שער יהוה החדש

ארך ימים בימינה בשמאלה עשר וכבוד דרכיה דרכי נעם וכל נתיבתיה שלום . עץ חיים היא למחזיקים בה ותמכיה מאשר

זהו שיעור מה שהדפסנו בחיבור זה: התורה החומש
עם תרגום ופי׳ רש״י ואבן עזרא: והנביאים הראשונים
עם פי׳ רש״י וקמחי ורלב״ג: והנביאים האחרונים
ישעיה עם פי׳ רש״י ואבן עזרא. ירמיהו ויחזקאל עם
פי׳ רש״י וקמחי: תרי עשר עם פי׳ רש״י ואבן עזרא:
והכתובים תלים עם פי׳ רש״י ואבן עזרא. משלי עם
פי׳ אבן עזרא ורלב״ג: איוב עם פי׳ אבן עזרא ורלב״ג.
דניאל עם פירוש אבן עזרא ורבינו סעדיה גאון.
עזרא עם פי׳ אבן עזרא ורש״י. דברי הימים עם פי׳
מיוחס לרש״י. חמש מגלות עם פירוש רש״י ואבן
עזרא. והמקראות מתורגמים מנוקדים ומוטעמים
ונמסרים על פי דרכי הסופרים קדמונינו אנשי כנסת
הגדולה והסופרי׳ הבאים אחריהם אשר על משקולם
ומסלולם דרכנו בבנין אותיות תלויות וקטנות וגדולות
ועקומות ונקוד מרבה על הכתב וכתב מרבה
על הנקוד וסתומו׳ ופתוחות וכתב ולא
נקרא ונקרא ולא נכתב ואותיו׳
מנוזרו׳ כל אלו מוגים
עם רב העיון
כפי כח
המסדר והדפסו
במצות
דניאל יצ״ו בן קרניאל בומבירגי
ז״ל פה ויניציאה הבירה בסייעתא דש״י:

אלה דברים אמר דבר יוסף בן המאור הגדול הרב כמהר״ר משולם צרפתי זצ״ל ברואותו
המלאכה הזאת החשובה אשר כל חפצים לא ישוו בה׃

אליכם גלות יהודה ואפרים׳ מקצה השמים ועד קצה השמים׃ אליכם בשורות ארון׳ אקרא בגרון׃ כי אראה הספר׃ הנותן אמרי ספר׃ גדולים חקקי לב הוציאו אותו׳ מערפלי אהלו׃ כחתן מחופתו׃ ובעלותו במסלולו׃ ומלואים על כלו׃ תורה נביאים וכתובים רצופים׃ מתוקים מדבש ונופת צופים׃ הולכים סדר צופים׳ עבד לאם רב׃ לבל תלמיד ורב׃ ממזרח למערב׃ לחם מסכה לפי אכלם׃ מודים לעד לעולם׃ מקרא ותרגום מתנוצצים כבזק׃ גבר באחיו לא יזק׃ ואיש אל רעהו יאמר חזק׃ המסרה כזר זהב סביב תופס׃ ומבית ומחוץ תפס׳ בביאורים ברורים׳ ממאורים מאירים׳ למפרשים חרשים׳ מחוכמים ישישים׳ והגבלות נגלות ברומה אותותיו כאותות חרותות בשמים׃ חמדה ללבב ותאוה לעינים׃ אני יוסף אחיכם׃ אמרתי לשפתי אל דומי לכם׃ כאלו נגיני כנחל ישטוף׃ ואלו זמרה ותנו תוף׃ וגם אתם רעיוני׃ לכו נרננה לי״י׃ אני טרם אכלה לחוות׃ כל אשר הואלתי לצוות׃ והנה להקת מטכלי הערבים יבאו פתח מפתי כבבים׃ ויחדיו ברבוכי מתרבה׃ כל חלם מקצה׳ זה מתהלל בסקל קדשו׃ וזה מתפאר במתק דבשו׃ לאמר עלייניח בדיק ראשו׃ בין דא לדא׃ ותהי חרדה׳ ויקבץ רגע על למוכי הגיוני׳ ויאספו כל מלי אלי׳ ויחברו שיר בן ארבעים ושתים׃ מזוקק שבעתים׳ בראשי בתיו שמי וגם אבותי נכתם׃ ועל פולי הספר נכתב ונחתם׃ ובעל בעמי יתבקש על שמי׃ ודורש בשלומי׃ פתח בתי ימצאכי׃ וגם ידבר עמי׃ ודברי השירה׳ כאלו התורה׃ תמה זמיריה׃ תשיב אמריה׃ לנוטי׳ מאחריה׳ וברחותי חילה׃ על נעלה נעלה׃ וממשל רב ממשלה׳ ותמה תהלה׃

אן תצעדי עדה באל נושעת • אן תצעדי מזה לבקש דעת׃
נבון בבליותי מעון בינות ויד • לי עד שמי המעלות נוגעת׃
יוצרי יצרני כלילת הוד ושם • בי ממקור חיים באר נובעת׃
ידו בשפע כל שלמות כוננה • אותי באין יתרון ולא מגרעת׃
ואהיה יום יום אני אמון בחיק • סודו מצחקת ומשתעשעת׃
סודו בחיקי שם בטרם דוק יהי • סובב והארץ תהו שוקעת׃
פדה בחמלתו קהלתו אשר • ואתה לפרעה אז בנוף נכנעת׃
בזכות אבותיה לסיני קרבה • הוא יענה קולו והיא שומעת׃
נצח למאז צור נתנני כעץ • דעת עלי לכם אני נטעת׃
היו ענפי צל ופריי החייה • נפש בסבלות נודדה גוועת׃
ראשי במו רמים וידי משאול • תמשוך גוית איש בבוץ טובעת׃
בי ישבו מושב אלהים אוהבי • בי מתהום נפשם לרום נוסעת׃
רכים בתבל עם משולים לחמור • הסר משוך אפסר בסוי מרדעת׃
בי יעטו מוסר בדובריבם ועת • עתים להשלימם אהי קובעת׃
ישאו בציץ אותי בנזם בענק • בעגיל ובצמידים ובטבעת׃
שלום במשכני ולצדיק אני • אצדיק ולרשע אני מרשעת׃
מואס במחמדי בשטע בחרי • אריה גדי נפשו אהי שוסעת׃
ובחושקי הריק חנית אריק אשר • נפשם במוכת שוא ובמנוגעת׃
אומה אשר תחמוד ביופיי העמוד • תאבד אשר חקי תהי פורעת׃
לי עז לצורר צר לבל ציר לו צרי • נפש אני בל קובעי קובעת׃
צא עם אלהים וחזה בי יום אני • הדר והוד על היקום שופעת׃
ריב עם ילדי לי הבי בל גוי ובל • אמה לפני סוגדה בורעת׃
פתאום עזבוני בני בטני באם • חיק מילדיה ושד מונעת׃
תוריה אני מורה להלבין חטא ואם • אדום בשנים הוא ובתולעת׃
יסד נדיב לב סוד יסודתי ושם • אותי בקצווה היקום נודעת׃
זרח לבית בומב״רג ודניאל שמו • נפש חסידי לו לבד נרצעת׃
צדקת אלהים פעלו ידיו לזאת • לו אהיה תמיד באל פוגעת׃
לו יד בניב קדש ובמעט כל שפת • בלתו בחוג המאמר צולעת׃
חושו קנו חיים בני אל חי תנו • לבב לדובקה בי ויד פורעת׃
זכרו אשר נפש מתי בילות לאל • תמיד בחוטאה היא ובמתעתעת׃
קנין חמודותי עדת עמי קני • אם מאלהים את זכות תובעת׃
עשרים וארבעה ספרים חוקקו • יחד במכתב דק ובמרובעת׃
אותות בעט ברזל חרשים חרתו • אין מורדה בהם ואין פושעת׃
בלם מתורגמים ובמסרה סביב • בל דף מבופלת בזר נרקעת׃
בלם מנוקדים בטעמי חן אשר • נועם נגינתם לרום בוקעת׃
רש״י ובן עזרה מפרשים בם הלא • ידם לשערת האמה קולעת׃
בן גרשון בקצת והקמחי לראש • המדקדקים צניף עלי מגבעת׃
והרפ״ה שנת צאתי בויניצ״יה לאור • העיר אשר ארץ וים רוגעת׃
עורי קהלתי ורוצי אחרי • הפוסחה על שוא ומתרועעת׃
לא תחזי בי עוזבי בבני אנוש • מיץ לענות לעו מלא קובעת׃
עד אן חסרת בין כחכמות בחבות • תשתכרי יום יום במשתגעת׃
אם לא תמהרי חיש ואלי תצעדי • אן תצעדי עדה באל נושעת׃
תם תשלם

ויוסף יוסף שאת משלו

בשורי בחמדת • פאר הוד כתב דת • מחוקק מזוקק • כבוכבי מעוני׃
נתנה אלהים • אזי מגבוהים • לחופש ונופש • לנפש המוני׃
אשומם כנבהל • ואעלוז ואצהל • ואשא בקהל • זמירי רנני׃
בהרבות נדיבים • ספרים חשובים • להכשיר להישיר • נתיב עם אמוני׃
אדמה אני כי • אלהי ומלכי • ביום זה לטוב לי • נתנה בסיני׃
לזאת כהלבה • כתום המלאכה • בשירה ערוכה • אברך אדני׃

אמר הצעיר יעקב בן חיים בן יצחק ז' ארוניהו ישׂ' עמה"ן

ישתבח הבורא הנמצא ועין לא תשורנו הנעלם וכל דרשו ימצאנו · אשר חכן למין האנושי לשון למורים למלאת עניני החמורים · ביד השכל במורים · והיו לאחדים · ללקוט רביביו ושביביו · וללמוד ניביו ונתיביו · וזרח לעמו בנו בכורו לשון הקדש אשר היא לשון התורה והנבואות · היורדת פלאות · לפקוח עינים עורות · והיו למאורות · למען דעת כל עמי הארץ כי לשון הקדש אין ערוך אליה בבחירת מליה ונועם משליה · והיא כעץ חיי' תרופה לבעליה · והחכמה תחיה בעליה · והאלהים אשר נתנה לעם אשר בחר לו להם לבדם הביאה · ובכל ידו החביאה · והם ידעו סודיה · דקדוקיה ופרטיה · ומסלות ארחותיה : ואנשי הכנסיה הגדולה אשר היה בתוכם אור הבזק · המרץ החזק · הזהב המזוקק · אשר בלבו כל חק מחוקק · הציבו ציונים ובנו לה חיל וחומה ומקוה בין החומותים · ויסימו בריח ודלתים · לבבר מעוזה ולהאהירה ברה וטהורה · ויתנגנו כלם לערפל סביב לקחה · ותימרות ריקחה · והתקדשו לאחות את פיחה · אשר על מזבחה · למען לא ימשלה בה יד ולא ירמסנה כף · ויסימנה מטרה לכל סכל · ויקטרו קטרי רבי זהב מלותיה מטור אמרותיי' אמרות טהורות · ותנח עליהם הרוח והמה בכתובים ויתנבאו ולא יספו · ולשמוע נוראות כיבם כריבי עמים כאספו · ואחריהם נסתם החזון ומוצאו · ונסתלק הכבוד ההוא ומוראו · ולא יסף עוד מלאך יי' להראה · כי לא קם אחריהם · מי יעשה כמעשיהם · והנה אנחנו אלא פה היום מלקטים שכחת שבליהם · ומזנבים כאספליהם · יום ולילה נרוץ במעגליהם · ונגע ולא נגיע אליהם :

אמר המגיד שלו הייתי בביתי ורענן בהכלי שוקד על למודי בטוב"ם המדינה אשר קרוב לקצה גבול קרטנ"א הקדומה

וטלטלני הזמן בארצות המערב לא השיב ידו מבלע וסב ורפא לו ודחני פה ויניזייא הבירה היא העיר הגדולה וגם פה לא עשיתי מהומה כי יד הזמן נשגבה ורמה וטרדותיו וסבותיו בעיר מאלוני הכינו פגעי המהומי · ויהי כמשלש חדשי'

[illegible]

בני יזהר במלאכתך שמלאכת שמי' שמא תחסיר או תותיר אות כמצאת מחריב העולם כלו · וגם בזמן הזה דאין לחלק בין תורה שבכתב לתש"בעפ שמאז הוטמה בספר אין בין זה לזה שמזה יבא לאסור המותר ולהתיר האסור לפום כן לא סמיכנא על דעתי עד דחזינא בספרי דוקני בתרין ותלתא אי הוו מ מכוונים מוטב ואי לא בדירנא מנהון מה דחזי לן דלא קמה מידי ומתקנינן ליה עד דאתברר לן דנהיר ונהיר ונבר הזהירו והרבינו את הר"מבן והרא"בע בחידושיהם לבלתי הניה משברא :

ויהי כי ארכו לי שם הימים לעשות מלאכתי מלאכת שמים העיר הש"י רוח השר אשר עשיתי עמו ואמץ לבבו להדפיס כ"ד ויאמר לי אזור נא כגבר חלציך כי חפצי להדפיס כ"ד באופן זה שיהיה עם פי' ותרגום ומסרה גדולה וקטנה וקריין וכתבן ולא קריין ומלאים וחסרים וכולהו דקדוקי ספרי ובתר הכי המסרה הגדולה כדרך הערוך למען ירוץ קורא בה למצוא מבוקשו · ויתכף כרוב שכול לא אחר לעשות כי חפץ בב"ת יעקב קרא לאומנים הבקיאים בטיב הדפוס ואיש כלי מפצו בידו לעשות מלאכתו · ובראותי כי הדבר נחוץ ותועלת ותפארת ישרא' להראות העמי' והשרים יופי ומעלת תורתינו הקדושה כי למן היום אשר נתנה בספר לא נעשת כמתכונת' וגדלה מעלתה בעיני האומ"ים היתה לראש פנה שמתי מגמת פני למלאת כספו :

ובהיות כי ראיתי הרבה מההמון ועמם הרבה מכתות חכמינו אשר עמנו היום בדורינו זה אינם מעריכין בלבם לא מסורת ולא אחד מדרכי המסרה באמרם כי מה תועלת ימשך להם ממנה וכמעט נשכחה ונאבדה : לכן נערתי חצני משום עת לעשות ליי' להראות העמי' והשרי' מעלת המסרה וכי זולתה אי איפשר לכתוב הספרים ביושר ובתיקון וכל שכן ס"ת :

וגם כשיב וכתיב על קצת מגדולי חכמינו האחרונים ז"ל קרובים לזמנינו אשר הניאו כי הקרי וכתיב נמצאו כן כי בגלות הראשונה אבדו ה הספרים ונטלטלו הטלטול והחכמים יודעי המקרא מתו ואנשי כנסת הגדולה מצאו מחלוקת בספרים ובמקו' שהשיגם הספק והבלבול כתבו הא' ולא נקדוהו או כתבו מבחוץ ולא כתבו מבפנים להיותם מסופקים במה שמצאו עכ"ל : ועצתם רחוקה מני כאשר אבאר ואשיב עליהם מהגמ' :

וגם כעיר על ההפרש שיש בין גמרא דילן ובין בעלי המסורת בכמה דוכתי' ובכולהו נקטי בהון קושיות ונייתי מנהון מה דנמירנא ·

וגם כשיב על המינים הדוברי' עלינו עתק כי שנינו והלפנו בתורתינו הקדושה כמו בי"ת מלין תיקון סופרים ובעטור סופרי' והקרי' וכתי' ונוהג מנהגם ·

גם אבאר הסדר אשר נהגתי במסרה ובמסרה גדולה למען ירוץ קור' בה :

וקודם אערוך מלחמה עם החכמים האחרונים ז"ל הקרובים לזמנינו זה כי דברו שלא כהוגן על תורתינו הקדושה באומרם כי הקרי וכתיב היו ספיקות כשתפיקו אנשי כנסת הגדולה ואלה שמותם ולשונם

האפודי בפ"ז מספרו בדקדוק כתב וז"ל השלם ראש הסופרי' עזרא הכהן הסופר נער חכנו וגם כל מאמצי כחו לתקן המעוות וכן עשו כל הסופרים הבאים אחריו ותקנו הספרים ההם בתכלית מה שאיפשר עד שהיה זה סבה להשאירם שלמים בתכות הפרשיות והפסוקי' והתיבות והאותיות והמלא והחסר והזר והנוהג מנהג הלשון וזולת זה ולזה נקראו סופרים ועשו בזה א חבורים והם ספרי המסרה ובמקומות אשר השיגם ההפסד והבלבול עשו הקרי וכתיב להיותו מסופק במה שמצא עד כאן לשונו :

והקמחי ז"ל תמהני על פה קדוש שדבר מסכים לזה בהקדמתו לנביאים ראשונים וז"ל ונראה כי המלות האלה נמצאו כן לפי שבגלות הראשונה אבדו הספרים ונטלטלו טלטול והחכמים יודעי המקרא מתו ואנשי כנסת הגדולה שהחזירו התורה ליושנה מצאו מחלוקת בספרים והלכו בהם אחר הרוב לפי דעתם על הבירור כתבו הא' ולא נקדוהו או כתבו מבחוץ ולא כתבו מ מבפנים וכן כתבו בדרך א' מבחוץ ובדרך אחר מבפנים עכ"ל :

והשר דון יצחק אברבנאל ז"ל השיב עליהם בהקדמתו לספר ירמיה וז"ל והדעת הזה אשר הסכימו בו החכמים האלה ועצתם רחוקה מני כי איך אוכל בנפשי להאמין ואיך אעלה על שפתי שמצא עזרא הסופר ספר תורת האלהים וספרי נביאיו מסופקים בהפסד ובלבול והלא ס"ת שחסר ממנו אות אחת הוא פסול כ"ש בקרי וכתיב שבאו בתורה שכפי הקרי יחסרו בתורה כמה וכמה מהאותיות וכו' : **עוד** אמר וז"ל הנה עוד אשאל מאתם כפי הסברא הגוברת אם היה הקרי וכת' כפי מה שמצאו בספרים המחולפי' ולא אפשיטא לעזרא הסופר איזה הדרך מהם ישכון אור ומה שתי הנסחאות א' מבחוץ וא' מבפנים אכ"ו איפה למה בפי' הכתובים נסמוך תמיד על הקרי ולא על הכתי' ולמה עזרא בהיות הדבר אצלו מסופק עשה הניקוד תמיד מסכים עם הקרי ולא עם הכתב ואם היה כן דעתו היה לו לשום נסחת הקרי מבפנים כי היא האמת והמסכמת עם הניקודה והכתיב ישים מבחוץ כיון שלא הסכים בה דעתו ·

שנית אם היתה סבת זה ההפסד והבלבול שנפל בספרים מצד הגלות היה ראוי שיבא ע"ד מקרה כפי המקום שנטשטש או נמצא ואת תמצא בספר תורת האלהים כפ' לך לך שכתוב מלך צביים והקרי הוא מלך צבאים וכן כתוב פעם אחרת ואם נפל במקרה הטשטוש והבלבול במלת צביים תמיד וכן כולם כמו נערה שכתו' כער כ"ב פעמים במ"א מלא שהוא ונתנו לאבי הנערה · וכן בעפולים בטחורים שנגלה שנכנה את שאין הדבר כאשר חשבו החכמי' האלה ושרי להו מריהו : **ותירץ** כי אמתת הענין אצלו כי עזרא הסופר וסיעתו מצאו ספרי התור' בשלמותם ותמותם וקודם שהתעורר לעשות הנקוד והטעמים וסה"ס עיין במקרא והדברים אשר נראו אליו זרים כפי טבע הלשון וכוונת הספור חשב בעצמו שהיה זה לאחד מב' סבות אם שכיון הכותב בדברים הזרים ההם סוד מן הסודות מסתרי התורה כפי מעלת נבואתו ולכן לא מלאה ידו לגשת למחוק דבר מספרי האלהים כי הבין בדעתו שבחכמה יתירה נכתבו כן ושלסבה מן הסבות נכתבו האותיות החסרות והיתרות והלשונו' הזרים ולכן הניחם בכתב מבפנים כמו שנכתבו האמנם שם מבחוץ הקרי שהוא פירוש הכתוב הזר ההוא כפי טבע הלשון ופשיטות הענין ומזה המין תמצא כל הקרי וכתיב שבתורה · וכנה כשמצא עזרא שכתוב בתורה ובעפולים שהוא לשון גבה ולא ידענו מה הם הגבוהים ההם הוצרך לפרש בקרי שהם טחורים · וכן ישגלנה לפי שהם שגל כאמר על המלכה הוצרך לפרש בקרי ישכבנה · גם אפשר שחשב עזרא שהיו בספרי הקדש תיבות ומלו' שלא נכתבו כן בזרותם אלא לסבה מן הסבות אם להיות האומר אותם בלתי מדקדק כראוי אם בקצור ידיעת דקדוק הכתיבה והיה זה מהנביא כשגגה היוצאת מלפני השליט ולכן הוצרך לפרש אמתת המלה ההיא כפי הספור והוא ענין הקרי אשר שם מבחוץ כי ירא הסופר הקדוש לשלוח ידו בדברי המדברים ברוח הקודש וכתיבתם ועשה זה בעצמו ר"ל לפרש התיבה והמלה ההיא ושמו מבחוץ להיותו פי' ספי' הוא מעצמו ואין ספק שכך קבלו מהנביאים וחכמי הדור שקדמוהו והנה רוב הקרי והכתיב שבא בספר ירמיה כשתעיין בם ובעניינם תמצא כולם שהם מזה המין שכתבם ירמיהו כן בטעות ובשגגה וכו' · והאריך בהקדמתו שם לספר ירמיה עד הנה התבאר שהקרי וכתי' והקרי ולא כתי' כולו ענין הפי' וכן הוא הכת' ולא קרי שראה עזרא מלות כתובות שאין להם ענין כפי פשט הדברי' ולכן לא עשה בהם נקודה כלל ולא יקרא ומזה תדע שהספרים אשר נפל בהם הרבה מזה הוא לחסרון ה המדבר בידיעת דרכי הלשון או בידיעת דקדוק הכתיבה ולכן היו בספר ירמיה פ"א מקרי וכתיב ובספר שמואל שכתבו ירמיה רבו בו בכמו הקרי וכתיב בכמו קל"ג וכו' עד אבל בתורת האלהים להיותה כולה מפי הגבורה וכמות כתיבתה קרוב לד' פעמים ספר ירמיהו לא נמצאו בה מקרי וכת' אלא מעט מזער ס"ה וכל עכ"ל : וכן הולך ומונה כמה מהקרי וכתב באו בכל ספר להורות מי מהנביאים

הקדמה

היה יותר בקי בדקדוק הלשון. ותשובותיו רחוקו מני כאשר אבאר ואשיב עליו:

אמנם קושיותיו אשר הקשה על הקמחי והאפודי טובים ונכוחים הם. ובהשיגו והשיבו על תשובותיו יושגו ג"כ הם כי כל אלו התרוצים ודעת הקמחי והאפודי כולם הם מסברה ואנן לית לן כי אם תלמודא דילן אשר קבלנו עלינו כי לבן של ראשונים כפתחו של אולם והם אמת ודבריהם אמת:

ואומר כי מה שאמר השר האברבנאל ז"ל שעזרא הסופר וסיעתו מצאו ספרי התורה בשלמותם ותמותם כמו שכתבנו אמת ויציב דבר:

ואמנם במה שאמר בתירוץ הא' אם שכיון הכות' כמו שכתבנו בדברים הזרים ההם וכו' עד האמנם שם מבחוץ הקרי שהוא פי' הכתוב הזר שהוא כפי טבע הלשון ליתא לדבריו דהא בהדיא גרסי' במסכת נדרים פ' אין בין המודר אמר רב איקא בר אבין אמ' רב חננאל אמר רב מאי דכתי' ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא. ויקראו בספר תורת אלהים זה מקרא מפורש זה תרגום ושום שכל אלו הפסוקי' ויבינו במקרא זה פסוק טעמי' ואמרי לה אלו המסורות אר"י יצחק מקרא סופרי' ועטור סופרים וקריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין הל"מ. מקרא סופרים ארץ שמים מצרים. עטור סופרים אחר תעבורו. אחר תלך. אחר תאסף. קדמו שרים אחר נוגנים. צדקתך כהררי אל. קריין ולא כתיבן פרת דבלכתו. איש דכאשר ישאל איש בדבר האלהים. באים דנשבעתה. לה דפליטה. את דהגד הוגד לי. אלי דהגורן. אלי דהשעורים. הלין קריין ולא כתבן. וכתבן ולא קריין נא דיסלח. את דהמצוה. ידרוך דהדורך. חמש דפאת נגב. אם דכי גואל. הלין כתבן ולא קריין עכ"ל הגמרא: את דהמצוה אית דאמרי דבפרש' ואתחנן ולא היא דלא נמצא בספרי' שלנו וגם בספרי המסר' לא מני ליה ובמסר' חשיב כל הכי וטפי עליהו אחריני מיהו לא חשיב את דהמצוה אלא את הנפש דכתיב בירמיהו גבי צדקיהו חי יי' אשר עשה לנו את הנפש הזאת. ורש"י ז"ל פי' את דהמצוה כתי' בירמי' ע"כ. ועטור סופרי' עיין לקמן בתשוב' המיכו':

הא קמיתינן דכולהו הל"מ ולא שם עזר' הסופר מבחוץ הקרי שהוא פי' הכתו' הזר וגם לא היה זר בעיניו ח"ו ולא השיגו לא ספק ולא בלבול כי כלהו הל"מ כדגרסינן לעיל.

ותו קשה בעיני מה שאמר ז"ל וככה כשמצא עזרא שכתוב בתורה ובעפולי' שהוא לשון גנאי ולא ידענו מה הם הגבוהים ההם הוצרך לפרש בקרי שהם טחורי' וכן ישגלנה לפי ששם שגל נאמר על המלכה הוצרך לפרש בקרי ישכבנה עכ"ל. **וליתא** לרבנן [illegible]

ולשתות את מימי שיניהם לאכול את צואתם כלבא כדכתיב למחראות למוצאות ע"כ. ופרש"י ז"ל ישגלנה לשון תשמיש בזיון כלבא כמו והשגל יושבת אצלו כלבתא וכן פי' בערוך בערך דבין ישגלנה ובחופה עכ"ל. אכ"ז אינו לפי שלא ידענו מה הם הגבוהים ההם ישכבנה משמ' דרך אישות בקדושין כאמר על המלכה ועיין בפ"ק דר"ה: וגם שם שגל לא בסבה הב' באומרו כי המלות כתבנו **ולא** אשיב על דברי השר האברבנאל כן בזרותם לסבה מן הסבות אם להיו האומ' אותם בלתי מדקדק כראוי אם בקצור ידיעת הלשון העברית ואם בקצור ידיעת דקדוק הכתיבה כי תמהני עליו אם דבר זה יצא מפי אדם דוגמתו ז"ל היעלה על דעת כי הנביאים קצרה ידם בכל אלה. אכ"ז הוא ז"ל היה גדול מהם בדקדוק הלשון העברית וחיי ראשי כי לא אאמין דבר זה. ואם היה בשגגה כמו שכתב הוא ז"ל למה הנביא או המדבר ברוח הקדש לא תקנו האם השגגה נפלה בספר ירמיה פ"א פעמים ובספר שמואל שכתבו ירמיה כמו שהוכיח הוא ז"ל רבו בו הקרי והכתב בכמו קל"ג כמו שמנה הוא ז"ל היעלה ע"ל לב נביא שאמר עליו בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך נביא לגוים נתתיך יפול בשגגות כאלה. סוף דבר נראה ח"ו כאלו השר ז"ל לא ראה הגמרא ואליבא דגמרא לא כהיר ולא צהיר מה דתירץ. ואולי כי השר ז"ל היתה רוח אחרת עמו ולא כעלם ממנו ח"ו הגמרא כי דרך בדרך הרב הגדול הר"מבם ז"ל במורה הנבוכים להראות כחו כי זולת הגמרא יש דרך לתרץ.

ואם יקשה המקשה הא לא אשכחנא בגמרא מקריין וכתבן וכתבן ולא קריין ועטור סופרים וכו' אלא מה דחשיב בגמ' ובמסרה חשיב כל הכי וטפי עליהו כמה וכמה ולעולם אימא לך דבגמרא בעי לתרוצי כדתירץ השר האב"רבנאל ז"ל דס"ד למימר הכי דקחשיב בגמרא כולהו הל"מ ובגמרא לא:

ואברא דבמסרה חשיב כל הכי וטפי עליהו וטפי מאי דמייתי במסכת סופרי' אבל לא קשה מידי דגרסי' במסכת סופרים פרק ו' אר"ש שמעון בן לקיש שלשה ספרים כמצאו בעזרה ספר מעון ספר זעטוטי ספר היא באחד מצאו כתוב מעון אלהי קדם ובשנים מצאו כתוב מעונה אלהי קדם וקיימו שנים ובטלו אחד באחד מצאו כתו' ואל זעטוטי בני ישר' לא שלח ידו ובשנים מצאו כתוב ואל אצילי בני ישר' לא שלח ידו וקיימו שנים ובטלו אחד ע"כ. ואם איתא להא דאמר השר האברבנאל שלכן לא שלחה ידו דעזרא לגשת למחוק דבר מספרי האלהים כי הבין בדעתו שבחכמ' כתבנו לא ימנע מחלוקה אם שהיה יודע שם הל"מ ואם שהיו ספקות כדפי' הקמחי ז"ל והאפודי ואם תאמר שלא היה יודע שהם הל"מ למה לא מחק והלך אחר הרוב דהא חזינן דבג' ספרים שנמצאו בעזרה הלכו אחר הרוב ואת"ה כולם היו שוים ולכן כמנע מלגשת למחוק ועשה הקרי מבחוץ אם כן יורני כיצד נקרא בס"ת שאסור לקרות אפי' אות אחת שלא מן הכתב היעלה על לב שנקרא הקרי שתקן עזר' הסופר שהוא פי' הכתו' הזר לדעתו ז"ל ונניח הכת' שהוא כתו' באצבע אלהים אלא על כרחין איתלן למימ' שכלם הל"מ וכמ"ש משה זו להר"מבא ז"ל היאך נקרא שלא מן הכתב בעפולי' בטחורים ישגלנה ישכבנה ותירץ הר"מבא ז"ל וז"ל

וששאלת כיון שאסור לקרות בתורה אפי' אות אחת שלא מן הכתב היאך ש"ב יקורא ישכבנה והוא כתוב ישגלנה וכן בכל תיבה שיש בה קרי וכתב שכולם כתובים בתורה כפי המסורת ולא כפי הקרי:

תשובה זו הל"מ וכמ"ש בנדרים פרק אין בין המודר מקרא סופרי' ועטור סופרים כתבן ולא קריין כולן הל"מ עכ"ל. מהתשובה איכא למידק דהשו"ע לא הוה ידע דאיכון הל"מ מדקאזיכ' דהר"שבא ז"ל השיב זו הל"מ וכו' ומאחר דאיכון הל"מ תו ליכא לאקשויי מידי. וראה שגם הר"שבא ז"ל כשתייע מההיא דפרק אין בין המודר ואף על פי שבאו בתורה כמה וכמה קרי וכתיב זולת מה דמייתי בגמרא כדפרכינן לעיל ואם היו ספקות כדפי' הקמחי ז"ל והאפודי היאך לא מני לון בהדי הנך דמסכת סופרים ומדקאזיכן דלא מני ולא קחשיב אלא ג' אכ"ז שארא כולהו לא הוו ספקי ואם איתא דהוו ספיקי הוה אזל בהו בתר רובא כדאזלי בהנך דמסכת סופרי' ולא הוה תולה מבחוץ כדתרצינן לעיל:

ולא יקשה מידי מה שכתב השר ז"ל וז"ל ואין ספק שכך קבלו מהנביאים וחכמי הדור שקדמוהו עכ"ל. אשיב עליו תמה כשאך מה כשאך שכך קבלו מהנביאים וחכמי הדור לא ימנע מחלוקה אם שהיה הל"מ וגילו לו שכך צריך להיות ואם שלא גילו לו שכך הל"מ. אם לא גילו לו שכך הל"מ אכ"ז היה יודע בבירור שכך צריך להיות שכך קבלו מהנביאים אכ"ז מאי קאמר במה שאמר כי ירא הסופר הקדוש לשלוח ידו בדברי המדברי' ברוח הקדש. ותו יקשה אכ"ז הוא שכך קבלו מהנביאים וחכמי הדור למה לא תיקנו הם דהיינו הנביאים וחכמי הדור אלא על כרחין דבין הקרי ובין הכתיב כולהו הל"מ כדאוכחנא לעיל מההיא דפ' אין בין המודר:

ומה שאמר בסבה הראשונה אם שכיון הכותב בדברי' הזרים ההם סוד מן הסודות מסתרי התור' כפי מעלת נבואתו ולכן לא מלא' ידו לגשת למחוק וכו' עכ"ל כך יש לנו להאמין בודאי כמו שהביא הרב הגדול הר"מבן ז"ל ראש המקובלים האחרוני' בהקדמתו לביאורו לפי' החומש ע"ש ותמהני על השר ז"ל כיצד הניח הדבר בספק שאח"כ בסבה הב' כתב על ירמיה בזרות הלשון כמו באות כפשו שאפה רוח שקרי מבחוץ נפשה שכך נראה מטבע הלשון והדבר סוד מסודות התור' בסוד היבום והמשכיל יבין:

נקיטינן מכולהו הכי פרכי' וקושיות דכל מילי דקריין ולא כתבן וכתבן ולא קריין וכולהו דרכי דמסרה כולהו הל"מ ודלא כאשר כתבו החכמים האלה דלעיל כדגרסי' מהגמ' דנדרי' דפ' אין בין המודר דאייתינן לעיל:

ומיהו אשכחנא בכמה דוכתי דתלמודא חולק על המסורת כדאשכחן במסכת נדה פרק בנות כותים גבי משכב תחתון ועליון גבי והנושא אותם יכבס בגדיו ורחץ בשרו במים והנשא כתיב חס' וי"ו

והקשו התו' שם תימה דבמסורת הוא מלא ותירצו ומיהו מצינו שהתלמוד חולק על המסורת כדאשכחן במסכת שבת פרק במה בהמה גבי בני עלי מעבירים כתי' וז"ל הגמ' שם והכתיב מעבירים אמר רב הונא בריה דרב יהושע מעבירם כתי' ע"כ:

ונתקשה לר"שי ז"ל וז"ל קשה בעיני שם החכם הנז' כאן כי אומר הכי להא מלתא שהרי בספרים מוגהים כתוב מעבירים מלא טעות גדול הוא ולא גלה במקום שמכוין שם כל התיבות שכתוב בהן יו"ד דלא קריכן לא כמנה זה ואם לשון ויעבירו קול במחנה והכי קאמר להו עלי לא טובה השמוע' אשר אנכי שומע את עם יי' מעבירין ומכריזין ויקבלין עליכם והאי מעבירים לשון רבים הוא ואעם יי' קאי ולא אבני עלי שהרי הם היו עוברים ולא היו מעבירים את אחרים עכ"ל:

וכתבו התוספות על זה וז"ל התלמוד שלנו חולק על ספרים שלנו שכתו' בהם מעבירים וכן מצינו בירושלמי בשמשון והוא שפט את ישראל ארבעים שנה מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו כ' שנה אחר מותו כמו בחייו ובכל הספרים שלנו כתוב עשרים שנה עכ"ל התוספות:

ולי נראה דלא קשה מידי הא דשמשון דשמע כבדרש למה נאמר ב' פעמי' כי שפט את ישרא' עשרים שנה אר"א מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו עשרים שנה אחר מותו ועשרי' אחר חייו והיינו ארבעים בתרי זימני דתלמודא לא אמר מאי דכתיב והוא שפט את ישראל ארבעים שנה אלא והוא שפט את ישראל ארבעים שנה דמשמע כבדרש והשתא אתי שפיר ודוק ע"כ:

ותמיהא לי על רש"י ז"ל דהא היה בקי בש"ס וסבירא ליה כדעת בעלי המסרה דהא לעיל גבי בני עלי דפרק במה בהמה הקשה מהמסרה על רב הונא בריה דרב יהושע וכתב ואות' אכי טעות גדול הוא וכו' והא אשכחן בכמה דוכתי דסבירא ליה דלא כדעת בעלי המסרה גבי ולבני הפילגשים כתב בפירוש החומש פלגשם כתיב חס' יו"ד שלא היתה אלא פלגש אחת והיא הגר והיא קטורה מלשון בר' וכן ויהי ביום כלות משה כלת כתיב ע"כ. ובהדיא במסרה כתיב הפלגשים ב' מלא דמלאו' רין ועל יד הגאי שומר הפילגשים וכן ביום כלות משה כתוב במסורת הקטנה לית מלא.

ותו אשכחן דפי' בפי' החומש בפרשת ואתחנן מזוזות ביתיך מזוזת כתיב שאין צריך אלא אחת. ותימה דבמסורת הוא כתוב מלא בוי"ו בין זיי"ן לתי"ו. ורש"י ז"ל סבר לה כר' מאיר במנחות פ' הקומץ את המנחה גבי הא דגרסי' רב פפא איקלע לבי מר שמואל חזא ההוא פיתחא דלא הוה לי' פצימיא אלא משמאלא ועבידא לי' מזוזה א"ל כמאן כר' מאיר ומיליכן עלה מאי ר' מאיר דתניא בית שאין לו אלא פצים אחד ר' מאיר מחייב במזוזה וחכמים פוטרים מ"ט דרבנן מזוזות כתיב מ"ט דר' מאיר דתניא מזוזות שומע אני מיעוט מזוזות שתים כשהוא אומר מזוזת בפרשה שניה שאין ת"ל רבוי אחר רבוי ואין רבוי אחר רבוי אלא למעט מעטו הכתוב למזוזה אחת דברי ר' ישמעאל וכו' עכ"ל הגמרא שם. והע"ג דהוה משמע קצת דכתיב מזוזות מלא

מלא במני ווין ולא מזוזות חס' דהא ר' ישמע' אית ליה יש אם למסורת פי' לדרוש
על פי הכתב כדגרסינן בריש סנהדרין גבי לטטפת מיהו אין ראיה מזה דהכי
נמי אשכחן ר' עקיבא דאית ליה יש אם למקרא פירוש לדרוש כפי הדבור הקרוי
כההיא דלטטפת ובפרק כל שעה אית ליה יש אם למסורת תוס' ע"כ·

ותו בפרק הבונה הקשו התוס' על רש"י ז"ל גבי האדתניא רבי יהודה בן
בתירה אומר נאמר בשני ונסכיה בששי ונסכיה בשביעי כמשפטם
הרי מ"ם יוד מ"ם מכאן רמז לניסוך המים מן התורה וכו' ורש"י ז"ל גרים במקום
בשביעי כמשפטם בשמיני כמשפטם וז"ל התוס' בשביעי כמשפטם גרסי' כדמוכח
בפ"ק דתענית וכן הוא במסורת הגדולה ודלא כרש"י ז"ל דגרים בשמיני בפ' לולב
וערבה עכ"ל התו': **וגם** בההיא דמנחות רש"י ז"ל לא הקשה לתלמודא
דפליג על הספרים המדוייקים כמו דהקשה גבי בני עלי וז"ל הגמ'
שם בפרק הקומץ את המנחה ת"ר לטטפת לטטפת לטוטפות הרי כאן ד' דברי ר'
ישמעאל כו' עכ"ל הגמרא· ובספרים מדוייקי' ובספר תגי כך דיכם שמע והיה אם
שמוע כתיב לטטפת והיה כי יביאך ולטוטפת אבל בין פ"א לתי"ו לא כתיב וי"ו ואני
ראיתי בספר תגי קדמון שגם והיה אם שמוע כתוב לטוטפת ומיהו שמכינן אמאי
דגרסי התוספות כדלקמן דאינהו חזו ספר תגי והוו בקיאי במ"ל וחס' יתיר מינן·
והקשו התוספות שם במנחות גבי ת"ר לטטפת וכו' דלעיל על לטוטפות דוהיה כי
יביאך דבגמרא מצריך שיהא מ"ל דמ"ל ובספרים מדוייקים כך דיכם שמע והיה
אם שמוע לטטפת והיה כי יביאך ולטוטפת אבל בין פ"א לתי"ו לא כתיב וי"ו·
תימה היכי משמע תרי ואי הוה אמרינן גורעין ומוסיפין ודורשין ניחא אבל לא
אשכחן אלא בתחלת תיבה ובסוף תיבה בפ' ב' דזבחי' גבי ולקח מדם הפר דדרשי'
דם מהפר יקבלנו וכן ונתתם את נחלתו לשארו דדרשינן בפ' יש נוחלין ונתתם
נחלת שארו לו ומפר"ת דוי"ו קמא דלטוטפת מוקמינן בסוף כאלו כתוב לטטפות
כדאשכחן בפרק הזהב אי שקלת ליה לוי"ו דויסף ושדית ליה על חמישיתו הוה
ליה חמישיתיו והשתא מוקמינן ליה באמצע תיבה והוה ליה חמישיתיו ומוקמינן
ליה במקו' יוד באמצע תיבה· וקשה לפי' דפריך בתר הכי אי הכי גבי הקדש נמי
דכתיב ויסף חמישית כו' ומשני דכי שקלת לוי"ו דויסף הוה ליה חמישיתו והשתא
לוקמינן באמצע תיבה דלהוו חמשיות הרבה הילכך נראה דבשום פעם לא
מוקמינן אלא בסוף תיבה בכל הכי שהבאתי עכ"ל התו'· וכך העלה רש"י ז"ל שם פ'
הזהב דלא מוסיפין אלא בראש תיבה או בסופה אבל באמצע כדקאי קאי ע"ש·
וליכא למיפרך בכה"ג סכינא חריפא מפסקינהו לקראי כדפריך בכל דוכתא
משום דלא מיקריא הפסקה אלא דוקא בתיבו' להקדים תיבה זו לזו כדאמרינן
התם מעיקרא גבי יהך קרא דונתתם את נחלתו דסבר אביי למימר תירוץ ואמר
ליה רבא סכינא חריפא מפסקינהו לקראי ע"כ:

יקשה בעיני דבגמרא בהדיא גרסי' בפרק הקורא את המגלה עומד ת"ר
כל המקראות הכתובים בתורה לגנאי קורין אותן לשבח כגון
ומגלנה ישכבנה בעפולים בטחורים ובמסורת לא מני כי אם ו' דכתיב בעפולים
וקרי' בטחורי' ומשמיט ההוא דשמו' דפסוק וישימו את ארון יי' אל העגלה כתיב
וקרי' טחורים וכן הוא בכל הספרים המדוייקים שלנו· ולא ידענא מה לתרוצי
אלא כדקריבנא לעיל דאורחיה דתלמודא לפלוגי על המסורת:

ודבר מצאתי על פסוק לאכור סריו בכפשו אמר רב אידי סרו כתיב חס' י'
זה היה פוטיפר· וקשה כי לא נמצא בשום ספר שיהיה חס' וגם
[illegible]

ואיכא לתמוהי [illegible]

[illegible]

נתקשה בעיני זה כמה ימים מאחר דאורחיה דתלמודא להביא המסורת
[illegible]

לפום [illegible]

[illegible]

ולא קשה מידי [illegible]
חזו עטור סופרים ותיקון סופרים וקרי וכתיב [illegible]
[illegible]

וז"ל עטור סופרים פי' לשון עטירה הוא תרגום רק שמות לא קרו לא עטרו וכן
הא דגרסינן בפ' המגרש בגמרא גופו של גט פטיר ועטיר כלומר פטור ומשולך
וכראוס הדברים שבתחלה אכתי כפרים לא הוו דייקי במקרא והוו קרו וספרו
לבכם ואחר יעבורו קדמו שרים ואחר נוגנים כדקתך כהררי אל ומשפטיך תהום
רבה והוו משתבשי באילין מילי בההוא זמן וסברי דהכי דיקדוק משום דהכי
משתבר ואתו סופרים וסליקו להני וו"י והוו קרי אחר יעבורו אחר נוגנים משפטיך
תהום רבה וכד חזו סופרים קא עטרי להו להלין וו"י והוו קרו להו להלין מלי עטור
סופרים ואתא ר' יצחק ואורי דקבלה איכון הל"מ ועד דורות קרובים להשתא הוו
משתבשי וקראו ולא ישמע על פיך וסופרי מגמרי דלא תקרי בוי"ו עכ"ל:

הנך רואה כי לא שנו כללאו ואם יקשו דליתא לדברי הגאון ז"ל כשיב
עליהם מכח הסברה העולה על לב אדם שרוצה לשנות ולהחליף
דבר יאמר ראו מה החפלתי וכל שכן בדברי הנבואה והנה לשון המסרה ה' מלין
עטור סופרים כו' וכן י"ח מלין תיקון סופרים אם היה דעתם לשנות לא היו מגלים
מה ששינו ולומר י"ח מלין תיקון סופרים כדגרסינן במכילתא· ועוד דלא שינו אנ"
הסופרים ולא תקנו אלא שכך היה לו לומר אלא מפני שכנה הכתוב מפני כבוד
השכינה ודוק ותשכח· וכן בקרי וכתיב הא מראים מה דשינו אתל"ל ראו שינו אבל
אמונת המאמינים כאמין דכולהון הל"מ וכן בתיקון סופרים אפילו אם תמצא
לומר שתקנו הסופרים לא מעלה ולא מוריד במה שהמינים פוקרים וראה גם
ראה בעובדא דתלמי המלך בי"ג דבר ששינו שבפי' כאמר למה שינו ומה שינו במה
שכתבו לו סוף דבר בזה אין להם פה להשיב:

ואלולי חכמי כנסת הגדולה שהחזירו העטרה ליושנה כדכתיב ויקראו
בספר תורת אלהים וכו' ודרשי' בנדרים פ' אין בין המודר וכו'
עיין לעיל היינו הולכים כסומים וכמוכי' בסנוורי' ולא היה נמצא לנו ספר שיהיה
מוגה ולא ס"ת שנוכל להסמך עליו· דמיון זה אם מלה אחת היא בוי"ו או בלא וי"ו
כגון ולא בוי"ו או לא בלא וי"ו לא הוינן ידעין לאוכוחי כמאן אלולי המסרה כהא
דכתבו התוספות ביבמות פ"ב מצות חליצה גבי אמר אביי אתי מאן דמקרי גם
חליצה לא ליקרי לרידה לא לאוריה ואבה יבמי לאוריה דמשמע אבה יבמי כו'
עד רב אשי אשכחיה לרב כהנא דקמצטער ומקרי לה ולא אבה יבמי אמר ליה
לא סבר ליה מר להא דרבא א"ל ליה מורה רבא בלא אבה יבמי ע"כ:

וכתבו התוס' וז"ל לא אבה כתוב בספרים מדוייקים וכן מוכח במסורת
לא אבה ג' דסמיכי לא אבה יי' אלהיך· לא אבה יבמי· ועוד
לא אבה לי· וים שנים ר"פ במסכת תורה ולא אבה סיחון· ולא אבה יי' לשמוע אל
בלעם וים פסו' דלא שייכי לאותו מסורת ולא אבה נושא כליו דשאול· וגם אל
מלך מואב שלח ולא אבה דיפתח עכ"ל התו'· הנך רואה בעיניך שאלולי המסורת
היינו מסופקים אי הוה קרינן לא אבה או ולא אבה ומדקא חזינן דבמסורת אמר
דאינון ג' לא אבה ומכירין חד מנהון ידעינן בבירור דלא קרי' ולא אבה ודכוו'
טובא לאין מספר· ותו במס' מני לא ומלה אחרא ולית חד מנהון ולא ואמר
אינון כך וכך בבירור ידעינן דמארא כתבין וקרי' ולא וכן המשל י"ד פסוקים אית
בהון לא ולא ולא או ההפך וכן כולם· וכן את את ואת כהא דאמרינן אך את
הזהב ואת הכסף את הנחשת את הברזל את הבדיל ואת העופרת כת' עליו בעל
המסורת וסימניך דהבא למלכיא ופי' כיכך דינו ואינון ב' פסו' דכסבין הלין וי"ן
תנייתא ואת ובתרא ואת ושארא את דין ופסו' ויהי כשמוע כל המלכים דיהושע
החתי והאמורי הכנעני הפריזי החוי והיבוסי ופי' דהבא אך את הזהב למלכיא
ויהי כשמוע כל המלכים· הנך רואה כחות לשון בעל המסורת וקוצר לשונו
ובזה הודיענו כיצד קריאת וכתיבת הפסוק ואלולי בעל המסורת היכ' הוינן ידעין
אם הוה מצינן כתוב החתי והאמורי והכנעני והפריזי לא הוינן ידעין להוכחא
אם אמת או שקר וכן במלאים וחסרים דים לנו אם למקרא ואם למסורת ומיהו
פלוגתא היא ממה עבדינן עיקר כגון בפ' כיצד צולין גבי בבית אחד יאכל ודכוות'
בפרק קמא דסוכה סוכות סוכת ואיכא לקהויי ולאקוטי טובא בהא ועיין בתוס'
פרק קמא דסוכה· והוא הדין בקריין ולא כתיבן וכתבין ולא קריין ופתחין והמקומות
שהם משתנין בטעמא ודכוו' טובא לאין מספר· ותו נ"ב במכילת' דמני המסורת
באמרו ב' או ד' או זולתו מכולהו ילפינן כמה וכמה דינין ודרשות כהא דאמרי'
במסורת בראשית ג' וסי' בראשית ברא· בראשית ממלכת יהויקים· בראשית
ממלכת צדקיהו היינו דאמרי' במסכ' ערכין פ"ק ים בערכין בקש הקב"ה להחזי' את
העולם לתוהו ובוהו בשביל יהויקי' כיון שנסתכל בדורו נתישבה דעתו בקש הקב"ה
להחזיר את העולם לתהו ובוהו מפני דורו של צדקיהו כיון שנסתכל בצדקיהו
נתישבה דעתו ע"כ· ותו גרסי' במסורת ויבדל ג' ויבדל אלהים בין האור· ויבדל בין
המים· ובני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן קדש קדשים· כדאמ' בערבי פסחי'
כל הפוחת לא יפחות מג' הבדלות ולא יוסיף על ז' בשלמ' אין מוסיפין על ז' דהא קא
חשיב ז' הבדלות ולא אשכחן טפי אלא ג' אמאי משום דג' פעמי' כתי' ויבדל והבדלה
ראשונה היתה במוצאי שבת לפיכך עושים ג' הבדלו' במוצאי שבת בין קדש לחול
בין אור לחושך בין ישראל לגוים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה בכלל בין
קדש לחול ואומרי' אותו כדי לסמוך לחתימה מעין חתימה: ותו גרסי' במסורת
פתוח ד' וסי' וכל כלי פתוח· סרטי פתוח אלי מים· קבר פתוח גרונם· אשפתו
כקבר פתוח· ואינון כנגד ד' מדות שיש בכלי חרס נקב בכונס משקה כשל
מלקדש בו מי חטאת היינו וכל כלי פתוח וגו' ועדיין כלי הוא לזרעי' נקב בשורש
קטן טהור הוא לזרעי' אם היה בעציץ נקוב אינו מקבל טומאה היינו סרטי פתוח
דאיוב ועדיין כלי הוא לקבל בו זתים נקב במוציא זית טהור העשוי לאוכלין היינו
קבר פתוח גרונם דתלים דשתם אכילה כזית ועדיין כלי הוא לרמונים נקב
במוציא רמון טהור הוא לגמרי והיינו אשפתו פתוח כלומר כשהכלי במוציא רמון

נדמה לאספה דמוב אין תורת כלי עליו : והרבה מסימנים ש' כדרשי"ב בכה"ג לאין מספר ומהם מפוזרים במרדכי ובתשובות מהר"ם כדפסק בהכוני שהם ב' הכוני פבעוני · הכוני בל חליתי ע"ם · ואין ספק כי מניין הסימני' להיותם ז' או ד' או י' או ג' כולם לצורך גדול ולא לחנם וזה מוכיח על קדושת תורתינו הקדוש' ולא לחנם נסמכו · וכן כשהמסר' מביאה הסימן בלשון תרגום יש בו לדרוש ולהבין ולכן כל מה שיכולתי למצוא וללקט מהם מכל ספרי המסר' שהיו לי כולם לקטתי' ושמתים בס"ר זה במקומות שהיו שייכים ואחזרתי ותקנתים במסרה הגדולה כדי שבנקלה ימצאו · ואלו הייתי רוצה להאריך ולהביא תועלות המסרה כולן וראיותיהם היה האורך גדול ולהג הרבה יגיעת בשר :

ובהיות כי ראיתי התועלת הגדול הנמשך מהמסרה גדולה וקטנה ומסרה רבתא גליתי אוזן השר מס' דניאל בומבירגי יצ"ו והודעתיו התועלת שימשך ממנה אז שם כל מאמצי כחו לשלוח בכל אלו הגלילות לחפש כל מה ש שימצא מהמסרה ות"ל נתגלגלו לידינו מספרי המס' מה שאיפשר להתגלל · והשר הנז' לא נתעצל וידו לא קצרה וימינו לא השיב אחור מלהזיל זהב מכיסו בהוצאת קניית הספרי' והשלוחי' אשר נשתדלו לחפשם בחורים ובסדקים ובכל מקו' שהיו :

ואחר שראיתי בספרי המסרה והתבוננתי בהם ראיתי' מבולבלי' בתכלית ומשובשים עד שאין בהם בית אשר אין שם מת · היינו הפסוקים שהיה מביא בעל המסורת והבלבול הגדול שהיה בהם כי אותם הספרים שהיה בהם המסרה סביב לא היתה המסרה כתובה כסדר הפסוקים שהיה בעמוד ר דמיון זה אם היו ה' או ו' פסוקי' בעמוד הא' מתחיל ויאמ' והב' ויגד והג' וזה והד' וישלח והה' ותשב המסורת היה מתחיל וישלח כ"ב ואחר כך ויגד כ"ר וא"כ ותשב ט"ו בלי סדר ותיקון ורובם היו כתובים בקצרים וציורים עד שלא היה באפשרות להבין מהן שום דבר כי כוונת הסופר היתה ליפות כתיבתו ולא להבין ולעיין בה · וגם ברובם במעט היו בראש הדף כמו ד' שורות ולמטה כמו ה' לעולם הסופר לא היה מוסיף ולא גורע ואם אירע אב"ג או לשון מסורת גדול היה מפסיק באמצע או בראש וכן מקצר מהם הרבה כדי להשוות שורותיו · וכשראיתי כל זה הבלבול שערתי אחכי בתחלה לשים כל המסורת על סדר הפסוקים וא"כ חפשתי בספרי המסרה שהיו לי חבורים לבד זולת מה שהיה כתו' סביב המקרא ובמקומו' שהיה הדלוג מהסופר והקצור כדי להשוות השורות שיהיו במספר ד' למעלה וה' למטה אז הייתי מבקש בחבורי המסר' והייתי מתקנם על נכון · ובמקומו' שמצאתי הפרש בין ספרי המסרה זה אומר בכה וזה אומר בכה הבאתי דעות שניהם · וכן ימצא כתוב סביבו המקרא הזאת שהדפסנו במסורת נקוד על הפלוגתא בהיות כי אינו מלשון בעל המסורת · וכן במקומות שהיה קשה לי על לשון ספר אחד מהמסרה שלא הייתי מוצא כדבריו ברוב הספרים ובמסרה אחרת באופן אחר ולא היה קשה ובמקומו' שהיה קשה מדידיה אדידיה או שהיה טעו"ס הייתי חוקר עד שהייתי מוצא האמת לעניות דעתי ובמקומו' הנחתי הדבר בספק · וכן כמה מיני קושיין כאשר ימצא כתו' סביבו' בס"ר זה שהדפסנו · והשם יודע כמה טורח עברתי על זה וכבר זה מפורסם לכל מי שראה אותי מתעסק בו · ובהגהת הפסוקים לא היה איפשר שהייתי יכול להגיה א"כ שהייתי יודע כל הס"ר על פה וזה נעלם ממני ואולי ספר א' הנקרא שמו קונקורדנסי"א חברו חכם א' קרוב לזמנינו זה בכמו מ' שנה שמו רבי יצחק נתן זצ"ל שכבר נדפס פה ויניזייא בבית דפוסינו לא היה באפשר שהייתי יכול להגיה · והוא כלי יקר מקיף כל קטרי המכתב הקדוש ומבאר כל המכתב הקדוש בחברו כל שם ופועל עם הדומה לו ובראש כל שם ופועל מפרש התיבה הזאת פי' כך וכך או תפרד לכך וכך ראשים ופי' כך וכך ובציינו אותם הציונים בחלוקת כל פרשה ופרשה וכל נביא ונביא לכך וכך פרשיות ובכל תיבה רושם זאת תמצא בסימן פלוני בפסוק ד' או כ' או ל' שבשבת זה תכף בנקלה ימצא המבוקש · ואם פסוק אחר יש לו ד' או ה' פעלים ושמות כגון ובכל ידי כשיתך תמצא פסוק זה בשרש כל ובשרש יד ובשרש כשה עד שאם אוכך משיב או זכור לידע כי אם תיבה א' שהיא פועל או שם מהפסוק תכף תמצא מבוקשך בשרש הפועל או השם ההוא · וגדלה מעלת ותועלת זה הספר לאין תכלית וזולתו ובלעדיו אין דרך לעיין במסורת למצוא הפסוק שצריך תכף כי אם צרי' שהמעיין יבקש הפסוק שמביא המסורת או זולתו שצרי' יעבור זמן רב כי יבאו פסוקי' שלא ידע באיזה נביא הם ואפילו ידע צריך שיבקש כל הנביא ולאו כל עלמא מקרא גמירי ומי שהביא ספר זה לידו אין צריך לו לשרשי הקמחי כי יש בו השרשים מוסף עליו המורה מקום מכל פסוקי המקרא לא יחסר עד אחד · סוף דבר בלעדיו לא הייתי יכול לעשות מה שעשיתי :

ובהיות כי המסורת היה רב להדפיסו כולו סביב המקרא במקום שכבר הבאתי סימן א' פעם א' לא חששתי להביאו פעם אחרת דמיון זה וישלח הם כ"ב כתבתי אותם כולם פעם אחת בסדר נח בפסוק וישלח את היונה כשהגעתי ו' א"כ בוישלח אחר לא רציתי להאריך לכתבו פעם אחר' כי כבר נכתב ונחתם אבל כתבתי הוא נמסר בסדר נח · ובנביאים בהיות שהם גדולים וכל נביא יש בו בכמותו בכמו כ"ה פעם שיש בכל פרשה ופרשה אם הייתי כות' נמסר בנביא פלו' לבד היה יוצא שכרו בהפסדו שלא היה באפשרו' למצאו כי אם בקושי גדול והיה המעיין קץ בו והיה מניחו מלבקשו לכן הוצרכתי להשתמש בחלוקת הפרשיות שהביא בספרו רבי יצחק נתן ספר הקונקורדנסי"א וכתבתי נמסר בנביא פלוני בסימן פלוני למען ירוץ קורא בו ואלו הייתי מוצא חלוקת הפרשיות שחלקו בעלי המסרה בכל המקרא הייתי יותר חפץ להשתמש ממנה מזולתה וא"כ הגיעה לידי לאחר שכבר כמעט השלמתי אמרתי להדפיסה גם היא לבל תשתכח ותאבד מישרא' ·

ובדי שיהיה המסורת שלם הוצרכתי לתקן ולחבר ג"כ המסורת הגדולה שאין באפשרות להדפיסה סביב שום ספר כי היא בכמות הרבה וסדרתיה כדרך הערוך ממש למען ירוץ קורא בה · וכן כל מה שהדפסנו מהמסרה סביב הס"ר דהיינו מהמסר' האמצעית לא הגדולה חזרתיו וחברתיו ג"כ עם המסרה הגדולה שסדרתי כמו הערוך ולא חששתי להביא כי אם ראשי פרקים כגון ויתב ט"ו נמסר בנביא פלוני בסימ' פלוני וכן כל מה שנשמט וזה לסבה · המשל אם המעיין יעיין בנביא או זולתו באותו העמוד יש י' או י"א פסוקים בכל פסוק לא ימנע שלא תהיה בו תיבה שצריך בה מסורת והמסרה קטנה היא בכל תיבה שצריך בה מסורת ואומרת ד' או ל' או ט"ו וזה לא היה באפשר לכתו' המסורת כולו שהיה צריך לאותו דף שאם היו שייכי' י' תיבות למסורת הבאתי מהם ד' או ה' על הרוב לדוחק רוחב העמוד והמעיין לא ידע אם הם במקו' אחר כבר נדפס' ובאיזה מקום הם כדי לבקשם במקומם ויחשוב בלבו שאין בס"ר זה כל המסורת שצריך בו לכן הוצרכתי לציין בשרש התיבה ההיא במסרה רבתא באיזה מקום נדפס בנביא פלוני בסימן פלוני וכן בהרבה מקומות השמיטו המדפיסים הרבה מהסימני' לסיבת שאירע להם להיות העמוד ארוך כדרך שיארע למלאכת הדפוס הוצרכתי לחזור ולחברם במסרה גדולה ולכן ימצא הרבה פעמים כתוב סביבו' העמוד נמסר במס' רבתא · וכן בסימנים הגדולים מ"לט וכ"ה שהיו שייכי לאותו עמוד שלא היה באפשר להדפיס במקומם יען היותם ארוכים והעמוד היה קטן מהכיל כל הסימן וכן באלפא ביתות המסרה רבתא שהיו שייכים בעמוד כתבתי סביב העמוד במסרה זה הוא חד מן אב"ג פלוני ונמסר במסרה רבתא במערכת אות פלוני לבל יטריח שום טורח למעיין לבקשם · ואין לתמוה כשימצא כתוב במסרה נמסר בשמואל ב' או חלק ב' או א' וכן במלכים ב' וכן בד"ה ב' ובעזרא ג"כ בנחמיה וזה כי מניח חלוקת פרשיות התורה והנביאים והכתובים הכתוב בקונקורדנסי"א חלק שמואל לב' חלקים וכן מלכים וד"ה ועזרא עד דברי נחמיה בן חכליה משם והלאה קרא שמו נחמיה · ולזה מאחר שנשתמשנו בחלוקות וסימני מחבר הקונקורדנסי"א אמרתי לכתוב אחר הקדמתי זאת כל החלוקות והסימנים הללו שאם בהדפסה נשמט אי זה סימן בשגגה כבר יוכל לתקן מאחר שהם נדפסים אחר הקדמתי זאת ובס"ר זה בכל חלוקה וחלוקה הדפסנו הסימן שצריך למען ירוץ קורא בו למצוא מבוקשו כשאומר במסורת נמסר בסימן פלוני ·

הנה לא נמנע ממני בכל מאדי וכחי לעשות ולתקן המסרה בכל התיקונים שאיפשר כדי להשאירה ברה וטהורה ולהראות העמים והשרים את יופיה כי טובת מראה היא · וזה להבי' תועלת אחינו בני ישרא' ותפארת תורתינו הקדושה והתמימה ולמלאת תאות ושאלת השר מסי' דניאל בומבירגי יצ"ו במה שאיפשר אע"פ שכספו היתה גדולה מהשגתי · וכן במפרשים שמתי כל מאמצי כחי לתקן המעוות במה שאפשר ובמה שהשיגה בו עניות דעתי לשם שמים ולהועיל לבני עמינו ולא נסוגותי אחור בשביל הטורח הרב כי שינה לעיני לא נתתי לשבוע הן בחורף הן בקיץ ולא חששתי לקום בלילה לקור וזולתו כי חפצי וכוונתי היתה לראות תכלית המלאכה מלאכת הקדש · ישתבח הבור' אשר זיכני להתחיל ולהשלים ·

זכרה
לי
אלהי
לטובה אמן :

וזה לך מספר הפרשיות שעליהם נרשמו הסימנים

בראשית פרשיותיו חמשים

א בראשית
ב ויכלו השמים
ג ויהיו שניהם ערומים
ד והאדם ידע
ה זה ספר תולדות
ו ויהי כי החל האדם
ז ויאמר יי׳ לנח בא אתה
ח ויזכור אלהים את נח
ט ויברך אלהים את נח
י ואלה תולדות בני נח
יא ויהי כל הארץ שפה אחת
יב ויאמר יי׳ אל אברם לך לך
יג ויעל אברם ממצרים
יד ויהי בימי אמרפל
טו אחר הדברים האלה
טז ושרי אשת אברם
יז ויהי אברם בן תשעים שנה
יח וירא אליו יי׳ באלוני ממרא
יט ויבואו שני המלאכים סדומה
כ ויסע משם אברהם
כא ויי׳ פקד את שרה
כב ויהי אחר הדברים האלה
כג ויהיו חיי שרה
כד ואברהם זקן בא בימים
כה ויוסף אברהם ויקח אשה
כו ויהי רעב בארץ מלבד
כז ויהי כי זקן יצחק
כח ויקרא יצחק אל יעקב
כט וישא יעקב את רגליו
ל ותרא רחל כי לא ילדה
לא וישמע את דברי בני לבן
לב וישכם לבן בבקר
לג וישא יעקב עיניו
לד ותצא דינה
לה ויאמר אלהים אל יעקב
לו ואלה תולדות עשו
לז יוסף בן שבע עשרה שנה
לח ויהי בעת ההיא וירד יהודה
לט ויוסף הורד מצרימה
מ ויהי אחר הדברים האלה חטאו
מא ויהי מקץ שנתים
מב וירא יעקב כי יש שבר
מג והרעב כבד בארץ
מד ויצו את אשר על ביתו
מה ולא יכול יוסף להתאפק
מו ויסע ישראל וכל אשר לו
מז ויבא יוסף ויגד לפרעה
מח ויהי אחר הדברים האלה ויאמר ליוסף
מט ויקרא יעקב לבניו
נ ויפול יוסף על פני אביו

שמות פרשיותיו מ׳

א ואלה שמות בני ישראל
ב וילך איש מבית לוי
ג ומשה היה רועה
ד ויען משה ויאמר
ה ואחר באו משה ואהרן
ו ויאמר יי׳ אל משה עתה תראה
ז וידבר יי׳ אל משה לאמר
ח ויאמר יי׳ אל משה אמור אל אהרן
ט ויאמר יי׳ אל משה בא אל פרעה
י ויאמר יי׳ אל משה בא וגו׳ כי אני
יא ויאמר יי׳ אל משה עוד נגע
יב ויאמר יי׳ אל משה ואל אהרן החדש
יג קדש לי כל בכור
יד דבר אל בני ישראל וישבו
טו אשירה ליי׳ כי גאה גאה
טז ויסעו מאילים
יז ויסעו כל עדת בני ישראל
יח וישמע יתרו
יט בחדש השלישי
כ וידבר אלהים את כל הדברים
כא ואלה המשפטים
כב אם במחתרת ימצא
כג לא תשא שמע שוא
כד ואל משה אמר עלה
כה וידבר וגו׳ ויקחו לי תרומה
כו ואת המשכן תעשה
כז ועשית את המזבח
כח חוקת עולם לדורותיכם
כט חוקת עולם לו ולזרעו
ל ועשית מזבח מקטר קטרת
לא וידבר וגו׳ ראה קראתי בשם
לב וירא העם כי בושש משה
לג וידבר וגו׳ לך עלה מזה
לד ויאמר יי׳ וגו׳ פסל לך
לה ויקהל משה
לו ועשה בצלאל ואהליאב
לז ויעש בצלאל את הארון
לח ויעש את מזבח העולה
לט ומן התכלת והארגמן
מ וידבר וגו׳ ביום החדש הראשון

ויקרא פרשיותיו כ״ז

א ויקרא אל משה
ב ונפש כי תקריב קרבן
ג ואם זבח השלמים קרבנו
ד וידבר וגו׳ נפש כי תחטא
ה ונפש כי תחטא
ו וידבר וגו׳ צו את אהרן
ז וזאת תורת זבח השלמים
ח וידבר וגו׳ קח אהרן
ט ויהי ביום השמיני
י ויקחו בני אהרן
יא וידבר וגו׳ זאת החיה
יב וידבר וגו׳ אשה כי תזריע
יג וידבר וגו׳ אדם כי יהיה בעור
יד זאת תהיה תורת המצורע
טו וידבר וגו׳ איש איש כי יהיה זב
טז וידבר וגו׳ אחרי מות
יז וידבר וגו׳ דבר אל אהרן
יח וידבר וגו׳ כמעשה ארץ מצרים
יט וידבר וגו׳ קדושים תהיו
כ וידבר וגו׳ ואל בני ישר׳ תאמר
כא ויאמר וגו׳ אמור אל הכהנים
כב וידבר וגו׳ דבר אל אהרן וינזרו
כג וידבר וגו׳ מועדי יי׳
כד וידבר וגו׳ צו את בני ישראל
כה וידבר יי׳ אל משה בהר סיני
כו לא תעשו לכם אלילים
כז וידבר וגו׳ איש כי יפליא

מדבר סיני פרשיותיו ל״ו

א וידבר וגו׳ במדבר סיני
ב וידבר וגו׳ איש על דגלו
ג ואלה תולדות אהרן
ד וידבר וגו׳ נשא את ראש בני
ה וידבר וגו׳ צו את בני ישראל
ו וידב׳ וגו׳ איש או אשה כי יפליא
ז ויהי ביום כלות
ח וידבר וגו׳ בהעלותך
ט וידבר וגו׳ ויעשו בני ישראל
י וידבר עשה לך חצוצרות
יא ויהי העם כמתאוננים
יב ותדבר מרים
יג ואחר נסעו העם
יד ותשא כל העדה
טו וידבר וגו׳ כי תבואו אל ארץ
טז ויקח קרח
יז וידבר וגו׳ אמור אל אלעזר
יח ויאמר יי׳ אל אהרן אתה ובניך
יט וידבר וגו׳ זאת חוקת התורה
כ ויבואו בני ישראל כל העדה
כא ויראו כל העדה
כב ויסעו בני ישראל ויחנו
כג ויאמר בלעם אל בלק בנה לי
כד וירא בלעם כי טוב בעיני
כה וישב ישראל בשטים
כו ויאמר יי׳ אל משה ואל אלעזר
כז ותקרבנה בנות צלפחד
כח וידבר וגו׳ את קרבני לחמי
כט ובחדש השביעי
ל ויאמר משה אל בני ישראל
לא וידבר וגו׳ נקום נקמת
לב ומקנה רב היה לבני גד
לג אלה מסעי
לד וידבר וגו׳ צו את בני ישראל
לה וידבר וגו׳ בערבות מואב
לו ויקרבו ראשי האבות

דברים פרשיותיו ל״ד

א אלה הדברים
ב ונפן ונסע המדברה
ג ונפן ונעל דרך הבשן
ד ועתה ישראל שמע
ה ויקרא משה אל כל ישראל
ו וזאת המצוה
ז כי יביאך יי׳ אלהיך
ח כל המצוה אשר אנכי מצוך
ט שמע ישראל אתה עובר היום
י בעת ההיא אמר יי׳ אלי
יא ואהבת את יי׳ אלהיך
יב אלה החקים והמשפטים
יג את כל הדבר אשר אנכי מצוה
יד בנים אתם ליי׳ אלהיכם
טו מקץ שבע שנים
טז שמור את חדש האביב
יז לא תזבח ליי׳ אלהיך
יח לא יהיה לכהנים הלוים
יט כי יכרית יי׳ אלהיך
כ כי תצא למלחמה
כא כי ימצא חלל
כב לא תראה את שור אחיך
כג לא יקח איש את אשת אביו
כד כי יקח איש אשה ובעלה
כה כי יהיה ריב בין אנשים
כו והיה כי תבא
כז ויצו משה וזקני ישראל
כח והיה אם שמוע תשמע
כט ויקרא משה אל כל ישראל
ל והיה כי יבאו עליך
לא וילך משה
לב האזינו השמים
לג וזאת הברכה
לד ויעל משה

יהושע פרשיותיו כד

א ויהי אחרי מות משה
ב וישלח יהושע בן נון
ג וישכם יהושע בבקר
ד ויהי כאשר תמו כל הגוי
ה ויהי כשמע כל מלכי האמורי
ו ויריחו סוגרת ומסוגרת
ז וימעלו בני ישראל מעל בחרם
ח ויאמר יי׳ אל יהושע אל תירא
ט ויהי כשמוע כל המלכים
י ויהי כשמוע אדני צדק
יא ויהי כשמוע מלך חצור
יב ואלה מלכי הארץ
יג ויהושע זקן
יד ואלה אשר נחלו בני ישראל
טו ויהי הגורל למטה יהודה
טז ויצא הגורל לבני יוסף
יז ויהי הגורל למטה מנשה
יח ויקהלו כל עדת בני ישראל
יט ויצא הגורל השני לשמעון
כ וידבר יי׳ אל יהושע
כא ויגשו ראשי
כב אז יקרא יהושע
כג ויהי מימים רבים
כד ויאסף יהושע את כל שבטי

שופטים פרשיותיו כא

א ויהי אחרי מות יהושע
ב ויעל מלאך יי׳ מן הגלגל
ג ואלה הגוים אשר הניח יי׳
ד ויוסיפו בני ישראל וגו׳ ויחזק
ה ותשר דבורה
ו ויעשו בני ישראל הרע
ז וישכם ירובעל
ח ויאמרו אליו איש אפרים
ט וילך אבימלך בן ירובעל
י ויקם אחריו יאיר הגלעדי
יא ויפתח הגלעדי
יב ויזעק איש אפרים
יג ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע
יד וירד שמשון תמנתה
טו ויהי מימים בימי קציר
טז וילך שמשון עזתה
יז ויהי איש מהר אפרים
יח בימים ההם אין מלך
יט ויהי בימים ההם ומלך אין בישׂ׳
כ ויצאו בני ישראל
כא ואיש ישראל

שמואל א׳

א ויהי איש אחד מן הרמתים
ב ותתפלל חנה
ג והנער שמואל משרת
ד ויהי דבר שמואל
ה ופלשתים לקחו את ארון האלהים
ו ויהי ארון יי׳ בשדה פלשתים
ז ויבאו אנשי קרית יערים
ח ויהי כי זקן שמואל

ט ויהי איש מבנימין
י אמור לנער ויעבור לפנינו
יא ויעל נחש העמוני
יב ויאמר שמואל אל כל ישראל
יג בן שנה שאול במלכו
יד ויצא מצב פלשתים
טו ויאמר שמואל שאול אותי שלח יי׳
יו ויאמר יי׳ אל שמואל עד מתי
יז ויאספו פלשתים את מחניהם
יח ויהי ככלותו לדבר אל שאול
יט וידבר שאול אל יונתן בנו
ך ויברח דוד ברמה
כא ויבא דוד אל אחימלך
כב וילך דוד משם וימלט
כג ויגידו לדוד לאמ׳ הנה פלשתי׳
כד ויעל דוד משם וישב במצודות
כה וימת שמואל ויקבצו כל ישר׳
כו ויבואו הזיפים אל שאול
כז וילך דוד לדרכו
כח ויהי בימי ההם ויקבצו פלשתים
כט ויקבצו פלשתים אל כל מחניהם
ל ויהי בבא דוד ואנשיו
לא ופלשתים נלחמים בישראל

שמואל ב

א ויהי אחרי מות שאול
ב ויהי אחרי כן וישאל דוד ביי׳
ג ותהי המלחמה ארוכה בין בית דוד
ד וישמע בן שאול כי מת אבנר
ה ויבאו כל שבטי ישראל אל דוד
ו ויוסף עוד דוד את כל בחור
ז ויהי כי ישב המלך בביתו
ח ויהי אחרי כן ויך דוד את הפלשתי׳
ט ויאמר דוד הכי יש עוד אשר
י ויהי אחרי כן וימת מלך בני עמון
יא ויהי לתשובת השנה
יב וישלח יי את נתן אל דוד
יג ויהי אחרי כן ולאבשלום בן דוד אחות
יד ואבשלום ברח וילך אל גשור
טו ויהי אחרי כן ויעש לו אבשלום
יו ודוד עבר מעט מהראש
יז ויאמר אחיתופל אל אבשלום
יח ויפקוד דוד את העם אשר אתו
יט וירגז המלך ויעל על עלית השער
ך ושם נקרא איש בליעל
כא ויהי רעב בימי דוד
כב וידבר דוד ליי׳
כג נאם דוד בן ישי
כד ויוסף אף יי לחרות בישראל

מלכים א

א והמלך דוד זקן
ב ויקרבו ימי דוד למות
ג והממלכה נכונה ביד שלמה
ד ויהי המלך שלמה מלך על כל ישראל
ה ושלמה היה מושל בכל הממלכות
ו ויהי בשמנים שנה
ז ואת ביתו בנה שלמה
ח אז יקהל שלמה
ט ויהי ככלות שלמה
י ומלכת שבא שומעת
יא והמלך שלמה אהב נשים
יב וילך רחבעם שכם
יג והנה איש אלהים בא מיהודה
יד בעת ההיא חלה אביה
טו ובשנת שמנה עשרה שנה
יו בשנת שלש לאסא
יז ויאמר אליהו התשבי
יח ויהי ימים רבים ודבר יי היה
יט ויד יי היתה אל אליהו
ך ומלך ארם מלך
כא ויהי אחרי הדברים האלה כרם היה לנבות
כב וישבו שלש שנים

מלכים ב

א ויפשע מואב בישראל
ב ויהי בהעלות יי את אליהו
ג ויהורם בן אחאב מלך
ד ואשה אחת מנשי בני הנביאים
ה ונעמן שר צבא מלך ארם
ו ויאמרו בני הנביא׳ אל אלישע
ז ויאמר אלישע שמעו דבר יי
ח ואלישע דבר אל האשה
ט ואלישע הנביא קרא לאחד
י ולאחאב שבעים בנים
יא ועתליה אם אחזיה
יב בן שבע שנים יהואש במלכו
יג בשנת עשרים ושלש שנה ליואש
יד בשנת שתים ליואש
טו בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם
יו בשנת שבע עשרה שנה לפקח
יז בשנת שתים עשרה שנה לאחז
יח ויהי בשנת שלש להושע
יט ויהי בשבע המלך חזקיהו
ך בימים ההם חלה חזקיהו
כא וישכב חזקיהו עם אבותיו
כב בן שמנה שנה יאשיהו במלכו
כג וישיבו את המלך דבר
כד בימיו עלה נבוכד נאצר
כה ויהי בשנת התשיעית למלכו

ישעיה פרשיותיו סו

א חזון ישעיהו
ב הדבר אשר חזה ישעיהו
ג כי הנה האדון יי צבאות
ד והחזיקו שבע נשים באיש אחד
ה אשירה נא לידידי
ו בשנת מות המלך עזיהו
ז ויהי בימי אחז בן יותם
ח ויאמר יי׳ אלי קח לך גליון
ט כעת הראשון הקל ארצה
י הוי החוקקים חקקי און
יא ויצא חוטר מגזע ישי
יב אודך יי׳ כי אנפת בי
יג משא בבל
יד וקרוב לבא עתה
טו בשנת מות המלך אחז
יו שלחו כר מושל ארץ
יז משא דמשק
יח הוי ארץ צלצל
יט משא מצרים
ך בשנת בא תרתן אשדודה
כא משא מדבר ים
כב משא גיא חזיון
כג משא צור
כד הנה יי׳ בוקק הארץ
כה יי׳ אלהי אתה ארוממך
כו ביום ההוא יושר השיר
כז ביום ההוא יפקוד יי׳ בחרבו
כח הוי עטרת גאות שכורי אפרים
כט הוי אריאל אריאל
ל הוי בנים סוררים
לא הוי היורדים מצרים לעזרה
לב הן לצדק ימלוך מלך
לג הוי שודד ואתה לא שדוד
לד קרבו גוים לשמוע
לה ישושום מדבר וציה
לו ויהי בארבע עשרה שנה
לז ויהי כשמוע המלך חזקיהו
לח בימים ההם חלה חזקיהו
לט בעת ההיא שלח
מ נחמו נחמו עמי
מא החרישו אלי איים
מב הן עבדי אתמוך בו
מג ועתה כה אמר יי׳ בוראך יעקב
מד ועתה שמע יעקב עבדי
מה ולאמר לירושלם תבנה
מו כרע בל
מז רדי ושבי על עפר
מח שמעו זאת בית יעקב הנקראי׳
מט שמעו איים אלי
נ כה אמר יי׳ אי זה ספר
נא שמעו אלי רודפי צדק
נב עורי עורי לבשי עזך
נג מי האמין לשמועתנו
נד רני עקרה
נה הוי כל צמא
נו כה אמר יי׳ שמרו משפט
נז הצדיק אבד
נח קרא בגרון
נט הן לא קצרה יד יי׳
ס קומי אורי כי בא אורך
סא רוח יי׳ אלהים עלי
סב למען ציון לא אחשה
סג מי זה בא מאדום
סד לו קרעת שמים
סה נדרשתי ללא שאלו
סו כה אמר יי השמים כסאי

ירמיה פרשיותיו נב

א דברי ירמיהו
ב ויהי דבר יי׳ וגו׳ הלוך וקראת
ג לאמר הן ישלח איש את אשתו
ד אם תשוב ישראל נאם יי׳
ה שוטטו בחוצות ירושלם
ו העיזו בני בנימין
ז הדבר אשר היה אל ירמיהו
ח בעת ההיא נאם יי׳ יוציאו
ט מי יתנני במדבר מלון
י שמעו את הדבר אשר דבר יי׳
יא הדבר אשר היה אל ירמיהו
יב צדיק אתה יי׳ כי אריב אליך
יג כה אמר יי׳ הלוך וקנית לך
יד אשר היה דבר יי׳ אל ירמיהו
טו ויאמר יי׳ אלי אם יעמד משה
יו ויהי דבר יי׳ אלי לאמר לא תקח לך אשה
יז חטאת יהודה כתובה
יח הדבר וגו׳ קום וירדת בית היוצר
יט כה אמר יי׳ הלוך וקנית
ך וישמע פשחור
כא הדבר בשלוח אליו המלך
כב כה אמר יי׳ רד בית מלך יהודה
כג הוי רועים מאבדים
כד הראני יי׳ ושני דודאי תאנים
כה הדבר וגו׳ על כל עם יהודה
כו בראשית ממלכת יהויקים
כז כה אמר יי׳ אלי עשה לך
כח ויהי בשנה ההיא בראשית
כט ואלה דברי הספר אשר שלח ירמיה
ל הדבר וגו׳ כה אמר וגו׳ כתב לך
לא בעת ההיא נאם יי׳ אהיה
לב הדבר וגו׳ בשנה העשירית
לג ויהי דבר יי׳ אל ירמיהו שנית
לד הדבר וגו׳ נבוכד ראצר מלך
לה הדבר וגו׳ בימי יהויקים בן
לו ויהי בשנה הרביעית ליהויקים
לז וימלוך מלך צדקיהו
לח וישמע שפטיה
לט בשנה התשיעית לצדקיהו
מ הדבר וגו׳ אחר שלח אותו נבוזראדן
מא ויהי בחדש השביעי בא
מב ויגשו כל שרי החיילים
מג ויהי בכלות ירמיהו לדבר
מד הדבר וגו׳ אל כל היהודים
מה הדבר אשר דבר ירמיהו
מו אשר היה דבר יי על ירמיהו
מז אשר היה וגו׳ אל פלשתים
מח למואב כה אמר יי׳
מט לבני עמון כה אמר יי׳
נ הדבר אשר דבר יי׳ אל בבל
נא כה אמר יי׳ הנני מעיר אל בבל
נב בן עשרים ואחד שנה צדקיהו

יחזקאל פרשיותיו מח

א ויהי בשלשים שנה
ב ויאמר אלי בן אדם עמד על
ג ויאמר אלי את אשר תמצא
ד ואתה בן אדם קח לך לבנה
ה ואתה בן אדם קח לך חרב
ו ויהי דבר יי׳ וגו׳ שים פניך אל הרי ישראל
ז ויהי דבר יי׳ וגו׳ אל אדמת
ח ויהי בשנה הששית
ט ויקרא באזני קול גדול
י ואראה והנה על הרקיע
יא ותשא אותי רוח
יב ויהי דבר יי׳ וגו׳ בתוך בית המרי
יג ויהי דבר יי וגו׳ הנבא על
יד ויבא אלי אנשים מבני ישראל
טו ויהי דבר יי׳ מה יהיה עץ הגפן
יו ויהי דבר יי׳ וגו׳ הודע את
יז ויהי דבר יי׳ וגו׳ חוד חידה ומשול משל
יח ויהי וגו׳ מה לכם אתם מושלים
יט ואתה שא קינה אל נשיאי
ך ויהי בשנה השביעית
כא ויהי וגו׳ שים פניך דרך
כב ויהי וגו׳ התשפוט התשפוט
כג שתים נשים בנות אם אחת
כד ויהי וגו׳ כתב לך את שם היום
כה ויהי וגו׳ שים פניך אל בני עמון
כו ויהי בעשתי עשרה שנה
כז ויהי וגו׳ שא על צור קינה
כח ויהי אמור לנגיד צור
כט בשנה העשירית
ל ויהי וגו׳ הילילו הה ליום
לא ויהי באחת עשרה שנה
לב ויהי בעשתי עשרה שנה

- לג ויהי וגו׳ דבר אל בני עמך
- לד ויהי וגו׳ הנבא על רועה ישראל
- לה ויהי וגו׳ שים פניך אל הר שעיר
- לו ואתה בן אדם הנבא אל הרי ישראל
- לז היתה עלי יד יי׳
- לח ויהי וגו׳ שים פניך על גוג
- לט ואתה בן אדם הנבא על גוג
- מ בעשרים וחמש שנה לגלותנו
- מא ויביאני אל ההיכל
- מב ויוציאני אל החצר
- מג ויוליכני אל השער
- מד וישב אותי דרך שער המקדש
- מה ובהפילכם את הארץ
- מו כה אמר יי׳ יי׳ שער החצר
- מז וישיבני אל פתח הבית
- מח ואלה שמות השבטים

הושע פרשיותיו יד

- א דבר יי׳ אשר היה אל הושע
- ב אמרו לאחיכם עמי
- ג ויאמר יי׳ אלי לך אהב אשה
- ד שמעו דבר יי׳ בני ישרא׳ כי ריב ליי׳
- ה שמעו זאת הכהנים
- ו בצר להם ישחרונני
- ז כרפאי לישראל
- ח אל חכך שופר
- ט אל תשמח ישראל
- י גפן בוקק ישראל
- יא נדמה נדמה מלך ישראל
- יב אפרים רועה רוח
- יג כדבר אפרים רתת נשא
- יד תאשם שומרון

יואל פרשיותיו ד

- א דבר יי׳ אש׳ היה אל יואל
- ב תקעו שופר בציון
- ג והיה אחרי כן אשפוך את רוחי
- ד כי הנה בימים ההמה ובעת ההיא

עמוס פרשיותיו ט

- א דברי עמוס
- ב כה אמר יי׳ על שלשה פשעי
- ג שמעו את הדבר הזה אשר דבר יי׳
- ד שמעו את הדבר הזה פרות
- ה שמעו את הדבר הזה אשר אנכי נושא
- ו והגלתי אתכם מהלאה לדמשק
- ז כה הראני יי׳ והנה יוצר
- ח כה הראני יי׳ יי׳ והנה כלוב קיץ
- ט ראיתי את יי׳ נצב על המזבח

עובדיה פרשה אחת

- א חזון עובדיה

יונה פרשיותיו ארבעה

- א ויהי דבר יי׳ אל יונה
- ב וימן יי׳ דג גדול
- ג ויהי דבר יי׳ אל יונה שנית
- ד וירע אל יונה רעה גדולה

מיכה פרשיותיו ז

- א דבר יי׳ אשר היה אל מיכה
- ב הוי חושבי און
- ג ואמר שמעו נא ראשי יעקב
- ד והיה באחרית הימים יהיה הר
- ה עתה תתגודדי בת גדוד
- ו שמעו נא את יי׳ אומר
- ז אללי לי כי הייתי כאספי קיץ

נחום פרשיותיו ג

- א משא נינוה ספר חזון נחום
- ב הנה על ההרים רגלי מבשר
- ג הוי עיר דמים כלה

חבקוק פרשיותיו ג

- א המשא אשר חזה חבקוק
- ב על משמרתי אעמודה
- ג יי׳ שמעתי שמעך

צפניה פרשיותיו ג

- א דבר יי׳ אשר היה אל צפניה
- ב התקוששו וקושו
- ג הוי מראה ונגאלה

חגי פרשיותיו ב

- א בשנת שתים לדריוש
- ב בשביעי בעשרים ואחד לחדש

זכריה פרשיותיו יד

- א בחדש השמיני בשנת שתים
- ב ואשא את עיני וארא והנה
- ג ויראני את יהושע
- ד וישב המלאך הדובר בי
- ה ואשוב ואשא עיני ואראה והנה
- ו ואשוב וגו׳ והנה ארבע מרכבו׳
- ז ויהי בשנת ארבע לדריוש
- ח ויהי דבר יי׳ קנאתי לציון
- ט משא דבר יי׳ בארץ חדרך
- י שאלו מיי׳ מטר
- יא פתח לבנון דלתיך
- יב משא דבר יי׳ על ישראל
- יג ביום ההוא יהיה מקור נפתח
- יד הנה יום בא ליי׳ וחלק שללך

מלאכי פרשיותיו ג

- א משא דבר יי׳ אל ישראל ביד
- ב ועתה אליכם המצוה הזאת
- ג הנני שולח מלאכי ופנה דרך

תהלים פרשיותיו קמ״ט

- א אשרי האיש
- ב למה רגשו גוים
- ג מזמור לדוד בברחו
- ד למנצח וגו׳ בקראי ענני
- ה למנצח וגו׳ יי׳ אמרי האזינה
- ו למנצח וגו׳ יי׳ אל באפך
- ז שגיון לדוד
- ח למנצח וגו׳ יי׳ אדונינו
- ט למנצח אודה יי׳ בכל לבי
- י למה יי׳ תעמוד ברחוק
- יא למנצח לדוד בך יי׳ חסיתי
- יב למנצח וגו׳ הושיעה יי׳ כי גמר
- יג למנצח וגו׳ עד אנא יי׳ תשכחני
- יד למנצח לדוד אמר נבל בלבו
- טו מזמור לדוד יי׳ מי יגור
- יו מכתם לדוד שמרני אל
- יז תפלה לדוד שמעה יי׳ צדק
- יח למנצח אשר דבר ליי׳
- יט למנצח השמים מספרים
- ך למנצח יענך יי׳ ביום צרה
- כא למנצח יי׳ בעזך ישמח
- כב למנצח אלי אלי למה עזבתני
- כג מזמור לדוד יי׳ רועי
- כד לדוד מזמור ליי׳ הארץ
- כה לדוד אליך יי׳ נפשי אשא
- כו שפטני יי׳ כי אני בתומי
- כז לדוד יי׳ אורי וישעי
- כח לדוד אליך יי׳ אקרא
- כט מזמור לדוד הבו ליי׳
- ל מזמור שיר חנכת הבית
- לא למנצח וגו׳ בך יי׳ חסיתי
- לב לדוד משכיל אשרי נשוי פשע
- לג רננו צדיקים ביי׳
- לד לדוד בשנותו את טעמו
- לה לדוד ריבה יי׳ את יריבי
- לו למנצח וגו׳ נאם פשע לרשע
- לז לדוד אל תתחר במרעים
- לח מזמור וגו׳ יי׳ אל בקצפך
- לט למנצח לידותון אמרתי
- מ למנצח וגו׳ קוה קויתי יי׳
- מא למנצח וגו׳ אשרי משכיל
- מב למנצח וגו׳ כאיל תערוג
- מג שפטני אלהים וריבה ריבי
- מד למנצח וגו׳ אלהים באזננו
- מה למנצח רחש לבי
- מו למנצח וגו׳ אלהים לנו
- מז למנצח וגו׳ כל העמי׳ תקעו כף
- מח שיר מזמור לבני קרח
- מט למנצח וגו׳ שמעו זאת כל
- נ מזמור לאסף אל אלהים יי׳
- נא למנצח בבא אליו נתן
- נב למנצח בבא דואג האדומי
- נג למנצח אמר נבל בלבו
- נד למנצח בבא הזיפים
- נה למנצח האזינה אלהים
- נו למנצח באחוז אותו פלשתים
- נז למנצח אל תשחת לדוד מכתם
- נח למנצח האמנם אלם צדק
- נט למנצח בשלוח שאול וישמרו
- ס למנצח על שושן עדות
- סא למנצח שמעה אלהים רנתי
- סב למנצח אך אל אלהים דומיה
- סג מזמור לדוד בהיותו במדבר
- סד למנצח שמע אלהים קולי
- סה למנצח לך דומיה תהלה
- סו למנצח הריעו לאלהי׳ כל הארץ
- סז למנצח אלהים יחננו
- סח למנצח יקום אלהים
- סט למנצח הושיעני אלהים
- ע למנצח אלהים להצילני
- עא בך יי׳ חסיתי
- עב לשלמה אלהים משפטיך
- עג מזמור לאסף אך טוב
- עד משכיל לאסף למה אלהי׳ זנחת
- עה למנצח הודינו לך אלהים
- עו למנצח נודע ביהודה
- עז למנצח קולי אל אלהים ואצעקה
- עח משכיל לאסף האזינה עמי
- עט מזמור לאסף אלהים באו גוים
- פ למנצח רועה ישראל האזינה
- פא למנצח הרנינו לאלהים
- פב מזמור לאסף אלהים נצב
- פג שיר מזמור לאסף אלהים אל
- פד למנצח מה ידידות משכ׳ נותיך
- פה למנצח רצית יי׳ ארצך
- פו תפלה לדוד
- פז מזמור שיר בהררי קדש
- פח שיר מזמור וגו׳ יי׳ אלהי ישועתי
- פט משכיל לאיתן האזרחי
- צ תפלה למשה איש האלהים
- צא יושב בסתר עליון
- צב מזמור שיר ליום השבת
- צג יי׳ מלך גאות לבש
- צד אל נקמות יי׳
- צה לכו נרננה ליי׳
- צו שירו ליי׳ שיר חדש
- צז יי׳ מלך תגל הארץ
- צח מזמור שירו ליי׳ שיר חדש
- צט יי׳ מלך ירגזו עמים
- ק מזמור לתודה הריעו ליי׳
- קא לדוד מזמור חסד ומשפט
- קב תפלה לעני כי יעטוף
- קג לדוד ברכי נפשי את יי׳
- קד ברכי נפשי את יי׳ יי׳ אלהי
- קה הודו ליי׳ קראו בשמו
- קו הללויה הודו ליי׳ כי טוב
- קז הודו וגו׳ יאמרו גאולי יי׳
- קח שיר מזמור לדוד נכון לבי
- קט למנצח וגו׳ אלהי תהלתי
- קי לדוד מזמור נאם יי׳ לאדני
- קיא הללויה אודה יי׳ בכל לבב
- קיב הללויה אשרי איש ירא יי׳
- קיג הללויה הללו עבדי יי׳
- קיד בצאת ישראל ממצרים
- קטו לא לנו יי׳ לא לנו
- קיו אהבתי כי ישמע יי׳
- קיז הללו את יי׳ כל גוים
- קיח הודו ליי׳ כי טוב
- קיט אשרי תמימי דרך
- קך שיר המעלות אל יי׳ בצרתה
- קכא שיר למעלות אשא עיני
- קכב שיר המעלות לדוד שמחתי
- קכג שיר המעלות אליך נשאתי
- קכד שיר המעלות לדוד לולי יי׳
- קכה שיר המעלות הבוטחים ביי׳
- קכו שיר המעלות בשוב יי׳
- קכז שיר המעלות לשלמה
- קכח שיר המעלות אשרי כל ירא
- קכט שיר המעלות רבת צררוני
- קל שיר המעלות ממעמקים
- קלא שיר המעלות לדוד יי׳ לא גבה
- קלב שיר המעלות זכור יי׳
- קלג שיר המעל׳ לדוד הנה מה טוב
- קלד שיר המעלות הנה ברכו את יי׳
- קלה הללויה הללו את שם יי׳
- קלו הודו לאלהי האלהים
- קלז על נהרות בבל
- קלח לדוד אודך בכל לבי
- קלט למנצח וגו׳ יי׳ חקרתני ותדע
- קמ למנצח וגו׳ חלצני יי׳ מאדם
- קמא מזמור לדוד יי׳ קראתיך חושה
- קמב משכיל לדוד בהיותו במערה
- קמג מזמור לדוד יי׳ שמע תפלתי
- קמד לדוד ברוך יי׳ צורי
- קמה תהלה לדוד ארוממך
- קמו הללויה הללי נפשי את יי׳
- קמז הללויה כי טוב זמרה
- קמח הללויה הללו את יי׳ מן השמים
- קמט הללויה שירו ליי׳ שיר חדש
- קן הללויה הללו אל בקדשו

משלי פרשיותיו לא

- א משלי שלמה

ב בני אם תקח אמרי
ג בני תורתי אל תשכח
ד שמע בני מוסר אב
ה בני לחכמתי הקשיבה
ו בני אם ערבת לרעיך
ז בני שמור אמרי
ח הלא חכמה תקרא
ט חכמות בנתה ביתה
י משלי שלמה בן חכם ישמח
יא מאזני מרמה תועבת יי׳
יב אהב מוסר אהב דעת
יג בן חכם מוסר אב
יד חכמות נשים בנתה ביתה
טו מענה רך ישיב חמה
יו לאדם מערכי לב
יז טוב פת חרבה ושלוה בה
יח לתאוה יבקש נפרד
יט טוב רש הולך בתומו
ד׳ לץ היין הומה שכר
כא תמריק ברע
כב נבחר שם מעושר רב
כג כי תשב ללחום את מושל
כד אל תקנא באנשי רעה
כה בכוד אלהים הסתר דבר
כו כשלג בקיץ
כז אל תתהלל ביום מחר
כח נסו ואין רודף רשע
כט איש תוכחות מקשה עורף
ל דברי אגור בן יקא
לא אל למלכים למואל

איוב פרשיותיו מב

א איש היה בארץ עוץ
ב ויהי היום ויבואו בני האלהים
ג אחרי כן פתח איוב
ד ויען אליפז
ה קרא נא היש עונך
ו ויען איוב לו שקול
ז הלא צבא לאנוש עלי ארץ
ח ויען בלדד
ט ויען איוב אמנם ידעתי כי כן
י נקטה נפשי בחיי
יא ויען צופר
יב ויען איוב אמנם כי אתם עם
יג הן כל ראתה עיני
יד אם חרוצים ימיו
טו ויען אליפז
יו ויען איוב שמעתי כאלה
יז רוחי חובלה
יח ויען בלדד
יט ויען איוב עד אנה תוגיון
ד ויען צופר
כא ויען איוב שמעו שמוע
כב ויען אליפז
כג ויען איוב גם היום מרי שיחי
כד מדוע משדי לא תצפנו עתים
כה ויען בלדד
כו ויען איוב מה עזרת ללא כח
כז ויוסף איוב שאת משלו
כח כי יש לכסף מוצא
כט ויוסף איוב שאת משלו מי
יתנני בירחי קדם
ל ועתה צחקו עלי צעירים
לא ברית כרתי לעיני
לב וישבתו שלשת האנשים
לג ואולם שמע נא איוב מלי
לד ויען אליהו שמעו חכמים
לה ויען אליהו הזאת חשבת
לו ויוסף אליהו כתר לי זער
לז אף לזאת יחרד לבי
לח ויען יי׳ את איוב מן הסערה
לט הידעת עת לדת יעלה סלע
מ ויען יי׳ את איוב אזר נא
מא הן תוחלתו נכזבה
מב ויען איוב את יי׳

שיר השירים ח

א שיר השירים
ב אני חבצלת השרון
ג על משכבי בלילות
ד הנך יפה רעיתי
ה יבא דודי לגנו ויאכל פרי
ו אנה הלך דודך
ז מה תחזו בשולמית
ח מי יתנך כאח לי

רות פרשיותיו ד

א ויהי בימי שפוט
ב ולנעמי מודע
ג ותשב את חמותה
ד ובועז עלה השער וישב שם

איכה פרשיותיו ד

א איכה ישבה
ב איכה יעיב
ג אני הגבר
ד איכה יועם זהב

קהלת פרשיותיו יב

א דברי קהלת בן דוד
ב אמרתי אני בלבי לכה נא
ג לכל זמן ועת לכל חפץ
ד ושבתי אני ואראה את כל
ה אל תבהל על פיך ולבך
ו יש רעה ראיתי תחת השמש
ז מרבים הבל מה יותר לאדם
ח חכמת אדם תאיר פניו
ט אשר הצדיקים והחכמים
י זבובי מות יבאיש
יא שלח לחמך על פני המים
יב וזכור את בוראך

אסתר פרשיותיו עשר

א ויהי בימי אחשורוש
ב אחר הדברים כשוך חמת
ג אחר הדברים גדל המלך
ד ומרדכי ידע את כל אשר
ה ויהי ביום השלשי ותלבש
ו בלילה ההוא נדדה שנת המלך
ז ויבא המלך והמן
ח ביום ההוא נתן המלך
ט ובשנים עשר חדש
י וישם המלך אחשורוש מס

דניאל פרשיותיו יב

א בשנת שלש למלכות יהויקים
ב ובשנת שתים למלכות נבוכד
ג נבוכד נצר מלכא עבד צלם
ד לקצת ירחין תרי עשר
ה בלשצר מלכא עבד לחסרב
ו שפר קדם דריוש והקם
ז בשנת חדא לבלשצר
ח בשנת שלש למלכות בלשצר
ט בשנת אחת לדריוש בן
י בשנת שלש לכורש
יא ואני בשנת אחת לדריוש
יב ובעת ההיא יעמד מיכאל

עזרא פרשיותיו עשר

א ובשנת אחת לכורש
ב ואלה בני המדינה העולים
ג ויגע החדש השביעי
ד וישמעו צרי יהודה ובנימן
ה באדין דריוש מלכא
ו ואחר הדברים האלה
ז ארתחששת מלך מלכיא
ח ואלה ראשי אבותיהם
ט ובכלות אלה נגשו אלי
י וכהתפלל עזרא

נחמיה פרשיותיו יג

א דברי נחמיה בן חכליה
ב ויהי בחדש ניסן
ג ויקם אלישיב הכהן הגדול
ד ויהי כאשר שמע סנבלט
ה ויש אשר אומרים לוינו כסף
ו ויהי כאשר שמע לסנבלט
ז ויהי כאשר נבנתה החומה
ח וישבו הכהנים והלוים
ט וביום עשרים וארבעה לחדש
י ועל החתומים נחמיה
יא וישבו שרי העם בירושלם
יב ואלה הכהנים והלוים
יג ביום ההוא יקרא בספר הזה

דברי הימים א

א אדם שת אנוש
ב אלה בני ישראל
ג ואלה היו בני דוד
ד בני יהודה פרץ
ה ובני ראובן בכור ישראל
ו בני לוי גרשום
ז ולבני יששכר
ח ובנימן הוליד את בלע
ט וכל ישראל התיחשו
י ופלשתים נלחמים בישראל
יא ויקבצו כל ישראל
יב ואלה הבאים אל דוד לצקלג
יג ויועץ דוד
יד וישלח חירם
טו ויעש לו בתים בעיר דוד
יו ויביאו את ארון האלהים
יז ויהי כאשר ישב דוד
יח ויהי אחרי כן ויך דוד
יט ויהי אחרי כן וימת
ד ויהי לעת תשובת השנה
כא ויעמוד שטן על ישראל
כב ויאמר דוד זה הוא
כג ודוד זקן ושבע ימים
כד ולבני אהרן מחלקותם
כה ויבדל דוד ושרי הצבא
כו למחלקות ולשוערים
כז ובני ישראל למספרם
כח ויקהל דוד את כל שרי ישראל
כט ויאמר דוד המלך לכל הקהל

דברי הימים ב

א ויתחזק שלמה
ב ויאמר שלמה לבנות בית
ג ויחל שלמה לבנות
ד ויעש מזבח הנחשת
ה אז יקהל שלמה
ו אז אמר שלמה
ז וככלות שלמה להתפלל
ח ויהי מקץ עשרים שנה
ט ומלכת שבא שמעה
י וילך רחבעם שכמה
יא ויבא רחבעם ירושלם
יב ויהי בהכין מלכות רחבעם
יג בשנת שמנה עשר למלך
יד וישכב דוד עם אבותיו
טו ועזריהו בן
יו בשנת שלשים ושש למלכות
יז וימלוך יהושפט
יח ויהי ליהושפט עושר וכבוד
יט וישב יהושפט מלך יהודה
ד ויהי אחרי כן באו בני מואב
כא וישכב יהושפט עם אבותיו
כב וימליכו יושבי ירושלם את
אחזיהו
כג ובשנה השביעית התחזק
כד בן שבע שנים יואש במלכו
כה וימלוך אמציהו בנו תחתיו
כו ויקחו כל עם יהודה את עזיהו
כז בן עשרים וחמש שנה יותם
כח בן עשרים שנה אחז במלכו
כט יחזקיהו מלך בן עשרים
וחמש שנה
ל וישלח חזקיהו את כל ישראל
לא וככלות כל זאת
לב אחר הדברים האלה
לג בן שתים עשרה שנה במלכו
לד בן שמנה יאשיהו
לה ויעל יאשיהו בירושלם
לו ויקחו עם הארץ

סליק מספר הפרשיות שעליהם נרשמו הפסוקים איש איש על דגלו

אלין סדרי התורה על פי המסרה

בראשית

סדריו מג

א בראשית
ב אלה תולדות השמים
ג ויאמר יי׳ אלהים הן
ד זה ספר תולדות
ה אלה תולדות נח
ו וידבר אלהים אל נח
ז ויהיו בני נח
ח לך לך מארצך
ט ויהי רעב בארץ
י ויהי בימי אמרפל
יא אחר הדברים האלה
יב ושרי אשת אברם
יג ויהי
יד וירא אליו יי׳
טו ויבאו שני המלאכים
יו ויסע משם אברם
יז ויי׳ פקד את שרה
יח ויהי אחר הדברים
יט ואברהם זקן
כ ואבא היום אל העין
כא ויוסף אברהם
כב ואלה תולדות יצחק
כג ויהי כי זקן יצחק
כד ויתן לך האלהים
כה ויצא יעקב מבאר
כו וירא יי׳ כי שנואה
כז ויזכר אלהים את רחל
כח ויאמר יי׳ אל יעקב שוב
כט וישלח יעקב מלאכים
ל ויבא יעקב שלם
לא ויאמר אלהים אל יעקב
לב וישב יעקב
לג ויהי בעת ההוא
לד ויוסף הורד מצרימה
לה ויהי מקץ
לו ויאמר פרעה אל עבדיו
לז ויאמר אליהם יוסף
לח ואל שדי יתן לכם
לט ויגש אליו יהודה
מ ואת יהודה שלח
מא ויהי אחרי הדברים
מב ויקרא יעקב אל בניו

ספר שמות

סדריו כט

א ואלה שמות
ב ומשה היה רועה
ג וילך משה וישב אל יתר
ד וידבר דוארא
ה ויאמר דכי ידבר
ו ויאמר דהשכם קדמאה
ז ויאמר דבא אל פרעה
ח ויאמר דעוד נגע
ט ויהי בחצי הלילה
י ויאמר דקדש לי
יא ויאמר דמה תצעק
יב ויאמר דהנני ממטיר
יג ויאמר דעד אנה
יד וישמע יתרו
טו ואתם תהיו לי
יו ואלה המשפטים
יז אם כסף תלוה
יח וידבר דויקחו לי
יט ואת המשכן תעשה
כ ועשית פרכת
כא ואתה תצוה
כב וזה הדבר
כג ועשית מזבח
כד וידבר דראה קראתי
כה ויפן וירד משה
כו ויאמר דכתב לך
כז ויעש בצלאל
כח אלה פקודי
כט ויביאו את המשכן

ספר ויקרא

סדריו כג

א ויקרא
ב וידבר דנפש כי
ג וידבר דזה קרבן
ד וידבר דקח את אהרן
ה וידבר דיין ושכר
ו וידבר דזאת החיה
ז וידבר דאשה כי תזריע
ח ואיש או אשה קדמאה
ט וידבר דוזאת תהיה
י וידבר דונתה נגע
יא וידבר דאיש איש כי יהיה
יב ואשה כי יזוב
יג וידבר דאשר
יד וידבר דכמעשה ארץ
טו וידבר דקדשים תהיו
יו וכי תבאו אל הארץ ונטעתם
יז ויאמר דאמר אל הכהנים
יח וידבר דאשר יקריב
יט וספרתם לכם
כ וכי תמכרו ממכר
כא וכי ימוך אחיך תניינא
כב אם בחקתי תלכו
כג וידבר דאיש כי יפליא

במדבר

סדריו לב

א במדבר
ב איש על דגלו
ג אלה תולדות אהרן
ד אל תכריתו
ה כי תשטה אשתו
ו כה תברכו
ז ביום השביעי
ח וידבר דבהעלותך
ט וידבר דעשה לך
י אספה לי שבעים איש
יא היד יי׳ תקצר
יב שלח לך אנשים
יג עד אנה ינאצוני
יד כי תבאו אל הארץ
טו ויקח קרח
יו מטה מטה לבית אב
יז ואל הלוים תדבר
יח וישלח מלאכים
יט וירא בלק בן צפור
כ מי מנה עפר יעקב
כא וישב ישראל בשטים
כב פינחס בן אלעזר
כג לאלה תחלק הארץ
כד יפקוד יי׳ אלהי הרוחות
כה וביום הבכורים
כו אלה ראשי המטות
כז נקם נקמת בני ישראל
כח שא את ראש
כט ומקנה רב היה
ל אלה מסעי
לא וידבר דכי אתם באים
לב וידבר דכי אתם עברים

הדברים

סדריו כז

א ואלה הדברים
ב רב לכם סב
ג ראה החלותי
ד ואתחנן אל יי׳
ה אז יבדיל משה
ו שמע ישראל
ז והיה עקב תשמעון
ח שמע דאתה עובר
ט פסל לך
י כי הארץ אשר
יא כי ירחיב יי׳ אלהיך
יב בנים אתם ליי׳ אלהיכם
יג כי יהיה בך אביון
יד שפטים ושטרים
טו אשימה עלי מלך
יו כי תקרב אל עיר
יז כי יקרא קן צפור
יח כי תצא מחנה
יט כי תדר נדר ליי׳ אלהיך
כ כי תקצר קצירך
כא ולקחת מראשית
כב והיה אם שמע
כג אתם נצבים
כד כי המצוה
כה הן קרבו ימיך
כו האזינו השמים
כז וזאת הברכה

בספר הסדרים קנ״ד

נביאים ראשונים

ספר יהושע

סדריו יד

א ויהי אחרי מות משה
ב אחל גדלך
ג למען דעת
ד ויהי יי׳ את יהושע
ה וכל ישראל וזקניו
ו ויאמר יי׳ אל יהושע
ז ואת כל המלכים
ח ויהושע זקן בא
ט ושם חברון לפנים
י ותקרבנה בנות
יא וצלע האלף
יב אלה הנחלות
יג ויתן יי׳ לישראל
יד ויקראו בני ראובן

שפטים

סדריו יד

א ויהי אחרי מות יהושע
ב ויעבדו העם את יי׳
ג ואחריו שמגר
ד כן יאבדו כל איביך
ה ויעש אלהים כן בלילה
ו בידכם נתן אלהים
ז ויגידו ליותם וילך
ח ויקם אחרי אבימלך
ט ויעבר יפתח אל בני
י ותלד האשה בן ותקרא
יא וישכב שמשון עד חצי
יב ויאמר להם הכהן לכו
יג ויאמר האיש הזקן
יד וישאלו בני ישראל

שמואל

סדריו לד

א ויהי איש אחד מן הרמתים
ב יי׳ יחתו מריביו
ג וידע כל ישראל מדן
ד והעגלה באה
ה ולו היה בן ושמו
ו ויאמר שמואל כל העם
ז כי לא יטוש יי׳
ח ויושע יי׳ ביום ההוא
ט ויאמר שמואל הלא
י ויען אחד מהנערים
יא ויאמר דוד יי׳ אשר
יב ויהי דוד לכל דרכיו
יג ויאמר יהונתן אל דוד
יד ויאמר יהונתן לדוד לך
טו ויוסף עוד דוד לשאל
יו ועתה הנה ידעתי
יז וברוך טעמך
יח ויאמר שאול אל דוד
יט ולאשה עגל מרבק
כ ויהי מהיום ההוא
כא ועתה תחזקנה ידיכם
כב ויאמר אבנר אל דוד
כג וילך דוד הלוך וגדול
כד ונאמן ביתך וממלכתך
כה חזק ונתחזק בעד
כו ויאמר דוד אל נתן
כז ויאמר המלך אל אבשי
כח ויאמר יואב אל המלך
כט ויאמר חושי רעה דוד
ל ויבאו עבדי אבשלום
לא ויאמר הצפה אני ראה
לב ויעבר כל העם את
לג ויחמל המלך על מפיבשת
לד מגדול ישועות מלכו

מלכים

סדריו לה

א והמלך דוד זקן בא
ב וגם ככה אמר המלך
ג והמלך שלמה
ד יהודה וישראל רבים
ה ושכנתי בתוך בני
ו ויקם את העמודים
ז ולא יכלו הכהנים
ח להטות לבבנו אליו
ט יהי יי׳ אלהיך ברוך
י והאיש ירבעם גבור

סדרי התורה ונביאים וכתובים על פי המסרה

יא כה אמר יי׳ לא תעלו
יב ויהי אחרי אכלו
יג וישכב אביהם עם
יד בשנת עשרים ושבע
טו ותאמר האשה אל
יו וירא כל העם
יז והנה נביא אחד נגש
יח ויהי דבר יי׳ אל אליהו
יט וילך בכל דרך אסא
כ ויראהו בני הנביאים
כא עתה רוץ נא לקראתה
כב ויכרה להכירה גדולה
כג ויצא העם ויבוז
כד וימהרו ויקח איש
כה וילך משם וימצא
כו ויעש יהואש הישר
כז ויחן יי׳ אותם וירחמם
כח וישכב עזריה עם אבותיו
כט וישכב אחז עם אבותיו
ל וידבק ביי׳ לא סר
לא ועתה יי׳ אלהינו הושיענו
לב ויאמר חזקיהו אל ישעיהו
לג ויעש הישר בעיני יי׳
לד וכמהו לא היה לפניו מלך
לה בן עשרים ואחת שנה

נביאים אחרונים

ישעיה

א חזון ישעיהו בן אמוץ
ב והיה הנשאר בציון
ד למרבה המשרה
ג וקרא זה אל זה ואמר
ה ונחה עליו רוח יי׳
ו ולקחום עמים
ז והוכן בחסד כסא
ח אשר ברכו יי׳ צבאות
ט והקעתיו יתד
י וחפרה הלבנה
יא והיה ביום ההוא
יב כי בראותו ילדיו
יג וישב עמי בנוה
יד ופדויי יי׳ ישובון
טו ועתה יי׳ אלהינו הושיעה
יו נחמו נחמו עמי
יז ראשון לציון
יח כה אמר יי׳ מלך ישראל
יט ישראל נושע ביי׳
כ כי מעיר הקדש
כא והאכלתי את מוניך
כב מה נאוו על ההרים
כג תחת הנעצוץ
כד אז תתענג
כה ונודע בגוים
כו והוצאתי מיעקב זרע

ירמיה

א דברי ירמיהו
ב הלא מעתה
ג שוטטו בחוצות
ד הנוה והמעונגה
ה כי אם את הדבר הזה
ו כי אם בזאת יתהלל
ז ויהי אחרי נתשי
ח היש בהבלי הגוים
ט ברוך הגבר אשר יבטח
י הקשיבה יי׳ אלי
יא שירו ליי׳ הללו
יב בימיו תושע יהודה
יג ונתתי להם לב לדעת
יד בראשית ממלכת
טו אנכי עשיתי את
יו ודרשו שלום העיר
יז ועבדו את יי׳ אלהיכם
יח כי זאת הברית
יט ותתן להם את הארץ
כ בימים ההם תושע
כא ונשב באהלים
כב ויצוה המלך את ירחמאל
כג ויצא עבד מלך
כד כי מלט אמלטך
כה ואתן להם רחמים
כו ויאמר ירמיהו אל כל
כז ואתה אל תירא
כח לכן הנה ימים באים
כט ציון ישאלו
ל הוציא יי׳ את צדקותינו
לא הדבר אשר צוה ירמיהו

יחזקאל

א ויהי בשלשים שנה
ב והשאני רוח
ג ויהי דבר יי׳ דשים
ד ויהי בשנה הששית
ה ואראה והנה ארבעה
ו למען בחקתי ילכו
ז ויבוא אלי אנשים
ח ויצא לך שם בגוים
ט וזכרתי את בריתי
י בחקתי יהלך
יא ויהי בשנה השביעית
יב בריח ניחוח ארצה
יג תחלת בך לעיני
יד והשבתי זמתך ממך
טו והיה יחזקאל לכם
יו והורדתיך את יורדי
יז בעדן גן אלהים
יח ביום ההוא אצמיח
יט ויהי בעשתי עשרה
כ כל חטאתו אשר חטא
כא ונתתי אותם וסביבות
כב וזרקתי עליכם מים
כג וידעו הגוים כי אני
כד וידעו בית ישראל
כה וידבר אלי זה הלשכה
כו ויאמר אלי לשכות
כז ויכלו את הבים
כח ושה אחת מן הצאן
כט ועל הנחל יעלה

תרי עשר

א דבר יי׳ אשר היה
ב יחונו מומים
ג זרעו לכם לצדקה
ד אהיה כטל לישראל
ה וידעתם כי בקרב
ו ואנכי העליתי אתכם
ז דרשו טוב ואל רע
ח ויקחני יי׳ מאחרי הצאן
ט ועלו מושיעים
י דבר יי׳ דמיכה
יא כי כל העמים ילכו
יב תתן אמת ליעקב
יג המשא אשר משא
יד דבר יי׳ אשר היה אל צפניה
טו בעת ההיא אביא
יו ביום ההוא נאם יי׳
יז ויאמר אלי מה אתה
יח והעטרות תהיה
יט כה אמר יי׳ צבאות
כ משא דבר יי׳ דנינוה
כא והיה כל סיר בירושלם

דברי הימים

א אדם שת
ב ויקרא יעבץ
ג ואהרן ובניו
ד ויהיו בני אולם
ה וילך דויד וכל ישראל
ו וגם הקרובים
ז ברוך יי׳ אלהי ישראל
ח חזק ונתחזקה
ט עתה תנו לבבכם
י עמיאל הששי
יא ראה עתה כי יי׳
יב הנה אני בנה בית
יג ולא יכלו הכהנים
יד ויכל שלמה
טו והם מביאים איש
יו וכהכנעו שב ממנו
יז וישמחו כל יהודה
יח ויאמר לכן שמעו
יט ותשקט מלכות יהושפט
כ ויוציאו את בן המלך
כא הוא בנה את אילות
כב בני עתה אל תשלו
כג ויאמר אליו עזריהו
כד ויעש הישר בעיני יי׳
כה וישחטו הפסח

תהלות

אלכ״ז וחציו ויפתוהו בפיהם וסדרים י״ט

א אשרי האיש
ב כי צדיק יי׳
ג יי׳ הושיעה
ד יי׳ עוז לעמו
ה ולשוני תהגה צדקך
ו ברוך יי׳ אלהי ישראל
ז כי נפשו בחייו יברך
ח רומה על השמים יי׳
ט יברכנו אלהים
י כלו תפלות
יא והוא רחום
יב יי׳ צבאות אשרי
יג ויהי נועם
יד לדוד מזמור
טו בעבור ישמרו
יו ראשית חכמה
יז טוב לי תורת פיך
יח וראה בנים לבניך
יט אך צדיקים

איוב

אע״ו וחציו אסר הקמטוני וסדרים ח׳

א איש היה בארץ עוץ
ב הנה זאת חקרנוה
ג ורבצת ואין מחריד
ד ויאחז צדיק דרכו
ה ימלט אי נקי
ו צדק לבשתי וילבשני
ז אם אין אתה שמע לי
ח התשלח ברקים וילכו

משלי

סדריו ח׳

א משלי שלמה
ב יהי מקורך ברוך
ג כי בי ירבו ימיך
ד באין אלפים אבוס בר
ה מגדל עז שם יי׳
ו לחודיעך קשט
ז כצנת שלג
ח נגיד חסר תבונות

רות

פ״ה וחציו ותאמר רות המואביה

שיר השירים

קי״ז וחציו נרד וכרכום

קהלת

רכ״ב וחציו ולא יוכל לדון וסדריס ד׳

א דברי קהלת
ב וגם כל האדם
ג טוב שם משמן טוב
ד לך אכול בשמחה

קינות

קנ״ד וחציו לדכא תחת רגליו

אחשורוש

קס״ז וחציו ותכן אסתר וסדרי׳ ה׳

א ויהי בימי אחשורוש
ב איש יהודי היה
ג ויאמר המן למלך
ד ויקח המן את הלבוש
ה ליהודים היתה אורה

דניאל

שנ״ז וחציו הרגשו והסכחו וסדריס ז׳

א בשנת שלש
ב באדין דקו כחדא
ג באדין מלכא הצלח
ד כל קבל די רוח יתירא
ה ודניאל כדי ידע
ו ואתפללה ליי׳
ז אבל אגיד לך

עזרא

סדריו י׳

א ובשנת אחת
ב ואין העם מכירים
ג והקימו כרוזא
ד הבאים מהשבי
ה אנא יי׳ תהי נא אזנך
ו ונבנה את החומה
ז ותשלם החומה
ח ויאמר להם לכו אכלו
ט ובכל זאת אנחנו
י ובחנכת חומת

נשלמו סדרי התורה ונביאים וכתובים על פי המסרה

פירוש התורה לרבי אברהם אבן עזרא זצל

חידה לו

את דבר חידתי טמנו נבונים כפלאו · אך דעו כי כל חכמי להגידה לאו :
אחד בארמה הוליד אב הארבעה אחים
לא כבדים ולא קלים לא יבשים ולא לחים
גם ירוכון אופניהם והם מוקטים וכחים
גם דמות ארבע חיות במחק כבראו כי פעמים יסתרו גם פעמים יראו :
ראתה עיניכם עת כראה דברי מה כורא
כי בכורם לקח רבם גדול בבכורה
גם ממו כוסף על מכיו ובסתר קורא
ושליסי בממו כפול חכמים קראו הרביעי כן במשקל כפול מצאו :
הבכור זכר ונקבה ואת מני אחריו
בנקבה הוא המשני הכודע בזכוריו
את פני רביעי בזכר נקבה באחריו
מרכים עמו בואו אולי תמצאו מאלו למלך ישראל לבלתי תתחטאו :
הבכור ימצא מוכן בגלגלים ממה
אחריו המכי ולו מם בשלמה
ממכונות מכים במנים ודבתם קמה
בקמו זאת מעל ספר המם וקראו ביום ברוא אדם ארבעת אלה כבראו :
מספר רביעי על אחיו ים יתרון
כאמר למני על הראשון ויהי לזכרון
סוד מני אחים תיכונים בראשון עם אחרון
מסקלי הארבעה אם במחזקים באו יהיו בהם וכמו כל כשואים ימאו :
ראש ורגל וזרוע עם גויה לקדמון ·
גם מתי בורות לשני ואחיו כמו אגמון ·
והרביעי בחצי גלגל והוא בעל המון ·
ראשו במי חכמת הלב בתוך מים גאו אל תפרמו חידתי עדי תתחטאו :

בשם האל הגדול והנורא אחל לפרש פירוש התורה

אנא אלהי אבי אברהם · עשה חסד עם עבדך אברהם :
ויהי פתח דברך מאיר · לעבדך בן עבדך מאיר :
ומישועת פניך תבא עזרה · לבן אמתך הנקרא בן עזרה :

זה ספר הישר · לאברהם השר · ובעבותות הדקדוק נקשר · ובעיני הדעת יכשר · וכל תומכו מאושר :

נאם אברהם הספרדי הנזכר מפרשי התורה הולכים על חמשה דרכי' : **הדרך** האחת ארוכה ורחבה · ומכשפות חכמי דורנו כסגבה · ואם האמת כנקודה בתוך העגולה · זאת הדרך כקו הרחב הוא החוט הסובב בתחלה · ובה דרכו גדולים והמה חכמי הישיבות במלכות ישמעאלים · כרב יצחק שחבר שני ספרים · מבראשית עד ויכלו ועוד לא כלה מרוב דברים · ובפסוק יהי אור · אמונה בעלי האור · והחשך הזכיר · והוא הולך בחשך ולא הכיר · ובפי' תוצא הארץ מלבו הוצי' מלים · וידבר על העצים והצמחים קטני' וגדולים · ובפירוש נפשות החיות · הביא חכמות בבריות · ובמסלה הזאת עלה · רב סעדיה גאון הגולה · ובפירוש יהי מאורות · הכניס דעות אחרות · לדעת המדות הנזכרות · על פי חכמי הספירות · גם רב שמואל בן חפני אסף רוח בחפניו · בפירוש ויצא יעקב ברוב עניניו · כי הזכיר כל נביא בשמו · וכמה פעמים גלה ממקומו · וכמה תועלות יש בהליכת הדרך · ואין תועלת לפירוש הזה כי אם אורך · ועם ויחלום כתב פתרון החלומות · ולמה יראו בתמונות · והרוצה לעמוד על חכמות תיכונות · ילמדם מספרי אנשי תבונות · אז יתבונן בראיותם אם הן נכונות · כי הגאונים בלי ראיות בספריהם הביאום · ויש מהם שלא ידעו דרך חכמי יקדם ומאין הוציאום : **הדרך** הב' בחרוה פתלתולי' · ואם הם ישראלי' · אשר חשבו כי עמדו על הנקודה בעצמ' והם לא ידעו את מקומ' · וזאת דרך הצדוקי' כענן ובנימין · וכן משיח ושוע' וכל מין אשר בדברי מעתיקי הדת לא יאמי' · והו' נוטה להשמאי' או להימי' · וכל איש כרצונו יפרש הפסוקי' · גם במצות ובחוקי' · והם מדעת תוצאו' לשון הקדש ריקים · על כן יתעו גם בדקדוקים · ואיך ישענו במצות על דעתם · וכל רגע יהפכו מצד אל צד כפי מחשבתם · בעבור שלא תמצא בתורה ' מצוה אחת בכל ברכיה מבוארה · ואחת מהנה הזכיר · והיא גדולה למכיר · כי תחתיה כרת על אכילת יום הכפורים · וחמץ בפסח שלא עשוהו טהורים · ושביתת ימים שבעה · וקרבנות וסכה ותרועה · כי אין בתורה חקי השנה מפורשים · ואיך נחשוב החדשים · ובני הדעת מרודים · שמו אותותם מפסוק לאותות ולמועדים · ולא ידעו כי והיו לשון רבים · ועל המאורות והכוכבים · והאומר כי וי"ו ולמועדים נוסף · כי לאות עם מועד נאסף · יבקש אדם שיהיה אוהבו · אולי יאמין בו · ואם מצאנו שנים שלשה וי"ו נוספין מי יודיענו כי זה אחד מהעודפים · אחר היות וי"ו הטעם לאלפים · ואין פי' עשה ירח למועדים · כדברי אלה שמתניהם מועדים · ואילו היה כתוב והיתה הלבנה לאות למועדי' בחדשי' · מי יתן לנו אות שהם מועדי השם המקודשי' · כי יש מועדים רבים · בתורה ובמקרא ובכתובים · ואלו היה למועדי השם מבואר עוד הדבר הגדול נשאר · אם החדש עד סובה הלבנה גלגל המזלות · שהם שבעה ועשרים יום ושעות מוגבלות · ואם עד שובבה גלגל היוצא · אשר מוצקו רחוק ממוצק הארץ ימצא · או עד סוב גלגל התלי כדעת חכמי' · כי מהלך הגלגל הקטן הפך זה באמת ובתמים · ואם נסמוך על דעת התחברות המאורות · גם הנה ב' מחברות · מחברת בגלגליה' תיכונ' · ומחברת כנגד העליון באמונה · ומחברת שני מחזה · ולא נדע אי זה יכשר הזה או זה · ואשר אמרו כי הדבר תלוי על מראה עינים כמאו · כי עינים להם ולא יראו · אולי יראונו בתורה ובתעודה · המקום שמצאו שם זאת האגדה · ולא דברו בפירוש חדש בחדשו נכונה · כי אין בכתוב זכר ללבנה · רק פירושו לעשות כל דבר בעתו · יום ביומו שבת בשבתו · וידוע כי פעם יהי בין המולד לעת השקיעה שש שעות · ותראה הלבנה אך על חקות ידועות · ופעם ביניהם שלשים שעות · ולא תראה אפילו בגבעות · כי תהלוכו' הלבנה מפאת גלגלה גם גלגל השמש משתנות · וגם מפני ארך ורחב המדינות · ואם

מכנה על הארץ שנה· ולא תראה בראש אלול ותשרי הלבנה· הנתענה ג' ימים
בכפורים· ועוד מי סיפר לנו כי ימי החדש עד שלשים יום ספורי'· כי הנה יהודה
הפרסי חבר ספר· וחשבון השמש השנה והחדשים סופר· גם לא נדע מהתור'
עדות החדש· ומי העד ואם ילך דרך רב ביום ירדם· ואם נקבל עדות אב
ובנו וגרים ונשים· וגם אם היו כל אלה מפורשים· עוד דבר קשה· איננו מפורש
בתורת משה· לדעת כמה חדשי השנה· ואם היא באביב נסמכה· ההוא מחטים
או שעורים· ומתי יבוקשו ואנה השעורים· ואם היתה שנת בצורת בארץ ישראל
ומסביב· והנה אין זרע אף כי אביב· הנקבע השנה פשוטה או מעוברת· גם אין
ספירה נכפרת· ואין חג שקראנוהו עצרת· וכל אלה המצות צריכות לקבלה
ומסורת· והאומרים והנה אנשי המשנה· מעידי' על ראיית הלבנה· והנה התשובה
נכונה· אם היא עדותם בעיניהם נאמנה· יקבלו עדות צרכי השנה· כי על
פי קריאת ב"ד היא נתונה· כי יסוד העיבור· על אביב ותקופה וצרכי צבור· ולמה
במצות נגע צרעת מבוארים המשפטים· שהיא מצוה לאדם אחד ולפרקי' מעטים·
ומצות המועדים חיוב לכל ישראל בכל זמן; ולמה אין בתורה עליהם עד נאמן·
רק נחפש כה וכה רמיזות· ולמה בדברי תורה תמימה כזאת· וזה לנו האות
שסמך משה על תורה שבעל פה· שהיא שמחה ללב ולעצם מרפא· כי אין הפרש
בין שתי התורות· ומידי אבותינו שתיהן לנו מסורות· ופסח חזקיהו יחזיק ידי
אמונה· כי נעשה על ידי בעלי עצה וזקנה· ולא הקריב הפסח במועדו· ולאכול
חמץ בחדש הראשון שלא ידו· ופסח שני בראשון שבעת ימים עשה· ויש ראיות
רבות שקבל מעשיו רם ונשא· כי בית דין היה· ואין ברוחו רמיה:

הדרך הג' דרך חשך ואפלה· והיא מחוץ לקו העגולה· והם הבודאי' מלב' לבל
הדברי' סודו· והאומרי' כי התורות והמשפטי' חידו'· ולא אאריך להשיב
עליה'· כי עם תועי לבב הם· כי הדברי' על צדק לא חלקו· בלתי בדבר אחד בדיקו·
אשר כל דבר מצוה קטנה או גדולה· בכף מאזני הלב תהיה שקולה· כי יש
בלב דעה· מחכמת יושב קדם נטועה· ואם הדעת לא תסבול הדבר· או ימחית
אשר בהרגשות יתבר· אז יבקש לו סוד· כי שקול הדעת הוא היסוד· כי לא
נתנה התורה לאשר אין דעת לו· והמלאך בין אדם ובין אלהיו הוא שכלו·
וכל דבר שהדעת לא תכחישנו· כפשוטו ומשפטו נפרשנו· ונעמידנו על מתכונתו·
ונאמין כי ככה אמתו· ולא נגשש קיר כעורים· ולפי צרכנו נמשוך הדברים·
ולמה נהפוך הנראין לנסתרים· ואם יש מקומות שהם באמת נחברים ושניהם
נאמנים ברורים· מהם בגופות ומהם מחשבות· כמלת בשר וערלת לבבות·
ובען הדעת סוד נכעס· גם הדברים אמת כמשמעם· ואם יש איש לא יכילו זה
רעיוניו· אם הוא חכם ויפקח את עיניו· כי ימצא בתולדות רבים נזכרים· כנחירי'
והלשון והרגליים לשני דברים:

הדרך הד' קרובה אל הנקוד'· ורדפו אחריה אגד'· ואלת דרך החכמי' בארצו'
יונים ואדומים· שלא יביטו אל משקל מאזני'· רק יסמכו על דרך דרש
בלקח טוב ואור עינים· ואחר שימצאו המדרשים בספרי הקדמונים· למה יגעונו
לכתבם שנית אלה האחרונים· ויש דרש הפך דרש· ויש לו סוד ואיננו מפורש·
כדרש שהתורה קדמה אלפים שנה קודם העולם· וזה אמת רק על סוד דרך
הנעלם· ורבים לא יבינוהו כן· ולהיות כמשמעו לא יתכן· ובעבור כי השנה
מימים במספר היא מחוברת· ומדת הרגע והיום בתנועת הגלגל נספרת·
ואם אין גלגל אין יום אף כי יומים· או שנה או מספר אלפים· והשואל מה היה
העולם בתחלה הלא יתביים· למען אשר יבקש לאין ים· והמשיבין שברא השם
את העולם בעת שידע כי טוב הוא· גם זו תשוב בגויה על אבן בהו· וכן האומרי'
שבראו להראות גבורתו· לאדם שהוא פורש יצירתו· והנה שמו תשובתם
האמולה· חלק קטן מהשאלה הגדולה· כי יש ראיות גמורות· לאשר עינים להם
ולא לעורות· כי הישוב חצי שביעית ארץ באמונה· וכלה כנקודה אל המסבה
אשר עליה נתונה ואף כי המסבה העליונה· ואם מדרך הישרה· אין דרש
יום נדרש כדרך המקרא· כי אלו היה הטעם לאלפים· היה כתוב יומים· כי
פירוש יום יום בכל יום ויום· וכן איש איש וברוך יי' יום יום· גם סוף הפסוק
יוכיח משחקת לפניו בכל עת והנה אחריו כתוב לשקוד על דלתותי יום יום·
אם כן כשמור התורה הנאמנה· עד אלפים שנה· ועוד כי אלף שנים בעיניך
איננו לנכח השם· וימצאהו בפירושי בספר תהלות אשר יבקשם· וגם יש דרש
להראות כפשט תלושה· בהלכה קשה· ויש דרש מסברא ידועה· ויש שהוא כהלכה
שאינה קבועה· גם יש דרש שהוא טוב לאחרים· וידריך בדרך תבונה את
הנערים· כי יש עוף שאינו רואה ביום בנגוהות· ובלילה רואה מפני שעיניו
כהות· כדרש שהעולם נברא בבי"ת בעבור ברכה· ואם הדבר ככה· הנה בוקק
הארץ ובולקה ואשיתהו בתה ובטלו הטוחנות בל ידעום תשחת בלי בלו
שמלותיכם בלעי' בלל יי'· ונתקוך וברא אתהן בין בתריו בזיון וקצף
ילדו לבהלה בלהות אתנך· ואם הריש רישיה די דהבא· הנה איש רע בליעל
בעל פעור כרע בל כהני במות ואשר מעט השכל בלבו· ואף כי אשר חכמת
אלהי' בקרבו· יוכל להוציא מדרשים· וכלם כנגד הגוף הפשוט הם כמלבושים·
וקדמונינו זכרם לברכה· אמרו על ככה· אין מקרא יוצא מידי פשוטו:
דרש בראשי' בתורה שנ' יי' קנני ראשי' דרכו· אחר העולם נברא על לויתן שנ'
הוא ראשית דרכי אל· אחר העולם נברא שיראו מלפניו כי כן כתיב ראשית
חכמה יראת יי'· אחר העולם נברא בעבור הבכורים שנ' ראשית בכורי
אדמתך ולמה בי"ת בתחלה להורות כי יי' אחד והנבראים שנים שהם עצם
ונורה או שני עולמות· ולמה בי"ת ואחריו רי"ש אלף שי"ן ואח"כ יוד ותי"ו רמז
שהבית הראשון יעמוד ארבע מאות וי' שנים כי הוא קודש השמים והארץ
ואחר כך ישוש הבית וזה הוא והארץ היתה תהו ובהו וחשך שבא חשך
לעולם כאשר נסתלקה השכינה ורוח אלהים שנחה רוח החכמה והבינה
על מפרשי התורה הנמשלת למים ובסוף יהי אור על ימות המשיח· אז יבדיל
יי' בין המקוה לישועתו ובין אשר במחשך מעשיהם דרש בראשית שתי מלות
שהכל היה מהאש והוא היסוד אחר שית כמו אמין שית שהם שש הקצוות
הנמצאות לכל גוף וחשבון ראשי מלות פסוק בראשית כנגד כל האותיות
והתלות שבע כשבעה מלכים או כשבעה כוכבי לכת· והאותיות שמנה ועשרים
כנגד מחנות הלבנה וכן מספר העתים בקהלת· ותחלת הספר בי"ת וסופו מ"ם
כנגד השם המפורש היוצא מפי כהן גדול ביום הכפורים ובסיני נתן למשה
וכן כתוב יי' בם סיני בקדש· ובתחלה בראשי' ולבסוף ישרא' כי הם עלו במחשבה
בראשית העולם· וסוף דבר אין לדרש סוף:

הדרך החמישית· מוסד פירושי עליה אשית· והיא הישרה
בעיני· נכח פני יי'· אשר ממנו לבדו אירא· ולא אשא פנים
בתורה· ואחפש היטב דקדוק כל מלה בכל מאדי· ואחר כן אפרשנה כפי
אשר תשיג ידי· וכל מלה שתבקשנה· בפירוש המלה הראשונה
תמצאנה· כפירוש שמים תמצאנו בפסוק הראשון· ועל זה המשפט
כל הלשון· ולא אזכיר טעמי אנשי המסרת· למה זאת מלאה ולמה נחסרת·
כי כל טעמיה'· כדרך הדרש הם· כי הכותב פעם יכתוב המלה מלאה מבואר'·
ופעם יחסר אות נעלם לאחוז דרך קצרה· ואחר שידרשו טעם למלאים ולחסרי'·
יורונו איך יוכלו לכתוב הספרים· ומשה כתב בלא וי"ו יי' ימלך· ומעתיק משלי
כתב בו"ו תחת עבד כי ימלוך· ושנים רבות בין שניהם· רק לתיקוני טעמיהם
טובים הם· גם בפירושים הישרים· אין צורך לתיקון סופרים· ומתרגם
התורה ארמית תרג' אמת· ובאר לנו כל נעלמת· ואם דלק במקומות אחרי
מדרשים· ידענו כי יותר ממנו ידע הדרשים· רק חפץ להוסיף טעמים אחרים·
כי פשוטו יבינוהו אפילו הנוערים· כמו עירה שלא תרגמו כבן אתון· ותרגם
בני יבנון ואתונו שער האיתון· ובעבור הדרש דרך הפשט איננה סרה· כי
שבעים פנים לתורה· רק בתורות ובמשפטים ובחקים· אם מצאנו שני טעמים
לפסוקים· והטעם האחד כדברי המעתיקים· שהיו כלם צדיקים נשען על אמתם
בלי ספק בידים חזקים· וחלילה חלילה מלהתערב עם הצדוקים· האומרים כי
העתקתם מכחשת הכתוב והדקדוקים· רק קדמונינו היו אמת וכל דבריה' אמת
ויי' אלהים אמת· והנה עבדו בדרך אמת:

בי"ת רבתי מאותיות גדולות דמשתמשי בהו דאינון א' אדם שת · ב' בראשית ברא · ג' והתגלח · ד' יי' אחד · ה' הלי' הגמלו · ו' של ויזתא · ז' זכרו תורת

בראשית

בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ: ג' נ'

בְּקַדְמִין בְּרָא יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא:

בראשית ה' ג' מנהון ר"פ וב' במצע' וסי' בראשית ברא · בראשית ממלכ' יהויקים · בראשית ממלכת יהויקים · בראשית ממלכת צדקיה · בראשית מלכות צדקיה: ברא אלהים ג' וסי' בראשית ברא אלהים · אשר ברא אלהים לעשות · למן היום אשר ברא · ואינון באורי': והארץ ג' ס"פ וכתריהון והארץ וסי' בראשית ברא · והארץ היתה תהו · אבלה נבלה הארץ · והארץ חנפה · והם יענו את הארץ · והארץ תענה:

אמר ר' יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם, שהיא מצוה ראשונה שנצטוו ישראל, ומה טעם פתח בבראשית, משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים, שאם יאמרו אומות העולם לישראל, לסטים אתם, שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם, כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנ' להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו: בראשית ברא. אין המקרא הזה אומר אלא דורשני כמו שדרשו רבותינו ז"ל, בשביל התורה שנקראת ראשית דרכו ובשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתו, ואם באת לפרשו כפשוטו כך פרשהו בראשית בריאת שמים וארץ והארץ היתה תוהו ובוהו וחשך ויאמר אלהים יהי אור, ולא בא המקרא להורות סדר הבריאה לומר שאלו קדמו, שאם בא להורות כך היה לו לכתוב בראשונה ברא את השמים וגו', שאין לך ראשית במקר' שאינו דבוק לתיבה של אחריו, כמו בראשית ממלכת יהויקים: ראשית ממלכתו, ראשית דגנך, אף כאן אתה אומר, בראשית ברא אלהים את השמים וגו', כמו בראשית ברוא, ודומה לו תחילת דבר יי' בהושע, כלומר תחילת דבורו של הקב"ה בהושע, ויאמר יי' אל הושע וגו', ואם תאמר להורות בא שאלו תחילה נבראו, ופירושו בראשית הכל ברא אלו, ויש לך מקראות שמקצרים לשונם וממעטים תיבה אחת, כמו כי לא סגר דלתי בטני, ולא פי' מי הסוגר, וכמו ישא את חיל דמשק, ולא פירש מי ישאנו, וכמו אם יחרוש בבקרים, ולא פירש אם יחרוש אדם בבקרים, וכמו מגיד מראשית אחרית, ולא פירש מגיד מראשית דבר אחרית דבר, אם כן תימה על עצמך שהרי כתוב ורוח אלהים מרחפת על פני המים ועדיין לא גילה המקרא בריית המים מתי. הא למדת שקדמו לארץ ועוד שהשמים מאש וממים נבראו, על כרחך לא לימד המקרא בסדר המוקדמים והמאוחרים כלום: ברא אלהים. ולא נאמר ברא יי' שבתחלה עלה במחשבה לבראתו במדת הדין, וראה שאין מתקיים והקדים מדת רחמים ושתפה למדת הדין והיינו דכתיב ביום עשות יי' אלהים ארץ ושמים: תוהו

חכמינו אמרו שהבי"ת נוסף כבי"ת בראשונה כי נמצא ר' ראשונה ישנו, ואו היה טעמו כן היה הבי"ת קמוץ בקמץ גדול, ויש אומרים כי בראשית לעולם סמוך והטעם בראשית הערב או הלילה או החשך, והנה שכחו וירא ראשית לו, ויש אומרים שהבי"ת נוסף כלי טעם, וטעמם שלא יעלה על לב שאין ראשית לשמים ולארץ על כן אמר בראשית, ולפי דעתי שהוא סמוך כמו בראשית ממלכת יהויקים, ואל תתמה איך נסמך על פועל עבר, והנה כן תחלת דבר יי', קרית חנה דוד, והטעם יתברר לך בפסוק השני: ברא. רובי המפרשים אמרו שהבריאה להוציא יש מאין וכן אם בריאה יברא ה', והנה שכחו ויברא אלהים את התנינים, ושלש בפסוק אחד ויברא אלהים את האדם, וברא חשך שהוא הפך האור שהוא יש, וזה דקדוק המלה ברא לשני טעמים, זה האחד, והשני לא ברא אתם לחם, וזה השני אלף תחת הא, כי כמוהו להברות את דוד, כי הוא מהבנין הכבד הנוסף, ואם היה באלף היה כמו להבריאכם, ומצאנו מהבנין הכבד ובראת לך, והיכנו כמו ברו לכם איש, רק כמו וברא אתהן, וטעמו לגזור ולשום גבול נגזר, והמשכיל יבין: אלהים. אחר שמצאנו אלוה ידענו כי אלהים לשון רבים, ושרש זה מדרך הלשון, כי כל לשון יש לו דרך כבוד, וכבוד לשון לועז שיאמר הקטן לנכח הגדול לשון רבים, ובלשון ישמעאל דרך כבוד שידבר הגדול כמו המלך בלשון רבים, ובלשון הקדש דרך כבוד לומר על הגדול לשון רבים כמו אדנים ובעלים, שאמרו אדנים קשה, ולקח בעליו, וכן מלת עליו אליו ועדיו, על כן אמר הכתוב ברא ולא בראו, ומדרך התוספים ידענו כי הדבורים יקראו שפה בעבור שיראו שממנה יצאו, וכן נשמת האדם העליונה תקרא לב, והלב גוף, והיא איננה גוף בעבור היות הלב המרכבת הראשונה לה, ובעבור היות כל מעשה השם ביד המלאכים עושי רצונו נקרא כן, ובפסוק כי שמי בקרבו אבאר קצת סוד השם, ואל תשים לבך אל דברי הגאון שאמר שהאדם נכבד מהמלאכים, וכבר ביארתי בספר היסוד כי כל ראיותיו הפוכות וידענו כי אין בבני אדם נכבדים כמו הנביאים, ויהושע נפל על פניו לפני מלאך ה' והשתחוה ואמר מה אדני מדבר אל עבדו, וכן זכריה ודניאל, ולמה אאריך, וטעם אלהי הצבאות כמו אלהי האלהים. וטעם אלהים כמו מלך ובני אדם המתעסקים במשפט אלהים יקראו כן, וזה השם תאר ואיננו עצם ולא ימצא ממנו עבר או עתיד, ואל תחשוב שהמלאכים הם אש ורוח, בעבור שנמצא עושה מלאכיו רוחות, כי אין ככה דרך פשוטו, רק דבר דוד בתחלה על מעשה בראשית והחל מהאור, ואמר, עוטה אור, ואחר כן, נוטה שמים, והוא הרקיע והמים עליו, והאש והשלג, והרוח, ואמר כי הרוח שלוחו של השם ללכת אל מקום שישלחנו, וכן האש משרתיו ואמר יסד ארץ על מכוניה, וזאת היא היבשה, וכן כתוב רוח סערה עושה דברו: וטעם את כמו עצם הדבר, והוא סימן עם הפעול כמו את השמים ופעם יחסרוהו כמו אשר ברא אלהים אדם ונמצא עם הפועל כמו בא האריה ואת הדוב והם מתי מספר, ויהיה תחת עם, ותחת מן: השמים. בה"א הידיעה, להורות כי על אלה הנראים ידבר, ולעולם לשון רבים, ויתכן להיות משטרו משטר כל אחד ואחד, וטעם שמים גובה ומעלה וכן בלשון ישמעאל שרובה על מתכונת לשון הקדש, ויש שמי השמים, ולא יתפרדו כריאים וכהרים, ואנשי המדות יבינו אלה הסודות, ויאמר הגאון כי הארץ כנקודה, והשמים כחוט הסובב ואחר שאלה שניהם נבראים יהיה כל אשר בתוכם נברא כמים וכאש, ואחרים אמרו כי המים בכלל הארץ והרוח בכלל השמים, ולפי דעתי כי אלה השמים והארץ הם הרקיע והיבשה, כי לא נברא ביום אחד כי אם דבר אחד, בראשון האור ובשני הרקיע, ובג' הצמחים, וברביעי המאורות, ובחמישי ובששי נפשות החיות והמזמור הנזכר לעד, ולא יתכן להיות הקו הסובב קודם הנקודה או הוא קודם הקו, על כן אמרו שנבראו השמים והארץ בפעם אחת, והעד קורא אני אליהם יעמדו יחדיו, וזאת העדות איננה ברורה, בעבור שפירוש הפסוק איננו כן, כי איך יאמר אליהם לאשר איננם, ואיך יקרא לתוהו, רק פירושו אני בראתים ובעת שאקראם יעמדו יחדו לפני שניהם כעבדים לעשות רצוני, כטעם דברך נצב בשמים, ואחר כן הזכיר הארץ, ואמר אחר כן, כי גם היום יעמדו לעשות משפט שתנום:

והארץ ח׳ ראשי פסוקים וסי׳ והארץ היתה תהו ובהו. והארץ לא תמכר. והארץ תעזב מהם. והארץ אשר אתם עוברים. והארץ חנפה. והארץ הגבלי וכל הלבנון. והארץ הנשמה תעבד. והארץ תענה: תהו ובהו ב׳ דסמיכי וסימנ׳ והארץ היתה תהו ובהו. ראיתי את הארץ: וחשך ב׳ וסימנ׳ וחשך על פני תהום.

וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ וְחֹשֶׁךְ עַל־פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל־פְּנֵי הַמָּיִם: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר וַיְהִי־אוֹר: וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־הָאוֹר כִּי־טוֹב וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ: וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָאוֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם אֶחָד: פ

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמָּיִם וִיהִי מַבְדִּיל בֵּין מַיִם לָמָיִם: וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־הָרָקִיעַ וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לָרָקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לָרָקִיעַ וַיְהִי־כֵן: וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָרָקִיעַ שָׁמָיִם וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי: פ

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקָּווּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל־מָקוֹם אֶחָד וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה וַיְהִי־כֵן: וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַיַּבָּשָׁה אֶרֶץ וּלְמִקְוֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי לְמִינוֹ אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן: וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ עֹשֶׂה־פְּרִי

(מסורה קטנה: ח׳ ר״פ ב׳ דס׳ · ג׳ ה׳ · פ׳ סתומה · ג׳ דס׳ · ז׳ וכו׳ מנח כחיא וסבר לאפוקי בלילה וקס בכפתא · ג׳ בטעם · לב׳ ל׳ רפי · ל׳ דס׳ · ל׳ רפי · ל׳ ויד ל׳ · ל׳ · ו׳ · ג׳ ל׳ מל׳ וא׳ חסר יד׳)

וְאַרְעָא הֲוָת צָדְיָא וְרֵיקָנְיָא וַחֲשׁוֹכָא עַל־אַפֵּי תְהוֹמָא וְרוּחָא מִן קֳדָם יְיָ מְנַשְּׁבָא עַל־אַפֵּי מַיָּא: וַאֲמַר יְיָ יְהֵי נְהוֹרָא וַהֲוָת נְהוֹרָא: וַחֲזָא יְיָ יָת־נְהוֹרָא אֲרֵי־טָב וְאַפְרֵישׁ יְיָ בֵּין נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׁוֹכָא: וּקְרָא יְיָ לִנְהוֹרָא יְמָמָא וְלַחֲשׁוֹכָא קְרָא לֵילְיָא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹמָא חַד: וַאֲמַר יְיָ יְהֵי רְקִיעָא בִּמְצִיעוּת מַיָּא וִיהֵי מַפְרֵישׁ בֵּין מַיָּא לְמַיָּא: וַעֲבַד יְיָ יָת־רְקִיעָא וְאַפְרֵישׁ בֵּין מַיָּא דִּי מִלְּרַע לִרְקִיעָא וּבֵין מַיָּא דִּי מֵעַל לִרְקִיעָא וַהֲוָה־כֵן: וּקְרָא יְיָ לִרְקִיעָא שְׁמַיָּא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה־צְפַר יוֹם תִּנְיָן:

וַאֲמַר יְיָ יִתְכַּנְשׁוּן מַיָּא מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא לַאֲתַר חַד וְתִתַּחְזֵי יַבֶּשְׁתָּא וַהֲוָה־כֵן: וּקְרָא יְיָ לְיַבֶּשְׁתָּא אַרְעָא וּלְבֵית כְּנִישׁוּת מַיָּא קְרָא יַמְמֵי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב: וַאֲמַר יְיָ תַּדְאֵית אַרְעָא דִּיתְאָה עִשְׂבָּא דְּבַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע אִילָן פֵּירִין עָבֵיד פֵּירִין לִזְנֵיהּ דִּי בַר־זַרְעֵיהּ בֵּיהּ עַל־אַרְעָא וַהֲוָה־כֵן: וְאַפֵּיקַת אַרְעָא דִּיתְאָה עִשְׂבָּא דְּבַר־זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע לִזְנוֹהִי וְאִילָן עָבֵיד־פֵּירִין

וחשך איה מקומו: פני תהו׳ ב׳ וסי׳ בחוקו חוג על פני תהו׳. ופני תהו׳ יתלכדו: ורוח אלהי׳ ח׳ כלי מרחפ׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: ויבדל ג׳ דס׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: לאור ז׳ קמצים. וסי׳ ויקרא אלהים לאור יום. והולבתי עורים בדרך. יי צדיק בקרב׳. על כן רחק משפט. זעף יי אשא. לאור יקום רוצח. מגלה עמוקות מני חשך: ויאמ׳ אלהים ג׳ בטע׳ זקף וסי׳ ויאמר אלהים יהי רקיע. ויאמר אלהים ישרצו המים. ויאמר אלהים נעשה אדם: ויהי ל״ב וסי׳ כו׳ במסר׳ רבתא: ויעש אלהים ד׳ וסימן כו׳ במסר׳ רבתא: ויהי כן ח׳ בספר בראשית וסי׳ כו׳ במס׳ רבתא: ויאמר אלהים כ״ה וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: אל מקום ט׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: וירא אלהי׳ ט׳ בתו׳ וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳: עשה פרי ב׳ וסי׳ ויאמר אלהים תדשא הארץ. ותוצא הארץ: למינו ד׳ באור׳ וסי׳ תדשא הארץ. ואת כל עורב למינו. וחבירו דמשנה תורה. את הארבה למינו: ותוצא ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חסר וסי׳ ותוצא הארץ דשא. ותוצא את עמך ישראל. ותצא ותתן לה אשר הותירה משבעה אנך: למינהו יד וסי׳ כו׳ בבסר׳ רבת׳:

רשי

תהו ובהו. תהו לשון תמה ושממון שאדם תוהה ומשתומם על בהו שבה: תהו אשטורדי״שון בלע״ז: בהו. לשון ריקות וצדו: על פני תהום. על פני המים שעל הארץ: ורוח אלהים מרחפת. כסא כבוד עומד באויר ומרחף על פני המים ברוח פיו של הקב״ה ובמאמרו כיונה המרחפת על הקן אקובטי״ר בלע״ז: וירא אלהי׳ את האור כי טוב ויבדל. אף בזה אנו צריכים לדברי אגדה, ראהו שאינו כדאי להשתמש בו רשעים, והבדילו לצדיקים לעתיד לבא. ולפי פשוטו כך פרשהו, ראהו כי טוב ואין נאה לו ולחשך שיהיו משתמשים בערבוביא, וקבע לזה תחומו ביום, ולזה תחומו בלילה: יום אחד. לפי סדר לשון הפרשה היה לו לכתוב יום ראשון, כמו שכתוב בשאר הימים, שני שלישי רביעי, למה כת׳ אחד על שם שהיה הקב״ה יחיד בעולמו, שלא נבראו המלאכים עד יום שני, כך מפורש בבראשית רבה: יהי רקיע. יחזק הרקיע, שאע״פ שנבראו שמים ביום ראשון, עדיין לחים היו, וקרשו בשני מגערת הקב״ה באמרו יהי רקיע, וזהו שכתוב עמודי שמים ירופפו כל יום ראשון, ובשני יתמהו מגערתו, כאדם שמשתומם ועומד מגער המאיים עליו: בתוך המים. באמצע המים, שיש הפרש בין מים העליונים לרקיע כמו בין הרקיע למים שעל הארץ, הא למדת שהם תלויים במאמרו של מלך: ויעש אלהי׳ את הרקיע. תקנו על עמדו, והיא עשייתו כמו ועשתה את צפרניה: מעל לרקיע. על הרקיע לא נאמר, אלא מעל, לפי שהן תלויין באויר, ומפני מה לא נאמר כי טוב בשני, לפי שלא נגמרה מלאכת המים עד יום שלישי, והרי התחיל בה בשני, ודבר שלא נגמרה אינו במלואו וטובו, ובשלישי שגמר מלאכת המים והתחיל וגמר מלאכה אחרת כפל בו כי טוב שני פעמים, אחת לגמר מלאכת השני, ואחת לגמר מלאכת היום: ויקרא אלהים לרקיע שמים. שא מים, שם מים, אש ומים, שערבן זה בזה ועשה מהם שמי׳: יקוו המי׳. שטוחין על פני כל הארץ היו, והקוום באוקינוס, הוא הים הגדול שבכל הימי׳: קרא ימים. והלא ים אחד הוא, אלא אינו דומה טעם דג העולה מן הים בעכו לדג העולה מן הים באספמיא: תדשא הארץ דשא עשב. לא דשא לשון עשב, ולא עשב לשון דשא, ולא היה לשון המקרא לו׳ תעשיב הארץ, שמיני דשאין מחולקין, כל אחד לעצמו נקרא עשב פלוני, ואין לשון למדבר לו׳ דשא פלוני, שלשון דשא הוא לבישת הארץ כשהיא מתמלאת בדשאים: תדשא. תתמלא ותתכסה לבוש עשבים, בלשון לע״ז נקר׳ לשון דשא אירבי״ץ כלן בערבוביא וכל שרש לעצמו נקרא עשב: מזריע זרע. שיגדל בו זרעו לזרוע ממנו במקום אחר: עץ פרי. שיהא טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן אלא ותוצא הארץ עץ עושה פרי ולא העץ פרי לפיכך כשנתקלל אדם על עונו נפקדה גם היא על עונה ונתקללה:

אבן עזרא

והארץ. המלה הזאת זרה בעבור קמצות האלף עם הה״א בכל מקום, ואיננה כמו האלף לך שלמה והאבן הזאת: תהו. אמר הגאון תהו שהוא מתהום, וזה לא יתכן כי מ״ם תהום שרש כמ״ם הדום, ובספר יצירה תהו זה קו ירוק ובהו אבנים מפולמות והנכון כאשר אמר המתרגם ארמית וכן ובתהו ילל ישימון וכן אחרי התהו שאין בו ממש:

ובהו. אחי תהו, והוי״ו תחת ה״א כו״ו וישתחו באחו, והטעם כי בראשית בריאת הרקיע והיבשה לא היה בארץ יישוב כי היתה מכוסה, וכן שם אלהים כח תולדתה להיות למטה מהמים. ואל תתמה על וי״ו והארץ כי פירושו כפ״א רפה בלשון ישמעאל וכמוהו ואיד יעלה מן הארץ כי לא דבר משה על העולם הבא שהוא עולם המלאכים כי אם על עולם ההויה וההשחתה, והמפרשים שהשמים בפסוק הראשון הם שמי השמים מה יעשו באור, והנה ראיו בתורה [illegible] לאשכי שיקול הדעת שאין שם רק ארץ אחת, ודרש שבע ארצות הוא שהיישוב נחלק על שבעה, ובי׳ המקדם היה באמצע היישוב כי רחוק הוא מאמצע האר׳: ורוח אלהי׳. סמך הרוח אל השם בעבור היותו שלוח בחפץ השם לייבש המים, והמים לשון רבים גם לא יפרדו והם על בנין שנים, כי הם זכרי׳ ונקבו׳ ונמצא על לשון יחיד, לא זורק עליו. וטעם מרחפת מנשבת למעלה במי׳ וכן על גוזליו ירחף: ויאמ׳. אמ׳ הגאון כי פי׳ ויאמ׳ כמו וירצה, ולו היה כן היה ראוי להיו׳ אור, רק הוא כמשמעו, וכן בדבר יי׳ שמי׳ נעשו, כי הוא צוה ונבראו והטע׳ כנוי על המעט שלא היה ביגיעה ועל דרך משל מלך ומשרתיו וזה האור היה למעלה מן הרוח: וירא. כמו וראיתי אני והיא במחשבה. וטעם ויבדל בקריאת השמו׳: ויקרא. הא׳ לילה נוסף, כי הוא מלעיל, ולעולם לשון זכר הוא: ערב. קרוב מטע׳ חשך ומקר׳ כן שנתערבו בו הצורו׳, ובקר הפך ערב, שיוכל אדם לבקר בינות הצורות. וטעם יום אח׳ הוא על תנוע׳ הגלגל, ויש סוד לדרש שתא שפי׳ ואחר שאמ׳ שהאור יקרא יום לא יתכן שיקר׳ הערב יום, רק פי׳ היה ערב גם היה בקר של יום אחד, ואילו היה הערב והבקר יום א׳ מה טעם יום שני: ויאמ׳. אמ׳ הגאון על הרקיע דברי׳ שלא היו, רק פירושו דבר כטוי, כמו וירקעו, ארקעם, וכן וימתחם כאהל לשבת תחתיו. ומה נכבד דבר האור שקרא השמים עם קצות מימי אוקינוס, וזהו הרקיע הוא האויר, כי כאשר התחזק האור על הארץ והרוח יבש מהארץ כהפך הלהט ונעשה הרקיע. וכן אמר במזמור, עם נוטה שמים כיריעה, המקרה במים, והזכיר העבי׳, והרוח ויסד ארץ והיא גבוה על המים, וכן כתוב כי הוא על ימים יסדה, לרוקע הארץ על המים, וכן כל הולך אל הים יורד יקרא. וטעם הקורא למי הים, שיעלו והם העננים, ואחר כן וישפכ׳: ויעש. יש הבדלה בבין עם למ״ד כמו בין מים למי׳, בין קדש לחול, ויש עם בין ובין, כמו פה, ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים וגו׳, ויש עם שניהם, כמו בינכ׳ לבין אלהיכם. וטעם ויהי כן דבק עם הבא אחריו, כאשר היה כן קראו שמים: ויקרא. חמש דברי׳ קראן השם, כי אין אדם, והם אור וחשך ושמים וארץ וימי׳, ואדם כן: ויאמ״. כפי דעתי שזו הפרש׳ דבק עם אשר עליה, כי הרקיע לא נעש׳ עד אשר יבשה הארץ, והעד ביום עשות יי׳ אלהי׳ ארץ ושמי׳, והנה ביום אחד נעשו, והראות דבר נסתר והקוות מפוזר איננה בריאה, וכן טעמו וכבר אמר אלהים יקוו המים, ויש כמוהו בתורה למאות והנה בפרש׳ בראשי׳ אתן לך עדים שנים. האחד, וישם שם את האדם אשר יצר, ואחרי כן, ויצמח יי׳ אלהי׳ וקוד׳ האד׳ הכתיחס. והעד השני, שצוה אדם שלא יאכל מעץ הדעת ואחריו כתוב וייצר יי׳ אלהים מן האדמ׳, רק פירושו וכבר יצר, ועל זה הפי׳ יהיו וירא אלהים כי טוב דבק עם בריאת יום שני, ותדשא הארץ תחלת יום שלישי. ופי׳ יקוו יתחברו וכן ונקוו אליה. ואמר ימים בעבור שאין שם [illegible] מקום כל הארץ: ויאמר. אמר הכתוב תדשא הארץ [illegible] והנה שם כח הארץ והמים לעשות במצות השם וזה היא התולדת. טעם תדשא כמו תצמיח: אמר

אשר זרעו בו. שהזרע בפרי וכל א' שומר מינו: ויאמ'. מלת יהי יהיה בטעם מדבר בה הרבים...

להבדיל ב' בטע'. וסי' להבדיל בין היום ובין הלילה. להבדיל בין הטמא ובין הטהור: ולמועדים ב' חד חס' וחד מל' וסי' והיו לאתת ולמועדים. כה אמר יי' צבאות צום הרביעי. וא' עשה ירח למועדים: מארת ב' חס' דחס' וסי' ויאמר אלהים יהי מארת. ויעש שני המארת: לממשלת ג'. וסי' המארת הגדולים לממשלת ב'

אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שְׁלִישִׁי׃ פ

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלָּיְלָה וְהָיוּ לְאֹתֹת וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וְשָׁנִים׃ וְהָיוּ לִמְאוֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן׃ וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים אֶת־הַמָּאוֹר הַגָּדֹל לְמֶמְשֶׁלֶת הַיּוֹם וְאֶת־הַמָּאוֹר הַקָּטֹן לְמֶמְשֶׁלֶת הַלַּיְלָה וְאֵת הַכּוֹכָבִים׃ וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בִּרְקִיעַ הַשָּׁמָיִם לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ׃ וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה וּלְהַבְדִּיל בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם רְבִיעִי׃ פ

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם שֶׁרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל־הָאָרֶץ עַל־פְּנֵי רְקִיעַ הַשָּׁמָיִם׃ וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הַתַּנִּינִם הַגְּדֹלִים וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה הָרֹמֶשֶׂת אֲשֶׁר שָׁרְצוּ הַמַּיִם לְמִינֵהֶם וְאֵת כָּל־עוֹף כָּנָף לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הַמַּיִם בַּיַּמִּים וְהָעוֹף יִרֶב בָּאָרֶץ׃ וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם חֲמִישִׁי׃ פ

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ בְּהֵמָה וָרֶמֶשׂ וְחַיְתוֹ־אֶרֶץ לְמִינָהּ וַיְהִי־כֵן׃ וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־חַיַּת הָאָרֶץ לְמִינָהּ וְאֶת־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְאֵת כָּל־רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים

דִּבַר־זַרְעֵיהּ בֵּיהּ לִזְנוֹהִי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי־טָב׃ וַהֲוָה־רְמַשׁ וַהֲוָה־צְפַר יוֹם תְּלִיתָאי׃

וַאֲמַר יְיָ יְהוֹן נְהוֹרִין בִּרְקִיעָא דִּשְׁמַיָּא לְאַפְרָשָׁא בֵּין יְמָמָא וּבֵין לֵילְיָא וִיהוֹן לְאָתִין וּלְזִמְנִין וּלְמִמְנֵי בְהוֹן יוֹמִין וּשְׁנִין׃ וִיהוֹן לִנְהוֹרִין בִּרְקִיעָא דִּשְׁמַיָּא לְאַנְהָרָא עַל־אַרְעָא וַהֲוָה־כֵן׃ וַעֲבַד יְיָ יָת־תְּרֵין נְהוֹרַיָּא רַבְרְבַיָּא יָת נְהוֹרָא רַבָּא לְמִשְׁלַט בִּימָמָא וְיָת נְהוֹרָא זְעֵירָא לְמִשְׁלַט בְּלֵילְיָא וְיָת כּוֹכְבַיָּא׃ וִיהַב יָתְהוֹן יְיָ בִּרְקִיעָא דִּשְׁמַיָּא לְאַנְהָרָא עַל־אַרְעָא׃ וּלְמִשְׁלַט בִּימָמָא וּבְלֵילְיָא וּלְאַפְרָשָׁא בֵּין נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׁוֹכָא וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי־טָב׃ וַהֲוָה־רְמַשׁ וַהֲוָה־צְפַר יוֹם רְבִיעָאי׃

וַאֲמַר יְיָ יִרְחֲשׁוּן מַיָּא רִחֲשָׁא נַפְשָׁא חַיְתָא וְעוֹפָא יְפָרַח עַל־אַרְעָא עַל־אַפֵּי רְקִיעָא דִּשְׁמַיָּא׃ וּבְרָא יְיָ יָת־תַּנִּינַיָּא רַבְרְבַיָּא וְיָת כָּל־נַפְשָׁא חַיְתָא דְּרָחֲשָׁא דִּי אַרְחִישׁוּ מַיָּא לִזְנֵיהוֹן וְיָת כָּל־עוֹפָא דְּפָרַח לִזְנוֹהִי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי־טָב׃ וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן יְיָ לְמֵימַר פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוּ יָת־מַיָּא בְּיַמְמַיָּא וְעוֹפָא יִסְגֵּי בְּאַרְעָא׃ וַהֲוָה־רְמַשׁ וַהֲוָה־צְפַר יוֹם חֲמִישָׁאי׃

וַאֲמַר יְיָ תַּפֵּיק אַרְעָא נַפְשָׁא חַיְתָא לִזְנַהּ בְּעִיר וּרְחֵישׁ וְחֵיוַת אַרְעָא לִזְנַהּ וַהֲוָה־כֵן׃ וַעֲבַד יְיָ יָת־חֵיוַת אַרְעָא לִזְנַהּ וְיָת בְּעִירָא לִזְנַהּ וְיָת כָּל־רִחֲשָׁא דְאַרְעָא לִזְנוֹהִי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי־טָב׃ וַאֲמַר יְיָ

ואמרו כי בצלמנו כדמותינו דברי משה ופירושו ויברא אלהים את האדם בצלמו שהוי"ו שב אל האדם ויפרשו בצלם אלהים שהאלהים דבק עם עשה כאילו אמר כי האלהים עשה את האד' בצלם וזה הפירוש חסר לבכי היה הראשון ראוי להיות כן ויאמר אלהי' יהי נעשה אדם וכן עשהו בצלמו גם וי"ו בצלמו איך ישוב אל האדם והנה יש לו צלם קודם שיהיה ומה טעם יש כי שופך דם האד' האד' ישפך דמו בעבור שנברא האדם בצלם גם לכל נפש חיה צלם ויאמר הגאון כי פי' בצלמנו כדמותנו בממשלה וטעמו בצלם שראה בחכמה כי טוב הוא ובעבור כבוד האד' סמכו אל אלהי' וכן ומארצו יצאו כי ליי' האר' ומלואה' ואמ"ר במלת נעשה ואם היא לשון רבי' שכן מנהג המלכים לדבר וכמוהו ונתנ' לך גם את זאת כאמ' קדם מלכה אולי אוכל נכה בו ואלה העדים עדי שקר הם כי ונתנה לך בניין נפעל וכמוהו והעיר כתו' והוי"ו השיבו לעתיד כמשפט כל פעל עבר והטעם ותתן לך ונכה בו הו' ומחנהו לו יהיה שם הפעל כמו ונקה לא ינקה ואף כי שמצאנו לא נכו כי לא יבא בנין שלא נזכ' שם פועלו כי אם מהכב' ור' משה הכהן הספרדי טעה בספרו ומלת נאמ' קדם מלכא ארמית היא ואיך ידבר דניאל בלשון גדולה עם נבוכד נצר שהיה מלך מלכים ועתה אפרש דעתי כי כל משם בראשי' לכבוד האדם נברא במזו' השם והכוכבים הוציאה אותם הארץ והיא והמים וכל נפשות החיות ואחר כן אמר השם למלאכים נעשה אד' אנחנו נתעסק בו ולא המים והארץ ואחר שידענו שהתורה דברה כלשון בני אדם כי המדבר אדם גם כן השומע ולא יוכל לדב' איש דברי' בגבוה עליו או בשפל ממנו רק על דרך דמות האדם וכן אמ' פי הארץ יד הירדן וראש עפרות תבל וחלילה חלילה להיות דמות לשם וכן אמר אל מי תדמיוני ובעבור שנשמת האדם העליונה שאינה מתה נמשלת בחיותה לשם ושאינה גוף והיא מלאה כלו וגוף האד' כעולם קטן יהי השם מבורך אמר בגדול החל ובקטן כלה וגם אמר הנביא שראה כבוד אלהים כמראה אדם והשם הוא האחד והוא יוצר הכל והוא הכל ולא אוכל לפר ואד' נברא בתחלה בשני פרצופין והנו אחד עם הוא שנים והנה בצלם אלהי' מלאך והוא נברא זכר ונקבה ומלת פריה ורביה באדם ברכה היא כמו בבריאות המים רק היא מצוה העתיקוה קדמונינו ז"ל ושמו זה הפסוק זכר לדבר: ויאמ' אלהי' הנה נתתי לכם. התיר לבני אדם ולכל שיש בו נפש חיה לאכול כל עשב וכל פרי עץ מותר לאדם והעשב הירק לחיות ולכל רומש ועד כה לא התיר הבשר עד אחר המבול: וירא יום הששי. יש אומרי' שיום שמוך והטעם לגלגל הששי וכן יום השביעי ואין זה אמת ובעל יום הששי על דעת חכמי המזלות יוכיח רק פירושו יום שהוא ששי ליום הראשון וכן יום השביעי ונמצא כן אים הישראלי ורבים כמוהם גם כן רקיע השמים הרקיע שהוא שמים: ויכלו. מהבנין שלא נקרא שם פועלו ומשקלו ויכסו כל ההרים וטעמו כשלמו והים בכלל הארץ כי הם כאגודה אחת: ויכל אלהים ביום השביעי. יש אומ' כי הימים נבראים ובבריאת יום שביעי שלמה המלאכ' וזה הפי' תפל ויש אומרי' כי יש בי"ת שטעמו קודם כמו לא יחשם שור בריםו אך ביום הראשון תשביתו שאר ולמה זאת הדרה וכלוי מעשה איננו מעשה כאילו אמר לא עשה מעשה וכן פי' ויכל גם וישבת וטעם מלאכתו אשר עשה גם ביום הששי טרם יום השבת וטעם וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו מכל הבריאות שברא: ויברך אלהים. פי' ברכה תוספת טובה וביום הזה תתחדש בגופות דמות כח בתולדת ובנשמות כח הכר והשכל:

וירדו ב' בחרי לישני וסי' וירדו בדגת הים. וירדו גת פלשתים: ולכל ד' ר"פ וסי' בו' במסר' רבת': חית הארץ ל' בלישנ' וסי' בו' במסר' רבת': בכל י"ג יתיראין וסי' בו' במסר' רבת': בצלם ג' וסי' ויברא אלהים את האדם. כי בצלם אלהים. אך בצלם יתהלך איש: ולכל ט' יתיראין וסי' בו' במסר' רבת': וכל צבאם ד' וסי' ויכלו השמים.

נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ וְיִרְדּוּ בִדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ׃ וַיִּבְרָא אֱלֹהִים׀ אֶת־הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם׃ וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וְכִבְשֻׁהָ וּרְדוּ בִּדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל־חַיָּה הָרֹמֶשֶׂת עַל־הָאָרֶץ׃ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כָּל־עֵשֶׂב׀ זֹרֵעַ זֶרַע אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וְאֶת־כָּל־הָעֵץ אֲשֶׁר־בּוֹ פְרִי־עֵץ זֹרֵעַ זָרַע לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה׃ וּֽלְכָל־חַיַּת הָאָרֶץ וּלְכָל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכֹל׀ רוֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת־כָּל־יֶרֶק עֵשֶׂב לְאָכְלָה וַיְהִי־כֵן׃ וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה־טוֹב מְאֹד וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם הַשִּׁשִּׁי׃ פ

ב וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל־צְבָאָם׃ וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה׃ וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ

נעביד אינשא בצלמנא כדמותנא וישלטון בנוני ימא ובעופא דשמיא ובבעירא ובכל ארעא ובכל רחשא דרחיש על ארעא: וברא יי ית אדם בצלמיה בצלמא דיי ברא יתיה דכר ונוקבא ברא יתהון: ובריך יתהון יי ואמר להון יי פושו וסגו ומלו ית ארעא ותקופו עלה ושלוטו בנוני ימא ובעופא דשמיא ובכל חיתא דרחשא על ארעא: ואמר יי הא יהבית לכון ית כל עישבא דבר זרעיה מיזדרע די על אפי כל ארעא וית כל אילנא די ביה פירי אילנא דבר זרעיה מיזדרע לכון יהי למיכל: ולכל חית ארעא ולכל עופא דשמיא ולכל דרחיש על ארעא דביה נפשא חיתא ית כל ירוק עישבא למיכל והוה כן: וחזא יי ית כל די עבד והא תקין לחדא והוה רמש והוה צפר יום שתיתאי:

ואשתכללו שמיא וארעא וכל חיליהון: ושיצי יי ביומא שביעאה עיבידתיה די עבד ונח ביומא שביעאה מכל עיבידתיה די עבד: ובריך יי ית יומא שביעאה וקדיש יתיה ארי ביה נח מכל עיבידתיה

ה"פ ובכל ובכל · ל' ה' · כ"ב · ל' חס' · ג' · ו' ר"פ · ב' מל' · ו' מנין · ל' · ל' · ז' · ל' חס' המן · ג'

י ק ק

קויין

והארץ. ונמקו כל צבא השמ'. אנכי עשיתי ארץ. אתה יי' לבדך: צבא' ז' וסי' בו' במסר' רבת': וישב' ב' חס' וסי' ביו' השביעי. וישבת המן: ויברך אלהים ג' וסי' ויברך אלהים. ויברך אלהים את נח. ויברך אלהים את יצחק:

נעשה אדם. ענותנותו של הקב"ה למדנו מכאן לפי שהאדם בדמות המלאכים ויתקנאו בו לפיכך נמלך בהם וכשהוא דן את המלכים הוא נמלך בפמליא שלו שכן מצינו באחאב שאמר לו מיכה ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו וכי יש שמאל לפניו אלא אלו מימינים לזכות ואלו משמאילי' לחובה וכן בגזר' עירי' פתגמ' ובמאמר קדישין שאלת' אף כאן בפמלי' שלו נטל רשו' אמ' להם יש בעליונים בדמותי אם אין בדמותי בתחתונים הרי יש קנא' במעשה בראשי': נעשה אדם. אף על פי שלא סייעוהו ביצירתו ויש מקום למיני' לרדו' לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת ענוה שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן ואם כתב אעשה אדם לא למדנו שיהא מדבר עם בית דינו אלא עם עצמו ותשוב' המינים כתב בצדו ויברא את האד' ולא כת' ויבראו: בצלמנו. בדפוס שלנו: כדמותנו. להבי' ולהשכיל: וירדו בדג' הים. יש בלשון הזה לשו' רדוי ולשון ירידה זכה רודה בחיות ובבהמות לא זכה נעשה ירוד לפניה' והחיה מושלת בו: ויברא אלהי' את האדם בצלמו. בדפוס העשוי לו שהכל נברא במאמר והוא נברא בידים שנאמר ותשת עלי כפכה נעשה בחותם כמטבע העשויה על ידי רושם שקורי' קוי"ין וכן הוא אומר תתהפך כחומר חותם: בצלם אלהי' ברא אותו. פירש לך שאותו צלם המתוקן לו צלם דיוקן יוצרו הוא: זכר ונקבה ברא אותם. ולהלן הו' או' ויקח אחת מצלעותיו וגו' ומדרש אגדה שבראו שני פרצופים בריה ראשונה ואחר כך חלקו ופשוטו של מקרא כאן הודיעך שבראו שניהם בששי ולא פירש לך כיצד ברייתן ופירש לך במקו' אחר: וכבשה. חסר וי"ו ללמדך שהזכר כובש את הנקבה שלא תהא יצאנית ועוד ללמדך שהאיש שדרכו לכבוש מצווה על פריה ורביה ולא האשה: לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ. השוה להם בהמות וחיות למאכל ולא הרשה לאד' ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר אלא כל ירק עשב יאכלו יחד כלם וכשבאו בני נח התיר להם בשר שנא' כל רמש אשר הוא חי וגו' כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל: יום הששי. הוסיף ה"א בששי בגמר מעשה בראשית לומר שהתנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם ישרא' חמשה חומשי תורה. דבר אחר יום הששי כלם תלוים ועומדים עד יום הששי הוא ו' בסיון המוכן למתן תורה: ויכל אלהים ביום השביעי. רבי שמעון או' בשר ודם שאינו יודע עתיו ורגעיו צריך להוסיף מחול על הקדש הקב"ה שיודע עתיו ורגעיו נכנס בו כחוט השערה ונראה כאילו כלה בו ביום. דבר אחר מה היה העולם חסר מנוחה באת שבת באת מנוחה כלתה ונגמרה המלאכה: ויברך. ויקדש. ברכו במן שכל ימות השבוע יורד להם עומר לגלגלת ובששי לחם משנה וקדשו במן שלא ירד כלל והמקרא כתוב על העתיד: אשר ברא אותו. שלא נעשתה בו מלאכה כמו חבריו ופי'

אשר ברא אלהים לעשות:

פ

אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות יהוה אלהים ארץ ושמים: וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר יהוה אלהים על הארץ ואדם אין לעבד את האדמה: ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה: וייצר יהוה אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה: ויטע יהוה אלהים גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר: ויצמח יהוה אלהים מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל ועץ החיים בתוך הגן ועץ הדעת טוב ורע: ונהר יצא מעדן להשקות את הגן ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים: שם האחד פישון הוא הסבב את כל ארץ החוילה אשר שם הזהב: וזהב הארץ ההוא טוב שם הבדלח ואבן השהם: ושם הנהר השני גיחון הוא הסובב את כל ארץ כוש: ושם הנהר השלישי

די ברא יי למעבד:

אלין תולדת שמיא וארעא כד אתבריאו ביומא די עבד יי אלהים ארעא ושמיא: וכל אילני חקלא עד לא הוו בארעא וכל עסבא דחקלא עד לא צמח ארי לא אחית מטרא יי אלהים על ארעא ואנש לית למפלח ית ארעא: ועננא הוה סליק מן ארעא ואשקי ית כל אפי ארעא: וברא יי אלהים ית אדם עפרא מן ארעא ונפח באפוהי נשמתא דחיי והות באדם לרוח ממללא: ונציב יי אלהים גינתא בעדן מלקדמין ואשרי תמן ית אדם די ברא: ואצמח יי אלהים מן ארעא כל אילן דמרגג למחזי וטב למיכל ואילן חייא במצעות גינתא ואילן דאכלי פירוהי חכמין בין טב לביש: ונהרא הוה נפיק מעדן לאשקאה ית גינתא ומתמן מתפרש והוה לארבעה רישי נהרין: שום חד פישון הוא דמקיף ית כל ארע חוילה די תמן דהבא: ודהבא דארעא ההיא טב תמן בדלחא ואבני בורלא: ושום נהרא תנינא גיחון הוא דמקיף ית כל ארע כוש: ושום נהרא תליתאה

אלה תולדות ד' וסי' השמים · נח נח · שם · יעקב יוסף: תולדות ב' מלאים וסי' אלה תולדות השמים והארץ · אלה תולדות פרץ · וחד חס' דחס' אלה תולדת ישמעאל וג' בת' תלדות · עשו אבי אדו' ושל אחריו · אלה תלדות יעקב' ושאר אוריתא תולדת כתיב וכל קריין · ובעלי המסרה חלוקים בזה וזה מקובל לנו':

ארץ ושמים ב' וסי' ארץ ושמים · הודו על ארץ ושמים: ושמים ד' וסי' ביום עשות יי אלהים · ושמים כזרת תכן · הודו על ארץ ושמים · ושמים לא זכו: וכל ה' ר"פ בבראשית וכל ספר ואלה שמות דכוו' ר"פ וכל כמ"ח בל וסי' וכל שיח השדה · וכל אנשי בית ויליד · וכל הבארות אשר · וכל הארץ באו · וכל בית יוסף ואחיו: ואדם ט' וסי' כו' במסר' רבת': ואד ב' א' חס וא' מלא וסי' ואד יעלה מן הארץ · ואיד נכון לצלעי כתיב מלא: והשקה ג' רפין וא' מפקא וסי' והשקה את כל פני האדמה · והשקה את האשה · והשקה את נחל השטים · והשקה את המים כתיב מפקא: ונהר ד' וסי' ונהר יצא מעדן · ונהר יחרב ויבש · אזלו מים מני ים · ונהר יסבבני: ומשם ט' וסי' כו' במסר' רבת': יפרד ב' וסי' ומשם יפרד · ודל מרעהו יפרד: ושם יג ר"פ וסי' ושם הנהר השני · ושם הנהר השלישי · ושם אחיו יובל · ושם האחד אליעזר · ושם איש ישראל המכה · ושם האשה המכה · ושם בת אשר סרח · ושם אשת עמרם יוכבד · ושם אשת שאול · ושם חברון לפנים קרית ארבע · ושם האיש נבל · ושם אשת אבישור · ושם האיש אלימלך: גיחון ג' חסרים וג' מלאים וסי' ושם הנהר השני גיחון · ויוליכו אותו · והורדתם אותו · וימשחו אותו · סתם את מוצא ·

אשר ברא אלהים לעשות · המלאכה שהיתה ראויה לעשות בשבת כפל ועשאה בששי כמו שמפורש בבראשית רבה: אלה · האמורים למעלה: תולדו' השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה' · למדך שכלם נבראו בראשון · דבר אחר בהבראם בה"י בראם שנ' ביה ה' צור עולמים בשתי אותיות הללו של השם יצר שני עולמים ולמדך כאן שהעולם הזה נברא בה"י רמז שירדו למטה לראות שחת כה"א זאת שסתומה מכל צדדים ופתוחה למטה לרדת דרך שם: טרם יהיה בארץ · כל טרם שבמקרא לשון עד לא הוא ואינו לשון קוד' ואינו כפעל לומר הטרים כאשר יאמר הקדים וזה מ מוכיח ועוד אחר כי טרם תיראון עדין לא תיראון ואף זה תפרש עדיין לא היה בארץ כשנגמר' בריית עולם בששי קודם שנברא אדם וכל עשב השדה עדיי' לא צמח ובשלישי שכתוב ותוצא הארץ על פתח קרקע עמדו עד יום ששי: כי לא המטיר · ומה טעם לא המטיר לפי שאדם אין לעבוד את האדמ' ואין מכיר בטובת' של גשמים וכשבא אדם וידע שהם צור' לעולם התפלל עליהן וירדו וצמחו האילנו' והדשאי': ה' אלהים · ה' הוא שמו אלהים שהוא שליט ושופט על כל וכן פירוש זה בכל מקום לפי פשוטו ה' שהוא אלהים: ואד יעלה · לענין בריאתו של אדם העלה התהום והשקה עננים לשרות העפר ונברא אדם כגבל זה שנותן מים ואחר כך לשות העסה אף כאן והשק' ואח' כך וייצר: וייצר · שתי יצירות יצירה לעולם הזה ויצירה לתחיי' המתים אבל בבהמה שאינה עומדת לדין לא נכתב ביצירתה שני יודי"ן: עפר מן האדמה · צבר עפרו מכל האדמ' מארבע רוחות שבכל מקום שימות שם תהא קולטתו לקבורה · דבר אחר נטל עפרו ממקום שנאמר בו מזבח אדמה תעשה לי הלואי תהא לו כפרה ויוכל לעמוד: ויפח באפיו · עשאו מן התחתונים ומן העליונים גוף מן התחתונים ונשמה מן העליונים לפי שביום ראשון נבראו שמים וארץ בשני ברא רקיע לעליונים בשלישי תראה היבשה לתחתונים ברביעי ברא מאורות לעליונים בחמשי ישרצו המים לתחתונים הוזקק הששי לבראות בו בעליונים ובתחתונים ואם לאו יש קנאה במעשה בראשית שיהיו אלו רבים על אלו בבריית יום אחד: לנפש חיה · אף בהמה וחיה נקראו נפש חיה אף זו של אדם חיה שבכולן שנתוסף בו דעה ודבור: מקדם · במזרחו של עדן נטע את הגן ואם תאמר הרי כבר כתב ויברא את האדם וגו' ראיתי בברייתא של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי משלשים ושתים מדות התורה נדרשת זו אחת מהן כלל שלאחריו מעשה הוא פרטו של ראשון ויברא את האדם זהו כלל סתם ברייתו מהיכן וסתם מעשיו חזר ופירש וייצר ה' אלהים וגו' ויצמח לו גן עדן ויניחהו בגן עדן ויפל עליו תרדמה השומע סבור שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון וכן אצל הבהמה חזר וכתב ויצר ה' מן האדמה כל חית השדה כדי לפרש ויבא אל האדם לקרות שם וללמד על העופות שנבראו מן הרקק: ויצמח · לענין הגן הכתוב מדבר: בתוך הגן · באמצע: פישון · הוא נילוס נהר מצרים ועל שם שמימיו מתברכין ועולין ומשקין את הארץ נקרא פישון כמו ופשו פרשיו · דבר אחר פישון שהוא מגדל פשתן שנאמר בישעיה אבל מצרים ובושו עובדי פשתים: גיחון · שהיה הולך והומה והמייתו גדולה מאד כמו כי יגח שמנגח והולך והומה:

ופי' אשר ברא אלהים לעשות השרשים בכל המינים שנתן בהם כח לעשות דמותם והמפרש לעשות תחת עשה גם עשה תחת ברא איננו כן לפי דעתי · ואמר הגאון מברכת היום וקדושו ישוב על השומרים שיהיו מבורכי' קדושי': אלה תולדות · פי' אלה שהולידו: בהבראם · בהיות הרקיע ונראתה הארץ ומלת ביום עשות הוא תקון והעד וימהר לעשות אותו וכן בראתיו ואחר כן יצרתיו ואחר כן עשיתיו: וכל שיח · עץ וכן בין שיחים ינהקו ועל דעתי שהוא עץ פרי בעבור ש שכמשל האדם אל עץ והנה שיח וניב וסעיף ובד ואמיר וקרעף: ואיד · כמו ענן וכמוהו יום אידם שהיום הרע יקרא יום ענן וערפל והטעם כי עלה אד מן הארץ בבא המאורות והשקה האדמ' והצמיחה והגאון אמר כי פירו' ולא אד יעלה מן הארץ: וייצר · בבא המאורות וייצר מהפעלי' שהפ"א שלהם יו"ד מהבנין הקל כמו וייקץ נח וטעם באפיו שבהם יחיה האד' כי הם יוציאו האויר החם מחום הלב ויביאו אויר אחר וטעם לנפש חיה שהלך מיד כמו החיות ולא כ כתינוקים: ויטע · וכבר נטע גן במקו' שנקר' עדן מפאת מזרחו ועתה שם בו האדם ופי' גן בעדן גן שהי' הב"ית משרת עצמו ואחר עמו בעדן בגן אלהים וכמוהו מאל אביך ויעזרך ורבים אחרים והא' האדם יש לו סוד גם נמצא שבט המנשה האחרונה וגם יתכן להיותו כן בעבור שהוא שם נחצב מהאדמה והוא יהיה שם עצם ושם תאר: ויצמח · בעת שהצמיח כל עץ מהאדמה כן צמח בגן ועוד בתוכו שנים עצי': ועץ הדע' · לפי דעתי צריך להוסיף דעת להיות כן ועץ הדעת דעת טוב ורע כי איך יהיה סמוך והוא נודע בתחלה וכן הארון הברית והנבואה עודד הנביא ורבים כאלה: ונהר · וטרם שיברא האד' היה הנהר משקה הגן לכל בד ואח"כ מלת ראשים פרש וראה כמלת מראשותיו' וטעמו מכובד הראש: שם הנהר · אמ' הגאון כי פישון יאור מצרים וידוע כי גיחון קרוב מארץ ישראל כי כן כתוב והורדתם אותו אל גיחון והוא בא מפאת מזרחית דרומית גם פרת כן והוא אחרי' גבול הארץ מפאת מזרח ומפרסים מערבה לגיחון:

וּמְפָרְשִׁים אָמְרוּ כִּי חִדֶּקֶל הוּא הַנָּהָר הַשֵּׁנִי הָעוֹבֵר עַל בַּגְדָאד עִם נְהַר פְּרָת אִם כֵּן הִנֵּה שְׁלָשְׁתָּם מִזְרָחִיִּים וְיָאוֹר מִצְרַיִם יוֹצֵא מֵהַר הַלְּבָנָה רָחוֹק מִקַּו הַשָּׁוֶה בְּצַד נֶגֶב וְהָרְאָיָה גָּדְלוֹ בַּקַּיִץ וְיָדַעְנוּ כִּי גַּן עֵדֶן תַּחַת הַקַּו הַשָּׁוֶה שֶׁלֹּא יוֹסִיף הַיּוֹם וְלֹא יֶחְסַר כָּל יְמוֹת הַשָּׁנָה וְדַיְקֵי מוֹחַ תָּמְהוּ אֵיךְ יִתָּכֵן זֶה וְהָרְאָיוֹת גְּמוּרוֹת בְּלִי סָפֵק יֵשׁ עֲלֵיהֶם. אֲבָל יָרַד פִּישׁוֹן לְפָאַת דְּרוֹמִית מַעֲרָבִית וְאַחַר כֵּן יָסוֹב דֶּרֶךְ צְפוֹנִית וְאֵין רְאָיָה עַל פִּישׁוֹן שֶׁהוּא הַיְאוֹר רַק שֶׁתִּרְגֵּם הַחֲוִילָה כְּפִי דַרְכּוֹ כִּי אֵין לוֹ קַבָּלָה וְכֵן עָשָׂה בְּמִשְׁפָּחוֹת וּבִמְדִינוֹת וּבְחַיּוֹת וּבְעוֹפוֹת וּבָאֲבָנִים אוּלַי בַּחֲלוֹם רָאָם וּכְבָר טָעָה בְּמִקְצָתָם כַּאֲשֶׁר אֲפָרֵשׁ בִּמְקוֹמוֹ אִם כֵּן לֹא נִשְׁעַן עַל תַּלְמוּדוֹ אוּלַי עָשָׂה כֵן לִכְבוֹד הַשֵּׁם בַּעֲבוּר שֶׁתִּרְגֵּם הַתּוֹרָה בִּלְשׁוֹן יִשְׁמָעֵאל וּבִכְתִיבָתָם שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ כִּי יֵשׁ בַּתּוֹרָה מִלּוֹת לֹא יְדַעְנוּם וְהִזְכִּיר הַזָּהָב בַּעֲבוּר כְּבוֹד הַנָּהָר הַיּוֹצֵא מֵהַגַּן: וּזְהַב. אָמַר הַגָּאוֹן כִּי הַבְּדוֹלַח הֵם הָאֲבָנִים הַקְּטַנִּים עֲגֻלִּים הַיּוֹצְאִים מֵהַמַּיִם שֶׁהֵם דַּקִּים וְדוֹמֶה הַמָּן אֲלֵיהֶם וְהַכָּתוּב אָמַר עַל עֵין הַמָּן לְבַדּוֹ וְאוּלָם כִּי הַשֹּׁהַם אֶבֶן יְקָרָה לְבָנָה וְהִיא נִכְּרָה וַאֲנַחְנוּ לֹא נֵדַע וּפֵי׳ קִדְמַת אַשּׁוּר הַתָּי״ו תַּחַת הֵ״א קִדְמָה וְהַפֵּרוּשׁ בֵּינוֹ וּבֵין קֶדֶם כִּי הֵ״א קִדְמָה תַּחַת אֶל הַפְּתוּחָה בְּפַתָּח קָטָן וְכֵן וַיֵּרֶד אַבְרָם מִצְרַיְמָה כְּמוֹ אֶל מִצְרַיִם וְהִנֵּה קִדְמַת אַשּׁוּר אֶל מִזְרַח אַשּׁוּר וְדַע כִּי מֵהַפָּסוּק הָרִאשׁוֹן עַד לַעֲשׂוֹת הִזְכִּיר הַכָּתוּב אֱלֹהִים וְאַחַר כֵּן הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא עִמּוֹ וּמַה יְּקָרוּ דִבְרֵי קַדְמוֹנֵינוּ ז״ל שֶׁאָמְרוּ נִקְרָא שֵׁם מָלֵא עַל עוֹלָם מָלֵא כִּי לֹא הָיָה שֵׁם כֹּחַ מְקַבֵּל זֶה הַשֵּׁם וּבַפָּרָשַׁת וְאֵלֶּה שְׁמוֹת אֲפָרֵשׁ סוֹד הַשֵּׁם וְאִם הוּא סָמוּךְ אִם יַעַרְכִי הַשֵּׁם וְדַע כִּי מְקוֹם הָאֲדָמָה שֶׁנִּבְרָא מִמֶּנָּה אָדָם קָרוֹב לְגַן עֵדֶן וְיֵשׁ אוֹמְרִים כִּי הָאֲדָמָה הִיא אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְהִנֵּה שְׁכָנוֹ וַיְהִי בְּשֵׁם מִקְדָּשׁ: הַגַּן. לְשׁוֹן זָכָר וּנְקֵבָה וְכֵן חֲבוּרוֹ גַּנִּים גַּנּוֹת וְהָאוֹמְרִים כִּי לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ שָׁב אֶל הָאֲדָמָה אֵיךְ יִתָּכֵן לַעֲבוֹד וְלִשְׁמוֹר מָקוֹם גָּדוֹל מִמָּקוֹם קָטָן וְאַחַר שֶׁחָטָא וְהוֹצִיאוֹ לַעֲבוֹד אֶת הָאֲדָמָה וּכְבָר הָיָה עוֹבֵד הָאֲדָמָה רַק פֵּירוּשׁ לְעָבְדָהּ עַל הַגַּן שֶׁמִּפֵּרוֹתָיו יֹאכַל וְאַחַר שֶׁחָטָא שָׁב לֶאֱכוֹל אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה וְהוּא הַלֶּחֶם וְטַעַם לְעָבְדָהּ לְהַשְׁקוֹת הַגַּן וּלְשָׁמְרָהּ מִכָּל הַחַיּוֹת שֶׁלֹּא יִכָּנְסוּ שָׁם וִיטַנְּפוּהוּ וְיֵשׁ אוֹמְרִים כִּי כֵן פֵּירוּשׁוֹ לַעֲבוֹד מִצְוֹתָיו וְהַמִּצְוָה לֹא תַעֲבֹר: וַיְצַו. מִלַּת צִוּוּי שֵׁם עַל מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה וְכֵן עַל הָעֲבֵרוֹת אֲשֶׁר אַף עַל פִּי שֶׁהִתַּרְתִּי לְךָ פְּרִי עֵץ הַגַּן לֹא תֹאכַל מִפְּרִי עֵץ הַדַּעַת וְאַחַר שֶׁאָמַר מֵעֵץ הַדַּעַת לֹא תֹאכַל מַה צֹּרֶךְ לְמִלַּת מִמֶּנּוּ רַק הוֹסִיף לְבָאֵר וְכֵן וַתִּפְתַּח וַתִּרְאֵהוּ אֶת הַיֶּלֶד אוֹ טַעְמוֹ אֲפִילוּ מְעַט מִמֶּנּוּ וְהַדִּקְדּוּק מִמֶּנּוּ בְּסֵפֶר הַיְסוֹד תִּמְצָאֶנּוּ וְדַע כִּי אָדָם מָלֵא דַעַת הָיָה כִּי הַשֵּׁם לֹא יְצַוֶּה לַאֲשֶׁר אֵין לוֹ דַעַת רַק דַּעַת טוֹב וָרָע בְּדָבָר אֶחָד לְבַדּוֹ לֹא יָדַע הֲלֹא תִרְאֶה שֶׁקָּרָא שֵׁמוֹת לְכָל הַבְּהֵמָה וְהָעוֹף כְּפִי תוֹלְדוֹת כָּל אֶחָד וְאֶחָד וְהִנֵּה חָכָם גָּדוֹל הָיָה וְלוּלֵי שֶׁהָיָה כֵן לֹא הֵבִיא הַשֵּׁם אֶת בְּרִיאוֹתָיו אֵלָיו לִרְאוֹת מַה יִּקְרָאֵם וְהוּא יוֹדֵעַ מִמֶּנּוּ שֶׁהוּא בַּעַר גַּם הַשֵּׁם הֶרְאָה לוֹ עֵץ הַדַּעַת כִּי הִנֵּה אִשְׁתּוֹ יָדְעָה שֶׁהוּא בְּתוֹךְ הַגָּן: וַיֹּאמֶר. טַעַם לֹא טוֹב לָאָדָם: וְעֵזֶר. כְּטַעַם טוֹבִים הַשְּׁנַיִם מִן הָאֶחָד וּלְמַ״ד אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם מוּסָף עַצְמוֹ וְאַחֵר עִמּוֹ וְכֵן הוּא אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה כִּי יֵשׁ בּוֹ תּוֹסֶפֶת בֵּיאוּר כְּמוֹ וַתִּפְתַּח וַתִּרְאֵהוּ וְרַבִּים כָּמוֹהוּ וּמִלַּת לְכָל הַבְּהֵמָה גַּם הִיא מוּסֶפֶת עַצְמָהּ וְאַחֶרֶת עִמָּהּ כִּי טַעְמוֹ וּלְכָל עוֹף הַשָּׁמַיִם וְכֵן וַיְהִי מְתָיו מִסְפָּר וְכֵן וְלֹא לִמַּדְתִּי חָכְמָה וְרַבִּים כָּאֵלֶּה וְטַעַם וּלְאָדָם לֹא מָצָא וּלְנַפְשׁוֹ לֹא מָצָא כִּי כֵן מִנְהַג לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ כְּמוֹ וַיִּשְׁלַח ה׳ אֶת יְרֻבַּעַל וְאֶת בְּדָן וְאֶת יִפְתָּח וְאֶת שְׁמוּאֵל וְרָחוֹק הוּא בְּעֵינַי שֶׁיָּשׁוּב אֶל הַשֵּׁם וּפֹה אָמַר כִּי הָעוֹף נוֹצַר מֵהָאֲדָמָה וּלְמַעְלָה מֵהַמַּיִם כִּי מִשְּׁנֵיהֶם נוֹצַר: וַיַּפֵּל. מֵהַבִּנְיָן הַכָּבֵד הַנּוֹסָף וְכֵן וַיַּסֵּב אוֹתָם אַבְרָם: תַּרְדֵּמָה. יוֹתֵר מִשֵּׁינָה וְשֵׁינָה יוֹתֵר מִתְּנוּמָה וְהַתָּי״ו נוֹסָף: אַחַת מִצַּלְעוֹתָיו. שְׁתֵּי צְלָעוֹת הָיוּ כְּעִנְיָן וּלְצֶלַע הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית וּמִלַּת צֶלַע לְשׁוֹן נְקֵבָה וְהַטַּעַם כַּד: תַּחְתֶּנָּה. מְקוֹמָהּ וְהוּא לְשׁוֹן יָחִיד וְהַנּוּ״ן נוֹסָף וְתַחְתֶּיהָ לְשׁוֹן רַבִּים וְכֵן תַּחְתַּי גַּם תַּחְתֵּנִי: וַיִּבֶן. מֵהַבִּנְיָן הַכָּבֵד גַּם מֵהַבִּנְיָן הַקַּל כְּמוֹ וַיִּפֶן וַיִּקֶן: וַיְבִאֶהָ. חָשַׁב בַּהֲקִיצוֹ בִּרְאוֹתוֹ אוֹתָהּ כִּי הוּבְאָה אֵלָיו כַּאֲשֶׁר הוּבְאוּ הַבְּהֵמוֹת וְהַכָּתוּב דִּבֶּר עַל מַחְשַׁבְתּוֹ וְכֵן וְהַחֲכָמִים רָדְפוּ אַחֲרֶיהָ אוֹ נִבְנְתָה חוּץ לַגַּן וְאַחֲרֵי כֵן הוּבְאָה אֵלָיו וְכַאֲשֶׁר הִסְתַּכֵּל יָדַע שֶׁנִּגְזְרָה מִמֶּנּוּ כִּי צַלְעוֹ הָאַחַת עִם בְּשָׂרָהּ אֵינֶנָּה וְהַרְגִּישׁ שֶׁבְּשַׂר אַחֵר הוּבָא בוֹ: וַיֹּאמֶר. אָז אָמַר זֹאת הַפַּעַם מָצָאתִי עֵזֶר כְּנֶגְדִּי כָּמוֹנִי כִּי מִמֶּנִּי הָיָה וְדִבֵּר לִי וְלֹא לְדוֹמִים: לְזֹאת. בַּעֲבוּר זֹאת וְכֵן אִמְרִי לִי אָחִי הוּא וּדְגוּשׁוּת שִׁי״ן אִשָּׁה תְּמוּרַת הַיּוּ״ד הַנָּח הַנֶּעְלָם שֶׁהוּא בְּאִישׁ וְיִתָּכֵן שֶׁסִּבַּת דִּבּוּר אִשָּׁה דָגוּשׁ וְלֹא רָפֶה שֶׁלֹּא יִתְעָרֵב עִם אִישָׁהּ שֶׁהוּא בַּעְלָהּ כִּי פְּעָמִים יֶחְסְרוּ הָרָאוֹת הַהֵ״א וְנָשִׁים מִן אֲנָשִׁים וְטַעַם יִקָּרֵא עַל שֵׁם וְלֹא נִדְגַּשׁ קוּ״ף לֻקְחָה זֹּאת לְהָקֵל עַל הַלָּשׁוֹן וְהוּא מֵהַבִּנְיָן הַכָּבֵד וְאִם לֹא נִמְצָא וְטַעַם

וינחהו ו׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ בו׳ : שמות ט׳ מלאים בתורה וסי׳ ויקרא אדם שמות · ויקרא להן שמות כשמת · שאו את ראש · ואת כל העדה הקהילו · ויהיו בני ראובן בכר ישראל · לבני שמעון · לבני גד · לבני מנשה · לאלה תחלק הארץ · וכל נביא׳ וכתובים דכו׳ כל בג׳ וסי׳ והאבנים תהיין · ותבירו והאבנים · מעשה חרש :

חִדֶּקֶל הוּא הַהֹלֵךְ קִדְמַת אַשּׁוּר וְהַנָּהָר הָרְבִיעִי הוּא פְרָת׃ וַיִּקַּח יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם וַיַּנִּחֵהוּ בְגַן־עֵדֶן לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ׃ וַיְצַו יְהוָה אֱלֹהִים עַל־הָאָדָם לֵאמֹר מִכֹּל עֵץ־הַגָּן אָכֹל תֹּאכֵל׃ וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בְּיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים לֹא־טוֹב הֱיוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ אֶעֱשֶׂה־לּוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ׃ וַיִּצֶר יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיָּבֵא אֶל־הָאָדָם לִרְאוֹת מַה־יִּקְרָא־לוֹ וְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָא־לוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ׃ וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁמוֹת לְכָל־הַבְּהֵמָה וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכֹל חַיַּת הַשָּׂדֶה וּלְאָדָם לֹא־מָצָא עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ׃ וַיַּפֵּל יְהוָה אֱלֹהִים תַּרְדֵּמָה עַל־הָאָדָם וַיִּישָׁן וַיִּקַּח אַחַת מִצַּלְעֹתָיו וַיִּסְגֹּר בָּשָׂר תַּחְתֶּנָּה׃ וַיִּבֶן יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הַצֵּלָע אֲשֶׁר־לָקַח מִן־הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיְבִאֶהָ אֶל־הָאָדָם׃ וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הַפַּעַם עֶצֶם מֵעֲצָמַי וּבָשָׂר מִבְּשָׂרִי לְזֹאת יִקָּרֵא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לֻקֳחָה־זֹּאת׃ עַל־כֵּן יַעֲזָב־אִישׁ אֶת־אָבִיו וְאֶת־אִמּוֹ וְדָבַק

דִּיגְלַת הוּא דִּמְהַלֵּיךְ לְמַדִּינְחָא דְּאָתוּר וְנַהֲרָא רְבִיעָאָה הוּא פְרָת׃ וּדְבַר יְיָ אֱלֹהִים יָת אָדָם וְאַשְׁרְיֵיהּ בְּגִנְּתָא דְעֵדֶן לְמִפְלְחַהּ וּלְמִטְּרַהּ׃ וּפַקֵּיד יְיָ אֱלֹהִים עַל אָדָם לְמֵימַר מִכֹּל אִילַן גִּנְּתָא מֵיכַל תֵּיכוּל׃ וּמֵאִילַן דְּאָכְלִין פֵּירוֹהִי חַכְּמִין בֵּין טַב לְבִישׁ לָא תֵיכוּל מִנֵּיהּ אֲרֵי בְּיוֹמָא דְתֵיכוּל מִנֵּיהּ מֵימַת תְּמוּת׃ וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לָא תַקִּין דִּיהֵי אָדָם בִּלְחוֹדוֹהִי אַעְבֵּיד לֵיהּ סְמַךְ כְּקִבְלֵיהּ׃ וּבְרָא יְיָ אֱלֹהִים מִן אַרְעָא כָּל חֵיוַת בָּרָא וְיָת כָּל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְאַיְתִי לְוָת אָדָם לְמֶחֱזֵי מַה יִקְרֵי לֵיהּ וְכֹל דִּי הֲוָה קָרֵי לֵיהּ אָדָם נַפְשָׁא חַיְתָא הוּא שְׁמֵיהּ׃ וּקְרָא אָדָם שְׁמָהָן לְכָל בְּעִירָא וּלְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּלְכָל חֵיוַת בָּרָא וּלְאָדָם לָא אַשְׁכַּח סְמַךְ כְּקִבְלֵיהּ׃ וּרְמָא יְיָ אֱלֹהִים שִׁינְתָא עַל אָדָם וּדְמוּךְ וּנְסֵיב חֲדָא מֵעִלְעוֹהִי וּמְלָא בִסְרָא תְּחוֹתַהּ׃ וּבְנָא יְיָ אֱלֹהִים יָת עִלְעָא דִּנְסֵיב מִן אָדָם לְאִתְּתָא וְאַיְתְיַהּ לְוָת אָדָם׃ וַאֲמַר אָדָם הָדָא זִמְנָא גַּרְמָא מִגַּרְמַי וּבִסְרָא מִבִּסְרִי לְדָא יִתְקְרֵי אִתְּתָא אֲרֵי מִבַּעְלַהּ אִתְנְסֵיבַת דָּא׃ עַל כֵּן יִשְׁבּוֹק גְּבַר בֵּית מִשְׁכְּבֵי אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ וְיִדְבַּק

ולאדם ג׳ וסי׳ בו׳ : ויפל ג׳ וסי׳ ויפל יי׳ אלה׳ תרדמה · ויפל עליו וימת · ויפל בקרב מחנהו : וישן ג׳ ב׳ קמץ וא׳ פתח וסי׳ הרדמה · וישן ויחלם · תחת רתם דאליהו : ויסגר ב׳ חס׳ באורית׳ וסי׳ בשר התחנ׳ · ויסגר יי׳ בעדו : ויבאה ד׳ ב׳ מלאים וב׳ חסרים וסי׳ ויבאה אל האדם · ויבאה יצחק האהלה חס׳ · מל׳ ויתחתן שלמה · וישקד ה׳ על הרעה : ובשר ח׳ וסי׳ בו׳ : לזאת ב׳ דס׳ וסי׳ לזאת יקרא אשה · אף לזאת יחרד לבי : יקרא כ״א וסי׳ בו׳ :

חִדֶּקֶל. שֶׁמֵּימָיו חַדִּין וְקַלִּין: פְּרָת. שֶׁמֵּימָיו פָּרִין וְרָבִין וּמַבְרִין אֶת הָאָדָם כּוּשׁ וְאַשּׁוּר עֲדַיִן לֹא הָיוּ וְכָתַב הַמִּקְרָא עַל הֶעָתִיד: קִדְמַת אַשּׁוּר. לְמִזְרָחָהּ שֶׁל אַשּׁוּר: הוּא פְרָת. הֶחָשׁוּב עַל כֻּלָּם הַנִּזְכָּר עַל שֵׁם אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל: וַיִּקַּח. לְקָחוֹ בִּדְבָרִים נָאִים וּפִתָּהוּ לִיכָּנֵס: לֹא טוֹב הֱיוֹת וגו׳. שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ שְׁתֵּי רְשׁוּיוֹת הֵן הַקָּבָּ״ה בָּעֶלְיוֹנִים יָחִיד וְאֵין לוֹ זוּג וְזֶה בַּתַּחְתּוֹנִים וְאֵין לוֹ זוּג: עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ. זָכָה עֵזֶר לֹא זָכָה כְּנֶגְדּוֹ לְהִלָּחֵם: וַיִּצֶר מִן הָאֲדָמָה. הִיא יְצִירָה הִיא עֲשִׂיָּיה הָאֲמוּרָה לְמַעְלָה: וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת חַיַּת הָאָרֶץ וגו׳. אֶלָּא בָּא וּפֵירֵשׁ שֶׁהָעוֹפוֹת נִבְרְאוּ מִן הָרְקָק לְפִי שֶׁאָמַר לְמַעְלָה מִן הַמַּיִם נִבְרְאוּ וְכָאן אָמַר מִן הָאָרֶץ נִבְרְאוּ וְעוֹד לִמֶּדְךָ כָּאן שֶׁבִּשְׁעַת יְצִירָתָן מִיָּד בּוֹ בַּיּוֹם הֱבִיאָם אֶל הָאָדָם לִקְרוֹת לָהֶם שֵׁם וּמִדִּבְרֵי אַגָּדָה יְצִירָה זוֹ לְשׁוֹן רִדּוּי וְכִבּוּשׁ כְּמוֹ כִּי תָצוּר אֶל עִיר שֶׁכְּבָשָׁן תַּחַת יָדוֹ שֶׁל אָדָם: כֹּל אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה וגו׳. סָרְסֵהוּ וּפָרְשֵׁהוּ כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם שֵׁם הוּא שְׁמוֹ לְעוֹלָם: וּלְאָדָם לֹא מָצָא עֵזֶר. וַיַּפֵּל ה׳ אֱלֹהִים תַּרְדֵּמָה. כְּשֶׁהֱבִיאָן הֱבִיאָן לְפָנָיו כָּל מִין וּמִין זָכָר וּנְקֵבָה אָמַר לְכֻלָּם יֵשׁ בֶּן זוּג וְלִי אֵין בֶּן זוּג מִיָּד וַיַּפֵּל: מִצַּלְעֹתָיו. מִסִּטְרָיו כְּמוֹ וּלְצֶלַע הַמִּשְׁכָּן זֶהוּ שֶׁאָמַרְנוּ שְׁנֵי פַּרְצוּפִין נִבְרְאוּ: וַיִּסְגֹּר. מְקוֹם הַחֲתָךְ: וְיָשֵׁן וַיִּקַּח. שֶׁלֹּא יִרְאֶה חֲתִיכַת הַבָּשָׂר שֶׁמִּמֶּנּוּ נִבְרֵאת וְתִתְבַּזֶּה עָלָיו: וַיִּבֶן. כְּבִנְיָן רְחָבָה מִלְּמַטָּה וּקְצָרָה מִלְמַעְלָה לְקַבֵּל הַוָּלָד כָּאוֹצָר שֶׁל חִטִּים שֶׁהוּא רָחָב מִלְּמַטָּה וְקָצָר מִלְמַעְלָה שֶׁלֹּא יַכְבִּיד מַשָּׂאוֹ עַל קִירוֹתָיו: וַיִּבֶן אֶת הַצֵּלָע לְאִשָּׁה. לִהְיוֹת אִשָּׁה כְּמוֹ וַיַּעַשׂ אוֹתוֹ גִּדְעוֹן לְאֵפוֹד לִהְיוֹת אֵפוֹד: זֹאת הַפַּעַם. מְלַמֵּד שֶׁבָּא אָדָם עַל כָּל בְּהֵמָה וְחַיָּה וְלֹא נִתְקָרְרָה דַּעְתּוֹ בָּהֶם: לְזֹאת יִקָּרֵא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ וגו׳. לָשׁוֹן נוֹפֵל עַל לָשׁוֹן מִכָּאן שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ: עַל כֵּן יַעֲזָב אִישׁ. רוּחַ הַקֹּדֶשׁ אוֹמֶרֶת כֵּן לֶאֱסוֹר עַל בְּנֵי נֹחַ הָעֲרָיוֹת:

לבשר אחד: הולד נוצר על ידי שניהם ושם נעשה בשרם אחד: ולא יתבוששו. שלא היו יודעים דרך צניעות להבחין בין טוב לרע ואף על פי שניתנה בו דעה לקרוא שמות לא נתן בו יצר הרע עד אכלו מן העץ ונכנס בו יצר הרע וידע מה בין טוב לרע: והנחש היה ערום. מה ענין זה לכאן היה לו לסמוך ויעש לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם אלא למדך מאי זו עצה קפץ ה' הנחש עליהם ראה אותם ערומין ועוסקי' בתשמיש לעין כל ונתאוה להן: ערום מכל. לפי ערמתו וגדולתו היתה מפלתו ערום מכל ארור מכל: אף כי אמר וגו'. שמא אמר לכם לא תאכלו מכל וגו' ואף על פי שראה אותם אוכלים משאר פירות הרבה עליה דברים כדי שתשיבנו ויבא לדבר באותו העץ: ולא תגעו בו. הוסיפ' על הצווי לפיכך בא לידי גירעון הוא שנ' אל תוסף על דבריו: לא מות תמותון. דחפה עד שנגעה בו אמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה: כי יודע. כל אומן שונא את בני אומנותו מן העץ אכל וברא את העולם: והייתם כאלהים. יוצרי עולמות: ותרא האשה. ראתה דבריו של נחש והנאו לה והאמינתו: כי טוב העץ. להיות כאלהים: וכי תאוה הוא לעינים. כמו שאמר לה ונפקחו עיניכם: ונחמד להשכיל. כמו שאמר לה יודעי טוב ורע: ותתן גם לאישה. שלא תמות היא ויחיה הוא וישא אחרת: גם. לרבות בהמה וחיה: ותפקחנה וגו'. לענין החכמה דבר הכתוב ולא לענין ראייה ממש וסוף המקרא מוכיח: וידעו כי ערומים הם. אף הסומא יודע כשהוא ערום אלא מהו וידעו כי ערומים הם מצוה אחת היתה בידם ונתערטלו הימנה: עלה תאנה. הוא העץ שאכלו ממנו בדבר שנתקלקלו בו נתקנו אבל שאר העצי' מנעום מליטול עליהם ומפני מה לא נתפרסם העץ שאין הקב"ה חפץ להונות בריה שלא יכלימוהו ויאמרו זהו שלקה העולם על ידו מדרש רבי תנחומא: וישמעו. יש מדרשי אגדה רבי' וכבר סדרום רבותינו על מכונם בבראשית רבה ובשאר מדרשות ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המיישבת דברי המקרא דבר דבור על אופניו: וישמעו. שמעו את קול הקב"ה שהיה מתהלך בגן: לרוח היום. לאותו רוח שהשמש באה משם וזו היא מערבית שלפנות ערב חמה במערב והם סרחו בעשירית: איכה. יודע היה היכן הוא אלא ליכנס עמו בדברים שלא יהא נבהל להשיבם יענישהו פתאום וכן בקין אמר לו אי הבל אחיך וכן בבלעם מי האנשים האלה עמך ליכנס עמהם בדברי' וכן בחזקיה בשלוחי מרודך: מי

וטעם והיו לבשר אחד כאילו הם גוף אחד כאילו הם ג"ו שידמו כי' שר היו ויש אומרים שיולידו אחד והוא רחוק: ערומים. כם התאר וכן ובגדי ערומים תפשיט ויש אומרים כי גם ערום ראה רעה ויסתר כמוהו וטעמו שהוא ערום בלי מכסה כרמות העין: יתבוששו. מבושתו והוא מהשכים שים נח כעלם ביניהם והאות האחרון כפול כמו יתבוגן וקמץ השין בעבור שהוא סוף פסוק: והנחש. יש אומרים כי האשה היתה מבינה ויודעת לשון החיות ויפרשו ויאמ' הנחש ברמיזו ואחרי' אמרו שהוא שטן ואיך לא יראו סוף הפרשה כי איך ילך השטן על גחון ואיך יאכל עפר ומה טעם לקללת הוא יסוף' ראש ורבי' השתבשו לחקור למה קולל הנחש ואם היה לו דעת שלמה או צווה שלא יסית האשה ויאמ' רב סעדיה גאון אחר שהתברר לנו שאין דבור רעת כי אם באדם לברו נצטרך לומ' כי הנחש גם האתון לא דברו ורק מלאך דב' בשבילם והשיב עליו רב שמואל בן חפני והנה קם רבי שלמה הספרדי בעל השירים השקולים וחכם גדול היה והשיב על רב שמואל והישר בעיני שהם הדברים כמשמעם והנחש היה מדבר והוא הולך בקומה זקופ' והשם רעת באדם שם בו והנה הפסוק העיד כי היה ערום מכל חית השדה רק לא כאדם ופירוש ערום חכם שיעש' דבריו במרמה ואל תתמה בעבור היות ערום אחרי ערומים והם שני טעמים כי באלה תבחות בלשון כמו בלחי החמור חמור חמורתי' וכן על שלשים עיירים ושלש' עיירים להם ועוד אם המלאך דבר על פיו אין חטא לנחש וזה המלאך לא יתכן להיות שלוחו של השם ואין המלאך ממרה פי השם והשואלים איך מצא הנחש את האשה איננה שאלה וטעם אף כי יורה כי דבר דברים אחרים ואמר בסוף קל וחומר שאמר לכם לא תאכלו פרי כל עץ כלל לא הזכיר הנחש השם הנכבד והנורא כי לא ידעו גם האשה הוסיפה על מצו' השם ולא תגעו בו וכן הוסיפה אשת מנוח עד יום מותו: והייתם כאלהים. כמלאכי: ותרא האשה. בלבה: ונחמד העץ. בעבור שתשכיל ותפקחנה עיניה וטעם עמה שיחד אכלוהו וגלת' לו סוד הנחש והנה לא היה אדם שוגג על כן נענש ותפקחנה ורבי' אמרו כי עץ הדעת עץ תאנה בעבור שמצאו ויתפרו עלה תאנה ואילו היה כן היה הכתוב אומ' ויתפרו עלה עץ הדעת גם רבים אמרו שחטה היה והנכון בעיני ששני עצים הם בתוך גן עדן ואינם בתוך אחר על כל פני האדמה והאחד עץ הדעת והוא יוליד תאות המשגל ועל כן כסו האדם ואשתו ערותם ופי' ויתפרו ידוע וכן שק תפרתי עלי גלדי והמבקשים מחטו מהבילי' כי בעץ דק יעשו צרכם וכאשר אכל אדם מעץ הדעת ידע את אשתו וזאת הידיעה כנוי לתשגל ובעבור עץ הדעת נקרא כן גם הנער כאשר ידע הטוב והרע אז יחל לתאות המשגל: ועץ החיים. שיוסיף חיים ויחי האדם שנים רבות ואין מלת לעולם עד עולם ועד והנה כן ועבדו לעולם וישב שם עד עולם ורבים אחרים ומפרשים אמרו בפסוק כי ביום אכלך ממנו מות תמות כי לא נברא על תכונת שימות רק כאשר חטא נגזר עליו המות ורבים ישאלו מה חטא זרעו ואלה דברי רוח כי רוח אחד לאדם ולבהמה שבה יחיה וירגיש בעולם הזה וכמו' זה כן תות זה מלבד החלק העליון שיש לאדם מותר מן הבהמה וכבר הביא אחד מרופאי יון ראיות גמורות שלא יתכן שלא יהיה לחיי האדם קצב: וישמעו מתהלך בגן. קול השם וזה היה סמוך לערב בעת התנופף רוח היום ומצאנו לקול הליכה כמו קולה כנחש ילך קול השופר הולך וחזק מאד ויאמר ר' יונה המדקדק הספרדי כי הטעם והאדם מתהלך בגן גם הוא אמר שפי' ביום אכלך ממנו אלף שנים כדרך הדרש ואחרים אמרו כי ביום שני נברא וביום שני מת ואחרים אמרו אז תהיה חייב מיתה ואחרים אמרו כי יש מות עונש כמו כי בן מות האיש העושה זאת ואחרים אמרו כי מלת תחל שתמות והביאו ראיה מהתינוק והישר בעיני מה שאמרו הקדמונים שעשה תשובה כטעם רגע אדבר: ויקרא. טעם איכה כפתחון הדבר יש והלא כן אי הבל אחיך והנה כחש קין והשיב לו השם קול דמי אחיך צועקים: לבלתי

אמר אלה' ו' וסי' והנחש היה ערום. ומפרי העץ אשר בתוך הגן. כי כל העשר. ויהי בשלח פרעה. וישם את פסל הסמל. ולרשע אמר אלהים: נאכל ג' וסי' מפרי עץ הגן נאכל. לחמינו נאכל. וארור נוכל ויש בעדרו: יודע אלהים ג' בליש' דס' וסי' כי יודע אלהים כי ביום. אחרי הודיע אלהים. ויודע אלהים את אנשי

בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד׃ וַיִּהְיוּ שְׁנֵיהֶם עֲרוּמִּים הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ וְלֹא יִתְבֹּשָׁשׁוּ׃ ג וְהַנָּחָשׁ הָיָה עָרוּם מִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר אֶל־הָאִשָּׁה אַף כִּי־אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִכֹּל עֵץ הַגָּן׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל־הַנָּחָשׁ מִפְּרִי עֵץ־הַגָּן נֹאכֵל׃ וּמִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ־הַגָּן אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְּעוּ בּוֹ פֶּן־תְּמֻתוּן׃ וַיֹּאמֶר הַנָּחָשׁ אֶל־הָאִשָּׁה לֹא־מוֹת תְּמֻתוּן׃ כִּי יֹדֵעַ אֱלֹהִים כִּי בְּיוֹם אֲכָלְכֶם מִמֶּנּוּ וְנִפְקְחוּ עֵינֵיכֶם וִהְיִיתֶם כֵּאלֹהִים יֹדְעֵי טוֹב וָרָע׃ וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל וְכִי תַאֲוָה־הוּא לָעֵינַיִם וְנֶחְמָד הָעֵץ לְהַשְׂכִּיל וַתִּקַּח מִפִּרְיוֹ וַתֹּאכַל וַתִּתֵּן גַּם־לְאִישָׁהּ עִמָּהּ וַיֹּאכַל׃ וַתִּפָּקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי עֵירֻמִּם הֵם וַיִּתְפְּרוּ עֲלֵה תְאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגֹרֹת׃ וַיִּשְׁמְעוּ אֶת־קוֹל יְהוָה אֱלֹהִים מִתְהַלֵּךְ בַּגָּן לְרוּחַ הַיּוֹם וַיִּתְחַבֵּא הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהִים בְּתוֹךְ עֵץ הַגָּן׃ וַיִּקְרָא יְהוָה אֱלֹהִים אֶל־הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אַיֶּכָּה׃ וַיֹּאמֶר אֶת־קֹלְךָ שָׁמַעְתִּי בַּגָּן וָאִירָא

בְּאִתְּתֵיהּ וִיהוֹן לְבִסְרָא חָד׃ וַהֲווֹ תַרְוֵיהוֹן עַרְטִילָאִין אָדָם וְאִתְּתֵיהּ וְלָא מִתְכַּלְמִין׃ וְחִוְיָא הֲוָה עָרִים מִכֹּל חֵיוַת בָּרָא דִּי עֲבַד יְיָ אֱלֹהִים וַאֲמַר לְאִתְּתָא בְּקוּשְׁטָא אֲרֵי אֲמַר יְיָ לָא תֵיכְלוּן מִכֹּל אִילַן גִּינְתָא׃ וַאֲמַרַת אִתְּתָא לְחִוְיָא מִפֵּירֵי אִילַן גִּינְתָא נֵיכוּל׃ וּמִפֵּירֵי אִילָנָא דִּי בִמְצִיעוּת גִּינְתָא אֲמַר יְיָ לָא תֵיכְלוּן מִנֵּיהּ וְלָא תִקְרְבוּן בֵּיהּ דִּילְמָא תְמוּתוּן׃ וַאֲמַר חִוְיָא לְאִתְּתָא לָא מְמָת תְּמוּתוּן׃ אֲרֵי גְלֵי קֳדָם יְיָ אֲרֵי בְּיוֹמָא דְתֵיכְלוּן מִנֵּיהּ וְיִתְפַּתְּחָן עֵינֵיכוֹן וּתְהוֹן כְּרַבְרְבִין חַכְמִין בֵּין טָב לְבִישׁ׃ וַחֲזַת אִתְּתָא אֲרֵי טָב אִילָנָא לְמֵיכַל וַאֲרֵי אַסּוּ הוּא לְעֵינִין וּמְרַגַּג אִילָנָא לְאִסְתַּכָּלָא בֵיהּ וּנְסֵיבַת מֵאִבֵּיהּ וַאֲכָלַת וִיהָבַת אַף לְבַעְלַהּ עִמַּהּ וַאֲכַל׃ וְאִתְפַּתַּחָא עֵינֵי תַרְוֵיהוֹן וִידַעוּ אֲרֵי עַרְטִילָאִין אִנּוּן וְחַטִּיטוּ לְהוֹן טַרְפֵי תְאֵנִין וַעֲבַדוּ לְהוֹן זְרָזִין׃ וּשְׁמָעוּ יָת קָל מֵימְרָא דַּייָ אֱלֹהִים מְהַלֵּךְ בְּגִינְתָא לִמְנַח יוֹמָא וְאִטַּמַּר אָדָם וְאִתְּתֵיהּ מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים בְּגוֹ אִילַן גִּינְתָא׃ וּקְרָא יְיָ אֱלֹהִים לְאָדָם וַאֲמַר לֵיהּ הָאָן אַתְּ׃ וַאֲמַר יָת קָל מֵימְרָךְ שְׁמָעִית בְּגִינְתָא וּדְחֵילִית

ל' מלרע — ל' ל' — ל' — ל' ימי בו' — ל' — כלש' קמ' ויו קדמה בתא — נ' — נ' — ד' ל' קמץ ב' כתח: ב' כ' כתח באתנחתא — ו' — ויס ותדויתין כתיב עלי' ל' חסר — ל' — ל' בתורה — ל' חסר'

ל"כ קמץ דסמיך לסגולה

ויאמר וילך ויאכל ויאכל ויתאמר ויורד כולם כתחי' ואכילו ב' באתנחתא וסי' דתקנא ליתקנתא לא עדיין:

סבת: לעינים ד' ב' פתח וב' קמץ וסי' וכי תאוה הוא לעינים. בחמץ לשנים קמץ. כי האדם יראה לעינים. ומתוק האור לעינים פתחין: וידעו ו' וסי' וידעו כי ערמים. וידעו אתה ויתעללו בה. וידעו כי ארון יי' בא אל המחנה. וידעו כל העם וכל ישראל. וידעו כי מאת אלהינו נעשתה. וידעו כן עניי הצאן: כי עירמם הם ל' וכת' כן:

אבן עזרא

לבלתי. עם לאמר כטעם פלא ובלא לאמר כטעם רק אך: אכל ממנו. פעם הפועל וכן לבלתי שמור מצותיו: אשר נתתה עמדי. אתה נתת הנותנת לי וטעם עמדי בגן והוא כמו עמי אכן לא מצאנוהו כי אם בלשון יחיד המדבר: ואוכל. האלף סימן המדבר והנח הנעלם פעם אחריו תמורת אלף הפעל ובא עם קמץ קטן בעבור שהוא סוף פסוק ולא יתכן שיבא ויו קמוץ עם הפועל כי לעולם הוא בשוא: השיאני. פתני: ארור. לפחם שהיו חייו קצרים והנכון שיהיה חסר ב בהליכתו: על גחונך. החזה ולא נדע אם הגון פרש כאשר או נוסף בגזרון והאומר שנקרא כן בעבור הרוח שיגיח ממנו זה דרך דרש וכן אמרו על גיחון גם פישון מגזרת כי תפושו גם פרת מגזרת פרו ורבו והנה הנהר הגדול הוא חדקל עמד בפניסס ולא יכלו לעבור ו ויאמרו שתי מלות הן שהמים חדים וקלים: ואיבה הוא ישופך ראש. זרעה ישכה בראש וכן אמר בשערה ישופני הלא תראה מהכתוב אחריו ויחסר הבית כמו בית הנמצא בית יי: עקב. הוא הרגל ואם הראש ראשון זה אחרון וכן אתעקבו מים: הרב ארבה. פעם הפועל: עצבונך. בעת העבור כאשר בתולים: והרונך. הגון נוסף כי ההריון כבר על האשה וכן הלידה: תשוקתך. משמעתך והטעם שתשמעי כל אשר יצוה עליך כי את ברשותו לעשות חפצו: ולאדם ארורה האדמה. שלא תוציא תבואה רבה: בעצבון תאכלנה. תאכל תבואות והיא דרך קצרה וכן והיו באוכלי שולחנך: וקוץ. גדול וקטן ממנו דרדר והוא לבדו דר כי אחיו כמדר וטעם בעצבון לפתח ולשדד ולזרוע ועוד רעה שולה שיצמח קוץ ב בתוך התבואה וטעם את עשב השדה הוא הלחם כי בגן עדן חיותו מפרי העץ וטעם בזעת אפך שהוא צריך לטרוח לזרוע ולטחון וללוש ולבשל ולא כ כמאכל הבהמות ופי' בזעת ידוע מדברי ז"ל והוא על משקל שיכה וטרשו יזע וכמוהו לא יחגרו ב ביזע עד שובך לידי זיעה ואם מידענו שהאדם נברא מהד' פרשים מה טעם כי ממנה ל לקחת והתשובה כי העצמות תולדתם מהעפר ועל כן הם כבדות ואין להם הרגשה והם מוסדי הגוף הלא תראה ותקרבו עצמות עצם אל עצמו כי הם דמות בית בנוי ואחר כן והנה עליהם גידים ובשר עלה ויקרם עליהם עור וכן והעליתם את עצמותי: ויקרא חוה. הויו והיוד מתחלפים וכן הנה יד יי' הויה ואתה הוה להם למלך ולא קרא ביוד כי שם הפרש יש בין שמה ובין שם החיות: אם כל חי. מבני אדם: כתנות

רשי

מי הגיד לך. מאין לך לדעת מה בושת יש בעומד ערום: המן העץ. בתמיה: אשר נתתה עמדי. כאן כפר בטובה: השיאני. הטעני כמו אל ישיא אתכם חזקיהו: כי עשית זאת. מכאן שאין מהפכים בזכותו של מסית שאילו שאלו למה עשית זאת היה לו להשיב דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין: מכל הבהמה ומכל חית השדה. אם מבהמה נתקלל מחיה לא כל שכן העמידו רבותינו מדרש זה במסכ' בכורות ללמד שימי עיבורו של נחש שבע שנים: על גחונך תלך. רגלים היו לו ונקצצו: ואיבה אשית. אתה לא נתכוונת אלא שימות אדם ש שיאכל הוא תחלה ותשא את חוה ולא באת לדבר אל חוה תחלה אלא לפי שהנשי' קלות להתפתות ו יודעות לפתות בעליהן לפי' ואיבה אשית: ישופך. יכתתך כמו ואכות אותו ותרגומו ושפית יתיה: ואתה תשופנו עקב. לא יהא לך קומה ותשכנו בעקבו ואף משם תמיתנו ולשון תשופנו כמו נשף בהם כשהנחש בא לנשוך הוא נושף כמין ש שריקה ולפי שהלשון נופל על הלשון כתב לשון נשיפה בשניה': עצבונך. זה צער גידול בנים: והרונך. זה צער העבור: בעצב תלדי בני'. זה צער הלידה: ואל אישך תשוקתך. לתשמיש ואעפ"כ אין לך מצח לתובעו בפה אלא הוא ימשול בך הכל ממנו ולא ממך: תשוקתך. תאותך כמו ונפשו שוקקה: ארורה האדמה בעבורך. תעלה לך דברים א ארורים כגון זבובים ופרעושים ונמלים משל ליוצא לתרבות רעה והבריות מקללו' שדים שינק מהם: וקוץ ודרדר תצמיח לך. הארץ כשתזרענה מיני זרעים תצמיח קוץ ודרדר קונדס ו ועכביות והן נאכלין ע"י תיקון: ואכלת את עשב השדה. ומה קללה הי' זו והלא בברכה נאמר לו הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו' אלא מה אמור כאן בראש הענין ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנ' ואחר העצבון וקוץ ודרדר תצמיח לך כשתזרענה קטנית או ירקות גנה היא תצמיח לך קוצים ודרדרים ושאר עשבי שדה ועל כרחך תאכלם: בזעת אפיך. לאחר שתטרח בו הרבה: ויקרא האדם. חזר הכתוב לענינו הראשון ויקרא האדם שמות ולא הפסיק אלא ללמדך שעל ידי קריאת שמות נזדווגה לו חוה כמו שכתוב ולאדם לא מצא עזר כנגדו לפי' ויפל תרדמה ועל ידי שכתב ויהיו ערומים סמך לו פרשת הנחש להודיעך שמתוך שראה ערותה וראה אותם עסוקים בתשמיש נתאוה לה ובא עליהם במחשבה ובמרמה: חוה. נופל על לשון חיה שמחיה את ולדותיה כאשר תאמר מה הווה לאדם בלשון היה: כתנות

עירם אנכי ב' כתיב כן כתו': אנכי ח' בטעם מלעיל וסי' ואירא כי עירם אנכי לא איש דברים אנכי. הלא בן ימיני אנכי. ויאמר אליו לוי אנכי. עבד מצרי אנכי. הראש כלב אנכי. כי בוקר אנכי. ונאלתיך אנכי. וכל אתנחתא וס"פ וזקף דכוות' כמ"א מלרע. חף אנכי: לך יד זקפין בתו' וסי' מי הגיד לך: ולך לך אל ארץ.

כִּי־עֵירֹם אָנֹכִי וָאֵחָבֵא׃ וַיֹּאמֶר מִי הִגִּיד לְךָ כִּי עֵירֹם אָתָּה הֲמִן־הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לְבִלְתִּי אֲכָל־מִמֶּנּוּ אָכָלְתָּ׃ וַיֹּאמֶר הָאָדָם הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הִוא נָתְנָה־לִּי מִן־הָעֵץ וָאֹכֵל׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים לָאִשָּׁה מַה־זֹּאת עָשִׂית וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַנָּחָשׁ הִשִּׁיאַנִי וָאֹכֵל׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים אֶל־הַנָּחָשׁ כִּי עָשִׂיתָ זֹּאת אָרוּר אַתָּה מִכָּל־הַבְּהֵמָה וּמִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה עַל־גְּחֹנְךָ תֵלֵךְ וְעָפָר תֹּאכַל כָּל־יְמֵי חַיֶּיךָ׃ וְאֵיבָה אָשִׁית בֵּינְךָ וּבֵין הָאִשָּׁה וּבֵין זַרְעֲךָ וּבֵין זַרְעָהּ הוּא יְשׁוּפְךָ רֹאשׁ וְאַתָּה תְּשׁוּפֶנּוּ עָקֵב׃ ס אֶל־הָאִשָּׁה אָמַר הַרְבָּה אַרְבֶּה עִצְּבוֹנֵךְ וְהֵרֹנֵךְ בְּעֶצֶב תֵּלְדִי בָנִים וְאֶל־אִישֵׁךְ תְּשׁוּקָתֵךְ וְהוּא יִמְשָׁל־בָּךְ׃ ס וּלְאָדָם אָמַר כִּי שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתֶּךָ וַתֹּאכַל מִן־הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בַּעֲבוּרֶךָ בְּעִצָּבוֹן תֹּאכֲלֶנָּה כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃ וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה׃ בְּזֵעַת אַפֶּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם עַד שׁוּבְךָ אֶל־הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לֻקָּחְתָּ כִּי־עָפָר אַתָּה וְאֶל־עָפָר תָּשׁוּב׃ וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה כִּי הִוא הָיְתָה אֵם כָּל־חָי׃ וַיַּעַשׂ יְהוָה אֱלֹהִים לְאָדָם

אֲרֵי עַרְטִילַאי אֲנָא וְאִטַּמָּרִית׃ וַאֲמַר מַן חַוִּי לָךְ אֲרֵי עַרְטִילַאי אַתְּ הֲמִן אִילָנָא דִּי פַקֵּידְתָּךְ בְּדִיל דְּלָא לְמֵיכַל מִנֵּיהּ אֲכַלְתְּ׃ וַאֲמַר אָדָם אִתְּתָא דִּיהַבְתְּ עִמִּי הִיא יְהַבַת לִי מִן אִילָנָא וַאֲכָלִית׃ וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְאִתְּתָא מַה דָּא עֲבַדְתְּ וַאֲמַרַת אִתְּתָא חִוְיָא אַטְעֲיַנִי וַאֲכָלִית׃ וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְחִוְיָא אֲרֵי עֲבַדְתְּ דָּא לִיט אַתְּ מִכָּל בְּעִירָא וּמִכֹּל חֵיוַת בָּרָא עַל מְעָךְ תֵּיזִיל וְעַפְרָא תֵּיכוֹל כָּל יוֹמֵי חַיָּיךְ׃ וּדְבָבוּ אֲשַׁוֵּי בֵּינָךְ וּבֵין אִתְּתָא וּבֵין בְּנָךְ וּבֵין בְּנַהָא הוּא יְהֵי דְּכִיר לָךְ מָה דַּעֲבַדְתְּ לֵיהּ מִלְּקַדְמִין וְאַתְּ תְּהֵי נָטַר לֵיהּ לְסוֹפָא׃ לְאִתְּתָא אֲמַר אַסְגָּאָה אַסְגֵּי צַעֲרַיְכִי וְעִדּוּיַכִי בְּצַעַר תְּלִידִין בְּנִין וּלְוָת בַּעְלִיךְ תְּהֵי תְּאוּבְתִּיךְ וְהוּא יִשְׁלַט בִּיךְ׃ וּלְאָדָם אֲמַר אֲרֵי קַבֵּילְתָּ לְמֵימַר אִתְּתָךְ וַאֲכַלְתְּ מִן אִילָנָא דִּי פַקֵּידְתָּךְ לְמֵימַר לָא תֵיכוֹל מִנֵּיהּ לִיטָא אַרְעָא בְּדִילָךְ בַּעֲמַל תֵּיכְלִינַּהּ כָּל יוֹמֵי חַיָּיךְ׃ וְכוּבִין וְאַטְדִּין תַּצְמַח לָךְ וְתֵיכוֹל יָת עִסְבָּא דְּחַקְלָא׃ בְּזֵעְתָּא דְּאַפָּךְ תֵּיכוֹל לַחְמָא עַד דְּתְתוּב לְאַרְעָא דְּמִנַּהּ אִתְבְּרֵיתָא אֲרֵי עַפְרָא אַתְּ וּלְעַפְרָא תְּתוּב׃ וּקְרָא אָדָם שׁוּם אִתְּתֵיהּ חַוָּה אֲרֵי הִיא הֲוָת אִמָּא דְּכָל בְּנֵי אֱנָשָׁא׃ וַעֲבַד יְיָ אֱלֹהִים לְאָדָם

וקרא לך ואכלת. וחג שבעות תעשה לך. והנה נתתי לך. מה עשיתי לך. בצר לך. ושמרת את חקיו. ושמעת ישראל ושמרת. כי ירחק ממך המקום. ובאת אל הכהנים. ועשית על פי הדבר. ויד תהיה לך. והשיבך ה': הגיד לך ב' דס' וסי' הגיד לך כי עירם את'. הגיד לך אדם מה טוב. וא' והגיד לך: הבן ג' וסי' המן העץ. המן הסלע. המן הגרן: אבל ב' א' בחטף פתח וחטף קמץ וסי' המן העץ. לבלתי אכל הדם כתר' חולם: צויתיך ב' מלאי' בתורה ובענין וכל נביאי' וכתובי' דכות' בב"א חסר י' בתראה ואשר צויתך. ואת הנערי' ידעתי: לאשה ה' קמצים וסי' הנחש השיאני. והשביע הכהן את האשה. וירד ויד ב' לאשה. וישלח דוד וידרש. וישאל המלך לאשה. וחד ולאשה עגל ברבק: עשית ד' וסי' לאשה מה זאת. ראי דרכך בגיא. איפה לקטה היום. אשר עשית את הנבלב'. ומן הודע את ירושלם עד ונהלת בך דכות': אישך ו' בקרא וסי' בו במסר' רבת': וקוץ ג' וסי' וקוץ ודרדר. וקוץ מבאיב. וקוץ הוליד את ענב. בהראה שום אינש אנך: אפיך ב' מלאים וסי' בזיעת אפיך תאכל לחם. וברוח אפיך נערמו מים: אל האדמה ו' וסי' בו במסר' רבת': ואל עפר ב' דס' וסי' ואל עפר תשוב. ואל עפר תשיבנו: לאדם י"ב וסי' בו במסר' רבת':

ח' חלק דכו' פ / כלם חס / ל' וחסר / פי' מאין דאכל כות כית ונאין דלא אכל כאמיה לא כיתו:

כתנות

רשי כתנות עור: יש דברי אגדה אומרי' חלקים כצפורן היו מדובקין על עורן. ויש אומ' דבר הבא מן העור כגון צמר ארנבים שהוא רך וחם ועשה להם כתנות ממנו: היה כאחד ממנו. הרי הוא יחיד בתחתונים כמו שאני יחיד בעליונים ומה היא יחידתו לדעת טוב ורע מה שאין כן בבהמה וחיה: ועתה פן ישלח ידו. ומשיחיה לעולם הרי הוא קרוב להטעות הבריות אחריו ולומ' אף הוא אלוה ויש מדרשי אגד' אבל אין מיושבין על פשוטו: מקדם לגן עדן. במזרחו של גן עדן חוץ לגן: את הכרובי' מלאכי חבלה. חרב מתהפכת ולה להט לאיים עליו מליכנס עוד לגן. תרגום להט שנן כמו שלף שננא ב בסנהדרי' ובלשו' לעז למא ומדרשי אגד' יש ואני אין באתי אלא לפשוטו: והאדם ידע. כבר קודם ענין של מעלה קודם שחטא ונטרד מגן עדן וכן ההריון והלידה שאם כת' וידע אדם נשמע שלאחר שנטרד היו לו בנים: קין. על שם קניתי: את ה'. כמו עם ה' כשברא אותי ואת אישי לבדו בראנו אבל בזה שותפים אנו עמו: את קין. את אחיו את הבל. שלש אתים רבויי' הם מלמד שתאומה נולדה עם קין ועם הבל נולדו שתים לכך נאמר ו ותוסף: רעה צאן. לפי שנתקללה האדמ' פירש לו מעבודתה: מפרי האדמה. מן הגרוע ויש אגדה שאומרת זרע פשתן היה: וישע. ויפן וכן לא שעה אל מנחתו לא פנה וכן אל ישעו אל יפנו וכן שעה מעליו פנה מעליו: וישע. ירדה אש וליחכ' מנחתו: הלוא אם תיטיב. כתרגומו פירושו: לפתח חטאת רובץ. לפתח קברך חטאך שמור: ואליך תשוקתו. של חטאת הוא יצר הרע תמיד שוקק ומתאוה להכשילך: ואתה תמשל בו. אם תרצה תתגבר עליו: ויאמר קין. נכנס עמו בדברי ריב ומצה להתעולל עליו להרגו ויש בזה מדרשי אגדה אך זה ישובו של מקרא:

אבן עזרא כתנות עור. יש אומ' כי בתחלה היו עצם ובשר ועתה קרם עליהם עור ויש אומרים כתנות לעורם ואחרים אומרים כי יש בהמה בדמות אדם' והשם צוה ונפשטו עורה ואין לנו לבקש בזאת דרך כאשר שהשם עשה לאדם גם לאשתו כתנות עור ומי ימלל גבורותיו ומי יספר מעשיו ונפלאותיו ואין חקר לגדולתו: ויאמ'. כאשר יהיה אחד בפתח קטן יהיה בטעם ועניינו מוכרת ואם יהיה בפתח גדול יהיה סמוך וכן כאחד משבטי ישר' על כן לא יתכן מדקדוק הלשון להיו' פירושו כמו אחד ומה טעם יהיה לו והיה בעל הטעמי' ראוי להדביק ממנו עם לדעת ופי' ממנו לשון רבים כמו אים ממנו וכבר ביארתי בספ' היסוד למה פרגש בֿין הרבים ואנשי מזרח הקוראים אותו בלא דגשו יטעו וטע' הפסוק כמו והיית' כאלהים יודעי טוב ורע או פי' על מחשבתו ואל תתמה על ממנו כי כמוהו נעשה אדם בצלמנו הבה נרדה וזה דבור השם עם המלאכים: וישלחהו. כל שלוח ואחריו מ"ם כמו גרוש והוא לגנאי כמו שלח מעל פני ולא כאשר אמר חכם גדול ספרדי שהוא לשון כבוד כמו הולך עמם לשלחם וכמו וישלחהו וילך בשלום שאם כן יהיה כבוד האדמ' גדול מכבוד גן עדן ואם אמר למה כתוב ויגרש את האדם אם פירושו וישלחהו ויגרשהו כן פירושו כאש' גרשו השכין את הכרובי' ומלת כרובים יש אומרי' כנערים תרגו' ארמי' כרביא ולפי דעתי שהיא מלת כלל צורות כולם ויחזקאל שאמ' בתחלה ופני שור לא התחלפ' הצורה שהעגל לא נעשה בימיו ואח' כן באמרו פני הכרוב בא"ה הידיע' הצור' צורת שור כאלו אמ' הצורה שהזכרתי בתחלה על כן כל צורת שור כרוב ואין כל כרוב צורת שור והראייה הגמורה שאמר באחרונה כי כרובים המה ופה אמר הכרובים והם המלאכים הידוע' ובידם חרב יש לה להט ולה שתי פיות וזה פי' המתהפכ' והמפרשים שאומרים כי על השתם דבר היכנו האמת: מקדם. פי' ממזרח ודע כי כל מה שמצאנו כתוב הוא אמת וכן היה ואין בו ספק ויש לו סוד כי מאור השכל יצא החפץ ו ומהשני העולה למעלה כי תנועת החפץ לפנים היא גם עלה תלכה לאות וזכר' השליש' בשם הבחינה כי בתחלה יש כח בלי מפעל והמבין זה הסוד יבין איך יפרד הנהר ומה סוד גן ע עדן וכתנות העור גם יורה זה הסוד שיש יכולת באדם שיחיה לעולם והמשכיל יבין כי זה כל האדם: והאדם. כאשר ראה שלא יחיה בגופו בעצמו לעולם הוצרך להחיות המין על כן אמרה קניתי איש את ה' ואין שם זכר מלת אלהים כי הנה נמצא בארץ במין כאשר הוא למעלה בעצמו ומלת טוב כלל וכן כתוב וירא אלהי' את כל אשר עשה והנה טוב מאד ורע אלך: ויהי מקץ ימים. שעבד קין את האדמה הביא המנחה אל המקום שקבע לתפלתו ולא ישרו בעיני דברי האומרים כי המנחה הביאה אל אביו ובעבור שכתוב מבכורות צאנו יש סמך כי לא הביא קין מן הבכורים: וישע. על משקל ויחר לקין וטעמו כמו קבל והקרוב אליו שעו מני כדרך סוד הקרבן ויתכן שירדה אש ודשנה מנחת הבל ולא מנחה קין ועל דעתי כי נקרא השנה תמימה ימים וכן כתוב ימים תהיה גאולתו בעבור שסובו הימים באורך או בקוצר כאשר היו בתחלה וכן מימים ימימה ופי' שנתים ימים שלמי' שנתי' ואם נכתב שנתי' יתכן שאינן שלימו' מיום ל יום וכן עד חדש ימים שישוב החדש כאשר היה על כן אמרתי בפי' דניאל כי ימי' אלף ומאתים וצ' שהם ימים ולא שני' בעבו' שהם במספ': הלוא. ופי' שאת על דעת מפרשי' רבים שאת עונך והנכון בעיני שאת פני' כי כתו' בתחלה ויפלו פניו וזה דרך בושה כטעם אשא פניו וטעמו אם עשית טוב תשא פניך וכן כי אז תשא פניך ממום: חטא' רובץ. יש אומ' שחטא' תחתשון גם יש מפרשי' לפתח הקבר ירבץ עונך ביום הדין ויפרשו ו"ו תשוקתו על הבל וטעם למה חרה לך שקבלתי מנח' הבל והוא סר אל משמעתך ואתה כמו מושל בו ואחרי' אמרו על היצר ואיננו כתוב ולא אמרו כי לפתח ביתך חטאתך רובצת והיא הולכת עמך ויש אומ' לפתח הפה כטעם שמור פתחי פיך והנכון בעיני שחטאת סמוך ויצר לב האדם הוא רובץ עמו: ואליך תשוקתו. כי היצר ישוב אל משמעתך ברצונך גם יש בך כח למשול בו: ויאמר קין. הקרוב אלי שאמר לו כל התוכחות שהוכיחו השם ושואלים כולדו ביום שגריר ישאלו איך הכהו ואין חרב ואת שאלתם כי יהרגהו בידו בחנק ואלף עץ ואבן נמצאים: וטעם

באחד י"ב פתחין וסי' בו' במסר' רבת': לעלם י"ח חסרים וסי' כו' במסר' רבת': וישלחהו ד' וסי' מגן עדן. בא אבנר בן נר אל המלך. ויכרת לו ברית וישלחהו. ויתן לו רב טבחי': לקח ה' ב' קמצי' וג' פתחים וסי' לעבד את האדמ'. ויאמר לאמו אלף ומאה. ועתה מה לי פה נאם ה'. ויאמ' לו הקשית לשאול. מעצר וממשפט לקח. ב' בתרא'

ולאשתו כתנות עור וילבשם: פ ויאמר יהוה אלהים הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעלם: וישלחהו יהוה אלהים מגן עדן לעבד את האדמה אשר לקח משם: ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים ואת להט החרב המתהפכת לשמר את דרך עץ החיים: ס

והאדם ידע את חוה אשתו ותהר ותלד את קין ותאמר קניתי איש את יהוה: ותסף ללדת את אחיו את הבל ויהי הבל רעה צאן וקין היה עבד אדמה: ויהי מקץ ימים ויבא קין מפרי האדמה מנחה ליהוה: והבל הביא גם הוא מבכרות צאנו ומחלבהן וישע יהוה אל הבל ואל מנחתו: ואל קין ואל מנחתו לא שעה ויחר לקין מאד ויפלו פניו: ויאמר יהוה אל קין למה חרה לך ולמה נפלו פניך: הלוא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רבץ ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו: ויאמר קין אל הבל אחיו ויהי בהיותם בשדה ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו: ויאמר יהוה אל קין

לבושין דיקר על משך בשרהון ואלבישינון: ואמר יי אלהים הא אדם הוה יחידי בעלמא מניה למידע טב וביש וכען דילמא יושיט ידיה ויסב אף מאילן חייא וייכול ויחי לעלם: ושלחיה יי אלהים מגינתא דעדן למפלח ית אדמתא דאתברי מתמן: ותריך ית אדם ואשרי מלקדמין לגינתא דעדן ית כרוביא וית שנן חרבא דמתהפכא למטר ית אורח אילן חייא: ואדם ידע ית חוה אתתיה ועדיאת וילידת ית קין ואמרת קניתי גברא מן קדם יי: ואוסיפת למילד ית אחוהי ית הבל והוה הבל רעי ענא וקין הוה גבר פלח בארעא: והוה מסוף יומין ואייתי קין מאיבא דארעא קורבנא קדם יי: והבל אייתי אף הוא מבכירי ענה ומשמניהון והות רעוא קדם יי בהבל ובקורבניה: ובקין ובקורבניה לא הות רעוא ותקיף לקין לחדא ואיתכבישו אפוהי: ואמר יי לקין למא תקיף לך ולמא איתכבישו אפך: הלא אם תוטיב עובדך ישתביק לך ואם לא תוטיב עובדך ליום דינא חטאך נטיר דעתיד לאיתפרעא מינך אם לא תתוב ואם תתוב ישתביק לך: ואמר קין להבל אחוהי והוה במהויהון בחקלא וקם קין בהבל אחוהי וקטליה: ואמר יי לקין

קמצין וחד ולקח מהם קללה: קניתי ה' וסי' והאד' ידע. הן קניתי אתב'. קניתי עבדי'. את כל אשר לאלימלך וגם את רות: ללדת ג' וסי' ותסף. וימלאו ימיה. כמו הרה. עת ללדת: אדמה י"א וסי' בו' בבכר רבת': ויהי מקץ ימים ב' דס וסי' ויבא קין. ויהי מקץ ימים ויבש הנחל. וחד מקץ ימים רבים: והבל ג' בלישנ' וסי' והבל הביא. אני אמרתי לריק יגעתי. שקר החן והבל היופי. אנך: חרה לך ב' דס וסי' למה חרה לך. ההיטב חרה לך על הקיקיון: תשוקתו ב' תשוקתו ואתה תמשל בו. ועלי תשוקתו: הלוא י"ג מלאים בתו' וסי' בו' במסר' רבת':

אבן עזרא

טעם איכמו איה ומלת איפה מורכבת ממלות שתים: צועקים אלי. איככו דבק עם קול וכן קול דודי הנה זה בא ׳ דודי הוא שב בא כאשר פירשתי בשיר השירי׳ והטעם כי משפך דמיו שנשפכו על האדמה. והמתרג׳ אמר על בניו שהיו בכחו להוליד. ומלת ארור מן האדמה שיבא לו חסרון מפאת האדמה שיזרע ויטע כי הוא היה עובד אדמה ולא תתן האדמה עוד קציר ופרי וכטרך ללכת אל ארץ רחוקה ממקום אדם אביו שהוא קרוב אל הגן ולא ישקוט במקום אחד רק ינוע. וי״א כי נד מקוכן כמו לנוד לו ועל דעתי שנד אחי נע וכמוהו הנה אחריו נדוד. ופי׳ גדול עוני מנשוא על דעת כל המפרשים מהודה חטאו. ופי׳ נשוא כטעם סלוח כמו נושא עון ולפי דעתי שהעבריים יקראו העקב והשכר והשנים הרע הבא בעבור העון והחטאת וכן כי לא שלם עון האמורי. אם יקרך עון ויגדל עון בת עמי. והטעם כי זה העונש גדול לא אוכל לסבלו ויורה על אמתת זה הפי׳ הפסוק הבא אחריו: ופי׳ פצתה פתחה וכן הבל יפצה פיהו. וטע׳ ומפניך אסתר שים מקום יקבל כח ו ותראה בו נגבור׳ השם ואם הכל מלא כבודו: שבעתים. עד שבעה דורות כי אין זאת המלה ארבעה עשר ולא שלם מאות ו ועד והעד ואור החמה יהיה ש שבעתים ואחר כן ביאר הכבוא דברו ואמר כאור שבע׳ הימים. וטעם יקם שתלקח נקמתו וכן לא יקם. והטע׳ כי השם האריך אפו על קין עד שבעה דורות וא תתמה לחשוב איך חיה כל אלה השנים והנה שת אחיו חיה עם בת שנים רבות גם יתכן שיקרא דרעקין בשם אביה כמו ישרא׳. ויש אומ׳ כי האות קרן ואחרים אמרו שנתן חוזק בלבו והסיר פחדו ממנו והנכון בעיני שהש׳ עשה לו אות עד שהאמין והכתו׳ לא גלה האות: בארץ נוד. קראו כן בעבור שהיה נע ונד: קדמת עדן. מזרח עדן והו׳ כפון מהגן. ויקרא שם העיר חנוך כמותרון על שם שמו וכן מ מגדו׳ ולמך שמו׳ לקין ושביעי לאדם. וטעם עדה וצלה אל תשים לבך לשמוע אל דברי ה הגאון בשמות כי לו היינו יודעי׳ כל לשון הקדש מאין נוכל לדעת כל הקורות כטע׳ משה ויששכר. ופי׳ אבי ראשון וכמוהו אב גם אביב ולעולם לא יסמך כי אם בי״ר. ואחיו אח: כנור ועוגב. מיני כלי נגינות והיא חכמה ב גדולה: לוטם

אי ה׳ וסי׳ אי הבל אחיך. ואמ׳ אי אלהימו. ועתה ראה אי חנית המלך. אי לזאת אסלוח לך. ולרוזנים אי שכר: צעקים ב׳ חס׳ וסי׳ קול דמי. כי נרפים: תסף ג׳ חס׳ מלרע וסי׳ לא תסף תת. לא תסף עליו ולא תגרע. הסף רחום יגוען: כחה ב׳ וכו׳ לא תסף תת כחה. אם כחה אכלתי: אסתר ב׳ וסי׳ הן גרשת אתי היום. אז כפניך לא

אֵי הֶבֶל אָחִיךָ וַיֹּאמֶר לֹא יָדַעְתִּי הֲשֹׁמֵר אָחִי אָנֹכִי׃ וַיֹּאמֶר מֶה עָשִׂיתָ קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צֹעֲקִים אֵלַי מִן־הָאֲדָמָה׃ וְעַתָּה אָרוּר אָתָּה מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת־פִּיהָ לָקַחַת אֶת־דְּמֵי אָחִיךָ מִיָּדֶךָ׃ כִּי תַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה לֹא־תֹסֵף תֵּת־כֹּחָהּ לָךְ נָע וָנָד תִּהְיֶה בָאָרֶץ׃ וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־יְהוָה גָּדוֹל עֲוֺנִי מִנְּשֹׂא׃ הֵן גֵּרַשְׁתָּ אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וּמִפָּנֶיךָ אֶסָּתֵר וְהָיִיתִי נָע וָנָד בָּאָרֶץ וְהָיָה כָל־מֹצְאִי יַהַרְגֵנִי׃ וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוָה לָכֵן כָּל־הֹרֵג קַיִן שִׁבְעָתַיִם יֻקָּם וַיָּשֶׂם יְהוָה לְקַיִן אוֹת לְבִלְתִּי הַכּוֹת־אֹתוֹ כָּל־מֹצְאוֹ׃ וַיֵּצֵא קַיִן מִלִּפְנֵי יְהוָה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ־נוֹד קִדְמַת־עֵדֶן׃ וַיֵּדַע קַיִן אֶת־אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת־חֲנוֹךְ וַיְהִי בֹּנֶה עִיר וַיִּקְרָא שֵׁם הָעִיר כְּשֵׁם בְּנוֹ חֲנוֹךְ׃ וַיִּוָּלֵד לַחֲנוֹךְ אֶת־עִירָד וְעִירָד יָלַד אֶת־מְחוּיָאֵל וּמְחִיָּיאֵל יָלַד אֶת־מְתוּשָׁאֵל וּמְתוּשָׁאֵל יָלַד אֶת־לָמֶךְ׃ וַיִּקַּח־לוֹ לֶמֶךְ שְׁתֵּי נָשִׁים שֵׁם הָאַחַת עָדָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית צִלָּה׃ וַתֵּלֶד עָדָה אֶת־יָבָל הוּא הָיָה אֲבִי יֹשֵׁב אֹהֶל וּמִקְנֶה׃ וְשֵׁם אָחִיו יוּבָל הוּא הָיָה אֲבִי כָּל־תֹּפֵשׂ כִּנּוֹר וְעוּגָב׃ וְצִלָּה גַם־הִוא יָלְדָה אֶת־תּוּבַל קַיִן

אן הבל אחוך ואמר לא ידענא הנטר אחי אנא: ואמר מה עבדתא קל דם זרעין דעתידין למפק מן אחוך קבלין קדמי מן ארעא: וכען ליט את מן ארעא די פתחת ית פומה קבילת ית דמי אחוך מן ידך: ארי תפלח ית ארעא לא תוסיף למתן חילה לך מטלטל וגלי תהי בארעא: ואמר קין קדם יי סגי חובי מלמשבק: הא תריכתא יתי יומא דין מעל אפי ארעא ומן קדמך לית אפשר לאיטמרא ואהי מטלטל וגלי בארעא ויהי כל דישכחינני יקטלינני: ואמר ליה יי בכין כל דיקטול קין לשבעא דרין יתפרע מניה ושוי יי לקין אתא בדיל דלא למקטל יתיה כל דישכחיניה: ונפק קין מן קדם יי ויתיב בארע גלי ומטלטל דהות עבידא עלוהי מלקדמין בגינתא דעדן: וידע קין ית אתתיה ועדיאת וילידת ית חנוך והוה בני קרתא וקרא שמא דקרתא כשום בריה חנוך: ואתיליד לחנוך ית עירד ועירד אוליד ית מחויאל ומחייאל אוליד ית מתושאל ומתושאל אוליד ית למך: ונסיב ליה למך תרתין נשין שום חדא עדה ושום תניתא צלה: וילידת עדה ית יבל הוא הוה רבהון דיתבי משכנין ומרי בעיר: ושום אחוהי יובל הוא הוה רבהון כל דממנן על פום נבלא דידעי זמר כינורא ואבובא: וצלה אף היא ילידת ית תובל קין

אסתר. ואחד ואסתר ממנו: מצאי ב׳ חס׳ וסי׳ הן גרשת אתי. כי מצאי מצא חיים: שבעתים ו׳ וסי׳ לכן כל הרג קין. כי שבעתים יקם קין ׳ ואור החמה. אמרות ה׳ אמרות. והשב לשכנינו שבעתים. ונמצא ישלם: יקם ג׳ ב׳ קמץ וא׳ פתח וסי׳ קין קין. לא יקם כי כספו הוא. קדמאה ובתראה קמץ: כשם ד׳ וסי׳ כשם בנו חנוך. כשם דן אביהם דיהושע. כשם הגדולים. וחברו: ויולד ג׳ וסי׳ ויולד לחנוך את עירד. ויולד ליוסף. ויולד לאהרן: ומקנה ו׳ ג׳ פתחין וג׳ קמצין וסי׳ ותלד עדה. ומקנה רב. רכוש ומקנה. ויהי לו מקנה צאן. והתם השנה. ועדים עשה לו ומקנה צאן ובקר. ב׳ קדמאי פתחין: תובל ו׳ פתחין וסי׳ וצלה גם הוא ב׳ בפסוק. ושמתי בהם אות׳ יון תובל. ראש משך ותובל. לרקמות תובל:

רשי

אי הבל אחיך. להכנס עמו בדברי נחת אולי ישוב ויאמר אני הרגתיו וחטאתי לך: לא ידעתי. נעשה כגונב דעת העליונה: השומר אחי. לשון תימה הוא וכן כל הא׳ הנקודה בחטף פתח: דמי אחיך. דמו ודם זרעיותיו. דבר אחר שעשה בו פצעים הרבה שלא היה יודע מהיכן נפשו יוצאה: מן האדמה. יותר ממה שנתקללה היא כבר בעונ׳ וגם בזו הוסיפה לחטוא: אשר פצת׳ את פיה לקחת את דמי אחיך וגו׳. והנני מוסיף לה קללה אצלך לא תוסף תת כחה: נע ונד. אין לך רשות לדור במקום אחד: גדול עוני מנשוא. בתמיה אתה טוען ע עליונים ותחתוני׳ ועוני אי אפש׳ לטעון: לכן כל הרג קין. זה אחד מן המקראות שקצרו דבריהם ורמזו ולא פירשו: לכן כל הורג קין. לשון גערה כה יעשה לו כך וכך שכשו ולא פי׳ עונשו: שבעתים יקם. איני רוצה להנקם מקין עכשיו לסוף שבע׳ דורו׳ אני נוקם נקמתי מ ממנו שיעמ׳ למך משבני בניו ויהרגהו וסוף המקרא שאמ׳ שבעתי׳ יוקם והיא נקמת הבל מקין למדנו שתחלת מקרא לשון גערה היא שלא תהא בריה מ מזיקתו וכיוצ׳ בו ויאמ׳ דוד כל מכה יבוסי ויגע בצנור ולא פירש מה יעשה לו אבל דבר הכתוב ברמז כל מכה יבוסי ויגע בצנור ויקרב ׳ הספר ויכבשנו ואת העורים וגו׳ וגם אותם יכה על אשר אמרו העור והפסח לא יבא דוד אל תוך הבית המכה את אלו אני א אעשנו ראש ושר כאן קצר דבריו ובדברי הימים פירש יהיה ל לראש ולשר: וישם יי׳ לקין אות. חקק לו אות משמו במצחו: ויצא קין. יצא בהכנעה כגונב דעת העליונה: בארץ נוד. בארץ שכל הגולי׳ נדים שם: קדמ׳ עדן. שם גלה אביו כשנגרש מגן עדן של׳ וישכן מקדם לגן עדן לשמור את שמיר׳ דרך מבוא הגן שם ללמוד שהיה אדם שם ומצינו רוח מזרחית קולטת בכל מקום את הרוצחים של׳ אז יבדיל משה וגו׳ מזרחה שמש. דבר אחר בארץ נד כל מקום שהולך היתה הארץ מזדעזעת תחתיו והבריות אומרים סורו מעליו זהו שהרג את אחיו: ויהי בונה עיר. ויקרא שם העיר לזכר בנו חנוך: ועירד ילד. יש מקום שהוא אומר בזכר הוליד ויש מקום שהוא אומר ילד שהלידה משמשת שתי לשונות לידת האשה נ״שטרא בלעז וזריעת תולדות האיש אנ״גדריר בלעז כשהוא אומר הוליד בלשון הפעיל מדבר בלידת האשה פלוני הוליד את אשתו בן או בת כשהוא אומר ילד מדבר בזריעת האיש והוא בלעז אנ״ידריר: ויקח לו למך. לא היה לו לפרש כל זה אלא ללמדנו מסוף הענין שקיים הקב״ה הבטחתו שאמר שבעתים יקם קין עמד למך לאחר שהוליד בנים ועשה דור שביעי והרג את קין זהו שאמר כי איש הרגתי לפצעי וגו׳: שתי נשים. כך היה דרכן של דור המבול אחת לפריה ורביה ואחת לתשמיש זו שהיא לתשמיש משקה כוס של עקרים כדי שתעקר ומקושטה ככלה ומאכילה מעדנים וחברתה נזופה ואבלה כאלמנה וזהו שפירש איוב רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב כמו שמפורש באגדת חלק: עדה. היא של פריה ורביה על שם שמגונה עליו ומוסר׳ מאצלו. עדה תרגום של סורה: צלה. היא של תשמיש על שם שיושבת תמיד בצלו דברי אגדה הם בבראשית רבה: אבי יושב אהל ומקנה. הוא היה הראשון לרועי בהמו׳ במדברות ויושב אהלים חדש כאן וחדש כאן בשביל מרעה בהמתו וכשכלה המרעה במקום זה הולך ותוקע אהלו במקום אחר ומדרש אגדה בונה בתים לע״ז כמה דאת אמר סמל הקנאה המקנה וכן אחיו תופש כנור ועוגב לזמר לע״ז: תובל קין. תובל לשון תבלין תבל והתקין אומנותו של קין לעשות כלי זין לרוצחים: לוטם

לוטש כל חרש נחשת וברזל: מחדד אומנות נחשת וברזל כמו ילטוש עיניו לי חרש אינו לשון פועל אלא לשון פועל שהרי נקוד קמץ קטן וטעמו למטה כלומר מחדד ומצחצח כל כלי אומנות נחשת וברזל: נעמה. הי' אשתו של נח בבראשית רבה: שמען קולי. שהיו נשיו פורשות ממנו מתשמיש לפי שהרג את קין ואת תובל קין בנו שהיה למך סומא ותובל קין מושכו וראה את קין ונדמ' לו כחיה ואמ' לאביו למשוך בקש' והרגו וכיון שידע שהוא קין זקנו הכה כף אל כף וספק את בנו ביניה' והרגו והיו נשיו פורשו' ממנו והוא מפייסן שמען קולי להשמע לי לתשמיש וכי איש אשר הרגתי לפצעי הוא נהרג וכי אני פצעתיו מזיד שיהא הפצע קרוי על שמי וילד אשר הרגתי לחבורתי נהרג כלומר על ידי חבורתי בתמיה והלא שוגג אני ולא מזיד לא זהו פצעי ולא זהו חבורתי: פצע. מכת חרב או חץ בפר"א בלשון לעז: כי שבעתים יקם קין. שהרג מזיד נתלה לו עד שבעה דורות אני שהרגתי שוגג לא כל שכן שיתלה לי שביעיו' הרבה: שבעים ושבעה. לשון רבוי שביעיות אחז לו כך דרש רבי תנחומא: ומדרש בראשית רבה לא הרג למך כלום ונשיו פורשות ממנו משקיימו פריה ורביה לפי שגזרה גזרה לכלות זרעו של קין לאחר שבע' דורות אמרו מה אנו יולדות לבהלה למחר המבול בא ושוטף את הכל והוא אומ' להן וכי איש הרגתי לפצעי וכי אני הרגתי את הבל שהוא איש בקומ' וילד בשנים שיה' זרעי כלה באותו עון ומה קין שהרג נתלו לו שבעה דורות אני שלא הרגתי לא כל שכן שיתלו לי שביעיות הרבה וזהו קל וחומר של שטות אם כן אין הקב"ה גובה את חובו ומקיים את דברו: וידע אדם וגו'. בא לו למך אצל אדם הראשון וקבל על נשיו אמר להם וכי עליכם לדקדק על גזירתו של מקום אתם עשו מצותכם והוא יעשה את שלו אמרו לו קשט עצמך תחלה והלא פרשת מאשתך זה מאה ושלשים שנה משנקנסה מיתה על ידך מיד וידע אדם וגו' ומהו עוד ללמד שנתוספה לו תאוה על תאותו ב בבראשית רבה: אז הוחל לקרא. את שמות האד' ואת שמות העצבים בשמו של הקב"ה לעשותן ע"ז ולקרותן אלוהות: זה ספר תולדות אדם זו היא ספירת תולדות אדם ומדרשי אגדה יש רבי': ביום ברוא וגו'. מגיד שביום שנברא הוליד: שלשים ומאת שנה. ע"כ פיר' מן האשה: ויתהלך

האזנה ב' וס' נשי למך · בנות בושחות: וילד ב' וס' וילד לחברתי · וילד זקוני: ותקר' את שמו י' וס' כו' במסר' רבת': שת ד' קמצין וס' כו' במסר' רבת': לי אלוהים י"א וס' כו' במסר' רבת': מאת ג' חסר וס' אחרי הולידו את שת · אחרי הולידו את נח · ארץ ארבע מאת שקל: ויולד מל' כולהו בטעם כמ"א וישא

לטש כל חרש נחשת וברזל ואחות תובל קין נעמה: ויאמר למך לנשיו עדה וצלה שמען קולי נשי למך האזנה אמרתי כי איש הרגתי לפצעי וילד לחברתי: כי שבעתים יקם קין ולמך שבעים ושבעה: וידע אדם עוד את אשתו ותלד בן ותקרא את שמו שת כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל כי הרגו קין: ולשת גם הוא ילד בן ויקרא את שמו אנוש אז הוחל לקרא בשם יהוה: ס זה ספר תולדת אדם ביום ברא אלהים אדם בדמות אלהים עשה אתו: זכר ונקבה בראם ויברך אתם ויקרא את שמם אדם ביום הבראם: ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו כצלמו ויקרא את שמו שת: ויהיו ימי אדם אחרי הולידו את שת שמנה מאת שנה ויולד בנים ובנות: ויהיו כל ימי אדם אשר חי תשע מאות שנה ושלשים שנה וימת: ס ויחי שת חמש שנים ומאת שנה ויולד את אנוש: ויחי שת אחרי הולידו את אנוש שבע שנים ושמנה מאות שנה ויולד בנים ובנות: ויהיו כל ימי שת שתים עשרה שנה ותשע מאות שנה וימת: ס ויחי אנוש תשעים שנה ויולד את קינן: ויחי אנוש אחרי הולידו את קינן חמש עשרה שנה ושמנה מאות שנה ויולד בנים ובנות: ויהיו כל ימי אנוש חמש שנים ותשע מאות שנה וימת: ס ויחי קינן שבעים שנה ויולד את מהללאל: ויחי קינן אחרי הולידו את מהללאל ארבעים שנה ושמנה מאות שנה ויולד בנים ובנות: ויהיו כל ימי קינן עשר שנים ותשע מאות שנה וימת: ס ויחי מהללאל חמש שנים וששים שנה ויולד את ירד: ויחי מהללאל אחרי הולידו את ירד שלשים שנה ושמנה מאות שנה

רבהון דכל ידעי עיבידת נחשא ופרזלא ואחתיה דתובל קין נעמה: ואמר למך לנשוהי עדה וצלה שמען קלי נשי למך אציתו למימרי לא גברא קטלית דבדיליה אנא סביל חובין ואף לא עולימא חבלית דבדיליה ישתיצי זרעי: ארי שבעה דרין איתליאו לקין הלא ללמך בריה שבעין ושבעא: וידע אדם עוד ית אתתיה וילידת בר וקרת ית שמיה שת ארי אמרת יהב לי יי בר אוחרן חלף הבל דקטליה קין: ולשת אף הוא אתיליד בר וקרא ית שמיה אנוש בכן ביומוהי חלו בני אנשא מלצלאה בשמא דיי: דין ספר תולדת אדם ביומא דברא יי אדם בדמות אלהים עבד יתיה: דכר ונוקבא בראנון ובריך יתהון וקרא ית שמהון אדם ביומא דאתבריאו: וחיא אדם מאה ותלתין שנין ואוליד בדמותיה דדמי ליה וקרא ית שמיה שת: והוו יומי אדם בתר דאוליד ית שת תמני מאה שנין ואוליד בנין ובנן: והוו כל יומי אדם דחי תשע מאה ותלתין שנין ומית: וחיא שת מאה וחמש שנין ואוליד ית אנוש: וחיא שת בתר דאוליד ית אנוש תמני מאה ושבע שנין ואוליד בנין ובנן: והוו כל יומי שת תשע מאה ותרתא עשרי שנין ומית: וחיא אנוש תשעין שנין ואוליד ית קינן: וחיא אנוש בתר דאוליד ית קינן תמני מאה וחמש עשרי שנין ואוליד בנין ובנן: והוו כל יומי אנוש תשע מאה וחמש שנין ומית: וחיא קינן שבעין שנין ואוליד ית מהללאל: וחיא קינן בתר דאוליד ית מהללאל תמני מאה וארבעין שנין ואוליד בנין ובנן: והוו כל יומי קינן תשע מאה ועשרא שנין ומית: וחיא מהללאל שיתין וחמש שנין ואוליד ית ירד: וחיא מהללאל בתר דאוליד ית ירד תמני מאה ותלתין שנין

אבן עזרא

לוטש. כמו מחדד וכמוהו ללטוש איש את מחרשתו. ודעכי ויאמ' למך מאוחר בפרשה וכבר הזכרתי כמוהם שנים וכמוהו ויקח האיש נזם זהב וכן אמור אל בני ישראל אתם עם קשה עורף וכן ואתחנן והטע' כאש' אמרו חכמינו כי עדה וצלה כ כמכנש כי פחדו להוליד בנים ב בעבור שיהיו שביעיים לקין ויהרגו או ימותו ועל כן אמ' למך לנשיו אני הוא באמת השביעי ואם יפצעני אדם שהוא גדול או ילד יעש' ליחבור' או הרגתיו. ומלת הרגתי תמורת אהרוג וכמוהו נתתי כסף השדה אשר לקחתי מיד האמרי ורבי' כמוה'. ואם עד שבעתים יקם קין למך עד שבעים ושבעה בעבור שהוא הרג בזדון ואני לא הרגתי והטעם שאמר לנשיו כי כבר בטלה הגזרה על קין ובאמת כי בני למך וכל זרעו מתו במבול ולא כשא' לקין שם מחמס אחיו. וטע' תחת הבל במקומו. ודקדוק הוחל מפעלי הכפל ולולי היות החי"ת מהגרון היה כדגש והוא מגזרת תחלה והטעם שהחלו להתפלל ואלו היה מחלול היה השם סמוך אל המלה: זה ספר תולדות אדם. הבנים ובני בנים שהוליד רק הוא לא הולידוהו אב ואם רק בדמות אלהים עשהו. ומה טעם להזכיר ויולד בדמותו כצלמו שמשם בו השם כח ת תולדת להוציא דמותו עד שידמה מעשהו לעליון ולא הזכיר כן על קין והבל גם לא הזכיר כמה שנים חיה קין וכן כמה שנים היה כשהוליד בנו חנוך בעבור שנמחה שם הבל גם קין במבול והזכיר הריגת קין להראות צדק השם ואם האריך אפו העניש בסוף כטעם ונקה לא ינקה: חנוך

לו יהוידע נשים שתים: בנים ובנות כל קרי' בנים ובנות במ"א · ויולד בנות ובנים · וישא לו יהוידע נשים שתים: ויהיו כל ימי ז' בענין וס' ויהיו כל ימי אדם · ויהיו כל ימי שת · ויהיו כל ימי אנוש · ויהיו כל ימי קינן · ויהיו כל ימי מהללאל · ויהיו כל ימי ירד · ויהיו כל ימי מתושלח: ויחי שת ד' בטעם' וס' של' · שת · ירד · למך · נע נח · ענר ·

ויתהלך חנוך · צדיק היה וקל בדעתו לשוב להרשיע לפיכך מיהר הקב״ה וסילקו והמיתו קודם זמנו וזהו ששנה הכתוב במיתתו לכתוב ואיננו בעולם למלאות שנותיו :
כי לקח אותו · לפני זמנו כמו הנני לוקח ממך את מחמד עיניך : ויולד בן · שממנו נבנה העולם : זה ינחמנו · ינחמנו את עצבון ידינו עד שלא בא נח

ויתהלך ג׳ וסי׳ ויתהלך חנוך את האלהים · וחברנו ויתהלך בתוך אריות : ואיננו ׳ב וסי׳ בו׳ במסר׳ רבת׳ : ויהי כל ימי ג׳ בענין וסי׳ ויהי כל ימי חנוך · ויהי כל ימי למך · ויהי כל ימי נח : ושמונים ו׳ מלאים וסי׳ ויחי מתושלח · ותשקוט הארץ דאהוד · ויהי בשמוני׳ שנה וארבע מאות · ויך במחנה אשור דמלכים · ואם בגבורות · בהראותו

וַיּ֥וֹלֶד בָּנִ֖ים וּבָנֽוֹת׃ וַיִּֽהְיוּ֙ כָּל־יְמֵ֣י מַהֲלַלְאֵ֔ל חָמֵ֤שׁ וְתִשְׁעִים֙ שָׁנָ֔ה וּשְׁמֹנֶ֥ה מֵא֖וֹת שָׁנָ֑ה וַיָּמֹֽת׃ ס
וַֽיְחִי־יֶ֕רֶד שְׁתַּ֖יִם וְשִׁשִּׁ֣ים שָׁנָ֑ה וּמְאַ֣ת שָׁנָ֔ה וַיּ֖וֹלֶד אֶת־חֲנֽוֹךְ׃ וַֽיְחִי־יֶ֗רֶד אַֽחֲרֵי֙ הוֹלִיד֣וֹ אֶת־חֲנ֔וֹךְ שְׁמֹנֶ֥ה מֵא֖וֹת שָׁנָ֑ה וַיּ֥וֹלֶד בָּנִ֖ים וּבָנֽוֹת׃ וַיִּֽהְיוּ֙ כָּל־יְמֵי־יֶ֔רֶד שְׁתַּ֤יִם וְשִׁשִּׁים֙ שָׁנָ֔ה וּתְשַׁ֥ע מֵא֖וֹת שָׁנָ֑ה וַיָּמֹֽת׃ ס
וַֽיְחִ֣י חֲנ֔וֹךְ חָמֵ֥שׁ וְשִׁשִּׁ֖ים שָׁנָ֑ה וַיּ֖וֹלֶד אֶת־מְתוּשָֽׁלַח׃ וַיִּתְהַלֵּ֨ךְ חֲנ֜וֹךְ אֶת־הָֽאֱלֹהִ֗ים אַֽחֲרֵי֙ הוֹלִיד֣וֹ אֶת־מְתוּשֶׁ֔לַח שְׁלֹ֥שׁ מֵא֖וֹת שָׁנָ֑ה וַיּ֥וֹלֶד בָּנִ֖ים וּבָנֽוֹת׃ וַיְהִ֖י כָּל־יְמֵ֣י חֲנ֑וֹךְ חָמֵ֤שׁ וְשִׁשִּׁים֙ שָׁנָ֔ה וּשְׁלֹ֥שׁ מֵא֖וֹת שָׁנָֽה׃ וַיִּתְהַלֵּ֥ךְ חֲנ֖וֹךְ אֶת־הָֽאֱלֹהִ֑ים וְאֵינֶ֕נּוּ כִּֽי־לָקַ֥ח אֹת֖וֹ אֱלֹהִֽים׃ ס
וַיְחִ֣י מְתוּשֶׁ֔לַח שֶׁ֥בַע וּשְׁמֹנִ֖ים שָׁנָ֑ה וּמְאַ֣ת שָׁנָ֔ה וַיּ֖וֹלֶד אֶת־לָֽמֶךְ׃ וַֽיְחִ֣י מְתוּשֶׁ֗לַח אַֽחֲרֵי֙ הוֹלִיד֣וֹ אֶת־לֶ֔מֶךְ שְׁתַּ֤יִם וּשְׁמוֹנִים֙ שָׁנָ֔ה וּשְׁבַ֥ע מֵא֖וֹת שָׁנָ֑ה וַיּ֥וֹלֶד בָּנִ֖ים וּבָנֽוֹת׃ וַיִּֽהְיוּ֙ כָּל־יְמֵ֣י מְתוּשֶׁ֔לַח תֵּ֤שַׁע וְשִׁשִּׁים֙ שָׁנָ֔ה וּתְשַׁ֥ע מֵא֖וֹת שָׁנָ֑ה וַיָּמֹֽת׃ ס
וַֽיְחִי־לֶ֕מֶךְ שְׁתַּ֛יִם וּשְׁמֹנִ֖ים שָׁנָ֑ה וּמְאַ֣ת שָׁנָ֔ה וַיּ֖וֹלֶד בֵּֽן׃ וַיִּקְרָ֧א אֶת־שְׁמ֛וֹ נֹ֖חַ לֵאמֹ֑ר זֶ֞ה יְנַֽחֲמֵ֤נוּ מִֽמַּעֲשֵׂ֙נוּ֙ וּמֵעִצְּב֣וֹן יָדֵ֔ינוּ מִן־הָ֣אֲדָמָ֔ה אֲשֶׁ֥ר אֵֽרְרָ֖הּ יְהוָֽה׃ וַֽיְחִי־לֶ֗מֶךְ אַֽחֲרֵי֙ הוֹלִיד֣וֹ אֶת־נֹ֔חַ חָמֵ֤שׁ וְתִשְׁעִים֙ שָׁנָ֔ה וַחֲמֵ֥שׁ מֵאֹ֖ת שָׁנָ֑ה וַיּ֥וֹלֶד בָּנִ֖ים וּבָנֽוֹת׃ וַֽיְהִי֙ כָּל־יְמֵי־לֶ֔מֶךְ שֶׁ֤בַע וְשִׁבְעִים֙ שָׁנָ֔ה וּשְׁבַ֥ע מֵא֖וֹת שָׁנָ֑ה וַיָּמֹֽת׃ ס
וַֽיְהִי־נֹ֕חַ בֶּן־חֲמֵ֥שׁ מֵא֖וֹת שָׁנָ֑ה וַיּ֣וֹלֶד נֹ֔חַ אֶת־שֵׁ֖ם אֶת־חָ֥ם וְאֶת־יָֽפֶת׃
וַֽיְהִי֙ כִּֽי־הֵחֵ֣ל הָֽאָדָ֔ם לָרֹ֖ב עַל־פְּנֵ֣י הָֽאֲדָמָ֑ה וּבָנ֖וֹת יֻלְּד֥וּ לָהֶֽם׃ וַיִּרְא֤וּ בְנֵי־הָֽאֱלֹהִים֙ אֶת־בְּנ֣וֹת הָֽאָדָ֔ם כִּ֥י טֹבֹ֖ת הֵ֑נָּה וַיִּקְח֤וּ לָהֶם֙ נָשִׁ֔ים מִכֹּ֖ל אֲשֶׁ֥ר בָּחָֽרוּ׃ וַיֹּ֣אמֶר יְהוָ֗ה לֹֽא־יָד֨וֹן רוּחִ֤י בָֽאָדָם֙ לְעֹלָ֔ם

וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ וַהֲווֹ כָּל־יוֹמֵי מַהֲלַלְאֵל תְּמָנֵי מְאָה וְתִשְׁעִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וּמִית׃ וַחֲיָא יֶרֶד מְאָה וְשִׁתִּין וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת חֲנוֹךְ׃ וַחֲיָא יֶרֶד בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת חֲנוֹךְ תְּמָנֵי מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ וַהֲווֹ כָּל־יוֹמֵי יֶרֶד תְּשַׁע מְאָה וְשִׁתִּין וְתַרְתֵּי שְׁנִין וּמִית׃ וַחֲיָא חֲנוֹךְ שִׁתִּין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת מְתוּשֶׁלַח׃ וְהַלִּיךְ חֲנוֹךְ בְּדַחְלְתָא דַיְיָ בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת מְתוּשֶׁלַח תְּלָת מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ וַהֲוָת כָּל־יוֹמֵי חֲנוֹךְ תְּלָת מְאָה וְשִׁתִּין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין׃ וְהַלִּיךְ חֲנוֹךְ בְּדַחְלְתָא דַיְיָ וְלַיְתוֹהִי אֲרֵי לָא אֲמֵית יָתֵיהּ יְיָ׃ וַחֲיָא מְתוּשֶׁלַח מְאָה וּתְמָנַן וּשְׁבַע שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת לָמֶךְ׃ וַחֲיָא מְתוּשֶׁלַח בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת לֶמֶךְ שְׁבַע מְאָה וּתְמָנַן וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ וַהֲווֹ כָּל־יוֹמֵי מְתוּשֶׁלַח תְּשַׁע מְאָה וְשִׁתִּין וּתְשַׁע שְׁנִין וּמִית׃ וַחֲיָא לֶמֶךְ מְאָה וּתְמָנַן וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד בַּר׃ וּקְרָא יָת שְׁמֵיהּ נֹחַ לְמֵימַר דֵּין יְנַחֲמִינָנָא מֵעוֹבָדָנָא וּמִלֵּאוּת יְדָנָא מִן אַרְעָא דִּי לַטְיָהּ יְיָ׃ וַחֲיָא לֶמֶךְ בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת נֹחַ חֲמֵשׁ מְאָה וְתִשְׁעִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ וַהֲווֹ כָּל־יוֹמֵי לֶמֶךְ שְׁבַע מְאָה וְשַׁבְעִין וּשְׁבַע שְׁנִין וּמִית׃ וַהֲוָה נֹחַ בַּר חֲמֵשׁ מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד נֹחַ יָת שֵׁם יָת חָם וְיָת יָפֶת׃ וַהֲוָה כַּד שְׁרִיאוּ בְּנֵי אֱנָשָׁא לְמִסְגֵּי עַל־אַפֵּי אַרְעָא וּבְנָתָא אִתְיְלִידוּ לְהוֹן׃ וַחֲזוֹ בְנֵי רַבְרְבַיָּא יָת בְּנַת אֱנָשָׁא אֲרֵי שַׁפִּירָן אִנּוּן וּנְסִיבוּ לְהוֹן נְשִׁין מִכֹּל דִּי אִתְרְעִיאוּ׃ וַאֲמַר יְיָ לָא יִתְקַיַּם דָּרָא בִּישָׁא הָדֵין קֳדָמַי לְעָלַם

ה׳ בטע׳ · ו׳ ויתקי׳ בענין · י״ב · ו׳ מ״ל · ה׳ בטע׳ · ה׳ ל׳ · נ׳ ח״ל · ל׳ ומכית הא · ג׳ בענין · ג׳ חס׳ · ויחי נח גמנוס · את ׳ב ככו׳ דאית כהון את את ואת · ד׳ ר׳ חס׳

אבן עזרא

חנוך בן ירד ככתב עליו ויתהלך חנוך את האלהים כטעם אחרי יי׳ אלהיכם תלכו וכן כתוב על נח את האלהים התהלך נח ויש מפרשי׳ התהלך כמו הרגיל : כי לקח אותו אלהי׳ · מת וכן קח נא את נפשי הנני לוקח ממך את מחמד עיניך ואחר כן פירש מה היה ותמת אשתו וזאת הלקיחה על חנוך אין שם זכר מגפה ולא ימי׳ והטע׳ אחר כתו׳ בדברי אסף ואח׳ כבוד תקחני וכן במזמו׳ בני קרח אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני סלה והמשכיל יבין וטעם זה ינחמנו ממעשינו שידעו על יד אדם כי כבוא היה כי על יד זה הנולד תחיה הארמ׳ או ראו זה בדרך חכמה וכן היה כי על ידו נתקיי׳ העולם גם הוא היה איש האדמה כי כן כתוב גם יתכן שנקרא שמו נח כמו ירובעל אחר שעבד האדמ׳ והצליח וכא הפך העצבון והטע׳ זה ינחמנו וכאח מעצבון ידינו גם נחמה מנוחה מעצבון הלב כי העברים ישמרו הטעמי׳ ולא המלות והעד ירבשת וירבעל והשואל׳ מי היתה אשת קין ושת מה טעם לשאלה הזאת כי כתוב באד׳ ויולד בנים ובנו׳ וכן כלם : ומלת החל מתחלה והוא מבנין הפעיל : לרוב · שם הפועל : בני האלהי׳ · בני השופטי׳ שהיו עושים בארץ משפט אלהים ויש אומרי׳ כי האלהים במקום הזה קדם והבנים הם הקדושים אשר בארץ כטעם בנים אתם ויש אומרי׳ כי בני האלהים בני שת ובנות האדם בנות משפחת קין והישר בעיני להיות בני האלהי׳ היודעים דעת עליון בחרו להם נשים שהיתה מערכת שמים כל אחת נמשלת לכל אחד והתולדת כתולד׳ על כן יצאו מהם שגבורים ויתכן שלקחו הנשי׳ גם בחזק׳ · לא ידון רוחי יש אומ׳ שהו׳ כמו ויטב חרבו אל נדנה כי הגוף לרוח כנדן והעד איתכרית רוחי דין יהיה ידון שורש אח׳ כמו אם יעלה לשמים שיאו שהוא מנחי העין וכמהו כמא ורבים אחרים ויש אומרים שמשקלו כמו וישב העפר והוא מגזרת דין כי הרוח דיין בגוף : בשגם

לא היה להם כלי מחרישה והוא הכין להם והיתה הארץ מוציאה קוצי׳ ודרדרי׳ כשזורעי׳ חטים מקללתו של אדם הראשון ובימי נח נחה וזהו ינחמנו ואם לא תפרשהו כך אין טעם הלשון נופל על השם ואתה צריך לקרות שמו מנחם : בן חמש מאות שנה · אמר ר׳ יודן מה טעם כל הדורות הולידו למאה שנה וזה לחמש מאו׳ אמ׳ הקב״ה אם רשעי׳ הן יאבדו במים ורע לצדי׳ זה ואם צדיקים הם אטריח עליו לעשו׳ תיבות הרבה כבש את מעיינו ולא הוליד עד חמש מאות שנה כדי שלא יהא יפת הגדול שבבניו ראוי לעונשין לפני המבול דכתיב כי הנער בן מאה שנה ימות ראוי לעונש לעתיד וכן לפני מתן תורה : את שם ואת חם ואת יפת · והלא יפת הגדול הוא אלא בתחלה אתה דורש את שהוא צדיק ונולד כשהוא מהול ושאברהם יצא ממנו כו׳ בבראשית רבה : בני האלהים · בני השרים והשופטים · דבר אח׳ בני האלהים הם השרים ההולכים בשליחותו של מקום אף הם היו מתערבין בהם כל אלהים שבמקרא לשון מרות וזה יוכיח אתה תהיה לו לאלהים ראה נתתיך אלהים : כי טובות הנה · אמר רבי יודן טבת כתיב כשהיו מטיבין אותה מקושטת ליכנס לחופה היה גדול נכנס ובועלה תחלה : מכל אשר בחרו · אף בעולת בעל אף הזכר והבהמה : לא ידון רוחי באדם · לא יתרעם ויריב רוחי עלי בשביל האדם : לעולם · לאורך ימים הנה רוחי נדון בקרבי אם להשחית ואם לרחם לא יהיה מדון זה ברוחי לעולם כלומר לאורך ימים : בשגם

כלם כן בא״ח לרב אתוו · ג׳ ל׳ וא׳ וידין

את עושר · וכל ד׳ הדבור בכ״א ויעש מהם שבעים אלף שכל ושמנים : זה ה׳ מילין בתרי טעמי בתלשא גדולה וגריש וסי׳ זה וקרבו · שובו · ולאלה · זאת · והקור׳ ישעים הגריש קד׳ התלש׳ אף על פי שהתלש׳ גדולה עומד בראש התיבה קדמא דגרישין בהרא דתלשא וסי׳ כי תכלה לעשר : ידינו ו׳ מלאים וסי׳ זה ינחמנו · ידינו לא שפכה · רפו ידינו · אשור לא יושיענו · ויהי נועם ב׳ בפסו׳ : יולדו ה׳ וסי׳ בו׳ במסר׳ רבת׳ · בני האלהים ד׳ וסי׳ ויראו בני האלהים · הנפלים היו בארץ · ויהי היום ויבאו · וחברו : בחרו ג׳ קמץ ויקחו להם נשים · ובאשר לא חפצתי בחרו · ויראת יי׳ לא בחרו · אנך :

בשגם הוא בשר · כמו בשגם כלומר בשביל שגם זאת בו שהוא בשר ואף על פי כן אינו נכנע לפני ומה אם יהיה אש או דבר קשה · כיוצא בו עד שקמתי דבורה כמו שקמתי וכן שאתה מדבר עמי כמו שאתה אף בשגם כמו בשגם : והיו ימיו · עד קכ"ב שנה אאריך להם אפי ואם לא ישובו אביא עליהם מבול ואם תאמ' משנולד יפת עד המבול אינו אלא ק' שנה אין מוקדם ומאוחר בתורה כבר היתה הגזירה גזורה עשרים שנה קודם שהוליד נח תולדות וכן מצינו בסדר עולם יש מדרשי אגדה רבים בלא ידון אבל זה פשוטו : הנפלים · על שם שנפלו והפילו את העולם ובלשון עברית לשון ענקים הוא : בימים ההם · בימי דור אנוש ובני קין : וגם אחרי כן · אף על פי שראו באבדן של דור אנוש שעלה אוקיינוס והציף שליש העולם לא נכנע דור המבול ללמוד מהם : אשר יבואו · היו יולדות ענקים כמות' : הגבורים · למרוד במקום : אנשי השם · אותם שנקבו בשמות עירד מחויאל מתושאל שנקבו על שם אבדן שנמוחו והותשו · דבר אחר אנשי שממון שהשממו את העולם : וינחם יי' כי עשה · נחמה היתה לפניו שבראו בתחתונים שאילו היה מן העליונים היה ממריד' בבראשית רבה : ויתעצב · האדם אל לבו של מקום עלה במחשבתו של מקום להעציבו זהו תרגום אנקלוס · דבר אחר וינח' נהפכ' מחשבתו של מקום ממדת רחמים למדת הדין עלה במחשבה לפניו מה לעשות באדם שעשה בארץ וכן כל לשון ניחום שבמקרא לשון נמלך מה לעשו' ובן אדם ויתנחם ועל עבדיו יתנחם וינחם יי' על הרעה · נחמתי כי המלכתי כלם לשון מחשבה אחרת הם : ויתעצב אל לבו · נתאבל על אבדן מעשה ידיו כמו נעצב המלך על בנו · וזו כתבתי לתשובת המיני' גוי אחד שאל את ר' יהושע בן קרחה אמ' לו אין אתם מודי' שהקב"ה רואה את הנולד אמר לו הן ואמ' לו והכתוב ויתעצב אל לבו אמ' לו נולד לך בן זכר מימיך אמר לו הן אמר לו ומה עשית אמר לו שמחתי ושמחתי את הכל אמר לו ולא היית יודע שסופו למות אמר לו בשעת חדותא חדותא בשעת אבלא אבלא אמר לו כך מעש' הקב"ה אף על פי שגלוי לפניו שסופן לחטוא ולאבדן לא נמנע מלבראן בשביל הצדיקים העתידים לעמוד מהם : ויאמר יי' אמחה את האדם · הוא עפר ואביא עליו מים ואמחה אותו לכך נאמר לשון מחוי : מאדם ועד בהמה · אף הן השחיתו דרכם · דבר אחר הכל נברא בשביל אדם וכיון שהוא כלה מה צורך באלו : כי נחמתי כי עשיתים · חשבתי מה לעשות על אשר עשיתים :

חסלת בראשית

אלה תולדות נח נח איש צדיק · הואיל והזכירו ספר בשבחו שנאמר זכר צדיק לברכה · דבר אחר ללמדך שעקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים : בדורותיו · יש מרבותינו דורשים אותו לשבח כל שכן אילו היה בדור צדיקים היה צדיק יותר ויש שדורשים אותו לגנאי לפי דורו היה צדיק ואילו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום : את האלהי' התהלך נח · ובאברהם הוא אומר אשר התהלכתי לפניו נח היה צריך סעד לתומכו אבל אברהם היה מתחזק בצדקו מאליו : התהלך · לשון עבר וזהו שמוש' של למ"ד בלשון כבד משמש' להבא ולשעב' בלשון אחד קום התהלך להבא התהלך נח לשעבר התפלל בעד עבדיך להבא ובא והתפלל אל הבית הזה לשון עבר אלא שהוי"ו שבראשו הופכו להבא : ותשחת · לשון ערוה וע"ז כמו פן תשחיתון השחיתון השחית כל בשר : ותמלא הארץ חמס · גזל : כי השחית כל בשר · אפילו בהמה חיה ועוף נזקקין לשאינן מינן :

בשגם · הש"ין כמו שכנה ויהיה טעמו לא יעמד רוחי שנאתו היתה וכן קהלת אמר והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה רק רוח האדם לבדו בעבור זה החומס ועוד בעבור שהאדם בשר והוא יגיע עד עת ויחסר כחו' יכנה העשוי לעושה : והיו ימיו · יש אומרים שזה קצב כל האדם ואם מצאנו יותר כן מצאנו מעט רק על הרוב ידבר וא' זה אמת כי הנה שם חיה שש מאות וכל הדורו' האחרים חיו שנים רבות ובימי פלג חסרו השנים ומימות דוד עד היום שבעים או שמונים והאמת מה שאמר המתרגם ארמי' שנתן קץ לאדם כטעם עוד ארבעים יום ואם ישובו ימלטו ואם לא ישובו ימותו ואל תשים לבך אל מספר ויהי נח בן חמש מאות שנה כי אין מוקדם ומאוחר בתורה והנה כתוב וימת תרח בחרן ואחריו ויאמ' יי' אל אברם לך לך מארצך ואנחנו נדע כי לא מת תרח עד שהיה יצחק בן חמש ושלשים שנה ורבים כמוהו · ופי' נפילים שיפול לב הרואה אותם שימתה תגבה קומתם · וטעם אחרי כן אחר המבול והנה בני ענק בתחלה היו ממשפחת בני האלהים : וינחם יי' · ידוע כי לא אדם הוא להנחם רק דברה תורה כלשון בני אדם כי המשכי' מה שעם' יראה מכחש · וטעם ויתעצב אל לבו הפך ישמח יי' במעשיו כי טוב בעיניו שיקבלו נבראיו חקריו ויש אומרים כי וינחם כמו מתנחם לך להרג' ויפרשוהו ועד ואמרו כי לבו הוא הנביא ואלו היה כן לא היה אחר ויתעצב מלת אל והנה מצאנו שיקרא הנביא לב ויאמ' אל לבו אנו אמירי' למלאכי' וי"א לנח והנכון בעיני שהוא דבוק עם לבו הכתוב למעלה : חן · מגזרת רחמים וממנו תחנה ומשקלו קן ושניה' מפעלי הכפל וטעם מציאת חן כמו לא חסה עליך עין :

אלה תולדו' כמו הקור' כטעם מה ילד יום וכמוהו אלה תולדות יעקב : איש צדיק · במעשיו : תמים · בלבו ותמים יתאר השם מפעלי הכפל והוא תמים · וטעם בדורותיו בדורו בעת המבול ובדורו' שהיו אחריו כי הוא חיה עד שהיה אברהם בן נ"ח שנה והסימן היה אברהם אבינו בן נ"ח כאשר מת נח : ותשח' הארץ · הטעם אנשי הארץ וכן ארץ כי תחטא לי וכל הארץ באו · ויש אומרים כי טעם לפני האלהים בפרהסיא ואחרים אמרו כי הטעם שנשחתו בסתר ודברים מכוסים שלא ידעם כי אם השם והקרוב אלי שהתורה דברה כלשון בני אדם על דרך שיבינו השומעים כעבד שעשה עבירה לפני רבו ולא יראנו והאומרים כי האלהים במקום הזה אינו קדש לא אמרו מאומה : חמס · בגזל ועשק וקחת גם הנשים בחזקה · ומה שאמרו קדמונינו ז"ל כי טעם השחית כל בשר את דרכו שכל חי לא שמר דרך תולדתו ועת הכתיב הכתוב הידוע נכון הוא ומה נכבד דרש שדרשו שהשחיתו במים ודנם השם במים וכאשר מימיהם ממעל ומתחת כן היו המים שהשחיתם בם : ויאמר

הנפלי' ג' ב' חס' וא' מלא וסי' הנפלי' היו בארץ · ושם ראינו את · ב' בפסוק קדמא' דפסוק מלא · אחרי כן ג' במצע' פסוק וסי' וגם אחרי כן אשר יבאו בני האלהים · אחרי כן ישלח אתכם · אחרי כן יאכלו הקראים : וירא יי' ד' דס' באו' וסי' וירא יי' כי רבה רעת · וירא יי' כי שנואה · וירא יי' כי סר לראו' · וירא יי' וינאץ : וכל יצר ב' דס' וסי' וכל יצר

בְּשַׁגָּם הוּא בָשָׂר וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה׃ הַנְּפִלִים הָיוּ בָאָרֶץ בַּיָּמִים הָהֵם וְגַם אַחֲרֵי־כֵן אֲשֶׁר יָבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים אֶל־בְּנוֹת הָאָדָם וְיָלְדוּ לָהֶם הֵמָּה הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר מֵעוֹלָם אַנְשֵׁי הַשֵּׁם׃ פ

וַיַּרְא יְהוָה כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְכָל־יֵצֶר מַחְשְׁבֹת לִבּוֹ רַק רַע כָּל־הַיּוֹם׃ וַיִּנָּחֶם יְהוָה כִּי־עָשָׂה אֶת־הָאָדָם בָּאָרֶץ וַיִּתְעַצֵּב אֶל־לִבּוֹ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶמְחֶה אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר־בָּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמָיִם כִּי נִחַמְתִּי כִּי עֲשִׂיתִם׃ וְנֹחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי יְהוָה׃

קמ"ו · אמציה · יהוקי"ם

בְּדִיל דְּאִנּוּן בִּשְׂרָא וְעוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא אַרְכָּא יְהִיב לְהוֹן מְאָה וְעֶשְׂרִין שְׁנִין אִם יְתוּבוּן׃ גִּבָּרַיָּא הֲווֹ בְּאַרְעָא בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וְאַף בָּתַר כֵּן דִּי יֵעֲלוּן בְּנֵי רַבְרְבַיָּא לִבְנַת אֱנָשָׁא וְיָלְדָן לְהוֹן אִנּוּן גִּבָּרַיָּא דְּמֵעָלְמָא אֱנָשִׁין דִּשְׁמָא׃ וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי סַגִּיאַת בִּישַׁת אֱנָשָׁא בְּאַרְעָא וְכָל יִצְרָא מַחְשְׁבַת לִבֵּיהּ לְחוֹד בִּישׁ כָּל יוֹמָא׃ וְתָב יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ אֲרֵי עֲבַד יָת אֱנָשָׁא בְּאַרְעָא וַאֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ לְמִתְבַּר תּוּקְפְּהוֹן כִּרְעוּתֵיהּ׃ וַאֲמַר יְיָ אֶמְחֵי יָת אֱנָשָׁא דִּי בְרֵאתִי מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא מֵאֱנָשָׁא עַד בְּעִירָא עַד רִחְשָׁא וְעַד עוֹפָא דִּשְׁמַיָּא אֲרֵי תָבִית בְּמֵימְרִי אֲרֵי עֲבַדְתִּנּוּן׃ וְנֹחַ אַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָם יְיָ׃

פרשה

אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו אֶת־הָאֱלֹהִים הִתְהַלֶּךְ־נֹחַ׃ וַיּוֹלֶד נֹחַ שְׁלֹשָׁה בָנִים אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יָפֶת׃ וַתִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ חָמָס׃ וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה כִּי־הִשְׁחִית כָּל־בָּשָׂר אֶת־דַּרְכּוֹ עַל־הָאָרֶץ׃ ס

פרשה

אִלֵּין תּוֹלְדָת נֹחַ נֹחַ גְּבַר זַכַּאי שְׁלִים הֲוָה בְּדָרוֹהִי בְּדַחַלְתָּא דַּיְיָ הַלִּיךְ נֹחַ׃ וְאוֹלִיד נֹחַ תְּלָתָא בְנִין יָת שֵׁם יָת חָם וְיָת יָפֶת׃ וְאִתְחַבַּלַת אַרְעָא קֳדָם יְיָ וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא חֲטוֹפִין׃ וַחֲזָא יְיָ יָת אַרְעָא וְהָא אִתְחַבַּלַת אֲרֵי חַבִּילוּ כָּל בִּשְׂרָא אֱנָשׁ יָת אוֹרְחֵיהּ עַל אַרְעָא׃

עשיתים ל' וא' ועשיתים

מחשבות לבו · דע את אלהי אביך : אל לבו ב' בתור' וסי' ויתעצב אל לבו · וירח יי' את ריח הניחח · וכל שאר אוריתא על לבו · וכל נביאים וכתובים אל לבו במ"ב על לבו וסי' אות' זכר יי' · וישם דניאל את הדברי' : מאדם עד בהמה כל בראשית וידבר ותלים מאדם עד בהמה וכל אלה שמות וירמיהו מאדם ועד בהמה : ונח ג' ר"פ וסי' ונח מצא חן · ונח בן שש מאות שנה · ונח · דניאל ואיוב : לפני האלהים ו' וסי' ותשחת הארץ · ויקח יתרו חתן משה · ויאסף יהושע · ויבא העם בתאל · ודויד וכל ישראל · ויקרבו עלות ושלמים דד"ה · וכל קהלת דכות' : ח' מלין דכל חד וחד ל' דכו' דגש וסי' ויסגר בשר תחתנה · ואל אמה הכלנה · מרבכת תביאנה · חכמות שרותיה תעננה · עיני תראנה בה · תשכנה דבהר מרום ישר' · שמענה ואתה דע לך · קחנה כידך ולך :

ויאמר אלהים לנח ד׳ דס׳ ללבד כליש · קדמאה ויאמר אלהים לנח · תניין ויאמר יי׳ לנח · ויאמר יי׳ לדוג · ויאמר יי׳ לשלמה דדה׳ · והנני ג׳ וסי׳ והנני משחיתם · והנני אמר לבנות בית · והנני מקשקשת עצים · ופתחה וסי׳ ופתח התבה · ופתח אהל מועד תשבו · וקדמא ותליתא דהצלע · ופתח הבית דלתותיו הפנימית · ושלשים ב׳ באו׳

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְנֹחַ קֵץ כָּל־בָּשָׂר בָּא לְפָנַי כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי מַשְׁחִיתָם אֶת־הָאָרֶץ׃ עֲשֵׂה לְךָ תֵּבַת עֲצֵי־גֹפֶר קִנִּים תַּעֲשֶׂה אֶת־הַתֵּבָה וְכָפַרְתָּ אֹתָהּ מִבַּיִת וּמִחוּץ בַּכֹּפֶר׃ וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה אֹתָהּ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אַמָּה אֹרֶךְ הַתֵּבָה חֲמִשִּׁים אַמָּה רָחְבָּהּ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתָהּ׃ צֹהַר תַּעֲשֶׂה לַתֵּבָה וְאֶל־אַמָּה תְּכַלֶּנָּה מִלְמַעְלָה וּפֶתַח הַתֵּבָה בְּצִדָּהּ תָּשִׂים תַּחְתִּיִּם שְׁנִיִּם וּשְׁלִשִׁים תַּעֲשֶׂהָ׃ וַאֲנִי הִנְנִי מֵבִיא אֶת־הַמַּבּוּל מַיִם עַל־הָאָרֶץ לְשַׁחֵת כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר־בּוֹ רוּחַ חַיִּים מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר־בָּאָרֶץ יִגְוָע׃ וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּךְ וּבָאתָ אֶל־הַתֵּבָה אַתָּה וּבָנֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּנְשֵׁי־בָנֶיךָ אִתָּךְ׃ וּמִכָּל־הָחַי מִכָּל־בָּשָׂר שְׁנַיִם מִכֹּל תָּבִיא אֶל־הַתֵּבָה לְהַחֲיֹת אִתָּךְ זָכָר וּנְקֵבָה יִהְיוּ׃ מֵהָעוֹף לְמִינֵהוּ וּמִן־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ מִכֹּל רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ שְׁנַיִם מִכֹּל יָבֹאוּ אֵלֶיךָ לְהַחֲיוֹת׃ וְאַתָּה קַח־לְךָ מִכָּל־מַאֲכָל אֲשֶׁר יֵאָכֵל וְאָסַפְתָּ אֵלֶיךָ וְהָיָה לְךָ וְלָהֶם לְאָכְלָה׃ וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים כֵּן עָשָׂה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה לְנֹחַ בֹּא־אַתָּה וְכָל־בֵּיתְךָ אֶל־הַתֵּבָה כִּי־אֹתְךָ

וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ קִצָּא כָל־בִּשְׂרָא עַל לִקְדָמַי אֲרֵי אִתְמְלִיאַת אַרְעָא חֲטוֹפִין מִן קֳדָם עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא וְהָא אֲנָא מְחַבֵּילְהוֹן עִם אַרְעָא׃ עֲבֵיד לָךְ תֵּיבוּתָא דְּאָעִין דְּקַדְרוֹס מְדוֹרִין תַּעְבֵּיד יָת תֵּיבוּתָא וְתַחְפֵּי יָתַהּ מִגָּיו וּמִבָּרָא בְּכוּפְרָא׃ וְדֵין דְּתַעְבֵּיד יָתַהּ תְּלַת מְאָה אַמִּין אוֹרְכָּא דְּתֵיבוּתָא חַמְשִׁין אַמִּין פּוּתְיַהּ וּתְלָתִין אַמִּין רוּמַהּ׃ נְהוֹרִי תַּעְבֵּיד לְתֵיבוּתָא וּלְאַמְּתָא תְּשַׁכְלְלִינַּהּ מִלְּעֵילָא וְתַרְעָא דְּתֵיבוּתָא בְּסִטְרַהּ תְּשַׁוֵּי מְדוֹרִין אַרְעָאִין תִּנְיָנִין וּתְלִיתָאִין תַּעְבְּדִינַּהּ׃ וַאֲנָא הָא אֲנָא מַיְתֵי יָת טוֹפָנָא מַיָּא עַל אַרְעָא לְחַבָּלָא כָּל בִּשְׂרָא דִּי בֵיהּ רוּחָא דְחַיֵּי מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא כֹּל דִּי בְאַרְעָא יְמוּת׃ וַאֲקֵים יָת קְיָמִי עִמָּךְ וְתֵיעוֹל לְתֵיבוּתָא אַתְּ וּבְנָךְ וְאִתְּתָךְ וּנְשֵׁי בְנָךְ עִמָּךְ׃ וּמִכָּל דְּחַי מִכָּל בִּשְׂרָא תְּרֵין מִכּוֹלָא תַּעֵיל לְתֵיבוּתָא לְקַיָּמָא עִמָּךְ דְּכַר וְנוּקְבָא יְהוֹן׃ מֵעוֹפָא לִזְנוֹהִי וּמִן בְּעִירָא לִזְנַהּ וּמִכֹּל רִחְשָׁא דְּאַרְעָא לִזְנוֹהִי תְּרֵין מִכּוֹלָא יֵעֲלוּן לְוָתָךְ לְקַיָּמָא׃ וְאַתְּ סַב לָךְ מִכָּל מֵיכַל דְּמִתְאֲכִיל וְתִכְנוֹשׁ לְוָתָךְ וִיהֵי לָךְ וּלְהוֹן לְמֵיכָל׃ וַעֲבַד נֹחַ כְּכֹל דִּי פַקֵּיד יָתֵיהּ יְיָ כֵּן עֲבַד׃ וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ עוּל אַתְּ וְכָל אֱנָשׁ בֵּיתָךְ לְתֵיבוּתָא אֲרֵי יָתָךְ

ראיתי צדיק · ולא נאמר צדיק תמים מכאן שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו: הטהורה · העתידה להיות טהור' לישראל למדנו שלמד נח תורה: שבעה שבעה · כדי שיקריב מהם קרבן בצאתו: גם מעוף השמים וגו' · בטהורים דבר הכתוב וילמד סתום מן המפורש: כי לימים עוד שבעה · אלו שבעת ימי אבלו של מתושלח הצדיק שחס הקב"ה על כבודו ועכב את הפורענות צא וחשוב שנותיו של מתושלח ותמצא שהם כלים בשנת תר' שנה לחיי נח: כי לימים עוד · מהו עוד זמן אחר זמן זה נוסף על מאה וכ' שנה: ארבעים יום · כנגד יצירת הולד שקלקלו להטריח ליוצרם לצור צורת ממזרים: ויעש נח · זה ביאתו לתבה:

נח ובניו · האנשים לבד והנשי' לבד לפי שנאסרו בתשמיש המטה מפני שהעולם שרוי בצער: מפני מי המבול · אף נח מקטני אמנה היה מאמין ואינו מאמין שיבא המבול ולא נכנס לתיבה עד שדחקוהו המים: באו אל נח · מאליהן: שנים שנים · כלם השוו במנין זה מן הפחות היו שנים: בחדש השני · רבי אליעזר אומר זה מרחשון רבי יהושע אומ' זה אייר: נבקעו · להוצי' מימיה': תהום רבה · מדה כנגד מדה הם חטאו ברבה רעת האדם ולקו בתהום רבה: ויהי הגשם על הארץ · ולהלן הוא אומר ויהי המבול אלא כשהורידן הורידן ברחמי' שאם יחזרו יהיו גשמי ברכ' כשלא חזרו היו למבול: ארבעים יום וגומ' · אין יום ראשון מן המנין לפי שאין לילו עמו שהרי כתוב ביום הזה נבקעו כל מעינו' כשתאו ארבעי' יום כלי' בכ"ח בכסלו לר' אליעזר שהחדשי' מנין כסדרן אחד מלא ואחד חסר הרי י"ב ממרחשון וכ"ח מכסליו: בעצם היום הזה · למדך הכתוב שהיו בני דורו אומרי' אלו אנו רואים אותו נכנס לתיב' אנו שוברין אות' והורגין אותו אמר הקדוש ברוך הו' אני מכניסו לעיני כלם ונרא' דבר מי יקום: צפור כל כנף · דבוק הוא צפור של כל מין כנף לרבו' חגבי': ויסגר יי' בעדו · הגין עליו שלא שברוה הקיף התבה דובים ואריות והיו הורגים בהם ופשוטו של מקר' סגר כנגדו מן המים וכן כל בעד שבמקרא לשון כנגד הוא בעד כל רחם בעדך ובעד ביתך עור בעד עור מגן בעדי התפלל בעד עבדיך כנגד עבדיך: ותרם

צוהו יי' וסי' ויעש נח · ויגד משה לאהרן · ויבא משה ויקרא · ויקח משה את המטה · וישכם דוד בבקר · ויעש דוד כן · ותחבו דו"ה · אשר עשה דוד את הישר · ויעש ברוך בן נריה · אלה פקדתם לעבדתם: מן הבהמה ג' ר"פ בת' ו' בדניא' ועזר' ודה וסי' כו' במסר רבת': טהורה ה' וסי' אשר לא טהרה · אשר איננה טהרה.

ראיתי צדיק לפני בדור הזה: מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו ומן הבהמה אשר לא טהרה הוא שנים איש ואשתו: גם מעוף השמים שבעה שבעה זכר ונקבה לחיות זרע על פני כל הארץ: כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה ומחיתי את כל היקום אשר עשיתי מעל פני האדמה: ויעש נח ככל אשר צוהו יהוה: ונח בן שש מאות שנה והמבול היה מים על הארץ: ויבא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אתו אל התבה מפני מי המבול: מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהרה ומן העוף וכל אשר רמש על האדמה: שנים שנים באו אל נח אל התבה זכר ונקבה כאשר צוה אלהים את נח: ויהי לשבעת הימים ומי המבול היו על הארץ: בשנת שש מאות שנה לחיי נח בחדש השני בשבעה עשר יום לחדש ביום הזה נבקעו כל מעינת תהום רבה וארבת השמים נפתחו: ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה: בעצם היום הזה בא נח ושם וחם ויפת בני נח ואשת נח ושלשת נשי בניו אתם אל התבה: המה וכל החיה למינה וכל הבהמה למינה וכל הרמש הרמש על הארץ למינהו וכל העוף למינהו כל צפור כל כנף: ויבאו אל נח אל התבה שנים שנים מכל הבשר אשר בו רוח חיים: והבאים זכר ונקבה מכל בשר באו כאשר צוה אתו אלהים ויסגר יהוה בעדו: ויהי המבול ארבעים יום על הארץ וירבו המים וישאו את התבה

חזיתי זכאי קדמי בדרא הדין: מכל בעירא דכיא תיסב לך שבעא שבעא דכר ונוקבא ומן בעירא די ליתוהי דכי תרין דכר ונוקבא: אף מעופא דשמיא שבעא שבעא דכר ונוקבא לקימא זרעא על אפי כל ארעא: ארי לזמן יומין עוד שבעא אנא מחית מיטרא על ארעא ארבעין יממין וארבעין לילון ואמחי ית כל יקומא די עבדית מעל אפי ארעא: ועבד נח ככל די פקדיה יי: ונח בר שית מאה שנין וטופנא הוה מיא על ארעא: ועאל נח ובנוהי ואתתיה ונשי בנוהי עימיה לתיבותא מן קדם מי טופנא: מן בעירא דכיא ומן בעירא דליתוהי דכי ומן עופא וכל די רחיש על ארעא: תרין תרין עלו עם נח לתיבותא דכר ונוקבא כמא דפקיד יי ית נח: והוה לזמן שבעא יומין ומי טופנא הוו על ארעא: בשנת שית מאה שנין לחיי נח בירחא תנינא בשבעת עשרא יומא לירחא ביומא הדין איתבזעו כל מבועי תהומא רבא וכוי שמיא איתפתחא: והוה מיטרא נחית על ארעא ארבעין יממין וארבעין לילון: בכרן יומא הדין על נח ושם וחם ויפת בני נח ואתת נח ותלת נשי בנוהי עמהון לתיבותא: אנון וכל חיתא לזנה וכל בעירא לזנה וכל ריחשא דרחיש על ארעא לזנוהי וכל עופא לזנוהי כל ציפר כל דפרח: ועלו עם נח לתיבותא תרין תרין מכל בשרא די ביה רוחא דחיי: ועליא דכר ונוקבא מכל בשרא עלו כמא דפקיד יתיה יי ואגין יי במימריה עלוהי: והות טופנא ארבעין יממין על ארעא וסגיאו מיא ונטלו ית תיבותא

אבן עזרא

כי לימים עוד שבעה · כי ביום השביעי ימטיר עד סוף ארבעים יום והנה זה היה בי' לחדש ה' השני ובסוף המ' יום מהתחלה ישוב האמצעי אל הנכח והוא סוד · ומלת היקום לא מצאנוה כי אם בפרשה הזאת ופרשו מ' מהפעלים שהפא שלהם איננו שלם על משקל כרוב וי"א שהוא מהפעלי' נחי העי"ן והוא הפוך כמו ריבה יי' את יריבי · ומלת יקום כלל לכל חי שהוא על האדמה: ויעש נח · כאשר צוה ובא עם ביתו קרוב אל התיבה: מפני מי המבול · מפני פחד מי המבול והנה באותם השבעה ימי' באו מעצמם מן הבהמה הטהורה רבות וכן מהעוף הטהור ומהאחרי וכל רומש זכר ונקב' באו: ויהי ביום השביעי נבקעו כל מעינות תהום רבה · מעינות סמוך באין מעינות מוכרת: תהום · לשון זכר ונקבה וכן תהום רוממתהו ולא הזכיר הכתוב כי מהמעינות יצאו וכאשר נבקעו עלו המי' ונפתחו ארובות האוברות בשמים וירדו המים ונתבלבלה הארץ ואין מבדיל בין יום ובין לילה והעד שאמר יום ולילה לא ישבתו וכאשר נפסקו מימי השמי' אז ידע נח כי עברו ארבעים יום וארבעים לילה כי השם גלה לו זה הסוד: ארבות · כמו הנה יי' עושה ארבות והאוכר והאלון כלשון בני אדם ומשפטם ויש אומ' שהאל"ף שורש כמו כבודות ויש אומ' שהאל"ף נוסף כמו אל"ף אגודות והם מפעלי הכפל וביו' שבעה עשר שהחל המבול נכנס נח וביתו בתיבה והכניס בתוכה החיה והבהמה והרמש והעוף · ומלת צפור שם כלל לאשר יש לו כנף · והפלא שבאו כלם מעצמם שנים שנים: והבאים זכר ונקבה טעמו ה' הבאים בתיבה · וטעם ויסגור יי' בעדו הוא לשבח שהסגירה בעת הזאת טובה יותר מ' מהפתיחה ובעת אחרת לגבאי יסגור על איש ויסך אלוה בעדו והעד ראש הפסוק והנה סגר הפתח והשם עזרו שלא נפתח בתיבה מקום כי מיד היו כלם מתים וכבר נכתב ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעי' לילה אם כן מה טעם ויהי ה' המבול על הארץ ארבעים יום וכן פירושו כאשר היה המבול ארבעים יום על הארץ רבו ה' המים ומלאו התבה ונבהה מעל הארץ וזה אות כי עד ארבעים יום לא זזה ממקומה:

לשמי מנחה טהרה · כל צפור טהורה · יראת יי' טהורה · תרין בתר' מלאין וחד וטהורה היא ותקתה ונזרעה: ומן העוף י"ד זוגי' יחידי' וסי' כו' במס' רבת': שבעת הימי' ח' בליש' וסי' כו' במסר' רבת': לחיי ג' וסי' לחיי נח · אלה לחיי עולם · ומצלין לחיי מלכא ובנוהי: ביום הזה ו' וסי' ביום הזה נבקעו · באו מדבר סיני · כאשר עשה ביום הזה · כי ביום הזה יכפר · מה עכרתנו · ויאמר שאול לא יומת איש · וחד וביום הזה לא אמיתך: ואשת ו' וסי' כו' במסר' רבת': והבאי' ב' וסי' והבאים זכר ונקבה · והיהודים והסגנים:

מאד מאד ו' וס' והמים גברו · ויפרץ האיש · טובה הארץ · חיל גדול · וייראו מאד מאד · מרב מאד מאד : נשמת ד' וס' ויפח באפיו · כל אשר נשמת · נר יי' נשמת · נשמת יי' כנחל גפרית : היקום ג' וס' כי לימים עוד שבעה · וימח את כל היקום · ואת כל היקום אשר : ויזכר אלהים ד' דס בתו' וס' ויזכר אלהים

וַתָּ֥רָם מֵעַ֖ל הָאָֽרֶץ׃ וַיִּגְבְּר֧וּ הַמַּ֛יִם וַיִּרְבּ֥וּ מְאֹ֖ד עַל־הָאָ֑רֶץ וַתֵּ֥לֶךְ הַתֵּבָ֖ה עַל־פְּנֵ֥י הַמָּֽיִם׃ וְהַמַּ֗יִם גָּ֥בְר֛וּ מְאֹ֥ד מְאֹ֖ד עַל־הָאָ֑רֶץ וַיְכֻסּ֗וּ כָּל־הֶֽהָרִים֙ הַגְּבֹהִ֔ים אֲשֶׁר־תַּ֖חַת כָּל־הַשָּׁמָֽיִם׃ חֲמֵ֨שׁ עֶשְׂרֵ֤ה אַמָּה֙ מִלְמַ֔עְלָה גָּבְר֖וּ הַמָּ֑יִם וַיְכֻסּ֖וּ הֶהָרִֽים׃ וַיִּגְוַ֞ע כָּל־בָּשָׂ֣ר ׀ הָרֹמֵ֣שׂ עַל־הָאָ֗רֶץ בָּע֤וֹף וּבַבְּהֵמָה֙ וּבַ֣חַיָּ֔ה וּבְכָל־הַשֶּׁ֖רֶץ הַשֹּׁרֵ֣ץ עַל־הָאָ֑רֶץ וְכֹ֖ל הָאָדָֽם׃ כֹּ֡ל אֲשֶׁר֩ נִשְׁמַת־ר֨וּחַ חַיִּ֜ים בְּאַפָּ֗יו מִכֹּ֛ל אֲשֶׁ֥ר בֶּחָרָבָ֖ה מֵֽתוּ׃ וַיִּ֜מַח אֶֽת־כָּל־הַיְק֣וּם ׀ אֲשֶׁ֣ר ׀ עַל־פְּנֵ֣י הָֽאֲדָמָ֗ה מֵאָדָ֤ם עַד־בְּהֵמָה֙ עַד־רֶ֙מֶשׂ֙ וְעַד־ע֣וֹף הַשָּׁמַ֔יִם וַיִּמָּח֖וּ מִן־הָאָ֑רֶץ וַיִּשָּׁ֧אֶר אַךְ־נֹ֛חַ וַאֲשֶׁ֥ר אִתּ֖וֹ בַּתֵּבָֽה׃ וַיִּגְבְּר֥וּ הַמַּ֖יִם עַל־הָאָ֑רֶץ חֲמִשִּׁ֥ים וּמְאַ֖ת יֽוֹם׃

ח וַיִּזְכֹּ֤ר אֱלֹהִים֙ אֶת־נֹ֔חַ וְאֵ֤ת כָּל־הַֽחַיָּה֙ וְאֶת־כָּל־הַבְּהֵמָ֔ה אֲשֶׁ֥ר אִתּ֖וֹ בַּתֵּבָ֑ה וַיַּעֲבֵ֨ר אֱלֹהִ֥ים ר֙וּחַ֙ עַל־הָאָ֔רֶץ וַיָּשֹׁ֖כּוּ הַמָּֽיִם׃ וַיִּסָּֽכְרוּ֙ מַעְיְנֹ֣ת תְּה֔וֹם וַאֲרֻבֹּ֖ת הַשָּׁמָ֑יִם וַיִּכָּלֵ֥א הַגֶּ֖שֶׁם מִן־הַשָּׁמָֽיִם׃ וַיָּשֻׁ֧בוּ הַמַּ֛יִם מֵעַ֥ל הָאָ֖רֶץ הָל֣וֹךְ וָשׁ֑וֹב וַיַּחְסְר֣וּ הַמַּ֔יִם מִקְצֵ֕ה חֲמִשִּׁ֥ים וּמְאַ֖ת יֽוֹם׃ וַתָּ֤נַח הַתֵּבָה֙ בַּחֹ֣דֶשׁ הַשְּׁבִיעִ֔י בְּשִׁבְעָֽה־עָשָׂ֥ר י֖וֹם לַחֹ֑דֶשׁ עַ֖ל הָרֵ֥י אֲרָרָֽט׃ וְהַמַּ֗יִם הָיוּ֙ הָל֣וֹךְ וְחָס֔וֹר עַ֖ד הַחֹ֣דֶשׁ הָעֲשִׂירִ֑י בָּעֲשִׂירִ֞י בְּאֶחָ֣ד לַחֹ֔דֶשׁ נִרְא֖וּ רָאשֵׁ֥י הֶהָרִֽים׃

וְאִתְרְמַת מֵעַל אַרְעָא׃ וּתְקִיפוּ מַיָּא וּסְגִיאוּ לַחֲדָא עַל אַרְעָא וּמְהַלְכָא תֵּיבוּתָא עַל אַפֵּי מַיָּא׃ וּמַיָּא תְּקִיפוּ לַחֲדָא לַחֲדָא עַל אַרְעָא וְאִתְחֲפִיאוּ כָּל טוּרַיָּא רָמַיָּא דִּי תְּחוֹת כָּל שְׁמַיָּא׃ חֲמֵשׁ עַשְׂרֵי אַמִּין מִלְּעֵלָּא תְּקִיפוּ מַיָּא וְאִתְחֲפִיאוּ טוּרַיָּא׃ וּמִית כָּל בִּשְׂרָא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא בְּעוֹפָא וּבִבְעִירָא וּבְחַיְתָא וּבְכָל רִחְשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא וְכֹל אֱנָשָׁא׃ כֹּל דִּי נִשְׁמַת רוּחַ חַיִּין בְּאַפּוֹהִי מִכֹּל דִּי בְּיַבֶּשְׁתָּא מִיתוּ׃ וּמְחָא יָת כָּל יְקוּמָא דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא מֵאֱנָשָׁא עַד בְּעִירָא עַד רִחְשָׁא וְעַד עוֹפָא דִּשְׁמַיָּא וְאִתְמְחִיאוּ מִן אַרְעָא וְאִשְׁתְּאַר בְּרַם נֹחַ וְדִי עִמֵּיהּ בְּתֵיבוּתָא׃ וּתְקִיפוּ מַיָּא עַל אַרְעָא מְאָה וְחַמְשִׁין יוֹמִין׃

וּדְכִיר יְיָ יָת נֹחַ וְיָת כָּל חַיְתָא וְיָת כָּל בְּעִירָא דִּי עִמֵּיהּ בְּתֵיבוּתָא וְאַעֲבַר יְיָ רוּחָא עַל אַרְעָא וְנָחוּ מַיָּא׃ וְאִסְתְּכַרוּ מַבּוּעֵי תְהוֹמָא וְאִתְכְּלִיאוּ מִטְרָא מִן שְׁמַיָּא׃ וְתָבוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא אָזְלִין וְתָיְבִין וַחֲסָרוּ מַיָּא מִסּוֹף מְאָה וְחַמְשִׁין יוֹמִין׃ וְנָחַת תֵּיבוּתָא בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּשִׁבְעַת עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא עַל טוּרֵי קַרְדּוּ׃ וּמַיָּא הֲווֹ אָזְלִין וְחָסְרִין עַד יַרְחָא עֲשִׂירָאָה בַּעֲשִׂירָאָה בְּחַד לְיַרְחָא אִתַּחֲזִיאוּ רֵישֵׁי טוּרַיָּא׃

אבן עזרא

מאד מאד · פעמים שאין לרוב ממנו · וכן אחר שאמר ויכסו כל ההרים הגבוהים למה אמר ויכסו ההרים · וכן פירושו כל הר גבוה כסה במים וחמש עשרה אמה כסו ההרים הנזכרים ואנחנו נאמין בדברי אלהינו ונעזוב הבלי בני האדם שיאמרו על הר אחד גבוה שהוא במלכות יון · ופי' ויגוע וכבר גוע ורבים בתורה כמוהו כמו ותתכן וכן ויתנטר עליהם מן על פי האמת ומלת ויגוע מיתה ובפי' ויגוע וימת אבאר לך זה · והנה ברור לך שמלת רמש כלל לעוף ולבהמה ולחיה ולשרץ שהוא דק ולאדם · ויתכן להיות כל אשר נשמת רוח חיים באפיו שב אל האדם כי לא מצאנו נשמה חוץ מנשמת האדם ורבים אמרו שנקראת כן בעבור שהי' מן השמים ואם הם שני שרשים ימצא כמוהו : וימחו מן הארץ · כמחה שמם מן הארץ כי אין להם זרע ונשאר רק נח לבדו ואשר אתו והנה זאת תשובה גמורה על חסירי הדעת מאחינו שאומרי' שלא היה המבול בכל הארץ : ויגברו המים חמשים ומאת יום · בעבור שנבקעו המעינות גם היה גשם יורד יום אחד ופוסק יום אחד כי פי' אבכי מתמיר תמיד בלי הפסקה והעד שאמר ויכלא הגשם : ויזכור אלהים את נח · גם בניו והנשים בכלל נח שהוא העקר : ואת כל החיה · כלל לחית השדה ולעוף השמי' ולכל שורץ על הארץ וטעם ויזכור השבוע שנשבע לנח : ויעבר אלהים רוח · העבירו תמיד : וישכו המים · ונחו ולא גברו וכן וחמת המלך שככה ודגשות הכ"ף לחסרון העי"ן ושניהם מהבנין הקל : ויסכרו · כמו ויסגרו ואין הכ"ף מתחלפת בגימ"ל רק הם שתי מלות והטעם אחד כי לא יתחלפו חוץ מאותיות יהו"א וסמ"ך בשי"ן : ויכלא הגשם · ככלא בתוך האוצר : וישובו המים · למטה מהארץ כמשפטם בסוף חמשים ומאת יום גם זה החשבון בדרך נכונה ידענו והאומרים כי הנה מצאנו מאה וחמשים יום חמשה חדשי' וזה לנו לאות שהם חדשי חמה והנה לא דברו נכונה על דבריהם כי שנים ימים יחסרו וגם האומר כי בחשבון העבור היה עשה ימים בחדש השני מרחשון ו ותהיה השנה שלימה ולמה כל זה ואפי' היה כתוב כי נח היה חשבונו על החמה או תחלת ה השנה מתשרי לא כתבו המועדי' על יד נח גם יתכן על מנוח התיבה לדבר דברים ארוכים אכן לא יועילו ולא יצילו כי תהו המה : בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרי' · והנה נח קבע אחד לחדש ולא ראה הלבנה כי עוד לא פתח חלון התיב' ובעשור לחדש שבט שלח את הערב ותמיד היה הולך ושב עד שיצא נח כי כן אמר עד יבושת המים וביום שיבשה הארץ יצא נח וכל אשר אתו ואחר שבעת ימים ששלח את העורב שלח את היונה וזה היה ביום שבעה עשר לשבט שהוא החדש העשירי מיום המבול והנה הוא על המשבט המרובע והעד שאמר ויחל עוד שבעת ימים אחרים ·

רשי

ותרם מעל הארץ · משוקעת היתה במים י"א אמה כספינה טעונה משוקעת מקצתה במים ומקראות שלפנינו יוכיחו : ויגברו · מאליהן : חמש עשרה אמה מלמעלה · למעלה של גובה כל ההרים לאחר שהשוו המים לראשי ההרים : נשמת רוח חיים · נשמה של רוח חיים : אשר בחרבה · ולא דגים שבים : וימח · לשון ויפעל הוא ואינו לשון ויפעיל והוא מגזרת ויבן · כל תיבה שסופה ה"א כגון בנה מחה קנה כשהוא כותב וי"ו יו"ד בראשה נקוד בחיריק תחת ה היו"ד : אך נח · לבד נח זהו פשוטו ומדרש אגדה גונח וכוהה דם מטורח הבהמות ו והחיות ויש אומרים שאיחר מזונות לארי והכישו ועליו נאמ' הן צדיק בארץ ישולם : ויזכר אלהים · זה השם מדת הדין הוא ונהפכ' למדת רחמים על ידי תפלת הצדיקי' ורשעתן של רשעים הופכת מדת רחמים למדת הדין שנאמר וירא יי' כי רבה רעת האדם ויאמר יי' אמח' והוא שם מדת רחמי' : וישכו · כמו כשוך חמת המלך לשון ה הנחת חמה : ויזכור אלהים את נח וגו' · מה זכר להם לבהמות · זכות שלא השחיתו דרכם קודם לכן ושלא שמשו בתבה : ויעבר אלהים רוח · רוח תנחומי' והנחה עברה לפניו : על הארץ · על עסקי הארץ : ויסכרו מעינות · כשנפתחו כתיב כל מעינות וכאן אין כתיב כל לפי שנשתיירו מ מהם אותן שיש בהם צורך לעולם כגו' חמי טבריא וכיוצא בהן : ויכלא · וימנע כמו לא תכלא רחמיך לא יכלא ממך : מקצה חמשים ומאת יום · התחילו לחסור והוא אחד בסיון כיצד בכ"ז בכסליו פסקו הגשמי' הרי שלשה מכסליו וכ"ט מטבת הרי ל"ב ושבט ואדר וניס' ואייר קי"א הרי קנ' : בחדש השביעי · סיון והוא שביעי לכסלו שבו פסקו הגשמים : בשבעה עשר יום · מכאן אתה למד שהיתה התבה משוקעת במים י"א אמה שהרי כתי' בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרי' זה אב שהוא עשירי למרחשון לירידת גשמים והן היו גבוהים על ההרים ט"ו אמה וחסרו מיום אחד בסיון עד אחד באב ט"ו אמה לס' יום הרי אמה לד' ימי' נמצא שבששה עשר של סיון לא חסרו אלא ד' אמות ונחה התיבה ליום המחרת למדת שהיתה משוקעת י"א אמה במים שעל ראשי ההרים : בעשירי נראו ראשי ההרים · זה אב שהוא עשירי למרחשון שהתחיל הגשם · ואת"ה אומר אלול ועשירי לכסליו שפסק הגשם כשם שאתה אומר בחדש השביעי והוא שביעי להפסקה אי אפשר לומר כן על כרחך שביעי אי אתה מונה אלא להפסקה שהרי לא כלו מ' של ירידת גשמים וקנ' של תגבורת המים עד אחד בסיון ואם אתה אומר שביעי לירידה אין זה סיון והעשירי אי אפשר למנות אלא לירידה שאם אתה אומר להפסקה והוא אלול אי אתה מוצא בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ שהרי מקץ ארבעים יום משנראו ראשי ההרים שלח את העורב וכ"א יום הוחיל בשליחות היונה הרי ס' יום משנראו ראשי ההרים עד שחרבו פני האדמה ואם תאמר באלול נראו נמצא שחרבו במרחשון והוא קורא אותו ראשון ואין זה אלא תשרי שהוא ראשון לבריאת עולם · ולרבי יהושע הוא ניסן : מקץ

את נח · ויהי בשחת אלהים · ויזכר אלוהים את רחל · וישמע אלהים את נאקתם : ויעבר ט' וס' ויזכר אלהים את נח · ויקחם ויעבירם · ויעבר ישי שבעת בניו · ויעבר ישי שמה · ויעבר הקדשים · וכשמע אסא את הדברים · ויגע הדבר אל מלך נינוה : ובשנת אחת לכורש · וחברו דעזר : ויסכרו כל לשון סמ"ך כתי' בס"א · כתיב בשי"ן כי ישכר פי דברי שקר · וכל אגרא כתיב שי"ן בס"א וסכרום עליהם יעצים : הלוך ד' מל' בתורה וס' ושוב · וחסור · ונסוע · וגדל : ושוב ג' וס' וישובו · ויצא יצוא · והחיות : אררט ד' ג' קמץ וחד פתח וס' התבה · והמה נמלטו · וחברו · ממלכות :

מקץ ארבעים יום · משנראו ראשי ההרי׳: את חלון התיבה אשר עשה · לצהר ולא זה פתח התיבה העשוי לביאה ויציאה : יצוא ושוב · הולך ומקיף סביבות התיבה ולא הלך בשליחותו שהיה חושדו על בת זוגו כמו ששנינו באגדת חלק : עד יבושת המים · פשוטו כמשמעו אבל מדרש אגדה מוכן היה העורב לשליחות אחרת בעצירת גשמים בימי אליהו שנאמר והעורבים מביאים לו לחם ובשר : וישלח את היונה · לסוף ז׳ ימים שהרי כתיב ויחל עוד שבעת ימים אחרי׳ מכלל זה אתה למד שאף בראשונ׳ הוחיל ז׳ ימים : וישלח · אין זה לשון שליחות אלא לשון שלוח שילחה ללכת לדרכה ובזו יראה אם קלו המים שאם תמצא מנוח לא תשוב אליו : ויחל · לשון המתנה וכן לי שמעו ויחלו והרבה יש במקרא : טרף בפיה · אומר אני זכר היה לכך קורהו פעמים לשון זכר ופעמים לשון נקבה לפי שכל יונה שבמקרא לשון נקבה כמו כיונים על אפיקי מים רוחצות כיוני הגאיות כלם הומות וכמו כיונה פותה : טרף · חטף ומדרש אגד׳ לשון מזון ודרשו בפיה לשון מאמר אמרה יהיו מזונותי מרורין כזית ובידו של הקדוש ברוך הוא ולא מתוקין כדבש בידי בשר ודם : וייחל · הוא לשון ויחל אלא שזה לשון ויפעל וזה לשון ויתפעל ויחל ויתמתן וייחל ויתמתן : בראשון · לרבי אליעזר הוא תשרי ולר׳ יהושע הוא ניסן : חרבו · נעשה כמין טיט שקרמו פניה של מעלה : יבשה · נעשית גריד כהלכת׳ : בשבעה ועשרים · וירידתן בחדש השני אלו אחד עשר ימים שהחמה יתירה על הלבנה שמשפט דור המבול שנה תמימה היה : אתה ואשתך וגו׳ · איש ואשתו כאן התיר להם תשמיש המטה : הוצא · הוצא כתיב היצא קרי היצא אמור להם שיצאו הוצא אם אין רוצים לצאת הוציאם אתה : ושרצו בארץ · ולא בתיבה מגיד שאף הבהמה והעוף נאסרו בתשמיש : למשפחותיהם · קבלו עליהם על מנת לידבק במינן : מכל הבהמה הטהורה · אמר לא צוה לי הקב״ה להכניס מאלו שבעה שבעה אלא כדי להקריב קרבן מהם : מנעוריו · מנעריו כתי׳ משננער לצאת ממעי אמו נתן בו יצר הרע :

לא

וישלח ב״ב וסי׳ וישלח את הערב · וישלח את היונה · וישלח את לוט · וישלח את אחיו וילכו · וישלח משה את חתנו · וישלח את לוט מתוך · וישלח לבלעם ולשרים · וישלח יהושע את העם · וחכירו · ויהי כאשר כלה להקריב · ויבער אש בלפידים · וידבר שמואל אל העם · ויקח צמד בקר וינתחהו · ויבא דוד אל צקלג ·

וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם וַיִּפְתַּח נֹחַ אֶת־חַלּוֹן הַתֵּבָה אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיְשַׁלַּח אֶת־הָעֹרֵב וַיֵּצֵא יָצוֹא וָשׁוֹב עַד־יְבֹשֶׁת הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ: וַיְשַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה מֵאִתּוֹ לִרְאוֹת הֲקַלּוּ הַמַּיִם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה: וְלֹא־מָצְאָה הַיּוֹנָה מָנוֹחַ לְכַף־רַגְלָהּ וַתָּשָׁב אֵלָיו אֶל־הַתֵּבָה כִּי־מַיִם עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיִּקָּחֶהָ וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו אֶל־הַתֵּבָה: וַיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים וַיֹּסֶף שַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה מִן־הַתֵּבָה: וַתָּבֹא אֵלָיו הַיּוֹנָה לְעֵת עֶרֶב וְהִנֵּה עֲלֵה־זַיִת טָרָף בְּפִיהָ וַיֵּדַע נֹחַ כִּי־קַלּוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ: וַיִּיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים וַיְשַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה וְלֹא־יָסְפָה שׁוּב־אֵלָיו עוֹד: וַיְהִי בְּאַחַת וְשֵׁשׁ־מֵאוֹת שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ חָרְבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ וַיָּסַר נֹחַ אֶת־מִכְסֵה הַתֵּבָה וַיַּרְא וְהִנֵּה חָרְבוּ פְּנֵי הָאֲדָמָה: וּבַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה וְעֶשְׂרִים יוֹם לַחֹדֶשׁ יָבְשָׁה הָאָרֶץ: ס

וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ לֵאמֹר: צֵא מִן־הַתֵּבָה אַתָּה וְאִשְׁתְּךָ וּבָנֶיךָ וּנְשֵׁי־בָנֶיךָ אִתָּךְ: כָּל־הַחַיָּה אֲשֶׁר־אִתְּךָ מִכָּל־בָּשָׂר בָּעוֹף וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ הוֹצֵא אִתָּךְ וְשָׁרְצוּ בָאָרֶץ וּפָרוּ וְרָבוּ עַל־הָאָרֶץ: וַיֵּצֵא־נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי־בָנָיו אִתּוֹ: כָּל־הַחַיָּה כָּל־הָרֶמֶשׂ וְכָל־הָעוֹף כֹּל רוֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ לְמִשְׁפְּחֹתֵיהֶם יָצְאוּ מִן־הַתֵּבָה: וַיִּבֶן נֹחַ מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקַּח מִכֹּל הַבְּהֵמָה הַטְּהֹרָה וּמִכֹּל הָעוֹף הַטָּהֹר וַיַּעַל עֹלֹת בַּמִּזְבֵּחַ: וַיָּרַח יְהוָה אֶת־רֵיחַ הַנִּיחֹחַ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־לִבּוֹ

וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבְּעִין יוֹמִין וּפְתַח נֹחַ יָת כַּוַּת תֵּיבוּתָא דִּי עֲבַד: וְשַׁלַּח יָת עוֹרְבָא וּנְפַק מִיפַּק וְתָאֵיב עַד דִּיבִישׁוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא: וְשַׁלַּח יָת יוֹנָה מִלְּוָתֵיהּ לְמֶחֱזֵי אִם קַלּוּ מַיָּא מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא: וְלָא אַשְׁכַּחַת יוֹנָה מְנָח לְפַרְסַת רִיגְלַהּ וְתָבַת לְוָתֵיהּ לְתֵיבוּתָא אֲרֵי מַיָּא עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא וְאוֹשֵׁיט יְדֵיהּ וְנַסְבַהּ וְאָעֵיל יָתַהּ לְוָתֵיהּ לְתֵיבוּתָא: וְאוֹרִיךְ עוֹד שִׁבְעָא יוֹמִין אָחֳרָנִין וְאוֹסִיף שַׁלַּח יָת יוֹנָה מִן תֵּיבוּתָא: וַאֲתַת לְוָתֵיהּ יוֹנָה לְעִדַּן רַמְשָׁא וְהָא טְרַף זֵיתָא תְּבִיר מַחֲת בְּפוּמַהּ וִידַע נֹחַ אֲרֵי קַלּוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא: וְאוֹרִיךְ עוֹד שִׁבְעָא יוֹמִין אוֹחֲרָנִין וְשַׁלַּח יָת יוֹנָה וְלָא אוֹסִיפַת לְמִתַּב לְוָתֵיהּ עוֹד: וַהֲוָה בְּשֵׁית מְאָה וַחֲדָא שְׁנִין בְּקַדְמָאָה בְּחַד לְיַרְחָא נְגוּבוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא וְאַעְדִּי נֹחַ יָת חוֹפָאָה דְתֵיבוּתָא וַחֲזָא וְהָא נְגוּבוּ אַפֵּי אַרְעָא: וּבְיַרְחָא תִּנְיָנָא בְּעַסְרִין וְשַׁבְעָא יוֹמָא לְיַרְחָא יְבֵישַׁת אַרְעָא: וּמַלֵּיל יְיָ עִם נֹחַ לְמֵימַר: פּוּק מִן תֵּיבוּתָא אַתְּ וְאִתְּתָךְ וּבְנָךְ וּנְשֵׁי בְנָךְ עִמָּךְ: כָּל חַיְתָא דְעִימָּךְ מִכָּל בִּסְרָא בְּעוֹפָא וּבִבְעִירָא וּבְכָל רִיחֲשָׁא דְרָחֵישׁ עַל אַרְעָא אַפֵּיק עִימָּךְ וְיִתְיַלְּדוּן בְּאַרְעָא וְיִפְשׁוּן וְיִסְגּוּן עַל אַרְעָא: וּנְפַק נֹחַ וּבְנוֹהִי וְאִתְּתֵיהּ וּנְשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ: כָּל חַיְתָא כָּל רִיחֲשָׁא וְכָל עוֹפָא כֹּל דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא לְזַרְעִיָּתְהוֹן נְפַקוּ מִן תֵּיבוּתָא: וּבְנָא נֹחַ מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ וּנְסֵיב מִכֹּל בְּעִירָא דַכְיָא וּמִכֹּל עוֹפָא דְכֵי וְאַסֵּיק עֲלָוָן עַל מַדְבְּחָא: וְקַבֵּיל יְיָ בְּרַעֲוָא יָת קֻרְבָּנֵיהּ וַאֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ

אבן עזרא

ומלת ויחל עוד על דעתי מתחלה כי אילו היה מגזרת תוחלת היה וייחל כמו וייקץ או ויחל כמו ויסב יעקב ויתכן להיותה מלה זרה בדקדוק: ויוסף שלח את היונה מן התיבה· בארבעה ועשרים בשבט: טרף בפיה· י״א שהיא מלה מוכפלת בטעם כמו אדמת עפר ויפרשו טרף כמו עלה זית וכן כל טרפי צמחה והראיה שים תחת הרי״ש קמץ גדול כמו זהב ושמן והנכון בעיני שיהיה הבי״ת נוסף כבי״ת ברוחו שמים שפרה והוא באחד ובא בקמץ כמו כי הוא טרף אריה שלג וחבריהם או יהיה טרף קמוץ בעבור שהוא תואר השם כמו חכם והטעם כמו טרוף כי יש תואר דומה לפועל ויש תואר דומה לפעול: וייחל· מבנין כפעל ובא מלעיל כמו וילחם ויכמר ויש מזה הבנין שהוא מלרע כמו ויפקד מקו׳ דוד ובא יו״ד וייחל בשרשו השלם כיו״ד או ירה יירה· ובאחד באדר שלח את היונה ולא יספה כמשפטה לשוב אליו עוד לעולם וכן עוד טומאתו בו עוד כל ימי הארץ: חרבו המים· לכן לא תוכל הרגל לדרוך על הארץ שהיא רכה כי פניה חרבו לבדם ואחר כך יבשה הארץ והאומרי׳ על שנת הלבנה נשען בעבור עשר׳ ימים שהם נוספי׳ בעבור שנת החמה צריכים להיות שנתם שלימה ועוד מי מלל להם שנה עמד נח בתיבה רק עמד שנת החמה ועוד י׳ ימים: היצא· כמו השלם וכן היישר לפני דרכך: ושרצו· יולידו: למשפחותיהם· כמו למינם ויש אומרי׳ שהולידו בתבה וכל משפחה יצאה ולא התערבה באחרת וזה אינו רחוק: הבהמה הטהור׳· עשר ולא נדע מספר העוף הטהור כי הוא יותר מהטמאה· ושנים המזבח בנהו באח׳ הרי אררט: וירח· על משקל וי״ח בכל גבול מצרים ובפתח הרי״ש בעבור החי״ת שהיא מהגרון כמשפט לשון הקדש וחלילה חלילה להיו׳ השם מריח. ולא אוכל כי כן כתוב אשר חלב זבחימו יאכלו רק הטעם שקבל העולה ויערב לפניו כאדם שמריח ריח טוב והוא ערב: הניחוח· מלשון מנוחה והחי״ת כפול כהכפל פ״א וכאפופיה והטעם שהניח הריח מהזעף או שיניח כח ע עליון: אל לבו· כמו עם לבו ואחר כן גלה סודו לנח כי נביא היה·

וטעם

ויאמר אבנר אל דוד · וישלח דוד את העם · ויבא אל העופל ויקח · ויהי בהחלת שבתם · ויאמרו למלך אשור · וישלח יי׳ בו את גדודי · ויתן להם שאלתם : ז׳ פסו׳ דאית בהון אל על אל וסי׳ ולא מצאה היונה מנוח · וירד הגבול · ויאמר האיש אל יואב · ויאמר אוריה אל דוד · פתח הצלע התיכונה · וינסו הנותרים אפקה · ויאמר אלי המים האלה : יצוא ז׳ ג׳ מלאין וד׳ חסרים וסי׳ העורב · יעקב הרצח · שמעי · נעמן · יאב · ירמיהו סימ׳ דמלאי׳ עש״ן : ויחל ט׳ וסי׳ ויחל עוד שבעה קדמא׳ · ויחל נח · ויחל העם לזנו׳ · ויחל שער ראשו · ויחל מאד מהמורי׳ · מן היורי׳ · ויחל יתה לבא · ויחל שלמה לבנות את בית יי׳ · ויחל לבנות בחודש השני בשני · ואחד וייחל עוד שבעת ימים : טרף ב׳ קמצי׳ וסי׳ עלה זית טרף · כי הוא טרף · וחד פתח אפו טרף : קלו ד׳ וסי׳ המים · מנשרים קלו · ימי קלו מני ארג · וימי קלו מני רץ : וידבר אלה׳ ג׳ דסמי׳ בתור וסי׳ אל נח · אל משה דוארא · את כל הדברי׳ : כל החיה ד׳ פסוקי׳ כל כל וכל כל וסי׳ כל החיה כל הרמש וכל · ועת׳ כל נביאי הבעל · וראשית כל בכורי כל · כל קבל דנא ביה זמנא :

לא אוסיף לא אוסיף · כפל הדבר לשבועה הוא שכתוב אשר נשבעתי מעבור מי נח ולא מצינו בה שבועה אלא זו שכפל דבריו והיא שבועה וכן דרשו חכמים במס׳ שבועות׃ עוד כל ימי הארץ וגו׳ לא ישבותו · ששה עתים הללו שני חדשים לכל אחד ואחד כמו ששנינו חצי תשרי ומרחשון וחצי כסליו זרע וחצי כסליו וטבת וחצי שבט קור כו׳ בבבא מציעא׃ קור׳ קשה מחורף׃ חורף · עת זרע שעורים וקטנית החריפין להתבשל מהר והוא חצי שבט ואדר וחצי ניסן׃ קיץ׳ הוא זמן לקיטת תאנים וזמן שמייבשין אותן בשדות ושמו קיץ כמו הלחם והקיץ לאכול הנערים׃ חום · הוא סוף ימות החמה חצי אב ואלול וחצי תשרי שהעולם חם ביותר כמו ששנינו במסכת יומא שלהי קיטא קשי מקיטא׃ ויום ולילה לא ישבותו · מכלל ששבתו כל ימו׳ המבול שלא שמשו המזלות ולא ניכר בין יום ולילה׃ לא ישבותו · לא יפסקו כל אלה מלהתנהג כסדרן׃ וחתכם · ואימתכם כמו תראו חתת · ואגב׳ לשון חיות שכל זמן שתינוק בן יומו חי אין צריך לשמרו מן העכברים עוג מלך הבשן מת צריך לשומרו מן העכברים שנ׳ ומוראכם וחתכם יהיה אימתי יהיה מוראכם על החיו׳ כל זמן שאתם חיי׳׃ לכם יהיה לאכלה · שלא הרשיתי לאד׳ הראשון אלא ירק עשב ולכם כירק עשב שהפקרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל׃ בנפשו דמו · אסר להם אבר מן החי כלו׳ כל זמן שנפשו בדמו לא תאכלו הבשר׃ בנפשו דמו · בעוד נפשו בו׃ בשר בנפשו לא תאכלו · הרי אבר מן החי׃ ואף דמו לא תאכלו · הרי דם מן החי׃ ואך את דמכם · אע״פ שהתרתי לכם נטילת נשמ׳ בבהמ׳ את דמכם אדרוש השופך דם עצמו׃ לנפשותיכם · אף החונק עצמו אע״פ שלא יצא ממנו דם׃ מיד כל חיה · לפי שחטאו דור המבול והופקרו למאכל חיות רעו׳ לשלוט בהן שנ׳ נמשל כבהמות נדמו לפיכך הוצרך להזהי׳ עליהן את החיות׃ מיד האדם · מיד ההורג במזי׳ ואין עדי׳ אני אדרוש׃ ומיד איש אחיו · שהו׳ אוהב לו כאח והרגו שוגג אני אדרוש אם לא יגלה ויבקש על עונו לימחל שאף ה השוגג צריך כפרה ואם אין עדים לחייבו גלות והוא אינו נכנע הקב״ה דורש ממנו כמו שדרשו רבותינו והאלהים אנה לידו במסכ׳ מכו׳ הקב״ה מזמנן לפונדק אחד וכו׳׃ באדם דמו ישפך · אם יש עדים המיתוהו אתם למה כי בצלם אלהים עשה את האדם וזה מקרא חסר עשה העושה את האדם וכן הרבה במקרא׃ ואתם פרו ורבו · לפי פשוטו הראשונה לברכה וכאן לצווי ולפי מדרשו להקיש מי שאינו עוסק בפריה ורביה לשופך דמי׳׃ ואני הנני · מסכים אני עמך שהיה נח דואג לעסוק בפריה ורבי׳ עד שהבטיחו הקב״ה שלא לשחת העולם עוד וכן עשה באחרונה אמר לו הנני מסכים לעשות קיום וחזוק ברית לאבטחתי ואתן לך אות׃ חית הארץ אתכם · הם המתהלכים עם הבריות׃ מכל יוצאי התיבה · להביא שקצים ורמשי׳׃ חית הארץ · להביא המזיקין שאינן בכלל החיה אשר אתכם · שאין הלוכן עם הבריות׃ והקימותי

אבן עזרא

וטעם לא אוסיף עוד לקלל כאשר קללה על ידי אדם כי כן כתו׳ ארורה האדמה׃ יצר · היא התולדת אשר נוצרה לו׃ ולא אוסיף עוד · על המבול · ומלת עוד לעולם או פעם שנית וכן ויבך על צואריו עוד׃ עוד כל ימי הארץ · לאות כי יש לה קץ קצוב · ומה שנבאר דרש כתיב שמנה עשרה אלף רק לא ידענו אחד מכ׳ אף׃ זרע וקציר · חלק השנה לשנים ואחר כן לארבע׳׃ קור · כנגד החום׃ וקיץ · כנגד החורף והם כנגד ד׳ תקופות בשנה וכלם יום ולילה יחלקו כימה שחסר מזה נוסף בזה ואחר כן ישוב העודף ויחסר ויוסף על החסר עד היותם בשוה׃ וחתכם · משעלי הכפל מגזרה תראו חתת כמו פחדכם׃ בכל אשר תרמש האדמה · הטעם על האדמה או תהיה האדמה פועלת׃ בידכם נתנו · כי בידכם ויש אומרי׳ כי בית בכל ובכל מקום ויש והקרוב שהוא דבק עם מוראכם׃ כל רמש · שם כלל לחית השדה ולבהמת הישוב ולכל עוף ולכל דג והנה הכל מותר לאכילה׃ כירק · על שני משקלי׳ וכן תנור עשן כעשן הכבשן׃ אך בשר בנפשו דמו · כן טעמו אך בשר עם נפשו שהוא דמו לא תאכלו כטעם לא תאכל הנפש עם הבשר כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא ואת הנפש היא המתנועעת והמרגשת היא גוף׃ ואך את דמכם · פירושו התרתי לכם לשפוך דם כל חי זולתי דמכם של נפשותיכם שאתם אדם לא התרתי רק אדרשנו כטעם דורש דמים וזה כלל ואחר כן ביאר ומיד האדם אם יהרגו רבים את יחיד או יחיד את יחיד אני אדרש הדם גם אדרשנו מיד כל חיה שאכוה לאחרת שיהרגנה והנה החיות מותרות לכם ולא אתם להן והמפרש דמכם לנפשותיכ׳ זה ההורג נפשו הוא רחוק בעיני והוסיף לבאר או היה מצוה לבני נח והוא היסר להרוג ההורג · וטעם באדם בעדים או לעיני הכל או בעבור האדם שנשפך דמו וכמוהו רבים׃ ויאמר אלהים אל נח ואל בניו · על ידי אביהם ויש אומרים שארבעתם נביאים׃ ואת זרעכם · עם ואתכם השלישי שהיה אתכם או כפל לתוספת ביאור והברית שאקי׳ היא שלא יכרת כל בשר · ומלת

אסף ג׳ כתיב כן בתורה וסי׳ וירח יי׳ את ריח׳ ב׳ בו · ויאמר משה כן דברת׃ מנעריו ג׳ בק׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל וסי׳ כי יצר לב האדם · והוא איש מלחמה · שאנן מואב מנעוריו · בתרא מלא׃ עד י״ד חסרין וסי׳ עד כל ימי הארץ · עד מי לך פה חתן · טוב לי עד אני שם · לכו עד שלשה ימים · דמלכים · לכן עד אריב אתכם ·

לֹ֣א אֹסִ֠ף לְקַלֵּ֨ל ע֤וֹד אֶת־הָֽאֲדָמָה֙ בַּעֲב֣וּר הָֽאָדָ֔ם כִּ֠י יֵ֣צֶר לֵ֧ב הָאָדָ֛ם רַ֖ע מִנְּעֻרָ֑יו וְלֹֽא־אֹסִ֥ף ע֛וֹד לְהַכּ֥וֹת אֶת־כָּל־חַ֖י כַּאֲשֶׁ֥ר עָשִֽׂיתִי׃ עֹ֖ד כָּל־יְמֵ֣י הָאָ֑רֶץ זֶ֡רַע וְ֠קָצִיר וְקֹ֨ר וָחֹ֜ם וְקַ֧יִץ וָחֹ֛רֶף וְי֥וֹם וָלַ֖יְלָה לֹ֥א יִשְׁבֹּֽתוּ׃ וַיְבָ֣רֶךְ אֱלֹהִ֔ים אֶת־נֹ֖חַ וְאֶת־בָּנָ֑יו וַיֹּ֧אמֶר לָהֶ֛ם פְּר֥וּ וּרְב֖וּ וּמִלְא֥וּ אֶת־הָאָֽרֶץ׃ וּמוֹרַאֲכֶ֤ם וְחִתְּכֶם֙ יִֽהְיֶ֔ה עַ֚ל כָּל־חַיַּ֣ת הָאָ֔רֶץ וְעַ֖ל כָּל־ע֣וֹף הַשָּׁמָ֑יִם בְּכֹל֩ אֲשֶׁ֨ר תִּרְמֹ֧שׂ הָֽאֲדָמָ֛ה וּֽבְכָל־דְּגֵ֥י הַיָּ֖ם בְּיֶדְכֶ֥ם נִתָּֽנוּ׃ כָּל־רֶ֙מֶשׂ֙ אֲשֶׁ֣ר הוּא־חַ֔י לָכֶ֥ם יִֽהְיֶ֖ה לְאָכְלָ֑ה כְּיֶ֣רֶק עֵ֔שֶׂב נָתַ֥תִּי לָכֶ֖ם אֶת־כֹּֽל׃ אַךְ־בָּשָׂ֕ר בְּנַפְשׁ֥וֹ דָמ֖וֹ לֹ֥א תֹאכֵֽלוּ׃ וְאַ֨ךְ אֶת־דִּמְכֶ֤ם לְנַפְשֹֽׁתֵיכֶם֙ אֶדְרֹ֔שׁ מִיַּ֥ד כָּל־חַיָּ֖ה אֶדְרְשֶׁ֑נּוּ וּמִיַּ֣ד הָֽאָדָ֗ם מִיַּד֙ אִ֣ישׁ אָחִ֔יו אֶדְרֹ֖שׁ אֶת־נֶ֥פֶשׁ הָֽאָדָֽם׃ שֹׁפֵךְ֙ דַּ֣ם הָֽאָדָ֔ם בָּֽאָדָ֖ם דָּמ֣וֹ יִשָּׁפֵ֑ךְ כִּ֚י בְּצֶ֣לֶם אֱלֹהִ֔ים עָשָׂ֖ה אֶת־הָאָדָֽם׃ וְאַתֶּ֖ם פְּר֣וּ וּרְב֑וּ שִׁרְצ֥וּ בָאָ֖רֶץ וּרְבוּ־בָֽהּ׃ ס וַיֹּ֤אמֶר אֱלֹהִים֙ אֶל־נֹ֔חַ וְאֶל־בָּנָ֥יו אִתּ֖וֹ לֵאמֹֽר׃ וַאֲנִ֕י הִנְנִ֥י מֵקִ֛ים אֶת־בְּרִיתִ֖י אִתְּכֶ֑ם וְאֶֽת־זַרְעֲכֶ֖ם אַֽחֲרֵיכֶֽם׃ וְאֵ֨ת כָּל־נֶ֤פֶשׁ הַֽחַיָּה֙ אֲשֶׁ֣ר אִתְּכֶ֔ם בָּע֧וֹף בַּבְּהֵמָ֛ה וּֽבְכָל־חַיַּ֥ת הָאָ֖רֶץ אִתְּכֶ֑ם מִכֹּל֙ יֹצְאֵ֣י הַתֵּבָ֔ה לְכֹ֖ל חַיַּ֥ת הָאָֽרֶץ׃

לָא אוֹסִיף לְמִלַּט עוֹד יָת אַרְעָא בְּדִיל חוֹבֵי אֱנָשָׁא אֲרֵי יִצְרָא לִבָּא דֶאֱנָשָׁא בִּישׁ מִזְּעִירֵיהּ וְלָא אוֹסִיף עוֹד לְמִמְחֵי יָת כָּל דְּחַי כְּמָא דַעֲבָדִית׃ עוֹד כָּל יוֹמֵי אַרְעָא זְרוּעָא וַחֲצָדָא וְקוֹרָא וְחוּמָּא וְקַיְטָא וְסִתְוָא וִימָם וְלֵילְיָא לָא יִבְטְלוּן׃ וּבָרֵיךְ יְיָ יָת נֹחַ וְיָת בְּנוֹהִי וַאֲמַר לְהוֹן פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוּ יָת אַרְעָא׃ וְדַחַלְתְּכוֹן וְאֵימַתְכוֹן תְּהֵי עַל כָּל חֵיוַת אַרְעָא וְעַל כָּל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא בְּכֹל דִּי תַרְחֵישׁ אַרְעָא וּבְכָל נוּנֵי יַמָּא בִּידְכוֹן יְהוֹן מְסִירִין׃ כָּל רִחְשָׁא דְּהוּא חַי לְכוֹן יְהֵי לְמֵיכַל כְּיָרוֹק עִסְבָּא יְהָבִית לְכוֹן יָת כּוֹלָּא׃ בְּרַם בִּסְרָא בְּנַפְשֵׁיהּ דְּמֵיהּ לָא תֵיכְלוּן׃ וּבְרַם יָת דִּמְכוֹן לְנַפְשָׁתְכוֹן אֶתְבַּע מִיַּד כָּל חֵיוְתָא אֶתְבְּעִינֵיהּ וּמִיַּד אֱנָשָׁא מִיַּד גְּבַר דְּיֵשׁוֹד יָת דְּמָא דַאֲחוּהִי אֶתְבַּע יָת נַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא׃ דְּיֵשׁוֹד דְּמָא דֶאֱנָשָׁא בְּסָהֲדִין עַל מֵימַר דַּיָּנַיָּא דְּמֵיהּ יִתְשַׁד אֲרֵי בְּצַלְמָא דַיְיָ עֲבַד יָת אֱנָשָׁא׃ וְאַתּוּן פּוּשׁוּ וּסְגוּ אִתְיְלִידוּ בְאַרְעָא וּסְגוּ בַהּ׃ וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ וְלִבְנוֹהִי עִמֵּיהּ לְמֵימָר׃ וַאֲנָא הָא אֲנָא מְקַיֵּים יָת קְיָמִי עִמְּכוֹן וְעִם בְּנֵיכוֹן בַּתְרֵיכוֹן׃ וְעִם כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא דְּעִמְּכוֹן בְּעוֹפָא בִּבְעִירָא וּבְכָל חֵיוַת אַרְעָא עִמְּכוֹן מִכֹּל נָפְקֵי תֵיבוּתָא לְכֹל חֵיוַת אַרְעָא׃

אחרי מתי עד · עד תעברנה הצאן על ידי מונה · ויהודה עד רד עם אל · עד אושיבך באהלים · עד היורש אביא לך · עד אשר יבאו עמים · עד ישבו זקנים · אמללה יולדת השבעה · אשכרה לפי כחסום · וכ׳ בעד׃ וקציר ב׳ וסי׳ זרע וקציר · אשר אין חריש וקציר׃ וחרף ב׳ וסי׳ וקיץ וחרף · אתה יצרתם׃ ומוראכם ב׳ וסי׳ ומוראכם וחתכם יהוה · פחדכם ומוראכם׃ ואך ב׳ רפ׳ וסי׳ ואך את דמכם לנפשתיכם · ואך אם טבאה ארץ׃ איש אחיו ב׳ וסי׳ ביד איש אחיו · ודעת איש אחיו · וחד ואיש אחיו לא׃ אילין פסו׳ דאית בהון ג׳ מילין דמלה קדמאה ובתר׳ לא נסב ו׳ו בריש תיבותא ובמציעתא נסיב ו׳ו וסי׳ ואך את דמכם · ולקחו מן הדם · אז ישוב הרוצח · כל אשר יגע בשדה · ובני ענו בי · עד יי׳ בכם ועד · עלי עשור ועלי נבל עלי · לו חפץ יי׳ להמיתנו · ואמרת בלבבך מי ילד · אלהי אברהם ואלהי נחור · כי יצוכו אנוי · כה אמר יי׳ אל יתהלל חכם׃ נפש החיה ד׳ דסמיכי וסי׳ כו׳ במכר׳ רבת׳׃ בבהמה ו׳ דגשים וסי׳ ואת כל נפש החיה אשר אתכם · מעלת גרה בבהמה · וחבירו דמשנה תורה · ולא תשקצו את נפשתיכם · ואם בבהמה הטמאה · ליש גבור בבהמה׃ וד׳ רפ׳ וסי׳ ונפש כי תגע · אשר יתן שכבתו · לא יחליפנו · אך בכור אשר יבכר׃

והקימותי. לעשה קיום לבריתי ומהו קיומו את הקשת כמו שמסיים והולך: לדרת עולם. נכתב חסר שיש דורות שלא הוצרכו לאות לפי שצדיקים גמורי' היו כמו דורו של חזקיהו מלך יהודה ודורו של רבי שמעון בן יוחאי: בענני ענן. כשתעלה במחשבה לפני להביא חשך ואבדון לעולם: בין אלהים ובין כל נפש חיה. בין מדת הדין של מעלה וביניכם שהיה לו לכתוב ביני ובין כל נפש חיה אלא זהו מדרשו כשתבא מדת הדין לקטרג עליכם לחייב אתכ' אני רואה את האות ונזכר: זאת אות הברית. הראהו הקש' ואמר לו הרי האות שאמרתי: וחם הוא אבי כנען. למה הוצרך לומ' כאן לפי שהפרשה עסוקה ובא' בשכרותו של נח שקלקל בה חם ועל ידו נתקלל כנען ועדיין לא כתב תולדות חם ולא ידענו שכנען בנו לפיכך הוצרך לומר כאן וחם הוא אבי כנען: ויחל. עשה עצמו חולין שהיה לו לעסו' תחלה בנטיעה אחרת: איש האדמה. אדוני האדמה כמו איש נעמי: ויטע כרם. כשנכנ' לתבה הכניס עמו זמורות ויחורי תאנים: אהלו. אהלה כתיב רמז לעשר' שבטי' שנקראו על שם שומרון שנקרא' אהלה שגלו על עסקי יין שנאמר השותים במזרקי יין: ויתגל. לשון ויתפעל: וירא חם אבי כנען. יש מרבותינו אומרים כנען ראה והגיד לאביו לכך הוזכר על הדבר ונתקלל: וירא את ערות אביו. יש אומ' סרסו ויש אומרי' רבעו: ויקח שם ויפת. אין כתו' ויקחו אלא ויקח לימד על שם שנתאמץ במצוה יותר מיפת לכך זכו בניו לטלית של ציצית ויפת זכה לקבורה ל' לבניו שנאמ' אתן לגוג מקום שם קבר ו[illegible] שבזה את אביו נאמר בזרעו כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי שת וגו': ופניהם אחורנית. למה נאמר פעם שנייה ללמד שכשקרבו אצלו והוצרכו להפוך עצמם לכסותו הפכו פניהם אחורנית: בנו הקטן. הפסול והבזוי כמו הנה קטון נתתיך בגוי' בזוי: ארור כנען. אתה גרמת לי שלא אוליד בן רביעי אחר לשמשני ארור בנך הרביעי להיות משמש את זרעם של אלו הגדולי' שהוטל עליהם טורח עבודתי מעת' ומה ראה חם שסרסו אמר להם לאחיו אדם הראשון שני בני' היו לו והרג זה את זה בשביל ירושת העולם ואבינו יש לו שלשה בנים ועודנו מבקש בן רביעי:

ברוך

ואלת בשר. גוף כי הוא מרגיש כי העצם לא ירגיש והנה הברית שלא יכרת גוף במימי מבול ויתכן שימלטם אם יבא מבול הככים בברית שלא יהיה עוד מבול ועל זאת הברית כאשר אמר אשר נשבעתי מעבור מי נח: אות. זכר ונקבה: את קשתי. הנה נתתי עתה קשת בענן ואין פירושו כאשר אמר הגאון כי בתחלה היתה: בעננו ענן. קל הנון הראשון והיה ראוי להדגם בעבור שהוא מהבנין הכבד כמו בדברי אתך: ונראתה הקשת. אילו הייתו מאמינים בדברי חכמי יון שלהט ה השמש תולד הקשת יש לומר כי השם חזק אור השמש אחר ה המבול והיא דרך ככוכ' למבין. שלא יהיה עם המי' אשכה ראיה כי המים לשון יחיד וכן ויהי אכשים. וטעם והיתה הקשת בענן שהיא לעולם שם בסתר והשם רואה אותה: ויאמר אלהי' אל נח. זאת הברי' שאמרתי לך וזו השבועה שהקימותי: וחם הוא אבי כנען. ללמד ששניהם רעים וכמעשה אבות יעשו בנים והזכיר כנען ולא כוש בעבור שיקלל כנען ונכתב' זאת הפרשה להודיע כי הכנענים מקוללים וכן בנותיהם מימות נח וכן אמר אברהם לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני וכן רבקה מבנות חת כאלה ושמא ישאל שואל מה חטאו בני חת למה לא פקח עיניו כי החתי והאמורי והאחרים כלם בני כנען הם על כן יאמר הכתוב אל ארץ כנען: ויחל. מתחלה מפעלי הכפל מהבנין הכבד הנוסף כמו ויכך בדלתים יש: איש האדמה. ידע עבוד האדמה והיא חכמה גדולה והדרש שביום שנטעו שתה מיינו יש לו סוד ואיננו כ כמשמעו וכן ותהר האשה ותלד בן לא היה ביום אחד: ויתגל. מלשון גלוי מבנין התפעל וכן ואל יתעל. וה"א אהלה מקום וי"ו וכן את קול העם ברעה כי פרעה א אהרן: על שכם שניהם. כל אחד שם קצת השמלה על שכמו ושלא שכם לא תתחבר: אחורנית. הפך הילוך האדם כי כל תנועתו לפנים: וייקץ נח. הכתוב לא גלה מה נעשה והעושה היה כנען וכן היה כי חם ראה ולא כבהו כאשר עשו אחיו רק גלה הדב' ושמע כנען ולא נדע מה עשה. וטעם בנו הקטן לעד כי כן הוא האומר ובני חם כוש ומצרים ופוט ו וכנען גם וי"ו בנו שב אל חם הנזכר על כן קולל כנען ו והאומר שקלל נח את בן בנו בעבור שבירך אלהים את בניו וזה דרך דרש: עבד עבדים. טעמו עבד כאחד העבדים ואילו היה עבד העבדים היה עבד לעבדים והעד קדם קדמים בקדם הקדמים. וטעם לאחיו לכוש ומצרים ופוט שהם בני אביו ויש אומ' כי הכושים הם עבדים בעבור שקלל נח את חם והנה שכחו כי המלך הראשון אחר המבול היה מכוש וכן כתוב ותהי ראשית ממלכתו בבל:

ברוך

הקמתי ג' בטע' מ"ם וסי' זאת אות הברית. וגם הקימתי את בריתי. הקימתי את דבר יי': ולא יכרת ד' דסמיכי וסי' כו' במסר' רבת': ממי ב' וסי' ממי המבול. ממי המים המאררים. וחד וממי. וממי יהודה יצאו: ומאלה ג' וסי' ומאלה נפצה כל הארץ. אלה משפחות בני נח. וארא ואין איש ומאלה אין: ויטע ג' וסי' גן בעדן מקדם.

וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְלֹא־יִכָּרֵת כָּל־בָּשָׂר עוֹד מִמֵּי הַמַּבּוּל וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד מַבּוּל לְשַׁחֵת הָאָרֶץ׃ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים זֹאת אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם לְדֹרֹת עוֹלָם׃ אֶת־קַשְׁתִּי נָתַתִּי בֶּעָנָן וְהָיְתָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵין הָאָרֶץ׃ וְהָיָה בְּעַנְנִי עָנָן עַל־הָאָרֶץ וְנִרְאֲתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן׃ וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־בָּשָׂר וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל לְשַׁחֵת כָּל־בָּשָׂר׃ וְהָיְתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן וּרְאִיתִיהָ לִזְכֹּר בְּרִית עוֹלָם בֵּין אֱלֹהִים וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ׃ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ זֹאת אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר הֲקִמֹתִי בֵּינִי וּבֵין כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ׃ פ

וַיִּהְיוּ בְנֵי־נֹחַ הַיֹּצְאִים מִן־הַתֵּבָה שֵׁם וְחָם וָיָפֶת וְחָם הוּא אֲבִי כְנָעַן׃ שְׁלֹשָׁה אֵלֶּה בְּנֵי־נֹחַ וּמֵאֵלֶּה נָפְצָה כָל־הָאָרֶץ׃ וַיָּחֶל נֹחַ אִישׁ הָאֲדָמָה וַיִּטַּע כָּרֶם׃ וַיֵּשְׁתְּ מִן־הַיַּיִן וַיִּשְׁכָּר וַיִּתְגַּל בְּתוֹךְ אָהֳלֹה׃ וַיַּרְא חָם אֲבִי כְנַעַן אֵת עֶרְוַת אָבִיו וַיַּגֵּד לִשְׁנֵי־אֶחָיו בַּחוּץ׃ וַיִּקַּח שֵׁם וָיֶפֶת אֶת־הַשִּׂמְלָה וַיָּשִׂימוּ עַל־שְׁכֶם שְׁנֵיהֶם וַיֵּלְכוּ אֲחֹרַנִּית וַיְכַסּוּ אֵת עֶרְוַת אֲבִיהֶם וּפְנֵיהֶם אֲחֹרַנִּית וְעֶרְוַת אֲבִיהֶם לֹא רָאוּ׃ וַיִּיקֶץ נֹחַ מִיֵּינוֹ וַיֵּדַע אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה־לוֹ בְּנוֹ הַקָּטָן׃ וַיֹּאמֶר אָרוּר כְּנָעַן עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאֶחָיו׃

וְאַקֵים יָת־קְיָמִי עִמְּכוֹן וְלָא־יִשְׁתֵּיצֵי כָּל־בִּשְׂרָא עוֹד מִמֵּי טוֹפָנָא וְלָא־יְהֵי עוֹד טוֹפָנָא לְחַבָּלָא אַרְעָא׃ וַאֲמַר יְיָ דָּא אָת־קְיָם דַּאֲנָא יָהֵב בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן וּבֵין כָּל־נַפְשָׁא חַיְתָא דִּי עִמְּכוֹן לְדָרֵי עָלְמָא׃ יָת קַשְׁתִּי יְהָבִית בַּעֲנָנָא וּתְהֵי לְאָת קְיָם בֵּין מֵימְרִי וּבֵין אַרְעָא׃ וִיהֵי בְּעַנָּנוּתִי עֲנָנָא עַל־אַרְעָא וְתִתַּחְזֵי קַשְׁתָּא בַּעֲנָנָא׃ וּדְכִירְנָא יָת־קְיָמִי דִּי־בֵין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן וּבֵין כָּל־נַפְשָׁא חַיְתָא בְּכָל־בִּשְׂרָא וְלָא־יְהוֹן עוֹד מַיָּא לְטוֹפָנָא לְחַבָּלָא כָּל־בִּשְׂרָא׃ וּתְהֵי קַשְׁתָּא בַּעֲנָנָא וְאֶחְזֵינַהּ לְמִדְכַּר קְיָם עָלַם בֵּין מֵימְרָא דַּייָ וּבֵין כָּל־נַפְשָׁא חַיְתָא בְּכָל־בִּשְׂרָא דִּי עַל־אַרְעָא׃ וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ דָּא אָת־קְיָם דִּי אֲקֵימִית בֵּין מֵימְרִי וּבֵין כָּל־בִּשְׂרָא דִּי עַל־אַרְעָא׃ וַהֲווֹ בְנֵי־נֹחַ דִּי נְפַקוּ מִן־תֵּיבוּתָא שֵׁם וְחָם וָיָפֶת וְחָם הוּא אֲבוּהִי דִּכְנָעַן׃ תְּלָתָא אִלֵּין בְּנֵי־נֹחַ וּמֵאִלֵּין אִתְבַּדַּרוּ כָּל־אַרְעָא׃ וְשָׁרִי נֹחַ גְּבַר פָּלַח בְּאַרְעָא וּנְצִיב כַּרְמָא׃ וּשְׁתִי מִן־חַמְרָא וּרְוִי וְאִתְגְּלִי בְּגוֹ מַשְׁכְּנֵיהּ׃ וַחֲזָא חָם אֲבוּהִי דִּכְנַעַן יָת עֶרְיְתָא דַּאֲבוּהִי וְחַוִּי לִתְרֵין אֲחוֹהִי בְּשׁוּקָא׃ וּנְסֵיב שֵׁם וָיֶפֶת יָת כְּסוּתָא וְשַׁוִּיאוּ עַל־כְּתַף תַּרְוֵיהוֹן וַאֲזַלוּ מְחַזְרִין וְכַסִּיאוּ יָת עֶרְיְתָא דַּאֲבוּהוֹן וְאַפֵּיהוֹן מְחַזְרִין וְעֶרְיְתָא דַּאֲבוּהוֹן לָא חֲזוֹ׃ וְאִתְּעַר נֹחַ מֵחַמְרֵיהּ וִידַע יָת דִּי־עֲבַד לֵיהּ בְּרֵיהּ זְעֵירָא׃ וַאֲמַר לִיט כְּנַעַן עֲבֵד פָּלַח יְהֵי לַאֲחוֹהִי׃

ויחל נח. ויטע אשל: אהלה' כתיב ה' וקריין וי"ו. וסי' ויתגל בתוך אהלה. ויעתק משם ההרה. וילך למסעיו. ויט אהלה מהלאה: אחרנית ז' וסי' כו' במסר' רבת': ופניהם ט' וסי' כו' במסר' רבתא: וערות ג' וסי' וערות אביהם. ערות אביך וערות. ערות אחות אמך. וחד וערות מלבא:

אבן עזרא

ברוך יי׳ אלהי שם. חייבין אנו להוסיף תורות לשם שהוא אלהי שם והוא ישים כנען עבד לו ולשם והטעם שיכריתנו לעבוד את השם כי מלת למו כמו להם והוא נוסף כוו תביאמו לכן בחברון הוא ובלא וגו לא ימצא והזכי׳ עם שם השם הנכבד והנורא בעבור כבוד שם ואין יפת כמוהו ואמר הגאון כי יתחבר מלת אבי והיה ראוי להיותו אחור אבי כנען ואמר כי כמוהו לעיני תכתחל דורי שהוא בן דודו ויתכן שהיה גדול מירמיה בשני והנה קורא אותו בשם אביו בעבור כבוד האב וכן אשת אחי האב קראה הכתוב דודתך וזה אבי כנען איננו כן. ופי׳ יפת מן יפה ולא פירש יפה רק הוא כמו ירחיב ובלשון ארמית כמוהו והוא מ מהבנין הכבד הנוסף כמו ומלכים ירד ובפסוק הזה ברך יפת גם שם כי פי׳ וישכן באהלי שם שישכון אלהי׳ באהלי שם כי בפסוק הראשון ברך השם: ויהי כנען עבד למו. לשם וליפת גם לאחיו והנה הוא עבד עולם כי מאלה נפצה כל הארץ וזה הדבר היה אחר שנים רבות אחר המבול: כתים. שם והוא בן יון על כן אמרתי בספר דניאל כי מלכות יון ורומי אחת היא: נמרוד. אל תבקש טעם לכל השמות אם לא כנת והוא החל להראות גבורו בני אדם על החיות כי היה גבור ציד. וטעם לפני יי׳ שהיה בונה מזבחות ומעלה אות החיות עולה לשם וזו דרך הפשט והדרש דרך אחרת: על כן יאמר. משל היה גם בימי משה. וטעם מן הארץ ההיא יצא אשור הוא בן יפת וזה היה אחר הפלגה והחל אשר מלך על בבל בתחלה היה נמרוד ובבל סדר שלם פי׳ כי בימיו נפלגה הארץ שהוא היה מלך על השבטים: היא העיר הגדולה. הקרוב אלי שהוא דבק עם ויבן את נינוה ולהיותו דבק עם רכן או עם כ כלח איננו רחוק: ומצרי ילד את לודים. על דעתי שאלה שמות מדינות בבל מדינה מ משפחה על כן הם כלם לשון רבים גם פתרוסים לבד והראי׳ הגמורה אשר יצאו משם ושם רמז למקום גם ככפתורים ילדם מצרי ובעבור שהבן מאחז האב ומנחו בבלתו ברמותו יאמר לו ילד: בלכא

רשי

ברוך יי׳ אלהי שם שעתיד לשמור הבטחתו לזרעו לתת להם את ארץ כנען ויהי להם כנען למס עובד. יפת אלהים ליפת. מתורגם יפתי ירחיב: וישכן באהלי שם. ישרה שכינתו בישראל ומדרש חכמים אע״פ שיפת אלהים ליפת שכינה כורש שהיה מבני יפת בית שני לא שרתה בו שכינה והיכן שרתה במקדש ראשון שבנה שלמה שהיה מבני שם: ויהי כנען עבד. אף משיגלו בני שם ימכרו להם עבדי מבני כנען: תירס. זו פרס: להיות גבור. להמריד כל העולם על הקב״ה בעצת דור הפלגה: גבור ציד. צד דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד במקום: לפני יי׳. מתכוין להקניטו על פניו: על כן יאמר. על כל אדם מרשיע בעזות פנים יודע רבונו ומתכוין למרוד בו יאמר זה כנמרוד גבור ציד: מן הארץ. כיון שראה אשור את בניו שומעין לנמרוד ומורדין במקום לבנות המגדל יצא מתוכם: העיר הגדולה. היא נינוה שנ׳ ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים: להבים. שפניהם דומין ללהב: פתרוסים וכסלוחים אשר יצאו משם פלשתים. משניהם יצאו שהיו פתרוסים וכסלוחים מחליפין משכב נשותיהם אלו לאלו ויצאו מהם פלשתים: ואחר נפוצו. מאלה נפוצו משפחות הרבה: גבול

אלה ג׳ כלעיל וסי׳ ברוך יי׳ אלהי שם. לא תעשון אתי אלהי כסף. מעונה אלהי קדם: אלישה ג׳ וסי׳ ובני יון אלישה. מאיי אלישה. אלישה ותרשישה: ורעמ״ג כתיב ה׳ וסי׳ ובני כוש סבא ב׳ בפסוק. חתלביש צוארו ובני כתיב א׳ ובני כוש דד״ה ב׳ בפסוק: גבר ג׳ חסר ב׳ בליש׳ הוא החל להיות. הוא הה גבר. האל הגדול

תורה

וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי שֵׁם וִיהִי כְנַעַן עֶבֶד לָמוֹ: יַפְתְּ אֱלֹהִים לְיֶפֶת וְיִשְׁכֹּן בְּאָהֳלֵי־שֵׁם וִיהִי כְנַעַן עֶבֶד לָמוֹ: וַיְחִי־נֹחַ אַחַר הַמַּבּוּל שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה: וַיְהִי כָּל־יְמֵי־נֹחַ תְּשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וַיָּמֹת: פ

וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת בְּנֵי־נֹחַ שֵׁם חָם וָיָפֶת וַיִּוָּלְדוּ לָהֶם בָּנִים אַחַר הַמַּבּוּל: בְּנֵי יֶפֶת גֹּמֶר וּמָגוֹג וּמָדַי וְיָוָן וְתֻבָל וּמֶשֶׁךְ וְתִירָס: וּבְנֵי גֹּמֶר אַשְׁכְּנַז וְרִיפַת וְתֹגַרְמָה: וּבְנֵי יָוָן אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישׁ כִּתִּים וְדֹדָנִים: מֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ אִיֵּי הַגּוֹיִם בְּאַרְצֹתָם אִישׁ לִלְשֹׁנוֹ לְמִשְׁפְּחֹתָם בְּגוֹיֵהֶם: וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט וּכְנָעַן: וּבְנֵי כוּשׁ סְבָא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּה וְרַעְמָה וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי רַעְמָה שְׁבָא וּדְדָן: וְכוּשׁ יָלַד אֶת־נִמְרֹד הוּא הֵחֵל לִהְיוֹת גִּבֹּר בָּאָרֶץ: הוּא־הָיָה גִבֹּר־צַיִד לִפְנֵי יְהוָה עַל־כֵּן יֵאָמַר כְּנִמְרֹד גִּבּוֹר צַיִד לִפְנֵי יְהוָה: וַתְּהִי רֵאשִׁית מַמְלַכְתּוֹ בָּבֶל וְאֶרֶךְ וְאַכַּד וְכַלְנֵה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר: מִן־הָאָרֶץ הַהִוא יָצָא אַשּׁוּר וַיִּבֶן אֶת־נִינְוֵה וְאֶת־רְחֹבֹת עִיר וְאֶת־כָּלַח: וְאֶת־רֶסֶן בֵּין נִינְוֵה וּבֵין כָּלַח הִוא הָעִיר הַגְּדֹלָה: וּמִצְרַיִם יָלַד אֶת־לוּדִים וְאֶת־עֲנָמִים וְאֶת־לְהָבִים וְאֶת־נַפְתֻּחִים: וְאֶת־פַּתְרֻסִים וְאֶת־כַּסְלֻחִים אֲשֶׁר יָצְאוּ מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים וְאֶת־כַּפְתֹּרִים: ס וּכְנַעַן יָלַד אֶת־צִידֹן בְּכֹרוֹ וְאֶת־חֵת: וְאֶת־הַיְבוּסִי וְאֶת־הָאֱמֹרִי וְאֵת הַגִּרְגָּשִׁי: וְאֶת־הַחִוִּי וְאֶת־הַעַרְקִי וְאֶת־הַסִּינִי: וְאֶת־הָאַרְוָדִי וְאֶת־הַצְּמָרִי וְאֶת־הַחֲמָתִי וְאַחַר נָפֹצוּ מִשְׁפְּחוֹת הַכְּנַעֲנִי:

תרגום

וַאֲמַר בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּשֵׁם וִיהֵי כְנַעַן עַבְדָּא לְהוֹן: יַפְתֵּי יְיָ לְיֶפֶת וְיַשְׁרֵי שְׁכִינְתֵּיהּ בְּמַשְׁכְּנֵיהּ דְּשֵׁם וִיהֵי כְנַעַן עַבְדָּא לְהוֹן: וַחֲיָא נֹחַ בָּתַר טוֹפָנָא תְּלָת מְאָה וְחַמְשִׁין שְׁנִין: וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי נֹחַ תְּשַׁע מְאָה וְחַמְשִׁין שְׁנִין וּמִית: וְאִלֵּין תּוֹלְדָת בְּנֵי נֹחַ שֵׁם חָם וָיֶפֶת וְאִתְיְלִידוּ לְהוֹן בְּנִין בָּתַר טוֹפָנָא: בְּנֵי יֶפֶת גּוֹמֶר וּמָגוֹג וּמָדַי וְיָוָן וְתוּבָל וּמֶשֶׁךְ וְתִירָס: וּבְנֵי גּוֹמֶר אַשְׁכְּנַז וְרִיפַת וְתוֹגַרְמָה: וּבְנֵי יָוָן אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישׁ כִּתִּים וְדוֹדָנִים: מֵאִלֵּין אִתְפָּרְשׁוּ נַגְוָות עַמְמַיָּא בְּאַרְעֲהוֹן גְּבַר לְלִישָּׁנֵיהּ לְזַרְעֲיָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן: וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט וּכְנָעַן: וּבְנֵי כוּשׁ סְבָא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּה וְרַעְמָה וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי רַעְמָה שְׁבָא וּדְדָן: וְכוּשׁ אוֹלִיד יָת נִמְרוֹד הוּא שָׁרִי לְמֶהֱוֵי גְּבַר תַּקִּיף בְּאַרְעָא: הוּא הֲוָה גִּבַּר תַּקִּיף קֳדָם יְיָ עַל כֵּן יִתְאֲמַר כְּנִמְרוֹד גִּיבַּר תַּקִּיף קֳדָם יְיָ: וַהֲוָת רֵישׁ מַלְכוּתֵיהּ בָּבֶל וְאֶרֶךְ וְאַכַּד וְכַלְנֵה בְּאַרְעָא דְבָבֶל: מִן אַרְעָא הַהִיא נְפַק אַתּוּרָאָה וּבְנָא יָת נִינְוֵה וְיָת רְחוֹבוֹת קַרְתָּא וְיָת כָּלַח: וְיָת רֶסֶן בֵּין נִינְוֵה וּבֵין כָּלַח הִיא קַרְתָּא רַבְּתָא: וּמִצְרַיִם אוֹלִיד יָת לוּדָאֵי וְיָת עֲנָמָאֵי וְיָת לְהָבָאֵי וְיָת נַפְתּוּחָאֵי: וְיָת פַּתְרוּסָאֵי וְיָת כַּסְלוּחָאֵי דִּי נְפַקוּ מִתַּמָּן פְּלִשְׁתָּאֵי וְיָת קַפּוּטְקָאֵי: וּכְנַעַן אוֹלִיד יָת צִידוֹן בּוּכְרֵיהּ וְיָת חֵת: וְיָת יְבוּסָאֵי וְיָת אֱמוֹרָאֵי וְיָת גִּרְגָּשָׁאֵי: וְיָת חִוָּאֵי וְיָת עַרְקָאֵי וְיָת אַנְתּוּסָאֵי: וְיָת אַרְוָדָאֵי וְיָת צְמָרָאֵי וְיָת חֲמָתָאֵי וּבָתַר כֵּן אִתְבַּדַּרוּ זַרְעֲיָת כְּנַעֲנָאֵי:

הגבר: יאמר ג׳ וסי׳ הוא היה גבר ציד: על כן יאמר בספר. ולציון יאמר איש ואיש. חד ראמר למלך יריחו: להבים ג׳ וסי׳ ומצרים ילד את לודים׳ וחברו דד״ה. ופני להבים פניהם. א״נך: במשפחות ל׳ מלא בתו׳ וכל נביא׳ וכתוב׳ כ״ל בב״ד חס׳ וסי׳ ויצא הגורל. ולבני קהת הנותרים. ולבני גרשון. דידושע. ומשפחת אחרתל: ויזו ה׳ בטעם גריש בס׳ וסי׳ ויהי גבול הכנעני. ויה׳ כאשר התעו. כצאת נפשה. ויהי כי באנו אל הבלון. ויה׳ ברכת יי׳ בכל אשר יש לו.

ויהי גבול הכנעני מצידן באכה גררה עד עזה באכה סדמה ועמרה ואדמה וצבים עד לשע: אלה בני חם למשפחתם ללשנתם בארצתם בגויהם: ס ולשם ילד גם הוא אבי כל בני עבר אחי יפת הגדול: בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם: ובני ארם עוץ וחול וגתר ומש: וארפכשד ילד את שלח ושלח ילד את עבר: ולעבר ילד שני בנים שם האחד פלג כי בימיו נפלגה הארץ ושם אחיו יקטן: ויקטן ילד את אלמודד ואת שלף ואת חצרמות ואת ירח: ואת הדורם ואת אוזל ואת דקלה: ואת עובל ואת אבימאל ואת שבא: ואת אופר ואת חוילה ואת יובב כל אלה בני יקטן: ויהי מושבם ממשא באכה ספרה הר הקדם: אלה בני שם למשפחתם ללשנתם בארצתם לגויהם: אלה משפחת בני נח לתולדתם בגויהם ומאלה נפרדו הגוים בארץ אחר המבול: פ

יא ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים: ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם: ויאמרו איש אל רעהו הבה נלבנה לבנים ונשרפה לשרפה ותהי להם הלבנה לאבן והחמר היה להם

והוה תחום כנענאה מצידון מטי לגרר עד עזה מטי לסדום ועמורה ואדמה וצבוים עד לשע: אילין בני חם לזרעיתהון ללישנהון בארעתהון בעממיהון: ולשם איתיליד אף הוא אבוהון דכל בני עבר אחוהי דיפת רבא: בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם: ובני ארם עוץ וחול וגתר ומש: וארפכשד אוליד ית שלח ושלח אוליד ית עבר: ולעבר איתילידו תרין בנין שום חד פלג ארי ביומוהי איתפליגת ארעא ושום אחוהי יקטן: ויקטן אוליד ית אלמודד וית שלף וית חצרמות וית ירח: וית הדורם וית אוזל וית דקלה: וית עובל וית אבימאל וית שבא: וית אופר וית חוילה וית יובב כל אילין בני יקטן: והות מותבהון ממשא מטי לספר טור מדינחא: אילין בני שם לזרעיתהון ללישנהון בארעהון בעממיהון: אילין זרעית בני נח לתולדתהון בעממיהון ומאילין איתפרשו עממיא בארעא בתר טופנא: והוה כל ארעא לישן חד וממלל חד: והוה במיטלהון בקדמיתא ואשכחו בקעתא בארעא דבבל ויתיבו תמן: ואמרו גבר לחבריה הבו נרמי לבנין וניקדינון בנורא והות להון לבינתא לאבנא וחימרא הוה להון

באכה ו׳ כתי׳ ה׳ וסי׳ ויהי גבול הכנעני מצידן · ב׳ בו · ויהי מושבם ממשא · בגן יי׳ בארץ מצרים · וישכנו מחוילה · ויד יי׳ היתה אל אליהו · וה׳ בואך · וסי׳ ויחנו עליהם וישחיתו · ויקומו אנשי ישראל · ויך שאול את עמלק · ויפשטו על הגזרי והגשורי · ושבתך וצאתך ובואך · דישעיה · בואך כתי׳ : ולשם

ד׳ וסי׳ ולשם ילד גם הוא · ולתחך עליון · כי כאשר ידבק · הנני עושה את כל : הגדול ח׳ מלאים בתו׳ וסי׳ אחי יפת הגדול · והכהן הגדול · הים הגדול וגבול · המדבר הגדול והנורא · הנהיה כדבר הגדול · הגוי הגדול הזה · מה חרי האף הגדול · ולכל מורא הגדול : ודברים ב׳ וסי׳ ויהי כל הארץ שפה אחת · כי ברב חלמות והבלים : אחדים ד׳ וסי׳ ויהי כל הארץ שפה אחת · ויהיו בעיניו כימים אחדים · וישבת עמו ימים אחדים · וכימים אחדים ישבר · וחד והיו לאחדים בידך : בנסעם ב׳ וסי׳ ויהי בנסעם מקדם · בנסעם מן המחנה : ויאמרו ו׳ ר״פ בטע׳ גריש וסי׳ בו׳ במסר׳ רבת׳ : לבנים ג׳ וסי׳ הבה נלבנה · והכן לבנים · לבנים נפלו וגזית נבנה · וחד ולבנים אמרים לנו עשו : לאבן ב׳ וסי׳ להם לאבן · היה לאבן :

רשי

גבול · סוף ארצו כל גבול לשון סוף וקצה : באכה · שם דבר ולפי פרשה כאדם האומר לחבירו גבול זה מגיע עד אשר תבא לגבול פלוני : ללשונותם בארצותם · אע״פי שנחלקו ללשונות וארצות כלם בני חם הם : אבי כל בני עבר · הנהר היה שם : אחי יפת הגדול · איני יודע אם יפת הגדול אם שם כשהוא אומר שם בן מאת שנה וגו׳ שנתים אחר המבול הוי אומר יפת הגדול שהרי בן חמש מאות שנה היה נח כשהתחיל להוליד והמבול היה בשנת שש מאות שנה נמצא שהגדול בבניו היה בן ק׳ שנה ושם לא הגיע למאה עד שנתים אחר המבול : אחי יפת · ולא אחי חם שאלו שניהם כבדו את אביהם וזה בזהו : נפלגה · נתבלבלו הלשונות ונפוצו מן הבקעה ונתפלגו בכל העולם למדנו שהיה עבר נביא שקרא שם בנו על שם העתיד ושנינו בסדר עולם שבסוף ימיו נתפלגו שאם תאמר בתחלת ימיו הרי יקטן אחיו צעיר ממנו והוליד כמה משפחות קודם לכן שנאמר ויקטן ילד וגו׳ ואחר כך ויהי כל הארץ שפה אחת ואם תאמר באמצע ימיו לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש הא למדת שבשנת מות פלג נתפלגו : יקטן · שהיה עניו ומקטין עצמו לכך זכה להעמיד כל המשפחות הללו : חצרמות · על שם מקומו דברי אגדה : שפה אחת · לשון הקדש ודברים אחדים באו בעצה אחת ואמרו לא כל הימנו שיבור לו את העליונים נעלה לרקיע ונעשה עמו מלחמה · דבר אחר על יחידו של עולם · דבר אחר ודברים אחדים אמרו אחת לאלף ותתרנ״ו שנים הרקיע מתמוטט כשם שעשה בימי המבול בואו ונעשה לו סמיכות בראשית רבה : בנסעם מקד׳ · שהיו יושבים שם כדכתי׳ למעלה ויהי מושבם וגו׳ הר הקדם ונסעו משם לתור להם מקום להחזיק את כלם ולא מצאו אלא שנער : איש אל רעהו · אומה לאומה מצרים לכוש וכוש לפוט ופוט לכנען : הבה · הזמינו עצמכם כל הבה לשון הזמנה הוא שמכינים עצמן ומתחברים למלאכה או לעצה או למשא הבה הזמינו אפרל״ר בלעז : לבנים · שאין אבנים בבבל שהיא בקעה : ונשרפה לשרפה · עושין הלבני׳ שקורים טוילש שורפים אותן בכבשן : לחמר

אבן עזרא

באכה גררה · אל גרר : אלה בני חם ללשונותם · וכן אמר על בני יפת ועל בני שם · וטעם אבי כל בני עבר להודיע אבי העברי׳ כי אין למעלה ממנו והשם אהת וכן כתוב כה אמר יי׳ אלהי העברים וכנען אבי חם שאין למטה ממנו ואין ראוי להתערב קדש בחול · וטעם אחי יפת הגדול שהיה יפת טוב והכתוב הקדים להזכיר שם שהוא קטן קודם יפת שהוא הגדול בעבור כבודו והעד שאמר הכתוב כי נח היה בן חמש מאות שנה כשהחל להוליד ואין בזה מקום לטעון כי אין פחות מת״ק שנה ובשנת ת״ר שנה בא המבול ובצאת נח מהמבול היה שם בן מאת שנה ושנה אחת והכתוב אמר שנתים אחר המבול ויש מפרשים כי אחי יפת הגדול ממנו הוא שם על כן הזכירו הכתוב בתחלה ואמר כי כאשר נולד שם לא כ ככנסו משנת ת״ק לנח כי אם ימים מועטי׳ כי יום אחד בשנה חשוב שנה ונח נולד באייר ושם בסיון וכשבא המבול היו לנח ת״ק צ״ט שנים וימים והנה אין לשם צ״ט שנה שלמות לשנת המבול ויהיה שם כשנולד ארפכשד בן מאת שנה ואחדשי׳ : ופי׳ שנתי׳ שנכנסה השנ׳ השנית מחשבון ראשית המבול גם יש אומרי׳ כי אחר חמשה חדשים מיו׳ המבול שחסרו המי׳ הרתה את שם והנה היה שם בן מאת שנה והחשבון הזה ימצא בספר מלכים בעשרה מקומו׳ : שפה אחת · בפתח קטן תחת האל״ף כשהוא מוכרת ואם הוא כסמך יבא בפתח גדול ובספר הדקדוק בארתי למה חסר דל״ת אחת והפלגה היתה בראש מ׳ משקול הדע׳ כי אחר מאת שנה אחר המבול היתה ונקרא פלג כי בעת הולדו נפלגה הארץ כתרגום ארמית חצי וכמוהו פלגי מים הם חלקי המים שהנהר יחולק וכן אני סבור גם שמואל שהוא בן הנבי׳ גם דברי סדר עולם נכוני׳ ועליו נסמוך ואם כן הוא היה אברהם מבוני המגדל ואל תתמה כי נח ושם היו שם כי לא מת שם עד שהיה יעקב אבינו בן חמשים ויותר · וטעם שפה אחת לשון אחת והקרוב אלי שהיה לשון הקדש ושם אדם וחוה וקין גם שת ופלג לעדי׳ · וטעם דברים אחדים בעבור שימצא היום בכל לשון דברי׳ לא יבינום כל אנשי הלשון ובימים ההם דברי חכם וכסיל היו אחדים והם רבים מגזרת אחד וזה שאמר הכתוב בנסעם מקדם לאות כי הרי אררט במזרח · וטעם וימצאו בקעה שבקשו מקום טוב לבנות מדינה עד שמצאו זאת הבקעה ופי׳ בקעה ערבה ישרה הפך הרכסים וכן כבהמה בבקעה תרד ויתכן שהיא בין הרים וכאילו נבקעו בתוך : נלבנה · מגזרת לבנים ואף על פי שהחבור עם מ״ם לשון נקבות הן כמו נשים ופלגשי׳ והנה שרפו הלבנים עד שעמדו וזהו הבניין התקיף שלא ימס במים ולא באש : ותהי להם הלבנ׳ לאבן · תחת אבן : והחמר · תחת טיט ופי׳ כמשמעו בלשון ישמעאל ואלה בוני המגדל לא היו טפשים שיחשבו לעלות אל השמים גם לא פחדו מהמבול כי נח ובניו שכשבע להם השם שם היו וכלם היו קרים ע׳ משמעתם כי בניהם היו והנה הכתוב גלה חפצם וסוף דעתם לבנות עיר גדולה למושבם ולבנות מגדל גבוה להיות להם לאות ולשם ולתהלה לדעת מקום העיר להולכים חוצה כרועי המקנה גם יעמד שמם אחריהם כל ימי המגדל וזהו שאמר הכתוב ונעשה לנו שם · ומלת

לַחֹמֶר׃ וַיֹּאמְרוּ הָבָה נִבְנֶה־לָּנוּ עִיר וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ בַשָּׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה־לָּנוּ שֵׁם פֶּן־נָפוּץ עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ׃ וַיֵּרֶד יְהוָה לִרְאֹת אֶת־הָעִיר וְאֶת־הַמִּגְדָּל אֲשֶׁר בָּנוּ בְּנֵי הָאָדָם׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה הֵן עַם אֶחָד וְשָׂפָה אַחַת לְכֻלָּם וְזֶה הַחִלָּם לַעֲשׂוֹת וְעַתָּה לֹא־יִבָּצֵר מֵהֶם כֹּל אֲשֶׁר יָזְמוּ לַעֲשׂוֹת׃ הָבָה נֵרְדָה וְנָבְלָה שָׁם שְׂפָתָם אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שְׂפַת רֵעֵהוּ׃ וַיָּפֶץ יְהוָה אֹתָם מִשָּׁם עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וַיַּחְדְּלוּ לִבְנֹת הָעִיר׃ עַל־כֵּן קָרָא שְׁמָהּ בָּבֶל כִּי־שָׁם בָּלַל יְהוָה שְׂפַת כָּל־הָאָרֶץ וּמִשָּׁם הֱפִיצָם יְהוָה עַל־פְּנֵי כָּל־הָאָרֶץ׃ פ

אֵלֶּה תּוֹלְדֹת שֵׁם שֵׁם בֶּן־מְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אַרְפַּכְשָׁד שְׁנָתַיִם אַחַר הַמַּבּוּל׃ וַיְחִי־שֵׁם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־אַרְפַּכְשָׁד חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס וְאַרְפַּכְשַׁד חַי חָמֵשׁ וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־שָׁלַח׃ וַיְחִי אַרְפַּכְשַׁד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שֶׁלַח שָׁלֹשׁ שָׁנִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס וְשֶׁלַח חַי שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־עֵבֶר׃ וַיְחִי־שֶׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־עֵבֶר שָׁלֹשׁ שָׁנִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס וַיְחִי־עֵבֶר אַרְבַּע וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־פָּלֶג׃ וַיְחִי־עֵבֶר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־פֶּלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס

לשיע׃ ואמרו הבו נבני לנא קרתא ומגדלא ורישיה מטי עד צית שמיא ונעביד לנא שום דילמא ניתבדר על אפי כל ארעא׃ ואתגלי יי לאתפרעא על עובד קרתא ומגדלא די בנו בני אנשא׃ ואמר יי הא עמא חד ולישן חד לכולהון ודין דשריאו למעבד וכען לא יתמנע מנהון כל דחשיבו למעבד׃ הבו ניתגלי ונבלבל תמן לישנהון דלא ישמעון אינש לישן חבריה׃ ובדר יי יתהון מתמן על אפי כל ארעא ואתמנעו מלמבני קרתא׃ על כן קרא שמה בבל ארי תמן בלבל יי לישן כל ארעא ומתמן בדרינון יי על אפי כל ארעא׃

אלין תולדת שם שם בר מאה שנין ואוליד ית ארפכשד תרתין שנין בתר טופנא׃ וחיא שם בתר דאוליד ית ארפכשד חמש מאה שנין ואוליד בנין ובנן׃ וארפכשד חיא תלתין וחמש שנין ואוליד ית שלח׃ וחיא ארפכשד בתר דאוליד ית שלח ארבע מאה ותלתין שנין ואוליד בנין ובנן׃ ושלח חיא תלתין שנין ואוליד ית עבר׃ וחיא שלח בתר דאוליד ית עבר ארבע מאה ותלת שנין ואוליד בנין ובנן׃ וחיא עבר תלתין וארבע שנין ואוליד ית פלג׃ וחיא עבר בתר דאוליד ית פלג ארבע מאה ותלתין שנין ואוליד בנין ובנן׃

לחמר כ׳ וס׳ להם לחמר. הורני לחמר: ומגדל ז׳ וסי׳ כו׳ בבמסר׳ רבת׳: וראשו ד׳ וס׳ ומגדל וראשו בשמים׳ וראשו מגיע השמימה׳ וראשו יהיה פרוע. וראשו לעב יגיע: נפוץ ב׳ וס׳ פן נפוץ. העצב נפוץ: בני האדם ו׳ בקב׳ וס׳ כו׳ בבמס׳ רבת׳: החלם. ל׳. אראלם. ל׳. שלם. ל׳. בוראם. ל׳. גיבורם

ל׳: נרדה ג׳ וס׳ הבה נרדה. נרדה ונשברה. נרדה אחרי פלשתים: ויפץ ג׳ וס׳ ויפץ ה׳ אתם. ויפץ העם בכל ארץ מצרים. ויפץ את העם מעליו. וחד יפץ קדים עלי ארץ: ויחדלו ב׳ וס׳ ויחדלו לבנות העיר. ויחדלו הקולות והברד: שם שם ב׳ דסמיכי וס׳ אלה תולדת שם שם. אשר נקרא שם: אחרי הולידו את ארפכשד ל׳ קמץ ומשמש אלף בית. וס׳ אחרי הולידו את ארפכשד. אדע. ל׳ קמץ. והיה אני אלך מאתך. אקח. ל׳ קמ׳ תגל ערותך גם תרא׳ חרפתך. אזעק. ל׳ קב׳. כי מדי אדבר אזעק. אשמע. ל׳ קמץ. והיה כאשר קרא ולא שמעו. אקרע. ל׳ קמץ. רק את הממל׳ לא אקרע. אין. ל׳ קמ׳ כי מקרה בני האדם מן הבהמה אין. אלף. ל׳ קמץ. ואלה מספרם אגרטלי זהב אלף. אברתי. ל׳ קמץ. צדקתך לא כסתי:

אבן עזרא

ומלת הבה כמו תנה ושרשו יהב והשלך על ה׳ יהבך ובעבור שדברו בה הרבה תרגמה כן לשון רבים הבה נתחכמה גם לנקבה הבה נא באה אליך. ואל יקשה על מלת וראשו בשמים כי הנה כן דבר משה ערים גדולות ובצורות בשמים ואלה הבונים רצו בבנינם שלא יפרדו והשם לא יען כן והם לא ידעו. ומלת וירד ה׳ בעבור שכל מעשה התחתיים תלויים הם בכח הגבוהי׳ ומעשים יתכנו כל העלילות על כן נקרא השם רוכב שמים היושבי בשמים ודרך לשון בני אדם אמר הכתוב וירד: ויאמר ה׳ הן עם אחד. זה הדבר אמר למלאכים וזה טרם וירד וטעמו ירד בעבור שאמ׳ כן: עם אחד. שיש להם דת אחת כי בהשתנות הדעות תתחדש הקנאה והשנאה גם כן בהשתנות הלשון על כן זה מלך מדי ופרס ומדב׳ כלשון עמו. ובפתח הה״א החלם בפתח גדול בעבור החית שהוא אחריו וכן החלותי. ומלת יבצ׳ כמו ימנע וכמוהו ערי בצורות וזה הטעם אם יעזבם יחשבו שיוכלו לעשו׳ כל חפצם. ומלת יזמו כמו זממו והם שני שרשים: הבה נרדה. דבור השם עם המלאכי׳. ומלת ונבלה שם שפתם כל המדקדקי׳ אומ׳ שהוא מבנין נפעל וכמוהו ונבקה רוח מצרים וכן אבלה נבלה וזה רחוק כי מה טעם נרד ויתבלבל לשונם ולשונם לא נבלה בעבור הירידה רק ונבלה כמו ונעשה והראיה שאמר בסוף כי שם בלל ה׳ וזה דקדוקו הוא מבנין הכפול ו והיה ראוי להיותו שלם כבלילה ובבלותי הכפול ונבלה על משקל ונסבה את ארון ה׳ בחסרון הכפל ונבלה שם ויפה תרגמו הזקנים ואבלה תחת ונבלה ואילו היה כדברי המדקדקים למה חסרו הנו״ן ויש אומרים שנהפך לבם לשנוא זה את זה וכל אחד תפש לשון ויש אומרי׳ כי השכיח לאדם דעת שכחם דעת לשונם והנכון בעיני שנפוצו משם ואחר שנפוצו מלך נמרוד על בבל וקמו מלכים אחרים ובימי׳ רבים מתו הדור הראשון ונשכח׳ הלשון הראשונ׳ והשם הפיצם והוא טוב להם וכן את ומלאו את הארץ. וטעם ויחדלו לבנות העיר להשלימה כי כבר בנו קצת העיר וקצת המגדל כי כן כתוב אשר בנו בני האדם או יהיה פי׳ אשר בנו בני האד׳ במחשבתם וכן ויאלם כשר על בלק והראשון נכון בעיני: בבל. שתי מלות והאלף חסר וכן בגד וכמוה. ופי׳ שניים בפסוק אחי יפת הגדול ויתכן שנקרא פלג בשם הזה ביום שנולד כי שם חיה ת״ק שנה אחר המבול וארפכשד תל״ח שנה ושלח בנו תל״ג ועבר בנו תס״ד והנה כל ימי פלג רל״ט שנה והנה הם חצי ימי אבותיו גם רעו בנו חי אחריו כמספר שני פלג וגם שרוג קרוב מהם וזה הכלל אין אחר פלג מי שחיה רל״ט שנה כמו פלג כי אם בנו לבדו ויש אומרים כי שבעים היו בוני המגדל וכשאתה סופר בני שם גם בני יפת גם בני חם תמצאם שבעים וזה איננו נכון כי פי׳ כפתרים ופתרוסים איננו שני אנשים ועוד שלא הביא במספר נח ובניו ועל דעת סדר עולם יהיו לאלפים ורבבות בוני המגדל׳ ואבריהם

רש״י

לחמר. לטוח הקיר: פן נפוץ. שלא יביא עלינו שום מכה להפיצנו מכאן: וירד ה׳ לראות. לא הוצרך לכך אלא בא ללמד לדיינים שלא ירשיעו הנדון עד שיראו ויבינו. מדרש רבי תנחומא: בני האדם. אלא בני מי שמא בני חמורים וגמלים אלא בני אדם הראשון שכפה את הטובה ואמר האשה אשר נתת עמדי אף אלו כפו בטובה למרוד במי שהשפיעם טובה ומלטם מן המבול: הן עם אחד וכל טוב׳ זו יש שהן עם אחד ושפה אחת לכלן ודבר זה החלו לעשו׳: החלם. כמו אמרם עשותם להתחיל הם לעשות: לא יבצר. בתמיה יבצר לשון מניעה כתרגו׳ ודומה לו יבצור רוח נגידי׳: הבה נרדה. בבית דינו נמלך מענותנותו יתיר׳ הבה מדה כנגד מדה הם אמרו הבה נבנה והוא כנגדם מדד ואמר הבה נרדה: ונבלה. ונבלבל נו״ן משמש בלשון רבים וה״א אחרונה יתירה כה״א של נרדה: לא ישמעו. זה שואל לבנה וזה מביא טיט וזה עומד עליו ופוצע את מוחו: ויפץ ה׳ אותם משם. בעולם הזה מה שאמרו פן נפוץ נתקיים עליהם הוא שאמר שלמה מגורת רשע היא תבואנו: ומשם הפיצם. למד שאין להם חלק לעולם הבא וכי איזו קשה של דור המבול או של דור הפלגה אלו לא פשטו יד בעיקר ואלו פשטו יד בעיקר להלחם בו ואלו נשטפו ואלו לא נאבדו מן העולם אלא שדור המבול היו גזלנים והיתה מריבה ביניה׳ לכך נאבדו ואלו היו נוהגי׳ אהבה וריעות ביניהם שנאמ׳ שפה אחת ודברים אחדי׳ למדת ששנאוי המחלוקת וגדול השלום: שם בן מאת שנה. כשהוליד את ארפכשד שנתים אחר המבול:

על

על פני תרח אביו. בחיי אביו. ומדרש אגדה אומרים שעל ידי אביו מת שקבל תרח על אברם בנו לפני נמרוד על שכתת את צלמיו והשליכו לכבשן האש והרן יושב ואומר בלבו אם אברם נוצח אני משלו ואם נמרוד נוצח אני משלו וכשניצל אברהם אמרו לו להרן משל מי אתה אמר להם הרן משל אברם אני. השליכוהו לכבשן האש ונשרף וזהו אור כשדים ומנחם פירש אור בקעה וכן באורים כבדו ה׳ וכן מאורת צפעוני כל חור ובקע עמוק קרוי אור: יסכה. זו שרה על שם שסוכה ברוח הקדש ושהכל סוכים ביופיה ולשון נסיכות כמו שרה לשון שררה: ויצאו אתם. ויצאו תרח ואברם עם לוט ושרי: וימת תרח בחרן. לאחר שיצא אברם מחרן ובא לארץ כנען יותר מס׳ שנה שהרי כתוב ואברם בן חמש ושבעים שנה בצאתו מחרן ותרח בן ע׳ שנה היה כשנולד אברהם הרי קמ״ה לתרח כשיצא אברם מחרן עדיין נשארו משנותיו הרבה ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברם שלא יהא הדבר מפורסם לכל ויאמרו לא קיים אברם את כבוד אביו שהניחו זקן והלך לו לפיכך קראו הכתוב מת שהרשעים אף בחייהם קרוים מתים והצדיקים אף במיתתן קרוים חיים שנאמר ובניהו בן יהוידע בן איש חי: בחרן. הנו״ן הפוכה לומר לך עד אברם חרון אף של מקום:

חסלת נח

יב פסו׳ דאית בהון את ואת את וסי׳ ויגרש את האדם. ואלה תולדות תרח תרח. וישא את עיניו וירא את הנשים. אלה תולדות יעקב יוסף. והוצאתם את שניהם. ויראו אתו העם ויהללו את. ידעת את אבנר בן נר. ויבנו את במות הבעל. וישב ישמעאל. ושברתי את זרועותיו. וכי יעשה הנשיא: יב

ויחי פלג שלשים שנה ויולד את רעו: ויחי פלג אחרי הולידו את רעו תשע שנים ומאתים שנה ויולד בנים ובנות: ס

ויחי רעו שתים ושלשים שנה ויולד את שרוג: ויחי רעו אחרי הולידו את שרוג שבע שנים ומאתים שנה ויולד בנים ובנות: ס

ויחי שרוג שלשים שנה ויולד את נחור: ויחי שרוג אחרי הולידו את נחור מאתים שנה ויולד בנים ובנות: ס

ויחי נחור תשע ועשרים שנה ויולד את תרח: ויחי נחור אחרי הולידו את תרח תשע עשרה שנה ומאת שנה ויולד בנים ובנות: ס

ויחי תרח שבעים שנה ויולד את אברם את נחור ואת הרן: ואלה תולדת תרח תרח הוליד את אברם את נחור ואת הרן והרן הוליד את לוט: וימת הרן על פני תרח אביו בארץ מולדתו באור כשדים: ויקח אברם ונחור להם נשים שם אשת אברם שרי ושם אשת נחור מלכה בת הרן אבי מלכה ואבי יסכה: ותהי שרי עקרה אין לה ולד: ויקח תרח את אברם בנו ואת לוט בן הרן בן בנו ואת שרי כלתו אשת אברם בנו ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען ויבאו עד חרן וישבו שם: ויהיו ימי תרח חמש שנים ומאתים שנה וימת תרח בחרן:

קנ״ג בצלא״ל סימ׳ אב״י יסכ״ה לו״ט

וחיא פלג תלתין שנין ואוליד ית רעו: וחיא פלג בתר דאוליד ית רעו מאתן ותשע שנין ואוליד בנין ובנן:

וחיא רעו תלתין ותרתין שנין ואוליד ית שרוג: וחיא רעו בתר דאוליד ית שרוג מאתן ושבע שנין ואוליד בנין ובנן: וחיא שרוג תלתין שנין ואוליד ית נחור: וחיא שרוג בתר דאוליד ית נחור מאתן שנין ואוליד בנין ובנן: וחיא נחור עסרין ותשע שנין ואוליד ית תרח: וחיא נחור בתר דאוליד ית תרח מאה ותשע עסרי שנין ואוליד בנין ובנן:

וחיא תרח שבעין שנין ואוליד ית אברם ית נחור וית הרן: ואילין תולדת תרח תרח אוליד ית אברם ית נחור וית הרן והרן אוליד ית לוט: ומית הרן על אפי תרח אבוהי בארעא ילדותיה באורא דכסדאי: ונסיב אברם ונחור להון נשין שום איתת אברם שרי ושום אתת נחור מלכה בת הרן אבוהא דמלכה ואבוהא דיסכה: והות שרי עקרא לית לה ולד: ודבר תרח ית אברם בריה וית לוט בר הרן בר בריה וית שרי כלתיה אתת אברם בריה ונפקו עמהון מאורא דכסדאי למיזל לארעא דכנען ואתו עד חרן ויתיבו תמן: והוו יומי תרח מאתן וחמש שנין ומית תרח בחרן:

אבן עזרא

ואברהם נולד במקום נקרא אור כשדים וכמוהו על כן באורים כבדו ה׳ והקרוב שהיה לו שם אחר כי כשדים מבני נחור אחי אברהם רק משה כתב השם הנודע בימיו והעד כי שם נולד אברהם ששם מת הרן אחיו וכתוב בארץ מולדתו. ויתכן שאור עמו הכשדים במקום ה הנזכר ונקרא כן כמו אשר אור לו בציון. וטעם על פני לפני אביו שמת ואביו רואה וכמוהו על פני אהרן אביהם. והזכיר שם אשת נחור להודיע יחוס רבקה ורחל ולאה וקדמונינו ז״ל אמרו שיסכה היא שרה ואם קבלה נקבל. והאומרים כי אברה׳ היה עקר ולא שרה אמרו הפך הכתוב והעד ישמעאל בנו ובני קטורה. והאומרי׳ כי שרה היתה אחות אברהם איננו ישר בעיני זה הטעם ואילו היה כן היה הכתוב אומ׳ ויקח תרח את אברם בנו ושרי בתו אשת אברם בנו וגם כן אילו היתה אחות לוט היה הכתוב אומר ואת שרי בת בנו כאשר כתב על לוט. ויתכן שנחור בנו הלך בתחלה אל חרן או בא אחר אביו והנכון בעיני מפרשת לך לך שאמר השם ל׳ לאברהם קוד׳ זה הפסוק שהוא ויקח תרח וכמוהו בתור׳ באחד לחדש השני בשנה השנית ואחר כן בחדש הראשון בשנה השני׳ והעד שאמר הכתו׳ ללכת ארצה כנען וכאשר בא תרח אל חרן ישר המקו׳ בעיניו וישב שם ומית׳ ואין מוקדם ומאוחר בתורה:

פרשת לך לך

לך לך להנאתך ולטובתך ושם אעשך לגוי גדול וכאן אי אתה זוכה לבני׳. ועוד שאודיע טבעך בעולם: ואעשך לגוי גדול. לפי שהדרך גורמת לשלשה דברים ממעטת פריה ורביה וממעטת את הממון וממעט׳ את השם לכך הוזקק לשלש ברכות הללו שהבטיחו על הבנים על הממו׳ ועל השם: ואברכך. בממון בראשי׳ רבה. והיה ברכה. הברכו׳ נתונות בידך עד עכשיו היו בידי ברכתי לאדם ונח ומעכשיו אתה תברך את אשר תחפוץ בראשית רבה. דבר אח׳ ואעשך לגוי גדול זה שאומר אלהי אברהם. ואברכך. זה שאומר אלהי יצחק ואגדלה שמך. זה שאומר אלהי יעקב יכול יהיו חותמין בכולן תלמוד לומר והיה ברכ׳ בך חותמי׳ ולא בהם: מארצך. והלא כבר יצא משם עם אביו ובא עד לחר׳ אלא כך אמ׳ לו התרחק עוד וצא מבית אביך אשר

פרשה

יב ויאמר יהוה אל אברם לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ

פרשה

ואמר יי לאברם איזיל לך מארעך וממילדותך ומבית אבוך לארעא

השם זה לאברהם ועודנו באור כשדים שיעזוב ארצו ומקום מולדתו גם בית אביו והטעם שידע השם שתרח אחר שיצא ללכת אל ארץ כנען ישב בחרן ותרח לא מת עד אחרי ששים שנה שיצא אברהם מבית אביו מחרן רק הכתו׳ לא פי׳ שניו בצאתו מאור כשדים. ואחר

פסוקי׳ דאית בהון את את ואת וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳: ואת לוט ב׳ וסי׳ ויקח תרח את אברם. ואת לוט בן אחיו: ואת שרי לחו׳ קמץ וחד את שרי: ארצה כנען ח׳ דסמיכי וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: אל הארץ ד׳ דס׳ וסי׳ ויאמר יי׳ אל אברם לך לך. אולי לא תאבה. ב׳ בפסו׳. ויאמר יוסף אל אחיו אנכי מת. ושארא בסיפרא על וארץ: אל הארץ ד׳ בסיפ׳ וסי׳ לך לך מארצך. ויאמר אליו העבד. ב׳ בו. ויאמר יוסף אל אחיו:

אבן עזרא

ואחר שאמר אשר אראך גלה לו הסוד כי כן כתוב ויצאו ללכת ארצה כנען או יהי טעם אראך הוא שאמר לו כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה: מברכיך. רבים: ומקללך. יחיד: רכושם. מקנה וכן כי היה רכושם רב: ואת הנפש. עבדים ילידי ביתו או עשו כמו קנו וכן עשה לי את החיל הזה ויש אומרים הנפשות שהורום האמת לעבוד את השם. וטעם ויצאו ללכת אל המקום אשר אמ' השם גם זה המקום שכם משה קראו כן כי שכם לא היה בימי אברה': אלון. כמו אלה והם עצים ויש אומרים שדה כמו איל פרן: מורה. יש אומרים שהוא ממרא בעל ברית אברהם ויתכן שהוא אח' ויהי אלון מורה שם מקום: והכנעני אז בארץ. יתכן שארץ כנען תפשה כנען מיד אחר ואם איננו כן יש לו סוד והמשכיל ידום: וירא יי'. בדרך כבוד והמלה מבנין נפעל והנוא נעלם בין היוד והרי"ש תחת הדגש הראוי להיות ברי"ש להתבלע נו"ן נפעל: הנראה אליו. שם התאר מהבנ' הנזכר וכמוהו ואשר היה נעשה: ויעתק. מהבנין הכבד הנוסף והוא שעל יוצא כי ויעתק צור ממקומו עומד והפעול אהלה וגם הוא פעול ויט: וטעם ויעתק ויסע והנוא נעלם אחר יוד ויט ותא' כ"ן שהוא פ"א הפעל וכן ויז נכחם ושניהם פעלים יוצאים. וטעם מים ממערב כי למערב ארץ ישראל הוא הים הגדול הספרדי ואיננו ים אוקיינוס כי רחוקה היא הארץ הנזכר ממנו והנה נסע ממזרח בית אל אל מערבה עד שב העי מזרח למחנהו. וטעם ויקרא בשם יי' תפלה או קריאת בני אדם לעבוד השם: הנגבה. פאת דרום וקרא כן בלשון א ארמית נגיבו מיא. כי צד דרום חם ומרוב החום יבש וכן טעם כי ארץ הנגב נתתני: ויהי רעב בארץ. בארץ כנען: כאשר הקריב. מחנהו או הו' מהפעלי' העומדי' כי ימצאו פעלים שיבאו ועמדו. ומלת נא כמו עתה וכן הנה נא זקנתי אוי נא לנו והיא הפוכה בלשון ישמעאל. וטעם הנה נא ידעתי שהיה כיופי שרה בארצה רק במצרי' וארץ הנגב לא היה כמוה כי הכורו' משתנו' בעבור האויר. וטעם ואותך יחיו שיתנו לך כל צרכיך כי ימי רעב' היו. ובאה מלת אחותי את מלעיל בעבור היו' הטעם במלה שאחריה באו' הראשון וכן קרא לילה וזה משפט הלשון ודגשות הת"ו את להתבלע הה"א כי אתה מגזרת אכי: בגללך ובעבורך לא יבאו כי אם בבית והשר ה המסיר הבי"ת הוא סר טעם. וטעם ייטב לי דורון ומנחה וכן כתוב ולאברם היטיב בעבורה: והללו

רשי

אשר אראך. לא גלה לו הארץ מיד כדי לחבבה בעיניו ולתת לו שכר על כל דבור ודבור כיוצא בו את בנך את יחידך אשר אהבת כיוצא בו על אחד ההרים כיוצא בו וקרא עליה את הקריאה אשר אנכי דובר אליך: ונברכו בך. יש אגדו' רבות וזהו פשוטו אדם אומ' לבנו תהא כאברהם וכן כל ונברכו בך שבמקרא וזה מוכיח בך יברך ישר' לאמר ישימך אלהי' כאפרים וכמנשה: אשר עשו בחרן. שהכניסן תחת כנפי השכינה אברהם מגייר את האנשי' ושרה מגיירת הנשים ומעלה עליהם הכתוב כאילו עשאום ופשוטו של מקרא ע עבדים ושפחות שקנו להם כמו עש' את כל הכבוד הזה וישראל עושה חיל לשון קונה וכונס: ויעבור אברם בארץ. נכנס לתוכה: עד מקום שכם. להתפלל על בני יעקב כשיבאו לשכם: אלון מורה. הוא שכם הראהו הר גריזי' והר עיבל ששם קבלו ישר' שבועת התורה: והכנעני אז בארץ. היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח את הארץ לבניו שנ' ומלכי צדק מלך שלם לפי' ויאמר אל אברם לזרעך אתן את הארץ הזאת עתיד אני ל להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם: ויבן שם מזבח. על בשורת הזרע ועל בשור' ארץ ישראל: ויעתק משם. אהלו: מקדם לבית אל. במזרחה של בית אל כמצאת בית אל במערבו הוא שנאמר בית אל מים: אהלו. אהלה כתיב. בתחלה נטה את אהל אשתו ואחר כך את שלו בר': ויבן שם מזבח: נתנבא שעתידין בניו להכשל שם על עון עכן והתפלל עליהם: הלוך ונסוע. לפרקים. יושב כאן חדש או יות' ונוסע משם ונוטה א אהלו במקום אחר. וכל מסעיו הנגבה ללכת לדרומ' של ארץ ישראל והיא לצד י ירושלם שהוא בחלקו של יהודה שנטלו בדרומה של ארץ ישראל אל הר המוריה שהיה נחלתו בראשית רבה: רעב בארץ. באותה הארץ לבדה לנסותו אם יהרהר אחר דבריו של הקב"ה שאמר לו ללכת אל ארץ כנען ועכשיו משיאו לצאת ממנה: הנה נא ידעתי. מדרש אגדה עד עכשיו לא הכיר בה מתוך צניעו' שבשניהם ועכשיו הכיר בה ע"י מעשה. דבר אחר מנהג העולם שעל ידי טורח הדרך אדם מתבזה וזאת עמדה ביופיה ופשוטו של מקרא הנה נא הגיע שעה שיש לדאוג על יפיך ידעתי זה ימים כי יפת מראה את ועכשיו אנו באים בין אנשים שחורים ומכוערים אחיהם של כושים ולא הורגלו באשה יפה ודומה לו הנה נא אדוני סורו נא: למען ייטב לי בעבורך. יתנו לי מתנות: ויהי כבוא אברם מצרימה. היה לו לומר כבואם מצרימה אלא לימד שהטמין אותה בתיבה ועל ידי שתבעו את המכס פתחו וראו אותה: והללו

מסורה

אראך ב' וסי' ויאמר יי' אל אברם. ואמר מה אלה אדני. וא' ואראך והנה ברק רודף את סיסרא: והיה' וסי' והיה ברכה. והיה המים. עלה אלי ההרה והיה שם. והיה נכון לבקר. ויאמר לו מיכה. ויאמר לו החרש: מברכיך ב' וסי' ואברכה מברכיך. מברכיך ברוך. וא' ומברכיך. ומברכיך ברוך ל' ומלא: ההרה

תורה

אשר אראך: ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה: ואברכה מברכיך ומקללך אאר ונברכו בך כל משפחת האדמה: וילך אברם כאשר דבר אליו יהוה וילך אתו לוט ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן: ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו ואת כל רכושם אשר רכשו ואת הנפש אשר עשו בחרן ויצאו ללכת ארצה כנען ויבאו ארצה כנען: ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה והכנעני אז בארץ: וירא יהוה אל אברם ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת ויבן שם מזבח ליהוה הנראה אליו: ויעתק משם ההרה מקדם לבית אל ויט אהלה בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח ליהוה ויקרא בשם יהוה: ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה: פ

ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה לגור שם כי כבד הרעב בארץ: ויהי כאשר הקריב לבוא מצרימה ויאמר אל שרי אשתו הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את: והיה כי יראו אתך המצרים ואמרו אשתו זאת והרגו אתי ואתך יחיו: אמרי נא אחתי את למען ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך: ויהי כבוא אברם מצרימה ויראו המצרים את האשה כי יפה הוא מאד: ויראו אתה שרי פרעה

תרגום

די אחזינך: ואעבדינך לעם סגי ואברכינך וארבי שמך ותהי מברך: ואברך מברכך ומלטטך אילוט ויתברכון בדילך כל זרעית ארעא: ואזל אברם כמא דמליל עמיה יי' ואזל עמיה לוט ואברם בר שבעין וחמש שנין במפקיה מחרן: ודבר אברם ית שרי איתתיה וית לוט בר אחוהי וית כל קנינהון די קנו וית נפשתא דשעבידו לאוריתא בחרן ונפקו למיזל לארעא דכנען ואתו לארעא דכנען: ועבר אברם בארעא עד אתר שכם עד מישר מורה וכנענאה בכן בארעא: ואיתגלי יי' לאברם ואמר לבנך אתן ית ארעא הדא ובנא תמן מדבחא קדם יי' דאיתגלי ליה: ואיסתלק מתמן לטורא ממדנח לבית אל ופרסיה למשכניה בית אל ממערבא ועי ממדינחא ובנא תמן מדבחא קדם יי' וצלי בשמא דיי': ונטל אברם אזיל ונטיל לדרומא: והות כפנא בארעא ונחת אברם למצרים לאיתותבא תמן ארי תקיף כפנא בארעא: והות כד קריב למיעל למצרים ואמר לשרי איתתיה הא כען ידענא ארי איתתא שפירת חזו את: ויהי ארי יחזון יתך מצראי וימרון איתתיה דא ויקטלון יתי ויתיך יקיימון: אמרי כען אחתי את בדיל דייטב לי בדילך ותתקיים נפשי בפתגמייכי: והות כד על אברם למצרים וחזו מצראי ית איתתא ארי שפירא היא לחדא: וחזו יתה רברבי פרעה

מסורה

י"ג וסי' כו' במס' רבת': הנגבה ב' באו' וסי' הלוך ונסוע הנגבה. ויעל לוט ממצרים: המצרים ה' וסי' והיה כי יראו אותך. ויהי כבוא אברם. כי לא יוכלון המצרים. וירעו אותנו המצרים. וישם באפל בינכם ובין: אמרי נא ב' וסי' אמרי נא אחתי את. אמרי נא לשלמה: יחיו ב' וסי' ואתך יחיו. יחיו דגן ויפרחו כגפן: וחיתה ב' וסי' וחיתה נפשי בגללך. ויאמר ירמיהו אל צדקיהו: כבוא ב' מל' באו' ויהי כבוא אברם. כבוא השמש מועד צאתך ממצרים. וחד וכבוא השמש תשיב לו את העבוט:

והללו

ויהללו אותה אל פרעה׳ הללוה ביניהם לומר הגונה זו למלך׃ ולאברם היטיב׳ פרעה בעבורה׃ וינגע׳ במכת ראתן לקה שהתשמיש קשה לו בראשית רבה׃ על דבר שרי. על פי דבורה אומרת למלאך הך והוא מכה׃ קח ולך. לא כאבימלך שאמ׳ לו הנה ארצי לפניך אלא אמ׳ לו לך ואל תעמוד שהמצרים שטופי זמה הם שנ׳ וזרמת סוסים זרמתם׃ ויצו עליו. על אודותיו לשלחו ולשמרו׃ וישלחו. כתרגומו ואלויאו׃ כבד מאד. טעון משאות׃ ויעל אברם הנגבה. לבא לדרומה של ארץ ישראל כמו שאמר למעלה הלוך ונסוע הנגבה להר המוריה ומכל מקום כשהוא הולך ממצרים לארץ כנען מדרום לצפון הוא מהלך שארץ מצרים בדרומה של ארץ ישר׳ כמו שמוכיח במסעות ובגבולי הארץ׃ וילך למסעיו כשחזר ממצרי׳ לארץ כנען היה הולך ולן במסעו׳ ואכסניו׳ שלן בהם בהליכתו למצרי׳ למד דרך ארץ שלא ישנה אדם מאכסניא שלו. דבר אחר בחזרתו פרע הקפותיו׃ מנגב׃ ארץ מצרים בדרומה של ארץ כנען׃ אשר עשה שם בראשונה ואשר קרא שם אברם בשם יי וגם יש לומר ויקרא שם עכשיו בשם יי׃ ההולך את אברם. מי גרם שהיה לו זאת הליכתו עם אברם׃ ולא נשא. לא היתה יכולה להספי׳ מרעה למקניה׳׃ ולא נשא. לשון קצר ולא נשא אותם מרעה הארץ לפיכך כתב ולא נשא בלשון זכר׃ ויהי ריב. לפי שהיו רועיו של לוט רשעים ומרעים בהמתם בשדו׳ אחרים ורועי אברם מוכיחין אותם על הגזל והם אומרים נתנה הארץ לאברם ולו אין יורש ולוט יורשו ואי׳ זה גזל והכתוב אומ׳ והכנעני והפרזי אז יושב בארץ ולא זכה בה אברם עדיין׃ אנשים אחים. קרובים׃ ומדרש אגדה דומין בקלסתר פנים׃ אם השמאל ואימינה. בכל אשר תשב לא אתרחק ממך ואעמוד לך למגן ולעזר וסוף דבר הוצרך לו שנ׳ וישמע אברם כי נשבה אחיו וגו׳׃ ואימינה. אימין את עצמי כמו ואשמאילה אשמאיל את עצמי ואם תאמר היה לו ליכתב ואימנה כך מצינו במקו׳ אחר אם ים להימין ואין כתוב להימין׃ כי כלה משקה. ארץ נחלי מים׃ לפני שחת יי את סדום ואת עמורה. היה אותו מישור כגן יי לאילנות׃ כארץ

ויהללו ד׳ וס׳ ויהללו אותה אל פרעה׳ ויהללו את אלהיה׳ דשמשון׳ ויהללו עד לשמחה׳ דה״׳ ויהללו את יי׳ ויעש העם׳ עזר״׃ ושפחת ג׳ חס׳ וס׳ ולאברם היטיב׳ ויקח אבימלך׳ ויי׳ בירך את אברם מאד ויגדל׃ וינגע ב׳ וס׳ וינגע יי׳ את פרעה׳ וינגע את המלך עזיהו׃ ואת ביתו ז׳ וס׳ וינגע יי׳ את פרעה׳ כי ידעתיו׳ והנה כל

ויהללו אתה אל־פרעה ותקח האשה בית פרעה׃ ולאברם היטיב בעבורה ויהי־לו צאן ובקר וחמרים ועבדים ושפחת ואתנת וגמלים׃ וינגע יהוה את־פרעה נגעים גדלים ואת־ביתו על־דבר שרי אשת אברם׃ ויקרא פרעה לאברם ויאמר מה־זאת עשית לי למה לא־הגדת לי כי אשתך הוא׃ למה אמרת אחתי הוא ואקח אתה לי לאשה ועתה הנה אשתך קח ולך׃ ויצו עליו פרעה אנשים וישלחו אתו ואת־אשתו ואת־כל־אשר־לו׃ ויעל אברם ממצרים הוא ואשתו וכל־אשר־לו ולוט עמו הנגבה׃ ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב׃ וילך למסעיו מנגב ועד־בית־אל עד־המקום אשר־היה שם אהלה בתחלה בין בית־אל ובין העי׃ אל־מקום המזבח אשר־עשה שם בראשנה ויקרא שם אברם בשם יהוה׃ וגם־ללוט ההלך את־אברם היה צאן־ובקר ואהלים׃ ולא־נשא אתם הארץ לשבת יחדו כי־היה רכושם רב ולא יכלו לשבת יחדו׃ ויהי־ריב בין רעי מקנה־אברם ובין רעי מקנה־לוט והכנעני והפרזי אז ישב בארץ׃ ויאמר אברם אל־לוט אל־נא תהי מריבה ביני וביניך ובין רעי ובין רעיך כי־אנשים אחים אנחנו׃ הלא כל־הארץ לפניך הפרד נא מעלי אם־השמאל ואימנה ואם־הימין ואשמאילה׃ וישא־לוט את־עיניו וירא את־כל־ככר הירדן כי כלה משקה לפני שחת יהוה את־סדם ואת־עמרה כגן־יהוה

ושבחו יתה לפרעה ואדברת אתתא לבית פרעה׃ ולאברם אוטיב בדילהוהוו ליה ען ותורין וחמרין ועבדין ואמהן ואתנן וגמלין׃ ואיתי יי על־פרעה מכתשין רברבין ועל־אנש ביתיה על־עיסק שרי אתת אברם׃ וקרא פרעה לאברם ואמר מה־דא עבדת לי למא לא חויתא לי ארי אתתך היא׃ למא אמרת אחתי היא ודברית יתה לי לאנתו וכען הא איתתך דבר ואזיל׃ ופקיד עלוהי פרעה גוברין ואלויאו יתיה וית אתתיה וית כל־דיליה׃ וסליק אברם ממצרים הוא ואתתיה וכל דיליה ולוט עמיה לדרומא׃ ואברם תקיף לחדא בבעירא בכספא ובדהבא׃ ואזל למטלנוהי מדרומא ועד־בית־אל עד־אתרא דפרסיה תמן למשכניה בקדמיתא בין בית־אל ובין עי׃ לאתר מדבחא די־עבד תמן בקדמיתא וצלי תמן אברם בשמא דיי׃ ואף ללוט דאזיל עם אברם הוה ען ותורין ומשכנין׃ ולא סוברת יתהון ארעא למתב כחדא ארי הוה קנינהון סגי ולא יכילו למתב כחדא׃ והות מצותא בין רען בעיריה דאברם ובין רען בעיריה דלוט וכנענאה ופריזאה בכין יתיב בארעא׃ ואמר אברם ללוט לא כען תהי מצותא בינא ובינך ובין רעותי ובין רעותך ארי גברין אחין אנחנא׃ הלא כל־ארעא קדמך אתפרש כען מלותי אם את לצפונא אנא לדרומא ואם את לדרומא אנא לצפונא׃ וזקף לוט ית עינוהי וחזא ית כל מישר ירדנא ארי כוליה בית שקיא קדם דחביל יי ית סדום וית עמרה כגינתא דיי

אבן עזרא

ויהללו׳ קל הלמ״ד הראשו׳ להקל על הלשון והוא ראוי להדגש וכמוהו ואתפללה בדניאל׃ ותקח האשה׳ מהבנין הכבד הנוסף ואם לא נמצא והשלם ותוטלכי׃ וינגע יי׳ את פרעה על דבר שרי׳ כמו בעבור והטעם על זה הדב׳ ומלת הגזרת משקלי׳ הכונן׳ וטעם ואקח אותה לי לאשה שלקחה להיותה אשתו לשכב עמה והשם הביא עליו נגעים שלא יגע בה והנגעים שלחם השם לשמור אשת אוהבו והיו הנגעים גדולים ולא יכול לנגעת בה וכמוהו וחשקת בה ולקחת לך לאשה ואמר אחר כן והבאת אל תוך ביתך וגלחה ואחר כן תבא אליה ובעלתה׃ וקמצות ויו ולך בעבור שהטעם הנקרא עכין מוכרת וכן לחם ויין׃ וישלחו אותו׳ דרך ליווי בכבוד וכן ואברהם הולך עמם לשלחם והנכון בעיני להיות פירוש ויצו עליו בעבור היו׳ על אחרי המצוה שהזהיר וצוה להכריז שלא יגע איש בו ובאשתו, והקרוין ויעל פירשתיו בספר היסוד׃ ואברם כבד מאד׳ שיש לו כבודה רבה ומי שיש לו כן תנועתו כבדה הלא תראה כי כבוד מגזר׳ כובד אבן וקלון מגזרת קל ברגלים והוא היה בעל מקנ׳ רב גם כסף וזהב הרבה היה לו׃ למסעיו׳ שנסע מסעים רבים כאשר שב מפאת דרום אל בית אל שהיא בצפון ובא אל מקום המזבח להודות לשם שבא בשלום׃ ואהלים׳ לפי דעתי שלשון יחיד על משקל קדם והוא הנמצא והרבים כי באהלי׳ כמו בקדמים לא יאכל ואהלים בחולם בין האלף והוי״ו לשון יחיד כמו גורל ואם לא נמצא׃ יחדו׳ לשון שנים ורבים ויענו כל העם יחדו והיא מלה זרה ואין פירוש׳ כמו יחד רק כמו יחיד׳ וטע׳ והכנעני והפריזי כרעו ויתכן היו׳ הפריזי מבני כנען והוא א׳ מהנזכרים ויש לו שני שמות כאשר מצאנו שני שמות לבן שמואל וג׳ לאבי אביו׃ ואימינה׳ מגזרת ימין ונראה אל״ף שמאל ולא ידענו אם הוא שרש כי בעבור משלת הימיני השמאלי׃ ככר הירדן׳ מקום במישור והכ״ף כפול או בעבור מכר כריזב וכן בתענין מן בבתעינו׃ משקה׳ זכר אחר נקבה וכן תאכלהו אם לא נפח׃ לפני שחת יי׳ קודם שישחית והוא שם הפועל מהבנין הכבד הדגוש׃ וישא

איש ישר׳ וכלכלו את המלך׳ ואת ביתו בנה שלמה׳ חה דבר המס אשר העלה׳ ויהי מקץ עשרי׳ שנה דה״׃ ולך ה׳ וס׳ למה אמרת אחותי׳ הנה רבקה׳ נהג ולך אל תעצר לי לרכב׳ וקח משנעתי בידך׳ קחנה בידך ולך׃ ויצו עליו ב׳ דס׳ באור׳ וס׳ ויצו עליו פרעה׳ ויצו עליו לאמר לא תקח אשה׃ וישלחו כל אורי״ וישלחו במ״א׳ וישלחו האנשים את ידם׳ וכל נבי׳ וכתובי׳ דכו׳ במ״ד׳ וישלחו את ארנן׳ וישלחו את ירמיה׳ ויכרתו את ראשו׳ ויפשטוהו וישא את ראשו׃ ג׳ פסו׳ דאית בהון ועד עד וס׳ וילך למסעיו׳ ושתי את גבולך׳ ויקם אלישיב הכהן הגדול׃ בראשנה י״ד חס׳ וס׳ כו׳ במסר׳ רבת׳׃ ולא נשא ב׳ בקרא׳ וס׳ ולא נשא אותם הארץ׳ ולא נשא דוד מספרם׃ ביני ובינך ג׳ פסוקים דאית בהון ביני ובינך ובין ובין וס׳ אל נא תהי מריבה׳ אשר נשבענו שנינו׳ ברית ביני׳ דה״׃ אם השמאל י׳ פסו׳ דאית בהון אם ואם במצעו׳ פסוק באורייתא וירמיה וס׳ כו׳ במסר׳ רבת׳׃

רשי

כארץ מצרים. לזרעים: באכה צער. עד צער: ומדרש אגדה דורשו לגנאי על שהיו שטופי זמה בחר לו לוט במכותם במסכת הוריות: ככר. מישור כתרגומו: מקדם. נסע מאצל אברם והלך לו למערבו של אברם נמצא נוסע ממזרח למערב ומדרש אגדה הסיע עצמו מקדמונו של עולם אמר אי אפשי לא באברם ולא באלוהו: ויאהל. נטה אהלים לרועיו ולמקנהו עד סדום: ואנשי סדום רעים. ואף על פי כן לא נמנע לוט מלשכון עמהם ורבותינו למדו מכאן שם רשעים ירקב: רעים. בגופם וחטאים בממונם: לה' מאד. יודעים רבונם ומתכוונים למרוד בו: אחרי הפרד לוט. כל זמן שהרשע עמו היה הדבור פורש ממנו: אשר אם יוכל איש. כשם שאי אפשר לעפר להמנות כך זרעך לא ימנה: ממרא. שם אדם: אמרפל. הוא נמרוד שאמר לאברהם פול לתוך כבשן האש: מלך גוים. מקום יש ששמו גוים על שם שנקבצו שמה מכמה אומות ומקומות והמליכו איש עליהם ושמו תדעל בראשית רבה: שנאב. שונא אביו שבשמים: שמאבר. שם אבר לעוף ולקפוץ ולמרוד בהקד' ברוך הוא: בלע. שם העיר: עמק השדי'. כן שמו על שם שהיו בו שדות הרבה: הוא ים המלח. לאחר זמן נמשך הים לתוכו ונעשה ים המלח. ומדרש אגדה אומר שנתבקעו הצורים שסביבותיו ונמשכו יאורים לתוכו: שתים עשרה שנה עבדו: חמשה מלכים הללו את כדר לעומר ובי"ד שנה למרדן בא כדר לעומ' לפי שהוא היה בעל המעשה נכנס בעובי הקורה: והמלכים אשר אתו. אלה ג' מלכים: זוזים. הם זמזומי': בהררם. בהר שלה': איל פארן. כתרגומו מישר. ואומר אני שאין איל לשון מישור אלא מישור של פארן איל שמו ושל ממרא אלוני שמו ושל ירדן ככר שמו ושל שטים אבל שמו אבל השטים וכן בעל גד בעל שמו וכלן מתורגמי' מישר וכל אחד שמו עליו: על המדבר. אצל המדבר כמו ועליו מטה מנשה: עין משפט היא קדש. על שם העתיד שעתידי' משה ואהרן להשפ' שם על עסקי אותו העין והם מי מריבה ואונקלוס תרגמו כפשוטו מקום שהיו בני המדינה מתקבצים שם לכל משפט: שדה

כארץ ה' וסי' כגן י"י בארץ מצרים. לא כארץ מצרים היא. בארץ יסדה לעלם. ושתיה בארץ ציה. נפשי כארץ ציה: ואנשי ד' ר"פ וסי' ואנשי סדם. ואנשי קדש תהיון לי. ואנשי בבל עשו. ואנשי תמיד יבדילו יחזקאל: וחטאים ד' וסי' ואנשי סדם רעים. ושבר פושעים וחטאים. וחטאים בעדת. וחטאים אליך

כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בֹּאֲכָה צֹעַר: וַיִּבְחַר־לוֹ לוֹט אֵת כָּל־כִּכַּר הַיַּרְדֵּן וַיִּסַּע לוֹט מִקֶּדֶם וַיִּפָּרְדוּ אִישׁ מֵעַל אָחִיו: אַבְרָם יָשַׁב בְּאֶרֶץ־כְּנָעַן וְלוֹט יָשַׁב בְּעָרֵי הַכִּכָּר וַיֶּאֱהַל עַד־סְדֹם: וְאַנְשֵׁי סְדֹם רָעִים וְחַטָּאִים לַיהוָה מְאֹד: וַיהוָה אָמַר אֶל־אַבְרָם אַחֲרֵי הִפָּרֶד־לוֹט מֵעִמּוֹ שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אַתָּה שָׁם צָפֹנָה וָנֶגְבָּה וָקֵדְמָה וָיָמָּה: כִּי אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם: וְשַׂמְתִּי אֶת־זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ אֲשֶׁר אִם־יוּכַל אִישׁ לִמְנוֹת אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ גַּם־זַרְעֲךָ יִמָּנֶה: קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ כִּי לְךָ אֶתְּנֶנָּה: וַיֶּאֱהַל אַבְרָם וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה: פ

וַיְהִי בִּימֵי אַמְרָפֶל מֶלֶךְ־שִׁנְעָר אַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָּסָר כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם: עָשׂוּ מִלְחָמָה אֶת־בֶּרַע מֶלֶךְ סְדֹם וְאֶת־בִּרְשַׁע מֶלֶךְ עֲמֹרָה שִׁנְאָב מֶלֶךְ אַדְמָה וְשֶׁמְאֵבֶר מֶלֶךְ צְבֹיִים וּמֶלֶךְ בֶּלַע הִיא־צֹעַר: כָּל־אֵלֶּה חָבְרוּ אֶל־עֵמֶק הַשִּׂדִּים הוּא יָם הַמֶּלַח: שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה עָבְדוּ אֶת־כְּדָרְלָעֹמֶר וּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָרָדוּ: וּבְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה בָּא כְדָרְלָעֹמֶר וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיַּכּוּ אֶת־רְפָאִים בְּעַשְׁתְּרֹת קַרְנַיִם וְאֶת־הַזּוּזִים בְּהָם וְאֵת הָאֵימִים בְּשָׁוֵה קִרְיָתָיִם: וְאֶת־הַחֹרִי בְּהַרְרָם שֵׂעִיר עַד אֵיל פָּארָן אֲשֶׁר עַל־הַמִּדְבָּר: וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־עֵין מִשְׁפָּט הִוא קָדֵשׁ וַיַּכּוּ

כארעא דמצרים מטי לצוער: ובחר ליה לוט ית כל מישר ירדנא ונטל לוט בקדמיתא ואיתפרשו גבר מלות אחוהי: אברם יתיב בארעא דכנען ולוט יתיב בקירוי מישרא ופרס עד סדום: ואנשין דסדום בישין בממונהון וחייבין בגויתהון קדם יי לחדא: ויי אמר לאברם בתר דאתפרש לוט מניה זקוף כען עינך וחזי מן אתרא דאת תמן לצפונא ולדרומא ולמדינחא ולמערבא: ארי כל ארעא די את חזי לך אתנינה ולבנך עד עלמא: ואשוי ית בנך סגיאין כעפרא דארעא כמא דלית איפשר לגבר למימני ית עפרא דארעא אף בנך לא יתמנון: קום הליך בארעא לאורכה ולפותיה ארי לך אתנינה: ופרס אברם ואתא ויתיב במישרי ממרא די בחברון ובנא תמן מדבחא קדם יי: והוה ביומי אמרפל מלכא דבבל אריוך מלכא דאלסר כדר לעומר מלכא דעילם ותדעל מלכא דעממין: עבדו קרבא עם ברע מלכא דסדום ועם ברשע מלכא דעמורה שנאב מלכא דאדמה ושמאבר מלכא דצבוים ומלכא דבלע היא צוער: כל אילין איתכנשו למישר חקליא הוא אתר ימא דמלחא: תרתא עשרי שנין פלחו ית כדר לעומר ותלת עשרי שנין מרדו: ובארבע עשרי שנין אתא כדר לעומר ומלכיא דעמיה ומחו ית גיבריא די בעשתרות קרנים וית תקיפיא דבהמתא וית אמתני די בשוה קריתים: וית חוראי די בטורא דשעיר עד מישר פארן דסמיך על מדברא: ותבו ואתו למישר פילוג דינא הוא רקם ומחו

אבן עזרא

ויסע לוט מקד'. כי סדום ממערב בית אל: ויאהל. נטה אהליו: רעים. לבני אדם ויחזקאל פי' זה ויד עני ואביון לא החזיק: לך אתננה. בדבור וכן ונתן אותם על ראש השעיר ופה פי' כי אלוני ממרא בחברון היה: מלך גוי'. שם מדינ' כמו עילם כי שושן הבירה ארמון היה בתוכה או מלך גוים ולא הזכירם והטעם כי הם אחרי מהשנערי' וחבריהם: חברו. מהבנין הקל: השדים. כמו ושדת אותם בשיד ושם בסד רגלי כמו פת פתים: ועמק. מוסף עמו ואחד עמו כמו ש' באפך תוכיחני וכן הוא עמק ים המלח. וטעם ושלש עשרה בשלש עשרה כמו כי ששת ימים עשה י"י ובעל סדר עולם חבר ודעתו רחבה מדעתנו: רפאים. מכל הרואה אותם ימס לבו ויחשב מהרפאי' שהם מתים: האימים. שם שהם אימה: בהררם. מהבנין הדגוש כמו בהררים ופי' בגבולות אל הר שעיר: את

ישובו: דמה ג' וסי' וי"י אמר אל אברם אחרי. מעקרון דמה כל אשר. ונבקע הר הזתים: את כל הארץ י"ד וסי' בנ' במסר' רבת: למנות ה' וסי' ושמתי את זרעך. ויסת את דוד למנות את ישראל. יואב בין צרויה החל למנות: למנות ימינו כן הודע. הלא אני אמרתי למנות בעם: קום ט' ר"פ וסי' בו' במסר' רבת: ויהי בימי ה' וסי' ויהי בימי אמרפל. אחז. יהויקים. שפוט השופטים. אחשורש: והא דכתי' יו"ד י"א וסי' בו' במסר' רבתא: אמרפל ח' פסוקים זוגין קדמא לית ביה ו' בתרא אית ביה ו' וסי' אמרפל ל'. חסר לב ל'. עשר ל'. יואב ל'. ששים ל'. כל מפרסת פרסה ל'. כרוב אדן אימר ל'. ושמן למאור ל'. וחסר לב ל'. ועשר ל'. ויואב ל'. וששים ל'. וכל מפרסת פרסה ל'. כרוב אדן ואימר ל': האימים ב' מל' וסי' ואת האימים בשוה. ובאימי' יתהללו: את כל שדה ב' וסי' ובו העמלקי. את כל שדה שאול אביך: השדים ג' וסי' כל אלה חברו. ויערכו אתם מלחמה. ועמק השדים בארות:

רשי

שדה העמלקי· עדין לא נולד עמלק ונקרא על שם העתיד: בחצצון תמר· הוא עין גדי מקרא מלא בדברי הימים ביהושפט: ארבעה מלכים· ואעפ״כ נצחו המועטים להודיעך שגבורים היו ואעפ״כ לא נמנע אברם מלרדוף אחריהם: בארות בארות חמר· בארות הרבה היו שם שנוטלין משם אדמה לטיט של בנין· ומדרש אגדה שהיה הטיט בהם ונעשה נס למלך סדום שיצא משם לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינין שניצל אברהם מאור כשדים מכבשן האש וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברם למפרע: הרה נסו· להר נסו· הרה כמו להר כל תיבה שצריכה למ״ד בתחילתה הטיל לה ה״א בסופה ויש חלוק בין הרה להההרה שה״א שבסוף התיבה עומדת במקום למ״ד מברא לשה אבל איכה עומדת במקום למ״ד ונקודה פתח תחתיה והרי הרה כמו להר או כמו אל הר ואינו מפרש לאי זה הר שכל אחד כם באשר מצא תחלה וכשהוא נותן ה״י בראש לכתו׳ ההרה המדברה פ פתרונו כמו אל ההר או כמו להר ומשמע לאותו הר הידוע ומפורש בפרשה: והוא יושב בסדום· מי גרם לו זאת ישיבתו בסדום: ויבא הפליט· לפי פשוטו זה עוג שפלט מן המלחמה הוא שכתוב כי רק עוג כ נשאר מיתר הרפאים כשאר שלא הרגוהו אמרפל וחביריו כ כשהכו הרפאים ב בעשתרות קרנים תנחומ׳ · ומדרש בראשית רבה זה עוג שפלט מדור המבול וזהו מיתר הרפאים שנא׳ הנפילים היו בארץ וגו׳ ומתכוין שיהרג אברם וישא את שרה: העברי· שבא מעבר הנהר: בעלי ברית אברם· שכרתו עמו ברית: וירק· כתרגומו וזריז וכן והריקותי אחריכם חרב אזריין בחרבי עליכו וכן אריק חרבי וכן והרק חנית וסגור: חניכיו· חנכיו כתי׳ זה אליעזר שחנכו למצות והוא לשון ה התחלת כניסת האדם או כלי לאומנו׳ שהוא עתיד לעמוד בה וכן חנוך לנער חנכת ה המזבח חנכת הבית ובלעז קורין לו א אינצינייר: שמנה עשר וגו׳· רבותינו אמרו אליעזר לבדו היה והוא מני׳ גימטרי׳ של שמו: עד דן· שם תשש כחו שראה שעתידין בניו להעמיד שם עגל: ויחלק עליהם· לפי פשוטו סרס המקרא ויחלק הוא ועבדיו עליהם לילה כדרך הרודפים שמתפלגים אחר הנרדפים כשבורחין זה לכאן וזה לכאן: לילה· כלומר אחר שחשכה לא נמנע מלרדפם· ומדרש אגדה שנחלק הלילה ובחצות ראשון נעשה לו נס וחציו השני נשמר ובא לו לחצות לילה של מצרים: עד חובה· אין מקום ששמו חובה ודן קורא חובה על שם ע״ז שעתידה להיות שם: עמק שוה· כך שמו כתרגומו למישר מפנא פנוי מאילנות ומכל מכשול: עמק המלך· בית ריסא דמלכא ביתריס אחד שהוא שלשים קנים שהיה מיוחד למלך לצחק שם· ומדרש אגדה עמק שהושוו שם כל האומות והמליכו את אברהם עליהם לנשיא אלהים ולקצין: ומלכי צדק· מדרש אגדה הוא שם בן נח: לחם ויין· כך עושים ליגיעי מלחמה והראה לו שאין בלבו עליו על שהרג את בניו· ומדרש אגדה רמז לו על המנחות ועל הנסכים שיקריבו שם בניו: קונה שמים וארץ· כמו עושה שמים וארץ על ידי עשייתו קנאן להיות שלו: אשר מגן· אשר הסגיר וכן אמגנך ישראל: ויתן לו· אברהם מעשר· מכל אשר לו· לפי שהיה כהן: תן לי הנפש· מן השבי שלי שהצלת החזר לי הגופים לבדם:

בחצצן ב׳ מלא וא׳ חסר וסי׳ בחצצן תמר· והנם בחצצון תמר: את ג׳ רפ׳ וסי׳ את כדר לעומר· את מי נועץ· את פני: נפילה שמה ב׳ באו׳ וסי׳ והנשארים הרה נסו· ונפל שמה שור או: הרה נסו ל׳ דס׳: ויבא הפליט ל׳ דס׳: אשכל ה׳ חס וסי׳ ויבא הפליט· בלעדי רק· ויעלו עד נחל אשכל ויראו את הארץ· ויפנו

את כל שדה העמלקי וגם את האמרי הישב בחצצן תמר: ויצא מלך סדם ומלך עמרה ומלך אדמה ומלך צביים ומלך בלע הוא צער ויערכו אתם מלחמה בעמק השדים: את כדרלעמר מלך עילם ותדעל מלך גוים ואמרפל מלך שנער ואריוך מלך אלסר ארבעה מלכים את החמשה: ועמק השדים בארת בארת חמר וינסו מלך סדם ועמרה ויפלו שמה והנשארים הרה נסו: ויקחו את כל רכש סדם ועמרה ואת כל אכלם וילכו: ויקחו את לוט ואת רכשו בן אחי אברם וילכו והוא ישב בסדם: ויבא הפליט ויגד לאברם העברי והוא שכן באלני ממרא האמרי אחי אשכל ואחי ענר והם בעלי ברית אברם: וישמע אברם כי נשבה אחיו וירק את חניכיו ילידי ביתו שמנה עשר ושלש מאות וירדף עד דן: ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויכם וירדפם עד חובה אשר משמאל לדמשק: וישב את כל הרכש וגם את לוט אחיו ורכשו השיב וגם את הנשים ואת העם: ויצא מלך סדם לקראתו אחרי שובו מהכות את כדר לעמר ואת המלכים אשר אתו אל עמק שוה הוא עמק המלך: ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין והוא כהן לאל עליון: ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קנה שמים וארץ: וברוך אל עליון אשר מגן צריך בידך ויתן לו מעשר מכל: ויאמר מלך סדם אל אברם תן לי הנפש והרכש קח לך: ויאמר אברם אל מלך סדם

ית כל חקלי עמלקאה ואף ית אמוראה דיתיב בעין גדי: ונפק מלכא דסדום ומלכא דעמורה ומלכא דאדמה ומלכא דצבוים ומלכא דבלע היא צוער וסדרו עמהון קרבא במישר חקליא: עם כדרלעמר מלכא דעילם ותדעל מלכא דעממין ואמרפל מלכא דבבל ואריוך מלכא דאלסר ארבעה מלכין לקביל חמשא: ומישר חקליא בירין בירין מסקין חמרא ועריקו מלכא דסדום ועמורה ונפלו תמן ודאשתארו לטורא ערקו: ושבו ית כל קנינא דסדום ועמורה וית כל מיכלהון ואזלו: ושבו ית לוט וית קניניה בר אחוהי דאברם ואזלו והוא יתיב בסדום: ואתא משיזבא וחוי לאברם עבראה והוא שרי במישרי ממרא אמוראה אחוהי דאשכול ואחוהי דענר ואנון אנשי קימיה דאברם: ושמע אברם ארי אשתבי אחוהי וזריז ית עולימוהי ילידי ביתיה תלת מאה ותמני עשר ורדף עד דן: ואתפלג עליהון לליא הוא ועבדוהי ומחנון ורדפינון עד חובה דמציפונא לדמשק: ואתיב ית כל קנינא ואף ית לוט בר אחוהי וקניניה אתיב ואף ית נשיא וית עמא: ונפק מלכא דסדום לקדמותיה בתר דתב מלממחי ית כדרלעמר וית מלכיא די עמיה למישר מפנא הוא אתר בית ריסא דמלכא: ומלכי צדק מלכא דירושלם אפיק לחים וחמר והוא משמש קדם אל עלאה: וברכיה ואמר בריך אברם קדם אל עלאה דקניניה שמיא וארעא: ובריך אל עלאה די מסר סנאך בידך ויהב ליה חד מן עסרא מכולא: ואמר מלכא דסדום לאברם הב לי נפשתא וקנינא דבר לך: ואמר אברם למלכא דסדום

אבן עזרא

את כדר לעומר: כמו שם בארץ בכל המקר׳ נובעת והיא מעוכה בעבור הסמיכה: ויפלו שמה· ברצונ׳ להמלט וכן ויפל על פניו: הרה נסו· אל ההר כמו והיא מלה זרה· והוא ישב· והוא היה ביום ההוא יושב בסדום· ופי׳ הפליט שברח ונמלט משבי סדום וכן בא אלי הפליט מירושלם וים דרך דרש: וירק· שנתן להם כלי מלחמה כטעם והרק חנית ויש אומרים להוציא החרב מתערה כטע׳ על הארץ יריקו מריקים שקיהם גם יש לחניכתן: חניכיו· שחנכם פעמים רבות במלחמה ואם לא נזכר והשבון אותו׳ אליעז׳ דרך דרש כי אין הכתוב מדבר ב בגימטריא כי יכול יוכל הרוצה להוציא כל שם לטוב ולרע רק השם כמשמעו: ומלכי צדק· נקרא כן בעבור שהוא מלך על מקו׳ צדק וי״א כי הוא שם· ושלם היא ירושלם והעד ויהי בשלם סכו: והוא כהן· כדברי המתרגם ארמית וכן כל כהן והעד וכהנו לי ופי׳ על דברתי מלכי צדק בספר תהלות כי כ כהונן דבר ויפה עשה שבירך אברה׳ בתחלה בעבור שהתנדב להושיע אשר נשבו ואחר כן את׳ וברוך השם שעזרו ונתן צריו בידיו: מגן· כמו נתן וכן עטרת תפארת תמגנך והמ״ם שורש ואברהם הוציא המעשר לכבוד השם ולא מצ׳ אדם ראוי לתתו לו כמלכי צדק: הרמותי

ויעלו ההרה· אשכל הכפר דודי לי: נשבה ג׳ וסי׳ וישמע אברם כי נשבה· או נשבה או נשבר· כי נשבה עדר יי׳: וישב ג׳ בספ׳ וסי׳ וישב את כל הרכוש· וישב לו את שרה· וישב את שר המשקים וא׳ וישב· וישב אותם אברם: ואת העם י״ב וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: ויין ז׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: ויאמר צ״א וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: וברוך ז׳ ג׳ ר״פ וסי׳ וברוך אל עליון· וברוך טעמך· וברוך שם כבודו לעולם· אנ״ך· וד׳ באמצע פסוק וסי׳ ברוך אתה בעיר· ברוך אתה בבואך· חי יי׳ וברוך צורי: דשמואל וחבירו דתהלים: מעשר ג׳ רפים וסי׳ ויתן לו מעשר· ולבני לוי הנה· ואל הלוים תדבר· וכל המעשרו׳ דכו׳:

אבן עזרא

הרמתי ידי אל יהוה אל עליון קנה שמים וארץ: אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך ולא תאמר אני העשרתי את אברם: בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכל וממרא הם יקחו חלקם: ס

אחר הדברים האלה היה דבר יהוה אל אברם במחזה לאמר אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד: ויאמר אברם אדני יהוה מה תתן לי ואנכי הולך ערירי ובן משק ביתי הוא דמשק אליעזר: ויאמר אברם הן לי לא נתתה זרע והנה בן ביתי יורש אתי: והנה דבר יהוה אליו לאמר לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך: ויוצא אתו החוצה ויאמר הבט נא השמימה וספר הכוכבים אם תוכל לספר אתם ויאמר לו כה יהיה זרעך: והאמן ביהוה ויחשבה לו צדקה: ויאמר אליו אני יהוה אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה: ויאמר אדני יהוה במה אדע כי אירשנה: ויאמר אליו קחה לי עגלה משלשת ועז משלשת ואיל משלש ותר וגוזל: ויקח לו את כל אלה ויבתר אתם בתוך ויתן איש בתרו לקראת רעהו ואת הצפר לא בתר: וירד העיט

ארימית ידי בצלו קדם יי אלהא עלאה דקנייניה שמיא וארעא: אם מחוטא ועד ערקת מסנא ואם אסב מכל דילך ולא תימר אנא עתרית ית אברם: בר מדאכלו עולימיא וחולק גובריא די אזלו עמי ענר אשכול וממרא אינון יקבלון חולקהון:

בתר פתגמיא האלין הוה פתגמא דיי לאברם בנבואה למימר לא תדחל אברם מימרי תקוף לך אגרך סגי לחדא: ואמר אברם יי אלהים מה תתן לי ואנא אזיל בלא ולד ובר פרנסא הדין די בביתי הוא דמשקאה אליעזר: ואמר אברם הא לי לא יהבת ולד והא בר ביתי ירית יתי: והא פתגמא דיי עמיה למימר לא ירתינך דין אלהין בר דתוליד הוא ירתינך: ואפיק יתיה לברא ואמר איסתכי כען לשמיא ומני כוכביא אם תיכול למימני יתהון ואמר ליה כדין יהון בנך: והימין במימרא דיי וחשבה ליה לזכו: ואמר ליה אנא יי די אפקתך מאורא דכשדאי למיתן לך ית ארעא הדא למירתה: ואמר יי אלהים במא אידע ארי אירתנה: ואמר ליה קריב קדמי עיגלין תלתא ועיזין תלתא ודכרין תלתא ושפנינא ובר יונה: וקריב קדמוהי ית כל אילין ופליג יתהון בשוי ויהב פלגיא פלג לקבל חבריה וית עופא לא פליג: ונחת עופא

רשי

על הפגרים. על הבתרים: וישב. לשון נשיבה והפרחה כמו ישב רוחו. רמז שיבא דוד בן ישי לכלותם ואין מניחין אותו מן השמים עד שיבא מלך המשיח: והנה אימה וגו'. רמז לצרות וחושך של גליות: כי גר יהיה זרעך. משנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ארבע מאות שנה. כיצד יצחק בן ששים שנה כשנולד יעקב ויעקב כשירד למצרים אמר ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה הרי ק"צ ובמצרים היו מאתים ועשר כמנין רד"ו הרי ת' שנה ואם תאמר במצרים היו ארבע מאות הרי קהת מיורדי מצרים היה צא וחשוב שנותיו של קהת ושל עמרם ושמונים של משה שהיה כשיצאו ישראל ממצרים אין אתה מוצא אלא שלש מאות וחמשים ואתה צריך להוציא מהן כל השנים שחי קהת אחר לידת עמרם ושחי עמרם אחר לידת משה: בארץ לא להם. ולא נאמר בארץ מצרים אלא לא להם ומשנולד יצחק ויגר אברם וגו' ויצחק ויגר בגרר ויעקב גר בארץ חם לגור בארץ באנו: וגם את הגוי. וגם לרבות ארבע מלכיות שאף הן כלים על שמשעבדו את ישראל: דן אנכי. בעשר מכות: ברכוש גדול. בממון גדול כמו שנאמר וינצלו את מצרים: ואתה תבא אל אבותיך. ולא תראה כל אלה: אל אבותיך. אביו עובד ע"ז והוא מבשרו שיבא אליו למדך שעשה תרח תשובה: תקבר בשיבה טובה. בשרו שיעשה ישמעאל תשובה בימיו ולא יצא עשו לתרבות רעה בימיו ולפיכך מת חמש שנים קודם זמנו ובו ביום מרד עשו: דור רביעי. לאחר שיגלו למצרים יהיו שם שלשה דורות והרביעי ישובו לארץ הזאת לפי שבארץ כנען היה מדבר עמו וכרת ברית זו כדכתי' לתת לך את הארץ הזאת לרשתה וכן היה יעקב גלה למצרי' צא וחשוב דורותיו יהודה פרץ וחצרון וכלב בן חצרון מבאי הארץ היה: כי לא שלם עון האמורי. להיות משתלח מארצו עד אותו זמן שאין הקב"ה נפרע מאומה עד שתתמלא סאתה שנ' בסאסאה בשלחה תריבנה: ויהי השמש באה. כמו ויהי הם מריקים שקיהם ויהי הם קוברים איש כלומר ויהי דבר זה: השמש באה. שקעה: ועלטה היה. חשך היום: והנה תנור עשן וגו'. רמז לו שיפלו המלכיות בגיהנם. באה. טעמו למעלה לכך הוא מבואר שבא כבר ואם היה טעמו למטה באל"ף היה מבואר כשהיא שוקעת ולא אפשר כן שהרי כבר כת' ויהי השמש לבא והעברת תנור עשן לאחר מכאן היתה כמ"ש שכבר שקעה וזה חלוק בכל תיבה לשון נקבה שיסוד שתי אותיו' כשהטע' למעלה לשון שעבר הוא כגון זה וכגון ורחל באה קמה אומתי הנה שבה יבמתך וכשהטעם למטה הוא לשון הווה דבר שנעשה עכשיו והולך כמו באה עם הצאן בתקומה באמה ובבקר היא שבה: לזרעך נתתי. אמירתו של הקב"ה כאלו היא עשויה: הנהר הגדול. לפי שהוא דבוק לארץ ישראל קראהו גדול אף על פי שהוא מאוחר בארבעה נהרות היוצאים מעדן שנאמר והנהר הרביעי הוא פרת משל הדיוט עבד מלך מלך הדבק לשחוור וישתחוו לך: את הקיני. עשר אומות יש כאן ולא נתן להם אלא שבעה גוי' והשלשה אדום ומואב ועמון והם קיני קניזי קדמוני ועתידים להיות ירושה לעתיד שנאמר אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם: ואת הרפאים. ארץ עוג שנאמר בה ההוא יקרא ארץ רפאים: שפחה מצרית. בת פרעה היתה כשראה נסים שנעשו לשרה אמר מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ולא גבירה בבית אחר: אולי אבנה ממנה. ללמד על מי שאין לו בנים שאינו בנוי אלא הרוס: אבנה ממנה. בזכות שאכניס צרתי לביתי: לקול שרי. לרוח הקדש שבה:

לך לך

דן ג' לשון משפט וסי' דן אנכי · אין דן דיניך למזור · דן דין עני ואביון: יצאו י"ד וסי' כו' במסר' רבת': ואתה ועתה י"ת בטעם תברי' וסי' במסר' רבת': ודור ב' דסמי' וסי' ודור רביעי ישובו · דור הולך ודור בא: ישובו ל' מל' בתו' וכל נבי' וכתובי' דבו' במ"ז חס' וסי' והיה במות השופט · והעם ישבו אחריו אך לפשט · ישבו הבה אליך

עַל־הַפְּגָרִים וַיַּשֵּׁב אֹתָם אַבְרָם׃ וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ לָבוֹא וְתַרְדֵּמָה נָפְלָה עַל־אַבְרָם וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדֹלָה נֹפֶלֶת עָלָיו׃ וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדֹעַ תֵּדַע כִּי־גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה׃ וְגַם אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אָנֹכִי וְאַחֲרֵי־כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל׃ וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל־אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה׃ וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה כִּי לֹא־שָׁלֵם עֲוֹן הָאֱמֹרִי עַד־הֵנָּה׃ וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה וַעֲלָטָה הָיָה וְהִנֵּה תַנּוּר עָשָׁן וְלַפִּיד אֵשׁ אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה׃ בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת יְהוָה אֶת־אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר־פְּרָת׃ אֶת־הַקֵּינִי וְאֶת־הַקְּנִזִּי וְאֵת הַקַּדְמֹנִי׃ וְאֶת־הַחִתִּי וְאֶת־הַפְּרִזִּי וְאֶת־הָרְפָאִים׃ וְאֶת־הָאֱמֹרִי וְאֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַגִּרְגָּשִׁי וְאֶת־הַיְבוּסִי׃

ס וְשָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם לֹא יָלְדָה לוֹ וְלָהּ שִׁפְחָה מִצְרִית וּשְׁמָהּ הָגָר׃ וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־אַבְרָם הִנֵּה־נָא עֲצָרַנִי יְהוָה מִלֶּדֶת בֹּא־נָא אֶל־שִׁפְחָתִי אוּלַי אִבָּנֶה מִמֶּנָּה וַיִּשְׁמַע אַבְרָם לְקוֹל שָׂרָי׃

(ל' ויחד ישב רוחו · כל חס בתו"ר חל · ג' לפסוק דין תחין · יד · ית בט' · ל' · ר' · ל' מ"ל בתו' · ל' · ל' · ל' · ל' וכפעה · כל מ"ל · ג' מ"ל · ד' · ג' מ"ם בטעם · ל' · ל' ויחד ואבנה · טמיעה לקול י"ג)

עַל־פַּלְגַיָּא וְאַתֵּיב יָתְהוֹן אַבְרָם׃ וַהֲוַת שִׁמְשָׁא לְמֵיעַל וְשִׁינְתָא נְפַלַת עַל־אַבְרָם וְהָא אֵימָה קְבַל סַגִּי נְפַלַת עֲלוֹהִי׃ וַאֲמַר לְאַבְרָם מִידַע תִּדַּע אֲרֵי דַיָּירִין יְהוֹן בְּנָךְ בְּאַרְעָא דְלָא דִילְהוֹן וְיִפְלְחוּן בְּהוֹן וִיעַנּוֹן יָתְהוֹן אַרְבַּע מְאָה שְׁנִין׃ וְאַף יָת עַמָּא דְיִפְלְחוּן בְּהוֹן דָּאֵין אֲנָא וּבָתַר כֵּן יִפְּקוּן בְּקִנְיָנָא סַגִּי׃ וְאַתְּ תִּתְכְּנֵשׁ לְוָת אֲבָהָתָךְ בִּשְׁלָם תִּתְקְבַר בְּסֵיבוּ טָבָא׃ וְדָרָא רְבִיעָאָה יְתוּבוּן הָכָא אֲרֵי לָא שְׁלִים חוֹבָא דֶאֱמוֹרָאָה עַד כְּעַן׃ וַהֲוַת שִׁמְשָׁא עָלַת וְקַבְלָא הֲוָה וְהָא תַנּוּר דִּתְנָן וּבְעוּר דְּאִשָּׁא דִי עֲבַר בֵּין פַּלְגַיָּא הָאִלֵּין׃ בְּיוֹמָא הַהוּא גְּזַר יְיָ עִם אַבְרָם קְיָם לְמֵימַר לִבְנָךְ יְהָבִית יָת אַרְעָא הָדָא מִנַּהֲרָא דְמִצְרַיִם וְעַד נַהֲרָא רַבָּא נַהֲרָא פְרָת׃ יָת שַׁלְמָאֵי וְיָת קְנִזָּאֵי וְיָת קַדְמוֹנָאֵי׃ וְיָת חִתָּאֵי וְיָת פְּרִזָּאֵי וְיָת גִּבָּרַיָּא׃ וְיָת אֱמוֹרָאֵי וְיָת כְּנַעֲנָאֵי וְיָת גִּרְגָּשָׁאֵי וְיָת יְבוּסָאֵי׃ וְשָׂרַי אִתַּת אַבְרָם לָא יְלֵידַת לֵיהּ וְלַהּ אַמְתָא מִצְרֵיתָא וּשְׁמַהּ הָגָר׃ וַאֲמַרַת שָׂרַי לְאַבְרָם הָא כְעַן מַנְעַנִי יְיָ מִלְּמֵילַד עוֹל כְּעַן לְוָת אַמְתִי מָאִים אִתְבְּנֵי מִנַּהּ וְקַבֵּיל אַבְרָם לְמֵימַר שָׂרָי׃

ואתה לא תשוב · כי ישבו אלי בכל לבם דירמיה · אחר ישבו בני ישראל ובקשו · ישבו ישבי בצלו · ישבו יבשו רגע: ואת האמרי ד' וסי' ואת היבוסי ואת האמרי דבראשית · ואת האמרי ואת הכנעני · וחברו דדה"ה · ויגרש יי' את כל העמי': מנהר ב' וסי' מנהר מצרים · ונסע מנהר אהוא: והקדמני ג' חסרים וסי' את הקני ואת הקנזי · כאשר יאמר משל הקדמני · פניו אל הים הקדמני: ולה ד' ג' קמצין וחד פתח וסי' ולה שפחה מצרית · ולה אמר עלי לשלו' · ולה שתי פיות דאהוד · ולה גפן ארבע פתח: וישמ' אברם לקול שמיע' לקול י"ו וסי' כו' במסר' רבת':

(ולה ד' ג' קמצין וחד פתח · ולה נפין ארבע)

אבן עזרא

על הפגרים · על הגופות: וישב. ברגמות הש"ך תחת הכ"ן המבולע כמו יגרם ויפלא מהפגרים וכן ישב רוחו או השיב הפגרים להבריח העוף: ויהי השמש לבא · זה לכנו לאות כי ויקח לו את כל אלה ביום אחר שהקיץ ממחזה הנבואה: כי גר יהיה זרעך · נקרא בלשון הקדש האיש שים לו משפחה כשעף שהוא דבק בשרש על כן נקרא אזרח כי טעמו כאזרח רענן. וטעם גר כמו הגרגיר שנכרת מן הסעיף ויש חסרי לב שזה הטעם רחוק בעיניהם ואילו היו יודעי' טעם כל אות וצורתו אז יכירו האמת: ארבע מאות שנה · עד סוף זה הקץ מהיום: אשר יעבדו · שיהיו להם עבדים: תבא אל אבותיך · כנוי על המית' כדרך כל הארץ · וטע' בשלום שתהיה בכבוד ולא כמו זרעך: ודור רביעי · רבו המפרשי' השתבשו בפי' דור והנה אמרו הקדמונים עשרה דורות ונמצא לאלף דור ובאיוב ארבעה דורות והנכון בעיני כי פי' דור כמו ושב מדור באהלי רשע ומדתו הקץ שדור אדם בחלדו ויש ארוך ויש קצר ודור רביעי את היות זרעו גר והטעם על מצרים וכן כתוב כי גר היית בארצו וכן היה קהת גר ועמר' ומשה גם אהרן ובניהם שבו אל ארץ כנען: עון האמורי · מפורש בפסוק גדול עוני מנשוא · והזכיר האמורי בעבור תקפו · והנה משה הרג המלכים הגדולים והם מלכי האמורי · וחמשת מלכי האמורי נתחברו על יהושע ויש ראיות אחרות וכן אמר הנביא אשר כגבה ארזים גבהו והמפרש האמורי מגזרת אומר לא אמר כלום: ויהי השמש באה · בתחלה עודנה לא באה וכן כתוב לבוא: ועלטה · חשך וריעו ביחזקאל והטעם כי הלילה מעוכן או פירושו אחר בוא האור הנראה בעבים: והנה תנור עשן · כדמות תנור העולה עשן מתכו ובתוכו לפיד אש: בין הגזרי' · בין הבתרים וזאת היא השבועה וכן העגל אשר כרתו לשנים על כן כתוב אחרי זאת ביום ההוא כרתי' את אברם ברית: מנהר מצרים · הוא שיחור ולא היאור: וקיני וקנזי וקדמוני מבני כנען ויש להם שני שמות · והרפאי' זה שכתוב ארץ רפאים תחשב ואל תתמה בעבור שכתוב הכנעני והיבוסי אחריו דע כי השבעה גוים כנעניים הם כלם ועשתי עשר בנים היו לכנען ואת' שהזכיר השמה יאמר הכנעני על הנשארים וכן בפרשה הזאת הם עשרה בפרט ובמקום אחר בכלל וכן יהודה וישראל רבים אף על פי שיהודה מישראל הוא: אולי אבנה · מגזרת בן ועוד יתכן שהבן הוא כדמות בניין והאב כמו היסוד וכן חסר הא"ה וכן כל חי תאר או פעל עבר: וישמע אברם · אמר לה כן: מקץ

ותקח

רשי

ותקח שרי. לקחתה בדברים אשריך שזכית לידבק בגוף קדוש כזה: מקץ עשר שנים. מועד הקבוע לאשה ששהתה עשר שנים ולא ילדה לבעלה חייב לישא אחרת: לשבת אברם. מגיד שאין ישיבת חוצה לארץ עולה לו מן המנין לפי שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שיבא לארץ ישראל: ויבא אל הגר ותהר. מביאה ראשונה: ותקל גברתה בעיניה. אמרה שרי זו אין סתרה כגלויה מראה עצמה כאילו היא צדקת ואינה צדקת שלא זכתה להריון כל השנים הללו ואני נתעברתי מביאה ראשונה: חמסי עליך. חמס העשוי לי עליך אני מטיל העונש כשהתפללת להקב"ה מה תתן לי ואנכי הולך ערירי לא התפללת אלא עליך והיה לך להתפלל על שנינו והייתי אני נפקדת עמך. ועוד דבריך אתה חומס ממני שאתה שומע בזיוני ושותק: אנכי נתתי שפחתי וגו' ביני וביניך. כל ביניך שבמקרא חסר וזה מלא קרי ביה ובניך שהכניסה עין הרע בעיבור של הגר והפילה עוברה הוא שהמלאך אומר להגר הנך הרה והלא כבר הרת והוא מבשר לה שתהר אלא מלמד שהפילה הריון הראשון: ותענה שרי. היתה משעבדת בה בקושי: אי מזה באת. מהיכן באת יודע היה אלא ליתן לה פתח ליכנס עמה בדברים ולשון אי מזה איה המקום שתאמר עליו מזה אני באה: ויאמר לה מלאך וגו'. על כל אמירה היה שלוח לה מלאך אחר מלאך לכך נאמר מלאך בכל אמירה ואמירה: הנך הרה. כשתשובי תהרי כמו הנך הרה דאשת מנוח: וילדת בן. כמו ויולדת ודומה לו יושבת בלבנון מקוננ' בארזים: וקראת שמו. צווי הוא כמו שאומ' לזכר וקראת את שמו יצחק: פרא אדם. אוהב מדברות לצוד חיות כמו שכתוב וישב במדבר ויהי רובה קשת: ידו בכל. לסטי: ויד כל בו. הכל שונאין אותו ומתגרין בו: ועל פני כל אחיו ישכון. שיהא זרעו גדול: אתה אל ראי. כקוד חטף קמץ מפני שהו' שם דבר שוה הראיה שרואה בעלבון של עלובין: כי אמרה הגם הלם. לשון תימה וכי סבור הייתי שאף הלום במדברו' ראיתי שלוחו של מקו' אחרי ראי אותם בביתו של אברה' ששם הייתי רגילה לראות מלאכי' ותדע שהיתה רגילה לראותם שהרי מנוח ראה את המלאך פעם אחת ואמר מות נמות וזו ראתה ארבע' זה אחר זה ולא חרדה: באר לחי ראי. כתרגומו דמלאך קיימא איתחזי עלה: ויקרא אברם שם וגו'. אע"פ שלא שמע אברם דברי המלאך שאמ' וקראת שמו ישמעאל שרתה רוח הקדש עליו וקראו ישמעאל: ואברם בן שמנים וגו'. לשבחו של ישמעאל נכתב להודיע שהיה בן י"ג שנה כשנמול ולא עכב:

אבן עזרא

מקץ עשר שנים. העתיקו קדמונינו ז"ל שלא ישהא אדם עם אשתו יותר מעשר שנים אם לא תלד וזה הפסוק הוא כדמות אסמכתא וטוב הוא: ותקל. הנח הנעלם אשר בין האות המשרת ואות השרש תחת הדגש הכתוב להתבלע אות הכפל והוא מבנין כפעל: וימצאה. מלה זרה כי המשפט כמו וישכחה: אי מזה. כמו איה וכן אי הבל. וטעם מזה מקום כאילו אמר אי מזה מקום באת: בורחת. כפתח הרי"ש בעבור אות הגרון שהוא אחריו וכן בורחת כל העיר והיא כפורחת ברחת ובמזרה וכן ידעת אים בעבור אותיות הגרון שהם אחה"ע וכן משפט הלשון אין זר אתנו: הנך. לנקבה כי הן מלת ענין כמו עם ומשקלו עמך: ישמעא'. בהעלם האלף להקל על הלשון: פרא אדם. חפשי בן האדם בטעם מי שלח פרא חפשי והטעם שלא ימשול בו זר ממשפחתו ויש אומ' פרא ואדם כמו שמש ירח עמד זבולה. ובעבור שהוא פרא ידו בכל ובעבור שהוא אדם ויד כל בו והנכון בעיני שיהיה בין האדם כפרא שיגבר הכל בכחו ואחר כן ויד כל בו וכן מפורש בדניאל כי הוא החיה הרביעית: על פני כל אחיו. שהם בני קטורה וכן כתוב על פני כל אחיו נפל וכן בני מדינים מבני קטורה ויקראו ישמעאלים בתור' ובספ' שופטים: אל ראי. על משקל ראה עני כטעם אל מראה: הגם הלום. כמו עתה והנכון שהוא כמו פה וכן הבא עוד הלום איש והטעם הגם פה ראיתי מלאך השם אחר שראה השם בעיני כי הוא ראי תמיד: ובאר לחי. לאשר יהיה חי לעב' האחרית כטעם כה לחי כי בכל שנה היו חוגגים הישמעאלי' אל הבאר הזאת גם היום יקרא באר זמנו: אל

לשבת ב' ואינון באורי' וס' לשבת אברם. לשבת עד: גברתה ד' וס' ותקל גברתה בעיניה. ותאמר אל גברתה אחלי אדני. בעיני שפחה אל יד גברתה. וחד כשפחה כגברתה: חמסי ב' וס' ותאמר שרי אל אברם חמסי. חמסי ושארי: אנכי נתתי ג' וס' אנכי נתתי שפחתי. ועתה אנכי נתתי את כל הארצות האלה.

ותקח שרי אשת אברם את הגר המצרית שפחתה מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען ותתן אתה לאברם אישה לו לאשה: ויבא אל הגר ותהר ותרא כי הרתה ותקל גברתה בעיניה: ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך אנכי נתתי שפחתי בחיקך ותרא כי הרתה ואקל בעיניה ישפט יהוה ביני וביניך: ויאמר אברם אל שרי הנה שפחתך בידך עשי לה הטוב בעיניך ותענה שרי ותברח מפניה: וימצאה מלאך יהוה על עין המים במדבר על העין בדרך שור: ויאמר הגר שפחת שרי אי מזה באת ואנה תלכי ותאמר מפני שרי גברתי אנכי ברחת: ויאמר לה מלאך יהוה שובי אל גברתך והתעני תחת ידיה: ויאמר לה מלאך יהוה הרבה ארבה את זרעך ולא יספר מרב: ויאמר לה מלאך יהוה הנך הרה וילדת בן וקראת שמו ישמעאל כי שמע יהוה אל עניך: והוא יהיה פרא אדם ידו בכל ויד כל בו ועל פני כל אחיו ישכן: ותקרא שם יהוה הדבר אליה אתה אל ראי כי אמרה הגם הלם ראיתי אחרי ראי: על כן קרא לבאר באר לחי ראי הנה בין קדש ובין ברד: ותלד הגר לאברם בן ויקרא אברם שם בנו אשר ילדה הגר ישמעאל: ואברם בן שמנים שנה ושש שנים בלדת הגר את ישמעאל לאברם: ס

ויהי אברם בן תשעים שנה ותשע שנים וירא יהוה אל אברם ויאמר אליו

ודברת שרי אתת אברם ית הגר מצריתא אמתה מסוף עסר שנין למיתב אברם בארעא דכנען ויהבת יתה לאברם בעלה ליה לאנתו: ועאל לות הגר ועדיאת וחזת ארי עדיאת וקלת ריבונתה בעינהא: ואמרת שרי לאברם דין לי עלך אנא יהבית אמתי לך וחזת ארי עדיאת וקלית בעינהא ידין יי ביני ובינך: ואמר אברם לשרי הא אמתיך בידך עיבידי לה כדתקין בעיניכי ועניתה שרי וערקת מן קדמהא: ואשכחה מלאכא דיי על עינא דמיא במדברא על עינא באורח חגרא: ואמר הגר אמתא דשרי מנן את אתיא ולאן את אזלא ואמרת מן קדם שרי ריבונתי אנא ערקת: ואמר לה מלאכא דיי תובי לות ריבונתיך ואשתעבדי תחות ידהא: ואמר לה מלאכא דיי אסגאה אסגי ית בנייכי ולא יתמנון מסגי: ואמר לה מלאכא דיי הא את מעדיא ותלדין בר ותקרין שמיה ישמעאל ארי קביל יי צלותיך: והוא יהא מרוד באנשא הוא יהא צריך לכולא ואף בני אנשא יהון צריכין ליה ועל אפי כל אחוהי ישרי: וצליאת בשמא דיי דאיתמלל עימה אמרת את הוא אלהא חזי כולא ארי אמרת אף אנא שריתי חזיא בתר דאיתגלי לי: על כן קרא לבירא בירא דמלאך קיימא איתחזי עלה הא בין רקם ובין חגרא: וילידת הגר לאברם בר וקרא אברם שום בריה דילידת הגר ישמעאל: ואברם בר תמנן ושית שנין כד ילדת הגר ית ישמעאל לאברם:

והוה אברם בר תשעין ותשע שנין ואתגלי יי לאברם ואמר ליה

והוא לא ידעה: וביניך נקוד על י' בתר' חד מן י' נקודות בתורה וד' בנב' איש וא' בכתובים וס' כו' במסר' רבת': על העין ב' וס' וימצאה מלאך יי'. ויהי כראות את הנזם: באת ב' בקמץ וס' אי מזה באה. אשר באת לחסו': ברחת חד פתח וחד קמץ וס' אנכי ברחת. ברחת כל העיר. בתר' קמץ: ויאמר לה מלאך יי' ג' דסמיכי וס' שובי אל גברתך. הנך הרה. והרבה ארבה: וילדת ג' וס' ויאמר לה מלאך יי'. כי הנך הרה וילדת בן ומורה. ויאמר לי הנך הרה וילדת בן: וקראת ד' ורפין וס' כו' בבמס' רבת': והוא ל"ג ר"פ וס' כו' במסר' רבת': פרא ו' וס' והוא יהיה פרא אדם. פרא למוד מדבר. פרא בודד לו. מי שלח פרא חפשי. הינהק פרא. ועיר פרא: בכל ז' דגשים וס' כו' בבמסר רבת': הלם י"ב חסרים וס' כו' במסר' רבת': ראי ז' בחולם וס' הגם הלם. על כן קרא לבאר. ויצחק בא מבא. וישב יצחק עם באר לחי. והוא אדמוני וטוב ראי. לא תשורני עין ראי. וחד אל ראי בחטף קמץ: ויקרא אברם שם. כל שם קמ' במ"ו פתח' וס' ויקרא אברם שם בנו. ויקרא אברהם שם בנו: על שם שמר אדני ההר שמרון. וגם שם עיר המנה. מה שמו ומה שם בנו. ויהי שם בנו הבכור יואל:

אני אל שדי. אני הוא שיש די באלהותי לכל בריה לפיכך התהלך לפני ואהיה לך לאלוה ולפטרון וכן כל מקום שהוא במקרא פירושו די שלו לפי הענין: התהלך לפני. כתרגומו פלח קדמי הדבק בעבודתי: והיה תמים. אף זה ציווי אחר הוי היה שלם בכל נסיונותי: ולפי מדרשו התהלך לפני במצות מילה ובדבר הזה תהיה תמים שכל זמן שהערלה בך אתה בעל מום לפני: דבר אחר והיה תמים עכשיו אתה חסר ה' איברים ב' אזנים ב' עינים וראש הגויה. מוסיף לך אות על שמך ויהיו מנין אותיותך רמ"ח כמנין איבריך: ואתנה בריתי. ברית של אהבה וברית הארץ להורישה לך על ידי מצוה זו: ויפול אברם על פניו. ממורא השכינה שעד שלא מל לא היה בו כח לעמוד ורוח הקד' נצבת עליו וזהו שנאמר בבלעם נופל וגלוי עינים. בברייתא דרבי אליעזר מצאתי כן: כי אב המון גוים. לשון נוטריקון של שמו ורי"ש שהיתה בו בתחלה שלא היה אב אלא לארם שהוא מקומו ועכשיו אב לכל העולם ואעפ"כ לא זזה ממקומה שאף יו"ד של שרי נתרעמה על השכינה עד שהוסיפה ליהושע שנאמר ויקרא משה להושע בן נון יהושע: ונתתיך לגוים. ישראל ואדום שהרי ישמעאל כבר היה לו ולא הי' מבשרו עליו: והקימותי את בריתי. ומה היא הברית להיות לך לאלהים: לאחזת עולם ושם אהיה לכם לאלהי' אבל הדר בחוצה לארץ כמו שאין לו אלוה: ואתה. וי"ו זו מוסף על ענין ראשון אני הנה בריתי אתך. ואתה הוי זהיר לשמרו ומה היא שמירתו זאת בריתי אשר תשמרו המול לכם וגו': ביני וביניכם. אותם של עכשיו: ובין זרעך. העתידין להולד אחריך: המול. כמו להמול כמו שאתה אומ' עשות כמו לעשות: ונמלתם. כמו ומלתם והנו"ן בו יתירה ליסוד הנופל בו לפרקים כגון נו"ן של נושך ונו"ן של נושא ונמלתם כמו ונשאתם אבל ימול לשון יפעל כמו יבשה יאכל: יליד בית. שילדתו השפחה בבית: מקנת כסף. שקנאו משנולד: המול ימול יליד ביתך. כאן כפל עליו ולא אמר לשמנה ימים ללמדך שיש יליד בית נמול לאחר ח' ימים כמו שמפורש במסכ' שבת: וערל זכר. כאן למד שהמילה באותו מקום שהוא מבדיל בין זכר לנקב': אשר לא ימול. משיגיע לכלל עונשין ונכרתה אבל אביו אין ענוש עליו כרת אבל עובר בעשה: ונכרתה הנפש. הולך ערירי ומתקודם זמנו: לא תקרא את שמה שרי. דמשמע שרי לי ולא לאחרים כי שרה סתם שמה שתהא שרה על כל: וברכתי אותה. ומה היא הברכה שחזרה לנערותה שנאמר היתה לי עדנה: וברכתיה. בהנקת שדים כשנצרכה לכך ביום משתה יצחק שהיו מרננין עליהם שהביאו אסופי מן השוק ואומרי' בננו הוא והביאה כל אחת בנה עמה ומניקתה לא הביאה והיא היניקה את כלם הוא שנ' היניקה בנים שרה בראשית רבה רמזו במקנת: ויפול

ואתנה כל אורי' ונביא' ואתנה בשבא בט"א ואתנה קמ' · ואתנה את הלוים · וכל כתו' דכו' ואתנה קמ' בט"א ואתנה בשבא · שאל ממני ואתנה גוים : אותך י"ז מלאים בתו' בלישן זכר וסי' כו' במסר' רבת' : ולא יקרא ב' דס וסי' את שמך אברם · ולא יקרא לבקום הזה : יצאו ד' וסי' ומלכים ממך יצאו · ומלכים

אבן עזרא

אל שדי. שם התאר וטעמו תקיף וכן כקול שדי והיה שדי בצריך כי טעמו כטעם ושית על עפר בצר ושדי על משקל לבי דוי ורבים פירשוהו מגזר' שודד שהוא מנצח ומתגבר וטעם להזכיר השם הזה בפרש' הזאת לירא אברהם וימול והנכון כי השם הנכבד והנורא נקרא כ כנגדו וזה שם התאר כנגד המעשה כי העולם עומד על אלה שני השמות והמבין סוד השם יאמין: והיה תמים. שלא תשאל למה המלה: אברה'. עם תוספ' הה"א אב המון גוים ולא בא השם לחסר ממנו אות כי אם להוסיף: ושרה. שם תאר כלל לא כשרי וברוך השם אשר לא נתכנו עלילות שהקדים וזה אברהם להמול קודם שתהר שרה להיות זרעו קדוש · ומלת המול לכם כמו להמול והוא שם הפועל מהפעלים הנכוי' הנראי' כמו וימל את בשר ערלתם ומשקלו להכון: ונמלתם. כמו ונשמרתם והנו"ן שרש וכן לא ירון רוחי עם שדנה: ימול לכם. מבנין נפעל וכן המול ימול ומה טעם לאמר המול ימול יליד ביתך פעם שנית וכן הפירוש ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר כל מי שהוא לכם מזרעכם גם כן יליד בית או מקנת כסף ואתה אברהם המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך היום ואם הם גדולים: וערל זכר אשר לא ימול. פי' ימול יפעול כמו כי ידור נדר והוא תחת ונמלתם את בשר ערלתכ' וטעמו אם היה בר מצוה ולא ימול את בשר ערלתו יש עליו כרת כי מצו' הנער הקטן על האב ואם אביו לא מלהו ימול עצמו בהיותו ברשותו וכרת בידי שמים והטועי' יחשבו כי אם מת הנער ולא נמול אין לו חלק לעולם הבא ואין פירוש הנפש כרצונם כי נפש כמו איש וטעמו גוף שיש לו נפש וכן נפש כי תחטא וי"א כי כרת המות קוד' נ"ב שנה וי"א כי כרת שיכרת שמו במות זרעו על כן אמר הכתוב מעמיה כי מי שיש לו בני' כאילו הוא חי ושמו לא נכרת: וגם נתתי. כמו נתתי כסף השדה והנה שניהם על לשון עבר במקום עתיד: הלבן

אֲנָא אֵל שַׁדַּי פְּלַח קֳדָמַי וֶהֱוֵי שְׁלִים: וְאֶתֵּן קְיָמִי בֵּין מֵימְרִי וּבֵינָךְ וְאַסְגֵּי יָתָךְ לַחְדָא לַחְדָא: וּנְפַל אַבְרָם עַל אַפּוֹהִי וּמַלִּיל עִמֵּיהּ יְיָ לְמֵימַר: אֲנָא הָא קְיָמִי עִמָּךְ וּתְהֵי לְאַב סְגֵי עַמְמִין: וְלָא יִתְקְרֵי עוֹד יָת שְׁמָךְ אַבְרָם וִיהֵי שְׁמָךְ אַבְרָהָם אֲרֵי אַב סְגֵי עַמְמִין יְהַבְתָּךְ: וְאַפֵּישׁ יָתָךְ לַחְדָא לַחְדָא וְאֶתְּנִנָּךְ לְכִנְשִׁין וּמַלְכִין דְּשַׁלִּיטִין בְּעַמְמַיָּא מִנָּךְ יִפְּקוּן: וְאָקֵים יָת קְיָמִי בֵּין מֵימְרִי וּבֵינָךְ וּבֵין בְּנָךְ בָּתְרָךְ לְדָרֵיהוֹן לִקְיָם עָלַם לְמֶהֱוֵי לָךְ לֶאֱלָהָא וְלִבְנָךְ בָּתְרָךְ: וְאֶתֵּן לָךְ וְלִבְנָךְ בָּתְרָךְ יָת אֲרַע תּוֹתָבוּתָךְ יָת כָּל אֲרַעָא דִכְנַעַן לְאַחְסָנַת עָלַם וְאֶהֱוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהּ: וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם וְאַתְּ יָת קְיָמִי תִּטַּר אַתְּ וּבְנָךְ בָּתְרָךְ לְדָרֵיהוֹן: דֵּין קְיָמִי דְּתִטְּרוּן בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן וּבֵין בְּנָךְ בָּתְרָךְ לְמִגְזַר לְכוֹן כָּל דְּכוּרָא: וְתִגְזְרוּן יָת בְּסַר עָרְלַתְכוֹן וּתְהֵי לְאָת קְיָם בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן: וּבַר תְּמַנְיָא יוֹמִין יִגְּזַר לְכוֹן כָּל דְּכוּרָא לְדָרֵיכוֹן יְלִיד בֵּיתָא וּזְבִין כַּסְפָּא מִכֹּל בַּר עַמְמִין דְּלָא מִבְּנָךְ הוּא: מִגְזַר יִגְּזַר יְלִיד בֵּיתָךְ וּזְבִין כַּסְפָּךְ וּתְהֵי קְיָמִי בִּבְסַרְכוֹן לִקְיָם עָלַם: וְעָרְלַאי דְּכוּרָא דְּלָא יִגְזַר יָת בְּסַר עָרְלְתֵיהּ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֲנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ יָת קְיָמִי אַשְׁנִי: וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם שָׂרַי אִתְּתָךְ לָא תִקְרֵי יָת שְׁמַהּ שָׂרַי אֲרֵי שָׂרָה שְׁמַהּ: וַאֲבָרֵךְ יָתַהּ וְאַף אֶתֵּן מִנַּהּ לָךְ בַּר וַאֲבָרְכִנַּהּ וּתְהֵי לְכִנְשִׁין מַלְכֵי דְשַׁלִּיטִין בְּעַמְמַיָּא מִנַּהּ יְהוֹן:

אֲנִי־אֵל שַׁדַּי הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וֶהְיֵה תָמִים: וְאֶתְּנָה בְרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וְאַרְבֶּה אוֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד: וַיִּפֹּל אַבְרָם עַל־פָּנָיו וַיְדַבֵּר אִתּוֹ אֱלֹהִים לֵאמֹר: אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי אִתָּךְ וְהָיִיתָ לְאַב הֲמוֹן גּוֹיִם: וְלֹא־יִקָּרֵא עוֹד אֶת־שִׁמְךָ אַבְרָם וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם כִּי אַב־הֲמוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ: וְהִפְרֵתִי אֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד וּנְתַתִּיךָ לְגוֹיִם וּמְלָכִים מִמְּךָ יֵצֵאוּ: וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם לִבְרִית עוֹלָם לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ: וְנָתַתִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֵת אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֵת כָּל־אֶרֶץ כְּנַעַן לַאֲחֻזַּת עוֹלָם וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם וְאַתָּה אֶת־בְּרִיתִי תִשְׁמֹר אַתָּה וְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם: זֹאת בְּרִיתִי אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּ בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ הִמּוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר: וּנְמַלְתֶּם אֵת בְּשַׂר עָרְלַתְכֶם וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם: וּבֶן־שְׁמֹנַת יָמִים יִמּוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר לְדֹרֹתֵיכֶם יְלִיד בָּיִת וּמִקְנַת־כֶּסֶף מִכֹּל בֶּן־נֵכָר אֲשֶׁר לֹא מִזַּרְעֲךָ הוּא: הִמּוֹל יִמּוֹל יְלִיד בֵּיתְךָ וּמִקְנַת כַּסְפֶּךָ וְהָיְתָה בְרִיתִי בִּבְשַׂרְכֶם לִבְרִית עוֹלָם: וְעָרֵל זָכָר אֲשֶׁר לֹא־יִמּוֹל אֶת־בְּשַׂר עָרְלָתוֹ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ אֶת־בְּרִיתִי הֵפַר: ס

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם שָׂרַי אִשְׁתְּךָ לֹא־תִקְרָא אֶת־שְׁמָהּ שָׂרָי כִּי שָׂרָה שְׁמָהּ: וּבֵרַכְתִּי אֹתָהּ וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה לְךָ בֵּן וּבֵרַכְתִּיהָ וְהָיְתָה לְגוֹיִם מַלְכֵי עַמִּים מִמֶּנָּה יִהְיוּ:

מחלציך · מהרסיך ומחרביך · ותנשיא בתוכם · וחד מבית שכם ויצאו : ויאמר אלהים בה וסי' כו' במס' רבת' : ואתה ו' פסו' ואתה אתה וסי' ואתה את בריתי תשמור · ואתה תשמע השמים · ואתה פשחור · ואתה בן אדם אל תירא · ואתה קח לך חטין · ואתה תשמע מן השמים · דד"ה : הפר ב' באו' פתח חד בס"פ וחד באתנחתא וסי' את בריתי הפר · כי דבר יי' בזה : אשתך ז' וסי' ויקרא פרעה לאברם · למה אמרת אחתי · שרי אשתך לא תקרא · אבל שרה אשתך · ויקרא אבימלך ליצחק · וכמו השחר עלה · אשתך בעיר תזנה · וחד אשתך כגפן פוריה :

ויפול אברהם על פניו ויצחק · זה תרגם אנקלוס לשון שמחה וחדי ושל שרה לשון מחוך למדת שאברהם האמין ושמח ושרה לא האמינה ולגלגה וזהו שהקפיד הקב״ה על שרה ולא הקפיד על אברהם : הלבן · יש תמיהות שהן קיימות כמו הנגלה נגליתי הרואה אתה אף זו היא קיימא וכך אמר בלבו הנעשה חסד זה לאחר מה שהקב״ה עושה לי ואם שרה הבת תשעים · שנה היתה כראוי לילד ואף על פי שדורות הראשונים היו מולידין בני חמש מאות שנה בימי אברהם כתמעטו השנים כבר ובא תשות כח לעולם וצא ולמד מעשרה דורות משנח ועד אברהם שמהרו תולדותיהן בני שלשים ובני ע׳ : לו ישמעאל יחיה · הלואי שיחיה ישמעאל איני כדאי לקבל מתן שכר כזה : יחיה לפניך · יחיה ביראתך כמו התהלך לפני פלא קדמי : אבל · לשון אמתת דברי׳ וכן אבל אשמי׳ אנחנו אבל בן אין לה : וקראת שמו יצחק · על שם הצחוק ועל שם הי׳ נסיונות וצ׳ שנה של שרה וח׳ ימים שנמול וק׳ שנה של אברהם : ואת בריתי · ברית המילה תהא מסורה לזרעו : שנים עשר נשיאים · כעננים יכלו כמו נשיאים ורוח : מעל אברהם · לשון נקיה הוא כלפי שכינה ולמדנו שהצדיקים מרכבתו של מקום : בעצם היום · בו ביום שנצטוה ביום ולא בלילה לא נתירא לא מן הגוים ולא מן הליצנים ושלא יהיו אויביו ובני דורו אומרים אלו ראינוהו לא הנחנוהו למול ולקיים מצותו של מקום : וימל · לשון ויפעל : בהמולו · בהפעלו כמו בהבראם : בהמולו את בשר ערלתו · באברהם לא נאמר את לפי שלא היה חסר אלא חתוך בשר שכבר נתמעך על ידי תשמיש אבל ישמעאל שהיה ילד הוזקק לחתוך ערלה ולפרוע המילה לכך נאמ׳ בו את בראשית רבה : בעצם היום הזה · שמלאו לאברה׳ צ״ט שנה ולישמעאל י״ג שנים נמול אברהם וישמעאל בנו :

וירא · אליו · לבקר את החולה אמ׳ רבי חמא בר חנינא יום שלישי למילתו היה ובא הקב״ה ושאל בו : באלוני ממרא · הוא שנתן לו עצה על המילה לפיכך נגלה עליו בחלקו : יושב · ישב כתיב בקש לעמוד אמר לו הקדוש ברוך הוא שב ואתה סימן לבניך שעתיד אני להתיצב בעד׳ הדיינים והן יושבי׳ : פתח האהל · לראות אם יש עובר ושב ויכניסם בביתו : כחם היו׳ · הוצי׳ הב״ה חמה מנרתיקה שלא להטריחו באורחים ולפי שראהו מצטער שלא היו אורחי׳ באים הביא המלאכים עליו בדמות אנשי׳ : והנה

ויאמר בלבו אמירה בלבו׳ וסי׳ ויאמר יי׳ אל לבו · אברהם · עשו · ירבעם · נבל · המן · אמר בלבו בל אמוט · ויאמר דוד אל לבו · אמר בלבו שכח אל · אמר בלבו לא תדרוש : הלבן ז׳ בליש בניגון ופתחין וסי׳ כו׳ במסו׳ רבתא : לו ב״ב וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳ : וסי׳ בלשון ארמי · ישמעאל · מיתא · לבן ·

ויפל אברהם על־פניו ויצחק ויאמר בלבו הלבן מאה־שנה יולד ואם שרה הבת תשעים שנה תלד : ויאמר אברהם אל־האלהים לו ישמעאל יחיה לפניך : ויאמר אלהים אבל שרה אשתך ילדת לך בן וקראת את־שמו יצחק והקמתי את־בריתי אתו לברית עולם לזרעו אחריו : ולישמעאל שמעתיך הנה ברכתי אתו והפריתי אתו והרביתי אתו במאד מאד שנים־עשר נשיאם יוליד ונתתיו לגוי גדול : ואת־בריתי אקים את־יצחק אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה האחרת : ויכל לדבר אתו ויעל אלהים מעל אברהם : ויקח אברהם את־ישמעאל בנו ואת כל־ילידי ביתו ואת כל־מקנת כספו כל־זכר באנשי בית אברהם וימל את־בשר ערלתם בעצם היום הזה כאשר דבר אתו אלהים : ואברהם בן־תשעים ותשע שנה בהמלו בשר ערלתו : וישמעאל בנו בן־שלש עשרה שנה בהמלו את בשר ערלתו : בעצם היום הזה נמול אברהם וישמעאל בנו : וכל־אנשי ביתו יליד בית ומקנת־כסף מאת בן־נכר נמלו אתו :

ונפל אברהם על־אפוהי וחדי ואמר בלביה הלבר מאה שנין יהי ולד ואם שרה הברת תשעין שנין תליד : ואמר אברהם קדם יי לוי ישמעאל יתקיים קדמך : ואמר יי בקושטא שרה אתתך תליד לך בר ותקרי ית שמיה יצחק ואקים ית קיימי עמיה לקים עלם לבנוהי בתרוהי : ועל ישמעאל קבילית צלותך הא ברכית יתיה ואפש יתיה ואסגי יתיה לחדא לחדא תרי עסר רברבין יוליד ואתנניה לעם סגי : וית קיימי אקים עם יצחק די תליד לך שרה לזמנא הדין בשתא אוחרנתא : ושיצי למללא עמיה ואסתלק יקרא דיי מעלוהי דאברהם : ודבר אברהם ית ישמעאל בריה וית כל ילידי ביתיה וית כל זביני כספיה כל דכורא באינשי בית אברהם וגזר ית בסרא דערלתהון בכרן יומא הדין כמא די מליל עמיה יי : ואברהם בר תשעין ותשע שנין כד גזר בסרא דעורלתיה : וישמעאל בריה בר תלת עסרי שנין כד גזר ית בסרא דעורלתיה : בכרן יומא הדין גזר אברהם וישמעאל בריה : וכל אנשי ביתיה ילידי ביתא וזביני כספא מן בני עממיא גזרו עמיה :

אבן עזרא

הלבן מאה שנה יולד · תמה בעבור היות זרע הזקן קר על כן לא יוליד והתימה הגדול איך תלד אשה שנפסק דמה והבן מהדס יבנה ויכונן וכאשר ית תסתכל ותראה כי דבר שרה נפלא מדבר אברהם כי הנה מצאנו אבות שכל אחד הוליד בן והוא גדול יותר מתשעי׳ שנה וחיי הדורו׳ בימי אברה׳ ארוכים מחיי דור ודור וכאשר נסתלק המלאך ניר מל בנו וכל ילידי ביתו ומקנ׳ כספו : בעצם היום הזה · ולא אחר לעשות הדבר והנה היו שנים עשר ושלש מ מאות ילידי ביתו חוץ ממקנת כספו ואחר כן נמול אברה׳ גם הוא בעצמו וישמעאל בנו וילידי ביתו ומקנת כספו כלם נמולו אתו ברצונם הטעם שלא ה הכריחם רק מהרו כלם לעשות ולמלאת רצון השם : נמולו אתו · מבנין נפעל מן נמל וכן ונמלוח ספרים :

פרשת וירא אליו

תועי רוח אמרו כי השם ג׳ אנשים הוא אחד והוא ג׳ ולא יתפרדו : והנה שכחו ויבאו שני המלאכים סדומה ו ומפרשים אמרו שהשם נראה אליו במראות נבואה ואחר כן נשא עיניו וראה ג׳ מלאכי׳ האחד בא לבשר שרה והשנים הלכו לסדום האחד להשחית והשני להציל את לוט ופי׳ ויאכלו כי באכל הלחם כטעם אשר תאכל האש · ופי׳

קנ״ו · נמ״לו · סימן · מכ״בדי · סימן

פרשה

וירא אליו יהוה באלני ממרא והוא ישב פתח־האהל כחם היום : וישא עיניו וירא

פרשה

ואתגלי ליה יי במישרי ממרא והוא יתיב בתרע משכנא כמיחם יומא : וזקף עינוהי וחזא

ששמא · יסופון בארעא ובמדברא · בלעם · חבימא · יהושע · קטליה אתתיה · בזוניה · אתקיל אבשלום · בזכותיה · לא שלטא ביה · וחתא בישתא · גברא · דשמע · לא מתעכסא · נפשיה · ומנהון ג׳ ולו וסי׳ ולו גוענו בגוע · ויאמר יהושע אהא יי׳ אלהים · ויאמר האיש אל יואב : יחיה ל״ח יחידאין וסי׳ כו׳ במסרא רבתא : והפרתי ג׳ ב׳ מלאים וא׳ חסר וסי׳ והפרתי אתך במאד מאד · ולישמעאל שמעתיך · ופניתי אליכם · קדמאה חסר : במאד מאד ו׳ וסי׳ וארבה אתך במאד · והפרתי אתך במאד · ולישמעאל שמעתיך · ובני ישראל פרו · עון בית ישראל ויהודה גדול · ותיפי במאד : נשיאם כל אורי׳ נשאים כתיב במ״ד נשיאם וסי׳ ולישמעאל שמעתיך · שנים עשר נשיאם לאמתם · ויקריבו הנשיאם · תב׳ דפסוק · ותעמדנה לפני משה · וחד חסר דחסר והנשאם הביאו · וחד כלא דמלא ונועדו אליך הנשיאים · וכל נביאי׳ וכתובי׳ נשיאם כתיב במ״ד נשאים וסי׳ ועשרה נשאים עמו׳ ויעל נשאים מקצה׳ ויעלה נשאים · מעלה נשאים : ויעל אלהים עליית אלהים ג׳ וסי׳ מעל אברהם · ויעל מעליו אלהים · עלה אלהים בתרועה : בשר ערלתו ב׳ חס׳ את וסי׳ ואברהם בן תשעים · וביום השמיני ימול : בית ד׳ קמצים בליש׳ וסי׳ יליד בית ומקנת · אנשי ביתו יליד בית · ויעש לבית חלוני · ליסר את הבית : כחם ד׳ וחס׳ וסי׳ כחם היום · ויבאו כחם היום אל בית איש בשת · ותהיה לכם תשועה בחם השמש · כחם צח עלי אור · וחד כחם קציר ב׳ בפסוק : וישא עיניו ה׳ חסרי׳ את וסי׳ וישא עיניו וירא · והנה גמלים באים · וירא את בנימן · וירא את עשו · והנה איש עומד לנגדו · וישרא את עיניו : וירא ג׳ אברהם ב׳ בו · לוט :

והנה שלשה אנשים · אחד לבשר את שרה ואחד להפוך את סדום ואחד לרפאת את אברהם שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות תדע לך שכן כל הפרשה הוא מזכירן בלשון רבים : ויאכלו ויאמרו אליו · ובבשורה כאמר ויאמר שוב אשוב ובהפיכת סדום הוא אומר כי לא אוכל לעשות דבר לבלתי הכפי ורפאל שרפא את א אברהם הלך משם להציל את לוט הוא שנאמר ויהי כהוציאם אותם החוצה ויאמר

ופי׳ כי על כן עברתם כדברי קדמונינו ז״ל הואיל ועברתם · כמו כי על כן באו : כן תעשה · דרך מוסר שפת לחם די : לושי · כמו ותלש : כעת חיה · כעת הזאת בשנה האחרת ושרה חיה כמו כה לחי : והוא אחריו · זה המלאך המדבר עם אברהם היה אחרי האהל ואברהם יושב בפתח האהל ולא ראה שרה וים אומ׳ פתח האהל שלה היה אחרי אהל אברהם : באים בימים · הגיעו לימים רבים : היתה לי · כמו תהיה לי :

יקח ג׳ ב׳ קמ׳ וא׳ פתח וסי׳ יקח נא מעט מים · ברזל מעפר יקח · גם שבי גבור · קדמ׳ פתח · אנ״ך : ורחצו ג׳ ב׳ פת׳ וחד קמ׳ וסי׳ יקח נא מעט · סורו נא אל בית עבדכם · רחצו הזכו · בתר קמץ : לבבם ג׳ וסי׳ ואקחה פת וראיתם ושטו · שיתו לבבם לחילה · אנ״ך : ושוב ה׳ קמ׳ וסי׳ והנער שמואל · ולו היה בן ושמו שאול · ואל

וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים נִצָּבִים עָלָיו וַיַּרְא וַיָּרָץ לִקְרָאתָם מִפֶּתַח הָאֹהֶל וַיִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה : וַיֹּאמַר אֲדֹנָי אִם נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אַל נָא תַעֲבֹר מֵעַל עַבְדֶּךָ : יֻקַּח נָא מְעַט מַיִם וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשָּׁעֲנוּ תַּחַת הָעֵץ : וְאֶקְחָה פַת לֶחֶם וְסַעֲדוּ לִבְּכֶם אַחַר תַּעֲבֹרוּ כִּי עַל כֵּן עֲבַרְתֶּם עַל עַבְדְּכֶם וַיֹּאמְרוּ כֵּן תַּעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ : וַיְמַהֵר אַבְרָהָם הָאֹהֱלָה אֶל שָׂרָה וַיֹּאמֶר מַהֲרִי שְׁלֹשׁ סְאִים קֶמַח סֹלֶת לוּשִׁי וַעֲשִׂי עֻגוֹת : וְאֶל הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם וַיִּקַּח בֶּן בָּקָר רַךְ וָטוֹב וַיִּתֵּן אֶל הַנַּעַר וַיְמַהֵר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ : וַיִּקַּח חֶמְאָה וְחָלָב וּבֶן הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וְהוּא עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכֵלוּ : וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אַיֵּה שָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וַיֹּאמֶר הִנֵּה בָאֹהֶל : וַיֹּאמֶר שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וְהִנֵּה בֵן לְשָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וְשָׂרָה שֹׁמַעַת פֶּתַח הָאֹהֶל וְהוּא אַחֲרָיו : וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה זְקֵנִים בָּאִים בַּיָּמִים חָדַל לִהְיוֹת לְשָׂרָה אֹרַח כַּנָּשִׁים : וַתִּצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ לֵאמֹר אַחֲרֵי בְלֹתִי הָיְתָה לִּי עֶדְנָה וַאדֹנִי זָקֵן : וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל אַבְרָהָם לָמָּה זֶּה צָחֲקָה שָׂרָה לֵאמֹר

וְהָא תְלָתָא גֻבְרִין קַיְמִין עִלָוֹהִי וַחֲזָא וּרְהַט לְקַדָּמוּתְהוֹן מִתְּרַע מַשְׁכְּנָא וּסְגִיד עַל אַרְעָא : וַאֲמַר יְיָ אִם כְּעַן אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ לָא כְעַן תִּעְבַּר מֵעַל עַבְדָּךְ : יִסְּבוּן כְּעַן זְעֵיר מַיָּא וְאַסְחוּ רַגְלֵיכוֹן וְאִסְתְּמִיכוּ תְּחוֹת אִילָנָא : וְאֶסַּב פִּתָּא דְלַחְמָא וּסְעוּדוּ לִבְּכוֹן בָּתַר כֵּן תִּעְבְּרוּן אֲרֵי עַל כֵּן עֲבַרְתּוּן עַל עַבְדְּכוֹן וַאֲמַרוּ כֵּן תַּעְבֵּיד כְּמָא דְמַלֶּלְתָּא : וְאוֹחִי אַבְרָהָם לְמַשְׁכְּנָא לְוָת שָׂרָה וַאֲמַר אוֹחַי תְּלָת סְאִין קִמְחָא דְסוּלְתָּא לוּשִׁי וַעֲבִידִי גְרִיצָן : וּלְוָת תּוֹרֵי רְהַט אַבְרָהָם וּנְסֵיב בַּר תּוֹרֵי רַכִּיךְ וְטָב וִיהַב לְעוּלֵימָא וְאוֹחִי לְמֶעְבַּד יָתֵיהּ : וּנְסֵיב שְׁמַן וַחֲלַב וּבַר תּוֹרֵי דִּי עֲבַד וִיהַב קֳדָמֵיהוֹן וְהוּא מְשַׁמֵּשׁ עִלָּוֵיהוֹן תְּחוֹת אִילָנָא וַאֲכַלוּ : וַאֲמַרוּ לֵיהּ אָן שָׂרָה אִתְּתָךְ וַאֲמַר הָא בְמַשְׁכְּנָא : וַאֲמַר מֵיתַב אֵיתוּב לְוָתָךְ כְּעִדָּן דְאַתּוּן קַיָּמִין וְהָא בַר לְשָׂרָה אִתְּתָךְ וְשָׂרָה שְׁמַעַת בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וְהוּא אֲחוֹרוֹהִי : וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה סִיבוּ עָלוּ בְּיוֹמִין פְּסַק מִלְּמֶהֱוֵי לְשָׂרָה אוֹרַח כִּנְשַׁיָּא : וְחַיְכַת שָׂרָה בִּמְעָהָא לְמֵימַר בָּתַר דְּסֵיבִית תְּהֵי לִי עוּלֵימוּ וְרִיבוֹנִי סִיב : וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם לְמָא דְנָן חַיְכַת שָׂרָה לְמֵימַר

הבקר רץ · ומצאו מרעה שמן וטוב · הוספת חכמה וטוב : וחלב ג׳ וסי׳ ויקח חמאה · ובלא מחיר יין · דבש וחלב תחת לשונך · אנ״ך : אליו נקוד על אי״ו חד מן י׳ נקודי בתור׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳ · ותנה י״ג יחידאין וסי׳ כו׳ במסר רבת׳ : שמעת · ו׳ ה׳ פתחי וחד קמץ וסי׳ ושרה שמעת · ורבקה שמעת בדבר · ומלכת שבא · אזן שמעת תוכחת חיים · אזן שמעת ועין ראה · מוכיח חכם על אזן שמעת · בתר קמץ : ואברהם ושרה ל׳ · וחד אברהם ושרה אשתו :

האף אמנם · הגם אמת אלד : ואני זקנתי · שנה הכתוב מפני השלום שהרי היא אמרה ואדוני זקן : היפלא · כתרגומו היתכסי וכי שום דבר מופלא ומופרד ומכוסה ממני מלעשות כרצוני : למועד · לאותו מועד המיוחד שקבעתי לך אתמול למועד הזה בשנה האחרת : כי יראה כי צחקת · הראשון משמש לשון דהא הוא שנותן טעם לדבר ותכחש שרה לפי שיראה והשני משמש בלשון אלא ויאמר לא צחקת אלא צחקת שאמרו רבותינו כי משמש בארבע לשונות אי דלמא אלא דהא : וישקיפו · כל השקפה שבמקרא לרעה חוץ מהשקיפה ממעון קדשך שגדול כח מתנות עניים שהופך מדת הרוגז לרחמים : לשלחם · ללוותם כסבור אורחים הם : המכסה אני · בתמיה מה אני עושה בסדום לא יפה לי לעשות דבר זה שלא מדעתו אני נתתי לו את הארץ הזאת וחמשה כרכין הללו שלו הן שנאמר גבול הכנעני מצידון באכה סדומה ועמורה וגו' קראתי אותו אברהם אב המון גוים ואשמיד את הבנים ולא אודיע לאב שהוא אוהבי : ואברהם היו יהיה · מדרש אגדה זכר צדיק לברכה הואיל והזכירו ברכו ופשוטו וכי ממנו אני מעלים והרי הוא חביב לפני להיות לגוי גדול ולהתברך בו כל גויי הארץ : כי ידעתיו · לשון חבה כמו מודע לאישה ונודעתנו ולדעתך בשם ואמנם עיקר לשון כלם אינו אלא לשון ידיעה שהמחבב את האדם מקרבו אצלו ויודעו ומכירו ולמה ידעתיו למען אשר יצוה לפי שהוא מצוה את בניו עלי לשמור דרכי ואם תפרשהו כתרגומו יודע אני בו שיצוה את בניו וגו' אין למען נופל על הלשון : יצוה · לשון הוה כמו ככה יעשה איוב : למען הביא · כך הוא מצוה לבניו שמרו דרך השם כדי שיביא השם על אברהם וגו' על בית אברהם לא נאמר אלא על אברהם למדנו כל המעמיד בן צדיק כאלו אינו מת : ויאמר יי · אל אברהם : זעקת סדום וגו' כי רבה · כל רבה שבמקרא הטעם בבי"ת לפי שהן מתורגמים גדלה או גדלה והולכת אבל זה טעמו למעלה בר"ש לפי שמתורגם גדלה כבר כמו שפירשתי ויהי השמש באה הנה שבה יבמתך : ארדה נא · למד לדיינין שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראיה הכל כמו שפירשתי בפרשת הפלגה · ד"א ארדה נא לסוף מעשיהם : הכצעקתה · של מדינה : הבאה אלי עשו · וכן עומדין במרדם כלה אני עושה בהן ואם לא יעמדו במרדן אדעה מה אעשה להפרע מהן ביסורין ולא אכלה אותם וכיוצא בו מצינו במקום אחר ועתה הורד עדייך מעליך ואדעה מה אעשה לך ולפיכך יש הפסק נקודת פסק בין עשו לכלה כדי להפרידם תיבה מחברתה ורבותינו דרשו הכצעקתה צעקת ריבה אחת שהרגו מיתה משונה על שנתנה מזון לעני כמפורש בחלק : ויפנו משם · ממקום שאברהם ליוום שם : עודנו עומד וגו' והלא לא הלך לעמוד לפניו אלא הקב"ה בא אצלו ואמר לו זעקת סדום ועמורה וגו' והיה לו לכתוב ויי' עודנו עומד על אברהם אלא תקון סופרים הוא זה : ויגש אברהם · מצינו הגשה למלחמה ויגש יואב וגו' · הגשה לפיוס ויגש אליו יהודה והגשה לתפלה ויגש אליהו הנביא ולכל אלה נכנס אברהם לדבר קשות ולפיוס ולתפלה : האף תספה · הגם תספה ולתרגום של אונקלוס תרגמו לשון רוגז כך פירושו האף ישיאך שתספה צדיק עם רשע : חמשים צדיקים · עשרה צדיקים לכל כרך וכרך חמשה מקומות יש · ואת"ל לא יצילו הצדיקים את הרשעים למה תמית הצדיקים : חלילה לך · חולין הוא לך יאמרו כך היא אומנותו שוטף הכל צדיקים ורשעים כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה : כדבר הזה · לא הוא ולא כיוצא בו : חללה לך · לעולם הבא : השופט

תרגום

הברם בקושטא אוליד ואנא סבית : היתכסא מן קדם יי פתגם לזמן אתוב לותך כעידן דאתון קיימין ולשרה בר : וכדיבת שרה למימר לא חייכית ארי דחילת ואמר לא ברם חייכת : וקמו מתמן גובריא ואסתכיאו על אפי סדם ואברהם אזיל עמהון לאלוואיהון : ויי אמר המכסי אנא מאברהם דאנא עביד : ואברהם מהוה יהוי לעם סגי ותקיף ויתברכון בדיליה כל עממי ארעא : ארי גלי קדמי בדיל דיפקיד ית בנוהי וית אינש ביתיה בתרוהי ויטרון אורחן דתקנן קדם יי למעבד צדקתא ודינא בדיל דייתי יי על אברהם ית דמליל עלוהי : ואמר יי קבלת סדום ועמורה ארי סגיאת וחובתהון ארי תקיפת לחדא : אתגלי כען ואיחון הכקבלתהון דעלת לקדמי עבדו אעביד עמהון גמירא אם לא תייבין ואם תייבין לא אתפרע : ואתפניאו מתמן גובריא ואזלו לסדום ואברהם עד כען משמש בצלו קדם יי : וקריב אברהם ואמר הברגז תשיצי זכאה עם חייבא : מאים אית חמשין זכאין בגו קרתא הברגז תשיצי ולא תשבוק לאתרא בדיל חמשין זכאין די בגוה : קושטא אינון דינך מלמעבד כפתגמא הדין לשיצאה זכאה עם חייבא ויהי זכאה כחייבא קושטא אינון דינך

מקרא

האף אמנם אלד ואני זקנתי : היפלא מיהוה דבר למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן : ותכחש שרה לאמר לא צחקתי כי יראה ויאמר לא כי צחקת : ויקמו משם האנשים וישקפו על פני סדם ואברהם הלך עמם לשלחם : ויהוה אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עשה : ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גויי הארץ : כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך יהוה לעשות צדקה ומשפט למען הביא יהוה על אברהם את אשר דבר עליו : ויאמר יהוה זעקת סדם ועמרה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד : ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה ואם לא אדעה : ויפנו משם האנשים וילכו סדמה ואברהם עודנו עמד לפני יהוה : ויגש אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם רשע : אולי יש חמשים צדיקם בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקם אשר בקרבה : חללה לך מעשת כדבר הזה להמית צדיק עם רשע והיה כצדיק כרשע חללה לך ה

מסורה

זקנתי ד' וסי' ויאמר יי' אל אברהם · ויאמר הנה נא זקנתי · ואני זקנתי ושבתי · נער הייתי גם זקנתי · לשלחם ג' וסי' ואברהם הלך עמם · ולא אבא לשלחם · למהר לשלחם בן הארץ · אמר ג' קמצ' וסי' ויי' אמר המכסה · ויי' פקד · וישמע משה לקול חתנו · ואברהם ה' ד"פ וסי' ואברהם בן תשעים ותשע · ואברהם

ושרה זקנים · ואברהם היו יהיה · ואברהם בן מאה שנה בהולד · ואברהם זקן · ו' בפסו' למען וסי' כי ידעתיו · כי מאת יי' היתה · למען דעת כל עמי הארץ · ואטמא אתם במתנותם · למען תינקו · למען טבח טבח : צדקה ומשפט ג' דסמי' וסי' כי ידעתיו למען · אהב צדקה ומשפט · עשה צדקה ומשפט · זעקת ג' וסי' זעקת סדו' · לקול זעקת חבליך · זעקת שבר : ואראה ה' וסי' ארדה נא ואראה · ואראה את אחי · אעבר נא ואראה · וחברו אעברה · אמלטה נא ואראה : הבאה ג' בלעיל וסי' הבצעקתה · ובני יוסף אשר ילד לו · וישמעו שלשת רעי איוב : האף ג' פתחין וסי' האף תספה · וחברו · האף אמנם אלד : הספה ג' וסי' ויגש אברהם · אולי יש חמשים · ונגם את הזקן : ולא תשא ג' דס' וסי' אולי יש חמשים · הוכח תוכיח · ונשאו אתך במשא העם ולא : הצדיקם ג' וסי' אולי יחסרון · כי לא ינוח שבט · ב' בו · אשר יש צדיקים · אשר הצדיקים והחכמים · כל אורי' צדיקם כתיב חס' בבא מלא ויכרוף דברי · ואלה השמות וכל נבי' וכתו' כמ"ד חס' וסי' במסר' רבת' : חללה ג' חסרי' וסי' חללה לך ב' בפסוק · לכן אנשי לבב : לך י"ד פסוקים לך לך וסי' בו במסר' רבת' : מעשת ה' חס' בליש' בסר בביום השמיני ·

אבן עזרא

ומלת היפלא · היעלם וכן עשה פלא וי"א איננו דבר פלא בעיני השם לעשות כן ואילו היה כן לא היה מ"ם דבק עם השם :
ונברכו בו · שבנין נפעל וטעמו שיהיו מבורכים בשבילו ומלת והתברכו איננה כן רק הם מתברכים בו · ופי' זעקת סדום שדברו דברי' כנגד השם או זעקת החמס : וחטאתם כי כבדה · ולא תכילנה הארץ · וי"א הכצעקתה הבאה אלי אם כן עשו העשה בהם כלה :
ואם לא אדעה · ארחם אותם וכן יפרשו וידע אלהי' ועל דעתי פירושו אראה אם עשו כלם כרעה הזאת כי האמת שהכל ידע כל על דרך כל ולא על דרך חלק והעד כי זה הפירוש הוא האמת ואם הוא סוד גדול שאמר אברהם האף תספה ונפתח א"א האף ואם הוא לתית' בעבור האלף שהוא מהגרון שמשפט לשו' הקד' להרחיב אשר לפניו : תספה · פועל יוצא וטעמו תכלה וכן אספה עלימו רעות ואם הם שני בנינים : ולא תשא למקום · כטעם תסלח כמו נושא עון ולמקום הוא סדום כי בעבורו נגם אברהם להציל את לוט : חלילה · דבר שלא יתכן וי"א שהמלה כטעם חלול שאין בו כלום : והיה כצדיק כרשע · כאשר יתחברו שני כפין היא דרך קצר' והטע' והיה הצדיק כרשע והרשע כצדיק וכן כי כמוך כפרעה כעמי כעמך כחטכה כאורה ·

ואיך

השופט כל הארץ · ניקוד בחטף פתח ה"א של השופט לשון תמיה וכי מי שהוא שופט לא יעשה משפט אמת: אם אמצא בסדום וגו' · לפי שסדום היתה מטרפולין וחשובה מכולם תלה בה הכתוב: התשחית בחמשה · והלא הן תשעה לכל כרך ואתה צדיקו של עולם תצטרף עמהם: אולי ימצאון שם ארבעי' · וימלטו ארבעה הכרכים וכן שלשים יצילו שלשה מהם או עשרי' יצילו שנים מהם או עשרה יצילו אחד מהם: הואלתי · רציתי כמו ויואל משה: אולי ימצאון שם עשרה · על הפחות לא בקש אמר דור המבול היו שמנה נח ובניו ונשיהם ולא הצילו על דורם ועל תשע' על ידי צרוף כבר בקש ולא מצא: וילך יי' וגו' · כיון שנשתתק הסניגור הלך לו הדיין: ואברה' שב למקומו · נסתלק הדיין נסתלק הסניגור והקטיגור מקטרג לפיכך ויבאו שני המלאכי' סדומה להשחית: ויבאו שני · והשלישי שבא לבשר את שרה כיון שעשה שליחותו נסתלק לו: המלאכים · ולהלן קראם אנשי' כשהיתה שכינה עמהן קראם אנשי' · דבר אח' אצל אברהם שכחו גדול והיו המלאכי' תדירין אצלו כאנשים קראם אנשים ואצל לוט קראם מלאכים: בערב · וכי כל כך שהו המלאכים מחברון לסדום אלא מלאכי רחמים היו וממתינין שמא יוכל אברהם ללמד עליה' סניגוריא: ולוט יושב בשער סדום · ישב כתיב אותו היו' מינוהו שופט עליהם: וירא לוט וגו' · מבית אברהם למד לחזר על האורחים: הנה נא אדוני · הנה נא אתם אדונים לי אחר שעברתם עלי · דבר אחר צריכי' אתם לתת לב על הרשעים הללו שלא יכירו בכם וזו היא עצה נכונה: סורו נא · עקמו את הדרך לביתי דרך עקלתון שלא יכירו שאתם נכנסים שם לכך נאמר סורו בראשית רבה: ויאמרו לא · לאברהם אמרו כן תאמ' מכאן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול: כי ברחוב נלין · הרי כי משמש בלשון אלא שאמרו לא נסור אל ביתך אלא ברחובה של עיר נלין: ויסורו אליו · עקמו את הדרך לצד ביתו: ומצות אפה · פסח היה: טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדו' · כך נדרש בבראשית רבה טרם ישכבו ואנשי העי' היו בפיהם של מלאכי' שהיו שואלים ללוט מה טיבם ומעשיהם והוא אומ' להם רובם רשעי' עודם מדברים בהם ואנשי העיר וגו' ופשוטו של מקרא ואנשי העיר אנשי רשע נסבו על הבית על שהיו רשעים נקראים אנשי סדום כמו שאמר הכתוב ואנשי סדום רעים וחטאים ·

ג' הה"ן בתורה דנראי' תמוהות ואינן תמוהות וס' השופט כל הארץ · האחד בא לגור · האיש אחד יחטא · וכל הא תמוהה פתח כשהתימה בה"א כמו האלהים אני אבל אלו התימה אינו בה"א אכן בא אחרי בן וישפוט שפוט: עפר ואפר ב' וס' ואנכי עפר ואפר · נחמתי על עפר ואפר: ג' פסו'

השפט כל הארץ לא יעשה משפט: ויאמר יהוה אם אמצא בסדם חמשים צדיקם בתוך העיר ונשאתי לכל המקום בעבורם: ויען אברהם ויאמר הנה נא הואלתי לדבר אל אדני ואנכי עפר ואפר: אולי יחסרון חמשים הצדיקם חמשה התשחית בחמשה את כל העיר ויאמר לא אשחית אם אמצא שם ארבעים וחמשה: ויסף עוד לדבר אליו ויאמר אולי ימצאון שם ארבעים ויאמר לא אעשה בעבור הארבעים: ויאמר אל נא יחר לאדני ואדברה אולי ימצאון שם שלשים ויאמר לא אעשה אם אמצא שם שלשים: ויאמר הנה נא הואלתי לדבר אל אדני אולי ימצאון שם עשרים ויאמר לא אשחית בעבור העשרים: ויאמר אל נא יחר לאדני ואדברה אך הפעם אולי ימצאון שם עשרה ויאמר לא אשחית בעבור העשרה: וילך יהוה כאשר כלה לדבר אל אברהם ואברהם שב למקמו: ויבאו שני המלאכים סדמה בערב ולוט ישב בשער סדם וירא לוט ויקם לקראתם וישתחו אפים ארצה: ויאמר הנה נא אדני סורו נא אל בית עבדכם ולינו ורחצו רגליכם והשכמתם והלכתם לדרככם ויאמרו לא כי ברחוב נלין: ויפצר בם מאד ויסרו אליו ויבאו אל ביתו ויעש להם משתה ומצות אפה ויאכלו: טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית מנער ועד זקן

הדין כל ארעא ברם יעביד דינא: ואמר יי אם אשכח בסדום חמשין זכאין בגו קרתא ואשבוק לכל אתרא בדילהון: ואתיב אברהם ואמר הא כען אסגיתי למללא קדם יי ואנא עפר וקטם: מאים יחסרון חמשין זכאין חמשא התחבל בחמשא ית כל קרתא ואמר לא אחביל אם אשכח תמן ארבעין וחמשא: ואוסיף עוד למללא קדמוהי ואמר מאים ישתכחון תמן ארבעין ואמר לא אעביד גמירא בדיל ארבעין: ואמר לא כען יתקף רוגזא דיי ואמליל מאים ישתכחון תמן תלתין ואמר לא אעביד גמירא אם אשכח תמן תלתין: ואמר הא כען אסגיתי למללא קדם יי מאים ישתכחון תמן עסרין ואמר לא אחביל בדיל עסרין: ואמר לא כען יתקף רוגזא דיי ואמליל ברם זמנא הדא מאים ישתכחון תמן עסרא ואמר לא אחביל בדיל עסרא: ואסתלק יקרא דיי כד שצי למללא עם אברהם ואברהם תב לאתריה: ועלו תרין מלאכיא לסדום ברמשא ולוט יתיב בתרע דסדום וחזא לוט וקם לקדמותהון וסגיד על אפוהי על ארעא: ואמר בבעו כען רבוני זורו כען לבית עבדכון וביתו ואסחו רגליכון ותקדמון ותהכון לאורחכון ואמרו לא אלהן ברחובא נבית: ותקיף בהון לחדא וזרו לותיה ועלו לביתיה ועבד להון משתיא ופטיר אפה להון ואכלו: עד לא שכיבו ואנשי קרתא אנשין סדום אקיפו על ביתא מעולימא ועד סבא

אבן עזרא

ואיך יתכן שלא יעשה משפט מי שהוא שופט כל הארץ · וטעם בתוך העיר שהם יראים את השם בפרהסיא וכן שוטטו בחוצות ירושלם · ואין מלת הואלתי כמו החלותי רק פירוש' רציתי וכן הואיל משה · וכף מלת אנכי נוסף או הם שתי מלות והטעם אחד · וטעם ואנכי עפר ואפר כי עפר הייתי ואפר אשוב והעקר על יסוד הגוף והם העצמו': אולי יחסרון חמשה · והטעם אולי יתחסר עשירית מהמספר · וטעם התשחית בחמש' בעבור החמש' שיחסרו את הכל ואח' כן אמר אולי יחסרון התשיעי' מהמספר אשר אמרתי אם ימצאון שם לא אשחיתם · וטעם לא אעשה בעבור הארבעים לא אעשה השחתה ושלא יצריך חבר שני החסרונים אחר כן אם יחסר הרביעית גם השלישי' גם החצי וי"א למה לא הפחי' מעשר' בעבו' היות שנים בכל עיר כי חמש ערים היו וזה איננו נכון בעבור שאמר בסדום לבדה ואף על פי שחכמינו ז"ל העתיקו שאין ת תפלה בצבור פחות מעשרה גם זה הפסוק יחזיק ידי אמונתינו: ואברהם שב למקומו · אל חברון וזאת המראה היתה במקום שהלך אברהם לשלוח המלאכי' ומשם ישקיף על פני סדום ואף על פי שהו' כתו' וישכם אברהם בבקר וישקף על פני סדם אחר באת השמש היה כי לא נהפכה סדו' בלילה כי כן העיד הכתו' · ופי' בערב בפסח מצרי': אפים · עד שם אפיו בארץ והם ה הנחירי' שהם גבוהים על הפני': הנה נא אדני · רבותי לשון חול · ונאמר תמצא מלת סור ואחריה מ"ם היא כמשמעה ואם אחריה אל"ף הפתוח בפתח קטון טעמה שיסור ממקומו וילך אל הקורא או אל המקום הנקרא כמו סורה אלי: ויאמרו לא · אם לא תפצר וזאת המלה רבוי דברים כטעם פייסים וכן ואון ותרפים הפצר: נסבו · מבנין נפעל:

את בהו ויאמר ויאמר וס' ויוסף עוד לדבר אליו · ויען השליש · ואחרו: הארבעים ג' וס' לא אעשה בעבור הארבעים · בשנת הארבעים לצאת בני ישראל · בשנת הארבעים למלכות דוד: העשרים ג' וס' לא אעשה בעבור העשרים · נגד העשרים אשר לחצר · ליחזקאל העשרים: לאדני ז' כתיב בן מסר בתלים סימן כ"ב: ואדברה ד' וס' אל נא יחר · האזינו · אגידה · שמעה עמי · וחד אדברה גם אנכי בכם: סדמה ג' וס' באכה סדמה ועמרה · ויפנו משם האנשים · ויבאו שני המלאכים: והשכמתם ג' וס' והשכמתם והלכתם · והשכמתם מחר · דפלגש בגבעה · ועבדי אדניך אשר באו: לא ב' דגושי' וס' ויאמרו לא כי ברחוב נלין · ויאמרו לא כי מלך ימלך עלינו · וב' לו וס' ויאמרו לו חכמיו · ויאמרו לו החרש: ברחוב ד' וס' כי ברחוב נלין · רק ברחוב אל תלן · כי כשלה ברחוב אמת · ברחוב אבין מושבי: ויפצר ד' וס' ויפצר בם מאד · קח נא את ברכתי · ויקם האיש ללכת · ויאמר חי יי' אשר עבדתי · וכל ויפצרו דכו' בב"א ויפרצו כו עבדיו: ומצות ב' וס' ומצות אפה · צלי אש ומצות: ישכבו ג' וס' טרם ישכבו · ערלים ישכבו · יחד על עפר ישכבו · אנך: נסבו ב' וס' סדם נסבו על הבית · גבעה נסבו: על הבית ד' וס' סדם נסבו · ושלח את הצפור החיה · וכל ישראל ראים ברדת · כי שמך נקרא על הבית · דו"ח:

כל העם מקצה. מקצה העיר עד הקצה שאין אחד מוחה בידם שאפילו צדיק אחד אין בהם: ונדעה אותם. במשכב זכור כמו אשר לא ידעו איש: האל. כמו האלה: כי על כן באו. כי הטובה הזאת תעשו לכבודי על אשר באו בצל קורתי תרגום בטלל שריתי תרגום של קורה שריתא: גש הלאה. קרב להלאה כלומר התקרב לצדדין והתרחק ממנו וכן כל הלאה שבמקרא לשון רחוק כמו זרה הלאה הנה החצי ממך והלאה. גש הלאה המשך להלן בלשון לעז טרייטי דל"וס לדבר כזיפה הוא לומר אין אנו חוששין לך ודומה לו קרוב אליך אל תגש בי. וכן גשה לי ואשבה המשך לצדדין בעבורי ואשב אצלך האחד בא לגור. אחד יחידי אתה על שאמר להם על הבנות אמרו לו גשה הלאה לשון נחת ועל שאתה מליץ על האורחים: האחד בא לגור. אדם נכרי יחידי אתה בינינו שבאת לגור ועכשיו מוכיח אותנו: דלת. הסובבת לנעול ולפתוח: פתח. הוא החלל שבו נכנסין ויוצאין: בסנורים. מכת עורון: מקטן ועד גדול. הקטנים התחילו בעביר' תחלה שנאמר מנער ועד זקן לפיכך התחילה הפורענות מהם: עוד מי לך פה. פשוטו של מקרא מי יש לך עוד בעיר הזאת חוץ מאשתך ובנותיך שבבית: חתן ובניך ובנותיך. אם יש לך חתן או בנים ובנות הוצא מן המקום: ובניך. בני בנותיך הנשואות. ומדרש אגדה עוד מאחר שעושין נבלה כזאת מי לך פתחון פה ללמד סניגוריא עליהם שכל הלילה היה מליץ עליהם טובות וקרי ביה מי לך פה: חתניו. שתי בנות נשואות היו לו בעיר: לוקחי בנותיו. שאותן שבבית ארוסות להם: ויאיבו. כתרגומו ודחיקו מהרוהו: הנמצאות. המזומנות לך בבית להצילם ומדרש אגד' יש וזה ישובו של מקרא: תספה. תהיה כלה עד תם כל הדו' מתורג' עד רסף: ויתמהמה. כדי להציל את ממונו: ויחזיקו. אחד מהם היה שליח להצילו וחברו להפוך סדום לכך נאמ' ויאמ' המלט ולא נאמר ויאמרו: המלט על נפשך. דייך להציל נפשות אל תחוס על הממון: אל

אבן עזרא

כל העם מקצה. שלא היו סמוכים אל הבית: ונדעה אותם. כנוי לשכיבה: הפתח. אל הפתח תי"ו דלת סימן נקבה ושמצא חסר: ידעו איש. לשון רבים ורבות בפעל שעבר בלא תוספת וי"ו פתוח שוה: האל. כמו האלה. ויאמר הגאון כי בעבור השלישי שלא בא אמר כן וזה הטעם רחוק כי גם שתי הלשונות תמצאם בלשון ארמית: בסנורים. מלה רביעית וחבירתה בטעם' אלישע ופירושו מחשך העין והלב: עוד מי לך פה. אם יש לך חתן ובניך או חתנים שהם כבניך וכבנותיך והנה פה טעם על האו' כי האחד הלך להציל את לוט כי הנה שניהם דברו אליו ועד כי משחיתים אנחנו גם הא' מדבר לוט אחר כן עמו שאמר לו ותגדל חסדך הוא אמר כי לא אוכל לעשות דבר: לוקחי בנותיו. ב' בנות אחרות היו לו ומתו בסדום והשאר הנמצאות. ויאמ' ר' יונ' הספרדי המדקדק כי לא יתכן לאמ' וכמו עלה השחר ושכח ורבו כמו רבו: ויאיבו. כמו ויביקו כמו אבים לאמר ואתמה מהפי' שחבר בן אפרים שאמר כי ויתמהמה מגזרת מה והנה שכח כי שני ההאין תפיקין רק הוא לשון עכוב ושרשו משולש והפא כפול: ויחזיקו. יבאר שפחד ואין בו כח לברוח. ומלת כהוציאם שם הפועל כמו להוציאם מארץ מצרים והמ"ם סימן הפועלי' והם המלאכים ואותם פעולים: אל

ונדעה ה' וסי' מסר ביונה סימן ז': תרעו ה' וסי' אל נא אחי. אל אחי אל תרעו נא. ואם הרע תרעו. אל תגעו במשיחי. דתהלים. וחברו דד"ה: באיש ח' וסי' מסר בפרשת נצבי': הביתה ה"ח וסי' כו' במסר רבת': להן י"ד וסי' כו' במסר רבת': הלאה ב' וסי' גש. זרה: בסנורים ג' וסי' ואת האנשים אשר פתח. הך נא את הגוי הזה:

כל העם מקצה: ויקראו אל לוט ויאמרו לו איה האנשים אשר באו אליך הלילה הוציאם אלינו ונדעה אתם: ויצא אלהם לוט הפתחה והדלת סגר אחריו: ויאמר אל נא אחי תרעו: הנה נא לי שתי בנות אשר לא ידעו איש אוציאה נא אתהן אליכם ועשו להן כטוב בעיניכם רק לאנשים האל אל תעשו דבר כי על כן באו בצל קרתי: ויאמרו גש הלאה ויאמרו האחד בא לגור וישפט שפוט עתה נרע לך מהם ויפצרו באיש בלוט מאד ויגשו לשבר הדלת: וישלחו האנשים את ידם ויביאו את לוט אליהם הביתה ואת הדלת סגרו: ואת האנשים אשר פתח הבית הכו בסנורים מקטן ועד גדול וילאו למצא הפתח: ויאמרו האנשים אל לוט עד מי לך פה חתן ובניך ובנתיך וכל אשר לך בעיר הוצא מן המקום: כי משחתים אנחנו את המקום הזה כי גדלה צעקתם את פני יהוה וישלחנו יהוה לשחתה: ויצא לוט וידבר אל חתניו לקחי בנתיו ויאמר קומו צאו מן המקום הזה כי משחית יהוה את העיר ויהי כמצחק בעיני חתניו: וכמו השחר עלה ויאיצו המלאכים בלוט לאמר קום קח את אשתך ואת שתי בנתיך הנמצאת פן תספה בעון העיר: ויתמהמה ויחזיקו האנשים בידו וביד אשתו וביד שתי בנתיו בחמלת יהוה עליו ויצאהו וינחהו מחוץ לעיר: ויהי כהוציאם אתם החוצה ויאמר המלט על נפשך

כל עמא מסופיה: וקרו ללוט ואמרו ליה אן גובריא דאתו לותך בליליא אפקינון לותנא ונדע יתהון: ונפק לותהון לוט לתרעא ודשא אחד בתרוהי: ואמר בבעו כען אחי לא תבאישון: הא כען לי תרתין בנן דלא ידעינון גבר אפק כען יתהון לותכון ועבידו להן כדתקין בעיניכון לחוד לגבריא האילין לא תעבדון מדעם ארי על כן עלו בטלל שריתי: ואמרו קריב להלאה ואמרו חד אתא לאיתותבא והא דאין דינא כען נבאיש לך מדילהון ואתקיפו בגברא בלוט לחדא וקריבו למיתבר דשא: ואושיטו גבריא ית ידיהון ואעילו ית לוט לותהון לביתא וית דשא אחדו: וית גבריא די בתרע ביתא מחו בשברירייא מזעירא ועד רבא ולאיאו לאשכחא תרעא: ואמרו גבריא ללוט עוד מאן לך הכא חתנא ובנך ובנתך וכל די לך בקרתא אפיק מן אתרא: ארי מחבלין אנחנא ית אתרא הדין ארי סגיאת קבלתהון קדם יי ושלחנא יי לחבלותה: ונפק לוט ומליל עם חתנוהי נסבי בנתיה ואמר קומו פוקו מן אתרא הדין ארי מחבל יי ית קרתא והוה כמחייך בעיני חתנוהי: וכמיסק צפרא הוה ודחיקו מלאכיא בלוט למימר קום דבר ית אתתך וית תרתין בנתך דאשתכחא מתימנן עמך דילמא תלקי בחובי קרתא: ואתעכבי ואתקיפו גבריא בידיה ובידא דאתתיה ובידא תרתין בנתיה כד חס יי עלוהי ואפקוהי ואשריוהי מברא לקרתא: והוה כד אפיק יתהון לברא ואמר חוס על נפשך

ויכם בסנורים: עד י"ד חס' וסי' כו' במסר רבת': הוצא ה' וסי' וכל אשר לך בעיר הוצא. המקלל. הוצא את האיש אשר בא אל ביתיך. הוצא את בנך וימת. הוצא לבוש לכל עבדי. וא' והוצא את עמי בני ישראל: משחתים ח' וסי' כי משחתים אנחנו. משחתים אותו בתוכו. משחיתם להפיל החומה לא כתי' כן. ועוד העם משחתים. כלם משחיתים המה. וקדשתי עליך משחתים. בנים משחתים. וחד המשחיתים את הארץ: גדלה ג' וסי' כי גדלה צעקתם את פני יי'. והנה כאשר גדלה נפשך היום. ואשמתינו גדלה. אנך: ויחזיקו ד' מל' וב' חס' וסי' ויתמהמה. ויחזיקו ביד שמאלם. איש ביד רעהו' חס'. באלהים אחרים. דמלכים. חס'. וחברו דד"ה. ויחזיקו בשביה: וביד אשתו וביד כ"ה פסו' דמי' וסי' כו' במסר' רבת': ויצאהו ג' ב' חס' דחס' וא' מלא וסי' ויתמהמה. ויצאהו דנבות. ויוצאהו לחרשי העץ. בתרא מלא ג': וינחהו ז' חסרים בליש' וסי' במסר' רבת':

אל תביט אחריך. אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה ניצול אינך כדאי לראות בפורענותם ואתה ניצול: בכל הככר. ככר הירדן: ההרה המלט. אצל אברהם ברח שהוא יושב בהר שנאמר ויעתק משם ההרה ואף עכשו היה יושב שם שנאמר אל המקום אשר היה שם אהלו בתחלה ואף על פי שכתוב ויאהל אברם וגו׳ אהלים הרבה היו לו ונמשכו עד חברון: המלט. לשון הצלה וכן כל המלטה שבמקרא אישמו״ביר בלעז וכן והמליטה זכר שנמלט העובר מן הרחם ככדור נמלטה ולא יכלו מלט משא להמליט מפח הרעי שבבקיהם: אל נא אדני. רבותינו אמרו שם זה קדש שנאמר בו להחיות את נפשי מי שיש בידו להמית ולהחיות ותרגומו בבעו כען יי׳: אל נא. אל תאמרו אלי להמלט ההרה: נא. לשון בקשה: פן תדבקני הרעה. כשהייתי אצל אנשי סדום היה הקדוש ברוך הוא רואה מעשי ומעשה בני העיר והייתי כדאי להנצל וכשאבוא אצל צדיק אני כרשע וכן אמרה הצרפית לאליהו כי באת אלי להזכיר את עוני עד שלא באת אצלי היה הקדוש ברוך הוא רואה מעשי ומעשי עמי ואני צדקת ביניהם ומשבאת אצלי לפי מעשיך אני רשעה: העיר הזאת קרובה. קרוב׳ ישיבת׳ נתישבה מקרוב לפיכך לא נתמלא׳ סאתה עדיין ומה היא קריבת׳ מדור הפלגה שנתפלגו האנשים והתחילו להתישב איש במקומו והיא היתה בשנת מות פלג ומשם ועד כאן נ״ב שנים שפלג מת בשנת מ״ח לאברהם כיצד פלג חי אחרי הולידו את רעו ר״ט שנה מהם כלו ל״ב כשנולד שרוג ומשרוג עד שנולד נחור שלשי׳ הרי ס״ב ומנחור עד שנולד תרח כ״ט הרי צ״א ומשם עד שנולד אברהם ע׳ הרי קס״א תן להם מ״ח הרי ר״ט ואותה שנה היתה שנת הפלגה וכשנחרבה סדום היה אברהם בן תשעים ותשע שנה הרי מדור הפלגה ח עד כאן חמשי׳ ושתים שנה וצוער איחרה ישיבתה אחרי ישיבת סדום וחברותיה שנה אחת הוא שנ׳ אמלטה נא. נא בגימטריא חמשים ואחת: הלא מצער היא.

תביטה ה׳ וסי׳ אל תביט אחריך. למה תראוני און. טהור עינים מראות רע. עמל וכעס הביט. רק בעיניך תביט: כל ר״פ דספר׳ והנה במ״ז הנה וסי׳ במסר׳ רבת׳: ותגדל ל׳. ותגדל חסדך. תגדל ל׳. אל תרא בינ׳ אחיך. ותפל ל׳. ותגדל עד צבא השמ׳. וחד תפל ויאמ׳ המלך להמן. ותשמע ל׳ ויזבחו בינ׳ ההוא. וחד תשמע זעקה מבתהם.

תרגום אונקלוס	מסורה	מקרא
לא תסתכי לאחורך ולא תקום בכל מישרא לטורא אשתיזב דילמא תלקי: ואמר לוט להון בבעו יי: הא כען אשכח עבדך רחמין קדמך ואסגית טובך די עבדת עמי לקימא ית נפשי ואנא לית אנא יכיל לאשתזבא לטורא דילמא תערענני בישא ואימות: הא כען קרתא הדא קריבא למערוק לתמן והיא זעירא. אשתיזב כען לתמן הלא זעירא היא ותתקיים נפשי: ואמר ליה הא נסיבית אפך אף לפתגמא הדין בדיל דלא למהפך ית קרתא דבעיתא עלה: אוחי אשתיזב לתמן ארי לא איכול למעבד פתגמא עד מיתך לתמן על כן קרא שמא דקרתא צוער: שימשא נפק על ארעא ולוט על לצוער: ויי אמטר על סדום ועל עמרה גפריתא ואישתא מן קדם יי מן שמיא: והפך ית קירויא האילין וית כל מישרא וית כל יתבי קירויא וצמחא דארעא: ואסתכיאת אתתיה מבתרוהי והות קמא דמלחא: ואקדים אברהם בצפרא לאתרא דמשמיש תמן בצלו קדם יי: ואסתכי על אפי סדום ועמורה ועל כל אפי ארעא מישרא וחזא והא סליק תננא דארעא כתננא דאתונא: והוה כד חבל יי ית קרוי מישרא	ב על הפרק / יג / ק״ל / ז׳ ל׳ פ נקפ׳ / ל׳ / ל׳ / ל׳ ב׳ חס׳ וכי אויל / ל׳ / ה׳ כסו׳ שמה שמה: ב׳ / יפ / ל׳ חס׳ כתו׳ / ג׳ סבירין יכאה: ל׳ ו׳ בטע׳ רביע ר״פ / ב׳ ח׳ בליש׳ חול / ל׳ / ל׳ / ד׳ / ד׳ / ל׳ וחס׳ וחד בקיטר	אל-תביט אחריך ואל-תעמד בכל-הככר ההרה המלט פן-תספה: ויאמר לוט אלהם אל-נא אדני: הנה-נא מצא עבדך חן בעיניך ותגדל חסדך אשר עשית עמדי להחיות את-נפשי ואנכי לא אוכל להמלט ההרה פן-תדבקני הרעה ומתי: הנה-נא העיר הזאת קרבה לנוס שמה והוא מצער אמלטה נא שמה הלא מצער הוא ותחי נפשי: ויאמר אליו הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה לבלתי הפכי את-העיר אשר דברת: מהר המלט שמה כי לא אוכל לעשות דבר עד-באך שמה על-כן קרא שם-העיר צוער: השמש יצא על-הארץ ולוט בא צערה: ויהוה המטיר על-סדם ועל-עמרה גפרית ואש מאת יהוה מן-השמים: ויהפך את-הערים האל ואת כל-הככר ואת כל-ישבי הערים וצמח האדמה: ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלח: וישכם אברהם בבקר אל-המקום אשר-עמד שם את-פני יהוה: וישקף על-פני סדם ועמרה ועל כל-פני ארץ הככר וירא והנה עלה קיטר הארץ כקיטר הכבשן: ויהי בשחת אלהים את-ערי הככר

אבן עזרא

אל תביט אחריך. אתה וכל אשר לך וכן לא תאכל ממנו: אל נא אדני. חול וקמץ בעבור שהוא סוף פסוק ויאמר רבי משה הספרדי הנגיד ז״ל כי אל נא מגזרת הואל ועל דעתי שהוא כמו לא כי כשאמרו לו ההרה המלט השיב לא כן רבותי. ואמ׳ לאחד מהם עבדך שחשב בעיניו שהוא גדול גם יש במלאכים שרים. ות״יו מות מובלע בת״יו ומתי כי את״יו והו״ו סימן היחיד בפעל׳ והיה כן בעבור התחברות שני תוי״ן וכן אותו תשחית וכרת: מצער. קטנה מגזר׳ צעיר והוא תאר השם ובא בלא סימן נקבה כמו שבל: מאת יי׳. לשון כחות: והטעם מאתו וכן תמצא בפסוק אחר ה׳ פעמים בני ישראל: וצמח האדמה. כשרפו האילנות: מאחריו. מאחרי לוט: נציב. כטעם מצבה כי כשרפו עצמיה בגפרית והיה עם מלח כי כן כתו׳ גפרית ומלח: כמהפכת סדו׳. גם זה הפסוק יורה שנמלטה צוער גם כן אמ׳ המלאך: כקיטור. כטעם מגזרת קטור: הכבשן. מקום אש דולקת תמיד: אשר

ותהלך ל׳. ויט משה את מטהו. וחד תהלך לשונם. ותרץ ל׳. ותשלך אשה. וא׳ תשלך: אמלטה חד מן י״ב זוגין חד מלרע וחד מלעיל וסי׳ רחוא מלרע וכו׳ במסר׳ רבת׳: ה׳ פסו׳ אית בהון שמה שמה וסי׳ מהר המלט. ויסר אל העליה וישכב. מקום המשפט. בתרפקת על דודה: מצער ד׳ וסי׳ הנה נא העיר הזאת קרבה. ב׳ בו. והזהר אשיתך מצער. והרכנים מהר מצער: ותחי ג׳ וסי׳ ותחי נפשי. ויאמר ירמיהו לא יתנו. הטו אזנכם ולכו אלי: נשאתי י״ט וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: יצא ג׳ סבירין יצאה וקרי׳ יצא וסי׳ השמש יצא. בצל חשבון עמדו. ומן אחת מהן יצא קרן אחת: ויי׳ ז׳ בטע׳ ר״פ וסי׳ המטיר על סדם. נתן חכמה לשלמה. נתן קולו לפני חילו. הטיל רוח גדולה. שב את שבות איוב. ברך את אחרית. ויי׳ השמיע אל מחנה: האל ח׳ סבירין אלה מסר בפרשת תולדות: וישקף ד׳ וסי׳ וישקף על פני סדם. וישקף אבימלך. וישקף יי׳ אל מחנה. וישקף ארונה: קיטר ד׳ וסי׳ עלה קיטר הארץ. ב׳ בו. כנאד בקיטר. אש וברד:

עונותיה מועטין ויכול אתה להניחה: ותחי נפשי. בה זהו מדרשו ופשוטו של מקרא הלא עיר קטנה היא ואנשים בה מעט אין לך להקפיד אם תניחנה ותחי נפשי בה: גם לדבר הזה. לא דייך שאתה ניצל אלא אף כל העיר אציל בגללך: הפכי. הופך אני כמו עד בואי אחרי רואי מדי דברי בו: כי לא אוכל לעשות. זה עונשן של מלאכים על שאמרו כי משחיתים אנחנו ותלו הדבר בעצמן לפי׳ לא זזו משם עד שהוזקקו לומ׳ שאין הדבר ברשותן: כי לא אוכל. לשון יחיד מכאן אתה למד שהאחד הופך והאחד מציל שאין שני מלאכים נשלחים לדבר אחד: על כן קרא שם העיר צוער. על שם והיא מצער: ויי׳ המטיר. כל מקום שנ׳ ויי׳ הוא ובית דינו: המטיר על סדום. בעלות השחר כמו שנאמר וכמו השחר עלה שעה שהלבנה עומדת ברקיע עם החמה לפי שהיו מהם עובדין לחמה ומהם ללבנה אמר הקב״ה אם אפרע מהם ביום יהיו עובדי לבנה אומרים אילו היתה לבנה מושלת לא הייתי חרבין ואם אפר׳ מהם בלילה יהיו עובדי החמ׳ אומרי׳ אילו היה ביום כשהחמה מושלת לא הייתי חרבי׳ לכך כתוב וכמו השחר עלה ונפרע מהם בשעה שהחמה והלבנה מושלים: המטיר גפרית ואש. בתחילה מטר ונעשה גפרית ואש: מאת יי׳. דרך מקראות לדבר כן כמו נשי למך ולא אמר נשי וכן אמר דוד קחו עמכם את עבדי אדוניכם ולא אמר עבדי וכן אחשורוש בשם המלך ולא אמר בשמי אף כאן מאת יי׳ ולא אמר מאתו: מן השמים. והוא שאמר הכתוב כי בם ידין עמים וגו׳ כשבא ליסר הבריות מביא עליהם אש מן השמים כמו שעשה לסדום וכשבא להוריד המן מן השמים הכני ממטיר לכם לחם מן השמים: ויהפוך את הערים וגו׳. ארבעתם יושבות בסלע אחד והפכן מלמעלה למטה שנאמר בחלמיש שלח ידו וגו׳: ותבט אשתו מאחריו. מאחריו של לוט: ותהי נציב מלח. במלח חטאה ובמלח לקתה אמר לה תני מעט מלח לאורחים הללו אמרה לו אף המנהג הרע הזה אתה בא להנהיג במקום הזה: קיטור. תימור של עשן טורק״א בלעז: כבשן. חפירה שצורפין בה את האבנים לסיד וכן כל כבשן שבתורה: ויזכור

ויזכור אלהים את אברהם. מהו זכירתו של אברהם על לוט נזכר שהיה יודע ששרה אשתו של אברהם ושמע שאמר אברהם במצרים על שרה אחותי היא ולא גלה הדבר שהיה חס עליו לפיכך חס הקדוש ברוך הוא עליו: כי ירא לשבת בצוער. לפי שהיתה קרובה לסדום: אבינו זקן. ואם לא עכשו אימתי שמא ימות או יפסוק מהוליד: ואיש אין בארץ. סבורות היו שכל העולם נחרב כמו בדור המבול בראשית רבה: ותשקין וגו׳. יין נזדמן להן במערה להוציא מהן שתי אומות: ותשכב את אביה. ובצעירה כת׳ ותשכב עמו בצעירה לפי שלא פתחה בזנות והאחותה למדתה חיסך עליה הכתוב ולא פירש גנותה אבל בכירה שפתחה בזנות פרסמה הכתוב כמפורש.

ויזכר אלהים ד׳ דסמיכי באו׳ וסי׳ ויזכר אלהים את נח. ויזכר אלהים את אברם. ויזכר אלהים את רחל. ויזכר אלהים את בריתו: וישלח כ״ב וסי׳ מסר בפר׳ נח: ישב ט״ו פתחין וה׳ קמצין וסי׳ במסר׳ רבת׳: בהן י״ח פת׳ קמץ וג׳ פתחין וסי׳ בו׳ במסר׳ רבת׳: ונחיה ג׳ וסי׳ מאבינו זרע׳ וחברו. ונחיה סוס ופרד: אביהן ז׳ וסי׳ ותשקין

ויזכר אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה בהפך את הערים אשר ישב בהן לוט: ויעל לוט מצוער וישב בהר ושתי בנתיו עמו כי ירא לשבת בצוער וישב במערה הוא ושתי בנתיו: ותאמר הבכירה אל הצעירה אבינו זקן ואיש אין בארץ לבוא עלינו כדרך כל הארץ: לכה נשקה את אבינו יין ונשכבה עמו ונחיה מאבינו זרע: ותשקין את אביהן יין בלילה הוא ותבא הבכירה ותשכב את אביה ולא ידע בשכבה ובקומה: ויהי ממחרת ותאמר הבכירה אל הצעירה הן שכבתי אמש את אבי נשקנו יין גם הלילה ובאי שכבי עמו ונחיה מאבינו זרע: ותשקין גם בלילה ההוא את אביהן יין ותקם הצעירה ותשכב עמו ולא ידע בשכבה ובקמה: ותהרין שתי בנות לוט מאביהן: ותלד הבכירה בן ותקרא שמו מואב הוא אבי מואב עד היום: והצעירה גם הוא ילדה בן ותקרא שמו בן עמי הוא אבי בני עמון עד היום: ס ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ויגר בגרר: ויאמר אברהם אל שרה אשתו אחתי הוא וישלח אבימלך מלך גרר ויקח את שרה: ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה ויאמר לו הנך מת על האשה אשר לקחת והוא בעלת בעל: ואבימלך לא קרב אליה ויאמר אדני הגוי גם צדיק תהרג: הלא הוא אמר לי אחתי הוא והיא גם הוא אמרה אחי הוא בתם לבבי

ודכיר יי ית אברהם ושלח ית לוט מגו הפכתא כד הפך ית קרויא דהוה יתיב בהן לוט: וסליק לוט מצוער ויתיב בטורא ותרתין בנתיה עמיה ארי דחיל למיתב בצוער ויתיב במערתא הוא ותרתין בנתיה: ואמרת רבתא לזעירתא אבונא סיב וגבר לית בארעא למיעל עלנא כאורח כל ארעא: איתא נשקי ית אבונא חמרא ונשכוב עמיה ונקיים מאבונא בנין: ואשקיאה ית אבוהן חמרא בליליא הוא ועלת רבתא ושכיבת עם אבוהא ולא ידע במשכבה ובמקימה: והוה ביומא דבתרוהי ואמרת רבתא לזעירתא הא שכיבית רמשא עם אבא נשקיניה חמרא אף בליליא ועולי שכובי עמיה ונקיים מאבונא בנין: ואשקיאה אף בליליא ההוא ית אבוהן חמר וקמת זערתא ושכיבת עמיה ולא ידע במשכבה ובמקימה: ועדיאה תרתין בנת לוט מאבוהן: וילידת רבתא בר וקרת שמיה מואב הוא אבוהון דמואבאי עד יומא דין: וזעירתא אף היא ילידת בר וקרת שמיה בר עמי הוא אבוהון דבני עמון עד יומא דין: ונטל מתמן אברהם לארע דרומא ויתיב בין רקם ובין חגרא ואתותב בגרר: ואמר אברהם על שרה אתתיה אחתי היא ושלח אבימלך מלכא דגרר ודבר ית שרה: ואתא מימר מן קדם יי לות אבימלך בחלמא דליליא ואמר ליה הא את מאית על עיסק איתתא די דברתא והיא אתת גבר: ואבימלך לא קריב לותה ואמר יי העם אף זכאי תקטול: הלא הוא אמר לי אחתי היא והיא אף היא אמרת אחי הוא בקשיטות לבי

אבן עזרא

אשר ישב בהן. באחת מהן וכן ויקבר בערי גלעד בן אתונו בהם ישרפו אותו ואתהן: ותאמר הבכירה. יתכן שהיתה לו אשה אחרת ומתה בתחלה והבנות חשבו כי אש וגפרית היה בכל הארץ כמבול המים: בשכבה. שם הפועל ואם הוא בחירק וכן בשברי לכם: מואב. כמו מאב. וטעם עד היום שלא התערב עמם גוי זר או זה הדבר ידוע עד היום: אל שרה אשתו. כמו על וכן אל הנער הזה. ובא המלאך בחלום של אבימלך בעבור כבוד אברהם ופה כתב לקיחה וכן עם פרעה רק על פרעה הביא נגעים גדולים ועל ביתו ונגעי אבימלך וביתו לא היו כן כי צדיק היה מפרעה. וטעם הגוי גם צדיק יהרוג בעד נפשו וביתו וממלכתו וכן כתוב ולא תשמע אל דברי חולם החלום המחליף מלה במלה שפירו׳ הנבי׳ איש ובמלת לעם נכרי אחריך מעט:

לבבו

ובקומה של בכירה נקוד לומר שבקומה ידע ואף על פי כן לא נשמר ליל שני מלשתות: ותהרין. אף על פי שאין האשה מתעברת מביאה ראשונה אלו שלטו בעצמן והוציאו ערותן לחוץ ועברו מביאה ראשונה: מואב. שלא היתה צנועה פירשה שמאביה הוא. אבל צעירה קראתו בלשון נקיה וקבלו שכר בימי משה שנאמר בבני עמון אל תתגר בם כלל ובמואב לא הזהיר אלא שלא ילחם בם אבל לצערן התיר לו: ויסע משם אברהם. כשראה שחרבו הכרכים ופסקו העוברים והשבים נסע לו משם. דבר אחר להתרחק מלוט שיצא עליו שם רע שבא על בנותיו: ויאמ׳ אברה׳. כאן לא נטל רשות אלא על כרחה שלא בטובתה לפי שכבר לוקחה לבי׳ פרעה על ידי כן: אל שרה אשתו. על שרה אשתו וכיוצא בו אל הלקח ארון וגו׳ ואל מות חמיה שניהם בלשון על: לא קרב אליה. המלאך מנעו כמה שנ׳ לא נתתיך לנגוע אליה: הגוי גם צדיק תהרג. אף אם הוא כדי׳ תהרגנו שמא כך דרכך לאבד אומות חנם כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה אף אני אומ׳ שהרגתם על לא דבר כשם שתהרגני: גם היא. לרבות עבדי׳ וגמלים וחמרים שלה את כלם שאלתי ואמרו לי אחיה הוא: בתם לבבי. שלא דמיתי לחטא:

ובניקיון

אח אביהן׳ וחברו׳ ולכהן מדין שבע׳ ותבאן אל רעואל אביהן׳ בן בנות צלפחד תניינא דפסוק׳ על מטה משפחת אביהן׳ ותקרבנה לפני אלעזר׳ ולא ידע ו״א וסי׳ במסר׳ רבת׳: בלילה הוא ד׳ וסי׳ ותשקין את אביהן׳ ויבא יעקב מן השדה׳ ויקם בלילה הוא׳ ויבקש שאול להכות: ובאי ד׳ ג׳ חס׳ וחד מלא וסי׳ ובאי שכבי עמו׳ לכי ובאי אל המלך׳ שבי דומם ובאי בחשך׳ עורי צפון ובואי׳ בתרא מ״ל ושאר׳ חס׳: עד היום ט׳ מ׳ חדין כסר במלכי׳ ב׳ סימן י׳: היא י״א כתיב יוד בתו׳ מסר פ׳ וישב: בעולת בעל ב׳ דסמיכי באו׳ וסי׳ בעולת בעל׳ אשה בעולת בעל: אמר לי ה׳ דס וסי׳ אמר לי אחתי היא׳ אמ׳ לי חיה תחיה׳ יען אמר לי יארי׳ והאלהים אמר לי לא׳ ואף דבריו אשר אמר׳ וב׳ ואמר לי וסי׳ ענה דודי׳ כה אדבר ואמר לי:

רשי

ובתקין כפי · נקי אני מן החטא שלא נגעתי בה : ידעתי כי בתם לבבך וגו׳ · אמת שלא דמית מתחלה לחטא אבל נקיון כפים אין כאן שלא מ מך היה שלא נגעת בה אלא חשכתי אני אותך מחטוא : לא נתתיך · לא נתתי לך כח וכן לא נתנו אלהים וכן לא נתנה אביה לבא : השב אשת האיש · ואל תהא סבור שתתגנה בעיניו או ישנאך ולא יתפלל עליך : כי נביא הוא · ויודע שלא נגעת בה לפיכך ויתפלל בעדך : מעשים אשר לא יעשו · מכה אשר לא הורגלה לבא על בריה באה לנו על ידך עצירת כל נקבים של זרע ושל קטנים ורעי ואזנים וחוטם : רק אין יראת אלהים · אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתייה שואלים אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו אשתך היא או אחותך היא : אחותי בת אבי · ובת אב מותרת לבן נח שאין אבות לגוי וכדי לאמת דבריו השיבם כן ואם תאמר והלא בת אחיו היתה בני בנים הרי הן כבנים והרי היא בתו של תרח וכך הוא אומר ללוט כי אנשים אחים אנחנו : אך לא בת אמי · הרן מאם אחרת היה : ויהי כאשר התעו אותי וגו׳ · אנקלוס תרגם מה שתרגם ויש ליישבו עוד דבר דבור על אופניו כשהוציאני הקדוש ברוך הוא מבית אבי להיות משוטט ונד ממקום למקום וידעתי שאעבור במקום רשעים ואומר לה זה חסדך : כאשר התעו · לשון רבים ואל תתמה כי הרבה מקומות לשון אלהות ולשון מרות קרוי בלשון רבים אם הלכו אלהים אלהים חיים אלהים קדושים וכל לשון אלהים לשון רבים וכן ויקח אדוני יוסף אדוני הארץ אדוני האל׳ וכן בעליו עמו והוע׳ בבעליו ואם תאמ׳ מהו לשון התעו כל הגולה ממקומו ואינו מיושב קרוי תוע׳ כמו ותלך ותתע תעיתי כשה אובד יתעו לבלי אוכל יצאו ויתעו לבקש אכלם : אמרי לי · עלי · וכן וישאלו אנשי המקום לאשתו על א אשתו וכן ואמ׳ פרעה לבני ישראל פן יאמרו לי אשה הרגתהו : ויתן לאברהם · כדי שיתפייס ויתפלל עליו : הנה ארצי לפניך · אבל פרעה אמ׳ לו הנה אשתך קח ולך לפי שנתיירא שהמצרים שטופי זמה : ולשרה אמר הנה נתתי · אבימלך לכבודה כדי לפייסה הנה עשיתי לך כבוד זה נתתי ממון לאחיך שאמרת עליו אחי הוא הנה הממון והכבוד הזה לך כסות עינים : לכל אשר אתך · יכסו עיניהם שלא יקילוך שאילו השיבותיך ריקנית יש להם לומר לאחר שנתעלל בה החזירה עכשו שהוצרכתי לבזבז ממון ולפייס יודעים יהיו שעל כרחי השיבותיך ועל ידי נס : ואת כל · ועם כל באי עולם : ונוכחת · יהא לך פתחון פה להתוכח ולהראות דברים נכרים הללו ולשון תוכחה בכל מקום ברור דברים ובלע״ז אספרוביר ואנקלוס תרגם בפנים אחרים ולשון המקרא כך הוא נופל על תרגום הנה הוא לך כסות של כבוד על העינים שלי שסלטו בך ובכל אשר אתך ועל כן תרגם וחזית יתיך ויתכל דעמך ויש מדרש אגדה אבל ישוב לשון המקרא פרשתי : וילדו · כתרגומו ואיתרוחו נפתחו נקביהם והולידו והיא לידה שלהם :

לאחיך · ל׳ וכל שמו׳ דכו מו״א יואב אחיך

ונס · כל ד״ס דאו׳ נס נמ״ננס :

אשתו · ב׳ כל נו׳ חס׳ במ״ב מלא׳

אנכי ידעתי ג׳ וסי׳ גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך · כי אנכי ידעתי את מריך · כי אנכי ידעתי את המחשבת : מחטו לי חד בתורה חד בנבי׳ חד בכתובים וסי׳ ואחשך גם אנכי אותך מחטו : חלילה לי מחטא · אשמרה דרכי מחטוא · דאו׳ כתיב טו׳ · דנבי׳ כתיב שא׳ · דכתובים כתיב טוא : לנגע ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ על כן לא

וּבְנִקְיֹן כַּפַּי עָשִׂיתִי זֹאת׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָאֱלֹהִים בַּחֲלֹם גַּם אָנֹכִי יָדַעְתִּי כִּי בְתָם־לְבָבְךָ עָשִׂיתָ זֹּאת וָאֶחְשֹׂךְ גַּם־אָנֹכִי אוֹתְךָ מֵחֲטוֹ־לִי עַל־כֵּן לֹא־נְתַתִּיךָ לִנְגֹּעַ אֵלֶיהָ׃ וְעַתָּה הָשֵׁב אֵשֶׁת־הָאִישׁ כִּי־נָבִיא הוּא וְיִתְפַּלֵּל בַּעַדְךָ וֶחְיֵה וְאִם־אֵינְךָ מֵשִׁיב דַּע כִּי־מוֹת תָּמוּת אַתָּה וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ׃ וַיַּשְׁכֵּם אֲבִימֶלֶךְ בַּבֹּקֶר וַיִּקְרָא לְכָל־עֲבָדָיו וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים מְאֹד׃ וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם וַיֹּאמֶר לוֹ מֶה־עָשִׂיתָ לָּנוּ וּמֶה־חָטָאתִי לָךְ כִּי־הֵבֵאתָ עָלַי וְעַל־מַמְלַכְתִּי חֲטָאָה גְדֹלָה מַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא־יֵעָשׂוּ עָשִׂיתָ עִמָּדִי׃ וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־אַבְרָהָם מָה רָאִיתָ כִּי עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃ וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם כִּי אָמַרְתִּי רַק אֵין־יִרְאַת אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם הַזֶּה וַהֲרָגוּנִי עַל־דְּבַר אִשְׁתִּי׃ וְגַם־אָמְנָה אֲחֹתִי בַת־אָבִי הִוא אַךְ לֹא בַת־אִמִּי וַתְּהִי־לִי לְאִשָּׁה׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִתְעוּ אֹתִי אֱלֹהִים מִבֵּית אָבִי וָאֹמַר לָהּ זֶה חַסְדֵּךְ אֲשֶׁר תַּעֲשִׂי עִמָּדִי אֶל כָּל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר נָבוֹא שָׁמָּה אִמְרִי־לִי אָחִי הוּא׃ וַיִּקַּח אֲבִימֶלֶךְ צֹאן וּבָקָר וַעֲבָדִים וּשְׁפָחֹת וַיִּתֵּן לְאַבְרָהָם וַיָּשֶׁב לוֹ אֵת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ׃ וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ הִנֵּה אַרְצִי לְפָנֶיךָ בַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ שֵׁב׃ וּלְשָׂרָה אָמַר הִנֵּה נָתַתִּי אֶלֶף כֶּסֶף לְאָחִיךְ הִנֵּה הוּא־לָךְ כְּסוּת עֵינַיִם לְכֹל אֲשֶׁר אִתָּךְ וְאֵת כֹּל וְנֹכָחַת׃ וַיִּתְפַּלֵּל אַבְרָהָם אֶל־הָאֱלֹהִים וַיִּרְפָּא אֱלֹהִים אֶת־אֲבִימֶלֶךְ וְאֶת־אִשְׁתּוֹ וְאַמְהֹתָיו וַיֵּלֵדוּ׃ כִּי־עָצֹר עָצַר יְהוָה

ל׳ וחס׳ · ה״ח ל׳ בלשון זכר׳ ג׳ · ג׳ · ג׳ רכי׳ · ח׳ · כל או׳ מ׳ל · ל׳ ויתר בקי אני ומתלכתי · ג׳ · ל׳ קר מ״ל ויתר תכ׳ : ודיתכעס חס׳ · א׳ בטע׳ כספ׳ · ב׳ היטטת : · כל ל׳ מכפ׳ : ספר מ״ל : · ג׳ תס׳ · כ״ת · ט׳ · ב · ג · כ״ח · ל׳ וחס׳ · ב · ל׳

וּבְזַכָּאוּת יְדַי עֲבָדִית דָּא׃ וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ בְּחֶלְמָא אַף קֳדָמַי גְּלֵי אֲרֵי בְּקַשִּׁיטוּת לִבָּךְ עֲבַדְתְּ דָּא וּמְנָעִית אַף אֲנָא יָתָךְ מִלְּמֶחְטֵי קֳדָמַי עַל־כֵּן לָא שְׁבַקְתָּךְ לְמִקְרַב לְוָתַהּ׃ וּכְעַן אָתֵיב אִתַּת גַּבְרָא אֲרֵי נְבִיָּא הוּא וִיצַלֵּי עֲלָךְ וְתֵיחֵי וְאִם לֵיתָךְ מְתִיב דַּע אֲרֵי מְמָת תְּמוּת אַתְּ וְכָל דִּילָךְ׃ וְאַקְדִּים אֲבִימֶלֶךְ בְּצַפְרָא וּקְרָא לְכָל־עַבְדוֹהִי וּמַלֵּיל יָת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין קֳדָמֵיהוֹן וּדְחִילוּ גֻּבְרַיָּא לַחֲדָא׃ וּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם וַאֲמַר לֵיהּ מָה עֲבַדְתְּ לָנָא וּמָה חֲטֵית לָךְ אֲרֵי אֵיתֵיתָא עֲלַי וְעַל מַלְכוּתִי חוֹבָא רַבָּא עוֹבָדִין דְּלָא כַשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא עֲבַדְתְּ עִמִּי׃ וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם מָה חֲזֵיתָא אֲרֵי עֲבַדְתְּ יָת פִּתְגָמָא הָדֵין׃ וַאֲמַר אַבְרָהָם אֲרֵי אֲמָרִית לְחוֹד לֵית דַּחְלְתָא דַּיְיָ בְּאַתְרָא הָדֵין וְיִקְטְלוּנַנִי עַל עֵיסַק אִתְּתִי׃ וּבְרַם בְּקוּשְׁטָא אֲחָתִי בַת אַבָּא הִיא בְּרַם לָא בַת אִמִּי וַהֲוַת לִי לְאִנְתּוּ׃ וַהֲוָה כַּד תָּעוּ עַמְמַיָּא בָּתַר עוֹבָדֵי יְדֵיהוֹן יָתִי קָרֵיב יְיָ לְדַחְלְתֵיהּ מִבֵּית אַבָּא וַאֲמָרִית לַהּ דָּא טֵיבוּתִיךְ דִּי תַעְבְּדִין עִמִּי לְכָל אַתְרָא דִּנְהָךְ לְתַמָּן אֲמַרִי עֲלַי אֲחִי הוּא׃ וּדְבַר אֲבִימֶלֶךְ עָן וְתוֹרִין וְעַבְדִּין וְאַמְהָן וִיהַב לְאַבְרָהָם וְאָתֵיב לֵיהּ יָת שָׂרָה אִתְּתֵיהּ׃ וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ הָא אַרְעִי קֳדָמָךְ בִּדְתַקִּין בְּעֵינָךְ תִּיב׃ וּלְשָׂרָה אֲמַר הָא יְהָבִית אֲלַף סִלְעִין דִּכְסַף לַאֲחוּךְ הָא הוּא לִיךְ כְּסוּת דִּיקָר חֲלָף דִּשְׁלַחִית דְּבַרְתִּיךְ וַחֲזֵית יָתִיךְ וְיָת כָּל דְּעִמִּךְ וְעַל כָּל מָה דַּאֲמִירַת אִתּוֹכַחַת׃ וְצַלִּי אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ וְאַסִּי יְיָ יָת אֲבִימֶלֶךְ וְיָת אִתְּתֵיהּ וְאַמְהָתֵיהּ וְאִתְרַוָּחוּ׃ אֲרֵי מֵיחַד אֲחַד יְיָ

נתתיך · ויאמרו כל הנשיאים · מאנה לנגוע נפשי בתרא׳ מלא · אנך׳ : ויתפלל ג׳ רפים וסי׳ ויתפלל בעדך · וישתחו ויתפלל אליו · ויתפלל בעדו תמיד · אנך״ : באזניהם ח׳ וסי׳ מסר פרש׳ כי תשא : יראת אלהי׳ ג׳ וסי׳ רק אין יראת אלהים · צדיק מושל יראת אלהים · ואני לא עשיתי כן מפני יראת אלהים · אנך : והרגוני ב׳ א׳ מלא וא׳ חסר · וסי׳ והרגוני על דבר אשתי · והרגני ושבו אל רחבעם · בתרא׳ חס׳ : חסדך ב׳ וסי׳ זה חסדך · היטבת חסדך האחרון : בטוב ט׳ דגושי׳ מסר בישעיה סימן ז׳ : אלף כסף ג׳ וסי׳ נתתי אלף כסף לאחיך · ולא אנכי שוקל על כפי · איש יביא בפריו אלף כסף · אנך : כסות ג׳ וסי׳ עינים · לאבדון · בקרה : וירפא ב׳ וסי׳ אלהים את אבימלך · וישמע אלהים אל חזקיהו :

אבן עזרא

לנגוע · ולגעת כמו לנטוע ולטעת וכלם הם שמות פועל : מה עשית לנו · בפתח קטן תחת מה בעבור אות הגרון הבא אחריו וכן המשפט : אחותי בת אבי · י״א שהוא כמו אלהי אבי אברהם והנכון בעיני שרמה אבימלך בדברים כפי צורך השעה ובפסוק אכי עמו בצורך אבוא חברים : התעו אותי אלהים · לשון קדם והטעם שהוא נוסע ממקום למקום ולא ידע אנה ילך וכן והנה תועה בשדה ואין זו התעייה בלב גם כן כתוב למה תתענו יי׳ : אמרי לי · בשבילי וכן ואמ׳ פרעה לבני ישראל : הנה הוא לך כסות עינים · י״א כי הו׳ רמז על כהות עיני בנה וזה דרך דרש והישר בעיני שיהיה כסות עינים מוסף עמו ואחר עמו כמו אל בקכפך תוכיחני ג ורבים אחרי׳ והנה הוא לך כמו מכסה עינים בעבור אברהם ש שהוא בעלך והטעם שלא ישא איש את עיניו אליך גם הוא כסות עינים לכל אשר אתך הם השפחות שהם כמו עבדיו והי׳ וי״ו ונוכחת כפ״א רפה בלשון ישמעאל ובמקרא אלפי׳ כמוהו כמו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו · וטעם ונוכחת דברי משה שלא אמרה עוד שרה על אברה׳ אחי הוא והנה פי׳ ואת כל ועם כל זה נתוכח׳ שרה · וי״א כי הנה הו׳ לך על הכסף לקנות מלבוש · ולא נתתי מוסכת עצמ׳ ואחרת עמה וכן הוא הנה נתתי אלף כסף לאחיך לקנות לך בו מכסה כמו כסות שיהיה תאוה לעיני׳ ונתתי לכל אשר אתך ואת כל אשר כ נתתי לאברה׳ צאן ובקר ועבדים ושפחות ויותר נכון להיות פי׳ כאשר אמרתי כי אברהם הוא כסות עינים לך ולעבדים אשר אתך שהיו לך גם אשר נתתים גם אני · ואת כל ועם כל בני אדם הוא לך כסות עיני׳ ונוכחת דברי משה ויעמוד טעם הוי״ו ב במקומו והגאון אמ׳ שהוא מן נוכח ואין דבריו נכוחי׳ : וילדו · שב אל אשת אבימלך ואמהותיו לא אל אבימלך וכן ויגש דמי מלחמה בשלום בעמור שכן ידב״ שיהם לא בני שדה אמר עבדתי׳ אותך בהן אבי אברהם ואבי נחור ויעברו הלא תראה שהוא מפור בפסוק השני כי עצר עצר יי׳ בעד כל רחם לבית אבימלך ולא הזכיר אבימלך והארכתי כל כך בעבור מפרשים שהיו אומרי׳ שהיה עצור לצאת לחוץ׳

בעד כל רחם. כנגד כל פתח: על דבר שרה. על פי דבורה של שרה: וה' פקד את שרה. סמך פרשה זו ללמדך שכל המבקש רחמים על חברו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה שנאמר ויתפלל וגו' וסמיך ליה וה' פקד שפקד כבר קוד' שרפא את אבימלך: פקד את שרה. בהריון: כאשר דבר. בלידה ומה היא אמירה והיכן הוא דבור אמירה ויאמר אלהי' אבל שרה אשתך דבור היה דבר ה' אל אברהם בברית בין הבתרים שם נאמר לא יירשך זה והביא היורש משרה: ויעש ה' לשרה כאשר דבר. לאברה': אשר דבר אתו. דמליל יתיה את המועד דבר וקבע כשאמר לו למועד אשוב אליך שרט לו שריטה בכותל אמ' לו כשתגיע חמה לשריטה זו בשנה האחר' תלד: יצחק לי. ישמח עלי

ומדרש אגדה הרבה עקרות נפקדו עמה הרבה חולין נתרפאו בו ביום הרבה תפלות נענו עמה ורב שחוק היה בעולם: מי מלל לאברהם. לשון שבח וחשיבות ראו מי הוא וכמה הוא גדול שומ' הבטח' ומבטיח ועוש': מלל. שינה הכתו' ולא אמר דבר גימטריא שלו ק' כלומר לסוף ק' לאברה': הניקה בנים שרה. ומהו בני' לשון רבים ביום המשתה הביאו השרות בניהן עמהן שהיו אומרות לא ילדה שרה אלא אסופי הביאה מן השוק והניקה אותם: ויגמל. לסוף כ"ד חדש: משתה גדול. שהיו שם גדולי הדור שם ועבר ואבימלך: מצחק. לשון ע"ז כמו שנאמר ויקומו לצחק ד"א לשון גלוי עריות כמה דתימ' לצחק בי. ד"א לשון רציחה יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו וגו'. היה מריב עם יצחק על הירושה ואומר אני בכור ונוטל פי שנים ויוצאים בשדה ונוטל קשתו ויורה בו חצים כד"א כמתלהלה היורה זקי' וגו' ואמר הלא משחק אני: עם בני עם יצחק. מכיון שהוא בני אם איננו הגון כיצחק או הגון כיצחק אפי' איננו בני זה כדאי לא לירש עמו ק"ו עם בני עם יצחק ששתיהם בו: על אודת בנו. שיצא לתרבות רעה ופשוטו על שאומרת לו לשלחו: שמע בקולה. למדנו שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות: לחם וחמת מים. ולא כסף וזהב לפי שהי' שונאו על שיצא לתרבו' רעה: ואת הילד. אף הילד שם על שכמה שהכניס' בו שרה עין רעה ואחזתו חמ' ולא יכול לילך ברגליו: ותלך ותתע. חזרה לגלולי בית אביה: ויכלו המים. לפי שדרך חולי' לשתו' הרב: מנגד. מרחוק:

כמטחוי

ומלת כל רחם טעמה עליהם. ומלת וילדו לנשים כמו ויחמו ה הצאן: למועד אשר דבר אתו. המלאך שאל איה שרה אשתך גם שבאליו כיכן אמ' לו ולא הוסיף השם על שם יצחק ולא החליפו כי הוא צוה לקראו כן: מצחק. כי כן מנהג כל נער ותקנא בו בעבור היותו גדול ממנה: אודות. כמו דבר: וחמת מים. כלי ויתכן להיותו מעור או מעץ וכמוהו מספח חמתך ורבים יתמהו מאברהם איך גרש בנו גם שלח בן עם אמו ריקם ואיה נדבת לבו והתימ' מאלה שיתמהו כי אברהם עשה ככל אשר צוהו ה' ואילו היה נותן ממון להגר שלא ברצון שרה לא שמר מצות השם והנה באחרו' אחרי מות שרה נתן מתנות לבנו ישמעאל: לחם וחמת מים. נתן ל' הגר ושם על שכמה ואמר לה קחי אתך בנך ושלח' ויתכן שנתן לה כסף וזהב ולא פי' הכתוב ונתן לה לחם ומים מה שיספיק לה עד באר שבע כי בדרך היה אברה' והנה היא הלכה ולא ידעה ה הדרך ותתע והנה בנה חלה מחסרון המים ואחר שלקחתו בחיקה וראתה שנפשו יוצאה בבמא' השליכתו: תחת אחד השיחים. האילנים:

כמטחוי

דבר אתו אלוהים. כל דבור אתו אתם אתך כב"ט אותו אותם אותך. וסי' ותהר ותלד שרה. וידבר משה ואלעזר. ויגש צדקיה בן כנענה' וחברו. ודברתי משפטי אותם. רוח מלא מאלה יבא לי. אלכה לי אל הגדולים. צדיק אתה יי' כי אריב. הלוך אל בית הרכבים. וכל דבור דיחזקאל דכו' : שם ו' פתח מסר

בעד כל רחם לבית אבימלך על דבר שרה אשת אברהם: ס

(כא) ויהוה פקד את שרה כאשר אמר ויעש יהוה לשרה כאשר דבר: ותהר ותלד שרה לאברהם בן לזקניו למועד אשר דבר אתו אלהים: ויקרא אברהם את שם בנו הנולד לו אשר ילדה לו שרה יצחק: וימל אברהם את יצחק בנו בן שמנת ימים כאשר צוה אתו אלהים: ואברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו: ותאמר שרה צחק עשה לי אלהים כל השמע יצחק לי: ותאמר מי מלל לאברהם היניקה בנים שרה כי ילדתי בן לזקניו: ויגדל הילד ויגמל ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק: ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק: ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת בנה כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק: וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודת בנו: ויאמר אלהים אל אברהם אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקלה כי ביצחק יקרא לך זרע: וגם את בן האמה לגוי אשימנו כי זרעך הוא: וישכם אברהם בבקר ויקח לחם וחמת מים ויתן אל הגר שם על שכמה ואת הילד וישלחה ותלך ותתע במדבר באר שבע: ויכלו המים מן החמת ותשלך את הילד תחת אחד השיחם: ותלך ותשב לה מנגד הרחק

באפי כל פתח ולדא לבית אבימלך על עיסק שרה אתת אברהם: ויי דכיר ית שרה כמא דאמר ועבד יי לשרה כמא דמליל: ועדיאת וילידת שרה לאברהם בר לסבתוהי לזמנא דמליל יתיה יי: וקרא אברהם ית שום בריה דאתיליד ליה דילידת ליה שרה יצחק: וגזר אברהם ית יצחק בריה בר תמניא יומין כמא דפקיד יתיה יי: ואברהם בר מאה שנין כד אתיליד ליה ית יצחק בריה: ואמרת שרה חדוא עבד לי יי כל דשמע יחדי לי: ואמרת מהימן דאמר לאברהם וקיים דתוניק בנין שרה ארי ילידית בר לסבתוהי: ורבא רביא ואיתחסיל ועבד אברהם משתיא רבא ביומא דאתחסיל ית יצחק: וחזת שרה ית בר הגר מצריתא דילידת לאברהם מחאיך: ואמרת לאברהם תריך ית אמתא הדא וית ברה ארי לא ירת בר אמתא הדא עם ברי עם יצחק: ובאיש פתגמא לחדא בעיני אברהם על עיסק בריה: ואמר יי לאברהם לא יבאש בעינך על עולימא ועל אמתך כל דתימר לך שרה קביל מנה ארי ביצחק יתקרון לך בנין: ואף ית בר אמתא לעמא אשויניה ארי ברך הוא: ואקדים אברהם בצפרא ונסיב לחמא ורוקבא דמיא ויהב להגר שוי על כתפה וית רביא ושלחה ואזלת וטעת במדבר באר שבע: ושלימו מיא מן רוקבא ורמת ית רביא תחות חד מן אילניא: ואזלת ויתיבת לה מקביל ארחיק

בפרשת לך לך: השמע ד' וסי' כל השמע יצחק לי. כנפל בהם בתחלה ושמע השמע. ושמע השמע. ובדברי אתך: מלל ב' בתרי לישני וסי' מי מלל לאברהם. שמר מה מליל בהרא' מל': הניקה ה' מל' בליש' היניקה וסי' בנים שרה. גמלים מיניקות. להיניק את בני' ושרותיהם מיניקתיך. היניקו גוריהן: משתה גדול ב' וסי' ויעש אברהם משתה גדול. ויעש המלך משתה גדול: גרש ג' וסי' גרש האמה הזאת. בשלחו כלה גרש. גרש לץ: ואת בנה ב' דסמיכי וסי' גרש האמה. ואת בנה הבת השכיבה: אודת ד' כתיב כן וסי' על אודת בנו. על אודת הבאר. ויספר משה לחתנו. אל אודת הרעה: יקרא כ"א וס' כו' במסר' רבת': וישלחה ב' חס' וסי' וישלחה ותלך ותתע. והלך בכל גבול ישראל: ויכלו ג' וסי' המים מן החמת. בבשת ימי'. באפס תקוה. אנך: ותשלך ג' וסי' ותשלך את הילד. ותשלך אשה אחת פלח. ותשלך דברי אחריך. אנך: אחד כ"ת פתחין וסי' כו' במסרה רבת':

כמטחוי קשת · כשתי טיחות והו׳ לשון יריית חץ בלשון משנה שהטיח באמתו על שם שהזרע יורה כחץ ואם תאמר היה לו לכתוב כמטחי קשת משפט הו״ו ליכנס לכאן כמו בחגוי הסלע מגזרת והית׳ אדמת יהוד׳ למצרים לחגא ומגזרת יחוגו וינועו כשכור וכן קצוי ארץ מגזרת קצה : ותשב מנגד · כיון שקרב למות הוסיפה להתרחק : את קול הנער · מכאן שיפה תפלת החולה מתפלת אחרים עליו והיא קודמת להתקבל : באשר הוא שם · לפי מעשים שהוא עושה עכשיו הוא נדון ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות לפי שהיו מלאכי השרת מקטרגים ואומרים רבונו של עולם מי שעתיד להמית בניך בצמא אתה מעלה לו באר והוא משיבם עכשיו מה הוא צדיק או רשע אמרו לו צדיק אמר להם לפי מעשיו של עכשיו אני דנו וזהו באשר הוא שם והיכן המית את ישר׳ בצמא כשהגלם נבוכד נצר שנא׳ משא בערב וגו׳ לקראת צמא התיו מים וגו׳ כשהיו מוליכים אותן אצל ערביי׳ היו ישר׳ אומ׳ לשבאי׳ בבקשה מכם הוליכונו אצל בני דודינו ישמעאל וירחמו עלינו שנאמר אורחות דדנים אל תקרי דדנים אלא דודי׳ ואלו יוצאי׳ לקראתם ומביאין להם בשר מליח ונודות נפוחים כסבורי׳ ישראל שהם מלאי׳ מי׳ וכשמכניסו לתו׳פיו ופותחו הרוח נכנסת בגופו ומת · רבה קשת · יורה חצים בקשת : קשת · על שם האומנות כמו חמר גמל ציד לפיכ׳ הש״ין מודגשת היה יושב במדב׳ ומלסטים את העוברי׳ הוא שנא׳ ידו בכל וגו׳ : מארץ מצרי׳ · ממקו׳ גדוליה שנ׳ ולה שפחה מצרית וגו׳ הייכו דאמ׳ אינשי זרוק חוטרא לאוירא אעיקריה קאי : אלהים עמך · לפי שראו שיצא מסוכנת סדום לשלום ושם המלכים כלחם ונפלו בידו ו ונפקד אשתו לזקוניו ׳ ולנכיו ולנכדי · עד כאן רחמי האב על הבן : כחסד אשר עשיתי עמך · שאמרתי לך הנה ארצי לפניך : והוכיח · נתוכח עמו על כך : בעבור תהיה לי · זאת : לעדה · לשון עדות של נקבה כמו ועדה המצב׳ : כי חפרתי את הבאר · רועי׳ היו עליה רועי אבימלך ואומרים א אנחנו חפרנוה אמרו ביניה׳ כל מי שיתראה על הבאר ויעלו המים לקראתו שלו היא ועלו לקראת אברהם : אשל · רב ושמואל חד אמר פרדס להביא ממנו פירות לאורחי׳ בסעודה וחד אמר פונדק לאכסניא ובו כל מיני פירו׳ · ומצינו לשון נטיעה באהלים שנ׳ ויטע אהלי אפדנו :

שמע אלהים ג׳ דס׳ וסי׳ כי שמע אלהים · שמע אלהים ויתעבר · אכן שמע אלהים הקשיב : באשר ט״ו וסי׳ בו׳ בס״ס רבת׳ : ויהי בעת ההיא ג׳ וסי׳ ויאמר אבימלך ופיכל · וירד יהודה · וירבעם יצא : והוכח ג׳ חס׳ י בליש וס׳ והוכח אברהם · ומשובתך תוכחך · אשרי הגבר יוכחנו אלוה : עמך י״ב באורי׳ וסי׳ כו׳ במסר׳

כִּמְטַחֲוֵי קֶשֶׁת כִּי אָמְרָה אַל־אֶרְאֶה בְּמוֹת הַיָּלֶד וַתֵּשֶׁב מִנֶּגֶד וַתִּשָּׂא אֶת־קֹלָהּ וַתֵּבְךְּ׃ וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־קוֹל הַנַּעַר וַיִּקְרָא מַלְאַךְ אֱלֹהִים אֶל־הָגָר מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר לָהּ מַה־לָּךְ הָגָר אַל־תִּירְאִי כִּי־שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל־קוֹל הַנַּעַר בַּאֲשֶׁר הוּא־שָׁם׃ קוּמִי שְׂאִי אֶת־הַנַּעַר וְהַחֲזִיקִי אֶת־יָדֵךְ בּוֹ כִּי־לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימֶנּוּ׃ וַיִּפְקַח אֱלֹהִים אֶת־עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא בְּאֵר מָיִם וַתֵּלֶךְ וַתְּמַלֵּא אֶת־הַחֵמֶת מַיִם וַתַּשְׁקְ אֶת־הַנָּעַר׃ וַיְהִי אֱלֹהִים אֶת־הַנַּעַר וַיִּגְדָּל וַיֵּשֶׁב בַּמִּדְבָּר וַיְהִי רֹבֶה קַשָּׁת׃ וַיֵּשֶׁב בְּמִדְבַּר פָּארָן וַתִּקַּח־לוֹ אִמּוֹ אִשָּׁה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ פ

וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ אֶל־אַבְרָהָם לֵאמֹר אֱלֹהִים עִמְּךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־אַתָּה עֹשֶׂה׃ וְעַתָּה הִשָּׁבְעָה לִּי בֵאלֹהִים הֵנָּה אִם־תִּשְׁקֹר לִי וּלְנִינִי וּלְנֶכְדִּי כַּחֶסֶד אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי עִמְּךָ תַּעֲשֶׂה עִמָּדִי וְעִם־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־גַּרְתָּה בָּהּ׃ וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אָנֹכִי אִשָּׁבֵעַ׃ וְהוֹכִחַ אַבְרָהָם אֶת־אֲבִימֶלֶךְ עַל־אֹדוֹת בְּאֵר הַמַּיִם אֲשֶׁר גָּזְלוּ עַבְדֵי אֲבִימֶלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ לֹא יָדַעְתִּי מִי עָשָׂה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְגַם־אַתָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי וְגַם אָנֹכִי לֹא שָׁמַעְתִּי בִּלְתִּי הַיּוֹם׃ וַיִּקַּח אַבְרָהָם צֹאן וּבָקָר וַיִּתֵּן לַאֲבִימֶלֶךְ וַיִּכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם בְּרִית׃ וַיַּצֵּב אַבְרָהָם אֶת־שֶׁבַע כִּבְשֹׂת הַצֹּאן לְבַדְּהֶן׃ וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־אַבְרָהָם מָה הֵנָּה שֶׁבַע כְּבָשֹׂת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר הִצַּבְתָּ לְבַדָּנָה׃ וַיֹּאמֶר כִּי אֶת־שֶׁבַע כְּבָשֹׂת תִּקַּח מִיָּדִי בַּעֲבוּר תִּהְיֶה־לִּי לְעֵדָה כִּי חָפַרְתִּי אֶת־הַבְּאֵר הַזֹּאת׃ עַל־כֵּן קָרָא לַמָּקוֹם הַהוּא בְּאֵר שָׁבַע כִּי שָׁם נִשְׁבְּעוּ שְׁנֵיהֶם׃ וַיִּכְרְתוּ בְרִית בִּבְאֵר שָׁבַע וַיָּקָם אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ וַיָּשֻׁבוּ אֶל־אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים׃ וַיִּטַּע אֶשֶׁל בִּבְאֵר שָׁבַע

כְּמִיגַד בְּקַשְׁתָּא אֲרֵי אֲמָרַת לָא אֶחֱזֵי בְּמוֹתֵיהּ דְּרָבְיָא וִיתֵיבַת מִקֳּבֵיל וַאֲרֵימַת יָת קָלַהּ וּבְכָת׃ וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יָת קָלֵיהּ דְּרָבְיָא וּקְרָא מַלְאֲכָא דַּייָ לְהָגָר מִן שְׁמַיָּא וַאֲמַר לַהּ מָה לִיךְ הָגָר לָא תִדְחֲלִי אֲרֵי שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ לְקָלֵיהּ דְּרָבְיָא בַּאֲתַר דְּהוּא תַמָּן׃ קוּמִי טוּלִי יָת רָבְיָא וְאַתְקִיפִי יָת יְדִיךְ בֵּיהּ אֲרֵי לְעַם סַגִּי אֲשַׁוֵּינֵיהּ׃ וּגְלָא יְיָ יָת עֵינַהָא וַחֲזַת בֵּירָא דְּמַיָּא וַאֲזַלַת וּמְלַת יָת רוֹקְבָא מַיָּא וְאַשְׁקִיאַת יָת רָבְיָא׃ וַהֲוָה מֵימְרָא דַּייָ בְּסַעְדֵּיהּ דְּרָבְיָא וּרְבָא וִיתֵיב בְּמַדְבְּרָא וַהֲוָה רָבֵי קַשָּׁתָא׃ וִיתֵיב בְּמַדְבְּרָא דְּפָארָן וּנְסֵיבַת לֵיהּ אִמֵּיהּ אִתְּתָא מֵאַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃

וַהֲוָה בְּעִדָּנָא הַהוּא וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל רַב חֵילֵיהּ לְאַבְרָהָם לְמֵימַר מֵימְרָא דַּייָ בְּסַעְדָּךְ בְּכֹל דְּאַתְּ עָבֵיד׃ וּכְעַן קַיֵּים לִי בְּמֵימְרָא דַּייָ הָכָא דְּלָא תְשַׁקַּר בִּי וּבִבְרִי וּבְבַר בְּרִי כְּטֵיבוּתָא דִּי עֲבָדִית עִמָּךְ תַּעֲבֵד עִמִּי וְעִם אַרְעָא דְּאִתּוֹתַבְתָּא בַהּ׃ וַאֲמַר אַבְרָהָם אֲנָא אֲקַיֵּים׃ וְאוֹכַח אַבְרָהָם יָת אֲבִימֶלֶךְ עַל עֵיסַק בֵּירָא דְּמַיָּא דִּי אַנְסוּ עַבְדֵי אֲבִימֶלֶךְ׃ וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לָא יְדַעִית מַאן עֲבַד יָת פִּתְגָמָא הָדֵין וְאַף אַתְּ לָא חַוֵּיתָא לִי וְאַף אֲנָא לָא שְׁמָעִית אֱלָהֵין יוֹמָא דֵין׃ וּדְבַר אַבְרָהָם עָן וְתוֹרִין וִיהַב לַאֲבִימֶלֶךְ וּגְזַרוּ תַּרְוֵיהוֹן קְיָם׃ וַאֲקֵים אַבְרָהָם יָת שְׁבַע חוּרְפָן דְּעָן בִּלְחוֹדֵיהֶן׃ וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם מָה אִנּוּן שְׁבַע חוּרְפָן אִלֵּין דַּאֲקֵימְתָּא בִּלְחוֹדֵיהֶן׃ וַאֲמַר אֲרֵי יָת שְׁבַע חוּרְפָן תְּקַבֵּיל מִן יְדִי בְּדִיל דִּתְהֵי לִי לְסָהֲדוּ אֲרֵי חֲפָרִית יָת בֵּירָא הָדָא׃ עַל כֵּן קְרָא לְאַתְרָא הַהוּא בְּאֵר שָׁבַע אֲרֵי תַמָּן קַיִּימוּ תַּרְוֵיהוֹן׃ וּגְזַרוּ קְיָם בִּבְאֵר שָׁבַע וְקָם אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל רַב חֵילֵיהּ וְתָבוּ לְאַרְעָא דִּפְלִשְׁתָּאֵי׃ וּנְצִיב אִילָנָא בִּבְאֵר שָׁבַע

אבן עזרא

כמטחוי קשת · כדרך ישב וטעמו ידוע כהשלכת החץ : רבה קשת · השמיעו לבבל רבים ואם הם שני שרשים כמו שרד ושריד גם רבה ורבב מגזרת רבה : קשת · שם התאר כמו גנב : הנה הלום · שמם בראה לה המלאך בתחלה בפעם הראשונה : אם תשקור לי · מהבנין הקל ואין לו אח : בכדי · בן בני : מה הנה · לשון נקבו׳ : לבדנה · עם ה״א והיא לבדיה : לעדה : כמו לעדות · ודע כי מלת שבועה עקרה שבע ובמלת או השבע שבועה אפרשנה : אשל · אילן גם ויטע לאות : והאלהים

רבת׳ : וגם אתה ג׳ וסי׳ וגם אתה לא הגדת · וגם אתה ידעת · וגם אתה תדין את : וגם אנכי ה׳ וסי׳ וגם אנכי לא שמעתי · וגם אנכי השאלתיהו · וגם אנכי שמעתי נאם יי׳ · דמלכים · וגם אנכי אעשה אתכם · וגם אנכי מנעתי מכם : מה הנה ב׳ דס׳ וסי׳ מה הנה שבע כבשות · הראשנת מה הנה : לעדה ג׳ וסי׳ בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי · והנה האבן הזאת תהיה בנו לעדה · ב״ בו : ויטע ג״ וסי׳ גן · כרם · אשל :

ויקרא

ויקרא שם וגו׳ . על ידי אותו אשל הוקרא שמו של הקב״ה אלוה לכל העולם לאחר שאוכלין ושותין אומר להם ברכו למי שאכלתם משלו סבורים אתם שמשלי אכלתם משל מי שאמר והיה העולם אכלתם : ימים רבים . מרובים על של חברון שבה כ״ה שנה וכאן כ״ו שהרי בן ע״ה שנה היה בצאתו מחרן אותה שנה ויבא וישב באלוני ממרא שלא מצינו קודם לכן שנתישב אלא שם שבכל מקומותיו היה כאורח חונה ונוסע והולך ש׳ ויעבור אבר׳ ויעתק משם ויהי רעב וירד אבר׳ מצרים ובמצרי׳ לא עשה אלא ג׳ חדשים שהרי שלחו פרעה מיד וילך למסעיו עד ויבא וישב באלוני ממר׳ אשר בחברון שם ישב עד שנהפכה סדום מיד ויסע משם אברהם מפני בושה של לוט ובא לארץ פלשתים ובן צ״ט שנה היה שהרי בשלישי למילתו באו אצלו המלאכים הרי כ״ה שנה וכאן כתו׳ ימים רבים מרובים על הראשונים ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש ואם היו מרובי׳ עליהם שתי שנים או יות׳ היה מפרש על כרחך איכם יתרי׳ יות׳ משנה הרי כ״ו שנה מיד יצא משם וחזר לחברון ואותה שנה קדמה לפני עקידתו של יצחק י״ב שנים כך בסדר עולם : אחר הדברים האלה . יש מרבותינו אומ׳ אחר דבריו של שטן שהיה מקטרג ואומר מכל סעודה שעש׳ אברהם לא הקריב לפניך פר אחד או איל אחד אמ׳ לו כלום עשה אלא ב בשביל בנו אילו הייתי אומ׳ לו זבח אותו לפני לא היה מעכב . וי״א אח׳ דבריו של ישמעאל שהיה מתפאר על יצחק שמל בן שלש עשרה שנה ולא מיחה אמר לו יצחק באבר אחד אתה מירא׳ני או אמר לי הקב״ה זבח ע עצמך לפני לא הייתי מעכב : הנני . כך היא ענייתם של ח חסידי׳ לשון ענוה הוא ולשון זימון : קח נא . אין נא אלא לשון בקשה אמר לו בבקש׳ ממך עמוד לי בזו שלא י יאמרו הראשונות לא היה בהן ממש : את בנך . אמר לו שני בנים יש לי אמר לו את יחידך אמר לו זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו אמ׳ לו אשר אהבת אמר לו שניהם אני אוהב אמר לו את יצחק ולמ׳ לא גלה לו מתחלה שלא לערבבו פתאום ותזוח דעתו עליו ותטרף וכדי ל לחבב עליו את המצוה וליתן לו שכר על כל דבור ודבור : ארץ המוריה . ירושלם וכן בדברי הימי׳ לבנו׳ בית יי׳ בהר המוריה ו ורבותי׳ פירשו על שם שמשם הוראה יוצאה ישר׳ : ואנקלוס תרגמו על שם עבודת הקטורת שיש בו מור נרד ושאר בשמים : והעלהו . לא אמר לו שחטהו לפי שלא היה חפץ הקב״ה לשחטו אלא להעלהו להר לעשותו עולה ומשהעלהו אמר לו הורידהו : אחד ההרים . הקב״ה מתהא הצדיקי׳ ואחר כך מגלה להם וכל זה כדי להרבות שכרן וכן אל הארץ אשר אראך וכן ביונה וקרא עליה את הקריאה : וישכם . נזדרז למצוה : ויחבש . הוא בעצמו ולא צוה לאחר מעבדיו שהאהבה מקלקלת השורה : את שני נעריו ישמעאל ואליעזר שאין אדם חשוב רשאי לצאת לדרך בלא שני אנשים שאם יצטרך האח׳ לנקביו ויתרחק יהיה השני עמו : ויבקע . תרגו׳ וצלח כמו וצלחו הירדן לשון ביקוע פיזר״א בלע״ז : ביום השלישי . למה איחר מלהראותו מיד כדי שלא יאמרו הממו וערבבו פתאום וטרף דעתו ואילו היה לו שהות להמלך אל לבו לא היה עושה : וירא את המקום . ראה ענן קשור על ההר : עד כה . כלומר דרך מועט למקום אשר לפנינו ומדרש אגדה אראה היכן הוא מה שאמר לי המקום כה יהיה זרעך : ונשובה . נתנבא ששובו שניהם : המאכלת . סכין על שם שאוכלת את הבשר כמה דתימא וחרבי תאכל בשר . ושמכשרת בשר לאכילה . ד״א זאת נקראת מאכלת על שם שישר׳ אוכלים מתן שכרה : וילכו שניהם יחדיו . אברהם שהיה יודע שהולך לשחוט את בנו היה הולך ברצון ושמחה כיצחק שלא היה מרגיש בדבר : יראה לו השה . כלומר יראה ויבחר לו השה ואם אין שה לעולה בני ואף על פי שהבין יצחק שהוא הולך ליׁשחט וילכו שניהם יחדיו בלב שוה :

ויעקד

והאלהים ז׳ וסי׳ והאלהים נסה . והאלהים יעננו . והאלהים אנה . והאלהים אמר לי לא תבנה . והאלהים נגף . והאלהים עשה שיראו . והאלהים יבקש : נסה ו׳ ב׳ כתיב סה וד׳ כתיב שא וסי׳ והאלהים נסה . ויואל ללכת כי לא נסה . אם נשאת נשא . ועל כל נשא ושפל . חירם מלך צר נשא . נשא לבבינו אל . ב׳ קדמאי

לג וַיִּקְרָא־שָׁם בְּשֵׁם יְהוָה אֵל עוֹלָם : וַיָּגָר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים : פ

כב וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת־אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי : וַיֹּאמֶר קַח־נָא אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ־לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ : וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים : בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַמָּקוֹם מֵרָחֹק : וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו שְׁבוּ־לָכֶם פֹּה עִם־הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד־כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם : וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־עֲצֵי הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל־יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת־הָאֵשׁ וְאֶת־הַמַּאֲכֶלֶת וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו : וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה : וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה־לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו : וַיָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם אַבְרָהָם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים

וצלי תמן בשמא דיי אלהא דעלמא : ואתותב אברהם בארע פלשתאי יומין סגיאין : והוה בתר פתגמיא האלין ויי נסי ית אברהם ואמר ליה אברהם ואמר הא אנא : ואמר דבר כען ית ברך ית יחידך דרחימתא ית יצחק ואיזיל לך לארעא פולחנא ואסקיה קדמי תמן לעלתא על חד מן טוריא די אימר לך : ואקדים אברהם בצפרא וזריז ית חמריה ודבר ית תרין עולימוהי עמיה וית יצחק בריה וצלח אעי לעלתא וקם ואזל לאתרא די אמר ליה יי : ביומא תליתאה וזקף אברהם ית עינוהי וחזא ית אתרא מרחיק : ואמר אברהם לעולימוהי אוריכו לכון הכא עם חמרא ואנא ועולימא נתמטי עד כא ונסגוד ונתוב לותכון : ונסיב אברהם ית אעי דעלתא ושוי על יצחק בריה ונסיב בידיה ית אשתא וית סכינא ואזלו תרויהון כחדא : ואמר יצחק לאברהם אבוהי ואמר אבא ואמר הא אנא ברי ואמר הא אשתא ואעיא ואן אמרא לעלתא : ואמר אברהם קדם יי גלי ליה אמרא לעלתא ברי ואזלו תרויהון כחדא : ואתו לאתרא די אמר ליה יי ובנא תמן אברהם ית מדבחא וסדר ית אעיא

ז׳ ב׳ כת׳ נסה וד׳ כת׳ נשא · יד נטע · ה״א · ב׳ חד חס׳ וחד מל׳ · ל׳ ב״ה כת׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ר׳ ד״פ · א״ב · ז׳ חס׳ · ה׳ סתו׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ ת״ט · לך יתר מן זקפין · ויאמ׳ ב׳ פסו׳ ראש׳ וסוף׳ ויאמ׳ כמו׳

בתיב סה : ולך י״א וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳ : המריה ב׳ חד חסר וחד מלא וסי׳ ולך לך אל ארץ המריה . בהר המוריה קדמאה חסר : עצי עלה א״ב דע׳ א׳ נסיב ה׳ וא׳ לא נסיב ה׳ וסי׳ עצי עלה . וישכם אברהם בבקר . עצי העלה . ויקח אברהם את עצי העלה . עיר אלהים . נהר פלגיו ישמחו . עיר האלהים . נכבדות מדבר עיר האלהים . עד חרמה . ויצא האמרי . עד החרמה . ויכום ויכתום . עם קדש . ואשבע את האיש . עם הקדש . וקראו להם . עם אלהים . ותאמר האשה . עם האלהים . ויתיצבו כל פנות : ביום השלשי ב׳ ר״פ באו וסי׳ וישא אברהם את עיניו . ביום השלשי נטיא : שבו ה׳ בתו׳ וסי׳ עם החמור . שבו וסחרוה . שבו איש תחתיו . שבו נא בזה . שבו נא כזה גם אתם : ונשובה ז׳ מסר בירמיה סימן מ״ו : המאכלת ג׳ וסי׳ ויקח בידו את האש . וישלח אברהם את ידו . ויבא אל ביתו ויקח את המאכלת . דפלגש בגבעה : ב׳ פסו׳ דאית בהון ד׳ ויאמר וסי׳ ויאמר יצחק אל אברהם אביו . ויאמר אחאב במי :

אבן עזרא

והאלהי׳ נסה את אברהם יש אומ׳ כי הסמך תחת שי״ן והה״א תחת הא׳ וטעם כל הפרשה יכחישם רק נסה כמשמעו ואנשי שקול הדעת אמרו כי הדעו׳ הם שתים האחת דעת העתיד בטרם היותו והשנית דעת הים הנמצ׳ וזה פי׳ נסה גם כי עתה ידעתי והגאון אמ׳ שמלת נסה להראות צדקתו לבני אדם גם מלת ידעתי כטעם הודעתי והלא ידע זה הגאון כי במצ׳ שעקד בנו לא היו שם אפי׳ נעריו ואחרי׳ אמ׳ כי פי׳ והעלהו שם לעולה שיעלהו על ההר ואת תחשב לו לעולה ואברהם לא ידע סוד הנבואה ומהר לשחוט אותו והשם אמר לו לא בקשתי זאת ואחרי׳ אמ׳ הראה שתעלהו לעולה כמו והשקית אותם יין והנכרכו אלה הנאוני׳ לפי האלה כי יאמרו לא יתכן אחר שיצוה השם מצוה שיאמר אחר כן לא תעשנה והנה לא שמו על לב הבכורים שהחליפם בלוים אח׳ שנה ואחר שהכתו׳ אמ׳ בתחלה והאלהים נסה את אברהם סרו כל הטענות והשם נסהו כדי שיקבל שכר : וטעם כי עתה ידעתי כמו ואם לא אדעה ועוד אפרש סודו בפסוק ידעתיך בשם אם יעזרני השם יודע ה הנסתרות : אחד ההרים . שם נבנה הבית וכן מפורש ויבן שלמ׳ את הבית בהר המוריה ואיננו הר גבוה ובו היה גרן ארונה : ויבקע עצי עולה . ושמם על החמור : ביו׳ השלישי . שיצא מבאר שבע . יש אומרי׳ איך אמ׳ אברהם ונשובה ואחרי׳ ענו כי היה בדעתו להביא ע עצמותיו ואברה׳ דאג כדי שלא יסורו עד שובו ושלא ירגיש יצחק ויברח ורבותינו ז״ל אמרו שהיה יצחק כאשר נעקד בן ל״ז ושבע שנה כאשר נעקד ואם דברי קבלה נקבל ומדרך סברא אין זה נכון שהיה ראוי שתהיה צ צדקת יצחק גלויה ויהיה שכרו כפול משכר אביו שמסר עצמו ברצונו לשחיטה ואין בכתוב מאומה על יצחק ואחרים אמרו שהיה בן חמש שנים גם זה לא יתכן בעבור שנשא עצי העולה והקרוב אל הדעת שהיה קרוב לי״ג שנים והכריחו אביו ועקדו שלא ברצונו והעד שאביו ה הסתיר הסוד ממנו ואמ׳ אלהים יראה לו השה כי אילו אמר לו אתה העולה יתכן שיברח .

ואברהם

ויעקד · ידיו ורגליו מאחריו הידים והרגלים ביחד היא עקידה והוא לשון עקודים שהיו קרסוליהם לבנים מקום שעוקדים אותן בו היה ניכר׃ אברהם אברהם · לשון חבה הוא שכופל את שמו׃ אל תשלח · לשחוט אמר לו אם כן לחנם באתי לכאן אעשה בו חבלה ואוציא ממנו מעט דם אמר לו אל תעש לו מאומה אל תעש בו מום׃ כי עתה ידעתי · אמר רבי אבא אמר לו אברהם אפרש לפניך את שיחתי אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע וחזרת ואמרת קח נא את בנך עכשיו אתה אומר לי אל תשלח ידך אל הנער אמר לו הקב״ה לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה כשאמרתי לך קח מוצא שפתי לא אשנה לא אמרתי לך שחטהו אלא העלהו אסקתיה אחתיה׃ כי עתה ידעתי · מעתה יש לי מה להשיב לשטן ולאומות התמהים מה היא חבתי אצלך יש לי פתחון פה עכשיו שרואים כי ירא אלהים אתה׃ והנה איל · מוכן היה לכך מששת ימי בראשית׃ אחר · אחרי שאמר המלאך אל תשלח ידך ראהו כשהוא נאחז והוא שת״י וזקף אברהם עינוהי בתר אילין׃ בסבך · אילן׃ בקרניו · שהיה רץ אצל אברהם והשטן סובכו ומערבבו באילנות׃ תחת בנו · מאחר שכתוב ויעלהו לעולה לא חסר המקרא כלום מהו תחת בנו על כל עבודה שעשה ממנו היה מתפלל ואומר יהי רצון שתהא זו כאלו היא עשויה בבני כאלו בני שחוט כאלו דמו זרוק כאלו בני מופשט כאלו הוא נקטר ונעשה דשן׃ יי יראה · פשוטו כתרגומו יי יבחר ויראה לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו ולהקריב כאן קרבנות׃ אשר יאמר היום · שיאמרו לימי הדורות עליו בהר זה יראה הקב״ה לעמו׃ היום · הימים העתידים כמו עד היום הזה שבכל המקרא שכל הדורות הבאים הקוראים את המקרא הזה אומרים עד היום הזה על יום שעומדין בו׃ ומדרש אגדה יי יראה עקידה זו לסלוח לישראל בכל שנה ולהצילם מן הפורענות כדי שיאמר היום הזה בכל דורות הבאים בהר יי יראה אפרו של יצחק צבור ועומד לכפרה׃ ברך אברכך · אחת לאב ואחת לבן׃ והרבה ארבה · אחת לאב ואחת לבן׃ וישב אברהם בבאר שבע · לא ישיבה ממש שהרי בחברון היה יושב שתים עשרה שנה לפני עקידתו של יצחק יצא מבאר שבע ובא לו לחברון כמו שאמ׳ ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים מרובים משל חברון הראשונים והם ששה ועשרים שנה כמו שפירשנו למעלה׃ אחרי הדברים האלה ויגד וגו׳ · בשובו מהר המוריה היה אברהם מהרהר ואומר אלו היה בני שחוט כבר היה הולך בלא בנים היה לי להשיאו אשה מבנות ענר אשכל וממרא בשרו הקב״ה שנולדה רבקה בת זוגו וזהו הדברים האלה הרהורי דברים שהיו על ידי עקידה׃ גם היא · אף היא השוות משפחותיה למשפחות אברהם מה אברהם שנים עשר שבטים שיצאו מיעקב בני הגבירות ומ׳ בני שפחות אף אלו ח׳ בני גבירות וד׳ בני פלגש׃ ובתואל ילד את רבקה · כל היחוסין הללו לא נכתבו אלא בשביל פסוק זה׃ חסלת וירא אליו

לשחט ב׳ א׳ מלא וא׳ חס׳ וס׳ לשחט את בנו · לשחוט אליהם את העולה כתר מל׳ ׃ ואל תעש ב׳ וס׳ אל תשלח ידך · ואל תעש לו רע׃ ירא אלהים ד׳ וס׳ אל תשלח ידך אל הנער · יצא את כלם · השמת לבך אל · וחברו׃ אתה יד בטע׳ לעיל וס׳ במסר׳ רבת׳ ׃ בהר יי ג׳ דס וס׳ בהר יי יראה · לבא בהר יי · מי יעלה בהר יי ·

וַיַּעֲקֹד֙ אֶת־יִצְחָ֣ק בְּנ֔וֹ וַיָּ֤שֶׂם אֹתוֹ֙ עַל־הַמִּזְבֵּ֔חַ מִמַּ֖עַל לָעֵצִֽים׃ וַיִּשְׁלַ֤ח אַבְרָהָם֙ אֶת־יָד֔וֹ וַיִּקַּ֖ח אֶת־הַמַּאֲכֶ֑לֶת לִשְׁחֹ֖ט אֶת־בְּנֽוֹ׃ וַיִּקְרָ֨א אֵלָ֜יו מַלְאַ֤ךְ יְהוָה֙ מִן־הַשָּׁמַ֔יִם וַיֹּ֖אמֶר אַבְרָהָ֣ם ׀ אַבְרָהָ֑ם וַיֹּ֖אמֶר הִנֵּֽנִי׃ וַיֹּ֗אמֶר אַל־תִּשְׁלַ֤ח יָֽדְךָ֙ אֶל־הַנַּ֔עַר וְאַל־תַּ֥עַשׂ ל֖וֹ מְא֑וּמָה כִּ֣י ׀ עַתָּ֣ה יָדַ֗עְתִּי כִּֽי־יְרֵ֤א אֱלֹהִים֙ אַ֔תָּה וְלֹ֥א חָשַׂ֛כְתָּ אֶת־בִּנְךָ֥ אֶת־יְחִידְךָ֖ מִמֶּֽנִּי׃ וַיִּשָּׂ֨א אַבְרָהָ֜ם אֶת־עֵינָ֗יו וַיַּרְא֙ וְהִנֵּה־אַ֔יִל אַחַ֕ר נֶאֱחַ֥ז בַּסְּבַ֖ךְ בְּקַרְנָ֑יו וַיֵּ֤לֶךְ אַבְרָהָם֙ וַיִּקַּ֣ח אֶת־הָאַ֔יִל וַיַּעֲלֵ֥הוּ לְעֹלָ֖ה תַּ֥חַת בְּנֽוֹ׃ וַיִּקְרָ֧א אַבְרָהָ֛ם שֵֽׁם־הַמָּק֥וֹם הַה֖וּא יְהוָ֣ה ׀ יִרְאֶ֑ה אֲשֶׁר֙ יֵאָמֵ֣ר הַיּ֔וֹם בְּהַ֥ר יְהוָ֖ה יֵרָאֶֽה׃ וַיִּקְרָ֛א מַלְאַ֥ךְ יְהוָ֖ה אֶל־אַבְרָהָ֑ם שֵׁנִ֖ית מִן־הַשָּׁמָֽיִם׃ וַיֹּ֕אמֶר בִּ֥י נִשְׁבַּ֖עְתִּי נְאֻם־יְהוָ֑ה כִּ֗י יַ֚עַן אֲשֶׁ֤ר עָשִׂ֙יתָ֙ אֶת־הַדָּבָ֣ר הַזֶּ֔ה וְלֹ֥א חָשַׂ֖כְתָּ אֶת־בִּנְךָ֥ אֶת־יְחִידֶֽךָ׃ כִּֽי־בָרֵ֣ךְ אֲבָרֶכְךָ֗ וְהַרְבָּ֨ה אַרְבֶּ֤ה אֶֽת־זַרְעֲךָ֙ כְּכוֹכְבֵ֣י הַשָּׁמַ֔יִם וְכַח֕וֹל אֲשֶׁ֖ר עַל־שְׂפַ֣ת הַיָּ֑ם וְיִרַ֣שׁ זַרְעֲךָ֔ אֵ֖ת שַׁ֥עַר אֹיְבָֽיו׃ וְהִתְבָּרְכ֣וּ בְזַרְעֲךָ֔ כֹּ֖ל גּוֹיֵ֣י הָאָ֑רֶץ עֵ֕קֶב אֲשֶׁ֥ר שָׁמַ֖עְתָּ בְּקֹלִֽי׃ וַיָּ֤שָׁב אַבְרָהָם֙ אֶל־נְעָרָ֔יו וַיָּקֻ֛מוּ וַיֵּלְכ֥וּ יַחְדָּ֖ו אֶל־בְּאֵ֣ר שָׁ֑בַע וַיֵּ֥שֶׁב אַבְרָהָ֖ם בִּבְאֵ֥ר שָֽׁבַע׃ פ

וַיְהִ֗י אַחֲרֵי֙ הַדְּבָרִ֣ים הָאֵ֔לֶּה וַיֻּגַּ֥ד לְאַבְרָהָ֖ם לֵאמֹ֑ר הִ֠נֵּה יָלְדָ֨ה מִלְכָּ֥ה גַם־הִ֛וא בָּנִ֖ים לְנָח֥וֹר אָחִֽיךָ׃ אֶת־ע֥וּץ בְּכֹר֖וֹ וְאֶת־בּ֣וּז אָחִ֑יו וְאֶת־קְמוּאֵ֖ל אֲבִ֥י אֲרָֽם׃ וְאֶת־כֶּ֣שֶׂד וְאֶת־חֲז֔וֹ וְאֶת־פִּלְדָּ֖שׁ וְאֶת־יִדְלָ֑ף וְאֵ֖ת בְּתוּאֵֽל׃ וּבְתוּאֵ֖ל יָלַ֣ד אֶת־רִבְקָ֑ה שְׁמֹנָ֥ה אֵ֙לֶּה֙ יָלְדָ֣ה מִלְכָּ֔ה לְנָח֖וֹר אֲחִ֥י אַבְרָהָֽם׃ וּפִֽילַגְשׁ֖וֹ וּשְׁמָ֣הּ רְאוּמָ֑ה וַתֵּ֤לֶד גַּם־הִוא֙ אֶת־טֶ֣בַח וְאֶת־גַּ֔חַם וְאֶת־תַּ֖חַשׁ וְאֶת־מַעֲכָֽה׃

קמ״ז · אמנון · סימן

ועקד ית יצחק בריה ושוי יתיה על מדבחא עיל מן אעיא׃ ואושיט אברהם ית ידיה ונסיב ית סכינא למיכס ית בריה׃ וקרא ליה מלאכא דיי מן שמיא ואמר אברהם אברהם ואמר הא אנא׃ ואמר לא תושיט ידך לעולימא ולא תעביד ליה מדעם ארי כען ידעית ארי דחלא דיי את ולא מנעת ית ברך ית יחידך מני׃ וזקף אברהם ית עינוהי בתר אילין וחזא והא דכרא חד אחיד באילנא בקרנוהי ואזל אברהם ונסיב ית דכרא ואסקיה לעלתא חלף בריה׃ ופלח וצלי אברהם תמן באתרא ההוא אמר קדם יי הכא יהון פלחין דריא בכן יתאמר ביומא הדין בטורא הדין אברהם קדם יי פלח׃ וקרא מלאכא דיי לאברהם תנינות מן שמיא׃ ואמר במימרי קיימית אמר יי ארי חלף די עבדתא ית פתגמא הדין ולא מנעתא ית ברך ית יחידך׃ ארי ברכא אברכינך ואסגאה אסגי ית בנך ככוכבי שמיא וכחלא די על כיף ימא ויירתון בנך ית קרוי סנאיהון׃ ויתברכון בדיל בנך כל עממי ארעא חלף דקבילתא במימרי׃ ותב אברהם לות עולימוהי וקמו ואזלו כחדא לבאר שבע ויתיב אברהם בבאר שבע׃ והוה בתר פתגמיא האלין ואתחוא לאברהם למימר הא ילידת מלכה אף היא בנין לנחור אחוך׃ ית עוץ בוכריה וית בוז אחוהי וית קמואל אבוהי דארם׃ וית כשד וית חזו וית פלדש וית ידלף וית בתואל׃ ובתואל אוליד ית רבקה תמניא אילין ילידת מלכה לנחור אחוהי דאברהם׃ ולחינתיה ושמה ראומה וילידת אף היא ית טבח וית גחם וית תחש וית מעכה׃

אבן עזרא

ואברהם אברהם פעמים כמו בחפזון׃ אחר נאחז · אחר שנאחז בסבך בקרניו ואם הוא חי״ת נאחז קמוץ או תחסר מלת היה וכן טעמו אחר היותו נאחז ורבים כמוהו וים מפר׳ כי אחר רבק עם וישא אברהם את עיניו ואילו היה כן היה אחרי אחר כן או אחרי זאת כמשפט הלשו׳ בכל מוכרת · וטעם בהר יי׳ יראה באלה הדברים׃ בי נשבעתי · זו היא השבועה הגדולה העומדת לעד׃ יען · מטעם ענה זה המעשה יענה ויעיד׃ שער אויביו · מדינות בעלי שערים׃ עקב · שכר באחרית׃ וישב אברהם · ולא הזכיר יצחק כי הוא ברשותו והאומ׳ ששחטו ועזבו ואחר כן חיה אמר הפך הכתוב׃ ילדה מלכה · להזכיר יחס רבקה׃

אנך׳ ׃ יראה י״ג וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳ ׃ וכחול ב׳ בתרי לישני וסי׳ וכחול אשר על שפת הים · וכחול ארבה ימים׃ וירש ז׳ חס׳ י׳ מסר ביהושע סימן י״ט ׃ קדמ׳ שער איביו · תני׳ שער שנאיו · ואפס על איביך ועל שנאיך אשר רדפוך׃ ויהי אחרי הדברי׳ האלה ג׳ וסי׳ ילדה מלכה · הנה אביך חלה · וימת יהושע׃ ויגד כ״ד וסי׳ במס׳ רבת׳ ׃ קמואל ג׳ וסי׳ ואת קמואל אבי ארם · קמואל בן שפטן · ללוי חשביה׃ ידלף ב׳ חד מלרע וחד מלעיל וסי׳ ואת פלדש ואת ידלף · מלר׳ · ובשפלות ידים ידלף · מלעיל׃ ופילגשו ב׳ ר״פ וסי׳ ופלגשו ושמה ראומה · ופילגשו אשר בשכם׃

פרשה · פרשה

ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים · לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו בת ק' כבת כ' לחטא מה בת כ' לא חטאת שהרי אינה בת עונשין אף בת ק' בלא חטא ובת כ' כבת ז' ליופי: שני חיי שרה · כולן שוין לטובה: בקרית ארבע: על שם ארבעה ענקים שהיו שם אחימן ששי ותלמי ואביהם · דבר אחר על שם ד' זוגות שנקברו שם איש ואשתו אדם וחוה אברהם ושרה יצחק ורבקה יעקב ולאה: ויבא אברהם · מבאר שבע: לספוד לשרה ולבכותה · ונסמכה מיתת שרה לעקידת יצחק לפי שעל ידי בשורת העקידה שנזדמן בנה לשחיטה וכמעט שלא נשחט פרחה נשמתה ומתה: גר ותושב אנכי עמכם · גר מארץ אחרת ונתישבתי עמכם · ומדרש אגדה אם תרצו הריני גר ואם לאו אהיה תושב ואטלנה מן הדין שאמ' לי הקב"ה לזרעך אתן את הארץ: אחזת קבר · אחוזת קרקע לבית הקברו': לא יכלה · לא ימנע כמו לא תכלא רחמיך וכמו ויכלא הגשם: נפשכם · רצונכם: ופגעו לי · לשון בקשה כמו אל תפגעי בי: המכפלה · בית ועליה על גביו · דבר אחר שכפולה בזוגו': בכסף מלא · שלם כל שויה: ועפרון יושב · כתיב חסר אותו היום מנוהו שוטר עליהם מפני חשיבותו של אברהם שהיה צריך לו עלה לגדולה: לכל באי שער עירו · שכולן בטלו ממלאכתן ובאו לגמול חסד לשרה: לא אדני · לא תקנה אותה בדמים: נתתי לך · הרי היא כמו שנתתיה לך: אך אם אתה לו שמעני · אתה אומר לי לשמוע לך וליקח חנם אני אי אפשי בכך אם אתה לו שמעני הלואי ותשמעני: נתתי · דוכם בלעז מוכן הוא אצלי הלואי נתתיו לך כבר: ביני ובינך · בין שני אוהבי' כמונו מה היא חשובה לכלום אלא הנח את המכר ואת מתך קבור: וישקול

אבן עזרא

חיים לשון רבים ולא יתפרדו ומנהג ה הלשון להקדי' המספר הרב על המעט והפך הדבר כמו שני יעקב: ארבע · שם אדם גדול בענקים ולהיותו אברהם הוא על דרך דרש כי לא היה מ מהענקים וכאשר מתה שרה היה אברהם במקום אחר על כן אמר ויבא אברהם: ולבכותה · לבכות עליה · וכן ובכתה את אביה: פני מתו · רמז לגוף ועוד תמצא פי' לאמר: גר · לבדו הוא הלן: ותושב · הוא הגר היושב בארץ אמר הנה אני תושב עמכם ו והמות גזור עלינו ואין לי מקום שיהיה לי אחוזה כמו כאלה או מקום שאוחז אותו בכסף. להיו' קבר למתי: אדני · ולא אדונינו לשון המדבר ואין אדרך מוסר לשום אחרים ש שותפי' עמו: נשיא אלהי' · דרך גדולה בעבור כי אתה נביא: יכלה · ימנע כו ימצא בה"א גם בא"לף באחרונה: ורדיק ויסתחו בספר היסוד והאומרי' כי השתחויתו היתה לשם לא אמרו כלום כי הכתוב אמר ש שהשתחוה לבני חת והשתחוי' שיטה דאשו זה משפט הנותן שבח לאחר וגם משה השתחוה לחתנו: מערת המכפלה · מערה בתוך מערה: בכסף מלא · והפך חסר: לא כן אדני אך שמעני ואת ההשתחוי' היתה לפני עם הארץ לעפרון לתת שבח לו: אך אם אתה לו שמעני · אם אתה תעשה כן לו תשמעני או טעמו אם אתה תעש כן לו נתתי כסף השדה:

אונקלוס

יקם אברהם מעל קדמאה ויקם בטעמא מלעיל · תני' ויקם אברהם וישתחו מלרע · מעל ס' · וישתחו מלרע: גר ג' ר"פ וס' גר ותושב אנכי עמכם · גר בארץ ההוא · גר יתום ואלמנה · אנך: ואקברה מתי · ג' זוגי' מן ב"ב בעיני' קדמא' חס' את תני' נסב את וס' בהמלו בשר דאברה' · באמלו את בשר דישמעאל · ואקבר'

והוו חיי שרה מאה ועשרין ושבע שנין שני חיי שרה: ומיתת שרה בקרית ארבע היא חברון בארעא דכנען ואתא אברהם למספד לשרה ולמבכה: וקם אברהם מעל אפי מיתיה ומליל עם בני חתאה למימר: דייר ותותב אנא עמכון הבו לי אחסנת קבורא עמכון ואקבר מיתי מן קדמי: ואתיבו בני חתאה ית אברהם למימר ליה: קביל מיננא ריבוננא רב קדם יי את בינגא בשפר קברנא קבר ית מיתך אינש מיננא ית קבריה לא יכלי מנך מלמקבר מיתך: וקם אברהם וסגיד לעמא דארעא לבני חתאה: ומליל עמהון למימר אם רעוא בנפשכון למקבר ית מיתי מן קדמי קבילו מיני ובעו לי מן עפרון בר צחר: ויתן לי ית מערת כפלתא די ליה די בסטר חקליה בכספא שלים יתנינה לי ביניכון לאחסנת קבורא: ועפרון יתיב בגו בני חתאה ואתיב עפרון חתאה ית אברהם קדם בני חתאה לכל עלי תרע קרתיה למימר: לא רבוני קביל מיני חקלא יהבית לך ומערתא די ביה לך יהביתה לעיני בני עמי יהביתה לך קבר מיתך: וסגיד אברהם קדם עמא דארעא: ומליל עם עפרון קדם עמא דארעא למימר ברם אם את עביד לי טיבו קביל מיני אתן כספא דמי חקלא סב מיני ואקבר ית מיתי תמן: ואתיב עפרון ית אברהם למימר ליה: ריבוני קביל מיני ארעא שויא ארבע מאה סלעין דכסף בינא ובינך מה היא וית מיתך קבר: וקביל אברהם מן עפרון

תורה

ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים שני חיי שרה: ותמת שרה בקרית ארבע הוא חברון בארץ כנען ויבא אברהם לספד לשרה ולבכתה: ויקם אברהם מעל פני מתו וידבר אל בני חת לאמר: גר ותושב אנכי עמכם תנו לי אחזת קבר עמכם ואקברה מתי מלפני: ויענו בני חת את אברהם לאמר לו: שמענו אדני נשיא אלהים אתה בתוכנו במבחר קברינו קבר את מתך איש ממנו את קברו לא יכלה ממך מקבר מתך: ויקם אברהם וישתחו לעם הארץ לבני חת: וידבר אתם לאמר אם יש את נפשכם לקבר את מתי מלפני שמעוני ופגעו לי בעפרון בן צחר: ויתן לי את מערת המכפלה אשר לו אשר בקצה שדהו בכסף מלא יתננה לי בתוככם לאחזת קבר: ועפרון ישב בתוך בני חת ויען עפרון החתי את אברהם באזני בני חת לכל באי שער עירו לאמר: לא אדני שמעני השדה נתתי לך והמערה אשר בו לך נתתיה לעיני בני עמי נתתיה לך קבר מתך: וישתחו אברהם לפני עם הארץ: וידבר אל עפרון באזני עם הארץ לאמר אך אם אתה לו שמעני נתתי כסף השדה קח ממני ואקברה את מתי שמה: ויען עפרון את אברהם לאמר לו: אדני שמעני ארץ ארבע מאת שקל כסף ביני ובינך מה הוא ואת מתך קבר: וישמע אברהם אל עפרון

מסורה

מתי · גר ותושב · ואקברה את מתי · וידבר אל עפרון · ובנו במות התפת · ובנו את במות הבעל: מלפני י"ב וסי' כו' במסר' רבת': ויענו ט"ו ר"פ וס' כו' במסר' רבת': נשיא ז' רפים וסי' אתה בתוכנו · שכם בן חמור הקרב נתנאל · זמרי בן סלוא בת נשיא מדין · ורם הוליד את עמינדב · ועמינדב הוליד · וכל יחזקאל דכו' נשיא במ"ה נשיא וסי' המלך יתאבל · את הנשיא נשיא הוא · דוד נשיא להם · ונשיא בתוכם · ונשיא מארץ מצרים לא: קברו ג' וסי' איש ממנו את קברו · חצבי מרום קברו · ויתן את רשעים קברו: יכלה ב' וסי' לא יכלה ממך: ושבט עברתו יכלה: מתך ד' ג' חס' וחד מ"ל וסי' שמענו אדני · ב' בו · לא אדני · יחז' מתיך מ"ל: וידבר אתם כל דסמי' לדבור אתו אתך אתם במ"ט אותו אותך אותם מסר בפרשת וירא: שמעוני ג' ב' חס' וא' מ"ל וסי' שמעוני ופגעו לי · ועתה שמעוני · שמעני אחי: ויתן י"ג ר"פ וסי' כו' במס' רבת': בכסף ט"ו רפי' וסי' כו' במסר' רבת':

ושקול אברהם לעפרן: חסר ו' לפי שאמר הרבה ואפילו מעט לא עשה שנטל ממנו שקלים גדולים שהן קנטרין שנאמר עובר לסוחר שמתקבלים בשקל בכל מקום ויש מקום ששקליהן גדולים שהן קנטרין כגטי"ארם בלעז: ויקם שדה עפרון. תקומה היתה לו שיצאת מיד הדיוט ליד מלך ופשוטו של מקרא ויקם השדה והמערה אשר בו וכל העץ לאברהם למקנה וגו': בכל באי שער עירו. בקרב כולם ובמעמד כולם הקנהו לו: ברך את אברהם בכל. בכל עולה בגימטריא בן ומאחר שהיה לו בן היה צריך להשיאו אשה: זקן ביתו. לפי שהוא דבוק כקוד זקן: תחת ירכי. לפי שהנשבע צריך ליטול בידו חפץ של מצוה כגון ספר תורה או תפלין והמילה היתה מצוה ראשונה לו ובאה לו על ידי צער והיתה חביבה עליו ונטלה: ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי. ולא אמר ואלהי הארץ ולמעלה אמר ואשביעך וגו'. אמר לו עכשו הוא אלהי השמים ואלהי הארץ שהרגלתיו בפי הבריות אבל כשלקחני מבית אבי היה אלהי השמים ולא אלהי הארץ שלא היו באי עולם מכירין בו: מבית אבי. מחרן: ומארץ מולדתי. מאור כשדים: ואשר דבר לי. לצרכי כמו אשר דבר עלי וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור מפורשים בלשון על ותרגום שלהם עלי עלוהי עליהון שאין נופל אצל דבור לשון לי ולו ולהם אלא אלי אליו אליהם ותרגום שלהם עמי עמיה עמהון אבל אמירה נופל לי ולו ולהם: ואשר נשבע לי. בין הבתרים: ונקית

לכל באי: קדם לכל באי שער עירו תנ' בכל באי שער עירו. ואפס לכל כלי המשכן בכל: לא אדני ד' זוגין מן בב בחור ענין קדמא נסיב לא תנ' לא נסיב לא. וסי' כו' במסר' רבת': שמה י"ח סוף פסוק וסי' כו' במסר' רבת': וכל ספר שמות ותורת כהנים ומשנה תורה שמה במ"ז שם וסי' כו' במסר' רבת': מה היא ד' וסי' ביני ובינך מה

אבן עזרא

עובר לסוחר. שלא יקח כי אם כסף כבחר: ויקם. שתקיים ועמד השדה למקנה. והנה זה הפסוק דבק עם הפסוק שהוא למעלה וכן גר ותושב אנכי והעשרה שהזכיר הגאון איננם דבקים. וטעם לעיני בני חת את אנשי המקום. וטעם לכל באי שער עירו כל עובר ושב: ואחרי כן קבר אברהם את שרה. ומאז נתקיים השדה לאחזת קבר לו ולזרעו ונזכרה זאת הפרשה להודיע מעלת ארץ ישראל על כל הארצות לחיים ולמתים ועוד לקיים דבר ה' לאברהם להיות לו נחלה: ברך את אברהם בכל. באורך ימים ועשר וכבוד ובנים וזו כל חמדת האדם ודרש שבתו היתה שמה בכל. צריך להוסיף בית משרת: שים נא ידך תחת ירכי. יש אומ' רמז למילה ואילו היה כן היה נשבע בברית המילה לא בשם. והקרוב אלי שהיה משפט בימים ההם לשום אדם ידו תחת ירך מי שהוא ברשותו והטעם אם אתה ברשותי שים נא ידך תחת ירכי והאדון יושב והירך על היד כטעם הנה ידי תחת רשותך לעשות רצונך וזה המשפט עדיין הוא בארץ הודו: וטעם אלהי השמי' ואלהי הארץ במקום הזה כי בת פלוני לפלוני בארץ מן השמים והוא סוד: הכנעני. כלל לעשתי עשר גוי': כי אל ארצי. זאת חרן שדר שם: מולדתי. אור כשדים: אולי. ימצא על טעמים רבים וכן אולי יעשה זרים. כפתח אה ההסב בפתח קטן בעבור שיש אה הבנין קמוץ ואילו ב כפתח בפתח גדול היה כבר על הלשון. כל השמר מלעיל מלשון שמיר ואמר מלרע לשון שמרים כמו השמר והשקט כטעם שקט הוא על שמריו: הוא ישלח מלאכו. תפלה ואילו היתה נבואה למה אמר ואם לא תאבה האשה: לא

וישקל אברהם לעפרן את הכסף אשר דבר באזני בני חת ארבע מאות שקל כסף עבר לסחר: ויקם שדה עפרון אשר במכפלה אשר לפני ממרא השדה והמערה אשר בו וכל העץ אשר בשדה אשר בכל גבלו סביב: לאברהם למקנה לעיני בני חת בכל באי שער עירו: ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו אל מערת שדה המכפלה על פני ממרא הוא חברון בארץ כנען: ויקם השדה והמערה אשר בו לאברהם לאחזת קבר מאת בני חת: ס ואברהם זקן בא בימים ויהוה ברך את אברהם בכל: ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו המשל בכל אשר לו שים נא ידך תחת ירכי: ואשביעך ביהוה אלהי השמים ואלהי הארץ אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בקרבו: כי אל ארצי ואל מולדתי תלך ולקחת אשה לבני ליצחק: ויאמר אליו העבד אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי אל הארץ הזאת ההשב אשיב את בנך אל הארץ אשר יצאת משם: ויאמר אליו אברהם השמר לך פן תשיב את בני שמה: יהוה אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי ואשר דבר לי ואשר נשבע לי לאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת הוא ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה לבני משם: ואם לא תאבה האשה ללכת אחריך

ותקל אברהם לעפרון ית כספא די מליל קדם בני חתאה ארבע מאה סלעין דכסף דמתקבל סחורתא בכל מדינתא: וקם חקל עפרון די בכפלתא די קדם ממרא חקלא ומערתא די ביה וכל אילנא די בחקלא די בכל תחומיה סחור סחור: לאברהם לזבינוהי לעיני בני חתאה בכל עלי תרע קרתיה: ובתר כן קבר אברהם ית שרה אתתיה במערת חקל כפלתא דעל אפי ממרא היא חברון בארעא דכנען: וקם חקלא ומערתא די ביה לאברהם לאחסנת קבורא מן בני חתאה: ואברהם סיב על ביומין ויי בריך ית אברהם בכולא: ואמר אברהם לעבדיה סבא דביתיה דשליט בכל די ליה שוי כען ידך תחות ירכי: ואקיים עלך במימרא דיי אלהא דשמיא ואלהא דארעא דלא תסב אתתא לברי מבנת כנענאי די אנא יתיב ביניהון: אלהין לארעי ולילדותי תיזיל ותיסב איתתא לברי ליצחק: ואמר ליה עבדא מאים לא תיבי אתתא למיתי בתרי לארעא הדא האתבא אתיב ית ברך לארעא די נפקתא מתמן: ואמר ליה אברהם אסתמר לך דילמא תתיב ית ברי לתמן: יי אלהא דשמיא די דברני מבית אבא ומארע ילדותי ודי מליל לי ודי קיים לי למימר לבנך אתן ית ארעא הדא הוא ישלח מלאכיה קדמך ותיסב אתתא לברי מתמן: ואם לא תיבי אתתא למיתי בתרך

הא. ומדת ימי מה היא. וראיתם את הארץ. ואמר מה היא ויאמר זאת האיפה: מאת ג' חס' בתו' וסי' שמנה מאת דאדם. ודלמך. ארבע מאת שקל: עפרן ד' חסרי' וסי' וישקל אברהם לעפרן. ויקברו אותו יצחק וישמעאל. אשר בשדה. וישאו אתו בניו: גבלו בגבלו ה' חס' וסי' ויקם שדה עפרון. ויאן אדום. ולא נתן סיחון. ולא האמין סיחן. דשפטים. זאת תורת הבית: כל בראשית מקנה בסגול במ"א לאברהם למקנה בקמץ וכל ירמיה מקנה בקמץ במ"א ולא שמעו קול מקנה בסגול וכל קריין דכו': זקן בא בימם ד' וסי' ואברהם זקן בא. ויהושע זקן בא. ויהי מימים רבים. והמלך דוד זקן בא. וחד זקן בא באנשים: ברך י"ב וסי' כו' במסר' רבת': בכל ז' דגש' וסי' כו' במסר' רבת': זקן ב' בתרי לישני וסי' עבדו זקן ביתו. זקן אהרן: אנכי יושב ה' דסמיכי וסי' אנכי יושב בקרבו. וישבי עמי ארני. בבית הארזים. דד"ה. בית ארזים. דשמואל. כי נדמיתי: ה' פסו' לית בהון אם ומטעי בהו וסי' כי אל ארצי. אין חפץ למלך במהר. כי בי נשבעתי כי אינך. כי במקום אשר הגלו אתו שם ימות. דירמיה. לא תבנה הבית כי בנך. דד"ה: כל אולי מלאים במ"א חס' ואמר אל אדני: בי' אלהי השמים ו' בליש' וסי' ואשביעך בי' אלהי השמים. י' אלהי השמים אשר לקחני. ויאמר אליהם עברי אנכי. כה אמר כרש. דריש עזרא. וחבירו דסוף דה"י ואמר אנא יי' אלהי השמים. דנחמיה: כל ר"פ דבראשית ודמיקץ אם במ"י ואם וסי' כו' במסר' רבת':

רשי

מוקית משבועתי · ויקח לו אשה מבנות ענר אשכול וממרא : רק את בני וגו' · רק מעוט הוא בני אינו חוזר אבל יעקב בן בני סופו לחזור : מגמלי אדניו · ניכרין היו משאר גמלים שהיו יוצאין זמומין מפני הגזל שלא ירעו בשדות אחרים : וכל טוב אדניו בידו · שטר מתנה כתוב ליצחק על כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם : ארם נהרים · בין שתי נהרות יושבת : ויברך הגמלים · הרביצם : אותה הוכחת · ראויה היא לו שתהא גומלת חסדים וכדי ליכנס בביתו של אברהם ולשון הוכחת בררת אפרובי"ש בלעז : ובה אדע · לשון תחנה הודע לי בה : כי עשית חסד · אם תהיה ממשפחתו והוגנת לו אדע כי עשית חסד : בתולה · ממקום בתולים : ואיש לא ידעה · שלא כדרכה לפי שבנות הגוים משמרות מקום בתוליהן ומפקירות עצמן ממקום אחר העיד על זו שנקייה מכל : וירץ העבד לקראתה · לפי שראה שעלו המים לקראתה : הגמיאיני · לשון גמיעה הומ"ר בלעז : ותורד כדה · מעל שכמה : עד אם כלו · הרי אם משמש בלשון אשר אם כלו · דיספקו שזו היא גמר שתייתן כששתו די ספקן : ותער · לשון ניפו"ץ בלעז והרב'ים בלשון משנה המערה מכלי אל כלי ובמקרא יש לדומה כי תער נפשי אם הער' למות נפשו : שוקת · אבן חלולה ששותים בה הגמלים : משתאה · לשון שאיה כמו שאו ערים תשאה שממה : משתאה · משתומם ומתבהל על שראה דברו קרוב להצלי' אבל אינו יודע אם ממשפחת אברה' היא אם לאו ואל תתמה בתיו של משתא' שאין לך תיבה שתחלתה שי"ן ומדבר' בלשון מתפעל שאין הת"ו מפרידה בין שתי אותיו' של עיקר היסוד כגון משתה' משתולל מגזרת שולל וישתומם מגזר' שממה ויסתתר חקות עמרי מגזרת ויסת' אף כאן משתא' מגזרת תשאה וכמש שאתה מוצא לשון מ משומם באדם כבהל ובעל מחשבות כמו על יומו נשמו אחרונים שומו שמים אשתומם כשעה חדא כך תפר' לשון שאייה באדם בהול ובעל מ מחשבות · ואנקלוס תרגם לשון שהייה ונברא שהי שוהא ועומד במקום אחד לראות ההצליח השם דרכו ואין לתרג' שתי שהרי אינו לשון שתי' שאין אלף נופלת ב בלשון שתיי' : משתאה לה · משתומם עליה כמו אמרי לי אחי הוא אנשי המקו' לאשתו : בקע · רמז לשקלי ישראל בקע לגלגלת : ושני

תשב ד' קמ' ומלרע וסי' רק את בני · תשב אנוש עד דכא · אל תשב פני משיחך · דתלי' · אל תשב פני משיחך · דד"ה · וא' פתח ומלעיל אל תשב פני · דבת שבע : טוב כטוב מטוב יט בליש' וסי' כו' במסר' רבת' : וכל טוב ב' דס' וסי' וכל טוב אדניו בידו · וכל טוב דמשק : הנה כל ר"פ דבראשי' והנה בכ"ז הנה מסר פר' וישב : יצאת ל' חס'

ונקית משבעתי זאת רק את בני לא תשב שמה : וישם העבד את ידו תחת ירך אברהם אדניו וישבע לו על הדבר הזה : ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדניו וילך וכל טוב אדניו בידו ויקם וילך אל ארם נהרים אל עיר נחור : ויברך הגמלים מחוץ לעיר אל באר המים לעת ערב לעת צאת השאבת : ויאמר יהוה אלהי אדני אברהם הקרה נא לפני היום ועשה חסד עם אדני אברהם : הנה אנכי נצב על עין המים ובנות אנשי העיר יצאת לשאב מים : והיה הנער אשר אמר אליה הטי נא כדך ואשתה ואמרה שתה וגם גמליך אשקה אתה הכחת לעבדך ליצחק ובה אדע כי עשית חסד עם אדני : ויהי הוא טרם כלה לדבר והנה רבקה יצאת אשר ילדה לבתואל בן מלכה אשת נחור אחי אברהם וכדה על שכמה : והנער טבת מראה מאד בתולה ואיש לא ידעה ותרד העינה ותמלא כדה ותעל : וירץ העבד לקראתה ויאמר הגמיאיני נא מעט מים מכדך : ותאמר שתה אדני ותמהר ותרד כדה על ידה ותשקהו : ותכל להשקתו ותאמר גם לגמליך אשאב עד אם כלו לשתת : ותמהר ותער כדה אל השקת ותרץ עוד אל הבאר לשאב ותשאב לכל גמליו : והאיש משתאה לה מחריש לדעת ההצליח יהוה דרכו אם לא : ויהי כאשר כלו הגמלים לשתות ויקח האיש נזם זהב בקע משקלו

ותהי זכאה ממומתי דא לחוד ית ברי לא תתיב לתמן : ושוי עבדא ית ידיה תחות ירכא דאברהם רבוניה וקיים ליה על פתגמא הדין : ודבר עבדא עסרא גמלין מגמלי ריבוניה ואזל וכל טוב ריבוניה בידיה וקם ואזל לארם די על פרת לקרתא דנחור : ואשרי גמליא מברא לקרתא לבירא דמיא לעידן רמשא לעידן דנפקן מליתא : ואמר יי אלהיה דריבוני אברהם זמין כען קדמי יומא דין ועיבד טיבו עם רבוני אברהם : הא אנא קאים על עינא דמיא ובנת אינשי קרתא נפקן למימלי מיא : ותהא עולמתא די איימר לה ארכיני כען קולתיך ואישתי ותימר אישתי ואף לגמלך אשקי יתה זמינתא לעבדך ליצחק ובה אדע ארי עבדת טיבו עם רבוני : והוה הוא עד לא שיצי למללא והא רבקה נפקת דאתילידת לבתואל בר מלכה אתת נחור אחוהי דאברהם וקולתה על כתפה : ועולימתא שפירא למחזי לחדא בתולתא וגבר לא ידעה ונחתת לעיינא ומלת קולתה וסליקת : ורהט עבדא לקדמותה ואמר אטעמני כען זעיר מיא מקולתיך : ואמרת אשת ריבוני ואוחיאת ואחיתת קולתה על ידה ואשקיתיה : ושיציאת לאשקיותיה ואמרת אף לגמלך אמלי עד די יספקון למשתי : ואוחיאת ונפצת קולתה לבית שקיא ורהטת עוד לבירא למימלי ומלת לכל גמלוהי : וגברא שהי בה מסתכל שתיק למידע האצלח יי אורחיה אם לא : והוה כד ספיקו גמליא למשתי ונסיב גברא קדשא דדהבא תקלא מתקליה

אבן עזרא

לא תשב שמה · שיעמדו בארץ ישראל · וטעם לא תשב בעבור אברהם שהוא העיקר : ויברך הגמלי' · הבריכם על ברכיהם : הקרה נא לפני · כטעם הכן חפצי לפני וכן כי הקרה יי' אלהיך : אותה הוכחת · כסמך העבד על תפלת הנביא שהשם עזהו והוכיח בחלום על יד המלאך שהוא שליח השם לעזרו והעבד חשב בלבו כי אין עם נדיב כמו משפחת אדוניו ורבים יתמהו ואמרו שלא שאל כהוגן ולא ידעתי למה כי אילו היתה נערה אחרת שתשקהו ותשקה לגמליו ותמצא שהיא ממשפחה אחרת היה עוזב אות' ולא הפקיד כלום כי ויאמר בת מי את שירושו וכבר אמר לה קודם שיתן לה כלום וכן אמר ואשאל אותה ואשים הנזם וכלל הדבר שהתפלל לשם שיוכיח אחת ממשפחת אדוניו והוכחת שתעשה דרך מוסר כמו בת נ נדיב והשם שמע תפלתו ודרך יהוכתן אחרית : ואיש לא ידעה · רחוק שידבר הכתוב על חוץ הדרך רק פי' שיתכן שתהיה הנערה בתולה ושכב עמה איש גם יתהר ואין ראוי לגלות דבר ערוה : והאיש משתאה · כמו משתומם מגזרת שאו ערים ת תשאה שממה · וטעם לה כמו בשבילה וכן אשתומם כשעה חדא והתי"ו מבנין התפעל כמו בתרא' פנים ולא יתכן היותו מן שתה : נזם · יש נזם שהוא באף גם באזן ושעל האף ירד מעל פ פתיל קשור במצח : בקע · חצי שקל מגזרת נבקעו · ובמדים

דחס' וב' כל דכל וסי' והנה שתי' נשים · יוצאות מהתיצב על' · ושאר יצאות כתיב : סימ' דעני' אשקה אשאב · אשאב אשקה · סי' בן כשאבי' · סי' דע' גמליך אשקה · סי' היכא דאית גם לגמליך אין גם מוקף דאית גם גמליך גם מקף · סי' כ"ב גם זריז אל גם : ובה ג' וסי' אתה הכחת לעבדך · ובה יחסו עניי עמו · ובה אבן יקרה · דד"ה · אנך : ידעה ב' וסי' ואיש לא ידעה · והמלך לא ידעה : העינה ב' וסי' ותרד העינה · וחברו : ותרד ג' ב' חס' וחד מ"ל וסי' כדה כדה · מיכל · אבע"כ"ל : וסי' ותכל להשקותו · ותכל דוד · וחד ותכל תלונתם : עד אם כלו ב' וסי' עד אם כלו לשתת · עד אם כלו את כל הקציר אשר לי : לשתת ד' חס' וסי' עד אם כלו לשתת · כי לא יכלו לשתת דויחפרו תניא' דפסוק · ולא יכלו לשתת מים ממרה · ויחנו ברפידים ואין : אם לא ז' ס"פ וסי' והאיש משתאה' האתה זה בני עשו · הכתנת בנך היא · הלך בתורתי · היקרך דברי · ותשמור מצותיו · השמרים הם את דרך יי' :

ושני צמידים · רמז לשני לוחות מצומדות : עשרה זהב משקלם · רמז לעשרת הדברות שבהן : ויאמר בת מי את · לאחר שנתן לה שאלה לפי שהיה בטוח בזכותו של אברהם שהצליח הקב״ה דרכו : ללין · לינה אחת · לין שם דבר והיא אמרה ללון כמה לינות : בת בתואל · השיבתו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון : מספא · כל מאכל הגמלים קרוי מספא כגון עצה ושעורים : בדרך · דרך המזומן דרך הישר באותו דרך שהייתי צריך וכן כל ב״ית ולמ״ד וה״א המשמשים בראש התיבה ונקודים בפתח מדברים בדבר הפשוט שנזכר כבר במקום אחר או שהוא מבורר וניכר באיזו הוא מדבר : לבית אמה · דרך הנשים היתה להיות להן בית לישב בו למלאכתן ואין הבת מגדת אלא לאמה : וירץ · למה וירץ ועל מה רץ ויהי כראות את הנזם אמר עשיר הוא זה ונתן עיניו בממון : על הגמלים · לשמרן כמו והוא עומד עליהם : לשמש : פניתי הבית · מע״ז : ויפתח · התיר זמם שלהם שהיה סותם את פיהם שלא ירעו בדרך בשדות אחרים : עד אם דברתי · הרי אם משמש בלשון אשר ובלשון כי כמו עד כי יבא שילה ותהו שם שאמרו חכמים כי משמש בד׳ לשונות והאחד אי והוא אם : ויתן לו את כל אשר לו · ושטר המתנה בידו : לא תקח אשה מבנות הכנעני · אם לא תלך תחלה אל בית אבי ולא תאבה ללכת אחריך : אולי לא תלך האשה · אלי כתיב בת היתה לו לאליעזר והיה מחזר למצוא עילה שיאמר לו אברהם לפנות אליו להשיאו בתו אמר לו אברהם בני ברוך ואתה ארור ואין ארור מדבק בברוך :

ללין שישה מן כ״ז דכל חד וחד לית דכו׳ וכל קרי׳ לו וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳ : י״ג פסו׳ גם גם וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳ : ללון ה׳ זוגי׳ דמי׳ קדמ׳ י׳ תני׳ ג׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳ : ללון ז׳ וסי׳ בשופטים סימן י״ט : לבית אמה ב׳ דסמיכי וסי׳ ותגד לבית אמה׳ אשה לבית אמה · דרות : על העין ב׳ וסי׳ וימצאה מלאך י״י ·

ושני צמידים על ידיה עשרה זהב משקלם : ויאמר בת מי את הגידי נא לי היש בית אביך מקום לנו ללין : ותאמר אליו בת בתואל אנכי בן מלכה אשר ילדה לנחור : ותאמר אליו גם תבן גם מספוא רב עמנו גם מקום ללון : ויקד האיש וישתחו ליהוה : ויאמר ברוך יהוה אלהי אדני אברהם אשר לא עזב חסדו ואמתו מעם אדני אנכי בדרך נחני יהוה בית אחי אדני : ותרץ הנער ותגד לבית אמה כדברים האלה : ולרבקה אח ושמו לבן וירץ לבן אל האיש החוצה אל העין : ויהי כראת את הנזם ואת הצמדים על ידי אחתו וכשמעו את דברי רבקה אחתו לאמר כה דבר אלי האיש ויבא אל האיש והנה עמד על הגמלים על העין : ויאמר בוא ברוך יהוה למה תעמד בחוץ ואנכי פניתי הבית ומקום לגמלים : ויבא האיש הביתה ויפתח הגמלים ויתן תבן ומספוא לגמלים ומים לרחץ רגליו ורגלי האנשים אשר אתו : ויישם לפניו לאכל ויאמר לא אכל עד אם דברתי דברי ויאמר דבר : ויאמר עבד אברהם אנכי : ויהוה ברך את אדני מאד ויגדל ויתן לו צאן ובקר וכסף וזהב ועבדם ושפחת וגמלים וחמרים : ותלד שרה אשת אדני בן לאדני אחרי זקנתה ויתן לו את כל אשר לו : וישבעני אדני לאמר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי ישב בארצו : אם לא אל בית אבי תלך ואל משפחתי ולקחת אשה לבני : ואמר אל אדני אלי לא תלך האשה אחרי : ויאמר אלי יהוה אשר התהלכתי לפניו ישלח מלאכו אתך והצליח דרכך ולקחת אשה לבני ממשפחתי ומבית אבי : אז תנקה מאלתי כי תבוא אל משפחתי ואם לא יתנו לך והיית נקי מאלתי :

סיטת מן כ״ג דכל חד וחד לית דכו׳ · קדמ׳ ללין תניא׳ ללון · ח״ס הלילו · קדמ׳ אחי תנ׳ אחי ארני ואח״ם אחי נרח״ם : · ב׳ חם סמי׳ שהי׳ ותרכני : · י״ג מ״ל · ל׳ : ב׳ לאחב יזקו׳ : ב׳ בתרי ליש׳ · ל׳ וכ״כ · ויושם ל׳ · ג׳ בטע״ם יג · ל׳ ותם : כ״ל חס״ער ויברך האלהים · ל׳ ותם׳ · ח״ל פ׳ · מ״ח מלין מיתרין חס׳ ו׳ · ל׳ · כ״ל אורי׳ מ״ל בתרי : י״ת במכי׳ כסו׳

ותרין שירין על ידהא מתקל עסר סלעין דדהבא מתקלהון : ואמר בת מן את חואי כען לי האית בית אבוך אתר כשר לנא למבת : ואמרת ליה בת בתואל אנא בר מלכה דילידת לנחור : ואמרת ליה אף תבנא אף כיסתא סגי עמנא אף אתר כשר למבת : וכרע גברא וסגיד קדם י״י : ואמר בריך י״י אלהא דריבוני אברהם די לא מנע טיבותיה וקושטיה מן ריבוני אנא בארח תקנא דברני י״י בית אחוהי דריבוני : ורהטת עולימתא וחויאת לבית אמה כפתגמיא האילין : ולרבקה אחא ושמיה לבן ורהט לבן לות גברא לברא לות עינא : והוה כד חזא ית קדשא וית שיריא על ידי אחתיה וכד שמע ית פתגמי רבקה אחתיה למימר כדין מליל עמי גברא ואתא לות גברא והא קאים עילוי גמליא על עינא : ואמר עול בריכא די״י למה את קאים בברא ואנא פניתי ביתא ואתר כשר לגמליא : ועאל גברא לביתא ושרא גמליא ויהב תיבנא וכיסתא לגמליא ומיא לאסחאה ריגלוהי ורגלי גובריא דעמיה : ושויאו קדמוהי למיכל ואמר לא איכול עד דאמליל פתגמי ואמר מליל : ואמר עבדא דאברהם אנא : וי״י בריך ית ריבוני לחדא ורבא ויהב ליה ען ותורין וכסף ודהב ועבדין ואמהן וגמלין וחמרין : וילידת שרה אתת ריבוני בר לריבוני בתר דסיבת ויהב ליה ית כל דיליה : וקיים עלי ריבוני למימר לא תסב אתתא לברי מבנת כנענאי די אנא יתיב בארעיה : אלהין לבית אבא תיזל ולזרעיתי ותיסב אתתא לברי : ואמרית לריבוני מאים לא תיתי אתתא בתרי : ואמר לי י״י די פלחית קדמוהי ישלח מלאכיה עמך ויצלח אורחך ותיסב איתתא לברי מזרעיתי ומבית אבא : בכן תהי זכאה ממומתי ארי תהך לזרעיתי ואם לא יתנון לך ותהי זכאה ממומתי :

אבן עזרא

וצמידים · מגזרת צמיד פתיל כי על היד האחת הצמיד האחד הוא שנים וצורתו ידועה : ללין · מן הבנין הכבד הנוסף כי ללון מן הקל : מספא · שם מאכל בהמות והוא שם כלל ותחתיו שעורה : ויושם · מהבנין שלא נזכר שם פועלו כמו ויושב את משה ויש אומרים כי טעם עבד אברהם אנכי כדבק עם דבר המאכל והטעם כי יש מאכלים אסורים לנו והנכון שדבריו כמשמעם : אז תנקה מאלתי · ולא אמר משבועתי והטעם כי אפחד מדברי ומאלתו :

חסר

ויהי כראת הנזם · ותרין אל העין וסי׳ ולרבקה אח ושמו לבן · ואבא היום אל העין : בוא י״ג מלא׳ וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳ : ומקום ב׳ וסי׳ לגמלים · לזהב יזקו : ויפתח ב׳ בתרי ליש׳ וסי׳ ויבא האיש הביתה · ויפתח על הלוחות : אם לא כל רישי פסו׳ דקריא׳ ואם לא במ״ה אם לא וסי׳ אם לא אל בית אבי תלך · אם לא ימצא הגנב · אם לא תשכר לעשות · אם לא את דמי נכות · אם לא תשמעו ואם לא תשימו · אם לא ישוב חרבו ילטוש · אם לא שויתי ודוממתי · אם לא תדעי לך היפה · וכל ר״פ דאיוב דכוו׳ במ״ב וסי׳ ואם לא אפו מי יכזיבני · ואם לא ישמעו בשלח יעברו : אלי מ״ח מילין מיתרין חס׳ ו׳ וסי׳ במכרא רבתא :

ואבא היום · היום יצאתי והיום באתי מכאן שקפצה לו הארץ · אמר ר' אחא יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בני' שהרי פרשה של אליעזר כפולה בתורה והרבה גופי תורה לא ניתנו אלא ברמיזה: גם אתה · גם לרבות אנשים שעמו: הוכיח · ברר והודיע וכן כל הוכחה שבמקרא ברור דבר: טרם אכלה · טרם שאכי מכלה · וכן כל לשון הווה פעמים שהוא מדבר בלשון עבר ויכול לכתוב טרם כליתי ופעמים שמדבר בלשון עתיד כמו כי אמר איוב הרי לשון עבר ככה יעשה איוב הרי לשון עתיד · ופירוש שניהם לשון הווה כי אומר היה איוב אולי חטאו בני והיה עושה כך: ואשאל ואשים · שנה הסדר שהרי הוא תחלה נתן ואח"כ שאל אלא שלא יתפשוהו בדבריו ויאמרו היאך נתת לה ועדיין אינך יודע מי היא: על ימין · מבנות ישמעאל: על שמאל · מבנות לוט שהיה יושב לשמאלו של אברה' בראשי' רבה: ויען לבן ובתואל · רשע היה וקפץ להשיב לפני אביו: לא נוכל דבר אליך · למאן בדבר הזה לא על ידי תשובת דבר רע ולא על ידי תשובת דבר הגון ניכר לפי שמה' יצא הדבר לפי דבריך שזימנה לך: וישתחו ארצה · מכאן שמודים על בשורה טובה: ומגדנות · מגדים שהביא עמו מיני פירות של ארץ ישראל: וילינו · כל לינה שבמקרא לינת לילה אחד: ויאמר אחיה ואמה · ובתואל היכן היה הוא רוצה היה לעכב ובא מלאך והמיתו: ימים · שנה כמו ימים תהיה גאולתו שכך נותנין לבתולה זמן יב' חדש לפרנס עצמה בתכשיטיה: או עשור · י' חדשים ואם תאמר ימים ממש אין דרך המבקשי' לבקש דבר מועט ואם לא תרצה תן לנו מרובה מזה: ונשאלה את פיה · מכאן שאין משיאין האשה אלא מדעתה: ותאמר

אבא ואבא ה' חס' וסי' ואבא היום אל העין · אתנהלה לאטי · אם תתן לי את חצי ביתיך · אבא כם אחדת יה · אם אבא באהל ביתי: העלמה ג' וסי' והיה העלמה · ותלך העלמה ותקרא · העלמה הרה: השקיני נא מעט מים ב' דס' וסי' השקיני נא מעט מים מכדך · כי צמאתי: גם אתה ט' פסו' גם וגם וסי' כו' במסר'

וָאָבֹא הַיּוֹם אֶל־הָעָיִן וָאֹמַר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם אִם־יֶשְׁךָ־נָּא מַצְלִיחַ דַּרְכִּי אֲשֶׁר אָנֹכִי הֹלֵךְ עָלֶיהָ׃ הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל־עֵין הַמָּיִם וְהָיָה הָעַלְמָה הַיֹּצֵאת לִשְׁאֹב וְאָמַרְתִּי אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי־נָא מְעַט־מַיִם מִכַּדֵּךְ׃ וְאָמְרָה אֵלַי גַּם־אַתָּה שְׁתֵה וְגַם לִגְמַלֶּיךָ אֶשְׁאָב הִוא הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־הֹכִיחַ יְהוָה לְבֶן־אֲדֹנִי׃ אֲנִי טֶרֶם אֲכַלֶּה לְדַבֵּר אֶל־לִבִּי וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת וְכַדָּהּ עַל־שִׁכְמָהּ וַתֵּרֶד הָעַיְנָה וַתִּשְׁאָב וָאֹמַר אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי נָא׃ וַתְּמַהֵר וַתּוֹרֶד כַּדָּהּ מֵעָלֶיהָ וַתֹּאמֶר שְׁתֵה וְגַם־גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה וָאֵשְׁתְּ וְגַם הַגְּמַלִּים הִשְׁקָתָה׃ וָאֶשְׁאַל אֹתָהּ וָאֹמַר בַּת־מִי אַתְּ וַתֹּאמֶר בַּת־בְּתוּאֵל בֶּן־נָחוֹר אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ מִלְכָּה וָאָשִׂם הַנֶּזֶם עַל־אַפָּהּ וְהַצְּמִידִים עַל־יָדֶיהָ׃ וָאֶקֹּד וָאֶשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָה וָאֲבָרֵךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם אֲשֶׁר הִנְחַנִי בְּדֶרֶךְ אֱמֶת לָקַחַת אֶת־בַּת־אֲחִי אֲדֹנִי לִבְנוֹ׃ וְעַתָּה אִם־יֶשְׁכֶם עֹשִׂים חֶסֶד וֶאֱמֶת אֶת־אֲדֹנִי הַגִּידוּ לִי וְאִם־לֹא הַגִּידוּ לִי וְאֶפְנֶה עַל־יָמִין אוֹ עַל־שְׂמֹאל׃ וַיַּעַן לָבָן וּבְתוּאֵל וַיֹּאמְרוּ מֵיְהוָה יָצָא הַדָּבָר לֹא נוּכַל דַּבֵּר אֵלֶיךָ רַע אוֹ־טוֹב׃ הִנֵּה־רִבְקָה לְפָנֶיךָ קַח וָלֵךְ וּתְהִי אִשָּׁה לְבֶן־אֲדֹנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר שָׁמַע עֶבֶד אַבְרָהָם אֶת־דִּבְרֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה לַיהוָה׃ וַיּוֹצֵא הָעֶבֶד כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּבְגָדִים וַיִּתֵּן לְרִבְקָה וּמִגְדָּנֹת נָתַן לְאָחִיהָ וּלְאִמָּהּ׃ וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ הוּא וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־עִמּוֹ וַיָּלִינוּ וַיָּקוּמוּ בַבֹּקֶר וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֻנִי לַאדֹנִי׃ וַיֹּאמֶר אָחִיהָ וְאִמָּהּ תֵּשֵׁב הַנַּעֲרָ אִתָּנוּ יָמִים אוֹ עָשׂוֹר אַחַר תֵּלֵךְ׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל־תְּאַחֲרוּ אֹתִי וַיהוָה הִצְלִיחַ דַּרְכִּי שַׁלְּחוּנִי וְאֵלְכָה לַאדֹנִי׃ וַיֹּאמְרוּ נִקְרָא לַנַּעֲרָ וְנִשְׁאֲלָה אֶת־פִּיהָ׃ וַיִּקְרְאוּ לְרִבְקָה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶיהָ הֲתֵלְכִי עִם־הָאִישׁ הַזֶּה

ואתיתי יומא דין לעינא ואמרית יי אלהא דרבוני אברהם אם אית כען רעוא קדמך לאצלחא אורחי דאנא אזיל עלה: הא אנא קאים על עינא דמיא ותהי עולמתא דתפוק למימלי ואימר לה אשקיני כען זעיר מיא מקולתיך: ותימר לי אף את אשתי ואף לגמלך אמלי היא איתתא דזמין יי לבר רבוני: אנא עד לא שציתי למללא עם לבי והא רבקה נפקת וקולתה על כתפה ונחתת לעינא ומלת ואמרית לה אשקיני כען: ואוחיאת ואחיתת קולתה מנה ואמרת אשתי ואף לגמלך אשקי ושתיתי ואף גמליא אשקיאת: ושאילית יתה ואמרית בת מן את ואמרת ברת בתואל בר נחור דילידת ליה מלכה ושויתי קדשא על אפה ושיריא על ידהא: וכרעית וסגידית קדם יי ובריכית ית יי אלהיה דרבוני אברהם די דברני באורח קשוט למיסב ית בת אחוהי דרבוני לבריה: וכען אם איתיכון עבדין טיבו וקשוט עם רבוני חוו לי ואם לא חוו לי ואתפני על ימינא או על שמאלא: ואתיב לבן ובתואל ואמרו מן קדם יי נפק פתגמא לית אנחנא יכלין למללא עמך ביש או טב: הא רבקה קדמך דבר ואזיל ותהי אתתא לבר רבונך כמא דמליל יי: והוה כד שמע עבדא דאברהם ית פתגמיהון וסגיד על ארעא קדם יי: ואפיק עבדא מנין דכסף ומנין דדהב ולבושין ויהב לרבקה ומגדנין יהב לאחוהא ולאמה: ואכלו ושתו הוא וגבריא דעמיה וביתו וקמו בצפרא ואמר שלחוני לות רבוני: ואמר אחוהא ואמה תיתיב עולמתא עמנא עידן בעידן או עסרא ירחין בתר כן תיזיל: ואמר להון לא תאחרון יתי ויי אצלח אורחי שלחוני ואיהך לריבוני: ואמרו נקרי לעולמתא ונשמע מה דהיא אמרה: וקרו לרבקה ואמרו לה התיזלין עם גברא הדין

אבן עזרא

חסד · דבר שאינו חיוב · ואמת לקיי' דבר החסד והמלה מגזרת אמונה והתיו לשון נקבה: דבר יי' · גזר וכן בדבר יי' שמים נעשו או הוכיח בחלו': ומגדנו' · מגזרת מגדים או פי' מלבושים נכבדים ויהיה הנון שרש כמו מטפחות: ויאמר אחיה ואמה · הם שקבלו המתנו' והאב מחרים ויתכן שלבן היה גדול מאביו בחכמה ובכבוד כי כן מצאנו ויען לבן ובתואל: מניקתה ·

רבת': ואשם ה' חס' וסי' ואשם הנזם על אפה · ואשם את הלחות בארון · ואשם שם מקום לארון · ואשם דברי בפיך · ואשם השק על מתני: ז' פסו' באורי' דאית בהון אם ואם במצעו' פסו' וסי' כו' במסר' רבת': ויען ויאמרו ד' פסו' ויען ויאמרו וסי' ויען לבן ובתואל ויאמרו · ויען כל איש רע ובליעל · ויען כל העם ויאמרו טוב · ויבא משה ויספר לעם את כל דברי: רע י"א פתחי' וסי' במסר' רבת': והוה י"ד רפי' וסי' כו' במסר' רבת': ומגדנת ב' א' מל' וא' חס' וסי' ומגדנת נתן לאחיה ולאמה חס' · ומגדנות ליחזקיהו מל': ויקומו ט' מלאים וסי' בשופטים סימן ב': שלחני ב' א' מלא וא' חס' שלחני לאדני חס' · שלחוני ואלכה לאדני מל': ויאמרו אליה ב' דסמיכי וסי' ויאמרו אליה התלכי עם האיש · ויאמרו אליה האנשי' נקיים אנחנו משבועתך:

ותאמר אלך · מעצמי ואף אם אינכם רוצים : את היי לאלפי רבבה · את וזרעך תקבלו אותה ברכה שנאמר לאברהם בהר המוריה הרבה ארבה את זרעך יהי רצון שיהא אותו הזרע ממך ולא מאשה אחרת : מבא באר לחי רואי · שהלך להביא הגר לאברהם אביו שישאנה : יושב בארץ הנגב · קרוב לאותו באר שנאמר ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ושם היה הבאר שנאמר הנה בין קדש ובין ברד : לשוח · לשון תפלה כמו ישפוך שיחו : ותרא את יצחק · ראתה אותו הדור ותווהה מפניו : ותפול · השמיטה עצמה לארץ כתרגומו ואיתרכינת הטת עצמה לארץ ולא הגיעה עד הקרקע כמו הטי נא כדך ארכיני ויט שמים וארכין לשון מוטה לארץ ודומה לו כי יפול לא יוטל כלו׳ אם יטה לארץ לא יגיע עד הקרקע : ותתכס · לשון ותתפעל כמו ותקבר ותשבר : ויספר העבד · גלה לו נסי׳ שנעשו לו שקפצה לו הארץ ושנזדמנה לו רבקה בתפלתו : האהלה שרה אמו · ויביא׳ האהלה ונעשית דוגמת שרה אמו כלומר והרי היא שרה אמו שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק מערב שבת לערב שבת וברכה מצויה בעיסה וענן קשור על האהל ומשמתה פסקו וכשבאת רבקה חזרו : אחרי אמו · דרך ארץ כל זמן שאמו של אדם קיימת כרוך הוא אצלה ומשמתה הוא מתנחם באשתו : קטורה · זו הגר ונקראת קטור׳ על שם שנאי׳ מעשיה כקטורת ושקשרה פתחה שלא נזדווגה לאדם מיום שפרשה מאברהם : אשורים ולטושי׳ · שם ראשי אומו׳ ותרגו׳ של אנקלום אין לי ליישבו על לשון המקרא : ויתן אברהם וגו׳ · אמר רבי נחמיה ברכה דייאתיקי שאמר לו הקב״ה לאברהם והיה ברכה הברכו׳ מסורו׳ בידך לברך את מי שתרצה ואברהם מסרן ליצחק : הפלגשים · חסר כתיב שלא היתה אלא פלגש אחת היא הגר היא קטורה נשים בכתובה פלגשים בלא כתובה כדאמרי׳ בסנהדרין בנשים ופלגשי׳ דדוד : נתן אברהם מתנות · פירשו רבותי׳ שם טומאה מסר להם :

מתה

חמוח ה׳ מל׳ ותר חס׳ : יושב חד מן י״ז מל׳ בתו׳ : לפנות ל׳ ותר לפנו׳ ערב ירחק במים : ויצחק קן · וינחם ב׳ מלרע : את ו׳ פסו׳ דאית בהון את ואת ואת ואת ואת : ולאמים דם מדוייק׳ בתו׳ ולאמים :

אחתנו ג׳ בספר׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ אחתנו את היי לאלפי · לתת את אחתנו · הכזונה יעשה את אחותנו מל׳ : רבבה ד׳ וסי׳ ויברכו את רבקה · איכה ירדף אחד אלף · ורדפו מכם חמשה מאה · רבבה כצמח השדה · וחד ורבבה מימנך : ויצחק ח׳ וסי׳ ויצחק בא מבוא · ויצחק בן ששים · אשר גר שם אברהם ויצחק · אשר

(כד:ס) ותאמר אלך : וישלחו את רבקה אחתם ואת מנקתה ואת עבד אברהם ואת אנשיו : ויברכו את רבקה ויאמרו לה אחתנו את היי לאלפי רבבה ויירש זרעך את שער שנאיו : ותקם רבקה ונערתיה ותרכבנה על הגמלים ותלכנה אחרי האיש ויקח העבד את רבקה וילך : ויצחק בא מבוא באר לחי ראי והוא יושב בארץ הנגב : ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב וישא עיניו וירא והנה גמלים באים : ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק ותפל מעל הגמל : ותאמר אל העבד מי האיש הלזה ההלך בשדה לקראתנו ויאמר העבד הוא אדני ותקח הצעיף ותתכס : ויספר העבד ליצחק את כל הדברים אשר עשה : ויבאה יצחק האהלה שרה אמו ויקח את רבקה ותהי לו לאשה ויאהבה וינחם יצחק אחרי אמו :

פ

(כה) ויסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה : ותלד לו את זמרן ואת יקשן ואת מדן ואת מדין ואת ישבק ואת שוח : ויקשן ילד את שבא ואת דדן ובני דדן היו אשורם ולטושם ולאמים : ובני מדין עיפה ועפר וחנך ואבידע ואלדעה כל אלה בני קטורה : ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק : ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנת וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי

ואמרת איזיל : ושלחו ית רבקה אחתהון וית מיניקתה וית עבדא דאברהם וית גברוהי : ובריכו ית רבקה ואמרו לה אחתנא את הויא לאלפין ולריבבן וירתון בנייכי ית קרוי סנאיהון : וקמת רבקה ועולמתהא ורכיבא על גמליא ואזלא בתר גברא ודבר עבדא ית רבקה ואזל : ויצחק על במתוהי מבירא דמלאך קימא אתחזי עלה והוא יתיב בארעא דרומא : ונפק יצחק לצלאה בחקלא למפני רמשא וזקף עינוהי וחזא והא גמליא אתן : וזקפת רבקה ית עינהא וחזת ית יצחק ואתרכינת מעל גמלא : ואמרת לעבדא מן גברא דיכי דמהליך בחקלא לקדמותנא ואמר עבדא הוא רבוני ונסיבת עיפא ואתכסיאת : ואשתעי עבדא ליצחק ית כל פתגמיא די עבד : ואעלה יצחק למשכנא וחזא והא תקינן עובדהא כעובדי שרה אמיה ונסיב ית רבקה והות ליה לאנתו ורחימה ואתנחם יצחק בתר אמיה : ואוסיף אברהם ונסיב אתתא ושמה קטורה : וילדת ליה ית זמרן וית יקשן וית מדן וית מדין וית ישבק וית שוח : ויקשן אוליד ית שבא וית דדן ובני דדן הוו למשירין ולשכונין ולנגוון : ובני מדין עיפא ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה כל אילין בני קטורה : ויהב אברהם ית כל דיליה ליצחק : ולבני לחינתא די לאברהם יהב אברהם מתנן ושלחינון מעל יצחק בריה עד דהוא קיים

ק

אבן עזרא

מנקתה · בימים הקדמונים : ותרכבנה על הגמלים · שהביא העבד : וילך · פתוח ואם הוא סוף פסוק ולא נקמץ כי בתחלה היה בפתח קטן ולא יוכל לעלות שתי מדרגו׳ וכן כל ויאמ׳ · וטעם ויקח העבד את רבקה וילך הוא היה הולך עם רבקה ולא הרגיש עד בא יצחק : בא מבוא · שם מקום יקרא בב׳ שמות וי״א בא מבא מבנינים וכן ימרשו סוגר כל בית מבוא והישר בעיני שהוא שם הפועל וכן טעמו בא מבוא באר לחי : והוא יושב · כי בימים ההם שם היה דר והוא בפאת נגב מארץ ישראל : לשוח · ללכת בין השיחים : לפנות ערב · קרוב מביאת השמש והפך לפנות בקר ובפרשת כי יתצא א אבארנו באר היטב · וטעם ותפל מעל הגמל ברצונה כמו ויפל על פניו והפסוק הבא מ מאוחר הוא מוקדם כי ותאמר אל העבד וכבר אמר׳ אל העבד : ותתכס · מבנין התפעל התי״ו הראשון לנקבה שאיננה כמנהג והשני להתפעל : האהלה שרה אמו · דרך קצרה האהלה אהל שרה אמו וכן הנבואה עודד הנביא כסאך אלהים : קטורה · איננה הגר כי כתוב ולבני הפלגשים נתן אברהם ופירוש פילגש שפחה וזה השם איננו נופל על זכר ונוכל לפרש על פלגשים נשים : אשורים · יש אומרי׳ כי אשורים שהיו יודעים הדרכים · ולטושים צופי׳ מרחוק והנכון בעיני כי הם שמות ואין בהם יתר שם : מתנות · ממון נתן להם : קדמה

והתהלכו · ומלאך המלאך הגואל : מבוא ו׳ ה״מל וא׳ חס וסי׳ ויצחק בא מבוא · אשר מנעך ה׳ מבוא בדמים · כלתני והום וזה מבוא בדמים · וישבת את הסוסים אשר נתנו מלכי יהודה · דמלכי חס׳ · סגר כל בית מבוא · משא צר הילילו אניות תרשיש · דישעיה · וילך ד׳ ופתח וסי׳ ותקם רבקה ונערותיה · ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד · ויחר אף ה׳ בם וילך · ויקם וילך ויהונתן בא · ויקצף נעמן וילך · בשנותו את טעמו · כלה ענן וילך · וא׳ וילך : יושב ה׳ מלא׳ בתו׳ מסר פרש וחד · הלזה ב׳ וסי׳ מי האיש הלזה · הנה בעל החלומות הלזה · את כל הדברי׳ ג׳ חס האלה וסי׳ כל במסרבת · ויבאה ב׳ חס׳ כספ׳ וסי׳ ויבאה אל האדם · ויבאה יצחק האהלה שרה אמו : האהלה וסי׳ בשופטים סימן ד׳ · ויאהבה ב׳ וחס׳ וסי׳ ותהי לו לאשה ויאהבה · ויאהבה אמנון : וינחם ב׳ בטעמ׳ מלרע וסי׳ וינחם יצחק · וינחם כרב חסדיו : ו׳ פסו׳ דאית בהון את ואת ואת ואת ואת ואת וסי׳ כל במס׳רבת׳ : אשורים ג׳ בג׳ ליש׳ וכל חד וחד לית דכוו וסי׳ ויקשן ילד את שבא ואת דדן · ואתו לכם כמו שחל · עתה סבבוני : חנך ג׳ חס בליש׳ וסי׳ ובני מדין עיפה · חנך משפחת החנכי · חנך לנער על פי דרכו : הפילגשים ב׳ מלא׳ דמלא׳ וסי׳ ולבני הפילגשים אשר לאברהם · שומר הפילגשי׳ · דאסתר : מתנות ב׳ חס וסי׳ ולבני הפילגשי׳ · ושנא מתנת יחיה : וישלח ח׳ וסי׳ ביהושע סימן כ״ב

אבן עזרא

ואלה רפ בתורה וס׳ בכב רבת׳ · ושבע ב׳ וס׳ וקן ושבע · ושבע ילין כל יפקד רע · ויאסף ה׳ כ״ל עיל
וס׳ אברהם · ישמעאל · יצחק · יעקב · אהרן · ושרה ג׳ וס׳ ושרה שבעת · ואברהם ושרה זקנים ·
שמה קבר אברהם · ויהי אחרי מות ד׳ אברהם · משה · יהושע · שאול · בכר ז׳ חסרי בתו כסר פרש׳

קרמה אל ארץ קדם: ואלה ימי שני חיי אברהם אשר חי מאת שנה ושבעים שנה וחמש שנים: ויגוע וימת אברהם בשיבה טובה זקן ושבע ויאסף אל עמיו: ויקברו אתו יצחק וישמעאל בניו אל מערת המכפלה אל שדה עפרן בן צחר החתי אשר על פני ממרא: השדה אשר קנה אברהם מאת בני חת שמה קבר אברהם ושרה אשתו: ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו וישב יצחק עם באר לחי ראי: פ

ואלה תלדת ישמעאל בן אברהם אשר ילדה הגר המצרית שפחת שרה לאברהם: ואלה שמות בני ישמעאל בשמתם לתלדתם בכר ישמעאל נבית וקדר ואדבאל ומבשם: ומשמע ודומה ומשא: חדד ותימא יטור נפיש וקדמה: אלה הם בני ישמעאל ואלה שמתם בחצריהם ובטירתם שנים עשר נשיאם לאמתם: ואלה שני חיי ישמעאל מאת שנה ושלשים שנה ושבע שנים ויגוע וימת ויאסף אל עמיו: וישכנו מחוילה עד שור אשר על פני מצרים באכה אשורה על פני כל אחיו נפל:

קה יחדע סימן

קידומא לארע מדינחא: ואלין יומי שני חיי אברהם דחיא מאה ושבעין וחמש שנין: ואתנגיד ומית אברהם בסיבו טבא סיב ושבע ואתכניש לעמיה: וקברו יתיה יצחק וישמעאל בנוהי במערת כפילתא בחקל עפרון בר צוחר חתאה דיעל אפי ממרא: חקלא די זבן אברהם מן בני חתאה תמן אתקבר אברהם ושרה אתתיה: והוה בתר דמית אברהם ובריך יי ית יצחק בריה ויתיב יצחק עם בירא דמלאך קימא אתחזי עלה: ואלין תולדת בני ישמעאל בר אברהם דילידת הגר מצריתא אמתא דשרה לאברהם: ואלין שמהת בני ישמעאל בשמהתהון לתולדתהון בוכרא דישמעאל נביות וקדר וארבאל ומבשם: ומשמע ודומה ומשא: חדד ותימא יטור נפיש וקדמה: אלין אינון בני ישמעאל ואלין שמהתהון בפצחיהון ובכרכיהון תרין עסר רברבין לאומהון: ואלין שני חיי ישמעאל מאה ותלתין ושבע שנין ואתנגיד ומית ואתכניש לעמיה: ושרו מחוילה עד חגרא די על אפי מצרים מטי לאתור על אפי כל אחוהי שרא:

תולדת

פרשה

פרשה

ואלה תולדת יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק: ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה בת בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי לו לאשה:

ואלין תולדת יצחק בר אברהם אברהם אוליד ית יצחק: והוה יצחק בר ארבעין שנין כד נסיב ית רבקה בת בתואל ארמאה מפדן ארם אחתיה דלבן ארמאה ליה לאנתו:

חגש׳ · וקדר ג׳ וס׳ וקדר ואדבאל ומבשם · מחברו דדה · וקדר שלחו והתבננו · ותימא ה׳ בליש׳ ד׳ בלא׳
וחד חס וס׳ חדד ותימא יטור · חוברו דדה · ושבי ארץ תימא · ואערכך · ובית ארחות תמא · כהר חס׳
באבר · כסר בפרשה נח · אשורה ג׳ בקמץ וס׳ וישכנו מחוילה עד שור · כימי פקח מלך ישראל · בת תגלת
פלאסר · ויגל מלך אשור את ישראל · עד אשר הסיר יי את ישראל · בשנה התשיעית להושע לבד
מלך · כס לה בבצרים אשורה · אברהם אברהם ב׳ וס׳ ויקרא · הוליד · בקחתו ב׳ וס׳ את רבקה ·
אתו והוא אסור ·

ויעתר. הרבה והפציר בתפלה: ויעתר. נתפצר ונתפייס ונתפתה לו ואומר אני כל לשון עתר לשון הפצרה וריבוי הוא וכן ועתר ענן הקטרת מרבית עליית העשן וכן העתרת' עלי דבריכ' וכן ונעתרות נשיקות שונא דומות למרובות והנם למשא: לנכח אשתו: זה עומד בזוית זו ומתפלל וזו עומדת בזוית

ויעתר. מבנין הקל כי העתירו אל י' מהכבד וטעמו הרבה השם בדבריס: ויעתר. ויתרצה מבנין נפעל: ויתרוצצו. מלשון מרוצה והד"ד כפול ואחיו כברקים ירוצצו ונקראו בנים על שם סופם וכן ובגדי ערומים תפשיט והיה שלם לנשי' שילדו אם ארע להם ככה ותאמרנ' לה. וטעם ותאמר אם כן הדבר והמכאב למה זה אנכי בהריון ממונה: ויאמר יי' לה. על ידי נביא או אברהם בעצמו כי לא מת עד שהיו בניה בני ט"ו שנה: ורב.

ויעתר ד' וסי' ויעתר יצחק ליי'. ויצא משה מעם פרעה' דערוב. ויצא מעם פרעה. דארב' מנוח: ויעתר ה' וסי' ויעתר ליי'. ויעתר אלהים לארץ. דגבעונים. ויבן דוד מזבח. ויתפלל אליו. דמנשה. ונצומה ונבקשה: גיים חד מן ה' זוגין מן כ"ב דכתיב יוד במצע תיבותא וקרי' ו' וסי' כו' במסר' רבתא: ללדת ד' וסי' וימלאו ימיה

וְצַלִּי יִצְחָק קֳדָם יְיָ לְקָבֵיל אִתְּתֵיהּ אֲרֵי עֲקַרָה הִיא וְקַבֵּיל צְלוֹתֵיהּ יְיָ וְעַדִּיאַת רִבְקָה אִתְּתֵיהּ: וּדְחָקִין בְּנַיָּא בִּמְעַהָא וַאֲמַרַת אִם כֵּן לְמָה דְּנַן אֲנָא וַאֲזָלַת לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ: וַאֲמַר יְיָ לַהּ תְּרֵין עַמְמִין בִּמְעַיְכִי וְתַרְתֵּין מַלְכְוָן מִמְּעַיְכִי יִתְפָּרְשָׁן וּמַלְכוּ מִמַּלְכוּ יִתְקַף וְרַבָּא יִשְׁתַּעְבֵּד לִזְעֵירָא: וּשְׁלִימוּ יוֹמָהָא לְמֵילַד וְהָא תְיוֹמִין בִּמְעַהָא: וּנְפַק קַדְמָאָה סְמוֹק כּוּלֵּיהּ כִּכְלַן דִּשְׂעַר וּקְרוֹ שְׁמֵיהּ עֵשָׂו: וּבָתַר כֵּן נְפַק אֲחוּהִי וִידֵיהּ אֲחִידָא בְּעִקְבָא דְעֵשָׂו וּקְרָא שְׁמֵיהּ יַעֲקֹב וְיִצְחָק בַּר שִׁתִּין שְׁנִין כַּד יְלִידַת יָתְהוֹן: וּרְבִיאוּ עוּלֵימַיָּא וַהֲוָה עֵשָׂו גְּבַר נַחְשִׁירְכָן גְּבַר נָפֵיק חַקְלָא וְיַעֲקֹב גְּבַר שְׁלִים מְשַׁמֵּשׁ בֵּית אוּלְפָנָא: וּרְחִים יִצְחָק יָת עֵשָׂו אֲרֵי מִצֵּידֵיהּ הֲוָה אָכֵיל וְרִבְקָה רְחִמַת יָת יַעֲקֹב: וּבַשֵּׁיל יַעֲקֹב תַּבְשִׁילָא וְעָאל עֵשָׂו מִן חַקְלָא וְהוּא מְשַׁלְהֵי: וַאֲמַר עֵשָׂו לְיַעֲקֹב אַטְעֵימְנִי כְעַן מִן סִמּוֹקָא סִמּוֹקָא הָדֵין אֲרֵי מְשַׁלְהֵי אֲנָא עַל כֵּן קְרָא שְׁמֵיהּ אֱדוֹם: וַאֲמַר יַעֲקֹב זַבִּין כְּיוֹם דִּילְהֵן יָת בְּכֵירוּתָךְ לִי: וַאֲמַר עֵשָׂו	ר' ה' ל' כל אוריי' חס' כת"ב: גוים ק' כל' חס' באת חל' ל' ורבי ל' וכ"כ ואו' תאומים ל' ג' ו' כנו' חס' את: ה' יד' ר' ל' ו' ל' ל' ל' ג' ל' ורבה ויתר חסית תא:	וַיֶּעְתַּר יִצְחָק לַיהוָה לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עֲקָרָה הִוא וַיֵּעָתֶר לוֹ יְהוָה וַתַּהַר רִבְקָה אִשְׁתּוֹ: וַיִּתְרֹצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ וַתֹּאמֶר אִם כֵּן לָמָּה זֶּה אָנֹכִי וַתֵּלֶךְ לִדְרֹשׁ אֶת יְהוָה: וַיֹּאמֶר יְהוָה לָהּ שְׁנֵי גֹיִים בְּבִטְנֵךְ וּשְׁנֵי לְאֻמִּים מִמֵּעַיִךְ יִפָּרֵדוּ וּלְאֹם מִלְאֹם יֶאֱמָץ וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר: וַיִּמְלְאוּ יָמֶיהָ לָלֶדֶת וְהִנֵּה תוֹמִם בְּבִטְנָהּ: וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן אַדְמוֹנִי כֻּלּוֹ כְּאַדֶּרֶת שֵׂעָר וַיִּקְרְאוּ שְׁמוֹ עֵשָׂו: וְאַחֲרֵי כֵן יָצָא אָחִיו וְיָדוֹ אֹחֶזֶת בַּעֲקֵב עֵשָׂו וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וְיִצְחָק בֶּן שִׁשִּׁים שָׁנָה בְּלֶדֶת אֹתָם: וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים וַיְהִי עֵשָׂו אִישׁ יֹדֵעַ צַיִד אִישׁ שָׂדֶה וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהָלִים: וַיֶּאֱהַב יִצְחָק אֶת עֵשָׂו כִּי צַיִד בְּפִיו וְרִבְקָה אֹהֶבֶת אֶת יַעֲקֹב: וַיָּזֶד יַעֲקֹב נָזִיד וַיָּבֹא עֵשָׂו מִן הַשָּׂדֶה וְהוּא עָיֵף: וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל יַעֲקֹב הַלְעִיטֵנִי נָא מִן הָאָדֹם הָאָדֹם הַזֶּה כִּי עָיֵף אָנֹכִי עַל כֵּן קָרָא שְׁמוֹ אֱדוֹם: וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מִכְרָה כַיּוֹם אֶת בְּכֹרָתְךָ לִי: וַיֹּאמֶר עֵשָׂו

ללדת. ותסף ללדת את אחיו את הבל. כמו הרה תקרב ללדת. עת ללדת: תומים ד' זוגין מתחלפי' מן ב' קדמ' לא כפיק א' ותנינא כפיק א' וסי' תומם' וימלאו ימיה. תאומים. ויהי בעת לדתה. ופוה. ובני יששכר תולע. ופואה. ולבני יששכר' ותזרני. והאזרני. להשות. להשאות. דישעיה: אדמוני ב' ומלא' וסי' אדמוני כאדרת. והוא אדמוני וטוב. וחד ואדמני. כי היה נער ואדמני: וידו ג' וסי' וידו אחזת בעקב. כיי' יעץ ומי יפר' רדו חלקת' להם בקו: ויקרא שמו ו' פסו' חסרי' את כסר בפרש' וישלח: עיף ועיף ח' בקריאה וסי' ויבא מן השדה והוא עיף. כי עיף אנכי על כן קרא שמו. ואתה עיף ויגע. והקיץ וריק נפשו. אין עיף ואין כושל. העם רעב ועיף וצמא. בארץ ציה ועיף. לא מים עיף תשקה: מכרה א' זוגין מן חד חד לא כפיק ה"א וחד כפיק ה"א וסי' בכם רבת:

הולך ט' מלאים וסי' ואנכי הולך ערירי · ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות · ושמרני בדרך הזה · הולך חזק · על כפיו · כל הולך על גחון · ב'כו · ויחר אף אלהים · ועתה הנני הולך לעמי · וחד והולך מהרה : וילך ז' ופתח מס' בפרשת חיי : ולמה זה ג' דסמיכי וסי' ולמה זה לי בכורה · ולמה זה חרה לך על הדבר הזה

הִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוּת וְלָמָּה־זֶּה לִי בְּכֹרָה׃ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב הִשָּׁבְעָה לִּי כַּיּוֹם וַיִּשָּׁבַע לוֹ וַיִּמְכֹּר אֶת־בְּכֹרָתוֹ לְיַעֲקֹב׃ וְיַעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם וּנְזִיד עֲדָשִׁים וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּקָם וַיֵּלַךְ וַיִּבֶז עֵשָׂו אֶת־הַבְּכֹרָה׃

פ

כו וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ מִלְּבַד הָרָעָב הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיָה בִּימֵי אַבְרָהָם וַיֵּלֶךְ יִצְחָק אֶל־אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ־פְּלִשְׁתִּים גְּרָרָה׃ וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה וַיֹּאמֶר אַל־תֵּרֵד מִצְרָיְמָה שְׁכֹן בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ׃ גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיֶה עִמְּךָ וַאֲבָרְכֶךָּ כִּי־לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל וַהֲקִמֹתִי אֶת־הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ׃ וְהִרְבֵּיתִי אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְנָתַתִּי לְזַרְעֲךָ אֵת כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃ עֵקֶב אֲשֶׁר־שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמַרְתִּי מִצְוֹתַי חֻקּוֹתַי וְתוֹרֹתָי׃ וַיֵּשֶׁב יִצְחָק בִּגְרָר׃ וַיִּשְׁאֲלוּ אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם לְאִשְׁתּוֹ וַיֹּאמֶר אֲחֹתִי הִוא כִּי יָרֵא לֵאמֹר אִשְׁתִּי פֶּן־יַהַרְגֻנִי אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם עַל־רִבְקָה כִּי־טוֹבַת מַרְאֶה הִוא׃ וַיְהִי כִּי־אָרְכוּ־לוֹ שָׁם הַיָּמִים וַיַּשְׁקֵף אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים בְּעַד הַחַלּוֹן וַיַּרְא וְהִנֵּה יִצְחָק מְצַחֵק אֵת רִבְקָה אִשְׁתּוֹ׃ וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק וַיֹּאמֶר אַךְ הִנֵּה אִשְׁתְּךָ הִוא וְאֵיךְ אָמַרְתָּ אֲחֹתִי הִוא וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִצְחָק כִּי אָמַרְתִּי פֶּן־אָמוּת עָלֶיהָ׃ וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לָּנוּ כִּמְעַט שָׁכַב אַחַד הָעָם אֶת־אִשְׁתֶּךָ

הא אנא אזיל לממת ולמה דנן לי בכירותא : ואמר יעקב קיים לי כיום דלהין וקיים ליה וזבין ית בכירותיה ליעקב : ויעקב יהב לעשו לחים ותבשיל דטלופחין ואכל ושתי וקם ואזל ושט עשו ית בכירותא :

והוה כפנא בארעא בר מכפנא קדמאה דהוה ביומי אברהם ואזל יצחק לות אבימלך מלכא דפלשתאי לגרר : ואתגלי ליה יי ואמר לא תחות למצרים שרי בארעא די איממר לך : דור בארעא הדא ויהי מימרי בסעדך ואבריכינך ארי לך ולברך אתן ית כל ארעתא האילין ואקים ית קימא דקיימית לאברהם אבוך : ואסגי ית ברך ככוכבי שמיא ואתן לברך ית כל ארעתא האילין ויתברכון בדיל ברך כל עממי ארעא : חלף די קביל אברהם למימרי ונטר מטרת מימרי פיקודי קימי ואוריתי : ויתיב יצחק בגרר : ושאילו אינשי אתרא על איתתיה ואמר אחתי היא ארי דחיל למימר אתתי דילמא יקטלונני אינשי אתרא על רבקה ארי שפירת חיזו היא : והוה כד סגיאו ליה תמן יומיא ואסתכי אבימלך מלכא דפלשתאי מן חרכא וחזא והא יצחק מחייך עם רבקה אתתיה : וקרא אבימלך ליצחק ואמר ברם הא אתתך היא ואיכדין אמרת אחתי היא ואמר ליה יצחק ארי אמרית דילמא אתקטיל עלה : ואמר אבימלך מה דא עבדת לנא כזעיר פון שכיב דמיחד בעמא עם אתתך

אבן עזרא

ויבז עשו · גם זאת הבכור בעבור שראה שאין לאביו עושר ורבי' יתמהו כי עזב לו אברהם ממון רב וכאילו לא ראו בימיה' עשיר גדול בנעוריו ובא לידי עוני בזקוניו והעד שהיה יצחק אביו אוהב את עשו בעבור צידו ואילו היה הלחם רב בבית אביו והוא נכבד בעיניו לא מכר בכורתו בעבור נזיד · ואם היה אביו אוכל בכל יום מטעמי' מה טעם אמ' הביאה לי ציד ולמה לא היו ליעקב בגדים חמודות ולמה לא נתנה לו אמו כסף וזהב בדרך · שהוא אומר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש ולמה לא שלחה אליו הון והיא אוהבת אותו כי הוצרך לשמור הצאן והפסוק שאמר ויגדל האיש קודם זקנותו ועורי לב יחשבו כי העושר מעלה גדולה לצדיקים והנה אליהו יוכיח ועוד ישאלו למה חסר השם ממון ליצחק אולי יודיעונו למה חסר מאור עיניו ואל ידחונו בקנה של דרש כי יש לו סוד ואין לנו לחפש כי עמקו מחשבות השם ואין כח בדעת האדם להבינם וכן אחרים אמרו הנה כאן יש לו כי רבקה אמרה לו לך נא אל הצאן ויתכן שנשאר לו מקנה מעט גם כן הוא להיות פי' לך נא אל הצאן אל מקום הצאן שאין נמכרו : וישמור משמרתי · שם כלל כל מה שהוא חייב לשמור מצות וחוקים ותורות ויתכן המצו' לך לך גם קח נא את בנך : והחוקים · הם חוקות השם שילך האדם אחרי מעשיו כאשר אפרש בפסוק שעטנז ואלה החוקות נטועות בלב והתורו' שמל עצמו ובניו ועבדיו ובפסוק התור' והמצוה אבארם היטב : וישב יצחק בגרר · עשה כאשר צוהו השם : לאשתו · בעבור אשתו כמו פן יאמרו לי : כי ירא · פועל עבר וכן ויהי כי זקן יצחק ותחסר מלת כי אמר פן יהרגוני וכן כי הפרני אלהים : מאה

רשי

הנה אנכי הולך למות · אמר עשו מה טיבה של עבודה זו אמר לו כמה אזהרו' ועונשין ומיתות תלוין בה כאותה ששנינו אלו הן שבמיתה שתויי יין ופרועי ראש · אמר אני הולך למות על ידה אם כן מה חפץ לי בה : ויבז עשו · העיד הכתוב על רשעו שביזה עבודתו של מקום : אל תרד מצרימה · שהיה דעתו לרדת מצרי' כמו שירד אביו בימי הרעב · אל תרד מצרימה · שאתה עולה תמימה ואין חוצה לארץ כדאי לך : האל · כמו האלה · והתברכו בזרעך · אדם אומר לבנו יהא זרעך כזרעו של יצחק וכן בכל המקרא וזה אב לכולן כך יברך ישראל לאמר ואף לענין הקללה מצינו כן והיתה האשה לאלה שהמקלל שונאו אומר תהא כפלונית וכן והנחתם שמכם לשבועה לבחירי שהנשבע אומר אהא כפלוני אם עשיתי כך וכך : שמע אברהם בקולי · כשנסיתי אותו : וישמור משמרתי · גזרות להרחקה על אזהרות שבתורה כגון שניות לעריות ושבות לשבת : מצותי · דברי' שאילו לא נכתבו ראוין הם להצטוות כגון גזל ושפיכות דמים : חקותי · דברים שיצר הרע ואומות העולם משיבים עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז שאין טעם בדבר אלא גזרת המלך חקותיו על עבדיו : ותורותי · להביא תורה שבעל פה הלכה למשה מסיני : לאשתו · על אשתו כמו אמרי לי אחי הוא : כי ארכו · אמר מעתה אין לי לדאוג מאחר שלא אנסוה עד עכשיו ולא נזהר להיות נשמר : וישקף אבימלך · ראהו משמש מטתו : אחד העם · המיוחד בעם זה המלך : והבאת

ומדוע הקילתני · ולמה זה הבל ההבלו · אנך : ויעקב י"ד וס' במסר רבת' : ויבז ב' וסי' ויבז עשו : ויבז בעיניו לשלח : גור ב' ר"פ בספר' בתרי לישני וס' גור בארץ הזאת · גור אריה יהודה : הארצת כל אוריתא חסרי' בב"א מ"ל וסי' ויהי רעב בכל הארצות · וכל נביאי' וכתובי' דכוו' בב"א חס' וסי' ותתנם ביד עמי הארצת : האל ח' סבירי' בלשון אלה וסי' רק לאנשים האל · ויהפך את הערים האל · גור בארץ הזאת · והרבתי את זרעך · כי את כל התועבות · לנוס שמה רוצח · ונשל יי' אלהיך · וארב לו וקם עליו : השבעה ג' חס' וסי' והקמתי את השבעה · כי ירא העם את השבעה · ותתך עלינו את האלה : חקותי ל' מ"ל בתו' וכל נביאים וכתו' דכו' במ"ט חס' וסי' הבית הזה אשר אתה בונה · אם שוב תשובון אתם ובניכם · קרע אקרע את הממלכה · וישתחוו לעשתרת · ולא אקח את כל הממלכה · למען בחקתי ילכו · ועל ריב הבה יעבדו · לא דכאו עד היום הזה · אם חקתי יחללו : מצותי חקותי ג' דס' וסי' עקב אשר שמע אברהם בקולי · אם שוב תשובון · דמלכים · ויעד יי' בישראל : ותורתי ב' ב"ב וס' מצותי חקתי · עד אנה מאנתם לשמר : וישקף ד' מס' בפרשת חיי : באיש ח' וסי' בפרש' קדשי' : אחד ב"ה פתחין וסי' במס' רבת' : אחד העם ב' דסמיכי וסי' במעט שכב · כי בא אחד העם להשחית : אשתך ז' וסי' מסר פרשת לך לך :

והבאת עלינו. אם שכב כבר הבאת אשם עלינו: בארץ ההיא. אף על פי שאינה חשובה כארץ ישראל עצמה כארץ שבעה גוים: בשנה ההיא. אף על פי שאינה כתקנה שהיתה שנת רעבון: מאה שערים. שאמדוה כמה ראויה לעשות ועשת על אחת שאמדוה מאה. ורבותינו אמרו אומד זה למעשרות היה: כי גדל מאד. שהיו אומרים זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך: ועבדה רבה. פעולה רבה בלשון לעז אובריי"נא עבודה משמע עבודה אחת עבדה משמע פעולה רבה: סתמום פלשתים. מפני שאמרו תקלה הם לנו מפני הגייסות הבאות עלינו. תרגום טמונון פלשתאי לשון סתימה ובלשון משנה מטמטם את הלב: בנחל גרר. רחוק מן העיר: וישב ויחפור את הבארות אשר חפרו בימי אברהם אביו. ופלשתים סתמו קודם שנסע יצחק מגרר חזר וחפרן: עשק. ערער: שטנה. כוס' מכנו: ופרינו בארץ. כתרגומו ויפוש בארעא: ואחזת מרעהו. כתרגומו וסיעת מרחמוהי סיעת מאוהביו ואל תתמה על תי"ו של אחזת ואף על פי שאין תיבה סמוכה יש דוגמתה במקרא עזרת מצר ושכורת ולא מיין: אחזת. לשון קבוצה ואגוד' שנאחזין יחד: ראה ראינו. ראינו באביך ראינו בך: תהי נא אלה בינותינו. תהיה נא האלה אשר בינותינו מימי אביך תהי גם עתה בינינו ובינך: לא

וגדל ג' וס' יצחק. שמואל. יהושפט. וחילופיהן ג' גדול. משה. דוד. מרדכי: גדל ג' וס' עד כי גדל מאד. כי ראתה כי גדל שלה. ראו כי גדל מאוב: וימלאום ב' וס' סתמום פלשתים. וימלאום למלך: להן י"ד וס' במגלת רות ס' א': שמות ט' מלאים מסר בפרשת בראשית: שטנה ב' בתרי לישני וס'

והבאת עלינו אשם: ויצו אבימלך את כל העם לאמר הנגע באיש הזה ובאשתו מות יומת: ויזרע יצחק בארץ ההוא וימצא בשנה ההוא מאה שערים ויברכהו יהוה: ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדל מאד: ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבדה רבה ויקנאו אתו פלשתים: וכל הבארת אשר חפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו סתמום פלשתים וימלאום עפר: ויאמר אבימלך אל יצחק לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד: וילך משם יצחק ויחן בנחל גרר וישב שם: וישב יצחק ויחפר את בארת המים אשר חפרו בימי אברהם אביו ויסתמום פלשתים אחרי מות אברהם ויקרא להן שמות כשמת אשר קרא להן אביו: ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים: ויריבו רעי גרר עם רעי יצחק לאמר לנו המים ויקרא שם הבאר עשק כי התעשקו עמו: ויחפרו באר אחרת ויריבו גם עליה ויקרא שמה שטנה: ויעתק משם ויחפר באר אחרת ולא רבו עליה ויקרא שמה רחבות ויאמר כי עתה הרחיב יהוה לנו ופרינו בארץ: ויעל משם באר שבע: וירא אליו יהוה בלילה ההוא ויאמר אנכי אלהי אברהם אביך אל תירא כי אתך אנכי וברכתיך והרביתי את זרעך בעבור אברהם עבדי: ויבן שם מזבח ויקרא בשם יהוה ויט שם אהלו ויכרו שם עבדי יצחק באר: ואבימלך הלך אליו מגרר ואחזת מרעהו ופיכל שר צבאו: ויאמר אלהם יצחק מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אתי ותשלחוני מאתכם: ויאמרו ראו ראינו כי היה יהוה עמך ונאמר תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך ונכרתה ברית עמך: אם תעשה עמנו רעה כאשר

ואיתיתא עלנא חובא: ופקיד אבימלך ית כל עמא למימר דינזיק לגברא הדין ולאתתיה אתקטלא יתקטיל: וזרע יצחק בארעא ההיא ואשכח בשתא ההיא על חד מאה בדשערוהי וברכיה יי: ורבא גברא ואזל סגי ורבי עד די רבא לחדא: והוו ליה גיתי ען וגיתי תורי ועבודה סגי וקניאו ביה פלשתאי: וכל בירין די חפרו עבדי אבוהי ביומי אברהם אבוהי טמונין פלשתאי ומלונין עפרא: ואמר אבימלך ליצחק איזיל מעמנא ארי תקיפתא מיננא לחדא: ואזל מתמן יצחק ושרא בנחלא דגרר ויתיב תמן: ותב יצחק וחפר ית בירא דמיא די חפרו ביומי אברהם אבוהי וטמונינן פלשתאי בתר דמית אברהם וקרא להן שמהן כשמהן די הוה קרי להן אבוהי: וחפרו עבדי יצחק בנחלא ואשכחו תמן בירא דמיין נבעין: ונצו רעותא דגרר עם רעותא דיצחק למימר דילנא מיא וקרא שמא דבירא עסק ארי אתעסקו עמיה: וחפרו בירא אוחרי ונצו אף עלה וקרא שמה שטנה: ואסתלק מתמן וחפר בירא אוחרי ולא נצו עלה וקרא שמה רחובות ואמר ארי כען אפתי יי לנא ויפשיננא בארעא: וסליק מתמן לבאר שבע: ואתגלי ליה יי בליליא ההוא ואמר אנא אלהיה דאברהם אבוך לא תדחל ארי בסעדך מימרי ואבריכנך ואסגי ית בנך בדיל אברהם עבדי: ובנא תמן מדבחא וצלי בשמא דיי ופרסיה תמן למשכניה וכרו תמן עבדי יצחק בירא: ואבימלך אזל לותיה מגרר וסיעת מרחמוהי ופיכל רב חיליה: ואמר להון יצחק מה דין אתיתון לותי ואתון סניתון יתי ושלחתוני מלותכון: ואמרו מחזא חזינא ארי הוה מימרא דיי בסעדך ואמרנא תתקיים כען מומתא דהוה בין אבהתנא בינוא ובינך ונגזר קים עמך: אם תעביד עמנא בישא כמא

אבן עזרא

מאה שערים. בדברי קדמונינו ז"ל שיעור כי מאה מאה משיעור הזרע והוא מגזרת כי כמו שער בנפשו: וגדל. פועל עבר: ועבדה. עבדים ושפחות שיעבדוהו והוא תואר השם או שם כמו סגולה: באר. שמיכות בארות על שני דרכים: מים חיים. שהם נובעים תמיד: עשק. ידוע בדברי קדמונינו רק במקרא אין לו רע: ויכרו. חפרו וכן אשר כריתי לי וכן כי יכרה כורה שחת: בינותינו. ריבוי אחר ריבוי: באר

ויחפרו באר אחרת ויריבו גם עליה. כתבו שטנה: ויעתק ב' וס' ויעתק משם ההרה. ויעתק משם ויחפר: וירא ב' וס' בג' במסר רבת': ראו ב' וס' ראו ראינו כי היה יי. וראו ראו ואל תדעו. אילין כתיבין ו"ו ואילין כתיבין ה"א ראה ר' ראיתי את עני עמי. אם ראה תראה בעני אמתך. וחד וראה וס' שבתי וראה תחת השמש: בינותינו ג' ב' מל' וא' חס' וסימני' בשפטים סימן י"א:
העשה ד' קמץ וס' אם תעשה עמנו רעה. ויאמר גדליהו בן אחיקם. וישמעו הכנעני. ותאמר לו אל אחי אל תענני:

לֹא נְגַעֲנוּךָ וְכַאֲשֶׁר עָשִׂינוּ עִמְּךָ רַק־טוֹב וַנְּשַׁלֵּחֲךָ בְּשָׁלוֹם אַתָּה עַתָּה בְּרוּךְ יְהוָה׃ וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ׃ וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וַיִּשָּׁבְעוּ אִישׁ לְאָחִיו וַיְשַׁלְּחֵם יִצְחָק וַיֵּלְכוּ מֵאִתּוֹ בְּשָׁלוֹם׃ וַיְהִי בַּיּוֹם הַהוּא וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי יִצְחָק וַיַּגִּדוּ לוֹ עַל־אֹדוֹת הַבְּאֵר אֲשֶׁר חָפָרוּ וַיֹּאמְרוּ לוֹ מָצָאנוּ מָיִם׃ וַיִּקְרָא אֹתָהּ שִׁבְעָה עַל־כֵּן שֵׁם־הָעִיר בְּאֵר שֶׁבַע עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ס וַיְהִי עֵשָׂו בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיִּקַּח אִשָּׁה אֶת־יְהוּדִית בַּת־בְּאֵרִי הַחִתִּי וְאֶת־בָּשְׂמַת בַּת־אֵילֹן הַחִתִּי׃ וַתִּהְיֶיןָ מֹרַת רוּחַ לְיִצְחָק וּלְרִבְקָה׃ ס

כז וַיְהִי כִּי־זָקֵן יִצְחָק וַתִּכְהֶיןָ עֵינָיו מֵרְאֹת וַיִּקְרָא אֶת־עֵשָׂו בְּנוֹ הַגָּדֹל וַיֹּאמֶר אֵלָיו בְּנִי וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּנִי׃ וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא זָקַנְתִּי לֹא יָדַעְתִּי יוֹם מוֹתִי׃ וְעַתָּה שָׂא־נָא כֵלֶיךָ תֶּלְיְךָ וְקַשְׁתֶּךָ וְצֵא הַשָּׂדֶה וְצוּדָה לִּי צָיִדה׃ וַעֲשֵׂה־לִי מַטְעַמִּים כַּאֲשֶׁר אָהַבְתִּי וְהָבִיאָה לִּי וְאֹכֵלָה בַּעֲבוּר תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי בְּטֶרֶם אָמוּת׃ וְרִבְקָה שֹׁמַעַת בְּדַבֵּר יִצְחָק אֶל־עֵשָׂו בְּנוֹ וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו הַשָּׂדֶה לָצוּד צַיִד לְהָבִיא׃ וְרִבְקָה אָמְרָה אֶל־יַעֲקֹב בְּנָהּ לֵאמֹר הִנֵּה שָׁמַעְתִּי אֶת־אָבִיךָ מְדַבֵּר אֶל־עֵשָׂו אָחִיךָ לֵאמֹר׃ הָבִיאָה לִּי צַיִד וַעֲשֵׂה־לִי מַטְעַמִּים וְאֹכֵלָה וַאֲבָרֶכְכָה לִפְנֵי יְהוָה לִפְנֵי מוֹתִי׃ וְעַתָּה בְנִי שְׁמַע בְּקֹלִי לַאֲשֶׁר אֲנִי מְצַוָּה אֹתָךְ׃ לֶךְ־נָא אֶל־הַצֹּאן וְקַח־לִי מִשָּׁם שְׁנֵי גְּדָיֵי עִזִּים טֹבִים וְאֶעֱשֶׂה אֹתָם מַטְעַמִּים לְאָבִיךָ כַּאֲשֶׁר אָהֵב׃ וְהֵבֵאתָ לְאָבִיךָ וְאָכָל בַּעֲבֻר אֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ לִפְנֵי מוֹתוֹ׃ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־רִבְקָה אִמּוֹ הֵן עֵשָׂו אָחִי אִישׁ שָׂעִר וְאָנֹכִי אִישׁ חָלָק׃ אוּלַי יְמֻשֵּׁנִי אָבִי וְהָיִיתִי בְעֵינָיו כִּמְתַעְתֵּעַ וְהֵבֵאתִי עָלַי קְלָלָה וְלֹא בְרָכָה׃ וַתֹּאמֶר לוֹ אִמּוֹ

דְּלָא אַנְזֵיקְנָךְ וּכְמָא דִּי עֲבַדְנָא עִמָּךְ לְחוֹד טַב וְשַׁלַּחְנָךְ בִּשְׁלָם אַתְּ כְּעַן בְּרִיכָא דַיְיָ׃ וַעֲבַד לְהוֹן מִשְׁתְּיָא וַאֲכָלוּ וּשְׁתִיאוּ׃ וְאַקְדִּימוּ בְצַפְרָא וְקַיִּימוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי וְשַׁלְּחִנּוּן יִצְחָק וַאֲזַלוּ מִלְּוָתֵיהּ בִּשְׁלָם׃ וַהֲוָה בְּיוֹמָא הַהוּא וַאֲתוֹ עַבְדֵי יִצְחָק וְחַוִּיאוּ לֵיהּ עַל עֵיסַק בֵּירָא דִי חֲפָרוּ וַאֲמָרוּ לֵיהּ אַשְׁכַּחְנָא מַיָּא׃ וּקְרָא יָתַהּ שִׁבְעָה עַל כֵּן שְׁמָא דְקַרְתָּא בְּאֵר שֶׁבַע עַד יוֹמָא הָדֵין׃ וַהֲוָה עֵשָׂו בַּר אַרְבְּעִין שְׁנִין וּנְסֵיב אִתְּתָא יָת יְהוּדִית בַּת בְּאֵרִי חִתָּאָה וְיָת בָּשְׂמַת בַּת אֵילוֹן חִתָּאָה׃ וַהֲוָאָה מְסָרְבָן וּמַרְגְּזָן עַל מֵימַר יִצְחָק וְרִבְקָה׃ וַהֲוָה כַּד סִיב יִצְחָק וְכַהֲיָא עֵינוֹהִי מִלְּמֶחֱזֵי וּקְרָא יָת עֵשָׂו בְּרֵיהּ רַבָּא וַאֲמַר לֵיהּ בְּרִי וַאֲמַר לֵיהּ הָא אֲנָא׃ וַאֲמַר הָא כְעַן סֵיבִית לֵית אֲנָא יָדַע יוֹמָא דְּאֵמוּת׃ וּכְעַן סַב כְּעַן זֵינָךְ סַיְפָּךְ וְקַשְׁתָּךְ וּפוּק לְחַקְלָא וְצוּד לִי צֵידָא׃ וַעֲבֵיד לִי תַּבְשִׁילִין כְּמָא דִרְחֵימִית וְתַעֵיל לִי וְאֵיכוּל בְּדִיל דִּתְבָרְכִנָּךְ נַפְשִׁי עַד לָא אֵימוּת׃ וְרִבְקָה שְׁמַעַת כַּד מַלֵּיל יִצְחָק עִם עֵשָׂו בְּרֵיהּ וַאֲזַל עֵשָׂו לְחַקְלָא לְמֵיצַד צֵידָא לְאַיְתָאָה׃ וְרִבְקָה אֲמַרַת לְיַעֲקֹב בְּרַהּ לְמֵימַר הָא שְׁמַעִית יָת אֲבוּךְ מְמַלֵּיל עִם עֵשָׂו אֲחוּךְ לְמֵימַר׃ אַיְתָא לִי צֵידָה וַעֲבֵיד לִי תַּבְשִׁילִין וְאֵיכוּל וַאֲבָרְכִנָּךְ קֳדָם יְיָ קֳדָם מוֹתִי׃ וּכְעַן בְּרִי קַבֵּיל מִנִּי לְמָא דִי אֲנָא מְפַקְּדָא יָתָךְ׃ אֱזֵיל כְּעַן לְעָנָא וְסַב לִי מִתַּמָּן תְּרֵין גַּדְיֵי עִזִּין טָבִין וְאַעְבֵּד יָתְהוֹן תַּבְשִׁילִין לַאֲבוּךְ כְּמָא דִּרְחֵים׃ וְתַעֵיל לַאֲבוּךְ וְיֵיכוּל בְּדִיל דִּיבָרְכִנָּךְ קֳדָם מוֹתֵיהּ׃ וַאֲמַר יַעֲקֹב לְרִבְקָה אִמֵּיהּ הָא עֵשָׂו אֲחִי גְּבַר שַׂעְרָן וַאֲנָא גְּבַר שְׁעִיעַ׃ מָאִים יְמוּשְׁנַנִי אַבָּא וָאֱהֵי בְעֵינוֹהִי כִּמְתַלְעֵב וְאַיְתֵי עֲלַי לְוָטִין וְלָא בִרְכָן׃ וַאֲמַרַת לֵיהּ אִמֵּיהּ

אבן עזרא

באר שבע. נקרא כן על ב' דברים או היא עיר אחרת: יהודית. שם ולא הוליד ממנה · ובשמת היא עדה ויש לה שני שמות ובמקרא כמהם למאות כן: מרת רוח. כל אחת מהן ויש אומרים מלשון סורר ומורה ועל דעתי שהוא מגזרת מרה כלענה כטעם מרירות נפש וכן כתוב כי רעות בנות כנען והכתוב זו הפרשה שישמרו בני ישראל מבנות כנען: הנה נא. כמו עתה: כליך. יתכן היותו שם כלל והפירוש תליך וקשתך. ותליך היוספה התלויה שם החצי או תלך כמו חרבו ויחפרו ויותן תליך כאדם שתאנים: ורבקה שומעת. היתה שומעת: לפני מותי. כמו בטרם אמות: שעיר. בעל שער והפך חלק ויתכן שיקרא כן בעבור היות החלק חלקיו שם: ימושני. כמו ימושו מבעלי הכפל: כמתעתע. כפול מגזרת תועה כאים שמתעה אחר · עלי

רשי

לא נגענוך. כשאמרנו לך לך מעמנו: אתה. גם אתה עשה לנו כן: שבעה. על שם הברית: בן ארבעים שנה. עשו נמשל לחזיר שנאמר יכרסמנה חזיר מיער החזיר הזה כשהוא שוכב פושט טלפיו לומר ראו שאני טהור כך אלו גוזלין וחומסין ומראים עצמם כשרים כל מ' שנה היה עשו צד נשים מתחת בעליהן ומענה אותם כשהיה בן מ' אמר אבא בן מ' שנה נשא אשה אף אני כך: מרת רוח. לשון ממרים הייתם. כל מעשיהן היו לעצבון ליצחק ולרבקה. שהיו עובדות ע"ז: ותכהין. בעשנן של אלו. דבר אחר כדי שיטול יעקב את הברכות: לא ידעתי יום מותי. אמר רבי יהושע בן קרחה אם מגיע אדם לפרק אבותיו ידאג חמש שנים לפניהן וחמש לאחר כן ויצחק היה בן קכ"ג אמר שמא לפרק אמי אני מגיע והיא מתה בת קכ"ז והריני בחמש שנים כמוך לפרקה לכך לא ידעתי יום מותי שמא לפרק אמי שמא לפרק אבי: תליך. חרבך שדרך לתלותה: שא נא. לשון השחזה כלומר שכינו היין משחיזין את הסכין אבל משיא על גבי חברתה חדד סכינך ושחוט יפה שלא תאכילני נבלה: וצודה לי. מן ההפקר ולא מן הגזל: לפני יי. ברשותו שיסכים על ידי: לצוד ציד להביא. מהו להביא אם לא ימצא ציד יביא מן הגזל: וקח לי. משלי הם ואינם גזל שכך כתב לה יצחק בכתובתה ליטול שני גדיי עזים בכל יום: טובים. שני גדיי עזים. וכי שני גדיי עזים היה מאכלו של יצחק אלא הפסח היו והאחד הקריב פסח בו ביום והאחד עשה מטעמים בבכורה כאמר אהב כי טעם הגדי כטעם הצבי: איש שעיר. בעל שער: ימושני. כמו ממשש בצהרים: ההמודות

מסורה

עמך י"ב כתו' וסי' כו' בבסר' רבתא: אתה עתה ג' וסי' ברוך יי'. אביך הקשה את עולינו · דמלכים. ותאמר לו איזבל: ברוך יי' ב' דס' כוא ברוך יי'. אתה עתה ברוך יי: ויהי ביום ההוא ב' וסי' ויבאו עבדי יצחק · ויהי ביום ההוא ועלי שכב: ויגדו ד' חס' וסי' ויבאו עבדי יצחק · עוד יוסף חי · וישובו המלאכים · ויגדו לו

דברי רב שקה · דמלכים · וכל שפטים ושמואל דכו' במ"ב מלא' וסי' ויגידו לאנשי יבש · ויגדו לשאול לאמר הנה העם: יהודית ז' וסי' בישעיה סימן ל"ו: ולרבקה ב' א' רפ' וא' דגש וסי' ולרבקה אח ושמו לבן · ותהיין מרת רוח: וצא ב' וסי' וצא השדה · וצא הלחם: צידה חד מן ב"א תיבין כת' ה' בסוף תיבות ולא קרי' וסי' כו' בבסר' רבתא: ועשה חד מן י"ב זוגין מן ג' ג' ראשי פסו' נסבין ו' בריש תיבות וס' כו' בבסר' רבתא: שמעת ו' ה' פתח א' קמץ וס' כפרש' וירא: בדבר ג' וס' בדבר יצחק אל עשו · בדבר שפתך מישרים · ובלי בליו רעים: מטעמים ה' וס' ועשה לי מטעמים · הביאה לי ציד · לך נא אל הצאן · וילך ויקח ויבא לאמו · ויעש גם הוא: הביאה ג' וס' הביאה לי ציד · הביאה ונשתה · הביאה למוסף לבך · וחד והביאה לי ואוכלה: גדיי עזים ל' ודד גדיי העזים · ואת עורות גדיי העזים הלבישה · טבים הטבים ה' חס' וס' שני גדיי עזים טבים · ובתים טבים תבנה · והאנשים טבים לנו · אשר פגע בשני · ובחמדי רטבי': אהב חד כנט' וס' בשמואל ס"א: לפני מותו' וס' והבאת לאביך ואכל · אביך צוה · וזאת הברכה · ויכן דויד לרוב לפני · חלק ג' קמצ' וס' ואנכי איש חלק · חזון שוא ומקסם חלק · ופה חלק יעשה מדחה · אנך · וחד וחלק משמן חכה: ימשני ה' חס' בליש' וס' אולי ימשני אבי · גשה נא ואמשך · ויגש יעקב אל יצחק · אל נא תמש מזה · אם ימשו החקים · בני מררי מחלי ומשי · ואלה · דדה · וצע כי לא תביא המסורת יותר:

אבן עזרא

עלי קללתך. אל תפחד שיקלל ואם יקלל תהי קללתו עלי ולא עליך וזה משפט דברי הכמים והגאון פי׳ עלי להסיר קללתך ויש אומ׳ חלילה לכזב הנביא רק הוא כן: האנכי זה· שאנכי ועמו בכורך ואחרים אמרו כי בכחות אמר האנכי וכמה קול במלת עמו בכורך ואלה דברי רוח כי הנביאים יתחלקו לב חלקי׳ החלק הא׳ שליח במצות והחלק השני כנביאי העתיד ואם יבטרכו לאמר דבר שאיננו כהוגן לא יזיק רק השליח לא יתכן שיכזב כלל גם הנה דוד כשכתב עליו איש האלהים ואמר רוח יי׳ דבר בי בלבל דבריו עם אחימלך ואמר ויהיו כלי הנערים קדש לבורך שפה גם אלישע שאמר לחזאל לך אמור לו חיה תחיה אף על פי שפירושו חיה תחיה מחולי זה והראני השם כי יהרג. וכן מיכיהו אמר תעלת שוא עלה והצלח דרך מוסר וכן אמר דניאל מריאל לשנאך ולהיותו כנגד השם דרך דרש וכן אמר אברהם וגם אמנה ונשתחוה ונשובה: ואכלה מצידי. כמו זכרה לי אלהי לטובה והאלף טורם: והמוסף· קל השין להקל על הלשון: ואכלה מציד בני· האלף סימן המדבר והנח הנעלם שהוא אחריו תחת אלף השורש וכן אומרה לאל סלעי· רגשות נון תברכני לחסרון נון הנוסף כמו יסובבנהו וכן יסחרוגני· נשיקה עם למ״ד בידו או בכתף או בגוזר ובלי למ״ד בפה: וירח· בפתח הרי״ש בעבור אות הגרון וכן ויכע לבבו ויסח בכל גבול מצרים וכלם מהשכיים הפראי: ראה· רבור עם הלב והיה ריח טוב בבגדים כאשר חשב בלבו שהוא עשו כי והוא בא מהשדה הריחו בגדיו כריח ציצי האילנים כי יתכן כי זה המעשה היה בחדש הראשון· ואם מטל מוסף עצמו ואחר עמו· וכן האחזן בכורי פטני:

לאחיך

ויבא חד מן כ״א וסי׳ במס׳ רבת״: החמדת לחוד חס׳ דחס׳· כי חמודו׳ אתה מ״ל דמ״ל· חמודת בזהב· דעזרא כ״ב ושאר חמדת כתיב: עשתה ה׳ קמץ וסי׳ ותתן את המטעמים· ותקח תמר את הלביבות· ואת כל אלה ידי עשתה· זכר את ושתי· אף לא הביאה אסתר: הנני ב׳ דגש׳ וסי׳ הנני בני· מי אתה בני: גשה ג׳ וסי׳ גשה נא

רשי

החמדת· הנקיות דכייתא כתרגומו· דבר אחר שחמד אותן מן נמרוד: אשר אתה בבית· והלא כמה נשים היו לו והוא מפקיד אצל אמו אלא שהיה בקי במעשיהן וחושדן: אנכי עשו· המביא לך ועשו הוא בכורך· עשיתי כמה דברים אשר דברת אלי: שבה· לשון מסב על השולחן לכך מתורגם אסתחר: בשם כה ואמשך· אמר בלבו אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו וזה אומר כי הקרה יי׳ אלהיך: קול יעקב. שמדבר בלשון תחנוני: קום נא· אבל עשו בלשון קנטוריא דבר יקום אבי: אני. לא אמר אני עשו אלא אני: וירח. והלא אין ריח רע יותר משטף העזים אלא מלמד שנכנסה עמו ריח גן עדן: כריח שדה אשר ברכו יי׳ שנתן בו ריח טוב וזהו שדה תפוחי׳ כך דרשו רז״ל: ויתן לך· יתן ויחזור ויתן ברכות רבה ולפי פשוטו מוסב לענין ראשון ראה ריח בני שנתן לו הקדוש ברוך הוא כריח שדה וגו׳ ועוד יתן לך מטל השמים וגו׳ כתמשמעו ומדרשי אגדה יש הרבה לכמה פנים: בני

עָלַי קִלְלָתְךָ בְּנִי אַךְ שְׁמַע בְּקֹלִי וְלֵךְ קַח־לִי׃ וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח וַיָּבֵא לְאִמּוֹ וַתַּעַשׂ אִמּוֹ מַטְעַמִּים כַּאֲשֶׁר אָהֵב אָבִיו׃ וַתִּקַּח רִבְקָה אֶת־בִּגְדֵי עֵשָׂו בְּנָהּ הַגָּדֹל הַחֲמֻדֹת אֲשֶׁר אִתָּהּ בַּבָּיִת וַתַּלְבֵּשׁ אֶת־יַעֲקֹב בְּנָהּ הַקָּטָן׃ וְאֵת עֹרֹת גְּדָיֵי הָעִזִּים הִלְבִּישָׁה עַל־יָדָיו וְעַל חֶלְקַת צַוָּארָיו׃ וַתִּתֵּן אֶת־הַמַּטְעַמִּים וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר עָשָׂתָה בְּיַד יַעֲקֹב בְּנָהּ׃ וַיָּבֹא אֶל־אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי מִי אַתָּה בְּנִי׃ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־אָבִיו אָנֹכִי עֵשָׂו בְּכֹרֶךָ עָשִׂיתִי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלָי קוּם־נָא שְׁבָה וְאָכְלָה מִצֵּידִי בַּעֲבוּר תְּבָרְכַנִּי נַפְשֶׁךָ׃ וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־בְּנוֹ מַה־זֶּה מִהַרְתָּ לִמְצֹא בְּנִי וַיֹּאמֶר כִּי הִקְרָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנָי׃ וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־יַעֲקֹב גְּשָׁה־נָּא וַאֲמֻשְׁךָ בְּנִי הַאַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו אִם־לֹא׃ וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב אֶל־יִצְחָק אָבִיו וַיְמֻשֵּׁהוּ וַיֹּאמֶר הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב וְהַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו׃ וְלֹא הִכִּירוֹ כִּי־הָיוּ יָדָיו כִּידֵי עֵשָׂו אָחִיו שְׂעִרֹת וַיְבָרְכֵהוּ׃ וַיֹּאמֶר אַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו וַיֹּאמֶר אָנִי׃ וַיֹּאמֶר הַגִּשָׁה לִּי וְאֹכְלָה מִצֵּיד בְּנִי לְמַעַן תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי וַיַּגֶּשׁ־לוֹ וַיֹּאכַל וַיָּבֵא לוֹ יַיִן וַיֵּשְׁתְּ׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִצְחָק אָבִיו גְּשָׁה־נָּא וּשְׁקָה־לִּי בְּנִי׃ וַיִּגַּשׁ וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיָּרַח אֶת־רֵיחַ בְּגָדָיו וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר רְאֵה רֵיחַ בְּנִי כְּרֵיחַ שָׂדֶה אֲשֶׁר בֵּרֲכוֹ יְהוָה׃ וְיִתֶּן־לְךָ הָאֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וְרֹב דָּגָן וְתִירֹשׁ׃ יַעַבְדוּךָ עַמִּים וְיִשְׁתַּחֲוֻ לְךָ לְאֻמִּים הֱוֵה גְבִיר

עלי אתאמר בנבואה דלא ייתון לוטיא עלך ברי ברם קביל מני ואיזיל סב לי: ואזל ונסיב ואייתי לאמיה ועבדת אמיה תבשילין כמא דרחים אבוהי: ונסיבת רבקה ית לבושי עשו ברה רבא דכייתא די עמה בביתא ואלבישת ית יעקב ברה זעירא: וית משכי דגדיי בני עיזי אלבישת על ידוהי ועל שעיעות צואריה: ויהבת ית תבשיליא וית לחמא די עבדת בידא דיעקב ברה: ועל לות אבוהי ואמר אבא ואמר הא אנא מן את ברי: ואמר יעקב לאבוהי אנא עשו בוכרך עבדית כמא דמלילתא עמי קום כען אסתחר ואיכול מצידי בדיל דיתברכינני נפשך: ואמר יצחק לבריה מא דין אוחיתא לאשכחא ברי ואמר ארי זמין יי׳ אלהך קדמי: ואמר יצחק ליעקב קריב כען ואמושינך ברי האת דין ברי עשו אם לא: וקריב יעקב לות יצחק אבוהי ומשיה ואמר קלא קליה דיעקב וידיא ידי דעשו: ולא אשתמודעיה ארי הואה ידוהי כידי עשו אחוהי שערניין וברכיה: ואמר את דין ברי עשו ואמר אנא: ואמר קריב קדמי ואיכול מצידא דברי בדיל דיתברכינך נפשי וקריב ליה ואכל ואעיל ליה חמרא ושתי: ואמר ליה יצחק אבוהי קריב כען ושק לי ברי: וקריב ונשיק ליה וארח ית ריחא דלבושוהי וברכיה ואמר חזי ריחא דברי כריחא דחקלא די ברכיה יי׳: ויתן לך יי׳ מטלא דשמיא ומטובא דארעא וסגיות עיבור וחמר: יפלחונך עממין וישתעבדון לך מלכון הוי רב

ואמשך· גשה נא ושקה לי· גשה לי ואשבה: האתה זה ד׳ דסמיכי וסי׳ האתה זה בני עשו· האתה זה עשאל אחי· האתה זה אדני אליהו· וחד אתה זה עבר ישראל· האתה זה בני עשו ויאמר אני: הקל ו׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ הקל קול יעקב והידים· והקל נשמע בית פרעה· והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקל האת ב׳ בו· וקל שופר חזק מאד ויחרד· ויהי מקל זנותה· ושארא מלאים: שערות ד׳ חס׳ בלישנ׳ וסי׳ הן עשו אחי איש שער· כי היו ידיו כידי עשו אחיו שער׳· על ראש השער וחי׳· ולקח מדם הפר ומדם השער: ויגש ה׳ פתחין וסי׳ ויאמר הגישה לי· ועיני ישראל כבדו מזקן· ויקח יוסף את שניהם· ויגש את פר החטאת· ויאמר דוד אל אביתר הגישה· וחד ויגש וגדעון בא ויעש גדי עזים: ויבא חד מן כ״א וסי׳ במס׳ רבת׳: וירח ב׳ וסי׳ וירח את ריח בגדיו ויברכהו· וירח יי׳ את ריח הניחח: כריח ב׳ וסי׳ ראה ריח בני· וריח שלמותיך כריח: ברכו ד׳ וסי׳ ויגש וישק לו וירח· וישסם עשוי· אשר ברכו יי׳ צבאות· עמיאל הששי יששכר: נתינת האלהים ז׳ וסי׳ בדניאל סימן א״

לאחיך. בני הפילגשים: בני אמך. עשו ובניו: אורריך ארור. כל אחד מאורריך וכן ובדיקים ככפיר יבטח ורבים ככה וכן ומברכיך: מי איפה. מי זה ואכה הוא שתי מלות. ויו ואברכהו קמוץ בעבור היותו פועל עבר ולו היה בפתח גדול היה לעתיד: במרמה. שלא דבר אמת: הכי. כמו אמת וכן הכי אחי אתה: קרא. הקורא שמו יעקב: ויעקבני. כמו מרמה וכן בעקבה ויתכן היותו מגזרת עקוב הלב והעקוב הפך המישור: אצלת לי. עזבת לי אצלך והוא מגזרת ואצלתי מן הרוח: הן גביר שמתיו לך. בברכתי גם כן נתתי לו בדבורי יש אומרים כי איפא עם אלף בסוף מלה אחת כמו עתה: והיה כאשר תריד. כמו תרדה והם ב׳ שרשים ויש שהוא כמו אריד בשיחי והטעם כאשר תריד לשם ירחתך: ופרקת. מגזרת מפרק הרים ומהם מפריקתו. ויש בברכות אלו כמה שאלות קשות אם הברכה היתה נבואה איך לא ידע את מי יברך והשיבו נבוני הדור כי השם אמר לו כשבא יעקב ברך את זה ואילו היה כן היה אומר יצחק לעשו השם צוני ועוד למה בירך לעשו בעבור שבכה ואחרים אמרו כי לא היה יצחק נביא וברכתו לא נתקיימה גם אלה טעו כי הנה הכתוב אמר וירא ה׳ אליו גם אנ׳ דוד ובנביאיו אל תרעו ואחרי׳ אמרו מה תועלת יש בדברים אחרי שהיתה מחשבתו על עשו והנה הדבר היה בספק אלו כי כן אמר הקול קול יעקב ויברך מי שיהיה מהם כי בניו היו שניהם ויש אומ׳ איך אמר השם ורב יעבד צעיר גם כן אל יצחק ואת אחיך תעבד. והגאון דחה זו השאלה בקנה רצון בעבור שמצא וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו והנה שכח ויש תחו ארצה שבע פעמי׳. והנכון בעיני שברכת הנביא כעין תפלה היא והשם שמע תפלתו כי עיקר זאת הברכה על זרעם ויש כים שלא הקיצו משנת האולת יחשבו כי אנחנו בגלות אדום ולא כן הדבר רק אדום היה תחת יד יהודה וכן כתוב ויפשע אדום מתחת יד יהודה גם יואב הכרית כל זכר באדום ובעבור שהיו תחת יד יהודה שמחו ביום אידינו והיו אומרים לבבליים ערו ערו עד היסוד בה ויותר היה קשה על ישראל החרב׳ שהיה אדום מחרף אותם מרעתם וכן טעם שישי ושמחי בת אדום ג״כ אל תשמח לבני יהודה גם בימי הורקנוס הזקן שמם שומרי ירושלם ו והכניסם בברית מילה גם בימי אגריפס כאשר כלכרה ירושלם באו גדודי אדום לעזור ליהודה ורומי שהגלתנו היא מזרע כתים וכן אמר המתרגם וצים מיד כתים והיא מלכות יון בעצמה כאשר פירשתי בספר דניאל והיו אנשי׳ מתי מספר שהאמינו באיש שמוהו שוה וכאשר האמי׳ רומי בימי קוסטנטין שחדש כל הדת ושם על דגלו צור׳ תלוי על יד כותר ארומי ולא היו בעולם שישמרו התורה החדש׳ חוץ מאדומיי׳ מעטים על כן נקראה רומי מלכו׳ אדום ג״כ יקראו היום אנשי׳ מצרי׳ ושבא וארץ עילם ישמעאלי׳ ואין בהם מי שהוא מזרע ישמעאלים כי אם מתי מעט:

בני אמך. ויעקב אמ׳ ליהודה בני אביך לפי שהיו לו בני׳ מכמה אמהות וכאן שלא נשא אלא אשה אחת אומר בני אמך: אורריך ארור ומברכיך ברוך. ובבלעם הוא אומר מברכיך ברוך ואורריך ארור הצדיקים תחלתם יסורים וסופן שלוה ואורריהם ומצעריהם קודמי׳ למברכיהם לפיכך יצחק הקדי׳ קללת אוררי׳ לברכת מברכים והרשעים תחלתם שלוה וסופן יסורין לפיכך בלעם הקדים ברכ׳ לקללה: יצא יצא. זה יוצא וזה בא: ויחרד. כתרגומו לשון תמיה ומדרשו ראה גהינם פתוחה מתחתיו: מי איפא. לשון לעצמו משמש עם כמה דברי׳ איפא איה פה מי הו׳ ואיפה הוא הצד ציד: ואוכל מכל. מכל טעמים שבקשתי לטעו׳ טעמתי בו: גם ברוך יהיה. שלא תאמר אילולי שרימה יעקב לאביו לא נטל את הברכות לכך הסכים וברכו מדעתו: במרמה. בחכמה: הכי קרא שמו. לשון תמיה הוא כמו הכי אחי אתה שמא לכך נקרא שמו יעקב על שם סופו שהוא עתיד לעקבני תנחומא למה חרד יצחק אמר מה עון יש בי שברכתי קטן לפני גדו׳ ושניתי סדר היחס התחיל עשו מצעק ויעקבני זה פעמים אמר לו אביו מה עשה לך אמ׳ לו את בכורתי לקח אמר בכך הייתי מצר וחרד שמא עברתי על שורת הדין עכשיו לבכור ברכתי גם ברוך יהיה: ויעקבני. כתרגומו וכמני ארבני וארב וכמן ויש מתרגמין וחכמני נתחכם לי: אצלת. לשון הפרשה כמו ויאצל: הן גביר. ברכה זו שביעית היא והוא עושה אותה ראשונה אמ׳ לו מה תועלת לך בברכה אם תקנה נכסים שלו הם שהרי גביר שמתיו לך ומה שקנה עבד קנה רבו: ולך איפה מה אעשה. איה איפה אבקש מה לעשות לך: הברכה אחת. ה״א זו משמשת לשו׳ תמיה כ כמו הבמחני׳ השמנה היא הכמות נבל: משמני הארץ וגו׳. זו איטליא של יון: והיה כאשר תריד. לשון צער כמו אריד בשיחי כלומר כשיעברו ישראל על התורה ויהיה לך פתחון פה להצטער על הברכות שנטל: ופרקת עלו וגו׳. יקרבו ימי אבל אבי כמשמעו שלא אצער את אבא ומדרש אגדה לכמה פנים יש:

יצא ז׳ ג׳ מל׳ וד׳ חס׳ מס׳ בפרשת נח. מאת פני ה׳ וסי׳ ויהי כאשר כלה יצחק. לכו נא הגברים. שאו את אחיכם מאת פני. ויקרב מאת פני הבית מבין המזבח. דמלכים. ויצא השטן מאת פני. תנינא: ויאכל ה׳ רפין וסי׳ יקם אבי ויאכל. נטה את ידך כארב׳ ויעל. קראן לו ויאכל לחם. ויאמ׳ לו גם אני נביא כמוך. יבא דודי לגנו: ויחרד

לאחיך וישתחוו לך בני אמך ארריך ארור ומברכיך ברוך: ויהי כאשר כלה יצחק לברך את יעקב ויהי אך יצא יצא יעקב מאת פני יצחק אביו ועשו אחיו בא מצידו: ויעש גם הוא מטעמים ויבא לאביו ויאמר לאביו יקם אבי ויאכל מציד בנו בעבר תברכני נפשך: ויאמר לו יצחק אביו מי אתה ויאמר אני בנך בכרך עשו: ויחרד יצחק חרדה גדלה עד מאד ויאמר מי אפוא הוא הצד ציד ויבא לי ואכל מכל בטרם תבוא ואברכהו גם ברוך יהיה: כשמע עשו את דברי אביו ויצעק צעקה גדלה ומרה עד מאד ויאמר לאביו ברכני גם אני אבי: ויאמר בא אחיך במרמה ויקח ברכתך: ויאמר הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים את בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתי ויאמר הלא אצלת לי ברכה: ויען יצחק ויאמר לעשו הן גביר שמתיו לך ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים ודגן ותירש סמכתיו ולכה אפוא מה אעשה בני: ויאמר עשו אל אביו הברכה אחת הוא לך אבי ברכני גם אני אבי וישא עשו קלו ויבך: ויען יצחק אביו ויאמר אליו הנה משמני הארץ יהיה מושבך ומטל השמים מעל: ועל חרבך תחיה ואת אחיך תעבד והיה כאשר תריד ופרקת עלו מעל צוארך:

לאחוך ויסגדון לך בני אמך ליטך יהון ליטין ובריכך יהון בריכין: והוה כד שיצי יצחק לברכא ית יעקב והוה ברם מיפק נפק יעקב מן קדם יצחק אבוהי ועשו אחוהי על מצידיה: ועבד אף הוא תבשילין ואעיל לאבוהי ואמר לאבוהי יקום אבא וייכול מצידא דבריה בדיל דתברכינני נפשך: ואמר ליה יצחק אבוהי מן את ואמר אנא ברך בוכרך עשו: ותוה יצחק תיוהא רבא עד לחדא ואמר מן הוא דיכי דצד צידא ואעיל לי ואכלית מכולא עד לא תיעול ובריכתיה אף בריך יהי: כד שמע עשו ית פתגמי אבוהי וצוח צוחתא רבא ומרירא עד לחדא ואמר לאבוהי ברכני אף לי אבא: ואמר על אחוך בחוכמא וקביל ברכתך: ואמר יאות קרא שמיה יעקב וחכמני דנן תרתין זימנין ית בכירותי נסיב והא כען קביל ברכתי ואמר הלא שבקת לי ברכתא: ואתיב יצחק ואמר לעשו הא רב שויתיה עלך וית כל אחוהי יהבית ליה לעבדין ובעיבור ובחמר סעדתיה ולך כען מה אעביד ברי: ואמר עשו לאבוהי הברכתא חדא היא לך אבא ברכני אף לי אבא וארים עשו קליה ובכא: ואתיב יצחק אבוהי ואמר ליה הא כטובא דארעא יהי מותבך ומטלא דשמיא מלעילא: ועל חרבך תיחי וית אחוך תפלחיה ויהי כד יעברון בנוהי על פתגמי אורייתא ותעדי ניריה מעל צוארך:

ג׳ וסי׳ יצחק. אחימלך. ויחרד האיש וילפת: ואוכל ל׳ ואכל מכל. וחד ואוכל פתי לבדי: ואברכהו ב׳ פתח וא׳ קמץ וסי׳ כטר תבא ואברכהו. ואברכהו וארבהו. דאו׳ קמץ: במרמ׳ ב׳ באו׳ וסי׳ בא אחיך במרמ׳. ואת חמו׳ אביו במרמה: ויאמ׳ ז׳ פסו׳ אית בהון ויאמ׳ ויאמר וסי׳ במס׳ רבת׳: הכי ה׳ וסי׳ הכי קרא שמו. הכי אחי אתה. הכי יש עוד אשר נותר לבית שאול. מן השלשה הכי נכבד. הכי אמרתי הבו לי: לקח ב׳ זקף קמ׳ וסי׳ את בכרתי לקח. מעני השיב ידו: ולכה ד׳ כתיב ה״א בסוף תיבות וסי׳ ולכה איפא מה אעשה בני. ולכה אין בשורה מוצאת. שמלה לכה קצין. ולכה לישועתה לנו. וכל לשון הליכה כה׳ ה״א במ״ג וסי׳ לך נא אתי אל מקום. ויאמר לנערו לך וקרבה. לך נהראה פנים. דדה: קלו כל אורי׳ חס׳ במ״א מלא ונשמע קולו בבאו: מושבך ג׳ וסי׳ הנה משמני הארץ. איתן מושבך. כי יפקד מושבך: מעל ג׳ ומטל השמים. ברכות שמים. יקרא אל השמים:

ויגר

ויטמוס

וַיִּשְׂטֹם עֵשָׂו אֶת־יַעֲקֹב עַל־הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרֲכוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר עֵשָׂו בְּלִבּוֹ יִקְרְבוּ יְמֵי אֵבֶל אָבִי וְאַהַרְגָה אֶת־יַעֲקֹב אָחִי׃ וַיֻּגַּד לְרִבְקָה אֶת־דִּבְרֵי עֵשָׂו בְּנָהּ הַגָּדֹל וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְיַעֲקֹב בְּנָהּ הַקָּטָן וַתֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה עֵשָׂו אָחִיךָ מִתְנַחֵם לְךָ לְהָרְגֶךָ׃ וְעַתָּה בְנִי שְׁמַע בְּקֹלִי וְקוּם בְּרַח־לְךָ אֶל־לָבָן אָחִי חָרָנָה׃ וְיָשַׁבְתָּ עִמּוֹ יָמִים אֲחָדִים עַד אֲשֶׁר־תָּשׁוּב חֲמַת אָחִיךָ׃ עַד־שׁוּב אַף־אָחִיךָ מִמְּךָ וְשָׁכַח אֵת אֲשֶׁר־עָשִׂיתָ לּוֹ וְשָׁלַחְתִּי וּלְקַחְתִּיךָ מִשָּׁם לָמָה אֶשְׁכַּל גַּם־שְׁנֵיכֶם יוֹם אֶחָד׃ וַתֹּאמֶר רִבְקָה אֶל־יִצְחָק קַצְתִּי בְחַיַּי מִפְּנֵי בְּנוֹת חֵת אִם־לֹקֵחַ יַעֲקֹב אִשָּׁה מִבְּנוֹת־חֵת כָּאֵלֶּה מִבְּנוֹת הָאָרֶץ לָמָּה לִּי חַיִּים׃

כח וַיִּקְרָא יִצְחָק אֶל־יַעֲקֹב וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ וַיְצַוֵּהוּ וַיֹּאמֶר לוֹ לֹא־תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן׃ קוּם לֵךְ פַּדֶּנָה אֲרָם בֵּיתָה בְתוּאֵל אֲבִי אִמֶּךָ וְקַח־לְךָ מִשָּׁם אִשָּׁה מִבְּנוֹת לָבָן אֲחִי אִמֶּךָ׃ וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ אֹתְךָ וְיַפְרְךָ וְיַרְבֶּךָ וְהָיִיתָ לִקְהַל עַמִּים׃ וְיִתֶּן־לְךָ אֶת־בִּרְכַּת אַבְרָהָם לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אִתָּךְ לְרִשְׁתְּךָ אֶת־אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֲשֶׁר־נָתַן אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם׃ וַיִּשְׁלַח יִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם אֶל־לָבָן בֶּן־בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי אֲחִי רִבְקָה אֵם יַעֲקֹב וְעֵשָׂו׃ וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי־בֵרַךְ יִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב וְשִׁלַּח אֹתוֹ פַּדֶּנָה אֲרָם לָקַחַת־לוֹ מִשָּׁם אִשָּׁה בְּבָרְכוֹ אֹתוֹ וַיְצַו עָלָיו לֵאמֹר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן׃ וַיִּשְׁמַע יַעֲקֹב אֶל־אָבִיו וְאֶל־אִמּוֹ וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם׃ וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי רָעוֹת בְּנוֹת כְּנָעַן בְּעֵינֵי יִצְחָק אָבִיו׃ וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו אֶל־יִשְׁמָעֵאל וַיִּקַּח אֶת־מָחֲלַת בַּת־יִשְׁמָעֵאל בֶּן־אַבְרָהָם אֲחוֹת נְבָיוֹת עַל־נָשָׁיו לוֹ לְאִשָּׁה׃

ס ס ס

ונטר עשו דבבו ליעקב על ברכתא די ברכיה אבוהי ואמר עשו בלביה יקרבון יומי אבלא דאבא ואקטול ית יעקב אחי׃ ואתחוא לרבקה ית פתגמי עשו ברה רבא ושלחת וקרת ליעקב ברה זעירא ואמרת ליה הא עשו אחוך כמין לך למקטלך׃ וכען ברי קביל מני וקום איזיל לך לות לבן אחי לחרן׃ ותתיב עמיה יומין זעירין עד דיתוב רוגזא דאחוך׃ עד דיתוב רוגזא דאחוך מנך ויתנשי ית די עבדת ליה ואשלח ואדברינך מתמן למא אתכל אף תרויכון יומא חד׃ ואמרת רבקה ליצחק עקית בחיי מן קדם בנת חתאה אם נסיב יעקב אתתא מבנת חתאה כאלין מבנת ארעא למא לי חיין׃ וקרא יצחק ליעקב ובריך יתיה ופקדיה ואמר ליה לא תיסב אתתא מבנת כנען׃ קום איזיל לפדן ארם לבית בתואל אבוהא דאמך וסב לך מתמן אתתא מבנת לבן אחוהא דאמך׃ ואל שדי יברך יתך ויפשינך ויסגינך ותהי לכנשת שבטין׃ ויתן לך ית ברכתא דאברהם לך ולבנך עמך למירתך ית ארע תותבותך די יהב יי לאברהם׃ ושלח יצחק ית יעקב ואזל לפדן ארם לות לבן בר בתואל ארמאה אחוהא דרבקה אמיה דיעקב ועשו׃ וחזא עשו ארי בריך יצחק ית יעקב ושלח יתיה לפדן ארם למסב ליה מתמן אתתא כד בריך יתיה ופקיד עלוהי למימר לא תיסב אתתא מבנת כנען׃ וקביל יעקב מן אבוהי ומן אמיה ואזל לפדן ארם׃ וחזא עשו ארי בישן בנת כנען בעיני יצחק אבוהי׃ ואזל עשו לות ישמעאל ונסיב ית מחלת בת ישמעאל בר אברהם אחתיה דנביות על נשוהי ליה לאנתו׃

ס ס ס

רשי

ויגד לרבקה. ברוח הקדש הוגד לה מה שעשו מהרהר בלבו: מתנחם. מתנחם על האחוה לחשוב מחשבה אחר להתנכר לך ולהרגך. ומדרש אגדה כבר אתה מת בעיניו ושתה עליך כוס תנחומים ופשוטו לפי תנחומין מתנחם הוא על הברכות בהריגתך: אחדים. מועטים: למה אשכל. אהיה שכולה משניכם הקובר את בניו קרוי שכול וכן ביעקב אמר כאשר שכלתי שכלתי: גם שניכם. אם יקום עליך ואתה תהרגנו יעמדו בניו ויהרגוך ורוח הקדש נזרקה בה ונתנבאת שביום אחד ימותו כמו שמפורש בהמקנה לאחותו: קצתי בחיי. מאסתי בחיי: פדנה. כמו לפדן: ביתה בתואל. לבית בתואל. כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה: ואל שדי. מי שדי בברכותיו למתברכין מפיו יברך אותך: את ברכת אברהם. שאמר לו ואעשך לגוי גדול: והתברכו בזרעך. יהיו אותן ברכות האמורות בשבילך: ממך יצא. אותו הגוי ואותו הזרע המבורך: אם יעקב ועשו. איני יודע מה מלמדנו: וישמע יעקב. מחובר לענין של מעלה וירא עשו כי ברך יצחק וגו' וכי שלח אותו פדנה ארם וכי שמע יעקב אל אביו והלך פדנה ארם וכי רעות בנות כנען והלך גם הוא אל ישמעאל: אחות נביות. ממשמע שנאמר בת ישמעאל איני יודע שהיא אחות נביות אלא למדנו שמת ישמעאל משיעדה לעשו קודם נישואין והשיאה נביות אחיה. ולמדנו שהיה יעקב באותו הפרק בן ס"ג שנים שהרי ישמעאל בן ע"ד שנים היה כשנולד יצחק וי"ד שנה היה גדול ישמעאל מיצחק ויצחק בן ששים שנה בלדת אותן הרי שבעים וד' ושנותיו היו קל"ז שנה' ואלה שני חיי ישמעאל וגו' נמצא יעקב כשמת ישמעאל בן ס"ג היה ולמדנו מכאן שנטמן בבית עבר י"ד שנה ואחר כך הלך לחרן שהרי לא שהה בבית לבן לפני לידתו של יוסף אלא י"ד שנה שנ' עבדתיך י"ד שנה ב' בנותיך ושש שנים בצאנך ושכר הצאן משנולד יוסף היה שנ' ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו' וכתוב ויוסף בן ל' שנה היה כשמלך ומשם עד שירד יעקב למצרים ט' שנים ז' של שובע וב' של רעב ויעקב אמר לפרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה צא וחשוב י"ד שלפני לידת יוסף ול' של יוסף וט' משמלך עד שבא יעקב הרי נ"ג וכשפירש מאביו היה בן ס"ג הרי קי"ו והוא אומר שלשים ומאת שנה הרי חסרים י"ד שנים הא למדת שאחר שקבל הברכות נטמן בבית עבר י"ד שנה: על נשיו. הוסיף רשעה על רשעתו שלא גרש את הראשונות: חסלת אלה תולדות:

אבן עזרא

וישטום. כטר איבה וכן וישטמוהו: ויאמר עשו בלבו. יתכן שגלה סודו לאחר מאוהביו ויש אומרים על דרך נבואה היא והראשון קרוב: מתנחם. מגזרת נחמה והטעם זאת היא נחמתו שיוכל להרגך והגאון אמר מגזרת וזעף בלשון ערבי: ימים אחדים. כמו ימים תהיה גאלתו שנים מועטות והאחרים פחותים מעשר: למה אשכל. פחדה שמא יהרוג זה את זה או יהרגוהו אם יהרוג אותך ויש דרש שביום אחד מתו שניהם: קצתי בחיי. כמו הפוך וכן כעלה ביהודה ונקיצנה וכן אמר הכתוב אשר אתה קץ. וכאשר שמע עשו שבירך יצחק עוד את אחיו וצוהו שלא יקח אשה מבנות כנען הלך אל דודו ולקח בתו ושמה בשמת גם מחלת כמו יתרו שהוא על דעתי חובב: אחות נביות. כבכור היה שכל אחיו או שהיו לישמעאל נשים רבות וזאת היתה אחות נביות:

מסורה

אמירה בלבו י' וסי' בפרשת לך לך: קריבת מיתה ד' וסי' ויקרבו ימי אבל אבי ואהרגה. ויקרבו ימי ישר' למות הן קרבו ימיך למות: ויקרבו ימי דוד למות: קטן הקטן ה' קמצין וסי' ותשלח ותקרא ליעקב בנה הקטן. עוד שאר הקטן. ולמפיבשת בן קטן. אחד למאה קטן: למגדול ועד קטן. וכל אתנח וס"פ דכותי': להרגך ג'

וסי' מתנחם לך להרגך. ואל את באים להרגך ב' בו: יום אחד ב' ס"פ ויהי ערב ויהי ערב ויהי בקר. למה אשכל: יום אחד' וסי' ויהי ערב ויהי בקר. למה אשכל גם שניכם. ודפקום יום אחד' לא יום אחד תאכלון. וי' גלה את אזן שמואל. עתה אספה יום אחד. ראש וזנב כפה ואגמון. ויחל יונה לבא בעיר. והיה יום אחד הוא יודע. ויבלו בבל אנשים. דעזרא. וחד עד יום האחד ועשרים: לקחת ח' וחס' וסי' ביחזקאל ס' כ"ד: קום ט"ר"פ וסי' בו' במס' רבת': פדנה ארם ד' וסי' קום לך פדנה. ושילח אתו. וישלח יצחק את יעקב. וישמע יעקב: ויתן חד מן י"ג רפ' וסי' כו' במסר' רבת': לקחת ד' וסי' את בת אחי אדני. לקחת לו משם אשה. ותלך לקחת. ויפצר בו לקחת: ויצו עליו ב' דס' וסי' ויצו עליו לאמר לא תקח אשה. ויצו עליו פרעה: מחלת ד' וסי' הלך עשו אל ישמעאל. ויקח לו רחבע' אשה את מחלת. למנצח על מחלת משכיל לדוד. למנצח על מחלת לענות משכיל: מחלת י"א בטעם לגרמיה משרת לגרשה אבל לא תמנע האזלא מבוא ביניהם וסי' את מחלת בת ישמעאל. אי כבוד בן פנחס בן עלי. ויען יונדב בן שמעה אחי דוד. בכל אביו במואב ובבני עמון ובאדו' את תרתן ואת רב שקה מלכיש ירוש'. וגם כל היהודי' אשר במואב. באים מדרך שער העליון מעי מעי אוחילה. ויקח ועבד מלך האנשי'. הן ישא איש בשר קדש. ויעש' בירושלם חשבנו' דוה'

ויצא

רשי

ויצא יעקב. על ידי שבשביל מרשעתהו כנען בעיני יצחק אביו הלך עשו אל ישמעאל הפסיק הענין בפרשתו של יעקב וכתב וירא עשו כי ברך וגו' ומשגמר חזר לענין הראשון: ויצא. לא היה צריך לכתוב אלא וילך יעקב חרנה ולמה הזכיר יציאתו אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום עושה רושם שבזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה הודה פנה זיוה פנה הדרה וכן ותצא מן המקום האמור בנעמי ורות: וילך חרנה. יצא ללכת לחרן: ויפגע במקום. לא הזכיר הכתוב באי זה מקום אלא במקום הנזכר במקום אחר הוא הר המוריה שנ' בו וירא את המקום מרחוק: ויפגע. כמו ופגע בריחו ופגע בדבשת ורבותינו פירשו לשון תפלה כמו ואל תפגע בי ולמדנו שתקן תפלת ערבית ושנה הכתוב ולא כת' ויתפלל ללמד שקפצה לו הארץ כמו שמפורש בפרק גיד הנשה: כי בא השמש. היה לו לכתוב ויבא השמש וילן שם. כי בא השמש משמע ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתה כדי שילין שם: וישם מראשותיו. עשאן כמין מרזב סביב לראשו מפני חיות רעות התחילו מריבות זו עם זו זאת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו וזאת אומר עלי יניח מיד עשאן הקב"ה אבן אחת וזהו שנ' ויקח את האבן אשר שם מראשותיו: וישכב במקום ההוא. לשון מיעוט באותו מקום שכב אבל י"ד שני' ששמש בבי' עבר לא שכב בלילה שהיה עוסק בתורה: עולים ויורדים. עולים תחלה ואח"כ יורדי' מלאכים שליווהו בארץ אין יוצאין חוצה לארץ ועלו לרקיע וירדו מלאכי חוצה לארץ ללוותו: נצב עליו. לשמרו: ואלהי יצחק. אף על פי שלא מצינו במקרא שייחד הקב"ה שמו על הצדיקים בחייהם לכתוב אלהי פלוני משום שנ' הן בקדושיו לא יאמין כאן ייחד שמו על יצחק לפי שכהו עיניו וכלוא בבית והרי הוא כמת ויצר הרע פסק ממנו: אשר אתה שוכב עליה. קיפל הקב"ה כל ארץ ישראל תחתיו כדי שתהא נוחה ליכבש לבניו: ופרצת. וחזקת כמו וכן יפרוץ: אנכי עמך. לפי שהיה ירא מעשו ומלבן: עד אשר אם עשיתי. אם משמש בלשון כי: דברתי לך. לברכך ועליך מה שהבטחתי לאברהם על זרעו לך הבטחתיו ולא לעשו שלא אמרתי לו כי יצחק יקרא לך זרע אלא כי ביצחק ולא כל יצחק וכן כל לך ולו ולהם הסמוכי' אצל דבור משמשי' לשון על וזה יוכיח שהרי עם יעקב לא דבר קודם לכן: ואנכי לא ידעתי. שאם ידעתי לא ישנתי במקו' קדוש כזה: כי אם בית אלהי'. אר"א בשם ר' יוסי בן זמרא הסולם הזה עומד בבאר שבע ואמצעו מגיע כנגד בית המקד' שבאר שבע עומד בדרומו של יהודה וירושלם בצפונו בגבול שבין יהודה ובנימן ובית אל היה בצפון של נחלת בנימן בגבול שבין בנימן ובין בני יוסף נמצא סולם שרגליו בבאר שבע וראשו בבית אל מגיע אמצע שפועו נגד ירושלם. ולפי שאמ' רבותינו שאמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינ' ועוד אמרו יעקב קראו לירוש' בית אל וזו לוז היה ולא ירושלם ומהיכן למדו לומר כן אני אומ' שנעקר הר המוריה ובא לכאן וזו היא קפיצת הארץ האמורה בשחיטת חולין שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל וזהו ויפגע במקום וכשעבר יעקב על ב"ה מדוע לא עכבו שם איהו לא יהיב ליביה להתפלל על מקום שהתפללו אבותיו ומן השמים יעכבוהו איהו עד חרן אזל כדאמרי' בפרק גיד הנשה. וקרא מוכיח וילך חרנה כי מטא לחרן אמ' אפשר עברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו יהב דעתיה למהדר וחזר עד בית אל וקפצה לו הארץ ע"כ: מה נורא. תרגו' מה דחילו אתרא הדין דחילו שם דבר הוא כמו סובלתנו וכמו למלבם: וזה שער השמים. מקום תפלה לעלות תפלתם השמימה. ומדרשו שבית המקדש שלמעלה מכוון כנגד בית המקדש שלמטה: אם

תרגום אונקלוס

ונפק יעקב מבארא דשבע ואזל לחרן: וערע באתרא ובת תמן ארי על שמשא ונסיב מאבני אתרא ושוי איסדוהי ושכיב באתרא ההוא: וחלם והא סולמא נעיץ בארעא ורישיה מטי עד צית שמיא והא מלאכיא דיי סלקין ונחתין ביה: והא יקרא דיי מעתד עלוהי ואמר אנא יי אלהיה דאברהם אבוך ואלהיה דיצחק ארעא דיאת שכיב עלה לך אתננה ולבנך: ויהון בנך סגיאין כעפרא דארעא ותתקף למערבא ולמדינחא ולצפונא ולדרומא ויתברכון בדילך כל זרעית ארעא ובדיל בנך: והא מימרי בסעדך ואטרינך בכל אתר די תהך ואתיבינך לארעא הדא ארי לא אשבקינך עד די אעביד ית דמלילית לך: ואיתער יעקב משינתיה ואמר בקושטא יקרא דיי שרי באתרא הדין ואנא לא הויתי ידע: ודחיל ואמר מה דחילו אתרא הדין לית דין אתר הדיוט אלהן אתר דרעוא ביה מן קדם יי ודין תרע קביל שמיא: ואקדים יעקב בצפרא ונסיב ית אבנא די שוי איסדוהי ושוי יתה קמא ואריק משחא על רישה: וקרא ית שמא דאתרא ההוא בית אל וברם לוז שמא דקרתא מלקדמין: וקיים יעקב קיים למימר

ויצא

ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה: ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש ויקח מאבני המקום וישם מראשתיו וישכב במקום ההוא: ויחלם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עלים וירדים בו: והנה יהוה נצב עליו ויאמר אני יהוה אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק הארץ אשר אתה שכב עליה לך אתננה ולזרעך: והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה ונברכו בך כל משפחת האדמה ובזרעך: והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך והשבתיך אל האדמה הזאת כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך: וייקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש יהוה במקום הזה ואנכי לא ידעתי: ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים: וישכם יעקב בבקר ויקח את האבן אשר שם מראשתיו וישם אתה מצבה ויצק שמן על ראשה: ויקרא את שם המקום ההוא בית אל ואולם לוז שם העיר לראשנה: וידר יעקב נדר לאמר

מסורה

מראשתיו ח' מלא' וג' חס' וסי' ויפגע במקום. וישכם יעקב בבקר. ותקח מיכל את התרפים. ויבאו המלאכים. וחניהו מעיכה' חס'. חלילה לי מי' חס'. ועתה ראה. חס'. ויבט והנה מראשתיו. וחברו: מצב ג' וסי' ויחלם והנה סלם. עם אלון מצב אשר בשכם. וצרתי עליך מצב: וראשו ד' וסי' ומגדל וראשו בשמים. וראשו מגיע השמימה. וראשו יהיה פרוע. וראשו לעב יגיע: מלאכי אלהי' ב' בעני' וסי' ויפגעו בו מלאכי אלהי'. והנה מלאכי אלהי' עולים ויורדי': והנה יי' ד' וסי' והנה יי' נצב. ויאמר צא ועמדת בהר. ויען השליש. תני' דספר. בה הראני יי': צפנה וצפנה ח' כתור וסי' דחסרי' אחרי הפרד לוט מעמו. והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת. וששחט אתו על ירך המזבח. דגל מחנה דן'. צוריאל בן אביחיל'. רב לכם סב' עלה ראש הפסגה. ויתן את השלחן באהל מועד: והנה אנכי ה' וסי' והנה אנכי עמך. והנה אנכי הולך בדרך כל'. והנה אנכי בא' דגדעון. והנה אנכי ממציא את האדם' זכריה. וירדת לפני הגלגל והנה אנכי: בכל אשר תלך ג' וסי' ושמרתיך. הלא צויתיך חזק. רק חזק ואמץ מאד: והשבתיך ג' ב' מלא' וא' חס' וסי' והנה אנכי עמך. והשבותיך בדרך אשר באת דמלכים' והשיבותיך בדרך אשר באת' דישעיה' דאורי' חס': אל האדמה חד מן ו' וסי' במסר' רבת': ראשה ז' וסי' וישכם יעקב. וגלחה את. ותקח תמר אפר. ב' בפסו'. ותשם בפוך עיניה: וגלה על ראשה. ב' בפסוק: לה חד מן ג' זוגין קדמא' ז' ותני' ש' וח' ל ופיהון ג' זוגין קדמ' ש' ותני' ז' מסור במס' רבת': וידר ג' פתח וסי' וידר יעקב. וידר ישראל. וידר יפתח:

אבן עזרא

אמר הגאון כי וילך חרנה ללכת ואיננו רק כמשמעו ושב לבאר מה שפגע בדרך ולא הלך ביום אחד כי בדרך לן. וטעם פתחות בית במקום דברי משה והטעם במקום הידוע היום וכן אמר הושע ושם ידבר עמנו כי הוא התנבא על ירבעם בן יואש והוא היה בבית אל ואמר לשון רבים בעדו ובעד עמוס ובספר עמוס מבואר. ועל דרך הפשט לא יתכן להיות ויפגע כמו ואל תפגע בי כי לא מצאנו במקרא שנקרא השם מקום ואל תשי' לבך לדרש ממקום אחר כי איננו כלל על השם ומלת אחר לעד: מאבני המקום. טעמו אחת מאבני המקו': מראשותיו. לשון רבים כמו מרגלותיו והתימה מרב שמואל שערב חלומות בני אדם עם חלום הנבואה. ודרך סלם להיות משל או על מספר שיני דרש הוא והר' שלמה הספרדי אמר כי סלם רמז לנשמה העליונה ומלאכי אלהי' מחשבות החכמה ויאמר רבי ישועה כי טעם סולם שעלתה בו תפלתו וירדה ישועתו מן השמים ואלה המפרשי' לא ראו נבואת זכריה ועמוס וירמיה והטעם דרך משל כי כל דבר לא יחדש מן השם ודברי מטה תלויי' בעליונים וכאילו סלם ביניהן שיעלו המלאכים בו להודיע הדברים אחר שהתהלכו בארץ גם כן כתוב ומלאכים אחרים יורדים למלאת שליחות השם כדרך מלך עם משרתיו: ופרצת. כמו ורבית וכן ויפרוץ האיש: אכן יש יי'. הטעם בעבור שימצאו מקומות יראו שם כשי' ולא אוכל לפרש למה זה כי סוד מופלא הוא: כי אם בית אלהי'. שיתפלל אדם בו בשעת צרכו ותשמע תפלתו כי המקו' נבחר. ורבים יתמהו איך הקים יעקב מצבה והנה שכחו כי י"ב מצבות הקים משה והכתוב לא אסר לשום מצבה לשם רק אמ' לא תקי' לך מצבה אשר שנא ובגעתי אל מקומו אפרשנו: ויצק שמן על ראשה. להכירה במוצו. וטעם

אם יהיה אלהים עמדי. אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני להיות עמדי כמו שאמר לי הנה אנכי עמך: ושמרני. כמו שאמר לי ושמרתיך בכל אשר תלך: ונתן לי לחם לאכל. כמו שאמר כי לא אעזבך והמבקש לחם הוא קרוי כעזב שנאמר ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם: ושבתי. כמו שאמר לי והשיבותיך אל האדמה: בשלום. שלם מן החטא שלא אלמד מדרכי לבן: והיה ה' לי לאלהים. שיחול שמו עלי מתחלה ועד סוף שלא ימצא פסול בזרעי כמו שאמר אשר דברתי לך והבטחה זו הבטיח לאברהם שנאמר להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך: והאבן הזאת. כך תפרש וי"ו זו של והאבן אם תעשה לי את אלה ואף אני אעשה זאת: והאבן הזאת אשר שמתי מצבה וגו'. כתרגומו אהא פלח עלה קדם יי' וכן עשה בשובו מפדן ארם כשאמר לו קום עלה בית אל מה נאמר שם ויצב יעקב מצבה ויסך עליה נסך: וישא יעקב רגליו. משנתבשר בשורה טובה והובטח בשמירה נשא לבו את רגליו ונעשה קל ללכת כך מפורש בבראשית רבה: ישקו העדרים. משקים הרועים את העדרים והמקרא דבר בלשון קצרה: ונאספו. רגילים היו ליאסף לפי שהיתה האבן גדולה: וגללו. וגוללין ותרגומו ומגנדרין כל לשון הווה מתפרש לדבר בלשון עתיד ובלשון עבר לפי שכל דבר ההווה תמיד כבר היה ועתיד להיות: והשיבו. ומתיבין: באה עם הצאן. הטעם באל"ף ותרגומו אתיא: ורחל באה. הטעם למעלה בבי"ת ותרגומו אתת הראשון לשון עושה והשני לשון עשתה: הן עוד היום גדול. לפי שראה אותם רובצים כסבור שרוצים לאסוף המקנה הביתה ולא ירעו עוד אמר להם הן עוד היום גדול אם שכירים אתם לא השלמתם פעולת היום ואם הבהמות שלכם אף על פי כן לא עת האסף המקנה וגו' בבראשית רבה: לא נוכל. להשקות לפי שהאבן גדולה: וגללו. זה מתורגם ויגנדרון לפי שהוא לשון עתיד: ויגש יעקב ויגל. כאדם שמעביר את הפקק מעל פי צלוחית להודיעך שכחו גדול: ויבך. שצפה ברוח הקדש שאינה נכנסת עמו לקבורה. דבר אחר לפי שבא בידים ריקניות אמר אליעזר עבד אבי אבא היו בידיו נזמים וצמידים ומגדנות ואני אין בידי כלום לפי שרדף אליפז בן עשו במצות אביו אחריו להרגו והשיגו ולפי שגדל אליפז בחיקו של יצחק משך ידו אמר לו מה אעשה לצוויו של אבא אמר לו יעקב טול מה שבידי והעני חשוב כמת:

הולך ט' מלאים מסור בפרשת תולדות: ללבש ב' חס' וסי' בגד. את הבגדים: ושבתי ב' וסי' ושבתי בשלום. אך טוב וחסד ירדפוני. וכל שבות דבוו': והיה יי' ו' מסור בזכריה ס"ר: בית אלהי' ה' בתו' ונביאי' וכתו' במ' ד"ה ועזרא וסי' אין זה כי אם בית אלהים' והאבן הזאת. והאיש מיכה לו בית אלהים: ויבאו אל חלקיהו' עד

אִם־יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי וּשְׁמָרַנִי בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי הוֹלֵךְ וְנָתַן־לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבֶגֶד לִלְבֹּשׁ׃ וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל־בֵּית אָבִי וְהָיָה יְהוָה לִי לֵאלֹהִים׃ וְהָאֶבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי מַצֵּבָה יִהְיֶה בֵּית אֱלֹהִים וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן־לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ׃

כט וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב רַגְלָיו וַיֵּלֶךְ אַרְצָה בְנֵי־קֶדֶם׃ וַיַּרְא וְהִנֵּה בְאֵר בַּשָּׂדֶה וְהִנֵּה־שָׁם שְׁלֹשָׁה עֶדְרֵי־צֹאן רֹבְצִים עָלֶיהָ כִּי מִן־הַבְּאֵר הַהִוא יַשְׁקוּ הָעֲדָרִים וְהָאֶבֶן גְּדֹלָה עַל־פִּי הַבְּאֵר׃ וְנֶאֶסְפוּ־שָׁמָּה כָל־הָעֲדָרִים וְגָלֲלוּ אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקוּ אֶת־הַצֹּאן וְהֵשִׁיבוּ אֶת־הָאֶבֶן עַל־פִּי הַבְּאֵר לִמְקֹמָהּ׃ וַיֹּאמֶר לָהֶם יַעֲקֹב אַחַי מֵאַיִן אַתֶּם וַיֹּאמְרוּ מֵחָרָן אֲנָחְנוּ׃ וַיֹּאמֶר לָהֶם הַיְדַעְתֶּם אֶת־לָבָן בֶּן־נָחוֹר וַיֹּאמְרוּ יָדָעְנוּ׃ וַיֹּאמֶר לָהֶם הֲשָׁלוֹם לוֹ וַיֹּאמְרוּ שָׁלוֹם וְהִנֵּה רָחֵל בִּתּוֹ בָּאָה עִם־הַצֹּאן׃ וַיֹּאמֶר הֵן עוֹד הַיּוֹם גָּדוֹל לֹא־עֵת הֵאָסֵף הַמִּקְנֶה הַשְׁקוּ הַצֹּאן וּלְכוּ רְעוּ׃ וַיֹּאמְרוּ לֹא נוּכַל עַד אֲשֶׁר יֵאָסְפוּ כָּל־הָעֲדָרִים וְגָלֲלוּ אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקִינוּ הַצֹּאן׃ עוֹדֶנּוּ מְדַבֵּר עִמָּם וְרָחֵל בָּאָה עִם־הַצֹּאן אֲשֶׁר לְאָבִיהָ כִּי רֹעָה הִוא׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר רָאָה יַעֲקֹב אֶת־רָחֵל בַּת־לָבָן אֲחִי אִמּוֹ וְאֶת־צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב וַיָּגֶל אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וַיַּשְׁקְ אֶת־צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ׃ וַיִּשַּׁק יַעֲקֹב לְרָחֵל וַיִּשָּׂא אֶת־קֹלוֹ וַיֵּבְךְּ׃ וַיַּגֵּד יַעֲקֹב לְרָחֵל

אם יהי מימרא דיי בסעדי ויטרינני באורחא הדא דאנא אזיל ויתן לי לחם למיכל וכסו למלבש׃ ואתוב בשלם לבית אבא ויהי מימרא דיי לי לאלהא׃ ואבנא הדא די שויתי קמא תהי דאהי פלח עלה קדם יי וכל די תתן לי חד מן עסרא אפרשניה קדמך׃ ונטל יעקב רגלוהי ואזל לארעא בני מדינחא׃ וחזא והא בירא בחקלא והא תמן תלתא עדרין דען רביעין עלה ארי מן בירא ההוא משקן עדריא ואבנא רבתא על פומא דבירא׃ ומתכנשין תמן כל עדריא ומגנדרין ית אבנא מעל פומא דבירא ומשקן ית ענא ומתיבין ית אבנא על פומא דבירא לאתרה׃ ואמר להון יעקב אחי מנן אתון ואמרו מחרן אנחנא׃ ואמר להון הידעתון ית לבן בר נחור ואמרו ידעין׃ ואמר להון השלם ליה ואמרו שלם והא רחל ברתיה אתיא עם ענא׃ ואמר הא עוד יומא סגי לא עידן למכנש בעיר אשקו ענא ואזילו רעו׃ ואמרו לא ניכול עד די יתכנשון כל עדריא ויגנדרון ית אבנא מעל פומא דבירא ונשקי ענא׃ עד דהוא ממליל עמהון ורחל אתת עם ענא די לאבוהא ארי רעיתא היא׃ והוה כד חזא יעקב ית רחל בת לבן אחוהא דאמיה וית ענא דלבן אחוהא דאמיה וקריב יעקב וגנדר ית אבנא מעל פומא דבירא ואשקי ית ענא דלבן אחוהא דאמיה׃ ונשק יעקב לרחל וארים ית קליה ובכא׃ וחוי יעקב לרחל

אבן עזרא

וטעם והיה יי' לי לאלהים זה השם הנכבד כי כן כתוב והנה יי' נצב עליו ובפרשת ואלה שמות ת תמצאנו. וטעם יהיה בית אלהים מקום קבוע לתפלתי ולהוציא שם מעשר מכל אשר תתן לי ממון לתתו למי שהוא ראוי לקחתו לכבוד ה' ולהיו לוי עשירי דרך דרש כי אין בתורה שיתן האדם מעשר בניו רק מ מעשר בקר וצאן ותבואה: וירא. מלה זרה בעבור שנפתח היו"ד והמלה משבנין הקל ואין אחר היו"ד אחת מאותיות הגרון שהיה משפט להרחיב את אשר לפניהם ואין ראוי לאדם לחסר הא"ו או שיאמר כן עם חברי היו"ד שהם סימני המשרתים ולפ דעתי כאשר רצו לאמר מן ראה על משקל וישב משנו שני והנה חסר הא ראה גם לא יתכן שיהיה האל"ף כרא' בסוף המלה והנה ישאר בחירק תחת היו"ד והנה יהיה משקלו ויף בגדלו ויתערב עם לשון ירה על כן פתחו היו"ד: וגללו. הרועים את האבן: מאין. שאלה על מקום ולאמרו בלא מ"ם לא יתכן כי אז יהיה לאין גם נמצא כן עם מ"ם הן אתם מאין: והנה רחל בתו באה. מלרע שהוא תאר השם כמו פועל: ורחל באה. מלעיל והוא פועל עבר: ויגד יעקב לרחל מאוחר וטעמו וכבר הגיד יעקב לרחל ואחר כן וישק ורבים כמוהו:

בית אלהים אודם. וד"ה ועזר' אית בהון מ"ח בית אלהים וסי' מסור במסר' רבה': ישקו ג' בקרי' וסי' כי מן הבאר ההוא ישקו. ולא ישקו אתם כוס תנחומים' ישקו כל חיתו שדי' אנ"ך: והאבן ב' וסי' והאבן הזאת. והאבן גדלה על פי: י"רפ מלה חדא ומלה תני' שמה וסי' ונאספו שמה כל. ונעדתי שמה לבני ישראל' לנוס שמה רוצח. דאז יבדיל. וחברו דיהושע. והבאתם שמה עלותיכם וזבחיכם. ויסרו שמה ויבאו אל בית. וישלח שמה סוסים ורכב. ובאת שמה וראה שם יהוא. ובאו שמה והסירו את. כי שמה ישבו בסאות: ויאמר להם כב' וכל קריא' מסור במס' רבת': הידעתם ג' וסי' הידעתם את לבן בן נחור. ויאמר מלך ישראל הידעתם כי לנו. ויענו חמשת האנשים: באה י"א בטעם מלרע מסור במסר' רבת': ויאמרו ג' ר"פ בטעם זרקא וסי' ויאמרו לא נוכל עד אשר יאספו. ויאמרו אל משה המבלי. ויאמרו לי הנשארים' דעזרא: יאספו ד' וסי' ויאמרו לא נוכל' לא יאספו ולא יקברו. והיו חללי יי' ביום ההוא. ואלי יאספו כל חרד. בעזרא: ורחל ה' וסי' ורחל באה עם הצאן. ורחל היתה יפת תאר. ויפתח את רחמה ורחל. ורחל לקחה את התרפים. ואחר נגש יוסף ורחל: רעה ג' בחלת ליש' ב' מלרע וא' מלעיל וסי' עודנו מדבר עמם. רעה התרועעה הארץ' שן רעה ורגל מועדת: ויגל ב' בתרי לישני ומלעיל וסי' ויגל את האבן. לכן שמח לבי ויגל כבודי:

כי אחי אביה הוא · קרוב לאביה כמו כי אנשים אחים אנחנו ומדרשו אם לרמאות הוא בא גם אני אחיו ברמאות ואם אדם כשר הוא גם אני בן רבקה אחותו כשרה: ותגד לאביה · אמה מתה ולא היה לה להגיד אלא לו: וירץ לקראתו · כסבור ממון הוא טעון שהרי עבד הבית בא לכאן בעשרה גמלים טעונין: ויחבק · כשלא ראה עמו כלום אמר שמא זהובים הביא והנם בחיקו: וינשק לו · אמר שמא מרגליות הביא והנם בפיו: ויספר ללבן · שלא בא אלא מתוך אונס אחיו ושנטלו ממונו ממנו: אך עצמי ובשרי · מעתה אין לי לאספך הביתה הואיל ואין בידך כלום אלא מפני קורבה אטפל בך חדש ימים וכן עשה ואף זו לא לחנם שהיה רועה צאנו: הכי אחי אתה · לשון תימה וכי בשביל שאחי אתה תעבדני חנם: ועבדתני · כמו ותעבדני וכן כל תיבה שהיא לשון עבר הוסף וי"ו בראשה והיא הופכת התיבה להבא: רכות · שהיתה סבורה לעלות בגורלו של עשו ובוכה שהיו הכל אומרים שני בנים לרבקה ושתי בנות ללבן הגדולה לגדול והקטנה לקטן: תואר · הוא צורת הפרצוף לשון יתארהו בשרד קונפ"אס בלע"ז: מראה · הוא זיו קלסתר: אעבדך שבע שנים · הן ימים אחדים שאמרה לו אמו וישבת עמו ימים אחדים ותדע שכן הוא שהרי כתיב ויהיו בעיניו כימים אחדים: ברחל בתך הקטנה · כל הסימנין הללו למה לפי שידע בו שהוא רמאי אמר לו אעבדך ברחל ושמא תאמר רחל אחרת מן השוק תלמוד לומר בתך ושמא תאמר אחליף ללאה שמה ואקרא שמה רחל תלמוד לומר הקטנה ואעפ"י כן לא הועיל: מלאו ימי · שאמרה לי אמי ועוד מלאו ימי שהרי אני בן פ"ד שנה ואימתי אעמיד שנים עשר שבטים וזהו שאמר ואבואה אליה והלא קל שבקלים אינו אומר כן אלא להוליד תולדות אמר כן: ויהי בבקר והנה היא לאה · אבל בלילה לא היתה לאה לפי שמסר יעקב סימנים לרחל וכשראתה רחל שמכניסין לו לאה אמרה עכשיו תכלם אחותי עמדה ומסרה לה אותן סימנים: מלא שבוע זאת · דבוק הוא שהרי נקוד בחטף שבוע של זאת והן שבעת ימי המשתה בתלמוד ירושלמי במועד קטן ואי אפשר לומר שבוע תמם שאם כן היה צריך ליקוד בפתח ועוד ששבוע לשון זכר כדכתיב שבע שבועות תספר לך לפיכך אין משמע שבוע אלא שבעה שט"יינא בלע"ז: ונתנה לך · לשון רבים כמו נרדה ונבלה ונשרפה אף זה לשון ונתן: גם את זאת · מיד לאחר ז' ימי המשתה ותעבוד לאחר נשואיה: שבע שנים אחרות · אחרות הקישן לראשונות מה ראשונות באמונה אף האחרונות באמונה אע"פ שברמאות בא עליו:

הפעם

את כל הדברים האלה · דברי הברכה: חדש ימים · כבר פירשתיו: משכרתך · על משקל מתכונת הלבני: רכו · כמשמעו וים שואלים למה היו כן בעבור מחשבו שמחשבות השם כ כמחשבותיהם וכל הנבראים ראויות צורתן להיות שוות ובן אפרים אמר שהוא חסר אלף וטעמו ארוכות והוא היה חסר אלף: יפת תאר · כמו ותאר לכם הגבול כל אבר כעין והאף והפה יפה ומראה הכל יפה או מראה על עין הפנים הנראה: ויעבד יעקב ברחל · בעבור רחל: מלא שבוע זאת · ז' ימי המשתה וזאת על לאה: ואהבני · בפתחות הבי"ת כמו פן ידבקני הרעה:

ילוה

כי אחי אביה הוא וכי בן רבקה הוא ותרץ ותגד לאביה: ויהי כשמע לבן את שמע יעקב בן אחתו וירץ לקראתו ויחבק לו וינשק לו ויביאהו אל ביתו ויספר ללבן את כל הדברים האלה: ויאמר לו לבן אך עצמי ובשרי אתה וישב עמו חדש ימים: ויאמר לבן ליעקב הכי אחי אתה ועבדתני חנם הגידה לי מה משכרתך: וללבן שתי בנות שם הגדלה לאה ושם הקטנה רחל: ועיני לאה רכות ורחל היתה יפת תאר ויפת מראה: ויאהב יעקב את רחל ויאמר אעבדך שבע שנים ברחל בתך הקטנה: ויאמר לבן טוב תתי אתה לך מתתי אתה לאיש אחר שבה עמדי: ויעבד יעקב ברחל שבע שנים ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אתה:

ויאמר יעקב אל לבן הבה את אשתי כי מלאו ימי ואבואה אליה: ויאסף לבן את כל אנשי המקום ויעש משתה: ויהי בערב ויקח את לאה בתו ויבא אתה אליו ויבא אליה: ויתן לבן לה את זלפה שפחתו ללאה בתו שפחה: ויהי בבקר והנה הוא לאה ויאמר אל לבן מה זאת עשית לי הלא ברחל עבדתי עמך ולמה רמיתני: ויאמר לבן לא יעשה כן במקומנו לתת הצעירה לפני הבכירה: מלא שבע זאת ונתנה לך גם את זאת בעבדה אשר תעבד עמדי עוד שבע שנים אחרות: ויעש יעקב כן וימלא שבע זאת ויתן לו את רחל בתו לו לאשה: ויתן לבן לרחל בתו את בלהה שפחתו לה לשפחה: ויבא גם אל רחל ויאהב גם את רחל מלאה ויעבד עמו עוד שבע שנים אחרות: וירא יהוה כי שנואה לאה ויפתח את רחמה ורחל עקרה: ותהר לאה ותלד בן ותקרא שמו ראובן כי אמרה כי ראה יהוה בעניי כי עתה יאהבני אישי:

ארי בר אחת אבוהא הוא וארי בר רבקה הוא ורהטת וחויאת לאבוהא: והוה כד שמע לבן ית שמע יעקב בר אחתיה ורהט לקדמותיה וגפיף ליה ונשיק ליה ואעליה לביתיה ואשתעי ללבן ית כל פתגמיא האילין: ואמר ליה לבן ברם קריבי ובישרי את ויתיב עמיה ירח יומין: ואמר לבן ליעקב המדאחי את ותפלחינני מגן חוי לי מה אגרך: וללבן תרתין בנן שום רבתא לאה ושום זערתא רחל: ועיני לאה יאין ורחל הות שפירא בריוא ויאא בחיזוא: ורחים יעקב ית רחל ואמר אפלחינך שבע שנין ברחל ברתך זעירתא: ואמר לבן טב דאיתן יתה לך מדאיתן יתה לגבר אוחרן תיב עמי: ופלח יעקב ברחל שבע שנין והוו בעינוהי כיומין זעירין בדרחים יתה: ואמר יעקב ללבן הב ית אתתי ארי שלימו יומי פולחני ואעול לותה: וכנש לבן ית כל אנשי אתרא ועבד משתיא: והוה ברמשא ודבר ית לאה ברתיה ואעיל יתה לותיה ועל לותה: ויהב לבן לה ית זלפה אמתיה ללאה ברתיה לאמהו: והוה בצפרא והא היא לאה ואמר ללבן מה דא עבדת לי הלא ברחל פלחית עמך ולמא שקרת בי: ואמר לבן לא אתעביד כן באתרנא למתן זעירתא קדם רבתא: אשלים שבועתא דא ונתן לך אף ית דא בפולחנא דתפלח עמי עוד שבע שנין אוחרנין: ועבד יעקב כן ואשלים שבועתא דא ויהב ליה ית רחל ברתיה ליה לאתו: ויהב לבן לרחל ברתיה ית בלהה אמתיה לה לאמהו: ועל אף לות רחל ורחים אף ית רחל מלאה ופלח עימיה עוד שבע שנין אוחרנין: וחזא יי ארי שנואתא לאה ויהב לה עידוי ורחל עקרא: ועדיאת לאה וילידת בר וקרת שמיה ראובן ארי אמרת ארי גלי קדם יי עולבוני ארי כען ירחמינני בעלי:

וכי ל' זוגין יחידאין מסור במסר' רבת': שמע ה' וס' את שמע יעקב · לא תשא שמע · ומלכת שבא שמעה · וחברו · כאשר שמע למצרים: ויביאהו ה' וס' ויהי כשמע לבן · ויבל לחמורים · ויביאהו אל אמו · וישלח ויביאהו והוא אדמוני · ויביאהו אל ארץ כנען · וכלהון מל' וכל ד"ה דכו' מל' בב"א חסר · ולתשובת השנה: הבי

הרפין מסר בפרש' תולד': אתה י"ד זקפין מסר במס' רבת': ועיני ג' ר"פ וס' ועיני לאה · ועיני ישר · ועיני רשעי' תכלנה · והוא חד מן י"ב זוגין מן ג' ג' ר"פ נסבין ו' בריש תיבותא וכל קרי' לא ג נסבין ו' מסור במס' רבת': מתתי ג' וס' טוב תתי אתה · מתתי את מדין בידם פן · מתתי את נחלת אבותי: ואבואה ד' וס' ויאמר יעקב אל לבן · ביד מלאכיך חרפת · דמלכים · עתה חכמה ומדע · ואבואה אל מזבח אלהי · וחד אבואה ויהי מימי בימי קציר חטים: יעשה חד מן ל"ו מסור במס' רבת': מלא ה' דגש וס' מלא שבוע זאת · מלא את אמתחת · מלא קרנך שמן · מבחר עצמים מלא · מלא פניהם קלון · וחד ומלא חפניך: ונתנה ג' וס' מלא שבוע · ונתנה לעבדי' המתהלכי' · ונתנה העיר הזאת: וימלא ט' דגש וס' פ' שלח לך: וירא יי' חד מן ד' דס' בתו' מסר בפרשת בראשית: אישי ח' וס' יאהבני אישי · ילוה אישי · המעט קחתך · יזבלני · וימת אישי · עבדך אישי מת · אלכה ואשובה אל · תקראי אישי ולא תקראי:

רשי

הפעם ילוה אישי · לפי שהאמהות נביאות היו ויודעות ששנים עשר שבטים יוצאים מיעקב וארבע נשים ישא אמרה מעתה אין לו פתחון פה עלי שהרי נטלתי כל חלקי בבנים: על כן · כל מי שנאמר בו על כן מרובה באכלוסין חוץ מלוי שאהרן היה מכלה בהם: קרא שמו לוי · תמהתי שבכולן כתיב ותקרא וזה כת' בו קרא ויש מדרש אגדה באלה הדברים רבה שמלח הקב"ה גבריאל והביאו לפניו וקרא לו שם זה ונתן לו כ"ד מתנות כהונה ועל שם שלוהו במתנות קראו לוי: הפעם אודה · שנטלתי יותר מחלקי מעתה יש לי להודות: ותקנא רחל · קנאה במעשיה אמרה אלולי שצדקה ממני לא זכתה לבנים: הבה לי · וכי כך עשה אביך לאמך והלא התפלל עליה:

המתה אנכי · מכאן למי שאין לו בנים שחשוב כמת: התחת · וכי במקומו אני: ממך · את אומרת שאעשה כאבא אני איני כאבא אבא לא היו לו בנים אני יש לי בנים ממך מנע ולא ממני: על ברכי · כתרגו' ואנא אירבי: ואבנה גם אנכי · מהו גם אמרה לו זקנך אברהם היו לו בנים מהגר וחגר מתניו כנגד שרה אמר לה זקנתי הכניסה צרתה לביתה אמרה לו אם הדבר הזה מעכבך הנה אמתי: ואבנה גם אנכי ממנה · כשרה: דנני אלהים · דנני וחייבני ופתולי אלהי'. מנחם בן סרוק פ פרשו במחברת צמיד פתיל חבורים מאת המקום נתחברתי עם אחותי לזכות לבנים ואני מפרשו לשון ע עקש ופתלתול ו נתעקשתי והפצרתי פצירות הרבה ופתולי' למקום להיות שוה לאחותי · גם יכולתי · הסכים על ידי · ואנקלוס תרגם לשון תפלה כמו נפתולי אהים נפתלתי בקשות החביבות לפניו כ נתקבלתי ונעתרתי כ כאחותי · נפתלתי נתקבלה תפלתי ומדרשי אגד' יש רבי' בלשון נוטריקון: ותלד זלפה · בכלן נאמר הריון חוץ מ מזלפה לפי שהיתה בחור' מכולן ותינוקת בשנים ואין הריון נכר בה וכדי לרמות יעקב נתנה לבן ללאה שלא יבין שמכניסין לו את לאה שכך מ מנהג ליתן שפחה הגדולה לגדולה ו והקטנה לקטנה: בא גד · בא מזל טוב כמו גד גדי וסיכוק לא ודומה לו העורכי' לגד שלחן · ואגדה שנולד מהול כמו גודו אילנא ולא ידעתי על מה כ כתב תיבה אחת · ר"א למה נקראת תיב' אחת באגד כמו בגדית בי כשבאת לשפחתי כאים שבגד באשת נעורי: בימי קציר חטי' · להגיד שבחן של שבטים שעת הקציר היה ולא פשט ידו בגזל להביא חטים ושעורים אלא דבר ההפקר שאין אדם מקפיד בו: דודאים · סיגלי עשב הוא ובלשון ישמעאל יסמ"ין: ולקחת גם את דודאי בני · בתמיה ולעשות עוד זאת ליקח גם את דודאי בני ותרגומו ולמיסב: לכן ישכב עמך הלילה · שלי היתה שכיבת לילה זו ואני נותנה לך תחת דודאי בנך ולפי שזלזלה בשכב הצדיק לא זכתה ליקבר עמו:

תורה

וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר כִּי שָׁמַע יְהוָה כִּי שְׂנוּאָה אָנֹכִי וַיִּתֶּן לִי גַּם אֶת זֶה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ שִׁמְעוֹן: וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר עַתָּה הַפַּעַם יִלָּוֶה אִישִׁי אֵלַי כִּי יָלַדְתִּי לוֹ שְׁלֹשָׁה בָנִים עַל כֵּן קָרָא שְׁמוֹ לֵוִי: וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר הַפַּעַם אוֹדֶה אֶת יְהוָה עַל כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ יְהוּדָה וַתַּעֲמֹד מִלֶּדֶת: וַתֵּרֶא רָחֵל כִּי לֹא יָלְדָה לְיַעֲקֹב וַתְּקַנֵּא רָחֵל בַּאֲחֹתָהּ וַתֹּאמֶר אֶל יַעֲקֹב הָבָה לִּי בָנִים וְאִם אַיִן מֵתָה אָנֹכִי: וַיִּחַר אַף יַעֲקֹב בְּרָחֵל וַיֹּאמֶר הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנֹכִי אֲשֶׁר מָנַע מִמֵּךְ פְּרִי בָטֶן: וַתֹּאמֶר הִנֵּה אֲמָתִי בִלְהָה בֹּא אֵלֶיהָ וְתֵלֵד עַל בִּרְכַּי וְאִבָּנֶה גַם אָנֹכִי מִמֶּנָּה: וַתִּתֶּן לוֹ אֶת בִּלְהָה שִׁפְחָתָהּ לְאִשָּׁה וַיָּבֹא אֵלֶיהָ יַעֲקֹב: וַתַּהַר בִּלְהָה וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֵּן: וַתֹּאמֶר רָחֵל דָּנַנִּי אֱלֹהִים וְגַם שָׁמַע בְּקֹלִי וַיִּתֶּן לִי בֵּן עַל כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ דָּן: וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בִּלְהָה שִׁפְחַת רָחֵל בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב: וַתֹּאמֶר רָחֵל נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים נִפְתַּלְתִּי עִם אֲחֹתִי גַּם יָכֹלְתִּי וַתִּקְרָא שְׁמוֹ נַפְתָּלִי: וַתֵּרֶא לֵאָה כִּי עָמְדָה מִלֶּדֶת וַתִּקַּח אֶת זִלְפָּה שִׁפְחָתָהּ וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְיַעֲקֹב לְאִשָּׁה: וַתֵּלֶד זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה לְיַעֲקֹב בֵּן: וַתֹּאמֶר לֵאָה בָּגָד וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ גָּד: וַתֵּלֶד זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב: וַתֹּאמֶר לֵאָה בְּאָשְׁרִי כִּי אִשְּׁרוּנִי בָּנוֹת וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ אָשֵׁר: וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן בִּימֵי קְצִיר חִטִּים וַיִּמְצָא דוּדָאִים בַּשָּׂדֶה וַיָּבֵא אֹתָם אֶל לֵאָה אִמּוֹ וַתֹּאמֶר רָחֵל אֶל לֵאָה תְּנִי נָא לִי מִדּוּדָאֵי בְּנֵךְ: וַתֹּאמֶר לָהּ הַמְעַט קַחְתֵּךְ אֶת אִישִׁי וְלָקַחַת גַּם אֶת דּוּדָאֵי בְּנִי וַתֹּאמֶר רָחֵל לָכֵן יִשְׁכַּב עִמָּךְ הַלַּיְלָה תַּחַת דּוּדָאֵי בְנֵךְ:

תרגום

וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת בַּר וַאֲמַרַת אֲרֵי שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ אֲרֵי מְבַסְּרָא אֲנָא וִיהַב לִי אַף יָת דֵּין וּקְרָת שְׁמֵיהּ שִׁמְעוֹן: וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת בַּר וַאֲמַרַת הָדָא זִמְנָא יִתְחַבַּר לִי בַּעְלִי אֲרֵי יְלֵידִית לֵיהּ תְּלָתָא בְנִין עַל כֵּן קְרָא שְׁמֵיהּ לֵוִי: וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת בַּר וַאֲמַרַת הָדָא זִמְנָא אוֹדֵי קֳדָם יְיָ עַל כֵּן קְרָת שְׁמֵיהּ יְהוּדָה וְקָמַת מִלְּמֵילַד: וַחֲזַת רָחֵל אֲרֵי לָא יְלֵידַת לְיַעֲקֹב וְקַנִּיאַת רָחֵל בַּאֲחָתַהּ וַאֲמַרַת לְיַעֲקֹב הַב לִי בְנִין וְאִם לָא מֵיתָא אֲנָא: וּתְקֵיף רוּגְזָא דְיַעֲקֹב בְּרָחֵל וַאֲמַר הֲמִנִּי אַתְּ בָּעְיָא הֲלָא מִן קֳדָם יְיָ תִּבְעִין דִּמְנַע מִנִּיךְ וַלְדָא דִמְעִין: וַאֲמַרַת הָא אַמְתִי בִלְהָה עוּל לְוָתַהּ וּתְלִיד וַאֲנָא אֲרַבֵּי וְאִתְבְּנֵי אַף אֲנָא מִנַּהּ: וִיהַבַת לֵיהּ יָת בִּלְהָה אַמְתַהּ לְאִנְתּוּ וְעַל לְוָתַהּ יַעֲקֹב: וְעַדִּיאַת בִּלְהָה וִילֵידַת לְיַעֲקֹב בַּר: וַאֲמַרַת רָחֵל דָּנַנִּי יְיָ וְאַף קַבֵּיל צְלוֹתִי וִיהַב לִי בַר עַל כֵּן קְרָת שְׁמֵיהּ דָּן: וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת בִּלְהָה אַמְתָא דְרָחֵל בַּר תִּנְיָן לְיַעֲקֹב: וַאֲמַרַת רָחֵל קַבֵּיל יְיָ בָּעוּתִי בְּאִיתְחַנָּנוּתִי בִּצְלוֹתִי חֲמֵידִית דִּיהֵי לִי וְלַד כַּאֲחָתִי וְאַף אִתְיְהֵב לִי וּקְרָת שְׁמֵיהּ נַפְתָּלִי: וַחֲזַת לֵאָה אֲרֵי קָמַת מִלְּמֵילַד וּדְבָרַת יָת זִלְפָּה אַמְתַהּ וִיהָבַת יָתַהּ לְיַעֲקֹב לְאִנְתּוּ: וִילֵידַת זִלְפָּה אַמְתָא דְלֵאָה לְיַעֲקֹב בַּר: וַאֲמַרַת לֵאָה אֲתָא גָד וּקְרָת יָת שְׁמֵיהּ גָּד: וִילֵידַת זִלְפָּה אַמְתָא דְלֵאָה בַּר תִּנְיָן לְיַעֲקֹב: וַאֲמַרַת לֵאָה תּוּשְׁבַּחְתָּא הֲוָת לִי אֲרֵי בְכֵן יְשַׁבְּחֻנַּנִי נְשַׁיָּא וּקְרָת יָת שְׁמֵיהּ אָשֵׁר: וַאֲזַל רְאוּבֵן בְּיוֹמֵי חֲצַד חִטִּין וְאַשְׁכַּח יַבְרוּחִין בְּחַקְלָא וְאַיְתִי יָתְהוֹן לְלֵאָה אִמֵּיהּ וַאֲמַרַת רָחֵל לְלֵאָה הַבִי כְעַן לִי מִיַּבְרוּחֵי דִבְרִיךְ: וַאֲמַרַת לַהּ הַזְעֵיר דִּדְבַרְתְּ יָת בַּעְלִי וּלְמִיסַּב אַף יָת יַבְרוּחֵי דִבְרִי וַאֲמַרַת רָחֵל בְּכֵן יִשְׁכּוֹב עִמִּיךְ בְּלֵילְיָא חֲלַף יַבְרוּחֵי דִבְרִיךְ:

מסורה

ותהר עוד ז' וסי' שמעון · לוי · יהודה · נפתלי · זבולון · אונן · רחמה: קראה ג' וסי' על כן קראה שמו יהודה · ותאמר רחל דנני · קראה שמו יעבץ · ידי' סימן: התחת ג' בקרא' וסי' ויחר אף יעקב · ויאמר אליהם יוסף · התחת זאת לא יומת שמעי: ואבנה ל' ואבנה גם אנכי ממנה · וחד אבנה אולי אבנה ממנה:

אבן עזרא

ילוה אישי · כמו ונלוו עליך: הפעם אודה את יי' · כטעם הפע' הזאת אחר שיש לי ארבעה בנים אודה השם כי לא אחמוד להיות לי עוד כאומר אודה את השם שנתן לי כל זה ויספיק לי על כן עמדה מלדת: הבה לי בנים · שתתפלל לשם כאשר עשה אביך: התחת אלהים אנכי · כאילו אני במקום השם ויתכן שהתפלל ולא הגיע עת שמוע תפלתו: ואבנה · מפורש בדברי שרה: דנני · דגשו' הנו"ן לחסרון הנו"ן הנוסף: נפתולי · שם תבנית נפעל וטעמו כאשר שיאבק עם אחר ויפתל לנצח אותו כדי להפילו וכן נתפתל · וטע' זכר אהי' כי לכבוד השם נתתי שפחתי או השם עזרני בהאבקי: בגד · שתי מלות והאלף חסר וכן בכל וכן במה כאשר מפורש ביחזקא' וטעם גד גדוד כי יש לה גדוד בני' ויש אומרי' שפי' גד מזל טוב כאשר הוא בלשון ישמעא' וכמוהו העורכים לגד שלחן והוא ככב צדק · והנכון להיותו כמו גדודי' השמי': באשרי · בעבור אשרי: דודאי' · את המתרג' יברוחין וכן יקראו בלשון ישמעאל ויש להם ריח טוב וכן כתוב הדודאים נתנו ריח · והם על צורת בן אדם כי יש להם דמות ראש וידי' ואנכי לא ידעתי למה יועילו ב להריון בעבור שתולדתם קרה: תחת דודאי בנך · חלף ושכר: זבדני

מסורה

יכלתי ג' וסי' נפתולי אלהים נפתלתי · ומה יכלתי עשות · בכם השיגוני עונותי ולא יכלתי לראות · אנך: עמדה ד' וסי' ותרא לאה כי · וגם האשרה עמדה בשמרון · רגלי · עמדה במישור · אף חכמתי עמדה · ותר ועמדה לפני המלך: בגד ט"ו מילין כתבין מלה חדא וקריי' תרין וסי' במסר' רבת': באשרי א"ב מן חד חד ב"א וסי' במסר' רבת': ולקחת ד' וסי' ותאמ' לאה המעט · וייראו האנשים כי הובאו בית · וסף · ויאמר אליו לא לבי הלך · וזאת שנית תעשו:

שכר שכרתיך · נתתי לרחל שכרה : בלילה הוא · הקב״ה סייעו שנאמר יששכר חמור גרם שם משם יששכר : וישמע אלהים אל לאה · שהיתה מתאוה ומחזרת להרבות שבטים : זבד טוב · כתרגומו : יזבלני · לשון בית זבול הירבולייריאה בלע״ז בית מדור מעתה לא תהא עיקר דירתו אלא עמי שיש לי בנים כנגד כל נשיו : דינה · פירשו רבותינו שדנה לאה דין בעצמה אם זה זכר לא תהא רחל אחותי כאחת השפחות ונתפללה עליו ונהפכה לנקבה : ויזכור אלהים את רחל · זכר לה שמסרה סימניה לאחותה ושהיתה מצירה שמא תעלה בגורלו של עשו שמא יגרשנה יעקב לפי שאין לה בנים ואף עשו הרשע כך עלה בלבו כששמע שאין לה בנים הוא שייסד הפייט האדמון כשט שלא חלה צבה לקחתה לו ונבהלה :

אסף · הכניסה במקום שלא תראה וכן אסוף חרפתינו ולא יאסף הביתה אספו נגהם וירחך לא יאסף לא יטמן : חרפתי · שהייתי לחרפה על שאני עקרה והיו אומרים עלי שתעלה לחלקו של עשו הרשע · ואגדה כל זמן שאין לאשה בן אין לה במי לתלות סרחונה משיש לה בן תולה בו מי שיבר כלי זה בנך מי אכל תאנים אלו בנך : יוסף יי׳ לי בן אחר · יודעת היתה בנבואה שאין יעקב עתיד להעמיד אלא שנים עשר שבטים אמרה יהי רצון שאותו שהוא עתיד להעמיד יהא ממני לכך לא נתפללה אלא על בן אחר : כאשר ילדה רחל את יוסף · משנולד שטנו של עשו שנאמר והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש אש בלא להבה אינו שולט למרחוק משנולד יוסף בטח יעקב בהקב״ה ורצה לשוב : תנה את נשי · איני רוצה לצאת כי אם ברשות : נחשתי · מנחש הייתי נסיתי בניחוש שלי שעל ידך באה לי ברכה כשבאתי לכאן לא היו לו בנים שנאמר והנה רחל בתו באה עם הצאן אפשר יש לו בנים והוא שולח בתו אצל הרועים עכשיו היו לו בנים שנאמר וישמע את דברי בני לבן : נקבה · כתרגומו פרש אגרך : ואת אשר היה מקנך אתי · את חשבון מעוט מקנך שבא לידי מתחלה כמה היו : לרגלי · עם רגלי בשביל ביאת רגלי באת אצלך הברכה כמו העם אשר ברגליך לעם אשר ברגלי הבאים עמי : גם אנכי לביתי · לצורך ביתי עכשיו אין עושין לצרכי אלא בני וצריך אני להיות עושה גם אני עמהם וסומכן וזהו גם : נקוד

ויבא יעקב מן השדה י״ח מאיילין מאריכין בין אזלא לזרקא באורי׳ וסי׳ ויקרא פרעה שם יוסף · מן הדם אשר על המזבח · ויעבירו קול במחנה · באשר יוסר חלב הכבש אזלא וב׳ מונחים · והעמיד הכהן את האשה · והשביע הכהן את האשה · וביום שמחתכם ומועדיכם · ויאמרו אלינו בני ישראל במסילה · כל תרומת

אבן עזרא

זבדני אלהים · כטעם כתן לי חלק ואין לו אח במקר׳ : יזבלני · יזבול עמי יהיה זבולו עמי ת תמיד כמו בנה בניתי בית זבול וכמוהו בני יאחוני יאחו ממני ויבואוני כלם הם פעלי׳ עומדי׳ : ואחר ילדה בת · יש אומרים כי עם זבולון היתה בבטן אחת : אסף אלהים את חרפתי · כטעם כרת וכן ואסף שמחה וגיל ואחרים אמרו כי השם ראה החרפו׳ שהיו הנשים מחרפות אותי בעבור היותי עקרה וכאילו כאספו ונתחברו אל השם והב׳ כולדו ליעקב י״ב בנים בז׳ שנים ואמר שרום הקדמוני׳ שאלוס בני שמנה חדשים וימים במספר ויתכן שנתנה לאה שפחתה ל ליעקב קודם שנולד נפתלי גם הרתה רחל קודם שנולד זבולון וגם דינה לא ידענו מתי נולדה : אשר עבדתי אותך בהן · שב אל נשי לא אל ילדי כמו וישם דמי מלחמה בשלום : נחשתי · כמו נסיתי כי הולך היה לקראת כ נחשי׳ ויש לו תרפי׳ : נקבה · לשון צווי במשקל זכר לי אלהי לטובה ופי׳ פרש וכן אמר פי יי׳ יקבנו ודגשות הקוף להתבלע הנ״ון בו כמו אשר ידבנו לבו : לרגלי · בעבור רגלי כי דרך בני אדם לומ׳ רגל טובה יש לפלוני והטעם כי התברכתי מפעם שבאתי לביתי · הא׳ מלומה כוסף ונמצא חסר : עקדים

ויבא יעקב מן השדה בערב ותצא לאה לקראתו ותאמר אלי תבוא כי שכר שכרתיך בדודאי בני וישכב עמה בלילה הוא : וישמע אלהים אל לאה ותהר ותלד ליעקב בן חמישי : ותאמר לאה נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי ותקרא שמו יששכר : ותהר עוד לאה ותלד בן ששי ליעקב : ותאמר לאה זבדני אלהים אתי זבד טוב הפעם יזבלני אישי כי ילדתי לו ששה בנים ותקרא את שמו זבלון : ואחר ילדה בת ותקרא את שמה דינה : ויזכר אלהים את רחל וישמע אליה אלהים ויפתח את רחמה : ותהר ותלד בן ותאמר אסף אלהים את חרפתי : ותקרא את שמו יוסף לאמר יסף יהוה לי בן אחר : ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר יעקב אל לבן שלחני ואלכה אל מקומי ולארצי : תנה את נשי ואת ילדי אשר עבדתי אתך בהן ואלכה כי אתה ידעת את עבדתי אשר עבדתיך : ויאמר אליו לבן אם נא מצאתי חן בעיניך נחשתי ויברכני יהוה בגללך : ויאמר נקבה שכרך עלי ואתנה : ויאמר אליו אתה ידעת את אשר עבדתיך ואת אשר היה מקנך אתי : כי מעט אשר היה לך לפני ויפרץ לרב ויברך יהוה אתך לרגלי ועתה מתי אעשה גם אנכי לביתי : ויאמר מה אתן לך ויאמר יעקב לא תתן לי מאומה אם תעשה לי הדבר הזה אשובה ארעה צאנך אשמר : אעבר בכל צאנך היום הסר משם

ועל יעקב מן חקלא ברמשא ונפקת לאה לקדמותיה ואמרת לותי תיעול ארי מיגר אגרתיך ביברוחי דברי ושכיב עמה בליליא הוא : וקביל יי׳ צלותה דלאה ועדיאת וילידת ליעקב בר חמישאי : ואמרת לאה יהב יי׳ אגרי דיהבית אמתי לבעלי וקרת שמיה יששכר : ועדיאת עוד לאה וילידת בר שתיתאי ליעקב : ואמרת לאה יהב יי׳ יתיה לי חולק טב הדא זימנא יהי מדוריה דבעלי לותי ארי ילידית ליה שיתא בנין וקרת ית שמיה זבולן : ובתר כן ילידת ברתא וקרת ית שמה דינה : ועל דוכרנא דרחל קדם יי׳ וקביל צלותה יי׳ ויהב לה עידוי : ועדיאת וילידת בר ואמרת כנש יי׳ ית חיסודאי : וקרת ית שמיה יוסף למימר יוסף יי׳ לי בר אוחרן : והוה כד ילידת רחל ית יוסף ואמר יעקב ללבן שלחני ואהך לאתרי ולארעי : הב ית נשי וית בני די פלחית יתך בהון ואזיל ארי את ידעת ית פולחני די פלחיתך : ואמר ליה לבן אם כען אשכחית רחמין בעינך נסיתי וברכני יי׳ בדילך : ואמר פריש אגרך עלי ואיתין : ואמר ליה את ידעת ית די פלחתך וית די הוה בעירך עמי : ארי זעיר די הוה לך קדמי ותקיף למסגי ובריך יי׳ יתך בדילי וכען אימתי אעביד אף אנא לביתי : ואמר מה אתן לך ואמר יעקב לא תתן לי מדעם אם תעביד לי פתגמא הדין אתוב ארעי ענך אטר : אעיבר בכל ענך יומא דין אעדי מתמן

הקדשי׳ אשר ירימו בני ישראל · ולא נתן סיחון את ישר׳ · ואם החרש יחריש לה אישה · והיו לאחד מבני שבטי בני ישר׳ · ובאו הר האמרי ואל כל שכניו · כי ירחיב יי׳ אלהיך · ואשר יבא את רעהו ביער · וסקלתם באבנים · ואכל פרי בטנך ופרי אדמתך · כל אלו במאיילא וכל פסקת׳ דכו׳ מאריכין במארבא אך לא במאיילא אך כי הניגון שוה במ״ב ועלי׳ וסי׳ ויאמר אליהם ראובן · הנה חרדת אלינו · ובג׳ מקומות משרתים אזלא ומירכא בתיבה אחת לזרקא וסי׳ איהמר בניו · יצאו בנות שילו · לאוצרו׳ ולתרומו׳ : זבלון ט׳ ב״ב וסי׳ פרשת ויגש : בן כל בן המוקף פתח במ״ד וסי׳ בן ששי ליעקב · ויפלט בן אחד לאחימלך בן אחיטוב · ולמפיבושת בן קטן · והוליד בן פריץ · ואם הנגינה בו קמץ כגון בן חכם בן כסיל ופי׳ בן שהוא חכם במ״ו ושחט את בן הבקר · בן הישראלית · בן יברכיהו · בן משלמיה · בן יאיר · בן משלם · בן ברכיה · וכל מבן ומבן הלבן פתח : יסף י״א בלשון אוסופי ג׳ מלאי׳ וח׳ חסרי׳ וסי׳ יסף יי׳ לי בן אחר · פרעה התל · וחמשתו יסף עליו · ממעשרו · וחמישתו · והתודו את · ואדעה מה יסף יי׳ · בכם אלף פעמי׳ · עליכם ועל בניכם · ואת אשר חטא · ואחריו לא יוסף · יוסף יי׳ על עמו · דד״ה · הלין ג׳ בתראי מלאי׳ וכל שום בר נש דכו׳ מלאי׳ : בהן ט״ו קמצין וסי׳ במסר׳ רבת׳ : ואלכה ב׳ וסי׳ תנה את נשי ואת ילדי · ויאמר אבנר אל דוד · וחד אלכה אני אמרתי בדמי : כי אתה כל אורי׳ ואית׳ בי עתה במ״ט כי אתה וכל שאר קריי׳ דכו׳ כי׳ אתה במ״ב כי עתה וסי׳ במסר רבת׳ : רגלי לרגלי ח׳ וסי׳ בתהלי׳ סי׳ ב״ו : אם תעשה לי הדבר הזה׳ עשית הדבר י״א חס׳ את וסי׳ במסר׳ רבת׳ :

נקוד. מנומר בחברבורות דקות כמו נקודה פונטור"א בלע"ז: טלוא. לשון טלאי חברבורות רחבות: חום. שחום דומה לאדום רו"ש בלע"ז לשון שחמתית ושחמתית לבנה לענין התבואה: והיה שכרי. אותן שיולדו מכאן ולהבא נקודים וטלואים בעזים וחומים בכשבים יהו שלי ואותן שישנן עכשיו הפרש מהם והפקידם ביד בניך שלא תאמר על הנולדים מעתה אלו היו שם מתחלה ועוד שלא תאמר על ידי הזכרים שהן נקודי' וטלואי' תלדנה הנקבות דוגמתן מכאן ואילך: וענתה בי. אם תחשדני שאני מסלק כלום תענה בי צדקתי כי תבא צדקתי ותעיד על שכרי לפניך שלא תמצא בעדרי כי אם נקודי' וטלואי' וכל שתמצא בהן שאינו נקוד או טלוא או חום בידוע שגנבתיו לך ובגניבה הוא שרוי אצלי: הן. לשון הן קבלת דברים: לו יהי כדברך. הלואי שתחפוץ בכך: ויסר לבן ביום ההוא וגו'. תישים. עזים זכרים: כל אשר לבן בו. כל אשר היתה בו חברבורת לבנה: ויתן. לבן ביד בניו: הנותרות. הרעועות שבהן החולות והעקרו' שאינן אלא שירי' אותן מסר לו: מקל לבנה. עץ הוא ושמו לבנה כמה דתימר תחת אלון ולבנ' ואומר אני הוא שקורין טרימבל"א שהוא לבן: לח. כשהוא רטוב: לוז. ועוד לקח מקל לוז עץ שגדלין בו אגוזים דקים קולרי"ר בלע"ז: וערמון. קשטני"ר בלע"ז: פצלות. קילופים קילופים שהיה עושהו מנומר: מחשוף הלבן. גלוי לובן של מקל כשהיה קולפו היה נראה ונגלה לובן שלו במקו' הקילוף: ויצג. תרגום ודעיץ לשון תחיבה ונעיצה הוא בלשון ארמי והרבה יש בתלמוד דצה ושלפה דץ ביה מידי דצה כמו דעצה אלא שמקצר את לשונו: ברהטים. במרוצות המים בבריכות העשויו' בארץ להשקו' שם הצאן: אשר תבאן וגו'. ברהטים אשר תבאן הצאן לשתות שם הציג המקלו' לנכח הצאן: ויחמנה. הבהמה רואה את המקלות והיא נרתעת לאחוריה והזכר רובעה ויולדת כיוצא בו. ר' הושעיא אומר המים נעשין זרע במעיהן ולא היו צריכות לזכר וזהו ויחמנה: אל המקלו'. אל מראית המקלות: עקודים. משונים במקום עקידת' הם קרסולי ידיהן ורגליהם: והכשבים הפריד יעקב. הנולדים עקודי' נקודים הבדיל והפרים לעצמן ועשה אותן עדר עדר לבדו והוליך אותו העדר העקוד לפני הצאן ופני הצאן ההולכות אחריהם צופות אליהם וזהו שאמר ויתן פני הצאן אל עקוד שהיו פני הצאן אל העקודים ואל כל חום שמצא בצאן לבן: וישת לו עדרים. כמו שפירשתי: המקושרות. כתרגומו הבכירות ואין ליעד במקרא ומנחם חברו עם אחיתופל בקושרים ויהי הקשר אמיץ אותן המתקשרות יחד למהר עיבורן: ובהעטיף. לשון איחור כתרגומו בלקישות ומנחם חברו עם המחלצות והמעטפות לשון עטיפת כסות כלומר מתעטפות בעורן וצמרן ואינן מתאוות להתיחם על ידי הזכרים: צאן

וענתה ד' וסי' בי צדקתי. וענתה ואמרה. וענתה השירה. שמה בימי נעוריה: ביום מחר ב' וענתת בי צדקתי. אל תתהלל ביום מחר: לו כב"מסר בפרשת לך לך: כדברך ג' חס' י' בתו' וסי' הן לו יהי. ושכבתי עם. ויאמר י"י סלחתי. ואינון מן י"ג חס' י' במס' רבת' וחילופיהון ח' כתיבן דבריך וקריין דברך וסי' במס' רבת': ויעקב י"ד וסי'

כל שה נקד וטלוא וכל שה חום בכשבים וטלוא ונקד בעזים והיה שכרי: וענתה בי צדקתי ביום מחר כי תבוא על שכרי לפניך כל אשר איננו נקד וטלוא בעזים וחום בכשבים גנוב הוא אתי: ויאמר לבן הן לו יהי כדברך: ויסר ביום ההוא את התישים העקדים והטלאים ואת כל העזים הנקדות והטלאת כל אשר לבן בו וכל חום בכשבים ויתן ביד בניו: וישם דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב ויעקב רעה את צאן לבן הנותרת: ויקח לו יעקב מקל לבנה לח ולוז וערמון ויפצל בהן פצלות לבנות מחשף הלבן אשר על המקלות: ויצג את המקלות אשר פצל ברהטים בשקתות המים אשר תבאן הצאן לשתות לנכח הצאן ויחמנה בבאן לשתות: ויחמו הצאן אל המקלות ותלדן הצאן עקדים נקדים וטלאים: והכשבים הפריד יעקב ויתן פני הצאן אל עקד וכל חום בצאן לבן וישת לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן: והיה בכל יחם הצאן המקשרות ושם יעקב את המקלות לעיני הצאן ברהטים ליחמנה במקלות: ובהעטיף הצאן לא ישים

כל אימר נמור ורקוע וכל אימר שחום באמריא ורקוע ונמור בעיזיא ויהי אגרי: ותסהיד בי זכוותי ביומא דמחר ארי תיעול על אגרי קדמך כל דליתוהי נמור ורקוע בעיזיא ושחום באמריא גנובא הוא עמי: ואמר לבן ברם לווי יהי כפתגמך: ואעדי ביומא ההוא ית תישיא רגוליא ורקועיא וית כל עיזיא נמורתא ורקועתא כל די חיור ביה וכל דשחום באמריא ויהב ביד בנוהי: ושוי מהלך תלתא יומין בינוהי ובין יעקב ויעקב רעי ית ענא דלבן דאשתארא: ונסיב ליה יעקב חוטרין דלבן רטיבין ודלוז ודדלוב וקליף בהון קלפין חיורין קילוף חיור די על חוטריא: ודעיץ ית חוטריא די קליף ברהטיא אתר בית שקיא דמיא אתר דאתין ענא למשתי לקבלהן דענא ומתיחמן במיתיהן למשתי: ואתיחמא ענא בחוטריא וילידא ענא רגולין נמורין ורקועין: ואימריא אפריש יעקב ויהב בריש ענא כל דרגול וכל דשחום בענא דלבן ושוי ליה עדרין בלחודוהי ולא עריבינון עם ענא דלבן: ויהוי בכל עידן דמתיחמן ענא מבכיריא ושוי יעקב ית חוטריא לעיני ענא ברהטיא ליחמותהן בחוטריא ובלקשות ענא לא משוי

במסר' רבת': הנותרת ג' ב' חס' וחד מלא וסי' צאן לבן. על פי השנים. וחיל מלך בבל בתרא' מלא: לח ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' ויקח לו יעקב מקל. ואכלה בך כל עץ לח. הובשתי עץ לח בתר' קמץ: לבנות ד' ב' מלאים וב' חס' וסי' ויפצל בהם פצלות. בהרות בהרות. בהרות כהות לבנות. ונתתי אתהן לך לבנות. קדמ' ובתר' מל': ויצג ב' וסי' ויצג את המקלות. ויצג את בעירו: בבאן ב' א' מל' וא' חס' וסי' ויחמנה בבאן לשתות. בבואן דרך הקדים. בתר' מל': וישת ז' וסי' וישת לו עדרים לבדו. וישת על ראש אפרים. וישת אל המדבר פניו. וישת עליהם תבל. וישת חשך סביבתיו. ועתה השמרי. וימד שש שערים: ושם ח"' וסי' ושם יעקב. ושם לה עלילות. ושם בסתר. ושם לו במרכבתו. ושם חטה שורה. ושם בשר זרועו. ושם אתם בסוס הודו. ושם דרך אראנו:

אבן עזרא

עקדים. ברגל והטעם שומה שעקדה הרגל: ונקדים. שיש בו נקודות נקודות: וברודים. מגזרת ברד שיש לו שומו' לבנו'. ומלת טלוא שם כלל והוא מגזרת בלות ומטולאות והטעם כמו שומות. וטעם כל שה נקוד וטלוא תיש וכן כתוב שה כשבי' ושה עזים ואחר שם טלוא כלל הנה פי' כל תיש נקוד ועקוד וברוד: וכל שה חום. הוא השחרות ויתכן שנקרא השחור כן מפני החום כי השחרות יותר חום מן הלבן: וטלוא ונקוד בעזים. עקוד וברוד ונקוד: אשר איננו נקוד וטלוא. נקוד וברוד ועקוד: בעזים. זכרים ונקבות: ויסר ביום ההוא את התישים העקדים והטלואים. שפי' ונקודים וברודים: הנקודו' והטלואות. פירוש העקודות והברודו' וזה טעם כל אשר לבן בו וכל שה חום כבש שחור והוא שם תאר כמו פעול ושקלו טוב לב. ומלת הסר משם על דעת מדקדק גדול שם הפועל להסיר משם ואלה שכרי. ופי' ויתן ביד בניו של יעקב רק וישם דרך שלשת ימים על לבן הוא וזה הפי' איננו נכון כי אין ליעקב בן גדול מראובן ועוד אין לו ז' שנים וכן פי' הפרשה הכר משם כמשמעו לשון צווי. וטעם והיה שכרי כאלה אחר שתסירם: וענתה בי צדקתי. לפניך היא תעיד כאשר תבא ותראה שכרי והוא העדר שאפריד לבפני אם לא תמצא התישים והעזים עקודים נקודי' וברודים והכבשי' שחורים גנוב הוא אתי והנה אתה הסירות מן הצאן כל עקוד ונקוד וברוד בעזים וכל חום בכשבים: ויאמר לבן הן. כמו הנה כי הה"א נוסף כמו האלה האל: ויסר ביום ההוא. לבן הסיר: וישם. גם הוא לבן: מקל. בפתח הקוף בעבור שהוא סמוך: לבנה לוז וערמון. עצים הם. רק לח שם התואר והגאון אמר כי לוז שקדים בעבור שנקר' כן בלשון ישמעא' כי הב' לשונות והארמית משפחה אחת היו: מחשף הלבן. מחשף הקלף כמו חשף יי': פצל. הטעם כרת כריתות קטנות: ברהטים. מקום חבור המים ששותו הצאן שם: ויחמנה. התחברו פה לשון זכרים ונקבות כמו ויערכה הפרו': ויחמו. כתעברו ובאה זאת המלה משוכה בנקוד בעבור אות הגרון והיה ראוי להיות כמו ויסבו לאכל לחם ואל יתמה בעבור שאמר על הצאן לשון זכרים כי משפט הלשון להפריש בין זכרים לנקבות בלשון יחיד רק בלשון רבים לא יחושו אל המקלות. מן המקלות ורבים יתמהו ויאמרו כי זה פלא ואמת שהוא מפלאות התולדות וכן המשפט אפי' האשה שנבראה בצלם המלאכים: וטלואים. הם הברודים כי שם כלל הוא: והכשבים הפריד יעקב. ועוד עשה דבר אחר שהפריד הכשבים ובחר מהם כל עקוד וכל חום ושם פני הצאן אליהם עד שתלדנה כן והנה היו לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן. וי"א כי וישת לו עדרים מאוחר כי הכשבים הפרידם מעדרים שלו: הצאן המקושרו'. בימי ניסן וכל אשר תלדנה היו חזקים ובריאים: ובהעטיף הצאן. הם בימי תשרי וזה עשה יעקב שלא ירגיש לבן בדבר המקלות:

העטופים

צאן רבות. פרות ורבות משאר צאן: ועבדים ושפחות. מוכר צאנו בדמים יקרים ולוקח כל אלה: עשה. כנס כמו ועשה חיל ויד את עמלק: שוב אל ארץ אבותיך. ושם אהיה עמך אבל בעודך מחובר לטמא אי אפשר להשרות שכינתי עליך: ויקרא לרחל וללאה. לרחל תחלה ואחר כך ללאה שהיא היתה עקר הבית שבשבילה נזדווג יעקב עם לבן ואף בניה של לאה מודים בדבר שהרי בועז וביתדינו משבט יהודה אומרים כרחל וכלאה אשר בנו שתיהן וגו' הקדימו רחל ללאה: עשרת מונים. אין מונים פחות מעשרה: מונים לשון סכום כלל החשבון והן עשיריות לומר שהחליף תנאו ק' פעמים: והנה העתודים. אע"פ שהבדילם לבן כלם שלא יתעברו הצאן דומתן היו המלאכי' מביאין אותן מעדר המסור ביד בני לבן לעדר שביד יעקב: וברודים. כתרגומו ופציחין פיי"ט בלע"ז חוט של לבן מקיף את גופו סביב חברבורת שלו פתוחה ומפולשת מזו אל זו ואין לי להביא עד מן המקרא: האל בית אל. כמו אל בית אל הה"א יתירה ודרך מקראות לדבר כן כמו כי אתם באים אל הארץ כנען: משחת שם. לשון רבוי וגדולה כשנמשח למלכות כך ויצק שמן על ראשה להיות נמשחה למזבח: אשר נדרת לי. וצריך אתה לשלמו שאמרת יהיה בית אלהים שתקריב שם קרבנות: העוד לנו. למה נתעכב על ידך כלום אנו מיחלות לירש מנכסי אבינו כלום בין הזכרים: הלא נכריות נחשבנו לו. אפילו בשעה שדרך בני אדם לתת נדוניא לבנותיו בשעת נישואין נהג עמנו כנכריות כי מכרנו לך בשכר הפעולה: את כספנו. שעכב דמי שכר פעולתך: כי כל העושר. כי זה משמש בלשון אלא כלומר משל אבינו אין לנו כלום אלא מה שהציל הקב"ה מאבינו שלנו הוא: הציל. לשון הפרשה וכן כל לשון הצלה שבמקרא לשון הפרשה שמפרישו מן הרעה ומן האויב: את

העטפים ב' בתרי לישני א"מל וא' חס וס' והיה העטפים ללבן. העטופי' ברעב. קדם חס': הכבד ב' חס' בליש' וס' עשה את כל. בוז כסף בוז זהב: והנה איננו ג' וס' וירא יעקב את פני לבן. ויקחו את המפתח ויפתחו. בשפטי' ויעבר והנה איננו. אנך: כתמל ז' חס' וס' ויאמר להן ראה את פני. לא תאספון לתת. ויכו שטרי בני ישר'.

אבן עזרא

העטופים. שאין כח בהם כמו נפשם בהם תתעטף: דברי בני לבן. בנים זכרים היו לו וכן הוא אומ' ויתן ביד בניו: ולבן הלך לגזוז את צאנו. שהיה ביד בניו רחוק שלשת ימים כאשר הוא כתוב על כן ויגד ללבן ביום השלישי: את פני אביכן. ראיתי בפניו שאיננו עמי כתמול שלשום או ישוב איננו אל פני כמו פני יי' חלקם: התל בי. מלה זרה בעבור היות התי"ו רפה כי עיקרו להדגש כמו ויהתל בהם אליהו דרך לעג: עשרת מונים. מלשון מנה את העם והטעם עשרה במספר או הזכיר עשרה בעבור היותו סך חשבון. וזה שאמר עקדים יהיה שכרך ידוע שהחליף משכרתו לקחת עקדים לבדם וכן פעם אחרת נקדים: ויצל אלהים. כטעם וינצלו את מצרי' ושניהם מגזרת הצילני נא ואם הוא מעט רחוק. וזה שאמ' יעקב לנשיו גם הוא אמת שראה זה בחלום כי השם יעזרהו לחזק הצאן ולהוליד גם באלה מקלות: אנכי האל בית אל. טעמו האל אל בית אל וכן ועץ הדעת דעת טוב ורע: כי מכרנו. כאילו מכרנו שלא עשה כמשפט האבות עם הבנות רק אמר שמור כאלו יקח בנותי במשכורתך: רכש

<table>
<tr>
<td>

וְהָיָה הָעֲטֻפִים לְלָבָן וְהַקְּשֻׁרִים לְיַעֲקֹב׃ וַיִּפְרֹץ הָאִישׁ מְאֹד מְאֹד וַיְהִי־לוֹ צֹאן רַבּוֹת וּשְׁפָחוֹת וַעֲבָדִים וּגְמַלִּים וַחֲמֹרִים׃ וַיִּשְׁמַע אֶת־דִּבְרֵי בְנֵי־לָבָן לֵאמֹר לָקַח יַעֲקֹב אֵת כָּל־אֲשֶׁר לְאָבִינוּ וּמֵאֲשֶׁר לְאָבִינוּ עָשָׂה אֵת כָּל־הַכָּבֹד הַזֶּה׃ וַיַּרְא יַעֲקֹב אֶת־פְּנֵי לָבָן וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ עִמּוֹ כִּתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יַעֲקֹב שׁוּב אֶל־אֶרֶץ אֲבוֹתֶיךָ וּלְמוֹלַדְתֶּךָ וְאֶהְיֶה עִמָּךְ׃ וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב וַיִּקְרָא לְרָחֵל וּלְלֵאָה הַשָּׂדֶה אֶל־צֹאנוֹ׃ וַיֹּאמֶר לָהֶן רֹאֶה אָנֹכִי אֶת־פְּנֵי אֲבִיכֶן כִּי־אֵינֶנּוּ אֵלַי כִּתְמֹל שִׁלְשֹׁם וֵאלֹהֵי אָבִי הָיָה עִמָּדִי׃ וְאַתֵּנָה יְדַעְתֶּן כִּי בְּכָל־כֹּחִי עָבַדְתִּי אֶת־אֲבִיכֶן׃ וַאֲבִיכֶן הֵתֶל בִּי וְהֶחֱלִף אֶת־מַשְׂכֻּרְתִּי עֲשֶׂרֶת מֹנִים וְלֹא־נְתָנוֹ אֱלֹהִים לְהָרַע עִמָּדִי׃ אִם־כֹּה יֹאמַר נְקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־הַצֹּאן נְקֻדִּים וְאִם־כֹּה יֹאמַר עֲקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים׃ וַיַּצֵּל אֱלֹהִים אֶת־מִקְנֵה אֲבִיכֶם וַיִּתֶּן־לִי׃ וַיְהִי בְּעֵת יַחֵם הַצֹּאן וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא בַּחֲלוֹם וְהִנֵּה הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים בַּחֲלוֹם יַעֲקֹב וָאֹמַר הִנֵּנִי׃ וַיֹּאמֶר שָׂא־נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה כָּל־הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים כִּי רָאִיתִי אֵת כָּל־אֲשֶׁר לָבָן עֹשֶׂה לָּךְ׃ אָנֹכִי הָאֵל בֵּית־אֵל אֲשֶׁר מָשַׁחְתָּ שָּׁם מַצֵּבָה אֲשֶׁר נָדַרְתָּ לִּי שָׁם נֶדֶר עַתָּה קוּם צֵא מִן־הָאָרֶץ הַזֹּאת וְשׁוּב אֶל־אֶרֶץ מוֹלַדְתֶּךָ׃ וַתַּעַן רָחֵל וְלֵאָה וַתֹּאמַרְנָה לוֹ הַעוֹד לָנוּ חֵלֶק וְנַחֲלָה בְּבֵית אָבִינוּ׃ הֲלוֹא נָכְרִיּוֹת נֶחְשַׁבְנוּ לוֹ כִּי מְכָרָנוּ וַיֹּאכַל גַּם־אָכוֹל אֶת־כַּסְפֵּנוּ׃ כִּי כָל־הָעֹשֶׁר אֲשֶׁר הִצִּיל אֱלֹהִים מֵאָבִינוּ לָנוּ הוּא וּלְבָנֵינוּ וְעַתָּה כֹּל אֲשֶׁר

</td>
<td>

והון לקשיא ללבן ובכיריא ליעקב: ותקיף גברא לחדא לחדא והוו ליה ען סגיאן ואמהן ועבדין וגמלין וחמרין: ושמע ית פתגמי בני לבן למימר נסיב יעקב ית כל די לאבונא ומדי לאבונא קנא ית כל נכסיא האלין: וחזא יעקב ית סבר אפי לבן והא ליתנון עמיה כמאתמלי ומדקדמוהי: ואמר יי' ליעקב תוב לארע אבהתך ולילדותך ויהי מימרי בסעדך: ושלח יעקב וקרא לרחל וללאה חקלא לות עניה: ואמר להן חזי אנא ית סבר אפי אבוכן ארי ליתנון עמי כמאתמלי ומדקמוהי ואלהיה דאבא הוה בסעדי: ואתין ידעתין ארי בכל חילי פלחית ית אבוכן: ואבוכן שקר בי ואשני ית אגרי עשר זמנין ולא שבקיה יי' לאבאשא עמי: אם כדין הוה אמר נמורין יהי אגרך וילדן כל ענא נמורין ואם כדין הוה אמר רגולין יהי אגרך וילדן כל ענא רגולין: ואפריש יי' מן בעירא דאבוכן ויהב לי: והוה בעדן דאתיחמא ענא וזקפית עיני וחזית בחלמא והא תישיא דסלקין על ענא רגולין נמורין ופציחין: ואמר לי מלאכא דיי' בחלמא יעקב ואמרית הא אנא: ואמר זקוף כען עינך וחזי כל תישיא דסלקין על ענא רגולין נמורין ופציחין ארי גלי קדמי ית כל די לבן עביד לך: אנא אלהא דאתגליתי עלך בבית אל די משחתא תמן קמא ודי קיימתא קדמי תמן קיים כען קום פוק מן ארעא הדא ותוב לארע ילדותך: ואתיבת רחל ולאה ואמרא ליה העוד לנא חולק ואחסנא בבית אבונא: הלא נוכראין איתחשבנא ליה ארי זבננא ואכל אף מיכל ית כספנא: ארי כל עותרא דאפריש יי' מאבונא דילנא הוא ולבננא וכען כל די

</td>
</tr>
</table>

בתמל שלשום על כל גדותיו. אך רחוק יהיה ביניכם. אשה עצורה לנו. וישבו בני ישראל באהליהם כתמל שלשום: שלשום ב' מלאים בתורה וס' והנה איננו עמו כתמול שלשום. פן ירדף גאל הדם. וכל נביאים וכתובים דכות' במד חס וס' כי לא היתה כזאת. ויהי כל יודעו מאתמול. כי אם אשה עצורה לנו. ודבר אבנר היה: אבותיך ג' מלאים וס' שוב אל ארץ אבותיך. ובמשרפות אבותיך. אל תשג גבול עולם: ואתנה ג' וס' ואתנה ידעתן. אמור אל טוזי תפל. ואתנה צאני. וחד אתנה. והנני אל בסתותיכנה: נתנו ה' וס' ולא נתנו אלה' להרע. ויפקד שמשון את אשתו בגדי: וילחצו האמרי את בני דן. ויקחהו שאול ביום ההוא. וישב דוד במדבר במצדות. וחד ונתנו דכי תצא למלחמה: להרע ו' וס' בו"מס כפר' ויקרא: מלאך האלהים ח' וס' בו' במס' רבתא:

ותאמרנה ל' בב ותען רחל ולאה ותאמרנה. וכל נבי' וכתו' דכוו' במא ותעניגה הנשים המשחקות ותאמרן: נחשבנו ג' וס' הלא נכריות נחשבנו. בצאן שבוזה. מדוע נחשבנו כבהמה:

את בניו ואת נשיו · הקדים זכרים לנקבות ועשו הקדים נקבות לזכרים שנאמר ויקח עשו את נשיו ואת בניו וגו' : מקנה קנינו · מה שקנה מצאנו עבדים ושפחות וגמלים וחמורים : לגזז את צאנו · שנתן ביד בניו דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב : ותגנב רחל את התרפים · לפרוש את אביה מע"ז נתכוונה : ביום השלישי · שהרי דרך שלש' ימים היה ביניהם : את אחיו · קרוביו : דרך שבעת ימים · כל אותן ג' ימים שהלך המגיד להגיד ללבן הלך יעקב לדרכו נמצא יעקב רחוק מלבן ו' ימים ובז' השיגו לבן למדנו שכל מה שהלך יעקב בשבעה ימי' הלך לבן ביום אחד : מטוב ועד רע · כל טובתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקים : כשבויות חרב · כל חיל הבא למלחמה קרוי חרב : ותגנוב אותי · גנבת את דעתי : יש לאל ידי · יש כח בידי לעשות עמכם רע וכל אל שהוא קדש על שם עיוז ורוב א' הוא : נכספתה · חמדת · והרבה יש במקרא נכספה וגם כלתה נפשי · למעשה ידיך תכסוף : כי יראתי וגו' · השיבו על ראשון ראשון שאמר לו ותנהג את בנותי וגו' :

לא

רכש · מגזרת רכוש : התרפי' · י"א שהוא כלי נחשת העשוי לדעת חלקי השעות ואחרים אמרו כי יש כח בחכמי המזלות לעשות צורה בשעו' ידועו' ותדבר הצורה והעד שלהם כי התרפים דברו און ופי' הפסוק איננו כן והקרוב אלי שהתרפים הם על צורת בני אדם והיא עשויה לקבל כח עליונים ולא אוכל לפרש והעד שהתרפים כן התרפים ששמה מיכל בת שאול במטה עד שחשבו שומרי הבית שהם דוד והפסוק שאמ' אין איפוד ותרפים יש לו ב' פירושים האחד שאמר אין מלך ואין שר בישראל כי השם לא בחר מלך רק ממשפחת דוד על כן אמר בפסוק השני ובקשו אל יי' אלהיכם ואת דוד מלכם ואין זבח ומצבה לע"ז ואין איפוד שהיו עובדי הבעל עושים כדמו' אפוד משה על כן אמ' אפוד ולא אמר האפוד כמו הגומה האפוד ואפוד ירד בידו איננו אפוד שעשה משה ובמקומו אפרשנו בראיות גמורות אם גומר השם עלי והפי' הב' שלא יעבדו השם ולא ע"ז והנה התרפים קראם לבן אלהיו ויש אומרים שרחל גנבתם לבטל ע"ז מאביה ואילו היה כן למה הוליכה אותם עמה ולא טמנתם בדרך והקרוב שהיה לבן אביה יודע מזלות ופחדה שאביה יסתכל במזלות לדעת אי זה דרך ברחו · לא גנב יעקב כי אם דעתו כי עיקר ה הדעת בלב : ויבא אלהים אל לבן הארמי · קודם וידבק אותו ופי' וכבר בא אלהים וכבר הראיתיך רבים כמוהו ובא השם לכבוד יעקב : מטוב עד רע · שתחשוב אתה שהוא טוב לו לא תדבר לו להשיבו : ולבן תקע את אחיו · עם אחיו : אהל יעקב · מוסף עצמו ואחר עמו וכן הוא ויעקב תקע את אהלו בהר ולבן תקע את אהלו עם אחיו בהר הגלעד : הסכלת עשו · שם הפועל והוא סמוך ויחסר זה או כן : יש לאל · כח כמו כגבר אין איל : נכסוף · שם הפועל מבנין נפעל כמו אם נלחום נלחם בם · ומלת נכספת כמו התאוית וכן יכסוף לטרוף :

לא

אמר אלהים ו' מסר פרשת בראשית : וינהג ה' וסי' וינהג את כל מקנהו · וינהג את הצאן אחר המדבר · וינהג את מקניהם ויך בהם · וינהג את עמו וילך גיא מלח · וינהג יואב את חיל הצבא : רכש ה' פסו' דמי' מן ב' מל' קדמ' קמ' תנ' פתח וסי' את בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתי · רכשו אשר רכש מקנהו וקנינו אשר רכש ·

אָמַר אֱלֹהִים אֵלֶיךָ עֲשֵׂה: וַיָּקָם יַעֲקֹב וַיִּשָּׂא אֶת־בָּנָיו וְאֶת־נָשָׁיו עַל־הַגְּמַלִּים: וַיִּנְהַג אֶת־כָּל־מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־רְכֻשׁוֹ אֲשֶׁר רָכָשׁ מִקְנֵה קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּפַדַּן אֲרָם לָבוֹא אֶל־יִצְחָק אָבִיו אַרְצָה כְּנָעַן: וְלָבָן הָלַךְ לִגְזֹז אֶת־צֹאנוֹ וַתִּגְנֹב רָחֵל אֶת־הַתְּרָפִים אֲשֶׁר לְאָבִיהָ: וַיִּגְנֹב יַעֲקֹב אֶת־לֵב לָבָן הָאֲרַמִּי עַל־בְּלִי הִגִּיד לוֹ כִּי בֹרֵחַ הוּא: וַיִּבְרַח הוּא וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וַיָּקָם וַיַּעֲבֹר אֶת־הַנָּהָר וַיָּשֶׂם אֶת־פָּנָיו הַר הַגִּלְעָד: וַיֻּגַּד לְלָבָן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כִּי בָרַח יַעֲקֹב: וַיִּקַּח אֶת־אֶחָיו עִמּוֹ וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו דֶּרֶךְ שִׁבְעַת יָמִים וַיַּדְבֵּק אֹתוֹ בְּהַר הַגִּלְעָד: וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־לָבָן הָאֲרַמִּי בַּחֲלֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תְּדַבֵּר עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע: וַיַּשֵּׂג לָבָן אֶת־יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב תָּקַע אֶת־אָהֳלוֹ בָּהָר וְלָבָן תָּקַע אֶת־אֶחָיו בְּהַר הַגִּלְעָד: וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב מֶה עָשִׂיתָ וַתִּגְנֹב אֶת־לְבָבִי וַתְּנַהֵג אֶת־בְּנֹתַי כִּשְׁבֻיוֹת חָרֶב: לָמָּה נַחְבֵּאתָ לִבְרֹחַ וַתִּגְנֹב אֹתִי וְלֹא־הִגַּדְתָּ לִּי וָאֲשַׁלֵּחֲךָ בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁרִים בְּתֹף וּבְכִנּוֹר: וְלֹא נְטַשְׁתַּנִי לְנַשֵּׁק לְבָנַי וְלִבְנֹתָי עַתָּה הִסְכַּלְתָּ עֲשׂוֹ: יֶשׁ־לְאֵל יָדִי לַעֲשׂוֹת עִמָּכֶם רָע וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם אֶמֶשׁ אָמַר אֵלַי לֵאמֹר הִשָּׁמֶר לְךָ מִדַּבֵּר עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע: וְעַתָּה הָלֹךְ הָלַכְתָּ כִּי־נִכְסֹף נִכְסַפְתָּה לְבֵית אָבִיךָ לָמָּה גָנַבְתָּ אֶת־אֱלֹהָי: וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלָבָן כִּי יָרֵאתִי כִּי אָמַרְתִּי פֶּן־תִּגְזֹל אֶת־בְּנוֹתֶיךָ מֵעִמִּי: עִם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶת־אֱלֹהֶיךָ

אֲמַר יְיָ לָךְ עֲבִיד: וְקָם יַעֲקֹב וּנְטַל יָת בְּנוֹהִי וְיָת נְשׁוֹהִי עַל גַּמְלַיָּא: וּדְבַר יָת כָּל גֵּיתוֹהִי וְיָת כָּל קִנְיָנֵיהּ דִּקְנָא גֵּיתוֹהִי וְקִנְיָנֵיהּ דִּקְנָא בְּפַדַּן אֲרָם לְמֵיתֵי לְוָת יִצְחָק אֲבוּהִי לְאַרְעָא דִּכְנָעַן: וְלָבָן אֲזַל לְמִגַּז יָת עָנֵיהּ וּנְסֵיבַת רָחֵל יָת צַלְמָנַיָּא דִּי לַאֲבוּהָא: וְכַסִּי יַעֲקֹב מִן לָבָן אֲרַמָּאָה עַל דְּלָא חַוִּי לֵיהּ אֲרֵי אָזֵל הוּא: וַאֲזַל הוּא וְכָל דִּי לֵיהּ וְקָם וַעֲבַר יָת פְּרָת וְשַׁוִּי יָת אַפּוֹהִי לְטוּרָא דְגִלְעָד: וְאִתְחֲוָה לְלָבָן בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה אֲרֵי אֲזַל יַעֲקֹב: וּדְבַר יָת אֲחוֹהִי עִמֵּיהּ וּרְדַף בַּתְרוֹהִי מַהֲלַךְ שַׁבְעָא יוֹמִין וְאַדְבֵּיק יָתֵיהּ בְּטוּרָא דְגִלְעָד: וַאֲתָא מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְוָת לָבָן אֲרַמָּאָה בְּחֶלְמָא דְלֵילְיָא וַאֲמַר לֵיהּ אִסְתַּמַּר לָךְ דִּלְמָא תְמַלֵּיל עִם יַעֲקֹב מִטַּב עַד בִּישׁ: וְאַדְבֵּיק לָבָן יָת יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב פְּרַס יָת מַשְׁכְּנֵיהּ בְּטוּרָא וְלָבָן אַשְׁרֵי יָת אֲחוֹהִי בְּטוּרָא דְגִלְעָד: וַאֲמַר לָבָן לְיַעֲקֹב מָה עֲבַדְתָּא וְכַסֵּיתָא מִנִּי וּדְבַרְתָּא יָת בְּנָתַי כִּשְׁבִיַּת חַרְבָּא: לְמָה אִטַּמַּרְתָּ לְמֵיזַל וְכַסֵּיתָא מִנִּי וְלָא חַוֵּיתָא לִי וְשַׁלַּחְתָּךְ פּוֹן בְּחֶדְוָא וּבְתוּשְׁבְּחָן בְּתוּפִּין וּבְכִנָּרִין: וְלָא שְׁבַקְתַּנִי לְנַשָּׁקָא לִבְנַי וְלִבְנָתַי כְּעַן אַסְכֶּלְתָּא לְמֶעְבַּד: אִית חֵילָא בִּידִי לְמֶעְבַּד עִמְּכוֹן בִּישׁ וֵאלָהָא דַאֲבוּכוֹן בְּרַמְשָׁא אֲמַר לִי לְמֵימַר אִסְתַּמַּר לָךְ מִלְּמַלָּלָא עִם יַעֲקֹב מִטַּב עַד בִּישׁ: וּכְעַן מֵיזַל אֲזַלְתָּא אֲרֵי חַמָּדָא חַמֵּדְתָּא לְבֵית אֲבוּךְ לְמָה נְסֵיבְתָּא יָת דַּחַלְתִּי: וַאֲתֵיב יַעֲקֹב וַאֲמַר לְלָבָן אֲרֵי דְחֵילִית אֲרֵי אֲמָרִית דִּלְמָא תַנּוֹס יָת בְּנָתָךְ מִנִּי: אֲתַר דִּי תַשְׁכַּח יָת דַּחַלְתָּךְ

רכש קמץ בזקף והוא חד מן ה' פסו' דמין מן ב' מלין קדמ' קמץ תנ' פתח:

הלך ד' חס' וכל ירמיה דכו' במ"ו מל'

אלה פקודי המשכן משכן · והמכתב מכתב · והמנהג כמנהג יהוא : ולבן ג' באורית וסי' ולבן הלך לגזז את צאנו · ולבן תקע את אחיו · ולבן והצרות : ויגד כ"ד וסי' בו במסר רבת : ובשרים ב' חד חס' וחד מל' וסי' למה נחבאת לברח · וכל ישראל משחקים · בדה"י קדמ' חס' דדה"י מל' : עשה ד' ג' כתיב ה' וא' כתיב ו' וסי' הסכלת עשו · למען עשה ביום הזה · עשה שטים שנאתי · עשה צדקה ומשפט · קדמה כתוב ו' : מדבר ח' דגש וסי' יש לאל ידי לעשת · וכבא משה אל אהל · ויכל משה מדבר אתם · ועתה דעי וראי מה תעשי · ותבא בי רוח · ואשמע מדבר אלי · אהבת רע מטוב · נצור לשונך מרע : הלך ד' חס' וסי' ועתה הלך הלכת כי נכסף · הלך אלך עמך · וישרנה הפרות · ויעש כן הלך ערום ויחף · וכל ירמיה דכו' במ"ו מל' וסי' וקנית לך אזור פשתים · ואמרת אל חנניה · הלוך להרגיעו ישראל · לעבד מלך הכושי · הלוך אל בית הרכבים · הלוך בכו ילכו ואת : בנותיך ג' מלאי וסי' פן תגזל את בנותיך מעמי · ואבל קצירך · עד זאת מדבר :

לא יחיה. ומאותה קללה מתה רחל בדרך: מה עמדי. משלך: באהל יעקב. הוא אהל רחל שהיה יעקב תדיר אצלה וכן הוא אומר בני רחל אשת יעקב ובכולן לא נאמר אשת יעקב: ויבא באהל רחל. כשיצא מאהל לאה חזר לו לאהל רחל קודם שיחפש באהל האמהות וכל כך למה לפי שהיה מכיר בה שהיא ממששנית: בכר הגמל. לשון כרים וכסתות כתרגומו בעביטא דגמלא והיא מרדעת העשויה כמין כר ובעירובין שכינו הקיפוה בעביטין והן עביטי גמלים בשט"ל בלעז: דלקת. רדפת כמו על ההרים דלקונו וכמו מדלוק אחרי פלשתים: ויוכיחו. ויבררו עם מי הדין אפרו"ביר בלעז: לא שכלו. לא הפילו עיבורם כמו רחם משכיל תפלט פרתו ולא תשכל: ואילי צאנך. מכאן אמרו איל בן יומו קרוי איל שאם לא כן מה ש שבחו אילים לא אכל אבל כבשים אכל אם כן גזלן הוא: טרפה. על ידי ארי וזאב. אנכי אחטנה. לשון אל המטר ולא יחטיא אני ובני שלמה חטאים חסרים אנכי אחסרנה אם חסרה חסרה לי מידי תבקשנה: אכלני חורב. תרגומו דהות שגיא משכיא שהיתה כפורית ו ומחוסרת כמו ולא נפקד איש ממנו ת תרגומו לא שגא: גנובתי יום וגנובתי לילה. גנובת יום או גנובת לילה הכל ש שלמתי: גנובתי כמו רבתי בגוי' שרתי במדינות מלאתי משפט אוהבתי לרום: אכלני חרב. לשון אש אוכלה: קרח. כמו משליך קרחו תרגומו גלידא: שנתי. לשון שינה: ותחלף את משכורתי. היית משנה תנאי שבינינו מנקוד לטלוא מעקודים לברודים: ופחד יצחק. לא רצה לומר אלהי יצחק שאין ה הקב"ה מייחד שמו על הצדיקים בחייהם ואף על פי שאמר לו בצאתו מבאר שבע אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת יעקב נתירא לומר אלהי ואמר ו ופחד: ויוכח. לשון תוכחה הוא ולא לשון הוכחה: מה אעשה לאלה. איך תעלה על לבי להרע להן: והיה לעד. הקב"ה:

לאחיו

מה ה' קמץ דסמיכי לח"ע וסי' הבר מה לך עמדי וקח לך. כי מה עבדך הכלב. ואמרתם על מה על כי העיר. ומה חשחן אנחנא. ויאמר להם מה עבודת: ולא ידע י"א וסי' כו' במסר' רבת': באהל ובאהל א"ב מן כב וב' בריש תיבות' וסי' בו' במסר' רבת': האמהת ב' חד חס' וחד מ"ל וסי' ויבא לבן. ועם האמהות אשר אמרת.

אבן עזרא

לא יחיה. רק אהרגנו ויש אומ' שהיה דרך תפלה על כן מתה רחל בדרך אם כן יודיענו מי התפלל על אשת פנחס: ויבא לבן באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות. שאהל אחד היה לשתיהן או באהל כל אחת מהן ואחר כן שב פעם שנית אל אהל לאה והעד ויצא מאהל לאה גם זה נכון שהיה אהל ליעקב בין אהל לאה ובין אהל רחל והקרוב אלי שהכתוב אחז דרך קצרה ואיחר להזכיר אהל רחל וכן היה בא באהל יעקב ואחר כן באהל לאה ואחר כך באהל רחל ואחר כך באהל שתי האמהות והטעם שבקש באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות ולא מצא כי לא היה שם כלום ובצאתו מאהל לאה ובא באהל רחל שהיו ה התרפים שם כבר לקחתם רחל ושמתם בכר הגמל. וי"א בכר ברמות מרדעת והנכון בעיני שכר הגמל כמו שלחו כר מושל ארץ וכר בכרכרו' ומנהג הכר או הרוכב עליו יקרע הכרי והנה רחל לקחה התרפי' ושמה אותם במקום שהם כר הגמל ותשב עליהם ולא היתה באהל: כי דלקת. רדפת וכן ידלוק עמי: אנכי אחטנה. אם היתה טרפה החטא היה עלי ופרעתי כמוה: גנבתי יום. היו"ד נוסף כיו"ד מלאתי וכן הוא גנובת יום או לילה מידי תבקשנה: ופחד יצחק. יראת יצחק את השם היא הועילתני כי זכות האב תועיל לבן. מ"ם ריקם נוסף והוא שם ימצא עם יחיד זכר ונקבה ועם רבים וכן מ"ם אמנם גם חנם: ולבנותי מה אעשה. הוסיף לבאר וכן הוא ולבנותי אלה מה אוכל לעשות להם:

מצבה.

לא יתיר אל נגד אחינו הכר לך מה עמדי וקח לך ולא ידע יעקב כי רחל גנבתם: ויבא לבן באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהת ולא מצא ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל: ורחל לקחה את התרפים ותשמם בכר הגמל ותשב עליהם וימשש לבן את כל האהל ולא מצא: ותאמר אל אביה אל יחר בעיני אדני כי לוא אוכל לקום מפניך כי דרך נשים לי ויחפש ולא מצא את התרפים: ויחר ליעקב וירב בלבן ויען יעקב ויאמר ללבן מה פשעי מה חטאתי כי דלקת אחרי: כי מששת את כל כלי מה מצאת מכל כלי ביתך שים כה נגד אחי ואחיך ויוכיחו בין שנינו: זה עשרים שנה אנכי עמך רחליך ועזיך לא שכלו ואילי צאנך לא אכלתי: טרפה לא הבאתי אליך אנכי אחטנה מידי תבקשנה גנבתי יום וגנבתי לילה: הייתי ביום אכלני חרב וקרח בלילה ותדד שנתי מעיני: זה לי עשרים שנה בביתך עבדתיך ארבע עשרה שנה בשתי בנתיך ושש שנים בצאנך ותחלף את משכרתי עשרת מנים: לולי אלהי אבי אלהי אברהם ופחד יצחק היה לי כי עתה ריקם שלחתני את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים ויוכח אמש: ויען לבן ויאמר אל יעקב הבנות בנתי והבנים בני והצאן צאני וכל אשר אתה ראה לי הוא ולבנתי מה אעשה לאלה היום או לבניהן אשר ילדו: ועתה לכה נכרתה ברית אני ואתה והיה לעד ביני ובינך:

לא יתקיים קדם אחנא אשתמודע לך מה דעמי וסב לך ולא ידע יעקב ארי רחל נסיבתנון: ועל לבן במשכנא דיעקב ובמשכנא דלאה ובמשכנא דתרתין לחינתא ולא אשכח ונפק ממשכנא דלאה ועל במשכנא דרחל: ורחל נסיבת ית צלמניא ושויתינון בעביטא דגמלא ויתיבת עליהון ומשש לבן ית כל משכנא ולא אשכח: ואמרת לאבוהא לא יתקוף בעיני רבוני ארי לא איכול למיקם מן קדמך ארי אורח נשין לי ובלש ולא אשכח ית צלמניא: ותקיף ליעקב ונצא עם לבן ואתיב יעקב ואמר ללבן מה חובי מה סורחני ארי רדפתא בתרי: ארי משמשתא ית כל מני מה אשכחתא מכל מני ביתך שוי הכא קדם אחי ואחך ויוכחון בין תרוונא: דנן עסרין שנין אנא עימך רחלך ועיזך לא אתכילו ודיכרי ענך לא אכלית: דתבירא לא איתיתי לך דהוית שגיא ממינינא מני את בעי לה נטרית ביממא ונטרית בליליא: הויתי ביממא אכלני שרבא וגלידא נחית עלי בליליא ונדת שינתי מעיני: דנן לי עסרין שנין בביתך פלחתך ארבע עסרי שנין בתרתין בנתך ושית שנין בענך ואשניתא ית אגרי עסר זמנין: אילולפון אלהא דאבא אלהא דאברהם ודדחיל ליה יצחק הוה בסעדי ארי כען ריקן שלחתני ית עמלי וית ליאות ידי גלי קדם יי ואוכח ברמשא: ואתיב לבן ואמר ליעקב בנתא בנתי ובניא בני וענא עני וכל דאת חזי דילי הוא ולבנתי מה אעביד לאילין יומא דין או לבניהן דילידא: וכען איתא ניגזר קיים אנא ואת ויהי לסהיד בינא ובינך:

בתרא מ"ל. וחד אמהות עבדיו: ותשב י"ב מסר פרשת וישב: ה' פסו' אית בהון מה מה וסי' במסר רבת': מה ב' פתחים סמיכ' לח' וסי' מה פשעי מה חטאתי. מה חפצו בביתו אחריו: חרב ה' חסר' בליש' וסי' כו' במסר' רבתא: מעיני ד' וסי' ותדד שנתי מעיני. כי נשכחו הצרות. נחם יסתר מעיני. ויסתר עמל מעיני: לולי ז' ר"פ וסי' לולי אלהי אבי. לולי כעס אויב אגור. לולי יי' צבאות הותיר לנו. לולי האמנתי לראות בטוב יי'. לולי יי' עזרתה. לולי תורתך. לולי יי' עזרתה לי: ופחד ב' וסי' יצחק היה לי. ופחד למ'דעי: א"ב מן חד חד חד א' וחד לא' דילוג וליה דכו' וסי' כו' במסר' רבתא: והבנים ג' וסי' הבנות בנתי והבנים. והאבות והבנים יחדו. והבנים קשה פנים: לאלה ה' וסי' ויען לבן ויאמר ליעקב. לאלה תחלק הארץ. ויאמר ראיתי את ישראל נפוצים. וחברו. אל תטיפו יטיפון: ואתה ג' ב' קמצין וא' פתח וסי' ועתה לכה ונכרתה ברית אני ואתה. והדבר אשר דברנו אני ואתה. אני ואתה רכבים צמדים. בתרא' פתח:

רשי

לאחיו. הם בניו שהיו לו אחים נגשי' לצרה ולמלחמה עליו: יגר שהדותא. תרגומו של גלעד: גלעד. גל עד: והמצפה אשר אמר וגו'. והמצפה אשר בהר הגלעד כמו שכתוב ויעבר את מצפה גלעד ולמה נקראת שמה מצפה לפי שאמר כל אחד מהם לחברו יצף יי' ביני וביניך אם תעבור את הברית: כי נסתר. ולא נראה איש את רעהו: בנותי. בנותי שתי פעמי' אף בלהה וזלפה בנותיו היו מפלגש: אם תענה את בנותי. למנוע מהן עונת תשמיש: יריתי. כמו ירה בים כזה שהוא יורה חץ: אם אני. הרי אם משמש בלשון אשר כמו עד אם דברתי דברי: לרעה. לרעה אי אתה עובר אבל אתה עובר לפרקמטיא: אלהי אברהם. קדש: אלהי נחור. חול: אלהי אביהם. חול: ויזבח יעקב זבח. שחט בהמות למשתה: לאחיו. לאוהביו שעם לבן: לאכל לחם. כל דבר מאכל קרוי לחם כמו עבד לחם רב נשחיתה עץ בלחמו: ויפגעו בו מלאכי אלהים. מלאכים של ארץ ישראל באו לקראתו ללוותו לארץ: מחנים. שתי מחנות של חוצה לארץ שבאו עמו עד כאן ושל ארץ ישראל שבאו לקראתו:

חסלת ויצא יעקב

וישלח

יעקב מלאכי'. מלאכי ממש: ארצה שעיר. לארץ שעיר כל תיבה שצריכ' למ"ד בתחילת' הטיל לה ה"א בסופה: גרתי

אבן עזרא

מצבה. שהציב אותה: גל. שיגולו שם אבנים עד שיתחברו גם קראה מצפה. וטעם יצף יי' כמו יי' יראה וכן צופה נתיבך: כי נסתר. אכתנו שיהיה כל אחד ממנו רחוק מחברו ולא יראנו השם רואהו. וטעם אמר שבא אל לבן. ויעקב קראה מצפה בעבור שאמר לו יצף יי': אם תענה בנותי. אמר הגאון פירושו אם לא תשכב עם נשיך וזאת לשון נכריה לא נשמע כמוהו בכל המקרא ואם היה כמשמעו מה יזיק והטעם שלא יעש' להם רע ויכריחם על דבר שאינם חפיצות בו. ותרגום גלעד יגר שהדותא: אשר יריתי. הוא ואחיו שירו אבנים מגזרת ירה בים וירום אל מקום אחד: לא אעבור. ברית זה הגל כמו עברו חק. וטעם לרעה לעשות רע. ויש אומ' לא תעבר אי אתה להרע ליגם אכיכן. כל אחד אמר ישפטו בינינו אהי אבותינו ויעקב אמר על אלהי אברהם ולבן אמר על אלהי נחור אבי אביו שהיה עובד ע"ז. וכן העיד יהושע: וישבע יעקב בפחד אביו. בשי שהיה אביו מפחד ממנו ויש אומ' זה הפחד רמז ליום העקדה ואיננו רחוק: לבניו. הם בני בנותיו: ויפגעו בו מלאכי אלהי'. לעזרו בדרך והוא לבדו ראה מחנה המלאכים סביב מחנהו: על כן קרא שם המקום מחנים. על שם שנים אחד שלו ואחד של מלאכים:

וישלח

הנה ידענו כי ארץ אדום בין ארץ בין ארץ יש' וזאת תשובה על הגאון שאמר כי שעיר ושעיר ופארן סמוכים הם ואלה המלאכי' הם מעברין:

כה

מסורה

תענה ב' קמצין וסי' אם תענה את בנתי ואם. אם ענה תענה אתו: ט"ו מילין מיהדין קמצין בליש' וסי' במסר' רבת': ה' פסו' הנה והנה וסי' הנה הגל הזה והנה המצבה. ויאמר הנה חלמתי חלום עוד והנה. ועתה הנה המלך אשר בחרתם. הנה אדניהו ירא את המלך. הנה אלה מרחוק יבאו והנה: אם אני י' פסו' באורייתא

תורה

וַיִּקַּח יַעֲקֹב אָבֶן וַיְרִימֶהָ מַצֵּבָה׃ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְאֶחָיו לִקְטוּ אֲבָנִים וַיִּקְחוּ אֲבָנִים וַיַּעֲשׂוּ־גָל וַיֹּאכְלוּ שָׁם עַל־הַגָּל׃ וַיִּקְרָא־לוֹ לָבָן יְגַר שָׂהֲדוּתָא וְיַעֲקֹב קָרָא לוֹ גַּלְעֵד׃ וַיֹּאמֶר לָבָן הַגַּל הַזֶּה עֵד בֵּינִי וּבֵינְךָ הַיּוֹם עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ גַּלְעֵד׃ וְהַמִּצְפָּה אֲשֶׁר אָמַר יִצֶף יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ כִּי נִסָּתֵר אִישׁ מֵרֵעֵהוּ׃ אִם־תְּעַנֶּה אֶת־בְּנֹתַי וְאִם־תִּקַּח נָשִׁים עַל־בְּנֹתַי אֵין אִישׁ עִמָּנוּ רְאֵה אֱלֹהִים עֵד בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃ וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב הִנֵּה הַגַּל הַזֶּה וְהִנֵּה הַמַּצֵּבָה אֲשֶׁר יָרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃ עֵד הַגַּל הַזֶּה וְעֵדָה הַמַּצֵּבָה אִם־אָנִי לֹא־אֶעֱבֹר אֵלֶיךָ אֶת־הַגַּל הַזֶּה וְאִם־אַתָּה לֹא־תַעֲבֹר אֵלַי אֶת־הַגַּל הַזֶּה וְאֶת־הַמַּצֵּבָה הַזֹּאת לְרָעָה׃ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי נָחוֹר יִשְׁפְּטוּ בֵינֵינוּ אֱלֹהֵי אֲבִיהֶם וַיִּשָּׁבַע יַעֲקֹב בְּפַחַד אָבִיו יִצְחָק׃ וַיִּזְבַּח יַעֲקֹב זֶבַח בָּהָר וַיִּקְרָא לְאֶחָיו לֶאֱכָל־לָחֶם וַיֹּאכְלוּ לֶחֶם וַיָּלִינוּ בָּהָר׃ וַיַּשְׁכֵּם לָבָן בַּבֹּקֶר וַיְנַשֵּׁק לְבָנָיו וְלִבְנוֹתָיו וַיְבָרֶךְ אֶתְהֶם וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב לָבָן לִמְקֹמוֹ׃

לב

וְיַעֲקֹב הָלַךְ לְדַרְכּוֹ וַיִּפְגְּעוּ־בוֹ מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים׃ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר רָאָם מַחֲנֵה אֱלֹהִים זֶה וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא מַחֲנָיִם׃

קב"ח. חלק"י. מחני"ם. סימן׃

תרגום

וּנְסֵיב יַעֲקֹב אַבְנָא וּזְקָפַהּ קָמָא׃ וַאֲמַר יַעֲקֹב לַאֲחוֹהִי לְקוּטוּ אַבְנִין וּנְסִיבוּ אַבְנִין וַעֲבַדוּ דְגוֹרָא וַאֲכַלוּ תַמָּן עַל דְּגוֹרָא׃ וּקְרָא לֵיהּ לָבָן יְגַר שָׂהֲדוּתָא וְיַעֲקֹב קְרָא לֵיהּ גַּלְעֵד׃ וַאֲמַר לָבָן דְּגוֹרָא הָדֵין סָהִיד בֵּינָא וּבֵינָךְ יוֹמָא דֵין עַל כֵּן קְרָא שְׁמֵיהּ גַּלְעֵד׃ וְסַכּוּתָא דִּי אֲמַר יְסַךְ מֵימְרָא דַּיְיָ בֵּינָא וּבֵינָךְ אֲרֵי נִתְכַּסֵּי גְּבַר מֵחַבְרֵיהּ׃ אִם תְּעַנֵּי יָת בְּנָתַי וְאִם תִּסַּב נְשִׁין עַל בְּנָתַי לֵית אֱנָשׁ עִמָּנָא חֲזִי מֵימְרָא דַּיְיָ סָהִיד בֵּינָא וּבֵינָךְ׃ וַאֲמַר לָבָן לְיַעֲקֹב הָא דְגוֹרָא הָדֵין וְהָא קָמְתָא דִּי אֲקֵימִית בֵּינָא וּבֵינָךְ׃ סָהִיד דְּגוֹרָא הָדֵין וְסָהֲדָא קָמְתָא אִם אֲנָא לָא אֶעֱבַר לְוָתָךְ יָת דְּגוֹרָא הָדֵין וְאִם אַתְּ לָא תְעִבַּר לְוָתִי יָת דְּגוֹרָא הָדֵין וְיָת קָמְתָא הָדָא לְבִישׁוּ׃ אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם וֵאלָהֵי דְנָחוֹר יְדִינוּן בֵּינָנָא אֱלָהָא דַּאֲבוּהוֹן וְקַיֵּים יַעֲקֹב בִּדְדָחֵיל לֵיהּ אֲבוּהִי יִצְחָק׃ וּנְכַס יַעֲקֹב נִכְסְתָא בְּטוּרָא וּקְרָא לַאֲחוֹהִי לְמֵיכַל לַחְמָא וַאֲכַלוּ לַחְמָא וּבָתוּ בְּטוּרָא׃ וְאַקְדִּים לָבָן בְּצַפְרָא וְנַשֵּׁיק לִבְנוֹהִי וְלִבְנָתֵיהּ וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן וַאֲזַל וְתָב לָבָן לְאַתְרֵיהּ׃ וְיַעֲקֹב אֲזַל לְאוֹרְחֵיהּ וְעָרְעוּ בֵיהּ מַלְאֲכַיָּא דַּיְיָ׃ וַאֲמַר יַעֲקֹב כַּד חֲזָנוּן מַשְׁרִיתָא מִן קֳדָם יְיָ אִנּוּן וּקְרָא שְׁמָא דְּאַתְרָא הַהוּא מַחֲנָיִם׃

פרשה וישלח

וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל־עֵשָׂו אָחִיו אַרְצָה שֵׂעִיר שְׂדֵה אֱדוֹם׃

פרשה וישלח

וְשַׁלַּח יַעֲקֹב אִזגַּדִּין קֳדָמוֹהִי לְוָת עֵשָׂו אֲחוּהִי לְאַרְעָא דְשֵׂעִיר לַחֲקַל אֱדוֹם׃

מסורה

וירמיה אם ואם במצע' פסו' וסי' בו' במס רבת': ג' ראשי פסו' מן ג' ג' מלי' דמי' קדמ' ותלי' קרחי' ומציע' נסי' ואו' וסי' אלהי אברהם ואלהי נחור. כי יצומו אינני שמע. עלי עשור ועלי. אנך. וחילופי' ח' פסו' מן ג' מילין קדמ' ותלית' נסי' ואו' ומצ' קרחי' וסי' ואלה יצאו מן העיר. ואם רע בעיניכם לעבד את יי'. כי אם את יי'. וגם תבן גם מספא. והיו בני ישראל. ופתח הצלע למנח. דיחזקאל. ראיתי והנה מנורה זהב כלה. יש אחד ואין שני. אדין סרכיא: בנותיו ולבנותיו ג' מל' וסי' וינשק לבניו ולבנותיו. ואלה בני לאה אשר ילדה ליעקב. הוא ובנותיו. דעזרא: אתהם ה' וסי' וישכם לבן בבקר. והזהרת אתהם. וישמע יי' בקול ישראל ויתן את הכנעני. כבקרת רועה עדרו. ויתנו בגורל ממטה בני יהודה בד"ה: כאשר ראם ב' וסי' ויאמר יעקב. כאשר ראם צדקיהו: ראם א"ב מן ב' ב' מן ג' אתין וסי' בו במסר' רבת': ויקרא שם המקום ה' חס' את וסי' שם המקום ההוא מחנים. שם המקום ההוא מסה ומריבה. שם המקום חרמה. שם המקום ההוא תבערה. שם המקום ההוא גלגל: מלאכי אלהים ב' וסי' והנה מלאכי אלהים. ויפגעו בו מלאכי אלהים:

גרתי. לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר אינך כדאי לשנא אותי על ברכות אביך שברכני הוה גביר לאחיך לא נתקיימה בי. ד"א גרתי בגימטריא תרי"ג כלומר עם לבן הרשע גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים׃ ויהי לי שור וחמור. אבא אמר לי מטל השמים ומשמני הארץ זו אינה לא מן השמים ולא מן הארץ׃ שור וחמור. דרך ארץ לומר על שוורים הרבה שור אדם אומר לחבירו בלילה קרא התרנגול ואינו אומר קראו התרנגולים׃ ואשלחה להגיד לאדוני. להודיע שאני בא אליך׃ למצוא חן בעיניך. שאני שלם עמך ומבקש אהבתך׃ באנו אל אחיך אל עשו. שהיית אומר אחי הוא אבל הוא נוהג עמך כעשו עודנו בשנאתו׃ ויירא ויצר. ויירא שמא יהרג ויצר לו אם יהרוג הוא את אחרים׃ המחנה האחת והכהו. מחנה משמש לשון זכר ולשון נקבה אם תחנה עלי מחנה הרי נקבה המחנה הזה לשון זכר וכן יש שאר דברים משמשין לשון זכר ולשון נקבה השמש יצא על הארץ נקבה השמש מוצאו הרי זכר השמש זרחה על המים הרי לשון נקבה וכן רוח והנה רוח גדולה באה הרי נקבה ויגע בארבע פנות הבית הרי זכר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים הרי זכר ונקבה וכן אש ואש יצאה מלפני יי׳ לשון נקבה אש לוהט לשון זכר׃ והיה המחנה הנשאר לפליטה. על כרחו כי אלחם עמו התקין עצמו לשלשה דברים לדורון לתפלה ולמלחמה לדורון ותעבור המנחה על פניו לתפלה אלהי אבי אברהם למלחמה והיה המחנה הנשאר לפליטה׃ ואלהי אבי יצחק. ולהלן הוא אומר ופחד יצחק ועוד מהו שחזר והזכיר שם המיוחד היה לו לכתוב האומר אלי שוב לארצך וגו׳ אלא כך אמר יעקב לפני הקב"ה שתי הבטחות הבטחתני אחת בצאתי מבית אבי שאמרת לי אני יי׳ אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק ושם אמרת לי ושמרתיך בכל אשר תלך ובבית לבן אמרת לי שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך ושם נגלית אלי בשם המיוחד לבדו שנאמר ויאמר יי׳ אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך וגו׳ בשתי הבטחות אלו אני בא לפניך׃

וישלח

וַיְצַו אֹתָם לֵאמֹר כֹּה תֹאמְרוּן לַאדֹנִי לְעֵשָׂו כֹּה אָמַר עַבְדְּךָ יַעֲקֹב עִם־לָבָן גַּרְתִּי וָאֵחַר עַד־עָתָּה׃ וַיְהִי־לִי שׁוֹר וַחֲמוֹר צֹאן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה וָאֶשְׁלְחָה לְהַגִּיד לַאדֹנִי לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֶיךָ׃ וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים אֶל־יַעֲקֹב לֵאמֹר בָּאנוּ אֶל־אָחִיךָ אֶל־עֵשָׂו וְגַם הֹלֵךְ לִקְרָאתְךָ וְאַרְבַּע־מֵאוֹת אִישׁ עִמּוֹ׃ וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֶר לוֹ וַיַּחַץ אֶת־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ וְאֶת־הַצֹּאן וְאֶת־הַבָּקָר וְהַגְּמַלִּים לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת׃ וַיֹּאמֶר אִם־יָבוֹא עֵשָׂו אֶל־הַמַּחֲנֶה הָאַחַת וְהִכָּהוּ וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לִפְלֵיטָה׃ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי אָבִי יִצְחָק יְהוָה הָאֹמֵר אֵלַי שׁוּב לְאַרְצְךָ וּלְמוֹלַדְתְּךָ וְאֵיטִיבָה עִמָּךְ׃ קָטֹנְתִּי מִכֹּל הַחֲסָדִים וּמִכָּל־הָאֱמֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־עַבְדֶּךָ כִּי בְמַקְלִי עָבַרְתִּי אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה וְעַתָּה הָיִיתִי לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת׃ הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד עֵשָׂו כִּי־יָרֵא אָנֹכִי אֹתוֹ פֶּן־יָבוֹא וְהִכַּנִי אֵם עַל־בָּנִים׃ וְאַתָּה אָמַרְתָּ הֵיטֵב אֵיטִיב עִמָּךְ וְשַׂמְתִּי אֶת־זַרְעֲךָ כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפֵר מֵרֹב׃ וַיָּלֶן שָׁם בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיִּקַּח מִן־הַבָּא בְיָדוֹ מִנְחָה לְעֵשָׂו אָחִיו׃ עִזִּים מָאתַיִם וּתְיָשִׁים עֶשְׂרִים רְחֵלִים מָאתַיִם וְאֵילִים עֶשְׂרִים׃	וּפַקֵּיד יָתְהוֹן לְמֵימַר כְּדֵין תֵּימְרוּן לְרִבּוֹנִי לְעֵשָׂו כְּדְנַן אֲמַר עַבְדָּךְ יַעֲקֹב עִם לָבָן דָּרִית וְאוֹחֲרִית עַד כְּעַן׃ וַהֲווֹ לִי תּוֹרִין וַחֲמָרִין עָן וְעַבְדִּין וְאַמְהָן וּשְׁלָחִית לְחַוָּאָה לְרִבּוֹנִי לְאַשְׁכָּחָא רַחֲמִין בְּעֵינָךְ׃ וְתָבוּ אִזְגַּדַּיָּא לְוַת יַעֲקֹב לְמֵימַר אֲתֵינָא לְוַת אֲחוּךְ לְוַת עֵשָׂו וְאַף אָתֵי לְקַדָּמוּתָךְ וְאַרְבַּע מְאָה גֻּבְרִין עִמֵּיהּ׃ וּדְחֵיל יַעֲקֹב לַחֲדָא וַעֲקַת לֵיהּ וּפַלֵּיג יַת עַמָּא דִּי עִמֵּיהּ וְיַת עָנָא וְיַת תּוֹרֵי וְגַמְלַיָּא לְתַרְתֵּין מַשִּׁרְיָן׃ וַאֲמַר אִם יֵיתֵי עֵשָׂו לְמַשְׁרִיתָא חֲדָא וְיִמְחֵינַהּ וּתְהֵי מַשְׁרִיתָא דְּאִשְׁתְּאַר לְשֵׁיזָבָא׃ וַאֲמַר יַעֲקֹב אֱלָהֵיהּ דְּאַבָּא אַבְרָהָם וֶאֱלָהֵיהּ דְּאַבָּא יִצְחָק יְיָ דִּי אֲמַר לִי תּוּב לְאַרְעָךְ וּלְיַלָּדוּתָךְ וְאוֹטֵיב עִמָּךְ׃ זְעֵירָן זַכְוָתִי מִכֹּל חִסְדִּין וּמִכָּל טָבְוָן דִּי עֲבַדְתָּ עִם עַבְדָּךְ אֲרֵי יְחִידַי עֲבָרִית יַת יַרְדְּנָא הָדֵין וּכְעַן הֲוֵיתִי לְתַרְתֵּין מַשִּׁרְיָן׃ שֵׁיזְבִנִי כְעַן מִידָא דַּאֲחִי מִידָא דְּעֵשָׂו אֲרֵי דָּחֵיל אֲנָא מִנֵּיהּ דִּילְמָא יֵיתֵי וְיִמְחִינַנִי אִמָּא עַל בְּנַיָּא׃ וְאַתְּ אֲמַרְתְּ אוֹטָבָא אוֹטֵיב עִמָּךְ וַאֲשַׁוֵּי יַת בְּנָךְ סַגִּיאִין כְּחָלָא דְּיַמָּא דְּלָא יִתְמְנוֹן מִסְּגֵי׃ וּבָת תַּמָּן בְּלֵילְיָא הַהוּא וּנְסֵיב מִן דְּאַיְתִי בִּידֵיהּ תִּקְרֻבְתָּא לְעֵשָׂו אֲחוּהִי׃ עִזֵּי מָאתָן וְתֵישַׁיָּא עַסְרִין רְחֵילֵי מָאתָן וְדִיכְרֵי עַסְרִין׃

אבן עזרא

כה תאמרון לאדני. אמר כן להם עד שיתברר אם שהוא אדוניו וידברו עמו בדרך מוסר העבד׃ ואחר עד עתה. האלף סימן המדבר והנוח הנעלם שהוא אחריו תחת אלף הפרש וכן אני אהבי אהב כי כבד על הלשון להוציא שני אלפין והוא מהבנין הקל׃ שור וחמור. שם המין׃ ואשלחה להגיד לאדני. כי רצוני לעשות כל אשר יצוה וזה טעם למצא חן׃ וגם הולך לקראתך. שהוגד לו שאתה בא׃ ויצר לו. זה הדבר מהבנין הכבד כמו והצר לך׃ ויחץ. בפתח היו"ד בעבור אות הגרון הבא אחריו כמו ויעל משה׃ מחנה. זכר ונקבה כבית ומקום׃ והיה המחנה הנשאר לפליטה אולי יהיה שיברחו או תמוך חמת אחיו בהכותו המחנה האחת או יבא להם ריוח והצלה מהשם וכמוהו אם תחזק ארם ממני והייתי לי לישועה ומה שאמ׳ רבינו שלמה שיהיה לפליטה בעל כרחו הוא דרך דרש ואם השם אמ׳ לו והיה זרעך כעפר הארץ לא ידע אם על אלה או על אחרים כי הנה יוסף כאשר נמכר היה יעקב חי והוא לא ידע כי אין הנביא יודע הנסתרות אם לא יגלה לו השם ואלישע אמר ויי׳ העלים ממני גם זאת תשובה לשואלים איך פחד יעקב והשם הבטיחו והוא אומרו ואהיה עמך גם זה פי׳ ואיטיבה עמך שיתכן שימלט הוא לבדו ועוד ידענו כי כל עון קטן וגדול כנגד העושה על כן העון הקל לגדול יקרא גדול ויעקב פחד שמא חטא או שגג במחשבתו ובעבור זה לא יהי השם עמו ואל תתמה כי הנה משה שאין למעלה ממנו והוא שלחו להוציא את ישראל ממצרים ובעבור שגגתו שלח מלאך להמיתו׃ קטנתי. כמו גם יכלתי והטעם פחות אני וקטן ער שתעשה עמי כל החסדים וכבר פירשתי חסד ואמת׃ והכני. משרת עצמו ואחר עמו כמו ושני שרי גדודים וכן הוא והכני והכה אם על בנים׃ עזים מאתים. בבאן שם הנקבות עשר לזכר ולפרים ד׳ ולעיירים שנים כי ידע תולדתם׃ וריוח

ויחן יי׳ אתם וירחמם׃ וירא יב׳ ו׳ בקריאה ו׳ בשמואל וסי׳ מה נורא׃ וירא יעקב מאד׃ ויאמר מי שמך לאיש. וישמע המלך יהויק׳. וירא דוד את יי׳ ביום ההוא. וירא מאד מפני אכיש מלך גת. וירא כל העם מאד את יי׳. וירא שאול מלפני דוד. וירא ויחרד לבו. וירא מאד מדברי שמואל. וירא דוד את האלהים. ד"ה. וירא ויתן יהושפט את פניו. ד"ה׃ ויצר ג׳ וסי׳ ויירא יעקב. בכל אשר יצאו יד יי׳. שופטי׳. ויצר לאמנון להתחלות׃ ויחץ ג׳ וסי׳ ויחץ את העם. ויחץ את הילדים. ויחץ את שלש מאת האיש׃ יבוא ז׳ מלאי׳ בתו׳ בסר פרשת אחרי מות׃ ויאמר ד׳ ר"פ בטעם זרקא וסי׳ ויאמר יעקב. יתרו ברוך יי׳. משה שש מאות אלף. משה בזאת תדעון׃ והכני ב׳ חד פתח וחד קמץ וסי׳ פן יבא והכני. אם יוכל להלחם. אוריית׳ פתח. דשמואל קמץ. ודא הוא חד מן א"ב מן חד חד דד פתח וחד קמץ דלוג וסי׳ בבסרא רבתא׃ אם על בנים ב׳ וסי׳ פן יבא והכני. אם על בנים רטשה׃ ואלים ז׳ וסי׳ עזים מאתים. וזה הדבר והקרבתם על הלחם. חמאת בקר וחלב צאן׳ ערב וכל נשיאי קדר. הלא הדחתם את כהני יי׳. ויביאו פרים שבעה׃ אילים ד׳ מלאי׳ בתורה וסי׳ רחלים מאתים. קח את ארנן. בנה לי בזה קדמ׳. חמאת בקר׃

קטנתי מכל החסדים. נתמעטו זכיותי על ידי החסדים והאמת שעשית עמי לכך אני ירא שמא משהבטחתני נתלכלכתי בחטא ויגרום לי להמסר ביד עשו׃ מכל האמת. אמיתת דבריך ששמרת לי כל ההבטחות שהבטחתני׃ כי במקלי. לא היה עמי לא כסף ולא זהב ולא מקנה אלא מקלי לבדו. ומדרש אגד׳ נתן מקלו בירדן ונבקע הירדן׃ מיד אחי מיד עשו. מיד אחי שאין נוהג עמי כאח אלא כעשו הרשע׃ היטב איטיב. היטב בזכותך איטיב בזכו׳ אבותיך׃ ושמתי את זרעך כחול הים. והיכן אמר לו כן והלא לא אמ׳ לו אלא והיה זרעך כעפר הארץ אלא שאמ׳ לו כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך ולאברהם אמר הרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמי׳ וכחול אשר על שפת הים׃ הבא בידו. ברשותו וכן ויקח את כל ארצו מידו. ומדרש אגדה מן הבא בידו אבנים טובות ומרגליות שאדם צר בצרור ונושאם בידו. ד"א מן הבא בידו. מן החולין שנטל מעשר כמה דאת אמר עשר אעשרנו לך והדר לקח מנחה׃ עזים מאתים ותישים עשרים. מאתים עזים צריכות עשרים תישים וכן כלם הזכרים כדי צורך הנקבות ובבראשית רבה דורש מכאן לעונה האמורה בתורה הטיילין בכל יום הפועלים שתים בשבת החמרים אחד בשבת הגמלים אחת לשלשים יום הספנים אחת לששה חדשי׳ ואיני יודע לכוין המדרש הזה בכוון אך נראה בעיני שלמדנו מכאן שאין העונה שוה בכל אדם אלא לפי טורח המוטל עליו שמצינו כאן שמסר לכל תיש עשר עזים וכן לכל איל לפי שהם פנויין ממלאכה דרכן להרבות תשמיש ולעבר עשר נקבות ובהמה משנתעברה אינה מקבלת זכר ופרים שעוסקין במלאכה לא מסר לזכר אלא ארבע נקבות ולחמור שהולך בדרך רחוקה שתי נקבות לזכר ולגמלים שהולכים דרך יותר רחוקה נקבה אחת לזכר׃ גמלים

גמלים מניקות שלשים · ובניהם עמהם ומדרש אגדה ובניהם בנאיה זכר כנגד נקבה ולפי שצנוע בתשמיש לא פרסמו הכתוב : עירים · חמורים זכרים : עדר עדר לבדו · כל מין ומין לעצמו : עברו לפני · דרך יום או פחות ואני אבוא אחריכם : ורוח תשימו · עדר לפני חברו מלא עין כדי להשביע עינו של רשע ולתווהו על רבוי הדורון : למי אתה · של מי אתה מי שולחך ותרגומו דמאן את : ולמי אלה לפניך · למי המנחה הזאת שלוחה למ"ד משמשת בראש התיבה במקום של שמו וכל אשר אתה רואה לי הוא שלי הוא ליי' הארץ ומלואה של יי' : ואמרת לעבדך ליעקב · על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון ששאלת למי אתה לעבדך ליעקב אני

אבן עזרא

ורוח תשימו · הפרש ויקרו ממנו כי היתה הרואה הפרשה בין מכה למכה כמו ורוח לשאול : ושאלך לאמר · כמו כי אשאלך : גם את כל ההולכי' · כי חמש היו שם : במוצאכם · כפתח הצד"י בעבור אות הגרון ואם אין כמוהו : כי אמר · יעקב בלבו ואלה דברי משה · ופי' אכפרה פניו אכסה ואסתיר ופניו כעסו וכן ופניה לא היו לה : ויעבר את מעבר יבק · הוא עבר בתחלה ואחר כך לקח נשיו ובניו והעבירם והנה פי' ויעבר כבר עבר ושב באחרונה לבקש אם נשאר כלום : ויאבק · מגזרת אבק עד שעלה אבק ביניהם : עד עלות השחר · עד סור שחרות הלילה וי"א כי שחר דמות אור והוא הנראה בעבים טרם זרוח השמש וכן אשר אין לו שחר : כי לא יכול לו · המלאך : ויגע בכף ירכו · של יעקב : ותקע · כמו פן יקע נפשי ממך סרה כף הירך ממקומה : בגיד

גְּמַלִּים מֵינִיקוֹת וּבְנֵיהֶם שְׁלֹשִׁים פָּרוֹת אַרְבָּעִים וּפָרִים עֲשָׂרָה אֲתֹנֹת עֶשְׂרִים וַעְיָרִם עֲשָׂרָה : וַיִּתֵּן בְּיַד עֲבָדָיו עֵדֶר עֵדֶר לְבַדּוֹ וַיֹּאמֶר אֶל עֲבָדָיו עִבְרוּ לְפָנַי וְרֶוַח תָּשִׂימוּ בֵּין עֵדֶר וּבֵין עֵדֶר : וַיְצַו אֶת הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר כִּי יִפְגָּשְׁךָ עֵשָׂו אָחִי וּשְׁאֵלְךָ לֵאמֹר לְמִי אַתָּה וְאָנָה תֵלֵךְ וּלְמִי אֵלֶּה לְפָנֶיךָ : וְאָמַרְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיַעֲקֹב מִנְחָה הִוא שְׁלוּחָה לַאדֹנִי לְעֵשָׂו וְהִנֵּה גַם הוּא אַחֲרֵינוּ : וַיְצַו גַּם אֶת הַשֵּׁנִי גַּם אֶת הַשְּׁלִישִׁי גַּם אֶת כָּל הַהֹלְכִים אַחֲרֵי הָעֲדָרִים לֵאמֹר כַּדָּבָר הַזֶּה תְּדַבְּרוּן אֶל עֵשָׂו בְּמֹצַאֲכֶם אֹתוֹ : וַאֲמַרְתֶּם גַּם הִנֵּה עַבְדְּךָ יַעֲקֹב אַחֲרֵינוּ כִּי אָמַר אֲכַפְּרָה פָנָיו בַּמִּנְחָה הַהֹלֶכֶת לְפָנָי וְאַחֲרֵי כֵן אֶרְאֶה פָנָיו אוּלַי יִשָּׂא פָנָי : וַתַּעֲבֹר הַמִּנְחָה עַל פָּנָיו וְהוּא לָן בַּלַּיְלָה הַהוּא בַּמַּחֲנֶה : וַיָּקָם בַּלַּיְלָה הוּא וַיִּקַּח אֶת שְׁתֵּי נָשָׁיו וְאֶת שְׁתֵּי שִׁפְחֹתָיו וְאֶת אַחַד עָשָׂר יְלָדָיו וַיַּעֲבֹר אֵת מַעֲבַר יַבֹּק : וַיִּקָּחֵם וַיַּעֲבִרֵם אֶת הַנָּחַל וַיַּעֲבֵר אֶת אֲשֶׁר לוֹ : וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר : וַיַּרְא כִּי לֹא יָכֹל לוֹ וַיִּגַּע בְּכַף יְרֵכוֹ וַתֵּקַע כַּף יֶרֶךְ יַעֲקֹב בְּהֵאָבְקוֹ עִמּוֹ : וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי כִּי עָלָה הַשָּׁחַר וַיֹּאמֶר לֹא אֲשַׁלֵּחֲךָ כִּי אִם בֵּרַכְתָּנִי : וַיֹּאמֶר אֵלָיו מַה שְּׁמֶךָ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב : וַיֹּאמֶר לֹא יַעֲקֹב יֵאָמֵר עוֹד שִׁמְךָ כִּי אִם יִשְׂרָאֵל כִּי שָׂרִיתָ עִם אֱלֹהִים וְעִם אֲנָשִׁים וַתּוּכָל : וַיִּשְׁאַל יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הַגִּידָה נָּא שְׁמֶךָ וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ שָׁם : וַיִּקְרָא יַעֲקֹב שֵׁם הַמָּקוֹם פְּנִיאֵל כִּי רָאִיתִי אֱלֹהִים פָּנִים אֶל פָּנִים וַתִּנָּצֵל נַפְשִׁי : וַיִּזְרַח לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ כַּאֲשֶׁר עָבַר אֶת פְּנוּאֵל וְהוּא צֹלֵעַ עַל יְרֵכוֹ :

גַּמְלֵי מֵינְקָתָא וּבְנֵיהוֹן תְּלָתִין תּוֹרָתָא אַרְבְּעִין וְתוֹרִין עַסְרָא אֲתָנָן עַסְרִין וְעִילֵי עַסְרָא : וִיהַב בְּיַד עַבְדּוֹהִי עֶדְרָא עֶדְרָא בִּלְחוֹדוֹהִי וַאֲמַר לְעַבְדּוֹהִי עִבַרוּ קֳדָמַי וְרַוְחָא תְּשַׁוּוֹן בֵּין עֶדְרָא וּבֵין עֶדְרָא : וּפַקֵּיד יָת קַדְמָאָה לְמֵימַר אֲרֵי יְעָרְעִנָּךְ עֵשָׂו אֲחִי וְיִשְׁאֲלִנָּךְ לְמֵימַר דְּמַאן אַתְּ וּלְאָן אַתְּ אָזֵיל וּדְמַאן אִלֵּין דִּקְדָמָךְ : וְתֵימַר דְּעַבְדָּךְ דְּיַעֲקֹב תִּקְרֻבְתָּא הִיא דִּמְשַׁדְּרָא לְרִבּוֹנִי לְעֵשָׂו וְהָא אַף הוּא אָתֵי בַּתְרָנָא : וּפַקֵּיד אַף יָת תִּנְיָנָא אַף יָת תְּלִיתָאָה אַף יָת כָּל דְּאָזְלִין בָּתַר עֶדְרַיָּא לְמֵימַר כְּפִתְגָּמָא הָדֵין תְּמַלְּלוּן עִם עֵשָׂו כַּד תַּשְׁכְּחוּן יָתֵיהּ : וְתֵימְרוּן אַף הָא עַבְדָּךְ יַעֲקֹב אָתֵי בַּתְרָנָא אֲרֵי אֲמַר אֲנִיחִנֵּיהּ לְרוּגְזֵיהּ בְּתִקְרֻבְתָּא דְּאָזְלָא קֳדָמַי וּבָתַר כֵּן אֶחֱזֵי אַפּוֹהִי מָאִים יִסַּב אַפִּי : וַעֲבַרַת תִּקְרֻבְתָּא עַל אַפּוֹהִי וְהוּא בָּת בְּלֵילְיָא הַהוּא בְּמַשְׁרִיתָא : וְקָם בְּלֵילְיָא הוּא וּדְבַר יָת תַּרְתֵּין נְשׁוֹהִי וְיָת תַּרְתֵּין לְחֵינָתֵיהּ וְיָת חַד עֲסַר בְּנוֹהִי וַעֲבַר יָת מַעְבַּר יוּבְקָא : וְדַבְּרִינוּן וְאַעְבְּרִינוּן יָת נַחְלָא וְאַעְבַּר יָת דִּילֵיהּ : וְאִשְׁתְּאַר יַעֲקֹב בִּלְחוֹדוֹהִי וְאִשְׁתַּדַּל גַּבְרָא עִמֵּיהּ עַד דִּסְלֵיק צַפְרָא : וַחֲזָא אֲרֵי לָא יָכִיל לֵיהּ וּקְרֵיב בְּפֶתִי יַרְכֵּיהּ וְזָע פֶּתִי יַרְכָּא דְּיַעֲקֹב בְּאִשְׁתַּדָּלוּתֵיהּ עִמֵּיהּ : וַאֲמַר שַׁלְּחַנִי אֲרֵי סְלֵיק צַפְרָא וַאֲמַר לָא אֲשַׁלְּחִנָּךְ אֱלָהֵין בָּרֵיכְתַּנִי : וַאֲמַר לֵיהּ מַה שְּׁמָךְ וַאֲמַר יַעֲקֹב : וַאֲמַר לָא יַעֲקֹב יִתְאֲמַר עוֹד שְׁמָךְ אֱלָהֵין יִשְׂרָאֵל אֲרֵי רַב אַתְּ קֳדָם יְיָ וְעִם גֻּבְרַיָּא וִיכֵילְתָּא : וּשְׁאֵיל יַעֲקֹב וַאֲמַר חַוִּי כְעַן שְׁמָךְ וַאֲמַר לְמָא דְּנָן אַתְּ שָׁאֵיל לִשְׁמִי וּבָרֵיךְ יָתֵיהּ תַּמָּן : וּקְרָא יַעֲקֹב שְׁמָא דְּאַתְרָא פְּנִיאֵל אֲרֵי חֲזֵיתִי מַלְאֲכָא דַּייָ אַפִּין בְּאַפִּין וְאִשְׁתֵּיזְבַת נַפְשִׁי : וּדְנַח לֵיהּ שִׁמְשָׁא כַּד עֲבַר יָת פְּנוּאֵל וְהוּא מַטְלַע עַל יַרְכֵּיהּ :

ועל כרחו הודה לו עליהן וזהו ויברך אותו שם שהיה מתחנן להמתין לו ולא רצה : ועם אנשים · עשו ולבן : ותוכל · להם : למה זה תשאל · אין לנו שם קבוע משתנים שמותינו לפי מצות עבודת השליחות שאנו משתלחים : ויזרח לו · לצרכו לרפאות את צלעתו כמה דתימר שמש צדקה ומרפא בכנפיה ואותן שעות שמיהרה לשקוע בשבילו כשיצא מבאר שבע מיהרה לזרוח בשבילו והוא היה צולע כשהגיעו למקום שלוני האיר לנו השחר זהו פשוטו :

גיד הנשה · שנשה ממקומו ועלה והוא לשון קפיצה וכן נשתה גבורתם וכן כי נשני אלהים את כל עמלי: ואת לאה וילדיה אחרונים · אחרון אחרון חביב: עבר לפניהם · אמר אם יבא אותו רשע להלחם ילחם בי תחלה: ויחבקהו · נתגלגלו רחמיו כשראהו משתחוה כל השתחואות הללו: וישקהו · נקוד עליו ויש חולקין בדבר הזה בברייתא דספרי יש שדורשו נקודה זו לומר שלא נשקו בכל לבו אמר רבי שמעון בן יוחאי הלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב אלא שנכמרו רחמיו באותה שעה ונשקו בכל לבו: מי אלה לך · מי אלה להיות שלך: נגש יוסף ורחל · בכלן האמהות נגשות לפני הבנים אבל ברחל יוסף נגש לפניה אמר אמי יפת תאר שמא יתלה בה עיניו אותו

תורה

על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה אשר על כף הירך עד היום הזה כי נגע בכף ירך יעקב בגיד הנשה: לג וישא יעקב עיניו וירא והנה עשו בא ועמו ארבע מאות איש ויחץ את הילדים על לאה ועל רחל ועל שתי השפחות: וישם את השפחות ואת ילדיהן ראשנה ואת לאה וילדיה אחרנים ואת רחל ואת יוסף אחרנים: והוא עבר לפניהם וישתחו ארצה שבע פעמים עד גשתו עד אחיו: וירץ עשו לקראתו ויחבקהו ויפל על צוארו וישקהו ויבכו: וישא את עיניו וירא את הנשים ואת הילדים ויאמר מי אלה לך ויאמר הילדים אשר חנן אלהים את עבדך: ותגשן השפחות הנה וילדיהן ותשתחוין: ותגש גם לאה וילדיה וישתחוו ואחר נגש יוסף ורחל וישתחוו: ויאמר מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי ויאמר למצא חן בעיני אדני: ויאמר עשו יש לי רב אחי יהי לך אשר לך: ויאמר יעקב אל נא אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך כראת פני אלהים ותרצני: קח נא את ברכתי אשר הבאת לך כי חנני אלהים וכי יש לי כל ויפצר בו ויקח: ויאמר נסעה ונלכה ואלכה לנגדך: ויאמר אליו אדני ידע כי הילדים רכים והצאן והבקר עלות עלי ודפקום יום אחד ומתו כל הצאן:

תרגום

על כן לא אכלין בני ישראל ית גידא דנשיא די על פתי ירכא עד יומא הדין ארי קריב בפתי ירכא דיעקב בגידא דנשיא: וזקף יעקב עינוהי וחזא והא עשו אתי ועמיה ארבע מאה גברא ופליג ית בניא על לאה ועל רחל ועל תרתין לחינתא: ושוי ית לחינתא וית בניהון קדמותא וית לאה ובנהא בתראין וית רחל וית יוסף בתראין: והוא עבר קדמיהון וסגיד על ארעא שבע זמנין עד מקרביה לות אחוהי: ורהט עשו לקדמותיה וגפפיה ונפל על צואריה ונשקיה ובכו: וזקף ית עינוהי וחזא ית נשיא וית בניא ואמר מן אלין לך ואמר בניא די חן יי לעבדך: וקריבן לחינתא אינון ובניהון וסגידא: וקריבת אף לאה ובנהא וסגידו ובתר כן קריב יוסף ורחל וסגידו: ואמר מא לך כל משריתא הדא די ארעית ואמר לאשכחא רחמין בעיני רבוני: ואמר עשו אית לי סגי אחי אצלח בדילך: ואמר יעקב בבעו אם כען אשכחית רחמין בעינך ותקביל תקרובתי מן ידי ארי על כן חזיתינון לאפך כחיזו אפי רברביא ואתרעית לי: קביל כען ית תקרובתי דאיתותיאת לך ארי רחם עלי יי וארי אית לי כולא ואתקיף ביה וקביל: ואמר נטול ונהך ואיהך לקבלך: ואמר ליה ריבוני ידע ארי ינקיא רכיכין ועניא ותורי מניקתא עלי ואם ארחוקינון יומא חד ימותון כל ענא:

מסורה

על כן ט' בטעם פזר גדול וסי' גיד הנשה · מחנה דן עד היום הזה · שם המקום ההוא עמק ברכה · דה"י · על כן חרה אף יי' בעמו · על כן לא ידרכו כהני דגון · על כן אבכה בבכי יעזר · כי על כן הוא מרפא את ידי · על כן מלא לבב בני האדם · על כן קראו לימים האלה פורים: ועמו ח' בטעם זקף גדול וסי' וישא יעקב את

עיניו וירא והנה · יהוידע · יוחנן · יחזיאל · יואב · שלומית · זכריה · עובד: י"ח פסוק' דאית בהו את ואת ואת ואת ואת וסי' במס' רבת': ראשנה ל' במלכים א' סי' י"ח: צוארו חד מן נ"ג חסרי' ו' באמצע תיבותא וקריין ולית דכוו' וסי' במס' רבת': י"ב פסוקים דאית בהו את את ואת ואת וסי' במס' רבת': מי לך ג' וסי' עד מי לך פה · כי מי לך כל המחנה הזה · כי חצבת לך פה: יהי לך אשר לך י"ג פסוקים דאית בהון לך לך במסר רבתא: ברכתי ג' וסי' הכי קרא שמו יעקב · קח נא את ברכתי · וצויתי את ברכתי לכם · וחד וברכתי על צאצאיך: ברכתי אלפ"ביית' כ' ג' ב"וא' וב' וסי' במסר' רבת': ויפצר ד' וסי' ויפצר בם מאד · קח נא את ברכתי · ויקם האיש ללכת · דפלגש · ויאמר חי יי' אשר עמדתי · וכל ויפצרו דכות' במ"א ויפרצו וסי' ויפרצו בו עבדיו: לנגדך ב' וסי' נסעה ונלכה · שתה עונותינו לנגדך: עלות ה' וסי' ודפקום יום אחד · ושתי פרות עלות · וחברו · דארון · עלות ינהל · מאחר עלות הביאו: יום אחד י' מסר פרשת תולדת: ומתו ח' בקמץ וסי' ודפקום יום אחד · וירד עליהם הברד · ולא ישאו עון ומתו · ולא יגעו אל הקדש · כבלע את הקדש · וסקלתם באבנים · וסקלתם אתם באבנים · והיה אם יוהרו · עמוס:

אבן עזרא

בגיד הנש' · ידוע כאשר העתיקו קדמונינו ז"ל ואין בו ספק כי אם לחסרי הדעת ותולדות שמפרש' שהוא האבר ויפרשו הנשה מגזרת נשים ודעת זה המלאך שנראה ליעקב שהוא גוף יתבאר לך אם השם יפקח את לבבך בפרשת כי שמי בקרבו · ושם רחל ויוסף באחרונ' אולי ימלטו בעבור אהבתו אותם · הדרש על נקודו' וישקהו טוב הוא לעתיקי' משרים כי על דרך הפשט לא חשבעשו לעשות רע לאחיו והעד ויבכו כאשר עשה יוסף עם אחיו: מי אלה לך · מי אלה עמך או מי אלה שלך הם: חנן · כמו נתן וכמוהו חנונו אותם גם חנם כמו הם: מי לך · מי לעולם ינכה על אד' ופי' מי הוא זה שמגרת לו כל המחנה הזה או מי במחשבתך: אל נא · אל יאמר אדוני כן וכבר הודעתיך דקדוק הנגיד: כראות פני אלהים · מלאך ורבי המפרש' אומרי' כי בא המלאך ליעקב לחזק את לבו שלא ייר' מאחיו כי הנה המלאך לא יכול לו אף כי בן אדם ואין מלת שריתעם אלהים כמו וישר' א' אבימלך על ישראל כי אין עם כמו על רק פירושו שר תחשב עם המלאכי' ועם אנשי' שרים ושואלים ישאלו מה טעם ויזרח לו השמש והלא ברגע אחד זורחת בכל העולם ופלאתם תהו כי עת זרוח השמש בכל מקום ישתנה והנה בין ירושלם ובין זאת המדינה שחברתי בה זה הפי' ושמה לוק"א שעה ושלישי שעה וברחב י"ב מעלות וזה ה' הדבר ברור בלא ספק · ופי' והוא צולע שהיה הולך על צלעו האחת · וטעם על כן זכר לדברי: נסעה · יש אומרים שהוא לשון צווי כמו שלחה הנער וכן כפלו עלינו: ונלכה · כולנו ושאני אך לנגדך לא אזוז ממך ויתכן להיותו כמו ונסעה מן הר אהוא כסע כולנו ואני אלך לנגדך: כי הילדים רכים · כי הגדול שבהם י"ב שנה יש לו וימים מספר: עלות · כמו עלות ינהל והנה ההרות שעלו עליהם ה' העתודים על כן נקראו עלות · וטעם עלי לשמרם שלא יבואו לידי נזק: ודפקום · ואם דפקום המנהיגי' את ימותו כל הצאן: אתנהלה

רשי

רשע אעמיד כנגדה ואעכבנו מלהסתכל בה מכאן זכה יוסף לברכת עלי עין: מי לך כל המחנ' · מי כל המחנה אשר פגשתי שהוא שלך כלומ' למה הוא לך פשוטו של מקרא על מוליכי המנח' ומדרשו כתות של מלאכי' פגע שהיו דוחפין אותו ואת אנשיו ואומ' להם של מי אתם והם אומרים להם של עשו והם או' הכו הכו ואלו אומרי' בנו של יצחק הוא ולא היו משגיחי' עליו בן בנו של אברהם ולא היו משגיחי' אחיו של יעקב הוא אומרים להם אם כן משלנו אתם: יהי לך אשר לך · כאן הודה לו על הברכו': אל נא · אל נא תאמר ליכן: אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך וגו' · כי כדאי והגון לך שתקבל מנחתי על אשר ראיתי פניך והן חשובין לי כראיית פני המלאך שראיתי שר שלך ועוד על שנתרצית לי למחול סורחני ולמה הזכי' לו ראיית המלאך כדי שיתיירא הימנו ויאמ' ראה מלאכים וניצול איני יכול לו מעתה: ותרצני · נתפייסת לי וכן כל רצון שבמקרא' לשון פיוס אפיימנט בלעז כי לא לרצון יהיה לכם הקרבנות באות לפייס ולרצות שפתי צדיק ידעון רצון יודעים לפייס ולרצו': ברכתי · מנח' זו הבאה על ראיית פנים ולפרקים אינה באה אלא לשאילת שלום וכל ברכ' שהיא לראיית פנים כגון ויברך יעק' את פרעה עמו אתי ברכה דסנחריב וכן לשאול לו לשלו' ולברכו דתועי מלך חמת כלם לשון ברכת שלו' הן שקורין בלעז שלודי"ר אף זו ברכתי מון שלוד: אשר הובאת לך · לא טרחתי בה ואני יגעתי להגיע עד שבאה לידך: חנני · נון ראשונה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שני נוני"ן שהיה לו לומר חננני שאין חנן בלא שני נוני"ן והשלישית לשימוש כמו עשני זבדני: יש לי כל · כל ספקי ועשו דבר בלשון גאוה יש לי רב יותר ויותר מכדי צרכי: נסעה · כמו שמעה סלחה שהוא כמו שמע סלח אף כאן נסעה כמו נסע והנו"ן יסוד בתיבה ותרגום של אונקלוס טול ונהך עמו אמר ליעקב נסע מכאן ונלך: ואלכה לנגדך · בשוה לך טובה זו אעשה לך שאאריך ימי מהלכתי ללכת לאט כאשר אתה צריך וזהו לנגדך בשוה לך: עלות עלי · הצאן והבקר שהן עלות מוטלות עלי לנהלן לאט: עלות · מגדלות עוליהן לשון עולל ויונק עול ימים ושתי פרות עלות ובלעז אנפנטיי"ש: ודפקום יום אחד · ליגעם בדרך במרוצה ומתו כל הצאן: ודפקום · כמו קול דודי דופק דוקם בדלת:

ויעבר

יעבר נא אדני. אל נא תאריך ימי הליכתך עבור כפי דרכך ואף אם תתרחק: אתנהלה. אתנהל הה"א יתירה כמו ארדה אשמעה: לאטי. לאט שלי לשון נחת ההולכים לאט לאט לי לבעבר: לאטי. הלמ"ד מן היסוד והיא משמשת אתנהל נחת שלי: לרגל המלאכה. לפי צורך הליכת רגלי המלאכה המוטלת לפני להוליך: ולרגל הילדים. לפי רגליהם שהן יכולין לילך: עד אשר אבוא אל אדוני שעירה. הרחיב לו הדרך שלא היה דעתו ללכת אלא עד סוכות אמ' אם דעתו לעשות לי רעה ימתין עד בואי אצלו והוא לא הלך ואימתי ילך בימי המשיח שנ' ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו ומדרשי אגדה יש לפרשה זו רבים: ויאמר למה זה. תעשה לי טובה זו שאיני צריך לה:

אבא ואבא ה' חס' מסר בפרשת חיי: שעירה ג' וסי' יעבר נא אדני. וישב ביום ההוא עשו. ואחלק העלה שעירה: סכתה ב' וסי' ויעקב נסע סכתה. ויסעו בני ישראל מרעמסס: סכות ב' מ"ל בתורה וסי' שם המקום סכות. כי בסכות השבתי. וכל נביא' וכתו' דכוו' מלאים בם"א חס' וסי' לעשות סכת ככתוב. וכל הסכות

יַעֲבָר־נָא אֲדֹנִי לִפְנֵי עַבְדּוֹ וַאֲנִי אֶתְנָהֲלָה לְאִטִּי לְרֶגֶל הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר־לְפָנַי וּלְרֶגֶל הַיְלָדִים עַד אֲשֶׁר־אָבֹא אֶל־אֲדֹנִי שֵׂעִירָה׃ וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אַצִּיגָה־נָּא עִמְּךָ מִן־הָעָם אֲשֶׁר אִתִּי וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי׃ וַיָּשָׁב בַּיּוֹם הַהוּא עֵשָׂו לְדַרְכּוֹ שֵׂעִירָה׃ וְיַעֲקֹב נָסַע סֻכֹּתָה וַיִּבֶן לוֹ בָּיִת וּלְמִקְנֵהוּ עָשָׂה סֻכֹּת עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם סֻכּוֹת׃ ס

וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם עִיר שְׁכֶם אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם וַיִּחַן אֶת־פְּנֵי הָעִיר׃ וַיִּקֶן אֶת־חֶלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר נָטָה־שָׁם אָהֳלוֹ מִיַּד בְּנֵי־חֲמוֹר אֲבִי שְׁכֶם בְּמֵאָה קְשִׂיטָה׃ וַיַּצֶּב־שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא־לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ ס

לד

וַתֵּצֵא דִינָה בַּת־לֵאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב לִרְאוֹת בִּבְנוֹת הָאָרֶץ׃ וַיַּרְא אֹתָהּ שְׁכֶם בֶּן־חֲמוֹר הַחִוִּי נְשִׂיא הָאָרֶץ וַיִּקַּח אֹתָהּ וַיִּשְׁכַּב אֹתָהּ וַיְעַנֶּהָ׃ וַתִּדְבַּק נַפְשׁוֹ בְּדִינָה בַּת־יַעֲקֹב וַיֶּאֱהַב אֶת־הַנַּעֲרָ וַיְדַבֵּר עַל־לֵב הַנַּעֲרָ׃ וַיֹּאמֶר שְׁכֶם אֶל־חֲמוֹר אָבִיו לֵאמֹר קַח־לִי אֶת־הַיַּלְדָּה הַזֹּאת לְאִשָּׁה׃ וְיַעֲקֹב שָׁמַע כִּי טִמֵּא אֶת־דִּינָה בִתּוֹ וּבָנָיו הָיוּ אֶת־מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה וְהֶחֱרִשׁ יַעֲקֹב עַד־בֹּאָם׃ וַיֵּצֵא חֲמוֹר אֲבִי־שְׁכֶם אֶל־יַעֲקֹב לְדַבֵּר אִתּוֹ׃ וּבְנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ מִן־הַשָּׂדֶה כְּשָׁמְעָם וַיִּתְעַצְּבוּ הָאֲנָשִׁים וַיִּחַר לָהֶם מְאֹד כִּי־נְבָלָה עָשָׂה בְיִשְׂרָאֵל לִשְׁכַּב אֶת־בַּת־יַעֲקֹב וְכֵן לֹא יֵעָשֶׂה׃ וַיְדַבֵּר חֲמוֹר אִתָּם לֵאמֹר שְׁכֶם בְּנִי חָשְׁקָה נַפְשׁוֹ בְּבִתְּכֶם תְּנוּ נָא אֹתָהּ לוֹ לְאִשָּׁה׃ וְהִתְחַתְּנוּ אֹתָנוּ בְּנֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ־לָנוּ וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ תִּקְחוּ לָכֶם׃ וְאִתָּנוּ תֵּשֵׁבוּ וְהָאָרֶץ תִּהְיֶה לִפְנֵיכֶם

יְעִיבַר כְּעַן רִבּוֹנִי קֳדָם עַבְדֵּיהּ וַאֲנָא אֲדַבַּר בְּנִיחַ לְרֶגֶל עוּבַדְתָּא דִּי קֳדָמַי וּלְרֶגֶל יַנְקַיָּא עַד דְּאֵיתֵי לְוַת רִבּוֹנִי לְשֵׂעִיר׃ וַאֲמַר עֵשָׂו אַשְׁבּוֹק כְּעַן עִמָּךְ מִן עַמָּא דִּי עִמִּי וַאֲמַר לְמָא דְּנַן אַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי׃ וְתָב בְּיוֹמָא הַהוּא עֵשָׂו לְאוֹרְחֵיהּ לְשֵׂעִיר׃ וְיַעֲקֹב נְטַל לְסֻכּוֹת וּבְנָא לֵיהּ בֵּיתָא וְלִבְעִירֵיהּ עֲבַד מְטַלָּן עַל כֵּן קְרָא שְׁמָא דְּאַתְרָא סֻכּוֹת׃ וַאֲתָא יַעֲקֹב שְׁלִים לְקַרְתָּא דִּשְׁכֶם דִּי בְּאַרְעָא דִּכְנַעַן בְּמֵיתוֹהִי מִפַּדַּן אֲרָם וּשְׁרָא לָקֳבֵיל אַפֵּי קַרְתָּא׃ וּזְבַן יָת אַחְסָנַת חַקְלָא דִּי פְרַסֵיהּ תַּמָּן לְמַשְׁכְּנֵיהּ מִיְּדָא דִּבְנֵי חֲמוֹר אֲבוּהִי דִּשְׁכֶם בִּמְאָה חוּרְפָן׃ וַאֲקִים תַּמָּן מַדְבְּחָא וּפְלַח עֲלוֹהִי קֳדָם אֵל אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל׃

וּנְפַקַת דִּינָה בַּת לֵאָה דִּי יְלֵידַת לְיַעֲקֹב לְמֶחֱזֵי בִּבְנָת אַרְעָא׃ וַחֲזָא יָתַהּ שְׁכֶם בַּר חֲמוֹר חִוָּאָה רַבָּא דְּאַרְעָא וּדְבַר יָתַהּ וּשְׁכִיב יָתַהּ וְעַנְיַהּ׃ וְאִתְרְעִיאַת נַפְשֵׁיהּ בְּדִינָה בַּת יַעֲקֹב וְרָחֵים יָת עוּלֵימְתָּא וּמַלֵּיל עַל לִבָּא דְּעוּלֵימְתָּא׃ וַאֲמַר שְׁכֶם לַחֲמוֹר אֲבוּהִי לְמֵימַר סַב לִי יָת עוּלֵימְתָּא הָדָא לְאִתּוּ׃ וְיַעֲקֹב שְׁמַע אֲרֵי סָאֵיב יָת דִּינָה בְּרַתֵּיהּ וּבְנוֹהִי הֲווֹ עִם גֵּיתוֹהִי בְּחַקְלָא וּשְׁתֵיק יַעֲקֹב עַד מֵיתֵיהוֹן׃ וּנְפַק חֲמוֹר אֲבוּהִי דִּשְׁכֶם לְוַת יַעֲקֹב לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ׃ וּבְנֵי יַעֲקֹב עָלוּ מִן חַקְלָא כַּד שְׁמָעוּ וְאִתְנְסִיסוּ גּוּבְרַיָּא וּתְקֵיף לְהוֹן לַחְדָּא אֲרֵי קְלָנָא עֲבַד בְּיִשְׂרָאֵל לְמִשְׁכַּב יָת בַּת יַעֲקֹב וְכֵן לָא כָשַׁר לְאִתְעֲבָדָא׃ וּמַלֵּיל חֲמוֹר עִמְּהוֹן לְמֵימַר שְׁכֶם בְּרִי אִתְרְעִיאַת נַפְשֵׁיהּ בִּבְרַתְּכוֹן הַבוּ כְעַן יָתַהּ לֵיהּ לְאִתּוּ׃ וְתִתְחַתְּנוּן בַּנָא בְּנָתֵיכוֹן תִּתְּנוּן לַנָא וְיָת בְּנָתַנָא תִּסְּבוּן לְכוֹן׃ וְעִמָּנָא תִּתְּבוּן וְאַרְעָא תְּהֵי קֳדָמֵיכוֹן׃

אמצא חן בעיניך. ולא תשלם לי עתה שום גמול: וישב ביום ההוא עשו לדרכו. עשו לבדו וארבע מאו' איש שהלכו עמו כשמטו מאצלו אחד אחד והיכן פרע להם הקב"ה בימי דוד שנאמר כי אם ארבע מאו' איש אשר רכבו על הגמלים: ויבן לו בית. שהה שם שמנה עשר חדש קיץ וחורף קיץ: סכות קיץ. בית חורף. סכות קיץ: שלם. שלם בגופו שנתרפא מצלעתו שלם בממונו שלא חסר כלום מכל אותו דורון. שלם בתורתו שלא שכח ת' תלמודו בבית לבן: עיר שכם. כמו לעיר וכמוהו עד בואכה בית לחם: בבאו מפדן ארם. כאדם האומר לחבירו יצא פלו' מבין שני אריות ובא שלם אף כאן ויבא שלם מפדן ארם מלבן ומעשו שנזדווגו לו בדרך: קשיטה. מעה אמר רבי עקיבא כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למעה קשיטה: ויקרא לו אל אלהי ישראל. לא שהמזבח קרוי אלהי ישראל אלא על שם שהי' הקדוש ב"ה עמו והצילו קרא שם המזבח על שם הנס להיו' שבחו של מקום נזכר בקריאת השם כלומר מי שהוא אל הוא הקדוש ב"ה הוא לאלהי' לי ששמי ישראל וכן מצינו במשה ויקרא שמו יי' נסי לא שהמזבח קרוי יי' אלא על שם הנס קרא שם המזבח להזכיר שבחו של הקב"ה יי' הוא נסי ורבותינו דרשו שהקב"ה קראו ליעקב אל ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע מתחלקי' לכמה טעמים ואני ליישב פשוטו של מקרא באתי: בת לאה. ולא בת יעקב אלא על שם יציאתה נקראת בת לאה שאף היא יצאנית שנאמר ותצא לאה לקראתו:

אבן עזרא

אתנהלה. כמו אתנהל עמס: לאטי. היוד נוסף או יהי לשון יחיד מדבר: לרגל המלאכה. בעבור המקנה שהוא מלאכתי והקרוב לי כי פי' המלאכה מה שיוכל אדם לעשות בכחו וברשותו גם הממון יקרא כך כמו אם לא שלח ידו במלאכת רעהו ומזאת הגזרה מלת מלאך בעבור שהוא תחת רשו' השולח. ויהיה לרגל כמו ויברך יי' אותך לרגלי ויתכן להיות לרגל כמשמעו שהוליכם על רגליהם. וטעם למה זה אין לי צורך: ויבא יעקב שלם. שם התאר והטעם שבא בשלום שלא אירע לו שום מאורע כי עתה יחל לספר מאורע דינה: חלקת השדה. חלק בשדה והזכיר זה הכתוב להודיע כי מעלה גדולה יש לארץ ישראל. ומי שיש לו בה חלק חשוב הוא כחלק עולם הבא. ויאמר הגאון כי ויקרא לו אל אלהי ישראל כי פירושו שקרא אל אל השם והנכון הוא שכן הוא שם המזבח וכן מזבח משה קרא שמו יי' נסי בעבור הנס שעשה השם במקום ההוא וכן בשוב השכינה אל ירושלם תהי נקראת יי' שמה וכן בעבור שעזר השם את יעקב קרא שם המזבח שעבד שם השם ל' אלהי ישר' והטע' שהוא הזק ותקיף. אלהי ישראל שהצילו בדרך ובא שלם אל ארץ כנען כי שם שכם וסכות. ולפי דעתי יתכן שהתעכב בעיר שכם שני' רבות כי דינה לא היתה בת שבע שני' גם שמעון ולוי קטני' היו: ותצא דינה. מעצמה: ויענה. כדרכה בעבור היותה בתולה: וידב' על לבה. שדבר לה דברי' רכים וניחומי': כי טמא. שכם:

מסרה

דאוהי' מ"ל בם"א. חג הסכת תעשה לך: ויקן ב' בספ' וסי' ויקן את חלקת השדה. ויקן יוסף את כל אדמת מצרים. ועוד ב' מהם וסי' ויקן דוד את מקום הגרן. ויקן את הר שמרון: במאה ה' בקרי' וסי' במאה קשיטה. אשר אירשתי. אין חפץ למלך במהר. וישכר מישראל מאה אלף גבור חיל. במאה קשיטה דיהושע: קשיטה ג' וסי' ויקן את חלקת. במאה קשיטה דיהושע. ויבאו אליו כל אחיו וכל אחיותיו. אנך: בבנות ב' ומלאים וסי' לראות בבנות הארץ. האין בבנות אחיך: ויענה ב' וסי' וישכב אותה ויענה. ויחזק ממנה ויענה: טמא ט' וסי' ויעקב שמע. ויענו בני יעקב את. מקדש יי'. משכן יי'. ואת הבית אשר על פני ירושלם. ואיש את אשת רעהו. והחברו. ואיש את כלתו: הילדה י"ח זוגין חד נסיב ה' וחד נסיב וה' ולית להון זוגא וסי' במס' רבתי: והחרש ז' חס' בליש' וסי' והחרש יעקב עד באם. יי' ילחם לכם. ושמע אישה והחרש לה לא הניא. כי החרש לה ביו' שמעו. למה את מחרשי' להביא. הומה לי לבי לא אחרש ירמי'. ויחרשו ממנו כי לא נשמ' הדב' ידרמי':

ויענה. שלא כדרכה: על לב הנערה. דברים המתישבים על הלב ראי אביך בחלקת שדה קטנה כמה ממון בזבז אני אשיאך ותקנה העיר וכל שדותיה: וכן לא יעשה. לענות את הבתולות שהאומות גדרו עצמן מן העריות על ידי המבול: חשקה. חפצה: מהר

אבן עזרא

חרפה · לדורות וזה טעם כי נבלה עשה בישראל · וטעם וידברו אשר טמא וידברו את שכם אשר טמא אחותם כי מצאהו דברו לשלום כמו דבר לו או טעם אשר כי ענו במרמה בעבור אשר טמא: אשר לו ערלה · ערלת בשר וטעמו דבר שיכבד וכן ערל שפתים כי ערלה אזנם בעבור הכוסף והאומרים שהשם אמר לאברהם והיה תמים ובהמולו הנה הוא חסר הדבר הפוך והנה ה הבהמות יוכיחו ואם אמרו למה נחתך דבר ברא השם גם הטבור יוכיח: את בתנו · בעבור היותה קטנה והם היו מדברים בעבור אביהם: ולא אחרי איננו בדקדוק כמו ואחר עד עתה רק מן הבנין הכבד הדגוש והוא פעל עבר על משקל ברך כבות: שלמים הם · בשלום: רחבת ידים · מקומות כמו ויד תהיה לך: יאותו · מגזרת כי לך יאתה והנוח הנעלם אחר האות המשרת תחת פ״א הפועל: להמול · משורש והנה הם חשבו רעה על יעקב ובניו שאמרו מקניהם וקנינם: ביום השלישי · שלישי לשלם קשה שהוא חצי המרובע וזה המעשה אשר עשו שמעון ולוי לדעת אחיהם עשו שמעון ולוי במרמה ובני יעקב הם כלם וחרה אף יעקב על שמעון ולוי בעבור שהם הרגו אנשי שכם: את

רשי

מהר · כתובה: במרמה בחכמה: אשר טמא · הכתוב אומר שלא היתה רמיה שהרי טמא את דינה אחותם: חרפה היא · שמץ פסול הוא אצלנו הבא לחרף חבירו אומר לו ערל אתה או בן ערל חרפה בכל מקום גדוף: נאות · נתרצה להם לשון ויאותו: להמול · להיות נמול אינו לשון לפעול אלא לשון להפעל: ונתנו · נו״ן שנייה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שני נוני״ן ונתננו: ואת בנותיכם נקח לנו · אתה מוצא בתנאי שאמר חמור ליעקב ובתשובת בני יעקב לחמור שתלו החשיבות בבני יעקב ליקח בנות שכם את שיבחרו להם ובנותיהם יתנו להם לפי דעתם דכתיב ונתנו את בנותינו לפי דעתנו ואת בנותיכם נקח לנו בכל אשר נחפוץ וכשדברו חמור ושכם בנו אל יושבי עירם הפכו הדברים את בנותם נקח לנו לנשים ואת בנותינו נתן להם כדי לרצותם שיאותו להמול: שלמים · בשלום ובלב שלם: והארץ הנה רחבת ידים · כאדם שידו רחבה וותרנית כלומר אל תפסידו כלום פרקמטיא הרבה באה לכאן ואין לה קונים: בהמול · בהיות נמול: אך נאותה להם · לדבר זה ועל ידי כן ישבו אתנו: שני בני יעקב · בניו היו ואף על פי כן נהגו עצמן שמעון ולוי כשאר אחרים שאינם בניו שלא נטלו עצה הימנו: אחי דינה · לפי שמסרו עצמן עליה נקראו אחיה: בטח · שהיו כואבים ואגדה בטוחים היו על כחו של זקן: על החללים · לפשט החללים

מסורה

שבו ה׳ בתו׳ וסי׳ שבו לכם פה עם החמור · שבו וסחרוה והאחזו בה · שבו איש תחתיו · ואל הזקנים אמר שבו · שבו נא בזה גם אתם: הרבו ב׳ וסי׳ הרבו עלי מאד · והגלגל הרבו לפשע: במרמה ב׳ מסר בפרשת תולדת: ויאמרו אליהם ז׳ וסי׳ לא נוכל לעשות הדבר הזה · יראי״י עליכם וישפט · מי יתן מותינו ביד יי׳ רב

שִׁבוּ וּסְחָרוּהָ וְהֵאָחֲזוּ בָּהּ׃ וַיֹּאמֶר שְׁכֶם אֶל־אָבִיהָ וְאֶל־אַחֶיהָ אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֵיכֶם וַאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלַי אֶתֵּן׃ הַרְבּוּ עָלַי מְאֹד מֹהַר וּמַתָּן וְאֶתְּנָה כַּאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלָי וּתְנוּ־לִי אֶת־הַנַּעֲרָ לְאִשָּׁה׃ וַיַּעֲנוּ בְנֵי־יַעֲקֹב אֶת־שְׁכֶם וְאֶת־חֲמוֹר אָבִיו בְּמִרְמָה וַיְדַבֵּרוּ אֲשֶׁר טִמֵּא אֵת דִּינָה אֲחֹתָם׃ וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיהֶם לֹא נוּכַל לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר הַזֶּה לָתֵת אֶת־אֲחֹתֵנוּ לְאִישׁ אֲשֶׁר־לוֹ עָרְלָה כִּי־חֶרְפָּה הִוא לָנוּ׃ אַךְ־בְּזֹאת נֵאוֹת לָכֶם אִם תִּהְיוּ כָמֹנוּ לְהִמֹּל לָכֶם כָּל־זָכָר׃ וְנָתַנּוּ אֶת־בְּנֹתֵינוּ לָכֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיכֶם נִקַּח־לָנוּ וְיָשַׁבְנוּ אִתְּכֶם וְהָיִינוּ לְעַם אֶחָד׃ וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלֵינוּ לְהִמּוֹל וְלָקַחְנוּ אֶת־בִּתֵּנוּ וְהָלָכְנוּ׃ וַיִּיטְבוּ דִבְרֵיהֶם בְּעֵינֵי חֲמוֹר וּבְעֵינֵי שְׁכֶם בֶּן־חֲמוֹר׃ וְלֹא־אֵחַר הַנַּעַר לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר כִּי חָפֵץ בְּבַת־יַעֲקֹב וְהוּא נִכְבָּד מִכֹּל בֵּית אָבִיו׃ וַיָּבֹא חֲמוֹר וּשְׁכֶם בְּנוֹ אֶל־שַׁעַר עִירָם וַיְדַבְּרוּ אֶל־אַנְשֵׁי עִירָם לֵאמֹר׃ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה שְׁלֵמִים הֵם אִתָּנוּ וְיֵשְׁבוּ בָאָרֶץ וְיִסְחֲרוּ אֹתָהּ וְהָאָרֶץ הִנֵּה רַחֲבַת־יָדַיִם לִפְנֵיהֶם אֶת־בְּנֹתָם נִקַּח־לָנוּ לְנָשִׁים וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ נִתֵּן לָהֶם׃ אַךְ־בְּזֹאת יֵאֹתוּ לָנוּ הָאֲנָשִׁים לָשֶׁבֶת אִתָּנוּ לִהְיוֹת לְעַם אֶחָד בְּהִמּוֹל לָנוּ כָּל־זָכָר כַּאֲשֶׁר הֵם נִמֹּלִים׃ מִקְנֵהֶם וְקִנְיָנָם וְכָל־בְּהֶמְתָּם הֲלוֹא לָנוּ הֵם אַךְ נֵאוֹתָה לָהֶם וְיֵשְׁבוּ אִתָּנוּ׃ וַיִּשְׁמְעוּ אֶל־חֲמוֹר וְאֶל־שְׁכֶם בְּנוֹ כָּל־יֹצְאֵי שַׁעַר עִירוֹ וַיִּמֹּלוּ כָּל־זָכָר כָּל־יֹצְאֵי שַׁעַר עִירוֹ׃ וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיוֹתָם כֹּאֲבִים וַיִּקְחוּ שְׁנֵי־בְנֵי־יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֲחֵי דִינָה אִישׁ חַרְבּוֹ וַיָּבֹאוּ עַל־הָעִיר בֶּטַח וַיַּהַרְגוּ כָּל־זָכָר׃ וְאֶת־חֲמוֹר וְאֶת־שְׁכֶם בְּנוֹ הָרְגוּ לְפִי־חָרֶב וַיִּקְחוּ אֶת־דִּינָה מִבֵּית שְׁכֶם וַיֵּצֵאוּ׃ בְּנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ עַל־הַחֲלָלִים וַיָּבֹזּוּ הָעִיר אֲשֶׁר

תרגום

תִּיבוּ וְעִיבִידוּ בַהּ סְחוֹרְתָא וְאַחְסִינוּ בַהּ׃ וַאֲמַר שְׁכֶם לַאֲבוּהָ וּלְאַחָהָא אַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵיכוֹן וְדִי תֵימְרוּן לִי אֶתֵּן׃ אַסְגוּ עָלַי לַחֲדָא מוֹהֲרִין וּמַתְּנַן וְאֶתֵּן כְּמָא דְתֵימְרוּן לִי וְהָבוּ לִי יָת עוּלֶמְתָּא לְאִתּוּ׃ וַאֲתִיבוּ בְנֵי יַעֲקֹב יָת שְׁכֶם וְיָת חֲמוֹר אֲבוּהִי בְּחוּכְמְתָא וּמַלִּילוּ דִּי סָאִיב יָת דִּינָה אַחָתְהוֹן׃ וַאֲמַרוּ לְהוֹן לָא נִיכּוּל לְמֶעְבַּד פִּתְגָמָא הָדֵין לְמִתַּן יָת אַחָתָנָא לִגְבַר דְּלֵיהּ עוּרְלָא אֲרֵי חִסּוּדָא הִיא לָנָא׃ בְּרַם בְּדָא נִתְפַּס לְכוֹן אִם תְּהוֹן כְּוָתָנָא לְמִגְזַר לְכוֹן כָּל דְּכוּרָא׃ וְנִתֵּן יָת בְּנָתָנָא לְכוֹן וְיָת בְּנָתֵיכוֹן נִסַּב לָנָא וְנִתֵּיב עִמְּכוֹן וּנְהֵי לְעַמָּא חַד׃ וְאִם לָא תְקַבְּלוּן מִנַּנָא לְמִגְזַר וְנִדְבַּר יָת בְּרַתָּנָא וְנֵיזִיל׃ וּשְׁפַרוּ פִּתְגָמֵיהוֹן בְּעֵינֵי חֲמוֹר וּבְעֵינֵי שְׁכֶם בַּר חֲמוֹר׃ וְלָא אִיחַר עוּלֵימָא לְמֶעְבַּד פִּתְגָמָא אֲרֵי אִתְרְעִי בְּבְרַת יַעֲקֹב וְהוּא יַקִּיר מִכֹּל בֵּית אֲבוּהִי׃ וַאֲתָא חֲמוֹר וּשְׁכֶם בְּרֵיהּ לִתְרַע קַרְתְּהוֹן וּמַלִּילוּ עִם אֱנָשֵׁי קַרְתְּהוֹן לְמֵימָר׃ גּוּבְרַיָּא הָאִלֵּין שְׁלָמִין אִנּוּן עִמָּנָא וְיִתְּבוּן בְּאַרְעָא וְיַעְבְּדוּן בַּהּ סְחוֹרְתָא וְאַרְעָא הָא פְתִיוּת יְדַיִן קֳדָמֵיהוֹן יָת בְּנָתְהוֹן נִסַּב לָנָא לִנְשִׁין וְיָת בְּנָתָנָא נִתֵּן לְהוֹן׃ בְּרַם בְּדָא יִתְפַּסוּן לָנָא גּוּבְרַיָּא לְמִתַּב עִמָּנָא לְמֶהֱוֵי לְעַמָּא חַד בְּמִגְזַר לָנָא כָּל דְּכוּרָא כְּמָא דְאִנּוּן גְּזִירִין׃ גֵּיתֵיהוֹן וְקִנְיָנְהוֹן וְכָל בְּעִירְהוֹן הֲלָא דִּי לָנָא אִנּוּן בְּרַם נִתְפַּס לְהוֹן וְיִתְּבוּן עִמָּנָא׃ וְקַבִּילוּ מִן חֲמוֹר וּמִן שְׁכֶם בְּרֵיהּ כָּל נָפְקֵי תְּרַע קַרְתֵּיהּ וּגְזָרוּ כָּל דְּכוּרָא כָּל נָפְקֵי תְּרַע קַרְתֵּיהּ׃ וַהֲוָה בְיוֹמָא תְלִיתָאָה כַּד תְּקִיפוּ עֲלֵיהוֹן כֵּיבֵיהוֹן וּנְסִיבוּ תְרֵין בְּנֵי יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֲחֵי דִינָה גְּבַר חַרְבֵּיהּ וַעֲלוּ עַל קַרְתָּא דְּיָתְבָא לְרוֹחְצָן וְקַטִּלוּ כָּל דְּכוּרָא׃ וְיָת חֲמוֹר וְיָת שְׁכֶם בְּרֵיהּ קַטִּלוּ לְפִתְגַם דְּחָרֶב וּדְבַרוּ יָת דִּינָה מִבֵּית שְׁכֶם וּנְפַקוּ׃ בְּנֵי יַעֲקֹב עָלוּ לְחַלָּצָא קְטִילַיָּא וּבַזּוּ קַרְתָּא

מסורה

לכם כי כל העדה · לו מתנו בארץ מצרים · הנשיאם יחיו · ביהושע · בני דן: אליהם י״ו מ״ל בתורה וסי׳ במסר׳ רבת׳: לעשות הדבר הזה · עשיית הדבר י״א חס׳ את וסי׳ במסר׳ רבת׳: אחתינו ג׳ ב׳ חסרים וא׳ מלא מסר פרשת תולדת: כמנו ג׳ חס׳ וסי׳ אך בזא׳ נאות · כי מי כל בשר אשר · גם אתה חלית · וא׳ מלא כי עתה כמונו עשרה אלפים: נתנו ונתנו ד׳ דגש וסי׳ ונתנו את בנתינו לכם · בעזבונך נתנו · ומידך נתנו לך · מצרים נתנו יד אשור: ואם לא תשמעו כל ר״פ דבראשית ודנזיקין אם במ׳ ואם וסי׳ במסר׳ רבתא: בבת ב׳ בתרי לישני וסי׳ כי חפץ בבת יעקב · ורב בבת יהודה: וישבו ד׳ וסי׳ האנשים האלה שלמים · אך נאותה להם · ויבאו אליך כמבוא עם · ויצו מלך אשור לאמר הוליכו: לנשים י״ד רפין בשופטים סי׳ כ״א: נתן ז׳ וסי׳ האנשים האלה שלמים · ויבאו אל אנשי סכות · ויבאו שרי סכות · ויאמרו נתן נתן ויפרשו את השמלה · ויען כל איש רע ובליעל · אשר לא נתן מבנותינו: מקנהם ד׳ חס׳ וסי׳ מקנה׳ וקנינם · וינהלם בלחם · ויקחו את מקנה׳ · תניינא דפסוק · רק נשיכם טפכם · וישבו בני ישראל את נשי מדין: אל חמור חד מן ב׳ זוגין תרין אל ותרין על וסי׳ במס׳ רבתא: על העיר י״ז בירמיה סי׳ ל״ב:

רשי

חילם · ממונם וכן עשה לי את החיל הזה וישראל עושה חיל ועזבו לאחרים חילם : טפו · לשון סביה לפיכך טעמו מלרע : עכרתם · לשון מים עכורים אין דעתי צלולה עכשיו ואגדה צלולה היתה החבית ועכרתם אותה מסורת היתה ביד כנענים שיפלו ביד בני יעקב אלא שהיו אומרים עד אשר תפרה ונחלת את הארץ לפיכך היו שותקין : מתי מספר · אנשים מועטים : הכזונה · הפקר : את אחותינו : ית אחתנא : קום עלה · לפי שאחרת בדרך נענשת ובאה לך זאת מבתך : הנכר · שיש בידכם משלל של שכם : והטהרו · מעבודה זרה : והחליפו שמלותיכם · שמא יש בידכם כסות של עבודה זרה : האלה · מין אילן סרק : עם שכם · אצל שכם : חתת · פחד : אל בית אל · הקדום בית בבית אל גילוי שכינתו בבית אל · יש תיבה חסרה בית המשמשת בראשה כמו הנה בית פנחס בן עמיאל כמו בבית פנחס · בית אביך כמו בבית אביך : נגלו אליו האלהים · במקומות הרבה יש שם אלהות ואדנות ב בלשון רבים כמו אדוני יוסף אם בעליו עמו ולא נאמר בעלו וכן אלהות שהוא לשון שופט ומרות נזכר בלשון רבים אבל אחר מכל שאר השמות לא תמצא ב בלשון רבים : ותמת דבורה · מה ענין דבורה בבית יעקב אלא לפי שאמרה רבקה ליעקב ושלחתי ולקחתיך משם שלחה דבורה אצלו לפדן ארם לצאת משם ומתה בדרך מדברי רבי משה הדרשן למדתיה : מתחת לבית אל · העיר יושבת בהר ונקברה ברגלי ההר : תחת האלון · בשיפולי משרא שהיה מישור מלמעלה ב בשפוע ההר והקבור מלמטה ומישור של בית אל היו קורין לו אלון · ואגדה נתבשר שם באבל שני שהוגד לו על אמו שמתה ולשון אלון בלשון יוני אחר · ולפי שהעלימו את יום מותה שלא יקללו הבריות כרס שיצא ממנו עשו אף הכתוב לא פרסמה : עוד · פעם שני במקום הזה אחד ב בלכתו ואחד בשובו : ויברך אותו · ברכת אבלים : לא יקרא שמך עוד יעקב · לשון אדם הבא במארב ועקבה אלא לשון שר ונגיד : אני אל שדי · שאני כדאי לברך שהברכות שלי : פרה ורבה · על שם שעדיין לא נולד בנימין ואע״פ שכבר נתעברה ממנו : גוי · בנימין : גוים · מנשה ואפרים שעתידין לצאת מיוסף והם במנין השבטים : ומלכים

טמאו ג׳ וס׳ בני יעקב באו על החללים · עוד זאת עשו לי · מזמור לאסף אלהים באו גוים · אנף · וא׳ וטמאו בתתם ספם את ספי : שבו ד׳ בטעמא מלרע בליש׳ וס׳ ואת נשיהם שבו · ושבו אליך בכל לבם · וחברו · והשיבו אל לבבם · ועשרת אלפים חיים שבו : מתי מספר ה׳ וס׳ ויאמר יעקב אל שמעון · והפיץ יי׳ אתכם ·

טִמְּאוּ אֲחוֹתָם׃ אֶת־צֹאנָם וְאֶת־בְּקָרָם וְאֶת־חֲמֹרֵיהֶם וְאֵת אֲשֶׁר־בָּעִיר וְאֶת־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה לָקָחוּ׃ וְאֶת־כָּל־חֵילָם וְאֶת־כָּל־טַפָּם וְאֶת־נְשֵׁיהֶם שָׁבוּ וַיָּבֹזּוּ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר בַּבָּיִת׃ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־שִׁמְעוֹן וְאֶל־לֵוִי עֲכַרְתֶּם אֹתִי לְהַבְאִישֵׁנִי בְּיֹשֵׁב הָאָרֶץ בַּכְּנַעֲנִי וּבַפְּרִזִּי וַאֲנִי מְתֵי מִסְפָּר וְנֶאֶסְפוּ עָלַי וְהִכּוּנִי וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי׃ וַיֹּאמְרוּ הַכְזוֹנָה יַעֲשֶׂה אֶת־אֲחוֹתֵנוּ׃ פ

לה וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב קוּם עֲלֵה בֵית־אֵל וְשֶׁב־שָׁם וַעֲשֵׂה־שָׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הַנִּרְאֶה אֵלֶיךָ בְּבָרְחֲךָ מִפְּנֵי עֵשָׂו אָחִיךָ׃ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־בֵּיתוֹ וְאֶל כָּל־אֲשֶׁר עִמּוֹ הָסִרוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּתֹכְכֶם וְהִטַּהֲרוּ וְהַחֲלִיפוּ שִׂמְלֹתֵיכֶם׃ וְנָקוּמָה וְנַעֲלֶה בֵּית־אֵל וְאֶעֱשֶׂה־שָּׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הָעֹנֶה אֹתִי בְּיוֹם צָרָתִי וַיְהִי עִמָּדִי בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָלָכְתִּי׃ וַיִּתְּנוּ אֶל־יַעֲקֹב אֵת כָּל־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּיָדָם וְאֶת־הַנְּזָמִים אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּטְמֹן אֹתָם יַעֲקֹב תַּחַת הָאֵלָה אֲשֶׁר עִם־שְׁכֶם׃ וַיִּסָּעוּ וַיְהִי חִתַּת אֱלֹהִים עַל־הֶעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם וְלֹא רָדְפוּ אַחֲרֵי בְּנֵי יַעֲקֹב׃ וַיָּבֹא יַעֲקֹב לוּזָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן הִוא בֵּית־אֵל הוּא וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־עִמּוֹ׃ וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם אֵל בֵּית־אֵל כִּי שָׁם נִגְלוּ אֵלָיו הָאֱלֹהִים בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אָחִיו׃ וַתָּמָת דְּבֹרָה מֵינֶקֶת רִבְקָה וַתִּקָּבֵר מִתַּחַת לְבֵית־אֵל תַּחַת הָאַלּוֹן וַיִּקְרָא שְׁמוֹ אַלּוֹן בָּכוּת׃ פ

וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב עוֹד בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ׃ וַיֹּאמֶר־לוֹ אֱלֹהִים שִׁמְךָ יַעֲקֹב לֹא־יִקָּרֵא שִׁמְךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם־יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים אֲנִי אֵל שַׁדַּי פְּרֵה וּרְבֵה גּוֹי וּקְהַל גּוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָּ

דסאיבו אחתהון : ית ענהון וית תוריהון וית חמריהון וית די בקרתא וית די בחקלא דברו : וית כל נכסיהון וית כל טפלהון וית נשיהון שבו ובזו וית כל די בביתא : ואמר יעקב לשמעון וללוי עכרתון יתי למיתן דבבו ביני ובין יתבי ארעא בכנענאה ובפריזאה ואנא עם דמנין ויתכנשון עלי וימחונני ואשתיצי אנא ואנש ביתי : ואמרו הכנפקת ברא יעביד ית אחתנא : ואמר יי׳ ליעקב קום סק לבית אל ותיב תמן ועביד תמן מדבחא לאלהא דאיתגלי עלך במערקך מן קדם עשו אחוך : ואמר יעקב לאנש ביתיה ולכל דעמיה אעדו ית טעות עממיא די ביניכון ואדכו ושנו כסותכון : ונקום וניסק לבית אל ואעביד תמן מדבחא לאלהא דקביל צלותי ביומא דעקתי והוה מימריה בסעדי באורחא דאזלית : ויהבו ליעקב ית כל טעות עממיא די בידיהון וית קדשיא די באודניהון וטמר יתהון יעקב תחות בוטמא די עם שכם : ונטלו והות דחלא מן קדם יי׳ על עממיא די בקירוי סחרניהון ולא רדפו בתר בני יעקב : ואתא יעקב ללוז די בארעא דכנען היא בית אל הוא וכל עמא די עמיה : ובנא תמן מדבחא וקרא לאתרא אל בית אל ארי תמן איתגליאו ליה מלאכיא דיי׳ במערקיה מן קדם אחוהי : ומיתת דבורה מינקתא דרבקה ואיתקברת מלרע לבית אל בשיפולי מישרא וקרא שמיה מישר בכיתא : ואיתגלי יי׳ ליעקב עוד במיתוהי מפדן ארם ובריך יתיה : ואמר ליה יי׳ שמך יעקב לא יתקרי שמך עוד יעקב אלהן ישראל יהי שמך וקרא ית שמיה ישראל : ואמר ליה יי׳ אנא אל שדי פוש וסגי עם וכנשת שבטין יהון מינך

אבן עזרא

את כל אשר בבית · פי׳ בבית חמור או בבית שכם : מתי מספר · מתי כמו אנשים ודבר שיסוף הוא מעט על כן טעה ר׳ אהרן הכהן ראש הישיבה שפי׳ ויהי מתיו מספר כמשמעו : להבאישני · שימכאו אותי כאשר ימכא איש דבר שיבאש : ויאמרו · שמעון ולוי : הכזונה יעשה · שכם את אחותנו : הסירו את אלהי הנכר · חלילה חלילה שיסבב הנביא עם עובדות אלהי נכר ופירושו תמצאנו בפרשת וילך משה : והטהרו · שירחצו הגוף : והחליפו שמלותיכם מהמקום הזה נלמוד שחייב כל ישר׳ כאשר ילך להתפלל למקום קבוע להיות נפוצקי ומלבושיו נקיי׳ · רגשותיו אותן להתבלע התיו · וטעם כי שם נגלו אליו האלהים המלאכים כמו והנה מלאכי אלהים : לא יקרא שמך עוד יעקב · לבדו כי גם ישראל : פרה ורבה · ברכה כמעשה בראשית : ויתכן

ופלישי חרב ישוכן · כהיותכם מתי · וחברו : לאל י״א באיוב ס״י״נ : הנראה ב׳ וס׳ לאל הנראה אליך · וירא יי׳ אל אברם : והטהרו א״ב א׳ ה׳ וא׳ וה׳ וס׳ במס׳ רבת׳ : ויסעו ב׳ זוגין חד ראשי פסו׳ וחד סוף פסו׳ וס׳ במסר׳ רבת׳ : אלהים חד מן ט׳ זוגין מן חד חד ל״א נסיב ה׳ בריש תיבותא וס׳ במס׳ רבת׳ : סביבותיהם ב׳ מ״ל וס׳ ויהי חתת · ויעזבו את יי׳ אלהי אבותם · שופטים : לוזה ד׳ וס׳ ויבא יעקב לוזה · ויצא מביתאל לוזה · ויעב׳ משם הגבול לוזה אל כתף ב׳ בפסו׳ : אשר עמו י״א בשמואל א׳ ס״ט׳ : דברה ג׳ חס׳ וס׳ ותמת דברה מניקת רבקה · ושרי בישׂשכר עם דברה · ותאמר דברה אל ברק : ויקרא שמו ו׳ פסו׳ חס׳ את וס׳ ואחרי כן יצא אחיו · ותמת דברה מניק׳ רבקה · ויהי כמשיב ידו · ואחר יצא אחיו · ויקרא שמו יי׳ נסי · כי ילד ילד לנו : וירא ב׳ וס׳ במסרא רבתא :

ומלכים. שאול ואיש בשת שהיו משבט בנימין שעדיין לא נולד: במקום אשר דבר אתו. איני יודע מה מלמדנו: כברת ארץ. מנחם פירש לשון כביר רבוי מהלך רב ואגדה בזמן שהארץ חלולה ככברה שהגיר מצוי הסתיו עבר והשרב עדיין לא בא ואין זה פשוטו של מקרא שהרי בנעמן מכיכו וילך מאתו כברת ארץ ואומר אני שהוא שם מדת קרקע כמו מהלך פרסה או יותר כמו שאתה אומר צמד כרם חלקת שדה כך במהלך אדם נותן שם מדה כברת ארץ: כי גם זה. נוסף לך על יוסף ורבותינו דרשו עם כל שבט נולדה תאומה ועם בנימין נולדה תאומ' יתירה: בן אוני. בן צערי: בנימין. כראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהיה בנגב כשאדם בא מארם נהרי' כמו שנאמר בנגב בארץ כנען הלוך ונסוע ה הנגבה: בנימין. בן ימין לשון דפון וימין אתה בראתם לפיכך הוא מלא: בשכן ישר' בארץ ההיא. עד שלא בא לחברון אצל יצחק ארעוהו כל אלה: וישכב. מתוך שבלבל משכבו מעלה עליו ה הכתוב כאילו שכבה ולמה בלבל וחלל יצועו שכשמתה רחל נטל יעקב מטתו ש שהיתה נתונה תדיר באהל רחל ולא בשאר אהלים ונתנה באהל בלהה בא ראובן ותבע עלבון אמו אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי לכך בלבל: ויהיו בני יעקב יב. מתחיל לענין ראשון משנולד בנימ' כשלמה המטה ומעתה ראויים למנות ומכאן ורבותי' דרשו ללמדנו בא שכולן שוין וכולן צדיקים שלא חטא ר ראובן: בכור יעקב. אפי' בשעת הקלקלה קראו בכור: בכור יעק'. בכו' לנחלה בכו' לעבודה בכור למנין ולא נתנה בכור' ליוסף אלא לענין השבטים שנעשה לשני שבטי': ממרא. שם המישור: קרית ארב'. שם העיר ממרא קרית הארבע אל מישור של קרית ארבע ואם תאמר היה לו לכתוב ממרא הקרית ארבע כן דרך המקר' בכל דבר ששמו כפול כגון זה וכגון בי' לחם אביעזר בית אל אם הוצרך להטיל בו ה"א נותנה בראש תיבה השניי' בית הלחמי בעפרת אבי העזרי בנה חיאל בית האלי: ויגוע יצחק. אין מוקדם ומאוחר בתורה מכירתו של יוסף קדמ' למיתתו של יצחק י"ב שנה שהרי כ שנולד יעקב היה יצח' בן ס' שנה ויצחק מת בשנת ק"כ ליעקב שנא' ויצחק בן ששים אם תוציא ששי' מק"פ שנה נשארו ק"כ ויוסף נמכ' בן י"ז שנה ואות' שנה שנת ק"ח ליעקב

כיצד בן ס"ג נתברך י"ד שנה נטמן שבית עבר הרי ע"ז ו"ד עבד באשה ובסוף י"ד נולד יוסף שנא' ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו' הרי צ"א ו"ז עד שלא נמכר יוסף הרי ק"ח:

אבן עזרא

ויתכן להיו' פי' ויצב וכבר הציב בפעם הראשונה או עשה כן פעם שנית והראשון קרוב אלי: ויסך עליה נסך. תירש או יין והטעם שרחץ אותה ואחר כן יצק עליה שמן ובבית אל שלם נדרו ונתן מעשר מהונו לכבוד השם למי שהיה בדור ראוי ל לקחתו: כברת ארץ. יתכן להיות הכף לדמות ויהיה ברת מדת מהלך ואין ריע לו במקר': בהקשותה. מהבנ' הכבד הנוסף והטעם שהקשתה הלידה על נפשה וכן ותקש רק הו' מהבנין הכבד הדגוש וכמו ותכל ל להשקותו: בן אוני. בן אבלי וכן לחם אונים לא אכלתי באוני: קבורתה וקברה שוים: וילך ראובן. יפה פירשו רבותינו ז"ל וכוסה קלון ערום: אשר יולד לו בפדן ארם. עשתי עש' נולדו לו גם כי בנימין נולד בארץ כנען והכתוב כתב על הרוב ורבים אראה לך עוד כמוהו: ויגוע יצחק. וכאשר מת יצחק ונאסף אל עמיו וקברו אותו עשו ויעקב כאשר נולדו ולמעלה אמ' יצחק וישמעאל בעבור היות ישמעאל בן השפחה: הוא אדום. הוא אבי אדום ואל תתמה על עדה ובשמת שיש לה ב' שמות כי כן שם אם אביה גם שם אביה ב ברה אוכנו כמו בספר מלכי' כי שני שמות היו לה גם לאביה.

וטעם

מסרה

בשופר מונח וסי' ותקש בלדתה. ולא נשאר איש בעי' ובית אל. והעמיד בבית אל את כהני הבמות. ושארא בגעיא: ואביו ט' וסי' ואביו קרא לו בנימן. ואביו שמר את הדבר. ואביו אהבו. איש אמו ואביו תיראו. ואביו ואמו לא ידעו כי מיי' הוא. וירד שמשון ואביו ואמו תמנתה. בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי. בן אשה מבנות דן דד"ה. ואיש ואביו ילכו אל הנערה: בנימין ז' מלאים וסי' ואביו קרא לו בנימין. והנה עיניכם ראות. ואל שדי יתן לכם רחמים. את בנימין אחיו בן אמו. וירא יוסף אתם. ואת בנימין אחי יוסף לא שלח. בנימין זאב יטרף. וממטה בנימין את גבעון. מני אפרים שרשם. ויעברו בני עמון את הירדן. ויהי איש מבן מין כתיב. ויבחר לו שאול וידבר גם אבנר קדמ' דפסוק. אמר אל רחבעם דמלכי'. ויבא אלי חנמאל. תקעו שופר בגבע'. ומן הלוי' מחלקו': קברתה ג' וחס' וסי' ויצב יעקב מצבה. אשר נתנו קברתיה בירכתי בור. שם עילם וכל המונה: קברת ג' ב' חס' וא' מל' וסי' היא מצבת קברת רחל. עם קברת רחל בגבול בנימן בצלצח. קבורת חמור יקבר מל'. פילגש כולם מל' במ"ב וסי' ולשאול פלגש. ויגד לדוד את אשר עשתה: גר שם ד' בקריא' וסי' אשר גר שם אברה'. וכי יבא הלוי מאחד שעריך. ויהי נער מבית לחם יהודה. וכל הנשאר מכל המקומות אשר גר שם: ויאסף ה' מלעיל מסר פרשת חיי: ושבע ג' וסי' ויגוע יצחק. ושבע רגז. וימת איוב זקן:

יצאו ד' וסי' והפרתי. גוי. מהריסיך' ותבשיא: ואת הארץ ה' דסמ' וסי' ואת הארץ תסתרו. ואת הארץ אשר נתתי לאברהם. ואת הארץ כי נעמה. ואת הארץ הזאת ירשנה בעת ההיא. ואת הארץ הזאת לא יראה עוד. וכל את השמים דכו': ויסך ג' דגש' וסי' עליה נסך ויצק. ויסך את נסכו. ויסך אתם לי"י: מביהאל ג' בטעם

ומלכים מחלציך יצאו: ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה ולזרעך אחריך אתן את הארץ: ויעל מעליו אלהים במקום אשר דבר אתו: ויצב יעקב מצבה במקום אשר דבר אתו מצבת אבן ויסך עליה נסך ויצק עליה שמן: ויקרא יעקב את שם המקום אשר דבר אתו שם אלהים בית אל: ויסעו מבית אל ויהי עוד כברת הארץ לבוא אפרתה ותלד רחל ותקש בלדתה: ויהי בהקשתה בלדתה ותאמר לה המילדת אל תיראי כי גם זה לך בן: ויהי בצאת נפשה כי מתה ותקרא שמו בן אוני ואביו קרא לו בנימין: ותמת רחל ותקבר בדרך אפרתה הוא בית לחם: ויצב יעקב מצבה על קברתה הוא מצבת קברת רחל עד היום: ויסע ישראל ויט אהלה מהלאה למגדל עדר: ויהי בשכן ישראל בארץ ההוא וילך ראובן וישכב את בלהה פילגש אביו וישמע ישראל פ

ויהיו בני יעקב שנים עשר: בני לאה בכור יעקב ראובן ושמעון ולוי ויהודה ויששכר וזבלון: בני רחל יוסף ובנימן: ובני בלהה שפחת רחל דן ונפתלי: ובני זלפה שפחת לאה גד ואשר אלה בני יעקב אשר ילד לו בפדן ארם: ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע הוא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק: ויהיו ימי יצחק מאת שנה ושמנים שנה: ויגוע יצחק וימת ויאסף אל עמיו זקן ושבע ימים ויקברו אתו עשו ויעקב בניו: פ

לו ואלה תלדות עשו הוא אדום: עשו לקח את נשיו מבנות כנען את

ומלכין דשלטין בעממיא מינך יפקון: וית ארעא די יהבית לאברהם וליצחק לך אתנינה ולבנך בתרך אתן ית ארעא: ואיסתלק מעלוהי יקרא דיי באתרא די מליל עמיה: ואקים יעקב קמתא באתרא די מליל עמיה קמת אבנא ונסך עלה נסכין ואריק עלה משחא: וקרא יעקב ית שמא דאתרא די מליל עימיה תמן יי בית אל: ונטלו מבית אל והות עוד כרוב ארעא למיעל לאפרת וילידת רחל וקשיאת במילדה: והוה בקשיותה במילדה ואמרת לה חייתא לא תדחלין ארי אף דין ליך בר: והות במיפק נפשה ארי מיתא וקרת שמיה בר דוי ואבוהי קרא ליה בנימן: ומיתת רחל ואיתקברת באורח אפרת היא בית לחם: ואקם יעקב קמתא על קבורתה היא קמתא קבורתא דרחל עד יומא דין: ונטל ישראל ופרסה למשכניה מהלאה למגדלא דעדר: והות כד שרא ישראל בארעא ההיא ואזל ראובן ושכיב ית בלהה לחינתא דאבוהי ושמע ישראל והוו בני יעקב תרי עסר: בני לאה בוכריה דיעקב ראובן ושמעון ולוי ויהודה ויששכר וזבלון: בני רחל יוסף ובנימן: ובני בלהה אמתא דרחל דן ונפתלי: ובני זלפה אמתא דלאה גד ואשר אילין בני יעקב דאיתילידו ליה בפדן ארם: ואתא יעקב לות יצחק אבוהי לממרא קרית ארבע היא חברון די דר תמן אברהם ויצחק: והוו יומי יצחק מאה ותמנן שנין: ואתנגיד יצחק ומית ואיתכניש לעמיה סיב ושבע יומין וקברו יתיה עשו ויעקב בנוהי: ואילין תולדת עשו הוא אדום: עשו נסיב ית נשוהי מבנת כנען ית

עדה בת אילון · היא בשמת בת אילון ונקראת בשמת על שם שהיתה מקטרת בשמים לע"ז: אהליבמה · היא יהודית והוא רשע כינה שמה יהודית לומר שהיא כופרת בע"ז כדי להטעות את אביו: בת ענה בת צבעון · אם בת ענה לא בת צבעון · ענה בנו של צבעון שנאמר ואלה בני צבעון ואיה וענה מלמד שבא צבעון על כלתו אשת ענה ויצאת אהליבמה מבין שניהם והודיעך הכתוב שכלן בני ממזרות היו: בשמת בת ישמעאל · ולהלן קורא לה מחלת מצאתי באגדת מדר' ספר שמואל ג' מוחלים להן עונותיהם גר שנתגייר והעולה לגדולה והכונס אשה ולמד הטעם מכאן לכך נקראת מחלת שנמחלו עונותיו: אחות נביות · על שם שהוא השיאה לו משמת ישמעאל נקראת על שמו:

ואהליבמה ילדה וגו' · קרח זה ממזר היה ובן אליפז היה שבא על אשת אביו אל אהליבמה אשת עשו שהרי הוא מנוי עם אלופי אליפז בסוף הענין: וילך אל ארץ · לגור באשר ימצא: ולא יכלה ארץ מגוריהם · להספיק מרעה לבהמות שלהם · ומדרש אגדה מפני יעקב אחיו מפני שטר חוב של גזרת כי גר יהיה זרעך המוטל על זרעו של יצחק אמ' אלך לי מכאן אין לי חלק במתנה שנתנה לו הארץ הזאת ולא בפרעון השטר ומפני הבושה שמכר בכורתו: ואלה · התולדות שהולידו בניו משהלך לשעיר: ותמנע היתה פילגש · להודיע גדולתו של אברהם כמה היו תאבים לידבק בזרעו · תמנע זו בת אלופי' היתה שנ' ואחות לוטן תמנע ולוטן מאלופי יושבי שעיר היה מן החורים שישבו בה לפנים אמרה איני זוכה להנשא לך הלואי ואהיה פילגש ובדברי הימים מונה אות' בבניו של אליפז מלמד שבא על אשתו של שעיר ויצאת תמנע מביניהם וכשגדלה נעשית פלגשו וזהו ואחו לוטן תמנע ולא מנאה עם בני שעיר שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב: אלה אלופי בני עשו · ראשי משפחות: יושבי

ואהליבמה י"ד פסוקי' בספר' אית בהון את ואת ואת וסי' במ' רבת': ז' פסוקי' אית בהון את ואת ואת ואת ואת ואת וסי' ויקח עשו את נשיו · קח את ארון · ויקח את החלב ואת האל'ה · אשר לא הוריש · וזה דבר רבש · בא תגלת פלאסר · ופלשתים פשטו בערי השפלה · דה"ה: יעיש חד מן ב' זוגין מן ג"ג דכתיב יו"ד במצעות

עדה בת אילון החתי ואת אהליבמה בת ענה בת צבעון החוי: ואת בשמת בת ישמעאל אחות נביות: ותלד עדה לעשו את אליפז ובשמת ילדה את רעואל: ואהליבמה ילדה את יעיש ואת יעלם ואת קרח אלה בני עשו אשר ילדו לו בארץ כנען: ויקח עשו את נשיו ואת בניו ואת בנתיו ואת כל נפשות ביתו ואת מקנהו ואת כל בהמתו ואת כל קנינו אשר רכש בארץ כנען וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו: כי היה רכושם רב משבת יחדו ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת אתם מפני מקניהם: וישב עשו בהר שעיר עשו הוא אדום: ואלה תלדות עשו אבי אדום בהר שעיר: אלה שמות בני עשו אליפז בן עדה אשת עשו רעואל בן בשמת אשת עשו: ויהיו בני אליפז תימן אומר צפו וגעתם וקנז: ותמנע היתה פילגש לאליפז בן עשו ותלד לאליפז את עמלק אלה בני עדה אשת עשו: ואלה בני רעואל נחת וזרח שמה ומזה אלה היו בני בשמת אשת עשו: ואלה היו בני אהליבמה בת ענה בת צבעון אשת עשו ותלד לעשו את יעיש ואת יעלם ואת קרח: אלה אלופי בני עשו בני אליפז בכור עשו אלוף תימן אלוף אומר אלוף צפו אלוף קנז: אלוף קרח אלוף געתם אלוף עמלק אלה אלופי אליפז בארץ אדום אלה בני עדה: ואלה בני רעואל בן עשו אלוף נחת אלוף זרח אלוף שמה אלוף מזה אלה אלופי רעואל בארץ אדום אלה בני בשמת אשת עשו: ואלה בני אהליבמה אשת עשו אלוף יעוש אלוף יעלם אלוף קרח אלה אלופי אהליבמה בת ענה אשת עשו:

עדה בת אילון חיתאה וית אהליבמה בת ענה בת צבעון חיואה: וית בשמת בת ישמעאל אחתיה דנביות: וילידת עדה לעשו ית אליפז ובשמת ילידת ית רעואל: ואהליבמה ילידת ית יעוש וית יעלם וית קרח אילין בני עשו דאתילידו ליה בארעא דכנען: ודבר עשו ית נשוהי וית בנוהי וית בנתיה וית כל נפשת ביתיה וית גיתוהי וית כל בעיריה וית כל קנינייה די קנא בארעא דכנען ואזל לארעא אוחרי מן קדם יעקב אחוהי: ארי הוה קנינהון סגי מלמיתב כחדא ולא יכילת ארע תותבותהון לסוברא יתהון מן קדם גיתיהון: ויתיב עשו בטורא דשעיר עשו הוא אדום: ואילין תולדת עשו אבוהון דאדומאי בטורא דשעיר: אילין שמהת בני עשו אליפז בר עדה אתת עשו רעואל בר בשמת אתת עשו: והוו בני אליפז תימן אומר צפו וגעתם וקנז: ותמנע הות לחינתא לאליפז בר עשו וילידת לאליפז ית עמלק אילין בני עדה אתת עשו: ואילין בני רעואל נחת זרח שמה ומזה אילין הוו בני בשמת אתת עשו: ואילין הוו בני אהליבמה בת ענה בת צבעון אתת עשו וילידת לעשו ית יעוש וית יעלם וית קרח: אילין רברבי בני עשו בני אליפז בוכרא דעשו רבא תימן רבא אומר רבא צפו רבא קנז: רבא קרח רבא געתם רבא עמלק אילין רברבי אליפז בארעא דאדום אילין בני עדה: ואילין בני רעואל בר עשו רבא נחת רבא זרח רבא שמה רבא מזה אילין רברבי רעואל בארעא דאדום אילין בני בשמת אתת עשו: ואילין בני אהליבמה אתת עשו רבא יעוש רבא יעלם רבא קרח אילין רברבי אהליבמה בת ענה אתת עשו:

אבן עזרא

וטעם ואלה שמות בני עשו על בני בניו: בת ענה בת צבעון · והנה מצאנו כי יש ענה אחי צבעון גם שם בנו ענה על כן יאמר כי האב והבן או שני ש האחי' שכבו אשה אחת והנולד' לא נודע בן מי הם ויתכן להיות זאת אהליבמה בת ענה שהוא בן צבעון ויחסה הכתוב לשם אביה ואבי אביה להפרים בין ענה ובין ענה ויש אומר כי יש קרח בן עדה ויש קרח בן א אהליבמה והקרוב אלי שהוא בן אהליבמה והוא אחד והזכירו הכתו' עם אלופי אליפז שהיה דר עמהם גם יתכן שמתה אמו כי הוא הקטן מבני אהליבמה וגדלה עדה את קרח עם בניה ונכתב עליו שהוא מבניה כמו בני מיכל ויהי לה לבן וכן נכתב על עמלק מבני עדה בעבור ש שהוא בן שפחת בן בעלה · ופי' אלוף כשיא וגדול והוא כן ככבש אלוף רק הכף ישרת עצמו ואחר עמו וכן הוא ככבש אלוף · כי מספם למנן הקדם לדבר כן כמו כריע כחת לי: שעיר ·

תיבותא וקרי' ו' וסי' יעוש · חורם · יעיש · ואהליבמה ילדה את יעיש · ואלה בני אהליבמה · ובני ידיעאל בלהן · חירם וישלח חירם מלך צר · וגם עבדי חירם דויבל חירם לעשות · דה"ה תנינא דפסוק · ויעש חירם את הכירו' · תנינא דפסוק: נפשות ל' מלא בתו' וכל נפשותם מ' במ"ב חס' את מחתות החטאים · יצפנו לנפשתם: רב ורב לו"קמץ וסי' במס' רבת': ואלה בני י"ג וסי' במס' רבת': כל רישי פסו' דאורי' אלה במ"ז ואלה מסורין בריש ואלה שמות: ה' ראשי פסו' דמיין אית בהון ג' מלין קדם' ר"פ ונסיב ו' ושאר' לא נסיב ו' וסי' ואלה בני רעואל בן עשו · אלה אלה · ואשר עשה לדחן · אשר אשר ושתים דלתות · שתים שתים · ובי מ' אני כי · ולך טרדין לך לך:

שעיר: לא ידענו יחוסו והזכירם הכתוב להפרים יחוסי שעיר ועמו כי ישראל יבוזו על בניעמו: החורי. כמו חורי יהודה וטעמו גדולה ויתכן להיות מגזרת ואורגים חורי שהוא לובן וכן אמר התרגום וכמשלו הסגנים בלובן בעבור שאין בעיניים כמוהו והוא כאור והפך זה בל יתיצב לפני חשוכים: ואיה וענה. פי' הוי"ו כפ"א רפה בלשון ישמעאל ובדברי הימים איננו: הימים: אמר המתרגם גבורים כמו האימים לפנים כי ימצא האלף שיתחלף בו"ו כמו יתימרו ויאמ' הגאון שהם פרדים. ופי' מצא הרכיב ויתכן להיו' מצא שהוא מצא בתחלה זאת החכמה כי מין אחד עם מין אחר לא יולידו ויחזיק זה הפי' שאמר הכתוב ברעותו את החמורי' ואילו היו הימים במחים כאשר פירשו רבים מה טעם להזכי' החמורי': ואלה בני ענה דישון ואהליבמה בת ענה. אין זה ענה הנזכר בראש הפסוק כי אילו היה הוא מה צורך להזכירו רק הוא ענה הנזכר בפסוק הראשון. ואלה המלכים. יש אומרים כי בדרך נבואה נכתבה זאת הפרשה ויצחקי אמר בספרו כי בימי יהושפט נכתבה זאת הפרשה ופי' הדורות כרצונו הכי קרא שמו יצחק כל השומע יצחק לו כי אמר כי הדד הוא הדד האדומי ואמ' כי מהיטבאל אחות תחפנחס וחלילה חלילה שהדבר כמו שדבר על ימי יהושפט וספרו ראוי להשרף ולמה תמה על שמנה מלכים שמלכו שהם רבים והנה מלכי ישראל כפלים במספר ושנים המלכים קרובים לשני מלכי ישראל גם מלכי יהודה רבו' הם ממלכי אדום עד ימי משה והאמת שפי' לפני מלך מלך על משה מלך ישראל וכן כת' ויהי בישורון מלך: בלע בן בעור. איננו בלעם גם בלעם איננו בן לבן הארמי ויתכן שדרך הדרש בעבור היותו מכחש כמוהו כי לא יפול מדברי רבותינו ז"ל א ארכה גם בלעם ארמי היה וזה בלע אדומי. גם יובב בן זרח איננו איוב כאשר אמר היצחקי המהביל: מהיטבאל בת מטרד. כטע' בת ענה בת צבעו' או הזכי' הכתוב שם אביה ושם אמה: מי

ודשון כל דישון דאורי' דשן כתיב וכל ודישון דאורית' ודשון כתיב בב"א ואקו ודישן. וכל דה"ד דישון ודישון כת' בב"א ודישן ובני שעיר לוטן: סימן דהדין עני"כ קדמא דישון דישון דישון. דישן דישן. דישון דישן וס' כל יומא דספר' קורין דישון ומתחיל בשבת וס' מעלין בקדש אבל לא מורידין. ולפי סדר התולדות אבי חמרן

אֵלֶּה בְנֵי־עֵשָׂו וְאֵלֶּה אַלּוּפֵיהֶם הוּא אֱדוֹם׃ ס אֵלֶּה בְנֵי־שֵׂעִיר הַחֹרִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ לוֹטָן וְשׁוֹבָל וְצִבְעוֹן וַעֲנָה׃ וְדִשׁוֹן וְאֵצֶר וְדִישָׁן אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי בְּנֵי שֵׂעִיר בְּאֶרֶץ אֱדוֹם׃ וַיִּהְיוּ בְנֵי־לוֹטָן חֹרִי וְהֵימָם וַאֲחוֹת לוֹטָן תִּמְנָע׃ וְאֵלֶּה בְּנֵי שׁוֹבָל עַלְוָן וּמָנַחַת וְעֵיבָל שְׁפוֹ וְאוֹנָם׃ וְאֵלֶּה בְנֵי־צִבְעוֹן וְאַיָּה וַעֲנָה הוּא עֲנָה אֲשֶׁר מָצָא אֶת־הַיֵּמִם בַּמִּדְבָּר בִּרְעֹתוֹ אֶת־הַחֲמֹרִים לְצִבְעוֹן אָבִיו׃ וְאֵלֶּה בְנֵי־עֲנָה דִּשֹׁן וְאָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה׃ וְאֵלֶּה בְּנֵי דִישָׁן חֶמְדָּן וְאֶשְׁבָּן וְיִתְרָן וּכְרָן׃ אֵלֶּה בְּנֵי־אֵצֶר בִּלְהָן וְזַעֲוָן וַעֲקָן׃ אֵלֶּה בְנֵי־דִישָׁן עוּץ וַאֲרָן׃ אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי אַלּוּף לוֹטָן אַלּוּף שׁוֹבָל אַלּוּף צִבְעוֹן אַלּוּף עֲנָה׃ אַלּוּף דִּשֹׁן אַלּוּף אֵצֶר אַלּוּף דִּישָׁן אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי לְאַלֻּפֵיהֶם בְּאֶרֶץ שֵׂעִיר׃ פ

וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ בְּאֶרֶץ אֱדוֹם לִפְנֵי מְלָךְ־מֶלֶךְ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּמְלֹךְ בֶּאֱדוֹם בֶּלַע בֶּן־בְּעוֹר וְשֵׁם עִירוֹ דִּנְהָבָה׃ וַיָּמָת בָּלַע וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו יוֹבָב בֶּן־זֶרַח מִבָּצְרָה׃ וַיָּמָת יוֹבָב וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו חֻשָׁם מֵאֶרֶץ הַתֵּימָנִי׃ וַיָּמָת חֻשָׁם וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַד בֶּן־בְּדַד הַמַּכֶּה אֶת־מִדְיָן בִּשְׂדֵה מוֹאָב וְשֵׁם עִירוֹ עֲוִית׃ וַיָּמָת הֲדָד וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שַׂמְלָה מִמַּשְׂרֵקָה׃ וַיָּמָת שַׂמְלָה וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שָׁאוּל מֵרְחֹבוֹת הַנָּהָר׃ וַיָּמָת שָׁאוּל וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו בַּעַל חָנָן בֶּן־עַכְבּוֹר׃ וַיָּמָת בַּעַל חָנָן בֶּן־עַכְבּוֹר וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַר וְשֵׁם עִירוֹ פָּעוּ וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ מְהֵיטַבְאֵל בַּת־מַטְרֵד

אִלֵּין בְּנֵי עֵשָׂו וְאִלֵּין רַבְרְבָנֵיהוֹן הוּא אֱדוֹם׃ אִלֵּין בְּנֵי שֵׂעִיר חוֹרָאָה יָתְבֵי אַרְעָא לוֹטָן וְשׁוֹבָל וְצִבְעוֹן וַעֲנָה׃ וְדִשׁוֹן וְאֵצֶר וְדִישָׁן אִלֵּין רַבְרְבֵי חוֹרָאֵי בְּנֵי שֵׂעִיר בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם׃ וַהֲווֹ בְנֵי לוֹטָן חוֹרִי וְהֵימָם וַאֲחָתֵיהּ דְּלוֹטָן תִּמְנָע׃ וְאִלֵּין בְּנֵי שׁוֹבָל עַלְוָן וּמָנַחַת וְעֵיבָל שְׁפוֹ וְאוֹנָם׃ וְאִלֵּין בְּנֵי צִבְעוֹן וְאַיָּה וַעֲנָה הוּא עֲנָה דְּאַשְׁכַּח יָת גִּבָּרַיָּא בְּמַדְבְּרָא כַּד הֲוָה רָעֵי יָת חֲמָרַיָּא לְצִבְעוֹן אֲבוּהִי׃ וְאִלֵּין בְּנֵי עֲנָה דִּשׁוֹן וְאָהֳלִיבָמָה בַּת עֲנָה׃ וְאִלֵּין בְּנֵי דִישָׁן חֶמְדָּן וְאֶשְׁבָּן וְיִתְרָן וּכְרָן׃ וְאִלֵּין בְּנֵי אֵצֶר בִּלְהָן וְזַעֲוָן וַעֲקָן׃ אִלֵּין בְּנֵי דִישָׁן עוּץ וַאֲרָן׃ אִלֵּין רַבְרְבֵי חוֹרָאֵי רַבָּא לוֹטָן רַבָּא שׁוֹבָל רַבָּא צִבְעוֹן רַבָּא עֲנָה׃ רַבָּא דִשׁוֹן רַבָּא אֵצֶר רַבָּא דִישָׁן אִלֵּין רַבְרְבֵי חוֹרָאֵי לְרַבְרְבָנֵיהוֹן בְּאַרְעָא דְשֵׂעִיר׃ וְאִלֵּין מַלְכַיָּא דִּי מְלָכוּ בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם קֳדָם דִּמְלַךְ מַלְכָּא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וּמְלַךְ בֶּאֱדוֹם בֶּלַע בַּר בְּעוֹר וְשׁוּם קַרְתֵּיהּ דִּנְהָבָא׃ וּמִית בֶּלַע וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי יוֹבָב בַּר זֶרַח מִבָּצְרָה׃ וּמִית יוֹבָב וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי חוּשָׁם מֵאֲרַע דָּרוֹמָא׃ וּמִית חוּשָׁם וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי הֲדַד בַּר בְּדַד דִּקְטַל יָת מִדְיָנָאֵי בְּחַקְלֵי מוֹאָב וְשׁוּם קַרְתֵּיהּ עֲוִית׃ וּמִית הֲדַד וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי שַׂמְלָה מִמַּשְׂרֵקָה׃ וּמִית שַׂמְלָה וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי שָׁאוּל מֵרְחוֹבוֹת דְּעַל פְּרָת׃ וּמִית שָׁאוּל וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי בַּעַל חָנָן בַּר עַכְבּוֹר׃ וּמִית בַּעַל חָנָן בַּר עַכְבּוֹר וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי הֲדַר וְשׁוּם קַרְתֵּיהּ פָּעוּ וְשׁוּם אִתְּתֵיהּ מְהֵיטַבְאֵל בַּת מַטְרֵד

יושבי הארץ. שהיו יושביה קודם שבא עשו לשם. ורבותינו דרשו שהיו בקיאין בישובה של ארץ מלא קנה זה לזיתים מלא קנה זה לגפנים שהיו טועמין העפר ויודעין איזו נטיעה ראויה לו: ואיה וענה. וי"ו יתירה והוא כמו איה וענה. והרבה יש במקרא את ויקרם ובאה מרכבה כרכב וכסוסים. הוא ענה האמור למעלה שהוא אחיו של צבעון וכאן הוא קורא אותו בנו מלמד שבא צבעון על אמו והוליד את ענה: את הימים. פרדים הרביע חמור על סוס נקבה וילד פרד והוא היה ממזר והביא פסולין לעולם ולמה נקרא שמם ימים שאימתן מוטלת על הבריות שאמר רבי חנינא מימי לא שאלני אדם על מכת פרדה לבנה וחיה. ולא הוחזק לכתוב לנו משפחות החורי אלא מפני תמנע ולהודיע גדולת אברהם כמו שפירשתי למעלה: ואלה המלכים וגו'. שמנה היו וכנגדן העמיד יעקב ובטל מלכות עשו בימיהם ואלו הן שאול ואישבשת דוד ושלמה רחבעם אביה אסא יהושפט ובימי יורם בנו כתוב בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך ובימי שאול כתוב אין מלך באדום נצב מלך: יובב בן זרח מבצרה. בצרה מערי מואב היא שנאמר ועל קריות ועל בצרה וגו'. ולפי שהעמידה מלך לאדום עתידה ללקות עמהם שנאמר כי זבח לה' בבצרה: המכה את מדין בשדה מואב. שבאו מדין על מואב למלחמה והלך מלך אדום לעזור את מואב ומכאן אנו למדים שהיו מדין ומואב מריבים זה עם זה ובימי בלעם עשו שלום להתקשר על ישראל: בת

דישון וכך הוא כל יומא דספר תורה דישון ומתחיל באחד בשבת ס"א אג"ו דישון. ב"דהז דישן: סימן כל דבתר אצר דישן כל דסמיך לענה דישון: הימם ב' חס' בליש' וס' הוא ענה אשר מצא את הימם. עד מלא הימם אשר יזיר: לאלפיהם ה' חס' בליש' וס' לאלפיהם בארץ שעיר. ואת לכדת אתם עליך אלפים לראש. ואמרו אלפי יהודה בלבם. כיום ההוא אשים את אלפי יהודה ככיור אש. והיה כאלף ביהודה. וחד אל תבטחו באלוף. לומל: מבצרה ג' וס' יובב. חמוץ בגדים: הדר א"ב מן חד חד ד' וחד ר' וס' בבס' רבת: ושם ז' פסו' ושם ושם וס' ומת בעל חנן. וחברו דה"י. ושם הקטנה מיכל. ושם אשת שאול אחינעם. וב' המעברות אשר בקש יהונתן. ושם האיש נבל ושם. ושם אחתו מעכה ושם. דה"י. וחד ושם ושם ושם ושם האיש אלימלך ושם ושם: מהיטבאל ג' וס' ומת בעל חנן. וחברו. דה"י. ואני באתי בית שמעיה בן דליה:

בת מי זהב · מהו זהב עשיר היה ואין זהב חשוב בעיניו לכלום : ואלה שמות אלופי עשו · שנקראו על שם מריכותיהם לאחר שמת הדר ופסקה מהם מלכות והראשונים הנזכרי׳ למעלה הם שמות תולדותם וכן מפורש בדברי הימים וימת הדר ויהיו אלופי אדום אלוף תמנע וגו׳ : מגדיאל · היא רומי : חשלת וישלח יעקב

מי זהב · כן שמו והגאון אמר צורף זהב ואחרי׳ אמרו רמז לעושים זהב מנחשת ואלה דברי רוח · וטעם ואלה שמות אלופי עשו למקומותם שים להם היום מקומות ידועים ואלה דברי משה ואלה הנזכרים הם בני האלופים הכתובים למעלה ולא הזכיר כי אם מי שים לו מקום : תמנע · במקו׳ הזה זכר כי׳ם לנו שמות רבו׳ לזכר ולנקבה שוים וכן אהליבמה או יהיה הפירו׳ להיות אלוף נוסף ויהיה אלוף תמנע שהיתה פילגש אליפז אלה הם אלופיה עלוה גם יתת והנה אלה נשיאי עמלק ואלופי אהליבמה היו שבעה בימי משה אכני מקומות על כן הוסיף לבאר במושבתם :

עלוה ג׳ וסי׳ אלוף · אלוף · תשיגם : מגורי ב׳ בתרי ל״ש וסי׳ וישב יעקב בארץ מגורי · מגורי אל חרב היו את עמי : כל קריאה ואלה תולדת כ״מד אלה תולדת וס׳ אלה תולדות השמים · אלה תולדת נח · אלה תולדת שם · אלה תולדת יעקב יוסף · וכלם בספר׳ : ואת בני׳ וסי׳ זלפה · עלו אלי ועזרוני · ואת בני המני׳ לא

בַּת מֵי זָהָב : וְאֵלֶּה שְׁמוֹת אַלּוּפֵי עֵשָׂו לְמִשְׁפְּחֹתָם לִמְקֹמֹתָם בִּשְׁמֹתָם אַלּוּף תִּמְנָע אַלּוּף עַלְוָה אַלּוּף יְתֵת : אַלּוּף אָהֳלִיבָמָה אַלּוּף אֵלָה אַלּוּף פִּינֹן : אַלּוּף קְנַז אַלּוּף תֵּימָן אַלּוּף מִבְצָר : אַלּוּף מַגְדִּיאֵל אַלּוּף עִירָם אֵלֶּה אַלּוּפֵי אֱדוֹם לְמֹשְׁבֹתָם בְּאֶרֶץ אֲחֻזָּתָם הוּא עֵשָׂו אֲבִי אֱדוֹם :

בַּת מְצָרֵף דַּהֲבָא : וְאִלֵּין שְׁמָהַת רַבְרְבֵי עֵשָׂו לְזַרְעִיתְהוֹן לְאַתְרֵיהוֹן בִּשְׁמָהַתְהוֹן רַבָּא תִמְנַע רַבָּא עַלְוַת רַבָּא יְתֵת : רַבָּא אָהֳלִיבָמָה רַבָּא אֵלָה רַבָּא פִינוֹן : רַבָּא קְנַז רַבָּא תֵימָן רַבָּא מִבְצָר : רַבָּא מַגְדִּיאֵל רַבָּא עִירָם אִלֵּין רַבְרְבֵי אֱדוֹם לְמוֹתְבָנֵיהוֹן בַּאֲרַע אַחְסַנְתְּהוֹן הוּא עֵשָׂו אֲבוּהוֹן דֶּאֱדוֹמָאֵי :

קנ״ד קליט״ה סימן :

פרשה

וישב

וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן : אֵלֶּה תֹּלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן־שְׁבַע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רֹעֶה אֶת־אֶחָיו בַּצֹּאן וְהוּא נַעַר אֶת־בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת־בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־דִּבָּתָם רָעָה אֶל־אֲבִיהֶם : וְיִשְׂרָאֵל אָהַב אֶת־יוֹסֵף מִכָּל־בָּנָיו כִּי־בֶן־זְקֻנִים הוּא לוֹ וְעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פַּסִּים : וַיִּרְאוּ אֶחָיו כִּי־אֹתוֹ אָהַב אֲבִיהֶם מִכָּל־אֶחָיו וַיִּשְׂנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם : וַיַּחֲלֹם יוֹסֵף חֲלוֹם וַיַּגֵּד לְאֶחָיו וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ : וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שִׁמְעוּ־נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתִּי :

פרשה

ויתיב

וִיתֵיב יַעֲקֹב בְּאֲרַע תּוֹתָבוּת אֲבוּהִי בְּאַרְעָא דִכְנָעַן : אִלֵּין תּוּלְדָת יַעֲקֹב יוֹסֵף בַּר שְׁבַע־עַסְרֵי שְׁנִין הֲוָה רָעֵי עִם־אֲחוֹהִי בְּעָנָא וְהוּא רַבֵּי עִם בְּנֵי בִלְהָה וְעִם בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אֲבוּהִי וְאַיְתִי יוֹסֵף יַת דִּבְּתְהוֹן בִּישָׁא לַאֲבוּהוֹן : וְיִשְׂרָאֵל רָחֵים יַת־יוֹסֵף מִכָּל־בְּנוֹהִי אֲרֵי־בַר חַכִּים הוּא לֵיהּ וַעֲבַד לֵיהּ כִּתּוּנָא דְפַסֵּי : וַחֲזוֹ אֲחוֹהִי אֲרֵי־יָתֵיהּ רְחִים אֲבוּהוֹן מִכָּל־אֲחוֹהִי וְסָנוּ יָתֵיהּ וְלָא־צָבָן לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ־שְׁלָם : וַחֲלַם יוֹסֵף חֶלְמָא וְחַוִּי לַאֲחוֹהִי וְאוֹסִיפוּ עוֹד לְמִסְנֵי יָתֵיהּ : וַאֲמַר לְהוֹן שְׁמָעוּ־כְעַן חֶלְמָא הָדֵין דִּי חֲלָמִית :

והמית · ואת בני צדקיהו שחטו · דמלכים · התערבות · וחברו דד״ה · לכן עד אריב אתכם · את אדום ואת מואב ואת בני עמון · ונתתי את רבה אל נוה · ויזד איוב אחרי : ויבא נא״ מסור בספר׳ רבת׳ : וישראל ל״ג מסור בספר רבת : אהב ד׳ פתחין וס׳ וישראל אהב את יוסף · כי אתו אהב אביהם · ותחת כי אהב · והמלך שלמה אהב נשים נכריות : זקנים ב׳ וחס וס׳ כי בן זקנים · וילד זקנים קטן : לשלם ח׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ ולא יכלו דברו לשלם · ויעש שבואל את אשר דבר יי׳ · וישם דמי מלחמה בשלם · ולא תורד שיבתו · ויהי שלם בין חירם ובין · ומי יסור לשאל לשלם לך · נביאי ישראל הנבאים · כ״ב בו : ויוספו י״א וס׳ ויחלם יוסף · המלך תמלך עלינו · ויספו בני ישראל · ויתנם איש ישראל ואהוד · בני ישראל · אסורות · פלשתים לעלות · למרות · דויחלם יוסף ושל אחריו ויוספו כתיב · ויספו בני ישראל דומת יאיר · ודעכדון בן הלל ויספו עוד פלשתים · דד״ה · הלין ויספו כתיב · ויוספו עוד לחטא · כי בי ירבו ימיך ויוספו כתיב ל׳ ושאר׳ ויספו חס׳ דחס׳ : אליהם י״ז מלאים מסור בספר׳ רבת׳ :

וישב יעקב · אחר שכתב לך ישובי עשו ותולדותיו בדרך קצר׳ שלא היו ספונים וחשובי׳ לפרש היאך נתישבו וסדר מלחמותיהם איך הוריש את החרי פירש לך ישובי יעקב ותולדותיו בדרך ארוכ׳ כל גלגולי סבתם לפי שהם חשובים לפני המקום להאריך בהם וכן אתה מוצא בעשר׳ דורות שמאדם ועד נח פלוני הוליד פלוני ובשבא לנח האריך בו וכן בעשר׳ דורו׳ שמנח ועד אברהם קצר בהם ומשהגיע אצל אברהם האריך בו · משל למרגלית שנפלה בין החול אדם ממשמש בחול וכוברו בכברה עד שמוצא את המרגלית ומשמצאה הוא משליך את הצרורות מידו ונוטל המרגלית : אלה תולדות יעקב · ואלה של תולדות יעקב אלה ישוביהם וגלגוליהם עד שבאו לכלל ישוב סבה ראשונה יוסף בן שבע עשרה וגו׳ על ידי זה נתגלגלו וירדו למצרים זהו אחר ישוב פשוטו של מקרא להיות דבור על אופניו · ומדרש אגדה דורש תלה הכתוב תולדות יעקב ביוסף מפני כמה דברים אחת שכל עצמו של יעקב לא עבד אצל לבן אלא ברחל ושהיה זיו איקונין של יוסף דומה לו וכל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף זה נשטם וזה נשטם זה אחיו מבקשים להורגו וזה אחיו מבקשים להורגו וכן הרבה בבראשית רבה ועוד נדרש בו וישב שבקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף צדיקים מבקשים לישב בשלוה אמר הקב״ה לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעולם הבא אלא שמבקשים לישב בשלוה בעולם הזה : והוא נער · שהיה עושה מעשה נערות מתקן בשערו ממשמש בעיניו כדי שיהא נראה יפה : את בני בלהה · כלומר ורגיל אצל בני בלהה לפי שהיו אחיו מבזין אותן והוא מקרבן : את דבתם רעה · כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו שהיו אוכלין אבר מן החי ומזלזלין בבני השפחות לקרותן עבדים וחשודין על העריות ובשלשתן לקה ונתנו שעיר עזי׳ בשחיטתו ולא אכלוהו חי ועל דבה שספר עליהם שקורין לאחיהם עבדי׳ לעבד נמכר יוסף ועל העריות שספר עליהם ותשא אשת אדוניו וגו׳ : דבתם · כל לשון דבה פרלדי״ן בלע״ז כל מה שהיה יכול לדבר בהם רעה היה מספר דבה לשון דובב שפתי ישנים : בן זקונים · שנולד לו לעת זקנתו ואונקלוס תרגם בר חכים הוא ליה כל מה שלמד משם ועבר מסר לו · דבר אחר שהיה זיו איקונין שלו דומה לו : פסים · לשון כלי מלת כמו כרפס ותכלת וכמו כתונת הפסים דתמר ואמנון ומדרש אגדה על שם צרותיו שנמכר לפוטיפר ולסוחרים ולישמעאלים ולמדינים : ולא יכלו דברו לשלום · מתוך גנותם למדנו שבחם שלא דברו אחת בפה ואחת בלב : דברו · לדבר עמו : מאלמים

וישב

הזכיר שאלופי עשו ישבו בהר שעיר ויעקב ישב בארץ הנבחרת · וטעם אלה תולדות יעקב אלו המאורעות שאירעו לו והמקרים שבאו עליו מגזירת מה ילד יום : והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה · בעבור היותו קטן שמוהו בני השפחות שמש להם כי אם ישרת אחיו בני הגבירה לא היה דבר רע וזאת היא דבתם רעה · וטעם אבר מן החי דרש הוא כי הכתו׳ לא הזכיר מאחיו חוץ מבני השפחות : כי בן זקונים הוא · כמשמעו כי הולידו והוא בן תשעים ואחת שנה גם כן אחיו בנימן קראו וילד זקונים ואחר אלה שניהם לא נולד לו : פסים · כתונת מרוקמת פסים כמו פס ידא בלשון ארמית : דברו · כמו דבר לו לשלום אפי׳ לשלום : מאלמים

אבן עזרא

מאלמים. מגזרת אלומים ומצאנו בלשון נקבה נושא אלומותיו: תסובנה. מפעלי הכפל ודגשות הבי"ת לבלוע הבי"ת: המלוך תמלוך או משול תמשול. אכחנו כשימך מלך או אתה תמשול בנו בחזקה. גזרה עם בי"ת דרך קלון ובלא בי"ת לשון השחתה כמו הנני הנני גוער לכם את הזרע או הוא על דרך משל שיגער בזרע ויפחד ולא יעלה: אני ואמך. על בלהה שפחת אמו שגדלה אותו: שמר את הדבר. בלבו וכן שמרו עדותיו על הפי' הנכון: ויאמ' לו. הנני אעשה כדבריך: וימצאהו איש. דרך הפשט אחד מעוברי דרך: איפה הם רועי': אם תרע: דותינה. ביו"ד גם בלא יו"ד והמקום אחד: ויתנכלו. חשבו מחשבה רעה וכן בנכליהם וכן וארור נוכל: לא נכנו נפש. כמו ומסרתו יהושע בן נון נער שפירושו משרתו מירות נער כי לא היה בימים ההם נער וכן לא נכנו מכת נפש להוציא נפשו: ויפשיטו

והנה כל ר"פ דספר' והנה במ"ז הנה וסי' הנה נא מצא עבדך חן בעיניך ותגדל. הנה נא העיר הזאת קרובה. הנה נא לי שתי בנות. הנה אנכי נצב על עין. וחברו' הנה רבקה לפניך. הנה שבע שנים באות. וכל שאר אורי' דכו' ר"פ הנה במ"ג והנה והנה איש מבני ישראל. והנה קמתם תחת אבתיכם. והנה הוא שם עלילות:

תרגום אונקלוס

והא אנחנא מאסרין אסרין בגו חקלא והא קמת אסרתי ואף אזדקפת והא מסתחרן אסרתכון וסגדן לאיסרתי: ואמרו ליה אחוהי המלכו את מדמי למלך עלנא או שולטן את סביר למשלט בנא ואוסיפו עוד סנו יתיה על חלמוהי ועל פתגמוהי: וחלם עוד חלמא אוחרנא ואשתעי יתיה לאחוהי ואמר הא חלמית חלמא עוד והא שמשא וסיהרא וחד עשר כוכביא סגדין לי: ואשתעי לאבוהי ולאחוהי ונזף ביה אבוהי ואמר ליה מה חלמא הדין די חלמתא המיתא ניתי אנא ואמך ואחך למסגד לך לארעא: וקניאו ביה אחוהי ואבוהי נטר ית פתגמא: ואזלו אחוהי למרעי ית ענא דאבוהון בשכם: ואמר ישראל ליוסף הלא אחך רען בשכם איתא ואשלחינך לותהון ואמר ליה הא אנא: ואמר ליה אזיל כען חזי ית שלם אחך וית שלם ענא ואתיב לי פתגמא ושלחיה ממישר חברון ואתא לשכם: ואשכחיה גברא והא תעי בחקלא ושאליה גברא למימר מה את בעי: ואמר ית אחי אנא בעי חוי כען לי איכא אנון רען: ואמר גברא נטלו מכא ארי שמעית דאמרין ניזיל לדתן ואזל יוסף בתר אחוהי ואשכחינון בדתן: וחזו יתיה מרחיק ועד לא קריב לותהון וחשיבו עלוהי למקטליה: ואמרו גבר לאחוהי הא מרי חלמיא דיכי אתא: וכען איתו ונקטליניה ונירמיניה בחד מן גוביא ונימר חיתא בישתא אכלתיה ונחזי מה יהי בסוף חלמוהי: ושמע ראובן ושיזביה מידיהון ואמר לא ניקטליניה נפש: ואמר להון ראובן לא תישדון דמא רמו יתיה לגובא

תורה

והנה אנחנו מאלמים אלמים בתוך השדה והנה קמה אלמתי וגם נצבה והנה תסבינה אלמתיכם ותשתחוין לאלמתי: ויאמרו לו אחיו המלך תמלך עלינו אם משול תמשל בנו ויוספו עוד שנא אתו על חלמתיו ועל דבריו: ויחלם עוד חלום אחר ויספר אתו לאחיו ויאמר הנה חלמתי חלום עוד והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי: ויספר אל אביו ואל אחיו ויגער בו אביו ויאמר לו מה החלום הזה אשר חלמת הבוא נבוא אני ואמך ואחיך להשתחות לך ארצה: ויקנאו בו אחיו ואביו שמר את הדבר: וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם בשכם: ויאמר ישראל אל יוסף הלוא אחיך רעים בשכם לכה ואשלחך אליהם ויאמר לו הנני: ויאמר לו לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן והשבני דבר וישלחהו מעמק חברון ויבא שכמה: וימצאהו איש והנה תעה בשדה וישאלהו האיש לאמר מה תבקש: ויאמר את אחי אנכי מבקש הגידה נא לי איפה הם רעים: ויאמר האיש נסעו מזה כי שמעתי אמרים נלכה דתינה וילך יוסף אחר אחיו וימצאם בדתן: ויראו אתו מרחק ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אתו להמיתו: ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלמות הלזה בא: ועתה לכו ונהרגהו ונשלכהו באחד הברות ואמרנו חיה רעה אכלתהו ונראה מה יהיו חלמתיו: וישמע ראובן ויצלהו מידם ויאמר לא נכנו נפש: ויאמר אלהם ראובן אל תשפכו דם השליכו אתו אל הבור

רשי

מאלמים אלומים. כתרגומו מאסרין איסרין עמרין וכן נושא אלומותיו וכמוהו בלשון משנה והאלומות כוטל ומכריז: קמה אלומתי. נזקפה: וגם נצבה. לעמוד על עומדה בזקיפה: ועל דבריו. על דבתם רעה שהיה מביא לאביהם: ויספר אל אביו ואל אחיו. לאחר שספר אותו לאחיו חזר וספרו לאביו בפניהם: ויגער בו. לפי שהיה מטיל שנאה עליו: הבוא נבוא. והלא אמך כבר מתה והוא לא היה יודע שהדברי' מגיעין לבלהה שגדלתו כאמו ורבותינו למדו מכאן שאין חלו' בלא דברים בטלים ויעקב נתכוין להוציא הדבר מלב בניו שלא יקניאוהו לכך אמ' לו הבו' נבוא וגו' כשם שאי אפשר באמך כך השאר ב בטל: שמ' את הדבר. היה ממתין ומצפה מתי יבא וכן שומר אמוני' וכן לא תשמור על חטאתי לא תמתין: לרעות את צאן. נקוד על את שלא הלכו אלא לרעות את עצמם: הנני. לשון ענוה וזריזות נזדרז למצות אביו ואע"פ שהיה יודע באחיו ששונאין אותו: מעמק חברון. והלא חברון בהר שנאמר ויעלו בנגב ויבא עד חברון אלא מעצה ע עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון לקיים מה שנאמר לאברהם בין הבתרים כי גר יהיה זרעך: ויבא שכמה. מקום מוכן לפורענות שם קלקלו השבטים שם ענו את דינה שם נחלקה מ מלכות בית דוד שנ' וילך רחבעם שכמה: וימצאהו איש. זה גבריאל: נסעו מזה. הסיעו עצמן מן האחוה: נלכה דותינה. לבקש לך נכלי דתות שימיתוך בהם ולפי פשוטו שם מקו' הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו: ויתנכלו. נתמלאו נכלי' וערמומית: אותו. כמו אתו עמו כלומר אליו: ונראה מה יהיו חלומותיו. אמר רבי יצחק מקרא זה אומ' דרשני רוח הקדש א אומרת כן הם אומרי' נהרגהו והכתו' מסיי' מה יהיו חלומותיו ו נראה דבר מי יקום או שלכם או שלי ואי אפשר שיאמרו הם ונראה מה יהיו חלומותיו שמכיון שיהרגוהו בטלו חלומותיו: לא נכנו נפש. מכת נפש זו היא מיתה: למען

מסרה

והנה אנחנו ג' דסמיבי וסי' מאלמי' בקדש. כובשים. דעזרא: נצבה ב' וסי' והנה קמה אלומתי. בית נתיבות נצבה: ותשתחוין ב' וסי' הנה וילדיהן. לאלומתי: ה' פסו' אית בהון הנה והנה מסר פרשת ויצא: ויגער ב' וסי' ויגער בו אביו. ויגער בים סוף: נבוא ונבוא כולם מלאים במ"ג וסי' ונבא עד קדש ברנע. ואת הערים אשר נבא אליהם. ואל העיר נבא: ויקנאו ב' בספר' וסי' ויקנאו אותו פלשתים. ויקנאו בו אחיו: הלוא י"ג מל' בתו' וסי' במס' רבת': שלום חד מן י' רפין וסי' לך נא ראה ב' בו. אלהים יענה. וכל בניך למודי י"י. לדעת את שלום אסתר. כי שלום אמת אתן לכם. ודרשו את שלום העיר. החפץ שלום עבדו. תהלים. כי קנאתי בהוללים. שאלו את שלום ירושלם: תעה ג' ב' חס' וא' מלא וסי' והנה תעה בשדה. או תמרו תעה. אדם תועה מדרך השכל' בתרא מלא: והשבני ג' חס' בלישני וסי' וישלחהו. והשבני והראני אתו. ואל תשבני בית יהונתן: שכמה ו' וסי' וישלחהו. ויאסוף יהושע. הנה געל. וילך רחבעם. וילך אבימלך בן ירובעל. ויבא רחבעם: איפה י' כתובים בן וסי' איפה הם רעים. איפה האנשים אשר הרגתם. ויאמ' לו המלך איפה הוא. איפה שמואל ודוד. איפה לא שגלת ואיש אל ידע איפה. אלה איפה הם. איפה לקטת היום. איפה היית ביסדי ארץ. ואיפה ישרים נכחדו. וד' כתובים אפו וסי' ואיה אפו. דעו אפו כי אלוה. מי יתן אפו ויכתבון מילי. אם לא אפו מי יבריבני: ובטרם ג' וסי' ויתנכלו. בטרם אצרך. יתנגפו רגליכם: ונשלכהו י"ב חס' בליש' וסי' פרש' כי תשא: בורות הבורת ה' בליש' וסי' ונשלכהו באחד הברות. ובתים מלאים כל טוב. ובצריחים ובכרו'. וילבדו ערים בצורו' ויחצב ברות רבים הני"ב ברת כתי' חסר דחס' ושארהון ברות כתי' וב' כת' בארת. בארת בארת נשברים וכספר אספמיי תרויהון חס'. כך כתו' במסר' אחת ומסר' אחריתי כתיב וז"ל ברת ה' כהו' בן וכותב אלו הנו' חס' דחס' כולם ואומר קדמ' דנשברים בארות כתי' ותני' בראת כתי' ושאר' ברות כתי'. ובכל הספרים ראיתי ברות כו"ן בתר בר מן ובתי' מלאים כל טוב שהוא חסר דחסר כלשון המסור' הראשון וגם בתיקון ס"ת נמצא ונשליכהו באחת הברו' בו"ן בתר וקצת ספרי' ישנים מצאתיו חסר דחס' ומסור עליו ב' חס' דחס' ויש גימגום בדבר: חלמתיו ג' ב' חס' וחד מל' וסי' על חלמתיו ועל דבריו. ונראה מה יהיו חלמתיו. להגיד למלך חלומותיו כתיב מ' ויצלהו ז' חס' כלי' וסי' וישמע ראובן ויצלהו. ויצלני מחרב פרעה. ויצלני מכל צרה. ויצלני מיד הארי. אשר הצלני מיד הארי. אשר מצאתם בדרך ויצלם יי'. כי אתך אני להצלך. משזיב ומצ'

למען הציל אותו: רוח הקדש מעידה על ראובן שלא אמר זאת אלא להציל אותו שיבא הוא ויעלנו משם אמר אני בכור וגדול שבכולן לא יתלה הסרחון אלא בי: את כתנתו: זה חלוק: את כתנת הפסים. היא שהוסיף לו אביו יותר על אחיו: והבור רק אין בו מים. ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים מה ת"ל אין בו מים מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו: ארחת. כתרגומו שיירת על שם הולכי אורח: וגמליהם נושאים וגו'. למה פרסם הכתוב את משאם להודיעך מתן שכרן של צדיקים שאין דרכן של ערביים לשאת אלא נפט ועטרן שריחן רע ולזה נזדמנו בשמים שלא יוזק מריח רע: נכאת. כל כנוסי בשמי' הרבה קרוי נכאת וכן ויראם את כל בית נכותה מרקחת בשמיו ואונקלוס תרגם לשון שעוה: צרי. שרף הנוטף מעצי הקטף והוא כטף המנוי עם סמני הקטרת: ולוט. לוטיא שמו בלשון משנ' ורבותינו פירשו שרש עשב ושמו אשטורוזי"א במסכת נדה: מה בצע. מה ממון כתרגומו: וכסינו את דמו. ונעלים את מיתתו: וישמעו. וקבלו מניה וכל ש שמיע' שהיא קבלת דברים כגון זה וכגון וישמע יעקב אל אביו ואמו. כשמע מתרג' וקביל וכל שהיא ש שמיעת האוזן כגון וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן ורבקה שומעת וישמע ישראל שמעתי את תלונות כלן מתורג' ושמע ושמעת ושמע שמיע קדמי: ויעברו אנשים מדינים. זו היא מכירה אחרת והודיעך הכתו' שנמכר פעמים הרבה: וימשכו בני יעקב את יוסף מן הבור וימכרוהו לישמעאלים והישמעאלים למדינים והמדינים מכרו אותו למצרי': וישב ראובן. ובמכירתו לא היה שם שהגיע יומו לילך ולשמש את אביו. ד"א עסוק היה בשקו ותעניתו על בלבול יצועי אביו: אנה אני בא. אנה אברח מצערו של אבא: שעיר עזי'. דמו דומה לשל אדם: הכתנת. זה שמה וכשהיא דבוקה לתיב' אחרת כגון כתנת יוסף כתנ' פסים כתנת בד נקוד כתנת: ויאמר כתנת בני היא זו: חיה רעה אכלתהו. נצנצה בו רוח הקדש סופו שתתגרה בו אשת פוטיפר ולמה לא גלה לו הקב"ה לפי שהחרימו וקללו את כל מי שיגלה ושתפו להקב"ה עמהם אבל יצחק היה יודע שהוא חי אמר היאך אגלה והקב"ה אינו רוצה לגלות לו: ימים רבים. עשרים ושתי' שנה משפירש ממנו עד שירד יעקב למצרים שנ' יוסף בן שבע עשרה שנה וגו' ובן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה ושבע שני השבע כי זה שנתים הרעב כשבא יעקב למצרים הרי עשרים ושתים שנה כנגד עשרים ושתים שלא קיים יעקב כבוד אב ואם עשרים שנה שהיה בבית לבן ושתי שנים בדרך בשובו מבית לבן שנה וחצי בסוכות ושש' חדשי' בבית אל וזהו שאמר ללבן זה לי כ' שנה בביתך. לי הן עלי וסופי ללקו' כנגדן: וכל בנותיו. רבי יהודה אומ' אחיות תאומות נולדו עם כל שבט ושבט ונשאום רבי נחמיה אומר כנעניו' היו אלא שהו וכל בנותיו כלותיו שאין אדם נמנע מלקרא לחתנו בנו ולכלתו בתו: וימאן להתנחם. אין אדם יכול לקבל תנחומין על החי וסבור שמת שעל המת נגזרה גזרה שישתכח מן הלב ולא על החי: ארד אל בני. כמו על בני והרבה אל משמשין בלשון על אל שאול ואל בית הדמים אל הלקח ארון האלהים ואל מות חמיה ואישה: אבל שאלה. כפשוטו לשון קבר הוא באבלי אקבר ולא אתנחם כל ימי ובמדרשו גיהנם סימן זה היה מסור בידי מפי הגבור' אם לא ימו' אחד מבני בחיי מובטח אני שאיני רואה גיהנם:

ויד ג' קמ' וס' ויד אל תשלחו בו. ויד תהיה לך. ויד ברא בראש דרך: ויפשיטו ב' ומלאים וס' ויפשיטו את יוסף. ויפשיטו את כליו: כתנתו ב' וס' ויפשיטו. והוא קרוע כתנתו: והבור ב' וס' והבור רק. והבור אשר השליך שם ישמעאל: רק ב' באו' וס' והבור רק. כי לא דבר רק: ארחת א"ב מן חד וחד מטמשין את בש

הזה אשר במדבר ויד אל תשלחו בו למען הציל אתו מידם להשיבו אל אביו: ויהי כאשר בא יוסף אל אחיו ויפשיטו את יוסף את כתנתו את כתנת הפסים אשר עליו: ויקחהו וישלכו אתו הברה והבור רק אין בו מים: וישבו לאכל לחם וישאו עיניהם ויראו והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד וגמליהם נשאים נכאת וצרי ולט הולכים להוריד מצרימה: ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרג את אחינו וכסינו את דמו: לכו ונמכרנו לישמעאלים וידנו אל תהי בו כי אחינו בשרנו הוא וישמעו אחיו: ויעברו אנשים מדינים סחרים וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף ויביאו את יוסף מצרימה: וישב ראובן אל הבור והנה אין יוסף בבור ויקרע את בגדיו: וישב אל אחיו ויאמר הילד איננו ואני אנה אני בא: ויקחו את כתנת יוסף וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתנת בדם: וישלחו את כתנת הפסים ויביאו אל אביהם ויאמרו זאת מצאנו הכר נא הכתנת בנך הוא אם לא: ויכירה ויאמר כתנת בני חיה רעה אכלתהו טרף טרף יוסף: ויקרע יעקב שמלתיו וישם שק במתניו ויתאבל על בנו ימים רבים: ויקמו כל בניו וכל בנתיו לנחמו וימאן להתנחם ויאמר כי ארד אל בני אבל שאלה

הדין די במדברא וידא לא תושטון ביה בדיל לשיזבא יתיה מידהון לאתבותיה לות אבוהי: והוה כד אתא יוסף לות אחוהי ואשלחו ית יוסף ית כיתוניה ית כיתונא דפסי די עלוהי: ונסבוהי ורמו יתיה לגובא וגובא ריקן לית ביה מיא: ואסחרו למיכל לחמא וזקפו עיניהון וחזו והא שיירת ערבאי אתיא מגלעד וגמליהון טעינין שעף וקטף ולטום אזלין לאחתא למצרים: ואמר יהודה לאחוהי מה ממון ניתהני לנא ארי נקטול ית אחונא ונכסי ית דמיה: איתו ונזבניניה לערבאי וידנא לא תהי ביה ארי אחונא בסרנא הוא וקבילו מיניה אחוהי: ועברו גברי מדינאי תגרי ונגידו ואסיקו ית יוסף מן גובא וזבינו ית יוסף לערבאי בעסרין כסף ואיתיאו ית יוסף למצרים: ותב ראובן לגובא והא לית יוסף בגובא ובזע ית לבושוהי: ותב לות אחוהי ואמר עולימא ליתוהי ואנא לאן אנא אתי: ונסיבו ית כיתונא דיוסף ונכיסו צפיר בר עזי וטבלו ית כיתונא בדמא: ושלחו ית כיתונא דפסי ואיתיאו לות אבוהון ואמרו דא אשכחנא אשתמודע כען הכיתונא דברך היא אם לא: ואשתמודעה ואמר כיתונא דברי חיתא בישתא אכלתיה מיקטל קטיל יוסף: ובזע יעקב לבושוהי ואסר שקא בחרציה ואתאבל על בריה יומין סגיאין: וקמו כל בנוהי וכל בנתיה לנחמותיה וסריב לקבלא תנחומין ואמר ארי איחות על ברי כד אבילא לשאול

אבן עזרא

ויפשיטו. פועל יוצא לשני פעולי' שאמרו לו שיפשיט אותה בעצמו. והכתנת בלשון הקדש החלוק הדבק לעור והנה הם הערימוהו והשליכוהו ערום אל הבור: וישבו לאכל לחם. התפשה אחים: ארחת ישמעאלי'. כאשר את' המתרגם בעבור שהיא הולכת ארחות: נכאת. אמר ר' משה הכהן ז"ל הספרדי שפי' נכאת דבר נחמד וכן ויראם את בית נכותה כי הוי"ו והאלף יתחלפו שהם מאותיות הנח: וצרי. מצאנוהו במקרא במו נח תחת הצרי ובקמץ חטף הצרי אין בגלעד גם בחולם שמן ודבש וצרי והגאון פי' אותו כי הוא הנעשה משבעים וחמשה עקרי' ואחרים אמרו כי הוא פרי או שמן ה האילן שהובא מיריחו אל מצרי' על דעת יוסף בן גוריון ורבי ישמעאל אמ' שהוא שרף ואמתנו כסמוך על דעתו: ולוט. אמר הגאון שהוא הפרי הנקרא כן בלשון ישמעאל בתוספת בי"ת ואולי כן הוא: מה בצע. מה תועלת וקרוב מטעם חפץ וכן מה בצע בדמי: כי אחינו בשרנו הוא. כמו בשרנו כי משבשר אחד היינו: ויעברו. וכאשר עברו עליהם הישמעאלים הסוחרים כי המדינים יקראו ישמעאלים וכן אמר על מלכי מדין כי ישמעאלים הם: ואני אנה אני בא. הזכיר אני פעמי' והאחד רבריק דרך הלשון כך: טרף טרף. פועל שלא נזכר שם פועלו ובא כן בעבור הרי"ש שלא ידגש וכן ומורק ושוטף: ויבך

ולית דכוותהון מסור במסר' רבת': וצרי ב' זוגין בתרי לישני וב' תיבי' קדמ' וצ' וס' וצרי. והנה ארחת ישמעאלי'. וצרי. לידותון בני ידותון גדליהו וצרי. וצרתי. כי אם שמוע תשמעו בקולי. וצרתי עליך מצב. ואחד וצרי בחולם ושמן וצרי נתנו מערבך:

מה בצע ב' דס' וס' כי נהרג. בדמי: וימשכו ב' וס' את יוסף. את ירמיהו בחבלים: ואני אנה ב' דסמ' וס' ואני אנה אני בא. ואני אנה אוליך את חרפתי: ז' פסו' ואני אני בירמיה סי' כ"ג: ויביאו לו' וס' במסר' רבת': אכלתהו ד' וס' ואמרנו חיה רעה. ויכירה ויאמר. אף כי אש אכלתהו. מטה עזה אש אכלתהו: ויתאבל ד' וס' ויקרע יעקב. על בנו כל הימים. הנה המלך בכה ויתאבל על אבשלום. ויתאבל אפרים אביהם. דד"ה: שאלה ט' ח' חסרים וא' מל' וס' כי ארד אל בני. לא ירד בני עמכם. והורדתם את שיבתי. והיה כראתו. וירדו חיים. וירדו הם וכל אשר להם. גם הם אתו ירדו בהורידי אותו שאלה. ביום רדתו שאלה. ואחד ישובו רשעים לשאולה מל'. כיגון שאולה דמקץ מל':

והמדנים ג' בליש' וסי' מכרו אותו אל מצרים · מדנים בן אחים · שנאה תעורר מדנים: אל מצרים ב' דסמיכי וס' והמדנים מכרו · את אלנתן בן עכבור: ויהי בעת ההיא ג' מסר בפרשת וירא: ותוסף ה' ר"פ ג' מל' וב' חס' וסי' ללדת את אחיו · ותסף עוד ותלד בן ותקרא את · ותוסף המלחמה · ותוסף את תזנותיה · ותוסף

ויבך אתו אביו: והמדנים מכרו
אתו אל-מצרים לפוטיפר סריס
פרעה שר הטבחים: פ

ויהי בעת ההוא וירד יהודה
מאת אחיו ויט עד-איש עדלמי
ושמו חירה: וירא-שם יהודה בת-
איש כנעני ושמו שוע ויקחה ויבא
אליה: ותהר ותלד בן ויקרא את-
שמו ער: ותהר עוד ותלד בן
ותקרא את-שמו אונן: ותסף עוד
ותלד בן ותקרא את-שמו שלה והיה
בכזיב בלדתה אתו: ויקח יהודה
אשה לער בכורו ושמה תמר:
ויהי ער בכור יהודה רע בעיני יהוה
וימתהו יהוה: ויאמר יהודה לאונן
בא אל-אשת אחיך ויבם אתה והקם
זרע לאחיך: וידע אונן כי לא לו
יהיה הזרע והיה אם-בא אל-אשת
אחיו ושחת ארצה לבלתי נתן-זרע
לאחיו: וירע בעיני יהוה אשר
עשה וימת גם-אתו: ויאמר יהודה
לתמר כלתו שבי אלמנה בית-אביך
עד-יגדל שלה בני כי אמר פן-ימות
גם-הוא כאחיו ותלך תמר ותשב
בית אביה: וירבו הימים ותמת
בת-שוע אשת-יהודה וינחם יהודה
ויעל על-גזזי צאנו הוא וחירה רעהו
העדלמי תמנתה: ויגד לתמר
לאמר הנה חמיך עלה תמנתה לגז
צאנו: ותסר בגדי אלמנותה
מעליה ותכס בצעיף ותתעלף
ותשב בפתח עינים אשר על-דרך
תמנתה כי ראתה כי-גדל שלה והוא
לא-נתנה לו לאשה: ויראה יהודה

ובכא יתיה אבוהי: ומדינאי
זבינו יתיה למצרים לפוטיפר
רבא דפרעה רב קטוליא:
והוה בעדנא ההיא ונחת יהודה
מלות אחוהי וסטא עד גברא
עדלמאה ושמיה חירה: וחזא
תמן יהודה בת גבר תגרא ושמיה
שוע ונסבה ועל לותה:
ועדיאת וילידת בר וקרא ית
שמיה ער: ועדיאת עוד
וילידת בר וקרת ית שמיה אונן:
ואוסיפת עוד וילידת בר וקרת
ית שמיה שלה והוה בכזיב כד
ילדת יתיה: ונסיב יהודה
אתתא לער בוכריה ושמה תמר:
והוה ער בוכרא דיהודה
ביש קדם יי ואמיתיה יי: ואמר
יהודה לאונן עול לות אתת אחוך
ויבם יתה ואקים זרעא לאחוך:
וידע אונן ארי לא על שמיה
מתקרי זרעא והוה כד עליל לות
אתת אחוהי ומחבל אורחיה
על ארעא בדיל דלא לקיימא
זרעא לאחוהי: ובאיש קדם יי
די עבד ואמית אף יתיה:
ואמר יהודה לתמר כלתיה תבי
ארמלא בית אבוך עד דירבי
שלה ברי ארי אמר דילמא ימות
אף הוא כאחוהי ואזלת תמר
ויתיבת בית אבוהא: וסגיאו
יומיא ומיתת בת שוע אתת יהודה
ואיתנחם יהודה וסליק על גזזי
עניה הוא וחירה רחמיה עדולמאה
לתמנת: ואיתחואה לתמר
למימר הא חמוך סליק לתמנת
למיגז עניה: ואעדיאת לבושי
ארמלותה מינה ואיתכסיאת
בעיפא ואיתקנת ויתיבת בפרשות
עיינין די על אורח תמנת ארי חזת
ארי רבא שלה והיא לא איתיהיבת
ליה לאיתו: וחזה יהודה

אבן עזרא

ויבך אותו אביו. קדמונינו דרשוהו על יצחק ובאמת כי לא מת יצחק עד שהיה יוסף בן כ"ט שנה ויש אומרי' כי הנבואה נסתלקה משניהם בעבור אבלם ועדותם דבר אלישע: וכל בנותיו בתו ובת בנו. ושאלה שאולה כמו מטה והטעם הקבר נפה טעה המתרגם לתועים שתרגם שאולה גהנם והנה כי לא שאול תודך ואכיעם שאול הנך הפך אם אסק שמים שם אתה ערום שאול נגדו ורבי' אחרים: שר הטבחים. תמצא זה הלשון על הרג ועל בישול ודברי המתרג' ארמי' נכונים: ויהי בעת ההיא. אין זאת העת כאשר נמכר יוסף רק קודם המכרו וכמוהו משם נסעו ה הגדגדה בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי ושבט הלוי נבחר בשנה השנית ונסעו אל גדגד בשנת הארבעים ובמקומו א אפרשנו. ולמה הזכי' הכתו' זאת הפרשה במקו' הזה והיה ראוי להיות אחר והמדני' מכרו אותו פרשת ויוסף הורד מצרימה להפרים בין מעשה יוסף בדבר אשת אדניו למעשה אחיו ו והוצרכתי לפי' הזה בעבור שאין מיום שנמכר יוסף עד יום רדת אבותינו במצרים רק כ"ב שנה והנה נולד אונן שהוא שני לבני יהודה וגדל עד שהיה לו זרע וזה לא ימצא פחות מי"ב שנה ועוד וירבו הימי' גם הרתה תמר והולידה פרץ והוא בא אל מצרי' ויש לו שני בנים ואל יקשה עליך דבר בכלע כי בגעתי אל מקומו אפרשנו: איש כנעני. יש אומ' סוחר כמו כנען בידו מאזני מ מרמה ועם תוספת יו"ד ולא יהיה כנעני עוד ויתכן להיו' כמשמעו. וחכמינו ז"ל אמרו כי וירד יהודה שירד מגדולתו וזה דרך דרש כי הבא מפאת צפון של עולם לדרומו הוא יורד ואנשי המחקר יבינו כי זה אמת: בכזיב. שם מקום: ויבם אותה. טעמו אחר שאתה יבמה הראה היבום וזהו בא אל אשת אחיך ובפרשת כי ישבו אחים יחדו אאריך מעט אם השם יאריך ימי עד הגיעי שם: כי לא לו יהיה הזרע. לא יקרא בשמו כטעם והיה הבכור אשר תלד: ושחת ארצה. היה משחית זרע הקרי ושופך לחוץ בארץ ואתמה מבן תמים ה המזרחי שפי' ושחת ארצה מעם לה שלא כדרך הנשים בעבור שלא תתאר והנה שחת הארץ שלה כי עליו היא יושבת בארץ וזה פי' שגעון וחלילה חלילה להתגאל זרע הקדש בטנוף הטנוף: נתן זרע. כמו השלם: שבי אלמנ' בית אביך. בחסרון בי"ת קודם בי"ת כמו הנמצא בית ה': וינחם יהוד'. פי' אחר שקבל תנחומין עלה על גוזזי צאנו. על תחת אל: ותכס. פועל יוצא וטעמו ותכס עצמה: ותתעלף. טעמו שהסתירה פניה וכן ויתעלף הסתיר פניו בבגדיו וקרוב מהם מעולפת ספירים: בפתח עינים. שם מקום ויש אומרי' כי שני מעיינות מים היו בדרך ויש להם כדמות פתח ומשם יעבור יהודה בשובו אל מקומו:

פי

רשי

ויבך אותו אביו. כלפי יצחק בוכה היה מפני צרתו של יעקב אבל לא היה מתאבל שהיה יודע שהוא חי: הטבחים. שוחטי בהמות המלך: ויהי בעת ההיא. למה נסמכה פרשה זו לכאן והפסיק בפרשתו של יוסף ללמד שהורידוהו אחיו מגדולתו כשראו בצרת אביהם אמרו אתה אמרת למכרו אילו אמרת להשיבו היינו שומעים לך: ויט. מאת אחיו: עד איש עדולמי. נשתתף עמו: כנעני. תגרא: והיה בכזיב. שם המקום ואומ' אני על שם שפסקה מלדת נקרא כזיב לשון היו תהיה כמו אכזב אשר לא יכזבו מימיו ואם לא כן מה בא ל להודיענו. ובבראשית רבא ראיתי ותקרא שמו שלה וגו' פסקת: רע בעיני ה'. כרעתו של אונן משחית זרעו שנ' באונן וימת גם אותו כמיתתו של ער מיתתו של אונן ולמה היה ער משחית זרעו כדי שלא תתעבר ו ויכחיש יפיה: והקם זרע. הבן יקרא על שם המת: ושחת ארצה. דש מבפנים וזורה מבחוץ: כי אמר וגו'. כלומ' דוחה היה אותה בקש שלא היה ברעתו להשיאה לו: כי אמר פן ימות. מוחזקת היא זו שימותו אנשיה: ויעל על גוזזי צאנו. ויעל תמנתה לעמוד על גוזזי צאנו: עולה תמנתה. ובשמשון הוא אומ' וירד שמשון תמנתה בשפוע ההר היתה יושבת עולין לה מכאן ויורדין לה מ מכאן: ותתעלף. כסתה פניה שלא יכיר בה: ותשב בפתח עינ'. בפתיחת עינים בפרשת דרכים שעל דרך תמנת' ורבותינו דרשו בפתחו של א אברהם אבינו שכל עינים תלפו לראותו: כי ראתה כי גדל שלה וגו'. לפיכך הפקירה עצמה אצל יהודה ש שהיתה מתאוה ל להעמיד ממנו בנים:

ויחשבה

אסתר ב' קדמאי חס': בכורו ג' מל' וסי' אשה לער בכורו · ויאמר ליתר בכורו · ויחי בכורו אמנון אחינועם: וימתהו כלם חס' במ"ח וסי' וימצאהו האריה · ויבא זמרי · שלום בן יבש · ב' בו · ויקשר קשר · וימיתהו במגדו · ויהי ער בכור יהודה רע בעיני י' · דד"ה · ולא דרש בי' וימיתהו: לא לו ה' וסי' וידע אונן כי לא לו · לרשת משכנות לא לו · הוי המרבה לא לו · עבר מתעבר על ריב לא לו · ולא לו תהיה בראשנה: וימת ה' וסי' גם אתו · ויסב דואג האדמי · ויכו האחד את האחד · ויכו את גדליהו · וימת את דגתם: כאחיו א"ב מן חד חד כ' בריש תיבותא וסי' במסר רבת': ישיבת בית ז' וס' שבי אלמנה בית אביך · ב' בו · וישב ארון י"י · דשמואל · ותשב תמר ושוממה · וישב בבית החפשית · דמלכים · וחברו · דד"ה · והמלך ישב בית החרף: ותשב י"ב וסי' לה מנגד · ב' בו · ורחל לקחה את התרפים · ותלך תמר · בפתח עינים · באיתן קשתו · ואת רחב הזונה · ותשב האשה ותינק · תמר ושוממה · וישם כסא לאם המלך · מצד הקוצרים · את חמותה:

רשי

ויחשבה לזונה. לפי שיושבת בפרשת דרכים: כי כסתה פניה. ולא יכול לראותה ולהכיר. ומדרש רבותינו כי כסתה פניה כשהיתה בבית חמיה היתה צנועה לפיכך לא חשדה: ויט אליה אל הדרך. מדרך שהיה בה נטה אל הדרך אשר היא בה ובלשון לע"ז דשטורני"ר: הבה נא. הכיני עצמך ודעתך לכך כל לשון הבה לשון הזמנה הוא

אבן עזרא

כי כסתה פניה. פי' ותתעלף והמפרש כי כסתה פניה במיני צבעונין והביא ראיה מבתו הבל הוא כי אין מביאין ראיה מן השוטים גם נכון הוא מה שדרשו רז"ל שהיתה צנועה בבית חמיה: חותמך. מרב תאותו נתן ג' דברי' ערבון על דבר קל. ופי' קדשה בפסוק לא יהיה קדש אפרשהו: תקח לה. עזוב אותה ותקח הערבון:

מסורה

ויחשבה ג' וס' והאמין בי"י. ויחשבה לזונה. ויחשבה עלי לשכורה: לזונה ב' וס' ויחשבה לזונה. איכה היתה לזונה: היא והיא ז' בטעם זקף גדול וס' והיא לא נתנה לו לאשה. והיא רפכה שער. והיא גלתה. היא בתרומת הקדשים. היא מתהלכת בין החיות. היא ראש לכל הממלכות. והיא בעמק אשר לבית רחוב: אל

מקרא

וַיַּחְשְׁבֶהָ לְזוֹנָה כִּי כִסְּתָה פָּנֶיהָ׃ וַיֵּט אֵלֶיהָ אֶל הַדֶּרֶךְ וַיֹּאמֶר הָבָה נָּא אָבוֹא אֵלַיִךְ כִּי לֹא יָדַע כִּי כַלָּתוֹ הִוא וַתֹּאמֶר מַה תִּתֶּן לִּי כִּי תָבוֹא אֵלָי׃ וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֲשַׁלַּח גְּדִי עִזִּים מִן הַצֹּאן וַתֹּאמֶר אִם תִּתֵּן עֵרָבוֹן עַד שָׁלְחֶךָ׃ וַיֹּאמֶר מָה הָעֵרָבוֹן אֲשֶׁר אֶתֶּן לָּךְ וַתֹּאמֶר חֹתָמְךָ וּפְתִילֶךָ וּמַטְּךָ אֲשֶׁר בְּיָדֶךָ וַיִּתֶּן לָהּ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וַתַּהַר לוֹ׃ וַתָּקָם וַתֵּלֶךְ וַתָּסַר צְעִיפָהּ מֵעָלֶיהָ וַתִּלְבַּשׁ בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ׃ וַיִּשְׁלַח יְהוּדָה אֶת גְּדִי הָעִזִּים בְּיַד רֵעֵהוּ הָעֲדֻלָּמִי לָקַחַת הָעֵרָבוֹן מִיַּד הָאִשָּׁה וְלֹא מְצָאָהּ׃ וַיִּשְׁאַל אֶת אַנְשֵׁי מְקֹמָהּ לֵאמֹר אַיֵּה הַקְּדֵשָׁה הִוא בָעֵינַיִם עַל הַדָּרֶךְ וַיֹּאמְרוּ לֹא הָיְתָה בָזֶה קְדֵשָׁה׃ וַיָּשָׁב אֶל יְהוּדָה וַיֹּאמֶר לֹא מְצָאתִיהָ וְגַם אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם אָמְרוּ לֹא הָיְתָה בָזֶה קְדֵשָׁה׃ וַיֹּאמֶר יְהוּדָה תִּקַּח לָהּ פֶּן נִהְיֶה לָבוּז הִנֵּה שָׁלַחְתִּי הַגְּדִי הַזֶּה וְאַתָּה לֹא מְצָאתָהּ׃ וַיְהִי כְּמִשְׁלֹשׁ חֳדָשִׁים וַיֻּגַּד לִיהוּדָה לֵאמֹר זָנְתָה תָּמָר כַּלָּתֶךָ וְגַם הִנֵּה הָרָה לִזְנוּנִים וַיֹּאמֶר יְהוּדָה הוֹצִיאוּהָ וְתִשָּׂרֵף׃ הִוא מוּצֵאת וְהִיא שָׁלְחָה אֶל חָמִיהָ לֵאמֹר לְאִישׁ אֲשֶׁר אֵלֶּה לּוֹ אָנֹכִי הָרָה וַתֹּאמֶר הַכֶּר נָא לְמִי הַחֹתֶמֶת וְהַפְּתִילִים וְהַמַּטֶּה הָאֵלֶּה׃ וַיַּכֵּר יְהוּדָה וַיֹּאמֶר צָדְקָה מִמֶּנִּי כִּי עַל כֵּן לֹא נְתַתִּיהָ לְשֵׁלָה בְנִי וְלֹא יָסַף עוֹד לְדַעְתָּהּ׃ וַיְהִי בְּעֵת לִדְתָּהּ וְהִנֵּה תְאוֹמִים בְּבִטְנָהּ׃ וַיְהִי בְלִדְתָּהּ וַיִּתֶּן יָד וַתִּקַּח הַמְיַלֶּדֶת וַתִּקְשֹׁר עַל יָדוֹ שָׁנִי לֵאמֹר זֶה יָצָא רִאשֹׁנָה׃ וַיְהִי כְּמֵשִׁיב יָדוֹ וְהִנֵּה יָצָא אָחִיו וַתֹּאמֶר

(Marginal Masorah notes beside the verses: ג' ב' ה' · ו' וחד ופכיה לא היו · יא בטע' ספ · ל' כל חל · ל' ותכ' ל · כל חל ל · ל' ותכ' · ל' קמץ · ז' ל · ב' ל' דמטעי' דכתיב את · ל' ות' ומכאתה לא חוכל · ל' ומל' ב' ומל' · ל' ב' רפ' יא כתי' י' בתורה · ב' ובכנין · ל' ומל' ב · ל' וחד צדקה · ל' זוגין דמיין חד מל' וחד חס')

תרגום

וְחַשְׁבַהּ כְּנַפְקַת בָּרָא אֲרֵי כַסִּיאַת אַפַּהָא וּסְטָא לְוָתַהּ לְאוֹרְחָא וַאֲמַר הַבִי כְעַן אֵיעוֹל לְוָתִיךְ אֲרֵי לָא יְדַע אֲרֵי כַלְּתֵיהּ הִיא וַאֲמַרַת מַה תִּתֵּן לִי אֲרֵי תֵעוֹל לְוָתִי׃ וַאֲמַר אֲנָא אֲשַׁלַּח גַּדְיָא בַּר עִזִּין מִן עָנָא וַאֲמַרַת אִם תִּתֵּן מַשְׁכּוֹנָא עַד דְּתִשְׁלַח׃ וַאֲמַר מָה מַשְׁכּוֹנָא דְּאֶתֵּן לִיךְ וַאֲמַרַת עִזְקְתָךְ וְשׁוֹשִׁפָּךְ וְחוּטְרָךְ דִּבִידָךְ וִיהַב לַהּ וְעַל לְוָתַהּ וְעַדִּיאַת לֵיהּ׃ וְקָמַת וַאֲזַלַת וְאַעְדִּיאַת עֵיפַהּ מִנַּהּ וּלְבִישַׁת לְבוּשֵׁי אַרְמְלוּתַהּ׃ וְשַׁדַּר יְהוּדָה יָת גַּדְיָא בַּר עִזֵּי בְּיַד רַחְמֵיהּ עֲדוּלָּמָאָה לְמִסַּב מַשְׁכּוֹנָא מִיְּדָא דְאִתְּתָא וְלָא אַשְׁכְּחַהּ׃ וּשְׁאֵיל יָת אֱנָשֵׁי אַתְרַהּ לְמֵימַר אָן מְקַדַּשְׁתָּא הִיא בְּעֵינַיִן עַל אוֹרְחָא וַאֲמַרוּ לֵית הָכָא מְקַדַּשְׁתָּא׃ וְתָב לְוָת יְהוּדָה וַאֲמַר לָא אַשְׁכַּחְתַּהּ וְאַף אֱנָשֵׁי אַתְרָא אֲמַרוּ לֵית הָכָא מְקַדַּשְׁתָּא׃ וַאֲמַר יְהוּדָה תִּסַּב לַהּ דִּילְמָא נְהֵי לְחוּךְ הָא שַׁדָּרִית גַּדְיָא הָדֵין וְאַתְּ לָא אַשְׁכַּחְתַּהּ׃ וַהֲוָה כִּתְלָתוּת יַרְחַיָּא וְאִתְחַוָּה לִיהוּדָה לְמֵימַר זַנִּיאַת תָּמָר כַּלָּתָךְ וְאַף הָא מְעַדְּיָא מִזְּנוּתָהּ וַאֲמַר יְהוּדָה אַפְּקוּהָ וְתִתּוֹקַד׃ הִיא מִתַּפְּקָא וְהִיא שְׁלַחַת לְוָת חֲמוּהָא לְמֵימַר לִגְבַר דְּאִלֵּין דִּילֵיהּ מִנֵּיהּ אֲנָא מְעַדְּיָא וַאֲמַרַת אִשְׁתְּמוֹדַע כְּעַן דְּמָן עִזְקְתָא וְשׁוֹשִׁפָּא וְחוּטְרָא הָאִלֵּין׃ וְאִשְׁתְּמוֹדַע יְהוּדָה וַאֲמַר זַכָּאָה מִנִּי מְעַדְּיָא אֲרֵי עַל כֵּן לָא יְהַבְתַּהּ לְשֵׁלָה בְרִי וְלָא אוֹסֵיף עוֹד לְמִדְעַהּ׃ וַהֲוָה בְּעִדָּן מֵילְדַהּ וְהָא תְיוֹמִין בִּמְעַהָא׃ וַהֲוָה בְּמֵילְדַהּ וִיהַב יְדָא וּנְסֵיבַת חַיְּתָא וּקְטַרַת עַל יְדֵיהּ זְהוֹרִיתָא לְמֵימַר דֵּין נְפַק קַדְמָאָה׃ וַהֲוָה כַּד אָתֵיב יְדֵיהּ וְהָא נְפַק אֲחוּהִי וַאֲמַרַת

רשי

חוץ ממקום שיש לתרגמו בלשון נתינה ואף אותן של הזמנה קרובים ללשון נתינה הם: ערבון. משכון: חותמך ופתילך. עזקתך ושושיפך שבעת שאתה חותם בה וטמלתך שאתה מתכסה בה: ותהר לו. גבורים כיוצא בו צדיקים כיוצא בו: הקדשה. מקודשת ומזומנת לזנות: תקח לה. יהיה שלה מה שבידה: פן נהיה לבוז. אם תבקשנה עוד יתפרסם הדבר ויהיה בגאי כי מה עלי לעשות עוד לאמת דברי: הנה שלחתי את הגדי הזה. ולפי שרמה יהוד' את אביו בגדי עזים שהטביל כתנת יוסף בדמו ר רמוהו גם הוא בגדי עזים: כמשלש חדשי'. רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם. ולשון כמשלש חדשים כהשתלש ה החדשים כמו ותשלוש מכות תשלוש ידים וכן תרגם אנקלוס כ כתלתות ירחיא: הרה לזנונים. שם דבר מעוברת כמו אשה הרה וכמו ברה כחמה: ותשרף. אמר אפרים מקשאה משום רבי מאיר בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך דנוה ב בשריפ': היא מוצאת. לישרף: והיא שלחה אל חמיה. לא רצתה להלבין פניו ולומר ממך אני מעוברת אלא לאיש אשר אלה לו א אמרה אם יודה יודה מעצמו ואם לאו י ישרפוני ואל אלבין פניו מכאן אמרו נוח לו לאדם שיפילוהו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבי': הכר נא. אין נא אלא לשון בקשה הכר נא בוראך ואל תאבד שלש נפשות: צדקה. בדבריה: ממני היא מעוברת ורז"ל דרשו שיצתה בת קול ואמרה ממני ומאתי יצאו הדברים לפי שהיתה צנועה בבית חמיה גזרתי שיצאו ממנה מלכים ומשבט יהודה גזרתי להעמיד מלכי' בישראל: כי על כן לא נתתיה. כי בדין עשתה על אשר לא נתתיה לשלה בני: ולא יסף עוד. יש אומרים לא הוסיף ויש אומרים לא פסק: בעת לדתה. וברבקה הוא אומר וימלאו ימיה ללדת להלן למלאים וכאן לחסרים: והנה תאומים. מלא ולהלן תומ' חסר לפי שהאחד רשע אבל אלו שניהם צדיקים: ויתן יד. הוציא האחד ידו לחוץ ולאחר שקשרה על ידו השני החזירה:

פרצת

(Marginal note: החותמת ל' ותכ' ה' חל' בגיו')

אבן עזרא

פן נהיה לבוז. ללעג שנתתי חותם ופתיל ומטה ערבון על דבר קל כזה ואכי הנה שלחתי את הגדי הזה ואתה לא מצאתה וזה אות כי תקח לה הערבון: כמשלש חדשים. בתוספת מ"ם קודם שלש ובימים בתוספת מ"ם אחר שלש: היא מוצאת. היה ראוי להיו' כמו מודעת זאת לולי הנעלם האל"ף כמשפטה: כי על כן לא נתתיה. כמו כי על כן ראיתי פניך כטעם חכמינו ה הואיל ולא נתתיה או טעמו עשת' כן כי לא נתתיה: לדעתה. לשכב עמה: ויתן יד. האחד מהם ולא נזכר שמו כי עוד לא נקרא גם אלה במעשה פלא שנבקעו השליות יחד והשיב זה ידו ויצא אחיו: מה

מסרה

הדרך כל לשון דרך על במ"ז אל וס' ויט אליה. אל דרך המדבר. אל דרך עפר'. אל דרך הגו' אל תלמדו. אל דרך עמדי וצפי. אל ישט אל דרכיה לבך' ואתה תשמע השמים. דד"ה: גדל ג' מסר פרשת תולדת: אשלח ט' וס' בפרש' בא אל פרעה: עד י"א פסוקים מאריך עד ומלה חדא בס"פ וס' עד שלחך. עד עבדך' עד רדת'. עד שוכך. ואשמתינו גדלה עד לשמים. עד חיותם. ועד קדקדך. עד קדקדו. עד שתחפץ. עד שתחפץ. עד שתחפץ: ומטך ב' וס' ופתילך. ומטך אשר הכית בו: אל יהודה ז' וס' וישב אל יהודה ויאמר. לכן כה אמר יי' צבאות אלהי ישר' הנני. ויהי לתקופת השנה. אשר תשלחני אל יהודה. עד אשר אבא אל יהודה' וחד ואל יהודה' אשר דבר יי' אל ישר': לבוז ב' ומלאים וס' תקח לה פן נהיה לבוז. ונעוה לב יהיה לבוז: ויגד כ"ד מס' במס' רבת': הוציאוה ג' ומל' וס' ויאמר יהודה הוציאוה. הוציאוה אל מבית לשדרות. דד"ה. הוציאוה עד קצה הארץ: הוא מוצאת והיא חד מן י"ב רפ" דמיין מן ב' מלין דמיין בסורתא מכא ומכא ומלה ביניהון קדמא לא נסיב ו' תני' נסיב ו' וס' במסרא רבת': הוא ג' רפ" וס' הוא מוצאת. הוא החיה אשר ראיתי. הוא לא תהיה לכם לסיר: היא והיא י"א כתי' יו"ד בתורה וס' היא צוער קדמ'. תני' דהלא הוא אמ' לי. והיא שלחה אל חמיה. וכי ימות מן הבהמה. והיא הפכה שער לבן. ואם יראנה הכהן. קדמא'. שבת שבתון היא. דאחרי מות' ואיש כי יקח את אחותו בת אביו. היא מחללת. קדמ' ושכב איש אותה. קדמ' דפסוק. ועבר עליו רוח קנא' תניי' דפסו': הכר נא ב' דסמ' בעני' וס' הכר נא הכתנת. הכר נא למי: ולא יסף ו' וס' עוד לדעת'. קול גדול ולא יסף' להראה אל מנוח. ולא יסף שמואל לראות את שאול. עוד לבקשו. עוד מלך מצרים:

ראשנה י' מסר במס' רבתא:

אבן עזרא

מה פרצת · כארס שיפרוץ גדר ויצא ממנו והנה יש עליך משפט זה הפרץ · ואחרים אמרו שהוא כמו ופרצת והנכון אמר כימה פרצת כמשמעו רק עליך פרץ מגזרת ויפרץ לרב : ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם · יש אומרים שהוא כנוי לשכיבת אשתו וזה רחוק ועוד כי אדוני יוסף סרים היה והנכון בעיני שכל אשר לו היה בידו חוץ מן הלחם שלא היה אפילו נוגעבו בעבור היותו עברי כי הנה מפורש כי לא יוכלו המצרים ל לאכול את העברים לחם כי פוטיפר ידע שיוסף עברי הוא וכן אשתו אומרת ראו הביא לנו איש עברי : ויהי יוסף יפה תאר · כאמו : לשכב אצלה · אפי' לשכב במקום קרוב ממנה או להיות עמו לדבר שיחות : ויהי כהיום הזה · משבוע אחד מהיום שהחלה לדבר לו שכבה עמי או מחדש אחד או אחר שנה תמימה והוא הנכון בעיני : לעשות מלאכתו · מלאכת הבית או הממון כי פקיד היה על הכל · דרש ואין איש דברי יחיד · הביא לנו · בעלי : ואחר

רשי

פרצת · חזקת עליך חוזק : אשר על ידו השני · ארבע ידות כתובות כאן כנגד ארבעה חרמים שמעל עכן שיצא ממנו · וי"א כנגד ארבעה דברים שלקח אדרת שנער ושתי חתיכות כסף של מאתים שקלים ולשון זהב בראשית רבה : ויקרא שמו זרח · על שם זריחת מראית השני : ויוסף הורד · חוזר לענין ראשון אלא שהפסיק בו כדי לסמוך ירידתו של יהודה למכירתו של יוסף לומר שבשבילו הורידוהו מגדולתו · ועוד כדי לסמוך מעשה אשתו של פוטיפר למעשה תמר לומר לך מה זו לשם שמים אף זו לשם שמים שראתה באצטרולוגין שלה שעתידה להעמיד בנים ממנו ואינה יודעת אם ממנה אם מבתה : כי יי' אתו · שם שמים שגור בפיו : וכל יש לו · הרי לשון קצר חסר אשר : ולא ידע אתו מאומה · לא היה נותן לבו לכלום : כי אם הלחם · היא אשתו אלא שדבר ב בלשון נקיה : ויהי יוסף יפה תאר · כיון שראה עצמו מושל התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו אמר הקב"ה אביך מתאבל ואתה מסלסל בשערך אני מגרה בך את הדוב · מיד ותשא אשת אדוניו וגו' כל מקום שנאמר אחר סמוך : וחטאתי לאלהים · בני נח נצטוו על העריות : לשכב אצלה · אפי' בלא תשמיש : להיות עמה · לעולם הבא : ויהי כהיום הזה · כלו' ויהי כאשר הגיע יום מיוחד יום צחוק יום איד שלהם שהלכו כלם לבית ע"ז אמרה אין לי יום הגון ליזקק ליוסף כהיום הזה אמרה להם חולה אני ואיני יכולה לילך : לעשות מלאכתו · רב ושמואל חד אמר מלאכתו ממש וחד אמר לעשות צרכיו עמה אלא שנראית לו דמות דיוקנו של אביו וכו' כדאיתא במסכת סוטה : ראו הביא לנו · הרי זה לשון קצרה הביא לנו ולא פירש מי הביאו ועל בעלה אומרת כן : עברי · מעבר הנהר מבני עבר : ארוכיו

מסרה

ויקרא שמו ל' פסו' מסר פרשת וישלח : ויוסף ג' ר"פ וסי' ויוסף הורד מצרימה · ויוסף בן שלשי' שנה בעמדו · ויוסף הוא השליט : הורד ב' וסי' מצרים · גאונה : הורדהו ב' כב וסי' הורדהו שמה · ותאמר אל עבדיך : על ביתו ח' מסר בפר' מקץ : ויהי ה' בטעם גריש בספרא מסר בפרש' נח : אוכל ד' מל וסי' כי אם הלחם · כאשר יאלם

תורה

מה פרצת עליך פרץ ויקרא שמו פרץ : ואחר יצא אחיו אשר על ידו השני ויקרא שמו זרח : ס

ויוסף הורד מצרימה ויקנהו פוטיפר סריס פרעה שר הטבחים איש מצרי מיד הישמעאלים אשר הורדהו שמה : ויהי יהוה את יוסף ויהי איש מצליח ויהי בבית אדניו המצרי : וירא אדניו כי יהוה אתו וכל אשר הוא עשה יהוה מצליח בידו : וימצא יוסף חן בעיניו וישרת אתו ויפקדהו על ביתו וכל יש לו נתן בידו : ויהי מאז הפקיד אתו בביתו ועל כל אשר יש לו ויברך יהוה את בית המצרי בגלל יוסף ויהי ברכת יהוה בכל אשר יש לו בבית ובשדה : ויעזב כל אשר לו ביד יוסף ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם אשר הוא אוכל ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה : פ

ויהי אחר הדברים האלה ותשא אשת אדניו את עיניה אל יוסף ותאמר שכבה עמי : וימאן ויאמר אל אשת אדניו הן אדני לא ידע אתי מה בבית וכל אשר יש לו נתן בידי : איננו גדול בבית הזה ממני ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו ואיך אעשה הרעה הגדלה הזאת וחטאתי לאלהים : ויהי כדברה אל יוסף יום יום ולא שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה : ויהי כהיום הזה ויבא הביתה לעשות מלאכתו ואין איש מאנשי הבית שם בבית : ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי ויעזב בגדו בידה וינס ויצא החוצה : ויהי כראותה כי עזב בגדו בידה וינס החוצה : ותקרא לאנשי ביתה ותאמר להם לאמר ראו הביא לנו איש עברי לצחק בנו בא אלי לשכב עמי ואקרא בקול גדול : ויהי כשמעו

תרגום אונקלוס

מה תקוף סגי עלך למתקף וקרא שמיה פרץ : ובתר כן נפק אחוהי די על ידיה זהוריתא וקרא שמיה זרח : ויוסף איתחת למצרים וזבניה פוטיפר רבא דפרעה רב קטוליא גברא מצראה מיד ערבאי די אחתוהי תמן : והוה מימרא דיי' בסעדיה דיוסף והוה גבר מצלח והוה בבית רבוניה מצראה : וחזא רבוניה ארי מימרא דיי' בסעדיה וכל דהוא עבד יי' מצלח בידיה : ואשכח יוסף רחמין בעינוהי ושמיש יתיה ומניה על ביתיה וכל דאית ליה מסר בידיה : והוה מעידן דמני יתיה בביתיה ועל כל דאית ליה ובריך יי' ית בית מצראה בדיל יוסף והוה ברכתא דיי' בכל דאית ליה בביתא ובחקלא : ושבק כל דיליה בידא דיוסף ולא ידע עמיה מדעם אלהין לחמא די הוא אכיל והוה יוסף שפיר בריוא ויאי בחזוא : והוה בתר פתגמיא האלין וזקפת אתת רבוניה ית עינהא לות יוסף ואמרת שכוב עמי : וסריב ואמר לאתת רבוניה הא רבוני לא ידע עמי מה בביתא וכל דאית ליה מסר בידי : ליתוהי רב בביתא הדין מני ולא מנע מני מדעם אלהין יתיך בדיל דאת אתתיה ואכדין אעביד בישתא רבתא הדא ואחוב קדם יי' : והוה כד מלילת עם יוסף יום יום ולא קביל מינה למשכב לותה למהוי עמה : והוה כיומא הדין ועל לביתא למבדק בכתבי חושבניה ולית אינש מאנשי ביתא תמן בביתא : ואחדתיה בלבושיה למימר שכוב עמי ושבקיה ללבושיה בידהא וערק ונפק לשוקא : והוה כד חזת ארי שבקיה ללבושיה בידהא וערק לשוקא : וקרת לאנשי ביתה ואמרת להון למימר חזו איתי לנא גברא עבראה לחייכא בנא עאל לותי למשכב עמי וקרית בקלא רמא : והוה כד שמע

מסרה

הרעב · אם ינוער ונפלו על פי אוכל · אשר בטחתי בו אוכל לחמי : ותשא יד וסי' במלכים ב' סימן ד': חשך לישן מניע' ז' וסי' ולא חשך מבני מאומה · ואת עבדו חשך מרעה · הנה חשך יואב את העם · הנה חשך אדני את נעמן · לא חשך ממות נפשם · מרדף בלי חשך : ישעיה · ובתחפנחס חשך היום : אותך ' מלאים בליש נקבה מסר במל רבתא : באשר ט' מסר בשופטים סי' ה' : הרעה הגדלה הזאת ו' וסי' איננו גדול בבית הזה · אם דרך גבולו יעלה בית שמש · אל אודות הרעה · והיה כי תגיד לעם הזה · באשר הבאתי אל העם הזה · ולכם הנשמע לעשות : יום ויום ז' ופסק וסי' ויהי כדברה אל יוסף · על אשר ילקטו יום ויום · ואותי יום יום ידרשון · ברוך יי' יום יום · לשלמי נדרי · ואהיה שעשועים יום יום · לשקד על דלתות יום יום · וכ' יום יום דלא פסק' וסי' יום יום לשנה · וחברו דיחזקאל : כהיום ד' וסי' ויבא הביתה לעשות · לחיותנו כהיום הזה · כי אותו כהיום תמצאון אתו · ולא יוכל יי' עוד לשאת · וכל עזרא דכו' : הביתה י"ח וסי' במסר רבתא : ואין איש ו' וסי' מאנשי הבית · מאסף · דפלגש · מבני ישראל · טוב ממנו · הצדיק אבד · מדוע באתי ואין איש : בבגדו ב' בתרי ליש' וסי' ותתפשהו · בבגדו בה : בידה סימן דהדין ענינא בידה ב' דה אצלו אצלה אצלי : ותאמר להם ג' דסמי' וסי' ותקרא לאנשי ביתה · כה אמר יי' אלהי ישראל · אמרו לאיש · דד"ה · ולחם משמים נתת להם · וכל נביאים דכו' במ"א ותאמר אליהם כה אמר יי' אלהי ישראל · אמרו דמלכים :

רשי

בא אלי לצחק בי · העבד העברי אשר הבאת לנו : ויהי כשמוע אדניו · בשעת תשמיש אמרה לו וזהו שאמרה כדברים האלה עשה לי עבדך עניני תשמיש כאלה : ויט אליו חסד · שהיה מקובל לכל רואיו לשון כלה נאה וחסודה : הוא היה עושה · כתרגומו במימריה הוה מתעבד :

אבן עזרא

ויחר אפו · והעתיק לא הרגו כי בספק היה הדבר אצלו : בית הסהר · לא נודע אם הוא לשון הקדש או לשון מצרים בעבור שפירשו אחריו ואמר מה הוא כמו האחשתרנים שהוא לשון פרס ופירשו שהם בני הרמכי : ואת כל אשר עושים · יש אומרים כי היה מתעסק באומנות שיחיה ממנו כאשר היו עושים האסורי' והקרוב אלי שפירושו כל אשר היו צריכי' כאילו היה הוא העושה כי פקיד היה עליהם והפסוק הבא אחריו לעד : חטאו · חטא מוסר המלוכה בעבור שלא יעשה כמו שראוי להיות כי היה הרים ראוי להדגם והנה קצף המלך בהזכיר בית שר הטבחים · מקום שהיו שם כשמרים בעבור שלא יברחו : ויפקד שר הטבחים · והנה כאשר הוזמנו אלה הסריסים בבית שר הטבחים פקד את יוסף · והטעם זכר דבריו והביאהו אל ביתו ושמהו בבור והוא המשמר ואת דעת המדקדק הגדול ולפי דעתי שבית הסהר היה בבית שר הטבחים ושם היה יוסף והטעם מקום אשר יוסף אסור שם וזה שר הטבחים להיות יוסף אתם למרות אותם כי מעלה גדולה היתה להם בבית פרעה כי שרי' היו : ויחלמו · כטעם איש כפתרון חלומו כי ראה כל אחד בחלומו מה שפתרון חלומו לעתיד ומה שאירע לו : זועפים · מתרעמים כטעם ועומד היום מזעפו : ויבא אליהם · יתכן שבלילה היו לן בבור · וטעם

הרימותי ג' בג' כת' וסי' הרמתי ידי אל · כי הרימתי קולי ב"ב · הרימותי בחור מעם ב"ב : בוא ג' מלאים וסי' בישעיה סימן ב' : חנו אב מן חד וחד ו"ן בסוף תיבותא וסי' במסרא רבתא : חנו חד מן ב"ב זוגין קר' וכל חד וחד לית דכו' מסור במסר' רבת' : משקה ד' קמץ וסי' חטאו משקה מלך · וכל בלי משקה המלך : וחברו

כי הרימתי קולי ואקרא ויעזב בגדו אצלי וינס ויצא החוצה : ותנח בגדו אצלה עד בוא אדניו אל ביתו : ותדבר אליו כדברים האלה לאמר בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק בי : ויהי כהרימי קולי ואקרא ויעזב בגדו אצלי וינס החוצה : ויהי כשמע אדניו את דברי אשתו אשר דברה אליו לאמר כדברים האלה עשה לי עבדך ויחר אפו : ויקח אדני יוסף אתו ויתנהו אל בית הסהר מקום אשר אסורי המלך אסורים ויהי שם בבית הסהר : ויהי יהוה את יוסף ויט אליו חסד ויתן חנו בעיני שר בית הסהר : ויתן שר בית הסהר ביד יוסף את כל האסורם אשר בבית הסהר ואת כל אשר עשים שם הוא היה עשה : אין שר בית הסהר ראה את כל מאומה בידו באשר יהוה אתו ואשר הוא עשה יהוה מצליח : פ

ס ויהי אחר הדברים האלה חטאו משקה מלך מצרים והאפה לאדניהם למלך מצרים : ויקצף פרעה על שני סריסיו על שר המשקים ועל שר האופים : ויתן אתם במשמר בית שר הטבחים אל בית הסהר מקום אשר יוסף אסור שם : ויפקד שר הטבחים את יוסף אתם וישרת אתם ויהיו ימים במשמר : ויחלמו חלום שניהם איש חלמו בלילה אחד איש כפתרון חלמו המשקה והאפה אשר למלך מצרים אשר אסורים בבית הסהר : ויבא אליהם יוסף בבקר וירא אתם והנם זעפים : וישאל את סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית אדניו לאמר מדוע פניכם רעים היום : ויאמרו אליו חלום חלמנו ופתר אין אתו ויאמר אלהם יוסף

ארי ארימית קלי וקרית ושבקיה ללבשיה לותי וערק ונפק לשוקא : ואחתתיה ללבשיה לותה עד דעל רבוניה לביתיה : ומלילת עימיה כפתגמיא האילין למימר על לותי עבדא עבראה די איתיתא לנא לחייכא בי : והוה כד ארימית קלי וקרית ושבקיה ללבשיה לותי וערק לשוקא : והוה כד שמע רבוניה ית פתגמי אתתיה די מלילת עימיה למימר כפתגמיא האילין עבד לי עבדך ותקיף רוגזיה : ודבר ריבוניה דיוסף יתיה ויהביה בבית אסירי אתרא די אסירי דמלכא אסירין והוה תמן בבית אסירי : והוה מימרא דיי בסעדיה דיוסף ונגד ליה חסדא ויהביה לרחמין בעיני רב בית אסירי : ויהב רב בית אסירי בידא דיוסף ית כל אסיריא די בבית אסירי וית כל דעבדין תמן ממימריה הוה מתעבד : לית רב בית אסירי חזי ית כל סורחן בידיה ברמימרא דיי בסעדיה ודי הוא עביד יי מצלח : והוה בתר פתגמיא האילין סרחו שקיא מלכא דמצרים ונחתומא לרבוניהון למלכא דמצרים : ורגז פרעה על תרין רברבנוהי על רב שקי ועל רב נחתומי : ויהב יתהון במטרת בית רב קטוליא בבית אסירי אתרא די יוסף אסיר תמן : ומני רב קטוליא ית יוסף עמהון ושמיש יתהון והוו יומין במטרא : וחלמו חלמא תרויהון גבר חלמיה בליליא חד גבר כפשרן חלמיה שקיא ונחתומא די למלכא דמצרים דאסירין בבית אסירי : ואתא לותהון יוסף בצפרא וחזא יתהון והא אינון נסיסין : ושאיל ית רברבי פרעה די עמיה במטרא בית רבוניה למימר מה דין אפיכון בישין יומא דין : ואמרו ליה חילמא חלמנא ופשר לית ליה ואמר להון יוסף

וטעם הלא לאלהים פתרונים כי פתרון החלומות לשם הוא כי הוא יודע העתיד והראה בחלום מה שיהיה לתי שירצה ואם אני אפתור אותו לטוב או לרע לא יועיל ולא יזיק ואחר שאדבר כן ולשם פתרון כל החלומות אל תחושו שתספרו חלומותיכם לי. וכל החלומות הולכים אחר הפה דברי יחיד הם: עלתה נצה. כמו הנצו הרמונים: הבשילו אשכלותיה. הפך הבוסר וכמוהו כי בשל קציר ואם הם שני בנינים: ואשחט אותם. כמו שוחטי הילדים ולא כאשר פי' הגאון: פתרונו. פירושו לא תמצאנו מלת פתרון כי אם עם החלום. יש שואלים מאין ידע יוסף כי שלשה שריגים הם ימים ולא חדשים או שנים. יתכן יום הלדת את פרעה כמו היום שנולד בו כי הנה היום יש מלכים שיעשו את משתה ביום תקופת שנתם ויקראו לכל עבדיהם ויתנו להם מתנות או יתכן שהגבירה היתה הרה והראמות קרוב אליו: ישא פרעה את ראשך. ידים הנכון שהוא בדרך מספר והעד וישא את ראש שר המשקים ואת ראש שר האופי' בתוך עבדיו ובפסוק כי תשא את ראש זה: כנך. משמרתך הראשונה ומכונתך ומתכונתך ויתכן להיותו מן גזרת כן וכמוהו ועמד על כנו: מארץ העברי. אפרשנו בפסוק כי תקנה עבד עברי: ואחר כל חלום במקרא מלת הנה טעמה כאילו: סלי חורי. אמר הגאון שהוא לחם לבן כמו חורי יהוד': בעוד. בטרם עוד וטעמו לא יעברו עוד כך זמן עד שיהיה זה: ישא פרעה את ראשך מעליך. ישאנו ממקומו וטעמו יסירנו או ירימנו על עץ: הלדת. שם הפועל שהבנין שלא נזכר שם פועלו: על משקהו. שם כי אשר היית משקהו פועל: ולא זכר שר המשקים. לא הזכירו בפה אל פרעה כן ושמא יי' לא תזכרו עוד זכר את תומתי: וישכחהו. בלב:

מסרה
דסמיכי וסי' והנה שלשה סלי. אנשים: מאכל ומאכל ד' פתחין וסי' ובסל העליון ומאכל שלחנו ומושב עבדיו. וחברו. ונפשו מאכל תאוה. וסי' בלשון ארמית סלא כנפשיה פתורא דחבריה: והעוף ג' באורייתא וסי' והעוף ירב בארץ. והעוף אוכל אותם מן הסל. זאת תורת הבהמה והעוף: ראשך ד' וסי' ותלה אותך. והוו שמיך. הגום הזה יסגרך. ושמן על ראשך אל יחסר: אותך י"ז מלאים מסר במסר' רבתא: הלדת ג' ב' חסרים וא' מלא וסי' הלדת את פרעה. ומולדותיך ביום הולדת. אותך מ"ל. ותשלכי אל פני השדה קדמ' ובתר' חס': ואת ראש ב' וסי' שר האופים. איש בשת: וישב כ"ה וסי' במסר' רבתא: ולא זכר ג' דסמי' וסי' ולא זכר שר המשקים. ולא זכר יואש המלך. דה"א. ולא זכר הדום רגליו:

הלוא י"ג מלאים בתורה וחד פלוגתא עלה וסי' במס' רבת': ספרו ג' וסי' ספרו נא לי. ספרו בגוים כבודו. וחבירו: ליוסף ח' וסי' ביחזקאל סימן ל"ז: הם י"ב סופי פסוק וסי' בפרשת וישמע יתרו: נצה י"א זוגין מן חד וחד חד מפיק ה' וחד לא מפיק ה' מסר במסרא רבתא: אתך י"ו בתורה מסר במסרא רבתא: והנה שלשה ב'

הלא מן קדם יי' פשרן אישתעו כען לי: ואישתעי רב שקי ית חילמיה ליוסף ואמר ליה בחלמי והא גופנא קדמי: ובגופנא תלתא שבשין והיא כד אפרחת איקת לבלבין ואניצת נץ בשילו אתכלהא הוו עינבין: וכסא דפרעה בידי ונסיבית ית עינביא ועצרית יתהון לכסא דפרעה ויהבית ית כסא על ידא דפרעה: ואמר ליה יוסף דין פושרניה תלתא שבשין תלתא יומין אינון: בסוף תלתא יומין ידכרינך פרעה ויתיבינך על שמושך ותתן כסא דפרעה בידיה כהלכתא קדמאה דהויתא משקי ליה: אלהן תדכרינני עמך כד ייטב לך ותעביד כען עמי טיבו ותדכר עלי קדם פרעה ותפקינני מן בית אסירי הדין: ארי מיגנב גניבנא מארעא עבראי ואף הכא לא עבדית מדעם ארי מניאו יתי בבית אסירי: וחזא רב נחתומי ארי יאות פשר ואמר ליוסף אף אנא בחלמי והא תלתא סלין דחירו על רישי: ובסלא עלאה מכל מיכלא דפרעה עובד נחתום ועופא אכיל יתהון מן סלא מעלוי רישי: ואתיב יוסף ואמר דין פושרניה תלתא סלין תלתא יומין אינון: בסוף תלתא יומין יעדי פרעה ית רישך מינך ויצלוב יתך על צליבא וייכול עופא ית בשרך מינך: והוה ביומא תליתאה יום בית ולדא דפרעה ועבד משתיא לכל עבדוהי ואדכר ית רישי רב שקי וית ריש רב נחתומי בגו עבדוהי: ואתיב ית רב שקי על שקיותיה ויהב כסא על ידא דפרעה: וית רב נחתומי צלב כמא דפשר להון יוסף: ולא אדכר רב שקי ית יוסף ואנשייה:

הלוא לאלהים פתרנים ספרו נא לי: ויספר שר המשקים את חלמו ליוסף ויאמר לו בחלומי והנה גפן לפני: ובגפן שלשה שריגם והוא כפרחת עלתה נצה הבשילו אשכלתיה ענבים: וכוס פרעה בידי ואקח את הענבים ואשחט אתם אל כוס פרעה ואתן את הכוס על כף פרעה: ויאמר לו יוסף זה פתרנו שלשת השרגים שלשת ימים הם: בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך ונתת כוס פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית משקהו: כי אם זכרתני אתך כאשר ייטב לך ועשית נא עמדי חסד והזכרתני אל פרעה והוצאתני מן הבית הזה: כי גנב גנבתי מארץ העברים וגם פה לא עשיתי מאומה כי שמו אתי בבור: וירא שר האפים כי טוב פתר ויאמר אל יוסף אף אני בחלומי והנה שלשה סלי חרי על ראשי: ובסל העליון מכל מאכל פרעה מעשה אפה והעוף אכל אתם מן הסל מעל ראשי: ויען יוסף ויאמר זה פתרנו שלשת הסלים שלשת ימים הם: בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך מעליך ותלה אותך על עץ ואכל העוף את בשרך מעליך: ויהי ביום השלישי יום הלדת את פרעה ויעש משתה לכל עבדיו וישא את ראש שר המשקים ואת ראש שר האפים בתוך עבדיו: וישב את שר המשקים על משקהו ויתן הכוס על כף פרעה: ואת שר האפים תלה כאשר פתר להם יוסף: ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו:

קל"ב · יב"ק · סימן ·

שריגים. זמורות ארוכות שקורין וידי"ץ: והיא כפורחת. דומה לפורחת והיא כפורחת נדמה לי בחלומי כאילו היא פורחת ואחר הפרח עלתה נצה כמו ספרד בלע"ז ואחר כך הבשילו והיה כד אפרחת אפיקת לבלבין עד כאן תרגו' של פורחת. נץ גדול מפרח כדכתיב ובוסר גומל יהיה נצה וכתיב ויוצא פרח ויצץ ציץ: ואשחט. כתרגומו ועברית הוא והרבה יש בלשון משנה: שלשת ימים הם. סימן הם לך לשלשת ימים ויש מדרשי אגדה הרב': ישא פרע' את ראשך. לשון חשבון כשיפקוד שאר עבדיו לשרת לפניו בסעודה ימנה אותך עמהם: כנך. בסיס שלך ומושבך: אם זכרתני אתך. אמר אם זכרתני אתך מאחר שייטב לך: ועשית נא עמדי חסד. אין נא אלא לשון בקשה: סלי חורי. סלים של נצרים קלופים חורין חורין ובמקומנו יש הרבה ודרך מוכרי פת כיכנין שקורי' אובלי"ש לתתם בהותם סלים: יום הולדת את פרע'. יום לידתו וקורין לה יום גנוסיא ולשון הולדת לפי שאין הולד נולד אלא על ידי אחרי' שהחיה מילדת את האשה ועל כן היא נקראה מילדת וכן ומולדותיך ביום הולדת אותך וכן אחרי הוכבס את הנגע שכיבוסו על ידי אחר': וישא את ראש וגו'. מנאם עם שאר עבדיו שהיה מונה המשרתי' שישרתו לו בסעודתו וזכר את אלו בתוכם כמו שאו את ראש לשון מנין: ולא זכר שר המשקים. בו ביום: וישכחהו. לאחר מכאן מפני שתלה בו יוסף לזכרו הוזקק להיות אסור שתי שנים שנ' אשרי הגבר אשר שם יי' מבטחו ולא פנה אל רהבים ולא בטח על מצרים הקרויי' רהב:

חסלת וישב יעקב

פרשה פרשה

ויהי מקץ. כתרגו' מסוף וכל לשון קץ סוף הוא: על היאור. כל שאר נהרו' אינם קרויין יאורים חוץ מנילוס מפני שכל הארץ עשוי' יאורים יאורים בידי אדם ונילוס עולה בתוכה ומשקה אותם לפי שאין גשמים יורדין במצרים תדיר כשאר ארצות: יפות מראה. סימן הוא לימי שובע שהבריות נראו' יפו' זו לזו שאין עין בריה צרה בחברתה: באחו. באגם מריש"ק כמו ישגא אחו: ודקות בשר. טינבי"ש בלע"ז לשון דק: ותאכלנה. סימן שתהא כל שמחת השבע נשכחת בימי הרעב: בקנה אחד. טודי"ל בלע"ז: בריאות. שיינש בלע"ז: שדופות. הלי"אש בלע"ז שקיפן קדים חבוטות לשון משקוף החבוט תמיד על ידי הדלת המכה עליו: קדים. רוח מזרחית שקורין בי"שא: הבריאות. שיינש בלע"ז: והנה חלום. והנה נשלם חלום שלם לפניו והוצרך לפותרים: ותפעם רוחו. ומטרפא רוחיה מקשקשת בתוכו כפעמון ובנבוכד נצר אומר ותתפעם רוחו לפי שהיו שם שתי פעימות שכחת החלו' והעלמת פתרונו: חרטומי. הנחרים בטימי מתי' ששואלין בעצמות. טימי הן עצמות בלשון ארמי ובמשנה בית שהוא מלא טימיא מלא עצמות: ואין פותר אותם לפרעה. פותרים היו אותם אבל לא לפרעה שלא היה קולן נכנס באזניו ולא היה לו קורת רוח בפתרונם שהיו אומרים שבע בנו' אתה מוליד שבע בנות אתה קובר: איש כפתרון חלומו. חלום הראוי לפתרון שנפתר לנו ודומה לו: נער עברי עבד. ארורים הרשעי' שאין טובתם שלמ' מזכירנו בלשון בזיון נער שוטה ואין ראוי לגדולה עברי אפילו לשוננו אינו מכיר עבד וכתו' בנימוסי מצרי' שאין עבד מולך ולא לובש בגדי שרים: איש כחלומו. לפי החלום וקרוב לענינו: השיב על כני. פרעה הנזכר למעלה כמו שאמרו פרעה קצף על עבדיו הרי מקרא קצר לשון ולא פירש מי השיב לפי שאין צריך לפרש מי השיב מי שבידו להשיב והוא פרע' וכן דרך כל מקרא' קצרי' על מי שעליו לעשו' הם סותמין את הדבר:

ויהי מקץ. לא פי' הכתוב תחלת זה החשבון וכן ויהי מקץ ארבעים שנה וכן ובעוד שש' ואחרם שנה וכן ויהי בשלשי' שנה ויתכן להיו' שזה החשבון ליציאת שר המשקים מבית הסהר או לשבת יוסף שם. וטעם ימים כבר באר'תיו: ופרעה חלם. היה חולם וכן ורבקה שומעת: באחו. י"א עמק שבו צמחים וי"א שהו' שם צמח והבי"ת נוסף כבי"ת השביעי במרורים ועל פני הפירושי' כי הוא בין אחיו יפריא הוא אחיו בן אמו: שבלים. לשון רבות נקבות ואם הוא במ"ם כמו גשים ופלגשים: שדופות. שארע שדפון מרוח מזרחית כי נקרא מזרח קדם בעבור באת השמש בתחלה. וטעם המלאות כמו הבריאות: ותפעם רוחו. מבנין נפעל כמו נפעמתי ולא אדבר וי"א שהכל מן גזרת הולם פעם והטעם שהרוח דומה לגוף המוכה: חרטומי. מלה מרובעת ויתכן להיותה ארמית או מצרית והם חכמי התולד': ואת כל חכמיה. במזלות ופתרון חלומות: את חטאי. אע"פ שאזכיר חטאי: פרע' קצף על עבדיו. לפי דעתי כי אין פרעה שם עצם רק שם תאר והוא מלשון מצרים כמו חירם בצור גם היום יקרא כל מלך גדול על ישמעאל נגיד המאמינים על כן מצאנו פרעה בימי אברהם ובימי יוסף ומת פרעה וקם פרעה וכן בימי ירמיהו הלא תראה הכתו' יפרש מה טעם פרעה כי הוא מלך מצרים והער הפרע שהוא שם העצם וכן פרעה נכה כי נכה שם העצם ואל יקשה עליך דרש כסא שלמה כי לא לקחו מלך מצרים ועד פני שאמר שר המשקים פרעה קצף וכן אמר יוסף אלהי' יענה את שלו' פרעה הראה את פרעה יעשה פרעה ואין מדרך המוסר להזכיר שם המלכים שם העצם: אותי ואת שר האופים. אמר אותי פעם שנית כי כן דרך הלשון כמו ואנכי הנה אנכי בא: איש כפתרון חלומו. כבר פירשתיו: אותי השיב. פרעה וי"א שהוא בדבור הטיב ותלה או בפתרון:

ודיבוהו

מא **ויהי** מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים וּפַרְעֹה חֹלֵם וְהִנֵּה עֹמֵד עַל־הַיְאֹר: וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת יְפוֹת מַרְאֶה וּבְרִיאֹת בָּשָׂר וַתִּרְעֶינָה בָּאָחוּ: וְהִנֵּה שֶׁבַע פָּרוֹת אֲחֵרוֹת עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן מִן־הַיְאֹר רָעוֹת מַרְאֶה וְדַקּוֹת בָּשָׂר וַתַּעֲמֹדְנָה אֵצֶל הַפָּרוֹת עַל־שְׂפַת הַיְאֹר: וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת רָעוֹת הַמַּרְאֶה וְדַקֹּת הַבָּשָׂר אֵת שֶׁבַע הַפָּרוֹת יְפֹת הַמַּרְאֶה וְהַבְּרִיאֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה: וַיִּישָׁן וַיַּחֲלֹם שֵׁנִית וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים עֹלוֹת בְּקָנֶה אֶחָד בְּרִיאוֹת וְטֹבוֹת: וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים דַּקּוֹת וּשְׁדוּפֹת קָדִים צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶן: וַתִּבְלַעְנָה הַשִּׁבֳּלִים הַדַּקּוֹת אֵת שֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַבְּרִיאוֹת וְהַמְּלֵאוֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה וְהִנֵּה חֲלוֹם: וַיְהִי בַבֹּקֶר וַתִּפָּעֶם רוּחוֹ וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם וְאֶת־כָּל־חֲכָמֶיהָ וַיְסַפֵּר פַּרְעֹה לָהֶם אֶת־חֲלֹמוֹ וְאֵין־פּוֹתֵר אוֹתָם לְפַרְעֹה: וַיְדַבֵּר שַׂר הַמַּשְׁקִים אֶת־פַּרְעֹה לֵאמֹר אֶת־חֲטָאַי אֲנִי מַזְכִּיר הַיּוֹם: פַּרְעֹה קָצַף עַל־עֲבָדָיו וַיִּתֵּן אֹתִי בְּמִשְׁמַר בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים אֹתִי וְאֵת שַׂר הָאֹפִים: וַנַּחַלְמָה חֲלוֹם בְּלַיְלָה אֶחָד אֲנִי וָהוּא אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ חָלָמְנוּ: וְשָׁם אִתָּנוּ נַעַר עִבְרִי עֶבֶד לְשַׂר הַטַּבָּחִים וַנְּסַפֶּר־לוֹ וַיִּפְתָּר־לָנוּ אֶת־חֲלֹמֹתֵינוּ אִישׁ כַּחֲלֹמוֹ פָּתָר: וַיְהִי כַּאֲשֶׁר פָּתַר־לָנוּ כֵּן הָיָה אֹתִי הֵשִׁיב עַל־כַּנִּי וְאֹתוֹ תָלָה: וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא אֶת־יוֹסֵף

והוה מסוף תרתין שנין ופרעה חלם והא קאים על נהרא: והא מן נהרא סלקן שבע תורן שפירן למחזי ופטימן בסר ורעין באחוא: והא שבע תורן אוחרנין סלקן בתריהן מן נהרא בישן למחזי וחסירן בסר וקמא לקבליהן דתורתא על כיף נהרא: ואכלא תורתא דבישן למחזי וחסירן בסר ית שבע תורתא דשפירן למחזי ופטימתא ואתער פרעה: ודמוך וחלם תנינות והא שבע שובלין סלקן בקניא חד פטימן וטבן: והא שבע שובלין לקין ושקיפן קדום צמחן בתרהן: ובלעא שובליא לקיתא ית שבע שובליא פטימתא ומליתא ואתער פרעה והא חלמא: והוה בצפרא ומטרפא רוחיה ושלח וקרא ית כל חרשי מצרים וית כל חכימהא ואשתעי פרעה להון ית חלמיה ולית דפשר יתהון לפרעה: ומליל רב שקי עם פרעה למימר ית סורחני אנא מדכר יומא דין: פרעה רגז על עבדוהי ויהב יתי במטרת בית רב קטוליא יתי וית רב נחתומי: וחלמנא חלמא בליליא חד אנא והוא גבר כפושרן חלמיה חלמנא: ותמן עמנא עולים עבראה עבדא לרב קטוליא ואשתעינא ליה ופשר לנא ית חלמנא גבר כחלמיה פשר: והוה כמא די פשר לנא כן הוה יתי אתיב על שימושי ויתיה צלב: ושלח פרעה וקרא ית יוסף

ופרעה ג' וסי' ופרעה חלם. ופרעה הקריב. ולמה תכבדו את לבבכם: יאר היאר כל אורית' חס' וכל נביאי' וכתובים דכו' חס' במ"ו מלאים. ערות ג' בו' ודבתרי' קציר יאור תבואתה. ונשקעה כיאור מצרים: עלות ג' כ"ב בתורה וסי' והנה שבע פרות. ויישן ויחלם שנית' והנה שבע פרות אחרות. ושאר אורית' עלת כתי' במ"א

עולת. אבנים שלמות תבנה. וכל נביאים עלות כתיב במ"ב עולות כתיב מלא דמ"ל וסי' ועל הנשיא יהיה. האקדמנו בעולות. ובכתובים עולת' אף בלב עולת תפעלון. יחפשו עולת טמנו חפש. אבא ביתך בעולות. ל' מלא דמ"ל בכתו' ושארא עלות כתיב: ויישן ג' וסי' דאדם. דפרעה. דאליהו. כתר' פתח: בריאות ג' מלאים וסי' ויישן ויחלם שנית. ותבלענה השבלים הדקות' והנה שבע פרות בתראה: ואין פותר הלין מלין מ"ל דלית דכו' וסי' ואין פותר אותם' את עדים מהר חורב. והנושא אותם. או חולם החלום ההוא. ויהי טוחן בבית. שם האחד בוצץ. נטעתיך שורק. הנני פוקד על אמון מנוא. שוכב על צדך. ביד הורג. יחזקאל. חולש על גוים. בקנה כמוכר. אשרי גבר חובי לו' שוחט השור מכה איש זובח השה עורף ג' בו. לא אוסף אהבתם. כי בוקר אנכי' ונגש חורש בקוצר. גוער בים ויבשהו. וארור נוכל. המון חוגג. חוכר חברים מחכם. בבוצר על סלסלות. הנני קולע. את הולם פעם. שלש אנכי נוטל עליך: אותם ט"ל מ"ל בתורה וס' במס' רבתא: ושם ה' ר"פ וסי' ושם אתנו נער עברי. ושם ראינו את הנפילי'. ושם איש מעבדי שאול. ושם נקרא איש בליעל. ושם היה נביא לי' עודד שמו' וא' בלשון שימה ר"פ כתו' ושם לה עלילות דברים:

אבן עזרא

ויריצהו · שלוחי פרעה : ויגלח · המגלח : בלעדי · מלה אחת מורכבת משתי מלות והטעם שבלא תשמע חלום לפתר אותו · אמר יוסף בלעדי פתרוני יענה אלהי׳ את שלום פרעה וי״א כי טעמו בעבור שאמ׳ לו כי אתה פותר חלום אמ׳ בלעדי הוא הפותר והוא אלהים שיענה את שלום המלך · וטעם יענה שימציא תמיד וכן כי האלהים מענה בשמחת לבו וכן והארץ תענה והוא קרוב ממשמעו · הוסיף דלות ותחת מראה אמר תאר כי זה קרוב מזה : ומראיהן · ומראה כל אחת מהן רע · ופה הוסיף לפר׳ חלומו שראה שבאו הפרות ה הטובות בקרב הרעו׳ והיה כאשר היו בראשונה : צנומות · אין לו חבר במקרא וטעמו כמו ריקות וי״א שפירושו צלמים כי כן בלשון ישמעאל : שבע גדול · שם כמו רעב על כן יטעה האומר בתפלת שבת ובשובע כלכלתנו בוי״ו כי שובע שם ה הפועל הוא והנכון ובשבע כלכלתנו בלא וי״ו : וטעם

רשי

מן הבור · מן בית הסוהר שהוא עשוי כמין גומא וכן כל בור שבמקרא לשון גומא הוא ואף אם אין בו מים קרוי בור פוס״א בלעז : ויגלח · מפני כבוד המלכו׳ : תשמע חלום לפתור אותו · תאזין ותבין חלום לפתור אותו · תשמע לשון הבנה והאזנ׳ כמו שומע יוסף · אשר לא תשמע לשונו אנטנדר״א בלעז : בלעדי · אין החכמ׳ משלי אלא אלהים יענה יתן עניה בפי לשלום פרעה : דלות · כחושות כמו מדוע אתה ככה דל ד דאמנון : ורקות בשר · כל לשון ריקות שבמקרא חסרין בשר ובלעז בלוש״ם : צנומות : צונמא בלשון ארמי סלע הרי הן כעץ בלי לחלוח ו ויבשות כסלע ותרגומו נצן לקיין כנן אין בהם אלא הקש לפי שנתרוקנו מן הזרע : שבע שנים ושבע שני׳ כלן אינן אלא שבע : ואשר כשנה החלום פעמים לפי שהדבר מזומן כמו שפירש לו בסוף ועל השנות החלום וגו׳ : ונשכח כל השבע · הוא פתרון הבליעה : ולא

ורעות ג׳ וסי׳ דלות · ברפאי ליש׳ · אשר הראיתנו צרות : לא ראיתי ב׳ וסי׳ בכל ארץ מצרים לרע · ואני אמתך לא ראיתי · וחד ולא ראיתי צדיק נעזב : ודרעות ג׳ ב׳ מלאים וא׳ חס׳ וסי׳ ושבע דפרות הרקות והרעת ותאכלנה הפרות · והרעות רעות מאד · קדמ׳ חס׳ : הראשונות ד׳ וסי׳ ותאכלנה הפרות · והראשנות הנה באו :

בראשית מא

ויריצהו מן הבור ויגלח ויחלף שמלתיו ויבא אל פרעה : ויאמר פרעה אל יוסף חלום חלמתי ופתר אין אתו ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לפתר אתו : ויען יוסף את פרעה לאמר בלעדי אלהים יענה את שלום פרעה : וידבר פרעה אל יוסף בחלמי הנני עמד על שפת היאר : והנה מן היאר עלות שבע פרות בריאות בשר ויפת תאר ותרעינה באחו : והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן דלות ורעות תאר מאד ורקות בשר לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרע : ותאכלנה הפרות הרקות והרעות את שבע הפרות הראשנות הבריאת : ותבאנה אל קרבנה ולא נודע כי באו אל קרבנה ומראיהן רע כאשר בתחלה ואיקץ : וארא בחלמי והנה שבע שבלים עלת בקנה אחד מלאת וטבות : והנה שבע שבלים צנמות דקות שדפות קדים צמחות אחריהם : ותבלען השבלים הדקת את שבע השבלים הטבות ואמר אל החרטמים ואין מגיד לי : ויאמר יוסף אל פרעה חלום פרעה אחד הוא את אשר האלהים עשה הגיד לפרעה : שבע פרת הטבת שבע שנים הנה ושבע השבלים הטבת שבע שנים הנה חלום אחד הוא : ושבע הפרות הרקות והרעת העלת אחריהן שבע שנים הנה ושבע השבלים הרקות שדפות הקדים יהיו שבע שני רעב : הוא הדבר אשר דברתי אל פרעה אשר האלהים עשה הראה את פרעה : הנה שבע שנים באות שבע גדול בכל ארץ מצרים : וקמו שבע שני רעב אחריהן ונשכח כל השבע בארץ מצרים וכלה הרעב את הארץ :

תרגום

ואריהטוהי מן בית אסירי וספר ושני כסותיה ועל לות פרעה : ואמר פרעה ליוסף חלמא חלמית ופשר לית ליה ואנא שמעית עלך למימר דאת שמע חלמא ומפשר יתיה : ואתיב יוסף ית פרעה למימר לא מן חוכמתי אלהין מן קדם יי׳ יתתב ית שלמא דפרעה : ומליל פרעה עם יוסף בחלמי הא אנא קאים על כיף נהרא : והא מן נהרא סלקן שבע תורן פטימן בסר ושפירן למחזי ורעין באחוא : והא שבע תורן אוחרנין סליקא בתריהן חסיכן ובישן למחזי לחדא וחסירן בסר לא חזיתי דכותהון בכל ארעא דמצרים לבישו : ואכלא תורתא חסיכתא ובישתא ית שבע תורתא קדמיתא פטימתא : ועלא למעיהן ולא איתידע ארי עלא למעיהן ומחזיהן ביש כד בקדמיתא ואתערית : וחזית בחלמי והא שבע שבלין סלקן בקניא חד מליין וטבן : והא שבע שבלין נצן לקיין שקיפן קדום צמחן בתריהן : ובלעא שבליא לקיתא ית שבע שבליא טבתא ואמרית לחרשיא ולית דמחוי לי : ואמר יוסף לפרעה חלמא דפרעה חד הוא ית דיי׳ עתיד למעבד חוי לפרעה : שבע תורתא טבתא שבע שניא אנון ושבע שבליא טבתא שבע שניא אינין חלמא חד הוא : ושבע תורתא חסיכתא ובישתא דסליקא בתריהן שבע שנין אינין ושבע שבליא לקיתא דשקיפן קידום יהויין שבע שני כפנא : הוא פתגמא די מלילית עם פרעה דיי׳ עתיד למעבד אחזי לפרעה : הא שבע שניא אתיין שבעא רבא בכל ארעא דמצרים : ויקומון שבע שני כפנא בתריהן ויתנשי כל שבעא בארעא דמצרים וישיצי כפנא ית עמא דארעא :

מסרה

כי נשכחו הצרות הראשנו׳ · ולא תזכרנה הראשנות : ומראיהן ד׳ וסי׳ רע כאשר בתחלה · שפל מן הקיר · דמות אדם להנה · מראיהן כלפידים : רע הרע י״א פתחי׳ וסי׳ בתהלים סימן נד״ : ת״פסו׳ מן ד׳ מלין דמיין תלית׳ משני׳ וסימ׳ שבע פרות הטבת שבע · ובמדבר אשר ראית · ויעבר בהר אפרים · עד מתי אתה מתאבל · ותאמרו לא כי על סוס ננוס · ואלה מדותיה פאת צפון · ואת חילן · ואשלחה לאליעז׳ : טבת הטבת ד׳ חס׳ דחס׳ וסי׳ ויראו בני האלהי׳ · שבע פרות הטבת · ב׳ בו · ערים גדלת · וב׳ מלאים דמ״ל וסי׳ תאמן בם כי ידברו אליך · יבקשו למלך · ושארא טבות כתי׳ : שדפות חד מן י״ט זוגין קדמא׳ נסיב ו׳ בעניינא · ותני׳ לא נסיב ו׳ וסי׳ במסר׳ רבת׳ : הרא׳ קדמ׳ הגיד לפרעה תני׳ הרא׳ ואפס ושמואל ירא מהגיד את המראה : הנה ז׳ ר״פ בספ׳ בראשית בס׳ פרשת וישב : הנה ז׳ יחידאין מסר בשפט׳ סימן ז׳ : שבע ב׳ קמ׳ ומלרע וסי׳ שבע גדול בכל אסמיך שבע : וכלה ו׳ וסי׳ וכלה הרעב · וכלה מכפר · וכלה אהרן ובניו לכסת את הקדש · ושב והרע לכם וכלה אתכם · ושם ירבץ וכלה סעיפיה · וכלה את מדות הבית · וסי׳ בלשון ארמית כפנא מכפר ומכסי ו ומבאש ומשה ורביץ :

ולא יודע השבע. הוא פתרון ולא נודע כי באו אל קרבנה: נכון. מזומן: בשבע
פני הטובו׳ כאמר הגיד לפרעה לפי שהיה. שמו ובשבע שני רעב כאמר הראה אל
פרעה לפי שהיה הדב׳ מופלג ורחוק נופל בו לשון מראה: וחמש. כתרגו׳ ויזרזון
וכן וחמושים: את כל אכל. שם דבר הוא לפי׳ טעמו באלף ונקוד בפתח קטן ואוכל
שהוא פועל נגון כי כל אוכל חלב טעמו למט׳ בבף ונקוד קמץ קטן: תחת יד פרעה. ברשותו ובאוצרותיו: והיה האוכל. הצבור כשאר פקדון הגנוז לקיום הארץ: הנמצ׳ כזה. הנמצא כרי׳ אם נלך ונבקשנו הנמצ׳ כמוהו: הנמצא. לשון תמיהא וכן כל ה״א המשמשת בראש תיבה ונקודה בחטף פתח: אין נבון וחכם כמו׳. לבקש איש נבון וחכם שאמרת לא נמצא כמוך: ישק. יזון יתפרנס כל צרכי עמי יהיו נעשי׳ על ידך כמו בן משק ביתי: וכמושקו בר גרמיזון בלעז: רק הכסא. שיהו קורין לי מלך: כסא. לשון שם המלוכה כמו ויגדל את כסאו מכסאך: נתתי אותך. מניתי יתנך ואף ע״פ כן לשון נתינה הוא כמו ולתתך עליון בין לגדולה בין לשפלות נופל לשון נתינת עליו כמו נתתי אתכם נבזים ושפלים: ויסר את טבעתו. נתינת טבעת המלך היא אות למי שנותנה לו להיות שני לו לגדולה: בגדי שש. דבר חשוב הוא במצרי׳: רביד. ענק ועל שהוא רצוף בטבעות קרויי רביד וכן רבדתי ערשי רצפתי ערשי מרבדו׳ ובלשון משנה מוקף רובדין של אבן על הרובד שבעזרה והי׳ רצפה: במרכבת המשנה. השנייה למרכבתו המהלכת אצל שלו: אברך. כתרגומו דין אבא למלכא רך בלשון ארמי מלך בהשותפין לא ריכא ולא בר ריכי ובדברי אגדה דרש רבי יהודה אברך זה יוסף שהו׳ אב בחכמ׳ ורך בשנים א״ל בן דורמסקית עד מתי אתה מעוות עלינו את הכתובים אין אברך אלא לשון ברכי׳ שהכל יהו נכנסי׳ ויוצאין תח׳ ידו כענין שנא׳ ונתון אותו וגו׳: אני פרעה שיש יכולת בידי לגזור גזרו׳ על מלכותי ואני גוזר שלא ירים איש ידו: בלעדיך. שלא ברשותך. ד״א אני אהיה מלך ובלעדיך וגו׳ וזהו דוגמת רק הכסא: את ידו

וטעם ולא יודע השבע שמראיהן רע כאשר בתחלה: ועל השנות. בני׳ נפעל מגזרת שנים וטעמו הפרות והשבלים גם הוא לעד כי הדבר נכון הוא. ובעבור היות שני החלומות בלילה אחד לעד כי ממהר האלהים לעשותו: יעשה פרעה. זו העצה לו יקנה כמו עשה לי את החיל הזה: וחמש. שיקנה החומש: ויצברו בר. הפקידים וי״א כי טעם בר להיותו עם מבליו והנכון בעיני שנקרא בר אחר מלאכת לזרות או להבר והאות כי אוזר מבררי׳ לא בעבור היאור ולא יעמד שם רגן ז׳ שני׳ יוכל לערבו עם דברי׳ שיעמידוהו: הנמצא כזה. בנין נפעל והוא פועל עבר כאות הנמצא בעולם כזה ויתכן להיות הה״א סימן המדברים הנמצא אנחנו כזה דברי פרעה אל עבדיו: אתה תהיה. שר על ביתי: ישק. דגשו׳ השי״ן לחסרון נו״ן נשק והוא נגד החיל וי״א שהוא מגזרת נשיקה בדרך רחוקה: רק הכסא אגדל ממך: ידוע כי אגדל פועל עומד וטעמו לא תהיה לי גדולה ממך רק גדולת הכסא ואין כי מבעורי גדלני כאב פועל יוצא רק פירושו גדל עמי ודרך אגדל ממך במקרא ידועה כמו טובלת עליה ותאבד דרך: ראה נתתי אותך. שמתיך למעלה על כל ארץ מצרים: בגדי שש. מפורש בפרשת ויקחו לי תרומה: רביד הזהב. כמו מרבדים רבדתי ערשי: המשנה. מגזרת שנים כי המלך כאחד ואחריו המשנה כמו שני לו ואחריו השלים כמו שלישי: מרכבת. עץ כתוכה על ארבעת ארבעה סוסים ומרכבת שלמה לעדיה: אברך. כל אדם קורא לפניו אכרע ואשתחוה וזו המלה מבנין הכבד הנוסף ויברך על ברכיו מהקל וכלם מגזרת ברכים ויאמר רבי יונה המדקדק הספרדי כי אברך שם הפועל והאל״ף תחת הה״א כמו אשכם ושלוח ולפי דעתי שאל״ף אשכם לשון המדבר: אני פרעה. אני לבדי המלך ואין אדם שיהיה ברשותו זולתך: וטעם

לעשתו ה׳ וחס׳ וסי׳ וממהר האלהים. וכי יגור אתך גר ועשה. כי קרוב אליך הדבר: כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא. דד״ה. כי שוקד אני על דברי: וממהר א״ב חד מ׳ וחד ומ׳ וסי׳ במס׳ רבת׳: פקדים ד׳ ב׳ חס׳ י׳ קדם׳ וב׳ מלאים וסי׳ יעשה פרעה ויפקד פקדים. להיות פקדים בבית יי׳. הלין חס׳. פקודים מיד בוניהו. ויפקד המלך

וְלֹא־יִוָּדַע הַשָּׂבָע בָּאָרֶץ מִפְּנֵי הָרָעָב הַהוּא אַחֲרֵי־כֵן כִּי־כָבֵד הוּא מְאֹד: וְעַל הִשָּׁנוֹת הַחֲלוֹם אֶל־פַּרְעֹה פַּעֲמָיִם כִּי־נָכוֹן הַדָּבָר מֵעִם הָאֱלֹהִים וּמְמַהֵר הָאֱלֹהִים לַעֲשֹׂתוֹ: וְעַתָּה יֵרֶא פַרְעֹה אִישׁ נָבוֹן וְחָכָם וִישִׁיתֵהוּ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם: יַעֲשֶׂה פַרְעֹה וְיַפְקֵד פְּקִדִים עַל־הָאָרֶץ וְחִמֵּשׁ אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע: וְיִקְבְּצוּ אֶת־כָּל־אֹכֶל הַשָּׁנִים הַטֹּבוֹת הַבָּאֹת הָאֵלֶּה וְיִצְבְּרוּ־בָר תַּחַת יַד־פַּרְעֹה אֹכֶל בֶּעָרִים וְשָׁמָרוּ: וְהָיָה הָאֹכֶל לְפִקָּדוֹן לָאָרֶץ לְשֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב אֲשֶׁר תִּהְיֶיןָ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְלֹא־תִכָּרֵת הָאָרֶץ בָּרָעָב: וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי כָּל־עֲבָדָיו: וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־עֲבָדָיו הֲנִמְצָא כָזֶה אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים בּוֹ: וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אַחֲרֵי הוֹדִיעַ אֱלֹהִים אוֹתְךָ אֶת־כָּל־זֹאת אֵין־נָבוֹן וְחָכָם כָּמוֹךָ: אַתָּה תִּהְיֶה עַל־בֵּיתִי וְעַל־פִּיךָ יִשַּׁק כָּל־עַמִּי רַק הַכִּסֵּא אֶגְדַּל מִמֶּךָּ: וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף רְאֵה נָתַתִּי אֹתְךָ עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם: וַיָּסַר פַּרְעֹה אֶת־טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ וַיִּתֵּן אֹתָהּ עַל־יַד יוֹסֵף וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ בִּגְדֵי־שֵׁשׁ וַיָּשֶׂם רְבִד הַזָּהָב עַל־צַוָּארוֹ: וַיַּרְכֵּב אֹתוֹ בְּמִרְכֶּבֶת הַמִּשְׁנֶה אֲשֶׁר־לוֹ וַיִּקְרְאוּ לְפָנָיו אַבְרֵךְ וְנָתוֹן אֹתוֹ עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם: וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אֲנִי פַרְעֹה וּבִלְעָדֶיךָ לֹא־יָרִים אִישׁ אֶת־יָדוֹ

ולא יתידע שבעא בארעא מן קדם כפנא ההוא דיהי בתר כן ארי תקיף הוא לחדא: ועל דאתני חלמא לפרעה תרתין זמנין ארי תקין פתגמא מן קדם יי ומוחי יי למעבדיה: וכען יחזי פרעה גבר סוכלתן וחכים וימניניה על ארעא דמצרים: יעביד פרעה וימני מהימנין על ארעא ויזרזון ית ארעא דמצרים בשבע שני שבעא: ויכנשון ית כל עבור שניא טבתא דאתיין האילין ויצברון עבורא תחות יד מהימני פרעה עבורא בקירויא ויטרון: ויהי עיבורא גניז לעמא דארעא לשבע שני כפנא דיהוין בארעא דמצרים ולא ישתיצי עמא דארעא בכפנא: ושפר פתגמא בעיני פרעה ובעיני כל עבדוהי: ואמר פרעה לעבדוהי הנשכח כדין גבר די רוח נבואה מן קדם יי ביה: ואמר פרעה ליוסף בתר דהודע יי יתך ית כל דין לית סוכלתן וחכים כותך: את תהי ממנא על ביתי ועל מימרך יתזן כל עמי לחוד כורסי מלכותא הדין איהי יקיר מינך: ואמר פרעה ליוסף חזי דמניתי יתך על כל ארעא דמצרים: ואעדי פרעה ית עיזקתיה מעל ידיה ויהב יתה על ידא דיוסף ואלביש יתיה לבושין דבוץ ושוי מניכא דדהבא על צואריה: וארכיב יתיה ברתיכא תניינא די ליה ואכריזו קדמוהי דין אבא למלכא ומני יתיה על כל ארעא דמצרים: ואמר פרעה ליוסף אנא פרעה ובר ממימרך לא ירים גבר ית ידיה למיחד זין

פקידים. ב׳ בתראי מלאים דמלאים: הודיע אלהים ג׳ בליש׳ וסי׳ כי ביום אכלכם. אחרי הודיע אלהים. וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים. וחד נודע ביהודה אלהים: וחכם ד׳ וסי׳ ועתה ירא פרעה. אין נבון וחכם. וחכם באחור ישבחנה. טוב ילד מסכן וחכם: כזה ה׳ וסי׳ הנמצא כזה איש. והיה כזה יום מחר. אם בגוי אשר כזה. ותרין חברוהי: ובעיני ו׳ וסי׳ כפרשת בהעלתך: רוח אלהים ח׳ בלי׳ מרחפת וסי׳ במס׳ רבת׳: ישק ב׳ א׳ פתח וא׳ קמץ וסי׳ ועל פיך ישק. שפתים ישק. בתרא קמץ: ד׳ זוגין דריש תיבותן ז׳ בתרי׳ ליש׳ וסי׳ ישק. אתה תהיה על ביתי. ישק. שפתי׳ ישק. ישך. לא תשיך לאחיך נשך כסף. ישך. אחריתו כנחש ישך. ישעו. תכבד העבודה. ישעו. ישעו ואין מושיע. דשמואל. יורישנה. ועבדי כלב עקב. יורישנה. הנה יי׳ יורישנ׳: על כל ארץ מצרים ד׳ וסי׳ ראה נתתי אתך על. ונתון אתו על. והיה לאבק על. והיה על האד ועל הבהמה לשחין. צוארו ה׳ וסי׳ וישם. רבד הזהב. והיה הגוי והממלכה. והגוי אשר יביא צוארו. התלביש צוארו. בצוארו ילין עז: ונתון ז׳ וסי׳ ונתון אותו על כל ארץ. ונתן אתה לזעוה ולבז. יחזקאל. ונתן את אלהיה באש. דישעי׳: ונתן לו ככר לחם. את כל זה ראיתי ונתן. ונתון תמרוקיהן. ונתון הלבוש והסוס. קדמא׳ וג׳ בתראין מל׳:

אבן עזרא

וטעם רגלו שאין לו רשות ללכת או על דרך משל והוא הנכון: צפנת פענח. אם זו המלה מצרית לא ידענו פירושה ואם היא מתורגמת לא ידענו שם יוסף ויהי פירו' פענח כאשר תרגם המתרגם ארמית והיא מלה מרובעת: כהן און. עובד השם או עובד ע"ז כי אין כהן בכל המקרא כי אם משרת על דעתי: ויצא יוסף. יצא שמו כטעם ויצא לך שם בגוים או יצא ועבר על כל מקום והכריזו עליו כדי שיכירוהו: את כל אוכל. אין פי' כל כי היו מתים

רשי

את ידו ואת רגלו. כתרגו': צפנת פענח. מפרש הצפונות ואין לפענח דמיון במקרא: פוטיפרע. הוא פוטיפר ונקרא פוטיפרע על שנסתרס מאליו לפי שלקח את יוסף למשכב זכור: ותעש הארץ. כתרגו' ואין הלשון כעקר מלשון עשייה: לקמצים. קומץ על קומץ יד על יד היו אוצרין: אכל שדה העיר נתן בתוכה. שכל ארץ וארץ מעמדת פירותיה ונותנין בתבואה ... מעפר המקום ומעמיד

ויוסף ג' ר"פ מסר פרשת וישב: ויצבר ב' וסי' ויצבר יוסף בר. ויצבר עפר וילכדה: וליוסף ב' ר"פ וסי' ילד שני בנים. וליוסף אמר מבורכת יי': און כלם חס בח"ג וסי' וליוסף ילד שני בנים. ואון בן פלת. עשרתי מצאתי און: הבכור ד' מלאים בתו' וסי' ויקרא יוסף את שם הבכור. שכל את ידיו. כל הבכור אשר יולד. והיה הבכור

תורה

ואת רגלו בכל ארץ מצרים: ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח ויתן לו את אסנת בת פוטי פרע כהן און לאשה ויצא יוסף על ארץ מצרים: ויוסף בן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה מלך מצרים ויצא יוסף מלפני פרעה ויעבר בכל ארץ מצרים: ותעש הארץ בשבע שני השבע לקמצים: ויקבץ את כל אכל שבע שנים אשר היו בארץ מצרים ויתן אכל בערים אכל שדה העיר אשר סביבתיה נתן בתוכה: ויצבר יוסף בר כחול הים הרבה מאד עד כי חדל לספר כי אין מספר: וליוסף ילד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב אשר ילדה לו אסנת בת פוטי פרע כהן און: ויקרא יוסף את שם הבכור מנשה כי נשני אלהים את כל עמלי ואת כל בית אבי: ואת שם השני קרא אפרים כי הפרני אלהים בארץ עניי: ותכלינה שבע שני השבע אשר היה בארץ מצרים: ותחלינה שבע שני הרעב לבוא כאשר אמר יוסף ויהי רעב בכל הארצות ובכל ארץ מצרים היה לחם: ותרעב כל ארץ מצרים ויצעק העם אל פרעה ללחם ויאמר פרעה לכל מצרים לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו: והרעב היה על כל פני הארץ ויפתח יוסף את כל אשר בהם וישבר למצרים ויחזק הרעב בארץ מצרים: וכל הארץ באו מצרימה לשבר אל יוסף כי חזק הרעב בכל הארץ: וירא יעקב כי יש שבר במצרים ויאמר יעקב לבניו למה תתראו: ויאמר הנה שמעתי כי יש שבר במצרים רדו שמה

תרגום

וית רגליה למרכב על סוסיא בכל ארעא דמצרים: וקרא פרעה שום יוסף גברא דטמירן גלין ליה ויהב ליה ית אסנת בת פוטי פרע רבא דאון לאתו ונפק יוסף שליט על ארעא דמצרים: ויוסף בר תלתין שנין כד קם קדם פרעה מלכא דמצרים ונפק יוסף מן קדם פרעה ועבר בכל ארעא דמצרים: וכנשו דיירי ארעא בשבע שני שבעא עיבורא לאוצרין: וכנש ית כל עיבור שבע שניא די הואה בארעא דמצרים ויהב עיבורא בקירויא עיבור חקל קרתא די בסחרנהא יהב בגוה: וכנש יוסף עיבורא כחלא דימא סגי לחדא עד די פסק למימני ארי לית מנין: וליוסף איתילידו תרין בנין עד לא עלת שתא דכפנא די ילידת ליה אסנת בת פוטי פרע רבא דאון: וקרא יוסף ית שום בוכרא מנשה ארי אנשני יי ית כל עמלי וית כל בית אבא: וית שום תנינא קרא אפרים ארי אפשני יי בארע שעבודי: ושלימא שבע שני שבעא די הואה בארעא דמצרים: ושריאה שבע שני כפנא למיתי כמא די אמר יוסף והוה כפנא בכל ארעתא ובכל ארעא דמצרים הוה לחמא: וכפינת כל ארעא דמצרים וצוח עמא קדם פרעה על לחמא ואמר פרעה לכל מצראי איזילו לות יוסף די יימר לכון תעבדון: וכפנא הוה על כל אפי ארעא ופתח יוסף ית כל אוצריא די בהון עיבורא וזבין למצראי ותקיף כפנא בארעא דמצרים: וכל דיירי ארעא אתו למצרים למזבן עיבורא מן יוסף ארי תקיף כפנא בכל ארעא: וחזא יעקב ארי אית עיבור מזדבן במצרים ואמר יעקב לבנוהי למא תתחזון: ואמר הא שמעית ארי אית עיבורא מזדבן במצרים חותו לתמן

דירדו אחי יוסף. ולא כתב בני יעקב מלמד שהיו מתחרטים במכירתו ונתנו לבם להתנהג עמו באחוה ולפדותו בכל ממון שיפסקו עליהם: עשרה. מה ת״ל והלא כתיב ואת בנימין אחי יוסף לא שלח אלא לענין האחוה היו חלוקין לעשרה שלא היתה אהבת כלם ושנאת כלם שוה לו אבל לענין לשבור בר כלם לב אחד להם: פן יקראנו אסון. ובבית לא יקראנו אר״א בן יעקב מכאן שהשטן מקטרג בשעת הסכנה: בתוך הבאים. מטמינין עצמן שלא יכירום לפי שצוה להם אביהם שלא יתראו שלא תשלוט בהם עין הרע שכלם נאים וכולם גבורים: וישתחוו לו אפים. נשתטחו לו על פניהם וכן כל השתחואה פשוט ידים ורגלים הוא: ויתנכר אליהם. נעשה להם כנכרי בדברים לדבר קשות:

ויכר יוסף וגו׳. לפי שהניחם חתומי זקן: והם לא הכירוהו. שיצא מאצלם בלא חתימת זקן ועכשיו בא בחתימת זקן. ומדרש אגדה ויכר יוסף את אחיו כשנמסרו בידו הכיר שהם אחיו ורחם עליהם: והם לא הכירוהו. כשנפל בידם לנהוג בו אחוה: אשר חלם להם. עליהם וידע שנתקיימו שהרי השתחוו לו: ערות הארץ. גלוי הארץ מהיכן היא נוחה ליכבש כמו את מקורה הערה וכמו ערום ועריה וכן כל ערוה שבמקרא לשון גלוי ואונקלוס תרגם בדקא דארעא כמו בדק הבית רעוע הבית אבל לא דקדק לפרש אחר לשון המקרא: לא אדוני. לא תאמר כן והרי עבדיך באו לשבור אוכל: כלנו בני איש אחד נחנו. נצנצה בהם רוח הקדש וכללוהו עמהם שאף הוא בן אביהם: כנים. אמתיים כמו כן דברת כן בנות צלפחד דוברות ועבדיך לא כן בדין: כי ערות הארץ באתם לראות. שהרי נכנסתם בעשרה שערי העיר למה לא נכנסתם בשער אחד: ויאמרו שנים עשר עבדיך וגו׳. ובשביל אותו אחד שאיננו נתפזרנו בעיר לבקשו: הוא אשר דברתי. הדבר אשר דברתי שאתם מרגלים הוא האמת והנכון זהו לפי פשוטו ומדרשו אמר להם ואילו תמצאתם אותו ויפסקו עליכם ממון הרבה תפדוהו אמרו לו הן אמר להם ואם יאמרו לכם שלא יחזירוהו בשום ממון מה תעשו אמרו לכך באנו להרוג או ליהרג אמר להם הוא אשר דברתי אליכם להרוג בני העיר באתם מנחש אני בגביעי ששנים מכם החריבו כרך גדול של שכם: חי פרעה. אם יחיה פרעה כשהיה נשבע לשקר היה נשבע בחיי פרעה: אם תצאו מזה. מן המקום הזה: האמת אתכם. אם אמת אתכם לפיכך ה״א נקוד פתח שהוא כמו בלשון תימה: ואם לא תביאוהו חי פרעה כי מרגלים אתם: משמר. בית האסורים: בבית משמרכם. שאתם אסורים בו עכשיו: ואתם לכו הביאו. לבית אביכם: שבר רעבון בתיכם. מה שקניתם לרעבון אנשי בתיכם. אבל כתרגומו בקושטא והאיתי בבר ליסכא דרוניתא הוא אבל ברם: ויאמנו דבריכם. יתאמתו ויתקיימו כמו אמן אמן וכמו יאמן נא דבריך: בלה

ויוסף י״ט שום בר נש וחד לשון תוספת וסי׳ הורד. בן שלשים. היא השליט. הם הרחיקו מן העיר. אבני ארד עמך. ויהי כל נפש יוצא ירך. ואלה יעבדו לברך. לבני אסף זכור ויוסף. גאלת בזרוע עמך. ויאמר יואב אל המלך ויוסף יי׳. כתר׳ לשון תוספת: וידבר אתם ו׳ בליש׳ וס׳ וידבר אתם קשות. וידבר חמור

וְשִׁבְרוּ־לָנוּ מִשָּׁם וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת: וַיֵּרְדוּ אֲחֵי־יוֹסֵף עֲשָׂרָה לִשְׁבֹּר בָּר מִמִּצְרָיִם: וְאֶת־בִּנְיָמִין אֲחִי יוֹסֵף לֹא־שָׁלַח יַעֲקֹב אֶת־אֶחָיו כִּי אָמַר פֶּן־יִקְרָאֶנּוּ אָסוֹן: וַיָּבֹאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִשְׁבֹּר בְּתוֹךְ הַבָּאִים כִּי־הָיָה הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן: וְיוֹסֵף הוּא הַשַּׁלִּיט עַל־הָאָרֶץ הוּא הַמַּשְׁבִּיר לְכָל־עַם הָאָרֶץ וַיָּבֹאוּ אֲחֵי יוֹסֵף וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אַפַּיִם אָרְצָה: וַיַּרְא יוֹסֵף אֶת־אֶחָיו וַיַּכִּרֵם וַיִּתְנַכֵּר אֲלֵיהֶם וַיְדַבֵּר אִתָּם קָשׁוֹת וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֵאַיִן בָּאתֶם וַיֹּאמְרוּ מֵאֶרֶץ כְּנַעַן לִשְׁבָּר־אֹכֶל: וַיַּכֵּר יוֹסֵף אֶת־אֶחָיו וְהֵם לֹא הִכִּרֻהוּ: וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף אֵת הַחֲלֹמוֹת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מְרַגְּלִים אַתֶּם לִרְאוֹת אֶת־עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם: וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לֹא אֲדֹנִי וַעֲבָדֶיךָ בָּאוּ לִשְׁבָּר־אֹכֶל: כֻּלָּנוּ בְּנֵי אִישׁ־אֶחָד נָחְנוּ כֵּנִים אֲנַחְנוּ לֹא־הָיוּ עֲבָדֶיךָ מְרַגְּלִים: וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לֹא כִּי־עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם לִרְאוֹת: וַיֹּאמְרוּ שְׁנֵים עָשָׂר עֲבָדֶיךָ אַחִים אֲנַחְנוּ בְּנֵי אִישׁ־אֶחָד בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְהִנֵּה הַקָּטֹן אֶת־אָבִינוּ הַיּוֹם וְהָאֶחָד אֵינֶנּוּ: וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף הוּא אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֲלֵכֶם לֵאמֹר מְרַגְּלִים אַתֶּם: בְּזֹאת תִּבָּחֵנוּ חֵי פַרְעֹה אִם־תֵּצְאוּ מִזֶּה כִּי אִם־בְּבוֹא אֲחִיכֶם הַקָּטֹן הֵנָּה: שִׁלְחוּ מִכֶּם אֶחָד וְיִקַּח אֶת־אֲחִיכֶם וְאַתֶּם הֵאָסְרוּ וְיִבָּחֲנוּ דִּבְרֵיכֶם הַאֱמֶת אִתְּכֶם וְאִם־לֹא חֵי פַרְעֹה כִּי מְרַגְּלִים אַתֶּם: וַיֶּאֱסֹף אֹתָם אֶל־מִשְׁמָר שְׁלֹשֶׁת יָמִים: וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי זֹאת עֲשׂוּ וִחְיוּ אֶת־הָאֱלֹהִים אֲנִי יָרֵא: אִם־כֵּנִים אַתֶּם אֲחִיכֶם אֶחָד יֵאָסֵר בְּבֵית מִשְׁמַרְכֶם וְאַתֶּם לְכוּ הָבִיאוּ שֶׁבֶר רַעֲבוֹן בָּתֵּיכֶם: וְאֶת־אֲחִיכֶם הַקָּטֹן תָּבִיאוּ אֵלַי וְיֵאָמְנוּ דִבְרֵיכֶם וְלֹא תָמוּתוּ

וּזְבוּנוּ לָנָא מִתַּמָּן וְנֵיחֵי וְלָא נְמוּת: וּנְחָתוּ אֲחֵי יוֹסֵף עַסְרָא לְמִזְבַּן עִיבוּרָא מִמִּצְרָיִם: וְיָת בִּנְיָמִין אֲחוּהִי דְיוֹסֵף לָא שְׁלַח יַעֲקֹב עִם אֲחוֹהִי אֲרֵי אֲמַר דִּלְמָא יְעָרְעִנֵּיהּ מוֹתָא: וַאֲתוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִזְבַּן עִיבוּרָא בְּגוֹ עַלַּיָּא אֲרֵי הֲוָה כַפְנָא בְּאַרְעָא דִכְנָעַן: וְיוֹסֵף הוּא דְשַׁלִּיט עַל אַרְעָא הוּא מְזַבֵּן עִיבוּרָא לְכָל עַמָּא דְאַרְעָא וַאֲתוֹ אֲחֵי יוֹסֵף וּסְגִידוּ לֵיהּ עַל אַפֵּיהוֹן עַל אַרְעָא: וַחֲזָא יוֹסֵף יָת אֲחוֹהִי וְאִשְׁתְּמוֹדְעִינוּן וְחַשִּׁיב מָה דִּמְמַלֵּיל עִמְּהוֹן וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן קַשְׁיָן וַאֲמַר לְהוֹן מְנָן אֲתֵיתוֹן וַאֲמַרוּ מֵאַרְעָא דִכְנַעַן לְמִזְבַּן עִיבוּרָא: וְאִשְׁתְּמוֹדַע יוֹסֵף יָת אֲחוֹהִי וְאִנּוּן לָא אִשְׁתְּמוֹדְעוּהִי: וּדְכַר יוֹסֵף יָת חֶלְמַיָּא דַּחֲזָא לְהוֹן וַאֲמַר לְהוֹן אַלִּילֵי אַתּוּן לְמִחְזֵי יָת בִּדְקָא דְאַרְעָא אֲתֵיתוֹן: וַאֲמַרוּ לֵיהּ לָא רִבּוֹנִי וְעַבְדָּךְ אֲתוֹ לְמִזְבַּן עִיבוּרָא: כּוּלַּנָא בְּנֵי גַבְרָא חַד נַחְנָא כֵּוָנֵי אֲנַחְנָא לָא הֲווֹ עַבְדָּךְ אַלִּילֵי: וַאֲמַר לְהוֹן לָא אֱלָהֵין בִּדְקָא דְאַרְעָא אֲתֵיתוֹן לְמִחְזֵי: וַאֲמַרוּ תְּרֵי עֲסַר עַבְדָּךְ אַחִין אֲנַחְנָא בְּנֵי גַבְרָא חַד בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וְהָא זְעֵירָא עִם אֲבוּנָא יוֹמָא דֵין וְחַד לֵיתוֹהִי: וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף הוּא דְּמַלֵּילִית עִמְּכוֹן לְמֵימַר אַלִּילֵי אַתּוּן: בְּדָא תִתְבַּחֲרוּן חַיֵּי פַרְעֹה אִם תִּפְּקוּן מִכָּא אֱלָהֵין בְּמֵיתֵי אֲחוּכוֹן זְעֵירָא הָכָא: שְׁלַחוּ מִנְּכוֹן חַד וִידַבַּר יָת אֲחוּכוֹן וְאַתּוּן תִּתְאַסְרוּן וְיִתְבַּחֲרוּן פִּתְגָמֵיכוֹן הַקֻשְׁטָא אַתּוּן אָמְרִין וְאִם לָא חַיֵּי פַרְעֹה אֲרֵי אַלִּילֵי אַתּוּן: וּכְנַשׁ יָתְהוֹן לְבֵית מַטְּרָא תְּלָתָא יוֹמִין: וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה דָּא עֲבִידוּ וְאִתְקַיַּמוּ מִן קֳדָם יְיָ אֲנָא דָחֵיל: אִם כֵּוָנֵי אַתּוּן אֲחוּכוֹן חַד יִתְאֲסַר בְּבֵית מַטַּרְתְּכוֹן וְאַתּוּן אִיזִילוּ אוֹבִילוּ עִיבוּרָא דַּחֲסִיר בְּבָתֵּיכוֹן: וְיָת אֲחוּכוֹן זְעֵירָא תַּיְתוֹן לְוָתִי וְיִתְהֵימְנוּן פִּתְגָמֵיכוֹן וְלָא תְמוּתוּן

אבן עזרא

ושברו לנו. וקנו לנו שבר: אסון. מות: המשביר. מגזרת שבר וטעמו מוכר והוא פועל יוצא לשנים פעולים: ויתנכר. מגזרת נכרי הראה שהוא נכרי: קשות. שם התאר והטעם מלות קשות וכן ענה עזות: ויכירם. בתחלה הכיר שהם אחיו ואחר כך הסתכל בכל אחד והכירו וזהו ויכר יוסף את אחיו: ערות הארץ. בעבור היות המנהג להסתיר הערוה שהוא דבר מגונה על כן אמר דרך משל או בעבור היות הערוה נסתרת כך אתם באו לראות סוד הארץ והוא הנכון בעיני: נחנו. בלא אלף והוא האמת: כנים. נאמנים ויתכן להיותו מגזרת כן תעשה כאשר דברת או מגזרת כן בנות צלפחד כמו האמת: האסרו. תאסרו כמו ומות בהר: רעבון. בתיכם. צורך בעבור הרעב וטעמו הביאו אל בתיכם: אבל

מסרה

אתם. וידבר אתם לאמר. ויבא משה כדבר אתם. ויבאו אל בני ראובן ואל בני גד. וידבר אתם המלך: קשות ב׳ מלאים וסי׳ וידבר אתם. דבר האיש: הכרהו ב׳ א׳ בל וא׳ חס׳ דיוסף. ודאיוב. דאיוב מלא: כלנו ב׳ רפ׳ וסי׳ בני איש אחד. בצאן תעינו: נחנו ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמ׳ וסי׳ כולנו בני איש אחד נחנו. נחנו נעבד חלוצים. נחנו פשענו ומרינו קדם קמץ: אחים אנחנו ב׳ קמץ וסי׳ כי אנשים אחים אנחנו. שנים עשר עבדיך: בזאת ב׳ רפ׳ וסי׳ בזאת תבחנו. בזאת יבא אהרן אל הקדש: אלכם ו׳ חס׳ בתורה וסי׳ היא אשר דברתי. ולא ישמע אלכם פרע׳. כי ידבר אלכם פרעה. ואמר אלכם בעת. באתם עד הר האמרי. ואם אלכם לא תערצון: בבוא ט׳ מלאים וס׳ בזאת תבחנו. בבוא כל ישר׳. בבוא אדני בית רמון. ויקח יהוידע הכהן ארון. בבוא אליו נתן. בבוא דואג. בבוא רשע בא גם בוז. ובבוא הנשיא דרך אילם השער. ובבוא עם הארץ: האמת א״ב מן חד חד הא׳ וס׳ בכמ׳ רבת: וחיו ז׳ מס׳ בכלבים סימן זח. יראת אלהים ז׳ וס׳ ויאמר אלהם יוסף. ותיראן המילדת. ויהי כי יראו המילד׳. ויירא דוד את האלהים. דוה׳. כי ברב חלומות והבלים. סוף דבר הכל נשמע. ויירא את האלהים מרבים. עזרא: הביאו

ג׳ וסי׳ ואתם לכו הביאו. הביאו את צואריכם. את כל המעשר: תמותו ג׳ מלא׳ ג׳ כתור׳ וד׳ כשאר קרי׳ וסי׳ ויאמנו דבריכם. לא תחללו ולא תמותו. ופתח אהל מועד תשבו. והשלתי אותך ואת אמך. למה תמותו אתה ועמך. ועתה ידוע תדעו. שובו שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו:

רשי

באה אלינו · טעמו בבית לפי שהוא בלשון עבר שכבר באה ותרגומו אתת לנא : וגם דמו · אתא ובמין רבויא דמו וגם דם הזקן : והם לא ידעו כי שומע יוסף · מבין לשונם ובפניו היו מדברים כן : כי המליץ בינתם · כי כשהיו מדברים עמו היה המליץ ביניהם היודע לשון עברי ולשון מצרי והיה מליץ דבריהם ליוסף ודברי יוסף להם לכך היו סבורים שאין יוסף מכיר בלשון עברית : המליץ · זה מנשה : ויסוב מעליהם · נתרחק מעליהם שלא יראוהו בוכה : ויבך · לפי ששמע שהיו מתחרטין : את שמעון · הוא השליכו לבור הוא שאמר ללוי הנה בעל החלומות הלזה בא · דבר אחר נתכוון יוסף להפרידו מלוי שמא יתיעצו שניהם להרוג אותו : ויאסור אותו לעיניהם · לא אסרו אלא לעיניהם וכיון שיצאו הוציאו והאכילו והשקהו : ויפתח האחד · הוא לוי שנשאר יחיד משמעון בן זוגו : במלון · במקום שלנו בלילה : אמתחת · שק : וגם הנה באמתחתי · גם הכסף בו עם התבואה : מה זאת עשה אלהים לנו · להביאנו לידי עלילה זו שלא הושב אלא להתעולל עלינו : ואת הארץ תסחרו · תסובבו וכל לשון סוחרים וסחורה על שם שמחזרין וסובבים אחר הפרקמטיא : צרור כספו · קשר כספו : אותי שכלתם · מלמד שחשדן שמא הרגוהו או מכרוהו כיוסף : שכלתם · כל מי שבניו אבודים קרוי שכול : לא

מסרה

המליץ ה' זוגין חד מ' וחד מ' וסי' במס' רבתא : ויסב ב' וסי' מעליהם ויבך · ויבך דוד · וכל שמואל דכוו' במ"א ויסב את עמשא בן המסלה : ויאסר ג' א' ר"פ וב' דג' וס' ויאסר אתו · ויאסר יוסף מרכבתו · ויאסר את רכבו : בר ו' תיבין כא' קמץ בסגול וסי' ובפרי העץ אשר בתוך הגן · ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר · מן

תורה

ויעשו כן : ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו על כן באה אלינו הצרה הזאת : ויען ראובן אתם לאמר הלוא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם וגם דמו הנה נדרש : והם לא ידעו כי שמע יוסף כי המליץ בינתם : ויסב מעליהם ויבך וישב אלהם וידבר אלהם ויקח מאתם את שמעון ויאסר אתו לעיניהם : ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר ולהשיב כספיהם איש אל שקו ולתת להם צדה לדרך ויעש להם כן : וישאו את שברם על חמריהם וילכו משם : ויפתח האחד את שקו לתת מספוא לחמרו במלון וירא את כספו והנה הוא בפי אמתחתו : ויאמר אל אחיו הושב כספי וגם הנה באמתחתי ויצא לבם ויחרדו איש אל אחיו לאמר מה זאת עשה אלהים לנו : ויבאו אל יעקב אביהם ארצה כנען ויגידו לו את כל הקרת אתם לאמר : דבר האיש אדני הארץ אתנו קשות ויתן אתנו כמרגלים את הארץ : ונאמר אליו כנים אנחנו לא היינו מרגלים : שנים עשר אנחנו אחים בני אבינו האחד איננו והקטן היום את אבינו בארץ כנען : ויאמר אלינו האיש אדני הארץ בזאת אדע כי כנים אתם אחיכם האחד הניחו אתי ואת רעבון בתיכם קחו ולכו : והביאו את אחיכם הקטן אלי ואדעה כי לא מרגלים אתם כי כנים אתם את אחיכם אתן לכם ואת הארץ תסחרו : ויהי הם מריקים שקיהם והנה איש צרור כספו בשקו ויראו את צררות כספיהם המה ואביהם וייראו : ויאמר אלהם יעקב אביהם אתי שכלתם יוסף איננו ושמעון איננו

תרגום

ועבדו כן : ואמרו גבר לאחוהי בקושטא חיבין אנחנא על אחונא די חזינא עקת נפשיה כד הוה מתחנן לנא ולא קבילנא מניה על כן אתת לנא עקתא הדא : ואתיב ראובן יתהון למימר הלא אמרית לכון למימר לא תחטאון בעולימא ולא קבילתון ואף דמיה הא מתבעי : ואינון לא ידעין ארי שמע יוסף ארי מתורגמן הוה ביניהון : ואסתחר מלותהון ובכא ותב לותהון ומליל עמהון ודבר מלותהון ית שמעון ואסר יתיה לעיניהון : ופקיד יוסף ומלו ית מניהון עיבורא ולאתבא כספיהון גבר לסקיה ולמתן להון זוודין לאורחא ועבד להון כן : ונטלו ית עיבורהון על חמריהון ואזלו מתמן : ופתח חד ית סקיה למתן כיסתא לחמריה בבית מבתא וחזא ית כספיה והא הוא בפום טועניה : ואמר לאחוהי איתותב כספי ואף הא בטועני ונפק מדע לבהון ותוהו גבר לאחוהי למימר מה דא עבד יי לנא : ואתו לות יעקב אבוהון לארעא דכנען וחויאו ליה ית כל דערעא יתהון למימר : מליל גברא רבונא דארעא עמנא קשין ויהב יתנא כמאללין ית ארעא : ואמרנא ליה כיוני אנחנא לא הוינא אללי : תרי עסר אנחנא אחין בני אבונא חד ליתוהי וזעירא יומא דין עם אבונא בארעא דכנען : ואמר לנא גברא ריבונא דארעא בדא אדע ארי כיוני אתון אחוכון חד שבוקו לותי וית עיבורא דחסיר בבתיכון סבו ואיזילו : ואיתו ית אחוכון זעירא לותי ואדע ארי לא אלילי אתון ארי כיוני אתון ית אחוכון אתן לכון וית ארעא תעבדון בה סחורתא : והוה אינון מריקין סקיהון והא גבר צרר כספיה בסקיה וחזו ית צררי כספיהון אינון ואבוהון ודחילו : ואמר להון יעקב אבוהון יתי אתכלתון יוסף ליתוהי ושמעון ליתוהי

אבן עזרא

אבל · כמו אבל שרה אשתך כמו אכן : המליץ · מבאר מגזרת מליצה · ולקח שמעון כי כאשר יחטאו רבי' הגדול שבהם בשנ' יענש יותר ועזב ראובן כי הוא הצילו ואמר ל' משה הכהן כי כסף וזהב לא ימצאו בלשון רבים והנה שכח כספיהם · וישאו את שברם · אמר קנו : ויפתח האח' · האחד מהן ויתכן להיותו ראובן כי הוא הבכור כמו אחד בחשבון : ואת רעבון בתיכם · צורך : כולנה

מסרה

הדים אשר בסף · וכל קרבן מנחתך במלח המלח · חמשים ללולאות העשה ביריעה האחת · וזכרנו : ולתת ח' מסור פרשת כי תשא : והנה הוא ד' ס' והנה הוא בפי אמתחתו · והנה הוא שם עלילות דברים · ויהי בבקר בזרח וארד בית היוצר · ויפן אליו עזריהו : עשה אלהים ב' דסמי' באורייתא וסי' מה זאת עשה אלהי' לנו · את אשר עשה אלהי' למשה ולישראל עמו : ארצה כנען ח' במס' רבת' : הקרת ב' ומב' ליש' וסי' את כל הקרת אתם · הקרות והספים · קדמ' חס' דחס' : דבר ב' ר"פ וסי' דבר האיש אדני הארץ · דבר יי' עליכם : אדני ד' וס' ויקח אדני יוסף · דבר האיש · ויאמר אלינו האיש · ויקן את ההר שמרון · וחד ואדני · כי יי' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני : ולכו ג' וס' ואת רעבון בתיכם קחו · גם צאנכם גם בקרכם · והשכמתם בבקר ואור לכם : והביאו ו' וסי' והביאו את אחיכם הקטן · פרקו נזמי הזהב · באו בית אל ופשעו · ויאמר דוד אל יואב ספרו · ויען חזקיהו ויאמר · ואשר ישמעו ויעבירו : ואדעה ו' וסי' ואדעה כי לא מרגלים · ועתה הורד עדיך · ואדעה מה יוסף יי' דבר · ואדעה מספרם · עבדך אני הבינני · ואדעה מה חדל אני : ואדעה כי זולתך לגאול · בתר' ואדע כתיב ואדעה קרי : ואת הארץ ה' מסור פרשת וישלח : ושמעון ד' וס' יוסף איננו · בני לאה · כראובן · ובעדי מנשה ואפרים :

לא ירד בני עמכם · לא קבל דבריו של ראובן אמר בכור שוטה הוא זה הוא אומר להמית בניו וכי בניו הם ולא בני: כאשר כלו לאכל · יהודה אמר להם המתינו לזקן עד שתכלה פת מן הבית: כאשר כלו · כד שציאו והמתרגם כד ספיקו טועה כאשר כלו הגמלים לשתות מתורגם כד ספיקו כשסתו די ספקם הוא גמר שתייתם אבל זה כאשר כלו לאכל כאשר תם האוכל הוא ומתרגמינן כד שציאו: העד העד · לשון התראה שסתם התראה מתרה בו בפני עדים וכן העידותי באבותיכם רד העד בעם: לא תראו פני בלתי אחיכם · לא תראוני בלא אחיכם אתכם ואונקלוס תרגם אלהין כד אחוכון עמכון יישב הדבר על אופניו ולא דקדק לתרגם אחר לשון המקרא: לנו ולמולדתנו · למשפחותנו · ומדרשו אפילו עצי עריסותינו גלה לנו: ונגד לו · שיש לנו אב ואח: על פי הדברים האלה · על פי שאלותיו אשר שאל הוזקקנו להגיד: כי יאמר · אשר יאמר כי משמש בלשון אם ואם משמש בלשון אשר הרי זה שמוש אח' מארבע לשונותיו שהרי כי זה כמו אם כמו עד אם דברתי דברי: ונחיה · נכנכה בו רוח הקדש על ידי הליכה זו תחי רוחך שנאמר ותחי רוח יעקב אביהם: ולא נמות · ברעב בנימן ספק יתפש ספק לא יתפש ואנו כולנו מתים ברעב אם לא נלך מוטב שתניח את הספק ותתפוש את הודאי: והצגתיו לפניך · שלא אביאנו אליך מת כי אם חי: וחטאתי לך כל הימים · לעולם הבא: לולא התמהמהנו · על ידך כבר היינו שבים עם שמעון ולא כצערת כל הימים הללו: אפוא · לשון יתר הוא לתקן מלה בלשון עברי אם כן אזדקק לעשות שאשלחנו עמכם צריך אני לחזר ולבקש איה פה תקנה ועצה להשיאכם ואומר אני זאת עשו: מזמרת הארץ · מתרגם מדמשבח בארעא שהכל מזמרין עליו כשהוא בא לעולם: נכאת · שעוה כבראשית רבה: בטנים · לא ידעתי מה הם ובפירושי אלפא ביתא של רבי מכיר ראיתי פיסטציאש ודומה לי שהן אפרסקים: וכסף משנה · פי שנים כראשון: קחו בידכם · לשבור אוכל שמא הוקר השער: אולי משגה הוא · שמא הממונה על הבית שכחו שוגג: ואל שדי · מעתה אינכם חסרים כלום אלא תפלה הריני מתפלל עליכם · אל שדי · שדי בנתינת רחמיו וכדי היכולת בידו ליתן יתן לכם רחמים זהו פשוטו · ומדרשו מי שאמר לעולם די יאמר די לצרותי שלא שקטתי מנעורי · צרת לבן צרת עשו צרת רחל צרת דינה צרת יוסף צרת שמעון צרת בנימן: ושלח

ואת בנימן תקחו עלי היו כלנה: ויאמר ראובן אל אביו לאמר את שני בני תמית אם לא אביאנו אליך תנה אתו על ידי ואני אשיבנו אליך: ויאמר לא ירד בני עמכם כי אחיו מת והוא לבדו נשאר וקראהו אסון בדרך אשר תלכו בה והורדתם את שיבתי ביגון שאולה: והרעב כבד בארץ: ויהי כאשר כלו לאכל את השבר אשר הביאו ממצרים ויאמר אליהם אביהם שבו שברו לנו מעט אכל: ויאמר אליו יהודה לאמר העד העד בנו האיש לאמר לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם: אם ישך משלח את אחינו אתנו נרדה ונשברה לך אכל: ואם אינך משלח לא נרד כי האיש אמר אלינו לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם: ויאמר ישראל למה הרעתם לי להגיד לאיש העוד לכם אח: ויאמרו שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו לאמר העוד אביכם חי היש לכם אח ונגד לו על פי הדברים האלה הידוע נדע כי יאמר הורידו את אחיכם: ויאמר יהודה אל ישראל אביו שלחה הנער אתי ונקומה ונלכה ונחיה ולא נמות גם אנחנו גם אתה גם טפנו: אנכי אערבנו מידי תבקשנו אם לא הביאתיו אליך והצגתיו לפניך וחטאתי לך כל הימים: כי לולא התמהמהנו כי עתה שבנו זה פעמים: ויאמר אלהם ישראל אביהם אם כן אפוא זאת עשו קחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה מעט צרי ומעט דבש נכאת ולט בטנים ושקדים: וכסף משנה קחו בידכם ואת הכסף המושב בפי אמתחתיכם תשיבו בידכם אולי משגה הוא: ואת אחיכם קחו וקומו שובו אל האיש: ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש

וית בנימן תדברון עלי הואה כולהן: ואמר ראובן לאבוהי למימר ית תרין בני תמית אם לא איתיניה לך הב יתיה על ידי ואנא אתיביניה לך: ואמר לא יחות ברי עמכון ארי אחוהי מית והוא בלחודוהי אשתאר ויערעיניה מותא באורחא די תהכון בה ותחתון ית שיבתי בדוונא לשאול: וכפנא תקיף בארעא: והוה כד שציאו למיכל ית עיבורא דאיתיאו ממצרים ואמר להון אבוהון תובו זבונו לנא זעיר עיבורא: ואמר ליה יהודה למימר אסהדא אסהיד בנא גברא למימר לא תחזון אפי אלהין כד אחוכון עמכון: אם איתך משלח ית אחונא עמנא ניחות ונזבן לך עיבורא: ואם ליתך משלח לא ניחות ארי גברא אמר לנא לא תחזון אפי אלהין כד אחוכון עמכון: ואמר ישראל למא אבאשתון לי לחואה לגברא העד לכון אחא: ואמרו משאל שאיל גברא לנא ולילדותנא למימר העד כען אבוכון קיים האית לכון אחא וחוינא ליה על מימר פתגמיא האלין המידע הוינא ידעין ארי יימר אחיתו ית אחוכון: ואמר יהודה לישראל אבוהי שלח עולימא עמי ונקום ונזיל וניחי ולא נמות אף אנחנא אף את אף טפלנא: אנא מערבנא ביה מן ידי תבעיניה אם לא איתיניה לך ואקימיניה קדמך ואהי חטי לך כל יומיא: ארי אלולא פון ברנא אתעכבנא ארי כען תבנא דנן תרתין זמנין: ואמר להון ישראל אבוהון אם כן הוא דא עיבידו סבו מדמשבח בארעא במניכון ואחיתו לגברא תקרובתא זער קטף וזעיר דבש שעף ולטום בוטנין ושגדין: וכספא על חד תרין סבו בידכון וית כספא דאיתותב בפום טוענכון תתיבו בידכון דילמא שלו הוא: וית אחוכון דברו וקומו תובו לות גברא: ואל שדי יתן לכון רחמין קדם גברא

כלנה ב' וס' עלי היו · ואת עלית: ואת בנימן ד' וס' אחי יוסף לא שלח · ואל שדי יתן · ואת בנימן תקחו · משנה כסף לקחו: תמית ב' וס' את שני בני · ופתה תמית קנאה: וקראהו ד' זוגין מן ב"ב קדמא' בפיק א' ותניי' לא מפיק א וס' וקראהו · לא ירד בני עמכם · וקראהו · ולקחתם גם את זה · משאל · וממטה אשר · דיהושע · משל · וממטה אשר · דד"ה · הבארתי · צלק העמוני נחרי · דשמואל · הברתי · חברו דד"ה · וירפא את שבר בת עמי על · קדמא' · וירפו את שבר · תני' ותרויהון בירמיה: העד ד' חס' בליש' וס' העד העד בנו האיש · ואעד בך לאמר · ויעדהו לאמר ברכת אלהים ומלך · ויעדהו אנשי בליעל את נבות: נרדה ג' וס' הבה נרדה ונבלה · נרדה ונשברה · ויאמר שאול נרדה אחרי פלשתים לילה: ויאמרו ב' בטעם פזר וס' שאל שאל האיש · הנה חג יי' בשלה · וא' ואמרתם זבח · וא' ואמרנו והיה כי יאמרו אלינו · וא' ואומר ראיתי והנה מנורת · וא' ואומרה גם אנכי נערתי ואמרה ככה ינער האלהים: שאול ב' בקרי' וס' שאול שאל האיש לנו · שאול ישאלו באבל וכן התמו · וא' ושאול לו באלהים: לאיש לב' מסר במס' רבתא: הידוע ג' ב' חס' וא' מלא וס' הידע נדע · חס' · כי כל נבל ימלא יין מלא · ויאמרו אליו הידוע תדע כי בעלים מלך · חס' · ויש חילוק במסרה כי י"א הידוע דאורי' מלא ושאר' חס' וי"א כי הידוע דכל נבל ימלא יין מלא ושארא חסר וי"א כי הידוע דאורייתא ודכל נבל ימלא יין תרויהו' מלא' וכך ראיתי כספר קדמון מדויק · וכתיקון ס"ת ראיתי הידוע דאוריית' מל' ו ובתיקון ס"ת אחר חסר · וי"א כי שלשתן מלאים: אל ישראל ד' מסר פרשת ויחי: שלחה ו' מסר בשמואל א' סימן י"ן: הביאתיו והביאתיו ד' ב' מל' וב' חס' וס' אם לא אביאנו · ועבדי כלב · והביאותיו ונראה שם · הביאותיו והצליח דרכו · כ' בהרא' מלאים: לולא ד' כתי' א' וס' כי לולא התמהמהנו · לולא חרשתם · לולא דברתי כי אז · לולא האמנתי לראו': ואת הכסף ד' וס' המושב בפי אמתחותיכם · ותשלם כל המלאכה · דד"ה: אך את הזהב · ויקח יהושע את עכן בן זרח ·

אבן עזרא

כלנה · כל הצרות האלה: וי"א כי פי' תמית תענים ואחרים אמרו שזאת תפלה לנגד השם וכלל הדבר אילו היה מדבר ככונה לא היה יעקב מאחרים: גם אנחנו · דרך לשון הקדש להוסיף גם ראשון כמו משל בנו גם אתה: זאת עשו · זאת העצה: מזמרת הארץ · כל דבר משובח מגזרת זמירות: צרי ונכאת · כבר פירשתים: בטנים · אין לו ריע במקרא וי"א אגוזים: משנה · שני: משנה · משמות בעלי הה"א · וטעם ואל שדי שים לו כח לעשות כאלה: כאשר

ושלח לכם. ויפטר לכון כתרגו' יפטרנו מאסוריו לשון לחפשי ישלחנו ואינו נופל בתרגום לשון וישלח שהרי לשם הם הולכים אצלו: את אחיכם. זה שמעון: אחר. רוח הקדש נזרקה בו לרבות יוסף: ואני. עד שובכם אהיה שכול מספק: כאשר שכלתי. מיוסף ומשמעון: שכלתי. מבנימן: ואת בנימן. מתרגמינן ודברו ית בנימן לפי שאין לקיחת הכסף ולקיחת האדם שוה בלשון ארמי בדבר הנקח ביד מתרגמי' וכסיב ודבר הנקח בהנהג' הדברים מתרגמינן ודבר: וטבח טבח והכן. כמו ולטבוח טבח ולהכן ואין וטבוח לשון צווי שהיה לו לומר וטבח: בצהרים. זה מתורג' בשירותא שהוא לשון סעודה ראשונה בלשון ארמי ובלע"ז דיינר ויש הרבה בתלמוד שדא לכלבא שירותיה בצפ אכולא שירותיה אבל כל תרגום של צהרים טיהרא: וייראו האנשים. כתוב הוא בספי יודי"ן ותרגומו ודחילו: כי הובאו בית יוסף. ואין דרך שאר הבאים לשבור בר ללון בבית יוסף כי אם בפונדקאות ש בעיר: ויראו. שאין זה אלא לאספם אל משמ': אנחנו מובאי' אל תוך הבית הזה: להתגולל. להיות מתגלגלת עלינו ע עלילת הכסף ולהיותה נופלת עלינו ולאנקלוס מתרגם ולאסתקפא עלנא הוא לשון ל להתגולל כדמתרגמי' עלילו' דברי' תסקופי מלין ולא תרגמו אחר לשון המקרא ולהתגולל שתרגו' לאתרברבא הוא לשון גלת הזהב והכב גלתה העלתה שהוא לשון מלכות: בי אדני. לשון בעיא ותחנונים הוא בלשון ארמי בייא בייא: ירוד ירדנו. ירידה היא לנו רגילים היינו לפרנס אחרים עכשיו אנו צריכים לך: אלהיכם. בזכותכם ואם אין זכותכם כ כדאי אלהי אביכם בזכות אביכם נתן לכם מטמון: ויבא האיש. הבאה אחר הבאה לפי שהיו הן דוחפין אותו חוץ עד שדברו אליו פתח ש הבית ומשאמר להם שלום לכם נמשכו ו ובאו אחריו: ויכינו. הזמינו עטרוהו בכלים נאים: הביתה. מפרוזדור לטרקלין: ויקדו וישתחוו. על שאלת שלום. קידה כפיפת קדקד. ש השתחואה משתטח לארץ: אלהים

ירידה מצרים ד' בליש' וס' ויעמדו לפני יוסף· ויעקב ובניו ירדו מצרים· הוי הירדים מצרים לעזרה· ההלכים לרדת מצרים ופי לא שאלו· ושארה מצרימה: על ביתו ה' וס' וימצא יוסף חן· וירא יוסף אתם· ויצו את אשר על· הם יצאו את העיר· וילך אלקנה הרמתה· הראית כי נכנע אחאב· וילך מלך ישראל על ביתו סר·

ושלח לכם את אחיכם אחר ואת בנימין ואני כאשר שכלתי שכלתי: ויקחו האנשים את המנחה הזאת ומשנה כסף לקחו בידם ואת בנימן ויקמו וירדו מצרים ויעמדו לפני יוסף: וירא יוסף אתם את בנימין ויאמר לאשר על ביתו הבא את האנשים הביתה וטבח טבח והכן כי אתי יאכלו האנשים בצהרים: ויעש האיש כאשר אמר יוסף ויבא האיש את האנשים ביתה יוסף: וייראו האנשים כי הובאו בית יוסף ויאמרו על דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנחנו מובאים להתגלל עלינו ולהתנפל עלינו ולקחת אתנו לעבדים ואת חמרינו: ויגשו אל האיש אשר על בית יוסף וידברו אליו פתח הבית: ויאמרו בי אדני ירד ירדנו בתחלה לשבר אכל: ויהי כי באנו אל המלון ונפתחה את אמתחתינו והנה כסף איש בפי אמתחתו כספנו במשקלו ונשב אתו בידנו: וכסף אחר הורדנו בידנו לשבר אכל לא ידענו מי שם כספנו באמתחתינו: ויאמר שלום לכם אל תיראו אלהיכם ואלהי אביכם נתן לכם מטמון באמתחתיכם כספכם בא אלי ויוצא אלהם את שמעון: ויבא האיש את האנשים ביתה יוסף ויתן מים וירחצו רגליהם ויתן מספוא לחמריהם: ויכינו את המנחה עד בוא יוסף בצהרים כי שמעו כי שם יאכלו לחם: ויבא יוסף הביתה ויביאו לו את המנחה אשר בידם הביתה וישתחוו לו ארצה: וישאל להם לשלום ויאמר השלום אביכם הזקן אשר אמרתם העודנו חי: ויאמרו שלום לעבדך לאבינו עודנו חי ויקדו וישתחו: וישא עיניו וירא את בנימין אחיו בן אמו ויאמר

ויפטר לכון ית אחוכון אוחרנא וית בנימן ואנא כמא דאתכלית תכולית: ונסיבו גבריא ית תיקרובתא הדא ועל חד תרין כספא נסיבו בידיהון ודברו ית בנימן וקמו ונחתו למצרים וקמו קדם יוסף: וחזא יוסף עמהון ית בנימן ואמר לדממנא על ביתיה אעיל ית גבריא לביתא וכוס נכסתא ואתקין ארי עמי יכלון גבריא בשירותא: ועבד גברא כמא דאמר יוסף ואעיל גברא ית גבריא לבית יוסף: ודחילו גבריא ארי איתעלו לבית יוסף ואמרו על עסק כספא דאתותב בטועננא בקדמיתא אנחנא מיתעלין לאתרברבא עלנא ולאסתקפא עלנא ולמקני יתנא לעבדין ולמדבר ית חמרנא: וקריבו לות גברא די ממנא על בית יוסף ומלילו עמיה בתרע ביתא: ואמרו בבעו רבוני מיחת נחתנא בקדמיתא למזבן עיבורא: והוה כד אתינא לבית מבתא ופתחנא ית טוענא והא כסף גבר בפום טועניה כספנא במתקליה ואתיבנא יתיה בידנא: וכספא אוחרנא אחתנא בידנא למזבן עיבורא לא ידענא מן שוי כספנא בטועננא: ואמר שלם לכון לא תדחלון אלהכון ואלהא דאבוכון יהב לכון סימן בטועניכון כספכון אתא לותי ואפיק לותהון ית שמעון: ואעיל גברא ית גבריא לבית יוסף ויהב מיא ואסחו רגליהון ויהב כיסתא לחמריהון: ואתקינו ית תיקרובתא עד דעל יוסף בשירותא ארי שמעו ארי תמן אכלין לחמא: ועל יוסף לביתא ואעילו ליה ית תיקרובתא די בידיהון לביתא וסגידו ליה על ארעא: ושאיל להון לשלם ואמר השלם אבוכון סבא די אמרתון העד כען קיים: ואמרו שלם לעבדך לאבונא עד כען קיים וכרעו וסגידו: וזקף עינוהי וחזא ית בנימן אחוהי בר אמיה ואמר

אבן עזרא

כאשר שכלתי. במות יוסף אחשב כי שכלתי תהכל: להתגולל. מגזר' בגלל הדבר: ולהתנפל. כאדם שיתנפל מעצמו על אחר ויאמ' לו אתה הפלתני: בי. לשון בקשה ולפי דעתי שהוא דרך קצרה כמו בי אדני העון וטעם עון במקום הזה כטעם גדול עוני מנשוא והטעם עשה כי מה שתרצה ותשמעני: נתן לכם מטמון. יתכן שהיה לאדם מטמון בבורו ושכחו כאשר שמו באוצר ויצא בגורלכם כי כספכם בא אלי: ביתה יוסף. כמשפט הלשון אל בית יוסף: השלום אביכם הזקן. שם תחת שם התאר והיה דרך קצרה כאילו אמ' השלום לאביכם וכן אתה שלום: ויקדו. שמו הקדקד בארץ וככה השתחוו: אלהים

ישען על ביתו: הבא ג' ב' חס' וא' מלא וסי' הבא את האנשים· הבא נא ידך בחיקך· לך הביא העיר· בתרא מלא: וטבח א"ב א' ט וא' וט וסי' במסר' רבתא: בצהרים י"ב מסר במלכי' א' סי' י"ח: ולקחת ד' רפי' מסר פרש' ויצא: ויוצא י"ב מלאי' מסר במס' רבת': ויביאו ב' דגשים וסי' ויביאו לו את המנחה· ויביאו לנו כיד אלהינו· ואפס לו לנו: ויביאו לו"מסר במס' רבת': וישא עיניו ה' חס' את וסי' מסר פרשת וירא:

אלהים יחנך בני · בשאר שבטי׳ שמענו חנינה אמר חנן אלהים את עבדך ובנימין עדיין לא נולד לכך ברכו יוסף בחנינה : כי נכמרו רחמיו · שאלו יש לך אח מאם אמר לו אח היה לי ואיני יודע היכן הוא יש לך בנים אמר לו יש לי עשרה אמר לו ומה שמם אמר לו בלע ובכר וגו׳ אמר לו מה טיבן של שמות הללו אמר לו כלם על שם אחי והצרות אשר מצאוהו · בלע שנבלע בין האומות · בכר שהיה בכור לאמי · אשבאל ששבאו אל · גרא שנתגייר באכסניא · ונעמן שהיה נעים ביותר · אחי וראש אחי היה וראשי היה · מופים מפי אבי למד · וחופים שלא ראה חופתי ולא ראיתי אני חופתו · וארד שירד לבין האומות כדאיתא במס׳ סוטה מיד נכמרו רחמיו : נכמרו : נתחממו ובלשון משנה על הכומר של זתים ובלשון ארמי משום מכמר בשרא ובמקרא עורנו כתנור נכמרו נתחממו ונקמטו ין קמטים קמטים מפני זלעפות רעב כן דרך כל עור כשמחממין אותו נקמט ונכווץ : ויתאפק · נתאמץ והוא לשון אפיקי מגיני חוזק וכן ומזיח אפיקים רפה : כי תועבה הוא · דבר שנאוי הוא למצרים לאכול את העברים ואונקלוס נתן טעם לדבר : הבכור כבכורתו · מכה בגביע וקורא ראובן שמעו׳ ויהודה יששכר וזבולון בני אם אחת הסבו כסדר הזה שהוא סדר תולדותכ׳ וכן כלם כיון שהגיע לבנימין אמר זה אין לו אם ואני אין לי אם ישב אצלי : משאות · מנות : חמש ידות · חלקו עם אחיו ומשאת יוסף ואסנת ומנשה ואפרים : וישכרו עמו · ומיו׳ שמכרוהו לא שתו יין ולא הוא שתה יין ואותו היום שתו : גביעי · כוס ארוך וקורין לו מדירנו״ : חלילה לעבדיך · חולין הוא לנו לשון גנאי ותרגו׳ חס לעבדך חס מאת הקב״ה יהא עלינו מעשות זאת והרבה יש בתלמוד חס ושלו׳ : הן כסף אשר מצאנו · זה אחד מעשרה קל וחומר האמורים בתורה וכלן מנויין בבראשית רבה : גם עתה · אף זו מן הדין כדבריכם כן הוא שכלכם חייבים בדבר עשרה שנמצאת גנבה ביד אחד מהם כלם נתפשי׳ אבל אני אעשה לכם לפנים משורת הדין אשר ימצא אתו יהיה לי עבד : בגדול

הזה ד׳ רפי׳ וס׳ הזה אחיכם הקטן · הזה יבא אל ביתי · הזה האיש מרגיז הארץ · אי זה יכשר הזה או זה : יחנך ב׳ וס׳ אלהים יחנך בני · חנון יחנך לקול זעקך : נכמרו ג׳ וס׳ וימהר יוסף כי נכמרו · כי נכמרו רחמיה · יחד נכמרו ניחומי : ויתאפק ב׳ וס׳ שימו לחם · ויתאפק המן : שימו כולם מלאים במ״א זחס וס׳ ושמו בכליכם :

הזה אחיכם הקטן אשר אמרתם אלי ויאמר אלהים יחנך בני : וימהר יוסף כי נכמרו רחמיו אל אחיו ויבקש לבכות ויבא החדרה ויבך שמה : וירחץ פניו ויצא ויתאפק ויאמר שימו לחם : וישימו לו לבדו ולהם לבדם ולמצרים האכלים אתו לבדם כי לא יוכלון המצרים לאכל את העברים לחם כי תועבה הוא למצרים : וישבו לפניו הבכר כבכרתו והצעיר כצערתו ויתמהו האנשים איש אל רעהו : וישא משאת מאת פניו אלהם ותרב משאת בנימן ממשאת כלם חמש ידות וישתו וישכרו עמו : ויצו את אשר על ביתו לאמר מלא את אמתחת האנשים אכל כאשר יוכלון שאת ושים כסף איש בפי אמתחתו : ואת גביעי גביע הכסף תשים בפי אמתחת הקטן ואת כסף שברו ויעש כדבר יוסף אשר דבר :

הבקר אור והאנשים שלחו המה וחמריהם : הם יצאו את העיר לא הרחיקו ויוסף אמר לאשר על ביתו קום רדף אחרי האנשים והשגתם ואמרת אלהם למה שלמתם רעה תחת טובה : הלוא זה אשר ישתה אדני בו והוא נחש ינחש בו הרעתם אשר עשיתם : וישגם וידבר אלהם את הדברים האלה : ויאמרו אליו למה ידבר אדני כדברים האלה חלילה לעבדיך מעשות כדבר הזה : הן כסף אשר מצאנו בפי אמתחתינו השיבנו אליך מארץ כנען ואיך נגנב מבית אדניך כסף או זהב : אשר ימצא אתו מעבדיך ומת וגם אנחנו נהיה לאדני לעבדים : ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא אשר ימצא אתו יהיה לי עבד ואתם תהיו נקים : וימהרו ויורדו איש את אמתחתו ארצה ויפתחו איש אמתחתו :

הדין אחוכון זעירא די אמרתון לי ואמר מן קדם יי יתרחם עלך ברי : ואוחי יוסף ארי אתגוללו רחמוהי על אחוהי ובעא למבכי ועל לאדרון בית משכבא ובכא תמן : ואסחי אפוהי ונפק ואתחסין ואמר שוו לחמא :

ושויאו ליה בלחודוהי ולהון בלחודיהון ולמצראי דאכלין עמיה בלחודיהון ארי לא יכלין מצראי למיכל עם עיבראי לחמא ארי בעירא דמצראי דחלין ליה עיבראי אכלין : ואסחרו קדמוהי רבא כרביותיה וזעירא כזעירותיה ותמהו גבריא גבר לחבריה : ונטל חולקין מן קדמוהי לקדמיהון וסגי חולקא דבנימן מחולקי דכולהון חמשא חולקין ושתיאו ורויאו עמיה :

ופקיד ית די ממנא על ביתיה למימר מלי ית טועני גבריא עיבורא כמא די יכלין למטען ושוי כסף גבר בפום טועניה : וית כלידי כלידא דכספא תשוי בפום טוענא דזעירא וית כסף זבינוהי ועבד כפתגמא דיוסף די מליל : צפרא נהר וגובריא איתפטרו אינון וחמריהון : אינון נפקו ית קרתא לא ארחיקו ויוסף אמר לדי ממנא על ביתיה קום רדוף בתר גבריא ותדביקינון ותימר להון למא אשלמתון בישתא חלף טבתא : הלא דין דשתי רבוני ביה והוא בדקא מבדק ביה אבאשתון די עבדתון : ואדביקינון ומליל עמהון ית פתגמיא האילין : ואמרו ליה למא ימליל ריבוני כפתגמיא האילין חס לעבדך מלמעבד כפתגמא הדין : הא כספא די אשכחנא בפום טוענא אתיבנהי לך מארעא דכנען ואיכדין ניגנוב מבית רבונך מנין דכסף או מנין דדהב : די ישתכח עימיה מעבדך יתקטיל ואף אנחנא נהי לרבוני לעבדין : ואמר אף כען כפתגמכון כן הוא די ישתכח עמיה יהי לי עבדא ואתון תהון זכאין :

ואוחיאו ואחיתו גבר ית טועניה לארעא ופתחו גבר טועניה :

אבן עזרא

אלהים יחנך · אין לו משקל אולי השתנה כן בעבור אות הגרון : כי נכמרו · בערו ויקדו וכן עורנו כתנור נכמרו : וישא משאות · דורון : ידות · חלקים ממשאות כלם · מדורון כל א׳ מהם כי רחוק לתת לו חמש ידות על כל חלק וחלק : גביעי · כוס והוא נחש ינחש בו · הנה נסה אתכם בו לדעת אם אתם גנבי׳ כמו נחשתי וכן כי נחש ינחש וטעמו למה לא פחדתם כי לכסותכם שמתי גביע הכסף לפניכם והעלמתי עיני עד שתקחוהו · ויאמר ר׳ יונה כי פי׳ בו בעבורו וכן הוא טעמו והוא ישאל למנחשים בעבורו נם

מסרה

רשימו כולם מלאים במ״ד חסרים אבנים גדלות · את ארון יי׳ · אל האבן הגדולה · וישמו לה ידים · דמלכים : ולהם ח׳ מסר פרשת נח : והצעיר ב׳ וס׳ והצעיר בצערתו · הקטן יהיה לאלף : כצערתו ב׳ חסרים בליש׳ וס׳ וישבו לפניו הבכור · ומשפחת הצעדה : משאת ד׳ ב׳ חס׳ וב׳ מלאים בליש׳ וס׳ וישא משאת מאת פניו ב׳ בו וחסרי׳ · למשאות אתה משרשיה · משאות שוא ומדוחים · ב׳ בתר מלאים : ותרב ב׳ וס׳ ותרב משאת בנימן · ותרב חכמת שלמה : משאת ו׳ פתחין וס׳ ותרב משאת בנימן · להעלותם משאת העשן מן העיר · ותצא אחריו משאת המלך · ויקרא המלך ליהוידע · ויתנו קול ביהודה · תכון תפלתי קטרת לפניך · וחד ומשאת בר תקחו ממנו : מלא ח׳ דגש מסר פרשת ויצא : ושים ט׳ מסר פרש׳ בשלח : שברו ד׳ זוגין בתרי ליש׳ ורישהון ש׳ וס׳ שברו · ואת גביעי גביע הכסף · ויהי כשמוע גדעון · שירו · וידב שלש׳ אלפי׳ · יונכם יצוה יי׳ חסדו · שונים · ירא את יי׳ בני ומלך · והשקות בכלי זהב · שפרה · אשר שם האחת שפרה · ברוחו שמים : וישגם ה׳ חס׳ בליש׳ וס׳ וישגם וידבר אליהם · ארדף אחרי הגדוד הזה · פן ימהר · והשגנו · וישגו את צדקיהו · דמלכים · וקדמא׳ דירמיה : כדבריכם ג׳ וס׳ ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא · ותאמר כדבריכם כן הוא · והנני מתפלל אל יי׳ אלהיכם כדבריכם :

בגדול החל · שלא ירגישו שהיה יודע היכן הוא: ויעמס איש על חמורו · בעלי זרוע היו ולא הוצרכו לסייע זה את זה לטעון: וישובו העירה · מטרופולין היתה והוא אומר העירה העיר כל שהיא אלא שלא היתה חשובה בעיניהם אלא כעיר בינונית של עשרה בני אדם לענין המלחמה: עודנו שם · שהיה ממתין להם: הלא ידעתם כי נחש ינחש וגו׳ · הלא ידעתם כי איש חשוב כמוני יודע לנחש ולדעת מדעת ומסברא ובינה כי אתם גנבתם הגביע: האלהים מצא · יודעים אנו שלא סרחנו אבל מאת המקום נהיתה להביא לנו זאת מצא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו: מה נצטדק · לשון צדק וכן כל תיבה שתחלת יסודה צ״די והיא באה לדבר בלשון מתפעל או נתפעל נותן ט״ית במקום ת״יו ואינו נותנה לפני אות ראשונה של יסוד התיבה אלא באמצע אותיות העיקר כגון נצטדק מגזרת צדק ויצטבע מגזרת צבע ויצטירו מגזרת ציר אמונים הצטיידנו אותו מגזרת צידה לדרך ותיבה שתחלתה סמ״ך כשהיא מתפעלת הת״יו מפרדת את אותיות העיקר כגון ויסתבל החגב מסתכל הייתי בקרנים וישתמר חקות עמרי מגזירת שמר וסר מרע משתולל מגזרת מוליך יועצים שולל משתולל בעמי מגזרת דרך לא סלולה:

חסלת ויהי מקץ:

ויגש אליו · דבר אזני אדוני · יכנסו דברי באזניך: ואל יחר אפך · מכאן אתה למד שדבר אליו קשות: כי כמוך כפרעה · חשוב אתה בעיני כמלך זהו פשוטו ומדרשו סופך ללקות עליו בצרעת כמו שלקה פרעה על ידי זקנתי שרה על לילה אחת שעכבה · דבר אחר מה פרעה גוזר ואינו מקיים מבטיח ואינו עושה אף אתה כן וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עינך עליו · דבר אחר כי כמוך כפרעה אם תקניטני אהרוג אותך ואת אדוניך: אדוני שאל את עבדיו · מתחלה בעלילה באת עלינו למה היה לך לשאול כל אלה בתך היינו מבקשים או אחותינו אתה מבקש ואף על פי כן ונאמר אל אדוני לא כחדנו ממך דבר: ואחיו מת · מפני היראה היה מוציא דבר שקר מפיו אמר אם אומר לו שהוא קיים יאמר הביאוהו אצלי: לבדו לאמו · מאותה האם אין לו עוד אח: ועזב את אביו ומת · אם יעזוב את אביו ירואגים אנו שמא ימות בדרך שהרי אמו בדרך מתה: וקרא

ויחפש ב׳ בטעם פזר וסי׳ ולא מצא · בגדול החל: וימצא ז׳ וסי׳ הגביע · ויבקש הדבר · וימצא כתוב · וימצא מבני הכהנים · עזרא · וימצא בהם גבורי חיל · ד״ה · ויבקשוהו וימצא להם: העירה ט׳ ח׳ לשון קריה וא׳ לשון ערוה מסר ביהושע גבי יריחו: ויאמר להם חד מן כ״ב מסור במס׳ רבת׳: הננו ג׳ דגשי׳ בתו׳ וסי׳ הננו עבדי׳

אבן עזרא

גם כי נחש ינחש כי איש כמוני יש לו דרך לנחש ו״א כי הגביע היה מצוייר וכן היה מסתכל לפני אחיו ואומר זה הוא הגדול וזה נולד אחריו · ט״ת נצטדק תחת ת״ו התפעל בעבור הצ״די: האלהים מצא · על דרך משל כי עון היה לנו וכאילו נשכח ואיננו והיום נמצא · או יהיה פי׳ עון עבדיך כמו גדול עוני מנשוא:

ויגש

כי כמוך כפרעה אתה כמלך והמלך כמוך וכן כל שני כפי״ן שהן זה אחר זה כמו כעמי כעמך והיא דרך קצרה: אב זקן · כי הגדול שבכולם הוא בן מ״ה שנים ויתכן להיות אביהם בחור: ואשימה עיני עליו · שאראה אותו: ועזב את אביו ומת · ולמה לא הביא המזכיר החמשה שאין להם הכרע כמו ויסלוף כעלו וזה עמהם: אך

ויחפש בגדול החל ובקטן כלה וימצא הגביע באמתחת בנימן: ויקרעו שמלתם ויעמס איש על חמרו וישבו העירה: ויבא יהודה ואחיו ביתה יוסף והוא עודנו שם ויפלו לפניו ארצה: ויאמר להם יוסף מה המעשה הזה אשר עשיתם הלוא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמני: ויאמר יהודה מה נאמר לאדני מה נדבר ומה נצטדק האלהים מצא את עון עבדיך הננו עבדים לאדני גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו: ויאמר חלילה לי מעשות זאת האיש אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד ואתם עלו לשלום אל אביכם:

קמ״ו · יחזקיה״ו · אמצי״ה · יהיה לי עבד · סימן · ותיבות אלפים ב״ה:

ובלש ברבא שרי ובזעירא שיצי ואשתכח כלידא בטוענא דבנימן: ובזעו לבושיהון ורמו גבר על חמריה ותבו לקרתא: ועל יהודה ואחוהי לבית יוסף והוא עד כען תמן ונפלו קדמוהי על ארעא: ואמר להון יוסף מה עובדא הדין די עבדתון הלא ידעתון ארי בדקא מבדק גברא די כותי: ואמר יהודה מה נימר לרבוני מה נמליל ומה נזכי מן קדם יי אשתכח ית חובא בעבדך הא אנחנא עבדין לריבוני אף אנחנא אף דאישתכח כלידא בידיה: ואמר חס לי מלמעבד דא גברא די אשתכח כלידא בידיה הוא יהי לי עבדא ואתון סקו לשלם לות אבוכון:

פרשה

ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדני ידבר נא עבדך דבר באזני אדני ואל יחר אפך בעבדך כי כמוך כפרעה: אדני שאל את עבדיו לאמר היש לכם אב או אח: ונאמר אל אדני יש לנו אב זקן וילד זקנים קטן ואחיו מת ויותר הוא לבדו לאמו ואביו אהבו: ותאמר אל עבדיך הורדהו אלי ואשימה עיני עליו: ונאמר אל אדני לא יוכל הנער לעזב את אביו ועזב את אביו ומת: ותאמר אל עבדיך אם לא ירד אחיכם הקטן אתכם לא תספון לראות פני: ויהי כי עלינו אל עבדך אבי ונגד לו את דברי אדני:

פרשה

וקריב לותיה יהודה ואמר בבעו ריבוני ימליל כען עבדך פתגמא קדם רבוני ולא יתקף רוגזך בעבדך ארי כפרעה כן את: רבוני שאיל ית עבדוהי למימר האית לכון אבא או אחא: ואמרנא לרבוני אית לנא אבא סבא ובר סיבתין זעיר ואחוהי מית ואישתאר הוא בלחודוהי לאימיה ואבוהי רחים ליה: ואמרת לעבדך אחתוהי לותי ואשוי עיני עלוהי: ואמרנא לרבוני לא יכול עולימא למשבק ית אבוהי ואם ישבוק ית אבוהי ימות: ואמרת לעבדך אם לא יחות אחוכון זעירא עמכון לא תוספון למחזי אפי: והוה כד סליקנא לות עבדך אבא וחוינא ליה ית פתגמי רבוני:

לאדני · הננו לך לעבדים · הננו ועלינו: עבד ב׳ קמץ בזקף וסי׳ אשר ימצא אתו · האיש אשר נמצא הגביע בידו: בי אדני ז׳ וסי׳ ירד ירדנו · ויגש אליו · אל נא תשת עלינו חטאת · ויש יי׳ עמנו · אני והאשה הנצבת · אני והאשה הזאת ישבת · תנו לה את הילוד החי: וילד ב׳ וסי׳ וילד לחכורתי · וילד זקונים: אמו דקדים לאביו ג׳ וסי׳ ויותר הוא לבדו לאמו · איש אמו ואביו תיראו · כי אם לשארו: ויותר ב׳ וסי׳ יעקב לבדו · הוא לבדו: ואביו ט׳ מסר פרשת וישלח: אהבו ד׳ וסי׳ ואביו אהבו · כי אהבת נפשו אהבו · ותקרא את שמו שלמה · וי׳ אהבו יעשה חפצו: עיני ב״ט מסור במס׳ רבת׳: עלינו ב׳ וסי׳ ויהי כי עלינו · לאסר את שמשון:

וקראהו אסון. שהשטן מקטרג בשעת הסכנה: והורדתם את שיבתי וגו'. עכשיו כשהוא אצלי אני מתנחם בו על אמו ועל אחיו ואם ימות זה דומה עלי שמתו שלשתן ביום אחד: והיה כראותו כי אין הנער ומת. אביו מצרתו: כי עבדך ערב את הנער. ואם תאמר למה אני נכנס לתגר יותר משאר אחי הם כלם מבחוץ ואני נתקשרתי בקשר חזק להיות מנודה בשני עולמות: ישב נא עבדך וגו'. לכל דבר אני מעולה ממנו לגבורה ולמלחמה ולשמש: להתאפק לכל הנצבים. לא היה יכול לסבול שיהיו מצריים נצבים עליו ושומעים שאחיו מתביישין בהודעו להם: וישמע בית פרעה. ביתו של פרעה כלומר עבדיו ובני ביתו ואין זה לשון בית ממש אלא כמו בית ישראל בית יהודה מיסנד"ש בלע"ז: כי נבהלו. מפני הבושה: גשו נא אלי. ראה אותם נסוגים לאחור אמר עכשיו אחי נכלמים קרא להם בלשון רכה ותחנונים והראה להם שהוא מהול: למחיה. להיות לכם למחיה: כי זה שנתים הרעב. עברו משני הרעב: לחב.

ראיתיו ב' וסי' ולא ראיתיו עד הנה. האומר לאביו ולאמו' וחד וראיתיו מגיע אל האיל: ולקחתם ו' וסי' גם את זה. ולקחתם אגדת אזוב. ולקחתם לכם ביום הראשון. והתחזקתם ולקחתם. ולקחתם את ארון יי'. ולקחתם מן החרם: שאלה ט' חס מסור פרשת וישב: ונפשו ח' וסי' קשורה בנפשו. ונפשו לא חיה.

ויאמר אבינו שבו שברו לנו מעט אכל: ונאמר לא נוכל לרדת אם יש אחינו הקטן אתנו וירדנו כי לא נוכל לראות פני האיש ואחינו הקטן איננו אתנו: ויאמר עבדך אבי אלינו אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי: ויצא האחד מאתי ואמר אך טרף טרף ולא ראיתיו עד הנה: ולקחתם גם את זה מעם פני וקרהו אסון והורדתם את שיבתי ברעה שאלה: ועתה כבאי אל עבדך אבי והנער איננו אתנו ונפשו קשורה בנפשו: והיה כראותו כי אין הנער ומת והורידו עבדיך את שיבת עבדך אבינו ביגון שאלה: כי עבדך ערב את הנער מעם אבי לאמר אם לא אביאנו אליך וחטאתי לאבי כל הימים: ועתה ישב נא עבדך תחת הנער עבד לאדני והנער יעל עם אחיו: כי איך אעלה אל אבי והנער איננו אתי פן אראה ברע אשר ימצא את אבי: ולא יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו ויקרא הוציאו כל איש מעלי ולא עמד איש אתו בהתודע יוסף אל אחיו: ויתן את קלו בבכי וישמעו מצרים וישמע בית פרעה: ויאמר יוסף אל אחיו אני יוסף העוד אבי חי ולא יכלו אחיו לענות אתו כי נבהלו מפניו: ויאמר יוסף אל אחיו גשו נא אלי ויגשו ויאמר אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אתי מצרימה: ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אתי הנה כי למחיה שלחני אלהים לפניכם: כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר: וישלחני אלהים לפניכם לשום לכם שארית בארץ ולהחיות לכם לפליטה גדלה: ועתה לא אתם שלחתם אתי הנה

ואמר אבונא תובו זבונו לנא זעיר עיבורא: ואמרנא לא ניכול למיחת אם אית אחונא זעירא עמנא וניחות ארי לא ניכול למחזי אפי גברא ואחונא זעירא ליתוהי עמנא: ואמר עבדך אבא לנא אתון ידעתון ארי תרין ילידת לי אתתי: ונפק חד מלותי ואמרית ברם מיקטל קטיל ולא חזיתיה עד כען: ותדברון אף ית דין מן קדמי ויערעיניה מותא ותחתון ית שבתי בבישתא לשאול: וכען כמיתי לות עבדך אבא ועולימא ליתוהי עמנא ונפשיה חביבא ליה כנפשיה: ויהי כד יחזי ארי לית עולימא וימות ויחתון עבדך ית שיבת עבדך אבונא בדוונא לשאול: ארי עבדך מערב בעולימא מן אבא למימר אם לא איתיניה לך ואהי חטי לאבא כל יומיא: וכען יתיב כען עבדך חלף עולימא עבדא לרבוני ועולימא יסק עם אחוהי: ארי איכדין אסק לות אבא ועולימא ליתוהי עמי דלמא אחזי בבישתא דתשכח ית אבא: ולא יכיל יוסף לאתחסנא לכל דקיימין עלוהי וקרא אפיקו כל אנש מעילוי ולא קם אנש עמיה כד אתידע יוסף לאחוהי: ויהב ית קליה בבכיתא ושמעו מצראי ושמע אנש בית פרעה: ואמר יוסף לאחוהי אנא יוסף העד כען אבא קיים ולא יכילו אחוהי לאתבא יתיה פתגם ארי איתבהילו מן קדמוהי: ואמר יוסף לאחוהי קריבו כען לותי וקריבו ואמר אנא יוסף אחוכון דזבינתון יתי למצרימה: וכען לא תתנססון ולא יתקוף בעיניכון ארי זבינתון יתי הלכא ארי לקיימא שלחני יי' לקדמיכון: ארי דנן תרתין שנין כפנא בגו ארעא ועוד חמש שנין דלית זרועא וחצדא: ושלחני יי' קדמיכון לשואה לכון שארא בארעא ולקיימא לכון לשיזבא רבתא: וכען לא אתון שלחתון יתי הלכא

אבן עזרא

אך טרוף טורף. והעד כי לא ראיתיו עד הנה: להתאפק. לסבול: לכל הנצבים עליו. טעמו עד שיצאו כל הנצבים עליו והוצרך לקרוא להוציאם: בבכי. במקום הפסקה וכמוהו ראה עני: כי

מסרה

ונפשו מאבל האוה. ונפשו אותה ויעש. ונפשו משאול תציל. ונפשו עליו תאבל. ונפשו לא תשבע מן הטובה. ונפשו שוקקה: קשורה ב' וסים' ונפשו קשורה. אולת קשורה בלב נער: כראותו ב' חד חס' וחד מלא וסי' והיה כראותו כי אין הנער. כראותו וימיתהו במגדל בתרא מלא: ערב ה' פתחין וסי' כי עבדך ערב את הנער. כי מי הוא זה ערב את לבו. רע ירוע כי ערב זר: לקח בגדו כי ערב. וחברו. קח בגדו כי ערב זר: ברע ג' קמץ וסי' פן אראה. בטרם ידע הנער. וחברו: ולא עמד ג' וסי' בהתודע. ולא עמד איש בפניהם דיהושע. ויוצא מנחם את הכסף: בבכי ו' וסים' ויתן את קלו בבכי. בבכי יעלה בו. בבכי יעזר. בבכי יעלה בכי. בבכי יבאו. ושקויי בבכי מסכתי: ועתה אל תעצבו ה' מלין בתרי טעמי וסי' ועת' אל תעצבו. אנא חטא העם הזה. ואסער על כל הגוים. ואי לו האחד שיפול. וישם לדניאל בלטשאצר: ואל יחר ב' וס' ויגש אליו יהודה. ועתה אל תעצבו: וקציר אב מן בב' והרווהון בספרא וסי' במס' רבתא: ולהחיות ג' ומלאים וסי' לכם לפליטה גדולה. האלהים אני להמית ולהחיות. ולהחיות לב נדכאים: כי

לאב· חבר ופטרון: ועלו אל אבי· ארץ ישראל גבוהה מכל הארצו': פן תורש· דלמא תתמסכן לשון מורים ומעשיר: והנה עיניכם רואות· בכבודי ושאני אחיכם שאני מהול ועוד כי פי המדבר אליכם בלשון הקדש: ועיני אחי בנימן· השוה את כלם יחד לומר כשם שאין לי שנאה על בנימן אחי שהרי לא היה במכירתי כך אין בלבי שנאה עליכם: ויפל על צוארי אחיו בנימן ויבך· על שני מקדשות שעתידין להיות בחלקו של בנימן וסופן ליחרב: ובנימן בכה על צואריו· על משכן שילה שעתיד להיות בחלקו של יוסף וסופו ליחרב: ואחרי כן· מאחר שראוהו בוכה ולבו שלם עמהם: דברו אחיו אתו· שמתחלה היו בושים ממנו: והקול נשמע בית פרעה· כמו בבית פרעה וזהו לשון בית ממש: טענו את בעירכם· תבואה: את טוב ארץ מצרים· ארץ גושן כיבא ולא היו יודע מה כיבא סופס לעשות כמצולה שאין בה דגים: חלב הארץ· כל חלב לשון מיטב הוא: ואתה צויתה· מפי לומר להם: זאת עשו· כך אמור להם שברשותי הוא: שלח כזאת· כחשבון הזה ומהו החשבון עשרה חמורים וגו': מטוב מצרי'· מצינו בתלמוד ששלח לו יין ישן שדעת זקנים נוחה הימנו. ומדרש אגדה גריסי' של פול: בר ולחם· כתרגומו: ומזון· ליפתן: אל תרגזו בדרך· אל תתעסקו בדבר הלכה שלא תרגז עליכם הדרך. דבר אחר אל תפסיעו פסיעה גסה והכנסו בחמה לעיר· ולפי פשוטו של מקרא יש לומ' לפי שהיו נכלמי' היה דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו להתוכח זה עם זה ולומר על ידך נמכר אתה ספרת לשון הרע עליו וגרמת לנו לשנאתו: וכי

אבן עזרא

כי האלהים שמני לאב· טעמו למורה וכן אבי כל תופש: פן תורש· כמו תכרת וכן להוריש גוים: כי פי· ידוע כי פה מוכרת והאחר יהיה סמוך ישוב הה"א הנעלם ליו"ד כעלם כמו כי פי צדיק גם כן לשון רבים ופי רשעים והתחבר זה היו"ד עם יו"ד סימן המדבר חסרו האחד כמו כי פי המדבר והטעם שהיה מדבר בלשונם שמם בלא מליץ: צוארי· ימצ' לשון רבים ויחיד ועם תוספת נו"ן אכן האלף לא נעדר: טענו· שימו משא ומטועני חרב קרוב ממנו: בעירכם· בהמתכם וכן אנחנו ובעירנו: חלב הארץ· כמו שומן: חליפות שמלות· מלבושים אין זה כמו זה והפחות שתים· וטעם כזאת מחליפות שמלות מהטובות שהיו במצרים: בר· דגן: ולחם· כמשמעו: ומזון· אפונים ופול ועדשים ודוחן וכסמין ואפונים וכמוהו' ותמרים כי אלה לבדם הם מזון חוץ מדגן ושעור· וטעם אל תרגזו שיכעוס איש על אחיו בעבור מכירתי: ויפע

כי האלהים ו' מסר בקהלת סימן ה': מהרו ד' וסי' עלו אל אבי· מהרו עשו כמני· מהרו את המן לעשות· מהרו ללכת פן ימהר: רדה ב' וסי' רדה אלי אל תעמוד· רדה והשכבה את ערלים: פן תורש ב' וס' פן תורש אתה וביתך· אל תאהב שנה פן תורש: ועיני' מסר באיוב סי' א: המדבר ד' וס' כי פי המדב' אליכם·

כי האלהים וישמני לאב לפרעה ולאדון לכל ביתו ומשל בכל ארץ מצרים: מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו כה אמר בנך יוסף שמני אלהים לאדון לכל מצרים רדה אלי אל תעמד: וישבת בארץ גשן והיית קרוב אלי אתה ובניך ובני בניך וצאנך ובקרך וכל אשר לך: וכלכלתי אתך שם כי עוד חמש שנים רעב פן תורש אתה וביתך וכל אשר לך: והנה עיניכם ראות ועיני אחי בנימין כי פי המדבר אליכם: והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים ואת כל אשר ראיתם ומהרתם והורדתם את אבי הנה: ויפל על צוארי בנימן אחיו ויבך ובנימן בכה על צואריו: וינשק לכל אחיו ויבך עלהם ואחרי כן דברו אחיו אתו: והקל נשמע בית פרעה לאמר באו אחי יוסף וייטב בעיני פרעה ובעיני עבדיו: ויאמר פרעה אל יוסף אמר אל אחיך זאת עשו טענו את בעירכם ולכו באו ארצה כנען: וקחו את אביכם ואת בתיכם ובאו אלי ואתנה לכם את טוב ארץ מצרים ואכלו את חלב הארץ: ואתה צויתה זאת עשו קחו לכם מארץ מצרים עגלות לטפכם ולנשיכם ונשאתם את אביכם ובאתם: ועינכם אל תחס על כליכם כי טוב כל ארץ מצרים לכם הוא: ויעשו כן בני ישראל ויתן להם יוסף עגלות על פי פרעה ויתן להם צדה לדרך: לכלם נתן לאיש חלפות שמלת ולבנימן נתן שלש מאות כסף וחמש חלפת שמלת: ולאביו שלח כזאת עשרה חמרים נשאים מטוב מצרים ועשר אתנת נשאת בר ולחם ומזון לאביו לדרך: וישלח את אחיו וילכו ויאמר אלהם אל תרגזו בדרך: ויעלו ממצרים ויבאו

אלהין מן קדם יי ושויני לאבא לפרעה ולרבון לכל אנש ביתיה ושליט בכל ארעא דמצרים: אוחו וסקו לות אבא ותימרון ליה כדנן אמר ברך יוסף שויני יי לרבון לכל מצראי חות לותי לא תתעכב: ותתיב בארעא דגשן ותהי קריב לי את ובנך ובני בנך ועאנך ותורך וכל די לך: ואזון יתך תמן ארי עוד חמש שנין כפנא דילמא תתמסכן את ואינש ביתך וכל די לך: והא עיניכון חזיין ועיני אחי בנימן ארי כלישנכון אנא ממליל עמכון: ותחוון לאבא ית כל יקרי במצרים וית כל די חזיתון ותחוון ותחתון ית אבא הלכא: ונפל על צוארי בנימן אחוהי ובכא ובנימן בכא על צואריה: ונשיק לכל אחוהי ובכא עליהון ובתר כן מלילו אחוהי עמיה: וקלא אשתמע בית פרעה למימר אתו אחי יוסף ושפר בעיני פרעה ובעיני עבדוהי: ואמר פרעה ליוסף אמר לאחך דא עיבידו טענו ית בעירכון ואזילו אובילו לארעא דכנען: ודברו ית אבוכון וית אנש בתיכון ואיתו לותי ואתן לכון ית טוב ארעא דמצרים ותיכלון ית טובא דארעא: ואת מפקד דא עיבידו סבו לכון מארעא דמצרים עגלן לטפלכון ולנשיכון ותטלון ית אבוכון ותיתון: ועינכון לא תחוס על מניכון ארי טוב כל ארעא דמצרים דילכון הוא: ועבדו כן בני ישראל ויהב להון יוסף עגלן על מימרא דפרעה ויהב להון זוודין לאורחא: לכולהון יהב לגבר איצטלון דלבושין ולבנימן יהב תלת מאה סלעין דכסף וחמשא איצטלון דלבושין: ולאבוהי שלח כדין עסרא חמרין טעינין מטוב מצרים ועסר אתנן טעינן עיבור ולחם וזוודין לאבוהי לאורחא: ושלח ית אחוהי ואזלו ואמר להון לא תתנצון באורחא: וסליקו ממצרים ואתו

מסרה

המדבר אליך והבאתו אלי· כי אני הוא המדבר· ויאמר אחד קדוש: והקל ו' חס' בליש' מסר פרשת תולדת: עלהם חד מן י"ג חסרי' בתור' וסי' וינשק לכל אחיו· ויחן יוסף· ויכו שטרי בני ישר'· שלח העז· כי בא סוס פרעה· וירם תולעים· ואתה תחזה· וביום פקדי ופקדתי· ועשה לפר כאשר עשה· על פי אהרן ובניו תהיה· ולבני קהת לא נתן· וישארו שני אנשים· וענגך עמד עליהם: והקל נשמע ב' א' חס' וא' מל' וסי' והקל נשמע בית פרע'· והקול נשמע עד למרחק· קדם חס': ארצה כנען ח' דסמיכי וסי' במסר רבת': תחס ב' חסרים וסי' ועינכם אל תחס על· ולא אחס באזני: צדה כל או' חס' וכל קרי' מל' במב צדה חס' וסי' ויקחו את צדה העם בידם· לקחת צדה לעם: לכלם כל ליש' חס' במ"א כי כולם ידעו אתי: חלפות ג' ב' כ' וסי' לכלם נתן לאיש· קדמא' דפסוק· שלום אדני שלחני לאמר· ויצר ככרים כסף בשני חרישים· וב' כת' חלפת וחמש חלפ' שמל' ג' תנינ' דפסו'· ושלשי' חלפת שמלות· קדמ' דשמשון: רשאר מלאי' דמלא': ולאביו ג' וסי' שלח כזא'· לאמו ולאביו· ד ולבנו: ולאביו לא הגיד: נשאת ב' חד חס' וחד מל' וס' ועשר אתנת נשאת· אניו' תרשיש· בתר' מל': ומזון ג' וסי' ומזון לאביו לדרך· ומזון לכולא ביה· וחברו:

וכי הוא מושל · ואשר הוא מושל · ויפג לבו · נחלף לבו והלך מלהאמין לא היה לבו פונה אל הדברים לשון מפיגין טעמן בלשון משנה וכמו מאין הפוגו' וריחו לא נמר מתרגמינן וריחיה לא פג : את כל דברי יוסף · סימן מסר להם במה היה עוסק כשפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה זהו שנאמר וירא את העגלות אשר שלח יוסף ולא נאמר אשר שלח פרעה : ותחי רוח יעקב · שרתה עליו שכינה שפירשה ממנו : רב לי · רב לי עוד שמחה וחדוה הואיל ועוד יוסף בני חי : בארה שבע · כמו לבאר שבע ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחלתה : לאלהי אביו יצחק · חייב אדם בכבוד אביו יותר מבכבוד זקנו לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם : יעקב יעקב · לשון חבה : אל תירא מרדה מצרימה · לפי שהיה מצר על שנזקק לצאת לחוצה לארץ : ואנכי אעלך · הבטיחו להיות נקבר בארץ : אשר רכשו בארץ כנען · אבל מה שרכש בפדן ארם נתן הכל לעשו בשביל חלקו במערת המכפלה אמר נכסי חוצה לארץ אינן כדאי לי והו אשר כריתי לי העמיד לו צבורין של זהב וכסף כמין כרי ואמר לו טול את אלו : ובנות בניו · סרח בת אשר ויוכבד בת לוי : הבאים מצרימה · על שם השעה קורא להם הכתוב באים ואין לתמוה על אשר לא כתב אשר באו : בן הכנענית · בן דינה שנבעלה לכנעני כשהרגו את שכם לא היתה דינה רוצה לצאת עד שנשבע לה שמעון שישאנה : בראשית רבה : אלה בני לאה · ואת דינה בתו · הזכרים תלה בלאה והנקבה תלה ביעקב ללמדך אשה מזרעת תחלה יולדת זכר איש מזריע תחלה יולדת נקבה : שלשים ושלש · ובפרטן אי אתה מוצא אלא שלשים ושנים אלא זו יוכבד שנולדה בין החומות בכניסתן לעיר שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים :

בני

ארץ ה' סבירין ארצה וסי' ויעלו ממצרים ויבאו ארץ כנען · נחנו נעבור · ותרא אביגיל את דוד ותמהר · ותקד בת שבע אפים ארץ · ולא יפול צרור ארץ : ויגדו ד' חס' בסר פרשת תולדת : העגלות ב' מלאים בתורה וסי' וירא את העגלות · את שתי העגלות : בארה ד' ג' מלעיל וא' מלרע וסי' ויבא בארה שבע · ומשם

ארץ כנען אל יעקב אביהם : ויגדו לו לאמר עוד יוסף חי וכי הוא משל בכל ארץ מצרים ויפג לבו כי לא האמין להם : וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אלהם וירא את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אתו ותחי רוח יעקב אביהם : ויאמר ישראל רב עוד יוסף בני חי אלכה ואראנו בטרם אמות :

מו ויסע ישראל וכל אשר לו ויבא בארה שבע ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק : ויאמר אלהים לישראל במראת הלילה ויאמר יעקב יעקב ויאמר הנני : ויאמר אנכי האל אלהי אביך אל תירא מרדה מצרימה כי לגוי גדול אשימך שם : אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה ויוסף ישית ידו על עיניך : ויקם יעקב מבאר שבע וישאו בני ישראל את יעקב אביהם ואת טפם ואת נשיהם בעגלות אשר שלח פרעה לשאת אתו : ויקחו את מקנהם ואת רכושם אשר רכשו בארץ כנען ויבאו מצרימה יעקב וכל זרעו אתו : בניו ובני בניו אתו בנתיו ובנות בניו וכל זרעו הביא אתו מצרימה : ס

ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו בכר יעקב ראובן : ובני ראובן חנוך ופלוא וחצרן וכרמי : ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאול בן הכנענית : ובני לוי גרשון קהת ומררי : ובני יהודה ער ואונן ושלה ופרץ וזרח וימת ער ואונן בארץ כנען ויהיו בני פרץ חצרן וחמול : ובני יששכר תולע ופוה ויוב ושמרן : ובני זבלון סרד ואלון ויחלאל : אלה בני לאה אשר ילדה ליעקב בפדן ארם ואת דינה בתו כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש : ובני גד צפיון וחגי שוני ואצבן ערי וארודי ואראלי :

דארעא דכנען לות יעקב אבוהון : וחויאו ליה למימר עוד כען יוסף קים וארי הוא שליט בכל ארעא דמצרים והוו מליא פיגן על ליביה ארי לא הימין להון : ומלילו עימיה ית כל פתגמי יוסף די מליל עמהון וחזא ית עגלתא דשלח יוסף למיטל יתיה ושרת רוח קודשא על יעקב אבוהון : ואמר ישראל סגי לי חדוא עד כען יוסף ברי קים איזיל ואחזיניה עד לא אמות : ונטל ישראל וכל די ליה ואתא לבאר שבע ודבח דבחין לאלהא אבוהי יצחק : ואמר יי לישראל בחזוא דליליא ואמר יעקב יעקב ואמר הא אנא : ואמר אנא אל אלהא דאבוך לא תדחל מלמיחת למצרים ארי לעם סגי אשוינך תמן : אנא איחות עימך למצרים ואנא אסקינך אף אסקא ויוסף ישוי ידוהי על עינך : וקם יעקב מבאר שבע ונטלו בני ישראל ית יעקב אבוהון וית טפלהון וית נשיהון בעגלתא די שלח פרעה למיטל יתיה : ודברו ית גיתיהון וית קניניהון דיקנו בארעא דכנען ואתו למצרים יעקב וכל בנוהי עמיה : בנוהי ובני בנוהי עמיה בנתיה ובנת בנוהי וכל זרעה איתי עמיה למצרים :

ואילין שמהת בני ישראל דעלו למצרים יעקב ובנוהי בוכרא דיעקב ראובן : ובני ראובן חנוך ופלוא חצרון וכרמי : ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאול בר כנעניתא : ובני לוי גרשון קהת ומררי : ובני יהודה ער ואונן ושלה ופרץ וזרח ומית ער ואונן בארעא דכנען והוו בני פרץ חצרון וחמול : ובני יששכר תולע ופוה ויוב ושמרון : ובני זבלון סרד ואילון ויחלאל : אילין בני לאה די ילידת ליעקב בפדן ארם וית דינה ברתיה כל נפש בנוהי ובנתיה תלתין ותלת : ובני גד צפיון וחגי שוני ואצבון ערי וארודי ואראלי :

אבן עזרא

ויפג לבו · מגזרת אל תתני פוגת לך והטעם שעמד לבו ודמם כטעם וימת לבו כי לא האמין ויהי כראותו העגלות ותחי רוחו ואל תתמה על מלת ויפג כי כן דרך הנביאי' לדבר כמו ונשמה לא נשארה בי : רב עוד יוסף · רב לי זאת השמחה : מרדה · מקור והוא חסר הפ"א כמו אשר תנה הודך · וטעם אעלך גם עלה שיקבר בארץ ישראל : ויוסף ישית ידו על עיניך · במותך כי כן מנהג החיים עם המתים : בנותיו · היא דינה לבדה ויתכן שהיו לדינה שפחו' קטנות גדלו עמה ובעבור בתו קראם הכתו' בנות יעקב בעבור שגדלו בביתו כמו בני מיכל וכן ובנו' בניו כי אחת היא : בן הכנענית · לפי כי נשי השבטי' היו ארמיות ומצריות ואדומיות ומדיניות והזכיר זו לבדה בעבו' שעשה שמעון שלא כהוגן לקחת כנענית ועל זה הדבר הזכיר מות ער ואונן ב' בעבור היותם בני כנענית :

כענן

מסרה

בארה · ויגס יותם ויברח · בארה בנו אשר הגלה · בהרא שום בר נש ומלרע · וחד ויתרן ובארא · לחוד בתי' א' : במראת ב' חס' וסי' ויאמ' אלהי' לישר' במרא' הצבא · ותרין מלאים וסי' וישלח תבנית יד · במראות אלהי' הביאני : עלה ג' וכתיב ה' וסי' ואנכי אעלך גם עלה · עלה נעלה וירשנו אתה · ודוד עלה במעלה : ישית ז' וסי' ויוסף ישית ידו · וירא יוסף כי ישית · כאשר ישית עליו בעל · ישית חומות וחיל · ישית ארצה לשמ' · ופא ישית בגאון · ובקרבו ישית מרמה : בכר ז' חסרים בתורה וסי' בכר ישמעאל נבית · יעקב ובניו בכר יעקב ראובן · אלה ראשי בית אבתם · ויהיו בני ראובן בכר · פקד כל בכר זכר · ולקחת את הלוים לי · קדמא' דפסו' · וא' ולא תעבד בבכר צאנך : חצרן כל אוריית' חסר ב"מ א חצרוני קדמ' דוידבר · זבלון ט' כתי' בנוס' זבדני אלהי' · בני לאה בכור יעקב ראובן ושמעון · ובני זבלון סרד ואלון · ופגע בזבלון מנגב וכאשר · ושב מזרח השמש בית דגן · ותשלח ותקרא לברק בן אבינע' · ומלאכים שלח בכל מנשה · זבלון עם חרף נפשו · כי לא מועף לאשר מוצק לו · וכל כתו' דבנות' זבלון בב"א זבולן לזבולן שמעיהו · בד"ה : תולע ב' בתרי לישני וסי' תולע ופוה · האמונים עלי תולע · קדמ' שום בר נש :

אבן עזרא

כשמן · הוא בן בנימן כי יום נשמן שהוא בן בנו : ובני דן חשים · יתכן שהיו שנים ומת האחד מהם ולא הזכירו הכתוב או כן דרך הלשון · יש אומ' כי מספר שבעים בעבור שהוא סך חשבון כי ששים ותשע היו וזה המפרש טעה בעבור שמצאנו כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש והם שלשים ושתים ודרשו כי יוכבד נולדה בין החומות גם זה תמה למה לא הזכיר הכתו' הפלא שנעשה עמה שהולידה משה והיא בת ק"ל שנה ולמה הזכיר דבר שרח שהיתה בת תשעים ולא די לנו זה הנער עד ששמו פייטני' פיוטים בזה שמיתת תורה יוכבד אמי אחרי התנחמי והיא בת ר"ג שנה וכי אחיה חי כך וכך שנים דרך אגדה או דברי יחיד והנכון בעיני שיעקב בחשבון ושמנו יחד כאילו אמר כל נפש בניו ובנותיו עם נפשו שלשים ושלש והראיה על זה שאמר בתחלה יעקב ובניו ואם טוען טוען ויאמ' כי הנה כתו' ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש דע כי הכתוב לא חשש להוציא אחד משבעים כאשר אמר אשר יולד לו בפדן ארם ולא נולד לו בנימן שם כי גם בזו הפרשה שנים עדים האחד שאמר ואלה שמות בני ישר' הבאים מצרימה יעקב ובניו והנה הזכיר כי יעקב מבני ישראל כי לא הלך הכתו' כי אם אח' הרוב והעד השני כל הנפש לבית יעק' הבאה מצרימ' שבעים ומנשה ואפרי' לא באו ב' מצרים כי שם היו ושם נולדו וכתוב אחריו בשבעי' נפש ירדו אבותיך מצרימה ואלה שניהם לא ירדו ע"כ זה הכתו' לעד כי יעקב נכנס בחשבון כי נפש יש לו והוא ה העיקר : ויאסר יוסף · על ידי צווי כמו ויבן שלמה את הבית : כי

רשי

בני רחל אשת יעקב · ובכלן לא נאמר כן אלא שהיתה עיקרו של בית : כל הנפש הבאה ליעקב · שיצאו מארץ כנען לבא למצרים ואין הבאה זו לשון עבר אלא לשון הווה כמו בערב היא באה וכמו והנה רחל בתו באה עם הצאן לפיכך טעמו למטה באל"ף לפי שכשיצאו לבא מארץ כנען לא היו אלא ששים ושש והשני כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעי' הוא לשון עבר לפיכך טעמו למעלה בבי"ת לפי שכשבאו שם היו שבעי' שמצאו שם יוסף ושני בניו ונתוספה להם יוכבד בין החומו' ולדברי האומר תאומות נולדו עם השבטים צריכין אנו לומר שמתו לפני ירידתן למצרי' שהרי לא נמנו כאן ית"ח בויקרא רבה עשו שש נפשות היו לו והכתוב קורא אותן נפשות ביתו לשון רבים לפי שהיו עובדין לאלוהות הרבה · יעקב שבעים היו לו והכתוב קורא אותן נפש לפי שהיו עובדין לאל אחד : להורות לפניו · כתרגומו לפנות לו מקום ולהורות היאך יתישב בה : לפניו · קודם שיגיע לשם ומדרש אגדה להורו' לפניו לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה : ויאסור יוסף מרכבתו · הוא עצמו אסר את הסוסים ל למרכבה להזדרז ל לכבו' אביו : וירא אליו · יוסף נראה אל אביו : ויבך על צואריו · עוד לשון הרבו' בביה וכן כי לא על איש ישים עוד לשון רבוי הוא אינו שם עליו עלילות נוספות על חטאיו אף כאן הרבה והוסיף בבכי יותר על הרגיל אבל יעקב לא נפל על צוארי יוסף ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע : אמותה הפעם · פשוטו כתרגו' ומדרשו סבור הייתי למות שתי מיתו' בעולם הזה ולעולם הבא שנסתלקה שכינה ממני והייתי אומר שיתבעני הקב"ה את מיתתך עכשיו שעודך חי לא אמות אלא פעם אחת : ואומרה אליו אחי וגו' · ועוד אומר לו והאנשים רועי צאן וגו' : בעבור תשבו בארץ גושן · והיא צריכה לכם שהיא ארץ מרעה וכשתאמרו לו שאין אתם בקיאין במלאכה אחרת ירחיקכם מעליו ויושיבכם שם : כי

ישם עוז פוטי פרע ומלכי צדק בעל חנן צפנת פענח · הלין כל כתיב תרין מלין וקריין ואינון חד שמא · הוכל קין למדינחאי מילתא חדא כתיב וקריין · למערבאי תרין מלין כתיב וקרין : ו'סבירין ובני וק' ובן וסי' ובן חנניה פלטיה וישעיה · ובן נעריה אליועיני וחזקיה · ובן עזרא יתר ומרד · ובן זרבבל משלם · ובן הלם אחיו

תרגום

ובני אשר ימנה וישוה וישוי ובריעה ושרח אחתהון בנוי בריעה חבר ומלכיאל : אילין בני זלפה דיהב לבן ללאה ברתיה וילידת ית אילין ליעקב שיתא עשר נפשן : בני רחל איתת יעקב יוסף ובנימן : ואתילידו ליוסף בארעא דמצרים דילידת ליה אסנת בת פוטיפרע רבא דאון ית מנשה וית אפרים : ובני בנימן בלע ובכר ואשבל גרא ונעמן אחי וראש מפים וחפים וארד : אילין בני רחל דאיתילידו ליעקב כל נפשתא ארבעת עשר : ובני דן חשים : ובני נפתלי יחצאל וגוני ויצר ושלם : אילין בני בלהה דיהב לבן לרחל ברתיה וילידת ית אילין ליעקב כל נפשתא שבע : כל נפשתא דעלא ליעקב למצרים נפקי ירכיה בר מנשי בני יעקב כל נפשתא שתין ושית : ובני יוסף דאיתילידו ליה במצרים נפשתא תרתין כל נפשתא לבית יעקב דעלא למצרים שבעין : וית יהודה שלח קדמוהי לות יוסף לפנאה קדמוהי לגשן ואתו לארעא דגשן : וטקים יוסף רתיכוהי וסליק לקדמות ישראל אבוהי לגשן ואיתחזי ליה ונפל על צורי והו ובכא על צוריה עוד : ואמר ישראל ליוסף אילו אנא מאית זמנא הדא מנחם אנא בתר דחזיתינון לאפך ארי עד כען קיים את : ואמר יוסף לאחוהי ולבית אבוהי איסק ואחוי לפרעה ואימר ליה אחי ובית אבא די בארעא דכנען אתו לותי : וגבריא רעי ענא ארי גברי מרי גיתי הוו ועניהון ותוריהון וכל דילהון איתיאו : ויהי ארי יקרי לכון פרעה ויימר מה עובדיכון : ותימרון גברי מרי גיתי הוו עבדך מזעירנא עד כען אף אנחנא אף אבהתנא בדיל דתיתבון בארעא דגשן

מקרא

ובני אשר ימנה וישוה וישוי ובריעה ושרח אחתם ובני בריעה חבר ומלכיאל : אלה בני זלפה אשר נתן לבן ללאה בתו ותלד את אלה ליעקב שש עשרה נפש : בני רחל אשת יעקב יוסף ובנימן : ויולד ליוסף בארץ מצרים אשר ילדה לו אסנת בת פוטי פרע כהן און את מנשה ואת אפרים : ובני בנימן בלע ובכר ואשבל גרא ונעמן אחי וראש מפים וחפים וארד : אלה בני רחל אשר ילד ליעקב כל נפש ארבעה עשר : ובני דן חשים : ובני נפתלי יחצאל וגוני ויצר ושלם : אלה בני בלהה אשר נתן לבן לרחל בתו ותלד את אלה ליעקב כל נפש שבעה : כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה יצאי ירכו מלבד נשי בני יעקב כל נפש ששים ושש : ובני יוסף אשר ילד לו במצרים נפש שנים כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים : ס

ואת יהודה שלח לפניו אל יוסף להורת לפניו גשנה ויבאו ארצה גשן : ויאסר יוסף מרכבתו ויעל לקראת ישראל אביו גשנה וירא אליו ויפל על צואריו ויבך על צואריו עוד : ויאמר ישראל אל יוסף אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך כי עודך חי : ויאמר יוסף אל אחיו ואל בית אביו אעלה ואגידה לפרעה ואמרה אליו אחי ובית אבי אשר בארץ כנען באו אלי : והאנשים רעי צאן כי אנשי מקנה היו וצאנם ובקרם וכל אשר להם הביאו : והיה כי יקרא לכם פרעה ואמר מה מעשיכם : ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך מנעורינו ועד עתה גם אנחנו גם אבתינו בעבור תשבו בארץ גשן

מסרה

צופנת · ובן יהונתן מריב בעל · ו'סבירין ובן וקרי ובני וסי ובני דן חשים · ובני פלוא אליאב · ובני איהן עזריה · ובני אולם כרן : חשים ב' בתרי לישני וסי' ובני דן חשים · ואנחנו נחלץ חשים : הבאה ג' בטעם מלרע וסי' כל נפש הבאה · ובני ישראל למספר · ויאמרו כל העם אשר בשער · וג' מלעיל מסר פרשת וירא : ואת יהודה ג' וסי' שלח לך מנה · ואת יהודה וירושלם : גשנה ב' וחס' וסי' ואת יהוד' שלח · ויאסר יוסף מרכבתו : ויאסר ג' מסר פרשת מקץ : והאנשים ח' ר"פ וסי' והאנשים רעי צאן · והאנשים אשר עלו עמו · אשר שלח משה · טבים לנו מאד · רדפו אחריהם · ינחשו וימהרו · עשים באמונה · אשר לא מתו · וא האנשים האלה שלמים : מנעורינו ג' ומלאים וסי' ואברהם אנשי מקנה היו · והבשת אכלה את יגיע · נשכבה בבשתינו : אבותינו ח' מלאים וסי' גם אנחנו גם אבותינו · תניי' דפסוק · והבשת אכלה · נשכב' בבשתינו · ידענו יי' רשענו · יי' עזי ומעזי · ירא אלהי אבותינו · והנה נפלו אבותינו · על אשר לא שברו אבותינו · ור"ל יהושע ושפטים ותהלים דכות' מלאים במא"ס בך בטחו אבתינו :

כי תועבת מצרים כל רועה צאן. לפי שהם להם אלוהות: ומקצה אחיו. מן הפחותים שבהם לגבורה שאין נראים גבורים שאם יראה אותם גבורים יעשה אותם אנשי מלחמתו. ואלה הם ראובן שמעון לוי יששכר ובנימין אותן שלא כפל משה שמותם כשברכן אבל שמות הגבורים כפל ואת ליהודה שמע יי׳ קול יהודה ולגד אמר ברוך מרחיב גד ולנפתלי אמר נפתלי ולדן אמר דן וכן לזבולון וכן לאשר זהו לשון ברא׳ רבה שהיא אגדת ארץ ישר׳ אבל בתלמוד בבלי שלנו מצינו שאותן שכפל משה שמותן הם החלשים ואותן הביא לפני פרעה ויהודה שהוכפל שמו לא הוכפל משום חלשות אלא טעם יש בדבר כדאיתא בבבא קמא ובברייתא דספרי שנינו בה כואת הברכה כמו תלמוד שלנו: אנשי חיל. בקיאין באומנותם לרעות צאן: על אשר לי. על צאן שלי: ויברך יעקב. היא שאילת שלום כדרך כל הנראים לפני המלכים לפרקים שלו״ד בלע״ז: שני מגורי. ימי גרותי כל ימי הייתי גר בארץ ולא הטיבו בטובה: ויברך יעקב. כדרך כל הנפטרים מלפני שרים מברכים אותם ונוטלים רשות ומה ברכה ברכו שיעלה נילוס לרגליו לפי שאין מצרים שותה מי גשמים אלא נילוס עולה ומשקה ומברכתו של יעקב ואילך היה פרעה בא על נילוס והוא עולה לקראתו ומשקה את הארץ תנחומא: רעמסס. מארץ גושן היא: לפי הטף. לפי הצריך לכל בני ביתם: ולחם אין בכל הארץ. חוזר לענין הראשון לתחלת שני הרעב: ותלה. כמו ותלאה לשון עייפות כתרגומו דומה לו כמתלהלה היורה זקים: בשבר אשר הם שוברים. נותנין לו את הכסף: חסס

רעה ד׳ קמץ כתיב ה׳ וסי׳ ויהי הבל רעה צאן. כי תעבת מצרים כל. רעה צאן עבדיך. רעה ישר׳ האזינה: ה׳ פסוק׳ מתחלפים ומטעים וסי׳ ויהי רעב בארץ. וכל הארץ באו מצרימה. ויבאו בני ישראל לשבור בתוך. ויאמרו אל פרעה לגור. ולחם אין בכל. קדמ׳ כי כבד הרעב בארץ. תני׳ כי חזק הרעב בכל הארץ. תליתאה כי

כי תועבת מצרים כל רעה צאן: **מז** ויבא יוסף ויגד לפרעה ויאמר אבי ואחי וצאנם ובקרם וכל אשר להם באו מארץ כנען והנם בארץ גשן: ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים ויצגם לפני פרעה: ויאמר פרעה אל אחיו מה מעשיכם ויאמרו אל פרעה רעה צאן עבדיך גם אנחנו גם אבותינו: ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך כי כבד הרעב בארץ כנען ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גשן: ויאמר פרעה אל יוסף לאמר אביך ואחיך באו אליך: ארץ מצרים לפניך הוא במיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך ישבו בארץ גשן ואם ידעת ויש בם אנשי חיל ושמתם שרי מקנה על אשר לי: ויבא יוסף את יעקב אביו ויעמדהו לפני פרעה ויברך יעקב את פרעה: ויאמר פרעה אל יעקב כמה ימי שני חייך: ויאמר יעקב אל פרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה מעט ורעים היו ימי שני חיי ולא השיגו את ימי שני חיי אבתי בימי מגוריהם: ויברך יעקב את פרעה ויצא מלפני פרעה: ויושב יוסף את אביו ואת אחיו ויתן להם אחזה בארץ מצרים במיטב הארץ בארץ רעמסס כאשר צוה פרעה: ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו ואת כל בית אביו לחם לפי הטף: ולחם אין בכל הארץ כי כבד הרעב מאד ותלה ארץ מצרים וארץ כנען מפני הרעב: וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען בשבר אשר הם שברים ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה: ויתם הכסף מארץ מצרים ומארץ כנען ויבאו כל מצרים אל יוסף לאמר הבה לנו לחם ולמה נמות נגדך

ארי מרחקין מצראי כל רעי ענא: ואתא יוסף וחוי לפרעה ואמר אבא ואחי ועאנהון ותוריהון וכל דלהון אתו מארעא דכנען והא אינון בארעא דגשן: ומקצת אחוהי דבר חמשא גוברין ואקימינון קדם פרעה: ואמר פרעה לאחוהי מה עובדיכון ואמרו לפרעה רען ענא עבדך אף אנחנא אף אבהתנא: ואמרו לפרעה לאיתותבא בארעא אתינא ארי לית רעיא לענא די לעבדך ארי תקיף כפנא בארעא דכנען וכען יתבון כען עבדך בארעא דגשן: ואמר פרעה ליוסף למימר אבוך ואחך אתו לותך: ארעא דמצרים קדמך היא בדשפיר בארעא אותיב ית אבוך וית אחך יתבון בארעא דגשן ואם ידעת ואית בהון גברין דחילא ותמנינון רבני גיתא על דילי: ואייתי יוסף ית יעקב אבוהי ואקימיניה קדם פרעה ובריך יעקב ית פרעה: ואמר פרעה ליעקב כמה יומי שני חייך: ואמר יעקב לפרעה יומי שני תותבותי מאה ותלתין שנין זעירין ובישין הוו יומי שני חיי ולא אדביקו ית יומי שני חיי אבהתי ביומי תותבותהון: ובריך יעקב ית פרעה ונפק מן קדם פרעה: ואותיב יוסף ית אבוהי וית אחוהי ויהב להון אחסנא בארעא דמצרים בדשפיר בארעא בארע רעמסס כמא דפקיד פרעה: וזן יוסף ית אבוהי וית אחוהי וית כל בית אבוהי לחמא לפום טפלא: ולחמא לית בכל ארעא ארי תקיף כפנא לחדא ואישתלהי עמא דארעא דמצרים ועמא דארעא דכנען מן קדם כפנא: ולקט יוסף ית כל כספא דאישתכח בארעא דמצרים ובארעא דכנען בעבורא די אינון זבנין ואייתי יוסף ית כספא לבית פרעה: ושלים כספא מארעא דמצרים ומארעא דכנען ואתו כל מצראי לות יוסף למימר הב לנא לחמא ולמה נמות לקיבלך

אבן עזרא

כי תועבת מצרי׳ כל רועה צאן. לאות כי בימים ההם לא היו המצרים אוכלי׳ בשר ולא יעזבו אדם שיזבח צאן כאשר יעשו היום הכשי׳ הודו ומי שהוא רועה צאן תועבה היא שהוא שותה החלב ולכשי׳ הודו לא יאכלו ולא ישתו כל אשר יצא מחי מרגים עד היום הזה: ארץ גושן. כלל בארץ רעמסס פרט והעי״ן נח ולפי דעתי כי רעמסס פתוח העין איכה שהיו דרים שם ישראל כי מערי מסכנות פרעה היתה: שרי מקנ׳. כמו כפרוד: ותלה. על משקל ותתע כמתלהלה כמו כמתעתע וטעמו כאדם שלא ידע מה יעשה: ויתום. מפעלי הכפל כמו וידום השמש: הכו

מסרה

ויהי הרעב בארץ כנען. רביע׳ כי כבד הרעב בארץ כנען. חמיש׳ כי כבד הרעב מאד: ישבו כ׳ וסי׳ במסרא רבתא: ארץ י״ג ר״פ מספר בתהלים סימן ס״ו: ואת אחיך כ׳ וסי׳ הושב את אביך. הפקד לשלום: ושמתם כ׳ וסי׳ שרי מקנה. בארון: ויעמדהו כ׳ וחס׳ וסי׳ ויעמדהו לפני פרעה. ויקח את יהושע ויעמדהו לפני אלעז׳: ימי שני ה׳ וסי׳ ימי שני חיי אברה׳. יעקב. יעקב. ישמעאל. ויאמר ברזלי: חייך כולם מלאים במא חיך וסי׳ חיך וחי נפשך אם אעזבך: ויושב ל״ד מלאים וב׳ חסרים וא׳ מלרע וסי׳ ויושב יוסף את אביו. שם את בני ישראל. שם רעבים. אותם בחלת וחבורי דין חס׳ בערי שמרון. והערים אשר נתן חירם. קדמא מלרע: ואת אחיו ה׳ וסי׳ ויכלכל יוסף. ויושב יוסף את אביו. האומר לאביו ולאמו. וישב אבימלך בארומה. ואקח את יאזניה בן ירמיהו: ואת כל בית ט׳ מספר במלכים ב׳ סימן ס״ה: ולחם ד׳ ר״פ וסי׳ ולחם אין בכל הארץ. ולחם מצות וחלות. ולחם וקלי וכרמל. ולחם משמים נתת להם: ובארץ ה׳ וסי׳ וילקט יוסף. ובארץ שלום אתה בוטח. בערי ההר ובערי השפלה. בנוף ובארץ פתרוס. ובארץ דרחפא והשמנה:

אפס. כתרגומו שלים: וינהלם. כמו וינהגם ודומה לו אין מנהל לה על מי מנוחות ינהלני: במנה השנית. לשני הרעב: כי אם תם הכסף. כי אשר תם הכסף והמקנה ובא הכל אל יד אדני בלתי גויתינו: ותן זרע לזרוע האדמה. ואע"פ שאמר יוסף ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר מכיון שבא יעקב למצרים באה ברכה לרגליו והתחילו לזרוע וכלה הרעב וכן שנינו בתוספתא דסוטה: לא תשם. לא תהא שממה לא תבור לשון שדה בור שאינו חרוש: ותהי הארץ לפרעה. קנויה לו: ואת העם העביר יוסף. מעיר לעיר לזכרון שאין להם עוד חלק בארץ והושיב של עיר זו בחברתה ולא הוצרך הכתוב לכתוב זאת אלא להודיעך שבחו של יוסף שנתכוון להסיר חרפה מעל אחיו שלא יהו קורין אותן גולים: מקצה גבול מצרים וגו'. כן עשה לכל הערים אשר במלכות מצרים מקצה גבולה ועד קצה גבולה: הכהנים. הכומרים כן לשון כהן משרת לאלהות הוא חוץ מאותן שהם לשון גדולה כגון כהן מדין כהן און: חק לכהנים. חק כך וכך לחם ליום: הא. כמו הנה: לזרע השדה. שבכל שנה: ולאשר בבתיכם. ולאכול העבדים והשפחות אשר בבתיכם: טפכם. בנים קטנים: נמצא חן. לעשות לנו זאת כמו שאמרת והיינו עבדים לפרעה להעלות לו החמש הזה בכל שנה: לחק. שלא יעבור: וישב ישראל בארץ מצרים. והיכן בארץ גשן שהיא מארץ מצרים:

חסלת ויגש

אפס ד' וסי' כי אפס כסף · אם אפס כסף · אפס המץ כלה שד · כי אפס עריץ וכלה לץ · וחד האפס לנצח חסדו: וינהלם ב' וסי' בלחם · וינהלם מסביב · ד"ה: בלחם ו' דגש מסר פרשת חוקת התורה: בקנהם ד' חס מסר בוישלח: ותתם ב' וסי' ותתם השנה ההוא · ותתם מלאכת העבדים: ומקנה ג' קמצין מסר כבראשית:

כי אפס כסף: ויאמר יוסף הבו מקניכם ואתנה לכם במקניכם אם אפס כסף: ויביאו את מקניהם אל יוסף ויתן להם יוסף לחם בסוסים ובמקנה הצאן ובמקנה הבקר ובחמרים וינהלם בלחם בכל מקנהם בשנה ההוא: ותתם השנה ההוא ויבאו אליו בשנה השנית ויאמרו לו לא נכחד מאדני כי אם תם הכסף ומקנה הבהמה אל אדני לא נשאר לפני אדני בלתי אם גויתנו ואדמתנו: למה נמות לעיניך גם אנחנו גם אדמתנו קנה אתנו ואת אדמתנו בלחם ונהיה אנחנו ואדמתנו עבדים לפרעה ותן זרע ונחיה ולא נמות והאדמה לא תשם: ויקן יוסף את כל אדמת מצרים לפרעה כי מכרו מצרים איש שדהו כי חזק עלהם הרעב ותהי הארץ לפרעה: ואת העם העביר אתו לערים מקצה גבול מצרים ועד קצהו: רק אדמת הכהנים לא קנה כי חק לכהנים מאת פרעה ואכלו את חקם אשר נתן להם פרעה על כן לא מכרו את אדמתם: ויאמר יוסף אל העם הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה הא לכם זרע וזרעתם את האדמה: והיה בתבואת ונתתם חמישית לפרעה וארבע הידת יהיה לכם לזרע השדה ולאכלכם ולאשר בבתיכם ולאכל לטפכם: ויאמרו החיתנו נמצא חן בעיני אדני והיינו עבדים לפרעה: וישם אתה יוסף לחק עד היום הזה על אדמת מצרים לפרעה לחמש רק אדמת הכהנים לבדם לא היתה לפרעה: וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גשן ויאחזו בה ויפרו וירבו מאד: ס

קו' הלאל' סימן

ארי שלים כספא: ואמר יוסף הבו גיתיכון ואתן לכון בגיתיכון אם שלים כספא: ואיתיאו ית גיתהון לות יוסף ויהב להון יוסף לחמא בסוסותא ובגיתי ענא ובגיתי תורי ובחמרי וזנינון בלחמא בכל גיתיהון בשתא ההיא: ושלימת שתא ההיא ואתו לותיה בשתא תנייתא ואמרו ליה לא נכסי מן רבוני אילהין שלים כספא וגיתי בעירא לות רבוני לא אישתאר קדם ריבוני אילהין גויתנא וארענא: למה נמות לעינך אף אנחנא אף ארענא קני יתנא וית ארענא בלחמא ונהי אנחנא וארענא עבדין לפרעה והב בר זרע וניחי ולא נמות וארעא לא תבור: וקנא יוסף ית כל ארעא דמצרים לפרעה ארי זבינו מצראי גבר חקליה ארי תקיף עליהון כפנא והות ארעא לפרעה: וית עמא אעבר יתיה מקרי לקרי מסוף תחום מצרים ועד סופיה: לחוד ארעא כומריא לא קנא ארי חולקא לכומריא מן קדם פרעה ואכלין ית חולקהון דיהב להון פרעה על כן לא זבינו ית ארעהון: ואמר יוסף לעמא הא קניתי יתכון יומא דין וית ארעכון לפרעה הא לכון בר זרע ותזרעון ית ארעא: ויהי באעוליי עללתא ותתנון חד מן חמשא לפרעה וארבע חולקין יהון לכון לבר זרע חקלא ולמיכלכו ולאינש בתיכון ולמיכל לטפלכון: ואמרו קיימתנא נשכח רחמין בעיני רבוני ונהי עבדין לפרעה: ושוי יתה יוסף לגזירא עד יומא הדין על ארעא דמצרים דיהון יהבין חד מן חמשא לפרעה לחוד ארעא דכומריא בלחודיהון לא הות לפרעה: ויתיב ישראל בארעא דמצרים בארעא דגשן ואחסינו בה ונפישו וסגיאו לחדא:

אבן עזרא

הבו. היה הה"א ראוי להיותו נע בפתח וחטף: אפס כסף. פועל עבר כמו כי ירא לשבת בצער ואל תתמה שיאמר לשון מות על האדמה כי הפך זה ואתה מחיה את כלם: תשם. מגזרת והבמות תישמנה ומשקלו תדע שאלנו בדרש כי נסתלק הרעב בזכות יעקב ויתכן שהיה הרעב שלש שנים ולא היו כמו הב' שעברו: ואת העם העביר. העתיק כל אחד ממקומו ויש אומרים כי על אשר כן יכרך מצרים דבר הכתוב שהעבירם מהמדינה לערי' כדי לעבוד את האדמה: הכהנים. הם כדברי המתרגם ארמית: ויאחזו בה. שקנו שם אחזה:

חסלת ויגם

מסרה

והאדמ' ג' וסי' לא תשם · לא תחן תשאה: תשם ב' א' קמץ וא' פתח וסי' והאדמה לא תשם · למען תשם ארצה ממלא' · בתר' פתח: ויקן ד' מסר בוישלח: חזק ה' פתחין מסר במקץ: עלהם חד מן י"ג חסרים מסר בריש סידרא: ואת העם י"ב מסר בשלח לך: הא ג' וסי' הא לכם זרע · הא דרכך בראש נתתי · הא כדי פרזלא לא מתערב · אנך: תבואת בתבואת ז' וסי' והיה בתבואת · כי מספר · במספ' שני' אחר היובל · וממגד תבואת שמש · טוב מעט בצדקה · וישאל המלך לאשה · באין אלפים אבוס בר · תבואות כתיב ושארא תבואת כתי' ושאר קריי' תבואות כתיב: חמישית ג' מלאים וסי' והיה בתבואת · ואם המקדיש יגאל · וישלח אלי סנבלט כדבר הזה: החיתנו ג' חס' בליש' וסי' ויאמרו החיתנו נמצא חן · והחיתם את אבי ואת אמי · לו החיתם אתם:

ויחי יעקב. למה פרשה זו סתומה לפי שכיון שנפטר יעקב אבינו נסתמו עיניהם ולבם של ישראל מצרת השעבוד שהתחילו לשעבדם. דבר אחר שבקש לגלות את הקץ לבניו ונסתם ממנו בראשית רבה: ויקרבו ימי ישראל למות. כל מי שנאמרה בו קריבה למות לא הגיע לימי אבותיו: ויקרא לבנו ליוסף. למי שהיה יכולת בידו לעשות: שים נא ידך. והשבע: חסד ואמת. חסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול: אל נא תקברני במצרי'. סופה להיות עפרה כנים ושאין מתי חוצה לארץ חיים אלא בצער גלגול מחילות ושלא יעשוני מצרים עז"א: ושכבתי עם אבותי. וי"ו זו מחובר למעלה לתחלת המקרא שים נא ידך תחת ירכי והשבע לי ואני סופי לשכב עם אבותי ואת תשאני ממצרים ואין לומר ושכבתי עם אבותי השכיבני עם אבותי במערה שהרי כתיב אחריו ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם ועוד שכינו בכל מקום לשון שכיבה עם אבותיו הוא הגויעה ולא הקבורה וישכב דוד עם אבותיו ואחר כך ויקבר בעיר דוד: וישתחו ישראל. תעלא בעידניה סגיד ליה: על ראש המטה. הפך עצמו לצד השכינה מכאן אמרו שהשכינה למעלה מ מראשותיו של חולה. דבר אחר על ראש המטה על שהיתה מטתו שלימה ולא היה בה רשע שהרי יוסף מלך הוא ועוד שנשבה לבין הגוים והרי הוא עומד בצדקו: ויאמר ליוסף. אחד מן המגידים והרי זה מקרא קצר ויש אומרים אפרים היה רגיל לפני יעקב בתלמוד וכשחלה יעקב בארץ גושן הלך אפרים אצל אביו ל למצרים להגיד לו: ויקח את שני בניו עמו. כדי שיברכם יעקב לפני מותו: ויגד. המגיד ליעקב ולא פירש מי והרבה מקראות קצרי לשון: ויתחזק ישראל. אמר אע"פי שהוא בני מלך הוא אחלוק לו כבוד מכאן שחולקין כבוד למלכו' וכן משה חלק כבוד למלכות וירדו כל עבדיך אלה אלי וכן אליהו וישנס מתניו וגו': ונתתיך לקהל עמי'. בשרני שעתידי' לצאת ממני עוד קהל ועמים ואע"פי שאמר לי גוי וקהל גוים גוי אמר לי על בנימין קהל גוים הרי שנים לבד מבנימין ושוב לא נולד לי בן למדני ש שעתיד אחד משבטי ליחלק ועתה אותה מתנה אני נותן לך: הנולדים לך עד באי אליך. לפני באי אליך כלומר שנולדו משפרשת ממני עד שבאתי אצלך: לי הם. בחשבון שאר בני הם ליטול חלק בארץ איש כנגדו: ומולדתך. אם תוליד עוד לא יהיו במנין בני אלא בתוך שבטי אפרים ומנשה יהיו נכללים ולא יהא להם שם בשבטים לענין הנחלה ואע"פי שנחלק' הארץ למנין גלגלותם כדכתיב לרב תרבו נחלתו וכל איש ואיש נטל בשוה חוץ מן הבכורות מכל מקום לא נקראו שבטים אלא אלו: ואני בבאי מפדן וגו'. ואף על פי שאני מטריח עליך להוליכני ליקבר בארץ כנען ולא כך עשיתי לאמך שהרי מתה סמוך לבית לחם: כברת ארץ. מדת ארץ והם אלפים אמה כמדת תחום שבת כדברי רבי משה הדרשן ולא תאמר שעכבו עלי גשמים מלהוליכה ולקברה בחברון עת הגריד היה שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה: ואקברה

ויהי ימי ו' דמטעין בהון וסי' אדם. נח. אברהם. יעקב. דניאל. ישעיה: כדברך חד מן י"ג חס' וסי' במס' רבתא ותלת מנהון באוריתא וסי' בפרשת ויצא: קריבת ימי למיתה ג' וסים' ישראל. הן קרבו ימיך. ויקרבו ימי דוד: ויהי אחרי הדברים ג' מסר פרשת וירא: חלה ח' ז' חס' וחד מ"ל וסי' ויאמר ליוסף. ותאמר חלה הוא.

ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה ויהי ימי יעקב שני חייו שבע שנים וארבעים ומאת שנה: ויקרבו ימי ישראל למות ויקרא לבנו ליוסף ויאמר לו אם נא מצאתי חן בעיניך שים נא ידך תחת ירכי ועשית עמדי חסד ואמת אל נא תקברני במצרים: ושכבתי עם אבתי ונשאתני ממצרים וקברתני בקברתם ויאמר אנכי אעשה כדברך: ויאמר השבעה לי וישבע לו וישתחו ישראל על ראש המטה:

פ

ויהי אחרי הדברים האלה ויאמר ליוסף הנה אביך חלה ויקח את שני בניו עמו את מנשה ואת אפרים: ויגד ליעקב ויאמר הנה בנך יוסף בא אליך ויתחזק ישראל וישב על המטה: ויאמר יעקב אל יוסף אל שדי נראה אלי בלוז בארץ כנען ויברך אתי: ויאמר אלי הנני מפרך והרביתך ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך אחזת עולם: ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים עד באי אליך מצרימה לי הם אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי: ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו על שם אחיהם יקראו בנחלתם: ואני בבאי מפדן מתה עלי רחל בארץ כנען בדרך בעוד כברת ארץ לבא אפרתה

וחיא יעקב בארעא דמצרים שבע עשרי שנין והוו יומי יעקב שני חיוהי מאה וארבעין ושבע שנין: וקריבו יומי ישראל לממת וקרא לבריה ליוסף ואמר ליה אם כען אשכחית רחמין בעינך שו כען ידך תחות ירכי ותעביד עמי טיבו וקשוט לא כען תקברינני במצרים: ואשכוב עם אבהתי ותטלינני ממצרים ותקברינני בקבורתהון ואמר אנא אעבד כפתגמך: ואמר קיים לי וקיים ליה וסגיד ישראל על ריש ערסא: והוה בתר פתגמיא האילין ואמר ליוסף הא אבוך מרע ודבר ית תרין בנוהי עמיה ית מנשה וית אפרים: וחוי ליעקב ואמר הא ברך יוסף אתי לותך ואתקף ישראל ויתיב על ערסא: ואמר יעקב ליוסף אל שדי איתגלי לי בלוז בארעא דכנען ובריך יתי: ואמר לי הא אנא מפיש לך ומסגי לך ואתנינך לכנשת שבטין ואתן ית ארעא הדא לבנך בתרך אחסנת עלם: וכען תרין בנך די איתילידו לך בארעא דמצרים עד מיתי לותך למצרים דילי אינון אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהון קדמי: ובנין די תוליד בתריהון דילך יהון על שום אחיהון יתקרון באחסנתהון: ואנא במיתי מפדן מיתת עלי רחל בארעא דכנען באורחא בעוד כרוב ארעא למיעל לאפרת

ואין חלה מכם עלי. ובן הדד מלך מואב. הנה אשת ירבעם. ביזרעאל כי חלה הוא. וחברו דד"ה. ואתה אינך חולה. בתרא מלא וקדמא חס': בנין עמו ד' וסי' ויאמר ליוסף. ויצא מעמך הוא ובניו. ואם לא יגאל באלה. וישב ארנן וירא את המלאך וארבעת בניו עמו: ואת אפרים ב' ד"ס באו' וסי' ויאמר ליוסף הנה אביך חלה. וילד ליוסף בארץ מצרים: ויתחזק ח' מסר בשפטים סי' ב': הנולדי' ב' מלאים וסי' ועתה שני בניך הנולדי'. והרגום אנשי גת. בד"ה: ושמעון ד' מסר במקץ: יקראו ב' וסי' על שם אחיהם. ומשה איש האלהים בניו: לבא ט' חס' וסי' ואני בבאי. ולא יתן המשחית. ממדבר צן עד רחב. מהר ההר תתאו לבא חמת. שמע ישר' אתה עובר. כי אתם עברים את הירדן. כי האדם עץ השדה. אל תעצלו ללכת. אם אתם שום תשימון פניכם: כברת ג' וסי' ויהי עוד כברת ארץ. ואני בבאי מפדן. וילך מאתו כברת: אפרתה ח' וסי' בעוד כברת ארץ. ותקבר בדרך אפרתה. ואתה בית לחם אפרתה צעיר. ואחר מות חצרון. אלה היו בני כלב. ופנואל אבי גדור. יעזר אבי חושה:

אבן עזרא

ויהי מקץ

שים נא ידך. מפורש בדברי אליעזר גם חסד ואמת: ושכבתי עם אבותי. כנוי למיתה או יהיה פירושו אל נא תקברני במצרים ואשכב עם אבותי ואיך יהיה זה שתשאני ממצרים ותקברני ב בקבורתם: וישתחו ישראל. שהלך כבוד למלכות. והנכון בעיני שנתן שבח לשם ואין זה כהשתחוית אברהם כי שם מפורש לבני חת: ויאמ' האומ' ליוסף וכן אמר ילדה אותה לגוי במצרים: ויגד. המגיד ליעקב או האומר ליוסף או היה שליח מיעקב. וטעם הנני מפרך על דעת הגאון שאמ' ליקחם הנני מפרך וכן לא נולד לי רק מיתה רחל ועתה ידעתי כי בעבור בניך הנולדים לך אמר הנני מפרך וזה הפירוש אין לו טעם וריח כי מה הפרש בין בני יוסף ובין בני ראובן ועוד כי בנימין נולד לו אחר זו הנבואה והנכון בעיני שאמר השם אמר לי כי ארץ כנען תהיה לזרעי אחזת עולם ואני אתן לך בנחלת ה הארץ הבכורה ויקחו אפרים ומנש' חלקם בארץ כאשר יקח ראובן ושמעון שהם הגדולים מבני ואשר תוליד אחרי אפרים ומנשה יקראו על שם אחיהם הנזכרים שירשו עמם בנחלתם והמפרש שאמר ומולדתך על בני מכיר שיולדו על ברכי יוסף לא ישרו בעיני דבריו כי מה טעם על שם אחיהם ואם יטען טוען כי לא מצאנו ליוסף בנים אחרים גם זו איננה טענה כי יתכן שהיו ובעבור שירשו עם אחיהם לא הזכירם הכתו' ורבי' כלה. וטעם ואני בבואי מפדן שמתה רחל פתאום ולא יכלתי להוליכה לקברה במער' כאשר קברתי לאה ואמר זה ליוסף שלא יחר לך שאבקש מאתך אשר שלא עשיתי לכבוד אמך ואחר

ואקברה שם. ולא הולכתיה אפילו לבית לחם להכניסה לארץ וידעתי שיש בלבך עלי אבל דע לך שעל פי הדבור קברתיה שם שתהא לעזרה לבניה כשיגלה אותם נבוזראדן והיו עוברים דרך שם יצאת רחל על קברה ובוכה ומבקשת עליהם רחמים שנאמר קול ברמה נשמע וגו' והקב"ה משיבה יש שכר לפעולתך נאם ה' ושבו בנים לגבולם. ואונקלוס תרגם כרוב ארעא כדי שעור חרישת יום. ואני אומר שהיה להם קבע שהיו קורין אותו כדי מחרישה אחת קורין לה כרוב בלע"ז כדאמרי' כרוב ותני כמה דמסיק תעלא מבי כרבא: וירא ישראל את בני יוסף. בקש לברכם ונסתלקה שכינה ממנו לפי שעתיד ירבעם ואחאב לצאת מאפרים ויהוא ובניו ממנשה: ויאמר מי אלה. מהיכן יצאו אלו שאינן ראויין לברכה: בזה. הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה ובקש יוסף רחמי' על הדבר ונחה עליו רוח הקודש: ויאמר קחם נא אלי ואברכם. זהו שאמר הכתו' ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו תרגלתי רוחי ביעקב בשביל אפרים עד שלקחם על זרועותיו: לא פללתי. לא מלאני לבי לחשוב מחשבה שאראה פניך עוד: פללתי. לשון מחשבה כמו הביאי עצה עשי פלילה: ויוצא יוסף אותם. לאחר שנשקם הוציאם יוסף מעם ברכיו כדי ליטבם זה לימין וזה לשמאל לסמוך ידיו עליהם ולברכם: וישתחו לאפיו. כשחזר לאחוריו מלפני אביו: את אפרים בימינו משמאל ישראל. הבא לקראת חברו ימינו כנגד שמאל חברו וכיון שיהא הבכור מיומן לברכה: שכל את ידיו. כתרגומו אחכימינון בהשכל ובחכמ' השכיל את ידיו לכך ומדעת כי יודע היה כי מנשה הבכור ואעפ"כ לא שת ימינו עליו: המלאך הגואל אותי. מלאך הרגיל להשתלח אלי בצרתי כענין שנאמר ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב וגו' אנכי האל בית אל: יברך את הנערים. מנשה ואפרים: וידגו. כדגים הללו שפרים ורבים ואין עין הרע שולטת בהם: ויתמוך יד אביו. הרימה מעל ראש בנו ותמכה בידו: ידעתי בני ידעתי. שהוא הבכור: וגם הוא יהיה לעם ויגדל. שעתיד גדעון לצאת ממנו שהקב"ה עושה נס על ידו: ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו. שעתיד יהושע לצאת ממנו שינחיל את הארץ וילמד תורה לישראל: וזרעו יהיה מלא הגוים. כל העולם יתמלא בצאת שמעו ושמו כשיעמיד חמה בגבעון וירח בעמק אילון: בך יברך ישראל. הבא לברך את בניו יברכם בברכתם ויאמר איש לבנו ישימך אלהים כאפרים וכמנשה: וישם את אפרים. בברכתו לפני מנשה להקדימו בדגלים ובחנוכת הנשיאים:

ואני

אפרת ב' זקף קמץ ומב' ל"ש וסי' בדרך אפרת · ואת אפרת · דד"ה : לי אלהים י"א מסר במלכ' א' סי' ב' : ועיני י' מסר באיוב סימן י"א · והוא חד מן ג' ר"פ דרישהון ועיני מסר כריצא · והוא חד מן י"ב זוגין מן ג' ג' ר"פ נסבין ו' ברישׁ תיבותא וכל קרי' לא נסבין ו' וסי' במס' רבת' : ויגש ה' מסר בתולדת : ויוצא י"ב מלאים וסי' במס' רבת' : וישת ז'

וָאֶקְבְּרֶהָ שָּׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרָת הִוא בֵּית לָחֶם׃ וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־בְּנֵי יוֹסֵף וַיֹּאמֶר מִי־אֵלֶּה׃ וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אָבִיו בָּנַי הֵם אֲשֶׁר־נָתַן־לִי אֱלֹהִים בָּזֶה וַיֹּאמַר קָחֶם־נָא אֵלַי וַאֲבָרְכֵם׃ וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל כָּבְדוּ מִזֹּקֶן לֹא יוּכַל לִרְאוֹת וַיַּגֵּשׁ אֹתָם אֵלָיו וַיִּשַּׁק לָהֶם וַיְחַבֵּק לָהֶם׃ וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף רְאֹה פָנֶיךָ לֹא פִלָּלְתִּי וְהִנֵּה הֶרְאָה אֹתִי אֱלֹהִים גַּם אֶת־זַרְעֶךָ׃ וַיּוֹצֵא יוֹסֵף אֹתָם מֵעִם בִּרְכָּיו וַיִּשְׁתַּחוּ לְאַפָּיו אָרְצָה׃ וַיִּקַּח יוֹסֵף אֶת־שְׁנֵיהֶם אֶת־אֶפְרַיִם בִּימִינוֹ מִשְּׂמֹאל יִשְׂרָאֵל וְאֶת־מְנַשֶּׁה בִשְׂמֹאלוֹ מִימִין יִשְׂרָאֵל וַיַּגֵּשׁ אֵלָיו׃ וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת־יְמִינוֹ וַיָּשֶׁת עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם וְהוּא הַצָּעִיר וְאֶת־שְׂמֹאלוֹ עַל־רֹאשׁ מְנַשֶּׁה שִׂכֵּל אֶת־יָדָיו כִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר׃ וַיְבָרֶךְ אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמַר הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְּכוּ אֲבֹתַי לְפָנָיו אַבְרָהָם וְיִצְחָק הָאֱלֹהִים הָרֹעֶה אֹתִי מֵעוֹדִי עַד־הַיּוֹם הַזֶּה׃ הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אֹתִי מִכָּל־רָע יְבָרֵךְ אֶת־הַנְּעָרִים וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי וְשֵׁם אֲבֹתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיִדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ וַיַּרְא יוֹסֵף כִּי־יָשִׁית אָבִיו יַד־יְמִינוֹ עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם וַיֵּרַע בְּעֵינָיו וַיִּתְמֹךְ יַד־אָבִיו לְהָסִיר אֹתָהּ מֵעַל רֹאשׁ־אֶפְרַיִם עַל־רֹאשׁ מְנַשֶּׁה׃ וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אָבִיו לֹא־כֵן אָבִי כִּי־זֶה הַבְּכֹר שִׂים יְמִינְךָ עַל־רֹאשׁוֹ׃ וַיְמָאֵן אָבִיו וַיֹּאמֶר יָדַעְתִּי בְנִי יָדַעְתִּי גַּם־הוּא יִהְיֶה־לְּעָם וְגַם־הוּא יִגְדָּל וְאוּלָם אָחִיו הַקָּטֹן יִגְדַּל מִמֶּנּוּ וְזַרְעוֹ יִהְיֶה מְלֹא־הַגּוֹיִם׃ וַיְבָרְכֵם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמוֹר בְּךָ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יְשִׂמְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה וַיָּשֶׂם אֶת־אֶפְרַיִם לִפְנֵי מְנַשֶּׁה׃ וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף הִנֵּה אָנֹכִי מֵת וְהָיָה אֱלֹהִים עִמָּכֶם וְהֵשִׁיב אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם׃

וּקְבַרְתַּהּ תַּמָּן בְּאוֹרַח אֶפְרָת הִיא בֵּית לָחֶם׃ וַחֲזָא יִשְׂרָאֵל יָת בְּנֵי יוֹסֵף וַאֲמַר מַן אִלֵּין׃ וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲבוּהִי בְּנַי אִנּוּן דִּי יְהַב לִי יְיָ הָכָא וַאֲמַר קָרֵיבִנּוּן כְּעַן לְוָתִי וַאֲבָרֵיכִנּוּן׃ וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל יְקַרָן מִסֵּיבוּ לָא יָכֵיל לְמֶחֱזֵי וְקָרֵיב יָתְהוֹן לְוָתֵיהּ וּנְשַׁק לְהוֹן וְגַפֵּיף לְהוֹן׃ וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף לְמֶחֱזֵי אַפָּךְ לָא סַבְּרִית וְהָא אַחֲזִי יָתִי יְיָ אַף יָת בְּנָךְ׃ וְאַפֵּיק יוֹסֵף יָתְהוֹן מִן קֳדָמוֹהִי וּסְגִיד עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא׃ וּדְבַר יוֹסֵף יָת תַּרְוֵיהוֹן יָת אֶפְרַיִם בִּימִינֵיהּ מִסְּמָאלָא דְיִשְׂרָאֵל וְיָת מְנַשֶּׁה בִּסְמָאלֵיהּ מִימִינָא דְיִשְׂרָאֵל וְקָרֵיב לְוָתֵיהּ׃ וְאוֹשֵׁיט יִשְׂרָאֵל יָת יְמִינֵיהּ וְשַׁוִּי עַל רֵישָׁא דְאֶפְרַיִם וְהוּא זְעֵירָא וְיָת סְמָאלֵיהּ עַל רֵישָׁא דִמְנַשֶּׁה אַחְכֵּימִינּוּן לִידוֹהִי אֲרֵי מְנַשֶּׁה בּוּכְרָא׃ וּבָרֵיךְ יָת יוֹסֵף וַאֲמַר יְיָ דִּי פְלַחוּ אֲבָהָתַי קֳדָמוֹהִי אַבְרָהָם וְיִצְחָק יְיָ דְּזָן יָתִי מִדְּאִיתַי עַד יוֹמָא הָדֵין׃ מַלְאֲכָא דִּי פָרַק יָתִי מִכָּל בִּישָׁא יְבָרֵיךְ יָת עוּלֵימַיָּא וְיִתְקְרֵי בְהוֹן שְׁמִי וְשׁוּם אֲבָהָתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק וּכְנוּנֵי יַמָּא יִסְגּוֹן בְּגוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא עַל אַרְעָא׃ וַחֲזָא יוֹסֵף אֲרֵי שַׁוִּי אֲבוּהִי יַד יְמִינֵיהּ עַל רֵישָׁא דְאֶפְרַיִם וּבְאֵישׁ בְּעֵינוֹהִי וְסַעֲדַהּ לִידָא דַאֲבוּהִי לְאַעֲדָאָה יָתַהּ מֵעַל רֵישָׁא דְאֶפְרַיִם לְאַנְחוּתַהּ עַל רֵישָׁא דִמְנַשֶּׁה׃ וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲבוּהִי לָא כֵן אַבָּא אֲרֵי דֵין בּוּכְרָא שַׁוִּי יְמִינָךְ עַל רֵישֵׁיהּ׃ וְסָרֵיב אֲבוּהִי וַאֲמַר יְדַעְנָא בְרִי יְדַעְנָא אַף הוּא יְהֵי לְעַם וְאַף הוּא יִסְגֵּי וּבְרַם אֲחוּהִי זְעֵירָא יִסְגֵּי מִנֵּיהּ וּבְנוֹהִי יְהוֹן שַׁלִּיטִין בְּעַמְמַיָּא׃ וּבָרֵיכִנּוּן בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר בָּךְ יְבָרֵיךְ יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר יְשַׁוֵּינָךְ יְיָ כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה וְשַׁוִּי יָת אֶפְרַיִם קֳדָם מְנַשֶּׁה׃ וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף הָא אֲנָא מָאֵית וִיהֵי מֵימְרָא דַייָ בְּסַעְדְּכוֹן וְיָתֵיב יָתְכוֹן לְאַרְעָא דַאֲבָהָתְכוֹן׃

אבן עזרא

ואחר שאמר וירא ישראל את בני יוסף איך יאמר לא יוכל לראות רק טעמו לראות היטב שיכירם: ויוצא יוסף מעם ברכיו. מאחר בריך להיו' וטעם מעם ברכיו כי הוא יושב על המטה. וטעם לא פללתי לא דנתי בלבי מגזרת פלילים: ויקח יוסף. וכבר לקח וכבר הראיתיך רבים כאלה: שכל את ידיו. כאילו ידיו השכילו מה שהוא רוצה לעשות: כי מנשה הבכור. אף על פי שמנשה הוא הבכור וכן כי עם קשה עורף ורבים כן. וטעם המלאך הגואל אותי בפרשת ואלה שמות: ויקרא בהם שמי. כי הנה כל ישראל יקראו אפרים גם יוסף גם אמר הכתוב רחל מבכה על בניה כי היא היתה עקר מחשבתו על כן אמר הכתוב בני רחל אשת יעקב וכאשר ילדה רחל מיד אמר ללבן שלחני גם נתן לו הבכורה כי הוא ראשית מחשבתו ואחר שלא היה ראובן ראוי לבכורה היה יוסף שהוא פטר רחם ולא דן וגד כי הם בני השפחות. והימין נכבד מהשמאל ויותר תקיף: מלא הגוים. גוים רבים יצאו ממנו: בך יברך ישרא'. כל בני ישראל: וישם את אפרי'. בדבור הברכ':

שכם

מסרה

מסר בפרשת ויצא : וישתחו ג' חס וסי' ויוצא יוסף אתם מעם ברכיו · ויקד וישתחו · דבלעם · ואחימעץ ותרי הש' · ואת מנשה ב' וסי' משמאלו · ותהו על יפתח דות : המלאך ט"ו ר"פ משמשין ה"א ולית דכוותהון וסימניהון המלאך הגואל · הכהן המחטא · הקרב את קרבנו · הנגע במת · הארץ אשר הכה יי' · האנשים האלה שלמים · האיש' הרך בך · הנער בא · השיב יי' עליך · הנפש החטאת : הבית אשר אתה בונה · הסיר יי' משפטיך · המלך יתאבל · היה יי' באויב · הביא בכליותי : גאל הגאל כולם חס' בכ"ב מלא' וסי' ובא לציון גואל · הגואל משחת חייכי : ויקרא ב' וסי' בהם שמי · שמו בישראל : לא כן י"ט מסר במסר רבת' : וגם הוא ז' מסר בוירא בלק : וזרעו ז' מסר בוירא בלק : לאמור ג' מלא' וסי' ויברכם ביום ההוא קדמ' דפסוק · הכיוצר הזה לא אוכל · אם תפרו את בריתי : ישמך ב' וחס' וסי' אלהים באפרים · בצדקיהו ובאחב : אנכי מת ד' וסי' ויאמ' ישר' אל יוסף · אבי השביעני לאמר · ויאמר יוסף אל אחיו · כי אנכי מת בארץ :

רשי

ואני נתתי לך · אתה טורח להתעסק בקבורתי וגם אני נתתי לך נחלה שתקבר בה ואי זו זו שכם שנאמר ואת עצמות יוסף אשר העלו ממצרים קברו בשכם : שכם אחד על אחיך · שכם ממש היא תהיה לך חלק אחד יתירה על אחיך : בחרבי ובקשתי · כשהרגו שמעון ולוי את אנשי שכם נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם וחגר יעקב כלי מלחמה כנגדן · ד"א שכם אחד היא הבכורה שיטלו בניו שני חלקים ושכם לשון חלק הוא והרבה יש לו דומים במקרא אחלקה שכם כי תשיתמו שכם תשית שונאי לפני חלקים דרך ירצחו שכמה · איש חלקו לעבדו שכם אחד : אשר לקחתי מיד האמורי · מיד עשו שעשה מעשה אמורי · דבר אחר שהי' צד אביו באמרי פיו : בחרבי ובקשתי · היא חכמתו ותפלתו : ואגידה לכם · בקש לגלות את הקץ ונסתלק' ממנו שכינה והתחיל אומר דברים אחרים : ראשית אוני · היא טיפה ראשונה שלא ראה קרי מימיו : אוני · כחי : כמו מצאתי און לי מרוב אונים ולאין אונים : יתר שאת · ראוי היית להיות יתר על אחיך בכהונה לשון נשיאות כפים : ויתר עז · במלכות כמו ויתן עז למלכו ומי גרם לך להפסיד כל אלה :

ואספו ו' וסי' ואגידה · הגידו ביהודה · אמר לצפון תני · על מה אנחנו ישבים · השמיעו על ארמנות · אמר לצפור כל כנף : אל ישר ז' וסי' ויאמר יהודה אל ישראל אביו · הקבצו ושמעו · והנה קבתם תחת · ויאמר שמואל אל שאול · וישמעו פלשתים כי התקבצו · ואלה הדברים אשר דבר יי' · משא דבר יי' אל ישר' ביד מלאכי :

וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ שְׁכֶם אַחַד עַל־אַחֶיךָ אֲשֶׁר לָקַחְתִּי מִיַּד הָאֱמֹרִי בְּחַרְבִּי וּבְקַשְׁתִּי׃ פ וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל־בָּנָיו וַיֹּאמֶר הֵאָסְפוּ וְאַגִּידָה לָכֶם אֵת אֲשֶׁר־יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאַחֲרִית הַיָּמִים׃ הִקָּבְצוּ וְשִׁמְעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וְשִׁמְעוּ אֶל־יִשְׂרָאֵל אֲבִיכֶם׃ רְאוּבֵן בְּכֹרִי אַתָּה כֹּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי יֶתֶר שְׂאֵת וְיֶתֶר עָז׃ פַּחַז כַּמַּיִם אַל־תּוֹתַר כִּי עָלִיתָ מִשְׁכְּבֵי אָבִיךָ אָז חִלַּלְתָּ יְצוּעִי עָלָה׃ פ שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִים כְּלֵי חָמָס מְכֵרֹתֵיהֶם׃ בְּסֹדָם אַל־תָּבֹא נַפְשִׁי בִּקְהָלָם אַל־תֵּחַד כְּבֹדִי כִּי בְאַפָּם הָרְגוּ אִישׁ וּבִרְצֹנָם עִקְּרוּ־שׁוֹר׃

וַאֲנָא יְהָבִית לָךְ חוּלָק חַד יַתִּיר עַל אֲחָךְ דִּי נְסֵיבִית מִידָא דֶאֱמוֹרָאָה בִּצְלוֹתִי וּבְבָעוּתִי׃ וּקְרָא יַעֲקֹב לִבְנוֹהִי וַאֲמַר אִתְכַּנַּשׁוּ וַאֲחַוֵּי לְכוֹן יָת דִּי יְעָרַע יָתְכוֹן בְּסוֹף יוֹמַיָּא׃ אִתְכַּנַּשׁוּ וּשְׁמָעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וְקַבִּילוּ אוּלְפַן מִן יִשְׂרָאֵל אֲבוּכוֹן׃ רְאוּבֵן בּוּכְרִי אַתְּ חֵילִי וְרֵישׁ תּוּקְפִי לָךְ הֲוָה חָזֵי לְמִסַּב תְּלָתָא חוּלָקִין בְּכֵירוּתָא כְּהוּנְתָּא וּמַלְכוּתָא׃ עַל דַּאֲזַלְתָּ לְקֳבֵיל אַפָּךְ הָא כְמַיָּא בְּרַם לָא אַהֲנֵיתָא חוּלָק יַתִּיר לָא תִסַּב אֲרֵי סְלֵיקְתָּא בֵּית מִשְׁכְּבֵי אֲבוּךְ בְּכֵין אַחֵילְתָּא לְשִׁוּוּיִי בְּרִי סְלֵיקְתָּא׃ שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִין גַּבְרִין גִּיבָּרִין בְּאַרַע תּוֹתָבוּתְהוֹן עֲבָדוּ גְבוּרָא׃ בְּרָזֵיהוֹן לָא הֲוָת נַפְשִׁי בְּאִתְכַּנּוֹשֵׁיהוֹן לְמֵחַךְ לָא נַחְתֵּית יְקָרִי אֲרֵי בְּרוּגְזֵיהוֹן קְטָלוּ קְטוֹל וּבִרְעוּתְהוֹן תַּרְעוּ שׁוּר סַנְאָה׃

ובכל משחתיך למלך דכוו' אל ישראל במ"א על ישראל וסי' ויאמר נתן אל דוד אתה האיש : בכרי ב' בטעם לעיל וסי' ראובן בכרי אתה · ואפרים בכרי הוא : אתה י"ז בטעם לעיל מסור במסרא רבתא : וראשית חד מן ו' מסר ביחזקאל סימן מ"ד : בסדם ו' חס' בליש' וסי' בסדם אל תבא נפשי · ונגלה יסדו · לנטע שמים · ויסדיה אגלה · הוא יסד המעלה מבבל · ותאכל יסדתיה : תבא י"ו חסרים בסר באיוב סימן א' : תחד ב' וסי' בקהלם · אתם בקבורה : וברצנם ד' חס' בליש' וסי' עקרו שור · אם עלה קרבנו מן' ראיתי את האיל מנגח · ועשה כרצנו והגדיל · וכל לרצנכם דבות' :

פחז כמים · הפחז והבהלה אשר מהרת להראות כעסך כמים הללו הממהרים למרוצתם לכך אל תותר אל תרבה ליטול כל היתרות הללו שהיו ראויות לך ומהו הפחז אשר פחזת כי עלית משכבי אביך אז חללת אותו שעלה על יצועי שם שכינה שהיה דרכו להיות עולה על יצועי : פחז · שם דבר הוא לפיכך טעמו למעלה וכלו נקוד פתח ואלו היה לשון עבר היה נקוד חציו קמץ וחציו פתח וטעמו למטה : יצועי · לשון משכב על שם שמציעים אותו על ידי לבדין וסדינין והרבה דומים לו אם אעלה על ערש יצועי אם זכרתיך על יצועי : שמעון ולוי אחים · בעצה אחת על שכם ועל יוסף ויאמרו איש אל אחיו ועתה לכו ונהרגהו מי הם אם תאמר ראובן או יהודה הרי לא הסכימו בהריגתו אם תאמר בני השפחות הרי לא היתה שנאתן שלמה שנאמר והוא נער את בני בלהה יששכר וזבולן לא היו מדברי' בפני אחיהם הגדולים מהם על כרחך שמעון ולוי הם שקראם אביהם אחים : כלי חמס · אומנות זו של רציחה חמס הוא בידיהם מברכת עשו היא זו אומנות שלו היא ואתם חמסתם אותה הימנו : מכרותיהם · לשון כלי זיין הסיף בלשון יוני מכי"ר תנחומא · דבר אחר מכרותיהם בארץ מגורתם נהגו עצמן בכלי חמס כמו מכורותיך ומולדותיך וזהו תרגום של אנקלוס : בסודם אל תבוא נפשי · זה מעשה זמרי כשנתקבצו שבטו של שמעון להביא את המדינית לפני משה ואמרו לו זו אסורה או מותרת אם תאמר אסורה בת יתרו מי התירה לך אל יזכר שמי בדבר זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני ולא כתב בן יעקב : ובקהלם · כשיקהיל קרח שהוא משבטו של לוי את כל העדה על משה ועל אהרן אל תחד כבודי שם אל יתיחד עמהם שמי שנאמר קרח בן יצהר בן קהת בן לוי ולא נאמר בן יעקב אבל בדברי הימי' כשנתיחסו בני קרח על הדוכן נאמר בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל : אל תחד כבודי · כבוד לשון זכר הוא ועל כרחך אתה צריך לפרש כמדבר אל הכבוד ואומר אתה כבודי אל תתיחד עמהם כמו לא תחד אתם בקבורה : כי באפם הרגו איש · אלו חמור ואנשי שכם ואינן חשובים כלם אלא כאיש אחד וכן הוא אומר בגדעון והכית את מדין כאיש אחד וכן במצרים סוס ורוכבו רמה בים זהו מדרשו ופשוטו אנשים הרבה קורא איש כל אחד לעצמו באפם הרגו כל איש שכעסו עליו וכן וילמד לטרף טרף אדם אכל : וברצונם עקרו שור · רצו לעקור את יוסף שנקרא שור שנאמר בכור שורו הדר לו · עקרו אשר"יטי"ר בלע"ז לשון ואת סוסיהם תעקר :

אבן עזרא

שכם אחד · יש אומרים כי על עיר שכם רמז שגם היא היתה לבני יוסף · וטעם בחרבי ובקשתי על השם כאשר אמר דוד מגני וקרן ישעי והנכון בעיני שפי' שכם אחד חלק אחד והוא מטפחת על שכמם ולעבדו שכם אחד : על אחיך · נוסף על אחיך · וטעם אשר לקחתי אשר יקחו ישרא' בחרבם ובקשתם והזכיר האמורי בעבור שאין בשבעה גוים חזק כמוהו הלא תראה את' שהרגו שני מלכי האמורי הגדולי' אמר יהושע לתת אותנו ביד האמורי ואל תתמה על מלת לקחתי כי לאחר שהשם נתנה בפה ל לאברהם הם יחשבו שהיא ם שלהם וכן נאמר ליעקב לך אתננה ולזרעך : את אשר יקרא אתכם · דבר הנביא לעתיד ותעו האומרים שהם ברכות בעבור שמצאו בסוף ויברך אות' ואיה ברכת ראובן ושמעון ולוי ועל דרך הנבואה אמר וזאת אשר דבר להם אביהם ואח' כן ברך אותם ולא הזכיר הכתוב הברכות : ראובן בכורי אתה כחי · כך נראה בתחלה כחי והבכור יקרא ראשי' און וכמוהו ראשית אונים : יתר שאת · ראוי היית ליתרון על הכל שתהי' נשא : ויתר עז · כפול בטעם כדרך כל הנבואות ופי' עז תקיף : פחז · בעבור שפחזת כמים : אל תותר · לא יהיה לך יתרון והיה ראוי להיות לו תותר בשורק הוי"ו ואחרי אמרו רק את' פחזת כמים הנשפכים ולא הותרת כ' כלום רק על דעתי שלא תמצא מלת אל רק במקום צווי ואע"פי שנמצא ודרך כתיבה אל מות ואיננו צווי ופי' אל תבקש יתרון אפי' פחז כמי' ויהיה משקל תותר זכור מלחמה אל תוסף והגאון אמר אפי' דבר ריק כמי' לא יהיה לך יתרון ופחז מגזרת אנשים ריקים ופחזים ואין פוחזים הפוך : אז חללת · מיום שחללת נסתלק יצועי כאילו אמר עלה מעלי גם תמצא מלת עלה כרת כמו אומר אלי אל תעלני בחצי ימי וזאת הפרשה מפורשת בדברי הימי' ובא ללו יצועי אביו ואמר על יהודה שהוא הנגיד והבכורה ליוסף וי"א ולא להתייחש לבכורה שיהא תחלת המספר מראובן : שמעון ולוי אחים · בעבור מעשה שכם : מכרותיהם · י"א מן הכרת פניהם ואיננו נכון בדקדוק וי"א קניניהם כמו תכרו מאתם ואין תכרו כי אם מלשון חפירה וי"א מלשון מכירה שמכרו עצמם כמו עם חרף נפשו למות והנכון בעיני שהוא מגזרת מכורותיך והוא חסר בי"ת כמו הנמצא בית יי' אשר כויתי מעון והטעם על החמס שעשו שאחר שהכניסו אנשי שכם בברית הרגום במרמה : בסודם אל תבא נפשי · אמר רב אהרן שפי' אל תבא נפשי כמו ובא השמש והטעם שלא ארצה להיות חוץ מעצתם והנה פירושו הפך הדבר כי מה טעם לכלי חמס והלא אמר לשניהם עכרתם אותי ובאמת כי הסתכן יעקב וביתו על ידם לולי חתת אלהים היו מסבבים להשחית הכל וכן פי' ארור אפם וברצונם עקרו שור ארור כי אפם עז ואלה פירושים קרים : בסודם אל תבא נפשי · אר"ר משה הכהן ז"ל כי כבודי כמו נפשי ורבים בספר תהלות כמוהו ויפה פי' כי הטעם הוא כפול כדרך הנבואות שאל אביך מה אקוב והנה בסודם כמו בקהלם ותבא כמו תחד ונפשי כמו כבודי ויאמר רבי יהודה בן בלעם הספרדי שטעה רבי משה כי כבוד הנפש הוא הגוף כמו עדי בגואר כטעם המשביע בטוב עדיך וראייתו וכבודי לעפר ישכן סלה ואני אומר שר' יהודה טעה כי הנה הכתוב אומר למען יזמרך כבוד לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי שהוא הגוף וזה כבודי לעפר הוא על דרך משל שיכניע נפשו עד העפר שאין למטה הימנו והנה אתן לו עד כאמן והוא דבקה לעפר נפשי : תחד · מלשון יחד ועל דעת רבי משה הכהן המדקדק ז"ל שהנח הנעלם תחת אל"ף אחד וכן אמר על לא תחדם · וטעם בסודם כמו בהוסדם יחד עלי אחד שכליהם הם חמס אל תבא נפשי בסודם : הרגו איש · שם המין כמו שור וחמור והרמז על אנשי עיר שכם : שור · חומה וכן בנות צעדה עלי שור וכבר בארתי בספר מאזנים כי החולם והשורק יתחלפו זה בזה · ועקרו כמו סוסיהם תעקר וזה אות כי עיר שכם גדולה היתה כי היא מוקפת חומה :

ארור

אבן עזרא

ארור אפם כי עז · דרך נבואה או דרך תפלה שיחסר אפם וטוב להם כי ארור הפך ברוך וכאשר הברכה תוספת האריה מגרעת · ועברתם כפול הטעם וכן אחלקם ואפיצם והטעם שהם שני ראויים שיפרדו ולא יתחברו יחדו והנה מצאנו כי גורל שמעון נפל בתוך נחלת בני יהודה והנה הוא ברכות אחר וגם עריו לא היו דבקים זו לזו רק מפוזרות בינות גורל יהודה גם כן לוי שהיו לו שמנה וארבעי׳ עיר והן מפוזרות בינות השבטים :

יהודה אתה · כסמך וכן יודוך אחיך וכאשר ירא כי ידך בערף אויביך ישתחוו לך בני אביך כמו למלך · וכן מצאנו גור אריה המשילו לגור אריה הקטן שהוא בתין ואריה כאשר יגדל ואין בו כף הדמות כמו ועיר פרא :

מטרף בניעלית · דמית לי בני לגור ארי׳ כאשר עלית מהטרף והטעם מטרף אחר וזהו פשוטו ואם נפרשנו על דבר יוסף היה ראוי שיהיה תחת עלית העלית כי עלית פועל עומד והנה הפסו׳ הבא אחריו לעד והלא תראה ותפל אחד מגוריה · וטעם כרע רבץ כאריה שמנהג האריה א׳ אחר שטרף ישב על כרעיו וירבץ ואילו היה עובר כל מין חיות לא יקום מפניהם שיברח : לא יסור שבט מיהודה · לא יסור שבט גדולה מיהודה עד שבא דוד שהוא תחלת מלכות יהודה וכן היה הלא תראה כי דגל יהודה נוסע בראשונה גם אמר השם יהודה יעלה בתחלה · ופי׳ מחוקק סופר שיחוק על הספר · וטעם מבין רגליו שכן דרך כל סופר להיו׳ יושב בין רגלי הקב׳ : שילה · יש אומרים כדרך המתרגם ארמית כטעם שלו ויש אומרים שהוא מגזרת ובשליתה ויש מי שהוציאו מלשון קדמונינו ז״ל שליל ויש מי שפירש אותו על עיר שילה ויפרש יבוא כמו ובא השמש או עד כי יבא קץ שילה כי כן כתוב ויטש משכן שילה ואחר כן ויבחר בדוד עבדו גם זה איננו רחוק או יהיה שילה כמו בנו והה״א תחת וי״ו כמו בתוך אהלה מגזרת לא תשלה אותי שפי׳ לא תוליד · ומלת יקהת כמו ליקהת אם והיו״ד משרת לעתיד וטעמו שיסורו גוים אל משמעתו וכן היו עמים רבים תחת יד דוד ושלמה בנו ואין טעם עד כי יבא שילה שיסור השבט ממנו בבוא שילה רק טעמו כמו לא יחסר לפלוני לחם עד שיגיע עת שיהיו לו שדות וכרמים רבות וכמוהו כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך שישיבהו אל הארץ : אסרי · היו״ד נוסף כמו היושבי לסוסיתי : עירה · כמו על שלשים עירים · ויו״ד בני אתונו נוסף או יהיה פירושו כי אסרי ישרת עצמו ואחר שמו : ולשרקה · כפול כי היא כגפן ועיר כאתון ג״כ וברם ענבי׳ סותה וי״א שהוא כמו כסותו והוא חסר כ״ף · והנכון בעיני שהו׳ מגזר׳ מסוה והטעם שתרבה תבואת כרמיו עד שיאסור עירה לגפן ולא יחוש אם יאכל ענבים · ותחת מים יכבס ביין לבושו · ודמהו לדם בעבור שיתאדם וזה על דרך משל כמו יטפו ההרי׳ עסיס עד שיקרא חכלילי עינים מרוב היין שהוא שותה כי חכלילות עינים יראה בעין משכרות היין ושניו לבנות מרוב אכלו חלב :

ולבן שנים · שם התאר ונקראו שנים על שם מערכות שנים בעבור היותם שתי מערכות

ויאמר הגאון ז״ל חכלילי עינים יותר מהיין וכן אמר מחלב ואחרים אומרים כי לבן שנים שלא יאכל דבר טמא ולא יתור אחרי עיניו וזה דרך דרש מטובם : והזכיר

רשי

ארור אפם · אפי׳ בשעת תוכחה לא קלל אלא אפם וזהו שאמ׳ בלעם מה אקב לא קבה אל : אחלקם ביעקב · אפרידם זה מזה שלא יהא לוי במנין השבטים והרי הם חלוקים · דבר אחר אין לך עניי׳ סופרי׳ ומלמדי תינוקות אלא משמעון כדי שיהיו נפוצי׳ ושבטו של לוי עשאו מחזר על הגרנות לתרומות ולמעשרו׳ נתן לו תפוצתו דרך כבוד :

יהוד׳ אתה יודוך אחיך · לפי שהוכיח את הראשונים בקנטורים התחיל יהודה נסוג לאחוריו וקראו יעקב בדברי רצוי לא אתה כמותם : ידך בעורף אויביך · בימי דוד ואויבי תתה לי עורף : בני אביך · על שם שהיו מנשים הרבה לא אמ׳ כדרך שאמר יצחק : גור אריה · על דוד נתנבא בתחלה גור בהיות שאול מלך עלינו אתה המוציא והמביא את ישראל ולבסוף אריה כשהמליכוהו עליהם וזהו שתרגם אנקלוס שלטון יהא בשרויה ב בתחלתו : מטרף · ממה שחשדתיך בטרף טרף יוסף א חיה רעה אכלתהו וזהו יהודה שנמשל ל לאריה : בני עלית · סלקת את עצמך ואמרת מה בצע וגו׳ וכן מהריגת תמר ש שהודה צדקה ממני · לפיכך כרע שכב וגו׳ בימי שלמה איש תחת גפנו וגו׳ : לא יסור שבט מיהודה · מדוד ואילך אלו ראשי גליות שבבבל שרודים את העם בשבט שממונים על פי המלכות : ומחקק מבין רגליו · תלמידי׳ אלו נשיאי ארץ ישראל : עד כי יבא שילה · מלך המשיח שהמלוכה שלו וכן תרגמו אנקלוס ומדרש אגדה שי לו שנאמר יובילו שי למורא : ולו יקהת עמים · אסיפת העמים שהיו״ד עיקר היא ביסוד כמו יפעתך ופעמים שנופלת ממנו וכמה אותיות משמשות בלשון זה והן נקראים עיקר נופל כגון נ״ון של נוגף ושל נושך ואל״ף שבאחותי באזניכם ושבאבחת חרב ואסוך שמן אף זה יקהת עמים אסיפת עמים שנאמר אליו גוים ידרושו ודומה לו עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם לקבוץ קמטים שבפניה מפני זקנתה ובתלמוד דיתבי׳ ומקהו אקהתא בשוקי׳ דנהרדעא במסכת יבמות ויכול היה לומר קהיית עמים : אסרי לגפן עירה · נתנבא על ארץ יהודה שתהא מושכת יין כמעין איש יהודה יאסור לגפן עיר אחד ויטענו מגפן אחת ומשורק אחד בן אתון אחד : שורקה · זמורה ארוכה קור״יירא בלע״ז : כבס ביין · כל זה לשון רבוי יין : סותה · לשון מין בגד הוא ואין לו דמיון במקרא : אוסרי · כמו אוסר דוגמת מקימי מעפר דל היושבי בשמים וכן בני אתונו כענין זה ואנקלוס תרגם במלך המשיח גפן הם ישראל עירה זו ירושלם שורקה ישראל ואנכי נטעתיך שורקה : בני אתנו · יבנון היכלים לשון שער האיתון בספר יחזקאל ועוד תרגמו בפנים אחרים גפן אלו צדיקים בני אתונו עבדי אוריתא באולפן על שם רוכבי אתונות צחורות : כבס ביין · יהא ארגוון שלבושו דומה ליין ובכסותיה הוא לשון סותה שהאשה לובשתן ומסיתה בהן את הזכר ליתן עיניו בה ואף רבותינו פירשו בתלמוד לשון הסתת סכרות במסכת כתובות ועל היין שמא תאמר אינו מרוה תלמוד לומר סותה : חכלילי · לשון אדם כתרגומו וכן למי חכלילות עינים שכן דרך שותי יין עיניהם מאדימין : מחלב · מרוב חלב שיהא בארצו מרעה טוב לעדרי צאן וכן פירוש המקרא אדום עינים יהא מרוב יין ולבן שנים יהא מרוב חלב ולפי תרגומו עינים לשון הרים שמשם צופים למרחוק ועוד תרגמו בפנים אחרים לשון מעיינות וקילוח היקבים כעוהי יקביס שלו ולשון ארמי הוא במסכת עבודה זרה נשוה אריתא יתוורן בקעתיה תרגום שנים לשון שני הסלעים : לחוף

מסורה

עז ב׳ זקפין קמצין וסימ׳ ארור אפם כי עז · כי עז גבול בני עמון : ואפיצם ב׳ וסי׳ אחלקם ביעקב · ואפיצם בקש עובר : יודוך כולם מלאים בתרין ורין ב״בא חס׳ ו׳ תניין · ויודך כי תטיב לך : לא כל ר״פ דבראשית ולא במ״ב לא וסי׳ לא אדני שמעני · לא יסור שבט מיהודה : שילה ל׳ כתיב כן וח׳ כתיב שלו וסי׳ והנה חג יי׳ בשלו ·

תורה

ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל : פ יהודה אתה יודוך אחיך ידך בערף איביך ישתחוו לך בני אביך : גור אריה יהודה מטרף בני עלית כרע רבץ כאריה וכלביא מי יקימנו : לא יסור שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו עד כי יבא שילה ולו יקהת עמים : אסרי לגפן עירה ולשרקה בני אתנו כבס ביין לבשו ובדם ענבים סותה : חכלילי עינים מיין ולבן שנים מחלב : פ

ל׳ זקף קמץ · ל׳ · ב׳ · מ״ל ח׳ ל׳ ב׳ מא · ל׳ ומל׳ כעניף · ב׳ · ב׳ ר״פ בפס׳ ומב׳ לים · ג׳ · ב׳ ר״פ בפס׳ · ל׳ ב׳ כיוחד שלו כתיב · ל׳ וח׳ ליקהת · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ ול׳ כ׳ · ל׳ · ג׳ ב׳ בליש׳ כת וא׳ קמץ

תרגום אונקלוס

ליט רוגזהון ארי תקיף וחמתהון ארי קשיא אפלגינון ביעקב ואיבדרינון בישראל : יהודה את אודיתא ולא בהיתתא בך יודון אחך ידך תתקף על בעלי דבבך יתבדרון סנאך יהון מחזרין קדל קדמך ויהון מקדמין למשאל בשלמך בני אבוך : שלטון יהי בשרויא ובסופא יתרבא מלכא מדבית יהודה ארי מדין קטלא ברי נפשך סליקתא ינוח ישרי בתקוף כאריא וכליתא לית מלכו דתזעזעיניה : לא יעדי עביד שולטן מדבית יהודה וספרא מבני בנוהי עד עלמא עד דייתי משיחא דדיליה היא מלכותא וליה ישתמעון עממיא : יסחר ישראל לקרתיה עמא יבנון היכליה יהון צדיקיא סחור ליה ועבדי אוריתא באולפן עמיה יהי ארגון טב לבושוהי כסותיה מילא מילא צבע זהורי וצבעונין : יסמקון טורוהי בכרמוהי יטופון נעווהי בחמר יחוורן ביקעתיה בעיבור ובעדרי ענא :

מסורה

ותביאהו בית יי׳ שלו · כי נגלה שלו · ואחיה בן אחיטוב · באשר עשיתי לשלו · מדוע נבית בשם יי׳ · ויבאו אנשים משכם · ויטש משכן שלו · ושאר שלה כתיב : כבס ב׳ וסי׳ כבס ביין לבשו · ואת בגדיו לא כבס : לבשו ג׳ חס וסי׳ כבס ביין לבשו · בשומי ענן לבשו · וסי׳ בלשון ארמי חמרא דיואב ויואב חגור מדו לבשו · ערפלא : ולבן ג׳ בליש׳ ב׳ פתחין וא׳ קמץ וסי׳ ולבן שנים · ולבן אדם צדקתך · וא׳ קמץ ולבן ולבת ולאה :

לחוף ימים תהיה ארצו · חוף כתרגומו ספר מרקא בלעז והוא חוף אניות במקום הנמל שאניות מביאות שם פרקמטיא שהיה זבולן עוסק בפרקמטיא וממציא מזון לשבט יששכר והם עוסקים בתורה הוא שאמר משה שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך זבולון יוצא בפרקמטיא

ויזכיר בתחלת השבטים כאשר נולדו רק הקדים זבולן על יששכר בעבור גבול נחלתו בין זבולן ובין דן: לחוף ימים · גם זה לאות כי זאת דרך נבואה ופי' לחוף מחוז והוא מגזרת חופף עליו כל היום כי האניות לא תעמודנה במקום מגולה לרוח: וירכתו על צידון · שיגיע ירכו על צידון: חמור גרם · דמהו לחמור שים לו עצם כבד והנה חמור סמוך על

על צידון י״א סבירין עד וק׳ על ו׳ וסי׳ וירכתו על צידן · על המעברות · על מידבא · על טבת · על גבעת גרב · ועל כנף שקוצים · ועל מלכות דריוש · ועל שער הישנה · ועל שער הדגים · וממגדל חננאל · ב׳ בו: חמר ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ יששכר חמר גרם · וירכבם על החמר · וכל פטר חמר · לא תחרש בשור ובחמר · בלחי

זְבוּלֻ֕ן לְח֥וֹף יַמִּ֖ים יִשְׁכֹּ֑ן וְהוּא֙ לְח֣וֹף אֳנִיֹּ֔ת וְיַרְכָת֖וֹ עַל־צִידֹֽן׃ פ
יִשָּׂשכָ֖ר חֲמֹ֣ר גָּ֑רֶם רֹבֵ֖ץ בֵּ֥ין הַמִּשְׁפְּתָֽיִם׃ וַיַּ֤רְא מְנֻחָה֙ כִּ֣י ט֔וֹב וְאֶת־הָאָ֖רֶץ כִּ֣י נָעֵ֑מָה וַיֵּ֤ט שִׁכְמוֹ֙ לִסְבֹּ֔ל וַיְהִ֖י לְמַס־עֹבֵֽד׃ ס
דָּ֖ן יָדִ֣ין עַמּ֑וֹ כְּאַחַ֖ד שִׁבְטֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ יְהִי־דָן֙ נָחָ֣שׁ עֲלֵי־דֶ֔רֶךְ שְׁפִיפֹ֖ן עֲלֵי־אֹ֑רַח הַנֹּשֵׁךְ֙ עִקְּבֵי־ס֔וּס וַיִּפֹּ֥ל רֹכְב֖וֹ אָחֽוֹר׃ לִישׁוּעָתְךָ֖ קִוִּ֥יתִי יְהוָֽה׃ ס
גָּ֖ד גְּד֣וּד יְגוּדֶ֑נּוּ וְה֖וּא יָגֻ֥ד עָקֵֽב׃ ס
מֵאָשֵׁ֖ר שְׁמֵנָ֣ה לַחְמ֑וֹ וְה֥וּא יִתֵּ֖ן מַֽעֲדַנֵּי־מֶֽלֶךְ׃ ס
נַפְתָּלִ֖י אַיָּלָ֣ה שְׁלֻחָ֑ה הַנֹּתֵ֖ן אִמְרֵי־שָֽׁפֶר׃ ס
בֵּ֤ן פֹּרָת֙ יוֹסֵ֔ף בֵּ֥ן פֹּרָ֖ת עֲלֵי־עָ֑יִן

זְבוּלֻן עַל־סְפַר יַמָּא יִשְׁרֵי וְהוּא יִכְבֵּשׁ מָחוֹזִין בִּסְפִינָן וְטוּב יַמָּא יֵיכוּל וּתְחוּמֵיהּ יְהֵי מָטֵי עַל־צִידוֹן׃
יִשָּׂשכָר עֲתִיר בְּנִכְסִין וְאַחְסַנְתֵּיהּ בֵּין תְּחוּמַיָּא׃ וַחֲזָא חוּלָקָא אֲרֵי טָב וְיָת־אַרְעָא אֲרֵי מַעְבְּדָא פֵירִין וִיכַבֵּשׁ מָחוֹזֵי עַמְמַיָּא וְשֵׁיצֵי יָת־דְּיָרֵיהוֹן וּדְיִשְׁתַּאֲרוּן בְּהוֹן יְהוֹן לֵיהּ פָּלְחִין וּמַסְּקֵי מִסִּין׃
מִדְּבֵית דָּן יִתְבְּחַר וִיקוּם גַּבְרָא בְּיוֹמוֹהִי יִתְפְּרֵיק עַמֵּיהּ וּבִשְׁנוֹהִי יְנוּחוּן כַּחְדָא שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ יְהֵי גַבְרָא דְיִתְבְּחַר וִיקוּם מִדְּבֵית דָּן אֵימְתֵיהּ תִּתְרְמֵי עַל־עַמְמַיָּא וּמַחְתֵיהּ תִּתְקַף בִּפְלִשְׁתָּאֵי כְּחִיוֵי חוּרְמָן יִשְׁרֵי עַל־אוֹרְחָא וּכְפִיתְנָא יִכְמוֹן עַל־שְׁבִילָא יִקְטֵיל גִּבָּרֵי מַשְׁרִיַת פְלִשְׁתָּאֵי פָּרָשִׁין עִם־רִגְלָאֵי יְעַקַּר סוּסָוָן וּרְתִיכִין וְיִמַגַּר רוֹכְבֵיהוֹן לַאֲחוֹרָא׃ לְפוּרְקָנָךְ סַבָּרִית יְיָ׃
מִדְּבֵית גָּד מַשְׁרְיַת מְזַיְּנִין כַּד־יַעְבְּרוּן יָת־יַרְדְּנָא קֳדָם אֲחֵיהוֹן לִקְרָבָא וּבְנִיכְסִין סַגִּיאִין יְתוּבוּן לְאַרְעֲהוֹן׃
דְּאָשֵׁר טָבָא אַרְעֵיהּ וְהוּא מְרַבֵּי בְתַפְנוּקֵי מַלְכִין׃
נַפְתָּלִי בְּאַרַע טָבָא יִתְרְמֵי עַדְבֵיהּ וְאַחְסַנְתֵּיהּ תְּהֵי מַעְבְּדָא פֵירִין יְהוֹן מוֹדָן וּמְבָרְכִין עֲלֵיהוֹן׃
בְּרִי דִּיסְגֵּי יוֹסֵף בְּרִי דְּיִתְבָּרַךְ כְּגוֹפֶן דִּנְצִיב עַל־עֵינָא דְּמַיָּא

החמר הכתי׳: מנחה ד׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ וירא מנחה כי טוב · והיתה מנחתו כבוד · יהיה נא דבר אדני המלך למנח׳ בארץ חדרך ודמשק מנחתו · וכל המנחו׳ דכו׳: למס עבד ג׳ וסי׳ וירא מנח׳ כי טוב · ולא הורישו הכנעני היושב · ויעלם שלמה למס עובד: כאחד חד מן י״ב וסי׳ במס׳ רבת׳: עקבי סוס ב׳ וסי׳ הנושך עקבי סוס אז הלמו עקבי סוס: יגודנו ב׳ א׳ מלא וא׳ חס׳ וסי׳ גד גדוד יגודנו · לעלו׳ לעם יגדנו · בתר׳ חסר: עקב ג׳ וסי׳ והו׳ יגוד׳ תש׳ פנו · הגדיל עלי עקב · וחד יאחז בעקב פח: ג׳ פסו׳ מן ז׳ מלין ג׳ מכא וג׳ מכא והוא במצע׳ וסי׳ לאשר שמנה לחמו · ונדיב נדיבות יעץ · אלהי׳ הבין דרכה · אנך: שלחה ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא מסר בוישלח: הנותן ה׳ מלא׳ וסי׳ הנותן אמרי שפר · הנותן רוזנים לאין · הנותן בים דרך · הנותן נקמות לי · דמלכים · הנותן תשועה למלכים: שפר ג׳ באורי׳ וסי׳ הנותן אמרי שפר · ויחנו בהר שפר · ויסעו מהר שפר:

ירין ועל שמשון כבא כבוא׳ זו ועוד יש לפר׳ כאח׳ שבטי ישר׳ כמיוחד שבשבטים הוא דוד שבא מיהודה: שפיפון · הוא נחש ואומר אני שקרוי כן על שם שהוא נושף ואתה תשופנו עקב: הנושך עקבי סוס · כך דרכו של נחש ודמהו לנחש הנושך עקבי סוס: ויפל רוכבו אחור · שלא נגע בו ודוגמתו מצינו בשמשון וילפת את שני עמודי התוך וגו׳ ושעל הגג מתו ואונקלוס תרגם כחוי חורמן שם מין נחש שאין רפוא׳ לנשיכתו והוא צפעוני וקרוי חורמן על שם שעושה הכל חרם וכפיתנא כמו פתן יכמון יארוב: לישועתך קויתי יי׳ · נתנבא שיקרו פלשתים את עיניו וסופו לומר זכרני וחזקני אך הפעם וגו׳: גד גדוד יגודנו · כלם לשון גדוד הם וכך חברו מנחם ואם תאמר אין גדוד בלא שני דלתי״ן י״ל גדוד שם דבר צריך שני דלתי״ן שכן דרך תיבה בת שתי אותיות לכפול בסופה ואין יסודה אלא שתי אותיות וכן אמר ככפור לגוד מגזרת שבעתי נדודים שם כפל שרוד מגזרת ישוד צהרים ... יגודנו וגדוד מגזרה אחת הם וכשהוא מדבר בלשון יפעל אינו כפול כגון יגור יכוד ירוס ישוד יסוב וכשהוא מתפעל או מפעיל אחרים הוא כפול כמו יתגודד יתרומם יתבולל יתעודד ובלשון מפעיל יתום ואלמנה יעודד לסובב יעקב אליו מסובב כתיבות יגודנו האמור כאן אין לשון שיפעלוהו אחרים אלא כמו יגוד הימנו כמו בני יצאוני יצאו ממני · גד גדוד יגודנו גדודים יגודו הימנו שיעברו הירדן עם אחיהם למלחמה כל חלוץ עד שנכבשה הארץ: והוא יגוד עקב · כל גדודיו ישובו על עקבם לנחלתם שלקחו בעבר הירדן ולא יפקד מהם איש: עקב · בדרכן ובמסילותם שהלכו ישובו כמו עקבותיך לא נודעו וכן בעקבי הצאן בלשון לעז טרצי״אש: מאשר שמנה לחמו · מאכל הבא מחלקו של אשר יהא שמן שיהיו זתים מרובין בחלקו והוא מושך שמן כמעין וכן ברכו משה וטובל בשמן רגלו כמו ששנינו במנחות פעם אחת נצטרכו אנשי לודקיא לשמן וכו׳: אילה שלוחה · זו בקעת גנוסר שהיא קלה לבשל פירותיה כאילה זו שהיא קלה לרוץ אילה שלוחה אילה משולחת לרוץ: הנותן אמרי שפר · כתרגומו · דבר אחר על מלחמת סיסרא כתיב ולקחת עמך עשרת אלפי איש מבני נפתלי וגו׳ והלכו שם בזריזות וכן כאמר שם לשון שלוח בעמק שלח ברגליו הנותן אמרי שפר על ידם שרו דבורה וברק שירה ורבותינו דרשוהו על יום קבורת יעקב כשערער עשו על המערה במסכת סוטה ותרגמו יתרמי עדביה יפול חבלו והוא יודה על חלקו אמרים נאים ושבח: בן פרת · בן חן והוא לשון ארמי אפריין כמטייה לרבי שמעון בסוף בבא מציעא: בן פורת עלי עין · חנו נטוי על העין הרואה אותו:

ואומר במשכל בעבור נחלתו: כפתלי אילה שלוח׳ · על דרך דורון והמקבל הדורון נותן אמרי שפר וי״א שאילה רמז לשיר ברק עמה וזאת כפתלי בעבור נחלתו: בן פורת יוסף · בן כמו סעיף והוא לשון נקבה וכן ועל בן אמתך ודקדוק פורת פועלת לי על שני דרכי׳ ימצא הפועל כמו אויבה גם אויבתך פורה ופורת מלשון פריה ויש מי שפירש אותה מלשון ותשלח פארות · והזכיר בן פורת פעמים כדרך אנשי לשון הקדש כי הנה אויביך יי׳ כי הנה אויבך · והטעם פעם אחר פעם תמיד ועל הפי׳ השני יהי הת״ו תחת הה״א כת״ו ושבת לנפיא · וטעם

ובעם בנות צעדה עלי שור שיוסף היה כבן פרת ועמה בנות צעדה כל אחת ואחת מהן על החומה והטעם שגבהו מאד על החומות הבצורות · בנות צעדה על דרך זבובי מות : וימררוהו · אמר הגניד שפירושו שמו מררתו כמו מטרה ואחר כך יורו בעלי חצים וככה השמיעו אל בבל רבים וכטעם וימררוהו יסבו עליו רבו ובסוף ישפוך לארץ מררתו :

בנות צעדה עלי שור · בנותיו היו צועדות להסתכל ביופיו בנות הרבה צעדה כל אחת ואחת במקום שתוכל לראותו משם : עלי שור · על ראייתו כמו אשורנו ולא קרוב ומדרש אגדה יש רבים וזה נוטה ליישוב המקרא פרת תי"ו שבו הוא תיקון הלשון כמו על דברת בני האדם : שור · כמו לשור · עלי שור · בשביל לשור ותרגום של אנקלוס בנו׳ צעדה עלי שור תרין שבטין וכו׳ וכתב בנות על שם בנות מנשה ב בנות צלפחד שנטלו חלק בשני עברי ה הירדן ברידיכני יוסף פרת לשון פריה ורביה ויש מדרשי אגדה המתיישבים על הלשון בשעה שבא עשו לקראת יעקב בכלן קדמו האמהות ללכת לפני בניה׳ להשתחו׳ וברחל כתי׳ נגש יוסף ורחל וישתחוו אמר יוסף רשע הזה עינו רמה שמא יתן עיניו באמי יצא לפניה ו ושרבב קומתו לכסות׳ והוא שברכו אביו בן פרת הגדלת עצמך יוסף עלי עין של עשו לפיכך זכית לגדולה : בנות צעדה עלי שור · להסתכל בך בצאתך על מצרים ועוד דרשוהו לענין שלא ישלוט בזרעו עין רעה ואף כשברך מנשה ו ואפרים ברכם כדגים שאין עין הרע שולטת בהם : וימררוהו ורבו · וימררוהו אחיו וימררוהו פוטיפר ואשתו לאסרו לשון וימררו את חייהם : ורבו · נעשו לו אחיו

ברכתו׳ ה׳ חסרים וא׳ מלא וסי׳ ברכת אביך · ב׳ בו · מאל אביך ויעזרך · ג׳ בו׳ : כי תקדמנו ברכות טוב · בהר׳ מ"ל ושאר׳ חסר : רבצת ג׳ וחס׳ בתורה וסי׳ מאל אביך ויעזרך · והאם רבצ׳ על האפרחים · וליוסף אמ׳ מברכת : גבעת עולם ג׳ ב׳ מלא"ם וא׳ חס׳ וסי׳ עד תאות גבעת עולם · וממגד גבעות · שחו גבעות עולם · קדם חס׳ : ה׳

בָּנוֹת צָעֲדָה עֲלֵי־שׁוּר: וַיְמָרֲרֻהוּ וָרֹבּוּ וַיִּשְׂטְמֻהוּ בַּעֲלֵי חִצִּים: וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קַשְׁתּוֹ וַיָּפֹזּוּ זְרֹעֵי יָדָיו מִידֵי אֲבִיר יַעֲקֹב מִשָּׁם רֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל: מֵאֵל אָבִיךָ וְיַעְזְרֶךָּ וְאֵת שַׁדַּי וִיבָרְכֶךָּ בִּרְכֹת שָׁמַיִם מֵעָל בִּרְכֹת תְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת בִּרְכֹת שָׁדַיִם וָרָחַם: בִּרְכֹת אָבִיךָ גָּבְרוּ עַל־בִּרְכֹת הוֹרַי עַד־תַּאֲוַת גִּבְעֹת עוֹלָם תִּהְיֶיןָ לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו: פ בִּנְיָמִין זְאֵב יִטְרָף בַּבֹּקֶר יֹאכַל עַד וְלָעֶרֶב יְחַלֵּק שָׁלָל: כָּל־אֵלֶּה שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנֵים עָשָׂר וְזֹאת אֲשֶׁר־דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אִישׁ אֲשֶׁר כְּבִרְכָתוֹ בֵּרַךְ אֹתָם: וַיְצַו אוֹתָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֲנִי

תְּרֵין שִׁבְטִין יִפְקוּן מִבְּנוֹהִי יְקַבְּלוּן חוּלָקָא וְאַחְסַנְתָּא: וְאִתְמַרְרוּ עִמֵּיהּ וְנַקְמוּהִי וְאָעִיקוּ לֵיהּ גֻּבְרִין גִּבָּרִין בַּעֲלֵי פַלְגוּתֵיהּ: וְתָבַת בְּהוֹן נְבִיאוּתֵיהּ עַל דְּקַיֵּם אוֹרַיְתָא בְּסִתְרָא וְשַׁוִּי תוּקְפָּא רוּחְצָנֵיהּ בְּכֵן יִתְרְמָא דְהַב עַל־דְּרָעוֹהִי וְאַחְסֵין מַלְכוּתָא וּתְקֵיף דָּא הֲוַת לֵיהּ מִן־קֳדָם אֵל תַּקִּיפָא דְיַעֲקֹב דִּי בְמֵימְרֵיהּ זָן אֲבָהָן וּבְנִין זַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל: מֵימַר אֱלָהָא דַאֲבוּךְ יְהֵי בְּסַעֲדָךְ וְיָת־שַׁדַּי וִיבָרְכִינָךְ בִּרְכָן דְּנַחְתָּן מִטַּלָּא דִשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא בִּרְכָן דְּנַגְדָן מִמַּעֲמַקֵּי אַרְעָא מִלְּרַע בִּרְכְתָא דַאֲבוּךְ וּדְאִמָּךְ: בִּרְכְתָא דַאֲבוּךְ יִתּוֹסְפָן עַל־בִּרְכְתָא דִּלִי בָּרִיכוּ אֲבָהָתִי דַחֲמִידוּ לְהֶן רַבְרְבַיָּא דְּמִן־עָלְמָא יְהֶוְיָן כָּל־אִלֵּין לְרֵישָׁא דְיוֹסֵף וּלְגַבְרָא פְּרִישָׁא דַאֲחוֹהִי: בִּנְיָמִין בְּאַרְעֵיהּ תִּשְׁרֵי שְׁכִינְתָּא וּבְאַחְסַנְתֵּיהּ יִתְבְּנֵי מַקְדְּשָׁא בְּצַפְרָא וּבְפַנְיָא יְהוֹן מְקָרְבִין כָּהֲנַיָּא קוּרְבָּנַיָּא וּבְעִדָּן רַמְשָׁא יְהוֹן מְפַלְּגִין מוֹתַר־חוּלַקְהוֹן מִשְּׁאָר קוּדְשַׁיָּא: כָּל־אִלֵּין שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל תְּרֵין עֲסַר וְדָא דְמַלֵּיל לְהוֹן אֲבוּהוֹן וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן גְּבַר דִּי כְּבִרְכְתֵיהּ בָּרֵיךְ יָתְהוֹן: וּפַקֵּיד יָתְהוֹן וַאֲמַר לְהוֹן אֲנָא

ל׳ · ל׳ ומל׳ · ל׳ · ל׳ · זב · ל׳ חס׳ · ל׳ · ל׳ · ו׳ ה׳ חס׳ וא׳ מל׳ · ג׳ וחס׳ · ס"ח כתה׳ · ל׳ ומל׳ · ג׳ ריש חס׳ · ל׳ זעף קמץ · מ"ל פתחין וב׳ באתנחתא · ט"ל את׳ ל׳ כתו׳ יב׳ · ט"ל את׳ ל׳ כתו׳

זוגין מן כ"ב מיחודין חד על וחד עד וסי׳ עד תאות · כי הלל רשע על תאות · על מדבא : על הבית · עד מדבא · ונירם אבד · על מעל הפתח · עד מעל הפתח · מהארץ עד · עד יואב והשמועה · על יואב · ודבר המלחמה · עד צידון · על צידון · זבולון לחוף : עד ב׳ בסמיכה וסי׳ בבקר יאכל עד · עדי עד :

וישטמוהו · מוקדם קודם וימררוהו כאילו אמר וכבר ש שטמוהו וזה רמז על אחיו שמכרוהו : ותשב באיתן · במקו׳ איתן קשתו : ויפוזו · ויתחזקו והקרוב שיתפזו ויש מפרשים אותו מפז ואין טעם לו והטעם ששטמוהו בעלי חצים והתחברו לשפוך מררתו וקשתו היתה חזקה ופחדו ממנו ולא יכלו לו כי היו ידיו חזקים מידי אביר יעק׳ משם רמז אביר יעק׳ שהוא השם מאותו הכח יכול והיה רועה אבן ישר׳ וכן היה ויכלכל יוסף · וטעם אביר יעקב שהוא ידע אהבתו את יוסף · וטעם אבן כעצם הדבר וי"א כי משם כמו מאז וכזה לא מצאנוהו ב בכל המקרא גם אבן ישראל שאת לבו והיה כאבן ושב לרעות והטעם לאחיו במאכל ואות דרך רחוקה : מאל אביך · על דעתי שהוא דבק עם הפסוק שהוא למעלה והטעם זה הכח שהיה בידך מאל אביך היה והו׳ יעזרך ומ"ם מאל משרת עצמו ואחר עמו כמו באל שדי ושמי יי׳ והנה הטעם כפול ואת שדי והוא יברך אותך והגאון פירש אם מאל אביך ויתכן היות ברכ׳ שמים דבק עם מאל אביך והטע׳ יתברר במלת תהיין ברכו׳ תהום כאשר את׳ מטה וממגד ארץ גם תהו׳ לשו׳ נקב׳ וכן תהו׳ רוממתהו וכן טעמו שירדו גשמים ממעל בארצו וירבו המעיינות והנחלי׳ מתהומ׳ שהיא רובצ׳ מתח׳ לאר׳ :

ברכו׳ שדי׳ ורחם · דמה השדי׳ לשמי׳ והרחם לתהו׳ והטע׳ שירבו בניו והפך זה רחם משכיל ושדים צומקי׳ : ברכו׳ אביך · לא הברכו׳ שברכתיך עצומי׳ הם ויתחברו עם ברכות הורי שברכוני והורי כמו יולדי וכן ויתהר את מרים הורה גבר : תאות׳ מגזר׳ והתאויתם והטע׳ שתגבהנה הברכו׳ : נזיר אחיו · מגזר׳ נזר והוא סמוך כמו מדיב לב : בנימן · דמהו לזאב כי גבור היה והאות אנשי הגבעה : עד · תרגו׳ שלל וכן אז חלק עד שלל ליום קומי לעד בבר עדים · ולערב יחלק הטרף שלל לבניו ויש שאמר כי זה רמז לשאול שהכה את עמלק · וטעם בבקר בתחלת המלכות ולערב בגלו׳ על דבר מרדכי וזה דרך דרש ודעת המתרג׳ ארמית ידוע׳ : איש אשר כברכתו · כאשר באה לכל אח׳ מהברכ׳ כן ברך אותם כטעם איש כפתרון חלומו :

אנשי ריב ואין הלשון הזה לשון פעלו שאם כן היה לו ליקוד ורבו כמו המה מי מריב׳ אשר רבו וגו׳ ואף הם לשון רביית חצים הוא כן היה לו ליקוד אינו אלא לשון פועלו כמו שמו שמי׳ שהוא הושמו וכן רמו מעט שהו׳ לשון הורמו אלא שלשו׳ הורמו והושמו ע"י אחרי׳ ולשון שמו רמו רבו מאיה׳ הוא משומשי׳ את עצמ׳ כתרוממו משבמ׳ כעסו אנשי ריב׳ וכן רומו יושבי אי כמו נדמו וכן תרג׳ אנק׳ וקניאוהי : בעלי חצי׳ שלשונם כחץ ותרגו׳ לשון ותהי המחצה אותן שהיו ראוי׳ לחלק עמו בנחלה : ותשב באיתן קשתו · נתיישבה בחזק : קשתו · חוזקו : ויפזו זרועי ידיו · זו היא נתינ׳ טבעת על ידו לשון זהב מופז זאת היתה לו מידי הקב"ה שהוא אביר יעקב ומשם עלה להיות רועה אבן ישר׳ עיקרן של ישר׳ לשון האבן הראשה לשו׳ מלכות ואונקלו׳ אף הוא כך תרגמו : ותשב · ותבת בהון נביאותיה החלומות אשר חלם להם על דקים

אוריתא בסתרא תוספת הוא ולא מלשון עברי שבמקרא ושוי תוקפא רוחצניה תרגומו של באיתן קשתו וכך לשון התרגום על העברי ותשב נבואתו בשביל שאיתנו של הקב"ה היתה לו לקשת ולמבטח בכן יתרמא דהב לכך ויפזו זרועי ידיו : אבן ישראל · לשון נוטריקון אב ובן אבהן ובנין יעקב ובניו : מאל אביך · היתה לך זאת והוא יעזרך : ואת שדי · ועם הקדוש ברוך הוא היה לבך כשלא שמעת לדברי אדונתך והוא יברכך : ברכות שדים ורחם · ברכתא דאבא ודאמא כלומר יתברכו המולידים והיולדות שיהיו הזורעי׳ מזריעין טיפה הראויה להריון והנקבו׳ לא ישכלו את רחם שלהן להפיל עובריהן · שדים ירה יירה מתרגמינן איתרמא ייפתדי אף שדי׳ כאן על שם שהזרע יורה כחץ : ברכות אביך גברו וגו׳ · הברכות שברכני הקב"ה גברו על הברכות שברך את הורי : עד תאות גבעות עולם · לפי שהברכות שלי גברו עד סוף גבולי גבעות עולם שנתן לי ברכה פרוצה בלא מצרים מגעת עד ארבע קצות העולם שנאמר ופרצת ימה וקדמה וגו׳ מה שלא אמר לאברהם אבינו וליצחק לאברהם אמר לו שא עיניך וראה צפונה וגו׳ כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולא הראהו אלא ארץ ישראל בלבד ליצחק אמר כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה וגו׳ זהו שאמר ישעיה והאכלתיך נחלת יעקב אביך ולא אמר נחלת אברהם : תאות · המ"ולך כך חברו מנחם בן סרוק : הורי · לשון הריון שהורוני במעי אמי כמו הורה גבר : עד תאות · עד קצות כמו והתאויתם לכם לגבול קדמה יתתאו לבא חמת : תהיין · כלם לראש יוסף : נזיר אחיו · פרישא דאחוהי שנבדל מאחיו כמו וינזרו מקדשי בני ישראל כזורו אחור ורבותינו דרשו ותשב באיתן קשתו על כבישת יצרו באשת אדוניו וקוראהו קשת על שם שהזרע יורה כחץ : ויפזו זרעי ידיו · כמו ויפוצו שיצא הזרע מבין אצבעות ידיו : מידי אביר יעקב · שנראתה לו דמות דיוקנו של אביו כו׳ כדאיתא בסוטה והאנקלוס תרגם תאות שלם לשון תאוה וחמדה ובגבעות לשון מבוקי ארץ שחמדתו אמו והזקיקתו לקבלם : בנימן זאב יטרף · זאב הוא אשר יטרף כבא על שהיו עתידין להיות חטפנין וחטפתם לכם איש אשתו בפלגש בגבעה וכבא על שאול שהיה נוכח באויביו סביב שנאמר ושאול לכד המלוכה וילחם בהרוס ובמואב וגו׳ ובכל אשר יפנה ירשיע : בבקר יאכל עד · לשון בזה ושלל המתורגם עדאה ועוד יש לו דומה בלשון עברית אז חולק עד שלל ועל שאול הוא אומ׳ שעמד בתחלת בקרן וזריחתן של ישראל : ולערב יחלק שלל · אף משתשקע שמשן של ישראל על ידי נבוכד נצר שגלם לבבל : יחלק שלל · מרדכי ואסתר שהם מבנימין יחלקו את שלל המן שנאמר הנה בית המן נתתי לאסתר ואנקלוס תרגמו על שלל הכהנים בקדשי המקדש : וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם · והלא יש מהם שלא ברכם אלא קנטרן אלא כך פירושו וזאת אשר דבר להם אביהם מה שאמור בענין יכול שלא ברך לראובן שמעון ולוי ת"ל ויברך אותם כלם במשמע : ברכה העתידה לבא על כל אחד ואחד ברך אותם לא היה לו לומר אלא איש אשר כברכתו ברך אותו מה ת"ל ברך אותם לפי שנתן ליהודה גבורת ארי ולבנימין חטיפתו של זאב ולנפתלי קלותו של איל שלא יכול שלא כללן כלם בכל הברכות ת"ל ברך אותם :

כאסף

נאסף אל עמי קברו אתי אל אבתי אל המערה אשר בשדה עפרון החתי: במערה אשר בשדה המכפלה אשר על פני ממרא בארץ כנען אשר קנה אברהם את השדה מאת עפרן החתי לאחזת קבר: שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו שמה קברו את יצחק ואת רבקה אשתו ושמה קברתי את לאה: מקנה השדה והמערה אשר בו מאת בני חת: ויכל יעקב לצות את בניו ויאסף רגליו אל המטה ויגוע ויאסף אל עמיו: ויפל יוסף על פני אביו ויבך עליו וישק לו: ויצו יוסף את עבדיו את הרפאים לחנט את אביו ויחנטו הרפאים את ישראל: וימלאו לו ארבעים יום כי כן ימלאו ימי החנטים ויבכו אתו מצרים שבעים יום: ויעברו ימי בכיתו וידבר יוסף אל בית פרעה לאמר אם נא מצאתי חן בעיניכם דברו נא באזני פרעה לאמר: אבי השביעני לאמר הנה אנכי מת בקברי אשר כריתי לי בארץ כנען שמה תקברני ועתה אעלה נא ואקברה את אבי ואשובה: ויאמר פרעה עלה וקבר את אביך כאשר השביעך: ויעל יוסף לקבר את אביו ויעלו אתו כל עבדי פרעה זקני ביתו וכל זקני ארץ מצרים: וכל בית יוסף ואחיו ובית אביו רק טפם וצאנם ובקרם עזבו בארץ גשן: ויעל עמו גם רכב גם פרשים ויהי המחנה כבד מאד: ויבאו עד גרן האטד אשר בעבר הירדן ויספדו שם מספד גדול וכבד מאד ויעש לאביו אבל שבעת ימים: וירא יושב הארץ הכנעני את האבל בגרן האטד ויאמרו אבל כבד זה למצרים על כן קרא שמה אבל מצרים אשר בעבר הירדן: ויעשו בניו לו כן כאשר צום: וישאו אתו

מתכניש לעמי קברו יתי לות אבהתי במערתא די בחקל עפרון חתאה: במערתא דבחקל כפילתא די על אפי ממרא בארעא דכנען דיזבן אברהם ית חקלא מן עפרון חתאה לאחסנת קבורא: תמן קברו ית אברהם וית שרה אתתיה תמן קברו ית יצחק וית רבקה אתתיה ותמן קברית ית לאה: זביני חקלא ומערתא די ביה מן בני חתאה: ושיצי יעקב לפקדא ית בנוהי וכנש ריגלוהי לערסא ואיתנגיד ואתכניש לעמיה: ונפל יוסף על אפי אבוהי ובכא עלוהי ונשק ליה: ופקיד יוסף ית עבדוהי ית אסותא למחנט ית אבוהי וחנטו אסותא ית ישראל: ושלימו ליה ארבעין יומין ארי כן שלימו יומי חנטיא ובכו יתיה מצראי שבעין יומין: ועברו יומי בכיתיה ומליל יוסף עם בית פרעה למימר אם כען אשכחית רחמין בעיניכון מלילו כען קדם פרעה למימר: אבא קיים עלי למימר הא אנא מאית בקברי דאתקינית לי בארעא דכנען תמן תקברינני וכען איסק כען ואקבר ית אבא ואיתוב: ואמר פרעה סק וקבור ית אבוך כמא דקיים עלך: וסליק יוסף למקבר ית אבוהי וסליקו עמיה כל עבדי פרעה סבי ביתיה וכל סבי ארעא דמצרים: וכל בית יוסף ואחוהי ובית אבוהי לחוד טפלהון ועאנהון ותוריהון שבקו בארעא דגשן: וסליקו עמיה אף רתיכין אף פרשין והות משריתא סגיאת לחדא: ואתו עד בית אידרי דאטד די בעיברא דירדנא וספדו תמן מספד רב ותקיף לחדא ועבד לאבוהי אבלא שבעא יומין: וחזא יתיב ארעא כנענאה ית אבלא בבית אידרי דאטד ואמרו אבל תקיף דין למצראי על כן קרא שמה אבל מצרים די בעיברא דירדנא: ועבדו בנוהי ליה כן כמא די פקידינון: ונטלו יתיה

נאסף אל עמי. על שם שמכניסין הנפשות אל מקום גניזתן יש אסיפות בלשון עברי שהוא בלשון הכנסה כגון אין איש מאסף אותו הביתה ואספתו אל תוך ביתך באספכם את תבואות הארץ הכנסתה לבית מפני הגשמים באספכם את מעשיכם וכל אסיפה האמורה במיתה אף היא לשון הכנסה: אל אבותי. עם אבותי: ויאסף רגליו. הכניס רגליו: ויגוע ויאסף. ומיתה לא נאמרה בו ואמרו רבותינו יעקב אבינו לא מת: לחנוט את אביו. ענין מרקחת בשמים הוא: וימלאו לו. השלימו לו ימי חניטתו עד שמלאו לו ארבעים יום: ויבכו אותו מצרים שבעים יום. ארבעים לחניטה ושלשים לבכי לפי שבאה להם ברכה לרגלו שכלה הרעב והיו מי נילוס מתברכין:

אשר כריתי לי. כפשוטו כמו כי יכרה איש ומדרשו עוד מתיישב על הלשון כמו אשר קניתי אמר רבי עקיבא כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה כירה. ועוד מדרשו לשון כרי דגור שנטל יעקב כל כסף וזהב שהביא מבית לבן ועשה אותו כרי ואמר לעשו טול זה בשביל חלקך במער': כאשר השביעך. ואם לא בשביל השבועה לא הייתי מניחך אבל ירא לומר עבור על השבועה שלא יאמר אם כן אעבור על השבועה שנשבעתי לך שלא אגלה על לשון הקד' שאני מכיר יותר על שבעים לשון ואתה אינך מכיר בו כדאית' במסכת סוטה: גרן האטד. מוקף אטדין היה ורבותינו דרשו על שם המאורע שבאו כל מלכי כנען ונשיאי ישמעאל למלחמה וכיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארונו של יעק' עמדו כלן ותלו בו כתריהם והקיפוהו כתרים כגרן המוקף סייג של קוצי': כאשר צום. מהו אשר צום וישאו אותו בניו ולא בני בניו שכך צום אל ישאו מטתי לא איש מצרי ולא אחד מבניכם שהם מבנות כנען אלא אתם וקבע להם מקום שלשה למזרח וכן לארבע רוחות וכסדרן למסע מחנ' של דגלי' נקבעו כאן לוי לא ישא שהוא עתיד לשאת את הארון ויוסף לא ישא שהוא מלך מנשה ואפרים יהיו תחתיהם וזהו איש על דגלו באותות שמסר להם אביהם לישא מטתו:

הוא

נאסף ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' אני נאסף אל עמי · באשר נאסף אהרן · כי מפני הרעה נאסף הצדיק · קדם' קמץ: אל עמי ד' וסי' אני נאסף · ותהללנה אתי אל עמי · ויקחני יי' מאחרי הצאן · בא הקץ אל עמי ישר' לא · חד ואל עמי ידו גורל: עפרן ד' חסרים מסר' ריש פרשת חיי: שמה ה' ר"פ וסי' קברו את אברהם · שמה קנה

אבן עזרא

יוכו אותם. שולכו כלום עם ויסף לקברו: ויאסף רגליו אל המטה. כי בתחלה ישב על המטה ורגליו תלויו' כמכתב. ארץ אדום היום ולא כן מטות הישמעאלים: ויעלו אותו כל עבדי פרעה. כל אנשי מצרים לבד מיוסף עבדי פרעה יקראו: ויחנטו. כדמות אבן ויתכן ריק על דרך רחוקה מעט להיות כמוה התחלה חנטה פגיה: אשר כריתי. חפרתי כמו כי יכרה איש: רכב. כמו מרכבת: פרשים. ידועים: ויעש לאביו אבל. אחר שקברוהו כאשר אמרו קדמונינו ז"ל: ויעשו בניו פי' והנה עשו בניו כאשר צום שנשאוהו וקברוהו במקו' שצוה:

מסרה

קפוד · שמה אדום מלכיה · שמה נסיכי צפון · שמה שבר רשפי קשת: י' פסו' אית כהון ג' מלין דמיין ב' קדמאי לא נסיב ו"ו ותליתא נסיב ו"ו וסי' במס' רבת': את בניו ד' וסי' כי ידעתיו למען · ויכל יעקב לצוות · ויקם יעקב וישא את · והיה ביום הנחילו את · וכל נביאים וכתו' את בניו ב"מ ואת בניו וסי' ביהושע סימן ז': ויאסף ה' מלעיל וסי' בסוף פרשת חיי: השביעני חד מן ב' זוגין א' ש' וא' ס' וסי' במסרא רבתא:

ואשובה ז' וסי' אבי השבעני לאמר: ואשובה אל אחי אשר במצרים · ואשובה אל מקומי · אלכה ואשובה אל אישי · שובו אלי ואשובה · וארוצה עד איש האלהים · השיבני ואשובה כי אתה: וכל זקני ג' וסי' ויעל יוסף לקבר · ויבא אהרן וכל זקני · הקרבים אל החלל: וכל בית י"ב מסר בשופטים סימן ט': יושב י"א מלאי' בתורה וסי' ואשביעך ביי' · ויצחק בא מבוא · וירא יושב הארץ הכנעני · וירא חותן משה · השמר לך פן תכרת · ושלאחריו · ומה הערים אשר הוא · עמלק יושב ג' בו · ואמרת אל יושב הארץ · אל משה אל תירא אתו · אחרי הכתו את סיחן · ב' בו · ראה החלתי תת לפניך · בעבר הירדן בגיא:

לג

הוא ואחיו וכל העולים אתו. בחזרתן כאן הקדים אחיו למצרים העולים אתו ובהליכתן הקדים מצרים לאחיו שנאמר ויעלו אתו כל עבדי פרעה וגו׳ ואחר כך כל בית יוסף ואחיו אלא לפי שראו כבוד שעשו מלכי כנען שתלו כתריהם בארונו של יעקב נהגו בהם כבוד׃ ויראו אחי יוסף כי מת אביהם. מהו ויראו הכירו במיתתו אצל יוסף שהיו רגילים לסעוד על שלחנו של יוסף והיה מקרבן בשביל כבוד אביו ומשמת יעקב לא קרבן׃ לו ישטמנו. לו מתחלק לענינים הרבה יש לו משמש בלשון בקשה ולשון הלואי כגון לו יהי כדברך לו שמעני ולו הואלנו לו מתנו ויש לו משמש בלשון אם ואולי כגון לו חכמו לו הקשבת למצותי ולו אנכי שוקל על כפי ויש לו משמש בלשו׳ שמא לו ישטמנו ואין לו עוד דומה במקרא והוא לשון אולי כמו אולי לא תלך האשה אחרי לשון שמא הוא ויש אולי לשון בקשה כגון אולי יראה י״י בעניי אולי יסיב י״י אותי ואוי הוא כמו לו יהי כדברך ויש אולי לשו׳ אם אולי יש חמשים צדיקי׳׃ ויצוו אל יוסף. כמו ויצום אל בני ישראל צוה למשה ולאהרן להיות שלוחי׳ אל בני ישראל אף זה ויצוו אל שלוחם להיות שליח אל יוסף ולומר לו כן. ואת מי צוו את בני בלה׳ שהיו רגילין אצלו שנאמר והוא נער את בני בלהה׃ אביך צוה. שנו בדבר מפני השלום כי לא צוה יעקב כן שלא נחשד יוסף בעיניו׃ שא נא לפשע עבדי אלהי אביך. אם אביך מת אלוהו קיים והם עבדיו׃ וילכו גם אחיו. מוסף על השליחות׃ כי התחת אלהים אני. שמא במקומו אני בתמיה אם הייתי רוצה להרע לכם כלו׳ אני יכול והלא אתם כלכם חשבתם עלי רעה והקב״ה חשבה לטובה והיאך אני לבדי יכול להרע לכם׃ וידבר על לבם. דברי׳ המתקבלים על הלב עד שלא ירדתם לכאן היו מרננים עלי שאני עבד על ידיכם נודע שאני בן חורין ואני הורג אתכם מה הבריות אומרות כת של בחורים ראה וכמשתבח בהן ואמר אחי הם ולבסוף הוא הורגם יש לך אח שהורג את אחיו. דבר אחר עשרה נרות לא יכלו לכבות נר אחד וכו׳׃ על ברכי יוסף. כתרגומו גדלן בין ברכיו׃

צום ג׳ וס׳ ויעשו בניו לו כן כאשר צום · ופסלי ונסכי צום · כי הקימו בני יהונדב ׃ והשב ד׳ וס׳ לו ישטמנו יוסף · שוב והשב את אחיך · והשב חרפתם אל · והשב לשכנינו שבעתים ׃ ישיב ב״ד וס׳ בבמ׳ רבת׳ ׃ ויצוו ד׳ וס׳ ויצוו אל יוסף · ויצו אל העם לאמר כראותכם · והכיתם את יושבי יבש · ויצו את בני בניכן לאמר כתי׳

בניו ארצה כנען ויקברו אתו במערת שדה המכפלה אשר קנה אברהם את השדה לאחזת קבר מאת עפרן החתי על פני ממרא׃ וישב יוסף מצרימה הוא ואחיו וכל העלים אתו לקבר את אביו אחרי קברו את אביו׃ ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ויאמרו לו ישטמנו יוסף והשב ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אתו׃ ויצוו אל יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר׃ כה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם כי רעה גמלוך ועתה שא נא לפשע עבדי אלהי אביך ויבך יוסף בדברם אליו׃ וילכו גם אחיו ויפלו לפניו ויאמרו הננו לך לעבדים׃ ויאמר אלהם יוסף אל תיראו כי התחת אלהים אני׃ ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטבה למען עשה כיום הזה להחית עם רב׃ ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם וינחם אותם וידבר על לבם׃ וישב יוסף במצרים הוא ובית אביו ויחי יוסף מאה ועשר שנים׃ וירא יוסף לאפרים בני שלשים גם בני מכיר בן מנשה ילדו על ברכי יוסף׃ ויאמר יוסף אל אחיו אנכי מת ואלהים פקד יפקד אתכם והעלה אתכם מן הארץ הזאת אל הארץ אשר נשבע לאברהם ליצחק וליעקב׃ וישבע יוסף את בני ישראל לאמר פקד יפקד אלהים אתכם והעלתם את עצמתי מזה׃ וימת יוסף בן מאה ועשר שנים ויחנטו אתו ויישם בארון במצרים׃

חזק

סכום פסוקי דספר בראשית אלף וחמש מאות ושלשים וארבעה וסימן אך לך׃ וחציו ועל חרבך תחיה׃ ופרשיותיו י״ב אחא״ב סימן. וסדריו מ״ג ידיד״ה סימן. ואותיותיו ד׳ אלפים ושלש מאות ותשעים וחמשה׃ פ״ה · ימל״ה · סימן׃

בנוהי לארעא דכנען וקברו יתיה במערת חקל כפלתא דזבן אברהם ית חקלא לאחסנת קבורא מן עפרן חיתאה על אפי ממרא׃ ותב יוסף למצרים הוא ואחוהי וכל דסליקו עמיה למקבר ית אבוהי בתר די קבר ית אבוהי׃ וחזו אחי יוסף ארי מית אבוהון ואמרו דילמא יטר לנא דבבו יוסף ואתבא יתיב לנא ית כל בישתא דגמלנא יתיה׃ ופקידו לות יוסף למימר אבוך פקיד קדם מותיה למימר׃ כדין תימרון ליוסף בבעו שבוק כען לחובי אחך ולחטאיהון ארי בישתא גמלוך וכען שבוק כען לחובי עבדי אלהא דאבוך ובכא יוסף במללותהון עמיה׃ ואזלו אף אחוהי ונפלו קדמוהי ואמרו הא אנחנא לך לעבדין׃ ואמר להון יוסף לא תדחלון ארי דחלא דיי אנא׃ ואתון חשבתון עלי בישא מן קדם יי אתחשבת לטבא בדיל למעבד כיומא הדין לקיימא עם סגי׃ וכען לא תדחלון אנא אזון יתכון וית טפלכון ונחם יתהון ומליל תנחומין על לבהון׃ ויתיב יוסף במצרים הוא ובית אבוהי וחיא יוסף מאה ועשר שנין׃ וחזא יוסף לאפרים בנין תליתאין אף בני מכיר בר מנשה אתילידו ורבי יוסף׃ ואמר יוסף לאחוהי אנא מאית ויי מידכר דכיר יתכון ויסק יתכון מן ארעא הדא לארעא דקיים לאברהם ליצחק וליעקב׃ ואומי יוסף ית בני ישראל למימר מידכר דכיר יי יתכון ותסקון ית גרמי מכא׃ ומית יוסף בר מאה ועשר שנין וחנטו יתיה ושמוהי בארונא במצרים׃

אבן עזרא

לו ישטמנו. שמא יטור לנו איבה כמו וישטום עשו ויש לו במקרא על דרכים רבים׃ אנא. לשון פיוס. ויאמר הגאון כי התחת אלהים אני כאילו אני במקום אלהים שנפלתם לפני ותאמרו אנחנו עבדיך׃ למען עשה. שם הפועל׃ בני שלשים. בעבור היות שלש בני סמוך׳ הנה יהיו הבנים רבעים׃ ילדו. גדלו׃ ויחנטו אותו. הרופאים׃ ויישם בארון. שם אותו אחד והנה הסרש יסם על משקל ויצר ואמ׳ ר׳ יונה המדקדק כי החירק תחת שורק והוא רחוק בעיני׃ וטעם בארון בקמצו׳ הבי״ת הוא שהכין לנפשו׃

מסרה

חסר׃ לפני מותו ד׳ מסר בפרשת תולד׳׃ אנא חד מן ה׳ מלין בתרי טעמי וס׳ פרשת ויגש׃ הננו ג׳ דגשים וס׳ פרשת מקץ׃ התחת ג׳ בקרי׳ וס׳ פרשת ויצא׃ לטבה ה׳ חס׳ בליש׳ וס׳ ואתם חשבתם עלי רעה. ועשית הישר והטב. ואכלת ושבעת וברכת. ואבדתם מהרה מעל׳. ובפרי אדמתך לטבה׃ עשה ד׳ חד כתי׳ ו׳ וג׳ כתיב ה״א וס׳ בפרשת ויצא׃ ילדו וס׳ ובנות ילדו להם. ואהליבמה ילדה. ילדו על ברכי יוסף. והששי יתרעם לעגלה. אלה ילדו להרפה׃ ואלהים ה׳ וס׳ ויאמר יוסף אל אחיו. ואלהים סר מעל׳. ואלהים אמר לבהלני. ואלהים זולתי לא תדע. ואלהים מלכי מקדם׃ פקד ה׳ וחס וס׳ ואלהים פקד יפקד אתכם. וישבע יוסף את בני. פקד פקד פקדתי אתכם. ויקח משה את עצמו׳. אם פקד יפקדני׃ וישבע ד׳ וס׳ וישבע יוסף. ובשנה השביעית שלח יהוידע. וישבע יהושע. ויקם עזרא וישבע׃ והעלת׳ ג׳ חס׳ בליש׳ וס׳ והעלתם את עצמתי. קדמ׳ והעלתי עליב״ בשר. כי העלתיך מארץ מצרי׳׃ עצמתי ו׳ חס׳ בליש׳ וס׳ והעליתם את עצמתי. וחברו דויה׳ בשלח׳. ושפו עצמותיו לא ראו. מברו שלח אש. עצור בעצמותי. כל עצמתי תאמרנה. ובס״א מצאתי מסור עצמתי ה׳ חס׳ והשמש ושפו עצמותיו לא ראו. כל עצמתי תאמרנ׳. וזה המסור שהוא לפני השמש אצל עצמתיו ובניתו עצמתי. וכל עצמו׳ מלאי׳׃

ואלה שמות

ואלה ה״ז ר״פ בתורה וס׳ ואלה בני רעואל נחת · ואלה היו בני אהליבמה · ואלה בני רעואל בן עשו · ואלה בני אהליבמה אשת · ואלה בני שובל · ואלה בני צבעון ואיה · ואלה שמות דכות׳ במ״ד אלה שמות וס׳ אלה שמות בני עשו אליפז · אלה שמות בני אהרן הכהנים המשחים · אלה שמות האנשים אשר שלח משה · אלה שמות האנשים אביחיל בן · אלה ראשי אבו׳ · אלה ראשי האבו׳ · אלה עשה בניהו · אלה מבני גד ראשי · אלה הם אשר עברו · ומן ודוד זקן עד סוף הספ׳ ר״פ דכו׳ אלה במ״ד

סדר המקרא תורת

אלפא בית׳ מן חד וחד חד א׳ וחד וא׳ ולית דכו׳ וס׳ אכלה. ואכלה · אמרה · ואמרה · אהבם · ואהבם · אוצם · וארצם · אשתון · ואשתון · אפלל · ואפלל · אצבון · ואצבון ·

ואלה

כפסות קדומים ליה מודות בזכרם ימות
וכלם כבוד אל בלי לשון ופה כואמות

עלם ותורת אמת הוגות ומתחכמות:
ושמו מפורש בראש ספר ואלה שמות:

ברוך השם אלהי תעצומות
והוא הנותן תבונות לנשמות
ובספר הזה מהומות ואימות
ואלה התחרטו אחרי מות
ונולד אבי הנבואות והחכמות
ויוציא את אבותינו וידיהם רמות
ויעש לעיניהם בצריהם נקמות
והן בכתב אמת רשומות
ודבר משכן נעשה מתרומות

אמר בימינו לנבה נעימות ·
להוציא לאור כל תעלומות ·
שמכאו הורינו ברוב כלמות ·
כזיר אחים בעל החלומות ·
וקנא השם בעל חמות ·
ברב כסף וזהב ושלמות ·
ויאר לבותם בתורות תמימות:
ובם סודות ופליאות סתומות ·
בסוף ספר ואלה שמות ·

ואלה טעם הוי״ו בעבור שהזכיר בסוף הספר הראשון כי ראה יוסף לבניו בני שלשים הזכיר כי אחיו בדרתם היו מעטים ופרו ורבו ומלת אלה גם בחסרון הה״א שוה לזכרים ולנקבו׳ וכתו׳ כי את כל התועבות האל ואחריו מכל התועבות האלה לאנשים האל אלה יולדו להרפה מה אעשה לאלה וככה מלת לא המוכחית הלא הנער הלז ובעבור היות מלת אלה מלעיל היה הה״א נוסף כה״א לילה כאלה מצרים ושם לשון זכר ורבים שמות כי הת״ו כולל סימן רבים ורבות כמו מקומות ואבות גם הש״ם ככה סימן הזכרים והנקבות כמו נשים ופילגשים ויש שמות שימצאו בש״ם גם בת״ו כמו נפשים נפשות לבבות גם לבבים

רמז׳

ואלה שמות בני ישר׳

שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיְמָה אֵת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ׃ רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה׃ יִשָּׂשכָר זְבוּלֻן וּבִנְיָמִן׃ דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר׃

ואילין שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דַּעֲלוּ לְמִצְרַיִם עִם יַעֲקֹב גְּבַר וֶאֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ עָלוּ׃ רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה׃ יִשָּׂשכָר זְבוּלֻן וּבִנְיָמִן׃ דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר׃

א״ע שמנאן בחייהן בשמותם חזר ומנאן במיתתן להודיע חיבתן שנמשלו לכוכבים שמוציאן ומכניסן במספר ובשמותם שנ׳ המוציא במספר צבאם לכולם בשם יקרא׃

על לבבהן׃ ה״א מצרימה תחת מלת אל כמו נלכה דותינ׳ ותבא אותי ירושלימה׃ את יעקב׃ עם יעקב כמו כרת יי׳ את אברם׃ איש וביתו׃ יוצא חלציו ואין בית בכל המקרא אשה והנה שבעי׳ איש וביתו באו כי לא היו כשי׳ השבטי׳ במספר השבעים ולא יקשה בעיניך וכפר בעדו ובעד ביתו כי פשוטו בית אביו כי שלשה וידויין היו ועזר הכהן שהיא אשתו בכח בעדו והיא נכללת עמו כי האיש ואשתו הוא האדם׃ ראובן · כל שוא נע כזי״ן זבולן בהכנס עליו אחת מאותיות בוכ״ל ודאוי להיות האות המשרת בשוא נע והנה אין יכולת בלשון לקרוא שני שואין נעים על כן שמו חירק תחת האות המשרת כי אם היה בי״ת האות המשרת הנכנס עליו יאמרו בזבולן ואם כ״ף או למ״ד כזבולן לזבולן ואם וי״ו יאמרו שורק תחת חירק כאילו הוי״ו בקריאת אל״ף כמו וזבולן כי המלה תראה כקריאת אל״ף או זבולן ואם היה האות הראשון יו״ד כמו יהודה שהיו״ד מאותיות הנעלמים יעלימוהו כמו נעלה ביהודה כיהודה ליהודה כחמון כי עתה היו״ד הוא נעלם ואינו נזכר וכרגע בשפה גם ככה עם וי״ו ויהודה והנה נכתבו השבטים הנה כסדר תולדותם יששכר · בעבור התחברות שני שי״ן חסרו האחד מהמבטא כדרך מחברים שקרא מחברים ואין מ״ן כמוה במקרא ומנהג העברים בהתחבר וי״ו עם אחד מאותיות השפה שהם במו״ף חבירי הוי״ו יניעו אל״ף נוסף בקריאה ויקרו הוי״ו בשורק כמו ופרו ורבו ומלאו בתי מצרי׳ וככה ובנימן ובעבור היות בנימין בן הגבירת הזכירו לפני בני השפחות׃ דן · בהתחבר השמות הם על שפה דרכי׳ וכולם כנונים · האחד כמו עילם ואשור וארפכשד · והשני בנפך ארגמן ברקמה ובוץ׳ השלישי אדם פטרה וברקת · הרביעי דן ונפתלי גד ואשר · החמישי יקר ואהלות קציעות · הששי אדם שת אנוש׃

מצרימה ב״ח מסר במס׳ רבת׃ וביתו ו׳ וס׳ ואלה שמות ריש ספרא · וישב דוד עם אכיש · ואנשיו אשר עמו · אשר ישב שם · ועשקו גבר וביתו · ועם האלהים וביתו׃ ובנימן ט׳ מיחדין וס׳ בשופטים סימנ׳׃

ויהי

אבן עזרא

ויהי · מלת יהי היתה ראויה להיות כמו ירב המשא עליו ובעבור היות הה״א מן הבנין פתחו במלת יהי היוד הראשונה בקמץ קטן יהי והיה ראוי להיות היוד האחרון בשוא כי נראה כמו הבי״ת במלת ירב והיה ראוי להיות יהי רק יכבד על הלשון על כן בשלימותו ונכרך הה״א בחירק על כן לו יהי כי הוא אמר ויהי ובעבור שידברו במלה הזאת הרבה

רשי

ויוסף היה במצרים · והלא הוא ובניו היו בכלל שבעים ומה בא ללמדנו וכי לא היינו יודעים שהוא היה במצרים אלא להודיעך צדקתו של יוסף הוא יוסף הרועה את צאן אביו הוא יוסף שהיה במצרים ונעשה מלך ועומד בצדקו · וישרצו · שהיו יולדות ששה בכרס אחד · ויקם מלך חדש · רב ושמואל חד אמר חדש ממש וחד אמר שנתחדשו גזירותיו ·

במאד מאד ו׳ וסי׳ סוף פרשת לך לך · ירבה ה׳ וסי׳ הבה נתחכמה לו · וכאשר יענו אתו · ובקרך וצאנך ירבין · כ׳ בו · ברבות רשעים · וכל כי וכי דכו בבא ירבה וסי׳ כי ירבה לסלוח · ונוסף ג׳ ב׳ פתחין וא׳ קמץ וסי׳ ונוסף גם הוא · ונוסף על נחלת המטה · יש מפזר ונוסף עוד · בתרא קמץ · וא׳ ועוד נוסף עליהם · ונלחם ה׳ פתחין

וַיְהִי כָּל־נֶפֶשׁ יֹצְאֵי יֶרֶךְ־יַעֲקֹב שִׁבְעִים נָפֶשׁ וְיוֹסֵף הָיָה בְמִצְרָיִם׃ וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל־אֶחָיו וְכֹל הַדּוֹר הַהוּא׃ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעַצְמוּ בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֹתָם׃ פ וַיָּקָם מֶלֶךְ־חָדָשׁ עַל־מִצְרָיִם אֲשֶׁר לֹא־יָדַע אֶת־יוֹסֵף׃ וַיֹּאמֶר אֶל־עַמּוֹ הִנֵּה עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעָצוּם מִמֶּנּוּ׃ הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ פֶּן־יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי־תִקְרֶאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסַף גַּם־הוּא עַל־שֹׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם־בָּנוּ וְעָלָה מִן־הָאָרֶץ׃ וַיָּשִׂימוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עַנֹּתוֹ בְּסִבְלֹתָם וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפַרְעֹה אֶת־פִּתֹם וְאֶת־רַעַמְסֵס׃ וְכַאֲשֶׁר יְעַנּוּ אֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ וַיָּקֻצוּ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיַּעֲבִדוּ מִצְרַיִם אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ׃ וַיְמָרְרוּ אֶת־חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים וּבְכָל־עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה אֵת כָּל־עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר־עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ׃

וַהֲוָה כָּל נַפְשָׁתָא נָפְקֵי יַרְכָּא דְיַעֲקֹב שַׁבְעִין נַפְשָׁן וְיוֹסֵף דַּהֲוָה בְמִצְרָיִם׃ וּמִית יוֹסֵף וְכָל אֲחוֹהִי וְכֹל דָּרָא הַהוּא׃ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְפִישׁוּ וְאִתְיַלְּדוּ וּסְגִיאוּ וּתְקִיפוּ לַחֲדָא לַחֲדָא וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא מִנְּהוֹן׃ וְקָם מַלְכָּא חַדְתָּא עַל מִצְרַיִם דְּלָא מְקַיֵּים גְּזֵירַת יוֹסֵף׃ וַאֲמַר לְעַמֵּיהּ הָא עַמָּא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל סַגַּן וְתַקִּיפִין מִנַּנָא׃ הָבוּ נִתְחַכַּם לְהוֹן דִּילְמָא יִסְגּוֹן וִיהֵי אֲרֵי יְעָרְעִנַּנָא קְרָב וְיִתּוֹסְפוּן אַף אִנּוּן עַל סַנְאַנָא וִיגִיחוּן בָּנָא קְרָב וְיִסְּקוּן מִן אַרְעָא׃ וּמַנִּיאוּ עֲלֵיהוֹן שִׁלְטוֹנִין מַבְאֲשִׁין בְּדִיל לְעַנּוֹאֵיהוֹן בְּפֻלְחָנְהוֹן וּבְנוֹ קִרְוֵי בֵּית אוֹצְרַיָּא לְפַרְעֹה יָת פִּיתוֹם וְיָת רַעַמְסֵס׃ וּכְמָא דִמְעַנַּן לְהוֹן כֵּן סַגַּן וְכֵן תַּקְפִין וְעַקַת לְמִצְרָאֵי מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְאַפְלָחוּ מִצְרָאֵי יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקַשְׁיוּ׃ וְאַמַּרוּ יָת חַיֵּיהוֹן בְּפֻלְחָנָא קַשְׁיָא בְּטִינָא וּבְלִבְנִין וּבְכָל פֻּלְחָנָא בְּחַקְלָא יָת כָּל פֻּלְחָנְהוֹן דְּאַפְלַחוּ בְהוֹן בְּקַשְׁיוּ׃

ל׳ ל׳ ר׳ ומ׳ · ל׳ · ו׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ת׳ · ג׳ ב׳ פתחי׳ וא׳ קמץ · ת׳ · ל׳ · ב׳ ותס׳ תחד לתב · ל׳ ותס׳ · ל׳ רפי · ת׳ · ל׳ ותס׳ · ל׳ ותס׳ · ל׳ · ג׳ בליש

וס׳ הבה נתחכמה לו · והיינו גם אנחנו ככל הגוים · ויצא ה׳ ונלחם בגוים · ויאמר דוד אל שאול · ויתמרמר מלך הנגב׃

המילדות. הוא לשון מולידות אלא שיש לשון קל ויש לשון כבד כמו שובר ומשבר דובר ומדבר כך מוליד ומילד: בילדכן. כמו בהולידכן: שפרה. יוכבד על שם שמשפרת את הולד: פועה. מרים שפועה ומדברת והוגה לולד כדרך הנשים המפייסות תינוק הבוכה. פועה לשון צעקה כמו כיולדה אפעה: על האבנים. מושב האשה היולדת ובמקום אחר קורהו משבר וכמוהו עושה מלאכה על האבנים מושב כלי אומנו׳ יוצר חרש: אם בן הוא וגו׳. לא היה מקפיד אלא על הזכרי׳ שאמרו לו איצטגניניו שעתידות לולד בן המושיע אותם: וחיה. ותחיה: ותחיין את הילדים. מספקות להם מזון תרגו׳ הראשון וקיימא והשני וקיימתון לפי שלשון עבר לנקבות רבות תיבה זו וכיוצא בה משמשת לשון פ׳ פעלו ולשון פעלתם כגון ותאמרנה אים מצרי לשון עבר כמו ויאמרו לזכרים ותדברנה בפיהם לשון דברתם כמו וידברו לזכרים וכן ותחללנ׳ אותי אל עמי לשון עבר חללתם כ׳ כמו ותחללו לזכרים: כי חיות הנה. בקיאו׳ כמילדו׳ תרגו׳ מילדות חייתא ורבותינו דרשו משולות להיות הפרה שאינן צריכות מילדת גור אריה זאב יטרף בכור שורו אילה שלוחה ומי שלא כתב בו הרי הכתוב כוללן מה אמך לביאה: וייטב. הטיב להם וזה חלוק בתיבת שיסודה שתי אותיות ונתן לה וי״ו יו״ד בראש׳ כשהיא באה לדבר לשון ויפעיל הוא נוקד היו״ד בצירי שהיא קמץ קטן וייטב אלהים למילדות וירב בבת יהודה תאניה וכן ויגל את השארית דנבוזר אדן הגלה את השארית ויפן זנב אל זנב הפנה הזנבות זו לזו כל אלו לשון הפעיל את אחרים וכשהוא מדבר בלשון ויפעל הוא נוקד היו״ד בחירק כגון וייטב בעיניו לשון הוטב וכן וירב העם נתרבה העם ויגל יהודה הגלה יהודה ויפן כה וכה הפנה לכאן ולכאן ואל תשיבני וילך וישב וירד ויבא לפי שאינן מגזרתן של אלו שהרי היו״ד יסוד בהן ויו״ד אות שלישית בו: וייטב אלהים למילדות׳ מהו שטובה. ויעש להם בתים. בתי כהונה ולויה ומלכות שקרויין בתים ויבן את בית יי׳ ואת בית המלך כהונה ולויה מיוכבד ומלכות ממרים כדאיתה במסכת סוטה: לכל עמו. אף עליהם גזר יום שנולד משה אמרו לו איצטגניניו היום נולד ואין אנו יודעים אם ממצרי׳ אם מישראל ורואין אנו שסופו ללקות במים לפיכך גזר אותו היום אף על המצריים שנ׳ כל הבן הילוד ולא נאמר הילוד לעברים והם לא היו יודעים שסופו ללקות על מי מריבה: ויקח את בת לוי. פרוש היה ממנה מפני גזרת פרעה והחזירה ועשה בה ליקוחי׳ שניים ואף היא נהפכה להיות נערה ובת ק״ל שנה היתה שנולדה בבואה למצרים בין החומות ומאתים ועשר נשתהו שם וכשיצאו היה משה בן שמונים שנה כשנתעברה ממנו היתה בת מאה ושלשים וקורא אותה בת לוי:

ויאמר מלך מצרים למילדות. שרות היו על כל המילדות כי אין ספק כי יותר מחמש מאות מילדות היו אך אלו שתיהן שרות היו עליהן לתת מס למלך מהשכר וככה ראיתי היום במקומו׳ רבו׳ והאם והבת היו בדרך קבלה כי נכון הוא: ויאמ׳ בילדכן את העבריות. כל שהוא ממשפחת עבר יקרא עברי ועל אמונתו יקרא עברי על כן אבי כל בני עבר הבא מעבר הנהר עבר נהר משתי העברים: אמר בן קריש כי אל״ף אבנים נוסף׳ מגזרת בנים והטעם המשבר כמו מ׳ מי אפסים והנכון שהוא כמו באבנים והאל״ף שורש: והמיתן אותו. בסתר שלא יודע הדבר כי חמס היה עושה. ומלת וחיה קשה מאד בדקדוק והיא זרה כי המשפט והיתה כי ה״א השרש מן חיה יחליפוהו בתי״ו כמשפט בסמוכי׳ ולכל חית הארץ והיה כן בעבור שה״א והתי״ו קרובים במכתב ואין ביניהם לבד משך הנקודה שבתוך הה״א אבל לא במבטא כי הבדל יש ביניהן. ב׳ בשמות כי תחלה תקרא ה״א ׳ וכשתמשך הנקודה תקרא תי״ו וזה לאות כי הכתב שבידינו הוא כתב עברי והכלל כי מלת חינם חיים בספק כי הסכימו חכמי הדקדו׳ כי וארפכשד חי מפעלי הכפל וכמוהו כי אם תם הכסף שהוא מן תמם וחיי׳ כמו רב׳ חיים ולפי דעתי כי זו הגזר׳ זרה ואם איננה כן ירא׳נו מנחם פעל עתיד כמו אחוב יחוב לחוב היה ראוי שיאמר אחוי יחוי לחוי או כמו סוב סובו כיון סבי עיר והנה לאות כי הכל מהפעלים בעלי הה״א באחרונה אחר שלא מצאנו מגזרת חי אחת מכל הגזרו׳ שהזכרנו הנה זאת לאות כי היא מהפעלים כפעל הה״א באחרונה כי מצאנו שיאמ׳ אחיה כחיה יחיה תחיה כמו ואמר מן היה כהיה אהיה תהיה יהיה ואם כן הוא מגזרת חיה כמו היה ואף על פי שמצאנו שיאמר וארפכשד חי בלשון עבר לא נחוש לכל זה אע״פ שידמה שהוא מפעלי הכפל והזכרתי לומ׳ ככה בעבור שראיתי כי אין וי״ו בכל המקר׳ שהוא שרש בסוף המלה ואין טעמ׳ עלי תמלת שלו כי הוי״ו תחת ה״א כי אותי׳ אהו״י מתחלפו׳ זו בזו והעד שלו כל בוגדי בגד והוא מן שלה והנה אפרש לך למה לא תבא וי״ו שורש בסוף המלה והיה זה בעבור כי הוי״ו ישרת בסוף בעבור יחיד שאיננו נמצא כמו עברו ואמתו וסימן לשון רב׳ פרו ורבו וגם ים וי״ו נוסף כמן בנו בעור ואילו היה וי״ו שרש היה מתערב עם אחת מאלו השלשה ווי״ן שהזכרנו יחיד ורבים ונוסף ולא תדע המלה גם ככה אומ׳ לך באו׳ יו״ד שלא תבא שורש באחרונ׳ כי הוא סימן יחיד מדבר ידי גם ידי וסימן רבים בסמוך ידי נשים רחמניות וסימן נקבה דיבורא לי וי״וד היחס העברי או העבריה גם נוסף בפעלי׳ המגביהי להושיבי גם בשמות בני אתונו גם במלות הטעם זולתי מכי אפרי׳ ובעבור כל זה איננו ראוי שיבא יו״ד שרש באחרונה כן תתערב לנו המלה עם אחת מכל אלה שהזכרנו על כן אמרתי כי מלת וחיה זרה והיא כמו וחיתה ותהיה מהפעלי׳ בעלי הה״א באחרונ׳ כאשר פירשתי: ותיראן. העלימו האל״ף בעבור שלא תתערב המלה עם גזרת ראה: ותחיין. בכל כתן יותר ממשפטן הראשון כי מה צורך היה להאריך: ויקרא. הנכון בנות תות כי השכתן מבותי׳ ואין הפרש בין ותאמרנה עבר כמו ותאכלנה הפרו׳ ובין כשידבר עליהן לנכח עצמן בהנכנס הוי״ו הפתוח וככה מדוע עשיתן ותחיין: ותאמרנה. לא עברנו על מצותיך כי העבריות אינן כמצריו׳ כי כח חיים הרבה יש להם. ובא היו״ד רפה מן כי חיות והוא הנכון כמו דוות רוות עלות עלי וכדגש יו״ד במלת חיים שהוא תאר כמו ונתפש חיים כיו״ד אלהי העבריים גם כן חיים שהוא שם דבר כמו עץ חיים וכמו ופטורי ציצים: וילדו. נקבות פועל עבר כי שוה הוא לזכרים טוו צבאו: וייטב. בעלי היו״ד בראשונה פעם יעמד היו״ד כמו זו ופעם יחליפוהו בוי״ו כמו ויושב. שם דעבים שהוא מן יטב כמו וייטב מן יטב וזה הטוב הוא הנזכר אחר כן ויעש להם בתים כמו כי בית יעשה לך יי׳: ויהי כי יראו. בעבור שלא יראו ממלך מצרים רק יראו מהשם וייטב אליהן ודע כי זו המלה איננה מהפעלים העומדים ולא מן היוצאים כי הוא על דרך שיקבל האדם היראה מאחר על כן יראו מאת יי׳ הוא הנכון ואחזו דרך קצרה לומר ירא את יי׳ על כן מלת נורא איננה בבנין נפעל כמו נולד נשבר ונדכה והמשכיל יבין: ויצו. כל יושב על כסא מלכו מצרי׳ יקרא בלשון מצרים פרעה והנה הכתו׳ לא הגיד שמו כפרעה נכה ככה שמו בלשון עמו וכן פרעה חפרע: הילוד. שם תאר כמו גבור שכור: וילך. בעריס רבות היו ישראל יושבים כי רבים היו וכלם יקראו ארץ רעמסס אולי בעיר אחרת היתה זאת: בת לוי. בן ישראל והיא אחות אביו ולא דבר נכונה האומר כי תבואת השדה הנזרעת בשדה אחרת תבליע רק באותו שדה עצמו לא תבליע כראוי כי עקר אסור ערוה היה להיות ישראל קדושים:

שפרה ב׳ ומב׳ ליש׳ וסי׳ שם האחת שפרה. ברוחו שמים שפרה: העבריות ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ ויאמר מלך מצרים. ותאמרן המילדת אל פרעה. ויאמר בילדכן את. דין מ״ל. ותאמר אחתו אל בת פרעה: על האבנים ב׳ וסי׳ בילדכן את העבריות. וארד בית היוצר: ולא עשו ה׳ וסי׳ ותיראן המילדת. ולא עשו חסד

וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת הָעִבְרִיֹּת אֲשֶׁר שֵׁם הָאַחַת שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית פּוּעָה: וַיֹּאמֶר בְּיַלֶּדְכֶן אֶת־הָעִבְרִיּוֹת וּרְאִיתֶן עַל־הָאָבְנָיִם אִם־בֵּן הוּא וַהֲמִתֶּן אֹתוֹ וְאִם־בַּת הִוא וָחָיָה: וַתִּירֶאןָ הַמְיַלְּדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵיהֶן מֶלֶךְ מִצְרָיִם וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־הַיְלָדִים: וַיִּקְרָא מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת וַיֹּאמֶר לָהֶן מַדּוּעַ עֲשִׂיתֶן הַדָּבָר הַזֶּה וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־הַיְלָדִים: וַתֹּאמַרְןָ הַמְיַלְּדֹת אֶל־פַּרְעֹה כִּי לֹא כַנָּשִׁים הַמִּצְרִיֹּת הָעִבְרִיֹּת כִּי־חָיוֹת הֵנָּה בְּטֶרֶם תָּבוֹא אֲלֵהֶן הַמְיַלֶּדֶת וְיָלָדוּ: וַיֵּיטֶב אֱלֹהִים לַמְיַלְּדֹת וַיִּרֶב הָעָם וַיַּעַצְמוּ מְאֹד: וַיְהִי כִּי־יָרְאוּ הַמְיַלְּדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים: וַיְצַו פַּרְעֹה לְכָל־עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל־הַבֵּן הַיִּלּוֹד הַיְאֹרָה תַּשְׁלִיכֻהוּ וְכָל־הַבַּת תְּחַיּוּן:

פ

ב וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֵוִי וַיִּקַּח אֶת־בַּת־לֵוִי:

וַאֲמַר מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְחָיָתָא יְהוּדָיָתָא דְשׁוּם חֲדָא שִׁפְרָה וְשׁוּם תִּנְיֵתָא פּוּעָה: וַאֲמַר כַּד תְּהֶוְיָן מוֹלְדָן יָת יְהוּדָיָתָא וְתֶחֶזְיָן עַל מַתְבְּרָא אִם בַּר הוּא תִּקְטְלָן יָתֵיהּ וְאִם בְּרַתָּא הִיא וּתְקַיְּמִנַּהּ: וּדְחִילָא חָיָתָא מִן קֳדָם יְיָ וְלָא עֲבַדָא כְּמָא דִּי מַלֵּיל עִמְּהֶן מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְקַיָּמָא יָת בְּנַיָּא: וּקְרָא מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְחָיָתָא וַאֲמַר לְהֶן מָה דֵּין עֲבַדְתִּין יָת פִּתְגָמָא הָדֵין וְקַיֶּמְתִּין יָת בְּנַיָּא: וַאֲמַרָא חָיָתָא לְפַרְעֹה אֲרֵי לָא כִנְשַׁיָּא מִצְרָיָתָא יְהוּדָיָתָא אֲרֵי חַכִּימָן אִנִּין עַד לָא עָלַת לְוָתְהֶן חָיְתָא וִילִידָן: וְאוֹטֵיב יְיָ לְחָיָתָא וּסְגִי עַמָּא וּתְקִיפוּ לַחֲדָא: וַהֲוָה כַּד דְּחִילָא חָיָתָא מִן קֳדָם יְיָ וַעֲבַד לְהוֹן בָּתִּין: וּפַקֵּיד פַּרְעֹה לְכָל עַמֵּיהּ לְמֵימַר כָּל בְּרָא דְּאִתְיְלִיד לִיהוּדָאֵי בְּנַהְרָא תִּרְמוֹנֵיהּ וְכָל בְּרַתָּא תְּקַיְּמוּן:

וַאֲזַל גַּבְרָא מִדְּבֵית לֵוִי וּנְסֵיב יָת בַּת לֵוִי:

עם בית ירבעל. על אשר לא שמעו. במלכים. ולא שמעו ולא הטו את אזנם. ירמיה. ויהי לימים מימים ובעת צאת הקץ: אליהן ה׳ ד׳ מ״לאים וא׳ חס׳ וסי׳ ותיראן המילדת. ותאמרן המילדת. דין חס׳. ותקרבון אלי כולכם. ועשויה אליהן אל דלתות ההיכל. ותאמר אליהן אל תקראנה לי נעמי: יראת את האלהים ז׳ מסר פרשת מקץ: להן חד מן י״ד נכסר במגלת רות סימן א׳: הילוד ב׳ ומלאים וסי׳ כל הבן הילוד. גם הבן הילוד לך מות ימות: הבת ד׳ ודגש וסי׳ תחיון. תתחמקין. זב עמקך הבת השובבה. מה אעידך: וילך איש מבית ב׳ דסמי׳ וסי׳ וילך איש מבית לוי. מבית לחם יהודה:

אבן עזרא

ותהר · אין ספק כמו שהזכרנו כי אהרן גדול בשני ממשה וככה קבלו אבותינו שמועה היתה מרים וכתוב ותתצב אחותו מרחוק והנה ידענו כי תחלת קץ ד׳ מאות שנה היו מיום שנולד יצחק כי הוא לבדו יקרא זרע והנה בן ששים שנה הוליד את יעקב ויעקב הוליד את ראובן בן שמונים וחמש והיה בדרתו אל מצרים בן מאה ושלשים שנה חברנו עליהם ששים של יצחק עלו קצ״ב והנה כשאמרו ר״י כוביא מהם ע׳ שנה שחיה יוסף אחרי כן והנה כשאמרו ק״מ ושנות לוי בדרתו אל מצרים מ״ג והנה חיה כ״ב שנה אחרי יוסף והנה כשאמרו ק״ה כי כתוב הוא וימת יוסף בן מאה ועשר שנים ומתי מלך המלך החדש וכמה שנים בנו ערי מסכנות והנה קרוב מולדת משה כגזר על הזכרים ובן זומא אמר כל המספר דבר מעשה לא ישא פנים לנכבד להזכירו תחלה וכתוב ותלד לעמרם את אהרן ואת משה ואת מרים אחותם והנה היא קטנה והנה זה המוכח בשנויים שנה שם חם ויפת וכתיב ויולד גם הוא ויפת הוא הגדול ועוד שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו והיא נקברה במערה קודם אברהם לא שנה ודע כי הנו״ן תמצא חסרה או מובלעת בדגשות בתחלת המפעל כנו״ן גם הלמ״ד וינש אליו ובאמצע כמו תנש אף עלה בישראל או ויחר אף והנה הנו״ן מובלעת באמצע על כן נדגש פ״א ויחר אפו ישוב אפך וככה נו״ן נתן במלת תתי כי הוא כמו נתתי כי תי״ו האחרון איננו שורש רק הוא כמו שבתי לכתילדתי גם בסוף את פיהרך טוב תתי אותה לך וככה בשמו׳ כי בת היתה ראויה להיות לשון נקבה כמו מן בן בנה והיא תתערב עם אשר בנה בית והנה התליפו האל״ף בתי״ו כמו גבירת גברת עטרה עטרת פעם סמוך ופעם איננו סמוך כמו עטרת תפארת והנה חסרו הנו״ן להקל על הלשון ויאמרו בת ומלת רחל בתו כמלת אמת חסדו ואמתו והנה התי״ו לשון נקבה והנה הנו״ן מובלעת ולשון רבות אמונו׳ ולא אמתו׳ כמו בנות ולא בתות ולא בתים: ותהר · לא הזכיר הכתו׳ לדת מרים ואהרן כי לא התחדש דבר בלדתם · ומלת טוב כאשר תמצא בחיים מלא דעת יתכן היותו בנשמה כמו טוב עם יי׳ וטוב עם אנשים או טוב עין או בגוף או בצורה טוב תאר או מראה ובעבור שמצאנו בילד כי טוב הוא אין לפרשו כי אם בצורתו טוב מכל הילודים: שלשה ירחים · יש אומרי׳ כי בחדש השביעי מתחלת ההריון נולד גם זה דרש כי לא יוכלו המצרים לדעת מתי הרתה האשה ולפי דעתי כי הכתוב ספר החדשים שיכלה להצפינו כי אין כח באדם לראות באשה מתי תלד כי רחוק הוא שהוא נולד בחדש השביעי מתחלת ההריון כי הנולדים ככה הם קצרי קומה ויותר חיים והנכבדים הם הנולדים באחד עשר כי רובי הנולדים הם נמוכים לתשעה חדשים והיודע עת ההריון יכול לדעת עת הלידה והיודע עת הלידה יכול לדעת עת ההריון כי דבר נכונה הוא לקדמונים וחמשה פעמים נסיתיו גם הכי כי מקום מזל הלבנה ומעלתה ברגע ההריון היא מעלת מזל הצומח ברגע הלידה גם מעלה הצומחת רגע ההריון שם תהיה הלבנה רגע המולד והנה המעמד הקצוב הם רנ״ח ימים ושלים יום והאמצעי ר״עג והגדול שהוא הארוך ר״פז וחכמי המולדות יודו כן ואין טענה מהשבטי׳ כי להיותם על הסדר איננה ראיה כי הרבה כאלה בתורה על כן יתכן מרחל שנתנה שפחתה ליעקב בלדת שמעון גם נולד יששכר קודם אשר ודינה בבטן אחת נולדה עם זבולן על כן מלת ואחר ילדה בת כמו ואחרי כן יצא אחיו שלא זכר ותאר לכל אחד גם לתקופת הימים שלם היו׳ · ולא נדגש כדי הצפינו כדגשות קו״ף אם יקרך עון לדבר בו׳ נחות ובעבור היות הצד״י בשוא נעכ״ף הפ״א שהיה ראוי להדגש והוא שם הפועל מהבנין הכבד הנוסף ואין צורך לבקש למה לא צפנתהו עוד אולי השכנות המצריות שמעו קולו כי לא היו לבדם דרים בארץ רעמסס וכתב ושאלה אשה משכנתה · ובאה מלת תיבת גומא מלעיל בעבור היות הניגון בתחלת מלת גומא: ותחמרה · נחה הא׳ כה״א ויקר׳ לה נונח בשמו וזאת המלה נגזרת מן בחמר והוא טיט אדום מדבק ימצא בארץ ישר׳ וכמוהו באהרו׳ בארו חמר ובלשון ישמעאל יקרא אל חמר ויוכבד עשתה כן כי אמרה אל אראה במות הילד אולי אחותו נתנבאה לעשות כן ומחשבות השם עמקו ומי יוכל לעמוד בסודו ולו לבדו נתכנו עלילות אולי סבב השם זה שיגדל משה בבית המלכות להיות נפשו על המדרגה העליונה בדרך הלימוד והרגילות ולא תהיה שפלה ורגילה להיות בבית עבדים הלא תראה שהרג המצרי בעבור שהוא עשה חמס והושיע בנות מדין מהרועים בעבור שהיו עושים חמס להשקות צאנן מהמים שדלו · ועוד דבר אחר כי אילו היה גדל בין אחיו ויכירוהו מנעוריו לא היו יראים ממנו כי יחשבוהו כאחד מהם: בסוף · כמו קנה וסוף קמלו והוא צמח מן היאור: ותתצב · מלה זרה כי שמו נח נעלם בין שתי התוי״ן תחת היו״ד אמ׳ ר׳ משה הכהן כי תי״ו לדרת ולא בת נוסף בעבור חסרון הפ״א מן פעל וככה לדעת כי בעבור אות הגרון נפתח · ועתה החליפו התי״ו לה״א במלת לדעה כמו אשר תנה הודך: ותרד · מארמונה: לרחוץ · מנהג המצריו׳ היה · והזכיר דבר נערותיה שהולכות על מקום היאור כמו ויד תהיה לך בעבור ששלחה אמתה והיא אחת מהנערות לקחת התיבה כי בת המלך לא תכנס אל מקום הסוף כי במקום רחוק מן היבשה הושמה התיבה שלא יגיע אליה כל עובר ועוד כי אין מדרך הדקדוק להיות זרועה כי המ״ם רפה ואם אמה ארכו דגוש ועוד כי אמה ארכו מדה לא זרוע: ותפתח ותראהו · אחר שאמר ותראהו הוסיף לבאר כמו ובית דוד כאלהים כמלאך יי׳: והנה נער בוכה · היו איבריו גדולים כאילו הוא נער וראתהו מהול ובעבור יפיו חמלה עליו וזה טעם כי טוב הוא: ותאמר ותיניק · בעלי היו״ד בראשונה ים מתחלף היו״ד כמו מן ידע בוי״ו תודיע ויש שיומם נח נעלם בין האות המשרתת והעי״ן תחת יו״ד ופעם נכתב ופעם לא נכתב וככה ותיניק לך את הילד: ותאמר לכי · כמו שמו

מסורה

ירחים ד׳ וסי׳ ותצפנהו שלשה ירחים · וכמגד גרש · במספר ירחים · תספר ירחים תמלאנה: גמא ג׳ חס׳ וסי׳ ותקח לו תיבת גמא · ובכלי גמא על פני מים · היגאה גמא · והד וגמא · חציר לקנה וגמא: ותחמרה חד מן י״ח מלין דלא כפקיה׳ בסוף תיבותא ובטע׳ נמסר במס׳ רבת׳: על היאר ה׳ בליש׳ וסי׳ ופרעה חלם · ותרד בת

תורה

ותהר האשה ותלד בן ותרא אתו כי טוב הוא ותצפנהו שלשה ירחים: ולא יכלה עוד הצפינו ותקח לו תבת גמא ותחמרה בחמר ובזפת ותשם בה את הילד ותשם בסוף על שפת היאר: ותתצב אחתו מרחק לדעה מה יעשה לו: ותרד בת פרעה לרחץ על היאר ונערתיה הלכת על יד היאר ותרא את התבה בתוך הסוף ותשלח את אמתה ותקחה: ותפתח ותראהו את הילד והנה נער בכה ותחמל עליו ותאמר מילדי העברים זה: ותאמר אחתו אל בת פרעה האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העברית ותינק לך את הילד: ותאמר לה בת פרעה לכי ותלך העלמה ותקרא את אם הילד: ותאמר לה בת פרעה

תרגום אונקלוס

ועדיאת אתתא וילידת בר וחזת יתיה ארי טב הוא ואטמרתיה תלתא ירחין: ולא יכילת עוד לאטמרותיה ונסיבת ליה תיבותא דגומא וחפתה בחמרא ובזפתא ושויאת בה ית רביא ושותה ביערא על כיף נהרא: ואתעתדת אחתיה מרחיק למידע מה יתעביד ליה: ונחתת בת פרעה למסחי על נהרא ועולמתהא מהלכן על כיף נהרא וחזת ית תיבותא בגו יערא ואושיטת ית אמתה ונסיבתה: ופתחת וחזת ית רביא והא עולימא בכי וחסת עלוהי ואמרת מבני יהודאי הוא דין: ואמרת אחתיה לבת פרעה האיזיל ואיקרי ליך אתתא מיניקתא מן יהודיתא ותוניק ליך ית רביא: ואמרת לה בת פרעה איזילי ואזלת עולמתא וקרת ית אימיה דרביא: ואמרת לה בת פרעה

מסורה

פרעה · ערות על יאור · על הנהרו׳ על היארי׳ על יאריהם ועל אגמיהם: הלכת חס׳ דחס׳ וסי׳ ונערתיה הלכת · וחד ההלכת · וההלכת לרגלה · הולכות על טוביה בן כתיב · הלכות תרשיש בן כתיב · ובמסר׳ אחריתי מצאתי נמסר הלכת ד׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ ונערתיה הלכת · הלכת תרשיש · ותהלכת לימין · וההלכת למואל · ואגרותיהם הולכות על טוביה · מלאים · ובספרים המדוקי׳ ישנים שראוי לסמוך עליה׳ כן דינם · ונערתיה הלכ׳ חס׳ דחס׳ · וההלכת לרגלה חס׳ דחס׳ · הולכות על טוביה מלא דמלא · ותהלכת לימין חס׳ דחס׳ · וההולכת למואל מלא · הלכות תרשיש בן כתיב · בכה ובכה ז׳ וסי׳ והנה נער · וישמע משה את העם · ודוד עלה במעלה הזיתים · הנה המלך בכה · מדוע אדני בכה · ויצא ישמעאל בן נתניה · ובהתפלל עזרא: האלך ג׳ וסי׳ לך אשה מנקת · והבתי בפלשתים · רמות גלעד: לכי ג׳ וסי׳ ותלך העלמה ותקרא את אם · ויאמר לכי ושלחה אותה שני חדשים · ויאמר לה אמנון קומי לכי:

רשי

כי טוב הוא · כשנולד נתמלא הבית כלו אורה: ולא יכלה עוד הצפינו · שמנו לה המצרים מיום שהחזירה והיא ילדתו לששה חדשים ויום אחד שהיולדת לשבעה יולדת למקוטעין והם בדקו אחריה לסוף תשעה: גמא · גמי בלשון משנה ובלע״ז יונ״ק רך הוא ועומד בפני רך ובפני קשה: בחמר ובזפת · זפת מבחוץ וטיט מבפנים כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת: ותשם בסוף · הוא לשון אגם רושי״ל בלע״ז ודומה לו קנה וסוף קמלו: לרחוץ על היאר · סרס המקרא ופרשהו ותרד בת פרעה על היאור לרחוץ בו: על יד היאור · אצל היאור כמו ראו חלקת יואב על ידי והוא לשון יד ממש שיד האדם סמוכה לו ורבותינו אמרו הולכות לשון מיתה הולכות למות לפי שמיחו בה והכתוב מסייען כי למה לנו לכתוב ונערותיה הולכות: את אמתה · את שפחתה · ורבותינו דרשו לשון יד אבל לפי דקדוק לשון הקדש היה לו לינקד אמתה מ״ם דגוש והם דרשו את אמתה את ידה ונשתרבבה אמתה אמות הרבה: ותפתח ותראהו · את מי ראתה את הילד זהו פשוטו ומדרשו שראתה עמו שכינה: והנה נער בוכה · קולו כנער: מן העברים · שהחזירתו על מצריות הרבה לינק ולא ינק לפי שהיה עתיד לדבר עם השכינה: ותלך העלמה · הלכה בזריזות ועלמות כעלם:

הֵילִיכִי. נתנבאה ולא ידעה מה נתנבאה הי שליכי: משיתיהו. שחלתיה הוא לשון הוצאה בלשון ארמי כמשחל בניתא מחלבא ובלשון עברי משיתיהו לשון הסירותיו כמו לא ימוש לא מסו כך חברו מנחם ולבי אומר שאינו ממחברת מש וימוש אלא מגזרת משה ולשון הוצאה הוא וכן יתפרשי ממי' רבים שאלו היה ממחברת מש לא יתכן לומר משיתיהו אלא המישותיהו כאשר יאמ' מן קם הקימותי ומן שב השיבותי ומן בא הביאותי או משתיהו כמו ומשתי את עון הארץ אבל משיתי אינו אלא מגזרת תיבה שפעל שלה ית' מוסר בה"א בסוף התיבה כגון משה בנה עשה צוה פנה כשיבוא לומר בהם פעלתי יתבא היוד במקום ה"א כמו עשיתי בניתי פניתי צויתי: ויגדל משה. והלא כבר כתב ויגדל הילד אמר רבי יהודה ברבי אלעזר הראשון לקומה והשני לגדולה שמינהו פרעה על ביתו: וירא בסבלותם. נתן עיניו ולבו להיות מצר עליהם: איש מצרי. נוגש היה ממונה על שוטרי ישר' והיה מעמידם מקרות הגבר למלאכתם: מכה איש עברי. מלקהו ורודהו ובעלה של שלומית בת דברי היה ונתן עיניו בה ובליל העמידו והוציאו מביתו והוא חזר ונכנס לבית ובא על אשתו כסבורה שהוא בעלה וחזר האיש לביתו והרגיש בדבר וכשראה אותו מצרי שהרגיש בדבר היה מכהו ורודהו כל היום: ויפן כה וכה. ראה מה עשה לו בבית ומה עשה לו בשדה ולפי פשוטו כמשמעו: וירא כי אין איש. עתיד לצאת ממנו שיתגייר: שני אנשים עברים. דתן ואבירם הם שהותירו מן המן: ככי' מריבי': למה תכה. אע"פ שלא הכהו נקרא רשע בהרמת יד: רעך. רשע כמותך: מי שמך לאיש. והרי עודך נער: הלהרגני אתה אומר. מכאן אנו למדים שהרגו בשם המפורש: ויירא משה. כפשוטו ומדרשו דאג לו על שראה בישר' רשעי' דלטורין אמ' מעתה שמא אינם ראויין ליגאל: אכן נודע הדבר. כמשמעו ומדרשו נודע לי הדבר שהייתי תמה עליו מה חטאו ישראל מכל שבעים אומות להיות נרדים בעבודת פרך אבל רואה אני שהם ראויים לכך: וישמע פרעה. הם הלשינו עליו: ויבקש להרוג את משה. מסרו לקוסטינר להרגו ולא שלטה בו החרב הוא שאמר משה ויצילני מחרב פרעה: וישב על הבאר. למד מיעקב שנזדווג לו זווגו מן הבאר: ולכהן מדין. רב שבהן ופירש לו מעז"ו ונדוהו מאצלם: את הרהטי'. את בריכות מרוצות המים העשויות בארץ: ויגרשום. מפני הנדוי: למה זה עזבתן. הכיר בו שהוא מזרעו של יעקב שהמים עולים לקראתו:

הֵילִיכִי. כמו הניקי כי שנים שרשים. הם ילך גם הלך והטעם אחד כי אין הה"א מאותיות המשך על כן ה"א אחרת כמוה ועוד כי האלף גם היוד והוי"ו ימצאו בתוך המלה פעם נכתבים ופעם נחים נמצאים במבטא לא במכתב ופעם נעדרים והה"א לעולם באמצע היא נראת ומלת בלטיהם איננה כמו בלהטיהם כאשר אפרש: ותאמר. אמ' הגאון כי הֵילִיכִי הם שתי מלות ולא דבר נכונה רק היא מלה אחת על משקל והניקיהו לי כמו שאמרתי והוא מהבנין הכבד הנוסף גם אמ' שהוא כמו האלך והנה הא כמו וגם אני הא והנחנו לא מצאנו בכל המקרא ליכי כי אם לך רק היא מלה אחת: ותניקהו. מעלומי העי"ן מן הפעלי' השני' הנראי' והנה בפסוק אחד שנים פרטי' והטעם אחד וככה הטובו כנן בוזי כמו הליכי והניקי אך אטיבו כל אשר דברו כמו והם הביאו אליו מעלומי העי"ן: ויהי לה לבן. כמו ואלה בני מיכל זרובבל בן שאלתיאל והוא בן רפיה אחי שאלתיאל ובעבור שגדלו נקרא בנו. שם משה מתורגם מלשון מצרים בלשון הקדש ושמו בלשון מצרים היה מוניוס וכך כתו' בספר עבודת האדמה הנעתק מלשון מצרים ש' לשון קדרים גם ככה בספרי חכמי יון אולי למדה בת פרעה לשונינו או שאלה ואל תתמה בעבור שאיננו משוי כי השמות אינם כשמרים כמו הפעלים: ויצא אל אחיו. המצרים כי בארמון המלך היה. וטעם מאחיו אחר הזכיר עברי מן ממשפחתו כמו אנשים אחים כנים. שם התאר מבנין נפעל והשלם ננכים כמו נראים: לרשע. העושה חמס: הלהרגני אתה אומר. בלבך: אכן. כמו אם כן: וישמע. ארץ מדין קרוב היו אל משמעת פרעה על כן הוצרך להיו' רועה באין שלא יעמוד ביישוב אולי יכירוהו וכאש' אמ' לו השם שמת פרעה ועבדיו שברח מפניהם ונולד לו בימים ההם בנו הקטן אז אמ' ויצילני מחרב פרעה כי כל ימי חייו היה ירא ממנו ואחר שהזכיר וישב בארץ מדין שב לפר' למה ישב כי בתחלה ישב לפני הבאר הידועה בדרך ויצא יעקב וילך ושב לומ' ויפגע במקום: ולכהן. הוא יתרו ולא רעואל וכל כהן שבמקרא משרת הוא לשם או לע"ז והעד וכהנו לי וכהני יי' ויתרו היה כהן לשם כאשר אפרש עוד: ויבאו. מ"ם ויגרשום כמו נו"ן שלא תתערב המלה עם הנו"ן הנוסף לעתיד וככה באכם במ"ם שלא להתחבר שני נוני"ן: ותבאנה אל רעואל. אבי אביהן היה כי יתרו היה חותנו והוא חובב וכתוב ומבני חובב חותן משה וכתוב לחובב בן רעואל המדיני: ותאמרנה. הן הוסיפו או לא הספיקו המים שדלו הם לצאן: ויאמר אל בנותיו. אבי האב יקרא אב כמו אלהי אבי אברהם גם שבוכד כבר אבוך ובן הבן יקרא בן וככה הבנות בנותי והבנים בני ואכת ברי בלשכר: ויאמר. הנה תפש הכתוב דרך קצרה שלא הזכיר ותקראנה לו כי ידוע הוא מדרך הסברא: קראן ויאכל

הֵילִיכִי ב' מלא' בליש' וסי' הֵילִיכִי את הילד. אילכה שולל וערום: ותבאהו ג' ב' חסרים וא' מלא וסי' ויגדל הילד ותבאהו ותביאהו בית אביה. דשפטים: בית יי' שילה. קדמא' ובתרא חס': מכה ה' פתחין וסי' מכה איש עברי. מכה במטה אשר בידי. האשר שבית בחרבך ובקשתך. מכה עמים בעברה. ולא תחוס

הֵילִיכִי את הילד הזה והינקהו לי ואני אתן את שכרך ותקח האשה הילד ותניקהו: ויגדל הילד ותבאהו לבת פרעה ויהי לה לבן ותקרא שמו משה ותאמר כי מן המים משיתהו: ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלתם וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו: ויפן כה וכה וירא כי אין איש ויך את המצרי ויטמנהו בחול: ויצא ביום השני והנה שני אנשים עברים נצים ויאמר לרשע למה תכה רעך: ויאמר מי שמך לאיש שר ושפט עלינו הלהרגני אתה אמר כאשר הרגת את המצרי ויירא משה ויאמר אכן נודע הדבר: וישמע פרעה את הדבר הזה ויבקש להרג את משה ויברח משה מפני פרעה וישב בארץ מדין וישב על הבאר: ולכהן מדין שבע בנות ותבאנה ותדלנה ותמלאנה את הרהטים להשקות צאן אביהן: ויבאו הרעים ויגרשום ויקם משה ויושען וישק את צאנם: ותבאנה אל רעואל אביהן ויאמר מדוע מהרתן בא היום: ותאמרן איש מצרי הצילנו מיד הרעים וגם דלה דלה לנו וישק את הצאן: ויאמר אל בנתיו ואיו למה זה עזבתן את האיש

אובילי ית רביא הדין ואוניקיהי לי ואנא אתן ית אגריך ונסיבת אתתא ית רביא ואוניקתיה: ורבא רביא ואיתיתיה לבת פרעה והוה לה לבר וקרת שמיה משה ואמרת ארי מן מיא שחילתיה: והוה ביומיא האינון ורבא משה ונפק לות אחוהי וחזא בפולחנהון וחזא גבר מצראי מחי לגבר יהודאי מאחוהי: ואתפני לכא ולכא וחזא ארי לית גבר ומחא ית מצראה וטמריה בחלא: ונפק ביומא תנינא והא תרין גברין יהודאין נצן ואמר לחייבא למה את מחי לחברך: ואמר מן שוייך לגבר רב ודיין עלנא הלמקטלי את אמר כמא די קטלתא ית מצראה ודחיל משה ואמר בקושטא איתידע פתגמא: ושמע פרעה ית פתגמא הדין ובעא למקטל ית משה וערק משה מן קדם פרעה ויתב בארעא דמדין ויתיב על בירא: ולרבא דמדין שבע בנן ואתאה ודלאה ומלאה ית רהטיא לאשקאה ענא דאבוהן: ואתו רעיא וטרדונין וקם משה ופרקינון ואשקי ית ענהן: ואתאה לות רעואל אבוהן ואמר מה דין אוחיתין למיתי יומא דין: ואמרא גברא מצראה שיזבנא מידא דרעיא ואף מדלא דלא לנא ואשקי ית ענא: ואמר לבנתיה ואן הוא למה דנן שבקתין ית גברא

עיני. וגם אני לא אחמול: נצים ג' וסי' שני אנשים עברים. להשות גלים נצים ערים בצורות. מלכים. להשאות גלים נצים. ישעיה. רעך כל אורייתא חס ונבי' חסר בב"ב מלא' וסי' ונתת לרעיך ושכב עם נשיך. אתה וריעך היושבים. וכל כתו' דכוו' מלאים בב"מ משלי דכוותהון חס בב"א מלא. לך התרפס ורהב רעיך: ויירא י"ב נמסר פרשת ויצא: אכן י"ט נמסר בישעיה סימן מ': ולכהן ג' וסי' ולכהן מדין שבע. ויאמר מיכה שבה עמדי. ויאמרו לו החרש שים. ותבאנה ה' כתיב כן וסי' ותבאנה אל קרבנה. ותבאנה ותלדנה. ותבאנה אל רעואל אביהן. פתאם עשיתי ותבאנה. נערות אסתר וסריסיה. ותבואינה כתיב. אשר תבאן הצאן. ל' כתיב כן. התבוננו וקראו ותבואינה. לחוד כ"ב. תבאינה האותת. ל' כ"ב. ואל החכמות שלחו. תבואנה אניות תרשיש. תבואנה כתיב ושארהון תבאנה כתי': איו ואיו ה' וסי' ויאמר אל בנותיו. איו מלך חמת ומלך. בגללו לנצח. איו יי' אלהיך. עיני תראינה. במיכה. ויגוע אדם ואיו. וסי' בלשון תרגום בנתהון דמלכיא מתגלגלין ובהתין ומייתין:

קראן לו. מלה זרה בעבור שאין על משקלה: ויואל. אולי לא היה שם יתרו בן רעואל על כן לא הזכירו הכתוב: ותלד. כי אמר משה ונתת צפורה היא האשה הכושית אשר אמר ואשר כתוב בדברי הימים דמשה אל תאמן וכלל אומ' לך כל ספר שלא כתבוהו נביאים או חכמים מפי הקבלה אין לסמוך עליו ואף כי יש בודדים שמכחישים הדע' הנכונה וככה ספר זרובבל וגם ספר אלדד הדני והדומה להם: וימת מלך מצרים. עתה יוכל משה לשוב אל מצרים וישראל עמו תשובה כי יחזקאל הזכיר שהיו ישראל עובדים גלולי מצרים על כן ענש השם ותחת אשר לא עבדוהו עבדו אכזרים: וישמע. טעם ויזכור שהגיע הקץ: וירא. החכם שהיו המצריים עושים בגלוי: וידע. העשוי בסתר:

הר האלהים חרבה. ככה כתב משה. וטעם חרבה מרוב החום שלא ירד שם גשם כי הוא קרוב ממצרים דרך שלשת ימים כאשר דבר משה ובעבור שהיאור רחוק על כן אין שם ליחה ותגבר בו היבשות: וירא. יש מפרשים בלבת אש בלהבת אש והנכון בעיני כי פירושו בלבה אש כי כן מבאשו מה אמולה לבתך ור' ארכיס אמ' אילו היה כן היה בלבת בחירק תחת הלמ"ד כמו אל גנת אגוז והנה שכח וכגבה זרועיה ת תצמיח: הסנה. אמר הגאון כי זה מין קוץ ורבון שוכני סנה שמים והטעם על השם הנכבד ור' ישועה אמר הכבוד משכן בסנה ולא דבר נכונה כי איך יקרא שוכני על רגע אחד ועוד למה כאמר על גזרת פועל ואיננו כן עושה שמים וארץ כי השם הוא עושם תמיד ומעמיד' כהנה היוצאת מפי' אדם ועוד אחר שהזכיר כל מגד הזכיר ב באחרונה רצון השם ועוד מה טעם להזכיר זה המלאך ועוד היה ראוי להיותו שוכני בספה הידוע ולפי דעתי כי כל סנה אחר הוא והוא מין קוץ יבש וככה הוא בלשון ישמעאל וככה הר סיני בעבור הסנה וכן פי' ורצון שוכני סנה רצון שיבקש השוכן במקום הסנה שהוא ד דורש ומבקש תמיד שיעשה ה השם רצונו ולאלה ארצו שהוא מוכן בה שהיה מקום יובש וככה עד שיהא בה הרוי והיתה כגן רוה מלוחלחת והוריע מתוך הסנה בה"א הידעת כי הם דברי משה בכתבו התורה. ובוער מהפועלים היוצאים כי אש בוערה כמו אש אכלה והעד כאש תבער יער והנה האש שהיה בסנה בוער כל אשר ס סביביו כי זה כמו שלחו באש מקדשך וככה ההר בוער באש. ומלת אוכל שם התאר כמו פעול וכמוהו אם תראה אותי לוקח מאתך שהוא קמוץ וככה לנער היולד כהם יוקשים בני האדם ואלה הפעלים כאשר הם יוכאו' על כן ורגל מועד' איננה כמוהם רק הפורק תחת חולם והיא כמו פועלת: ויאמ' משה אסורה נא. בזרת סר אם בא אחריה מ"ם הי' למרחוק כמו סורו מתכי הוא אומר להם ריחקו ממני ואם אחריה אל במלם יקורות י תהפך הדבר כמו סורה אלי

קראן חד מן א"ב מן חד חד משמש אב"גד וסימניהון במסרא רבתא: ויאכל ה' רפי' נמסר פרשת תולדות: ויואל ז' בטעמא מלעיל ה' מל' וב' חס' וסי' ויואל משה לשבת. ויואל הכנעני לשבת בארץ. דיהושע. ויואל הכנעני לשבת בארץ. דשפטים. ויואל האמורי לשבת בהר חרס. ויואל הלוי לשבת את האיש. ואל שאול

קְרֶאןָ לוֹ וְיֹאכַל לָחֶם׃ וַיּוֹאֶל מֹשֶׁה לָשֶׁבֶת אֶת־הָאִישׁ וַיִּתֵּן אֶת־צִפֹּרָה בִתּוֹ לְמֹשֶׁה׃ וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה׃ וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִן־הָעֲבֹדָה וַיִּזְעָקוּ וַתַּעַל שַׁוְעָתָם אֶל־הָאֱלֹהִים מִן־הָעֲבֹדָה׃ וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־בְּרִיתוֹ אֶת־אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק וְאֶת־יַעֲקֹב׃ וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע אֱלֹהִים׃ ס

וּמֹשֶׁה הָיָה רֹעֶה אֶת־צֹאן יִתְרוֹ חֹתְנוֹ כֹּהֵן מִדְיָן וַיִּנְהַג אֶת־הַצֹּאן אַחַר הַמִּדְבָּר וַיָּבֹא אֶל־הַר הָאֱלֹהִים חֹרֵבָה׃ וַיֵּרָא מַלְאַךְ יְהוָה אֵלָיו בְּלַבַּת־אֵשׁ מִתּוֹךְ הַסְּנֶה וַיַּרְא וְהִנֵּה הַסְּנֶה בֹּעֵר בָּאֵשׁ וְהַסְּנֶה אֵינֶנּוּ אֻכָּל׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אָסֻרָה־נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־הַמַּרְאֶה הַגָּדֹל הַזֶּה מַדּוּעַ לֹא־יִבְעַר הַסְּנֶה׃ וַיַּרְא יְהוָה כִּי סָר לִרְאוֹת וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסְּנֶה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ וַיֹּאמֶר אַל־תִּקְרַב הֲלֹם שַׁל־נְעָלֶיךָ מֵעַל רַגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו אַדְמַת־קֹדֶשׁ הוּא׃ וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֱלֹהֵי אָבִיךָ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב

קְרַן לֵיהּ וְיֵיכוֹל לַחְמָא׃ וּצְבִי מֹשֶׁה לְמִתַּב עִם גַּבְרָא וִיהַב יַת צִפּוֹרָה בְרַתֵּיהּ לְמֹשֶׁה׃ וִילֵידַת בַּר וּקְרָא יַת שְׁמֵיהּ גֵּרְשֹׁם אֲרֵי אֲמַר דַּיָּיר הֲוֵיתִי בַּאֲרַע נוּכְרָאָה׃ וַהֲוָה בְּיוֹמַיָּא סַגִּיאַיָּא הָאִינוּן וּמִית מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְאִתְאַנַּחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן פּוּלְחָנָא דַּהֲוָה קְשֵׁי עֲלֵיהוֹן וּזְעִיקוּ וּסְלֵיקַת קְבֵילְתְּהוֹן לִקְדָם יְיָ מִן פּוּלְחָנָא׃ וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יַת קְבֵילַתְהוֹן וּדְכִיר יְיָ יַת קְיָמֵיהּ דְּעִם אַבְרָהָם דְּעִם יִצְחָק וּדְעִם יַעֲקֹב׃ וּגְלֵי קֳדָם יְיָ שִׁעְבּוּדָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ לְמִפְרְקְהוֹן יְיָ׃

וּמֹשֶׁה הֲוָה רָעֵי יַת עָנָא דְיִתְרוֹ חֲמוּהִי רַבָּא דְמִדְיָן וּדְבַר יַת עָנָא בָּתַר שְׁפַר רַעְיָא דְמַדְבְּרָא וַאֲתָא לְטוּרָא דְאִתְגְּלֵי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַייָ לְחוֹרֵב׃ וְאִתְגְּלֵי מַלְאֲכָא דַייָ לֵיהּ בְּשַׁלְהוֹבִית אֶשָּׁתָא מִגּוֹ אַסְנָא וַחֲזָא וְהָא אַסְנָא בָּעַר בְּאֶשָּׁתָא וְאַסְנָא לֵיתוֹהִי מִתְאֲכִיל׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה אִתְפְּנֵי כְעַן וְאֶחֱזֵי יַת חֶיזְוָנָא רַבָּא הָדֵין מָה דֵין לָא מִתּוֹקַד אַסְנָא׃ וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי אִתְפְּנֵי לְמֶחֱזֵי וּקְרָא לֵיהּ יְיָ מִגּוֹ אַסְנָא וַאֲמַר מֹשֶׁה מֹשֶׁה וַאֲמַר הָא אֲנָא׃ וַאֲמַר לָא תִקְרַב הַלְכָא שְׁרִי סֵינָךְ מֵעַל רַגְלָךְ אֲרֵי אַתְרָא דְאַתְּ קָאֵים עֲלוֹהִי אֲתַר קַדִּישׁ הוּא׃ וַאֲמַר אֲנָא אֱלָהָא דַאֲבוּךְ אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם אֱלָהֵיהּ דְּיִצְחָק וֵאלָהֵיהּ דְּיַעֲקֹב

רשי

ויאכל לחם. שמא ישא אחת מכם: כמה דאת אמ' כי אם הלחם אשר הוא אוכל: ויואל. כתרגומו ודומה לו הואל נא ולין ולו הואלנו הואלתי לדבר ומדרשו לשון אלה נשבע לו שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו: וימת מלך מצרים. נצטרע והיה שוחט תינוקי ישראל ורוחץ בדמם: נאקתם. צעקתם: וכן מעיר מתים ינאקו: את בריתו את אברהם. עם אברהם: וידע אלהים. נתן עליהם לב ולא העלים עינו: אחר המדבר. להתרחק מן הגזל שלא ירעו בשדות אחרים: אלהים. האלהים על שם העתיד: בלבת אש. בשלהבת אש לבו של אש כמו לב השמים לב האלה ואל תתמה על התי"ו שיש לנו כיוצא בו מה אמולה לבתך: מתוך הסנה. ולא אילן אחר משום עמו אנכי בצרה: אוכל. נאכל כמו לא עבד בה אשר לקח משם: אסורה נא. אסורה כאן להתקרב שם: של. שלוף והוצ' כמו ונשל הברזל כי ישל זיתך: אדמת קדש הוא. המקום: ועתה

את העם. ויאל ללכת כי לא נסה. ב' בתראי חס' וחד מלרע. ויאל אלוה וידכאני חס': גרשם ד' חס' וסי' כי גר הייתי בארץ. ואת שני בניה אשר. ויקימו להם בני דן את הפסל. מבני פנחס גרשם. וכל ר"ה דבו' גרשם במ"ב גרשון וסי' גרשון וקהת. קדמא' דספר' ויחלק דוד מחלקות לבני לוי לגרשון: ויזכר אלהי' ד' נמסר פרש' נח: ידיעת אלהים ג' בליש' נמסר פרשת מקץ: ומשה ו' ר"פ וסי' ומשה היה רועה את. ומשה ואהרן עשו. ומשה בן שמנים שנה. ומשה עלה אל האלהים. ומשה יקח את האהל. ומשה בן מאה ועשרים. ומשה איש האלהים בניו יקראו: וינהג ה' וסי' וינהג את הצאן אחר המדבר. וינהג את כל מקנהו. וינהג את מקניהם ויך בהם. וינהג יואב את חיל הצבא. ואמציהו התחזק וינהג את עמו. וחד וינהג בעוזו תימן: אל הר ה' וס' בישעיה סימן נ"ו: ואראה ה' וסי' הבצעקתה. אסורה נא ואראה. העודם חיים. אעברה נא ואראה. אמלטה נא ואראה: הלם י"ב וחסרים וסי' הגם הלם ראיתי. אל תקרב. מי הביאך. הבו לכם דבר ועצה. הבא עוד הלם איש. והנה ההמון נמוג. ויאמר הכהן נקרבה הלם אל. ויאמר שאול גשו הלם כל פנות. כי הביאותני עד הלום. דשמואל. וחברו דדה". לבן ישוב עמו הלם. ויאמר לה בועז לעת: משה ויחזקאל נעליך. יהושע וישעיה נעלך: עומד ו' מלאים וסי' אל תקרב הלם. על שנים עשר הבקר. וכל קהל ישר'. ותרא והנה המלך. דיואש. תלתיהון דדה". הנה זה עומד אחר כתלנו. ויעש הבא אלין ברצננו:

סור ממקומך ובא אלי שיסור ממקומו ויקרב אל מקום הסנה: את המראה הגדול. זה אות ראשון כתוב בתורה מעשה השם על ידי נביאו משה על כן אמר לו וזה לך האות כי אנכי שלחתיך ואמר יפת טעם זה האות כי האויב כמשל לאש וישראל לסנה על כן לא יבער: וירא יי'. גם אלה דברי משה בסוף וקרא המלאך בשם הנכבד כדרך כי שמי בקרבו ושם אפרשנו וכך המלאך שנראה לגדעון ושם כתוב ויאמר לו יי' או השם ראה כי סר לראות וצוה את המלאך לקרא אליו על כן מלת אלהים וזה השם איננו שם העצם רק שם תאר כאשר אפרש והוא כולל כל קדוש שאיננו גוף ולא כח בגוף ככתוב להן אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי שהוא הגוף והנה שהיה במקום הזה הוא המלאך הנזכר: ויאמר אל תקרב הלום. הטעם עמוד במקומך ואל תקרב אל הסנה שם האש וככה הבא עוד הלום איש. ומלת של חסר נו"ן כמו גש כי הוא מגזרת וכשל גוים רבים: ויאמר אנכי אלהי. אחר שהזכיר אלהי אביך פי' כי הם אברהם יצחק ויעקב והחל מאברהם כי הוא החל לקרוא בשם יי' לבנות מזבח לשם כי אביו וגם אחיו היו עובדים ע"ז והזכיר אלה השלשה ולא הזכיר השלשה הקרובים אליו שהם לוי וקהת ועמרם כי השלשה שהזכיר היו נביאים לבדם ועוד כי השלשה שהזכיר הם אבות לכל ישראל ואין לוי כולל כי משה כנגד כל ישראל וכשאמר למשה אנכי אלהי אביך כאילו אמר לכל ישראל כי למשה ידבר במקומם:

ויסתר

ויסתר משה פניו · כדרך כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי ושער העין משער השמים כי ברגע אחד יראה תמונות רבות רחוקות עם קרובות ואין ככה שער האזנים והאף והחיך והיד ובעבור יראתו הסתיר פניו : ויאמר · השליח ידבר בלשון שולחו · וטעם ראה ראיתי החמס הנעשה להם בסתר שלא יראוהו בני אדם אני רואהו · ואת צעקתם ששומעים הכל אני שמעתי והמכאובים שים בלבו אני ידעתי : וארד · בעבור היות השמים נכבדים מן הארץ והשם מלא כבודו הכל ריק בעבור כי כל הנגזרות באות מן השמים על כן מלת וארד ועוד כי מעלת המלאך עצותה ואין יכולת במטה לעלות אל השמים על כן מלת וארד להציל עמי : ולהעלותו · כנגד וארד כי כאשר אמר וארד במקום עליון כן אמר במקום שהוא עליון מכל הארץ ואלה דברי המלאך וככה כתוב ירכיבהו על במותי ארץ והנה יצאו מארץ שהם שם בעוני אל ארץ טובה · ולא הזכיר הגרגשי כי הוא קטן מן השבעה והנה שאלה ראויה אחר שהשמה גוים בני כנען למה הזכי׳ הכנעני והתשובה כי כל הארץ תקרא ארץ כנען כי הוא השם הכולל שהוא התיו · והפריזי הוא גדול ואחר בנים הנזכרים הם מעטים וכלל הכתוב במלת הכנעני : ועתה הנה · טעם הנה צעקת בני ישרא׳ שעמו תשובה · וטעם וגם ראיתי את הלחץ שהזידו עליהם וככה אמר יתרו כי בדבר אשר זדו עליהם : ועתה לך · בשליחותי אל פרעה : ויאמר מי אנכי · אין הפרש בין אני ובין אנכי כמו עמי עמדי ככה שאלו דרך הלשון גם אני גם אתה ואתם בהתבלע הנ״ון מגזרת אן הלכתם כי ה המקום יכיר המדבר אולי אנכי על זה הדרך מגזרת אנך על דרך כאומתך ובעבור שאמר לו ועתה לכה ואשלחך אל פרעה השיב הנה אני רועה והוא מלך גדול ובעבור שאמ׳ והוציא השיב מי אנכי שאוכל להוציא גוי גדול שהם בני ישראל : ויאמר כי אהיה עמך ותבא אל פרעה ותוציא את בני ישראל והנה נתתי לך אות כי אנכי שלחתיך · וטעם להוציאם שיעבדוני על ההר הזה שהראיתי לך בו זה המראה הגדול וכך הכתו׳ אות׳ המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהי׳ וכן אמ׳ משה לפרעה דרך שלשת ימים נלך במדבר ונזבחה ליי׳ אלהינו כי זה היה הלך בין מצרים הקדמונית ובין הר סיני רק ישרא׳ בצאתם לא הלכו דרך ארץ פלשתים ועוד כי ישבו במקום אחר ימים רבים כאשר אפרש וזהו שאמ׳ משה ויבן מזבח תחת ההר ו ויעלו עולות ויזבחו שלמים אז כרת ברית עם ישראל להיותם לשם לעם והוא יהיה לך לאהי׳ : ויאמר · עתה בקש משה מה שם יאמר לישרא׳ משמותיו כי בשם ש״די לא יעשה אותות רק בשם הנכבד ואר״ ישועה כי קבלה היתה לישראל מאבותם כי ה המושיע לישר׳ יגלה שם חדש לא נשמע וכאשר ראה אני יי׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים פי׳ בו כי הם דברי משה ולא דבר נכונה כי הנה בתחלת התורה בפרשת בראשית אין כתוב השם הנכבד רק אלהים עד לעשות ומשם והלאה כתוב יי׳ אלהים ומשנולד קין כתוב השם לבדו ולעולם לא ימצא בדברי משה שם אלהים רק השם הנכבד רק במקום אחד בעבור שאמר פרעה העתירו אל יי׳ ורב מהיות קולות אלהים אז אמר משה מפני יי׳ אלהים ולא ימצא עוד בכל התורה ככה : ויאמר אהיה · פירושו אשר אהיה כמו ובית דוד כאלהים ואחריו כמלאך יי׳ לפניהם והוא פירוש כאלהים : ויאמר עוד · שם אחר והוא מטעם הראשון רק האחד על לשון המדבר וזה לשון יחיד שהוא מדבר ומגזרת יה ואלה השלשה שמות הם שמות העצם ועתה אפרש לך מה טעם שם העצם וטעם אלה האותיות ויקרת סוד השם הנכבד ולמה אינו נקרא ככתבו :

אמר אברהם המחבר

הנה כאשר הואלתי להאריך כי ליסוד מוסד אני צריך דע כי שם העצם הוא המושם לאות ולסימן לקוראו ולשומעו מקו׳ עצם הנקרא ובארבע דברי׳ יבדל שם העצם משם התאר האחד כי שם התאר נגזר ממפעל כמו חכם בני אם חכם לבך פועל עבר למען תחכם באחריתך פועל עתיד ולא

ויסתר ב׳ וסי׳ משה פניו · ויסתר עמל מעיני : ראה ד׳ ב׳ כתיב ה׳ וב׳ ו׳ · וסי׳ פרשת תולדות : צעקתם ב׳ וסי׳ שמעתי · שמעת : מי אנכי ג׳ וסי׳ מי אנכי כי אלך אל פרעה · מי אנכי ומי חיי · כי הבאתני עד הלם · דשמואל : בהוציאך ב׳ ומלאים וסי׳ בהוציאך את העם · בהוציאך את אבותינו : על ההר ד׳ וסי׳ תעבדון את האלהים ·

ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים : ויאמר יהוה ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו כי ידעתי את מכאביו : וארד להצילו מיד מצרים ולהעלתו מן הארץ ההוא אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש אל מקום הכנעני והחתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי : ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לחצים אתם : ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים : ויאמר משה אל האלהים מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים : ויאמר כי אהיה עמך וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה : ויאמר משה אל האלהים הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרתי להם אלהי אבותיכם שלחני אליכם ואמרו לי מה שמו מה אמר אלהם : ויאמר אלהים אל משה אהיה אשר אהיה ויאמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם : ויאמר עוד אלהים אל משה כה תאמר אל בני ישראל יהוה אלהי אבתיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם זה שמי לעלם וזה זכרי לדר דר :

וכבשינון משה לאפוהי ארי דחיל מלאסתכלא בצית יקרא דיי : ואמר יי מגלא גלי קדמי ית שעבוד עמי די במצרים וית קבילתהון שמיע קדמי מן קדם מפלחיהון ארי גלי קדמי ית כיביהון : ואתגליתי לשיזבותהון מידא דמצראי ולאסקותהון מן ארעא ההיא לארעא טבא ופתיא לארעא עבדא חלב ודבש לאתר כנענאי וחתאי ואמוראי ופריזאי וחואי ויבוסאי : וכען הא קבילת בני ישראל עלת קדמי ואף גלי קדמי דוחקא די מצראי דחקין להון : וכען איתא ואשלחנך לות פרעה ואפיק ית עמי בני ישראל ממצרים : ואמר משה קדם יי מן אנא ארי איזיל לות פרעה וארי אפיק ית בני ישראל ממצרים : ואמר ארי יהי מימרי בסעדך ודין לך אתא די אנא שלחתך באפקותך ית עמא ממצרים תפלחון קדם יי על טורא הדין : ואמר משה קדם יי הא אנא אתי לות בני ישראל ואימר להון אלהא דאבהתכון שלחני לותכון ויימרון לי מה שמיה מה אימר להון : ואמר יי למשה אהיה אשר אהיה ואמר כדנן תימר לבני ישראל אהיה שלחני לותכון : ואמר עוד יי למשה כדנן תימר לבני ישראל יי אלהא דאבהתכון אלהיה דאברהם אלהיה דיצחק ואלהיה דיעקב שלחני לותכון דין שמי לעלם ודין דוכרני לכל דר ודר :

יהי קלות וברקים · ועבר משם הגבול · ויעל כבוד יי׳ מעל תוך העיר : ואמרתי להם אלהי אבותיכם ל׳ מלא דמ״ל בתורה · אלהי אבותיכם יוסף עליכם לחוד מ״ל בו״ו חד בעלמא :
מה שמו ח׳ פסו׳ אית בהון מה מה וסי׳ מה פשעי מה חטאתי · מה נאמר לאדני מה · מה שמו מה אומר אליהם · מה תריבון עמדי · מה עוני מה חטאתי · מה אעידך מה אדמה · אם חטאתי מה תפעל בו · מה אעשה לך אפרים מה : מה אומר ב׳ וסי׳ ואמרו לי מה שמו · אחרי אשר הפך ישראל עורף · יהושע : אמירה לבני ישראל ה׳ וסי׳ אהיה אשר אהיה · לכן אמור לבני ישראל · ואמר פרעה · על כן אמרתי לבני ישר׳ כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא : לעלם י״ח חסרים נמסר בתהלים סימן ע״ה :

רשי

ועתה לכה ואשלחך אל פרע׳ · ואם תאמ׳ מה תועיל · והוצא את עמי יועילו דבריך ותוציא׳ : מי אנכי · מה אני חשוב לדבר עם המלכי׳ · וכי אוצי׳ את בני ישראל · ואף אם חשוב אני מה זכו ישראל שיעשה להם נס ואוציאם ממצרי׳ : ויאמ׳ כי אהיה עמך · השיבו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון שאמרת מי אנכי אלך אל פרעה לא שלך היא כי אם משלי כי אהיה עמך · וזה המרא׳ אשר ראית בסנה לך האות כי אנכי שלחתיך וכדאי אני להציל כאשר ראית הסנה עושה שליחותי ואיננו אוכל כך תלך בשליחותי ואינך נזוק · ששאלת מה זכות יש לישראל שיצאו ממצרים דבר גדול יש לי על הוצאה זו שהרי עתידי׳ לקבל התורה על ההר הזה לסוף ג׳ חדשים · דבר אחר כי אהיה עמך וזה שתצליח בשליחותך לך האות על הבטחה אחרת שאני מבטיחך שכשתוציאם ממצרי׳ תעבדון אותי על ההר הזה שתקבלו תורה עליו והיא הזכות העומדת לישראל · ודוגמת לשון זה מצינו בישעיה וזה לך האות אכול השנה ספיח וגו׳ · מפלת סנחרי׳ תהיה לך אות על הבטחה אחרת שארצכם חריבה מפירות ואני אברך הספיחים : אהיה אשר אהיה · אהיה עמם בצרה זו אשר אהיה עמם בשעבוד שאר מלכיות · אמר לפניו רבונו של עולם מה אני מזכיר להם צרה אחרת דיים בצרה זו · אמר לו יפה אמרת : כה תאמ׳ וגו׳ · זה שמי לעלם · חסר וי״ו לומר העלימהו שלא יקרא ככתבו : וזה זכרי · למדו היאך נקרא · וכן דוד הוא אומ׳ יי׳ שמך לעולם יי׳ זכרך לדור ודור :

את

כן שם העצם כמו אברהם לא יגזר ממנו עבר או עתיד אעפ״י שיש שם עצם שנגזר מפעל כמו יצחק לא יאמ׳ יצחקתי ולא איכא׳ כי שם עצם איננו כמקר׳ והדבר השני שתחבר חכם שם התאר ותאמר חכמי׳ ולא יתכן לומ׳ אברהמ׳ שהוא שם העצם לא יאמר על רבים אברהמים ולא מיושר שהוא שם העצם אם כן היה שם שני אכשי׳ לא יאמר ישראלים רק יאמר ככה כשיתייחס איש אחד אל ישראל שהוא שם המין והדבר השלישי שם העצם לא יהיה מבואר בה״א הדע׳ כאשר יבואר שם התאר כי מן חכם יאמר החכם והנה לא יאמר האברהם היצחק ואין טענה במלת אמר הקהלת כי איננו שם העצם רק שם תאר לחכמה שנקהלת בו והאדם הוא שם תאר ויש לו סוד כי הוא שם המין ומלת המכשה בעבור היותם והדבר הרביעי שם העצם לא יסמך כאשר יסמך שם התאר כמו חכם לבב לא יאמר יצחק הדור כי העצם עומד בעצמו והנה ככה מלת אהיה גם השם הנכבד מד׳ אותיו׳ כי שניהם שמות העצם והנה מצאנו יי׳ צבאות והוצרכו רבים לומר כי צבאות שם העצם הוא או הוא אות בצבא שלו וזה לא יתכן כי הנה אהי הצבאות ולבדו לא תמצאנו כי אם עם אהים או עם השם הנכבד יי׳ אלהים ואל יקשה בעיניך יי׳ אהים צבאות כי הוא כדרך והנבואה עודד הנביא ובעבור שהשם שוכן עד עומד לבדו ובו הכל עומד על כן פעם הוא זה השם כמו תאר על דרך ויזכר ימי עולם משה עמו והטע׳ שהוא המעמיד על כן יי׳ אלהים דבקים עמו המלאכי׳ הקדושי׳ וככה יי׳ צבאות הם צבאות השמים ואל תאבה לשמוע אל דברי הגאון האומר שבעבור ישרא׳ נקרא כן והביא ראיה מן והוצאתי את צבאותי ואלה תראה וכל צבא השמים עומדים עליו והנה אלהים תאר השם כי הוא על לשון רבים ויחיד כמו הלא אלוה גובה שמים ועוד מיסמך לומר אלהים אלהי ישראל ומלת אל תקיף וככה שדי כקול מים רבים כקול שדי והיה שדי בצריך:

ודע כי האחד סוד כל המספר ויסודו ושנים תחלת מספר הזוגות ושלשה תחלת מספר הנפרדים והנה כל המספרי׳ הם תשעה מדרך אחת והם עשרה מדרך אחרת ואם תכתוב התשעה בעיגול ותכפול הסוף עם כל המספר תמצא האחרים שאחלים והעשרות הדומות לאחדים לפאת ימין וכהגיעך אל חמשה שהוא אמצעי אז יתהפכו המספרי׳ להיות העשרות אחדים והאחדים עשרות ומדרך אחרת הם עשר ספירות בלי מה כי לא תוכל להחל אחד אם לא יהיו עשרה והנה עשרה הוא דומה לאחד והוא שם כולל האחדים שהם מאחד ועד עשרה ושם העשרה כוללם עם היותם מספר ראשון ותחלת המספרים הדומים לאחדים כי בהגיעך אל עשרי׳ אז הם שני עשרו׳ כנגד שני אחדים ושלשי׳ כנגד שלשה אחדים וכן כל עשרות עד תשעים הם תשע עשרות כנגד תשעה אחדים ובהגיעך למספר מאה הוא דומה לאחד ובהגיעך לתשע מאות גם הם כנגד תשעה אחדים עד שתגיע לאלף שהם עשר מאות גם הוא האלף דומה לאחד עד היותם תשעה אלפים כנגד תשעה אחדים ובהגיעך לעשרת אלפים אז כשלם החשבון בהיותו רבבה אחת וככה עד עשר רבבות על הדרך הזה כי כל ראשי המספרים הם דומים לאחד על כן אמרו חכמי המספר כי כל המספרי׳ הם חלק מעשרה או התחדש מכפלו או ממחברתו אל אחריו או משנים דרכים כחברים והנה עשר ספירות כמספר עשר אצבעו׳ חמש כנגד חמש וככה הגלגלי׳ תשעה שהם גופות ככבדות עומדות והעשירי שהוא קדם נקרא כן בעבור שכחו בכל כסא הכבוד והוא התקיף וכל הגופות מקיף והנה יהיו האמצעיים במספר עשרה הם שני׳ והם חמשה וששה ואלה ארבעתם אהו״י הם הנכבדים וכל מספר מרובע שיש אחד נוסף על המרובע ככה יש בשרשו וככה בדומה לו וכן במרובע חמשה ובמרובע ששה שה הד׳ מספרי׳ לעולם שומרי׳ עצמם במרובעם וזהו מעלתם על כל המספרים המרובעים ועוד כי כל מספר הוא באחד בכח והוא בכל מספר במעשה והוא יעשה בפאה אחת מה שיעשה כל מספר בשתי פאות והנה כח האחד ובחברך מרובעו אל מרובע כפלו אז יהיו חמשה וזהו חשבון השוה במרובעים כי אם תחבר מרובעו אל מרובע כפלו כה יהיה מעוקב חמשה וכל מספר לפני חמשה יהיה ערך המעוקב אל השנים המרובעי׳ בחשבון בערך החשבון אל חמשה ולמעלה מחמשה יהיה הדבר בהפך וחשבון ששה הוא חשבון שוה בחלקיו ואין בכל מערכת מספר שוה רק אחד וכאשר תחבר מרובע האחד אל מרובע ראש הנפרדים יהיה המחובר הוא הדומה ואם תשים אלכסון עגול במספרו ותוציא יתר בשליש׳תו יהיה המשלש שהוא שוה השוקים כמספר הקו הסובב וכמוהו המרובע הארוך בעגול ולפני זה המספר יהיה ערך המשולש אל הקו כערכו אל עשרה ולמעלה ממנו הפך הדבר והנה אה הארבע׳ המספרים הם היקרים ומספרם שנים ועשרים כמספר כל האותיות ואל תחשוב הכפולים כי הם בעצמם רק מה שהיה ברחבה שינו באורך והטעם על המבטא בלשון שם אחד להם ידמו זה לזה אבל לא ידמו במכתב ובעל לשון הקדש ראה כי חמשה מקומות הם מוצאי האותיות והנה שם חבים שרשים לעולם וחבים פעם שרשים ופעם נוספים לטעם בראש המלה או בסופה והנה זה החצי ככבד מהראשון וראוי שיבחר בכל מוצא האות הקל לבטא בו הרבה וראוי להיו׳ האות הראשון גם החמישי גם השני גם העשירי קלים במבטא וכבדים בטעם ויהיו כמנאים עם התנועות עד שיהיו ארבעתם אותיות המשך ויהיו פעם נראים ופעם נעלמים ופעם נוספים ופעם חסרים ופעם מובלעים ברגשות ופעם מתחלפים אלה באלה והנה אותיות הגרון הם ארבעה ותחלתם עי״ן ואחר חי״ת ואל תזכור האות כאשר תבטא בתוספת אותיות הנזכרות עם האות כי איכם מאותיות הגרון רק האות לבדה כשתשים תחתיה פתח ולא שניהם עי״ן חי״ת כבדים מאד ושני שלא כהנ בנערותו לבטא בהם לא יכון לדבר בם כמו הערלים על כן נבחרו האלף והה״א גם בחר מאותיות החיך ג״כק שהוא אחר הגרון הקלים והם יו״ד כ״ף על כן היו ג״ק מהשרשים ואותיות הלשון דטלנ״ת שם השנים שרשים והם ד״ט והאחרים בחר ואותיות השינים זשסר״ץ כולם כבדים והקל שבהן השי״ן על כן בחרו והניח האחרים על כן הוצרך לקחת מאותיות השפה שהם בומ״ף שלשה והניח האחד

שהוא הפ״א וראוי להיות תחלת האותיות מהגרון כי הוא המוצא הראשון במתכונת האדם מלמטה למעלה והאלף לפני הה״א כי הוא הקל מאותיות הגרון על כן הושם ראש לכל האותיות כנגד האחד וראוי להיות הה״א האות החמישי כנגד חמשה במספר שהוא ככבד ואלה השנים אותיות הם קלים במבטא יותר מכל האותיות בעבור ששם אות הראשון מהגרון שם אחריו אות מסוף החמשה מקומו׳ שהוא השפה על כן היה בי״ת אחר אלף גם וי״ו אחר ה״א ופ״א אחר עי״ן והנה היה לו צורך לשום עוד שנים אותיות עד שיגיע אל הה״א ושם האחד מהחיך והוא גימ״ל והשני מהלשון והוא דל״ת על כן הוצרך לשום זי״ן שהוא מהשינים אחר וי״ו והנה יש לו צורך לשום אות רביעי שהוא כנגד מספר העשרה עשירי לאותיות וכבר לקח מהגרון השנים הנכבדים והמבוארים ומהשפה הקל הנכבד שהוא הוי״ו ואין במוצאם הנשרשי׳ קל מאותיות החיך והנבחרי׳ היו היו״ד גם הכ״ף והיו״ד יותר קל והנה ארבעה אותיות ראויים להיותם אותיות המשך ובעבור כי האלף כמו האחד על כן נמצא נעלם עם כל תנועה והנה עם חלם ראש ועם קמץ גדול ראשים ועם חירק ראשון ועם קמץ קטן ראשית ועם שורק משפף פארה ועם פתח גדול לחטאת ולבדה ועם קמץ קטן עוטה פלא ובעבור היותו ראש שמוהו סימן המדבר זכר גם נקבה ובעבור שלא ימצא נראה באחרונה על כן איננו סימן רק פעם יתחלף בה״א קראן לי מרא גבהא קומתו וימצא נוסף בסוף כמו ואתיקיהא ההלכוא אתו גם נראה בראשונה והוא נוסף אתמול אזרועך ובאמצע והאזניחו נהרות ויכתב׳ בסוף ולא יבוטא בו כמו חטא ופעם יהיה חסר כמו על כם יה ויתחלף בה״א האמון ההמון גם ביו״ד ייתמרו יתאמרו גם בוי״ו במבטא ולעמשא תאמרו והנה השלשה אותיות הם ראוים שיהיו לסימן בראש ובסוף והנה האות שהוא היו״ד שהוא דומה לאחד שמוהו בסוף סימן המדבר זכר גם נקבה בפעלים שמרתי אמרתי ובשמו׳ כמו שמי ושמוהו בראש סימן יחיד זכר הוא דומה למצא כמו שמספ׳ עשרה דומה לאחד ושמוהו בסוף הפך זה סימן לנכח הנקבה דעי ראי למען תזכרי ובעבור כי במספר דומ׳ לאחד היה ליחס ובעבו׳ היו׳ העשר׳ כולל כל חשבון על כן היו״ד באחרונה כולל סימן רבים בסמוכים ידי כשים ובסמוך אל המדבר ידי כטו שמים והיו״ד ימצא נעלם עם חירק רגלי ועם קמץ קטן רגלי חסידיו ישמור ועם קמץ גדול ידיו רגליו והיו״ד תחת ה״א הכה יד יי׳ הויה ואתה הוה להם למלך ותחת הא יחסיון מן חסה ותחת אלף כל פקודי כל ישרתי וימצא נוסף יצהר היושבי רבתי והה״א שמוהו סימן היש הדבר כי כן טעם הא לכם זרע פעם לתמה הבמחנים הכהיה ופעמים לדעת המבואר האיש העבד העברי האנשים ובאחרונה סימן לנקבה לשון עבר גם כן בשמות כי הזכר הניחו בלא סימן אמרו אמרה קהלת גם היתה סימן נקבה בפועלים בעתידים אשמרכה ישמרכה כשמרכה תשמרכה ישמרוה שמרוה שמרוה וסימן בשמות נערה בתולה והה״א נוסף בבנין הכבד גם בבנין התפעל גם היא מובלעת מזה כידיך כמו יו״ד בגרס אברך ואלף ואברך כרוב הסוכך ונוספת באחרונה אשמעה ובשמות כמו לילה והוא נעלם עם קמץ עשה ועם קטן בונה ירושלם ועם פתח קטן אשר אני בונה ועם חולם כי פרעה אהרן גם שלמה ועם שורק לא יקריחה קרח ובעבור היות הוי״ו מוצא מהתחברות השפתים על כן שמוהו בראשונה לדבק זה עם זה אברהם ויצחק מי פעל ועשה ובאחרונה לשון רבים זכרים גם נקבות בפעל עבר וסימן בעתידים לזכרים ופעמים גם לנקבות אם תמצאו אם תעירו והוי״ו ימצא נעלם עם שורק ועם חולם ובעבור היות הה״א נוסף בסוף סימן הנקבה הוצרכו להיות הוי״ו סימן לזכר שמרו גם בשמות ידו גם בעתידי׳ אויב ירדפו ובתוספת הה״א או נון ברגם או שורק ישמרהו ישמרנו בעליו וסימן לשון רבי׳ מדברי׳ בפעל עבר ובעתידי׳ והנה הראתיכי אלו הארבע אותיות הם אותיות המשך על כן היו השמות נכבדים שהם שמות העצם מאלה האותיות והנה השם הראשון איננו במקרא רק במקו׳ הזה וידענו כי משה לא דבר לפרע׳ דברי השם רק ככתבו ולא היה מזכירו בכינוי כי הוא היה קדוש על כן הוצרכו הקדמונים לכנותו ופי׳ וזה זכרי כמו זה שמי כי הטעם כפול והעד שאכחנו קוראין אותו אלהי׳ בהתחברו עם אלף דל״ת שהטעם שהוא אדון ובאה המלה על דרך לשון רבים דרך כבוד כמו אלהי על כן האומר לשם כמו לאדם ארוני שאל טועה הוא:

ועתה אזכיר הטעם דע כי שלשה עולמים הם האחד הוא השפל והוא על מעלות רבות רק שלם כוללם והאחד המתכות והם שבעה כנגד שבעה המשרתים ולמעלה מהם הצמחים והם על מעלות רבות ולמעלה מהם החיי׳ ומעלותם רבות והאד׳ לבדו הוא במעלה העליונה בעולם השפל והשנוי יקרנו בעצמו בגופו גם בנפשו כנגד מחשבתו גם בעניניו וכל עסקיו וחכמי לב דמו המינים שהם הכללים שהם שמורין כי הפרטים אובדים דמו אותם המינים הכללים העומדי׳ לבל עץ על מים רבים תמיד והעולם האמצעי על מעלות רבות והנה החמשה הכוכבים המשרתי׳ מעלתם גדולה כי הם עומדים בעצמם לא יכלו ולא יחסרו ולא תשתנה תנועתם ולא תוסיף ולא תגרע ולא יעלו ולא ירדו רק כפי המערכת יש להם שינויים רבים כי פעם הוא הכוכב בקו המזלות ופעם שמאלי ופעם ימיני רב או מעט ופעם עולה בגלגלו הקטן גם בגלגלו הגדול שהוא מוצקו רחוק ממוצק הארץ ופעם עולה גלגלו או יורד ירוץ ופעם יתמהמה ופעם יעמוד ופעם ישוב אחרנית וכל זה כנגד הארץ ופעם יראה ופעם יסתר ופעם במזרח ופעם במערב וערכו אל חבורו וגם אל צבא השמי׳ מלמעלה גם אל הלבנ׳ מלמט׳ לעולם משתנה עד אין חקר כי פעם מתחבר לאחד השבעה המבטים והנה המתחברו׳ לבדם במעלה אחת משלש מאו׳ וששים הם מאה ועשרי׳ ובעבור אלו השינויים ישתנו כל הנבראי׳ בעולם השפל בעצמם ואף כי במקריהם והם בעצמם ובאורם לא ישתנו על כן למטה מהם הלבנה כי כל מקריהם יקרום ויותר כי יש לה שני גלגלים שאין מוצקם כמוצק הארץ ועוד כי תנועתה כגלגל הקטן הפך תנועת גלגל הגדול ועוד כי אין לה אור בעצמה כי אם מהשמש והעד כי בהתחברה עמו עם ראש התלי או זנבו לא תראה השמש אם היה ביום

ואם

את זקני ישראל. מיוחדים לישיבה ואם תאמר זקנים סתם היאך אפשר לו לאסוף זקנים של ששים רבוא: ושמעו לקולך. מכיון שתאמר להם לשון זה ישמעו לקולך שכבר סימן זה מסור בידם מיעקב ומיוסף שבלשון זה הם נגאלים יעקב אמר להם ואלהי' פקד יפקד אתכם יוסף אמר להם פקד יפקד אלהי' אתכם:

ואם היתה לנכח השמש בלילה באחד המקומות הנזכרי' יהיה אור הלבנה מעדיף והנה למעלה מהמשרתים הם כוכבי גלגל המזלות והם קבועים בגלגל אחד לא מתנועעי' כמשרתים ולא יתנה רחבם ולא ערך זה לזה ותנועה אחת להם בלי תוספת ומגרעת ערכם אל האר' שוה ושינוי הראות כפי מקומו האר' ותנועת השמש

פקד ה' וחס' נמסר סוף ויחי: פקד יפקד פקד בפקד אפקד כלם חסרים ב"מה מלאים וסי' ועל ישבי פקוד. פקוד ושוע. לא אפקוד על בנתיכם. יפקוד חטאתם. דהושע. ועל העתודים אפקוד: אעלה ח' פשטין וסי' ואמר אעלה אתכם מעני. ויעל מלאך יי'. את מי אעלה לך. ויאמר המלך אל ארונה. כי אעלה ארוכה לך.

לֵךְ וְאָסַפְתָּ אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נִרְאָה אֵלַי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב לֵאמֹר פָּקֹד פָּקַדְתִּי אֶתְכֶם וְאֶת־הֶעָשׂוּי לָכֶם בְּמִצְרָיִם: וָאֹמַר אַעֲלֶה אֶתְכֶם מֵעֳנִי מִצְרַיִם אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ: וְשָׁמְעוּ לְקֹלֶךָ וּבָאתָ אַתָּה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִיִּים נִקְרָה עָלֵינוּ וְעַתָּה נֵלֲכָה־נָּא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבְּחָה לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ: וַאֲנִי יָדַעְתִּי כִּי לֹא־יִתֵּן אֶתְכֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַהֲלֹךְ וְלֹא בְּיָד חֲזָקָה: וְשָׁלַחְתִּי אֶת־יָדִי וְהִכֵּיתִי אֶת־מִצְרַיִם בְּכֹל נִפְלְאֹתַי אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה בְּקִרְבּוֹ וְאַחֲרֵי־כֵן יְשַׁלַּח אֶתְכֶם: וְנָתַתִּי אֶת־חֵן הָעָם־הַזֶּה בְּעֵינֵי מִצְרָיִם וְהָיָה כִּי תֵלֵכוּן לֹא תֵלְכוּ רֵיקָם: וְשָׁאֲלָה אִשָּׁה מִשְּׁכֶנְתָּהּ וּמִגָּרַת בֵּיתָהּ כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂמָלֹת וְשַׂמְתֶּם עַל־בְּנֵיכֶם וְעַל־בְּנֹתֵיכֶם וְנִצַּלְתֶּם אֶת־מִצְרָיִם: ד וַיַּעַן מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר וְהֵן לֹא־יַאֲמִינוּ לִי וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקֹלִי כִּי יֹאמְרוּ לֹא־נִרְאָה אֵלֶיךָ יְהוָה:

אֵיזֵיל וְתִיכְנוֹשׁ יָת־סָבֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתְכוֹן אִתְגְּלִי לִי אֱלָהֵיהּ דְאַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב לְמֵימַר מִדְכַּר דְּכִירְנָא יַתְכוֹן וְיָת דְּאִתְעֲבֵד לְכוֹן בְּמִצְרָיִם: וַאֲמָרִית אַסֵּיק יַתְכוֹן מִשִּׁעְבּוּד מִצְרַיִם לְאַרְעָא כְנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי לְאַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ: וִיקַבְּלוּן לְמֵימְרָךְ וְתֵיתֵי אַתְּ וְסָבֵי יִשְׂרָאֵל לְוָת־מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְתֵימְרוּן לֵיהּ יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי אִתְקְרִי עֲלָנָא וּכְעַן נֵיזֵיל־כְּעַן מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח קֳדָם־יְיָ אֱלָהָנָא: וּקְדָמַי גְּלֵי אֲרֵי לָא־יִשְׁבּוֹק יַתְכוֹן מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְמֵיזַל וְלָא מִן־קֳדָם דְּחֵילֵיהּ תַּקִּיף: וְאֶשְׁלַח־פּוֹן יָת־מְחַת גְּבוּרְתִּי וְאֶמְחֵי יָת־מִצְרָאֵי בְּכֹל פְּרִישָׁוָתִי דִּי אַעְבֵּיד בֵּינֵיהוֹן וּבָתַר־כֵּן יְשַׁלַּח יַתְכוֹן: וְאֶתֵּן יָת־עַמָּא הָדֵין לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָאֵי וִיהֵי אֲרֵי תְהָכוּן לָא תְהָכוּן רֵיקָנִין: וְתִשְׁאַל אִתְּתָא מִשְּׁבַבְתַּהּ וּמִקְּרִיבַת בֵּיתַהּ מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב וּלְבוּשִׁין וּתְשַׁוּוֹן עַל־בְּנֵיכוֹן וְעַל־בְּנָתֵיכוֹן וּתְרוֹקְנוּן יָת־מִצְרָיִם: וַאֲתֵיב מֹשֶׁה וַאֲמַר וְהָא לָא־יְהֵמְנוּן לִי וְלָא יְקַבְּלוּן מִנִּי אֲרֵי יֵימְרוּן לָא אִתְגְּלִי לָךְ יְיָ:

מצרים כי אר יעלה. עלות מחים אעלה. תדבק לשוני לחכי אם לא וסי' בלשון ארמי אמר מלאכא לאנתתיה דארונא אריך למכסיא קטורתא דירושלם: ליי' אלהינו ט' וסי' ושמעו לקולך. אלהי העברים. דרך שלשת ימים. ויאמר משה גם אתה. הנסתרות ליי'. נשכבה בבשתינו. הן ליי' אלהינו. ומה חטאתינו אשר ליי' אלהינו. ירמיה. ליי' אלהינו הרחמים והסליחות: להלך ד' וחס' וסי' ואני ידעתי כי לא יתן. להתי להלך עמכם. להלך נגד החיים. להלך אל אל במשפט: שליחה את יד ג' וסי' וישלח אברהם את ידו. ושלחתי את ידי והכתי את מצרים. כי עתה שלחתי את ידי: ישלח י"ב נמסר בתהלים סימן ע"ח: נפלאתי ז' חס' ו"ו בליש' וסי' בכל נפלאתי אשר. אעשה נפלאת אשר לא נבראו. ועזוזו ונפלאתיו. דתהלים. נפלאתיך ומחשבתיך אלינו. ודברי נפלאתיך אשיחה. ומאנו לשמוע ולא זכרו. זכרו נפלאתיו אשר. דד"ה: ושמלת כל מ"ם קדים ללמ"ד חס' וכל למ"ד קדים למ"ם מל' בכ"ג וסי' ואולך אתכם ארבעים שנה במדבר. וארבעים שנה בלכתם במדבר. דעזרא. וריח שלמתיך כריח: והן ה' וסי' והן לא יאמינו לי. והן אצוה על חגב. והן חלמא ופשרא. והן לא תסגדון. והן לא ידיע להוי לך:

נקרה עלינו. לשון מקרה וכן ויקר אלהים ואנכי אקר' כה אהא נקרה מאתו הלום: לא יתן אתכם מלך מצרי' להלוך. אם אין אני מראה לו ידי ה החזקה כלומ' כל עוד שאין אני מודיעו ידי החזקה לא יתן אתכם להלוך: לא יתן. לא ישבוק כמו על כן לא נתתיך לא נתנו אלהי' להרע עמדי וכלן לשון נתינה הם וי"ת ולא ביד חזקה ולא בשביל שידו חזקה. כי מאז אשלח את ידי והכיתי את מצרים וגו' ומתרגמין אותו ולא מן קדם דחיליה תקיף משמו של רבי יעקב ב"ר מנחם נאמר לי: ומגרת ביתה. מאותה שהיא גרה אתה בבי': ונצלתם. כתרגומו ותרוקינון וכן וינצלו את מצרי' ויתנצלו בני ישרא' את עדים והנו"ן בו יסוד ומנחם חברו במחברת צדי עם ויצל אלהים את מקנה א אביכם אשר הציל א אלהים מאבינו ולא יאמנו דבריו כי אם לא היתה הנו"ן יסוד והיא נקודה בחירק לא תהא משמשת ב בלשון ופעלתם אלא בלשון ונפעלתם כמו ונסחתם מן האדמה ונתתם ביד אויב ונגפתם לפני אויביכ' ונתכתם בתוכה ואמרתם כשלכו לשון נפעלנו וכל נו"ן שהיא באה בתיבה לפרקים ונופלת ממנה כנו"ן של נוגף נושא נותן נושך כשהיא מדברת לשון ופעלתם ינקד בשבא בחטף כגון ונשאתם את אביכם ונתתם להם את ארץ הגלעד ונמלתם את בשר ע ערלתכם לכך אני אומר שאות הנקודה בחירק מן היסוד היא ויסוד שם דבר כצול והוא מן הלשונות הכבדי' כמו דבור כפור למוד כשידבר בלשון ופעלתם ינקד בחירק כמו ודברתם אל הסלע וכפרתם את הבית ולמדתם אותם את בניכם: מזה

והעול' העליון הו' עול' המלאכי' הקדושים שאינם גופות ולא ב בגופו' כנשמת האדם ומעלותם כשגבו מדעו' הנקלו' כנגדם וכל זה העולם כבוד וכולו עומד ואין תנועה בשנוי בערך רק מעמדו אוכנו בעצמו רק בשם הנכבד לבדו ונשמת האד' מעיר' ומקבלת כח עליון כפי מערכת המשרתים וכל המשרת כנגד הצבא הגדול בעת הבראו ואם תחכם הנשמ' תעמוד בסוד המלאכים ותוכל לקבל כח גדול מכח עליון ש שקבל על ידי אור המלאכים אז יהיה דבק בשם הנכבד וזהו סדר יעקב והיה יי' לי לאלהים כי יתבודד כל ימי חייו לדבקה בשם כפי כחו על כן אמ' הסירו את אלהי הנכר ועד היום לא אמר ככה כי לא יוכל לעבוד את השם כפי נדרו. על כן אמר יתרו עתה ידעתי כי גדול יי' מכל האלהים וחכם גדול היה והעד וישאלו איש לרעהו ועוד וישתחו ואין לו פחד ממנו ובעבור שרא' אדם כי ימות הוליד בן להיות המין שמור והנה קבל כח מעמד על דרך כלל על כן אמרה חוה קניתי איש את יי' ובני הנביאים היו מתבודדי' אולי יקבלו כל אחד כפי כחו. והנה בשם הזה יתחדשו בעולם אותות ומופתי' וכאשר כאת לו זה השם הנכבד בקש אותות ומופתים על כן לא תמצאנו בספר קהלת כי ידבר על המעשי' אשר עליה' אין להוסיף ומהם אין לגרוע. ואין כל חדש כי החכמה העליונה: לך ואספת. וטעם אלהי אברהם שכרת ברית אתו לתת לו את ארץ כנען. וטעם פקוד באה עת פקודתם: ואומר' וכבר אמרתי לאבותיכם שאעלה א אתכם וזהו ואחרי כן יצאו ב ברכוש גדול. וגם אנכי אעלך גם עלה או גזרתי עתה להיות זה כמו ותגזר אומר: ושמעו. כל שמע אחריו למ"ד או בי"ת הטעם שישמעו הענין שגושא הקול לא לשמוע הקול. דגשות יו"ד העבריי' דרך צחות להראות יו"ד היחס כי יו"ד העברי' בחירק תחת הרי"ש סימן רבי' כמשפט: נקרה עלינו. בה"א גם באל"ף הטעם אחד כמו נקר' נקראתי ועוד אפרש טעמו כי הוא כן יפגענו: ואני. לא יתן רשות או כמו יניח כמו כי על כן לא נתתיך לנגוע אליה ולא בעבור יד החזקה שיש לו והגאון אמר ולא ביד חזקה בפעם אחת: ושלחתי את ידי. כנגד ידו: ונתתי. גם היה דבר פלא שמצריים היו מפייסין את ישראל שישאלו מהם וזה טעם וישאילום וזה הפך משפט אנשי העולם. ודע כי מלת ריקם נוסף והמלה כמלה כמו על רבים כזאת גם על לשון נקבה אל תבואי ריקם וכמוהו חנם: ושאלה. הנה במקום אחר וישאלו זכרים ונקבה והזכיר הנקבות עתה כי מנהג הנשים לשאול מאת השכנות יותר מהזכרי כלי תכשיט זהב וכסף לשום על צוארי הבנים והבנות ונזמים באזנים ובאף אצעדה ושהרונים וענכים וזה המנהג היום בארץ ישמעאל לא כן בארץ הערלים וככה הזכיר משמלה כי הנשים בעלות משפים יותר מהזכרים: ומגרת ביתה. כי אחוזה היתה להם ויש מתאוננים ואומרים כי אבותינו גנבים היו וחלילה הלא ידעו כי מצוה עליונה היתה ואין טעם לשאול למה כי השם ברא הכל והוא נתן עושר למי שירצה ויקחנו מידו ויתננו לאחר ואין זה רע כי הכל שלו הוא: ונצלתם. כמו ודבריתם כי יתכן להיות משקלה מבנין נפעל כמו ונגפתם: ויען. הנה השם אמר שיאמינו בו הזקנים רק לא הזכיר ככה כי ושמעו לקולך אולי לא יאמינו בלב: ויאמר

ויאמר אליו יהוה מזה בידך ויאמר מטה: ויאמר השליכהו ארצה וישליכהו ארצה ויהי לנחש וינס משה מפניו: ויאמר יהוה אל משה שלח ידך ואחז בזנבו וישלח ידו ויחזק בו ויהי למטה בכפו: למען יאמינו כי נראה אליך יהוה אלהי אבתם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב: ויאמר יהוה לו עוד הבא נא ידך בחיקך ויבא ידו בחיקו ויוצאה והנה ידו מצרעת כשלג: ויאמר השב ידך אל חיקך וישב ידו אל חיקו ויוצאה מחיקו והנה שבה כבשרו: והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקל האת הראשון והאמינו לקל האת האחרון: והיה אם לא יאמינו גם לשני האתות האלה ולא ישמעון לקלך ולקחת ממימי היאר ושפכת היבשה והיו המים אשר תקח מן היאר והיו לדם ביבשת: ויאמר משה אל יהוה בי אדני לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך כי כבד פה וכבד לשון אנכי: ויאמר יהוה אליו מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור הלא אנכי יהוה: ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר: ויאמר בי אדני

ואמר ליה יי מה דין בידך ואמר חוטרא: ואמר רמהי לארעא ורמהי לארעא והוה לחויא וערק משה מן קדמוהי: ואמר יי למשה אושיט ידך ואחוד בזנביה ואושיט ידיה ואתקיף ביה והוה לחוטרא בידיה: בדיל דיהימנון ארי אתגלי לך יי אלהא דאבהתהון אלהיה דאברהם אלהיה דיצחק ואלהיה דיעקב: ואמר יי ליה עוד אעיל כען ידך בעיטפך ואעיל ידיה בעיטפיה ואפקה והא ידיה חורא כתלגא: ואמר אתיב ידך בעיטפך ואתיב ידיה לעיטפיה ואפקה מעיטפיה והא תבת הות כבישריה: ויהי אם לא יהימנון לך ולא יקבלון לקל אתא קדמאה ויהימנון לקל אתא בתראה: ויהי אם לא יהימנון אף לתרין אתיא האילין ולא יקבלון מינך ותיסב ממיא דבנהרא ותשוד ליבשתא ויהון מיא די תיסב מן נהרא ויהון לדמא ביבשתא: ואמר משה קדם יי בבעו יי לא גבר מלול אנא אף מאתמלי אף מדקמוהי אף מעידן דמלילתא עם עבדך ארי יקיר ממלל ועמיק לישן אנא: ואמר יי ליה מן שוי פומא לאנשא או מן שוי אלמא או חרשא או פתיחא או עוירא הלא אנא יי: וכען איזיל ומימרי יהא עם פומך ואלפינך די תמליל: ואמר בבעו יי

רשי

מזה בידך· לכך נכתב תיבה אחת לדרוש מזה שבידך אתה חייב ללקות שחשדת בכשרים ופשוטו כאדם שאומר לחברו מודה אתה שזו שלפניך אבן היא אומ' לו הן אמר לו הריני עושה אותה עץ: ויהי לנחש· רמז לו שסיפר לשון הרע על ישראל ותפש אומנותו של נחש: ויחזק בו· לשון אחיזה הוא והרבה יש במקרא ויחזיקו האנשים בידו והחזיקה במבושיו והחזקתי בזקנו כל לשון חזוק הדבוק לבי"ת לשון אחיזה הוא: מצורעת כשלג· דרך צרעת להיו' לבנה אם בהרת לבנה היא אף באות זה רמז שלשון הרע ספר באמרו לא יאמינו לי לפיכך הלקהו בצרעת כמו שלקת מרים על לשון הרע: מחיקו שבה כבשרו· מכאן שמדה טובה ממהרת לבא ממדת פורענו' שהרי בראשונה לא נאמר מחיקו: והאמינו לקול האות האחרון· משתאמר להם בשבילכם לקיתי על שספרתי עליכם לשון הרע יאמינו לך שכבר למדו בכך שהמזדווגי' להם לוקים בנגעים כגון פרעה ואבימלך בשביל שרה: והיו המים וגו'· והיו והיו שני פעמים כו' בעיני אילו נאמר והיו המים אשר תקח מן היאור לדם ביבש' שומע אני שבידו הם נהפכים לדם ולא כשיהיו לארץ יהיו בהוייתן אבל עכשו תלמדנו שלא יהיו דם עד שיהיו ביבשת: גם מתמול וגו'· למדנו ששבעת ימים היה הקב"ה מפתה את משה בסנ' לילך בשליחותו: מתמול שלשום· מאז דברך· הרי שלשה ושלשה גמין רבויין הם הרי ששה והוא היה עומד ביו' השביעי כשאמר לו זאת עוד שלח נא ביד תשלח עד שחרה בו וקבל עליו וכל זה שלא היה רוצה ליטול גדולה על אהרן אחיו שהיה גדול הימנו ונביא היה שנאמר הנגלה נגליתי לבית אביך בהיותם במצרים הוא אהרן וכן ביחזקאל ואודע להם בארץ מצרים ואומר להם איש שקוצי עיניו השליכו ואותה נבואה לאהרן נאמרה: כבד פה· בכבדות אני מדבר ובלשון לעז בלב"ו: מי שם פה וגו'· מי למדך לדבר כשהיית נדון לפני פרעה על המצרי: או מי ישום אלם· מי עשה פרעה אלם שלא נתאמץ במצות הריגתך ואת משרתיו חרשי' שלא שמעו עליך ולאספקלטורין ההורגים מי עשאם עורי' שלא ראו כשברחת מן הבימה ונמלטת הלא אנכי ששמי יי' עשיתי כל זאת:

בוד

אבן עזרא

ויאמר· זה האות לא נתנו למשה שיאמין כי כבר נתן לו אות הסנה רק עשה לו האות שיעשה ככה לבני ישראל· על כן כתוב למען יאמינו והטעם תעשה כן להם והוא נתן לו בנמצא עמו תמיד כי מטהו משענתו כמנהג הזקן כי כדרך רועה לא בא אל פרעה: ויאמר· דעת חכמי המתחקר איך יתכן זה והוצרכו לומר להכיר היכולת וכל דבריהם רוח כי הוא דרך מופת ואינו על דרך התולדת: ויאמר· אמר יפת זה המופת רמז כי היה בתחלה דבר רך כמו מטה ונהפך לנחש וכתו' התנין הגדול ובסוף ישוב כבראשונה והיה כלא היה: ויאמר· האות הראשון מטהו שהוא נמצא בידו והשני בידו אמר יפת בעבור שחשד ישראל שלא יאמינו כשתרעה ידיו אם כן היה ראוי להיות זה האות הראשון· ורבי ישועה אמר כי זה רמז לישראל שהיו בתחלה חפשים ונגעם השם בעבדות מצרים והוא ירפאם וישובו חפשים: ויאמר· הגאון אמר כי החיק הוא בית הזרוע וככה ובחיקו ישא שהוא בחיקך ואחרים אמרו כי הוא הבגד הסמוך לחזה: והיה· ידענו כי השם ידע אם יאמינו או לא יאמינו רק הכתוב דבר כנגד משה שאם היו מקצת ישראל שלא יאמינו לאות ראשון יאמינו לאות האחרון והכתוב אמ' לקול האו' ואין לו קול רק דברה תורה כלשון בני אדם כמו מות וחיים ביד לשון ואמר הכתוב האות האחרון אף על פי שיש שם אות שלישי בעבור שלא הראה לו עתה רק אלה שני האותות כי השלישי עתיד לעשותו: והיה· ואם היו עוד מקצת ישראל שלא יאמינו באות האחרון תעש' האו' השלישי ויאמינו וכתיב ויעש האותות לעיני העם וזה האות השלישי שהוא והיה לדם ביבש' הוא חלק מהמכה הראשונה בעשר המכות העתידות להיות: ויאמר כל המפרשים פה אחד אמרו כי פירוש בי לשון בקשה ור' יהודה הלוי אמר כי הוא דרך קריאה והטעם בי אדני העון כלומר עשה בי עונש מה שתרצה והניחני מזה שלא תשלחני וככה בי אדני ידבר נא עבדך דבר עשה בי מה שתרצה והניחני לדבר: איש דברי'· יודע לדבר באות שאיננו מתעכב בלשונו בדברו או מתנמנס או שיכבדו על פיו אותיו' ידועות ומנהג העברים כאשר ירצו להשות שני דברי' או שלשה יוסיפו מלת גם בתחלה כמו תמול בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך· וטעם שלשום לא יאמר תמול כי אם ליום הזה שהוא מדבר בו והנה שלשום יהיה שלישי שעבר ליום הזה שהוא מדבר בו והמ"ם כדרך לשון רבים בעבור היום ואתמולו ואף על פי שאין השי"ן קמוצה כמשפט או המ"ם נוסף באחרונה כאשר הוא נוסף בראשונה ויהי כמשלש חדשי': גם מאז דברך· מעת דברך כמו ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך כי לא סר כובד לשונו רק נשאר כאשר היה והאומר שמכח לשון מצרים איננו נכון כי הוא אומר ב' דברים כבד פה וכבד לשון ועוד כלמוד מתשובת השם מי שם פה לאדם או מי ישום אלם שאינו מדבר על לשון מצרים רק ככה נולד שהיה כבד פה שלא היה יכול להוציא אותיו' השפה וכל אותיות הלשון רק קצתם היה מוציאם בכובד וזהו טעם ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר שיורנו אשר ידבר מלות שאין בם מאותיות הכבדות על פיו: ויאמר· הנה מצאנו אלם כנגד שימת הפה ועור כנגד פקח וכאשר חרש לבדו ואין אחר כנגדו והאמת כי מלת פקח כנגד החרש והעור ככתוב פקוח אזנים לפקוח עינים עורות ועתה הנה לא הבטיח ושיסור כובד לשונו רק יורנו מה שידבר: ויאמר· כבר פירשתי כי כל נא במקרא כמו עתה וככה דבר נא באזני העם שמע נא יהושע יומת נא את האיש הזה אוי נא לנו כי חטאנו:

בוד

מזה חד מן ט"ו מלין דכתיב תיבה חדא וקרי' תרין וסי' במסר' רבת': השליכהו ד' ב' חס' וב' מלאים וסי' ארצה· אל בית היוצר· בחלקת שדה נבות· בחלקה כדבר יי'· דאורי' מל'· אל בית היוצר מל': וישלכהו חד מן י"ב חס' בליש' נמס' פרשת כי תשא: וישליכהו ג' ב' חס' וחד מל' וסי' ארצה· וישלכהו באחד ההרים· וישליכהו

ארצה· דדניאל מלא: ואחז ב' וסי' בזנבו· ואחז לך אחד מהנערים: כל אוריה' האתת כתיב בג"מ כתיב אתות וסי' והיה אם לא יאמינו גם בכל האתות אשר עשיתי· ובאתות ובמפתים· וא' כתיב אותת· ויתן יי' אותת ומפתים: שמיעה לקול י"ז נמסר במסרא רבתא: ולא ישמעו ד' וסי' והן לא יאמינו לי· והיה אם לא יאמינו לך· אם יחטא איש לאיש· ודברת אליהם ולא: ויאמר משה אל יי' ה' וסי' בי אדני לא איש דברים· לא יוכל העם לעלות· ראה אתה אמר אלי· למה הרעת לעבדך· ושמעו מצרים כי העלית: בי אדני ה' וסי' לא איש דברי'· שלח נא ביד תשלח· בי אדני מה אומ'· בי אדני במה אושיע· ויעתר מנוח· תניינא דפסוק:

ביד תשלח · חסר אשר כאילו הוא כתוב ביד אשר תשלח כמו עם לבבם שלם והטע' שישלח זה השליח ביד אהרן אחיו שהוא איש דברי' כי אינני כבד לשון והוא רגיל להכבא לישרא' וכתוב ביחזקאל כי הכהן אלה כבוא בישראל לפני בוא משה ארוכנו וכתיב ויאמר יי' אל אהרן לך לקראת משה המדברה ועד כי הוא גדול ממנו בשנים אולי יחר לו שיהיה משה שליח אל פרעה על כן את השם ויחר ושמח בלבו והנה משה איננו ממאן ללכת רק בתחלה אמ' לא איש דברים אנכי כי יקשה הוא לדבר לפני המלך מי שהוא כבד פה וחשב כי השם יחדש לו אות להסיר כובד פה וכאשר השיבו השם והוריתיך ידע כי כובד לשונו לא יסור הנה תמה משה למה לא ישלח השם אהרן אל פרעה ובעבור זה אמר שלח נא ביד תשלח

ויאמר יי' ב' בספ' בטעם קדמא אזלא וסי' מי שם פה · על נהרתם · ברד · ארבה · חשך · עוד נגע אחד · כתב זאת זכרון בספר · הנה אנכי בא אליך · עלה אלי ההרה · אתם עם קשה עורף : לאד"ה מלעיל וסי' מי שם פה · ידעתי כי לא לאדם · והצרתי לאדם · דצפניה · ויאמר לאדם הן יראת יי' · כמים הפנים לפנים ·

שלח נא ביד תשלח : ויחר אף יהוה במשה ויאמר הלא אהרן אחיך הלוי ידעתי כי דבר ידבר הוא וגם הנה הוא יצא לקראתך וראך ושמח בלבו : ודברת אליו ושמת את הדברים בפיו ואנכי אהיה עם פיך ועם פיהו והוריתי אתכם את אשר תעשון : ודבר הוא לך אל העם והיה הוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלהים : ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האתת : פ וילך משה וישב אל יתר חתנו ויאמר לו אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים ואראה העודם חיים ויאמר יתרו למשה לך לשלום : ויאמר יהוה אל משה במדין לך שב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך : ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכבם על החמר וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה האלהים בידו : ויאמר יהוה אל משה בלכתך לשוב מצרימה ראה כל המפתים אשר שמתי בידך ועשיתם לפני פרעה ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם :

שלח כען ביד מן דכשר למשלח : ותקיף רוגזא דיי' במשה ואמר הלא אהרן אחוך ליואה גלי קדמי ארי מללא ימליל הוא ואף הא הוא נפיק לקדמותך ויחזינך ויחדי בלביה : ותמליל עמיה ותשוי ית פתגמיא בפומיה ומימרי יהי עם פומך ועם פומיה ואליף יתכון ית די תעבדון : וימליל הוא לך עם עמא ויהי הוא יהי לך למתורגמן ואת תהי ליה לרב : וית חוטרא הדין תיסב בידך דתעביד ביה ית אתיא : ואזל משה ותב לות יתר חמוהי ואמר ליה איזיל כען ואיתוב לות אחי די במצרים ואחזי העד כען אינון קיימין ואמר יתרו למשה איזיל לשלם : ואמר יי' למשה במדין איזיל תוב למצרים ארי מיתו כל גבריא דבעו למקטלך : ודבר משה ית אתתיה וית בנוהי וארכיבינון על חמרא ותב לארעא דמצרים ונסיב משה ית חוטרא דאיתעבידו ביה ניסין מן קדם יי' בידיה : ואמר יי' למשה במהכך למתב למצרים חזי ית כל מופתיא דשויתי בידך ותעבדינון קדם פרעה ואנא אתקיף ית ליביה ולא ישלח ית עמא :

וכל קהלת דכוו' מלעיל בבא מלרע · כי לאדם שטוב לפניו : גם מתמול גם משלשם גם חד מן י"ב פסוקי' דאית בהון גם גם גם וסי' כמס' רבת' : אנכי ה' בטע' לעיל נמסר בפרש' בראשי' : לקראתך ד' וסי' וראך ושמח בלבו · פן בחרב אצא לקראתך · כאשר הפך איש מעל מרכבתו · על כן יצאתי לקראתך : ודברת אליו ד' וסי' ודברת אליו ושמת את הדברים · אלהי העברים · דהנה יד יי' הויה · הרצחת וגם ירשת · ב' בו : פיהו ופיהו כל לישני' ב' וסי' נמסר בריש שיר השירים : והוריתי ב' ומלאים וסי' והוריתי אתכם את אשר תעשון · וחברו דשמואל · והוריתי אתכם : תעשון י"ד וסי' בשפטים סימן ז' : בו דסבי' בה ו' וסי' ואת המטה הזה · והיתה עמו וקרא בו · והתעמר בו ומכרו · והנה בו מגלת ספר · זה הדרך לכו בו · ויקח חרש להתגרד בו : אל יתר ב' וסי' וישב אל יתר חתנו · זקני הגולה : שב ב' חס' וסי' לך שב מצרים · שבע פעמים דנעמן : מצרים ו' סבירין מצרימה וסי' והמדנים מכרו · ויקומו וירדו מצרים · לך שב מצרים כי · והשיבך יי' מצרים באניות · ויעקב ובניו ירדו · כאשר בא יעקב : החמר ד' חסרים בס' פ' ויחי : ויאמר יי' אל משה ד' בטעמא בספר וסי' בלכתך לשוב מצרימה · והעל את הצפרדעים · וה הלכנים · קחו לכם מלא חפניכם :

ומתשובת השם הלא אהרן אחיך הלוי יתברר לנו כל זה : ויחר · חלילה להיות פירוש זה הפסוק ויבקש המיתו כי עתה היה ראוי שיבקש המיתו אם היה ממאן ללכת ולא כאשר הלך כאשר אמרו אחרים ולמה יבקש המיתו בעת לכתו ואין זה דומה לדבר בלעם גם דבר יעק' איננו כן ואם טען טוען הנה מצאנו חרון אף שלא חדש שום נזק הראיה לו ויחר אף יי' בם וילך ולא בא נזק לאהרן · וטעם הלוי שכן היה נודע בישראל הנביא הלוי כי היו בהם אחרים ששמם כשמו ודבר זה אין זה ברעון למשה רק מעלה גדולה כי אהרן יהיה דומה לפה שיוציא דבור הנשמה שאינ' נראית כמו המלאכים שאינם נראים כי אינם גוף והנה ידמה משה כמעלת המלאך וזהו ואתה תהיה לו לאהים והנה אין אהים בכל המקרא רק השם הנכבד או מלאכיו הקדושים כי על ידם יראו מעשה השם בארץ או קרושי מטה השופטים משפטי אהים בארץ וכל אהים שהוא על דבר הכתוב ככה לפי מחשבת העובדים כמו אהי הנביא : ואת · טעם האותות שהפך לנחש לעיני ישראל ולתנין לפני פרעה ולהכות בו את היאור ולהעלות הצפרדעים ולהוציא הכנים ולהוריד הברד ולהביא הארבה ולהיות החשך : וילך יתר · הוא יתרו כמו גשם הוא גשמו ושלמה הוא שלמון והנה אמר לו שילך לראות אחיו ולא גלה לו הסוד : ויאמר · אין מוקדם ומאוחר בתורה ופירושו וכבר אמר ופכה ויצמח יי' אלהים מן האדמה ורבים כאלה הנה עתה בהשיבו כאן יתרו אליו הבטיחו השם שילך בלי פחד למצרים כי מת פרעה ועבדיו שהיו יודעים דבר המצרי וזהו וימת מלך מצרים כי כל הימים שהיה חי לא היה נכון להיות משה שליח אל פרעה : ויקח · לא ידענו אם נולד גרשום בימי בחורותיו וכברחו אל מדין או בזקנותו ואל תסמוך אל דברי הימים של משה כי הבל כל מה שכתוב בו וכנו השני הוא אליעזר נולד עתה בהכנאו וחשב להוליך אשתו ובניו למצרים שיהא יחדו עם ישראל ולא היתה עצה נכונה כי הוא בא להוציא ישר' והם יראו שבא עם אשתו ועם בניו לגור שם ול תתמה איך יחשוב נביא בדברי העולם דבר שאיננו נכון כי הנה מצאנו דוד שמש אל נתן הנביא היש ישר' לבנות בית לשם והוא השיב כל אשר בלבבך עשה ויי' עמך ובלילה נאמר לו בנבואה שיאמר אל דוד שהוא לא יבנה הבית והזכרנו הזקנים לתרגם על החמור על נושא אדם בעבור שהוא דרך גרעון שתרכב אשת הנביא על חמור אחד היא ושני בניה ויפת אמר כי הוא שם המין כמו ויהי לי שור וחמור ולא דבר נכונה כי אין זה מקום להזכיר שם המין רק הוא כמשמעו והחמורים שהם במצרים יקרים וכבדי' מהפרדים ואין לתמוה אם רכבו גרשם בנו אחריה אולי קטן היה והיה אליעזר באחיק' כי עוד לא נמול · וטע' וישב ארצה מצרי' כי הוא לבדו שב כי כאשר פגע השם את משה נימול אליעזר ובהתרפאו שבה צפורה עם בניה אל אביה ומשה הניחם ושב למצרי' · ואמר על המטה מטה האהים בעבור האות שנעשה בו ומטה האהים הוא מטה משה והוא מטה אהרן כי בידו היה כאשר עשה בו האותות · ושבעתה לפרש בעבור שהזכיר מטה האהי' מה שאמ' השם למשה כל המופתי' שהוא עתיד לעשות במצרי' והזכיר לו אות שיבאו בעבורו ממצרי' היא מכת בכורו' · והנה ויהי בדרך במלון היה ראוי להיותו דבק עם ויקח משה את אשתו ואת בניו ורבים כזה בתור' כמו שלם ישלם ואם אין לו כי הוא דבק עם חמשה בקר ישלם תחת השור : ויאמ' · זה אמר לו במדין והנה הודיעו כי השם יחזק את לבו ולא ישלח בעבור כל המופתי' שיראם עד המופת האחרון :

ולא תירא ממנו : אשר שמתי בידך · לא על שלש אותות האמורות למעלה שהרי לא לפני פרעה צוה לעשותם אלא לפני ישר' שיאמינו לו ולא מצינו שעשאם לפניו אלא מופתים שאני עתיד לשום בידך במצרים כמו כי ידבר אליכם פרעה וגו' ואל תתמה על אשר כתב אשר שמתי שכן משמעו כשתדבר עמו כבר שמתים בידך :

רשי

ביד תשלח · ביד מי שאתה רגיל לשלוח והוא אהרן · ד"א ביד אחר שתרצה לשלוח אין סופי להכניסם לארץ ולהיות גואלם לעתיד יש לך שלוחים הרבה : ויחר אף · רבי יהושע בן קרחה אומר כל חרון אף שבתורה עושה רושם וזה לא נאמ' בו רושם ולא מצינו שבא עונש על ידי אותו חרון אמ' לו ר' יוסי אף בזו נאמ' בו רושם : הלא אהרן אחיך הלוי · שהיה עתיד להיות לוי ולא כהן והכהונה הייתי אומר לצאת ממך מעתה לא יהיה כן אלא הוא יהיה כהן ואתה הלוי שנאמ' ומשה איש האהי' בניו יקראו על שבט הלוי : הנה הוא יוצ' לקראתך · כשתלך למצרי' וראך ושמח בלבו לא כשאתה סבור שיהא מקפיד עליך שאתה עולה לגדולה ומשם זכה אהרן לעדי החשן שהיה נתון על הלב : ודבר הוא לך · בשבילך ידבר אל העם וזה יוכיח על כל לך ולי ולו ולכם ולהם הסמוכי' לדבור שכולם לשון עליהם : יהיה לך לפה · למליץ לפי שאתה כבד פה : לאלהים · לרב ולשר : וישב אל יתר חותנו · ליטול רשו' שהרי נשבע לו · ושבע שמות היו לו רעואל יתר יתרו קיני וגו' : כי מתו כל האנשי' · מי הם דתן ואבירם חיים היו אלא שירדו מנכסיה' והעני חשוב כמת : על החמור · חמור המיוחד הוא החמור שחבש אברה' לעקידת יצחק והוא שעתיד מלך המשיח להגלות עליו שנאמר עני ורוכב על חמור : וישב ארצ' מצרי' ויקח משה את מטה · אין מוקדם ומאוחר מדוקדקים במקרא : בלכתך לשוב מצרימ' וגו' · דע שעל מנת כן תלך שתהא גבור במשלחותי לעשות כל מופתי לפני פרעה

ואמרת · טעם בני בכורי זה הגוי שעבדוני אבותם בתחלה ואני חומל עליו כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו ואתה לקחתו לעבד עולם על כן אני אהרוג את בנך בכורך : ואמר · הנה אמרתי אליך פעם אחר פעם לשלח את בני לעבדני להקריב לי זבחים ואתה מאנת לשלחו על כן אענישך וחסרי דעת חשבו כי עם משה ידבר וזה משגה ועוד כי אליעזר איננו בכור משה : ויהי בדרך · היתה קבלה בידם שלא ימול הבן ביום השמיני אם הוא

ואמרת אל פרעה · כשתשמע שלבו חזק וימאן לשלח אמור לו כן בני בכורי לשון גדולה כמו גם אני בכור אתנהו זהו פשוטו ומדרשו כאן חתם הקב״ה על מכירת הבכורה שלקח יעקב מעשו : ואומר אליך · בשליחותו של מקום שלח את בני : הנה אנכי הורג וגו׳ · היא מכה אחרונה ובה התרהו תחלה מפני שהיא קשה והוא שאמ׳ באיוב הן אל ישגיב בכחו לפיכך מי כמוהו מורה בשר ודם המבקש להנקם

המיתו ג׳ וסי׳ ויפגשהו יי׳ · וישמע המלך יהויקים וכל גבוריו · ואל המיתו אל תשא נפשך · אנך : צר ב׳ חס׳ בשינרא וסי׳ ותקח צפרה צר · כשמיר חזק מצר : לרגליו ד׳ וסי׳ צפרה צר · כרעים ממעל לרגליו · ויצא רשף לרגליו · ותפציהו לרגליו : חתן ד׳ וסי׳ דמים אתה לי · למולת · שמשון חתן התימני · כי חתן בית אחאב

וְאָמַרְתָּ אֶל־פַּרְעֹה כֹּה אָמַר יְהֹוָה בְּנִי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל ׃ וָאֹמַר אֵלֶיךָ שַׁלַּח אֶת־בְּנִי וְיַעַבְדֵנִי וַתְּמָאֵן לְשַׁלְּחוֹ הִנֵּה אָנֹכִי הֹרֵג אֶת־בִּנְךָ בְּכֹרֶךָ ׃ וַיְהִי בַדֶּרֶךְ בַּמָּלוֹן וַיִּפְגְּשֵׁהוּ יְהֹוָה וַיְבַקֵּשׁ הֲמִיתוֹ ׃ וַתִּקַּח צִפֹּרָה צֹר וַתִּכְרֹת אֶת־עָרְלַת בְּנָהּ וַתַּגַּע לְרַגְלָיו וַתֹּאמֶר כִּי חֲתַן־דָּמִים אַתָּה לִי ׃ וַיִּרֶף מִמֶּנּוּ אָז אָמְרָה חֲתַן דָּמִים לַמּוּלֹת ׃ פ

וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־אַהֲרֹן לֵךְ לִקְרַאת מֹשֶׁה הַמִּדְבָּרָה וַיֵּלֶךְ וַיִּפְגְּשֵׁהוּ בְּהַר הָאֱלֹהִים וַיִּשַּׁק־לוֹ ׃ וַיַּגֵּד מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהֹוָה אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ וְאֵת כָּל־הָאֹתֹת אֲשֶׁר צִוָּהוּ ׃ וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיַּאַסְפוּ אֶת־כָּל־זִקְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל ׃ וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה וַיַּעַשׂ הָאֹתֹת לְעֵינֵי הָעָם ׃ וַיַּאֲמֵן הָעָם וַיִּשְׁמְעוּ כִּי־פָקַד יְהֹוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה אֶת־עָנְיָם וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ ׃

ה וְאַחַר בָּאוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה כֹּה־אָמַר יְהֹוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיָחֹגּוּ לִי בַּמִּדְבָּר ׃ וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה מִי יְהֹוָה אֲשֶׁר אֶשְׁמַע בְּקֹלוֹ לְשַׁלַּח אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַעְתִּי אֶת־יְהֹוָה וְגַם אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלֵּחַ ׃ וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵי הָעִבְרִים נִקְרָא עָלֵינוּ נֵלְכָה נָּא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבְּחָה לַיהֹוָה אֱלֹהֵינוּ

וְתֵימַר לְפַרְעֹה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ בְּרִי בוּכְרִי יִשְׂרָאֵל ׃ וַאֲמָרִית לָךְ שַׁלַּח יַת־בְּרִי וְיִפְלַח קֳדָמַי וְאִם מְסָרֵיב אַתְּ לְשַׁלָּחוּתֵיהּ הָא אֲנָא קָטֵיל יַת־בְּרָךְ בּוּכְרָךְ ׃ וַהֲוָה בְאוֹרְחָא בְּבֵית מְבָתָא וַעֲרַע בֵּיהּ מַלְאֲכָא דַּייָ וּבְעָא לְמִקְטְלֵיהּ ׃ וּנְסֵיבַת צִפּוֹרָה טִינָרָא וּגְזָרַת יַת־עוּרְלַת בְּרַהּ וְקָרֵיבַת לִקְדָמוֹהִי וַאֲמַרַת בִּדְמָא דִּמְהוּלְתָּא הָדֵין אִתְיְהֵב חַתְנָא לָנָא ׃ וְנָח מִנֵּיהּ בְּכֵן אֲמַרַת אִלּוּלֵי דְמָא דִּמְהוּלְתָּא הָדֵין אִתְחַיַּב חַתְנָא קְטוֹל ׃ וַאֲמַר יְיָ לְאַהֲרֹן אִיזֵיל לְקַדָּמוּת מֹשֶׁה לְמַדְבְּרָא וַאֲזַל וְעַרְעֵיהּ בְּטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַּייָ וּנְשֵׁיק לֵיהּ ׃ וְחַוִּי מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן יַת כָּל־פִּתְגָּמַיָּא דַּייָ דִּי שַׁלְחֵיהּ וְיַת כָּל־אָתַיָּא דִּי פַקְדֵיהּ ׃ וַאֲזַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּכְנָשׁוּ יַת־כָּל־סָבֵי בְּנֵי יִשְׂרָ׳ ׃ וּמַלֵּיל אַהֲרֹן יַת כָּל־פִּתְגָּמַ דִּי מַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וַעֲבַד אָתַיָּא לְעֵינֵי עַמָּא ׃ וְהֵימִין עַמָּא וּשְׁמָעוּ אֲרֵי־דְכִיר יְיָ יַת־בְּנֵי יִשְׂרָ׳ וַאֲרֵי גְלֵי קֳדָמוֹהִי שִׁעְבּוּדְהוֹן וּכְרָעוּ וּסְגִידוּ ׃ וּבָתַר כֵּן עָאלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַאֲמַרוּ לְפַרְעֹה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל שַׁלַּח יַת־עַמִּי וְיֵיחֲגוּן קֳדָמַי בְּמַדְבְּרָא ׃ וַאֲמַר פַּרְעֹה שְׁמָא דַּייָ לָא אִתְגְּלִי לִי דִּי־אֲקַבֵּל בְּמֵימְרֵיהּ לְשַׁלָּחָא יַת־יִשְׂרָאֵל לָא אִתְגְּלִי לִי שְׁמָא דַּייָ וְאַף יַת־יִשְׂרָאֵל לָא אֲשַׁלַּח ׃ וַאֲמַרוּ אֱלָהָא דִּיהוּדָאֵי אִתְגְּלִי עֲלַנָא נֵיזֵיל כְּעַן מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא

הוא · וחד וחתן המלך וסר אל · ומשמש אלפא ב״הא : ויאמר יי׳ אל אהרן ג׳ וסי׳ לך לקראת משה · אתה ובניך ובית · בארצם לא תנחל : המדברה י״ב נמסר בפרש׳ אחרי מות : ויאספו י׳ פתחין וסי׳ את כל זקני · את השלו · את כל סרני פלשתים · וחברו · שלחו את ארון יי׳ · פלשתים את מחניהם · ויעל משם את עצמות שאול · וישלח המלך ויאספו · ויאספו את אחיהם · ויאספו כסף לרב׳ · ד״הי · ויאספו יין וקיץ הרבה מאד : ויאמן ב׳ וסי׳ העם · אביש : כי פקד יי׳ ד׳ וסי׳ ויאמן העם וישמעו · כי פקד יי׳ את חנה · כי פקד יי׳ את עמו · כי פקד יי׳ את עדרו · דזכריה : כה אמר יי׳ אלהי ישר׳ כ״ד נמסר בירמיה ס׳ ל״ג : ויאמ׳ פרעה ג׳ בטע׳ זקף ר״פ וסי׳ אביך ואחיך · מי יי׳ אשר · הן רבים עתה : אלהי העברים ה׳ וסי׳ נלכה נא דרך שלשת ימים · תנינא · והנה לא שמעת עד כה · מכת ברד · מכת דבר · מכת ארבה · וחד אלהי העבריים · כ״ל דלך ואספת :

והשני לשון רבי׳ מרם משם כמו ברמיך חיי והנה אמרה בראותה שסר החולי ממשה אין אתה בני חתן דמים שהוא מענין הריגה רק אתה חתן מתבוסס בדם המילה · ומלו׳ שם דבר והיה על לשון רבים בעבור דמי׳ : ויאמר · לא היה מתנבא אהרן כי אין צורך כי משה הוא השליח אל פרעו׳ ואהרן היה שלוח לפני זה אל ישר׳ ומרים לנשים על כן אמר ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים : הר האלהים · הוא חורב : ויגד · שלחו גם לישראל תחלה · ואת כל האותות אשר צוהו לעשות לישר׳ תחלה ואחר כך אותות אחרים לפרעה : וילך · הם הזקנים אל היועצים בכל דור ודור כי לא יוכלו לדבר עם שש מאות אלף איש רק הזקני׳ ידברו לכל ישראל לעולם רק על ידי אהרן ובמותו היה כמו כן מליץ תחתיו אלעזר בנו : ויאמן ·

פֶּן־יִפְגָּעֵנוּ בַּדֶּבֶר אוֹ בֶחָרֶב׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לָמָּה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן תַּפְרִיעוּ אֶת־הָעָם מִמַּעֲשָׂיו לְכוּ לְסִבְלֹתֵיכֶם׃ וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה הֵן־רַבִּים עַתָּה עַם הָאָרֶץ וְהִשְׁבַּתֶּם אֹתָם מִסִּבְלֹתָם׃ וַיְצַו פַּרְעֹה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־הַנֹּגְשִׂים בָּעָם וְאֶת־שֹׁטְרָיו לֵאמֹר׃ לֹא תֹאסִפוּן לָתֵת תֶּבֶן לָעָם לִלְבֹּן הַלְּבֵנִים כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם הֵם יֵלְכוּ וְקֹשְׁשׁוּ לָהֶם תֶּבֶן׃ וְאֶת־מַתְכֹּנֶת הַלְּבֵנִים אֲשֶׁר הֵם עֹשִׂים תְּמוֹל שִׁלְשֹׁם תָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם לֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ כִּי־נִרְפִּים הֵם עַל־כֵּן הֵם צֹעֲקִים לֵאמֹר נֵלְכָה נִזְבְּחָה לֵאלֹהֵינוּ׃ תִּכְבַּד הָעֲבֹדָה עַל־הָאֲנָשִׁים וְיַעֲשׂוּ־בָהּ וְאַל־יִשְׁעוּ בְּדִבְרֵי־שָׁקֶר׃ וַיֵּצְאוּ נֹגְשֵׂי הָעָם וְשֹׁטְרָיו וַיֹּאמְרוּ אֶל־הָעָם לֵאמֹר כֹּה אָמַר פַּרְעֹה אֵינֶנִּי נֹתֵן לָכֶם תֶּבֶן׃ אַתֶּם לְכוּ קְחוּ לָכֶם תֶּבֶן מֵאֲשֶׁר תִּמְצָאוּ כִּי אֵין נִגְרָע מֵעֲבֹדַתְכֶם דָּבָר׃ וַיָּפֶץ הָעָם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם לְקֹשֵׁשׁ קַשׁ לַתֶּבֶן׃ וְהַנֹּגְשִׂים אָצִים לֵאמֹר כַּלּוּ מַעֲשֵׂיכֶם דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ כַּאֲשֶׁר בִּהְיוֹת הַתֶּבֶן׃ וַיֻּכּוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂמוּ

דִּילְמָא יְעָרְעִינָנָא בְּמוֹתָא אוֹ בְקַטּוֹל׃ וַאֲמַר לְהוֹן מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְמָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן תְּבַטְּלוּן יָת־עַמָּא מֵעוֹבָדֵיהוֹן אִיזִילוּ לְפוּלְחַנְכוֹן׃ וַאֲמַר פַּרְעֹה הָא סַגִּיאִין כְּעַן עַמָּא דְאַרְעָא וּתְבַטְּלוּן יָתְהוֹן מִפּוּלְחַנְהוֹן׃ וּפַקִּיד פַּרְעֹה בְּיוֹמָא הַהוּא יָת־שִׁלְטוֹנֵי עַמָּא וְיָת סָרְכוֹהִי לְמֵימַר׃ לָא־תוֹסְפוּן לְמִתַּן תִּבְנָא לְעַמָּא לְמִרְמֵי לִבְנִין כְּמֵאִתְמָלֵי וּמִדְקַמּוֹהִי אִינוּן יֵיזְלוּן וִיגַבְּבוּן לְהוֹן תִּבְנָא׃ וְיָת סָכוֹם לִבְנַיָּא דִּי אִינוּן עָבְדִין מֵאִתְמָלֵי וּמִדְקַמּוֹהִי תְּמַנּוּן עֲלֵיהוֹן לָא תִמְנְעוּן מִנֵּיהּ אֲרֵי־בַטְלָנִין אִינוּן עַל־כֵּן אִינוּן צָוְחִין לְמֵימַר נֵיזִיל נְדַבַּח קֳדָם־אֱלָהָנָא׃ תִּתְקַף פּוּלְחָנָא עַל־גֻּבְרַיָּא וְיִתְעַסְקוּן בַּהּ וְלָא־יִתְעַסְקוּן בְּפִתְגָּמִין בְּטִילִין׃ וּנְפַקוּ שִׁלְטוֹנֵי עַמָּא וְסָרְכוֹהִי וַאֲמַרוּ לְעַמָּא לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר פַּרְעֹה לֵית־אֲנָא יָהֵיב לְכוֹן תִּבְנָא׃ אַתּוּן אִיזִילוּ סְבוּ לְכוֹן תִּבְנָא מֵאֲתַר דְּתִשְׁכְּחוּן אֲרֵי לָא־אִתְמְנַע מִפּוּלְחַנְכוֹן מִדָּעַם׃ וְאִתְבַּדַּר עַמָּא בְּכָל־אַרְעָא דְמִצְרָיִם לְגַבָּבָא גִילֵי לְתִבְנָא׃ וְשִׁלְטוֹנַיָּא דָּחֲקִין לְמֵימַר אַשְׁלִימוּ עוֹבָדֵיכוֹן פִּתְגָם־יוֹם בְּיוֹמֵיהּ כְּמָא דַהֲוֵיתוֹן עָבְדִין כַּד מִתְיְהֵב לְכוֹן תִּבְנָא׃ וּלְקוֹ סָרְכֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי־מַנִּיאוּ

רש״י

פן יפגענו · פן יפגעך היו צריכים לומר אלא שחלקו כבוד למלכות פגיעה זו לשון מקרה מות הוא: תפריעו את העם ממעשיו · תבדילו ותרחיקו אותם ממלאכתם ששומעין לכם וסבורים לנוח מן המלאכה וכן פרעהו אל תעבור בו רחקהו וכן ותפרעו כל עצתי כי פרוע הוא נרחק ונתעב: לכו לסבלותיכם · לכו למלאכתכם שיש לכם לעשות בבתיכ׳ אבל מלאכת שעבוד מצרי׳ לא היתה על שבטו של לוי ותדע לך שהרי משה ואהרן יוצאים ובאים: הן רבים עתה עם הארץ · שהעבודה מוטלת עליהם ואתם משביתים אותם מסבלותם הפסד גדול הוא זה: הנוגשים · מצריים היו והשוטרים היו ישראל הנוגש ממונה על כמה שוטרים והשוטר ממונה לרדות בעושי המלאכה: תבן · אשטו״בלא היו גובלין אותו עם הטיט: לבני׳ · טיוו״לש שעושי׳ מטיט ומייבשין אותן בחמ׳ ויש ששורפי׳ אות׳ בכבשן: כתמול שלשו׳ · כאשר הייתם עושי׳ עד הנה: וקוששו · ולקטו: ואת מתכונת הלבני׳ · סכום חשבון הלבנים שהיה כל אחד עושה ליום כשהיה התבן נתן להם אותו סכום תשימו עליהם גם עתה למען תכבד העבודה עליהם: כי נרפים · מן העבודה הם לכך לבם פונה אל הבטלה וצועקים לאמר נלכה וגו׳: מתכונת · ותוכן לבנ׳ ולו נתכנו עלילות ואת הכסף המתוכן כלם לשון חשבון הם: נרפים · המלאכה רפויה בידם ועזובה מהם והם נרפים ממנה רטרייי״ט בלעז: ואל ישעו בדברי שקר · ואל יהגו וידברו תמיד בדברי רוח לאמר נלכה נזבחה ודומה לו ואשעה בחקיך תמיד לתמיד ולספר ולשועי׳ ויספר ואשתעי ואי אפשר לומ׳ ישעו לשון וישע ה׳ אל הבל ואל קין ואל מנחתו לא שעה ולפר׳ אל ישעו אל יפנו שאם כן היה לו לכתוב ואל ישעו אל דברי שקר או לדברי שקר כי כן גזרת כלם ישעה האדם אל עושהו לא שעה אל קדוש ישראל ולא ישעה אל המזבחות ולא מצאתי שמוש של בי״ת סמוכה לאחריהם אבל אחר לשון דבור מתעסק לדבר בדבר נופל לשון שמוש בי״ת כגון המדברים בך ותדבר מרים ואהרן במשה המלאך הדובר בי לדבר בם ואדברה בעדותיך אף כאן אל ישעו בדברי שקר אל יהיו מדברים בדברי שוא והבאי: אתם לכו קחו לכם תבן · וזריזים אתם לילך בזריזות כי אין נגרע דבר מכל סכום לבנים שהייתם עושים ליום בהיות התבן נתן לכם מזומן מבית המלך: לקשש קש לתבן · לאסוף אסיפה ללקוט לקט לצורך תבן הטיט: קש · לשון לקוט על שם שדבר המתפזר הוא וצריך לקוששו קרוי קש במקומות אחרים: אצים · דוחקים: דבר יום ביומו · חשבון של כל יום כלו ביומו כאשר עשיתם בהיות התבן מוכן: ויכו שטרי בני ישראל · השוטרים ישראל היו וחסים על חבריהם מלדחקם וכשהיו משלימים הלבנים לנוגשים שהם מצריים והיה חסר מן הסכום היו מלקין אותם על שלא דחקו את עושי המלאכה לפי׳ זכו אותן שוטרים להיות סנהדרין ונאצל מן הרוח אשר על משה והושם עליהם שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל מאותן שידעת הטובה שעשו במצרים כי הם זקני העם ושוטריו: ויכו שוטרי בני ישראל אשר שמו נוגשי פרעה אותם לשוטרים עליהם לאמר מדוע וגו׳ למה ויכו שהיו אומרים להם מדוע לא כליתם גם תמול גם היום חק הקצוב עליכם ללבון כתמול השלישי שהוא יום שלפני אתמול והוא היה בהיות התבן נתן להם: ויכו לשון ויופעלו הוכו מיד אחרים הנוגשים הכום: ולבנים

אבן עזרא

ומלת פן יפגענו כוללת אנחנו ישראלים גם אתה פרעה עמנו וכל המצרי׳ ובראות פרע׳ שבא הערוב ואכל מצריים רבי׳ כמו שכתוב ישלח בהם ערוב ויאכלם אז אמ׳ לכו זבחו לאלהיכ׳ בארץ ומשה השיבו לא נכון לעשו׳ כן בארץ רק דרך שלשת ימים במדבר ירחיקו וזה המרחק הוא בין מצרים ובין הר סיני להולך בדרך ישר ושם זבחו ככתוב תעבדון את האלהי׳ על ההר הזה ועוד ויבן משה מזבח תחת ההר גם המזבח שבנה בחלישת עמלק בהר סיני הוא כי כתוב ויחנו ברפידי׳ ושם כתוב הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב ובבא הארבה נתן רשות לקצת ישרא׳ שילכו לזבוח ובמכת חשך נתן רשות ללכת כולם רק המקנה שלהם לא ילך עמהם וכראותם שבא הדבר והכה הבכורי׳ אז נתבררו להם דברי משה פן יפגענו בדבר על כן אמרו כולנו מתי׳ וגרשו אותם המצרים ללכת לזבוח גם הם האלילים: ויאמ׳. מלת תפריעו כמו שבוש וכמוהו באין חזון יפרע עם. וכלל במלת לכו לסבלותיכם משה ואהרן כי הם כנגד כל ישר׳ כי אין סבלותיכם כמו עסקיכם והעד והשבתם אותם מסבלותם: ויאמר. אמר יפתכי פי׳ הן רבים עתה עם הארץ שלא כחוש אם יבוא דבר או חרב עליכם כי רבים הם הסובלים ולפי דעתי שפירושו מלאכה גדולה אתם מבקשים להשבית: ויצו. הנוגשים הם המצריים ושוטרי העם הם מישראל: לא תאסיפו. כתוב באל״ף והמכתב להיותו בוי״ו ושניהם מתחלפין ביו״ד ומכתב בוני עפר לערב עמו תבן או קש שיעמידנו: ללבון. מגזרת לבנה ובנין הלבנים חזק מהאבנים כי בנין העפר יזיקהו המי׳ ובנין האבנים יזיקהו האש וכן כתוב ותהי להם הלבנה לאבן והחמר היה להם לחמר. והעכיים שמות לא ישתנו ממעלתם כי באתנח או בסוף פסוק בבעלי קמץ קטן כמו ספר ובבעלי פת׳ קטן כמו צדק והנה כן תבן וטעמם לא נודע רק ככה כמצאו: וקששו. מגזרת קש מבעלי הכפל: ואת מתכונת. כמו תוכן דבר ידוע: תכבד. אמר הגאון כי אל ישעו כמו אל ישענו והנו״ן חסר כחסרונו ממלת תת פחדך ולא תאבה ולא תשמע אל דברי החולם החות׳ כי פרשו תת בעבור שמלת תתה לי ערף חשב כמו שתה עונותינו לנגדך והנה לא יוכל לאחז כי התי״ו השני במלת תתה לנכח והתי״ו של עיקר מובלע ברגש אף על פי שהתי״ו ראוי להדגש כתי״ו והשבתי חיה רעה אם כן יותר טוב שיהיה הנו״ן מובלע כהתבלע הנון בתי״ו ואמתו כי היה ראוי להיות אמנתו ובת בנת ואת תנת וחסרה נו״ן הראשון ממלת תתה לי כחסרון יו״ד והיום רד מאד וחסרו נו״ן גע בהרי׳ ויעשנו. ולפי דעתי כי ישעו כמו ירפו כאשר אמ׳ נרפים וכמו השעו ממני שעו מני ועיניו השע כי כאשר תרפינה העינים תכהינה וכמוהו ולא תשענה עיני רואים. וטעם בדברי שקר בעבור דברי שקר שמבטיחים אותם משה ואהרן: ויבאו. מארמון המלך אל העם העובדים: אתם מאשר תמצאו. קרוב או רחוק: כי אין נגרע. תאר על כן הוא קמוץ כמשפטו: ויפץ. פועל יוצא והפוע׳ פרעה שהבריכם להפיץ: לתבן. תחת תבן כמו והחמר היה לחמר: והנוגשים אצים. פועל יוצא כמלת סב וכמלתתם שימצא פעם יוצא ופעם עומד. וטעם לאמר לאמר להם: דבר יום ביומו. כמו מדי חדש בחדשו: ויכו. עליהם על בני ישראל. וטעם להוסיף גם פירשתיו.

מסורה

בתמל״ז חס׳ נמסר פרשת ויצא: תאספון חד מן מ״ח מלין נסבין אל״ף באמצע תיבותא ולא קריין וסי׳ במסרא רבתא: הלבנים ג׳ וסי׳ ב׳ מקטרי׳ על הלבנים. לא תספון לתת תבן. ואת מתכנת הלבנים תתנו: תמול שלשום ד׳ בליש׳ וסי׳ ואת מתכנת הלבנים. ודבר אבנר היה. ותלכי אל עם. גם תמול גם שלשם דדה״:

צעקים ב׳ וחס׳ בתורה וסי׳ קול דמי אחיך · כי נרפים הם: על האנשים ה׳ וסי׳ תכבד העבודה · ויאמר רב שקה · דמלכים · וחברו דישעיה · אחפש את ירושלים בנרות · וילכו ויגידו לדוד · ושאר קרי׳ אל האנשי׳: ויעשו ג׳ רפין וסי׳ תכבד העבודה · וכל חכם לב בכם · ויעשו בני ישראל את הפסח: ישעו ב׳ בתרי לישני וסי׳ בדברי שקר · ואין מושיע: אתם ד׳ רפ׳ וסי׳ אתם קחו לכם · אתם ראיתם · אתם נצבים · אתם עדי נאם יי׳: לתבן ב׳ וסי׳ לקשש קש · מה לתבן את הבר: ויפץ ג׳ נמסר פרשת נח:

והנה תמול הוא היום שעשה משה האותו׳ לעיני העם ולא התעסקו בעבודתם גם היום שבא משה ואהרן אל פרעה וכן כתו׳ ויצו פרעה ביום ההוא: למה תעשה כה לעבדיך. שלא היה מנהג לעמו כן. ומלת וחטאת פועל עבר והוי״ו הטיבו לעתיד כמשפ׳ כי היא כמו וחטאה וכאשר העלימו האל״ף כאשר היא במל׳ חטא ולא יוכלו לשום נעלם אחר אל״ף על כן החליפו הה׳ בת׳ ואין צורך לשום דגש בט׳ וכמוהו וקראת אתכם הרע׳ והעם במקו׳ הזה לשו׳ נקב׳ כמו העם אשר בקרב׳ ושב׳ לבט׳ מדוע שובבה העם הזה והטעם כי החטא יהיה עליך וכנו דרך מוסר כי החטא יהיה על עמו וכמוהו והייתי אני ובני שלמה חטאי׳ ואויבנו ילעגו למו ויתירו את כבודם: ויאמר. לא הועילו דבריהם כי הוא מתאמץ בחוזק לבו: ועתה לכו עבדו. אמר לשוטרי׳ גם הם חייבים לעבוד: ויראו. זה הפסוק דבק בפסוקים הבאים אחריו כי ראו כפשם בצרה בעבור שאמ׳ להם פרעה לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו ופגעו משה ואהרן והתרעמו עליהם. ומלת אותם כמו נפשם ועצמם וכמוהו וירעו הרועי׳ אותם ויקבור אותו בגיא ורבי יהודה בן בלעם אמר כי כמוהו יביא אותו אל פתח אהל מועד ולפי דעתי שהכהן יצוה להביאו: ויפגעו. תחס׳ מלת והם היו נצבים וכמוהו ופרעה חולם היה חולם והנה היה עומד על היאור ורבים ככה: ויאמרו ירא יי׳. תמסכנו שהוא עליכם ודע כי האמש ההרגשות מתחברות במקום אחד למעלה מהמכח על כן אמרו הרגשה אחת תחת חבריתה כמו ומתוק האור ורבי מריכוס אמ׳ שבנו כמאסים ובאשי׳ בעיניו כריח רע: וישב משה. הנה שאלה אחר שהשם הודיע למשה ואמ׳ לו ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך עד שיעשה כל האותות אשר כותו אם כן למה יתרעם משה לומר למה זה שלחתני והכל לא הבלת התשובה חשב משה כי מעת דברו אל פרעה יקל מעליהם עולם והנה הוא הכביד העבודה עליהם. וטעם למה הרעות הפך מה שאמרת ראה ראיתי את עני עמי וארד להצילו מיד מצרים ולמה זה שלחתני להרע לישראל והנה לא מצאתי תשובה להשיב לשוטרים: ומאז. מהיום שדברתי אליו אז הכביד עולם עליהם כאשר הוא כתוב ויצו פרעה ביום ההוא והטעם והצל לא הצלת וזה שחשבתי שיחל פרעה להקל מעליהם ותחל להצילם. ומלת הרע לעם הזה פעל יוצא כמו הרעו מאבותם: ויאמ׳ עתה תראה. כאשר אביא המכות על מצרי׳ אז ירויח להם מעט כאשר אפרש עוד:

ולבנים אומרים לנו׳ הנוגשים עצו כמנין הראשון: וחטאת עמך. אילו היה נקוד פתח הייתי אומר שהוא דבוק ודבר זה חטאת עמך הו׳ עכשו שהוא קמץ שם דבר הוא וכך פי׳ ודבר זה מביא חטאת על עמך כאלו כתו׳ וחטאת לעמך כמו כבאה׳ בית לחם שהוא כמו לבית לחם וכן הרבה: ותכן לבנים. חשבון הלבני׳ וכן את התכסף המתוכן המנוי כמו שאמור בענין ויצות וימנו את הכסף: ויראו שוטרי בני ישר׳. את חבריהם הנרדים על ידם: ברע. ראו אותם ברעה וצרה המוצאת אותם בהכבידם העבודה עליה׳ לאמ׳ לא תגרעו וגו׳: ויפגעו. אנשים מישראל את משה ואת אהרן וגו׳. ורבותינו דרשו כל נצים ונצבים דתן ואביר׳ היו שנאמ׳ בהם יצאו נצבי׳: למה הרעותה לעם הזה. ואם תאמר מה אכפת לך קובל אני על שסלחתני: הרע. לשון הפעיל הו׳ הרבה רעה עליהם ותרגומו אבאישא: עתה תראה וגו׳. הרהרת על מדותי לא כאברה׳ שאמרתי לו כי ביצחק יקרא לך זרע ואחר כך אמרתי לו העלהו לעולה ולא הרהר אחרי. לפיכך עתה תראה העשוי לפרעה תראה ולא העשוי למלכי שבעה אומות כשאביא׳ לארץ: כי ביד חזקה ישלחם. מפני ידי חזקה שתחזק עליו וישלחם: וביד חזקה יגרשם מארצו. על כרחם של ישר׳ יגרשם ולא יספיקו לעשות להם צידה וכן הוא אומר ותחזק מצרים על העם וגו׳:

השלמת שמות

עלהם ג׳ חס׳ בתורה נמסר פרשת ויגש: גם תמול גם היום ב׳ וסי׳ כליתם חקכם. מדוע לא בא בן ישי: נתן ד׳ קמצין וסי׳ נתן לעבדיך. מלך ישראל נהן. ד״ה נתן מימיו נאמנים. חללים נתנו משכב. תני׳ דפסו׳. וסי׳ בלשון ארמית עבדיא דישראל היכין קשילין: נזבחה ליי׳ חד מן ה׳ זוגין מתחלפין. קדמאה אלהים תני׳ יי׳ וסי׳

עליהון שלטוני פרעה למימר מא דין לא אשלימתון גזרתכון למרמי ליבנין כמאיתמלי ומדקמוהי אף תמלי אף יומא דין: ואתו סרכי בני ישראל וצוחו קדם פרעה למימר למא תעביד כדין לעבדך: תבנא לא מתיהיב לעבדך ולבניא אמרין לנא עבידו והא עבדך לקן וחטאן עליהון עמך: ואמר בטלנין אתון בטלנין על כן אתון אמרין ניזיל נדבח קדם יי: וכען איזילו פלחו ותיבנא לא מתיהיב לכון וסכום לבניא תתנון: וחזו סרכי בני ישראל יתהון בביש למימר לא תמנעון מלבניכון פתגם יום ביומיה: וערעו ית משה וית אהרן קימין לקדמותהון במפקהון מן קדם פרעה: ואמרו להון איתגלי יי עליכון ויתפרע די אבאשתון ית ריחנא בעיני פרעה ובעיני עבדוהי למיתן חרבא בידיהון למקטלנא: ותב משה קדם יי ואמר יי למא אבאשתא לעמא הדין ולמא דנן שלחתני: ומעידן דעלית לות פרעה למללא בשמך אתבאש לעמא הדין ושזבא לא שיזבתא ית עמך: ואמר יי למשה כען תחזי דאעביד לפרעה ארי בידא תקיפא ישלחנון ובידא תקיפא יתרכינון מארעיה:

עלהם נגשי פרעה לאמר מדוע לא כליתם חקכם ללבן כתמול שלשם גם תמול גם היום: ויבאו שטרי בני ישראל ויצעקו אל פרעה לאמר למה תעשה כה לעבדיך: תבן אין נתן לעבדיך ולבנים אמרים לנו עשו והנה עבדיך מכים וחטאת עמך: ויאמר נרפים אתם נרפים על כן אתם אמרים נלכה נזבחה ליהוה: ועתה לכו עבדו ותבן לא ינתן לכם ותכן לבנים תתנו: ויראו שטרי בני ישראל אתם ברע לאמר לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו: ויפגעו את משה ואת אהרן נצבים לקראתם בצאתם מאת פרעה: ויאמרו אלהם ירא יהוה עליכם וישפט אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו לתת חרב בידם להרגנו: וישב משה אל יהוה ויאמר אדני למה הרעתה לעם הזה למה זה שלחתני: ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך: ויאמר יהוה אל משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו:

קל״ר׳ ויק״א׳ סימן׳ מעד״י׳ סימן׳

ס ס ס

ומליל יי עם משה ואמר ליה אנא יי: ואיתגליתי לאברהם ליצחק וליעקב

ס ס ס

וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני יהוה: וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב

ויאמר אלה׳ לנח. ויאמר יי׳ לנח. ואת מתכנת הלבני׳ אשר הם עושי. נזבחה לאלהינו. ויאמר נרפים. נזבחה ליי׳. ויקר אלהים. ויקר יי׳. יתן מציון ישועות בשוב אלהים. וחכרו בשוב יי׳. ויאמרו תמיד יגדל יי׳. וחבירו יגדל אלהים: ותבן ב׳ ומב׳ ליש׳ וסי׳ ותבן לבנים תתנו׳ ותבן יעשן: לבנים ג׳ נמסר סוף פרשת נח: ירא ה׳ וסי׳ ירא פרעה. ירא יי׳ עליכם וישפט׳ ירא אלהי אבותינו ויוכח. וכמותו אמר ירא יי׳. אל ירא בפלגות: ומאז ז׳ זוגין מן ב״ב חלוף מחד׳ וסי׳ ומאז באתי׳ ומן אז חדלנו. ומקמי הרוממני. אף מן קמי. דתהלים. ומאיבי אושע. ומן איבי. דתהלים. רב פעלים מקבצאל. מן קבצאל׳ דד״ה. ועיניך מדמעה. ירמיה׳ את עיני מן דמעה. מקדמת. דעזרא׳ מן קדמת. דדניאל׳ כי לא ממוצא וממערב. ותדע ותשכל מן מוצא דבר: הרע ד׳ וסי׳ ומאז באתי אל פרעה. אשר עשה מנשה. הרימה פעמיך למשואות. ויי׳ ענה בי ושדי הרע ליי׳ וא׳ ושב והרע לכם: והצל ב׳ וסי׳ והצל לא הצלת. כי השג תשיג והצל: עתה תראה ב׳ דסמיכי וסי׳ אשר אעשה לפרעה. היקרך דברי אם לא: וידבר אלהים ג׳ וסי׳ אל נח. אל משה. את כל הדברים:

וידבר

אלהי׳ אל משה. דבר אתו משפט על שהקשה לדבר ולומר למה הרעות לעם הזה: ויאמ׳ אליו אני יי׳. נאמן לשלם שכר טוב למתהלכים לפני ולא לחנם שלחתיך כי אם לקיים דברי שדברתי לאבות הראשונים ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות. אני יי׳ נאמן ליפרע כשהוא אומר אבל עונש כגון וחללת את שם אלהיך אני יי׳ וכשהוא אומר אבל קיום מצות כגון ושמרת׳ מצותי ועשיתם אותם אני יי׳ נאמן ליתן שכר: וארא. אל האבות: בהל

סם שדי סוד התורה: עתה אפרש בתחלת וארא: גם הוא השם הוא הנורא: הפרשה היא וארא:

וידבר הכתוב אמר ויאמן העם ולא כל העם והכל מודים באלהים אפילו פרעה כאשר אפרש עוד על כן אמר ויאמר אליו אני יי׳ לכן אמור לבני ישראל אני יי׳ וידעתם כי אני יי׳ אלהיכם המוציא אתכם: וארא. כבואת האבות היתה במראות הלילה על כן מלת וארא. מלת

באל שדי. הבטחתים הבטחות ובכלן אמרתי להם אני אל שדי: ושמי יי' לא נודעתי להם. לא הודעתי אין כתוב כאן אלא לא נודעתי לא נכרתי להם במדת אמיתות שלי שעליה נקרא שמי יי' נאמן לאמת דברי שהרי הבטחתים ולא קיימתי: וגם הקימותי את בריתי וגו'. וגם כשנראיתי להם באל שדי הצבתי והעמדתי בריתי ביני וביניהם:

באל שדי ושמי יהוה לא נודעתי להם: וגם הקמתי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען את ארץ מגריהם אשר גרו בה: וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבדים אתם ואזכר את בריתי: לכן אמר לבני ישראל אני יהוה והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים והצלתי אתכם מעבדתם וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדלים: ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים וידעתם כי אני יהוה אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים: והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אתה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אתה לכם מורשה אני יהוה: וידבר משה כן אל בני ישראל ולא שמעו אל משה מקצר רוח ומעבדה קשה:

באל שדי ושמי יי' לא אודעית להון: ואף אקימית ית קימי עמהון למיתן להון ית ארעא דכנען ית ארע תותבותהון דאתותבו בה: ואף קדמי שמיע ית קבילת בני ישראל די מצראי מפלחין בהון ודכירנא ית קימי: בכן אימר לבני ישראל אנא יי' ואפיק יתכון מגו דחוק פולחן מצראי ואשיזיב יתכון מפולחנהון ואפרוק יתכון בדרע מרמם ובדינין רברבין: ואקריב יתכון קדמי לעם ואיהוי לכון לאלהא ותדעון ארי אנא יי' אלהכון דאפיק יתכון מגו דחוק פולחן מצראי: ואעיל יתכון לארעא די קיימית במימרי למיתן יתה לאברהם ליצחק וליעקב ואתן יתה לכון ירותא אנא יי': ומליל משה כן עם בני ישראל ולא קבילו מן משה מעיק רוח ומפולחנא דהוה קשי עליהון:

אורית נודעתי להם. יחזקאל נודעתי אליהם: וגם כל רישי פסו' דאורי' ויהושע ושפטים וגם במה גם וסי' גם מעוף השמים. גם צאנכם גם בקרכם. גם כי התאנף יי'. גם כל חלי וכל. גם אני לא אוסיף להוריש: הקמתי ג' מלעיל נמסר פרשת נח: לכן אמר לבני ישראל י"א פסק בטעמא מארכה לזרקא וסי' לכן אמר לבני

מלת שדי קשה בפירוש והגאון אמר כי הש"ין מוסף כמו ש"ין מאת מדבר עמי והטעם שאמר לעולם די ולא אדע טעם לפירוש זה כי איך יקרא שם אשר די רק להיותו תאר כמו טוב וסלח עלי לבי דוי והנגיד רב שמואל ז"ל פירושו מנצח ותקיף והיו"ד תחת אות הכפל

אבן עזרא

וידבר. לאמר למשה כמו דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם: בוא. אל ארמון המלך: וידבר. הן בני ישר' שהם עמך לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה שהוא מלך ואינו מעמך ועוד כי מגרעת גדולה היא שאדבר לפניו ואני ערל שפתים כי בפעם הראשונה הבטחתני שתורה אתפי שלא אבטא באות שהוא כבד עלי אולי יתכשל לשוני לפניו ואתה אמרת כי אהרן יהיה מליץ ביני ובין ישראל: וידבר. עתה כלל הענין כי גם אהרן יהיה מליץ בינו ובין פרע' כאשר יפרש עוד על כן השתתפו שניהם בדבור: ויצום. ללכת אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים ורבי ישועה אמר כי טעם ויצום שלא יכעסו על ישראל אם לא שמעו אליהם ואיך צורך: אלה ראשי בית אבותם: על משה ואהרן או שב אל בני ישראל הנזכרים למעלה והאנשים הם מיורדי מצרים והחל מראובן כי לא נשאר לו כבוד רק להתייחס ראשון ואלה ארבעת בניו הם יורדי מצרים: ובני. משפחת אהוד נכרתה במצרי' או במדב' כי איננה נזכרת בפרש' פנחס: וצחר. הוא זרח: בני לוי. הזכיר אלה השני שבטי' בתחלה בעבור שהם גדולים מלוי כי לוי הוא העיקר כי לא בא לפרש עתה רק יחוס מש' ואהרן והזכיר גרשון וקהת ומררי כאשר נולדו והם יורדי מצרים: הוא אהרן ומשה. הקדים שם אהרן בעבור שניו. והזכיר חיי לוי ולא הזכיר חיי השבטים בעבור כבוד משה ואהרן: בני גרשום. לא היו לו בנים כי אם שניהם: ובני. הזכיר חיי קהת ולא חיי גרשום ומררי בעבור כבוד ה השלוחים: ובני מררי. שנים היו בניו ולא יותר על כן אמר אלה משפחות הלוי לתולדותם כי לא הולידו יורדי מצרים רק אלה בני יעקב גם הזכיר שני חיי עמרם בעבור כבוד בנו: ובני יצהר. הזכיר אלה בעבור קרח שהריב עם משה: ובני עזיאל. הזכיר עוזיא' בעבו' כבוד מישא' ואלצפן בתורה ולא חשש להזכיר בני חברון: ויקח. הזכיר אשת אהרן בעבור כבוד אלעזר. והזכיר אחות נחשון בעבור סוד הכהונ'. והזכיר בני קרח כי היו צדיקים דכתיב ובני קרח לא מתו ושמואל הנביא היה מבני קרח: ואלעזר. הזכיר אשת אלעזר בעבור כבוד פנחס כי לו נתנה הכהונה לעולם על כן תדריך הספירה. פוטיאל היה מבני ישרא' ולא ידענו טעם כי פוטיאל כאשר לא ידענו טעם לתימאל וכל שמות הנזכרים כמו אהרן ולולי נכתב מעם משה לא היינו יודעין למה נקרא כן:

וא

רשי

הוצאתיך מאור כשדים ועוד היאך המסיכה כמסכת סנהדרי' שהוא סומך לכאן וגם אני שמעתי וגו' לכן אמור לבני ישראל לכך אני אומ' יתישב המקרא על פשוטו דבור על אופניו והדרשה תדרש שנ' הלא כה דברי כאש נאם יי' וכפטיש יפוצץ סלע מתחלק לכמה ניצוצות: ערל שפתים. אטום שפתים וכן כל לשון ערלה אני אומר שהוא אוטם ערלה אזנם אטומה משמוע ערלי לב אטומים מהבין שתה גם אתה והערל והאטם משכרות כוס הקללה ערלת בשר שהגיד אטום ומכוסה בה וערלתם ערלתו עמו לו אוטם וכסוי איסור שיבדיל בבני אכילתו שלש שנים יהיה לכם ערלים אטום ומכוסה ומובדל מלאכלו: ואיך ישמעני פרעה. זה אחד מעשרה קל וחומר שבתורה: ויצום אל בני ישראל. צום עליה' להנהיגם בנחת ולסבול אותם ואל פרעה מלך מצרי' צום עליו לחלוק לו כבוד בדבריהם זה מדרשו ופשוטו צום על דבר ישראל ועל שליחותו אל פרע' ודבר הצווי מהו מפורש בפרשה שנייה לאחר סדר היחס אלא מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסיק הענין באלה ראשי בית אבותם ללמדנו היאך נולדו משה ואהרן ובמי נתיחסו: אלה ראשי בית אבותם. מתוך שהוזקק ליחס שבטו של לוי עד משה ואהרן בשביל משה ואהרן התחיל ליחסם דרך תולדותם מראובן: ושני חיי לוי וגו' למה נמנו שנותיו של לוי להודיע כמה ימי השעבוד שכל זמן שאחד מן השבטים קיים לא היה שעבוד שנא' וימת יוסף וכל אחיו ואחר כך ויקם מלך חדש ולוי האריך ימים על כולם: ושני חיי קהת ושני חיי עמרם וגו'. מחשבון זה אנו למדי' על מושב בני ישר' ארבע מאות שנה שאמר הכתוב שלא בארץ מצרים לבדה היו אלא מיום שנולד יצחק שהרי קהת מיורדי מצרים היה חשוב כל שנותיו ושנות עמרם ושמונ' של משה לא תמצאם ארבע מאות והרבה

וידבר יי' אל משה ואל אהרן ג' בנמסר ריש פרשת חקת התורה: ויצום ד' וסי' אל בני ישר' ואל פרעה' ואחרי כן נגשו בני ישראל · ויצום לאמר זה הדבר · ויברת יי' אתם ברית: בבר ז' חסרים בתורה מסר פרשת ויגש: כל אוריתא תולדתם כתיב בב"ב חס דחס וסי' ואלה שמות בני לוי לתלדתם. ובני מררי מחלי ומושי. וכל ד"ה

פ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: בֹּא דַבֵּר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וִישַׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ: וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה לֵאמֹר הֵן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־שָׁמְעוּ אֵלַי וְאֵיךְ יִשְׁמָעֵנִי פַרְעֹה וַאֲנִי עֲרַל שְׂפָתָיִם: פ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וַיְצַוֵּם אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: ס אֵלֶּה רָאשֵׁי בֵית־אֲבֹתָם בְּנֵי רְאוּבֵן בְּכֹר יִשְׂרָאֵל חֲנוֹךְ וּפַלּוּא חֶצְרֹן וְכַרְמִי אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת רְאוּבֵן: וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין וְצֹחַר וְשָׁאוּל בֶּן־הַכְּנַעֲנִית אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת שִׁמְעוֹן: וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־לֵוִי לְתֹלְדֹתָם גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת וּמְרָרִי וּשְׁנֵי חַיֵּי לֵוִי שֶׁבַע וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה: בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לִבְנִי וְשִׁמְעִי לְמִשְׁפְּחֹתָם: וּבְנֵי קְהָת עַמְרָם וְיִצְהָר וְחֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל וּשְׁנֵי חַיֵּי קְהָת שָׁלֹשׁ וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה: וּבְנֵי מְרָרִי מַחְלִי וּמוּשִׁי אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַלֵּוִי לְתֹלְדֹתָם: וַיִּקַּח עַמְרָם אֶת־יוֹכֶבֶד דֹּדָתוֹ לוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־מֹשֶׁה וּשְׁנֵי חַיֵּי עַמְרָם שֶׁבַע וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה: וּבְנֵי יִצְהָר קֹרַח וָנֶפֶג וְזִכְרִי: וּבְנֵי עֻזִּיאֵל מִישָׁאֵל וְאֶלְצָפָן וְסִתְרִי: וַיִּקַּח אַהֲרֹן אֶת־אֱלִישֶׁבַע בַּת־עַמִּינָדָב אֲחוֹת נַחְשׁוֹן לוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־נָדָב וְאֶת־אֲבִיהוּא אֶת־אֶלְעָזָר וְאֶת־אִיתָמָר: וּבְנֵי קֹרַח אַסִּיר וְאֶלְקָנָה וַאֲבִיאָסָף אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַקָּרְחִי: וְאֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן לָקַח־לוֹ מִבְּנוֹת פּוּטִיאֵל לוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־פִּינְחָס אֵלֶּה רָאשֵׁי אֲבוֹת הַלְוִיִּם לְמִשְׁפְּחֹתָם:

ומליל יי עם משה למימר: עול מליל עם פרעה מלכא דמצרים וישלח ית בני ישראל מארעיה: ומליל משה קדם יי למימר הא בני ישראל לא קבילו מני ואיכדין יקבל מני פרעה ואנא יקיר ממלל: ומליל יי עם משה ועם אהרן ופקידינון לות בני ישראל ולות פרעה מלכא דמצרים לאפקא ית בני ישראל מארעא דמצרים: אילין רישי בית אבהתהון בני ראובן בוכריה דישראל חנוך ופלוא חצרון וכרמי אילין זרעית ראובן: ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאול בר כנעניתא אילין זרעית שמעון: ואילין שמהת בני לוי לתולדתהון גרשון וקהת ומררי ושני חיי לוי מאה ותלתין ושבע שנין: בני גרשון לבני ושמעי לזרעיתהון: ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועזיאל ושני חיי קהת מאה ותלתין ותלת שנין: ובני מררי מחלי ומושי אילין זרעית לוי לתולדתהון: ונסיב עמרם ית יוכבד אחת אבוהי ליה לאיתו וילידת ליה ית אהרן וית משה ושני חיי עמרם מאה ותלתין ושבע שנין: ובני יצהר קרח ונפג וזכרי: ובני עזיאל מישאל ואלצפן וסתרי: ונסב אהרן ית אלישבע בת עמינדב אחתיה דנחשון ליה לאיתו וילידת ליה ית נדב וית אביהוא ית אלעזר וית איתמר: ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף אילין זרעית קרח: ואלעזר בר אהרן נסיב ליה מבנת פוטיאל ליה לאיתו וילידת ליה ית פנחס אילין רישי אבהת ליואי לזרעיתהון:

תלדותם כתיב בב"א ואחיהם לתולדתם: ואביאסף י"ו מלין מן חד וחד מפקין אלף וסי' במס' רבת': ה' פסו' דמיין בשמהתהון ומתחלפין באתיהון וסי' ואלה שמות · ותני' דד"ה · עמרם ויצהר וחברון ועזיאל · קדמ' דד"ה עמרם יצהר וחברון ועזיאל · תלית' דד"ה בני קהת עמרם יצהר חברון ועזיאל: פוטיאל ל' · חניאל וחניאל ל' · פדאל ל' · עשיאל ל' · פניאל ל' · עבדאל ל' · וההראל ל':

לבנים בשני האבות: יוכבד דודתו · אחות אבוהי בת לוי אחות קהת: אחות נחשון · מכאן למדנו הנושא אשה צריך לבדוק באחיה: מבנות פוטיאל · מזרע יתרו שפטם עגלים לע"ז ומזרע יוסף שפטפט ביצרו:

הוא

הוּא אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לָהֶם הוֹצִיאוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל־צִבְאֹתָם׃ הֵם הַמְדַבְּרִים אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ וַיְהִי בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ס

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר אֲנִי יְהוָה דַּבֵּר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲנִי דֹּבֵר אֵלֶיךָ׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה הֵן אֲנִי עֲרַל שְׂפָתַיִם וְאֵיךְ יִשְׁמַע אֵלַי פַּרְעֹה׃ פ

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רְאֵה נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים לְפַרְעֹה וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יִהְיֶה נְבִיאֶךָ׃ אַתָּה תְדַבֵּר אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּךָּ וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יְדַבֵּר אֶל־פַּרְעֹה וְשִׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃ וַאֲנִי אַקְשֶׁה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְהִרְבֵּיתִי אֶת־אֹתֹתַי וְאֶת־מוֹפְתַי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וְלֹא־יִשְׁמַע אֲלֵכֶם פַּרְעֹה וְנָתַתִּי אֶת־יָדִי בְּמִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת־צִבְאֹתַי אֶת־עַמִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בִּשְׁפָטִים גְּדֹלִים׃ וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה בִּנְטֹתִי אֶת־יָדִי עַל־מִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם׃ וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתָם כֵּן עָשׂוּ׃ וּמֹשֶׁה בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה וְאַהֲרֹן בֶּן־שָׁלֹשׁ וּשְׁמֹנִים שָׁנָה בְּדַבְּרָם אֶל־פַּרְעֹה׃ פ

הוּא אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה דִּי אֲמַר יְיָ לְהוֹן אַפִּיקוּ יָת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַל־חֵילֵיהוֹן׃ אִנּוּן דִּמְמַלְּלִין עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְאַפָּקָא יָת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃

וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר אֲנָא יְיָ מַלֵּיל עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם יָת כָּל־דִּי אֲנָא מְמַלֵּיל עִמָּךְ׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ הָא אֲנָא יַקִּיר מַמְלַל וְאֵיכְדֵין יְקַבֵּיל מִנִּי פַּרְעֹה׃

וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה חֲזִי דְמַנִּיתָךְ רַב לְפַרְעֹה וְאַהֲרֹן אֲחוּךְ יְהֵי מְתוּרְגְמָנָךְ׃ אַתְּ תְּמַלֵּיל יָת כָּל־דִּי אֲפַקְדִינָךְ וְאַהֲרֹן אֲחוּךְ יְמַלֵּיל עִם פַּרְעֹה וִישַׁלַּח יָת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ׃ וַאֲנָא אַקְשֵׁי יָת־לִבָּא דְפַרְעֹה וְאַסְגֵּי יָת־אָתְוָתַי וְיָת־מוֹפְתַי בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וְלָא־יְקַבֵּיל מִנְּכוֹן פַּרְעֹה וְאֶתֵּן יָת־מְחַת גְּבוּרְתִי בְּמִצְרַיִם וְאַפֵּיק יָת־חֵילַי יָת־עַמִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּדִינִין רַבְרְבִין׃ וְיִדְעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ כַּד אֲרִים יָת־מְחַת גְּבוּרְתִי עַל־מִצְרָיִם וְאַפֵּיק יָת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִבֵּינֵיהוֹן׃ וַעֲבַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָתְהוֹן כֵּן עֲבַדוּ׃ וּמֹשֶׁה בַּר־תְּמָנַן שְׁנִין וְאַהֲרֹן בַּר־תְּמָנַן וּתְלָת שְׁנִין בְּמַלָּלוּתְהוֹן עִם־פַּרְעֹה׃

אהרן ומשה ד' דקדים אהרן למשה וסי' הוא אהרן ומשה. ואלה תולדת אהרן. ובני עמרם אהרן. וחברו: אמר יי' להם ד' וסי' הוא אהרן ומשה. מות ימתו במדבר ולא. ויעבדו את הגלולים. דמלכים. ולא השמידו את העמים: צבאתם ד' חסרים בליש' וסי' מארץ מצרים על צבאתם. והוצאתי את צבאתי. בבראת הצבאת.

ולא תצא אלהים בצבאתינו. וכל לצבאתם דכו': וידבר יי' ו' ר"פ בטעם דרגא תביר וסי' דבר אל פרעה מלך. זאת החיה אשר. בערבות מואב. וחברו' אליכם מתוך האש. אל מנשה ואל עמו: אמירה לפני ה' וסי' הן אני ערל שפתים ואיך. ויאמר דוד אל מיכל לפני יי'. ויאמר ממוכן לפני. ויאמר חרבונה אחד. ויאמר לפני אחיו וחיל שמרון: הן אני ד' וסי' הן אני ערל שפתים' הן אני נשארתי לבדי. הן אני עץ יבש. הן אני כפיך לאל: ולא ישמע ד' וסי' אלכם פרעה. ויסרו אתו. כל איש אשר ימרה' ראות רבות ולא תשמר: אלכם ו' חסר נמסר פרשת מקץ: ומשה ז' ר"פ נמסר פרשת שמות:

רשי

הוא אהרן ומשה. אלו שהוזכרו למעלה שילדה יוכבד לעמרם הוא אהרן ומשה אשר אמר יי' יש מקומות שמקדים אהרן למשה ויש מקומות שמקדים משה לאהרן לומר ששקולין כאחד: על צבאותם. בצבאותם כל צבאם לשבטיהם יש על שאינו אלא במקום אות אחת על חרבך תחיה כמו בחרבך עמדתם על חרבכם בחרבכם: הם המדברים וגו'. הם שנצטוו הם שקיימו: הוא משה ואהרן. הם בשליחותם ובצדקתם מתחלה ועד סוף: ויהי ביום דבר וגו'. מחובר למקרא שלאחריו: וידבר יי'. הוא הדבור עצמו האמור למעלה אלא מתוך שהפסיק עליו הענין כדי ליחסם חזר הענין עליו להתחיל בו: אני יי'. כדאי אני לשלחך ולקיים דברי שליחותי: דבר אל פרעה מלך מצרים: נתתיך אלהים לפרעה. שופט ורודה לרודתו במכות ויסורין: יהיה נביאך. כתרגומו מתורגמנך וכל לשון נבואה אדם המכריז ומשמיע לעם דברי תוכחות והוא מגזרת ניב שפתים ינוב חכמה ויכל מהתנבות דשמואל ובלע"ז קורין לו פרידיקי"ר: אתה תדבר. פעם אחת כל שליחות ושליחות כפי ששמעתו מפי ואהרן אחיך ימליצנו ויטעימנו באזני פרע': ואני אקשה. מאחר שהרשיע והתריס כנגדי וגלוי לפני שאין נחת רוח באומו' לתת לב שלם לשוב טוב לי שיתקשה לבו: למען הרבות בו אותותי. ותכירו את גבורותי וכן מדתו של הקב"ה מביא פורענו' על האומות כדי שישמעו ישראל וייראו שנאמר הכרתי גוים נשמו פנותם אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר ואעפ"כ בחמש מכות הראשונות לא נאמר ויחזק יי' את לב פרעה אלא ויחזק לב פרעה: את ידי. יד ממש להכות בהם:

מופת

אבן עזרא

הוא אהרן ומשה. הקדים אהרן למשה כי הוא גדול בשנים ועוד כי הוא התנבא לישראל קודם בא משה: הם. עתה מעת שדברו אל פרעה הקדים משה בעבור גדל מעלתו והשם דבר עמו פנים אל פנים ונגש אל הערפל אשר שם השם ולא כן אהרן והכתו' מעיד לא כן עבדי משה ואהרן אמר לו פעמים בו ארוכי על כן לא תמצא בכל התורה מתחלת זה הפסוק שלא יקדי' משה לאהרן וככה בנביאים וככה בכתובים ואין טענה ממלת ואלה תולד' אהרן ומשה גם ותלד לו את אהרן ואת משה כי כאשר נולדו הזכירם ועוד תולד' גם ותלד: ויהי. יש לתמוה על המסדיר הפרשיות למה דבק זה הפסוק עם הבאים אחריו והוא סמוך אליהם ואם לא ידענו בו טעם כי כן ביום דבר יי' אל משה בארץ מצרים וזה שדבר לו אני יי' דבר אל פרעה וכמוהו ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם דבק בפרשה הסמוכ' אליו אולי בעל הפסקות ידע לו טעם למה עשה כן כי דעתו רחבה מדעתנו: וידבר יי'. עתה פי' ענין וידבר יי' אל משה ואל אהרן וזהו בא דבר אל פרעה מלך מצרים: ויאמר יי'. זהו ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתי' השיבו השם ראה נתתיך אלהים לפרעה: ויאמר' טעם ראה שנשיתי לך מעלה גדולה שתהיה נחשב בעיני פרעה כמעלת מלאך וזהו אלהים והוא מדבר אל הנביא והנביא מדבר אל אנשי דורו והאומרי' כי נביא מגזרת ניב שפתים איננו נכון כי שורש ניב מהשניי' לפי דעת חכמי צרפת ומעלומי הע"ן לפי דעת חכמי ספרד ושרש נביא שלם אותיות והעד שביאים ויתנבאו כי האל"ף שרש ועוד כי ניב שפתים כמו פרי כי הוא מגזרת תנוב' עוד ינובון בשיבה והעד האמן וניבו נבזה אוכלו ועוד מה טעם השב את האיש כי נביא הוא אם פירושו דברן הוא רק פירושו הוא נביא שאגלה לו סודי כדרך כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים והוא מתענג עלי על כן ויתפלל בעדך וחיה: אתה תדבר. אל אהרן את כל אשר אצוך ואהרן אחיך ידבר אל פרעה ואף על פי שלא נזכר אהרן בכל פעם בבוא משה אל פרעה ידענו כי לעולם יחדו באו: ואני אקשה. יש לשאול אם השם הקשה את לבו מה פשעו ומה חטאתו: והתשובה כי השם נתן חכמה לאדם ונטע בלבו שכל לקבל כח עליון להוסיף על טובתו או לחסר מרעתו וזה אפרש בפרשת כי תשא ובפסוק מי יתן והיה לבבם זה. והנה טעם אקשה את לבו למען רבות מופתי ורבי ישועה אמר כי טעם אקשה את לבו לסבול את המכות ולא דבר ככוכה: ונתתי את ידי. מכתי כי ביד היא כדרך בני אדם. וטעם צבאותי כמו שהם המלאכים צבאות יי' בשמים כך הם ישראל בארץ: וידעו. כבר הזכיר ר' יהודה המדקדק הראשון ההפרש שיש בין וידעו ובין וידעו כי הקמוץ בקמץ גדול הוא פועל עבר כמו שמעו והוי"ו השיבו לעתיד כמשפט והקמוץ בקמץ קטן והיו"ד סימן לעתיד כמו וישמרו והנה הנעלם בין היו"ד והדל"ת תחת היו"ד שהוא שרש והנה הזכיר למה הביא המכות על המצריים כדי שיודע שמו הנכבד בעולם: ויעש משה ואהרן. עתה כלל כי על יד אהרן גם על יד משה נעשו האותו' ואחר כן יפרש כל אות ואות: ומשה. הזכיר שנותיהם ולא מצאנו בכל המקרא נביאים שהזכירם הכתוב שהתנבאו בזקנותם רק אלה כי מעלתם גדולה מכל הנביאים ולהם לבדם היה מדבר השם בעמוד ענן ואל יעלה על לבך כי שמואל עמהם בעבור שכתוב בעמוד ענן ידבר אליהם כי כבר פירשתי במקומו כי לאלה לבדם נתנה התורה והנה על ידם ינחלו הצדיקי' העולם הבא וכל הנביאים הם נביאי תוכחות או עתידות:

ויאמר

ויאמר יי אל משה ואל אהרן ו׳ וסימניהן כי ידבר אלכם. ויאמר יי׳ דעלם כי ידבר אלכם. פיח הכבשן. ויאמר יי׳ דעלם קחו מלא חפניכם. החדש הזה לכם׳ ויאמר יי׳ דעלם דברו בעשור לחדש: הפסח. ויאמר יי׳ דעלם זאת חקת הפסח. בהר ההר. ויאמר יי׳ דעלם בהר ההר: האמנתם. ויאמר יי׳

ויאמר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר: כי ידבר אלכם פרעה לאמר תנו לכם מופת ואמרת אל אהרן קח את מטך והשלך לפני פרעה יהי לתנין: ויבא משה ואהרן אל פרעה ויעשו כן כאשר צוה יהוה וישלך אהרן את מטהו לפני פרעה ולפני עבדיו ויהי לתנין: ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים ויעשו גם הם חרטמי מצרים בלהטיהם כן: וישליכו איש מטהו ויהיו לתנינם ויבלע מטה אהרן את מטתם: ויחזק לב פרעה ולא שמע אלהם כאשר דבר יהוה: ס ויאמר יהוה אל משה כבד לב פרעה מאן לשלח העם: לך אל פרעה בבקר הנה יצא המימה ונצבת לקראתו על שפת היאר והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך: ואמרת אליו יהוה אלהי העברים שלחני אליך לאמר שלח את עמי ויעבדני במדבר והנה לא שמעת עד כה: כה אמר יהוה בזאת תדע כי אני יהוה הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם: והדגה אשר ביאר תמות ובאש היאר ונלאו מצרים לשתות מים מן היאר: ס ויאמר יהוה אל משה אמר אל אהרן קח מטך ונטה ידך על מימי מצרים על נהרתם על יאריהם ועל אגמיהם ועל כל

ואמר יי למשה ולאהרן למימר: ארי ימליל עמכון פרעה למימר הבו לכון אתא ותימר לאהרן סב ית חוטרך ורמי קדם פרעה יהי לתנינא: ועל משה ואהרן לות פרעה ועבדו כן כמא די פקיד יי ורמא אהרן ית חוטריה קדם פרעה וקדם עבדוהי והוה לתנינא: וקרא אף פרעה לחכימיא ולחרשיא ועבדו אף אינון חרשי מצראי בלחשיהון כן: ורמו גבר חוטריה והוו לתניניא ובלע חוטרא דאהרן ית חוטריהון: ואתתקף ליבא דפרעה ולא קביל מנהון כמא די מליל יי: ואמר יי למשה יקיר ליבא דפרעה סריב לשלחא עמא: איזיל לות פרעה בצפרא הא נפיק למיא ותתעתד לקדמותיה על כיף נהרא וחוטרא דאתהפיך לחויא תיסב בידך: ותימר ליה יי אלהא דיהודאי שלחני לותך למימר שלח ית עמי ויפלחון קדמי במדברא והא לא קבילתא עד כען: כידנן אמר יי בדא תידע ארי אנא יי הא אנא מחי בחוטרא די בידי על מיא די בנהרא ויתהפכון לדמא: ונוני די בנהרא ימותון ויסרי נהרא וילאון מצראי למשתי מיא מן נהרא: ואמר יי למשה אימר לאהרן סב חוטרך וארים ידך על מיא דמצראי על נהריהון ועל אריתיהון ועל אגמיהון ועל כל

דעלם יען לא האמנתם: תנין חד מן ח׳ ליש׳ ן׳ בסוף תיבותא וסי׳ יהי לתנין. ויהי לתנין׳ הים אני אם תנין. ביום ההוא יפקד. ואצאה בשער הגיא. מחוללת תנין. תרמס כפיר ותנין׳ אכלני המממי. וכל בתו׳ דכו׳ במג דכיתני במקום תנים. אח הייתי לתנים. גם תנים חלצו שד דאג סימן: ולמכשפים ב׳ וסי׳ ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים. ויאמר המלך: וישליכו ד׳ מלאים וסי׳ איש מטהו. וישליכו שמה איש נזם זהב. ואת מלך העי תלה. וישליכו את האיש אל קבר אלישע. וישליכו אתה ויפרשו את השמלה׳ וכל ד״ה דכו׳ במא חס׳ וישלכו את תורתך אחר גום: לתנינם ג׳ כתו׳ כן וסי׳ את התנינם הגדלים. ויהיו לתנינם׳ חמת תנינם יינם: מטותם ב׳ בתורה חד מ״ל וחד חס׳ וסי׳ ויבלע מטה אהרן. ומטה אהרן בתוך מטותם׳ קדמ׳ חס׳: המימה ב׳ וסי׳ לך אל פרעה בבקר. השכם בבקר. דערוב: אלהי העברים ה׳ נמסר פרשת שמות: מכה ה׳ פתחין וסי׳ פרש׳ שמות וסי׳ כל שון תרגום עבראה בחוטרא לא תלקי עממין יי׳ ברוגזא מחי. וכל איתן דכו׳: על המים ד׳ וסי׳ אנכי מכה במטה. ויבאו אלימה ושם. את הצפר החיה יקח. וישכמו בבקר והשמש זרחה. וכל תהלות דכו׳ במא יי׳ על מים רבים: ויאמר יי׳ יב בטעם קדמא אזלא בספרא נמסר פרשת שמות: מימי ו׳ וסי׳ קח מטך ונטה. ויט אהרן את ידו על מצרים. אשר נברתו מימי הירדן׳ נהרות דמשק. סתם את מוצא. יגזלו מימי שלג:

אבן עזרא

ויאמר יי׳. החל לספר שניהם כי ידע השם כי בתחלה לא יבקש פרעה מופת רק יאמר לא ידעתי את יי׳ ועתה יבקש מופת: קח את מטך. הוא מטה משה שנתנו לו והעד אמור אל אהרן קח את מטך ונטה ידך וכתוב וירם במטה ויך את המים והנה הודיענו בפתחות הב״ת שהוא המטה הידוע שאמר לו קח את מטך ועוד ומטך אשר הכית בו את היאור: ויבא משה. גם זה מופת שהמטה היה לתנין והיכו דומה למופת שעשה לישראל כי לא נהפך רק לנחש ויפת את׳ כחש הוא תנין: ויקרא פרעה לחכמי׳. חכמי המזלות: ולמכשפים. משנים דבר התולדת למראה העין: והחרטומי׳. הם היודעים סוד התולדת והמלה רביעית אולי לשון מצרים הוא או לשון כשדי׳ כי לא מצאנוה בכל המקר׳ רק בדברי שניהם והפרים ה שכתוב בין מעשה משה שהיה אמת שנהפך המטה לתנין ובין מעשה החרטמים על כן כתוב בלטיהם והמלה שלימית מגזרת להט החרב. אסכבה לוהטים ולהט אותם היו׳ הבא והוא כמו בריקות והם עוברת ואחת היא אחיזת עינים: וישליכו. זה פלא שני שבלע מטה אהרן את מטות החרטומים ולא נמצאו וקראו מטה אהרן כי כן היה בתחלה ור׳ ישועה אמ׳ כי אחר ששב מטה בלע מטותם וזה פלא גדול: ויחזק. מעצמו בעבור שראה שעשו החרטומים כמעש׳ אהרן: ויאמ׳. כבד. פועל עבר כמו כי זקן יצחק. לו חפץ יי׳ כאשר אהב׳ והיה קמץ קטן תחת מ״ם תחת שהוא טורם שלא ידגם האל״ף ההוא אחריו כמו חרף נפשו: לך אל פרעה בבקר. מנהג מלך מצרי׳ עד היום לצאת בתמוז ואב כי אז יגדל היאור לראות כמה מעלות עלה וצוה השם למשה שילך בבקר ויעמוד לפני היאור ועם האות שהוא מכת היאר לפני פרעה וצוה לקחת המטה אשר נהפך לנחש על יד משה לפני לכתו אל פרעה ויתנהו אל אהרן לנטותו על מימי מצרים שיראה פרעה בעיניו כי מרגע שיכה אהרן במטה על היאור אז יהפך לדם: ואמרת. אמור לו ככה כי זאת תחלת המכות אם לא תשמע כי המטה אשר נהפך לתנין לא היתה מ מכה: כה. השליח ידבר על פי השולח ואחז דרך קצרה כי תחסר מלת שלוחו וככה הכה אנכי שלוחו מכה במטה אשר בידי ואמר אשר בידי ואף על פי שביד אהרן היה כי שניהם שוים ומשתתפי׳ באות: והדגה. שם מין כולל לכל שורץ במים: ונלאו. מבנין נפעל מגזרת לאה כטעם לא יוכלו: ויאמ׳. לפי דעתי הפשט כי אהרן נטה ידו והכה היאר ונטה ידו כנגד כל הרוחות בפאת מצרים להפוך כל נהר בארץ מצרים והטעם בכל מלכות מצרים ומלת מימי מצרים כלל והפרט על נהרותם ואיננם היאור רק שיאור ונהרות אחרים בארץ מצרים כי אדם היה בכל ארצם: ועל יאוריהם. לשון רבים בעבור שהיאור במקומות רבים: אגמיהם. מים מחוברים מעצמם ממי המטר: ומקוה

רש״י

מופת. אות להודיעו שיש צורך במי ששולח אתכם: לתנין. נחש: בלהטיהם. בלחשיהון ואין לו דמיון במקרא ויש לדמות לו להט החרב המתהפכת דומה שהיא מתהפכת על ידי לחש: ויבלע מטה אהרן. מאחר שחזר ונעשה מטה בלע את כלן: כבד. תרגומו יקיר ולא אתיקר מפני שהוא שם דבר כמו כי כבד ממך הדבר: הנה יוצא המימ׳. לנקביו שהיה עושה עצמו אלוה ואומ׳ שאינו צריך לנקביו ומשכים ויוצא לנילוס ועושה שם צרכיו: עד כה. עד הנה ומדרשו עד שתשמע ממני את מכת בכורו׳ שאפתח בה בכה אמ׳ יי׳ כחצו׳ הלילה: ונהפכו לדם. לפי שאין גשמים יורדים במצרי׳ ונילוס עולה ומשקה את הארץ ומצרים עובדי׳ לנילוס לפיכך הלקה את יראתם ואחר כך הלקה אותם: ונלאו מצרי׳. לבקש רפואה למי היאור שיהיו ראויין לשתות: אמור אל אהרן. לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו לפיכ׳ לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים ולקה על ידי אהרן: נהרותם. הם נהרות המושכי׳ כעין נהרות שלנו: יאוריהם. הם ברכו׳ נגרי׳ העשויות בידי אדם משפת ה הנהר לשדות ונילוס מימיו מתברכי׳ ועולה דרך היאורים ומשקה השדות: אגמיהם. קבוצת מים שאינן נובעין ואין מושכין אלא עומדין במקום אחד וקורי׳ לו אשטנ״ק: בכל

מקוה מימיהם ויהיו דם והיה דם בכל ארץ מצרים ובעצים ובאבנים: ויעשו כן משה ואהרן כאשר צוה יהוה וירם במטה ויך את המים אשר ביאר לעיני פרעה ולעיני עבדיו ויהפכו כל המים אשר ביאר לדם: והדגה אשר ביאר מתה ויבאש היאר ולא יכלו מצרים לשתות מים מן היאר ויהי הדם בכל ארץ מצרים: ויעשו כן חרטמי מצרים בלטיהם ויחזק לב פרעה ולא שמע אלהם כאשר דבר יהוה: ויפן פרעה ויבא אל ביתו ולא שת לבו גם לזאת: ויחפרו כל מצרים סביבת היאר מים לשתות כי לא יכלו לשתת ממימי היאר: וימלא שבעת ימים אחרי הכות יהוה את היאר: פ

ויאמר יהוה אל משה בא אל פרעה ואמרת אליו כה אמר יהוה שלח את עמי ויעבדני: ואם מאן אתה לשלח הנה אנכי נגף את כל גבולך בצפרדעים: ושרץ היאר צפרדעים ועלו ובאו בביתך ובחדר משכבך ועל מטתך ובבית עבדיך ובעמך ובתנוריך ובמשארותיך: ובכה ובעמך ובכל עבדיך יעלו הצפרדעים: ס

ח ויאמר יהוה אל משה אמר אל אהרן נטה את ידך במטך על הנהרת על היארים ועל האגמים והעל את הצפרדעים על ארץ מצרים: ויט אהרן את ידו על מימי מצרים ותעל הצפרדע ותכס את ארץ מצרים: ויעשו כן החרטמים בלטיהם ויעלו את הצפרדעים על ארץ מצרים:

בית כנישת מימיהון ויהון דמא ויהי דמא בכל ארעא דמצרים ובמני אעא ובמני אבנא: ועבדו כן משה ואהרן כמא די פקיד יי וארים בחוטרא ומחא ית מיא די בנהרא לעיני פרעה ולעיני עבדוהי ואיתהפכו כל מיא די בנהרא לדמא: ונוני די בנהרא מיתו וסרי נהרא ולא יכילו מצראי למשתי מיא מן נהרא והות דמא בכל ארעא דמצרים: ועבדו כן חרשי מצרים בלחשיהון ואתקף לבא דפרעה ולא קביל מנהון כמא דמליל יי: ואיתפני פרעה ועל לביתיה ולא שוי לביה אף לדא: וחפרו כל מצראי סחרנות נהרא מיא למשתי ארי לא יכילו למשתי ממיא דבנהרא: ושלימו שבעא יומין בתר דמחא יי ית נהרא:

ואמר יי למשה עול לות פרעה ותימר ליה כדנן אמר יי שלח ית עמי ויפלחון קדמי: ואם מסריב את לשלחא הא אנא מחי ית כל תחומך בעורדעניא: וירבי נהרא עורדעניא ויסקון ויעלון בביתך ובאידרון בית משכבך ועל ערסתך ובבית עבדך ובעמך ובתנורך ובאצוותך: ובך ובעמך ובכל עבדך יסקון עורדעניא: ואמר יי למשה אימר לאהרן ארים ית ידך בחוטרך על נהרוא על אריתיא ועל אגמיא ואסיק ית עורדעניא על ארעא דמצרים: וארים אהרן ית ידיה על מיא דמצראי וסליקו עורדעניא וחפו ית ארעא דמצרים: ועבדו כן חרשיא בלחשיהון ואסיקו ית עורדעניא על ארעא דמצרים:

יח · ל · ח · ד · ל בכם · מל חל במד · ג · טו · ד · ג · ח · יד מן ד חס · ו · ב · ג חל בתו בלים · ל · ב · ל ומל · לומל · ד בטע בזרקא · ר חס · ב ומלעי את אהרן · ד · ל ותגס

ירם ח נמסר בתהלים סימן קמח: נהרתם ד חס בליש וסי על נהרתם ועל יאריהם · על הנהרת על היארים · את נהרתיה שלחה · ונהרתיך אוביש: ולעיני ד וסי לעיני פרעה ולעיני · את המדינית · ויאמר ירמיה הנביא אל חנניה הנביא · לעיני חנמאל דודי: ויהיו יא רפי נמסר פרשת תרומה: בלטיהם ג וסי דם · צפרדעים ·

כנים: ויחזק טו נמסר בשמואל א סימן יז בפסוק ויחזק דוד מן הפלשתי: שת ד וסי כי שת לי אלהים זרע · ולא שת לבו גם לזאת · גם יהודה שת קציר · מי שת בטוחות חכמה: לזאת ג קמצין וסי ולא שת לבו גם לזאת · אי לזאת אסלח לך · לכן קראתי לזאת רהב: לשתת כלם מלאים במד נמסר פרשת חיי שרה: גבולך ג מלאים בתורה וסי הנה אנכי נגף את כל גבולך בצפרדעים · והנה אנחנו בקדש · זתים יהיו לך בכל: ובכה כ מלין כתבין כה בסוף תיבות וסי ובכה · על ידכה · מי כמכה באלים יי · בכו · גם אתכה הרגתי · ונצבת עמכה בזה · כי בכה ארוץ גדוד · דשמואל · כי לא ימצאכה · ולא יעצרכה הגשם · הנכה ראה · ולא יענוכה · אתה שלחת בשמכה ספרים · למען הראתכה · התרפית ביום צרה צר בחכה · בכה חסיתי אל תער · תבונה תנצרכה · לחלכה יצפנו · יעזב חלכה יתום · ותשת עלי כפכה · וחסידך יברכוכה: ויאמר יי ד בטעם זרקא בספרא וסי בפרשת שמות:

בכל ארץ מצרים · אף במרחצאות ובאמבטאות שבבתים: ובעצים ובאבנים · מים שבכלי עץ ובכלי אבן: בלטיהם · לחש שאומרין אותו בלט ובחשאי רבותינו אמרו בלטיהם מעשה שדים בלהטיהם מעשה כשפים: ויחזק לב פרעה · לומר על ידי מכשפות אתם עושין כן תבן אתם מכניסין לעפריים עיר שכולה תבן אף אתם מביאין מכשפו למצרים שכולה כשפים: גם לזאת · למופת המטה שנהפך לתנין ולא לזה של דם: וימלא · מנין שבעת ימים שלא שב היאור לקדמותו שהיתה המכה משמשת רביע חדש ושלשה חלקים היה מעיד ומתרה בהם: ואם מאן אתה · ואם סרבן אתה: מאן · כמו ממאן מסרב אלא כנוי האדם על שם המפעל כמו שלו ושקט סר וזעף: נוגף את כל גבולך · מכה · וכן כל לשון מגפה אינו לשון מיתה אלא לשון מכה וכן ובגפו אשה הרה אינו מיתה וכן בטרם יתנגפו רגליכם פן תגוף באבן רגליך ולאבן נגף: ועלו · מן היאור: בביתך · ואחר כך בבית עבדיך הוא התחיל בעצה תחלה ואמר אל עמו וממנו התחילה הפורענות: ובכה ובעמך · בתוך מעיהם נכנסין ומקרקרין: ותעל הצפרדע · צפרדע אחת היתה והיו מכין אותה והיא מתזת נחילים נחילים זהו מדרשו ופשוטו יש לומר שרוץ הצפרדעים קורא לשון יחידו וכן ותהי הכנם הרחישה פדולי״רא בלעז ואף ותעל הצפרדע גריבולי״רא בלעז: התפאר

ומקוה מימיהם · הם המעיינים והבארות והבורות ואמר הגאון כי מימי כמו מים שבכלי עץ · מים מתוקים ומים מרים כמו הים על כן כתוב הקורא למי הים והנה שכח מי הירדן יכרתון ומלת מים כאשר היא סמוכה אל סימן המדבר לעולם היא כפולה כמו מימי ומימיך גם על לשון רבים כי לא יתכן לומר מימו ומימה ומצאנו מי על לשון יחיד כי מי נדה לא זורק: וטעם ובעצים ובאבנים המים שהיו בבתים בכלי עץ או בכיור הנעשים מאבן: ויעשו · הזכיר מכת היאור ולא חשש להזכיר נטית ידו על כל מימי מצרים: ויעשו כן · מלת בלטיהם מגזרת ותבא אליו בלט בדברי סתר הנעלמים מן העין ואין המלה חסרת ה״א כי הה״א איננה מ מאותיות המסך באמצע המלה ויש לשאול אם על יד אהרן נהפכו כל מימי מצרים לדם אכה מצאו החרטומים מים והפסוק והתשוב׳ אהרן לא הפך רק המים שהיו על הארץ לא המים שהיו תחת הארץ ו והחרטומים חפרו והוציאו מים והראו כי נהפכו לדם ויש הפרש גדול בין מעשה אהרן ובין מ מעשיהם כי אהרן הפך כל היאור שהיה לפניו וכל מים שהיו בכל גבול מצרי׳ שלא היה רואה אותם ועוד כי הפך מים שאינם עומדים רק רצים תמיד ומים אחרים באים ועוד כי עמדה המכה שבעת ימים והחרטומים לא הראו שהפכו רק מים מעט׳ עומדים בכלי וזה היה רגע אחד עד שסב פרעה אל ביתו: ויפן · טעם גם לזאת כי הזכיר בתחלה אות המטה שהיה לתנין ובלע המטות: ויחפרו · רבים אומרי׳ כי המי׳ היו ביד המצרי אדומים כדם ונתלבנו ביד הישראלי אם כן למה לא נכתב אות זה בתור׳ ולפי דעתי כי מכת הדם ו והצפרדעי׳ והכנים היתה כוללת המצרי׳ והעברי׳ כי אחר הכתוב כרדוף ואלה השלש מעט הזיקו רק מכת הערוב שהיתה קשה השם הפרים בין המצריים ובין ישראל וככה מכת הדבר והברד בעבור מקניהם ולא כן בשחין ולא בארב׳ כי הם יוצאי׳ ממצרים וכאשר חפרו המצרים כן חפרו העברי׳: וימלא · הזכי׳ זה בעבור שעמדה זאת המכה ימים רבים ולא כן באחר המכות: ויאמר · ובא אל פרעה עם אהרן אחיך ויודיע אותו המכה השנית אם לא ישלח עמי: ואם מאן · מלת מאן תאר יוצא ושבח אני את המתי׳ · וטעם נוגף כמו משחית וכן כתוב וצפרדע עלה ותשחיתם והמפרשי׳ נחלקו במלת צפרדעי׳ ורבי׳ אמרו שהוא מין דג כמכא במצרי׳ יקר׳ בלשון ערב אתמסח ויוצא מן הנהר וחוטף בני אדם ואחרי׳ אמרו כי הם הנמצאים ברובי הנהרות שמשמיעים קול והוא הנכון בעיני והוא הידוע: ושרץ היאור · פועל יוצא כמו ישרצו המי׳ · וטעם ועלו כי הנהר לעולם שפל מן העיר: ובכה ובעמך · אמ׳ יפת בעבו׳ שהכתו׳ אמ׳ ובך ובעמך רמז כי בו ובעמו יעלו בלבד ולא בעם ישר׳ ואין זו ראיה כי הזכיר שיעלו עליו ועל כל עמו ואין צורך להזכיר ישר׳: ויאמ׳ · נטה ידך על רוחות השמי׳ והנה הצפרדעים יעלו מהיאורו׳ ומהנהרו׳ ומהאגמים ולא מכל מקוה מים: ויט · הנה נטה ידו ולא הכה ביאור כאשר עשה בראשונה רק רמז כי יכלו לעלות הצפרדעים מרגע כטותידו: ויעשו · במים מועטים על כן ראה פרעה כי הפרש בין מעשה אהרן ובין מעשיהם על כן קרא למשה כי ראה שהחרטומי׳ הוסיפו על המכה ולא יכלו להסרה:

ויסר ג' רפי' וס' ויסר הצפרדעים ממני ומעמי · ויסר מעלי רק את המות · ויסר מעלינו את הנחש : ולעבדיך ג' וס' התפאר עלי · ולעבדיך מקנה · מה חטאתי לך ולעבדיך : כיי' ד' וס' למען תדע כי אין כיי' · כיי' אלהינו בכל קראינו · אין קדוש כיי' · מי כיי' אלהינו המגביהי : למחר ה' וס' ויאמ' למחר ויאמר · ושמתי פדות בין עמי ·

ויקרא פרעה למשה ולאהרן ויאמר העתירו אל יהוה ויסר הצפרדעים ממני ומעמי ואשלחה את העם ויזבחו ליהוה: ויאמר משה לפרעה התפאר עלי למתי אעתיר לך ולעבדיך ולעמך להכרית הצפרדעים ממך ומבתיך רק ביאר תשארנה: ויאמר למחר ויאמר כדברך למען תדע כי אין כיהוה אלהינו: וסרו הצפרדעים ממך ומבתיך ומעבדיך ומעמך רק ביאר תשארנה: ויצא משה ואהרן מעם פרעה ויצעק משה אל יהוה על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה: ויעש יהוה כדבר משה וימתו הצפרדעים מן הבתים מן החצרת ומן השדת: ויצברו אתם חמרם חמרם ותבאש הארץ: וירא פרעה כי היתה הרוחה והכבד את לבו ולא שמע אלהם כאשר דבר יהוה: ס

ויאמר יהוה אל משה אמר אל אהרן נטה את מטך והך את עפר הארץ והיה לכנם בכל ארץ מצרים: ויעשו כן ויט אהרן את ידו במטהו ויך את עפר הארץ ותהי הכנם באדם ובבהמה כל עפר הארץ היה כנים בכל ארץ מצרים: ויעשו כן החרטמים בלטיהם להוציא את הכנים ולא יכלו ותהי הכנם באדם ובבהמה: ויאמרו החרטמם אל פרעה אצבע אלהים הוא ויחזק לב פרעה ולא שמע אלהם כאשר דבר יהוה: ס

ויאמר יהוה אל משה השכם בבקר והתיצב לפני פרעה הנה יוצא המימה ואמרת אליו כה אמר יהוה שלח עמי ויעבדני: כי אם אינך משלח את עמי

וקרא פרעה למשה ולאהרן ואמר צלו קדם יי ויעדי עורדעניא מיני ומעמי ואשלח ית עמא וידבחון קדם יי: ואמר משה לפרעה שאל לך גבורא והב לך זמן לאימתי אצלי עלך ועל עבדך ועל עמך לשיצאה עורדעניא מנך ומבתך לחוד דבנהרא ישתארון: ואמר למחר ואמר כפתגמך בדיל דתידע ארי לית כיי אלהנא: ויעדון עורדעניא מינך ומבתך ומעבדך ומעמך לחוד דבנהרא ישתארון: ונפק משה ואהרן מלות פרעה וצלי משה קדם יי על עסק עורדעניא די שוי לפרעה: ועבד יי כפתגמא דמשה ומיתו עורדעניא מן בתיא מן דרתא ומן חקלתא: וכנשו יתהון דגורין דגורין וסריאו ארעא: וחזא פרעה ארי הות רוחתא ויקר ית ליביה ולא קביל מנהון כמא דמליל יי: ואמר יי למשה אימר לאהרן ארים ית חוטרך ומחי ית עפרא דארעא ויהי לקלמתא בכל ארעא דמצרים: ועבדו כן וארים אהרן ית ידיה בחוטריה ומחא ית עפרא דארעא והות קלמתא באנשא ובבעירא כל עפרא דארעא הוה קלמתא בכל ארעא דמצרים: ועבדו כן חרשיא בלחשיהון לאפקא ית קלמתא ולא יכילו והות קלמתא באינשא ובבעירא: ואמרו חרשיא לפרעה מחא מן קדם יי הוא ואיתקף ליבא דפרעה ולא קביל מנהון כמא דמליל יי: ואמר יי למשה אקדם בצפרא ואתעתד קדם פרעה הא נפיק למיא ותימר ליה כדנן אמר יי שלח עמי ויפלחון קדמי: ארי אם ליתך משלח ית עמי

ויקרא. אמר העתירו דרך מוסר למכיהם וזאת המכה היתה קשה מהראשונה כי כתוב וכפרדע עלה ותשחיתם: ויאמר משה לפרעה התפאר עלי. אעשה לך תפארת שאעתיר אל השם ויסר המכה ביום שתבקש. וטעם ביאור תשארנה כי שם היו בתחלה ואחר שהזכיר היאור אין צורך להזכיר הנהרות והאגמים: ויאמר למחר. אמר רב שמואל בן חפני אין מנהג האדם לבקש רק שיסור המכה ממנו מיד וחשב פרעה כי מערכת כוכבי שמים הביאה הצפרדעים על מצרים ומשה היה יודע זה וחשב פרעה כי עתה הגיע עת סור הצפרדעי' על כן נסהו והאריך ואמ' למחר: וסרו. באה זו המלה מלרע הפך המשפט וכמוהו כי שמו אותי בבור: ויצא. טעם ויצעק כי בטח בשם שלא יביישהו כי אמר אל פרעה מעצמו כדברך יהיה בלא רשות השם: ויעש יי' כדבר משה. מעצמו: ויצברו. כמו ויצבר יוסף בר: חמרים חמרים. כמו חמור חמורתים: וירא פרעה כי היתה הרוחה. כמו ורוח לשאול: והכבד את לבו. שם הפועל תחת פועל עבר: ויאמר. דע כי על יד אהרן היו השלש המכות הראשונות והאותות היו בשפלים כמו שפירשתי למעלה כי השתים היו במי' והשלישית בעפר הארץ והמכות שהיו על יד משה במטה היו בעליונו' כמו שמעלתו עליונה ממעלת אהרן כמו מכת הברד והארבה שהרוח הביאם והחשך שהיה באויר גם מכת השחין היתה על ידו רק שלא בלא מטה והם ערוב ודבר ומכת בכורים ואחת בלא מטה על ידי משה ומעט שיתוף לאהרן והיא מכת השחין. טעם והיה לכנים כמו והיה לאבק כאילו בעפר שיכה אהרן יעלה ויוליד כני' בכל ארץ מצרים: ויעשו. טעם ויעשו על משה בעבו' שדבר לאהרן שיכה במטה כדרך המטה אשר הכית בו את היאור: ותהי הכנם. שם המין והמ"ם נוסף או הוא תחת ה"א ואיננו שורש ולפעמים הוא סימן לשון רבות כמו צפרדעים כי האחת ותעל הצפרדע והעד כנים ותהיה מלת הכנם זכר בעבור תוספת המ"ם כמו ריקם חנם ויפת אמר כי המ"ם סימן למצריים כי האחת כן מן כנים כמו כת מפתי' וזו המלה כדרך בתוך האהלי ואל תתמה בעבור שאמ' כל עפר הארץ היה כנים בעבור שהכה במטה במקום אחד כי כן היה דבר המים ודבר השחין כי הטעם הוא כי אז תחל המכה: ויעשו כן. שהכו עפר הארץ: להוציא את הכני' טעמו להולידם מהארץ כמעשה אהרן ולא יכלו. וטעם להזכיר ותהי הכנם פעם אחרת כי גם היא היתה בחרטומים: ויאמרו. בעבור שראו שעמו כמעשה אהרן בדבר התנין גם במכת הדם והצפרדע ולא יכלו עתה לעשות כאשר עשה אהרן אמרו לפרעה לא באה זאת ה המכה בעבור ישר' לשלחם רק מכת אלהי' היא כפי מערכת הככבי' על מזל ארץ מצרי' כי כבר פירשתי כי פרע' לא כחש הבורא רק השם שהזכיר לו משה וזה כדרך כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא היה לנו מן השמים על כן חזק לב פרעה ואמר יחזק זה הפי' שאמרו אצבע אלהים היא ולא אמרו אצבע יי' שהוא אלהי ישר' כאשר אמר פרעה במכת הצפרדעי' העתירו אל יי' וזה השם הזכיר במכות האחרונות ועוד כי משה אמר לפרעה דבר מכת היאור לפני היותה וככה מכת הצפרדעים ולא הזכיר לו בתחלה מכת הכנים: ויאמר. מנהג המלכים לצאת בבקר אל הנהר כי ראות המים טוב לעינים:

התפאר עלי. כמו היתפאר הגרזן על החוצב בו משתבח לומר אני גדול ממך. וכ"טיר בלע"ז וכן התפאר עלי השתבח להתחכם ולשאול דבר גדול ולומ' שלא אוכל לעשותו: למתי אעתיר לך. את אשר אעתיר לך היום על הכרית הצפרדעים למתי תרצה שיכרתו ותראה אם אשלים דברי למועד שתקבע לי. אילו כאמר מתי אעתיר היה משמע מתי אתפלל עכשו שכאמ' למתי אני היום אתפלל עליך שיכרתו הצפרדעים לזמן שתקבע לי אמור לאי זה יום תרצ' שיכרתו: אעתיר. העתירו והעתרתי ולא כאמר אעתיר עתרו ועתרתי מפני שכל לשון עתר הרבו' כלל הוא וכאשר יאמ' הרבו ארבה והרביתי לשון מפעיל כן יאמר ה העתירו אעתיר אעתיר דברים ואב לכלם העתרתם עלי דבריכם הרביתם: ויאמר למחר. התפלל היום שיכרתו למחר: ויצא ויצעק: מיד שיכרתו למחר: חמרי' חמרי'. צבורים צבורים כתרגומו דגורין גלין: והכבד את לבו. לשון פעול הוא הלוך והכות את מואב ושאול לו באלהי' הכה ופצוע כאשר דבר יי'. והיכן דבר ולא ישמע אליכם פרעה: אמו' אל אהרן. לא העפר כדאי ללקות על ידי משה לפי שהגין עליו כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול ולקה על ידי אהרן: ותהי הכנם. הרחישה פרולי"רא בלע"ז: להוציא את הכנם. לבראותם ממקום אחר: ולא יכולו. שאין השד שולט על בריה פחותה מכשעורה: אצבע אלהים היא. מכה זו אינה על ידי כשפים מאת המקום היא: כאשר דבר יי'. ולא ישמע אליכם פרעה:

משליח

ואל העם תאמר · קום קדש את העם · וגם למחר אני קרוא לה: משה ואהרן ב' וס' ויצא משה ואהרן · משה ואהרן בכהניו: ד' פסוקים אית בהון מן מן ומן · וס' וימותו הצפרדעים · אדם כי יקריב · ויקח משה ממחצית בני ישראל · ואחרי כן נאם יי' אתן את צדקיהו: חמרם ג' ב' חסרים וא' מלא וס' חמרם חמרם · והילתאי מל': והך ב' וס' את עפר · כף אל כף: ד' סבירין וכל ואינון כל וס' כל עפר הארץ · כל בכור בניך תפדה · דבי תשא · כל תמונה דאלה הדברים · כל אנחתה השבתי: ולא יכלו ג' וס' להוציא את הכנים · ויחתרו האנשים להבקיע אל מלך אדום: יוצא ט' מלאים נמסר ביהושע ריש סימן ו':

משליח. מלה זרה מהבנין הכבד הנוסף. ומלת ערוב חיות רעות מעורבות כמו אריות זאבים ודובים ונמרים. וטעם וגם האדמה מקום שאין בתים שם: והפליתי. יש אומרי' שהוא חסר אלף והנכון שהוא מבעלי הה"א וטעמו והפרש ומדרך הסברא עתה החל פרעה להקל מעבודת ישראל כאשר ראה שהכרים השם בין ישרא' ובין מצרים פחד לעשות להם רעה כי צורך יש לו לשלחם לזבוח פן יפגענו בדבר הלא תראה כי עתה נתן להם רשות לזבוח בארץ. וטעם כי אני יי' בקרב הארץ דרך משל כמנהג המלכים לעמוד באמצע מלכותו להיות קרוב אל הקצוות כאשר ברא השם לב האדם שהוא מלך על כל הגוף באמצע ורוח האדם באמצע הגוף ככתוב ויוצר רוח אדם בקרבו ועל זה ראיות רבות מן התולדת על כן כתו' מציון מכלל יופי אלהי' הופיע כי יהוה באמצע הישוב ומלכות השם תראה בישוב: ושמתי פדות. כטעם הפרש וכל פדיון קרוב מזה הטעם: ויעש. למחרתו כאשר דבר משה. וטעם ויבא ערוב כבד מעצמו וזו המכה היתה קשה מהראשונות: ויקרא. התברר לפרעה כי המכות באו בעבור שלא זבחו. וטעם בארץ במלכותו ולא במקו' אחר: ויאמ' אר' ישועה כי פי' תועבת מצרים משה כת' כן לגנות ע"ז כי לא אמ' לפרעה רק אהי מצרי' והוא אמר כי היה אלהיהם על צורת טלה כי היו חושבי' על' מזל טלה שהוא מושל בארצם ובעבור זה לא היו אוכלים בשר ואילו היה כן למה לא יאכלו בשר שור או בשר גדיים ולפי דעתי כי חכמי מצרים בימי משה היו על דעת חכמי למדי"אה שהם יותר מחכמי העולם וכלם הם בני חם ואינם אוכלים בשר עד היום גם דם וחלב ודג ובצים והכלל כל דבר שיצא מן החי והם מתעבים מי שיאכל אותם ומלאכה נמאסת בעיניהם לרעות הצאן וכן כתו' כי תועבת מצרים כל רועה צאן ועד היום לא יניחו אדם שיאכל בשר בארצם ואם אחד מהם יבא בארץ נכריה יברח מכל מקום שיאכלו בו בשר ולא יאכל כל דבר שיגע בו אוכל בשר וכליו טמאים בעיניהם וכן כתו' כי לא יוכלון המצרי' לאכול את העברי' לחם והנה יוסף כאשר היה בבית פוטיפר המשילו על הכל לבד על הלחם אשר הוא אוכל כי לא יגעו בו בעבור שהוא עברי ואין טעם לשאול אם כן למה היה להם מקנה כי כן יש לחכמי למדי"אה כי הסוסים והחמורי' והגמלי' למשא ולרכוב והבקר לחרוש והצאן לגזו' ועוד אדבר על זה בפסח מצרים. אמר יפת כי תחסר ה"א מלת ולא יסקלונו כי הטעם והלא יסקלונו ולפי דעתי כי מלת הן נזבח כה"א התימה והנה הוא כך הנזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו וכמוהו הן היתה כזאת: דרך. צריכים אנו לרחוק מהמצרים. וטעם כאשר יאמ' אלינו אי זה מקנה נזבח וכמה נזבח ממנו: ויאמ'. מלת העתירו בעדי היתה ראויה להקדי' כי הטעם העתירו בעדי ותסור זו המכ' ואז אשלח אתכם לזבוח במדבר כאשר אמרתם רק על תנאי שלא תרחיקו ללכת יותר מהשלשה ימים: ויאמר יהתל. זה השורש מטוכה כי היה ראוי להיותו התי"ו בדגש כי הה"א שורש כמו הכה לא ידעתי דבר וככה התל תהתלו בי והנכון ויהתל בהם אליהו ואמר לו משה כן בעבור שאמ' במכת הצפרדעים לשלח את העם ולא שלח: ויצא. יש מלות בלשון הקדש שהן שוות בטעם והם משני בנינים מהקל ומהכבד כמו ויעתר אל יי' והעתרתי אל יי' וכמוהו אשר אנכי מורה והוא ירה החצי ואלה המלות שהן ככה מועטות הן במספר: ויעש. מלת ויסר זרה בדקדוק כי הפעלי' השניים לעולם האות הראשון קמוץ כמו וישב ויקם ואם היה האות האחרון א' או ע"ן או ר' שלא ידגשו יהיה האות הראשון בפתח גדול כמו וינח ביום השביעי ויגע לבבו ויסר אליה ואלה מהבנין הקל כי מהבנין הכבד יהיה האות הראשון בפתח קטן אם לא היה האות האחרון אחת מהאותיות הנזכרות כמו וישב את כל הרכוש והכה בא ויסר תחת ויסר כמו ויסר את אופן מרכבותיו ונכון הוא להיות ויסר הערו' מהבנין הקל כמו וסר הערוב: ויכבד פרע'. הוא חזק לבו כאשר עשה בצפרדעי' שכתו' שם והכבד את לבו:

משליח ל'. וישלחהו ל'. תשלחו ל'. תשלחום ל'. וישלחום ל'. שלחו ל'. שלחוני ל'. משלח ל'. ושלחתם ל'. ותשלח ל'. ואשלח ל'. ולשלח ל': ובעמך ג' וס' וכך ובעמך. הנני משליח בך ובעמך. ויאמר דויד אל האלהים: פדות ג' א' חס' וב' מל' וסי' ושמתי פדות. פדות שלח לעמו. והרבה עמו פדות. קדמ' חס':

הנני משליח בך ובעבדיך ובעמך ובבתיך את הערב ומלאו בתי מצרים את הערב וגם האדמה אשר הם עליה: והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן אשר עמי עמד עליה לבלתי היות שם ערב למען תדע כי אני יהוה בקרב הארץ: ושמתי פדת בין עמי ובין עמך למחר יהיה האת הזה: ויעש יהוה כן ויבא ערב כבד ביתה פרעה ובית עבדיו ובכל ארץ מצרים תשחת הארץ מפני הערב: ויקרא פרעה אל משה ולאהרן ויאמר לכו זבחו לאלהיכם בארץ: ויאמר משה לא נכון לעשות כן כי תועבת מצרים נזבח ליהוה אלהינו הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו: דרך שלשת ימים נלך במדבר וזבחנו ליהוה אלהינו כאשר יאמר אלינו: ויאמר פרעה אנכי אשלח אתכם וזבחתם ליהוה אלהיכם במדבר רק הרחק לא תרחיקו ללכת העתירו בעדי: ויאמר משה הנה אנכי יוצא מעמך והעתרתי אל יהוה וסר הערב מפרעה מעבדיו ומעמו מחר רק אל יסף פרעה התל לבלתי שלח את העם לזבח ליהוה: ויצא משה מעם פרעה ויעתר אל יהוה: ויעש יהוה כדבר משה ויסר הערב מפרעה מעבדיו ומעמו לא נשאר אחד: ויכבד פרעה את לבו גם בפעם הזאת ולא שלח את העם: פ ויאמר יהוה אל משה

הא אנא משלח בך ובעבדך ובעמך ובבתך ית ערובא ויתמלון בתי מצראי ית ערובא ואף ארעא דאינון עלה: ואפריש ביומא ההוא ית ארעא דגשן דעמי שרי עלה בדיל דלא למהוי תמן ערובא בדיל דתדע ארי אנא יי שליט בגו ארעא: ואשוי פורקן לעמי ועל עמך איתי מחא למחר יהי אתא הדין: ועבד יי כן ואתא ערובא תקיף לבית פרעה ולבית עבדוהי ובכל ארעא דמצרים איתחבלת ארעא מן קדם ערובא: וקרא פרעה למשה ולאהרן ואמר אזילו דבחו קדם אלהכון בארעא: ואמר משה לא תקין למעבד כן ארי בעירא דמצראי דחלין ליה מינה אנחנא נסבין לדבחא קדם יי אלהנא הא נדבח ית בעירא דמצראי דדחלין ליה ואינון יהון חזן הלא ימרון למרגמנא: מהלך תלתא יומין ניזיל במדברא ונדבח קדם יי אלהנא כמא דיימר לנא: ואמר פרעה אנא אשלח יתכון ותדבחון קדם יי אלהכון במדברא לחוד ארחקא לא תרחקון למיזל צלו אף עלי: ואמר משה הא אנא נפיק מעמך ואצלי קדם יי ויעדי ערובא מפרעה ומעבדוהי ומעמיה מחר לחוד לא יוסף פרעה לשקרא בדיל דלא לשלחא ית עמא לדבחא קדם יי: ונפק משה מן קדם פרעה וצלי קדם יי: ועבד יי כפתגמא דמשה ואעדי ערובא מפרעה מעבדוהי ומעמיה לא אשתאר חד: ויקר פרעה ית ליביה אף בזמנא הדא ולא שלח ית עמא: ואמר יי למשה

בית וכית ד' סבירין בבית ובבית וסי' ביתה פרעה ובית עבדיו. ולא נשאר איש בעי ובית אל. ויצאו בני הנביאי' עגלי הזהב אשר בית אל ואשר בדן: ליי' אלהינו ט' נמסר פרשת שמות: אשלח ט' נמסר פרשת בא אל פרעה: ללכת כל ללכת שבמקרא ללכת בששה במ"א ללכת בקמץ וסי' שמה הם שבים ללכת: ויעתר ד' וסי' יצחק. משה. משה. מנוח. ב' רפ' וב' מצע' פת': מפרעה מעבדיו ומעמו ב' דסמי' וסי' וסר הערב. ויסר הערב:

רשי

משליח בך. מגרה בך וכן ושן בהמות אשלח בם לשון שסוי א"נטיי"ציר בלע"ז: את הערוב. כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים בערבוביא והיו משחיתים בהם ויש טעם בדבר באגד' בכל מכה ומכה למה זו ולמה זו בטכסיסי מלחמות מלכים באו עליהם כסדר מלכות כשצר על עיר בתחלה מקלקל מעיינותיה ואח"כ תוקע עליהם ומריעים בשופרות לייראם ולבהלם וכן הצפרדעי' מקרקרים והומים וכו' כדאיתא במדרש ר' תנחומא: והפליתי. והפרשתי וכן והפלא יי' וכן לא נפלאת היא ממך לא מובדלת ומופרשת היא ממך: למען תדע כי אני יי' בקרב הארץ. אע"פ ששכינתי בשמי' גזרתי מתקיימת בתחתונים: ושמתי פדות. שיבדיל בין עמי ובין עמך: תשחת הארץ. נשחתת הארץ מתחבלת ארעא: זבחו בארץ. במקומכם ולא תלכו במדבר: תועבת מצרי'. יראת מצרים כמו ולמלכם תועבת בני עמון ואצל ישרא' קורא אותה תועבה ועוד יש לומר בלשון אחר תועבת מצרים דבר שנאוי הוא למצרים זביחה שאנו זובחים שהרי יראתם אנו זובחים: ולא יסקלונו. בתמי': התל. להתל: ויסר הערו'. ולא מתו כמו שמתו הצפרדעים שאם מתו היה להם הנאה בעורות: ויעתר אל יי'. נתאמץ בתפלה וכן אם בא לומר ויעתר היה יכול לומר ומשמע וירבה בתפלה וכשהוא אומר בלשון ויפעל משמע וירבה להתפלל: מחזיק

בא אל פרעה · אל הארמון שלו אר' יהודה הלוי שתים מכות היו במים האחת שהתאדמו ומתה הדגה והשנית שעלו הצפרדעים מהם והארץ שתים אחת מהכנים והשנית מהערוב והן חיות מעורבות וכתוב ותשחת הארץ כפש חיה ושתים באויר כי הדבר איננו רק חם או קר משונה מן המנהג וברגע אחד מתים אין להם מספר בעבור כי רוח כל החיים שהיא בלב תלויה באויר והשנית מכת שחין כי הכתוב יקרא הרקיע אשר על ראשם שמים והמכה השביעית מעורבת מגלגל הספירה ומגלגל האש וכן כתוב ואש מתלקחת בתוך הברד והשמינית מכת הארבה שבאה מרחוק על ידי הרוח והתשיעית היתה מכה כפלאה שנעדר אור שני המאורות והככבים וארץ מצרים

ודברת אליו ד' וסי' ודברת אליו ושמת את הדברי' · ויאמר יי' אל משה · דמכת דבר · הרצח' וגם ירשת · ב' בו ׃ והפלה ב' חד כתיב א' וחד כתיב ה' בסוף וסי' והפלה יי' בין מקנה ישראל · והפלא יי' את מכותך ואת · בתרא כתיב א' ׃ עשיית הדבר י"א חס' את בליש' וסי' מחר המלט שמה · אם תעשה לי הדבר הזה אשובה ארעה ·

בא אל פרעה ודברת אליו כה אמר יהוה אלהי העברים שלח את עמי ויעבדני ׃ כי אם מאן אתה לשלח ועודך מחזיק בם ׃ הנה יד יהוה הויה במקנך אשר בשדה בסוסים בחמרים בגמלים בבקר ובצאן דבר כבד מאד ׃ והפלה יהוה בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים ולא ימות מכל לבני ישראל דבר ׃ וישם יהוה מועד לאמר מחר יעשה יהוה הדבר הזה בארץ ׃ ויעש יהוה את הדבר הזה ממחרת וימת כל מקנה מצרים וממקנה בני ישראל לא מת אחד ׃ וישלח פרעה והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד ויכבד לב פרעה ולא שלח את העם ׃ פ

ויאמר יהוה אל משה ואל אהרן קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן וזרקו משה השמימה לעיני פרעה ׃ והיה לאבק על כל ארץ מצרים והיה על האדם ועל הבהמה לשחין פרח אבעבעת בכל ארץ מצרים ׃ ויקחו את פיח הכבשן ויעמדו לפני פרעה ויזרק אתו משה השמימה ויהי שחין אבעבעת פרח באדם ובבהמה ׃ ולא יכלו החרטמים לעמד לפני משה מפני השחין כי היה השחין בחרטמם ובכל מצרים ׃ ויחזק יהוה את לב פרעה ולא שמע אלהם כאשר דבר יהוה אל משה ׃ ס

ויאמר יהוה אל משה השכם בבקר והתיצב לפני פרעה ואמרת אליו כה אמר יהוה אלהי העברים שלח את עמי ויעבדני ׃ כי בפעם הזאת אני שלח את כל מגפתי אל לבך ובעבדיך ובעמך בעבור תדע כי אין כמני בכל הארץ ׃ כי עתה שלחתי את ידי

עול לות פרעה ותמליל עמיה כדנן אמר יי אלהא דיהודאי שלח ית עמי ויפלחון קדמי ׃ ארי אם מסרב את לשלחא ועד כען את מתקיף בהון ׃ הא מחא מן קדם יי הויא בבעירך די בחקלא בסוסותא בחמרי בגמלי בתורי ובענא מותא סגי לחדא ׃ ויפריש יי בין בעירא דישראל ובין בעירא דמצרים ולא ימות מכולא דבני ישראל מדעם ׃ ושוי יי זימנא למימר מחר יעביד יי פתגמא הדין בארעא ׃ ועבד יי ית פתגמא הדין ביומא דבתרוהי ומית כל בעירא דמצרים ומבעירא דבני ישראל לא מית חד ׃ ושלח פרעה והא לא מית מבעירא דבני ישראל עד חד ואתיקר ליבא דפרעה ולא שלח ית עמא ׃

ואמר יי למשה ולאהרן סבו לכון מלי חפניכון פיח דאתונא ויזרקיניה משה לצית שמיא קדם פרעה ׃ ויהי לאבקא על כל ארעא דמצרים ויהי על אנשא ועל בעירא לשחין סגי אבעבועין בכל ארעא דמצרים ׃ ונסיבו ית פיח דאתונא וקמו קדם פרעה וזרק יתיה משה לצית שמיא והוה שחין אבעבועין סגי באינשא ובבעירא ׃ ולא יכילו חרשיא למיקם קדם משה מן קדם שחנא ארי הוה שיחנא בחרשיא ובכל מצראי ׃ ואתקיף יי ית ליבא דפרעה ולא קביל מנהון כמא דמליל יי עם משה ׃

ואמר יי למשה אקדים בצפרא ואתעתד קדם פרעה ותימר ליה כדנן אמר יי אלהא דיהודאי שלח ית עמי ויפלחון קדמי ׃ ארי בזמנא הדא אנא שלח ית כל מחתי בליבך ובעבדך ובעמך בדיל דתידע ארי לית דכותי שליט בכל ארעא ׃ ארי כען קריב קדמי די שלחית פון ית מחת גבורתי

רש"י

מחזיק בם · אוחז בם כמו והחזיקה במבושיו ׃ הנה יד יי' הויה · לשון הוה כי כן יאמר בלשון נקבה על שעבר היתה ועל העתיד תהיה ועל העומד הויה כמו עושה רוכה רועה ׃ והפלה · והבדיל ׃ מלא חפניכם · ילוייני"ם בלע"ז ׃ פיח כבשן · דבר הנפח מן הגחלים עמומים הנשרפים בכבשן ובלע"ז אולב"ש פיח לשון הפחה שהרוח מפיחן ומבריחן ׃ וזרקו משה · וכל דבר הנזרק בכח אינו נזרק אלא ביד אחת הרי נסים הרבה אחד שהחזיק קומצו של משה מלא חפנים של ושל אהרן ואחד שהלך האבק על כל ארץ מצרים ׃ פורח אבעבועות · כתרגומו לשחין סגי אבעבועין שעל ידו צומחין בועו ׃ שחין · לשון חמימות והרב' יש בלשון משנה שנה שחונה ׃ באדם ובבהמה · ואם תאמר מאין היו להם הבהמות והלא כבר נאמר וימת כל מקנה מצרים · לא נגזרה גזרה אלא על אותן שבשדות בלבד שנא' במקנך אשר בשדה והירא את דבר יי' הכניס את מקנהו אל הבתים וכן שנויה במכילתא אבל ויקח שש מאות רכב בחור ׃ את כל מגפותי · למדנו מכאן שמכת בכורות שקולה כנגד כל המכות ׃ כי עתה שלחתי את ידי וגו' · כי אילו רציתי כשהיתה ידי במקנך שהכיתים בדבר שלחתיה והכיתי אותך ואת עמך עם הבהמות ׃ ונכחדת

אבן עזרא

והעשירית ודת המשחית מגלגלי הכבוד להרוג הבכורי' ׃ עודך מחזיק · חסר יד או הדומ' לו כמו מחזיק באזני כלב ׃ הנה יד יי' הויה · הנה מבאכו שיתחלף הה"א בוי"ו ואתה הוה להם למלך והפך זה שוי"ו אשר לא יבושו קווי יתחלף ביו"ד וקויי יי' יחליפו כח · ומלת דבר שם כלל לא מבאכוהו בפעלים רק במקום אחד וידבר את כל זרע הממלוכ' ובספר מלכים כתוב ותאבד והפי' רחוק רק לא ידענו טוב ממנו ׃ והפלה · דבר יאמר על ענין דברים מחוברי' כמו הדבר אשר דבר יי' גם יאמר על ים כמו זה וכמוהו לא חסרת דבר ׃ וישם · שם קצב וזמן לתחלת האות ׃ ויעש יי' · ופי' וימת כל מקנה מצרי' רובו כי הנה כתו' שלא הענו את מקנך וככה ת תמצא בברד את כל עשב השדה והעד מכת הארבה ואכל את יתר הפלטה ׃ עד אחד · אפי' אחד כאשר אפרש בשיר' וטעם זה הפסו' ואפילו שלח וראה כי השם אוהב ישראל ובעבורם הכה מקנהו לא חשש מהמקנה מכובד לבו ׃ ויאמר · לא הזכיר בזאת המכה לשלח עמו אולי לא עמדה הרבה והיה זה מעשה כם שזה הפיח שהוא מעט כעשה אבק על כל ארץ מצרים ולא הפריש ישראל ׃ אבעבועות · האל"ף נוסף כי הוא מגזר' מים תבעה אש והמלה כפולה כמו תשעשעי תשגשגי ׃ ויקחו את פיח הכבשן · מלא חפניה' כאש' הזכיר ומשה זרק הכל יתכן שהחרטומים לא לקו במכת הצפרדעים והערוב בעבור חכמתם בקשו דרך בחכמת התולדת להרויח להם מעט ועת' נבערה חכמתם על כן הזכיר זה ובעבור שלא עמדה המכה הרבה לא בקש פרעה שיעתירו ובעבור שהמכה הראשונ' עמדה ז' ימים לא נלמוד ממכה על דרך הפשט שככה עמדה כל מכה ועוד כי אחר הכתו' כרדף וידוע כי מכת הדבר היתה שעה אחת ומכת החשך ג' ימים על כן אין לנו דרך לדעת באיזו חדש בא משה והחלו המכו' רק אם היתה קבלה ביד חכמינו הקדושים קבלנו ושמענו ׃ ויחזק יי' · על כן לא בקש להעתיר ׃ ויאמר · לא הזכיר במקום הזה שהוא יוצא המיתה אולי היה לו צורך אחר ׃ כי · הזכיר מגפות בעבור הקולות והברד והמטר והאש שהתחברו ולא ראינו שפחד פרעה בכל המכות העוברות כאשר פחד מזאת ואמר יי' הצדיק · וטעם כי אין כמוני בכל הארץ כפי מחשבת מצרים היה שאלהיהם יוכלו להרע או להטיב ׃ ואף

לא נוכל לעשות · ולא אחר הנער · מדוע עשיתן הדבר הזה · וישם יי' מועד לאמר · גדעון בן יואש עשה · ב' בו · הרפה ממני שנים חדשים · וגם אנכי אעשה אתכם השוכה · כי מה עבדך הכלב ׃ השמימה י"א נמסר סוף פרשת נצבים ׃ ולא ז' ר"פ בספרא וסי' ולא יכלה עוד הצפינו · ולא יכלו החרטומים · ולא יכל משה · ולא ישמע אליכם פרעה · ולא שמעו אל משה · ולא תותירו ממנו עד בקר · ולא תעלה במעלות ׃ בחרטמם ב' חס' י' בליש' וסי' ויאמרו החרטמם · דאצבע · כי היה השחין בחרטמם ׃ שליחות יד ג' דסמי' נמסר בסדר אלה שמות ׃

אבן עזרא

ואך · חסר בית כמו ואתו אליו אוכיל כי מכיהם מוס ומרמס כטה ככה · וטעם בדבר הידוע מהו הרגתי המיכה מלכם כן הייתי הורג כלכם עמהם ׃ ואולם בעבור זאת העמדתיך · פי׳ מה טעם זאת והוא בעבור הראותך את כחי וכמהו ותוכה כעין החשמל מתוך האש ויפת אמר בעבור זאת המכה שהיא מכת הברד · וטעם ולמען ספר שמי איכנו שב אל פרע׳ רק אלת ספר שם הפועל כמו כי כבד אכבדך ואין הטעם שפרע׳ ימותו בעולם לספר כבוד השם רק יסופר שמו בכל דור ודור בעבור אלה האותות שעשה ׃ עודך מסתולל · כמו משתבח מגזרת סלסלה ותרוממך ואם הוא כפול הפ״א מפעלי הכפל כמו סלו לרוכב בערבות ונגלגלתיך כמו מתגולל גם גלו ורבי מריכוס אמר כי פירושו מתחזק מגזרת מסלות לבית יי׳ ובמקום את כתוב תסעד לבית יי׳ ׃ הנני ממטיר · ידוע כי לא ירד גם היום על מצרים ברד ומטר ואין צורך לפרש למה זה וככה במקומות אחרים עד היום ובעבור זה פחדו פחד גדול כי לא ירד שם אלא כדמות טל ׃ שלח העז · הכס או אסוף וכמוהו יושבי הגבעם העיזו ׃ הירא · הכים באותו היום ׃ ואשר לא שם · יש בלשון קדר טעם לוו ויעזב רק אין יכולת בנו לתרגם הדבר בלשון אחרת וככה בוו הפלוסי ויצא אברהם את עיניו ורבים ככה ׃ ויאמר · מדרך סברא יראה כי נטיית ידו במטה היתה והנה כתוב אחריו ויט משה את מטהו על השמים הוא האויר וכמוהו על פני רקיע השמים ׃ ותהלך אש · מהבנין הקל מלשון הלוכה ׃ ארצה · הפך תולדותה כי היא למעלה עולה ׃ ואש מתלקחת בתוך הברד · פלא בתוך פלא ׃ ויך · זאת היתה מכה קשה שהרג אדם ובהמה ושבר עץ השדה רק שהשם חמל עליהם ועל מקניהם · ולא הזכיר משה לפרעה זה שראה שלא פרעה ולא מת ממקנה ישראל עד אחד ולא שת לבו ׃ ויקרא · אמר חטאתי מרוב פחדו שיחזר בדבר כאשר אמר לו ׃ העתירו אל יי׳ · הזכיר השם הנכבד ואמר קולות אלהי׳ כי הוא מודה שיש אלהי׳ כאשר הזכרתי ובעבור שלא אמר קולות יי׳ חבר משה שם העצם והתאר ואמר מפני יי׳ אלהים · והטעם כי השם הוא אלהים לבדו ולא תמצא ככה בדברי משה בכל התורה ואין טעמה מלת יי׳ אלהי׳ אתה התלות כי באלף דלת הא כתוב ׃

ויאמר

מסורה

ואך אב ויו בריש תיבותא וקמץ וסי׳ במס׳ רבתא ׃ ואולם ה׳ ר״פ וסי׳ ואולם בעבור זאת העמדתיך · ואולם חי אני וימלא · ואולם חי יי׳ אלהי ישראל אשר מנעני מהרע · ואולם הכסא אשר · ואולם אנכי בלאתי · וכל איוב דכות׳ כמ״ג אולם וסי׳ אולם שלח נא ידך · בתרא · אולם אני אדרש אל אל · אולם אני אל שדי

רשי

ותכחד מן הארץ · אבל בעבור זאת העמדתיך וגו׳ ׃ עודך מסתולל בעמי · כתרגומו כבשת ביה בעמי והוא מגזרת מסלה דמתרגמינן אורח כבישא ובלע״ז קלקי״ר וכבר פרשתי בסוף ויהי מקץ כל תיבה שתחלת יסודה סמ״ך והיא באה לדבר בלשון מתפעל כותן התי״ו של שמוש ב באמצע אותיות של עיקר כגון זו וכגון ויסתבל החגב מגזרת סבל כי יסתרר עלינו מגזרת סר וכגיד משתכל הויתי ׃ כעת מחר · כעת הזאת למחר שרט לו שריטה בכותל למחר כשתגיע חמה לכאן ירד הברד ׃ הוסדה · שנתיסדה וכל תיבה שתחלת יסודה יו״ד כגון יסד ילד ידע יסר כשהיא מתפעלת תבא הוא״ו במקום היו״ד כמו הוסד הולדה ויודע ויולד ליוסף בדברים לא יוסר עבד ׃ שלח העז · כתרגומו שלח כנוש וכן ויושבי הגבע״ העיזו העיזו בני בנימן ׃ ולא יאסף הביתה · לשון הכנסה הוא ׃ הכים · הבריח ׃ על השמים · לצד השמים ׃ ומדרש אגדה הגביהו הקב״ה למשה למעלה מן השמים ׃ מתלקחת בתוך הברד · נס בתוך נס האש והברד מעורבין והברד מים הוא ולעשות רצון קונם עשו שלום ביניהם ׃ ורב · די לו במה שהוריד כבר ׃

כבאתי

ואתה אותך ואת עמך בדבר ותכחד מן הארץ ׃ ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את כחי ולמען ספר שמי בכל הארץ ׃ עודך מסתולל בעמי לבלתי שלחם ׃ הנני ממטיר כעת מחר ברד כבד מאד אשר לא היה כמהו במצרים למן היום הוסדה ועד עתה ׃ ועתה שלח העז את מקנך ואת כל אשר לך בשדה כל האדם והבהמה אשר ימצא בשדה ולא יאסף הביתה וירד עלהם הברד ומתו ׃ הירא את דבר יהוה מעבדי פרעה הניס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים ׃ ואשר לא שם לבו אל דבר יהוה ויעזב את עבדיו ואת מקנהו בשדה ׃

פ

ויאמר יהוה אל משה נטה את ידך על השמים ויהי ברד בכל ארץ מצרים על האדם ועל הבהמה ועל כל עשב השדה בארץ מצרים ׃ ויט משה את מטהו על השמים ויהוה נתן קלת וברד ותהלך אש ארצה וימטר יהוה ברד על ארץ מצרים ׃ ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד כבד מאד אשר לא היה כמהו בכל ארץ מצרים מאז היתה לגוי ׃ ויך הברד בכל ארץ מצרים את כל אשר בשדה מאדם ועד בהמה ואת כל עשב השדה הכה הברד ואת כל עץ השדה שבר ׃ רק בארץ גשן אשר שם בני ישראל לא היה ברד ׃ וישלח פרעה ויקרא למשה ולאהרן ויאמר אלהם חטאתי הפעם יהוה הצדיק ואני ועמי הרשעים ׃ העתירו אל יהוה ורב מהית קלת אלהים וברד ואשלחה אתכם ולא תספון לעמד ׃

ומחית יתך וית עמך במותא ואשתיציתא מן ארעא ׃ וברם בדיל דא קיימתך בדיל לאחזיותך ית חילי ובדיל דיהון משתען גבורת שמי בכל ארעא ׃ עד כען את כבישת ליה לעמי בדיל דלא לשלחותהון ׃ הא אנא מחית כעידנא הדין מחר ברדא תקיף לחדא די לא הוה דכותיה במצרים למן יומא דאשתכללת ועד כען ׃ וכען שלח כנוש ית בעירך וית כל די לך בחקלא כל אנשא ובעירא דישתכח בחקלא ולא יתכניש לביתא ויחות עליהון ברדא וימותון ׃ דדחיל מפתגמא דיי מעבדי פרעה כניש ית עבדוהי וית בעיריה לבתיא ׃ ודי לא שוי ליביה לפתגמא דיי ושבק ית עבדוהי וית בעיריה בחקלא ׃ ואמר יי למשה ארים ית ידך על צית שמיא ויהי ברדא בכל ארעא דמצרים על אנשא ועל בעירא ועל כל עסבא דחקלא בארעא דמצרים ׃ וארים משה ית חוטריה על צית שמיא ויי יהב קלין וברדא ומהלכא אשתא על ארעא ואמטר יי ברדא על ארעא דמצרים ׃ והוה ברדא ואשתא משתלהבא בגו ברדא תקיף לחדא די לא הוה דכותיה בכל ארעא דמצרים מעידן דהות לעם ׃ ומחא ברדא בכל ארעא דמצרים ית כל די בחקלא מאנשא ועד בעירא וית כל עסבא דחקלא מחא ברדא וית כל אילני דחקלא תבר ׃ לחוד בארעא דגשן די תמן בני ישראל לא הוה ברדא ׃ ושלח פרעה וקרא למשה ולאהרן ואמר להון חבית זימנא הדא יי זכאה ואנא ועמי חייבין ׃ צלו קדם יי וסגי קדמוהי רוח דלא יהון עלנא קלין דלוט כאילין מן קדם יי וברדא ואשלח יתכון ולא תוספון לאתעכבא ׃

מסורה

אדבר ׃ ולמען ט׳ יחידאין וסי׳ נמסר פרש׳ ואתחנן ׃ ספר ב׳ וסי׳ ולמען ספר · ספר אתה למען תצדק ׃ למן היום ז׳ וסי׳ הוסדה · אשר ברא אלהים אדם · אשר יצאת מארץ · לכת אדני המלך · אשר יצאו אבתיכם מארץ · אשר בנו אותה · אשר יסד היכל יי׳ · וא׳ ולמן היום אשר צויתי · שופטים · ולא יאסף ב׳ וסי׳ הביתה · עשיר ׃ יאסף ט׳ נמס׳ פרשת חקת התורה ׃ ומתו ח׳ קמץ נמס׳ פרשת וישלח ׃ ואשר לא ח׳ וסי׳ ואשר לא שם לבו · ואשר לא צדה · ואשר לא ראו את · ואשר לא טוב עשה · ואשר לא יתן על פיהם · ואשר לא בקשו את יי׳ · ואשר לא נתן בנתינו לעמי הארץ · ואשר לא שמענו התבוננו ׃ ואשר י״ב ר״פ נמסר פרשת בהר סיני ׃ מהיות ח׳ חס׳ בליש׳ מסר פרשת יתרו ׃ קלת ד׳ חס׳ דחסרי׳ וסי׳ ויי׳ נתן קלת · ורב מהיות קלת · כי חדל המטר והקלת · ויהי קלת וברקים · וחד קולת כתיב · וכל העם רואים את הקולת ׃ ואש ג׳ בטעם וסי׳ ואש מתלקחת · והיה לילה בו · אכלה נאות מדבר ׃ ועמי י״א מסר בהושע סימן י״א ׃ ואני ועמי ג׳ בליש׳ וסי׳ הרשעים · איש ריב הייתי אני ועמי · כי נמכרנו אני ועמי · אנ״ך ׃ ואשלחה ב׳ וסי׳ ואשלחה אתכ׳ ולא תספון · ואשלח את העם ׃ לא תאספון ג׳ וסי׳ לא תאספון לתת תבן · לא תספון לראו׳ פני · ולא תספון לעמד ׃

ויאמר אליו משה כצאתי את העיר. אמרו המפרשים כי לא יוכל לפרוש כפיו במצרים בעבור שמלאה אלילים כי ליי׳ הארץ ולא לך: ואתה. אמר רבינו שלמה כי טרם תיראון כמו לא תיראו וכמוהו טרם ישכבו וזו המלה איננה כמנהג כאשר חשב כי לעולם יבא אחריה העבר כי אחר טרם ישכבו כתוב ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית והטעם כאשר היה עת שכיבתם נסבו על הבית וככה טרם יקראו ואני אענה וככה בטרם יקטירון את החלב וככה כל טרם והנה אין טרם כמו לא והגאון רב סעדיה ז״ל דבק הענין וככה פי׳ אמר משה לפרעה אני אתפלל להסיר מכת הברד רק מה שהשחית השחי׳. וטעם והפשתה והשעורה נכתה זה לא ישוב ולא אתפלל לרפאם והנה הטעם קודם שתיראון ותודה ותאמר יי׳ הצדיק כבר הוכתה הפשתה והשעורה וזה הוי״ו כמו בלשון ישמעאל כאשר הזכרתי ולפי דעתי כי תחסר מלה אחת טרם אפרוש כפי אתם יראים את השם אתה ועבדיך וזה דרך מוסר והטע׳ שבעבור המכה יתמרדו על כן כתוב אחריו ויכבד לבו הוא ועבדיו ולא תמצא כן במקום אחר: והפשתה והשעורה. ספר הכתוב מה שאירע והנה התברר מאלת נכתה גם נכו כי פרש מכה נכה כמו ושפו עצמותיו לא ראו: אפילות. אחר וקרוב מתנו ואפל ואין נוגה לו והטעם שהיו עוד תחת הארץ ולא נראו: כתך. כדרך כהתוך כסף בתוך כור והוא מבנין כפעל כמו ונגש אל הערפל: וירא. הזכיר שנית ויוסף לחטוא בעבור שהודה ואמר חטאתי הפעם. וטעם ויכבד לבו הוא ועבדיו התברר מה שאמר משה ואתה ועבדיך: ויחזק. אחר שפחד מהמכה הזאת יותר מהראשונות:

חסלת וארא

זרע אים תם אל הושיעו •
וביד מברו חק הודיעו :
הנה מצות החדש היא •
סוד פרשת בא אל פרעה :

פרשה

בא אל פרעה. בא אליו זאת הפעם ואל תשתומם בעבור שחזק לבו שדעתה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו. והזכיר לב עבדיו בעבור שירך לבם בבוא מכת הארב׳. וטעם שהכבדתי את לבו למען שיתי אותותי אלה בקרבו ואין דעת חכמי ספרד שוה כי יש אומרי׳ כי שיתו כמו בינו שימו והדומה להם וככה ימית ימים יבין והדומה להם בכל הבימנ׳ ויש אומרי׳ שהוא מבנין הפעיל והוא הבנין חסר בעבור שמאחו או מי ימום אלם לשום עליך לטוב כאשר שם על רבותיך שהוא מבנין הקל ויש אומרים ימים כמו ישום ושיתי כמו שומי והכל מבנין הקל: ולמען תספר. למשה ידבר שהוא כנגד כל ישראל וככה וידעתם כי אני יי׳ שידעו כל ישראל זה ודברה תורה כלשון בני אדם לומר התעללתי כאדם משנה התולדת להנקם מאחר: ויבא. ידענו כי לא יבא משה אל פרעה בלא אהרן עמו כי הוא המליץ והזכיר שתה משה והכן בעבור שהושבו שניהם וגרשם באחרונה שלא עשה כן בכל המכות: לענות. מבנין כפעל מגזרת עני: הרבה. שם מין אולי נקרא כן בעבור שהוא יותר רב מהמינים האחרים וכתוב יתר הגזם אכל הארבה ועליו כתוב חילי הגדול ואם כן יהיה האלף נוסף: וככה. דרך משל: ולא

כצאתי את העיר. אבל בתוך העיר לא התפלל לפי שהיתה מלאה גלולים: טרם תיראון. עדיין לא תיראון וכן כל טרם שבמקרא עדיין לא הוא ואינו לשון קדם טרם ישכבו עד לא שכיבו טרם יצמח עד לא צמח אף זה כן הוא ידעתי כי עדיין אינכם יראים ומשתהיה הרוחה תעמדו בקלקולכם: והפשתה והשעורה נכתה. נשברה. לשון פרעה נכה נכאים וכן לא נכו ולא יתכן לפרשם לשון הכאה שאין ה״א במקום ה״א לפרש נוכתה כמו הוכתה נכו כמו הכו אלא הנ״ון שרש בתיב׳ והרי הוא מגזרת שפו עצמותיו: כי השעורה אביב. כבר ביכרה ועומדה בקשיה ונשתברו ונפלו וכן הפשתה גדלה כבר והוקשה לעמוד בגבעוליה: השעורה אביב. עמדה באביה לשון באבי הנחל: כי אפילות הנה. מאוחרות ועדיין היו רכות ויכולות לעמוד בפני קשה ואף על פי שנאמ׳ את כל עשב השדה הכה הברד יש ליישב כפשוטו של מקר׳ בעשבים העומדים בקלחם הראוי׳ ללקות בברד. ומדרש רבי תנחומא יש מרבותינו שנחלקו על זאת ודרשו כי אפילות פלאי פלאות נעשו להם שלא לקו: לא נתך. לא הגיע ואף אותן שהיו באויר לא הגיעו לארץ ודומה לו ותתך עלינו האלה והשבועה דעזרא ותגיע עלינו ומנחם בן סרוק חברו בחלק כהתוך כסף לשון יציקת מתכת ורואה אני את דבריו כתרגומו ויבק ואתך לבקת לאתבא אף זה לא נתך לא הוצק לארץ:

חסלת וארא

ויאמר משה בא אל פרעה. והתרה בו: שיתי. שומי שאשית אני: התעללתי. שחקתי כמו כי התעללת בי הלא כאשר התעולל בהם האמור במצרים: ואינו לשון פועל ומעללים שאם כן היה לו לכתוב עוללתי כמו ועולל למו כאשר עוללת לי אשר עולל לי: לענות. כתרגומו לאתכנעא והוא מגזרת עני מאנת להיות עני ושפל מפני: את עין הארץ. את מראה הארץ: ולא יוכל הרואה לראות את הארץ: ולשון קצרה דבר הטרס

קלות ו׳ כתיב כן נמסר בתהלים סימן צ״ג: מפני יי׳ אלהים ב׳ באוריתא וסי׳ ויתחבא האדם ואשתו• ואתה ועבדיך: ויחדלו ב׳ וסי׳ לבנות העיר• הקלות והברד: דבר יי׳ ביד משה ד׳ וסי׳ ויחזק לב פרעה• ולהורות את בני ישראל• זכרון לבני ישראל• כי סמך את ידיו עליו ויצוהו: שתי ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ שתי אתתי• שיתי

ואמר ליה משה כמפקי מן קרתא אפרוש ית ידי בצלו קדם יי׳ קליא יתמנעון וברדא לא יהי עוד בדיל דתידע ארי דיי׳ ארעא: ואת ועבדך ידענא ארי עד כען לא איתכנעתון מן קדם יי׳ אלהים: וכיתנא וסערי לקו ארי סעריא אבבין וכתנא גבעולין: וחיטיא וכונתיא לא לקאה ארי אפלתא אינין: ונפק משה מלות פרעה ית קרתא ופרש ידוהי בצלו קדם יי׳ ואתמנעו קליא וברדא ומטרא דהוה נחית לא מטא על ארעא: וחזא פרעה ארי איתמנע מטרא וברדא וקליא ואוסיף למחטי ויקריה ללביה הוא ועבדוהי: ואיתקף ליבא דפרעה ולא שלח ית בני ישראל כמא די מליל יי׳ בידא דמשה:

ויאמר אליו משה כצאתי את העיר אפרש את כפי אל יהוה הקלות יחדלון והברד לא יהיה עוד למען תדע כי ליהוה הארץ: ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני יהוה אלהים: והפשתה והשערה נכתה כי השערה אביב והפשתה גבעל: והחטה והכסמת לא נכו כי אפילת הנה: ויצא משה מעם פרעה את העיר ויפרש כפיו אל יהוה ויחדלו הקלות והברד ומטר לא נתך ארצה: וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקלת ויסף לחטא ויכבד לבו הוא ועבדיו: ויחזק לב פרעה ולא שלח את בני ישראל כאשר דבר יהוה ביד משה:

קכ״א. גיבעו״ל• סימן• יעיא״ל• סימן:

פרשה

ואמר יי׳ למשה עול לות פרעה ארי אנא יקרית ית לביה וית לבא דעבדוהי בדיל לשואה אתי אילין ביניהון: ובדיל דתישתעי קדם ברך ובר ברך ית ניסין די עבדית במצרים וית אתותי די שויתי בהון ותידעון ארי אנא יי׳: ועל משה ואהרן לות פרעה ואמרו ליה כדנן אמר יי׳ אלהא דיהודאי עד אימתי מסריב את לאיתכנעא מן קדמי שלח עמי ויפלחון קדמי: ארי אם מסרב את לשלחא ית עמי הא אנא מייתי מחר גובא בתחומך: ויחפי ית עין שמשא דארעא

ויאמר יהוה אל משה בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו למען שתי אתתי אלה בקרבו: ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אתתי אשר שמתי בם וידעתם כי אני יהוה: ויבא משה ואהרן אל פרעה ויאמרו אליו כה אמר יהוה אלהי העברים עד מתי מאנת לענת מפני שלח עמי ויעבדני: כי אם מאן אתה לשלח את עמי הנני מביא מחר ארבה בגבלך: וכסה את עין הארץ

כליל צלך• שתי לבך לבסלה• מציעת׳ כ״ל וקדמ׳ טעבא מלרע וב׳ בתראי מלעיל: ולמען ב׳ ר״פ וסי׳ ולמען תספר• ולמען יאריך ימים: אלהי העברים ה׳ נמסר פרשת שמות: גבלך כלם חס׳ בב״ג נמסר פרשת וארא:

הטרם תדע. העוד לא ידעת כי אבדה מצרים: ויושב: הושבו על ידי שליח ששלחו אחריהם והושיבום אל פרעה: ראו כי רעה נגד פניכם. כתרגומו ומדרש אגדה שמעתי כוכב אחד יש ששמו רעה אמר להם פרעה רואה אני באיצטגנינות שלי אותו כוכב עולה לקראתכם במדבר והוא סימן דם והריגה וכשחטאו ישראל בעגל ובקש הקב"ה להרגם אמר משה בתפלתו למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם זו היא שאמר להם ראו כי רעה נגד פניכם מיד וינחם ה' על הרעה והפך את הדם לדם מילה שמל יהושע אותם וזהו שנאמר היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם שהיו אומרי' לכם דם אנו רואין עליכם במדבר: לא כן. כאשר אמרתם להוליך הטף עמכם אלא לכו הגברים ועבדו את ה' כי אותה בקשתם עד הנה. נזבחה לאלהינו ואין דרך הטף לזבוח: ויגרש אותם. הרי זה לשון קצר ולא פי' מי המגרש: בארבה. בשביל מכת הארבה: ואחריו לא יהיה כן. ואותו שהיה בימי יואל שנאמר כמוהו לא נהיה מן העולם למדנו שהיה כבד משל משה על ידי מינין הרבה שהיו יחד ארבה ילק חסיל גזם אבל של משה מין אחד וכמוהו לא היה ולא יהיה: כל ירק. עלה ירוק ויררוקא בלעז: לא נשאר ארבה אחד. אף המלוחים שמלחו מהן: ורוח הקדים. רוח מזרחית: נשא את הארבה. לפי שבא כנגדו שמצרים בדרומית מערבית היתה כמו שמפורש במקום אחר: רוח

ולא יוכל לראות. תחסר מלת איש אמר יפת כי ימים רבים בין מכת הברד למכת הארבה בעבור הצומח לכם מן השדה: ומלאו. זו המלה משונה בלשון הקדש כי טעם ומלאו שהבתים היו מלאים מהן והנה מבאשו מלאו ארבעה כרים מים שהוא פועל יוצא כאילו הוא כתוב בפתחות המ"ם ודגשות הלמ"ד מהבנין הדגוש. אמר רבי ישועה כי ויפן הוא שבא אל משה שהיה חולק כבוד למלכות שפונה אל המלך באחתו והוא הולך אחורנית ויפת אמר כשהשלים דברו וככה ופנית בבקר. והנה מה יעשה במלת ויפן כה וכה והנה טעם ויפן מגזרת פנים כאילו הוא וירא והכ' משה יצא מאת פרעה בלא רשותו והזכיר הכתוב זה בעבור שכעס פרעה וכוה לגרסם אחר שהושבו: ויאמרו. פי' הטרם תדע הטרם תרצה שיתברר לך כי אבדה מצרים: ויושב. מלת את כמו עצם הדבר וכאשר יאמר האדם אוהבי שהי"ד סימן המדבר או יאמר אוהב אותי שהטעם עצמי הדבר שוה על כן אם אמר אומר כי ראובן הרג את שמעון או שמעון הרוג אך באמור ראובן הרג שמעו' הטעם שוה כמו ורב יעבד צעיר אמר ברא אלהים אדם ואל תחשוב כי מלת את לאות על הפעול בעבור שהוא נמצא כן ברבים וימצ' עם הפועל ובא האריות ואת הדוב ואחרים ככה ואמר רבי יהודה המדקדק כי בעבור מלת את אמר ויושב ולא אמר ויושבו ולפי דעתי כי אמר ויושב בעבור כי משה הוא העיקר וככה ותדבר מרים ואהרן היא היתה עיקר הדבור: כי חג יי' לנו. לזבוח והיא מצוה על כולנו: ויאמר יהי כן יי'. שאתם אומרי' עמכם. וטעם ראו כי רעה נגד פניכם כי הרעה קרובה מכם ונגד פניכם היא ועם זה הטעם רבק כי אותה אתם מבקשים כי דין שאעשה ככה ועתה חשב פרעה שהם רוצים לברוח ודע כי משה הדוכינו לא אמר לפרעה שישובו עוד שיכזב רק אמר שירחיקו דרך שלשת ימים ודעת המצריים היתה שישובו על כן השאילום ובעבור דבר אחר שאילו נתן לא להם פרעה רשות ללכת ולא ישובו לא היה רודף אחריהם והשם צוה לעשו' כן עד שירדוף אחריהם ויטבע והנה זה מפורש וישובו ויחנו לפני פי החירו' ואין להרהר אחרי מעשי השם שהכל עשה בחכמה אע"פ שהיא נעלמת משיני החכמים והנה בדברי דוד כשמעך את קול הצעד' בראשי הבכאי' אז תחרץ כי אז יצא יי' לפניך להכו' במחנ' פלשתים: לא כן לכו נא הגברים. מלת גבר בכל המקרא הם הזכרים ולא כן מלת אדם: כי אותה אתם מבקשי'. על הרעה הנזכרת למעלה: בארבה. אמר רבי משה הכהן כי טעם בארבה שארבה שם במטה ואין זה נכון רק הטעם בארבה בעבור שיבא: קדים. שם התאר כי קדמה מזרחה שם ונקרא קדים בעבור שהוא נקרא בפאות כי משם תחל השמש לזרוח על כן נקרא מערב אחור כמו הן קדם אהלוך ואינכו ואחור ולא אבין לו: ויעל. כסה את הארבה. ממקומו והניחו בכל מלכות מצרים:

ולא יוכל ד' וסי' וכסה את עין הארץ. ובא אל מקדשו להתפלל. ולא יוכל לשאת. מה שהיה כבר נקרא: לראות ג' חס' וסי' ולא יוכל לראות. וירד יי' לראות. ויאמר לא תוכל לראות. ובמס' אחריתי נמסר פן יהרסו אל יי' לראות. ושומט לא תוכל לראו' וטעות בי ברוא דילן לא יתכן כי פן יהרסו אל יי' לראו' צריך למיהוי מלא

ולא יוכל לראות את הארץ ואכל את יתר הפלטה הנשארת לכם מן הברד ואכל את כל העץ הצמח לכם מן השדה: ומלאו בתיך ובתי כל עבדיך ובתי כל מצרים אשר לא ראו אבתיך ואבות אבתיך מיום היותם על האדמה עד היום הזה ויפן ויצא מעם פרעה: ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש שלח את האנשים ויעבדו את יהוה אלהיהם הטרם תדע כי אבדה מצרים: ויושב את משה ואת אהרן אל פרעה ויאמר אלהם לכו עבדו את יהוה אלהיכם מי ומי ההלכים: ויאמר משה בנערינו ובזקנינו נלך בבנינו ובבנותנו בצאננו ובבקרנו נלך כי חג יהוה לנו: ויאמר אלהם יהי כן יהוה עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם ראו כי רעה נגד פניכם: לא כן לכו נא הגברים ועבדו את יהוה כי אתה אתם מבקשים ויגרש אתם מאת פני פרעה: ס ויאמר יהוה אל משה נטה ידך על ארץ מצרים בארבה ויעל על ארץ מצרים ויאכל את כל עשב הארץ את כל אשר השאיר הברד: ויט משה את מטהו על ארץ מצרים ויהוה נהג רוח קדים בארץ כל היום ההוא וכל הלילה הבקר היה ורוח הקדים נשא את הארבה:

ולא יכול למחזי ית ארעא וייכול ית שאר שיזבתא דאישתארת לכון מן ברדא וייכול ית כל אילנא דאצמח לכון מן חקלא: ויתמלון בתך ובתי כל עבדך ובתי כל מצראי די לא חזו אבהתך ואבהת אבהתך מיום מהויהון על ארעא עד יומא הדין ואיתפני ונפק מן קדם פרעה: ואמרו עבדי פרעה ליה עד אימתי יהי דין לנא לתקלא שלח ית גובריא ויפלחון קדם יי אלההון העד כען לא ידעת ארי אבדת מצרים: ואיתותב ית משה וית אהרן לות פרעה ואמר להון איזילו פלחו קדם יי אלהכון מן ומן אזלין: ואמר משה בעולמנא ובסבנא נזיל בבננא ובבנתנא בענא ובתורנא נזיל ארי חגא קדם יי לנא: ואמר להון יהי כן מימרא דיי בסעדכון כד אשלח יתכון וית טפלכון חזו ארי בישא דאתון סבירין למעבד לקביל אפיכון לאסתחרא: לא כן איזילו כען גובריא ופלחו קדם יי ארי יתה אתון בען ותריך יתהון מן קדם פרעה: ואמר יי למשה ארים ידך על ארעא דמצרים וייתי גובא ויסק על ארעא דמצרים וייכול ית כל עסבא דארעא ית כל די אשאר ברדא: וארים משה ית חוטריה על ארעא דמצרים ויי דבר רוח קידומא בארעא כל יומא ההוא וכל ליליא צפרא הוה ורוח קידומא נטל ית גובא:

ד' נ' חס' בתורי'. ג' חס' בליש'. יו פסו' את את את את. ג' בתו' ובליש'. ה. ג'. ל'. ל' רפי' ל'. ל'. ל' זוא' יוסב. ל'. ל' ל' חס'. ל' ל' וכ' ל' בתו' וחס' ל' וחס' ל'. ט'. יט. ה. יב בטעמ' בספ'. יו תס' את. ל' ז' רפי' ה רפי'. ה. כ. ב' הומש פריה'.

כוי"ו דלא יסתכלון בההוא נהורא עילאה דאת וי"ו וקב"ה אמ' למשה לא תוכל לראת כלו' בהנהו פנים המאירים דאריך אנפין במקומם אלא מהנהו נהורין דשבבת' תתא ובגין דא לא תוכל לראת חסר: הפלטה ג' חס' בליש' וסי' ואכל את יתר הפלטה. את יתר הפלטה דעמלק. והנה נותרה בה פלטה: מלאו ומלאו ג' כתו' בליש' וסי' חבה את אשתי. כי אם אינך משלח. ומלאו בתיך ובתי. וכל שאר קריין דבו' מלאו ומלאו ב"מב מלאו השלטים. ומלאו את ידיו: יי' אלהיהם ד' וסי' ויאמרו עבדי פרעה. ואף גם זאת בהיותם בארץ. ויריעו ויהללו. ב' בו: חג יי' ד' וסי' בנערינו ובזקנינו. אך בחמשה עשר יום בשילה. מה תעשו ליום מועד: אשלח ט' וסי' גדי עזים. יהי כן יי' עמכם. אשלח אתכם. את אימתי אשלח. ושן בהמות' והכרתי את ישראל' בשלחי את חצי הרעב. או דבר אשלח אל הארץ. הן אעצר השמים. דד"ה וא' ואשלח את כל האד' דזכרי': מאת פני ה' נמסר פרשת תולדת: נטיית יד י"ו חס' את נמסר במשלי סימן א': ויאמר יי' י"ב בטעם קדמא אזלא בספרא נמסר פרשת שמות: ויעל ז' רפין נמסר סוף שמואל: ויאכל ה' רפין נמסר פרשה תולדות וסי' בלשון ארמ' קם עשבא דלחמא וכפר בגנתיה: ורוח הקדים ב' וסי' נשא את הארבה. הוביש פריה:

אבן עזרא

ויעל. אמר ואחריו לא יהיה כן נכתב על פי הנבואה: ויכס. טעם ותחשך הארץ כי הארבה הבדיל בין השמים ובין הארץ כי לעולם הארץ חשך היא: וימהר פרעה לקרא. על יד שלוחיו והוסיף לומר להם חטאתי בעבור שגרש אותם בקלון מאת פניו: ועתה שא נא. מלת שא נא הפרשנה בפרשת כי תשא. וטעם אך הפעם כי לא אחטא עוד למרוד פיהם ובעבור שהיה כעוס משה לא אמר לו שישלח העם ויצא מחוץ לעיר כמשפטו ויעתר: ויהפך יי רוח ים. נקרא מערב ים בלשון הקדש בעבור ים הגדול היוצא מספרד ועובר על מצרים אל ארץ ישראל והוא לפאת מערב ואיננו ים אוקינוס כי ישראל לא ירשו כל כך ונקרא ים ספרד הים הגדול בעבור שרחבו ב׳ מאות פרסאות ושאר הימים שבארץ ישר׳ ים סוף כים כנרת וים המלח אין בהם שיהיה רחב שלשים פרסה: ויחזק. על דרך שאמרו חז״ל בא לטמא פותחין לו: ויאמר. מדרך הסברא כי המטה היה בידו אף על פי שאיננו כתוב: וימש חשך. אמר יפת כי וימש חשך כמו וימים והטעם כי ימים כל חשך שהיה להם ידוע ויבא אחר עב ממנו ויש אומרים כי הוא חסר אלף ומלת אמש בלשון הקדש הלילה שעבר כמו אמש אמר אלי ובלשון ערבי אמש כי השי״ן יתחלף בסמ״ך ברוב המלות כמו שמש שמ״ס והנה אין טעם לפירושם ולפי דעתי כי וימש מגזרת ימשש ואין טעה בעבור שהוא מפעלי הכפל כי כמוהו בזה הענין ידיהם ולא ימישון וימש כ״ל שב על מצרים כי ימצא לשון יחיד כמו ויאמר מצרים אנוסה והנה הטעם שימששו בידים החשך שכל כך יהיה עב כי האור של אש לא ידלק ולא הנר והעד לא ראו איש את אחיו לא באור היום ולא באור הנרות: ויט. ולא ידעו שהיו ג׳ ימים אלא על פי ישראל שהיה להם האור והנה בים אוקינוס יבא חשך עב שלא יוכל אד׳ להפריש בין יום ובין לילה ויעמוד זה ל לפעמים חמש ימים ואני הייתי שם פעמים רבות: לא קמו איש מתחתיו. מביתו כמו שבו איש תחתיו כי אנה ילכו בלא אור: ויקרא. אחר ג׳ ימים שראו אור: ויאמר רק צאנכם ובקרכם יצג. לדעת מה בלב משה אם דעתו לברוח ואמר גם טפכם ילך כמו שאמר לו משה בתחלה בנערינו ובזקנינו נלך: גם אתה תתן בידינו. גם אתה חייב ליתן בידינו זבחים ועולות להקריב בעדך: וגם לא תשאר פרסה. מאי זה מין שיהיה ממקנינו שלא נדע אי זה מין נבחר וכמה נקריב ממנו וזהו טעם מה נעבוד: ויחזק. כדרך כי הקשה יי את רוחו ואמץ את לבבו: תמות. אתה תהיה חייב מיתה שתמרוד במלכות:

כן

רשי

רוח ים. רוח מערבי: ימה סוף. אומר אני שים סוף היה מקצתו במערב כנגד כל רוח דרומית וגם במזרחה של ארץ ישראל לפיכך רוח ים תקעו לארבה בימה סוף כנגדו וכן מצינו לענין תחומין שהוא פונה לצד מזרח שנאמר מים סוף ועד ים פלשתים ומזרח ומערב שים פלשתי׳ במערב היה שנאמר בפלשתים יושבי חבל הים גם כרתים: וימש חשך. ויחשיך עליהם חשך יותר מחשכו של לילה וחשך של לילה יאמיש ויחשיך עוד: וימש. כמו ויאמש יש לנו תיבות הרבה חסרו׳ אלף לפי שאין הברת האלף נכרת כל כך אין הכתוב מקפיד על חסרונה כגון לא יהל שם ערבי כמו לא יאהל לא יטה אהלו וכן ותזרני חיל כמו ותאזרני ואנקלוס תרגם לשו׳ הסרה כמו לא ימוש בתר דיעדי קבל ליליא כשינע׳ ם סמוך לאור היום אבל אי׳ הדבור מיושב על הוי״ו של וימש לפי שהוא כתוב אחר ויהי חשך. ומדרש אגדה פותרו לשון ממשש בצהרים שהיה כפול ומכופל ועב עד שהיה בו ממש: שלשת ימים. שלום של ימים טרצייאה בלעז וכן שבעת בכל מקום ש שטיינא״ה של ימים: ויהי חשך אפלה שלשת ימים. חשך של אופל שלא ראו איש את אחיו. אותן שלשת ימי׳ ועוד שלשת ימים אחרים חשך מ׳ מוכפל על זה שלא קמו איש מתחתיו י יושב אין יכול לעמוד ועומד אין יכול לישב ולמה הביא עליהם חשך שהיו בישראל באותו הדור רשעים ולא היו רוצים לצאת ומתו בשלשת ימי׳ א׳ אפלה כדי שלא יראו מצריים במפלתם ו׳ ויאמרו אף הם לוקים כמונו ועוד שחפשו ישר׳ וראו את כליהם וכשיצאו והיו שואלים מהן והיו אומרי׳ אין בידינו כלום אומר לו אני ראיתיו בביתך ובמקום פלוני הוא: יצג. יהא מוצג במקומו: גם אתה תתן. לא די לך שמקננו ילך עמנו אלא משלך תתן: פרסה. פרסת רגל פלנט״א בלע״ז: לא נדע מה נעבוד. כמה תכבד העבודה שמא ישאל יותר ממה שיש בידינו:

כן

מקרא

ויעל הארבה על כל ארץ מצרים וינח בכל גבול מצרים כבד מאד לפניו לא היה כן ארבה כמהו ואחריו לא יהיה כן: ויכס את עין כל הארץ ותחשך הארץ ויאכל את כל עשב הארץ ואת כל פרי העץ אשר הותיר הברד ולא נותר כל ירק בעץ ובעשב השדה בכל ארץ מצרים: וימהר פרעה לקרא למשה ולאהרן ויאמר חטאתי ליהוה אלהיכם ולכם: ועתה שא נא חטאתי אך הפעם והעתירו ליהוה אלהיכם ויסר מעלי רק את המות הזה: ויצא מעם פרעה ויעתר אל יהוה: ויהפך יהוה רוח ים חזק מאד וישא את הארבה ויתקעהו ימה סוף לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים: ויחזק יהוה את לב פרעה ולא שלח את בני ישראל: פ

ויאמר יהוה אל משה נטה ידך על השמים ויהי חשך על ארץ מצרים וימש חשך: ויט משה את ידו על השמים ויהי חשך אפלה בכל ארץ מצרים שלשת ימים: לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים ולכל בני ישראל היה אור במושבתם: ויקרא פרעה אל משה ויאמר לכו עבדו את יהוה רק צאנכם ובקרכם יצג גם טפכם ילך עמכם: ויאמר משה גם אתה תתן בידנו זבחים ועלת ועשינו ליהוה אלהינו: וגם מקננו ילך עמנו לא תשאר פרסה כי ממנו נקח לעבד את יהוה אלהינו ואנחנו לא נדע מה נעבד את יהוה עד באנו שמה: ויחזק יהוה את לב פרעה ולא אבה לשלחם: ויאמר לו פרעה לך מעלי השמר לך אל תסף ראות פני כי ביום ראתך פני תמות: ויאמר משה

תרגום

וסליק גובא על כל ארעא דמצרים ושרא בכל תחום מצרים תקיף לחדא קדמוהי לא הוה כן גובא דכותיה ובתרוהי לא יהי כן: וחפא ית עין שמשא דכל ארעא וחשוכת ארעא ואכל ית כל עסבא דארעא וית כל פירי אילנא די אשאר ברדא ולא אשתאר כל ירוק באילנא ובעסבא דחקלא בכל ארעא דמצרים: ואוחי פרעה למקרי למשה ולאהרן ואמר חבית קדם יי אלהכון ולכון: וכען שבוק כען חובי ברם זמנא הדא וצלו קדם יי אלהכון ויעדי מני לחוד ית מותא הדין: ונפק מלות פרעה וצלי קדם יי: והפך יי רוח מערבא תקיף לחדא ונטל ית גובא ורמהי ליומא דסוף לא אשתאר גובא חד בכל תחום מצרים: ותקיף יי ית ליבא דפרעה ולא שלח ית בני ישראל: ואמר יי למשה ארים ידך על צית שמיא ויהי חשוכא על ארעא דמצרים בתר דיעדי קבל ליליא: וארים משה ית ידיה על צית שמיא והוה חשוך קבל בכל ארעא דמצרים תלתא יומין: לא חזו גבר ית אחוהי ולא קמו אנש מתחותוהי תלתא יומין ולכל בני ישראל הוה נהורא במותבניהון: וקרא פרעה למשה ואמר אזילו פלחו קדם יי לחוד ענכון ותוריכון שבוקו אף טפלכון יזיל עמכון: ואמר משה אף את תתן בידנא נכסת קודשין ועלוון ונעביד קדם יי אלהנא: ואף בעירנא יזיל עמנא לא נשאר מניה מדעם ארי מניה אנחנא נסבין למפלח קדם יי אלהנא ואנחנא לית אנחנא ידעין מה נפלח קדם יי עד מיתנא לתמן: ותקיף יי ית ליבא דפרעה ולא אבא לשלחותהון: ואמר ליה פרעה איזיל מעילוי איסתמר לך לא תוסיף למחזי אפי ארי ביומא דתיחזי אפי תמות: ואמר משה

מסורה

בעץ ב׳ וס׳ כל ירק. בשלו: ד׳ פסו׳ אית בהו פנים ואחור וס׳ לפניו לא היה כן ארבה. ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו. לפניו אכלה אש ואחריו תלהט להבה. וכמהו לא היה לפניו מלך: וינח ז׳ רפין וס׳ בכל גבול מצרים. ביום השביעי. וינח יי׳ להם מסביב ד׳יהושע. וחברו דד״ה. ויאמר ליהודה נבנה. וישמחו כל יהודה ותשקט מלכות יהושפט: עשב הארץ ה׳ דסמיכי בליש׳ וס׳ נטה ידך. דארבה. ויכס את עין כל הארץ. והיה אם כלה לאכול. ויציצו מעיר. וצאצאיך כעשב הארץ: ולא נותר ה׳ נמסר פרשת פנחס. עתירה ל״י ב׳ וס׳ והעתירו ל״י. ויעתר יצחק ל״י: ויסר ג׳ וס׳ פרשת וארא: ויעתר ד׳ נמסר ריש תולדת: זבחים ועלות ב׳ וס׳ גם אתה תתן. ויבאו לעשות זבחים: לא נדע ג׳ וס׳ ואנחנו לא נדע מה נעבד. כי כל נבל ימלא יין. לא נדע מה נעשה כי עליך. אנך: לשלחם ד׳ נמסר פרשת וירא:

רשי

כן דברת · יפה דברת ובזמנו דברת אמת שלא אוסיף עוד ראות פניך · כלה · גמירה כלה כליל כולכם ישלח · דבר נא · אין נא אלא לשון בקשה בבקשה ממך הזהירם על כך שלא יאמר אותו צדיק אברהם ועבדום ועינו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם · ויאמר משה כה אמר ה׳ · בעמדו לפני פרעה נאמר לו שהרי משיצא מלפניו לא הוסיף ראות פניו · כחצות הלילה · כהחלק הלילה · כחצות כמו כעלות בחרות אפם בנו זהו פשוטו ליישבו על אופניו שאין חצות משדבר על חצי ורבו׳ דרשוהו כמו כחצות הלילה ואמרו שאמר משה כחצות דמשמע סמוך לו או לפניו או לאחריו ולא אמר בחצות שמא יטעו איצטגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא · עד בכור השבי · למה לקו השבויים כדי שלא יאמרו יראתם תבעה עלבונם והביאה פורענות על מצרים · מבכור פרעה עד בכור השפחה · כל הפחותים מבכור פרעה וחשובים מבכור השפחה היו בכלל ולמה לקו בני השפחות שאף הם היו משתעבדים בהם ושמחים בצרתם · וכל בכור בהמה · לפי שהיו עובדין לה כשהקב״ה נפרע מן האומה נפרע מאלהיה · לא יחרץ כלב לשונו · אומר אני שהוא לשון שנון לא ישנן וכן לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו לא שנן אז תחרץ תשתנן למורג חרוץ שנון מחטבות חרוץ אדם חריף ושנון ויר חרוצי תעשיר חריפים סוחרים שנונים · אשר יפלא · יבדיל · וירדו כל עבדיך · חלק כבוד למלכות שהרי סוף שירד פרעה בעצמו אליו בלילה ויאמר קומו צאו מתוך עמי ולא אמר לו משה מתחלה וירדת אלי והשתחוית לי · אשר ברגליך · ההולכים אחר עצתך והלוכך · ואחרי כן אצא · עם כל העם מארצך · ויצא מעם פרעה · כשגמר דבריו יצא מלפניו · בחרי אף · על שאמר לו אל תוסף ראות פני · למען רבות מופתי · מכת בכורות וקריעת ים סוף ולנער את מצרים · ומשה ואהרן עשו וגו׳ · כבר כתב לנו זאת בכל המופתים ולא שנאה כאן אלא בשביל לסמכה לפרשה של אחריה · ויאמר

אבן עזרא

כן דברת · כמו כן בנות צלפחד · לא אוסיף עוד ראות פניך · שאני אבוא אליך עוד לעולם · ויאמר ה׳ · היה ראוי שתהיה דבקה בפסוק הזה פרשת ויאמר משה כה אמר ה׳ ונכנסה ביניהם פרשת עוד נגע אחד והטעם להורות זה שאמר כה אמר ה׳ ומתי נאמ׳ לו וזה נאמר לו במדין עוד הנה אנכי הורג את בנך בכורך ובבוא מכת בכורים צוה מאת השם בהר סיני שישאלו איש מאת רעהו וכבר פירשתי למה שם כתוב ושאלה אשה משכנתה וכאן כתיב וישאלו איש מאת רעהו והנה פי׳ ויאמ׳ ה׳ אל משה עוד נגע אחד וכבר אמר השם זה למשה כי כבוש כלה · ואמר גרש יגרש כאשר אמ׳ ובוד חזקה יגרשם מארצו · דבר נא · כבר פירשתי נא כי הוא עתה · ויתן · ספר הכתוב כי השם קיים מה שהבטיח למשה ונתתי את חן העם · וטעם גם האיש משה כי היו רבו׳ מהם משאילים אותם מפני כבוד משה · ובעיני העם · עם מצרים · כחצות הלילה · יש מדקדקים שאמרו כחצו׳ שם הפועל והטעם כאשר יהיה חצי הלילה במוה כי רצו להיותו כמו ויהי בחצי הלילה וידוע כי אין יכולת בחכם לידע רגע חצי היום כי אם בתורה גדול בכלים גדולים של נחשת ואף כי חצי הלילה שהוא יותר קשה ולפי דעתי אין צורך לכל זה כי פי׳ כחצות הלילה כאשר יעבור חצי הלילה הראשון וככה בחצי הלילה הנשאר והעד הנאמן ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת חצות לילה אקום להודות לך · וטעם אני יוצא על הגזרה היוצאת מאת השם · היושב על כסאו · הראוי לשבת על כסאו אחריו והזכיר הנכבד מכל מצרים שהוא בן אדוניהם שהכל עבדים לו והנבזה מהכל בכור השפחה שהוא עבד · וטעם אשר אחר הרחים שהוא טוחן כמו ויהי טוחן בבית האסורים וכבר אמרתי כי הנביאים אינם שומרים המלות רק הטעמים כי מלת הנמיאנכי השקיני וזכור ושמור ושוא ושקר לא תחמוד ולא תתאוה שוים בטעם ועוד אדבר על זה בתפלת משה · והנה בכור השפחה כמו בכור השבי כי השבויה שפחה היא ואשר בבית הבור בלילה כמנהג האסורים כאשר הזכיר יוסף כי שמו אותי בבור · והיתה · לא ראינו כזאת בכל המקרא לומר כמוהו לא נהיתה וכמוהו לא תוסיף ותחסר מלת על וככה הוא אשר כמוהו לא נהיתה ועל כמוהו לא תוסיף צעקה · וטעם כמוהו שוד או שבר או מות או הדומה להם · לא יחרץ כלב לשונו · שיפחידם כמו לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו והטעם שיהיה נובח או נושך והנה בארץ לא יחרץ להם כלב לשונו ולבהמתם ואף

דברת ג׳ פתח באתנחתא בספרא וסי׳ כן דברת · וירם תולעים ויבאש · לא תהיה לו כנשה · הסף כ׳ בתו׳ מלעיל חד מלא וחד חס׳ וסי׳ אל תסף ראות פני · אל תוסף דבר אלי · אסף ג׳ חס׳ וסי׳ וירח ה׳ את ריח · כ׳ בו · ויאמר משה כן דברת · גרש ג׳ נמסר פרשת וירא · רעותה ה׳ וסי׳ ואשה מאת רעותה · אך שם נקבצו דיות · דרשו מעל

תורה

כֵּן דִּבַּרְתָּ לֹא־אֹסִף עוֹד רְאוֹת פָּנֶיךָ׃ פ

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עוֹד נֶגַע אֶחָד אָבִיא עַל־פַּרְעֹה וְעַל־מִצְרַיִם אַחֲרֵי־כֵן יְשַׁלַּח אֶתְכֶם מִזֶּה כְּשַׁלְּחוֹ כָּלָה גָּרֵשׁ יְגָרֵשׁ אֶתְכֶם מִזֶּה׃ דַּבֶּר־נָא בְּאָזְנֵי הָעָם וְיִשְׁאֲלוּ אִישׁ מֵאֵת רֵעֵהוּ וְאִשָּׁה מֵאֵת רְעוּתָהּ כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב׃ וַיִּתֵּן יְהוָה אֶת־חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרָיִם גַּם הָאִישׁ מֹשֶׁה גָּדוֹל מְאֹד בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי־פַרְעֹה וּבְעֵינֵי הָעָם׃ ס

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֹּה אָמַר יְהוָה כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרָיִם׃ וּמֵת כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשִּׁפְחָה אֲשֶׁר אַחַר הָרֵחָיִם וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה׃ וְהָיְתָה צְעָקָה גְדֹלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר כָּמֹהוּ לֹא נִהְיָתָה וְכָמֹהוּ לֹא תֹסִף׃ וּלְכֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יֶחֱרַץ־כֶּלֶב לְשֹׁנוֹ לְמֵאִישׁ וְעַד־בְּהֵמָה לְמַעַן תֵּדְעוּן אֲשֶׁר יַפְלֶה יְהוָה בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃ וְיָרְדוּ כָל־עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה אֵלַי וְהִשְׁתַּחֲווּ־לִי לֵאמֹר צֵא אַתָּה וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־בְּרַגְלֶיךָ וְאַחֲרֵי־כֵן אֵצֵא וַיֵּצֵא מֵעִם־פַּרְעֹה בָּחֳרִי־אָף׃ ס

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֹא־יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה לְמַעַן רְבוֹת מוֹפְתַי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ אֶת־כָּל־הַמֹּפְתִים הָאֵלֶּה לִפְנֵי פַרְעֹה וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא־שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃

אונקלוס

יָאוּת מַלֵּילְתָּא לָא אוֹסֵיף עוֹד לְמֶחֱזֵי אַפָּךְ׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עוֹד מַכְתָּשׁ חַד אַיְתֵי עַל פַּרְעֹה וְעַל מִצְרַיִם בָּתַר כֵּן יְשַׁלַּח יָתְכוֹן מִכָּא כְּשַׁלְּחוּתֵיהּ גְּמִירָא תָּרָכָא יְתָרֵיךְ יָתְכוֹן מִכָּא׃ מַלֵּיל כְּעַן קֳדָם עַמָּא וְיִשְׁאֲלוּן גְּבַר מִן חַבְרֵיהּ וְאִתְּתָא מִן חַבְרְתַהּ מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב׃ וִיהַב יְיָ יָת עַמָּא לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָאֵי אַף גַּבְרָא מֹשֶׁה רַב לַחֲדָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עַמָּא׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ כְּפַלְגוּת לֵילְיָא אֲנָא מִתְגְּלֵי בְּגוֹ מִצְרָיִם׃ וִימוּת כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא דְפַרְעֹה דַּעֲתִיד לְמִתַּב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ עַד בּוּכְרָא דְאַמְתָא דִּי בָּתַר רֵיחְיָא וְכֹל בּוּכְרָא דִבְעִירָא׃ וּתְהֵי צְוָחָתָא רַבְּתָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם דִּכְוָתַהּ לָא אִתְהֲוַת וּדִכְוָתַהּ לָא תּוֹסֵיף׃ וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא יַנְזֵק כַּלְבָּא בְּלִישָׁנֵיהּ לְמִנְבַּח לְמֵאֱנָשָׁא וְעַד בְּעִירָא בְּדִיל דְּתִדְּעוּן דִּי יַפְרֵישׁ יְיָ בֵּין מִצְרָאֵי וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃ וְיֵחֲתוּן כָּל עַבְדָּךְ אִלֵּין לְוָתִי וְיִבְעוֹן מִנִּי לְמֵימַר פּוֹק אַתְּ וְכָל עַמָּא דִּי עִמָּךְ וּבָתַר כֵּן אֶפּוֹק וּנְפַק מִלְּוָת פַּרְעֹה בִּתְקוֹף רְגַז׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לָא יְקַבֵּיל מִנְּכוֹן פַּרְעֹה בְּדִיל לְאַסְגָּאָה מוֹפְתַי בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עֲבַדוּ יָת כָּל מוֹפְתַיָּא הָאִלֵּין קֳדָם פַּרְעֹה וְאַתְקֵיף יְיָ יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ׃

ספר ה׳ · ולמדנה בנתיכם נהי · תאכלנה אשה בשר רעותה · וא׳ לרעותה הטובה ממנה · יוצא ט׳ מלאים נמסר ביהושע ריש סימן ו׳ · מבכור כ׳ מלאים וסי׳ ומת כל בכור · ואת פדויי השלשה והשבעי׳ הסף י״ג וסי׳ וכמהו לא תסף · לחם דחם · והשיבך ה׳ מצרים · נוע תנוע ארץ · עד פה תבא · תסף כתי׳ · והולכתי עליכ׳ אדם · נפלה ולא תוסף · ימים על ימי מלך · עין שזפתו ולא תוסף · יראת ה׳ · גדל חמה נשא ענש · ובוגדי׳ באד׳ תוסף · ולא תוסף עוד לשכלם · הלין תוסף כת׳ · וכ׳ מלאים דמלאים וסי׳ הבינותי ועליה תוסיף · דר״ה · ולא תוסיף עוד להנבא · דעמוס · למאיש ג׳ וסי׳ ולכל בני ישר׳ לא יחרץ · ויחלק לכל העם · וכל אשר לא ידרוש לה׳ · וירדו ז׳ רפין נמסר פרשת קרח · והשתחוו ז׳ וסי׳ וירדו כל עבדיך · וראה כל העם את עמוד · והיה ביום ההוא יתקע · והלכו אליך שחוח · והשתחוו עם הארץ · רוממו ה׳ אלהינו · וחבירו · וכל העם נ״א נמסר במסר רבתא · ומשה ו׳ ר״פ נמסר פרשת שמות ·

על כי שמעו כל המופתים הנזכרים לא רך לבו לשלחם כי השם חזקו והיה ראוי להיות פרשת ויהי בחצי הלילה אחר זה להיות המכות על הסדר רק נכנסה פרשת החדש הזה באמצע להודיע איך נמלטו בכורי ישראל בבואה המשחית על המצרים · ויאמר

כי ישלח מן השמים משחית להכות בכוריהם · וירדו והשתחוו לי לאמר · על פיך וכל העם אשר ברגליך שהם ברשותך שהוליכם אל המקום שהרבה כמו ויעל ברגלין והנה בעבור שאמר לו אל תוסף ראות פני יצא בחרי אף · ויאמר כמנהג העברים כמשפט הלשון וכבר אמר השם ורבים כמוהו · ומשה · אף

ויאמר · עתה הזכיר תחלת המצות שהיו על ידי משה ואהרן כי הם לבדם היו נביאי התורה כי אחריהם לא נתחדשה מצוה רק אם היתה לצורך שעה כדבר גדעון ואליהו ואל יעלה על לבך דבר השיר שהיה בבית השם על יד דוד כי כמו תקון היה ומוסד שיסד דוד ושלמה וככה כתוב באמונתם ולא בנבואתם והגאון אמ' כי קבלה היתה בידם מפי משה כי מלך יקום ויחדש כלי שיר וכמוהו לא תוכילו משא מבתיכם ביום השבת : החדש הזה . אר"י יהודה הפרסי כי ישראל היו מונים כפי שנות החמה כמשפט הערלים וראייתו ושמרת את החקה הזאת למועדה כי שנת לבנה איננה שוה כימי החרף והקציר תלויים בהליכת השמש לבדו כפי נטותה לצפון או לדרום ולא דבר נכונה ועתה אפרש לך ידענו כי מהלך ה

ויאמר יי' למשה ולאהרן בארעא דמצרים למימר : ירחא הדין לכון

ויאמר יהוה אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר : החדש הזה לכם

הלבנה בגלגלה בנקודה הידועה כנגד גלגל המזלות עד שובה אל הנקודה בעצמה הם כ"ז יום ושלישי' יום בקרוב והנה נחשב כי התחבר עם השמש כשהיתה בנקודה הראשונה בתחלת מזל טלה והנה בשובה אל ראש מזל טלה לא מצאה השמש שם כי כבר הלך במהלכו האמצעי כ"ז מעלות כי מהלך שניהם בראיות גמורות הוא ממערב למזרח הפך התנועה העליונה והנה הלכה הלבנה באלה המעלות שכבר הלך השמש גם הלכה הלבנה בחלקים כשהלך השמש בלכת הלבנה המעלות הנזכרות שני ימים וקרוב מה' שעות התחברו שניהם לסוף כ"ט יום וחצי וב' ידות שעה וע"ג חלקים מחלקי ישראל והשנה באמת היא לשמש לבדה כי הוא המוליד זמני קור וחום וקיץ וחורף שהם ד' תקופות השנה ואז נחשב שהיתה בתחלת ראש טלה והוא ילך בגלגלו שס"ה ימים וקרוב מרביעית יום עד שובו פעם שנית ובעבור זה נקרא שנה והנה אין ללבנה שנה כלל כאשר אין לשמש חדש כלל כי לא יתחדש בשמש דבר רק דבר החדוש הוא לאור הלבנה ובעבור זה נקרא חדש גם ירח בעבור חדוש אור הלבנה כי אין לה אור בראיות גמורות כי אם מהשמש על כן לא תקדר השמש כי אם ברגע מחברתו עם הלבנה אם היו בראש התלי או בזנבו ולא תהיה קדרות ללבנה כי אם בהיותה לנכח השמש בלילה במקומות הנזכרים ובעבור ששנת הערלים קרובה אל שנת החמה וראו ששתים עשרה פעמים יתחדש הלבנה בשנת החמה חלקו ימי השנה על שנים עשר וקראו לכל חלק חדש בעבור שהוא קרוב מימות חדש הלבנה וזאת הסכמה מהם איננה בדרך התולדת גם הישמעאלים בעבור שמועדיהם תלוים בימי חדשי הלבנה ותחלת החדש מליל ראות הלבנה וראו כי י"ב חדש יש בשנת החמה לא מצאו חשבון יותר קרוב מזה כי אין בין שני המספרים רק י"א יום על כן כמו כל שנותיהם שנות הלבנה וכל שנה ישתנה מועד פסחם אחרונית י"א יום עד שיהיו ל"ב שנות חמה הם ל"ג שנות הלבנה כי אלה אינם על דרך התולדת והשם צוה בתורתו לשמור מועד במועדו כי אמר שמור את חדש האביב ועשית פסח לה' והנה אם לא ימצא אביב בחצי החדש כעשה הפסח בחדש הסמוך אליו וככה קרא חג השבועות חג הקציר וסכות חג האסיף כי הקציר והאסיף תלוים באביב וראינו שאמר שלא נעשה פסח רק בחצי חדש הלבנה וככה סכו' והנה צוה לשמור ימי חדש הלבנה ויהיו המועדים זמניהם שמורים ומשה לא הזכיר בתורה שמספר י"ב חדש או י"ג רק אמר בחדש שמנו' אביב בו כחל לקפור והוא יקרא ראשון בין שתהיה השנה מי"ב חדש או י"ג וככה כתו' בחדש השני בחדש השלישי וכלם על הדרך הזה וניסן ואייר וסיון וכל שמות החדשים אינם לשון קדש כי אם לשון כשדים על כן לא תמצא במקרא כתו' אחד מהם ולא בכל המקרא רק בנבואות חגי זכריה ודניאל ועזרא ומגלת אסתר שהיו בגולה וככה הפירוש בחדש הראשון שיקרא ניסן בלשון כשדים רק מצאנו בלשון הקדש שנקראו ג' חדשים בדרך אחרת ירח זיו בירח האיתנים בירח בול ואם ידענו אחר הפשט אין ירח זיו ניסן רק אייר כי כן כתוב הוא החדש השני הידוע שהוא שני לראשון חדשי ישראל ומלת למלוך שלמה איננה דבקה עם החדש רק עם השנה הרביעית למלוך שלמה כי לא מצאנו בחשבון כל המלכים שיספר החדשים רק השנה שמלך והעד שהוא כתו' בדברי הימים בחדש השני בשני ויש לטעו' על יהודה הפרסי כי כל השנים אינם שוות כי יבא להם שינוי מפאת מערכת המשרתים שירבו הגשמי' או ימעטו וימעט או ירבה החום או הקור בכל חדש שישנה מהמנהג הידוע על כן לא ימצא אביב בשוב השמש אל הנקודה שהיה שם בתחלת השנה שעברה שנמצא אז אבו ויהיה בין אביב לאביב יותר משנה שלימה עם תוספת שבועים על כן היו ישראל סומכין על האביב הנמצא בארצם באי זה חדש שיהיה נמצא כי האביב ישתנה עתו בכל הארצות כפי מרחק כל ארץ מהקו השוה ועתה אתן לך כלל אע"פ שישראל בבית המקדש היו מסתכלין אל האביב לא היה עבור השנה מסור להם כי אם לב"ד שהיה מסתכל לדברים אחרים חוץ מהאביב ככתו' במשנה והנה משה לא פירש לנו בתורה איך נקבע השנים והחדשים ואם לא נמצא אביבתה נעשה ויש לתמוה מזה תימה גדול איך פירש דיני כל נגעי המצורע שהוא בארם אחד ולא יעמוד בכל זמן והניח דבר המועדים שכל ישראל חייבים לשמרם בכל זמן ויש כרת על אכילת חמץ בפסח ועל אכילת יום הכפורים והנה אם סמך על המולד היה לו לפר' אם הוא כפי המהלך האמצעי או כפי מולד האמתי שהוא כנגד גלגל המזלות שפעמים יהיה בין מולד העבור למולד האמת פעם להוסיף ופעם לגרוע קרוב מי"ד שעות ובעבור זה אמרו אבותינו הקדושים פעמים בא בארוכה ופעמים בא בקצרה וזה לא יוכל לדעת רק מי שהוא יודע בחכמת המזלות וזה היה לו לפרש על אי זה מקום מהארץ הוא המולד כי הנה בין ירושלם ובין העיר הזאת שמה לוקח יותר מב' שעות ואם על הראייה סמך היה לו לפרש על אי זה מקום הראיה כי תשתנ' קשת המראה בכל מקום כפי רוחב הארץ וכפי מרחב הלבנה מקו המזלות על חלוף המראה באורך וברוחב וגבהו ושפלתו ואורו ואלה הדברי' צריכים פי' ארוך ואם לא היה האויר זך הנעשה ראש חדש שני ימים מספק וזה לאות כי סמך על קריאת ב"ד בכל דור ודור והיתה קבלה בידם שלעולם יקבע ב"ד שבע שנים בכל י"ט שנה שהם ר"לה חדשים והם ו' אלפים יום גם תתק"לט גם שתי שלישיות יום גם תקצ"ה חלקים ואלה הם י"ט שנות החמה בלי תוספת ומגרעת ואל תחוש לשעה ותפ"ה לחשבון תקופת שמואל וידענו כי לא נעלם ממנו זה רק תפש דרך קרובה בזמנו לאנשי דורו כי היו יש בין תקופת האמת ותקופתו קרוב מט' ימים ואל תתמה על זה כי הנה אמרה הבריתא הרוצה לידע מקום הלבנה יחשוב שנות העולם ועשה מהם חדשים ויתן לכל חדש כ"ט יום וחצי ושתי ירות שעה שהם תש"ג חלקים והנה חסר ע"ב חלקים והנה התחברו מהם בכל מחזור יותר משתי שלישיות יום והנה יהיה המרחק בין חשבון מולדות מימי בראשית ובין חשבון מולדנו היום קרוב מחצי שנה והנה התברר לך כי כלל שנותינו ישוב בכל המחזור שנות האמ' וחדשינו תמיד חדשי הלבנה וברוך השם שהדריכנו בדרך ישרה והנה אתן לך ראיה מן המקרא שהמועדים תלוין בבית דין דכתי' ויועץ המלך חזקיהו לעשות פסח בחדש השני ואם היתה קבלה בידם להסתכל לדבר האביב כאשר אמרו החולקים על רבותי' ז"ל למה לקח עצה לקבוע פסח בחדש השני והנה יראה אם דבריהם אמת כי עשה חזקיהו שלא כדעת האמת שלא הקריב פסח במועדו והיה טהור ולמה איחר זה בעבור רוב הקהל שלא באו ואין זה כתוב בתורה כי אם בדברי הקבלה והשבית שאכל והאכיל כל ישרא' חמץ בחדש הראשון והשלישית שברא מלבו לעשות חג המצות בחדש השני שבעת ימים וכן לא יעשה כי השם לא צוה לעשות חג המצו' בחדש השני רק על אכילת הפסח לילה אחד כי כל הטמאים אוכלים מצה בחדש הראשון עם כל ישראל וחלילה חלילה שעשה חזקיהו רעות כאלה כי הכתוב דבר עליו לא סר מכל מצות יי' ימין ושמאל גם הוא אמר בתפלתו זכור נא את אשר התהלכתי לפניך והטוב בעיניך עשיתי והנה עתה אפרש לך דע כי חזקיהו נועץ עם כל הקהל בהכנס החדש הראשון שיעשה פסח בחדש שבא אחריו בעבור רוב הקהל שלא באו והכהנים לא התקדשו למדי והנה עבר השנה והפסח שעשה פסח ראשון היה ובמועדו נעשה והעד כי השם נגע האוכלים בפסח בלא ככתוב ואם לא נעשה במועדו למה נגעם אחר שלא היה הפסח מקובל לפניו ואילו חטא חזקיהו איך התפלל בעדם ושמע השם תפלתו וירפא העם ואם טען הטוען הלא החכמי' ז"ל לא הודו לו שעבר ניסן בניסן התשובה אמת אמרו כי מנהג בית דין להסתכל בכל סוף חדש אדר אם הוא צריך לעבר שנה או לא והנה חזקיהו לא עשה כן כי שגג שגגה קטנה לעבר השנה בראש חדש ובעבור כי חדש העיבור לעולם יהיה לפני החדש הראשון על כן יהיה הוא לעולם ראש לחדשים ויהיו המועדים בחדש השביעי ממנו וזהו ראשון הוא לכם לחדשי השנה וידענו כי מצות רבות הם בתורה זכר ליציאת מצרים והנה ראוי זה להיות תחלת חשבון ישראל וככה כתוב ויהי בשמונים שנה וד' מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית בחדש זיו הוא החדש השני והמינים אומרים כי אם השנה בגויה מהחדשים הנה חדש האביב הוא יסוד וראש אם כן למה תחלו מספרכם מהחדש השביעי ותאמרו כי הוא ראש השנה והתשובה כבר הזכירו חכמינו ז"ל כי ארבעה ראשי שנים הם וראינו מפורש כי קדוש שנת היובל בחדש השביעי בעשור לחדש ועוד כי צוה השם לקרוא בתורה במועד שנת השמטה בחג הסכות למען ישמעו ולמען ילמדו ואם תחלת שנת השמיטה תהיה מניסן למה לא צוה לקרוא בתורה בחג המצות והנה חצי שנה עמדו בטלים וכתוב וחג האסיף תקופת השנה ובמקום אחר הוא אומר וחג האסיף בצאת השנה ועוד כוכל ללמוד מדרך התורה גם מדרך התולדת שאמר בתחלה לא תזרעו ואחר כן ולא תקצרו כי הזריעה סמוכה לתשרי לא לניסן ועוד אם ממנו תחלת השמטה ניסן מי שזרע בשנה השמית לא יקצור בשנה השביעית כי הקציר אחר ניסן הוא וכבר נכנסה שנת השמטה גם לא יזרע בשנת השמטה והנה כדברי חכמינו ז"ל הם נכונים :

רשי

ויאמר יי' אל משה ואל אהרן · שבשביל שאהרן עשה וטרח במופתים כמשה חלק לו כבוד זה במצוה ראשונה שכללו עם משה בדבור :

בארץ מצרים · חוץ לכרך · או אינו אלא בתוך הכרך ת"ל כצאתי את העיר וגו' ומה תפלה קלה לא התפלל בתוך הכרך דבור חמור לא כ"ש ומפני מה לא נדבר עמו בתוך הכרך לפי שהיתה מלאה גלולים :

החדש הזה · הראהו לבנ' בחדושה ואמר לו כשהירח מתחדש יהי' לך ראש חדש ואין מקרא יוצא מידי פשוטו על חדש ניסן אמר לו זה יהי' ראש לסדר מנין החדשים שיהא אייר קרוי שני סיון שלישי הזה · נתקשה משה על מולד הלבנ' באיזו שיעור תראה ותהיה ראויה לקדש והראה לו באצבע את הלבנה ברקיע ואמר לו כזה ראה וקדש וכיצד הראהו והלא לא היה מדבר עמו אלא ביום שנאמר ויהי ביום דבר ה' ביום בואתו מן היום אשר צוה ה' והלאה אלא סמוך לשקיעת החמה נאמר לו פרשה זו והראהו עם חשכה

הבא

ראש חדשים. אמר רבי משה הכהן אין צריך לומר ראש חדש רק חדש לבדו כי הטעם יום חדוש אור הלבנה וכן כתיב חדש ושבת חדשיכם ומועדיכם מדי חדש בחדשו ואחרים טענו עליו אם כן למה אמר בחדש השביעי באחד לחדש והוא הטיב להסיר הספק גם טענו עליו ובראשי חדשיכם והוא הטיב כי על חדש

כי אהרן מדבר והלא כבר כאמר אתה תדבר את כל אשר אצוך ... למדני והדבור יוכא מבין שניהם כאשר שניהם מדברים: דברו אל כל ... לחדש. דברו היום בראש חדש שיקחוהו בעשור לחדש הזה ... בעשור ולא פסח דורות: שה לבית אבות. למשפחה אחת הרי שהיו ... אחד

ראשון ח׳ וס׳ ראשון הוא לכם. ולא היה דברי ראשון לי. באתי היום ראשון לבית יוסף. ראשון לציון הנה הנם. אני יי׳ ראשון ואת אחרונים. אני ראשון אף אני אחרון. אני ראשון ואני אחרון. כי שאל נא לדור רישון. בתר׳ ל כתי׳ כן: דברו ד׳ ג׳ מנהון ר״פ וס׳ בעשור לחדש הזה ויקחו. זאת החיה. זב בבשרו. וא׳ מצעו פסו

הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ דַּבְּרוּ אֶל־כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בֶּעָשֹׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְיִקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׂה לְבֵית־אָבֹת שֶׂה לַבָּיִת׃ וְאִם־יִמְעַט הַבַּיִת מִהְיוֹת מִשֶּׂה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֹב אֶל־בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכֹסּוּ עַל־הַשֶּׂה׃ שֶׂה תָמִים זָכָר בֶּן־שָׁנָה יִהְיֶה לָכֶם מִן־הַכְּבָשִׂים וּמִן־הָעִזִּים תִּקָּחוּ׃ וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ כֹּל קְהַל עֲדַת־יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ וְלָקְחוּ מִן־הַדָּם וְנָתְנוּ עַל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וְעַל־הַמַּשְׁקוֹף

ב׳ ח׳ · ב׳ ל׳ ר״ג · מכפין ל״פ · ג׳ חס׳ · ו׳ רפי׳ ל׳ חס׳ · ב׳ ל׳ מל׳ · ל׳ · ל׳ ב׳ חס׳ כתי׳ · ל׳ · ג׳ דמטעי׳ · ה״ה · ל׳

רֵישׁ יַרְחַיָּא קַדְמָאָה הוּא לְכוֹן לְיַרְחֵי שַׁתָּא׃ מַלִּילוּ עִם כָּל־כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּעַסְרָא לְיַרְחָא הָדֵין וְיִסְּבוּן לְהוֹן גְּבַר אִימְּרָא לְבֵית־אַבָּא אִימְּרָא לְבֵיתָא׃ וְאִם־יִזְעַר בֵּיתָא מִלְּאִתְמְנָאָה עַל אִימְּרָא וְיִסַּב הוּא וְשֵׁיבָבֵיהּ דְּקָרִיב לְבֵיתֵיהּ בְּמִנְיַן נַפְשָׁתָא גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵיהּ תִּתְמְנוּן עַל־אִימְּרָא׃ אִימַּר שְׁלִים דְּכַר בַּר־שַׁתָּא יְהֵי לְכוֹן מִן אִימְּרַיָּא וּמִן־בְּנֵי־עִזַּיָּא תִּסְּבוּן׃ וִיהֵי לְכוֹן לְמַטְּרָא עַד אַרְבְּעַת עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא הָדֵין וְיִכְּסוּן יָתֵיהּ כֹּל קְהָלָא כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בֵּין שִׁמְשַׁיָּא׃ וְיִסְּבוּן מִן דְּמָא וְיִתְּנוּן עַל־תְּרֵין סִפַּיָּא וְעַל־שַׁקְפָא

דברו נא באזני פרעה: אל כל מן החדש הזה עד סופא דספרא אל כל ועל כל בב״ד על כל׳ עיין במ״ס רבת׳: ויקחו ו׳ רפי׳ וס׳ ויקחו להם איש שה. ויקחו לי תרומה. ויקחו אליך שמן. פרה אדומה. ויקחו נא שני סוסים: נפשת כ׳ חס׳ וס׳ במכס נפשת. בערכך נפשת ליי׳: מזוזת כל ואלה שמות ומשלי׳ מזוזת כתיבן וב׳ כתיבן מזוז׳. דשמע יש׳. וישכב שמשון׳ וב׳ מל׳ דמל׳. האיל מזוזו׳ חמישית׳ ההיכל מזוזת עצי שמן׳ ושארהן מזוזת כתבן:

כימן ידבר בכל שנה כי כימן לבדו הוא ראש חדשים ...

והיה לכם למשמרת זהו למען בקור שטעון בקור ממום ארבעה ימים קודם שחיטה ומפני מה הקדים לקיחתו ...

אבן עזרא

מלת בתים משונה בדקדוק כי יש רגש אחר קמץ גדול ואין זה משפט הלשון רק אם היה הקמץ חטף כמו רנו שמים אולי היה כן בעבור חסרון יוד בית שלא תתערב זאת הגזרה עם גזרת עשרת הבתים ויומר שהוא פתח לשון רבים מן האיפה והבת ומלת על הבתים יורנו כי היא מלעיל הפך המכתב׃

על מרורים יאכלוהו׃ אמר אחד מחכמי ספרד ידוע כי הליחה תגבר בארץ מצרים בעבור מימי היאור ובעבור שלא ירד שם גשם כי האויר הוא לח תמי׳ על כן מנהגם היה לאכול בכל שלחנם מיני מרורים רבים מעשבים וחרדל ואפי׳ לא יהיה למצרי אלא פת לבדה לעולם המרורים יהיו על שלחנו לטבול בו הפת כי הם רפואה לאוירם. ואנחנו נסמוך על דעת קדמונינו ז״ל שפירשו לנו כי המרורי׳ זכר לוימררו את חייהם׃ נא · יש אומרי׳ כאשר הוא עתה שהבשר חי ובדרך הזאת לא מצאנו בכל המקרא ואחרים אמרו כי הוא מגזר׳ כי הניא אביה אותה והטעם שבור ואין זה נכון כי אחר כן אמר ועצם לא תשברו בו והנכון בעיני שאין לו חבר במקרא ופירושו הפך מבושל והוא שנקרא חי כמו לא אקח ממך בשר מבושל כי אם חי וכבר אמרתי כי רוב לשון ערבי דומה ללשון עברית והבשר החי יקרא בלשון ערבי כ״ן ואותיות אהוי מתחלפי׳ להם בלשונם כמו בלשוננו׃ ובשל · שם התאר ופירושו שהוא מבושל במים כי גם בלי אש יקרא מבושל כדכתי׳ ובשלת ואכלת ויבשלו את ה הפסח באש כמשפטו ויתכן להיות ובשל מבושל כמאכל ה המלכים על דרך המשקיות כי ישימו על האש כלי נחשת רחב וימלאו חציו מים וכאשר ירתיחו המים ישימו סיר הבשר עם מי׳ קרים על המים הרותחים וככה יתבשל הבשר וזה המאכל מ מועיל יותר מכל המאכל אשר יהיה קרוב אל האש והנני הכותב מוסיף על דברי זה החכם כ כאשר שמעתי מפיו ובשל שם התואר על משקל כבד זקן וככה זה ובשל כי הבית קמוץ והשי״ן רפה ואיננו שם הפועל על דרך כי כבר אכבדך הכה תכה כי לעולם לא יבא שם הפועל בהתחברו רק על לשון עבר או עתיד כמו דבר ידבר הקדם הקדמתי רק להתחבר שם הפעל עם פועל ופעול לא יבא והנה זה בשל כמו כבד ולנקבה הזרוע בשלה ואל תתמה מה צורך לומ׳ שני השניים בשל ומבושל כי שני בשלים הם כמו שפירש האחד להכנים כלי שהבשר בתוכו בתוך כלי המים הרותחין ולרבים בשלים מבושלים והמה חכמים מחוכמים וככה יאמר ליחיד חכם מחוכם ברוך ומבורך והפר״ש בין בדיקות הלשון בין חכם למחוכם וככה בי בשל ומבושל כאשר פורש׃ ראשו על כרעיו ועל קרבו · כמו עם וכן ויבואו האנשים על הנשים והראש והקרב והכרעים ירחץ במי׳ כמשפט׃ והנותר ממנו · אם יהיה אנוש שלא היה יכול לאכול חלקו ויפת אמר על העצמים ואיננו נכון כי לא דבר הכתוב רק על ההוה · וטעם וככה תאכלו אותו פסח מצרי׳ לבדו והמיני׳ אשר בארגלן עושים ככה היום זכר ליציאת מצרים ואלה תועי רוח כלם ילכו יום חמשה עשר מארצם זכר ליציאת מצרים׃ ומקלכם בידכם · לנהוג החמורים כמו ויך את האתון במקל · וטעם בחפזון שלא יתעכבו וימהרו לאכלו לפני בוא רגע המשחית שיפסח השם על הפתח על כן צוה השם לאכלו צלי אש להתבשל מהרה וכן אמרו אבות הקדומים איננו נאכל אלא עד חצות איננו נאכל אלא צלי׃ ועברתי בארץ מצרים · כי כח השם וגבורותיו הם העוברים כאילו השם עובר׃ ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים · כדרך וראש דגון נופל לפניו ארצה וכן כתוב ובאלהיהם עשה יי׳ שפטים וזה יהיה לכם לאות שיחזק לבבכם ולא ירך בשמעכם צעקת המצריים במות בכוריהם בעבור המשחית בעבור הדם אשר אני רואה אפסח עליכם ולא יהיה בכם נגף כי זה הדם יהיה לאות על המשחית׃ והיה היום הזה · יהיה זכר לדורות׃ וחגותם אותו · הוא חג הפסח · ואמר חקת עולם לדורותיכם ולא אמר בכל מושבותיכם כי זו המצוה תלויה בארץ כאשר אפרש׃

רשי

על הבתים אשר יאכלו אותו בהם · ולא על משקוף ומזוזו׳ שבבית התבן ובית הבקר שאין דרין בתוכו׃ את הבשר · ולא גידי׳ ועצמו׳׃ על מצות ומרורי׳ · כל עשב מר נקרא מרור · וצוה לאכול מר זכר לוימררו את חייהם׃ אל תאכלו ממנו נא · שאינו צלוי כל צרכו קורהו נא בלשון ערבי׃ ובשל מבושל · כל זה באזהרת אל תאכלו׃ במים · מנין לשאר משקים תלמוד לומר ובשל מ׳ מבושל מכל מקו׳׃ כי אם צלי אש · למעלה גזר עליו במצות עשה וכאן הוסיף עליו לא תעשה · אל תאכלו ממנו כי אם צלי אש׃ ראשו על כרעיו · צוליהו כלו כאחד עם ראשו ועם כרעיו ועם קרבו בני מעיו נותן לתוכו לאחר הדחתן׃ ולשון על כרעיו ועל קרבו כלשו׳ על צבאות׳ כמו בצבאותם כמות שהן אף זה כמו׳ שהוא כל בשרו משלם׃ והנותר ממנו עד בקר · מה תלמוד לו׳ עד בקר פעם שנייה ליתן בקר על בקר שהבקר משעת הנץ החמ׳ ובא הכתוב להקדי׳ שאסו׳ באכילה מעלות השחר זהו לפי משמעו ועוד מדרש אחד למד שאינו נשרף בי״ט אלא ממחרת וכך ידרשנו והנותר ממנו בבקר ראשו׳ עד בקר שני תעמוד ותשרפנו׃ מתניכם חגורים · מזומנים לדרך׃ בחפזון · לשון בהלה ומהירו׳ כמו ויהי דוד נחפז ללכת אשר ה השליכו ארם בחפזם׃ פסח הוא ליי׳ · הקרבן הוא קרוי פסח על שם הדלוג שהקב״ה מדלג בתי ישראל מבין בתי מצרים וקופץ ממצרי למצרי וישראל אמצעי נמלט ואתה עמו כל עבודותיו לשם שמי׳ · דבר אחר דרך דלוג וקפיצה זכר לשמו שקרוי פסח וגם פסח לשון פסיעה׃ ועברתי · כמלך העובר ממקו׳ למקו׳ ובהעברה אחת וברגע אחד כולן לוקין׃ כל בכור בארץ מצרים · אף בכורות אחרים והם במצרים ומניין אף בכורי מצרים שבמקומות אחרים תלמוד לומר למכה מצרים בבכוריהם׃ מאדם ועד בהמה · מי שהתחיל בעבירה תחילה ממנו מתחלת הפורענות׃ ובכל אלהי מצרים · של עץ נרקבת ושל מתכת נמסת ונתכת לארץ׃ אעשה שפטים אני יי׳ · אני בעצמי ולא על ידי שליח׃ והיה הדם לכם לאות · לכם לאות ולא לאחרים לאות מכאן שלא נתנו הדם אלא מבפנים׃ וראיתי את הדם · הכל גלוי לפניו אלא אמר הקב״ה נותן אני את עיני לראות שאתם עסוקי׳ במצותי ופוסח אני עליכם׃ ופסחתי · וחמלתי ודומה לו פסוח והמליט ואני אומר כל פסיחה לשון דלוג וקפיצה · ופסחתי מדלג היה מבתי ישראל לבתי מצרים שהיו שרוים זה בתוך זה וכן פוסחים על שתי הסעיפי׳ וכן כל הפסחי׳ הולכים כקופצים וכן פסוח והמליט מדלגו וממלטו מבין המומתים׃ ולא יהיה בכם נגף · אבל הווה הוא במצרי׳ הרי שהיה מצרי בביתו של ישראל יכול ימלט ת״ל ולא יהיה בכם נגף אבל הווה במצרים שבבתיכם הרי שהיה ישראל בביתו של מצרי שומע אני ילקה כמותו ת״ל ולא יהיה בכם נגף׃ לזכרון · לדורות׃ וחגותם אותו · יום שהוא לך לזכרון אתה חוגגו ועדיין לא שמענו אי זהו יום הזכרון ת״ל זכור את היום הזה אשר יצאתם למדנו שיום היציאה הוא יום של זכרון ואי זה יום יצאו ת״ל ממחרת הפסח יצאו הוי אומ׳ יום ט״ו בניסן הוא של יום טוב שהרי ליל ט״ו אכלו את הפסח ולבקר יצאו׃ לדורותיכם · שומע אני מיעוט דורות שנים ת״ל חקת עולם תחגהו׃

שבעת

מקרא

על הבתים אשר יאכלו אתו בהם׃ ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מררים יאכלהו׃ אל תאכלו ממנו נא ובשל מבשל במים כי אם צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו׃ ולא תותירו ממנו עד בקר והנתר ממנו עד בקר באש תשרפו׃ וככה תאכלו אתו מתניכם חגרים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אתו בחפזון פסח הוא ליהוה׃ ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והכיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני יהוה׃ והיה הדם לכם לאת על הבתים אשר אתם שם וראיתי את הדם ופסחתי עלכם ולא יהיה בכם נגף למשחית בהכתי בארץ מצרים׃ והיה היום הזה לכם לזכרון וחגתם אתו חג ליהוה לדרתיכם חקת עולם תחגהו׃

תרגום

על בתיא דייכלון יתיה בהון׃ וייכלון ית בסרא בליליא הדין טוי נור ופטיר על מררין יכלוניה׃ לא תיכלון מיניה כד חי ואף לא בשלא מבשל במיא אלהן טוי נור רישיה על כרעוהי ועל גויה׃ ולא תשארון מיניה עד צפרא ודישתאר מיניה עד צפרא בנורא תוקדון׃ וכדין תיכלון יתיה חרציכון יהון אסירין מסניכון ברגליכון וחוטריכון בידיכון ותיכלון יתיה בבהילו פסחא הוא קדם יי׳׃ ואיתגלי בארעא דמצרים בליליא הדין ואקטול כל בוכרא בארעא דמצרים מאנשא ועד בעירא ובכל טעוות מצראי אעביד דינין אנא יי׳׃ ויהי דמא לכון לאת על בתיא דאתון תמן ואחזי ית דמא ואיחוס עליכון ולא יהי בכון מותא לחבלא במקטלי בארעא דמצרים׃ ויהי יומא הדין לכון לדוכרנא ותחגון יתיה חגא קדם יי׳ לדריכון קיים עלם תחגגיניה׃

מסורה

יאכלהו ד׳ וחס׳ וסי׳ ומצות על מררים יאכלהו · בשלו את הבשר · בחדש השני בארבעה · כי מאספיו יאכלהו׃ מבושל ב׳ קמצין וסי׳ ובשל מבשל במים · ולא יקח בשר מבשל׃ צלי אש ב׳ וסי׳ אל תאכלו ממנו נא · ומצו׳ על מרורים׃ ונותר ג׳ חס בליש׳ וסי׳ והנותר ממנו עד בקר · דפרש׳ החדש · בגדים אשר נתרו · דמלכים · ותאכל ותשבע ותתר׃ וככה ב׳ וסי׳ וככה תאכלו אתו · יהודה נעור וריק׃ חגרים ב׳ חס׳ וא׳ מ׳ל וסי׳ מתניכם חגרים · ושש מאות איש חגורים · ומתניו חגרים · מצעים מ׳ל׃ בחפזון ג׳ ומלא׳ וסי׳ ואכלתם אתו בחפזון · כי בחפזון יצאת · כי לא בחפזון תצאו׃ וראיתי י״ב חסרים נמסר בדניאל סימן׳׃ בהכתי ב׳ חד חס׳ וחד מלא וסי׳ בהכתי בארץ מצרים · בהכותי את כל יושבי בה׳ קדמ׳ חס׳׃

שבעת ימים · מצוה של ימים : שבעת ימים מצות תאכלו · ובמקום אחר הוא אומר ששת ימים תאכל מצות · למד על שביעי של פסח שאינו חובה לאכול מצה ובלבד שלא יאכל חמץ מנין אף ששה רשות ת״ל שבעת ימים זו מדה בתורה דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו בלבד יצא אלא ללמד על הכלל כלו

שבעת ימים · טעם מצות תאכלו זכר לאכילתכם בצאתכם ממצרים כי לא צוו שיאכלו מצות רק הנאכלים עם הפסח לפני חצות לילה רק שבעת ימי׳ כוה לאכול מצות להיות זכר לאשר קרה לכם בצאתכם ממצרים כי שם כתוב כי לא חמץ ואילו היה מניחים המצריים שיתמהמהו מעט היו מחמיצין עיסתם והשבעת ימים בצאתם מצות אכלו עד שטבע פרעה ביום השביעי כי הענן היה מוליכם יומם ולילה ולא היו מתעכבים בחנותם עכוב רב וככה כתו׳ על הפסח שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני

השבעי׳ ח׳ חס׳ וסי׳ מיום הראשון עד יום · וישכהו העם ביום · והעברת שופר תרוע׳ · אצם הששי · דויד השבעי · אליאל השבעי · להקוץ השבעי · השבעי ישראלה · ויקהלו דפלגא דספרא : הראשן ב׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ מיום הראשן עד יום · וחד בראשן רפ׳ דהחדש הזה · וא׳ כי שאל נא לדור ראשן · וא׳ הראשן אדם תולד : לחדש

שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ אַךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תַּשְׁבִּיתוּ שְּׂאֹר מִבָּתֵּיכֶם כִּי כָּל־אֹכֵל חָמֵץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשֹׁן עַד־יוֹם הַשְּׁבִעִי׃ וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלָאכָה לֹא־יֵעָשֶׂה בָהֶם אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל־נֶפֶשׁ הוּא לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם׃ וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַמַּצּוֹת כִּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת־צִבְאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם׃ בָּרִאשֹׁן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעָרֶב׃ שִׁבְעַת יָמִים שְׂאֹר לֹא יִמָּצֵא בְּבָתֵּיכֶם כִּי כָּל־אֹכֵל מַחְמֶצֶת וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל בַּגֵּר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ׃ כָּל־מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מַצּוֹת׃ פ

וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִשְׁכוּ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם וְשַׁחֲטוּ הַפָּסַח׃ וּלְקַחְתֶּם אֲגֻדַּת אֵזוֹב וּטְבַלְתֶּם בַּדָּם

שִׁבְעָה יוֹמִין פַּטִּירָא תֵּיכְלוּן בְּרַם בְּיוֹמָא קַדְמָאָה תְּבַטְּלוּן חֲמִירָא מִבָּתֵּיכוֹן אֲרֵי כָּל־דְּיֵיכוֹל חֲמִיעַ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹמָא קַדְמָאָה עַד־יוֹמָא שְׁבִיעָאָה׃ וּבְיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל־עֲבִידָא לָא־יִתְעֲבֵיד בְּהוֹן בְּרַם מַה דְּמִתְאֲכִיל לְכָל־נְפַשׁ הוּא בִלְחוֹדוֹהִי יִתְעֲבֵיד לְכוֹן׃ וְתִטְּרוּן יָת פַּטִּירָא אֲרֵי בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אַפֵּקִית יָת חֵילֵיכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם וְתִטְּרוּן יָת יוֹמָא הָדֵין לְדָרֵיכוֹן קְיָם עָלַם׃ בְּנִיסָן בְּאַרְבְּעַת עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא תֵּיכְלוּן פַּטִּירָא עַד יוֹמָא עַסְרִין וְחַד לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא׃ שִׁבְעָא יוֹמִין חֲמִירָא לָא יִשְׁתְּכַח בְּבָתֵּיכוֹן אֲרֵי כָּל־דְּיֵיכוֹל מַחְמְעָא וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִכְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּגִיּוֹרָא וּבְיַצִּיבָא דְאַרְעָא׃ כָּל־מַחְמְעָא לָא תֵיכְלוּן בְּכָל מוֹתְבָנֵיכוֹן תֵּיכְלוּן פַּטִּירָא׃

וּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל־סָבֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן נְגִידוּ וְסַבוּ לְכוֹן מִן בְּנֵי עָנָא לְזַרְעֲיָתְכוֹן וְכוֹסוּ פִּסְחָא׃ וְתִסְּבוּן אֵיסָרַת אֵזוֹבָא וְתִטְבְּלוּן בִּדְמָא

בערב ד׳ וסי׳ בראשן בארבעה עשר יום · ב׳ בו · בתשעה לחדש בערב מערב · ויחנו בני ישר׳ בגלגל : מצת ד׳ חס׳ וסי׳ בראשן בארבעה עשר יום · שבעת ימים תאכל מצת · דקדש לי כל בכור · וכי תקריב קרבן מנחה · קדמ׳ דפסוק׳ · ולחם מצות וחלות · תנינ׳ דפסוק : עדת ישר׳ י״א וסי׳ מצוין בויקרא : ושחטו ב׳ פתחין וסי׳ ויקרא משה לכל זקני ישר׳ · והתקדשו והכינו · והוא חד מן א״ב מן ב״ב פתחין וסי׳ מצוין במס׳ רבתא : ולקחתם ו׳ נמסר פרש׳ ויגש : אזוב ג׳ מלאים בתורה וסי׳ ולקחתם אגדת · ולקח הכהן עץ ארז · ולקח אזוב וטבל במים :

לדורותיכם חקת עולם · לפי שלא נאמר דורות וחקת עולם על המלאכה אלא על החגיגה לכך חזר ושנאו כאן שלא תאמר אזהרת כל מלאכה לא נאמרה אלא לאותו הדור : עד יום האחד ועשרים · למה נאמר שבעת ימים לפי שנאמר ימים לילות מנין ת״ל עד יום האחד וגו׳ :

הנבואה והטעם שתאמרו כן לדורותיכם : בראשון · שהזכיר בתחלה ראשון הוא לכם והנה טעם בחדש בֹּאחד לחדש : שאור · שהוא מחמיץ והוא הידוע ואחר כן אמר כל דבר שיחמץ ודע כי מיום הראשון עד יום השביעי

זלא יתן המשחית. לא יכוה כמו כי על כן לא כתיך לנגוע אליה והנה המשחית ברשותו ואם יכיהו באילו נתן לו רשות: ושמרתם. רבים חשבו כי מצות הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות חיוב לדורות בעבור כי הדבר הזה סמוך על לקיחת האזוב וטבילתו ועוד כי כתוב אחר כן אמר פסח על בתי בני ישראל ובדרך הסברא נכון היה לולי קבלת האמת הנגמל.

אמר בסף. בכלי כמו ספו כסף: מן הדם אשר בסף. למה חזר ושנאו שלא יאמר טבילה אחת לשלש המתנות לכך נאמר עוד אשר בסף ושתהא כל נתינה ונתינה מן הדם אשר בסף על כל הנגעה טבילה: ואתם לא תצאו וגו'. מגיד שמאחר שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע ולילה רשות למחבלים הוא שנ' בו תרמוש כל

המשקוף ג' וסי' ונתנו על שתי המזוזות. ולקחתם אגדת אזוב. ועבר יי' לנגוף את: אל המשקוף חד מן ו' זוגין מן ג' ג' חד אל וחד על וחד ועל נמסר במסרא רבתא: ולא יתן ג' וסי' ולא יתן המשחית. ולא יתן עליה לבונה. ולא יתן עליו לבונה: לבא ט' חסרים נמסר פרשת ויחי: והיה ה' בטעם גריש ר"פ בתורה וסי' ושמרתם את

אשר־בסף והגעתם אל־המשקוף ואל־שתי המזוזת מן־הדם אשר בסף ואתם לא תצאו איש מפתח־ביתו עד־בקר: ועבר יהוה לנגף את־מצרים וראה את־הדם על־המשקוף ועל שתי המזוזת ופסח יהוה על־הפתח ולא יתן המשחית לבא אל־בתיכם לנגף: ושמרתם את־הדבר הזה לחק־לך ולבניך עד־עולם: והיה כי־תבאו אל־הארץ אשר יתן יהוה לכם כאשר דבר ושמרתם את־העבדה הזאת: והיה כי־יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם: ואמרתם זבח־פסח הוא ליהוה אשר פסח על־בתי בני־ישראל במצרים בנגפו את־מצרים ואת־בתינו הציל ויקד העם וישתחוו: וילכו ויעשו בני ישראל כאשר צוה יהוה את־משה ואהרן כן עשו: ס

ויהי בחצי הלילה ויהוה הכה כל־בכור בארץ מצרים מבכר פרעה הישב על־כסאו עד בכור השבי אשר בבית הבור וכל בכור בהמה: ויקם פרעה לילה הוא וכל־עבדיו וכל־מצרים ותהי צעקה גדלה במצרים כי־אין בית אשר אין־שם מת: ויקרא למשה ולאהרן לילה ויאמר קומו צאו מתוך עמי גם־אתם גם־בני ישראל ולכו עבדו את־יהוה כדברכם: גם־צאנכם גם־בקרכם קחו כאשר דברתם ולכו וברכתם גם־אתי:

די במנא ותדון לשקפא ולתרתין סיפיא מן דמא די במנא ואתון לא תפקון אנש מתרע ביתיה עד צפרא: ויתגלי יי' לממחי ית מצראי ויחזי ית דמא על שקפא ועל תרתין סיפיא ויחוס יי' על תרעא ולא ישבוק מחבלא למיעל לות בתיכון למימחי: ותטרון ית פיתגמא הדין לקים לך ולבנך עד עלמא: ויהי ארי תיעלון לארעא דיתן יי' לכון כמא די מליל ותטרון ית פולחנא הדין: ויהי ארי יימרון לכון בניכון מא פולחנא הדין לכון: ותימרון דיבח חיס הוא קדם יי' דחס על בתי בני ישראל במצרים כד מחא ית מצראי וית בתנא שיזיב וכרע עמא וסגידו: ואזלו ועבדו בני ישראל כמא דפקיד יי' ית משה ואהרן כן עבדו: והות בפלגות ליליא ויי' קטל כל בוכרא בארעא דמצרים מבוכרא דפרעה דעתיד למתב על כורסיה מלכותיה עד בוכרא דשביא די בבית אסירי וכל בוכרא דבעירא: וקם פרעה ליליא הוא וכל עבדוהי וכל מצראי והות צוחתא רבתא במצרים ארי לית ביתא די לא הוה תמן מיתא: וקרא למשה ולאהרן ליליא ואמר קומו פוקו מגו עמי אף אתון אף בני ישראל ואיזילו פלחו קדם יי' כמא דהויתון אמרין: אף ענכון אף תוריכון דברו כמא די מלילתון ואיזילו וצלו אף עלי:

והנה הנכון שמלת הדבר הזה שב אל ושחטו הפסח. וטעם שאלת הבנים בראותם כל המשפחה חבורה אחת אוכלים שה תמים ראשו על כרעיו ועל קרבו ועצם לא תשברו בו ובן נכר ותושב וערל ושכו' לא יאכל בו ואין זה המנהג במועדים אחרים: והיה. עתה פירש כי שחיטת הפסח תלויה בארץ ואל יקשה עליך פסח הר סיני כי מצוה עליונה היתה ולא עשו פסח אחר במדבר כי בהר סיני היו עם הישוב וימצאו מצות ובהיותם בארץ אשר לא עבר בה איש אין להם רק המן לבדו: והיה. מה העבודה הזאת. השנוי שהזכרתי: ואמרתם זבח פסח. מגזרת פסוח והמליט והטעם כמו חמלה ובעבור שהשם חמל על בכורי ישראל בעבור דם השה נקרא השה פסח כמו ושחטו הפסח והגאון אמר שהוא מגזרת פסח כי הפסח יעמד על רגלו התמימ' והמשחית כן עשה שהשחית בכורי בית המצרים ופסח על בית שכנו העברי ולא השחיתו וכמוהו עד מתי אתם פוסחים: וילכו ויעשו בני ישראל. שלקחו שה בעשור לחדש כאשר צוה השם למשה ולאהרן זאת חקת הפסח כן עשו: ויהי בחצי הלילה. השבית. אמר יפת כי השבוים הטוחנים בריחים ביום בבית הסהר יכניסם בבור בלילה וישימו הריחים על פי הבור וזהו אמר אחר הרחים והנה הוא כמו בבית הסוהר: ויקם. הוא בעצמו כמו ועבד הלוי הוא בעצמו: כי אין בית. על הרוב ידבר הכתו': ויקרא. מדרך הסבר' כי משה ואהרן לא היו בליל טו' בארץ רעמסס עם ישר' רק במצרי' שהיתה מקו' המלוכה שהיה שם פרעה והנה יצאו הם מפתח ביתם במצו' השם בחצי הלילה ונתן להם רשות פרעה שילכו ישר' לעבודת השם והנה הלך משה עם עבדי פרעה ל לרעמסס להוציא ישראל וידוע היום כי יש בין מצרים היטנה שיש שם אוצרו' יוסף ידועים עד היום ובין רעמסס ששה פרסאו' והנה החלו לצאת בבקר והיא עת עלות עמוד השחר שיחל להראו' אור השמש בעבים והנה יש בין תחלת זה הרגע עד עת

חיתו יער: ופסח. וחמל ויש לומר ודלג: ולא יתן המשחית. ולא יתן לו יכולת לבא כמו לא נתנו אלהים להרע עמדי. כאשר דבר. והיכן דבר והבאתי אתכם אל הארץ וגו': ויקד העם. על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובשורת הבנים שיהיו להם: וילכו ויעשו בני ישר'. וכי כבר עשו והלא מראש חדש נאמ' להם אלא מכיון שקבלו ע עליהם מעלה עליהם כאילו עשו: וילכו ויעשו. אף ההליכה מנה הכתו' ליתן שכר להליכ' ושכר לעשייה: כאשר צוה יי' את משה ואת אהרן. להגיד שבחן של ישראל שלא הפילו דבר מכל מצו' משה ואהרן: ומהו כן עשו אף משה ו ואהרן כן עשו: ויי'. כל מקום שנאמר ויי' הוא ובית דינו שהוי"ו לשון תוספת הוא כמו פ פלוני ופלו': הכה כל בכור. אף של אומה אחרת והוא במצרי': מבכור פרעה. אף פרע' בכו' היה ונשתייר מן הבכורו' ועליו הוא אומ' בעבור הראותך את כחי ביס סוף: עד בכו' השבי. שהיו שמחי' לאידם של ישר' ועוד שלא יאמרו יראתינו הביאה הפורענות ובכור השפחה בכלל היה שהרי מנה מן החשוב שבכלן עד הפחו' ובכו' השפחה חשוב מבכור השבי: ויקם פרע'. ממטתו: לילה. ולא כדרך המלכים בשלש שעות ביום: הוא תחלה ואח"כ עבדיו מלמד שהיה הוא מחזר על בתי עבדיו ומעמידן: כי אין בית אשר אין שם מת. יש שם בכור מת אין שם בכור ג גדול שבבית קרוי בכור שנ' גם אני בכור אתנהו. דבר אחר מצריות מזנות תחת בעליהן ויולדים מרווקי' פנויים והיו להם בכורות הרב' פעמים הם חמשה לאשה אחת כל אחד בכור לאביו: ויקרא למשה ולאהרן לילה. מגיד שהיה מחזר על פתחי העיר כועק היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי: גם אתם. הגברים: גם בני ישראל. הטף: ולכו עבדו כדברכם. הכל כמו שאמרתם ולא כשאמרתי אני בטל לא אשלח בטל מי ומי ההולכים בטל כאנכם ובקרכם יצג גם כאנכם גם בקרכם קחו ומהו כאשר דברתם גם אתה תתן בידנו זבחים ועולות: קחו כאשר דברתם וברכתם גם אותי. התפללו עלי שלא אמות שאני בכור: כלנו

העבדה. כי יבא אל יי' אלהיך. כי ישאלך בנך. אם לא חפצת. אבנים גדולות: בחצי הלילה ג' וסי' ויי' הכה כל בכור. וישכב שמשון. ויחרד האיש וילפת. וסימ' בלשון ארמי שמשון קטל גברא. אנד: מבכר ב' חס' וסי' ויהי בחצי הלילה ויי' הכה. ויהי כי הקשה: בבית הבור חד מן ח' זוגין חד בית וחד בבית נמסר בירמיה סימן ל"ז גבי פרשת ויצא ירמיהו מירושלם: וכל עבדיו ז' נמסר בשמואל סימן כ"ב. כי אין בית אשר אין י"ו פסו' אית בהון אין אין מצע' פסו' נמסר בישעיה סימן מ' גבי פסוק ולבנון אין די בער: גם צאנכם גם י"ב פסוקי' אית בהון גם גם גם נמסר בשפטים סימן ח' גבי זבח וצלמנע' וגם נמסר במסרא רבתא:

זרוח השמש שעה ישרה ושליש שעה והנה יש לנו בקר והחשך גדול כמו ותשכב מרגלותיו עד הבקר ושם כתו' בטרם יכיר איש את רעהו והנה היו מיושר' שיצאו בתחלת עמוד השחר ועודנו לילה בדרך התורה עד זרוח השמש ואלה היו קרובי' אל מצרים והאחרי' שהם רחוקים יצאו בו ביום כי קהל רב היה ויותר יש מתחלת רעמסס עד סופה משמונה פרסאות על כן כתוב הוציאך יי' אלהיך ממצרי' לילה וכתו' אחר היום אתם יוצאים ועוד ובני ישראל יוצאים ביד רמה וכתוב שם ומצרי' מקברים וביום יקברו וכבר פירשתי: גם אתם כדברכם. שתלכו דרך שלשת ימים גם כאשר דברתם וגם מקננו ילך עמנו. וטעם וברכתם גם אותי שיברכו אותו ויתפללו בעדו. וטעם גם שנתן להם זבחי' כאשר אמר לו משה: ותחזק

רשי

כלנו מתים. אמרו לא כגזרת משה הוא שהרי אמ' ומת כל בכור וכאן אף הפשוטי' מתים חמשה או עשרה בבית אחד: טרם יחמץ. המצרים לא הניחום לשהות כדי חימוץ: משארותם. שירי מצה ומרור: על שכמם. אע"פ שבהמות הרבה הוליכו עמהם מחבבים היו את המצוה: כדבר משה. שאמר להם במצרים ושאלו איש מאת רעהו: ושמלות. אף הן היו חשובות להם מן הכסף ומן הזהב והמאוחר בפסוק א חשוב: וישאילום. אף מה שלא היו שואלים הם היו נותנים להם אתה אומר אחד טול שנים ולך: וינצלו. ורוקינו: מרעמסס סכתה. מאה ועשרים מיל היו ובאו שם לפי שעה של' ואשא אתכם על כנפי נשרים: הגברים. מבן עשרים ומעלה: ערב רב. תערובת אומות של גרים: עוגות מצות. חררה של מצה בצק שלא החמיץ קרוי מצה: וגם צדה לא עשו להם. לדרך. מגיד שבחן של ישר' שלא אמרו היאך נצא למדבר בלא צדה אלא האמינו והלכו הוא שמפורש בקבלה זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה מה שכר מפורש אחריו קדש ישראל ליי' וגו': אשר ישבו במצרים. אחר שאר הישיבות שישבו גרי' בארץ לא להם: שלשים שנה וארבע מאות שנה. בין הכל משנולד יצחק עד עכשו היו ארבע מאות משהיה לו זרע לאברהם נתקיים כי גר יהיה זרעך ושלשי' שנה היו משנגזרה גזרת בין הבתרים עד שנולד יצחק ואי אפשר לומר בארץ מצרים לבדה שהרי קהת מן הבאי' עם יעקב היה צא וחשוב כל שנותיו וכל שנות עמרם בנו ושמונים של משה לא תמצאם כל כך ועל כרחך הרבה שנים היו לקהת עד שלא ירד למצרים והרבה משנות עמרם נבלעים בשנות קהת והרבה משמונים של משה נבלעים בשנות עמרם הרי שלא תמצא ארבע מאות לביאת מצרי' והוזקקת לומר על כרחך שאף שאר הישיבות נקראו גרות ואפי' בחברון שנאמר אשר גר שם אברהם ויצחק ואומר את ארץ מגוריהם אשר גרו בה לפיכך אתה צריך לומר כי גר יהיה זרעך משהיה לו זרע וכשתמנה ת' שנה משנולד יצחק תמצא מביאתן למצרים עד יציאתן ר"י וזה אחד מן הדברי' ששנו לתלמי המלך: ויהי מקץ שלשי' שנה. ויהי בעצם היום הזה. מגיד שכיון שהגיע הקץ לא עכבן המקום כהרף עין בט"ו בניסן באו מלאכי השרת אצל אברהם לבשרו בט"ו בניסן נולד יצחק בט"ו בניסן נגזרה גזרת בין הבתרים: ליל שמרים. שהיה הקב"ה שומר ומצפה לו לקיים הבטחתו להוציאם מארץ מצרי': הוא הלילה הזה ליי'. הוא הלילה שאמר לאברהם בלילה הזה אני גואל את בניך: שמורים

אבן עזרא

ותחזק. לשון נקבה כי מדינת מצרים כוללת הכל. וטעם כלנו מתים פירושו במלת פן יפגענו: משארותם. כלי עץ כמו טנאך ומשארתך כי חמוריהם היו טעונים בגדים ששאלו ממצרים: ובני ישראל. כל אחד שאל כפי מעלתו כי הנה במעשה המשכן הנשיאים לבדם הביאו האבני' היקרות והבושם והשמן: וינצלו. לא מצאנו גזרת הצלה מהבנין הקל רק מהנוסף או מהדגוש ושניהם פעלים יוצאים כי אין הפרש בטעם בין וינצלו ובין ויצל אלהים רק בבנין הנוסף יזכיר הפעול ולא כן בדגוש: ויסעו. היה הסמך ראוי להדגש בהתבלע הנ"ון כמו ויגפו ויתצו אולי בא כן להקל על הלשון: מרעמסס. בפתח תחת הרי"ש ושוא תחת העי"ן והוא שם מחוז ולא עיר: סכותה. אל סכות: הגברים. זכר הגברים ואין צורך להזכיר הנשי' כי הם כמו הם או יותר: לבד מטף. שהוא פחות מכ' שנה: וגם ערב רב. מאנשי מצרים שהתערבו עמהם והם האספסוף שנאספו עליהם: ויאפו. הנה הבצק שהוציאו ממצרים לא היה בו שאור ולא אפוהו עד שחנו בסוכות: ומושב בני ישר'. חשבונות רבים יש במקרא לא ידענו למי הם סמוכים והנה אזכיר מקצתם ויהי מקץ א' ארבעים שנה ויאמר אבשלום ואבשלום לא היה בן ארבעים שנה גם לא כשלמה מלכות בית דוד ומפרשי' אמרו כי זה חשבון מיום שבת הארון בקרית יערים וכתו' ויהי בשלשי' שנה יש אומרי' בן שלשי' שנה כתנבא ויש אומרי' ליובל ויש אומרי' למציאת ספר תורה שמצא חלקיהו הכהן ואני לא ידעתי כי הם סברות בלא יסוד ומשענת וכתו' ובעוד ששים וחמש שנה וזו הנבואה היתה בימי אחז ומלכותו היתה שש עשרה שנה ובשנת שש' לחזקיה בנו גלתה שומרון על כן הוצרכו המפרשי' לומר כי תחלת ששים וחמש שנה מיום שנבא עמוס וישראל גלה יגלה מעל אדמתו ואחרי' אמ' משנת הרעש וכאשר חשבנו שנות שבת ישר' במצרים בימי יוסף ואחיו הנה לא יגיע מספר ימי הכתוב כי אין ספק כי קהת מיורדי מצרים היה וכתוב כי הוליד עמרם בנו בסוף ימיו גם עמרם הוליד משה בסוף ימיו והנה מספר חייהם מאתים ושבעים שנה ומשה היה בן שמונים שנה בצאת ישר' ממצרי' והנה הכל ב' מאות וחמשים שנה הנה חסרו לנו שמוני' והזקני' הוסיפו אשר ישבו במצרים ובשאר ארצו' כי ועבדום וענו אותם ת' שנה איננו דבק עם וענו רק עם גר יהיה זרעך וכמוהו רבי' ובפרשה הזאת מיום הראשון עד יום השביעי ואחר שמצאנו כתוב שהשם אמר לאברהם בין הבתרי' כי גר יהיה זרעך ת' שנה ידענו כי חשבון מושב בני ישר' תלוי בקץ אברהם והוצרך בעל סדר עולם לומ' כי אחר שבא אברהם לארץ כנען שב לחרן והוצרכו המפרשים לומ' כי כבואת אני יי' אשר הוצאתיך מאור כשדים איננה דבקה עם הפרשה הנזכרת אבל אחר זה נאמרה ואין צורך לכל זה רק חשבון ד' מאות שנה הוא מיום שנולד יצחק ואלה השלשי' שנה הנוספים מספרם מיום שיצא אברהם מארץ מולדתו מאור כשדי' ובא עם אביו אל חרן כאשר כתו' ויבאו עד חרן וישבו שם ואברהם ישב עם אביו בחרן חמש שנים ובא אל ארץ כנען והוא בן חמש ושבעים שנה ולא שב אל חרן והנה כאשר נולד יצחק תמו שלשים שנה שיצא אברהם מארצו כי הוא העקר שלו נתנה ארץ הכנעני ויהיה פסוק אני יי' אשר הוצאתיך מאור כשדים דבק עם כל הפרשה למעלה ולמטה והנה פי' ומושב בני ישר' אשר ישבו במצרים שהיו גרים שם גם אבותיהם היו גרים ככתוב כמעט וגרים בה ואברהם אמר גר ותושב אנכי עמכם שלשים שנה וארבע מאו' שנה מיום שיצא אברהם אביהם מארץ מולדתו. וטעם ויהי מקץ שלשים שנה להודיע כי בעבור צעקתם אל השם לא יצאו עד שהגיע הקץ שנגזר עליהם: ליל שמורי' הוא ליי'. על דרך הפשט בעבור שהזכיר ליל שמורים הוא ליי' ובסוף שמורים לכל בני ישראל לדורותם נראה כי הטעם בעבור שהשם שמרם ולא נתן המשחית לבוא אל בתיהם לנגוף כזה שיהיה זה הלילה שמורים לכל בני ישראל לדורותם והטעם אכילת הפסח על משפטו ומצות ומרורים בלילה הזה ויש מפרשים אותו מטעם שומרי החומות שלא ישנו רק יודו ויספרו גבורות השם בצאתם ממצרים וככה רמזו חכמינו ז"ל הגיע זמן קרית שמע של שחרית: ויאמר

על העם ה' נמסר במלכים א' סימן י"ד גבי ויאמר ירבעם לאשתו קומי נא והשתנית: למהר ג' וסי' לשלחם מן הארץ. למהר שלל חש בז. ובצבאים על ההרים למהר. אנ"ך: לשלחם ג' נמסר פרשת וירא: צררת ב' בתרי ליש' חד חס' וחד מל' וסי' משארותם צררת. עד יום מותן. בתר' מלא: וי"י ז' בטעם גריש ר"פ נמסר פרשת

וַתֶּחֱזַק מִצְרַיִם עַל־הָעָם לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם מִן־הָאָרֶץ כִּי אָמְרוּ כֻּלָּנוּ מֵתִים: וַיִּשָּׂא הָעָם אֶת־בְּצֵקוֹ טֶרֶם יֶחְמָץ מִשְׁאֲרֹתָם צְרֻרֹת בְּשִׂמְלֹתָם עַל־שִׁכְמָם: וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּשְׁאֲלוּ מִמִּצְרַיִם כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂמָלֹת: וַיהוָה נָתַן אֶת־חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיַּשְׁאִלוּם וַיְנַצְּלוּ אֶת־מִצְרָיִם: פ

וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס סֻכֹּתָה כְּשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלִי הַגְּבָרִים לְבַד מִטָּף: וְגַם־עֵרֶב רַב עָלָה אִתָּם וְצֹאן וּבָקָר מִקְנֶה כָּבֵד מְאֹד: וַיֹּאפוּ אֶת־הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֻגֹת מַצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ כִּי־גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ וְגַם־צֵדָה לֹא־עָשׂוּ לָהֶם: וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרָיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה: וַיְהִי מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה יָצְאוּ כָּל־צִבְאוֹת יְהוָה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא לַיהוָה לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הוּא־הַלַּיְלָה הַזֶּה לַיהוָה

וּתְקִיפוּ מִצְרָאֵי עַל עַמָּא לְאוֹחָאָה לְשַׁלָּחוּתְהוֹן מִן אַרְעָא אֲרֵי אֲמַרוּ כּוּלַנָא מָיְתִין: וּנְטַל עַמָּא יָת לֵישֵׁיהוֹן עַד לָא חֲמַע מוֹתַר אֲצַוָתְהוֹן צְרִיר בִּלְבָשֵׁיהוֹן עַל כַּתְפֵיהוֹן: וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבַדוּ כְּפִתְגָמָא דְמשֶׁה וּשְׁאִילוּ מִמִּצְרָיִם מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב וּלְבוּשִׁין: וַיְיָ יְהַב יָת עַמָּא לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָאֵי וְאַשְׁאֵלִינוּן וְרוֹקִינוּ יָת מִצְרָאֵי: וּנְטַלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס לְסֻכּוֹת כְּשִׁית מְאָה אַלְפִין גַּבְרָא רִיגְלָאָה בַּר מִטַּפְלָא: וְאַף נוּכְרָאִין סַגִּיאִין סְלִיקוּ עִמְּהוֹן וְעָנָא וְתוֹרֵי בְּעִירָא סַגִּי לַחֲדָא: וַאֲפוֹ יָת לֵישָׁא דִּי אַפִּיקוּ מִמִּצְרַיִם גְּרִיצָן פַּטִּירָן אֲרֵי לָא חֲמַע אֲרֵי אִתָּרָכוּ מִמִּצְרַיִם וְלָא יְכִילוּ לְאִתְעַכָּבָא וְאַף זְוָדִין לָא עֲבַדוּ לְהוֹן: וּמוֹתַב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי יְתִיבוּ בְּמִצְרַיִם אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין: וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וַהֲוָה בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין נְפַקוּ כָּל חֵילַיָּא דַיְיָ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: לֵיל נְטִיר הוּא קֳדָם יְיָ לְאַפָּקוּתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם הוּא לֵילְיָא הָדֵין קֳדָם יְיָ נ

וירא: סכתה ב' וסי' ויעקב נסע סכתה. ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה: ערב ב' קמצין וסי' וגם ערב רב עלה אתם. ויבדילו כל ערב מישר'. וכל שתי וערב דכו': צדה כל אורי' חס' וכל קרי' מל' במ"ב וסי' ויקחו את צדה העם בידם. לקחה צדה לעם: צבאות ג' ומלאים וסי' יצאו כל צבאות יי'. אשר עשה לשני שרי צבאות. נחלת צבי צבאות גוים: שמרים ג' פסוקי' דאית בהון שים שתי תיבן ואות ראשונה ש' וסימ' ליל שמרים הוא ליי' וגו' שמרים. עד שקמתי דבורה שקמתי אם בישראל. וכתו שארה והבן וגו' ואת אזן שארה. ד"ה:

ויאמר. בעבור שהזכיר ליל שמורים שהוא ליל חמשה עשר שבו יאכל הפסח השלים לפרש חוקת פסח דורות. והנה לא הזכיר דבר המשקוף והמזוזה ולא הזכיר על מצות ומרורים כי כבר הזכירו בפסח מצרי והנה הטעם תאכלו הפסח לדורות כפסח מצרים והוסיף מצות אחרות רק מצות המשקוף והמזוזות איננה מעכבת אכילת הפסח הלא תראה בתחלת הפרשה כל בן נכר לא יאכל בו ובן נכר איננו מזרע ישראל או אם היה מישראל והוא עובד אל נכר ואמר לא יאכל בו והטעם כמו ממנו כי כנון הוא בלשון הקדש גם בלשון ערבי לומר כך וכמוהו הנותר בבשר ובלחם: **וכל.** ומלתה אותו. לרצונו שישוב לדת ישראל אם הוא בן מצוה ומשפט מקנת כסף או יליד בית שוה רק דבר הכתוב בהווה יותר: **תושב.** מישר' או שכיר לא יאכל בפסח. אם לא יקום על השה כמשפט כל העדה: **בבית אחד יאכל.** בפסח מצרים והעד לא תוציא מן הבשר חוצה וחכמינו ז"ל אמרו בחבורה אחת והוא הנכון: **כל עדת ישראל.** כל בני מצוה חייבי' לעשו' הפסח וכאשר חפשתי בתורה מצאתי שלשה ועשרים כריתות האמורי' בתורה כולם הם במצות לא תעשה אבל במצו' עשה לא מצאתי רק הפסח לבדו והמילה אולי היה כן בעבו' כי יציאת הפסח להזכירה חיוב ואין זכירה יותר מאכילת הפסח בזמנו ובהתחלת עשרת הדברי' אנ' אשר הוצאתיך מארץ מצרי': **וכי יגור אתך.** טעם אתך בארץ מצרי'. וטעם ועשה פסח והוא רוצה לעשות הפסח ימול בתחלה. וטעם וכל ערל לא יאכל בו על ישראל שלא נמולו כמו הילודי' במדבר בדרך: **תורה.** זה הגר הוא גר צדק לא גר שער: **ויעשו.** טעם ויעשו לכל בני ישר' וכבר הזכיר זה למעלה אולי זה על הפסח שעשו במדבר סיני שמלו הגרים ואל תתמה בעבור שהוא כתו' במקו' הזה כי בפרשת דרת המן כתיב שיקח צנצנת ויתן שם מן ויניחה לפני העדות ועוד לא נוה השם לעשות ארון העדות וכמוהו הוצאתי את כל צבאותיכם: **ויהי בעצם.** לפי דעתי זה הפסוק דבק עם הפסו' הבא אחריו שדבר השם למשה לקדש הבכורים ובחצי הלילה היתה מכת בכורים ובבאת ישר' ביום ההוא צוה השם מיד לקדש בכורי ישראל ובכורי בהמתם: **וידבר.** אחז דרך קצרה כי משה כנגד כל ישראל ויפת אמר כי המצוה על משה לקדשם בפה הפך ו וטמאו הכהן כי הכהן קדוש הוא ולא יטמאהו רק בדבור שיאמ' בפה שהוא טמא: **פטר.** פתיחת כמו ופטורי ציצים והטעם הבן שפתח תחלה הרחם ומלת רחם זרה כי משפטו לשון הקדש שיפתח האות שהוא לפני אות הגרון: **ויאמר משה.** ביום ט"ו יום אמר זכור כמו והיה היום הזה לכם לזכרון. וטעם מבית עבדים שהיו מעבידים אותם כאילו היו עבדיהם ובמקום אחר אמר מכור הברזל כי המצרי' חזקו עליהם והשם הוציאם בחוזק יד מהאחזקים: **היום.** הזכיר בתחלה ולא יאכל חמץ וככה תעשו לדורות כמו שעשיתם ביום שיצאתם וכאשר היה זה בזמן שהאביב מצא ככה תעשו בכל שנה בעת המצא האביב בארץ ישראל וזה האביב שעורה ופי' אביב כמו בכור כי הוא מגזרת אב שהוא כמו ראשון לאשר הוליד או חכם לתלמיד שלמד וכתוב כי השעורה אביב והעד שאת בחג שבועות בכורי קציר חטים: **והיה.** לא הזכיר כל השבעה כי כבר הזכיר זה במקום אחר:

שמורים לכל בני ישראל לדורותם. משומר ובא מן המזיקין כענין שנאמר ולא יתן המשחית וגו': **זאת חקת הפסח.** בארבעה עשר בניסן נאמרה להם פרשה זו: **כל בן נכר.** שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים ואחד הגוי ואחד ישראל משומד במשמע: **ומלתה אותו אז יאכל בו.** מגיד שמילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח דברי רבי יהושע רבי אליעזר אומ' אין מילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח א"כ מה ת"ל אז יאכל בו העבד: **תושב.** זה גר תושב: **ושכיר.** זה הגוי ומה ת"ל והלא ערלים הם ונאמ' כל ערל לא יאכל בו אלא כגון ערבי מהול וגבעוני מהול והוא תושב או שכיר: **בבית אחד יאכל.** בחבורה אחת שלא יעשו המנוי עליו שתי חבורות ויחלקוהו אתה אומר בחבורה אחת או אינו אלא בבית אחד כמשמעו וללמד שאם התחילו והיו אוכלים בחצר וירדו גשמי' שלא יכנסו לבית ת"ל על הבתים אשר יאכלו אותו בהם מכאן שהאוכל אוכל בשני מקומות: **לא תוציא מן הבית.** מן החבורה: **ועצם לא תשברו בו.** הראוי לאכילה כגון שיש עליו כזית בשר יש בו משום שבירת עצם אין עליו כזית בשר אין בו משום שבירת עצם: **כל עדת ישראל יעשו אותו.** למה נאמר לפי שהוא אומ' בפסח מצרי' שה לבית אבות שנמנו עליו למשפחות יכול אף פסח דורות כן ת"ל כל עדת ישר' יעשו אותו: **ועשה פסח.** יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד ת"ל והיה כאזרח הארץ מה אזרח בארבעה עשר אף גר בארבעה עשר: **וכל ערל לא יאכל בו.** להביא את שמתו אחיו מחמת מילה שאינו משומד לערלות ואינו למד מבן נכר לא יאכל בו: **תורה אחת וגו'.** להשוו' גר לאזרח אף לשאר מצות שבתורה: **פטר רחם.** שפתח את הרחם תחלה כמו פוטר מים ראשית מדון וכן יפטירו בשפה יפתחו שפתים: **לי הוא.** לעצמי קניתים על ידי שהכיתי בכורי מצרי': **זכור את היום הזה.** למד שמזכירין יציאת מצרים בכל יום: **בחדש האביב.** וכי לא היינו יודעין באי זה חדש אלא כך אמ' להם ראו חסד שגמלכם שהוציא אתכם בחדש שהוא כשר לצאת לא חמה ולא צנה ולא גשמים וכן הוא אומר מוציא אסירים בכושרות חדש שהוא כשר לצאת: **אל ארץ הכנעני וגו'.** אע"פ שלא מנה אלא חמשה עממים כל שבעה גוים במשמע שכולן בכלל כנעני הם ואחת ממשפחות כנען היתה שלא נקרא לה שם אלא כנעני:

וכל ח"ר בספר' וס' וכל עבד איש · וכל פטר חמור · וכל העם ראים · וכל חכם לב בכם · וכל אשה חכמת לב · וכל הנשים אשר נשא · וכל איש אשר נמצא · וכל התרדות למשכן: בבית ו' רפין וס' בב לכים א' ס"ג גבי שתים נשים זנות · חוצה ד' ג' מל וא' חס' וס' לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה · כי מגרעת נתן לבית

תרגום אונקלוס	מקרא
נְטִיר לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדָרֵיהוֹן׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן דָא גְזֵירַת פִּסְחָא כָּל בַּר יִשְׂרָאֵל דְּיִשְׁתַּמַּד לָא יֵיכוֹל בֵּיהּ׃ וְכָל עֲבַד גְּבַר זְבִין כַּסְפָּא וְתִגְזַר יָתֵיהּ בְּכֵן יֵיכוֹל בֵּיהּ׃ תּוֹתָבָא וַאֲגִירָא לָא יֵיכוֹל בֵּיהּ׃ בַּחֲבוּרָה חֲדָא יִתְאֲכֵל לָא תַפְּקוּן מִן בֵּיתָא מִן בִּסְרָא לְבָרָא וְגַרְמָא לָא תְתַבְּרוּן בֵּיהּ׃ כָּל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל יַעַבְדוּן יָתֵיהּ׃ וַאֲרֵי יִתְגַּיַּר עִמָּךְ גִּיּוֹרָא וְיַעֲבֵד פִּסְחָא קֳדָם יְיָ יִגְזַר לֵיהּ כָּל דְּכוּרָא וּבְכֵן יִקְרַב לְמֶעְבְּדֵיהּ וִיהֵי כְּיַצִּיבָא דְאַרְעָא וְכָל עֲרְלָאָה לָא יֵיכוֹל בֵּיהּ׃ אוֹרַיְתָא חֲדָא תְּהֵי לְיַצִּיבָא וּלְגִיּוֹרָא דְּיִתְגַּיַּר בֵּינֵיכוֹן׃ וַעֲבַדוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה וְיָת אַהֲרֹן כֵּן עֲבַדוּ׃ וַהֲוָה בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אַפֵּיק יְיָ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַל חֵילֵיהוֹן׃ וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ אַקְדֵּישׁ קֳדָמַי כָּל בּוּכְרָא פָּתַח כָּל וַלְדָּא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בַּאֲנָשָׁא וּבִבְעִירָא דִּילִי הוּא׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא הֱווֹ דְכִירִין יָת יוֹמָא הָדֵין דִּנְפַקְתּוּן מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדּוּתָא אֲרֵי בִּתְקוֹף יְדָא אַפֵּיק יְיָ יָתְכוֹן מִכָּא וְלָא יִתְאֲכֵל חֲמִיעַ׃ יוֹמָא הָדֵין אַתּוּן נָפְקִין בְּיַרְחָא דַאֲבִיבָא׃ וִיהֵי אֲרֵי יַעֲלִנָּךְ יְיָ לְאַרְעָא כְּנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי	שִׁמֻּרִים לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם׃ פ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן זֹאת חֻקַּת הַפָּסַח כָּל בֶּן נֵכָר לֹא יֹאכַל בּוֹ׃ וְכָל עֶבֶד אִישׁ מִקְנַת כָּסֶף וּמַלְתָּה אֹתוֹ אָז יֹאכַל בּוֹ׃ תּוֹשָׁב וְשָׂכִיר לֹא יֹאכַל בּוֹ׃ בְּבַיִת אֶחָד יֵאָכֵל לֹא תוֹצִיא מִן הַבַּיִת מִן הַבָּשָׂר חוּצָה וְעֶצֶם לֹא תִשְׁבְּרוּ בוֹ׃ כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אֹתוֹ׃ וְכִי יָגוּר אִתְּךָ גֵּר וְעָשָׂה פֶסַח לַיהוָה הִמּוֹל לוֹ כָל זָכָר וְאָז יִקְרַב לַעֲשֹׂתוֹ וְהָיָה כְּאֶזְרַח הָאָרֶץ וְכָל עָרֵל לֹא יֹאכַל בּוֹ׃ תּוֹרָה אַחַת יִהְיֶה לָאֶזְרָח וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכְכֶם׃ וַיַּעֲשׂוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אַהֲרֹן כֵּן עָשׂוּ׃ ס וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצִיא יְהוָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל צִבְאֹתָם׃ פ יג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ קַדֶּשׁ לִי כָל בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל רֶחֶם בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם זָכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יְצָאתֶם מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיא יְהוָה אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא יֵאָכֵל חָמֵץ׃ הַיּוֹם אַתֶּם יֹצְאִים בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב׃ וְהָיָה כִי יְבִיאֲךָ יְהוָה אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֲשֶׁר

חוצה · הן אראלם צעקו חצה · דין חסר · ויאמר המלך ועשו ארון · ד"ה: עדת ישר' י"א נמסר בספ' ויקרא: אתך י"ז בתו' נמסר במסרא רבתא: ואז ד' קמץ וס' ואז יקרב לעשתו · ואז ירצו את עונם · ואז תשכיל · ואז חיל מלך בכל צרים: לעשתו ה' חס' נמסר פרשת מקץ: את משה ואת אהרן דבעניג' בטע' קדמא' אל משה ואל אהרן · תנינ' את משה ואהרן · תליתאה אל משה ואהרן · רביעאה את משה ואת אהרן: יצאתם ב' וס' אשר יצאתם ממצרים · דפרש' בא · לא כארץ מצרים · וב' ויצאתם וכי' ויצאתם והטפתם · ויצאתם ופשתם: כי בחזק יד חד מן ז' זוגין תנינ' משניא וס' נמסר ביהושע סימן ז': ולא יאכל ב' וס' חמץ · את בשרו:

נשבע לאבותיך · באברהם הוא אומר ביום ההוא כרת יי׳ את אברם וגו׳ וביצחק הוא אומר גור בארץ הזאת וביעקב הוא אומר הארץ אשר אתה שוכב עליה וגו׳ : זבת חלב ודבש · חלב זב מן העזים והדבש זב מן התמרים ומן התאנים : את העבד׳ הזאת · של פסח · והלא כבר נאמר למעלה והיה כי תבאו אל הארץ וגו׳ ולמה חזר ושנאה · בשביל דבר שנתחדש בה בפרשה ראשונה נאמר והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם בבן רשע הכתו׳ מדבר שהוציא עצמו מן הכלל וכאן והגדת לבנך בבן שאינו יודע לשאול והכתו׳ מלמדך שתפתח לו אתה בדברי אגד׳ המושכין את הלב : בעבור זה · בעבור שאקיי׳ מצותיו כגון פסח מצה ומרור הללו : עשה יי׳ לי · רמז תשובה לבן רשע לומר עשה יי׳ לי ולא לך שאלו היית שם לא היית כדאי ליגאל : והיה לך לאות · יציאת מצרי׳ תהיה לך לאות על ידך ולטוטפות בין עיניך שתכתו׳ פרשיו׳ הללו ותקשרם בראש ובזרוע : על ידך · שמאל לפיכך ידכה מלא בפרשה שנייה לדרוש בה שהיא כהה : מימים ימימה · משנה לשנה : כשבע לך · והיכן נשבע לך והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי וגו׳ : ונתנה לך · תהא בעיניך כאילו נתנה לך בו ביום ואל תהי בעיניך כירושת אבות : והעברת · אין והעברת אלא לשון הפרש׳ וכן הוא אומר והעברתם את נחלתו לבתו : שגר בהמה · נפל שמשגרתו אמו ושלחתו בלא עתו ולמדך הכתוב שהוא קדוש בבכורה לפטור את הבא אחריו ואף שאינו כבל קרוי שגר כמו שגר אלפיך אבל זה לא בא אלא ללמד על הנפל שהרי כבר כתב כל פטר רחם ואת״ אף בכור בהמה טמאה במשמע בא ופרט במקום אחר בבקרך ובצאנך · לשון אחר יש לפרש והעברת כל פטר רחם בבכור אדם הכתוב מדבר : פטר חמור · ולא פטר שאר בהמה טמאה וגזרת הכתוב היא לפי שנמשלו בכורי מצרי׳ לחמורים ועוד שסייעו את ישראל ביציאתן ממצרים טעונים מכספה ומזהבה של מצרים : תפדה בשה · נותן שה לכהן ופטר חמור מותר בהנאה והשה חולין ביד כהן : וערפתו · עורפו בקופיץ מאחוריו והורגו הוא הפסיד ממונו של כהן לפיכך יפסד ממונו : וכל בכור אדם תפדה · חמש סלעים פדיונו וקצוב במקום אחר : כי ישאלך בנך מחר · יש מחר שהוא עכשו ויש מחר שהוא לאחר זמן כגון זה וכגון כי יאמרו בניכם מחר לבנינו דבני גד ודבני ראובן : מה זאת · זה תינוק טפש שאינו יודע להעמיק שאלתו וסותם ושואל מה זאת ובמקום אחר הוא אומר מה העדות והחקים והמשפטים וגו׳ הרי זאת שאלת בן חכם דברה תורה כנגד ארבעה בנים רשע ושאינו מבין לשאול והשואל דרך סתומה והשואל דרך חכמה :

שבעת · זאת היא העבודה : מצות · הנה השבת הזהיר על גרך אשר בשעריך כי על זה התנאי יגור בשעריך שלא יעשה מלאכה לפניך בשבת וככה ביום הכפורי׳ כי כן כתוב וככה בפסח שלא יאכל חמץ במקום שהוא רשותך וזהו טעם בכל גבולך : בעבור זה · אמר רבי מרינוס כי פי׳ בעבור זה היה ראוי להיותו הפוך זה בעבור שעשה יי׳ לי והביא רבים כמוהו לדעתו ולפי דעתי אין אחד מהם נכון כי איך נהפוך דברי אלהים חיים וטעם הפסוק הפך מחשבתו כי אין אנו אוכלי׳ מצו׳ בעבור זה רק פי׳ בעבו׳ זה בעבור זאת העבודה שהיא אכילת המצה ולא יאכל חמץ שהוא תחלת המצות שצוה לנו השם עשה לנו השם אותות עד שהוציאנו ממצרים והטעם לא הוציאנו ממצרים רק לעבדו ככתו׳ בהוציאך את העם ממצרי׳ תעבדון את האלהים על ההר הזה וכתו׳ אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרי׳ להיות לכם לאהי׳ : והיה לך · יש חולקין על אבותינו הקדושי׳ שאמ׳ כי לאות ולזכרון על דרך כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך גם וקשרתם לאות על ידיך כמו קשרם על לוח לבך תמיד גם וכתבתם על מזוזת ביתך כמו כתבם על לוח לבך ומהו שיהיה לאות ולזכרון שיהיה שגור בפיך כי ביד חזקה הוציאך יי׳ ממצרי׳ ואין זה דרך נכונה כי בתחלת הספר כתוב משלי שלמה והנה כל מה שהזכיר הוא דרך משל ואין כתוב בתורה שהוא דרך משל חלילה רק הוא כמשמעו על כן לא נוציאנו מידי פשוטו כי ב בהיותו כמשמעו איננו מכחיש שקול הדעת כמו ומלתם את ערלת לבבכם שנצטרך לתקנו לפי הדעת · והר״ משה הכהן כי יד ברוב המקרא היד השמאלית אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ידה ליתד תשלחנה ודברי הקבלה חזקים ואין צריכין ח חזוק : מימים ימימה · כמו ימי׳ תהיה גאולתו והטעם משנה לשנה ותחלת השנ׳ על פי קריאת בר : והיה · הזכיר הכנעני לבדו כי הוא אב לכולם · וטעם נשבע לך כמו כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל : והעברת · תעביר לשם שלא יתערב עם אחר והנה אלה שתי מצות כוו ביום טו׳ : שגר · על משקל ארץ שלא ישתנה בסמיכ׳ רק כמבאו מלות זרות ואלה הם שגר אלפיך ובחדר משכבך הבל הבלים מספח חמתך וסגור דלתך ולא מצאתי יותר : וכל פטר חמור שהוא טמא תפדה בשה : וערפתו · יש אומרי׳ תכתב על ערכו קדש והאומ׳ כזה אומר אני שהוא חמור קשה עורף כי הנה כתוב הוא יערוף מזבחותם וערפו שם את העגלה בנחל שהפירוש לכרות העורף כאשר פירשו מעתיקי הדת כי כל בכור שלא יקרב לגבי המזבח או לא יפדה חייב מיתה כי כל בכור מצרים אדם ובהמה מתו כי השם לא מלטם מן הגזרה שגזר על בכורי מצרים רק שיהיו מוכנים וקדושים לעבודתו ולא היו לישר״ בהמות טמאות כי אם החמורי׳ לבדם על כן לא יפדה בכור מין אחר : והיה · אמר ר׳ יהודה הלוי ז״ל כי מחר חסר אלף״ והטעם מה שהוא אחר היום : ויהי · החל לומר בחוזק יד הוציאנו ושב לפרש מה היתה היד החזקה והיא מכת הבכורים כי על יד זה יצאו ממצרים ולא על יד מכות הראשונות וככה אמר המשורר למכה מצרים בבכוריהם כי לעולם חסדו ומשה תפש דרך קצרה כי ידוע היה באמרו ויהרוג יי׳ כל בכור והציל בכוריהו ובכורי בהמתינו ועם זה ידבק על כן אני זובח ולא עם הריגת בכורים : כל פטר רחם הזכרים · מהמין הראוי לזבח לפני השם :

יאבל ג̇ נמסר במסרא רבתא : מצת ד̇ חס̇ נמסר לעיל בהאי סידרא : מצות יאכל ג̇ וסי̇ מצות יאכל את שבעת · ובחמשה עשר יום לחדש · בראשון בארבעה · דיחזקאל : שבעת הימים ח̇ נמסר בישעיה סימן ל̇ גבי פסוק והיה אור הלבנה וגם במסרא רבתא : יראה י̇ג וסי̇ בהר יי׳ יראה · מצות יאכל את · ב̇ בו · שלש

נִשְׁבַּ֤ע לַאֲבֹתֶ֙יךָ֙ לָ֣תֶת לָ֔ךְ אֶ֛רֶץ זָבַ֥ת חָלָ֖ב וּדְבָ֑שׁ וְעָבַדְתָּ֛ אֶת־הָעֲבֹדָ֥ה הַזֹּ֖את בַּחֹ֥דֶשׁ הַזֶּֽה׃ שִׁבְעַ֥ת יָמִ֖ים תֹּאכַ֣ל מַצֹּ֑ת וּבַיּוֹם֙ הַשְּׁבִיעִ֔י חַ֖ג לַיהוָֽה׃ מַצּוֹת֙ יֵאָכֵ֔ל אֵ֖ת שִׁבְעַ֣ת הַיָּמִ֑ים וְלֹֽא־יֵרָאֶ֨ה לְךָ֜ חָמֵ֗ץ וְלֹֽא־יֵרָאֶ֥ה לְךָ֛ שְׂאֹ֖ר בְּכָל־גְּבֻלֶֽךָ׃ וְהִגַּדְתָּ֣ לְבִנְךָ֔ בַּיּ֥וֹם הַה֖וּא לֵאמֹ֑ר בַּעֲב֣וּר זֶ֗ה עָשָׂ֤ה יְהוָה֙ לִ֔י בְּצֵאתִ֖י מִמִּצְרָֽיִם׃ וְהָיָה֩ לְךָ֨ לְא֜וֹת עַל־יָדְךָ֗ וּלְזִכָּרוֹן֙ בֵּ֣ין עֵינֶ֔יךָ לְמַ֗עַן תִּהְיֶ֛ה תּוֹרַ֥ת יְהוָ֖ה בְּפִ֑יךָ כִּ֚י בְּיָ֣ד חֲזָקָ֔ה הוֹצִֽאֲךָ֥ יְהוָ֖ה מִמִּצְרָֽיִם׃ וְשָׁמַרְתָּ֛ אֶת־הַחֻקָּ֥ה הַזֹּ֖את לְמוֹעֲדָ֑הּ מִיָּמִ֖ים יָמִֽימָה׃ פ

וְהָיָ֞ה כִּֽי־יְבִאֲךָ֤ יְהוָה֙ אֶל־אֶ֣רֶץ הַֽכְּנַעֲנִ֔י כַּאֲשֶׁ֛ר נִשְׁבַּ֥ע לְךָ֖ וְלַאֲבֹתֶ֑יךָ וּנְתָנָ֖הּ לָֽךְ׃ וְהַעֲבַרְתָּ֥ כָל־פֶּֽטֶר־רֶ֖חֶם לַיהוָ֑ה וְכָל־פֶּ֣טֶר ׀ שֶׁ֣גֶר בְּהֵמָ֗ה אֲשֶׁ֨ר יִהְיֶ֥ה לְךָ֛ הַזְּכָרִ֖ים לַיהוָֽה׃ וְכָל־פֶּ֤טֶר חֲמֹר֙ תִּפְדֶּ֣ה בְשֶׂ֔ה וְאִם־לֹ֥א תִפְדֶּ֖ה וַעֲרַפְתּ֑וֹ וְכֹ֨ל בְּכ֥וֹר אָדָ֛ם בְּבָנֶ֖יךָ תִּפְדֶּֽה׃ וְהָיָ֞ה כִּֽי־יִשְׁאָלְךָ֥ בִנְךָ֛ מָחָ֖ר לֵאמֹ֣ר מַה־זֹּ֑את וְאָמַרְתָּ֣ אֵלָ֔יו בְּחֹ֣זֶק יָ֗ד הוֹצִיאָ֧נוּ יְהוָ֛ה מִמִּצְרַ֖יִם מִבֵּ֥ית עֲבָדִֽים׃ וַיְהִ֗י כִּֽי־הִקְשָׁ֣ה פַרְעֹה֮ לְשַׁלְּחֵ֒נוּ֒ וַיַּהֲרֹ֨ג יְהוָ֤ה כָּל־בְּכוֹר֙ בְּאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם מִבְּכֹ֥ר אָדָ֖ם וְעַד־בְּכ֣וֹר בְּהֵמָ֑ה עַל־כֵּן֩ אֲנִ֨י זֹבֵ֜חַ לַֽיהוָ֗ה כָּל־פֶּ֤טֶר רֶ֙חֶם֙ הַזְּכָרִ֔ים וְכָל־בְּכ֥וֹר בָּנַ֖י אֶפְדֶּֽה׃

ד̇ חס̇ · ל̇ ר̇כ̇ · ח̇ · י̇כ̇ · קכ̇ג̇ כמו̇ ולא ולא · ל̇ · ל̇ ומ̇ל · ל̇ בעינין · כ̇ חס̇ יוד · ל̇ · ל̇ ומ̇ל · ה̇ · יתא̇ך ק̇ · י̇ד כמו̇ לך לך · ל̇ · ל̇ · ב̇ · ל̇ · י̇א ריש ומכו̇ וכל · ד̇ · ה̇ בטע̇ ר̇פ בתור̇ · ב̇ · ל̇ · כ̇ חס̇ בתור̇ · ל̇ · ז̇ פסו̇ כל כל וכל · ד̇

דְּקַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ לְמִתַּן לָךְ אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ וְתִפְלַח יָת פּוּלְחָנָא הָדֵין בְּיַרְחָא הָדֵין׃ שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוּל פַּטִּירָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה חַגָּא קֳדָם יְיָ׃ פַּטִּירָא יִתְאֲכִיל יָת שִׁבְעַת יוֹמִין וְלָא יִתַּחְזֵי לָךְ חֲמִיעַ וְלָא יִתַּחְזֵי לָךְ חֲמִיר בְּכָל תְּחוּמָךְ׃ וּתְחַוֵּי לִבְרָךְ בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר בְּדִיל דְּנָא עֲבַד יְיָ לִי בְּמִפְּקִי מִמִּצְרָיִם׃ וִיהֵי לָךְ לְאָת עַל יְדָךְ וּלְדָכְרָנָא בֵּין עֵינָךְ בְּדִיל דִּתְהֵי אוֹרָיְתָא דַּיְיָ בְּפוּמָךְ אֲרֵי בְּיַד תַּקִּיפָא אַפְּקָךְ יְיָ מִמִּצְרָיִם׃ וְתִיטַּר יָת קְיָמָא הָדֵין בְּזִמְנֵיהּ מִזְּמַן לִזְמָן׃

וִיהֵי אֲרֵי יַעֲלִינָּךְ יְיָ לְאַרְעָא כְּנַעֲנָאֵי כְּמָא דִּי קַיֵּים לָךְ וְלַאֲבָהָתָךְ וְיִתְּנִינַהּ לָךְ׃ וְתַעְבַּר כָּל פָּתַח וַלְדָּא קֳדָם יְיָ וְכָל פָּתַח וְלַד בְּעִירָא דִּיהוֹן לָךְ דִּיכְרִין תַּקְדֵּישׁ קֳדָם יְיָ׃ וְכָל פָּתַח בּוּכְרָא דַּחֲמָרָא תִּפְרוֹק בְּאִימְּרָא וְאִם לָא תִפְרוֹק וְתִנְקְפִיהּ וְכָל בּוּכְרָא דֶּאֱנָשָׁא בִּבְנָךְ תִּפְרוֹק׃ וִיהֵי אֲרֵי יִשְׁאֲלִנָּךְ בְּרָךְ מְחַר לְמֵימַר מָא דָא וְתֵימַר לֵיהּ בִּתְקוֹף יְדָא אַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא׃ וַהֲוָה כַּד אַקְשֵׁי פַרְעֹה לְשַׁלָּחוּתַנָא וּקְטַל יְיָ כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא דֶּאֱנָשָׁא וְעַד בּוּכְרָא דִּבְעִירָא עַל כֵּן אֲנָא דָּבַח קֳדָם יְיָ כָּל פָּתַח וְלַד דִּכְרַיָּא וְכָל בּוּכְרָא דִּבְנַי אֶפְרוֹק׃

פעמים בשנה · דואלה המשפטים · וחברו דכי תשא · וחברו דמשנה תורה · ב̇ בו · ולא יראה לך שאור · מגן אם יראה ורמח · וי עליה יראה · כי הנה החשך יכסה ארץ · ילכו מחיל אל חיל · יראה אל עבדיך פעליך : ולא יראה חד מן קכ̇ג פסוקי דאית בהון ולא ולא וסי̇ במס̇ רבתא : י̇ד פסו דאית בהון לך לך וסי̇ במס̇ רבת · מימים ימימה ה̇ וסי̇ ושמרת את החקה הזאת · מימים ימימה · דבת יפתח · ויאמרו הנה חג ל̇י̇ בשלה · ועל האיש ההוא מעירו · ומעיל קטן תעשה לו אמו : חמר ד̇ חס̇ בתורה נמסר פרשת ויחי :

ולטטפת

והיה · הזכיר על אלה שתי המצוות והיה לאות על ידכה ומה שהעתיקו חכמינו ז״ל לכתוב הפרשיות הוא האמת ולטוטפות כמו זכרון ויש אומרי׳ כי הט״ית כפול ופי׳ כמו דבור מגזרת והטף אל דרוס והוא רחוק בעיני: חסלת בא אל פרעה

ולטוטפת · תפילין · ועל שם שהם ארבעה בתים קרויים טטפת טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים · ומנחם חברו עם הטף אל דרוס אל תטיפו לשון דבור כמו ולזכרון שהרואה אותם קשורים בין העינים יזכור הנס וידבר בו: חסלת בא אל פרעה

אויל מורד בעשהו היכלה · בשלותו כברו חץ יפלח: ראה שובב ושים אל לבך כל · דבר פרעה בפרשת בשלח:

לטוטפת ולטוטפת ג׳ וסי׳ והיה לאות על ידכה · וקשרתם אתם · בתר׳ · וקשרתם לאות לטטפת כתיב · ושאר לטוטפת כתיב · ועיין פלוגתא דר״ת: אמר אלהים ו׳ וסי׳ והנחש היה ערום · ומפרי העץ אשר · כי כל העשר אשר הציל · ויהי בשלח פרעה · ולרשע אמר אלהים · וישם את פסל הסמל · וזה נמסר גם בבראשי׳:

וְהָיָה לְאוֹת עַל־יָדְכָה וּלְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרָיִם׃

ויהי לאת על ידך ולתפילין בין עינך ארי בתקוף יד אפקנא יי ממצרים׃

ס ס ס

ס ס ס

קה יבנה סימן:

ויהי בשלח · ויו ולא נחם כפא רפה · בלשון ישמעאל וידוע כי ממצרים עד ירושלם דרך ארץ פלשתים אינו מרחק רב והוא כמו מהלך עשרה ימים בדרך הישרה ולולי זה איך היו באים השבטים בחמוריהם עד מצרים אם היה הדרך רחוק מאד מה היה מספיק שיאכלו הם וחמוריהם ובעלותם מביאי׳ שבר לבתיהם: כי קרוב הוא · אר׳ משה אע״פ שהוא קרוב וכמוהו לפי דעתי כי עם קשה עורף הוא רפאה כפשי כי חטאתי לך כי רכב ברזל לו · ולפי דעתי אין צורך כי טעמו למה לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתי׳ בעבור שהוא קרוב והנה נחם דרך רחוקה שלא יראו מלחמ׳ ויאמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה וידענו כי השם יודע העתידות בלי ספק · וידע שינחמו אם יוליכם דרך ארץ פלשתים ואמ׳ פן ינחם העם כי דברה תורה כלשון בני אדם שיבינו השומעי׳ · ויסב · מבעלי הכפל שבב גם יבא על משקל אחר ויסך בדלתי׳ ים ויגל את האבן ואל תשמע אל דברי האומרים שטעמו כסב · ומלת המדבר נוסף עצמו ואחר עמו והוא דרך המדבר מדבר ים סוף וכמוהו הארון הברית הארון ארון הברית ועץ הדעת דעת טוב ורע הספר המקנ׳ היין החמה וכמוהו רבי׳: וסוף · הוא שם מקום וי״א שהוא מגזרת סוף דבר כי הוא סוף העולם והוא ים אוקינוס כאשר כבר זכרתי וזאת טעות גדולה כי הוא ים מזרחי כנגד מצרים ויש ספרדי גדול ממנו: וחמושים · י״א מלא׳ הון שים להם כל צרכיהם והנה כתוב וגם צדה לא עשו להם ומה טעם להזכיר זה עתה רק פירושו חגורי חושם למלחמ׳ כמו חלוצי׳ תעברו שפירושו חגורי חלצי׳ והעד הנאמן ואתם תעברו חמושי׳ ובמקו׳ אחר קראם חלוצי׳ כי מה טעם להוליך צדה לפני אחיהם וטעם להזכיר הכתוב וחמושים במקום הזה כי למעלה כתוב בראותם מלחמה כי ביד רמה יצאו בכלי מלחמה ולא כמו עבדים בורחים: ויקח · הזכיר למעלה עלו בני ישר׳ החיים ברור ההוא גם העלו עמם הנכבד שהיה בהם שעל ידו ירדו מצרימה והוא השביעם לפני מותו שיאמרו כן לבניהם ובניהם לבניהם והנה משה נתעסק לקיים השבועה שלא תבא אשמה על ישראל כי ראינו שבשיאי ישראל נשבעו לגבעונים והם לא נשבעו להם אלא על תנאי שהם רחוקים כמו שאמרו ואחר שנמצאו קרובים היה נכון שלא ישמרו שבועתם ולא יעברו הם וכל ישראל על מצות לא תחיה כל נשמה רק בעבור כבוד השם עמו שלא יחללוהו ואחר שנים רבות העניש השם בני ישראל בעבור שהניח שאול להמית את הגבעוני׳ שהיו בנוב עיר הכהנים · והזכיר עצמות כי כל הבשר והעור ירוש תולעים ויבאש ולא ישארו בשנים מועטות רק העצמות: ויסעו · באיתם · הוא מדבר שור כאשר אפרש: ויי׳ הולך לפניהם יומם · ידענו כי השם שוכן עד וקדוש שמו ויושב קדם סלה והכתוב ידבר כלשון בני אדם בעבור כי כח השם הולך עם ישראל כדרך מוליך לימין משה זרוע תפארתו · וטעם בעמוד ענן שלא היה כדמות העבים רק כדמות עמוד כטוי׳ מן השמי׳ על הארץ ונקרא העמוד כן בעבור שמעמד הבית עליו · וטעם ללכת יומם ולילה בעבור כי המחנה היה גדול ולא יכלו ללכת רק מסע מעט על כן היו הולכים מקצת יום גם מקצת לילה ואלה השנים עמודים היו לפניהם עד שבאו אל הים כאשר אפרש: לא ימיש · פעל יוצא כי השם הנזכר למעלה לא המיש העמודי׳ לפני העם · ומלת יומם לא תמצא בכל המקרא רק על עת היות השמש על הארץ כי יום ימצא בתורה ובנביאי׳ ובכתובים והוא לילה כי כתו׳ ביום הכותי כל בכור וזה היה לילה וכתו׳ היום הזה יום בשורה הוא והוא היה לילה כי שם כתוב והכינו עד אור הבקר וכתוב יום צעקתי בלילה נגדך: וידבר

וַיְהִי בְּשַׁלַּח פַּרְעֹה אֶת־הָעָם וְלֹא־נָחָם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא כִּי אָמַר אֱלֹהִים פֶּן־יִנָּחֵם הָעָם בִּרְאֹתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרָיְמָה׃ וַיַּסֵּב אֱלֹהִים אֶת־הָעָם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר יַם־סוּף וַחֲמֻשִׁים עָלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ כִּי הַשְׁבֵּעַ הִשְׁבִּיעַ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהַעֲלִיתֶם אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה אִתְּכֶם׃ וַיִּסְעוּ מִסֻּכֹּת וַיַּחֲנוּ בְאֵתָם בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר׃ וַיהוָה הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעַמּוּד עָנָן לַנְחֹתָם הַדֶּרֶךְ וְלַיְלָה בְּעַמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם לָלֶכֶת יוֹמָם וָלָיְלָה׃ לֹא־יָמִישׁ עַמּוּד הֶעָנָן יוֹמָם וְעַמּוּד הָאֵשׁ לָיְלָה לִפְנֵי הָעָם׃ פ

והוה כד שלח פרעה ית עמא ולא דברינון יי אורח ארעא פלשתאי ארי קריבא היא ארי אמר יי דילמא יזועון עמא במחזיהון קרבא ויתובון למצרים׃ ואסחר יי ית עמא אורח מדברא לימא דסוף ומזרזין סליקו בני ישראל מארעא דמצרים׃ ואסיק משה ית גרמי יוסף עמיה ארי אומאה אומי ית בני ישראל למימר מדכר דכיר יי יתכון ותסקון ית גרמי מכא עמכון׃ ונטלו מסכות ושרו באתם דבסטר מדברא׃ ויי מדבר קדמיהון ביממא בעמודא דעננא לדברותהון באורחא ולילייא בעמודא דאשתא לאנהרא להון למיזל ביממא ובליליא׃ לא יעדי עמודא דעננא ביממא ועמודא דאשתא בליליא קדם עמא׃

ינחם ד׳ וס׳ פן ינחם העם · כי ינחם יי׳ מנאקתם · וגם נצח ישר׳ לא ישקר · נשבע יי׳ ולא ינחם · חזר וינחם · ועתה השיבו דרכבם: בראתם ג׳ ב׳ חס וחד מל וס׳ בראתם מלחמה · בראתם כי יי׳ אלהנו עמו · וכל איש ישראל בראותם · בתרא מל׳ · אנ״ך: וחמשים ד׳ בליש׳ וחס וס׳ וחמשים עלו בני ישראל · ואתם תעברו חמשים לפני אחיכם · ויעברו בני גד ובני ראובן · וירד הוא ופורה נערו אל קצה החמשים: ולילה ו׳ נמסר בתלים סימן י״ט: ימיש ז׳ וס׳ לא ימיש עמוד · ומשרתו יהושע · ממקומו לא ימיש · ולא ימיש מעשות פרי · לא ימיש מרחובה תוך ומרמה · לא ימיש טרף · איך ימיש לי לשובב שדינו:

ויהי בשלח פרעה · ולא נחם · נהגם כמו לך נחה את העם בהתהלכך תנחה אותך: כי קרוב הוא · והוא נוח לשוב באותו הדרך למצרים · ומדרשי אגדה יש הרבה: בראותם מלחמה · כגון מלחמת וירד העמלקי והכנעני וגו׳ אם הלכו דרך ישר היו חוזרים מה אם כשהקיפם דרך מעוקם אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה אם הוליכם בפשוטה על אחת כמה וכמה: פן ינחם · יחשבו מחשבה על שיצאו ויתנו לב לשוב: ויסב · הסיבם מן הדרך הפשוטה לדרך העקומה: ים סוף · כמו לים סוף וסוף הוא לשון אגם שגדלי׳ בו קנים וכן ותשם בסוף · קנה וסוף קמלו: וחמושים · אין חמושים אלא מזויינים וכן הוא אומ׳ ואתם תעברו חמושים וכן תרגמו אנקלוס מזרזין כמו וירק את חניכיו וזריז · דבר אחר חמושי׳ מחומשי׳ אחד מחמשה יצאו וארבעה חלקים מתו בשלשת ימי אפלה: השבע השביע · השביעם שישביעו לבניהם · ולמה לא השביע בניו שישאוהו לארץ כנען מיד כמו שהשביע יעקב אמר יוסף אני שליט הייתי במצרים והיה ספק בידי לעשות אבל בני לא יניחום מצרים לעשות לכך השביעם לכשיגאלו ויצאו משם שישאוהו · והעליתם את עצמותי מזה אתכם · לאחיו השביע כן למדנו שאף עצמות כל השבטים העלו עמהם שנאמ׳ אתכם: ויסעו מסכות · ביום השני שהרי בראשון באו מרעמסס לסוכות: לנחותם הדרך · נקוד פתח שהוא כמו להנחותם לראותכם הדרך אשר תלכו בה שהוא כמו להראותכם אף כאן להנחותם על ידי שליח ומי הוא השליח עמוד הענן והקב״ה בכבודו מוליכו לפניהם ומכל מקום את עמוד הענן הכין להנחותם על ידו שהרי על ידי עמוד הענן הם הולכי׳ עמוד הענן אינו לאורה אלא להורותם הדרך: לא ימיש · הקב״ה את עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה · מגיד שעמוד הענן משלים לעמוד האש ועמוד האש משלים לעמוד הענן שעד שלא ישקע זה עולה זה: וישובו

רשי

וישובו. לאחוריהם לצד מצרים היו מקרבין כל יום השלישי כדי להטעות את פרעה שיאמר תועים הם בדרך כמו שנאמר ואמר פרעה לבני ישראל וגו׳: ויחנו לפני פי החירות. הוא פיתום ועכשו נקראת פי החירות על שם שנעשו שם בני חורין והם שני סלעים גבוהים זקופים והגיא שביניהם קרוי פי הסלעים: לפני בעל צפון. הוא נשאר מכל אלהי מצרים כדי להטעות שיאמרו קשה יראתן ועליו פירש איוב משגיא לגוים ויאבדם:

ואמר פרע׳. כשישמע שהם שבו לאחוריהם: לבני ישראל. על בני ישראל וכן ה׳ ילחם לכם עליכם אמרי לי אחי הוא אמרי עלי: נבוכים הם. כלואים ומסוקעים ובלע״ז שמירי״ר כמו נבכי ים עמק הבכא מבכי נהרות. נבוכים הם כלואים הם במדבר שאינן יודעים לצאת ממנו ולהיכן ילכו: ואכבדה בפרעה. כשהקב״ה מתנקם ברשעים שמו מתגדל ומתכבד וכן הוא אומר ונשפטתי אתו וגו׳ ואחר כך והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי וגו׳ ואומר שמה שבר רשפי קשת ואחר כך נודע ביהודה אלהים ואומר נודע ה׳ משפט עשה: בפרע׳ ובכל חילו. הוא התחיל בעבירה וממנו התחילה הפורענות: ויעשו כן. להגיד שבחן ששמעו לקול משה ולא אמרו היאך נתקרב אל רודפנו אנו צריכים לברוח אלא אמרו אין לנו אלא דברי בן עמרם:

ויגד למלך מצרים. איקטורי׳ שלח עמהם וכיון שהגיעו לשלשת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינן חוזרין למצרים באו והגידו לפרעה ביום הרביעי ובחמישי ובששי רדפו אחריהם ליל שביעי ירדו לים בשחרית אמרו שירה והוא יום ז׳ של פסח לכך אנו קורין השיר׳ ביום הז׳: ויהפך. נהפך ממה שהיה שהרי אמר להם קומו צאו מתוך עמי ונהפך לבעבדיו שהרי לשעבר היו אומרים לו עד מתי יהיה זה לנו למוקש ועכשו נהפכו לרדוף אחריהם בשביל ממונם שהשאילום: מעבדנו. מעבוד אותנו: ויאסור את רכבו. הוא בעצמו: ואת עמו לקח עמו. משכם בדברים לקינו ונטלו ממונינו ושלחנום בואו עמי ואני לא אתנהג כשאר מלכים דרך שאר מלכים עבדיו קודמין לו במלחמה ואני אקדים לפניכם שנאמר ופרעה הקריב הקריב עצמו ומהר לפני חיילותיו דרך מלכים ליטול ביזה בראש כמו שיבחר אני אשוה עמכם בחלק שנאמר אחלק שלל: בחור. נבחרים בחור לשון יחיד כל רכב ורכב שבתוכן זה היה בחור: וכל רכב מצרים. ועמהם כל שאר הרכב ומהיכן היו הבהמות הללו אם תאמר משל מצרים הרי נאמר וימת כל מקנה מצרים ואם משל ישראל והלא נאמר וגם מקננו ילך עמנו משל מי היו מהירא את דבר ה׳ מכאן היה רבי שמעון אומר כשר שבגוים הרוג טוב שבנחשים רצץ מוחו: ושלישים על כלו. שרי צבאות כתרגומו: ויחזק ה׳ את לב פרעה. שהיה תולה אם לרדוף אם לאו וחזק את לבו לרדוף: ביד רמה. בגבורה גבוהה ומפורסמת: ופרעה הקריב. היה לו לכתוב ופרעה קרב מהו הקריב הקריב עצמו ונתאמץ לקדם לפניהם כמו שהתנה עמהם: נוסע אחריהם. בלב אחד כאיש אחד. דבר אחר והנה מצרים נוסע אחריהם ראו שר של מצרים נוסע מן השמים לעזור למצרים תנחומא: ויצעקו. תפשו אומנות אבותם באברהם הוא אומר אל המקום אשר עמד שם ביצחק לשוח בשדה ביעקב ויפגע במקום: המבלי אין קברים. וכי מחמת חסרון קברים שאין קברים במצרים ליקבר שם לקחתנו משם: סי״ש פ״לונג״ה די״לון פוס״ס:

אבן עזרא

וידבר. מדרך האמת אין ראוי למשכיל לחשוב על מעשה השם למה עשה כן כי כל מעשיו בחכמה וחכמת האדם כאין נגדו והזכרתי זה בעבור שתראה בזה הפרש שצוה השם שישובו אחורנית דרך ערמה כדי שיבא פרעה וירדוף אחריהם ויטבע בים ומחשבות השם עמוקות: פי החירות. הוא הנקרא פני החירות ונקרא כן בעבור שהפה בפנים והוא שם מקום: לפני בעל צפון. אמרו כי חרטומי מצרים עמו ברבה המזלות צורות נחשת וזהו בעל צפון שלא יוכל עבד לברוח ממצרים לעבור הצורה ובעבור זה כתוב כי ברח העם ולפי דעתי בעבור שאמר משה לפרעה דרך שלשת ימים נלך במדבר נראה לפרעה מדבריו כי ידע משה הדרך אשר ילכו בה אל המקום אשר יזבחו שם וכאשר שמע פרע׳ שישרא׳ החלו ללכת דרך המדבר ואחר שהרחיקו שבו אחורנית ללכת דרך אחרת אז חשב פרעה כי כל מה שדבר משה בערמה היה כי אין דעתו לזבוח כי אם לברוח כי הבורח יתבלבל עליו הדרך ולא ידע אי זה דרך ילך: נכחו. באה זו המלה בחירק כמו אחרי נפלו ורבים ככה: ואמר פרעה לבני ישראל. בעבור בני ישראל כמו אמרי לי: נבוכים. בשורק תחת חולם כמו לא תעבורי מזה כי הוא מבנין נפעל כמו נכונים והנה נבוכו כמו נכונו והעיר שושן נבוכה כמו והממלכה נכונה והטעם כאדם שלא ימצא עצה ולא ידע מה יעשה וכן נבכי ים שורש ופירושו מעמקי ים ואין לו טעם במקום הזה: סגר עליהם המדבר. שנסגרו עליהם דרכי מדבר ולא ידעו אנה ילכו ואנה יבאו כמו שבורחים: וחזקתי. כאילו שבח המכות שהוכו בעבור ישראל: ואכבדה בפרעה. אז יראה כבודי בעולם לטבוע פרעה וחילו: וידעו מצרים. הנשארים גם הנטבעים לפני מותם כי אני ה׳: ויעשו כן. אחז הכתוב דרך קצרה לומר ששבו אחורנית: ויגד. כי אין הולכים כי אם לברוח: ויאסור. בצווי כמו ויבן שלמה את הבית: ויקח שש מאות רכב בחור. מובחרים במרכבותיו מכל רכב שהיו לו: ושלישים. רעכי המלך דומה כמו אחד בחשבון על כן יקרא משנה אותו שהוא אחריו במעלה השנית מגזרת שנים ואשר הוא במעלה השלישית יקרא שלישי: ביד רמה. לא יבאו כרמות בורחים והיה עמהם כל כלי המלחמה: וירדפו. מנהג הלשון לומר ככה כמו וכל העם רואים וירא העם וינועו והטעם כאשר ראו כן נעו ועמדו מרחוק וככה כתו׳ וירדוף אחרי בני ישראל והנה טעם וירדפו כאשר רדפו אחריהם השיגום שהיו חונים על הים. והזכיר כל סוס פרעה שלא באו מפוזרים רק כולם יחד: ופרשיו. רכבי הסוסים: וחילו. רגליים: ופרעה הקריב. מחנהו כי הקריב בבנין המקרא פועל יוצא: ויאמרו. מנהגו בלשון הקדש מלות שהם מענין אחד שניהם נחברים והאחד יספיק והנה זאת המבלי אין קברי׳ כמו הריק אך במשה:

תורה

יד וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל וישבו ויחנו לפני פי החירת בין מגדל ובין הים לפני בעל צפן נכחו תחנו על הים: ואמר פרעה לבני ישראל נבכים הם בארץ סגר עליהם המדבר: וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם ואכבדה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני יהוה ויעשו כן: ויגד למלך מצרים כי ברח העם ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו: ויאסר את רכבו ואת עמו לקח עמו: ויקח שש מאות רכב בחור וכל רכב מצרים ושלשם על כלו: ויחזק יהוה את לב פרעה מלך מצרים וירדף אחרי בני ישראל ובני ישראל יצאים ביד רמה: וירדפו מצרים אחריהם וישיגו אותם חנים על הים כל סוס רכב פרעה ופרשיו וחילו על פי החירת לפני בעל צפן: ופרעה הקריב וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נסע אחריהם וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל יהוה: ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר מה זאת עשית לנו

תרגום

ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל ויתובון וישרון קדם פום חירתא בין מגדול ובין ימא לקדם בעיל צפון לקבליה תשרון על ימא: ויימר פרעה על בני ישראל מערבלין אינון בארעא אחד עליהון מדברא: ואתקף ית לבא דפרעה וירדוף בתריהון ואתיקר בפרעה ובכל משריתיה וידעון מצראי ארי אנא יי ועבדו כן: ואתחוה למלכא דמצרים ארי אזל עמא ואתהפיך לבא דפרעה ועבדוהי לעמא ואמרו מה דא עבדנא ארי שלחנא ית ישראל מלמפלחנא: וטקיס ית רתיכוהי וית עמיה דבר עמיה: ודבר שית מאה רתיכין בחירן וכל רתיכי מצראי וגברין ממנן על כולהון: ואתקיף יי ית לבא דפרעה מלכא דמצרים ורדף בתר בני ישראל ובני ישראל נפקין בריש גלי: ורדפו מצראי בתריהון וארביקו יתהון כד שרן על ימא כל סוסות רתיכי פרעה ופרשוהי ומשריתיה על פום חירתא לקדם בעיל צפון: ופרעה קריב וזקפו בני ישראל ית עיניהון והא מצראי נטלין בתריהון ודחילו לחדא וזעיקו בני ישראל קדם יי: ואמרו למשה המדלית קברין במצרים דברתנא לממת במדברא מה דא עבדת לנא

מסורה

ו׳ חס׳ לאחר׳ ח׳ רס׳ ל׳ · ל׳ חס׳ ל׳ · ח׳ בליש׳ ל׳ וחס׳ ו׳ · ל׳ את זרעית מלך בכל · ל״ה · ל׳ · ל׳ וחס׳ · ז׳ · ל׳ חס׳ דחס׳ · ט״ו מנעו׳ פסו׳ ג׳ · ט׳ מ״ל בתור׳ · ל׳ חס׳ ובעכיין ג׳ · ג׳ בטע׳ זרקא ל״פ · ר׳

דבר אל בני ב׳ בטעם זרקא בתורה וסי׳ ויחנו לפני פי החירות. כי יעשו מכל חטאת האדם: דבר אל בני ישר׳ ו׳ חס׳ לאמר וסי׳ וישובו ויחנו. מה תצעק אלי. ויקחו לי תרומה: איש או אשה. וקח מאתם מטה. ויקחו אליך פרה: וישובו ח׳ רפין נמסר ביונה סימן ג׳: נכחו ב׳ וסי׳ נכחו תחנו. כי נכחו יצאו: אמירה לבני ישראל ה׳ נמסר פרשת שמות: ויגד כ״ד וסי׳ מצויין בישעיה סימן ז׳ פסוק ב׳: ויאסר ג׳ דגשים נמסר פרש׳ מקץ: ואת עמו ז׳ וסי׳ ויאסר את רכבו. ויחלש יהושע. אז עלה יהורם. ראה נתתי בידך את מלך העי׳. ואת מלך מעכה ואת עמו׳ דד״ה. ויראו את הערמות ויברכו. ויאמר ללוים המביני׳: ושלשם ל׳ חס׳ דחס׳: ויצעקו ז׳ וסי׳ מצויין בשפטים סימן ד׳ גבי סיסרא: ויאמרו ג׳ בטעם זרקא וסי׳ בפרשת ויצא: המבלי ד׳ וסי׳ אין קברי׳. ומלאך יי׳ דבר אל אליה התשבי. ויאמרו אליו איש עלה לקראתינו. יען אשר שלחת מלאכים לדרוש בבעל זבוב:

להוציאנו. בקמץ גדול תחת קמץ קטן כמו ואומר אין רואני: הלא זה הדבר. איננו מפורש רק ידענו כי כן היה כי איך יאמרו לו בפניו דבר שלא היה והדבר הזה הוא בכלל ולא שמעו אל משה: התיצבו וראו את ישועת יי'. כי אתם לא תעשו מלחמה רק תראו את ישועת יי' אשר יעשה לכם היום ים לתמוה איך יירא מחנה גדול של שש מאות אלף איש מהרודפים אחריהם ולמה לא ילחמו על נפשם ועל בניהם התשובה כי המצרים היו אדוני' לישרא' וזה הדור היוצא ממצרים למד מנעוריו לסבול עול מצרים ונפשו שפלה ואיך יוכל עתה להלחם עם אדוניו והיו ישראל נרפי' ואינם מלומדים למלחמה הלא תראה כי עמלק בא בעם מועט ולולי תפלת משה היה חולש את ישראל והשם לבדו שהוא עושה גדולות ולו נתכנו עלילות סבב שמתו כל העם היוצא ממצרים הזכרים כי אין בהם כח להלחם בכנענים עד שקם דור אחר דור המדבר שלא ראו גלות והיתה להם נפש גבוהה כאשר הזכרתי בדברי משה בפרשת ואלה שמות: יי' ילחם לכם. בעבורכם וככה כל מלחמ' שאחריה למ"ד היא לעזר על כן פירש רבי' משה הכהן כי רבים לוחמים לי מרום בשבילי וטעם מרום מלחמת מרום כמשפט כל היושבים: ואתם תחרישון. הפך ויצעקו בני ישראל: מה תצעק. ים אומ' כי משה היה צועק אל השם וזה איננו נכון כי כבר דבר לו ואכבדה בפרעה רק כאמר על משה שהוא כנגד כל ישראל בעבור שצעקו בני ישראל אל יי': ויסעו. מעט מעט עד שיגיעו לשפת הים: ואתה. אמר השם למשה הרם את מטך ובקע את הים טרם שיסעו כי לא אמר לו שיכה הים רק שיטה ידו על הים במט' כדרך ויט משה את מטהו על השמים וידענו כי המטה לא בקע הים רק מרגע נטות משה ידו על הים יוליך השם את הים ברוח קדים עזה אז יבקעו המים כי כן כתוב: ואני. ידענו כי אין ים סוף בין מצרים ובין ארץ ישראל ואין צורך שיכנסו בים רק צוה יי' לעשות כך בעבור שיכנסו המצריים אחריהם וטבעו וממדבר איתם נכנסו ישראל אל הים ולמדבר איתם יצאו כאשר אפרש: וידעו מצרים. הנשארים: בהכבדי בפרעה. שהוא בעצמו יטבע עם רכבו ופרשיו: ויסע מלאך

אשר דברנו אליך במצרים. והיכן דברו ירא יי' עליכם וישפוט: ממותנו: מאשר נמות ואם היה נקוד מלא פום היה כבאר ממיתתנו עכמו שנקוד במורך כבאר מאשר נמות וכן מי יתן מותנו שמות וכן מי יתן מותי דאבשלום שאמות כמו ליום קומי לעד עד יום טובי בשלום שאקום שאטוב: כי אשר ראיתם את מצרים. מה שראיתם אותם איננו אלא היום היום הוא שראיתם אותם ולא תוסיפו עוד: יי' ילחם לכם. בשבילכם וכן כי יי' נלחם להם וכן אם לא תריבון וכן אשר דבר לי וכן האתם תריבון לבעל: מה תצעק אלי. למדנו שהיה משה עומד ומתפלל אמר לו הקב"ה לא עת עתה להאריך שישרא' נתונין בצרה. דבר אחר מה תצעק אלי עלי הדבר ולא עליך כמו שנאמר להלן על בני ועל פעל ידי תצוני: דבר אל בני ישראל ויסעו. אין להם אלא ליסע שאין הים עומד בפניהם כדאי זכות אבותיהם והם והאמונ' שהאמינו בי ויצאו לקרוע להם הים: וילך מאחריהם. להבדיל בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ולקבל חצים ובליסטראות של מצרי' בכל מקו' הוא אומר מלאך יי' וכאן מלאך האלהים אין אלהים בכל מקום אלא דיין מלמד שהיו ישר' נתונין בדין באותה שעה אם להנצל אם להאבד עם מצרים: ויבא בין מחנה מצרים. משל למהלך בדרך ובנו מהלך לפניו באו לסטים לשבותו נטלו מלפניו ונתנו לאחריו בא זאב מאחריו נתנו לפניו באו לסטי' לפניו וזאבים מאחריו נתנו על זרועו ונלחם בך אנכי תרגלתי לאפרי' קחם על זרועותיו: ויסע עמוד הענן. כשחשיכה והשלים ע עמוד הענן את המחנ' לעמו' האש לא נסתלק

ממתינו ז' חסרים בליש' וסי' ממתינו במדבר. ומת בהר. עד יום מתן אלמנות. ישב נא עבדך ואמת בעירי. ברך אלהים ומת. בהה דרכיו יומת. כן כתיב: ישועת ה' פתחים וסי' התיצבו וראו. חשף יי' את זרוע. מי יתן מציון. קדמאה. זכר חסדו ואמונתו. לא לכם להלחם בזאת: תספו ב' חס' וב' מלא'ם וסי' לא תספו

לְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרָיִם׃ הֲלֹא־זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֵלֶיךָ בְמִצְרַיִם לֵאמֹר חֲדַל מִמֶּנּוּ וְנַעַבְדָה אֶת־מִצְרָיִם כִּי טוֹב לָנוּ עֲבֹד אֶת־מִצְרַיִם מִמֻּתֵנוּ בַּמִּדְבָּר׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת־יְשׁוּעַת יְהוָה אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת־מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תֹסִפוּ לִרְאֹתָם עוֹד עַד־עוֹלָם׃ יְהוָה יִלָּחֵם לָכֶם וְאַתֶּם תַּחֲרִשׁוּן׃

פ

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מַה־תִּצְעַק אֵלָי דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְיִסָּעוּ׃ וְאַתָּה הָרֵם אֶת־מַטְּךָ וּנְטֵה אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם וּבְקָעֵהוּ וְיָבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה׃ וַאֲנִי הִנְנִי מְחַזֵּק אֶת־לֵב מִצְרַיִם וְיָבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה וּבְכָל־חֵילוֹ בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו׃ וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּהִכָּבְדִי בְּפַרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו׃ וַיִּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים הַהֹלֵךְ לִפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיֵּלֶךְ מֵאַחֲרֵיהֶם וַיִּסַּע עַמּוּד הֶעָנָן מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֹד מֵאַחֲרֵיהֶם׃ וַיָּבֹא בֵּין מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ וַיָּאֶר אֶת־הַלָּיְלָה וְלֹא־קָרַב זֶה אֶל־זֶה כָּל־הַלָּיְלָה׃ וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיּוֹלֶךְ יְהוָה אֶת־הַיָּם

לְאַפָּקוּתַנָא מִמִּצְרָיִם׃ הֲלָא דֵין פִּתְגָמָא דִּי מַלֵּילְנָא עִמָּךְ בְּמִצְרַיִם לְמֵימַר שְׁבוֹק מִינַנָא וְנִפְלַח יָת מִצְרָאֵי אֲרֵי טַב לָנָא דְּנִפְלַח יָת מִצְרָאֵי מִדִּנְמוּת בְּמַדְבְּרָא׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא לָא תִדְחֲלוּן אִתְעַתַּדוּ וַחֲזוֹ יָת פּוּרְקָנָא דַּייָ דְּיַעֲבֵד לְכוֹן יוֹמָא דֵין אֲרֵי כְּמָא דַּחֲזֵיתוּן יָת מִצְרָאֵי יוֹמָא דֵין לָא תוֹסְפוּן לְמֶחֱזֵיהוֹן עוֹד עַד עָלְמָא׃ יְיָ יַגִּיחַ לְכוֹן קְרָב וְאַתּוּן תִּשְׁתְּקוּן׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה קַבֵּלִית צְלוֹתָךְ מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִטְּלוּן׃ וְאַתְּ טוֹל יָת חוּטְרָךְ וַאֲרֵים יָת יְדָךְ עַל יַמָּא וּבְזָעוֹהִי וְיֵעֲלוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּגוֹ יַמָּא בְּיַבֶּשְׁתָּא׃ וַאֲנָא הָא אֲנָא מְתַקֵּיף יָת לִבָּא דְמִצְרָאֵי וְיֵעֲלוּן בַּתְרֵיהוֹן וְאִתְיַקַּר בְּפַרְעֹה וּבְכָל מַשִּׁרְיָתֵיהּ בִּרְתִכּוֹהִי וּבְפָרָשׁוֹהִי׃ וְיִדְּעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ בְּאִתְיַקָּרוּתִי בְּפַרְעֹה בִּרְתִכּוֹהִי וּבְפָרָשׁוֹהִי׃ וּנְטַל מַלְאֲכָא דַּייָ דִּמְדַבַּר קֳדָם מַשְׁרִיתָא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲתָא מִבַּתְרֵיהוֹן וּנְטַל עַמּוּדָא דַעֲנָנָא מִן קֳדָמֵיהוֹן וּשְׁרָא מִבַּתְרֵיהוֹן׃ וְעָאל בֵּין מַשְׁרִיתָא דְמִצְרָאֵי וּבֵין מַשְׁרִיתָא דְיִשְׂרָאֵל וַהֲוָה עֲנָנָא וְקַבְלָא לְמִצְרָאֵי וּלְיִשְׂרָאֵל נְהַר כָּל לֵילְיָא וְלָא אִתְקְרַבוּ דֵין לְוָת דֵּין כָּל לֵילְיָא׃ וַאֲרֵים מֹשֶׁה יָת יְדֵיהּ עַל יַמָּא וְדַבַּר יְיָ יָת יַמָּא

לראתם. לא תספו על הדבר. הלין חס'. מלאים. לא תוסיפו הביא מנחת שוא. עוד תוסיפו סרה. ותרויהון בישעיה בחד ענינא: תחרשון ב' א' מל' וא' חס' וסי' יי' ילחם לכם. מי יתן החדש תחרישון. בתראה מלא: הרם ג' ב' מלרע וא' מלעיל וסי' הרם את מטך. ויאמר הרם לך. בשופר הרם קולך. מציעה מלעיל: ויבאו ז' רפין וסי' מצויין בישעיה סימן י"ג פסוק ב': מלאך האלהי' ח' וסי' מצויין בשפטים סימן י"ג גבי אשת מנוח: זה אל זה ב' דסמיכי וסי' ולא קרב זה אל זה. וקרא זה אל זה: ויולך ד' וסי' ויולך יי' את הים. ויולך אתם שמרונ'. ויולך אתם אל מלך בבל. דמלכים. ויולך אתם בחלח וחבור. וא' ויולך חשך ולא אור: ברוח קדים ב' דסמי' וסי' ברוח קדים עזה. תשבר אניות תרשיש:

האלהים. זה היה קודם דבר אל בני ישראל ויסעו והנה פי' וכבר נסע וכבר הראיתיך רבים כזה ובעבור שאלה הג' פסוקים דבקים זה עם זה וכל אחד יש בו ע"ב אותיות על כן מצאנו בספרים כתוב סימן סוד השם המפורש ולפי דעתי בעבור כי מספר השם הנכבד יעלה לע"ב אותיות כאשר אפרש בפרשת כי תשא על כן כתוב ככה ובספר רזיאל הרוצה לעשות שאלת חלום יקרא בתחלת הלילה פסוק ויהי בשלשים שנה כי הוא ע"ב אותיות: מלאך האלהים. הוא השר הגדול ההולך בענן והוא הכתוב עליו ויי' הולך לפניהם יומם וכאשר נסע זה המלאך ההולך לפני מחנה ישראל והלך מאחריהם נסע עמוד הענן עמו והאומ' כי מלאך אלהי' הוא הענן ירא לנו הנה מצאנו עמוד הענן נקרא מלאך האלהים ואם המלאך הוא העמוד למה אמר פעם אחרת ויסע עמוד הענן מפניהם ואם השיב לנו הטעם כפול אין משפט לשון הקדש לכפול רק הנבואות והתוכחות רק המספר כי כן היה המעשה אין ראוי לכפול: ויבא. המלאך: ויהי הענן והחשך. בין מחנה למחנה: ויאר את הלילה. כמשפט כל הלילות לישראל לעבור הים כי בלילה עברו ואמר רבי מרינוס כי פי' ויאר את הלילה ויחשיך וכמוהו ולילה אור בעדני ובדברי חכמינו ז"ל אור לארבעה עשר והמפרשים כזה משים חשך לאור ואור לחשך כי לא יתכן בכל לשון שיהיה פי' מלה אחת דבר והפכו אם לא היה על דרך כנוי כמו ברך נבות אלהים ומלת אור בעדני פירשתיה שהיה אור בעצמו גם חז"ל אמרו אור לארבעה עשר ליצאת מעליה הוא והנה הוא כמו כנוי ומה טעם להזכיר ויחשיך את הלילה כי כל לילה חשך הוא רק ויאר את הלילה כאשר עשה מיום צאת ישרא' ממצרים כי עמוד האש בכל לילה היה ואם אין לחם אור איך יעברו את הים כי הנה פרעה בא בים והשם השקיף עליו באשמורת הבקר ורוב ישראל לא סר הרוח: ויט. כל הלילה. אפי' בעת עבור ישראל כבר עברו: ויט. כל הלילה. אפי' בעת עבור ישראל לא סר הרוח:

הענן כמו שהיה רגיל להסתלק ערבית לגמרי שלא נסע והלך לו מאחריהם להחשיך למצרים: ויהי הענן והחשך. למצרים ויאר עמוד האש את הלילה לישראל והולך לפניהם כדרכו ללכת כל הלילה והחשך של ערפל לצד מצרים: ולא קרב זה אל זה. מחנה אל מחנה: ברוח

ויבאו

ברוח קדים. עזה ברוח קדים שהיא עזה שברוחו' הוא הרוח שהקב"ה נפרע בה מן הרשעים שנאמר ברוח קדים אפיצם יבא קדים רוח יי' רוח קדים שברך בלב ימים הנה ברוחו הקשה ביום קדים: ויבקעו המי'. כל מי' שבעולם: כל סוס פרעה. וכי סוס אחד היה מגיד שאין כולם חשובין לפני המקום אלא כסוס אחד:

ויבאו בני ישראל בתוך הים. אל תחשוב בעבור שאמר הכתו' בתוך הים כי הגיעו עד חצי ים סוף רק אם נכנסו אפילו חצי פרסה בתוך הים יקרא תוך הים כמו והאספסוף אשר בקרבו ולא היו באמצע המחנה וטעם בתוך הים המקום שהיה שם ים בתחלת הלילה: והמים להם חומה. שנקרשו המים וכתוב נצבו כמו נד נוזלים ואחר עבור רוב ישראל המים שהיו להם חומה נמסו ...

ומשמאלם ג' וס' מימינם ומשמאלם. וחברו. ויחזיקו ביד שמאלם. כתר' מ"ל: וישקף ד' נמסר פרשת חיי: ויהם ב' וס' ויהם את מחנה מצרים. את סיסרא: ויאמר מצרים י"ב סבירין ויאמרו וס' מצויין בשפטים סימן י"א גבי ויוסף עוד יפתח וישלח מלאכים: אנוסה חד מן א"ב מן חד חד לעיל וסימ' מצויין במסרא רבתא:

ברוח קדים עזה כל הלילה וישם את הים לחרבה ויבקעו המים: ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה והמים להם חומה מימינם ומשמאלם: וירדפו מצרים ויבאו אחריהם כל סוס פרעה רכבו ופרשיו אל תוך הים: ויהי באשמרת הבקר וישקף יהוה אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן ויהם את מחנה מצרים: ויסר את אפן מרכבתיו וינהגהו בכבדת ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל כי יהוה נלחם להם במצרים: פ

ויאמר יהוה אל משה נטה את ידך על הים וישבו המים על מצרים על רכבו ועל פרשיו: ויט משה את ידו על הים וישב הים לפנות בקר לאיתנו ומצרים נסים לקראתו וינער יהוה את מצרים בתוך הים: וישבו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה הבאים אחריהם בים לא נשאר בהם עד אחד: ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים והמים להם חמה מימינם ומשמאלם: ויושע יהוה ביום ההוא את ישראל מיד מצרים וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים: וירא ישראל את היד הגדלה אשר עשה יהוה במצרים וייראו העם את יהוה ויאמינו ביהוה ובמשה עבדו: פ

ברוח קידומא תקיף כל ליליא ושוי ית ימא ליבשתא ואתבזעו מיא: ועלו בני ישראל בגו ימא ביבשתא ומיא להון שורין מימינהון ומסמלהון: ורדפו מצראי ועלו בתריהון כל סוסות פרעה רתיכוהי ופרשוהי לגו ימא: והוה במטרת צפרא ואסתכי יי' למשריתא דמצראי בעמודא דאשתא ועננא ושגיש ית משרית דמצראי: ואעדי ית גלגלי רתיכוהון ומדברין להון בתקוף ואמרו מצראי נערוק מן קדם ישראל ארי דא היא גבורתא דיי' דעבד להון קרבין במצרים:

ואמר יי' למשה ארים ית ידך על ימא ויתובון מיא על מצראי על רתיכיהון ועל פרשיהון: וארים משה ית ידיה על ימא ותב ימא לעידן צפרא לתוקפיה ומצראי ערקין לקדמותיה ושניק יי' ית מצראי בגו ימא: ותבו מיא וחפו ית רתיכיא וית פרשיא לכל משרית פרעה דעלו בתריהון בימא לא אשתאר בהון עד חד: ובני ישראל הליכו ביבשתא בגו ימא ומיא להון שורין מימינהון ומסמלהון: ופרק יי' ביומא ההוא ית ישראל מידא דמצראי וחזא ישראל ית מצראי מיתין על כיף ימא: וחזא ישראל ית גבורת ידא רבתא די עבד יי' במצרים ודחילו עמא מן קדם יי' והימינו במימרא דיי' ובנביאות משה עבדיה:

וישבו א' רפין נמסר ביונה סימן ג': לפנות בקר ב' וס' וישב הים לפנות. יעזרה אלהים: לאיתנו ל' ומ"ל: חמה ג' חס וס' ובני ישראל הלכו ביבשה. וקם הבית אשר בעיר. ובתי החצרים. וכל מלכים דכו' בב' מ"ל וס' ותפל החומה על עשרים. חומה ובריח נחשת: ויושע בולם מ"ל בב"ג וס' ויושע דוד את ישבי. ויושע יי' את דוד בכל. קדמא' דשמואל. ויושע מחרב מפיהם. וא' קוה יי' וישע לך: ויאמינו ג' וס' ביי' ובמשה עבדו. אנשי נינוה. ויאמינו בדבריו ישירו. אנך:

לתקפו הראשו': נסים לקראתו. שהיו מהומתי' ומטורפי' ורצין לקראת המים: וינער יי'. כאדם שמנער את הקדירה והופך העליון למטה והתחתון למעלה ... ורדין ומשתברין בים ונתן הקב"ה בהן חיות לקבל הייסורין ... בלשון ארמי והרבה יש במדרשי אגדה: ויכסו את הרכב לכל ... כן דרך המקראות לכתוב למ"ד יתירה כמו לכל כליו תעשה נחשת ... שמכן לכל עבודתו ויתדותיו ומיתריהם לכל כליהם ואיכה את תיקון ... ישראל את מצרים מת. שפלטן הים על שפתו כדי שלא יאמרו ישראל כשם שאנו עולין מצד זה כך הם עולין מצד אחר רחוק ממנו וירדפו אחרינו: את היד. את הגבורה הגדולה שעשתה ידו של הקב"ה והרבה לשונו' נופלין על לשון יד וכלן לשון יד ממש הן והמפרש יתקן הלשון אחר ענין הדבור: את

פרעה וחילו: וינער יי'. מהבנין הכבד וקרוב ממנו גם חצני נערתי כדרך רמה בים: וישובו המי'. שהיו חומות: ולא נשאר עד אחד אפי' אחד לא נמלט וכן והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד והמשורר אמ' אחד מהם לא נותר: ובני ישראל. טעם להזכיר זה פעם אחר כי פרע' היה טובע ועוד כשאחרו אנשי' מישר' בים עוברי' וזה היה פלא בתו' פלא כי במקו' שהיו ישר' עוברי' בים היה שם רוח קדי' מייבש ובמקו' פרע' וחילו הביא השם רוח אחרת להמס המי' שנקרשו ונעשו חומו' והנה שתי רוחו' בים ושני המקומות קרובים והעד הנאמן על זה הפי' שכתוב בשירה וברוח אפך נערמו מים ואחר הרוח היתה עם ישר' וכתו' נשפת ברוחך כסמו ים וזו היה שטבע המצריי' על כן כתו' בסוף השיר' וישב יי' עליה' את מי הים ובני ישר' הלכו ביבש' בתוך הים ואל תתמה איך יכלו לעבור כל הלילה כי שם אמו' אף רגלי לא היו רביעי' המחנ' אולי על דרך אחר עברו או נקרע לי"ב קרעים כאשר אמ' חז"ל ויש' לא עברו הים

רק נכנסו באורך ויצאו ש' מדב' שור אשר נכנסו משם כאשר אפרש: ויושע. עתה היו ישר' נושעי' מיד מצרי' כי עד עתה היה עליה' פחד המלך וכתו' כי המצריי' לא הפליג' ש' היבש' כי כן כתו' תבלעמו ארץ על כן פי' וירא ישר' את מצרי' מת על שפת הים שהיו ישר' על שפת הים וראו מצרי' מת כאשר טבע: וירא. כאשר ... הגדול' יראו מהשם כמו ויירא דוד ביו' ההו' את יי' שהו' עוזה אשר שלח ידו בארון: ויאמינו ביי' שהו' אמת והאמינו במש' שהו' עבדו ולא יעש' רק מה שיצונו:

אבן עזרא

אז ישיר משה· משפט לשון הקדם לומ׳ לשון עתיד תחת עבר עם מלת אז אז יבנה שלמה אז ידבר יהושע אז יבדיל משה וככה בלשון ישמעאל· משה לבדו חבר השירה ולמדוה ישראל ושורר כל אחד ואמר השירה ליי׳ וכמוהו ויצו משה וזקני ישראל כי המצוה משה לבדו אמרה וזקני ישראל אמרוה לכל: ויאמרו לאמר· כל אחד וא׳ ככה או בכל דור ודור:

כי גאה גאה· הראה גאותו כי הסוס שיש לו גאוה וגבורה והרוכב שהוא גבור שניהם השליכם בים כמשליך חץ כי רמה בים כמו נושקי רומי קשת: עזי· אמר רבינו שלמה ז״ל כי יש הפרש בין עזי בקמץ חטף ובין עזי בקיבוץ על כן אמר כי יוד עזי וזמרת יה נוסף ולא הראה לנו אחר כמוהו ואמ׳ כי וזמרת יה סמוך כאילו כתו׳ עז וזמרת יה היה לי לישוע׳ כי חשב כי כמוהו ויהי בו׳ הפלשתי ויפשו אבריהם את עיניו ומי שיבין ב בלשון ישמעאל ידע ההפרש שיש ביניהם כי לאמר עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה אינו משפט לשון הקדש ולא לשון ישמעאל ואין הפרש בין עזי בקמץ חטף ובין היותו בקבוץ כי אמר ה הטריפני לחם חקי כאמר ממנו כי חקך וחק בניך והנה בשירה הזאת כאלת בעזך בקמץ חטף וכמוהו יי׳ בעזך ישמח מלך והכ׳ היוד סימן המדבר אמר משה הכהן בעבור ריש וזמרת קמוץ כי הוא וזמרתי יה ואם אין שכת לעיני קמוץ כמו שכתי והנה כחלת שפרה עלי קמוץ כמו כ כחלתי יי׳ מנת חלקי וכוסי קמוץ כמו מנתי והנה מה יעש׳ במלה ומנת המלך שהוא קמוץ והוא סמוך וככה ים המלח ים כנרת ומי שהשיב לומר אלה זרות הן כאמר לו שיש עמהם עזי וזמרת יה ולפי דעתי שמלת עזי מושכת עצמה ואחרת עמה כמשפט לשון הקדש כאילו כתוב עזי וזמרת עזי יה והטעם בעבור שהזכיר למעלה סוס ורוכבו רמה בים הודה כי לא היה זה בגאותו ועזו רק עזי ותפארת עזי הוא השם לבדו שהוא יה וזהו אחד משלשה שמו׳ העצם אשר פירשתי ושלשתם מגזרה אחת ובעבור כי מלת אהיה ידועה בלשון הוצרך להחליף היוד בוי״ו בשם הנכבד ומלת יה ידועה ובעבור אות הגרון כפתח היוד והיוד הנעלם הסירוהו כי יש לו סוד אחר מדרך המספר ומצאנו זה השם מחובר עם השם הנכבד והו׳ כמו כי עזי וזמרת יה יי׳ וכבר פירשתי כי השם פעם הוא שם העצם ופעם הוא שם תאר: זה אלי· תקיפי: ואנוהו· אושיבהו בנוה· וזה ישרת בעבור אח׳ זה אלהי אבי והטעם אלהי אברהם יצחק ויעקב: וארוממנהו· שאספר גבורתו: יי׳ איש מלחמה· שהוא מעניש אויביו הדבקים בו והוא איש מלחמה לאויביהם ופי׳ איש כטעם הדבר והנה בכוכבי׳ איש לא נעדר ובחיות איש אל עבר פניו ילכו ובמלאכים והאיש גבריאל והנה איש מלחמה כמו בעל מלחמה כמו איש האוכים איש שבו אמונים: יי׳ שמו· עתה יודע שמו כמו הקורא למי הים יי׳ שמו לבדו העוש׳ ככה: מרכבו׳ פרעה· שהיו כבדות ועמהם חילו כאילו ירה אותם כמו חץ שהוא קל· ובעבור שהזכי׳ חילו הזכי׳ שלישיו שהיו על כלו· ואמ׳ יפת כי ים סוף כמו קנה וסוף קמלו ותפש בסוף כי ים סוף קנה וסוף סביביו ולא סביב׳ אחר הימי׳ ור׳ ישוע׳ אמ׳ שם עיר כמו ים כנרת: תהומות· תהומו׳ הארץ כמו תבלעמו ארץ ושורין יכסיומו תחת חולם כמו לא תעבורי מזה: במצולות· המים העמוקי׳ וכן ותשליכני מצולה בעמקי הגלים: כאדרי

רשי

אז ישיר משה· אז כשראה הנס עלה בלבו שישיר שירה וכן אז ידבר יהושע וכן ובית יעשה לבת פרעה חשב בלבו שיעשה לה אף כאן ישיר אמר לו לבו שישיר וכן עשה: ויאמרו לאמ׳ אשירה ליי׳· וכן ביהושע כשראה הנס אמר לו לבו שידבר וכן עשה ויאמר לעיני כל ישראל וכן שירת הבאר שפתח בה אז ישיר ישראל פירש אחריו עלי באר ענו לה אז יבנה שלמה במה פרשו בו חכמי ישר׳ שבקש לבנות ולא בנה למדנו שהיו״ד על שם המחשב׳ נאמרה זהו ליישב פשוטו אבל מדרשו אמרו רז״ל מ מכאן רמז לתחיית המתים מן התורה וכן בכלן חוץ משל שלמה שפירשוהו ב בקש לבנות ולא בנה ואין לומר וליישב לשון הזה כשאר דברים הכתובי׳ בלשון עתיד והן מיד כגון ככה יעשה איוב על פי יי׳ יחנו וים אשר ישכון הענן לפי שהן דבר ההוה תמיד ונופל בו בין לשון עתיד בין לשון עבר אבל זה שלא היה אלא לשעה איני יכול ליישבו ב בלשון הזה: כי גאה גאה· כתרגומו· ד״א כי גאה גאה על כל השירות וכל מה ש שאקלם בו עוד יש ב בו עוד ולא כמדת מלך בשר ודם שמקלסין אותו ואין בו: סוס ורוכבו· שניהם קשורים זה בזה והמים מעלין אותן ויורדין לעומק ואינן נפרדין: רמה· השליך וכן ורמו לבו אתון נורא· ומדר׳ אגד׳ כתו׳ אחד אומר רמה וכתו׳ אחד אומר ירה מלמד שהיו עולין לרום ויורדי׳ לתהום כמו מי ירה אבן פנה מלמעלה למט׳: עזי וזמרת יה· אנקלוס תרגם עזי כמו עזי וזמרת כמו וזמרתי ואני תמה על לשון המקרא שאין לך כמוהו בנקודתו במקרא אלא בשלשה מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת וכל שאר מקומות נקוד שורק יי׳ עזי ומעזי עזי אליך אשמורה וכן כל תיבה בת שתי אותיות הנקוד׳ מלא פום כשהיא מארכת באות שלישית ואין השנית בשבא בחטף הראשונה נקודה בשורק כגון עז עזי רוק רוקי חק חקי על עלו יסור עלו כל כלו ושלישי׳ על כלו ואלו שלשה עזי וזמרת של כאן ושל ישעיה ושל תלים נקודים בחטף קמץ ועוד אין באחד מהם כתוב וזמרתי אלא וזמרת וכלם סמוך להם ויהי לי לישועה לכך אני אומר ליישב לשון המקרא שאין עזי כמו עזי ולא וזמרת כמו וזמרתי אלא עזי שם דבר הוא כמו היושבי בשמים שוכני בחגוי סלע שוכני סנה וזהו השבח עזו וזמרת יה הוא היה לי לישועה וזמרת דבוק הוא לתיבת השם כמו לעזרת יי׳ בעברת יי׳ על דברת בני האד׳ ולשון וזמרת לשון לא תזמר זמיר עריצים כיסוח וכריתה עזו ונקמתו של אלהינו היה לנו לישוע׳: ואל תתמה על לשון ויהי שלא כאמר היה שיש לנו מקראות מדברים בלשון זה וזה דוגמתו את קירות הבית סביב להיכל ולדביר ויעש צלעו׳ סביב היה לו לומר עשה צלעות סביב· וכן בדברי הימים ובני ישראל היושבים בערי יהודה וימלוך עליהם רחבעם היה לו לומר מלך עליהם רחבעם מבלתי יכולת יי׳ וישחטם היה לו לומר שחטם והאכסים אחר שלא משה וימותו מתו היה לו לומר ואשר לא שם לבו אל דבר יי׳ ויעזב היה לו לומ׳ עזב: זה אלי· בכבודו נגלה עליהם והיו מראין אותו באצבע ראתה שפחה על הים מה שלא ראו נביאי׳: ואנוהו· אנקלוס תרגם לשון נוה כוה שאכן לנוה באן· דבר אחר ואנוהו לשון נוי אספר נויו ושבחו לבאי עולם כגון מה דודך מדוד דודי צח ואדום וכל הענין: אלהי אבי· זה וארוממנהו· אלהי אבי· לא אני תחלת הקדושה מוחזקת ועומדת לי הקדושה ואלהותו עלי מימי אבותי: יי׳ איש מלחמה· בעל מלחמות כמו איש נעמי וכל איש ואיסך מתורגמין בעל וכן וחזקת והיית לאיש לגבור: יי׳ שמו· מלחמותיו לא בכלי זין אלא בשמו הוא נלחם ואני בא אליך בשם יי׳ צבאו׳· דבר אחר יי׳ שמו אף בשעה שהוא נלחם ונוקם מאויביו אוחז הוא במדתו לרחם על קראיו ולזון את כל באי עולם ולא כמדת מלכי אדמה כשהוא עסוק במלחמה פונה עצמו מכל עסקים ואין בו כח לעשות זו וזו: ירה בים· שדי בימא· שדי לשון ירייה וכן הוא אומר או ירה יירה או אשתדאה אשתדי והתי״ו משמשת באלו במקום יתפעל: ומבחר· שם דבר כמו מרכב משכב מקרא קדש: טבעו· אין טביעה אלא במקום טיט כמו טבעתי ביון מצולה ויטבע ירמיהו בטיט מלמד שנעשה הים טיט לגמול להם כמדתם שעבדו את ישראל בחמר ובלבנים: יכסיומו· כמו יכסום והיו״ד ראשונה שמשמעה לשון עתיד כך פרשהו טבעו בים סוף· כדי שיחזרו המים ויכסו אותן· יכסיומו אין דומה לו במקר׳ בנקודתו ודרכו להיות כנקד יכסיומו מלא פום: כמו אבן· ובמקום אחר צללו כעופרת ובמקו׳ אחר יאכלמו כקש הרשעים כקש הולכין ומטרפין עולין ויורדין בינונים כאבן והכשרים כעופרת שנחו מיד: ימינך ימינך· שני פעמים כשישרא׳ עושין את רצונו של מקו׳ השמאל נעשת ימין: ימינך נאדרי בכח· להציל את ישראל וימינך השנית תרעץ אויב ולי נראה אותה ימין עצמה תרעץ אויב מה שאי אפשר לאדם לעשות שתי מלאכות ביד אחת ופשוטו של מקרא ימינך הנאדרת בכח מה מלאכתה ימינך היא תרעץ אויב וכמה מקראות דוגמתו כי הנה אויביך יי׳ כי הנה אויביך יאבדו עד מתי רשעים יי׳ עד מתי רשעים יעלזו כשאו נהרות יי׳ כשאו נהרות קולם לא לנו יי׳ לא לנו הענה כאם יי׳ הענה את השמים אבכי לי׳ אנכי אשירה לולי יי׳ שהיה לנו יאמר נא ישראל לולי יי׳ שהיה לנו בקום עלינו אדם עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר תרמסנה רגל רגלי עני וכתיב רגלים לנחלה לישראל עבדו: כאדרי

מסורה

השירה בראש השיטה· לאמר· ורכבו· לישועה· אבי· שמו· שלישיו· אבן· יי׳ תרעץ· קמיך· אפיך· נזלים· אויב· נפשי· ברוחך· אדירים· כמכה תנינא· פלא· בחסדך· קדשך· אחז· אדום· כל· ופחד· יעבר· קנית· לשבתך· ידיך: אז ישיר ב׳ וסי׳ משה· ישראל: ויאמרו לאמר

מקרא

טו אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַיהוָה כִּי גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ: יְהוָה אִישׁ מִלְחָמָה יְהוָה שְׁמוֹ: מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם סוּף: תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ אָבֶן: יְמִינְךָ יְהוָה

(מסורה קטנה: ל׳· ט׳ו — ג׳· ג׳ — ג׳ — ל׳ — ל׳ וחס׳ — ו׳ — ר׳ א׳ חס׳ — ב׳· ל׳ וכ׳ כ — ל׳· ג׳ חס׳ דחס׳ כתי׳ — ל׳)

תרגום

בְּכֵן שַׁבַּח מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יַת תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָם יְיָ וַאֲמַרוּ לְמֵימַר נְשַׁבַּח וְנוֹדֵה קֳדָם יְיָ אֲרֵי אִתְגָּאֵי עַל גֵּיוְתָנַיָּא וְגֵאוּתָא דִּילֵיהּ הִיא סוּסְיָא וְרָכְבֵיהּ רְמָא בְיַמָּא: תּוּקְפִּי וְתוּשְׁבַּחְתִּי דְּחִילָא יְיָ אֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ וַהֲוָה לִי לְפָרִיק דֵּין אֱלָהִי וְאֶבְנֵי לֵיהּ מַקְדַּשׁ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתִי וְאֶפְלַח קֳדָמוֹהִי: יְיָ מָרֵי נִצְחָן קְרָבַיָּא יְיָ שְׁמֵיהּ: רְתִיכֵי פַרְעֹה וּמַשִּׁרְיָתֵיהּ שְׁדִי בְיַמָּא וּמִבְחַר גִּבָּרוֹהִי אִטַּבַּעוּ בְיַמָּא דְסוּף: תְּהוֹמַיָּא חֲפוֹ עֲלֵיהוֹן נְחַתוּ לְעוּמְקַיָּא כְּאַבְנָא: יְמִינָךְ יְיָ

מסורה

ג׳ וסי׳ אז ישיר משה· ולו גוענו כגוע· הננו עצמך ובשרך: אשירה ג׳ וסי׳ אשירה ליי׳ כי גאה גאה· אשירה נא לידידי· אנכי ליי׳ אנכי אשירה אזמר· וכל כתובי׳ דכו׳: עזי וזמרת ג׳ וסי׳ לישועה· הנה אל ישועתי· עזי וזמרת יה· דתהלים: מרכבת ד׳ ג׳ מלאים וא׳ חס׳ וסי׳ פרעה· מרכבות השמש· עמי נדיב· מרכבו׳ כבודך· קדמא חס׳: ומבחר ב׳ וסי׳ ומבחר שלישיו טובעו· שדד מואב ועריו: תהמת ג׳ חס׳ דחס׳ וסי׳ קפאו תהמת בלב ים· תהמת יכסימו· עינות ותהמת יצאים בבקעה· וד׳ מלאים דמלאים וסי׳ כנס כנד מי הים· יעלו הרים· בדעתו תהומות· באין תהומות חוללתי· ובמסורת אחריתי נמסר כל אוריתא תהמת חס׳ דחס׳ וב׳ מלאים יעלו הרים· בדעתו תהומות נבקעו· מ״ל דמלא ושאר׳ תהמות: במצולת ג׳ וסי׳ ירדו במצולת· ואת רדפיהם השלכת· במחשכי׳ במצלות כתיב· דעזרא במצול׳ כתיב· וסי׳ בלשון תרגו׳ נחתו רדופיא לחשוכא:

נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ יְהוָה תִּרְעַץ אוֹיֵב׃ וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ׃ וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ נֵד נֹזְלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב יָם׃ אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי׃ נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים׃ מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא׃ נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ׃ נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם זוּ גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל נְוֵה קָדְשֶׁךָ׃ שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת׃ אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן׃ תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה

אַדִּירָא בְחֵילָא יְמִינָךְ יְיָ תְּבָרַת סַנְאָה׃ וּבְסְגֵי תוּקְפָךְ תְּבָרְתִנּוּן לְדְקָמוּ עַל עַמָּךְ שַׁלַּחְתָּא רוּגְזָךְ שֵׁיצִינוּן כְּנוּרָא לְקַשָּׁא׃ וּבְמֵימַר פּוּמָךְ חַכִּימוּ מַיָּא קָמוּ כְשׁוּר אַזְלַיָּא קְפוֹ תְהוֹמֵי בְּלִבָּא דְיַמָּא׃ דַּהֲוָה אָמַר סַנְאָה אֶרְדּוֹף אַדְבֵּיק אֲפַלֵּיג בִּזְתָא תִּשְׂבַּע מִנְּהוֹן נַפְשִׁי אֶשְׁלוֹף חַרְבִּי תְּשֵׁיצֵינוּן יְדִי׃ אֲמַרְתְּ בְּמֵימְרָךְ חֲפָא עֲלֵיהוֹן יַמָּא אִשְׁתְּקַעוּ כַּאֲבָרָא בְּמַיִין תַּקִּיפִין׃ לֵית בַּר מִנָּךְ אַתְּ הוּא אֱלָהָא יְיָ לֵית בַּר מִנָּךְ אֱלָהָא אַתְּ אַדִּיר בְּקוּדְשָׁא דְחִיל תּוּשְׁבְּחָן עָבֵיד פְּרִישָׁן׃ אֲרֵימְתָּא יְמִינָךְ בְּלַעְתִנּוּן אַרְעָא׃ דַּבַּרְתָּא בְטַבְוָתָךְ לְעַמָּא דְנָן דִּי פְרַקְתָּא סוֹבַרְתָּא בְתוּקְפָךְ לְדֵירָא דְקוּדְשָׁךְ׃ שְׁמַעוּ עַמְמַיָּא זָעוּ דַחַלָא אֲחַדַתְנוּן לְדַהֲווֹ יָתְבִין בִּפְלֶשֶׁת׃ בְּכֵן אִתְבְּהִילוּ רַבְרְבֵי אֱדוֹם תַּקִּיפֵי מוֹאָב אֲחַדַתְנוּן רָתִיתָא אִתְבָּרוּ כֹּל דַּהֲווֹ יָתְבִין בִּכְנָעַן׃ תִּפֵּיל עֲלֵיהוֹן אֵימְתָא

אריק אחריהם. שלישתך בדבר ימותו. וכל אשר סביבתיו אזרה וכל אגפיו. והלתיהן ביחזקאל׃ צללו ג' וסי' בעפרת. לקול צללו שפתי. שערי ירושלם. וסי' בלשון תרגום אעיל תרעא באברא׃ עשה ח' קמצין וסי' מי במכה. מלא אתם חכמת לב. והיו שתותיה מדכאים. פגעת את שש. עשה ארץ בכחו. דריש ירמיה. וחברו דסוף ירמיה. תועבת יי' שפתי שקר. עשיר ורש נפגשו. וכל אמ"ת דתק"ע פי' אלה הדברים מלכים תרי עשר ד"ה תהלים קהלת עזרא דבו' קמצין כמ"בב פתחין וסי' מצרין במלכי' ב' ס"ז גבי וארבעה אנשים היו מצרעים׃ עם זו ג' וסי' עם זו גאלת. עם זו קנית. עם זו יצרת לי׃ בעזך ג' וחס וסי' נהלת בעזך. אתה פוררת בעזך. יי' בעזך ישמח׃ שמעו ג' רפ וסי' שמעו עמים. שמעו גוים קל ונד. שמעו בי נאנחה. אנ"ד׃ אחז ב' וסי' חיל אחז ישבי. והנה אחז בקרנות׃ נמגו ד' וחס וסי' נמגו כל ישבי כנען. ובי נמגו כל ישבי הארץ. גם נמגו כל ישבי. נמגו בים דאגה. דירמיה׃

...מה שהם גבוהים׃ כמו נד. כתרגומו כשור כחומה׃ נד. לשון ... קדיר ביום נחלה כוכם כנד לא כתב כונס כנאד אלא כנד ... וכונס לשון הכנסה היה לו לכתוב מכניס כבנאד מי הים אלא ... כובר הוא. וכן קמו נד אחד ויעמדו נד אחד ואין לשון קימה אלא בחומות ובבורים. ולא מצינו נאד ניקוד שא במלא פום כמו ... דרך את נאד החלב׃ קפאו. כמו וכגבינה תקפיאני שהוקשו ...

הים. וטעם ימינך כחך׃ נחית בחסדך. אמ' נחית ... הכבואות׃ וטעם בחסדך על עמודי הענן והאש כי ... לאמר כחם עד עתה׃ נהלת. כמו אתנהלה לאטי׃ ... קדשך. הוא הר סיני ששם שכן הכבוד וכן כתוב ... שהם סביבותיהם גם יעברו עליה'׃ חיל אחז יושבי ...

תפול עליהם אימתה. על הרחוקים׃ ופחד

אבן עזרא

וטעם קנית. שהיו עבדים למצרים ואתה קנית אותם להיותם לך לעבדי׃ תביאמו ותטעמו. תפלה שיעמדו שם הרבה ולא יגלו כדרך בהר מרום ישר׳ אשתלנו׃ בהר. כמו ההר הטוב הזה והלבנון או רמז להר המוריה על כן כתוב אחריו מכון לשבתך פעלת י״י. וטעם פעלת י״י שאתה כוננתו מקדש מכון לך כי המקו׳ הנזכר הוא כנגד המקו׳ הנכבד מהעליון כי מקומו׳ הארץ משתני׳ כנגד הכוכב ה העומד על ראשם וחכמי המזלו׳ יבינו זה׳ ומלת מקדש כמו מקד׳ וכמוהו השבת מטהרו כי הדגש בטי״ת כוסף כדגש קו״ף מקדש ובעבור שהיה בקוף שוא כע כ ברפה הדל״ת כי אין מנהג בכל המקרא דגש אחר שוא כע חוץ מגזרת שתים וכבר הזכרתי דיקדוקו׃ והנה כוננו ידיך. כמו פעלת כי הטעם כפול׃ י״י ימלוך. כאשר יבנה בית המקד׳ לשמו אז תראה מלכותו בארץ. וטעם לעולם ועד על דרך קצרה כי הוא לעולם ועד עולם ואל תתמה בעבור מלת עד שאיננה סמוכה כי הנה כתוב שוכן עד וקדוש שמו ותספט לשון הקדש בהיות התנועה באות הבא אחר וי״ו יפתחוהו כמו טור וכסב וכן ובעבור זה כפתח ועד והנה ה״א ואוכל תכל ובסוף הפסוק הנחם השיאני ואוכל על כן אמרו ל לעולם ועד׃ כי בא סוס פרעה. לפי דעתי כי גם זה הפסוק מהשירה להזכיר הפלא שעשה בתוך שלא כאשר פירשתי. ומלת עליהם שבה אל סוס פרעה ב ברכבו ובפרשיו וגם פרע׳ עמהם כי כן כתוב אמר אויב שהוא פרעה ואחריו תבלעמו ארץ וכתוב מפורש ונער פרע׳ וחילו בים סוף׃ ויסע. לפי דעתי כי עמוד הענן שהיה הולך לפניה׳ בצאתם ממצרים ועמוד האש ככה ללכת יומם ולילה ואחר שטבע פרעה וחילו אין להם פחד ולא יסעו בלילה והנה לא תמצא בפרשת בהעלותך ש שבלילה נסעו והכ׳ הסיעם משה על פי השם ואיכם רק שמת מסכו׳ עד הר סיני והם פחותים מארבעים יום והאויר טוב לא לא ולא קר ומי שאין לו אהל יוכל לעמוד באויר ולא יזיקנו ו ובבואם אל מדבר סיני עשו כלם סכות כי שם עמדו כמו שנה ומשה הודיעם כי שם יתעכבו עד שיעשו המשכן כי בעבור זה הוציאו עבי שטים ממצרי׳ כאשר אפרש ולהיות זכר לסכו׳ שעשו שם היה חג הסכות כי הכתוב אמר כי בסכו׳ הושבתי את בני ישר׳ ואיך ישבו בענני׳ כי הסכות אינם דומים לענני׳ ועוד אפרש למה חג הסכו׳ בחדש השביעי וכאשר נעשה המשכן ירד האש בעמוד ענן עליו כי כן כתוב ואם תהיה לילה בו ובנסע הענן יסעו בני ישראל ובעבור זה כתוב ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם והנה שנים עמודים הם שמתחלפים על המשכן ואם קבלה היא שז׳ ענני כבוד היו כנגד מחנותינו ונסמוך על הקבלה׃ אל מדבר שור. הוא מדבר איתם בעצמו אולי שתי כרי׳ היו במדבר שנקראו כן או ים למדבר שתי שמות והעד שאמ׳ וילכו שלשת ימים במדבר הוא מדבר שור על כן בהודעה נפתח בי״ת במדבר׃ ולא מצאו מים ויבאו מרתה וכתוב ויסעו מים סוף כמו ויסע משה את ישראל מים סוף וילכו דרך שלשת ימים במדבר איתם ויחנו במרה׃ על כן קרא שמה. הקורא כמו אשר ילדה אותה ללוי׃ וילונו. מבנין נפעל כמו ויכונו מן נכונו מהפעלי׳ השניים או מעלומי העי״ן ואילו היה מבעלי הנו״ן היה על משקל וינטו׃ ויורהו. עץ. זה העץ לא ידענו מה היה רק דבר פלא היה ואילו היו המים עומדי׳ היינו אומ׳ דרך רפואה היה ונכון הוא מה שאז״ל׃ שם שם לו. השם לישר׳׃ חק ומשפט. ליכר אותם וללמדם. וטעם ושם נסהו על דרך כי מנסה י״י אלהיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים וככה ויענך וירעיבך למען נסותך להטיבך באחריתך להטיב הכוללים שלא הלינו על משה׃ ויאמר אם שמוע תשמע. כבר הזכרתי שמיעה שאחריה למ״ד או בי״ת אין פי׳ לשמוע הדבר רק להבין טעם הענין הכוללת הדבר ו... כה זו השמיעה שיבין מה מצוה לעשות׃ והישר בעיניו תעשה. הלא מצותיה כי כל והאזנת למצותיו. מצות לא תעשה להתבונן מה הם׃ ושמרת כל חקיו. שלא יעבור עליהם כמו ולא הלכו בחקות הגוי וחקות הגם שלא יעבור כמעשיהם׃ וככה

רשי

ופחד. על הקרובים כענין שנאמר כי שמענו את אשר הוביש וגו׳׃ עד יעבור עד יעבור. כתרגומו׃ קנית. חבבת משאר אומות כחפץ הקנוי בדמים יקרים שחביב על האדם׃ תביאמו. נתנבא משה שלא יכנס לארץ לכך לא נאמר תביאנו׃ מכון לשבתך. מקדש שלמטה מכוון כנגד כסא של מעלה אשר פעלת׃ מקד׳. הטע׳ עליו זקף גדול להפרידו מתיבה שלאחריו המקדש אשר כוננו ידיך י״י חביב בית המקדש שהעולם נ נברא ביד אחת שנא׳ אף ידי יסדה ארץ ו ומקדש בשתי ידים ואימתי יבנה בשתי ידי׳ בזמן שה׳ ימלוך לעולם ועד לעתי׳ לבא שכל המלוכה שלו׃ ולעולם ועד לשון עולמית הוא והוי״ו בו יסוד לפיכך היא פ פתוחה אבל הכי היודע ועד שהוי״ו בו שמוש קמוצה היא׃ כי בא סוס פרעה. כאשר בא׃ ותקח מרים הנביאה. היכן נתנבאה כשהיתה אחות אהרן קודם שנולד משה אמרה עתידה אמי שתלד בן וכו׳ כדאית׳ בסוטה. דבר אחר אחות אהרן לפי שמסר נפשו עליה כ כשנצטרעה נקראת על שמו׃ את התוף. כלי של מיני זמר׃ בתפים ובמחולות. מובטחות היו צדקניות שבדור שהקב״ה עושה להם נסים והוציאו תפים ממצרים׃ ותען להם מרים. משה אמר שירה לאנשים הוא אומר והם עונין אחריו ומרים אמר שירה לנשים׃ ויסע משה. הסיען בעל כרחם שעטרו מצרים סוסיה׳ בתכשיטי זהב וכסף ואבנים טובות והיו ישראל מוציאים אותם בים וגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים שנאמר תורי זהב נעשה לך עם נ נקודות הכסף לפיכך הוצרך להסיעם בעל כרחם׃ ויבואו מרתה. כמו למרה הה״א בסוף תיבה במקום למ״ד בתחלתה והתי״ו היא במקום ה״א הנפרשת בתיבת מרה ו ובסמיכת׳ כשהיא נדבקת לה״א שאוא מוסיף במקו׳ הלמ״ד תהפך לתי״ו בסמיכתה כמו חמה אין לי וחמתו בערה בו הרי ה״א של שרש נהפכה לתי״ו מפני שנסמכה של הוי״ו הנוספת וכן עבד ואמה הנה אמתי בלהה לנפש חיה והמתו איתו לאחם בן הרמה ותשובתו הרמתה׃ וילנו. לשון נפעלו הוא וכן התרגו׳ לשון נפעלו ואתרעמו וכן דרך לשון תלונ׳ להסב הדבור אל האד׳ מתלונן מתרועם ולא יאמר לונן רוגם וכן יאמר הלועז דקו״מפלטי״נט ש״י מסב הדבור אליו באמרו ש״י׃ שם שם לו. במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם שבת ופרה אדומה ודינין׃ ושם נסהו. לעם וראה קשי ערפו שלא נמלכו משה בלשון יפה בקש עלינו שיהיה לנו מים לשתות את נתלוננו׃ אם שמוע תשמע. זו קבלה שיקבלו עליהם׃ תעשה. היא עשייה׃ והאזנת. תטה אזנים לדקדק בהם׃ כל חקיו. דברי׳ שאינן אלא גזרת מלך בלא שום טעם ויצר הרע מקנטר עליהם מה איסור באלו למה נאסרו כגון לבישת כלאים ואכילת חזיר ופרה אדומה וכיוצא בהם.

תורה

וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ קָנִיתָ׃ תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהוָה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ׃ יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד׃ כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם וַיָּשֶׁב יְהוָה עֲלֵהֶם אֶת־מֵי הַיָּם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם׃ פ

וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אֲחוֹת אַהֲרֹן אֶת־הַתֹּף בְּיָדָהּ וַתֵּצֶאןָ כָל־הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בְּתֻפִּים וּבִמְחֹלֹת׃ וַתַּעַן לָהֶם מִרְיָם שִׁירוּ לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם׃ ס

וַיַּסַּע מֹשֶׁה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּם־סוּף וַיֵּצְאוּ אֶל־מִדְבַּר־שׁוּר וַיֵּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת־יָמִים בַּמִּדְבָּר וְלֹא־מָצְאוּ מָיִם׃ וַיָּבֹאוּ מָרָתָה וְלֹא יָכְלוּ לִשְׁתֹּת מַיִם מִמָּרָה כִּי מָרִים הֵם עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמָהּ מָרָה׃ וַיִּלֹּנוּ הָעָם עַל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר מַה־נִּשְׁתֶּה׃ וַיִּצְעַק אֶל־יְהוָה וַיּוֹרֵהוּ יְהוָה עֵץ וַיַּשְׁלֵךְ אֶל־הַמַּיִם וַיִּמְתְּקוּ הַמָּיִם שָׁם שָׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט וְשָׁם נִסָּהוּ׃ וַיֹּאמֶר אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֺתָיו וְשָׁמַרְתָּ כָּל־חֻקָּיו

תרגום

וְדַחַלְתָּא בִּסְגֵי תוּקְפָךְ יִשְׁתְּקוּן כְּאַבְנָא עַד דְּיִעְבַּר עַמָּךְ יְיָ יָת אַרְנוֹנָא עַד דְּיִעְבַּר עַמָּא דְּנָן דִּי פְּרַקְתָּא יָת יַרְדְּנָא׃ תַּעֲלֵינוּן וְתַשְׁרֵינוּן בְּטוּרָא דְּאַחְסַנְתָּךְ אֲתַר מְתַקַּן לְבֵית שְׁכִינְתָּךְ אַתְקֵינְתָּא יְיָ מַקְדְּשָׁא יְיָ אַתְקְנוּהִי יְדָךְ׃ יְיָ מַלְכוּתֵיהּ קָאֵים לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא׃ אֲרֵי עָלוּ סוּסָוָת פַּרְעֹה בִּרְתִכּוֹהִי וּבְפָרָשׁוֹהִי בְּיַמָּא וַאֲתֵיב יְיָ עֲלֵיהוֹן יָת מֵי יַמָּא וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הֲלִיכוּ בְּיַבֶּשְׁתָּא בְּגוֹ יַמָּא׃

וּנְסֵיבַת מִרְיָם נְבִיאֲתָא אֲחָתֵיהּ דְּאַהֲרֹן יָת תּוּפָּא בִּידַהּ וּנְפַקָא כָל נְשַׁיָּא בַּתְרַהָא בְּתֻפִּין וּבְחִינְגִּין׃ וּמְעַנְיָא לְהֶן מִרְיָם שַׁבַּחוּ וְאוֹדוּ קֳדָם יְיָ אֲרֵי אִתְגָּאֵי עַל גֵּיוְתָנַיָּא וְגֵאוּתָא דִּילֵיהּ הִיא סוּסְיָא וְרָכְבֵיהּ שְׁדִי בְיַמָּא׃ וְאַטֵּיל מֹשֶׁה יָת יִשְׂרָאֵל מִיַּמָּא דְסוּף וּנְפַקוּ לְמַדְבְּרָא דְחַגְרָא וַאֲזַלוּ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא וְלָא אַשְׁכַּחוּ מַיָּא׃ וַאֲתוֹ לְמָרָה וְלָא יְכִילוּ לְמִשְׁתֵּי מַיָּא מִמָּרָה אֲרֵי מְרִירִין אִנּוּן עַל כֵּן קְרָא שְׁמַהּ מָרָה׃ וְאִתְרַעַמוּ עַמָּא עַל מֹשֶׁה לְמֵימַר מָה נִשְׁתֵּי׃ וְצַלִּי קֳדָם יְיָ וְאַלְפֵיהּ יְיָ אָעָא וּרְמָא לְמַיָּא וּבְסִימוּ מַיָּא תַּמָּן גְּזַר לֵיהּ קְיָם וְדִין וְתַמָּן נַסְּיֵהּ׃ וַאֲמַר אִם קַבָּלָא תְקַבֵּל לְמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ וּדְכָשַׁר בְּעֵינוֹהִי תַּעֲבֵיד וְתַצֵּית לְפִקּוֹדוֹהִי וְתִטַּר כָּל קְיָמוֹהִי

מסורה

לשבתך ג׳ וסי׳ מכון לשבתך פעלת. בנה בניתי בית זבול ואני בניתי בית זבול׃ ידיך חד מן י״א בלאים וסי׳ באיוב סימן י״ד סוף מענה אמנם כי אתם עם׃ לעולם ועד ט׳ וסי׳ י״י ימלוך. כי כל העמים ילכו. גערת גוים אבדת רשע. אזכירה שמך בכל דור. ואשמרה תורתך. תהלה לדוד ארוממך. בכל יום. תהלת י״י ידבר פי. והמשכילים יזהירו׃ לעלם י״ח חס׳ נמסר בתהלים סימן ע״ה׃ בתפים ובמחלת ב׳ וסי׳ ותקח מרים ויבא יפתח׃ ויסע ג׳ וסי׳ ויסע משה את ישראל. ויסע כעץ תקותי. ויסע כצאן עמו. וחד יסע קדים בשמים׃ מרתה ב׳ בתרי ל׳ ש׳ וסי׳ ויבאו מרתה. כי אתי מרהה נאם י״י׃ לשתת ד׳ חס׳ נמסר פרשת חי׃ מרים ב׳ בתרי ליש׳ וסי׳ כי מרים הם. די הוה צבי הוה מרים׃ חק ומשפט ג׳ וסי׳ משה. יהושע. עזרא. אנ״ך׃ מצותיו דקדים לחקיו ד׳ וסי׳ והאזנת למצותיו. ושמעת בקול י״י אלהיך. להטות לבבנו אליו. דמלכים. וחברו דד״ה׃ ושמרת כל חקיו כל י״ו פסו׳ כל כל ובלה חדא ביניהון נמסר בשפטים סימן כ׳ פסו׳ ב׳׃

כָּל־הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְמִצְרַיִם לֹא־אָשִׂים עָלֶיךָ כִּי אֲנִי יְהוָה רֹפְאֶךָ׃ ס וַיָּבֹאוּ אֵילִמָה וְשָׁם שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עֵינֹת מַיִם וְשִׁבְעִים תְּמָרִים וַיַּחֲנוּ־שָׁם עַל־הַמָּיִם׃ וַיִּסְעוּ מֵאֵילִם וַיָּבֹאוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־מִדְבַּר־סִין אֲשֶׁר בֵּין־אֵילִם וּבֵין סִינָי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַיִּלּוֹנוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן בַּמִּדְבָּר׃ וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי־יִתֵּן מוּתֵנוּ בְיַד־יְהוָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל־סִיר הַבָּשָׂר בְּאָכְלֵנוּ לֶחֶם לָשֹׂבַע כִּי־הוֹצֵאתֶם אֹתָנוּ אֶל־הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְהָמִית אֶת־כָּל־הַקָּהָל הַזֶּה בָּרָעָב׃ ס וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן־הַשָּׁמָיִם וְיָצָא הָעָם וְלָקְטוּ דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנַסֶּנּוּ הֲיֵלֵךְ בְּתוֹרָתִי אִם־לֹא׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי וְהֵכִינוּ אֵת אֲשֶׁר־יָבִיאוּ וְהָיָה מִשְׁנֶה עַל אֲשֶׁר־יִלְקְטוּ יוֹם יוֹם׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֶרֶב וִידַעְתֶּם כִּי יְהוָה הוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וּבֹקֶר וּרְאִיתֶם אֶת־כְּבוֹד יְהוָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת־תְּלֻנֹּתֵיכֶם עַל־יְהוָה וְנַחְנוּ מָה כִּי תַלִּונוּ עָלֵינוּ׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּתֵת יְהוָה לָכֶם בָּעֶרֶב

כָּל־מַרְעִין דִּי־שַׁוֵּיתִי בְּמִצְרַיִם לָא אֲשַׁוֵּי עֲלָךְ אֲרֵי אֲנָא יְיָ אָסָךְ׃ וַאֲתוֹ לְאֵילִם וְתַמָּן תַּרְתֵּי עַסְרֵי מַבּוּעִין דְּמַיִין וְשַׁבְעִין דִּיקְלִין וּשְׁרוֹ תַמָּן עַל־מַיָּא׃ וּנְטַלוּ מֵאֵילִם וַאֲתוֹ כָּל־כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַדְבְּרָא דְסִין דְּבֵין אֵילִים וּבֵין סִינָי בְּחַמְשָׁא עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא תִנְיָנָא לְמִפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וְאִתְרַעַמוּ כָּל־כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן בְּמַדְבְּרָא׃ וַאֲמַרוּ לְהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְוַי דְּמִיתְנָא קֳדָם־יְיָ בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם כַּד־הֲוֵינָא יָתְבִין עַל־דּוּדֵי בִּסְרָא וְכַד־הֲוֵינָא אָכְלִין לַחְמָא וְשָׂבְעִין אֲרֵי־אַפֵּקְתּוּן יָתַנָא לְמַדְבְּרָא הָדֵין לְקַטָּלָא יַת־כָּל־קְהָלָא הָדֵין בְּכַפְנָא׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה הָא אֲנָא מַחֵית לְכוֹן לַחְמָא מִן־שְׁמַיָּא וְיִפְּקוּן עַמָּא וְיִלְקְטוּן פִּתְגָם־יוֹם בְּיוֹמֵיהּ בְּדִיל דַּאֲנַסֵּינוּן הַיְהָכוּן בְּאוֹרָיְתִי אִם־לָא׃ וִיהֵי בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה וִיתַקְנוּן יַת־דְּיַיְתוּן וִיהֵי עַל־חַד־תְּרֵין עַל דְּיִלְקְטוּן יוֹם־יוֹם׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּרַמְשָׁא וְתִדְעוּן אֲרֵי יְיָ אַפֵּיק יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וּבְצַפְרָא וְתֶחֱזוּן יַת־יְקָרָא דַּייָ בְּמִשְׁמְעֵיהּ יַת־תּוּרְעֲמָתְכוֹן עַל־יְיָ וְנַחְנָא מָה אֲרֵי מִתְרַעֲמִיתוּן עֲלָנָא׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה כַּד יִתֵּן יְיָ לְכוֹן בְּרַמְשָׁא

על המים ד' וס' בפרש' וארא : לשבע ד' וחס' וס' באכלנו לחם לשבע · ואכלת' לשבע וישבתם · ואכלת' לחמכ' לשבע · צדה שלא להם לשבע : אם לא ז' ספ' וס' נמסר פרשת חיי : יום יום ז' ופסוק' בפרשת וישב : בשמעו ג' וס' ובקר וראית' את כבוד יי' · והיה בשמעו את דברי האלה · וירא בצר להם בשמעו : על יי' לא' נמס' בישעיה סימן נח' נבי הפטר' ואמר סלו סלו : ונחנו ג' וס' ונחנו מה כי תלינו · ונחנו מה לא עלינו · ונחנו עליו כאשר :

רשי

לא אשים עליך · ואם אשים הרי הוא כלא הושמה כי אני יי' רופאך · ולפי פשוטו כי אני יי' רופאך ומלמדך תורה ומצות למען תנצל מהם כרופא הזה האומר לאדם אל תאכל דבר זה פן יביאך לידי חולי זה וכן הוא אומ' רפאות תהי לשריך : שתים עשרה עינות מים · כנגד י"ב שבטים נזדמנו להם : ושבעים תמרים · כנגד ע' זקני' : בחמשה עשר יום · נתפר' היום של חנייה זו לפי שבו ביום כלתה החררה שהוציאו ממצרי' והוצרכו למן ללמדנו שאכלו משירי הבצק ששים ואחת סעודות וירד להם מן בששה עשר באייר ויום אחד בשבת היה כדאיתא במסכת שבת: וילונו · לפי שכלה הלחם : מי יתן מותנו · שנמות ואינו שם דבר כמו מותנו אלא כמו עשותנו חנותנו שובנו לעשות אנחנו לחנות אנחנו לשוב אנחנו לוי דמיתנא לו מתנו הלואי והיינו מתים : דבר יום ביומו · צורך אכילת יום ילקטו ביומו ולא ילקטו היום לצורך מחר : למען אנסנו · אנסנו הילך בתורתי אם ישמרו מצות התלויות בו שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט : והיה משנה · ליום ולמחרת: משנה · על שהיו רגילים ללקוט יום יום של שאר ימות השבוע · אומר אני אשר יביאו והיה משנ' לאחר שיביאו ימצאו משנה במדידה על אשר ילקטו וימדו יום יום וזהו לקטו לחם משנה לקיטתו היה משנ' לחם משנה והו על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים נותן לכם ברכה בבית למלאת העמר פעמים ללחם יומים : ערב · כמו לערב : וידעתם כי אני יי' המוציא אתכם ממצרים · לפי שאמרתם לנו כי הוצאתם אותנו תדעו כי לא אנחנו המוציאים אלא יי' הוציא אתכם שיגיז לכם את השליו : ובקר וראיתם · לא על הכבוד שנאמר והנה כבוד יי' נראה בענן נאמר אלא כך אמר להם ערב וידעתם כי היכולת בידו ליתן תאותכם ובשר יתן אך לא בפני' מאירות יתננה לכם כי שלא כהוגן שאלתם אותו ומכרס מלאה והלחם ששאלתם לצורך בירידתו לבקר תראו את כבוד אור פניו שמורידהו לכם דרך חבה בבקר שיש שהות להכינו וטל מלמעלה וטל מלמטה כמונח בקופסא : את תלונותיכם על יי' · כמו אשר על יי' : ונחנו מה · מה אנחנו חשובין : כי תלינו עלינו · שתרעימו עלינו את הכל את בניכם ונשיכם ובנותיכם וערב רב ועל כרחי אני זקוק לפרש תלינו בלשון תפעילו מפני דגשותו וקרייתו שאו היה רפה הייתי מפרשו בלשון תפעלו כמו וילן העם על משה או אם היה דגש ואין בו יו"ד וקרא תלונו הייתי מפרשו לשו' תתלוננו עכשו הוא משמע תלינו את אחרים כמו במרגלים וילינו עליו את כל העדה : בשר

אבן עזרא

וטעם כל המחלה · יש לך לזכור כי בעיניך ראית המחלה והנגעים והמכות אשר שמתי במצרי' בעבור שמרדו בי ואם אתה תשמור חקי תמלט מהם שלא אעשה לך כאשר עשיתי להם · ועוד כי אני יי' אהיה רופאך מכל מחלה שגזרתי להיותה על הארץ אין לך צורך לרופא כאשר רפאתי המים המרים שאין יכולת ברופאים לרפאם · והנה דבר מרה הפך המכה הראשונה כי מימי היאר היו מתוקים ולא יכלו לשתות מהם וכאן המים המרים שבו מתוקים והנה השם עשה הדבר והפכו · על כן יש לך להשמר שלא תמר בו ולאהוב אותו כי הוא ייטיב לך : ויבואו · אמר הגאון שבעים מיני תמרים היו ואחרי' הוסיפו לכל שבט ושבט ואחרים אמ' לכל איש ואיש ואין צורך לדברים האלה כי העינות שהיו י"ב ושבעי' תמרי' לא נבראו עתה בשביל ישרא' ואין זה זמן בשול תמרי' ולפי דעתי כי ישרא' לא ישבו במרה רק יום אחד והתעכבו באילים כמו כ' יום על כן אמר הכתוב ויחנו שם על המים על כן אמר בפסוק הבא אחריו כי בחמשה עשר יום לחדש השני נסעו מאלים · והנה בט"ו ימים חנו בד' מקומות ואלה הם מדבר סיני ודפקה ואלוש ורפידי' כי תחלת החדש השלישי באו מדבר סיני · והזכיר התמרים להודיע כי המים מתוקים הפך מימרה כי התמרים לא יצליחו בארץ שמימיה מרים : ויסעו · אמר הגאון רב סעדיה כי טעם להזכיר בט"ו לחדש השני להודיע כי יום חמישי בשבוע יצאו ישרא' ממצרים והנה יום ראשון לחדש ניסן היה יום חמישי ואייר יום שני ושבת · והנה ביום השבת באו אל מדבר סין והתרעמו בחנותם · ואמר להם משה כי בערב תאכלו בשר ובבקר ירד המן והנה ראוי להיותו יום ראשון בעבור שאמר והיה ביום הששי כי יהיה יום ששי והיה ששי לירידת המן · ומה שאמר הגאון קבלהו בעבור הקבלה ולא בעבור פירושו כי מי הגיד לו כי ממחרת בואם אל מדבר סין ירד המן אולי עמדו שם ארבעה ימים או יותר · והחל המן לרדת ביום ראשון כי מיום רדתו החל לספור כי כל האומות סומכים על ישרא' במספר הזה והנה הערלים קראו שמות ימות השבוע על שמות המשרתים ויום שבת לא כן · ובלשון ערבי קראו חמשה ימים על דרך המספר ויום ששי אלג'מ"ע על שם חבורם כי הוא להם היום הנכבד בשבוע ויום שבת קראו אותו שב"ת כי הש"ין והסמ"ך מתחלפים בכתיבתם · ואלה מישראל למדו · כי הנה אנשי הודו שאינם מודים במעשה בראשית תחלת ימי השבוע להם יום רביעי בעבור כי כוכב היום הוא כוכב חמה ויש לו שלטון עליהם כפי דבריהם : וילונו · במי מרה הלינו על משה לבדו כי הוא לבדו הסיעם וכל ישראל לא התרעמו רק קצתם על כן כתוב וילונו העם · ועתה במדבר סין וילנו כל עדת ישראל על משה ועל אהרן כי שניהם הוציאום ובמרה התרעמו על המים ועתה מתרעמים על הבשר והלחם שכבר אכלו רוב מקניהם וקהל גדול כמוהו לא ימצאו לחם לקנות כי אם ביוקר כי שלשים יום היו להם מיום צאתם : הנני ממטיר · כדמות מטר היורד מהשמי' · ומלת לחם מאכל תמצא על הלא' כמשמעו גם על הבשר כמו לחם אשה גם על הפרי כמו נשחיתה עץ בלחמו · וטעם אנסנו שיצטרך אלי בכל יום · ופירוש משנה שני העומר לאחד כי כן כתוב : ויאמר · טעם כי יי' הוציא אתכם בעבור שאמרתם כי הוצאתם אותנו · והנה שני אותות יעשה לכם שתדעו כי הוא הוציא אתכם האחד בערב זה היום ושני למחרתו בבקר והיא ראוי שיהיה ערב ובקר וידעתם כי אינכו דבק ובקר עם וראיתם את כבוד יי' כי ביום עצמו ראו את הכבוד כאשר יפרש : ובקר · פרשתיו : בשמעו את תלונותיכם · דבק עם וראיתם את כבוד יי' : ונחנו מה · מה בידנו לעשות לא עשינו רק מה שצונו · ונחנו חסר אלף : ויאמר · עתה פירש להם שני האותות :

קרבו

קרבו לפני יי · אל המדבר: ויהי · התברר להם כי בעת שדבר להם קרבו מיד בא הענן ונראה בו הכבוד: וידבר · ורא״ו כי משה הלך אל הכבוד ודבר עמו: שמעתי · מלת תלונות זרה דגשות הנ״ון וזאת הנבואה שניה כי כבר הזכירה משה בתת יי׳ לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר רק נשנית בעבור ישרא׳ שיראו הכבוד · ומלת בין הערבי׳ כמו בערב כאשר פי׳ ומזה הפסוק התברר פי׳ ובקר וראיתם את כבוד יי׳ כי הנה כתוב בין הערבים תאכלו בשר ובבק׳ תשבעו לחם: ויהי בערב · בסוף היום בעצמו: ותעל השלו · אולי עלת׳ משפת ים: שכב׳ הטל · כמו ונבלי שמים מי ישכיב טעם ירידה ובמקו׳ אחר כתוב וברדת הטל · ירקבשם אוי שאמר כי המן הוא הנקרא בלשון פרסי׳ תרנגבין ובלשו׳ ערבי מ״ן ובלשון לעז מנ״א כי קושיות רבות עמדו עליו האחת כי איננו יורד היום במדבר סיני כי ההר ידוע ואני ראיתי זה הדומה למן במלכות אלכביר והוא יורד בניסן ובאייר ולא בחדשים אחרים ועוד אם תשימהו לשמש לא ימס ועוד כי בלילה לא יבאש ועוד כי איננו חזק ואין צורך שידוכנו אדם במדוכ׳ שעשה ממנו עוג׳ ועוד כאשר יושם בלשון ימס ועוד כי איננו משביע שיולד דם טוב רק הוא נכנס ברפוא׳ ועוד כי ביום הששי היה יורד משנה ועוד כי לא היה יורד בשב׳ ועוד כי יורד לכל מקום שיחנו ועוד כי עבר עמהם את הירדן ולא שבת עד אכי׳סן על דרך הפש׳: ותעל · הטעם שנפסקה כמו אז תחלת יבועי עלה כי הטע׳ מעת שחללת יבועי נסתלק מעלי ונפס׳ וכמוהו אומ׳ שי ש תעלני בחצי ימי והטל היה יורד בתחלה לטהר הארץ ובהסתלק הטל יורד המן וכן כתוב וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו: דק מחוספס · כמו עגול ואין לו חבר והאות׳ שהוא כמו מחשוף שהוא בבנין איננו נכו׳ כי משפ׳ הלשו׳ שיכפלו הפ״א והעי״ן כמו יפיפית או העי״ן והלמ״ד כמו ירקרק או הלמ״ד לבד׳ כמו סגריר רק העי״ן לבדו לא מצאנו כי אם בעלומי הה״א כמו הביני כי אחר שחסר הה״א נראה הבי״ת כלמ״ד פעל על כן כפלוהו רק באותיות נראות לא מצאנו העי״ן כפול: ויראו · אמ׳ רבינו שלמה כי בלשון ישמעאל תרגום מה הוא מן הוא והמגיד לו כזה לא דבר נכון כי יתרגום מה הוא בלשון ישמעאל מה הוא רק מן הוא תרגומו מי הוא · כי איננו נופל מן בלשונ׳ כי אם על אדם כי פי׳ מן הוא מגזרת אשר מנה את מאכלכם · אמר רב משה הכהן ידענו כי אין מוקד׳ ומאוחר בתורה כי ויאמר משה אליהם וכבר אמר משה אליהם וכמוהו רבים · ובפרשה הזאת וירם תולעים ויבאש וכבר באש וכן כתוב ולא הבאיש ורמה לא היתה בו ואחר הכתוב לומר דברי משה בעבור שהוא צרי׳ להאריך לומ׳ זה הדבר אשר צוה יי׳ זה בדרך הסבר׳ כי עומר לגולגלת למי שהוא גדול בשנים ולקטנים כפי אכלם: ויעשו · על דרך הפשט כי המרבה והממעיט לפי מספר נפשות אהלו · וקדמונינו אמרו כי הוא דבר פלא: וימודו בעומר · מצא כל אחד לפי מה ששער: ויאמר · הטעם שיותירו ממנו לאכלו מחר רק יבטח בשם כי מחר ירד כי איננו מצוה עליו לאכלו כלו רק אם נשאר לו שלא יכול לאוכלו יוליכנו מחוץ לאהלו: ולא · מלת אנשים דבקה עם ולא שמעו אל משה כי אנשים מעטים היו · אמר רבי מרינוס כי וירם מגזרת רמה: וילקטו

בשר לאכל · ולא לשובע למדה תורה דרך ארץ שאין אוכלין בשר לשובע · ומה ראה להוריד לחם בבקר ובשר בערב לפי שהלחם שאלו כהוגן שאי אפשר לו לאדם בלא לחם אבל בשר שאלו שלא כהוגן שהרבה בהמות היו להם ועוד שהיה אפשר להם בלא בשר לפיכ׳ נתן להם בשעת טורח שלא כהוגן: אשר אתם מלינים עליו · את האחרים השומעי׳ אתכ׳ מתלוננ׳: קרבו · למקום שהענן ירד: השלו · מין עוף ושמן מאד: היתה שכבת הטל · הטל שוכב על המן ובמקו׳ אחר הוא אומר וברדת הטל וגו׳ הטל יורד על הארץ והמן יורד עליו וחוזר ויורד טל עליו והרי הוא כמונח בקופסא: ותעל שכבת הטל · כשהחמ׳ זורחת עולה טל שעל המן לקראת החמ׳ כדרך טל עולה לקראת חמה אף אם תמלא שפופרת של ביצה טל ותסתום את פיה ותניחה בחמה היא עולה מאליה באוי׳ ורבותינו דרשו שהטל עולה מן הארץ באויר ונגלו שכב׳ הטל כתנגל׳ המן וראו והנה על פני המדבר דק מחוספס מגולה ואין דומה לו במקרא וי״ל מחוספס לשון חפיס׳ ודלוסקמ׳ שבלשו׳ משנ׳ כשנתגל׳ משכב׳ הטל ראו שהיה דבר דק מחוספס את תוכו בין שתי שכבות הטל · ואונקלוס תרגם מקלף לשון מחשוף את הלבן: ככפור · כפור ג׳ילד״א בלעז · דעדק כגיר כאבני גיר והוא מין צבע שחור כדאמ׳ בבי כסוי הדם הגיר והזרניך · דעדק כגיר כגלידא על ארעא דק היה כגיר ושוכב מגולד כקרח על הארץ וכן פירושו דק ככפו׳ שטוח קלוש ומחובר כגליד · דק טינבס בלע׳ שהיה מגליד גלד דק מלמעלה וכגיר שתרג׳ אונק׳ תוספ׳ הוא על לשון העברית ואין לו תיבה בפסוק: מן הוא · הכנת מזון הוא כמו וימן להם המלך: כי לא ידעו מה הוא · שיקראוהו בשמו: עומר · שם מדה: מספר נפשותיכם כפי מנין נפשו׳ שיש לאיש באהלו תקחו עמר לכל גולגלת: המרבה והממעיט · יש שלקטו הרבה ויש שלקטו מעט וכשבאו לביתם מדדו בעומר איש איש מה שלקטו ומצאו שהמרבה ללקוט לא העדיף על עומר לגלגולת אשר באהלו והממעיט ללקוט לא מצא חסר מעומר לגלגלת וזהו נס גדול שנעשה בו: ויותירו אנשים · דתן ואבירם: וירם תולעי׳ · לשון רמה: ויבאש · הרי זה מקרא הפוך שבתחלה הבאיש ולבסוף התליע כענין שנ׳ ולא הבאיש ורמה לא היתה בו וכן דרך כל המתליעים: ואם

אל כל עדת בני ישראל ג׳ וסי׳ קרבו לפני יי׳ כי שמע את תלנתיכם · ויהי בדבר אהרן · והארץ אשר עברנו: ובבקר ו׳ וסי׳ ובבקר תשבעו לחם · ובבקר היתה שכבת · ובבקר זרעך תפריח · ובבקר תפלתי תקדמך:

בשר לאכל ולחם בבקר לשבע בשמע יהוה את תלנתיכם אשר אתם מלינם עליו ונחנו מה לא עלינו תלנתיכם כי על יהוה: ויאמר משה אל אהרן אמר אל כל עדת בני ישראל קרבו לפני יהוה כי שמע את תלנתיכם: ויהי כדבר אהרן אל כל עדת בני ישראל ויפנו אל המדבר והנה כבוד יהוה נראה בענן: פ	ב׳ חסר · ל׳ · ל״ת · ל׳	ביסרא למיכל ולחמא בצפרא למסבע בדשמיען קדם יי ית תורעמתכון די אתון מתרעמין עלוהי ונחנא מה לא עלנא תורעמתכון אלהן על מימרא דיי: ואמר משה לאהרן אמר לכל כנישתא דבני ישראל קריבו קדם יי ארי שמיע קדם יי ית תורעמתכון: והוה כד מליל אהרן עם כל כנישתא דבני ישראל ואתפניאו למדברא והא יקרא דיי איתגלי בעננא:
וידבר יהוה אל משה לאמר: שמעתי את תלונת בני ישראל דבר אלהם לאמר בין הערבים תאכלו בשר ובבקר תשבעו לחם וידעתם כי אני יהוה אלהיכם: ויהי בערב ותעל השלו ותכס את המחנה ובבקר היתה שכבת הטל סביב למחנה: ותעל שכבת הטל והנה על פני המדבר דק מחספס דק ככפר על הארץ: ויראו בני ישראל ויאמרו איש אל אחיו מן הוא כי לא ידעו מה הוא ויאמר משה אלהם הוא הלחם אשר נתן יהוה לכם לאכלה: זה הדבר אשר צוה יהוה לקטו ממנו איש לפי אכלו עמר לגלגלת מספר נפשתיכם איש לאשר באהלו תקחו: ויעשו כן בני ישראל וילקטו המרבה והממעיט: וימדו בעמר ולא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר איש לפי אכלו לקטו: ויאמר משה אלהם איש אל יותר ממנו עד בקר: ולא שמעו אל משה ויותרו אנשים ממנו עד בקר וירם תולעים ויבאש ויקצף עלהם משה: וילקטו אתו בבקר בבקר איש כפי אכלו	ב׳ מלו׳ כן · ו׳ · ו׳ · ו׳ · ל׳ קמ׳ זוקף · ל׳ וחס׳ · ל׳ בכפר · ל׳ · ג׳ · ג׳ וחס׳ ל׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ג׳ · ג׳ בליש׳ ח׳ל · ה׳ חס׳ יוד בליש׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · יג׳ חס׳ כתור׳ · יג׳	ומליל יי עם משה למימר: שמיע קדמי ית תורעמת בני ישראל מליל עמהון למימר בין שמשיא תיכלון בסרא ובצפרא תשבעון לחמא ותדעון ארי אנא יי אלהכון: והוה ברמשא וסליקת סלוי וחפת ית משריתא ובצפרא הות נחתת טלא סחור סחור למשריתא: וסליקת נחתת טלא והא על אפי מדברא דעדק מקלף דעדק דגיר כגלידא על ארעא: וחזו בני ישראל ואמרו גבר לאחוהי מנא הוא ארי לא ידעין מה הוא ואמר משה להון הוא לחמא דיהב יי לכון למיכל: דין פתגמא די פקיד יי לקוטו מניה גבר לפום מיכליה עומרא לגולגלתא מניין נפשתיכון גבר לדי במשכניה תסבון: ועבדו כן בני ישראל ולקטו דאסגי ודאזער: וכלו בעומרא ולא אותר דאסגי ודאזער לא אחסר גבר לפום מיכליה לקטו: ואמר משה להון אינש לא ישאר מניה עד צפרא: ולא קבילו מן משה ואשארו גבריו מניה עד צפר ורחיש ריחשא וסרי ורגיז עליהון משה: ולקטו יתיה בצפר בצפר גבר כפום מיכליה

ובבקר אמר למלך · ובבקר היא שבה: ויאמר משה אלהם ג׳ וסי׳ הוא הלחם אשר · איש אל יותר · אם יעברו בני גד: לגלגלת ג׳ וחס׳ וס׳ עמר לגלגלת · בקע לגלגלת · מחצית השקל דולקחת חמשת חמשת: יותר ז׳ בליש׳ וסי׳ איש אל יותר ממנו · ואת היותר החרמנו · ויותר ממנו מאה רבב׳ דשמואל · וחברו דדה׳ · כי מה יותר לחכם · ויותר לראי השמש · לעשות יקר יותר ממני: ויותרו ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ ויותרו אנשים ממנו · והנותרם לאמר · סוף פסו׳ · והותרך יי׳ לטובה בפרי בטנך · את אשר הותרה משבעה · ויאכלו ויותרו כדבר יי׳: בבקר בבקר יג׳ וסי׳ בישעיה סימן נ׳ בהפטרת והיה עקב:

ולחם השמש ונמס. חכמאר בשרב נעשה כחלב ומושך ממנו אילים וצבאים ואומות העולם צדין מהן וטועמי' בהם טעם מן ויודעים מה שבחן של ישראל פשר לשון פושרין על ידי השמש מתחמם ומפשיר: ונמס. דישטנפריר ודוגמתו בסנהדרין בסוף ארבע מיתות: לקטו לחם משנה. כשמדדו את לקיטתן באהליהם מצאו כפלים שני העומר ל לאחד ומדרש אגדה לחם משונה אותו היו' נשתנה לשבח בריחו וטעמו: ויגידו למשה. שאלוהו מה היום מימי' ומכאן יש ללמד שעדין לא הגיד להם משה פרשת שבת ש שנצטוה לומר להם והיה ביום הששי והכינו וגו' עד ששאלו את זאת אמר להם הוא אשר דבר יי' שנצטויתי לומ' לכם ולכך ענשו הכתו' שאמר לו עד אנה מ מאנתם ולא הוציאו מן הכלל: את אשר תאפו אפו. מה שאתם רוצי' לאפות בתנור אפו ה היום הכל לשני ימים ומה שאתם צריכים לבשל ממנו במי' בשלו היו' לשון אפייה נופל בלחם ולשון בישול ב בתבשיל: למשמרת. לגניזה: ויאמר משה אכלוהו היום. שחרית שהיו רגילים לצאת ו וללקוט באו לשאול אם נצא אם לאו אמ' להם את שבידכם אכלו. ל לערב חזרו לפניו מהו לצאת אמר להם שבת היום ראה אותם דואגי' שמא פסק המן ולא ירד עוד אמר להם היום לא תמצאוהו מה תלמוד לומ' היום היום לא תמצאוהו אבל מ מחר תמצאוהו: וביום השביעי שבת. שבת הוא המן לא יהיה בו ולא בא הכתוב אלא לרבות יום הכיפורים וימים טובי': עד אנה מאנתם. משל הדיוט הוא בהדי הוצא לקיא כרבא ע"י הרשעים מתגנין הכשרים: ראו. בעיניכם כי יי' בכבודו מזהיר אתכ' על השבת שהרי נס נעשה בכל ערב שבת לתת לכם לחם יומים: שבו איש תחתיו. מכאן סמכו חכמים ארבע אמות ליוצא חוץ לתחום: אל יצא איש ממקומו. אלו אלפים אמה ולא במפורש שאין תחומין אלא מדברי סופרים ועיקרו של מקרא על לוקטי המן כאמר. והוא

וילקטו. טעם וחם השמש כאור היום כי השמש לא יחם: ונמס. משבנין נפעל משפלי' הכפל: ויהי. ירד המן יותר מהמנהג כאשר יפרש וישראל לקטו ולחם משנה כי משה צוה להם לעשות ככה והם לא ידעו למה ועוד שהכתוב אמר לקטו ולא אמר מצאו ובאו הנשיאים והגידו למשה כי ישראל עשו כאשר צוה ושאלוהו מה יעשו כי למה צוה ללקוט משנה ואיך יוכלו לאכלו: ויאמר. כבר אמ' לי השם כי אתם חייבי' לשבות מחר שלא תעשו מלאכה אפילו אוכל נפש כי מחר הוא יום שבת ליי' כי זה היום סמך לשם בעבור ששבת מכל מ מלאכתו ביום השביעי וככה בשבת השמטה שבתה הארץ שבת ליי'. ומלת שבת בדקדוק קמה כי איננה על משקל גנב כי אז' שבת סימן לשון נקבה והנה שבת היא ליי' ומלת שבת שם דבר כמו שביתה וככה דקדוק המלה היתה ראויה ל להיות שבת על משקל דלקת ואחר חסרו התי"ו האחת פתחו הבי"ת להורות על לשון נקבה כמו משמרת לנקבה פתחו הרי"ש להורו' על לשון נקבה ולשון זכר הוא משמרת את המלך וככה מלת אחת כאשר אפרש. ומלת אפו זרה כי היה ראוי להיותו על משקל עשו והנה אמר משה לנשיאים מה יעשו: את אשר תאפו. כמנהגכם אפו שתאכלו היום וככה את אשר תבשלו בשלו והנה מהשתי האחת יעשו כל זה ובשלו הכל כרצונכם ואכלו מה שיספיק לכם: ואת כל העודף. הניחוהו עד הבקר שאומר לכם מה תעשו והנה לא הודיעם כי לא ירד מן ביום השבת רק בבקר הודיעם זה הסוד: ויאמר. רבים חסרי אמונה השתבשו בעבור זה הפסוק ואמרו כי חייב אדם לשמור יום השבת והלילה הבא אחריו כי משה אמ' כי שבת היום ליי' ולא הלילה שעבר גם אמר מחר ופרשו ויהי ערב ויהי בקר כרצונם כי יום ראשון לא השלי' עד בקר יום שני ולא דברו נכונה כי משה לא דבר ליש' רק כנגד מנהגם כאשר הזכרתי לך כי מנהג ארצות ערל' איננו כמנהג ארץ ישראל במאכלם ובמלבושם ובניהם ועניהם כי אין מנהג שיאפה אדם או יבשל בקיץ ובחרף ולא לעשות מלאכה רק ביום על כן אמר מחר ועתה שים לבך להבין טפשות המפרשים ויהי ערב ויהי בקר אשר הזכרתי כי הכתוב אומר ויקרא אלהים לאור יום והוא מעת זרוח השמש עד שקעו ולחשך קרא לילה מעת שקוע השמש עד זרחו והנה הלילה הפך היום כמו שחשך הפך אור אם כן איך יקרא מעת ערב עד בקר יום והנה הוא לילה והנה כתוב על אלה לילה ליום שימנו ודע כי היום בלשון הקדש על שני דרכים האחת כאשר הזכרתי כל זמן שאור השמש עומד על הארץ כנגד כל מקום על כן כתוב לילה ויום ויום ולילה שלשת ימים ושלשה לילות כי אילו היתה מדת היום כוללת עמו לילה למה יזכיר לילה וזה לא יתכן בראייה גמורה מחכמת הדבר שם דבר יהיה כולל שני דברים שהאחד הפך כנגדו והדרך השנית שמלת יום נופל על זמן קרוב או רחוק כמו ביום הכותי כל בכור אתה עובר היום אל ארץ אחרת כיום הזה והית ביום ההוא ורבים ככה והנה נכיח כל אלה הדברים ונבקש יום התורה כאשר אמרתי כי שנותינו אינם קבועים במהלך החמה והלבנה רק בקביעות בית דין והנה מצאנו שאמר שבעת ימים מצות תאכלו ופירש כי זה המספר מארבעה עשר לחדש בערב עד יום האחד ועשרים לחדש בערב וכתוב מערב עד ערב תשבתו שבתכם ועוד מי שאירע לו קרי בלילה או ביום כי כן כתו' מקרה לילה והנה לא יטהר עד בא השמש שהוא סוף היום הראשון ואילו כן שהוא עד בקר יום שני היה ראוי שירחץ בבקר פי הם אומרים כי היום והלילה שהוא אחריו יקרא יום הנה יהיה חצי היום טמא וחציו טהור ואשר יארע לו קרי בתחלת הלילה חצי יום שעבר טמא גם חצי יום הבא ואלה דברי התולים וכבר פירשתי ויהי ערב ויהי בקר במקומו: ויאמר. עתה פירש מה יעשו בעודף המונח וגלה להם סודו כי לא ימצאוהו היום כי לא ירד: ששת. כן יהיה תמיד כל זמן היותכם במדבר כאשר היה עתה שלקטתם אותו ששת ימים: וביום השביעי לא יהיה. מן יורד והוסיף בו תוספת ביאור כמו ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו: ויהי ביום השביעי. לרדית המן: יצאו ללקוט. לראות היעמדו דברי משה: ויאמר יי'. משה כנגד כל ישראל והטעם שיאמר לישראל ככה. וטעם מצותי על האכלים שהותירו ממנו עד בקר. וטעם ותורותי שהשם הורה להם טעם השבת על כן לקטו לחם משנה וטעם לשון רבים מצותי ותורותי כי כל המצוות והתורות הם אמת בלי ספק בטעמם ויש להם סודות בדברי החכמה ולא יבינום רק המשכילים ועל כן כל מצותו היא שתים: ראו. הטעם ראו זה המופת שיתן לכם השם שיתברר לכם כי הוא צוה שתשבתו כאשר שבת במעשה בראשי' על כן הוא נתן שירד המן היום כפלים ממנהגו בכל יום: שבו איש תחתיו. באהלו ופי' אל יצא איש ממקומו ללקוט המן כאשר עשו האנשים שיצאו ללקוט: וישבתו. ספר הכתו' כי לא יצא אדם ללקוט ביום השבת מהיום ההוא והלאה: ויקראו. הנה הזכיר למעלה הנס' שנעשו במן ושב עתה לספר שבחו:

ולחם ג' פתחין וס' ולחם השמש ונמס. ולחם לאדני המלך. אם ישכבו שנים. ואך חם לבי בקרבי וס' בלשון תרגום מלכא דדמוך בשמשא: תמצאהו ז' חס' בליש' וס' היום לא תמצאהו. וימצאהו המורים. ומצאהו רעות. ומצאהו בחלקת נבות. ויבקשו שלשה ימים. כחלום יעוף ולא ימצאהו: על כן ב' בטעם תלישא

וְחַ֥ם הַשֶּׁ֖מֶשׁ וְנָמָֽס׃ וַיְהִ֣י ׀ בַּיּ֣וֹם הַשִּׁשִּׁ֗י לָֽקְט֥וּ לֶ֙חֶם֙ מִשְׁנֶ֔ה שְׁנֵ֥י הָעֹ֖מֶר לָאֶחָ֑ד וַיָּבֹ֙אוּ֙ כָּל־נְשִׂיאֵ֣י הָֽעֵדָ֔ה וַיַּגִּ֖ידוּ לְמֹשֶֽׁה׃ וַיֹּ֣אמֶר אֲלֵהֶ֗ם ה֚וּא אֲשֶׁ֣ר דִּבֶּ֣ר יְהוָ֔ה שַׁבָּת֧וֹן שַׁבַּת־קֹ֛דֶשׁ לַיהוָ֖ה מָחָ֑ר אֵ֣ת אֲשֶׁר־תֹּאפ֞וּ אֵפ֗וּ וְאֵ֤ת אֲשֶֽׁר־תְּבַשְּׁלוּ֙ בַּשֵּׁ֔לוּ וְאֵת֙ כָּל־הָ֣עֹדֵ֔ף הַנִּ֧יחוּ לָכֶ֛ם לְמִשְׁמֶ֖רֶת עַד־הַבֹּֽקֶר׃ וַיַּנִּ֤יחוּ אֹתוֹ֙ עַד־הַבֹּ֔קֶר כַּאֲשֶׁ֖ר צִוָּ֣ה מֹשֶׁ֑ה וְלֹ֣א הִבְאִ֔ישׁ וְרִמָּ֖ה לֹא־הָ֥יְתָה בּֽוֹ׃ וַיֹּ֤אמֶר מֹשֶׁה֙ אִכְלֻ֣הוּ הַיּ֔וֹם כִּֽי־שַׁבָּ֥ת הַיּ֖וֹם לַיהוָ֑ה הַיּ֕וֹם לֹ֥א תִמְצָאֻ֖הוּ בַּשָּׂדֶֽה׃ שֵׁ֥שֶׁת יָמִ֖ים תִּלְקְטֻ֑הוּ וּבַיּ֧וֹם הַשְּׁבִיעִ֛י שַׁבָּ֖ת לֹ֥א יִֽהְיֶה־בּֽוֹ׃ וַֽיְהִי֙ בַּיּ֣וֹם הַשְּׁבִיעִ֔י יָֽצְא֥וּ מִן־הָעָ֖ם לִלְקֹ֑ט וְלֹ֖א מָצָֽאוּ׃ ס וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה עַד־אָ֙נָה֙ מֵֽאַנְתֶּ֔ם לִשְׁמֹ֥ר מִצְוֺתַ֖י וְתוֹרֹתָֽי׃ רְא֗וּ כִּֽי־יְהוָה֮ נָתַ֣ן לָכֶ֣ם הַשַּׁבָּת֒ עַל־כֵּ֠ן ה֣וּא נֹתֵ֥ן לָכֶ֛ם בַּיּ֥וֹם הַשִּׁשִּׁ֖י לֶ֣חֶם יוֹמָ֑יִם שְׁב֣וּ ׀ אִ֣ישׁ תַּחְתָּ֗יו אַל־יֵ֥צֵא אִ֛ישׁ מִמְּקֹמ֖וֹ בַּיּ֥וֹם הַשְּׁבִיעִֽי׃ וַיִּשְׁבְּת֥וּ הָעָ֖ם בַּיּ֥וֹם הַשְּׁבִעִֽי׃ וַיִּקְרְא֧וּ בֵֽית־יִשְׂרָאֵ֛ל אֶת־שְׁמ֖וֹ מָ֑ן

וּמָה דְמִשְׁתְּאַר מִנֵּיהּ עַל אַפֵּי חַקְלָא כַּד חַם עֲלוֹהִי שִׁמְשָׁא פָּשַׁר׃ וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה לְקַטוּ לַחְמָא עַל חַד תְּרֵין תְּרֵין עוּמְרִין לְחָד וַאֲתוֹ כָּל רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא וְחַוִּיאוּ לְמֹשֶׁה׃ וַאֲמַר לְהוֹן הוּא דִּי מַלֵּיל יְיָ שְׁבָא שַׁבְּתָא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ מְחַר יָת דִּי אַתּוּן עֲתִידִין לְמֵיפָא אֵפוֹ וְיָת דִּי אַתּוּן עֲתִידִין לְבַשָּׁלָא בַּשִּׁילוּ וְיָת כָּל מוֹתָרָא אַצְנַעוּ לְכוֹן לְמַטְרָא עַד צַפְרָא׃ וְאַצְנַעוּ יָתֵיהּ עַד צַפְרָא כְּמָא דְפַקֵּיד מֹשֶׁה וְלָא סְרִי וְרִיחֲשָׁא לָא הֲוָה בֵיהּ׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה אִכְלוּהִי יוֹמָא דֵין אֲרֵי שַׁבְּתָא יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ יוֹמָא דֵין לָא תַשְׁכְּחֻנֵּיהּ בְּחַקְלָא׃ שִׁתָּא יוֹמִין תִּלְקְטֻנֵּיהּ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא לָא יְהֵא בֵיהּ׃ וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה נְפַקוּ מִן עַמָּא לְמִלְקַט וְלָא אַשְׁכַּחוּ׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עַד אֵימָתַי אַתּוּן מְסָרְבִין לְמִטַּר פִּקּוּדַי וְאוֹרָיְתִי׃ חֲזוֹ אֲרֵי יְיָ יְהַב לְכוֹן שַׁבְּתָא עַל כֵּן הוּא יָהֵב לְכוֹן בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה לְחֵם תְּרֵין יוֹמִין תִּיבוּ גְּבַר תְּחוֹתוֹהִי לָא יִפּוֹק אֱנָשׁ מֵאַתְרֵיהּ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה׃ וְנָחוּ עַמָּא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה׃ וּקְרוֹ בֵית יִשְׂרָאֵל יָת שְׁמֵיהּ מַנָּא

ג' סיפיו יתרין. ב'. ל'. ל' ושאר' שבת שבתון. ל'. ל'. ג'. ל'. ל' ותס'. ז' חס' בליש'. ל' ותס'. ב' ותר ללקט. ל' עקב. מטעי' ביה את. ה' כתו'. ג'. ב' סלסת. ב'.

גדולה וס' על כן הוא נתן לכם ביום הששי. קרא שם המקום ההוא עמק עכור: יומים ה' בליש' ג' מלאים וב' חס' וס' לחם יומים. אך אם יום או יומים. לא יום אחד תאכלון. או ימים או חדש ימים. יחיינו מימים. ב' בת' חס' ישבו ה' בתו' נמס' פרש' וירא: אל יצא ג' וס' אל יצא איש ממקומו. אל יצא פליט מן העיר. באו הבום איש אל יצא: השבעי חד מן ח' חסרי' נמסר פרש' בא: וישבתו ב' וס' ביום השבעי. וישבתו שלשת רעי איוב:

יש אומרים כי כזרע גד לבן כוסבריתא ויקרא בלשון ערבי כסבור ויש אומרים חרדל והככי לא ידעתיכי אין לו חבר במקרא רק בדבר המן וככה צפיחית והגאון אמר כי הוא רקיק מצות והנה כשיאכל כאשר ירד הוא כצפיחית בדבש ואם יבושל יהיה טעמו כלשד השמן אלה השני טעמים הראנו הכתוב: ויאמר. זאת הפרשה ראויה היתה להכתב אחר מעשה המשכן רק נכתבה במקומה להזה לספר זה הנס שעמד המן לדורות והנה משה אמ׳ כן לישרא׳ על כן אמ׳ אשר האכלתי אתכם: צנצנת. כלי חרס או נחשת ואין למלה הזאת חבר. וטעם לפני יי׳ בעבור הכבוד שהוא על הכרובי׳: כאשר. הנה פי׳ לפני יי׳ לפני העדות שהוא הארון ונקר׳ ארון העדו׳ בעבור לוחות הברית שהיו שם: ובני. זה הנס היה גדול מכל הנסים שנעשו על יד משה כי שני׳ רבים היו במן ועמדו ארבעי׳ שנה ולא כל הנסים האחרים. וטעם אל ארץ נושבת כי היו במדבר בארץ לא עבר בה איש והנה כשעברו הירדן היו אוכלין ה התבואה שמצאו על כן הזכיר בואם אל קצה ארץ כנען כי המן נמשך עמהם עד שבאו לגלגל שהוא קצה ארץ כנען והנה התבואה חדשה עמהם לא שבת המן: והעומר. הזכיר זאת המדה כי עומר לגלגלת היה רב לאוכלו: ויסעו. אחז הכתוב דרך קצרה לומר למסעיהם כי ממדבר סין נסעו אל דפקה ומשם לאלוש ומאלוש לרפידים. וטעם על פי יי׳ ביד משה כאשר הזכרתי: וירב. הזכיר העם ולא כל העם כאשר הזכיר בדבר המן כי מעט כתות היו האחד אין לא מי לשתות והיא הסבה מריבה עם משה והשנית יש לה מים שהביאו מאלוש והיו הרוצה לשתות את המים אם יתן מים כאשר יפרים: תנו לנו מים. למשה ואהרן מדברים ואין צורך להזכיר אהרן כי כבר פירשתי כי משה לא דיבר עם ישראל רק ע״י אהרן והנה השיב לתריבים עמו מה תריבון עמדי נבנק כלנו של הנס ואמר לנסות את יי׳ תבחנון אותי. ויצמא. כאשר התחזק עליהם הצמא התרעמו על משה כי הרע להם להוציאם מארץ מצרים: ויצעק. דרך הכתוב דרך משל כי רבו מריבות עמו עמי ויתרעמו עלי ואילו היה בהם יכולת היו סוקלין אותי: ויאמר. יש אומרים בעבור שאמר עוד מעט וסקלוני אמר לו השם עבור לפני העם המריבים עמך להודיע כי מים יתן להם עתה וקח אתך מזקני ישראל: ומטך אשר הכית בו. בעור: הנני. הטעם כי תתנבאני והטעם כתוי ונבורתי בחורב: והכית

והוא כזרע גד. עשב ששמו קוליאנדרי וזרע שלו עגול ואינו לבן והמן היה לבן ואינו נמשל לזרע גד אלא לענין העגול כזרע גד היה והוא לבן: כצפיחית. בצק שמטגנין אותו בדבש וקורין לו אסקריטין בלשון משנה והוא תרגו׳ של אונקלוס: למשמרת. לגניזה: לדורותיכם. בימי ירמיהו כשהיה ירמיהו מוכיחם למה אין אתם עוסקין בתורה והם אומרים נניח מלאכתנו ונעסוק בתור׳ מהיכן נתפרנס הוציא להם צנצנת המן אמר להם אתם ראו דבר יי׳ שמעו לא נאמר אלא ראו בזה נתפרנסו אבותיכם הרבה שלוחין יש לו למקום להכין מזון ליראיו: צנצנת. צלוחית של חרס כתרגומו: והנח אותו לפני יי׳. לפני הארון ולא נאמר מקרא זה עד שנבנה אהל מועד אלא שנכתב כאן בפרשת המן: ארבעים שנה. והלא חסר שלשים יום שהרי בחמשה עשר באייר ירד להם המן תחלה ובחמשה עשר בניסן פסק שנאמר וישבות המן ממחרת אלא מגיד שהעוגות שהוציאו ישראל ממצרים טעמו בהם טעם מן: אל ארץ נושבת. לאחר שעברו את הירדן: אל קצה ארץ כנען. בתחלת הגבול קודם שעברו את הירדן והם ערבו׳ מואב נמצאו מכחישי׳ זה את זה אלא בערבות מואב כשמת משה ב בשבעה באדר פסק המן מלירד ונסתפקו ממן שלקטו בו ביום עד שהקריבו העומר בששה עשר בניסן ש שנאמר ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח: עשירית האיפה. האיפה שלש סאין והסאה ששה קבין ו והקב ארבעה לוגין והלוג ששה בצים נמצא עשירית האיפה ארבעים ושלש בצים וחומש ביצה והוא שיעור לחלה ולמנחות: מה תנסון. לומר היוכל לתת מים בארץ ציה: עוד מעט. אם אמתין עוד מעט וסקלוני: עבור לפני העם. וראה אם יסקלוך למה הוצאת לעז על בני: וקח אתך מזקני ישראל. לעדות שעל ידך המים יוצאים מן הצור ולא

אחת ו׳ פתחין בזקפא וס׳ קח צנצנת אחת. ויסבו את העיר ביום. ויאמר אבישי אל דוד. ויחלק לכל העם לכל המון ישראל. ותנו את החצי לאחת. והנה כבר עפרת. זבריה. וס׳ בלשון תרגום צלוחית מקף אבישי פלג פלגות עגילי. וכל חקה כדה שנה תורה חבשת סימן דכו׳ אחת במא נקי יהיה לביתו שנה אחת:

והוא כבר זרע גידא חיור וטעמיה כאיסקריטון בדבש: ואמר משה דין פתגמא דפקיד יי׳ מלי עומרא מניה למטרא לדריכון בדיל דיחזון ית לחמא די אכלית יתכון במדברא באפקותי יתכון מארעא דמצרים: ואמר משה לאהרן סב צלוחיתא חדא והב תמן מלי עומרא מנא ואצנע יתיה קדם יי׳ למטרא לדריכון: כמא דפקיד יי׳ למשה ואצנעיה אהרן קדם סהדותא למטרא: ובני ישראל אכלו ית מנא ארבעין שנין עד דעלו לארעא יתיבתא ית מנא אכלו עד דאתו לסיפי ארעא דכנען: ועומרא חד מן עסרא בתלת סאין הוא: ונטלו כל כנישתא דבני ישראל ממדברא דסין למטלניהון על מימרא דיי׳ ושרו ברפידים ולית מיא למשתי עמא: ונצא עמא עם משה ואמרו הבו לנא מיא ונשתי ואמר להון משה מה אתון נצן עמי מה אתון מנסן קדם יי׳: וצחי תמן עמא למיא ואתרעם עמא על משה ואמר למא דנן אסיקתנא ממצרים לקטלא יתי וית בני וית בעירי בצחותא: וצלי משה קדם יי׳ למימר מה אעביד לעמא הדין עוד זעיר פון וירגמנני: ואמר יי׳ למשה עבר קדם עמא וסב עמך מסבי ישראל וחוטרך די מחיתא ביה ית נהרא סב בידך ותיזיל: הא אנא קאים קדמך תמן על טנרא בחורב

לא׳ ב׳ ל׳ והוא כזרע גד לבן וטעמו כצפיחת בדבש: ויאמר משה זה הדבר אשר צוה יהוה מלא העמר ממנו למשמרת לדרתיכם למען יראו את הלחם אשר האכלתי אתכם במדבר בהוציאי אתכם מארץ מצרים: ויאמר משה אל אהרן קח צנצנת אחת ותן שמה מלא העמר מן והנח אתו לפני יהוה למשמרת לדרתיכם: כאשר צוה יהוה אל משה ויניחהו אהרן לפני העדת למשמרת: ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד באם אל ארץ נושבת את המן אכלו עד באם אל קצה ארץ כנען: והעמר עשרית האיפה הוא: פ

יז ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין למסעיהם על פי יהוה ויחנו ברפידים ואין מים לשתת העם: וירב העם עם משה ויאמרו תנו לנו מים ונשתה ויאמר להם משה מה תריבון עמדי מה תנסון את יהוה: ויצמא שם העם למים וילן העם על משה ויאמר למה זה העליתנו ממצרים להמית אתי ואת בני ואת מקני בצמא: ויצעק משה אל יהוה לאמר מה אעשה לעם הזה עוד מעט וסקלני: ויאמר יהוה אל משה עבר לפני העם וקח אתך מזקני ישראל ומטך אשר הכית בו את היאר קח בידך והלכת: הנני עמד לפניך שם על הצור בחרב

העדת כלם חס׳ בבאו חס׳ מצוין בפרשת אחרי מות: אל קצה ו׳ וס׳ ובני ישראל אכלו את המן. ודרך הגבול אל קצה ההר. ועבר הגבול אל כתף בית חגלה. דרך הוא ופורה נרדו. צא נא לקראת אחד. הנה יי׳ השמיע. עוד מעט. אם תחת. והעמר עשירית האיפה ל׳ כתיב בן כתו׳. ועשירית האיפה סולת ל׳ כלא דכלא בתורה ושאר אוריתא עשירית כתיב וכל נביאים וכתו׳ עשרית כתיב בבא ועשירית החמר האיפה. יחזקאל: ברפידים ב׳ מלאים כליש׳ וס׳ ויחנו ברפידים ואין מים. ויסעו מרפידים ויבאו: תריבון ג׳ וכל וס׳ מה תריבון עמדי. ואתם תריבון לבעל. הכפבוז תשאון אם לא תריבון. אנך: מה תריבון עמדי כה ח׳ פסו׳ כה בה נמסר פרשת שמות: למים ה׳ דגשים וס׳ ויצמא שם העם למים. רפאתי למים האלה. הוי כל צמא לכו למים. ואדיריהם שלחו צעיריהם למים. לא רעב ללחם ולא צמא למים. וחד בין כים למים: וקח יג וסימן מצוין בכמשלי סימן ד׳:

יאמרו מעיינות היו שם מימי קדם: ומטך אשר הכית בו את היאור. מה תלמוד לומר אשר הכית בו את היאור אלא שהיו ישראל אומרים על המטה שאינו מוכן אלא לפורענות בו לקה פרעה ומצרים כמה מכות במצרים ועל הים לכך נאמר אשר הכית בו את היאור והם אומרים עליו שהוא לפורענות יראו עתה שאף לטובה הוא מוכן: והכית

והכית בצור · על הצור לא נאמר אלא בצור מכאן שהמטה היה של מין דבר חזק ושמו סנפירינון והצור נבקע מפניו : ויבא עמלק · סמוך פרשה זו למקרא זה לומר תמיד אני ביניכם ומזומן לכל צרכיכם ואתם אומרי׳ היש יי׳ בקרבנו אם אין חייכם שהכלב בא ונושך אתכם ואתם צועקים לי ותדעו היכן אני · משל לאדם שהרכי׳ בנו על כתפו ויצא לדרך היה אותו הבן רואה חפץ ואומר אבא טול חפץ זה ותן לי והוא נותן לו וכן שניה וכן שלישית פגעו באדם אחד אמר לו אותו הבן ראית את אבא אמ׳ לו אביו אינך יודע היכן אני השליכו ובא הכלב ונשכו : בחר לנו · לי ולך השוהו לו מכאן אמרו יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך וכבוד חבירך כמורא רבך מניין שנאמר אהרן אל משה בי אדוני והלא אהרן גדול מאחיו היה ועושה את חבירו כרבו · מורא רבך כמורא שמים שנאמר אדוני משה כלאם בלם מן העולם חייבין הם כליה המורדים בך כאילו מרדו בהקב״ה : וצא הלחם · צא מן הענן והלחם בו : מחר · בעת המלחמה אנכי נצב : בחר לנו אנשים גבורים ויראי חטא שתהא זכותן מסייעתן · דבר אחר בחר לנו אנשים · שיודעין לבטל כשפים לפי שבני עמלק מכשפין היו : ומשה ואהרן וחור · מכאן לתענית שצריכים ג׳ לעבור לפני התיבה שבתענית היו שרויים : כאשר ירים משה ידו · וכי ידיו של משה נוצחות היו המלחמ׳ כו׳ כדאי׳ בראש השנ׳ : וידי משה כבדים · בשבי׳ שנתעצל במצוה ומנה אחר תחתיו נתייקרו ידיו · ויקחו אהרן וחור אבן וישימו תחתיו · ולא ישב לו על כר וכסת אמר ישראל שרויין בצער אף אני אהיה עמהם בצער : ויהי ידיו אמונה · ויהי משה ידיו באמונה פרושות השמים בתפלה נאמנה ונכונה : עד בא השמש · שהיו עמלקים מחשבין את השעות באיצט״רלוגיא באי זו שעה הם נוצחי׳ והעמיד להם משה חמה וערבב את השעות : ויחלוש יהושע · חתך ראשי גבוריו ולא השאיר אלא חלשים שבהם ולא הרגם כולם מכאן אנו למדים שעשו על פי הדיבור של שכינה : כתוב זאת זכרון · שבא עמלק להזדווג לישראל קודם לכל האומות : ושים באזני יהושע · המכניס את ישראל לארץ שיצוה את ישראל לשלם לו את גמולו כאן נרמז לו למשה שיהושע מכניס את ישראל לארץ : כי מחה אמחה · לכך אני מזהירך כן כי חפץ אני למחותו : ויקרא שמו של מזבח יי׳ נסי · הקב״ה עשה לנו כאן נס לא שהמזבח קרוי יי׳ אלא המזכיר שמו של מזבח זוכר את הנס שעשה המקום · יי׳ הוא נס שלנו :

והכית בצור · שאין בו מים ואחז דרך קצרה שלא הזכיר ותשת העדה ובעירם : ויקרא · משה או הקורא : מסה ומריבה · בעבור שני דברים הנזכרים ומשפט לשון הקדש כאשר יזכיר שני דברים יחל לעולם מהשני שהוא הקרוב כמו ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואחר כך ואתן לעשו וככה הזכיר תחלה מסה ואחר כך מריבה ושב לפרש קריאת מריבה על ריב בני ישראל עם משה ופי׳ מסה על נסותם את יי׳ והנה פי׳ המסה היש יי׳ בקרבנו שיעשה כל צרכינו ואחר הכות הסכית הצעיקה השם יותר מן הראשונה על כן אמר לא תנסו את יי׳ אלהיכם כאשר נסיתם במסה : ויבא · גוי עמלק הוא היושב בארץ הנגב : ויאמר משה אל יהושע · הוא כין כתיב אלישמע בן עמיהוד שהיה בעל דגל אפרים וקראו הכתוב כן יהושע כשם שקראו משה בדבר המרגלים : בחר לנו · דרך הלשון לומר ככה בחר לך שבו לנו בזה : אנשים · ידועים בעלי גבורה אנשי מלחמה כמו כלם אנשים : וצא הלחם · צא ממחנה ישראל להלחם בעמלק ואנכי אהיה נצב על ראש הגבעה שהוא חורב והוא הר סיני : ומטה האלהים בידי · שארים בו ידי להתפלל : וטעם הזכיר אהרן וחור בעבור צורך לפרש תמכו בידיו : והיה · יש אומרים כי הרמת ידו כאשר יעשה במלחמה מי שבידו הנס ולו היה כן היה מרי׳ אותו אהרן או חור או יעמידוהו במקום גבוה בהר שיראה עומד והנכון מה שאמ׳ קדמונינו : וידי משה · ידענו כי אין כח באדם להרים ידיו יום שלם ואפי׳ שעו׳ מועטות ואף כי עד בא השמש והנה הזכיר וידי משה כבדי׳ ות׳ מידי שאר הזקנים על כן לא היה יכול להרימם תמיד : וטעם וישימו · שלא היה יכול לעמוד ושגבו מקומו : ואהרן וחור · עמדו ואמר הכתוב כבדים על לשון זכרים וככה מזה אחד ומזה אחד וכמוהו והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר : ויהי ידיו אמונה · כל אחד מידיו כמו בגות בצרה כמו וצדיקים ככפיר יבטח · ואמונ׳ דבר עומד וקיים והוא שם דבר ויש אומרי׳ מגזרת ויהי אומן את הדסה כאילו אומנים הם שיסמכו ידיו : ויחלוש · אין הפרש בין ויחלוש ובין ויחלש כאשר טעם יטרוף כמו יטרף כי תדור נדר וידר יעקב בפתח ריק זאת הגזרה כמלת שב פעם יוכאת ופעם עומדת או יהיה וגבר ימות ויחלש וגבר חלש כדרך וירש תולשים ויבאש על כן הזכיר גבר בעל גבורה : כתב זאת זכרון בספר · זו הפרשה בשנת הארבעים כאשרה והעד שאמר בספר בפתחות הב״ית הנודע והוא ספר התורה או ספר אחר היה להם ויקרא ספר מלחמות יי׳ ואיננו אתנו כאשר אין לנו ספר היסר ומדרש עדו ודברי הימים למלכי ישראל וספרי שלמה · וטעם באזני יהושע כי השם ידע כי הוא עתיד להלחם עם מלכי כנען · וטעם כי מחה אמחה בעבור שהכעים את השם כי אלופי אדום נבהלו מפחדו בעבור האותות שעשה במצרים ובים וככה מואב ופלשת והנה זה עמלק שמע גבורת השם בעבור עמו ישראל והנה בא ממקום רחוק להלחם עם ישראל ולא פחד מהשם וכן כתוב ולא ירא אלהי׳ ויש אומרים כי עמלק היה שם המלך בעבור שאמר הכתוב את עמלק ואת עמו או עם אחר נתחבר עמו : ויבן מזבח · בחורב ומלת מזבח מוסף עצמו ואחר עמו וכן הוא מזבח יי׳ נסי :

בצור ג׳ דגשים וס׳ והכית בצור ויצאו · בא בצור והטמן · לעד בצור יחצבון : ויצאו ז׳ רפין וסי׳ הנני עומד לפניך שם על הצור · כי ינצו אנשים יחדו · ויצאו זקניך ושפטיך · ויצאו אחרינו עד · ויצאו וראו בפגרי · ויאמר אליהם טמאו · ויצאו ישבי ערי : נסתם ד׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ על נסתם · למען ענתך לנסתך · למען נסתך ·

והכית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם ויעש כן משה לעיני זקני ישראל : ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסתם את יהוה לאמר היש יהוה בקרבנו אם אין : פ ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידם : ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק מחר אנכי נצב על ראש הגבעה ומטה האלהים בידי : ויעש יהושע כאשר אמר לו משה להלחם בעמלק ומשה אהרן וחור עלו ראש הגבעה : והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק : וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה ואהרן וחור תמכו בידיו מזה אחד ומזה אחד ויהי ידיו אמונה עד בא השמש : ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב : פ ויאמר יהוה אל משה כתב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים : ויבן משה מזבח ויקרא שמו יהוה נסי :

ותמחי בטינרא ויפקון מיניה מיא וישתי עמא ועבד כן משה לעיני סבי ישראל : וקרא שמא דאתרא נסיתא ומצותא על דנצו בני ישראל ועל דנסיאו קדם יי למימר האית שכינתא דיי בינגא אם לא : ואתא עמלק ואגיח קרבא עם ישראל ברפידים : ואמר משה ליהושע בחר לנא גברין ופוק אגיח קרבא בעמלק מחר אנא קאים על ריש רמתא וחוטרא דאתעבידו ביה ניסין מן קדם יי בידי : ועבד יהושע כמא דאמר ליה משה לאגחא קרבא בעמלק ומשה אהרן וחור סליקו לריש רמתא : והוה כד מרים משה ידוהי ומתגברין דבית ישראל וכד מנח ידוהי ומתגברין דבית עמלק : וידי משה יקרא ונסיבו אבנא ושויאו תחותוהי ויתיב עלה ואהרן וחור סעידין בידוהי מכא חד ומכא חד והואה ידוהי פריסן בצלו עד דעל שמשא : ותבר יהושע ית עמלק וית עמיה לפתגם דחרב : ואמר יי למשה כתב דא דוכרנא בספרא ושוי קדם יהושע ארי מימחא אימחי ית דוכרנא דעמלק מתחות שמיא : ובנא משה מדבחא ופלח עלוהי קדם יי דעבד ליה ניסין :

לזהשיבך · ותבא לנסתו בחידות : מסה ב׳ שום קרתא ומשתנין חד כתיב ס׳ וחד כתיב ש׳ וסי׳ ויקרא שם המקום מסה ומריבה · ובתבערה ובמשא : אם אין ד׳ וסי׳ היש יי׳ בקרבנו · היש בה עץ · אם אין אתה דבר · אם אין שמע לי : וילחם עם ישראל ב׳ וסי׳ ברפידם · ולא האמין סיחון · ושאר׳ וילחם בישראל : וידי ד׳ וסי׳ וידי משה כבדים · וידי אדם מתחת כנפיהם · וידי עם הארץ תבהלנה · מעשה חרש וידי צורף : ואת עמו ז׳ נמסר לעיל בריש סידרא : ויאמר יי׳ יב בטעם קדמא אזלא בספרא נמסר בסדר ואלה שמות : ושים ט׳ בקריי׳ וסי׳ ושים כסף איש בפי : באזני יהושע · קטרת · בסלע קנך · עשה לך שרף · ושים עלית כרים · דיחזקאל · ראה בעיניך ובאזניך שמע · קח נא מפיו תורה · ושים פחות תחתיהם · דמלכים : אמחה ב׳ וסי׳ את האדם · את זכר עמלק : ויקרא שמו ו׳ חס׳ את נמסר פרש׳ וישלח : נסי ב׳ בתרי ליש׳ וסי׳ יי׳ נסי · מרים נסי :

ויאמר

כי

כי יד׳ כמו כי אשא אל שמים ידי והטעם כי השם שם ידו על כסאו ואחת היא שבועה ור׳ ישועה אמר כי יד חזקה תהיה ליושב ברומו׳ על כסא ישראל כאשר נאמר בשלמה על כסא ישראל גם על כסא י׳ והטעם על שאול:

ויאמר׳ משה: כי יד על כס יה׳ ידו של הקב״ה הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית. ומהו כס ולא נאמר כסא ואף השם נחלק לחציו. נשבע הקב״ה שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמו כולו וכשימחה שמו יהיה השם שלם והכסא שלם שנאמר האויב תמו חרבו׳ לנצח זהו עמו שכתוב בו ועברתו שמרה נצח וערים נתשת אבד זכרם המה מהו אומ׳ אחריו וי׳ לעולם ישב הרי השם שלם כונן למשפט כסאו הרי כסאו שלם:

חסלת ויהי בשלח

נאום אברם אשיר יקוה׳
אמר פתח עני יתרו:
פרי הלך חבי לבו׳
ובנה הברוד יתרו׳
וזה פירוש בפרשה׳
תחילתה דבר יתרו:

כס יה פליג׳ אם הוא חד מן מלין דלא מפק ה׳ וס׳ ובזיותיה וחצר שועל׳ מאפליה הדור אתם ראו׳ הללו׳ קדמא׳ חיהודיה ואשתו היהודיה׳ ידידיה׳ במרחב יה׳ שלהבת יה׳ בת יה בת׳ וענתותיה והנניה ועילם׳ ויערשיה ואליה וזכרי׳ בעשיה הגידה לי שאהבה נפשי׳ וישמע ב׳ בטעם שני גרישין וס׳ וישמע יתרו כהן

וַיֹּאמֶר כִּי יָד עַל כֵּס יָהּ מִלְחָמָה לַיהוָה בַּעֲמָלֵק מִדֹּר דֹּר:

וַאֲמַר בִּשְׁבוּעָה אֲמִירָא דָא מִן קֳדָם דְּחִילָא דִּשְׁכִינְתֵּיהּ עַל כּוּרְסֵי יְקָרָא דַּעֲתִיד דְּיִתַּגַּח קְרָבָא קֳדָם יְיָ בִּדְבֵית עֲמָלֵק לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן מִדָּרֵי דְעָלְמָא:

ל׳ וחס׳ ל׳

ק״ל׳ יד אמונה׳ סימן׳ סנא״ה׳ סימן

פרשת

וישמע יִתְרוֹ כֹהֵן מִדְיָן חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ כִּי הוֹצִיא יְהוָה אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם: וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה אֶת צִפֹּרָה אֵשֶׁת מֹשֶׁה אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ: וְאֵת שְׁנֵי בָנֶיהָ אֲשֶׁר שֵׁם הָאֶחָד גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה: וְשֵׁם הָאֶחָד אֱלִיעֶזֶר כִּי אֱלֹהֵי אָבִי בְּעֶזְרִי וַיַּצִּלֵנִי מֵחֶרֶב פַּרְעֹה: וַיָּבֹא יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ אֶל מֹשֶׁה אֶל הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר הוּא חֹנֶה שָׁם הַר הָאֱלֹהִים:

כ׳ ז׳ — כ׳ רחטעי׳ — ל׳ וחס׳ — נ׳ — ד׳ חס׳ וכל ל״ת דמו׳ במ״ב׳ יג״ר״פ — ז׳ חס׳ בליש׳ — ב׳ וחס׳

פרשת

ושמע יִתְרוֹ רַבָּא דְמִדְיָן חֲמוּהִי דְמשֶׁה יָת כָּל דִּי עֲבַד יְיָ לְמשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמֵּיהּ אֲרֵי אַפֵּיק יְיָ יָת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם: וּדְבַר יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמשֶׁה יָת צִפּוֹרָה אִתַּת משֶׁה בָּתַר דְּשַׁלְחַהּ: וְיָת תְּרֵין בְּנַהָא דִּי שׁוּם חַד גֵּרְשׁוֹם אֲרֵי אֲמַר דַּיָּיר הֲוֵיתִי בַּאֲרַע נוּכְרָאָה: וְשׁוּם חַד אֱלִיעֶזֶר אֲרֵי אֱלָהָא דְאַבָּא בְּסַעֲדִי וְשֵׁזְבַנִי מֵחַרְבָּא דְפַרְעֹה: וַאֲתָא יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמשֶׁה וּבְנוֹהִי וְאִתְּתֵיהּ לְמשֶׁה לְמַדְבְּרָא דִּי הוּא שָׁרֵי תַמָּן לְטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ:

מדין׳ וישמע הכנעני מלך׳ ולישר׳ ז׳ וס׳ וישמע יתרו׳ זכר לאברה׳ ליצחק׳ בעת יאמר ליעקב׳ ביום השמיני שלח את׳ להגיד ליעקב פשעו׳ וביום עשרים ושלשה לחדש שלח את׳ והנה דברי אסא הראשנים׳ ואת שני ג׳ וס׳ ואת שני בניה׳ קח את אהרן׳ ונתת אתם על סל׳ גרשם ד׳ חס׳ וס׳ מצוין פרשת שמות׳ ושם האחד ג׳ וס׳ אליעזר׳ ובן המעברות אשר׳ ב׳ בו׳ ויצלני ז׳ חס׳ בליש׳ וס׳ מצוין בסדר וישב׳ חנה ב׳ וחס׳ וס׳ חנה שם הר האלהים׳ חנה מלאך י״י סביב׳

וישמע יתרו׳ הזכיר למעלה דבר עמלק כי לרפידי׳ בא והיתה ראויה פרשת בחדש השלישי׳ להיותה כתובה אחר דבר עמלק כי שם כתוב ויסעו מרפידי׳ ויבאו מדבר סיני אם כן למה נכנס דבר יתרו בין שתי הפרשיות והגאון אמר כי יתרו בא אל מדבר סיני לפני מתן תורה ולפי דעתי שלא בא רק בשנה השנית אחר שהוקם המשכן כי כתוב בפרשה עולה וזבחים לאלהים ולא הזכיר שבנה מזבח חדש ועוד כתיב והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו והנה זה אחר מתן תורה והעד הנאמן על דברי כי כן כתוב אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים ואמר משה לחובב שהוא יתרו כאשר פירשתי בפרשת ואלה שמות כי חותן משה לא שב אל רעואל הקרוב אליו כי אם לחובב כי כן כתוב מבני חובב חותן משה ומשה אמר לו כי על כן ידעת חנותינו במדבר וידענו כי ישראל עמדו במדבר סיני כמו שנה והנה דברי משה יוכיחו שאמר בפרשת אלה הדברים י״י אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה פנו וסעו לכם והנה זה הזמן היה קרוב למסעם והוא אמר ואמר אליכם בעת ההיא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם כי השם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב וטעם להזכיר זה להם כי השם אמר ליעקב הנני מפרך והרביתיך ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך והנה הטעם כאשר ירבה זרעך אז אתן לו את הארץ על כן אמר י״י אלהיכם הרבה אתכם והגיע זמן שתירשו את הארץ ובעבור שאתם רבים לא יכלתי לבדי שאת אתכם והזכרתי לתת עליכם שרי אלפים ושרי מאות וזאת היתה עצת יתרו שנתן לו ממחרת בואו למדבר סיני על כן אמר משה לחובב שהוא יתרו כמו שפיר׳ נוסעים אנחנו והוא השיב לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך והוא וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו ועתה אפרש למה נכנסה פרשת יתרו במקום הזה בעבור שהזכיר למעלה הרעה שעשה עמלק לישראל הזכיר כנגדו הטובה שעשה יתרו לישראל וכתוב ויחד יתרו על כל הטובה ונתן להם עצה טובה ונכונה למשה ולישראל ומשה אמר לו והיית לנו לעינים והטעם שהאיר עיניהם ושאול אמר ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל ובעבור שכתוב למעלה מלחמה לי״י בעמלק שישראל חייבים להלחם בו כאשר יניח השם להם הזכיר דבר יתרו כי אם היו עם גוי עמלק שיזכרו ישראל חסד אביהם ולא יגעו בזרעו והנה ראינו הרכבים שהם בני יתרו היו עם בני ישראל בירושלם ובימי ירמיה יונדב בן רכב ויש פרשה אחרת דומה לזאת: אשר עשה אלהים׳ השם שהיה נודע בעולם לפני בא משה שהכל מודים בו: ולישראל עמו׳ עם י״י או עם משה ויתכן להיות הלמ״ד בעבור משה וישראל והטעם על המכות וטביעת פרעה: כי הוציא י״י׳ השם שנודע למשה כי על יד האותות יכירו: ויקח׳ אמר הכתוב אשת משה ולא אמר בתו בעבור כי משה נכבד מבית אביה: אחר שלוחיה׳ י״א אחר שנתן לה רשות במלון ללכת לבית אביה בשובו לבדו אל ארץ מצרים ויש אומרים אחר שלחה דורונות אליו כמו שלוחים לבתו: ואת׳ דעבי אנשי לשון הקדש שומרים הפעלים במתכונתם בכל הבנינים ואנשים חוספים לשמור שמות בני אדם על כן אל תתמה שאמר גרשום בעבור שגר שם כי הנה קין בעבור קניתי ואינו נכון בדקדוק וקשה מזה נח מגזרת ינחמנו ופעם יהפכו השם כמו חוסים הוא שוחס ויקרא יעבץ בעבור שילדתיו אמו בעוצב גם יחסרו אות ממנו כמו מעכה הוא מיכה והפך זה יוב הוא ישוב ורבים אמרו כי כן שמואל מגזרת שאלתיהו והיושר בעיני כי השורק תחת חולם כמו תחו תוח וצוף וצופי וכון וכון והנה שמואל מגזרת שמו אל וקראתו אמו בשם אל כי הוא נתנו לה כאשר שאלה ואל תתמה איך יקרא שם אדם בשם אל כי הנה כמוהו צורי שדי ורבים ככה ולפי דעתי כי כן שם המזבח שבנה משה י״י נסי וככה שם המשיח י״י צדקנו והגאון אמר כי השם דבק עם מלת יקראו ושם המשיח הוא צדקנו והנה הוא מטעה בעל הטעמים שם טרחא במלת יקראו כי הפרש גדול יש בין ויקרא בשם י״י הכתוב באברהם שהטרחא במלת ויקרא ובין ויקרא בשם י״י הכתוב בספר משה כאשר אפרש במקומו: ושם האחד׳ מנהג לשון הקדש לאמר פעמים ככה השני ופעמים האחד כמו שם האחד בוצץ ושם האחד סנה׳ ותחסר מלת אמר אחר כי שהי׳ אבי בעזרי ואין כתוב כי אמר אלהי אבי כי התלה שבה למעלה כי אמר גר הייתי כמו כי הפרני אלהים׳ וכבר פירשתי למה קרא שם הקטן אליעזר: ויבא׳ הזכיר הכתוב דרך מוסר בבואו אל משה כי יתרו הולך בראשונה ואחריו בני משה אחריהם האשה כמשפט: אשר הוא חונה שם׳ כי ימים רבים חנה שם:

ויאמר

וישמע יתרו׳ מה שמועה שמע ובא קריעת ים סוף ומלחמת עמלק׳ יתרו׳ שבע שמות נקראו לו רעואל יתר יתרו חובב חבר קיני פוטיאל׳ יתר על שם שיתר פרשה אחת בתורה ואתה תחזה׳ יתרו לכשנתגייר וקיים המצות הוסיפו לו אות׳ חובב שחבב את התורה׳ חובב הוא יתרו שנאמר מבני חובב חותן משה׳ ויש אומרים רעואל אביו של יתרו היה ומהו אומר ותבואנה אל רעואל אביהן שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא. בספרי׳ חותן משה׳ כאן היה יתרו מתכבד במשה אני חותן המלך ולשעבר היה משה תולה הגדולה בחמיו שנאמר וישב אל יתר חותנו׳ למשה ולישראל׳ שקל משה כנגד כל ישראל׳ את כל אשר עשה׳ להם בירידת המן ובבאר ובעמלק: כי הוציא ה׳ וגו׳ זו גדולה על כולם: אחר שלוחיה׳ כשאמר לו הקב״ה במדין לך שוב מצרימה ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו׳ ויצא אהרן לקראתו ויפגשהו בהר האלהים אמר לו מי הם הללו אמר לו זו אשתי שנשאתי במדין ואלו בני אמר לו והיכן אתה מוליכן אמר לו למצרים אמר לו על הראשונים אנו מצטערים ואתה בא להוסיף עליהם אמ׳ לה לכי לבית אביך נטלה שני בניה והלכה לה: ויצלני מחרב פרעה׳ כשגלו דתן ואבירם על דבר המצרי ובקש להרוג משה נעשה צוארו כעמוד של שיש: אל המדבר׳ אף אנו יודעים שבמדבר היו אלא בשבחו של יתרו דבר הכתוב שהיה יושב בכבודו של עולם ונדבו לבו לצאת אל המדבר מקום תוהו לשמוע דברי תורה:

ויאמר

וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה אֲנִי חֹתֶנְךָ יִתְרוֹ בָּא אֵלֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּשְׁנֵי בָנֶיהָ עִמָּהּ׃ וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לִקְרַאת חֹתְנוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיִּשְׁאֲלוּ אִישׁ־לְרֵעֵהוּ לְשָׁלוֹם וַיָּבֹאוּ הָאֹהֱלָה׃ וַיְסַפֵּר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְפַרְעֹה וּלְמִצְרַיִם עַל אוֹדֹת יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתַם בַּדֶּרֶךְ וַיַּצִּלֵם יְהוָה׃ וַיִּחַדְּ יִתְרוֹ עַל כָּל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִצִּילוֹ מִיַּד מִצְרָיִם׃ וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פַּרְעֹה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶת־הָעָם מִתַּחַת יַד־מִצְרָיִם׃ עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל יְהוָה מִכָּל־הָאֱלֹהִים כִּי בַדָּבָר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם׃ וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה עֹלָה וּזְבָחִים לֵאלֹהִים וַיָּבֹא אַהֲרֹן וְכֹל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לֶאֱכָל־לֶחֶם עִם־חֹתֵן מֹשֶׁה לִפְנֵי הָאֱלֹהִים׃ וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה לִשְׁפֹּט אֶת־הָעָם וַיַּעֲמֹד הָעָם עַל־מֹשֶׁה

וַאֲמַר לְמֹשֶׁה אֲנָא חֲמוּךְ יִתְרוֹ אָתֵית לְוָתָךְ וְאִתְּתָךְ וּתְרֵין בְּנַהָא עִמַּהּ׃ וּנְפַק מֹשֶׁה לְקַדָּמוּת חֲמוּהִי וּסְגִיד וְנַשֵּׁיק לֵיהּ וּשְׁאִילוּ גְּבַר לְחַבְרֵיהּ לִשְׁלָם וְעָלוּ לְמַשְׁכְּנָא׃ וְאִשְׁתָּעֵי מֹשֶׁה לַחֲמוּהִי יָת כָּל דִּי עֲבַד יְיָ לְפַרְעֹה וּלְמִצְרַיִם עַל עֵיסַק יִשְׂרָאֵל יָת כָּל עַקְתָא דְּאַשְׁכַּחְתְּנוּן בְּאוֹרְחָא וְשֵׁזְבִנּוּן יְיָ׃ וַחֲדִי יִתְרוֹ עַל כָּל־טַבְתָא דַּעֲבַד יְיָ לְיִשְׂרָאֵל דְּשֵׁזְבִינוּן מִידָא דְמִצְרָיִם׃ וַאֲמַר יִתְרוֹ בְּרִיךְ יְיָ דִּי שֵׁזֵיב יַתְכוֹן מִידָא דְמִצְרָאֵי וּמִידָא דְפַרְעֹה דִּי שֵׁזֵיב יָת־עַמָּא מִתְּחוֹת מַרְוַת מִצְרָאֵי׃ כְּעַן יְדַעְנָא אֲרֵי־רַב יְיָ וְלֵית אֱלָהּ בַּר־מִנֵּיהּ אֲרֵי בְּפִתְגָּמָא דִּי חֲשִׁיבוּ מִצְרָאֵי לְמִידַן יָת־יִשְׂרָאֵל בֵּיהּ דָּנִינּוּן׃ וְקָרֵיב יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ וַאֲתָא אַהֲרֹן וְכֹל סָבֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵיכַל לַחְמָא עִם־חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה קֳדָם יְיָ׃ וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וִיתֵיב מֹשֶׁה לְמִידַן יָת־עַמָּא וְקָם עַמָּא עֲלָווֹהִי דְמֹשֶׁה

האהלה ח׳ נמסר בשפטים סימן ד׳ גבי יעל וסיסרא׃ אודת ג׳ כתיב בן נמסר בסדר וירא׃ התלאה ג׳ וסי׳ את כל התלאה אשר מצאתם· התלאה אשר מצאתנו· אל ימעט לפניך את כל התלאה׃ מצאתם חד מן ח׳ מלין מחורין מלעיל וסי׳ כי רחל גנבתם· אשר מצאתם בדרך· והוא העלתם הגגה· אש שרפתם· ובקשתם ולא תמצא· משם אצוה את החרב· על בן נצרתם נפשי׃ ויחד ל׳ וחד אל יחד בימי שנה׃ עתה ב״ה ר״פ בקרי׳ וג׳ מנהון באו וסי׳ מצוין בישעיה סימן ל״ג גבי פרשתא דהן אראלם צעקו חוצה׃ וכל זקני ג׳ נמסר בסדר ויחי׃ לפני האלהים ז׳ נמסר ריש סידרא דנח׃

ויאמר אל משה· על ידי שליח׃ אני חותנך יתרו וגו׳· אם אין אתה יוצא בגיני צא בגין אשתך ואם אין אתה יוצא בגין אשתך צא בגין שני בניה׃ ויצא משה· כבוד גדול נתכבד יתרו באותה שעה כיון שיצא משה יצא אהרן נדב ואביהוא ומי הוא שראה את אלו יוצאין ולא יצא׃ וישתחו וישק לו· איני יודע מי השתחוה למי כשהוא אומר איש לרעהו מי הקרוי איש זה משה׃ ויספר משה לחותנו· למשוך את לבו לקרבו לתורה׃ את כל התלאה· שעל הים ושל עמלק׃ התלאה· למ״ד אל״ף מן היסוד של תיבה והתי״ו הוא תיקון ויסוד הנופל ממנו לפרקים וכן תרומה תנופה תקומה תנואה׃ ויחד יתרו· וישמח יתרו זהו פשוטו ומדרש נעשה בשרו חידודין חידודין מצר על אבוד מצרים היינו דאמרי אינשי גיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמאה באפיה׃ על כל הטובה· טובת המן והבאר והתורה ועל כלן אשר הצילו מיד מצרים עד עכשו לא היה עבד יכול לברוח ממצרים שהית הארץ מסוגרת ואלו יצאו ששים רבוא׃ אשר הציל אתכם מיד מצרי׳· אומה קשה׃ מיד פרע׳· מלך קשה׃ מתחת יד מצרים· כתרגומו לשון רידוי ומרות היד שהיו מכבידים עליהם היא העבודה׃ עתה ידעתי· מכירו הייתי לשעבר ועכשיו ביותר׃ מכל האלהי׳· מלמד שהיה מכיר בכל ע״ז שבעולם שלא הניח ע״ז שלא עבדה׃ כי בדבר אשר זדו עליהם· כתרגו׳ במים דמו לאבדם והם נאבדו במים׃ אשר זדו· אשר הרשיעו· ורבותינו דרשוהו לשון ויזד יעקב נזיד בקדרה שנשלו בה נתבשלו׃ עולה· כמשמעה שהיא כולה כליל׃ זבחים· שלמים׃ ויבא אהרן וגו׳· ומשה היכן הלך והלא הוא שיצא לקראתו וגרם לו את כל הכבוד אלא שהיה עומד ומשמש לפניהם׃ לפני האלהים· מכאן שהנהנה מסעודה שתלמידי חכמים מסובין בה כאילו נהנה מזיו שכינה׃ ויהי ממחרת· מוצאי יום הכיפורים היה כך שנינו בספרי ומהו ממחרת למחרת רדתו מן ההר ועל כרחך אי אפשר לומר אלא ממחרת יום הכיפורי׳ שהרי קודם מתן תורה אי אפשר לומר והודעתי את חקי וגו׳ ומשנתנה תורה עד יום הכיפורים לא ישב משה לשפוט את העם שהרי בשבעה עשר בתמוז ירד ושבר את הלוחות ולמחר עלה בהשכמה ושהה שמונים יום וירד ביום הכיפורים ואין פרשה זו כתובה כסדר שלא נאמר ויהי ממחרת עד שנה שנייה אף לדברי האומר יתרו קודם מתן תורה בא שלוחו אל ארצו לא היה אלא עד שנה שנייה שהרי נאמר כאן וישלח משה את חותנו ומצינו במסע הדגלים שאמר לו משה נוסעים אנחנו אל המקום וגו׳ אל נא תעזוב אותנו ואם זו קודם מתן תורה משלחו והלך היכן מצינו שחזר אם תאמר שם לא נאמר יתרו אלא חובב ובנו של יתרו היה הוא חובב הוא יתרו שהרי כתוב מבני חובב חותן משה׃ וישב משה ויעמוד העם· יושב כמלך וכולן עומדים והוקשה הדבר ליתרו שהיה מזלזל בכבודן של ישרא׳ והוכיחו על כך שנאמר מדוע אתה יושב לבדך וכלם נצבים׃

מן

ויאמר· וכבר אמר ל׳ משה לפני בואם על ידי שליח או באגרת כתובה אני חותנך יתרו ואשתך שהיא העיקר ושני בניה הבאים עמה׃ ויצא לקראת חותנו· בעבור כבוד יתרו וחכמתו ולא לאשתו ובניו כי אין מנהג לאדם נכבד לצאת לקרא׳ אשתו או בנו׃ וישתחו· דקדוק וישתחו קשה ידענו כי שרשו מבעלי הה״א באחרונה והנה הוי״ו במקום הה״א כוי״ו שלו הייתי פלא׳ ממנו לא שלותי והנה פ״א של אמרו לשון יחיד וישתחו היה ראוי להיותו וישתחוה כי תי״ו התי״ו מבנין התפעל כמו והאיש משתאה לה כי משפט אותיות השניי׳ אם היה אחד מהם פ״א הפעל יהיה האות אשר לפניהם תי״ו התפעל והנה בעבו׳ שהאליפו הה״א בוי״ו במלת וישתחו הניחו הוי״ו הראשון שאינו סימן לשון רבים תחת הה״א השרש והעלימו הוי״ו ואמרו וישתחו ובעבור היות הוי״ו בסוף המלה סימן לשון רבי׳ כאשר הוא נעלם כמו למה תתראו והנה היה נראה מלת וישתחו בהעלם הוי״ו שהוא סימן לשון רבים על כן הוצרכה להיות המלה מלעיל להפריש בינה ובין מנהגם בלשון רבי׳ ולפי הסברא כי היוצא הוא המשתחוה זה לזה וקראו הכתו׳ רעהו בעבור גודל מעלתו בחכמה׃ ויבאו האהלה· שהוא ידוע אהל משה׃ ויספר· זה הפסוק יורה על פי׳ משה ולישראל בעבורם׃ התלאה· מגזרת ונלאו מצרי׳ והתי״ו נוסף והטע׳ צרה שילאה אדם לסבלה או להגידה והטעם על רדיפת מצרים בים וביאת עמלק ורעב הקהל וצמאו ומכולם הצילם יי׳׃ ויחד· מגזרת חדוה והיה ראוי להיותו על משקל ויפתבתר לבי ויסב ממנו שבי רק כפתח החי״ת בעבור שהוא מן אותיות הגרון ונשאר הדל״ת דגוש כאשר היה ולא אדע בכל המקרא אות דגוש בסוף המלה רק אם היה בג״ד כפ״ת שיתחברו שני שואין שהם בסוף כמו וישב ממנו וישת מן היין רק עם אחד מהמלכים לא מצאנוהו דגוש רק פתח והם שנים ויחד יתרו אל יחד בימי שנה׃ ויאמר יתרו· שים לבך לדקדק זאת המלה דע כי לא יבא פעול רק מהפעלים היוצאים ואם מצאת אותו שהוא על משקל פעול הפעול הסתכל אם מצאת לו פועל שהוא יוצא הוא באמת פעול ואם לא יהיה כן הוא תאר וככה אם היה על משקל פועל ואין לו פעול מהבנין בעצמו ומתוך הגזר׳ גם הוא תאר ואינו פועל כלל כמו שמר הפועל הוא שומר והפעול הוא שוטר שמור לבעליו והנה מצאנו הולך עומר יוצא וכל אלה יראו פועלים כי הם על מתכונת שומר ובעבור שהגזרה מהפעלים העומדים כי כי לא יאמר ממנו הלוך עמוד יצוא והנה אין לנו פעול על כן אמר כי הולך הוא תואר ואינו פועל מצאנו עצום והוא יראה פעול כי הוא על משקל שמור וכאשר חפשנו זו הגזרה מצאנו וירבו ויעצמו מהפעלים העומדים כי היוצא יהיה מהבנין הנוסף ויעצימהו מצריו והנה לא נוכל לומר עוצם על משק׳ שומר מענין עצמים רק מענין אחר עוצם עיניו מראות ברע והנה מצאנו מלת ברוך על משקל שמור והנה חפשנו בכל המקרא ולא מצאנו מזה הענין בבנין הקל רק מענין אחר והוא ויברך על ברכיו גם הוא פועל עומד לא יבא ממנו פעול כלל והנה מלת ברוך תואר כמו עצו׳ מהבנין הקל׳ אך״ מריכום ברוך הוא תואר מבנין הדגש והיה הרי״ש ראוי להדגש ככל הגזרה כמו ברך בנות והוא על משקל כרוב שכול ולא דבר נכונה כי כל תואר כמו שכול וגבור ושכור לא ישתנו שור הדגש בסמיכת היחיד או בלשון רבים כמו ויהרג זבדי גבור אפרים הוי גבורים והנה עומד כמגרו בוא ברוך יי׳ ברוכים אתם ליי׳׃ אשר הציל אתכם· אמר למשה ולאהרן שהיו שלוחים לשם ועל ידם באו המכות לפרעה ולמצרים על כן אמר מיד מצרים ומיד פרעה ואחר כן ברך השם אשר הציל את העם מתחת יד מצרים במצרים ובבקיעת ים סוף· ופי׳ עתה ידעתי פירשתיו בספר שמות בפסוק ואמרו לי מה שמו· וטעם כי בדבר בעבור הדבר שזדו המצרים על עם ישראל וכן הזכיר למעלה ידעתי כי גדול יי׳ מכל האלהים יי׳ שעושה דין על שהעבידו אותם בפרך וכן כתוב כי ידעת כי הזידו עליהם כאדם שעשה בזדון רצונו וכבר כתוב כי ידעתי את מכאוביו וארד להצילו מיד מצרים׃ ויקח עולה וזבחים· הם השלמים· וטעם לאלהים כי עתה יחל להיות לו השם הנכבד לאלהים׃ ויבא אהרן וכל זקני ישראל· ואין צורך להזכיר משה כי באהלו היו׃ לאכל לחם· שלמים וטעם לפני האלהים כי אהל מועד היה לבד מזרח אהל מעד׃ ויהי ממחרת· לביאת יתרו׃ וישב משה· כמנהגו׃

מן

מן הבקר עד הערב. דע כי בקר האמת הוא כזרוח השמש גם יקרא בקר כעלות עמוד השחר שיחל להראות אור בעבים כמו שכבר זכרתי וזה הבקר הוא על דרך מקרה והערב האמתי הוא בשקוע השמש גם יקרא ערב על דרך מקרה עד עריבת האור וכן אמר דוד תזרח השמש יאספון ואחריו כתוב יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב על כן מערב עד ערב תשבתו שבתכם ראוי להיות מערב האמת עד ערב האמת רק חכמינו ז"ל הוסיפו מחול על הקדש ואמרו כי יציאת יום השבת תהיה עד צאת הכוכבי' והנה ראוי להכנים השבת מן התורה משהשקע השמש וכל חכמי התולדות וכל חכמי המזלות מודי' כי גבול היום מרגע היות עגולת השמש כנגד פאת הארץ בכל מקום וזהו מעת באתו עד בואו: וירא את כל אשר הוא עושה לעם. שהוא מעמידם מערב עד בקר ורבינו שלמה אמ' בעבור שמשה יושב לבדו ויש' כבשים ואין זה דרך מוסר ואין ספק כי מעלת משה גדולה לומר ככה כי הנה אהרן שהיה גדול לכל ישראל והיה גדול בשנים ממשה הוא אומ' לו בי אדוני ומשה עשה הדרך הנכונה כי השופט יושב ובעלי הריב עומדים וכן כתוב ועמדו שני האנשים אשר להם הריב ולא אמ' לו מדוע רק שבו' שהיה יושב למשפט לבדו ואין לו שופטים אחרים שיעזרוהו ואמר ר' מרינוס כי מלת מדוע כמו מלכם מזה בדיך כי כל אחת שתי מלות וככה מדוע מה דעתך לעשות ככה: ויאמר. השיב משה אנשים שני דברי' האחד כי יבא אלי העם לדרוש אלהים והטעם לדרוש תורתו והדבר השני כי יהיה להם דבר בא אלי והשיב על האחרון תחלה ושפטתי בין איש ובין רעהו והודעתי את חקי האלהים לדורש: ויאמ' לא טוב הדבר אשר אתה עושה. בעיני ונתן טעם לדבריו והוא נבול תבול מגזרת ועלהו לא יבול כאלה נובלת עליה כי הטעם שיפול מעצמו כנבול עלה דרך משל. ומלת גם כמוה גם כי כבד ממך הדבר: עשוהו. מלה זרה בדקדוק ובאה על דרך לשמרהו כי לא מצאנו ה"א כראוית בגזרת עשה: עתה שמע בקולי איעצך. אתן לך עצה ידע כי מלת אלהים הוא שם תאר כאשר פירשתי רק בעבור שדברו בה הרבה יחשבו זה שם התאר כאילו הוא שם עצם אלהים ירא'כי בשורי בראשית ברא אלהים ורבים ככה על כן שמוהו חכמינו ז"ל שם מן השמו' שאינם ראויים להמחק. וטעם ויהי אלהים עמך שהשם יעזרך אם תעשה ככה ואמר לו בסוף הדברים שיקח רשות מאת השם על העצה הזאת וזהו אמרו וצוך אלהים ואין ספק כי כן עשה. וטעם היה אתה לעם בעבור העם: מול האלהים. מפאת השם: והבאת אתה את הדברי'. אם הם קשים ואלה הדברים הם שאמ' משה בתחלה כי יהיה להם דבר בא אלי ופירש זה אחר כן את הדבר הקש' יביאו אליך: והזהרת'. הדרך השני שאמרת אתה חייב ללמדם ולהורותם מספקות כי טורח גדול הו' להודיע כל המעש' אשר יעשון וטעם והזהרת מן כי לא כזהר וטעמו כשמ': אתהם. שתי מלו' והוא להזהירם על מצו' עשה ועל מצו' לא תעשה הקשורי' בלב שהוא העיקר כמו לאהבה השם ולדבקה בו ולירא מפניו וללכת אחריו ולמול ערלת הלב ולא ישנא אחיו ולא יקום ולא יטור וכן אמ' משה בפיך ובלבבך לעשותו ורבי' ככה: ילכו בה. כמו אשר ילכו בה: את המעשה אשר יעשון. זה מצות עשה למעשה ורובם אינם מצות עשה עומדות בעצמם כי אם לזכר כמו השבת והמועדי' ופדיון הבן ואהבת הגר וציצית ותפלין ותפלה ומזוזה גם שעטנז ורבים אחרים ובמקומם אפרשם: ואתה תחזה. כבר הודעתיך כי אנשי לשון הקדש אינם שומרים המלות רק הטעמי' על כן לא כתבתם על חסר ומלא כאשר אפרש עוד. והנה הזכיר יתרו אנשי חיל שיש להם כח לסבול הטורח ולא יפחדו מהם והנה כנגד אנשי חיל אמ' משה כשהוא מספר הדבר הבו לכם אנשים כמו בחר לנו אנשים כלם אנשים. ואמר יראי אלהי' שאין להם יראה מאדם רק מהשם לבדו וכנגדם אמר משה חכמים ונבונים כי לא יתכן להיות ירא שמים כראוי רק מי שהוא חכם. ואמ' יתרו אנשי אמת שאינם כזבני': שונאי בצע. ממון והם נודעים ככה למראה עיני אדם וכנגדם אמ' משה וידועי': שרי אלפים. יש לתמוה אם פי' אלה השרים כמשמעם יהיה מספרם יותר מע' אלף וט' אלפים וזה רחוק מאד להיות שרים רבים כאלה והכתוב אמר בשמע ארץ רבים שריה ועוד איך יתכן להיות שמינית המחנה ראשי שבטי' כי כן אמר משה ואקח את ראשי שבטיכם ותמצא בהם כל המדות הטובות הנזכרו' והם מיוצאי מצרים שלמדו מעשיהם וכתוב כמעשה ארץ מצרים והנה דור המדבר שלמדם משה מ' שנה ולא הוצרכו לעשות אומנות כי לחמם כתן ומימיהם כאמנים והמן מפקח הפך המינים שהתאוו מה שהיו רגילים לאכול במצרים ומשה אמר להם בסכת הארבעי' ולא נתן יי' לכם לב לדעת והנה יש לתמוה איך ימצא המספר הנזכר שיהיו כלם חכמים ונבונים והנכון בעיני כי שרי אלפים הם שתחת ידם אלף איש עבדיו או נעריו או שכיריו אולי אלה הם ראשי השבטים והיה מספרם שנים עשר ושרי המאות הם רבים ושרי חמשים כדרך וחמשים איש רבים לפניו:

מן הבקר עד הערב. אפשר לומר כן אלא כל דיין שדן דין אמת לאמתו אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו עוסק בתור' כל היום וכאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שנ' בו ויהי ערב ויהי בקר יום אחד: כי יבא. כי בא לשון הווה ותרגו' למתבע אלפן לשאול תלמוד מפי הגבורה: כי יהיה להם דב' בא. מי שיהיה לו הדב' בא אלי: ויאמר חותן משה. דרך כבוד קורהו הכתוב חותנו של מלך: נבול תבול. כתרגומו ולשונו לשון כמישה פלייש"טר כמו והעלה נבל כנבול עלה מגפן שהוא כמוש על ידי חמה ועל ידי קרח וכוחו תש ונלאה: גם אתה. לרבות אהרן וחור ושבעים זקנים: כי כבד ממך. כובדו רב יותר מכחך: איעצך ויהי אלהים עמך. בעצה אמר לו צא המלך בגבורה: היה אתה לעם מול האלהים. שליח ומליץ בינותם למקום ושואל משפטים מאתו: את הדברים. דברי ריבותם: ואתה תחזה. ברוח הקדש שעליך: אנשי חיל. עשירים שאין צריכין להחניף ולהכיר פני': אנשי אמת. אלו בעלי הבטחה שהן כדאי לסמוך על דבריהם שעל ידי כן יהיו דבריהם נשמעין: שונאי בצע. ששונאים את ממונם בדין כההי' דאמרינן כל דיינא דמפקין ממונ' מיניה בדינא לאו דיינא הוא: שרי אלפים. הם היו שש מאות שרים לשש מאות אלף: שרי מאות. ששת אלפים היו: שרי חמשים. שנים עשר אלף: שרי עשרות. ששים אלף: ושפטו

לבדך ג' זקף וסי' מדוע אתה יושב. ויחרד אחימלך לקראת דוד. אתה יי' לבדך אתה. וכל אסף דכו': מן הבקר ט"ו מלין מן חד חד מן ולית דכו' וסי' מצויין בתהלים סימן ל': לדרש האלהי' ד' וסי' כי יבא אלי העם לדרש אלהים. לפנים בישראל כה אמר. ולא יכול דוד ללכת. ויהי לדרש אלהים בימי. וכל אורי' חס כמ"ב:

מן הבקר עד הערב: ויראחתן משה את כל אשר הוא עשה לעם ויאמר מה הדבר הזה אשר אתה עשה לעם מדוע אתה יושב לבדך וכל העם נצב עליך מן בקר עד ערב: ויאמר משה לחתנו כי יבא אלי העם לדרש אלהים: כי יהיה להם דבר בא אלי ושפטתי בין איש ובין רעהו והודעתי את חקי האלהים ואת תורתיו: ויאמר חתן משה אליו לא טוב הדבר אשר אתה עשה: נבל תבל גם אתה גם העם הזה אשר עמך כי כבד ממך הדבר לא תוכל עשהו לבדך: עתה שמע בקלי איעצך ויהי אלהים עמך היה אתה לעם מול האלהים והבאת אתה את הדברים אל האלהים: והזהרתה אתהם את החקים ואת התורת והודעת להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון: ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת שנאי בצע ושמת עלהם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרת:

מן צפרא עד רמשא: וחזא חמוהי דמשה ית כל דהוא עביד לעמא ואמר מה פיתגמא הדין די את עביד לעמא מה דין את יתיב בלחודך וכל עמא קיימין עלך מן צפרא עד רמשא: ואמר משה לחמוהי ארי אתן לותי עמא למתבע אולפן מן קדם יי': כד הוי להון דינא אתן לותי ודאין אנא בין גברא ובין חבריה ומהודענא להון ית קימיא דיי' וית אוריתיה: ואמר חמוהי דמשה ליה לא תקן פיתגמא דאת עביד: מילאה תילאי אף את אף עמא הדין דעמך ארי יקיר מינך פיתגמא לא תיכול למעבדיה בלחודך: כען קביל מיני אמלכנך ויהי מימרא דיי' בסעדך הוי את לעמא תבע אולפן מן קדם יי' ותהי מייתי את ית פתגמיא קדם יי': ותזהר יתהון ית קימיא וית אוריתא ותהודע להון ית אורחא דיהכון בה וית עובדא דיעבדון: ואת תחזי מכל עמא גברין דחילא דחלין דיי' גברין דקשוט דסנן לקבלא ממון ותמני עליהון רבני אלפין ורבני מאותא רבני חמשין ורבני עשורייתא:

ל' מל' מתור' · ג' וכ"כ יחד ותורתיו יככרו' · ל' · ל' · ל' יחס' · כ"ה רפי · ג' · ג' · ג' ל' חס' וא' מל' רין מל' ל' · ל' · ה' · ב' לכן שמעו ולקברה · ג' חס'

תורותיו ג' וסי' והודעתי את חקי. ואם נכלמו מכל אשר. בן אדם שים לבך. וחד והודתיו בעבור ישמרו חקיו: איעצך ג' וסי' עתה שמע בקלי. לכה איעצך אשר יעשה. וכי איעצך לא תשמע אלי: והזהרת ג' ב' חס' וא' מל' וסי' אתהם את החקים. צפה נתתיך לבני' וחברו. קדמ' מל': אתהם ה' נמסר בסדר ויצא: יעשון ה' וסי' והזהרת. אתהם. ועלי זקן מאד. כה יעשון לי אלהים. דות שלח איזבל מלאך. וישלח אליו בן הדד. דמלכים. שרשם יבש פרי בל יעשון: שרי אלפים. ד' פסו' אית בהון ד' מלין דכיין קדמ' ותניינ' ותלית' קרחי' ורביע' נסיב ו"ו וסי' ואתה תחזה מכל העם שרי שרי שרי ושרי. ויבחר משה שרי שרי שרי ושרי. ומשנה תורה שרי ושרי ושרי ושרי. אל תסתר פניך ממני אל אל אל ואל. דרך הנשר בשמים דרך דרך דרך ודרך: ג' פסוק' שרי שרי שרי וסי' ואתה תחזה. ויבחר משה'. שם בנימן צעיר:

ושפטו. וידונון לשון צווי: והקל מעליך. דבר זה להקל מעליך. והקל. כמו והכבד את לבו והכות את מואב לשון הווה: וצוך אלהים ויכלת עמוד. המלך בגבורה אם מצוה אותך לעשות כן תוכל עמוד ואם יעכב על ידך לא תוכל לעמוד: וגם כל העם הזה. אהרן נדב ואביהוא ושבעים זקנים הנלוים עתה עמך: ושפטו. ודינון ית עמא:

יביאון. מיתן: ישפוטו הם. כמו ישפטו וכן לא תעבורי כמו לא תעברי ותרגומו דייכון איכן מקראות העליונים היו לשון צווי לכך מתורגמין וידונון ויתון ידונון ומקראות הללו לשון עשייה: וילך לו אל ארצו. לגייר בני משפחתו: ביום הזה. בראש חדש לא היה צריך לכתוב אלא ביום ההוא מהו ביום הזה שיהו דברי תורה חדשים עליך כאלו היום נתנה: ויסעו מרפידים. מה ת"ל לחזור ולפרש מהיכן נסעו והלא כבר כתב שברפידי' היו חוני' בידוע שמשם נסעו אלא להקיש נסיעתן מרפידים לביאתן למדבר סיני מה ביאתן למדבר סיני בתשובה אף נסיעתן מרפידים בתשובה: ויחן שם ישר'. כאיש אחד בלב אחד אבל שאר כל החניות בתרעומת ובמחלוקת: נגד ההר. למזרחו וכל מקום שאתה מוצא נגד פנים למזרח: ומשה עלה. בו' השני וכל עליותיו בהשכמה היו שנאמר וישכם משה בבקר: כה תאמר. בלשון הזה וכסדר הזה: לבית יעקב. אלו הנשים תאמר להם בלשון רכה: ותגד לבני ישראל. עונשין ודקדוקין פרש לזכרי' דברים הקשין כגידין: אתם ראיתם. ולא מסורת הוא בידכם הדברים אשר עשיתי במצרים על כמה עבירות היו חייבין לי קודם שנזדווגו לכם ולא נפרעתי מהם אלא על ידכם: ואשא אתכם. זה יום שבאו ישראל לרעמסס שהיו ישראל מפוזרין בכל ארץ גושן ולשעה קלה כשבאו ליסע ולצאת נקבצו כלם לרעמסס ואונקלוס תרגם ואשא כמו ואסיע אתכם ואטלית יתכון תיקן את הדבור דרך כבוד למעלה: על כנפי נשרים. כנשר הנושא גוזליו על כנפיו שכל שאר העופות נותנים את בניהם בין רגליהם לפי שמתייראין מעוף אחר שפורח על גביהם אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מן האדם שמא יזרוק בו חץ לפי שאין עוף פורח על גביו לכך נותנו על כנפיו אמר מוטב יכנס החץ בי ולא בבני אף אני עשיתי כן ויסע מלאך האלהים וגו' ויבא בין מחנה מצרים וגו' והיו מצרים זורקים חצים ואבני בליסטראות והענן מקבלם: ואביא אתכם אלי. כתרגומו: ועתה

ושפטו את הדבר. ומה שלא ידעו הם לשפוט תשפטנו אתה ואם אתה לא ידעתו והבאת אתה את הדברים אל האלהי'. וי"ו ויכלת כפ"א רפה בלשון ישמעאל אם תעשה את הדבר הזה ויתן לך השם רשות לעשותו אז תוכל לעמוד. והנה מלת עמוד שם הפועל כמו עמוד פתח האהל גם פשוטה ועורה וחגורה על חלצים.

וטעם וגם כל העם הזה כי בעלי הריב שהיו נצבים לפניו יום מהם שלא יוכל לדבר אליך לשפטם והנה בשובם לאהליהם תתחזק המריבה ביניהם רק עתה יבא כל אחד על מקומו שהוא אהלו בשלום. וטעם וישמע הזכיר עצת יתרו ולא הזכיר עצתו ש שהוא הוסיף על עצת יתרו והוא שם שוטרים על השבטי' לעשות מה שיצוו השופטים וכן כתוב ושוטרים לשבטיכם וכתוב ש שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך: ויבחר משה אנשי חיל. שהיה דבר ברור ולא הזכיר יראי אלהים כי הוא לבדו ידע לבב האנוש ומשה אמר כי בחר אנשים חכמים כי יוכל לדעת זה רק יש חכם שאיננו ירא שמים והזכיר ידועים שהם למראה העין ולא הזכירם עתה כי אחז דרך קצרה: ישפוטו הם. כמו ישפטו בשורק תחת חולם כמו וגם לא תעבורי מזה כמו ולא תעבורי ורבי' שלמ' רצה להפרים ביניהם ולא עלתה בידו ויוכל לומ' דרך דקדוק כי ראינו חדלו פרזון בישראל חדלו ברגשות הלמ"ד בעבו' שהוא באתנח הרים כזולו בסוף פסוק ואמר תהתלו בו כי חשבוהו כמו סוף פסוק כי מלת בו דבקה היא עם ת תהתלו ותנועה אחת לבדה וככה ישפטו הם כמו ישפטו בעבור שים להשיב כי אין כח האתנח ככח סוף פסוק כי הנה עמים תחתיך יפלו יי' על ימינך טוב עשית עם עבדך ורבים כאלה וככה לא ימצא בסוף פסוק: וילך. דרך כבוד כמו ואברהם הולך עמם לשלחם: בחדש השלישי. לא ידענו טעם ביום הזה אם לא יהיה פי' ר' משה הכהן שהוא ראש חדש כמו מחר חדש והזכיר הכתו' זה כי אחר ימים מועטים ליום חנותם היה מתן תורה אולי יום אחד עלה אל השם וירד ודבר עם ישראל וביום ה השלישי לחדש עלה פעם אחרת להשיב אל השם דברי העם ושם כאמר לו כי ביום השלישי יהיה מתן תורה וכל זה דרך הסברא כי על הקבלה כסמוך שבששה בסיון נתנה התורה ועל דרך העבור יום ששי בשבוע היה אם לא היה חדש אייר מעובר אולי טעם ביום הזה כי רחוק מרפידים עד הר סיני היה רב יותר ממרחק כל מסע: ויסעו. וכבר נסעו מרפידים כאשר הזכירו רבים כאלה: ויחנו במדבר. הוא מדבר סיני הנזכר. וטעם ויחן ישראל אחד שאמר ויחנו במדבר כי ראשי המטות והזקני' חנו נגד ההר בעבור כבודם על כן הזכיר ויחן כי מועטי' היו כי כפי מעלתם עמדו ביום מתן תורה סביב הר סיני כאשר אפרש ורבינו שלמה אמ' כי נגד ההר מזרח והנה כתוב מנגד סביב לאהל מועד יחנו שהוא מארבע הפאות כי כאשר יסעו הדגלים כן יחנו: ומשה עלה. הזכיר למעלה נגד ההר והנה הטעם ומשה עלה אל הר האלהים. וטעם ויקרא אליו יי' וכבר קרא אליו השם כי בלא רשות לא עלה. והזכיר מן ההר כי לא עלה למעלה מההר כי שם דבר עמו השם. ואל יקשה עליך בעבור שאמ' אחרי כן וירד יי' על הר סיני כי הזכיר זה כנגד כל ישראל לראותם הענן והאש כי כן כתוב ודבריו שמעת מתוך האש. וטעם לאמר כי קראו השם לומר כה תאמר לבית והטעם דבר כולל לבית יעקב אלה הנמצאים היום ובניהם אחריהם: ותגיד לבני ישראל. הם הזקנים והם יגידו לכל העם וכן כתו' ויבא משה ויקרא לזקני העם ואחרי כן כתו' ויענו כל העם יחדו. ומלת בית פירשתיו: אתם ראיתם. הנקמות שעשיתי במצרים בעבורכם והבאתי אתכם ממצרים כאילו הייתם נשואים על כנפי נשרים כי הנשר יגביה באויר למעלה מכל עוף והכל מפחדים ממנו והוא לא יפחד על דרך כנשר יעיר קנו שהוליך גוזליו לאט גם דבר הענן כמו יפרוש כנפיו: ואביא אתכם אלי. שכבודי ירד בהר הזה והוא הר הקדש והנה אמר משה תעבדון את האלהים על ההר הזה והוא כמו קדשך:

הקשה ה' פתחין בליש' נמסר פרשת וילך: ישפוטו הם כל ספ' המה במ"ב הם וסי' שלשת השרינים' שלשת הסלים' ישפוטו הם' אשר כפר בהם. כל הולך על גחון. אלפי ישראל הם' ויאמר אליהם גדעון. כה אמר בן הדד כספך. ואמרת בלבבך מי ילד לי. בן אדם בתוך בית המרי. ואלה העולים מתל מלח תל

וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת וְהָיָה כָּל־הַדָּבָר הַגָּדֹל יָבִיאוּ אֵלֶיךָ וְכָל־הַדָּבָר הַקָּטֹן יִשְׁפְּטוּ־הֵם וְהָקֵל מֵעָלֶיךָ וְנָשְׂאוּ אִתָּךְ: אִם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה תַּעֲשֶׂה וְצִוְּךָ אֱלֹהִים וְיָכָלְתָּ עֲמֹד וְגַם כָּל־הָעָם הַזֶּה עַל־מְקֹמוֹ יָבֹא בְשָׁלוֹם: וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה לְקוֹל חֹתְנוֹ וַיַּעַשׂ כֹּל אֲשֶׁר אָמָר: וַיִּבְחַר מֹשֶׁה אַנְשֵׁי־חַיִל מִכָּל־יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֹתָם רָאשִׁים עַל־הָעָם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת: וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת אֶת־הַדָּבָר הַקָּשֶׁה יְבִיאוּן אֶל־מֹשֶׁה וְכָל־הַדָּבָר הַקָּטֹן יִשְׁפּוּטוּ הֵם: וַיְשַׁלַּח מֹשֶׁה אֶת־חֹתְנוֹ וַיֵּלֶךְ לוֹ אֶל־אַרְצוֹ:

פ

יט בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְבַּר סִינָי: וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִים וַיָּבֹאוּ מִדְבַּר סִינַי וַיַּחֲנוּ בַּמִּדְבָּר וַיִּחַן־שָׁם יִשְׂרָאֵל נֶגֶד הָהָר: וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל־הָאֱלֹהִים וַיִּקְרָא אֵלָיו יְהוָה מִן־הָהָר לֵאמֹר כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב וְתַגֵּיד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: אַתֶּם רְאִיתֶם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרָיִם וָאֶשָּׂא אֶתְכֶם עַל־כַּנְפֵי נְשָׁרִים וָאָבִא אֶתְכֶם אֵלָי:

וִידוּנוּן יָת עַמָּא בְּכָל־עִדָּן וִיהֵי כָּל־פִּתְגָם רַב יַיְתוֹן לְוָתָךְ וְכָל־פִּתְגָם זְעֵיר יְדוּנוּן אִינוּן וִיקִלוּן מִינָּךְ וִיסוֹבְרוּן עִמָּךְ: אִם יָת פִּתְגָמָא הָדֵין תַּעְבֵּיד וִיפַקְּדִינָךְ יְיָ וְתִיכוּל לְמֵיקָם וְאַף כָּל עַמָּא הָדֵין עַל־אַתְרֵיהּ יְהָךְ בִּשְׁלָם: וְקַבֵּיל מֹשֶׁה לְמֵימַר חֲמוּהִי וַעֲבַד כֹּל דִּי אֲמַר: וּבְחַר מֹשֶׁה גֻּבְרִין דְּחֵילָא מִכָּל־יִשְׂרָאֵל וּמַנִּי יָתְהוֹן רֵישִׁין עַל־עַמָּא רַבָּנֵי אַלְפִין רַבָּנֵי מָאוָתָא רַבָּנֵי חַמְשִׁין וְרַבָּנֵי עִשּׂוּרְיָתָא: וְדָיְנִין יָת עַמָּא בְּכָל־עִדָּן יָת פִּתְגָם קְשֵׁי מֵיתַן לְוָת מֹשֶׁה וְכָל־פִּתְגָם זְעֵיר דָּיְנִין אִינוּן: וְשַׁלַּח מֹשֶׁה יָת־חֲמוּהִי וַאֲזַל לֵיהּ לְאַרְעֵיהּ: בְּיַרְחָא תְּלִיתָאָה לְמִפַּק בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם בְּיוֹמָא הָדֵין אֲתוֹ לְמַדְבְּרָא דְסִינָי: וּנְטַלוּ מֵרְפִידִים וַאֲתוֹ לְמַדְבְּרָא דְסִינַי וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא וּשְׁרָא תַמָּן יִשְׂרָאֵל לָקֳבֵיל טוּרָא: וּמֹשֶׁה סְלֵיק קֳדָם יְיָ וּקְרָא לֵיהּ יְיָ מִן טוּרָא לְמֵימַר כִּדְנַן תֵּימַר לְבֵית יַעֲקֹב וּתְחַוֵּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: אַתּוּן חֲזֵיתוּן דִּי עֲבַדִית לְמִצְרָאֵי וְאַטֵּלִית יָתְכוֹן כִּד עַל גַּדְפֵּי נִשְׁרִין וְקָרֵיבִית יָתְכוֹן לְפוּלְחָנִי:

חרשא' וחברו: וישלח ב"ב נמסר פרשת נח: בחדש ז' ר"פ וסי' השלשי. הראשון דויקרא. השני דפסח קטן. הרביעי דמלכים' וחברו דירמיה. השלשי החלו הערמות' הראשון הוא חדש ניסן: לצאת ג' וסי' בחדש השלשי. ויעל אהרן' ויהי בשמנים שנה: ביום הזה ו' נמסר בסדר נח: ומשה ז' ר"פ נמסר פרשת שמות: ותגיד ג' מלאים בליש' וסי' ותגיד לבני ישראל. הגיד נגיד למלך. ובעל כנפים יגיד. אנך: אתם ד' ר"פ נמסר בסדר שמות: ואביא ג' חסרים וסי' ואבא אתכם אלי. ואבא אתכם אל ארץ הכרמל. ואבא אתם בית יי' אל לשכת. בירמיה:

וְעַתָּה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ בְּקֹלִי וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־בְּרִיתִי וִהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה מִכָּל־הָעַמִּים כִּי־לִי כָּל־הָאָרֶץ: וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיִּקְרָא לְזִקְנֵי הָעָם וַיָּשֶׂם לִפְנֵיהֶם אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּהוּ יְהוָה: וַיַּעֲנוּ כָל־הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וַיָּשֶׁב מֹשֶׁה אֶת־דִּבְרֵי הָעָם אֶל־יְהוָה: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעַב הֶעָנָן בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ וְגַם־בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם וַיַּגֵּד מֹשֶׁה אֶת־דִּבְרֵי הָעָם אֶל־יְהוָה: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵךְ אֶל־הָעָם וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם וּמָחָר וְכִבְּסוּ שִׂמְלֹתָם: וְהָיוּ נְכֹנִים לַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כִּי בַּיּוֹם הַשְּׁלִשִׁי יֵרֵד יְהוָה לְעֵינֵי כָל־הָעָם עַל־הַר סִינָי: וְהִגְבַּלְתָּ אֶת־הָעָם סָבִיב לֵאמֹר הִשָּׁמְרוּ לָכֶם עֲלוֹת בָּהָר וּנְגֹעַ בְּקָצֵהוּ כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהָר מוֹת יוּמָת: לֹא־תִגַּע בּוֹ יָד כִּי־סָקוֹל יִסָּקֵל אוֹ־יָרֹה יִיָּרֶה אִם־בְּהֵמָה אִם־אִישׁ לֹא יִחְיֶה בִּמְשֹׁךְ הַיֹּבֵל

ל׳ · ה׳ ר׳ · י׳ בקרי · ט׳ ר״פ · ל״ה · י״ב כטע׳ בספר׳ · ל׳ · ל׳ ויחד ובדברי · ב׳ ח׳ל כתו׳ · ל׳ · ר׳ · ל׳ דגש׳ · ל׳ · ג׳ חס׳ · נ׳ · ל׳ · ל׳ בתור׳ · ב · ל׳ · ל׳ · ח׳ ב׳

וּכְעַן אִם קַבָּלָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וְתִטְּרוּן יָת קְיָמִי וּתְהוֹן קֳדָמַי חַבִּיבִין מִכָּל עַמְמַיָּא אֲרֵי דִילִי כָּל אַרְעָא: וְאַתּוּן תְּהוֹן קֳדָמַי מַלְכִין כָּהֲנִין וְעַם קַדִּישׁ אִלֵּין פִּתְגָמַיָּא דִי תְמַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַאֲתָא מֹשֶׁה וּקְרָא לְסָבֵי עַמָּא וְסַדַּר קֳדָמֵיהוֹן יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין דְּפַקְדֵיהּ יְיָ: וַאֲתִיבוּ כָל עַמָּא כַּחֲדָא וַאֲמַרוּ כֹּל דִּי מַלֵּיל יְיָ נַעְבֵּיד וַאֲתֵיב מֹשֶׁה יָת פִּתְגָמֵי עַמָּא קֳדָם יְיָ: וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה הָא אֲנָא מִתְגְּלֵי לָךְ בְּעֵיבָא דַעֲנָנָא בְּדִיל דְּיִשְׁמַע עַמָּא בְּמַלָּלוּתִי עִמָּךְ וְאַף בָּךְ יְהֵימְנוּן לְעָלַם וְחַוִּי מֹשֶׁה יָת פִּתְגָמֵי עַמָּא קֳדָם יְיָ: וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אִיזֵיל לְוָת עַמָּא וּתְזַמְּנִנּוּן יוֹמָא דֵין וּמְחַר וִיחַוְּרוּן לְבוּשֵׁיהוֹן: וִיהוֹן זְמִינִין לְיוֹמָא תְלִיתָאָה אֲרֵי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה יִתְגְּלֵי יְיָ לְעֵינֵי כָל עַמָּא עַל טוּרָא דְסִינָי: וְתַתְחֵים יָת עַמָּא סְחוֹר סְחוֹר לְמֵימַר אִיסְתַּמַּרוּ לְכוֹן מִלְּמִיסַּק בְּטוּרָא וּלְמִקְרַב בְּסוֹפֵיהּ כָּל דְּיִקְרַב בְּטוּרָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל: לָא תִקְרַב בֵּיהּ יְדָא אֲרֵי אִתְרְגָמָא יִתְרְגֵים אוֹ אִשְׁתְּדָאָה יִשְׁתְּדֵי אִם בְּעִירָא אִם אֱנָשָׁא לָא יִתְקַיַּים בְּמִיגַד שׁוֹפָרָא

וגוי ד׳ וסי׳ ואתם תהיו לי · וגוי לא ידעוך · וגוי גדול יעזור מירבתי ארץ · וחברו: צוהו יי׳ ו׳ נמסר בסדר נח: ויאמר יי׳ י״ב בטעם קדמא אזלא בספר׳ נמסר פרשת שמות: לעולם ב׳ מלאים בתורה וסי׳ וגם בך יאמינו לעולם · לא תדרוש שלומם: ומחר ו׳ וסי׳ וקדשתם היום ומחר · ומחר אל כל עדת ישראל · ומחר אהה ובניך עמי · שב בזה גם היום ומחר · אל תאמר לרעך לך ושוב ומחר · ומחר אעשה כדבר המלך: ליום ב׳ דגשי׳ נמסר ביחזקאל סימן ל׳ פסוק ב׳: השלשי ג׳ חס׳ וסי׳ כי ביום השלשי · והשלשי שמה · והשלשי אבשלום · וכל ד״ה דכוו׳ בבד וסי׳ ואחרח׳ יחזיאל · לחרם · יחזיאל · ולמשלמיהו · שר הצבא · ב׳ בני: עלות ו׳ א׳ חס׳ וסי׳ מצרין בסדר וישלח: במשך ב׳ וסי׳ היובל · בקרן היובל:

אבן עזרא

ועתה אם שמוע תשמעו בקולי · לעשות מצותי ושמרתם הברית שאכרות עמכם והוא הברית שכרת משה עם ישר׳ אחר מתן תורה בבנותו המזבח כאשר אפרש במקומו בראיה גמורה · ומלת סגולה דבר נכבד ונחמד ולא ימצא אחר כמוהו · וטעם כי לי כל הארץ דבק עם מכל העמים כמו כי לי כל עמי הארץ וזהו והבדיל אתכם מכל העמים להיות לי׳ וה׳ · מריגום אחד כי פי׳ כי לי כל הארץ אע״פ כי שלי כל הארץ וכמוהו לפי דעתי כי עם קשה עורף הוא רפא׳ נפשי כי חטאתי לך: ויבא משה · אל מחנה ישר׳ ואין צורך להזכיר כי ירד: וישם לפניהם · כמו ואלה התור׳ אשר שם משה ואמר הגאון כי הוא על דרך שימה בפיהם והטעם תורה שבעל פה שהוא פי׳ התורה שבכתב: יחדו · היא מלה יחיד׳ במקו׳ בדקדו׳ בעבור תוספת הוי״ו ויפת אמר כאדם יחיד לבדו כי לא יהיה שנים · והזכיר וישב ואין צורך להזכיר ויעל כי הכתו׳ אחז דרך קצרה: ויאמר · אחר שאמ׳ וישב משה מה טעם לומר ויגד משה את דברי העם אל יי׳ דע כי ים פסוקים רבים בתורה שהיו ראויים להיותם מוקדמים והנה פירושם וכבר היה כך וכך כמו וייצר יי׳ אלהים וכבר יצר ויצמח יי׳ אלהים וכבר הצמיח ויאמר בת מי את וכבר אמר וכן כתו׳ ואשאל אותה ואומר ואחר כך ואשים הנזם על אפה ותאמר אל העבד וכבר אמרה אל ה העבד אז ותפל מעל הגמל ואין צורך להאריך והנה זה ויגד משה וכבר הגיד ולא הזכיר הכתוב מה הגיד ומלת הגיד לעולם על דבר חדש שלא הזכירו והנה איננו דבק עם וישב משה ותשובת השם שאמ׳ הנה אנכי בא אליך בעב הענן למדנו מה הגיד ועוד מצאנו זה הדבר מפורש בדברי משה כאשר א אפרש דעכי מצרים והודו הם מבניאם ואלה סומכים על אלה ואנשי הודו אינם אוכלים בשר וכך היו עושים המצרים ולא הושתנו מזה המנהג רק בעבור שהתגבר עליהם מלכות ישמעא וסבו לדתו וחכמי הודו כותנין ראיו׳ כפי מחשבתם כי לא יתכן שידבר השם עם אדם וחי ויש׳ היו במצרים והיו בהם אנשים על דעת האמונה הזאת והיתה כנואת משה בספק אצלם ואין טענה מתלת ויאמינו בי׳ ובמשה עבדו כי כתו׳ וירא ישר׳ ולא כל ישראל ואילו היה כתו׳ כל ישר׳ ידבר על הרוב כמשפט הלשון כמו וימת כל מקנה מצרים ואחר כן כתוב שלא העז את מקנך · והנ׳ טעם אנכי בא איך תשובה על דברי משה שהגיד לו כן · וטעם בעב הענן ברדת השם על ההר · ובדברי עמך עשרת הדברי׳ אז יאמינו כי נכון הוא שידבר השם עם אדם וחי · וטעם וגם בך יאמינו שאתה נביא ויוכר הספק ממחשבותם והנה כתו׳ מפורש היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי ועוד כתו׳ שם כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי ושם כתו׳ קרב אתה ושמע וזהו וגם בך יאמינו לעולם: ויאמ׳ וקדשתם היום ומחר · הנה הרחיב להם זמן להתקדש שאר זה היום ומחר · וטעם וקדשתם שירחצו במים ויורה על זה וכבסו שמלותם כדרך ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ על כן אמר משה אל תגשו אל אשה מעתה שיהיו קדושים ולא טמאים ומי שנגע אל אשה יתקדש כדרך והיא מתקדשת מטומאתה: והיו נכונים · אולי לא יישן אדם מהם בלילה שישמעו קול יי׳ בבקר כדרך כהן גדול ביום הכפורים: והגבלת · שים גבול בהר על כן כמוהו הגבל את ההר וקדשתו לשום גבול בהר והארכתי כל כך בעבור שאמר המשוגע שהפך בספרו דברי אלהים חיים אמר כי רצה משה לומר הגבל את העם ויבא תכף ההר במקום העם: כל הנוגע בהר · בגופו: לא תגע בו · מלת בו שבה אל האדם הנוגע בהר והטעם לא יכנס אדם אחריו לתפשו רק יסקלוהו הרואי׳ ממקום משמרם מיד ואם רחוק יורוהו בחצי׳ · ומלת ירה משוכה מרעותיה כי משפט בעלי היו״ד להתחלף בוי״ו בעתיד בבנין נפעל כמו ולא יודע השבע ישרתני ואוסר אולי עשו כך שלא תתערב עם גזרת למען תורת כי האלף והה״א נחים בסוף המלה אין הכרם ביניהם במכתב: אם בהמה אם איש לא יחיה · ולא העוף כי לא יוכלו לקחתו כי יעוף מיד: במשוך היובל · פי׳ כבש ונקר׳ היובל כן בעבור והעברת שופר תרוע׳ כי שופר הוא מקרני הכבש וכן כתו׳ במשוך בקרן היובל כשמעכם את קול השופר והתמה על האומרי׳ כי על קול השופר הולך וחזק מאד משה ידבר במשוך היובל כי קול השופר הוא שלא גדול אין במעמד הר סיני גדול ממנו כי קולו וברקו׳ וענן כבד גם אם נראו׳ בעולם וקול שופר לא נשמע עד יום עשרת הדברי׳ והנה לא היה מקרן כבש אמ׳ הגאון כאשר יתקע משה בשופר אז נתן להם רשו׳ לעלו׳ וזה היה אחר רדת משה ביו׳ הכפור׳ וזה לעמו׳ המסכן

רשי

ועתה אם · עתה אם תקבלו עליכם יערב לכם מכאן ואילך שכל התחלות קשות: ושמרתם את בריתי · שאכרות עמכם על שמירת התורה: סגלה · אוצר חביב כמו וסגלת מלכים כלי יקר ואבנים טובות שהמלכים גונזים אותם כך אתם לי סגלה משאר אומות ולא תאמרו אתם לבדכם שלי ואין לי אחרים עמכם ומה יש לי עוד שתהא חבתכם נכרת כי לי כל הארץ והם בעיני ולפני לכלום: ואתם תהיו לי ממלכת כהנים · שרים כמה דאת אמר ובני דוד כהנים היו: אלה הדברים · לא פחות ולא יותר: וישב משה את דברי העם וגו׳ · ביום המחרת שהוא שלישי שהרי בהשכמה עלה וכי צריך היה משה להשיב את בא הכתוב ללמדך דרך ארץ ממשה שלא אמר הואיל ויודע מי ששלחני איני צריך להשיב: בעב הענן · במעבה הענן וזהו ערפל: וגם בך · גם בנביאים הבאים אחריך: ויגד משה את דברי וגו׳ · ביום המחרת שהוא רביעי לחדש: את דברי העם וגו׳ · תשובה על דבר זה שמעתי מהם שרצונם לשמוע ממך אינו דומה השומע מפי שליח לשומע מפי המלך רצוננו לראות את מלכנו: וקדשתם · וזמנתם שיכינו עצמם היום ומחר: והיו נכונים ומובדלים מאשה: ליום השלישי · שהוא ששה בחדש ובחמשי בנה משה את המזבח תחת ההר ושתים עשרה מצבה כל הענין האמור בפר׳ ואלה המשפטים ואין מוקדם ומאוחר בתורה: לעיני כל העם · מלמד שלא היה בהם סומא שנתרפאו כולם: והגבלת · קבע להם תחומין לסימן שלא יקרבו מן הגבול והלאה: לאמר · הגבול אומר להם השמרו מעלות מכאן ולהלן ואתה הזהירם על כך: ונגע בקצהו · אפילו בקצהו: ירה יירה · מכאן לנסקלין שהם נדחין למטה מבית הסקילה שהיה גבוה שתי קומו׳: יירה · יושלך למטה לארץ כמו ירה בים: במשוך היובל · כשימשוך היובל קול ארוך הוא סימן סילוק שכי׳ והפסקת הקול וכיון שאסתלק הם רשאין לעלות: היובל · הוא שופר של איל שכן בערביא קורין לדכרא יובלא ושופר של אילו של יצחק היה:

אבן עזרא

המה יעלו בהר. אמר רב שמואל בן חפני כי טעם המה אהרן ובניו ושבעים זקנים שכתוב עליהם ואל משה אמר עלה אל ה׳ אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעי׳ מזקני ישרא׳ ולפאר ישראל לא נתן רשות לעלות אל הר סיני על כן אמר המה ולא אחרים ודבריו טובים בעיני כי הכבוד היה תמיד על ההר עד שנעשה המשכן דכתיב וכבוד ה׳ מלא את המשכן אז דבר עם משה באהל מועד אולי אז תקע משה בשופר ונתן לו רשות לעלות בהסתלק הכבוד : וירד ויקדש ׳כאשר פירשתי׳ היו נכונים לשלשת ימים . טעמו ליום השלישי ולפי הפשט לא הוסיף יום אחד מדעתו ובזה אתן לך שני עדים נאמנים ושניהם בספר הזה הנה כתוב ויאסוף אותם ׳ ל משמר שלשת ימים וגם כתוב ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי וכתו׳ בעוד שלשת ימים ישא פרע׳ וגם כתו׳ ויהי ביום השלישי יום הלדת וכן זה היו נכוני׳ לשלשת ימים :

בהיות ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ ורב מהית קלות . ביום השלישי בהית הבקר . להית עד חמס . לחבר להית אחד . להית על חשב האפד . להית להם משחתם ׳ המעלה אתכם מארץ . מהית להם עבדים : קלת ד׳ חס׳ דחס׳

הֵמָּה יַעֲלוּ בָהָר׃ וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן־הָהָר אֶל־הָעָם וַיְקַדֵּשׁ אֶת־הָעָם וַיְכַבְּסוּ שִׂמְלֹתָם׃ וַיֹּאמֶר אֶל־הָעָם הֱיוּ נְכֹנִים לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים אַל־תִּגְּשׁוּ אֶל־אִשָּׁה׃ וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיֹת הַבֹּקֶר וַיְהִי קֹלֹת וּבְרָקִים וְעָנָן כָּבֵד עַל־הָהָר וְקֹל שֹׁפָר חָזָק מְאֹד וַיֶּחֱרַד כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה׃ וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה אֶת־הָעָם לִקְרַאת הָאֱלֹהִים מִן־הַמַּחֲנֶה וַיִּתְיַצְּבוּ בְּתַחְתִּית הָהָר׃ וְהַר סִינַי עָשַׁן כֻּלּוֹ מִפְּנֵי אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו יְהוָה בָּאֵשׁ וַיַּעַל עֲשָׁנוֹ כְּעֶשֶׁן הַכִּבְשָׁן וַיֶּחֱרַד כָּל־הָהָר מְאֹד׃ וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל׃ וַיֵּרֶד יְהוָה עַל־הַר סִינַי אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיִּקְרָא יְהוָה לְמֹשֶׁה אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיַּעַל מֹשֶׁה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רֵד הָעֵד בָּעָם פֶּן־יֶהֶרְסוּ אֶל־יְהוָה לִרְאוֹת וְנָפַל מִמֶּנּוּ רָב׃

ל׳ לפמי׳ יו׳ ירין ׳ ח׳ חס׳ בליש׳ ל׳ ׳ ד׳ ו׳ חס׳ בליש׳ ׳ יב׳ חל׳ ׳ ה׳ ׳ ל׳ . ל׳ . ל׳ ׳ ל׳ ׳ ט׳ חס׳ . ט׳ תל׳ בתור׳ . ל׳ . ז׳

אִינוּן מָרְשַׁן לְמִסַּק בְּטוּרָא׃ וּנְחַת מֹשֶׁה מִן־טוּרָא לְוָת עַמָּא וְזַמִּין יָת עַמָּא וְחַוָּרוּ לְבוּשֵׁיהוֹן׃ וַאֲמַר לְעַמָּא הֲווֹ זְמִינִין לִתְלָתָא יוֹמִין לָא תִקְרְבוּן לְצַיד אִתְּתָא׃ וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה בְּמֶהֱוֵי צַפְרָא וַהֲווֹ קָלִין וּבַרְקִין וַעֲנָנָא תַקִּיף עַל־טוּרָא וְקָל שׁוֹפָרָא תַּקִּיף לַחֲדָא וְזָע כָּל־עַמָּא דִּי־בְמַשְׁרִיתָא׃ וְאַפֵּיק מֹשֶׁה יָת־עַמָּא לְקַדָּמוּת מֵימְרָא דַיְיָ מִן־מַשְׁרִיתָא וְאִתְעַתַּדוּ בְּשִׁיפּוֹלֵי טוּרָא׃ וְטוּרָא דְסִינַי תָּנַן כּוּלֵּיהּ מִן־קֳדָם דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְיָ בְּאִישָׁתָא וּסְלֵיק תְּנָנֵיהּ כִּתְנָנָא דְאַתּוּנָא וְזָע כָּל־טוּרָא לַחֲדָא׃ וַהֲוָה קָל שׁוֹפָרָא אָזֵיל וְתַקִּיף לַחֲדָא מֹשֶׁה מְמַלֵּיל וּמִן־קֳדָם יְיָ מִתְעֲנֵי לֵיהּ בְּקָל׃ וְאִתְגְּלִי יְיָ עַל־טוּרָא דְסִינַי לְרֵישׁ טוּרָא וּקְרָא יְיָ לְמֹשֶׁה לְרֵישׁ טוּרָא וּסְלֵיק מֹשֶׁה׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה חוּת אַסְהֵיד בְּעַמָּא דִּילְמָא יִפַגְּרוּן קֳדָם יְיָ לְמֶחֱזֵי וְיִפֵּל מִנְּהוֹן סַגִּי׃

וסי׳ בסוף סדר וארא : קל ו׳ חס׳ וס׳ בסדר תולדות : ויוצא יב׳ מל׳ וסי׳ מצויין בשפטים סימן ו׳ גבי קרבן גדעון למלאך האלהים : ויתיצבו ה׳ וסי׳ בתחתית ההר . באהל מועד ׳ ויאסף יהושע את . ויתיצבו פנות כל העם . בתוך החלקה ויצילו : שפר כל אורי׳ חס׳ במ״ב וסי׳ והעברת שופ׳ תרועה . ב׳ בו : הולך ט׳ מלאים בתו׳ נמסר סדר תולדות : והאלהים ז׳ נמסר בסדר וירא : י״ד פסו׳ על אל אל וסי׳ וירד יי׳ על הר סיני . והיו הרכבים פרשי . ויהיו הרכבים פרשי . למען אשר יביאו . ויהי גבול מנשה . וילכו האנשים ויעברו . המה מטיבים את לבם . ויסער לב מלך ארם . השלח בים צירים . ולקחת מדמו ונתת על ארבע קרנתיו ׳ וביאני במבוא אשר על כתף ׳ וירדו שלשה מן השלשים . ויאמר דויד אעשה חסד עם חנון . דה״ד ׳ ואמר למלך אם ייטב :

רשי

מן ההר אל העם . מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו אלא מן ההר אל העם : היו נכונים לשלשת ימים . לסוף שלשת ימים הוא יום רביעי שהוסיף משה יום אחד מדעתו כדברי ר׳ יוסי ולדברי האומר בששה בחדש נתנו עשרת הדברות לא הוסיף משה כלום ושלשת ימים כמו ליום השלישי : אל תגשו אל אשה . כל שלשת ימים הללו כדי שיהו הנשים טובלות ליום השלישי ויהיו טהורות לקבל תורה שאם ישמשו תוך שלשה שמא תפלוט האשה שכבת זרע לאחר טבילתה ותחזור ותטמא אבל משמשת ג׳ ימים כבר הזרע מסריח ואינו ראוי להזריע וטהור מלטמא את הפולטת : בהיות הבקר . מלמד שהקדים על ידם מה שאין דרך בשר ודם לעשות כן שיהא הרב ממתין לתלמיד וכן מצינו ביחזקאל קום צא אל הבקעה ואקום ואצא אל הבקעה והנה שם כבוד ה׳ עומד : לקראת האלהי׳ . מגיד ש[illegible] והטהור [illegible]

וגם. הם הבכורים אע"פ שהם קדושים ככתוב קדש לי כל בכור יוסיפו להתקדש עוד במחשבתם. וטעם הנגשים אל יי' שהם בתחלת הגבול או טעמו שהם הקריבו עולות על המזבח שבנה משה בחלושת עמלק גם הם יקריבו במזבח הברית שבנה ותקן משה בתחתית ההר ששם עמדו כל ישראל לשמוע קול השם: ויאמר לא יוכל העם לעלות. אמר הגאון כי שנים רבות חשב בזה הפסוק ולא ידע טעמו עד שראה בספר מוסרי מלכי פרס שאין רשות לשליח לומר למלך עשיתי שליחותך עד שיצוהו לעשות דבר אחר אז יאמר לו ולפי דעתי בעבור שאמ' לו השם פן יהרסו אל יי' לראות לא ידע משה אם צריך להזהירם שלא יראו כי כבר הזהירם על הגבול שלא יעברו אז אמר לו השם לך רד כאשר צויתיך שתעיד בהם כי היו צריכין ישר' שיעיד בהם שנית: ועלית אתה ואהרן עמך. למעלה מעט מהגבול שלא ירחק מישראל כי עתידים הם לומר לך ככלות השם לדבר עשרת הדברי' דבר אתה עמנו ונשמעה והנכי משיב לו על שאלתו כי לא אמ' לו שיזהירם שלא יראו אותו אך שלא יעברו הגבול כי הם צריכי' שיזהירם הוא בשעת מעשה שישמעו וישמרו בפנים: וירד משה אל העם ויאמר אליהם. ובהשלימו לומר להם ועלה הוא ואהרן לפנים מהגבול אל ההר מיד דבר השם: וידבר אלהי'. יש שאלו' קשות בפרשה הזאת אמרו רבים כי השני' הדברי' לבדם אמר השם ועדותם שכתוב בדבור ראשון אנכי יי' אלהיך ובשני כי אנכי יי' אלהיך אל קנא ובשלישי כתו' את שם יי' אלהיך גם את אשר ישא את שמו לשוא ולא אמר שמי וברביעי כי ששת ימים עשה יי' וגו' על כן ברך יי' ובחמישי אמר אשר יי' אלהיך נותן לך ויש לשאול איך יספר דבור אנכי בעשרת הדברים כי הוא המצוה והנה אינו מצות עשה ולא מצות לא תעשה ושאלות קשות מאד והנה אכתוב כקרא זו הפרשה שהיא פרשת וישמע יתרו ראשונה ופרשת ואתחנן שנייה והנה ראינו כי מתחלת אנכי ועד סוף את אשר ישא את שמו לשוא אין שנוי בין שתי הפרשיות ומתחלת זכור עד סוף עשרת הדברים שנוי בכל מקום בראשונה זכור ובשנית שמור גם שם באחרונה תוספת כאשר צוך יי' אלהיך בראשונה ובהמתך ובשני' תוספת ושורך וחמרך והקשה מכל אלה כי בראשונה כתו' טעם שבת כי ששת ימים עשה יי' את השמים ואת הארץ ואמ' עוד על כן ברך יי' את יום השבת ואלה הפסוקי' אינם כתובים בשנית רק טעם אחר וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ואמ' באחרונה על כן צוך יי' אלהיך לעשות את יום השבת בראשונה כתוב שכר כבוד אב ואם שהוא למען יאריכון ימיך וכן בשני רק הוסיף למען ייטב לך גם הוסיף בכבוד אב ואם כאשר צוך יי' אלהיך בראשונ' כתוב לא תרצח לא תנאף לא תגנוב לא תענה ובשנית כתוב לא תרצח ולא תנאף ולא תגנוב ולא תענה בראשונה כתוב עד שקר ובשנית עד שוא בראשונ' כתו' לא תחמוד בית רעך לא תחמוד אשת רעך ובשנית לא תחמוד אשת רעך ולא תתאוה בית רעך בראשונה אין כתוב שדהו ובשנית כתו' שדהו בראשונה עבדו ואמתו קודם שורו וחמורו ובשנית שורו וחמורו לפני עבדו ואמתו ובראשונה כתו' וידבר אלהי' את כל הדברים האלה לאמר ובשנית את הדברים האלה דבר יי' אל כל קהלכם וכאשר חפשנו בדברי חז"ל מה אמ' על ככה מצאנו שאמרו זכור ושמור בדבור אחד נאמרו וזה הדבר קשה מכל הקושיות שהיו לנו כאשר אפרש וחלילה חלילה שאומר שלא דברו נכונה כי דעתנו נקלה כנגד דעתם רק אנשי דורינו יחשבו כי דבריהם כמשמעם ואינו כן כאשר אפרש בסוף אחר שאזכיר הקושיות ובאחרונה אפרש הדרך ישרה להכיר כל הקושיות והשאלות שבפרשה הזאת ולא יתכן שיאמר זכור ושמור בבת אחת רק במעשה נס והנה נודה כי גם כאן יש לשאול למה לא נכתב בראשונה זכו' ושמור וגם כן בשנית והנה מה נעשה באותם הפסוקי' אם כאמרו בבת אחת כמו זכור ושמור למה לא הזכירו זה חז"ל כי יותר יש לתמוה איך נאמרו במעשה נס פסוקי' רבים בבת אחת ואין טעמם שוה כמו משתי מלות שטעמם אחד ושוה שתהיינה נאמרות בבת אחת ואיך יאמר השם כאשר צוך יי' אלהיך ועוד מתי צוה לפני זה המאמר על כבוד אב ואם והנה אין כתו' בראשונה למען ייטב לך אם כן אמר זה ולא אמר זה ואיך יאמ' ולא תנאף בוי"ו וגם לא תחמוד בית רעך ובשנית לא תחמוד אשת רעך ועוד איך יאמר עבדו ואמתו ואחר כן שורו וחמורו ויאמר בבת אחת הפך הדבר ואין הדעת סובלת כל אלה הדברים והקשה מכל מה שהזכרתי כי כל פלא שנעשה על ידי משה יש למקצתו דמיון והמשכיל יבין והנה זה הדבר הפלא ופלא שהשם דבר זכור ושמור בבת אחת והיה ראוי להיות זה כתוב ומפורש בתורה יותר מכל האותות והמופתים שנכתבו ואם אמרנו אין דבור השם כדבור כל אדם הנה איך הבינו ישרא' דבור השם כי האדם אם ישמע זכור ושמור בבת אחת לא יבין לא זה ולא זה ואפי' מלה אחת כמו זכור אם לא ישמע הזי"ן לפני הכ"ף והרי"ש לא יבין מה דבר המדבר והנה ידענו כי הרגשת העין כבדרת מהרגשת האזן כי ידענו בראיות גמורות כי רגע הראות הברק לעין הוא רגע הרעם רק העין ראתה מרחוק והאויר מביא הקול אל האזן והליכתו לאט ולא יגיע אל האזן רק אחר עבור הרגע והאותיות שהאדם מדבר בם דמותם נכתב באויר על דרך מובאם מהתחתה מקומו' לא על דרך המכתב שהוא ביד בן אדם והנה כל אות הזי"ן נכנס באוזן קודם כ"ף וי"ו רי"ש והנה אם כאמר פלא היה שכאמר זכור ושמור בבת אחת איך תשמע האזן ואם כאמ' גם פלא היה שתשמע האזן שתי מלות בבת אחת שלא כמנהגה לשמוע שתי אותיות למה לא הזכירו זה חכמי' ז"ל שהוא כבר מן הדבור בבת אחת ומה נעשה בקושיות הנשארות משנוי הפסוקים שאין טעמם אחד כמו זכור ושמור והכתוב בשנייה ולא בראשונה גם איך נתקן לא תחמוד בית רעך עם ולא תחמוד אשת רעך גם הספוקים ולא אוכל לפרש לך כל אלה עד שאפרש לך מוסר דרך לשון הקדש והשם הוא עדי ויודע סודי כי לולי שהוכרחתי לפרש אלה הקושיות הייתי מחרים ולפני שאפרש אתקן דבריהם ז"ל:

אמר אברהם המחבר

משפט אנשי לשון הקדש פעם יבארו דבריהם באר היטב ופעם יאמרו הצורך במלות קצרות שיוכל השומע להבין טעמם ודע כי המלות הם כגופות והטעמים הם כנשמות והגוף לנשמה כמו כלי על כן משפט כל החכמים בכל לשון שישמרו הטעמים ואינם חוששים משנוי המלות אחר שהם שוות בטעמן והנה אתן לך דמיונות אמר השם לקין ארור אתה מן האדמה כי תעבוד את האדמה לא תוסף תת כחה לך נע ונד תהיה בארץ וקין אמר הן גרשת אותי היום מעל פני האדמה ומי הוא שאין לו לב יחשוב כי הטעם אינו שוה בעבור שנוי המלות והנה אמר אליעזר הגמיאיני נא והוא אמר ואומר אליה השקיני נא ואמר משה בכור השבי אשר בבית הבור וכתוב בכור השפחה אשר אחר הריחים ומשה הזכיר התפלה במשנה תורה שהתפלל על ישראל בעבור העגל ואינה דומה לתפלה הנזכרת בפרשת כי תשא למי שאין לו לב להבין והכלל כל דבר שנוי כמו חלום פרעה ונבוכד נצר ואחרים רבים תמצא מלות שונות רק הטעם שוה וכאשר אמרתי לך שפעם יאחזו דרך קצרה ופעם ארוכה כך יעשו פעמים להוסיף אות משרת או לגרוע אותו והדבר שוה אמר השם תכלת וארגמן ומשה אמר ותכלת וארגמן אמר השם אבני שהם ומשה אמר ואבני שהם ואלה רבים ושניהם נכונים כי הכתוב בלא וי"ו אחז דרך קצרה ולא יזיק גם הכתוב בוי"ו לא יזיק בעבור שהוסיף לבאר והנה הוי"ו שהיא [illegible] ועתה אבאר לך המלות הנזכרות

ויאמר משה אל יי' ה' נמסר בסדר ואלה שמות: לעלת ד' חס' בתורה וסי' לא יוכל העם לעלת. ולא אביתם לעלת. אל יהרסו לעלת את העם: אל הר יי' וסי' מצויין בישעיה סי' נ"ו גבי פרשת שמרו משפט ועשו צדקה: וידבר אלהים ג' בסדר פרשת נח:

וגם הכהנים הנגשים אל יהוה יתקדשו פן יפרץ בהם יהוה: ויאמר משה אל יהוה לא יוכל העם לעלת אל הר סיני כי אתה העדתה בנו לאמר הגבל את ההר וקדשתו: ויאמר אליו יהוה לך רד ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים והעם אל יהרסו לעלת אל יהוה פן יפרץ בם: וירד משה אל העם ויאמר אלהם: ס וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר: ס

ואף כהניא דקריבין לשמשא קדם יי' יתקדשון דילמא יקטול בהון יי': ואמר משה קדם יי' לא יכול עמא למיסק לטורא דסיני ארי את אסהידת בנא למימר תחים ית טורא וקדישהי: ואמר ליה יי' איזיל חות ותיסק את ואהרן עמך וכהניא ועמא לא יפגרון למיסק קדם יי' דילמא יקטול בהון: ונחת משה לות עמא ואמר להון: ומליל יי' ית כל פתגמיא האילין למימר:

וגם הכהנים. אף הבכורות שהעבודה בהם. הנגשים אל יי' להקריב קרבנו אף הם אל יסמכו על חשיבותם לעלות. יתקדשו יהיו מזומנים להתיצב על עמדן: פן יפרץ. לשון פרצה יהרג בהם ויעשה בהם פרצה: לא יוכל העם. איני צריך להעיד בהם שהרי מותרים ועומדין הם היום שלשה ימים ולא יוכלו לעלות שאין להם רשות: לך רד. והעד בהם שנייה שמזרזין את האדם קודם מעשה וחוזרין ומזרזין אותו בשעת מעשה: ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים. יכול אף הם עמך תלמוד לומר ועלית אתה. אמור מעתה אתה מחיצה לעצמך ואהרן מחיצה לעצמו והם מחיצה לעצמם משה נגש יותר מאהרן ואהרן יותר מן הכהני' והעם כל עיקר אל יהרסו את מצבם לעלות אל יי': פן יפרץ בם. אע"פ שהוא נקוד חטף קמץ אינו זז מגזרתו כן דרך כל תיבה שנקודותיה מלא פום כשהיא סמוכה במקף משתנה הנקוד לחטף קמץ: ויאמר אליהם. התראה זו: וידבר אלהים. אין אלהים אלא דיין לפי שיש פרשיות בתורה שאם עשאן אדם מקבל שכר ואם לאו אינו מקבל עליהם פורענות יכול אף עשרת הדברות כן תלמוד לומר וידבר אלהים דיין ליפרע: את כל הדברים האלה. מלמד שאמר הקב"ה עשרת הדברות בדבור אחד מה שאי אפשר לאדם לומר כן אם כן מה תלמוד לומר עוד אנכי ולא יהיה לך שחזר ופירש על כל דבור ודבור בפני עצמו: לאמר. מלמד שהיו עונין על הן הן ועל לאו לאו: אשר

אשר הוצאתיך מארץ מצרים - כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי. דבר אחר לפי שנגלה בים כגבור מלחמה ונגלה כאן כזקן מלא רחמים שנא' ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר זו היתה לפניו בשעת השעבוד וכעצם השמי' משנגאלו הואיל ואני משתנה במראות אל תאמרו שתי רשויות הם אנכי אשר הוצאתיך ממצרים ועל הים. דבר אחר לפי שהיו שומעין קולות הרבה שנאמר את הקולות קולות באין מארבע רוחות ומן השמים ומן הארץ אל תאמרו ר רשויות הרבה הן ולמה אמר לשון יחיד אלהיך ליתן פתחון פה למשה ללמד סניגוריא ב במעשה העגל וזה הוא שאמר למה יי' יחרה אפך בעמך לא להם צוית לא יהיה לכם אלהים אחרים אלא לי לבדי: מבית עבדים. מבית פרעה שהייתם עבדים לו או אינו אומר אלא מבית עבדים שהיו עבדים לעבדים ת"ל ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים אמור מעתה עבדים למלך היו ולא עבדים לעבדים: לא

אנכי יי' יב וסי' מי שם פה לאדם. אשר הוצאתיך. וחברו. לא תשתחוה להם. וחברו. אנכי יי' עשה כל. אנכי אנכי יי'. ואנכי יי' אלהיך רגע הים. עוד אושיבך באהלים. ואלהים זולתי לא תדע. כי אני אדני יי'

אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ יב׳ ג׳ מל׳

אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דִּי אַפֵּיקְתָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא׃

ומבית. דשמואל יהרחב פיך ואמלאהו. ד' מנהון ואנכי יי' אלהיך: הוצאתיך ג' מלאים וסי' מאור כשדים. אנכי יי' אלהיך. וחברו דכות:

דע כי עשרת הדברי' כאשר הם כתובים בפרשה הזאת השם אמרם כלם כי כתוב וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר ותחלתם אנכי וסופם כל אשר לרעך וגם משה אמר כאשר הזכיר עשרת הדברים במשנה את הדברים האלה דבר יי' אל כל קהלכם ולא הפסק ביניהם ועוד כאשר נכתבו כלם באצבע אלהים כן אמרם השם כלם והעדות שהביאו ש שהכתוב ברבוע השלישי והרביעי והחמישי איננו על דרך המדבר ים להשיב אחרי מקבלת זה השם להיות לך לאלהים על כן אמר לא תשא את שם יי' אלהיך לשוא גם כי ששת ימים עשה יי' ועוד כי משפט אנשי לשון הקדש לדבר ככה כתוב לא ילין חלב חגי ואחריו כתוב תביא בית יי' אלהיך ורבים כאלה והאומרים כי דבור אנכי איננו מעשרת הדברים בזה נחלקו עם אומ' לא יהיה לך הוא הדבור הראשון והשני לא תעשה לך פסל וזה איננו נכון כי מעניין אחד הוא זה וזה בין בסתר בין בגלוי בין באמונת הלב בין במעשה והנה בדבור זכור אתה ובנך ובתך בסתר ובגלוי והכל מצוה אחת ואחרי' אמר ו כי לא תחמוד בית רעך דבור תשיעי והדבור עשירי לא תחמוד אשת רעך וראייתם כי השם אמר פעמים לא תחמוד כי התחמוד הוא על שני דברים הא' יבא למעשה כמו גזל וכמוהו ולא יחמוד איש את ארצך שאם זה החמוד בלב היה הי' רעה ולא תחמוד השני הוא בלב על כן הוצרך משה לפרש לא תתאוה גם זה דברי הבל כי מה טעם יזכור הגזל עם הבית לבדו והנה לא הזכיר האחרי' עמו והנה אתן לך מדברי משה ראיה שאלה לא דברו נכונה הנה השם אמ' לא תחמוד בית רעך ומשה אמ' לא תחמוד אשת רעך ולפי דעתי שלא תחמוד השני הכתו' בפרש' הזאת הוא בלב והראשון גזלת הב' והנה משה הפך הדבר כי אמר עם ולא תתאוה בית רעך ואמר עם ולא תחמוד שהוא הגזל אשת רעך והנה נכחת טעמם והאמת כי דבור אנכי הוא הראשון כאשר אפרשנו במקומו ועתה אדבר על זכור ושמור דע כי הטעמי' הם שמורי' לא המלו' והנה יצחק אבינו אמר לעשו בעבור תברכך נפשי בטרם אמות ורבקה אמרה ליעקב ששמעה שאמר ואברכך לפני יי' לפני מותי וזה לפני מותי כמו בטרם אמות אב"ל מה טעם להוסיף לפני יי' התשוב' היא ידעה כי יצחק נביא ליי' והברכה שיברך בדרך נבואה היא על כן אמרה ליעקב לפני יי' והנה היא כמו מפרשת טעם הברכה וככה עשה משה כי עשרת הדברי' הכתובים בפרשה הזאת הם דברי השם בלי תוספת ומגרעת והם לבדם הכתובים על לוחות הברית לא כאשר אמר הגאון כי זכור הוא בלוח האחד ושמור בלוח השני ועשרת הדברים הכתובי' בפרשת ואתחנן הם דברי משה והראיה הגמורה שם כתוב פעמים כאשר צוך יי' אלהיך ודע כי באחרית מות הראש הוא הזכירה והמקום מקום תשמרת הצורות והנה הזכירה כוללת השמירה וטעם זכור שיזכור כל יום אי זה יום הוא מהשבוע וכל זה בעבור שישמור היום השביעי שלא יעשה בו מלאכה והנה טעם הזכירה היא השמירה וכאשר אמר השם זכור הבינו כל השומעים כי טעמו כמו שמור כאילו בבת אחת כאמרו ולא הוצרך משה להזכיר במשנת טעם כי ששת ימים עשה יי' כי בתחלה אמר כאשר צוך יי' אלהיך כאילו אומר ככתוב בתורתך בדבור זכור עד ויקדשהו ובעבור שהשם צוה שישבות העבד והאמה ולא פרש השם למה זה פרש משה טעמו ואמר זה שצוך השם שישבות העבד בעבור שתזכור שהיית עבד כמוהו במצרים ופדך השם ודע כי השמנה דברי' כולם מצות לא תעשה ודבור כבד הוא מצות עשה ומשקול הדעת שנטע השם בלב האדם חייב כל אד' להטיב למי שיטיב לו והנה הבן לא יבא לעולם רק על יד אבותיו והם גמלוהו וטפחוהו ורבוהו והשקוהו והאכילוהו והלבישוהו חייב לכבדם כל ימיו כי הם היו לו הסבה להיותו חי על פני האדמ' על כן שכרו למען יאריכון ימיך ובעבור כי השם נפח בו נשמה על ידי האבות שתקנו הגוף כזה שיכבד אבותיו כי מי שיכבדם הוא מכבד את השם והנה משה פירש ואמר כבד את אביך ואת אמך ואמר כאשר צוך יי' אלהיך כי השכר הוא על מצות עשה והעונש על מצות לא תעשה כאשר אפרש בפסוק לא תאכלנו והנה אמר משה אתה חייב לכבד האבו' למען יאריכון ימיך וזה החיוב הוא במשקול הדעת גם בעבור שצוה השם שתכבדם יהיה לך עוד שכר טוב והוא למען ייטב לך ובעבור ששמעת בקול השם והנה דברי משה כאשר תפור' בדברי רבקה וכבר אמרתי כי אנשי שהם ואנשי שהם שוה הוא ב"ב לא תנאף ולא תנאף ושוא ושקר בני אב אחד הם גם תחמוד ותתאוה מבנין אחד יבאו והשם אמר לא תחמוד בית רעך כי אנשים כל יקנו בית ואחר כן אשה ואחר כן עבד ואמה ושור וחמור לחרוש שדהו וככה הם סדורי' בפרשה הזאת ומשה סדרם על דרך אחרת כי הבחורים הם חומדים אשה תחלה ואחר כך בית וכנגד הבית והשדה הקדים שור וחמור שיחרוש בהם ואחר כך עבד ואמה וכלל באחרונה וכל אשר לרעך כאשר כלל השם ובעבור כי בדברי משה דברי השם מעורבין על כן כתוב את הדברים ולא כל הדברים כאשר כתוב בראשונה דבור ראשון אנכי דע כי כל המצו' הם על שני דרכים והדרך הא' מצות שהם נטועות מהשם בלב כל אנשי דעת והם רבים ואין בעשרת הדברי' רק השבת לבדה שאינה בכלל שקול הדעת על כן כל משכיל בכל עם ולשון מודים בהם כי הם נטועים בשקול הדעת ועליהם אין להוסיף ולא לגרוע והם שמר אברהם עם מצות האחרות נוספות והשם לא נתן התורה רק לאנשי הדעת ומי שאין לו דעת אין לו תורה והדרך השנית מצות הנעלמו' ואין מפורש' למה צוו וחלילה חלילה שתהיה מצוה אחת מהן מכחשת שקול הדעת רק אנחנו חייבי' לשמור כל אשר צונו השם בין שלא נגלה לנו הסוד בין שנגלה ואם מצאנו אחת מהן מכחשת שקול הדעת איננו נכון שנאמין בו כי הוא כמשמעו רק בספרי חכמינו ז"ל נבקש מה טעמה אם היא על דרך משל ואם לא מצאנו זה כתוב נבקש אנחנו ונחפש בכל יכלתנו אולי נוכל לתקן אותה ואם לא יכלנו נניחנה כאשר היא ונודה שלא ידענו מה היה כמו ומלתם את ערלת לבבכם וכי הוא זונו שנרצחנו כאכזרי וירענו דעת ברורה כי כל המצות שאינם חייבות משקול הדעת סוד אחד יש לכל אחד מהן ואם נעלם ממנו והעד על זה כי כתוב במקצתם למה צוו כמו השבת שהוא זכר למעשה בראשית וחג המצות למען תזכור ואהבתם את הגר כי גרי' הייתם והכלאים פן תקדש ולא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם וכן לא ירבה לו נשים והזכיר למה ולא יסור לבבו ולא שהיא מצוה בפני עצמה כאשר הוא כתו' בהלכו' שמעון בן קידא וטעם ויקרא בו לבלתי רום לבבו מאחיו ופרשת הקהל למען ילמדו ורבות מצות ככה אם כן יוכל המשכיל שהשם פקח עיניו לדעת מדברי תורה סוד כל המצות וכל המצות על ג' דברים האחת מצות הלב והב' מצות הלשון והג' מצות הלב על שני דרכים מצות עשה ומצות לא תעשה והנה מצות עשה ואהבת את יי' אלהיך ולדבקה בו וליראה את השם הנכבד ואהבת לרעך כמוך ומצות לא תעשה ולא תשנא את אחיך בלבבך ולא תקום ולא תטור גם מצות הלשון עשה ולא תעשה עשה כמו קרית שמע וברכת המזון וברכת כהנים גם וידוי מעשר ורבים ככה ומצות לא תעשה ברעך אלהים לא תקלל לא תקלל חרש ומצו' עשה ולא תעשה במעשה הם רבים ואין צורך להזכירם ומצות הלב הם העקרים הנכבדי' על כלם ורבים חשבו כי אין עון במחשבת הלב רק בדברי ע"ז ובאמת כי היא קשה לבריה יותר מכל מחשבו' רשעת רק היא כנגד כלם והלא ידאו כתוב שש הנה שנא יי' וגם כתוב לב חורש מחשבות און וכתו' הטיבות כי היה עם לבבך הטיבה יי' לטובי' ולישרי' בלבותם והיה לבבם שלם אני יי' חוקר לב ויי' יראה ללבב והנה זה הדבור הראשון הוא עקר כל התשעה הדברי' הנכתבים אחריו והוא קרוב ממצות הלב וטעם זה הדיבור שיאמין ותהיה אמונתלנו בלי ספק כי זה השם הנכבד שהוא נכתב ולא נקרא הוא לבדו אלהיו שאלני ר' יהודה הלוי מנוחתו כבוד למה הזכיר אני יי' אשר הוצאתיך מארץ מצרים ולא אמר שעשיתי שמים וארץ ואני עשיתיך דע כי אין מעלות בני אדם שוות באמונתם בלבם שהם מאמינים בשם הנכבד כי הרבו' מאמינו' להשמעות אזנים שיאמרו להם אבותיהם ככה ולמעלה מהם שראו זה כתו' בדברי התור' שנתן השם למשה ואם יבוא אפיקורוס לערער כי אין אלהים ישימו ידם לפיהם כי לא ידעו להשיב ואשר נשאו לבו ללמוד חכמות שהם כמו מעלות לעלות בהם אל מקום חפצו יכיר מעשה השם במתכות ובצמחים ובחיות ובגוף האדם בעצמו שידע מעשה כל אבר ואבר כפי התולדת ולמה היה על זאת המתכונת ויגבה לבו' אחרי כן לדעת דברי הגלגלים שהם מעשה השם בעולם האמצעי שהוא עומד וידע זמן מתי תקדר השמש או הלבנה וכמה יקדר השמש ממנה גם ידע הלבנה למה נקדרה ומי גרם לה וכל אלה ידע בראיות גמורות שאין בהם ספק ומדרכי השם ידע המשכיל את השם וככה אמר משה הודיעני נא את דרכך ואדעך והנה השם הנכבד הזכיר בדבור הא' אנכי יי' אלהיך וזה לא יוכל להבין רק מי שהוא חכם מופלא כי כבר פרשתי בפרשת ואלה שמות כי זה השם לבדו הוא העומד בלא שנוי ואין זולתו שוכן עד ולא כמוהו יושב קדם סלה ומעמיד העולם העליון בכחו והעולם האמצעי בכח השם ומלאכיו הקדושים שהם בעולם העליון וזה העולם השפל שאנו בו מעמדו בכח השם ובכח שני העולמי' העליונים והנה יספיק למשכיל בכל גוי דבור אנכי יי' כי עשיית שמים וארץ היום קרוב מחמש אלפי שנה וישראל לבדם מודים בזה וחכמי האומות אינם מכחישים כי השם הוא לבדו עושה שמים וארץ רק הם אומרים כי השם הוא עושה תדיר בלי ראשית ואחרית והנה השם עשה אותות ומופתים במצרים עד שהוציאם משה להיות להם לאלהים וככה אמר משה או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי והטעם כי השם עשה לישראל מה שלא עשה לכל גוי כי השם ברא העולם האמצעי והו' מושל על העולם השפל כפי מה שים במערכת מזל כל עם מטוב או רע כן יקרנו כי כן חלק להם השם והנה היה' במערכת ישראל כפי כוכבי מזלם להיות עוד עבדים והשם בכחו למען אהבת האבות חדש אותות בעולם השפל שלא היה במתמשלת העולם האמצעי והוציא ישראל מרשות המזלות להיותם לו לעם נחלה ובעבור זה אמרו קדמונינו אין מזל לישראל ועוד אבאר זה בדרך משלים בפרשת כי תשא והנה בעבור האותות שעשה השם במצרי' אמר משה אתה

לא־יהיה־לך אלהים אחרים על־פני : לא־תעשה־לך פסל וכל־תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ : לא־תשתחוה להם ולא תעבדם כי אנכי יהוה אלהיך אל קנא פקד עון אבת על־בנים על־שלשים ועל־רבעים לשנאי : ועשה חסד לאלפים לאהבי ולשמרי מצותי : ס

לא תשא את־שם־יהוה אלהיך לשוא כי לא ינקה יהוה את אשר־ישא את־שמו לשוא : פ

לא־יהוי לך אלהא אוחרן בר־מיני : לא־תעבד לך צילם וכל־דמות די בשמיא מלעילא ודי בארעא מלרע ודי במיא מלרע לארעא : לא־תסגוד להון ולא תפלחינון ארי אנא יי אלהך אל קנא מסער חובי אבהן על־בנין מרדין על־דר תליתי ועל־דר רביעי לשנאי כד משלמין בניא למחטי בתר אבהתהון : ועביד טיבו לאלפי דרין לרחמי ולנטרי פיקודי : לא תימי בשמא דיי אלהך למגנא ארי לא יזכי יי ית דיימי בשמיה לשיקרא :

קו דינו לאחן ריליף רחו · ל

כ' חס' · א'

ד' · כל לוס' מתח במ"א תחן :

ועשה חסד ד' וס' לאלפים לאהבי . ותברו דמ"ת לאלפים לאהביו . ועשה חסד למשיחו לדוד . דשמואל . ותברו דתהלות : את השמים ואת הארץ י"ג נמסר בישעיה ס' לו' גבי תפלת חזקיהו : אבת ב' חס' וס' שה לבית

אבת שה . פקד עון אבת על בנים דוישמע יתרו : ויגח ז' רפי' נמס' בסדר בא אל פרע' : ברך י"ב נמס' בשמואל ב' ס' ו' גבי פרש' דויוסף עוד דוד את כל בחור וגו' :

הראית לדעת שהכל ראו זה חכמים ושאינן חכמים גדולים וקטנים גם הוסיף עוד בדבר מעמד הר סיני ששמעו קול השם על כן אחריו מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ואמר באחרונה כי הדעת הגמורה שישיבה האדם אל לבו עד שיתברר לו בראיות כי השם הוא לבדו על כן אמר וידעת היום והשבות אל לבבך ואמ' דוד ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו והדעת הוא בלב לא בהודאת הפה . והנה הזכי' למשכיל אנכי יי' והוסיף אשר הוצאתיך שיבי' המשכיל ושאינו משכיל . ואמר אלהיך כי אתה חייב בעבור שהוצאתיך מבית עבדים להיו' לי לעבד שתעבדני ותהיה לי לעם ואני אהיה לך לאלהים ומשה פירש זה בפרשת כי ישאלך בנך כי טעם השאלה למה אנו חייבים לעשות מצות השם יותר מכל האדם והלא בורא אחד לכולנו והנה הזכיר שלש תשובות הא' עבדי' היינו לפרעה והוא עשה לנו זאת הטוב' הגדולה על כן אנו חייבין לשמור כל מה שיצונו אפילו לא היינו יודע' טעם מצותיו והב' כי אלה המצות חיים לברכו כי אם לטו' לנו כל הימי' לחיותנו והשלישית וצדקה תהיה לנו שנהיה צדיקים לנחול העה"ב ואנשי המחקר מצאו כל דברי הגופו' שהם י' והם ראשי' כללים אין למעלה מהם הראשון הוא עצם כל דבר והוא עומד והט' דברים כולם מקרים וכולם נסמכים על הראשון וכלוים אליו ומשנו יבאו כי הוא כדמות האחד בחשבון עשרה כי ממנו יבא כל חשבון וכל חשבון ימצא בו כי הוא היסוד והנה זה הדבור הראשון שאמר השם הנכבד כולל כל מצות הלב והלשון והמעשה כי מי שאינו מאמין בלבו בשם אין עליו מצוה וחייב אדם להזכירו בכל רגע לכבודו כי כל מה שיעשה לא יעשנו כי אם בעבור כבודו ולא ימנע עצמו ממצות לא תעשה רק בעבור כבוד השם לבדו כאדם נותן צדקה לעני לא יתכנו בעבור כבוד הנבזאי ולא בעבור שישבחוהו בני אדם כי אז תהיה מעלת האדם גבוהה בעיניו ממעלת כבוד השם שנתן לו הון ושפע ממונו מה שיוכל לתת לקבל שכר מהשם וככה העושה עבירה בסתר בעבור שלא יודע למלך או יראוהו בני אד' ויקל בעיניהם והחושב זה הוא משוגע כי כן כתו' אם יסתר עין הלא יבים והנה השם רואה במסתרי' מה שלא יוכלו בני אדם לראות בגלוי כי השם יודע מחשבותיו וסודו והנה פחד מהמלך שימו' מחר שלא יענישהו ולא יפחד ממלך האמת שנפשו בידו בעולם הזה ובעולם הבא והגאון רב סעדיה חבר אזהרות וכלל כל המצו' באלה עשרת הדברי' ומצאנו השם הנכבד בחמשה דברים הראשוני' וכבר פרשתי כי הדבור הראשון הוא היסוד ועליו כל בנייני המצות ואחריו כתוב לא יהיה לך ופשע מי שאינו מאמין בשם גדול מפשע עובד ע"ז כי יש רבי' שהם מאמיני' בשם והם מזבחים ומקטרים לעבודה זרה כמו המקטירין למלאכת השמים שהם חושבין כי ייטיבו להם כאשר אמרו מאז חדלנו לקטר למלאכת השמי' חסרנו כל וכתוב אתי' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים וככה נעמן בהשתחויתי בית רימון והנה אלה מודים בשם רק משתפים עמו אחר על כן בדבור זה כתוב השם הנכבד ובדבור השלישי גם הוא כתוב כי פשע הנשבע לשקר פחו' מע"ז רק הוא בוזה השם בגלוי אולי עשה זה בעבור כעס או צורך כי בלבו מאמין בשם ואינו משתף אחר עמו ובדבור הרביעי כתוב השם שבת ביום השביעי והנה העושה מלאכ' בשבת הוא מכחש מעשה בראשית וזה הפשע פחו' מאשר ישא את שמו לשוא ובדבור החמישי כתוב השם כי האבות משתפים עמו ביצירתו ואם לא יכברם כאילו אינו מכבד השם וחמשה דברים הנותרים הם כנגד האדם והראשון הוא הקשה שהיא להפריד הנשמה מעל הגוף ואמר אחריו אוכם בגוף ואמר אחריו לא תגנוב בממון ואחר כך בלשון ואחר כן חמוד בלב : לא יהיה לך . דבר הכתוב אלהים כנגד מחשבת עובדימו כמו ויאמר חנניה הנביא והאלהים רדפו אחריהם וככה דבר שמואל למה הרגזתני כי הכתוב דבר כפי מחשבת שאול ואין זה מקומו לפרש אותו . וטעם על פני כמו וימת הרן על פני תרח אביו שהיה נמצא אתו ורואה מותו וככה ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן והנה הטעם אחד שאני אהיך ואני נמצא תמיד בכל מקום ואני רואה מה שתעש' אין ראוי שתשתף עמי אלהים אחרים ואמר אחד מחכמי לב אל תכעיס הרוכך והוא רואה אותך והנה זאת המצוה שהיא לא יהיה לך היא בלב גם בפה כי אין בתורה מצות לא תעשה בלב כי אם זו אם אדם אומר לפני עדים כי הוא הולך לרצוח או לנאוף לא יהרג בעבור דבורו אם לא עשה מעשה והאומר נלכה ונעבדה אלהים אחרים ונוה הכתוב כי הרג תהרגנו ובמעשה לא תעשה לך פסל וכל תמונה עץ או אבן ולא תעשה בשום אומנות תמונה שהיא בשמים ואמ' ממעל שהם למעלה על הארץ מכל צד ואין תמונות בשמים רק שמונה וארבעים צורות וחכמי הצורות עושים דברים אשר לא כן ומעשיהם קרובים לעבודה זרה : ואשר בארץ מתחת . שהוא מתחת השמים התמונות רבות כאשר הם מפורשות בפרשת ואתחנן גם כן במים . ואמר גם הכתוב מתחת לארץ ולא אמ' מתחת הארץ כי הים והארץ כדור אחד : לא תשתחוה להם . כאשר עושים בעלי הצורות החושבים כי יוכלו להוריד כח העליונים למטה לצורך האחד : ולא תעבדם . לזבוח ולהקטיר להם בכלל לא יהיה לך גם כן אזהרת ושם אלהים אחרים לא תזכירו ולא ישמע על פיך ובספר יהושע לא תשביעו . וטעם אל קנא כי דין הוא אחר שהשם בראך והוא מחיה אותך איך תתן כבודו לאחר אשר לא ייטיב ולא ירע . וטעם אל הוא להודיעך שהוא תקיף ויוכל להנקם ממך בכל רגע ולא תוכל להנצל ממנו הזכיר ירמיהו כי האוכל הבוסר תקהינה שיניו ובספר יחזקאל מפורש כי השם הנכבד נשבע כי בן לא ישא בעון האב אם כן מה טעם פוקד עון אבות על בנים והתשוב' כי יחזקאל פירש אם היה האב רשע ולא הלך הבן בדרכיו לא ישא עון אביו כי פקידת העון היא קשורה על שונאי כמו שזכרתי . וטעם פקידה כמו זכירה כמו ויי' פקד את שרה שהוא כמו ויזכרה יי' כי השם יאריך לרשע אולי ישוב מחטאו שחטא ויוליד בן שהוא טוב ממנו והנה אם הלך בדרכי אביו גם הדור השלישי גם הדור הרביעי השם לא יאריך אפו לרביעי אם היו כך עד ארבע דורות שונאי השם כלם כי בו יאבד זכר כולם כי השם יזכור מה שעשה האב ומה שעשה הבן ובן הבן על כן לא יאריך לרביעי ובני הבני' נקראים בנים על כן אחז דרך קצרה כי ממלת שלשים ורבעים יבין האדם זה . כתוב ועושה חסד לאלפים וכתו' לאלף דור ובני אדם יחשבו כי זו שאלה ואיננה כי כן כתוב אם תשמור מצותי ישמור לך השם הברית והחסד אשר נשבע לאבותיך שהם הג' האבות וזה הוא שומר הברית והחסד לאוהבי ולשומרי מצותי לאלף דור ובפרשה זו אמר דבר אחר ועושה חסד לאלפים והטעם אין קץ והוא לעולם ועד וזה הדבר יתפרש לשני ענינים האחד שהשם יעשה חסד לאוהביו שתעמודנה נשמותם לעולם לאלף אלפי דורות והשני כי השם יעשה טוב לבניה' שהם כמותם עד אין קץ וככה אמר דוד וחסד יי' מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים והנה אין ספק כי חסד השם הוא לנצח על יראיו ובעבור שהזכיר לבני בנים על דרך וצדקתו עומדת לעד הוצרך לפרש אם היו הבנים טובי' על כן אמר אחר כן לשומרי בריתו ובפרש' כי תשא אפרש לך איך תכנס מדת פוקד עון אבות במדת רחמי' ומלת לאוהבי הם החסידים ולשומרי מצותי הם הצדיקים : לא תשא את שם יי' אלהיך . שם . הוא כמו זכר והוא מושם להיות סימן לנקרא רק ימצא זכר בלשון הקדש פעם בלב ופעם בפה רק השם הוא נשוא בפה וכן מצאנו דוד שאמ' ובל אשא את שמותם על שפתי והנה טעם לזכור השם כי כאשר הוא השם אמת כן יהיה דברו אמת והנה אם לא יקיים דברו כאילו מכחיש את השם ומנהג אנשי מצרים עד היו' אם ישבע אדם בראש המלך ולא יקיים את דברו הוא בן מות ואילו נתן כופר משקלו זהב לא יחיה בעבור כי הוא בוזה את המלך בפרהסיא אם כן למלך בשר ודם שתחלתו הבל וסופו הבל ומלכותו הבל כמה אלף אלפי פעמים חייב אדם להשמר שלא תכשילהו לשונו לתת את פיו לחטיא את בשרו לזכרו לשוא והנה ראינו בעבור שנשבעו בני ישראל ברבים על דבר פלגש בגבעה ושם היה פנחס הכהן ומצאנו שהרגו העוברים על השבועה וכן אנשי יבש גלעד אנשים ונשים וטף וכן לא יעשה אפילו במחללי שבת וגם ראינו שבקש שאול להרוג יהונתן בנו והוא לא שמע השבועה וראינו שהביא השם רעב לארץ בעבור שאול וביתו שעברו על שבועת הנשיאים שנשבעו לגבעוני' וכאשר נהרגו בית הדמים אז ויעתר יי' לארץ ושלמה אמר לשמעי הלא השבעתיך ביי' והכלל לא מצאנו בעשרת הדברים שכתוב בם שכר טוב מפורש רק בכבוד אב ואם ולא עונש מפורש רק בע"ז ובנשיאות השם לשוא ורבים חושבים כי הנושא השם לשוא לא עשה עבירה גדולה ואני אראה להם כי היא קשה מכל לאוין הבאים אחריו כי הרוצח והנואף שהם עבירות קשות לא יוכל כל עת לרצוח ולנאוף

לא יהיה לך . למה נאמר לפי שנאמר לא תעשה לך אין לי אלא שלא יעשה העשוי כבר מניין שלא יקיים ת"ל לא יהיה לך : אלהים אחרים . שאינן אלוהות אלא אחרים עשאום אלהים עליהם ולא יתכן לפרש אלהים אחרי' זולתי שגנאי הוא כלפי מעלה לקרותם אלוהו' אצלו . דבר אחר אלהים אחרים שהם אחרים לעובדיהם צועקים אליהם ואינן עונין אות' דומה כאילו הוא אח' שאינו מכירו מעולם : על פני . כל זמן שאני קיים שלא תאמר לא נצטוו על ע"ז אלא אותו הדור : פסל . על שם שנפסל : כל תמונה . דבר אשר בשמים : אל קנא . מקנא ליפרע ואינו עובר על מדתו למחול על ע"ז כל לשון קנא' אנפרי"מנט בלע"ז נותן לב ליפרע : לשנאי . כתרגומו כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם : נוצר חסד . שאדם עושה לשלם שכר עד לאלפים דור נמצאת מדה טובה יתרה על מדת פורענו' אחת על חמש מאו' שזו לארבע דורות וזו לאלפים : לשוא . חנם להבל ואי' זהו שבועת שוא כשבע לשנות את הידוע על עמוד של אבן שהוא של זהב : זכור

זכר ושמור · בדבור אחד נאמרו וכן מחלליה מות יומת וביום השבת שני כבשים וכן לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך וכן ערות אשת אחיך יבמה יבא עליה הוא שנאמר אחת דבר אלהים שתים זו שמענו · זכור לשון פעול הוא כמו אכול ושתו הלוך ובכה וכן פתרונו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת: ועשית כל מלאכתך · כשתבא שבת יהא בעיניך כאלו כל מלאכתך עשויה שלא תהרהר אחר מלאכה: אתה ובנך ובתך · אלו קטנים או אינו אלא גדולים אמרת הרי כבר מוזהרין הם אלא לא בא אלא להזהיר גדולי' על הקטנים וזהו שמשנינו קטן שבא לכבות אין שומעין לו מפני ששביתתו עליך: וינח ביום השביעי · כביכול הכתיב בעצמו מנוחה ללמד הימנו קל וחומר לאדם שמלאכתו בעמל וביגיע' שיהא נח בשב' · ברך ויקדשהו · ברכו במן לכפלו בששי לחם משנה וקדשו במן שלא היה יורד בו: למען יאריכון ימיך · אם תכבד יאריכון ואם לאו יקצרון שדברי תורה נוטריקון הם נדרשים מכלל הן לאו ומכלל לאו הן: לא תנאף · אין ניאוף אלא באשת איש שנ' מות יומת הנואף והנואפת ואומ' האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים: לא תגנוב · בגונב נפשות הכתוב מדבר לא תגנובו בגונב ממון או אינו אלא זה בגונב ממון ולהלן בגונב נפשות אמרת דבר למד מענינו מה לא תרצח לא תנאף דבר שחייבין עליהם מיתת בית דין אף לא תגנוב דבר שחייב עליו מיתת בית דין: וכל

זלכאוף כי יפחד ואמר הרגיל עצמו להשבע לשוא ישבע ביום אחד שבועות אין מספר וכל כך הוא רגיל בעבירה הזאת שלא ידע שנשבע ואם אתה תוכיחנו למה נשבעת עתה אז ישבע שלא נשבע מרוב רגילותו בה כי לפני כל דבור שידברו יקדימו השבועה והוא להם לשון צחות ואילו לא היה בישראל רק זאת העבירה לבדה תספיק להאריך הגלות ולהוסיף מכה על מכותינו ואני אראה שנענש כי הרוצח אם רצח אויבו שלא תאותו בנקמתו גם הנואף כן לפי שעתו והגונב מצא הנאתו לצרכו ועד שקר להתרצות או להתנקם והנה הנשבע לשקר בכל עת שאין עליו שבועה הוא מחלל שם שמי' בפרהסיא בלא הנאה שיש לו: זכור · טעם ליקדשו הוא הכתוב ששת ימים תעבוד וככה פי' ויקדשהו שהשם שבת בו מכל מלאכתו וטעם להיותו דבק עם ברך יי' כאשר הוא כתוב ב בפרשת ויכלו כי השם קדש זה היום וזמנו לקבל הנשמות ת תוספת חכמה יותר מכל הימי' על כן כתו' ברך יי' וכבר פירשתי זה במזמור שיר ליום השבת ראינו כי שנת השמטה דומה לשבת כי גם היא שביעית בשנים וצוה השם שיקראו ה התור' בתחלת השנ' נגד האנשי' והנשים והטף ואמר הטעם למען ישמעו ולמען ילמדו ושמרו והנה השבת נתנה ל להבין מעשי השם ולהגות ב בתורתו וככה כתו' כי שמחתני יי' בפעלך כל ימי השבוע אדם מתעסק בצרכיו והנה זה היום ראוי להתבודד ולשבות בעבור כבוד השם ולא יתעסק לשוא אפילו בצרכיו שעברו או מה יועץ לעשות וככה אמר הנביא ממצוא חפצך ודבר דבר ומנהג ישראל היה ללכת סמוך לשבת אל הנביאים כמו מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת · וכבר הזכרתי כי טעם כל עושה מלאכה בשבת הוא מכחש במעשה בראשית רק איננו מכחש השם הנכבד · והנה אין ספק כי מלת אתה כוללת כל מי שהוא בן מצוה על כן טעם בנך ובתך הקטנים א שביתתן עליך ואתה חייב לשמרם שלא יעשו דבר שהוא אסור לך לעשותו · וככה ועבדך ואמתך שהוא ברשותך אתה חייב שתשמרהו ולא תניחהו שיעבוד לאחר ואם לאו אתה עובר על מצות לא תעשה למען ינוח עבדך ואמתך כמוך כאשר פירש משה ארוכנו על הדרך שהזכרתי ועל זה התנבא ידוד הגר בשעריך שלא יעשה מלאכה בשבת וביום הכפורים על כן כתב בשנייה הגר וככה בעריות ועל זה התנבא ידוד שישמור העריות וככה באכילת הדם וראינו בירמיהו שהחמיר במצות שבת ואמר מפורש אף על פי שנגזרה גזרה על ירושלם שתחרב אם ישוב ישראל לשמור השבת כאשר צוו לא יגלו ממקומם ויעמדו בירושלם כסאות מלכות בית דוד: כבד את אביך · כבר הזכרתי כי בחמשה דברים הראשונים זכר השם ושם עם כלם יי' אלהיך · ומלת יאריכון פועל יוצא כי הן יהיו סבה והעד למען תאריכו ימים והארכת ימים בעבור המצוה שתעשה כמלת אתה מאריך ימיך · ואמר על הארץ הטובה כי כאשר ישמרו ישראל זאת המצוה לא יגלו ממנה וכתוב אב ואם שקלו בך והנה במצות כבוד אב שלא יעשה ההפך שיהיה מקלל או מקלה וחייב מיתה על המקלל כי השומעים ישמעו הקללה מפיו ולא חייב כן על המקלה כי המקלה יוכל לעשות גם כן בסתר על כן צוה הכתוב שיהיה במלת ארור ככל הכתובים שהם בסתר: לא תרצח · בידך או בלשונך להעיד עליו שקר להמיתו או להיותך רכיל או לתת עצה רעה בזדון שתדע שיהרג או שתגלה לך סוד שתוכל להצילו מן המות אם תגלהו לו ואם לא גלית אתה כמו רוצח: לא תנאף · רבים חשבו כי אין ניאוף כי אם עם אשת איש בעבור שמצאו אשר ינאף את אשת רעהו כי מה טעם לומר זה אחר שאמר אשר ינאף את אשת איש ואין פירושו כאשר חשבו והנה למעלה כתוב אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת אביו ואמו קלל דמיו והטע' כי עבירה גדולה עשה שקלל אבותיו שהולידוהו וככה אשר ינאף את אשת רעהו להודיע כי תועבה גדולה עשה שינאף את אשת רעהו והוא חייב לאהוב לרעהו כמוהו · ומלת נאוף כמו זנות והנה כתו' ותנאף את האבן ואת העץ ואין ראוי לפרסם התועבה הזאת · אמ' רב סעדיה הגאון כי הזנות על מעלות רבות ואמר הוא במעלה הקלה משכב הבתולה והאלמנה ואמר למעלה ממנה משכב האיש עם אמתו כשהיא נדה כי לאחר ימי' מעטו' תהיה מותרת לו ולמעלה מזאת אשת איש כי יתכן שימות בעלה תהיה מותרת לו ולמעלה ממנה הנכריה שהיכנס על תורת ישראל אם לא כתן לה זרע כי יתכן שתתגייר וישכנה לאשה רק אם כתן לה זרע עובד הוא עבודה זרה בעצמה ולמעלה ממנה משכב זכור שאין לו זמן היתר לעולם ולמעלה ממנה מה שהוא חוץ מהמין כמו אם ישכב האדם עם הבהמה והגאון ידע איך החלוק כי על כל העריו' כרת בפרשת אחרי מות והכיח מזה החלוק האם והאחו' והבת: לא תגנוב · תשמע גנבה קחת ממון בסתר ויש גנב שהוא בן מות כמו גונב נפש מישראל בין שהוא נער קטן או כלעג לשון והגנבה בממון בין בפניו בין שלא בפניו או שרמהו בחשבון או במדה או במשקל וזאת המלה גם היא כוללת מי שיגנוב לב אחר כאשר עשה אבשלום: לא תענה · שנים רבות חפשתי בלבי טעם זאת המלה לאמר עד שקר ולא אמר עדות שקר ולפי דעתי עתה כי הוא מדבר עם עד שקר כאלו כתוב לא תענה אם אתה עד שקר ומשמע זאת המלה כטעם לא תכחשו ולא תשקרו ומצאנו מלת ענות בבית כמו שקר ענה באחיו ובלא בי"ת כמו ישמע אל ויענם והטעם יענה בם וכמוהו וכאשר לא כנענוך לא כנענו בך ויש עד שקר שהוא בן מות והוא שכתוב עליו ועשית לו כאשר זמם לעשות לאחיו: לא תחמוד · אנשים רבים יתמהו על זאת המצוה איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר יפה בלבו כל מה שהוא נחמד למראה עיניו ועתה אתן לך משל דעי כי איש כפרי שיש לו דעת נכונ' והוא ראה בת מלך שהיא יפה לא יחמוד אותה בלבו שישכב עמה כי ידע כי זה לא יתכן ואל תחשוב זה הכפרי שהוא כאחד מן המשוגעי' שיתאוה שיהיו לו כנפים לעוף השמים ולא יתכן להיות כאשר אין אדם מתאוה לשכבעם אמו אע"פ שהיא יפה כי הרגילוהו מנעוריו לדעת שהיא אסור' לו ככה כל משכיל

זכור חד מן ג' זוגין מתחלפין קדמאה ז"ן תניי' ש"ן וסימנהון זכור את יום השבת · שמור את יום השבת · דמשנה תור' לוז · ויקרא שם המקו' לוש · ויקר' שם העיר דן · תזבח · לא תזבח על חמץ · תשחט · לא תשחט על חמץ · ואלה שמות פסל וכל תמונה · משנה תורה פסל כל תמונה · וא"ש על שלשים · מ"ת ועל שלשים ·

זָכ֛וֹר אֶת־י֥וֹם הַשַּׁבָּ֖ת לְקַדְּשֽׁוֹ׃ שֵׁ֤שֶׁת יָמִים֙ תַּעֲבֹ֔ד וְעָשִׂ֖יתָ כָּל־מְלַאכְתֶּֽךָ׃ וְי֙וֹם֙ הַשְּׁבִיעִ֔י שַׁבָּ֖ת לַיהֹוָ֣ה אֱלֹהֶ֑יךָ לֹֽא־תַעֲשֶׂ֨ה כָל־מְלָאכָ֜ה אַתָּ֣ה ׀ וּבִנְךָ֣ וּבִתֶּ֗ךָ עַבְדְּךָ֤ וַאֲמָֽתְךָ֙ וּבְהֶמְתֶּ֔ךָ וְגֵרְךָ֖ אֲשֶׁ֥ר בִּשְׁעָרֶֽיךָ׃ כִּ֣י שֵֽׁשֶׁת־יָמִים֩ עָשָׂ֨ה יְהֹוָ֜ה אֶת־הַשָּׁמַ֣יִם וְאֶת־הָאָ֗רֶץ אֶת־הַיָּם֙ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּ֔ם וַיָּ֖נַח בַּיּ֣וֹם הַשְּׁבִיעִ֑י עַל־כֵּ֗ן בֵּרַ֧ךְ יְהֹוָ֛ה אֶת־י֥וֹם הַשַּׁבָּ֖ת וַיְקַדְּשֵֽׁהוּ׃

ס כַּבֵּ֥ד אֶת־אָבִ֖יךָ וְאֶת־אִמֶּ֑ךָ לְמַ֙עַן֙ יַאֲרִכ֣וּן יָמֶ֔יךָ עַ֚ל הָאֲדָמָ֔ה אֲשֶׁר־יְהֹוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ נֹתֵ֥ן לָֽךְ׃

ס לֹ֖א תִּֿרְצָֽח׃ ס לֹ֖א תִּֿנְאָֽף׃ ס לֹ֖א תִּֿגְנֹֽב׃ ס לֹֽא־תַעֲנֶ֥ה בְרֵעֲךָ֖ עֵ֥ד שָֽׁקֶר׃ ס לֹ֥א תַחְמֹ֖ד בֵּ֣ית רֵעֶ֑ךָ לֹֽא־תַחְמֹ֞ד אֵ֣שֶׁת רֵעֶ֗ךָ וְעַבְדּ֤וֹ וַאֲמָתוֹ֙ וְשׁוֹר֣וֹ וַחֲמֹר֔וֹ וְכֹ֖ל אֲשֶׁ֥ר לְרֵעֶֽךָ׃ פ

הֱוִי דְּכִיר יַת יוֹמָא דְּשַׁבְּתָא לְקַדָּשׁוּתֵיהּ׃ שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וְתַעֲבֵד כָּל עֲבִידְתָּךְ׃ וְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תַעֲבֵיד כָּל עֲבִידְתָּא אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ עַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וּבְעִירָךְ וְגִיּוֹרָךְ דִּי בְּקִרְוָךְ׃ אֲרֵי שִׁתָּא יוֹמִין עֲבַד יְיָ יַת שְׁמַיָּא וְיַת אַרְעָא יַת יַמָּא וְיַת כָּל דִּי בְהוֹן וְנָח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עַל כֵּן בָּרֵיךְ יְיָ יַת יוֹמָא דְּשַׁבְּתָא וְקַדְּשֵׁיהּ׃

יַקַּר יַת אֲבוּךְ וְיַת אִמָּךְ בְּדִיל דְּיוֹרְכוּן יוֹמָךְ עַל אַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ׃

לָא תִקְטוֹל נְפָשׁ׃ לָא תְגוּף׃ לָא תִגְנוֹב׃ לָא תַסְהֵיד בְּחַבְרָךְ סַהֲדוּתָא דְּשִׁקְרָא׃ לָא תַחְמֵיד בֵּית חַבְרָךְ לָא תַחְמֵיד אִתַּת חַבְרָךְ וְעַבְדֵּיהּ וְאַמְתֵיהּ וְתוֹרֵיהּ וַחֲמָרֵיהּ וְכֹל דִּי לְחַבְרָךְ׃

ג' זוגין מתחלפין קדמ' ז"ן תניי' ש"ן · ג' · ז' רפין · ג' · ג' כתיב' ול' כ"כ · ח' כסוקי' דאי' בהון לא לא לא · ל' ותד שורו וחמרו ·

וא"ש זכור · עבדך ואמתך ובהמתך וגרך · מ"ת שמור · כאשר צוך ועבדך ואמתך ושרך וחמרך וכל בהמתך · וא"ש בשעריך כי ששת ימים · וינח ביום השביעי · מ"ת למען ינוח וזכרת כי עבד היית · וא"ש על כן ברך · מ"ת על כן צוך יי' אלהיך · וא"ש לא תענה לא תחמד · מ"ת ולא תחמד ולא תענה · וא"ש לא תחמד בית רעך לא תחמד אשת רעך · ב"ש סימן · מ"ת לא תחמד אשת רעך ולא תתאוה בית רעך · ש"ב סימן · וא"ש ועבדו ואמתו ושורו וחמרו · מ"ת שדהו ועבדו שורו וחמורו : ח' פסו' דאית בהון לא לא לא לא נמסר ביחזקאל סימן י"ח גבי פסוק אל ההרים לא אכל קדמ' דספרא :

ברוך שידע כי אשה יפה או ממון לא ימצאנו אדם בעבור חכמתו ודעתו רק כאשר חלק לו השם ואמר קהלת לאשר יתננו חלקו ואמרו חכמים בני חיי ומזוני לא בזכותא תליא מלתא אלא במזלא ובעבור זה המשכיל לא יתאוה ולא יחמוד ואחר שידע שאשת רעהו אסרה השם לו יותר היא נשגבה בעיניו מבת מלך בלב הכפרי על כן הוא ישמח בחלקו ולא ישים אל לבו לחמוד ולהתאוו דבר שאינו שלו כי ידע מה שהשם לא רצה לתת לו לא יוכל לקחתו בכחו ובמחשבותיו ובתחבולותיו על כן יבטח בבוראו שיכלכלנו ויעשה הטוב בעיניו והנה נשלם פירוש עשרת הדברים:

אמר אחד מחכמי הדור ידענו כי תשע' גלגלי' הם כנגד תשעה מספרים שהם עיקר כל מספר וכנה שהם ה התשעה דברים · והנה הדבור הראשון שאינכו מתספר ה התשע' שהוא כנגד כבוד השם הנכבד המדבר כאשר הוא ה האחד במספר העשרה · והנה הדבור השני שהוא לא יהיה לך הוא כנגד הגלגל העליון שהוא מוליך כל הגלגלי' הפך תנועתו ממזרח למערב בעשרי' וארבע שעות ואמר כנגדו אלהי' אחרים להודיע כי בכח השם ירוצון ה הגלגלים ורבים חשבוהו שהוא הבורא בעבור שאיננו גוף · והדבו' השלישי שהוא לא תשא כנגד גלגל המזלות שהם כל צבא השמים חוץ מהמשרתים השבע' והנה הגוף הנכבד מקיף כל הגופות וצורתם שהם שמונה וארבעים ונראה כח השם לעין ויש מקומות בגלגל הזה שיש שם כוכבים רבים ומקומות אין כוכב בהם ואין יכולת ב באדם לדעת זה הסוד ורבים מחסרי חכמה חשבו כי לשוא נבראו אלה הצורות על זאת ה המתכונ' · והדבו' הרביעי דבור השבת כנגד גלגל שבתי כי חכמי הנסיון אומרים כי לכל אחד מהמשרתים יש יום ידוע בשבוע שבו יראה כחו והוא בעל השעה הא' בו וכן מי שהוא בעל השע' הראשונה בלילה ואומרים כי שבתי ומאדים הם כוכבים מזיקים ומי שיחל מלאכה או ללכת בדרך באחד משניהם כשהם מושלי' יבא לידי נזק על כן אמרו קדמונינו שניתן רשות לחבל בלילי רביעיות ובלילי שבתות והנה לא תמצא בכל ימי השבוע לילה ויום זה אחר זה שימשלו אלה שני המזיקי' בהם רק ביום הזה על כן אין ראוי להתעסק בו בדברי העול' רק ביראת השם לבדו · והדבו' החמישי שהוא כבד כנגד גלגל צדק שהוא יורה על שלום וצדק וחסד ולשלם שכר ולכבד מי שהוא חי' · והדבור הששי לא תרצח כנגד גלגל מאדי' שהוא יורה על שפיכות דמים ועל החבורות ויש מחלוקת בין חכמי המזלו' אם נוגה הוא למעלה מהשמש או למטה ממנה וחכמי הודו הביאו ראיות כי נוגה הוא למעלה · והנה הדבור השביעי שהוא לא תנאף כנגד גלגל נוגה שתולדתה להורו' על כל משכב ותאות · והדבור השמיני לא תגנוב כנגד גלגל השמש שהוא יורה על אוכם ולהסיר כח כל ממשלת שיתחבר עמה שלא יראה אורו בעבורה · והנה הדבור התשיעי שהוא לא תענה כנגד גלגל כוכב חמה שהוא יורה על הלשון · והנה הדבור העשירי שהוא לא תחמוד כנגד גלגל הלבנה שהוא השפל מכל הגלגלים והוא תורה על החמד':

וכל העם רואים את הקולות · וכבר פירשתי טעם רואים את הקולות כי כל ההרגשות מתחברו' אל מקום אחד והנה הטעם כאשר ראו הקולות והלפידי' כי מנהג האדם שיתפחד מהם וקול השופר שלא נשמע כזה לעולם · ואת ההר לבדו עשן כאשר ראו הפלאים האלה נעו כמו נע ונד שכל אחד סר ממקום מעמדו ונסב לאחורנית וכמוהו וינעו אמות הספים וטעם אמות שהספים כרו ממקומם אמות לא יכול הנביא לפרש במראות הנבואה והאומר כי פי' כמו זעו לא יתכן זה כי אם לא כרו ממקומם איך עמדו מרחוק: ויאמרו · הכהנים וראשי המטו' שהיו קרובים אליו הם דברו עמו אחר שהשלימו עשרת הדברים כי כל כך היו יראים כי פחדו שהשם ידבר עוד עמהם וימותו ובעבור זה אמר משה להם אל תיראו · ויאמר · למ"ד לבעבור נוסף כלמ"ד למבראשונה ולמ"ד והשליטי לאבשלום בן מעכה · וטעם נסות אתכם כמו ולמען נסותך להטיבך באחריתך ובעבור תהיה יראתו על פניכם · ככתוב יום אשר עמדת לפני יי' אלהיך בחורב: ויעמד יזכיר זה פעם אחרת כי משה היה עושה הפך מעשיהם אלה עמדו מרחוק ומשה נגש אל הערפל: ויאמ' יי' · רבים השתבשו בעבור שמלאו ודבריו שמעת מתוך האש שהיה בהר סיני כי כתוב וירד יי' על הר סיני על ראש ההר ועתה אמר מן השמים דברתי עמכם ומי שיש לו לב יבין הטעם בפרשת כי תשא רק עתה אתן לך משל אולי יבין מי שאין לו לב תמוב שיהיה כדמות אדם ראשו בשמים ורגליו על הר סיני וזה טעם וירד ומן השמים ידבר כמו ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים כי ידענו שהשמים והארץ מלא כבודו: לא תעשון · הטעם הנה אנכי יושב בשמי' וכי דברתי עמכם לא כל ידי' אמצעי וכן כתוב פנים בפנים דבר יי' עמכם ואל תתמה בעבור שכתוב לא תעשו פעמים כי כן דרך צחות לשון הקדש כמו לא תחמוד כי הטעם אחד הוא וכן הוא לא תעשו לכם אתי אלהי כסף ואלהי זהב כמו לא תעשה לך פסל וכל תמונה וטעם שתעשו צורות לקבל כח עליונים ותחשבו כי לכבודי אתם עושים כאילו יהיו אמצעיים ביני וביניכם כמו העגל שעשו ישראל כי אהרן לכבוד השם עשה כאשר אפרש במקומו ובעבור שהשם ידע שישראל יעשו הזהירם בתחלה שלא יעשו אלהי זהב · והנה כמו אתי שאין לצורך לאמצעיים עמי על כן אחריו אבא אליך וברכתיך והטעם אני בכבודי אבא אליך: מזבח

וינעו ב' וחס וסי' וירא העם וינעו · וינעו אמות הספים: לבעבור ג' וסי' נסות אתכם בא · לבעבור סבב את פני הדבר · לבעבור הביא יי' אל אבשלום: ובעבור ב' וסי' תהיה יראתו · ובעבור חושיבי: תחטאו ב' וסי' לבלתי · רגזו ואל תחטאו: תעשון י"ד נמסר בשפטים סי' ז' גבי גדעון בפסוק שמני תראו: אלהי ג' בטעם

וכל עמא חזן ית קליא וית בעוריא וית קל שופרא וית טורא תנין וחזא עמא וזעו וקמו מרחיק: ואמרו למשה מליל את עמנא ונקביל ולא יתמליל עמנא מן קדם יי דילמא נמות: ואמר משה לעמא לא תדחלון ארי בדיל לנסאה יתכון איתגלי לכון יקרא דיי ובדיל דתהי דחלתיה על אפיכון בדיל דלא תחובון: וקם עמא מרחיק ומשה קריב לציית אמיטתא דתמן יקרא דיי: ואמר יי למשה כדנן תימר לבני ישראל אתון חזיתון ארי מן שמיא מלילית עמכון: לא תעבדון קדמי דחלן דכסף ודחלן דדהב לא תעבדון לכון: מדבח אדמתא תעביד קדמי ותהי דבח עלוהי ית עלותך וית ניכסת קודשך ית ענך וית תורך בכל אתר די אשרי שכינתי לתמן אשלח ברכתי לך ואבריכינך:

וכל־העם ראים את־הקולת ואת־הלפידם ואת קול השפר ואת־ההר עשן וירא העם וינעו ויעמדו מרחק: ויאמרו אל־משה דבר־אתה עמנו ונשמעה ואל־ידבר עמנו אלהים פן־נמות: ויאמר משה אל־העם אל־תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים ובעבור תהיה יראתו על־פניכם לבלתי תחטאו: ויעמד העם מרחק ומשה נגש אל־הערפל אשר־שם האלהים: ס ויאמר יהוה אל־משה כה תאמר אל־בני ישראל אתם ראיתם כי מן־השמים דברתי עמכם: לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם: מזבח אדמה תעשה־לי וזבחת עליו את־עלתיך ואת־שלמיך את־צאנך ואת־בקרך בכל־המקום אשר אזכיר את־שמי אבוא אליך וברכתיך:

מלעיל אלהי שם · לא תעשון אתי אלהי כסף: מענה אלהי קדם · נמסר גם בפרשת נח: עלהיך ג' בג' וסי' מזבח אדמה תעשה לי · לא הבאת לי שה · לא על זבחיך אוכיחך · אנ"ך · וכל משנה תורה דכו':

וכל העם רואים · מלמד שלא היה בהם אחד סומא ומניין שלא היה בהם אלם תלמוד לומר ויענו כל העם ומניין שלא היה בהם חרש תלמוד לומר נעשה ונשמע: רואים את הקולות · רואים את הנשמע שאי אפשר לראות במקום אחר: את הקולות · היוצאין מפי הגבורה: וינעו · אין נוע אלא זיע: ויעמדו מרחוק · היו נרתעין לאחוריהם שנים עשר מיל כארך מחניהם ומלאכי השרת באין ומסייעין אותן להחזירם שנ' מלכי צבאות ידודון ידודון: לבעבור נסות אתכם · לגדל אתכם בעולם שיצא לכם שם באומות שהוא בכבודו נגלה עליכם · נסות · לשון הרמה וגדולה כמו הרימו נס ארים נסי כנס על הגבעה שהוא זקוף: ובעבור תהיה יראתו · על ידי שראיתם אותו יראוי ומאוים תדעו כי אין זולתו ותיראו מפניו: נגש אל הערפל · לפנים משלש מחיצות חשך ענן וערפל שנ' וההר בוער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל ערפל הוא עב הענן שאמר לו הנה אנכי בא אליך בעב הענן: כה תאמר · בלשון הזה: אתם ראיתם · יש הפרש בין מה שאדם רואה למה שאחרים מסיחין לו שמה שאחרים מסיחין לו פעמים שלבו חלוק מלהאמין: כי מן השמים דברתי · וכתוב אחר אומ' וירד יי' על הר סיני בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם מן השמים השמיעך את קולו ועל הארץ הראך את אשו הגדולה כבודו בשמים ואשו וגבורתו על הארץ · דבר אחר הרכין שמים ושמי השמים והציען על ההר וכן הוא אומר ויט שמים וירד: לא תעשון אתי · לא תעשון דמות שמשי המשמשין לפני במרום: אלהי כסף · בא להזהיר על הכרובי' שאתה עושה לעמוד אתי שלא יהיו של כסף שאם שניתם לעשותם של כסף הרי הן לפני כאלוהות: ואלהי זהב · בא להזהיר שלא יוסיף על שנים שאם עשית ארבעה הרי הן לפני כאלהי זהב: לא תעשו לכם · שלא תאמר הריני עוש' כרובים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כדרך שאני עוש' בבית עולמים לכך נאמ' לא תעשו לכם: מזבח אדמה · מחובר באדמה שלא יבננו על גבי עמודי' או על גבי כפים · דבר אחר שהיה ממלא את חלל מזבח הנחשת אדמה בשעת חנייתן: תעשה לי · שתהא תחילת עשייתו לשמי: וזבחת עליו · אצלו כמו ועליו מטה מנשה או אינו אלא עליו ממש תלמוד לומר הבשר והדם על מזבח יי' אלהיך ואין שחיטה בראש מזבח: את עולותיך ואת שלמיך · אשר מצאנך ומבקרך: את צאנך ואת בקרך · פירוש לאת עולתיך ואת שלמיך: בכל מקום אשר אזכיר את שמי · אשר אתן לך רשות להזכיר שם המפורש שלי שם אבא אליך וברכתיך מכאן אתה למד שלא נתן רשות להזכיר שם המפורש אלא במקום שהשכינה באה שם וזהו בית הבחירה שם נתן רשות לכהנים להזכיר שם המפורש בנשיאות כפים ולברך את העם: ואם

ואם מזבח אבנים. רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלשה אם מזבח אבנים תעשה לי הרי אם משמש בלשון כאשר וכאשר תעשה לי מזבח אבנים לא תבנה אתהן גזית שהרי חובה עליך לבנות מזבח אבנים שנאמר אבני׳ שלמות תבנה וכן אם כסף תלוה חובה הוא שנאמר העבט תעביטנו ואף זה משמש בלשון כאשר וכן אם תקריב מנחת בכורי׳ זו מנחת העומ׳ שהיא חובה ועל כרחך אין אם הללו תלויין אלא ודאין ובלשון כאשר הם משמשים: גזית. לשון גזיזה שפוסלן ומכתתן בברזל: כי חרבך הנפת עליה. הרי כי זה משמש בלשון פן שהו׳ דילמא פן תניף חרבך עליה ותחללה הא למדת שאם הנפת עליה ברזל חללת שהמזבח נברא להאריך ימיו של אד׳ והברזל נברא לקצר ימיו של אד׳ אין זה בדין שיונף המקצר על המאריך ועוד שהמזבח מטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמים לפיכך לא יבא עליו כורת ומחבל והרי דברים קל וחומר ומה אבנים שאינן רואות ולא שומעות ולא מדברות על ידי שמטילות שלום אמר׳ תורה לא תניף עליה׳ ברזל המטיל שלום בין איש לאשתו בין משפחה למשפחה בין אדם לחבירו על אחת כמה וכמה שלא תבואהו פורענו׳: לא תעלה במעלות. כשאתה בונה כבש למזבח לא תעשהו מעלות אשקלונ״ש בלע״ז אלא חלק יהא ומשופע: אשר לא תגלה ערותך. שעל ידי המעלות אתה צרי׳ להרחיב פסיעותיך ואף על פי שאינו גלוי ערוה ממש שהרי כתיב ועש׳ להם מכנסי בד מכל מקום הרחבת הפסיעות קרוב לגלוי ערוה הוא ואתה נוהג בם מנהג בזיון והרי דברים קל וחומר ומה אבני׳ הללו שאין בהם דעת להקפיד על בזיונן אמרה תורה הואיל ויש בהם צורך לא תנהג בהם מנהג בזיון חבירך שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו על אחת כמה וכמה:

חסלת וישמע יתרו

ואלה המשפטים. כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים מה הראשוני׳ מסיני אף אלו מסיני ולמה נסמכ׳ פרשת דינין לפרשת מזבח לומר לך שתשים סנהדרין אצל המקדש: אשר תשים לפניהם. אמר לו הקב״ה למשה לא תעלה על דעתך לומר אשנה להם הפרק וההלכה שני או שלשה פעמים עד שתהא סדורה בפיהם כמשנתה ואיני מטריח עצמי להבינם טעמי הדבר ופירושו לכך נאמ׳ אשר תשים לפניהם כשלחן הערוך ומוכן לאכול לפני האד׳: לפניהם. ולא לפני גוים. ואפי׳ ידעת בדין אחד שהגוים דנין אותו כדיני ישראל אל תביאהו בערכאות שלהם שהמביא דיני ישראל לפני גוים מחלל את השם ומיקר שם עבודה זרה להשביחה שנ׳ כי לא כצורנו צורם ואויבינו פלילים כשאויבינו פלילי׳ זהו עדות לעלוי יראתם:

כי

מזבחי ח׳ וס׳ לא תעלה במעלת. וכי יזיד. ובחור אתו מכל שבטי ישראל. ואיש לא אכרית לך. והביאתים אל הר קדשי. כל צאן קדר. ולא תאירו מזבחי חנם. מגישים על מזבחי: תגלה ג׳ וסי׳ אשר תגלה ערותך. בטרם תגלה רעתך. תגלה רעתו בקהל. וחד ותגלה ערותך:

וְאִם־מִזְבַּח אֲבָנִים֙ תַּעֲשֶׂה־לִּי֒ לֹא־תִבְנֶה אֶתְהֶן גָּזִית כִּי חַרְבְּךָ הֵנַפְתָּ עָלֶיהָ וַתְּחַלְלֶהָ: וְלֹא־תַעֲלֶה בְמַעֲלֹת עַל־מִזְבְּחִי אֲשֶׁר לֹא־תִגָּלֶה עֶרְוָתְךָ עָלָיו:

וְאִם מַדְבַּח אַבְנִין תַּעֲבֵד קֳדָמַי לָא־תִבְנֵי יַתְהוֹן פְּסִילָן דִּילְמָא תָרִים חַרְבָּךְ עֲלַהּ וּתְחַלְּלִינָהּ: וְלָא תִיסַּק בְּדַרְגִּין עַל מַדְבְּחִי דְּלָא תִתְגְּלֵי עֶרְיְתָךְ עֲלוֹהִי:

ע״ב. יונד״ב. סימן:

פרשה

וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם:

פרשה

וְאִלֵּין דִּינַיָּא דִּיתְסַדַּר קֳדָמֵיהוֹן:

מזבח אבני׳. אף כי הטע׳ שלא יעשה ציורי׳ במזבח על כן צוה במזב׳ אבני׳ להיותם שלמות ואלה המפרשים אולי ילמדונו למה נעשה כל המשכן כרובים וכרובי זהב על הכפורת והבית אשר בנה שלמה כלו כרובים ותמונות ופטורי ציצים ואלה המקומות נכבדות ממקום המזבח ובפרשת כי תשא אדבר על זה ויש אומרי׳ כי מזבח אדמה שלא יהיה על מקו׳ גבוה ואין זה משמע הלשון ו והעד שכתו׳ אחריו מזבח אבנים וקדמונינו אמרו כי הטעם לשום אדמה במזבח הנחשת ואמת א אמרו כי כן עשו רק שמו זה הפסוק לזכר ולאסמכתא ואין זה פשוטו כי האדמה שישימו בו מקרים כי הוא לא יקרא רק מזבח הנחשת כי מנחשת נעשה גם נקרא מזבח הקטרת מזבח הזהב בעבור שהוא מצופה זהב ועוד אילו היה כן משמע מזבח אדמ׳ יהיה פי׳ ואם מזבח אבנים שישימו בו אבני׳ ולא נוכל לומר שלא נעשה המזבח מאבנים כי מפורש הוא והוא הנעשה בהר עיבל ועתה אפרש את׳ הגאון כי יש מחלוקת על דבר המזבח שעשה משה תחת הר סיני אם לפני מתן תורה היה ואחרים אמרו אחר כן והגאון הודה למחלוקת הראשונה ואמר כי הכתוב בפרשה הזאת כל אשר דבר יי׳ נעשה הוא שנוי בפרשה השנית כל אשר דבר יי׳ נעשה ונשמע ואני אתן לך ראיה גמורה כי אחר מתן תורה היה כי הנה כתוב בפרשה הזאת שאמר השם למשה בעלותו אל הר האלהי׳ לפני מתן תורה אתם ראיתם אשר עשיתי למצרי׳ ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ואמר בתחלה כה תאמ׳ לבית יעקב והנה לא הגיד להם לא מצוה ולא חקים ולא משפטים רק לשמוע מפיהם אם היו חפצים לשמוע בקול השם לכל אשר יצום והם השיבו ואמרו נעשה ושם כתוב וישב משה את דברי העם אל יי׳ אז קדשם לשמוע דבר השם שהיו עשרת הדברים ועתה החל להשמיעם מצותיו וכאשר נגש משה אל הערפל אמר לו זאת הפרשה לא תעשון וכל פרשת ואלה המשפטים עד כי יהיה לך למוקש ואחר כן כתוב ויבא משה שירד מן ההר ושם כתוב ויספר לעם את כל דברי יי׳ ואת כל המשפטי׳ ודברי יי׳ והם מצו׳ עשה ומצו׳ לא תעשה שתחלתם לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב ודברי המזבח וכל מצות עשה ולא תעשה שהם בפרשת ואלה המשפטים כמו השב תשיבנו לו עד בא השמש תשיבנו לו אלהים לא תקלל והמשפטים דברי העבדים והמכים והנכים והנגיחה וההבערה ודברי הגנבה והשבועה ועל אלה כתוב שם ואת כל המשפטים ובעבור זה אמרו אבותינו נעשה ונשמע ופירו׳ נעשה כשמור מצו׳ עשה ומצות לא תעשה ונשמע על המשפטי׳ על כן הוסיפו אחר מתן תורה לאמ׳ ונשמע ולא אמרו כן בתחלה. והנה פי׳ מזבח אדמ׳ כמשמעו עשוי מאדמ׳ וזהו שכתו׳ ויבן שם מזב׳ תחת ההר וכתו׳ בכאן וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך ושם כתוב ויעלו עולות ויזבחו זבחי׳ שלמי׳ ואין ספק כי זאת פרשת מזבח אדמה גם לא תעשו׳ אתי בעבור דם הברית שזרק על המזבח ועל העם שקבלו על נפש׳ שהשם לבדו יהיה להם לאלהי׳ ושישמרו מצותיו ומשפטיו. והזכיר את צאנך ואת בקרך שמיניהם מיני עולות ושלמים ראיתי מין אחר ישתחקו עצמותיו שטען על החכמים בעבור שאמרו אי זהו מקומן של זבחים כי אמר כי לא מצא בכל התורה זביחה כי אם שלמים כמו עולה וזבחים כי עולה דבר בפני עצמו והזבחים שלמים כמו ויעלו עולות ויזבחו שלמים ליי׳ פרים וככה בכל מקום והראיתי לו כי לא דבר נכונה כי כתוב וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך אז הודה על חטאתו שטען על חכמים נכבדים מכל הדורות הבאים אחריה׳. וטעם בכל המקום אשר אזכיר את שמי פירוש בכל מקום אשר אשים זכר לשמי שכבודי שוכן שם כמו שילה ונוב שעמד שם הארון אם תבא אל המקום הנזכר לשמי לבקר אותי גם אני אבוא אליך וברכתיך. וטעם אבוא אליך כדרך בן אדם והטעם שתמצאני שם במקום שאזכיר את שמי עליו והוא מקום הכבוד כאילו באתי אליך שידעתי שתבא ובעבורך באתי ובעבור שבאת לכבודי אבוא אליך וברכתיך ולא תהיה צריך לאחר כי תמצאני בכל עת שם כבודי: ואם מזבח אבני׳. המזב׳ שבנ׳ משה לכרות ברית עם ישר׳ בדם הברית וזה הטעם שיבנו מזב׳ אבני׳ בעבר הירדן טרם שינחלו הארץ ויכתבו על האבני׳ כל התורה כי מצות רבות הם תלויות בארץ כמו שהיה צורך עם בניהם בהכנסם לארץ מפני המצות התלויות בארץ ושם זבחו שלמים ויאכלו כאשר עשו אבותיהם והיה טעם ואם מזבח אבנים כאומר עשה עתה מזבח אדמה ואם תזכה שתכנס לארץ אז תבנה מזבח אבנים: אתהן. הם האבנים: גזית. הטעם כמו ומשרתו יהושע בן נון נער כן לא תבנה אתהן בנין גזית וגזית מגזרת על גזזי באכנו כי גז חים וכן נגזו ועבר והטעם כמו כריתה רק אבנים שלמות כמו שהן נבראות: כי חרבך. שם חרב נופל על כלי ברזל שנעשה לחתוך בו אולי נקראת כן החרב כי היא מחרבת ובמקום אחר כתוב לא תניף עליהן ברזל על מזבח אבנים שבנו ואין לנו לחפש על טעמי המצות ועל דרך הסברא אולי היה כן כדרך הפגול בעבור שהיה קרב לגבי המזבח אין ראוי להיות הכשר פגול כי יחלל קדם שהקדים אם ישאר ממנו עד שיהיה פגול וככה זה אם יכרתו האבנים לבנות המזבח אולי יחולל הנכרת מן האבנים לעבודה זרה או למקום המטונף וזה איננו כבוד וראינו שהכהן צריך לכפר על המזבח: תעלה. אמר בן זוטא כי במעלות מגזרת מעל והלא פקח עיניו לראות כי תם מעל שורש והעד ומעלה בו מעל והנה מעל במשקל כעל ולשון רבים שאינו סמוך וכעלות בלות ומטולאות והנה ראוי להיות במעלות חריק תחת הבית וקמץ תחת העין רק פירושו כמו ומעלות שבע עולות והנה חשב בן זוטא לעלות בשלם חכמה בהבליו וגלתה ערותו עליו וככה יקרה לכל מין אשר בדברי קדמונינו לא יאמין ואת תמצות מעלות כוללת כל מזבח אדמה אבנים או נחשת כל מזבח שהוא עשוי לשם כאשר הוא כתוב מזבחי:

אשרי נותן לב לשפטים · אז יתבונן למה נכתב.
גם בכללים גם בפרטים: ו״ו עם אלה המשפטים:

ואלה המשפטי׳. אחר שאמרו ישר׳ למשה דבר אתה עמנו אמ׳ השם למשה בגשתו אל הערפל כה תאמר אל בני ישר׳ והחל להזהיר על אלהי הזהב ושיכרות ברית עמהם בדעתו שהשם לבדו יהיה להם לאלהים והורהו המשפטים והמצות שיאמר להם אם יקבלום אז יכרות להם ברית ואמר לו בסוף אלה התנאים פרשת הנה אנכי שולח מלאך לפניך ועיקר הפרשה להשמיד עבודה זרה מארצם בהכנסם שם וככה פירש להם משה לפני כרות הברית כי בסוף ולא תעבוד את אלהיהם והנה תחלת הפרשה שלא יעשו עם השם אלהים אחרים וסוף הפרשה להכרית זכר האלילים והפסילים שהם עשויים בארץ כנען: כי תקנה

כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד וּבַשְּׁבִעִת יֵצֵא לַחָפְשִׁי חִנָּם׃ אִם־בְּגַפּוֹ יָבֹא בְּגַפּוֹ יֵצֵא אִם־בַּעַל אִשָּׁה הוּא וְיָצְאָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ׃ אִם־אֲדֹנָיו יִתֶּן־לוֹ אִשָּׁה וְיָלְדָה־לוֹ בָנִים אוֹ בָנוֹת הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ וְהוּא יֵצֵא בְגַפּוֹ׃ וְאִם־אָמֹר יֹאמַר הָעֶבֶד אָהַבְתִּי אֶת־אֲדֹנִי אֶת־אִשְׁתִּי וְאֶת־בָּנָי לֹא אֵצֵא חָפְשִׁי׃ וְהִגִּישׁוֹ אֲדֹנָיו אֶל־הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוֹ אֶל־הַדֶּלֶת אוֹ אֶל־הַמְּזוּזָה וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת־אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ וַעֲבָדוֹ לְעֹלָם׃ ס

ל' וחס' רחס' · ג' ובעניין · ו' ר"פ בעניין ל' · ג' תבכינן · ל' · ל' · כל אורי' חס' ב' מנ'

אֲרֵי תִזְבֵּין עַבְדָּא בַר יִשְׂרָאֵל שֵׁית שְׁנִין יִפְלַח וּבִשְׁבִיעֵתָא יִפּוֹק לְבַר חוֹרִין מַגָּן׃ אִם בִּלְחוֹדוֹהִי יֵיעוֹל בִּלְחוֹדוֹהִי יִפּוֹק אִם בְּעֵיל אִתְּתָא הוּא וְתִיפּוֹק אִתְּתֵיהּ עִמֵּיהּ׃ אִם רִבּוֹנֵיהּ יִתֵּן לֵיהּ אִתְּתָא וּתְלִיד לֵיהּ בְּנִין אוֹ בְנָן אִתְּתָא וּבְנָהָא תְּהֵי לְרִיבּוֹנַהּ וְהוּא יִפּוֹק בִּלְחוֹדוֹהִי׃ וְאִם מֵימַר יֵימַר עַבְדָּא רְחֵימְנָא יַת רִבּוֹנִי יַת אִתְּתִי וְיַת בְּנָי לָא אֶפּוֹק לְבַר חוֹרִין׃ וִיקָרְבִינֵּיהּ רִבּוֹנֵיהּ לִקֳדָם דַּיָּנַיָּא וִיקָרְבִינֵּיהּ לְוָת דָּשָׁא דִּלְוָת מְזוּזְתָא וְיִרְצַע רִבּוֹנֵיהּ יַת אוּדְנֵיהּ בְּמַרְצְעָא וִיהֵי לֵיהּ עֲבַד פָּלַח לַעֲלָם׃

בגפו ג' ובענינ'׃ אמר ו' ג' מלאים וג' חס' וסי' ואם אמר יאמר׃ אמר אמרתי כי שנאתני׃ אם אמר אמור לנער׃ אילין חס'׃ ואילין מלאים׃ כה תברכו׃ לכן נאם יי' אלהי ישראל׃ דעלי׃ אמרי' אמור למנאצי׃ דירמיה׃ י"ב פסוקי' אית בהון את את ואת ואת ומלה ביניהון וסי' ויחי נח׃ ויולד נח׃ ויחי תרח׃ אם אמר יאמר העבד׃ וערכו בני אהרן׃ אתה החלת׃ השקיפה׃ את המארה׃ כי נסך יי' עליכם׃ אנכי עשיתי את ארץ׃ ושלחתי בכם את החרב׃ הנני משליח בם את החרב׃ אזנו ז' נמסר בתהלים סימן ק"ו׃ בצאת ג' וסי' העבדים׃ בצאת משה אל האהל׃ כצאת השמש בגבורתו׃ ואם ז' ר"פ בסדרא העבד׃ לבנו יעדנה׃ שלש אלה׃ אסון׃ שן עבדו׃ שור נגח׃ גנב יגנב מעמו׃

אבן עזרא

כי תקנה׳ אומר לך כלל לפני שאחל לפרש כי כל משפט או מצוה כל אחד עומד בפני עצמו ואם יכולנו למצוא טעם למה דבק זה המשפט אל זה או זאת המצוה אל זאת נדבק בכל יכלתנו ואם לא יכולנו נחשוב כי החסרון בא מחוסר דעתינו ואין לאדם בעולם יותר קשה עליו מהיותו ברשות אדם כמוהו על כן החל משפט העבד. וקדמונינו אמרו כי עבד עברי הוא ישראל וככה וכי ימכור איש את בתו לאמה רק וכי יכה איש את שן עבדו הוא כנעני וככה וכי יכה איש את עבדו וככה אם עבד יגח השור והנה אמרו כי ונמכר בגנבתו הוא ישראל והחולקים עליהם אמרו כי עבד עברי איננו ישראל רק הוא ממשפחת אברה' וככה הבת וכל העבדים הנזכרי' אחר כן דרך אחד לכל וראיתם דבר האמה וילדיה כי אמרו כי המשפחה תלויה באב ועוד ועבדו לעולם כי הם אומרים כל ימיו והיה עליהם קשה שיהיה ישר' נרצע ועתה נחפש המלות כמשמעם אם עבד עברי איננו ישראל׳ למה אמ' הכתוב כי ימכר לך אחיך העברי והלא ידענו כי משמע לא תשנא את אחיך בלבבך ישראל וככה בין איש ובין אחיו ובין גרו ורבים ככה והנה אין ספק כי פירוש אברם העברי שהוא מבני עבר עליו כתוב אבי כל בני עבר הפך ואם הוא אבי כנען או נקרא עברי בעבור שבא מעבר הנהר אף ע"פ שהיה ראוי להיות עברי נהרי ונחשוב כי הכתוב תפש דרך קצרה בעבור שמצאנו ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר והנה גם נקראו העברי' שהם ישראל כי ראינו שאמר משה לפרעה כה אמר יי' אלהי ישראל וכאשר שאל פרעה מי הוא זה השם אז השיבו השם אלהי העברים והנה אלהי העברים כמו אלהי ישראל והנה אם ישראל נקראו עברי' בעבור שהם מיוחסי' אל עבר ישתתפו עמנו בני ישמעא' ובני קטורה ובני עשו והנה לא מצאנו קורא אחיך רק אדום לבדו שהיה בבטן אחד עם יעק' גם לא תמצא בכתוב שיזכיר עשו שהוא אחינו במצות רק בדבר השליחות וכמוהו לא תתעב אדומי כי אחיך הוא אחר שהזכי' אדומי וככה על רדפו בחרב אחיו והנה בכל המקר' לא מצאנו מלת עברי כי אם על בני יעקב וכתוב ושם אתנו נער עברי לאכל את העברים לחם מכה איש עברי שני אנשים עברים ויונה אמר עברי אנכי כי הם שאלוהו אי מזה עם אתה ואם המלה היתה כוללת עמים רבים עוד לא השיב מאי זה עם הוא וכתיב פן יעברון לעברים והעברי' היו לפלשתי' ובירמיהו כתוב לשלח איש את עבדו העברי והעבריה ובסוף פירש לבלתי עבוד בם ביהודי אחיהו איש וידוע כי אדומי לא יקרא יהודי והחולקים אמרו והנה כתוב ורבים מעמי הארץ מתיהדים ואינם מישראל והנה עורון כי לפי דעתם אם פי' שהיו מתיחסים אל יהודה או שבו לתורת יהודה והיה ראוי להיותו לבלתי עבוד בם במתיהד אחיהו ועל דרך זה היה ראוי להיות עברי מתעבר והאומר זה מתעבר על ריב לא לו והנה התברר כי דברי קדמונינו נכונים כי עליהם נסמוך בכל המצות כאשר קבלום מאבותיהם ועוד איך יעלה על לב אד' כי הישמעאלי והאדומי יעבוד שש שני' והישרא' עד שנת היובל ׃ שש שנים יעבוד. ולא יותר כמו שש שנים תזרע שדך ובתחלת שנה השביעית למכירתו יצא חפשי או זה שנה שתהיה ואל תתמה על מקץ שבע שני' הכתו' בירמיה כי לכל דבר יש לו שני קצות והנה פעם ימצא קץ שהוא תחלה ופעם שהוא בסוף וזה העבד הוא העבד הכתוב עליו ונמכר בגנבתו שמכרוהו ב"ד רק וכי ימוך אחיך ונמכר לך או לגר ימכר עצמו כפי השנים שיש עד היובל כי ביובל יצא וקבלה היא ביד ישראל כי הזכר ימכר בגנבתו ולא הנקבה ובפרשה שהיא אחר זאת אפרש העניין אמר רבי מרינוס יו"ד לחפשי נוסף כי הוא כמו למשעי אכזרי ורבי יהודה המדקדק אמ' כי הלמ"ד נוסף כי הוא כמו וכי תשלחנו חפשי והיו"ד כאלו היא ליחס על דרך הקדמוני והלמ"ד כלמ"ד והשלישי לאבשלום בן מעכה ולפי דעתי כי באו שנים משרתים והאחד היה מספיק כמו בתוך האהלי והוא תואר השם ׃ ומלת חנם מגזרת חננו אותם מטעם מתנה וטעם המ"ם לא ידענו כמ"ם ריקם ׃ אם בגפו. י"א בגפו כמו בגופו ומצאנו גופת שאול ומשקלי השמות משתני' ואחרים אמרו שהוא כמו כנף וכנף בלשון תרגום וגפין כאלו אמר בכנף בגדו לבדו ואינו מטעם העניין כי אין ראוי להיות פירושו רק שאין גוף אחר תלוי על גבו והנה יהיה כמו על גבי חרשו חורשים אמר הגאון הוצרך הכתוב לומ' אם בגפו יבא בגפו יצא וכאשר אמר יצא לחפשי בעבור דבר אשתו שהוא צריך לומר אם בעל אשה הוא ואחר שאין אשה ישראלית נמכרת בגנבתה בבית דין מה טעם לומר ויצאה אשתו עמו להודיע כי הקונה עבד עברי צריך לפרנס את אשתו ותעמוד עמו עד שיצאו יחד ׃ אם אדניו יתן. מצאנו אנשי לשון הקדש חולקים כבוד בתורת השמות אבל לא בפעלים אמרו אדון גם אדנים והוא לשון יחיד מיד אדנים קשה ובשמוא' אמרו אדניו ולא אמרו אדונו כי לא נמצא ולשון המדבר אדני שאול ואסור לאומרו בלשון רבים שלא יתערב עם השם הנכבד והנה אין ראוי שיאמר לשם על לשון יחיד כמו בכינוי אדני שאל והנה מלת אלוה אמר רבי מרינוס זו כחו לאלוהו ולא לאלוהיו דרך בזיון ׃ אם אדניו יתן לו אשה. זאת האשה על דרך חכמינו היא כנענית. ויתכן להיות פירוש כנענית על דרך מבני התושבים הגרים עמכם שכתוב מהם תקנו עבד ואמה והנה כל עבד כנעני כי על שבעה גוים כתוב לא תחיה כל נשמה ובשלמה כתוב מן הגוים אשר אמר יי' הם לא יבאו בכם ואתם לא תבאו בהם וזה כתוב על נכריות חתיות ולא מואביות עמוניות ׃ ואם אמר. כבר פרשוהו קדמונינו כי לא יהיה נרצע עד שיהיו בו כל אלה הדברים עד כי אהבך ואת ביתך ׃ והגישו. מלת אלהים כמו מקימי משפט אלהים בארץ והמנהג להיותם בשער העיר יושבים שיש לה דלתים ובריח וזה טעם אל הדלת או אל המזוזה שעשה זה לפני יושבי השער ׃ ועבדו לעולם ׃ ידענו כי מלת לעולם בלשון הקדש הוא זמן כמו כבר היה לעולמים זמנים וישבתם עד עולם עד זמן שיהיה גדול וכן ועבדו לעולם לזמנו של יובל שאין זמן מועדי ישראל ארוך ממנו וביאת חירות כאלו עולם מתחדש או יהיה פירושו שישוב לזמנו הראשון שהיה חפשי ׃ את

רשי

כי תקנה עבד עברי. עבד שהוא עברי או אינו אלא עבדו של עברי עבד כנעני שלקחתו מישראל ועליו הוא אומר שש שנים יעבד ומה אני מקיים והתנחלתם אותם בלקוח מן הגוי אבל בלקוח מישרא' יצא בשש תלמוד לומ' כי ימכר לך אחיך העברי לא אמרתי אלא באחיך. כי תקנה. מיד בית דין שמכרוהו בגנבתו כמו שנ' ואם אין לו ונמכר בגנבתו או אינו אלא במוכר עצמו מפני דוחקו אבל מכרוהו בית דין לא יצא בשש כשהוא אומר וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך הרי מוכר עצמו מפני דחקו אמור ומה אני מקיי' כי תקנה במכר בבית דין׃ לחפשי. לחירות׃ אם בגפו יבא. שלא היה נשוי אשה כתרגומו אם בלחודוהי ולשון בגפו בכנפו שלא בא אלא כמות שהוא יחידי בתוך לבושו בכנף בגדו׃ בגפו יצא. מגיד שאם לא היה נשוי מתחלה אין רבו מוסר לו שפחה כנעני' להוליד ממנה עבדי'׃ ואם בעל אשה הוא. ישראלית׃ ויצאה אשתו עמו. וכי מי הכניסה שתצא אלא מגיד הכתו' שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו׃ אם אדוניו יתן לו אשה. מכאן שהרשות ביד רבו למסור לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים או אינו אלא בישראלית תלמוד לומר האשה וילדיה תהיה לאדוניה הא אינו מדבר אלא בכנענית שהרי העבריה אף היא יוצאה בשש ואפילו לפני שש אם הביאה סימנין יוצאה שנ' אחיך העברי או העבריה מלמד שאף העבריה יוצאה בשש׃ את אשתי. השפח'׃ אל האלהים. לבית דין צריך שימלך במוכריו שמכרוהו לו׃ אל הדלת או אל המזוזה. יכול תהא המזוזה כשרה לרצוע עליה תלמוד לומר ונתת באזנו ובדלת בדלת ולא במזוזה הא מה תלמוד לומר או אל המזוזה הקיש דלת למזוזה מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד׃ ורצע אדוניו את אזנו. הימנית או אינו אלא של שמאל תלמוד לומר אזן אזן לגזירה שוה נאמ' כאן ורצע אדוניו את אזנו ונאמר במצורע תנוך אזן המטהר הימנית מה להלן הימנית אף כאן הימנית ומה ראה אזן לירצע מכל שאר איברים שבגוף אמר רבן יוחנן בן זכאי אזן ששמעה על הר סיני לא תגנוב והלך וגנב תרצע ואם מוכר עצמו אזן ששמעה על הר סיני כי לי בני ישראל עבדים והלך וקנה אדון לעצמו תרצע ר' שמעון היה דורש מקרא זה כמין חומר מה נשתנו דלת ומזוזה מכל כלים שבבית אמר הקדוש ברוך הוא דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים כשפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע בפניהם׃ ועבדו לעולם. עד היובל או אינו אלא לעולם כמשמעו תלמוד לומ' ואיש אל משפחתו תשובו מגיד שחמשים שנה קרויים עולם ולא שיהא עובדו כל חמשים שנה אלא עובדו עד היובל בין סמוך בין מופלג׃ וכי

רשי

וכי ימכר איש את בתו לאמה · בקטנה הכתוב מדבר יכול אפילו הביאה סימנין אמרת קל וחומר ומה מכורה קודם לכן יוצאה בסימנין כמו שכתוב ויצאה חנם אין כסף שאנו דורשין אותו לסימני נערות שאינה מכורה אינו דין שלא תמכר: לא תצא כצאת העבדים · כיציאת עבדים כנענים שיוצאין בשן ועין אבל זו לא תצא בשן ועין אלא ע עובד' שש או עד היובל או עד שתביא סימנין וכל הקודם קודם לחירות ונותן לה דמי שנה אורמי שוה או אינו אלא כצאת ע עבדים בשש וביובל ת"ל כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה מ מקיש עברי לעבריה לכל יציאותיו מה עברי יוצא בשש וביובל אף עבריה יוצאה בשש ו וביובל ומהו לא תצא כצאת העבדי' לא תצא בראשי איברי' כעבדי' כנענים יכול העברי יוצא בראשי איברים תלמוד לומ' העברי או העבריה מקיש עברי לעבריה מה העבריה אינה יוצאה בראשי א איברים אף הוא אינו יוצא בראשי אברים: אם רע' בעיני אדוניה · שלא נשאה חן בעיניו לכונסה: אשר לא יעדה · שהיה לו ליעדה ולהכניסה לו לאשה וכסף קנייתה הוא כסף קדושיה וכאן רמז לך הכתוב שמצות ביעוד ורמז לך שאין צריכה קדושין אחרים: והפדה · יתן לה מקום להפדו' ולצאת שאף הוא מסייע בפדיונה ומה הוא מקום שנותן לה שמגרע מפדיונה במספר השני' שעשת אצלו כאילו היא שכורה אצלו כיצד הרי שקנאה במנה ועשתה אצלו שתי שנים אומרים לו יודע היית שעתידה לצאת לסוף שש נמצא שקנית עבודת כל שנה ושנה בששית המנה ועשת' אצלך שתי שנים הרי שלישית המנה טול שני שלישיות המנה ותצא מאצלך: לעם נכרי לא ימשול למכרה · שאינו רשאי למוכרה לאחר לא האדון ולא האב: בבגדו בה · אם בא לבגוד בה שלא קיים בה מצות ייעוד וכן אביה מאחר שבגד בה ומכרה לזה: ואם לבנו ייעדנה · האדון מלמד שאף בנו קם תחתיו ליעדה אם ירצה אביו ואינו צריך לקדשה קדושין אחרים אלא אומר לה הרי את מיועדת לי בכסף שקיבל אביך בדמיך: כמשפט הבנות · שאר כסות ועונה: אם אחרת יקח לו · עליה: שארה כסות ועונתה לא יגרע · מן האמה שייעד לו כבר: שארה · מזונות: כסותה · כמשמעו: עונתה · תשמיש: ואם שלש אלה לא יעשה לה · אם אחת משלש אלה לא יעשה לה ומה הן השלש ייעדנה לו או לבנו או יגרע מפדיונה ותצא וזה לא יעדה לא לו ולא לבנו והיא לא היה בידה לפדות את עצמה: ויצאה חנם · ריבה לה יציאה לזו יותר ממה שריבה לעבדים ומה היא היציאה לימד שתצא בסימני' ותשהה עמו עד שתביא סימנין ואם הגיעו שש שנים קודם סימנין כבר למדנו שתצא בשש העברי או העבריה ועבדך שש שנים ומהו האמור כאן ויצאה חנם שאם קדמו סימנין לשש שנים תצא בהן או אינו אומר שתצא אלא בבגרות תלמוד לומר אין כסף לרבות יציאת בגרות ואם לא כאמרו שניהם הייתי אומר ויצאה חנם זו בגרו' לכך כאמרו שניהם שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק: מכה איש ומת · כמה כתובי' נאמרו בפרש' רוצחין ומה שבידי לפרש למה באו כולם אפרש: מכה איש ומת · למה נאמר לפי שנא' ואיש כי יכה כל נפש אדם שומע אני הכאה בלא מיתה תלמוד לומר מכה איש ומת אינו חייב אלא בהכאה של מיתה ואם נאמר מכה איש ולא נאמר ואיש כי יכה הייתי אומר אינו חייב עד שיכה איש הכה את האשה ואת הקטן מנין ת"ל כי יכה כל נפש אדם אפי' קטן ואפי' אשה ועוד אילו נאמר ומכה איש שומע אני אפי' קטן שהרג ושהכה יהא חייב ת"ל ואיש כי יכה ולא קטן שהכה ועוד כי יכה כל נפש אדם אפי' נפלים במשמע ת"ל מכה איש אינו חייב עד שיכה בן קיימא הראוי להיות איש: ואשר לא צדה · לא ארב לו ולא נתכון: צדה · לשון ארב וכן הוא אומ' ואתה צודה את נפשי לקחתה ולא יתכן לומר צדה לשון הצד ציד שצידת חיות אין נופל ה"א בפעל שלה ושם דבר בה ציד וזה שם דבר בו צדייה ופועל שלו צודה וזה פועל שלו צד ואומר אני פתרונו כתרגומו ודלא כמן ליה ומנחם חברו בחלק צד ציד ואין אני מודה לו ואם יש לחברו באחת ממחלקות של צד נחברנו בחלק על צד תנשאו צדה אורה מילי לצד עילאה יממלל אף כאן אשר לא צדה לא צדד למצוא לו שום צד מית' ואף זה יש להזהר עליו מ"מ לשון אורב הוא: והאלהי' אנה לידו · זמן לידו לשון לא תאונה אליך רעה לא יאונה לצדיק כל און מתאנה הוא לי מזדמן למצוא לי עלה: והאלהים אנה לידו · ולמה תצא זאת מלפניו הוא שאמר דוד כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע ומשל הקדמוני היא התורה שהיא משל הקדוש ברוך הוא שהוא קדמונו של עולם והיכן אמרה תורה מרשעים יצא רשע והאלהים אנה לידו במה הכתוב מדבר בשני בני אדם אחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד ולא היו בהם עדים שיעידו זה לא נהרג וזה לא גלה הקדוש ברוך הוא מזמנן לפונדק אחד זה שהרג שוגג עולה בסולם ונופל על זה שהרג במזיד והורגו ועדים מעידים עליו ומחייבים אותו לגלות נמצא זה שהרג שוגג גולה וזה שהרג במזיד נהרג: ושמתי

מסורה

וב' קמצין וסי' כמשפט הבנות · כמשפט צדונים · את יי' הו יראים · ויעשו את חג הסכות · ויעמד במשפט דויד אביו · פנה אלי וחנני · ולכל העלות עלות · ב' בתראי קמץ: שארה ב' פסו' מן ג' מלין מורדפי' ומפקין יעדה ג' וסי' אם רעה בעיני אדניה · אל אשקלון ואל חוף ים · שמעו מטה ומי יעדה: כמשפט ז' ה' פתחין

תורה ותרגום

וְכִֽי־יִמְכֹּ֥ר אִ֛ישׁ אֶת־בִּתּ֖וֹ לְאָמָ֑ה לֹ֥א תֵצֵ֖א כְּצֵ֥את הָעֲבָדִֽים׃ אִם־רָעָ֞ה בְּעֵינֵ֧י אֲדֹנֶ֛יהָ אֲשֶׁר־ל֥וֹ יְעָדָ֖הּ וְהֶפְדָּ֑הּ לְעַ֥ם נָכְרִ֛י לֹא־יִמְשֹׁ֥ל לְמָכְרָ֖הּ בְּבִגְדוֹ־בָֽהּ׃ וְאִם־לִבְנ֖וֹ יִֽיעָדֶ֑נָּה כְּמִשְׁפַּ֥ט הַבָּנ֖וֹת יַֽעֲשֶׂה־לָּֽהּ׃ אִם־אַחֶ֖רֶת יִֽקַּֽח־ל֑וֹ שְׁאֵרָ֛הּ כְּסוּתָ֥הּ וְעֹנָתָ֖הּ לֹ֥א יִגְרָֽע׃ וְאִם־שְׁלָ֨שׁ־אֵ֔לֶּה לֹ֥א יַעֲשֶׂ֖ה לָ֑הּ וְיָצְאָ֥ה חִנָּ֖ם אֵ֥ין כָּֽסֶף׃ ס

מַכֵּ֥ה אִ֛ישׁ וָמֵ֖ת מ֥וֹת יוּמָֽת׃ וַאֲשֶׁר֙ לֹ֣א צָדָ֔ה וְהָֽאֱלֹהִ֖ים אִנָּ֣ה לְיָד֑וֹ

וַאֲרֵי יְזַבֵּין גְּבַר יָת בְּרַתֵּיהּ לְאַמְהוּ לָא תִפּוֹק כְּמַפְּקָנוּת עַבְדִין׃ אִם בִּישָׁא בְּעֵינֵי רִבּוֹנַהָא דְּקַיְּמַהּ לֵיהּ וְיִפְרְקִינַהּ לִגְבַר אוֹחֲרָן לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְזַבּוֹנַהּ בְּמִשְׁלְטֵיהּ בַּהּ׃ וְאִם לִבְרֵיהּ יְקַיְּמִינַהּ כְּהִלְכַת בְּנַת יִשְׂרָאֵל יַעְבֵּיד לַהּ׃ אִם אוֹחֲרַנְתָּא יִסַּב לֵיהּ זִיוֹנַהּ כְּסוּתַהּ וְעוֹנְתַהּ לָא יִמְנַע׃ וְאִם תְּלָת אִלֵּין לָא יַעְבֵּיד לַהּ וְתִיפּוֹק מַגָּן דְּלָא כְסַף׃ דְּיִמְחֵי אֱנָשׁ וְיִקְטְלִינֵיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃ וּדְלָא כְמַן לֵיהּ וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְמְסַר לִידֵיהּ

מסורה

ח' וסי' שארה כסותה ועונתה · אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה · וחד מן ד' מלין מפיק מורדפי' משושה חגה חדשה שבתה: וענתה ד' חס' בליש' וסי' שארה כסותה · מענה אלהי קדם · היתן כפיר קולו ממענתו · וימלא טרף חוריו ומענתיו: ואשר לא ח' נמסר פרשת וארא:

אבן עזרא

את בתו לאמה · קטנה היא שהיא ברשות האב כמו חבת שהוא מפר את נדריה · ומלת לעם נכרי עם זה הפסוק היא דבקה כי על האב ידבר לעם נכרי: לא ימשול למכרה בבגדו בה · כמו מרוע כבגד איש באחיו ואמת ונכון הוא כי אין רשות לאדון למכרה לאיש מישראל וזה ידענו מהקבלה ושמו זה לזכר ולאסמכתא ואל תתמה בעבור מרחק לעם נכרי מזה הפסו' כי כמוהו שלש ישלם כאשר אפרש אמר הגאון כי לעם נכרי כמו לאיש נכרי וכמוהו הגוי גם צדיק תהרוג וזה לא יתכן שיאמר על היחיד באחת הלשונות כי נכון הוא שיאמר ויאמר ישראל כי הוא שם המין הכולל כמו ויאמר מצרים רק להיות שם שטעמו כלל כמו עם וגוי וקהל ועדה לא יתכן שיאמר על היחיד ופי' הגוי גם צדיק שם מפורש כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה · וטעם לא תצא כצאת העבדים שיציאתם לעולם אחר שש שנים כי גם זאת תצא אם הגיעו שש שנים כאשר הוא כתוב כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים רק אם הגיעו קודם שש לזמן שהיא ברשותה תצא: ואם רעה · שלא מצאה חן בעיניו אחר שקנה אותה שימלכה לאשה וזה הוא טעם אשר לא יעדה שהיא יעדה לו להיותה אשתו או יעדה להיותה אשת בנו ודע כי לא לו קרי וכתוב הוא בפנים בלא"ף ובחוץ בוי"ו ואמר הגאון כי שני טעמים יש לו כמו הוא עשנו ולא אנחנו הטעם האחד כי אנחנו לא עשינו עצמנו והשני כי לו אנחנו והנכון בעיני כי זה השני הוא האמת לבדו וככה כולם אמר רבי יהודה המדקדק אנחנו לא נוכל להפריש במבטא בין לא באל"ף ובין לו בוי"ו או בה"א כמו הלה היא ברכת בניעמון כל אלה הפסוקים אל"ף מבפנים ומבחוץ וי"ו כל אלה כדרך קריאת' הוא טעמם · ודע כי מלת והפדה מהפעלי' היוצאי' כמו והפרך אשר פרה את נפשי כי פרייתם והנה והפרה פועל יוצא לשנים פעולי' כמו המצמיח הרים חציר או כמו ראובן האכיל למעון לחם והנה והפדה שיבקש פריונה ויקבלנו בין שתפדה היא עצמה או אביה או אחר מקרוביה כי אם היא קרובה אל שש שנים יחשבו כמה שנים עבדה וכמה המרחק עד השביעית או עד הזמן שתצא ברשותה וכפי החשבון יהיה הפדיון: ולעם נכרי פירש' ודע כי כל עם שאינו ישרא' יקרא נכר ואינו כמו זר כי זר יקרא שאינו ממשפחת השבט והנה אם אמרנו כי ישראל נקראו עברים בעבור עבר והיה הוא עובד השם והנה מי שהוא ממשפחתו ועל אמונתו יקר' עברי ואם אמרנו בעבור אברהם נקרא כן הנה כתוב כי ביצחק יקרא לך זרע ואף על פי ששמעאל כתוב כי זרעך הוא לא נתנה הארץ רק ליצחק לבדו ובני יצחק היו יעקב ועשו וכתוב ביצחק כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והנה לא נקרא לו זרע רק ביעקב לבדו אשר לו נתנה הארץ והנה נכרים יחשבו בני הפילגשים ובני עשו עמהם: ואם לבנו יעדנה · על משקל וירשנה מוער כמו מוקד · וטעם כמשפט הבנו' בנות ישר' הבתולות שלא נמכרו יעשה לה · הבן גם האב אם הוא יקחנה: אם אחרת · בין שתהיה מבנות ישראל שנמכרה או לא נמכרה: שארה · מזונה שיעמיד שארה שהוא בשרה: ועונתה · יש אומ' דירתה וכמוהו לפי דעתם ועונה איים וענת שמה ולפי דעתי כי ועונה איים כמשמעו כמו ועניית ואמרת דרך משל כי שם כתו' ושעיר על רעהו יקרא גם ועונתה שמה תשכן כמו ענו לי' בתודה · ופי' ועונתה על המשכב שהוא עת דודים כי מלת עת בחסרון נ"ון כמו אתת על כן תרגם ת"ו והנה עתך או עתו כמו אמתו גם כן עתה והנה ועונתה מגזרת עת ועתה היא זאת העת: ואם · אחז דרך קצרה כמו שלם שאים כי הנכון השלש האלה ורבי' חשבו כי השלש האלה הם שארה כסות' ועונתה וזה לא יתכן כי אחר שאמ' כמשפט הבנות יעשה לה וחיוב הבנות אלה השלש ואין צורך להזכי' זה ועוד כי יפת תאר שהיא נכרי' כתו' עליה ומכור לא תמכרנ' בכסף ואף כי זאת רק הנכון שהוא ואם אחת משלש אלה שהוא לא ישאנה ולא לבנו יעדנה ולא יפדנה תצא חנם בהיותה ברשותה וכמוהו אם יגע טמא נפש בכל אלה היטמא פי' באחד מאלה וכמוהו רבי' ואמ' הגאון מה טעם לומ' אין כסף אחר שאמ' ויצאה חנם והוא השיב כי אם אלתה בביתו והוציא עליה ברפואות לא תפרע לו כלום ולפי דעתי אין צורך כי הוא תוספת ביאור כדרך כימת אתה ולא תחיה: מכה איש · טע' להזכיר זה אחר זכר העבד והאמה כי צרי' לפרש משפ' מכה עבדו ואמתו וזה האיש הוא מישר': מות יומת · כל מות יומת הדבר תלוי בב"ד חוץ מאחד כאשר אראה במקו': ואשר לא צדה · כמו בצדייה ואתה צודה את נפשי והנה הוא כענין אורב ועומ' במזיד: אנה לידו · כמו כי מתאנ' הוא לי משקם סבו' ועלילו' והנה טעמו שהשם סבב ותקן עלילו' שימות זה מיד זה ולא עלתה במחשבתו והשם סבב לו זה בעבור עון אחר שעשה כדי שיגלה ממקומו וכתיב לא יאונה לצדיק כל און:

על רעהו ה' וסי' וכי יזיד איש · כי כאשר יקום איש · ושעיר על רעהו יקרא · בה תאמרו איש על רעהו · גבר מחליק על רעהו : בערמה ב' וסי' להרגו · ויעשו גם הם : ומכה ד' קמצין ג' ר"פ וחד מצעו' פסו' וסי' אביו ואמו · נפש בהמה · ומכה בהמה · ב' בו : באבן ב' בתורה וסי' או באגרוף · ואם באבן יד : ונקה ג' וסי' ונקה

וְשַׂמְתִּ֤י לְךָ֙ מָק֔וֹם אֲשֶׁ֥ר יָנ֖וּס שָֽׁמָּה׃ ס וְכִֽי־יָזִ֥ד אִ֛ישׁ עַל־רֵעֵ֖הוּ לְהָרְג֣וֹ בְעָרְמָ֑ה מֵעִ֣ם מִזְבְּחִ֔י תִּקָּחֶ֖נּוּ לָמֽוּת׃ ס וּמַכֵּ֥ה אָבִ֛יו וְאִמּ֖וֹ מ֥וֹת יוּמָֽת׃ ס וְגֹנֵ֨ב אִ֧ישׁ וּמְכָר֛וֹ וְנִמְצָ֥א בְיָד֖וֹ מ֥וֹת יוּמָֽת׃ ס וּמְקַלֵּ֥ל אָבִ֛יו וְאִמּ֖וֹ מ֥וֹת יוּמָֽת׃ ס וְכִֽי־יְרִיבֻ֣ן אֲנָשִׁ֔ים וְהִכָּה־אִישׁ֙ אֶת־רֵעֵ֔הוּ בְּאֶ֖בֶן א֣וֹ בְאֶגְרֹ֑ף וְלֹ֥א יָמ֖וּת וְנָפַ֥ל לְמִשְׁכָּֽב׃ אִם־יָק֞וּם וְהִתְהַלֵּ֥ךְ בַּח֛וּץ עַל־מִשְׁעַנְתּ֖וֹ וְנִקָּ֣ה הַמַּכֶּ֑ה רַ֥ק שִׁבְתּ֛וֹ יִתֵּ֖ן וְרַפֹּ֥א יְרַפֵּֽא׃ ס וְכִֽי־יַכֶּה֩ אִ֨ישׁ אֶת־עַבְדּ֜וֹ א֤וֹ אֶת־אֲמָתוֹ֙ בַּשֵּׁ֔בֶט וּמֵ֖ת תַּ֣חַת יָד֑וֹ נָקֹ֖ם יִנָּקֵֽם׃ אַ֥ךְ אִם־י֛וֹם א֥וֹ יוֹמַ֖יִם יַעֲמֹ֑ד לֹ֣א יֻקַּ֔ם כִּ֥י כַסְפּ֖וֹ הֽוּא׃ ס וְכִֽי־יִנָּצ֣וּ אֲנָשִׁ֗ים וְנָ֨גְפ֜וּ אִשָּׁ֤ה הָרָה֙ וְיָצְא֣וּ יְלָדֶ֔יהָ

וַאֲשַׁוֵּי לָךְ אַתְרָא דְיֵעִירוֹק לְתַמָּן׃ וַאֲרֵי יַרְשַׁע גְּבַר עַל־חַבְרֵיהּ לְמִקְטְלֵיהּ בִּנְכִילוּ מִן מַדְבְּחִי תְּדַבְּרִינֵּיהּ לְמִקְטַל׃ וּדְיִמְחֵי אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל׃ וּדְיִגְנוֹב נַפְשָׁא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיזַבְּנִינֵּיהּ וְיִשְׁתְּכַח בִּידֵיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל׃ וּדְיִלוּט אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל׃ וַאֲרֵי יִנְצוּן גֻּבְרִין וְיִמְחֵי גְּבַר יָת־חַבְרֵיהּ בְּאַבְנָא אוֹ בְּכוּרְמֵיזָא וְלָא יְמוּת וְיִפּוֹל לְבוּטְלָן׃ אִם יְקוּם וִיהַלֵּךְ בְּבָרָא עַל־בּוּרְיֵיהּ וִיהֵי־זַכָּאָה מַחְיָא לְחוֹד בּוּטְלָנֵיהּ יִתֵּן וַאֲגַר אַסְיָא יְשַׁלֵּם׃ וַאֲרֵי יִמְחֵי גְּבַר יָת־עַבְדֵּיהּ אוֹ יָת־אַמְתֵיהּ בְּשׁוּלְטָן וִימוּת תְּחוֹת יְדֵיהּ אִתְדָּנָא יִתְדָּן׃ בְּרַם אִם יוֹמָא אוֹ תְרֵין יוֹמִין יִתְקַיַּם לָא יִתְדָּן אֲרֵי כַסְפֵּיהּ הוּא׃ וַאֲרֵי יִנְצוּן גֻּבְרִין וְיִמְחוֹן אִתְּתָא מְעַדְּיָא וְיִפְּקוּן וַלְדַּהָא

ל' חס' יוד מ"ל · ב' ·ה · ל' וחס' · ל' · ול"ל · ב' כתי' · ב' רשע · ג' · ל' וחס' · ל' · ל' וחס' · ח' · ג' ב' כת' וא' ק' · ל' · ל' · ז' רפין

המכה · האיש מעון · במשיח "' ונקה : יקם ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' לכן כל הרג קין · כי שבעתים יקם · לא יקם כי כספו הוא · קדמא קמץ : והתהלך בחוץ פלוגתא דבן אשר ובן נפתלי · בן אשר והתהלך בחוץ הלמ"ד קמ"ץ ובטעם מלרע תחת הלמ"ד · בן נפתלי והתהלך בחוץ הלמ"ד פתחה והטעם מלעיל תחת ה' קדם ומוקף : ויצאו ז' רפין נמסר בסדר ויהי בשלח :

וכי יזיד · טעם להרגו כאילו כתיב והרגו בערמה · וכמוהו כי יתחל לזכות ספי' כי תחלל כפשה לזכות על כן אביה היא מחללת · וידוע כי לשון חלול גם תחלה תפעלי הכפל והם שנים טעמים על כן הוצרך להפריש בין שניהם אמרו כי יתחל לזכות כי מלשון תחלה יאמר תחל כמו תחל לספור : מעם מזבחי · הנה זה הפך הפסוק הראשון שם כתוב ושמתי לך מקו' והם ערי מקלט רק המזיד שיכוס אפילו על מזבחי כאשר עשה יואב יומת · וקדמונינו אמ' אפילו כהן ורצה לעבוד עבודת מזבחי יומת : ומכה · בעבור שהזכיר מכה איש ומת הוצרך לפרש כי יש מכה בלא מיתת המוכה שימות · כמו מכה אביו ומכה ישראל בעבור אחר ובעבור כבוד האבות הוצרך אפי' שלא יכם רק יקללם יומת : וגונב · אמר הגאון למה נכנס זה הפסו' בין מכה אביו ובין מקלל אביו והשיב כי הכותב לא ידבר רק על ההוה כי הנגנבים היו קטנים וגדלו בארץ נכריה לא יכירו אבותיהם · ויתכן שיכוס ויקללום והעונש על הגנב : ונמצא בידו · בשוק לפני המכרו יומת : ומקלל · מגזרת קללה בזכיר השם כמו ויקללם בשם יי' גם בלא זכרון השם · וקדמונינו העתיקו עד שיקלל בהזכר השם : וכי יריבון · אמ' הגאון באגרוף כמו בעלי אגרופין דבר חזק וקשה · ור' מריכוס אמ' כי האלף נוסף כמו אלף אזרוע מגזרת גרפם דבר שיגרוף בידו וככה בלשון ערבי : אם יקום · על חז"ל כמו' שפי' על משענתו שלא ישען על אחר כמשפט החולים רק על עצמו : ונקה המכה · שיוציאוהו מבית הסהר · ופי' שבתו מגזרת שבית שבתת מלאכתו ונכון הוא והוא על משקל שברו כי התי"ו שורש ויתכן להיותו כמו זה שבת הבית מעט שהוא מגזרת ישב והטעם זמן ישיבתו בבית שובת בלי מלאכ' והעד על זה הפי' שהוא הפך והתהלך בחוץ : ורפא ירפא · לאות שנתן רשות לרופאים לרפא המכות והפצעים שיראו בחוץ רק כל חלי שהוא בפנים בגוף ביד השם לרפאתו · וכן כתוב כי הוא יכאיב ויחבש · וכתו' באסא גם בחליו לא דרש את יי' כי אם ברופאים · והנה הכתו' הפריש כי לא אמ' ורפא ירפ' מן הבנין הקל רק ורפא ירפ' שהו' מהבנין הכבד · ועוד אפרש זה היטב בפרשה הזאת · וחכמינו קבלו דברים אחרים עם אלה שניהם כאשר קבלו בשמים עם קטורת סמים ואינם כתובים : וכי יכה · אין ספק כי משפט הישראלי בין חפשי בין נמכר שוה בכל המשפטים על כן לא יתכן להיות זה עבד עברי · ועוד כי באחרונה כתוב כי כספו הוא · והנה זה העבד והאמה הוא הכתוב עליהם מהם תקנו עבד ואמה · ונפתח בי"ת בשבט שהיה מנהגו להכותם בו והנה כל החולקים על חכמים בעל כרחם יסמכו עליהם במלת נקם ינקם · כי הנקמה על דרכים רבים והנה לא תועיל להם הסברא במקום הזה · והאבות קבלו כי זאת כמו חרב נוקמת נקם ברית : אך · הנה יוקם שהוא מהבנין שלא נקרא שם פועלו הוא כמו ינקם שהוא מבנין נפעל · והמינים אמרו כי פירוש נקם ינקם נקמה גדולה ליסר אותו ואם יעמוד יום אחד תהיה הנקמה פחותה · ואם יומים לא יוקם כלל וראייתם שלא מצאנו במיתות בית דין מלת נקמה · ואמרו כי חרב נוקמת איכה ראיה גמורה שהוא הריגה · ועוד אחר שאמר הכתוב יום מה צורך לומר יומים וכל זה היה קשה עליהם שיהרג האדון בעבור מות העבד · והנה אשיב עליהם למה לא פירש הכתוב מהו הנקמה הגדולה או הקטנה והנה כרדוף אחרי הכתובים נקם נקמת בני ישרא' והרגו המדינים כולם · והנה אמר שמשון כי אם נקמתי בכם ואחריו כתוב ויך אותם שוק ולהנקמה נקם אחת ומתו בבית חרב פיפיות בידם ואחריו לעשות נקמה בגוים כי דם עבדיו יקום · והנה דם יורה על ההריגה · ועל זה הדרך כל הלשון והכתוב שאמר זו המיתה במלת נקמה כי האדון מתגולל בעבדו בעבור היותו ברשותו כי לא יוכל להכות ככה ישראל אחיו וזהו שאמר יום או יומים · והנה כמהו פי שנים עדים · והם אמרו שלא ידעו טעמו אם כן ימיתו זו עמו · ותבמינו ז"ל אמרו כי טעם יום או יומים שתהייכה השעות מארבעה ועשרים שעות ביום · וכאשר הסתכלנו בו מצאנו שיאמר בשבט שהוא שבט מוסר כמו אתה בשבט תכנו · והנה האדון רצה ליסרו ולא הזכיר הכתוב כאשר ימית האדון עבדו מה הדין שיהיה עליו כי מנהג האדון לחמול על כספו שלא להמיתו כאשר יחמול אפילו על בהמתו · והשם צוה כאשר ייסר האדון את עבדו שלא ייסרנו מוסר אכזרי כי ברשותו שכספו יוצא תחת השבט יכיחנו ואם לא יכיחנו יהרג בעבורו כי רחמי השם על כל מעשיו · וכתוב בדוד ודם לרוב שפכת ולא היו מישראל : וכי יכנו · אלה האנשים הם עברים שהם נכים מכה זה את זה וכן כתוב למה תכה רעך · ונגפו · כולל שניהם גם טעם יהיה פי' זה או זה · וכן באם ישרכו אותו ואתהן זאת או זאת · ואם שניהם ישראלים דין אחד להם · וזאת האשה היא ישראלית : ולא

ושמתי לך מקום · אף במדבר שינוס שמה ואי זה מקום קולט זה מחנה לויה : וכי יזיד איש · למה נאמר לפי שנאמר מכה איש וגו' שומע אני אפילו עבד ורופא שהרג ושליח בית דין שהמית במלקות ארבעים והאב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו והשוגג תלמוד לומר וכי יזיד ולא שוגג : על רעהו · ולא על עבד : להרגו בערמה · ולא שליח בית דין והרופא והרודה בנו ותלמידו שאף על פי שהם מזידין אין מערימין : מעם מזבחי · אם היה כהן ורוצה לעבוד עבודה תקחנו למות : ומכה אביו ואמו · לפי שלמדנו על החובל בחבירו שהוא בתשלומין ולא במיתה הוצרך לומ' על החובל באביו שהוא במיתה ואינו חייב אלא בהכאה שיש בה חבורה : אביו ואמו · או זה או זה : מות יומת · בחנק : וגונב איש ומכרו · למה נאמר לפי שנ' כי ימצא איש גונב נפש מאחיו אין לי אלא איש שגנב נפש אשה או טומטום או אנדרוגינוס שגנבו מנין ת"ל וגונב איש ומכרו · ולפי שנאמר כאן וגונב איש אין לי אלא גונב איש גונב אשה מנין ת"ל וגו' נפש לכך הוצרכו שניהם מה שחסר זה גלה זה : ונמצא בידו · שראוהו עדים שגנבו ומכרו ונמצא כבר קודם מכירה : מות יומת · בחנק כל מית' האמור' בתורה סתם חנק הו' · ומקלל אביו ואמו : למה נאמר לפי שהוא אומר כי איש איש אשר יקלל את אביו אין לי אלא איש שקלל את אביו אשה שקללה את אביה מנין תלמוד לומר ומקלל אביו ואמו סתם בין איש ובין אשה אם כן למה נאמר איש כי יקלל להוציא את הקטן : מות יומת · בסקילה · וכל מקום שנאמר דמיו בו בסקילה · ובנין אב לכלם באבן ירגמו אותם דמיהם בם ובמקלל אביו נאמר דמיו בו : וכי יריבון אנשים · למה נאמר לפי שנ' עין תחת עין לא למדנו אלא דמי איבריו אבל שבת ורפוי לא למדנו לכך נאמרה פרשה זו : ונפל למשכב · כתרגומו ויפל לבטלן לחולי שמבטלו ממלאכתו : על משענתו · על בוריו וכחו : ונקה המכה · וכי תעלה על דעתך שיהרג זה שלא הרג אלא למדך כאן שחובשין אותו עד שנראה אם יתרפא זה וכך משמעו כשקם זה והולך על משענתו אז נקה המכה אבל עד שלא יקום זה לא נקה המכ' : רק שבתו · בטול מלאכתו מחמת החולי · ואם קטע ידו או רגלו רואין בטול ממלאכתו מחמת החולי כאילו שומר קשואין שהרי אף לאחר החולי אינו ראוי למלאכת יד ורגל והוא כבר נתן לו מחמת נזקו דמי ידו ורגלו שנאמר יד תחת יד רגל תחת רגל : ורפא ירפא · כתרגומו ישלם שכר הרופא : וכי יכה איש את עבדו או את אמתו · בעבד כנעני הכתוב מדבר או אינו אלא בעברי ת"ל כי כספו הוא מה כספו קנוי לו עולמית אף עבד הקנוי לו עולמית · והרי היה בכלל מכה איש ומת אלא בא הכתוב והוציאו מן הכלל להיות נדון בדין יום או יומים שאם לא מת תחת ידו ושהה מעת לעת פטור : בשבט · בשיש בו כדי להמית הכתוב מדבר או אפי' אין בו כדי להמית ת"ל בישראל ואם באבן יד אשר ימות בה הכהו · והלא דברים קל וחומר מה ישראל חמור אין חייב עליו אלא אם כן הכהו בדבר שיש בו כדי להמית ועל אבר שהוא כדי למות בהכאה זו עבד הקל לא כל שכן : נקום ינקם · מיתת סייף וכן הוא אומר חרב נוקמת נקם ברית : אך אם יום או יומים יעמוד לא יוקם · אם על יום אחד הוא פטור על יומים לא כ"ש אלא יום שהוא כיומים ואי זה זה מעת לעת : לא יוקם כי כספו הוא · הא אחר שהכהו אע"פ ששהה מעת לעת קודם שמת חייב : וכי ינצו אנשים · זה עם זה ונתכוון להכות את חבירו והכה את האשה : ונגפו · אין נגיפה אלא לשון דחיפה והכאה כמו פן תגוף באבן רגליך בטרם יתנגפו רגליכם ולאבן נגף :

וְלֹא יִהְיֶה אָסוֹן עָנוֹשׁ יֵעָנֵשׁ כַּאֲשֶׁר יָשִׁית עָלָיו בַּעַל הָאִשָּׁה וְנָתַן בִּפְלִלִים׃ וְאִם אָסוֹן יִהְיֶה וְנָתַתָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ׃ עַיִן תַּחַת עַיִן שֵׁן תַּחַת שֵׁן יָד תַּחַת יָד רֶגֶל תַּחַת רָגֶל׃ כְּוִיָּה תַּחַת כְּוִיָּה פֶּצַע תַּחַת פָּצַע חַבּוּרָה תַּחַת חַבּוּרָה׃ ס וְכִי יַכֶּה אִישׁ אֶת עֵין עַבְדּוֹ אוֹ אֶת עֵין אֲמָתוֹ וְשִׁחֲתָהּ לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת עֵינוֹ׃ וְאִם שֵׁן עַבְדּוֹ אוֹ שֵׁן אֲמָתוֹ יַפִּיל לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת שִׁנּוֹ׃

וְכִי יִגַּח שׁוֹר אֶת אִישׁ אוֹ אֶת אִשָּׁה וָמֵת סָקוֹל יִסָּקֵל הַשּׁוֹר וְלֹא יֵאָכֵל אֶת בְּשָׂרוֹ וּבַעַל הַשּׁוֹר נָקִי׃ וְאִם שׁוֹר נַגָּח הוּא מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם וְהוּעַד בִּבְעָלָיו וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ וְהֵמִית אִישׁ אוֹ אִשָּׁה הַשּׁוֹר יִסָּקֵל וְגַם בְּעָלָיו יוּמָת׃ אִם כֹּפֶר יוּשַׁת עָלָיו וְנָתַן פִּדְיֹן נַפְשׁוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר יוּשַׁת עָלָיו׃

וְלָא יְהֵי מוֹתָא אִתְגְּבָאָה יִתְגְּבֵי כְּמָא דִּישַׁוֵּי עֲלוֹהִי בַּעְלַהּ דְּאִתְּתָא וְיִתֵּן מִן מֵימַר דַּיָּנַיָּא׃ וְאִם מוֹתָא יְהֵי וְתִתֵּן נַפְשָׁא חֲלַף נַפְשָׁא׃ עֵינָא חֲלַף עֵינָא שִׁנָּא חֲלַף שִׁנָּא יְדָא חֲלַף יְדָא רִיגְלָא חֲלַף רִיגְלָא׃ כְּוָאָה חֲלַף כְּוָאָה פִּדְעָא חֲלַף פִּדְעָא מַשְׁקוֹפֵי חֲלַף מַשְׁקוֹפֵי׃ וַאֲרֵי יִמְחֵי גְּבַר יָת עֵינָא דְעַבְדֵּיהּ אוֹ יָת עֵינָא דְאַמְתֵיהּ וִיחַבְּלִינַהּ לְבַר חוֹרִין יִפְטְרִנֵּיהּ חֲלַף עֵינֵיהּ׃ וְאִם שִׁנָּא דְעַבְדֵּיהּ אוֹ שִׁנָּא דְאַמְתֵיהּ יַפֵּיל לְבַר חוֹרִין יִפְטְרִנֵּיהּ חֲלַף שִׁנֵּיהּ׃ וַאֲרֵי יִגַּח תּוֹר יָת גַּבְרָא אוֹ יָת אִתְּתָא וִימוּת אִתְרְגָמָא יִתְרְגֵם תּוֹרָא וְלָא יִתְאֲכֵיל יָת בִּסְרֵיהּ וּמָרֵיהּ דְּתוֹרָא יְהֵי זַכָּאָה׃ וְאִם תּוֹר נַגָּח הוּא מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי וְאִתַּסְהַד בְּמָרֵיהּ וְלָא נַטְרֵיהּ וְיִקְטוֹל גְּבַר אוֹ אִתְּתָא תּוֹרָא יִתְרְגֵם וְאַף מָרֵיהּ יִתְקְטִיל׃ אִם מָמוֹן יְשַׁוּוֹן עֲלוֹהִי וְיִתֵּן פּוּרְקַן נַפְשֵׁיהּ כְּכֹל דִּישַׁוּוֹן עֲלוֹהִי׃

רשי

ולא יהיה אסון · באשה : ענוש יענש · לשלם דמי וולדות לבעל שמין אותה כמה היתה ראויה לימכר בשוק להעלות בדמיה בשביל הריונה : ענוש יענש · יגבו ממון ממנו כמו וענשו אותו מאה כסף : כאשר ישית עליו וגו' · כשיתבענו הבעל בבית דין להשית עליו עונש על כך : ונתן · המכה דמי וולדו' : בפלילי' · על פי הדיינין : ואם אסון יהיה · באשה :

ונתתה נפש תחת נפש · רבותינו חולקי' בדבר יש אומרים נפש ממש ויש אומרי' ממון אבל לא נפש ממש ש שהמתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממית' ומשלם ליורשיו דמיו כמו שהיה נמכר בשוק : עין תחת עין · סימא עין חבירו נותן לו דמי עינו כמה ש שפחתו דמיו למכור בשוק וכן כלם ולא נטילת אבר ממש כמו שדרשו רבותי' בפר' החובל : כויה תחת כויה · מכות אש ועד עכשו דבר בחבלה שיש בה פחת דמים ועכשו בשאין בה פחת דמים אלא צער כגון כואו בשפו' על צפרנו אומרים כמה אדם כיוצ' בזה רוצה ליטול להיות מצטער כך : פצע · היא מכה המוציאה דם שפוצע את בשרו כפרדור בלע"ז הכל לפי מה שהוא אם יש בה פחת דמים נותן נזק ואם נפל למשכב נותן שבת ורפוי ובשת וצער ו ומקרא זה יתר הוא ובהחובל דרשוהו ר רבותי' לחייב על הצער אפילו במקום נזק שאע"פ שנותן לו דמי ידו אין פוטרין אותו מן הצער לומר הואיל וקנה ידו יש עליו ל לחתו' בכל מה שירצ' אלא אומרים יש לו לחותכה בסם שאינו מצטער כל כך וזה חתכה בברזל וצערו : חבורה · היא מכה שהדם נצרר בה ואינו יוצא אלא שמאדים הבשר כנגדו ולשון חבורה טק"א בלע"ז כמו ונמר חברבורותיו ותרגומו משקופי לשון חבטה בטדור"א בלע"ז וכן שדופו' קדים שקיפן קדום חבטות ברוח וכן על המשקוף על שם שהדלת נוקש עליו : את עין עבדו · כנעני אבל עברי אינו יוצא בשן ועין כמו שאמרנו לא תצא כצאת העבדים : תחת עינו · וכן בעשרים וארבעה ראשי איברים אצבעות הידים והרגלי' ושתי אזנים והחוטם וראש הגויה שהוא גיד האמה ולמה נאמר שן ועין שאם נאמר עין ולא נאמר שן הייתי אומר מה עין שנבראת עמו אף כל שנברא עמו והרי שן לא נבראת עמו ואם נאמר שן ולא נאמר עין הייתי אומר אפי' שן תינוק שיש לה חליפין לכך נאמר עין : וכי יגח שור · אחד שור אחד כל בהמה וחיה ועוף אלא שדבר הכתוב בהווה : ולא יאכל את בשרו · ממשמע שנאמר סקל יסקל השור איני יודע שהיא נבלה ונבלה אסורה באכילה אלא מה ת"ל לא יאכל את בשרו שאפי' שחטו לאחר שנגמר דינו אסור באכילה בהנאה מנין ת"ל ובעל השור נקי כאדם האומר לחבירו יצא פלוני נקי מנכסיו ואין לו בהם הנאה של כלום זהו מדרשו ופשוטו כמשמעו לפי שנ' במועד וגם בעליו יומת הוצרך לומר בתם ובעל השור נקי : מתמול שלשום · הרי שלש נגיחות : והועד בבעליו · לשון התראה בעדי' כמו העד העיד בנו האיש : והמית איש וגו' · לפי שנאמר כי יגח אין לי אלא שהמיתו בנגיח' המיתו בנשיכה דחיפה בעיטה מניין ת"ל והמית : וגם בעליו יומת · בידי שמים יכול בידי אדם ת"ל מות יומת המכה רוצח הוא על רציחתו אתה הורגו ואי אתה הורגו על רציחת שורו : אם כפר יושת עליו · אם זה אינו תלוי והרי הוא כמו אם כסף תלוה לשון אשר זה משפטו שישיתו עליו בית דין כפר : ונתן פדיון נפשו · דמי ניזק דברי רבי ישמעאל רבי עקיבא אומר דמי מזיק : או

אבן עזרא

ולא יהיה אסון · לאשה : ענוש יענש · בעבור הילדים שיצאו ומתו : כאשר ישית עליו · אבי הילדים אם יעשה כחפצו המנגף ואם לא יתן על פי ב"ד כמו ופללו אהי' : ואם אסון יהיה · לאשה ויש מחלוקת אומרים כי ימות המנגף בעבור שמחשבתו להרוג אחיו יומת וראייתם כי על הילדים כתו' ענש יענש ועל מות האשה כתוב ונתת נפש תחת נפש ואם הוא עונש מה יתרון למו' האשה יותר מן הילדים ואם אמרנו שהם בני עונשי' למה שינה הכתו' לומר נפש תחת נפש ומחלוקת אחרת אומרת כי המתכוין להרוג את זה והרג את זה לא יומת ושנה הכתוב לומר נפש תחת נפש כי ענש הנפש יותר מהילדי' הרבה מאד וראייתם הכתו' הבא אחריו עין תחת עין שאינו כמשמעו רק הוא כופר · ונזכר' זאת הפרשה בעבור עין תחת עין שן תחת שן כי אחריו כתו' משפט עין העבד ושנו : עין · אמ' רב סעדיה לא נוכל לפרש זה הפסוק כמשמעו כי אם אדם הכה עין חבירו ו וסרה שלישית אור עינו איך יתכן שיוכה מכה כזאת בלי תוספת ומגרעת אולי יחשיך אור עינו כולו ויותר קשה הכויה והפצע והחבורה כי אם היו ב במקום מסוכן אולי ימות ואין הדעת סובלת אמר לו בן זוטא והלא כתוב במקום אחר כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו והגאון השיב לו יש לנו בי"ת תחת על והנה טעמו כן ינתן עליו עונש ובן זוטא השיב לו כאשר עשה יעשה לו והגאון השיב הנה שמשון אמר כאשר עשו לי כן עשיתי להם ושמשון לא לקח נשותיהם ונתנם לאחרים רק גמולם השיב להם ובן זוטא השיב אם היה המכה עני מה יהיה ענשו והגאון השיב אם עור יעור עין פקח מה יעשה לו כי העני יתכן שיעשיר וישלם רק העור לא יוכל לשלם לעולם והכלל לא נוכל לפרש על דרך מצות התורה פי' שלם אם לא נסמוך על דברי חז"ל כי כאשר קבלנו התורה מן האבות כן קבלנו תור' שבעל פה אין הפרש ביניהם והנה יהיה פי' עין תחת עין ראוי להיותו עינו תחת עינו אם לא יתן כפרו ואמר הגאון כי יש שן שהעונש שלו מעט אם יהיה המוכה נער כי אם יכרת עוד יחליף · והזכיר היד כי היא בעלת מלאכה · והזכיר הרגל שהיא יותר קשה מהיד כי לא יוכל אדם ללכת ברגל אחת ולפי דעתי כי הזכיר אלה האיברים על ההוה ברוב כי כאשר יכה אדם חבירו אם יכנו בעין שהוא עומד כנגדו או בפה שעומד כנגדו וישבור שניו או ביד שבה ילחם או ינגן בעד פניו או ברגל בברחו מפניו : כויה · מכות אש כמשמעו · וי"א כי פצע להוציא דם וחבור' מכה בלי דם והגאון אמ' כי פצע שבירת עצם וחבור' מכת דם : וכי יכה · בזה הטעם שיצ' העבד חפשי תחת עינו או שנו שלא יהא האדון אכזרי שיכנו מכה נמרצה כי אם ישחית עינו או אפי' שנו יצא מרשותו חפשי ויאבד ממונו : ואם שן · דבר הכתו' על ההוה ברוב כאשר הזכרתי וכן יצא בראשי איברי' כפי הקבלה : וכי יגח · הזכיר זאת הפרש' בעבור אם יגח השור עבד או אמה וזה האיש והאשה ישראלים · והזכיר האשה ולא עשה כן בפסוק מכה איש ומת כי מנהג הלשון להזכיר הנכבד שהוא הזכר והוא הדין לנקבה והזכיר האשה עתה בעבור שיש מקומות שאין מנהג האשה לצאת חוץ מהעיר לשדה אל מקום ששם השורים שלא יחשוב אדם ויערער ויאמר למה שנתה המנהג ובעבו' זה כתוב אחריו או בן יגח או בת יגח כי משפט מכה איש שוה הוא שיהיה גדול בשנים או קטן · והזכיר הבן והבת שהם קטנים שלא יערער בעל השור על האבות שהיה עליהם לשמרם : סקול יסקל השור · טעם ולא יאכל את בשרו כמו הקבלה שיאכלנה גר שער או נכרי וקדמונינו אמרו כי כל מקום שכתוב בו לא יאכל הוא אסור בהנאה : ובעל השור נקי · מעונש : ואם · אין ספק כי אין כופר למומתי ב"ד על כן אמרו מעתיקי הדת כי וגם יומת מיתתו בידי שמים הכה זה יומת לפי דעתי כמו עין תחת עין שהוא ראוי שיומת אם לא יתן כופר נפשו וכל זה בעבור שהוא כתוב יומת : אם כופר · אין זה הפך ולא תקחו כופר כי הכתוב שם הוא רוצח גמור וזה לא רצח

דין ענשם בעבור שלא שמר שורו להיותו קשור או השור התיר עצמו שלא נקשר כראוי או שלא מצא הפתח סגור ויצא והזיק : יומת עליו · על פי הדיינין : או

ענוש כל ליש' מל' במ"ב חס' וסי' ויענש את הארץ · בענש לץ יחכם פתי : בפללים ג' ב' חס' יו"ד קדמ' וא' חס' דחס' וסי' ונתן בפללים · וארבינו פללים · והוא עון פללים · בתר' חס' דחס' : עינו ט' וסי' לחפשי ישלחנו · והנה לא הפך הנגע · תרע עינו באחיו · יצרנהו כאישון עינו · לא כהתה עינו · כנגע בבת עינו · גם עינו לא תשבע · ביתן בבוס עינו · וכל יקר ראתה עינו · וחד ועינו בעין הבדלח : סקול יסקל ב' וסי' השור · לא תגע בו יד : וגם בעליו יומת י"ד פסו' אית בסופא וסי' וגם בעליו יומת · וגם הגמלים השקתה · וגם לא שבעת · וגם אני אליך · וגם במכתב לאמר · דעזרא · וחברו דד"ה · וגם עמי ישר' · וגם בהמות שדי · וגם עם אנשים · וגם שמו בכליהם · וגם ילדתי בנים · וגם נגיד ברית · וגם זה הבל · וגם משרי ישראל · דד"ה : בכל אשר יושת ה' סבירין בכל ומטע' וק' בכל וסי' בכל אשר יושת · ועתה צוה ויברתו · והגם בכל המון יש' · ב' בו · ויאמר יי' אל יהוא יען אשר הטיבות · דמלכים · בכל תורת משה · בחטאת מנשה · דמלכים · ויבעם עליו :

או בן יגח · בן שהוא קטן : או בת · שהיא קטנה לפי שנ' והמית איש או אשה יכול אינו חייב אלא על הגדולים ת"ל או בן יגח או בת יגח לחייב על הקטנים כגדולים : אם עבד או אמה · כנענים : שלשים שקלים יתן · גזר הכתוב הוא בין שהוא שוה אלף זוז בין שאינו שוה אלא דינר והשקל משקלו ארבעה זהובים שהם חצי אונקיא למשקל היסר של קולוניא : וכי יפתח איש בור · שהיה מכוסה וגלהו : או כי יכרה · למה נאמר אם על הפתיחה חייב על הכריה לא כל שכן אלא להביא כורה אחר כורה שהוא חייב : ולא יכסנו · הא אם כסהו פטור ובחופר ברשו' הרבים הכתוב מדבר : שור או חמור · הוא הדין לכל בהמה שבכל מקום שנאמר שור וחמור אנו למדין אותו שור שור משבת שנ' למען ינוח שורך וחמורך מה להלן כל בהמה וחיה כשור שהרי נאמר ב במקום אחר וכל ב בהמתך אף כאן כל בהמה וחיה כשור ולא נאמר שור וחמור אלא שור ולא אדם חמור ולא כלים : בעל הבור · בעל התקלה אף על פי שאין הבו' שלו שעשאו ברשות הרבים עשאו הכתו' בעליו להתחייב עליו בנזקיו : כסף ישיב לבעליו · ישיב לרבות שוה כסף ואפי' סובין : והמת יהיה לו · לניזק ושמין את הנבלה ונוטלה בדמי' ומשלם לו המזי' עליה תשלומי נזקו : וכי יגוף · ידחוף בין בקרניו בין בגופו בין שנשכו בשניו כלן בכלל נגיפ' הם שאין נגיפה אלא לשון מכה : שור איש · שור של איש : ומכרו את השור וגו' · בשוו' הכתו' מדבר שור שוה ר' שהמי' שור שוה ר' בין שהנבלה שוה הרבה בין שהיא שוה מעט כשנוטל זה חצי החי וחצי המת וזה חצי החי וחצי ה המת נמצא כל אחד מפסיד חצי נזק ש שהזיקה המית' למדנו שהתם משלם חצי נזק שמן השוין אתה למד לשאינן שוין כי דין התם לשלם חצי נזק לא פחות ולא יותר או יכול אף בשאינן שוין בדמיהן כשהן חיים אמר הכתוב יחצו את מכיהם אם אמרת כן פעמים שהמזיק מ משתכר הרבה כשהנבלה שוה לימכר לגוים הרב' יותר מדמי

אבן עזרא

או בן או בת · שניהם ישראלים כיכתוב אחריו אם עבד והטעם שם עונש על בעל השור כי קשה בעיניו שתמית בהמה אדם שנברא בצלם אלהי' על כן נסקל השו' : וכי יפתח איש בור · שהיה כרוי והזכיר זה כי את הטעם חפץ שתמות בהמה חנם שלא לצורך אדם ועוד כי יזיק בעל הבהמה : בעל הבור · הפותח או הכורה אע"פ שהוא ברשות הרבי' כי לצרכו עשה ע"כ נקרא בעל הבור : כסף ישיב לבעליו · שיתן דמי הנופל בהיותו חי אחר שיפחות ממנו דמי המת : וכי יגוף · אמר בן זוטא כי רעהו תואר לשור והלא ראה כי שור איש סמוך הוא וכן הוא שור רעהו ואין לשור ריע רק בן זוטא לבדו וזה השור שהוא תם ישלם בעליו ח' כי נזק : או · ואם היה השור מועד ישלם הנזק שלם והזכיר הכתוב דבר השור עד שיגיע אל וכי יגנוב איש שור או שה וכל זה בעבו' העבד שהוא נמכר בגנבתו כי כן החל כי תקנה עבד עברי : כי יגנוב · אמר ר' ישועה הוסיף השם על עונש השור יותר מן השה כי לא יוכל להסתיר השור כמו השה ולא יוכל לגנבו רק הרגיל יותר באומנות הגניבה והגאון אמ' בעבור הנזק שיבא לבעל השור יותר מהשה כי בו יחרוש : אם במחתרת ימצא הגנב · בלילה כי ביום לא יחתור והכתו' הבא אחריו לעד אם זרחה השמש · ופי' אין לו דמים אין על הורגו שפיכות דמים ויש לתמוה מן המפרשים דמים חיים אם כן מה הוא אין דמים דמיו בו : אם זרחה השמש שלם ישלם · שב אל הכתוב למעלה חמשה בקר ישלם וכו' כמו לעם נכרי ואף לאחיך תעשה כן כי הוא שב אל הפסוק העליון העניק תעניק לו : ונמכר בגנבתו · בעבור גניבתו : אם · זה הפסוק כולל כל בהמה וחכמים קבלו בגזירת הכתוב לתשלומי ארבעה וחמשה בשור ושה בלבד : כי · גם זה דבק באשר למעלה שהזכי' שיבא הנזק על יד השור · ואמ' כי יבער איש מגזרת אכחנו ובעירנו והוא מהבנין הדגוש · וטעם ובער בשד' אחר אדם אחר וכמוהו ואתם בערתם הכרם :

לבעליו ג' וס' בעל הבור ישלם · ואם גנב יגנב · עשר שמור לבעליו : וכי יגף שור איש ג' זוגין מתחלפין בטעמא פירו' ב"ג מקומות המשרת דרגא אף על פי שאין בין המשרת לתביר רק מלך אחד או מלך וחטף מובלע וס' ואברהם הניחה · וכי יגוף שור א"ש · לותהיה שוק הימין · וכל אשר אין לו דמשנה תורה ·

אוֹ־בֵ֥ן יִגָּ֖ח אוֹ־בַ֣ת יִגָּ֑ח כַּמִּשְׁפָּ֥ט הַזֶּ֖ה יֵעָ֥שֶׂה לּֽוֹ׃ אִם־עֶ֛בֶד יִגַּ֥ח הַשּׁ֖וֹר א֣וֹ אָמָ֑ה כֶּ֣סֶף ׀ שְׁלֹשִׁ֣ים שְׁקָלִ֗ים יִתֵּן֙ לַֽאדֹנָ֔יו וְהַשּׁ֖וֹר יִסָּקֵֽל׃ ס

אוֹ לְבַר יִשְׂרָאֵל יִגַּח תּוֹרָא אוֹ לְבַת יִשְׂרָאֵל יִגַּח כְּדִינָא הָדֵין יִתְעֲבֵיד לֵיהּ׃ אִם לְעַבְדָּא יִגַּח תּוֹרָא אוֹ אַמְתָא כַּסְפָּא תְּלָתִין סִלְעִין יִתֵּן לְרִבּוֹנֵיהּ וְתוֹרָא יִתְרְגֵים׃

וְכִֽי־יִפְתַּ֨ח אִ֜ישׁ בּ֗וֹר א֠וֹ כִּֽי־יִכְרֶ֥ה אִ֛ישׁ בֹּ֖ר וְלֹ֣א יְכַסֶּ֑נּוּ וְנָֽפַל־שָׁ֥מָּה שּׁ֖וֹר א֥וֹ חֲמֽוֹר׃ בַּ֤עַל הַבּוֹר֙ יְשַׁלֵּ֔ם כֶּ֖סֶף יָשִׁ֣יב לִבְעָלָ֑יו וְהַמֵּ֖ת יִֽהְיֶה־לּֽוֹ׃ ס

וַאֲרֵי יִפְתַּח גְּבַר גּוֹב אוֹ אֲרֵי יִכְרֶה גְּבַר גּוֹב וְלָא יְכַסֵּינֵיהּ וְיִפֵּל תַּמָּן תּוֹרָא אוֹ חֲמָרָא׃ מָרֵיהּ דְּגוּבָא יְשַׁלֵּם כַּסְפָּא יָתֵיב לְמָרוֹהִי וּמִיתָא יְהֵא דִילֵיהּ׃

וְכִֽי־יִגֹּ֧ף שֽׁוֹר־אִ֛ישׁ אֶת־שׁ֥וֹר רֵעֵ֖הוּ וָמֵ֑ת וּמָ֨כְר֜וּ אֶת־הַשּׁ֤וֹר הַחַי֙ וְחָצ֣וּ אֶת־כַּסְפּ֔וֹ וְגַ֥ם אֶת־הַמֵּ֖ת יֶֽחֱצֽוּן׃ א֣וֹ נוֹדַ֗ע כִּ֠י שׁ֣וֹר נַגָּ֥ח הוּא֙ מִתְּמ֣וֹל שִׁלְשֹׁ֔ם וְלֹ֥א יִשְׁמְרֶ֖נּוּ בְּעָלָ֑יו שַׁלֵּ֨ם יְשַׁלֵּ֥ם שׁוֹר֙ תַּ֣חַת הַשּׁ֔וֹר וְהַמֵּ֖ת יִֽהְיֶה־לּֽוֹ׃

וַאֲרֵי יִגּוֹף תּוֹר דִּגְבַר יָת תּוֹרָא דְחַבְרֵיהּ וִימוּת וְיִזְבְּנוּן יָת תּוֹרָא חַיָּא וְיִפְלְגוּן יָת כַּסְפֵּיהּ וְאַף יָת דְּמֵי מִיתָא יִפְלְגוּן׃ אוֹ אִתְיְדַע אֲרֵי תּוֹר נַגָּח הוּא מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי וְלָא נַטְרֵיהּ מָרֵיהּ שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם תּוֹרָא חֲלַף תּוֹרָא וּמִיתָא יְהֵי דִילֵיהּ׃

כִּ֤י יִגְנֹֽב־אִישׁ֙ שׁ֣וֹר אוֹ־שֶׂ֔ה וּטְבָח֖וֹ א֣וֹ מְכָר֑וֹ חֲמִשָּׁ֣ה בָקָ֗ר יְשַׁלֵּם֙ תַּ֣חַת הַשּׁ֔וֹר וְאַרְבַּע־צֹ֖אן תַּ֥חַת הַשֶּֽׂה׃ כב אִם־בַּמַּחְתֶּ֛רֶת יִמָּצֵ֥א הַגַּנָּ֖ב וְהֻכָּ֣ה וָמֵ֑ת אֵ֥ין ל֖וֹ דָּמִֽים׃ אִם־זָרְחָ֥ה הַשֶּׁ֛מֶשׁ עָלָ֖יו דָּמִ֣ים ל֑וֹ שַׁלֵּ֣ם יְשַׁלֵּ֔ם אִם־אֵ֣ין ל֔וֹ וְנִמְכַּ֖ר בִּגְנֵבָתֽוֹ׃ אִֽם־הִמָּצֵ֨א תִמָּצֵ֜א בְיָד֣וֹ הַגְּנֵבָ֗ה מִשּׁ֧וֹר עַד־חֲמ֛וֹר עַד־שֶׂ֖ה חַיִּ֑ים שְׁנַ֖יִם יְשַׁלֵּֽם׃ ס

אֲרֵי יִגְנוֹב גְּבַר תּוֹר אוֹ אִימַּר וְיִכְּסִינֵיהּ אוֹ יִזְבְּנִינֵיהּ חַמְשָׁא תוֹרִין יְשַׁלֵּם חֲלָף תּוֹרָא וְאַרְבַּע עָנָא חֲלָף אִימְּרָא׃ אִם בְּמַחְתַּרְתָּא יִשְׁתְּכַח גַּנָּבָא וְיִתְמְחֵי וִימוּת לֵית לֵיהּ דְּמָא׃ אִם עֵינָא דְסַהֲדַיָּא נְפַלַת עֲלוֹהִי דְּמָא לֵיהּ שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם אִם לֵית לֵיהּ וְיִזְדַּבַּן בִּגְנוּבְתֵּיהּ׃ אִם אִשְׁתְּכָחָא יִשְׁתְּכַח בִּידֵיהּ גְּנוּבְתָּא מִתּוֹר עַד חֲמַר עַד אִימַּר אִינוּן חַיִּין עַל חַד תְּרֵין יְשַׁלֵּם׃

כִּ֤י יַֽבְעֶר־אִישׁ֙ שָׂדֶ֣ה אוֹ־כֶ֔רֶם וְשִׁלַּח֙

אֲרֵי יוֹכֵיל גְּבַר חֲקַל אוֹ כְּרַם וִישַׁלַּח

ג' · ל' חס' · כ"ד · ג' · י"ג זוגין מתחלפי' בטעמ' · ל' · ל' · ובעניין · ל' · ב' מנלתי' ל' · ל' · ל' · ל' · ל'

בין בית אל דוישלחם יהושע · וחברו · וקאם שאון בעמך · עתהירע לנו · כשד שלמן · · ואיש משך בקשת · דדה · הפך ידך דמלכים · בילא יכלו לעשות בעת ההיא · וכל אשר תמצא ידך · וכל פסק בדרגא דכו' כגון המל ימל ואפי' אין ביניהם אפי' הברה אחת גם לא אפילו חטף כמו אחשורש מס ועיין בשער הנגינות : ואם שור נגח כל אם ואם דעינינא במקף בה"מ ואם שור נגח הוא סימן שור פר מקרין : כי שור נגח הוא סימן כל ענינא עד את חג המצות כל כי שהנגון הסמוך לו פשטא או טפחא כי אינו במקף וכל כי שהוא שלוש לטפחא ולפשט' אינו במקף וכל שאר במקף במ"ב וסי' כי שור נגח הוא כי תפגע · וכל וכי דענין במקף : יגנב ב' א' חס' וא' מל' וסי' כי יגנב איש שור · לא יבוזו לגנב כי יגנוב · בתר' מל' : זרחה ד' וסי' אם זרחה השמש · והשמש זרחה על המים · שמש זרחה ונודד · דנחום · והצרעת זרחה · וא' וזרחה לכם יראי שמי :

שור המזיק ואי אפשר שיאמ' הכתוב שיהא המזיק נשכר או פעמים שהניזק נוטל הרבה יותר מדמי נזק שלם שחצי דמי שור המזיק שוין יותר מכל דמי שור הניזק ואם אמרת כן הריתם חמור ממועד על כרחך לא דבר הכתוב אלא בשוין ולמדך שהתם משלם חצי נזק ומן השוין תלמוד לשאינן שוין שהמשתלם חצי נזקו שמין לו את הנבלה ומה שפחתו דמיו בשביל המיתה נוטל חצי הפחת והולך ולמה אמר הכתוב בלשון הזה ולא אמר ישלם חציו ללמד שאין התם משלם אלא מגופו ואם נגח ומת אין ניזק נוטל אלא הנבלה ואם אינה מגעת לחצי נזקו יפסיד או שור שוה מנה שנגח שור שוה חמש מאות אינו נוטל אלא את השור שלא נתחייב התם לחייב את בעליו לשלם מן העלייה : או נודע · או לא היה תם אלא נודע כי שור נגח הוא היום ומתמול שלשם הרי שלש נגיחות : שלם ישלם שור · נזק שלם : והמת יהיה לו · לניזק ועליו ישלים המזיק עד שישתלם ניזק כל נזקו : חמשה בקר וגו' · אמר רבי יוחנן בן זכאי חס המקום על כבודן של בריות שור שהולך ברגליו ולא נתבזה בו הגנב לנושאו על כתפו משלם חמשה שה שנושאו על כתפו משלם ארבעה הואיל ונתבזה בו אמר רבי מאיר בא וראה כמה גדולה כחה של מלאכה שור שבטלו ממלאכתו חמשה שה שלא בטלו ממלאכתו ארבעה : תחת השור תחת השה · שכאן הכתוב לומר שאין מדת תשלומי ארבעה וחמשה נוהגת אלא בשור ושה בלבד : אם במחתרת · כשהיה חותר את הבית : אין לו דמים · אין זו רציחה הרי הוא כמת מעיקרו כאן למדתך תורה אם בא להורגך השכם להרגו וזה להורגך בא שהרי יודע הוא שאין אדם מעמיד עצמו ורואה שנוטלין ממונו בפניו ושותק לפיכך על מנת כן בא שאם יעמוד בעל הממון כנגדו יהרגנו : אם זרחה השמש עליו · אין זה אלא כמין משל אם ברור לך הדבר שיש לו שלום עמך כשמש הזה שהוא שלו בעולם כך פשוט לך שאינו בא להרוג אפילו יעמוד בעל הממון כנגדו כגון אב החותר לגנוב ממון הבן בידוע שרחמי האב על הבן ואינו בא על עסקי נפשות : דמים לו · כחי הוא חשוב ורציחה היא אם יהרגנו בעל הבית : שלם ישלם · הגנב ממון שגנב ואינו חייב מיתה ואנקלוס שתרגם ואם עינא דסהדיא נפלת עלוהי לקח לו שטה אחרת לומר שאם מצאוהו עדים קודם שבא בעל הבית ושבא בעל הבית כנגדו התרו בו שלא יהרגהו : דמים לו · חייב עליו אם הרגו מאחר שיש רואים להם אין הגנב הזה בא על עסקי נפשות ולא יהרוג את בעל הממון : אם המצא תמצא · ברשותו שלא טבח ולא מכר : משור עד חמור · כל דבר בכלל תשלומי כפל בין שיש בו רוח חיים בין שאין בו רוח חיים שהרי כאמ' במקר' אחר על שה ועל שלמה ועל כל אבדה : ישלם שנים לרעהו · חיים שנים ישלם ולא ישלם לו מתים אלא חיים או דמי חיים : כי יבער · את בעירה · ובער · כולם לשון בהמה כמו אנחנו ובעירנו : כי יבער · יוליך בהמותיו בשדה וכרם של חבירו ויזיק אותה באחת משתי אלו או בשלוח בעירה או בבעור ופירשו רבותינו שלוח הוא נזקי מדרך כף רגל : ובער

ובער · הוא נזקי השן האוכלת ומבערת: בשדה אחר · בשדה של איש אחר: מיטב שדהו ישלם · שמין את הנזק ואם בא לשלם לו קרקע דמי נזקו ישלם לו ממיטב שדותיו אם היה נזקו סלע יתן לו שוה סלע מעדית שיש לו למדך הכתוב שהנזקין שמין להם בעדית: כי תצא אש · אפילו מעצמה: ומצאה קוצים · קרדונ"ש בלע"ז: ונאכל גדיש · שליחכה בקוצים עד שהגיעה לגדיש או לקמה המחוברת בקרקע: או השדה · שליחכה את נירו וצריך לניר אותה פעם שנייה: שלם ישלם המבעיר · אע"פ שהדליק בתוך שלו והיא יצאה מעצמה על ידי קוצים שמצאה חייב לשלם לפי שלא שמר את גחלתו שלא תצא ותזיק: וגונב מבית האיש · לפי דבריו: אם ימצא הגנב ישלם הגנב שנים לבעלים ואם לא ימצא הגנב ובא השומר הזה שהוא בעל הבית: ונקרב · אל הדיינין לדון עם זה ולישבע לו שלא שלח ידו בשלו: על כל דבר פשע · שימצא שקרן בשבועתו שיעידו עדים שהוא עצמו גנבו וירשיעוהו אלהים על פי העדים: ישלם שנים לרעהו · למדך הכתו' שהטוען בפקדון לומר נגנב הימנו ונמצא שהוא עצמו גנבו משלם תשלומי כפל ואימתי בזמן שנשבע ואחר כך באו עדים שכך דרשו רבותינו: ונקרב בעל הבית אל האלהים · קריבה זו שבועה היא אתה אומר לשבועה או אינו אלא לדין שכיון שבא לדין וכפר לומר נגנבה מיד יתחייב כפל אם באו עדים שהוא בידו · נאמ' כאן שליחות יד ונאמ' למטה שליחות יד שבועת יי' תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו מה להלן שבועה אף כאן שבועה: אשר יאמר כי הוא זה · לפי פשוטו אשר יאמ' העד כי הוא זה שנשבעת עליו הרי הוא אצלך עד הדיינין יבא דבר שניהם ויחקרו את העדות ואם כשרי' הם וירשיעוהו לשומר זה ישלם שנים ואם ירשיעו את העדים שנמצאו זוממין ישלמו הם שני' לשומר ורז"ל דרשו כי הוא זה ללמד שאין מחייבין אותו שבועה אלא אם כן הודה במקצת לומ' כך וכך אני חייב לך והמותר נגנב ממני: כי יתן איש אל רעהו חמור או שור · פרשה ראשונ' נאמר' בשומר חנם לפיכך פטר בו את הגנבה כמו שכתו' וגונב מבית האיש:

ובער ב' בתרי ל"ש וסי' בשדה אחר · ובער עליה הכהן: קצים ד' ב' חס' וב' מל' וסי' כי תצא אש ומצאה · נירו לכם ניר · קוצים כסוחים · דעכו כאש קוצים · ב' בתרא מל': כל ר"פ דקרי' ואם לא בגמ"ח אם לא סימ' מצוין בסד' חיי שרה: ג' פסו' דמיין את בהון ו' מלין דמיין לא נסבין ו"ו וקדמ' ר"פ וסי' על כל דבר פשע · או גבן או דק ·

אֶת־בְּעִירֹה וּבִעֵר בִּשְׂדֵה אַחֵר מֵיטַב שָׂדֵהוּ וּמֵיטַב כַּרְמוֹ יְשַׁלֵּם׃ ס
כִּי־תֵצֵא אֵשׁ וּמָצְאָה קֹצִים וְנֶאֱכַל גָּדִישׁ אוֹ הַקָּמָה אוֹ הַשָּׂדֶה שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם הַמַּבְעִר אֶת־הַבְּעֵרָה׃ ס
כִּי־יִתֵּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ כֶּסֶף אוֹ־כֵלִים לִשְׁמֹר וְגֻנַּב מִבֵּית הָאִישׁ אִם־יִמָּצֵא הַגַּנָּב יְשַׁלֵּם שְׁנָיִם׃ אִם־לֹא יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְנִקְרַב בַּעַל־הַבַּיִת אֶל־הָאֱלֹהִים אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ׃ עַל־כָּל־דְּבַר־פֶּשַׁע עַל־שׁוֹר עַל־חֲמוֹר עַל־שֶׂה עַל־שַׂלְמָה עַל־כָּל־אֲבֵדָה אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי־הוּא זֶה עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר־שְׁנֵיהֶם אֲשֶׁר יַרְשִׁיעֻן אֱלֹהִים יְשַׁלֵּם שְׁנַיִם לְרֵעֵהוּ׃ ס
כִּי־יִתֵּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ חֲמוֹר אוֹ־שׁוֹר אוֹ־שֶׂה וְכָל־בְּהֵמָה לִשְׁמֹר וּמֵת אוֹ־נִשְׁבַּר אוֹ־נִשְׁבָּה אֵין רֹאֶה׃ שְׁבֻעַת יְהוָה תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ וְלָקַח בְּעָלָיו וְלֹא יְשַׁלֵּם׃ וְאִם־גָּנֹב יִגָּנֵב מֵעִמּוֹ יְשַׁלֵּם לִבְעָלָיו׃ אִם־טָרֹף יִטָּרֵף יְבִאֵהוּ עֵד הַטְּרֵפָה לֹא יְשַׁלֵּם׃ פ
וְכִי־יִשְׁאַל אִישׁ מֵעִם רֵעֵהוּ וְנִשְׁבַּר אוֹ־מֵת בְּעָלָיו אֵין־עִמּוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם׃ אִם־בְּעָלָיו עִמּוֹ לֹא יְשַׁלֵּם אִם־שָׂכִיר הוּא בָּא בִּשְׂכָרוֹ׃ ס
וְכִי־יְפַתֶּה אִישׁ בְּתוּלָה אֲשֶׁר לֹא־אֹרָשָׂה וְשָׁכַב עִמָּהּ מָהֹר יִמְהָרֶנָּה לּוֹ לְאִשָּׁה׃ אִם־מָאֵן יְמָאֵן אָבִיהָ לְתִתָּהּ לוֹ כֶּסֶף יִשְׁקֹל כְּמֹהַר הַבְּתוּלֹת׃ ס

יָת בְּעִירֵיהּ וְיֵיכוֹל בַּחֲקַל אָחֳרָן שְׁפַר חַקְלֵיהּ וּשְׁפַר כַּרְמֵיהּ יְשַׁלֵּם׃
אֲרֵי יִתַּפַּק נוּר וְיַשְׁכַּח כּוּבִין וְיִתְאֲכִלוּן גְּדִישִׁין אוֹ קָמְתָא אוֹ חַקְלָא שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם דְּאַדְלֵיק יָת דְּלֵיקְתָא׃
אֲרֵי יִתֵּן גְּבַר לְחַבְרֵיהּ כְּסַף אוֹ מָנִין לְמִטַּר וְיִתְגַּנְבוּן מִבֵּית גַּבְרָא אִם יִשְׁתְּכַח גַּנָּבָא יְשַׁלֵּם עַל חַד תְּרֵין׃ אִם לָא יִשְׁתְּכַח גַּנָּבָא וְיִתְקְרַב מָרֵיהּ דְּבֵיתָא לִקְדָם דַּיָּנַיָּא אִם לָא אוֹשֵׁיט יְדֵיהּ בְּמָא דִּמְסַר לֵיהּ חַבְרֵיהּ׃ עַל כָּל פִּתְגָּם דְּחוֹב עַל תּוֹר עַל חֲמָר עַל אִמַּר עַל כְּסוּ עַל כָּל אֲבֵידְתָא דִּי יֵימַר אֲרֵי הוּא דֵין לִקְדָם דַּיָּנַיָּא יֵיעוֹל דִּין תַּרְוֵיהוֹן דִּי יְחַיְּבוּן דַּיָּנַיָּא יְשַׁלֵּם עַל חַד תְּרֵין לְחַבְרֵיהּ׃
אֲרֵי יִתֵּן גְּבַר לְחַבְרֵיהּ חֲמָר אוֹ תוֹר אוֹ אִמַּר וְכָל בְּעִירָא לְמִטַּר וִימוּת אוֹ אִתְּבַר אוֹ אִשְׁתְּבִי לֵית דְּחָזֵי׃ מוֹמָתָא דַּייָ תְּהֵי בֵּין תַּרְוֵיהוֹן אִם לָא אוֹשֵׁיט יְדֵיהּ בְּמָא דִּמְסַר לֵיהּ חַבְרֵיהּ וִיקַבֵּיל מָרֵיהּ מִנֵּיהּ מוֹמָתָא וְלָא יְשַׁלֵּם׃ וְאִם אִתְגְּנָבָא יִתְגְּנֵיב מֵעִמֵּיהּ יְשַׁלֵּם לְמָרוֹהִי׃ אִם אִתְבְּרָא יִתְבַּר יַיְתֵי סַהֲדִין דִּתְבִיר לָא יְשַׁלֵּם׃
וַאֲרֵי יִשְׁאַל גְּבַר מִן חַבְרֵיהּ וְיִתְּבַר אוֹ יְמוּת מָרֵיהּ לֵית עִמֵּיהּ שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם׃ אִם מָרֵיהּ עִמֵּיהּ לָא יְשַׁלֵּם אִם אֲגִירָא הוּא עַל בַּאֲגָרֵיהּ׃
וַאֲרֵי יְשַׁדֵּל גְּבַר בְּתוּלְתָּא דְּלָא מְאָרְסָא וְיִשְׁכּוֹב עִמַּהּ קַיָּמָא יְקַיְּמִינַּהּ לֵיהּ לְאִנְתּוּ׃ אִם מִצְבָּא לָא יִצְבֵּי אֲבוּהָא לְמִתְּנַהּ לֵיהּ כַּסְפָּא יִתְקוֹל כְּמוֹהֲרֵי בְּתוּלָתָא׃

אבן עזרא

כי תצא אש · גם זה דבק כי ידבר על נזק השדה · וטעם המבעיר הוא כמו כי יבער איש אע"פ שהם מבנין אחר כי מלת אש תורה עליו וזאת הדרך באות בלשון הקדש לאמר מלה שוה והיא משני טעמי' כמו בלתי החמור חמור חמורתים רוכבים על שלשים עיירים ושלשי' עירי' להם וזאת השנית ערים והעד להם יקראו חוות יאיר: כי יתן · גם זה דבק כי על דבר הגנבה ידבר ל' השלים משפטי הגניבו': אם לא שלח ידו · יורה כי ונקרב בעל הבית שבועה היא לפני הדיינין על כן אחריו על כל דבר פשע שפשע הנשבע ור' ישועה אמ' כי פשע הוא מלה מרמות כמו אז תפשע אדום · ונתחת יד יהודה · והנה על כל דבר פשע כולל הבא אחריו וכל דבר שיצא מרשות הבעלי' בין שנגנב בין שאבדה וכחש בה ולא הודה: אשר יאמ' · העד: כי הוא זה · אם ירשיעון האלהים השומר כי הוא עצמו גנבו או כחש האבדה שמצא ונעשה גנב עליה: כי יתן · זה שומר שכר: במלאכת רעהו · כמו לרגל המלאכ' אשר לפני ולא יקח ממנו רק השבועה: אם · על זה קבל שכרו: יביאהו עד · יביא קצת הנטרף להיות לו לעד על דרך שכתב כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעי' או בדל אזן: וכי ישאל · על דרך הפשט בעליו אין עמו ויכול לטעון על השואל שהכביד על בהמתו: אם · שהוא ראה בעצמו איך נשבר או מת וככה השכיר שבא עם השוכר בדרך אחר השלי' לדבר על גניבת ממון ועתה ידבר על גניבת הלב הוא המפתה כי ההוא לפתו' הנערו' שאין דעתם שלימה: אשר לא אורשה · כי המאורשה אע"פ שלא נבעלה נקראת אשת רעהו · מלת ימהרנה כמו מוהר בבנין קטור כמו אחר מהרו כי גזרת מהרה לא תמצא בפעלים רק מהבנין הדגוש בכל המקר': כסף ישקול · בעבור שפתה:

מכשפה

למי אוי למי אבוי: על חמור חד מן ב' זוגין תרין אל ותרין על וסי' במסרא רבתא: שלמה ד' בליש' וסי' על כל דבר פשע · אם חבל תחבל · ושכב בשלמתו · ואולך אתכם ארבעים שנה · וכל קרי' דכו' שלמת במ"ו שמלה וס' ב' הושע ס"ז: וכל בהמה ג' וסי' כי יתן איש · וכל בהמה מפרסת · דמשנה תורה · החיה וכל בהמה: נשבה ג' וסי' מצויין פרשת לך לך: שבעת ה' ד' חס' וא' מלא וסי' שבעת יי' תהה בין · וכל שבעת אסר לענת נפש · ויחמל דוד על מפיבשת · ומדוע לא שמרת את · אני פי מלך שמור · דין מל' · וא' ושבועת שקר אל: יפתה ד' וסי' איש בתולה · מי יפתה את אחאב · וחברו דדה" · איש חמס יפתה רעהו:

אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית · לשבועה למדת שפוטר עצמו בשבועה זו ופרשה זו אמורה בשומר שכר לפיכך אינו פטו' אם נגנבה כמו שכתו' אם גנוב יגנב מעמו ישלם אבל על האונס כמו מת מעצמו או נשבר או נשבה בחזקה על ידי לסטים ואין רואה שיעיד בדבר שבועת יי' תהיה ישבע שכן הוא כדבריו והוא לא שלח בה יד להשתמש בה לעצמו שאם שלח בה יד ואחר כך נאנסה חייב באונסיה: ולקח בעליו · השבועה: ולא ישלם · לו השומר כלום: ואם טרוף יטרף · על ידי חיה רעה: יביאהו עד · יביא עדים שנטרפה באונס ופטור: הטרפה לא ישלם · אינו אומר טרפה לא ישלם אלא הטרפה יש טרפה שהוא משלם ויש טרפה שאינו משלם טרפת חתול ושועל ונמיה משלם טרפת זאב ארי ודוב ונחש אינו משלם ומי לחשך לדון כן שהרי כתוב ומת או נשבר או נשבה מה מיתה שאין יכול להציל אף שבר ושביה שאין יכול להציל: וכי ישאל · בא ללמד על השואל שחייב באונסין: בעליו אין עמו · אם בעליו של שור אינו עם השואל במלאכתו: ואם בעליו עמו · בין שהוא באותה מלאכה בין שהוא במלאכה אחרת היה עמו בשעת שאלה אינו צריך להיות עמו בשעת שבירה ומיתה: אם שכיר הוא · אם השור אינו שאול אלא שכיר בא בשכרו ליד השוכר הזה ולא בשאלה ואין כל הנאה שלו שהרי על ידי שכרו נשתמש ואין לו משפט שואל להתחייב באונסין ולא פירש מה דינו אם כשומר חנם או כשומר שכר לפיכך נחלקו בו חכמי ישראל שוכר כיצד משלם רבי מאיר אומר כשומר חנם רבי יהודה אומר כשומר שכר: וכי יפתה · מדבר על לבה עד ששומעת לו וכן תרגם ארי ישדל שדול בלשון ארמי כפתוי בלשון עברי: מהר ימהרנה · יפסוק לה מוהר כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה וישאנה: כמהר הבתולות · שהוא קצוב חמשי' כסף אצל התופס את הבתולה ושוכב עמה באונס שנאמר ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף:

מכשפה

אבן עזרא

מכשפה. טעם להזכיר זה אחר הבתולה כי המתאוים יתאוו דרך כשפים למלאת תאותם והזכיר הנקבה כי היא הנמצאה בכשוף יותר מן הזכרים: כל. הזכיר בתחלה פתוי הנערה שאין לה דעת גם הזכיר הבהמה שאין לה פה לצעוק כמו האשה והזכיר האשה שיש לה פה לצעוק: זובח. על דרך הפשט איננו מדבר על ישראל כי כבר הזכיר על זה בדבור שני רק בעבור הגר הכתו׳ אחריו כאמ׳ זה כי בעבורו כאמר כל שוכב עם בהמה כי כן מנהג עם נכרי והנה על זה התנאי יגור בארץ ישראל שלא ישכב עם בהמ׳ ושלא יזבח לע״ז. ואמר לאלהים שהיה רגיל לעבדו מקדם ומלת לאלהים כוללת אף המלאכים: לי״י לבדו. רק לשם הנכבד לבדו שהוא שם העצם ולא יתערב אחר עמו: וגר. כאשר יקבל הגר שלא לעבוד ע״ז לא תונהו בארצך ב בעבור שיש לך כח רב ממנו וזכור כי גרים הייתם כמוהו. וכאשר הזכיר הגר שאין לו כח ככה היתום והאלמנה שהם ישראלים ואין להם כח. ואחר שאמר לא תענון לשון רבים אמ׳ אם תענה כי כל רואה אדם שהוא מענה יתום ואלמנה ולא יעוזרם גם הוא יחשב מענה: אם ענה. והנה העונים אם אחד יענה ואין עוזר השוכם על כלם על כן בא אחריו וחרה אפי והרגתי אתכם כולכם. ואמ׳ כי אם צעק יצעק אלי על היתום וכן דין האלמ׳ רק היתום יתכן שיהיה קטן ולא ידע לדבר כמו האלמנה: אם כסף תלוה. אם נתן לך השם הון שתוכל להלוו׳ העני והזכיר זאת הפרשה כי העני כמו הגר והיתום והאלמ׳. וקרא העניים עמי כי החסידים לא יבקשו עשר בעולם הזה והנה אליהו ואלישע שלא רצה לקבל מנחת נעמן גם שמואל הרואה. וטעם עמך שהוא במקו׳ שאתה דר בו: לא תהיה לו כנושה. שישא לך פנים בעבור טובתך. ואמר תשימון כי המלוה והסופר והעדים כולם עוברים: אם חבל תחבל. אחר שאמר שלמת רעך שהוא לשון נקבה וככה אחר כי היא כסותה לבדה אמר תשיבנו והטעם על החבול שהוא לשון זכר. אמר הגאון מה טעם לקחת החבול ביום וישיבנו בלילה והוא השיב בעבור שירא שלא ילוה מאחר ויתנהו לו חבול תחתיו כי הטעם יש לך לחמול עליו. וטעם כי חנון אני על דעת הגאון שהוא כמו חנני חנוני והטעם כי אני אתן לו ממון ואסיר את שלך ולפי דעתי כי מלת חנינה איננה כן כי מה יבקש דוד לאמ׳ חנני אלהים כחסדך רק הוא כמו רחום ואע״פ שיש ביניהם הפרש כאשר אפרש בפרשת כי תשא. והנה זה וטעמו׳ שהוא אחר והיה כי יצעק אלי כמו הכתוב למעלה כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו: וחרה אפי בכם. ובמה ידע כי שמע אשמע צעקתו בחרון אפי שאחריו: אלהים לא תקלל. הם הדיינים והם הכהנים בני לוי שעמהם התור׳: ונשיא בעמך לא תא״ר. בסתר או בגלוי והגאוני׳ הפרישו בין קללה ומארה וזה הנשיא הוא המלך הכתו׳ במשנה תורה וכאשר הסתכלנו בפסוקי׳ הבאי׳ זה אחר זה עד ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ומצאנו רובם בדברי העני׳ כאילו הם דבוקים עם פרש׳ אם כסף תלוה. אמר יפת טעם להזכיר אלהי׳ לא תקלל אולי העני ברוב צערו בלילה אם יעבור המלוה ולא ישיב לו העבוט יקלל את הדיין שדן שיקח עבוטו: מלאתך. כמו לתירוש: ודמעך. כמו ליצהר והגאון רב סעדי׳ אמ׳ כי מלת מלאתך כוללת המלאה הזרע והמלאה מן היקב ואמר כי דמעך רמז ליצהר כי כאשר ידרך הזית הוא יורד טפות כמו הדמע והנה פי׳ זה הכתוב במקו׳ אחר והוא ראשית דגנך תירושך ויצהרך על כן עמו בכור בניך תתן לי כי הוא ראשית אונו וכן זעירא אמר כי מלאתך על ההריון ודמעך כמו לשכבת זרע והיא הטפה ואמר לא תאחר שלא יעכב מלקחת לו אשה על כן אחריו בכור בניך תתן לי וזה פגעון למה הזכיר מלאתך לפני דמעך כי דמעך לפי דעתו לשפוך זרע באשה ואחר כך תבא ההריון ועוד כי דבר ההריון איננו ביד אדם רק ביד השם לבדו. אמר יפת הזכיר הפסוק הזה שלא יאחר העני לתתמה שהוא חייב כן תעשה לתת הבכור לכהן:

תחיה ג׳ וס׳ מכשפה. כל נשמה. והחכמה תחיה בעליה: יחרם ג׳ ב׳ פתחין וא׳ קמץ וס׳ זובח לאלהים. כל חרם אשר יחרם. יחרם כל רכושו. קדמ׳ קמץ: ויתום ה׳ וס׳ כל אלמנה ויתום. וקרבתי אליכם למשפט. שפטו דל ויתום. גר ועני אל העשקו. כי אמלט עני משוע: יב פסו׳ ראשיהון ומצעו׳ אם אם וס׳ אם בגפו. אם זרוחה

תרגום אונקלוס

חָרְשָׁא לָא תְחַיֵּי׃ כָּל דְּיִשְׁכּוֹב עִם בְּעִירָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל׃ דְּיִדְבַּח לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא יִתְקְטִיל אֱלָהֵן לִשְׁמָא דַייָ בִּלְחוֹדוֹהִי׃ וְגִיּוֹרָא לָא תוֹנוֹן וְלָא תְעִיקוּן לֵיהּ אֲרֵי דַיָּרִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ כָּל אַרְמְלָא וְיִתַּם לָא תְעַנּוּן׃ אִם עַנָּאָה תְעַנֵּי יָתֵיהּ אֲרֵי אִם מִקְבַּל יִקְבּוֹל קֳדָמַי קַבָּלָא אֲקַבֵּיל קְבִילְתֵּיהּ׃ וְיִתְקַף רוּגְזִי וְאֶקְטוֹל יָתְכוֹן בְּחַרְבָּא וִיהוֹן נְשֵׁיכוֹן אַרְמְלָן וּבְנֵיכוֹן יַתְמִין׃ אִם כַּסְפָּא תוֹזֵיף בְּעַמִּי יָת עַנְיָא דְּעִמָּךְ לָא תְהֵי לֵיהּ כְּרַשְׁיָא לָא תְשַׁוּוֹן עֲלוֹהִי חִבּוּלְיָא׃ אִם מִשְׁכּוֹנָא תִסַּב כְּסוּתָא דְחַבְרָךְ עַד מֵיעַל שִׁמְשָׁא תְּתִיבִנֵּיהּ לֵיהּ׃ אֲרֵי הִיא כְסוּתֵיהּ בִּלְחוֹדַהּ הִיא תּוֹתָבֵיהּ לְמַשְׁכֵּיהּ בְּמָא יִשְׁכּוֹב וִיהֵי אֲרֵי יִקְבֵּל קֳדָמַי וַאֲקַבֵּיל קְבִילְתֵּיהּ אֲרֵי חַנָּנָא אֲנָא׃ דַּיָּנָא לָא תְקַיֵּל וְרַבָּא בְעַמָּךְ לָא תְלוּט׃ בִּכּוּרָךְ וְדִמְעָךְ

מקרא

מְכַשֵּׁפָה לֹא תְחַיֶּה׃ כָּל־שֹׁכֵב עִם־בְּהֵמָה מוֹת יוּמָת׃ ס זֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם בִּלְתִּי לַיהוָה לְבַדּוֹ׃ וְגֵר לֹא־תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כָּל־אַלְמָנָה וְיָתוֹם לֹא תְעַנּוּן׃ אִם־עַנֵּה תְעַנֶּה אֹתוֹ כִּי אִם־צָעֹק יִצְעַק אֵלַי שָׁמֹעַ אֶשְׁמַע צַעֲקָתוֹ׃ וְחָרָה אַפִּי וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם בֶּחָרֶב וְהָיוּ נְשֵׁיכֶם אַלְמָנוֹת וּבְנֵיכֶם יְתֹמִים׃ פ אִם־כֶּסֶף תַּלְוֶה אֶת־עַמִּי אֶת־הֶעָנִי עִמָּךְ לֹא־תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה לֹא־תְשִׂימוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ׃ אִם־חָבֹל תַּחְבֹּל שַׂלְמַת רֵעֶךָ עַד־בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ׃ כִּי הִוא כְסוּתֹה לְבַדָּהּ הִוא שִׂמְלָתוֹ לְעֹרוֹ בַּמֶּה יִשְׁכָּב וְהָיָה כִּי־יִצְעַק אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי כִּי־חַנּוּן אָנִי׃ ס אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא תָאֹר׃ מְלֵאָתְךָ וְדִמְעֲךָ

השמש. אם לא ימצא הגנב. אם בעליו עמו. אם ענה תענה. אם אתם תבאו אלי. אם גנבים באו לך. אם יתקע שופר בעיר. אם הנה על׳ בתנה. אם אבא באהל ביתי. אם תדברנה שפתי. אם כח אבנים כחי: ענה תענה ב׳ה כל׳ ביחודין קב׳ וס׳ בצרין בישעיה ס׳ ט גבי פסו׳ לסרכה רבשרה: שמע ה׳ חס׳ וס׳ שמע אשמע צעקתו. שמע בן אחיכם. וזה אם שמע. שמע שמע עבדך כי. וזהו אם שמע תשמעון. דירמיה. ובמסרא אחריתי נמסר דהרי סד ההוא דזכריה והוסף אלו ג׳ אחרים שמעו שמע אלי ואכלו. שמע שמעתי אפרים. שמעו שמע ואל תבינו: ג׳ סבירין ולא ואינון לא וס׳ לא תשימון עליו נשך. לא ישבע על פיך. לא תכיר פנים: תשימון ג׳ וס׳ עליו נשך. אם שום תשימון פניכם. קצי למלין: אלהים לא ר״פ נמסר בתהלים סימן ז׳: תאר ג׳ בתו׳ וס׳ ונשיא בעמך. אשר תאר יואר. לא תאר את העם.

רשי

מכשפה לא תחיה. אלא תומת בבית דין ואחד זכרים ואחד נקבות אלא שדבר הכתוב בהווה שהנשים מצויות בכשפים: לאלהים. לע״ז אילו היה נקוד לאלהים היה צריך לפרש ולכתוב אחרים עכשיו שאמר לאלהים אין צריך לפרש אחרים שכל למ״ד ובי״ת המשמשת בראש התיבה אם נקודה בחטף כגון למלך לעיר צריך לפרש לאיזה מלך לאיזה מדבר לאיזה עיר וכן למלכי׳ לרגלים צריך לפרש לאי זה ואם אינו מפרש כל מלכי׳ במשמע וכן לאלהים כל אלהים במשמע אפי׳ קדש אבל כשהוא נקוד פתח כמו למלך למדבר לעיר נודע באיזה מלך מדבר וכן לעיר נודע באיזה עיר מדבר וכן לאלהי׳ לאותן שהוזהרתם עליהם ממקום אחר. כיוצא בו אין לנוך באלהי׳ לפי שלא פירש הוצרך לינקד בחטף: יחרם. יומת למה נאמ׳ יחרם והלא כבר נאמרה בו מיתה במקום אחר והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא וגו׳ אלא לפי שלא פירש כל אינו עבודה חייב מיתה שלא תאמר כל עבודות במיתה בא ופירש לך כאן זובח לאלהים מה זביחה עבודה הנעשית בפני׳ לשמים אף אני מרבה המקטיר והמנסך שהן עבודה בפנים וחייבי׳ עליהם לכל עו׳ בין שדרכה לעבדה בכך בין שאין דרכה לעבדה בכך אבל שאר עבודות כגון המכבד והמרבץ והמגפף והמנשק אינו במיתה: וגר לא תונ׳. אונאת דברי׳ קונטר״ליאיר בל׳ כמו והאכלתי את מוניך את בשרם: ולא תלחצנו. בגזילת ממון: כי גרי׳ הייתם. אם הוניתו אף הוא יכול להונותך ולומ׳ לך אף אתה מגרים באת מום שבך אל תאמ׳ לחבירך כל לשון גר הוא אדם שלא נולד באותה מד׳ אלא בא ממדינ׳ אחרת לגור שם: כל אלמ׳ ויתום לא תענון. הוא הדין לכל אדם אלא שדבר הכתו׳ בהווה לפי שהם תשושי כח ודבר מצוי לענותם: אם ענה תענה אותו. הרי זה מקרא קצר גזם ולא פירש עונשו כמו לכן כל הורג קין גזם ולא פירש ענשו: אף כאן אם ענה תענה אותו לשון גזום כלומ׳ סופך ליטול את שלך למה כי אם צעק יצעק אלי וגו׳: והיו נשיכם אלמנות. ממשמע שנאמר והרגתי אתכם איני יודע שנשיכם אלמנות ובניכם יתומים אלא הרי זו קללה אחרת שיהיו הנשים צרורות כאלמנות חיות שלא יהיו עדים למיתת בעליהן ותהיינה אסורות להנשא והבנים יהיו יתומים שלא יניחום בית דין לירד לנכסי אביהם לפי שאין יודעים אם מתו אם נשבו: אם כסף תלוה את עמי. רבי ישמעאל אומ׳ כל אם ואם שבתור׳ רשות חוץ משלש׳ וזה אחד מהן: את עמי. עמי וגוי עמי קודם עני ועשיר עני קודם עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין וזה משמעו אם כסף תלוה את עמי תלוהו ולא לגוי ולאיזה מעמי את העני ולאיזה עני לאותו שעמך: לא תהיה לו כנושה. לא תתבענו בחזקה אם אתה יודע שאין לו אל תהי דומה עליו כאילו הלויתו אלא כאלו לא הלויתו כלומ׳ לא תכלימהו: נשך. רבית שהוא כנשיכת נחש שנושך חבורה קטנה ברגלו ואינו מרגיש ופתאום הוא מבצבץ ונופח עד קדקדו כך רבית אינו מרגיש ואינו ניכר עד שהרבית עולה ומחסרו ממון הרבה: אם חבל תחבל. כל לשון חבלה אינו משכון בשעת הלואה אלא שממשכנין את הלוה כשהגיע הזמן ואינו פורע: עד בא השמש תשיבנו לו. כל היום תשיבנו לו ועד בא השמש וכבא השמש תחזור ותטלנה עד שיבא בקר של מחר ובכסות יום הכתו׳ מדבר שאין צריך לה בלילה: כי הוא כסותה. זו טלית: שמלתו. זו חלוק: במה ישכב. לרבו׳ את המצע: אלהי׳ לא תקלל. הרי זו אזהרה לברכת השם ואזהרה לקללת דיין: מלאתך. חובה המוטלת עליך כשתתמלא תבואתך להתבשל והם בכורים: ודמעך. התרומה ואיני יודע מהו לשון דמע:

לא

ואנשי

לא תאחר בכור בניך תתן לי: כן תעשה לשרך לצאנך שבעת ימים יהיה עם אמו ביום השמיני תתנו לי: ואנשי קדש תהיון לי ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשלכון אתו: ס לא תשא שמע שוא אל תשת ידך עם רשע להית עד חמס: לא תהיה אחרי רבים לרעת ולא תענה על רב לנטת אחרי רבים להטת: ודל לא תהדר בריבו: ס כי תפגע שור איבך או חמרו תעה השב תשיבנו לו: ס כי תראה חמור שנאך רבץ תחת משאו וחדלת מעזב לו עזב תעזב עמו: ס לא תטה משפט אבינך בריבו: מדבר שקר תרחק ונקי וצדיק אל תהרג כי לא אצדיק רשע: ושחד לא תקח כי השחד יעור פקחים

לא תאחר בוכרא דברך תפריש קדמי: כן תעביד לתורך לענך שבעא יומין יהי עם אמיה ביומא תמינאה תפרשיניה קדמי: ואנשין קדישין תהון קדמי ובשר תליש מן חיוא חיא לא תיכלון לכלבא תירמון יתיה: לא תקביל שמע דשקר לא תשוי ידך עם חיבא למהוי ליה סהיד שקר: לא תהי בתר סגיאי לאבאשא ולא תתמנע מלאלפא מה דבעינך על דינא בתר סגיאי שלם דינא: ועל מסכינא לא תרחים בדיניה: ארי תערע תורא דסנאך או חמריה דטעי אתבא תתיביניה ליה: ארי תחזי חמרא דסנאך רביע תחות טועניה ותתמנע מלמשבק ליה משבק תשבוק מה דבלבך עלוהי ותפריק עמיה: לא תצלי דין מסכינך בדיניה: מפתגמא דשיקרא הוי רחיק ודיזכי ודינפק דכי מן דינא לא תקטול ארי לא אזכי חייבא: ושוחדא לא תקביל ארי שוחדא מעור חכימין

תאחר ד' וסי' מלאתך ודמעך. כי תדר נדר ליי'. באשר תדר נדר לאלהים. צדקתי לא תרחק: ואנשי ד' ר"פ נמסר פרשת לך לך: תשלכון י"ג חס' בליש' נמסר בסדר כי תשא: שמע ה' קמצין נמסר בסדר ויצא: לרעת ד' חס' בליש' וסי' ושבע הפרות הרקות. לא תהיה אחרי רבים לרעת.

את רעתיכם ואת רעת נשיכם. ב' בפסו': רב ו' חס' בליש' וסי' ולא תענה על רב. נצב לרב יי'. הנני קורא לרב. ורב לא ידעתי אחקרהו. אל תצא לרב מהר. ברבם עמדי: בריבו ד' וסי' לא תטה. ודל לא תהדר. צדיק הראשון. לעות אדם בריבו: כי ח' ר"פ בטעם מונח לפני גריש וסי' כי תפגע שור. כי תשא את ראש בני ישראל. כי רק עוג מלך. כי תכלה לעשר. ושארהון כמקף: תעה ג' ב' חס' וא' מלא נמסר בסדר וישב: שנאך ב' וסי' חמור שנאך. אם רעב: ונקי ג' וסי' ונקי וצדיק אל תהרג. ונקי ילעג למו. ונקי על חנף יתעורר: וצדיק י' נמסר ביחזקאל סי' ל"ג גבי פרשת אם אחפץ במות הרשע:

רשי

לא תאחר. לא תשנה סדר הפרשתן לאחר את המוקדם ולהקדים את המאוחר שלא יקדים תרומה לבכורים ומעשר לתרומה: בכור בניך תתן לי. לפדותו בחמש סלעים מן הכהן והלא כבר נאמר במקום אחר אלא כדי לסמוך לו כן תעשה לשורך מה בכור אדם לאחר שלשים יום פודהו שנאמר ופדויו מבן חדש תפדה אף בכור בהמה גבה מטפל בו שלשים יום ואחר כך נותנו לכהן: שבעת ימים יהיה עם אמו. זו אזהרה לכהן שאם בא למהר את קרבנו לא ימהר קודם שמנ' לפי שהוא מחוסר זמן: וביום השמיני תתנו לי. יכול יהא חובה לבו ביום נאמ' כאן שמיני ונאמ' להלן ומיום השמיני והלאה ירצה מה שמיני האמור להלן להכשיר משמיני ולהלן אף שמיני האמור כאן להכשיר משמיני ולהלן וכן משמעו וביו' השמיני אתה רשאי ליתנו לי: ואנשי קדש תהיון לי. אם אתם קדושי' ופרושי' משקוצי נבלו' וטרפו' הרי אתם שלי ואם לאו אינכם שלי: ובשר בשדה טרפ'. אף בביתכן של דבר הכתוב בהווה מקום שדרך בהמות ליטרף וכן כי בשדה מצאה וכן אשר לא יהיה טהור מקר' לילה הוא הדין למקרה יום אלא שדבר הכתוב בהווה. ובשר דתלים מן חיות חייתא בשר שנתלש על ידי טורפת זאב או ארי או מן חיה כשרה או בהמה כשרה כחיה: לכלב תשליכון אותו. אף הוא ככלב או אינו אלא כלב כשמשמעו תלמוד לומר בנבלה או מכור לנכרי קל וחומר לטריפה שמותרת בכל הנאות אם כן מה תלמוד לומר לכלב למדך שהכלב מכובד ממנו ולמדך הכתוב שאין הקדוש ברוך הוא מקפח שכר כל בריה שנאמר ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו אמר הקב"ה תנו לו שכרו: לא תשא שמע שוא. כתרגומו לא תקביל שמע דשקר אזהרה למקבל לשון הרע ולדיין שלא ישמע דברי בעל דין עד שיבא בעל דין חברו: אל תשת ידך עם רשע. הטוען את חברו תביעת שקר שהבטיחהו להיות לו עד חמס: לא תהיה אחרי רבים לרעות. יש במקרא זה מדרשי חכמי ישראל אבל אין לשון המקרא מיושב בהן על אופניו מכאן דרשו שאין מטין לחובה בהכרעת דיין אחד וסוף המקרא דרשו אחרי רבים להטות שאם יש שנים מחייבין יותר על המזכין הטה הדין על פיהם לחובה ובדיני נפשות הכתוב מדבר ואמצע המקרא דרשו לא תענה על ריב על רב שאין חולקין על מופלא שבבית דין לפיכך מתחילין בדיני נפשות מן הצד לקטנים שבהן שואלים תחלה שיאמרו את דעתם ולפי דברי רבותינו כך פתרון המקרא. לא תהיה אחרי רבים לרעה לחייב מיתה בשביל דיין אחד שירבו מחייבין על המזכין. ולא תענה על הרב לנטות מדבריו ולפי שהוא חסר יו"ד דרשו בו כן: אחרי רבים להטות. ויש רבו' שאתה נוטה אחריהם ואימתי בזמן שהן שני המכריעין במחייבין יותר מן המזכין וממשמע שנ' לא תהיה אחרי רבים לרעו' שומע אני אבל היה עמהם לטובה מכאן אמרו דיני נפשות מטין על פי עד אחד לזכות ועל פי שנים לחובה ואנקלוס תרגם לא תתמנע מלאלפא מה דמתבעי לך על דינא ולשון העברי לפי תרגומו כך הוא נדרש. לא תענה על ריב לנטו'. אם ישאלך דבר למשפט לא תענה לנטות לצד אחד ולסלק עצמך מן הריב אלא הוי דן אותו לאמיתו. ואני אומ' ליישבו על אופניו כפשוטו כך פתרונו. לא תהיה אחרי רבי' לרעות. אם ראית רשעים מטין משפט לא תאמר הואיל ורבים הם הנני נוטה אחריה'. ולא תענה על ריב לנטו' וגו'. אם ישאל הנדון על אותו המשפט לא תענהו על הריב דבר הנוטה אחרי אותן רבים להטות את המשפט מאמיתו אלא אמור את המשפט כאשר הוא ויקולר יהא תלוי בצואר הרבי': לא תהדר. לא תחלוק לו כבוד לזכותו בדין ולומ' דל הוא אזכנו ואכבדנו: כי תראה חמור שונאך וגו'. הרי כי משמש לשון דלמא שהוא מארבע לשונות של שימושי כי וכה פתרונו שמא תראה חמורו רובץ תחת משאו: וחדלת מעזוב לו. בתמיה: עזב תעזוב עמו. עזיבה זו לשון עזרה וכן עזור ועזוב וכן ויעזבו את ירושלם עד החומה מלאוה עפר לעזוב ולסייע את חוזק החומה כיוצא בו כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני וגו' שמא תאמר כן בתמיה לא תירא מהם ומדרש כך דרשו רבותינו כי תראה וחדלת פעמים שאתה חודל ופעמי' שאתה עוזר הא כיצד זקן ואינו לפי כבודו וחדלת או בהמת גוי ומשאו ישראל וחדלת עזב תעזוב עמו לפרק המשא מלמשכל ליה מליטול משאו ממנו: אביונך. לשון אובה שהוא מדולדל ותאב לכל טובה: ונקי וצדיק אל תהרג. מניין ליוצא מבית דין חייב ואמר אחד יש לי ללמד עליו זכות שמחזירין אותו ת"ל ונקי אל תהרג ואע"פ שאינו צדיק שלא נצטדק בבית דין מכל מקום נקי הוא מדין מיתה שהרי יש לך לזכותו ומנין ליוצא מבית דין זכאי ואמר אחד יש לי ללמד עליו חובה שאין מחזירין אותו לבית דין ת"ל וצדיק אל תהרג וזה צדיק הוא שנצטדק בבית דין: כי לא אצדיק רשע. אין עליך להחזירו כי לא אצדיקנו בדיני אם יצא מידך זכאי יש לי שלוחים הרבה להמיתו במיתה שנתחייב בה: ושחד לא תקח. אפי' לשפוט אמת וכל שכן כדי להטות הדין שהרי להטות את הדין כבר נאמר לא תטה משפט: יעור פקחים. אפילו חכם בתורה ונוטל שוחד סוף שתטרף דעתו עליו וישתכח תלמודו ויכהה מאור עיניו. ויסלף

אבן עזרא

ואנשי קדש. בעבור שהזכיר שורך וצאנך שהם מותרים לאכילה הזהיר על הבשר שהוא כטרף אולי העני יאכלנו בעבור עניו. והזכיר בשדה ההוה יותר וככה הדין בטרף גם בתוך העיר וכמוהו מקרה לילה. וטעם לכלב כפתח הלמ"ד שהוא שומר שורך וצאנך ואין ראוי לאוכלו כי אם הכלב. ור' משה הכהן אמ' כי הטרפה קשה מהנבלה כי יש בטרפה כרמות סם רע מזיק תולדת האדם על כן לא התיר לתתה לגר אשר בשעריך או תמכר לנכרי כמו הנבלה: לא תשא שמע שוא. שלא יוציא מלבו דבר שוא להוציא דבה. וטעם אל תשת ידך עם רשע להתחבר עמו בעדות שוא לעשות חמס לנקי אולי העני יעשה זה למלאת חסרונו: לא. אם ראית רבים יעידו על דבר שלא ידעתו לא תאמר בלבבך אלה לא יכזבו ואמר הגאון כי שתים מצות יש בפסוק הזה האחת מצות לא תעשה והשנית מצות עשה כי אמר תי"ב אתה אחרי רבים ל להטות כי חשב כי מלת להטות כמו לנטות ואיננה כן רק היא מהבנ' הדגוש הכבד כמו ארור מטה משפט גם כמלאת בלא משפט ומטה גר וחז"ל פירשו כי מזה נלמוד כי הלכה כרבים ומה שהעתיקו הוא האמת ואחר שהכתוב אמר לא תהיה אחרי רבים רק לרעות מזה נלמוד כי אם יהיו הרבים לטובה שהיא מצוה ללכת אחריהם: לא תענה על ריב. מצוה על כל ישר' ואף כי הדיין שהו' הריב לפניו לעזור לרעהו: ודל. גם זה דבק שאחשוב כי טוב תעשה בעזרך הדל ובמקו' אחר לא תהדר פני גדול: שור אויבך. בחרק תחת היו"ד והוא פועל כי מלת ואיבתי מהפעלים היוצאי' והטעם אע"פ שתדע שהו' אויבך וככה שונאיך ונאמ' אויביך כי נכון לדבר ככה גם כן שונאך אולי באה זו ה הפרשה אם היה השור והחמור של עני יהיה שכרך הרבה מאד שעשית מצות השם וגם גמילות חסד עם עני: וחדלת. והטעם חדל שתעזוב הדבר לו כמו חדל לך מעשות הדבר וכן ושמרת לבדו רק תתיר עמו הקשרים ותעזוב המשא ויפול תוך הכר ומזה הכר ויקום החמור ויש אומ' כמו ויעזבו את ירושלם לטעון המשא בדרך רחוקה: לא תטה. עם הדיין ידבר וכמוהו לפני יי' אלהיך תאכלנו הראוי לאכל כאלו הוא מדבר עם כהן ויבדילנו מכל ישר' שידבר עמהם והאומ' כי הוא בבור עדר הבל הוא: מדבר שקר. עם הדיין ידבר שלא ידין דין שקר וכמוהו צדק צדק תרדוף: ונקי וצדיק אל תהרוג. באותו הדבר אם ידעת שהוא רשע בדבר אחר שלא תאמר הואיל וככה עשה רשע אחר קשה אהרגנו ואסיר המכשול מהדרך כי אני אקח הדין ממנו ולא ימלט מידי: ושחד. גם הזכיר כל זה כי העשיר יתן שחד לדיין להטו' מדין דלים:

אבן עזרא: ויסלף דברי צדיקים · אמר הגאון כי צדיקים תאר לדברי ולא יתכן זה כי דברי סמוך · וטעם צדיקים בדין לא צדיקים במצות : ופש טכים · הזכיר גם זה בעבור ואכלו אביוני עמך : השביעית תשמטנה · היא שתקרא שמטה להפס ולא יגוש איש את רעהו האביון : ונטשתה · שלא תזרע וכמוהו ונטוש את השנה השביעית : ששת · גם הזכיר זה בעבור וינפש בן אמתך והגר אשר ב במעריך שהוא עני ושכיר לך : ובכל אשר · עתה הזכיר ע״ז והטעם כל מה שאמרתי הם מצותי ומשפטי ולא כן משפטי אלהי אחרי׳ ואמ׳ לא תזכירו שלא תזכרו שמותם להשבע בהם גם שלא ישבעו בהם עובדיה וזהו ולא ישמע על פיך שתשביעו בו אחרים שלא תאמר לגוי השבע לי באלהיך : שלש פעמים · לי לבדי תהיה עבד שתעבוד שלש רגלים בשנה ותבא לפני כעבד שיבוא דורון לאדונו על כן כתוב אחריו את פני האדון יי׳ כמו ל לפני האדון יי׳ וכן ולא יראו פני ריקם והזכיר זה בעבור כי ימי ימים ידועים הולכים עובדי ל אלילים להבליהם על כן כתוב תחוג לי לבדי · ומלת תחוג תזבח כמו אסרו חג בעבותים : רגלי׳ · מגזרת רגל כי רובם רגלים הם : את חג המצות · החל ממנו כי הוא ראשון לחדשי ה השנה והנה כתוב שבעת ימים תאכל מצות כמו חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים והנה הוא חיוב ואין כמוהו ששת ימים תעשה מעשיך כי אחריו כתוב שתשבות ביום השביעי ואין ככה שבעת ימים תאכל מצות ועוד למה לא כתב שבעת ימים לא תאכל חמץ : חדש האביב · פירש׳ · רבי׳ חשבו כי לא יראו פני ריקם כמו ופני לא יראו וזה איננו נכון כי הבאים אל בית השם הם כראים והעד ונראה את פני יי׳ גם יראה כל זכורך את פני השם כמו לפני השם : וחג הקציר · בכורי קציר חטי׳ · והנה חג המצות לעולם יהיה בו אביב שהוא בכורי השעורים והמרחק בין בכורי שעורים לבכורי חטי׳ כמו שבעה שבועות תספר לך : וחג האסיף · בצאת השנה ותכנס שנה אחרת והחל ממרחשון לזרוע : שלש · ואלה השלש פעמים שאמרתי לך לא יראו פני ריקם הזכרים לבדם שהם בני מצות ואינם חולים שלא יוכלו לבא : דם זבחי · הוא זבח חג הפסח הנאכל על מצות ומרורים : חלב חגי · הוא שה תמים שהוא חיוב וכן כתוב בהעלות העולה והחלבים עד הבקר : ראשית · זהו ואם תקריב מנחת בכורי׳ כי עם היחיד מדבר כאשר אפרש במקומו · והזכיר זה אחר לא תשחט על חמץ דם זבחי כי משם יחלו הבכורים · אמרו חסרי הדעת כי גדי מגזרת מגד ולא יתכן כי מ״ם מגד שרש והעד הנאמן עם פרי מגדים כי ככה לא ימצא בלשון הקדש ועוד מה טעם לא תבשל ואין כח ביד אדם לבשל המגד וכתוב וממגד תבואות שמש ומה טעם לומר בחלבו ואנה מצאנו כלשון הזה ועוד מה טעם אמו ואנה נקרא העץ אם המגד וכל זה חשבו בעבור שמצאו זאת המצו׳ עם ראשית בכורי אדמתך והנה גם היא במקום אחר עם הבשר לא תאכלו כל נבלה והוא היסוד ריק הזכירה עם הבכורים כי אז ירבו ויגדלו הגדיי׳ ויש אחר שאמר לא תבשל כמו לא תאחר שיעמוד עם אמו יותר משבעה ימים ואם

רשי: ויסלף · כתרגומו ומקלקל : דברי צדיקים · דברים המצודקים משפטי אמת וכן תרגומו פתגמין תריצין ישרים : וגר לא תלחץ · בהרבה מקומות הזהירה תורה על הגר מפני שסורו רע : את נפש הגר · כמה קשה לו כשלוחצין אותו : ואספת את תבואתה · לשון הכנסה לבית כמו ואספתו אל תוך ביתיך : תשמטנה · מעבודה : ונטשתה · מאכילה אחר זמן הבעור · דבר אחר תשמטנה מעבוד׳ גמור׳ כגון חרישה וזריעה : ונטשתה · מלזבל ומלקשקש : ויתרם תאכל חית השדה · להקיש מאכל אביון למאכל חיה מה חיה אוכלת בלא מעשר אף אביונים אוכלין בלא מעשר מכאן אמרו אין מעשר בשביעית : כן תעשה לכרמך · ותחלת המקרא מדבר בשדה הלבן כמו שאמור ל למעלה הימנו תזרע את ארצך : וביום השביעי תשבות · אף בשנה השביעית לא תעקר שבת בראשית ממקומה שלא תאמר הואיל וכל השנה ק קרויה שבת לא תנהוג בה שבת בראשית : למען ינוח שורך וחמורך · תן לו ניח להתיר שיהא תולש ואוכל עשבים מן ה הקרקע או אינו אלא יחבשנו בתוך הבית אמרת אין זה ניח אלא צער : בן אמתך · בעבד ערל הכתוב ת מדבר : והגר · גר תושב : ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו · לעשות כל מצו׳ עשה באזהרה שכל שמירה שבתורה אזהרה היא במקום לאו : לא תזכירו · שלא יאמר לו שמור לי בצד ע״ז פלונית או תעמוד עמי ביום ע״ז פלונית · דבר אחר ובכל אשר א אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו ללמדך ששקולה ע״ז כנגד כל המצות כולן והנזהר בה כשומר את כולן : לא ישמע · מן הגוי על פיך · שלא תעשה שותפות עם הגוי וישבע לך בע״ז שלו שנמצאת שאתה גורם שיזכר על ידך : רגלים · פעמים וכן כי הכיתני זה שלש רגלים : חדש האביב · שהתבואה מתמלאת בו באביה · אביב לשון אב בכור וראשון לבשל פירו׳ : ולא יראו פני ריקם · כשתבאו לראות פני ברגלי׳ הביאו לי עולות : וחג הקציר · הוא חג שבועות : בכורי מעשיך · שהוא זמן הבאת בכורים שתי הלחם הבאין בעצרת היו מתירין החדש למנחות ולהביא בכורי׳ למקדש שנ׳ וביום הבכורי׳ וגו׳ : וחג האסיף · הוא חג הסוכות : באספך את מעשיך · שכל ימות החמה התבואה מתייבשת בשדות ובחג אוספים אותה אל הבית מפני הגשמים : שלש פעמים וגו׳ · לפי שהענין מדבר בשביעית הוצרך ללמד שלא יתעקרו רגלים ממקומן : כל זכורך · הזכרים שבך : לא תשחט על חמץ וגו׳ · לא תשחט את הפסח בארבעה עשר בניסן עד שתבער החמץ : ולא ילין חלב חגי וגו׳ · חוץ למזבח : עד הבקר · יכול אף על המערכה יפסל בלינה ת״ל על מוקדה על המזבח כל הלילה : ולא ילין · אין לינה אלא בעמוד השחר שנאמר עד בקר אבל כל הלילה יכול להעלותו מן הרצפה למזבח : ראשית בכורי אדמתך · אף השביעית חייבת בביכורי׳ לכך נאמר אף כאן בכורי אדמתך · כיצד אדם נכנס לתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה כורך עליו גמי לסימן ומקדישה ואין בכורים אלא משבעה המינין האמורין במקרא ארץ חטה ושעורה וגו׳ : לא תבשל גדי · אף עגל וכבש בכלל גדי שאין גדי אלא לשון ולד רך ממה שאתה מוצא בכמה מקומו׳ בתורה שכתוב גדי והוצרך לפרש אחריו עזים כגון אנכי אשלח גדי עזים · את גדיי העזים · שני גדיי עזים ללמדך שכל מקום שנאמר גדי סתם אף עגל וכבש במשמע ובשלשה מקומות נכתב בתורה אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור הנאה ואחד לאיסור בשול :

מסורה: וששׁ ג׳ ר״פ וס׳ ושש שנים תזרע · ושש מאות איש חגורים כלי מלחמתם · ושש מעלות לכסא · דה״ה : ובכל אשר ה׳ דסמי׳ וס׳ ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו · ובכל אשר תרמש · ובכל אשר תשאלך נפשך · ובכל אשר יפנה ירשיע · ובכל אשר עגבה : ישמע י׳ נמסר בישעיה סימן ס׳ גבי סוף פרשת קומי אורי כי בא

וְסַלֵּף דִּבְרֵי צַדִּיקִים׃ וְגֵר לֹא תִלְחָץ וְאַתֶּם יְדַעְתֶּם אֶת־נֶפֶשׁ הַגֵּר כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת־אַרְצֶךָ וְאָסַפְתָּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ׃ וְהַשְּׁבִיעִת תִּשְׁמְטֶנָּה וּנְטַשְׁתָּהּ וְאָכְלוּ אֶבְיֹנֵי עַמֶּךָ וְיִתְרָם תֹּאכַל חַיַּת הַשָּׂדֶה כֵּן־תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזֵיתֶךָ׃ שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרֶךָ וְיִנָּפֵשׁ בֶּן־אֲמָתְךָ וְהַגֵּר׃ וּבְכֹל אֲשֶׁר־אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם תִּשָּׁמֵרוּ וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תַזְכִּירוּ לֹא יִשָּׁמַע עַל־פִּיךָ׃ שָׁלֹשׁ רְגָלִים תָּחֹג לִי בַּשָּׁנָה׃ אֶת־חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי־בוֹ יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם׃ וְחַג הַקָּצִיר בִּכּוּרֵי מַעֲשֶׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה וְחַג הָאָסִף בְּצֵאת הַשָּׁנָה בְּאָסְפְּךָ אֶת־מַעֲשֶׂיךָ מִן־הַשָּׂדֶה׃ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ אֶל־פְּנֵי הָאָדֹן יְהוָה׃ לֹא־תִזְבַּח עַל־חָמֵץ דַּם־זִבְחִי וְלֹא־יָלִין חֵלֶב־חַגִּי עַד־בֹּקֶר׃ רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃ פ

תרגום: וּמְקַלְקֵל פִּתְגָּמִין תְּרִיצִין׃ וְגִיּוֹרָא לָא תְעִיקוּן וְאַתּוּן יְדַעְתּוּן יָת־נַפְשָׁא דְגִיּוֹרָא אֲרֵי־דַיָּרִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וְשִׁית שְׁנִין תִּזְרַע יָת־אַרְעָךְ וְתִכְנוֹשׁ יָת־עֲלַלְתַּהּ׃ וּשְׁבִיעֵתָא תַּשְׁמְטִנַּהּ וְתַרְטְשִׁנַּהּ וְיֵיכְלוּן מִסְכֵּינֵי עַמָּךְ וּשְׁאָרְהוֹן תֵּיכוּל חֵיוַת בָּרָא כֵּן תַּעְבֵּד לְכַרְמָךְ לְזֵיתָךְ׃ שִׁתָּא יוֹמִין תַּעְבֵּיד עוֹבָדָךְ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תְּנוּחַ בְּדִיל דִּיְנוּחַ תּוֹרָךְ וַחֲמָרָךְ וְיִשְׁקוֹט בַּר־אַמְתָךְ וְגִיּוֹרָא׃ וּבְכֹל דִּי־אֲמָרִית לְכוֹן תִּסְתַּמְרוּן וְשׁוּם טַעֲוַת עַמְמַיָּא לָא תַדְכְּרוּן לָא יִשְׁתְּמַע עַל־פּוּמָךְ׃ תְּלָת זִמְנִין תֵּחוֹג קֳדָמַי בְּשַׁתָּא׃ יָת־חַגָּא דְפַטִּירַיָּא תִּטַּר שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוּל פַּטִּירָא כְּמָא דִי פַקֵּידְתָךְ לִזְמַן יַרְחָא דַאֲבִיבָא אֲרֵי־בֵיהּ נְפַקְתָּא מִמִּצְרָיִם וְלָא־יִתַּחֲזוֹן קֳדָמַי רֵיקָנִין׃ וְחַגָּא דַחֲצָדָא בִּכּוּרֵי עוֹבָדָךְ דִּי תִזְרַע בַּחַקְלָא וְחַגָּא דִכְנָשָׁא בְּמִפְּקָא דְשַׁתָּא בְּמִכְנְשָׁךְ יָת־עוֹבָדָךְ מִן־חַקְלָא׃ תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתַּחֲזוֹן כָּל־דְּכוּרָךְ קֳדָם רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ׃ לָא־תִכּוֹס עַל־חֲמִיעַ דַּם־פִּסְחִי וְלָא־יְבִיתוּן בַּר־מִן־מַדְבְּחָא תַּרְבֵּי נִכְסַת חַגָּא עַד־צַפְרָא׃ רֵישׁ בִּכּוּרֵי אַרְעָךְ תַּיְתֵי לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ אֱלָהָךְ לָא־תֵיכְלוּן בְּשַׂר בַּחֲלָב׃

מסורה קטנה: ל׳ בטעו׳ · ל׳ · מל׳ דחל׳ · ל׳ · ג׳ ר״פ · ל׳ ומל׳ יוד תניין · ל׳ · ל׳ · ל׳ ומל׳ · ל׳ · ה׳ דמטעי׳ דסבירי׳ וכל · ל׳ · ל׳ · ל׳ ומל׳ · ו׳ רפין · ס״פ · ה׳ · ל׳ חס׳ יוד חל׳ תקי׳ת הטעה · ל׳ · יג׳ · ט׳ · ג׳ זוגין ומתחלפין · יב׳ · ג׳

מסורה: אורך : למועד ו׳ רפי׳ וסי׳ חדש האביב · חברו · ואת לא באת למועד הימים · ויצא יהונתן השדה · ואבד חגני מודיעך · דניאל · כי למועד מועדים וחצי : יראה י״ג נמסר פרשת בא : אל פני ט׳ וסי׳ שלש פעמים בשנה · וזאת תורת המנחה · ויקחו את אשר צוה משה · ושלח את הצפור החיה · ואל יבא בכל עת · ויבא משה ואהרן · ויקהלו משה ואהרן · לא חסה עליך עין · ואצאה בשער הגיא · ומן בעשרים וחמש שנה לגלותינו עד סוף ספרא דכו׳ אל פני ואל פני במ״ד על פני וסי׳ ועל פני השער האיתון · כי ארך הלשכות אשר לחצר · וחמש אלפי׳ הנותר · והנותר לנשיא מזה ומזה : תביא י״ג וסי׳ ומכל החי · ובמלאת ימי טהרה · ראשית בכורי אדמתך · וחברו · לא תביא תועבה · לא תביא אתנן זונה · ולקחת מראשית · ויצו את יהושע · עשרת חריצי החלב · ועניים מרודים · תשמע זעקה מבתיהם · אף על זה פקחת עיניך · היתה כאניות סוחר :

ואם כן מה טעם להזכיר המצוה הזאת פעם אחרת ועוד כי ראיתים בשל הקדיר ואיננו רק בשול כי השמש מבשלת כמו האש וככה הבשילו אשכלותיה ורבי שלמה אמר כי גדי הוא הקטן הרך וזה הפסוק יאמר לקטן השור והכבש וראייתו גדי עזים כי מה צורך לפרשו ואיננו כן כי גדי לא יקרא רק שהוא מהעזים ובלשון ערבי הוא גדי ולא יאמר על מין אחר רק יש הפרש בין גדי ובין גדי עזים כי גדי גדול מגדי עזים כי עדנו צריך להיותו עם העזים וככה שעיר ושעיר עזים וחכמים קבלו שלא יאכל ישראל בשר בחלב ושתה אפרש דע כי מנהג התורה לדבר על ההווה כמו בת היענה למה שנה הכתוב לומר ככה ותהיה הבת כוללת כל המין וכזה לא מצאנו דע כי בשר היענ' יבש כעץ ואי' המנהג שיאכלנו אדם כי אין בו ליחה ולא יאכל מכל המין רק הבת כי היא נקבה וקטנ' יש בה מעט ליחה ולא כן הזכר הקטן וככה אין אדם אוכל בשר בחלב כי איננו מאכל ערב והבשר לא יתבשל רק בזמן רב והחלב איננו כן כי אין המנהג עד היו' בארץ ישמעאל שיאכל אדם טלה מבושל בעבור שיש בטלה לחה רבה וככה בחלב והנה הוא מזיק על כן לא יאכל ובעבור כי בשר הגדי אין בו ליחה וכשהוא קטן הוא חם על כן יבשלו הגדי בחלב ול' תתמה בעבור שלא נהגו אנשי אלה המקומות לאכול גדי עזים כי כל הרופא' מודים כי אין בשר כמוהו ואפילו לחולים התירו שיאכלוהו וכן אוכלים אותו בספרד ואפריקא וא"י ופרס ובבל גם ככה היה מנהג הקדמונים שני גדיי עזים טובים ונעשה לפניך גדי עזים ושכחן אכל גדי עזים אחד לחטאת ובעבור שאין מנהג אדם לאכול בשר חי אסור לבשל הגדי בחלב אמו ויש אומרי' כי אין בשול כי אם באש והלא כתוב ובשל מבושל במים ובדברי הימים ויבשלו בסירות ואין לנו צורך לבקש מה טעם איסורו כי נעלם מעיני הנבונים אולי היה כי אכזריות לבשל הוא לבשל הגדי עם חלב אמו כדרך שור ושה אותו ואת בנו לא תשחטו גם לא תקח האם על הבנים ומנהג רוב האדם שאין להם צאן ויקנו החלב בשוק והחלב יהיה מתוספת משיות רבות אולי הקונה הגדי לא ידע אנה אמו והנה אם קנה חלב אולי יש בו מחלב אם הגדי שקנה ויהיה עובר וכל ספק שהוא מן התורה לחומרא והנה גם הישמעאלים מודים כי אם יבשל הגדי בחלב אמו שהתולדת טוה אז הוא יותר ערב והכתוב דבר על ההוה והנה קדמונינו ז"ל החמירו להסיר כל ספק ואסרו בשר בחלב והשם שנתן להם חכמה הוא יתן משכורתם שלמה ועוד אדבר למה הזכיר הכתוב זאת המצוה פעם שנית גם שלישית במקום כל אחד מהם:

מפטיר כ"ג. נמסר בישעיה סימן י"ט בריש פרשת דמשא מצרים הנה יי' רוכב על עב קל: וברך ג' וסי' וברך את לחמך. ואהבך וברכך והרבך. וברך עלי את אלקנה:

הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ לִשְׁמָרְךָ בַּדָּרֶךְ וְלַהֲבִיאֲךָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הֲכִנֹתִי: הִשָּׁמֶר מִפָּנָיו וּשְׁמַע בְּקֹלוֹ אַל־תַּמֵּר בּוֹ כִּי לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ: כִּי אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקֹלוֹ וְעָשִׂיתָ כֹּל אֲשֶׁר אֲדַבֵּר וְאָיַבְתִּי אֶת־אֹיְבֶיךָ וְצַרְתִּי אֶת־צֹרְרֶיךָ: כִּי־יֵלֵךְ מַלְאָכִי לְפָנֶיךָ וֶהֱבִיאֲךָ אֶל־הָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַכְּנַעֲנִי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי וְהִכְחַדְתִּיו: לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם וְלֹא תַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיהֶם כִּי הָרֵס תְּהָרְסֵם וְשַׁבֵּר תְּשַׁבֵּר מַצֵּבֹתֵיהֶם: וַעֲבַדְתֶּם אֵת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּבֵרַךְ אֶת־לַחְמְךָ וְאֶת־מֵימֶיךָ וַהֲסִרֹתִי מַחֲלָה מִקִּרְבֶּךָ: ס

הָא אֲנָא שָׁלַח מַלְאֲכָא קֳדָמָךְ לְמִטְּרָךְ בְּאוֹרְחָא וּלְאַעָלוּתָךְ לְאַתְרָא דְּאַתְקֵינִית: אִסְתְּמַר מִן־קֳדָמוֹהִי וְקַבֵּיל בְּמֵימְרֵיהּ לָא תְסָרֵיב לְקִבְלֵיהּ אֲרֵי לָא יִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיכוֹן אֲרֵי בִשְׁמִי מֵימְרֵיהּ: אֲרֵי אִם קַבָּלָא תְקַבֵּיל בְּמֵימְרֵיהּ וְתַעְבֵּד כֹּל דַּאֲמַלֵּיל וְאֶסְנֵי יָת־סָנְאָךְ וְאָעִיק לִדְמְעִיקִין לָךְ: אֲרֵי־יְהָךְ מַלְאֲכִי קֳדָמָךְ וְיָעֲלִנָּךְ לְאֱמוֹרָאֵי וְחִתָּאֵי וּפְרִזָּאֵי וּכְנַעֲנָאֵי חִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי וְאֶשֵּׁיצְנוּן: לָא תִסְגּוֹד לְטַעֲוָתְהוֹן וְלָא תִפְלְחִנּוּן וְלָא תַעְבֵּיד כְּעוֹבָדֵיהוֹן אֲרֵי פַגָּרָא תְפַגְּרִינּוּן וְתַבָּרָא תְתַבַּר קָמָתְהוֹן: וְתִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וִיבָרֵךְ יָת־מֵיכְלָךְ וְיָת־מִשְׁתְּיָךְ וְאַעְדֵּי מַרְעִין בִּישִׁין מִבֵּינָךְ:

רשי

הנה אנכי שולח מלאך. כאן נתבשרו שעתידין לחטוא ושכינה אומרת להם כי לא אעלה בקרבך: אשר הכינותי. אשר זמנתי לתת לכם זהו פשוטו ומדרשו אל המקום אשר הכינותי כבר מקומי ניכר כנגדו וזה אחד מן המקראות שאומרים שבית המקדש של מעלה מכוון כנגד של מטה: אל תמר בו. לשון המראה אשר ימרה את פיך: כי לא ישא לפשעכם. אינו מלומד בכך שהוא מן הכת שאין חוטאין ועוד שהוא שליח ואינו עושה אלא שליחותו: כי שמי בקרבו. מחובר לראש המקרא: השמר מפניו. כי שמי משותף בו ורבותינו אמרו זה מטטרון ששמו כשם רבו מטטרון בגימטריא שדי: וצרתי. כתרגומו ואעיק: הרס תהרסם. לאותם אלוהות: מצבותיהם. אבנים שהם מציבין להשתחוות להם: לא

הנה אנכי. אמר השם למשה שיאמר גם זה לישראל כי אם יקבלו כל הדברים והמשפטים מתחלת אתם ראיתם אז יביאם אל הארץ ורבים השתבשו בזה יש אומרים כי המלאך ספר תורה בעבור כי שמי בקרבו ואחרים אמרו ארון הברית ופרשו ושמע בקולו הכתוב בו ואמרו לא ישא השם לפשעכם וכל אלה דברי רוח כי כל התורה והמקרא מלאים מזה הטעם הוא ישלח מלאכו אתך המלאך הגואל אותי מכל רע ומשה אמר וישלח מלאך ויוציאנו ממצרי' ומלאך פניו הושיעם ויבא מלאך יי' ויאמ' יי' למלאך המשחי' בעם אשי שלח מלאכיה דמה לבר אלהין ורבים כאלה ובספר דניאל שר יון ושר פרס כי אם מיכאל שרכם והוא הנקרא הגדול כי הוא נכבד מאחרים רבים גם כתוב עליו אחד השרים הראשונים בא לעזרני ופירושו במעלה כמו היושבים ראשונה במלכות וזה המלאך הוא מיכאל: לשמרך בדרך. שלא יגע בך רע: אשר הכינותי. לך כדרך בהנחל עליון גוים כאשר אפרש: השמר. כל מלאך עושה דבר השם לא יוסיף ולא יגרע וככה שטן איוב מלאך היה וככה היוצא לקראת בלעם לשטן לו והנה השומע בקול המלאך הוא שומע בקול השם הנכבד. ומלת אל תמר בו קשה והנה נראה הטעם כמו וימרו כי רק היה ראוי להיותו תמרה על כן הוצרכו חכמי ספרד לאמר בו כי הוא מפעלי הכפל על דרך ויסב אלהים את העם כי כל הגזרה היא מפעלי הכפל כי ורחבה ונסבה מבנין נפעל כמו ונבלה שם מגזרת בלל ונבקה רוח מצרים מגזרת בקק ואל תתמה בעבור שהם שנים שרשים והטעם אחד כי הנה סורר בביתו כי שרית עם אלהים וכמוהו אל תמר בו ומאמר ליולדתו על משקל מכם שהוא מגזרת תכוסו על השה מפעלי הכפל: כי לא ישא לפשעכם. עם למ"ד כמו שא נא לפשע עבדי. ודע כי שמי בקרבו דבק עם השמר מפניו ושמע בקולו כמו ואף לאמתך תעשה כן וכבר פירשתי כי השם הנכבד הוא שם העצם כי הוא לבדו גם ימצא תאר השם כי הוא הכל ומאתו הכל: וטעם בקרבו משל לעגול שהנקודה היא קרובה אל כל מרחק על כן היה כבוד השם בקרב המחנה ונוסע בתוך המחנות וכן כתוב כי אתה יי' בקרב העם הזה וכתוב ויוצר רוח אדם בקרבו ואל תשתומם בעבור שהוא כתוב כי אם שמוע תשמע בקולו ואחר כן ועשית כל אשר אדבר והנה אתן לך משל כל חכמי המדות הביאו ראיות גמורות כי עצם הלבנה גוף מקבל אור השמש כי הוא בעצמו אין נגה לו ובעבור זה תקדר השמש בהתחבר הלבנה עמה ביום ושניהם בגלגלים הדומים לגלגל המזלות ואין הקדרות רק מתכנס הלבנה תחת השמש ותהיינה עגולות והנה פני הלבנה שהם לנגד השמש כלם אור וכנגדה שהם למעלה ממנו חשך ולא אור והנה תסתיר אור השמש גם במחצי' חדש הלבנה בהכנס כל הארץ בין השמש ובין הלבנ' לא ישאר ללבנה אור והכ' ידענו כי אור הלבנה בלילה תאיר האויר והנה אם אמר ראובן זה אור הלבנה יאמר אמת ואם אמר שמעון זה אור החמה יאמר אמת בעבור שמצאו חכמי ספרד איבה בהעלם הי"ד וכתוב ואיבתי את אויבך גם כיד חיה אמר כידים ודין עני לא דנו וכתוב והיה יי' לדין על כן אמרו אין פועל פחות מג' אותיות על כן איבה מעלומי העין: כי. כוס בעת בואם אל הארץ שיסירו כל ע"ז. והזכיר ששה גוי' ולא חשש להזכיר הקטן שבהם ובעבורו אמר והכחדתיו מיד כי האחרים מעט מעט יגרשם או פי' והכחדתיו כל אחד ואחד כמו בנות צעדה עלי שור: לא. זהו שהזכרתי שתחלת ספר הברית אתם ראיתם שהזהיר על ע"ז וסוף הספר להזהיר על ע"ז שהוא הסוף כי יהיה לך למוקש רק יש הפרש שבתחלת הספר צוה שלא יעשון עם השם אלהי כסף ובסוף ספר הברית צוה להכרית ע"ז הנמצאה בארץ כנען שעשוה יושביה כי העובד ע"ז כאילו הוא עובר על כל מצות לא תעשה ולא יועילוהו כל מצות עשה בעולם הזה ובעולם הבא: ועבדתם. הטעם לא תעבדו רק השם שהוציאכם מבית עבדים והביאכם אל ארץ הגוים שעבדו אלהים אחרים ולא יוכלו להצילם מידכם ועבודת השם היא לעשות כל אשר צוה לאהבה אותו ולדבקה בו ולהשבע בשמו ולהתפלל אליו ולזבוח לפניו תמידין ומוספין ולכבדו בתת המעשרות והנה שכרו אתו והם ד' דברים בעולם הזה הא' וברך את לחמך ואת מימיך והב' והסירותי מחלה מקרבך והג' לא תהיה משכלה ועקר' בארצך והד' את מספר ימיך אמלא והנה כל אלה בגוף האדם ועוד כי הפך שלא הברכו' אעשה בכל אויבך והוא את אימתי וגם את הצרע'

אמר אברהם המחבר יש חכמים גדולים חכמי השתי יהודות ולא התעסקו בחכמת התולדת על כן לא יכולתי לפרש אלה הברכות אם לא אזכיר מעט מן החכמו' בעבור שגוף האדם מהעולם השפל והנשמה העליונה קשורה בו ויש אמצעיים בין הנשמה והגוף והנה הם שני כחות ובלשון הקדש יקראו על הרוב רוח ונפש כי הנשמה היא החכמה ומושבה במוח הראש וממנה יצא כח כל ההרגשות ותנועת החפץ והרוח בלב ובו חיי האדם והיא המבקשת שררה להתגבר על כל העומד כנגדה והיא בעלת הכעס וכן אמר שלמה אל תבהל ברוחך לכעוס כי כעס בחיק כסילים ינוח והנפש בכבד והיא המתאוה לאכל וככה כתוב כי תאוה נפשך ותאות המשגל ממנה והנה יש אדם שנבראה שתהיינה לו אלו השלש הכחות חזקות או כולן רפות או זו חזקה וזו רפה או לא חזקה ולא רפה והנה בני אדם על כ"ז מינין משונים והשם הנכבד נתן התורה לחזק ולהגביר ולהגדיל הנשמה העליונה ואז לא ימשול הגוף עליה ואם לא תהיה התורה נשמרת אז יגבר הגוף על הנשמה והנה אתן לך משל ידענו כפי חכמת התולדת כי כל אדם שנבראה על תולדתו מרה אדומה יהיה בעל אף כי כן תולדת האש כי המרה האדומה דומה לה והנה הנשמה רודפת אחרי הגוף כאשר איננה חכמה שתוכל לסבול גם כתוב אדם שאין חום בגופו ובא אחר וחרפו וקללו עד שכעס והנה הוליד בגופו חום שלא היה שם לפני כעסו והשם יתע' למען חסדיו בחר בישראל והורם תורתו וכאשר ישמרוה ישכילו חכמתם

אבן עזרא

ודריכס דרך ישרה לכל דבר שלא יזיק להם והכלל שיהיה נפש סר אל משמעת הנשמה ולא הפך הדבר שהנשמה סרה אל משמעת הגוף ובהתאמץ הנשמה יתאמץ כח השומר הגוף שיקבל האדם מן השמים והוא הנקרא תולדת והנה הברכה תהיה בכל מאכל ומשתה כי יש מארה בהם לחסר כח התולדת כדרך אתה תאכל ולא תשבע והנה כל התחלואי' באים בעבור אוכל הנכנס בגוף והנה לא יפחד שומר התורה מהם וזהו וברך את לחמך ויש תחלואים באים מחוץ לגוף בעבור שנוי האויר כפי השתנות מערכת המשרתי' ועל זה כתוב והסירותי מחלה מקרבך והנה שומר התורה אי' לו צורך לרופא עם השם הנכבד על כן כתוב גם בחליו לא דרש את יי' כי אם ברופאים והנה דברתי על חכמת הרפואות ועתה אדבר על חכמת המזלות דע כי כל הנולד יקרוהו מקרים כדרך מה שיורה מערכת המשרתים ברגע הולדו וערך אלה על אלה והדבר עמוק מאד והנה יהיה כפי מולד האשה שתהי' משכלה כי תולדת הרחם להשכיל הילודים או שתהיה עקרה ולא תלד והנה אם היה הדבק בשם במולדו וכפי תולדתו שלא יוליד בנים השם הנכבד אם היה דבק בו יאמץ כח תולדת הכליו' ויתקן עלילות הזרע עד שיוליד בנים על כן אמר השם לאברהם התהלך לפני והיה תמים וזהו שאמרו קדמונינו ז"ל צא מאצטגנינו' שלך ואם תכרו' ברית עמי שתעבדו כי אני ארבה אותך במאד מאד כי אכנה התולדת ואין זה כנוח במערכת הכוכבי' כי לא נבראו להטיב או להרע לעולם השפל רק הולכים תמיד לעבודת השם לברכם ובמרוצתם יקבלו בני העולם השפל דבר והפכו על ידם והנה אם נשמור לא נקבל ועוד אדבר על זה בפרשת כי תשא והנה הברכה השלישית שיהיה כל אחד מהם תוליד בני' ולא ימותו בחייאביהם ומלת עקרה כוללת אשת איש ובהמתו והרביעית שגם הוא יחיה שנים רבות והנה ידענו כי לכל איש זמן קצוב וזמן ידוע שיכול לחיות כפי רוב החום והלחה התולדית לא אם זרה וליחה נכרי' כי יהיה הפך התולדת והדבק בשם יחזק החום והלחה בכח הנשמה ולא יחיה האדם יותר מהזמן הקצוב וכן כתוב יראת יי' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצרנה וכתוב בחצי ימיו יעזבנו וכתוב כי אם יי' יגפנו או יומו יבא והנה המת במלחמה או במגפה לא מת ביומו בזמן הקצוב כפי תולדת החום והלחה כי מחוץ באו לו מקרים והנה השם שדבק בו יצילנו מכלם ובתורה פן ימות במלחמה ואמר שלמה למה תמות בלא עתך ואין זה הפך חכמת המזלות כי דבר המזל תלוי בדברים רבים כאשר אפרש בפסוק וכפליכו אכי ועמך על כן כתו' הככי יוסיף על ימיך ומה אוסיף עוד להאריך: את אימתי' הוא פחד בנשמה והנה תבא לגוף חולשה מיד וזהו ונתתי את כל אויבך אליך עורף שיתנו לך את ערפם והטעם שיברחו מפניך בראותך אותם: ושלחתי את הצרעה· מכה בגוף מגזרת צרעת שתחלש כח הגוף· והזכיר משבעה הגוים שלשה והוא הדין לכלם גם יתכן להיות זו המכה יותר קשה בנזכרים מהאחרים: לא· אמר הגאון זהו לשון כאשר ירא כי פרית ורבית אז יכרתו כל השבעה עממין ואין צורך כי הזכיר הטעם למה לא יגרשם בשנה אח' וזהו פן תהיה הארץ שממ' כי ארץ ישרא' תהיה ארוכה מאד ויוכאי מצרי' לא יוכלו לישבה כלה כמו מן יתקדש: מעט· עד שתפרה שתוכל לישב כל הארץ ועת' יפרש אורך הארץ ורחבה: ושתי את גבולך· ותהו ויורד מים עד ים ומכאר עד אפסי ארץ והנהר הוא נהר פרת ובין כך ובין כך לא תכרו' להם ברי'· וטעם לאלהיהם שתשחיתם: לא ישבו בארצך· כאשר תפרה תשחי' ותכחיד כל השבע' עממין על כה ספר הברי': ואל משה אמר· כל מה שהזכיר למעלה עד עתה הם התנאי' שיספרם לישרא' ואח' כן אמר למשה אחר שתכרת להם ברי' תעלה אי' אתה ואהרן ובניו ושבעים מזקני ישרא' שהם הבכורי' הקדושי': ונגש· אי תתמה בעבור שאמ' בתחלה עלה אל יי' ואח' כך ונגש משה לבדו ולא אמ' ונגשת כי כן מנהג הלשון ויי' המטיר על סדו' ועל עמורה גפרי' ואש מאת יי' מן השמים והטעם מאתו ושמוא' אמ' וישלח יי' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמוא' ולא אמ' ואותי ודבי' ככה: ויבא משה· לא הזכיר וירד מן ההר כי אין צורך· וטעם ויבא משה בתוך מחנה ישרא' ויספר לעם את כל דברי יי' מצות עשה ולא תעשה שהם כתובים מן אתם ראיתם כי מן השמים עד סוף כי יהיה לך למוקש ואת

רשי

לא תהיה משכלה· אם תעשה רצוני: משכלה· מפלת נפלים אוקורית את בניה קרויה משכלה: והמותי· כמו והממתי ותרגומו ואשגם וכן כל תיבה שפועל שלה בכפל אות אחרונה כשתהפוך לדבר בלשון פעלתי יש מקומו שמוטל אות הכפולה ומדגש את האות ונקוד במלא פום כגון והמותי מגזרת והמם גלגל עגלתו וסבותי מגזרת וסבב בחלל דלותי מגזרת דללו וחרבו על כפים חקותיך מגזרת חקקי לב את מי רצותי מגזרת רצץ שוב דלים והמתרגם והמותי ואקטיל טועה הוא שאלו מגזרת מיתה היה אקטו"ל שלו כפתח ולא"מס שלו מודגשת ולא בקודה מלא פום אלא והמתי כגון והמתה את העם הזה והתי' מודגש לפי שתבא במקום שתי תוי"ן האחת נשרשת לפי שאין מיתה בלא תי' והאחת משמשת כמו אמרתי חטאתי עשיתי וכן ונתתי התי"ו מודגשת שהיא באה במקו' שתים לפי שהיה צריך שלש תוי"ן שתים ליסוד כמו ביום תתי מתת אלהים הוא והשלשי' לשמוש: עורף· שיכוסו לפניך ויהפכו לך ערפם: הצרע'· מין שרץ העוף והיתה מכה אותם בעיניהם ומטילה בם ארס והם מתים והצרעה לא עברה את הירדן: והחתי והכנעני· הם ארץ סיחון ועוג לפיכך מכל שבע' אומות לא מנה כאן אלא אלו וחוי אף על פי שהוא מעבר הירדן והלאה שנו רבותינו במסכת סוטה על שפת הירדן עמדה וזרקה בהם מרה: שממה· ריקנית מבני אדם לפי שאתם מעט ואין בכם כדי למלאות אותה: ורבה עליך· ותרבה עליך: עד אשר תפרה· תרבה לשון פרו ורבו: ושתי· לשון השתה והתי"ו מודגשת מפני שבאה תחת שתים שאין שיתה בלא תי"ו והאחת לשמוש: עד הנהר· פרת: וגרשתמו· ותגרשם: כי תעבוד וגו'· הרי אלו כי משמשין במקום אשר וכן בכמה מקומות וזהו לשון אי שהוא אחד מארבעה לשונות שהכי משמש וגם מצינו בהרבה מקומות אם משמש בלשון אשר כמו אם תקריב מנחת בכורים שהוא חובה: ואל משה אמר· פרשה זו נאמרה קודם עשרת הדברות בארבעה בסיון נאמר לו עלה: ונגש משה לבדו אל הערפל· ויבא משה ויספר לעם· בו ביו': את כל דברי יי'· מצות פרישה והגבלה:

מימיך ג' וסי' וברך את לחמך· ואם מימיך נשתה· מחטב עציך עד שאב· וא' וממיך בן אדם לחמך ברעש: ועקרה ב' וסי' לא תהיה משכלה ועקרה· עקר ועקרה: אמלא ג' וסי' לא תהיה משכלה ועקרה: אערכה לפניו משפט· להנחיל אהבי יש· וחור ואמלא אתו רוח אלהים: הצרעה ג' וסי' ושלחתי את הצרעה לפניך· וגם את

לא תהיה משכלה ועקרה בארצך את מספר ימיך אמלא: את אימתי אשלח לפניך והמתי את כל העם אשר תבא בהם ונתתי את כל איביך אליך ערף: ושלחתי את הצרעה לפניך וגרשה את החוי את הכנעני ואת החתי מלפניך: לא אגרשנו מפניך בשנה אחת פן תהיה הארץ שממה ורבה עליך חית השדה: מעט מעט אגרשנו מפניך עד אשר תפרה ונחלת את הארץ: ושתי את גבלך מים סוף ועד ים פלשתים וממדבר עד הנהר כי אתן בידכם את ישבי הארץ וגרשתמו מפניך: לא תכרת להם ולאלהיהם ברית: לא ישבו בארצך פן יחטיאו אתך לי כי תעבד את אלהיהם כי יהיה לך למוקש: פ

ואל משה אמר עלה אל יהוה אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל והשתחויתם מרחק: ונגש משה לבדו אל יהוה והם לא יגשו והעם לא יעלו עמו: ויבא משה ויספר לעם את כל דברי יהוה

תרגום אונקלוס

לא תהי מתכלא ועקרא בארעך ית מנין יומך אשלים: ית אימתי אשלח קדמך ואשגש ית כל עמא דאת עיל לאגחא קרב בהון ואתן ית כל בעלי דבבך קדמך מחזרי קדל: ואשלח ית ערעיתא קדמך ותתריך ית חואי ית כנענאי וית חתאי מן קדמך: לא אתרכינון מן קדמך בשתא חדא דילמא תהי ארעא צדיא ותסגי עלך חיות ברא: זעיר זעיר אתריכינון מן קדמך עד דתסגי ותחסן ית ארעא: ואשוי ית תחומך מימא דסוף ועד ימא דפלשתאי וממדברא עד נהרא ארי אמסר בידכון ית יתבי ארעא ותתרכינון מן קדמך: לא תגזר להון ולטעותהון קים: לא יתבון בארעך דילמא יחיבון יתך קדמי ארי תפלח לטעותהון ארי יהון לך לתקלא:

ולמשה אמר סק קדם יי' את ואהרן נדב ואביהוא ושבעין מסבי ישראל ותסגדון מרחיק: ויתקרב משה בלחודוהי לקדם יי' ואנון לא יתקרבון ועמא לא יסקון עמיה: ואתא משה ואישתעי לעמא ית כל פתגמיא דיי'

הצרעה· ואשלח לפניכם: מלפניך י' וסי' ושלחתי את הצרעה· חני' דפסוק· אל תאמר בלבבך בהדף· שורך טבוח· הוא ישמיד את הגוים האלה· אשר הסירתי מלפניך· והשאתם מלפניך אל תמחי· מלפניך אל תבחה· והעשר והכבד· מלפניך משפטי יצא· אל תשליכני מלפניך: ורבה ד' וסי' ורבה עליך חית השדה· ורבה העזובה בקרב הארץ· ורבה משטמה· ורבה היא על האדם: ועד ים ד' יחידאין וסי' ושתי את גבלך· והערבה והירדן· והערבה עד ים כנרת· דיהושע· וכל הערבה עבר הירדן: ג' פסו' ועד עד וסי' בסדר לך לך: ישבו כ' וסי' ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גושן· ארץ מצרים לפניך· לא ישבו בארצך· בסכות תשבו· רק נשיכם וטפכם· וחברו דיהושע· כי ישבו אחים· בסעפתיו קננו כל· לכן ישבו ציים את· כי ימים רבים ישבו· לא ישבו בארץ יי'· עוד ישבו זקנים וזקנות· בני רביעים ישבו· וחברו· וישבו ערים נכחדות· כי ישתו במעונות· אך צדיקים יודו· אם ישמרו בניך· ישבו לארץ ידמו· וימצאו כתוב בתורה:

שבע מצות שנצטוו בני נח ושבת וכבוד אב ואם ופרה להם במרה: ויכתוב משה. מבראשית ועד מתן תורה במרה: וישכם בבקר. בחמשה בסיון: את נערי. משה חצי הדם. מי חלקו מלאך בא וחלקו: באגנות.

ויען ד׳ פסוקי׳ אית בהון ויען ויאמרו נמסר בסדר חיי שרה: תשמע ג׳ ב׳ פתחין וא׳ קמץ וסי׳ כל אשר דבר יי׳ נעשה. ונשמע קולו בבאו אל הקדש. ונשמע פתגם המלך. קדמא קמץ: אלהי ישר׳ ב״ח מיהדין וסי׳ ויצב שם מזבח דיעקב. ויראו את אלהי יש׳. המעט מכם כי הבדיל. אנשי אשדוד. ויאספו את כל סרני

ואת כל המשפטים. אשר שם לפניהם הם הנזכרים בפרשה הזאת: ויען כל העם. כאילו הוא איש אחד: ויכתוב משה. אחר שספר להם כל דברי השם המצות והמשפטים כתבם וזהו ספר הברית: ויבן מזבח תחת ההר. במקום שעמד ישראל בעת מתן תורה ומלת ויבן תשרת בעבור אחרת כאילו כתוב ושתי עשרה מצבה בנה: וישלח את נערי. הם הבחורי׳ בני הזקנים שהבכורים שעלו עם משה: ויעלו עולות. וזהו וזבחת עליו. והזכיר עם השלמים פרים כי האוכלים רבים היו: ויקח חצי הדם. מהעולות והשלמים. ומלת באגנות כלים עגולים כמו אגן הסהר ובלשון ערבי

וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם...

וְאֵת כָּל־הַמִּשְׁפָּטִים וַיַּעַן כָּל־הָעָם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה׃ וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה וַיַּשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ תַּחַת הָהָר וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַצֵּבָה לִשְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּשְׁלַח אֶת־נַעֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּזְבְּחוּ זְבָחִים שְׁלָמִים לַיהוָה פָּרִים׃ וַיִּקַּח מֹשֶׁה חֲצִי הַדָּם וַיָּשֶׂם בָּאַגָּנֹת וַחֲצִי הַדָּם זָרַק עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע׃ וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם וַיִּזְרֹק עַל־הָעָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה דַם־הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִמָּכֶם עַל כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ וַיַּעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּרְאוּ אֵת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְתַחַת רַגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה לִבְנַת הַסַּפִּיר וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לָטֹהַר׃ וְאֶל־אֲצִילֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יָדוֹ וַיֶּחֱזוּ אֶת־הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ׃

ס וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וֶהְיֵה־שָׁם וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת־לֻחֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם׃ וַיָּקָם מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ מְשָׁרְתוֹ וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־הַר הָאֱלֹהִים׃

וְיָת כָּל דִּינַיָּא וַאֲתִיבוּ כָל עַמָּא קָלָא חַד וַאֲמַרוּ כָּל פִּתְגָּמַיָּא דִּי מַלִּיל יְיָ נַעְבֵּיד׃ וּכְתַב מֹשֶׁה יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דַּיְיָ וְאַקְדֵּם בְּצַפְרָא וּבְנָא מַדְבְּחָא בְּשִׁפּוֹלֵי טוּרָא וְתַרְתָּא עַשְׂרֵי קָמָן לִתְרֵין עֲסַר שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ וּשְׁלַח יָת בּוּכְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאַסִּיקוּ עֲלָוָן וְנַכִּסוּ נִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ תּוֹרִין׃ וּנְסֵיב מֹשֶׁה פַּלְגוּת דְּמָא וְשַׁוִּי בְּמִזְרְקַיָּא וּפַלְגוּת דְּמָא זְרַק עַל מַדְבְּחָא׃ וּנְסֵיב סִפְרָא דִקְיָמָא וּקְרָא קֳדָם עַמָּא וַאֲמַרוּ כֹּל דִּי מַלִּיל יְיָ נַעְבֵּיד וּנְקַבֵּיל׃ וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת דְּמָא וּזְרַק עַל מַדְבְּחָא לְכַפָּרָא עַל עַמָּא וַאֲמַר הָא דַם קְיָמָא דִּגְזַר יְיָ עִמְּכוֹן עַל כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין׃ וּסְלֵיק מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִין מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַחֲזוֹ יָת יְקָר אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל וּתְחוֹת כּוּרְסֵי יְקָרֵיהּ כְּעוֹבַד אֶבֶן טָבָא וּכְמֶחֱזֵי שְׁמַיָּא לִבְרֵירוּ׃ וּלְרַבְרְבֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא הֲוָה נִזְקָא וַחֲזוֹ יָת יְקָרָא דַיְיָ וַהֲווֹ חַדָן בְּקוּרְבָּנֵיהוֹן דְּאִתְקַבַּלוּ בְרַעֲוָא כְּאִלּוּ אָכְלִין וְשָׁתַן׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַק לִקְדָמַי לְטוּרָא וֶהֱוֵי תַמָּן וְאֶתֵּן לָךְ יָת לוּחֵי אַבְנָא וְאוֹרָיְתָא וְתַפְקֵידְתָּא דִּי כְתַבִית לְאַלָּפוּתְהוֹן׃ וְקָם מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ מְשֻׁמְּשָׁנֵיהּ וּסְלֵיק מֹשֶׁה לְטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ׃

ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה עד אשר נשוב אליכם והנה אהרן וחור עמכם מי בעל דברים יגש אלהם: ויעל משה אל ההר ויכס הענן את ההר: וישכן כבוד יהוה על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן: ומראה כבוד יהוה כאש אכלת בראש ההר לעיני בני ישראל: ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה:

ולסביא אמר אוריכו לנא הכא עד די נתוב לותכון והא אהרן וחור עמכון מן דאית ליה דינא יתקריב לקדמיהון: וסליק משה לטורא וחפא ענני ית טורא: ושרא יקרא דיי על טורא דסיני וחפהי עננא שתא יומין וקרא למשה ביומא שביעאה מגו עננא: וחיזו יקרא דיי כחיזו אשתא אכלא בריש טורא לעיני בני ישראל: ועל משה בגו עננא וסליק לטורא והוה משה בטורא ארבעין יממין וארבעין לילון:

ק״ח · עוזיאל · סכן · חגי · סימן:

פרשה

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי: וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת: ותכלת וארגמן ותולעת שני ושש ועזים: וערת אילם מאדמים וערת תחשים ועצי שטים:

פרשה

ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל ויפרשון קדמי אפרשותא מן כל גבר דיתרעי ליביה תיסבון ית אפרשותי: ודא אפרשותא דתסבון מנהון דהבא וכספא ונחשא: ותכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ ומעזי: ומשכי דדיכרי מסמקי ומשכי דססגונא ואעי שיטין:

ואל הזקנים חד מן ב״ד · מן חד וחד ואל וסי׳ מצויין במס׳ רבת׳: וישכן ה׳ ד׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ וישכן כבוד יי׳. ישר׳ בטח בדד׳ וישכן הענן· וישכן בירושלם· וישכון ערים נבחרות· בתר׳ כל׳: ויקרא אל משה ב׳ וסי׳ וישכן כבוד יי׳ · ויקרא אל משה דריש ספרא: ומראה ז׳ קמץ וסי׳ ומראה כבוד יי׳ · ומראה ונגע עמק׳ ומראה הנתק· ומראה אש לילה׳ ומראה האפנים כעין אבן תרשיש· ומראה הילדים האכלים· ומראה הערב והבקר· וא׳ פתח ומראה ולא בחידת: דבר אל בני ישראל ו׳ חסרים לאבר נמסר בסדר בשלח: ויקחו ו׳ רפ׳ נמסר בסדר בא אל פרעה: וזאת י״ז רפ׳ וסי׳ וזאת התרומה אשר תקחו· וזאת תורת המנחה· וזאת תורת האשם· וזאת תורת זבח השלמים· וזאת תהיה טמאתו בזובו· וזאת עשו להם וחיו· וזאת משמרת משאם· וזאת תורת הנזיר· וזאת התורה החקים· וזאת התורה אשר שם· וזאת הברכה· וזאת ליהודה· וזאת התרומה אשר תרימו· וזאת לכם האות· דירמיה· וזאת תהיה המגפה· וזאת שנית תעשו· וזאת לפנים בישראל: זהב וכסף ג׳ וסי׳ וזאת התרומה· קחו מאתכם תרומה· וישלח את הדורש בנו:

ואל הזקנים. הידועים שראו השם הנכבד: והנה אהרן. גם הוא בכור היה ואולי היה חור והוא מהשבעים ושניהם ידינו תחת משה עד שובו וכבר פירשתי כי יתרו לא בא רק בשנה השנית: ויעל ויכס. וכבר כסה הענן במשה לאדם: וישכן. וכבר שכן הכבוד כי כן כתוב וירד יי׳ אל הר סיני ועוד ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים: ויכסהו הענן. את משה ואדם לא ראהו: ויקרא אל משה ביום השביעי. ואין צורך לשאלת הגאון למה לא עלה לראש ההר בתחלת ע עלותו כי לא יוכל לעלות כי אם ברשות: ומראה. הנה ההר כולו מכוסה ענן ובראשו הכבוד משם השם הנכבד היה נראה כאש אוכלת: ויבא ויעל אל ההר. הטעם אל ראש ההר משם הכבוד: ויהי משה בהר. שלא ירד וכתוב על זה הארבעים יום לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי וזה פלא גדול לא נהיה כמוהו לפניו:

אמר נתן לבנוי דתמתה · אמר יוציא לאור כל תעלומה · יבונני דבר חכמה רמה · בפרשת ויקחו לי תרומה:

וידבר בעלותו אל ראש ההר דבר לו על דבר המשכן והטעם שישכנו מקדש לשם הנכבד ושכנו בתוכו ושם ידבר עם משה ולא יעלה אל ההר. מלת ויקחו לי כגזרת שורה אלי שיסור הנקרא ממקומו ויקרב אליו וככה שיקח מאתו ויתן לי וככה קחי לי מעט מים: וזאת. אמר הגאון לא תמצאנו כסף במשכן כי אם כסף פקודי ה העדה אם כן איך כתוב כי הכסף נדבה והוא השיב כי כסף אחר היה נדבה לצורך שלחן כסף כי לא יתכן שלא יהיה שם שלחן לתקן עליו שום דבר או לחתוך או לרחוץ עליו ולחצוצרות ולמזרקים לפי דעתי אין צורך כי הכתוב לא חשש להוציא דבר אחד מ ממשה עשר דברי׳ כי החמשה עשר היו נדבה וכמוהו זה בני יעקב אשר יולד לו בפדן ארם ובנימין לא נולד כי אם בארץ כנען ועוד בשבעים נפש ירדו אבותיך ובני יוסף לא ירדו כי שם נולדו. והזכיר בתחלת הנדבה הנכבד שהוא הזהב והשלים בנכבד אבני שוהם ואבני מלואים כי לא נמצאו רק אצל הנשיאים ולא כן הזהב כי ברוב הקהל נמצא והנה לא היה במעשה המשכן ברזל וכתוב בבית ראשון ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו: ותכלת. אמר יפת שהוא כדמות שחרות כי הוא תכלית כל הצבעים והכל ישובו אליו והוא לא ישוב במעשה אדם לעולם ואנו נסמוך על רז״ל שאמרו שהוא ירוק והוא כמר: וארגמן. כדמות אדום ובדברי הימים ארגון ובלשון ערבי ארגואן וזה הצבע לא יהיה כי אם בצמר או במשי: ותולעת שני. וכתו׳ ושני התולעת כמו מבור החלמיש חלמיש צור והגאון אמר בו קרמז כי הוא אדום רק איננו כצבע הארגמן ובעבור תולעת את רבים כי הוא משי: ושש. הוא הבד מין ממיני פשתים ימצא במצרים לבדו רק הוא לבן ואיננו צבוע שש ורקמה ממצרים והגאון תרגמו בלשון ערבי טוסר וידוע הוא עד היום: ועזים. שער העזים: וערת אלים. שהם גדולים וזאת האומנות בארץ אלגרמאם ונקרא גורמנשי: תחשים. מין חיה היתה דומה בימים ההם כי כן כתוב ואנעלך תחש והנה כבר היה נודע: ועצי שטים. יש מקדמונינו שאמרו שיעקב אבינו נטעם וישראל הוציאום ממצרים במצות משה והראיה וכל אשר נמצא אתו כמו התכלת והארגמן ויש לתמוה למה כאמר אשר נמצא אתו לברכו ואם אמרנו כן יש לתמוה למה הוציאו עצי שטים כי מה צורך יש להם ועוד הנה המצרים חושבים כי לזבוח הם הולכים ואחר כן ישובו על כן השאילום ואיך יוציאו קרשים רבים ארך כל אחד מהם עשר אמות גם בריחים והם עברו על מצרים מקום המלוכה ומה היתה תשובה לשואליהם למה יוליכו עצי שטים והם הולכים לזבוח דרך שלשת ימים והנה לא ידענו אם קבלה היתה היא בידי אבותינו שממצרים הוציאום גם אנחנו נשמור אל משמעתם ואם סברא היא יש לבקש דרך אחרת ונאמר כי היה סמוך אל הר סיני יער עצי שטים ובבואם שם אמר להם שפם יתעכבו הרבה ואין עליהם ענן כאשר פירשתי אז עשה כל אחד סוכה והשאילום עמו כדמות חברות כל אחד כפי מעלתו וכרתו כל היער כי עם רב היה ועמו סוכות ומשה לא דבר להם דבר המשכן רק אחר יום הכפורים וזה טעם וכל אשר נמצא אתו:

ואל הזקנים אמר׳ בצאתו מן המחנה: שבו לנו בזה. והתעכבו כאן עם שאר העם במחנה להיות נכונים לשפוט לכל איש ריבו: חור. בנה של מרים היה ואביו כלב בן יפונה שנאמר ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור אפרת זו מרים כדאיתא בסוטה: מי בעל דברים. מי שיש לו דין: ויכסהו הענן. רבותינו חולקין בדבר יש מהם אומרים אלו ששה ימים שמר״ח סיון ... ויכסהו הענן להר ויקרא אל משה ביום השביעי לומר עשרת הדברות ומשה וכל ישראל עומדים אבל מחלק הכתוב כבוד למשה ויש אומרים ויכסהו הענן למשה ששת ימים לאחר עשרת הדברות והם היו בתחלת ארבעים יום שעלה משה לקבל לוחות ... בתוך הענן. כמין עשן הוא ועשה לו הקב״ה למשה שביל בתוכו: חסלת ואלה המשפטים

ויקחו לי תרומה. לי לשמי: תרומה. הפרשה יפרישו לי מממונם נדבה: ידבנו לבו. לשון נדבה והוא לשון רצון טוב פי״ש״ט בלע״ז: תקחו את תרומתי. אמרו רבותינו שלש תרומות אמורות כאן אחת תרומת בקע לגלגלת שנעשו מהם האדנים כמו שמפורש באלה פקודי ואחת תרומת המזבח בקע לגלגלת לקופות לקנות מהן קרבנות צבור ואחת תרומת המשכן נדבת כל אחד ואחד שלש עשרה דברים האמורים בענין כלם הוצרכו למלאכת המשכן או לבגדי כהונה כשתדקדק בהם: זהב וכסף ונחשת וגו׳. כלם באו בנדבה איש איש מה שנדבו לבו חוץ מן הכסף שבא בשוה מחצית השקל לכל אחד ולא מצינו בכל מלאכת המשכן שהוצרך שם כסף יותר שנא׳ וכסף פקודי העדה וגו׳: בקע לגלגלת וגו׳. ושאר הכסף הבא שם בנדבה עשאוהו לכלי שרת: תכלת. צמר צבוע בדם חלזון וצבעו ירוק: וארגמן. צמר צבוע ממין צבע ששמו ארגמן: ושש. הוא פשתן: ועזים. נוצה של עזים לכך תרגם אונקלוס ומעזי דבר הבא מן העזים ולא עזים עצמן שתרגום של עזים עזיא: מאדמים. צבועים היו אדום לאחר עבודן: תחשים. מין חיה ולא היתה אלא לשעה והרבה גוונים היו לה לכך מתורגם ססגונא ששש ומתפאר בגוונין שלו: ועצי שטים. ומאין היו להם במדבר פירש ר׳ תנחומא יעקב אבינו צפה ברוח הקודש שעתידין ישראל לבנות משכן במדבר והביא ארזים למצרים ונטעם וצוה לבניו ליטלם עמהם כשיצאו ממצרים:

ושמן

שמן

שֶׁמֶן לַמָּאֹר בְּשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים׃ אַבְנֵי־שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים לָאֵפֹד וְלַחֹשֶׁן׃ וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם׃ כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה אוֹתְךָ אֵת תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן וְאֵת תַּבְנִית כָּל־כֵּלָיו וְכֵן תַּעֲשׂוּ׃ ס וְעָשׂוּ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ תְּצַפֶּנּוּ וְעָשִׂיתָ עָלָיו זֵר זָהָב סָבִיב׃ וְיָצַקְתָּ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וְנָתַתָּה עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הָאֶחָת וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הַשֵּׁנִית׃ וְעָשִׂיתָ בַדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב׃ וְהֵבֵאתָ אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הָאָרֹן לָשֵׂאת אֶת־הָאָרֹן בָּהֶם׃ בְּטַבְּעֹת הָאָרֹן יִהְיוּ הַבַּדִּים לֹא יָסֻרוּ מִמֶּנּוּ׃ וְנָתַתָּ אֶל־הָאָרֹן אֵת הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ׃

מִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא בּוּסְמַיָּא לִמְשַׁח דִּרְבוּתָא וְלִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ אַבְנֵי בוּרְלָא וְאַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא לְשַׁקָּעָא בְּאֵפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא׃ וְיַעְבְּדוּן קֳדָמַי מַקְדַּשׁ וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיהוֹן׃ כְּכֹל דִּי אֲנָא מַחֲזֵי יָתָךְ יָת דְּמוּת מַשְׁכְּנָא וְיָת דְּמוּת כָּל מָנוֹהִי וְכֵן תַּעְבְּדוּן׃ וְיַעְבְּדוּן אֲרוֹנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָּא אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא פּוּתְיֵהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא רוּמֵיהּ׃ וְתַחְפֵּי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי מִגָּיו וּמִבַּר תַּחְפֵּינֵיהּ וְתַעְבֵּיד עֲלוֹהִי זֵיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃ וְתַתִּיךְ לֵיהּ אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ וְתַרְתֵּין עִזְקָן עַל סִטְרֵיהּ חַד וְתַרְתֵּין עִזְקָן עַל סִטְרֵיהּ תִּנְיָנָא׃ וְתַעְבֵּיד אֲרִיחֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחְפֵּי יָתְהוֹן דַּהֲבָא׃ וְתָעֵיל יָת אֲרִיחַיָּא בְּעִזְקָתָא עַל סִטְרֵי אֲרוֹנָא לְמִטַּל יָת אֲרוֹנָא בְּהוֹן׃ בְּעִזְקָת אֲרוֹנָא יְהוֹן אֲרִיחַיָּא לָא יַעְדּוֹן מִנֵּיהּ׃ וְתִתֵּן בַּאֲרוֹנָא יָת סַהֲדוּתָא דִּי אֶתֵּן לָךְ׃

ה' זוגין מתחלפין · ל' חס' · ל' חס' · י"ט בתורה · י"ז מ"ל בתו' בליש' זכר' ל' · ל' · כל אוריי' חס' · בו"ל חס' · כ"ד · ל' · ל' חס' · כ"ט חסרים ·

ככל אשר י"ט בתורה וסי' ויעש נח · וחברו אני מראה אותך · ככל אשר צויתי אתכה · ואת שמן המשחה · ותכל כל עבודת · ככל אשר דוביאו · ויעש משה · ויעש בני ישראל · וחברו דחניית דגלים · ויעש משה הללוים · ויעשו את הפסח בראשון · ככל אשר דסוף פנחס · ויהי בארבעים שנה · בכל אשר עשה אתכם ·

ותענו ותאמרו אלי · ככל אשר שאלת · לא אכלתי באני · ושבת עד י' אלהיך : אותך י"ז מלאים נמסר ביחזקאל סימן כ"ט גבי פרשתא בן אדם שים פניך על פרעה מלך מצרים : וכן תעשו ב' וסי' ואת תבנית כל כליו · ממני תראו : ממנו ט' דמטע' וסי' בטבעת הארן יהיו · והרים ממנו בקמצו · ואם האכל יאכל · ואם בהמה אשר · תני' דפסוק · אל תסור ממנו דיהושע · ורק הוא יחידה · דבת יפתח · וילך בכל דרך אסא · דמלכים · וצדקת צדיקים יסירו :

ושמן למאור · שמן זית זך להעלות נר תמיד : בשמים לשמן המשחה · שנעשה למשוח כלי המשכן והמשכן לקדשו והוצרכו לו בשמים כמו שמפורש בכי תשא : לקטורת הסמים · שהיו מקטירים בכל בקר וערב כמו שמפורש בואתה תצוה. ולשון קטורת העלאת קיטור ותמרות עשן : אבני שהם · שתים הוצרכו שם לצורך האפוד האמור בואתה תצוה : מלואים · על שעושין להם בזהב מושב כמין גומא ונותנים האבן שם למלאות הגומא קרוים אבני מלואים ומקום המושב קרוי משבצת : לאפוד ולחשן · השהם לאפוד ואבני המלואים לחשן וחשן ואפוד מפורשים בואתה תצוה והם מיני תכשיט : ועשו לי מקדש · ועשו לשמי בית קדושה : ככל אשר אני מראה אותך · כאן את תבנית המשכן המקרא הזה מחובר למקרא שלמעלה הימנו ועשו לי מקדש ככל אשר אני מראה אותך : וכן תעשו · לדורות אם יאבד אחד מן הכלים או כשתעשו לי כלי בית עולמים כגון שלחנות מנורו' וכיורות ומכונו' שעשה שלמה כתבנית אלו תעשו אותם ואם לא היה המקרא מחובר למעלה הימנו לא היה לו לכתוב וכן תעשו אלא כן תעשו והיה מדבר על עשיית אהל מועד וכליו : ועשו ארון · כמין ארונות שעושים בלא רגלים עשויי' כמין ארגז שקורי' אישקרי"ן יושב על שוליו : מבית ומחוץ תצפנו · שלש ארונות עשה בצלאל שנים של זהב ואחד של עץ ארבע כתלים ושולים לכל אחד ופתוחים מלמעלה נתן של עץ בתוך של זהב ושל זהב בתוך של עץ וחפה שפתו העליונה בזהב נמצא מצופה מבית ומחוץ : זר זהב · כמין כתר מוקף לו סביב למעלה משפתו שעשה הארון החיצון גבוה מן הפנימי עד שעלה למול עובי הכפרת ולמעלה הימנו משהו וכשהכפרת שוכב על עובי הכתלים עולה הזר למעלה מכל עובי הכפרת כל שהו והוא סימן לכתר תורה : ויצקת · לשון התכת כתרגו' : פעמותיו · כתרגו' זוייתיה ובזויות העליונות סמוך לכפרת היו נותנים שתים מכאן ושתים מכאן לרחבו של ארון והבדים נתונין בהם וארכו של ארון מפסיק בין הבדים אמתים וחצי בין בד לבד שיהיו שני בני אדם הנושאי' את הארון מהלכין ביניהם וכן מפורש במנחות בפרק שתי הלחם : ושתי טבעות על צלעו האחת · הן הן ארבע טבעות שבתחלת המקרא ופירש לך היכן היו והו"ו זו יתרה היא ופתרונו כמו שתי טבעות ויש לך לשנות כן ושתי מן הטבעות האלו על צלעו האחד : צלעו · צדו : בדי · מוטות : לא יסורו ממנו · לעולם : ונתת אל הארון · כמו בארון : העדות · התורה שהיא לעדות ביני וביניכם שצויתי אתכם מצות הכתובות בה : כפרת

שמן למאור · לצורך המאור כמשפט אמרו חכמי הדור כי טעם ולקטורת הסמים השמן וכן הוא הסמים בעבור קטרת אם כן למה לא כאמר כן ולשמן המשחה בשמים ועוד את הבושם ואת השמן למאור ולשמן המשחה ולקטורת הסמים והנכון בעיני שמלת בשמים כוללת לשמן המשח' ובשמי' שהם מעורבים עם הסמי' לקטורת וככה קבלת האמת : ואבני שוהם · כוללת כל האפוד ואחד מהחשן : ומלואים · עוד אפרש : ועשו · נקרא מקדש בעבור היותו משכן השם הקדוש : מראה אותך · במראה העין כי מראות יחזקאל היו בחלום כנבואה והוסיף ה"א הדעת ואמר המשכן אחר שהזכיר מקדש · תוספת וי"ו וכן תעשו לצורך הכלים כי ב בתחלה ועשו לי מקדש : ועשו · בעבור שאמר בתחלה ועשו לי החל ככה ועשו ארון ולא ידענו אם זאת המדה בחוץ או בפנים והנה אם היא בחוץ יהיה עבי הארון מכפה מבית ומחוץ מב' העברים חצי אמה עד שתהיה מדת כל לוח הברית אמה אורך ואמה רוחב ואם אמרנו שגם הקומה חצי אמה תהיה כל אבן כבדה מאד אולי נתן השם כח בידי משה שהיו כבדים ל להוריד לוח אבן ביד אחת · וכתוב משני עבריהם אולי כן היה כי הלוח הוא גוף מעוקב שיש לו ששה עברים וככה כתוב כי שלשה ארוכות היו ויש לתמוה על הכבדות ועוד כי עובי הכפרת טפח ועוד כי רחבו שלא היה זהב התנופה רק פחות מן חלק אחד מג' אלפים וארבע מאות מהזהב שהכין דוד והנה הכרובים היו עבי שמן גם מזבח הקטורת לא היה כלו זהב והיה שוה לפי הסברא כי הציפוי למראה העין הוא ומעט הזהב יכנס בציפוי הלא כי הקרשים והבריחים והשלחן ומזבח הקטורת כלם מצופים ואין דבר שהיה זהב כלו רק המנורה ואחר שעשו הארון זהב מה צורך לעץ ויוכיח על הצפוי כי הנה האולם והבית צפה שלמה זהב : זר זהב · מגזרת אזרחי ורבני זרית : פעמותיו · חפשתי בכל המקרא ולא מצאתי פעם שהיא זוית רק מלשון רגל רגלי עני פעמי דלים ויש לדרך פעמיו מה יפו פעמיך ורבים ככה על כן הוצרכתי לפרש כי רגלי' היו לארון כי דרך בזיון הוא שישב הארון בארץ ועוד מה טעם לומר ושתי טבעות זהב בתוספת הוי"ו ואילו היו הראשונות היה כתוב שתי טבעות להודיע שהם ארבע טבעות זהב שהזכיר כמשפט הלשון ויש מחכמי דורינו שהבין זה ואמר כי הבדים היו מושמים בארון בטבעות שהיו על הפעמונים וכאשר יצטרכו לשאת את הארון יוסרו מהטבעות השפליות ויושמו בטבעות העליונות וכן כתוב ושמו בדיו ולפי דעתי שהבדים אחר שהושמו בטבעות העליונות לא הוסרו משם כי כן כתוב לא יסורו ממנו · ופירוש ושמו בדיו על הכהנים שהיו משימים בדי הארון בכתפות הקהתים וכאשר הושם הארון בדביר הוצרך להיותו סמוך אל הקיר שיסוכו הכרובים על הארון ועל בדיו על כן האריכו קצה כל אחד מהבדים וזהו ויאריכו הבדים והנה הד' הטבעות השפלים היו ליופי ולתפארת כמשפט הארונים : בטבעות · שהם על צלעות הארון : ונתת · הלוחות הם העדות כאילו הם כמו שטר כתובה והם לוחות הברית והעד הנאמן ויקח ויתן את העדות אל הארון ועוד כי לא כתב משה ספר תורה וספר התורה שמוהו הכהנים מצד ארון ברית י' מחוץ ועוד כתוב אין בארון רק שני לוחות אבנים ומחלוקת היא יש לשאול הנה הכתוב אמר למשה ונתת אל הארון הלוחות אשר אתן אליך וכתוב ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו והנה שברם ולא תלה מצות השם ויש להשיב אולי בעבור זה אמרו חכמינו כי שברי הלוחות הן מונחים בארון ואין הכתוב מכחיש דבריהם כי הראשונים והאחרונים לוחות הברית הם ועוד נוכל להשיב כי הכתוב לא דבר רק על הלוחות השניות ואין טענה ממלת אשר אתן אליך כי הנה כתוב גם עליהם ויתנם י' אלי ועוד הנה לא מצאנו שיאמר השם למשה שיעשה הארון וישים שם הלוחות הראשונות כי השם ידע כי ישברם משה רק אמר על הלוחות שפסלם משה ועשית לך ארון עץ וקדמונינו אמרו כי אין זה הארון שעשה בצלאל ונכון הוא ועל דרך הפשט איננו רחוק בעיני כי על הארון שעשה בצלאל ידבר וכן כתוב ועשו ארון עצי שטים ואין טעם לשאול הנה היו מושמים אלה הלוחות עד שהוקם המשכן כי אין צורך להזכיר זה והוצרכתי לפירוש הזה בעבור שהזכיר ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי והנה אם אמרנו כי ספר המעשה כאשר היה אעפ"י שלא נדע טעם למה יזכיר זה והנה מה נעשה בכתו' אחר כך ויהיו שם כאשר צוני וזה לאות כי ידבר על הלוחו' ששם משה בארון הברי' והם שם עד היום הזה וזה טעם ויהיו שם עד היום הזה גם לאות ולעד כי ספר התור' לא היה בארון כי בתחלה שם הלוחות בארון ואחר כן הכפורת עם הכרובי' והנה מקום הכבוד על הכרובי' וכתו' יושב הכרובי' אם כן איך ישי' משה ספר התור' בשנת הארבעי' בתוך הארון אם לא יסיר הכפורת עם הכרובי' מעל הארון ואין צורך לכל זה :

ועשית כפרת · כדמות מכסה ולא' יפת כי כמוהו לכפר עליו כמו כסוי חטאה ולפי דעתי שמלת לכפר עליו מגזרת כופר והנה זה מפורש ונתנו איש כופר נפשו וגם כתוב לכפר על נפשותיכם ושני הכפורת לא נזכר : ועשית · אמרו קדמונינו כי צורת כרובים כפני נערים ופרשו כרוביא בלשון ארמי' והכף משרת וכמו דברו שהיו כצורת ילדי' אם היא קבלה ושמו המלה לזכר כמו מלת חנוכה כי כף כרוב שורש והעד והיו הכרובי' כי ה"א ה"א הדע' ואיננה לתימה כה"א הכמכת מכהו הכהו וכאשר חפשתי על מלת כרובים הנה הוא צורת כמו את כרוב הממשח הסוכך אמר יחזקאל כי ראה ד' פני' לחיה ואחד מהם פני שור ובמקום אחר על החיה בעצמה תחת שור פני הכרוב והטעם הצורה שהזכיר בפעם הראשונה והמ' באחרונה היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה וקרא כל הד' כרובים והנה הכף שורש : מקשה · כמו שוה וכמוהו יתחת מעשה מקשה · ופי' מעשה כמו לא עשה את שפמו · וטעם משני שהיה מרחק כל כרוב שוה מקצה הכפורת : כרוב · הנה הכרובים על דרך האורך על כן הבדים על רוחב הארון ומערער אמר כי לא יקרא צלע רק על דרך האורך וראיתו לצלע המשכן השנית ותשובתו בכרו וחמשה בריחים לקרשי צלע המשכן לירכתים והכפורת בעצמה עשו את הכרובים על שני קצות הארון : והיו · אמר יפת כי אל הכפורת יהיו פני הכרובים אל אמצע הכפרת · ולפי דעתי כי לא היו פני הכרובים עומדים צורת נכבה על כן פניהם מעט פונים אל הכפורת : ואל הארון · כמשפט הלשון וכבר היית נותן העדות בארון ואחר תשים הכפורת : ונועדתי · לא אבין איך יכחיש זה הפסוק פסוק וידבר יי' אליו מאהל מועד לאמר כי אהל מועד שם כולל את המשכן ואת כל אשר בו ואין צריך למכריע · וטעם וי"ו ואת כל אשר אצוה ככה הוא מלת ודברתי משרת בעבור אחרת כאילו כתוב ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובי' ולא הזכיר הדבר המדובר והטעם שאדבר אתך להודיע סודי ולהשיב על שאלתך ודברתי את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל ויש לשאול למה הזכיר שם הארון בתחלה כי כתוב את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו ומנהג הלשון לבאר האחרון שהשלים בו כמו ויתן ליצחק את יעקב ואת עשו ויתן לעשו על כן החל ופירש כלי המשכן והחל מהנכבד ואחר כן השולחן והמנורה ואחר כן ואת המשכן תעשה והנה משה כאשר הקהיל כל העדה החל לאמר להם בתחלה המשכן והאהל ואחר כן הארון ואין צורך שילמד אדם את משה ויש לתמוה למה לא הזכיר מזבח הקטורת והתשובה בדרך משל כי הכבוד לא ימוש על כן הארון דמו' כסא והנה מנורה ושולחן ערוך על כן לא הזכיר מזבח הקטורת רק אחר מזבח העולה בעבור שיזהיר ולא תעלה עליו עולה ומנחה ונסך ומשה הזכירו לבני ישראל אחר המנורה וכן במעשה : ועשית · אין ספק כי עובי השלחן עם קומות הרגלים היא המדה הנזכרת : ועשית · המסגרת למעלה כמשפט השולחנות : ועשית זר זהב · שתה פי' כי הזר שהזכיר בתחלה יהיה סביב המסגרת : ועשית · ארבע הפאות מזרח ומערב וצפון ודרום : לעומת

ועשה ג' ר"פ וס' לי' מטעמים · כרוב · מכנפי כד : הכרבים כל אורי' חס' ונבי' וכתו' מלאים במ"ג חס' וס' וישלח העם שילה · מבעלי יהודה · ועשר באמה הכרוב השני · ויפרשו את כנפי הכרבים · ויסכו הכרבים על הארון על בדיו · ויתפלל חזקיהו · וחברו · ואראה והנה אל הרקיע · וישלח הכרוב את ידו ·

ועשית כפרת זהב טהור אמתים וחצי ארכה ואמה וחצי רחבה : ועשית שנים כרבים זהב מקשה תעשה אתם משני קצות הכפרת : ועשה כרוב אחד מקצה מזה וכרוב אחד מקצה מזה מן הכפרת תעשו את הכרבים על שני קצותיו : והיו הכרבים פרשי כנפים למעלה סככים בכנפיהם על הכפרת ופניהם איש אל אחיו אל הכפרת יהיו פני הכרבים : ונתת את הכפרת על הארן מלמעלה ואל הארן תתן את העדת אשר אתן אליך : ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרבים אשר על ארן העדת את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל : פ

ועשית שלחן עצי שטים אמתים ארכו ואמה רחבו ואמה וחצי קמתו : וצפית אתו זהב טהור ועשית לו זר זהב סביב : ועשית לו מסגרת טפח סביב ועשית זר זהב למסגרתו סביב : ועשית לו ארבע טבעת זהב ונתת את הטבעת על ארבע הפאת אשר לארבע רגליו :

ל' · נ' ר"פ · י"ד פסוקים על אל אל · ל' · ה' · ל' מל' יתיר חס' · ו' בתור' · ג' בותה את כל אשר · כל אורייתא חס' · מ' ל' חס' · ל' · כ"ט חס' ה' · ל' חס'

ותעביד כפורתא דדהב דכי תרתין אמין ופלגא אורכה ואמתא ופלגא פותיה : ותעביד תרין כרובין דדהב נגיד תעביד יתהון מתרין סיטרי כפורתא : ועיביד כרובא חד מסיטרא מכא וכרובא חד מסיטרא מכא מן כפורתא תעבדון ית כרוביא על תרין סיטרוהי : ויהון כרוביא פריסן גדפיהון לעילא מטלין בגדפיהון על כפורתא ואפיהון חד לקביל חד לקביל כפורתא יהון אפי כרוביא : ותתן ית כפורתא על ארונא מלעילא ובארונא תתן ית סהדותא די אתן לך : ואיזמן מימרי לך תמן ואמליל עמך מעילוי כפורתא מבין תרין כרוביא די על ארונא דסהדותא ית כל די אפקיד יתך לות בני ישראל :

ותעביד פתורא דאעי שיטין תרתין אמין אורכיה ואמתא פותיה ואמתא ופלגא רומיה : ותחפי יתיה דהב דכי ותעביד ליה זיר דדהב סחור סחור : ותעביד ליה גדנפא רומיה פושכא סחור סחור ותעביד זיר דדהב לגדנפיה סחור סחור : ותעביד ליה ארבע עזקן דדהב ותתן ית עזקתא על ארבע זויתא די לארבע ריגלוהי :

ומלא חפניך גחלי אש · והכרבים עמדים מימין לבית · וירא לכרבים תבנית יד · וישלח הכרוב את ידו מבינות · תני' דפסוק : פרשי ב' חס' וס' והיו הכרבים · וחברו : ופניהם ט' וס' אחרנית · והו הכרבים · ויהיו הכרבים · וידי אדם · ופניהם וכנפיהם פרודות · ופניהם קדמה והמה · ומחוץ לשער הפנימי לשכות · כנפי הכרבים · דד"ה · ופניהם אל יחפרו : י"ד פסו' דאית בהון על אל אל וס' מצויין בסדר וישמע יתרו : ונתת נתת כ"ט חס' ה' בקריא וס' ונתת כוס פרעה · ונתת אל הארן · ונתת את הכפרת על הארן · ועשית לו ארבע טבעות · ונתת על השלחן לחם · ונתת את הכפרת על הארן · ועשית על החשן שרשרות · ונתת אל חשן המשפט · ונתת אתם על סל · ושמת את המצנפת · ואת האיל תנתח · ולקחת את כסף הכפורים · ועשית כיור נחשת · ב' בו · ונתת את הכיור · ב' בו · ושמת את החצר סביב · ונתת עליה שמן · ונתת על המערכת לבנה · ואתה תשמע מן השמים · ב' בו · דמלכים · אתה נתתה ביד עבדך · נתת ירשת יראי · מן היום הראשון · ולחם משמים נתת · ורוחך הטובה נתת · והם במלכותם · ב' בו : ונועדתי ב' א' חס' וא' מל' וס' ונועדתי לך שם · ונעדתי שמה לבני ישר' · קדמה מל' : נתינה אליך ה' נמסר בסדר ראה אנכי : צואה את כל אשר ג' וס' ונועדתי לך שם · נביא אקים להם מקרב · והיה המקום אשר יבחר יי' :

כפרת · כסוי על הארון שהיה פתוח מלמעלה ומניחו עליו כמין דף : אמתים וחצי ארכה · כארכו של ארון ורחבה כרחבו של ארון ומונחת על עובי הכותלים ארבעתם ואף על פי שלא נתן שיעור לעוביה פירשו רבותינו שהיה עוביה טפח : כרובים · דמות פרצוף תינוק להם : מקשה תעשה · שלא תעשם בפני עצמם ותחברם בראשי הכפרת לאחר עשייתם כמעשה צורפים שקורין שולדריץ אלא הטיל זהב הרבה בתחלת עשיית הכפרת והכה בפטיש ובקורנס באמצע וראשין בולטין למעלה וצייר הכרובי' בבליטת קצותיו : מקצ' · בתרגו' בלע"ז כמו דא לדא נקשן : קצו' הכפרת · ראשי הכפרת : ועשה כרוב אחד מקצה · שלא תאמר שנים כרובי' לכל קצה וקצה לכך הוצרך לפרש כרוב אחד מקצה : מזה מן הכפרת · עצמה תעשו את הכרובים זהו פירושו של מקשה תעשה אותם שלא תעשם בפני עצמם ותחברם לכפרת : פורשי כנפים · שלא תעשם כנפיהם שוכבים אלא פרושים וגבוהים למעלה אצל ראשיהם שיהא עשרה טפחים בחלל שבין הכנפים לכפרת כדאיתא בסוכה : ואל הארון תתן את העדות · לא ידעתי למה נכפל שהרי כבר נאמ' ונתת אל הארון את העדות ויש לומר שבא ללמד שבעודו ארון לבדו בלא כפרת יתן תחלה העדות לתוכו ואח' כך יתן הכפרת עליו וכן מצינו כשהקי' את המשכן נאמר ויתן את העדות אל הארון ואחר כך וישם את הכפרת על הארון מלמעלה : ונועדתי · כשאקבע מועד לך לדבר עמך אותו מקום אקבע למועד שאבא שם לדבר עמך : ודברתי אתך מעל הכפרת · ובמקום אחר הוא אומר וידבר יי' אליו מאהל מועד לאמר זה המשכן מחוץ לפרכת נמצאו שני כתובין מכחישין זה את זה בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם ובבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת וגו' משה היה נכנס למשכן וכיון שבא בתוך הפתח קול יורד מן השמים לבין הכרובים ומשם יוצא ונשמע למשה באהל מועד : ואת כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל · הרי וי"ו זו יתירה וטפלה וכמוה הרבה במקרא וכה תפתר ואת אשר אדבר עמך שם את אשר אדבר אותך אל בני ישראל הוא : קומתו · גובה רגליו עם עובי השלחן : זר זהב · סימן לכתר מלכות שהשולחן שם עושר וגדולה כמו שאומרין שולחן מלכים : מסגרת · כתרגומו גדנפא ונחלקו חכמי ישראל בדבר יש אומרים למעלה היתה סביב לשולחן כמו לבזבזין שבשפת שולחן שרים ויש אומרים למטה היתה תקועה מרגל לרגל בארבע רוחות השלחן ודף השלחן שוכב על אותה מסגרת : ועשית זר זהב · הוא זר האמור ופירש לך כאן שעל המסגרת היתה : לעמת

לעמת המסגרת תהיין הטבעות. ברגלים תקועות כנגד ראשי המסגרת: לבתי לבדים. אותן טבעות יהיו בתים להכניס בהן הבדים. לבתי. לצורך בתים לבדי. כתרגומו אתרא לאריחיא: ונשא בם. לשון נפעל יהי נשא בם את השלחן: ועשית קערותיו וכפותיו. קערותיו זה דפוס שהיה עשוי כדפוס הלחם והלחם היה עשוי כמין תיבה פרוצה משני רוחותיה שולים לו למטה וזוקף מכאן ומכאן כלפי מעלה כמין כותלים ולכך קרוי לחם הפנים שיש לו פנים רואים לכאן ולכאן לצדי הבית מזה ומזה ונותן ארכו לרחבו של שלחן וכותליו זקופים כנגד שפות השלחן והיה עשוי לו דפוס זהב ודפוס ברזל בשל ברזל הוא נאפה וכשמוציאו מן התנור נותנו בשל זהב עד למחר בשבת שמסדרו על השלחן ואותו דפוס קרוי קערה: כפותיו. בזיכין שנותנין בהם לבונה שתים היו לשני קומצי לבונה שנותנין על שתי מערכות. ה

לשאת כ״ד בקריין וס׳ מצוין כדברי הימים א׳ סימן ט״ו: ונשא י״ב ו׳ בישעיה ו׳ בקריי׳ וס׳ בם את השלחן. ונשא כל אשר בביתך. דמלכים. וחברו. דישעיה. ונשא מגבעות. וחברו דמיכה. יושב על כסא רם ונשא. על הר גבוה ונשא. הנה ישכיל עבדי. רפאנו את בבל. ונשא אתכם בצנות. עמוס. ונשא המון. ורם

לְעֻמַּת֙ הַמִּסְגֶּ֔רֶת תִּהְיֶ֖יןָ הַטַּבָּעֹ֑ת לְבָתִּ֣ים לְבַדִּ֔ים לָשֵׂ֖את אֶת־הַשֻּׁלְחָֽן׃ וְעָשִׂ֤יתָ אֶת־הַבַּדִּים֙ עֲצֵ֣י שִׁטִּ֔ים וְצִפִּיתָ֥ אֹתָ֖ם זָהָ֑ב וְנִשָּׂא־בָ֖ם אֶת־הַשֻּׁלְחָֽן׃ וְעָשִׂ֨יתָ קְּעָרֹתָ֜יו וְכַפֹּתָ֗יו וּקְשׂוֹתָיו֙ וּמְנַקִּיֹּתָ֔יו אֲשֶׁ֥ר יֻסַּ֖ךְ בָּהֵ֑ן זָהָ֥ב טָה֖וֹר תַּעֲשֶׂ֥ה אֹתָֽם׃ וְנָתַתָּ֧ עַל־הַשֻּׁלְחָ֛ן לֶ֥חֶם פָּנִ֖ים לְפָנַ֥י תָּמִֽיד׃ פ

וְעָשִׂ֥יתָ מְנֹרַ֖ת זָהָ֣ב טָה֑וֹר מִקְשָׁ֞ה תֵּיעָשֶׂ֤ה הַמְּנוֹרָה֙ יְרֵכָ֣הּ וְקָנָ֔הּ גְּבִיעֶ֛יהָ כַּפְתֹּרֶ֥יהָ וּפְרָחֶ֖יהָ מִמֶּ֥נָּה יִהְיֽוּ׃ וְשִׁשָּׁ֣ה קָנִ֔ים יֹצְאִ֖ים מִצִּדֶּ֑יהָ שְׁלֹשָׁ֣ה ׀ קְנֵ֣י מְנֹרָ֗ה מִצִּדָּהּ֙ הָֽאֶחָ֔ד וּשְׁלֹשָׁה֙ קְנֵ֣י מְנֹרָ֔ה מִצִּדָּ֖הּ הַשֵּׁנִֽי׃ שְׁלֹשָׁ֣ה גְ֠בִעִ֠ים מְשֻׁקָּדִ֞ים בַּקָּנֶ֣ה הָאֶחָד֮ כַּפְתֹּ֣ר וָפֶרַח֒ וּשְׁלֹשָׁ֣ה גְבִעִ֗ים מְשֻׁקָּדִ֛ים בַּקָּנֶ֥ה הָאֶחָ֖ד כַּפְתֹּ֣ר וָפָ֑רַח כֵּ֚ן לְשֵׁ֣שֶׁת הַקָּנִ֔ים הַיֹּצְאִ֖ים מִן־הַמְּנֹרָֽה׃ וּבַמְּנֹרָ֖ה אַרְבָּעָ֣ה גְבִעִ֑ים מְשֻׁקָּדִ֔ים כַּפְתֹּרֶ֖יהָ וּפְרָחֶֽיהָ׃ וְכַפְתֹּ֡ר תַּחַת֩ שְׁנֵ֨י הַקָּנִ֜ים מִמֶּ֗נָּה וְכַפְתֹּר֙ תַּ֣חַת שְׁנֵ֤י הַקָּנִים֙ מִמֶּ֔נָּה וְכַפְתֹּ֕ר תַּֽחַת־שְׁנֵ֥י הַקָּנִ֖ים מִמֶּ֑נָּה לְשֵׁ֨שֶׁת֙ הַקָּנִ֔ים הַיֹּצְאִ֖ים מִן־הַמְּנֹרָֽה׃ כַּפְתֹּרֵיהֶ֥ם וּקְנֹתָ֖ם מִמֶּ֣נָּה יִהְי֑וּ כֻּלָּ֛הּ מִקְשָׁ֥ה אַחַ֖ת זָהָ֥ב טָהֽוֹר׃

לָקֳבֵיל גְּדַנְפָא תֶּהֶוְיָן עִזְקָתָא לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא לְמִטַּל יָת פָּתוֹרָא׃ וְתַעְבֵּד יָת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחְפֵּי יָתְהוֹן דַּהֲבָא וִיהוֹן נָטְלִין בְּהוֹן יָת פָּתוֹרָא׃ וְתַעְבֵּד מְגִיסוֹהִי וּבָזִיכוֹהִי וְקַשְׂוָתֵיהּ וּמְכִילָתֵיהּ דִּי תְנַסֵּךְ בְּהֵין דַּהַב דְּכֵי תַּעְבֵּיד יָתְהֵין׃ וְתִתֵּן עַל פָּתוֹרָא לְחֵם אַפַּיָּא קֳדָמַי תְּדִירָא׃ וְתַעְבֵּיד מְנַרְתָּא דְּדַהַב דְּכֵי נְגִיד תִּתְעֲבֵיד יָת מְנַרְתָּא שִׁידַהּ וּקְנַהּ כַּלִּידָהָא חֲזוּרָהָא וְשׁוֹשַׁנָּהָא מִנַּהּ יְהוֹן׃ וְשִׁתָּא קְנִין נָפְקִין מִסִּטְרָהָא תְּלָתָא קְנֵי מְנַרְתָּא מִסִּטְרַהּ חַד וּתְלָתָא קְנֵי מְנַרְתָּא מִסִּטְרַהּ תִּנְיָנָא׃ תְּלָתָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא חַד חֲזוּר וְשׁוֹשַׁן וּתְלָתָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא חַד חֲזוּר וְשׁוֹשַׁן כֵּן לְשִׁתָּא קְנִין דְּנָפְקִין מִן מְנַרְתָּא׃ וּבִמְנַרְתָּא אַרְבְּעָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין חֲזוּרָהָא וְשׁוֹשַׁנָּהָא׃ וַחֲזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ וַחֲזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ וַחֲזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ לְשִׁתָּא קְנִין דְּנָפְקִין מִן מְנַרְתָּא׃ חֲזוּרֵיהוֹן וּקְנֵיהוֹן מִנַּהּ יְהוֹן כֻּלַּהּ נְגִידָא חֲדָא דְּדַהַב דְּכֵי׃

ל׳ כ״ו · י״ב · לית דכות · ל׳ קרח׳ · ח״ל · ל׳ · כ׳ · ב׳ מ״ט · ל׳ · ל׳ מ״ל · ג׳ מ״ל · ביחו׳ · ו׳ בלי׳ · ב׳ ולב׳ · ל׳ כתו׳ · ה׳ מלין דלית להון הכרע · כל כו״ת · ב׳ ות״ג

לכבו. כי כה אמר רם ונשא: כהן ט׳ קמצין וג׳ פתחין נמסר בסדר ויצא: לחם פנים הלין זוגין דלא נסבי ה׳ וס׳ והאבן גדלה. לחם פנים לפני תמיד. בגדי שרד. נחש נחשת. מזרחה שמש. דאז יבדיל. א׳ זה בית אשר תבנו לי. וגם שם עיר המנה. זה הים גדול. ותחדש פני האדמה. מזבח נחשת. חג מצות. ד׳ עזרא: מנרת כול כל במ״ב וס׳ ומקטר ס׳ לי׳. ראית והמנרת: תעשה ו׳ וס׳ תעשה המנורה: ל׳ כל. ששת ימים תעשה מלאכה. דויקהל. ותחבירו דויקרא. ואם מנחת מרחשת. על מחבת בשמן. כל מנחה אשר תקריבו. כי כלם כיראים אותנו: המנורה: ג׳ בל וס׳ מקשה תעשה המנורה. דעש אהרן אל. בהעלתך את הנרות: סימן כל דסמיך האחד בקנה כפתר תחת הבית דסמיך אחד בטוא תחת הבית: ג׳ פרשיות משתנות מקץ בקנה אחד בקנה אחד בטוא תחת הבית. תרומה בקנה האחד בקנה האחד כפתור תחת הבית. ויקהל בקנה האחד כפתור החת דבית בקנה אחד בטוא תחת הבית. קרב כן לששת הקנים היוצאים מן המנרה תנין לששת הקנים היוצאים מן המנרה:

אבן עזרא

לעומת. הזכיר המקום שתומתים שם הטבעות: ונשא בם את השלחן. תבנית נפעל כמו ונקה המכה כי הדגשות להתבלע פא הפועל: ועשית. מה שאמרו רז״ל ידוע הוא: ומלת אשר יוסך בהם שבה אל וקשותיו לא אל הקרובה אליה שהיא ומנקיותיו וכיוצא משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וכתוב בעמוד ענן ידבר אליהם שהם משה ואהרן לא שמואל והעד כי במעשה הזכיר הקשות אשר יוסך בהם ועוד את קשות הנסך ומלת נסך לטעמי רבי לא יכנו ליי׳ נסך הפסל נסך חרש ואפי נסכתי מלכי. אמר רב נתן שהוא בעל הערוך כי הקשות דמות קנים כי כן יקראו בלשון ישמעאל והמגיד לו לא ידע לשון ערבי כי כלשונו היה כי הקנים יקראו קצב בעבור גם בביתוים שבוש בדברי הימים שהזכיר תחת הקערות מזרקים ותחת הכפות כפורים והזכיר הקשות כאשר הם ותחת המנקיות את מזלגות והכל זהב לצורך השלחן אולי כלי אחרים שהוריד לשומם בשלחנות שעשה שלמה ואין ככה שלחן אהל מועד: ונתת. על דרך הפשט נקרא לחם הפני׳ בעבור הפני׳ שהוא אחריו ומה שאמרו קדמונינו אמת הוא כי הקערות כמו דפוס: ועשית. ראיתי ספרים שבדקום חכמי טבריא ונשבעו חמשה עשר מזקניהם ששלש פעמים הסתכלו כל מלה וכל נקודה וכל מלא וכל חסר והנה כתוב יוד במלת תיעשה ולא מצאתי ככה בספרי ספרד וצרפת ומעבר לים והקדמונים דרשו כי תוספת היוד רמז לעשרה מנורות שעשה שלמה והכלל אם יש שם יוד היא מלה זרה ובדרש כי נעשית מאליה והטעם שכל רואיה היו תמהים איך יכול אדם לעשותה כי הנה כתוב ויעש מנורת כן עשה את המנורה והנה על מחבת בשמן תעשה מורבכת תביאנה והנה מקשה כמו הכתוב בכרובים ירכה וקנה הוא גוף המנורה: וששה. טעם קני שגולי ארוכים חלולי: שלשה. אמר הגאון כי משקדים והנכון שהוא מגזרת לשקוד על דלתותי: טהור

רש״י (המשך): שתי מערכות... [illegible]

הנשאר של רש״י בעמודה: ... מקשה. תרגומו נגיד לשון המשכה שמושך את האיברים מן העשת לכאן ולכאן בהקשת הקורנס ולשון מקשה מכת קורנס בטר״ין בלע״ז כתורא לדא נקשן: תיעשה. מאליה לפי שהיה משה מתקשה בה אמר לו הקב״ה השלך את הככר לאור והיא נעשית מאליה לכך לא נכתב תעשה: ירכה. הוא הרגל של מטה העשוי כמין תיבה ושלשת הרגלים יוצאין הימנה מטה: וקנה. הקנה האמצעי שלה העולה באמצע הירך זקוף ועליו נר האמצעי עשוי כמין בזך לצוק השמן לתוכו ולתת הפתילה: גביעיה. הן כמין כוסות שעושין מזכוכית ארוכים וקצרים וזו עשויים של זהב ובולטין ויוצאין מכל קנה וקנה כמנין שנתן בהם הכתוב ולא היו בה אלא לנוי: כפתוריה. כמין תפוחים עגולים בולטים סביבות הקנה האמצעי כדרך ששוין למנורות שלפני השרים וקורין להם פומיל״ש ומנין שלהם כתוב בפרשה כמה כפתורים בולטין ממנה וכמה חלק בין כפתור לכפתור: ופרחיה. ציורין עשויין בה כמין פרחים: ממנה יהיו. הכל מקשה יוצא מתוך חתיכת העשת ולא יעשם לבדם וידביקם: יוצאים מצדיה. לכאן ולכאן באלכסון משוכין ועולין עד כנגד גובהה של מנורה שהוא קנה האמצעי ויוצאים מתוך קנה האמצעי זה למעלה מזה התחתון ארוך ושל מעלה קצר הימנו והעליון קצר היה גובה ראשיהן שוה לגובה של קנה האמצעי השביעי שממנו יוצאים הששה: משוקדים. כתרגומו מצויירין היו כדרך ששוין לכלי כסף וזהב שקורין ניי״ל: שלשה גביעים. בולטין מכל קנה וקנה כפתור ופרח היה לכל קנה וקנה: ובמנורה ארבעה גביעים. בגופה של מנורה היו ארבעה גביעים אחד בולט בה למטה מן הקנים והשלשה למעלה מן יציאת הקנים היוצאין מצדיה: משוקדים כפתוריה ופרחיה. זה אחד ממחמש מקראות שאין להם הכרע אין ידוע אם גביעים משוקדים או משוקדים כפתוריה ופרחיה: וכפתור תחת שני הקנים. מתוך הכפתור היו הקנים נמשכים משני צדיה אילך ואילך כך שנינו במלאכת המשכן. גובהה של מנורה י״ח טפחים הרגלים והפרח שלשה טפחים הוא הפרח האמור בירך שנ׳ עד ירכה עד פרחה וטפחיים חלק וטפח שבו גביע מהארבע׳ גביעים וכפתור ופרח ומשני כפתורי ומשני פרחים האמורים

אבן עזרא

טהור. שהוא מזוקק שאין בו פסול: וראה. כי צריך מעשה המנורה לחכמה גדולה במראה הלב איך יעשה מככר אחד כל הכלים. מלת מראה זרה ואיננה כדרך מופלך כי אי׳ פעול למלת ראה כי אם נראה לבד׳ והיה כן בעבור כי הרואה איננו פועל רק מקבל דמות ובעל התולדת יבין זה. ולפני שאדבר על המשכן שגם הוא היה יריעות כרובי׳ אתן לך עקר שתסמוך עליו:

רשי

האמורים במנורה עצמה שנאמר משוקדים כפתוריה ופרחיה למדנו שהיו בקנה שני כפתורי׳ ושני פרחים לבד מן השלשה כפתורי׳ שהקני׳ נמשכין מתוכן שנאמר וכפתור תחת שני הקנים וגו׳ וטפחים חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו אילך ואילך נמשכי׳ ועולי׳ כנגד גובהה של מנור׳ טפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו וטפח חלק וטפח כפתו׳ ושני קנים יוצאים ממנו ונמשכים ועולי׳ כנגד גבהה של מנורה וטפחים חלק כשתייר שם שלשה טפחים שבהם שלשה גביעים וכפתור ופרח כמצאו גביעים שנים ועשרים שמנה עשרה לששה קנים שלש׳ לכל אחד ואחד וארבע׳ בגופה של מנורה ואחד עשר כפתורי׳ ששה בששת הקנים ושלשה בגופ׳ של מנורה שהקנים יוצאים מהם ושנים עוד נאמר במנורה שם שנ׳ משוקדי׳ כפתוריה ומיעוט כפתורים שני׳ האחד למטה אצל הירך והאחד בשלשה טפחים העליונים עם שלשה הגביעי׳ ותשעה פרחים היו לה ששה לששת הקנים שנאמר בקנה האחד כפתור ופרח ושלשה למנורה שנאמר משוקדים כפתוריה ופרחיה ומיעוט פרחים שנים ואחד האמור בפרשת בהעלותך עד ירכה עד פרחה ואם תדקדק במשנה זו הכתובה למעלה תמצאם כמנינם איש איש במקומו: את פרותיה. כמין בזיכין שנותנים בתוך השמן

וראה ג׳ רפ׳ וסי׳ וראה ועשה כתבניתם. וראה אם דרך עצב בי. וראה בנים לבניך שלום: וכן תעשה ה׳ וסי׳ וכן תעשה בשפת היריעה. וכן תעשה לחמרו. ג׳ בו׳ וכן תעשה בשבעה בחדש: האחת ג׳ קמצין וסי׳ חמשים ללאות רפ׳. וחבירו. חמשים ללאות דמשכן תניי׳ ויעש את העמודים. דמלכים. וכל אתנחתא וספ

וְעָשִׂיתָ אֶת־נֵרֹתֶיהָ שִׁבְעָה וְהֶעֱלָה אֶת־נֵרֹתֶיהָ וְהֵאִיר עַל־עֵבֶר פָּנֶיהָ׃ וּמַלְקָחֶיהָ וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר׃ כִּכָּר זָהָב טָהוֹר יַעֲשֶׂה אֹתָהּ אֵת כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה׃ וּרְאֵה וַעֲשֵׂה בְּתַבְנִיתָם אֲשֶׁר־אַתָּה מָרְאֶה בָּהָר׃ ס

כו וְאֶת־הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה עֶשֶׂר יְרִיעֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתֹלַעַת שָׁנִי כְּרֻבִים מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ אֹרֶךְ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁמֹנֶה וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְכָל־הַיְרִיעֹת׃ חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת תִּהְיֶיןָ חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ וְחָמֵשׁ יְרִיעֹת חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ׃ וְעָשִׂיתָ לֻלְאֹת תְּכֵלֶת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִקָּצָה בַּחֹבָרֶת וְכֵן תַּעֲשֶׂה בִּשְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצוֹנָה בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית׃ חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת תַּעֲשֶׂה בַּיְרִיעָה הָאֶחָת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת תַּעֲשֶׂה בִּקְצֵה הַיְרִיעָה אֲשֶׁר בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית

וְתַעְבֵּיד יָת בּוֹצִינָהָא שִׁבְעָא וְתַדְלֵיק יָת בּוֹצִינָהָא וִיהוֹן מְנַהֲרִין לָקֳבֵיל אַפָּהָא׃ וְצִיבְתָהָא וּמַחְתְּיָתָהָא דִּדְהַב דְּכֵי׃ כַּכְּרָא דִּדְהַב דְּכֵי יַעְבֵּיד יָתַהּ יָת כָּל מָנַיָּא הָאִלֵּין׃ וַחֲזֵי וְעִיבֵיד בִּדְמוּתְהוֹן דִּי אַתְּ מִתַּחְזֵי בְּטוּרָא׃ וְיָת מַשְׁכְּנָא תַּעְבֵּיד עֲשַׂר יְרִיעָן דְּבוּץ שְׁזִיר וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי צוּרַת כְּרוּבִין עוֹבַד אוּמָן תַּעְבֵּיד יָתְהוֹן׃ אוּרְכָּא דִּירִיעֲתָא חֲדָא עַשְׂרִין וְתַמְנֵי אַמִּין וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִּין דִּירִיעֲתָא חֲדָא מִשְׁחֲתָא חֲדָא לְכָל יְרִיעָתָא׃ חֲמֵשׁ יְרִיעָן יְהוֹיָין מְלַפְּפָן חֲדָא עִם חֲדָא וְחָמֵשׁ יְרִיעָן מְלַפְּפָן חֲדָא עִם חֲדָא׃ וְתַעְבֵּיד עֲנוּבִין דִּתְכֶלְתָּא עַל שִׂפְתָא דִּירִיעֲתָא חֲדָא מִסִּטְרָא דְּבֵית לוֹפֵי וְכֵן תַּעְבֵּיד בְּשִׂפְתָא דִּירִיעֲתָא בְּסִטְרָא דְּבֵית לוֹפֵי תִּנְיָנָא׃ חַמְשִׁין עֲנוּבִין תַּעְבֵּיד בִּירִיעֲתָא חֲדָא וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין תַּעְבֵּיד בִּסְטַר דִּירִיעֲתָא דִּבְבֵית לוֹפֵי תִּנְיָנָא

ל׳ וחד ל׳ עבר · כולם ל׳ב · ג׳ ל׳פ · ל׳ ומטעי׳ ביה · ל׳ · ל׳ · ב׳ חס׳ בליש כי תלכלכו · כו׳ ל׳ כ״כ ב׳ מ תכי׳ דיהתק׳ כל אורייתא חס׳ ו׳ י׳ · כו׳ ל׳ חס׳ ב׳ מ׳ ל׳ · ר׳ ב׳ ו׳ · ב׳ מ׳ ל׳ ויעש ללאת דין · ג׳ קמצין וכל אתנחתא וזקפי׳ וס״פ דכו׳ ב׳ מב

חקפים דכו׳ קמצין במ״ב וסי׳ ויעש עשרה כיורות. נחשת. מלכים. ובני ישראל למספרם. וכל אחת דכו׳ קמץ במ״ו פתח׳ זקפים וסי׳ מצוין בסדר בשלח:

אבן עזרא

אמר אברהם המחבר כלים ע

על שני דרכים האחד יש שהוא גוף שיש לו אורך ורוחב ועומק והנה שש פאות מהאורך יבאו פנים ואחור ומהרוחב ימין ושמאל ומהגובה מעלה ומטה ויש יש שאינו גוף והם מלאכי השם הקדושי׳ גם נשמת האדם ולא השנים דרכים השם בראם לבדו ואין יכולת בנברא לברא עצם שיהיה גוף אף כי שאיננו גוף שהוא נכבד יותר גם אין בוכח להכחידו עד שיעדר ולא יהיה יש ויש דבר סמוך על יש ונשען עליו ולא ימצא לבדו והיא הצורה גם היא על שני דרכים האחת עומדת ולא תסור כצורת הקדושים והחכמה בנשמה גם בגופות כחום האש ולחות המים והדרך האחר מקרים אינם עומדים רק מתהפכים ונחלפים וקרים ונעדרי׳ וכאלה יכול האדם לעשות על כן השם הנכבד לא יתכן שיהיה לו דמות ותמונה לא עומדת ולא נעדרת כי הוא ברא עצם כל דבר כי כל צורה עומדת או מקרה ואתן לך משל אחר קדרות הלבנה כשככם כל הארץ בינה ובין השמש ב בראש התלי או בזנבו ואתן לך משל אחר ידענו כי כח הנשמה בכל הגוף ויש מקומות בגוף האדם שיש בהם מהחבלים היוצאי׳ מן המוח שירגישו יותר מהאחרים כמו העיני׳ והאזנים כי העצמות גם הכבד לא ירגישו והנה הלב יקבל כח הנשמה יותר מכל איברי הגוף על כן היו א איברים רבים משרתים לו וככה השם הנכבד ידענו כי כבודו מלא כל העולם רק יש מקומות שיראה כח השם בו יותר ממקומות אחרים ובעבור שני דברים האחד כפי מתכונת תולדת המקבל והשני כפי כח העליון שהוא על ראש המקבל על כן נבחר מקום בית המקדש ואם נתן לך השם חכמה בלבך תבין סוד הארון והכפורת והכרובים שהם פורשי כנפים ומחוץ לפרוכת דבר המנורה ומזבח הקטורת והשלחן ומחוץ לפתח המשכן מזבח העולה ואת כל כליו ואת הכיור ואת כנו ואלה הדברים הם כבוד אלהים ובעבור זה רמזתי לך כי יש בדורנו חכמים בעיניהם אולי יהתלו על דברי והיודע סוד נשמתו ומתכונת גופו יוכל לדעת דברי העולם העליון כי האדם כדמות עולם קטן והוא היה סוף בריתו בא׳ וסימן לדבר בגדול החל ובקטון כלה והגאון הזכיר כי שמונה עשר דברים הם במשכן שהוא עולם אמצעי וכמוהם בעולם העליון וככה העולם הקטן הנה הכלל כל כרוב נעשה לקבל כח העליון גם בעבור שילמוד המשכיל ואין צורך להאריך: ואת המשכן. כאשר הודיעו בתחלה את תבנית המשכן: אורך. חסרי דעת אמרו כי מדת כ״ח בעבור כ״ח מחנות הלבנה והנכון כי היו עשר יריעות על דרך נוטה שמים כיריעה על כן היה מקום קדש הקדשים בחשבון מעוקב: מעשה חושב. אמרו חכמים כי מעשה חושב שני פרצופים: ורוקם. פרצוף אחד והנכון הוא ועל דרך הפשט מעשה חושב איננו רוקם ולא אורג רק על דרך שעושין היום בגדי משי כי הצורה שעלתה בלב היא חשבון ומחשבה ויציירנה בלוח ויש׳ שני חוטין בחשבון למשוך מרחוק: חוברות. כדמות תאר או יהיה כדמות פעל שזאת חוברת זאת והעד חבור עבבים אפרים הנח לו שהוא פעול: לולאות. יש אומרים כי כמוהו ובלולים יעלו אל התיכונה כי הב׳ית משרת: הקיצונה. תאר כמו העליונה: חמשים. עתה הזכיר מספר הלולאות. ומלת

רשי

והפתילות: והאיר אל עבר פניה. עשה כי פשת הנרות שבראשי הקנים היוצאים מצדיה מסובי׳ כלפי האמצעי כדי שיהיו הנרות כשתדליקם מאירים אל עבר פניה מוסב אורם אל צד פני הקנה האמצעי שהוא גוף המנורה: ומלקחיה. הם הצבתים העשויים ליקח בהם הפתילה מתוך השמן ליישבן ולמושכן בפי הנרות ועל שם שלוקחים בהם קרוים מלקחים וכבתה״א שתרגם אנקלום לשון צבת טנליי״ש בלע״ז ומחתותיה הם כמין בזיכין קטנים שחותה בהן את האפר שבנר בבקר בבקר כשהו׳ מטיב את הנרו׳ מאפר הפתילות שדלקו הלילה וכבו ולשו׳ מחתה פויישדי״א בלע״ז כמו לחתות אש מיקוד: ככר זהב טהו׳. שלא יהיה משקלה עם כל כליה אלא ככר לא פחות ולא יותר והככר של חול ששים מנה ושל קדש היה כפול מאה וכ׳ מנה והמנ׳ היא ליטרא שנוקלין בה כסף למשקל קולוניא והם מאה זהובי׳ כ״ה סלעים והסלע ארבעה זהובים: וראה ועשה. ראה כאן בהר תבנית שאני מראה אותך מגיד שנתקשה משה במעשה המנורה עד שהראה לו הקב״ה מנור׳ של אש: אשר אתה מראה. כתרגומו דאת מתחזי בטורא אילו היה נקוד מראה בפת״ח פתרונו אתה מראה לאחרי׳ עכשו שנקוד חטף קמץ פתרונו דאת מתחזי שאחרים מראין לך: ואת המשכן תעשה עשר יריעות. להיות לו לגג ולמחיצו׳ מחוץ לקרשי׳ שהיריעות תלוים מאחוריהן לכסותן: שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני. הרי ד׳ מינין בכל חוט וחוט אחד של פשתן ושלשה של צמר וכל חוט וחוט חוטו כפול ששה הרי ארבעה מיני׳ כשהן שזורין יחד עשרים וארבעה כפלים לחוט: כרובים מעשה חושב. כרובי׳ היו מצויירין בהם באריגתן ולא ברקימה שהוא מעשה מחט אלא באריגה בשני כותלים פרצוף אחד מכאן ופרצוף אחד מכאן ארי מצד זה ונשר מצד זה כמו שאורגין חגורות של משי שקורין בלע״ז פיישׁ״ת: תהיין חוברו׳. תופרן במחט זה בצד זה חמש לבד וחמש לבד: אשה אל אחותה. כך דרך המקרא לדבר בדבר שהוא לשון נקבה ובדבר שהוא לשון זכר אומר איש אל אחיו כמו שנאמר בכרובים ופניהם איש אל אחיו: לולאות. לצולש בלע״ז וכן תרגם אנקלום ענובין לשון עניבה: מקצה בחברת. באותה יריעה שבסוף החבור קבוצת חמשת היריעות קרויה חוברת: וכן תעשה בשפת היריעה הקיצונה במחברת השנית. באותה יריעה שהיא קיצונה לשון קצה כלומר לסוף החוברת: מקבילות

מקבילות הלולאות אשה אל אחותה · שמור שתעשה במדה אחת מכוונות הבדלתן זו מזו וכמדתן ביריעה זו כן יהא בחברתה כשתפרוס חוברת אצל חוברת יהיו הלולאות של יריעה זו מכוונות כנגד של זו וזהו לשון מקבילות זו כנגד של זו תרגומו של נגד לקבל היריעות ארכן עשרים ושמנה ורחבן ארבע וכשחבר חמש יריעות יחד נמצא רחבן עשרים וכן החוברת השנית והמשכן ארכו שלשים מן המזרח למערב שנאמר עשרים קרשים לפאת נגב תימנה וכן לצפון וכל קרש אמה וחצי האמה הרי שלשים מן המזרח למערב רוחב המשכן מן הצפון לדרום עשר אמות שנאמר ולירכתי המשכן ימה וגו' ושני קרשים למקוצעות הרי עשר וכמקומם אפרש למקראות הללו

מקבילות ב' וכב' וסי' הללאות · וחברו : לאהל ה' מיחרין וסי' ועשית יריעות עזים · ויעש יריעות עזים · וביום הקים את המשכן · ויעש שלמה · ויקרא המלך ליהוידע · וכל לאהל למועד דכו' : לבד כל הדין סיפרא ותריסר קמץ וכל שאר קרי' פתח במ"א תציג אתו לבד · שפטים : והאמה מזה והאמה חד מן לה

מַקְבִּילֹת הַלֻּלָאֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ׃ וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים קַרְסֵי זָהָב וְחִבַּרְתָּ אֶת־הַיְרִיעֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ בַּקְּרָסִים וְהָיָה הַמִּשְׁכָּן אֶחָד׃ וְעָשִׂיתָ יְרִיעֹת עִזִּים לְאֹהֶל עַל־הַמִּשְׁכָּן עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ אֹרֶךְ ׀ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת׃ וְחִבַּרְתָּ אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְאֶת־שֵׁשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְכָפַלְתָּ אֶת־הַיְרִיעָה הַשִּׁשִּׁית אֶל־מוּל פְּנֵי הָאֹהֶל׃ וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת הַקִּיצֹנָה בַּחֹבָרֶת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הַחֹבֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ וְעָשִׂיתָ קַרְסֵי נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים וְהֵבֵאתָ אֶת־הַקְּרָסִים בַּלֻּלָאֹת וְחִבַּרְתָּ אֶת־הָאֹהֶל וְהָיָה אֶחָד׃ וְסֶרַח הָעֹדֵף בִּירִיעֹת הָאֹהֶל חֲצִי הַיְרִיעָה הָעֹדֶפֶת תִּסְרַח עַל אֲחֹרֵי הַמִּשְׁכָּן׃ וְהָאַמָּה מִזֶּה וְהָאַמָּה מִזֶּה בָּעֹדֵף בְּאֹרֶךְ יְרִיעֹת הָאֹהֶל יִהְיֶה סָרוּחַ עַל־צִדֵּי הַמִּשְׁכָּן מִזֶּה וּמִזֶּה לְכַסֹּתוֹ׃ וְעָשִׂיתָ מִכְסֶה לָאֹהֶל עֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וּמִכְסֵה עֹרֹת תְּחָשִׁים מִלְמָעְלָה׃ פ

וְעָשִׂיתָ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים׃

מְכַוְּנַן עֲנוּבַיָּא חֲדָא עִם חֲדָא׃ וְתַעְבֵּיד חַמְשִׁין פּוּרְפִּין דִּדְהַב וּתְלָפֵיף יָת יְרִיעָתָא חֲדָא עִם חֲדָא בְּפוּרְפַיָּא וִיהֵי מַשְׁכְּנָא חָד׃ וְתַעְבֵּיד יְרִיעָן דִּמְעַזֵּי לִפְרָסָא עַל מַשְׁכְּנָא חֲדָא עַשְׂרֵי יְרִיעָן תַּעְבֵּיד יָתְהֵין׃ אוּרְכָּא דִירִיעֲתָא חֲדָא תְּלָתִין בְּאַמִּין וּפוּתְיָא אַרְבַּע בְּאַמִּין דִּירִיעֲתָא חֲדָא מְשַׁחְתָּא חֲדָא לַחֲדָא עַסְרֵי יְרִיעָן׃ וּתְלָפֵיף יָת חֲמֵשׁ יְרִיעָן לְחוֹד וְיָת שִׁית יְרִיעָן לְחוֹד וְתַעֵיף יָת יְרִיעֲתָא שְׁתִיתֵתָא לָקֳבֵיל אַפֵּי מַשְׁכְּנָא׃ וְתַעְבֵּיד חַמְשִׁין עֲנוּבִין עַל שִׂפְתָּא דִירִיעֲתָא חֲדָא בְּסִטְרָא דְבֵית לוֹפֵי וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין עַל שִׂפְתָּא דִירִיעֲתָא דְבֵית לוֹפֵי תִנְיָנָא׃ וְתַעְבֵּיד פּוּרְפִּין דִּנְחָשָׁא חַמְשִׁין וְתָעֵיל יָת פּוּרְפַיָּא בַּעֲנוּבַיָּא וּתְלָפֵיף יָת מַשְׁכְּנָא וִיהֵי חָד׃ וְסִרְחָא דְיַתִּיר בִּירִיעַת מַשְׁכְּנָא פַּלְגוּת יְרִיעֲתָא דְיַתִּירָא תִּסְרַח עַל אֲחוֹרֵי מַשְׁכְּנָא׃ וְאַמְּתָא מִכָּא וְאַמְּתָא מִכָּא בִּדְיַתִּיר בְּאוֹרֶךְ יְרִיעַת דְּמַשְׁכְּנָא יְהֵי סְרִיחַ עַל סִטְרֵי מַשְׁכְּנָא מִכָּא וּמִכָּא לְכַסָּיוּתֵיהּ׃ וְתַעְבֵּיד חוֹפָאָה לְמַשְׁכְּנָא מַשְׁכֵי דְדִכְרֵי מְסַמְּקֵי וְחוֹפָאָה דְמַשְׁכֵי דְסַסְגוֹנָא מִלְעֵילָא׃ וְתַעְבֵּיד יָת דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא דַּאֲעֵי שִׁטִּין קָיְמִין׃

פסו' מסורתא מבא ומסורתא מבא נסבין ו"ו ומלה ביניהון וסי' מצויין במסרא רבתא : לכסתו ב' חס' בליש' וסי' על צידי המשכן מזה ומזה · וכלה אהרן ובניו : לאהל ג' וסי' ועשית מכסה לאהל · ויעש מכסה לאהל · שמרי הספים לאהל · ויהו י"א רפין וסי' ויהיו דם · ויהיו תאמם מלמטה · את מחתת החטאים · ויהיו על מדין · ויהיו דברי אלה · דשלמה · ויהיו מוכשלים לפניך · ויהיו כל האנשים · ויהיו נדדים בגוים · הבאת יום קראת ויהיו · ויהיו חיים לנפשך · אמרתי אעלה בתמר · וא' דמטע' ביה דסבי' ויהיו בשוא תחת הו"ו והוא ויהיו בפתח תחת הו"ו ויאמרו להם הנשיאים יחיו ויהיו חטבי עצים בפתח תחת הו"ו · וחד ויחיו בשוא תחת ו"ו ויאמר אלי הנבא אל הרוח · וחד ויחיו בפתח תחת הו"ו ונבאתי כאשר צוני :

נותן היריעות ארכן לרחבו של משכן עשר אמות האמצעיות לגג חלל רוחב המשכן ואמה מכאן ואמה מכאן לכסוי ראשי הקרשי' שעוביין אמה נשתיירו שם עשרה אמה שמכה לצפון ושמנה לדרום מכסי' קומת הקרשי' שגבהן עשר נמצאו שתי אמו' התחתונות מגולות ר' רחבן של יריעו' ארבעי' אמה כשהן מחוברות עשרים אמה לחוברת שלשים מהן לגג חלל המשכן לארכו ואמה כנגד עובי ראשי ה' הקרשי' שבמער' ואמה לכסות עובי העמודים שבמזרח שלא היו קרשים במזרח אלא ארבע עמודי' שהמסך פרוש ותלוי בוו' שבהן כמין וילון נשתיירו שמנה אמות התלויין על אחורי המשכן ם שבמערב ושתי אמות התחתונו' מגולות זו מצאתי בברייתא דמ"ט מדות אבל במס' שבת אין היריעות מכסות את עמוד המזרח וט' אמות תלויות אחורי ה' המשכ' והכתו' מסייעו ונתת את הפרוכ' תחת הקרסים ואם כדברי הברית הזאת נמצאת פרוכת משוכה מן ה' הקרשי' ולמערב אמה : קרסי זהב · פירמ"לש בלעז ומכניסין ראשן אחד בלולאו' שבחוברת זו וראשו אח' בלולאות שבחוברת זו ומחברן בהן : יריעות עזים · מנוצה של עזים : לאהל על המשכן · לפרוש אותן על יריעו' התחתונות : שלשים באמה · שכשנותן ארכן לרוחב המשכן כמו שנתן את הראשונות נמצאו אלו עודפות אמה מכאן ואמה מכאן לכסות אחת מהשתי אמות שנשארו מגולות מן הקרשים והאמה התחתונה של קרש שאין היריעה מכסה אותו היא האמה התחובה בנקב האדן שהאדנים גבהן אמה : וכפלת את היריעה הששית · שעודפת באלו העליונות יותר מן התחתונות : אל מול פני האהל · חצי רחבה היה תלוי וכפול על המסך שבמזרח כנגד הפתח דומה לכלה צנועה המכוסה בצעיף על פניה : וסרח העודף ביריעות האהל · על יריעות המשכן יריעות האהל הן העליונות של עזים שקרויים אהל כמו שאמור בהם לאהל על המשכן וכל אהל האמור בהן אינו אלא לשון גג שמאהילות ומסככות על התחתונות והן היו עודפות על התחתונות חצי היריעה למערב שהחצי של יריעה אחת עשרה היתרה היה נכפל אל מול פני האהל כשאמרו שתי אמות רחב חציה עודף על רוחב התחתונות : תסרח על אחורי המשכן · לכסות שתי אמות שהיו מגולות בקרשי' : והאמה מזה והאמה מזה · לצפון ולדרום : בעודף · בארך יריעו' האהל שהן עודפות על אורך יריעות המשכן שתי אמות יהיה סרוח על צדי המשכן לצפון ולדרום כמו שפירשתי למעלה למדה תורה דרך ארץ שיהא אדם חס על היפה : אחורי המשכן · הוא צד מערבי לפי שהפתח במזרח שהן פניו וצפון ודרום קרויין צדדין לימין ולשמאל : מכסה לאהל · לאותו גג של יריעות עזים עשה עוד מכסה אחד של עורות אילים מאדמים ועוד למעלה ממנו מכסה עורות תחשים ואותן מכסאות לא היו מכסין אלא את הגג ארכן שלשים ורחבן עשר אלו דברי רבי נחמיה ולדברי רבי יהודה מכסה אחד היה חציו של עורות אילים מאדמים וחציו של עורות תחשים : ועשית את הקרשים · היה לומר ועשית קרשים כמה שנאמר בכל דבר ודבר מהו הקרשים מאותן העומדין ומיוחדין לכך יעקב אבינו נטע ארזים במצרים וכשמת צוה בניו להעלותם עמהם כשיצאו ממצרים ואמר להם שעתיד הקדוש ברוך הוא לצוות אותן לעשות משכן במדבר מעצי שטים ראו שיהו מזומנים בידכם הוא שיסד הבבלי בפיוט שלו טס מטע מזורזים קורות בתינו ארזים שנזדרזו להיות מוכנים בידם מקודם לכן : עצי שטים עומדים · איטשנטי"ש בלעז שיהא אורך הקרשים זקוף למעלה בקירות המשכן ולא תעשה הכתלים בקרשים שוכבים להיות רחב בקרשים לגובה הכתלים קרש על קרש : עשר

אבן עזרא

ומלת מקבילות זאת לקבל זאת ויש אומרים כי כמוהו ויכם קבלעם ומחיקבלו · ופירו' אשה עשם דבר וכן אים על כן והאים גבריא : ועשית קרסי · וכמוהו כרע בל קורס נבו · והנה עשר יריעות הוא המשכן והמשכן קראו אחד כולל הכל כי כל גוף איננו דבר אחד רק הוא מחובר מאחדים וככה השם הנכבד שהוא אחד כולל הכל ונקרא אחד וכן העולם הקטון והגדו' : ועשית · להיות אהל · ומלת אותם תוספת ביאור כי היא שבה אל יריעו עזי' : ארך · מלת אחת זרה כי היתה ראויה להיות אחדת כי הד"לת איננה מאותיות המשרתי' רק בעבור שהתחברו שנים ד"לת ותיו שהם ממוצא אחד יכבד על הלשון על דרך משרת את המלך וחסרו הד"לת : חמש · בשוא ופתח דרך קרוב כמו שלש ם שאין והנה כאשר כפל את היריעה הששית כאשר תביה ב בסוף על כן כתוב חצי היריעה העודפת ואין צורך להזכיר כי אורך היריעות לרוחב המשכן והנה רוחב המשכן עשר אמות ותשע אמות היו גובה שני צדי המשכן על כן כתו' והאמה מזה לכסות המשכן : ועשית · מספר לולאות יריעות האהל כמספר לולאות יריעות המשכן וכן ה הקרסים רק לא היו לולאות ה האהל וקרסיו לנוכח לולאות ה המשכן וקרסיו רק אחריהם לפאת מערב שתי אמו' : ועשית קרסי המשכן זהב · כי הוא נכבד והאהל · כמו מכסה על כן קרסיו נחשת ואינם נראים כי ב' מכסי' את האהל : וסרח · יש חצי שהו' בדרך קירוב כמו וחצי שבט המנשי' ובמעשה הקרשים תבין הצורך לפרש : והאמה בעודף · כמו אובד והוא תואר כי הוא מלרע הטעם : ועשית · מכסה על מכס' בעבור הגשם : ועשית · המשכן איננו רק היריעו' והקרשי' וכאשר הודיע המשכן כן הקרשים · ומלת עומדי' כפי תואר השם כי האורך הוא הגובה וככה האדם כאשר הוא עומד והפך זה בשכבו או מלת עומדי' על זויות נכבות : עשר

אבן עזרא

עשר אמות המשכן לא ידענו אם הם כאמות יחזקאל שהם אצילה ובדרך סברא אמות הבית הראשון כן היו בעבור שמלאכו בדברי הימים כתוב במדה אחרונה : שתי ידות · מגזרת יד : משולבות · אין לו אח כי אם בין השלבים : ועשית · הנה לא נכתב כמה עובי הקרש · והראשונים אמרו שהיה אמה אם כן הוא כותל הדרומי היה שלשי אמות וככה הצפוני והנה לא נשאר בכותל המערבי רק רחב שמנה אמות ובריחים אכן לשום שם שמנה קרשים אולי הוצרכו לאמה כי היה העובי אמה בעבור הבריח התיכון הנכנס בתוך הקרש ועל דעת רבינו שלמה כי כתב כי במעשה נס היה עומד כי על דרך הפשט שלשה בריחים ת תיכוני הם וככה כתו׳ מן הקצה אל הקצה לא אל הקצות ואם קבלה היא שהעובי היה כך כ נשמע ונקבל ואם דרך סברא יש תקון אחר כי השני הבריחי׳ הם העליונים גם השפלים הם עד חצי הקיר והבריח התיכון שהובא בתוך הקרשים יהיה מ מבריח מן הקצ׳ אל הקצ׳ וכמוהו לעשות בתוך התכלת ובתוך ה הארגמן וכן הפעמונים בתוך הרמונים ולולי זה לא היו מ מכפים הבריחים התיכוני׳ זהב ואם כאמ׳ כי לא ידענו כמה עובי הקרש יש לנו לתקן המערב כ איך היתה והנה בתחלה היו מתקנים פאת מערב כי השנים הקרשי׳ שהם למקצוע׳ המשכן שפירושו כמו זוית וככה היה חצי מקצוע האח׳ כי היה כצורת מרובע ארוך והנה יש לנו מקצעות ואלה השנים הקרשים לבדם שהם במקצעות אינם כ במדת הקרשים הנזכרי׳ על כן הבדילם הכתוב ואמר כן יהיה לשניהם לבדם לא הקרשים ה האחרים ובאלה השנים קרשים הם מקימין המשכן והיו הששה קרשים באמצע והנה רוחב המשכן עשר אמו׳ ולא ידענו אם היו קרשי המקצעות מרובעות או עגולות כי אין לנו רק אמה אחת ועל הדרך שאמר רבינו שלמה לא תהיינה אלה הקרשים בצור שוה כי חצי אמה יהיה ב בפנים כי קרש הוא ואינו כנגד ואם כן ישימו קרשי צפון ודרום והנה יצא חוץ מן המשכן כפי עובי הקרש על כן יהיה כנגד ע עמוד פתח המשכן ובחצי יריעו׳ עזים יהיה התיקון : והקמות

מלמטה ו׳ וס׳ ויהיו תאמם מלמטה · והיו תאמים מלמטה · על כתפות האפד · וחברו · תחת כרכב המזבח · תחת כרכבו מלמטה · חד מנהון קמץ תחת כרכב המזבח ושאר׳ פתחים : ויחדו ג׳ וס׳ ויהיו תאמם מלמטה · והיו תאמים מלמטה · ויחדו כלם יכלין : קדמאה תחת עשרים הקרש · תני׳ תחת עשרים הקרשים · קדם׳

עשר אמות ארך הקרש ואמה וחצי האמה רחב הקרש האחד : שתי ידות לקרש האחד משלבת אשה אל אחתה כן תעשה לכל קרשי המשכן : ועשית את הקרשים למשכן עשרים קרש לפאת נגבה תימנה : וארבעים אדני כסף תעשה תחת עשרים הקרש שני אדנים תחת הקרש האחד לשתי ידתיו ושני אדנים תחת הקרש האחד לשתי ידתיו : ולצלע המשכן השנית לפאת צפון עשרים קרש : וארבעים אדניהם כסף שני אדנים תחת הקרש האחד ושני אדנים תחת הקרש האחד : ולירכתי המשכן ימה תעשה ששה קרשים : ושני קרשים תעשה למקצעת המשכן בירכתים : ויהיו תאמם מלמטה ויחדו יהיו תמים על ראשו אל הטבעת האחת כן יהיה לשניהם לשני המקצעת יהיו : והיו שמנה קרשים ואדניהם כסף ששה עשר אדנים שני אדנים תחת הקרש האחד ושני אדנים תחת הקרש האחד : ועשית בריחם עצי שטים

עשר אמין אורכא דדפא ואמתא ופלגות אמתא פותיא דדפא חד : תרין צירין לדפא חד משלבין חד לקביל חד כן תעביד לכל דפי משכנא : ותעביד ית דפיא למשכנא עסרין דפין לרוח עיבר דרומא : וארבעין סמכין דכסף תעביד תחות עסרין דפין תרין סמכין תחות דפא חד לתרין צירוהי ותרין סמכין תחות דפא חד לתרין צירוהי : ולסטר משכנא תנינא לרוח ציפונא עסרין דפין : וארבעין סמכיהון דכסף תרין סמכין תחות דפא חד ותרין סמכין תחות דפא חד : ולסיפי משכנא מערבא תעביד שיתא דפין : ותרין דפין תעביד לזוית משכנא בסופיהון : ויהון מכוונין מלרע וכחדא יהון מכוונין על רישיה לעיזקתא חדא כן יהי לתרויהון לתרין זוין יהון : ויהון תמניא דפין וסמכיהון דכסף שיתא עשר סמכין תרין סמכין תחות דפא חד ותרין סמכין תחות דפא חד : ותעביד עברי דאעי שיטין

שני אדנים תחת · תני׳ שני אדנים שני אדנים : בריחם כלם חס׳ י״ד תניין במ״א מל׳ וס׳ ונסב חמה ומגדלים דלתים ובריחים : קדמ׳ דצואה לקרשי צלע המשכן האחד · דעשיה לקרשי צלע המשכן והאחת · סימן ד״ת · ס״א באחד ההרים או באחת הגיאות : קדמ׳ טבעתידם · תניין טבעתם :

רשי

עשר אמות אורך הקרש · למדנו גבהו של משכן עשר אמות : ואמה וחצי האמה רחב · למדנו ארכו של משכן לעשרים קרשים שהיו בצפון ובדרום מן המזרח למערב שלשים אמה : שתי ידות לקרש האחד · היה חורץ את הקרש מלמטה באמצעו בגובה אמה מניח רביע רחבו מכאן ורביע רחבו מכאן והן הן הידות והחריץ חצי רוחב ה הקרש באמצע ואותן הידות מכנים באדני׳ שהיו חלולי׳ והאדנים גבהן אמה ויושבים רצופים ארבעים זה אצל זה וידות הקרש הנכנסו׳ בחלל האדני׳ חרוצו׳ משלשת צדיהן רוחב החריץ כעובי ש שפת האדן שיכסה הקרש את כל ראש ה האדן שאם לא כן נ נמצא ריוח בין קרש לקרש כעובי שפת ב׳ האדנים שיפסיקו ב ביניהם וזהו שנאמר ויהיו תואמי׳ מלמטה שיחרוץ את צדי הידו׳ כדי שיתחברו הקרשי׳ זה אצל זה : משלבו׳ עשויות כמין שליבת סולם ומובדלו׳ זו מזו ומשופין ראשיהם ל ליכנס בתו׳ חלל האדן כשליב׳ הנכנס׳ בנקב עמודי הסולם : אשה אל אחותה · משווות זו כנגד זו שיהיו ח חריציה׳ שוים זו כמד׳ זו כדי שלא יהיו ב׳ ידו׳ זו משוכ׳ לצד פנים וזו משוכ׳ לצד חוץ בעובי הקרש שהוא אמה ו ותרגו׳ של ידות צירין לפי שדומות לצירי ה הדלת הנכנסי׳ בחורי המפתן : לפאת נגבה תימנה · אין פאה זו לשון מקצוע אלא כל הרוח קרויה פאה כ כתרגומו לרוח עיבר דרומא : ולירכתי · לשון סוף כתרגומו ולסיפי ולפי שהפתח במזרח קרוי מזרח פ פני׳ והמערב אחורים וזהו סוף שהפנים מן הראש : תעשה ששה קרשים · הרי תשע אמות רחב : ושני קרשים למקצעת · אחד למקצוע צפונית מערבית ואחד למערבית דרומית כל שמנה קרשים בסדר אחד הן אלא שאלו השתים אינן בחלל המשכן אלא חצי אמה מזו וחצי אמה מזו נראות בחלל להשלים רחבו לעשר והאמה מזה והאמה מזה באות כנגד אמת עובי קרשי המשכן הצפון והדרום כדי שיהא המקצוע מבחוץ שוה ויהיו כל הקרשים תאומים זה לזה מלמטה שלא יפסיק עובי שפת שני האדנים ביניהם להרחיקם זו מזו וזהו שפירשתי שיהו צירי הידות חרוצין מצידהן שיהא רחב הקרש בולט לצדיו חוץ לידי הקרש לכסות את שפת האדן וכן הקרש שאצלו וכמצאו תאומים זה לזה וקרש המקצוע שבסדר המערב חרוץ לרחבו בעביו כנגד חרץ של צד קרש הצפוני והדרומי כדי שלא יפרידו האדנים ביניהם : ויחדו יהיו תמים · כמו תאומים : אל ראשו · של קרש : אל הטבעת האחת · כל קרש וקרש היה חרוץ מלמעלה ברחבו שני חריצים בשני צדיו כדי עובי טבעת ומכניסו בטבעת אחת כמצא מתאים לקרש שאצלו אבל אותן טבעות לא ידעתי אם קבועות הן אם מטולטלות ובקרש שבמקצוע היה טבעת בשני הקרש הדרומי והצפוני וראש קרש המקצוע שבסדר מערב נכנס לתוכו נמצאו שני הכתלים מחוברים : כן יהיה לשניהם · הקרשים שבמקצוע לקרש שבסוף צפון ולקרש המערבי וכן לשני המקצועות : והיו שמנה קרשים · הן האמורות למעלה תעשה ששה קרשים ושני קרשים למקצועת נמצאו שמנה קרשים בסדר מערבי כך שנויה במשנת מעשה סדר הקרשים במלאכת המשכן היה עושה את האדנים חלולים וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחריץ חציו באמצע ועשה לו שתי ידות כמין שני חמוקין ולי נראה שהגרסא כמין שני חווקין כמין שתי שליבות סולם המובדלות זו מזו ומשופות ליכנס בחלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמוד הסולם והוא לשון משולבות עשויות כמין שליבה ומכניסן לתוך שני אדנים שנאמר שני אדנים שני אדנים וחורץ את הקרש מלמעלה אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותן לתוך טבעת אחת של זהב כדי שלא

יהיו נפרדים זה מזה שנאמר ויהיו תואמים מלמטה כך היא המשנה והפירוש שלה הבעתי למעלה בסדר המקראות : בריחים · כתרגומו עברין ובלעז אספרי״ש : חמשה

חמשה לקרשי צלע המשכן · או חמשה ב׳ הן אלא שהבריח העליון והתחתון עשוי משתי חתיכות זה מבריח עד חצי הכותל וזה מבריח עד חצי הכותל זה נכנס בטבעת מצד זה וזה נכנס בטבעת מצד זה עד שמגיעין זה לזה נמצא שעליון ותחתון שנים שהן ארבעה אבל האמצעי ארכו כנגד כל הכותל ומבריח מקצה הכותל ועד קצהו שנאמר והבריח התיכון וגו׳ מבריח מן הקצה אל הקצה שהעליונים והתחתונים היו להן טבעות בקרשים ליכנס בתוכן שתי טבעות לכל קרש משולשים בתוך עשר אמות של גובה הקרש חלק אחד מן הטבעת העליונה ולמעלה וחלק אחד מן התחתונה ולמטה וכל חלק הוא רביע ארך הקרש ושני חלקים בין טבעת לטבעת כדי שיהיו כל הטבעות מכוונין זה כנגד זה אבל לבריח התיכון אין טבעו׳ אלא הקרשים נקובין בעובין והוא נכנס בהם דרך הנקבים שהם מכוונין זה מול זה וזהו שנאמ׳ בתוך הקרשים הבריחים העליונים והתחתונים שבצפון ושבדרום ארך כל א׳ וא׳ חמש עשרה אמה והתיכון ארכו שלשים אמה וזהו מן הקצה אל הקצה מן המזרח ועד המערב וחמשה בריחי׳ שבמערב ארך העליונים והתחתונים שש אמות והתיכון ארכו שתים עשרה כנגד רחב שמנה קרשים כך היא מפורשת במלאכת המשכן: בתים לבריחים. הטבעות שתעשה בהן יהיו בתים ליכנס בהן הבריחים: וצפית את הבריחים זהב. לא שהי׳ הזהב מדובק על הבריחי׳ שאי׳ עליה׳ שום צפוי אלא היה קובע כמין שתי פיפיות של זהב כמין שני סדקי קנה חלוק וקובען אצל הטבעת לכאן ולכאן ארכן ממלא את רחב הקרש מן הטבעת לכאן ומכאן לכאן והבריח נכנס לתוכו ונמשך לטבעת ומן הטבעת לפה השני נמצאו הבריחים מצופי׳ זהב כשהן תחובי׳ בקרשי׳ והבריחי׳ הללו מבחוץ היו בולטות הטבעות והפיפיו׳ לא היו נראות בתוך המשכן אלא כל הכותל חלק מבפני׳: והקמות את המשכן׳ לאחר שיגמר הקימהו אשר הראית בהר. קודם לכן שאני עתיד ללמדך ולהראותך סדר הקמתו: פרכת. לשון מחיצה היא ובלשון חכמים פרגוד דבר המבדיל בין המלך ובין העם: תכלת וארגמן. כל מין ומין היה כפול בכל חוט וחוט ששה חוטין: מעשה חושב. כבר פירשתי שזו היא אריגה של שתי קירות והציורין שמשני עבריה אינן דומין זה לזה: כרובים. ציורין של בריות יעשה בה. ארבעה עמודים תקועים בתוך ארבעה אדנים ואונקליו׳ קבועין בהן שכופים למעלה להושיב עליהן כלונס שראש הפרוכת כרוך בה והאונקליות הן הווין שהרי כמין ווין הן עשוים והפרכת ארכה עשר אמות לרחבו של משכן ורחבה עשר אמות כגבהן של קרשים פרוסה בשליש של משכן שיהא הימנה ולפנים עשר אמות והימנה ולחוץ עשרים אמה נמצא בית קדשי הקדשים עשר על עשר שנאמר ונתת את הפרכת תחת הקרסים המחברים את שתי חוברות של יריעות המשכן רחב החוברת עשרים אמה וכשפרשה על גג המשכן מן הפתח למערב כלתה בשני שלישי המשכן והחוברת השנית כסתה שלישו של משכן והמותר תלוי לאחוריו לכסות את הקרשים: ושמת את השולחן. שלחן בצפון משוך מן הכותל הצפוני שתי אמות ומחצה ומנורה בדרום משוכה מן הכותל הדרומי שתי אמות ומחצה ומזבח הזהב נתון כנגד אויר שבין שלחן למנור׳ משוך קמעא כלפי המזרח וכלם נתונים מן חצי המשכן ולפנים כיצד ארך המשכן מן הפתח לפרכת עשרים אמה המזבח והשלחן והמנורה משוכין מן הפתח לצד מערב עשר אמות: ועשית מסך. וילון שהוא מסך כנגד הפתח כמו סכת בעדו לשון מגין: מעשה רוקם. הצורות עשויות בו מעשה מחט כפרצוף של עבר זה כך פרצוף של עבר זה: רוקם. שם האומן ולא שם האומנות ותרגומו עובד צייר ולא עובד ציור מדת המסך כמדת הפרכת עשר אמות על עשר אמות: ועשית

מברח ג׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ מברח מן הקצה אל הקצה · ועל לויתן נחש ברח · חוללה ידו נחש ברח: והקמת ב׳ וכ״ב וסי׳ והקמת את המשכן. והקמת לך אבנים: הראית ב׳ חד חס׳ וחד מ״ל וסי׳ והקמת את המשכן כמשפטו · אתה הראת לדעת · קדמ׳ מ״ל: העדות ח׳ מ״ל נמסר בסדר אחרי מות: קדש הקדשים ג׳ כתו׳ בליש׳ וסי׳ והבדילה

חֲמִשָּׁה לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָד׃ וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע הַמִּשְׁכָּן לַיַּרְכָתַיִם יָמָּה׃ וְהַבְּרִיחַ הַתִּיכֹן בְּתוֹךְ הַקְּרָשִׁים מַבְרִחַ מִן־הַקָּצֶה אֶל־הַקָּצֶה׃ וְאֶת־הַקְּרָשִׁים תְּצַפֶּה זָהָב וְאֶת־טַבְּעֹתֵיהֶם תַּעֲשֶׂה זָהָב בָּתִּים לַבְּרִיחִם וְצִפִּיתָ אֶת־הַבְּרִיחִם זָהָב׃ וַהֲקֵמֹתָ אֶת־הַמִּשְׁכָּן כְּמִשְׁפָּטוֹ אֲשֶׁר הָרְאֵיתָ בָּהָר׃ ס

וְעָשִׂיתָ פָרֹכֶת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב יַעֲשֶׂה אֹתָהּ כְּרֻבִים׃ וְנָתַתָּה אֹתָהּ עַל־אַרְבָּעָה עַמּוּדֵי שִׁטִּים מְצֻפִּים זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב עַל־אַרְבָּעָה אַדְנֵי־כָסֶף׃ וְנָתַתָּה אֶת־הַפָּרֹכֶת תַּחַת הַקְּרָסִים וְהֵבֵאתָ שָׁמָּה מִבֵּית לַפָּרֹכֶת אֵת אֲרוֹן הָעֵדוּת וְהִבְדִּילָה הַפָּרֹכֶת לָכֶם בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ וְשַׂמְתָּ אֶת־הַשֻּׁלְחָן מִחוּץ לַפָּרֹכֶת וְאֶת־הַמְּנֹרָה נֹכַח הַשֻּׁלְחָן עַל צֶלַע הַמִּשְׁכָּן תֵּימָנָה וְהַשֻּׁלְחָן תִּתֵּן עַל־צֶלַע צָפוֹן׃

וְעָשִׂיתָ מָסָךְ לְפֶתַח הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃ וְעָשִׂיתָ לַמָּסָךְ חֲמִשָּׁה עַמּוּדֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב וְיָצַקְתָּ לָהֶם חֲמִשָּׁה אַדְנֵי נְחֹשֶׁת׃ ס

חַמְשָׁא לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא חַד׃ וְחַמְשָׁא עַבְרִין לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא תִּנְיָנָא וְחַמְשָׁא עַבְרִין לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא לְסוֹפֵיהוֹן מַעַרְבָא׃ וְעַבְרָא מְצִיעָאָה בְּגוֹ דַפַּיָא מְעַבַּר מִן סְיָפֵי לְסְיָפֵי׃ וְיָת דַפַּיָא תַּחֲפֵי דַהֲבָא וְיָת עִזְקָתְהוֹן תַּעְבֵיד דַּהֲבָא אַתְרָא לְעַבְרַיָא וְתַחְפֵי יָת עַבְרַיָא דַהֲבָא׃ וּתְקִים יָת מַשְׁכְּנָא כְּהִלְכְתֵיהּ דִּי אִתַּחֲזֵיתָא בְּטוּרָא׃

וְתַעְבֵיד פָּרוּכְתָּא תַּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד אוּמָן יַעְבֵיד יָתַהּ צוּרַת כְּרוּבִין׃ וְתִתֵּן יָתַהּ עַל אַרְבְּעָא עַמּוּדֵי שִׁטִּין מְחַפַּן דַּהֲבָא וָוֵיהוֹן דַּהֲבָא עַל אַרְבְּעָא סַמְכִין דִּכְסַף׃ וְתִתֵּן יָת פָּרוּכְתָּא תְּחוֹת פּוּרְפַיָּא וְתָעֵיל תַּמָּן מִגַּו לְפָרוּכְתָּא יָת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא וְתַפְרֵישׁ פָּרוּכְתָּא לְכוֹן בֵּין קוּדְשָׁא וּבֵין קוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא׃ וְתִתֵּן יָת כַּפּוּרְתָּא עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא בְּקוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא׃ וּתְשַׁוֵּי יָת פָּתוֹרָא מִבָּרָא לְפָרוּכְתָּא וְיָת מְנַרְתָּא לָקֳבֵיל פָּתוֹרָא עַל סְטַר מַשְׁכְּנָא דָּרוֹמָא וּפָתוֹרָא תִּתֵּן עַל סְטַר צִפּוּנָא׃ וְתַעְבֵיד פְּרָסָא לִתְרַע מַשְׁכְּנָא תַּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד צַיָּר׃ וְתַעְבֵיד לִפְרָסָא חַמְשָׁא עַמּוּדֵי שִׁטִּין וְתַחְפֵי יָתְהוֹן דַּהֲבָא וָוֵיהוֹן דַּהֲבָא וְתַתִּיךְ לְהוֹן חַמְשָׁא סַמְכִין דִּנְחָשָׁא׃

אבן עזרא

והקמות · שיאמר כן לחכמי הלב או בעבור שהוא יקימנו בראשונה ואחרים עמו כי יש צורך לרבים: ועשית פרכת · ככה מצאנו שעשה שלמ׳ לפתח הדביר אולי הקיר היה עץ בעבור שהזכיר כי כל מדת הבית היה ששי׳ ופירש רשי ז״ל כי ארבעים ההיכל ועשרים הדביר וארכו כסף בעבור כבוד הארון והנה הדביר היה כפל מקום קדש הקדשי׳ באורך וברוחב ובגובה ואל תשתומם בעבור שהוא כתוב כי שלשים אמה היה גובה הבית והדביר שלישית הבית היה כי עליו׳ היו על פני הכפורת שהוא הדביר וכתוב בדברי הימים והעליות צפה זהב ·

ואלת והבדילה הפרוכת זרת בעבור היותה מלרע וכן והכית בגור: ועשית מעשה רוקם · פחות ממעשה חושב והעמודים מצופים זהב גם וויהם זהב בעבור כבוד המקום והאדנים לעמודים נחשת כי הוא אמצעי · ועשית

הפרכת · ונתת את הכפרת על ארון העדת · זאת עבדת בני קהת באהל מועד · וזאת עשו להם ווזו · זה יהיה לך מקדש הקדשים מן האש · בקדשי הקדשים תאכלנו כל זכר יאכל · וכל נבי׳ וכתו׳ דכו׳ בה״מ קדש קדשי׳ וסי׳ זאת תורת הבית על ראש · וכן המדה הזאת תמד · והיה להם תרומיה · בני עמרם אהרן ומשה · ויבדל אהרן · ולאתם חזון ונביא ולמשות קדש קדשים׃

ועשית את המזבח וגו'. ושלש אמות קומתו דברים ככתבן דברי ר' יהודה רבי יוסי אומר נאמר כאן רבוע ונאמר בפנימי רבוע מה להלן גבהו פי שנים כארכו אף כאן גבהו פי שנים כארכו ומה אני מקיים שלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה: ממנו תהיינה קרנותיו. שלא יעשם לבדם ויחברם בו: וצפית אותו נחשת. לכפר על עזות מצח שנאמר ומצחך נחושה: סירותיו. כמין יורות: לדשנו. להסיר דשנו לתוכם והוא שתרגם אונקלוס למספי קטמיה לספות הדשן לתוכם כי יש מלים בלשון עברית מלה אחת מתחלפת בפתרון למשמש בנין וסתירה כמו ותשרש שרשיה ואומר משרים ואלופו וכל תבואתי תשרש וכמוהו בסעיפיה פוריה ואלופו מסעף פוריה מפסח סעיפיה. וכמוהו וזה האחרון עצמו שבר עצמיו וכמוהו ויסקלוהו באבנים ואלופו סקלו מאבן הסירו אבניה וכן ויעזקהו ויסקלהו אף כאן לדשנו להסיר דשנו ובלע"ז אדשנדרי"ר: ויעיו. כתרגומו מגרפות שנוטל בהם הדשן והן כמין כסוי הקדרה של מתכת דק ולו בית יד ובלע"ז וודי"ל: מזרקותיו. לקבל בהם דם הזבחים: ומזלגותיו. כמין אונקליות כפופים ומכה בהם בבשר ונתחבין בו ומתהפכין בהן על גחלי המערכה שיהא ממהר שריפתן ובלע"ז קרוצ"נס ובלשון חכמים צנורות: ומחתותיו. בית קבול יש להם ליטול בהן גחלים מן המזבח לשאתם על מזבח הפנימי לקטרת ועל שם חתייתן קרויים מחתות כמו לחתות אש מיקוד לשון שאיבת אש ממקומה וכן היחתה איש אש בחיקו: לכל כליו. כמו כל כליו: מכבר. לשון כברה שקורין קריבל"ם כמין לבוש עשו לו למזבח עשוי חורין חורין כמין רשת ומקרא זה מסורס וכה פתרונו ועשית לו מכבר נחשת מעשה רשת: כרכב המזבח. סובב כל דבר המקיף סביב בעגול קרוי כרכוב כמו שמצינו בהכל שוחטין אלו הן גלמי כלי עץ כל שעתיד

חמש כ"ה קמ' וס' ויהיו כל ימי מהללאל. ימי למך. כל ימי חנוך. ויחי למך אחרי. ויהיו ימי תרח. ואברם בן חמש שנים. ועוד חמש שנים. ועשית את המזבח. וקמה חמש אמות. וקמה ברחב חמש. היציע התחתונה חמש. ויבן את היציע על כל הבית. ושתי כתרות עשה לתת קדם דפסו. ויתן את

וְעָשִׂיתָ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ עֲצֵי שִׁטִּים חָמֵשׁ אַמּוֹת אֹרֶךְ וְחָמֵשׁ אַמּוֹת רֹחַב רָבוּעַ יִהְיֶה הַמִּזְבֵּחַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קֹמָתוֹ: וְעָשִׂיתָ קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ תִּהְיֶיןָ קַרְנֹתָיו וְצִפִּיתָ אֹתוֹ נְחֹשֶׁת: וְעָשִׂיתָ סִּירֹתָיו לְדַשְּׁנוֹ וְיָעָיו וּמִזְרְקֹתָיו וּמִזְלְגֹתָיו וּמַחְתֹּתָיו לְכָל־כֵּלָיו תַּעֲשֶׂה נְחֹשֶׁת: וְעָשִׂיתָ לּוֹ מִכְבָּר מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת וְעָשִׂיתָ עַל־הָרֶשֶׁת אַרְבַּע טַבְּעֹת נְחֹשֶׁת עַל אַרְבַּע קְצוֹתָיו: וְנָתַתָּה אֹתָהּ תַּחַת כַּרְכֹּב הַמִּזְבֵּחַ מִלְּמָטָּה וְהָיְתָה הָרֶשֶׁת עַד חֲצִי הַמִּזְבֵּחַ: וְעָשִׂיתָ בַדִּים לַמִּזְבֵּחַ בַּדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם נְחֹשֶׁת: וְהוּבָא אֶת־בַּדָּיו בַּטַּבָּעֹת וְהָיוּ הַבַּדִּים עַל־שְׁתֵּי צַלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ בִּשְׂאֵת אֹתוֹ: נְבוּב לֻחֹת תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר הֶרְאָה אֹתְךָ בָּהָר כֵּן יַעֲשׂוּ: ס וְעָשִׂיתָ אֵת חֲצַר הַמִּשְׁכָּן לִפְאַת נֶגֶב־תֵּימָנָה קְלָעִים לֶחָצֵר שֵׁשׁ מָשְׁזָר מֵאָה בָאַמָּה אֹרֶךְ לַפֵּאָה הָאֶחָת: וְעַמֻּדָיו עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמֻּדִים

וְתַעְבֵּיד יָת מַדְבְּחָא דְּאָעֵי שִׁטִּין חֲמֵשׁ אַמִּין אוּרְכָּא וַחֲמֵשׁ אַמִּין פּוּתְיָא מְרַבַּע יְהֵי מַדְבְּחָא וּתְלָת אַמִּין רוּמֵיהּ: וְתַעְבֵּיד קַרְנוֹהִי עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ מִנֵּיהּ יְהֶוְיָן קַרְנוֹהִי וְתַחֲפֵי יָתֵיהּ נְחָשָׁא: וְתַעְבֵּיד פְּסַכְתְּרָוָתֵיהּ לְמִסְפֵּי קִטְמֵיהּ וּמַגְרוֹפְיָתֵיהּ וּמִזְרְקוֹהִי וְצִינוֹרְיָתֵיהּ וּמַחְתְּיָתֵיהּ לְכָל־מָנוֹהִי תַּעְבֵּיד נְחָשָׁא: וְתַעְבֵּיד לֵיהּ סְרָדָא עוֹבַד מְצָדְתָּא דִּנְחָשָׁא וְתַעְבֵּיד עַל־מְצָדְתָּא אַרְבַּע עִזְקָן דִּנְחָשָׁא עַל אַרְבַּעַת סִטְרוֹהִי: וְתִתֵּן יָתַהּ תְּחוֹת סוֹבָבָא דְּמַדְבְּחָא מִלְּרַע וּתְהֵי מְצָדְתָּא עַד פַּלְגוּת מַדְבְּחָא: וְתַעְבֵּיד אֲרִיחַיָּא לְמַדְבְּחָא אֲרִיחֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחֲפֵי יָתְהוֹן נְחָשָׁא: וְיָעֵיל יָת אֲרִיחוֹהִי בְּעִזְקָתָא וִיהוֹן אֲרִיחַיָּא עַל־תְּרֵין סִטְרֵי מַדְבְּחָא בְּמִטַּל יָתֵיהּ: חֲלִיל לוּחִין תַּעְבֵּיד יָתֵיהּ כְּמָא דִּי אַחֲזִי יָתָךְ בְּטוּרָא כֵּן יַעְבְּדוּן: וְתַעְבֵּיד יָת דָּרַת מַשְׁכְּנָא לְרוּחַ עֵיבַר דָּרוֹמָא סְרָדִין לְדָרְתָא דְּבוּץ שְׁזִיר מְאָה בְּאַמִּין אוּרְכָּא לְרוּחָא חֲדָא: וְעַמּוּדוֹהִי עַסְרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרִין דִּנְחָשׁ וָוֵי עַמּוּדַיָּא

אבן עזרא

ועשית. כל צורה שהיא ארכה כרחבה נקראת רבועה וזהו המרובע באמת כי על חותם צורותם המרובעות הנה אם אמרנו כי אין צורך לכתב כאשר אמרו קדמונינו בעבור שלש אמות קומה הנה מה יעשו המכחישים במזבח שעשה שלמה שהיתה קומתו עשר אמות. וקומת האדם איננה רק ארבע אמות והפנות הם הזויות: וטעם לדשנו להסיר הדשן ממנו ומלת ידשנה שלא יעשה ממנה דשן והטעם שתהיה כשרפת על גבי המזבח ומקובלת והנה תדשן עצם מבנין אחר שהוא הכבד הדגוש והוא מגזרת מאמר שמנה לחמו: ויעיו. כמו ויעה ברד: ולמ"ד לכל כליו. נוסף כמו למן היום אשר יוסד בית יי' ומכבר כמו כברה. ונחשת דבק כאילו כתוב מכבר נחשת: כמעשה רשת. ומלת כרכוב אין ריע לו במקום אחר: ומלת נבוב לוחות כמתורגם ארמית וכמוהו ואיש נבוב ילבב שהוא ריק בלי לבב על דרך האומרי' ראש בלי מוח. והנה לא הזכיר הכיור כי לא נעשה מנדבת כל ישראל רק מנדבת הנשים לבדם על כן הזכירו עם פרשת הבשמים שכל ישראל לא הביאום רק הנשיאים לבדם: ועשית. שאלנו כתוב קדמה מזרחה וידענו כי ראשי המזרחים שלשה האחת כנגד נקודת ראש מזל גדי שהוא סוף כתו השמש בפאת דרום והשני כנגד הקו השוה שהוא ראש טלה ומאזנים והשלישי כנגד ראש סרטן שהוא סוף כנות השמש לצפון וככה נגבה תימנה דרום: ותימנה. מגזרת ימין כפון וימין אתה בראתם:

ומלת

המכונות חמש. ואת המנורות חמש מימין. וכנפי הכרבים דד"ה. ב' בו. וכנף הכרוב ב' בו. ויעש את מנורות הזהב. דד"ה. וכתרות עשה עליו נחשת. דסוף ירמיה. ויביאני אל אולם הבית קדמ' דפסו. ואולמות סביב. ותאיו ואילו. תאיו אילו. וכתפות הפתח' רחב הקר. והבנין אשר על בני הגזרה: קדמ' חמש אמות ארך וחמש אמות רחב. תניין ארבו רחבו. קדמ' ועשית סירתיו לדשנו ויעיו ומזרקתיו ומזלגתיו ומחתתיו לכל כליו. תניי' ויעש את כל כלי המזבח את הסירת ואת היעים ואת המזרקות את המזלגת ואת המחתת כל כליו: בשאת חד מן י"א זוגין מן חד חד חד מלרע וחד מלעיל ב' בריש תיבותא וסי' מצוין בישעיה ריש סימן ח': לפאה חד מן י"ח זוגין מן חד וחד מלרע וחד חד מלעיל למ"ד בריש תיבות' וסי' מצוין במשלי סוף סי' כג' גבי פרשת' כי תשב ללחם את מושל בין תבין: קדמ' לפאת נגב תימנה קלעים לחצר' תניין קלעי החצר:

לשוף ולכרכב והוא שטשים חריצין עגולין בקרשי דפני התבות וספסלי העץ אף למזבח עשה חריץ סביבו ברחבו לנוי והוא לסוף שלש אמות של גבהו כדברי האומר הא מה אני מקיים שלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה אבל סובב להלוך הכהנים לא היה למזבח הנחשת אלא על ראשו לפנים מקרנותיו וכן שנינו בזבחים אי זהו כרכוב בין קרן לקרן ולפנים מהן אמה של הלוך רגלי הכהנים שתי אמות הללו קרויים כרכוב ודקדקנו שם והכתיב תחת כרכובו ולמטה למדנו שהכרכוב ברפנו הוא ולבוש המכבר תחתיו ותירץ המתרץ תרי הוו חד לנוי וחד לכהנים דלא ישתרגו זה שברופן לנוי היה ומתחתיו הלבישו המכבר והגיע רחבו עד חצי המזבח והוא היה סימן לחצי גבהו להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים וכנגדו עשו למזבח בית עולמים דוגמת חוט הסקרא באמצעו וכבש שהיו עולין בו אף על פי שלא פרשו בענין זה כבר שמענו בפרשת מזבח אדמה תעשה לי לא תעלה במעלות לא תעשה לו מעלות בכבש שלו אלא כבש חלק למדנו שהיה לו כבש כך שנינו במכילתא ומזבח אדמה הוא מזבח הנחשת שהיו ממלאין חללו אדמה במקום חנייתן והכבש היה בדרום המזבח מובדל מן המזבח מלא חוט השערה ורגליו מגיעין עד אמה סמוך לקלעי החצר שבדרום כדברי האומר עשר אמות קומתו ולדברי האומר דברים ככתבן שלש אמות קומתו לא היה אורך הכבש אלא עשר אמות כך מצאתי במסכת ארבעים ותשע מדות ותה שהוא מובדל מן המזבח מלא החוט במסכת זבחים למדנוה מן המקרא: בטבעות. בארבע טבעות שעשו למכבר: נבוב לוחות. כתרגומו חליל לוחין לוחות עצי שטים מכל צד והחלל באמצע ולא יהא כלו עץ אחד שיהא עביו חמש אמות על חמש אמות כמין סדן: קלעים. עשויין כמין קלעי ספינה מקבים נקבים מעשה קליעה ולא מעשה אורג ותרגום סרדין כתרגומו של מכבר המתורגם סרדא לפי שהן מנוקבין ככברה: לפאה האחת. כל הרוח קרוי פאה: ועמודיו עשרים. חמש אמות בין עמוד לעמוד: ואדניהם. של העמודים נחשת. האדנים יושבין על הארץ והעמודים תקועים לתוכן היה עשה כמין קונדסין שקורין פ"לאס ארכן ששה טפחים ורחבן שלשה וטבעת נחשת קבועה בו באמצעו וכורך שפת הקלע סביבו במיתרי' כנגד כל עמוד ועמוד ותולה הקונדס דרך טבעתו באונקלי שבעמוד העשוי כמין ו"ו ראשו זקוף למעלה וראשו אחד תקוע בעמוד כאותן שעושין להציב דלתו' שקורי' גונ"זים ורחב הקלע תלוי מלמטה והיא קומת מחיצת החצר: ווי העמודי'. הן האונקליו'

ומסוקיהם

וחשוקיהם. מוקפין היו העמודי' בחוטי כסף סביב ואיני יודע אם על פני כולם אם בראשם אם באמצעם אך יודע אני שחשוק לשון חגורה שכך מצינו בפילגש בגבעה ועמו צמד חמורי' חבושים תרגומו חשוקי': לפאת קדמה מזרחה. פני המזרח קרוי קדם לשון פנים אחור לשון אחורים לפיכך מזרח קרוי קדם שהוא פנים ומערב קרוי אחור כמה דאת אמר הים האחרון ים אחרון ימא מערבא: חמשים אמה. אותן חמשים אמה לא היו סתומים כלם בקלעים לפי שפה הפתח אלא חמש עשרה אמה קלעים לכתף הפתח מכאן וכן לכתף השנית כאשר רחב חלל הפתח בנתים עשרי' אמה וזהו שנ' ולשער החצר מסך עשרי' אמה וילון להסך כנגד הפתח עשרים אמה ארך כרחב הפתח: עמודיהם שלשה. חמש אמות בין עמוד לעמוד בין עמוד שבראש הדרום העומד במקצוע דרומית מזרחית עד עמוד שהוא מן השלשה שבמזרח חמש אמות ותמצא לשני חמש אמות ומן השני לשלישי חמש אמות וכן לכתף השנית וארבע עמודי' למסך הרי עשרה עמודים למזרח כנגד עשרה למערב: כל עמודי החצר סביב וגו'. לפי שלא פירש וון וחשוקים ואדני נחשת אלא לצפון ולדרום אבל למזרח ומערב לא נאמר ווין וחשוקים ואדני נחשת לכך בא ולמד כאן: ארך החצר. הצפון והדרום שמן המזרח למערב מאה באמה: ורחב חמשי' בחמשי'. חצר שבמזרח היתה מרובעת חמשים על חמשי' שהמשכן ארכו שלשים ורחבו עשר העמיד מזרח פתחו בשפת חמשי' החצוני' של אורך החצר נמצא כלו בחמשי' הפנימי' ונמצא ארכו לסוף שלשי' כשתבא עשרים אמה ריוח לאחוריו בין הקלעי' שבמערב ליריעות של אחורי המשכן ורחב המשכן עשר אמות באמצע רחב החצר נמצאו לו עשרים אמה ריוח לצפון ולדרום מן קלעי החצר ליריעות המשכן וכן למערב וחמשים על חמשים חצר לפניו: וקומה חמש אמות. גובה מחיצות החצר והוא רחב הקלעים: ואדניהם נחשת. להביא אדני המסך שלא תאמר לא נאמרו אדני נחשת אלא לעמודי הקלעים אבל אדני המסך של מין אחר כך נראה בעיני שלכך חזר ושנאו: לכל כלי המשכן. שהיו צריכין להקמתו ולהורדתו כגון מקבות לתקוע יתדות ועמודי': יתדות. כמין נגרי נחשת עשויין ליריעות האהל ולקלעי החצ' קשורים במיתרי' סביב סביב בשפוליהן כדי שלא תהא הרוח מגביהתן ואיני יודע אם תחובין בארץ או קשורין ותלויין וכובדן מכביד שפולי היריעות שלא ינועו ברוח ואומר אני שהשם מוכיח עליהם שהם תקועים בארץ לכך נקראו יתדות ומקרא זה מסייעני אהל בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח:

חסלת ויקחו לי תרומה

ומלת חשוקיהם דבוקיהם כי הווים ידבקו אל העמודים כי ותדבק נפשו כמו חשקה נפשו: ורוחב. הנה הרוחב חצי האורך והמפרשים אמרו כי המשכן הוסם במרחק חמשי' במערב והנה רחבו חמשים וזהו ורוחב חמשים בחמשים ולפי דעתי כי הטעם שהוא מרוב האורך זויותיו נכבות כי רחבו בכל צד חמשים ואין טעם להיות פירוש חמשים בחמשי' מצדי החצר כי לא כפל האורך על הרוחב כמשפט: לכל. טעם לכל כלי המשכן כל הכלים שהם לצורך המשכן ויתדות האהל ויתדות החצר נחשת וכן ההולמים:

לדעת אמת אם לבבך יאוה.
ראה כל גויה לכבוד בגוה:
ואורים ותומים וסודם אחוה.
בסתר בסדר ואתה תצוה:

ואתה תצוה. יאזכיר בתחלה טעם לדבק הפרש' כי כאשר השלים לספר כל כלי הקדש והפרוכת והמשכן והאהל והמכסה ומזבח העולה והחצר והמסך החל לפרש משרתי המשכן ומה היה עבודתם בעצמם אין זר אתם והחל שיעלו נרות בשמן זית לא בשמן זר ואלה המשרתי' ראויים להיות' נכרי' ונבדלי' במשפחותם גם במלבושיהם והזכיר הכתו' זה אחר זה ואח' כן הזכיר שהם חייבי' ללמד שבעת ימי המלואים שילמדם משה וירגילם ואחר כן ישרתו ויעלו עולות התמיד על מזבח העולה לא על מזבח הזהב רק שיקטירו עליו ויכפרו על קרנותיו אחת בשנה. וטעם ואתה תצוה שהיא מצוה עולמית על הצבור לתת תמיד שמן זית להעלות נר תמיד ואל תשתומם בעבור השמן שהביאו הנשיאים כי הוא היה שמן המשחה רק שמן למאור חיוב הצבור ויש מנהג במקומות שיש זיתים שיבחרו הזית הזך והטעם הגרגרים שאין בהם עפוש או שלא כאכלה קצתם וממנו יעשו שמן למאכל המלכים על כן הזכיר הכתוב זך לפני כתית: למאור. לצורך האור בלילה: להעלות. להדליק הנרות ועל מנורת שלמה כתוב לבערם כמשפט. וטעם תמיד כל לילה ולילה וים מלת תמיד קטרת תמיד והיה על מצחו תמיד כאשר הוסס המסכנת על ראשו לעולם ישימו עליה ציץ הקדש: אשר

עמודיהם כל משכנא קדמאה חס' ובמשכנא תניינא ד' מ"ל וסי' עמודיהם עשרים. ולפאת צפון ולפאת ים. קלעים חמש עשרה. ולכתף השנית חס' וא' ועמודיהם ארבעה חס': קדמא' ורחב החצר לפאת קדמ' מזרחה. תניין ולפאת קדמה מזרחה: קדמא חמש עשרה אמה קלעים לכתף. תניין קלעים חמש עשר' אמה אל הכתף.

וחשקיהם כסף: וכן לפאת צפון בארך קלעים מאה ארך ועמדו עשרים ואדניהם עשרים נחשת ווי העמדים וחשקיהם כסף: ורחב החצר לפאת ים קלעים חמשים אמה עמדיהם עשרה ואדניהם עשרה: ורחב החצר לפאת קדמה מזרחה חמשים אמה: וחמש עשרה אמה קלעים לכתף עמדיהם שלשה ואדניהם שלשה: ולכתף השנית חמש עשרה קלעים עמדיהם שלשה ואדניהם שלשה: ולשער החצר מסך עשרים אמה תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר מעשה רקם עמדיהם ארבעה ואדניהם ארבעה: כל עמודי החצר סביב מחשקים כסף וויהם כסף ואדניהם נחשת: ארך החצר מאה באמה ורחב חמשים בחמשים וקמה חמש אמות שש משזר ואדניהם נחשת: לכל כלי המשכן בכל עבדתו וכל יתדתיו וכל יתדת החצר נחשת:

וכבושיהון כסף: וכן לרוח צפונא באורכא סרדין מאה אורכא ועמודוהי עסרין וסמכיהון עשרין נחשא ווי עמודי וכיבושיהון כסף: ופותיא דדרתא לרוח מערבא סרדין חמשין אמין עמודיהון עסרא וסמכיהון עסרא: ופותיא דדרתא לרוח קידומא מדינחא חמשין אמין: וחמש עסרי אמין סרדין לעברא עמודיהון תלתא וסמכיהון תלתא: ולעיברא תיניינא חמש עסרי סרדין עמודיהון תלתא וסמכיהון תלתא: ולתרע דרתא פרסא עשרין אמין תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד צייר עמודיהון ארבעא וסמכיהון ארבעא: כל עמודי דרתא סחור סחור מכבשין כסף וויהון דכסף וסמכיהון נחשא: אורכא דדרתא מאה באמין ופותיא חמשין בחמשין ורומא חמש אמין דבוץ שזיר וסמכיהון דנחשא: לכל מאני משכנא בכל פולחניה וכל סכוהי וכל סכי דדרתא דנחשא:

צו יעי סמן סלו סימן:

פרשה

ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלת נר תמיד:

פרשה

ואת תפקיד ית בני ישראל ויסבון לך משח זיתא דכיא כתישא לאנהרא לאדלקא בוציניא תדירא:

קדמא ולכתף השנית חמש עשרה קלעים. תני' לשער החצר קלעים חמש עשרה אמה: וקמה ב' א' חס' וא' מ"ל וסי' וקמה חמש אמות. וקומה ברחב חמש מאות. בתר מ"ל: משכנא קדמ' ארון כפרת שלחן מנרה משכן יריעת קרשים פרכ' מזבח העלה חצר המשכן. רכש"ם מע"ק פז"ח סימן. משכנ' בתר' משכן יריעת קרשים פרכת ארון כפרת שלחן מנרה מזבח הקטרת מזבח העלה כיור החצר. מעק"ף רכש"ם קע"ח סימן: ה' סבירין כל וקרי' לכל וסי' לכל כליו תעשה. לכל כלי המשכן. לכל דבר נקי יהיה. לכל דרכיו משכיל. חירם מלך צר נשא וגו' לכל חפצו: ואתה תצוה ב' דסמי' וסי' ואתה תצוה את בני ישראל. ואתה תצוה את הכהנים דיהושע: ויקחו ו' רפין וסי' נמסר פרשת בא: להעלת ג' וסי' ואתה תצוה את בני ישראל. צו את בני ישר' ויקחו. לבנות לנו מזבח לשום. ב' דכתו' חס': ב' פסו' מטע' בתו' וסי' קדמ' ח' מלין בכ' אהי אהי ברישיהון ואהי בסופהון בתר' תלת מלין ואהי. ותלת מלין ואהי וסי' באהל מועד מחוץ לפרוכת. תניין מחוץ לפרכת העדת:

ואתה תצוה. זך. בלי שמרים כמו ששנינו במנחות מגרגרו בראש הזית כו': כתית. הזתים כותש במכתשת ואינו טוחנן בריחים כדי שלא יהו בו שמרים ואחר שהוציא טפה ראשונה מכניסן לריחים וטוחנן והשמן השני פסול למנורה וכשר למנחות שנ' כתית למאור ולא כתית למנחות: להעלות נר תמיד. מדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה: תמיד. כל לילה ולילה קרוי תמיד כמו שאתה אומר עולה תמיד ואינה אלא מיום ליום וכן במנחת חבתים תמיד ואינה אלא מחציתה בבקר ומחציתה בערב אבל תמיד האמור בלחם הפנים משבת לשבת הוא: מערב

אמר על העדות· דרך קצרה על ארון העדות· אמר יפת כי יערוך כמו בערכך הכהן מערוך שמן שיספיק להיות הנרות מאירים מערב ועד בקר וככה נרות המערכה ונכון הוא להיות טעם יערוך בעבור היות הנרות כחצי עגול ועוד אדבר על זה: ואתה· בעבור היות משה כהן הכהנים בתחלה על כן טעם הקרב אליך

מערב עד בקר· תן לה מדתה שתהא דולקת מערב ועד בקר ושיערו חכמי' חצי לג ללילי טבת הארוכין וכן לכל הלילות ואם יותר אין בכך כלום: ואתה הקרב אליך· לאחר שתגמר מלאכת המשכן: לקדשו לכהנו לי· לקדשו להכניסו בכהונה על ידי הבגדים שיהא כהן לי ולשון כהונה שירות הוא בל״ע סרוינטיא״ה:

חקת עולם לדרתם ב׳ וס׳ באהל מועד מחוץ· אשר צוה יי׳ לתת: ואתה ד׳ בטעם פזר וס׳ ואתה הקרב אליך· ואתה הפקד את הלוים· אביך הקשה את· ואתה אל תירא דירמיה· וא׳ ובאת אתה וקראת במגלה: הקרב ד׳ וס׳ ואתה הקרב אליך· הקרב את מטה לוי· וזאת תורת המנחה הקרב· וגם את אחיך מטה לוי· וא׳

בְּאֹהֶל מוֹעֵד מִחוּץ לַפָּרֹכֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדֻת יַעֲרֹךְ אֹתוֹ אַהֲרֹן וּבָנָיו מֵעֶרֶב עַד־בֹּקֶר לִפְנֵי יְהוָה חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ס

כח וְאַתָּה הַקְרֵב אֵלֶיךָ אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכַהֲנוֹ־לִי אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן: וְעָשִׂיתָ בִגְדֵי־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת: וְאַתָּה תְּדַבֵּר אֶל־כָּל־חַכְמֵי־לֵב אֲשֶׁר מִלֵּאתִיו רוּחַ חָכְמָה וְעָשׂוּ אֶת־בִּגְדֵי אַהֲרֹן לְקַדְּשׁוֹ לְכַהֲנוֹ־לִי: וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ חֹשֶׁן וְאֵפוֹד וּמְעִיל וּכְתֹנֶת תַּשְׁבֵּץ מִצְנֶפֶת וְאַבְנֵט וְעָשׂוּ בִגְדֵי־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ וּלְבָנָיו לְכַהֲנוֹ־לִי: וְהֵם יִקְחוּ אֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַתְּכֵלֶת וְאֶת־הָאַרְגָּמָן וְאֶת־תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת־הַשֵּׁשׁ: פ וְעָשׂוּ אֶת־הָאֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן תּוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב:

בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא מִבָּרָא לְפָרוּכְתָּא דְּעַל סַהֲדוּתָא יַסְדַּר יָתֵיהּ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי מֵרַמְשָׁא עַד צַפְרָא קֳדָם יְיָ קְיָם עָלַם לְדָרֵיהוֹן מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וְאַתְּ קָרֵיב לְוָתָךְ יָת אַהֲרֹן אֲחוּךְ וְיָת בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן: וְתַעְבֵּיד לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן אֲחוּךְ לִיקָר וּלְתוּשְׁבְּחָא: וְאַתְּ תְּמַלֵּיל עִם כָּל חַכִּימֵי לִבָּא דְּאַשְׁלֵימִית עִמְּהוֹן רוּחַ חוּכְמְתָא וְיַעְבְּדוּן יָת לְבוּשֵׁי אַהֲרֹן לְקַדָּשׁוּתֵיהּ לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי: וְאִלֵּין לְבוּשַׁיָּא דְּיַעְבְּדוּן חוּשְׁנָא וְאֵיפוֹדָא וּמְעִילָא וְכִתּוּנָא מְרַמְּצָא מִצְנֶפְתָּא וְהֶמְיָנִין וְיַעְבְּדוּן לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן אֲחוּךְ וְלִבְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי: וְאִנּוּן יִסְּבוּן יָת דַּהֲבָא וְיָת תַּכְלָא וְיָת אַרְגְּוָנָא וְיָת צְבַע זְהוֹרִי וְיָת בּוּצָא: וְיַעְבְּדוּן יָת אֵיפוֹדָא דַּהֲבָא תַּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא צְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד אוּמָּן:

וכבר רמזתי לך למה נבחר אהרן להקדישו לשם בעבו׳ כבוד משפחת נחשון שיהיו הכהנים מכפרי׳ על בני ישראל ואין לדבר על משה ארוכנו כי בורח היה ומי יתן לו עברית ועוד כי טורח כל ישר׳ על משה ללמדם המצות ולדין כל דבר קשה· וי״ו לכהנו לי נוסף כוי״ו חיתו שדי בנו בעור· ופי׳ שמות בני אהרן אולי בנים אחרים היו לו חוץ מאלה ואין ספק כי רבתה למעלה במדבר משפחת אהרן על כן נתנו להם ישראל ערים רבות ככתו׳ בספר יהושע: ועשית בגדי קדש· נקראו כן בעבור שישרתו בהם במקום הקדש או על דרך ולא יקדשו את העם בבגדיה׳ ובגדי אהרן כלם הנזכרים: לכבוד ולתפארת· שיתפארו בהם כי אין אחד מישראל שילבש כאלה: ואתה· וי״ו מלאתיו שב אל לב: ואלה· הזכיר בתחלה החשן שהיה למעלה מהאפוד שהוא למעלה מהמעיל ואח׳כ הכתנת והאבנט החוגר אותו והמצנפת על ראשו וכן היה כאשר רחץ אהרן במים ולבש מכנסי בד ואין צורך להזכירם עתה ולא בשעת מעשה כי מנהג כל אדם ללבוש מכנסים והנה משה הלבישו הכתנת ואחר כן שם המצנפת על ראשו ושם על ה המצנפת ציץ נזר הקדש ולא הזכיר בפסוק הזה שהוא סופר בגדי כהונה את ציץ נזר הקדש כי איננו בגד וקדמונינו הזכירו בעבור הרבו׳ שמנה בגדי כהונה ואין האורים והתומים בגדים ולא אבנים ולא קלפי׳ ואחר כן חגר אותו באבנט ואחר כן ה הלבישו המעיל ואחר כן האפוד ויאפוד לו בו כי החשב מהאפוד ובעבור החשב נקר׳ אפוד והנה על הסדר שהוא בפסוק הזה ואת תמתומים שתמצא כתו׳ באחרונ׳ במעשה וישם את המצנפת על ראשו כי פירושו וכבר שם המצנפת עם ציץ הזהב בלבשו הכתנת וכמוהו וילבישוהו בגדים וכבר הלבישוהו כי בתחלה כתוב וישימו הצניף הטהור על ראשו: והם· חכמי לב העושים כאמנים הם· וטעם האפוד כי הוא גדול מהחשן ולא יזח מעל החשב: יש שאלות קשות בדברי האפוד והחשן כי משה לא עשה רק אפוד אחד והנה כתוב אפוד ירד בידו ואיננו אפוד משה כי אין כתוב האפוד הידוע כמו הגישה האפוד ועוד למה כתוב ירד ולא אמר הוריד כי יראה כי מקרה היה וגם כתוב שמנים איש נושא אפוד בד ומפרשי׳ רבים פרשו זה שהיו ראוים לשאת אפוד ולא שמו לב לדעת האמת כי האפוד בד הוא מין ממיני פשתי׳ ואפוד משה לא היה בד רק זהב ותכלת וארגמן ותולעת שני ושש עם הכל ולא היו שואלים רק בחשן המשפט שהיו עליו אורים והתומים וככה כתוב במשפט האורים לפני יי׳ ואין טענה מן הגישה האפוד כי החשן דבק עמו והאורים עם החשן וכן כתו׳ עד עמוד הכהן לאורים ותומים וכתוב תמיך ואוריך והנה ראינו שענה השם את דוד על פי אפוד אביתר והנה שאול בלכתו למלחמ׳ שאל באורים הם הם שהיו בחשן המשפט עם האפוד והארון והנה דוד שאל בצקלג באפוד אביתר והנה איננו אפוד משה וקשה שאלה מזאת כי האורים אינם אבני חשן כי הנה כתו׳ ומלאת בו מלואת אבן וזהו מעשה החרש הוא לא מעשה משה ואחר כן אמר למשה ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים ובמעשה כתוב ארבעה טורי אבן והזכיר הטורים ואמר על משה ויתן עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התומים והנה על דרך הפשט אין האבנים המאירים ולא המתמימים כי השאלה היא באורים ותומים.

חשן· תכשיט כנגד הלב: אפוד· לא שמעתי ולא מצאתי בברייתא פירו׳ תבניתו ולבי אומר לי שהוא חגורה לו מאחוריו רחב כרחב גב איש כמין סינר שקורין פורציינט שחוגרות השרות כשרוכבות על הסוסים כך מעשהו מלמטה שנ׳ ודוד חגור אפוד בד למדנו שהאפוד חגורה היא ואי אפשר לומר אין בו אלא החגור לבדו שהרי נאמ׳ ויתן עליו את האפו׳ ואח״כ ויחגו׳ אותו בחשב האפו׳ ות״א בהמיין אפוד למדנו שהחשב הוא החגור והאפוד שם תכשיט לבדו ואי אפשר לומר שעל שם שתי הכתפו׳ שבו הוא קרוי אפוד שהרי נאמ׳ שתי כתפות האפד למדנו שהאפוד שם לבד והכתפות שם לבד והחשב שם לבד לכך אני אומר שעל שם הסינר שלמטה קרוי אפוד על שם שאופדו ומקשטו בו כמו שנ׳ ויאפוד לו בו והחשב הוא חגור שלמעלה הימנו והכתפו׳ קבועו׳ בו ועוד אומר לי לבי שיש ראיה שהוא מין לבוש שתרגם יונתן ודוד חגור אפוד בד כרדוט דבוץ ותרגם כמו כן מעילים כרדוטין במעשה תמר אחות אבשלום כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים: מעיל· הוא כמין חלוק וכן הכתונת אלא שהכתונת סמוך לבשרו ומעיל קרוי חלוק העליון: תשבץ· עשוי׳ משבצות לנוי והמשבצות הם כמין גומות העשויות בתכשיטי זהב למושב קביעת אבנים טובות ומרגליות כמו שנאמר באבני האפוד מוסבות משבצות זהב ובלע״ז קורין אותו קשטונ״ש: מצנפת· כמין כיפת כובע שקורין קופי״א שהרי במקום אחר קורא להם מגבעות ומתרגמינן כובעין: ואבנט· היא חגורה על הכתונת והאפוד חגורה על המעיל כמו שמצינו בסדר לבישתן ויתן עליו את הכתנת ויחגור אותו באבנט וילבש אותו את המעיל ויתן עליו את האפוד: בגדי קדש· מתרומה המקודשת לשמי יעשו אותם: והם יקחו· אותם חכמי לב שיעשו הבגדים יקבלו מן המתנדבים את הזהב ואת התכלת לעשות מהן את הבגדים: ועשו את האפוד· אם באתי לפרש מעשה האפוד והחשן על סדר המקראות הרי פירושן פרקים ויטעה הקורא בצרופן לכך אני כותב מעשיהם כמות שהוא למען ירוץ קורא בו ואחר כך אפרש על סדר המקראות האפוד עשוי כמין סינר של נשים רוכבות סוסים וחוגר אותו מאחוריו כנגד לבו למטה מאציליו רחבו כמדת רחב גבו של אדם ויותר ומגיע עד עקביו והחשב מחובר בראשו על פני רחבו מעשה אורג ומאריך לכאן ולכאן כדי להקיף ולחגור בו והכתפו׳ מחוברו׳ בחשב אחד לימין ואחד לשמאל מאחורי הכהן לשני קצות רחבו של סינר וכשזוקפן עומדו׳ לו על שני כתפיו והן כמין שתי רצועות עשוי׳ ממין האפוד ארוכו׳ כדי שיעור לזוקפן אצל צוארו מכאן ומכאן ונקפלות לפניו למטה מכתפיו מעט ואבני השהם קבועו׳ בהם אחת על כתף ימין ואחת על כתף שמאל והמשבצות נתונות בראשיהם לפני כתפיו ושתי עבותות הזהב תחובו׳ בשתי טבעות שבחשן בשני קצות רחבו העליון

אחת

והקרב לפני יי׳: ואפוד ט׳ מלאים בליש׳ וס׳ ואלה הבגדים אשר· על שתי כתפות האפוד· קדמ׳ ב׳ בו· וירכסו את החשן· ג׳ בו· ועשית את מעיל· ואבני שהם תניין· והגשאם הביאו· וכל נבי׳ ובתו׳ דבו׳ מל׳: ואלה ר״פ בתו׳ וס׳ נמסר בריש ספרא: ו׳ משמשין ואלה ול׳ דבו׳ וס׳ הבגדים אשר יעשו· ואלה משפחות הלוי· ואלה הדברים אשר דבר· ואלה הגוים אשר הניח יי׳· שרי הנצבים אשר· ואלה העמדים ובניהם· ואלה משפחת בני מררי: והם ט׳ ר״פ וס׳ נמסר במשלי סימן א׳: את הזהב ו׳ וס׳ והם יקחו את הזהב· אך את הזהב· ויקח משה ואלעזר· וחברו דבתרי׳· וירד על הכרבים ועל התמרות· ובחנתים כבחון את הכסף:

אחת לימין ואחת לשמאל ושני ראשי השרשרת השמאלית תקועין במשבצת לימין וכן שני ראשי השרשרת השמאלית תקועין במשבצת שבכתף שמאל כנגד החשן תלוי במשבצות האפוד על לבו מלפניו ועוד שתי טבעות בשני קצות החשן בתחתית וכנגד' שתי טבעות בשתי כתפות האפוד מלמטה בראשו התחתון המחובר בחשב טבעות החשן אל מול טבעות האפוד שוכבי' זה על זה ומרכסן בפתיל תכלת תחוב בטבעות האפוד והחשן שיהא תחתית החשן דבוק לחשב האפוד ולא יהא נד ובדל הולך וחוזר: זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר · חמשת מיני' הללו שזורין בכל חוט וחוט היו מרדדין את הזהב כמין טסים דקים וקוצצים פתילים מהם וטווין אותו חוט של זהב עם ששה חוטי' של תכלת וחוט של זהב עם ששה חוטים של ארגמן וכן בתולעת שני וכן בשש שכל המינין חוטן כפול ששה וחוט זהב עם כל אחד ואחד ואחר כך שוזר את כלם כאחד נמצא חוטן כפול עשרים ושמנה וכן מפורש במסכת יומא ולמד מן המקרא הזה וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים לעשו' את פתילי הזהב בתוך התכלת ובתוך הארגמן וגו' · למדנו שחוט של זהב שזור עם כל מין ומין: מעשה חושב · כבר פרשתי שהיא אריגת שתי קירו' שאין כורת שני עבריה דומות זו לזו: שתי כתפות וגו' · הסינר מלמטה וחשב האפוד היא החגורה ומודה לו מלמעלה דוגמת סינר הנשים ומגבו של כהן היו מחוברות בחשב שתי חתיכות כמין שתי ר רצועות רחבות אחת כנגד כל כתף וכתף וזוקפן על שתי כ כתפותיו עד שנקפלות לפניו כנגד החזה ועל ידי חבורן לטבעו' החשן כאחזין מלפניו כנגד לבו שאין נופלו' כמו שמפור' בענין והיו זקופות והולכות כנגד כתפיו ושתי א אבני שהם קבועו' בהן אחת בכל אחת: אל שני קצותיו · אל רחבו של אפוד שלא היה רחבו אלא כנגד גבו של כהן וגבהו עד כ כנגד האצילים שקורין קודי"ש שנאמר לא יחגרו ביזע אין חוגרין במקום זיעה לא למעלה מאציליהם ולא למטה ממתניהם אלא כנגד אציליהם: וחובר · האפוד עם אותן שתי כתפות האפוד יחבר אותם במחט למטה בחשב ולא יארגם עמו אלא אורגם לבד ואחר כך מחברם: וחשב אפודתו · וחגור שעל ידו הוא מאפדו ומתקנהו לכהן ומקשטו: אשר עליו · למעלה בשפת הסינר היא החגורה: כמעשהו · כאריגת הסינר מעשה חשב ומחמשת מיני' כך אריגת החשב מעשה חושב ומחמשת מינין: ממנו יהיה · עמו יהיה ארוג ולא יארגנו לבד ויחברנו: כתולדותם · כסדר שנולדו ראובן שמעון לוי ויהודה דן ונפתלי על האחת ועל השנית גד ואשר יששכר וזבולן יוסף ובנימין מלא שכן הוא כתוב במקום תולדתו עשרים וחמש אותיות בכל אחת ואחת: מעשה חרש אבן · מעשה אומן של אבנים חרש זה דבוק הוא לתיבה שלאחריו לפיכך הוא נקוד פתח בסופו וכן חרש עצים נטה קו חרש של עצים וכן חרש ברזל מעצד כל אלה דבוקים ופתוחים: פתוחי חותם · כתרגומו כתב מפרש כגלף דעזקא חרוצות האותיות בתוכן כמו שחורצין חותמי טבעות שהם לחתום אגרות כתב שכר ומפורש: על שמות · כמו בשמות: מוסבות משבצות · מוקפות האבנים במשבצות זהב שעושה מושב האבן בזהב כמין גומא למדת האבן ומשקעה במשבצת נמצאת המשבצת סובבת את האבן סביב ומחבר המשבצת באפוד: לזכרון · שיהא רואה הקב"ה השבטים כתובים לפניו ויזכור צדקתם: ועשית משבצות · מיעוט משבצות שתים ולא פירש לך עתה בפרשה זו אלא מקצת צרכן ובפרשת החשן גומר לך פירושן: שרשרות זהב · שלשלאות: מגבלות · לסוף גבול החשן תעשה אותם: מעשה עבות · מעשה קליעת חוטין ולא מעשה נקבים וכפלי' כאותן שעושין לבורות אלא כאותן שעושין לעדשקאות שקורין אנשטיירש: ונתת את שרשרות · של עבותות העשויות מעשה עבות על משבצות הללו ולא זה הוא מקום צוואת עשייתן של שרשרות ולא צוואת קביעתן ואין תעשה האמור כאן לשון צווי אלא לשון עתיד כי בפרשת החשן חוזר ומצוה על עשייתן ועל קביעותן ולא נכתב כאן אלא להודיע מקצת צורך המשבצו' שצוה לעשות עם האפוד וכתב לך זאת לומר לך המשבצו' הללו תוקקין לך לכשתעשה שרשרות מגבלות על החשן תתנם על המשבצות הללו: חשן משפט · שמכפר על קלקול הדין · דבר אחר משפט שמברר דבריו והבטחתו אמת דרים מתכם בלעז שהמשפט משמש שלש לשונות דברי טענו' הדיינים וגמר הדין ועונש הדין אם עונש מיתה אם עונש מכות אם עונש ממון וזה משמש לשון בירור דברי' שמפרש ומברר דבריו: כמעשה אפוד · מעשה חשב ומחמשת מינין:

ופתחת ג' וס' ופתחת עליהם שמות בני ישראל · פתוחי חותם · ופתחת השק מעל: חרש ג' פתחין וס' מעשה חרש · חרש עצים נטה קו · חרש ברזל מעצד · וס' בלשון תרגום עובדא דקיסא פרזלא: חותם בלם מלאים במו חס' כליש וס' מעשה חרש אבן · והאבנים תהיין על שמת בני · ועשית ציץ זהב טהור ופתחת ·

שתי כתפת חברת יהיה לו אל שני קצותיו וחבר: והשב אפדתו אשר עליו כמעשהו ממנו יהיה זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר: ולקחת את שתי אבני שהם ופתחת עליהם שמות בני ישראל: ששה משמתם על האבן האחת ואת שמות הששה הנותרים על האבן השנית כתולדתם: מעשה חרש אבן פתוחי חתם תפתח את שתי האבנים על שמת בני ישראל מסבת משבצות זהב תעשה אתם: ושמת את שתי האבנים על כתפת האפד אבני זכרן לבני ישראל ונשא אהרן את שמותם לפני יהוה על שתי כתפיו לזכרן: ס ועשית משבצת זהב: ושתי שרשרת זהב טהור מגבלת תעשה אתם מעשה עבת ונתתה את שרשרת העבתת על המשבצת: ס ועשית חשן משפט מעשה חשב כמעשה אפד תעשנו זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר תעשה אתו: רבוע יהיה כפול

תרתין כתפין מלפפן יהון ליה על תרין סטרוהי ויתלפף: והמיין תקוניה די עלוהי כעובדיה מיניה יהי דהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר: ותסב ית תרתין אבני בורלא ותגלוף עליהן שמהת בני ישראל: שיתא משמהתהון על אבנא חדא וית שמהת שתא דאשתארו על אבנא תנייתא כתולדתהון: עובד אומן אבן טבא כתב מפרש כגלף דעזקא תיגלוף ית תרתין אבניא על שמהת בני ישראל משקען מרמצן דדהב תעביד יתהן: ותשוי ית תרתין אבניא על כתפי אפודא אבני דכרנא לבני ישראל ויטול אהרן ית שמהתהון קדם יי על תרין כתפוהי לדכרנא: ותעביד מרמצן דדהב: ותרתין תיכין דדהב דכי מתחמן תעביד יתהין עובד גדילו ותתן ית תיכיא גדילתא על מרמצתא: ותעביד חושן דינא עובד אומן כעובד אפודא תעבדיניה דהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר תעביד יתיה: מרבע יהי עיף

ג' · ב' · ג' · ל' ל' · ל' · ז' חס' כליש' · ג' חס' בתו' · ג' חל' · ג' חס' ל"י · ב' מל' בתור' וחלה · מ"ל חס' בנ"ג · ל' וחס' · מ"ל חס' כמ"א בעבותות אהבה · ל' וא' תכן המשכט · ל' ב' בטע' ובענין

חתמך ופתילך · למי החתמת והפתילים · ותחתם דחתמו · ב' בפסוק: שמת ג' חס' וס' מעשה חרש · והאבנים תהיין · והאבנים על שמת: משבצות ג' מלאים וס' מעשה חרש אבן · ואת שתי קצות שתי העבתת תתן · ממשבצות זהב לבושה: זכרון ג' חס' וס' ושמת את שתי האבנים · ב' בו · ונשא אהרן את שמות בני ישראל: שמותם ב' מל' בתו' וס' אבני זכרון לבני ישראל · ואלה שמותם למטה: לזכרן ח' ו מלאים וכ' חס' וס' נמסר בזכריה סוף סימן ו': יד פסו' מן ג' ג' מלין וס' ומשמע ודומה ומשא · וישב יצחק בגרר · והרעב כבד בארץ · ובני דן חשים · לישועתך קויתי יי' · יששכר זבולן ובנימן · מכשפה לא תחיה · ועשית משבצות זהב · ולצרעת הבגד ולבית · ולשאת ולספחת ולבהרת · יברכך יי' וישמרך · ובני פלוא אליאב · ברוך טנאך ומשארתך · ארור טנאך ומשארתך:

אבן עזרא

ותומים והנה לא ידענו מה הם והנה אין עומדי' אותיות שמות השבטי' גם שמות האבות כי לא נקרא חשן משפט רק בעבור האורים שהם עליו ועוד שאלה אחרת כי לא נוכל לומ' כי האורי' הם עצמם התומים כי כתוב לאורים ולתומים ועוד כי מלת לאורים גם תומים לשון רבים והנה דברים רבים הם ורבינו שלמה אמר כי האורי' והתומים היו כתבי שם המפורש ואלו ראה תשובת רבינו האיי לא אמ' ככה וסוד עמוק הוא דבר האפוד' והחשן רק ארמוז קצת הסוד אולי יבינהו מי שהוא ידע דעת עליון והפתח שתכל לבא אל הסוד שתי העבותות הכתובות על שתי המשבצות וחשב האפוד הוא המישור על אתצעיתו על כן השמה על כתף השנית ואלה הם כפי המחשבת על כן הם באבן אחת על מספר בני ישר' ועל שמותם כתולדותם וככה השמה השני' רק המשפט איננו כפי האלוף בלב רק כפי האלוף למראה העין ובעבור הנטייה אמר וירכסו את החשן מטבעותיו אל טבעות האפוד בפתיל תכלת והיה החשן כפול כי שם היו האורים והתומים שמורים עד עת הצורך אז יוציאם מחוץ אל החשן והנה אבני שוהם שוות ומעין אחד ואין ככה אבני החשן כי השוהם הם לזכרון ומשפט בני ישראל על אבני החשן ומלת אורי' מגזרת אמותי ראיתי אור ותומים שהם תמימים והאורים לא התומים זהב וכסף היו והמספר ידוע בראיות במורו' מהעליון והשפל והמשכיל יבין והנה אפודים רבים היו עם הכהנים ויש להם חשב רק כי אין שם חשן ולא חורים ואשר היה רגיל בדברי האורים והתומים שהיו על חשן המשפט יוכל להשיב לשואל מדמיון האפוד לבדו רק לא בכל עת ולו הואלתי לגלות זה הסוד לא יכולתי לכתבו כפי המכתב שחברתי בפי' הספר כלו כי לא יבינהו מי שלא למד ספר המדות וסוד מלאכת שמים ואין צורך להאריך בצורת האפוד והחשן והטבעו':

והאבן

זרת ארכו וזרת רחבו· כפול ומוטל לו לפניו כנגד לבו שנ׳ והיו על לב אהרן תלוי בכתיפו׳ האפוד הבאות מאחוריו על כתפיו וכקפלות ויורדות לפניו מעט והחשן תלוי בהן בשרשרות וטבעות כמו שמפורש בענין: ומלאת בו· על שם שהאבנים ממלאות גומות המשבצות המתוקנות להן קורא אותן בלשון מלואים: משובצים זהב· יהיו הטורים במלואותם מוקפים משבצות זהב בעומק שעור שיתמלא בעובי האבן זהו לשון במלואותם כשעור מלוי עבין של אבנים יהיה עומק המשבצות לא פחות ולא יותר: איש על שמו· כסדר תולדותם סדר האבנים אודם לראובן· פטדה לשמעון וכן כלם: על החשן· בשביל החשן לקבעם בטבעותיו כמו שמפורש למטה בענין:

ויהלם ג׳ וחס׳ וסי׳ נפך ספיר ויהלם· וחברו· בעדן גן אלהים: ושהם ב׳ ומב׳ ליש׳ וסי׳ והטור הרביעי תרשיש· בני מררי ליעזיהו בנו ושהם חבור ועברי: במלואתם ב׳ חד חס׳ וחד מל׳ וסי׳ משבצים זהב יהיו: משבצות זהב במלאתם· קדם מל׳: לשני עשר ו׳ וסי׳ והאבנים תהיין· ויביאו את קרבנם

זֶרֶת אָרְכּוֹ וְזֶרֶת רָחְבּוֹ׃ וּמִלֵּאתָ בוֹ מִלֻּאַת אֶבֶן אַרְבָּעָה טוּרִים אָבֶן טוּר אֹדֶם פִּטְדָה וּבָרֶקֶת הַטּוּר הָאֶחָד׃ וְהַטּוּר הַשֵּׁנִי נֹפֶךְ סַפִּיר וְיָהֲלֹם׃ וְהַטּוּר הַשְּׁלִישִׁי לֶשֶׁם שְׁבוֹ וְאַחְלָמָה׃ וְהַטּוּר הָרְבִיעִי תַּרְשִׁישׁ וְשֹׁהַם וְיָשְׁפֵה מְשֻׁבָּצִים זָהָב יִהְיוּ בְּמִלּוּאֹתָם׃ וְהָאֲבָנִים תִּהְיֶיןָ עַל־שְׁמֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עַל־שְׁמֹתָם פִּתּוּחֵי חוֹתָם אִישׁ עַל־שְׁמוֹ תִּהְיֶיןָ לִשְׁנֵי עָשָׂר שָׁבֶט׃ וְעָשִׂיתָ עַל־הַחֹשֶׁן שַׁרְשֹׁרֹת גַּבְלֻת מַעֲשֵׂה עֲבֹת זָהָב טָהוֹר׃ וְעָשִׂיתָ עַל־הַחֹשֶׁן שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב וְנָתַתָּ אֶת־שְׁתֵּי הַטַּבָּעוֹת עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃ וְנָתַתָּה אֶת־שְׁתֵּי עֲבֹתֹת הַזָּהָב עַל־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת אֶל־קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃ וְאֵת שְׁתֵּי קְצוֹת שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת תִּתֵּן עַל־שְׁתֵּי הַמִּשְׁבְּצוֹת וְנָתַתָּה עַל־כִּתְפוֹת הָאֵפֹד אֶל־מוּל פָּנָיו׃ וְעָשִׂיתָ שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב וְשַׂמְתָּ אֹתָם עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן עַל־שְׂפָתוֹ אֲשֶׁר אֶל־עֵבֶר הָאֵפֹד בָּיְתָה׃ וְעָשִׂיתָ שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב וְנָתַתָּה אֹתָם עַל־שְׁתֵּי כִתְפוֹת הָאֵפוֹד מִלְּמַטָּה מִמּוּל פָּנָיו לְעֻמַּת מֶחְבַּרְתּוֹ מִמַּעַל לְחֵשֶׁב הָאֵפוֹד׃ וְיִרְכְּסוּ אֶת־הַחֹשֶׁן מִטַּבְּעֹתָו אֶל־טַבְּעֹת הָאֵפֹד בִּפְתִיל תְּכֵלֶת לִהְיוֹת עַל־חֵשֶׁב הָאֵפוֹד

זַרְתָּא אוּרְכֵּיהּ וְזַרְתָּא פוּתְיֵיהּ׃ וְתַשְׁלֵים בֵּיהּ אַשְׁלָמַת אַבְנָא אַרְבְּעָא סִדְרִין דְאַבַן טָבָא סִדְרָא קַדְמָאָה סַמְקָן יַרְקָן וּבַרְקָן סִדְרָא חַד׃ וְסִדְרָא תִּנְיָנָא אִזְמַרַגְדִּין שַׁבְזִיז וְסַבְהֲלוֹם׃ וְסִדְרָא תְּלִיתָאָה קַנְכֵּירֵי טַרְקְיָא וְעֵין עִיגְלָא׃ וְסִדְרָא רְבִיעָאָה כְּרוּם יַמָּא וּבוּרְלָא וּפַנְתֵּירֵי מְרַמְּצַן בְּדַהֲבָא יְהוֹן בְּאַשְׁלָמוּתְהוֹן׃ וְאַבְנַיָּא יְהֶוְיָן עַל־שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּרְתָּא עַסְרֵי עַל־שְׁמָהַתְהוֹן כְּתַב מְפָרַשׁ כִּגְלוֹף דְּעִיזְקָא גְּבַר עַל־שְׁמֵיהּ יְהֶוְיָן לִתְרֵי עֲסַר שִׁבְטִין׃ וְתַעְבֵּיד עַל־חוּשְׁנָא תִּיכִּין מַתְחֲמָן עוֹבַד גְּדִילוּ דִּדְהַב דְּכֵי׃ וְתַעְבֵּיד עַל־חוּשְׁנָא תַּרְתֵּין עִיזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן יָת תַּרְתֵּין עִיזְקָתָא עַל־תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא׃ וְתִתֵּן יָת תַּרְתֵּין גְּדִילָן דִּדְהַב עַל־תַּרְתֵּין עִזְקָתָא בְּסִטְרֵי חוּשְׁנָא׃ וְיָת תַּרְתֵּין גְּדִילָן דְּעַל־תְּרֵין סִטְרוֹהִי תִּתֵּן עַל־תַּרְתֵּין מְרַמְּצָתָא וְתִתֵּן עַל־כִּתְפֵי אֵפוֹדָא לָקֳבֵיל אַפּוֹהִי׃ וְתַעְבֵּיד תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וּתְשַׁוֵּי יָתְהֵין עַל־תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא עַל־סִפְּתֵיהּ דִּי לְעִבְרָא דְאֵפוֹדָא לְגָיו׃ וְתַעְבֵּיד תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן יָתְהֵין עַל־תְּרֵין כִּתְפֵי אֵפוֹדָא מִלְּרַע מִלָּקֳבֵיל אַפּוֹהִי לָקֳבֵיל בֵּית־לוֹפֵי מֵעִילָוֵי לְהִמְיַן אֵיפוֹדָא׃ וְיַחֲדוּן יָת־חוּשְׁנָא מֵעִזְקָתֵיהּ לְעִזְקָתָא דְאֵיפוֹדָא בְּחוּטָא דִתְכִלְתָּא לְמֶהֱוֵי עַל־הִמְיַן אֵיפוֹדָא

אבן עזרא

ואבן השוהם· לבנה ובארמית בורלא ולשון ישמעאל בלאור ואין לנו דרך בבירו׳ לדעת אבני המלואים כי הגאון תרגמם כ כרצונו כי אין לו קבלה שיסמוך עליה כי הנה ראינו שתרגם ספיר לבן ואינו רק אדום ואין טענה מאודם הכתוב בראשונה כי ידוע כי חמש הם גופי העיקר הלבן והירקות והאדום וירוק ושחור והנה בעבור היות האדום ה האמצעי ימצא על מינים רבים ותרגם נופך כדמו׳ שחור בעבור ותמם בפוך עיניה וזה לא יתכן שלא יהיה כון נופך שרם כי הוא על משקל אודם וחכם גדול ספרדי אמ׳ כי יהלום הוא הנקר׳ אלמס שהוא שובר כל האבנים ונוקב הברולא מגזרת הולם פעם והיו״ד נוסף כיו״ד יבהר גם אחלמה אל חלמה והוא אבן ש שכל מי שהאבן ההיא באצבעו לעולם יראה חלומו׳ ואין לתמוה על זה כי כח ימצא בתולדת כל אבן ואבן כי יש אבן המושכת את הברז״ל והמעמדת את הדם והבורחת מהחומץ והנשברת לעולם על משולש· ומלת שרשרות כפול העי״ן ואם לא יכפלוהו שוה הוא שרשות גבלות ולפרש בלשון הקדש מלת גבלו׳ ומלת רבות במעשה החשן גם מלת חשן קשה· ומלת וירכסו מגזרת מרוכסי איש כדרך עוות: וכתת

לפני יי׳· ועתה קחו לכם· עמד על שני עשר· ויהי בשתי עשרה שנה בשני עשר חדש· דעלם· שא קינה על פרעה: גבול אשר תתנחלו אותה: טבעות ז׳ מל׳ וסי׳ ועשית על החשן שתי טבעות זהב· כ׳ בו· ועשית שתי טבעות זהב ושמת· דזקפא· ועשית דבתריה דזרקא· הטבעות ונזמי האף· בני חשופא כני טבעות וחבירו: אשר אל ה׳ וסי׳ ועשית שתי טבעות זהב ושמת אתם· ויעשו שתי טבעת זהב· והשלך אל האש· ויבא אתי אל פתח שער בית יי׳· ומחוצה לשער הפנימי· והבנין אשר אל פני הגזרה· ויאמר אלי לשכות הצפון· חמת כרותה סכרים: וירכסו ל׳ בשוא תחת הו״ו· וא׳ וירכסו בפתח תחת הו״ו ומשמש א״ב:

שרשות· לשון שרשי׳ אילן המאחזין לאילן להאחז ולהתקע בארץ אף אלו יהיו מאחזין לחשן שבהם יהיה תלוי באפוד והן שתי שרשרו׳ האמור׳ למעלה בענין המשבצו׳ ואף שרשרו׳ פתר מנחם בן סרוק לשון שרשים ואמר שהרי״ש יתרה כמו מ״ם שבשלשם ומ״ם שבריקם ואיני רואה את דבריו שא שרשרת בלשון עברית כשלשלת בלשון משנה: גבלות· הוא מגבלו׳ האמור למעלה שתתקעם בטבעת שיהיו בגבול החשן וכל גבול לשון קצה אשומי״ל בלע״ז: מעשה עבות· מעשה קליעה: על החשן· לצורך החשן כדי לקבעם בו ולא יתכן לומר שתהא תחלת עשייתן עליו שאם כן מה הוא שחוזר ואומ׳ ונתת את שתי הטבעו׳ והלא כבר כתובים בו היה לו לכתו׳ בתחלת המקרא ועשית על קצות החשן שתי טבעו׳ זהב ואף בשרשרות צריך אתה לפתור כן: על שני קצות החשן לשתי פאות שכנגד הצואר לימינית ולשמאלית הבאים מול כתפות האפוד: ונתתה את שתי עבותות הזהב· והן הן שרשרות הכתובות למעלה ולא פירש מקום קבוען בחשן עכשו מפרש לך שיהא תוחב אותן בטבעו׳ וידע לך שהן הן האמורות שהרי בפרשת אלה פקודי לא הוכפלו: ואת שתי קצות· של שתי עבותו׳ שני ראשיהם של כל אחת: תתן על שתי המשבצות· הן הן הכתובות למעלה בין פרשת החשן ופרשת האפוד ולא פירש את צרכן ואת מקומן עכשו מפרש שיתקע בהן ראשי העבותות התחובות בטבעות החשן לימין ולשמאל אצל הצואר שני ראשי שרשרת הימנית תוקע במשבצת של ימין וכן בשל שמאל שני ראשי שרשרת השמאלית: ונתת· המשבצות על כתפו׳ האפוד אחת בזו ואחת בזו נמצאו כתפות האפוד מחזיקין את החשן שלא יפול ובהן הוא תלוי ועדיין ספת החשן התחתונה הולכת ובאה ונוקשת על כריסו ואינה דבוקה לו יפה לכך הוצרך עוד שתי טבעות לתחתיתו כמו שמפרש והולך: אל מול פניו· של אפוד שלא יתן המשבצות בעבר הכתפות שכלפי המעיל אלא בעבר העליון שכלפי החוץ והוא קרוי מול פניו של אפוד כי אותו עבר שאינו נראה אינו קרוי פנים: על שני קצות החשן· הן שתי פאותיו התחתונות לימין ולשמאל: על שפתו אשר אל עבר האפוד ביתה· הרי לך שני סימנין האחד שיתנם בשני קצות של תחתיתו שהוא כנגד האפוד שהרי סמוך לצואר הוא והאפוד נתון על מתניו ועוד נתן סימן שלא יקבעם בעבר החשן שכלפי החוץ אלא בעבר שכלפי פנים שנאמר ביתה ואותו העבר הוא לצד האפוד שחשב האפוד חוגרו לכהן וקפל הסינר לפני הכהן על מתניו וקצת כריסו מכאן ומכאן עד כנגד קצות החשן וקצותיו מוכבין עליו על שתי כתפות האפוד מלמטה שהמשבצות ניתנו בראשי כתפות האפוד העליונים הבאים על כתפיו כנגד גרונו ונקפלות ויורדות לפניו והטבעות בזה ליתן בראשן הספי שהוא מחובר לאפוד והוא כל לעמת מחברתו סמוך למתן חבורו באפוד למעלה מן החגורה מעט שהמחברת לעמת החגורה ואלו כתובים מעט בגובה זקיפת הכתפות הוא כל ממעל לחשב האפוד והן כנגד סוף החשן ונותן פתיל תכלת באותן טבעות ובטבעות החשן ורוכסן באותו פתיל לימין ולשמאל שלא יהא תחתית החשן הולך לפניו וחוזר לאחור ונוקש על כריסו ונמצא מיושב על המעיל יפה: ממול פניו· בעבר החיצון: וירכסו· לשון חבור וכן מרוכסי איש חבורי חבלי רשעי׳ וכן והרכסים לבקעה הרים הסמוכים זה לזה שאי אפשר לירד לגיא שביניהם אלא בקושי גדול שמתוך סמיכתן הגיא זקופה ועמוקה יהיו לבקעת מישור ונוחה לילך: להיות על חשב האפוד· להיות החשן דבוק אל חשב האפוד:

ולא

וְלֹא־יִזַּח הַחֹשֶׁן מֵעַל הָאֵפוֹד׃ וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־שְׁמוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּחֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט עַל־לִבּוֹ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ לְזִכָּרֹן לִפְנֵי־יְהוָה תָּמִיד׃ וְנָתַתָּ אֶל־חֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט אֶת־הָאוּרִים וְאֶת־הַתֻּמִּים וְהָיוּ עַל־לֵב אַהֲרֹן בְּבֹאוֹ לִפְנֵי יְהוָה וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־מִשְׁפַּט בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עַל־לִבּוֹ לִפְנֵי יְהוָה תָּמִיד׃ ס וְעָשִׂיתָ אֶת־מְעִיל הָאֵפוֹד כְּלִיל תְּכֵלֶת׃ וְהָיָה פִי־רֹאשׁוֹ בְּתוֹכוֹ שָׂפָה יִהְיֶה לְפִיו סָבִיב מַעֲשֵׂה אֹרֵג כְּפִי תַחְרָא יִהְיֶה־לּוֹ לֹא יִקָּרֵעַ׃ וְעָשִׂיתָ עַל־שׁוּלָיו רִמֹּנֵי תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי עַל־שׁוּלָיו סָבִיב וּפַעֲמֹנֵי זָהָב בְּתוֹכָם סָבִיב׃ פַּעֲמֹן זָהָב וְרִמּוֹן פַּעֲמֹן זָהָב וְרִמּוֹן עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב׃ וְהָיָה עַל־אַהֲרֹן לְשָׁרֵת וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ לִפְנֵי יְהוָה וּבְצֵאתוֹ וְלֹא יָמוּת׃ ס וְעָשִׂיתָ צִּיץ זָהָב טָהוֹר וּפִתַּחְתָּ עָלָיו פִּתּוּחֵי חֹתָם קֹדֶשׁ לַיהוָה׃ וְשַׂמְתָּ אֹתוֹ עַל־פְּתִיל תְּכֵלֶת וְהָיָה עַל־הַמִּצְנָפֶת אֶל־מוּל פְּנֵי־הַמִּצְנֶפֶת יִהְיֶה׃ וְהָיָה עַל־מֵצַח אַהֲרֹן וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־עֲוֹן הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יַקְדִּישׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל־מַתְּנֹת קָדְשֵׁיהֶם וְהָיָה עַל־מִצְחוֹ תָּמִיד לְרָצוֹן לָהֶם לִפְנֵי יְהוָה׃

וְלָא יִתְפָּרַק חוּשְׁנָא מֵעִילָוֵי אֵיפוֹדָא׃ וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יַת שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּחוֹשֶׁן דִּינָא עַל לִבֵּיהּ בְּמֵיעֲלֵיהּ לְקוּדְשָׁא לְדֻכְרָנָא קֳדָם יְיָ תְּדִירָא׃ וְתִתֵּן בְּחוֹשֶׁן דִּינָא יַת אוּרַיָּא וְיַת תּוּמַיָּא וִיהוֹן עַל לִבָּא דְאַהֲרֹן בְּמֵיעֲלֵיהּ קֳדָם יְיָ וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יַת דִּין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל לִבֵּיהּ קֳדָם יְיָ תְּדִירָא׃ וְתַעְבֵּיד יַת מְעִילָא דְאֵיפוֹדָא גְּמִיר תִּכְלָא׃ וִיהֵי פוּמֵיהּ כְּפִיל לְגַוֵּיהּ תּוֹרָא יְהֵא מַקַּף לְפוּמֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר עוֹבַד מָחֵי כְּפוּם שִׁרְיָן יְהֵי לֵיהּ לָא יִתְבְּזַע׃ וְתַעְבֵּיד עַל שִׁפּוֹלוֹהִי רִמּוֹנֵי תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי עַל שִׁפּוֹלוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר וְזַגִּין דִּדְהַב בֵּינֵיהוֹן סְחוֹר סְחוֹר׃ זַגָּא דְדַהֲבָא וְרִמּוֹנָא זַגָּא דְדַהֲבָא וְרִמּוֹנָא עַל שִׁפּוֹלֵי מְעִילָא סְחוֹר סְחוֹר׃ וִיהֵי עַל אַהֲרֹן לְשַׁמָּשָׁא וְיִשְׁתְּמַע קָלֵיהּ בְּמֵעֲלֵיהּ לְקוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ וּבְמִפְּקֵיהּ וְלָא יְמוּת׃ וְתַעְבֵּיד צִיצָא דִּדְהַב דְּכֵי וְתִגְלוֹף עֲלוֹהִי כְּתַב מְפָרַשׁ קוֹדֶשׁ לַייָ׃ וּתְשַׁוֵּי יָתֵיהּ עַל חוּטָא דִתְכֶלְתָּא וִיהֵי עַל מַצְנֶפְתָּא לָקֳבֵיל אַפֵּי מַצְנֶפְתָּא יְהֵי׃ וִיהֵי עַל בֵּית עֵינוֹהִי דְאַהֲרֹן וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יַת עֲוָיַת קוּדְשַׁיָּא דִּי יַקְדְּשׁוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל מַתְּנַת קוּדְשֵׁיהוֹן וִיהֵי עַל בֵּית עֵינוֹהִי תְּדִירָא לְרַעֲוָא לְהוֹן קֳדָם יְיָ׃

ולא יזח. לשון ניתוק ולשון ערבי הוא כדברי דונש בן לברט: את האורים ואת התומים. הוא כתב שם המפורש שהיה נותנו בתוך כפלי החשן שעל ידו הוא מאיר דבריו ומתמם את דבריו ובמקדש שני היה החשן שאי אפשר לכהן גדול להיות מחוסר בגדי' אבל אותו השם לא היה בתוכו ועל שם אותו הכתב הוא קרוי משפט שנאמר ושאל לו במשפט האורים: את משפט בני ישר'. דבר שהם נשפטים ונוכחים על ידו אם לעשות דבר או לא לעשות ולפי מדרש אגדה שהחשן מכפר על מעוותי הדין נקר' משפט על שם סליחת המשפט: את מעיל האפוד. שהאפוד נתון עליו לחגורה: כליל תכלת. כולו תכלת שאין מין אחר מעורב בו: והיה פי ראשו. פי המעיל שבגבהו הוא פתיחת בית הצואר: בתוכו. כתרגומו כפיל לגוה כפול לתוכו להיות לו לשפה כפילתו והיה מעשה אורג ולא במחט: כפי תחרא. למדנו שהשריונים שלהם פיהם כפול: לא יקרע. כדי שלא יקרע והקורעו עובר בלאו שזה ממנין לאוין שבתורה וכן לא יזח החשן וכן לא יסורו ממנו הנאמר בבדי הארון: רמוני. עגולי' וחלולים היו כמין רמוני' העשויי' כביצת תרנגולת: ופעמוני זהב. זגין עם עינבלין שבתוכם: בתוכם סביב. ביניהם סביב בין ב' רמונים פעמון אחד דבוק ותלוי בשולי המעיל: פעמון זהב ורמון. אצלו: ולא ימות. מכלל לאו אתה שומע הן אם יהיו לו לא יתחייב מיתה הא אם יכנס מחוסר אחד מן הבגדים הללו חייב מיתה בידי שמי': ציץ. כמין טס של זהב היה רוחב ב' אצבעו' מקיף על המצח מאוזן לאוזן: על פתיל תכלת. ובמקום אחר הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ועוד כתיב כאן והיה על המצנפת ולמטה הוא אומר והיה על מצח אהרן ובשחיטת קדשי' שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין למדנו שהמצנפת למעלה בגובה הראש ואינה עמוקה ליכנס בה כל הראש עד המצח והציץ מלמטה והפתילים היו נקובין ותלויין בו בב' ראשי' ובאמצעו שמה בשלשה מקומות הללו פתיל מלמעלה אחד מבחוץ ואחד מבפנים כנגדו וקושר ראשי הפתילין מאחורי העורף שלשתן ונמצאו בין אורך הטס ופתילי ראשיו מקיפין את הקדקד והפתיל האמצעי שבראשו קשור עם ראשי הטס הולך על פני רוחב הראש מלמעלה ונמצא עשוי כמין כובע ועל פתיל האמצעי הוא אומר והיה על המצנפת והפתיל האמצעי מחזיקו שאינו נופל והטס תלוי כנגד מצחו ונתקיימו כל המקראות פתיל על הציץ וציץ על הפתיל ופתיל על המצנפת מלמעלה: ונשא אהרן. לשון סליחה ואעפ"כ אינו זז ממשמעו אהרן נושא את המשא של עון נמצא מסולק העון מן הקדשים: את עון הקדשים. לרצות על הדם והחלב שקרבו בטומאה כמו ששנינו אי זה עון הוא נושא אם עון פיגול הרי כבר נאמר לא ירצה ואם עון נותר הרי נאמר לא יחשב ואין לומר שיכפר על הכהן שהקריבם טמא' שהרי עון הקדשים נאמר ולא עון המקריבים אינו מרצה אלא להכשיר הקרבן: והיה על מצחו תמיד. אי אפשר לומר שיהא על מצחו תמיד שהרי אינו עליו אלא בשעת העבודה אלא תמיד לרצות להם אפילו אינו על מצחו שלא היה כהן גדול עובד באותה שעה ולדברי האומר עודהו על מצחו מכפר ומרצה ואם לאו אינו מרצה נדרש על מצחו תמיד מלמד שממשמש בו בעודו על מצחו שלא יסיח דעתו ממנו:

ונתת. טעם משפט דיני השם וגזירותיו העתידות כי בעבור כן שואלים באורים ותומים: ועשית. הגאון תרגם מעיל ממטר כדמות הנקרא סרבל רק פי ראשו בתוך המעיל. קדמונינו ז"ל אמרו כי רמון סביב המעיל ופעמון בין שני רמוני' כי אחרים אמרו כי הפעמונים אינם נראים רק הם בתוך הרמוני' ושם ישמיעו קול: ועשית ציץ. תרגמה הגאון עצאבה והיא כתוב על המצנפת ואיננה כדמות כתר כי הוא על המצח לבדו כי על דרך הפשט אין המגבעות כדמות מצנפת כי המגבעו' כדמות אלה שישימו הזכרי' באלה הארצות על הראש שיכסו הראש והם גבוהים. והמצנפת היא בגד דק ארוך בכנף סביב הראש לבדו מעט ידמה לה המצנפת שים בראש הנשים באלה המקומו' כי בארץ ישמעאל ובספרד ואפריקא ו ומצרים ובבל ובגאדד המצנפת היא על הראש מן הזכרים ה הנכבדים ולא על ראש אשה והשרי' הגדולים עושים ציץ זהב על המצנפת על מקום המצח וכבר הזכרתי לך כי מנהג ארץ ישר' ותכשיטיהם אינן כמנהג אלה המקומו' והוצרך רבי שלמה לתקן המקראות בשלש פתילות תכלת ועל דרך הפשט אין צורך רק לפתיל אחד שיעמיד הציץ על פני המצנפת שהיא על ה המצח: וטעם ושמת אותו על פתיל תכלת עם פתיל תכלת שהיה הציץ קשור משני צדדין ואין ספק כי פני המצנפת הוא על מקום המצח לא על הראש ובמקום אחר כתוב ויתנו עליו פתיל תכלת לתת על המצנפת מקום המצח. ולא תתמה על מלת על כי כמוהו ויבואו האנשים על הנשים. על לחם הבכורי' תנופה לה' על שני כבשים. את החלב על החזה. ורבים ככה והנה לא תמצא לעולם כי המצנפת היא' רק לאהרן לבדו והמגבעו' לבניו ויש אומרים כי מגבעות מגזרת גבעות כי המצנפת ע עוטרת הראש ועוטה אותו וכן כתוב בכנף יכנף כשפה ועוטף עטה והיודע דרך כנוף המצנפת ידע כי זאת לא זאת השפלה הגבה והגבוה השפל כי אומנות היא והנה כתו' ושמת המצנפת על ראשו ונתת את נזר הקד' על המצנפת. והנה הציץ נקרא נזר וכמוהו ועליו יציץ נזרו אולי הכל מגזרת ציץ דבר נראה וככה מציץ מן החרכי' ודעכי בשנים הנקבים שהם במוח על המצח שם יתחב' כח החושם הרגשו' ושם כח הדמו' ושם תחל המחשב' ע"כ כתוב על הציץ לשאת את עון הקדשים אולי לא היה מחשבת המקדשים כהוגן. ואמר

רמני ט' חס' בליש' וסי' ועשית על שוליו רמני · קדמ' · פעמן ורמן · ב' בו · דאלה פקודי · ויחנו ברמן פרץ · ויסעו מרמן פרץ · מעשים רמני · והשתחויתי בית רמן · בהשתחויתי בי' רמן · הדר רמן בן טברמן · דמלכי' · וכל הרמני' דאורי' ומלכים דכו' חס' ... מ"א והרמונים מאתים טורים · וכל שאר קריי' דכו' מל' במב חס' · ויהיו הרמני' תשעים ·

ונצו הרמנים: על אהרן ה' וסי' והיה על אהרן לשרת · והיו על אהרן ועל בניו · והזית על אהרן · ויקהל העם על אהרן · ויז על אהרן ועל בגדיו: ונשמע ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' ונשמע קולו כו' נמסר פרשת משפטים: קולו כל אוריי' חס' במ"א ונשמע קולו: קדמ' ועשית ציץ ופתחת עליו · תניינא ויעשו את ציץ פתוחי: מצח ב' קמצין וסי' אהרן · אשה זונה:

ושבצת

אבן עזרא

ואמר הכתוב על כתונת אהרן בתחלה וכתונת תשבץ שהיא משובצת לבדה ולא כן כתנת בניו והתשבץ עשוי לכבוד אהרן וככה אמר במעשה ויתן עליו הכתנת הידועה שהיא המשובצת ועל בניו וילבישם כתנות כמו ולבני אהרן תעשה כתנו׳. ור׳ סעדיה תרגם ושבצת תעיין והוא כדמות צורת המטבע מרובע עשוי בתוך העגול: והלבשת אותם את אהרן אחיך. מלת אותם כוללת הכתנת המשובצת והמצנפת והאבנט שהם בגדי אהרן גם כוללת הכותנו׳ שאינם משובצו׳ והאבנטי׳ והמגבעות שהם בגדי בניו: וקדשת. בדבור כמו טמא יטמאנו. ומכנסי הבד יהיו קצרים שלא יכשל בהם: בבואם. להקטיר או להעלות הנרות: וזה אשר תעשה להם. לאהרן ולבניו אין הפרש בין קח או לקח כמו בך לעם ויאכלו וגם יבן בו מים בעבור שהזכיר עם פר בן בקר יורה כי איננו גדול וככה בני יונה שעיר עזים. והאיל גדול מהכבש והעד הנסך שהוא שלישית ההין ולכבש ר רביעיתו: ולחם חלות. עבות והפך רקיקי מצו׳. והזכיר בשמן הוא שמן זית כמשפטו. ומלת סולת בלשון ערבי הוא כמ״ד שהוסר הפסולת מהחטה ובארץ ישמעאל עושי׳ כן ואין לחם נכבד ממנו ורבו׳ פי׳ מגזרת סלית כל שוגים מחוקיך סלה כל אבירי יי׳ ואמ׳ כי כמוהו חטים מכולת לביתך ויש אומרים טחונות: והקרבת אותם. והם בסל כמשפטן להיותם שם אל פתח אהל מועד וככה הפר והאילי׳: ולקחת. נקרא החשן מלבוש כי הוא מכסה המקום כנגד הלב: ושמת. גם איננו רחוק שישים המצנפת באחרונה והזכיר ב בתחלת הפרשה המצנפת לפני האבנט כי היא נכבדת ממנו: על ראשו. על ראש אהרן לבדו כי הוא הכהן המשיח והנה זה היה לפני שומו המצנפת על ראשו כי על הראש יצוק לבדו וכתוב כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן: ואתה הקרב. אל פתח אהל מועד: וחגרת אותם אבנט. כולל אבנט אהרן ובניו וכן המכנסים ואח׳ שהזכיר אותם הוסיף לבאר אהרן ובניו כמו ותפתח ותראהו את הילד. ומלת וחבשת כמו לא אהיה חובש: ומלאת. דעת המתרגם ארמית כמו ומלאו ידיו רק מה נעשה במלת מלאו ידכם היום והגאון פירשו יד חיוב ואחרים אמרו כי תלואים להיותם שלמים ומלאים ורגילים והנה מה ועמו במלת ומלאו ידיו: והקרבת

ועל בניו ג׳ וסי׳ והיו על אהרן ועל בניו. והזית על אהרן. ויז על אהרן ועל בגדיו. וא׳ על בניו. כי מרה נפש כל העם: בבאם כול׳ חס׳ ב״מג וסי׳ ארץ מצרים. בבאם הכהנים. בתוכם בבואם יבא: אל המזבח ט׳ נמסר בסדר ויקרא: ולא ישאו ד׳ וסי׳ והיו על אהרן ועל בניו בבאם. ושמרו את משמרתי. ולא ישאו עצים מן

תרגום

ותרמיץ כיתונא דבוצא ותעביד מצנפתא דבוצא והמיין תעביד עובד צייר: ולבני אהרן תעביד כיתונין ותעביד להון המיינין וכובעין תעביד להון ליקר ולתושבחן: ותלביש יתהון ית אהרן אחוך וית בנוהי עמיה ותרבי יתהון ותקריב ית קורבניהון ותקדש יתהון ויהון משמשין קדמי: ועביד להון מכנסין דבוצא לכסאה בשר עריתא מחרצין ועד ירכן יהון: ויהון על אהרן ועל בנוהי במיעלהון למשכן זמנא או במקרבהון למדבחא לשמשא בקודשא ולא יקבלון חובא וימותון קים עלם ליה ולבנוהי בתרוהי: ודין פתגמא די תעביד להון לקדשא יתהון לשמשא קדמי סב תור חד בר תורי ודיכרין תרין שלמין: ולחם פטיר וגריצן פטירן דפילן במשח ואספוגין פטירין דמשיחין במשח סולתא דחטין תעביד יתהון: ותתן יתהון על סלא חד ותקרב יתהון בסלא וית תורא וית תרין דיכרין: וית אהרן וית בנוהי תקריב לתרע משכן זמנא ותסחי יתהון במיא: ותסב ית לבושיא ותלביש ית אהרן ית כיתונא וית מעילא דאיפודא וית איפודא וית חושנא ותתקין ליה בהמיין איפודא: ותשוי מצנפתא על רישיה ותתן ית כלילא דקודשא על מצנפתא: ותסב ית משחא דרבותא ותריק על רישיה ותרבי יתיה: וית בנוהי תקריב ותלבישנון כתונין: ותיסר יתהון המיינין אהרן ובנוהי ותתקן להון כובעין ותהי להון כהונתא לקים עלם ותקריב קורבנא דאהרן וקורבן דבנוהי:

תורה

וְשִׁבַּצְתָּ הַכְּתֹנֶת שֵׁשׁ וְעָשִׂיתָ מִצְנֶפֶת שֵׁשׁ וְאַבְנֵט תַּעֲשֶׂה מַעֲשֵׂה רֹקֵם: וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעֲשֶׂה כֻתֳּנֹת וְעָשִׂיתָ לָהֶם אַבְנֵטִים וּמִגְבָּעוֹת תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת: וְהִלְבַּשְׁתָּ אֹתָם אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ וּמָשַׁחְתָּ אֹתָם וּמִלֵּאתָ אֶת־יָדָם וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וְכִהֲנוּ לִי: וַעֲשֵׂה לָהֶם מִכְנְסֵי־בָד לְכַסּוֹת בְּשַׂר עֶרְוָה מִמָּתְנַיִם וְעַד־יְרֵכַיִם יִהְיוּ: וְהָיוּ עַל־אַהֲרֹן וְעַל־בָּנָיו בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ וְלֹא־יִשְׂאוּ עָוֺן וָמֵתוּ חֻקַּת עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו: ס

כט וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְקַדֵּשׁ אֹתָם לְכַהֵן לִי לְקַח פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר וְאֵילִם שְׁנַיִם תְּמִימִם: וְלֶחֶם מַצּוֹת וְחַלֹּת מַצֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן סֹלֶת חִטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתָם: וְנָתַתָּ אוֹתָם עַל־סַל אֶחָד וְהִקְרַבְתָּ אֹתָם בַּסָּל וְאֶת־הַפָּר וְאֵת שְׁנֵי הָאֵילִם: וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְרָחַצְתָּ אֹתָם בַּמָּיִם: וְלָקַחְתָּ אֶת־הַבְּגָדִים וְהִלְבַּשְׁתָּ אֶת־אַהֲרֹן אֶת־הַכֻּתֹּנֶת וְאֵת מְעִיל הָאֵפֹד וְאֶת־הָאֵפֹד וְאֶת־הַחֹשֶׁן וְאָפַדְתָּ לוֹ בְּחֵשֶׁב הָאֵפֹד: וְשַׂמְתָּ הַמִּצְנֶפֶת עַל־רֹאשׁוֹ וְנָתַתָּ אֶת־נֵזֶר הַקֹּדֶשׁ עַל־הַמִּצְנָפֶת: וְלָקַחְתָּ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְיָצַקְתָּ עַל־רֹאשׁוֹ וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ: וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב וְהִלְבַּשְׁתָּם כֻּתֳּנֹת: וְחָגַרְתָּ אֹתָם אַבְנֵט אַהֲרֹן וּבָנָיו וְחָבַשְׁתָּ לָהֶם מִגְבָּעֹת וְהָיְתָה לָהֶם כְּהֻנָּה לְחֻקַּת עוֹלָם וּמִלֵּאתָ יַד־אַהֲרֹן וְיַד־בָּנָיו:

השדה׳ ולא ישאו עוד כלמת הגוים: וזה הדבר ד׳ ר״פ וסי׳ וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש. אשר מל יהושע. וזה הדבר אשר נעשה לגבעה. אשר הרים יד במלך: ואילם ז׳ וסי׳ עזים מאתים ותישים. וזה הדבר אשר תעשה להם. והקרבתם על הלחם. חמאת בקר וחלב. ערב וכל נשיאי קדר. הלא הדחתם את כהני יי׳. ויביאו פרים שבעה. מי כמכה באלם ל׳ חס׳ דחס׳. וד׳ מ״ל דמ״ל בתו׳ וסי׳ עזים מאתים. קח את אהרן. בנה לי בזה קדמ׳. חמאת בקר. ושאר אוריי׳ אילם כתיב: ולחם ד׳ ר״פ נמסר בסדר ויגש: מצת ד׳ חס וסי׳ וחלת מצת בו׳ נמסר בסדר בא: ואת הפר ג׳ וסי׳ ונתת אותם על סל אחד. ואת הפר ואת עורו. וישכימו אנשי העיר: ואת שני ג׳ נמסר בסדר וישמע יתרו: ולקחת את הבגדים ג׳ פסו׳ אית בהון את את את ואת ואת ואת וסי׳ ולקחת את הבגדים והלבשת. ונר הוליד את קיש. וחברו. תרויהון בד״ה: והלבשתם ב׳ וסי׳ כתנת. והפשט:

רשי

ומשבצת. עשה אותה משבצות משבצות וכולה של שש: ולבני אהרן תעשה כותנו׳. ארבעה בגדים הללו ולא יותר כתונת ואבנט ומגבעות היא מצנפת ומכנסים כתובים למטה בפרשה: והלבשת אותם את אהרן. אותם האמורין באהרן חשן ואפוד ומעיל וכתונת תשבץ מצנפת ואבנט וציץ ומכנסים הכתובים למטה בכולם: ואת בניו אתו. אותם הכתובים בהם: ומשחת אותם. את אהרן ואת בניו בשמן המשחה: ומלאת את ידם. כל מילוי ידים לשון חנוך כשהוא נכנס לדבר להיו׳ מוחזק בו מאותו יום והלאה הו׳ ובלשון לעז כשממנין אדם על פקידת דבר נותן השליט בידו בית יד של עור שקורין גואנ״ט ועל ידו הוא מחזיקו בדבר וקורין לאותה מסירה ריוישטי״ר והוא מילוי ידים: ועשה להם. לאהרן ולבניו: מכנסי בד. הרי שמנה בגדים לכהן גדול וארבעה לכהן הדיוט: והיו לאהרן. כל הבגדים האלה על אהרן הראויין לו: ובניו. האמורין בהם: בבאם אל אהל מועד. להיכל וכן למשכן: ומתו. הא למדת שהמשמש מחוסר בגדים במיתה: חקת עולם לו. כל מקום שנ׳ חקת עולם היא גזירה מיד ולדורות לעכב בו: לקח. כמו קח ושתי גזירות הן אחת של קיחה ואחת של לקיחה ולהן פתרון אחד: פר אחד. לכפר על מעשה העגל שהוא פר: ולחם מצות. וחלות ורקיקי מצות הרי אלו שלשה מינין רבוכה וחלות ורקיקין. לחם מצות היא הקרויה למטה בענין חלת לחם שמן על שם שנותן שמן ברבוכה כנגד החלות והרקיקין וכל המינין באים עשר עשר חלות: בלולת בשמן. כשהן קמח יוצק בהן שמן ובוללן: משוחים בשמן. אחר אפייתן מושחן כמין כ״ף יונית שהיא עשויה כ׳ כ״נן שלנו כזה: והקרבת אותם. אל חצר המשכן ביום הקמתו: ורחצת. טבילת כל הגוף: ואפדת. קשט ותקן החגורה והסינר סביבותיו: נזר הקדש. זה הציץ: על המצנפת. כמו שפירשתי למעלה על ידי הפתיל האמצעי ושני פתילי׳ שבראשו הקשורין שלשתן מאחורי העורף הוא נותנו על המצנפת כמין כובע: ומשחת אותו. אף משיחה זו כמין כי נותן שמן על ראשו ובין ריסי עיניו ומחברן באצבעו: והיתה להם. מלוי ידים זה לכהונת עולם: ומלאת. על ידי הדברים האלה יד אהרן ויד בניו. במלוי ופקודת הכהנה:

פתח

פתח אהל מועד· בחצר המשכן שלפני הפתח: על קרנות· למעלה בקרנות ממש: ואת כל הדם· שירי הדם: אל יסוד המזבח· כמין בליטת בית קבול עשוי לו סובב סביב לאחר שעלה אמה מן הארץ: החלב המכסה את הקרב· הוא הקרום שעל הכרס שקורין טילא: ואת היותרת· היא טרפשא דכבדא שקורין טוברי"ש: על הכבד· אף מן הכבד נוטל עמה: תשרף באש· לא מצינו חטאת חצונה נשרפת אלא זו: וזרקת· בכלי אוחז במזרק וזורק כנגד הקרן כדי שיראה לכאן ולכאן ואין קרבן טעון מתנה באצבע אלא חטאת בלבד· אבל שאר זבחים אינן טעונין קרן ולא אצבע שמתנו דמים מחצי המזבח ולמטה ואינו עולה בכבש אלא עומד בארץ וזורק סביב כך מפרש בשחיטת קדשי· אין סביב אלא שתי מתנות שהן ארבע האחת בקרן זוית זו והאחת שכנגדה באלכסון וכל מתנה נראית בשני צדי הקרן אילך ואילך נמצא הדם נתון בארבע רוחות סביב לכך קרוי סביב: על נתחיו· עם נתחיו מוסף על שאר הנתחים: ריח ניחוח· נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: אשה· לשון אש והיא הקטרת איברים שעל האש: תנוך· הוא הסחוס האמצעי שבתוך האזן שקורין טנרו"ס: בהן ידם· הגודל ובפרק האמצעי: החלב

לפני אהל מועד ז' וסי' והקרבת את הפר לפני אהל מועד· ואת הלוים· ואם מן הצאן· ואם עז קרבנו· ונודעה החטאת· ושמרו את משמרתו ואת משמרת· והחנים לפני המשכן קדמה: קדמא ולקחת את כל החלב המכסה את הקרב ואת היתרת על הכבד· תניינא ויקח את כל החלב אשר על הקרב ואת יתרת:

והקרבת· כבר הזכיר זה והנה הטעם כאשר תקריב את הפר יסמוך אהרן ובניו עליו· ויש אומרים כי טעם וסמך אהרן לבדו ואחר כן בניו ועל האיל כתוב וסמכו אהרן ובניו והנה הטעם כאשר היה שיסמכו יחדו לא זה לפני זה: ושחטת את הפר· שטה מחטו· וטעם לפני י"י כי הארון היה באמצע המערבי וכנגדו מזבח הקטורת וכנגדו מזבח העולה: ישפוך· הכהן המופך: ולקחת· אין לפר ולשעיר אליה· ויש אומרים כי יקראו כליות מ מגזרת ככספה וגם כלתה נפשי כי שם כח התאוה לתשגל: ואת בשרו· כולל הראש והנתחים· ופירושו דרך סברא ירחצוהו ואחר כך ישרפוהו: והקטירו· האמורים· ומלת חטאת בעבור שהיא קרבה ל לכפר החטאת נקראת כן וככה האשם על כן וחטאו את המזבח ישירו חטא מעליו· ואת האחד מהשנים אי זה מהן שירצה: ושחטת· על המזבח והנה שם יזרוק כל הדם לא על היסוד: ואת· לא הזכיר על הפר שינתחנו כלו כאשר הוא נשרף על כן לא הזכיר כרעיו: ורחצת· בגוי: והקטרת את כל האיל· על כן לא הזכיר האליה והחלבים: ולקחת· זה השני הוא איל המלואים: ושחטת· תנוך· אין לו ריע והנכון אמר הדרך הדבק בעגול האוזן: בוהן· ורבים בהנות ואיננו על משקל הלמון והנה יהיו שם שנים משקלים ורבים ככה בשמות ודם השני יזרוק כדם הראשון רק הדם הנשאר: ולקחת· והזית על אהרן· תחת בגדי אהרן ועל בגדיו: ולקחת

וְהִקְרַבְתָּ אֶת הַפָּר לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְסָמַךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת יְדֵיהֶם עַל רֹאשׁ הַפָּר: וְשָׁחַטְתָּ אֶת הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: וְלָקַחְתָּ מִדַּם הַפָּר וְנָתַתָּה עַל קַרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ בְּאֶצְבָּעֶךָ וְאֶת כָּל הַדָּם תִּשְׁפֹּךְ אֶל יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ: וְלָקַחְתָּ אֶת כָּל הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת הַקֶּרֶב וְאֵת הַיֹּתֶרֶת עַל הַכָּבֵד וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן וְהִקְטַרְתָּ הַמִּזְבֵּחָה: וְאֶת בְּשַׂר הַפָּר וְאֶת עֹרוֹ וְאֶת פִּרְשׁוֹ תִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה חַטָּאת הוּא: וְאֶת הָאַיִל הָאֶחָד תִּקָּח וְסָמְכוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת יְדֵיהֶם עַל רֹאשׁ הָאָיִל: וְשָׁחַטְתָּ אֶת הָאָיִל וְלָקַחְתָּ אֶת דָּמוֹ וְזָרַקְתָּ עַל הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב: וְאֶת הָאַיִל תְּנַתֵּחַ לִנְתָחָיו וְרָחַצְתָּ קִרְבּוֹ וּכְרָעָיו וְנָתַתָּ עַל נְתָחָיו וְעַל רֹאשׁוֹ: וְהִקְטַרְתָּ אֶת כָּל הָאַיִל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא לַיהוָה רֵיחַ נִיחוֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה הוּא: וְלָקַחְתָּ אֵת הָאַיִל הַשֵּׁנִי וְסָמַךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת יְדֵיהֶם עַל רֹאשׁ הָאָיִל: וְשָׁחַטְתָּ אֶת הָאַיִל וְלָקַחְתָּ מִדָּמוֹ וְנָתַתָּה עַל תְּנוּךְ אֹזֶן אַהֲרֹן וְעַל תְּנוּךְ אֹזֶן בָּנָיו הַיְמָנִית וְעַל בֹּהֶן יָדָם הַיְמָנִית וְעַל בֹּהֶן רַגְלָם הַיְמָנִית וְזָרַקְתָּ אֶת הַדָּם עַל הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב: וְלָקַחְתָּ מִן הַדָּם אֲשֶׁר עַל הַמִּזְבֵּחַ וּמִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְהִזֵּיתָ עַל אַהֲרֹן וְעַל בְּגָדָיו וְעַל בָּנָיו וְעַל בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ וְקָדַשׁ הוּא וּבְגָדָיו וּבָנָיו וּבִגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ:

וְתַקְרֵיב יָת תּוֹרָא לִקֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ תּוֹרָא: וְתִכּוֹס יָת תּוֹרָא קֳדָם יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: וְתִסַּב מִדְּמָא דְתוֹרָא וְתִתֵּן עַל קַרְנָת מַדְבְּחָא בְּאֶצְבְּעָךְ וְיָת כָּל דְּמָא תֵּשׁוֹד לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא: וְתִסַּב יָת כָּל תַּרְבָּא דְחָפֵי יָת גַּוָּא וְיָת חַצְרָא דְעַל כַּבְדָּא וְיָת תַּרְתֵּין כֻּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִי עֲלֵיהֶן וְתַסֵּיק לְמַדְבְּחָא: וְיָת בְּסַר תּוֹרָא וְיָת מַשְׁכֵּיהּ וְיָת אוּכְלֵיהּ תּוֹקִיד בְּנוּרָא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא חַטָּאתָא הוּא: וְיָת דִּכְרָא חַד תִּסַּב וְיִסְמְכוּן אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא: וְתִכּוֹס יָת דִּכְרָא וְתִסַּב יָת דְּמֵיהּ וְתִזְרוֹק עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר: וְיָת דִּכְרָא תְּפַלֵּיג לְאֵבְרוֹהִי וְתַחֲלֵיל גַּוֵּיהּ וּכְרָעוֹהִי וְתִתֵּן עַל אֵבְרוֹהִי וְעַל רֵישֵׁיהּ: וְתַסֵּיק יָת כָּל דִּכְרָא לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא הוּא קֳדָם יְיָ לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ הוּא: וְתִסַּב יָת דִּכְרָא תִנְיָנָא וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא: וְתִכּוֹס יָת דִּכְרָא וְתִסַּב מִדְּמֵיהּ וְתִתֵּן עַל רוּם אוּדְנָא דְאַהֲרֹן וְעַל רוּם אוּדְנָא דִבְנוֹהִי דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רִיגְלֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וְתִזְרוֹק יָת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר: וְתִסַּב מִן דְּמָא דִי עַל מַדְבְּחָא וּמִמִּשְׁחָא דִרְבוּתָא וְתַדֵּי עַל אַהֲרֹן וְעַל לְבוּשׁוֹהִי וְעַל בְּנוֹהִי וְעַל לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ וְיִתְקַדַּשׁ הוּא וּלְבוּשׁוֹהִי וּבְנוֹהִי וּלְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ:

ואלה שמות ואת החלב אשר עליהן· ויקרא ואת חלבהן: תשרף באש ג' וחס' וסי' ואת בשר הפר ואת ערו· ואת מרכבתיהם· ואת העיר הזאת: ואלה שמות ואת בשר הפר ואת ערו ואת פרשו תשרף· ויקרא ואת הפר ואת ערו ואת כשרו ואת פרשו שרף: חטאת הוא ד' וסי' ואת בשר הפר דבסדר ואתה תצוה· והוציא את הפר· וסמך ידו על ראש השעיר דנשיא· והזה מדם החטאת: ואת האיל ה' וסי' ואת האיל האחד תקח· ואת האיל תנתח לנתחיו· נתח לנתחיו· יעשה זבח שלמים· וישחט את השור: ניחוח ג' מל' בתו' וסי' והקטרת את כל האיל· ולקחת אתם מידם· וקרבו וכרעיו ירחץ: וב' מלאים כל יש' בריח ניחוחכם· ויהושע· דיהון מהקרבין ניחוחין: ובגדיו ד' וסי' וקדש הוא ובגדיו· את ראשו לא יפרע· ובגדיו קרעים ואדמה על ראשו· ובגדיו לא תשרפנה: ואלה שמות ולקחת מן האיל החלב והאליה ואת החלב המכסה את· ויקרא ויקח את החלב ואת האליה ואת כל החלב אשר על הקרב: ואת החלב ה' וסי' ולקחת מן האיל· ואת כל חלבו יקריב· ואת החלב מבני אהרן· ואת החלב ואת הכליות· המקריב את דם השלמים· וכל שתי הכליות דכו': ואלה שמות וככר לחם אחת· ויקרא ומסל המצות אשר לפני יי' לקח חלת מצה אחת:

רשי

החלב. זה חלב הדקים או הקיבה: והאליה. מן הכליות ולמטה כמו שמפורש בויקרא שנאמר לעמת העצה ישידנה מקום שהכליות יועצות ובאימורי הפר לא נאמר אליה שאין אליה קריבה אלא בכבש וכבשה ואיל אבל שור ועז אין טעונים אליה: ואת שוק הימין. לא מצינו הקטרה בשוק הימין עם האמורים אלא זו בלבד: כי איל מלואים הוא. שלמים לשון שלמות שהושלם בכל מגיד הכתוב שהמלואים שלמים שמשימים שלום למזבח ולעובד העבודה ולבעלים לכך אני מצריכו החזה להיות לעובד העבודה למנה וזהו משה ששמש במלואים והשאר אכלו אהרן ובניו שהם בעלים כמפורש בענין: וככר לחם. מן החלות: וחלת לחם שמן. ממין הרבוכה: ורקיק. מן הרקיקין אחד מעשר שבכל מין ומין לא מצינו תרומת לחם הבא עם זבח נקטרת אלא זו בלבד שתרומת לחמי תודה ואיל נזיר נתונה לכהני עם חזה ושוק ומזה לא היה למשה למנה אלא חזה בלבד: על כפי אהרן. והנפת. שניהם עסוקין בתנופה הבעלים והכהן הא כיצד כהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף ובזה היו אהרן ובניו בעלים ומשה כהן: תנופה. מוליך ומביא למי שארבע רוחות העולם שלו ותנופה מעכבת ומבטלת פורעניות ורוחות רעות תעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו ומעכבת טללים רעים: על העלה. על האיל הראשון שהעלית עולה: לריח ניחוח. לנחת רוח למי שאמר ונעשה רצונו: אשה. לאש נתן: ליי׳. לשמו של מקום: וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה וגו׳. קדשם לדורות להיות נוהגת תרומתם והנפתם כחזה ושוק של שלמי׳ אבל לא להקטרה אלא והיה לאהרן ולבניו לאכל: חק עולם מאת בני ישראל. שהשלמי׳ לבעלים ואת החזה ואת שוק יתנו לכהן: תנופה. לשון הולכה והבאה ויטליר בלע״ז: הורם. לשון מעלה ומוריד: כי תרומה הוא. החזה ושוק הזה: לבניו אחריו. למי שבא בגדולה אחריו: למשחה. להתגדל בהם שיש משיחה לשון שררה כמו לך נתתים למשחה אל תגעו במשיחי: ולמלא בם את ידם. על ידי הבגדים הוא מתלבש בכהונה גדולה: שבעת ימים. רצופין: ילבשם הכהן. אשר יקום מבניו תחתיו לכהונה גדולה כשימנוהו להיות כהן גדול: אשר יבא אל אהל מועד. אותו כהן המוכן ליכנס לפני לפנים ביום הכפורים והוא כהן גדול שאין עבודת יום הכפורים כשרה אלא בו: תחתיו מבניו. מלמד שאם יש לו לכהן גדול בן ממלא את מקומו ימנוהו כהן גדול תחתיו: הכהן תחתיו מבניו. מכאן ראיה כל לשון כהן לשון פועל עובד ממש ולפי׳ כינון תכיר כמסך לפניו: במקום קדש וגו׳. בחצר אהל מועד שהשלמים הללו קדשי קדשים היו: פתח אהל מועד. כל החצר קרוי כן: ואכלו אותם אהרן ובניו. לפי שהם בעליהם: אשר כופר בהם. בם כל זרות ותעוב: למלא את ידם. באיל ולחם הללו: לקדש אותם. שעל ידי המלואים הללו נתמלאו ידיהם ונתקדשו לכהונה: כי קדש הם. קדשי קדשים ומכאן למדנו אזהרה לזר האוכל קדש קדשים שנתן המקרא טעם לדבר משום דקדש הם:

ועשית

תורה

וְלָקַחְתָּ מִן־הָאַיִל הַחֵלֶב וְהָאַלְיָה וְאֶת־הַחֵלֶב ׀ הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת יֹתֶרֶת הַכָּבֵד וְאֵת ׀ שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין כִּי אֵיל מִלֻּאִים הוּא׃ וְכִכַּר לֶחֶם אַחַת וְחַלַּת לֶחֶם שֶׁמֶן אַחַת וְרָקִיק אֶחָד מִסַּל הַמַּצּוֹת אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה׃ וְשַׂמְתָּ הַכֹּל עַל כַּפֵּי אַהֲרֹן וְעַל כַּפֵּי בָנָיו וְהֵנַפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ וְלָקַחְתָּ אֹתָם מִיָּדָם וְהִקְטַרְתָּ הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֹלָה לְרֵיחַ נִיחוֹחַ לִפְנֵי יְהוָה אִשֶּׁה הוּא לַיהוָה׃ וְלָקַחְתָּ אֶת־הֶחָזֶה מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן וְהֵנַפְתָּ אֹתוֹ תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה וְהָיָה לְךָ לְמָנָה׃ וְקִדַּשְׁתָּ אֵת ׀ חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְאֵת שׁוֹק הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הוּנַף וַאֲשֶׁר הוּרָם מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים מֵאֲשֶׁר לְאַהֲרֹן וּמֵאֲשֶׁר לְבָנָיו׃ וְהָיָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו לְחָק־עוֹלָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי תְרוּמָה הוּא וּתְרוּמָה יִהְיֶה מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵיהֶם תְּרוּמָתָם לַיהוָה׃ וּבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן יִהְיוּ לְבָנָיו אַחֲרָיו לְמָשְׁחָה בָהֶם וּלְמַלֵּא־בָם אֶת־יָדָם׃ שִׁבְעַת יָמִים יִלְבָּשָׁם הַכֹּהֵן תַּחְתָּיו מִבָּנָיו אֲשֶׁר יָבֹא אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ׃ וְאֵת אֵיל הַמִּלֻּאִים תִּקָּח וּבִשַּׁלְתָּ אֶת־בְּשָׂרוֹ בְּמָקֹם קָדֹשׁ׃ וְאָכַל אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־בְּשַׂר הָאַיִל וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר בַּסָּל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ וְאָכְלוּ אֹתָם אֲשֶׁר כֻּפַּר בָּהֶם לְמַלֵּא אֶת־יָדָם לְקַדֵּשׁ אֹתָם וְזָר לֹא־יֹאכַל כִּי־קֹדֶשׁ הֵם׃ וְאִם־יִוָּתֵר מִבְּשַׂר הַמִּלֻּאִים וּמִן־הַלֶּחֶם עַד־הַבֹּקֶר וְשָׂרַפְתָּ אֶת־הַנּוֹתָר בָּאֵשׁ לֹא יֵאָכֵל כִּי־קֹדֶשׁ הוּא׃

תרגום

ותסב מן דכרא תרבא ואליתא וית תרבא דחפי ית גווא וית חצר כבדא וית תרתין כוליין וית תרבא די עליהון וית שקא דימינא ארי דכר קורבניא הוא׃ ופתא דלחם חדא וגריצתא דלחם משח חדא ואספוג חד מסלא דפטיריא די קדם יי׃ ותשוי כולא על ידי דאהרן ועל ידי בנוהי ותרים יתהון ארמא קדם יי׃ ותסב יתהון מידהון ותסיק למדבחא על עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי קורבנא הוא קדם יי׃ ותסב ית חדיא מדכר קורבניא די לאהרן ותרים יתיה ארמא קדם יי ויהי לך לחולק׃ ותקדש ית חדיא דארמותא וית שקא דאפרשותא די איתרם ודי איתפרש מדכר קורבניא מדי לאהרן ומדי לבנוהי׃ ויהי לאהרן ולבנוהי לקים עלם מן בני ישראל ארי אפרשותא היא ואפרשותא יהי מן בני ישראל מניכסת קודשיהון אפרשותהון קדם יי׃ ולבושי קודשא די לאהרן יהון לבנוהי בתרוהי לרבאה בהון ולקרבא בהון ית קורבנהון׃ שבעא יומין ילבשינון כהנא תחותוהי מבנוהי די יעול למשכן זימנא לשמשא בקודשא׃ וית דכר קורבניא תסב ותבשיל ית בסריה באתר קדיש׃ וייכול אהרן ובנוהי ית בסר דכרא וית לחמא די בסלא בתרע משכן זימנא׃ וייכלון יתהון די אתכפר בהון לקרבא ית קורבנהון לקדשא יתהון וחילוני לא ייכול ארי קודשא אינון׃ ואם ישתאר מבסר קורבניא ומן לחמא עד צפרא ותוקיד ית דאשתאר בנורא לא יתאכיל ארי קודשא הוא׃

אבן עזרא

ולקחת. זה החלב הנזכר הוא אשר על הקרב כבתוב בפרשת ויקרא: שוק. הבד הימין והחזה כלקחו מאיל המלואים והשוק והחזה יהיו מהיו׳ כתוכים לאהרן ולבניו מזבחי שלמי בני ישראל רק החזה מאיל המלואי׳ משה לבדו יאכלנו כי הוא כהן הכהנים: וככר. זהו ולחם מצות: והנפת אותם. והם בידם: ולקחת. כתוב מידם ובמקו׳ אחר מעל כפיהם והדבר שוה: ניחוח. כפול החי״ת והמבי׳ סוד נשמת האדם יבין זה: אשה. תואר מגזרת אש ובמקום אחר מן האש: ולקחת. תאמר לאהרן. ולא הזכיר בניו כי הוא העקר: ומלת למנה לחלק: וקדשת. מהיום והלאה. ואין יוקף כמו יורם כי יורם למעלה ולא יוקף ויהיה ת תרומתם שירימו מזבח השלמי׳ לכבוד השם: ובגדי. יהיו לבנו המשוח תחתיו. וטעם אחריו במותו: שבעת. מלת ילבשם בקמץ גדול תחת קטון וכמוהו בשם יי׳ כי אמילם: ובשלת. בגוי כמו והבית בנוי ויבן שלמה את הבית: ואכל ואת הלחם. הנותר מהסל: ואכלו אותם. אשר כופר. דרך קצרה. ומלת אתם בעבור אחרת: וזר. שאינו מזרע אהרן: והם. נקרא האיל מלואים כי בו ימלאו ידיהם: אותכה

מסרה

אשה הוא ליי׳ ג׳ וסי׳ ולקחת אתם מידם · ואת הקרב ואת הכרעים רחץ · ויקח משה אתם מעל כפיהם: הורם ב׳ א׳ קמ׳ וא׳ פתח וסי׳ ואשר הורם · וממנו הורם התמיד · קדמ׳ קמץ: הוא ה׳ דמטעין דסבירין היא וסי׳ כי תרומה הוא ותרומה יהיה · והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו · כי אחוזת עולם הוא להם · ובכל בהמה לא תתן שכבתך · כי מנחת קנאת הוא: סימן כל תרומה היא במ״א כי תרומה הוא · כל שבת היא בב״א הוא שבת ש שבתון הוא תניי׳ · כל קדש הוא במ״א הא כי קדש הוא לכם · כל דסמיך לברית היא במ״א ברית מלח עולם הוא · וכל דסמיך לאחזה היא במ״א כי אחזת עולם הוא להם · וכל דסמיך למנחה הוא במ״א מנחת קנאות הוא קדמא׳: וכל בעת בפעם בשנה הבאר ההוא · וכל ביום בלילה השער המדב׳ הרעב ההוא: שבע׳ ימים ילבש׳ הכהן חד מן ג׳ פסוקי׳ בתו׳ דרישהון ש׳ וסופיהון ש׳ וסי׳ שבעת ימים ילבשם הכהן · שבעת ימים תכפר על המזבח · שלשי׳ ומאה הקערה: קדש י״ג חס׳ וסי׳ ובשלת את בשרו · והנותרת ממנה יאכלו · הכהן המחטא אתה · כל אשר יגע בבשרה · וקדשתו כי את לחם · קדמ׳ דפסו׳ · אשה זנה וחללה · ואכלהו במקום קדש · כל ימי נדר נזרו תער · כל ימי נזרו קדש · ולתתך עליון על כל · לשכת הצפון לשכת הדרום · ויאמר נחמיה הוא התרשתא · והלוים מחשים · וכל קדשים דכוו׳ חס׳ בב״ג ועם קדושי׳ נאמן · לקדושים אשר בארץ · ויאמר ללוים המבינים: ואת הלחם ב׳ וסי׳ ואת הלחם אשר עשתה · ואכל אהרן ובניו את בשר האיל:

ועשית לאהרן ולבניו ככה. שנה הכתוב וכפל לעכב שאם חסר דבר אחד מכל האמור בענין לא נתמלאו ידיהם להיות כהנים ועבודתם פסולה: אותכה. כמו אותך: שבעת ימים תמלא. בענין הזה ובקרבנות הללו בכל יום: על הכפורי'. בשביל הכפורים: לכפר על המזבח. מכל זרות ועצב ולפי שנאמר שבעת ימים תמלא את ידם אין לי אלא דבר הבא בשבילם כגון האילים והלחם אבל הבא בשביל המזבח כגון פר שהוא לחטוי המזבח לא שמענו לכך הוצרך מקרא זה. ומדרש תורת כהנים אומר כפרת המזבח שמא התנדב איש דבר גזל במלאכ' המשכן והמזבח: וחטאת. ודכי. לשון מתנת דמים הנתונים באצבע קרוי חטוי: ומשחת אותו. בשמן המשח' וכל המשיחו' כמין כף: והיה המזבח קדש. ומה היא קדושתו כל הנוגע במזבח יקדש אפילו קרבן פסול שעלה עליו קדשו המזבח להכשירו שלא ירד מתוך שנאמר כל הנוגע יקד' שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי כגון דבר שלא היה פסולו בקדש כגו' הרובע והנרבע ומוקצ' ונעבד והטרפה וכיוצ' בהן ת"ל וזה אשר תעש' הסמוך אחריו מה עולה ראויה אף כל ראוי שנראה לו כבר ונפסל משבאת לעזרה. כגו' הלן והיוצ' והטמא ושנשחט במחשב' חוץ לזמנו וחוץ למקומו' ושיצא בהן: ועשרון סלת. עשירית האיפה ארבעים ושלש בצים וחומש ביצה: בשמן כתית. לא לחוב' נאמר כתית אלא להכשיר לפי שנאמר כתית למאור ותשמע למאור ולא למנחות יכול לפסלו למנחות תלמוד לומר כאן כתית ולא נאמר כתית למאור אלא למעט מנחות שאין צריך כתית שאף הטחון בריחים כשר בהן: רבע ההין. שלשה לוגין: ונסך. לספלים כמו ששנינו במסכ' סוכה שני ספלי של כסף היו בראש המזבח ומנוקבין כמין שני חוטמין דקים נותן היין לתוכו והוא מקלח ויוצא דרך החוטם ונופל על גג המזבח ומשם יורד לשיתין במזבח בית עולמי' ובמזבח הנחשת יורד מן המזבח לארץ: לריח ניחח. על המנחה נאמר שמנחת נסכים כולה כליל וסדר הקרבת האיברי' בתחילה ואח"כ המנחה שנ' עולה ומנח' תמיד: תמיד. מיום ליום. לא יפסיק יום בנתי': אשר אועד לכם. כשאקבע מועד לדבר אליך שם אקבענו לבא ויש מרבותינו למדים מכאן שמעל מזבח הנחשת היה הקב"ה מדבר עם משה משהוקם המשכן וי"א מעל הכפור' כמו שנ' ודברתי אתך מעל הכפורת ואשר אועד לכם האמור כאן אינו אמור על המזבח אלא על אהל מועד הנזכר במקרא: ונועדתי שמה. אתועד עמם בדבו' כמלך הקובע מקו' מועד לדבר עם עבדיו שם: ונקדש. המשכן בכבודי שתשרה שכינתי בו. ומדרש אגדה אל תקרי בכבודי אלא בכבדי במכובדי שלי כאן רמז לו מיתת בני אהרן ביום הקמתו וזהו שאמר משה הוא אשר דבר יי' לאמר בקרובי אקדש והיכן דבר ונקדש בכבודי: לשכני בתוכם. ע"מ לשכון אני בתוכם:

אותכה. באתנח מלה מחוברת מן אותך בקמץ גדול תחת התי"ו ומן כי אותך ראיתי: ופר תעשה ליום. בכל יום משבעת ימי המלואים. וטעם על הכפורים על שני האלים וכתוב כאשר עשה ביום הזה צוה יי' לעשו' לכפר עליכם: קדש קדשים. קדש כאחד הקדשים: כל הנוגע במזבח יקדש. כמו כל אשר יגע בבשרה יקדש יש אומרים כי על הלחם לבדו ידבר שלא יגעו אם לא יהיו קדושים והטעם שלא יהיו טמאי': וזה. הטעם זה הקרבן וכן זה יתנו זה השיעור וכן וזה אשר תעש' אותה משה יעשה ככה שבעת ימי המלואים ואחר כן אהרן ובניו: את הכבש. ה"א הכבש בעבור ה"א אחרת כאלו הוא את הכבש האחד ור' משה הכהן אמר כי את הכבש כבש אחד: ועשרון. עשירית האיפה גם ההין מדה מצרית: ואחי' מלת וכנסכ' שב אל הבקר: עולת תמיד לדורותיכם. יעשו ככה בבואם אל ארץ כנען כי לא הקריבו עולות רק חמשים יום ב במדבר סיני וזהו עולת תמיד העשויה בהר סיני כי המשכן הוקם בתחתית ההר בשנה ה המח' כי מעורבי' היו השבטים כי באחד לחדש השני החלו ל לדעת מספר כל שבט ושבט לעשותם דגלים ואחר שנסעו דרך שלשת ימים מהר סיני היה הארון נוסע בתוך המחנות וכן היה חונה בתוך המחנות ועל דרך הסברא שלא הקריבו ישרא' עולות וזבחים רק בסיני לבדו ויום הכפורים בשנה השנית כי כן כתוב על עבודת אהרן ויעש כאשר צוה יי' את משה וכן כתוב הזבחים ומנחה הגשתם לי בית ישראל ארבעים שנה במדבר כי ישרא' עמדו במדבר בתהו ילל ישימון כמו שמנה ו ושלשים שנה ומאין היה להם בכל יום חצי הין שמן זית גם כן יין ואיך יוליכו עמהם כמו ד' עשר אלף הין ומאין היה להם שני כבשים בשנה בכל יום ו ותוספת בשבת ובמועדים ואין טענה ממלת אכחנו ובעירנו כי בקדש היו ושם ישבו כי כן כתו' והם בישוב וקנו ובזאת השנה שללו מדין וארץ סיחון ועוג ויהי לכלם מקנה רב. והנה פירש טעם למה נקרא אהל מועד: לכם. לישראל וכנים קריאי העדה: לדבר אליך. לבדך שם. ויפת אמר אשר אועד לכם למשה ולאהרן ל לפעמים ורמז לדבר אליך למש' תמיד ועדותו ונועדתי שמה לבני ישר': ונקדש בכבודי. ולפי דעתי בעבו' היו' אהל מועד כולל הכל המשכן ואת כל כליו הארון והשלשה כלים הוא מקו' המועד והיה האהל נקדש בכבודי שישב על הכרובים: וקדשתי. והנה בעבור הכבוד יהיה קדוש האהל הנקדש בכבוד והמזבח שהוא לפתחו: ואת אהרן ואת בניו אקדש. שהם משרתי האהל והמזבח והיו קדושי': ושכנתי. יספר איך ישכון הכבוד בתוך בני ישראל בהקים הדגלים כי ארבעת הדגלים היו בארבע הפאות ומחיצה בין מחנה לוים למחנה ישרא' כי גם הם היו לארבע הפאו' ואחר כן מחיצ' ושם האהל בתוך בני ישראל והנה בעל קרי לא יצא ממחנה ישראל גם יד לא היה להם לשבת חוץ לתחום רק המצוה באה על מחנה ישראל בבאתו למלחמה על האויב וכן כי תצא מחנה לא ידבר על מחנה כל ישראל אנשי' ונשים וטף כי היוצאי' למלחמה הם זכרים ומעטים והנה בנסוע הארון עמהם כאשר עשה פנחס לא יוכלו לעשות מחיצה למקום הארון: וידעו. הטעם אז ידעו כי לא הוצאתי אותם ממצרים רק בעבור שיעשו לי משכן ושכנתי בתוכם וזהו תעבדון את האלהים על ההר הזה: ועשית

ועשית לאהרן ולבניו ככה ככל אשר צויתי אתכה שבעת ימים תמלא ידם: ופר חטאת תעשה ליום על הכפרים וחטאת על המזבח בכפרך עליו ומשחת אתו לקדשו: שבעת ימים תכפר על המזבח וקדשת אתו והיה המזבח קדש קדשים כל הנגע במזבח יקדש: ס וזה אשר תעשה על המזבח כבשים בני שנה שנים ליום תמיד: את הכבש האחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים: ועשרן סלת בלול בשמן כתית רבע ההין ונסך רביעת ההין יין לכבש האחד: ואת הכבש השני תעשה בין הערבים כמנחת הבקר וכנסכה תעשה לה לריח ניחח אשה ליהוה: עלת תמיד לדרתיכם פתח אהל מועד לפני יהוה אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם: ונעדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבדי: וקדשתי את אהל מועד ואת המזבח ואת אהרן ואת בניו אקדש לכהן לי: ושכנתי בתוך בני ישראל והייתי להם לאלהים: וידעו כי אני יהוה אלהיהם אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לשכני בתוכם אני יהוה אלהיהם: פ

ותעביד לאהרן ולבנוהי כדין ככל די פקדית יתך שבעא יומין תקריב קורבנהון: ותורא דחטאתא תעבד ליומא על כפוריא ותדכי על מדבחא בכפרותך עלוהי ותרבי יתיה לקדשותיה: שבעא יומין תכפר על מדבחא ותקדיש יתיה ויהי מדבחא קודש קודשיא כל דיקרב במדבחא יתקדש: ודין דיתעביד על מדבחא אמרין בני שתא תרין ליומא תדירא: ית אימרא חד תעביד בצפרא וית אימרא תנינא תעביד בין שמשיא: ועסרונא סולתא דפילא במשח כתישא רבעות הינא ונסכא רבעות הינא חמרא לאימרא חד: וית אימרא תנינא תעביד בין שמשיא כמנחת צפרא וכנסכיה תעביד לה לאתקבלא ברעוא קורבנא קדם יי: עלתא תדירא לדריכון בתרע משכן זמנא קדם יי דאזמין מימרי לכון תמן למללא עמך תמן: ואזמין מימרי תמן לבני ישראל ואתקדש ביקרי: ואקדש ית משכן זמנא וית מדבחא וית אהרן וית בנוהי אקדיש לשמשא קדמי: ואשרי שכינתי בגו בני ישראל ואהוי להון לאלה: וידעון ארי אנא יי אלההון די אפקית יתהון מארעא דמצרים לאשראה שכינתי ביניהון אנא יי אלההון:

וחטאת ג' וס' על המזבח. וחטאת את המקדש. וחטאת אתו וכפרתהו: ועשרן ה' כ' מל' וג' חס' וס' ועשרן סלת בלול בשמן. ועשרן סלת אחד בלול בשמן למנחה. ועשרן עשרון דראש חודש. ועשרון אחד לכבש האחד דתרועה. ועשרון עשרון לכבש דיום טוב ראשון של חג. קדמ' וראש חודש חס': כלול ד':

וס' ועשרון סלת בלול בשמן. ואם דל הוא. והקריב המקריב קרבנו. והקריב על בן הבקר: בשמן ו' רפין וס' ועשרן סלת בלול. ועשירית האפה סלת. והצילו העדה את. מצאתי דוד עבדי. והרם בראש קרני. ששה חדשים בשמן: עלת תמיד ד' וס' עלת תמיד לדרתיכם פתח אהל מועד: העשויה בהר סיני. ועשר את הכבש. ואחרי כן עלת תמיד ולחדשים ולכל מועדי יי': אני יי' אלהיהם ח' וס' וידעו כי אני יי' אלהיהם. ב' בו. ואף גם זאת בהיותם. וישבו עליה לבטח. והמה עמי בית ישראל. וידעו בית ישראל כי אני. בהגלותי אותם אל הגוים וכנסתים. וגברתי את בית יהודה:

ל' וכ' · מטעי' דכתי' את · כ' רנט' י"ג · ל' · ב' בעניין כטע' רביע · כ"ג ר"פ י"ג · ל' · ה' ב' מכהון חס' · ל' · ל' · יו · ד' · ל' כ"פ בכל · ל' חס' ותי' תל' · ל' · נ' · ל' · ח'

אבן עזרא

ומזבח מקטר · שם המפעל כמו ומשלוח מנות: אמה · המזבח גבוה על השלחן חצי אמה אולי כן היה גבוה על המנורה והיה כנגד הכרובים שהם פורשי כנפים למעלה: וצפית · הזכיר גג על זה המזבח ולא כן במזבח הנחשת ובעבור היותו מצופה זהב נקרא מזבח הזהב ונקרא השלחן הטהור כמו המנורה הטהורה:

על שתי צדיו · תוספת לבאר · והא בהא נוסף כי המלה מלעיל כאשר פירשתי: ועשית · הבדי׳ מצופים זהב כבדי הארון:

ונתת · לפני הפרוכת: מחוץ · לפני הכפורת שיהיה כנגדה נתון: והקטיר · קטורת סמים עם בשמים אולי הסמים הם העיקר או להפרים בין שתי ה המערכות כי האחד בסמים בלי סמים · ופי׳ בהטיבו לתקן הפתילה והשמן: ובהעלות · בעבור עלות להב הפתילה כ נקרא כן · והנה בהעלות פעל יוצא: קטורת תמיד · בעבור שהוא עולת תמיד על כן הזכיר לדורותיכם: לא קטורת זרה · שאינה כמתכונתה: וכפר אחת בשנה בעבור לאחר השעיר · וטעם כפורי לכל דם הפר ודם השעיר וזה חיוב כל שנה · ואין צורך להזכיר דם פר המשיח או ה הכבוד בחטאם כי אינם תמיד רק לפרקים מעטים:

ברוך לעד שם אל נישא ·
עם ישראל כל טוב עשה:
ולמי גלה כלא נכסה ·
תוך פרשת תשא כי תשא:

החל לפרש כסף הכפורים

שהוא חיוב על כל אחד ולא היה נדבה והזכיר זה בעבור הכתוב למעלה כי אחת בשנה יעשה כפורים וכסף הכפורים גם כן יהיה אחת בשנה כאשר אפרש ואחר כן הזכיר וכנו שלא יעשו תרומת הכבוד רק ממראות הצובאות לברם גם הזכיר שמן המשחה וקטרת ה הסמים כי הנסיכים לבדם הביאום ובהזכירו שמן המשחה הזכיר הכלים המשוחים גם הזכיר האומן הגדול שהוא ה הרוקח ואחר עשה מעשהו כל התוכן והוא בצלאל ואהליאב והזכיר השבת להזהירם בתחלה שלא יעשו ישראל מלאכת המשכן בשבת ואחר כן הזכיר תכלת משה לפני רדתו מן ההר והוצרך להזכיר מעשה העגל בתחלה לדעת למה התפלל ואחר כן הזכיר רדתו ושריפת העגל ושובו אל ההר עוד להתפלל שנית בעדם והזכיר כעס משה להוציא אהלו ממחנה ישראל ויש אומרי׳ כי הכתוב יספר מה שהיה ואחר כן הזכיר כבוד משה שראה הכבוד ואחר כן צוהו שיגיד ויפסול לוחות ויכתבם השם פעם שנית והזכיר התנאים שכרת ברית עם ישראל הם הכתובים בפרשת ואלה המשפטים ואחר כן יזכיר כי קרן עור פניו ברדתו מההר ולוחות הברית בידו ותנאין אחר כי כסף כפורים הוא חיוב על ישראל בכל שנה בין שיספרם מלכם או לא ישים מספרם והייתי משלמת משה במדבר ואחר כי מתנו יקריבו קרבנות הכבוד ויתן הכיור ועשו שמן משחה וקטרת הסמים גם יתן מתנו לסנהדרין וזה רמז בצלאל ואהליאב כי מנהג החושבים שהם בעלי סוד החשבון לכתוב בלשון הכרטס ובראש האגרות יכתבו הכלל המחבר מן הפרטים או כי המגפה שהיתה בימי דוד בעבור שלא נתנו כפר נפשם ואם זה אמת היה תשובה על הגאון · וטעם

רשי

מקטר קטרת · להעלות עליו קטור עשן סמים: את גגו · זה היה לו גג אבל מזבח העולה לא היה לו גג אלא ממלאים חללו אדמה בכל חנייתן: זר זהב · סימן לכתר כהונה: צלעתיו · כאן הוא לשון זויות כתרגומו לפי שנאמר על שני צדיו שתי זויותיו שבשני צדיו: והיה · מעשה הטבעות האלה: לבתים לבדים · בית יהיה הטבעת לבד: לפני הפרכת · שמא תאמר משוך מכנגד הארון לצפון או לדרום תל׳ לפני הכפורת מכוון כנגד הארון מבחוץ: בהיטיבו · לשון ניקוי הבזיכין של המנורה מדשן הפתילות שנשרפו בלילה והיה מטיבן בכל בקר: ובהעלות · כשידליקם להעלות להבתן: יקטירנה · בכל יום מקטיר פרס בבקר ופרס בין הערבים: לא תעלו עליו · על מזבח זה: קטרת זרה · שום קטורת של נדבה כלן זרות לו: ועולה · ולא עולה ומנחה · ולא מנחה שהיא של לחם: וכפר אהרן · מתן דמים אחת בשנה ביום הכפורים הוא שנאמר באחרי מות ויצא אל המזבח אשר לפני י״י וכפר עליו: חטאת הכפורים · הם פר ושעיר של יום ה הכפורים המכפרים על טומאת מקדש וקדשיו · קדש קדשים · המזבח מקודש לדברים הללו בלבד ולא לעבודה אחרת:

חסלת ואתה תצוה

כי תשא · לשון קבלה כתרגומו כשתחפוץ לקבל סכום מנינם לדעת כמה הם אל תמנם לגלגלות אלא יתנו כל אחד מחצית השקל ותמנה את השקלים ותדע מנינם · ולא

גגו לגגו ד׳ בליש׳ וסי׳ וצפית אתו זהב טהור · ויצף אתו זהב טהור · בגג התא לגגו רחב עשרים · ויעשו להם סכות איש על גגו: קירתיו ד׳ ב׳ בל׳ וב׳ חס׳ וס׳ את נגיו ואת קירתיו · וחברו דויקהל · וארכו וקירותיו עץ וידבר אלי זה השלחן אשר לפני י״י · וקירותיו ודלתותיו · ב׳ בתראי מלאים: בהבה ג׳ וסי׳ לשאת אתו בהמה · חכמה

וְעָשִׂיתָ מִזְבֵּחַ מִקְטַר קְטֹרֶת עֲצֵי שִׁטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ: אַמָּה אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ רָבוּעַ יִהְיֶה וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ מִמֶּנּוּ קַרְנֹתָיו: וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר אֶת־גַּגּוֹ וְאֶת־קִירֹתָיו סָבִיב וְאֶת־קַרְנֹתָיו וְעָשִׂיתָ לּוֹ זֵר זָהָב סָבִיב: וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה־לּוֹ מִתַּחַת לְזֵרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו תַּעֲשֶׂה עַל־שְׁנֵי צִדָּיו וְהָיָה לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֵמָּה: וְעָשִׂיתָ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב: וְנָתַתָּה אֹתוֹ לִפְנֵי הַפָּרֹכֶת אֲשֶׁר עַל־אֲרֹן הָעֵדֻת לִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדֻת אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה: וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת־הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה: וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת־הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם: לֹא־תַעֲלוּ עָלָיו קְטֹרֶת זָרָה וְעֹלָה וּמִנְחָה וְנֶסֶךְ לֹא תִסְּכוּ עָלָיו: וְכִפֶּר אַהֲרֹן עַל־קַרְנֹתָיו אַחַת בַּשָּׁנָה מִדַּם חַטַּאת הַכִּפֻּרִים אַחַת בַּשָּׁנָה יְכַפֵּר עָלָיו לְדֹרֹתֵיכֶם קֹדֶשׁ־קָדָשִׁים הוּא לַיהוָה:

קא׳ י״ב פס׳ בצלאל סימן:

פרשה

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: כִּי תִשָּׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ לַיהוָה

וְתַעְבֵּד מַדְבְּחָא לְאַקְטָרָא עֲלוֹהִי קְטוֹרֶת בּוּסְמִין דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּעְבֵּיד יָתֵיהּ: אַמְּתָא אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא פּוּתְיֵהּ מְרַבַּע יְהֵי וְתַרְתֵּין אַמִּין רוּמֵיהּ מִנֵּיהּ קַרְנוֹהִי: וְתַחְפֵּי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי יָת אִגָּרֵיהּ וְיָת כָּתְלוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר וְיָת קַרְנוֹהִי וְתַעְבֵּיד לֵיהּ דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר: וְתַרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב תַּעְבֵּיד לֵיהּ מִלְּרַע לְדֵירֵיהּ עַל תַּרְתֵּין זִוְיָתֵיהּ תַּעְבֵּיד עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי וִיהֵי לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא לְמִטַּל יָתֵיהּ בְּהוֹן: וְתַעְבֵּיד יָת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחְפֵּי יָתְהוֹן דַּהֲבָא: וְתִתֵּן יָתֵיהּ לִקְדָם פָּרֻכְתָּא דְּעַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא לִקְדָם כַּפּוּרְתָּא דִּי עַל סַהֲדוּתָא דַּאֲזַמֵּין מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן: וְיַקְטַר עֲלוֹהִי אַהֲרֹן קְטוֹרֶת בּוּסְמִין בִּצְפַר בִּצְפַר בְּאַתְקָנוּתֵיהּ יָת בּוֹצִינַיָּא יַקְטְרִינַהּ: וּבְאַדְלָקוּת אַהֲרֹן יָת בּוֹצִינַיָּא בֵּין שִׁמְשַׁיָּא יַקְטְרִינַהּ קְטוֹרֶת בּוּסְמִין תְּדִירָא קֳדָם יְיָ לְדָרֵיכוֹן: לָא תַּסְּקוּן עֲלוֹהִי קְטוֹרֶת בּוּסְמִין נוּכְרָאִין וַעֲלָתָא וּמִנְחָתָא וְנִסְכִּין לָא תְנַסְּכוּן עֲלוֹהִי: וִיכַפַּר אַהֲרֹן עַל קַרְנָתֵיהּ חֲדָא בְּשַׁתָּא מִדַּם חַטָּאתָא דְּכִפּוּרַיָּא חֲדָא בְּשַׁתָּא יְכַפַּר עֲלוֹהִי לְדָרֵיכוֹן קֹדֶשׁ קֻדְשִׁין הוּא קֳדָם יְיָ:

פרשה

וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: אֲרֵי תְקַבֵּיל יָת חוּשְׁבַּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִנְיָנֵיהוֹן וְיִתְּנוּן גְּבַר פּוּרְקַן נַפְשֵׁיהּ קֳדָם יְיָ

ותבונה בהמה · כי בהמה שמן וחלקו: ארן ג׳ חס׳ וס׳ ונתת אתו לפני הפרכת · ובא אהרן ובניו · ובבא משה אל אהל מועד · וכל הארן דאורי׳ חס׳ נבי׳ וכתו׳ מלאים וכל כארון כלא בכל הקרי׳: ועלה ב׳ חס׳ וס׳ ועלה ומנחה ונסך · גם סגרו הדלתות: חטאת ז׳ פתח׳ וס׳ וכפר אהרן על קרנתיו · והוציא את הפר אל מחוץ · מלבד חטאת הכפרים · כי חטאת קסם מרי · ותהי חטאת הנערים · חטאת יהודה כתובה · חטאת פימו דבר שפתימו · וכל הדיסר דכו׳ בבא קבץ וס׳ ראשית חטאת היא לבית ישראל: קדש קדשים הוא ו׳ וס׳ וכפר אהרן על קרנתיו · זאת תורת האשם כל זכר בכהנים יאכלנו · ושחט את הכבש במקום · אשר ישחט · והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו · אך כל חרם אשר יחרם: כי ה׳ רפ בטעם מונח לפני גריש וס׳ מצויין בסדר כשפטים: בני ישראל חד מן י״א בקמצות דמשרת הבירכא לזרקא וסי׳ מצויין בריש סדר וארא:

בְּפָקֹד אֹתָם וְלֹא־יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד אֹתָם׃ זֶה׀ יִתְּנוּ כָּל־הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה לַיהוָה׃ כֹּל הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה יִתֵּן תְּרוּמַת יְהוָה׃ הֶעָשִׁיר לֹא־יַרְבֶּה וְהַדַּל לֹא יַמְעִיט מִמַּחֲצִית הַשָּׁקֶל לָתֵת אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם׃ וְלָקַחְתָּ אֶת־כֶּסֶף הַכִּפֻּרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם׃ פ

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם׃ וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם׃ בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם וְלֹא יָמֻתוּ אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר אִשֶּׁה לַיהוָה׃ וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ וְהָיְתָה לָהֶם חָק־עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם׃ פ

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃

כַּד תִמְנֵי יָתְהוֹן וְלָא יְהֵי בְהוֹן מוֹתָא כַּד תִמְנֵי יָתְהוֹן׃ דֵּין יִתְּנוּן כָּל דְּעָבַר עַל מִנְיָנַיָּא פַּלְגוּת סִלְעָא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא עַסְרִין מָעִין סִלְעָא פַּלְגוּת סִלְעָא אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ׃ כֹּל דְּעָבַר עַל מִנְיָנַיָּא מִבַּר עַסְרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא יִתֵּן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ׃ דְּעַתִּיר לָא יַסְגֵּי וּדְמִסְכֵּן לָא יַזְעַר מִפַּלְגוּת סִלְעָא לְמִתַּן יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתֵיכוֹן׃ וְתִסַּב יָת כַּסְפָּא דְכִפּוּרַיָּא מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִתֵּן יָתֵיהּ עַל פּוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא וִיהֵי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְדָכְרָנָא קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתֵיכוֹן׃ וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ וְתַעְבֵּיד כִּיּוֹרָא דִנְחָשָׁא וּבְסִיסֵיהּ דִּנְחָשָׁא לְקִדּוּשׁ וְתִתֵּן יָתֵיהּ בֵּין מַשְׁכַּן זִמְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא וְתִתֵּן תַּמָּן מַיָּא׃ וִיקַדְּשׁוּן אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי מִנֵּיהּ יָת יְדֵיהוֹן וְיָת רִגְלֵיהוֹן׃ בְּמֵיעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא יְקַדְּשׁוּן מַיָּא וְלָא יְמוּתוּן אוֹ בְמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא לְשַׁמָּשָׁא לְאַסָּקָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ וִיקַדְּשׁוּן יְדֵיהוֹן וְרִגְלֵיהוֹן וְלָא יְמוּתוּן וּתְהֵי לְהוֹן קְיָם עָלַם לֵיהּ וְלִבְנוֹהִי לְדָרֵיהוֹן׃ וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃

זה ג' ר"פ בטעם מונח לפני לגרמ' וסי' זה יתנו כל העובר · זה לחמנו חם הצטיידנו · זה רע בכל אשר נעשה · אנ"ך : והדל י"ב פתחין כליש' נמסר בשפטים סימן ו' פסוק ודל יש' מאד מפני מדין : את תרומת יי' ה' בנתינה וסי' העשיר לא ירבה · קחו מאתכם תרומה · וכל אשר נדבה רוחו · כל מרים תרומת כסף · ונתתם ממנו את

תרומת : לזכרון ח' ב' מנהון חס' וסי' מצוין בזכריה סימן ו' גבי פרש' לקוח מאת הגולה מחלדי ומאת טוביה וגו' : כיור ג' מלאים בתורה וסי' ועשית כיור נחשת וכנו נחשת · ואת הכיור ואת כנו · דראה קראתי בשם : ויעש את הכיור נחשת · דויקהל · וכל נבי' וכתו' דכו' מ"ל בס"ב חס' וסי' מתחת לכיר הכתפות יצקות · ויסר מעליהם את הכיר · תרויהון במלכים : לרחצ' ה' וסי' ועשית כיור נחשת · וישם את הכיור בין · ויעש כיורים עשרה · ב' בפסו' · והיה לכוהנים לרחצה בו · דד"ה : בבאם כ"ל חס' בס"ג נמסר פרש' תצוה : חק עולם י"א בליש' וסי' ורחצו ידיהם ורגליהם · והיה לאהרן ולבניו · כל זכר בבני אהרן · והכהן המשיח תחתיו · כי את חזה התנופה · את משמרת תרומתי · ושלאחריו וזה לך תרומת מתנם · ושלאחריו כל תרומת הקדשי' · האותי לא תיראו נאם יי' · שוק התרומה וחזה התנופה · והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו :

אבן עזרא

וטעם בפקוד אותם · כי אם לא יתנו כפרם ברגע הפקידה לא יבא הנגף · ויפת אמ' אם לא יתנו כפרם בבאת למלחמה ויסופרו ינגפו לפני האויב : זה · השיעור כמו וזה אשר תעש' אותו · וטעם כל העובר שעברו משנותם עשרים והם כמו שלשה שבועות שני' את הוא האחד תמים דעת גם גופו לא יבא עוד בקומה ואלה הגרות גרגרות חרוב הם : כל הפקודים · הפעולים : העשיר · הזכיר טעם לא ירבה ולא ימעיט כי כפר נפש הוא : ולקחת · זה מפורש בפרשת אלה פקודי' כי המשכן איננו עומד רק על כסף הכפורי' זכרון לבני ישר' : וידבר · תחלת פרשה הוא : ועשית כנו · כמו מכונתו והעד מכונות שלמה והנה בעבור שהוא כתוב בין אהל מועד ובין המזבח לאות כי המזבח איננו סמוך אל פתח האהל רק הוא קרוב אליו והנה באמצע לנכח מזבח הקטרת והיה הכיור בין האהל ובין המזבח נוטה לאחד הצדדי' ולא הזכירו הכתוב כי על דרך הסברא אין הדעת נוטה להיות הכיור נכח מזבח הקטר' שהוא לנכח מקום הכפרת : ורחצו · הזכיר כורך הכיור בעבור המשרתים שהם אהרן ובניו ודורותיה' ולא הזכיר משה עתה כי הוא לבדו יעשה כן כל ימי היותו חי אבל הזכיר זה בשעת מעשה : בבאם ירחצו מי' · הטעם רחיצת מים כי ידיהם ורגליהם הם הפעולים וכמוהו רבים : ורחצו · פעם אחרת טעמו כן תמיד או הזכיר זה כי אם לא יעשו כן הם בני מות : וידבר · פרשה בפני עצמה · ואתה

רשי

ולא יהיה בהם נגף · שהמנין שולט בו עין הרע והדבר בא עליהם כמו שמצינו בימי דוד : זה יתנו · הראה לו כמין מטבע של אש ומשקלה מחצית השקל ואמר לו כזה יתנו : העובר על הפקודים · דרך המונין מעבירין את הנמנין זה אחר זה וכן כל אשר יעבור תחת השבט וכן תעבורנה הצאן על ידי מונה : מחצית השקל בשקל הקדש · כמשקל השקל שקבעתי לך לשקול בו שקלי הקדש כגון שקלים האמורין בפרשת ערכין ושדה אחוזה : עשרים גרה השקל · עכשיו פירש לך כמה הוא : גרה · לשון מעה וכן בשמואל יבא להשתחוות לו לאגורת כסף ולככר לחם : עשרים גרה השקל · השלם שהשקל ארבעה זוזים והזוז מתחלתו חמש מעות אלא באו והוסיפו עליו שתות והעלוהו לשש מעה כסף מחצית השקל הזה שאמרתי לך יתנו תרומה לה' : מבן עשרים שנה ומעלה · למדך כאן שאין פחות מבן עשרים יוצא לצבא ונמנה בכלל אנשים : לכפר על נפשותיכם · שלא תנגפו על ידי מנין · דבר אחר לכפר על נפשותיכם לפי שרמז להם כאן שלש תרומות שנכתב כאן תרומת ה' שלש פעמים אחת תרומת אדנים שמנאן כשהתחילו בנדבת המשכן שנתנו כל אחד ואחד מחצית השקל ועלה למאת ככר שנ' וכסף פקודי העדה מאת ככר ומהן נעשו האדנים שנאמ' ויהי מאת ככר הכסף וגו' והשנית אף היא ע"י מנין שמנאן משהוקם המשכן הוא המנין האמור בתחלת חומש הפקודי' באחד לחדש השני בב' השני' ונתנו כל אחד מחצית השקל והן לקנות מהן קרבנות צבור של כל שנה ושנ' והושוו בהם עניים ועשירים ועל אותה תרומה נאמר לכפר על נפשותיכם שהקרבנו' לכפרה הם באין והשלישית היא תרומת המשכן כמו שנא' כל מרים תרומת כסף ונחשת ולא היתה יד כלם שוה בה אלא איש מה שנדבו לבו : ונתת אותו על עבודת אהל מועד · למדת שנצטוו למנותם בתחלת נדבת המשכן אחר מעשה העגל מפני שנכנ' בהם מגפה כמו שנ' ויגוף ה' את העם משל לצאן החביבה על בעליה שנפל בה דבר ומספקן אמר לרועה בבקשה ממך מנה את צאני ודע כמה נותרו בה להודיעו שהיא חביבה עליו · ולא אפשר לומר שהמנין הזה הוא האמור בחומש הפקודים שהרי נאמר בו באחד לחדש השני והמשכן הוקם באחד לחדש הראשון שנאמ' ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים וגו' ומהמנין הזה נעשו האדני' משקלים שלו שנאמר ויהי מאת ככר הכסף לצקת וגו' הא למדת שתים היו אחת בתחלת נדבתן אחר יום הכפורים בשנה ראשונה ואחת בשנה שנייה באייר משהוקם המשכן ואם תאמר וכי אפשר שבשניהם היו ישראל שוים שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים שהרי בכסף פקודי העדה נאמ' כן ובחומש הפקודים אף בו נאמר כן ויהיו כל הפקודים שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים והלא בשתי שנים היו ולא אפשר שלא היו בשעת מנין הראשון בני תשע עשרה שנה שלא נמנו ובשנייה נעשו בני עשרים תשובה לדבר אבל שנות האנשי' בשנה אחת נמנו אבל למנין יציאת מצרים היו שתי שנים לפי שליציאת מצרי' מונין מניסן כמו ששנינו במסכת ראש השנה ונבנה המשכן בראשונה והוקם בשנייה שנתחדשה שנה באחד בניסן אבל שנות האנשים מנויין למנין שנות עולם המתחילין מתשרי נמצאו שניהם המניינים בשנה אחת המנין האחד היה בתשרי לאחר יום הכפורים שנתרצה המקום לישראל לסלוח להם ונצטוו על המשכן והשני באחד באייר : על עבודת אהל מועד · הן האדנים שנעשו בו : כיור · כמין דוד גדולה ולה דדים המריקים בפיהם מים : וכנו · כתרגומו בסיסיה מושב מתוקן לכיור : לרחצה · מוסב על הכיור : ובין המזבח · מזבח העולה שכתוב בו שהוא לפני פתח אהל מועד והיה הכיור משוך קמעא ועומד כנגד האויר שבין המזבח והמשכן ואינו מפסיק כלל בנתים משום שנא' ואת מזבח העולה שם פתח אהל מועד כלומר מזבח לפני אהל מועד ואין כיור לפני אהל מועד הא כיצד משוך קימעא כלפי הדרום כך שנויה בזבחים : את ידיהם ואת רגליהם · בבת אחת היה מקדש ידיו ורגליו וכך שנינו בזבחים כיצד קידוש ידים ורגלים מניח ידו הימנית על גבי רגלו הימנית וידו השמאלית על גבי רגלו השמאלית ומקדש : בבאם אל אהל מועד · להקטיר שחרית ובין הערבי' קטרת או להזות מדם פר כהן המשיח ושעירי ע"ז : ולא ימותו · הא אם לא ירחצו ימותו שבתורה נאמרו כללות ומכלל לאו אתה שומע הן : אל המזבח · החייבין שאין כהן בואת אהל מועד אלא בחבר : ולא ימותו · לחייב מיתה על המשמש במזבח ואינו רוחץ ידים ורגלי' שהמיתה הראשונה לא שמענו אלא על הנכנס להיכל :

אבן עזרא

ואתה קח לך · כדרך לך לך ויקחו לכם צאן ועל דרך הפשט כמוהו עשה לך שרף גם פסל לך כי כן דרך הלשון · ומלת מר קשה והגאון תרגמה מושק והנה איננו מעשבים אע״פ שיש לו ריח טוב אולי בעבור זה הפרידו הכתוב מהבשמים כי כתוב אריתי מורי עם בשמי והנה הוא מלוקט והומרי המביאי׳ אותו כי הוא נעשה בגרון הצבי והנה כתוב וידי נטפו מר אולי כן הוא בהיותו לח · וטעם בשמים ראש שיוקח הראש מכל בשם כי הוא הנכבד שהכשאר באחרונה ואח׳ שאמר קנמון בשם מה טעם להזכירו אולי שיהיה שהנבחר ג״כ הקנה וקדמונינו ז״ל אמרו כי משקל הכל שוה ונכה נקבל רק לא ידענו טעם למה הזכיר מחציתו וטעם החמשים לא אבין כי אין מנהג בכל ארץ ישמשו להוסיף על כל דבר שישקל אפי׳ כמשקל חרדל ואף כי בכל מעשה רוקח : וקדה · שהקבלה ידענו שהיא קציעה : ועשית רקח מרקחת · כמו מקטר קטרת · וטעם שמן משחת קדש הוא שיזכיר את זה ומשח׳ אהל מועד כולל המשכן · והזכיר הנכבד שהוא באהל והוא הארון : ואת · הזכיר השולחן תחלה כי הוא הגדול ויש לו כלי׳ רבי׳ ואחר כן המנורה שיש לה כלים רבים : ואת מזבח העלה · יש לו כלים רבים : וקדשת · בשמן המשחה · וטעם כל הנוגע בהם כלמדנו מן הן ישא איש בשר קדש על דרך הפשט שהוא כמשמעו כי אם יגע בשר הקדש בלחם או בנזיד או ביין או בשמן או בכל מאכל יקדש וככה מזבח העולה שגם בו כתוב קדש קדשים : ואת בניו · לבדם לא אחרים : שמן משחת קדש יהיה זה · כל הנעשה כמתכונת זה לתשוח זרע אהרן : לא יסך · אמר רבי מריכום כי יסך כמו יוסך וכמוהו וייסם ב׳ בארון כמו ויושם והטעם כי מנהג ישראל היה לסוך שמן הזכרים גם הנקבות כי כן כתו׳ ושמן לא תסוך ולסוף מזה השמן אסו׳ לכהן ואף כי לאחרי׳ כי שמן המשחה יוצק על ראש המשיח : ובמתכונתו · הבשמים הנזכרים ובמשקלם : איש · טעם אשר יתן ממנו על זר שאיננו ממשפחת אהרן אמר הגאון ז״ל קבלה היתה ביד ישראל שימשח דוד וזרעו משמן המשחה לא מלכים אחרים והוצרך לפרש ככה בעבור שלקח צדוק משמן המשחה שהיה באהל מועד ומשח בו את שלמה · ויפת אמר כי על זר שלא מבני ישרא׳ ולא דבר נכונה כי הנה והזר הקרב יומת ופירושו למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא ואחרי׳ אמרו על שמן המשחה שעשה משה גם זה איננו נרא׳ בעיני כי בתחלה כתוב שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם ועוד איש אשר ירקח כמוהו ואשר יתן מאותו שהוא כמהו על זר והנה אין הפרש בין שמן המשחה שעשה משה ובין הנעשה אח״כ שהוא כמוהו וחוץ ממשפחת דוד איננו כתו׳ ולפי דעתי כי כל המצו׳ אמת הם לדורות ישרא׳ כמו שלא יעלו עולה רק במקו׳ הנבחר והנה גדעון ושמוא׳ גם אליהו בהר הכרמל העלו עולות והזכרתי גדעון בעבור שהעלה עולות ואיננו בהן גם כן שמוא׳ כי לא יועיל אם היה מבני קרח והנה הכל הוראת שעה גם ככה נוכל לאמר בדברי שלמה כי על הוראת שעה ביד נתן הנביא או גד נמשח בשמן המשחה : קח לך סמים · קדמונינו קבלו כי אחד עשר מיני סמני׳ הם והנה הכתוב לבשמי׳ שהם לקטרת הסמי׳ לא פרטם הכתו׳ והזכיר הסמי׳ כי לא הזכיר משקלם · וטעם סמים פעם אחרת אלה סמים ולבונה זכה עמהם :

רשי

בשמים ראש · חשובים : וקנמן בשם · לפי שהקנמון קליפת עץ הוא יש שהוא טוב ויש בו ריח טוב וטעם ויש שאינו אלא כעץ לכך הוצרך לומ׳ קנמן בשם מן הטוב : מחציתו חמשים ומאתי׳ · מחצית הבאתו תהא חמשי׳ ומאתי׳ נמצא כלו חמש מאות כמו שעור מר דרור אם כן למה נאמר בו חצאין גזרת הכתו׳ היא להביאו לחצאין להרבות בו ב׳ הכרעות שאין שוקלין עין בעין וכך שנויה בבריתות : וקנה בשם · קנה של בשם לפי שיש קנים שאי׳ של בשם הוצרך לומר בשם : חמשים ומאתים · כך משקל כולו : וקדה · שם שרש עשב ובלשון חכמים קציעה : הין · שנים עשר לוגין ונחלקו בו חכמי ישרא׳ רבי מאיר אומר בו שלקו את העקרין אמר לו רבי יהודה והלא לסוך את העקרין איננו ספק שא׳ שרואים במים שלא יבלעו את השמן ואחר כך הציף עליה׳ השמן עד שקלט הריח וקפחו לשמן מעל העקרי׳ : רקח מרקחת · רקח שם דבר הוא והטעם מוכיח שהוא למעלה והרי הוא כמו רקח רגע ואינו כמו רוגע הים וכמו רוקע הארץ שהטעם למטה וכל דבר המעורב בחבירו עד שזה קופח מזה או ריח או טעם קרוי מרקחת : רקח מרקחת · רקח העשוי ע״י הומנות ותערובות : מעשה רוקח · שם האומן בדב׳ : ומשחת בו · כל המשיחות כמי׳ כי חוץ משל מלכים שהן כמין נזר : וקדשת אותם · משיחה זו מקדשתם להיות קדש קדשים ומה היא קדושתם כל הנוגע וגו׳ כל הראוי לכלי שרת משנכנס לתוכו קדוש קדושה הגוף ליפסל ביוצא ולינה וטבול יום ואינו נפדה לצאת לחולי׳ אבל דבר שאינו ראוי להם אין מקדשן ושנויה היא משנה שלימה אבל מזבח מתוך שנ׳ כל הנוגע במזבח יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי ת״ל כבשים מה כבשים ראויי׳ אף כל ראוי · כל משיחת משכן וכהנים ומלכים מתורגם לשון רבוי לפי שאין כורך משיחתן אלא לגדולה כי כן יסד המלך שזה חנוך גדולתן ושאר משיחות כגון רקיקין משוחי׳ ראשית שמנים ימשחו לשון ארמית בהן כלשון עברית : לדרותיכם · מכאן למדו רבותי׳ לומ׳ שכולו קיים לעתיד לבא : זה · בגימט׳ תריסר לוגין הוו : לא ייסך · בשני יודין לשון לא יפעל כמו למען ייטב לך : על בשר אדם לא ייסך · מן השמן הזה עצמו : ובמתכנתו לא תעשו כמוהו · בסכום סמניו : לא תעשו · אחר כמוהו במשקל סמנין הללו לפי מדת הין שמן אבל אם פחת או רבה סממנין לפי מדת הין שמן מותר ואף העשוי במתכנתו של זה אין הסך ממנו חייב אלא הרוקחו : ובמתכנתו · לשון חשבון כמו מתכנת הלבנים וכן במתכנתה של קטרת : ואשר יתן ממנו · מאותו של משה : על זר · שאינו צורך כהונ׳ ומלכו׳ : נטף · הוא צרי ועל שאינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף קרוי נטף ובלע״ז גומ״א והצרי קורין לו טרי״אקה : שחלת · שורש בשם חלק ומצהיר כצפרן ובלשון המשנה קרוי צפורן וזהו שתרגם אנקלום וטופרא : חלבנה · בשם שריחו רע וקורין לו גלבנה ומנאה הכתו׳ בין סמני הקטרת ללמדנו שלא יקל בעינינו לצרף עמנו באגודת תעניותינו ותפלותינו את פושעי ישר׳ שיהו נמני׳ עמנו : סמי׳ · אחרי׳ : ולבונה זכה · מכאן למדו רבותי׳ אחד עשר סמני׳ נאמרו לו למשה בסיני מעוט סמי׳ שני׳ : נטף ושחלת וחלבנה · ג׳ הרי ה׳ : סמי׳ · לרבות עוד כמו אלו הרי י׳ ולבונה הרי י״א ואלו הן הצרי והצפורן החלבנה והלבונה מר וקציעה שבלת נרד וכרכם הרי ח׳ שהשבלת נרד אחד שהנרד דומה לשבלת הקשט והקלופה והקנה והקנמון הרי י״א בורית כרשינה אינו נקטר אלא בו שפין את הצפורן ללבנה שתהא נאה :

מסורה

מר המר ז׳ חס׳ וסי׳ בשמים ראש · קנה וקנמן · מקטרת מר ולבונה · מר ואהלות · צרור המור · נפתי משכבי · ששה חדשים בשמן המר : ארון העדת י״ב וסי׳ ונועדתי לך שם · והבדילה הפרכת לכם · ונתת את הכפרת · ונתת אתו לפני הפרכת · ומשחת בו את אהל מועד · את ארון העדות · ר״פ · ושמת שם את ארון

וְאַתָּה קַח לְךָ בְּשָׂמִים רֹאשׁ מָר דְּרוֹר חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְקִנְּמָן בֶּשֶׂם מַחֲצִיתוֹ חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם וּקְנֵה בֹשֶׂם חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם׃ וְקִדָּה חֲמֵשׁ מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ וְשֶׁמֶן זַיִת הִין׃ וְעָשִׂיתָ אֹתוֹ שֶׁמֶן מִשְׁחַת קֹדֶשׁ רֹקַח מִרְקַחַת מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ שֶׁמֶן מִשְׁחַת קֹדֶשׁ יִהְיֶה׃ וּמָשַׁחְתָּ בוֹ אֶת אֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת אֲרוֹן הָעֵדֻת׃ וְאֶת הַשֻּׁלְחָן וְאֶת כָּל כֵּלָיו וְאֶת הַמְּנֹרָה וְאֶת כֵּלֶיהָ וְאֵת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת׃ וְאֶת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת כָּל כֵּלָיו וְאֶת הַכִּיֹּר וְאֶת כַּנּוֹ׃ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וְהָיוּ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כָּל הַנֹּגֵעַ בָּהֶם יִקְדָּשׁ׃ וְאֶת אַהֲרֹן וְאֶת בָּנָיו תִּמְשָׁח וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם לְכַהֵן לִי׃ וְאֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר שֶׁמֶן מִשְׁחַת קֹדֶשׁ יִהְיֶה זֶה לִי לְדֹרֹתֵיכֶם׃ עַל בְּשַׂר אָדָם לֹא יִיסָךְ וּבְמַתְכֻּנְתּוֹ לֹא תַעֲשׂוּ כָּמֹהוּ קֹדֶשׁ הוּא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם׃ אִישׁ אֲשֶׁר יִרְקַח כָּמֹהוּ וַאֲשֶׁר יִתֵּן מִמֶּנּוּ עַל זָר וְנִכְרַת מֵעַמָּיו׃ ס וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה קַח לְךָ סַמִּים נָטָף וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה

תרגום

וְאַתְּ סַב לָךְ בּוּסְמִין רֵישָׁא מֵירָא דַכְיָא מַתְקַל חֲמֵשׁ מְאָה וְקִנְּמָן בְּשָׂם פַּלְגוּתֵיהּ מַתְקַל מָאתַן וְחַמְשִׁין וּקְנֵה בּוּסְמָא מַתְקַל מָאתַן וְחַמְשִׁין׃ וּקְצִיעֲתָא מַתְקַל חֲמֵשׁ מְאָה בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא וּמְשַׁח זֵיתָא מְלֵא הִינָא׃ וְתַעְבֵּיד יָתֵיהּ מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא בּוֹסֶם מְבַסַּם עוֹבָד בּוּסְמָנוּ מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא יְהֵא׃ וְתְרַבֵּי בֵיהּ יַת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיַת אֲרוֹנָא דְסָהֲדוּתָא׃ וְיַת פָּתוֹרָא וְיַת כָּל מָנוֹהִי וְיַת מְנַרְתָּא וְיַת מָנַהָא וְיַת מַדְבְּחָא דִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ וְיַת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיַת כָּל מָנוֹהִי וְיַת כִּיּוֹרָא וְיַת בְּסִיסֵיהּ׃ וּתְקַדֵּשׁ יָתְהוֹן וִיהוֹן קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין כָּל דְּיִקְרַב בְּהוֹן יִתְקַדָּשׁ׃ וְיַת אַהֲרֹן וְיַת בְּנוֹהִי תְּרַבֵּי וּתְקַדֵּשׁ יָתְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמָי׃ וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל לְמֵימַר מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא יְהֵי דֵין לִי לְדָרֵיכוֹן׃ עַל בְּסַר דַּאֲנָשָׁא לָא יִתְנְסַךְ וּבִדְמוּתֵיהּ לָא תַעְבְּדוּן כְּוָתֵיהּ קוּדְשָׁא הוּא קוּדְשָׁא יְהֵי לְכוֹן׃ גְּבַר דִּיבַסֵּם דִּכְוָתֵיהּ וְדִיתֵּן מִנֵּיהּ עַל חִילוֹנַי וְיִשְׁתֵּיצֵי מֵעַמֵּיהּ׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַב לָךְ בּוּסְמִין נְטוֹפָא וְטוּפְרָא וְחֶלְבְּנְתָּא בּוּסְמִין וּלְבוֹנְתָּא דַכְיְתָא

מסורה

העדות וסכת · ונתת את מזבח הזהב · ויבא את הארן · ובא אהרן ובניו בנסע · ובבא משה אל אהל · צוה את הכהנים : קדמ׳ ואת השלחן ואת כל כליו · תניי׳ ואת השלחן ואת כליו · תלית׳ דויביאו את המשכן את השלחן את כליו : העדת כול חס׳ בת״מ ל וס׳ מצויין בסדר אחרי מות : ואת השלחן ג׳ וסי׳ ואת השלחן ואת כל כליו · דואתה קח לך בשמים · ואת השלחן ואת כליו דראה קראתי · ויעש שלמה את כל הכלים אשר בית יי׳ · דמלכים : ואת הכיר ג׳ וסי׳ ואת מזבח העלה · דכי תשא · וחברו · ויז ממנו על המזבח : ואל בני ישראל הדבר לאמר ד׳ וסי׳ שמן משחת קדש יהיה · קחו שעיר עזים · איש איש כי יקלל אלהיו · איש כי ימות ובן אין לו : איש י׳ ר״פ בתורה וב׳ באיוב וסי׳ נמסר ריש איוב : זכה ג׳ וסי׳ סמים ולבונה זכה · ונתת על המערכת · ותפלתי זכה :

רשי

כד בכד יהיה · אלו הארבעה הנזכרים כאן יהיו שוים משקל במשקל כמשקלו של זה כך משקלו של זה וכן שנינו הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה ולשון בד נראה בעיני שהוא לשון יחיד אחד באחד יהיו זה כמות זה : ממלח · כתרגומו מערב שיערב שחיקתן יפה יפה זה עם זה ואומר אני שרומה לו ויראו המלחים מלחיך וחובליך על שם שמהפכין את המים במשוטות כשמנהיגים את הספינה כאדם המהפך בכף ביצים טרופות לערבן עם המים וכל דבר שאדם רוצה לערב יפה יפה מהפכו באצבע או בכף: ממולח טהור קדש · ממולח יהיה וטהור יהיה וקדש יהיה : ונתת ממנה וגו׳ · היא קטרת שבכל יום ויום שעל מזבח הפנימי שהוא באהל מועד: אשר אועד לך שמה · כל מועדי דבור שאקבע לך אני קובעם לאותו מקום: במתכנתה · במנין סממניה: קדש תהיה לך ליי׳ · שלא תעשה אלא לשמי: להריח בה · אבל עושה אתה במתכנתה משלך כדי למסרה לצבור: קראתי בשם · לעשות מלאכתי את בצלאל: חכמה · מה שאדם שומע מאחרים ולמד: תבונה · מבין דבר מלבו מתוך דברים שלמד: דעת · רוח הקדש: לחשוב מחשבות · אריגת מעשה חשב: חרשת · לשון אומנות כמו חרש חכם והנקלוס פירש ושנה בפירושו שאומן אבנים קרוי אומן וחרש עץ קרוי נגר: למלאות · להושיבה במשבצת שלה במלואה לעשות המשבצת למדת מושב האבן ועביה: ובלב כל חכם לב וגו׳ · ועוד שאר חכמי לב יש בכם וכל אשר נתתי בו חכמה : ועשו את כל אשר צויתך · ואת הארון לעדות · לצורך לוחות העדות: הטהור · על שם זהב טהור: ואת בגדי השרד · אומר אני לפי פשוטו של מקרא שאי אפשר לומר שבבגדי כהונה מדבר לפי שנאמר אצלם ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן אלא אלו בגדי השרד הם בגדי התכלת והארגמן ותולעת שני האמורין בפרשת מסעות ונתנו עליו בגד תכלת ונתנו עליו בגד ארגמן ונתנו עליהם בגד תולעת שני ונראין דברי שאמר ומן התכלת והארגמן ותולעת שני עשו בגדי שרד לשרת בקדש ולא הוזכר שש עמהם ואם בבגדי כהונה מדבר לא מצינו באחד מהם ארגמן או תולעת שני בלא שש: בגדי השרד · יש מפרשים לשון עבודה ושירות כתרגומו לבושי שמושא ואין לו דמיון במקרא ואני אומר שהוא לשון ארמי כתרגומו של קלעים ותרגום של מכבר שהיו ארוגים במחט עשויים נקבים נקבים לצ״רש בלע״ז: ואת קטורת הסמים לקדש · לצורך הקטורת היכל שהוא קדש :

אבן עזרא

בד בבד: כל אחד לבד ירוקח ואחר כך יעורב: ועשית ממולח טעם ממולח הוא מלח סדומית ויש אומרים שחוץ מאחד או מגזרת ארץ מלחה: ממנה הדק · דקה בכל יכלתך זהו קטורת תמיד על מזבח הזהב: והקטורת אשר תעשה · רמז למשה: לא תעשו · עם ישראל מדבר : קדש תהיה לך · לכהן או לכל ישראל כמו זכור ימות עולם בינו: איש · הזהיר בתחלה ואחר כן הזכיר העונש כמשפט : וידבר · אמר הגאון למה נבחרו בצלאל ואהליאב והשיב כי בצלאל מבני יהודה שהמשילו יעקב לגור אריה גם אהליאב מבני דן שהמשילו משה לגור אריה והאריה בר באחוריו וככה היה הבית וזה דרש הדורש כי בצלאל ואהליאב לא בנו הבית ורוחב המשכן שעשו היה שוה ואין טעם לשאלתו כי נבחרו בעבור שלא היה בישראל כמוהם : ראה · בעין כבוד והקרוא הוא בצלאל והטעם קראתי בשמו שאין כמוהו לעשות המשכן ועל דרך הפשט כלב בן יפונה איננו כלב בן חצרון בראיות גמורות והמשכילים יבינום: ואמלא אותו · כמו ויהושע בן נון מלא רוח חכמה וכתוב ונחה עליו רוח יי׳ ופירושו מה היא רוח יי׳ והוא רוח חכמ׳ ובינ׳ · החכמה היא הצורות הצורות באחרונה מוח הראש: ומלת תבונה גם בינה מגזרת בין והיא הצורה העומדת בין צורת הדעת ובין צורת החכמה כנגד הנקב האמצעי במוח הראש כי החכמ׳ כנגד הנקב האחרון והדעת המתחברת בנקבי המוח על המצח מההרגשות ובלשון ישמעאל קורין הדעת אל תכייל והתבונה אלפכריה והחכמה חכמה והנה בצלאל היה מלא כל חכמה בחשבון ומדו׳ וערכים ומלאכת שמי׳ וחכמת התולדת וסוד הנשמה והיה לו יתרון על כל אנשי דורו שהיה יודע כל מלאכה כי רבים חכמי לב לא ידעו אפי׳ מלאכה אחת על כן כתוב ובכל מלאכה בוי׳ : ואתו · כמוהו במלאכות לא בחכמת מלאכת חרש והנה פירש ובכל מלאכה לחשוב מחשבות: ובלב כל חכם לב · לעשות מלאכה כי גם זה ימצא בתולדת האדם שיוציא מלבו דברים עמוקים במלאכת המדות והוא לא למד החכמ׳ ועתה יזכיר כל אשר יעשו: את · החל מהאהל שהוא כולל : והזכיר הארון והכפורת בעבור גודל מעלתם : ואת כל כלי האהל · הפרכת והמסך והקרשים והבריחים· והזכיר השולחן על הדרך שהזכרתי: ואת בגדי השרד · בגדי הכסוי שיכסו בהם הארון והשולחן והמזבח והמנור׳ וככה מפורש ומן התכלת והארגמן ותולעת השני כל אחד לבדו · ככתוב בפרשת במדבר סיני עשו בגדי שרד ואחר כן כתוב ויעשו את בגדי הקדש ואח״כ פירש אותם והנה מלת שרד מגזרת פליט ושריד · לקדש · לצרך הקדש הם : ויאמר · כל לאמר עם וידבר לאמר לו רק זה לאמר לישראל :

מסורה

רוקח ב׳ מלאים וסי׳ רקח מעשה רוקח · יבאיש יביע שמן רוקח : כמוה ד׳ וסי׳ איש אשר יעשה כמוה להריח בה · ויאמר דוד אין כמוה תננה לי · כל הנגב מזה כמוה · ב׳ בו · זכריה : ובדעת ה׳ וסי׳ ואמלא אתו רוח · וימלא אתו · ובדעת צדיקים יחלצו · ובדעת חדרים ימלאו · כי יש אדם שעמלו בחכמה : כי תשא ובתבונה

תורה

בַּד בְּבַד יִהְיֶה׃ וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ׃ וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם׃ וְהַקְּטֹרֶת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְּמַתְכֻּנְתָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם קֹדֶשׁ תִּהְיֶה לְךָ לַיהוָה׃ אִישׁ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כָמוֹהָ לְהָרִיחַ בָּהּ וְנִכְרַת מֵעַמָּיו׃ ס

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ רְאֵה קָרָאתִי בְשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה׃ וָאֲמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה וּבִתְבוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל־מְלָאכָה׃ לַחְשֹׁב מַחֲשָׁבֹת לַעֲשׂוֹת בַּזָּהָב וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת׃ וּבַחֲרֹשֶׁת אֶבֶן לְמַלֹּאת וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת בְּכָל־מְלָאכָה׃ וַאֲנִי הִנֵּה נָתַתִּי אִתּוֹ אֵת אָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן וּבְלֵב כָּל־חֲכַם־לֵב נָתַתִּי חָכְמָה וְעָשׂוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ׃ אֵת אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הָאָרֹן לָעֵדֻת וְאֶת־הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עָלָיו וְאֵת כָּל־כְּלֵי הָאֹהֶל׃ וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־כֵּלָיו וְאֶת־הַמְּנֹרָה הַטְּהֹרָה וְאֶת־כָּל־כֵּלֶיהָ וְאֵת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת׃ וְאֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַכִּיּוֹר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ וְאֶת־בִּגְדֵי הַשְּׂרָד וְאֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן׃ וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים לַקֹּדֶשׁ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוִּיתִךָ יַעֲשׂוּ׃ פ

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃

תרגום

מַתְקַל בְּמַתְקַל יְהֵא׃ וְתַעֲבֵיד יָתַהּ קְטוֹרֶת בּוּסְמִין בּוֹסֶם עוֹבַד בּוּסְמָנוּ מְעָרַב דְּכֵי קוּדְשָׁא׃ וְתִשְׁחוֹק מִנַּהּ וְתַדִּיק וְתִתֵּן מִנַּהּ קֳדָם סַהֲדוּתָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא דִּי אֱזַמֵּן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין תְּהֵי לְכוֹן׃ וּקְטוֹרֶת בּוּסְמִין דִּי תַעְבֵּיד בִּדְמוּתַהּ לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן קוּדְשָׁא תְּהֵי לָךְ קֳדָם יְיָ׃ גְּבַר דְּיַעְבֵּד דִּכְוָתַהּ לַאֲרָחָא בַהּ וְיִשְׁתֵּיצֵי מֵעַמֵּיהּ׃

וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ חֲזִי דְרַבֵּיתִי בְשׁוּם בְּצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַר חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה׃ וְאַשְׁלֵמִית עִמֵּיהּ רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ בְּחָכְמְתָא וּבְסוּכְלְתָנוּ וּבְמַדַּע וּבְכָל עֲבִידָא׃ לְאַלָּפָא אוּמָנָן לְמֶעְבַּד בְּדַהֲבָא וּבְכַסְפָּא וּבִנְחָשָׁא׃ וּבְאוּמָנוּת אֶבֶן טָבָא לְאַשְׁלָמָא וּבְנַגָּרוּת אָעָא לְמֶעְבַּד בְּכָל עֲבִידָא׃ וַאֲנָא הָא יְהָבִית עִמֵּיהּ יָת אָהֳלִיאָב בַּר אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן וּבְלִבָּא כָּל חַכִּימֵי לִבָּא יְהָבִית חוּכְמְתָא וְיַעְבְּדוּן יָת כָּל דִּי פַקֵּדְתָּךְ׃ יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת אֲרוֹנָא לְסַהֲדוּתָא וְיָת כַּפּוּרְתָּא דִּי עֲלוֹהִי וְיָת כָּל מָנֵי מַשְׁכְּנָא׃ וְיָת פָּתוֹרָא וְיָת מָנוֹהִי וְיָת מְנַרְתָּא דָכִיתָא וְיָת כָּל מָנַהָא וְיָת מַדְבְּחָא דִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ וְיָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵיהּ׃ וְיָת לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא וְיָת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיָת לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא׃ וְיָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְיָת קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא לְקוּדְשָׁא כְּכֹל דִּי פַקֵּידִיתָךְ יַעְבְּדוּן׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימָר׃

מסורה

ובדעת · ויקהל בתבונה ובדעת · וס׳ ובא אהרן: למלאת ו׳ ב׳ חס׳ וד׳ מ׳ל וס׳ ובחרשת אבן למלאת · וחברו: למלאות לחרבות ירושלם · למלאות דבר יי׳ בפי ירמיהו · דסוף ד״ה · ב׳ בו · ומי מתנדב למלאות ידו היום ליי׳ · ד״ה: ואת כליו ג׳ וס׳ ואת השלחן · דראה קראתי · ויקח דוד את ראש הפלשתי · וישאו את ראשו ואת כליו · ד״ה · אנך: ואת המנרה ג׳ וס׳ ואת השלחן ואת כל כליו · ואת השלחן ואת כליו · ואת המנרה נכח השלחן: ואת בגדי ז׳ וס׳ ואת בגדי השרד קדמ׳ דכי תשא · ג׳ בו · תניינא דויקהל · תלית׳ וחבריה · את בגדי השרד דאלה פקודי ותלית׳ דפסוק׳ · ויקח משה משמן המשחה · וירדו מעל במאותם : ואת שמן ז׳ וס׳ ואת שמן המשחה · ואת שמן המאור · ואת נרת המערכה · ואת מזבח הקטרת · קח את אהרן ואת׳ · ואת מזבח הזהב · ויראם את כל בית נכתה: ככל אשר צויתך ד׳ וס׳ ואת שמן המשחה · ואתה אם תלך לפני · דמלכים · וחברו · על הארץ מרתים · בירמיה:

ואתה

ואתה דבר אל בני ישראל · ואתה אף על פי שהפקדתיך לצותם על מלאכת המשכן אל יקל בעיניך לדחות את השבת מפני אותה מלאכה : אך את שבתותי תשמורו · אף על פי שתהיו רדופין וזריזין בזריזות המלאכה שבת אל תדחה מפניה כל אכין ורקין מיעוטין למעט שבת ממלאכת המשכן :

אני יי׳ מקדשכם ד׳ וסי׳ אך את שבתתי תשמרו · ושמרתם את חקתי דאיש כי יקלל · וקדשתו כי את לחם · ולא תחללו את שם קדשי : את השבת ד׳ וסי׳ ושמרתם את השבת · ושמרו בני ישראל · ב׳ בו · לחלל את השבת · דעזרא : יומת ד׳ קמץ וסי׳ ושמרתם את השבת · והנביא ההוא או · ונקב שם יי׳ · בנשך נתן ותרבית

וְאַתָּה דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אַךְ אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ כִּי אוֹת הִוא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם לָדַעַת כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃ וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַשַּׁבָּת כִּי קֹדֶשׁ הִוא לָכֶם מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת כִּי כָּל־הָעֹשֶׂה בָהּ מְלָאכָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמֶּיהָ׃ שֵׁשֶׁת יָמִים יֵעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן קֹדֶשׁ לַיהוָה כָּל־הָעֹשֶׂה מְלָאכָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת מוֹת יוּמָת׃ וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם׃ בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִוא לְעֹלָם כִּי־שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ׃ ס

וַיִּתֵּן אֶל־מֹשֶׁה כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ בְּהַר סִינַי שְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת לֻחֹת אֶבֶן כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים׃ וַיַּרְא הָעָם כִּי־בֹשֵׁשׁ מֹשֶׁה לָרֶדֶת מִן־הָהָר וַיִּקָּהֵל הָעָם עַל־אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קוּם עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ כִּי־זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יָדַעְנוּ מֶה־הָיָה לוֹ׃

וְאַתְּ מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּרַם יָת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִּילִי תִּטְּרוּן אֲרֵי אָת הִיא בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן לְדָרֵיכוֹן לְמִדַּע אֲרֵי אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן׃ וְתִטְּרוּן יָת שַׁבְּתָא אֲרֵי קוּדְשָׁא הִיא לְכוֹן דִּיחַלְּלִנַּהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל אֲרֵי כָּל דְּיַעְבֵּיד בַּהּ עֲבִידְתָּא וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ עַמֵּיהּ׃ שִׁתָּא יוֹמִין תִּתְעֲבֵיד עֲבִידְתָּא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבַּת שַׁבְּתָא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ כָּל דְּיַעְבֵּיד עֲבִידְתָּא בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃ וְיִטְּרוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת שַׁבְּתָא לְמֶעְבַּד יָת שַׁבְּתָא לְדָרֵיהוֹן קְיָם עָלָם׃ בֵּין מֵימְרִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָת הִיא לְעָלָם אֲרֵי שִׁתָּא יוֹמִין עֲבַד יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שְׁבַת וְנָח׃ וִיהַב לְמֹשֶׁה כַּד שֵׁיצִי לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ בְּטוּרָא דְסִינַי תְּרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא לוּחֵי אַבְנָא כְּתִיבִין בְּאֶצְבְּעָא דַּייָ׃ וַחֲזָא עַמָּא אֲרֵי אוֹחַר מֹשֶׁה לְמֵיחַת מִן טוּרָא וְאִתְכְּנֵישׁ עַמָּא עַל אַהֲרֹן וַאֲמַרוּ לֵיהּ קוּם עֲבֵיד לָנָא דַּחֲלָן דִּיהָכוּן קֳדָמַנָא אֲרֵי דֵין מֹשֶׁה גַּבְרָא דִּי אַסְּקַנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לָא יְדַעְנָא מָה הֲוָה לֵיהּ׃

רשי

באזני נשיכם. אמר אהרן בלבו הנשים והילדים חסים בתכשיטיהן שמא יתעכב הדבר ובתוך כך יבא משה והם לא המתינו ופרקו מעל עצמן: פרקו. לשון צווי מגזרת פרק ליחיד כמו ברכו מגזרת ברך: ויתפרקו. לשון פריקת משא כשנטלום מאזניהם נמצאו הם מפורקים מנזמיהם דישקרייר בלעז: את נזמי. כמו מנזמי כמו כצאתי את העיר מן העיר: ויצר אותו בחרט. יש לתרגמו בשני פנים האחד ויצר לשון קשירה: בחרט. לשון סודר כמו המטפחות והחריטים: ויצר. ככרים כסף בשני חריטים והשני ויצר לשון צורה: בחרט. כלי אומנות הצורפין שחורצין וחורתין בו צורות בזהב כעט סופר החורת אותיות בלוחות ופנקסין כמו וכתוב עליו בחרט אנוש וזהו שתרגם אנקלוס וצר יתיה בזיפא לשון זיפא הוא כלי אומנות שחורצין בו בזהב אותיות ושקורי' שקורין בלעז ניי"ל ומזייפין על ידו חותמות: עגל מסכה. כיון שהשליכו לאור בכור באו מכשפי ערב רב שעלו עמהם ממצרים ועשאוהו בכשפים ויש אומרים מיכה היה שם שיצא מתוך דמוסי בנין שנתמעך בו במצרי' והיה בידו שם וטס שכת' בו משה עלה שור עלה שור להעלו' ארונו של יוסף מתוך נילוס והשליכו לתוך הכור ויצא העגל: מסכה. לשון מתכת. דבר אחר מאה ועשרי' וחמשה קנטרין זהב היו בו כגימטריא של מסכה: אלה אלהיך. ולא נאמר אלה אלהינו מכאן שערב רב שעלו ממצרים הם שנקהלו על אהרן והם שעשאוהו ואחר כך הטעו את ישראל אחריו: וירא אהרן. שהיה בו רוח חיים שנאמר בתבנית שור אוכל עשב וראה שהצליח מעשה שטן ולא היה לו פה לדחותם לגמרי: ויבן מזבח. לדחותם: ויקרא חג ליי' מחר. ולא היום שמא יבא משה קודם שיעבדוהו זהו פשוטו. ומדרשו בויקרא רבה דברים הרבה ראה אהרן ראה חור בן אחותו שהיה מוכיחן והרגוהו וזהו ויבן מזבח לפניו ויבן מזבוח לפניו ועוד ראה ואמר מוטב שיתלה בי הסרחון ולא בהם ועוד ראה ואמר אם הם בונים אותו המזבח זה מביא צרור וזה מביא אבן ונמצאת מלאכתן בבת אחת מתוך שאני בונה אותו ואני מתעצל במלאכתו ובין כך ובין כך משה בא: חג ליי'. בלבו היה לשמי' בטוח היה שיבא משה ויעבדו את המקו': וישכימו. השטן זרזם כדי שיחטאו: לצחק. יש במשמע הזה גלוי עריות כמו שנ' לצחק בי ושפיכות דמים כמו שנ' יקומו הנערי' וישחקו לפנינו אף כאן נהרג חור: וידבר. לשון קושי הוא כמו וידבר אתם קשות: לך רד. מגדולתך לא נתתי לך גדולה אלא בשבילם באותה שעה נתנדה משה מפי בית דין שלמעלה:

באזניהם ח' וסי' וישכם אבימלך. ויתנו אל יעקב. ויתפרקו כל העם. בבוא כל ישראל. הקהילו אלי את. ויעל המלך בית יי'. ויקרא באזניהם. דמלכים. ויקרא ברוך באזניהם: הביאו והביאו ט' נמסר בסדר מקץ: ויקרא ויאמר י"א פסו' וסי' בשפטים סימן ט"ו גבי שמשון עם לחי החמור: העלוך ג' וסי' ויקח מידם ויצר. סרו

ויאמר אלהם אהרן פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם בניכם ובנתיכם והביאו אלי: ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם ויביאו אל אהרן: ויקח מידם ויצר אתו בחרט ויעשהו עגל מסכה ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים: וירא אהרן ויבן מזבח לפניו ויקרא אהרן ויאמר חג ליהוה מחר: וישכימו ממחרת ויעלו עלת ויגשו שלמים וישב העם לאכל ושתו ויקמו לצחק: פ

וידבר יהוה אל משה לך רד

ואמר להון אהרן פריקו קדשי דדהבא די באודני נשיכון בניכון ובנתיכון ואיתו לי: ואתפריקו כל עמא ית קדשי דדהבא די באודניהון ואיתיאו לות אהרן: ונסיב מידיהון וצר יתיה בזיפא ועבדיה עגל מתכא ואמרו אילין דחלתך ישראל דאסקוך מארעא דמצרים: וחזא אהרן ובנא מדבחא קדמוהי וקרא אהרן ואמר חגא קדם יי מחר: ואקדימו ביומא דבתרוהי ואסיקו עלון וקריבו נכסין ואסחר עמא למיכל ולמשתי וקמו לחייכא: ומליל יי עם משה איזיל חות

מהר. ויועץ המלך ויעש: ויגשו ג' ב' חס' בליש' וא' מלא וסי' וישכמו ממחרת ויעלו עלת. ויאמר שאול פרצו בעם חס'. ויגישו את שעירי החטאת. מל' ד"ה. וחד יגישו ויגידו לנו: קדמ' העלית בצירי. ותני' בחירק. וחד פסו' סימן וייטב אלהים למילדות וירב העם: ויצר ג' וסי' ויצר אתו בחרט. ויצר את שני העמודים. ויצר גברים בכסף:

שחת

אבן עזרא

מתו אחריו כמה חסידים מישראל שלא הגיעה מעלתם למעלת אהרן בחסידות לפרסת כף רגל אהרן על ייחוד השם והנה חבירי דניאל הושלכו לכבשן האש בעבור שלא ישתחוו לצלם ואיך יעשה אהרן פסל שהמעשה קשה מההשתחויה והלא אהרן קדוש השם היה ונביא על ישראל ומצות רבות נתנו על ידו עם משה אחיו והנה יהיה חור טוב ממנו ואם הוא עשה ע"ז חייב היה משה להרגו וקודם עובדי העגל והנה משה התפלל בעדו והעובדים הרג ואיך היה אחר כן מכפר על בני ישראל הוא וזרעו עד סוף כל הדורות ואל תשים לבך על דבר קח לך עגל בן בקר לחטאת כי איננו על דבר העגל כי הנה כמוהו ביום הכפורים לכל כהן משוח מצוה לתת פר בן בקר לחטאת ולא נוכל לומר בעבור חטאת האב כי כל הכהנים היו בני אלעזר ובני איתמר וכבר נולד פנחס ועוד בפרשה שיתנו ישר' שעיר עזים אחד לחטאת והם לא עשו דמות שעיר גם פרה אדומה איננה לכפר על ע"ז רק לטהר הטמאים וכל אנשי המחקר מודים כי השם לא יבחר שליח שידע כי בסופו יעבוד ע"ז ואין כל נביא שליח והנה ראינו שאל משה לפני מותו תמיך ואוריך לאיש חסידיך והנה לא הזכיר דבר העגל רק לא נמצא בו אלא מה שנמצא במשה והוא דבר מי מריבה כאשר אפרש במקומו. ויש אומרים כי ישר' רמו אהרן שעשו דפוס עגל והשליך אהרן הזהב באש ולא הרגים וראייתם ואשליכהו באש ויצא העגל הזה וזה איננו נכון כי אהרן איך בחרו השם אם היה טפש שירמוהו פתאים ועוד למה בנה מזבח לפניו וצוה שיזבחו זבחים ועולות ואחרים אמרו אין זה אהרן שעשה העגל אחי משה גם זה הבל כי הקהל לא נקהלו רק אל ההוה תחת משה וכן כתוב והנה אהרן וחור ואם היה אחר למה לא הרגו אהרן או משה ברדתו מן ההר גם התפלל בעדו כי איננו נכון שיעשה חסיד ע"ז בעבור אחרים שלא ימיתוהו גם אומרי' רבים כי פי' חג לי"י מחר שהעובדים העגל יהיו נהרגים על יד משה כי אין משמע דברו רק אחר שבנה המזבח לפני העגל צוה להכריז במחנ' שישחטו מחר במזבח שבנה כמו אסרו חג בעבותי' וכן עשו וישכימו ממחרת ויעלו עולות ומחשבות הלב אינם מועילות כי הנוקב את השם על פי דבורו יהרג וככה האומר נלכה ונעבדה אלהים אחרים והמפרש אנכי עשו בכורך אנכי מה שאנכי אבל עשו הוא בכורך איננו פשטו ולא יצא מחכמת הדבור ואם ישאל אדם בב"ד את חבירו האתה הוא חבירי שהלויתי לך כך וכך ואמר אני לא יוכל לומר מחשבתי היתה שאני חבירו לא יותר גם ככה דברי דניאל נבוכד נצר מרי חלמא לשנאך דרך מוסר ועתה אומר לך דעת הגאון רב סעדיה אמר כי אהרן עשה בערמה כאשר עשה יהוא על כן בנה מזבח והקשה על נפשו אם כן למה התאנף השם בו והוא הסיב בעבור שלא הרגם מיד כאשר עשה משה בבואו גם זה איננו נכון כי הוא קרא חג לי"י מחר וזה השם הוא שם עצם לכבוד השם ולא יתערב אחר עמו כמלת אהי' שהוא לעניינים רבים ועוד למה לא הזכיר זה בענותו למשה כי הוא אומר ואשליכהו באש ואין התשובה דומה לשאלה ועתה אחל לפרש דרך קצרה קצת הסוד חלילה חלילה שעשה אהרן ע"ז גם ישראל לא בקשו ע"ז רק חשבו שמת משה שהסיעם מים סוף כאשר פי' כי ראו שהמן איננו יורד בהר סיני ומשה התעכב שם ארבעים יום ואין כח באדם לחיות זה הזמן בלא מאכל כי הוא לא אמר להם מתי ירד גם הוא לא ידע כי השם אמר לו עלה אלי ההרה ושב שם עד שאתן לך לוחות הברית ומלת אלהים כבוד חונה בצורת גויה וככה אמרו אשר ילכו לפנינו ואם תשים לבך אל המשמע הראשון אז תבין זה והנה לכבוד השם עשה על כן בנה אהרן מזבח לפניו והכריז שיזבחו מחר לכבוד השם וכן עשו כאשר צוה וזו תשובת אהרן כי נקהלו עליו וכמו שהודעתיך כי כל קהלה ואחריה על היא לגנאי ואם אחריה אל היא לשבח כמו ויקהלו אל המלך שלמה וזהו אתה ידעת את העם כי ברע הוא כי אני לא עשיתי רע להם כי לא בקשו רק אשר ילך לפניהם ולכבוד השם עשיתיו רק בעבור שישראל היו מעורבים עם ערב רב וזהו כי ברע הוא ולא אמר רע הוא וחשבו מעטים מישראל שהיתה ע"ז והביאו זבחים והשתחוו לו ואמרו אלה אלהיך ישראל ואל תתמה בעבור שהכתוב אומר כי שחת עמך סרו מהר כי לא כתוב כל עמך הלא תראה כי לא מעל בחרם רק עכן לבדו והנה כתוב חטא ישראל גם עברו גם גנבו גם כחשו גם שמו בכליהם והנה כל עובדי העגל לשם ע"ז שאמרו אלה אלהיך ישראל או היתה כן במחשבתם לא היו רק שלשת אלפים והנה הם חצי עשירית עשירית המחנה והכלל כי לא נעשה כהוגן עד שנחשב לפתאים שהיה ע"ז ואל תתמה בעבור שהתאנף השם באהרן כי זה בעבור שהיה הוא הסבה כי הנה נענש עם משה אחיו על דבר מי מריבה ולא חטאו בזדון וכתוב עליהם לא האמנתם בי מריתם מעלתם וחכמי המזלות אמרו כי המחברת הגדולה לשני העליונים היתה במזל שור וזה כזב כי לא היתה רק במזל דלי ועל דרך חכמת המזלות הוא מזל ישראל ורבים כמו זה הסוד דור אחר דור גם אני ראיתי ככה והנה שמוהו בחצי השמים: ויאמר פרקו. על משקל ברכו מהבנין הכבד הדגוש מנהג מצרים היה לשום נזמים באזניהם וככה כתוב במדינים כי ישמעאלים הם: ויתפרקו אשר באזניהם. באזני השבים והבנות והנשים הנזכרים למעלה: ויקח מידם ויצר. מגזרת צורה כמו ויצר את שני העמודים. ומלת בחרט כמו דמות וכן בחרט אנוש בדמות אנוש ואין טעם להיותו מגזרת החריטים: מסכה. התוך כמו הפסל נסך חרש: וירא אהרן. בלב כמו וראיתי אני בלבי וירא יעקב כי יש שבר: ויסכימו ממחרת. היום שבנה המזבח:

ויאמר

ויאמר · טעם קשה עורף שלא ישמעמה שכוה משל לאדם הולך לדרכו במרוצה ולא ישיב עורף לקורא אליו וזה המשל בעבור שהיו ישרא׳ בארץ מצרים שברי עז׳ והשם שלח להם נביאים לאמר איש גלולי מצרים השליכו כי כן כתו׳ ומשה ספר זה המעשה לבנים לפני מותו והוא שומר הטעמים לא המלות כתוב לך רד כי שחת עמך וכתוב קום רד ושם כתוב וישתחוו לו ויאמרו אלה אלהיך וכתוב ועתה הניחה לי ואתחנן הרף ממני וכתוב ויחר אפי בהם ואכלם ואתן זה ואשמידם ואמחה את שמם וכתוב ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו והטעמים שוים והנה רמז לו אם לא בעבור כבוד משה היה משמיד אותם על כן הוצרך להתפלל : ויחל משה · זאת הגזרה לא מצאנוה מזה הטעם כי אם על פני׳ כמו יחלו פני נדיב ולפי דעתי כמו ופניה לא היו לה עוד וכלם ככה על כן אסור לומר חליתיך או אחלך כי יבא מגזרת אשר חלה יי׳ בם · יש אומרים כי זאת התפלה היא הנזכרת ב בפרשת והיה עקב וזו התפלה היתה ראויה להכתב אחר שוב משה אל ההר על כן וינחם יי׳ אחר שהתפלל והתנפל מ׳ יום ואם נחם על הרעה בראשונה מה טעם לומר אולי אכפרה בעד חטאתכם · כי ירד ושרף העגל והרג עובדיו אז שב ל להתפלל לשם בעד ישראל ובעד אהרן שהיה הסבה ואחרי׳ אמרו כי תפלת אל תשחת עמך איננה זאת הנזכרת במקו׳ הזה · ולפי דעתי כי טעמי התפלה שוים כאשר אפרש כי איך יחלה פני השם לפני שרוף העגל וישק את בני ישראל ויהרוג עובדיו רק השם רמז לו שיתפלל אחר רדתו ויסיר העגל על כן כתוב אולי אכפרה בעד חטאתכם · אחר שהסיר החטאת כאשר כתוב ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל · והנה בעבור שהשם אמ׳ לו ועתה הניח׳ לי הזכיר התפלה שהתפלל בהתנפלו לפני השם · וזאת הפרשה היתה ראויה להכתב אחר וישב משה אל יי׳ ואין מוקדם ומאוחר בתורה רק רצה לדבק דבר מי אשר חטא לי עם ועתה לך נחה את העם וכתוב ויגוף יי׳ את העם : ויחל׳ · הנה כתוב ואתנפל לפני יי׳ את ארבעי׳ היום ואת ארבעי׳ הלילה כי אמר יי׳ להשמיד אתכם וזהו הרף ממני ואשמידם כי אין ה הדעת סובלת שיתפלל משה בעד ישראל ועז׳ ביניהם עד ש שהסיר אותו · והנה למה יי׳ יחרה אפך בעמך כמו אל תשחת עמך ונחלתך אשר הוצאת ב בכחך הגדול ובזרועך הנטויה והוא אשר הוצאת ממצרים בכח גדול וביד חזקה · וכתוב זכור לאברהם ליצחק וליעקב וזהו זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת והטעם שתזכור להם שבועתך ולא פירש זה בפסוק זכור לעבדיך כי איננו כמו זכור עדתך קנית קדם בעבור הלמ״ד · והנה פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם זהו כמו למה יאמרו מצרים לאמר · וטעם ברעה הוציאם כאשר רמזו קדמונינו כי במזל רע יצאו ממצרים · והנה יאמרו אין יכולת לשם לנצח כח המזל להציל הדבקים בו ובראותו כי אין יכולת לו הרגם וזה יהיה חלול השם והנה התנפל ארבעים יום והשם אמר לו כי לא אעלה בקרבך · והנה לא ירשו הארץ ואז אמר משה כל פרשת ראה אתה אומר אלי ואחר כן צוהו השם שירד ויפסול לוחות ויעלה בידו אל ההר אז ירד השם בענן ויקרן עור פניו וכתב השם הלוחות השניים על כן כתוב בעת ההיא אמר יי׳ אלי פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים ועשית לך ארון עץ והנה עשו ישראל הארון והוא שעשה בצלאל : וינחם · חלילה להנחם השם רק דברה תורה כלשון בני אדם כמו ויעל וירד ישמח יי׳ במעשיו ויתעצב אל לבו והנה שמואל אמר וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם וגם כתוב נחמתי ויש מפרשים אותו לשון ועוד ואין צורך : ויפן · הזכיר במקום הזה וההר בוער באש · וטעם ויפן כאדם מסתכל מה יעשה וראה כי חייב לרדת מהרה כדרך ויפן כה וכה · וטעם בידו ברשותו כמו ולקחת בידך עשרה אנשים כי יתמהים אנחנו איך יוכל להוריד לוח אחד ואף כי שנים ביד אחד ואחר שהכתוב מפורש שהיו כתובים משני עבריהם · היכם אלה שני האבני׳ מהאבנים הנזכרים בחשן כי מה שכתוב מעבר אחד יראה בעבר האחר ואין פי׳ כתובי׳ נראים רק כתובים · כי כאשר כתב מזה העבר כן היה כתוב בעבר השני והנה הלוח עב ואין צריך מ״ם וסמ״ך שבלוחות שעמדו בנס כי מחלוקת היא בפירוש מלת אשורית אם מאושר באותיותיו או על שם שעלה עמהם מאשור · ועוד אילו היו נראים יראו הפוכים ואין ראוי לטעון עלי אם היו אלה האבנים יקרות · והתשובה כי היו יקרות מאד בעבור מכתב אלהים שהוא חרות עליהם כי היו צריכים להיות עבות והנה ימצא אבן יקרה מאד וארכה אמה ורחבה אמה וחצי ואמה קומתה · ועוד מאין יפסול משה שני לוחות אבנים יקרים כמדת הראשונים · והנה לא ידענו היאך היו כתובים עשרת הדברים בשתי הלוחות ולא יהפכם על כן כתוב מזה ומזה הם כתובים · אחר שאמר כתובים משני עבריהם ולא נוכל לדעת אם הלוח נכתב כלו או נשארו לו מארבע פאותיו שורין כאשר נעשה אנחנו היום בספרים או אם היה המכתב עב או דק ודבר שלא מצאנוהו בקבלה אין טעם לסברותינו : והלוחות

ואבלם ב׳ חד פתח וחד קמץ וסי׳ אפי בהם · ואמחצם · קדמ׳ פתח׳ : ויחל ד׳ וסי׳ משה · איש האלהים את פני יי׳ · ההמת המיתוהו · ויחל חזקיהו מלך יהודה · ויחל יהואחז את פני יי׳ דמלכים : אברהם ויצחק וישר׳ ד׳ דסמי׳ וסי׳ זכר לאברהם · ויהי בעלות המנחה · יי׳ אלהי אברהם רפ״ · וילכו הרצים באגרות : ולישראל

כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים : סרו מהר מן הדרך אשר צויתם עשו להם עגל מסכה וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים : ויאמר יהוה אל משה ראיתי את העם הזה והנה עם קשה ערף הוא : ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול : ויחל משה את פני יהוה אלהיו ויאמר למה יהוה יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה : למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרג אתם בהרים ולכלתם מעל פני האדמה שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך : זכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך ותדבר אלהם ארבה את זרעכם ככוכבי השמים וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעלם : וינחם יהוה על הרעה אשר דבר לעשות לעמו :

פ

ויפן וירד משה מן ההר ושני לחת העדת בידו לחת כתבים משני עבריהם מזה ומזה הם כתבים :

ארי חביל עמך די אסיקתא מארעא דמצרים : סטו בפריע מן אורחא די פקדתינון עבדו להון עגל מתכא וסגידו ליה ודבחו ליה ואמרו אילין דחלתך ישראל די אסקוך מארעא דמצרים : ואמר יי למשה גלי קדמי עמא הדין והא עם קשי קדל הוא : וכען אנח בעותך מן קדמי ויתקף רוגזי בהון ואשיצינון ואעביד יתך לעם סגי : וצלי משה קדם יי אלהיה ואמר למא יי יתקוף רוגזך בעמך די אפיקתא מארעא דמצרים בחיל רב ובידא תקיפא : למא יימרון מצראי למימר בבישא אפיקינון לקטלא יתהון ביני טוריא ולשיציותהון מעל אפי ארעא תוב מתקוף רוגזך ואתיב מן בישתא דמליל למעבד לעמך : אדכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדך די קימתא להון במימרך ומלילתא עמהון אסגי ית בניכון ככוכבי שמיא וכל ארעא הדא דיאמרית אתן לבניכון ויחסנון לעלם : ותב יי מן בישתא די מליל למעבד לעמיה : ואתפני ונחת משה מן טורא ותרין לוחי סהדותא בידיה לוחי כתיבין מתרין עבריהון מכא ומכא אינון כתיבין :

ז׳ נמסר ריש סדר וישמע יתרו : וכל הארץ ה׳ נמסר בסדר מקץ : לעלם י״ח חס׳ נמסר בתהלים סימן ע״ה : ושני לחת העדת ג׳ דסמי׳ וסי׳ ויתן אל משה ככלתו · ויפן וירד משה · ויהי ברדת משה :

רשי

שחת עמך · שחת העם לא נאמר אלא עמך ערב רב שקבלת מעצמך וגיירתם ולא נמלכת בי ואמרת טוב שידבקו גרים בשכינה הם שחתו והשחיתו : קשה עורף · מחזירין קשי ערפם לנגד מ מוכיחיהם וממאנים לשמוע : הניחה לי · עדין לא שמענו ש שנתפלל משה עליהם והוא אומר הניחה לי א׳ כאן פתח לו פתח והודיעו שהדבר תלוי בו שאם יתפלל עליהם לא יכלם : למה יי׳ יחרה אפך · כלום מתקנא אלא חכם ב בחכם גבור בגבור : והנחם · התעשת מחשב׳ אחרת להטיב להם : על הרעה · אשר חשבת להם : זכור לאברהם · אם עברו על עשרת הדברות אברה׳ אביהם נתנסה בעשר נסיונות ועדין לא קבל שכרו תנהו לו ויצאו עשר בעשר : לאברהם ליצחק ולישראל · אם לשרפה הם זכור לאברהם שמסר עצמו לישרף עליך באור כשדים אם להריגה זכור ל ליצחק שפשט צוארו לעקידה אם בגלות זכור ליעקב שגלה ל לחרן ואם אינן נצולין בזכותן מה אתה אומר לי ואעשה אותך לגוי גדול ואם כסא של שלש רגלים אינו עומד לפניך ב בשעת כעסך קל ו וחומר לכסא של רגל אחד : אשר נשבעת להם בך · לא נשבעת להם בדבר שהוא כלה לא בשמים ולא בארץ לא בהרי׳ ולא בגבעות אלא בך שאתה קיים ושבועתך קיימת לעולם שנאמר בי נשבעתי נאם יי׳ וליצחק נאמר והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך וליעקב נאמר אני אל שדי פרה ורבה נשבע לו באל שדי : משני עבריהם · היו האותיות נקראות ומעשה נסים הוא : מעשה

והלחת י"א פסו' בתו' רישן וסופן חד וסי' ואברם. כל רמש' והלחת. והבשר. בסכות תשבו. למרדי. והלוים. ונפש. ומקנה רב. ויאיר הלך. יי אלהיך הוא עבר לפניך: י' פסו' אין ואין מצעות פסו' וסי' אין קול ענות. כי אין לחם ואין מים. ויאמרו לו הגבעונים. ובביתי אין לחם. אסוף אסיפם. ויריחו סגרת.

וְהַלֻּחֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה וְהַמִּכְתָּב מִכְתַּב אֱלֹהִים הוּא חָרוּת עַל־הַלֻּחֹת׃ וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ אֶת־קוֹל הָעָם בְּרֵעֹה וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה קוֹל מִלְחָמָה בַּמַּחֲנֶה׃ וַיֹּאמֶר אֵין קוֹל עֲנוֹת גְּבוּרָה וְאֵין קוֹל עֲנוֹת חֲלוּשָׁה קוֹל עַנּוֹת אָנֹכִי שֹׁמֵעַ׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר קָרַב אֶל־הַמַּחֲנֶה וַיַּרְא אֶת־הָעֵגֶל וּמְחֹלֹת וַיִּחַר־אַף מֹשֶׁה וַיַּשְׁלֵךְ מִיָּדָו אֶת־הַלֻּחֹת וַיְשַׁבֵּר אֹתָם תַּחַת הָהָר׃ וַיִּקַּח אֶת־הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשׂוּ וַיִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ וַיִּטְחַן עַד אֲשֶׁר־דָּק וַיִּזֶר עַל־פְּנֵי הַמַּיִם וַיַּשְׁקְ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן מֶה־עָשָׂה לְךָ הָעָם הַזֶּה כִּי־הֵבֵאתָ עָלָיו חֲטָאָה גְדֹלָה׃ וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן אַל־יִחַר אַף אֲדֹנִי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־הָעָם כִּי בְרָע הוּא׃ וַיֹּאמְרוּ לִי עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ כִּי־זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יָדַעְנוּ מֶה־הָיָה לוֹ׃ וָאֹמַר לָהֶם לְמִי זָהָב הִתְפָּרָקוּ וַיִּתְּנוּ־לִי וָאַשְׁלִכֵהוּ בָאֵשׁ וַיֵּצֵא הָעֵגֶל הַזֶּה׃ וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת־הָעָם כִּי פָרֻעַ הוּא כִּי־פְרָעֹה אַהֲרֹן לְשִׁמְצָה בְּקָמֵיהֶם׃ וַיַּעֲמֹד מֹשֶׁה בְּשַׁעַר הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמֶר מִי לַיהוָה אֵלָי וַיֵּאָסְפוּ אֵלָיו כָּל־בְּנֵי לֵוִי׃ וַיֹּאמֶר לָהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שִׂימוּ אִישׁ־חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ עִבְרוּ וָשׁוּבוּ מִשַּׁעַר לָשַׁעַר בַּמַּחֲנֶה וְהִרְגוּ אִישׁ־אֶת־אָחִיו וְאִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת־קְרֹבוֹ׃ וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־לֵוִי כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּפֹּל מִן־הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא כִּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי אִישׁ׃

ולוחיא עובדא דיי אינון וכתבא כתבא דיי הוא מפרש על לוחיא׃ ושמע יהושע ית קל עמא כד מיבבין ואמר למשה קל קרבא במשריתא׃ ואמר לא קל גברין דנצחין בקרבא ואף לא קל חלשין דמתברין קל דמחייכין אנא שמע׃ והוה כד קריב למשריתא וחזא ית עגלא וחינגין ותקיף רוגזא דמשה ורמא מידוהי ית לוחיא ותבר יתהון בשיפולי טורא׃ ונסיב ית עיגלא די עבדו ואוקיד בנורא ושף עד דהוה דקיק ודרא על אפי מיא ואשקי ית בני ישראל׃ ואמר משה לאהרן מא עבד לך עמא הדין ארי איתיתא עלוהי חובא רבא׃ ואמר אהרן לא יתקף רוגזא דריבוני את ידעת ית עמא ארי בביש הוא׃ ואמרו לי עיבד לנא דחלן די יהכן קדמנא ארי דין משה גברא די אסקנא מארעא דמצרים לא ידענא מא הוה ליה׃ ואמרית להון למאן דהבא פריקו ויהבו לי ורמיתיה בנורא ונפק עגלא הדין׃ וחזא משה ית עמא ארי בטיל הוא ארי בטילינון אהרן לאסבותהון שום ביש לדריהון׃ וקם משה בתרע משריתא ואמר מאן דחליא דיי ייתון לותי ואתכנשו לותיה כל בני לוי׃ ואמר להון כדנן אמר יי אלהא דישראל שוו גבר חרביה על ירכיה עיברו ותובו מתרע לתרע במשריתא וקטולו גבר ית אחוהי וגבר ית חבריה ואנש ית קריביה׃ ועבדו בני לוי כפתגמא דמשה ונפל מן עמא ביומא ההוא כתלתא אלפין גברא׃

ל· ל׳ · ע״ח · ה׳ כ״כ · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · כ׳ כב׳ ל״ח חס׳ כמשו · ידין · ל׳ וחס׳ · ל׳ · כ״ד וכחתין · ל׳ · ל׳ ול׳ כ׳ וי״ב חס׳ כלים · כ׳ א׳ מל׳ ודין חס׳ · ל׳ · כ׳ קופין דבוקי׳ כתו׳ · י״ב · כ״ב · כ״ד · ל׳ ומל׳ · ל׳ · ג׳ וחס׳ · ד׳ זעטי׳ סבירין אלפים

מעשה אלהים המה· כמשמעו הוא בכבודו עשאן. דבר אחר כאדם האומר לחבירו כל עסקיו של פלוני במלאכת פלונית כך כל שעשועיו של הקדוש ברוך הוא בתורה: חרות. לשון חרת וחרט אחד הוא שניהם לשון חיקוק אנטלי"יר בלע"ז: ברעה· בהריעו שהיו מריעים ושמחים וצוחקים: אין קול ענות גבורה· אין קול הזה נראה קול עניית גבורים הצועקים נצחון ולא קול חלשים הצועקים ווי או נוסה: קול ענות· קול חרופין וגדופין המענין את נפש שומען כשנאמרין לו: וישלך מידו וגו׳. אמר מה פסח שהוא אחד מן המצות אמרה תורה כל בן נכר לא יאכל בו התורה כולה כאן וכל ישראל משומדים ואתננה להם: תחת ההר· לרגלי ההר: ויזר. לשון נפוץ וכן יזורה על נוהו גפרית וכן כי חנם מזורה הרשת שזורין בו דגן וקטנית: וישק את בני ישראל· נתכוון לבודקן כסוטות שלש מיתות נדונו שם אם יש עדים והתראה בסייף כמשפט אנשי עיר הנדחת שהן מרובין: עדים בלא התראה במגפה שנאמר ויגף יי׳ את העם. לא עדי׳ ולא התרא׳ בהדרוקן שבדקום המים ונפחו בטניהם: מה עשה לך העם הזה· כמה יסורין סבלת שיסרוך עד שלא תביא עליהם חטא זה: כי ברע הוא· בדרך רע הם הולכי׳ תמיד ובנסיונו׳ לפני המקום: ואומר להם· דבר אחד והם מהרו והתפרקו: ואשליכהו באש· ולא ידעתי שיצא העגל הזה ויצא: פרוע. מגולה נתגלה שמצו וקלונו כמו ופרע את ראש האשה: לשמצה בקמיהם. להיות להם הדבר הזה לגנות בפי כל הקמים עליהם: מי ליי׳ אלי. יבא אלי: כל בני לוי· מכאן שכל השבט כשר: כה אמר וגו׳· והיכן אמר זובח לאלהים יחרם כך שנויה במכילתא. אחיו· מאמו והוא ישראל: מלאו

והלוחות· קדמונינו אמרו כי נגזרו להיותם כשה כאשר פירשתי בראש ספר בראשית ולפי דעתי כי פי׳ מעשה אלהי׳ שהיו כשה כמדה הראויה נבראו׳ והזכיר זה בעבור שהשנייס פסלם משה. יש אומרי׳ כי חרות כמו חרוט ויש מהככים אותו חתור והנכון שאין חבר לו אולי הוא כדמות פתוח: וישמע יהושע· שכאשר בתחתית ההר: ברעה· מגזרת תרועה כמו אשה רעי שהוא מן ירע ככה יאמר מן רעה ירע וכמוהו למה תריעי ריע: ויאמר· אמר הגאון כי גם אלה דברי יהושע ולפי דעתי שהם דברי משה והעד הכתוב אחריו ויהי כאשר קרב אל המחנה: חלושה · שם כמו גבורה: קול ענות· כמו נגינות וזהו ויקמו לצחק: וירא את העגל ומחולות· והא העגל משרת בעבור האחרת כמו וירא את העגל והמחולות סביביו ומרוב קנאת משה שבר הלוחות שהיו בידיו כמו שטר עדותו והנה קרע שטר התנאים וזה היה לעיני כל ישראל כי כן כתוב: ויקח את העגל· יש אומ׳ כי וישרוף כמו ויתך באש ואין צורך כי יש דבר מושם באש עם הזהב ומיד ישרף ויהיה שחור ולעולם לא ישוב זהב וזה דבר מנוסה ואמת הוא: ויזר על פני המים· הם מי נחל יורד מן ההר ובזה שיסתו כל ישראל מאלה המים וזה היה כמו ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן יקח הכהן ונתן אל המים והנה המים חדשו אות בעובדי העגל בפניה׳ או שנבכתה בטנם כי לולי זה איך הכירו בני לוי עובדי העגל מי היו וכבר אמרנו כי היו מעטים שהיתה מחשבתם רעה ומחשבת הכל לטובה היתה כפי סברתם: ויאמ׳· הנה משה שאל למה הוצרך אהרן לעשו׳ העגל: ויאמר אל יחר אף אדני· בעבור גודל מעלתו וכבר פירשתי כי ברע הוא וככה ויאמרו לי ואומר אליהם: וירא משה את העם כי פרוע הוא· כמו באין חזון יפרע עם ותפרעו כל עצתי· ומלת לשמצה שם התואר תחת שם הפועל להיותם שמץ ודופי ודבה: בקמיהם· כמורבים קמים עלי אף מן קמי דרך קצרה ותרגם ארמית כדרך והנה קמתם תחת אבותיכם: ויעמד משה· ככה המנהג בכל מחנה שיעמוד במקו׳ אחד כמו שנה לעשו׳ סוכות ולהיות שערים למחנה כי אין צורך לשום יד מחוץ למחנה: מי ליי׳· יגש אלי או יקרב או יבא או יתאסף: בני לוי· שהם ממשפחתו: ויאמ׳· טעם אלהי ישר׳ בעבור שחשבו עובדיו שהוא ע״ז: והרגו איש את אחיו· אפי׳ יהיה אחיו ורבים פירשו האומר לאביו ולאמו על זה המעשה והוצרכו לפרש אביו ואמו אבי האם ואין צורך כאשר אפרש במקומו: ויעשו בני לוי· ולא כל בני לוי: ויאמר

וכליתי את חמתי· י׳ אין כמוך ואין אלהים· דד״ה: עשה גדולות· קדמ׳ דאיוב· אין שטן ואין פגע: ענות ב׳ בב׳ לישני וסי׳ קול ענות· יום ענות אדם נפשו: ידו מידו ה׳ כתי׳ כן וקרי׳ ידיו וקמצין וסי׳ וישלך מידו את הלחת· וישא אהרן את ידו· וסמך אהרן את שתי ידו· ובלאו ידו· ימחץ וידו תרפינה: מה בד ופתחין נמסר לעיל בהאי סידרא: ברע ג׳ וקמץ וסי׳ ויראו שטרי בני ישראל· לא יחליפנו ולא ימיר· כי ברע הוא: פרוע ב׳ חד חס׳ וחד מל׳ וסי׳ וירא משה את העם· וראשו יהיה פרוע· בתר׳ מלא: בקמיהם ב׳ קופ״ין דבוקים כתו׳ בקמיהם· והם העמדים על הפקדים: ויאספו י״ב וסי׳ כל בני לוי· חמשת מלכי האמורי· כל בעלי שכם· ויצעקו בני עמון· שכה אשר ליהודה· בני בניכן מן הערים וירא ארם כי נגף לפני ישראל· ויאספו פלשתים לחיה· ויגע החדש השביעי· ויאספו ירושלם עם רב לעשות· ויאספו כל העם כאיש אחד· ויאספו בני המשוררים: ויאמר להם ב״ב נמסר בשפטים סימן ט׳ גבי פרשה׳ דאבימלך בן ירובעל עם בעלי שכם: כה אמר יי׳ אלהי ישר׳ ב״ד נמסר בירמיה סימן י״ג: קרבו ג׳ חס׳ וסי׳ עברו ושובו משער· וחרפה לא נשא על קרבו· לבני ישר׳ עם קרבו: אלפי ד׳ סבירין אלפים וסי׳ ויפל מן העם ביום ההוא· ויזעק ברק את זבלון· ויהי מקנהו· ב׳ בנו׳

ויאמר משה · וכבר אמ׳ להם כמו וידבר יי׳ אלהים ורבו׳ ככה · ומלת מלאו דקדוקו זר כי פעם הוא פעל יוצא ופעם עומד והבנין קל · וטעם כי איש בבנו אפי׳ יהיה העובד בנו או אחיו שיהרגהו והשכר הוא שיתן עליכם ברכה וזהו בעת ההיא הבדיל יי׳ את שבט הלוי והטעם שאמר לו השם זה הטעם בהר סיני על כן אמר ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר יי׳ אל משה בהר סיני והנה כאשר נעשה המשכן נבדל אהרן ובניו לשרת השם וכן הלוים אז היתה מחלוקת קרח כי בכור היה כאשר לקח השם הלוים תחת הבכורים שהיו קדושים בעבור שהם העלו העולות והשלמי׳ זבחו על המזבח שעשה לפני העגל : ויהי ממחרת · יום רדתו : ועתה אעלה · לשוב אל ההר להתפלל לפני השם לכפר על ישראל · כאשר פירשתי אולי יכתוב לוחות אחרות לכרות בריתעם ישראל וזהו הנה אנכי כורת ברית כי הלוחות כשטר עדות : וישב · אמר הגביד כי אנא מבולע האל״ף כמו אל נא ופירוש אל מגזרת הואל ונס רחוק רק אנא ל׳ נא תמצא ככה ופירוש אנא כמו פיוס או דרך הודאה כמו זה וככה אנא יי׳ כי אני עבדך : ועתה · כבר פירשתי בספר דניאל וספרין פתיחין כי כל הנגזרו׳ על הכללים ועל הפרטו׳ הם במערכות שמי׳ וככה הודו חכמי׳ חיי בני ומזוני רק השם יוסיף בעבור יראתו כאשר פירשתיו : ויאמר · אמר הגאון זהו וינחם יי׳ כי אמר לא להשמיד הכל והטעם הנה לא אמחה מספרי רק אשר חטא לי במחשבתו על דרך למען תפוש את בית ישר׳ בלבם ולא הרגו כי לא עברו וזהו ויגוף יי׳ את העם בעבור שעשה העגל ובא ספק לאנשים בסתר : ועתה · אל אשר דברתי לך · אל מקום הכנעני וזה כדרך כעם כי ב בעבורך נשאתי חטאתם ואתה שאהבת אותם כל ככה לך נחה אותם : וביום · תחלת כל שנה יום הפקידה : ויגוף · אולי לא היתה המגפה בשנה הראשונה רק ספר הכתו׳ מה שהיה אחרי כשעם מהר סיני : וידבר לך עלה מזה · כי ההולך לפאת שמאל עולה הוא על כן יורד אברם מ מצרימה כי הוא בדרום וכל זה אעשה בעבור שבועתי לאברהם ליצחק וליעקב : ושלחתי לפניך מלאך · לעזרך ולא את׳ המלאך הנודע כי השם בקרבו : כי לא אעלה בקרבך · לא יעשה משכן כי לא אשכון בתוך בני ישראל · וטעם פן אכלך בדרך אם יעשו פעם אחרת כמעשה הזה מיד אכלם ובא פתח קטן תחת גדול ולא כרגם הלמ״ד כי המשפט ל להיותו כן כמו אחוך שמעלי : וישמע העם את הדבר הרע · ומהו הוא הכתוב אחריו ויאמר יי׳ אל משה אמור אל בני ישראל · וכמוהו ויאמר יי׳ אל משה במדין וכבר פירשתי הגם לאם יוכל אתה כי כמוהו ויצו שחקים ממעל וכבר בזה שחקים וככה זה ואין צורך לתקון הגאונים שעשו ככה תמיד :

ויתנצלו

מלאו ידיכם · אתם ההורגים אותם בדבר זה תתחנכו להיות כהנים למקום : ס איש · מכם ימלא ידו בבנו ובאחיו : אכפרה בעד חטאתכם · אשים כופר וקנוח וסתימה לנגד חטאתיכם להבדיל ביניכם ובין החטא : אלהי זהב · אתה הוא שגרמת להם שהשפעת להם זהב וכל חפצם מה יעשו שלא יחטאו · משל למלך שהיה מאכיל ומשקה את בנו ומקשטו ותולה לו כיס בצוארו ומעמידו בפתח בית זונות מה יעשה הבן שלא יחטא : ועתה אם תשא חטאתם · הרי טוב איני אומר לך מחני : ואם אין מחני · וזה מקרא קצר וכן הרבה : מספרך · מכל התור׳ כולה שלא יאמרו עלי שלא הייתי כדי לבקש עליהם ר רחמים : אל אשר דברתי לך · יש כאן לך אצל דבור במקום אליך וכן לדבר לו אל אדוניהו : הנה מלאכי · ולא אני : וביום פקדי וגו׳ · עתה שמעתי אליך מלכלותם יחד ותמיד תמיד כ כשאפקוד עליהם ע עונותיהם ופקדתי ע עליהם מעט מן העון הזה עם שאר העונות ואין פורענות באה על ישראל שאין בה קצת מפרעון עון העגל : ויגף יי׳ את העם · מיתה בידי שמים לעדי׳ בלא התראה : לך עלה מזה · ארץ ישראל גבוה מכל הארצות לכך נאמר עלה · דבר אחר כלפי שאמר לו בשעת הכעס לך רד אמר לו בשעת רצון לך עלה : אתה והעם · כאן לא נאמר ועמך : וגרשתי את הכנעני וגו׳ · ששה אומות הם והגרגשי עמד ופנה מפניהם מאליו : אל ארץ זבת חלב ודבש · אני אומ׳ לך להעלותם : כי לא אעלה בקרבך · לכך אני אומר לך ושלחתי לפניך מלאך : כי עם קשה עורף אתה · וכשאני שכינתי בקרבכם ואתם מ ממרים בי מרבה אני עליכם זעם : אכלך · לשון כליון : הדבר הרע · שאין השכינה שורה ומהלכת עמם : איש עדיו · מהר חורב כתרים שנתנו להם בחורב כשאמרו נעשה ונשמע : רגע אחד אעל׳ בקרבך וכליתיך · אם אעלה בקרבך ואתם ממרים בי בקשיות ערפכם אזעום עליכם רגע אחד שהוא שעור זעמו שנאמר חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ואכלה אתכם לפיכך טוב לכם שאשלח מלאך : ועתה · פורענות זו תלקו מיד שתורידו עדיכם מעליכם : ואדעה מה אעשה לך · בפקודת שאר העון אני יודע מה שבלבי לעשות לך :

את

ולתת ה׳ וס׳ ולתת להם צדה · עליכם היום ברכה · ולתת אויביך לפניך · ולתת לאיש כדרכיו · ולתת את העיר הזאת בתפת · ועתה במעט רגע · ובעברתו לא עזבנו · ומעת הוסר התמיד : אנא ה׳ מלין בתרי טעמי פ׳ דמשרת מונח לתיבתו וס׳ כפרשת ויגש בפסוק אל תעצבו : אל אשר ה׳ וס׳ ועתה לך נחה את העם ·

ויאמר משה מלאו ידכם היום ליהוה כי איש בבנו ובאחיו ולתת עליכם היום ברכה : ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם אתם חטאתם חטאה גדלה ועתה אעלה אל יהוה אולי אכפרה בעד חטאתכם : וישב משה אל יהוה ויאמר אנא חטא העם הזה חטאה גדלה ויעשו להם אלהי זהב : ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת : ויאמר יהוה אל משה מי אשר חטא לי אמחנו מספרי : ועתה לך נחה את העם אל אשר דברתי לך הנה מלאכי ילך לפניך וביום פקדי ופקדתי עלהם חטאתם : ויגף יהוה את העם על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן : פ

לג וידבר יהוה אל משה לך עלה מזה אתה והעם אשר העלית מארץ מצרים אל הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך אתננה : ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי את הכנעני האמרי והחתי והפרזי החוי והיבוסי : אל ארץ זבת חלב ודבש כי לא אעלה בקרבך כי עם קשה ערף אתה פן אכלך בדרך : וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו : ויאמר יהוה אל משה אמר אל בני ישראל אתם עם קשה ערף רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך :

ואמר משה קריבו ידכון קורבנא יומא דין קדם יי׳ ארי גבר בבריה ובאחוהי ולאיתאה עליכון יומא דין ברכן : והוה ביומא דבתרוהי ואמר משה לעמא אתון חבתון חובא רבא וכען איסק קדם יי׳ מאים אכפר על חוביכון : ותב משה לקדם יי׳ ואמר בבעו חב עמא הדין חובא רבא ועבדו להון דחלן דדהב : וכען אם שבקת לחוביהון ואם לא מחיני כען מספרך די כתבתא : ואמר יי׳ למשה מן די חב קדמי אמחיניה מספרי : וכען איזיל דבר ית עמא לאתר די מלילית לך הא מלאכי יהך קדמך וביום אסערותי ואסער עליהון חוביהון : ומחא יי׳ ית עמא על די אשתעבדו לעיגלא די עבד אהרן :

ומליל יי׳ עם משה איזיל סק מכא את ועמא דאסקתא מארעא דמצרים לארעא די קיימית לאברהם ליצחק וליעקב למימר לבנך אתנינה : ואשלח קדמך מלאכא ואתריך ית כנענאי אמוראי וחתאי ופריזאי חיואי ויבוסאי : לארעא עבדא חלב ודבש ארי לא אסליק שכינתי מבינך ארי עם קשי קדל את דילמא אשיצינך באורחא : ושמע עמא ית פתגמא בישא הדין ואתאבלו ולא שויאו גבר תיקון זיניה עלוהי : ואמר יי׳ למשה אימר לבני ישראל אתון עם קשי קדל שעת חדא אסלק שכינתי מבינך ואשיצינך וכען אעדי תיקון זינך מינך גלי קדמי מה אעביד לך :

והתנחלתם את הארץ בגורל · ואיש אל עבר פניו ילכו׳ קדמא׳ · בבאם הכהנים · ותאמר רות אל תפגעי בי : ד׳ סבירין והנה ואינון הנה וס׳ הנה מלאכי ילך · הנה ערשו ערש ברזל · הנה כסה את עין הארץ · ואם לא תעשון כן הנה חטאתם ליי׳ : וידבר יי׳ דילוג לאמר וס׳ לך רד כי שחת · לך עלה מזה אתה · אחרי מות שני בני אהרן · בהר סיני דושבתה · במדבר סיני דריש ספרא · וחברו · במדבר סיני דפסח · בערבות מואב דב׳ אתם עברים · וחברו · בערבו׳ דונתנו ללוים · בעצם היום הזה : העלית ג׳ וס׳ לך עלה מזה · ושמעו מצרים כי · יי׳ העלית מן שאול : החוי והיבוסי ז׳ וס׳ כי ילך מלאכי · ושלחתי לפניך מלאך · כי החרם תחרימם · ויהי כשמע כל מלכי · בהר ובשפלה · ותעברו את הירדן · דסוף יהושע · כל העם הנותר · דמלכים · ושאר והחוי והיבוסי : שתו ד׳ מלעיל וס׳ ולא שתו איש עדיו · שות שתו השערה · אשר סביב שתו עלי · מוקשים שתו לי סלה : עדיו ג׳ וס׳ ולא שתו איש עדיו · וצבי עדיו לגאון · עדין לכלום · אנ״ך : הורד ג׳ וס׳ עדיך מעליך · הורד אותם אל המים · באף עמ׳ הורד אלהים · אנ״ך : ואדעה ו׳ נמסר בסדר מקץ :

את עדים מהר חורב. את העדי שהיה בידם מהר חורב: ומשה. מאותו ענין והלאה: יקח את האהל. לשון הווה הוא לוקח אהלו ונוטהו מחוץ למחנה אמר מנודה לרב מנודה לתלמיד: הרחק. אלפים אמה כענין שנאמר אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה: וקרא לו. והיה קורא לו אהל מועד הוא בית ועד למבקשי תורה: כל מבקש יי׳. מכאן למבקש פני זקן כמקבל פני שכינה: יצא אל אהל מועד. כמו יוצא. דבר אחר והיה כל מבקש אפילו מלאכי השרת כשהיו שואלים מקום שכינה חביריהם אומרים להם הרי הוא באהלו של משה: והיה. לשון הוה: כצאת משה מן המחנה. ללכת אל האהל: יקומו כל העם. עומדים מפניו ואין יושבין עד שנתכסה מהם: והביטו אחרי משה. לשבח אשרי ילוד אשה שכך מובטח שהשכינה תכנס אחריו לפתח אהלו: ודבר יי׳ עם משה. כמו ומדבר עם משה תרגומו ומתמלל עם משה שהוא כבוד שכינה כמו וישמע את הקול מדבר אליו ואינו קורא מדבר אליו כשהוא קורא מדבר פתרונו הקול מדבר בינו לבין עצמו וההדיוט שומע מאליו וכשהוא קורא מדבר משמע שהמלך מדבר עם ההדיוט: והשתחוו. לשכינה: ודבר יי׳ אל משה פנים אל פנים. ומתמלל עם משה: ושב אל המחנה. לאחר שנדבר עמו היה משה שב אל המחנה ומלמד לזקנים מה שלמד והדבר הזה נהג משה מיום הכפורים עד שהוקם המשכן ולא יותר שהרי בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות ובשמונה עשר שרף את העגל ודן את החוטאים ובתשעה עשר עלה שנאמר ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם וגו׳ עשה שם ארבעים יום ובקש רחמים שנ׳ ואתנפל לפני יי׳ וגו׳ ובראש חדש אלול נאמר לו ועלית בבקר אל הר סיני לקבל לוחות האחרונות ועשה שם ארבעים יום שנ׳ בהם ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים וגו׳ מה הראשונים ברצון אף האחרונים ברצון אמור מעתה אמצעיים היו בכעס בעשרה בתשרי נתרצה הקדוש ברוך הוא לישראל בשמחה ובלב שלם ואמר לו למשה סלחתי ומסר לו לוחות אחרונות וירד והתחיל לצוותם על מלאכת המשכן ועשאוהו עד אחד בניסן ומשהוקם לא נדבר עמו עוד אלא מאהל מועד: ושב אל המחנה. תרגומו ותאיב למשריתא לפי שהוא לשון הווה וכן כל הענין וראה כל העם וחזן ונכבו וקיימין והביטו ומסתכלין והשתחוו וסגדין ומדרשו דבר יי׳ אל משה שישוב אל המחנה אמר לו אני בכעס ואתה בכעס אם כן מי יקריבם: ראה אתה אומר אלי. ראה תן עיניך ולבך על דבריך אתה אומר אלי וגו׳ ואתה לא הודעתני וגו׳ ואשר אמרת לי הנה אנכי שולח מלאך אין זו הודעה שאין אני חפץ בה: ואתה אמרת ידעתיך בשם. הכרתיך משאר בני אדם בשם חשיבות שהרי אמרת לי הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו׳ וגם בך יאמינו לעולם: ועתה. אם אמת שמצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכיך מה שכר אתה נותן למוצאי חן בעיניך: ואדעך. למען אמצא חן בעיניך וארע בזו מדת תגמוליך מה היא מציאת חן שמצאתי בעיניך ופתרון למען אמצא חן למען אכיר כמה שכר מציאת החן: וראה כי עמך הגוי הזה. שלא תאמר ואעשה אותך לגוי גדול ואת אלה תעזוב ראה כי עמך הם מקדם ואם בהם תמאס איני סומך על היוצאים מחלצי שיתקיימו ואת תשלום השכר שלי בעם הזה תודיעני ורבותינו דרשוהו במסכת ברכות ואני ליישב המקראות על אופניהם ועל סדרם באתי: ויאמר פני ילכו. כתרגומו לא אשלח עוד מלאך אני בעצמי אלך כמו ופניך הולכים בקרב: ויאמר אליו. בזו אני חפץ כי על ידי מלאך אל תעלנו מזה: ובמה יודע איפה. יודע מציאות החן הלא בלכתך עמנו ועוד דבר אחר אני שואל ממך שלא תשרה שכינתך עוד על אומות העולם: ונפלינו אני ועמך. ונהיה מובדלים בדבר הזה מכל העם כמו והפלה יי׳ בין מקנה מצרים וגו׳: גם

ו וַיִּתְנַצְּלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־עֶדְיָם מֵהַר חוֹרֵב: ז וּמֹשֶׁה יִקַּח אֶת־הָאֹהֶל וְנָטָה־לוֹ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה הַרְחֵק מִן־הַמַּחֲנֶה וְקָרָא לוֹ אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה כָּל־מְבַקֵּשׁ יְהוָה יֵצֵא אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר מִחוּץ לַמַּחֲנֶה: ח וְהָיָה כְּצֵאת מֹשֶׁה אֶל־הָאֹהֶל יָקוּמוּ כָּל־הָעָם וְנִצְּבוּ אִישׁ פֶּתַח אָהֳלוֹ וְהִבִּיטוּ אַחֲרֵי מֹשֶׁה עַד־בֹּאוֹ הָאֹהֱלָה: ט וְהָיָה כְּבֹא מֹשֶׁה הָאֹהֱלָה יֵרֵד עַמּוּד הֶעָנָן וְעָמַד פֶּתַח הָאֹהֶל וְדִבֶּר עִם־מֹשֶׁה: י וְרָאָה כָל־הָעָם אֶת־עַמּוּד הֶעָנָן עֹמֵד פֶּתַח הָאֹהֶל וְקָם כָּל־הָעָם וְהִשְׁתַּחֲווּ אִישׁ פֶּתַח אָהֳלוֹ: יא וְדִבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פָּנִים אֶל־פָּנִים כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וְשָׁב אֶל־הַמַּחֲנֶה וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן נַעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל: פ

יב וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה רְאֵה אַתָּה אֹמֵר אֵלַי הַעַל אֶת־הָעָם הַזֶּה וְאַתָּה לֹא הוֹדַעְתַּנִי אֵת אֲשֶׁר־תִּשְׁלַח עִמִּי וְאַתָּה אָמַרְתָּ יְדַעְתִּיךָ בְשֵׁם וְגַם־מָצָאתָ חֵן בְּעֵינָי: יג וְעַתָּה אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הוֹדִעֵנִי נָא אֶת־דְּרָכֶךָ וְאֵדָעֲךָ לְמַעַן אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֶיךָ וּרְאֵה כִּי עַמְּךָ הַגּוֹי הַזֶּה: יד וַיֹּאמַר פָּנַי יֵלֵכוּ וַהֲנִחֹתִי לָךְ: טו וַיֹּאמֶר אֵלָיו אִם־אֵין פָּנֶיךָ הֹלְכִים אַל־תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה: טז וּבַמֶּה יִוָּדַע אֵפוֹא כִּי־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲנִי וְעַמֶּךָ הֲלוֹא בְּלֶכְתְּךָ עִמָּנוּ וְנִפְלֵינוּ אֲנִי וְעַמְּךָ מִכָּל־הָעָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה: פ

וְאַעְדִּיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת תִּקּוּן זֵינֵיהוֹן מִטּוּרָא דְחוֹרֵב: וּמֹשֶׁה נְסֵיב יָת מַשְׁכְּנָא וּפַרְסֵיהּ לֵיהּ מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא אַרְחֵיק מִן מַשְׁרִיתָא וְקָרֵי לֵיהּ מַשְׁכַּן בֵּית אוּלְפָנָא וִיהֵי כָּל דְּתָבַע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ נָפֵיק לְמַשְׁכַּן בֵּית אוּלְפָנָא דְּמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא: וַהֲוָה כַּד נָפֵיק מֹשֶׁה לְמַשְׁכְּנָא קָיְמִין כָּל עַמָּא וּמִתְעַתְּדִין גְּבַר בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵיהּ וּמִסְתַּכְּלִין אֲחוֹרֵי מֹשֶׁה עַד דְּעָלֵיל לְמַשְׁכְּנָא: וַהֲוָה כַּד עָלֵיל מֹשֶׁה לְמַשְׁכְּנָא נָחֵית עַמּוּדָא דַעֲנָנָא וְקָאֵים בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וּמִתְמַלַּל עִם מֹשֶׁה: וְחָזַן כָּל עַמָּא יָת עַמּוּדָא דַעֲנָנָא קָאֵים בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וְקָיְמִין כָּל עַמָּא וְסָגְדִין גְּבַר בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵיהּ: וּמְמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה מַמְלַל עִם מַמְלַל כְּמָא דִּמְמַלֵּיל גְּבַר עִם חַבְרֵיהּ וְתָב לְמַשְׁרִיתָא וּמְשׁוּמְשָׁנֵיהּ יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן עוּלֵימָא לָא עָדֵי מִגּוֹ מַשְׁכְּנָא: וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ חֲזִי דְּאַתְּ אָמַר לִי אַסֵּיק יָת עַמָּא הָדֵין וְאַתְּ לָא הוֹדַעְתַּנִי יָת דְּתִשְׁלַח עִמִּי וְאַתְּ אֲמַרְתְּ רַבֵּיתָךְ בְּשׁוּם וְאַף אַשְׁכַּחְתְּ רַחֲמִין קֳדָמָי: וּכְעַן אִם כְּעַן אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ הוֹדַעְנִי כְעַן יָת אוֹרַח טוּבָךְ וְאֵדַע רַחֲמָךְ בְּדִיל דְּאַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָמָךְ וּגְלֵי קֳדָמָךְ אֲרֵי עַמָּךְ עַמָּא הָדֵין: וַאֲמַר שְׁכִינְתִּי תְּהָךְ וְאָנִיחַ לָךְ: וַאֲמַר קֳדָמוֹהִי אִם לֵית שְׁכִינְתָּךְ מְהַלְּכָא בֵּינָנָא לָא תַסְּקִנָּנָא מִכָּא: וּבְמָה יִתְיְדַע הָכָא אֲרֵי אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ אֲנָא וְעַמָּךְ הֲלָא בִּמְהָךְ שְׁכִינְתָּךְ עִמַּנָא וְיִתְעַבְדָן לָנָא פְּרִישָׁן לִי וּלְעַמָּךְ מִשְׁנֵי מִכָּל עַמָּא דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא:

אבן עזרא

ויתנצלו בני ישראל את עדים. מן עדים והם בגדי תפארת ותכשיטים כמו הנזמים והטבעת על דרך ואעדך עדי כי התאבלו על דבר העגל: ומשה יקח. עתיד תחת עבר על דרך יעשו עגל בחורב: האהל. אהל שלו כמו ויבאו האהלה והנה משה נבדל מישראל בעבור הכבוד שידבר עמו וזה היה אחר שהוריד הלוחות השניים כתוב׳ והחלו ישר׳ לעשות המשכן וקרא לאהלו אהל מועד כי השם נועד לו שם עד שנעשה המשכן ואין מוקדם ומאוחר בתורה ויא׳ כי זה הוא אהל המשכן וספר הכתוב אנה היה המשכן לפני שיקימו הדגלים החמשים יום: והיה. גם זה היה אות שהיו רואים כל רגע שיבא ממחנה ישראל אל האהל מיד היה רואה עמוד הענן: וראה. וזה המעשה היה אחר פרשת ראה אתה אומר אלי כי היא היתה בקרב הארבעים יום שהתפלל על דבר העגל ואחר כן ירד ופסל את הלוחות אז עבר השם על פניו ובא לידי מעשה מה שאמר לו וראית את אחורי: ודבר יי׳ אל משה פנים אל פנים. בפרשה הסמוכה אפרשנו: ומשרתו יהושע בן נון נער. והוא היה אז׳ ועשר שנים וחכמים אמרו כי שבע שנים כבש ושבע שנים חלק אם כן היה בן חמשי׳ ושש שנה ואיך קראו הכתוב נער וככה דקדוקו ומשרתו יהושע בן נון שירות נער: ויאמר משה ראה. כאומר ראה הברה שאני עומר בה ועתה אומר דקדוק הפרשה. אמר הגאון ידעתיך כמו כבדתיך ואין זה נכון כי הנה אחריו ואדעך כאשר ידעתני. אמר הגאון פני חמתי כמו ופניה לא היו לה עוד והנה מה יעשה במלת אין פניך הולכים ולפי דעתי כי פי׳ פני אני בעצמי כמו ופניך הולכים בקרב: ונפלינו. מגזרת והפלה יי׳ מבעליה הא׳: כבודך

בכודך · כמו עצמך כי כן כתוב בעבור כבודי עד עברי באברהם כתוב ויקרא בשם יי׳ ובני אדם הם הנקראים לעבור השם על כן מלת השם דבקה עם השם הנכבד ואין ככה ויקר׳ בשם יי׳ כי השם הוא הקורא וככה וקראתי בשם יי׳ לפניך: לא ירא(ני · קמוץ כמו ואמר אין רואני להוציאנו ממצרים אם טוב ישיבני יי׳ ·

גם את הדבר הזה · שלא תשרה שכינתי עוד על אומות העולם אעשה ואין דברי של בלעם על ידי שריית שכינה אלא נופל ובגלוי עינים כגון ואלי דבר יגונב שומען על ידי שליח: ויאמר הראני נא את כבודך · ראה משה שהיה עת רצון ודבריו מקובלים והוסיף לשאול להראותו מראית כבודו: ויאמר אני אעביר וגו׳ הגיעה שעה שתראה בכבודי

אעביר ג׳ וסי׳ אני אעביר כל טובי · לו חיה רעה · ואת רוח הטומאה: והנחתי ב׳ וסי׳ את אשר אחן · לבני בשני: כפי בבפי ט׳ וס׳ והסרתי את כפי · ושכתי כפי עליך · ואשימה נפשי בכפי · דשפטים · ואשים נפשי בכפי · דשמואל · ונפשי אשים בכפי · דאיוב · וגם אני אכה כפי אל כפי · ב׳ בו · הכתי כפי אל בצעך: נפשי בכפי

וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אַף יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין דִּי מַלֵּילְתָּא אַעְבֵּיד אֲרֵי אַשְׁכַּחְתָּא רַחֲמִין קֳדָמַי וְרַבִּיתָךְ בְּשׁוּם: וַאֲמַר אַחְזִינִי כְעַן יָת יְקָרָךְ: וַאֲמַר אֲנָא אַעְבַּר כָּל טוּבִי עַל אַפָּךְ וְאֶקְרֵי בִשְׁמָא דַייָ קֳדָמָךְ וְאָחוֹן לְמַן דְּאָחוֹן וַאֲרַחֵם עַל מַאן דַּאֲרַחֵם: וַאֲמַר לָא תִיכּוּל לְמֶחֱזֵי יָת אַפֵּי שְׁכִינְתִּי אֲרֵי לָא יֶחֱזִינַנִי אֱנָשָׁא וְיִתְקַיָּם: וַאֲמַר יְיָ הָא אֲתַר מְתַקַּן קֳדָמַי וְתִתְעַתַּד עַל טִנָּרָא: וִיהֵי בְּמֶעְבַּר יְקָרִי וַאֲשַׁוֵּינָךְ בִּמְעָרַת טִנָּרָא וְאַגֵּין בְּמֵימְרִי עֲלָךְ עַד דְּאֶעְבַּר: וְאַעְדֵּי יָת דִּבְרַת יְקָרִי וְתֶחֱזֵי יָת דִּבַתְרַי וּדְקֳדָמַי לָא יִתְחֲזוֹן:

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה גַּם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֶעֱשֶׂה כִּי־מָצָאתָ חֵן בְּעֵינַי וָאֵדָעֲךָ בְּשֵׁם: וַיֹּאמַר הַרְאֵנִי נָא אֶת־כְּבֹדֶךָ: וַיֹּאמֶר אֲנִי אַעֲבִיר כָּל־טוּבִי עַל־פָּנֶיךָ וְקָרָאתִי בְשֵׁם יְהוָה לְפָנֶיךָ וְחַנֹּתִי אֶת־אֲשֶׁר אָחֹן וְרִחַמְתִּי אֶת־אֲשֶׁר אֲרַחֵם: וַיֹּאמֶר לֹא תוּכַל לִרְאֹת אֶת־פָּנָי כִּי לֹא־יִרְאַנִי הָאָדָם וָחָי: וַיֹּאמֶר יְהוָה הִנֵּה מָקוֹם אִתִּי וְנִצַּבְתָּ עַל־הַצּוּר: וְהָיָה בַּעֲבֹר כְּבֹדִי וְשַׂמְתִּיךָ בְּנִקְרַת הַצּוּר וְשַׂכֹּתִי כַפִּי עָלֶיךָ עַד־עָבְרִי: וַהֲסִרֹתִי אֶת־כַּפִּי וְרָאִיתָ אֶת־אֲחֹרָי וּפָנַי לֹא יֵרָאוּ: פ

תמיד: ופני ג׳ וס׳ ופני לא יראו · יסב אל ביהו ופני לא יראה · ופני ארצה · אנך: יראו ה׳ וס׳ את חג המצות תשמר · ופטר חמור תפדה בשה · ויאריכו הבדים · וחבירו · דד״ה · ופני לא יראו:

ופי׳ וחי כמו ויחיה כי מיד ימות כי תמות אמר בעבור שראה ה המלאך מות תמות כי אלהים ראינו גם יעקב אמר כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי ואף כי השם הנכבד ויש אומרי׳ לא יראני האדם רק יחיה לעולם וזה הפך הלשון · ואחרי׳ אומרי׳ כי מלת לא ישרת בעבור אחר וכן הוא לא יראני האדם ולא החי והטעם המלאכים: ושכותי · בשי״ן או בסמ״ך שוה הטעם · ומפרשי׳ אמרו כי כפי עב כמו על כפים כסה אור הן על כפים חקותיך ואיננו רק כמשמעו: ופני לא יראו · הם הנראים ולא כן ולא יראו פני ריקם כי הזכרים הם הנראים: ונצבת על הצור · הוא ראש ההר כי כן כתו׳ ונצבת לי שם על ראש ההר ואמר שהוא יתיצב שם ובעבור הכבוד הוא ישימנו ב בעצמו בנקרת הצור כי כן כתו׳ ושמתיך לא שיכנס הוא מעצמו ועתה אזכיר כלל טעם הפרשה אמ׳ הגאון כי השם אמר למשה העל את העם הזה מזה המקום שחטאו בו ובמקום אחר אסלח להם ומשה השיב אם לא ישוב אפך עתה במקו׳ הזה אל תעלנו מזה והנכון בעיני בעבור שהשם אמר לו ושלחתי לפניך מלאך אז השיב משה ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי אם הוא הכתוב בו כי שמי בקרבו והשם השיבו אני בעצמי אלך והניחותי לך והנה טעם לך כי עמך לבדך אלך ולא אשכן בתוך בני ישראל על כן השיב משה אם אין פניך הולכים עם הגוי הזה שהזכיר למעלה וראה כי עמך הגוי הזה אל תעלנו בלשון רבים והעד הנאמן על זה הפירוש ובמה יודע איפה כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו והשם השיב גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה כי מצאת חן בעיני ובעבור זה שמח משה ואמר ילך יי׳ בקרבנו הפך כי לא אעלה בקרבך ומשה בקש לראות השם והשם השיבו כי לא יראני האדם וחי וזהו האמת כי ההרגשו׳ אינם מרגישות רק המקרי׳ על כן ויראו את אלהי ישראל גם וארא את יי׳ וכן כבואת יחזקאל הכל במראו׳ אלהי׳ · והנה אמר בכאן וראית אחורי ובמקום אחר ותמונת יי׳ יביט ואלה דברים צריכי׳ פי׳ ארוך והגאון אמר כי הפנים פני האור והמשל פני השמש והאחורים הנשאר מהאור התדבק באויר ואין צורך לכל זאת ולפני שאפרש זה אומר דע כי השם לא דבר עם משה פנים אל פנים רק בארבעים יום השלשי׳ והלאה ובעברו השם על פניו אז קרן עור פניו כי תחלת נבואתו על ידי המלאך הנראה בסנה וגם כתוב ויאמר יי׳ וככה ויי׳ הולך לפניהם יומם כי השליח ידבר על לשון השולח וזה היום שראה משה מה שבקש היה לו כיום מתן תורה לישראל ולא הגיע אדם לפניו ואחריו אל מעלתו וחכמינו אמרו שהראה לו קשר של תפילין ודברם נכון רק לא כאשר יפרשוהו חכמי דורנו שהוא כמשמעו כי סוד עמוק הוא ·

אבל בשעת מעשה אמר לו הנה אנכי כורת ברית הבטיחו שאיכן חוזרות ריקם: ויאמר לא תוכל וגו׳ · אף כשאעביר כל טובי על פניך איני נותן לך רשות לראות את פני: הנה מקו׳ אתי · בהר אשר אני מדבר עמך תמיד יש מקו׳ מוכן לי לצורכך שאטמינך שם שלא תזוק ומשם תראה מה שתראה זהו פשוטו ומדרשו על מקום שהשכינה שם מדבר ואומר המקום אתי ואינו אומר אני במקום שהקדוש ברוך הוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו: בעבור כבודי · כשאעבור לפניך: בנקרת הצור · כמו העיני האנשי׳ ההם תנקר יקרוה עורבי נחל אני קרתי ושתיתי מים בזרה אחת להם: נקרת הצור · כריית הצור: ושכותי כפי · מכאן שנתנה רשות למחבלים לחבל ותרגומו ואגן במימרי כנוי הוא לדרך כבוד של מעלה שאינו צריך לסוכך עליו בכף ממש ואעדי ית דברת יקרי כשתסתלק הנהגת כבודי מכנגד פניך ללכת משם ולהלן: וראית את אחורי · הראהו קשר של תפילין: פסל

אמר אברהם המחבר כבר פירשתי השם הנכתב ואיננו נקרא הוא שם העצם והעצם הוא הכבוד וכאשר תחבר מספר כל האותיות יעלה לשני׳ ושבעים על כן אמרו חכמינו כי הוא שם המפורש וכאשר תחבר מרבע הראשון אל מרבע האמצעי באות יהיה כמספר השם גם כן מחברות החמשה כוכבי לכת גם בחברך האותיות שיבטא האדם בהם בחצי השם יהיה כמספר השם ובחברך מרבעי הזוגות שהם במעלה הראשונה יהיו כמספרם המחוברים מחצי השם וכאשר תכפול חצי השם הראשון על החצי אז תמצא מרובעי הנפרדים ובחסרך מרובע הראשון ממרבע השנים אז ישאר כחשבון מעוקב האות השני ואם תחסר מרובע השנים ממרבע השלשה אז ישאר בחשבון מעוקב האות השלישי וזה השם הנכבד הוא האחד שהוא בעצמו עומד ואין לו צורך לאחר לפניו ואם תסתכל משפת החשבון שהוא ראש הכל וכל חשבון מהאחדים הוא האחד שהוא הכל על סוד התפלות והתהלות וטעם והתגדלתי והתקדשתי ועוד אמר בך אתפאר והנה האחד אין לו תמונה והוא כדרך כלל לכל התמונות כי מאתו יבאו והנה הגויות העליונות שהם המאורות והכוכבים אין להם פנים ואחור אף כי לנשמת האדם העליונה ואף כי למשרתי עליון העליונים והנה האורך בין שתי הנקודות והנקודה הקרובה אל הפועל שר הפנים ושר הכח והנקודה האחרת סוף הכח ותנועת האדם לפנים והגוף העליון אל הימין והצמח אל העליון והנה משה יכול לדעת ולראות בעין לבו איך הבריאות דבקות ביוצר בראשית הנקרא אחורים ומדרך הכבוד אין כח בגבורה לדעת זה וזהו כי לא יראני האדם וחי בעבור היות נשמת האדם עם הגוף והנה אחרי מות המשכיל תגיע נשמתו למעלה גדולה שלא יגיע בו בחיי האדם והנה משה שבכללי על כן אמר השם ידעתיך בשם כי הוא לבדו יודע הפרטי׳ וחלקיהם בדרך כלל ובעבור כי הנכבד בארמה הוא האדם כל כן צורת הכרובים והנכבד באדם ישראל על כן דבר קשר של תפילין ועל כן כתוב בשיעור קומה כי השם הוא צורה כל גוף וכל נכבד מהגוף והנבזה מהגוף הוא המקרה ואמר ר׳ ישמעאל כל היודע שיעורו של יוצר בראשית מובטח לו שהוא בן העולם הבא ואני ור׳ עקיבא ערבים בדבר זה וזהו נעשה אדם בצלמנו כדמותינו ודע כי כל הנמצא׳ והחיים בארץ והעוף והבהמה והחיה והרמש וכל אדם קשורים בעליונים כי הכללים קשורים בארבעים ושמונה צורות הגלגל וזהו אשר חלק יי׳ אלהיך אותם לכל העמים והמוסיפי׳ להאיר עיניהם מטעם הענין אולי ידעו זה ולא רצו לגלות הסוד לתלמידים והעד הנאמן ולא חלק להם וידוע כי המחברות הם מאה ועשרים מחברות השבעה והמחברת הגדולה במספר כלם היא אחת והמחברת השנייה היא אחת ועשרים וכנגדה מחברת החמשה ככה וזה המספר יבא משבעה ומחברת השלשה חמשה ושלשים שגם זה המספר יוצא משבעה מחברות וככה מחברת הארבעה והנה מחברות השמה שבעה והמחבר שהיא כוללת המשפחות לכל האדמה כפי מזל כל גבול מהשבעה גבולות שהם כל הישוב ועליהם כתוב אתה הצבת כל גבולות ארץ קיץ וחורף שהשתנה בכל הגבולות אתה יצרתם ואין השנוי בא מהשמש רק בעבור נטותה לפאת צפון ודרום והנה המחברת השניים העליונים במזל טלה היא בכל תשע מאות ושמים שנה ושניהם סובבים ממזל התחברותם אל מזל תשיעי בכל עשרים שנה ככה יתגלגלו שתים עשרה פעמים עד מאתים וארבעים שנה ומשם יתגלגלו כמספר הזה ובדרך הזה במזל אשר גם במזלות הרוח גם במזלות המים ואל יעלה על לבך כי הארבעה תולדות הם בשמים ויש חום בשמש וקור בלבנה ובשבתי חלילה חלילה כי הבריות העליונות

כברות

לד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פְּסָל־לְךָ שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וְכָתַבְתִּי עַל־הַלֻּחֹת אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ׃ וֶהְיֵה נָכוֹן לַבֹּקֶר וְעָלִיתָ בַבֹּקֶר אֶל־הַר סִינַי וְנִצַּבְתָּ לִי שָׁם עַל־רֹאשׁ הָהָר׃ וְאִישׁ לֹא־יַעֲלֶה עִמָּךְ וְגַם־אִישׁ אַל־יֵרָא בְּכָל־הָהָר גַּם־הַצֹּאן וְהַבָּקָר אַל־יִרְעוּ אֶל־מוּל הָהָר הַהוּא׃ וַיִּפְסֹל שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וַיַּשְׁכֵּם מֹשֶׁה בַבֹּקֶר וַיַּעַל אֶל־הַר סִינַי כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים׃ וַיֵּרֶד יְהוָה בֶּעָנָן וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְהוָה׃ וַיַּעֲבֹר יְהוָה עַל־פָּנָיו וַיִּקְרָא יְהוָה יְהוָה אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת׃ נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים

וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה פְּסַל לָךְ תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וְאֶכְתּוֹב עַל לוּחַיָּא יָת פִּתְגָמַיָּא דִּי הֲווֹ עַל לוּחַיָּא קַדְמָאֵי דִּי תְבַרְתָּא׃ וֶהֱוֵי זְמִין לְצַפְרָא וְתִיסַּק בְּצַפְרָא לְטוּרָא דְסִינַי וְתִתְעַתַּד קֳדָמַי תַּמָּן עַל רֵישׁ טוּרָא׃ וֶאֱנָשׁ לָא יִסַּק עִמָּךְ וְאַף אֱנָשׁ לָא יִתַחְזֵי בְּכָל טוּרָא אַף עָנָא וְתוֹרֵי לָא יִרְעוֹן לָקֳבֵל טוּרָא הַהוּא׃ וּפְסַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וְאַקְדֵּים מֹשֶׁה בְּצַפְרָא וּסְלֵיק לְטוּרָא דְסִינַי כְּמָא דִּי פַּקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ וּנְסֵיב בִּידֵיהּ תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא׃ וְאִתְגְּלִי יְיָ בַּעֲנָנָא וְאִתְעַתַּד עִמֵּיהּ תַּמָּן וּקְרָא בִּשְׁמָא דַּייָ׃ וְאַעְבַּר יְיָ שְׁכִינְתֵּיהּ עַל אַפּוֹהִי וּקְרָא יְיָ יְיָ אֱלָהָא רַחֲמָנָא וְחַנָּנָא מַרְחִיק רְגַז וּמַסְגֵּי לְמֶעְבַּד טַבְוָן וְקוּשְׁטְ׃ נָטַר טֵיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין

ד · כל נ״ך פתח · ו · ה · ד׳ מסו׳ וגם גם · ב · ד · ה · ב · ל׳ ל׳ מן רבתי · ל

ואיש חד מן ג׳ זוגין דמיין מן כ״ב איש וסי׳ וילך איש מבית לוי · ואיש לא יעלה עמך · ויהי בימי שפוט השפטים · וילכו אל יהושע אל המחנה · ופקדתי עליו ועל זרעו · לא אעשה חרון אפי · ואנכי תולעת · וירא הצופה איש אחד רץ · ואמרת אליו לאמר · צמח שמו ׃ כראשונים ד׳ וסי׳ פסל לך שני לחת · ויפסל שני לחת · בעת ההיא אמר יי׳ · ואעש ארון עצי שטים ׃ אל הר יו״ד נמסר בישעיה סימן נ״ו ׃ רחום וחנון ג׳ וסי׳ ויעבר יי׳ על פניו · ואתה יי׳ אל רחום וחנון · רחום וחנון יי׳ ארך אפים ׃ ורב חסד ואמת ב׳ וסי׳ ויעבר יי׳ על פניו · ואתה יי׳ אל רחום וחנון ׃

רשי

פסל לך · הראהו מחצב סנפירינון מתוך אהלו ואמר לו הפסולת יהיה שלך ומשם נתעשר משה הרבה ׃ פסל לך · אתה שברת הראשונות אתה פסל לך אחרות משל למלך שהלך למדינת הים והניח ארוסתו עם השפחות מתוך קלקול השפחות יצא עליה שם רע עמד שושבינה וקרע כתובתה אמר אם יאמר המלך להורגה אומר לו עדיין אינה אשתך בדק המלך ומצא שלא היה הקלקול אלא מן השפחות נתרצה לה אמר לו שושבינה כתוב לה כתובה אחרת שנקרעה הראשונה אמר לו המלך אתה קרעת אותה אתה קנה לה נייר אחר ואני אכתוב לה בכתב ידי כך המלך זה הקדוש ברוך הוא השפחות אלו ערב רב והשושבין זה משה ארוסתו של הקדוש ברוך הוא ישראל לכך נאמר פסל לך ׃ נכון · מזומן ׃ ואיש לא יעלה עמך · הראשונות על ידי שהיו בתשואות וקולות וקהלות שלטה בהם עין רעה אין לך יפה מן הצניעות ׃ ויקרא בשם ה׳ · מתרגמינן וקרא בשמא דה׳ ׃ ה׳ ה׳ · מדת רחמים היא אחת קודם שיחטא ואחת היא לאחר שיחטא וישוב ׃ אל · אף זו מדת רחמים וכן הוא אומר אלי אלי למה עזבתני ואין לומר למדת הדין למה עזבתני כך מצאתיה במכילתא ׃ ארך אפים · מאריך אפו ואינו ממהר ליפרע שמא יעשה תשובה ׃ ורב חסד · לצריכי חסד שאין להם זכיות כל כך ׃ ואמת · לשלם שכר טוב לעושי רצונו ׃ נוצר חסד · שהאדם עושה לפניו ׃ לאלפים · לשני אלפים דורות ׃ עונות

אבן עזרא

נכבדות הן ועליהם כתוב כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבר רק נקראו ככה בעבור המקבלים והנה לא יוכלו המשרתים לשנות דרכם ושיעבור אחד מהם החק שנתן לו השם גם כן כל צבא השמים והשפלים יקבלו מהם כפי מתכונתם על כן לא ייטיבו ולא ירעו והנה המשתחוה למלאכת השמים לא יועילו לו כי אם מה שנגזר עליו כפי מערכת כוכבי מולדתו כן יקרנו חוץ אם ישמרהו כח העליון יותר מכח הכוכבים שיהיה דבק בו אז ינצל מהגזרות ואתן לך משל חשוב שהיתה מערכת הכוכבים שיגדל נהר על עיר אחת וישטוף הנמצא או ימותו ובא נביא והזהירם שישובו אל השם בטרם בא יום רעתם ושבו אליו בכל לבם ובעבור שדבקו בו נתן בלבם שיצאו אנשי העיר לחוץ להתפלל אל השם והנה עשו כן וביום ההוא גדל הנהר פתאום כמנהגו כאשר ראינו בעינינו פעמים רבות ושטף כל העיר והנה לא סרה גזירת השם והוא הצילם וחשוב כי המשרתים ירוצו כסוסים עוברים במסלה ולא ירוצו להרע או להיטיב רק ככה דרכם וחשוב כי במסלה איש עור לא ידע מנהג הסוסים מתי הולכין אל ימין או לשמאל והוא נשען על פקח שידע סודם והנה הוא ישמרנו כי ברוצם בצד זה יוליך העור לצד האחר ומרוצת הסום לא תשתנה והעור ימלט ובעבור זה אמר השם אחר אשר חלק ואתכם לקח יי׳ להיות לו לעם נחלה כיום הזה וככה לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא וזהו והפלינו אני ועמך וזהו שאמרו חכמינו ז״ל אין מזל לישראל כל זמן שהם שומרי התורה ואם לא ישמרוה ישלוט בהם המזל כאשר הוא מנוסה כי כל מחברת ומזל דלי במערכת רעה הנה יבא רעה לשונאי ישר׳ והיודעים חכמת המזלות ידעו כן והנה היתה במערכת השמים במחברת שיעמדו בגלות מצרים עוד שנים רבות ובעבור שצעקו אל השם ושבו אליו הושיעם השם וכאשר יקרה לכלל כן יקרה ליחיד על כן שומר תורה אשריהו · והנה ידעתיך בשם כמו ידע יי׳ דרך צדיקים · והנה הראני נא אינו במראית העין · והנה על פניך על פניך הפנימיים והם פני הלב · וטעם כל טובי שאינו כמו הכל ולא בכל ולא עם הכל · וטעם וחנותי את אשר אחון על משה כי אעביר כל טובי על פניך ולפני עברי ארחמך וזהו שאסוך כפי עליך והנה זה הוא הפירוש · והכ״ף כדמו׳ סתר כמסתיר פנים השמש בכנו שלא תפרד נשמתו מעל גויתו · והנה וראית את אחורי מפאת שהוא הכל וכבודו מלא הכל ומאתו הכל וכל תמונת כל וזהו ותמונת יי׳ יביט ׃ ויאמר פסל לך · כמו לך לך ואתה קח לך · וטעם כראשונים כמדתם · אמר הגאון כי השניים נכבדים מהראשונים כי השניים נתנו ביום קדש וביום הכפורים ולא כן הראשונים כי הם ירדו ביום י״ז בתמוז וביום חול ויש עם השניים זכר שלש בריתות ובשניים כתוב ולמען ייטב לך והראשונים נשברו ואלה כדברי חלום לא מעלין ולא מורידין כי מכתב אלהים היו שניהם ועוד כי הראשונים הם מעשה אלהים והשניים מעשה משה ׃ והיה נכון לבקר ועלית · זאת היא הפעם השלישית שבכל פעם ישב ארבעי׳ יום וארבעים לילה ׃ ואיש · בעבור שעלה אהרן ובניו עמו אחר מעמד הר סיני וירד עמהם גם עלה ועמד שם הפעם הראשונה ׃ בכל ההר · אע״פ שיהיה רחוק ממקום הכבוד ׃ ויפסול · מנהג הלשון לדבר ככה לאמר ויקח בידו שני לוחות אבנים ולא אמר ויקח בידו שני הלוחות כמו ויי׳ המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת יי׳ ולא אמר מאתו וככה בפסוק אחר בני ישראל חמש פעמים והנה הוא דרך צחות ׃ וירד · יש כי ויתיצב על הענן כי השם היה עובר ודע כי המשיל בהר העליונים והנכבדים מהגופות כאשר הוא ההר עליון על האדמה ׃ ויקרא בשם יי׳ · הנה השם הוא הקורא והנה למדנו איך יקרא משה ׃ ויעבור · ואל תתמה בעבור שהשם קורא השם כי הוא לבדו יודע ודעת וידוע וזה דבר עמוק הוא מאד · אמר הגאון כי השם הראשון דבק עם ויקרא ואילו היה כן למה לא דבקו בעל הטעמים · והנכון כי השם שתי פעמים כמו אברהם אברהם יעקב יעקב משה משה ככה תקרא וכתוב כי שלש עשרה מדות הם והגאון אמר כי השם הנכבד במספר אם כן איננו מדה והשנית שהוא אדון וזאת טעות כי הנכתב איננו אדון רק כנוי הוא כפי המדבר דרך כבוד · ורב נסים אמ׳ כי מלת ארך אפים שתי מדות לטובים ולרעי׳ גם זה איננו נכון כי לא תוסף המדה בעבור שנוי האדם ועוד כי השם הוא ארך אפים לרשעים ולא לאשר לא חטאו והנה ונקה מדה בפני עצמה עד הנה מספר י״ג מדות · ועל דרך הפשט ונקה לא ינקה מדה אחת כי ונקה שם הפעל הוא כמו אם ענה תענה אותו רק למדנו ממלת ונקה לא ינקה שהוא לשובבים רק לשבים ינקה כדברי הנביאים על כן הוצאה מלת ונקה ממספר המדות · ומלת פוקד עון אבות גם היא מדת רחמים · ודע כי שבעה הם בגדי כהונה ובעבור שהציץ כמו תכשיט הכניסו במספר והנה אחד עשר שבטים נולדו בפדן ארם ובנימין לבדו נולד בארץ כנען והנה כתוב על כלם אלה בני יעקב אשר יולדו לו בפדן ארם כי אחר הרבי׳ הלך ולא חשש להוציא האחד וככה בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה ומנשה ואפרים לא ירדו כי שם נולדו והנה השם הנכבד הכניסוהו במדות והוא שם העצם וכבר הזכרתי בפרשת ואלה שמות כי פעמי׳ הוא שם התאר והפי׳ מדה והם שתים · ומלת אל שלישית · ורחום רביעית · וחנון חמישית · וארך אפי׳ ששית · ורב חסד שביעית · ומלת רב תשרת בעבור אחרת · ורב אמת שמינית · נוצר חסד לאלפים תשיעית · ונושא עון עשירית · ונושא פשע אחת עשרה · ונושא חטאה שתים עשרה · ונקה שלש עשרה · והשם שהוא תאר כולל הנכבדים והגויות והעליונים והשפלים · ואל כמו תקיף שיעשה הנכון בחכמה · ורחום כדרך כרחם אב על בנים שישמרם שלא יפלו · וחנון כדרך כי חנון אני להושיע מי שנפל ולא יוכל קום · ארך אפים שלא יכעס מהרה על הרשע · ורב חסד לצדיק ולרשע · ורב אמת שימלא ויקיים דברו · נוצר חסד האב לבנים אם היו טובים · נושא עון שיש לבך לדברי הנה כתוב וחזקת והיית לאיש והלא איש היה רק טעמו איש חיל ונודע והנה כתוב כי זקנתי מהיות לאיש והפירוש מהיותי בעולה או אשה לאיש כי נקבה היתה והנה ונבואה אליה הוא המשכב כי נקבה היא · והנה אשר באו אליך הלילה איננו מזה הטעם כי זכר הוא וככה החוטא ונשא עונו לא יכופר החטא לו רק העונש שבא עליו על דרך ולכת לבדך תשא · ועתה שא נא חטאתי כי משה צדיק היה והכלל כי הנושא עונו בעצמו הוא לגבאי לעולם ונשיאת חטא על שני דרכים הדרך האחת שימחול לו כמו זה שהוא לשבח לנשוא העון והדרך האחרת שיהיה נושא העון אחר רשע והנה לנושא עון יהיה לגבאי ולנשוא העון לשבח כמו ונשא את עונם כי העונש יסור מעליה ויהיה עליו ׃ ונושא

וכושא פשע דע כי פשע קשה מעון כאילו הוא הפושע יוצא מתחת הרשות כמו אז תפשע לבנה מתחת יד יהודה· והנה עון פחות ממנו והוא בזדון ומלת חטאה כמו חטאת והוא שם דבר ואיננה כמו הממלכה החטאה כי היא תאר ומלת חטאה כוללת כל מחשבה וכל שגגה במעשה כי עון במעשה או בלשון והנה הסתכלנו תפלת משה על דבר המרגלים ויאמר יי׳ שהוא שם העצם והמדות תהיינה עליו כאמרות ולא הזכיר השם השני שהוא תאר כי השם רבה להשמיד ולא אל כי אין צורך להזכיר המדה הזאת ולא רחום כי ישראל לא היו פתאים ולא חנון כי לא עשה להם תמם שיבעקו אל השם להושיעם והזכיר ארך אפים כי היו רשעים ורב חסד לכל הוא ולא הזכיר ואמת כי היו חייבים והזכיר נושא עון ופשע ולא הזכיר וחטאה כי לא היו שוגגים ומרוב הענוה שהית׳ במשה הכני׳ נפשו עם ישראל לאמר וסלחת לעונינו ולחטאתינו ולא הזכיר פשעינו בעבור גדל מעלתו שלא יתכן שיפשע: וימהר· ויקי׳ מוח אמרו כי מהר משה כאשר הזכיר רבעים שלא יאמ׳ חמשים וזאת טעות גדולה כי אין הדעת סובלת שיפסיק הוא דברי השם בעוד שהיה מדבר כי היה בן מות לפשעו רק כאשר נפסק הקול מיד מהר משה להתפלל ועוד כי הנה כתוב כן בעשרת הדברות והנה כל ישראל שמעו זה ואיך יעלה על לב משה שיאמר הקב״ה לחמשי׳ ובעבור שהזכיר ונקה לא ינקה לא הוצרך לומר לשונאי· ומלת ויקד מפעלי הכפל מגזרת כ קדקד שפם קדקדו בארץ על משקל ויתם הכסף ויקדו כמו ויתמו ואל תשמע אל המוסיפין שרשים מלבם בעבור המשקל ועל זה הדרך ידמו כאבן: ויאמר· טעם ילך נא יי׳ בקרבנו כאשר ישעו כמו והתהלכתי ב בתוככם: כי עם קשה עורף הוא· על דעת רבי מרינום אע״פ שעם קשה עורף הוא וכן רפאה נפשי כי חטאתי לך אף על פי שחטאתי לך ולפי דעתי רפאני כי אני מודה שחטאתי לך ו ובעבור חטאי החליתני וככה זה אני מודה כי עם קשה עורף הוא ואתה תסלח: ויאמר הנה אנכי כורת ברית· וזהו כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית והם התנאים הכתובים מתחלת שמר לך ובעבור זה אכתוב לך הלוחות השניים ויהיה כשטר עדות וכל זה שסלחתי לעונם היה בעבור כבודך על כן אעשה עמך נפלאות שיתמהו כל רואיך וידעו כי נתתי הוד עליך שלא עשיתי כן מיום שבראתי שמים וארץ וזהו דבר קרינות פניו והנה כתוב במותו לא כהתה עינו ולא נס לחה הפך תולדת כל הזקנים· וטעם אשר לא נבראו בכל הארץ לא נשמע זה בגוים והגאון אמר אשר לא נבראו כן בכל ארץ מצרים שיצאתם משם ובכל הגוים: שמר לך· לפי דעתי עם משה ידבר שישמור אלה הדברים ויספרם כן לבני ישראל על דרך שמרו עדותיו וחוק נתן למו כאשר פירשתי במקומו· ותחלת הפרשה שתאמר להם הנני גורש מפניך וזאת הפרשה דומה לפרשת הנה אנכי שולח מלאך עם הפרשה שהיא למעלה· ומלת גורש מהבנין הקל והוא פועל יוצא וככה אלמנה וגרושה: השמר לך· הנה זה כמו לא תשתחוה לאלהיהם: כי את מזבחותם· כמו כי הרס תהרסם· ופן תכרות כמו לא תכרות להם ולאלהיהם ברית והוסיף לפרש פן תכרות ברית וזנו בנותיו· והזכיר אל קנא ככתוב בעשרת הדברים· וטעם אלהי מסכה· ומלת אלהי הגוים כוללת בעבור עגל מסכה· והזכיר את חג המצות כאשר הזכיר בפרשה העליונ׳ ובעבור שהזכיר כי בו יצאת ממצרים והנה חג המצות לזכר הזכיר דבר פטר חמור שגם הוא זכר ליציאת מצרים כמו בפסוק ובקונטרס שהזכירו עם חג הקציר וככה הזכיר זה בפרשת קדושים תהיו ובעבור זה כל פטר רחם לי׳ ומלת

ויאמר י״ד בטעם פזר וסי׳ קח נא את בנך· הבי׳ קרא שמו· אם נא מצאתי חן· וישמע דוד· ויאמר שלחני נא כי זכח· וישמע אליו דוד· את אלהי אשר· וישמע אליו דוד· ויאמר עד מתי יי׳· ויאמר חלילה לי מאלהי· ויאמר עבד מלך הכושי· ויאמר בוא אל בינות· ויאמר חזאל· ואני באתי ב״ת שמעיה דעזרא:

נשא עון ופשע וחטאה ונקה לא ינקה פקד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים: וימהר משה ויקד ארצה וישתחו: ויאמר אם נא מצאתי חן בעיניך אדני ילך נא אדני בקרבנו כי עם קשה ערף הוא וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו: ויאמר הנה אנכי כרת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאת אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים וראה כל העם אשר אתה בקרבו את מעשה יהוה כי נורא הוא אשר אני עשה עמך: שמר לך את אשר אנכי מצוך היום הנני גרש מפניך את האמרי והכנעני והחתי והפרזי והחוי והיבוסי: השמר לך פן תכרת ברית ליושב הארץ אשר אתה בא עליה פן יהיה למוקש בקרבך: כי את מזבחתם תתצון ואת מצבתם תשברון ואת אשריו תכרתון: כי לא תשתחוה לאל אחר כי יהוה קנא שמו אל קנא הוא: פן תכרת ברית ליושב הארץ וזנו אחרי אלהיהם וזבחו לאלהיהם וקרא לך ואכלת מזבחו: ולקחת מבנתיו לבניך וזנו בנתיו אחרי אלהיהן והזנו את בניך אחרי אלהיהן: אלהי מסכה לא תעשה לך: את חג המצות תשמר שבעת ימים תאכל מצות אשר צויתך למועד חדש האביב כי בחדש האביב יצאת ממצרים:

שביק לעוין ולמרוד ולחובין סלח לדתיבין לאוריתיה ודלא תייבין לא מזכי מסער חובי אבהן על בנין ועל בני בנין מרדין על דר תליתאי ועל דר רביעאי: ואוחי משה וכרע על ארעא וסגיד: ואמר אם כען אשכחית רחמין קדמך יי תהך כען שכינתא דיי ביננא ארי עם קשי קדל הוא ותשבוק לחובנא ולחטאנא ותחסננא: ואמר האנא גזר קיים קדם כל עמך אעביד פרישן די לא אתבריאו בכל ארעא ובכל עממיא ויחזון כל עממיא דאת ביניהון ית עובדא דיי ארי דחיל הוא די אנא עביד עמך: טר לך ית די אנא מפקדך יומא דין האנא מתריך מן קדמך ית אמוראי וכנענאי וחתאי ופריזאי וחואי ויבוסאי: אסתמר לך דלמא תגזר קיים ליתיב ארעא די את עליל עלה דילמא יהי לתקלא בינך: ארי ית איגוריהון תתרעון וית קמתהון תתברון וית אשיריהון תקצצון: ארי לא תסגוד לטעות עממיא ארי יי קנא שמיה אל קנא הוא: דילמא תגזר קיים ליתיב ארעא ויטעון בתר טעותהון וידבחון לטעותהון ויקרון לך ותיכול מדבחיהון: ותסב מבנתהון לבנך ויטעין בנתהון בתר טעותהון ויטעיין ית בנך בתר טעותהון: דחלן דמתכא לא תעביד לך: ית חגא דפטיריא תיטר שבעא יומין תיכול פטירא כמא די פקידתך לזמן ירחא דאביבא ארי בירחא דאביבא נפקת ממצרים:

אדני קל״ד י״ד מנהון מיחדין בתו׳ וסי׳ מצויין במסרא רבתא: לך י״ד זקפין נמסר בסדר בראשית: וכל שמור השמר בין בזקף בין מצעות פסו׳ דכו׳: ליושב י״ו מלאים בתו׳ וסי׳ בסדר ויחי: אלהיהן ה׳ בליש׳ וסי׳ ולקחת מבנתיו לבניך· ב׳ בו· ותקראן לעם לזבחי אלהיהן· ב׳ בו· וכן עשה לכל נשיו: למועד ז׳ רפין נמס׳ בסד׳ משפטי׳:

עונות· אלו הזדונות: פשעים· אלו המרדים שאדם עושה להכעיס: ונקה לא ינקה· לפי פשוטו משמע שאינו מוותר על העון לגמרי אלא נפרע ממנו מעט מעט ורבותינו דרשו מנקה הוא לשבים ולא ינקה לשאינן שבים: פוקד עון אבות על בנים· כשאוחזין מעשה אבותיהם בידם שכבר פירש במקרא אחר לשונאי: על רבעים· דור רביעי נמצאת מדה טובה מרובה על מדת פורענות אחת לחמש מאות שבמדת טובה הוא אומר נוצר חסד לאלפים: וימהר משה· כשראה משה שכינה עוברת ושמע קול הקריאה מיד וישתחו: ילך נא יי׳ בקרבנו· כמו שהבטחת מאחר שאתה נושא עון ואם עם קשה עורף הוא וימרו בך ואמרת זאת פן אכלך בדרך אתה תסלח לעונינו וגו׳ יש כי במקום אם: ונחלתנו· ותתננו לך לנחלה מיוחדת זו היא בקשת ונפלינו אני ועמך שלא תשרה שכינתך על האומות: כורת ברית· על זאת: אעשה נפלאות· לשון ונפלינו שתהיו מובדלים בזו מכל האומות שלא תשרה שכינתו עליהם: את האמורי וגו׳· שש אומות יש כאן כי הגרגשי עמד ופנה מפניהם: אשריו· הוא אילן שעובדים אותו: קנא שמו· מקנא ליפרע ואינו מוותר וזהו כל לשון קנאה אוחז בנצחונו ופורע מעוזביו: ואכלת מזבחו· כסבור אתה שאין עונש באכילתו ואני מעלה עליך כמודה בעבודתם שמתוך כך אתה בא ולוקח מבנותיו לבניך: חדש האביב· חדש הבכיר שהתבואה מבכרת בבשולה: כל

כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם לִי וְכָל־מִקְנְךָ תִּזָּכָר
פֶּטֶר שׁוֹר וָשֶׂה׃ וּפֶטֶר חֲמוֹר
תִּפְדֶּה בְשֶׂה וְאִם־לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ
כֹּל בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּפְדֶּה וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי
רֵיקָם׃ שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וּבַיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר
תִּשְׁבֹּת׃ וְחַג שָׁבֻעֹת תַּעֲשֶׂה לְךָ
בִּכּוּרֵי קְצִיר חִטִּים וְחַג הָאָסִיף
תְּקוּפַת הַשָּׁנָה׃ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים
בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי
הָאָדֹן יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ כִּי־
אוֹרִישׁ גּוֹיִם מִפָּנֶיךָ וְהִרְחַבְתִּי אֶת־
גְּבֻלֶךָ וְלֹא־יַחְמֹד אִישׁ אֶת־אַרְצְךָ
בַּעֲלֹתְךָ לֵרָאוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה׃ לֹא־תִשְׁחַט עַל־
חָמֵץ דַּם־זִבְחִי וְלֹא־יָלִין לַבֹּקֶר זֶבַח
חַג הַפָּסַח׃ רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ
תָּבִיא בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל
גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃ פ
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כְּתָב־לְךָ אֶת־
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כִּי עַל־פִּי הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה כָּרַתִּי אִתְּךָ בְּרִית וְאֶת־
יִשְׂרָאֵל׃ וַיְהִי־שָׁם עִם־יְהוָה אַרְבָּעִים
יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַל
וּמַיִם לֹא שָׁתָה וַיִּכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת אֵת
דִּבְרֵי הַבְּרִית עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים׃ וַיְהִי
בְּרֶדֶת מֹשֶׁה מֵהַר סִינַי וּשְׁנֵי לֻחֹת
הָעֵדֻת בְּיַד־מֹשֶׁה בְּרִדְתּוֹ מִן־הָהָר

כָּל־פָּתַח וַלְדָּא דִּילִי הוּ וְכָל־בְּעִירָךְ
דִּיכְרִין תַּקְדֵּישׁ בְּכוֹר תּוֹר וְאִמַּר׃
וּבוּכְרָא דַּחֲמָרָא תִּיפְרוֹק בְּאִימַּר
וְאִם לָא תִיפְרוֹק וְתִנְקְפֵיהּ כָּל־
בּוּכְרָא דִּבְנָךְ תִּפְרוֹק וְלָא יִתַחֲזוֹן
קֳדָמַי רֵיקָנִין׃ שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח
וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תְּנוּחַ בִּזְרוֹעָא
וּבַחֲצָדָא תְּנוּחַ׃ וְחַגָּא דְשָׁבוּעַיָּא
תַּעְבֵּיד לָךְ בִּכּוּרֵי חֲצַד חִטִּין וְחַגָּא
דִּכְנָשָׁא בְּמִיפְקָא דְשַׁתָּא׃ תְּלָת
זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתְחֲזוֹן כָּל־דְּכוּרָךְ
קֳדָם רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ אֱלָהָא ד
דְּיִשְׂרָאֵל׃ אֲרֵי אֲתָרֵיךְ עַמְמִין
מִן־קֳדָמָךְ וְאַפְתֵּי יָת־תְּחוּמָךְ וְלָא
יַחְמֵיד אֱנָשׁ יָת־אַרְעָךְ בְּמִסְּקָךְ
לְאִתַחֲזָאָה קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ תְּלָת
זִמְנִין בְּשַׁתָּא׃ לָא־תִכּוֹס עַל־
חֲמִיעַ דַּם פִּסְחִי וְלָא־יְבִיתוּן לְצַפְרָא
בַּר מִמַּדְבְּחָא תַּרְבֵּי נִכְסַת חַגָּא־
דְפִסְחָא׃ רֵישׁ בִּכּוּרֵי אַרְעָךְ תַּיְתֵי
לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ אֱלָהָךְ לָא־
תֵיכְלוּן בְּשַׂר בַּחֲלָב׃
וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּתַב לָךְ יָת־
פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין אֲרֵי עַל־מֵימַרֵי
פִּיתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין גְּזָרִית עִמָּךְ קְיָם
וְעִם־יִשְׂרָאֵל׃ וַהֲוָה תַמָּן קֳדָם־יְיָ
אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן ל
לַחְמָא לָא אֲכַל וּמַיָּא לָא אִשְׁתִּי
וּכְתַב עַל־לוּחַיָּא יָת פִּתְגָּמֵי ק
קְיָמָא עַשְׂרָא פִתְגָּמִין׃ וַהֲוָת
כַּד־נְחַת מֹשֶׁה מִטּוּרָא דְסִינַי
וּתְרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא בִּידָא
דְמֹשֶׁה בְּמֵיחֲתֵיהּ מִן־טוּרָא ו

שבעת ב' חס' וסי' וחג שבעת תעשה לך. שבעה שבעת תספר לך: האסיף ב' חד חס' וחד מל' וסי' וחג האסף בצאת השנה. וחג האסיף תקופת השנה: בתר מל': בעלתך ג' חס' בליש' וסי' בעלתך לראת את פני. מדי עלתה בית י"י. מנגד עלת ובשק: לראות ג' ומל' וסי' כי אוריש גוים. בבוא כל ישראל. כי תבאו לראות פני: תשחט חד מן ג' זוגין מתחלפין קדמ' ז"ן הבי' ש"ן וסי' בסדר וישמע יתרו: תביא י"ג וסי' מצוין בסדר משפטים: על פי הדברים האלה ב' בתו' וסי' ונגד לו על פי. כי על פי הדברים האלה כרת:

רשי

כל פטר רחם לי. באדם: וכל מקנך תזכר וגו'. וכל מקנך אשר תזכר בפטר שור ושה. אשר יפטור זכר את רחמה: פטר. לשון פתיחה וכן פוטר מים ראשית מדון ותי"ו של תזכר לשון נקבה היא מוסב על היולדת: ופטר חמור. ולא אשר בהמה טמאה: תפדה בשה. נותן שה לכהן והוא חולין ביד כהן ופטר חמור מותר בעבודה לבעלים: וערפתו. עורפו בקופיץ הוא הפסיד ממון כהן לפיכך יפסד ממונו: כל בכור בניך תפדה. חמשה סלעים פדיונו קצוב של' ופדיון מבן הדם תפדה: ולא יראו פני ריקם. לפי פשוטו של מקרא דבר בפני עצמו הוא ואינו מוסב על הבכור שאין במצו' בכור ראיית פנים אלא אזהרה אחרת היא וכשתעלו לרגל לראות לא יראו פני ריקם מצוה עליכם להביא עולה ראיית פנים ולפי מדרש ברייתא מקרא יתר הוא ומופנה לגזרה שוה ללמד על הענקתו של עבד עברי שהוא חמשה סלעים מכל מין ומין כפדיון בכור במסכת קדושין: בחריש ובקציר תשבות. למה נזכר חריש וקציר יש מרבותינו אומרים על חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעי' וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעי' ללמדך שמוסיפין מחול על הקדש וכך משמעו ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות ועבודת ששת הימים שהתרתי לך יש שנה שהחריש והקציר אסור ואין צריך לומ' חריש וקציר של מוצאי שביעית שהרי כבר נאמר שדך לא תזרע וגו' ויש אומרים שאינו מדבר אלא בשב' וחריש וקציר שהוזכר בו לומ' לך מה חריש רשו' אף קציר רשות יצא קציר העומר שהוא מצוה ודוחה את השבת: בכורי קציר חטים. שאתה מביא בו שתי הלחם מן החטי': בכורי. שהיא מנחה ראשונה הבאה מן החדש חטים למקדש כי מנחת העומר הבא בפסח מן השעורים היא: וחג האסיף. בזמן שאתה אוסף תבואתך מן השדה לבית אסיפה זו לשון הכנסה לבית כמו ואספתו אל תוך ביתך: תקופת השנה. שהיא בחזרת השנה בתחילת השנה הבאה: תקופת. לשון מסיבה והקפה: כל זכורך. כל הזכרים שבך הרבה מצות בתור' כאמרו ונכפלו ויש מהם שלש פעמי' וארבע לחייב ולענוש על מנין לאוין שבהם ועל מנין עשה שבהם: אוריש. כתרגומו אתריך וכן החל רש וכן ויורש את האמורי לשון גרושין: והרחבתי את גבולך. ואתה רחוק מבית הבחירה ואינך יכול לראות לפני תמיד לכך אני קובע לך שלש הרגלים הללו: לא תשחט וגו'. לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים אזהרה לשוחט או לזורק או לאחד מבני חבורה: ולא ילין. כתרגומו אין לינה מועלת בראש המזבח ואין לינה אלא בעמוד השחר: זבח חג הפסח. אמוריו ומכאן אתה למד לכל הקטר חלבים ואברים: ראשית בכורי אדמתך. משבעת המינין האמורים בשבח ארצך ארץ חטה ושעורה וגפן וגו': ודבש. הוא דבש תמרים: לא תבשל גדי. אזהרה לבשר בחלב ושלש פעמים כתוב בתורה אחד לאכילה ואחד להנאה ואחד לאיסור בשול: גדי. כל ולד רך במשמע ואף עגל וכבש ממה שהוצרך לפרש בכמה מקומות גדי עזים למדת שגדי סתם כל יונקים במשמע: בחלב אמו. פרט לעוף שאין לו חלב שאין אסורו מן התורה אלא מדברי סופרים: את הדברים האלה. ולא אתה רשאי לכתוב תורה שבעל פה: ויהי ברדת משה. כשהביא לוחות אחרונות ביום הכפורים: כי

אבן עזרא

ומלת מקנה בא במקום הזה על לשון נקבה ושמות רבים ככה על לשון זכר גם לשון נקבה: ששת ימים. ככה כתוב בראשונה. וטעם בחרים ובקציר שהם עיקר חיי האדם. אמר ענן ימחה שמו כענן כי זה על משכב האשה והלא תכסהו בושה. כי אם אמרנו כי ביד הגבר החרים הלא במלת קציר יחרים ולא הזכיר בפרשה הזאת שנת השמיטה כי היום הידוע השלם הוא תנועת הגלגל ה העליון ממזרח למערב בעשרים וארבעה שעות ויום השמש הוא שלש מאות וששים וחמשה ימים וקרוב מרביעית יום כי הוא ת תקופת השמש מתחלת מערב עד שובה אל מקומה וחכמי ה המזלות יבינו זה: וחג. כתוב בשני מקומו' ושם בצאת השנה כי סוף השנ' הוא תחלת השנה האחרת וזה לאות כי השמש תכנס במזל המאזנים סמוך ליום העשור ולא יתאחר עד באת סוכות שלא תכנס ה השנה האחרת על כן כתוב ת תקופת השנה ואל תסמוך על תקופת שמואל רק על תקופת רב אדא אע"פי שהיא צריכה לשני תקונים האחד בעבור שמהלך השמש פעם בארוכה ופעם בקצרה וזה השנוי איננו במהלך השמש כי שוה הוא לעולם רק הוא כנגד מראה ה הנקודה בגלגל המזלות והתקון השני בעבור תנועת גלגל קטן בראש טלה: שלש פעמים. הזכיר בפרשה הזאת אלהי ישרא' בעבור דבר העגל: כי אורים. פירש בפרש' הזאת למה שלא הזכיר בראשונה כי לא הוצרך כי אחר שהשם צוה שיעלו כל זכרי ישר' לראות פניו הנה אין ספק כי השם ישמור ארצם מפני האויב אחר שכל ישראל עושים רצונו וזה הטעם באר אותו היטב. וטעם ולא יחמוד איש את ארצך כל כך אשלח אימה בלב השכנים אפי' שלא יחמדו הארץ אף שיעלה בלבם לעשות מלחמה: לא גם ראשית. כמו בפרשה הראשונ' ואלה הם התנאים ומתחלת ואלה המשפטים עד שם שני משפטי' הם והכהן הגדול והשופט שהוא המלך הם חייבי' ללמדם ולדעתם והיו הכבו' הם הנזכרי' אחר כן כמו אלה: ויאמר. ואע"פי שכבר היו כתובי' כתבם פעם אחרת עם עשרת הדברים על כן נכתבה הפרשה הזאת פעמי': ויהי שם. רבים חשבו ששמונ' יום עמד משה בהר עד שנתן לו השם את הלוחות ולא דברו נכונה רק דברי הקדמונים ז"ל אמת כמו שכבר זכרתי. כי הנה ארבעים יום עמד משה בהר עד שנתן לו השם הלוחות הראשונים וכן כתו' ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה והוא אמר ואתנפל לפני י"י את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אז אמר משה פרשת ראה אתה אומר אלי ואחר כן ירד ופסל הלוחות והעלם עמו אל הר סיני והנה כתוב ויעבור י"י על פניו ואחר כך ויהי שם עם י"י ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל כמשפטו בפעם הראשונה גם בשנית: ויכתוב על הלוחות. השם כתבם כי כן כתוב וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת: ומשה

אבן עזרא

ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו. הטעם בדבר אתו השם וזה בעבור שראה הכבוד על פניו על כן הזהירו כזהר הרקיע. ומלת קרן מגזרת וקרנים מידו לו כי כן כתוב בתחלת הפסוק ונגה כאור תהיה והנה אמרו אחריו וקרנים מידו לו יהיה הטעם כפול כמשפט ישתחקו עצמות חוי. הפוסע שאמר כי בעבור שלא אכל לחם שבו פני משה יבשו כמו הקרן. וטעם וייראו מפני שהיו פניו מכוערות ואיך לא פקח זה ה המקולל את עיניו כי לא יירא האדם לגשת אל האדם רק ב בעבור דבר פלא שנתחדש בו שלא ראה כמוהו ואין אדם שלא ראה פני המת ולא יירא מגשת אליו ועוד אילו היה ככה למה לא היה תמיד המסוה על פניו ולמה היה מסיר אותו תמיד ב בדברו עם ישראל והלא ראה כי בהיותו בן מאה ועשרים שנה לא כהתה עינו ולא נס לחה ואף כי כאשר היה בן שמונים: וירא אהרן. שהוא הראש: וכל בני ישראל. הם הנשיאים שהיה משפט משה מדבר אליהם וכן כתוב ויקרא אליהם משה: וישובו אליו. זה לאות כי שבו מרוב הפחד אחורנית אחרי באתם לקראתו ואחרי כן כל בני ישראל שהיו בתחתית ההר: ויכום. אלה התנאים הנזכרים: מסוה. כדמות כסוי ויש אומרי כי כמוהו וברס עגבים סותה ואל תתמה בעבור היות וי״ו מסוה כראית ולא כן וי״ו סותה כי הנה עולתה ועולתה על מים גם עוילים אל תוך המחנה גם ויבתר אותם בתוך ויש אומרים שהאור היה מתחדש בפני משה בכל עת שהיה בא אל אהל מועד וידבר עם השם והיה יוצא והאור עומד כל זמן שהיה מדבר אל בני ישראל דברי השם ובכלותו ישים המסוה שידע שיסיר האור וישובו פניו כאשר היו וזה יהיה נרעון למשה אם יראו ישראל פניו בלי אור על כן היה משים המסוה ובבאו לדבר אל השם ישים ה המסוה לקבל האור והגאון אמר כי האור לא סר מפניו עד יום מותו על כן לא כהתה עינו וזהו הנכון רק אמר כי טעם המסוה בעבור שלא יפחדו ישר׳ בריבם זה עם זה ולפי דעתי כי שם המסוה בעבור כבוד האור שחדש השם בפניו שלא יראוהו ישר׳ בכל רגע רק כאשר ידבר אליהם דברי השם ויסיר את המסוה בבואו אל אהל מועד שידבר עם השם פנים בפנים וזה טעם ובבא משה: וראו. והנה טעם והשיב משה את המסוה וכן עשה תמיד וככה היה משפטו עם ישראל עד יום שאספו כבוד השם אליו ולא נודע קבורתו בחמלת יי׳ עליו ברוך יי׳ אשר בחר בו ושם רוח קדש בקרבו:

וברוך אל עליון בנוה שמו כהל. ביר ביר מראהו כאור שמש יהל: לבוהו בהר להכין לו אהל. לשבתו ככתוב בסדר ויקהל:

רשי

כי קרן. לשון קרנים שהאור מבהיק ובולט כמין קרן ומהיכן זכה משה לקרני ההוד רבותינו אמרו מן המערה שנתן הקדוש ברוך הוא ידו על פניו שנ׳ ושכותי כפי: וייראו מגשת אליו. בא וראה כמה גדול כוחה של עבירה שעד שלא פשטו ידיהם בעביר׳ מהו או׳ ומראה כבוד יי׳ כאש אוכלת בראש ההר לעיני כל ישר׳ ולא יראים ולא מזדעזעים ומשעשו את העגל אף מקרני הודו של משה היו מרתיעים ומזדעזעים: הנשיאים בעדה. כמו נשיאי העדה: וידבר משה אליהם. שליחותו של מקום ולשון הוה הוא כל הענין הזה: ואחרי כן נגשו. אחר שלמד לזקנים חוזר ומלמד הפרשה או ה ההלכה לישראל תנו רבנן כיצד סדר המשנ׳ משה היה למד מפי הגבורה נכנס אהרן שנה לו משה פרקו נסתלק אהרן וישב לו לשמאל משה נכנסו בניו שנה להם משה פרקם נסתלקו הן ישב אלעזר לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן נכנסו זקני׳ שנה להם משה פרקם נ נסתלקו זקנים ישבו לצדדין נכנסו כל העם שנה להם משה פרקם נמצא ביד כל העם אחד ביד הזקני׳ שנים ביד בני אהרן שלשה ביד אהרן א ארבעה וכו׳ כדאיתא בערובין: ויתן על פניו מסוה. כתרגומו בית אפי לשון הרמ׳ הוא בתלמוד שוי לבא ועוד בכתובו׳ הוה קא מכוה לאפה לשון א הבטה היה מסתכל בה אף כאן מסוה כנגד הניתן כנגד הפרצוף ובית העינים ולכבוד קרני ההוד שלא יזונו הכל מהם היה נותן המסוה כנגדן ונוטלו בשעה שהיה מדבר עם ישראל ובשעה ש שהמקו׳ מדבר עמו עד צאתו ובצאתו יצא ב בלא מסוה: ודבר אל בני ישראל. וראו קרני ההוד בפניו וכשהוא מסתלק מהם: והשיב את המסוה על פניו עד בואו לדבר אתו וכשבא לדבר אתו נוטלו מעל פניו:

חסלת כי תשא

מסרה

וכל בניו ו וסי׳ וירא אהרן וכל בני ישראל וגו׳ כי קרן׳ ולפני אלעזר הכהן יעמד׳ וישכם יהושע בבקר׳ ומדין ועמלק וכל בני קדם׳ וכל בני ישראל ראים ברדת האש׳ ויזבח שלמה את: ויצום ד׳ נמסר בסדר וארא: ויכל ה׳ בתו׳ וסי׳ ויכל אלהים ביום השביעי׳ ויכל מדבר אתו ויעל אלהים׳ ויכל יעקב לצות׳ ויכל מדבר אתם

תורה

וּמשֶׁה לֹא־יָדַע כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו בְּדַבְּרוֹ אִתּוֹ: וַיַּרְא אַהֲרֹן וְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־משֶׁה וְהִנֵּה קָרַן עוֹר פָּנָיו וַיִּירְאוּ מִגֶּשֶׁת אֵלָיו: וַיִּקְרָא אֲלֵהֶם משֶׁה וַיָּשֻׁבוּ אֵלָיו אַהֲרֹן וְכָל־הַנְּשִׂאִים בָּעֵדָה וַיְדַבֵּר משֶׁה אֲלֵהֶם: וְאַחֲרֵי־כֵן נִגְּשׁוּ כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְצַוֵּם אֵת כָּל־אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אִתּוֹ בְּהַר סִינָי: וַיְכַל משֶׁה מִדַּבֵּר אִתָּם וַיִּתֵּן עַל־פָּנָיו מַסְוֶה: וּבְבֹא משֶׁה לִפְנֵי יְהוָה לְדַבֵּר אִתּוֹ יָסִיר אֶת־הַמַּסְוֶה עַד־צֵאתוֹ וְיָצָא וְדִבֶּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת אֲשֶׁר יְצֻוֶּה: וְרָאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־פְּנֵי משֶׁה כִּי קָרַן עוֹר פְּנֵי משֶׁה וְהֵשִׁיב משֶׁה אֶת־הַמַּסְוֶה עַל־פָּנָיו עַד־בֹּאוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ:

קל״ט׳ חנגאל׳ סימן׳

ס ס ס

וַיַּקְהֵל משֶׁה אֶת־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת אֹתָם:

תרגום

וּמשֶׁה לָא יְדַע אֲרֵי סְגִי זִיו יְקָרָא דְאַפּוֹהִי בְּמַלָּלוּתֵיהּ עִמֵּיהּ: וַחֲזָא אַהֲרֹן וְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת־משֶׁה וְהָא סְגִי זִיו יְקָרָא דְאַפּוֹהִי וּדְחִילוּ מִלְּאִתְקְרָבָא לְוָתֵיהּ: וּקְרָא לְהוֹן משֶׁה וְתָבוּ לְוָתֵיהּ אַהֲרֹן וְכָל־רַבְרְבַיָּא בִּכְנִשְׁתָּא וּמַלֵּיל משֶׁה עִמְּהוֹן: וּבָתַר כֵּן אִתְקְרִיבוּ כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּפַקֵּדִנּוּן יָת כָּל־דִּי מַלֵּיל יְיָ עִמֵּיהּ בְּטוּרָא דְסִינָי: וְשֵׁיצִי משֶׁה מִלְּמַלָּלָא עִמְּהוֹן וִיהַב עַל־אַפּוֹהִי בֵּית אַפֵּי: וְכַד עָלֵיל משֶׁה לִקְדָם יְיָ לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ יַעְדֵּי יָת בֵּית־אַפּוֹהִי עַד מִפְּקֵיהּ וְנָפֵק וּמְמַלֵּיל עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת דְּיִתְפַּקַּד: וַחֲזַן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל יָת־אַפֵּי משֶׁה אֲרֵי סְגִי זִיו יְקָרָא דְאַפֵּי משֶׁה וּמְתִיב משֶׁה יָת־בֵּית אַפֵּי עַל־אַפּוֹהִי עַד דְּעָלֵיל לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ:

ס ס ס

וּכְנַשׁ משֶׁה יָת־כָּל־כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן אִלֵּין פִּתְגָּמַיָּא דִּי־פַקֵּיד יְיָ לְמֶעְבַּד יָתְהוֹן:

מסרה

ויתן על פניו מסוה. ויכל משה את כל המלאכה: מדבר ח׳ דגש נמסר בסדר ויצא: ובבא ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסי׳ ובבא משה לפני יי׳: ובבא משה אל אהל מועד׳ ובבא הנשיא דרך׳ ובבוא עם הארץ לפני יי׳. ב׳ בהראי מלאים: באו כול חס׳ בבא וסי׳ ומי מכלכל יום בואו: אלה הדברים ה׳ וסי׳ ואתם תהיו לי׳. ויקהל משה׳ אלה הדברים דריש סיפרא׳ עשיתם ולא עזבתים׳ אלה הדברים אשר תעשו דברו אמת׳ וא׳ ואלה הדברים אשר דבר יי׳: לעשת י״ג חס׳ וס׳ ולחשב במחשבות׳ וחבירו׳ ויקהל משה את כל׳ ועשה בצלאל ואהליאב׳ ויקרא משה אל בצלאל׳ ויקחו מלפני משה׳ מרבים העם להביא׳ באשר עשה ביום׳ אל בני ישר׳ לעשת הפסח׳ ד׳ וידבר משה׳ ויהי אנשים אשר׳ כי עזרא הכין לבבו׳ ואשר ישמעו׳ ובחנכ׳ חומת ירוש׳ בעזרא:

רשי

ויקהל משה. למחרת יום הכפורים כשירד מן ההר והוא לשון הפעיל שאינו אוסף אנשים בידים אלא הן נאספין על פי דבורו ותרגומו ואכניש: ששת

אבן עזרא

טעם ויקהל שימשו הכל מפיו דבר המשכן שיתנדבו. ופי׳ אלה הדברים המשכן וכליו לעשות על כן כתוב לעשות אותם והנה הטעם שהשם צוני שתעשו מה שאומר לכם והוא הזהיר אתכם אע״פי שמעשה שמים אתם חייבים לעשות השמרו לכם שלא תעשו מעשה בשבת והשובר בשני עדים ימיתוהו ב״ד ובמקום אחר יפרש שהוא בסקילה: לא

רשי

ששת ימים. הקדים להם אזהרת שבת לצווי מלאכת המשכן לומר שאינו דוחה את השבת: לא תבערו אש. יש מרבותינו אומרים הבערה ללאו יצאת ויש אומרים לחלק יצאת: זה הדבר אשר צוה יי׳. לי לאמר לכם: נדיב לב. על שם שלבו נדבו קרוי נדיב לב. כבר פירשתי נדבת המשכן ומלאכתו במקום צואתם: את המשכן. יריעות התחתונות הנראות בתוכו קרוי משכן: ואת אהלו. הוא אהל יריעות עזים העשוי לגג: ואת מכסהו. מכסה עורות אילים והתחשים: ואת פרכת המסך. פרוכת המחיצה כל דבר המגין בין למעלה בין מכנגד קרוי מסך וסכך וכן סכת בעדו הנני סך את דרכך: לחם הפנים. כבר פירשתי על שם שהיו לו פנים לכאן ולכאן שהוא עשוי כמין תיבה פרוצה: ואת כליה. מלקחים ומחתות: נרותיה. לוציני״ש בלע״ז בזיכין שהשמן והפתילות נתונין בהן: ואת שמן המאור. אף הוא צריך חכמי לב שהוא משמן מאור שמנים כמו שמפורש במנחות מגרגרו בראש הזית והוא כתית וזך: מסך הפתח. וילון שלפני המזרח שלא היו שם קרשים ולא יריעות: את עמודיו ואת אדניה. הרי חצר קרוי כאן לשון זכר ולשון נקבה וכן דברים הרבה: ואת מסך שער החצר. וילון פרוס לצד המזרח עשרים אמה אמצעיות של רוחב החצר שהיה חמשים רחב וסתומין הימנו לצד צפון ט״ו אמה וכן לדרום שנ׳ ט״ו אמה קלעים לכתף: יתדות. לתקוע ולקשור בם סופי היריעות בארץ שלא ינועו ברוח: מיתריהם. חבלים לקשור: בגדי השרד. לכסות הארון והשלחן והמנורה והמזבחות בשעת סילוק מסעות: על

ויקהל

תעשה ז׳ נמסר בסדר תרומה: משבתיכם ג׳ חס׳ ו״ו וסי׳ לא תבערו אש. ולחם וקלי וכרמל. כל מלאכה לא תעשו דאך בעשור לחודש. וב׳ מל׳ דמל׳ בכל מושבותיכ׳ הערי׳ תחרבנה. ממדבר דבלתה בכל מושבותיכם. ותרויהון ביחזקאל. ושארא מושבותיכם כתבן: קחו ה׳ ר״פ וסי׳ קחו מאתכם תרומה. קחו לכם בן העם.

ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קדש שבת שבתון ליהוה כל העשה בו מלאכה יומת: לא תבערו אש בכל משבתיכם ביום השבת: פ

ויאמר משה אל כל עדת בני ישראל לאמר זה הדבר אשר צוה יהוה לאמר: קחו מאתכם תרומה ליהוה כל נדיב לבו יביאה את תרומת יהוה זהב וכסף ונחשת: ותכלת וארגמן ותולעת שני ושש ועזים: וערת אילם מאדמים וערת תחשים ועצי שטים: ושמן למאור ובשמים לשמן המשחה ולקטרת הסמים: ואבני שהם ואבני מלאים לאפוד ולחשן: וכל חכם לב בכם יבאו ויעשו את כל אשר צוה יהוה: את המשכן את אהלו ואת מכסהו את קרסיו ואת קרשיו את בריחו את עמדיו ואת אדניו: את הארן ואת בדיו את הכפרת ואת פרכת המסך: את השלחן ואת בדיו ואת כל כליו ואת לחם הפנים: ואת מנרת המאור ואת כליה ואת נרתיה ואת שמן המאור: ואת מזבח הקטרת ואת בדיו ואת שמן המשחה ואת קטרת הסמים ואת מסך הפתח לפתח המשכן: את מזבח העלה ואת מכבר הנחשת אשר לו את בדיו ואת כל כליו את הכיר ואת כנו: את קלעי החצר את עמדיו ואת אדניה ואת מסך שער החצר: את יתדת המשכן ואת יתדת החצר ואת מיתריהם: את בגדי השרד לשרת בקדש את בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן:

תרגום אונקלוס

שתא יומין תתעביד עבידתא וביומא שביעאה יהי לכון קודשא שבא שבתא קדם יי כל דיעביד ביה עבידתא יתקטיל: לא תבערון אשתא בכל מותבניכון ביומא דשבתא:

ואמר משה לכל כנישתא דבני ישראל למימר דין פתגמא די פקיד יי למימר: סבו מנכון אפרשותא קדם יי כל דיתרעי לביה ייתי ית אפרשותא קדם יי דהבא וכספא ונחשא: ותכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ ומעזי: ומשכי דדיכרי מסמקי ומשכי ססגונא ואעי שטין: ומשחא לאנהרותא ובוסמיא למשח רבותא ולקטורת בוסמיא: ואבני בורלא ואבני אשלמותא לשקעא באפודא ובחושנא: וכל חכימי לבא דבכון ייתון ויעבדון ית כל די פקיד יי: ית משכנא ית פרסיה וית חופאיה ית פורפוהי וית דפוהי ית עברוהי ית עמודוהי וית סמכוהי: ית ארונא וית אריחוהי ית כפורתא וית פרוכתא דפרסא: ית פתורא וית אריחוהי וית כל מנוהי וית לחים אפיא: וית מנרתא דאנהורי וית מנהא וית בוציניתא וית משחא דאנהורותא: וית מדבחא דקטורת בוסמיא וית אריחוהי וית משחא דרבותא וית קטורת בוסמיא וית פרסא דתרעא לתרע משכנא: ית מדבחא דעלתא וית סרדא דנחשא דליה ית אריחוהי וית כל מנוהי ית כיורא וית בסיסיה: ית סרדי דרתא ית עמודוהי וית סמכהא וית פרסא דתרע דרתא: ית סכי משכנא וית סכי דרתא וית אטוניהון: ית לבושי שמושא לשמשא בקודשא ית לבושי קודשא לאהרן כהנא וית לבושי בנוהי לשמשא:

אבן עזרא

לא תבערו. בעבור שהזכיר ביום הראשון ובשביעי בחג המצות כל מלאכה לא יעשה בהם להתיר אוכל נפש אמר עתה בשבת לא תבערו אש לאפות לחם ולבשל בשר כי האש צורך לכל מאכל והגאון רב סעדיה חבר ספר ככבד תשובות על החולקים על קדמונינו על נר שבת: ויאמר. עתה החל לפרש לכל העדה מה שצוהו השם: קחו. הפך תנו רק בהיות שם אחר גזרת לקיחה הנה היא כמו כתיבה קחי לי מעט מים פירש כי הלקיחה לי היא בעבורי וככה קחו מאתכם תרומה ליי׳. ואמר כל נדיב לבו זרה כל אשר כ נדבו לבו כמו בגדול זרועך בזרועך הגדול זכר רב טובך זכר טובך הרב. ורבי ישועה אמר כי הוי״ו נוסף כמו חיתו ארץ בנו בעור. ואחר שהזכיר יביאה פירש והוסיף לבאר שהיא תרומת יי׳ וכמוהו רבים והוא בוה לאחיו. יש אומרים כי נקרא כסף בעבור שתאוה היא לעיני׳ מגזר נכספה גם נחשת כי הכשים מנחשות בנחשת: ותולעת שני. בלא מ״ם ויש במ״ם אם יהיו חטאיכם כשנים אולי לשון רבים הם: ועורות. זכרים כמו לוחות ובכורות בקרך: שטים. במ״ם כמו נטים: ושמן. ולא הזכיר זית זך כי ידוע הוא על כן ל למאור כמנהג. הנה הזכיר שיביאו המתנדבים תרומתם ומי שהם חכמי לב שהם בקיאי׳ במלאכות יבאו ויעשו והחל מהמשכן כי הוא כולל והאהל מכסה הוא עליו. והזכיר מכסהו והוא כולל שנים מכסים: את קרסיו. קרסי המשכן והאהל ובריחיו ועמודיו ואדניו שהם עמודי הפרכת והמסך. ואחר כן הזכיר כלי הקדש שהם לפני׳ הפרכת: ואת לחם הפני׳. כי בעבור זה נעשה: ואת מנורת. והזכיר שמן המאור שבעבורו נעשית המנורה: ואת. השלים להזכיר כלי הקד׳ ואחר כך את מסך הפתח והנה כלי שמן המאו׳ וכלי שמן המשח׳ וקטורת הסמים יהיו נכונים כי הם קדם בין הפרכת והמסך פתח המשכן: את הכיור. הנה אין לכיור ולכנו בדים אולי על העגלות היו נשואים: את קלעי החצר את עמודיו ואת אדניה. כמו רוח גדולה וחזק תאכלהו אש לא נופח: את בגדי השרד. לצורך הנסיעה: ויצאו

אבן עזרא

ויצאו. למדנו מזה שכל עדת ישראל באו אל אהל מועד כאת אחר כת: ויבאו כל איש אשר נשאו לבו. הם חכמי לב והטעם שים לו לב רם. ומלת על הנשים כמו עם הנשים כמו על לחם הבכורים תנופה ורבים ככה: כל נדיב לב. או נדיבת לב כדרך המפך טור פה כשבי׳: חח. באזן: ונזם. באף: וטבע׳ באצבעו׳: וכומז. בזרוע: כל איש. או אשה. והוסיפו הנשים שטוו התכלת והארגמן והתולעת ו והשש גם העזים והיא אומנות צריכה לחכמ׳ יותר: והנשיאי׳. כי בבאתם ממדברים ובכלום כל איש שאל כפי מעלתו והנה דבר גדול היה שנמצא שמן ל למאור ביד הנשיאים אח׳ חדשי׳ רבים שיצאו ממצרים ואחר כן כלל כל איש ואשה ושב לדבר על הנשים שנשאם לבם לעמו׳. והזכיר הראם שכלם יהיו סרי׳ משמעתו כי אין בהם חכם כ כמוהו: וימלא. הנה השם העיד כי הוא מלא חכמ׳ ותבונה ודעת ותוספת עד שהוא חכם בכל מלאכה: ולחשוב. בלבו מחשבות שלא כראו כמותן כיים אומן זהב ולא כסף ו וחרשי אבן ולא עץ ובכלם היה שלם. ועוד ולהורות כי יש חכמים רבים שהם קשי׳ להורות אחרי׳ והנה אהליאב הוא חבירו בכל המלאכות גם להורות לא בחכמה על כן אמר על שניהם עשי כל מלאכ׳ וחושבי מחשבו׳:

תשא

רשי

על הנשים. עם הנשים וסמוכין אליהן: חח. הוא תכשיט של זהב עגול נתון על הזרוע והוא הצמיד: כומז. כלי זהב הוא נתון כנגד אותו מקו׳ לאשה ורבו׳ פי׳ שם כומז כאן מקום זמה: וכל איש אשר נמצא אתו. תכלת או ארגמן או תולעת שני או עורות אילים או תחשים כולם הביאו: טוו את העזים. היא היתה אומנות יתיר׳ שמעל גבי העזים טווין אותם: והנשיאי׳ הביאו. אמר רבי נתן מה ראו נשיאים להתנדב בחנוכת ה המזבח בתחילה ו ובמלאכ׳ המשכן לא התנדבו בתחילה אלא כך אמ׳ נשיאי׳ יתנדבו צבור מה שמתנדבין ומה שמחסרין אנו ה משלימין אותו כיון שהשלימו צבור את הכל שנא׳ והמלאכה היתה דים אמרו כ נשיאי׳ מה עלינו לעשו׳ הביאו את אבני ה השוהם וגו׳ לכך התנדבו בחנוכת ה המזבח תחלה ולפי שנתעצלו מתחלה נ נחסרה אות משמם והנשיאם כתיב: חור. בנה של מרים היה: אהליאב

תרגום אונקלוס

וּנְפַקוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן קֳדָם מֹשֶׁה: וַאֲתוֹ כָּל גְּבַר דְּאִיתְרְעֵי לִבֵּיהּ וְכֹל דִּי אַשְׁלֵמַת רוּחֵיהּ יָתֵיהּ אַיְתִיאוּ יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לַעֲבִידַת מַשְׁכַּן זִמְנָא וּלְכָל פּוּלְחָנֵיהּ וּלְלְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא: וּמַיְתַן גֻּבְרַיָּא עַל נְשַׁיָּא כֹּל דְּאִיתְרְעֵי לִבֵּיהּ אַיְתִיאוּ שֵׁירִין וְשַׁבְּכִין וְעִזְקָן וּמָחוֹךְ כָּל מָן דִּדְהַב וְכָל גְּבַר דִּי אֲרֵים אֲרָמוּת דַּהֲבָא קֳדָם יְיָ: וְכָל גְּבַר דְּאִשְׁתְּכַח עִמֵּיהּ תַּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמַעְזֵי וּמַשְׁכֵי דִדְכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵי סַסְגוֹנָא אַיְתִיאוּ: כָּל דַּאֲרֵים אֲרָמוּת כְּסַף וּנְחָשׁ אַיְתִיאוּ יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ וְכֹל דִּי אִשְׁתְּכַח עִמֵּיהּ אָעֵי שִׁטִּין לְכָל עִיבִידַת פּוּלְחָנָא אַיְתִיאוּ: וְכָל אִתְּתָא חַכִּימַת לִבָּא בִּידַהָא מְעַזְלָא וּמַיְתַן כַּד עֲזִיל יָת תַּכְלָא יָת אַרְגְּוָנָא יָת צְבַע זְהוֹרִי וְיָת בּוּצָא: וְכָל נְשַׁיָּא דְּאִתְרְעֵי לִבְּהֶן עִמְּהֶן בְּחוּכְמָא עֲזַלָן יָת מַעְזַיָּא: וְרַבְרְבַיָּא אַיְתִיאוּ יָת אַבְנֵי בוּרְלָא וְיָת אַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא לְשַׁקָּעָא בְּאֵיפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא: וְיָת בּוּסְמָא וְיָת מִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא וּלְמִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְלִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא: כָּל גְּבַר וְאִתְּתָא דְּאִיתְרְעִי לִבְּהוֹן יָתְהוֹן לְאַיְתָאָה לְכָל עִיבִידְתָּא דִּי פַּקִּיד יְיָ לְמֶעְבַּד בִּידָא דְמֹשֶׁה אַיְתִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל נְדַבְתָּא קֳדָם יְיָ:

וַאֲמַר מֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲזוֹ דְּרַבִּי יְיָ בְּשׁוּם בְּצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַר חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה: וְאַשְׁלֵים עִמֵּיהּ רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ בְּחָכְמְתָא בְּסוּכְלְתָנוּ וּבְמַדַּע וּבְכָל עִיבִידָא: וּלְאַלָּפָא אוּמָנָן לְמֶעְבַּד בְּדַהֲבָא וּבְכַסְפָּא וּבִנְחָשָׁא: וּבְאוּמָנוּת אֶבֶן טָבָא לְאַשְׁלָמָא וּבְנַגָּרוּת אָעָא לְמֶעְבַּד בְּכָל עִיבִידַת אוּמָנָן: וּלְאַלָּפָא יְהַב בְּלִבֵּיהּ הוּא

מקרא

וַיֵּצְאוּ כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה: וַיָּבֹאוּ כָּל אִישׁ אֲשֶׁר נְשָׂאוֹ לִבּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר נָדְבָה רוּחוֹ אֹתוֹ הֵבִיאוּ אֶת תְּרוּמַת יְהוָה לִמְלֶאכֶת אֹהֶל מוֹעֵד וּלְכָל עֲבֹדָתוֹ וּלְבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ: וַיָּבֹאוּ הָאֲנָשִׁים עַל הַנָּשִׁים כֹּל נְדִיב לֵב הֵבִיאוּ חָח וָנֶזֶם וְטַבַּעַת וְכוּמָז כָּל כְּלִי זָהָב וְכָל אִישׁ אֲשֶׁר הֵנִיף תְּנוּפַת זָהָב לַיהוָה: וְכָל אִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא אִתּוֹ תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים הֵבִיאוּ: כָּל מֵרִים תְּרוּמַת כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת הֵבִיאוּ אֵת תְּרוּמַת יְהוָה וְכֹל אֲשֶׁר נִמְצָא אִתּוֹ עֲצֵי שִׁטִּים לְכָל מְלֶאכֶת הָעֲבֹדָה הֵבִיאוּ: וְכָל אִשָּׁה חַכְמַת לֵב בְּיָדֶיהָ טָווּ וַיָּבִיאוּ מַטְוֶה אֶת הַתְּכֵלֶת וְאֶת הָאַרְגָּמָן אֶת תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת הַשֵּׁשׁ: וְכָל הַנָּשִׁים אֲשֶׁר נָשָׂא לִבָּן אֹתָנָה בְּחָכְמָה טָווּ אֶת הָעִזִּים: וְהַנְּשִׂאִם הֵבִיאוּ אֵת אַבְנֵי הַשֹּׁהַם וְאֵת אַבְנֵי הַמִּלֻּאִים לָאֵפוֹד וְלַחֹשֶׁן: וְאֶת הַבֹּשֶׂם וְאֶת הַשָּׁמֶן לְמָאוֹר וּלְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים: כָּל אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר נָדַב לִבָּם אֹתָם לְהָבִיא לְכָל הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לַעֲשׂוֹת בְּיַד מֹשֶׁה הֵבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל נְדָבָה לַיהוָה: פ

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רְאוּ קָרָא יְהוָה בְּשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן אוּרִי בֶן חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה: וַיְמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה בִּתְבוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל מְלָאכָה: וְלַחְשֹׁב מַחֲשָׁבֹת לַעֲשֹׂת בַּזָּהָב וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת: וּבַחֲרֹשֶׁת אֶבֶן לְמַלֹּאת וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת בְּכָל מְלֶאכֶת מַחֲשָׁבֶת: וּלְהוֹרֹת נָתַן בְּלִבּוֹ הוּא

מסרה

כלי וכלי ח׳ בליש׳ וסי׳ ויבאו האנשים על הנשים. וכל כלי פתוח אשר. לא יהיה כלי גבר. ויקח מקלו בידו. והבית בהבנותו. בשלם הבשר: אך לא יעשה בית יי׳. ב׳בו. ומוציא כלי למעשהו. והביאו את כל אחיכם. שאנן מואב מנעוריו. ונשחת הכלי אשר הוא עושה. אבלני המבני נבוכד נצר. ואתה קח לך חשן.

מסרה

ר׳ קרא באזני קול גדול. והנה ששה אנשים. לא יערכנה זהב. יש זהב ורב פנינים. וכל יוצר יוצר חרש חפץ חמדה דכו׳ במ״א כלי וסי׳ ויהי לחזקיהו עשר ו וכבוד הרבה. וכל תורת כוהנים מן ויצאו משה ואלעזר הכהן עד סוף סיפרא דכו׳ כלי וכלי וכל חרים׳ ותהלי׳ דכו׳ כלי וכלי במ״ב המפורשים על פי הנבל׳ ולו הבין כלי מות: מרים ג׳ וסי׳ כל מרים תרומת כסף. בכוד חכמי׳ ינחל׳ דרך אפים ורב תבונה. וחד ומרים ראשי. וסי׳ כלשון ארמי כספא אמטאו חבימיא וראשיא: מלאכת העבודה ב׳ וסי׳ כל מרים תרומת כסף. ושלום בן קורא: בידיה ג׳ בקרייה וסי׳ וכל אשה חכמת לב. פרשה ציון בידיה. ואולת בידיה תהרסנו: וימלא ט׳ נמסר בסד׳ שלח לך: רוח אלה׳ ח׳ בליש׳ וסי׳ והארץ היתה תהו. הנמצא כזה איש. ואמלא אתו רוח׳ וחברו וימלא. וישא בלעם את עינו. כמראה ברוח ועזריהו בן עודד היתה. ורוח אלהים לבשה את. וכל שמואל דכו׳ כב״ה רוח יי׳ וסי׳ וצלח׳ עליך רוח יי׳. ויקח שמואל. ותהי רוח יי׳ דותוסף המלחמה׳ רוח יי׳ דבר בי׳ ורוח יי׳ סרה: בתבונה חד מן זוגין קדמ׳ נסיב ו״ו בעני׳ ותניין לא נסיב ו״ו ולית דכו׳ וסי׳ מצויין במסר׳ רבתא: ובדעת ה׳ בקרי׳ וסי׳ ואמלא אתו רוח אלהים ז וחברו וימלא. ובדעת צדיקים יחלצו. כי יש אדם שעמלו בחכמ׳ ובדע׳. ובדע׳ חדרי׳ ימלאון: מחשב׳ ג׳ חס׳ וסי׳ לחשב מחשב׳. וחברו ולחשב. עשי כל מלאכה וחשבי: לעשת י״ג חס׳ נמס׳ לעיל בריש סידרא: למלאת ו׳ ד׳ מל׳ וב׳ חס׳ נמסר בסדר כי תשא: ולהורות ב׳ חס׳ ו״ו בתר׳ וסי׳ נתן בלבו הוא ואהליאב. את בני ישראל:

ושמה. הנה בצלאל הוא בעצמו יעשה הנכבד ויורה הוא ואהליאב: ויקרא. הה"א לקרבה כוסף כמו ולדבקה בו וחכם גדול טעה שאמר כי כמוהו לשמור את בריתי לעמדת כי הוא מפיק ה"א ותלת עמר עומדת על כן הפי' לעמוד בה: ויקחו. את כל התרומה אשר הביאו. והם. ישראל היו עוד מביאים נדבה אל משה בכל בקר: ויבאו. אל אהל משה ויאמרו מרבים העם. ומ"ם מדי כותר כמ"ם מכל מלמדי השכלתי כאשר פירשתיו: ויעבירו קול. כמו ותעבור הרנה: והמלאכה. שהיתה עשויה. ומ"ם דים שב אל כל החכמים: לכל המלאכה. שהיו צריכים לעשות: והותר. שם הפועל וטעם והותר הותירה: ויעשו. החל מהמשכן: משזר. בלשון ישמעאל הורך ודעכי דקדוק שספר האחד בחשבון משוכה מדרך לשון הקד' גם ככה הוא בלשון כשדי' משוכה גם בלשון ישמעא' כי לעולם הה"א בסוף השמות סימן לנקבה ולשון זכר בלא סימן והנה בחשבון שלשה בה"א סימן זכרי' וככה בחשבון ארבע' גם שמונה גם עשרה ומשם והלאה עד עשר והזכר בלא ה"א אחד עשר שני' עשר תשעה עשר והנקבה בה"א רק בשנוי מלת עשרה שלא יתערב על לשון זכר אמרו שתים עשרה וככה כלם והנה לשון נקבה שלש וארבע ועשר ואם היתה מלת חשבון משונה תהיה בתי"ו לזכרים ולנקבות ושלשת האלפים האלה ושלשת נשי בניו והנה משונה לזכרים כמשפט ושנוי לנקבה לא משונה כדרך עשתי עשרה: אולי טעם באמה היא הידועה אולי היתה כמדת בית ראשון שהיתה אצילה. ת"ו הללאות סימן הנקבה ואחת לולה ובא תחת השא ה"א וים או כי מזאת הגזרה הרה ללת: לאהל. להיות אהל. ומלת

אהליאב. משבט דן מן הירודין שבשבטי' מבני השפחו' והשוהו המקום לבצלאל למלאכת המשכן והוא מגדולי השבטים לקיים מה שנא' ולא נכר שוע לפני דל: מדי העבודה. יותר מכדי צורך העבודה: ויכלא: לשון מניעה. והמלאכה היתה דים לכל המלאכה. ומלאכת ההבאה היתה דים של עושי המשכן לכל המלאכה של משכן לעשות אותה ולהותר: והותר. כמו והכבד את לבו והכות את מואב: ועם

ואהליאב בן־אחיסמך למטה־דן: מלא אתם חכמת־לב לעשות כל־מלאכת חרש וחשב ורקם בתכלת ובארגמן בתולעת השני ובשש וארג עשי כל־מלאכה וחשבי מחשבת: לו ועשה בצלאל ואהליאב וכל איש חכם־לב אשר נתן יהוה חכמה ותבונה בהמה לדעת לעשת את־כל־מלאכת עבדת הקדש לכל אשר־צוה יהוה: ויקרא משה אל־בצלאל ואל־אהליאב ואל כל־איש חכם־לב אשר נתן יהוה חכמה בלבו כל אשר נשאו לבו לקרבה אל־המלאכה לעשת אתה: ויקחו מלפני משה את כל־התרומה אשר הביאו בני ישראל למלאכת עבדת הקדש לעשת אתה והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר בבקר: ויבאו כל־החכמים העשים את כל־מלאכת הקדש איש־איש ממלאכתו אשר־המה עשים: ויאמרו אל־משה לאמר מרבים העם להביא מדי העבדה למלאכה אשר־צוה יהוה לעשת אתה: ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר איש ואשה אל־יעשו־עוד מלאכה לתרומת הקדש ויכלא העם מהביא: והמלאכה היתה דים לכל־המלאכה לעשות אתה והותר: ס ויעשו כל־חכם־לב בעשי המלאכה את־המשכן עשר יריעת שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני כרבים מעשה חשב עשה אתם: ארך היריעה האחת שמנה ועשרים באמה ורחב ארבע באמה היריעה האחת מדה אחת לכל־היריעת: ויחבר את־חמש היריעת אחת אל־אחת וחמש יריעת חבר אחת אל־אחת:

עשי יו' כתיב יו"ד בקרייה וסי' מלא אתם חכמת לב. והיו שתותיה מדוכאים. ועתה אנחנו מאשרים. ועמך לרוב עשי. ועל ידם חיל צבא. ויתנו על ידי עשי המלאכה. תניינא דפסוק דד"ה. ויתיכו את הכסף הנמצא. ויעשו עשי המלאכה ותעל. וכל עשי מלאכת השדה. ברכו יי' מלאכיו. ברכו יי' כל צבאיו. יורדי הים

ואהליאב בר־אחיסמך לשבטא דדן: אשלים עמהון חכימות לבא למעבד כל־עיבידת נגרי ואומן וצייר בתכלא ובארגונא בצבע זהורי ובבוצא ומחי עבדי כל־עיבידא ומלפי אומנון: ועבד בצלאל ואהליאב וכל גבר חכים לבא דיהב יי' חוכמתא וסוכלתנותא בהון למידע למעבד ית כל־עיביד פולחן קודשא לכל די־פקיד יי': וקרא משה לבצלאל ולאהליאב ולכל גבר חכים לבא די יהב יי' חוכמתא בלביה כל דאתרעי לביה למקרב לעיבידתא למעבד יתה: ונסיבו מן קדם משה ית כל אפרשותא די איתיאו בני ישראל לעיבידת פולחן קודשא למעבד יתה ואינון מייתן ליה עוד נדבתא בצפר בצפר: ואתו כל־חכימיא דעבדין ית כל־עיבידת קודשא גבר גבר מעיבידתיה דאינון עבדין: ואמרו למשה למימר מסגן עמא לאיתאה מסת פולחנא לעיבידתא דפקיד יי' למעבד יתה: ופקיד משה ואעברו כרוז במשריתא למימר גבר ואתתא לא יעבדון עוד עיבידתא לאפרשות קודשא ופסק עמא מלאיתאה: ועיבידתא הות מיסת לכל־עיבידתא למעבד יתה ויתרת: ועבדו כל־חכימי לבא בעבדי עיבידתא ית משכנא עסר יריען דבוץ שזיר ותכלא וארגונא וצבע זהורי צורת כרובין עובד אומן עבד יתהין: אורכא דיריעתא חדא עסרין ותמני אמין ופותיא ארבע אמין דיריעתא חדא משחתא חדא לכל־יריעתא: ולפיף ית־חמש יריען חדא עם חדא וחמש יריען לפיף חדא עם חדא:

מסרה

באניות. תועבת יי' שפתי שקר. ואדעה כי מניות הלוים. אשקל על ידי עשי. וכל שרי המדינות מנשאים. נמן ויהי בשנת עשרים ושלש שנה למלך יהואש לא חזקו עד סוף דספר דכו: בהמת ג' וסי' מסר סו' פרש' ואתה תצוה: אשר צוה יי' ג' ס"פ נמסר לעיל בהאי סידרא: בבקר בבקר י"ג נמסר בישעיה סימן נ' גבי הפטרת והיה עקב: הנה עשים ה' וסי' ממלאכתו אשר המה עשים. כן המה עשים גם לך שמואל. האינך ראה מה המה עשים ד' דירמיה. תועבו גדלו' אשר המה עשים יחזקאל. כי עגבי' בפיהם המה עשים יחזקאל: מרבים ג' וסי' העם להביא. כי יש דברים מרבים הבל. גם בימים ההם מרבים. וחד ומרבים בנים ובני בנים: והמלאכה ג' וסי' היתה דים. והמלאכה גדולה כי לא לאדם הבירה: והמלאכ' לא ליום אחד:

דים ג' וסי' והמלאכה היתה דים. הלא יגנבו דים. דעובד' השאיתו דים. דירמיה: והותר ג' בקריה וסי' והמלאכה היתה דים. כי כה אמר יי' אכול והותר. והותר עד לרוב: בעשי ג' וסי' ויעשו כל חכם לב. לדוד אל תתחר במרעים. פני יי' בעשי רע: ותכלת וארגמן ה' דסמי' וסי' ואת האבנט וחכרו. ואת המשכן תעשה. ויעשו כל חכם לב בעשי. ותכלת וארגמן דריש פסו' דסדר תרומה. וחכרו דויקהל: ה' זוגין מן ב"ב בענין מתחלפין בטעמ' וסי' וקחו איש מחתתו. ויקחו איש מחתתו. ואם יראנה הכהן. ואם יראה הכהן. ארך היריע' האחת שלשי'. ארך היריעה האחת שמנה. ויט משה את ידו. ויט משה. ויאמר יי' אל יהושע נטה ידך בכידון. ויאמר יי' אל יהושע. וסי' בלשון ארמי אינש במחתיתא. כהנא בנגעא. הלתין בירעת. משח בידא. רברבני בחוטרא: האחת ג' קמצין נמס' בסד' תרומ': אחת אל אחת ב' וסי' ויחבר את חמש היריעו'. והלכו ישבי אחת אל אחת:

לאהל ה׳ מיחדין נמסר בסדר תרומה ׃ יריעת כולם חס׳ ו״ן בליש׳ במ״ה וס׳ הרחיבי מקום אהלך ירגזון יריעות ארץ מדין ׃ את עזובה אשה ואת יריעות ׃ וארון ברית יי׳ בתוך ׃ דד״ה ׃ כיריעות שלמה ׃ להית ח׳ חס׳ בליש׳ נמס׳ בסדר וישמע יתרו ׃ מכסה ב׳ פתחין וס׳ ויעש מכמה ׃ ועשית מכסה ׃ לאהל ג׳ וס׳ נמסר בסד׳ תרומה ׃ ידת נ׳ חסרים בליש׳ וסימ׳ וארבע הידת ׃ ושתי ידת לקרש דמשכנא תניינא ׃ וידת מזה ומזה ׃ קדמא דצואה ׃

וַיַּעַשׂ לֻלְאֹת תְּכֵלֶת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִקָּצָה בַּמַּחְבָּרֶת כֵּן עָשָׂה בִּשְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצוֹנָה בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית ׃ חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עָשָׂה בַּיְרִיעָה הָאֶחָת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עָשָׂה בִּקְצֵה הַיְרִיעָה אֲשֶׁר בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית מַקְבִּילֹת הַלֻּלָאֹת אַחַת אֶל אֶחָת ׃ וַיַּעַשׂ חֲמִשִּׁים קַרְסֵי זָהָב וַיְחַבֵּר אֶת הַיְרִיעֹת אַחַת אֶל אַחַת בַּקְּרָסִים וַיְהִי הַמִּשְׁכָּן אֶחָד ׃ פ

וַיַּעַשׂ יְרִיעֹת עִזִּים לְאֹהֶל עַל הַמִּשְׁכָּן עַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת עָשָׂה אֹתָם ׃ אֹרֶךְ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה וְאַרְבַּע אַמּוֹת רֹחַב הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת ׃ וַיְחַבֵּר אֶת חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְאֶת שֵׁשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד ׃ וַיַּעַשׂ לֻלָאֹת חֲמִשִּׁים עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצֹנָה בַּמַּחְבָּרֶת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עָשָׂה עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הַחֹבֶרֶת הַשֵּׁנִית ׃ וַיַּעַשׂ קַרְסֵי נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים לְחַבֵּר אֶת הָאֹהֶל לִהְיֹת אֶחָד ׃ וַיַּעַשׂ מִכְסֶה לָאֹהֶל עֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וּמִכְסֵה עֹרֹת תְּחָשִׁים מִלְמָעְלָה ׃ ס

וַיַּעַשׂ אֶת הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים ׃ עֶשֶׂר אַמֹּת אֹרֶךְ הַקָּרֶשׁ וְאַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה רֹחַב הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד ׃ שְׁתֵּי יָדֹת לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד מְשֻׁלָּבֹת אַחַת אֶל אֶחָת כֵּן עָשָׂה לְכֹל קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן ׃ וַיַּעַשׂ אֶת הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֶשְׂרִים קְרָשִׁים לִפְאַת נֶגֶב תֵּימָנָה ׃ וְאַרְבָּעִים אַדְנֵי כֶסֶף עָשָׂה תַּחַת עֶשְׂרִים הַקְּרָשִׁים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו ׃ וּלְצֶלַע הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית לִפְאַת צָפוֹן עָשָׂה עֶשְׂרִים קְרָשִׁים ׃ וְאַרְבָּעִים אַדְנֵיהֶם כָּסֶף שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד ׃ וּלְיַרְכְּתֵי הַמִּשְׁכָּן יָמָּה עָשָׂה שִׁשָּׁה קְרָשִׁים ׃

ב׳ מ״ל ׃ ל׳ ל׳ ׃ ה׳ מיחדין ׃ מ״ל חס׳ ׃ ד׳ ׃ מ״ל חס׳ ו״ו במ״ה ׃ ל׳ דסמיך ׃ ח׳ חס׳ בליש׳ ׃ ל׳ ג׳ ׃ ל׳ ׃ ל׳ חס׳ יו״ד מ״ל ׃ ג׳ חס׳ בליש׳ ׃ ב׳ יו״ד חס׳ ׃ מ״ל חס׳ ו״ו ׃ ב׳

ועבד ענובין דתכלא על ספתא דיריעתא חדא מסטרא בית לופי כן עבד בספתא דיריעתא בסטרא בית לופי תנינא ׃ חמשין ענובין עבד ביריעתא חדא וחמשין ענובין עבד בסטרא דיריעתא דבית לופי תנינא מכונן ענוביא חדא לקבל חדא ׃ ועבד חמשין פורפין דדהב ולפיף ית יריעתא חדא עם חדא בפורפיא והוה משכנא חד ׃

ועבד יריען דמעזי לפרסא על משכנא חדא עסרי יריען עבד יתהין ׃ אורכא דיריעתא חדא תלתין באמין וארבע אמין פותיא דיריעתא חדא משחתא חדא לחדא עסרי יריען ׃ ולפיף ית חמש יריען לחוד וית שית יריען לחוד ׃ ועבד ענובין חמשין על ספתא דיריעתא בסטרא בית לופי וחמשין ענובין עבד על ספתא דיריעתא דבית לופי תנינא ׃ ועבד פורפין דנחש חמשין ללפפא ית משכנא למהוי חד ׃ ועבד חופאה למשכנא משכי דדכרי מסמקי וחופאה דמשכי ססגונא מלעילא ׃

ועבד ית דפיא למשכנא דאעי שטין קיימין ׃ עסר אמין אורכא דדפא ואמתא ופלגות אמתא פותיא דדפא חד ׃ תרין צירין לדפא חד משלבין חד לקביל חד כן עבד לכל דפי משכנא ׃ ועבד ית דפיא למשכנא עסרין דפין לרוח עיבר דרומא ׃ וארבעין סמכין דכסף עבד תחות עסרין דפין תרין סמכין תחות דפא חד לתרין צירוהי ותרין סמכין תחות דפא חד לתרין צירוהי ׃ ולסטר משכנא תנינא לרוח ציפונא עבד עסרין דפין ׃ וארבעין סמכיהון דכסף תרין סמכין תחות דפא חד ותרין סמכין תחות דפא חד ׃ ולסיפי משכנא מערבא עבד שיתא דפין ׃

אבן עזרא

ומלת לברוח ׃ מהבכין הקל וטעם כמו מבריח טהוח מהבכי הכבד כמו ירח ויו״ד ורבי׳ ככה ׃

ויעש

תחות עשרים הקרש ׃ תניין קרשים ׃ קדמא עשרים קרש לפאת נגבה ׃ תניין עשרים קרשים ׃ קדמא ולצלע המשכן קרש ׃ תנין עשה עשרים קרשים ׃

קדמ׳ ויחדו יהיו תמים על ראשו· תניין אל׃ ויחדו ג׳ וסי׳ יהיו תמים· וחברו· ויחדו כלם יכליון׃ מלמטה ל׳ פתח וחד קמץ תחת כרכב קמץ· ושאר פתח· וסי׳ נמסר בסדר תרומה׃ קדמ׳ כן יהיה לשניהם לשני המקצעת· תניין כן עשה לשניהם׃ קדמ׳ לקרשי צלע המשכן דאחד· תניין האחת׃ והיו ב׳ סבירין ויהיו וסי׳ והיו תואמים מלמטה· והיו שמנה קרשים ואדניהם כסף׃ כולהון שני אדנים תחת הקדש האחד·

ושני קרשים עשה למקצעת המשכן בירכתים׃ והיו תואמם מלמטה ויחדו יהיו תמים אל ראשו אל הטבעת האחת כן עשה לשניהם לשני המקצעת׃ והיו שמנה קרשים ואדניהם כסף ששה עשר אדנים שני אדנים שני אדנים תחת הקרש האחד׃ ויעש בריחי עצי שטים חמשה לקרשי צלע המשכן האחת׃ וחמשה בריחם לקרשי צלע המשכן השנית וחמשה בריחם לקרשי המשכן לירכתים ימה׃ ויעש את הבריח התיכן לברח בתוך הקרשים מן הקצה אל הקצה׃ ואת הקרשים צפה זהב ואת טבעתם עשה זהב בתים לבריחם ויצף את הבריחם זהב׃ ויעש את הפרכת תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר מעשה חשב עשה אתה כרבים׃ ויעש לה ארבעה עמודי שטים ויצפם זהב וויהם זהב ויצק להם ארבעה אדני כסף׃ ויעש מסך לפתח האהל תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר מעשה רקם׃ ואת עמודיו חמשה ואת וויהם וצפה ראשיהם וחשקיהם זהב ואדניהם חמשה נחשת׃ פ

לז ויעש בצלאל את הארן עצי שטים אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קמתו׃ ויצפהו זהב טהור מבית ומחוץ ויעש לו זר זהב סביב׃ ויצק לו ארבע טבעת זהב על ארבע פעמתיו ושתי טבעת על צלעו האחת ושתי טבעת על צלעו השנית׃ ויעש בדי עצי שטים ויצף אתם זהב׃ ויבא את הבדים בטבעת על צלעת הארן לשאת את הארן׃ ויעש כפרת זהב טהור אמתים וחצי ארכה ואמה וחצי רחבה׃ ויעש שני כרבים זהב מקשה עשה אתם משני קצות הכפרת׃

ותרין דפין עבד לזוית משכנא בסופיהון׃ והוו מכוונין מלרע וכחדא הוו מכוונין ברישיהון בעזקתא חדא כן עבד לתרויהון לתרתין זוין׃ והוו תמניא דפין וסמכיהון דכסף שתא עשר סמכין תרין סמכין תרין סמכין תחות דפא חד׃ ועבד עברי דאעי שטין חמשא לדפי סטר משכנא חד׃ וחמשא עברין לדפי סטר משכנא תנינא וחמשא עברין לדפי משכנא לסופיהון מערבא׃ ועבד ית עברא מציעאה לאעברא בגו דפיא מן סיפי לסיפי׃ וית דפיא חפא דהבא וית עזקתהון עבד דהבא אתרא לעבריא וחפא ית עבריא דהבא׃ ועבד ית פרוכתא דתכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד אומן עבד יתה צורת כרובין׃ ועבד לה ארבעא עמודי שטין וחפנון דהבא וויהון דהבא ואתיך להון ארבעא סמכין דכסף׃ ועבד פרסא לתרע משכנא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד צייר׃ וית עמודוהי חמשא וית וויהון וחפא רישיהון וכיבושיהון דהבא וסמכיהון חמשא דנחשא׃

ועבד בצלאל ית ארונא דאעי שטין תרתין אמין ופלגא אורכיה ואמתא ופלגא פותיה ואמתא ופלגא רומיה׃ וחפהי דהב דכי מגיו ומברא ועבד ליה זיר דדהב סחור סחור׃ ואתיך ליה ארבע עזקן דדהב על ארבע זויתיה ותרתין עזקן על סטריה חד ותרתין עזקן על סטריה תנינא׃ ועבד אריחי דאעי שטין וחפא יתהון דהבא׃ ואעיל ית אריחיא בעיזקתא על סטרי דארונא למיטל ית ארונא׃ ועבד כפורתא דדהב דכי תרתין אמין ופלגא אורכה ואמתא ופלגא פותיה׃ ועבד תרין כרובין דדהב נגיד עבד יתהון מתרין סטרי כפורתא׃

רשי

ויעש בצלאל. לפי שנתן נפשו על המלאכה יותר משאר חכמים נקראת על שמו׃

כבוד

אבן עזרא

ויעש בצלאל. בעבור כבוד הארון גם הוא עשה כל כלי הקדש. והנה הזכיר המשכן והאהל והפרכת והמסך כי דרך אחד להם. ואח׳ כך הזכיר כלי הקדש והזכיר שמן המשחה עם קטורת הסמי׳ כי יש בשמי׳ בשמן המשחה גם בקטורת הסמים׃

ובית

מסרה

בב״א בסדר ויקהל שני אדני׳ שני אדנים׃ בריחם כולם חס׳ יו״ד תניין בב״א מל׳ דמל׳ וסי׳ ונסב חומה ומגדלים דלתים ובריחים׃ לברח ג׳ וחס׳ וסי׳ לברח בתוך הקרשים· למה נחבאת לברח· על בן קדמתי לברח׃ כרבים כל אוריה חס׳ ר״ג חס׳ בנבי׳ וכתו׳ וסי׳ נמסר בסדר תרומה׃ עמודיו ד׳ מל׳ וסי׳ ואת עמודיו חמשה· ויקם משה את המשכן· וזאת משמרת משאם· עמודיו עשה כסף׃ ראשיהם י״ג וסי׳ וצפה ראשיהם וחשקיהם זהב· וצפוי ראשיהם כסף· וצפוי ראשיהם וחשוקיהם· וצפה ראשיה׳ וחשק אותם· וישימו את ראשיה׳ בדוד׳ נטוי על ראשיהם· ויעלו עפר על ראשיהם· וכל ראשיה׳ קרח׳ ויתנו את חרבותם תחת ראשיה׳ כסום יבסמו את ראשיהם· בם עצמו ראשיהם· ראשיהם מאתים׳ דד״ה· ויזרקו עפר על ראשיהם השמימ׳׃ וחשקיהם כולהון חס׳ ו״ו כמ״ב מל׳ וסי׳ והאדני׳ לעמדי׳ ולפאת ים קלע׳׃

ויבא נ״א וסי׳ ויבא אל האדם· קין מפרי האדמה· ולא מצאה היונה· ויבא לאמו· הגישה לי· ויעש גם הוא· ויחרד יצחק· ויקח את לאה· וילך ראובן· את דבתם· ביתה יוסף· וחברו· את יעקב אביו· וילקט יוסף· ויבא ידו בחיקו· את הבדים בטבעות· וחברו· את הארן· את המשכן· ויצעקו אל יי׳· וישם מאפר· ויקם דוד וילך הוא ויבא· ויקרא יהונתן לדוד· ויקם יואב וילך גשורה· ויקם שמעי ויחבש את· ותשלם כל המלאכ׳· ויבא את קדשי דוד אביו· ויהי המלך עובר· ויבא הספר אל מלך· ואיש בא מבעל שלישה· ובשנה השביעית שלח יהוידע· ויבא מלך אשור מבבל· דמלכ׳· ויבא את כל הכהנים· ויתר דברי יחזקיהו דמלכים· וגם הוא חכם ויבא רע· ויבא ויעש יי׳ באשר· ויבא אתי אל פתח החצר· ויבא אתי אל פתח שער· אתי אל חצר בית· ויקח מזרע המלוכה· אמר נא לבית המרי· אתי שמה והנה איש· בעשרים וחמש שנה לגלותנו· ויקרא יעבץ לאלהי ישראל· ותשלם כל המלאכה דד״ה· ויבא את קדשי אביו· ויהי אחרי בא אמציהו· ויבא את הכהנים· ויבא יי׳ עליהם את שרי· ויבא שפן את הספר· שאול ויבא שלו· הלא כה עשו אבתיכם· ויתאפק המן תני׳ רפסוק׃

קצוותו ל"ג כתבן תרין וי"ן וסי' נמסר בסדר פקודי: ויהיו הכרבים פרשי וגו' חד מן י"ד פסו' דאית בהון על אל
אל נמסר בסדר וישמע יתרו: בתים לבדים ב' ובענין וסי' לעמת המסגרת היו הטבעת. ויצק ארבע טבעת
בארבע הקצות: ויעש את כל הכלים י"ד פסו' אית בהון את את ואת ואת ואת וסי' ולקחת את כל החלב. ויעש
את כל הכלים. את אלה מהם. ונתנו עליו את כל כליו. ויאמר יי' אל יהושע אל תירא. ולפני אהרן

כרוב אחד מקצה מזה וכרוב אחד
מקצה מזה מן הכפרת עשה את
הכרבים משני קצוותו: ויהיו
הכרבים פרשי כנפים למעלה סככים
בכנפיהם על הכפרת ופניהם איש
אל אחיו אל הכפרת היו פני ה
הכרבים: פ
ויעש את השלחן עצי שטים
אמתים ארכו ואמה רחבו ואמה
וחצי קמתו: ויצף אתו זהב טהור
ויעש לו זר זהב סביב: ויעש לו
מסגרת טפח סביב ויעש זר זהב
למסגרתו סביב: ויצק לו ארבע
טבעת זהב ויתן את הטבעת על
ארבע הפאת אשר לארבע רגליו:
לעמת המסגרת היו הטבעת בתים
לבדים לשאת את השלחן: ויעש
את הבדים עצי שטים ויצף אתם
זהב לשאת את השלחן: ויעש את
הכלים אשר על השלחן את
קערתיו ואת כפתיו ואת מנקיתיו
ואת הקשות אשר יסך בהן זהב
טהור: פ ויעש
את המנרה זהב טהור מקשה עשה
את המנרה ירכה וקנה גביעיה
כפתריה ופרחיה ממנה היו: וששה
קנים יצאים מצדיה שלשה קני
מנרה מצדה האחד ושלשה קני
מנרה מצדה השני: שלשה גבעים
משקדים בקנה האחד כפתר ופרח
ושלשה גבעים משקדים בקנה אחד
כפתר ופרח כן לששת הקנים
היצאים מן המנרה: ובמנרה
ארבעה גבעים משקדים כפתריה
ופרחיה: וכפתר תחת שני הקנים
ממנה וכפתר תחת שני הקנים ממנה
וכפתר תחת שני הקנים ממנה
לששת הקנים היצאים ממנה:
כפתריהם וקנתם ממנה היו כלה
מקשה אחת זהב טהור: ויעש את
נרתיה שבעה ומלקחיה ומחתתיה
זהב טהור: ככר זהב טהור עשה
אתה ואת כל כליה: פ

קצותיו ק' · יד כתו' אית בהון על על · ג' · ב' ובענין · כד · ל' · ב' · ט' · ב' מל' · ד' כתי' יוד בתורה · ג' רפין · ג' · ל'

כרובא חד מסיטרא מכא וכרובא
חד מסטרא מכא מן כפורתא
עבד ית כרוביא מתרין סטרוהי:
והוו כרוביא פריסין גדפיהון
לעילא מטלין בגדפיהון על
כפורתא ואפיהון חד לקביל חד
לקבל כפורתא הוו אפי כרוביא:
ועבד ית פתורא דאעי
שטין תרתין אמין אורכיה ו
ואמתא פותיה ואמתא ופלגא
רומיה: וחפא יתיה דהב דכי
ועבד ליה זיר דדהב סחור סחור:
ועבד ליה גדנפא רומיה פושכא
סחור סחור ועבד זיר דדהב ל
לגדנפיה סחור סחור: ואתיך
ליה ארבע עזקן דדהב ויהב ית
עזקתא על ארבע זויתא די
לארבע רגלוהי: לקביל גדנפא
הואה עזקתא אתרא לאריתיא
למיטל ית פתורא: ועבד ית
אריתיא דאעי שטין וחפא יתהון
דהבא למיטל ית פתורא:
ועבד ית מניא דעל פתורא ית
מגיסוהי וית בזיכוהי וית
מכלתיה וית קשותא די אתנסך
בהין דהב דכי:
ועבד ית מנרתא
דדהב דכי נגיד עבד ית מנרתא
שידה וקנה כלידהא חזורהא
ושושנהא מנה הוו: ושיתא קנין
נפקין מסטרהא תלתא קני ם
מנרתא מסטרה חד ותלתא קני
מנרתא מסטרה תנינא: תלתא
כלידין מציירין בקניא חד חזור
ושושן ותלתא כלידין מציירין
בקניא חד חזור ושושן כן לשיתא
קנין דנפקין מן מנרתא:
ובמנרתא ארבעא כלידין מציירין
חזורהא ושושנהא: וחזור
תחות תרין קנין דמנה וחזור
תחות תרין קנין דמנה וחזור
תחות תרין קנין דמנה לשית קנין
דנפקין מנה: חזוריהון וקניהון
מנה הוו כולה נגידא חדא דדהב
דכי: ועבד ית בוציניהא שבעא
וציביתהא ומחתיתהא דדהב דכי:
ככרא דדהב דכי עבד יתה
וית כל מנהא:

הכהן. ויתן להם. ולבני גרשן. וממטה גד. ויעלו תבשת. וישמע בן הדד. וחברו דדברי הימים.
ויתנו להם' ואחריה לקח. ויבאו פנימה: בהן ל"ח ט"ו קמץ וג' פתח וסי' בסדר והיה כי תבא: סימן בקנה
בשוא תחת הב"ת או בפתח נמסר פרשת תרומה:

נבוב לוחות. נבוב סות חלול וכן ועביו טלט חצבעות נבוב: נבוב לוחות. הלוחות טל עצי סטים לכל רוח וחחלל בחמצע: במרחות הצובחות. בנות ישרחל היו בידן מרחות טרוחות בהן כטהן מתקטטות ולף חותן לח עכבו מלהביח לנדבת המטכן והיה מוחס מטה בהן מפני טעטויין ליצר הרע חמר לו הקב"ה קבל כי חלו חביבין עלי מן הכל טעל ידיהן העמידו הנטים צבחות רבות במצרים כטהיו בעליהן יגעים בעבודת פרך היו הולכות ומוליכות להם מחכל ומטתה ומחכילות חותם ונוטלות המרחות וכל חחת רוחה עצמה עם בעלה במרחה ומטדלתו בדברים לומר חני נחה ממך ומתוך כך מביחות לבעליהן לידי תחוה ונזקקות להם ומתעברות ויולדות טם טנחמר תחת התפוח עוררתיך וזהו טנחמר במרחות הצובחות ונעטה הכיור מהם טהוח לטום טלום בין חיט לחטתו להטקות ממים טבתוכו למי טקנח לה בעלה ונדע לך טהן מרחות ממט טהרי נחמר ונחטת התנופה טבעים ככר וגו' ויעט בה וגו' וכיור וכנו לח הוזכרו טם למדת טלח היה נחטת טל כיור מנחטת התנופה כך דרט ר' תנחומח וכן תרגם חנקלו' במחזיות נטיח וכן תרגו' טל מרחות מ"ריו בלע"ז וכן מצינו ביטעי' והגליוני' מתרגמינן מחזייתח: חטר צבחו. להביח נדבתן: לעומת

גביע הגביע כול מל' יוד גבעים כלם חס' יוד קדמ': חמש כ"ח קמצין נמסר בסדר תרומה: גגו לגגו ד' נמסר בסדר תצוה: קירתיו ד' ב' מל' וב' חס' נמסר בסדר תצוה: לשאת כ"ד בקרי' וסי' בד"ה א' ריש ס' ט"ו: סירת כל הסירת דאורי' חס' ו"ו כל הסירות דמלכים מלאים דמלאים ואת הסרת קדמ' דירמיהו חס' דחס' כתיב: נבוב

וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּה אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ רָבוּעַ וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ מִמֶּנּוּ הָיוּ קַרְנֹתָיו: וַיְצַף אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר אֶת־גַּגּוֹ וְאֶת־קִירֹתָיו סָבִיב וְאֶת־קַרְנֹתָיו וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב: וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב עָשָׂה־לוֹ מִתַּחַת לְזֵרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו עַל שְׁנֵי צִדָּיו לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם: וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם זָהָב: וַיַּעַשׂ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה קֹדֶשׁ וְאֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים טָהוֹר מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ: ס

ל"ח וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה עֲצֵי שִׁטִּים חָמֵשׁ אַמּוֹת אָרְכּוֹ וְחָמֵשׁ־אַמּוֹת רָחְבּוֹ רָבוּעַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קֹמָתוֹ: וַיַּעַשׂ קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ הָיוּ קַרְנֹתָיו וַיְצַף אֹתוֹ נְחֹשֶׁת: וַיַּעַשׂ אֶת־כָּל־כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ אֶת־הַסִּירֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקֹת אֶת־הַמִּזְלָגֹת וְאֶת־הַמַּחְתֹּת כָּל־כֵּלָיו עָשָׂה נְחֹשֶׁת: וַיַּעַשׂ לַמִּזְבֵּחַ מִכְבָּר מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת תַּחַת כַּרְכֻּבּוֹ מִלְּמַטָּה עַד־חֶצְיוֹ: וַיִּצֹק אַרְבַּע טַבָּעֹת בְּאַרְבַּע הַקְּצָוֹת לְמִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת בָּתִּים לַבַּדִּים: וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם נְחֹשֶׁת: וַיָּבֵא אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם נְבוּב לֻחֹת עָשָׂה אֹתוֹ: ס

וַיַּעַשׂ אֵת הַכִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְאֵת כַּנּוֹ נְחֹשֶׁת בְּמַרְאֹת הַצֹּבְאֹת אֲשֶׁר צָבְאוּ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: ס

וַיַּעַשׂ אֶת־הֶחָצֵר לִפְאַת נֶגֶב תֵּימָנָה קַלְעֵי הֶחָצֵר שֵׁשׁ מָשְׁזָר מֵאָה בָּאַמָּה: עַמּוּדֵיהֶם עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף: וְלִפְאַת צָפוֹן מֵאָה בָאַמָּה עַמּוּדֵיהֶם עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף:

[Masorah margin: ד' בלים' ב' מל' וב' חס' · ל' · ל' · ל' · כל אוריי' חס' במ"א דבכורים · ל' · ל' · ב' · ל' · ג' · ל' · ב' · ב' · ג' מל' כתור · ד' ב' חס' וב' מל' · ב' יתיר חס' ויתר מל' · ד' מל' בעניין · ד' מל' · ד' מל']

וַעֲבַד יָת מַדְבְּחָא דִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא דַּאֲעֵי שִׁטִּין אַמְּתָא אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא פּוּתְיֵהּ מְרַבַּע וְתַרְתֵּין אַמִּין רוּמֵיהּ מִנֵּיהּ הֲוָאָה קַרְנוֹהִי: וַחֲפָא יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי יָת אִגָּרֵיהּ וְיָת כּוֹתְלוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר וְיָת קַרְנוֹהִי וַעֲבַד לֵיהּ זֵיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר: וְתַרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב עֲבַד לֵיהּ מִלְּרַע לְזֵירֵיהּ עַל תַּרְתֵּין זָוְיָתֵיהּ עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא לְמִטַּל יָתֵיהּ בְּהוֹן: וַעֲבַד יָת אֲרִיחַיָּא דַּאֲעֵי שִׁטִּין וַחֲפָא יָתְהוֹן דַּהֲבָא: וַעֲבַד יָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא קוּדְשָׁא וְיָת קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא דְּכֵי עוֹבַד בּוּסְמָנוּ: וַעֲבַד יָת מַדְבְּחָא דַּעֲלָתָא דַּאֲעֵי שִׁטִּין חָמֵשׁ אַמִּין אוּרְכֵּיהּ וְחָמֵשׁ אַמִּין פּוּתְיֵהּ מְרַבַּע וּתְלָת אַמִּין רוּמֵיהּ: וַעֲבַד קַרְנוֹהִי עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ מִנֵּיהּ הֲוָאָה קַרְנוֹהִי וַחֲפָא יָתֵיהּ נְחָשָׁא: וַעֲבַד יָת כָּל מָנֵי מַדְבְּחָא יָת פְּסַכְתְּרָוָתָא וְיָת מַגְרוֹפְיָתָא וְיָת מִזְרְקַיָּא וְיָת צִנּוֹרְיָתָא וְיָת מַחְתְּיָתָא כָּל מָנוֹהִי עֲבַד נְחָשָׁא: וַעֲבַד לְמַדְבְּחָא סְרָדָא עוֹבַד מְצָדְתָּא דִנְחָשָׁא תְּחוֹת סוֹבְבֵיהּ מִלְּרַע עַד פַּלְגֵּיהּ: וְאַתִּיךְ אַרְבַּע עִזְקָתָא בְּאַרְבַּע זָוְיָתָא לִסְרָדָא דִנְחָשָׁא אַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא: וַעֲבַד יָת אֲרִיחַיָּא דַּאֲעֵי שִׁטִּין וַחֲפָא יָתְהוֹן נְחָשָׁא: וְאָעֵיל יָת אֲרִיחַיָּא בְּעִזְקָתָא עַל סִטְרֵי מַדְבְּחָא לְמִטַּל יָתֵיהּ בְּהוֹן חֲלִיל לוּחִין עֲבַד יָתֵיהּ: וַעֲבַד יָת כִּיּוֹרָא דִנְחָשָׁא וְיָת בְּסִיסֵיהּ דִּנְחָשָׁא בְּמַחְזְיַת נְשַׁיָּא דְּאָתְיָן לְצַלָּאָה בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: וַעֲבַד יָת דָּרְתָּא לְרוּחַ עֵיבַר דָּרוֹמָא סְרָדֵי דָרְתָּא דְּבוּץ שְׁזִיר מְאָה בְּאַמִּין: עַמּוּדֵיהוֹן עַסְרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרִין דִּנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן דִּכְסַף: וְלְרוּחַ צִפּוּנָא מְאָה אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן עַסְרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרִין דִּנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן דִּכְסַף:

אבן עזרא

וב"ת במרחות תחת מ"ם כי נכון הוח בלטון הקדט כמו והנותר בבטר ובלחם וככה בלטון יטמעחל. וטעם הצובחות כי מטפט כל הנטים להתיפות לרחות פניהם בכל בקר במרחות נחטת חו זכוכית לתקן הפחרים טעל רחטיהם הם הנזכרים בספר יטעיהו כי מנהג יטרחל היה כמנהג יטמעחל עד היום והנה היו ביטרחל נטים עובדות הטם טסרו מתחות זה העולם ונתנו מרחותיהן נדבה כי חין להם צורך עוד להתיפות רק בחות יום יום חל פתח חהל מועד להתפלל ולטמוע דברי המצות וזהו חטר צבחו פתח חהל מועד כי היו רבות ולח הזכיר הכתוב מדת הכיור כחטר הזכיר מדת הכיורים טעטה טלמה רק נעטה בכל המרחות טהביחו והכן טהוח המכונ' לעולם הוח כמדת הכיור וכן המטפט. ובעבור טפתח חהל מועד למזרח כמו הפנים על כן קרח לפחת ים ירכים וקרח הקרובים חל הפתח כתפיים ככתפות חיט:

לחת ב' וסי' תעשה. עשה: כיור הכיור ג' מל' נמס' בריש סדר כי תשא: במראה ד' ב' חס' וב' מל' נמסר בסדר ויגש: עמודיהם ד' מל' ובענין וסי' עמודיהם עשרים דריש פסו'. ולפאת צפון מאה. ולפאת ים קלעים. קלעים חמש עשרה דפ"ס: העמדים י"א חס' בל' וסי' ווי העמדי' קדמ'. ותני'. ולפא' ים קלע'. והאדני' לעמדים נחשת קדמ' דפסו'. הניחה אתי והמשני העמדים. ועמדים ועב על פניהם. ויקם את העמדים דמלכים. עמדים שנים. אל העמדים ועל הים דירמי'. ועמד' אל האל'' ויעש שרשרו' לדבי':

אלה פקודי · הטעם פקודי הכלים כי מלת משכן כוללת הכל ופירש למה נקרא משכן בעבור הארון ששם לוחות העדות והנה אחז דרך קצר׳ וזהו האמת בעבור מכתב אלהים · וטעם עבודת הלוים שהם נושאים את המשכן ואת כל כליו שהיה מפקיד עליה איתמ׳ כי הגרשוני׳ והמררים הלוים על יד איתמר שהיה פוקד בשמות כלי משאם · ובצלאל · הזכיר הכתוב כי בצלאל ואהליאב שהם הראשונים עמו כל מעשיהם כהוגן : כל הזהב · אמר הגאון למה הזכיר מה עשו בכסף ולא הזכיר מה עשו בזהב התנופ׳ והוא השיב הנה הזכיר כי המנורה היתה ככר זהב גם ככה הכפורת וזהב הארון ומזבח הקטורת ואין זה נכון כי המנורה כלה היתה זהב ולא כן הארון רק צפוי זהב הוא מבית ומחוץ וכן מזבח הקטורת והשלחן והבדי׳ והקרשי׳ והבריחים מצופים זהב הם כלם והכפורת היתה זהב כלה וכפי מה שקבלנו מאבותינו ככר אחד היתה כי ארכה רב ורחבה רב ולפי דעתי שהזכיר מה עשו בכסף שהוא כסף ה הכפורים והנה הזכיר כי על כסף החיוב היה עומד המשכן שהוא הכולל לכל הכלים וזה לזכרון לבני ישר׳ ומי יוכל לשער כמה זהב צפוי כל כלי המשכן : וכסף

לעמדים ב׳ א׳ מל וא׳ חס וס׳ והאדנים לעמדים נחשת · עשה ווים לעמודים · בתר מ׳ל : צפוי וצפוי ה׳ וס׳ וצפת ראשיהם כסף · וחברו · רקועי פחים צפוי · וירקעום צפוי למזבח · צפוי פסילי כספך : עמדי ב׳ חס׳ וס׳ והאדנים לעמדים · כל עמדי החצר סביב : וקומה ב׳ חד חס׳ וחד מ׳ל וס׳ וקמה חמש אמות ברחב · וחברו

וּלְרוּחַ מַעַרְבָא סְרָדִין חַמְשִׁין אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן עַסְרָא וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרָא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף : וּלְרוּחַ קִידוּמָא מָדִינְחָא חַמְשִׁין אַמִּין : סְרָדִין חֲמֵשׁ עַסְרֵי אַמִּין לְעִבְרָא עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא : וּלְעִבְרָא תִנְיָנָא מִכָּא וּמִכָּא לִתְרַע דַּרְתָּא סְרָדִין חֲמֵשׁ עַסְרֵי אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא : כָּל־סְרָדֵי דַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר דְּבוּץ שְׁזִיר : וְסַמְכַיָּא לְעַמּוּדַיָּא דִנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף וְחִפּוּי רֵישֵׁיהוֹן דִּכְסַף וְאִנּוּן מְכַבְּשִׁין כְּסַף כָּל עַמּוּדֵי דַרְתָּא : וּפְרָסָא דִתְרַע דַּרְתָּא עוֹבַד צַיָּר תַּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר וְעַסְרִין אַמִּין אוּרְכָּא וְרוּמָא בְּפוּתְיָא חֲמֵשׁ אַמִּין לָקֳבֵיל סְרָדֵי דַרְתָּא : וְעַמּוּדֵיהוֹן אַרְבְּעָא וְסַמְכֵיהוֹן אַרְבְּעָא דִנְחָשָׁא וָוֵיהוֹן כְּסַף וְחִפּוּי רֵישֵׁיהוֹן וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף : וְכָל־סִכַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא וּלְדַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר דִּנְחָשָׁא :

וְלִפְאַת־יָם קְלָעִים חֲמִשִּׁים בָּאַמָּה עַמּוּדֵיהֶם עֲשָׂרָה וְאַדְנֵיהֶם עֲשָׂרָה וָוֵי הָעַמֻּדִים וַחֲשׁוּקֵיהֶם כָּסֶף : וְלִפְאַת קֵדְמָה מִזְרָחָה חֲמִשִּׁים אַמָּה : קְלָעִים חֲמֵשׁ־עֶשְׂרֵה אַמָּה אֶל־הַכָּתֵף עַמּוּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה : וְלַכָּתֵף הַשֵּׁנִית מִזֶּה וּמִזֶּה לְשַׁעַר הֶחָצֵר קְלָעִים חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה : כָּל־קַלְעֵי הֶחָצֵר סָבִיב שֵׁשׁ מָשְׁזָר : וְהָאֲדָנִים לָעַמֻּדִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים וַחֲשׁוּקֵיהֶם כֶּסֶף וְצִפּוּי רָאשֵׁיהֶם כָּסֶף וְהֵם מְחֻשָּׁקִים כֶּסֶף כֹּל עַמֻּדֵי הֶחָצֵר : וּמָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר מַעֲשֵׂה רֹקֵם תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר וְעֶשְׂרִים אַמָּה אֹרֶךְ וְקוֹמָה בְרֹחַב חָמֵשׁ אַמּוֹת לְעֻמַּת קַלְעֵי הֶחָצֵר : וְעַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְאַדְנֵיהֶם אַרְבָּעָה נְחֹשֶׁת וָוֵיהֶם כֶּסֶף וְצִפּוּי רָאשֵׁיהֶם וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף : וְכָל־הַיְתֵדֹת לַמִּשְׁכָּן וְלֶחָצֵר סָבִיב נְחֹשֶׁת :

קכ״ב סנוא״ה סימן :

ס ס ס

אֵלֶּה פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכַּן הָעֵדֻת אֲשֶׁר פֻּקַּד עַל־פִּי מֹשֶׁה עֲבֹדַת הַלְוִיִּם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן : וּבְצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה עָשָׂה אֵת כָּל־אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה : וְאִתּוֹ אָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן חָרָשׁ וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם בַּתְּכֵלֶת וּבָאַרְגָּמָן וּבְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבַשֵּׁשׁ : כָּל־הַזָּהָב הֶעָשׂוּי לַמְּלָאכָה בְּכֹל מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ וַיְהִי זְהַב הַתְּנוּפָה תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים כִּכָּר וּשְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ :

ס ס ס

אִלֵּין מִנְיָנֵי מַשְׁכְּנָא מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא דִּי אִתְמְנִיאוּ עַל־מֵימְרָא דְמֹשֶׁה פּוּלְחַן לֵיוָאֵי בִּידָא דְאִיתָמָר בַּר־אַהֲרֹן כַּהֲנָא : וּבְצַלְאֵל בַּר־אוּרִי בַר־חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה עֲבַד יָת כָּל־דִּי פַּקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה : וְעִמֵּיהּ אָהֳלִיאָב בַּר־אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן נַגַּר וְאוּמָּן וְצַיָּר בְּתַכְלָא וּבְאַרְגְּוָנָא וּבִצְבַע זְהוֹרִי וּבְבוּצָא : כָּל־דַּהֲבָא דְּאִתְעֲבִיד לַעֲבִידְתָּא בְּכֹל עֲבִידַת קוּדְשָׁא וַהֲוָה דְּהַב אֲפָרְשׁוּתָא עַסְרִין וּתְשַׁע כִּכְּרִין וּשְׁבַע מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא :

אלה פקודי · בפרשה זו נמנו כל משקלי נדבת המשכן לכסף לזהב ולנחשת ונמנו כל כליו לכל עבודתו : המשכן משכן שני פעמים רמז למקדש שנתמשכן בשני חרבנין על עונותיהן של ישראל : משכן העדות · עדות לישראל שויתר להם הקדוש ברוך הוא על מעשה העגל שהרי השרה שכינתו ביניהם : עבודת הלוים · פקודי המשכן וכליו הוא ע עבודה המסורה ללוי׳ במדבר לשאת ולהוריד ולהקים איש איש ל למשאו המופקד עליו כמו שאמור בפרשת נשוא : ביד איתמר · הוא היה פקיד עליהם למסור לכל בית אב עבודה שעליו : ובצלאל בן אורי עשה את כל אשר צוה יי׳ את משה · אשר צוהו אין כתוב כאן אלא כל אשר צוה יי׳ את משה אפילו ד דברים שלא אמר לו רבו הסכימה דעתו למה שנ׳ למשה בסיני כי משה צוה לבצלאל לעשות תחילה כלים ואחר כך משכן אמר לו בצלאל מנהג העולם לעשות תחילה בית ואחר כך משים כלי׳ בתוכו אמר לו כך ש שמעתי מפני הקדוש ברוך הוא אמ׳ לו משה בצלאל הייתכי בודאי כך צוה לי הקדוש ברוך הוא וכך עשה המשכן תחילה ואחר כך עשה כלי׳ : הככר · ששים מנה ומנה של קדש כפול היה הרי הככר מאה ועשרים מנה והמנה כ״ה סלעי׳ הרי ככר של קדש ש שלשת אלפים שקלים לפי׳ מנה בפרוטרוט כל השקלים שפחותין במנינם משלשת אלפים שאין מגיעין לככר : בקע

מ׳ל : סימן פרשת ויקהל קדם ואת מכסה · ואת קרשיו · ואת אדניו · ואת בדיו · ואת פרכת · ואת בדיו ואת כל כליו ואת · ואת מנרת · ואת כליה · ואת נרותיה · ואת מזבח · ואת שמן · ואת בדיו · ואת קטרת · ואת מסך · ואת מכבר · ואת כל כלי · ואת כנו · ואת אדניה · ואת מסך · ואת יתדת · ואת מיתריהם · ואת בגדי בניו : ז׳ פסו׳ דאית בהון תרין מלין חד קמץ וחד פתח וסי׳ את בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתי · אשר רכש מקנ׳ קנינו אשר רכש · המשכן משכן העדות אשר פקד · והמכתב מכתב אלהי׳ הוא חרות · טוב ברע או רע בטוב ואם המר · כל המרכב אשר ירכב עליו · והמנהג כמנהג יהוא · ונמסר גם בסדר ויצא : זהב ד׳ חטפין פתחין בקרייה וסי׳ כל הזהב העשוי · כפות זהב שתים עשרה · ויהי כל זהב התרומה · ויצף את הבית אבן וא׳ וזהב הארץ ההיא טוב · ומשמש א״ב וסי׳ במסו׳ רבתא :

רשי

בקע. הוא שם משקל מחצית השקל: לשש מאות אלף וגו'. כך היו ישר' וכך עלה מנינם אחר שהוקם המשכן בספר וידבר ואף עתה בנדבת המשכן כך היו ומנין חצאי השקלים של שש מאות אלף עולה מאת ככר כל אחד של שלשת אלפי' שקלים כיצד שש מאות אלף חצאין הרי הן שלש מאות אלף שלמים הרי מאת ככר והשלשת אלפי' וחמש מאות וחמשים חצאין שלשה אלף ושבע מ מאות וחמשה ושבעים שקלי: לצקת. לאתכא את אדני הקדש של קרשי המשכן שהם ארבעי' ושמנה קרשי' ולהן תשעים ושמנה אדנים ואדני הפרוכת ארבעה הרי מאה וכל שאר האדנים נחשת כתוב בהם: וצפה ראשיהם. של עמודי' מהם שבכולן כתוב וציפה ראשיהם ו וחשוקיהם כסף: ומן התכלת והארגמן וגו'. שש לא נאמר כאן מכאן אני אומר שאין בגדי שרד הללו בגדי כהונה שבבגדי כהונה היה שש אלא הם בגדים שמכסים בהם כלי הקדש ב בשעת סלוק מסעות שלא היה בהם שש: וירקעו. כמו לרוקע הארץ כתרגומו ו ורדידו טסין היו מ מרדדין מן הזהב אשטנדר"א בלע"ז טסין דקו' כאן הוא מלמדך היאך היו טווין את הזהב עם החוטין מרדדין הטסין דקין וקוצצין מהן פתילים לאורך הטס לעשות אותן פתילים תערובת עם כל מין ומין בחושן ואפוד שכ' בהן זהב חוט אחד של זהב עם ששה חוטין של תכלת וכן עם כל מין ומין שכל המינין חוטן כ כפול ששה והזהב חוט שביעי עם כל אחד ואחד: ואת

מסרה

בקע ב' וסי' משקלו. לגלגלת: לגלגלת ג' נמסר פרשת בשלח: למאת הככר ב' וסי' למאת הככר ככר לאדן. ומה לעשות למאת הככר: לאדן ל': האלף ג' וסי' ואת האלף ושבע המאות. וצלע האלף היבוסי היא ירושלם. ברמי שלי לפני האלף לך שלמה. וחד תביא לשר האלף: ואת מזבח ט' וסי' ואת השלחן ואת כל כליו.

פקודי

וכסף פקודי העדה מאת ככר ואלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל בשקל הקדש: בקע לגלגלת מחצית השקל בשקל הקדש לכל העבר על הפקדים מבן עשרים שנה ומעלה לשש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים: ויהי מאת ככר הכסף לצקת את אדני הקדש ואת אדני הפרכת מאת אדנים למאת הככר ככר לאדן: ואת האלף ושבע המאות וחמשה ושבעים עשה וים לעמודים וצפה ראשיהם וחשק אתם: ונחשת התנופה שבעים ככר ואלפים וארבע מאות שקל: ויעש בה את אדני פתח אהל מועד ואת מזבח הנחשת ואת מכבר הנחשת אשר לו ואת כל כלי המזבח: ואת אדני החצר סביב ואת אדני שער החצר ואת כל יתדת המשכן ואת כל יתדת החצר סביב:

לט ומן התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי שרד לשרת בקדש ויעשו את בגדי הקדש אשר לאהרן כאשר צוה יהוה את משה: פ ויעש את האפד זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר: וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילם לעשות בתוך התכלת ובתוך הארגמן ובתוך תולעת השני ובתוך השש מעשה חשב: כתפת עשו לו חברת על שני

תרגום

וכסף מניני כנישתא מאה ככרין ואלף ושבע מאה ושבעין וחמש סלעין בסלעי קודשא: תקלא לגולגלתא פלגות סלעא בסלעי קודשא לכל דעבר על מניניא מבר עסרין שנין ולעילא לשית מאה ותלתא אלפין וחמש מאה וחמשין: והוה מאה ככרי כספא לאתכא ית סמכי קודשא וית סמכי פרוכתא מאה סמכין למאה ככרין ככרא לסמכא: וית אלף ושבע מאה ושבעין וחמשא עבד ווין לעמודיא וחפי רישיהון וכביש יתהון: ונחש ארמותא שבעין ככרין ותרין אלפין וארבע מאה סלעין: ועבד בה ית סמכי תרע משכן זימנא וית מדבחא דנחשא וית סרדא דנחשא דיליה וית כל מני מדבחא: וית סמכי דרתא סחור סחור וית סמכי תרע דרתא וית כל סכי משכנא וית כל סכי דרתא סחור סחור: ומן תכלא וארגונא וצבע זהורי עבדו לבושי שמושא לשמשא בקודשא ועבדו ית לבושי קודשא די לאהרן כמא די פקיד יי ית משה: ועבד ית אפודא דדהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר: ורדידו ית טסי דדהבא וקציצו חוטין למעבד בגו תכלא ובגו ארגונא ובגו צבע זהורי ובגו בוצא עובד אומן: כתפין עבדו ליה מלפפי על תרין

אבן עזרא

וכסף. הנה ידענו מזה המספר כי הככר ג' אלפים שקלים והעד וכסף פקודי העדה: בקע. חצי שקל וטעמו כאשר יבוקע השקל הנה חציו: לכל העובר. שעברו עליו עשרי' שנה שלמות וכבר הזכרתי טעם זה: לצקת. מבעלי הי"וד כמו לרדת: ואת. שלש השקלים ככר: ונחשת. גם הזכיר כלי הנחשת: ובגדי השרד. הם הנזכרים בפרשת במדבר סיני כי כזה הטעם שיכסו הארון בפרכת בעבור כבודו ועל הפרכת כסוי עור תחש ועל זה הכסוי בגד כליל תכלת ועל דרך הסברא כי התכלת בעבור כבוד הארון אם היה האויר זך ואם ירד גשם יסירהו ויעמוד עליו כסוי עור תחש ועל שלחן הפנים בגד תכלת ובגד תולעת שני ולמעלה כסוי עור תחש ובגד תכלת על המנורה ועל מזבח הזהב וארגמן על מזבח העולה ועל הכל עור תחש. וא"א שהזכיר בגדי שרד הזכיר בגדי הקדש שהם לאהרן שהו' הכהן הגדול והחל לפרש אותם: ויעשו את האפוד. איך שמו הזהב בתוך התכלת. וטעם ויעשו את אבני השהם כדרך תקון כמו וימהר לעשות אותו. ואת

מסרה

דכתריה· ואת השלחן· ואת כל כליו· ודכתריה· ואת מזבח הקטרת דויקהל· ויעש בה את אדני· ואת מזבח הזהב דויביאו· ואת מזבח עלה שם פתח· ויעש שלמה את כל הכלים: וקצץ א"ב מן ב' ב' וא' וחד א' וסי' ואלכה· הנה את נשי· ואלכה· ויאמר אבנר אל דוד אקומה· אלכה· אני אמרתי בדמי ימי· ואדיריה'· שלחו צעוריה' למים· ואדיריה'· ועל ידם החזיקו התקועין· אדיריהם· מחזיקים על אחיהם· ובמלאת· ימי טהרה לבן או· ובמלאת· הימים האלה עשה המלך· במלאת ספקו יצר לו· וגדל· יי' ארך אפים וגדול כח ונקה לא· וגדל· חנון ורחום יי' ארך אפים· גדל חימה נשא ענש· ובהקבץ· ויהי בהשמע דבר המלך ודתו· ובהקבץ· בתולות שנית· בהקבץ· עמים יחדו וממלכות לעבר· והכין· ידעתי יי' כי לא לאדם· והכין· תקעו בתקוע והכין· הכין· וצוו אתם לאמר שאו לכם· ונבנה· כי תאמר אדום רששנו· ונבנה· ואמר אלהם אתה ראים· ונבנה· את החומה ותקשר כל בפתח החת הוי"ו· ויסלף· ושחד לא תקח· ויסלף· לא תטה משפט· ויסלף· עיני יי' נצרו דעת· בפתח תחת הוי"ו· ותנהן· ולקץ שנים יתחברו ובת מלך· והנהן· ויאמר המלך להעשות כן· בפתח תחת הוי"ו: ויושב· וידעו העם כלו אפרים· ויושב· ישמעאל ויענם· ויושב יוסף את אביו· בפתח החת הוי"ו· וזבדיהו· והנה אמריהו כהן הראש· וזבדיהו· ועמהם הלוי' שמעיה· זבדיהו· ולמשלמיהו בנים זבדיהו· וחיו· וזאת עשו להם וחיו· וחיו· ואזרעם בעמים ובמרחקים· וחי' יהושע בן נון וכלב בן יפונה· ויתר· האל מעוזי חיל ויתר· ויתר· עמד וימודד ארץ· יתר· ויואל אלוה וידכאני· וישכן· ויגרש את האדם· וישכן· ויגרש מפניהם גוים· ישכן· ירדף אויב נפשי· וימות· והושיבו שנים אנשים וימות· ויאמרו אנשי העיר אל יואש· ימות· יחי ראובן ואל ימות· וירח· יי' את ריח הניחח· וירח· ויגש וישק לו· ירח· ועתה ישמע נא אדני המלך· ובעת· אותה ותדברנה· ובעת· ויהי לימים מימים· בעת· ועוד אני מדבר בתפלה· ולמה· ויאמר לה אלקנה אישה· ג' בפסו' ולמה ולמה למה· ולמועדים· יהי מארת· ולמועדים· כה אמר יי' צבאו' צום הרביעי' למועדים· עשה ירח· ומוראכם· והתכם יהוה על'· ומוראכם· לא יתיצב איש לפניכם· מוראכם· את יי' צבאות אתו תקדישו· ונבואה· יום בשורה הוא ואנחנו מחשים· ונבואה· הגידו ביהודה ובירושלם· נבאה· למשכנותיו· וסגרו· ואספו אספה אסיר· בישעיה· וסגרו· וסגרו דלתים בשוק· סגרו· עד הנגב סגרו· וקיצץ· וירקעו את פחי הזהב· וקיצץ· משבית מלחמו' עד· קיצץ· יי' צדיק קיצץ· ורחצו· יוקח נא מעט מים· ורחצו· ויאמר הנה אדני· רחצו· הזכו הסירו רע· רחצו נקוד פתח· ותעננה· אותם ותאמרנה יש· ותעננה· הנשי' המשחקות· הענוה· חכמות שרותיה: בתוך חד מן כ' פסו' דאית בכל חד וחד ד' מלין דמיין קדמ' לא נסיב וי"ו וג' בתראי נסבין וי"ו נמסר ברש יחזקאל גבי פסו' ודמות פניהם פני אדם: תולעת השני ו' וסי' והם יקחו את הזהב· וכל אשה חכמת לב בידיה· מלא אתם חכמת לב· ואתו אהליאב בן אחיסמך· ומן התכלת והארגמן ותולע' השני· וירקעו את פחי הזהב:

קצותו ו״ג מ״ל כתיבן חריקו״ל וסי׳ קצותו · ברוב אחד דכפרת משכן שני · קצותו דאפוד בתראה · עשוות וחמש צאן עשוות · וקוו · שתו ושכרו וקוו · נטוות גרון · ומנוות ברכה · עוון · וחכינו עד אור הבקר · עוון את עוון עבדך · דד״ה · בעוון · הן בעוון חוללתי · עוונותיו ילכדונו הרשע · ולצוות עליה דאסתר · ומצוות · דואת שבת קדשך · העשוום לבעל : חבר חד מן ט״ו זוגין קדמ׳ נסיב ו״ו ותניין לא נסיב ו״ל

קצותו חבר : וחשב אפדתו אשר עליו ממנו הוא כמעשהו זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר כאשר צוה יהוה את משה : ס

ויעשו את אבני השהם מסבת משבצת זהב מפתחת פתוחי חותם על שמות בני ישראל : וישם אתם על כתפת האפד אבני זכרון לבני ישראל כאשר צוה יהוה את משה : פ

ויעש את החשן מעשה חשב כמעשה אפד זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר : רבוע היה כפול עשו את החשן זרת ארכו וזרת רחבו כפול : וימלאו בו ארבעה טורי אבן טור אדם פטדה וברקת הטור האחד : והטור השני נפך ספיר ויהלם : והטור השלישי לשם שבו ואחלמה : והטור הרביעי תרשיש שהם וישפה מוסבת משבצת זהב במלאתם : והאבנים על שמת בני ישראל הנה שתים עשרה על שמתם פתוחי חתם איש על שמו לשנים עשר שבט : ויעשו על החשן שרשרת גבלת מעשה עבת זהב טהור :

ויעשו שתי משבצת זהב ושתי טבעת זהב ויתנו את שתי הטבעת על שני קצות החשן : ויתנו שתי העבתת הזהב על שתי הטבעת על קצות החשן : ואת שתי קצות שתי העבתת נתנו על שתי המשבצת ויתנם על כתפת האפד אל מול פניו : ויעשו שתי טבעת זהב וישימו על שני קצות החשן על שפתו אשר אל עבר האפד ביתה : ויעשו שתי טבעת זהב ויתנם על שתי כתפת האפד מלמטה ממול פניו לעמת מחברתו ממעל לחשב האפד : וירכסו את החשן מטבעתו אל טבעת האפד בפתיל תכלת להית על חשב האפד

סטרוהי מלפף : והמיין תיקוניה די עלוהי מיניה הוא כעובדיה דהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר כמא דפקיד יי ית משה : ועבדו ית אבני בורלא משקען מרמצן ב בדהב גליפן כתב מפרש על שמהת בני ישראל : ושוי יתהון על כתפי איפודא אבני דוכרנא לבני ישראל כמא די פקיד יי ית משה : ועבד ית חושנא עובד אומן כעובד איפודא דהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר : מרבע הות עיף עבדו ית חושנא זרתא אורכיה וזרתא פותיה עיף :

ואשליטו ביה ארבעא סדרין דאבן טבא סדרא קדמאה סמקן ירקן וברקן סידרא חד : וסדרא תנינא אזמרגדין שבזיז וסבהלום : וסדרא תליתאה קנכירי טרקיא ועין עיגלא : וסדרא רביעאה כרום ימא ובורלא ופנתירי משקען מרמצן דדהב באשלמותהון : ואבניא על שמהת בני ישראל אינין תרתא עסרי על שמהתהון כתב מפרש כגלוף דעזקא גבר על שמיה לתרי עסר שבטין : ועבדו על חושנא תיכין מתחמן עובד גדילו דדהב דכי : ועבדו תרתין מרמצן דדהב ותרתין עזקן דדהב ויהבו ית תרתין עזקתא על תרין סטרי חושנא : ויהבו תרתין גדילן דדהב על תרתין עזקתא על סטרי חושנא : וית תרתין גדילן דעל תרין ס סטרוהי יהבו על תרתין מרמצתא ויהבינון על כתפי איפודא לקביל אפוהי : ועבדו תרתין עזקן דדהב ושויאו על תרין סטרי חושנא על ספתיה די לעיברא דאיפודא לגיו : ועבדו תרתין עיזקן דדהב ויהבינון על תרין כתפי איפוד מלרע מלקביל אפוהי לקביל בית לופי מעילוי המיין איפוד : ואחדו ית חושנא מעיזקתיה לעיזקת איפודא בחוטא ד דתכלא למהוי על המיין איפודא

אבן עזרא

ומלת כליל תכלת · כלו תכלת והוא סמוך : ומלת

מסרה

ולית דכו׳ נמסר במס׳ רבת׳ : טורי ג׳ מ״ל וסי׳ וימלאו בו ד׳ טורי ויבן את בית יער הלבנון · ויבן את החצ׳ סביב : וחותם כול מלאי׳ בליש׳ כמ״ז נמסר פרשת תצוה : ויהלם ג׳ נמסר בפרשת תצוה : וישפה ג׳ וסי׳ והטור הרבעי · וחברו · כעדן גן אלהים היית : מוסבת ב׳ חס׳ ו״ו בתר׳ וסי׳ והטור הרביעי · מוסבת שם : שמת ג׳ חס׳ וסי׳ מעשה חרש אבן · והאבנים תהיין על · והאבנים על שמת בני : ואת שתי ו׳ וסי׳ וכמו השחר עלה · ויקם בלילה הוא · ואת שתי קצות שתי · וחברו · ויצל דוד ביום ההוא דצקלג · יען אמרך את שני הגוים · וכל ואת שתי הבליות דכו׳ : אשר אל ח׳ נמסר בסדר תצוה : ויתנם ג׳ ב׳ נחס׳ וא׳ מ״ל וסי׳ ואת שתי קצות שתי העבתות · ויעשו שתי טבעת זהב · ויתנם לחק בישראל · דירמיה · בתר׳ מל׳ :

ואת פארי המגבעות · תפארת המגבעות · המגבעות המפוארין לתת על המצנפת תלמעלה ועל ידי הפתילים היה מושיבן על המצנפת כמין כתר ואי אפשר לומר הציץ על המצנפת שהרי בשחיטת קדשים שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין והציץ היה נתון על המצח הרי המצנפת למעלה והציץ למטה ומהו על המצנפת מלמעלה ועוד הקשיתי בה כאן הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ובענין הצואה הוא אומר ושמת אותו על פתיל תכלת והוא אומר אבי פתיל תכלת זה חוטין הן לקשרו בהן במצנפת לפי שהציץ אינו אלא מאוזן לאוזן ובמה יקשרנו במצחו והיו קבועין בו חוטי תכלת לפני ראשיו ובאמצעיתו שבהן קושרו ותולהו במצנפת כשהיה בראשו ושני חוטין היו בכל קצה וקצה אחת מלמעלה ואחת מתחת לנגד מצחו וכן באמצעו שכך הוא נוח לקשור ואין דרך קשירה בפחות משני חוטין לכך נאמר על פתיל תכלת ועליו פתיל תכלת וקושר ראשיהן השנים כלן יחד מאחוריו למול ערפו ומושיבו על המצנפת ואל תתמה שלא נאמ׳ פתילי תכלת הואיל ומרובין הן שהרי מצינו בחושן ואפוד וירכסו את החשן וגו׳ ועל כרחך פחות משנים לא היו שהרי בשתי קצות החשן היו שתי טבעות החשן ובשתי כתפות האפו׳ היו שתי טבעות האפוד שכנגדן ולפי דרך קשירה ארבעה חוטין היו ומכל מקום פחות משני אי אפשר : ויעשו בני ישראל את המלאכה ככל אשר צוה יי׳ וגו׳ · ויביאו את המשכן וגו׳ · שלא היו יכולין להקימו ולפי שלא עשה משה שום מלאכה במשכן הניח לו הקדוש ברוך הוא הקמתו שלא היה יכול להקימו שום אדם מחמת כובד הקרשי׳ שאין כח באדם לזקפן ומשה העמידו אמ׳ משה לפני הקב״ה איך אפשר הקמתו על ידי אדם אמר לו עסוק אתה בידך כנראה כמקימו והוא נזקף וקם מאליו וזהו שנאמ׳ הוקם המשכן הוקם מאליו מדרש רבי תנחומא :

ויברך

ולא יזח ב׳ וסי׳ החשן · החשן : להיות ח׳ חס׳ בליש׳ נמסר בסדר וישמע יתרו : רמוני חד מן ה׳ זוגין כסיפרא קדמ׳ חס׳ תניינ׳ מל׳ וסי׳ סבלת · לכן אמר לבני ישראל · סבלות ולקחתי אתכם לי לעם · יצא · לך אל פרעה · יוצא · השכם בבקר · שמן למאר · ושמן למאור · לאפד · אבני שהם · לאפוד · ואבני שהם · ויהיו

וְלֹא־יִזַּח הַחֹשֶׁן מֵעַל הָאֵפֹד כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה : פ
וַיַּעַשׂ אֶת־מְעִיל הָאֵפֹד מַעֲשֵׂה אֹרֵג כְּלִיל תְּכֵלֶת : וּפִי־הַמְּעִיל בְּתוֹכוֹ כְּפִי תַחְרָא שָׂפָה לְפִיו סָבִיב לֹא יִקָּרֵעַ : וַיַּעֲשׂוּ עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל רִמּוֹנֵי תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי מָשְׁזָר : וַיַּעֲשׂוּ פַעֲמֹנֵי זָהָב טָהוֹר וַיִּתְּנוּ אֶת־הַפַּעֲמֹנִים בְּתוֹךְ הָרִמֹּנִים עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב בְּתוֹךְ הָרִמֹּנִים : פַּעֲמֹן וְרִמֹּן פַּעֲמֹן וְרִמֹּן עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב לְשָׁרֵת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה : ס
וַיַּעֲשׂוּ אֶת־הַכָּתְנֹת שֵׁשׁ מַעֲשֵׂה אֹרֵג לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו : וְאֵת הַמִּצְנֶפֶת שֵׁשׁ וְאֶת־פַּאֲרֵי הַמִּגְבָּעֹת שֵׁשׁ וְאֶת־מִכְנְסֵי הַבָּד שֵׁשׁ מָשְׁזָר : וְאֶת־הָאַבְנֵט שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי מַעֲשֵׂה רֹקֵם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה : ס
וַיַּעֲשׂוּ אֶת־צִיץ נֵזֶר־הַקֹּדֶשׁ זָהָב טָהוֹר וַיִּכְתְּבוּ עָלָיו מִכְתַּב פִּתּוּחֵי חוֹתָם קֹדֶשׁ לַיהוָה : וַיִּתְּנוּ עָלָיו פְּתִיל תְּכֵלֶת לָתֵת עַל־הַמִּצְנֶפֶת מִלְמָעְלָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה : ס
וַתֵּכֶל כָּל־עֲבֹדַת מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ : פ
וַיָּבִיאוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן אֶל־מֹשֶׁה אֶת־הָאֹהֶל וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו קְרָסָיו קְרָשָׁיו בְּרִחָו וְעַמֻּדָיו וַאֲדָנָיו : וְאֶת־מִכְסֵה עוֹרֹת הָאֵילִם הַמְאָדָּמִים וְאֶת־מִכְסֵה עֹרֹת הַתְּחָשִׁים וְאֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ : אֶת־אֲרוֹן הָעֵדֻת וְאֶת־בַּדָּיו וְאֵת הַכַּפֹּרֶת : אֶת־הַשֻּׁלְחָן אֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֵת לֶחֶם הַפָּנִים : אֶת־הַמְּנֹרָה הַטְּהֹרָה אֶת־נֵרֹתֶיהָ נֵרֹת הַמַּעֲרָכָה וְאֶת־כָּל־כֵּלֶיהָ וְאֵת שֶׁמֶן הַמָּאוֹר :

וְלָא יִתְפָּרַק חוּשְׁנָא מֵעִילָוֵי אֵיפוֹדָא כְּמָא דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה : וַעֲבַד יָת מְעִיל אֵיפוֹדָא עוֹבַד מָחֵי גְּמִיר תַּכְלָא : וּפוּמֵיהּ דִּמְעִילָא כְּפִיל לְגַוֵּיהּ כְּפוּם שִׁרְיָן תּוֹרָא מַקַּף לְפוּמֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר דְּלָא יִתְבְּזַע : וַעֲבַדוּ עַל שִׁפּוֹלֵי מְעִילָא רִמּוֹנֵי תַכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי שְׁזִיר : וַעֲבַדוּ זַגִּין דִּדְהַב דְּכֵי וִיהַבוּ יָת זַגַּיָּא בְּגוֹ רִמּוֹנַיָּא עַל שִׁפּוֹלֵי מְעִילָא סְחוֹר סְחוֹר בְּגוֹ רִמּוֹנַיָּא : זַגָּא וְרִמּוֹנָא זַגָּא וְרִמּוֹנָא עַל שִׁפּוֹלֵי מְעִילָא סְחוֹר סְחוֹר לְשַׁמָּשָׁא כְּמָא דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה : וַעֲבַדוּ יָת כִּתּוּנִין דְּבוּץ עוֹבַד מָחֵי לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי : וְיָת מַצְנַפְתָּא דְּבוּצָא וְיָת שְׁבַח קוֹבַעַיָּא דְּבוּצָא וְיָת מִכְנְסֵי בוּצָא דְּבוּץ שְׁזִיר : וְיָת הֶמְיָנָא דְּבוּץ שְׁזִיר וְתַכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי עוֹבַד צַיָּר כְּמָא דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה : וַעֲבַדוּ יָת צִיצָא כְּלִילָא דְּקוּדְשָׁא דִּדְהַב דְּכֵי וּכְתַבוּ עֲלוֹהִי כְּתַב מְפָרַשׁ גְּלִיף דְּעִזְקָא קוּדְשָׁא לַיְיָ : וִיהַבוּ עֲלוֹהִי חוּטָא דְּתַכְלָא לְמִתַּן עַל מַצְנַפְתָּא מִלְעֵילָא כְּמָא דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה : וּשְׁלִימַת כָּל עֲבִידַת מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא וַעֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ : וְאַיְתִיאוּ יָת מַשְׁכְּנָא לְוָת מֹשֶׁה יָת מַשְׁכְּנָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי פּוּרְפוֹהִי דַּפּוֹהִי עַבְרוֹהִי וְעַמּוּדוֹהִי וְסַמְכוֹהִי : וְיָת חוֹפָאָה דְּמַשְׁכֵי דִיכְרֵי מְסַמְּקֵי וְיָת חוֹפָאָה דְּמַשְׁכֵי סַסְגוֹנָא וְיָת פָּרוּכְתָּא דִּפְרָסָא : יָת אֲרוֹנָא דְּסַהֲדוּתָא וְיָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת כַּפּוּרְתָּא : יָת פָּתוֹרָא יָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת לְחֵם אַפַּיָּא : יָת מְנָרְתָּא דָּכִיתָא יָת בּוֹצִינַהָא בּוֹצִינֵי סִדְרָא וְיָת כָּל מָנַהָא וְיָת מִשְׁחָא דְּאַנְהָרוּתָא :

אבן עזרא

ואת המצנפת שש · שהוא לאהרן : ואת פארי המגבעו׳ · לבניו כי אין דרך המצנפת כמו המגבעו׳ : ותכל · כמשקל ותרב משאת בנימין : ויביאו את המשכן · והנה את מיתריו ויתדותיו כמו את קלעי החצר ואת עמודיו ואת אדניה :

בזס

תאמם · וזהו תואמם · רמני · ועשית על טוליו · רמוני · על שולי · אסף · וחג הקציר · האסיף · וחג שבועת · מטבעתו · וירכסו את החשן בשוא תחת הוי״ו · מטבעותיו · וירכסו בפתח תחת הוי״ו : כל אוריתא ומלכים רמנים הרמנים חס׳ במ״א מל׳ וסי׳ והרימונים מאתים · ושאר קריי׳ דכו׳ מל׳ במ״א חס׳ וסי׳ אל גנת אגוז ירדתי לראות : ורמן ט׳ חס׳ נמסר בסדר תצוה : ותכלת וארגמן ו׳ דסמי׳ נמסר בסדר ויקהל : מכתב ד׳ וסי׳ והמכתב מכתב אלהים · ויכתבו עליו מכתב פתוחי חותם · ויבא אליו מכתב מאליהו · ד״ה · מכתב לחזקיהו : ארן העדת ב׳ נמסר בסדר כי תשא : את כל כליו ב׳ ומטעי׳ בהון וסי׳ את השלחן · ונתנו עליו את כל : ואת שמן ז׳ נמסר בסדר כי תשא :

ביום · מחלוקת היא יש כי יום השמיני למלואים היה יום ראש חדש ניסן והזכרנו לומר כי בשלשה ועשרים יום לאדר הקים משה את המשכן והנה יום תחלת המלואים היה משה סותרו ובונהו להרגיל הכהנים ואמרו כי השעיר שדרש משה והנה שורף הוא שעיר ראש חדש והנה בזה השם שיקים משה המשכן באחד לחדש הראשון ולא יסירנו עד יום נסוע הארון והנה מצאנו בספרי כי מישאל ואלצפן היו הטמאים לנפש אדם . והנה יום שמיני למלואים הוא שמיני לחדש ויש כדמות ראיה על זה האחת למה לא הזכיר הכתוב שהיה משה מקים את המשכן וסותרו ואנה יהיה פתח אהל מועד אחר שיהיה נסתר כי כתוב ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה ועוד כתוב ואל בני ישר' תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת וזהו שדרש משה ועוד אם היה שעיר ראש חדש למה לא הזכיר שנים פרים ואיל אחד ושבעה כבשים וכאשר הזכיר מלבד עולת הבקר היה ראוי שיאמר מלבד עולת החדש והנה על דרך הפשט ביום החדש הראשון היתה תחלת הקמת המשכן

והנה זה המשכן הראשון הקימוהו ביום אחד לחדש הראשון והחלו לבנות הבית הראשון שהוא המשכן השני בחדש השני שהוא אייר בשני לחדש כי כן כתוב בחדש השני בשני ובתלמודנו כתוב כי יום חמשי יצאו ישראל ממצרים ואם הוא דרך קבלה נקבל ואם הוא דרך סברא לפני יום חמישי יצאו כי אין בין שנה פשוטה לתחלת שנה אחרת פחות משלשה ימים כי שנת חסרין שנ"ג ושנ"כ יצאו בשביעית ואם מעוברת הם חמשה בחסרון ובעבור שהכתוב אמר ביום השבת יערכנו נראה כי ביום השבת ערך הלחם משה על השלחן והנה ביום שמי הוקם המשכן או ביום שבת אף על פי שאין זה ראיה גמורה כי יוכל הטוען להשיב ביום השבת יערכנו הכהן אחר שהוקם ה המשכן וערך משה הלחם הנה הזכיר במעשה כי הקים משה המשכן כאשר אמרתי בשני המקצועו' והלוים שהם משפחתו הקימוהו כי איננו מעשה יחיד ונתן האדנים למטה ואחר כן שם הקרשים ואחר כן הבריחים ואחר כן הקים העמודים בעבור הפרכת ומסך פתח האהל ואחר כן פרש האהל ושם עליו המכס' ואחר כן שם הארון לפאת ים ונתן הלוחות בארון ושם עליו הבדים ונתן את הכפרת על הארון מלמעלה ונתן השלחן וערך עליו לחם הפנים · והנה יורה כי בבקר היה זה · ואמר ויעל הנרו' אחר כן בלילה והעלה בבקר העולה היא עולת תמיד וכן עשה בין הערבים וביום הזה משח משה את המשכן ואת כל כליו ומזבח העולה ואת כל כליו ואת הכיור ואת כנו והקהלה העדה אל פתח אהל מועד ורחצו אהרן ובניו במים והלביש את אהרן בגדי הקדש גם ה הלבים בניו ומשחו בשמן הקדש והגיש פר בן בקר ואילים שנים ושחט את הפר וחטא על המזבח והקטיר את האמורים ושחט האיל וזרק את דמו על המזבח והקטיר את האיל ושחט

ואת מזבח הקטרת · ושלאחריו · ואת השלחן הניין ושלאחריו · ואת מזבח ט' וסי' ואת השלחן ואת כל · ואת מזבח העלה שם · ויעש שלמה' דד"ה : עמדיה ד' ג' מל' וחד חסר · דויקהל · ואת מזבח הזהב דויביאו · חצבה עמודיה שבעה · הברגיז ארץ ממקומה · אנכי תכנתי עמודיה · וסימ' את קלעי החצר ואת עמדיה ·

ויתָ מַדבְּחָא דְדַהֲבָא וְיָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְיָת קְטֹרֶת בּוּסְמַיָא וְיָת פְּרָסָא דִתְרַע מַשְׁכְּנָא : יָת מַדְבְּחָא דִנְחָשָׁא וְיָת סְרָדָא דִנְחָשָׁא דִילֵיהּ יָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת כָּל מָנוֹהִי יָת כִּיוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵיהּ : יָת סְרָדֵי דְדַרְתָּא יָת עַמּוּדָהָא וְיָת סַמְכָהָא וְיָת פְּרָסָא לִתְרַע דַרְתָּא יָת אַטּוּנוֹהִי וְסִכַּהָא וְיָת כָּל מָנֵי פוּלְחַן מַשְׁכְּנָא לְמַשְׁכַּן זִמְנָא : יָת לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא יָת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיָת לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא : כְּכֹל דִי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת כָּל פּוּלְחָנָא : וַחֲזָא מֹשֶׁה יָת כָּל עִיבִידְתָּא וְהָא עֲבַדוּ יָתַהּ כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ כֵּן עֲבַדוּ וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן מֹשֶׁה : וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר : בְּיוֹמָא דְיַרְחָא קַדְמָאָה בְּחַד לְיַרְחָא תְּקִים יָת מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא : וּתְשַׁוֵּי תַמָּן יָת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא וְתַטֵּיל עַל אֲרוֹנָא יָת פָּרוֹכְתָּא : וְתָעֵיל יָת פָּתוֹרָא וְתַסְדַּר יָת סִידְרוֹהִי וְתָעֵיל יָת מְנַרְתָּא וְתַדְלֵיק יָת בּוֹצִינָהָא : וְתִתֵּן יָת מַדְבְּחָא דְדַהֲבָא לִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָא לִקְדָם אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא וּתְשַׁוֵּי יָת פְּרָסָא דִתְרַעָא לְמַשְׁכְּנָא : וְתִתֵּן יָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא לִקְדָם תְּרַע מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא : וְתִתֵּן יָת כִּיוֹרָא בֵּין מַשְׁכַּן זִמְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא וְתִתֵּן תַמָּן מַיָא : וּתְשַׁוֵּי יָת דַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר וְתִתֵּן יָת פְּרָסָא דִתְרַע דַרְתָּא : וְתִסַּב יָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וּתְרַבֵּי יָת מַשְׁכְּנָא וְיָת כָּל דִי בֵיהּ וּתְקַדֵּשׁ יָתֵיהּ וְיָת כָּל מָנוֹהִי וִיהֵי קוּדְשָׁא : וּתְרַבֵּי יָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וּתְקַדֵּישׁ יָת מַדְבְּחָא וִיהֵי מַדְבְּחָא קוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָא : וּתְרַבֵּי יָת כִּיוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵיהּ וּתְקַדֵּישׁ יָתֵיהּ : וּתְקָרֵיב יָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתַסְחֵי יָתְהוֹן בְּמַיָא :

וְאֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֵת קְטֹרֶת הַסַּמִּים וְאֵת מָסַךְ פֶּתַח הָאֹהֶל : אֵת מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר לוֹ אֶת בַּדָּיו וְאֶת כָּל כֵּלָיו אֶת הַכִּיֹּר וְאֶת כַּנּוֹ : אֵת קַלְעֵי הֶחָצֵר אֶת עַמֻּדֶיהָ וְאֶת אֲדָנֶיהָ וְאֶת הַמָּסָךְ לְשַׁעַר הֶחָצֵר אֶת מֵיתָרָיו וִיתֵדֹתֶיהָ וְאֵת כָּל כְּלֵי עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן לְאֹהֶל מוֹעֵד : אֶת בִּגְדֵי הַשְּׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ אֶת בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן : כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל הָעֲבֹדָה : וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת כָּל הַמְּלָאכָה וְהִנֵּה עָשׂוּ אֹתָהּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה כֵּן עָשׂוּ וַיְבָרֶךְ אֹתָם מֹשֶׁה :

פ

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר : בְּיוֹם הַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ תָּקִים אֶת מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד : וְשַׂמְתָּ שָׁם אֵת אֲרוֹן הָעֵדוּת וְסַכֹּתָ עַל הָאָרֹן אֶת הַפָּרֹכֶת : וְהֵבֵאתָ אֶת הַשֻּׁלְחָן וְעָרַכְתָּ אֶת עֶרְכּוֹ וְהֵבֵאתָ אֶת הַמְּנֹרָה וְהַעֲלֵיתָ אֶת נֵרֹתֶיהָ : וְנָתַתָּה אֶת מִזְבַּח הַזָּהָב לִקְטֹרֶת לִפְנֵי אֲרוֹן הָעֵדֻת וְשַׂמְתָּ אֶת מָסַךְ הַפֶּתַח לַמִּשְׁכָּן : וְנָתַתָּה אֵת מִזְבַּח הָעֹלָה לִפְנֵי פֶּתַח מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד : וְנָתַתָּ אֶת הַכִּיֹּר בֵּין אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁם מָיִם : וְשַׂמְתָּ אֶת הֶחָצֵר סָבִיב וְנָתַתָּ אֶת מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר : וְלָקַחְתָּ אֶת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמָשַׁחְתָּ אֶת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בּוֹ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְאֶת כָּל כֵּלָיו וְהָיָה קֹדֶשׁ : וּמָשַׁחְתָּ אֶת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת כָּל כֵּלָיו וְקִדַּשְׁתָּ אֶת הַמִּזְבֵּחַ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים : וּמָשַׁחְתָּ אֶת הַכִּיֹּר וְאֶת כַּנּוֹ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ : וְהִקְרַבְתָּ אֶת אַהֲרֹן וְאֶת בָּנָיו אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְרָחַצְתָּ אֹתָם בַּמָּיִם :

רשי

ויברך אותם משה · אמר להם יהי רצון שתשרה שכינ' במעשה ידיכם ויהי נועם יי' אלהינו עלינו וגו' והוא אחד מעשר מזמורים שבתפלה למשה : וסכות על הארון · לשון הגנה שהרי מחיצה היה : וערכת את ערכו · שנים מערכות של לחם ה הפנים : ויפרש

קדמאה חס' : העדות ח' מלאים בתורה נמסר בסדר אחרי מות : ואת בגדי ז' נמסר בסדר כי תשא : סכה וסכת ד' וסימ' וסכת על הארון · סכתה לראשי ביום נשק · סכתה באף · סכתה בענן · וא' וסכתה עליהם : ערכו ג' וסימ' והבאת את השלחן וערכת את ערכו · איש כסף נפשות ערכו · ואין ערכו · אנך : נתינה שם ז' וסי' ונתת את הכיר · ובגוים ההם לא תרגיע · ודביר בתוך הבית מפנימה הכין · וידעתם כי אני יי' בתתי חלליהם · ואבואם אל הארץ אשר נשאתי את ידי · והיה בשבט אשר גר הגר אתו שם תתנו · נשכימה לכרמים : ונתת כ"ט חס' נמסר בסדר תרומה · ולחם משמים פלוגתא · ורוחך הטובה פלוגתא :

ושחטם איל המלואים וזרק את דמו על המזבח והאמורים עם שוק הימין עם חלת מצה אחת וחלת לחם שמן הכל הקטיר המזבח ככה עשה שבעת ימי המלואים וככה כתו׳ ופר חטאת תעשה ליום על הכפורי׳ לכל יום ומשחת המזבח לקדשו וכתוב שבעת ימים תכפר על המזבח ומשחת אותו לקדשו והנה הטעם ככה תעשה כל שבעת ימי המלואים וכתוב ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וימשח אותו ויקדש את המזבח שבעת ימי המלואים אז החלו הנשיאים להקריב לחנוכת המזבח וככה היה הקריב אהרן עגל בן בקר לחטאת לכפר בעדו והעלה גם האיל שלו ועגל וכבש שהוא קרבן העם העלם עולה אחר ששחט שעיר החטאת וחטאהו כאשר עשה לעגל החטאת אשר לו לזרוק דמו ולהקטיר האמורים רק חטאת הכהן לא יאכלנה כהן על כן נשרף בשר הפר מחוץ למחנה וחטאת הצבור שהוא שעיר עזים יאכלוה הכהני׳ וכל זה היה אחר עולת הבקר ואחר כל זה הקריב עולת נחשון ו וחטאתו והנה נשלמה חנוכת המזבח אחר תשעה עשר יום לחדש הראשון ואתמים ל לבך דברי הטוען אם כן מתי עשו קרבנות החג כי ישרא׳ לא עשו במדבר שני רק חג הפסח לילה אחד ולא שמרו חג המצו׳ כי כן כתוב והיה כי יביאך יי׳ שבעת ימים תאכל מצות ופירוש והיה היום הזה לכם לזכרון לדור הבא אחרי כן לקבוע יום ב באתכם מקרא קדש כי הנה ביום הראשון נסעו מגושן ועוד כי במדבר סיני אין להם לחם שיעשו מצות שבעת ימים אע״פ שהיו קרובי׳ מהישוב דבר גדול היה שמצאו לחם לעשו׳ ולאכול על מרורים עם הפסח לילה כי עם רב היה מאד והנה על דרך הסברא היה מקריב משה שבעת ימי המלואים עולת תמיד וביום השבת שני כבשים אי זה יום שהיה לשבעת ימי המלואים הקריב עולת שבת ואחר כן קרבן המלואים וכל זה נכון רק מה נעשה בחנוכת המזבח ביום השבת יש אומרים היו מדלגין ולא היו חושבין רק חשבון הימי׳ שחנכו המזבח ואחרי׳ אמרו כי עולת הנשיא היתה נקרבת בשבת רק השלמים היו נשחטין יום ראשון ונאכלין וראיתם כי הנה הנשיא שהוא השמיני יקריב ביום שבת שתה כבשים חוץ מעולת השבת של הצבור והנה הראשונה אומרת כי ככה שמנת ימים שהקיפו ירחו והחלוץ הולך דלגו יום שבת והנה שבעת ימים סבבוה וכך אמרו על א ארבעה עשר יום שדילגו יום הכפורים ולא הכניסוהו במספר ועל דרך הסברא כאשר הוקם המשכן ויצא משה אז כסה הענן את המשכן וכבוד השם מלא את המשכן: ולא

הוקם ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ הוקם המשכן· הוקם את דברי יהונדב· נאם הגבר הקם על· בתרא׳ חס׳ ומלעיל: ויקם משה את המשכן ד׳ פסו׳ מיחדין אית בהון ה׳ את וסי׳ ויקם משה את המשכן· והוצאת את האיש· ואם רע בעיניכם· ויקם את העמודים: את מכסה ב׳ וסימ׳ ויסר נח את מכסה· וישם את מכסה: ויבא נ״א נמסר

רשי

ויפרש את האהל· הן יריעות העזים: את העדות· הלוחות: על ירך המשכן צפונה· בחצי הצפוני של רוחב הבית: ירך· כתרגומו צדא כירך הזה שהוא בצדו של אדם: ויקטר עליו קטרת· שחרית וערבית כמו שנאמר בבקר בבקר בהטיבו את הנרות וגו׳: ובהעלות

והלבשת את אהרן את בגדי הקדש ומשחת אתו וקדשת אתו וכהן לי: ואת בניו תקריב והלבשת אתם כתנת: ומשחת אתם כאשר משחת את אביהם וכהנו לי והיתה להית להם משחתם לכהנת עולם לדרתם: ויעש משה ככל אשר צוה יהוה אתו כן עשה: ס ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן: ויקם משה את המשכן ויתן את אדניו וישם את קרשיו ויתן את בריחיו ויקם את עמודיו: ויפרש את האהל על המשכן וישם את מכסה האהל עליו מלמעלה כאשר צוה יהוה את משה: ס ויקח ויתן את העדת אל הארן וישם את הבדים על הארן ויתן את הכפרת על הארן מלמעלה: ויבא את הארן אל המשכן וישם את פרכת המסך ויסך על ארון העדות כאשר צוה יהוה את משה: ס ויתן את השלחן באהל מועד על ירך המשכן צפנה מחוץ לפרכת: ויערך עליו ערך לחם לפני יהוה כאשר צוה יהוה את משה: ס וישם את המנרה באהל מועד נכח השלחן על ירך המשכן נגבה: ויעל הנרת לפני יהוה כאשר צוה יהוה את משה: ס וישם את מזבח הזהב באהל מועד לפני הפרכת: ויקטר עליו קטרת סמים כאשר צוה יהוה את משה: ס וישם את מסך הפתח למשכן:

ותלביש ית אהרן ית לבושי קודשא ותרבי יתיה ותקדש יתיה וישמש קדמי: וית בנוהי תקריב ותלביש יתהון כתונין: ותרבי יתהון כמא די רביתא ית אבוהון וישמשון קדמי ותהי למהוי להון רבותהון לכהנות עלם לדריהון: ועבד משה ככל די פקיד יי יתיה כן עבד: והוה בירחא קדמאה בשתא תניתא בחד לירחא אתקם משכנא: ואקים משה ית משכנא ויהב ית סמכוהי ושוי ית דפוהי ויהב ית עברוהי ואקים ית עמודוהי: ופרס ית פרסא על משכנא ושוי ית חופאה דמשכנא עלוהי מלעילא כמא די פקיד יי ית משה: ונסיב ויהב ית סהדותא בארונא ושוי ית אריחיא על ארונא ויהב ית כפורתא על ארונא מלעילא: ואעיל ית ארונא למשכנא ושוי ית פרוכתא דפרסא ואטיל על ארונא דסהדותא כמא די פקיד יי ית משה: ויהב ית פתורא במשכן זימנא על צדא דמשכנא צפונא מברא לפרוכתא: וסדר עלוהי סדרין דלחם קדם יי כמא די פקיד יי ית משה: ושוי ית מנרתא במשכן זימנא לקביל פתורא על שידא דמשכנא דרומא: ואדליק בוציניא קדם יי כמא די פקיד יי ית משה: ושוי ית מדבחא דדהבא במשכן זימנא קדם פרוכתא: ואקטר עלוהי קטורת בוסמין כמא די פקיד יי ית משה: ושוי ית פרסא דתרעא למשכנא:

בסדר ויקהל: י״ח פסו׳ אית בהון אל על על וסי׳ ויאמרו איש אל אחיו אבל· ויאמר יי׳ אל משה נטה ידך דארב׳· דחשך· ונתת אל חשן המשפט· ויאמר יי׳ אל משה פסל לך· ויקח ויתן את העדות· ועשו להם ציצת· ונתת את הברכה: והוצאתם את שניהם אל שער· הרפה משני שנים חדשים· אתי שלח יי׳ למשחך· אשר בחר בי מאביך· ותבא בת שבע אל המלך· ויבא אחאב אל ביתו סר וזעף· וישמע בן הדד אל המלך· כה אמר יי׳ צבאות לך בא אל הסכן· ואקום ואצא אל הבקעה· תהי נא אזנך קשבת· תהי נא עיניך פתוחות· והנותר לנשיא מזה ומזה: ויסך ד׳ רפין וסימ׳ ויבא את הארן אל המשכן· וירחץ ויסך· לגבר אשר דרכו נסתרה׳ ויסך בדלתים ים: משכנא קדמאה על צלע המשכן: משכנא תניינ׳ על ירך· ואפ״ס והוא צלע על ירכו: ויקטר עליו ד׳ דסמי׳ וסי׳ ויקטר עליו קטרת סמים· ויקטר עליו קטרת המזבח· ויקטר עליו את עלתו׳ קטרת סמים ה׳ דסמי׳ בקרי׳ וסי׳ והקטיר עליו אהרן קטרת סמים· ויקטר עליו קטרת סמים· ומלא חפניו קטרת סמים דקה· להקטיר קטרת· ומקטירים לי׳ עולות בבקר בבקר· דד״ה:

ובהעלות אהרן וגו׳ · אף ביום השמיני למלואים שהוא יום הקמת המשכן שמש משה והקריב קרבנות צבור חוץ מאותן שנצטוו בו ביום שנאמר קרב אל המזבח וגו׳ : את העולה · עולת התמיד : ואת המנחה · מנחת נסכים של תמיד כמו שנאמר ועשרון סלת בלול בשמן וגו׳ : ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו · יום שמיני למלואים השוו כולם לכהונה ותרגומו ומקדשין מיניה בו ביום קדש משה עמהם : ובקרבתם · כמו ובקרבם כשיקריבו : כתיב ולא יכול משה לבא אל אהל מועד וכתוב אחד אומר ובבא משה אל אהל מועד בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם כי שכן עליו הענן אמור מעתה כל זמן שהיה הענן לא היה יכול לבא נסתלק הענן נכנס ומדבר עמו · לעיני כל בית ישראל : בכל מסעיהם · בכל מסע שהיו נוסעי׳ היה הענן שוכן במקום אשר יחנו שם מקום חנייתן אף הוא קרוי מסע וכן וילך למסעיו וכן אלה מסעי לפי שממקום החנייה חזרו ונסעו לכך נקראו כולן מסעות :

ואת המנחה ח׳ וסי׳ ואת מזבח העלה · והעלה הכהן את · ויקח מנות את גדי העזים · ביום ההוא קדש המלך · ב׳ בפסו׳ · ועל הנשיא יהיה · יעשו את הכבש · ויקדש המלך · דד״ה : לרחצה ה׳ נמסר בריש סדר כי תשא : ואהרן ובניו ג׳ דסמי׳ וסי׳ ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו · והחנים לפני המשכן קדמה : ומקטירים לי״י : ובקרבתם

וְאֵ֗ת מִזְבַּ֣ח הָעֹלָ֔ה שָׂ֕ם פֶּ֖תַח מִשְׁכַּ֣ן אֹֽהֶל־מוֹעֵ֑ד וַיַּ֣עַל עָלָ֗יו אֶת־הָֽעֹלָה֙ וְאֶת־הַמִּנְחָ֔ה כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶֽׁה׃ ס וַיָּ֨שֶׂם֙ אֶת־הַכִּיֹּ֔ר בֵּֽין־אֹ֥הֶל מוֹעֵ֖ד וּבֵ֣ין הַמִּזְבֵּ֑חַ וַיִּתֵּ֥ן שָׁ֛מָּה מַ֖יִם לְרָחְצָֽה׃ וְרָחֲצ֣וּ מִמֶּ֔נּוּ מֹשֶׁ֥ה וְאַהֲרֹ֖ן וּבָנָ֑יו אֶת־יְדֵיהֶ֖ם וְאֶת־רַגְלֵיהֶֽם׃ בְּבֹאָ֞ם אֶל־אֹ֣הֶל מוֹעֵ֗ד וּבְקָרְבָתָ֛ם אֶל־הַמִּזְבֵּ֖חַ יִרְחָ֑צוּ כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶֽׁה׃ ס וַיָּ֣קֶם אֶת־הֶחָצֵ֗ר סָבִיב֙ לַמִּשְׁכָּ֣ן וְלַמִּזְבֵּ֔חַ וַיִּתֵּ֕ן אֶת־מָסַ֖ךְ שַׁ֣עַר הֶחָצֵ֑ר וַיְכַ֥ל מֹשֶׁ֖ה אֶת־הַמְּלָאכָֽה׃ פ

וַיְכַ֥ס הֶעָנָ֖ן אֶת־אֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד וּכְב֣וֹד יְהוָ֔ה מָלֵ֖א אֶת־הַמִּשְׁכָּֽן׃ וְלֹא־יָכֹ֣ל מֹשֶׁ֗ה לָבוֹא֙ אֶל־אֹ֣הֶל מוֹעֵ֔ד כִּֽי־שָׁכַ֥ן עָלָ֖יו הֶעָנָ֑ן וּכְב֣וֹד יְהוָ֔ה מָלֵ֖א אֶת־הַמִּשְׁכָּֽן׃ וּבְהֵעָל֤וֹת הֶֽעָנָן֙ מֵעַ֣ל הַמִּשְׁכָּ֔ן יִסְע֖וּ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל בְּכֹ֖ל מַסְעֵיהֶֽם׃ וְאִם־לֹ֥א יֵעָלֶ֖ה הֶעָנָ֑ן וְלֹ֣א יִסְע֔וּ עַד־י֖וֹם הֵעָלֹתֽוֹ׃ כִּי֩ עֲנַ֨ן יְהוָ֤ה עַֽל־הַמִּשְׁכָּן֙ יוֹמָ֔ם וְאֵ֕שׁ תִּהְיֶ֥ה לַ֖יְלָה בּ֑וֹ לְעֵינֵ֥י כָל־בֵּֽית־יִשְׂרָאֵ֖ל בְּכָל־מַסְעֵיהֶֽם׃ חזק

ח׳ · ו׳ · ג׳ · ל׳ וחד בקרבתם · ב׳ · ל׳ ואלפ׳ · ז׳ לא בפסו׳ · ל׳ וחד ל׳ וחד כהעלות · ל׳ · ל׳ · ד׳ · ל׳ בטעמ׳

וְיָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא שַׁוִּי בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא וְאַסֵּיק עֲלוֹהִי יָת עֲלָתָא וְיָת מִנְחָתָא כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ וְשַׁוִּי יָת כִּיּוֹרָא בֵּין מַשְׁכַּן זִמְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא וִיהַב תַּמָּן מַיָּא לְקִידּוּשׁ׃ וּמְקַדְּשִׁין מִנֵּיהּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן וְיָת רַגְלֵיהוֹן׃ בְּמֵיעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וּבְמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא מְקַדְּשִׁין כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ וַאֲקֵים יָת דַּרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא וּלְמַדְבְּחָא וִיהַב יָת פְּרָסָא דִתְרַע דַּרְתָּא וְשֵׁיצֵי מֹשֶׁה יָת עֲבִידְתָּא׃ וַחֲפָא עֲנָנָא יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וִיקָרָא דַיְיָ אִתְמְלִי יָת מַשְׁכְּנָא׃ וְלָא יָכִיל מֹשֶׁה לְמֵיעַל לְמַשְׁכַּן זִמְנָא אֲרֵי שְׁרָא עֲלוֹהִי עֲנָנָא וִיקָרָא דַיְיָ אִתְמְלִי יָת מַשְׁכְּנָא׃ וּבְאִסְתַּלָּקוּת עֲנָנָא מֵעִילַוֵּי מַשְׁכְּנָא נָטְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֹל מַטְלָנֵיהוֹן׃ וְאִם לָא מִסְתַּלַּק עֲנָנָא וְלָא נָטְלִין עַד יוֹמָא אִסְתַּלָּקוּתֵיהּ׃ אֲרֵי עֲנַן יְקָרָא דַיְיָ עַל מַשְׁכְּנָא בִּימָמָא וְחֵיזוּ אֶשָּׁתָא הֲוֵי בְלֵילְיָא בֵּיהּ לְעֵינֵי כָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל מַטְלָנֵיהוֹן׃

אבן עזרא

ולא יכול משה · אז קראו השם שיכנס אל אהל מועד והיה מדבר עם השם פנים אל פנים במקום שהיה נכנס כהן גדול פעם אחת בשנה עם ענן הקטרת כי משה בן בית הוא׳ והוצרכתי לומר ככה כי משה שם הלוחו׳ בארון ושם הכפורת ששם הכרובים על הארון ועליהם תמיד הכבוד והנה מה נעשה כאשר יורידו אהרן ובניו פרכת המסך מחוץ מקום הארון איך יגעו אליו על כן אמרתי כי משה לבדו היה נכנס לפנים מהפרכת ואהרן ובניו יורידו המסך הנקר׳ פרכת ומשה היה לוקח המסך ומכסה בו מיד את ארון העדות שלא יראוהו אהרן ובניו ואמ׳ הכתוב וכסו בו כי היו עוזרים אותו ויש אומרים כי הכהנים מכסים את הארון ואחו׳ פניהם לכנח הארון ובעבור שמצא בו כתוב ואש תהיה לילה בו ואמ׳ לכל מסעיהם גם זה יורה כי יש פעמים שיסע הענן בלילה והנה לא מצאנו כתוב שנסעו בלילה והאומר זה יפרש או יומים ולילה יום אחד והנה מה יעשה במלת מסעיהם ולא אמר מחניהם רק פירושו או יומים ולילה או יומים או לילה כמו ומקלל אביו ואמו מות יומת והוצרכתי לכל זה בעבור שראיתי כתוב בתפלת משה על דבר המרגלים ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה :

נשלם ספר ואלה שמות תהלה לשוכן מרומות

ועתה אפרש מעשה האפוד והחשן לפי שפירשתי האפוד והחשן פרקים פרקי׳ על פירושי המקראות ויש לטעות בצירופן לכך כתבתי מעשיהן יחד · האפוד היה עשוי כמין סינר של נשים רוכבות סוסי׳ וחוגרו מאחוריו כנגד לבו למטה מאציליו רחבו כרחב גבו של אדם ויותר ומגיע עד עקביו והחשב מחובר בראשו על פני רחבו ולא במחט אלא מעשה אורג ומאריך לכאן ולכאן כדי להקיף ולחגור בו והכתפות מחוברות בחשב אחת לימין ואחת לשמאל מרוחקו׳ זו מזו שיעור הבדלות כתפים מאחורי הכהן לשני קצות רחבו של סינר שכשזוקפן עומדו׳ לו על שתי כתפיו והן כמין שתי רצועות עשויות ממין האפוד ארוכות כדי שיעור לזוקפן אצל צואריו מכאן ומכאן ונקפלו׳ לפניו למטה מכתפיו מעט ואבני השהם קבועות בהן אחת על כתף הימין ואחת על כתף שמאל והמשבצות נתונו׳ בראשיהן לפני כתפיו של כהן וראשי שתי עבותות הזהב תחובות בשתי טבעות בשני קצות רחבו העליון אחת לימין ואחת לשמאל ושני ראשי השרשרות תקועין במשבצות לימין וכן ראשי שרשרת השמאלית תקועין במשבצת שבכתף שמאל נמצא החשן תלוי במשבצות האפוד על לבו מלפניו ועוד שתי טבעות בשתי קצות החשן בתחתיתו וכנגדן שתי טבעות בשתי כתפות האפוד מלמטה בראשו התחתון המחובר בחשב ונתון טבעות החשן מול טבעות האפוד שוכבין זה על זה ומרכסן בפתיל תכלת תחוב בטבעות האפוד והחשן שיהא תחתית החשן דבוק לחשב האפוד ולא יהא נד ומובדל והולך וחוזר :

סכום פסוקי דספרא ואלה שמות אלף ומאתים וט׳ וסימנו אר״ט וסדריו י״א ופרשיותיו כ״ט וחציו אלהים לא תקלל :

ל׳ וחד בקרבתם · ומשמש אלפא ביתא : ולא ז׳ ראשי פסוקים בספרא וסי׳ ולא יכלה עוד הצפינו · ולא יכלו החרטמים · ולא יכל משה לבא אל אהל מועד · ולא ישמע אליכם פרעה · ולא שמעו אל משה · ולא תותירו ממנו עד בקר · ולא תעלה במעלת על מזבחי : ענן ד׳ רפין בקרי׳ וסי׳ כי ענן י״י על המשכן · וכסה ענן הקטרת את הכפרת · יפיץ ענן אורו · ועתר ענן הקטרת עלה · וחד וענן י״י עליהם : ואש ג׳ בטעם זקף גדול וסי׳ ואש מתלקחת בתוך הברד · תהיה לילה בו לעיני · ואש אכלה את נאות המדבר · ונמסר גם בסדר וארא : סימן של סוף ואלה פקודי · ויביאו את המשכן · ואת כל כליו · ואת מכסה · ואת פרכת · ואת בדיו · ואת הכפרת · ואת לחם · ואת כל כליה · ואת שמן · ואת מזבח · ואת השמן · ואת קטרת · ואת מסך · ואת מכסה · ואת כל כליו · ואת כנו · ואת אדניה · ואת המסך · ואת כל כלי · ואת בגדי בניו :

תשלם ספר ואלה שמות תהלה לשוכן מרומות

אֿב מקחר חד קמץ בזקפא וסי׳ אדע ׃ והיה אני אלך מאתך ורוח ׃ אקח תגל ערותך גם תראה חרפתך ׃ אזעק כי מדי אדבר אזעק ׃ אשמע ויהי כאשר קרא ולא שמע ׃ קוברך ׃ נבר להטות משפט גבר ׃ גזר ויבן שלמה את גזר ׃ גאל ואני אמרתי אגלה אזנך ׃ געש מנחלי געש אביאל ׃ דרש כי לאלהי אביו דרש ׃ חיין אלי אחד מן השרפים ׃ זע ויצא המן ביום ההוא ׃ זמם עשה יי׳ אשר זמם ׃ חי מה יתאונן אדם חי ׃ חיי צמתו בבור חיי ׃ חלוני האמר אבנה לי בית מדות ׃ יזעק ׃ יפרע והכהן הגדול מאחיו ׃ יצען חזה ציון קרית ׃ ישחט איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב תניינ׳ דפסוק ׃ יש מה בא העת נבוכד נצר ׃ מדרך הגידו בגוי והשמיעו ׃ מטל ולויוסף אמ׳ מברכת ׃ נזרע וכי תאמרו מה נאכל ׃ נפל בין רגליה כרע נפל תניי׳ דפסוק ׃ פרץ ׃ צמח ואם בעיניו עמד הנתק ׃ צוני ויאמר המלך הוד יואב אתך ׃ קט ולא בדרכיהן הלכת ׃ קץ כי בטרם ידע הנער מאוס ׃ יום ושלש ימים ׃ תשכב ולרש אין כל כי אם כבשה ׃ תצלח ושניה המלכים לבבם ׃ תצמח הנני עשה חדשה עתה תצמח ׃

אֿלף זעירא מאותיות קטנות דאינון אֿ ויקראֿ אל משה ריש ספרא ׃ בֿ שתי בנות הבֿ ׃ גֿ לבש מֿ על מוקדה ׃ כֿ נטע ארן וגשם יגדל ׃ כֿ ונרגן ׃ כֿ ונבושובן ׃ סֿ יסֿפנני בסכה ׃

ויקרא

בגם המצוה להקריב לפניו אמה

אחל לפרש ספר ויקרא אל משה ׃

ויקרא אל משה ׃ לכל דברות ולכל אמירות ולכל צוויים קדמה קריאה לשון חבה לשון שמלאכי השרת משתמשין בו וקרא זה אל זה אבל לנביאי האומות נגלה עליהן בלשון עראי בלשון טומאה שנאמר ויקר אלהים אל בלעם ׃ ויקרא אל משה ׃ הקול הולך ומגיע לאזניו וכל ישראל לא שומעין יכול אף להפסקות היתה קריאה תלמוד לומר וידבר לדבור היתה קריאה ולא להפסקות ומה היו הפסקות משמשו ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין קל וחומר להדיוט הלמד מן ההדיוט ׃ אליו ׃ למעט את אהרן רבי יהודה אומ׳ שלש עשר׳ דברות נאמרו בתורה למשה ולאהרן וכנגדן נאמ׳ שלש עשרה מיעוטין ללמדך שלא לאהרן נאמרו אלא למשה שיאמר לאהרן ואלו הן שלש עשרה מיעוטין לדבר אתו מדבר אליו וידבר אליו ונועדתי לך כולן בתורת כהנים יכול ישמעו את קול הקריאה תלמוד לומ׳ קול לו קול ׃ אליו ׃ משה שומע וכל ישראל לא שמעו ׃ מאהל מועד ׃ מלמד שהיה הקול נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל יכול מפני שהקול נמוך תלמוד לומר את הקול מהו הקול הוא הקול המתפרש בתלים קול יי׳ בכח קול יי׳ בהדר קול יי׳ שובר ארזים אם כן למה נאמר מאהל מועד מלמד שהיה הקול נפסק ׃ כיוצא בו וקול כנפי הכרובי׳ נשמע עד החצר החיצונה יכול מפני שהקול נמוך תלמוד לומר כקול אל שדי בדברו אם כן למה נאמ׳ עד החצר החיצונה שכיון שמגיע שם היה נפסק ׃ מאהל מועד לאמר ׃ יכול מכל הבית תלמוד לומר מעל הכפרת יכול מעל הכפרת כולה תלמוד לומר מבין שני הכרובים ׃ לאמר ׃ צא ואמור להם דברי כיבושין בשבילכם הוא נדבר עמי שכן מצינו שכל שמנה ושלשים שנה שהיו ישראל במדבר כמנודין מן המרגל׳ ואילך לא נתייחד הדבר עם משה שנאמר ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות וידבר אלי לאמר אלי היה הדבור ׃ דבר אחר צא ואמור להן דברי והשיבני אם יקבלום כמו שנאמר וישב משה את דברי העם וגו׳ ׃ אדם כי יקריב מכם ׃ כשיקריב בקרבנות נדבה דבר הענין ׃ אדם למה נאמר מה אדם הראשון לא הקריב מן הגזל שהכל היה שלו אף אתם לא תקריבו מן הגזל ׃ הבהמה ׃ יכול אף חיה בכלל תלמוד לומר בקר וצאן ׃ מן הבהמה ׃ ולא כולה להוציא את הרובע ואת הנרבע ׃ מן הבקר ׃ להוציא את הנעבד ׃ מן

ויקרא משלנו ברית יחיד בעבור שני דברים גם כן יתכן להיות מצוה אחת בעבור דברים רבים כמצות העולה והקרבן כי בתת כל חלק בעתו ימלט החלק שים לו חלק לעולם הבא על כן פירוש לכפר לתת כופר והער מתחלת כי תשא על כן כתוב פן יפגענו בדבר גם יש בעולות סודות לעתידות גם יתבונן מכל קרבן סוד התולדת והחטאות והמכות להחיות מורי התורה ׃ וטעם ויקרא אל משה אחר ולא יכול משה שהכבוד קראו מאהל מועד שיבא שם ושם ידבר עמו והכבוד לפנים מהפרכת ושם היה משה נכנס כי כן כתוב וזה טעם ותמונת יי׳ יביט ׃ וטעם להזכיר הקרבנות קודם המצות כי השכינה תשוב אל מקומה אם לא ישמרו תורת העולה וכן היה וחלילה חלילה להצטרך לעולה וכן כתוב אם ארעב לא אומר לך רק יש לנו סוד ׃ מכם ׃ מאוחר וכן הוא אדם מכם כי יקריב קרבן וכמוהו רבים או יהיה מכם ממוכם או יהיה מכם רמז להוציא את הגזול כי כן כתוב שונא גזל בעולה ׃ מן הבהמה יהיה הקרבן כלל ואח׳ כן מן הבקר ומן הצאן שהם מין כבש ועז פרט גם מלת קרבנכם כלל

ויקרא אל משה ב׳ וסי׳ ויקרא אל משה דריש סיפרא ׃ ביום השביעי ׃ מאהל ד׳ וסי׳ ויצא מאהל לאה ׃ ויקרא אל משה ׃ יחתך ויסחך מאהל ׃ מתהלך מאהל אל אהל ׃ דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם י״ג בתורה וסי׳ אדם כי יקריב ׃ במעשה ארץ מצרים ׃ מועדי יי׳ אשר ׃ וקצרתם את קצירה ׃ ושבתה הארץ ׃ איש כי יפליא נדר ׃ איש כי תשטה ׃ לנדר נדר נזיר ׃ כי תבאו אל ארץ משבתיכם ׃ בבאכם אל הארץ ׃ קח צנצנת אחת ׃ ועשו להם ציצית ׃ והורשתם את כל יושבי דעלם והקריתם לכם ערים ׃ קרבן ה׳ קמצין וסי׳ אדם כי יקריב מכם ׃ והקריב ממנו אחד מכל ׃ ואל פתח אהל מועד ׃ אשר יקריבו ׃ ואם כל בהמה טמאה ׃ וסי׳ בלשון ארמי בר נשא דא קרב בעירא קמי תרעא ׃ מן הבהמה ד׳ פסו׳ אית בהון מן מן ומן וסי׳ נמסר בסדר וארא ׃

וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֵלָיו מֵאֹהֶל מוֹעֵד לֵאמֹר ׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אָדָם כִּי־יַקְרִיב מִכֶּם קָרְבָּן לַיהוָה מִן־הַבְּהֵמָה מִן־הַבָּקָר

בׄ ר׳ ׃ י״ג בתור׳ ׃ ד׳ פסו׳ אית בהון מן מן מן מן ׃

וּקְרָא לְמֹשֶׁה וּמַלֵּיל יְיָ עִמֵּיהּ מִמַּשְׁכַּן זִמְנָא לְמֵימַר ׃ מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֱנָשׁ אֲרֵי יְקָרֵיב מִנְּכוֹן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ מִן בְּעִירָא מִן תּוֹרַיָּא

אם עולה קרבנו · פרט ועולה מפורשת : מן הבקר · גדול או קטן אחר שמוכת ימים ובעבור היות העולה קרבה כלה לגבוה היא מהנבחרת והזכר נבחר מהנקבה על כן אין בעולה נקבה : תמים · בלא מום · ואחר שאמר יקריבנו פירש אל המקום אשר יקריב אותו כי יכנס בחצר אהל מועד : לפני יי׳ · דבק בטעם עם אל פתח אהל מועד יקריב אותו : לרצונו לפני יי׳ · שיקריבנו ברצונו ולא באונס : וסמך ידו · היה כי׳ שהפש׳ שבידו האחת יסמוך כי דרך שעיר המשתלח אינו כדרך כל קרבן על כן שנה הכתוב רק כאשר מצאנו המעתיקים שהעתיקו שכל סמיכה בשתי ידי׳ סמכנו עליהם והגוף הקרב לכפר על העולה על הרוח יקרא עולה גם כן הקרב בעבור חטאת ואשם יקרא חטאת ואשם : ונרצה לו · יפיק רצון מהשם : לכפר עליו · להיות כופר שוכם שים כליו : לפני יי׳ · כמו שלחת הבאן : על ירך המזבח צפונה · כנגד השלחן · וטעם ושחט הכהן שישחטנו אחד ויזרקו רבים את הדם וכן כתוב וימציאו בני אהרן · וטעם אשר פתח אהל להוציא מזבח הקטורת : והפשיט · כהן או לוי כלוה שיו : ונתנו בני אהרן · שלא יגעו הלוים וזאת מצוה על הכהני׳ ולא פחותים משנים : הפדר · רבי חכמי הדור פירשוהו הגוף והנכון בעיני שפי׳ הפדר החלבי׳ וכן הוא וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחי׳ שהם נתחי הגוף את הראש ואת הפדר שהם החלבים ויחסר אות וי״ו שהוא כמנהג הלשון אדם שעור וברקת ונתח אותו לנתחיו ולנתחי הגוף את ראשו ואת פדרו או יהיפ׳ את הראש עם הראש וכמוהו רבים והעד הכאמן ויקטר משה את הראש ואת הנתחים ואת הפדר : וערכו · על בן הבקר כי הוא גדול ועל הכבש וערך : ירחץ במים · כהן או לוי על כן הוצרך להוסיף עם והקטי׳ מלת הכהן : אשה · שם התאר וטעמו קרבן אש והוא תאר למלת הכל : ניחוח · מפורש : על ירך המזבח · מחוץ וכן ירכתי צפון כי רבים תעו ואמרו שמגדל ציון היה בתוך ירושלם : מן התורי׳ · גדולים ולא קטנים : בני היונה · להוציא את הגדולים על כן לא אמרו יונים : ומלק

לרצנו ה׳ חס׳ בליש׳ וס׳ נמסר בסדר ויחי : וסמך ידו ד׳ חס׳ את וס׳ וסמך ידו על ראש העלה · וסמך ידו על ראש קרבנו · וסמך ידו על ראש השעיר · וסמך ידו אל הקיר : בן הבק׳ כל בן המנגן בקמץ במ״ו פתחין וס׳ נמסר בסדר ויצא : ירחץ ה׳ ד׳ פתחין וחד קמץ וס׳ והקרב והכרעים ירחץ · וקרבו וכרעיו ירחץ · ואם לא יכבס

וּמִן־הַצֹּאן תַּקְרִיבוּ אֶת־קָרְבַּנְכֶם : אִם־עֹלָה קָרְבָּנוֹ מִן־הַבָּקָר זָכָר תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד יַקְרִיב אֹתוֹ לִרְצֹנוֹ לִפְנֵי יְהוָה : וְסָמַךְ יָדוֹ עַל רֹאשׁ הָעֹלָה וְנִרְצָה לוֹ לְכַפֵּר עָלָיו : וְשָׁחַט אֶת־בֶּן הַבָּקָר לִפְנֵי יְהוָה וְהִקְרִיבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־הַדָּם וְזָרְקוּ אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב אֲשֶׁר־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד : וְהִפְשִׁיט אֶת־הָעֹלָה וְנִתַּח אֹתָהּ לִנְתָחֶיהָ : וְנָתְנוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְעָרְכוּ עֵצִים עַל־הָאֵשׁ : וְעָרְכוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֵת הַנְּתָחִים אֶת־הָרֹאשׁ וְאֶת־הַפָּדֶר עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ : וְקִרְבּוֹ וּכְרָעָיו יִרְחַץ בַּמָּיִם וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחוֹחַ לַיהוָה : ס וְאִם־מִן־הַצֹּאן קָרְבָּנוֹ מִן־הַכְּשָׂבִים אוֹ מִן־הָעִזִּים לְעֹלָה זָכָר תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ : וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְהוָה וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב : וְנִתַּח אֹתוֹ לִנְתָחָיו וְאֶת־רֹאשׁוֹ וְאֶת־פִּדְרוֹ וְעָרַךְ הַכֹּהֵן אֹתָם עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ : וְהַקֶּרֶב וְהַכְּרָעַיִם יִרְחַץ בַּמָּיִם וְהִקְרִיב הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּל וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה : פ וְאִם מִן־הָעוֹף עֹלָה קָרְבָּנוֹ לַיהוָה וְהִקְרִיב מִן־הַתֹּרִים אוֹ מִן־בְּנֵי הַיּוֹנָה אֶת־קָרְבָּנוֹ :

ז״ר בסידר׳ · ה׳ חס׳ בליש׳ · ד׳ חס׳ את׳ · ל׳ · כל בן המנגן בקמץ בת״א · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ב׳ ובר״ס · לג׳ · ג״מ ל׳ בתור׳ · יד׳ ר״פ · ל׳ · ח׳ בטעם מאריכין בסיפ׳ · ד׳ כתיבין וא׳ קמץ לג׳ · ל׳ · מלא חס׳ · ד׳

וּמִן־עָנָא תְקָרְבוּן יָת־קוּרְבַּנְכוֹן : אִם־עֲלָתָא קוּרְבָּנֵיהּ מִן־תּוֹרֵי דְכַר שְׁלִים יְקָרְבִינֵיהּ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא יְקָרֵיב יָתֵיהּ לְרַעֲוָא־לֵיהּ קֳדָם יְיָ : וְיִסְמוֹךְ יְדֵיהּ עַל רֵישׁ עֲלָתָא וְיִתְרְעֵי לֵיהּ לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי : וְיִכּוֹס יָת־בַּר תּוֹרֵי קֳדָם יְיָ וִיקָרְבוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כָּהֲנַיָּא יָת־דְּמָא וְיִזְרְקוּן יָת דְּמָא עַל־מַדְבְּחָא סְחוֹר־סְחוֹר דִּי בִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא : וְיַשְׁלַח יָת־עֲלָתָא וִיפַלֵּיג יָתַהּ לְאֵיבְרָהָא : וְיִתְּנוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנָא אִשָּׁתָא עַל־מַדְבְּחָא וִיסַדְּרוּן אָעַיָּא עַל־אִשָּׁתָא : וִיסַדְּרוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא יָת אֵיבְרַיָּא וְיָת־רֵישָׁא וְיָת־תַּרְבָּא עַל־אָעַיָּא דִּי עַל־אִשָּׁתָא דִּי עַל־מַדְבְּחָא : וְגַוֵּיהּ וּכְרָעוֹהִי יְחַלֵּיל בְּמַיָּא וְיַסֵּיק כַּהֲנָא יָת־כּוֹלָא לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם־יְיָ : וְאִם מִן־עָנָא קוּרְבָּנֵיהּ מִן־אִמְּרַיָּא אוֹ מִן־בְּנֵי־עִזַּיָּא לַעֲלָתָא דְכַר שְׁלִים יְקָרְבִינֵיהּ : וְיִכּוֹס יָתֵיהּ עַל שִׁידָא דְמַדְבְּחָא צִיפּוּנָא קֳדָם יְיָ וְיִזְרְקוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא יָת־דְּמֵיהּ עַל־מַדְבְּחָא סְחוֹר־סְחוֹר : וִיפַלֵּיג יָתֵיהּ לְאֵבָרוֹהִי וְיָת־רֵישֵׁיהּ וְיָת־תַּרְבֵּיהּ וִיסַדַּר כַּהֲנָא יָתְהוֹן עַל־אָעַיָּא דִּי עַל־אִשָּׁתָא דִּי עַל־מַדְבְּחָא : וְגַוָּא וּכְרָעַיָּא יְחַלֵּיל בְּמַיָּא וִיקָרֵיב כַּהֲנָא יָת־כּוֹלָא וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא הוּא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם־יְיָ : וְאִם מִן־עוֹפָא עֲלָתָא קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם־יְיָ וִיקָרֵיב מִן־שַׁפְנִינַיָּא אוֹ מִן־בְּנֵי יוֹנָה יָת־קוּרְבָּנֵיהּ :

ובשרו · דין קמץ · והוה לפנות ערב ירחץ · ישמח צדיק כי חזה נקם : אשה כל ויקרא אשה בטעם תביר תחת אשה במ״ב שהתביר תחת עלה וכל במדבר דכול במ״ב וס׳ ואת חלבם תקטיר · הכבש : ניחוח ה׳ כל בליש׳ נמסר בסדר תצוה : על ח׳ בטעם מאריכין בסיפרא וס׳ על ירך המזבח צפונ׳ · על כל קרבנך תקריב מלח · על חטאתו אשר חטא · וחברו על שגגתו אשר שגג · על אש׳ · על המטהר · על לחם הבכורים : וערכו בני אהרן · ונתח אתו לנתחיו · על העצים אשר על האש אשר על המזבח צש״ו סימן · ושסע אתו בכנפיו · על העצים אשר על האש · צ״ש סימן : קדמא את הנתחים את הראש ואת הפדר · נר״ף סימן · תניינ׳ את הראש ואת הנתחים ואת הפדר · ר״נף סימן : עלה הוא אשה ריח נחח לי״ב וס׳ והקרב והכרעים · ושסע אתו בכנפיו לא יבדיל :

מן הבהמה · להוציא את המוקצה : ומן הצאן · להוציא את הנוגח שהמית כשהוא אומר למטה מן העגין מן הבקר שאין תלמוד לומר להוציא את הטרפה : יקריבו · מלמד ששנים מתנדבים עולה בשותפות : קרבנכם · מלמד שהיא באה בנדבת צבור היא עולת קיץ המזבח הבאה מן המותרות : זכר · ולא נקבה כשהוא אומר זכר למט׳ שאין תלמוד לומ׳ זכר ולא טומטום ואנדרוגינוס : תמים · בלא מום : אל פתח אהל מועד · מטפל בהבאתו עד העזרה מהו אומר יקריב יקריב אפילו נתערבה עולת ראובן בעולת שמעון יקריב כל אחד לשם מי שהוא וכן עולה בחולין ימכרו החולין לצרכי עולות והרי הן כולן עולות ויקרב כל אחד לשם מי שהוא יכול אפילו נתערבה בפסולין או בשאינו מינו תלמוד לומר יקריבנו : יקריב אותו · מלמד שכופין אותו יכול בעל כרחו תלמוד לומר לרצונו הא כיצד כופין אותו עד שיאמר רוצה אני : לפני יי׳ וסמך · אין סמיכה בבמה : על ראש העולה · להביא עולת חובה לסמיכה ולהביא עולת הצאן : העולה · פרט לעולת העוף : ונרצה לו · על מה הוא מרצה לו אם תאמר על כריתות ומיתות בית דין או מיתה בידי שמים או מלקו׳ הרי עונשן אמור הא אינו מרצה אלא על עשה ועל לאו שניתק לעש׳ : ושחט והקריבו הכהנים · מקבלה ואילך מצות כהונה למד על השחיטה שכשרה בזר : לפני יי׳ · בעזרה : והקריבו · זו קבלה שהיא ראשונ׳ ומשמעה לשון הולכה למדנו שתיהן : בני אהרן · יכול חללים תלמוד לומר הכהני׳ : את הדם · מה תלמוד לומ׳ דם דם שני פעמים להביא את שנתערב במינו או בשאינו מינו יכול אף בפסולין או בחטאות הפנימיות או בחטאות החיצונות שאלו למעלה ואלו למט׳ ת״ל במקום אחר דמו :

וזרקו · עומד למטה וזורק מן הכלי לכותל המזבח למטה מחוט הסיקרא כנגד הזויות לכך נאמ׳ סביב שיהא הדם נתון בארבע רוחו׳ המזבח או יכול יקיפנו בחוט ת״ל וזרקו ואי אפשר להקיף בזריקה אי וזרקו יכול בזריקה אחת ת״ל סביב הא כיצד נותן שתי מתנות שהן ד׳ : אשר פתח אהל מועד · ולא בזמן שהוא מפורק : והפשיט · מה ת״ל העולה לרבו׳ את כל העולו׳ להפשט ונתוח : אותה לנתחיה · ולא נתחיה לנתחי׳ : ונתנו אש · אע״פ שהאש יורדת מן השמי׳ מצוה להביא מן ההדיוט : בני אהרן הכהן · כשהוא בכיהונו הא אם עבד בבגדי כהן הדיוט עבודתו פסול׳ : בני אהרן הכהני׳ · כשהם בכיהונם הא כהן הדיוט שעבד בשמנ׳ בגדי׳ עבודתו פסולה : את הנתחי׳ את הראש · לפי שאין הראש בכלל הפשט שכבר הותז בשחיטה לפיכך הוצרך למנותו לעצמו : ואת הפדר · למה נאמר ללמדך שמעלהו עם הראש ומכסה בו את בית השחיטה והו דרך כבוד של מעלה : אשר על המזבח · שלא יהיו הגזירין יוצאין חוץ למערכה : עלה · לשם עולה יקטירנו : אשה · כשישחטנו יהא שוחטו לשם האש וכל אשה לשון בלע״ז : ניחוח · נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני : ואם מן הצאן · וי״ו מוסיף על ענין ראשון ולמה הופסק ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין : מן הכשבים ומן העזים הרי אלו שלשה מיעוטין פרט לזקן ולחולה ולמזוהם : על ירך המזבח · על צד המזבח : צפונה לפני יי׳ · ואין צפון בבמה : מן העוף · ולא כל העוף תמים זכר בבקר בכשבים ואין תמות וזכרות בעופות יכול אף מחוסר אבר תלמוד לומר מן העוף : תורים · גדולים ולא קטנים : בני יונה · קטנים ולא גדולים : מן התורים או מן בני היונה · פרט לתחלת הציהוב שבזה ושבזה שהוא פסול שגדול הוא אצל בני יונה וקטן אצל תורים : והקריבו

והקריבו. אפילו פרידה אחת: יביאנה הכהן: ומלק. אין מליקה בכלי אלא בעצמו של כהן קוצץ בצפרנו ממול העורף וחותך מפרקת עד שמגיע לסימנין וקוצצן: ונמצה דמו. לשון מיצוי שהוא אוחז בית השחיטה על קיר המזבח והדם מתמצה ויורד: ומלק והקטיר ונמצה. אפשר לומר כן מאחר שהוא מקטיר הוא מוצה אלא מה הקטרה הראש בעצמו והגוף בעצמו וכו' אף מליקה כן ופשוטו של מקרא מסורס הוא ומלק והקטיר וקודם הקטרה ונמצה דמו כבר: מוראתו. מקום הראי זה הזפק: בנוצתה. עם בני מעיה ונוצה לשון דבר המאוס כמו כי נצו גם נעו וזהו שתרגם אונקלוס באוכליה וזהו מדרשו של אבא יוסי בן חנן שאמר נוטל את הקורקבן עמה ורבותינו אמרו

והקריבו ג' ומל' וסי' והקריבו הכהן אל המזבח. ואם עז קרבנו. ושהרה ממקור דמיה: אל המזבח ט' וסי' או בגשתם אל המזבח. ירחצו מים ולא ימותו. ובקרבתם אל המזבח ירחצו. והקריבו הכהן אל המזבח ומלק. והבאת את המנחה. ויקרב אהרן אל המזבח. קרב אל המזבח ועשה. ויצא אל המזבח אשר לפני יי'.

והקריבו הכהן אל המזבח ומלק את ראשו והקטיר המזבחה ונמצה דמו על קיר המזבח: והסיר את מראתו בנצתה והשליך אתה אצל המזבח קדמה אל מקום הדשן: ושסע אתו בכנפיו לא יבדיל והקטיר אתו הכהן המזבחה על העצים אשר על האש עלה הוא אשה ריח ניחח ליהוה: ס ונפש כי תקריב קרבן מנחה ליהוה סלת יהיה קרבנו ויצק עליה שמן ונתן עליה לבנה: והביאה אל בני אהרן הכהנים וקמץ משם מלא קמצו מסלתה ומשמנה על כל לבנתה והקטיר הכהן את אזכרתה המזבחה אשה ריח ניחח ליהוה: והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו קדש קדשים מאשי יהוה: ס וכי תקרב קרבן מנחה מאפה תנור סלת חלות מצת בלולת בשמן ורקיקי מצות משחים בשמן: ס ואם מנחה על המחבת קרבנך סלת בלולה בשמן מצה תהיה: פתות אתה פתים ויצקת עליה שמן מנחה הוא: ס ואם מנחת מרחשת קרבנך סלת בשמן תעשה: והבאת את המנחה

ויקרביניה כהנא למדבחא וימלוק ית רישיה ויסיק למדבחא ויתמצי דמיה על כותל מדבחא: ויעדי ית זפקיה באוכליה וירמי יתה בסטר מדבחא קידומא לאתר דמוקדין קיטמא: ויפריק יתיה בגדפוהי לא יפריש ויסיק יתיה כהנא למדבחא על אעיא די על אישתא עלתא הוא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי: ואנש ארי יקריב קורבן מנחתא קדם יי סולתא יהי קורבניה ויריק עלה משחא ויתן עלה לבונתא: וייתינה לות בני אהרן כהניא ויקמוץ מתמן מלי קומציה מסלתה וממשחה על כל לבונתה ויסיק כהנא ית אדכרתה למדבחא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי: ודאשתאר מן מנחתא לאהרן ולבנוהי קודש קודשין מקורבניא דיי: וארי תקריב קורבן מנחתא מאפה תנורא סולתא גריצן פטירן דפילן במשח ואספוגין פטירין דמשיחין במשח: ואם מנחתא על מסריתא קורבנך סולתא דפילא במשח פטיר תהי: בצע יתה ביצועין ותריק עלה משחא מנחתא היא: ואם מנחתא דרדתא קורבנך סולתא במשח תתעביד: ותיתי ית מנחתא

אבן עזרא

ומלק. אין לו אח במקרא ומשפט המליקה מדברי הקבלה: ונמצה דמו. מבנין נפעל מגזרת מצית: מראתו. ידוע וכמוהו הוי מראה ונגאלה: בנוצתה. עם הנוצה שלו וכן מלת הנוצ' אצל המזבח. מחוץ: קדמה. כי הוא רחוק ממקום הכבוד: אל מקום הדשן. גם שם ישימוהו: ושסע. מגזרת ומוסעת שסע כטעם בקוע: ונפש כי תקריב. כנפש אדם והזכיר הנפש שהמנחה מדבה גם הנפש תקרא נדיבה ורוח נדיבה תסמכני: סלת. קמח חטה נקיה והיא הנקראת בלשון קדר סמיד והנה אין ראוי להיות מנח' לגבוה כי אם מהמין שאין למעלה הימנו: וקמץ. מגזרת לקמצים קדמונינו פירשו מלא קמצו ודבריהם אמת: מסלתה. מעט ממנה וכן מהשמן רק כל הלבונ' יקטיר: אזכרתה. האלף נוסף והטעם מה שיהיה לו לזכרון לפני השם בעבור מנחתו ורבים פירשוהו כריח וקטורת כמו זכרו כיין לבנון: לאהרן ולבניו. ולכל הכהנים בשוה: חלות. עבות ויש אומרים שגלול מלשון חלילה בדברי קדמונינו: מחבת. קערה מכוסה בקערה והאש תחת האחת ושבת לכמוה: מרחשת. מעשה מטוגן ויש מפרשים מגזרת רחש לבי והטעם בעבור שישמיע קול: לאהרן

קודר סביב הזפק בסכין כעין ארובה ונוטלו עם הנוצה שעל העורף בעולת בהמה שאינה אוכלת אלא באבוס בעליה נאמר והקרב והכרעים ירחץ במים והקטיר בעוף שנזון מן הגזל נאמר והשליך את המעים שאכלו מן הגזל: אצל המזבח קדמה. במזרחו של כבש: אל מקום הדשן. מקום שנותנין שם תרומת הדשן בכל בקר ודשון מזבח הפנימי והמנורה וכולם נבלעים שם במקומן: ושסע. אין שיסוע אלא ביד וכן הוא אומר בשמשון וישסעהו כשסע הגדי: בכנפיו. עם כנפיו אינו צריך למרוט כנפי נוצתו: בכנפיו. נוצה ממש והלא אין לך הדיוט שמריח ריח כנפים נשרפים ואין נפשו קצה עליו ולמה אמר הכתוב יקריב כדי שיהא המזבח שבע ומהודר בקרבנו של עני: לא יבדיל. אינו מפריקו לגמרי לשתי חתיכות אלא קורעו מגבו נאמר בעוף ריח ניחוח ונאמר בבהמה ריח ניחוח לומר לך אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין את לבו לשמים: נפש כי תקריב. לא נאמ' נפש בכל קרבנו' נדבה אלא במנחה מי דרכו להתנדב מנחה עני אמר הקדוש ברוך הוא מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו: סלת יהיה קרבנו. האומר הרי עלי מנחה סתם מביא מנחת סלת שהיא הראשונה שבמנחות ונקמצת כשהיא סלת כמו שמפורש בענין לפי שנאמרו כאן חמש מיני מנחות וכולן באות אפויות קודם קמיצה חוץ מזו לכך קרויה מנחת סלת: סלת. אין סלת אלא מן החיטים שנ' סלת חטים ואין מנחה פחותה מעשרון שנ' ועשרון סלת למנחה עשרון לכל מנחה: ויצק עליה שמן. על כולה: ונתן עליה לבונ'. על מקצתה מניח קומץ לבונה עליה לצד אחד ומה ראית לומר כן שאין רבוי אחר רבוי בתורה אלא למעט. דבר אחר שמן על כולה מפני שהוא נבלל עמה כמו שנ' מסלתה ומשמנה ולבונה על מקצתה שאינה נבללת עמה ולא נקמצת עמה שנ' על כל לבונתה שלאחר שקמץ מלקט את הלבונה כולה ומקטירה ויצק ונתן והביאה מלמד שיציקה ובלילה כשרים בזר: הכהנים וקמץ. מקמיצה ואילך מצות כהונה: וקמץ משם. ממקום שרגלי הזר עומדו' ללמדך שהקמיצה כשרה בכל מקו' בעזרה אף בא(ח)ת עשרה אמה של מקום דריסת רגלי ישראל: מלא קמצו. יכול מבורץ מבצבץ ויוצא לכל צד ת"ל במקום אחר: והרים ממנו בקומצו. לא יהא כשר אלא מה שבתוך הקומץ אי בקומצו יכול חסר ת"ל מלא הא כיצד חופה שלש אצבעותיו על פס ידו וזהו קומץ במשמ' לשון העברית: על כל לבונתה. לבד כל הלבונ' יהא הקומץ מלא: לבונתה והקטיר. אף הלבונה בהקטרה: מלא קומצו מסלתה ומשמנה. הא אם קמץ ועלה בידו גרגיר מלח או קורט לבונה פסולה: אזכרתה. הקומץ העולה לגבוה הוא זכרון המנחה שבו נזכר בעליה לטובה ולנחת רוח: לאהרן ולבניו. כהן גדול נוטל חלק בראש שלא במחלוקת וההדיוט במחלוקת: קדש קדשים. הוא להם מאשי יי' אין להם חלק בה אלא לאחר מתנות האישי': וכי תקריב וגו'. שאמר הרי עלי מנחת תנור ולמד הכתוב שיביא או חלות או רקיקין החלות בלולות והרקיקין משוחין ונחלקו רבותי' במשיחתן יש אומרים מושחן וחוזר ומושחן עד שכלה כל השמן שבלוג שכל המנחות טעונות לוג שמן ויש אומרים מושחן כמין כי ושאר השמן נאכל בפני עצמו לכהנים מה תלמוד לומר בשמן בשמן שני פעמים להכשיר שמן שני ושלישי היוצא מן הזיתים ואין צריך שמן ראשון אלא למנורה שנ' בו זך ושנינו במנחות כל המנחו' האפויות לפני קמיצתן נקמצו' על ידי פתיתה כולן באות עשר עשר חלות והאמור בה רקיקין באה עשר רקיקין: ואם מנח' על המחבת. שאמר הרי עלי מנחת מחבת וכלי הוא שהיה במקדש שאופין בו מנחה על האור בשמן והכלי אינו עמוק אלא צף ומעשי המנחה שבתוכו קשין שמתוך שהיא צפה האור שורף את השמן וכולן טעונות יציקה ובלילה ומתן שמן בכלי קודם לעשייתן: סלת בלולה בשמן. מלמד שבוללן בעודן סלת: פתות אותה פתים. לרבות כל המנחות הנאפות קודם קמיצה לפתיתה: ויצקת עליה שמן מנחה היא. לרבות כל המנחות ליציקה יכול אף מנחת מאפה תנור תלמוד לומר עליה אוציא את החלות ולא אוציא את הרקיקין תלמוד לומר היא: מרחשת. כלי הוא שהיה במקדש עמוק ומתוך שהיא עמוקה שמנה צבור ואין האור שורפו לפיכך מעשי מנחה העשויין לתוכה רוחשין כל דבר רך על ידי משקה נראה כרוחש ומנענע: אשר

ולקח הכהן מיד האשה: ונפש ג' ר"פ וסי' כי תקריב. ושמעה קול אלה. ונפש אדם מן הנשים: ומשמנה ג' וסי' מלא קמצו מסלתה. מגרשה ומשמנה. והקטיר ממנו בקמצו. וא' כל בלי שמנה: תקרב י' חס' בליש' וסי' וכי תקרב קרבן מנחה. ויקרבו בני אהרן את הדם. בהקרבם אש זרה. הקרב את קרבנו. תקרבון אלי ושמעתיו. ויקרבו אתו אל יהושע. והעלה אשר יקרב הנשיא. כה זימנא קרבו גברין כשדאין. באדין קרבו ואמרו קדם מלכא. והקרבו לחנכת בית אלהא דנא: חלות ג' מל' וסי' וכי תקרב קרבן מנחה. ואם על תודה. קדמא דפסו'. ואפית אותה: פתים ב' וסי' פתות אתה. תופיני: תעשה ז' וסי' נמסר בסדר תרומה:

אשר יעשה מאלה. מאחד מן המינין הללו: והקריבה. בעליה אל הכהן: והגישה הכהן אל המזבח. מגישה לקרן דרומית מערבית של מזבח: את אזכרתה. היא הקומץ: וכל דבש. כל מתיקת פרי קרויה דבש: קרבן ראשית תקריבו. מה יש לך להביא מן השאור ומן הדבש. קרבן ראשית שתי הלחם של עצרת הבאים מן השאור שנאמר חמץ תאפינה. ובכורים מן הדבש כמו בכורי תאנים ותמרים: מלח ברית. שהברית כרותה למלח משששת ימי בראשית שהובטחו המים התחתונים ליקרב במזבח במלח וניסוך המים בחג: על כל קרבנך. על עולת בהמה ועוף ואמורי כל הקדשים כולן: ואם תקריב. הרי אם משמש בלשון כי שהרי אין זה רשות שהרי במנחת העומר הכתוב מדבר שהיא חובה וכן ואם יהיה היובל וגו': מנחת ביכורים. במנחת העומר הכתוב מדבר שהיא באה אביב בשעת בישול התבואה ומן השעורי' היא באה נאמ' כאן אביב ונאמ' להלן כי השעור' אביב: קלוי באש. שמיבשי' אות' על האור באבוב של קלאים שאלולי כן אינה נטחנת בריחים לפי שהיא לחה: גרש כרמל. גרוסה בעודה לחה גרש לשו' שבירה וטחי' גרוסה בריחים של גרוסות כמו ויגרס בחצץ וכן גרסה נפשי: כרמל. בעוד הכר מלא שהתבוא' לחה ומלאה בקשין שלה ועל כן נקראו' המלילו' כרמל וכן כרמל בצקלונו: שלמים. שמטילים שלום בעולם שלמים שיש בהם שלום למזבח ולכהנים ולבעלים: ואת כל החלב וגו'. להביא חלב שעל הקבה דברי ר' ישמעאל רבי עקיבא אומר להביא חלב שעל הדקין: כסלים

יעשה לו' וסי' ויאמר לבן לא אעשה. ובני יעקב באו. ותתצב אחתו. וביום הראשון מקרא קדש. ב' בפסו'. או בן יגח. ששת ימים דושמרו. והבאת את המנחה. וחלב נבלה' וכל אשר יפל עליו. וראה את הנגע ביום. ואיש כי יתן מום. ואת קלעי החצר. כל ימי נזרו. בכה יעשה לשור. כי לא פרש. באלה תעשו

אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה מֵאֵלֶּה לַיהֹוָה וְהִקְרִיבָהּ אֶל־הַכֹּהֵן וְהִגִּישָׁהּ אֶל־הַמִּזְבֵּחַ׃ וְהֵרִים הַכֹּהֵן מִן־הַמִּנְחָה אֶת־אַזְכָּרָתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהֹוָה׃ וְהַנּוֹתֶרֶת מִן־הַמִּנְחָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו קֹדֶשׁ קָדָשִׁים מֵאִשֵּׁי יְהֹוָה׃ כָּל־הַמִּנְחָה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהֹוָה לֹא תֵעָשֶׂה חָמֵץ כִּי כָל־שְׂאֹר וְכָל־דְּבַשׁ לֹא־תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אִשֶּׁה לַיהֹוָה׃ קָרְבַּן רֵאשִׁית תַּקְרִיבוּ אֹתָם לַיהֹוָה וְאֶל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא־יַעֲלוּ לְרֵיחַ נִיחֹחַ׃ וְכָל־קָרְבַּן מִנְחָתְךָ בַּמֶּלַח תִּמְלָח וְלֹא תַשְׁבִּית מֶלַח בְּרִית אֱלֹהֶיךָ מֵעַל מִנְחָתֶךָ עַל כָּל־קָרְבָּנְךָ תַּקְרִיב מֶלַח׃ ס וְאִם תַּקְרִיב מִנְחַת בִּכּוּרִים לַיהֹוָה אָבִיב קָלוּי בָּאֵשׁ גֶּרֶשׂ כַּרְמֶל תַּקְרִיב אֵת מִנְחַת בִּכּוּרֶיךָ׃ וְנָתַתָּ עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְשַׂמְתָּ עָלֶיהָ לְבֹנָה מִנְחָה הִוא׃ וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־אַזְכָּרָתָהּ מִגִּרְשָׂהּ וּמִשַּׁמְנָהּ עַל כָּל־לְבֹנָתָהּ אִשֶּׁה לַיהֹוָה׃ פ

ג וְאִם־זֶבַח שְׁלָמִים קָרְבָּנוֹ אִם מִן־הַבָּקָר הוּא מַקְרִיב אִם־זָכָר אִם־נְקֵבָה תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ לִפְנֵי יְהֹוָה׃ וְסָמַךְ יָדוֹ עַל־רֹאשׁ קָרְבָּנוֹ וּשְׁחָטוֹ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ וְהִקְרִיב מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אִשֶּׁה לַיהֹוָה אֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב׃ וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵהֶן

לו' ל' לב' יט ר"פ בפס' ז' ג' ב' כל דסמיך לנמר כיתה יו' ל' יהוה חד מן ל"ב חלין קמ"ץ ואחר זרקא' ג"מל ל' ול' גרש ירחים ל' ומל' ל' ג' ל' מתל' ל' ר' תס' את ל' ג' חס' בכירה'

דִּי יִתְעֲבֵד מֵאִלֵּין קֳדָם יְיָ וִיקָרְבִנַּהּ לְוָת כַּהֲנָא וִיקָרְבִנַּהּ לְוָת מַדְבְּחָא׃ וְיַפְרֵישׁ כַּהֲנָא מִן מִנְחָתָא יָת אַדְכַּרְתַּהּ וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ וּדְיִשְׁתְּאַר מִן מִנְחָתָא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין מִקּוּרְבָּנַיָּא דַּייָ׃ כָּל מִנְחָתָא דִּי תְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ לָא תִתְעֲבֵד חֲמִיעַ אֲרֵי כָל חֲמִיר וְכָל דְּבַשׁ לָא תַסְּקוּן מִנֵּיהּ קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ קוּרְבַּן קַדְמַאי תְּקָרְבוּן יָתְהוֹן קֳדָם יְיָ וּלְמַדְבְּחָא לָא יִתַּסְּקוּן לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא׃ וְכָל קוּרְבַּן מִנְחָתָךְ בְּמִלְחָא תִמְלַח וְלָא תְבַטֵּיל מְלַח קְיָם אֱלָהָךְ מֵעַל מִנְחָתָךְ עַל כָּל קוּרְבָּנָךְ תְּקָרֵב מִלְחָא׃ וְאִם תְּקָרֵיב מִנְחַת בִּכּוּרִין קֳדָם יְיָ אָבִיב קְלֵי בְּנוּר פֵּירוּכָן רְכִיכָן תְּקָרֵיב יָת מִנְחַת בִּכּוּרָךְ׃ וְתִתֵּן עֲלַהּ מִשְׁחָא וּתְשַׁוֵּי עֲלַהּ לְבוֹנְתָא מִנְחָתָא הִיא׃ וְיַסֵּיק כַּהֲנָא יָת אַדְכַּרְתַּהּ מִפֵּירוּכַהּ וּמִמִּשְׁחַהּ עַל כָּל לְבוֹנְתַהּ קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃

וְאִם נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא קוּרְבָּנֵיהּ אִם מִן תּוֹרֵי הוּא מְקָרֵיב אִם דְּכַר אִם נוּקְבָּא שְׁלִים יְקָרְבִנֵּיהּ קֳדָם יְיָ׃ וְיִסְמוֹךְ יְדֵיהּ עַל רֵישׁ קוּרְבָּנֵיהּ וְיִכְּסִנֵּיהּ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִזְרְקוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא יָת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ וִיקָרֵיב מִנִּכְסַת קוּדְשַׁיָּא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ יָת תַּרְבָּא דְּחָפֵי יָת גַּוָּא וְיָת כָּל תַּרְבָּא דִּי עַל גַּוָּא׃ וְיָת תַּרְתֵּין כּוּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִּי עֲלֵיהֶן

אבן עזרא

לאהרן ולבניו: אחריו. והטעם לכהן המקריב כי כן כתוב על שתי המנחות: שאור. הוא המחמיץ גם כן הדבש ורבים אמרו שפי' דבש תמרים וכן כל ארץ זבת חלב ודבש ויש להם כדמו' ראיה בספר עזרא: קרבן ראשית תקריבו אותם לי"י. כטעם שתים שני עשרונים המונפים לפני השם בחג השבועות וזה פירוש לי"י אף ע"פ שהם קדש לי"י הם לאוכל הכהן: ברית אלהיך. שכרתיך בברית והשבעתיך שלא תקריב תפל ולא יאכל כי הוא דרך בזיון: ואם תקריב מנחת בכורים. רבים אמרו שמלת אם חיוב ולפי דעתי כי אין צורך כי החיוב הוא ראשית בכורים ולא הבכורים והרוצה להביא מנחה מבכורים נדבה יביא: אביב. נקרא כן בעבור שהוא ראשון והוא מגזרת אב: גרש. טעמו ידוע וקרוב מגזרת גרסה נפשי ואם הוא בשמך: כרמל. כמו וכרמל בצקלונו: שלמים. מפורש: על

ליום. ושעיר עזים דח"ת. ונגשה יבמתו. ותאמר אל אביה יעשה. ויקח צמד בקר. ויאמר דוד אל האנשים. ויאמר לו העם בדבר. ותאמר לו אל אחי אל. אך לא יעשה בית י"י ספות. אוי לרשע רע כי גמול. והיה כי תרבו ופריתם. והנביאים יהיו לרוח. אמור אני כופתכם. הנה בזוותו תכים לא יעשה. ונתתי אתם שמרי. כי קרוב יום י"י על כל. ובכל יום ויום מרדכי. ונתון הלבוש והסוס. יקח הבן את הלבוש. ועתה נכרת ברית לאלהינו: תמלח חד מן כ"ב מלין קמצין אחד זרקא וסי' ומפרי העץ. בכלה תמלח. את כליהם בר' חמשים ללאות עשה. וחברו. ויקרא משה ליהושע. וישכימו בבקר מכחרת. עוד העם רב ויאמר עלי לשמואל לך שכב. ויעז את יהושע. נתן תנו. ואת עצומים יחלק שלל. חרש עצים נטה קו. ותשכח את י"י עשך. וקבצתים מירכתי ארץ. שלמה כני נער ורך. וישלח לו. עלה עליו חיל ארם דד"ה. ויתנהו י"י אלהיו. הטה אלהי אזנך דדניאל. וירדת לפני הגלגל. פתות אתה פתים. ונתת עליה. והביאה אל הכהן. ואם לא תשיג. צו את. תאפה. דבר אל אהרן. כל זכר בכהנים. קחו את המנחה. ואכלתם אתה. מדוע לא אכלתם. ואת הארנבת. ב' כו' לכל הבהמה. וכי ימות. הלין כולהון הוא וקרינן היא. ומן ריש סיפרא עד ואם בהרת הוא. ומן אם בהרת עד לא יסגרנו הוא וקרינן היא. ומן לא יסגרנו עד ובשר כי יהיה הוא. ומן ובשר עד ואיש או אשה הוא וקרינן היא. וכן ואיש עד וכי יהיה בקרחת הוא. ומן וכי יהיה עד סוף סיפרא הוא ב"מ פרחת הוא. פחתת הוא. מבארת הוא. טמאתו. ישבת. תהיה טמאה. שבת שבתון קדמא. והלין כולהון קרינן היא: זבח שלמים ו' בתורה וסי' ואם זבח שלמים. ואם מן הצאן תניינא. וכי תזבחו זבח שלמים. ואיש כי יקריב. ועשיתם שעיר עזים. יעשה זבח שלמים: וסמך ידו ד' חס' את וסי' נמסר לעיל בריש סידרא: וזרקו כל היכא דאיכא הכהנים בתר וזרקו בני אהרן פור וזרקו ודחסר הכהנים תלשא גדולה וזרקו: עלהן ג' חס' בסיפרא וסי' ואת שתי הכליות דואם זבח שלמים. ואת שתי הכליות דואם מן הצאן. כליות דואם עז קרבנו:

כסלים. פלנקי"ן בלע"ז שהחלב שעל הכליות כשהבהמ' חיה היא בגובה הכסלים למטה והוא החלב שתחת המתנים שקורין בלע"ז לונבי"לוש לובן הנראה למעלה בגובה הכסלים ובתחתיתו הבשר חופהו: היותרת. הוא דופן המסך שקורין איברים ובלשון ארמי חיצרא: על הכבד. שיטול מן הכבד עמה מעט ובמקום אחר הוא אומר ואת היותרת מן הכבד: על הכבד ועל הכליו'. לבד מן הכבד ולבד מן הכליו' יסירנה לזו: על העולה. מלבד העולה למדנו ס שתקדים עולת תמיד לכל קרבן על המערכ': אם כשב. לפי שיש באמורי הכשב מה שאין באמורי העז שהכשב אליתו קריבה לכך נחלקו לשתי פ פרשיות: וזרקו. שתי מתנות שהן א ארבע ועל ידי הכלי הוא זורק ואינו נותן באצבע אלא חטאת: חלבו. המחובר שבו ומהו זה האליה תמימה: לעמת העצה. למעלה מן הכליות היועצות: לחם אשה לה'. לחמו של אש לשם גבוה: לחם. לשון מאכל וכן נשחיתה עץ בלחמו עבד לחם רב לשחוק שמין לחם: חקת עולם. יפה מפורש בתורת כהנים וכל הפסוק: מכל מצות ה'. פירשו רבותינו אין חטאת באה אלא על דבר שזדונו לאו וכרת ושגגתו חטאת: מאחת מהנה. ממקצת אחת מהן כגון הכותב בשבת שם משמעון נח מנחור דן מדניאל: אם

כשב ד' וסי' אם כשב הוא מקריב. איש איש מבית ישראל. שור או כשב או עז. אך בכור שור. וחד כל חלב שור וכשב. והוא משמש א"ב מן ד' א וחד וא' כגון אדני אדני אדני וחד ואדני וסי' מצויין במס' רבת': אם ז' ר"פ בספר וסי' אם עלה. אם כשב. אם הכהן המשיח. אם על תודה יקריבנו. אם בחקתי תלכו. אם

אשר על־הכסלים ואת־היתרת על־
הכבד על־הכליות יסירנה:
והקטירו אתו בני־אהרן המזבחה
על־העלה אשר על־העצים אשר
על־האש אשה ריח ניחח ליהוה:
פ ואם־מן־הצאן
קרבנו לזבח שלמים ליהוה זכר או
נקבה תמים יקריבנו: אם־כשב
הוא־מקריב את־קרבנו והקריב אתו
לפני יהוה: וסמך את־ידו על־
ראש קרבנו ושחט אתו לפני אהל
מועד וזרקו בני אהרן את־דמו על־
המזבח סביב: והקריב מזבח
השלמים אשה ליהוה חלבו האליה
תמימה לעמת העצה יסירנה ואת־
החלב המכסה את־הקרב ואת כל־
החלב אשר על־הקרב: ואת שתי
הכלית ואת־החלב אשר עלהן
אשר על־הכסלים ואת־היתרת על־
הכבד על־הכלית יסירנה: והקטירו
הכהן המזבחה לחם אשה ליהוה:
פ ואם־עז קרבנו
והקריבו לפני יהוה: וסמך את־
ידו על־ראשו ושחט אתו לפני אהל
מועד וזרקו בני אהרן את־דמו על־
המזבח סביב: והקריב ממנו קרבנו
אשה ליהוה את־החלב המכסה
את־הקרב ואת כל־החלב אשר על־
הקרב: ואת שתי הכלית ואת־
החלב אשר עלהן אשר על־הכסלים
ואת־היתרת על־הכבד על־הכלית
יסירנה: והקטירם הכהן המזבחה
לחם אשה לריח ניחח כל־חלב
ליהוה: חקת עולם לדרתיכם
בכל משבתיכם כל־חלב וכל־דם
ד לא תאכלו: פ וידבר
יהוה אל־משה לאמר: דבר אל־בני
ישראל לאמר נפש כי־תחטא
בשגגה מכל מצות יהוה אשר לא
תעשינה ועשה מאחת מהנה:

די על־גיססיא וית חצרא דעל־
כבדא על כוליתא יעדינה:
ויסקון יתיה בני אהרן למדבחא
על־עלתא די על־אעיא די על־
אישתא קורבן דמתקבל ברעוא
קדם יי: ואם מן־
ענא קורבניה לנכסת־קודשיא
קדם יי דכר או נוקבא שלים
יקרבניה: אם אימר הוא־
מקריב ית־קורבניה ויקריב יתיה
קדם יי: ויסמוך ית־ידיה על־
ריש קורבניה ויכוס יתיה קדם
משכן זמנא ויזרקון בני אהרן ית־
דמיה על־מדבחא סחור־סחור:
ויקרב מנכסת קודשיא קורבנא
קדם־יי תרביה אליתא שלמתא
לקביל שזרתא יעדינה וית תרבא
דחפי ית־גווא וית כל־תרבא די
על־גווא: וית תרתין כולין וית־
תרבא די עליהן די על־גיססיא
וית־חצרא דעל־כבדא על־כוליתא
יעדינה: ויסיקיניה כהנא
למדבחא לחים קורבנא קדם יי:
ואם מן־בני עזיא
קורבניה ויקרביניה קדם־יי:
ויסמוך ית־ידיה על־רישיה ויכוס
יתיה קדם משכן זימנא ויזרקון
בני אהרן ית־דמיה על־מדבחא
סחור־סחור: ויקריב מיניה
קורבניה קורבנא קדם־יי ית־
תרבא דחפי ית־גווא וית כל־
תרבא די על־גווא: וית תרתין
כולין וית־תרבא די עליהן די על־
גססיא וית־חצרא ודעל־כבדא על־
כוליתא יעדינה: ויסיקינון
כהנא למדבחא לחם קורבנא
לאתקבלא ברעוא כל־תרבא
קדם־יי: קים עלם לדריכון בכל
מותבניכון כל־תרבא וכל־דמא
לא תיכלון:
ומליל יי עם־משה
למימר: מליל עם בני ישראל
למימר אנש ארי־יחוב בשלו מכל
פיקודיא דיי דלא כשרין
לאתעבדא ויעבד מן חד מנהון:

על הכסלים. ידוע והוא מגזרת כוכבי השמים וכסיליהם: על הכליות. כמו ויבאו הלכנים על הפנים וטעמו עם. ויקראו כליות בעבור כח תאות המשגל והיא מגזרת נכספה וגם כלתה נפשי: חלבו האליה תמימה. טעמו כאשר היא שהאליה תקרא חלב ותעו הצדוקים כאשר אפרש לך בפרשה השנית גם תעה הגאון שאמ' כי הוא חלבו והאליה כי מדקדוק הלשון לא יתכן כי יהיה ראוי להיות חלבו ואליתו או החלב והאליה: העצה. ידוע ממקומו ואין לו אח ויש מי שהוציא מגזר' עץ בדרך רחוקה: לחם אשה. כבר פירשתי לחם שהוא מאכל וימצא על ה הפרי ועל הבשר: ואם עז. ממין העז זכר או נקב' כמשפט הכבש ובבן הבקר לא הזכיר האליה כי אם בכבש כי האליה בעז ובשור קטנה ועוד כי ה הכבשים שהם בארץ ישראל יש להם אליה גדולה וזה דבר ידוע: כל חלב לה'. זה הכלל ואחר שהחלב והדם לגבוה הם א אסורים לכם ובפרשה השנית אצריך לבאר חוקת עולם: נפש כי תחטא. לעמו' בשגגה אחת ממצות לא תעשה שיש ע עליהם כרת או מלקות. ומלת נפש כלל לישראל ולגר כי כן כתוב. ואחר כן פרט והחל מהכהן הגדול והו' הכהן המשיח לאשמת

מסרה

עוד רבות. אם משנת: ז' פסו' ואת את ואת וסי' והקריב מזבח השלמים אשה ליי' חלבו. ואת כל חלב פר. ואת האיל יעשה. ואת כל שללה תקבוץ. ואם נבלמו מכל אשר. ויאמר אליהם עברי. ואת עשו שנאתי: לפני אהל מועד ז' וסי' והקרבת את הפר. ושחט אתו דואם מן הצאן. וחברו דואם עז. ונודעה החטאת. ושמרו את משמרתי. והקרבת את הלוים. והחנים לפני המשכן. ונמסר גם בסדר תצוה: הכליות כל אוריי' חס' במ"ב וסי' על הכליות יסירנה דבתריה והקטירו אתו בני אהרן המזבחה. על הכליו' יסירנה דבתריה דאשר יורם משור זבח השלמים: והקטירם ב' וסי' לחם אשה לריח. כאשר יורם: לריח י"ו וסי' ולקחת אתם מידם. והקטרת את כל האיל. ואת הכבש השני דואלה שמות. קרבן ראשית תקריבו. והקטירם הכהן המזבחה. ואת כל חלבה יסיר קדמ'. ואת הקרב ואת הכרעים. ויקח משה אותם מעל כפיהם. חרק הכהן את הדם. והיה אם מעיני העדה. אך בכור שור. עלת תמיד העשויה. והקרבתם עלה דבכורים. ועשיתם עלה לריח ניחח. מלבד עלת החדש. ולחמי אשר נתתי לך. לריח שמניך טובים: וכל דם ד' וסי' חקת עולם לדרתיכם. וכל דם לא תאכלו בכל משבתיכם. ויצוהו המלך אחז. כ' בו: מהנה ז' וסי' ועשה מאחת מהנה. כל היוצא מהנה יטרף. ושמרון בחצי חטאתיך. והלשכות העליונו' קצרו'. אחת מהנה לא נשבר'. אחת מהנה לא נעדרה. בחר לך אחת מהנה. דד"ה:

אם כהן המשיח יחטא לאשמת העם · מדרשו אינו חייב אלא בהעלם דבר עם שגגת מעשה כמו שנאמר לאשמת העם ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו · ופשוטו לפי אגדה כשכהן גדול חוטא אשמת העם היא שזה שהן תלויין בו לכפר עליהם ולהתפלל בעדם נעשה מקולקל: פר · יכול זקן תלמוד לומר בן אי בן יכול קטן תלמוד לומר פר הא כיצד זה פר בן שלש: אל אהל מועד · למשכן · ובבית עולמים להיכל: את פני פרכת הקדש · כנגד מקום קדושתה מכוון כנגד בין הבדים לא היו נוגעין דמים בפרכת ואם נגעו נגעו: ואת כל דם · שירי הדם: ואת כל חלב פר · חלבו היה לו לומר מה תלמוד לומר פר לרבות פר של יום הכפורים לכליות ולחלבים ויותרת: החטאת · להביא שעירי עבודה זרה ל לכליות ולחלבי' ויותרת: ירים ממנו · מן המחובר שלא יפתחנו קודם הסרת חלבו ת תורת כהנים: כאשר יורם · מאותן אמורים המפורשין בשור זבח השלמי' וכי מה פירש בזבח השלמים שלא פי' כאן אלא להקישו לשלמים מה שלמים לשמן אף זה לשמו ומה שלמים שלום ל לעולם אף זה שלום לעולם ובשחיטת ק קדשי' מצריכו ללמוד הימנו שאין למדי' למד מן הלמד בקדשי' בפ' איזהו מקומן: על הכבד ועל הכליות · על ראשו ועל כרעיו כולן לשון תוספת הן כמו מלבד: אל מקום טהור · לפי שיש מחוץ לעיר מקו' מוכן לטומאה להשליך א אבנים מנוגעו' ולבית הקברות הוצרך לומ' במחוץ למחנה זה ש שהוא חוץ לעיר שיהא המקום טהור: מחוץ למחנ' · חוץ לג' מחנות בבית עולמי' חוץ לעיר כמו שפירשוהו רבותי' במסכת יומא ו ובסנהדרין: ש שפך הדשן · מקו' ששופכין בו דשן המסולק מן המזבח כמו שנאמר והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה: על שפך הדשן ישרף · שאין תלמוד ללמד שאפילו אין שם דשן: עדת ישראל · אלו סנהדרין: ונעלם דבר · טעו להורות ב באחת מכל כריתות שבתורה שהוא מותר: הקהל ועשו · שעשו הצבור על פיהם: את

אבן עזרא

לאשמת העם · שהורה שלא כהוגן ואשם העם וכלם שוגגים או פירוש לאשמת העם באשמת כל בני אדם וכזכר כן בעבור שהכהן הוא נושא התורה והוא עצמו כשמר וקדוש לשם: על חטאתו · בעבור חטאתו וכאשר הוא גדול יקריב הפר שהוא הגדול מכל הקרבים על גבי המזבח: וטבל הכהן · הוא המשיח בעצמו · וטעם שבע פעמים תמצאנו בפרשת וירא בלק ובעבור גדל מעלת הכהן הגדול יזה מדם חטאתו על פ פרכת הקדש ועל קרנות מזבח הקטרת וכל הפר חוץ מהחלבי' ישרוף בחוץ כי איננה עולה: על שפך הדשן · באר שיהיה נשרף במקום שים שם דשן המזבח: ונודעה החטאת · וכן משפט הכהן הגדול ואם איננו נזכר כי אם לא הודע אליו חטאתו לא יקריב פר חטאת · ויש אומרים כי בכל שנה יקריב כן שמא ח חטא · והזכיר עם כל עדת ישר' ונודעה החטאת שהכהן יתכן שיודיעם ואין מי שיודיע לכהן רק מעצמו: וחטאת הקהל כחטאת הכהן הגדול בכל מ משפטיה והנה הכהן הגדול שקול כנגד כל ישראל: זקני העדה · הם המנהיגים והם יסמכו את ידיהם בעדם ובעד כל ישראל כי לא יתכן שיסמכו כל ישראל: חטאת

המשיח ד' מל' בתורה וסי' אם הכהן המשיח · ולקח הכהן המשיח מדם הפר · והביא הכהן המשיח · והכהן המשיח תחתיו: לפני יי' ב' סבי' אשר וסי' והביא את הפר דנפש קדמ' · ויעל שלמה: קרנו' ד' מלא' בתורה וסי' ונתן הכהן מן הדם · וישחט קדמאה משה את הדם · ויקרבו בני אהרן את הדם אליו · ויצא אל המזבח: מקום טהור

אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם והקריב על חטאתו אשר חטא פר בן בקר תמים ליהוה לחטאת: והביא את הפר אל פתח אהל מועד לפני יהוה וסמך את ידו על ראש הפר ושחט את הפר לפני יהוה: ולקח הכהן המשיח מדם הפר והביא אתו אל אהל מועד: וטבל הכהן את אצבעו בדם והזה מן הדם שבע פעמים לפני יהוה את פני פרכת הקדש: ונתן הכהן מן הדם על קרנות מזבח קטרת הסמים לפני יהוה אשר באהל מועד ואת כל דם הפר ישפך אל יסוד מזבח העלה אשר פתח אהל מועד: ואת כל חלב פר החטאת ירים ממנו את החלב המכסה על הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב: ואת שתי הכלית ואת החלב אשר עליהן אשר על הכסלים ואת היתרת על הכבד על הכליות יסירנה: כאשר יורם משור זבח השלמים והקטירם הכהן על מזבח העלה: ואת עור הפר ואת כל בשרו על ראשו ועל כרעיו וקרבו ופרשו: והוציא את כל הפר אל מחוץ למחנה אל מקום טהור אל שפך הדשן ושרף אתו על עצים באש על שפך הדשן ישרף:

פ

ואם כל עדת ישראל ישגו ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו אחת מכל מצות יהוה אשר לא תעשינה ואשמו: ונודעה החטאת אשר חטאו עליה והקריבו הקהל פר בן בקר לחטאת והביאו אתו לפני אהל מועד: וסמכו זקני העדה את ידיהם על ראש הפר לפני יהוה ושחט את הפר לפני יהוה: והביא הכהן המשיח מדם הפר אל אהל מועד:

אם כהנא רבא יחוב לחובת עמא ויקריב על חובתיה די חב תור בר תורי שלים קדם יי לחטאתא: ויתי ית תורא לתרע משכן זימנא לקדם יי ויסמוך ית ידיה על ריש תורא ויכוס ית תורא קדם יי: ויסב כהנא רבא מדמא דתורא ויעיל יתיה למשכן זימנא: ויטבול כהנא ית אצבעיה בדמא וידי מן דמא שבע זמנין קדם יי קדם פרוכתא דקודשא: ויתן כהנא מן דמא על קרנת מדבח קטורת בוסמיא קדם יי די במשכן זימנא וית כל דמא דתורא ישוד ליסודא דמדבחא דעלתא די בתרע משכן זימנא: וית כל תרב תורא דחטאתא יפריש מיניה ית תרבא דחפי על גווא וית כל תרבא די על גווא: וית תרתין כולין וית תרבא די עליהן די על גססיא וית חצרא דעל כבדא על כוליתא יעדינה: כמא די מתפרש מתור נכסת קודשיא ויסיקינון כהנא על מדבחא ד דעלתא: וית משך תורא וית כל בסריה על רישיה ועל כרעוהי וגויה ואוכליה: ויפיק ית כל תורא מברא למשריתא לאתר דכי לאתר בית מישד קיטמא ויוקד יתיה על אעיא באשתא על אתר בית מישד קיטמא יתוקד:

ואם כל כנשתא דישראל ישתלון ויהי מכסא פתגמא מעיני קהלא ויעברון חד מכל פקודיא דיי דלא כשרין לאתעבדא ויחובון: ותתידע חובתא די חבו עלה ויקרבון קהלא תור בר תורי לחטאתא וייתון יתיה לקדם משכן זמנא: ויסמכון סבי כנישתא ית ידיהון על ריש תורא קדם יי ויכוס ית תורא קד' יי: ויעיל כהנא רבא מדמא דתורא למשכן זימנא:

ז'ל בסיפרא · ה' חולריכין בטעמא · ד' מ'ל בתורה · קדמאה וטבל הכהן את אצבעו בדם · תניין וטבל הכהן אצבעו מן הדם · ד' מ'ל בתורה · ז' פסוקי' ואת את ואת · ל' דכהן משיח על הקרב כן משיחה על · ב' מ'ל בתו' · ל' ומ'ל · ב' ובכידל · ב' · ל · ט' · ל' · ל' ותשמש אל' מן חד ויד' חד אל וחד על ולית דכו' · ב' באני · ל · ס · ל' · ר' ומ'ל

ז' וסי' והוציא את כל הפר · ואת חזה התנופה · והוציא את הדשן · ואסף איש טהור: על שפך חד מן אלפא בית' מן חד וחד חד אל וחד על וסי' מצויין במסר' רבתא: עדת ישראל י'א בליש' וסי' דברו אל כל עדת ישר' · ושחטו אתו כל · ונכרתה הנפש ההיא · יעשו אתו · ואם כל עדת ישר' ישגו · המעט מכם כי · הארץ אשר הכה · ומחר על כל עדת ישראל · ועל כל עדת ישראל היה קצף דעכן · וכל עדת ישר' הנועדי' דמלכים · וחברו דד"ה · מעיני ד' וסי' ואם כל עדת ישראל ישגו · והיה אם מעיני העד' · ונעלם מעיני אישה · ונעלמה מעיני כל חי: ונודעה כ' וסי' ונודעה החטאת אשר חטאו עליה · ונודעה יד יי' את עבדיו: והביאו ד' וסי' ונודעה החטאת אשר חטאו עליה · ולקחו אבנים אחרות · והביאו בניך בחצן · והביאו את כל אחיכם מכל הגוים: המשיח ד' מלא' בתורה נמסר לעיל בהאי סידרא:

רשי

את פני הפרכת. ולמעלה הוא אומר את פני פרכת הקדש. משל למלך שסרחה עליו מדינה אם מעוטה סרחה פמליא שלו מתקיימת ואם כולה סרחה אין פמליא שלו מתקיימת. אף כאן כשחטא כהן משיח עדין שם קדושת המקום על המקדש משחטאו כולם חס ושלום נסתלקה הקדושה: יסוד מזבח העולה אשר פתח אהל מועד. זה יסוד מערבי שהוא כנגד הפתח: ואת כל חלבו ירים. אף על פי שלא פירש כאן יותרת ושתי כליות למדין הם מועשה לפר כאשר עשה וגו' ומפני מה לא נתפרשו בו תנא דבי רבי ישמעאל משל למלך שזועם על אוהבו ומיעט בסרחונו מפני חיבתו: ועשה לפר. זה כאשר עשה לפר החטאת. כמו שמפורש בפר כהן משיח להביא יותרת ושתי כליות שפירש שם מה שלא פירש כאן ולכפול במצות העבודה ללמד שאם חסר אחת מכל המתנות פסול לפי שמצינו בניתנין על מזבח החיצון שנתנן במתנה אחת כפר הוצרך לומר כאן שבמתנה אחת מהן מעכבת: אשר נשיא יחטא. לשון אשרי הדור שהנשיא שלו נותן לב להביא כפרה על שגגתו קל וחומר שמתחרט על זדונותיו: או הודע. כמו אם הודע. הרבה או יש משמשין בלשון אם. ואם במקום או. וכן או נודע כי שור נגח הוא: הודע אליו. כשחטא היה סבור שהוא היתר ולאחר מכן נודע לו שאיסור היה: במקום אשר ישחט את העולה. בצפון שהוא מפורש בעולה: חטאת הוא. לשמו כשר שלא לשמו פסול: ואת דמו. שירי הדם: כחלב זבח השלמים. כאותן אמורין המפורשים בעז האמור אצל שלמים: כאשר הוסר חלב מעל זבח השלמים. כאימורי עז האמורים בשלמים: ושחט

אבן עזרא

חטאת הקהל הוא. הפר: ואם יטנו. ישראל ולא יעשו אחת ממצות שמה יקריבו פר לעולה ושעיר לחטאת: אשר נשיא יחטא. הפוך וכן הוא אשר יחטא הנשיא והוא דבק באשר למעלה ואם כל עדת ישראל כאילו אמר ואם אשר יחטא הוא נשיא שבט או נשיא בית אב: או הודע אליו. אחז הכתוב דרך קצרה כמו לכהן והטעם שידע הנשיא מעצמו שחטא או הודיעו אדם אחר שראהו. ודקדוק הודע אליו פעל עבר כמו והכר לך ויחסר המודיע כמו אשר ילדה אותה ללוי ויאמר רבי משה הכהן כי הוא מהבנין שלא נקרא שם פועלו כי החולם והשורק יתחלפו והוא על משקל ויוסף הורד מצרימה והנשיא יקריב שעיר מטעם זרזיר מתנים או תיש כפי' הגאון בספר משלי והוא זכר למעלת הנשיא רק לא יבא את דמו לפנים מהקדש והכהנים יאכלו חטאת הנשיא לכפר בעדו כי כן כתוב ולא יאכל הכהן הגדול חטאתו: מעם הארץ. והם כל ישראל והכהנים ההדיוטים וכל הלוים: ואשם. פעל עבר כמו כי זקן יצחק: שעירת עזים נקבה. כי מעלתו נקלה ממעלת הנשיא. וטעם ונסלח לו בפרשת סלח לך: ואם

עלהם י"ג חס' בתורה נמסר בסדר ויגש: חטאת ז' פתחין נמסר בסדר תצוה: מדמה ו' וס' ולקח הכהן מדמה באצבעו. כל אשר יגע בבשרה. וכל חטאת אשר יובא. ולקח אלעזר הכהן. ב' בנו. ויז מדמה אל הקיר:

תורה

וטבל הכהן אצבעו מן הדם והזה שבע פעמים לפני יהוה את פני הפרכת: ומן הדם יתן על קרנת המזבח אשר לפני יהוה אשר באהל מועד ואת כל הדם ישפך אל יסוד מזבח העלה אשר פתח אהל מועד: ואת כל חלבו ירים ממנו והקטיר המזבחה: ועשה לפר כאשר עשה לפר החטאת כן יעשה לו וכפר עלהם הכהן ונסלח להם: והוציא את הפר אל מחוץ למחנה ושרף אתו כאשר שרף את הפר הראשון חטאת הקהל הוא: פ

אשר נשיא יחטא ועשה אחת מכל מצות יהוה אלהיו אשר לא תעשינה בשגגה ואשם: או הודע אליו חטאתו אשר חטא בה והביא את קרבנו שעיר עזים זכר תמים: וסמך ידו על ראש השעיר ושחט אתו במקום אשר ישחט את העלה לפני יהוה חטאת הוא: ולקח הכהן מדם החטאת באצבעו ונתן על קרנת מזבח העלה ואת דמו ישפך אל יסוד מזבח העלה: ואת כל חלבו יקטיר המזבחה כחלב זבח השלמים וכפר עליו הכהן מחטאתו ונסלח לו: פ

ואם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ בעשתה אחת ממצות יהוה אשר לא תעשינה ואשם: או הודע אליו חטאתו אשר חטא והביא קרבנו שעירת עזים תמימה נקבה על חטאתו אשר חטא: וסמך את ידו על ראש החטאת ושחט את החטאת במקום העלה: ולקח הכהן מדמה באצבעו ונתן על קרנת מזבח העלה ואת כל דמה ישפך אל יסוד המזבח: ואת כל חלבה יסיר כאשר הוסר חלב מעל זבח השלמים והקטיר הכהן המזבחה לריח ניחח ליהוה וכפר עליו הכהן ונסלח לו: פ

תרגום

ויטבול כהנא אצבעיה מן דמא וידי שבע זמנין קדם יי ית קדם פרוכתא: ומן דמא יתן על קרנת מדבחא די קדם יי די במשכן זמנא וית כל דמא ישוד ליסודא דמדבחא דעלתא די בתרע משכן זמנא: וית כל תרביה יפריש מניה ויסק למדבחא: ויעביד לתורא כמא דעבד לתורא דחטאתא כן יעביד ליה ויכפר עליהון כהנא וישתביק להון: ויפק ית תורא למברא למשריתא ויוקיד יתיה כמא דאוקיד ית תורא קדמאה חטאת קהלא הוא: אם רבא יחוב ויעביד חד מכל פיקודיא דיי אלהיה דלא כשרין לאתעבדא בשלו ויחוב: או אתידע ליה חובתיה די חב וייתי ית קורבניה צפיר בר עזי דכר שלים: ויסמוך ידיה על ריש צפירא ויכוס יתיה באתרא דיכוס ית עלתא קדם יי חטאתא הוא: ויסב כהנא מדמא דחטאתא באצבעיה ויתן על קרנת מדבחא דעלתא וית דמיה ישוד ליסודא דמדבחא דעלתא: וית כל תרביה יסק למדבחא כתרב ניכסת קודשיא ויכפר עלוהי כהנא מחובתיה וישתביק ליה:

ואם אנש חד יחוב בשלו מעמא דארעא במעבדיה חד מפקודיא דיי דלא כשרין לאתעבדא ויחוב: או אתידע ליה חובתיה די חב וייתי קורבניה צפירת עזין שלימתא נקובתא על חובתיה די חב: ויסמוך ית ידיה על ריש חטאתא ויכוס ית חטאתא באתרא דעלתא: ויסב כהנא מדמה באצבעיה ויתן על קרנת מדבחא דעלתא וית כל דמה ישוד ליסודא דמדבחא: וית כל תרבה יעדי כמא דאיתעדא תרב מעל ניכסת קודשיא ויסיק כהנא למדבחא לאתקבלא ברעוא קדם יי ויכפר עלוהי כהנא וישתביק ליה:

מסורה

ל' חס' את · ל' · כו"ל חס' ב"מד · ל' · י"ג חס' · סג' · ז' פתחין · כו"ל מ"ל · כל לי"ש מ"ל · ל' · ד' כל פרשת ויקרא הוא ב"מד הית · כו"ל חס' ב"מד · ל' ויתר כחלב ומשח' חל' · ל' וחס' · ל' · כל וסמך דעיכא הפוך ב"מב וסמך ידו על ראש החטאת · ד'

ונסלח לו ג' בטעמא בלא אתנחתא (?)

וכפר עליו קדמאה רואת כל חלבו וכפר עליו הכהן מחטאתו ונסלח לו ·

ויסמוך קדמאה וסמך ידו ... (?)

תניין דהוסר וכפר עליו הכהן ונסלח לו · תליתאה דיוסר וכפר עליו הכהן על חטאתו אשר חטא ונסלח לו · רביעאה רוהביא וכפר עליו הכהן מחטאתו · חמישאה דאת השני וכפר עליו הכהן מחטאתו אשר חטא ונסלח לו · שתיתאה דר"כ וכפר עליו הכהן על חטאתו אשר חטא מאחת מאלה · שביעאה דאיל תמים וכפר עליו הכהן על שגגתו · תמינאה דריש פסוק בסוף סדרא וכפר עליו הכהן לפני יי ונסלח לו:

ואם כבש. ואם הביא ממין הכבש לחטאת יביא נקבה כמו שעירת עזים. וטעם כאשר יוסר חלב הכשב להביא האליה כי אין עם השעירה אליה: ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה. הוא החרם וכן ואת אלית והכתוב אחז דרך קצרה והזהיר שחייב העד להגיד כי אם לא יגיד יש עליו עונש מהשם שישא עונו ואם שכח ולא הגיד ואחר כן נזכר לו: או נפש כי תגע. בנבלת הארבעה הנזכרות והם חזיר וחבריו: או בנבלת בהמה טמאה. למאכל כסוס וחמור. ושרץ טמא מהשמנה הנזכרים: ונעלם ממנו. ואחר כך ידע או נגע בזב. וטמא מת וזבה ונדה: לבטא בשפתים. דבור שפה: להרע. למי שהוא חייב או לפי׳ הגאון להתענות. וטעם להזכיר אלה שהוא חייב להודות ועל ה האחרות שהן מצות לא תעשה לא יתודה. לפני הכהן והקרבן אחד: ואם לא תגיע ידו. כי היד היא העושה כל מלאכה והיא הקונה רמז למי שאין לו. ואמר רב יצחק כי טעם אחד לעולה בעבור שלא תגיע ידו אולי עלה על רוחו מחשבת. והקרוב אלי שהאחד כנגד האמורים והשני חטאת כמשפט: עשירית

ושחט אותה לחטאת. שתהא שחיטתה לשם חטאת: כאשר יוסר חלב הכשב. מכתרבו אמורין באליה אף חטאת כשהיא באה כשבה טעונה אליה עם האמורין: על אשי יי׳. על מדורות האש העשויות לשם פואילים בלע״ז: ושמעה קול אלה. בדבר שהוא עד בו שהשביעוהו שבועה שאם יודע לו בעדות שיגיד לו: או נפש אשר תגע וגו׳. ואחר הטומאה הזו יאכל קדשי׳ או יכנס למקד׳ שהוא דבר שזדונו כרת במסכת שבועות נדרש כן: ונעלם ממנו. הטומאה: ואשם. באכילת קדש או בביאת מקדש: בטומאת אדם. זו טומאת מת: לכל טומאתו. לרבות טומאת מגע זבין וזבות: אשר יטמא. לרבות הנוגע בבועל נדה: בה. לרבות בולע נבלת עוף טהור: ולא ידע שמכח הטומאה: ואשם. באכילת קדש או בביאת מקדש: בשפתים. ולא בלב: להרע. לעצמו או להטיב לעצמו כגון אוכל ולא אוכל אישן ולא אישן: לכל אשר יבטא. לרבות לשעבר: ונעלם ממנו ועבר על שבועתו. כל אלה בקרבן עולה ויורד כתפורש כאן אבל שבועה שיש בה כפירת ממון אינה בקרבן זה אלא באשם: והקריב את אשר לחטאת ראשונה. חטאת קודמת לעולה למה הדבר דומה לפרקליט שנכנס לרצות רצה פרקליט נכנס דורון אחריו: ולא יבדיל. אינו מולק אלא סימן אחד: ערפו. הוא גובה הראש המשפיע לצד הצואר: מול ערפו. מול הרואה את העורף והוא אורך כל אחורי הצואר: והזה מדם החטאת. בעולה לא הטעין אלא מצוי ובחטאת הזאה ומצוי אוחז בעורף ומתיז והדם נתז והולך למזבח: חטאת היא. לשמה כשרה שלא לשמה פסולה: כמשפט

יוסר חד מן ב׳ זוגין מחדין מתחלפין מן חד וחד חד ס׳ וחד ש׳ וסימן נמסר בריש שיר השירים : אשי ט׳ כתיב יוד נמסר בסדר צו : לוא ל״ה מל בק׳ וסי׳ כי לוא אוכל לקום. אם לוא יגיד. אל בני כי לוא טובה

ואם כבש יביא קרבנו לחטאת נקבה תמימה יביאנה: וסמך את ידו על ראש החטאת ושחט אתה לחטאת במקום אשר ישחט את העלה: ולקח הכהן מדם החטאת באצבעו ונתן על קרנת מזבח העלה ואת כל דמה ישפך אל יסוד המזבח: ואת כל חלבה יסיר כאשר יוסר חלב הכשב מזבח השלמים והקטיר הכהן אתם המזבחה על אשי יהוה וכפר עליו הכהן על חטאתו אשר חטא ונסלח לו: פ

ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה והוא עד או ראה או ידע אם לוא יגיד ונשא עונו: או נפש אשר תגע בכל דבר טמא או בנבלת חיה טמאה או בנבלת בהמה טמאה או בנבלת שרץ טמא ונעלם ממנו והוא טמא ואשם: או כי יגע בטמאת אדם לכל טמאתו אשר יטמא בה ונעלם ממנו והוא ידע ואשם: או נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע או להיטיב לכל אשר יבטא האדם בשבעה ונעלם ממנו והוא ידע ואשם לאחת מאלה: והיה כי יאשם לאחת מאלה והתודה אשר חטא עליה: והביא את אשמו ליהוה על חטאתו אשר חטא נקבה מן הצאן כשבה או שעירת עזים לחטאת וכפר עליו הכהן מחטאתו: ואם לא תגיע ידו די שה והביא את אשמו אשר חטא שתי תרים או שני בני יונה ליהוה אחד לחטאת ואחד לעלה: והביא אתם אל הכהן והקריב את אשר לחטאת ראשונה ומלק את ראשו ממול ערפו ולא יבדיל: והזה מדם החטאת על קיר המזבח והנשאר בדם ימצה אל יסוד המזבח חטאת הוא:

ואם אימר ייתי קורבניה לחטאתא נוקבא שלימתא ייתנה: ויסמוך ית ידיה על ריש חטאתא ויכוס יתה לחטאתא באתרא די יכוס ית עלתא: ויסב כהנא מדמא דחטאתא באצבעיה ויתן על קרנת מדבחא דעלתא וית כל דמה ישוד ליסודא דמדבחא: וית כל תרבה יעדי כמא דמתעדא תרב אמר מנכסת קודשיא ויסק כהנא יתהון למדבחא על קורבניא דיי ויכפר עלוהי כהנא על חובתיה די חב וישתביק ליה: ואנש ארי יחוב וישמע קל מומי והוא סהיד או חזא או ידע אם לא יחוי ויקביל חוביה: או אנש די יקרב בכל מדעם מסאב או בנבלת חיתא מסאבא או בנבלת בעירא מסאבא או בנבלת רחיש מסאב ויהי מכסא מיניה והוא מסאב וחב: או ארי יקרב בסואבת אנשא לכל סואבתיה די יסתאב בה ויהי מכסא מיניה והוא ידע וחב: או אנש ארי יקיים לפרשא בספון לאבאשא או לאיטבא לכל די יפרש אנשא בקיום ויהי מכסא מיניה והוא ידע וחב לחדא מאילין: ויהי ארי יחוב לחדא מאילין ויודי די חב עלה: וייתי ית חובתיה לקדם יי על חובתיה די חב נוקבא מן ענא אימרתא או צפירת עזין לחטאתא ויכפר עלוהי כהנא מחובתיה: ואם לא תמטי ידיה כמיסת שיתא וייתי ית חובתיה די חב תרתין שפנינין או תרין בני יונה קדם יי חד לחטאתא וחד לעלתא: וייתי יתהון לכהנא ויקריב ית די לחטאתא בקדמיתא וימלוק ית רישיה מקביל קדליה ולא יפריש: וידי מדמא דחטאתא על כותל מדבחא ודישתאר בדמא יתמצי ליסודא דמדבחא חטאתא הוא:

מסרה

השמועה. ולוא נכרית מהבהמה. כי לוא חטא לך. דשמואל. לא תשמע ולוא תאבה לו. כי לוא יתנבא עלי טוב. תניין דמלכים. כי לוא יעשה עבדך. לוא אדני המלך כי׳ מעט כזער לוא באביר. לוא כי אהבתי זרים. לוא נבא עוד אליך. וימנעו רביבים ומלקוש. לוא אפיל פני בכם. קדמא דפסוק. לוא לזרות ולא להבר. העל אלה לוא אפקד. קדמא דפסוק. עלו בשרותיה. וקדמא ובתרא דכחשו בי׳. ורעב לוא נראה. שוט שוטף כי יעבר לוא יבואנו. ולוא אמרו בלבבם. זה הגוי אשר לוא. קדמא דפסוק. הוסרי ירושלם פן. הקשבתי ואשמע לוא כן. עבר קציר כלה קיץ. ולוא יפיק. ואזרם במזרה. אם לוא הפגעתי בך. דינאפו. ואם לוא השחוק היה. אם לוא יסחבום קדמא. ולוא תבא דמעתך. לוא אליכם כל עוברי. סדם אחותך. וא״ נדרשתי ללוא שאלוני: או

בנבלת בהמה טמאה ״א בטעמא לאחור פ׳ בטעמא פשטא ולפניו יתיב וסי׳ או בנבלת בהמה טמאה. אחרי הכתו את סיחן. והיה כל מעבר מטה. איש יושב על כסא דוד. איש יושב בתוך העם. איש אחרי שרירות לבו הרע. שקר הנב׳ אים נבאים בשמי. די מלכות תחות כל שמיא. די כל מלך רב ושליט. די מרת עבר נהרא. על כל חרד בדבר אלהנו: להרע ו׳ פתחין וסי׳ ולא נתנו אלהים להרע עמדי. או נפש כי תשבע לבטא. חכמים המה להרע ולהטיב לא ידעו. אנכי מחל להרע. נשבע להרע ולא ימיר. כאשר זמכתי: ראשונה ג׳ מל׳ וסי׳ והקריב את אשר לחטאת ראשנה. ושלמתי ראשונה משנה עונם. ויד השרים והסגנים היתה במעל. אנך: ומלק ב׳ וסי׳ את ראשו והקטיר. ממול ערפו ולא יבדיל: חטאה הוא ד׳ נמסר בסדר ואתה תצוה:

כמשפט · כדת האמורה בעולת העוף של נדבה בראש הפרשה: כי חטאת היא · ואין בדין שיהא קרבנה מהודר · חטאת היא · נקמצה ונקטרת לשמה כשרה שלא לשמה פסולה: על חטאתו אשר חטא · כאן שנה הכתוב שהרי בעשירות ובדלות נאמר מחטאתו וכאן בדלי דלות נאמר על חטאתו דקדקו רבותינו מכאן שאם חטא כשהוא עשיר והפריש מעות לכשבה או שעירה והעני יביא מקצתן שתי תורים הפריש מעות לשתי תורים והעני יביא ממקצתן עשירית האיפה הפריש מעות לעשירית האיפה והעשיר יוסיף עליהן ויביא קרבן עשיר לכך נאמר כאן על חטאתו: מאחת מאלה · מאחת משלש כפרות האמורות בענין או בעשירו או בדלות או בדלי דלות · ומה תלמוד לומר שיכול החמורים שבהם יהיו בכשב או שעירה והקלין יהיו בעוף והקלין שבקלין יהיו בעשירית האיפה ת"ל מאחת מאלה להשוות קלין לחמורין לכשבה אם השיגה ידם ואת החמורים לקלין לעשירית האיפ' בדלי דלות: והיתה לכהן כמנחה · ללמד על מנחת חוטא שיהיו שיריה נאכלין זהו לפי פשוטו · ורבותינו דרשו והית' לכהן ואם חוטא זה כהן הו' תהא כשאר מנחת נדבת כהן שהיא בכליל תהיה לא תאכל: כי תמעול מעל · אין מעילה בכל מקו' אלא שנוי וכן הוא אומר וימעלו באלהי אבותיה' ויזנו אחרי אלהי עמי הארץ וכן הוא אומר בסוטה ומעלה בו מעל: וחטאה בשגג' מקדשי יי' שנהנ' מן ההקדש והיכן הוזהר נאמר כאן חטא ונאמ' להלן חטא בתרומה ולא ישאו עליו חטא מה להלן הזהיר אף כאן הזהיר אי מה להלן לא הזהיר אלא על האוכל אף כאן לא הזהיר אלא על האוכל ת"ל תמעול מעל ריבה · מקדשי יי' · המיוחדים לשם יצאו קדשי' קלים · איל · לשון קשה כמו ואת אילי הארץ לקח אף כאן קשה בן שתי שנים: בערכך כסף שקלי' · שיהא שוה שתי סלעי': ואת אשר חטא מן הקדש · ישלם קרן וחומש להקדש: ולא ידע ואשם והביא · הענין הזה מדבר במי שבא ספק כרת לידו ולא ידע אם עבר עליו אם לאו כגון חלב ושומן לפניו וכסבור שהיתר היתה ואכל את האחת · אמרו לו אחת של חלב היתה ולא ידע אם זו של חלב אכל הרי זה מביא אשם תלוי ומגין עליו כל זמן שלא נודע לו שודאי חטא · ואם ידע לו לאחר זמן יביא חטאת: ולא ידע ואשם ונשא עונו · ר' יוסי הגלילי אומר הרי הכתוב ענש את מי שלא ידע על אחת כמה וכמה שיענש את שידע ר' יוסי אומ' אם נפשך לידע מתן שכרן של צדיקים צא ולמד מאדם הראשון שלא נצטוה אלא על מצות לא תעשה ועבר עליה ראה כמה מיתות נקנסו עליו ולדורותיו וכי איזו מדה מרובה של טובה או של פורענות הוי אומר מדה טובה אם מדת פורענות מעוטה ראה כמה מיתות נקנסו לו ולדורותיו מדה טובה המרובה היושב לו מן הפגולין והנותרות והמתענה ביום הכפורים על אחת כמה וכמה שיזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות · ר' עקיבה אומר הרי הוא אומר על פי שנים עדים או שלשה וגו' אם מתקיימת העדות בשנים למה פרט לך הכתוב שלשה אלא להביא שלישי להחמיר עליו ולעשות דינו כיוצא באלו לענין עונש והזמה אם כך ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה על אחת כמה וכמה שישלם שכר טוב לנטפל לעושי מצוה כעושי מצוה · ר' אלעזר בן עזריה אומ' כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה הרי הוא אומ' למען יברכך וגו' קבע הכתו' ברכה למי שבאת על ידו מצוה בלא ידע · אמור מעתה היתה סלע צרורה בכנפיו ונפלה הימנו ומצאה העני ונתפרנס בה הרי הקב"ה קובע לו ברכה: בערכך לאשם · בערך האמור למעלה: אשר שגג והוא לא ידע · הא אם ידע לאחר זמן לא נתכפר לו באשם זה עד שיביא חטאת הא למה זה דומה לעגלה ערופה שנתערפה ואחר כך נמצא ההורג הרי זה יהרג: אשם הוא אשם אשם · הראשון כולו קמוץ שהוא שם דבר והאחרון חציו קמוץ וחציו פתח שהוא לשון פעל ואת"ה מקרא שלא לצורך הוא אבל דרוש הוא בתורת כהנים: אשם אשם · להביא אשם שפחה חרופה שיהא איל בן שתי שנים יכול שאני מרבה אשם נזיר ואשם מצורע תלמוד לומר הוא:

והאפה ב' חס וסי' ואם לא תשיג · זה קרבן אהרן: ולא יתן ג' נמסר בסדר בא: מלוא ב' מל' וסי' מלוא קמצו דואם לא תשיג ידו · מלוא הספל מים · וא' מלו הקנה חס' א' ושארא מלא כתיב: והביאה ב' מפיק ה"א וסי' והביאה אל הכהן וקמץ הכהן · אל בני אהרן: נפש ג' ר"פ ובטעם וסי' נפש כי תמעל מעל · נפש כי תחטא

ואת השני יעשה עלה כמשפט וכפר עליו הכהן מחטאתו אשר חטא ונסלח לו: ס

ואם לא תשיג ידו לשתי תרים או לשני בני יונה והביא את קרבנו אשר חטא עשירת האפה סלת לחטאת לא ישים עליה שמן ולא יתן עליה לבנה כי חטאת היא: והביאה אל הכהן וקמץ הכהן ממנה מלוא קמצו את אזכרתה והקטיר המזבחה על אשי יהוה חטאת הוא: וכפר עליו הכהן על חטאתו אשר חטא מאחת מאלה ונסלח לו והיתה לכהן כמנחה: ס

וידבר יהוה אל משה לאמר: נפש כי תמעל מעל וחטאה בשגגה מקדשי יהוה והביא את אשמו ליהוה איל תמים מן הצאן בערכך כסף שקלים בשקל הקדש לאשם: ואת אשר חטא מן הקדש ישלם ואת חמישתו יוסף עליו ונתן אתו לכהן והכהן יכפר עליו באיל האשם ונסלח לו: פ

ואם נפש כי תחטא ועשתה אחת מכל מצות יהוה אשר לא תעשינה ולא ידע ואשם ונשא עונו: והביא איל תמים מן הצאן בערכך לאשם אל הכהן וכפר עליו הכהן על שגגתו אשר שגג והוא לא ידע ונסלח לו: אשם הוא אשם אשם ליהוה: פ

וית תנינא יעביד עלתא כדחזי ויכפר עלוהי כהנא מחובתיה די חב וישתביק ליה:

ואם לא תדביק ידיה לתרין שפנינין או לתרין בני יונה וייתי ית קורבניה די חב חד מן עסרא בתלת סאין סולתא לחטאתא לא ישוי עלה משחא ולא יתן עלה לבונתא ארי חטאתא היא: וייתינה לות כהנא ויקמוץ כהנא מינה מלי קומציה ית אדכרתה ויסק למדבחא על קורבניא דיי חטאתא היא: ויכפר עלוהי כהנא על חובתיה די חב מחדא מאלין וישתביק ליה ותהי לכהנא כמנחתא: ומליל יי עם משה למימר: אנש ארי ישקר שקר ויחוב בשלו מקודשיא דיי וייתי ית אשמיה קדם יי דכר שלים מן ענא בפורסניה כסף סלעין בסלעי קודשא לאשמא: וית די חב מן קודשא ישלם וית חומשיה יוסף עלוהי ויתן יתיה לכהנא וכהנא יכפר עלוהי בדיכרא דאשמא וישתביק ליה:

ואם אנש ארי יחוב ויעביד חד מכל פיקודיא דיי דלא כשרין לאתעבדא ולא ידע וחב ויקבל חוביה: וייתי דכר שלים מן ענא בפורסניה לאשמא לות כהנא ויכפר עלוהי כהנא על שלותיה דאשתלי והוא לא ידע וישתביק ליה: אשמא הוא על חובתיה דהוא חב אשמא יקריב קדם יי:

אבן עזרא

עשירית האיפה · מאכל לאיש אחד ביום אחד: תמעל מעל · דבר שנתכסה עליו מגזרת מעיל · והטעם כי החטאת הוא בקדשי השם יביא איל שהוא שוה כסף שקלים ומעוט רבים שנים · וישלם אשר חטא מן הקדש עם תוספת חמישיתו וזה הוא אשם בשגגה בתחלה ואחר כך ידע: ואם נפש כי תחטא · ועשה אחת ממצות לא תעשה ולא ידע אם הוא אסור יביא איל ודעת רבים שזה אשם תלוי לא ידע אם עשה אם לא עשה והחטא' שבתחלה לא ידע ואחר כן ידע והנה החטאת שלא ידע שהוא אסור עד שהודע והאשם ידע שהוא אסור ושכח ואחר כן נזכר או אשם תלוי: אשם אשם ליי' · הוא פירוש אשם הוא:

ומעלה

ומעלה מעל · נפש אשר תגע בו: חמישתו ג' חס' י' תניינא וסי' ואת אשר חטא מן הקדש · ואם גאל יגאלנה · והתודו את חטאתם: יוסף ג' מל' בלשון אוסופי ובל' שום בר נש דכו' נמסר בסדר ויצא: ולא ידע י"א וסי' ולא ידע בשכבה · ושל אחריו · ולא ידע יעקב · ולא ידע אתו מאומה · ולא ידע ואשם · ולא ידע איש את קברתו · עד יפלח חץ כבדו · ותלהטהו מסביב ולא ידע קמ' · ולא ידע כי רפאים שם · ולא ידע נפש מאד · גם שמש לא ראה: ונשא י"ז נמסר בסדר אחרי מות: אשם ב' חד מל' וסי' אשם · ויאשמו אשום בהרא מל':

כפם

ומעלה מעל ביי׳ · שעבר על מצות לא תעשה מדבר שהוא בינו ובין אדם: או בתשומת יד · שותפות ששם ידו עמו: בגזל · בחזקה כמו ויגזול את החנית: עשק · בסתר · ועמיתו רעהו ויתכן שהוא בשומתו · והא׳ בהנה נוסף: ונשבע על שקר · פירושו או נשבע על ממון שיבקש אדם ממנו והשד או מכל אשר ישבע עליו לשקר: בראשו · בעצמו או מה שהוא שוה: וחמשיתיו · מיעוט רבים שנים והנה הם שני חמישיות ועוד אפרשנו: ביום אשמתו · טעמו ביום שובו מאשמתו יביא איל: בערכך · כראשון והוסיף חומש׳ בעבור שזה האשם הוא בזדון ודברי יחיד הם שגם זה האשם תלוי: לאשמה בה · שם מהבנין הקל תחת שם הפועל:

נפש כי תחטא · אמר רבי עקיבא מה תלמוד לומ׳ ומעלה מעל ביי׳ לפי שכל המלוה והלוה והנושא והנותן אינו עושה אלא בעדים ובשטר לפיכך בזמן שהוא מכחש מכחש בעדים ובשטר אבל המפקיד אצל חבירו ואינו רוצה שתדע בו נשמה אלא שלישי שביניהם לפיכך כשהוא מכחש מכחש בשלישי שביניהם: בתשומת יד · ששם בידו ממון להתעסק או במלוה: או בגזל · שגזל מידו כלום: או עשק · הוא שכר שכיר: וכחש בה · שכפר על אחת מכל אלה אשר יעשה האדם לחטא ולהשבע על שקר לכפירת ממון: כי יחטא ואשם · כשיכיר בעצמו לשוב בתשוב׳ ולדעת ולהודו׳ כי יחטא ואשם: בראשו · הוא הקרן ראש הממון: לאשר הוא לו · למי שהממון שלו:

תשלת ויקרא

וכחש ג׳ ב׳ מלרע וס׳ או מצא אבדה וכחש בה ונשבע · וכחש בעמיתו בפקדון · וכחש בו לא ראיתיך: בהנה ג׳ וס׳ או מצא אבדה · אשר הוא יושב בהנה · בטח בהנה: גזל ב׳ קמץ וס׳ והשיב את הגזלה אשר גזל · מעני השיב ידו: ושלם ג׳ וס׳ אתו בראשו · את הבית · את נות צדקך · אנך: בראשו ט׳ וס׳ ושלם אתו

וידבר יהוה אל משה לאמר: נפש כי תחטא ומעלה מעל ביהוה וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד או בגזל או עשק את עמיתו: או מצא אבדה וכחש בה ונשבע על שקר על אחת מכל אשר יעשה האדם לחטא בהנה: והיה כי יחטא ואשם והשיב את הגזלה אשר גזל או את העשק אשר עשק או את הפקדון אשר הפקד אתו או את האבדה אשר מצא: או מכל אשר ישבע עליו לשקר ושלם אתו בראשו וחמשתיו יסף עליו לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו: ואת אשמו יביא ליהוה איל תמים מן הצאן בערכך לאשם אל הכהן: וכפר עליו הכהן לפני יהוה ונסלח לו על אחת מכל אשר יעשה לאשמה בה:

ומליל יי עם משה למימר: אנש ארי יחוב וישקר שקר קדם יי ויכדיב בחבריה בפקדנא או בשותפות ידא או בגזלא או עשק ית חבריה: או אשכח אבידתא וכדיב בה ואשתבע על שקרא על חדא מכל די יעבד אנשא למיחב בהן: ויהי ארי יחטי ויחוב ויתיב ית גזילא די גזל או ית עושקא די עשק או ית פקדנא די אתפקד עמיה או ית אבידתא די אשכח: או מכל די אישתבע עלוהי לשיקרא וישלם יתיה ברישיה וחומשיה יוסף עלוהי לדי הוא דיליה יתניניה ביומא דחובתיה: וית אשמיה ייתי קדם יי דכר שלים מן ענא בפורסניה לאשמא לות כהנא: ויכפר עלוהי כהנא קדם יי וישתבק ליה על חדא מכל די יעביד למיחב בה:

פרשת צו

היא העולה · נקראת כן בעבור שהיא עולה כלה על המזבח ובכאן רמז שלא יעלה עולה בלילה רק היא תהיה על מוקדה כל הלילה · והא׳ מוקדה נוסף או מוקד ומוקדה הם שני שמות: ואש המזבח תוקד בו · ולא חוץ ממנו: מדו · חלוק וחכמי׳ אמרו שהוא חלוק כנגד מדתו: על בשרו · כנוי לערוה וכן זב מבשרו: אשר תאכל האש · הנשאר מאכילת האש: אצל המזבח · מחוץ לכבש מזרח: והאש על המזבח תוקד בו · פעם שנית להוסיף לא תכבה ביום · וטעם בבקר בבקר בכל בקר ובקר · ובתחלה יעלה העולה ואחר כן אימורי השלמים: אם

צו סימן

פרשה

וידבר יהוה אל משה לאמר: צו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורת העלה הוא העלה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר ואש המזבח תוקד בו: ולבש הכהן מדו בד ומכנסי בד ילבש על בשרו והרים את הדשן אשר תאכל האש את העלה על המזבח ושמו אצל המזבח: ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה אל מקום טהור: והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר וערך עליה העלה והקטיר עליה חלבי השלמים:

פרשה

ומליל יי עם משה למימר: פקיד ית אהרן וית בנוהי למימר דא אוריתא דעלתא היא עלתא דמתוקדא על מדבחא כל ליליא עד צפרא ואשתא דמדבחא תהי יקדא ביה: וילבש כהנא לבושין דבוץ ומכנסין דבוץ ילבש על בסריה ויפריש ית קיטמא די תיכול אשתא ית עלתא על מדבחא וישויניה בסטר מדבחא: וישלח ית לבושוהי וילבש לבושין אוחרנין ויפק ית קיטמא למברא למשריתא לאתר דכי: ואשתא על מדבחא תהי יקדא ביה לא תטפי ויבער עלה כהנא אעין בצפר בצפר ויסדר עלה עלתא ויסק עלה תרבי נכסת קודשיא:

בראשו · בראשו נגעו · והשיב את אשמו · דמו בראשו ואנחנו נקים · ואת רעת נבל · ונבע ישוע בראשו · ישם ויגיד בראשו · ובריתי אשר הפר · דיחזקאל · ותבא חרב והחקהו · ואתה תשמע השמים · דמלכים קדמ׳ · וחברו דה״י · ישוב עמלו בראשו · דמו בראשו יהיה · יחזקאל החכ׳ עיניו בראשו · ואשר נתן כתר: יתננו ב׳ וס׳ ביום אשמתו · ולאדם שלא עמל: תוקד ה׳ וס׳ היא העולה על · והאש על המזבח · אש תמיד · באפי עליכם תוקד · עד עולם תוקד: מדו ב׳ וס׳ מדו בד · ודוד חגור מדו: והאש ג׳ וס׳ והאש על המזבח תוקד בו · מהאש יצאו · והאש ירדה מן השמים · א׳ בתורה · א׳ בנביאים · א׳ בכתובים: ובער ב׳ בתרי לישני וסימ׳ ובער בשדה אחר · ובער עליה הכהן עצים:

צו את אהרן · אין צו אלא לשון זרוז מיד ולדורות אמר ר׳ שמעון ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש בו חסרון כיס: זאת תורת העולה · הרי הענין הזה בא ללמד על הקטר חלבים ואברי׳ שיהא כשר כל הלילה וללמד על הפסולין אי זה אם עלה ירד ואי זה אם עלה לא ירד שכל תורה לרבות היא בא לומר תורה אחת לכל העולים ואפי׳ פסולין שאם עלו לא ירדו: היא העולה · למעוטי את הרובע ואת הנרבע וכיוצא בהן שלא היה פסולן בקדש שנפסלו קודם שבאו לעזרה: מדו בד · היא הכתונת ומה תלמוד לומר מדו שתהא כמדתו: על בשרו · שלא יהא דבר חוצץ בינתים: והרים את הדשן · היה תורם מלא המחתה מן המאוכלות הפנימיות ונותנן במזרחו של כבש: הדשן אשר תאכל האש את העולה · ועשאתה דשן תאותו דשן ירים תרומה ושמו אצל המזבח: ופשט את בגדיו · אין זו חובה אלא דרך ארץ שלא ילכלך בהוצאת הדשן בגדים שהוא משמש בהם תמיד בגדים שבשל בהן קדירה לרבו אל ימזוג בהן כוס לרבו לכך ולבש בגדים אחרים פחותין מהם: והוציא את הדשן · הצבור בתפוח כשהוא רבה ואין מקום למערכה מוציאו משם ואין זה חובה לכל יום אבל התרומה חובה בכל יום: והאש על המזבח תוקד בו · רבה כאן יקידות הרבה על מוקדה ואש המזבח תוקד בו והאש על המזבח תוקד בו אש תמיד תוקד על המזבח כולן נדרשו במסכת יומא שנחלקו רבותינו במנין המערכות שהיו שם: וערך עליה העולה · עולת תמיד היא תקדים: חלבי השלמים · אם יביאו שם שלמים · ורבותינו למדו מכאן עליה על עולת הבקר השלם כל הקרבנות כולם מכאן שלא יהא דבר מאוחר לתמיד של בין הערבים: אם

אש תמיד. אש שנאמר בו תמיד היא שמדליקין בה את הנרות שנאמר בה להעלות נר תמיד אף היא מעל מזבח החיצון תוקד: לא תכבה. המכבה אש על המזבח עובר בשני לאוין: וזאת תורת המנחה. תורה אחת לכולן להטעינן שמן ולבונה האמורין בענין שיכול אין לי טעונות שמן ולבונה אלא מנחת ישראל שהיא נקמצת מנחת כהנים שהיא כליל מנין תלמוד לומר תורת: הקרב אותה. היא הגשה בקרן דרומית מערבית: לפני ה'. הוא מערב שהוא לצד אהל מועד: אל פני המזבח. הוא הדרום שהוא פניו של מזבח שהכבש נתון לאותו הרוח: בקמצו. שלא יעשה מדה לקומץ: מסולת המנחה ומשמנה. מכאן שקומץ ממקום שנתרבה שמנה: ואת כל הלבונה אשר על המנחה והקטיר. שמלקט את לבונתה לאחר קמיצה ומקטירו. ולפי שלא פירש כן אלא באחת מן המנחות בויקרא הוצרך לשנות פרשה זו לכלול כל המנחות כמשפטן: במקום קדוש. ואיזהו בחצר אהל מועד: לא תאפה חמץ. חלקם. אף השירים אסורין בחמץ: כחטאת כאשם. מנחת חוטא הרי היא כחטאת לפיכך קמצה שלא לשמה פסולה. מנחת נדבה הרי היא כאשם לפיכך קמצה שלא לשמה כשרה: כל זכר. אפילו בעל מום למה נאמר אם לאכילה הרי כבר אמור לחם אלהיו מקדשי הקדשים וגו' אלא לרבו' בעלי מומין למחלוקת: כל אשר יגע וגו'. קדשי קלים או חולין שיגעו בה ויבלעו ממנה: יקדש. להיות כמוה שאם פסולה יפסלו ואם כשרה יאכלו כחומר המנחה: זה קרבן אהרן ובניו. אף ההדיוטות מקריבין עשירית האיפה ביום שהן מתחנכין לעבוד אבל כהן גדול בכל יום שנ' מנחת תמיד והכהן המשיח תחתיו מבניו חקת עולם וגו': מרבכת. חלוטה ברותחין כל צרכה: תופיני. אפויה אפוי' הרבה אחר חליטתה אופה בתנור וחוזר ומטגנה במחבת: מנחת פתים. מלמד שטעונה פתיתה: המשיח תחתיו מבניו. המשיח מבניו תחתיו: כליל תקטר. אין נקמצת להיות שיריה נאכלין אלא כולה כליל וכן כל מנחת כהן של נדבה כליל תהיה: כליל. כולה שוה לגבוה: המחטא אותה. העובד עבודותיה שהיא נעשית חטאת על ידו: המחטא אותה יאכלנ' הראוי לעבודה יצא טמא בשעת זריקת דמים שאינו חולק בבשר ואי אפשר לומר שאוסר שאר כהנים באכילתה חוץ מן הזורק דמה שהרי נאמר למטה כל זכר בכהנים יאכל אותה: כל

לא תכבה ו' וסימ' אש תמיד תוקד. והאש על המזבח. לילה ויומם לא תכבה. כי תולעתם לא תמות. ואמרת ליער הנגב. וראו כל בשר: הקרב ד' וסימן ואתה הקרב אליך. וזאת תורת המנחה. וגם את אחיך מטה לוי: הקרב את מטה לוי והעמדת. ונמסר גם בסדר תצוה: והרים ממנו ו' סבורין ממנה וקרינן ממנו

אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה: ס וזאת תורת המנחה הקרב אתה בני אהרן לפני יהוה אל פני המזבח: והרים ממנו בקמצו מסלת המנחה ומשמנה ואת כל הלבנה אשר על המנחה והקטיר המזבח ריח ניחח אזכרתה ליהוה: והנותרת ממנה יאכלו אהרן ובניו מצות תאכל במקום קדש בחצר אהל מועד יאכלוה: לא תאפה חמץ חלקם נתתי אתה מאשי קדש קדשים הוא כחטאת וכאשם: כל זכר בבני אהרן יאכלנה חק עולם לדרתיכם מאשי יהוה כל אשר יגע בהם יקדש: פ וידבר יהוה אל משה לאמר: זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו ליהוה ביום המשח אתו עשירת האפה סלת מנחה תמיד מחציתה בבקר ומחציתה בערב: על מחבת בשמן תעשה מרבכת תביאנה תפיני מנחת פתים תקריב ריח ניחח ליהוה: והכהן המשיח תחתיו מבניו יעשה אתה חק עולם ליהוה כליל תקטר: וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל: פ וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל אהרן ואל בניו לאמר זאת תורת החטאת במקום אשר תשחט העלה תשחט החטאת לפני יהוה קדש קדשים הוא: הכהן המחטא אתה יאכלנה במקום קדש תאכל בחצר אהל מועד:

אשתא תדירא תהי יקדא על מדבחא לא תטפי: ודא אוריתא דמנחתא דיקרבון יתה בני אהרן קדם יי לקדם מדבחא: ויפריש מניה בקומציה מסולתה דמנחתא וממשחה וית כל לבונתא די על מנחתא ויסיק למדבחא לאתקבלא ברעוא אדכרתה קדם יי: ודישתאר מניה ייכלון אהרן ובנוהי פטיר תתאכיל באתר קדיש בדרת משכן זמנא ייכלונה: לא תתאפי חמיע חולקהון יהבית יתה מקורבני קודשין קודש קודשין היא כחטאתא וכאשמא: כל דכורא בבני אהרן ייכלנה קים עלם לדריכון מקורבניא דיי כל דיקרב בהון יתקדש: ומליל יי עם משה למימר: דין קורבנא דאהרן ובנוהי די יקרבון קדם יי ביומא דירבון יתיה חד מן עסרא בתלת סאין סולתא מנחתא תדירא פלגותה בצפרא ופלגותה ברמשא: על מסריתא במשח תתעביד רביכא תיתינה תופיני מנחת ביצועין תקריב לאתקבלא ברעוא קדם יי: וכהנא דיתרבא תחותוהי מבנוהי יעביד יתה קים עלם קדם יי גמיר תתסק: וכל מנחתא דכהנא גמיר תהי לא תתאכיל: ומליל יי עם משה למימר: מליל עם אהרן ועם בנוהי למימר דא אוריתא דחטאתא באתר די תתנכס עלתא תתנכיס חטאתא קדם יי קודש קודשין היא: כהנא דמכפר בדמה ייכלינה באתר קדיש תתאכיל בדרת משכן זמנא:

אבן עזרא

אש תמיד תוקד. טעם זה הפסוק להוסיף תמיד: הקרב אותה. שם הפועל וטעם הקרב יקריבו אותה בני אהרן והטעם אחד מבני אהרן על כן והרים ממנו והוספה זאת הפרשה על הכתובה בפרשת ויקרא: מצות תאכל במקום קדוש. והנה שתים מצות וכל זכר שלישית. וטעם לא תאפה חמץ הוא העיקר במצות פסח: כחטאת כאשם. כן המנחה: כל אשר יגע. במנחה ובחטאת ובאשם הוא קדש לשם: זה קרבן אהרן. או אחד מבניו תחתיו: ביום המשח אותו. אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ורבו' אמרו כי זה בית תחת מ"ם והטעם כי מיום המשח אותו הנה זה חייב להקריב תמיד מנחתו: מרבכת. אין לו אח ויש מי שאומרי' רכה ויש מי שאומרי' במהרה. ותי"ו תביאנה סימן לאהרן וכן תי"ו תקריב. ועל דעתי כי כן הוא תי"ו תופיני וטעמו תקון ואין ריע לו ו והקדמוני' אמרו שהיא שתימלות תאפה כה. ויאמר רבי יונה המדקדק שהו' על משקל דוכיפת וזה המשקל מעקל: כליל. כמו כלה כליל תהיה לשם: לא תאכל. ככל המנחות כי איך יאכל הכהן מנחתו או חטאתו. מקו' שחיטת כל חטאת צפונה: קדש קדשים. כי הוא כאחד הקדשים: הכהן המחטא. טעמו הזורק דם כאילו אמר המסיר חטא החוטא ורבי ה המפרשי' אמרו כי טעם המחטא רוחץ או מטהר וכן ותחטאנו באזוב ואטהר: כל

וסימ' והרים ממנו בקמצו ו. ואם בהמה אשר יקריבו ממנה. תגיינא דפסו'. אל תסור ממנו ימין. דיהושע. אין לו ממנו בן או בת. ויצא אחד אל השדה וילקט. דמלכים. וילך בכל דרך אסא. וסימ' בלשון תרגום אפריש בעירא יהושע ויפתח לקט באורחא: ריח ניחח ח' יח' דאין כתו' וסי' והקטרת את כל האיל. תפני מנחת פתים. והרים ממנו בקמצו. ומנחתו שני עשרנים. ועשיתם אשה לי"י עלה. ויין לנסך שלישית. ועשרון סלת דר"פ. ובעשור לחדש. וכל אשה ריח דכו': תאכל ט' וסימ' והנותרת ממנה. וכל מנחת כהן כליל תהיה. הכהן המחטא. וכל חטאת אשר יובא. ולהבדיל בין הטמא. לכן חנו לי נאם י"י. הנה אדני י"י ירשנה. ונתתי קנאתי בך ועשו אותך בחמה. גם בכספם גם זהבם: תעשה ז' נמסר בסדר תרומה: חק עולם י"א בליש' נמסר בסדר כי תשא: תביאנה ח' מלין דגשי' יחידאין וסימ' תחתנה. תביאנה. תכלנה. תעננה. תראנה. תשבנה. שמענה. קחנה בידך:

כל אשר יגע בבשרה. כל דבר אוכל אשר יגע ויבלע ממנה: יקדש. להיות כמוה אם פסולה תפסל ואם היא כשרה תאכל כחומר שבה: ואשר יזה מדמה על הבגד. ואם הוזה מדמה על הבגד אותו מקום הדם הבגד אשר יזה עליה תכבס בתוך העזרה: אשר יזה. יהא כזה כמו לא יטה מכלם יהא כטוי: ישבר. לפי שהבליעה שנבלעת בו נעשית נותר והוא הדין לכל הקדשים: ומורק. לשון תמרוקי הנשים אשקורי"מנט בלע"ז: ומורק ושוטף. לפלוט את בליעתו אבל כלי חרס למדך הכתוב כאן שאינו יוצא מידי דופיו לעולם: כל זכר בכהנים יאכל אותה. הא למדת שהמחטא אותה האמור למעלה לא להוציא שאר הכהנים אלא להוציא את שאינו ראוי לחטוי: וכל חטאת וגו'. שאם הכניס מדם חטאת החיצונ' לפנים פסולה: קדש קדשים הוא. הוא קרב ואין תמורתו קרבה: ואת כל חלבו וגו'. עד כאן לא נתפרשו אימורין באשם לכך הוצרך לפרשם כאן אבל חטאת כבר נתפרש בה בפרשת ויקרא: את האליה. לפי שאשם אינו בא אלא איל או כבש ואיל וכבש נתרבו באליה: אשם הוא. עד שינתק שמו ממנו לימד על אשם שמתו בעליו או שנתכפרו בעליו אף על פי שעומד להיות דמיו עולה לקיץ המזבח אם שחטו סתם אינו כשר לעולה קודם שניתק לרעייה ואינו בא ללמד על האשם שיהא פסול שלא לשמו כמו שדרשנו הוא הכתוב בחטאת לפי שאשם לא נאמר בו אשם הוא אלא לאחר הקטרת אמורין והוא עצמו שלא הוקטרו אמוריו כשר: קדש קדשים הוא. בתורת כהנים הוא נדרש: תורה אחת להם. בדבר זה: לכהן אשר יכפר בו. הראוי לכפרה חולק בו פרט לטבול יום ומחוסר כפורים ואונן שאין חולקין בבשר: לכהן המקריב אותה וגו'. יכול לו לבדו תלמוד לומר לכל בני אהרן תהיה יכול לכולן תלמוד לומר לכהן המקריב הא כיצד לבית אב של יום שמקריבין אותה: בגללה

כל י"ט ר"פ בספ' וסי' כל המנחה אשר · כל זכר בבני אהרן יאכלנה · זכר בכהנים יאכלנו · זכר בכהנים יאכל · אשר יגע בבשרה · כל נפש אשר תאכל כל דם · מפרסת פרסה · אשר אין לו סנפיר · שרץ העוף ההולך · הולך על גחון · ימי אשר הנגע · המשכב אשר ישכב · וחברו · כל אשר בו מום · מלאכת

כֹּל אֲשֶׁר־יִגַּע בִּבְשָׂרָהּ יִקְדָּשׁ וַאֲשֶׁר יִזֶּה מִדָּמָהּ עַל־הַבֶּגֶד אֲשֶׁר יִזֶּה עָלֶיהָ תְּכַבֵּס בְּמָקוֹם קָדֹשׁ: וּכְלִי־חֶרֶשׂ אֲשֶׁר תְּבֻשַּׁל־בּוֹ יִשָּׁבֵר וְאִם־בִּכְלִי נְחֹשֶׁת בֻּשָּׁלָה וּמֹרַק וְשֻׁטַּף בַּמָּיִם: כָּל־זָכָר בַּכֹּהֲנִים יֹאכַל אֹתָהּ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא: וְכָל־חַטָּאת אֲשֶׁר יוּבָא מִדָּמָהּ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לְכַפֵּר בַּקֹּדֶשׁ לֹא תֵאָכֵל בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף:

פ

וְזֹאת תּוֹרַת הָאָשָׁם קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא: בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחֲטוּ אֶת־הָעֹלָה יִשְׁחֲטוּ אֶת־הָאָשָׁם וְאֶת־דָּמוֹ יִזְרֹק עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב: וְאֵת כָּל־חֶלְבּוֹ יַקְרִיב מִמֶּנּוּ אֵת הָאַלְיָה וְאֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב: וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיֹת יְסִירֶנָּה: וְהִקְטִיר אֹתָם הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה אִשֶּׁה לַיהוָה אָשָׁם הוּא: כָּל־זָכָר בַּכֹּהֲנִים יֹאכְלֶנּוּ בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ יֵאָכֵל קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא: כַּחַטָּאת כָּאָשָׁם תּוֹרָה אַחַת לָהֶם הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יְכַפֶּר־בּוֹ לוֹ יִהְיֶה: וְהַכֹּהֵן הַמַּקְרִיב אֶת־עֹלַת אִישׁ עוֹר הָעֹלָה אֲשֶׁר הִקְרִיב לַכֹּהֵן לוֹ יִהְיֶה: וְכָל־מִנְחָה אֲשֶׁר תֵּאָפֶה בַּתַּנּוּר וְכָל־נַעֲשָׂה בַמַּרְחֶשֶׁת וְעַל־מַחֲבַת לַכֹּהֵן הַמַּקְרִיב אֹתָהּ לוֹ תִהְיֶה:

ב' ובפסוק · ו' : ח' כנו' רמיין · י"ג חס' · ל' · ל' · ל' · ל' · ה' ות"ל · י"ו ר"פ · ו' · ושלו' היא · כל חס' במ"כ · ז' · י"א זוגין קדמ' כסיב וי"ו מבנין ותכיין לא כסיב וי"ו · ג' ר"פ

כָּל דִּי־יִקְרַב בִּבְסְרַהּ יִתְקַדַּשׁ וְדִי יַדֵּי מִדְּמַהּ עַל־לְבוּשָׁא דִּי יַדֵּי עֲלַהּ תִּתְחַוַּר בַּאֲתַר קַדִּישׁ: וּמַן דַּחֲסַף דִּי תִתְבַּשַּׁל־בֵּיהּ יִתְּבַר וְאִם בְּמָנָא דִנְחָשָׁא תִּתְבַּשַּׁל וְיִתְמְרִיק וְיִשְׁתַּטֵּיף בְּמַיָּא: כָּל־דְּכוּרָא בְּכַהֲנַיָּא יֵיכוּל יָתַהּ קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא: וְכָל־חַטָּאתָא דִּי יִתַּעַל מִדְּמַהּ לְמַשְׁכַּן זִמְנָא לְכַפָּרָא בְּקוּדְשָׁא לָא־תִתְאֲכֵל בְּנוּרָא תִּתּוֹקַד: וְדָא אוֹרַיְתָא דַּאֲשָׁמָא קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא: בְּאַתְרָא דִּי יִכְּסוּן יָת־עֲלָתָא יִכְּסוּן יָת־אֲשָׁמָא וְיָת־דְּמֵיהּ יִזְרוֹק עַל־מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר: וְיָת כָּל־תַּרְבֵּיהּ יְקָרֵיב מִינֵּיהּ יָת אֲלִיתָא וְיָת־תַּרְבָּא דַּחֲפֵי יָת־גַּוָּא: וְיָת תַּרְתֵּין כּוּלְיָן וְיָת־תַּרְבָּא דִּי עֲלֵיהֶן דִּי עַל־גִּסְסַיָּא וְיָת־חַצְרָא דְּעַל־כַּבְדָּא עַל־כּוּלְיָתָא יַעְדִּינַהּ: וְיַסֵּיק יָתְהוֹן כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ אֲשָׁמָא הוּא: כָּל־דְּכוּרָא בְּכַהֲנַיָּא יֵיכְלִינֵּיהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ יִתְאֲכִיל קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא: כְּחַטָּאתָא כֵּן אֲשָׁמָא אוֹרַיְתָא חֲדָא לְהוֹן כַּהֲנָא דִּי מְכַפַּר־בֵּיהּ דִּילֵיהּ יְהֵי: וְכַהֲנָא דִּמְקָרֵיב יָת־עֲלַת גְּבַר מְשַׁךְ עֲלָתָא דִּי יְקָרֵיב לְכַהֲנָא דִּילֵיהּ יְהֵי: וְכָל־מִנְחָתָא דִּי תִתְאֲפֵי בְּתַנּוּרָא וְכָל־דְּיִתְעֲבֵיד בְּרָדְתָּא וְעַל־מַסְרֵיתָא לְכַהֲנָא דִּמְקָרֵיב יָתַהּ דִּילֵיהּ תְּהֵי:

אבן עזרא

כל אשר יגע. בבשר החטאת יהיה קדש לשם והכהן יאכלנו לכן חלק הזורק כחלק כל אחיו: יזה. אמ' ר' משה הכהן שהוא כמו יטה מבנין קל ובפתחות היו"ד מהכבד והאות המובלע נו"ן וכן ויז מדמ' על הקיר בחירק עם ויז בפתח רק במלת נטה הוא בדרי בבנין הקל וכן מצאנו ויז נכחם מבנין הקל ויפה דקדק ובעבור שהחטאת קדש כזה השם לכבס המקום שנפל מדמה על הבגד במקום קדוש הוא חצר אהל מועד כי יש הפרש בין קדוש וטהור: אשר יזה עליה. ויחסר מקום או והטעם או אם יזה אחר עליה שהוא הבשר יכבס הבשר הכהן ואחר כך יאכלנו או פירושו המקום אשר יזה מהדם תכבס ויהיה בגד לשון נקבה וזכר וכמוהו אשר תשיג ידו ותי"ו תכבס לכהן: תבשל בו. גם בשלה ומורק ושוטף מבנין שלא נקרא שם פועלו ובא ומורק בחולם בעבור הרי"ש שלא ידגש כי אם במקומות מועטים במשקל לא זורק עליו מגזרת מריקו הרמתי' כי המ"ם שרש · וטעם קדש קדשים היא עם כל זכר שאין ראוי לאכול החטאת שהקריבו האימורים ממנה והובא לכפר כי אם התמימים והזכר תמים מהנקבה ואפי' קטן יקרא זכר והזכר שהוא בן שלש עשרה שנה כאשר העתיקו אבותינו: וכל חטאת אשר יובא מדמה לכפר בקדש' והנה מקום הפרכת יקרא קדש כי החצר ואם היא קדש כנגד אהל מועד חול והנה גם יקרא לפנים מהפרכת קדש כנגד אהל מועד כמו בזאת יבא אהרן אל הקדש ואת החטאת היא חטאת כהן הגדול או הקהל: וזאת תורת האשם. כבר הודעתיך ההפרש בין חטאת ואשם אע"פ שהכתוב יאמר בחטאת אשם ובאשם חטאת: וטעם להזכיר זאת הפרשה להזכיר החלבים שאין להם זכר בתורת החטאת: עולת איש · מלעיל בעבור היות הטעם בראשית המלה האחרונה כמשפט. וטעם לו אחר שאמר לכהן תוספת ביאור שלא יתן העור לכהן אחר:

עבודה לא תעשו דתרועה · מלאכה לא תעשו חקת · ימי השמה תשבת · כל חרם אשר יחרם מן האדם: יובא ה' ומ"ל וסימ' וכל חטאת אשר יובא · במים יובא · ויאמר יהואש אל הכהנים · כסף מרקע מתרשיש · בסף אשם וכסף חטאת: וזאת י"ז ר"פ נמסר בריש סדר תרומה: קדש קדשים ז' וסימ' וכפר הכהן · וזאת תורת האשם · כל זכר בכהנים תני' · ושחט את הכבש · והיתה לאהרן ולבניו · אך כל חרם · ובני עמרם אהרן ומשה: ואת החלב ה' נמסר בסדר אתה תצוה: כחטאת ד' וסי' קדש קדשים הוא · כחטאת כאשם תורה אחת להם · כי כחטאת האשם הוא · כחטאת כעלה כמנחה: את עולת איש ב' וסימן והכהן המקריב את · ויצוה המלך: וכל מנחה י' פסו' ריש' וכל ומצע' וכל וסימ' וכל שיח השדה · וכל פטר חמור · וכל מנחה אשר תאפה · וכל אשר תשכב עליו · וכל בגד וכל עור · וכל ערי המישור וכל הגלעד · וכל ממלכת סיחן · וכל כלי משקה דמלכים וחברו · דד"ה · וכל עמק הפגרים · וכל אשר סביבתיו: בתנור חד מן י"א זוגין מן חד חד חד מלרע וחד מלעיל ב' בריש ב' תיבות נמסר בישעיה סימן י"ט גבי פרשת משא מצרים הנה יי' רכב על עב קל פסו' וסכסכתי מצרים במצרים: נעשה ח' קמצין וסימ' וכל נעשה במרחשת · אם אסיר יאסרוני · ושנים עשר אריים · דמלכים · וחברו · דד"ה · ושני עשר · ולא נעשה פסח כמהו · כי אם בשמנה עשרה · כי לא נעשה פסח · בשמנה עשרה · דד"ה · וכל חמש מגילות דבו' בכ"ב וסימ' תורי זהב נעשה לך · אחות לנו קטנה וסי' בלשון ארמי תורתא דאחתי:

וְכָל־מִנְחָה בְלוּלָה־בַשֶּׁמֶן וַחֲרֵבָה לְכָל־בְּנֵי אַהֲרֹן תִּהְיֶה אִישׁ כְּאָחִיו׃ פ

וְזֹאת תּוֹרַת זֶבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר יַקְרִיב לַיהוָה׃ אִם עַל־תּוֹדָה יַקְרִיבֶנּוּ וְהִקְרִיב עַל־זֶבַח הַתּוֹדָה חַלּוֹת מַצּוֹת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן וְסֹלֶת מֻרְבֶּכֶת חַלֹּת בְּלוּלֹת בַּשָּׁמֶן׃ עַל־חַלֹּת לֶחֶם חָמֵץ יַקְרִיב קָרְבָּנוֹ עַל־זֶבַח תּוֹדַת שְׁלָמָיו׃ וְהִקְרִיב מִמֶּנּוּ אֶחָד מִכָּל־קָרְבָּן תְּרוּמָה לַיהוָה לַכֹּהֵן הַזֹּרֵק אֶת־דַּם הַשְּׁלָמִים לוֹ יִהְיֶה׃ וּבְשַׂר זֶבַח תּוֹדַת שְׁלָמָיו בְּיוֹם קָרְבָּנוֹ יֵאָכֵל לֹא־יַנִּיחַ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר׃ וְאִם־נֶדֶר אוֹ נְדָבָה זֶבַח קָרְבָּנוֹ בְּיוֹם הַקְרִיבוֹ אֶת־זִבְחוֹ יֵאָכֵל וּמִמָּחֳרָת וְהַנּוֹתָר מִמֶּנּוּ יֵאָכֵל׃ וְהַנּוֹתָר מִבְּשַׂר הַזָּבַח בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף׃ וְאִם הֵאָכֹל יֵאָכֵל מִבְּשַׂר־זֶבַח שְׁלָמָיו בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי לֹא יֵרָצֶה הַמַּקְרִיב אֹתוֹ לֹא יֵחָשֵׁב לוֹ פִּגּוּל יִהְיֶה וְהַנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת מִמֶּנּוּ עֲוֺנָהּ תִּשָּׂא׃ וְהַבָּשָׂר אֲשֶׁר־יִגַּע בְּכָל־טָמֵא לֹא יֵאָכֵל בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף וְהַבָּשָׂר כָּל־טָהוֹר יֹאכַל בָּשָׂר׃ וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־תֹּאכַל בָּשָׂר מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לַיהוָה וְטֻמְאָתוֹ עָלָיו וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃

וְכָל מִנְחָתָא דְּפִילָא בִמְשַׁח וּדְלָא פִילָא לְכָל בְּנֵי אַהֲרֹן תְּהֵי גְּבַר כַּאֲחוּהִי׃ וְדָא אוֹרָיְתָא דְּנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּי יְקָרֵיב קֳדָם יְיָ׃ אִם עַל תּוֹדְתָא יְקָרְבִנֵּיהּ וִיקָרֵיב עַל נִכְסַת תּוֹדְתָא גְּרִיצָן פַּטִּירָן דְּפִילָן בִּמְשַׁח וְאִסְפּוֹגִין פַּטִּירִין דִּמְשִׁיחִין בִּמְשַׁח וְסֻלְתָּא רְבִיכָא גְּרִיצָן דְּפִילָן בִּמְשַׁח׃ עַל גְּרִיצָן דִּלְחֵם חֲמִיעַ יְקָרֵיב קֻרְבָּנֵיהּ עַל נִכְסַת תּוֹדַת קוּדְשׁוֹהִי׃ וִיקָרֵיב מִנֵּיהּ חַד מִכָּל קֻרְבְּנָא אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְכַהֲנָא דִּיזְרוֹק יָת דַּם נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּילֵיהּ יְהֵי׃ וּבְסַר נִכְסַת תּוֹדַת קוּדְשׁוֹהִי בְּיוֹם קֻרְבָּנֵיהּ יִתְאֲכִיל לָא יַצְנְעוּן מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא׃ וְאִם נִדְרָא אוֹ נְדַבְתָּא נִכְסַת קֻרְבָּנֵיהּ בְּיוֹמָא דִּיקָרֵיב יָת נִכְסְתֵיהּ יִתְאֲכִיל וּבְיוֹמָא דְּבָתְרוֹהִי וּדְיִשְׁתְּאַר מִנֵּיהּ יִתְאֲכִיל׃ וּדְיִשְׁתְּאַר מִבְּסַר נִכְסְתָא בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה בְּנוּרָא יִתּוֹקַד׃ וְאִם אִתְאֲכָלָא יִתְאֲכִיל מִבְּסַר נִכְסַת קוּדְשׁוֹהִי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה לָא יְהֵי לְרַעֲוָא דִּמְקָרֵיב יָתֵיהּ לָא יִתְחֲשֵׁיב לֵיהּ מְרַחַק יְהֵי וֶאֱנָשׁ דְּיֵיכוּל מִנֵּיהּ חוֹבֵיהּ יְקַבֵּל׃ וּבְסַר קוּדְשָׁא דִּי יִקְרַב בְּכָל מְסָאַב לָא יִתְאֲכִיל בְּנוּרָא יִתּוֹקַד וּבְסַר קוּדְשָׁא כָּל דִּדְכֵי לְקוּדְשָׁא יֵיכוּל בְּסַר קוּדְשָׁא׃ וֶאֱנָשׁ דְּיֵיכוּל בִּסְרָא מִנִּכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּי קֳדָם יְיָ וְסוֹבְתֵיהּ עֲלוֹהִי וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ׃

מחבת ג' וסימ' על מחבת בשמן תעשה · וכל נעשה במרחשת · ואתה קח לך מחבת ברזל: חלות ג' כל נמסר בסדר ויקרא: קרבן ה' קמצין נמסר בסדר ויקרא: וממחרת ג' וס' ואם נדר או נדבה · ביום זבחכם יאכל · שב בזה גם היום ומחר: ונפש ג' ראשי פסו' וס' ונפש כי תגע בכל טמא · ושמע קול אלה · אדם בן הנשי' · ונבס' גם

בסדר ויקרא: והבשר י' פסו' בתורה רישיהון וסופיהון חד וסי' כל רמש אשר הוא חי · והלוחות מעשה אלהים · והבשר אשר יגע · ונפש אדם בן הנשים · למררי משפחת המררי · יי' אלהיך הוא העובר לפניך · בסכות תשבו · ומקנה רב היה · והלוים יסבבו את · ויאיר בן מנשה:

רשי

בלולה בשמן. זו מנחת נדבה: וחרבה. זו מנחת חוטא ומנחת קנאות שאין בהן שמן: אם על תודה יקריבנו. אם על דבר הודאה על נס שנעשה לו כגון יורדי הים והולכי מדברות וחבושי בית האסורין וחולה שנתרפא שהן צריכין להודות שכתוב בהן יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם ויזבחו זבחי תודה. אם על אחת מאלה נדר שלמים הללו שלמי תודה הן וטעונות לחם האמור בענין ואין נאכלין אלא ליום ולילה כמו שמפורש כאן: והקריב על זבח התודה. ארבעה מיני לחם חלות ורקיקין ורבוכה שלשה מיני מצה וכתיב על חלות לחם חמץ וגו' וכל מין ומין עשר חלות כך מפורש במנחות: מרבכת. לחם חלוט ברותחין כל צרכו: יקריב קרבנו על זבח. מגיד שאין הלחם קדוש קדושת הגוף ליפסל ביוצא וטבול יום ולצאת לחולין בפדיון עד שישחט הזבח: אחד מכל קרבן. לחם אחד מכל מין יטול תרומה לכהן העובד עבודתה והשאר נאכל לבעלים ובשרה לבעלים חוץ מחזה ושוק שבה כמו שמפורש למטה תנופת חזה ושוק בשלמים והתודה קרויה שלמים: ביום קרבנו יאכל. ואין בשר זמן לחמה: ובשר זבח תודת שלמיו. יש כאן ריבויים הרבה לרבות חטאת ואשם ואיל נזיר וחגיגת ארבעה עשר שהן נאכלין ליום ולילה: לא יניח ממנו עד בקר. אוכל הוא כל הלילה אם כן למה אמרו עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה: ואם נדר או נדבה. שלא הביאה על הודאה של נס אינה טעונה לחם ונאכלת לשני ימים כמו שמפורש בענין: וממחרת והנותר ממנו בראשון יאכל. וי"ו זו יתירה היא ויש כמוהו הרבה במקרא כגון ואלה בני צבעון ואיה וענה את יקדם ונבא מרעם: ואם האכל יאכל וגו'. במחשב בשחיטה לאכלו בשלישי הכתוב מדבר יכול אם אכל ממנו בשלישי יפסל למפרע ת"ל המקריב לא יחשב בשעת הקרבה הוא נפסל ואינו נפסל בשלישי וכן פירושו בשעת הקרבתו לא תעלה זאת במחשבה ואם חשב פגול יהיה: והנפש האוכלת ממנו. אפילו בתוך הזמן עונה תשא: והבשר. של קדש אשר יגע בכל טמא לא יאכל: והבשר. לרבות אבר שיצא מקצתו שהפנימי מותר: כל טהור יאכל בשר. מה תלמוד לומר לפי שנאמר ודם זבחיך ישפך וגו' והבשר תאכל יכול לא יאכלו שלמים אלא הבעלים לכך נאמר כל טהור יאכל בשר: וטומאתו עליו. בטומאת הגוף הכתוב מדבר אבל טהור שאכל את הטמא אין ענוש כרת אלא אזהרה: והבשר אשר יגע בכל טמא וגו'. ואזהרת טמא שאכל את הטהור אינה מפורשת בתורה אלא חכמים למדוה בגזרה שוה. שלש כריתות אמורות באוכלי קדשים בטומאת הגוף ודרשום רבותינו בשבועות אחת לכלל ואחת לפרט ואחת ללמד על קרבן עולה ויורד שלא נאמר אלא על טומאת מקדש וקדשיו:

אבן עזרא

וכל בעשה. שם התאר לשון נקבה כמו אין אבן נראה כי לשון זכר ואשר היה נעשה ליום אחד: וחרבה. כמנחת היורד ומנחת הקנאות: אם על תודה. טעמו שיתן תודה לשם שנמלט מצרה: חלות מצות. כרגנו אך לא פתותים תמנים וכן רקיקי מצות: מורבכת. הנבחר בפירושי בעיני שהיא מובחרת. וחלות מצות ורקיקים אפויי וחלת המורבכת איפה כן: על חלות. כמו ויבאו האנשים על הנשים והטעם עם חלות: והקריב ממנו אחד מכל קרבן. הנה הרבע חלות בפחותי' והאחת משם עשרה: ביום קרבנו יאכל. שיאכלנו המקריב אותו וביתו ומי שהוא טהור כי גם השלמים קדש ואם הם קדשים קלים: ואם נדר. שנשא בשפתיו נדר לו. ונדבה שנדבה רוחו אותו להביא זבח לשם לא לנדר ולא לתודה: ביום הקריבו. שם הכלל מהבנין הכבד הנוסף וממחרת אותו היום. וי"ו והנותר ממנו כפא רפה בלשון ישמעאל וכמהו ויעזוב את עבדיו גם והארץ היתה תוהו ובהו: באש ישרף. כאשר נשרפו האימורים רק לא ישרף על גבי המזבח. וטעם המקריב אותו לא יחשב אחר שיהיו האימורים קרבים לגבוה הנה כל הנשאר קדש וכן אבני המזבח שאחר שהם קדושים אין ראוי שישאר ממנו לחול על כן אבני שלמות: פגול. כדברי המתרגם ארמית וכן ומרק פגולים כליהם. ויש שואלים אחר שעלה ריח ניחוח איך לא יחשב והטעם על המחשבה כי משפט השלמים להיות קדש והפגול איננו קדש ועוד בעבור שלא שמר את המצוה יצא שכרו בהפסדו אם הוא שלמים ואם נדר תתחדש עליו עון כנגד הראשון אם לא ישלם נדרו: עונה תשא. שנים ולא הזכירו הכתוב וכרת על טמא שיאכל בשר קדש. וטעם וטומאתו להיותו טמא מעצמו כזב ומצורע גם בעבור מקרה לילה כי כן כתוב כי אמר מקרה הוא או שיהיה טמא בעבור אחר בטומאת אדם מת או חי והוא זב ומצורע או בבהמה טמאה שאינה נאכלת ושקץ טמא מהשוף והשרץ. ופעם אחת בא אלי צדוקי אחד ושאלני אם האליה אסורה מן התורה ואמן ואומר אמת כי האליה תקרא חלב כי כן כתוב חלבו האליה תמימה רק קדמונינו הבינוה ואמרו כל חלב אז צוה הלא כל חלב אסור מן התורה כי כן כתוב כל חלב וכל דם לא תאכלו ובתחלה כתוב חקת עולם לדורותיכם גם אני עניתיו כי זה הפסוק דבק עם זבח השלמי' ואין מלת חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם ראיה גמורה כי הנה כתו' ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם ושם כתו' חקת עולם ואם כן לא נאכל לחם בגלות כי לא הקרבנו קרבן העומר וגב הוא השיב כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו גם אני השיבותי כי גם זה הפסו' דבק עם זבח השלמי' והעד כי כל אוכל חלב מן הבהמה אשר יקריבו ממנה לאשה חלב כל בשר שאיננו קרב לשלמי' והכלל בשר חול על כן הזכיר בפרשה הזאת וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה לכל מלאכ' ואכול לא תאכלוה וידוע כי בשר הנבלה והטרפה אסורו והאסור הוא הבשר ובעבור שאין החלב קרב לגבי המזבח שמא יחשוב אדם שהוא מותר על כן הזהיר ואכול לא תאכלוהו ובעבור זה לא הזכיר הדם ובאה זאת הפרשה לבאר עונש האוכל חלב בשר קדש וכן כל דם הוסיף לעוף על כן חלב העוף מותר והראיה הגמורה שאמר בספר אלה הדברים בבשר תאוה שהוא חול שיאכלנו כלו ולא הוציא רק את דמו לבדו בשלשה מקומות ואין זכר לחלב כלל אז פקח הצדוקי עיניו ופנו מפתיו שנושה שלא יסמוך על דעתו בפירוש המצוות רק ישען על הקבלת הפירושים: ועוד

יעשה לכל מלאכה. בא ולימד על החלב שאינו מטמא טומאת נבלות: ואכל לא תאכלהו. אמרה תורה יבא איסור נבלה וטרפה ויחול על איסור חלב שאם אכלו יתחייב אף על לאו של נבלה ולא תאמר אין איסור חל על איסור: לעוף ולבהמה. פרט לדם דגים וחגבים: בכל מושבותיכם. לפי שהיא חובת הגוף ואינה חובת קרקע נוהגת בכל מושבות ובמסכת קדושין בפרק ראשון מפרש למה הוצרך לומר: ידיו תביאינה וגו׳. שתהא יד הבעלים מלמעלה והחלב והחזות נתונין בה ויד כהן מלמטה ומניפן: את אשי ה׳. ומה הן האישים את החלב על החזה: יביאנו. כשמביאו מבית המטבחים נותן חלב על החזה וכשנותנו ליד המניף נמצא החזה למעלה והחלב למטה וזהו האמור במקום אחר שוק התרומה וחזה התנופה על אשי ה׳ החלבים יביאו להניף וגו׳ ולאחר התנופה נותנו לכהן המקטיר ונמצא החזה למטה וזהו שנאמר וישימו החלבים על החזות ויקטר החלבים המזבחה למדנו ששלשה כהנים זקוקין לה כך מפורש במנחות: את החלב על החזה יביאנו ואת החזה למה מביא לא להניף אותו הוא מביאו ולא שיהא הוא מן האישים לפי שנא׳ את אשי יי׳ את החלב על החזות יכול שיהא אף החזה לאישים לכך נאמר ואת החזה לא להניף וגו׳: והקטיר הכהן החלב. ואחר כך והיה החזה לאהרן למדנו שאין הבשר נאכל בעוד האמורים למטה מן המזבח: שוק. מן הפרק של ארכובה התחתונה עם הראש עד הפרק האמצעי שהוא סובך של רגל: המקריב את דם השלמים וגו׳. מי שהוא ראוי לזריקתו ולהקטיר חלביו יצא טמא בשעת זריקת דמים או בשעת הקטר חלבים שאינו חולק בבשר: תנופה תרומה. מוליך ומביא מעלה ומוריד: ולמלואים. ליום חינוך הכהונה: קח

בבהמה ד׳ רפין וסי׳ ונפש כי תגע בכל טמא. ואיש אשר יתן שכבתו. ואם המר ימיר בהמה בבהמה. אך בכור אשר יבכר ליי׳. וחלופיהון ו׳ דגש נמסר בסדר תולדות נח: דבר ד׳ ר״פ בטעמא תביר בסיפרא וסי׳ כל חלב שור וכשב. המקריב את זבח שלמיו. בחדש השביעי בחמשה עשר יום: וחלב נבלה וחלב חד מן ל״ד פסו׳ מסורת׳

אבן עזרא

ושוק הימין לזורק הדם והחזה לכל הכהני: זאת משחת. זאת שכר משחת אהרן או משחת בניו נגידות: ביום משחו. מיום וכן בבשר ובלחם: ולמלואים. ככתוב בפרשת ואתה תצוה: להקריב את קרבניהם ליי׳ במדבר סיני. כי לא הקריבו קרבן עד שבאו אל הר סיני וכבר הראיתיך שהמזבח שבנה משה על מלחמת עמלק הוא בחורב והוא הר סיני ושם ישבו ישר׳ שנה פחות עשרים ימים כי כן כתוב ובמדבר לא הקריבו עוד כי כן אמר הנביא הזבחים ומנחה הגשתם לי ב במדבר בני ישראל גם לא עשו פסח כי אם במצרים ושנית בהר סיני כי במדבר לא היו להם מקנה ואחר שנסעו מהר סיני לא מלו בדרך והנה רובם ערלים ובעבור אכילת פסח מל אותם יהושע: ואת

ונפש כי תגע בכל טמא בטמאת אדם או בבהמה טמאה או בכל שקץ טמא ואכל מבשר זבח השלמים אשר ליהוה ונכרתה הנפש ההוא מעמיה׃ וידבר יהוה אל משה לאמר׃ דבר אל בני ישראל לאמר כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו׃ וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה לכל מלאכה ואכל לא תאכלהו׃ כי כל אכל חלב מן הבהמה אשר יקריב ממנה אשה ליהוה ונכרתה הנפש האכלת מעמיה׃ וכל דם לא תאכלו בכל מושבתיכם לעוף ולבהמה׃ כל נפש אשר תאכל כל דם ונכרתה הנפש ההוא מעמיה׃ פ

וידבר יהוה אל משה לאמר׃ דבר אל בני ישראל לאמר המקריב את זבח שלמיו ליהוה יביא את קרבנו ליהוה מזבח שלמיו׃ ידיו תביאינה את אשי יהוה את החלב על החזה יביאנו את החזה להניף אתו תנופה לפני יהוה׃ והקטיר הכהן את החלב המזבחה והיה החזה לאהרן ולבניו׃ ואת שוק הימין תתנו תרומה לכהן מזבחי שלמיכם׃ המקריב את דם השלמים ואת החלב מבני אהרן לו תהיה שוק הימין למנה׃ כי את חזה התנופה ואת שוק התרומה לקחתי מאת בני ישראל מזבחי שלמיהם ואתן אתם לאהרן הכהן ולבניו לחק עולם מאת בני ישראל׃ זאת משחת אהרן ומשחת בניו מאשי יהוה ביום הקריב אתם לכהן ליהוה׃ אשר צוה יהוה לתת להם ביום משחו אתם מאת בני ישראל חקת עולם לדרתם׃ זאת התורה לעלה למנחה ולחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים׃ אשר צוה יהוה את משה בהר סיני ביום צותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם ליהוה במדבר סיני׃ פ

ואנש ארי יקרב בכל מסאב בסואבת אנשא או בבעירא מסאבא או בכל רחש מסאב וייכול מבשר נכסת קודשיא די קדם יי וישתיצי אנשא ההוא מעמיה׃ ומליל יי עם משה למימר׃ מליל עם בני ישראל למימר כל תרב תור ואימר ועז לא תיכלון׃ ותרב נבילא ותרב תבירא יתעבד לכל עיבידא ומיכל לא תיכלוניה׃ ארי כל דייכול תרבא מן בעירא די יקרבון מינה קורבנא קדם יי וישתיצי אנשא דייכול מעמיה׃ וכל דמא לא תיכלון בכל מותבניכון דעופא ודבעירא׃ כל אנש דייכול כל דמא וישתיצי אנשא ההוא מעמיה׃ ומליל יי עם משה למימר׃ מליל עם בני ישראל למימר דמקריב ית נכסת קודשוהי קדם יי ייתי ית קורבניה קדם יי מנכסת קודשוהי׃ ס ידוהי ייתין ית קורבניא דיי ית תרבא על חדיא ייתיניה ית חדיא לארמא יתיה ארמותא קדם יי׃ ויסק כהנא ית תרבא למדבחא ויהי חדיא לאהרן ולבנוהי׃ וית שקא דימינא תתנון אפרשותא לכהנא מנכסת קודשיכון׃ דמקריב ית דם קודשיא וית תרבא מבני אהרן דיליה יהי שקא דימינא לחולק׃ ארי ית חדיא דארמותא וית שקא דאפרשותא נסיבית מן בני ישראל מנכסת קודשיהון ויהבית יתהון לאהרן כהנא ולבנוהי לקים עלם מן בני ישראל׃ דא רבות אהרן ורבות בנוהי מקורבניא דיי ביומא דיקרבון יתהון לשמשא קדם יי׃ די פקיד יי למתן להון ביומא דרבון יתהון מן בני ישראל קים עלם לדריהון׃ דא אוריתא לעלתא למנחתא ולחטאתא ולאשמא ולקורבניא ולנכסת קודשיא׃ די פקיד יי ית משה בטורא דסיני ביומא דפקדיה ית בני ישראל לקרבא ית קורבניהון קדם יי במדברא דסיני׃

מסרה

מבא ומסורת׳ מבא ומלה ביניהן נמסר במסרא רבתא: ולבהמה ג׳ וסי׳ וכל דם לא תאכלו. ולא היה מים למנחה ולבהמה. היו עצביהם לחיה: יבא ט״ו ח׳ מנהון חס׳ וסי׳ ואם כבש. ואת אשמו. המקריב את זבח שתי תרים דנזיר חס׳. וזאת תורת הנזיר. באשר בא על״ב דיהושע. על עמך ועל בית אביך. והגוי אשר יביא. הארון. ותאותם יבא להם חס׳. יבא בפריו חס׳. המנחה. כי את כל המעשה. יבא במשפט חס׳. וגם מלכיהם עם נסיכהם חס׳. וחד ויביא דעזרא: אשר ה׳ סבירין באשר וקרינן אשר וסי׳ כי אשר ראיתם את מצרים היום. אשר צוה יי׳ לתת להם. אשר צוה יי׳ את משה בהר סיני ביום צותו. ופקדיו אשר צוה יי׳ את משה. השמרו לכם פן תשכחו: אשי ט׳ בתורה כתיב י׳ וסי׳ ואת כל חלבה יסיר כאשר יוסר. והביאה אל הכהן וקמץ. ידיו תביאנה את. שוק התרומה וחזה. קדשים יהיו לאלהיהם. להקריב את אשי יי׳. אשי יי׳ ונחלתו יאכלון. אלהי ישראל הוא נחלתו. ואתנה לבית אביך. וכל מאשי דכוו׳ כתיב יוד: לעלה ה׳ קמץ וסי׳ זאת התורה לעלה למנחה. כל הבקר לעלה. שנים עשר פרים. וגם עלה לרוב. כחלבי השלמים. ויאמר ארונה למלך: חקת עולם לדרת׳ ב׳ וסי׳ באהל מועד מחוץ לפרכת. אשר צוה יי׳ לתת להם. ושארא לדרתיכם: כל ספרא בהר סיני במ״א במדבר סיני וסימ׳ להקריב את קרבניהם. וכל וידבר דכו׳ בהר סיני וסי׳ ביום דבר יי׳ אל משה. עולת תמיד העשויה:

רשי

קח את אהרן· פרשה זו נאמרה שבעת ימים קודם הקמת המשכן שאין מוקדם ומאוחר בתורה: קח את אהרן· קחנו בדברים ומשכהו: ואת פר החטאת וגו'· אלו האמורים בענין צוואת המלואים בואתה תצוה ועכשיו ביום ראשון למלואים חזר וזרזו בשעת מעשה: הקהל אל פתח אהל מועד· זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה:

זה הדבר· דברים שתראו שאני עושה לפניכם צוני הקדוש ברוך הוא לעשות ואל תאמרו לכבודי ולכבוד אחי אני עושה· כל הענין הזה פירשתי בואתה תצוה: את האורים· כתב של שם המפורש: וישם על המצנפת· פתילי תכלת הקבועים בציץ נותן על המצנפת נמצא הציץ תלוי במצנפת: ויז ממנו על המזבח· לא ידעתי היכן נצטוה בהזאות הללו: ויצק· וימשח· בתחילה יוצק על ראשו ואחר כך נותן בין ריסי עיניו ומושך באצבעו מזה לזה: ויחבש· לשון קשירה: ויחטא את המזבח· חטאו וטהרו מזרות ליכנס לקדושה: ויקדשהו· בעבודה זו: לכפר עליו· מעתה כל הכפרות: על הכבד· לבד הכבד שהיה נוטל מעט מן הכבד עמה: אל

אבן עזרא

ואת פר החטאת· בה"א כי כבר הזכירו וכן האילים· וכן המצות: ואת כל העדה· ראשי השבטים והזקנים: ויאפוד· כמו ויחגור וכר' שר ציץ הזהב· היכנו המצנפת· כן האורים והתומים אינם אבני החשן וכן הלוחות בארון על כן כתוב ויתן אל החשן: ויקרב משה את אהרן· אל הכיור: וירחץ אותם· בגוי: ויקח משה את שמן המשחה· טעמו וכבר לקח קודם משיחת אהרן: ויקרב משה את בני אהרן· פעם שנית בעבור שארכו הדברי' או טעמו כאשר הקריב משה את בני אהרן הלבישם כתנות· ומלת וילבישם יובחה לשנים פעלים: ויחטא· כבר פירשתיו: ויקדשהו· לכפר עליו כל העונו': ויקח את כל החלב אשר על הקרב· וכתו' בתחלה המכסה את הקרב וכתוב אחר אומר המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב· דע כי החלב המכסה הוא רב מאד ואת כל החלב אשר על הקרב הוא מעט מפה ומפה גם המכסה הוא על הקרב לכן שכתוב אחת דרך קצרה:

פרק

קח את אהרן ז' פסו' אית בהון את ו' פעמים ואת וסי' נמסר בסדר וישלח: האילים ז' בליש' ד' מנהון מל' דמלאי' בתו' וסי' נמס' בסדר תצוה: הקהל ג' וסימן ואת כל העדה הקהל· הקהל לי את העם ואשמיעם· הקהל את העם האנשים· וא והקהל· קח את המטה וגו': ותקהל העדה ב' וסימ' אל פתח אהל· ותקהל

ח

וידבר יהוה אל משה לאמר: קח את אהרן ואת בניו אתו ואת הבגדים ואת שמן המשחה ואת פר החטאת ואת שני האילים ואת סל המצות: ואת כל העדה הקהל אל פתח אהל מועד: ויעש משה כאשר צוה יהוה אתו ותקהל העדה אל פתח אהל מועד: ויאמר משה אל העדה זה הדבר אשר צוה יהוה לעשות: ויקרב משה את אהרן ואת בניו וירחץ אתם במים: ויתן עליו את הכתנת ויחגר אתו באבנט וילבש אתו את המעיל ויתן עליו את האפד ויחגר אתו בחשב האפד ויאפד לו בו: (חצי התורה בפסוקים) וישם עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התמים: וישם את המצנפת על ראשו וישם על המצנפת אל מול פניו את ציץ הזהב נזר הקדש כאשר צוה יהוה את משה: ויקח משה את שמן המשחה וימשח את המשכן ואת כל אשר בו ויקדש אתם: ויז ממנו על המזבח שבע פעמים וימשח את המזבח ואת כל כליו ואת הכיר ואת כנו לקדשם: ויצק משמן המשחה על ראש אהרן וימשח אתו לקדשו: ויקרב משה את בני אהרן וילבשם כתנת ויחגר אתם אבנט ויחבש להם מגבעות כאשר צוה יהוה את משה: ויגש את פר החטאת ויסמך אהרן ובניו את ידיהם על ראש פר החטאת: וישחט ויקח משה את הדם ויתן על קרנות המזבח סביב באצבעו ויחטא את המזבח ואת הדם יצק אל יסוד המזבח ויקדשהו לכפר עליו: ויקח את כל החלב אשר על הקרב ואת יתרת הכבד ואת שתי הכלית ואת חלבהן ויקטר משה המזבחה:

ומליל יי עם משה למימר: קריב ית אהרן וית בנוהי עמיה וית לבושיא וית משחא דרבותא וית תורא דחטאתא וית תרין דכרין וית סלא דפטיריא: וית כל כנישתא כנוש לתרע משכן זמנא: ועבד משה כמא די פקיד יי יתיה ואתכנשת כנישתא לתרע משכן זמנא: ואמר משה לכנישתא דין פתגמא די פקיד יי למעבד: וקריב משה ית אהרן וית בנוהי ואסחי יתהון במיא: ויהב עלוהי ית כתונא וזריז יתיה בהמיינא ואלביש יתיה ית מעילא ויהב עלוהי ית אפודא וזריז יתיה בהמיין אפודא ואתקין ליה ביה: ושוי עלוהי ית חושנא ויהב בחושנא ית אוריא וית תומיא: ושוי ית מצנפתא על רישיה ושוי על מצנפתא לקבל אפוהי ית ציצא דדהבא כלילא דקודשא כמא די פקיד יי ית משה: ונסיב משה ית משחא דרבותא ורבי ית משכנא וית כל דביה וקדיש יתהון: ואדי מניה על מדבחא שבע זמנין ורבי ית מדבחא וית כל מנוהי וית כיורא וית בסיסיה לקדשותהון: ואריק ממשחא דרבותא על רישא דאהרן ורבי יתיה לקדשותיה: וקריב משה ית בני אהרן ואלבישנון כתונין וזריז יתהון המיינין ואתקין להון כובעין כמא די פקיד יי ית משה: וקריב ית תורא דחטאתא וסמך אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש תורא דחטאתא: ונכס ונסיב משה ית דמא ויהב על קרנת מדבחא סחור סחור באצבעיה ודכי ית מדבחא וית דמא אריק ליסודא דמדבחא וקדשיה לכפרא עלוהי: ונסיב ית כל תרבא די על גוא וית חצר כבדא וית תרתין כולין וית תרבהן ואסיק משה למדבחא:

מסרה

העדה כאיש אחד: ויז ב' וסי' ויז ממנו על המזבח שבע פעמי'· ויז על אהרן ועל בגדיו· וחד ויז מדמה אל הקיר· וחד ויז נצחם על בגדי: ואת הכיר ג' וסימ' ואת השלחן ואת כל כליו קדמא· ואת השלחן ואת כליו· ויז ממנו על המזבח· ונמסר גם בסדר כי תשא: וילבשם ב' חס' וסימ' ויעש יי' אלהים לאדם ולאשתו· וילבשם כתנת ויחגר אתם אבנט: ויגש ה' קמצין וסימ' ויגש לו ויאכל· ועיני ישראל כבדו מזקן· ויקח יוסף את שניה' ויגש את פר החטאת· ויגש אביתר את· ונמסר גם בסדר תלדות: וישחט ג' קמצים ובענין וסימ' וישחט ויקח משה את הדם· ויזרק משה· ויקח משה· ומשתנין בטעמא קדמא רביע תניי' אתנחתא תליתא שלשלת· וסי' ישן יושב עומד והוא חד מן י"א זוגין מתחלפין מן ב' בענין קדמאה רביע ותני' זקף וסימ' הוא הסובב דחוילה· הוא הסובב דכוש· וישחט ויקח משה את הדם· וישחט ויקח משה מדמו· ויהושע בן נון· ויהושע בן נון· ויהיו המתים· ויהיו המתים· ויען בלעם ויאמר· ויען בלעם· ואבדתם מהרה דאוריתא· ואבדתם מהרה דיהושע· אמר אל רחבעם· וחברו· ויאמר ישעיהו וחברו· בן אדם כל דברי· ותבא כי ר"ה· אמר אל זרובבל· וחברו:

קרנות ד' מל וסימ' וישחט ויקח משה כו' נמסר בסדר ויקרא:

שרף באש. יש אומרים הוא בעצמו ויש אומרים בצווי וראייתם כאשר צוה יי׳ את משה ואיננה ראיה כי כן דרך לשון הקדש: ויקרב את איל המלואים. ויסמכו אהרן ובניו׳ ובכתוב הראשון וסמך אהרן ובניו והנה אין הפרש בין וסמך אהרן ובניו ובין ויסמכו אהרן ובניו כי מדקדק גדול תעה שאמר כי טעם וסמך הוא לבדו ואחר כן בניו וסמכו כלם יחד: הימנית. כמו הפנימית׳ וטעם על תנוך ובהן בפרשת זאת תהיה והנה הדם יכפר על נפש אהרן וכן כי הדם הוא בנפש יכפר וטעמו בנפש שיש בו לכפר והנה נפש תחת נפש וקרוב מזה הטעם ותנגע לרגליו: חלת׳ מצה אחת היא ככר לחם אחת ויתכן היות ככר משקל ואיננו כמשקל הכסף והזהב: וישם על החלבים. ולא הזכיר יותרת הכבד והכליות כי היותרת היא קטנה ופירוש המלה כמו יתרון לאדם והכליות הם עם חלביהן כי לא יתכן שיקראו הכלין חלב רק האליה היא חלב: ויניף אותם׳ הניף אהרן ובניו כאשר יניף אהרן את הלוים: בשלו

ואת הפר ג׳ וסימ׳ ונתת אתם על סל אחד׳ ואת הפר ואת עורו. וישבימו אנשי העיר: ואת האיל ה׳ נמסר בסדר הצוה: לריח ו׳ נמסר בסדר ויקרא: אשה הפה חזן וסי׳ ולקחת אתם: ואת הקרב. ויקח משה. והקרבתם אשה. וכל דסמיך ללבד דכו׳: וישחט ויקח ז׳ מלין בטעם מרעימין ומפסיקין וסי׳ ותתמהמה ויחזיקו.

וְאֶת־הַפָּר וְאֶת־עֹרוֹ וְאֶת־בְּשָׂרוֹ וְאֶת־פִּרְשׁוֹ שָׂרַף בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ וַיַּקְרֵב אֵת אֵיל הָעֹלָה וַיִּסְמְכוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃ וַיִּשְׁחָט וַיִּזְרֹק מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ וְאֶת־הָאַיִל נִתַּח לִנְתָחָיו וַיַּקְטֵר מֹשֶׁה אֶת־הָרֹאשׁ וְאֶת־הַנְּתָחִים וְאֶת־הַפָּדֶר׃ וְאֶת־הַקֶּרֶב וְאֶת־הַכְּרָעַיִם רָחַץ בַּמָּיִם וַיַּקְטֵר מֹשֶׁה אֶת־כָּל־הָאַיִל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא לְרֵיחַ־נִיחֹחַ אִשֶּׁה הוּא לַיהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ וַיַּקְרֵב אֶת־הָאַיִל הַשֵּׁנִי אֵיל הַמִּלֻּאִים וַיִּסְמְכוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃ וַיִּשְׁחָט וַיִּקַּח מֹשֶׁה מִדָּמוֹ וַיִּתֵּן עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן־אַהֲרֹן הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית׃ וַיַּקְרֵב אֶת־בְּנֵי אַהֲרֹן וַיִּתֵּן מֹשֶׁה מִן־הַדָּם עַל־תְּנוּךְ אָזְנָם הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדָם הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלָם הַיְמָנִית וַיִּזְרֹק מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ וַיִּקַּח אֶת־הַחֵלֶב וְאֶת־הָאַלְיָה וְאֶת־כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב וְאֵת יֹתֶרֶת הַכָּבֵד וְאֶת־שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־חֶלְבְּהֶן וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין׃ וּמִסַּל הַמַּצּוֹת אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה לָקַח חַלַּת מַצָּה אַחַת וְחַלַּת לֶחֶם שֶׁמֶן אַחַת וְרָקִיק אֶחָד וַיָּשֶׂם עַל־הַחֲלָבִים וְעַל שׁוֹק הַיָּמִין׃ וַיִּתֵּן אֶת־הַכֹּל עַל כַּפֵּי אַהֲרֹן וְעַל כַּפֵּי בָנָיו וַיָּנֶף אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֹתָם מֵעַל כַּפֵּיהֶם וַיַּקְטֵר הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֹלָה מִלֻּאִים הֵם לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה הוּא לַיהוָה׃ וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הֶחָזֶה וַיְנִיפֵהוּ תְנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים לְמֹשֶׁה הָיָה לְמָנָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ וַיִּקַּח מֹשֶׁה מִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמִן־הַדָּם אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּז עַל־אַהֲרֹן עַל־בְּגָדָיו וְעַל־בָּנָיו וְעַל־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֶת־אַהֲרֹן אֶת־בְּגָדָיו וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ׃

וית תורא וית משכיה וית בסריה וית אוכליה אוקיד בנורא מברא למשריתא כמא דפקיד יי ית משה׃ וקריב ית דיכרא דעלתא וסמכו אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש דיכרא׃ ונכיס וזרק משה ית דמא על מדבחא סחור סחור׃ וית דיכרא פליג לאברוהי ואסיק משה ית רישא וית איבריא וית תרבא׃ וית גוא וית כרעיא חליל במיא ואסיק משה ית כל דיכרא למדבחא עלתא הוא לאיתקבלא ברעוא קורבנא הוא קדם יי כמא די פקיד יי ית משה׃ וקריב ית דיכרא תנינא דכר קורבניא וסמכו אהרן ובנוהי ית ידיהון על ריש דיכרא׃ ונכיס ונסיב משה מדמיה ויהב על רום אודנא דאהרן דימינא ועל אליון ידיה דימינא ועל אליון ריגליה דימינא׃ וקריב ית בני אהרן ויהב משה מן דמא על רום אודנהון דימינא ועל אליון ידיהון דימינא ועל אליון ריגליהון דימינא וזרק משה ית דמא על מדבחא סחור סחור׃ ונסיב ית תרבא וית אליתא וית כל תרבא די על גוא וית חצר כבדא וית תרתין כולין וית תרבהן וית שקא דימינא׃ ומסלא דפטיריא די קדם יי נסיב גריצתא פטירתא חדא וגריצתא דלחם משח חדא ואספוג חד ושוי על תרביא ועל שקא דימינא׃ ויהב ית כולא על ידי אהרן ועל ידי בנוהי וארים יתהון ארמא קדם יי׃ ונסיב משה יתהון מעל ידיהון ואסיק למדבחא על עלתא קורבניא אינון לאיתקבלא ברעוא קורבנא הוא קדם יי׃ ונסיב משה ית חדיא וארימיה ארמא קדם יי מדכר קורבניא למשה הוה לחולק כמא די פקיד יי ית משה׃ ונסיב משה ממשחא דרבותא ומן דמא די על מדבחא ואדי על אהרן על לבושוהי ועל בנוהי ועל לבושי בנוהי עמיה וקדיש ית אהרן ית לבושוהי וית בנוהי וית לבושי בנוהי עמיה׃

רשי

איל המלואים. איל השלמים שהמלואים לשון שלמי׳ שמתלאין ומשלימין את הכהני׳ בכהונתם: חלות לחם שמן. היא רבוכה שהיה מרבה בה שמן כנגד החלות והרקיקין כך מפורש במנחות: ויקטר המזבחה. משה שמש כל שבעת ימי המלואי׳ בחלוק לבן: על העולה. אחר העולה ולא מצינו שום של שלמים קרב בכל מקום חוץ מזה: בזה

ויאמ׳ יי׳ אלהי אדני. ויִמאן ויאמר אל אשת אדניו. וישחט ויקח משה. ונבהלו צרים וחבלים. ויאמר יי׳ מציון. ואמר לה אלה מאניא שא אזל אחת המו: את החלב ואת האליה ז׳ פסו׳ אית בהון את ואת ואת ואת ואת ואת ואת וסימ׳ ויקח עשו את נשיו. קח את אהרן. ויקח את החלב. אשר לא הוריש. וזה דבר המס. בימי פקח מלך ישר׳. ופלשתים פשטו בערי השפלה. ונמסר גם בסד׳ וישלח: חלבהן ב׳ ובעניינא: ומסל חד מן מלי׳ בן זחד חד סבך במצעות תיבותא וריש תיבותא ו׳ וסי׳ ומסל המצות אשר לפני יי׳. ויתן תבן ומספוא. ומסגרת דחה מעשה המכונ׳. ומסגרותיה דובראש המכונה: ומסגרותיה דופיהו מבית לכתרת. ומשאת בר. ארחה ומשאת. ומשאכם ורובכם. ומסבי ירושלם. ונשאו דודו ומסרפו. דעמוס. ומשביע לכל חי רצון:

בשלו את הבשר · יהם שעצמם כי ובשלת את בשרו במקום קדוש : והנותר בבשר ובלחם · עד בקר כי כן כתוב : כאשר עשה ביום הזה · פי' וכאשר עשה ביום הזה משה כן צוה ה' לעשות שבעת ימי המלואים והיה ראוי להיות כאשר עשיתי לכן כי כן דרך לשון הקדש כמו והיה יחזקאל לכם ואת יפתח ואת שמואל והעד שפירשו צוה ה' לעשות כן ועשית לאהרן ולבניו ככה ככל אשר צויתי אותכה שבעת ימים ועוד ופר חטאת תעשה ליום כמו שנים ליום עולה תמיד וכתוב שם וחטאת על המזבח ומשחת אותו בכל יום עד סוף המלואים ועוד שבעת ימים תכפר על המזבח ולא הזכיר את שני האילים כי אחז דרך קצרה ודעת רבים כי פר חטאת לבדו יעשה בכל יום ולפי דעתי שטעם להזכיר הפר בעבור שיתן מדם איל העולה על אהרן ובניו והאיל השני יאכל בשרו רק פר החטאת הוא לכפר על המזבח וכן כתוב על הכפורים וטעמו בעבור כפורי' : ימלא את ידכם · תחסר מלת קץ כאלו אמר כי כי קץ שבעת ימי' או זמן · יש אומרים לא תצאו שבעת ימים ובלילה היו יוצאים לדרכם והנכון בעיני שיצאו בשעת הצורך ביום ובלילה וחכם גדול אמר כי חסרו מקום בחצר אהל מועד וזה רחוק והכתוב אמר ויבכו בני ישראל את משה שלשים יום כאילו אין שם רגע שלא היו בוכים רק טעם הכתוב דבר שישבו פתח אהל מועד יום ולילה והטעם שלא יתעסקו בדבר ולא ילכו אל מקום אחר וכן ומן המקדש לא יצא כאשר אפרש : ופתח אהל מועד תשבו · להזכיר ולא תמותו : צויתי · פועל שלא נקרא שם פועלו ויש אומרים כי כן צויתי זהו ככל אשר צויתי אותכה ולא פורש שם לשבת פתח אהל מועד :

צויתי ה' וסימ' בשלו את הבשר פתח · הן לא הובא את דמה · ואת יהושע צויתי · אני צויתי למקדשי · אנבי עשיתי ארץ : יאכלהו ד' וחס' וסימ' צלי אש ומצות · בשלו את הבשר · בחדש השני בארבעה עשר · כי מאספיו יאכלהו והללו · ונמסר גם בסדר בא : ימלא ז' וסימ' כי שבעת ימים ימלא · ואשר ימלא את ידו ·

רשי

צוה ה' לעשות · כל שבעת הימים ורבותינו דרשו לעשות זה מעשה פרה : לכפר · זה מעשה יום הכפורי' וללמד שכהן גדול טעון פרישה קודם יום הכפורים שבעת ימי' וכן הכהן השורף את הפרה : ולא תמותו · הא אם לא תעשו כן הרי אתם חייבים מיתה : ויעש אהרן ובניו · להגיד שבחן שלא הטו ימין ושמאל : תפלת בו את אהרן

ויהי ביום השמיני · למלואים הוא ראש חדש ניסן שהוקם המשכן בו ביו' ונטל עשר עטרות השנויות בסדר עולם : ולזקני ישראל · להשמיעם שעל פי הדבור אהרן נכנס ומשמש בכהונה גדולה ולא יאמרו מאליו נכנס : קח לך עגל : להודיע שמכפר לו הקדוש ברוך הוא על ידי עגל זה על מעשה העגל שעשה : כי היום ה' נראה אליכם · להשרות שכינתו במעשה ידיכם לכך קרבנות הללו באין חובה ליום זה : קרב אל המזבח · שהיה אהרן בוש וירא לגשת אמר לו משה למה אתה בוש לכך נבחרת : את חטאתך · עגל בן בקר : ואת

ויאמר משה אל אהרן ואל בניו בשלו את הבשר פתח אהל מועד ושם תאכלו אתו ואת הלחם אשר בסל המלאים כאשר צויתי לאמר אהרן ובניו יאכלהו : והנותר בבשר ובלחם באש תשרפו : ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים עד יום מלאת ימי מלאיכם כי שבעת ימים ימלא את ידכם : כאשר עשה ביום הזה צוה יהוה לעשת לכפר עליכם : ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים ושמרתם את משמרת יהוה ולא תמותו כי כן צויתי : ויעש אהרן ובניו את כל הדברים אשר צוה יהוה ביד משה :

ואמר משה לאהרן ולבנוהי בשילו ית בסרא בתרע משכן זמנא ותמן תיכלון יתיה וית לחמא די בסל קורבניא כמא די אתפקדית למימר אהרן ובנוהי ייכלוניה : ודאשתאר בבישרא ובלחמא בנורא תוקדון : ומתרע משכן זמנא לא תיפקון שבעא יומין עד יום משלם יומי קורבניכון ארי שבעא יומין יתקריב ית קורבניכון : כמא דעבד ביומא הדין פקיד יי למעבד לכפרא עליכון : ובתרע משכן זמנא תיתבון יימם ולילי שבעא יומין ותטרון ית מטרת מימרא דיי ולא תמותון ארי כן אתפקדית : ועבד אהרן ובנוהי ית כל פתגמיא דפקיד יי בידא דמשה :

ל' פתח · ל' · ב' ל' פ' בטע' בספ' · ל' חס' · ז' · ז' ב חס' · ג' ז' מל' · ח' מל' · בווי ביד משה ו'

צו · סימן :

ס ס ס

ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל : ויאמר אל אהרן קח לך עגל בן בקר לחטאת ואיל לעלה תמימם והקרב לפני יהוה : ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת ועגל וכבש בני שנה תמימם לעלה : ושור ואיל לשלמים לזבח לפני יהוה ומנחה בלולה בשמן כי היום יהוה נראה אליכם : ויקחו את אשר צוה משה אל פני אהל מועד ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני יהוה : ויאמר משה זה הדבר אשר צוה יהוה תעשו וירא אליכם כבוד יהוה : ויאמר משה אל אהרן קרב אל המזבח ועשה את חטאתך

ס ס ס

והוה ביומא תמינאה קרא משה לאהרן ולבנוהי ולסבי ישראל : ואמר לאהרן סב לך עיגל בר תורי לחטאתא ודכר לעלתא שלמין וקריב קדם יי : ועם בני ישראל תמליל למימר סבו צפיר בר עזין לחטאתא ועיגל ואימר בני שנא שלמין לעלתא : ותור ודכר לנכסת קודשיא לדבחא קדם יי ומנחתא דפילא במשח ארי יומא דין יקרא דיי מיתגלי לכון : ונסיבו ית די פקיד משה לקדם משכן זמנא וקריבו כל כנישתא וקמו קדם יי : ואמר משה דין פתגמא די פקיד יי תעבדון ויתגלי לכון יקרא דיי : ואמר משה לאהרן קרב למדבחא ועבד ית חטאתך

ס · כל אורייתא כתוב' כן ל · ה' ג' מנהון ראשי כבל · ט' · ו · ל' ותר אל ירא · ג'

ויהי ביום השמיני · היה כר' לנו כי ביום השמיני שמיני לניסן כי המשכן הוקם באחד לחדש רק המעתיקים אמרו שהיה ראש חדש ניסן ובשבעת ימי המלואי' היה משה מקים את המשכן בכל יום ומפרקו כדי להרגיל בו וללמד : קרא משה לאהרן ולבניו · ויבאו מפתח אהל מועד או העד נכנסה אל החצר : עגל בן בקר · בשבעת ימי המלואים היה פר חטאת גם איל לעולה ולא הזכי' עם עגל בן בקר אם הוא בן שנה והקרוב אלי שפר כמו עגל בלא זכר שנה : תמימים · על העגל ועל האיל ופרי המלואים לחטא את המזבח וזה העגל לכפר על אהרן וכבר פירשתי זאת המלה : שעיר עזים לחטאת · על הקהל ועגל שאין לו שנה תמימ' וכן כבש לעולה : ושור ואיל · גדולים : ומנחה · היא סלת לכל אחד ואחד · וטעם ויאמר משה כאשר הראיתיך ושאל אותם וטעמו כבר אמר להם משה זה הדבר עמו שיתנו שעיר ועגל וכבש ושור ואיל אז יראה לכם כבוד יי' והטעם על האש שיצא : וכפר

אשר לא ימלא את ימינו · החפץ ימלא את ידו · ימלא יי' כל משאלותיך · וכל עצתך ימלא · עד ימלה שחוק פיך בהראה כתיב ה' : לעשת י"ג חס' נמסר בריש ויקהל : צויתי ה' וסי' ופתח אהל מועד תשבו · ואכלתם אתה במקום · ואעש כן כאשר צויתי · ואדבר אל העם בבקר · ונבאתי כאשר צויתי : תמותו ז' מלא' נמסר בסדר מקץ : אשר צוה יי' ביד משה צוי' ביד משה' וסימן כל איש ואשה אשר · ויעש אהרן ובניו דסוף פרשת צו · והלאה לדרתיכם · אלה המצות דסוף ספר מדבר · בגורל נחלתם דיהושע · וידברו אליהם בשילה · ויתנו בני ישראל ללוים · לנסות בם את ישראל תניין · דשפטים · וימצאו כתוב בתורת · ואת שבת קדשך · ושארא צוה את משה במ"א אל משה וסי' וינחהו אהרן לפני : ואל בני ישראל הדבר לאמר ד' נמס' בסדר כי תשא ושור ה' וסי' ושור ואיל לשלמים · ושור ושה שרוע · ושור או שה · ושור לאחד דנשיאים · ושור · וחמור ושה · ג' קדמאי ר"פ : אל המזבח ט' נמסר בסדר ויקרא : חטאתך ב' וסימ' ועשה את חטאתך · גם יי' העביר · וחור וחטאתך תכפר :

אבן עזרא

וכפר בעדך ובעד העם · שהיא מכו' שתכפר על כספך ועל כל הקהל ובפר החטא' תכפר בעדך ואחר כך תעשה קרבן העם וכפר בעדם כי לא יוכל אדם לכפר על אחר עד היותו טהור מכל חטא: אשר לו · משלו היה וכן פר יום הכפורים: ואת הדם · הכמאר יצק: ואת החלב · המכסה ואשר על הקרב ועל הכליות: וימציאו · מגזרת מצא שמצאו במעי' הצורך: ויקרב את קרבן העם · על המזבח: וישחטהו ויחטאהו כראשון · הוא עגל החטאת · וטעם ויחטאהו כפר בו החטאת: וישימו את החלבי' · עם הכליות ויותרת הכבד כ כאשר הראיתיך: ואת החזות · חזה השור גם חזה האיל: ואת שוק הימין · מזה ומזה ושוק שמוך אל הכף או הכר: וישא אהרן את ידיו אל העם · אל ככחם וקדמונינו העתיקו מכאן צורת נשיאות כפים: וירד · כאשר הראיתיך רבו' וכבר ירד מעשות חטאת העם ועולתם ו והשלמים · וטעם וירד בעבור המזבח שהיה גבוה אמו' קומתו ואחר כן באו משה ואהרן אל אהל מועד ויתכן שבאו להתפלל על האש שתבא ובצאתם ברכו שניהם את העם · את

מסרה

עלתך ג' כתיב כן וסי' קרב אל המזבח · התיצב על עלתך · התיצב כה על: וכפר ד' וסי' קרב אל המזבח · ב' בו · והולך מהרה אל העדה · עזרינו אלהי ישענו: כאשר צוה יי ג' ס"פ נמסר לקמן בהאי סידרא: ויקרב ה' פתחין וסי' ויקרב אהרן אל המזבח · ותקרא אשה חכמה מן העיר · ויקרב אל הפלשתי · ויקרב המלך אל:

ואת־עלתך וכפר בעדך ובעד העם ועשה את־קרבן העם וכפר בעדם כאשר צוה יהוה: ויקרב אהרן אל־המזבח וישחט את־עגל החטאת אשר־לו: ויקרבו בני אהרן את־הדם אליו ויטבל אצבעו בדם ויתן על־קרנות המזבח ואת־הדם יצק אל־יסוד המזבח: ואת־החלב ואת־הכלית ואת־היתרת מן־הכבד מן־החטאת הקטיר המזבחה כאשר צוה יהוה את־משה: ואת־הבשר ואת־העור שרף באש מחוץ למחנה: וישחט את־העלה וימצאו בני אהרן אליו את־הדם ויזרקהו על־המזבח סביב: ואת־העלה המציאו אליו לנתחיה ואת־הראש ויקטר על־המזבח: וירחץ את־הקרב ואת־הכרעים ויקטר על־העלה המזבחה: ויקרב את קרבן העם ויקח את־שעיר החטאת אשר לעם וישחטהו ויחטאהו כראשון: ויקרב את־העלה ויעשה כמשפט: ויקרב את־המנחה וימלא כפו ממנה ויקטר על־המזבח מלבד עלת הבקר: וישחט את־השור ואת־האיל זבח השלמים אשר לעם וימצאו בני אהרן את־הדם אליו ויזרקהו על־המזבח סביב: ואת־החלבים מן־השור ומן־האיל האליה והמכסה והכלית ויתרת הכבד: וישימו את־החלבים על־החזות ויקטר החלבים המזבחה: ואת החזות ואת שוק הימין הניף אהרן תנופה לפני יהוה כאשר צוה משה: וישא אהרן את־ידו אל־העם ויברכם וירד מעשת החטאת והעלה והשלמים: ויבא משה ואהרן אל־אהל מועד ויצאו ויברכו את־העם וירא כבוד־יהוה אל־כל־העם:

ידיו · ה' כתיב ידו ק' · ידו יקרין ידיו

תרגום

וית־עלתך וכפר עלך ועל־עמא ועיבד ית־קורבן עמא וכפר עליהון כמא די־פקיד יי: וקרב אהרן למדבחא ונכס ית־עגלא דחטאתא די ליה: וקריבו בני אהרן ית־דמא ליה וטבל אצבעיה בדמא ויהב על־קרנת מדבחא וית־דמא אריק ליסודא דמדבחא: וית־תרבא וית־כוליתא וית־חצרא מן־כבדא מן־חטאתא אסיק למדבחא כמא די־פקיד יי ית־משה: וית־בשרא וית־משכא אוקיד בנורא מברא למשריתא: ונכיס ית־עלתא ואמטיאו בני אהרן ליה ית־דמא וזרקיה על־מדבחא סחור־סחור: וית־עלתא אמטיאו ליה לאיברהא וית־רישא ואסק על־מדבחא: וחליל ית־גוא וית־כרעיא ואסק על־עלתא למדבחא: וקרב ית קרבן עמא ונסיב ית־צפירא דחטאתא די לעמא ונכסיה וכפר בדמיה כקדמאה: וקרב ית־עלתא ועבדה כדחזי: וקריב ית־מנחתא ומלא ידיה מנה ואסיק על־מדבחא בר מעלת צפרא: ונכס ית־תורא וית־דיכרא נכסת קודשיא די לעמא ואמטיאו בני אהרן ית־דמא ליה וזרקיה על־מדבחא סחור־סחור: וית־תרביא מן תורא ומן־דיכרא אליתא ותפי־גוא וכוליתא וחצר כבדא: ושויאו ית־תרביא על־חדותא ואסיק תרביא למדבחא: וית־חדותא וית שוקא דימינא ארים אהרן ארמא קדם יי כמא די־פקיד משה: ואדים אהרן ית־ידוהי לעמא וברכינון ונחת מלמעבד חטאתא ועלתא ונכסת קודשיא: ועל משה ואהרן למשכן זימנא ונפקו ובריכו ית־עמא ואתגלי יקרא דיי לכל־עמא:

רשי

ואת עלתך · האיל: קרבן העם · שעיר עזים: ועגל וכבש · כל מקום שנאמר עגל בן שנה הוא ומכאן אתה למד: ואת הבשר ואת העור וגו' · לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו ושל מלואים וכולן על פי הדבור: וימציאו · לשון הושטה והזמנה: ויחטאהו · עשהו כמשפט חטאת: כראשון · כעגל שלו: ויעשה כמשפט · המפורש בעולת נדב' בויקרא: וימלא כפו · היא קמיצה: מלבד עולת הבקר · כל אלה עשה אחר עולת התמיד: והמכס' · חלב המכסה את הקרב: וישימו את החלבי' על החזו' · לאחר התנופה נתנן כהן המניף לכהן אחר להקטירם נמצאו ה העליונים למטה: ויברכם · ברכת כהני' יברכך יאר ישא: וירד · מעל המזבח: ויבא משה ואהרן · למה נכנסו מצאתי בפרשת מלואים כ בברייתא הנוספת על תורת כהני' שלנו למה נכנס משה עם אהרן ללמדו על מעשה ה הקטרת או לא נכנס אלא לדבר אחר הריני דן ירידה וביאה טעו' ברכה מה יריד' מעין עבוד' אף ביאה מעין עבודה הא למדת למה נכנס משה עם אהרן ללמדו על מעש' הקטרת · דבר אחר כיון שראה אהרן ש שקרבו כל הקרבנות ונעשו כל המעשי' ולא ירדה שכינה לישראל היה מצטער ואומר יודע אני שכעס הקב' ברוך הו' עלי ובשבילי לא ירדה שכינה ל לישראל אמ' לו למשה משה אחי כך עשית לי שנכנסתי ו ונתביישתי מיד נכנס משה עמו ובקשו ר רחמים וירדה שכינה לישר': ויצאו ויברכו את העם · אמרו ויהי נועם יי' אלהינו עלינו יהי רצון שתשרה ש שכינה במעש' ידיכם לפי שכל שבעת ימי המלואים שהעמידו משה למשכן ושמש בו ופרקו בכל יום לא שרתה בו שכינה והיו ישראל נכלמים ו ואומרים למשה משה רבינו כל הטורח ש שטרחנו שתשרה ש שכינה בינינו ונדע שנתכפר לנו עון ה העגל לכך אמר להם זה הדבר אשר צוה וירנו

מסרה

המזבח · אליו רב וחובל: ויקרבו קריבה' חס' בליש' נמסר בסדר ויקרא: ואת העולה ג' וסי' המציאו אליו · ושחט את הכבש במקום · ועל הנשיא יהיה: ויקטר על המזבח · כל הקטרה המזבחה במ"ג המזבח וסי' והרים ממנו בקמצו · ואת העלה המציאו אליו · ויקרב את המנחה וכל קרי' דכו' המזבח במ"ה · וסי' והעלה הכהן את העלה · וישחטו הבקר ג' בפסו' ד"ה · וישחטום הכהני' · ד"ה: וימלא ט' דגש נמסר בסדר שלח לך: ויעשה ב' חס' וסי' במשפט · ויבא הלך לאיש: ואת האיל ה' וסימ' האחד תקח · תנתח לנתחיו: יעשה זבח שלמים · וישחט את השור ואת · ונמסר גם בסדר תצוה: ידו מידו ה' חס' וקמצין וסימ' וישא אהרן את ידו · וסמך אהרן את שתי ידו · וישלך מידו את הלחות · ומלאו ידו · ימחץ וידו תרפינה: מעשת ה' חס' בליש' וסימן חלילה לך מ מעשת · וירד מעשת החטאת · ונכרתו הנפשות העשת · לעשתכם אתם בקרב · חלילה לי מי' מעשת · דשמואל: וירא ב' וירא יי' אל אברם ויהי אברם בן תשעים · וירא אליו יי' באלני · ויאמר אל תרד · וירא אליו יי' בלילה · אלה' אל יעקב · ויאסר יוסף מרכבתו · בלבת אש מתוך · ויה' בהקהל העדה · באהל בעמוד ענן · וירא אליו מלאך יי' · ויבא משה ואהרן אל אהל מועד · ויקהל עליהם קרח · ויבא משה ואהרן מפני הקהל · וירכב על כרוב ויעף · דשמואל · וירא יי' אל שלמה · וחברו · אל שלכה שנית · וירא לכרובי' תכנית יד · ויהו לה משות · וירא מלאך יי' אל האשה:

יי' תעשו וירא אליכם כבוד יי' אחרן אחיכר אי וחטוב מתני שעל ידי קרבנותיו ועבודתו תשרה שכינה בכם ותדעו שהמקום בחר בו:

וירנו. כתרגומו׃ ותצא אש. רבי אליעזר אומר לא מתו בני אהרן אלא על ידי שהורו הלכה בפני משה רבן רבי ישמעאל אומר שתויי יין נכנסו למקדש תדע שאחר מיתתן הזהיר הנותרים שלא יכנסו שתויי יין מסל למלך שהיה לו בן בית וכו׳ כדאיתא בויקרא רבה׃ הוא אשר דבר וגו׳. היכן דבר ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי אל תקרי בכבודי אלא בכבודי אמר לו משה לאהרן אהרן אחי יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של מקום והייתי סבור או בי או בך עכשיו רואה אני שהם גדולים ממני וממך׃ וידם אהרן. וקבל שכר על שתיקתו ומה שכר קבל שנתיחד עמו הדבר שנאמרה לו לבדו פרשת שתויי יין׃ בקרובי. בבחירי׃ ועל פני כל העם אכבד. כשהקב״ה עושה דין בצדיקים מתירא ומתעלה ומתקלס אם כן באלו כל שכן ברשעים וכן הוא אומר נורא אלהים ממקדשיך אל תקרי ממקדשיך אלא ממקודשיך׃ דד אהרן. עוזיאל אחי עמרם היה שנאמר ובני קהת וגו׳׃ שאו את אחיכם וגו׳. כאדם האומר לחבירו העבר את המת מלפני הכלה שלא לערבב את השמחה׃ בכתונתם. של מתים מלמד שלא נשרפו בגדיהם אלא נשמתם כמין חוטין של אש נכנסו לתוך חוטמיהם׃ אל תפרעו. אל תגדלו שער מכאן שאבל אסור בתספורת אבל אתם אל תערבבו שמחתו של מקום׃ ולא תמותו. הא אם תעשו תמותו׃ ואחיכם כל בית ישראל. מכאן שצרתן של תלמידי חכמים מוטלת על הכל להתאבל בה׃ יין ושכר. יין דרך שכרותו׃ בבואכם אל אהל מועד. אין לי אלא בבואכם להיכל בגשתם למזבח מנין נאמר כאן ביאת אהל מועד ונאמר בקדוש ידים ורגלים ביאת אהל מועד מה להלן עשה גישת מזבח כביאת אהל מועד אף כאן עשה גישת מזבח כביאת אהל מועד׃ ולהבדיל. כדי שתבדילו בין עבודה קדושה למחוללת הא למדת שאם עבד פסל׃ ולהורת. למד שאסור שתוי בהוראה יכול יהא חייב מיתה תלמוד לומר אתה ובניך אתך ולא תמותו כהנים בעבודתם במיתה ואין חכמים בהוראתן במיתה׃ הנותרים. מן המיתה מלמד שאף עליהן נקנסה מיתה על עון העגל הוא שנאמר ובאהרן התאנף יי׳ מאד להשמידו ואין השמד אלא כלוי בנים שנאמר ואשמיד פריו ממעל ותפלתו של משה בטלה מחצה שנאמר ואתפלל בעד אהרן בעת ההיא׃

בקרבי ג׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ בקרבי אקדש. וקרבי מרחוק עמדו. חדלו קרבי ומידעי׃ וידם ב׳ וסי׳ וידם אהרן. וידם השמש וירח עמד. וא׳ישב בדד וידם׃ דד ב׳ חס׳ וסימ׳ אהרן. כרדבי׃ קרבו ה׳ מלין בתרי טעמי וסי׳ זהיטמנו. קרבו שאו. שובו מדרכיכם הרעים. דמלכים. ולאלה תהיה התרומת הקדש. זאת העיר העליזה.

ותצא אש מלפני יהוה ותאכל על־המזבח את־העלה ואת־החלבים וירא כל־העם וירנו ויפלו על־פניהם׃ ויקחו בני־אהרן נדב ואביהוא איש מחתתו ויתנו בהן אש וישימו עליה קטרת ויקריבו לפני יהוה אש זרה אשר לא צוה אתם׃ ותצא אש מלפני יהוה ותאכל אותם וימתו לפני יהוה׃ ויאמר משה אל־אהרן הוא אשר־דבר יהוה לאמר בקרבי אקדש ועל־פני כל־העם אכבד וידם אהרן׃ ויקרא משה אל־מישאל ואל אלצפן בני עזיאל דד אהרן ויאמר אלהם קרבו שאו את־אחיכם מאת פני־הקדש אל־מחוץ למחנה׃ ויקרבו וישאם בכתנתם אל־מחוץ למחנה כאשר דבר משה׃ ויאמר משה אל־אהרן ולאלעזר ולאיתמר בניו ראשיכם אל־תפרעו ובגדיכם לא־תפרמו ולא תמתו ועל כל־העדה יקצף ואחיכם כל־בית ישראל יבכו את־השרפה אשר שרף יהוה׃ ומפתח אהל מועד לא תצאו פן־תמתו כי־שמן משחת יהוה עליכם ויעשו כדבר משה׃ ס

וידבר יהוה אל־אהרן לאמר׃ יין ושכר אל־תשת אתה ובניך אתך בבאכם אל־אהל מועד ולא תמתו חקת עולם לדרתיכם׃ ולהבדיל בין הקדש ובין החל ובין הטמא ובין הטהור׃ ולהורת את־בני ישראל את כל־החקים אשר דבר יהוה אליהם ביד־משה׃ פ

וידבר משה אל־אהרן ואל אלעזר ואל־איתמר בניו הנותרים

ונפקת אשתא מן קדם יי ואכלת על מדבחא ית עלתא וית תרביא וחזא כל עמא ושבחו ונפלו על אפיהון׃ ונסיבו בני אהרן נדב ואביהוא גבר מחתיתה ויהבו בהון אשתא ושויאו עלה קטורת בוסמין וקריבו קדם יי אשתא נוכרתא די לא פקיד יתהון׃ ונפקת אשתא מן קדם יי ואכלת יתהון ומיתו קדם יי׃ ואמר משה לאהרן הוא די מליל יי למימר בקריבי אתקדש ועל אפי כל עמא אתיקר ושתיק אהרן׃ וקרא משה למישאל ולאלצפן בני עזיאל אחבוי דאהרן ואמר להון קריבו טולו ית אחוכון מן קדם אפי קודשא למברא למשריתא׃ וקריבו ונטלונון בכיתוניהון למברא למשריתא כמא די מליל משה׃ ואמר משה לאהרן ולאלעזר ולאיתמר בנוהי רישיכון לא תרבון פירועי ולבושיכון לא תבזעון ולא תמותון ועל כל כנשתא יהי רוגזא ואחיכון כל בית ישראל יבכון ית יוקדתא די אוקיד יי׃ ומתרע משכן זמנא לא תיפקון דילמא תמותון ארי משח רבותא דיי עליכון ועבדו כפתגמא דמשה׃ ומליל יי לאהרן למימר׃ חמר ומרוי לא תשתי את ובנך עמך במיעלכון למשכן זמנא ולא תמותון קים עלם לדריכון׃ ולאפרשא בין קודשא ובין חולא ובין מסאבא ובין דכיא׃ ולאלפא ית בני ישראל ית כל קימיא די מליל יי להון בידא דמשה׃ ומליל משה עם אהרן ועם אלעזר ועם איתמר בנוהי דאשתארו

אבן עזרא

את העלה. עולת אהרן ועולת העם ועולת תמיד כי כן כתוב מלבד עולת הבקר׃ ואת החלבים. מהעגל והאיל אהרן והשעיר והשור והאיל׃ וירנו. הרמת קול וכן ותעבור הרנה במחנה׃ איש מחתתו. כל איש לקח מחתתו ולפי דעתי שזה הדבר היה גם ביום השמיני והעד הנה היום הקריבו חטאתם׃ ויתנו בהן אש. לא מהאש שיצאה וזה טעם אש זרה. וטעם אשר לא צוה אותם שמדעתם עשו ולא בצווי להקטיר קטורת גם באש זרה׃ וימותו לפני יי׳. כי חשבו שעשו דבר רצוי לפניו׃ הוא אשר דבר יי׳. כבר אמר לי השם שהוא יראה קדושתו בקרובים אליו כטעם רק אתכם ידעתי וכאשר אראה גם קדושתי אז אהיה נכבד ועל פני כל העם אכבד וייראו ממני׃ שאו את אחיכם מאת פני הקדש. יש אומרים כי הקטורת היתה לפני מזבח העולה והלוים נכנסים שם ויש אומרים שהיתה על מזבח הקטורת ומשם הוציאם מאהל מועד׃ פני הקדש. היא החצר כנגד המחנה כאשר פירשתי׃ ראשיכם אל תפרעו. יש אומרים לגדל פרע׃ תפרומו. תקרעו והנכון שהוא מן בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע ורבים אמרו מכוסה ואחרים אמרו מגולה והאמת דברי הקבלה׃ ולא תמותו. תלת ולא מוסכת עצמה כמו ולא למדתי חכמה וכן הוא ולא על כל העדה יקצוף כי אתם תכפרו בעדם. וטעם ואחיכם כל בית ישראל תמצאנו רמוז בפרשת ראה אנכי׃ וידבר יי׳ אל אהרן. כי נבואה היה וי״א על ידי משה כמו דבר אל אחיו והזהירו שישמר הוא ובניו שלא ימותו כאשר מתו בניו הגדולים׃ ושכר. השעור ממין חטה או דבש או תמרים כי היין משחית הדעת לטותיו ויתערבו לו הדברים על כן ולהבדיל כי אתה כהן גדול ותבדיל בין מקום הקדש ובין החול והוא מלשון חלול גם יתכן בין יום קדש לחול׃ ובין הטמא ובין הטהור. בבהמה ובשרץ המים ובעוף על כן נכתב אחרי זאת הפרשה פרשת זאת החיה ואח״כ טומאת היולדת וצרעת אדם ובגד ובית ובעל קרי וזב וזבה ונדה וזה טעם ובין הטמא ובין הטהור׃ ולהורות את בני ישראל. שאר המצות וכן ככל אשר יורו אתכם הכהנים׃ קחו

וחד פסו׳ סימן כי תכלה לעשר׃ מאת פני ה׳ וסי׳ מאת פני יצחק אביו. פרעה. הקדש. הבית. מאת פני יי׳. ונמסר גם בסדר תולדות׃ וישאם ב׳ חד חס׳ וחד מלא וסימ׳ וישאם בכתנתם. וישאום בני קיש. בתראה מ׳ל׃ ראשיכם ו׳ וסימ׳ אל תפרעו. אתם נצבים. את הנביאים ואת ראשיכם החוזים. ופארכם על ראשיכם. שאו שערים. וחברו שאו שערים׃ תפרעו ב׳ וסימ׳ ראשיכם אל תפרעו. שמעו מוסר וחכמו׃ ולהבדיל ב׳ בטעמא בתורה וסי׳ בין האור. בין הקדש׃ החל ב׳ בתרי לישני חד חס׳ וחד מלא וסימ׳ בין הקדש ובין. ככר אבן ונטל החול. בתראה מלא׃ הטהור ב׳ מ׳ל וסי׳ וכב׳ל העוף הטהור. ולהבדיל בין הקדש׃ ולהורת ב׳ וחס׳ וי״ו תניינא וסי׳ ולהורת נתן בלבו. את בני ישראל׃ איתמר בניו ג׳ מלין בטעמא פ׳ בג׳ מקומות משרתים אזלא ומרכא בתיבה אחת לזרקא וסי׳ ואל איתמר בניו. אם יצאו בנות שילה. לאוצרות לתרומות׃

אבן עזרא

קחו את המנחה. אחר שהקטירו ממנה לגבוה אין ראוי לאכול הנשאר כי אם מקודשים ועתה תחלו לאכול החוק שנתן לכם השם שתקחו תמיד מאשי יי' ופירושו כל מנחה שהקטירו ממנה לשם במקו' טהור ואם הוא חוץ החצר והחזה והשוק תאכלו זכרים ונקבות כי כן כתוב כל טהור בביתך יאכל אותו וכן קנין כסף ויליד בית ואלמנה שבה וכאשר תאכלו עתה השוק והחזה יהיה לכם החק לקחתו מכל זבחי השלמים: שורף. שהבנין שלא נקרא שם פועלו כמו ומורק ושוטף: במקום הקדש. פתח אהל מועד כי כן כתוב ואותה נתן השם לכם כי כאשר תאכלו אתם את החטאת השם ישא את עון העדה או פירושו אתם תשאו את החטאת והטעם כי על ידכם יכופר עונם על כן לכפר: הן לא הובא את דמה אל הקדש פנימה. כפר הגאון על כל המצות שהוא לכהן ולקהל. ואם ישאל שואל הנה פר חטאת שורף ולא הובא את דמו לפנים בקדש והטעם הפרכת ומזבח הזהב דע שפר חטאת הוא לחטאת על המזבח ושעיר החטאת הוא לעם ובשר החטאת לכהן: אכול תאכלו. היה ראוי שתאכלו אותה. יש מדקדקים שאמרו שה"א של התמ' לא יהיה אחריו דגש עם אחד מהז' מלכי' כי אם עם השוא הנע ימצ' וה"א פתוח בעבור שלא יתכן להתחבר שני שואין נעים ובעבור שמלאו יו"ד הייטב דגש אמרו כי זה ה"א לידיעה כה"א השבה עם נעמי המצאה פה העיר ההוללה ולא הה"ן במקום אשר הנה כן פיר' הייטב ועוד אמרו כי ואכלתי פועל עבר ואילו היה עתיד היה מלרע כמו ודברתי על הנביאים ודברתי אתך והטעם כי בני הנשרפים היום הקריבו את חטאתם ואת עלתם כי העגל והאיל בעד אהרן ובניו: ותקראנה אותי כאלה. פירושו צרות ודאגות על מות הבנים ובעבור זה לא יכולתי לאכול כל חטאת רק אכלתי ממנה מה שייטב בעיני השם והטעם מה שיוציאני לידי חובה ועל דעת המעתיקים שה"א הייטב לתמה והיא מלה זרה גם על הפי' שהזכרתי היא זרה כי לא מצאנו בכל המקרא ה"א הדעת עם פועל עתיד. ומלת ואכלתי חטאת כאילו אמר ואילו אכלתי חטאת גם מצאנו מלות לעתיד והם מלעיל פן אורש וגנבתי והטעם כי הייתי אונן ואין אוכל חטאת כטעם לא אכלתי באוני: וידבר

מסורה

יביאו ט' וסימ' והיה ביום הששי. ושפטו את העם. שוק התרומה וחזה. למען אשר יביאו. בכורי כל אשר בארצם. והשעורים והתבן לסוסים. את המנחה בכלי טהור. יביאו לבוש מלכות. כי אל הלשכות אשר יביאו: אתך י"ז בתורה וסימ' כל החיה אשר אתך. וירא אליו יי' בלילה. כי אם זכרתני אתך. וכי יגור

תורה

קחו את המנחה הנותרת מאשי יהוה ואכלוה מצות אצל המזבח כי קדש קדשים הוא: ואכלתם אתה במקום קדוש כי חקך וחק בניך הוא מאשי יהוה כי כן צויתי: ואת חזה התנופה ואת שוק התרומה תאכלו במקום טהור אתה ובניך ובנתיך אתך כי חקך וחק בניך נתנו מזבחי שלמי בני ישראל: שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים יביאו להניף תנופה לפני יהוה והיה לך ולבניך אתך לחק עולם כאשר צוה יהוה: ואת שעיר החטאת דרש דרש משה והנה שרף ויקצף על אלעזר ועל איתמר בני אהרן הנותרם לאמר: מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש כי קדש קדשים הוא ואתה נתן לכם לשאת את עון העדה לכפר עליהם לפני יהוה: הן לא הובא את דמה אל הקדש פנימה אכול תאכלו אתה בקדש כאשר צויתי: וידבר אהרן אל משה הן היום הקריבו את חטאתם ואת עלתם לפני יהוה ותקראנה אתי כאלה ואכלתי חטאת היום הייטב בעיני יהוה: וישמע משה וייטב בעיניו: פ

תרגום אונקלוס

סבו ית מנחתא דאישתארת מקורבניא דיי' ואכלוהא פטיר בסטר מדבחא ארי קודש קודשין היא: ותיכלון יתה באתר קדיש ארי חולקך וחולק בנך היא מקורבניא דיי' ארי כן אתפקדית: וית חדיא דארמותא וית שקא דאפרשותא תיכלון באתר דכי את ובנך ובנתך עמך ארי חולקך וחולק בנך אתיהיבו מנכסת קודשיא דבני ישראל: שקא דאפרשותא וחדיא דארמותא על קורבני תרביא ייתון לארמא ארמא קדם יי' ויהי לך ולבנך עמך לקים עלם כמא די פקיד יי': וית צפירא דחטאתא מתבע תבעי משה והא איתוקד ורגיז על אלעזר ועל איתמר בני אהרן דאישתארו למימר: מדין לא אכלתון ית חטאתא באתר קדיש ארי קודש קודשין היא ויתה יהב לכון לסלחא על חובי כנשתא לכפרא עליהון קדם יי': הא לא אתעל מדמה לבית קודשא גוואת מיכל תיכלון יתה בקודשא כמא די פקידית: ומליל אהרן עם משה הא יומא דין קריבו ית חטוותהון וית עלוותהון קדם יי' וערעא יתי עקן כאילין אילו פון אכלית חטאתא יומא דין התקין קדם יי': ושמע משה ושפר בעינוהי:

מסורה

כל ת"ל במ"ג. ה'. ט' כתי' יוד. ט'. ה'. יח' בליש' ג' ס"כ. תרי התורה בתיבות דרש. מכא' ורדש מכא' ל' ל'. לחס' יוד. ד'. ל'. ה'. ל'. ה'. ל' חס'. ג' ב'. כל תוריות חס' במא' ל' וענש.

אתך גר דפסח. וקח אתך מזקני. פעלת שכיר. ודברתי אתך מעל. כרתי אתך ברית. גר בארצכם. שוק התרומה. תשמרו את כהנתכם. וזה לך תרומת. כל תרומת הקדשים. קדמא דפסוק' ונשאו הוא תהלתך. יצו יי' אתך את הברכה: כאשר צוה יי' ג' ס"פ וסי' קרב אל המזבח. שוק התרומה. ויעל דוד דשמואל: דרש ב' בק' משה. ולא דרש ביי': הנותרים. קדמאה הנותרים כתיב' תנינא הנותרם כתיב: ואתה ד' בקריא ג' חס' וא' מלא וסי' מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש. ואתה החייתי. ואתה הרגו בחרב. ואותה לא יראה. בתרא מלא: פנימה ה' בקרי' וסימ' הן לא הובא. כל כבודה בת מלך. וארז אל הבית פנימה. ויקרא השערים. ויבאו פנימה אל חזקיהו ידד"ה: ואכול י' מלאי' בליש' וסי' הלא נכריות. הן לא הובא את דמה. האכול אכלנו מן המלך. אכול השנה ספיח. דמלכים. וחברו דישעיה. ערוך השלחן צפה. אכול ושתו כי מחר. ואכלתם אכול ושבוע. אכול ואין לשבעה. אכול ושבוע והותר: ותקראנה ד' ג' כתיב ה' וסי' ותקראנה אתי כאלה. ותקראנה לו השכנות. ב' בפסו'. ותקראן לעם לזבחי אלהיהן. בתרא חסר:

רשי

קחו את המנחה. אף על פי שאתם אוננין ואף על פי שהקדשים אסורין לאונן: את המנחה. זו מנחת שמיני ומנחת נחשון: ואכלוה מצות. מה תלמוד לומר לפי שהיא מנחת צבור ומנחת שעה ואין כיוצא בה לדורות הוצרך לפרש בה דין שאר מנחות: וחק בניך. אין לבנות חק בקדשים: כי כן צויתי. באנינות יאכלוה: ואת חזה התנופה. של שלמי צבור: תאכלו במקום טהור. וכי את הראשונים אכלו במקום טמא אלא הראשונים שהם קדשי הקדשים הוזקקה אכילתם במקום קדוש אבל אלו אין צריכים תוך הקלעים אבל צריכין הם ליאכל תוך מחנה ישראל שהוא טהור מליכנס שם מצורעים מכאן שקדשים קלים נאכלין בכל העיר: אתה ובניך ובנותיך. אתה ובניך בחלק אבל בנותיך לא בחלק אלא אם יתנו להם מתנות רשאות הן לאכל בחזה ושוק או אינו אלא אף הבנות בחלק תלמוד לומר כי חקך וחק בניך נתנו חק לבנים ואין חק לבנות: על אשי החלבים. מכאן שהחלבים למטה בשעת תנופה ויישוב המקראות שלא יכחישו זה את זה כבר פירשתי את שלשתן בצו את אהרן: שעיר החטאת. שעיר מוספי ראש חדש ושלשה שעירי חטאות קרבו בו ביום שעיר עזים ושעיר נחשון ושעיר ראש חדש ומכולן לא נשרף אלא זה ונחלקו בדבר חכמי ישראל יש אומרים מפני טומאה שנגעה בו נשרף ויש אומרים מפני אנינות נשרף לפי שהוא קדשי דורות אבל בקדשי שעה סמכו על משה שאמר להם במנחה ואכלוה מצות: דרש דרש. שתי דרישות הללו מפני מה נשרף זה ומפני מה נאכלו אלו כך היא בתורת כהני': על אלעזר ועל איתמר. בשביל כבודו של אהרן הפך פניו כנגד הבנים וכעס: לאמר. אמר להם השיבוני על דברי מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש וכי חוץ לקדש אכלוה והלא שרפוה ומהו אומר במקום הקדש אלא אמר להם שמא חוץ לקלעים יצאת ונפסלה: כי קדש קדשים היא. ונפסלין ביוצא והם אמרו לו לאו אמר להם הואיל ובמקום הקדש היתה מדוע לא אכלתם אותה: ואותה נתן לכם לשאת וגו'. שהכהנים אוכלין ובעלים מתכפרים: לשאת את עון העדה. מכאן למדנו ששעיר ראש חדש היה שהוא מכפר על עון טומאת מקדש וקדשיו שחטאת שמיני וחטאת נחשון לא לכפרה באו: הן לא הובא וגו'. שאילו הובא היה לכם לשרפה כמו שנאמר וכל חטאת אשר יובא מדמה וגו': אכל תאכלו אותה. היה לכם לאכלה אף על פי שאתם אוננים: כאשר צויתי. לכם במנחה: וידבר אהרן. אין לשון דבור אלא לשון עז שנאמר וידבר העם וגו'. אפשר משה קצף על אלעזר ועל איתמר ואהרן מדבר הא ידעת שלא היתה אלא מדת כבוד. אמרו אינו בדין שיהא אבינו יושב ואנו מדברים לפניו ואינו בדין שיהא תלמיד משיב את רבו יכול מפני שלא היה באלעזר להשיב תלמוד לומר ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא וגו' הרי כשרצה דבר לפני משה ולפני הנשיאים זו מצאתי בספרי של פנים שני: הן היום הקריבו. מהו אומר אלא אמר לו משה שמא זרקתם דמה אוננים שהאונן שעבד חלל. אמר לו אהרן וכי הם הקריבו שהם הדיוטות אני הקרבתי שאני כהן גדול ומקריב אונן: ותקראנה אותי כאלה. אפילו לא היו המתים בני אלא שאר קרובים שאני חייב להיות אונן עליהם כאלו כגון כל האמורים בפרשת כהנים שהכהן מטמא להם: ואכלתי חטאת. ואם אכלתי היטב וגו': היום. אבל אנינות לילה מותר שאין אונן אלא יום קבורה: הייטב בעיני יי'. אם שמעת בקדשי שעה אין לך להקל בקדשי דורות: וייטב בעיניו. הודה ולא בוש לומר לא שמעתי:

רשי

אל משה ואל אהרן. למשה אמר שיאמר לאהרן: לאמר אליהם. אמר שיאמר לאלעזר ולאיתמר או אינו אלא לאמר לישראל כשהוא אומר דברו אל בני ישראל הרי דבור אמור לישראל הא מה אני מקיים לאמר אליהם לבנים לאלעזר ולאיתמר: דברו אל בני ישראל. את כולם השוה להיות שלוחים בדבור זה לפי שהושוו בדמימה וקבלו עליהם גזרת המקום מאהבה: זאת החיה. לשון חיים לפי שישראל דבוקים במקום וראויין להיות חיים לפיכך הבדילם מן הטומאה וגזר עליהם מצות ולאומות לא אסר כלום משל לרופא שנכנס לבקר את החולה כו' כדאית' במדרש רבי תנחומא: זאת החיה. מלמד שהיה משה אוחז בחיה ומראה אותה לישראל זאת תאכלו וזאת לא תאכלו: את זה תאכלו וגו'. אף בשרציהם אוחז מכל מין ומין ומראה להם וכן בעוף: את אלה תשקצו מן העוף. וכן בשרצים זה לכם הטמא: זאת החיה מכל הבהמה. מלמד שהבהמה בכלל חיה: מפרסת. כתרגומו סדיקא: פרסה. פלאנטה בלעז: ושוסעת שסע. שמובדלת מלמעלה ולמטה בשתי צפרנין כתרגומו ומטלפן טלפין שיש שפרסותיו סדוקין מלמעלה ואין שסועות ומובדלות לגמרי שמלמטה מחוברות: מעלת גרה. מעלה ומקיאה האוכל ממעיה ומחזרת אותו לתוך פיה לכתשו ולטחנו הדק: גרה. כך שמו ויתכן לתתו מן מגזרת מים הנגרים שהוא נגרר אחר הפה ותרגומו פישרא שעל ידי הגרה האוכל נפשר ונמוח: בבהמה. תיבה יתירה היא לדרשה להתיר את השליל הנמצא במעי אמו: אותה תאכלו. ולא בהמה טמאה והלא באזהרה היא לא לעבור עליה בעשה ולא תעשה: מבשרם לא תאכלו. אין לי אלא אלו שאר בהמה טמאה שאין לה שום סימן טהרה מנין את אמרת קל וחומר ומה אלו שיש בהן קצת סימני טהרה אסורות כו': מבשרם. על בשרם באזהרה ולא על עצמות וגידים וקרנים וטלפים: ובנבלתם לא תגעו. יכול יהו ישראל מוזהרין על מגע נבלה תלמוד לומר אמור אל הכהנים וגו' כהנים מוזהרין ואין ישראל מוזהרין קל וחומר משמה ומה טומאת מת חמורה לא הזהיר בה אלא כהנים טומאת נבלה קלה לא כל שכן ומה תלמוד לומר לא תגעו ברגל: סנפיר. אלו ששט בהם: קשקשת. אלו קליפין הקבועים בו כמו שנאמר ושריון קשקשים הוא לבוש: שרץ. בכל מקום משמעו דבר נמוך שרוחש ונד על הארץ: ושקץ יהיו. לאסור את עירוביהם אם יש בו בנותן טעם: מבשרם. איני מוזהר על הסנפירים ועל העצמות: ואת נבלתם תשקצו. לרבות יבחושין שסיננן. יבחושין מושי"לונש בלע"ז: וכל אשר אין לו וגו'. מה תלמוד לומר שיכול אין לי שיהא מותר אלא המעלה סימנין שלו ליבשה השירן במים מנין ת"ל וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת במים הא אם היו לו במים אף על פי שהשירן ביבשה מותר: לא יאכלו. לחייב את המאכילן לקטנים שכך משמעו לא יהו נאכלין על ידך או אינו אלא לאסרן בהנאה תלמוד לומר לא תאכלום באכילה אסורין בהנאה מותרין:

וידבר ה' ז' בטעם דרגא תביר וסימ' אני ה' דבר אל פרעה. זאת החיה. ונתנו ללוים מנחלת. וחברו דערבות צו את בני ישראל. וידבר ה' אליכם מתוך האש. וידבר ה' ביד עבדיו הנביאים אל מנשה ואל עמו. ונמסר גם בסדר וארא: בבהמה ו' דגשים וסימ' בעוף ובבהמה דנח. מעלה גרה בבהמה דתורת כהנים. וחברו דמשנה

יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר אֲלֵהֶם: דַּבְּרוּ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֹאת הַחַיָּה אֲשֶׁר תֹּאכְלוּ מִכָּל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ: כֹּל מַפְרֶסֶת פַּרְסָה וְשֹׁסַעַת שֶׁסַע פְּרָסֹת מַעֲלַת גֵּרָה בַּבְּהֵמָה אֹתָהּ תֹּאכֵלוּ: אַךְ אֶת־זֶה לֹא תֹאכְלוּ מִמַּעֲלֵי הַגֵּרָה וּמִמַּפְרִסֵי הַפַּרְסָה אֶת־הַגָּמָל כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה הוּא וּפַרְסָה אֵינֶנּוּ מַפְרִיס טָמֵא הוּא לָכֶם: וְאֶת־הַשָּׁפָן כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה הוּא וּפַרְסָה לֹא יַפְרִיס טָמֵא הוּא לָכֶם: וְאֶת־הָאַרְנֶבֶת כִּי־מַעֲלַת גֵּרָה הִוא וּפַרְסָה לֹא הִפְרִיסָה טְמֵאָה הִוא לָכֶם: וְאֶת־הַחֲזִיר כִּי־מַפְרִיס פַּרְסָה הוּא וְשֹׁסַע שֶׁסַע פַּרְסָה וְהוּא גֵּרָה לֹא־יִגָּר טָמֵא הוּא לָכֶם: מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכֵלוּ וּבְנִבְלָתָם לֹא תִגָּעוּ טְמֵאִים הֵם לָכֶם: אֶת־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל אֲשֶׁר בַּמָּיִם כֹּל אֲשֶׁר־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּמַּיִם בַּיַּמִּים וּבַנְּחָלִים אֹתָם תֹּאכֵלוּ: וְכֹל אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּיַּמִּים וּבַנְּחָלִים מִכֹּל שֶׁרֶץ הַמַּיִם וּמִכֹּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר בַּמָּיִם שֶׁקֶץ הֵם לָכֶם: וְשֶׁקֶץ יִהְיוּ לָכֶם מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכֵלוּ וְאֶת־נִבְלָתָם תְּשַׁקֵּצוּ: כֹּל אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּמָּיִם שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם: וְאֶת־אֵלֶּה תְּשַׁקְּצוּ מִן־הָעוֹף לֹא יֵאָכְלוּ שֶׁקֶץ הֵם אֶת־הַנֶּשֶׁר וְאֶת־הַפֶּרֶס וְאֵת הָעָזְנִיָּה:

וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימַר לְהוֹן: מַלִּילוּ עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דָּא חַיְתָא דְּתֵיכְלוּן מִכָּל בְּעִירָא דִּי עַל אַרְעָא: כֹּל דִּסְדִיקָא פַּרְסָתָא וּמְטַלְּפָן טִילְפִין פַּרְסָתַהּ מַסְּקָא פִשְׁרָא בִּבְעִירָא יָתַהּ תֵּיכְלוּן: בְּרַם יָת דֵּין לָא תֵיכְלוּן מִמַּסְּקֵי פִשְׁרָא וּמִסְּדִיקֵי פַּרְסָתָא יָת גַּמְלָא אֲרֵי מַסֵּיק פִּשְׁרָא הוּא וּפַרְסְתֵיהּ לֵיתוֹהִי סְדִיק מְסָאַב הוּא לְכוֹן: וְיָת טַפְזָא אֲרֵי מַסֵּיק פִשְׁרָא הוּא וּפַרְסְתָא לָא סְדִיק מְסָאַב הוּא לְכוֹן: וְיָת אַרְנְבָא אֲרֵי מַסְּקָא פִשְׁרָא הִיא וּפַרְסְתָא לָא סְדִיקַת מְסָאֲבָא הִיא לְכוֹן: וְיָת חֲזִירָא אֲרֵי סְדִיק פַּרְסְתָא הוּא וּמְטַלַּף טִילְפִין פַּרְסְתֵיהּ וְהוּא פִשְׁרָא לָא פָשַׁר מְסָאַב הוּא לְכוֹן: מִבִּסְרְהוֹן לָא תֵיכְלוּן וּבִנְבִילַתְהוֹן לָא תִקְרְבוּן מְסָאֲבִין אִנּוּן לְכוֹן: יָת דֵּין תֵּיכְלוּן מִכֹּל דִּי בְמַיָּא כֹּל דִּי לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין בְּמַיָּא בְּיַמְמַיָּא וּבְנַחֲלַיָּא יָתְהוֹן תֵּיכְלוּן: וְכֹל דִּי לֵית לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין בְּיַמְמַיָּא וּבְנַחֲלַיָּא מִכֹּל רִחֲשָׁא דְּמַיָּא וּמִכֹּל נַפְשָׁא חַיְתָא דִּי בְמַיָּא שִׁקְצָא אִנּוּן לְכוֹן: וְשִׁקְצָא יְהוֹן לְכוֹן מִבִּסְרְהוֹן לָא תֵיכְלוּן וְיָת נְבִילַתְהוֹן תְּשַׁקְּצוּן: כֹּל דִּי לֵית לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין בְּמַיָּא שִׁקְצָא הוּא לְכוֹן: וְיָת אִלֵּין תְּשַׁקְּצוּן מִן עוֹפָא לָא יִתְאַכְלוּן שִׁקְצָא אִנּוּן נִשְׁרָא וְעָר וְעַזְיָא:

תורה. אל תשקצו את נפשותיכם. ופדה בערכך' ליש גבור בבהמה. ונמסר גם בסדר נח: מעלי ג' כתיב ו"ר וסימ' אך את זה לא תאכלו' אך את זה דמשנה תורה. ועד מעלי שבשא. וכל שארא מעלה המעלת למעלה ה' כתיב: בימים ה' דגשי' וסי' פרו ורבו ומלאו את המים. וכל אשר אין לו סנפיר. את זה תאכלו מכל אשר במים. ואתה כתנים במים. בימים וכל תהומות: כל אשר אין לו' זוגין מתחלפין חד בדרגא וחד כמאריך וסי' ואברהם היו יהיה. וכי יגוף שור. איש יהיה שלום. לא תהיה משכלה. לו תהיה שוק. וכל אשר אין לו דמשנה תורה. כל אשר לו דויקרא. כי לא יכלו לוראות. כי לא יכל לעשיתו. הפך ידך דמלכים. הפך ידך דד"ה. תהי נא ידך. כל אשר תמצא ידך: שקץ הם ג' וסימ' וכל אשר אין לו. ואת אלה תשקצו. כל הולך על גחון:

אבן עזרא

וידבר ה' אל משה ואל אהרן: בעבור שהוא הכהן המורה המבדיל בין הטמא ובין הטהור: מפרסת. שם התואר וכן מקרין מפריס והטעם כל שהיא מתוארת שהיא בעלת פרסה: ושוסעת שסע. שם התאר והטעם שפרסותיה שסועות: והיא מעלת גרה: מגזרת גרון ומעלת פועל. והזכיר הגמל והשפן והארנבת והחזיר בעבור שיש לכל אחד הסימן האחד ודרך לשון הקדש להזכיר הזכר מכל מין כי הנקבה בכלל הזכר היא והזכיר ארנבת יש אומרים לפי שלא ימצא הזכר מהם וי"א שהזכר ישוב נקבה והפך הדבר והראשון קרוב אלי: ובנבלתם לא תגעו: והכתוב לא הזכיר הנוגע שיטמא עד הערב רק מדברי קבלה ידענו זה והנה הנוגע בזדון יש עליו מלקות כי הוא עבר על לא תעשה ואם רדפנו אחרי הכתוב לבדו בלי העתקה הנה לא הותר הדג שהוא באגמים כי הכתוב פרט בימים ובנחלים. וסנפיר וקשקשת כדברי המתרגם ארמית: שרץ המים. הם הקטנים שיבראו מן המים ובמים נפש חיה תזכר ונקבה: ואחר שאמר שקץ הם לכם אמר ושקץ יהיו לכם לפרש מה שהוא שקץ והוא מבשרם לא תאכלו והנה הדג יקרא בשר רק מה שאמרו ח"ז בנדרים הוא על מנהג דברי אלה הדורות והוסיף כל אשר אין לו סנפיר וקשקשת להיות כלל לכל מים כי לא הזכיר בתחלה רק הימים והנחלים: הנשר. ידוע גם זה עוף שיקרא כן בלשון ישמעאל יש כדמות ראיה שהוא כן בעבור היות שתי הלשונות קרובות: העזניה. אף ע"פ שיש דברי יחיד שאיננה ביישוב טעה הגאון שתרגם אותה אלענקא כי זה השם בלשון ישמעאל על דבר שלא נמצא בעולם ולא היה ולא נבראה אלא למשל וכן יודו חכמי לשונם אם כן לא יתכן שיאסור השם הדבר שלא היה: והדאה

כל

למינו ד' בתורה וסי' עץ פרי עשה פרי. ואת כל עורב. וחברו דמשנה תורה. את הארבה למינו: ואת בת
הדסמ' בקרי' וסי' ואת בת היענה דתורת כהנים. וחברו דמשנה תורה. ערות אשה ובתה לא תגלה. ואת
בת פרעה דמלכים. וחברו דד"ה: למינהו י"ד בתורה וס' ותוצא הארץ דשא. ב' בו' ויברא אלהי' את התנינים.

ואת־הדאה ואת־האיה למינה: את כל־ערב למינו: ואת בת היענה ואת התחמס ואת־השחף ואת־הנץ למינהו: ואת הכוס ואת־השלך ואת־הינשוף: ואת־התנשמת ואת־הקאת ואת־הרחם: ואת החסידה האנפה למינה ואת־הדוכיפת ואת־העטלף: כל שרץ העוף ההלך על־ארבע שקץ הוא לכם: אך את־זה תאכלו מכל שרץ העוף ההלך על־ארבע אשר־לא כרעים ממעל לרגליו לנתר בהן על־הארץ: את־אלה מהם תאכלו את־הארבה למינו ואת־הסלעם למינהו ואת־החרגל למינהו ואת־החגב למינהו: וכל שרץ העוף אשר־לו ארבע רגלים שקץ הוא לכם: ס

ולאלה תטמאו כל־הנגע בנבלתם יטמא עד־הערב: וכל־הנשא מנבלתם יכבס בגדיו וטמא עד־הערב: לכל־הבהמה אשר הוא מפרסת פרסה ושסע איננה שסעת וגרה איננה מעלה טמאים הם לכם כל־הנגע בהם יטמא: וכל הולך על־כפיו בכל־החיה ההלכת על־ארבע טמאים הם לכם כל־הנגע בנבלתם יטמא עד־הערב: והנשא את־נבלתם יכבס בגדיו וטמא עד־הערב טמאים המה לכם: ס

ודיתא וטרפיתא לזנהא: ית כל־עורבא לזניה: וית בת נעמיתא וציצא וצפר שחפא וית נצא לזנוהי: וקדיא ושלינונא וקיפופא: ובותא וקתא וירקריקא: וית חוריתא ואיבו לזנה ונגר טורא ועטלפא: כל ריחשא דעופא דמהליך על־ארבע שקצא הוא לכון: ברם ית־דין תיכלון מכל ריחשא דעופא דמהליך על־ארבע די ליה קרסולין מעילוי ריגלוהי לקפצא בהון על־ארעא: ית־אילין מנהון תיכלון ית־גובא לזניה וית־רשונא לזנוהי וית־חרגולא לזנוהי וית־חגבא לזנוהי: וכל ריחשא דעופא די־ליה ארבע ריגלין שיקצא הוא לכון:

ולאילין תסתאבון כל־דיקרב בנבילתהון יהי־מסאב עד־רמשא: וכל־דיטול מנבלתהון יצבע לבושוהי ויהי־מסאב עד־רמשא: לכל־בעירא די־היא סדיקא פרסתא וטילפין ליתהא מטלפא ופישרא ליתהא מסקא מסאבין אינון לכון כל־דיקרב בהון יהי מסאב: וכל דמהליך על־ידוהי בכל־חיתא דמהלכא על־ארבעא מסאבין אינון לכון כל־דיקרב בנבלתהון יהי־מסאב עד־רמשא: ודיטול ית־נבלתהון יצבע לבושוהי ויהי־מסאב עד־רמשא מסאבין אינון לכון:

ויעש אלהים את חית הארץ. מהעוף למינהו ב' בפסו'. המה וכל החיה למינה ב' בפסו'. הנץ.
הנץ. הסלעם. החרגל. החגב. הצב למינהו: לרגליו ד' וסי' ותגע לרגליו. כל אשר
לא כרעים. ויצא רשף. ונמסר גם בסדר שמות: לו דכתיב לא ט"ו וסי' אשר לא יעדה' אשר לא כרעים.
אשר לא חומה. ולא נתכנו עלילות. לא אהיה ואתו אשב. לא חיו תחיה. לא הגדלת השמחה' בכל
צרתם לא צר'. הוא עשנו ולא אנחנו. ימים יוצרו ולא אחד בהם. הזיקתלני לא איחל. לא אחריש
בדיו' קללת חנם לא תבא. אמרים לא המה. ולא אנחנו זבחים: תורת כהנים כל אשר אין לו. משנה תורה
וכל אשר אין לו. תורת כהנים את כל ערב. משנה תורה ואת כל ערב. ואפ"ס ויכו את עורב בצור עורב ואת
זאב: ולאלה ג' ר"פ בקרייה וסי' ולאלה תטמאו. ולאלה אמר באזני. דיחזקאל. ולאלה תהיה תרומת
הקדש: הולך ט' מלאים בתורה וסימ' נמסר בסדר תולדות: וההלכת ג' ב' חס' וחד מלא וסימ' במנחה ההלכת
לפני. ההלכת על ארבע. השנית ההלכת לשאול. בתראה מל'. ונמסר גם בסדר וישלח:

אבן עזרא

ואיה שם כלל לשני מיני' והם דאה ודיה כמו ואת הכפור לא בתר עם תור וגוזל
והנה כדקו המעתיקים שאמרו כי ראה היא דאה ודיה וזה טעות רבי יונה שאמר איך
יתכן לאמר השמר לך מהאריה והלביא. ויש אומרים שנשר מין אחורנו ופרס
מן הלא פרם לרעב. ועזניה מן עוז והכוס כוסף והוא הנקרא עקא"ב ודאה
מן כאשר ידאה הנשר והיה
שמנהגה לשבת באיים ידועים.
ועורב מלשון ערב בעבור
שחרותו: בת היענה. יש אומרי'
שהוא מין שלא ימצאו זכרים
כמו הארנבת ואין מלת כיענים
טענה כי אינם זכרים רק הם
נקבות כמו יעלים ורחלים: ואת
התחמס. מגזרת חמס: ואת
השחף. תוליד השחפת: והנץ.
יש לו נוצה רבה והקרוב שהוא
הידוע הפורש כנפיו תמיד ל
לפאת דרום כי יובקש מקו' חם:
הכוס. כוס חרבות ויש אומרי'
שהוא נכסה מעין אדם על כן
ישכון במקום שאין שם ייסוב:
השלך. יש אומרים עוף מנהג
תולדתו להשליך ילדיו: ינשוף.
עוף יעופף בנשף כי לא יראה ב
ביום מפני להט אור השמש.
והתנשמת: כל רואהו ישום גם
זה השם נמצא בשרצי': והקאת.
יש אומ' שיש עוף מנהג תולדתו
להקיא מאכלו: הרחם. אמר
הגאון שהוא בלשון קדר בחלוף
אות בכף כי בכתבם אות אחד
להם ואחרים אמרו שהוא עוף
מרחם על בניו: החסידה. היא
הנראית למועדים ידועים בשנה
ויש אומרים שהוא מגזרת חסד
בדרך רחוק: האנפ'. שיתאנף
מהרה: הדוכיפת. אמרו
הצדוקים שהיא התרנגולת שה
טפשי עולם כי מי הגיד להם:
העטלף. עוף קטן יעוף בלילה
והיא מלה מרובע'. ודעתי מלת
תשקצו מן העוף בריקות הטע'
היא מעט רחוקה ממלת אל ת
תשקצו את נפשותיכ' כי הנפשו'
פעולים ובעוף טעמו שתדעו
שהם שקץ ויהיו נחשבים לכם
לשקץ וכל שרץ קטן שיעוף פעם
ופעם הולך על ארבע שקץ:
אשר לא כרעים. העיקר להיות
לו עם וי"ו: לנתר. אין לו אח
. והמתרגם אמר לקפצא בהון
כמו מקפץ והטעם דולג ואמת
תרב. נקר' ארבה מלשון ריבוי:
הסלעם. מין יעלה בסלעים:
החרגול. אם היא מרובעת אין
לו אח ואם היא שתי מלות כמלת
לפלמוני המדבר תהיה תולדתו
הפך תולדת הסלעם: החגב.
ידוע מלשון ישמעאל. וטעם אשר
לו ארבע רגלים וכבר נכתב ה
ההולך על ארבע שיתכן שיש
שרץ יש לו ד' רגלים ולא ילך בהן
רק יעוף לבדו: ולאלה תטמאו.
לכל שרץ העוף בעל ד' רגלי' ואת שלא תשקצו מן העוף ודעת אחרים שפי' שלא לכל
הבהמה וכל הולך על כפיו ולפי דעתי שמלת אלה על כל הנזכרים למעלה:
תטמאו. מבנין התפעל ורבות הטי"ת להתבלע התי"ו וכן ויטמע את הקול מדבר
אליו וכבס המטהר: יטמא עד הערב. אחז הכתוב דרך קצרה כי הוא צריך
שירחץ במים: והנושא. חמור מהנוגע על כן יכבס בגדיו אף כי גופו וכן משפט
כל בהמה גם פה אחז דרך קצרה וכן הוא ושסע שוסעת וכבר אמר ובנבלתם לא תגעו טמאים הם לכם. וטעם כל
הנוגע בהם והם הנבלות הנזכרות למעלה יטמא כמשפט הנזכרים שהוא עד הערב ויש מין מינין הצדוקים שאמרו כי כל הנוגע בהם. והם חיים יטמא ואין צורך
להשיב על דברי שגעון כי הכתוב לא חסר כי אם בפרס ואמר ובנבלתם לא תגעו: וכל הולך על כפיו. בתחלה המשפט אחד וכן הנושא את נבלתם וזה הפסוק ייש
פירושו במלת ולאלה תטמאו כי שם כתוב וכל הנושא מנבלתם ושניהם בפרשה אחת. וטעם טמאים המה לכם להזכיר כל ישראל חכמים ונבונים ונוף משפט אחד להם:

רשי

כל עוף שנאמר בו למינה למינו למינהו יש באותו המין שאין דומין זה לזה לא
במראיהם ולא בשמותיהם וכולן מין אחד: הנץ. אישפרוי"ר: שלך. פירשו רבותינו
זה השולה דגים מן הים וזהו שתרגם שלינונא וצלי כוכה: כוס וינשוף. הם צואיטיש
הצועקים בלילה ויש להם לסתות כאדם ועוד אחר דומה לו שקורין ייב"ן: תנשמת.
היא קלב"א סורי"ן
ודומה לעטלף הפורח
בלילה ותנשמת ה
האמורה בשרצי' היא
דומה לה ואין לה ע
עיני' וקורין לה טלפ"א:
החסיד'. זו דיה לבנה
ציגוני"א ולמה נקרא
שמה חסידה שעושה
חסידות עם חברותיה
במזונות: האנפה.
היא דיה רגזנית ונראה
לי שהוא שקורין הירו"ן
: הדוכיפת. תרנגול
הבר וכרבלתו כפולה
ובלעז הרופ"א ולמה
נקרא שמו דוכיפת ש
שהודו כפות וזו היא
כרבלתו וגבר טורא
נקרא על שם מעשיו
כמו שפירשו רבותינו
במסכת גיטין בפרק
מי שאחזו: שרץ העוף
. הם הדקים הנמוכין
הרוחשין על הארץ כ
כגון זבובין וצרעין
ויתושין וחגבים: על
ארבע. ד' רגלי': ממעל
לרגליו. סמוך לצוארו
יש לו כמין שני רגלים
לבד ד' רגליו וכשרוצ'
לעוף ולקפוץ מן הארץ
מתחזק באותן שני כ
כרעי' ופורח ויש מהן
הרבה כאותן שקורין
לנגוס"טא אבל אין אנו
בקיאין בהם שארבע
סימני טהרה נאמרו
בהם ארבע רגלים וד'
כנפים וקרסולין אלו
הכתובים כאן וכנפיו
חופין את רובו וכל ש
סימנין הללו מצויים
באותן שבינותינו אבל
יש שראשן ארוך ויש
שאין להן זנב וצריך
שיהא שמו חגב ובזה
אין אנו יודעי' להבדיל
ביניהן: וכל שרץ
העוף וגו'. בא ולמד
שאם יש לו חמש ט
טהו': ולאלה. העתידין
לאמר בענין למטה
תטמאו כלומר בנגיעת'
יש טומא': וכל הנושא
מנבלתם. כל מקום
שנאמר' טומאת משא
חמורה מטומאת מגע
שהיא טעונה כיבוס בגדים: מפרסת פרסה ושסע איננה שוסעת. כגון גמל
שפרסתו סדוקה למעלה אבל למטה היא מחוברת כאן למדך שנבלת בהמ' טמאה
מטמאה ובענין שבסוף הפרשה פירש על בהמה טהורה: על כפיו. כגון כלב
ודוב וחתול: טמאים הם לכם. למגע: וזה

חה לכם הטמא · כל טמאות הללו אינן לאיסור אכילה אלא לטומאה ממש להיות טמא במגען ואסור לאכול תרומה וקדשים וליכנס למקדש : החלד · מושטיל״ה : והצב
פוייט סרוטה לצפרדע : אנקה · הריצו״ן : לטאה · לישרדה : חומט · לימצה : תנשמת · טלפ״א : במים יובא · ואף לאחר טבילתו טמא הוא לתרומה עד הערב ואחר כך
וטהר בהערב השמש : אל תוכו · אין כלי חרס מטמא אלא מאוירו : כל אשר בתוכו יטמא · הכלי חוזר ומטמא מה שבאוירו : ואותו תשברו · למד שאין לו טהרה במקוה :
מכל האוכל אשר יאכל · מוסב על מקרא העליון : כל אשר בתוכו יטמא · מכל האוכל אשר יאכל אשר באו עליו מים והוא בתוך כלי חרס הטמא יטמא למדנו מכאן
דברים הרבה למדנו שאין אוכל מוכשר ומתוקן לקבל טומאה עד שיבאו עליו מים פעם אחת ומשבאו עליו פעם אחת מקבל טומאה לעולם ואפילו נגוב והיין והשמן וכל המקר׳ משקה מכשיר זרעים לטומאה כמים שכך יש לדרוש המקר׳ אשר יבא עליו מים או כל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא האוכל ועוד למדו רבו׳ מכאן שאין ולד הטומאה מטמא כלים שכך שנינו יכול יהו כל הכלים מטמאין מאויר כלי חרס תלמוד לומר כל אשר בתוכו יטמ׳ מכל האוכל אוכל ומשקה מטמ׳ מאויר כלי חרס ואין כל הכלי׳ מטמאי׳ מאויר כלי חרס לפי שהשרץ אב הטומאה והכלי שנטמא ממנו ולד הטומאה לפיכך אינו חוזר ומטמ׳ כלים שבתוכו ולמדנו עוד שהשרץ שנפל לאויר תנור והפת בתוכו ולא נגע השרץ בפת התנו׳ ראשון והפת שנייה ולא נאמר רואין את התנור כאילו מלא טומאה ותהא הפת תחילה שאם אתה אומר כן לא נתמעטו כל הכלים מליטמא מאויר כלי חרס שהרי טומאה שבתוכה נוגעת בהן מגבן ולמדנו עוד על ביאת מים שאינה מכשרת זרעים אלא אם כן נפלו עליהן מ׳ משנתלשו שאם אתה אומר מקבלין הכשר במחובר אין לך שלא באו עליו מים ומהו אומר אשר יבא עליו מי׳ ולמדנו עוד שאין אוכל מטמא אחרים אלא אם כן יש בו כ׳ כביצה שנאמר אשר יאכל אוכל הנאכל ב׳ בבת אחת ושיערו חכמי׳ אין בית הבליע׳

וזה כג רפ וסי׳ מצוין במס׳ רבתא : והעכבר ב׳ וסי׳ החלד והעכבר · השקץ : והאנקה ל׳ · והכח ל׳ · והלטאה ל׳ · והחמט ל׳ · והתנשמת ל׳ · והצב ל׳ : בפתח כלם חסרים במ״ב וסי׳ ובמותם לא נפרדו · כי אין חרצובות : שק ד׳ קמצין וסים וכל אשר יפל · ואני בחלותם לבושי שק · בת עמי חגרי שק · על כל מתנים שק · וכל השק

וְזֶה לָכֶם הַטָּמֵא בַּשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ הַחֹלֶד וְהָעַכְבָּר וְהַצָּב לְמִינֵהוּ׃ וְהָאֲנָקָה וְהַכֹּחַ וְהַלְּטָאָה וְהַחֹמֶט וְהַתִּנְשָׁמֶת׃ אֵלֶּה הַטְּמֵאִים לָכֶם בְּכָל־הַשָּׁרֶץ כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם בְּמֹתָם יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִפֹּל־עָלָיו מֵהֶם בְּמֹתָם יִטְמָא מִכָּל־כְּלִי־עֵץ אוֹ בֶגֶד אוֹ־עוֹר אוֹ שָׂק כָּל־כְּלִי אֲשֶׁר־יֵעָשֶׂה מְלָאכָה בָּהֶם בַּמַּיִם יוּבָא וְטָמֵא עַד־הָעֶרֶב וְטָהֵר׃ וְכָל־כְּלִי־חֶרֶשׂ אֲשֶׁר־יִפֹּל מֵהֶם אֶל־תּוֹכוֹ כֹּל אֲשֶׁר בְּתוֹכוֹ יִטְמָא וְאֹתוֹ תִשְׁבֹּרוּ׃ מִכָּל־הָאֹכֶל אֲשֶׁר יֵאָכֵל אֲשֶׁר יָבוֹא עָלָיו מַיִם יִטְמָא וְכָל־מַשְׁקֶה אֲשֶׁר יִשָּׁתֶה בְּכָל־כְּלִי יִטְמָא׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִפֹּל מִנִּבְלָתָם עָלָיו יִטְמָא תַּנּוּר וְכִירַיִם יֻתָּץ טְמֵאִים הֵם וּטְמֵאִים יִהְיוּ לָכֶם׃ אַךְ מַעְיָן וּבוֹר מִקְוֵה־מַיִם יִהְיֶה טָהוֹר וְנֹגֵעַ בְּנִבְלָתָם יִטְמָא׃ וְכִי יִפֹּל מִנִּבְלָתָם עַל־כָּל־זֶרַע זֵרוּעַ אֲשֶׁר יִזָּרֵעַ טָהוֹר הוּא׃ וְכִי יֻתַּן־מַיִם עַל־זֶרַע וְנָפַל מִנִּבְלָתָם עָלָיו טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ס וְכִי יָמוּת מִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר־הִיא לָכֶם לְאָכְלָה הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָהּ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃

כ״נ ל״כ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · יה״למד רפית · כו״ל חס ל״מב · ד׳ קמץ · כו׳ · כל כפילה על בר מ״ח אל · ז׳ מל׳ · כו״ל פתחין ב״מד · ה׳ פסק בסיר׳ · ל׳ ומל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ ומל׳ · ב׳ · ב׳ ובאורייתא · יה״א כתיב ויו״ד בתורה

וְדֵין לְכוֹן דִּמְסָאַב בְּרִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל־אַרְעָא חוּלְדָּא וְעַכְבְּרָא וְצַבָּא לִזְנוֹהִי׃ וְיַלָּא וְכוֹחָא וְחַלְטָתָא וְחוּמְטָא וְאָשׁוּתָא׃ אִלֵּין דִּמְסָאֲבִין לְכוֹן בְּכָל־רִיחֲשָׁא כָּל־דְּיִקְרַב בְּהוֹן בְּמוֹתְהוֹן יְהֵי־מְסָאָב עַד־רַמְשָׁא׃ וְכֹל דְּיִפֵּל־עֲלוֹהִי מִנְּהוֹן בְּמוֹתְהוֹן יְהֵי מְסָאָב מִכָּל־מָאן דְּאָע אוֹ לְבוּשׁ אוֹ מְשַׁךְ אוֹ שַׂק כָּל־מָאן דִּי תִתְעֲבֵיד עֲבִידְתָּא בְּהוֹן בְּמַיָּא יִתָּעַל וִיהֵי־מְסָאָב עַד־רַמְשָׁא וְיִדְכֵּי׃ וְכָל־מָאן דַּחֲסַף דְּיִפֵּיל מִנְּהוֹן לְגַוֵּיהּ כֹּל דִּי בְגַוֵּיהּ יִסְתָּאַב וְיָתֵיהּ תְּתַבְּרוּן׃ מִכָּל־מֵיכַל דִּי מִתְאֲכִיל דִּי יֵעֲלוּן עֲלוֹהִי מַיָּא יְהֵי מְסָאַב וְכָל־מַשְׁקֵי דִּי יִשְׁתְּתֵי בְּכָל־מָאן יְהֵי מְסָאַב׃ וְכֹל דְּיִפֵּיל מִנְּבִילַתְהוֹן עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאַב תַּנּוּר וְכִירַיִם יִתַּרְעוּן מְסָאֲבִין אִנּוּן וּמְסָאֲבִין יְהוֹן לְכוֹן׃ בְּרַם מַעְיָן וְגוֹב בֵּית כְּנִישַׁת מַיָּא יְהֵי דְּכֵי וּדְיִקְרַב בִּנְבִלַתְהוֹן יְהֵי מְסָאַב׃ וַאֲרֵי יִפֵּל מִנְּבִילַתְהוֹן עַל־כָּל־בַּר־זְרַע זֵרוּעַ דִּי יִזְדְּרַע דְּכֵי הוּא׃ וַאֲרֵי יִתְיְהֲבוּן מַיָּא עַל־בַּר־זַרְעָא וְיִפֵּיל מִנְּבִלַתְהוֹן עֲלוֹהִי מְסָאַב הוּא לְכוֹן׃ וַאֲרֵי יְמוּת מִן בְּעִירָא דִּי הִיא לְכוֹן לְמֵיכַל דְּיִקְרַב בִּנְבִילְתַהּ יְהֵי מְסָאַב עַד־רַמְשָׁא׃

אבן עזרא

וזה לכם הטמא · במגעם שאם המנהג לא נוכל לדעתם באמת גם השעפו כי אם מדברי קבלה · וטעם אלה הטמאים לכם בכל השרץ אלה לבדם הם הטמאים שיטמאו במותם · וטעם יטמא עד הערב אחר שירחץ : במים יובא · הבגד או השק או הכלי שהוא מקבל טומאה וצריכין אנו לתסור : אשר יפול מהם אל תוכו · מאחד מהם כמו ויקבר בערי גלעד : וכל משקה · שם ואני הייתי משקה פועל והנה התנור ללחם לאפות והכירים לבשל את הבשר יותצו כי טמאים הם וזאת גזרת מלך : באר · בלשון הקדש לשון נקבה והיא הנובעת וכן כהקיר בור מימיה ובור כרוי או חפור למטר השמים אם כן תהיה הבאר כמו מעין ואין צורך ל׳ להזכיר הכלל ויהיה מקוה מים סמוך אל בור כי יש בור אין בו מים ויש אומרים כי הוא חסר וי״ו כמו ראובן שמעון שמש ירח : ונוגע בנבלתם · המים הנוגעים בנבלתם יהיו טמאים : זרוע · שם התאר כמו פעול או הם ב׳ שמות והעד ויתן להם זרעונים : וכי יותן מים · שישקו את המל׳ ונפל מנבלתם על הזרע וי״א על המים ובא מלת יותן שהיא לשון יחיד עם מים וכן מי נדה לא זורק עליו ומלת יותן כמו יוקח בא מעט מים מהבבי׳ הכבד הנוסף : אשר היא לכם · מותר לאכול : יטמא עד הערב · אחר שירחץ במים והאוכל חמור כמו הנושא כי שניהם נושאים זה בחוץ וזה בבכים · וטעם

בשק ואתנחתה וסוף פסו׳ דבו׳ : יובא ה׳ ומל׳ נמס׳ כסדר צו : אשר יפול אל כל לשון נפילה על במ״ז אל וסי׳ וכל כלי חרש אשר · אני שר צבא · ויפל יואב אל פניו · מפיל הקורה · וינוסו הנותרים אפקה · אם אמרנו נבא העיר · והיה הנס · ב׳ בו · ויהי הוא בשער בנימן · ויאמר המלך צדקיהו אל ירמיהו · את יתר העם הנשארים · והיה הנס · דירמיה · הרבה כושל גם נפל איש · ובמראה המראה · וחברו · ויביאני אל שער הצפון : וממנשה נפלו אל דוד : וכל כליה וסי׳ וכל כלי חרש אשר יגע · וכלי חרש אשר יפול · וכל כלי פתוח · וכל בגד וכל כלי עור ·ב׳ בו : אשר יבוא י״ד סבירין יבואו וקרי׳ יבוא וסים׳ מכל האכל אשר יאכל אשר יבוא · אוצר יי׳ יבוא · עתה יבוא דברך · אשר לא יבוא שם נדחי עלם · מצפון יבוא לה השודדים · וברותי מכם המורדים · ועל מת אדם לא יבוא · והנשיא בתוכם בבאם · עדיו יבוא ויבושו · ערל לב וערל בשר · יבא כל בשר להשתחוות · יום הוא ועדיך יבוא · יראה ורעד יבוא בם · לכל יבא גבורתך : משקה כולם פתחין במ״ד וסי׳ בסדר וישב : מעין ה׳ קמצין בקריי׳ וסי׳ אך מעין ובור מקוה מים · אתה בקעת מעין ונחל · עברי בעמק הבכא · מעין נרפש ומקור משחת · גן נעול מעין חתום · וחד ומעין מבית יי׳ יצא · וד׳ פתחין וסי׳ אל מעין מי נפתוח · וחברו · וכל מעין מים יסתמו · מעין גנים באר מים : יטמא כל נגיעה יטמא עד הערב במ״ב יטמא לבד וסי׳ לכל הבהמה אשר הוא · אך מעין ובור : יותן ז׳ בקריי׳ וסי׳ וכי יתן מים על זרע · לרב תרבה נחלתו · ויאמרו אם מצאנו חן בעיניך יתן · יותן לנו שבעה אנשים ל׳ כתיב בן · את אבישג השונמית · ויאמר נעמן ולא יתן נא · לא יתן סגור תחתיה : היא י״א כתיב הוא באורית׳ וסי׳ נמסר בסדר וישב :

מחזיק יותר מביצת תרנגולת : תנור וכירים · כלים המטלטלין הם והן של חרס ויש להן תוך ונוסת על נקב החלל את הקדרה ושניהם פיהם למעלה : יותץ · שאין לכלי חרס טהרה בטבילה : וטמאים יהיו לכם · שלא תאמר מצוה אני לנותצם תלמוד לומר וטמאים יהיו לכם אם רצה לקיימן בטומאתן רשאי : אך מעין ובור מקוה מים · המחוברים לקרקע אין מקבלין טומאה ועוד יש לך ללמד יהיה טהור הטובל בהן מטומאתו : ונוגע בנבלתם יטמא · אפילו הוא בתוך מעין ובור · ונוגע בטומאתם יטמא שלא תאמר קל וחומר אם מטהר את הטמאים מטומאתם קל וחומר שיציל את הטהור מליטמא לכך נאמ׳ ונוגע בנבלתם יטמא : זרע זרוע · זריעה של מיני זרעונין : זרוע · שם דבר הוא כמו ויתנו לנו מן הזרועים : טהור הוא · למדך הכתוב שלא הוכשר ונתקן לקרות אוכל לקבל טומאה עד שיבא עליו מים : וכי יותן מים על זרע · לאחר שנתלש שאם תאמר יש הכשר במחובר אין לך זרע שלא הוכשר : מים על זרע · בין מים בין שאר משקין בין הם על הזרע בין זרע נופל לתוכן הכל נדרש בתורת כהנים : ונפל מנבלתם עליו · אף משכיגב בין המים שלא הקפידה תורה שלא להיות עליו פם אכל ומשירד לו הכשר קבלת טומאה פעם אחת שוב אינו נעקר הימנו : בנבלתה · ולא בעצמות וגידים ולא בקרנים וטלפים ולא בעור : והנושא את נבלת · חמורה טומאת משא מטומאת מגע שהנושא מטמא בגדים והנוגע אין בגדיו טמאין שלא נאמ׳ בו יכבס בגדיו :

וטעם כל השרץ השורץ על הארץ כל שרץ הארץ ובכלל שמונה שרצים הנזכרים והזכיר שלא יאכלו: גחון. כמו על גחונך תלך: וכל הולך על ארבע. בשרץ שהוא הקטן כאשר פירשתי בשרץ המים: מרבה רגלים. שם התאר והוא כמוך: אל תשקצו את נפשותיכם. להיותם מטונפות ומגואלות: ולא תטמאו בהם. כי ידוע כי הגוף הנאכל ישוב בשר בגוף האוכל: ונטמתם בם. חסר אלף כמו מרשית השנה וי"א שהם שני שרשים והעד נטמינו בעיניכם וטעמו כאדם שאין לו דעת: והייתם קדושים כי קדוש אני. על כן אמרתי לכם ולא תטמאו והוי"ו כפ"א רפה בלשון ישמעאל וכן ויעזוב את עבדיו ורבים כמוהו. וטעם כי אני יי' כי לא העליתי אתכם מארץ מצרים כי אם להיות לכם לשהים ואם לא תהיו קדושים לא אהיה לכם לשהים על כן אם רצונכם שאהיה לכם לאלהים תהיו קדושים: להבדיל בין הטמא. בעוף ובשרץ המים: הנאכלת. המותרת לאכילה: אשר לא תאכל. על פי התורה:

והאוכל מנבלתה. יכול תטמאנו אכילתו כשהוא אומר בנבלת עוף טהור לא יאכל לטמאה בה אותה מטמאה בגדים באכילתה ואין נבלת בהמה מטמאה בגדים באכילתה בלא משא כגון אם תחבה לו חברו בבית הבליעה אם כן מה תלמוד לומר האוכל ליתן שיעור לנושא ולנוגע כדי אכילה והוא כזית: וטמא עד הערב. אף על פי שטבל צריך הערב השמש: השורץ על הארץ. להוציא את היתושין שבכליסין ושבפולין ואת הזיזין שבעדשים שהרי לא שרצו על הארץ אלא בתוך האוכל אבל משיצאו לאויר ושרצו הרי נאסרו: לא יאכל. לחייב על המאכיל כאוכל ואין קרוי שרץ אלא דבר נמוך קצר רגלים שאינו נראה אלא כרוחש ונד: הולך על גחון. זה נחש ולשון גחון שחייה שהולך שח ונופל על מעיו: כל הולך. להביא השלשולין ואת הדומה לדומה: הולך על ארבע. זה עקרב: כל. להביא את החפושית ואת הדומה לדומה: מרבה רגלים. זה נדל. שרץ שיש לו רגלים מראשו ועד זנבו לכאן ולכאן וקורין צינטפידש: אל תשקצו. באכילתן שהרי כתיב נפשותיכם ואין שיקוץ נפש במגע וכן לא תטמאו באכילתן: ונטמתם בם. אם אתם מטמאין בהן בארץ אף אני מטמא אתכם בעולם הבא ובישיבת מעלה: כי אני יי' אלהיכם. כשם שאני קדוש שאני יי' אלהיכם כך והתקדשתם קדשו עצמכם למטה: והייתם קדושים. לפי שאני אקדש אתכם למעלה ובעולם הבא: ולא תטמאו וגו'. לעבור עליהם בלאוין הרבה וכל לאו מלקות וזהו שאמרנו בתלמוד אכל פוטיתא לוקה ד' נמלה לוקה ה' צרעה לוקה שש: כי אני יי' המעלה אתכם. על מנת שתקבלו מצותי העליתי אתכם: להבדיל. לא בלבד השונה אלא

סי' וזה לכם הטמא בשרץ השרץ · כל הולך על גחון וגו' לכל השרץ השרץ · אל תשקצו את נפשתיכם וגו' בכל השרץ השרץ · כי אני יי' אלהיכם בכל השרץ הרמש על הארץ: מרבה רגלים חד מן ה"ה מלין מיחדין בליש' וקמצין וסי' מצוין בישעיה סימן ט' גבי פסו' לסרבה המשרה: ונטמתם אילין מלין דחס' א' באורי' וסי' מחשו

וְהָאֹכֵל מִנִּבְלָתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהַנֹּשֵׂא אֶת־נִבְלָתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב: וְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ שֶׁקֶץ הוּא לֹא יֵאָכֵל: כֹּל הוֹלֵךְ עַל־גָּחוֹן וְכֹל הוֹלֵךְ עַל־אַרְבַּע עַד כָּל־מַרְבֵּה רַגְלַיִם לְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ לֹא תֹאכְלוּם כִּי־שֶׁקֶץ הֵם: אַל־תְּשַׁקְּצוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ וְלֹא תִטַּמְּאוּ בָּהֶם וְנִטְמֵתֶם בָּם: כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אָנִי וְלֹא תְטַמְּאוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל־הַשֶּׁרֶץ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ: כִּי אֲנִי יְהוָה הַמַּעֲלֶה אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיֹת לָכֶם לֵאלֹהִים וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אָנִי: זֹאת תּוֹרַת הַבְּהֵמָה וְהָעוֹף וְכֹל נֶפֶשׁ הַחַיָּה הָרֹמֶשֶׂת בַּמָּיִם וּלְכָל־נֶפֶשׁ הַשֹּׁרֶצֶת עַל־הָאָרֶץ: לְהַבְדִּיל בֵּין הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהֹר וּבֵין הַחַיָּה הַנֶּאֱכֶלֶת וּבֵין הַחַיָּה אֲשֶׁר לֹא תֵאָכֵל:

ל' · ג' · ל' חס' א' · ב' בעניין · ל' · א' חס' בליש' · ג' · ג' · ל' וחס' · ב' בטעמ' בתורה · ל' · פ'

וְדְיֵיכוּל מִנְּבִילְתַהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב עַד־רַמְשָׁא וּדְיִטּוֹל יַת־נְבִילְתַהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב עַד־רַמְשָׁא: וְכָל־רִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל־אַרְעָא שִׁקְצָא הוּא לָא יִתְאֲכִיל: כֹּל דִּמְהַלֵּיךְ עַל־מְעוֹהִי וְכֹל דִּמְהַלֵּךְ עַל־אַרְבַּע עַד כָּל־סַגִּיוּת רַגְלִין לְכָל־רִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל־אַרְעָא לָא תֵיכְלִינוּן אֲרֵי־שִׁקְצָא אִינּוּן: לָא־תְשַׁקְּצוּן יַת־נַפְשָׁתְכוֹן בְּכָל־רִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ וְלָא תִיסְתַּאֲבוּן בְּהוֹן וְתִסְתַּאֲבוּן בְּהוֹן: אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְתִתְקַדְּשׁוּן וּתְהוֹן קַדִּישִׁין אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא וְלָא תְסַאֲבוּן יַת־נַפְשָׁתֵיכוֹן בְּכָל־רִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל־אַרְעָא: אֲרֵי אֲנָא יְיָ דְּאַסֵּיק יַתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהּ וּתְהוֹן קַדִּישִׁין אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא: דָּא אוֹרָיְתָא דִבְעִירָא וְדְעוֹפָא וְכֹל נַפְשָׁא חַיְתָא דְּרָחֲשָׁא בְּמַיָּא וּלְכָל־נַפְשָׁא דְּרָחֲשָׁא עַל־אַרְעָא: לְאַפְרָשָׁא בֵּין מְסָאֲבָא וּבֵין דַּכְיָא וּבֵין חַיְתָא דְּמִתְאַכְלָא וּבֵין חַיְתָא דְּלָא מִתְאַכְלָא:

צ"א · עבדיה · סימן:

חסלת שמיני

פרשה

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִשָּׁה כִּי תַזְרִיעַ וְיָלְדָה זָכָר וְטָמְאָה שִׁבְעַת יָמִים כִּימֵי נִדַּת דְּוֺתָהּ תִּטְמָא: וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִמּוֹל בְּשַׂר עָרְלָתוֹ:

יב · ל' · ל' · ל' · ב' חס' את

פרשה

וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: מַלֵּיל עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אִתְּתָא אֲרֵי תַעְדֵּי וּתְלִיד דְּכַר וּתְהֵי מְסָאֲבָא שִׁבְעָא יוֹמִין כְּיוֹמֵי רִיחוּק סוֹבְתַהּ תְּהֵי מְסָאֲבָא: וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה יִגְזַר בְּסַר עָרְלְתֵיהּ:

אשה כי תזריע. אחר שהשלים תורת הטהור והטמא במאכלין הזכיר טמא אדם והחל מן האשה היולדת כי הלידה היא תחלה ורבים אמרו שהאשה מזרעת תחלה יולדת זכר על כן וילדה זכר ועל כן דעת חכמי יון שהזרע לאשה וזרע הזכר מקפיא וכל הבנין מדם האשה והנה פי' תזריע תתן זרע כי הוא כמו הארץ. וי"ו וטמאה כפ"א רפה בלשון ישמעאל · וסבת טומאתה שבעת ימים עד שובה אל המרבע וכן ימצא בימי החולי כי השנוי יראה עד סוף כל ז': כדתי. שם במשקל בזת והם שניהם מפעלי הכפל: דותה. טעמו כמו חולי כמו מדוה מצרים כי הדם היוצא הוא חולי בבשר האשה: וביום השמיני. אמרו חז"ל בו ולא בלילה והנה שנולד חצי שעה קודם שקיעת החמה יהיה נמול לשמנה ימים וחצי יום כי יום התורה איננו מעת לעת: ימול. מבנין נפעל כמו לא יכון ויהיה מגזרת מולים היו ויתכן להיותו חסר נו"ן מגזרת ונמלתם כמו אים כי ידור כדר ואחז' המל כמו אביו או בית דין: ערלתו. ידועה כי היא בערוה ואין כן ערלת לב ושפה ואזן כי כלם מ מקומים. הא

לי · ונטמתם בם דוכוא · מצתי חן דבהעלותך · ולאסות דאם מעיני העדה דשלח לך אנשים · מראשית השנה · ובשליתה היוצת מבין רגליה · ויקבר אתו בגי מול: להיות ח' חס' בליש' נמסר בסדר וישמע יתרו: והעוף ג' וסימ' והעוף ירב בארץ · אבל אתם · והעוף והבהמה ונמסר גם בסוף וישב: הטהר ה' חס' בתור' וסי' להבדיל בין הטמא ובין הטהר · והבדלתם בין הבהמה הטמאה · והזה הטהר על הטמא · להורת ביום · על השלחן הטהר: ימול בשר ערלתו ב' חס' את בליש' וסי' בהמלו בשר ערלתו · וביום השמיני ימול בשר ערלתו:

שתהא יודע ומכיר ובקי בהן: בין הטמא ובין הטהור. צריך לומר בין חמור לפרה והלא כבר מפורשים הם אלא בין טמאה לך לטהורה לך בין נשחט חציו של קנה לנשחט רובו: ובין החיה הנאכלת. צריך לומר בין צבי לערוד והלא כבר מפורשין הם אלא בין שנולד בה סימני טרפה כשרה לנולד בה סימני טרפה פסולה:

חסלת ויהי ביום השמיני

אשה כי תזריע. אמר רבי שמלאי כשם שיצירתו של אדם אחר כל בהמה וחיה ועוף במעשה בראשית כך תורתו נתפרשה אחר תורת בהמה חיה ועוף: כי תזריע. לרבות שאפילו ילדתו מחוי שנמחה ונעשה כעין זרע אמו טמאה לידה: כימי נדת דותה תטמא. כסדר כל טומאה האמורה בנדה מטמאה בטומאת לידה ואפילו נפתח הקבר בלא דם: דותה. לשון דבר הזב מגופה. לשון אחר לשון מדוה וחולי שאין אשה רואה דם שלא תחלה ראשה ואבריה כבדין עליה:

רשי

תשב · אין תשב אלא לשון עכבה כמו ותשבו בקדש וישב באלוני ממרא: בדמי טהרה · אף על פי שרואה טהורה: בדמי טהרה · לא מפיק הא והוא שם דבר כמו טוהר: ימי טהרה · מפיק הא ימי טוהר שלה: לא תגע · אזהרה לאוכל בו כמו ששנויה ביבמות: בכל קדש · לרבות את התרומה לפי שזו טבולת יום ארוך שטבלה לסוף יום ארוך שטבלה לסוף שבע' ואין שמשה מעריב לטהרה עד שקיעת החמה של יום ארבעים של אחר תביא את כפרת טהרתה: והקריבו · למדך שאין מעכבה לאכול בקדשים אלא אחד מהם ואי זה הוא זה חטאת שנאמר וכפר עליה הכהן וטהרה מי שהוא בא לכפר בו הטהר' תלויה: וטהרה · מכלל שעד כאן קרוי' טמאה: אחד לעולה ואחד לחטאת · לא הקדימה הכתוב אלא למקראה אבל להקרבה חטאת קודם לעולה כך שנינו בזבחים בפרק כל התדיר: שאת או ספחת וגו' · שמו' נגעי' הן ולבנות זו מזו: בהרת חברבור' טיי"א בלע"ז וכן בהיר הוא בשחקים: אל אהרן וגו' · גזרת הכתוב היא שאין טומאת נגעים וטהרתן אלא על פי כהן: הפך לבן · מתחילה שחור והפך ללבן בתוך הנגע ומשוט שער שנים: עמוק מעור בשרו · כל מראה לבן עמוק הוא כמראה חמה עמוקה מן הצל: וטמא אותו · יאמר לו טמא אתה שֶשֵׂער לבן סימן טומא' הוא גזיר' הכתוב: ועמוק אין מראהו · לא ידעתי פירושו: והסגיר · יסגירנו בבית אחד ולא יראה עד סוף השבוע ויוכיחו סימנין עליו: בעיניו · במראהו ובשיעורו הראשון: והסגירו שנית · הא אם פשה בשבוע ראשון טמא מוחלט: כהה

סימן טהר' דסמיך לדמי רפי דסמיך לימי מפיק הא וסימ' דמים מבוסים · ימים מגולים: תבא י"ו חס' וסי' בסדם אל תבא · את אימתי · ואל המקדש · גם בי התאנף · אשימה עלי מלך · בקמת רעך · בכרם רעך · כי תשה ברעך · וכתבת עליהן · תבא נא תמר אחתי · קדמאה · חדר בחדר · דמלכים · קדש ישראל ליי' · אל

וּשְׁלֹשִׁים יוֹם וּשְׁלֹשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב בִּדְמֵי טָהֳרָה בְּכָל־קֹדֶשׁ לֹא־תִגָּע וְאֶל־הַמִּקְדָּשׁ לֹא תָבֹא עַד־מְלֹאת יְמֵי טָהֳרָהּ: וְאִם־נְקֵבָה תֵלֵד וְטָמְאָה שְׁבֻעַיִם כְּנִדָּתָהּ וְשִׁשִּׁים יוֹם וְשֵׁשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב עַל־דְּמֵי טָהֳרָה: וּבִמְלֹאת ׀ יְמֵי טָהֳרָהּ לְבֵן אוֹ לְבַת תָּבִיא כֶּבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה וּבֶן־יוֹנָה אוֹ־תֹר לְחַטָּאת אֶל־פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד אֶל־הַכֹּהֵן: וְהִקְרִיבוֹ לִפְנֵי יְהוָה וְכִפֶּר עָלֶיהָ וְטָהֲרָה מִמְּקֹר דָּמֶיהָ זֹאת תּוֹרַת הַיֹּלֶדֶת לַזָּכָר אוֹ לַנְּקֵבָה: וְאִם־לֹא תִמְצָא יָדָהּ דֵּי שֶׂה וְלָקְחָה שְׁתֵּי־תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה אֶחָד לְעֹלָה וְאֶחָד לְחַטָּאת וְכִפֶּר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן וְטָהֵרָה: פ

יג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר: אָדָם כִּי־יִהְיֶה בְעוֹר־בְּשָׂרוֹ שְׂאֵת אוֹ־סַפַּחַת אוֹ בַהֶרֶת וְהָיָה בְעוֹר־בְּשָׂרוֹ לְנֶגַע צָרָעַת וְהוּבָא אֶל־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אוֹ אֶל־אַחַד מִבָּנָיו הַכֹּהֲנִים: וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע בְּעוֹר־הַבָּשָׂר וְשֵׂעָר בַּנֶּגַע הָפַךְ ׀ לָבָן וּמַרְאֵה הַנֶּגַע עָמֹק מֵעוֹר בְּשָׂרוֹ נֶגַע צָרַעַת הוּא וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְטִמֵּא אֹתוֹ: וְאִם־בַּהֶרֶת לְבָנָה הִוא בְּעוֹר בְּשָׂרוֹ וְעָמֹק אֵין־מַרְאֶהָ מִן־הָעוֹר וּשְׂעָרָה לֹא־הָפַךְ לָבָן וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע שִׁבְעַת יָמִים: וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה הַנֶּגַע עָמַד בְּעֵינָיו לֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בָּעוֹר וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת יָמִים שֵׁנִית: וְרָאָה הַכֹּהֵן אֹתוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שֵׁנִית

וּתְלָתִין וּתְלָתָא יוֹמִין תְּתֵיב בִּדְם דְּכוּ בְּכָל־קוּדְשָׁא לָא תִקְרַב וּלְמַקְדְּשָׁא לָא תֵיעוֹל עַד מִשְׁלַם יוֹמֵי דְכוּתַהּ: וְאִם נוּקְבְּתָא תְלִיד וּתְהֵי מְסָאֲבָא אַרְבְּעָה עֲסַר כְּרִיחוּקַהּ וְשִׁתִּין וְשִׁתָּא יוֹמִין תְּתֵיב עַל דַּם דְּכוּ: וּבְמִשְׁלַם יוֹמֵי דְכוּתַהּ לִבְרָא אוֹ לִבְרַתָּא תַּיְתֵי אִימַּר בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא וּבַר־יוֹנָה אוֹ שַׁפְנִינָא לְחַטָּאתָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לְוָת כַּהֲנָא: וִיקָרְבִינֵּיהּ קֳדָם יְיָ וִיכַפַּר עֲלַהּ וְתִדְכֵּי מִסּוֹאֲבַת דְּמַהָא דָּא אוֹרַיְתָא דְיָלֵידְתָּא לִדְכַר אוֹ לְנוּקְבָא: וְאִם לָא תַשְׁכַּח יְדַהּ כְּמִסַּת אִימְּרָא וְתִסַּב תַּרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ תְרֵין בְּנֵי יוֹנָה חַד לַעֲלָתָא וְחַד לְחַטָּאתָא וִיכַפַּר עֲלַהּ כַּהֲנָא וְתִדְכֵּי: וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר: אֱנָשׁ אֲרֵי יְהֵי בְמַשַׁךְ בִּשְׂרֵיהּ עַמְקָא אוֹ עֲדְיָא אוֹ בַהֲרָא וִיהֵי בְמַשַׁךְ בִּסְרֵיהּ לְמַכְתַּשׁ סְגִירוּ וְיִתֵּיתֵי לְוָת אַהֲרֹן כַּהֲנָא אוֹ לְוָת חַד מִבְּנוֹהִי כַּהֲנַיָּא: וְיִחֱזֵי כַהֲנָא יָת מַכְתָּשָׁא בִּמְשַׁךְ בִּישְׂרָא וְסַעַר בְּמַכְתָּשָׁא אִתְהֲפֵיךְ לְמִחְוַר וּמֶחֱזֵי מַכְתָּשָׁא עַמִּיק מִמְּשַׁךְ בִּסְרֵיהּ מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא הוּא וְיִחֲזִינֵּיהּ כַּהֲנָא וִיסָאֵיב יָתֵיהּ: וְאִם בַּהֲרָא חִוָּרָא הִיא בִּמְשַׁךְ בִּסְרֵיהּ וְעַמִּיק לֵית מֶחֱזָהָא מִן מַשְׁכָּא וְשַׂעֲרַהּ לָא אִתְהֲפֵיךְ לְמִחְוַר וְיַסְגַּר כַּהֲנָא יָת מַכְתָּשָׁא שִׁבְעָא יוֹמִין: וְיִחֲזִינֵּיהּ כַּהֲנָא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְהָא מַכְתָּשָׁא קָם כַּד הֲוָה לָא אוֹסֵיף מַכְתָּשָׁא בְּמַשְׁכָא וְיַסְגְּרִינֵּיהּ כַּהֲנָא שִׁבְעָא יוֹמִין תִּנְיָנוּת: וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא יָתֵיהּ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תִּנְיָנוּת

השטן מאין תבא · אי מזה תבא ויען השטן · בי לפני לחמי · ברכת אבד · תבא כל רעתם · וכל משלי דבו' במ"ד מל: ובמלאת ב' חד חס' וחד מל · וסי' ימי טהרה לבן · ובמלאות הימים האלה · בהרא מל: תביא י"ג וסימ' נמסר בסדר משפטים: ממקור ב' חד חס' וחד מל וסי' וטהרה ממקור דמיה · י' ממקור יש' דמיה ג' ומל וסי' וטהרה ממקור דמיה והיא גלתה את מקור דמיה · וגלתה הארץ את דמיה: די ז' בקרי' וסי' ואם לא תמצא ידה · די השיב לו · ואם לא תשיג ידו · די מחסורו אשר יחסר · אין די בער · ב' בו · וא' ודי חלב עזים ללחמך: אדם י' ראשי פסוק' וסי' כי יהיה בעור בשרו · להבל דמה · ביקר לא יבין · אדם ילוד אשה · תועה מדרך השכל · אדם ערום · אדם בליעל · אדם עשוק בדם · אדם חסר לב · אדם שת אנוש: ומראה ז' קמצין וסי' נמסר בסדר משפטים: צרעת הוא ד' וסי' עמק מעור בשרו קדמ' · וראה הכהן את הבשר החי · צרעת הראש או · והיה הנגע ירקרק: וראהו הכהן ה' וסי' נגע צרעת הוא וראהו הכהן וטמא אתו · וראהו הכהן ביום השביעי והנה הנגע עמד · והנה נהפך הנגע ללבן · ביום השביעי אם פשה תפשה · והנה פשה הנתק בעור לא יבקר: והסגירו ד' וסי' והסגירו הכהן שבעת ימים · והנה אין בה שער · והנה אין בבהרת שער · וכבס את אשר בו:

אבן עזרא

הא טהרה נח כעלם והיה ראוי להראות כהא ויקרא לא כנח · וטעם דמי טהרה שהוא דם טוהר כנגד דם נדה ואיננו מטמא והשם גזר על הזכר כמספר הזכר אשר תשלם צורתו בבטן והנקבה כפלים וזה דבר ברור ומנוסה: בכל קדש לא תגע · כמו המעשר והתרומה ובשר שלמים: ואל המקדש · אל חצרות אהל מועד או העזר' בבית המקדש: בדמי טהרה · או על דמי טהרה אחד הוא · לולי הקבלה מי היה מפרש לנו בן שנתו אם הוא בן שנה תמימה לא יותר או פחות או תוספת ויש אומרים שטעם הכבש לעולה שמחה עלתה שוס מחשבת על רוחה בשעת לדתה מרוב הצער: וחטאת · שמא דברה בפיה: והקריבו · זה וזה הכבש והתור או בן יונה והכתוב אחז דרך קצרה וכן לא הזכיר מליקת חטאת העוף כי הכהן איננו אוכל חטאת עוף: וכפר עליה · כאשר פירשתי: וטהרה ממקור דמיה · זה אות כי לא תטהר בתולדתה עד הימים הספורים: תמצא ידה · כטעם ואין ידו משגת: וכפר עליה הכהן וטהרה · זה יורה אם לא יכפר עליה הכהן לא תטהר וזה תלוי בארץ: וידבר יי' אל משה ואל אהרן · וטעם אהרן כי על פיו יהיו כל נגעי אדם מי שיטהר ומי שיטמא: אדם · ולא אמר איש איש מבית ישרא' להכניס הגרים וכן אדם כי יקריב מכם כי תור' אחת לאזרח ולגר בקרבנות כי כן כתו' והכנים הגר שלא יטמא אחר כי הצרעת היא מהחליים המדבקים מהחולה אל השלם: והובא · ברצונו ושלא ברצונו כי הרואה בו אחד מסימני' אלו יכריחנו שיבא: או אל אחד מבניו הכהנים · טעם אהרן הוא הכהן המשיח תחתיו וטעם אחד מבניו הכהנים ההדיוטים שימצאו חוץ למקדש ככהני ענתות · וטעם הכהנים שלא יהיו מהפסולים · ומלת שאת כמו שרפה וכן והמשאת החלה וישאם דוד ויתכן שנקרא כן בעבור שהיא תולדתה להגבה למעלה: ספחת · מגזרת ספחני נא וכספחו על בית יעקב חלי שיתחבר אל מקום אחר: בהרת · מגזרת בהיר הוא בשחקים והוא גורע שיעשה כדמות אות וסימן: הפך לבן · טעמו כהפך ללבן: עמוק · יותר יש בעמקו מעומק העור ואיננו כמו שפל: וטמא אותו · בדבור שיאמר שהוא טמא: והסגיר הכהן את הנגע שבעת ימים · האדם יהיה כסגר והוא יוחל עד שבעת ימים כי רובי החליים ישתנו ביום השביעי: עמד בעיניו · הטעם במראהו כי המראה הוא בעין וכל המפרשים אמרו שטעמו בעצמו והטעם כאשר היה: פשה · בענין כפוש: שנית · פעם שנית: כהה

אבן עזרא

כהה הנגע · רבי החכמי׳ אמרו כמו חשך ועורתם ותכהין עיניו מראות ואמרו כי הכות לבנות פירושו כמו לבנה אדמדמת שיהיו בו שניהם ולפי דעתי שמלת כהה הפך פשה ומגזרת ותכהין עיניו והקרוב אליו ולא כהה בם וטעם לא פשה הנגע במקום אחר והנה הם שנים שימנים שכהה המקום הנגע ולא פשה במקום : וטהרו · יאמר שהוא טהור כי מספחת היתה ואם פשתה אחר כן הנו טמא : והובא · האדם כחברו : והיא הפכה · השער השחור ללבן : ומחית · פירוש בשר חי והנה הבשר שלא ירגיש איננו כן : נושנת · קדמונית · מלת יסגירנו יוצאה לשנים פעלים והטעם שיצוה שיסגר וטהר את הנגע כי כבר יצא הנגע כולו לחוץ והוא סר מתכו · וטעם וטהר את הנגע בדבור שאותו הנגע לא יטמא אחרים : או כי ישוב · שיתכן שישוב : לבנה אדמדמת · מעורבת משני העינים או קצתה כן · מלת צרעת מחלה וכן וסלחתי את הצרעה ואין מלת וסלחתי טענה כי הנה ישלח דברו אכי שולח את כל מגפותי ישלח בם חרון אפו : והנה מראה · לא יתכן בדקדוק מראה בקמץ גדול תחת האלף והה״א במפיק כמו ידה ורגלה כי לא נמצא כן בבעלי הה״א הנח הנעלם בסוף המלה ורגמות כ״ן ירא״כ כמו יסגירנו לחסרון הה״א הנוסף וכן מלת מתכה ומתכו : ואם

רשי

כהה · הוכהה ממראיתו הא אם עמד במראיתו או פשה טמא : מספחת · שם נגע טהור : וכבס בגדיו וטהר · הואיל ונזקק להסגר נקר׳ טמא וצריך טבילה : וטמאו הכהן · ומשטמאו הרי הוא מוחלט וזקוק לצפרים ולתגלחת ולקרבן האמור בפרשת זאת תהיה : צרעת היא · המספחת הזאת : צרעת · לשון נקבה : נגע · לשון זכר : ומחית · שנית״כ בלע״ז שנהפך מקצת הלובן שבתוך השאת למרא׳ בשר אף הוא סימן טומא׳ שער לבן בלא מחיה ומחיה בלא שער לבן ואף על פי שלא נאמרה מחיה אלא בשאת אף בכל המראות ותולדותיהן הוא סימן טומאה : צרעת נושנת היא · מכה ישנה היא תחת המחיה וחבורה זו נראית בריאה מלמעלה ותחתיה מליאה לחה שלא תאמר הואיל ועלתה מחיה אטהרנו : מראשו · של אדם ועד רגליו : לכל מראה עיני הכהן · פרט לכהן שחשך מאורו : וביום הראות בו בשר חי · אם צמחה בו מחיה הרי כבר פירש שהמחיה סימן טומא׳ אלא שהיה הנגע באחד מעשרי׳ וארבעה ראשי איברי׳ שאין מטמאים משום מחיה לפי שאין נראה הנגע כולו כאחד שמשופע אילך ואילך וחזר ראש האבר ונתגלה שמונה על ידי שומן כגון שהבריא ונעשה רחב ונראית בו המחיה למדנו הכתו׳ שתטמא : וביום · מה תלמוד לומר למד יש יום שאתה רואה ויש יום שאין אתה רואה בו מכאן אמרו חתן שנולד בו נגע נותנין לו כל ז׳ ימי המשתה לו ולאצטליתו ולכסותו וכן ברגל נותנין לו כל ימי הרגל : צרעת הוא · הבשר ההוא · בשר · לשון זכר : שחין · לשון חמו׳ שנתחמם הבשר בלקוי הבא לו מחמת מכה שלא מחמת האור : ונרפא · השחין העלה ארוכה ובמקומו העלה נגע אחר : או בהרת לבנה אדמדמת · שאין הנגע לבן חלק אלא פתוך ומעורב בשתי מראות לובן ואודם : מראה שפל · ואין ממשה שפל אלא מתוך לבנוניתו הוא נראה שפל ועמוק כמראה חמה עמוקה מן הצל : נגע היא · השאת או הבהרת : תחתיה

וטהרו ד׳ וסי׳ מספחת · צרבת · צרבת · צמח בו : ונראה ה׳ וסימ׳ ונראה שנית אל הכהן · ונראה אל הכהן דוהיה במקום השחין · והביאותיו ונראה פני יי׳ · אני חשפתי שוליך · גלה חציר ונראה דשא : נגע צרעת · י״א פסו׳ רישיהון נ״ן וסופיהון נ״ן וסימ׳ נגע צרעת · נתנו נעבר · נביא מקרבך · נודו מתוך בבל · נהר פלגיו ·

והנה כהה הנגע ולא פשה הנגע בעור וטהרו הכהן מספחת הוא וכבס בגדיו וטהר : ואם פשה תפשה המספחת בעור אחרי הראתו אל הכהן לטהרתו ונראה שנית אל הכהן : וראה הכהן והנה פשתה המספחת בעור וטמאו הכהן צרעת הוא : פ נגע צרעת כי תהיה באדם והובא אל הכהן : וראה הכהן והנה שאת לבנה בעור והיא הפכה שער לבן ומחית בשר חי בשאת : צרעת נושנת הוא בעור בשרו וטמאו הכהן לא יסגרנו כי טמא הוא : ואם פרוח תפרח הצרעת בעור וכסתה הצרעת את כל עור הנגע מראשו ועד רגליו לכל מראה עיני הכהן : וראה הכהן והנה כסתה הצרעת את כל בשרו וטהר את הנגע כלו הפך לבן טהור הוא : וביום הראות בו בשר חי יטמא : וראה הכהן את הבשר החי וטמאו הבשר החי טמא הוא צרעת הוא : או כי ישוב הבשר החי ונהפך ללבן ובא אל הכהן : וראהו הכהן והנה נהפך הנגע ללבן וטהר הכהן את הנגע טהור הוא : פ ובשר כי יהיה בו בערו שחין ונרפא : והיה במקום השחין שאת לבנה או בהרת לבנה אדמדמת ונראה אל הכהן : וראה הכהן והנה מראה שפל מן העור ושערה הפך לבן וטמאו הכהן נגע צרעת הוא בשחין פרחה : ואם יראנה הכהן והנה אין בה שער לבן ושפלה איננה מן העור והוא כהה והסגירו הכהן שבעת ימים : ואם פשה תפשה בעור וטמא הכהן אתו נגע הוא :

והא עמיא מכתשא ולא אוסיף מכתשא במשכא וידכיניה כהנא עדיתא היא ויצבע לבושוהי וידכי : ואם אוספא תוסיף עדיתא במשכא בתר דאתחזי לכהנא לדכותיה ויתחזי תנינות לכהנא : ויחזי כהנא והא אוספת עדיתא במשכא ויסאביניה כהנא סגירותא היא : ס מכתש סגירו ארי תהי באנשא ויתיתי לות כהנא : ויחזי כהנא והא עמקא חורא במשכא והיא הפכת שערא לחיור ורושם בסרא חיא בעמיקתא : ב סגירות עתיקא היא במשך בסריה ויסאביניה כהנא לא יסגריניה ארי מסאב הוא : ואם מסגא תסגי סגירותא במשכא ותחפי סגירותא ית כל משך מכתשא מרישיה ועד רגלוהי לכל חיזו עיני כהנא : ויחזי כהנא והא חפת סגירותא ית כל בסריה וידכי ית מכתשא כוליה אתהפיך למחור דכי הוא : וביומא דיתחזי ביה בסרא חיא יהי מסאב : ויחזי כהנא ית בסרא חיא ויסאביניה בסרא חיא מסאב הוא סגירותא היא : או ארי יתוב בסרא חיא ויתהפיך למחור וייתי לות כהנא : ויחזיניה כהנא והא אתהפיך מכתשא למחור וידכי כהנא ית מכתשא דכי הוא : ואנש ארי יהי ביה במשכיה שיחנא ואיתסי : ויהי באתר שיחנא עמקא חורא או בהרא חורא סמקא ויתחזי לכהנא : ויחזי כהנא והא מחזהא מכיך מן משכא ושערה אתהפיך למחור ויסאביניה כהנא מכתש סגירותא היא בשחנא סגיאת : ואם יחזינה כהנא והא לית בה שער חיור ומכיכא ליתהא מן משכא והיא עמיא ויסגריניה כהנא שבעא יומין : ואם אוספא תוסיף במשכא ויסאיב כהנא יתיה מכתשא היא :

מסרה

גזית כצאן עמך · נגד אבותם עשה פלא · נפת תטפנה · נפתי משכבי · נר אלהים · נשקי קשת : באדם ד׳ חטפין וסי׳ נגע צרעת כי תהיה · או איש אשר יגע · ובוגדים באדם תוסיף · עת אשר שלט האדם באדם · וחד ובאדם מבין יודע · וכל לאדם דבו׳ חטפין במ״ה קמצין וסי׳ נמסר בסדר שמות · וכל חמש מגילות דכו׳ במ״ב וסי׳ כי לאדם שטוב ל לפניו נתן · עמל : כשאת חד מן י״א זוגין חד מלרע וחד מלעיל נסבין ב׳ בריש תיבותא וסי׳ נמסר בישעיה ריש סימן ח׳ : יסגרנו ח׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ לא יסגרנו כי טמא הוא · ולא יסגרו את הרצח · היסגרוני בעלי קעילה · ואם תסגרני ביד אדני · היסגרו בעלי קעילה : הראות ד׳ מלאים בליש׳ וסימ׳ וביום הראות בו · כי לא יוכלו להראות · וילך אליהו להראות אל אחאב · בהגלות פשעיכם להראות ח חטאתיכם : וראהו הכהן ח׳ נמסר לעיל בהאי סידרא : ובשר ח׳ וסימ׳ זאת הפעם עצם · ואנשי קדש · ובשר כי יהיה בו בערו · וראיתי והנה עליהם גידים · והעורבים מביאים לו לחם ובשר · ב׳ בו׳ לחם חמודות לא אכלתי · עוד ובשר תלבישני : ונראה ה׳ נמסר לעיל בהאי סידרא : ואם יראנה הכהן ב׳ בטעמא ובענין וסימ׳ והנה אין בה שער לבן · והנה אין בבהרת שער לבן : כהה ח׳ וסימ׳ וראה הכהן ביום השביעי · ואם יראנה הכהן והנה אין בה · וחברו והנה אין בבהרת · ואם תחתיה תעמד הבהרת בתראה · ואם ראה הכהן · לשום לאבלי ציון · קנה רצוץ לא ישבר · אין כהה לשברך · וחד בחירק ולא כהה בם :

הזאת או הבהרת : תחתיה

תחתיה. במקומה: צרבת השחין. כתרגומו רושם שיחנא. אינו אלא רושם החימום הנכר בבשר. כל צרבת לשון רגיעת עור הנרגע מחמת חימום כמו ונצרבו בה כל פנים דייטרי"ר בלע"ז: צרבת רייטר"שמנט בלע"ז: מחית המכוה. סנימ"פיט כשחיתה המכוה נהפכה לבהרת פתוכה או לבנה חלקה. וסימני מכוה וסימני שחין שוין הם ולמה חלקן הכתוב לומר שאין מצטרפין זה עם זה. נאמר חצי גריס בשחין וחצי גריס במכוה לא ידונו כגריס: בראש או בזקן. בא הכתוב לחלק בין נגע שבמקום שער לנגע שבמקום בשר שזה סימנו בשער לבן וזה סימנו בשער צהוב: ובו שער צהוב. שנהפך שער שחור שבו לצהוב: נתק הוא. כך שמו של נגע שבמקום שער: ושער שחור אין בו. הא אם היה בו שער שחור טהור ואין צריך להסגר שהשער שחור סימן טהרה הוא בנתקים כמו שנאמר ושער שחור צמח בו וגו': והנה לא פשה וגו'. הא אם פשה או היה בו שער צהוב טמא: והתגלח. סביבות הנתק: ואת הנתק לא יגלח. מניח שתי שערות סמוך לו סביב כדי שיהא ניכר אם פשה שאם יפשה יעבור השערות ויצא למקום הגילוח: אחרי טהרתו. אין לי אלא פושה לאחר הפטור מניין אף בסוף שבוע ראשון ובסוף שבוע שני תלמוד לומר פשה יפשה: שער

ואם תחתיה ב׳ ובעניין וסי׳ תעמד הבהרת. תעמד הבהר׳: כל אורי׳ הוא כתי׳ ו׳ בר מן י״א כתיב יו״ד וסי׳ ואם יראנ׳ הכהן שבשחין וכו נמסר בסדר וישב: הזקן ג׳ וסימן צרעת הראש או הזקן. וגם את הזקן תספה. כשל חרמון שיורד על הזקן. אנ״ך: שחר בל ליש׳ חס׳ במ״ב וסי׳ שחורה אני ונאוה. חשך משחור תארם: ומראהו ז׳ קמצין

וְאִם־תַּחְתֶּיהָ תַּעֲמֹד הַבַּהֶרֶת לֹא פָשָׂתָה צָרֶבֶת הַשְּׁחִין הִוא וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן׃ ס אוֹ בָשָׂר כִּי־יִהְיֶה בְעֹרוֹ מִכְוַת־אֵשׁ וְהָיְתָה מִחְיַת הַמִּכְוָה בַּהֶרֶת לְבָנָה אֲדַמְדֶּמֶת אוֹ לְבָנָה׃ וְרָאָה אֹתָהּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה נֶהְפַּךְ שֵׂעָר לָבָן בַּבַּהֶרֶת וּמַרְאֶהָ עָמֹק מִן־הָעוֹר צָרַעַת הִוא בַּמִּכְוָה פָּרָחָה וְטִמֵּא אֹתוֹ הַכֹּהֵן נֶגַע צָרַעַת הִוא׃ וְאִם יִרְאֶנָּה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה אֵין־בַּבַּהֶרֶת שֵׂעָר לָבָן וּשְׁפָלָה אֵינֶנָּה מִן־הָעוֹר וְהִוא כֵהָה וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת יָמִים׃ וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי אִם־פָּשֹׂה תִפְשֶׂה בָּעוֹר וְטִמֵּא הַכֹּהֵן אֹתוֹ נֶגַע צָרַעַת הִוא׃ וְאִם־תַּחְתֶּיהָ תַעֲמֹד הַבַּהֶרֶת לֹא־פָשְׂתָה בָעוֹר וְהִוא כֵהָה שְׂאֵת הַמִּכְוָה הִוא וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן כִּי־צָרֶבֶת הַמִּכְוָה הִוא׃ פ

וְאִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בוֹ נָגַע בְּרֹאשׁ אוֹ בְזָקָן׃ וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע וְהִנֵּה מַרְאֵהוּ עָמֹק מִן־הָעוֹר וּבוֹ שֵׂעָר צָהֹב דָּק וְטִמֵּא אֹתוֹ הַכֹּהֵן נֶתֶק הוּא צָרַעַת הָרֹאשׁ אוֹ הַזָּקָן הוּא׃ וְכִי־יִרְאֶה הַכֹּהֵן אֶת־נֶגַע הַנֶּתֶק וְהִנֵּה אֵין־מַרְאֵהוּ עָמֹק מִן־הָעוֹר וְשֵׂעָר שָׁחֹר אֵין בּוֹ וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־נֶגַע הַנֶּתֶק שִׁבְעַת יָמִים׃ וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּתֶק וְלֹא־הָיָה בוֹ שֵׂעָר צָהֹב וּמַרְאֵה הַנֶּתֶק אֵין עָמֹק מִן־הָעוֹר׃ וְהִתְגַּלָּח וְאֶת־הַנֶּתֶק לֹא יְגַלֵּחַ וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּתֶק שִׁבְעַת יָמִים שֵׁנִית׃ וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּתֶק בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר וּמַרְאֵהוּ אֵינֶנּוּ עָמֹק מִן־הָעוֹר וְטִהַר אֹתוֹ הַכֹּהֵן וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְטָהֵר׃ וְאִם־פָּשֹׂה יִפְשֶׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר אַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ׃ וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה פָּשָׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר לֹא־יְבַקֵּר הַכֹּהֵן לַשֵּׂעָר הַצָּהֹב טָמֵא הוּא׃

ואם באתרהא קמת בהרתא לא אוסיפת רושם שיחנא היא וידכיניה כהנא׃ או אנש ארי יהי במשכיה כואה דנור ותהי רושם כואה בהרא חורא סמקא או חורא׃ ויחזי יתה כהנא והא אתהפיך שערא למחוור בבהרתא ומחזהא עמיק מן משכא סגירותא היא בכואה סגיאת ויסאיב יתיה כהנא מכתש סגירותא היא׃ ואם יחזינה כהנא והא לית בבהרתא שער חור ומכיכא ליתהא מן משכא והיא עמיא ויסגריניה כהנא שבעא יומין׃ ויחזיניה כהנא ביומא שביעאה אם אוספא תוסף במשכא ויסאיב כהנא יתיה מכתש סגירותא היא׃ ואם באתרהא קמת בהרתא לא אוסיפת במשכא והיא עמיא עימק כואה היא וידכיניה כהנא ארי רושם כואה היא׃ וגבר או אתתא ארי יהי ביה מכתשא בריש או בדקן׃ ויחזי כהנא ית מכתשא והא מחזוהי עמיק מן משכא וביה שער סומק דעדק ויסאב יתיה כהנא נתקא הוא סגירות רישא או דיקנא הוא׃ וארי יחזי כהנא ית מכתש נתקא והא לית מחזוהי עמיק מן משכא ושער אוכם לית ביה ויסגר כהנא ית מכתש נתקא שבעא יומין׃ ויחזי כהנא ית מכתשא ביומא שביעאה והא לא אוסיף נתקא ולא הוה ביה שער סומק ומחזי נתקא לית עמיק מן משכא׃ ויגלח סחרני נתקא ודעם נתקא לא יגלח ויסגר כהנא ית נתקא שבעא יומין תנינות׃ ויחזי כהנא ית נתקא ביומא שביעאה והא לא אוסיף נתקא במשכא ומחזוהי ליתוהי עמיק מן משכא וידכי יתיה כהנא ויצבע לבושוהי וידכי׃ ואם אוספא יוסיף נתקא במשכא בתר דכותיה׃ ויחזיניה כהנא והא אוסיף נתקא במשכא לא יבקר כהנא לשער סומק מסאב הוא׃

ואם תחתיה. אם עמדה במקומה כי יש נגע שיסע ממקום אל מקום: צרבת. כמו ונצרבו בה כל פנים כטעם יוקד וחום ולהבת: או לבנה. לבדה: ואם תחתיה תעמד הבהרת והיא כהה. כאשר פירשתי ולא הזכיר כן בפסוק ואם תחתיה תעמד הבהרת הראשון בעבור שעמדה הבהרת כאשר היתה. וטעם להזכיר ואיש או אשה בעבור הזקן ועוד כי הוא צריך לאמר על הקרח והגבח איש ולא אדם כלל להוציא האשה והנה פי׳ ואיש או אשה כי יהיה בו נגע בראש או בזקן לאיש: צהוב. בלשון ישמעאל קרוב מעין הלובן: נתק הוא. מגזר׳ כאשר ינתק פתיל הנעורת והטעם על השער: והתגלח. הראש או הזקן ומקום הנתק לא יגלח: וכבס בגדיו. ואין צורך לאמר שירחץ במים: לא יבקר הכהן. הטעם יבקש וכן ובקרתים וקרוב מלשון הבדלה וכן לא יבקר בין טוב לרע:

בהן

נמסר בסדר משפטים: וכבס ט׳ וסי׳ מספחת הוא. נגע הנתק. וכבס המטהר את. וכי ירוק הזב בטהור. ודיו לא שטף במים. וכי יטהר הזב מזובו. והנוגע בם יטמא. וכל נפש אשר האכל. וכל ספר ודבר דכו׳ במ״ב יכבס וסי׳ והשרף אתה יכבס. ומזה מי הנדה יכבס: לא יבקר ב׳ וסימ׳ הכהן לשער הצהב. בין טוב לרע:

רשי

שער שחור · מכיין אף הירוק והאדום שאינו צהוב תלמוד לומ׳ ושער ולמון צהוב דומה לתבנית הזהב צהוב כמו זהוב אורב״לא בלע״ז: טהור הוא וטהרו הכהן · הא טמא מטהרו הכהן לא טהר: בהרות · חברבורות: כהות לבנות · שאין לובן שלהן עז אלא כוהה: בהק · כמין לובן הנראה בבשר אדם אדום שקורין רו״ם בין חברבורות אדמימותו קרוי בהק כאיש עדשן שבין עדשה לעדשה מבהיק הבשר בלובן צח: קרח הוא טהור הוא · מטומאת נתקין שאינו נדון בסימני ראש וזקן שהן מקום שער אלא בסימני נגע עור בשר מחיה ופשיון: ואם מפאת פניו · משפוע קדקד כלפי פניו קרוי גבחת ואף הצדעין שמכאן ומכאן בכלל ומשפוע קדקד כל כלפי אחריו קרוי קרחת: נגע לבן אדמדם · פתוך מכיין שאר המראות תלמוד לומר כמראה צרעת עור בשר כמראה הצרעת האמור בפרשת עור בשר: אדם כי יהיה בעור בשרו · ומה אמור בו שמטמא ב׳ בארבע מראות ונדון בשתי שבועות ולא כ׳ כמראה צרעת האמו׳ בשאין ומכוה שהוא נדון בשבוע אחד ולא כמראה נתקין של מקום שער שאין מטמאין בארבע מראו׳ שאת ותולדתה בהרת ותולדתה: בראשו נגעו · אין לי אלא נתקין מכיין לרבו׳ שאר המנוגעים ת״ל טמא יטמאנו לרבות את כלן על כלן הוא אומ׳ בגדיו יהיו פרומי׳ וגו׳: פרומים · קרועים: פרוע · מגודל שער: ועל שפם יעטה · כאבל: שפם · שער השפתים גרנון בלע״ז: וטמא טמא יקרא · משמיע שהוא טמא ויפרשו ממנו: בדד ישב · שלא יהיו טמאי׳ יושבין עמו ואמרו רבותינו מה נשתנה משאר טמאים לישב בדד הואיל והוא ה׳ הבדיל בלשון הרע בין איש לאשתו בין איש לרעהו אף הוא יבדל: מחוץ למחנה · חוץ לשלש מחנות: לפשתים ולצמר · של פשתים או של צמר: או בעור · זה עור שלא נעשה בו מלאכ׳: או בכל מלאכת עור · עור שנעשה בו מלאכה: ירקרק · ירוק שבירוקין: אדמדם · אדום שבאדומים: צרעת ממארת · לשון סילון ממאיר פויינ״טש ב׳ בלע״ז · ומדרשו תן בו מארה שלא תהנה הימנו: בבשר

לבנת ד׳ בליש׳ ב׳ חס׳ וב׳ מל׳ וסי׳ ויפצל כהן פצלות לבנות · בהרת בהרת לבנת · ושלאחריו בהרת כהות לבנת · ונתתי אתהן לך לבנות · קדמא ובתרא מל׳: כהות ב׳ ומל׳ וסי׳ והנה בעור בשרם בהרת כהות · ועיניו החלו כהות: וראשו ד׳ נמס׳ ריש סדר ויצא: פרוע ב׳ וסי׳ וראשו יהיה פרוע · כי פרוע

אבן עזרא

בהק הוא · זאת המלה ידועה בלשון הז״ל ואין ריע לו במקרא: ימרט · כמו ולחיי למורטים בעבור השער שהו׳ כביב הלחי׳: קרח · מגזר׳ לא תשימו קרחה · וטעם ראשו כלו: גבח · אין לו חבר חוץ מהפרש׳ הזאת והוא שם התאר ולפי דעתי שקרח הוא במעלה של הראש ולא הזכיר האשה בעבור הלחה הרבה שיש בה לא יקרח ראשה כי השער הוא כרמות עשב: כמראה צרעת עור בשר · שאר הגוף: בגדיו יהיו פרומים · כמו קרועים להכירו ללכת במנהג אסוכה או טעמו כענין אבל על כן בגדיו יהיה פרומים וראשו פרוע והטעם שיתאבל על רוע מעשיו כי בעבור מעשיו בא לו זה הנגע: ועל שפם · למעלה מהשפה והוא מהפרש והעד שלא עטה שפמו: יעטה · בבגדיו מגזרת עוטה אור והטעם שלא יזיק ברוח פיו: וטמא · פעמים שיאמר כן תמיד בעברו במסלה שיש שם ישוב שישמרו בני אדם שלא יגעו בו: כל ימי אשר הנגע בו יטמא · כי טמא הוא באמת · מלת בדד מפורש׳ במגלת איכה: או בשתי או בערב · ידועים ויתכן להיות גזרת בשתי מגזר׳ ואחשופי שת שהוא יסוד והעד כי השתות יהרסון וטעם ערב שיתערב עם השתי: או בעור · כאשר הוא: בכל מלאכת עור · כמו מכבר וכאד: ירקרק · מגזרת ירק כי העין כמוהו וזה כפול לחסרון וכן שחרחרת וי״א הפך הדבר: ממארת · כמו סילון ממאיר ואחר שסילון כמו קוץ יהיה ממאיר כמו מכאיב והאם הב׳ במלת ממארת שורש ואיכה מגזר׳ מארה · וטעם שלא שלא הזכיר משי וכמר גפן יתכן מדבר הכתו׳ על ההוה הנמצא כטעם כי תראה חמור שונאך וכן משפט הסוס והפרד או יתכן שלא יארע הנגע כי אם לצמר ופשתים: אכבם

ואם בעיניו עמד הנתק ושער שחר צמח בו נרפא הנתק טהור הוא וטהרו הכהן: ס ואיש או אשה כי יהיה בעור בשרם בהרת בהרת לבנת: וראה הכהן והנה בעור בשרם בהרת כהות לבנת בהק הוא פרח בעור טהור הוא: ס ואיש כי ימרט ראשו קרח הוא טהור הוא: ואם מפאת פניו ימרט ראשו גבח הוא טהור הוא: וכי יהיה בקרחת או בגבחת נגע לבן אדמדם צרעת פרחת הוא בקרחתו או בגבחתו: וראה אתו הכהן והנה שאת הנגע לבנה אדמדמת בקרחתו או בגבחתו כמראה צרעת עור בשר: איש צרוע הוא טמא הוא טמא יטמאנו הכהן בראשו נגעו: והצרוע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרמים וראשו יהיה פרוע ועל שפם יעטה וטמא טמא יקרא: כל ימי אשר הנגע בו יטמא טמא הוא בדד ישב מחוץ למחנה מושבו: ס והבגד כי יהיה בו נגע צרעת בבגד צמר או בבגד פשתים: או בשתי או בערב לפשתים ולצמר או בעור או בכל מלאכת עור: והיה הנגע ירקרק או אדמדם בבגד או בעור או בשתי או בערב או בכל כלי עור נגע צרעת הוא והראה את הכהן: וראה הכהן את הנגע והסגיר את הנגע שבעת ימים: וראה את הנגע ביום השביעי כי פשה הנגע בבגד או בשתי או בערב או בעור לכל אשר יעשה העור למלאכה צרעת ממארת הנגע טמא הוא: ושרף את הבגד או את השתי או את הערב

ד׳ · ד׳ ל׳ חס׳ · ד׳ ב׳ חס׳ ול׳ מ׳ל׳ · ב׳ ובעינן · ד׳ ל׳ כ׳ בתור׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ · נ׳ · ב׳ רגס · ל׳ · יד׳ · ל׳ · כ׳ · ל׳ וחס׳ · ב׳ יד חס׳ · ד׳ · ח׳ · כ׳ · ל׳ לפ׳ ובעינן ל׳ ובכבל · ל׳ · ל׳ ויד מירקרין · ל׳ · ל׳ וכל יחזקאל דכו׳

ואם כד הוה קם נתקא ושער אוכם צמח ביה אתסי נתקא דכי הוא וידכיניה כהנא: וגבר או אתתא ארי יהי במשך בסרהון בהרן בהרן חורן: ויחזי כהנא והא במשך בסרהון בהרן עמיין חורן בוהקא הוא סגי במשכא דכי הוא: וגבר ארי יתר שער רישיה קריח הוא דכי הוא: ואם מקביל אפוהי יתר שער רישיה גלוש הוא דכי הוא: וארי יהא בקרחותא או בגלושתא מכתש חיור סמוק סגירות סגיא היא בקרחותיה או בגלושתיה: ויחזי יתיה כהנא והא עמיק מכתשא חיור סמוק בקרחותיה או בגלושתיה כמחזי סגירות משך בסרא: גבר סגיר הוא מסאב הוא סאבא יסאבניה כהנא ברישיה מכתשיה: וסגירא די ביה מכתשא לבושוהי יהון מבזעין ורישיה יהי פריע ועל שפם כאבילא יתעטף ולא תסתאבון ולא תסתאבון יקרי: כל יומין די מכתשא ביה יהי מסאב מסאב הוא בלחודוהי יתיב מברא למשריתא מותביה: ולבושא ארי יהי ביה מכתש סגירו בלבוש עמר או בלבוש כיתן: או בשתיא או בערבא לכיתנא ולעמרא או במשכא או בכל עיבידת משך: ויהי מכתשא ירוק או סמוק בלבושא או במשכא או בשיתיא או בערבא או בכל מאן דמשך מכתש סגירותא הוא ויתחזי לכהנא: ויחזי כהנא ית מכתשא ויסגר ית מכתשא שבעא יומין: ויחזי ית מכתשא ביומא שביעאה ארי אוסיף מכתשא בלבושא או בשתיא או בערבא או במשכא לכל די תתעביד משכא לעיבידתא סגירות מחסרא מכתשא מסאב הוא: ויוקיד ית לבושא או ית שתיא או ית ערבא

הוא: יעטה ד׳ וסי׳ ועל שפם יעטה · וכאשר יעטה הרעה את בגדו · תהי לו כבגד יעטה · גם ברכות יעטה מורה: בדד ח׳ וסימ׳ מחוץ למחנה · יי׳ בדד ינחנו · וישכן ישראל בטח · כי עיר בצורה · קומו עלו אל גוי · לא ישבתי בסוד משחקים · איכה ישבה בדד · ישב בדד וידם: למלאכה שטה מן י״ז דכל חד וחד לית דכו׳ וסי׳ למלאכה ל׳ וכל יחזקאל דכו׳ · בנשים · וכל הטף בנשים · וכל שיר השירים דכו׳ · ואת עשרת · ואת עשרת חריצי החלב · וכל מגלת אסתר דכו׳ · התפקדו · ובני ישראל התפקדו · וכל וידבר דכו׳ · הבלים · ובאחת יבערו ויכסלו · וכל קהלת דכו׳ · וצבא · תחדש עדיך נגדי · וכל דניאל דכו׳ · ורעה · ודוד עבדי מלך עליהם · וכל משלי דכו׳ · ירעם · כצאן לשאל שתו · וכל תרי עשר דכו׳ · ויאסרהו · ויבא עליהם את שרי · וכל שפטים דכו׳:

בצמר או בפשתים. של צמר או של פשתים זהו פשוטו ומדרשו יכול יביא גיזי צמר ואניצי פשתן ויסרפם עמו תלמוד לומר היא באש תשרף אינה צריכה דבר אחר עמה אם כן מה תלמוד לומר בצמר או בפשתים להוציא את האומריות שבו שהן ממין אחר. אומריות לשון שפה כמו אימרא: את אשר בו הנגע. יכול מקום הנגע בלבד תלמוד לומר את אשר בו הנגע יכול כל הבגד כולו טעון כבוס תלמוד לומר הנגע הא כיצד יכבס מן הבגד עמו: אחרי הכבס. לשון העשות: לא הפך הנגע את עינו. לא כהה ממראיתו: והנגע לא פשה. ממשמע שהם לא הפך ולא פשה טמא ואין צריך לומר לא הפך ופשה הפך ולא פשה איני יודע מה יעשה לו תלמוד לומר והסגיר את הנגע מכל מקום דברי רבי יהודה וחכמים אומרים כו' כדאיתא בתורת כהני' ורמזתיה כאן ליישב המקרא על אופניו: פחתת היא. לשון גומא כמו באחת הפחתים כלומ' שפלה היא נגע שמראיו שוקעין: בקרחתו או בגבחתו. כתרגומו בשחיקותיה או בחדתותיה: קרחתו. שחקים ישנים ומפני המדרש שהוצרך לגזרה שוה מכאן לפריחה בבגדים שהיא טהורה נאמר קרחת וגבחת באדם ונאמר קרחת וגבחת בבגדים מה להלן פרח בכולו טהור אף כאן פרח בכולו טהור לכך הוצרך הכתוב לשון קרחת וגבחת ולענין פירושו ותרגומו זהו משמעו קרחת לשון ישנים וגבחת לשון חדשים כאילו נכתב באחריתו או בקדמותו שהקרחת לשון אחורים והגבחת לשון פנים כמו שכתו' ואם מפאת פניו וגו' והקרחת כל ששופע ויורד מן הקדקד ולאחריו כך מפורש בתורת כהנים: וקרע אותו. יקרע מקום הנגע מן הבגד וישרפנו: פורחת היא. דבר החוזר וצומח: באש תשרפנו. את כל הבגד: וסר מהם הנגע. אם כשכבסוהו בתחילה על פי כהן סר ממנו הנגע לגמרי: וכבס שנית. לשון טבילה תרגום של כבוסין שבפרשה זו לשון לבון ויתחוור חוץ מזה שאינו ללבון אלא לטבול לכך תרגומו ויצטבע וכן כל כבוסי בגדים שהן לטבילה מתורגמין ויצטבע:

חסלת אשה כי תזריע

עינו ט' נמסר בסוד משפטים: ואם ב' בטעם זרקא ובענין וסי' ואם יראה הכהן. ואם ראה הכהן: וכבסו ב' וסי' את אשר בו הנגע. בגדיהם והטהרו: הכבס ב' וסי' אחרי הכבס את הנגע. ואם ראה הכהן הניין: כלי העור ב' וסי' ושרף את הבגד. והבגד או השתי: תראה ב' וסי' ואם תראה עוד בבגד. תגל ערותך גם. וחד

בַּצֶּמֶר אוֹ בַפִּשְׁתִּים אוֹ אֶת־כָּל־כְּלִי הָעוֹר אֲשֶׁר־יִהְיֶה בוֹ הַנָּגַע כִּי־צָרַעַת מַמְאֶרֶת הִוא בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף׃ וְאִם יִרְאֶה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בַּבֶּגֶד אוֹ בַשְּׁתִי אוֹ בָעֵרֶב אוֹ בְּכָל־כְּלִי־עוֹר׃ וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְכִבְּסוּ אֵת אֲשֶׁר־בּוֹ הַנָּגַע וְהִסְגִּירוֹ שִׁבְעַת־יָמִים שֵׁנִית׃ וְרָאָה הַכֹּהֵן אַחֲרֵי הֻכַּבֵּס אֶת־הַנֶּגַע וְהִנֵּה לֹא־הָפַךְ הַנֶּגַע אֶת־עֵינוֹ וְהַנֶּגַע לֹא־פָשָׂה טָמֵא הוּא בָּאֵשׁ תִּשְׂרְפֶנּוּ פְּחֶתֶת הִוא בְּקָרַחְתּוֹ אוֹ בְגַבַּחְתּוֹ׃ וְאִם רָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה כֵּהָה הַנֶּגַע אַחֲרֵי הֻכַּבֵּס אֹתוֹ וְקָרַע אֹתוֹ מִן־הַבֶּגֶד אוֹ מִן־הָעוֹר אוֹ מִן־הַשְּׁתִי אוֹ מִן־הָעֵרֶב׃ וְאִם־תֵּרָאֶה עוֹד בַּבֶּגֶד אוֹ־בַשְּׁתִי אוֹ־בָעֵרֶב אוֹ בְכָל־כְּלִי־עוֹר פֹּרַחַת הִוא בָּאֵשׁ תִּשְׂרְפֶנּוּ אֵת אֲשֶׁר־בּוֹ הַנָּגַע׃ וְהַבֶּגֶד אוֹ־הַשְּׁתִי אוֹ־הָעֵרֶב אוֹ־כָל־כְּלִי הָעוֹר אֲשֶׁר תְּכַבֵּס וְסָר מֵהֶם הַנָּגַע וְכֻבַּס שֵׁנִית וְטָהֵר׃ זֹאת תּוֹרַת נֶגַע־צָרַעַת בֶּגֶד הַצֶּמֶר אוֹ הַפִּשְׁתִּים אוֹ הַשְּׁתִי אוֹ הָעֵרֶב אוֹ כָּל־כְּלִי־עוֹר לְטַהֲרוֹ אוֹ לְטַמְּאוֹ׃

סימן דפרשת' כבוקים המתחילי' ורחה. וטמא אותו הכהן ושאר' וטמא הכהן אתו: וכל יהיה בו דפרשת' רפי'

סז בניה סימן׃

בְּעַמְרָא אוֹ בְכִיתָּנָא אוֹ יָת כָּל־מָאן דִּמְשַׁךְ דִּי יְהֵי בֵיהּ מַכְתָּשָׁא אֲרֵי סְגִירוּת מְחַסְרָא הִיא בְּנוּרָא תִּתּוֹקַד׃ וְאִם יֶחֱזֵי כַהֲנָא וְהָא לָא אוֹסֵיף מַכְתָּשָׁא בִּלְבוּשָׁא אוֹ בְשִׁתְיָא אוֹ בְעִרְבָא אוֹ בְּכָל־מָאן דִּמְשַׁךְ׃ וִיפַקֵּיד כַּהֲנָא וִיחַוְּרוּן יָת דִּי־בֵיהּ מַכְתָּשָׁא וְיַסְגְּרִינֵיהּ שִׁבְעָא יוֹמִין תִּנְיָנוּת׃ וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא בָּתַר דְּחַוָּרוּ יָת מַכְתָּשָׁא וְהָא לָא שְׁנָא מַכְתָּשָׁא מִן כַּד הֲוָה וּמַכְתָּשָׁא לָא אוֹסֵיף מְסָאַב הוּא בְּנוּרָא תּוֹקְדִינֵיהּ תַּבְרָא הִיא בִּשְׁחִיקוּתֵיהּ אוֹ בְחַדְתוּתֵיהּ׃ וְאִם חֲזָא כַהֲנָא וְהָא עֲמָא מַכְתָּשָׁא בָּתַר דְּחַוָּרוּ יָתֵיהּ וְיִבְזַע יָתֵיהּ מִן־לְבוּשָׁא אוֹ מִן־מַשְׁכָּא אוֹ מִן־שִׁתְיָא אוֹ מִן־עִרְבָא׃ וְאִם תִּתַּחֲזֵי עוֹד בִּלְבוּשָׁא אוֹ בְשִׁתְיָא אוֹ בְעִרְבָא אוֹ בְּכָל־מָאן דִּמְשַׁךְ סַגְיָא הִיא בְּנוּרָא תּוֹקְדִינֵיהּ יָת דִּי־בֵיהּ מַכְתָּשָׁא׃ וּלְבוּשָׁא אוֹ־שִׁתְיָא אוֹ־עִרְבָא אוֹ־כָל־מָאן דִּמְשַׁךְ דִּי יִתְחַוַּר וְיַעְדֵּי מִנְּהוֹן מַכְתָּשָׁא וְיִצְטַבַּע תִּנְיָנוּת וְיִדְכֵּי׃ דָא אוֹרָיְתָא דְּמַכְתַּשׁ סְגִירוּ לְבוּשׁ עֲמַר אוֹ כִיתָּנָא אוֹ שִׁתְיָא אוֹ עִרְבָא אוֹ כָל־מָאן דִּמְשַׁךְ לְדַכּוֹתֵיהּ אוֹ לְסָאָבוּתֵיהּ׃

אבן עזרא

הכבס את הנגע. שם הפעל שלא נקרא שם פועלו מהבנין הכבד הנוסף: פחתת. אין לה אח במקרא והיא ידועה בלשון חז"ל וטעמו חסרון הוא שאירע בקרחת הבגד או בגבחתו והגאון אמר שפי' בקרחת הפאה האחרת כי בגבחת היא מפאת פני הבגד אל"כ יהיה קרחת מאחור הראש ויפה פי': ואם תראה עוד. הפחתת וכן פורחת היא ואחר שאמר תשרפנו באר כי מקום הנגע לבדו ישרף: וכבס שנית. מצוה לכבסו פעמים: וסר מהם הנגע. וכבר סר מהם הנגע וכבר הראיתיך רבים כמוהו ומלת וכבס פעל שלא נקרא שם פועלו: זאת תורת נגע צרעת בגד הצמר. ארבע סמוכים יש ובמקרא ה' גבורי חיל מלאכת עבודת בית וכלם סמוכים אל השם שהוא סומך לכל הנופלים:

פרשה

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ זֹאת תִּהְיֶה תּוֹרַת הַמְּצֹרָע בְּיוֹם טָהֳרָתוֹ וְהוּבָא אֶל־הַכֹּהֵן׃ וְיָצָא הַכֹּהֵן אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה נִרְפָּא נֶגַע־הַצָּרַעַת מִן־הַצָּרוּעַ׃ וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְלָקַח לַמִּטַּהֵר שְׁתֵּי־צִפֳּרִים חַיּוֹת טְהֹרוֹת

כל ליש' חס' במ"א· כול מ"ל ב' וא' בנגע כול מ"ל· כל חס' וכן תרגו'·

פרשה

וּמַלֵּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ דָא תְהֵי אוֹרָיְתָא דִסְגִירָא בְּיוֹמָא דְדַכוּתֵיהּ וְיִתֵּיתֵי לְוָת כַּהֲנָא׃ וְיִפּוֹק כַּהֲנָא לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא וְהָא אִתַּסִּי מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא מִן סְגִירָא׃ וִיפַקֵּיד כַּהֲנָא וְיִסַּב לְמִדַּכֵּי תַרְתֵּי צִפְּרִין חַיִּין דַּכְיָן

אמר וידבר השם כי יחל תורת המטהר

ויאמ' ר' יונה הספרדי המדקדק כי נרפא נגע הצרעת מן הצרוע הוא הפוך והיה ראוי להיותו נרפא הצרוע מנגע הצרעת ולמה נהפוך דברי אלהים חיים בעבור חוסר דעתנו והלא שם כתו' כי נרפא הנתק טהור הוא ועוד כי נרפא הנגע: וטעם והובא כמו חביריו כי אחר שיסור נגע הצרעת לא ירצה להביא מה שמחוייב: ויצא הכהן אל מחוץ למחנה. אע"פ שטהר הכהן לא יכנס אל המחנה או במדינה עד שיתן טהרתו ויש לי כל אשר נוה: ויצא הכהן. איננו כהן גדול והנה נתברר פי' או אל אחד מבניו הכהנים: ולקח למטהר. הכהן יקח משלו ויש אומ' המצורע יכנס ותי"ו התפעל מובלע ברגשות הטי"ת והוא על משקל איש מתהלל: שתי צפרי'. כל עוף יקרא צפור והנה יקח כל עוף שימצא: חיות. ולא מתות: טהורות. שלא יקח מהטמאות: ונן

ותראה היבשה: וכבס ב' וסי' שנית. במים וטהר: מצרע כל ליש' חס' במ"א ויקברו אתו בשדה הקבורה אשר למלכים דד"ה: הצפור כל צפור לשון עוף חס' במ"כ מ"ל וסי' וצוה הכהן ושחט. וחטא את הבית. גברי כלם מלאים במ"ב חס' וסימ' בלק בן צפר מלך. האזינה עדי בנו צפר. וכל נבי' וכתובי' חס' בין גברי בין עופי:

זאת תהיה תורת וגו'. מלמד שאין מטהרין אותו בלילה: אל מחוץ למחנה. חוץ לשלש מחנות שנשתלח שם בימי חלוטו: חיות. פרט לטריפות: טהורות. פרט לעוף טמא לפי שהנגעים באין על לשון הרע שהוא מעשה פטפוטי דברים לפיכך הוזקקו לטהרתו צפרים שמפטפטין תמיד בצפצוף קול: ונן

ועץ ארז. לפי שהנגעים באין על גסות הרוח: ושני תולעת ואזוב. מה תקנתו ויתרפא ישפיל עצמו מגאותו כתולעת וכאזוב: עץ ארז. מקל של ארז: שני תולעת. לשון של צמר צבועה זהורית: על מים חיים. נותן אותן תחלה בכלי כדי שיהא דם צפור ככר בהם וכמה הן רביעית: את הצפור החיה יקח אותה. מלמד שאינו אוגדה עמהם אלא מפרישה לעצמה. אבל העץ והאזוב כרוכין יחד בלשון הזהורית כענין שנאמר ואת עץ הארז ואת שני התולעת ואת האזוב קיחה אחת לשלשתן. יכול כשם שאינה בכלל אגודה כך לא תהא בכלל טבילה תלמוד לומר וטבל אותם ואת הצפור החיה החזיר את הצפור לכלל טבילה: וישב מחוץ לאהלו. שאסור בתשמיש המטה: את כל שערו וגו'. כלל ופרט וכלל להביא כל מקום כנוס שער ונראה: וכבשה אחת. לחטאת: ושלשה עשרונים. לנסכי שלשה כבשים הללו שחטאתו ואשמו של מצורע טעונין נסכים: ולוג אחד שמן. להזות שבע וליתן ממנו על תנוך אזנו ומתן בהונות: לפני יי'. בשער נקנור ולא בעזרה עצמה לפי שהוא מחוסר כפורי': והקריב אותו לאשם. יקריבנו לתוך העזרה לשם אשם: להניף. שהוא טעון תנופה חי: והניף אותם. את האשם ואת הלוג: במקום אשר ישחט וגו'. על ירך המזבח בצפון ומה תלמוד לומר והלא כבר נאמר בתורת אשם בפרשת צו את אהרן שהאשם טעון שחיטה בצפון לפי שיצא זה מכלל אשמות לידון בהעמדה יכול תהא שחיטתו במקום העמדתו לכך נאמר ושחט במקום אשר ישחט וגו': כי כחטאת. כי ככל החטאות האשם הזה הוא לכהן בכל עבודות התלויות בכהן הושוה אשם זה לחטאת שלא תאמר הואיל ויצא דמו מכלל שאר אשמות ליתן על תנוך ובהונות לא יהא טעון מתן ד' דמים והאמורים לגבי מזבח לכך נאמר כי כחטאת האשם הוא לכהן. יכול יהא דמו ניתן למעלה כחטאת תלמוד לומר וכו' בתורת כהנים: תנוך. גדר אמצעי שבאזן ולשון תנוך לא נודע לי והפותרין קורין לו טינדרוס: בהן. גודל: לפני

על מים ז' וס' וצוה הכהן. דמצורע. ושחט את הפרה. והזה כעץ שתול. דירמיה. שכנתי על מים. ויקח מזרע הארץ. אבך כגפן ברמך על מים שתולה. י' על מים רבים: ואת הצפור ג' וס' לא בתר. ולקח את עץ הארז. את הצפור החיה יקח. תניינא דפסו': על המים ד' נמסר בסדר וארא. וכל תהלות דכוו':

ועץ ארז ושני תולעת ואזב: וצוה הכהן ושחט את הצפור האחת אל כלי חרש על מים חיים: את הצפר החיה יקח אתה ואת עץ הארז ואת שני התולעת ואת האזב וטבל אותם ואת הצפר החיה בדם הצפר השחטה על המים החיים: והזה על המטהר מן הצרעת שבע פעמים וטהרו ושלח את הצפר החיה על פני השדה: וכבס המטהר את בגדיו וגלח את כל שערו ורחץ במים וטהר ואחר יבוא אל המחנה וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים: והיה ביום השביעי יגלח את כל שערו את ראשו ואת זקנו ואת גבת עיניו ואת כל שערו יגלח וכבס את בגדיו ורחץ את בשרו במים וטהר: וביום השמיני יקח שני כבשים תמימם וכבשה אחת בת שנתה תמימה ושלשה עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ולג אחד שמן: והעמיד הכהן המטהר את האיש המטהר ואתם לפני יהוה פתח אהל מועד: ולקח הכהן את הכבש האחד והקריב אתו לאשם ואת לג השמן והניף אתם תנופה לפני יהוה: ושחט את הכבש במקום אשר ישחט את החטאת ואת העלה במקום הקדש כי כחטאת האשם הוא לכהן קדש קדשים הוא: ולקח הכהן מדם האשם ונתן הכהן על תנוך אזן המטהר הימנית ועל בהן ידו הימנית ועל בהן רגלו הימנית: ולקח הכהן מלג השמן ויצק על כף הכהן השמאלית: וטבל הכהן את אצבעו הימנית מן השמן אשר על כפו השמאלית והזה מן השמן באצבעו שבע פעמים

ואעא דארזא וצבע זהורי ואזובא: ויפקיד כהנא ויכוס ית צפרא חדא למאן דחסף על מי מבוע: ית צפרא חיתא יסב יתה וית אעא דארזא וית צבע זהורי וית אזובא ויטבול יתהון וית צפרא חיתא בדמא דצפרא דנכיסא על מי מבוע: וידי על דמדכי מן סגירותא שבע זמנין וידכיניה וישלח ית צפרא חיתא על אפי חקלא: ויצבע דמדכי ית לבושוהי ויגלח ית כל שעריה ויסחי במיא וידכי ובתר כן יעול למשריתא ויתיב מברא למשכניה שבעא יומין: ויהי ביומא שביעאה יגלח ית כל סעריה ית רישיה וית דקניה וית גביני עינוהי וית כל סעריה יגלח ויצבע ית לבושוהי ויסחי ית בסריה במיא וידכי: וביומא תמינאה יסב תרין אמרין שלמין ואמרתא חדא בת שתה שלמתא ותלתא עשרונין סולתא מנחתא דפילא במשח ולוגא חד דמשחא: ויקים כהנא דמדכי ית גברא דמדכי ויתהון קדם יי בתרע משכן זמנא: ויסב כהנא ית אמרא חד ויקריב יתיה לאשמא וית לוגא דמשחא וירים יתהון ארמא קדם יי: ויכוס ית אמרא באתר די יכוס ית חטאתא וית עלתא באתר קדיש ארי כחטאתא אשמא הוא לכהנא קודש קודשין הוא: ויסב כהנא מדמא דאשמא ויתן כהנא על רום אודנא דמדכי דימינא ועל אליון ידיה דימינא ועל אליון ריגליה דימינא: ויסב כהנא מלוגא דמשחא ויריק על ידא דכהנא דסמלא: ויטבול כהנא ית אצבעיה דימינא מן משחא די על ידיה דסמלא וידי מן משחא באצבעיה שבע זמנין

אבן עזרא

ועץ ארז ואזוב. הוא הגדול והקטן במיני הצמחים והעד מדברי חכמת שלמה ואין צורך לחפש על האזוב כי הוא ידוע בקבלה. והנה המצורע והבית המנוגע וטומאת המת קרובים והנה גם הם כדמו' פסח מצרי': וצוה הכהן ושחט. כהן אחר או ישראל ו"א המצורע והוא רחוק: אל כלי חרש. כמו על וכן אל הנער הזה התפללתי: מים חיים. לקוחים ממקום נובע: וטבל אותם. הארז השני והאזוב: על המים. שהדם מעורב עמם: והזה. מהדם המעורב אחר שטבל גם הצפור החיה והנזכרי: על פני השדה. מקום שאין שם יישוב שלא תדבק הצרעת וההזיה בשלשתן או באזו' לבדו כטומאת המת: וכבס וגלח את כל שערו. כלל: ורחץ במים וטהר. בערב כמשפט ואחר כן שב לפרש כי זה יהיה אחר ימים שבעה וכן היה משפט שבעה של מרים ופרט כי יגלח את כל שערו ביום השביעי ובאר כל שערו את ראשו ואת זקנו ואת גבות עיניו ואת המלה קרובה מגזרת גב: ואת כל שערו. שער הרגלים וי"א אף זרועיו ושוקיו והחזה: שני כבשים וכבשה אחת. בעבור היות נגע הצרעת מוסר על מעשה הלשון על כן יקריב כבש אחד לעולה כמשפט כל העולה על הרוח ואחד אשם כמשפט כל אשם ונקב' לחטאת כמשפט כל חטאת ושלשה עשרונים כמשפט עשרון לכבש: ולוג אחד. מדה ואין לו אח' וטעם ואותם הכבשי' והכבשה גם זה האשם גם זאת החטאת לכהן חוץ מהאמורים: על תנוך. טעמו ידוע ממקומו והנה המטהר מהצרעת שהוא בגוף כמו הכהן שימלא ידו כי העון כמו הצרעת בנפש והכהן מקו' חבור והוא עקר כל המעשים והימנית בעבור כח הצד הימין והתנוך זכר לשמוע אשר צוה: על כף הכהן השמאלית. היא כף הכהן המטהר רק כן דרך צחות בלשון הקדש והעד הפסו' שבא אחריו: לפני

השחטה ב' א' חס' וא' מלא קדמא חס' ותניין מלא: על הכשהר על ח' בטעם מאריכין בספרא וס' נכסר בסדר ויקרא: וכבס ט' נכסר בסדר תזריע: יבוא ז' מל' אים בתורה נמסר בסדר אחרי מות: ואתם ג' ב' מלאים וא' חס'. וס' והעמיד הכהן המטהר. אשר ראיתי על נהר כבר בראיהם. ויבאו. אליך כמבוא עם. קדמא חס': ואת העלה ג' וס' המציאו אליו לנהחיה. ושחט את הכבש במקום. ועל הנשיא יהיה: קדש קדשים הוא ו' נמסר בסוף תצוה:

רשי

לפני ה'. כנגד בית קדשי הקדשים: ואת המנחה. מנחת נסכי של בהמה: ועשרון אחד. לכבש זה שהוא אחד יביא עשרון אחד לנסכיו: ולוג שמן. לתת ממנו על הבהונות ומתן של נסכי המנחה לא הוזקק הכתוב לפרש: ביום השמיני לטהרתו. שמיני לצפרים ולהזאת עץ ארז ואזוב ושני תולעת: על מקום דם האשם. אפילו נתקנח הדם למד שאין הדם גורם אלא המקום גורם: ונתתי

אבן עזרא

לפני יי'. אל פתח אהל מועד: על מקום דם האשם. שהוא בתנוך ובבהונות: ועשה הכהן את החטאת. היא הכבשה כתורת כל חטאת: והעלה את העלה. היא הכבש ומנחתו שהוא עשרון ויש אומרים שכל המנחה יקריב לעולה ובתחלה האשם שהוא החמור: וטהר. אז יהיה טהור ככל הטהורים: דל. יש בגוף כמו דלות ורעות ואמרי משכיל אל דל ככה דל בן המלך ויש דל שאין לו ממון: וידבר

תנוך ח' כתורה וסי' ושחטת את האיל. ב' בו. וישחט ויקח משה מדמו. ויקרב את בני אהרן. ולקח הכהן מדם האשם. ומיתר השמן אשר על כפו. ושחט את כבש האשם. ונתן הכהן מן השמן: ואת המנחה ח' נמסר בסדר פקודי: המזבחה ה' וסי' והעלה הכהן את העלה ואת המנחה. וישחטום הכהנים ס דדה'. וישחטו הבקר

לפני יהוה: ומיתר השמן אשר על כפו יתן הכהן על תנוך אזן המטהר הימנית ועל בהן ידו הימנית ועל בהן רגלו הימנית על דם האשם: והנותר בשמן אשר על כף הכהן יתן על ראש המטהר וכפר עליו הכהן לפני יהוה: ועשה הכהן את החטאת וכפר על המטהר מטמאתו ואחר ישחט את העלה: והעלה הכהן את העלה ואת המנחה המזבחה וכפר עליו הכהן וטהר: ס ואם דל הוא ואין ידו משגת ולקח כבש אחד אשם לתנופה לכפר עליו ועשרון סלת אחד בלול בשמן למנחה ולג שמן: ושתי תרים או שני בני יונה אשר תשיג ידו והיה אחד חטאת והאחד עלה: והביא אתם ביום השמיני לטהרתו אל הכהן אל פתח אהל מועד לפני יהוה: ולקח הכהן את כבש האשם ואת לג השמן והניף אתם הכהן תנופה לפני יהוה: ושחט את כבש האשם ולקח הכהן מדם האשם ונתן על תנוך אזן המטהר הימנית ועל בהן ידו הימנית ועל בהן רגלו הימנית: ומן השמן יצק הכהן על כף הכהן השמאלית: והזה הכהן באצבעו הימנית מן השמן אשר על כפו השמאלית שבע פעמים לפני יהוה: ונתן הכהן מן השמן אשר על כפו על תנוך אזן המטהר הימנית ועל בהן ידו הימנית ועל בהן רגלו הימנית על מקום דם האשם: והנותר מן השמן אשר על כף הכהן יתן על ראש המטהר לכפר עליו לפני יהוה: ועשה את האחד מן התרים או מן בני היונה מאשר תשיג ידו: את אשר תשיג ידו את האחד חטאת ואת האחד עלה על המנחה וכפר הכהן על המטהר לפני יהוה: זאת תורת אשר בו נגע צרעת אשר לא תשיג ידו בטהרתו: פ

קדם יי: ומשאר משחא די על ידיה יתן כהנא על רום אודנא דמדכי דימינא ועל אליון ידיה דימינא ועל אליון ריגליה דימינא על דמא דאשמא: ודישתאר במשחא די על ידא דכהנא יתן על רישא דמדכי ויכפר עלוהי כהנא קדם יי: ויעביד כהנא ית חטאתא ויכפר על דמדכי מסובתיה ובתר כן יכוס ית עלתא: ויסק כהנא ית עלתא וית מנחתא למדבחא ויכפר עלוהי כהנא וידכי: ואם מסכן הוא ולית ידיה מדבקא ויסב אמר חד אשמא לארמא לכפרא עלוהי ועשרונא סולתא חד דפיל במשח למנחתא ולוגא דמשחא: ותרתין שפנינין או תרין בני יונה די תדביק ידיה ויהי חד חטאתא וחד עלתא: וייתי יתהון ביומא תמינאה לדכותיה לות כהנא לתרע משכן זמנא קדם יי: ויסב כהנא ית אמרא דאשמא וית לוגא דמשחא וירים יתהון כהנא ארמא קדם יי: ויכוס ית אמרא דאשמא ויסב כהנא מדמא דאשמא ויתן על רום אודנא דמדכי דימינא ועל אליון ידיה דימינא ועל אליון ריגליה דימינא: ומן משחא יריק כהנא על ידא דכהנא דשמאלא: וידי כהנא באצבעיה דימינא מן משחא די על ידיה דשמאלא שבע זמנין קדם יי: ויתן כהנא מן משחא די על ידיה על רום אודנא דמדכי דימינא ועל אליון ידיה דימינא ועל אליון ריגליה דימינא על אתר דמא דאשמא: ודישתאר מן משחא די על ידא דכהנא יתן על רישא דמדכי לכפרא עלוהי קדם יי: ויעביד ית חד מן שפנינא או מן בני יונה מדתדביק ידיה: ית דתדביק ידיה ית חד חטאתא וית חד עלתא על מנחתא ויכפר כהנא על דמדכי קדם יי: דא אוריתא די ביה מכתש סגירו דלא תדבק ידיה בדכותיה:

מסרה

ג' בפסו' דדה'. וכל הקטרה דכול בב"ג המזבחה וסי' והרים ממנו בקמצו. ואת העל' הב' צ' או אליו. ויקרב את המנחה: דל ודל ידל. יב פתחין נמסר בשפטים סימן ו' גבי פסו' ודל ישראל: ועשרון ג' חס' בקריי' וסימן ועשרן ד' דוזה אשר תעשה על המזבח ב' כבשים: ואם דל הוא ואין ידו משגת ולקח. ועשרן דבראשי חדשיכ' תקריבו עלה ליי': בלול ד' נמסר בסדר תצוה: והאחד ד' וסי' והנה הקטן את אבינו. ועשה אתם הכהן. ושתי תרים דואם דל הוא דמצורע. השן האחד מצוק: על מקום ג' וסי' על מקו' דם האשם. כי רכבים פרשים כנפ'. וישט מעלו' לבכא דדה': מן בני ומן בני ד' וסי' ואם מן העוף. ועשה את האחד מן התרים. ויאמר יי' אל בני ישראל הלא ממצרים. הגפן הובישה והתאנה. וכל דה ביו' מן בני ומן בני במז מבני ומבני וסי' נמסר שם גבי פסו' ויהיו בני אלם אנשים: ואת האחד ד' וס' את אשר תשיג ידו. ועשה הכהן את האחד. והלוים יסמכו את ידיהם. וישם את האחד בבית אל:

וידבר יי׳ אל משה ואל אהרן · החל לבאר צרעת הבית · וטעם כי תבאו אל ארץ כנען כי זה נוהג בארץ לבדה בעבור גדל מעלת הארץ כי המקדש בתוכ׳ והכבוד בתוך המקדש : ונתתי · הדבר תלוי בחטאת יי׳ : ובא אשר לו הבית · מצוה שיבא אל הכהן : ופנו את הבית · בעל הבית וכל אנשי ביתו · וטעם לפנות רבים לפנותו מהרה : בטרם יבא הכהן · כי עוד יסגיר הבית בעבור הספק וטרם בואו ספקו׳ : שקערורות · אין אחות למלה הזאת ולא נדע אם היא מרובעת כפולה האות האחרון או מחמשת אותיות ופירושה לפי טעם המקום יא׳ כדמות כיתכין או חוטין וי״א שהיא מלה מורכבת מטעם ו ותשקע האש ורורות מגזרת רר בשרו וזה רחוק : ומראיהן · ומראה כל א׳ מהם שפל : וחלצו את האבני׳ · יסירו וכן חלצני יי׳ מאדם רע : אל מקום טמא · שלא יקחם משם אדם שיהיו נכרים שהם טמאי׳ : ואת הבית יקציע · מגזרת מקצעות וכן מר ואהלות קציעות וטעמו פעולות וי״א שיפלו המקצוע ואין זה נכון כי כבר פשה הנגע בבית רק יקציע כל הבית · וטעם מבית מבפנים : הקצו · מגזרת קצה כי קצתו ההוה למעלה הסירו לבדו : וטח · הפך יקציע והוא מגזרת טחים אותו טפל : אחר חלץ · אחר שחלץ ואחרי הקצות את הבית בתחלה · ומלת ולקחו והביאו רבים במהרה : ועפר אחר יקח · בעל הבית שירצה לדור בו · ואם הנגע ישוב יבא הכהן : ונתץ את הבית · בצווי וכן והוציא והקרוב שסגור יהיה שבעת ימים רק הכתוב אחז דרך קצרה והשר והבא אל הבית כל ימי הסגי׳ אותו בראשו׳ ובשנית : יטמא עד הערב · אחר שירחץ בשרו כמשפט : והשוכב · חמור על כן יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב ולא הזכירו הכתוב כי כל שוכב ואוכל הוא בא בבית : ולקח

וידבר יי׳ אל משה ואל אהרן י״ב נמסר בסדר חקת התורה : ובא י״ו ד״ס נמסר בישעיה ריש סימן נ״ט גבי פסו׳ ובא לציון גואל : ואחר כן ב׳ וס׳ ואחר כן יבא הכהן לראות את הבית · ואחר כן תבא אליה ובעלתה : ומראיהן ד׳ נמסר בסדר מקץ : ואת הבית ה׳ וס׳ יקציע · והכרתי את ישראל דמלכים · ונתשתים ד״ה · ובאסתי את

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ כִּי תָבֹאוּ אֶל־אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם לַאֲחֻזָּה וְנָתַתִּי נֶגַע צָרַעַת בְּבֵית אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם׃ וּבָא אֲשֶׁר־לוֹ הַבַּיִת וְהִגִּיד לַכֹּהֵן לֵאמֹר כְּנֶגַע נִרְאָה לִי בַּבָּיִת׃ וְצִוָּה הַכֹּהֵן וּפִנּוּ אֶת־הַבַּיִת בְּטֶרֶם יָבֹא הַכֹּהֵן לִרְאוֹת אֶת־הַנֶּגַע וְלֹא יִטְמָא כָּל־אֲשֶׁר בַּבָּיִת וְאַחַר כֵּן יָבֹא הַכֹּהֵן לִרְאוֹת אֶת־הַבָּיִת׃ וְרָאָה אֶת־הַנֶּגַע וְהִנֵּה הַנֶּגַע בְּקִירֹת הַבַּיִת שְׁקַעֲרוּרֹת יְרַקְרַקֹּת אוֹ אֲדַמְדַּמֹּת וּמַרְאֵיהֶן שָׁפָל מִן־הַקִּיר׃ וְיָצָא הַכֹּהֵן מִן־הַבַּיִת אֶל־פֶּתַח הַבָּיִת וְהִסְגִּיר אֶת־הַבַּיִת שִׁבְעַת יָמִים׃ וְשָׁב הַכֹּהֵן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְרָאָה וְהִנֵּה פָּשָׂה הַנֶּגַע בְּקִירֹת הַבָּיִת׃ וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְחִלְּצוּ אֶת־הָאֲבָנִים אֲשֶׁר בָּהֵן הַנָּגַע וְהִשְׁלִיכוּ אֶתְהֶן אֶל־מִחוּץ לָעִיר אֶל־מָקוֹם טָמֵא׃ וְאֶת־הַבַּיִת יַקְצִעַ מִבַּיִת סָבִיב וְשָׁפְכוּ אֶת־הֶעָפָר אֲשֶׁר הִקְצוּ אֶל־מִחוּץ לָעִיר אֶל־מָקוֹם טָמֵא׃ וְלָקְחוּ אֲבָנִים אֲחֵרוֹת וְהֵבִיאוּ אֶל־תַּחַת הָאֲבָנִים וְעָפָר אַחֵר יִקַּח וְטָח אֶת־הַבָּיִת׃ וְאִם־יָשׁוּב הַנֶּגַע וּפָרַח בַּבַּיִת אַחַר חִלֵּץ אֶת־הָאֲבָנִים וְאַחֲרֵי הִקְצוֹת אֶת־הַבַּיִת וְאַחֲרֵי הִטּוֹחַ׃ וּבָא הַכֹּהֵן וְרָאָה וְהִנֵּה פָּשָׂה הַנֶּגַע בַּבָּיִת צָרַעַת מַמְאֶרֶת הִוא בַּבַּיִת טָמֵא הוּא׃ וְנָתַץ אֶת־הַבַּיִת אֶת־אֲבָנָיו וְאֶת־עֵצָיו וְאֵת כָּל־עֲפַר הַבָּיִת וְהוֹצִיא אֶל־מִחוּץ לָעִיר אֶל־מָקוֹם טָמֵא׃ וְהַבָּא אֶל־הַבַּיִת כָּל־יְמֵי הִסְגִּיר אֹתוֹ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ וְהַשֹּׁכֵב בַּבַּיִת יְכַבֵּס אֶת־בְּגָדָיו וְהָאֹכֵל בַּבַּיִת יְכַבֵּס אֶת־בְּגָדָיו׃

ומליל יי׳ עם משה ולאהרן למימר׃ ארי תעלון לארעא דכנען די אנא יהיב לכון לאחסנא ואתן מכתש סגירו בבית ארע אחסנתכון׃ ויעול דדיליה ביתא ויחוי לכהנא למימר כמכתשא אתחזי לי בביתא׃ ויפקד כהנא ויפנון ית ביתא עד לא יעול כהנא למחזי ית מכתשא ולא יסתאב כל די בביתא ובתר כן יעול כהנא למחזי ית ביתא׃ ויחזי ית מכתשא והא מכתשא בכותלי ביתא פחתן ירקן או סמקן ומחזיהן מכיך מן כותלא׃ ויפוק כהנא מן ביתא לתרע ביתא ויסגר ית ביתא שבעא יומין׃ ויתוב כהנא ביומא שביעאה ויחזי והא אוסיף מכתשא בכותלי ביתא׃ ויפקד כהנא וישלפון ית אבניא די בהן מכתשא וירמון יתהן למברא לקרתא לאתר מסאב׃ וית ביתא יקלפון מגיו סחור סחור וירמון ית עפרא די קליפו למברא לקרתא לאתר מסאב׃ ויסבון אבנין אוחרנין ויעלון לאתר אבניא ועפר אוחרן יסב וישוע ית ביתא׃ ואם יתוב מכתשא ויסגי בביתא בתר דשליפו ית אבניא ובתר דקליפו ית ביתא ובתר דאתשע׃ ויעול כהנא ויחזי והא אוסיף מכתשא בביתא סגירות מחכרא היא בביתא מסאב הוא׃ ויתרע ית ביתא ית אבנוהי וית אעוהי וית כל עפר ביתא ויפק למברא לקרתא לאתר מסאב׃ ודיעול לביתא כל יומין דיסגר יתיה יהי מסאב עד רמשא׃ ודישכוב בביתא יצבע ית לבושוהי ודייכול בביתא יצבע ית לבושוהי׃

ונתתי נגע צרעת · בשורה היא להם שהכנעני׳ בא׳ם עליהם לפי שהטמינו אוצרות מטמוניות של זהב בקירות בתיהם כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר ועל ידי הנגע נותץ הבית ומוצאן : כנגע נראה לי בבית · שאפילו הוא חכם ויודע שהוא נגע ודאי לא יפסוק דבר ברור לומר נגע נראה לי אלא כנגע נראה לי : בטרם יבא הכהן וגו׳ · שכל זמן שאין כהן נזקק לו אין שם תורת טומאה : ולא יטמא כל אשר בבית · שאם לא יפנהו ויבא הכהן ויראה הנגע נזקק להסגר וכל מה שבתוכו יטמא ועל מה חסה תורה אם על כלי שטף יטבילם ויטהרו ואם על אוכלין ומשקין יאכלם בימי טומאתו הא לא חסה תורה אלא על כלי חרס שאין להם טהרה במקוה : שקערורות · שוקעין מראיתו : וחלצו את האבנים · כתרגומו ויטלפון יטלם משם כמו וחלצה נעלו לשון הסרה : אל מקום טמא · מקום שאין טהרות משתמשות שם למדך הכתוב שהאבני׳ הללו מטמאות מקומן בעודן בו : יקציע · רדוני״ר בלע״ז ובלשון משנה יש הרבה : מבית · מבפנים : סביב · סביבות הנגע בתורת כהנים פירש כן שקולף הטיח שסביב אבני הנגע : הקצו · לשון קצה אשר קצעו בקצו׳ הנגע סביב : הקצות · לשון העשו׳ וכן הטוח אבל חלץ את האבני׳ מוסב הלשון אל האדם שחלצן והוא משקל לשון כבר כמו כפר דבר : ואם ישוב הנגע וגו׳ · יכול חזר בו ביום יהא טמא תלמוד לומ׳ ושב הכהן אם ישוב מה שיבה האמו׳ להלן בסוף שבוע אף שיבה האמורה כאן בסוף שבוע : ובא הכהן וראה והנה פשה · יכול לא יהא החוזר טמא אלא אם כן פשה נאמ׳ צרעת ממארת בבתים ונאמר צרעת ממארת בבגדים מה להלן טמא את החוזר אע״פ שאינו פושה אף כאן טמא את החוזר אע״פ שאינו פושה אם כן מה ת״ל והנה פשה אין כאן מקומו של מקרא זה אלא ונתץ את הבית היה לו לכתוב אחר ואם ישוב הנגע וראה והנה פשה הא לא בא ללמד אלא על נגע העומד בעיניו בשבוע ראשון ובא בסוף שבוע שני ומצאו שפשה שלא פירש בו הכתוב למעלה כלום בעומד בעיניו בשבוע ראשון ולימד כאן בפסוק זה שאינו מדבר אלא בעומד בראשון ופשה בשני ומה יעשה לו יכול יתצנו כמו שסמך לו ונתץ את הבית ת״ל ושב הכהן ובא הכהן נלמד ביאה משיבה מה שיבה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע אף ביאה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע ואם חוזר נותץ לא חזר טהור ומניין עמד בזה ובזה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע ת״ל לומר ובא · ואם בא יבא במה הכתוב מדבר אם בפושה בראשון הרי אמור הא אינו אומ׳ ובא ואם בא יבא אלא את שבא בסוף שבוע ראשון ובא בסוף שבוע שני וראה והנה לא פשה · זה העומד מה יעשה לו יכול יפטר וילך כמו שכתוב כאן וטהר את הבית תלמוד לומר כי נרפא הנגע לא טהרתי אלא הרפוי מה יעשה לו ביאה אמורה למעלה ביאה אמורה למטה מה בעליונה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע דגמר לה זהו שיבה זהו ביאה אף בתחתונה כן כו׳ כדאיתא בתורת כהנים גמרו של דבר אין נתיצה אלא בנגע החוזר אחר חליצה וקיצוע וטיחה ואין החוזר צריך פשיון וסדר המקראות כך הוא · ואם ישוב ונתץ · והבא אל הבית׳ והאוכל בבית · ובא הכהן וראה והנה כפה ודבר הכתוב בעומד בראשון שנותן לו שבוע שני להסגרו ובסוף שבוע שני להסגרו בא וראהו שפשה ומה יעשה לו חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע חזר נותץ לא חזר טעון צפרים שאין בנגעים יותר משלש שבועות : ואם

מסרה

העיר הזאת ואת הבית הזה · ואת הבית הגדול חפה עץ ב ברושים · דה״ · והביאו ד נמסר בסדר ויקרא : יקצע בן מלין יחידאין דחסרין יוד · יקצע ל׳ · יקדש ל׳ · יחרם ל׳ · יקשב ל׳ · יחשך ל׳ · יקרב ל׳ · ינח ל׳ · ונמסרו באורך בסוף קדשים : הטוח ב׳ חד חס׳ וחד מ׳ל וסימ׳ אחרי הקצות מ׳ל · ואם בא יבא חס׳ : אבנים דקדמין לעצים ד׳ וס׳ ונתץ את הבית · ואבניך ועציך · ועפך לרוב עשי מלאכה · בן אשה מבנות דן :

ואם בא יבא. לסוף שבוע שני: וראה והנה לא פשה. מקרא זה בא ללמד בעומד בעיניו בראשון ובשני ומה יעשה לו יכול יטהרנו כתשמשו של מקרא וטהר הכהן את הבית תלמוד לומר כי נרפא הנגע לא טהרתי אלא את הרפוי ואין רפוי אלא הבית שהוקצה והוטח ולא חזר הנגע אבל זה טעון חליצה וקיצוי וטיחה ושבוע שלישי וכן המקרא גרעו ואם בא יבא בשני וראה והנה לא פשה יטיחנו ואין טיחה בלא חלוץ וקיצוי ואחרי הטוח את הבית וטהר הכהן את הבית אם לא חזר לסוף השבוע כי נרפא הנגע ואם חזר כבר פירש על החוזר שטעון נתיצה: כל ימי הסגיר אותו. ולא ימים שקלף את נגעו יכול שאני מוציא המוחלט שקלף את נגעו תלמוד לומר כל ימי: יטמא עד הערב. מלמד שאין מטמא בגדים יכול אפי' ששהה כדי אכילת פרס ת"ל והאוכל בבית יכבס את בגדיו אין לי אלא אוכל שוכב מנין תלמוד לומר והשוכב אין לי אלא אוכל ושוכב לא אוכל ולא שוכב מנין תלמו' לומר כבס יכבס ריבה אם כן למה נאמר אוכל ושוכב ליתן שיעור לשוכב כדי אכילת פרס: להורו' ביום הטמא. איזה יום מטהרו ואיזה יום מטמאו: כי יהיה זב. יכול זב מכל מקו' יהא טמא תלמוד לומר מבשרו ולא כל בשרו אחר שחלק הכתו' בין בשר לבש' זכיתי לדין טמא בזב וטמא בזבה מה זבה ממקו' שהיא מטמאה טומאה קלה נדה מטמאה טומאה חמורה זיבה אף הזב מקו' שמטמא טומאה קלה קרי מטמא טומאה חמורה זיבה: זובו טמא. למד על הטפה שהיא מטמא': זוב דומ' למי בצק של שעורין ודחוי ודומה ללובן ביצה המוזרת שכב' זרע קשור כלובן ביצה שאינה מוזרת: רר. לשון ריר שזב את בשרו את זובו כמו ריר שיוצא בלול: או החתים. שיוצא עב וסותם את פי האמה ונסתם בשרו מטפת זובו זהו פשוטו. ומדרשו מנה הכתוב הראשון ראיות שתים וקרא טמא שנאמ' זב מבשרו זובו טמא הוא ומנה הכתוב השני ראיו' שלש וקרא טמא טומאתו בזוב רר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו טומאתו היא הא כיצד שתים לטומאה והשלישית מזקיקתו לקרבן: כל המשכב. הראוי למשכב יכול אפילו מיוחד למלאכה אחרת תלמוד לומר אשר ישכב אשר שכב לא נאמר אלא אשר ישכב המיוחד תמיד לכך יצא זה שאומרין לו עמוד ונעשה מלאכתנו: אשר ישב. ישב לא נאמר אלא אשר ישב עליו הזב במיוחד תמיד לכך: ואיש אשר יגע במשכבו. לימד על המשכב שחמור מן המגע שזה נעשה אב הטומאה לטמא אדם לטמא בגדים והמגע שאינו משכב אינו אלא ולד הטומאה ואינו מטמא אלא אוכלין ומשקין: והיושב על הכלי. אפילו לא נגע אפילו עשרה כלים זה על זה כולן מטמאין משום מושב וכן במשכב: וכי ירוק הזב בטהור. ונגע בו או נשאו שהרוק מטמא במשא: וכל המרכב. אף על פי שלא ישב עליו כגון התפוס של סרגא שקורין ארצו"ן טמא משום מרכב והאוכף שקורין אל"וש טמא טומאת מושב: וכל הנוגע בכל אשר יהיה תחת של זבה ולמד על המרכב שיהא הנוגע בו טמא ואין טעון כבוס בגדים והוא חומר במשכב מבמרכב: והנושא

בא יבא ה' דסמיכי בקרי' וסי' ואם בא יבא הכהן. והאיש נכבד דשמואל. בא יבא מלך בבל. אם יהמהמה חכה לו. בא יבא ברנה: על מים ז' נמסר לעיל בריש סידרא: ואת הצפור ג' נמסר לעיל בריש סידרא: השחוטה ב' קדמאי חס' ובתרא מל': אל פני השדה ב' וסי' ושלח את הצפר החיה תני' ותשלכי אל פני השדה:

וְאִם־בֹּא יָבֹא הַכֹּהֵן וְרָאָה וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בַּבַּיִת אַחֲרֵי הִטֹּחַ אֶת־הַבָּיִת וְטִהַר הַכֹּהֵן אֶת־הַבַּיִת כִּי נִרְפָּא הַנָּגַע: וְלָקַח לְחַטֵּא אֶת־הַבַּיִת שְׁתֵּי צִפֳּרִים וְעֵץ אֶרֶז וּשְׁנִי תוֹלַעַת וְאֵזֹב: וְשָׁחַט אֶת־הַצִּפֹּר הָאֶחָת אֶל־כְּלִי־חֶרֶשׂ עַל־מַיִם חַיִּים: וְלָקַח אֶת־עֵץ־הָאֶרֶז וְאֶת־הָאֵזֹב וְאֵת שְׁנִי הַתּוֹלַעַת וְאֵת הַצִּפֹּר הַחַיָּה וְטָבַל אֹתָם בְּדַם הַצִּפֹּר הַשְּׁחוּטָה וּבַמַּיִם הַחַיִּים וְהִזָּה אֶל־הַבַּיִת שֶׁבַע פְּעָמִים: וְחִטֵּא אֶת־הַבַּיִת בְּדַם הַצִּפּוֹר וּבַמַּיִם הַחַיִּים וּבַצִּפֹּר הַחַיָּה וּבְעֵץ הָאֶרֶז וּבָאֵזֹב וּבִשְׁנִי הַתּוֹלָעַת: וְשִׁלַּח אֶת־הַצִּפֹּר הַחַיָּה אֶל־מִחוּץ לָעִיר אֶל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה וְכִפֶּר עַל־הַבַּיִת וְטָהֵר: זֹאת הַתּוֹרָה לְכָל־נֶגַע הַצָּרַעַת וְלַנָּתֶק: וּלְצָרַעַת הַבֶּגֶד וְלַבָּיִת: וְלַשְׂאֵת וְלַסַּפַּחַת וְלַבֶּהָרֶת: לְהוֹרֹת בְּיוֹם הַטָּמֵא וּבְיוֹם הַטָּהֹר זֹאת תּוֹרַת הַצָּרָעַת: פ

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר: דַּבְּרוּ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַרְתֶּם אֲלֵהֶם אִישׁ אִישׁ כִּי יִהְיֶה זָב מִבְּשָׂרוֹ זוֹבוֹ טָמֵא הוּא: וְזֹאת תִּהְיֶה טֻמְאָתוֹ בְּזוֹבוֹ רָר בְּשָׂרוֹ אֶת־זוֹבוֹ אוֹ־הֶחְתִּים בְּשָׂרוֹ מִזּוֹבוֹ טֻמְאָתוֹ הִוא: כָּל־הַמִּשְׁכָּב אֲשֶׁר יִשְׁכַּב עָלָיו הַזָּב יִטְמָא וְכָל־הַכְּלִי אֲשֶׁר־יֵשֵׁב עָלָיו יִטְמָא: וְאִישׁ אֲשֶׁר יִגַּע בְּמִשְׁכָּבוֹ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב: וְהַיֹּשֵׁב עַל־הַכְּלִי אֲשֶׁר־יֵשֵׁב עָלָיו הַזָּב יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב: וְהַנֹּגֵעַ בִּבְשַׂר הַזָּב יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב: וְכִי־יָרֹק הַזָּב בַּטָּהוֹר וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב: וְכָל־הַמֶּרְכָּב אֲשֶׁר יִרְכַּב עָלָיו הַזָּב יִטְמָא: וְכָל־הַנֹּגֵעַ בְּכֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה תַחְתָּיו יִטְמָא עַד־הָעָרֶב

וְאִם מֵעַל יֵעוֹל כַּהֲנָא וְיֶחֱזֵי וְהָא לָא אוֹסֵיף מַכְתָּשָׁא בְּבֵיתָא בָּתַר דְּאִיתְּשַׁע יַת בֵּיתָא וִידַכֵּי כַהֲנָא יַת בֵּיתָא אֲרֵי אִתַּסִּי מַכְתָּשָׁא: וְיִסַּב לְדַכָּאָה יַת בֵּיתָא תַּרְתֵּין צִפְּרִין וְאָעָא דְאַרְזָא וּצְבַע זְהוֹרִי וְאֵזוֹבָא: וְיִכּוֹס יַת צִפְּרָא חֲדָא לְמָאן דַּחֲסַף עַל מֵי מַבּוּעַ: וְיִסַּב יַת אָעָא דְאַרְזָא וְיַת אֵזוֹבָא וְיַת צְבַע זְהוֹרִי וְיַת צִפְּרָא חַיְתָא וְיִטְבּוֹל יָתְהוֹן בִּדְמָא דְּצִפְּרָא נְכִיסְתָּא וּבְמֵי מַבּוּעַ וְיַדֵּי לְבֵיתָא שְׁבַע זִמְנִין: וִידַכֵּי יַת בֵּיתָא בִּדְמָא דְּצִפְּרָא וּבְמֵי מַבּוּעַ וּבְצִפְּרָא חַיְתָא וּבְאָעָא דְאַרְזָא וּבְאֵזוֹבָא וּבִצְבַע זְהוֹרִי: וִישַׁלַּח יַת צִפְּרָא חַיְתָא לְמִבְּרָא לְקַרְתָּא לְאַפֵּי חַקְלָא וִיכַפַּר עַל בֵּיתָא וְיִדְכֵּי: דָּא אוֹרַיְתָא לְכָל מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא וּלְנִתְקָא: וּלְסְגִירוּת לְבוּשָׁא וּלְבֵיתָא: וּלְעַמְקָא וּלְעַדְיָא וּלְבַהֲרָא: לְאַלָּפָא בְּיוֹם מְסָאָבָא וּבְיוֹם דַּכְיָא דָּא אוֹרַיְתָא דִסְגִירוּתָא: וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימַר: מַלִּילוּ עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימְרוּן לְהוֹן גְּבַר גְּבַר אֲרֵי יְהֵי דָאֵיב מִבִּשְׂרֵיהּ דּוֹבֵיהּ מְסָאָב הוּא: וְדָא תְּהֵי סוֹבְתֵיהּ בְּדוֹבֵיהּ רִיר בִּשְׂרֵיהּ יַת דּוֹבֵיהּ אוֹ חָתִים בִּסְרֵיהּ מִדּוֹבֵיהּ סוֹאֳבְתֵיהּ הִיא: כָּל מִשְׁכְּבָא דִי יִשְׁכּוֹב עֲלוֹהִי דּוֹבָנָא יְהֵי מְסָאָב וְכָל מָנָא דְּיִתֵּיב עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאָב: וּגְבַר דִּי יִקְרַב בְּמִשְׁכְּבֵיהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא: וּדְיָתֵיב עַל מָנָא דְּיִתֵּיב עֲלוֹהִי דּוֹבָנָא יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא: וּדְיִקְרַב בִּבְסַר דּוֹבָנָא יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא: וַאֲרֵי יְרוֹק דּוֹבָנָא בְּדַכְיָא וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא: וְכָל מֶרְכְּבָא דִּי יִרְכַּב עֲלוֹהִי דּוֹבָנָא יְהֵי מְסָאָב: וְכָל דְּיִקְרַב בְּכֹל דִּי יְהֵי תְחוֹתוֹהִי יְהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא

אבן עזרא

ולקח. בחבירו: ביום הטמא. ביום שיהיה האדם או הבגד או הבית טמא או טהור: וידבר ה' אל משה ואל אהרן. כי הכהנים יפרישו בין זבה לנדה כאשר אחז"ל בין דם לדם. ועתה יחל לבאר הטמאים מדבר נסתר כי הצרעת נגע נגלה: זב. כמו זבת חלב כדמות טפות נוטפות: מבשרו. כנוי לערות הזכר: זובו. שם: וזאת תהיה טומאתו. הטע' כי הזוב הוא על ב' דרכים: רר בשרו. מגזרת ויורד רירו על זקנו: או החתים. כמו כנגר מגזרת כי חתום הוא והטעם שהתחבר הזוב וקרש ולא יצא הקרי במשכבו עם האשה וגזרה א' למשכב ולמושב וכן הנוגע בא' מהם משפ' אחד לו: והנוגע בבשר הזב. באי זה אבר שיהיה: ירוק. ידוע מפעלי הכפל והעד דגשות קוף רוקי הכה גם ריקן יוקן כי הזוב מהחליי' הנדבקי' ואין מנהג האדם שירוק בפני חברו רק אם כן בכוונה כי הזב זרק רוקו ונפל על הטהור: וכל המרכב. שהוא מקבל טומאה כדברי המעתיקים: בכל אשר יהיה תחתיו. תחת המרכב יטמא טומאה קלה וטמאת הנושא אותם יותר חמור: ודין

מסרה

אל פני ט' נמסר בסדר משפטים: וטהר ה' חס' נמסר בסוף סדר שמיני: וידבר יי' אל משה ואל אהרן י"ב דסמי' נמסר בסדר חקת התורה: דברו ד' ג' ר"פ וא' מצע' פסו' נמס' בסד' בא: ואמרת' אלהם ב' וסי' דברו אל בני ישראל דזב. עברים אנחנו: וזאת י"ז ר"פ נמסר בריש סדר תרומה: רר א"ב מן חד חד מן ב' ב' אתין דלוג קמץ וסי' נמסר במסרא רבתא: על הכלי ב' וסי' והיושב על הכלי דזב. ואם על המשכב: ירק ג' ב' חס' וא' מל' וסים' וכי ירק הזב בטהור. ואביה ירק ירק. ואחר כל ירוק ידרש. בתרא מל':

אבן עזרא

וידיו לא שטף במים. היה נראה לנו כי כל מאכל והדומה לו שיגע בו הזב והנגיעה היא בידים וידיו שטופו' אינכו טמא בעבור שלא נגע במקו' הזוב. רק כאשר ראינו כל אבותינו פי' וידיו כגופו קבלנו דבריהם ועל דרך הפשט כי כל טהור שיגע בו הזב וידיו שטופות הוא יטמ' ולא בגדיו ואם לא היו שטופו' יטמאו בגדיו וזה כמו הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו: לטהרתו. מיו' טהרתו והקרבן עולה וחטאת בעבור כי הזב מוסר על עון: כי תצא ממנו. שלא ברצונו: שכבת זרע. כמו שכבת הטל מגזרת מי ישכיב. היה נראה לנו שצריך רחיצה הבגד או העור אם היה בו זרע לח או יבש והאמת כדברי הקבלה והשלים דבר הזכר ועתה יחל בנקבה. ופי' ואם על המשכב הוא שב אל הכלי אשר תשב עליו והנה הכלי על המשכב או כלי על כלי על כן הטומאה קלה ולא הזכיר לאשה מרכב כי בהווה דבר הכתוב והמשפט אחד: ואם שכוב ישכב איש אותה. בלא זדון רק הוא שוכב עמה בשוגג והנה באה נדתה והיתה עמו וזה טעם עליו כי כרת יש על השוכב עם נדה בזדון וכן משפט הזבה ואם לא נזכר: וכל המשכב אשר ישכב עליו יטמא: כי הוא טמא טומאת שבעה וגם יטמא אחרים ואם לא נכתב: ימים רבים בלא עת נדתה. לכל אשה עתים ידועות או יארע לה זוב על נדתה: בבשרה. ערות האשה וטעו המפרשים בבעל קרי את כל בשרו האבר לבדו והעד כל:

והביאה

רשי

והנושא אותם. כל האמור בענין הזב זובו ורוקו ושכבת זרעו ומימי רגליו והמשכב והמרכב משאן מטמא אדם לטמא בגדים: וידיו לא שטף במים. בעוד שלא טבל מטומאתו ואפי' פסק מזובו וספר שבע' ומחוסר טבילה מטמא בכל טומאותיו וזה שהוציא הכתוב טבילת גופו של זב בלשון שטיפת ידים ללמדך שאין בית הסתרים טעון ביאת מים אלא אבר הגלוי כמו הידים: וכלי חרש אשר יגע בו הזב. יכול אפילו נגע בו מאחוריו כו' כדאית' בתורת כהנים עד מגעו שהוא בכולו הוי אומר זה הסטו: וכי יטהר. כשיפסוק: שבעת ימים לטהרתו. שבעת ימים טהורים מטומאת זיבה שלא יראה זוב וכולן רצופין: ורחצו במים. גזר' מלך היא שתטמ' האשה בביאה ואין הטעם משום נוגע בשכבת זרע שהרי מגע בית הסתרי' הוא: כי תהיה זבה. יכול מאחד מכל איבריה תלמוד לומר והיא גלתה את מקור דמיה אין דם מטמא אלא הבא מן המקור: דם יהיה זובה בבשרה. אין זובה קרוי זוב לטמא אלא אם כן אדום: בנדתה. כמו ומתכל ינדוהו שהוא מנודה ממגע כל אדם: תהיה בנדתה. אפילו לא ראתה אלא ראייה ראשונה: ואם על המשכב הוא. השוכב או היושב על משכבה או על מושבה אפי' לא נגע בה אף הוא בכרת טומאה האמור במקר' העליון שטעון כבוס בגדי': על הכלי. לרבו' את המרכב: בנגעו בו יטמא. ואינו טעון כבוס בגדי' שהמרכב אין מגעו מטמא אדם לטמא בגדים: ותהי נדתה עליו. יכול יעלה לרגלה שאם באה עליה בחמשה לנדתה לא יטמא אלא שלשה ימי' כמותה תלמוד לומר וטמא שבעת ימי' ומה תלמוד לומר ותהי נדתה עליו מה היא מטמאה אדם וכלי חרס אף הוא מטמא אדם וכלי חרס: ימים רבים. שלשה ימים: בלא עת נדתה. אחר שיצאו שבעת ימי נדתה: או כי תזוב. את שלשת הימים הללו: על נדתה. מופלג מנדתה יום א' זו היא זבה ומשפטה חרוץ בפרשה זו ולא כדת הנדה שזו טעונה שבעה נקיים וקרבן והנדה אינה טעונה ספירת נקיים אלא שבעת ימים תהיה בנדתה בין רואה בין שאינה רואה ודרשו בפרשה זו אחד עשר יום שבין סוף נדה לתחילת נדה שכל שלשה רצופין שתראה באחד עשר יום הללו תהא זבה:

והזריעם

מסורה (עליון)

וידיו ד' וסי' וידיו לא שטף במים. וידיו תבצענה אתו. וידיו תשבנה אונו. ימחץ וידיו תרפינה: במים ז' רפין וסימ' נשפה ברוחך. וכי יטהר הזב. יזל מים מדליו. במים רבים הביאוך. בים דרכך ושבילך. יורדי הים באניות. והים בקעת לפניהם: ורחץ בשרו רחיצת בשרו ד' וסים' וכי יטהר הזב מזובו. נפש אשר תגע

תורה

וְהַנֹּשֵׂא אוֹתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וְכֹל אֲשֶׁר יִגַּע־בּוֹ הַזָּב וְיָדָיו לֹא־שָׁטַף בַּמָּיִם וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וּכְלִי־חֶרֶשׂ אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַזָּב יִשָּׁבֵר וְכָל־כְּלִי־עֵץ יִשָּׁטֵף בַּמָּיִם׃ וְכִי־יִטְהַר הַזָּב מִזּוֹבוֹ וְסָפַר לוֹ שִׁבְעַת יָמִים לְטָהֳרָתוֹ וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בְּמַיִם חַיִּים וְטָהֵר׃ וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִקַּח־לוֹ שְׁתֵּי תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה וּבָא לִפְנֵי יְהוָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וּנְתָנָם אֶל־הַכֹּהֵן׃ וְעָשָׂה אֹתָם הַכֹּהֵן אֶחָד חַטָּאת וְהָאֶחָד עֹלָה וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה מִזּוֹבוֹ׃ ס

וְאִישׁ כִּי־תֵצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת־זָרַע וְרָחַץ בַּמַּיִם אֶת־כָּל־בְּשָׂרוֹ וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וְכָל־בֶּגֶד וְכָל־עוֹר אֲשֶׁר־יִהְיֶה עָלָיו שִׁכְבַת־זָרַע וְכֻבַּס בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אִישׁ אֹתָהּ שִׁכְבַת־זָרַע וְרָחֲצוּ בַמַּיִם וְטָמְאוּ עַד־הָעָרֶב׃ פ

וְאִשָּׁה כִּי־תִהְיֶה זָבָה דָּם יִהְיֶה זֹבָהּ בִּבְשָׂרָהּ שִׁבְעַת יָמִים תִּהְיֶה בְנִדָּתָהּ וְכָל־הַנֹּגֵעַ בָּהּ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ וְכֹל אֲשֶׁר תִּשְׁכַּב עָלָיו בְּנִדָּתָהּ יִטְמָא וְכֹל אֲשֶׁר־תֵּשֵׁב עָלָיו יִטְמָא׃ וְכָל־הַנֹּגֵעַ בְּמִשְׁכָּבָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וְכָל־הַנֹּגֵעַ בְּכָל־כְּלִי אֲשֶׁר־תֵּשֵׁב עָלָיו יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וְאִם עַל־הַמִּשְׁכָּב הוּא אוֹ עַל־הַכְּלִי אֲשֶׁר־הִוא יֹשֶׁבֶת־עָלָיו בְּנָגְעוֹ־בוֹ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ וְאִם שָׁכֹב יִשְׁכַּב אִישׁ אֹתָהּ וּתְהִי נִדָּתָהּ עָלָיו וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים וְכָל־הַמִּשְׁכָּב אֲשֶׁר־יִשְׁכַּב עָלָיו יִטְמָא׃ ס

וְאִשָּׁה כִּי־יָזוּב זוֹב דָּמָהּ יָמִים רַבִּים בְּלֹא עֶת־נִדָּתָהּ אוֹ כִי־תָזוּב עַל־נִדָּתָהּ כָּל־יְמֵי זוֹב טֻמְאָתָהּ כִּימֵי נִדָּתָהּ תִּהְיֶה טְמֵאָה הִוא׃ כָּל־הַמִּשְׁכָּב אֲשֶׁר־תִּשְׁכַּב

תרגום

וּדְיִטּוֹל יָתְהוֹן יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ וְכֹל דְּיִקְרַב בֵּיהּ דּוֹבָנָא וִידוֹהִי לָא שְׁטַף בְּמַיָּא וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ וּמָאן דַּחֲסַף דְּיִקְרַב בֵּיהּ דּוֹבָנָא יִתְּבַר וְכָל מָאן דְּאָע יִשְׁתְּטִיף בְּמַיָּא׃ וַאֲרֵי יִדְכֵּי דּוֹבָנָא מִדּוֹבֵיהּ וְיִמְנֵי לֵיהּ שַׁבְעָא יוֹמִין לְדָכוּתֵיהּ וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בִסְרֵיהּ בְּמֵי מַבּוּעַ וְיִדְכֵּי׃ וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה יִסַּב לֵיהּ תַּרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ תְרֵין בְּנֵי יוֹנָה וְיֵיתֵי לִקְדָם יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִתְּנִנּוּן לְכַהֲנָא׃ וְיַעְבֵּד יָתְהוֹן כַּהֲנָא חַד חַטָּאתָא וְחַד עֲלָתָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ מִדּוֹבֵיהּ׃

וּגְבַר אֲרֵי תִפּוֹק מִנֵּיהּ שִׁכְבַת זַרְעָא וְיַסְחֵי בְמַיָּא יָת כָּל בִּשְׂרֵיהּ וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ וְכָל לְבוּשׁ וְכָל מְשַׁךְ דִּי יְהֵי עֲלוֹהִי שִׁכְבַת זַרְעָא וְיִצְטַבַּע בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ וְאִתְּתָא דִּי יִשְׁכּוֹב גְּבַר יָתַהּ שִׁכְבַת זַרְעָא וְיַסְחוּן בְּמַיָּא וִיהוֹן מְסָאֲבִין עַד רַמְשָׁא׃

וְאִתְּתָא אֲרֵי תְהֵי דָּיְבָא דַּם יְהֵי דּוֹבַהּ בְּבִשְׂרַהּ שַׁבְעָא יוֹמִין תְּהֵי בְרִיחוּקַהּ וְכָל דְּיִקְרַב בַּהּ יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ וְכֹל דִּי תִשְׁכּוֹב עֲלוֹהִי בְּרִיחוּקַהּ יְהֵי מְסָאַב וְכֹל דִּי תֵתֵיב עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאַב׃ וְכָל דְּיִקְרַב בְּמִשְׁכְּבַהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ וְכָל דְּיִקְרַב בְּכָל מָאן דִּי תֵתֵיב עֲלוֹהִי יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ וְאִם עַל מִשְׁכְּבָא הוּא אוֹ עַל מָנָא דְּהִיא יָתְבָה עֲלוֹהִי בְּמִקְרְבֵיהּ בֵּיהּ יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ וְאִם מִשְׁכַּב יִשְׁכּוֹב גְּבַר יָתַהּ וּתְהֵי רִיחוּקַהּ עֲלוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב שַׁבְעָא יוֹמִין וְכָל מִשְׁכְּבָא דִּי יִשְׁכּוֹב עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאַב׃

וְאִתְּתָא אֲרֵי יְדוּב דּוֹב דְּמַהּ יוֹמִין סַגִּיאִין בְּלָא עִדָּן רִחוּקַהּ אוֹ אֲרֵי תְדוּב עַל רִיחוּקַהּ כָּל יוֹמֵי דּוֹב סְאוֹבְתַהּ כְּיוֹמֵי רִחוּקַהּ תְּהֵי מְסָאֲבָא הִיא׃ כָּל מִשְׁכְּבָא דִּי תִשְׁכּוֹב

מסרה

בו דפרשת אמר. וכבס בגדיו הכהן. והשרף אתה יכבס. ושארא רחיצת את בשרו: וראחד ד' נמסר לעיל בהאי סידרא: רחיצה דקדים לבשרו ב' וסימ' איש אשר תצא ממנו ד' דפרשת מצרע. כתנת בד קדש ילבש: וכבס ב' וסימ' במים. שנית: זבה ב' א' מל וא' חס' וסי' דם יהיה זבה. כל ימי זובה בהרא מל': וכל אשר תשכב י"א פסו' רישיהון ומצעות וכל וכל וסימ' נמסר בסדר צו: ישבת ט' חס' וסימ' ואם על המשכב הוא. בתוך עמי אנכי ישבת. והיא ישבת בירושלם. הנני אליך ישבת העמק. רדי מכבוד. חמשי ושארי על בבל. הישבת על מבואות ים. והנה כל הארץ ישבת ושקטת. בחזות ירושלם ישבת ושלוה. וחד מנהון הישבת: ותה י"ד רפין נמסר באיוב סימן י"ג במענה אמנם כי אתם עם: עת ג' פתח' וסי' בלא עת נדתה. לא עת בא עת בית יי'. ב' בנו:

והזרתם. אין נזירה אלא פרישה וכן נזורו אחור וכן נזיר אחיו: ולא ימותו בטומאתם. הרי הכרת של מטמא מקדש קרוי מיתה: זאת תורת הזב. בעל ראייה אחת ומהו תורתו ואשר תצא ממנו שכבת זרע הרי הוא כבעל קרי טמא טומאת ערב: והזב את זובו. בעל שתי ראיות ובעל שלש ראיות שתורתן מפורשת למעלה:

חבלת זאת תהיה

והביאה אותם. מלרע והיא מלה זרה: והזרתם. יש מפרשים בו והזהרתם בחסרון ה״א ותה לא יתכן כי ה״א איננו מאותיות המשך כי לא יהיה כח נעלם כי אם בסוף המלה רק פירושו כמו וינזרו מקדשי בני ישראל כענין והרחקתם וממנו נזיר שהרחיק נפשו מתאות העולם ומשקלו והפלתם את הארץ כי הנון מובלע בדגש: בטומאתם. בעבור טומאתם ופירושו בטמאם את משכני: לטמאה בה. שמגעה היא שישב טמא ועוד אפרש זה. וטעם לזכר פירושו זאת תורת הזב. וטעם עם טמאה זבה או נדה:

הנוגע ג׳ מלאים בליש׳ וסי׳ וכל הנוגע בם יטמא דאשה כי יזוב זוב. הנוגע בארץ ותמוג. ואין נוגע בארץ. דניאל. א״נך: אותם ט״ל מלאים בתורה נמסר במס׳ רבתא: משכני ג׳ וסי׳ בטמאם את משכני. ונתתי משכני בתוככם. והיה משכני עליהם: ולאיש ג׳ וסימ׳ והדוה בנדתה. ולאיש בשת בן שאול. ולאיש שתים בכסות

עליו כל־ימי זובה כמשכב נדתה יהיה־לה וכל־הכלי אשר תשב עליו טמא יהיה כטמאת נדתה: וכל־הנוגע בם יטמא וכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד־הערב: ואם־טהרה מזובה וספרה לה שבעת ימים ואחר תטהר: וביום השמיני תקח־לה שתי תרים או שני בני יונה והביאה אותם אל־הכהן אל־פתח אהל מועד: ועשה הכהן את־האחד חטאת ואת־האחד עלה וכפר עליה הכהן לפני יהוה מזוב טמאתה: והזרתם את־בני־ישראל מטמאתם ולא ימתו בטמאתם בטמאם את־משכני אשר בתוכם: זאת תורת הזב ואשר תצא ממנו שכבת־זרע לטמאה־בה: והדוה בנדתה והזב את־זובו לזכר ולנקבה ולאיש אשר ישכב עם־טמאה:

עלוהי כל־יומי דובה כמשכב ריחוקה יהי־לה וכל־מנא דיתתב עלוהי מסאב יהי כסואבת ריחוקה: וכל־דיקרב בהון יהי מסאב ויצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי־מסאב עד־רמשא: ואם דכיאת מדובה ותמני לה שבעא יומין ובתר כן תדכי: וביומא תמינאה תסב לה תרתין שפנינין או תרין בני יונה ותיתי יתהון לות כהנא לתרע משכן זמנא: ויעביד כהנא ית חד חטאתא וית חד עלתא ויכפר עלה כהנא קדם יי מדוב סאובתה: ותפרשון ית־בני־ישראל מסואבתהון ולא ימותון בסואבתהון בסאביהון ית משכני די ביניהון: דא אוריתא דדובנא ודי תפוק מניה שכבת זרעא לאיסתאבא בה: ולדסאובתא בריחוקה ולדדאיב ית דוביה לדכר ולנוקבא ולגבר די ישכוב עם מסאבתא:

צ׳ · עי״ו · סימן:

פרשה

וידבר יהוה אל־משה אחרי מות שני בני אהרן בקרבתם לפני־יהוה וימתו: ויאמר יהוה אל־משה דבר אל־אהרן אחיך ואל־יבא בכל־עת אל־הקדש מבית לפרכת אל־פני הכפרת אשר על־הארן ולא ימות כי בענן אראה על־הכפרת: בזאת יבא אהרן אל־הקדש בפר בן־בקר לחטאת ואיל לעלה: כתנת־בד קדש ילבש ומכנסי־בד יהיו על־בשרו ובאבנט בד יחגר ובמצנפת בד יצנף בגדי־קדש הם ורחץ במים את־בשרו ולבשם: ומאת עדת בני ישראל יקח שני־שעירי עזים לחטאת ואיל אחד לעלה:

פרשה

ומליל יי עם־משה בתר דמיתו תרין בני אהרן בקרוביהון אשתא נוכריתא קדם יי ומיתו: ואמר יי למשה מליל עם־אהרן אחוך ולא יהי עליל בכל־עידן לקודשא מגיו לפרוכתא לקדם כפורתא די על־ארונא ולא ימות ארי בעננא אנא מתגלי על־בית כפורתא: בדא יהי עליל אהרן לקודשא בתור בר־תורי לחטאתא ודכר לעלתא: כתונא דבוצא דקודשא ילבש ומכנסין דבוץ יהון על־בסריה ובהמיינא דבוצא יסר ומצנפתא דבוצא יחית ברישיה לבושי־קודשא אינון ויסחי במיא ית־בסריה וילבישינון: ומן כנשתא דבני ישראל יסב תרין צפירי עיזין לחטאתא ודכר חד לעלתא:

וידבר משה אחרי מות שני בני אהרן וגו׳. מה תלמוד לומר היה רבי אלעזר בן עזריה מושלו משל לחולה שנכנס אצלו רופא אמר לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב בא אחר ואמר לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב שלא תמות כ׳ דרך שמת פלוני זה זרזו יותר מן הראשון לכך נאמר אחרי מות שני בני אהרן: ויאמר ה׳ אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא. שלא ימות כדרך שמתו בניו: ולא ימות. שאם בא הוא מת: כי בענן אראה. כי תמיד אני נראה שם עם עמוד ענני ולפי שגלוי שכינתי שם יזהר שלא ירגיל לבא זהו פשוטו ומדרשו לא יבא כי אם בענן הקטורת ביום הכפורים: בזאת. גמטריא שלו ארבע מאות ועשר רמז לבית ראשון: בזאת יבא אהרן וגו׳. ואף זו לא בכל עת כי אם ביום הכפורים כמו שמפורש בסוף הפרשה בחדש השביעי בעשור לחדש: כתנת בד וגו׳. מגיד שאינו משמש לפנים בשמונה בגדים שהוא משמש בהן בחוץ שיש בהם זהב לפי שאין קטיגור נעשה סניגור אלא בארבעה ככהן הדיוט וכולן של בוץ: קדש ילבש. שיהיו משל הקדש: יצנף. כתרגומו יחית ברישיה יניח בראשו כמו ותנח בגדו ואחתתיה: ורחץ במים. אותו היום טעון טבילה בכל חליפותיו וחמש פעמים היה מחליף מעבודת פנים לעבודת חוץ ומחוץ לפנים ומשנה מבגדי זהב לבגדי לבן ומבגדי לבן לבגדי זהב ובכל חליפ׳ טעון טבילה ושני קדושי ידים ורגלים מן הכיור:

את

אחרי מות. אחר שהזהיר את ישראל שלא ימותו אמר השם למשה שיזהיר גם אהרן שלא ימות כאשר מתו בניו וזאת הפרשה לאות כי בני אהרן הכניסו קטרת לפנים מהפרכת. ומלת בקרבתם שם הפעל וה״א לקרבה אל המלאכה שבה ת״ו כמנהג ה״א הנקבה וטעה ר׳ ישועה שאמר שהוא שם במשקל חכמתם: אל הקדש. כנגד אהל מועד: כי בענן. הטעם שלא יכנס כי אם בקטרת שיעש׳ ענן ולא יראה הכבוד פן ימות והנה טעמו לא אהיה נראה אי׳ כי אם בענן ויש אומרי׳ כי פי׳ כי בענן בעבור כי אני דר בענן על הכפורת כטעם ה׳ אמ׳ לשכון בערפל: בפר בן בקר. אין פירושו שיביא הפר אל הקדש רק שיתן משלו בתחלה פר חטאת לכפר עליו ועל הכהנים ויש אומרים גם הלוים בעבור שמכאו ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי והוא רחוק רק הלוים יחשבו עם ישראל: כתנת בד קדש. ולא הזכיר האפוד והחשן ומעיל האפוד כי כבר הזכיר ונשמע קולו בבואו אל הקדש ומזה הכתוב למדו חכמי בית שני ששמשו בלא אורי׳ ותומים. גם כבילים היו שם:

והקריב

להנה: אחרי מות ג׳ בטעם וסי׳ שני בני אהרן: יהואש בן יהואחז · וחברו דדה ויהי אמציהו בן יואש: אראה על הכפרת כל לשון ראיה אל במ״ר על וסימ׳ ירא יי עליכם וישפט · אראה על הכפר׳ · ויי עליהם יראה · ובבודו עליך יראה · ואקום ואצא אל הבקעה · המה הפנים אשר ראיתי: אל פני ט׳ נמסר בסדר משפטים: אראה ב׳ וסי׳ על הכפר׳ · אל אחאב: בפר בן בקר ב׳ וסי׳ בזאת יבא אהרן אל הקדש · כל הבא למלא ידו: בד כולהון פתחין בר מן א׳ ועשה להם מכנסי בד:

והקריב אהרן את פר החטאת. ל פתח אהל מועד כמשפטו. וטעם וכפר בעדו כי בו יכפר בעדו ובעד ביתו אחר שישחטנו וי"א כי העמדתו היא כפרה: גורלות. ידועים מדברי קבלת אבותינו: אמר הגאון כי עזאזל שם הר וקרא כן בעבור שהוא תקיף כי טעם זכר השם כטעם הררי אל יקותיאל והגאון הלוי תפשו כי האל"ף במלת עזאזל היא בין זי"ן לזי"ן ויש או' שהוא הר סמוך ל הר סיני והשם כזה להוליך השעיר ולהעלותו שם עד שימשש ואחר כן היו מוליכי' אותו בבית המקדש להר אחר והעד שאמ' ויעש אהרן וכן בחג שבועות לפי דעתי כאשר אפרש במקומו וי"א כי עבודת בית שני לא היתה בראשון כי היה הכהן מחוסר בגדים ואין כפרת וזה המפ' אמר כי השעיר ישולח במדבר כי כן כתוב ושלח את השעיר במדבר וטעמו כטעם צפור המטהר מהצרעת שהוא על פני השדה מקום שאין שם ישוב והעד אל ארץ גזרה ואנחנו השיבונו כי השעיר ישלחו ב במדבר כאשר הוא כתו' וירדוף אחריו עד שיברח ויעלה אל הצור על כן אמר חז"ל ודחפו ויאמ' רב שמוא' אף על פי שכתו' בשעיר החטאת שהוא לשם גם השעיר המשתלח הוא לשם ואין צריך כי המשתלח איננו קרבן כי לא ישחט ואם יכולת להבין הסוד שאחר מלת עזאזל תדע סודו וסוד שמו כי יש לו חברים במקרא ואני אגלה לך קצת הסוד ברמז בהיותך בן שלשים ושלש תדענו: ועשהו חטאת. שישחטנה: יעמד חי. שהבנין הכבד הנוסף שלא כ כזכר שם פועלו והיה הי"וד ראוי להיותו מאוסף בשורק רק כרחב בעבור אות הגרון וכן יחרש כל רכושו: לכפר עליו. כי הכפור יהי עליו ופירושו לשלח אותו: והקריב אהרן. בעבור שארכו דברי השעירים הוסיף לבאר אחר שהקרי' הפר ושני השעירים אל אהל מועד יחל לשחוט את הפר שלו: המחתה. ידועה היא: חפניו. שניהם: קטרת סמים. היא הנזכרת. והיה נראה לנו כי על פני הכפרת ולפני הכפרת כ כמשמעו והמעתיקים אמרו כי על פני הכפרת הוא על בין ה הבדים ולפני הכפרת ידוע מדבריהם והוא אמת: ושחט את שעיר החטאת אשר לעם. ועתה ישחטנו בבאתו כי י"א שהוא ישחוט קוד' הפר ואיננו אמת: וכפר על הקדש. הו' קדש הקדשים. וכן יעשה לאהל מועד. שיזה שבע פעמים לפני הכפרת ועל קרנות מזבח ה הקטורת. וטעם וכפר על הקד' להיות הדם כופר שלא ישחת בעבור טומאת הטמאים: וכל אדם. שהכהני': לכפר בקדש. בפנים: וכפר בעדו ובעד ביתו. בפר חטאתו: ובעד כל קהל ישראל. בשעיר חטאתם:

ויבא

את פר החטאת אשר לו. האמור למעלה ולמדך כאן שמשלו הוא בא ולא משל צבור: וכפר בעדו ובעד ביתו. מתודה עליו עונותיו ועונות ביתו: ונתן אהרן על שני השעירים גורלות. מעמיד אחד לימין ואחד לשמאל ונתן שתי ידיו בקלפי ונוטל גורל בימין וחבירו בשמאל ונותן עליהם את שכתוב בו לשם הוא לשם ואת שכתו' בו לעזאזל משתלח לעזאזל: עזאזל. הוא הר עז וקשה צוק גבוה שנ' ארץ גזרה חתוכה: ועשהו חטאת. כשמניח הגורל עליו קורא לו שם ואומ' לה' חטאת: יעמד חי. כמו יועמד חי על ידי אחרי' ותרגומו יתקים כד חי מה תלמוד לומ' לפי שנאמ' לשלח אותו לעזאזל ואיני יודע ש שלוחו אם למיתה אם לחיי' לכך נאמר יעמד חי עמידתו חי עד ש שישתלח מכאן ש ששילוחו למיתה: לכפר עליו. שיתודה עליו כדכתיב והתודה עליו וגו': וכפר בעדו וגו'. ודוי שני עליו ועל אחיו הכהני' שהן כולן קרויין ביתו שנ' בית אהרן ברכו את י"י וגו' מכאן ש שהכהנים מתכפרין בו וכל כפרתן אינה אלא על טומאת מקדש וקדשיו כמו שנ' וכפר על הקדש מטומאות וגו': מעל המזבח. החיצון: מלפני י"י. מ צד שלפני הפתח ו והוא צד מערבי: דקה. מה תלמוד לומר דקה והלא כל הקטורת דקה היא ש שנאמר ושחקת ממנה הדק אלא שתהא דקה מן הדקה שמערב יום הכפורי' היה מחזירה למכתשת: על האש. שבתוך המחתה: ולא ימות. הא אם לא עשאה כתקנה חייב מיתה: והזה באצבעו. הזאה אחת במשמע: ולפני הכפרת יזה שבע. הרי א' למעלה וז' למטה: אשר לעם. מה שהפר מכפר על הכהני' מכפר השעיר על ישרא' והוא השעיר שעלה עליו הגורל ל לשם: כאשר עשה לדם הפר. א' למעלה וז' למטה: מטומאות בני ישראל. על הנכנסין למקדש בטומאה ולא נודע להם בסוף שנא' לכל חטאתם וחטאת היא שוגג: ומפשעיהם. אף הנכנסין מזיד בטומאה: וכן יעשה לאהל מועד. כשם שהזה מבפנים אחת למעלה ושבע למטה כך מזה על הפרכת מבחוץ משניהם אחת למעלה ושבע למטה: השוכן אתם בתוך טומאתם. אף על פי שהם טמאים שכינה ביניהם:

אל

השעירם כל ליש' כתיב כן כר מן ב' מלאים וסים' ושעירים ירקדו שם. לבמות ולשעירים: גרלות ד' חס' ו' קרבא בליש' וסים' ונתן אהרן על שני השעירים. ומגרל נחלתנו. עלה אתי בגרלי. והנוח ותעמוד לגרלך: וגורל ב' ומל' וסים' וגורל אחד לעזאזל. זה חלק שוסינו וגורל לבוזזינו: המדברה י"ב וסים' ויאמר י"י אל

וְהִקְרִ֧יב אַהֲרֹ֛ן אֶת־פַּ֥ר הַחַטָּ֖את אֲשֶׁר־ל֑וֹ וְכִפֶּ֥ר בַּעֲד֖וֹ וּבְעַ֥ד בֵּיתֽוֹ׃ וְלָקַ֖ח אֶת־שְׁנֵ֣י הַשְּׂעִירִ֑ם וְהֶעֱמִ֤יד אֹתָם֙ לִפְנֵ֣י יְהֹוָ֔ה פֶּ֖תַח אֹ֥הֶל מוֹעֵֽד׃ וְנָתַ֧ן אַהֲרֹ֛ן עַל־שְׁנֵ֥י הַשְּׂעִירִ֖ם גֹּרָל֑וֹת גּוֹרָ֤ל אֶחָד֙ לַֽיהֹוָ֔ה וְגוֹרָ֥ל אֶחָ֖ד לַעֲזָאזֵֽל׃ וְהִקְרִ֤יב אַהֲרֹן֙ אֶת־הַשָּׂעִ֔יר אֲשֶׁ֨ר עָלָ֥ה עָלָ֛יו הַגּוֹרָ֖ל לַיהֹוָ֑ה וְעָשָׂ֖הוּ חַטָּֽאת׃ וְהַשָּׂעִ֗יר אֲשֶׁר֩ עָלָ֨ה עָלָ֤יו הַגּוֹרָל֙ לַעֲזָאזֵ֔ל יָֽעֳמַד־חַ֛י לִפְנֵ֥י יְהֹוָ֖ה לְכַפֵּ֣ר עָלָ֑יו לְשַׁלַּ֥ח אֹת֛וֹ לַעֲזָאזֵ֖ל הַמִּדְבָּֽרָה׃ וְהִקְרִ֨יב אַהֲרֹ֜ן אֶת־פַּ֤ר הַֽחַטָּאת֙ אֲשֶׁר־ל֔וֹ וְכִפֶּ֥ר בַּעֲד֖וֹ וּבְעַ֣ד בֵּית֑וֹ וְשָׁחַ֛ט אֶת־פַּ֥ר הַחַטָּ֖את אֲשֶׁר־לֽוֹ׃ וְלָקַ֣ח מְלֹֽא־הַ֠מַּחְתָּ֠ה גַּֽחֲלֵי־אֵ֞שׁ מֵעַ֤ל הַמִּזְבֵּ֙חַ֙ מִלִּפְנֵ֣י יְהֹוָ֔ה וּמְלֹ֣א חָפְנָ֔יו קְטֹ֥רֶת סַמִּ֖ים דַּקָּ֑ה וְהֵבִ֖יא מִבֵּ֥ית לַפָּרֹֽכֶת׃ וְנָתַ֧ן אֶֽת־הַקְּטֹ֛רֶת עַל־הָאֵ֖שׁ לִפְנֵ֣י יְהֹוָ֑ה וְכִסָּ֣ה׀ עֲנַ֣ן הַקְּטֹ֗רֶת אֶת־הַכַּפֹּ֛רֶת אֲשֶׁ֥ר עַל־הָעֵד֖וּת וְלֹ֥א יָמֽוּת׃ וְלָקַח֙ מִדַּ֣ם הַפָּ֔ר וְהִזָּ֧ה בְאֶצְבָּע֛וֹ עַל־פְּנֵ֥י הַכַּפֹּ֖רֶת קֵ֑דְמָה וְלִפְנֵ֣י הַכַּפֹּ֗רֶת יַזֶּ֧ה שֶֽׁבַע־פְּעָמִ֛ים מִן־הַדָּ֖ם בְּאֶצְבָּעֽוֹ׃ וְשָׁחַ֞ט אֶת־שְׂעִ֤יר הַֽחַטָּאת֙ אֲשֶׁ֣ר לָעָ֔ם וְהֵבִיא֙ אֶת־דָּמ֔וֹ אֶל־מִבֵּ֖ית לַפָּרֹ֑כֶת וְעָשָׂ֣ה אֶת־דָּמ֗וֹ כַּאֲשֶׁ֤ר עָשָׂה֙ לְדַ֣ם הַפָּ֔ר וְהִזָּ֥ה אֹת֛וֹ עַל־הַכַּפֹּ֖רֶת וְלִפְנֵ֥י הַכַּפֹּֽרֶת׃ וְכִפֶּ֣ר עַל־הַקֹּ֗דֶשׁ מִטֻּמְאֹת֙ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל וּמִפִּשְׁעֵיהֶ֖ם לְכָל־חַטֹּאתָ֑ם וְכֵ֤ן יַעֲשֶׂה֙ לְאֹ֣הֶל מוֹעֵ֔ד הַשֹּׁכֵ֣ן אִתָּ֔ם בְּת֖וֹךְ טֻמְאֹתָֽם׃ וְכָל־אָדָ֞ם לֹא־יִהְיֶ֣ה׀ בְּאֹ֣הֶל מוֹעֵ֗ד בְּבֹא֛וֹ לְכַפֵּ֥ר בַּקֹּ֖דֶשׁ עַד־צֵאת֑וֹ וְכִפֶּ֤ר בַּעֲדוֹ֙ וּבְעַ֣ד בֵּית֔וֹ וּבְעַ֖ד כָּל־קְהַ֥ל יִשְׂרָאֵֽל׃

וִיקָרֵיב אַהֲרֹן יָת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא דִּילֵיהּ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְעַל אֲנָשׁ בֵּיתֵיהּ׃ וְיִסַּב יָת תְּרֵין צְפִירִין וִיקִים יָתְהוֹן קֳדָם יְיָ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ וְיִתֵּן אַהֲרֹן עַל תְּרֵין צְפִירִין עַדְבִין עַדְבָא חָד לִשְׁמָא דַייָ וְעַדְבָא חָד לַעֲזָאזֵל׃ וִיקָרֵיב אַהֲרֹן יָת צְפִירָא דִּסְלֵיק עֲלוֹהִי עַדְבָא לִשְׁמָא דַייָ וְיַעְבְּדִנֵּיהּ חַטָּאתָא׃ וּצְפִירָא דִּסְלֵיק עֲלוֹהִי עַדְבָא לַעֲזָאזֵל יִתָּקַם כַּד חַי קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי לְשַׁדָּרָא יָתֵיהּ לַעֲזָאזֵל לְמַדְבְּרָא׃ וִיקָרֵב אַהֲרֹן יָת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא דִּילֵיהּ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְעַל אֲנָשׁ בֵּיתֵיהּ וְיִכּוֹס יָת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא דִּילֵיהּ׃ וְיִסַּב מְלֵי מַחְתִּיתָא גּוּמְרִין דְּאֶשָּׁא מֵעִלָּוֵי מַדְבְּחָא מִן קֳדָם יְיָ וּמְלֵי חוֹפְנוֹהִי קְטֹרֶת בּוּסְמִין דַּקִּיקִין וְיַעֵיל מִגָּיו לְפָרוֹכְתָּא׃ וְיִתֵּן יָת קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא עַל אֶשָּׁתָא קֳדָם יְיָ וִיחַפֵּי עֲנַן קְטֹרְתָּא יָת כַּפֻּרְתָּא דִּי עַל סַהֲדוּתָא וְלָא יְמוּת׃ וְיִסַּב מִדְּמָא דְתוֹרָא וְיַדֵּי בְּאֶצְבְּעֵיהּ עַל אַפֵּי כַפֻּרְתָּא קִדּוּמָא וְלִקֳדָם כַּפֻּרְתָּא יַדֵּי שְׁבַע זִמְנִין מִן דְּמָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ׃ וְיִכּוֹס יָת צְפִירָא דְחַטָּאתָא דִּי לְעַמָּא וְיַעֵיל יָת דְּמֵיהּ לְמִגָּיו לְפָרוֹכְתָּא וְיַעְבֵּיד לִדְמֵיהּ כְּמָא דִּי עֲבַד לִדְמָא דְתוֹרָא וְיַדֵּי יָתֵיהּ עַל כַּפֻּרְתָּא וְלִקֳדָם כַּפֻּרְתָּא׃ וִיכַפַּר עַל קוּדְשָׁא מִסּוֹאֲבַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִמְּרָדֵיהוֹן לְכָל חַטָּאֵיהוֹן וְכֵן יַעְבֵּיד לְמַשְׁכַּן זִמְנָא דִּשְׁרֵי עִמְּהוֹן בְּגוֹ סוֹאֲבַתְהוֹן׃ וְכָל אֱנָשׁ לָא יְהֵי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא בְּמֵעֲלֵיהּ לְכַפָּרָא בְקוּדְשָׁא עַד מִפְּקֵיהּ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְעַל אֲנָשׁ בֵּיתֵיהּ וְעַל כָּל קְהָלָא דְיִשְׂרָאֵל׃

אהרן. והשעיר אשר עלה עליו הגורל. ביד איש עתי המדברה. ולא נתן סיחן את ישראל. ויסעו מפני החירות. ואתם פנו לכם וסעו המדברה. ויפנו וינסו המדברה. ונפן ונצא המדברה. דשפטים. וחברו והראש אחד יפנה. ויחן שאול. ונטשתיך המדברה. לעיני העם פלוגתא: ומלא ב' וסימן חפניו קטרת. ומלא החבל להחוות: קטרת סמים ד' דסמיכי נמסר בסדר פקודי: דקה ב' וסים' קטרת סמים דקה. קול דממה דקה: ענן ד' חטפין פתחין וסים' נמסר בסוף סדר פקודי: העדות ח' מלאים בתורה וסי' והבדילה הפרכת לכם. ושמת שם את ארון העדות. ויסך על ארון. וכסה ענן הקטרת. והלוים יחנו סביב. תניינא דפסו' והנחתם באהל. ויהי ממחרת ויבא. השב את מטה אהרן: חטאתם ט' וסי' נמסר בישעיה גבי פרשתא ואמר סלו סלו פנו דרך: לאהל מועד ה' וסי' וכן יעשה לאהל מועד. איש על דגלו באותת. ואת כל כלי עבודת הקדש. זכריה בן משלמיה שוער. ויעל שלמה שם:

אל המזבח אשר לפני יי׳ · זה מזבח הזהב שהוא לפני יי׳ בהיכל ומה תלמוד לומר ויצא לפי שהזה ההזאות על הפרכת ועמד מן המזבח ולפנים והזה ובמתנות המזבח הזקיקו לצאת מן המזבח ולחוץ ויתחיל מקרן מזרחית צפונית: וכפר עליו · מה היא כפרתו ולקח מדם הפר ומדם השעיר מעורבין זה לתוך זה: והזה עליו מן הדם · אחר שנתן מתנות באצבעו על קרנותיו מזה שבע הזאות על גגו: וטהרו · ממה שעבר: וקדשו · לעתיד לבא: איש עתי · המוכן לכך מיום אתמול: ובא אהרן אל אהל מועד · אמרו רבותינו שאין זה מקומו של מקרא זה ונתנו טעם לדבריהם במסכת יומא ואמרו כל הפרשה כולה נאמרה על הסדר חוץ מביאה זו שהיא אחר עשיית עולתו ועולת העם והקטרת אמורי פר ושעיר שנעשים בחוץ בבגדי זהב וטובל ומקדש ופושטן ולובש בגדי לבן: ובא אל אהל מועד · להוציא את הכף ואת המחתה שהקטיר בה הקטרת לפני ולפנים: ופשט את בגדי הבד · אחר שהוציאה ולובש בגדי זהב לתמיד בין הערבים וזהו סדר העבודות תמיד של שחר בבגדי זהב ועבודת פר ושעיר הפנימים וקטורת של מחתה בבגדי לבן ואילו ואיל העם ומקצת המוספין בבגדי זהב והוצאת כף ומחתה בבגדי לבן ושירי המוספין ותמיד של בין הערבים וקטרת ההיכל שעל מזבח הפנימי בבגדי זהב וסדר המקראות לפי העבודות כך הוא ושלח את השעיר במדב׳ ורחץ את בשרו במים וגו׳ ויצא ועשה את עלתו וגו׳ ואת חלב החטאת וגו׳ וכל הפרש׳ עד ואחר יבא אל המחנה ואחר כך ובא אהרן: והניחם שם · מלמד שטעונין גניזה ולא ישתמש באותן ארבעה בגדים ליום הכפורים אחר: ורחץ את בשרו וגו׳ · למעלה למדנו מורחץ את בשרו ולבשם שבשעה שמשנה מבגדי זהב לבגדי לבן טעון טבילה שבאות טבילה פשט בגדי זהב שעבד בהן עבודת תמיד של שחר ולובש בגדי לבן לעבודת היום וכאן למדנו כשהוא משנה מבגדי לבן לבגדי זהב טעון טבילה: במקום קדוש · המקודש בקדוש עזרה והיא היתה בגג בית הפרוה וכן אר׳ טבילות הבאות חובה ליום אבל הראשונה היתה בחול: ולבש את בגדיו · שמנה בגדים שהוא עובד בהן כל ימות השנה ויצא מן ההיכל אל החצר שמזבח העולה שם: ועשה את עולתו · איל לעולה האמור למעלה בזאת יבא אהרן וגו׳: ואת עולת העם · איל לעולה האמור למעלה ומאת עדת בני ישראל וגו׳: ואת חלב החטאת · אמורי פר ושעיר: יקטיר המזבחה · על מזבח החיצון דאילו בפנימי כתיב לא תעלו עליו קטרת זרה ועולה ומנחה: אשר הובא את דמם · להיכל ולפני ולפנים:

אל המזבח ט׳ נמסר בויקרא: קרנות ד׳ מלאים בתורה וסימ׳ נמסר בסדר ויקרא: וכלה ו׳ וסימ׳ וכלה הרעב את הארץ · וכלה מכפר את הקדש · וכלה אהרן ובניו · ושב והרע לכם וכלה אתכם · שם ירעה עגל ושם ירבץ וכלה · וכלה את מדות הבית: ואת אהל ה׳ וסימ׳ וכלה מכפר את הקדש · ונשאו את יריעות

וְיָצָא אֶל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר לִפְנֵי־יְהוָה וְכִפֶּר עָלָיו וְלָקַח מִדַּם הַפָּר וּמִדַּם הַשָּׂעִיר וְנָתַן עַל־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב: וְהִזָּה עָלָיו מִן־הַדָּם בְּאֶצְבָּעוֹ שֶׁבַע פְּעָמִים וְטִהֲרוֹ וְקִדְּשׁוֹ מִטֻּמְאֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וְכִלָּה מִכַּפֵּר אֶת־הַקֹּדֶשׁ וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְהִקְרִיב אֶת־הַשָּׂעִיר הֶחָי: וְסָמַךְ אַהֲרֹן אֶת־שְׁתֵּי יָדָו עַל רֹאשׁ הַשָּׂעִיר הַחַי וְהִתְוַדָּה עָלָיו אֶת־כָּל־עֲוֹנֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־כָּל־פִּשְׁעֵיהֶם לְכָל־חַטֹּאתָם וְנָתַן אֹתָם עַל־רֹאשׁ הַשָּׂעִיר וְשִׁלַּח בְּיַד־אִישׁ עִתִּי הַמִּדְבָּרָה: וְנָשָׂא הַשָּׂעִיר עָלָיו אֶת־כָּל־עֲוֹנֹתָם אֶל־אֶרֶץ גְּזֵרָה וְשִׁלַּח אֶת־הַשָּׂעִיר בַּמִּדְבָּר: וּבָא אַהֲרֹן אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וּפָשַׁט אֶת־בִּגְדֵי הַבָּד אֲשֶׁר לָבַשׁ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ וְהִנִּיחָם שָׁם: וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַמַּיִם בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ וְלָבַשׁ אֶת־בְּגָדָיו וְיָצָא וְעָשָׂה אֶת־עֹלָתוֹ וְאֶת־עֹלַת הָעָם וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד הָעָם: וְאֵת חֵלֶב הַחַטָּאת יַקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה: וְהַמְשַׁלֵּחַ אֶת־הַשָּׂעִיר לַעֲזָאזֵל יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְאַחֲרֵי־כֵן יָבוֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה: וְאֵת פַּר הַחַטָּאת וְאֵת שְׂעִיר הַחַטָּאת אֲשֶׁר הוּבָא אֶת־דָּמָם לְכַפֵּר בַּקֹּדֶשׁ יוֹצִיא אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׂרְפוּ בָאֵשׁ אֶת־עֹרֹתָם וְאֶת־בְּשָׂרָם וְאֶת־פִּרְשָׁם: וְהַשֹּׂרֵף אֹתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְאַחֲרֵי־כֵן יָבוֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה: וְהָיְתָה לָכֶם לְחֻקַּת עוֹלָם בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ תְּעַנּוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם

ט׳ · ד׳ מ״ל בתורה · ל׳ · ו׳ י״א בליש׳ · ה׳ ל׳ · ה׳ חס׳ · ט׳ · ל׳ י״ב · י״ז כל אוריי׳ כתו׳ כן ל׳ · ה׳ ל״פ · ל׳ ס״פ בספר · ז׳ כס׳ את את את ואת · ל׳ ויחד את חלבי · לב׳ ל׳ · ד׳ · ז׳ מ״ל · ל׳ דרסדרס · כ״ל מ״ל · ל׳ וחס׳ ל׳ · ז׳ מ״ל בתורה

וְיִפּוֹק לְמַדְבְּחָא דִּי קֳדָם יְיָ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְיִסַּב מִדְּמָא דְתוֹרָא וּמִדְּמָא דִצְפִירָא וְיִתֵּן עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר: וְיַדֵּי עֲלוֹהִי מִן דְּמָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ שְׁבַע זִמְנִין וִידַכֵּינֵיהּ וִיקַדְּשִׁינֵיהּ מִסּוֹאֲבַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וִישֵׁיצֵי מִלְּכַפָּרָא עַל קוּדְשָׁא וְעַל מַשְׁכַּן זִמְנָא וְעַל מַדְבְּחָא וִיקָרֵיב יַת צְפִירָא חַיָּא: וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן יַת תַּרְתֵּין יְדוֹהִי עַל רֵישׁ צְפִירָא חַיָּא וִיוַדֵּי עֲלוֹהִי יַת כָּל עֲוָיַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיַת כָּל מְרָדֵיהוֹן לְכָל חֲטָאֵיהוֹן וְיִתֵּן יָתְהוֹן עַל רֵישׁ צְפִירָא וִישַׁלַּח בְּיַד גְּבַר דִּזְמִין לִמְהָךְ לְמַדְבְּרָא: וְיִטּוֹל צְפִירָא עֲלוֹהִי יַת כָּל עֲוָיָתְהוֹן לַאֲרַע לָא יָתְבָא וִישַׁלַּח יַת צְפִירָא בְּמַדְבְּרָא: וְיֵעוֹל אַהֲרֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וְיַשְׁלַח יַת לְבוּשֵׁי בוּצָא דִּי לְבַשׁ בְּמֵעֲלֵיהּ לְקוּדְשָׁא וְיַצְנְעִינּוּן תַּמָּן: וְיַסְחֵי יַת בִּשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא בַּאֲתַר קַדִּישׁ וְיִלְבַּשׁ יַת לְבוּשׁוֹהִי וְיִפּוֹק וְיַעְבֵּיד יַת עֲלָתֵיהּ וְיַת עֲלַת עַמָּא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְעַל עַמָּא: וְיַת תַּרְבָּא דְחַטָּאתָא יַסֵּק לְמַדְבְּחָא: וּדְמוֹבֵיל יַת צְפִירָא לַעֲזָאזֵל יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי יַת בִּשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא וּבָתַר כֵּן יֵעוֹל לְמַשְׁרִיתָא: וְיַת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא וְיַת צְפִירָא דְחַטָּאתָא דִּי אִתָּעַל מִדְּמְהוֹן לְכַפָּרָא בְקוּדְשָׁא יַפֵּיק לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיוֹקְדוּן בְּנוּרָא יַת מַשְׁכֵּיהוֹן וְיַת בִּשְׂרְהוֹן וְיַת אוּכְלֵיהוֹן: וּדְמוֹקֵיד יָתְהוֹן יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי יַת בִּשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא וּבָתַר כֵּן יֵעוֹל לְמַשְׁרִיתָא: וּתְהֵא לְכוֹן לִקְיַם עָלַם בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא תְּעַנּוּן יַת נַפְשָׁתְכוֹן

אבן עזרא

ויצא אל המזבח · הוא מזבח העולה: ונתן אותם · אחר סיפורו מיסראל כאילו כתובים הם על ראש השעיר והולכים אל מקום שלא יזכרו עוד והכתוב דבר להבין הכל: עתי · מזומן לעתו או מנהגו ללכת בכל עת בכפורים והי״וד להתיחס לעת כמו פנימי והמפרשים אותו חכם איננו נכון בעיני וחז״ל אמ׳ שהגונה הוא כהן ודבריהם אמת: במקום קדוש · בחצר אהל מועד וכדין היו פורשין לו בגדיו · שימש בהן בכל יום וי״א שהם הנזכרים והעד שלא נכתב ולבש בגדים אחרים: עולתו · הוא האיל ואיל העם ופר העם ושבעה כבשים כי כן כתו׳: ואת חלב החטאת · חלב פר החטאת וחלב שעיר החטאת גם חלב שעיר העזים שהוא חטאת לכהן כמשפטו ואינו כשרף וזה בפרשת פנחס: ורחץ את בשרו במים · ודי לו כי לא יטמא עד הערב: יוציא אל מחוץ למחנה · בגוי: ושרפו · הכהני וכל אחד מהשורפי׳ ירחץ במים ומיד יבא אל המחנה והעד שאמר ואחרי כן יבא אל המחנה כי מה צורך לאמרו: והית׳ לכם לחקת עולם · זאת העבודה: בחדש השביעי בעשור לחד תענו את נפשותיכ׳ · אחר שהכתו׳ אומ׳ ותתענג בדשן נפשכם ידענו כי העינוי הפך ה התענוג והוא הצום ועוד ונפש נענה תשביע שטעמו כמו ותפיק לרעב נפשך כי דרך דברי ה הנביאים להכפל ואחר שיש לנו קבלה אין צור׳ לחפש ואין עניתי בצום נפשי ראיה בעבור זכר צום והכלל כל עינוי שימצא במקר׳ רבק עם נפש הוא הצום: האזרח

המשכן · וכפר את מקדש הקדש · ויעלו את ארון יי׳ · ויעלו את הארון · דד״ה: ואת המזבח ד׳ וסימ׳ וקדשת את אהל מועד · וכלה מכפר · וכפר את מקדש · ויהי ביום כלת משה להקים: ידו ה׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא: ונשא י״ד וסי׳ ונשא אהרן את שמותם · אהרן את שמות · ונתת אל חשן · והיה על מצח אהרן · ונפש כי תחטא ושמעה · כי תחטא ועשתה · ונשא השעיר עליו · ואם לא יכבס · ואם הפר יפר · ויאמר דוד · ויצו המלך את חלקיה · ונשא נס לגוים · בהר מרום ישראל · הנני נתן לנבוכד נצר · הנני גער לכם את: ובא י״ז ר״פ נמסר בישעיה סימן נ״ט גבי פסוק ובא לציון גואל: ורחץ את בשרו במים ז׳ פסוקין אית בהון את את ואת וסימ׳ וישא לוט את עיניו · וישב את כל הרכוש · ושלחתי את הצרעה · ורחץ את בשרו במים ר״פ דאחרי מות · קח את המטה והקהל · הקהילו אלי · ויעשו בני ישראל את הרע: יבוא ז׳ מלאים בתורה וסימ׳ פן יבוא והכני · אם יבוא עשו אל המחנה · וכבס המטהר · והמשלח את השעיר · והשרף אתם יכבס · מכל האכל אשר יאכל · וזאת אשר ללוים: והיתה לכם ב׳ פסו׳ בטע׳ וסימ׳ והיתה לכם לחקת עולם בחדש השביעי · תניין והיתה להם לחקת עולם:

וכפר

האזרח והגר הגר בתוככם. לא נעזבנו לעשות מלאכה ולא נכריחנו על הצום: יכפר עליכם. הכהן על כן אמרו המפרשים על השעיר המשתלח כי יעמד חי לכפר עליו כי העמדתו היא כפרה: מכל חטאתיכם. כאשר פירשתי שהם חטאת שם כלל על כן תמצא על השגגה ועל הזדון: שבת שבתון. יש אומרים שביתה לכפים ולגוף ואחרי אמרו שהוא שביתת השביתה שאין למעלה ממנה ושניהם שמות ופעם יבא זה קודם זה והם שוים ואיננו רחוק: חקת עולם. להתענות: וכפר הכהן. שב עתה לפרש על כל מה שיכפר: אשר ימשח אותו. המושח בשמן המשחה אחר שמלא את ידו: ולבש. הוא הלובש אלה בגדי קדש כי אחר לא ילבשם: את מקדש הקדש. הוא שבית לפרכת: ועל הכהני ועל כל עם הקהל יכפר:

עמם הלוים כי הם לא יקראו הכהני רק כל כהן הוא לוי ואין כל לוי כהן: והיתה זאת לכם. וכבר אמ' כן להוסיף אחת בשנ': ויעש אהרן. דבר אל אהרן ואל בניו. כי הם השוחטים לישראל אילו היה כתוב במחנה מותר לשחטו מחוץ למחנה וזו המצוה תלויה גם בבית המקד' רק בכל מקום שהוא קרוב לירושלם והקרוב ידענו מדברי קבלה כי אם היה המקום רחוק יזבח ויאכל בשר כי כן כתוב ורבים אמרו כי הבשר אסור בגלות ויפרשו בשר ויין לא בא אל פי בשר רב ולא דברו נכונה ואיני רוצה להאריך להשיב עליהם: למען אשר יביאו. זה הטעם על המצוה הזאת ופירוש על פני השד' ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים. הם השדים ונקראו כן בעבור שיתשער הגוף הרואה אותם והקרוב בעבור שיראו אותם המשוגעי' כדמות שעירים ומלת עוד תורה שכן היו ישראל עושין במצרי': אשר הם זונים. כי כל מי שמבקש אותם ומאמין בהם הוא זונה מתחת אלהיו שיחשוב כי יש מי שייטיב או ירע חוץ מהשם הנכבד והנורא

וכזו

וכל מלאכה ג' וסימ' וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה דכפורים' והיתה לכם לחקת עולם. ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת: ביום הזה ו' נמסר בסדר נח: חטאתיכם ב' ול' חס' בחמ' מל' וסימ' אל קנוא הוא לא ישא. וחטאותיכם הסתירו. מנעו הטוב מכם': בהגלות פשעיכם להראות: ימלא ז' וסימ' נמסר בסוף סדר

וכל מלאכה לא תעשו האזרח והגר הגר בתוככם: כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני יהוה תטהרו: שבת שבתון היא לכם ועניתם את נפשתיכם חקת עולם: וכפר הכהן אשר ימשח אתו ואשר ימלא את ידו לכהן תחת אביו ולבש את בגדי הבד בגדי הקדש: וכפר את מקדש הקדש ואת אהל מועד ואת המזבח יכפר ועל הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר: והיתה זאת לכם לחקת עולם לכפר על בני ישראל מכל חטאתם אחת בשנה ויעש כאשר צוה יהוה את משה: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל ואמרת אליהם זה הדבר אשר צוה יהוה לאמר: איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב או עז במחנה או אשר ישחט מחוץ למחנה: ואל פתח אהל מועד לא הביאו להקריב קרבן ליהוה לפני משכן יהוה דם יחשב לאיש ההוא דם שפך ונכרת האיש ההוא מקרב עמו: למען אשר יביאו בני ישראל את זבחיהם אשר הם זבחים על פני השדה והביאם ליהוה אל פתח אהל מועד אל הכהן וזבחו זבחי שלמים ליהוה אותם: וזרק הכהן את הדם על מזבח יהוה פתח אהל מועד והקטיר החלב לריח ניחח ליהוה: ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירם אשר הם זנים אחריהם חקת עולם תהיה זאת להם לדרתם:

וכל עיבידא לא תעבדון יציביא וגיוריא דיתגיירון ביניכון: ארי ביומא הדין יכפר עליכון לדכאה יתכון מכל חוביכון קדם יי תדכון: שבא שבתא היא לכון ותענון ית נפשתיכון קים עלם: ויכפר כהנא די רבי יתיה ודי יקריב ית קורבניה לשמשא תחות אבוהי וילבש ית לבושי בוצא לבושי קודשא: ויכפר על מקדש קודשא ועל משכן זימנא ועל מדבחא יכפר ועל כהניא ועל כל עמא דקהלא יכפר: ותהי דא לכון לקים עלם לכפרא על בני ישראל מכל חוביהון חדא בשתא ועבד כמא די פקיד יי ית משה:

ומליל יי עם משה למימר: מליל עם אהרן ועם בנוהי ועם כל בני ישראל ותימר להון דין פתגמא די פקיד יי למימר: גבר גבר מבית ישראל די יכוס תור או אימר או עזא במשריתא או די יכוס מברא למשריתא: ולתרע משכן זימנא לא איתיה לקרבא קורבנא קדם יי קדם משכנא דיי דמא יתחשב לגברא ההוא דמא אשד וישתיצי אנשא ההוא מעמיה: בדיל די ייתון בני ישראל ית דיבחיהון די אינון דבחין על אפי חקלא וייתינון קדם יי לתרע משכן זימנא לות כהנא ויכסון ניכסת קודשין קדם יי יתהון: ויזרוק כהנא ית דמא על מדבחא דיי בתרע משכן זימנא ויסק תרבא לאתקבלא ברעוא קדם יי: ולא ידבחון עוד ית דבחיהון לשידין די אינון טען בתריהון קיים עלם תהא דא להון לדריהון:

רשי

וכפר הכהן אשר ימשח וגו'. כפרה זו של יום הכפורים אינ' כשרה אלא בכהן גדול לפי שנאמרה כל הפרש' באהרן הוצר' לומר בכהן גדול הבא אחריו שיהא כמוהו: ואשר ימלא את ידו. אין לי אלא המשוח בשמן המשח' מרובה בגדי' מניין ת"ל ואשר ימלא את ידו וגו' וכן כל הכהנים גדולים שעמדו מיאשיהו ואילך שבימיו נגנזה צלוחית של שמן המשחה: לכהן תחת אביו. ללמד שאם בנו ממלא את מקומו הוא קודם לכל אדם: ויעש כאשר צוה וגו'. כשהגיע יום הכפורי' עשה כסדר הזה ולהגיד שבחו של אהרן שלא היה לובשן לגדולתו אלא כמקיים גזירת מלך: אשר ישחט שור או כשב. במוקדשין הכתוב מדבר שאלתו להקריב קרבן: במחנה. חוץ לעזרה: דם יחשב. כשופך דם האדם שמתחייב בנפשו: דם שפך. לרבות את הזורק דמים בחוץ: אשר הם זובחים. אשר הם רגילי' לזבוח: לשעירי'. לשדי' כמו ושעירים ירקדו שם:

אשר

צו: כפרה את ו' וסי' וכלה מכפר את הקדש. וכפר את מקדש הקדש. ג' בפסו'. שבע' ימים יכפרו את המזבח וכפרת את הבית: ו' פסו' ועל ועל ומל' חדא ביניהון נמס' בסוף מגלת אסת' גבי פסוק קימו וקבלו היהודים: אליהם י"ו מלאים בתורה וסימ' במס' רבת': מבית ישראל ו' וסי' איש איש מבית ישראל אשר ישחט. אשר יעלה עלה. אשר יאכל כל דם. אשר יקריב את קרבנו' אשר יעלה את גלוליו. ושלאחריו וינזר מאחרי דיחזקאל: קרבן ה' קמצין נמסר בויקרא: שפך ב' זקפין קמ' וסי' דם יחשב. וגם דם הנקי אשר: ונכרת ח' וסי' איש אשר ירקח. איש אשר יעשה כמוהו. ואל פתח אהל מועד לא הביאו' חברו ואל פתח אהל מועד לא יביאנו. ונכרת הנפש: מקרב עמו ג' וסי' דם יחשב לאיש ההוא' ואני אתן את פני באיש ההוא. והנפש אשר תפנה אל האבת ואל: יביאו ט' נמסר בסדר שמיני: והביאם ג' ב' מל' וא' חס' וסי' למען אשר יביאו בני ישראל' ולקחום עמים והביאום. ובזזום ולקחום קדמ' חס': לריח י"ו נמסר בויקרא:

אשר יעלה עולה · לחייב על המקטיר אברים בחוץ כשוחט בחוץ שאם שחט אחד והעלה חבירו שניהם חייבין : ונכרת · זרעו נכרת וימיו נכרתין : כל דם · לפי שנאמר בנפש יכפר יכול לא יהא חייב אלא על דם המוקדשין תלמוד לומר כל דם : ונתתי פני · פנאי שלי פונה אני מכל עסקי ועוסק בו : כי נפש הבשר · של כל בריה בדם היא תלויה ולפיכך נתתיו לכפר על נפש האדם תבא נפש ותכפר על הנפש : כל נפש מכם · להזהיר גדולים על הקטנים : אשר יצוד · אין לי אלא ציד · אווזין ותרנגולין מניין ת״ל ציד מכל מקום אם כן למה נאמר אשר יצוד שלא יאכל בשר אלא בהזמנה זאת : אשר יאכל · פרט לטמאים : דמו בנפשו הוא · דמו הוא לו במקום הנפש שהנפש תלויה בו : כי נפש כל בשר דמו הוא · הנפש היא הדם · דם ובשר לשון זכר · נפש לשון נקבה : אשר תאכל נבלה וטרפה · בנבלת עוף טהור דבר הכתוב שאין לה טומאה אלא בשעה שנבלעת בבית הבליעה ולמדך כאן שמטמאה באכילתה · וטרפה האמור כאן לא נכתב אלא לדרוש וכן שנינו יכול תהא נבלת עוף טמא מטמאה בבית הבליעה ת״ל טרפה מי שיש במינו טרפ׳ יצא עוף טמא שאין במינו טרפה : ונשא עונו · אם יאכל קדש או יכנ׳ למקד׳ חייב על טומא׳ זו ככל שאר טומאות : ובשרו לא ירחץ ונשא עונו · על רחיצת גופו ענוש כרת ועל כבוס בגדים במלקות : אני י״י אלהיכם · אני הוא שאמרתי בסיני אנכי י״י אלהיך וקבלתם עליכם מלכותי מעתה קבלו גזרותי · רבי אומר גלוי וידוע לפניו שסופן לנתק בעריות בימי עזרא לפיכך בא עליהם בגזרה אני י״י אלהיכם דעו מי גוזר עליכם דיין ליפרע ונאמן לשלם שכר : כמעשה ארץ מצרים · מגיד שמעשיהם של מצריים ושל כנעניים מקולקלין מכל האומו׳ ואותו מקום שישבו בו ישראל מקולקל מן הכל : אשר אני מביא אתכם שמה · מגיד שאותן עממין שכבשו ישר׳ מקולקלי׳ מכולם : ובחוקותיה׳ לא תלכו · מה הניח הכתוב שלא אמר אלא אלו נמוסות שלהן דברי׳ החקוקים להם כגון טרטיאות ואצטדיאות ר׳ אומר אורחי האמורי שמנו חכמים : את

ונתתי פני ד׳ וסימ׳ ונתתי פני בנפש האכלת · ונגפתם לפני איביכם · ונתתי פני באיש ההוא · והשימותיהו לאות ולמשלים · וחד נתתי פני ארצה ונאלמתי : מקרב עמה ג׳ וסימ׳ ונתתי פני בנפש האכלת את הדם · ונתתי את פני בנפש ההוא · את י״י הוא מגדף : ב׳ פסוקים בהדין ענינ׳ מטעין בהון וסימ׳ כי נפש כל בשר דמו

ואלהם תאמר איש איש מבית ישראל ומן הגר אשר יגור בתוכם אשר יעלה עלה או זבח : ואל פתח אהל מועד לא יביאנו לעשות אתו ליהוה ונכרת האיש ההוא מעמיו : ואיש איש מבית ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר יאכל כל דם ונתתי פני בנפש האכלת את הדם והכרתי אתה מקרב עמה : כי נפש הבשר בדם הוא ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר על נפשתיכם כי הדם הוא בנפש יכפר : על כן אמרתי לבני ישראל כל נפש מכם לא תאכל דם והגר הגר בתוככם לא יאכל דם : ואיש איש מבני ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר יצוד ציד חיה או עוף אשר יאכל ושפך את דמו וכסהו בעפר : כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא ואמר לבני ישראל דם כל בשר לא תאכלו כי נפש כל בשר דמו הוא כל אכליו יכרת : וכל נפש אשר תאכל נבלה וטרפה באזרח ובגר וכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב וטהר : ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ ונשא עונו :

פ

יח וידבר יהוה אל משה לאמר : דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם אני יהוה אלהיכם : כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו ובחקתיהם לא תלכו :

ולהון תימר גבר גבר מבית ישראל ומן גיוריא דיתגיירון ביניכון די יסק עלתא או ניכסת קודשיא : ולתרע משכן זמנא לא ייתיניה למעבד יתיה קדם יי׳ וישתיצי אינשא ההוא מעמיה : וגבר גבר מבית ישראל ומן גיוריא דיתגיירו ביניכון די ייכול כל דמא ואתן רוגזי באנשא דייכול ית דמא ואשתיצי יתיה מגו עמיה : ארי נפש בסרא בדמא היא ואנא יהביתיה לכון על מדבחא לכפרא על נפשתיכון ארי דמא הוא על נפשא מכפר : על כן אמרית לבני ישראל כל אנש מנכון לא ייכול דמא וגיוריא דיתגיירון ביניכון לא ייכול דם : וגבר גבר מבני ישראל ומן גיוריא די יתגיירון ביניכון די יצוד צידא חיתא או עופא די מתאכיל וישוד ית דמיה ויכסיניה בעפרא : ארי נפש כל בסרא דמיה בנפשיה הוא ואמרית לבני ישראל דם כל בסרא לא תיכלון ארי נפש כל בסרא דמיה היא כל דיכלוניה ישתיצי : וכל אנש די ייכול נבילא ותבירא ביציבא ובגיוריא ויצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא וידכי : ואם לא יצבע ובסריה לא יסחי ויקביל חוביה : ומליל יי׳ עם משה למימר : מליל עם בני ישראל ותימר להון אנא יי׳ אלהכון : כעובדי עמא דארעא דמצרים די יתיבתון בה לא תעבדון וכעובדי עמא דארעא דכנען די אנא מעיל יתכון לתמן לא תעבדון ובנימוסיהון לא תהכון :

אבן עזרא

ובזו הפרשה לא הזכיר הגר כי המצוה על ישר׳ בזבחים ובעולו׳ והזכיר הגר שלא יעזבו ישראל שיזבח הגר לעז׳ בארץ ישראל וכן משפט כל דם שהוא אסור בעבור שהוא הנפש כי הבשר בדם הו׳ והאמת כי הנפש שבה יחיה האדם היא בדם הלב : בנפש יכפר · בנפש שיש בו יכפר והטע׳ נפש תחת נפש וי״א כמו על נפשותיכם ואין לו טעם אחר שלא׳ לכפר על נפשותיכם : אשר יצוד ציד חיה · כאיל וצבי : או עוף אשר יאכל · גם מזה הכתוב נלמוד שלא נעזוב הגר שיאכל בארצנו חזיר או סוס או עוף דורס שהוא טמא · ויתכן בעבור שצוה שלא יאכל דם ולא יראה דם נשפך חוץ מהמזבח השם צוה לכסות כל דם שאינו קרב לגבי המזבח שלא יחשוב הרואה בראותו · והוא דם איל וצבי או עוף כי זבח כזבח לעז׳ ובפרשת ראה אנכי אפרש עוד זה הפסוק : דמו בנפשו · הוא דבק עם הנפש כי ידוע שהגידי׳ היוצאים מפאת שמאל הלב · מ מחולקים בחצי לדם ולרוח · כ כדמות שמן זית עם האור : ואמר לבני ישרא׳ · טעמו וכבר אמרתי והיא הפרשה הנזכרת ובעבור שהזכיר חיה שאיננה קרבה וכן עוף הזכיר כל נפש אשר תאכל נבלה שאיננה קרבה גם היא הזכירה בעבור הציד אם בזדון הוא עובר בלאו ולוקה ואם · ב בשגגה יביא חטאת · ואם טען טוען והלא הכתו׳ אמ׳ לגר אשר בשעריך תתננ׳ ואכלה · התשוב׳ כי זה גר תושב וכן כתוב והגר הגר בתוככם לא נעזבנו שיאכל נבלה רק הנכרי שיבא בשעריכו כתן אותה לו ויאכל אותה לחוץ : ונשא עונו · תמיד והו׳ יסלח עונו בעונש שיביא השם עליו ובעבור שהזכיר דברי השעירים שהיו עוש׳ במצרים נסמכה זו הפרש׳ והעריות על מעשה ארץ כנען כי כן מפורש בסוף · וטעם אני יי׳ אלהיכם על זה התנאי א אהיה לאלהיכם : ובחקותיהם לא תלכו · שלא ירגיל אדם ללכת בדרך הזה עד שיהיה לו חק : וכמעש׳ ארץ מצרי׳ · על המשפטי׳ והראיה את משפטי תעשו הם הכתובי׳ על ספר הברית המפו׳ בפרשת אלה המשפטים : אמ׳

בנפשו הוא · ואמר לבני ישראל כי נפש הבשר בדם הוא : על כן אמרתי לבני ישראל · אמירה לבני ישראל ה׳ בתורה וסימ׳ נמסר בסדר שמות : וכל נפש ג׳ וסי׳ זאת תורת הבהמה והעוף · וכל נפש אשר תאכל נבלה וטרפה · וכל נפש דאבה מלאתי : ירחץ ה׳ ד׳ פתח וא׳ קמץ וסימ׳ נמסר בויקרא : אני י״י ב׳ סופי פסוקי׳ בספרא וסימ׳ ושמרתם את חקתי · אל כל שאר · ומזרעך · ולא תשבעו · לא תקלל חרש · לא תלך רכיל · לא תקם · וכתבת קעקע · את שבתתי תשמרו · מפני שיבה · ושמרתם את כל חקתי בתר׳ · וינזרו מקדשי · אמר אלהם לדרתיכם · נבלה וטרפה · ומן המקדש לא יצא · ביום ההוא יאכל · ושמרתם מצותי · המוציא אתכם · את שבתתי תשמרו · וזכרתי להם ברית ראשנים : מן ריש תורת כהנים עד לא תגנבו סופי פסוקי׳ אני י״י אלהיכם ב״מג אני י״י וסי׳ ושמרתם את כל חקתי · איש איש אל כל שאר בשרו · מזרעך לא תתן · ומן לא תגנבו עד וקראת׳ בעצם היום הזה אני י״י ב״מד אני י״י אלהיכם וסימ׳ בשנה החמשי׳ תאכלו · אל תפנו אל האלילים · כאזרח מכם · והתקדשתם והייתם קדושים · ומן וקראתם עד סופא דספרא דכו׳ ב״מב אני י״י וסי׳ את שבתתי תשמרו ומקדשי · וזכרתי להם ברית ראשנים :

אני ה׳ אלהיכם. אז אהיה אלהיכם. וטעם ושמרתם את חקותי ואת משפטי לבאר שהם חיים לעושיה בשני עולמות כי המבין סודם חי העולם יחייהו ולא ימות לעולם על כן כתוב אני ה׳ אלהיכם כאשר פירשתיו: איש איש. כל איש ואיש ובעבור שלא הזכיר מבית ישראל לא נעזוב הגר שיעשה אחת מהתועבות הנזכרות בארצנו שלא יטמא את הארץ: אל כל שאר בשרו. שם כלל לכל העריות ואח״כ פרט ורב אהרן הכהן אמר שפירושו להוציא שכבת זרע לבטלה: לא תקרבו. כנוי לשכיבה וכן ואקרב אל הנביאה וקרוב מגלות אל תגעו כי אשה ערוה. דבר מגונה כחשף צריך להתכסות. וטעם אני ה׳ שהשם אוהב הנכבד לעבדו ולשמוע דבריו והר סיני לעד גם הראשון והוא סוד האדם ובעבור שיכר לב האדם כבהמות לא יתכן לאסור כל הנקבות והנה אסר כל הנמצאות עמו בכל עת ובפרט כי תבא מחנה אגלה לך סוד סתום וחתום והנה כל המתבאל ירחק משם השם המקובל על כן הזכיר אני ה׳: ערות אביך. והחל מהאב שהוא קודם הבן ואמר שאסור הוא כל מי שהיא ערות אב ואם והנה היא האם בראש ואחר כן ערות אשת אב ואיננה אם ואחר כך האחות שהיא בת אביו או בת אם: מולדת בית. שנולדה על משפט בית ישראל אחר אירוסין וקדושין: מולדת חוץ. חוץ מהמנהג. ויש אומרים כי פירוש מולדת כמו יולדו על ברכי יוסף שגדלה עמך בבית או היא במקום אחר ומדינה אחרת וגדלה בחוץ מבית האב עמך ואחר כך הזכיר בת בנך: ערות בת אשת אביך. יש אומרים שהיא האחות מאב ואם ואנחנו ידענו כי השוכב עמה עובר על שני לאוין ויש אומרים כי זה הפסוק לחזוק והצדוקים אמרו שאיננה בת אם ויפרשו מולדת אביך שגדלה אביך והטעם שלקח האב אשה והיתה לה בת קטנה וכן יפרשו על תמר וראייתם כי לא ימנעני ממך רק לא היתה מולדת דוד ואחר שהמעתיקים אמרו כי בת אשת אב מותר אין צורך להשיב על הצדוקים מלבם ויתכן להיות בת אשת אביך בת אנוס׳ ומלת שאר ובשר קרובים בטעם: דודתך היא. חסובה היא כדודתך וכן הנה הנמשל דודי. והנה מה יעשו הסומכים במצות על התורה לבדה כי לא אסר הכתוב אשת אחי האם ולא אם האב ולא אם האם על כן אנחנו צריכים לקבלה ויתכן שלא הזכיר אשת אחי האם כי כלמוד מאשת אחי האב והזכירה בפרשת קדושים גם הנזכרות שלא הזכירם הכתוב ברבר על ההוה: ערות אשת אחיך. בפרשת כי ישבו אחים והאומ׳ למה לא הזכיר הכתוב הבת והיא מפורשת ערות אשה ובתה בתו או שאיננה בתו כי אחר ששכב עם האם כאשר הבת שארה הנה. הם שני שמות שאר עם שארה שארה היא האלף ראוי לנוח כלמ״ד שלמה לולי שהיא מחברון: לצרור. מגזרת ובעסתה צרתה והנה לא הזכיר בפרשת קדושים עונש השוכב עם שתי אחיות כאשר לא הזכיר עונש השוכב עם בת בנו ועם בת בתו וטעה המפרש כי רחל ולאה לא היו אחיות וראייתו כי את כל התועבות האל וזו איננה ראיה גמורה והשואל איך יעבים השם על דבר שלא הזהיר יש משיבים כי בני נח נכנסו על העריות האלה ואחרים אמרו אף על פי שהכתוב אמר את כל התועבות האל בשם כלל אין הפירוש על כולם כי אם על רובם ודעתי תדענה בפרשת וילך משה. והשוכב עם הנדה חשוב מהעריות:

את משפטי תעשו. אלו דברים האמורים בתורה במשפט שאלו לא נאמרו היו כדאי לאמרן: ואת חוקותי תשמרו. דברים שהן גזרת המלך שיצר הרע משיב עליהם למה לנו לשומרן ואומות העולם משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז וטהרת מי חטאת לכך נאמר אני ה׳ גזרתי עליכם אי אתה רשאי ליפטר: ללכת בהם. אל תפטר מתוכם שלא תאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמד חכמת האומות: ושמרתם את חוקותי. לרבות שאר דקדוקי הפרשה שלא פרט בהם הכתוב. דבר אחר ליתן שמירה ועשייה לחוקים ושמירה ועשייה למשפטים לפי שלא נתן אלא עשייה למשפטים ושמירה לחוקים: וחי בהם. לעולם הבא ואם תאמר לעולם הזה והלא סופו הוא מת: אני ה׳. נאמן לשלם שכר: לא תקרבו. להזהיר הנקבה כזכר לכך נאמר לשון רבים: אני ה׳. נאמן לשלם שכר: ערות אביך. זו אשת אביך או אינו אלא כמשמעו נאמר כאן ערות אביך ונאמר להלן ערות אביו גלה מה להלן אשת אביו אף כאן אשת אביו: וערות אמך. להביא אמו שאינה אשת אביו: ערות אשת אביך. לרבות לאחר מיתה: בת אביך. אף בת אנוסה במשמע: מולדת בית או מולדת חוץ. בין שאומר לו לאביך קיים את אמה ובין שאומר לו הוצא את אמה כגון ממזרת או נתינה: ערות בת בנך וגו׳. בבתו מאנוסתו הכתוב מדבר ובתו ובת בתו מאשתו אנו למדין מערות אשה ובתה שנאמר בהן לא תגלה בין שהיא ממנו בין שהיא מאיש אחר: ערות בנך. קל וחומר לבתך אלא לפי שאין מזהירין מן הדין למדוה מגזרה שוה במסכת יבמות: ערות בת אשת אביך. לימד שאינו חייב על אחותו משפחה ונכרית לכך נאמר בת אשת אביך ברואויה לקידושין: ערות אחי אביך לא תגלה. ומה היא ערותו אל אשתו לא תקרב: אשת בנך היא. לא אמרתי אלא בשיש לבנך אישות בה פרט לאנוסה ושפחה ונכרית: ערות אשה ובתה. לא אסר הכתוב אלא על ידי נשואי הראשונה לכך נאמר לא תקח לשון קיחה וכן לענין העונש אשר יקח את אשה ואת אמה לשון קיחה אבל אנס אשה מותר לישא בתה: שארה הנה. קרובות זו לזו: זמה. עצה כתרגומו עצת חטאין שיצרך יועצך לחטוא: אל אחותה. שתיהן כאחת: לצרור. לשון צרה לעשות אתן צרה לזו: בחייה. למדך שאם גרשה לא ישא את אחותה כל זמן שהיא בחיים: למולך

את משפטי ג׳ וס׳ את משפטי ר״פ ואם את משפטי תגעל נפשכם. ותמר את משפטי לרשעה: ואת חקתי ה׳ וס׳ נמסר בסדר אם בחקתי: וערות ג׳ וס׳ וערות אביהם לא ראו. ערות אביך וערות אמך. וערות אחות אמך ואחות אביך׳ וא׳ וערות מלכא לא אריך לנא: ואת בת ה׳ וס׳ נמסר בסדר שמיני: בחייה חיה ויחיה

אֶת־מִשְׁפָּטַי תַּעֲשׂוּ וְאֶת־חֻקֹּתַי תִּשְׁמְרוּ לָלֶכֶת בָּהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם אֲנִי יְהוָה׃ ס אִישׁ אִישׁ אֶל־כָּל־שְׁאֵר בְּשָׂרוֹ לֹא תִקְרְבוּ לְגַלּוֹת עֶרְוָה אֲנִי יְהוָה׃ ס עֶרְוַת אָבִיךָ וְעֶרְוַת אִמְּךָ לֹא תְגַלֵּה אִמְּךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ׃ ס עֶרְוַת אֵשֶׁת־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה עֶרְוַת אָבִיךָ הִוא׃ ס עֶרְוַת אֲחוֹתְךָ בַת־אָבִיךָ אוֹ בַת־אִמֶּךָ מוֹלֶדֶת בַּיִת אוֹ מוֹלֶדֶת חוּץ לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָן׃ ס עֶרְוַת בַּת־בִּנְךָ אוֹ בַת־בִּתְּךָ לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָן כִּי עֶרְוָתְךָ הֵנָּה׃ ס עֶרְוַת בַּת־אֵשֶׁת אָבִיךָ מוֹלֶדֶת אָבִיךָ אֲחוֹתְךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ׃ ס עֶרְוַת אֲחוֹת־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה שְׁאֵר אָבִיךָ הִוא׃ ס עֶרְוַת אֲחוֹת־אִמְּךָ לֹא תְגַלֵּה כִּי־שְׁאֵר אִמְּךָ הִוא׃ ס עֶרְוַת אֲחִי־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה אֶל־אִשְׁתּוֹ לֹא תִקְרָב דֹּדָתְךָ הִוא׃ ס עֶרְוַת כַּלָּתְךָ לֹא תְגַלֵּה אֵשֶׁת בִּנְךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ׃ ס עֶרְוַת אֵשֶׁת־אָחִיךָ לֹא תְגַלֵּה עֶרְוַת אָחִיךָ הִוא׃ ס עֶרְוַת אִשָּׁה וּבִתָּהּ לֹא תְגַלֵּה אֶת־בַּת־בְּנָהּ וְאֶת־בַּת־בִּתָּהּ לֹא תִקַּח לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ שַׁאֲרָה הֵנָּה זִמָּה הִוא׃ וְאִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ לֹא תִקָּח לִצְרֹר לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ עָלֶיהָ בְּחַיֶּיהָ׃ וְאֶל־אִשָּׁה בְּנִדַּת טֻמְאָתָהּ לֹא תִקְרַב לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ׃

יָת דִּינַי תַּעְבְּדוּן וְיָת קְיָמַי תִּטְּרוּן לִמְהָךְ בְּהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ וְתִטְּרוּן יָת קְיָמַי וְיָת דִּינַי דִּי יַעְבֵּד יָתְהוֹן אֲנָשָׁא וְיֵחֵי בְהוֹן בְּחַיֵּי עָלְמָא אֲנָא יְיָ׃ גְּבַר גְּבַר לְכָל קְרִיב בִּשְׂרֵיהּ לָא תִקְרְבוּן לְגַלָּאָה עֶרְיָא אֲנָא יְיָ׃ עֶרְיַת אֲבוּךְ וְעֶרְיַת אִמָּךְ לָא תְגַלֵּי אִמָּךְ הִיא לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתַהּ׃ עֶרְיַת אִתַּת אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתָא דַאֲבוּךְ הִיא׃ עֶרְיַת אֲחָתָךְ בַּת אֲבוּךְ אוֹ בַת אִמָּךְ דִּילִידָא מִן אֲבוּךְ מִן אִתְּתָא אוֹחֲרָן אוֹ מִן אִמָּךְ מִן גְּבַר אוֹחֲרָן לָא תְגַלֵּי עֶרְיַתְהֶן׃ עֶרְיַת בַּת בְּרָךְ אוֹ בַת בְּרַתָּךְ לָא תְגַלֵּי עֶרְיַתְהֶן אֲרֵי עֶרְיְתָךְ אִנִּין׃ עֶרְיַת בַּת אִתַּת אֲבוּךְ דִּילִידָא מִן אֲבוּךְ אֲחָתָךְ הִיא לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתַהּ׃ עֶרְיַת אֲחַת אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי קָרִיבַת אֲבוּךְ הִיא׃ עֶרְיַת אֲחַת אִמָּךְ לָא תְגַלֵּי אֲרֵי קָרִיבַת אִמָּךְ הִיא׃ עֶרְיַת אֲחָא אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי לְאִתְּתֵיהּ לָא תִקְרַב אִתַּת אַח אֲבוּךְ הִיא׃ עֶרְיַת כַּלְּתָךְ לָא תְגַלֵּי אִתַּת בְּרָךְ הִיא לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתַהּ׃ עֶרְיַת אִתַּת אֲחוּךְ לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתָא דַאֲחוּךְ הִיא׃ עֶרְיַת אִתְּתָא וּבְרַתַּהּ לָא תְגַלֵּי יָת בַּת בְּרַהּ וְיָת בַּת בְּרַתַּהּ לָא תִסַּב לְגַלָּאָה עֶרְיְתַהּ קָרִיבָן אִנִּין עֵיצַת חֶטְאִין הִיא׃ וְאִתְּתָא עִם אֲחָתַהּ לָא תִסַּב לְאַעָקָא לַהּ לְגַלָּאָה עֶרְיְתַהּ עֲלַהּ בְּחַיָּהָא׃ וּלְאִתְּתָא בְּרִיחוּק סָאוֹבְתַהּ לָא תִקְרַב לְגַלָּאָה עֶרְיְתַהּ׃

ג׳ ב׳ מלאים וא׳ חס וסימ׳ לצרר לגלות ערותה עליה בחייה. ויחיה והגדל עמו ועם בניו דבת שבע. גמלתו טוב ולא רע כל ימי חייה. מציע׳ חס׳. א״נך:

למולך: עבודה זרה היא ששמה מולך וזו היא עבודתה שמוסר בנו לכומרים ועושין שתי מדורות גדולות ומעבירין את הבן ברגליו בין שתי מדורות האש: לא תתן. זו היא מסירתו לכומרים: להעביר למולך. זו העברת האש: תבל הוא. לשון קדש וערוה וניאוף וכן ואפי על תבליתם · דבר אחר תבל הוא לשון בלילה ומרבוב זרע אדם וזרע בהמה: ולא תקיא הארץ אתכם. משל לבן מלך שהאכילוהו דבר מאוס שאין עומד במעיו אלא מקיאו כך ארץ ישראל אינה מקיימת עוברי עבירה ותרגומו ולא תריקן לשון ריקון · מריקה עצמה מהם: הנפשות העושות. הזכר והנקבה במשמע: ושמרתם את משמרתי. להזהיר בית דין על כך: ולא תטמאו בהם אני יי' אלהיכם. הא אם תטמאו איני אלהיכם ואתם נפסלים מאחרי ומה הנאה יש לי בכם ואתם מתחייבים כליה לכך נאמר אני יי' אלהיכם:

חסלת אחרי מות:

ואל אשת עמיתך · להוציא השבויה ויש אומרים כי כבר היתה אסורה ואסר גבריה תאות יגרם על דעת לבם יתנו בפי' לזרע וידענו כי המשגל נחלק לג' חלקים האחד לפריה ורביה בלא תאוה והשני להקל מלאו' הגוף והשלישי לתאוה הנמשלת לתאות הבהמה ואחר שאמ' הכתו' לזרע שטעמו אפי' לזרע הנה היא אסורה אסור חמור ומזרעך לא תתן הבא אחריו לעד' · והוסיף לטמאה בה כי לא ינקה כל הנוגע בה והוא טמא לעולם ובפסו' הזה לא אסר הנכרית כלל ואין טעם מהשבויה כי היא מתייהדת:
למולך · שם כלם ודרשו חז"ל שהוא שם כלל כל מי שימליכהו עליו ויתכן שהוא תועבת בני עמון · ומלת להעביר כמו לשרוף כי זאת היתה עבודתו וי"א כי יעביר הבן על האש ויש מי שיחיה ויש מי שימות ואחרו' פי' בעבור שאין בפסוק זכר אש להעביר מתורת השם לדת ש המולך: וחללת. השם שהוא נקרא עליך שהוא אלהיך בתתך מזרע קדש למולך והגאון אמר כי הכאוף על שמנה מעלות והקשה שבכלם הבהמה שהיא ממין אחר ואחריה הזכר שכל המין אסור ואחריה ערות אשת אב וחביריה שהן אסורות בכל עת ולא אאריך כי לא יועילו אלו הדברים כי הכתוב אמר על כלם ונכרתו הנפשות העושות:
ואת זכר · אחר שמצאנו הן שכבתי אתם את אבי הנה אזהרה לשוכב ולנשכב ויאמר רב חננאל ז"ל כי יש מי שיחדש בגופו כצורת בשר אשה וזה לא יתכן בתולדת ויש אומרים אנדרוגינוס וכל הנער הזה ב בעבור היות משכבי אשה לשון רבים ודברי יחיד שני משכבים והנכון בעיני כי המצוה כפשוטה גם אנשי התוספ' חייבו מיתה עליה והכתוב אחז דרך כבוד לאמר כמו לא תקרב ואחר שהזכר נברא לפעול והנקבה להפעל הזהיר הכתוב שלא תהפך דברי השם ויש משכב להוציא הזרע על כן מלת מ משכבי ואין ראוי להאריך · והזכיר תועבה היא כי הוא דבר נתעב לנפש קדוש אפי' בתולדת · ומלת שכבתך כבר פירשתיה ויתכן להיותו שכבתך משכיבה כי עם השכיבה יקר הקרי וכמו שאמ' באשת איש לטמאה בה כן אמר בבהמה: ובכל בהמה. נקבה: ולפני בהמה · זכר: לרבעה · שב אל הבהמה כי האשה היא הנרבעת וזאת ה המלה מגזרת ארבעה: תבל הוא · אנשי הדקדוק אמרו

משכבי ב' וסימ' כי עלית משכבי אביך · ואת זכר לא תשכב משכבי אשה: ולא תעשו ג' וסימ' ושמרתם אתם את חקתי · ובי תשגו · ואם לא תשמעו: כי כל אשר יעשה ג' דסמי' בקרייא וסימ' כי כל אשר יעשה מכל התועבת · עמם · ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים: כל קריי' תועבת התועבת חס' ו"ו הניין במט חסרים ו"ו

וְאֶל־אֵ֙שֶׁת֙ עֲמִ֣יתְךָ֔ לֹא־תִתֵּ֥ן שְׁכָבְתְּךָ֖ לְזָ֑רַע לְטָמְאָה־בָֽהּ׃ וּמִֽזַּרְעֲךָ֥ לֹא־תִתֵּ֖ן לְהַעֲבִ֣יר לַמֹּ֑לֶךְ וְלֹ֧א תְחַלֵּ֛ל אֶת־שֵׁ֥ם אֱלֹהֶ֖יךָ אֲנִ֥י יְהוָֽה׃ וְאֶ֨ת־זָכָ֔ר לֹ֥א תִשְׁכַּ֖ב מִשְׁכְּבֵ֣י אִשָּׁ֑ה תּוֹעֵבָ֖ה הִֽוא׃ וּבְכָל־בְּהֵמָ֛ה לֹא־תִתֵּ֥ן שְׁכָבְתְּךָ֖ לְטָמְאָה־בָ֑הּ וְאִשָּׁ֗ה לֹא־תַעֲמֹ֞ד לִפְנֵ֧י בְהֵמָ֛ה לְרִבְעָ֖הּ תֶּ֥בֶל הֽוּא׃ אַל־תִּֽטַּמְּא֖וּ בְּכָל־אֵ֑לֶּה כִּ֤י בְכָל־אֵ֙לֶּה֙ נִטְמְא֣וּ הַגּוֹיִ֔ם אֲשֶׁר־אֲנִ֥י מְשַׁלֵּ֖חַ מִפְּנֵיכֶֽם׃ וַתִּטְמָ֣א הָאָ֔רֶץ וָאֶפְקֹ֥ד עֲוֺנָ֖הּ עָלֶ֑יהָ וַתָּקִ֥א הָאָ֖רֶץ אֶת־יֹשְׁבֶֽיהָ׃ וּשְׁמַרְתֶּ֣ם אַתֶּ֗ם אֶת־חֻקֹּתַי֙ וְאֶת־מִשְׁפָּטַ֔י וְלֹ֣א תַעֲשׂ֔וּ מִכֹּ֥ל הַתּוֹעֵבֹ֖ת הָאֵ֑לֶּה הָֽאֶזְרָ֔ח וְהַגֵּ֖ר הַגָּ֥ר בְּתוֹכְכֶֽם׃ כִּ֚י אֶת־כָּל־הַתּֽוֹעֵבֹ֣ת הָאֵ֔ל עָשׂ֥וּ אַנְשֵֽׁי־הָאָ֖רֶץ אֲשֶׁ֣ר לִפְנֵיכֶ֑ם וַתִּטְמָ֖א הָאָֽרֶץ׃ וְלֹֽא־תָקִ֤יא הָאָ֙רֶץ֙ אֶתְכֶ֔ם בְּטַֽמַּאֲכֶ֖ם אֹתָ֑הּ כַּאֲשֶׁ֥ר קָאָ֛ה אֶת־הַגּ֖וֹי אֲשֶׁ֥ר לִפְנֵיכֶֽם׃ כִּ֚י כָּל־אֲשֶׁ֣ר יַעֲשֶׂ֔ה מִכֹּ֥ל הַתּוֹעֵבֹ֖ת הָאֵ֑לֶּה וְנִכְרְת֛וּ הַנְּפָשׁ֥וֹת הָעֹשֹׂ֖ת מִקֶּ֥רֶב עַמָּֽם׃ וּשְׁמַרְתֶּ֣ם אֶת־מִשְׁמַרְתִּ֗י לְבִלְתִּ֞י עֲשׂ֨וֹת מֵחֻקּ֤וֹת הַתּֽוֹעֵבֹת֙ אֲשֶׁ֣ר נַעֲשׂ֣וּ לִפְנֵיכֶ֔ם וְלֹ֥א תִֽטַּמְּא֖וּ בָּהֶ֑ם אֲנִ֖י יְהוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃

פ' כ"י כ"ל סימן: ע"דו סימן:

וּבְאִתַּת חַבְרָךְ לָא תִתֵּן שְׁכוּבְתָּךְ לְזַרְעָא לְאִסְתַּאָבָא בַהּ׃ וּמִבְּנָךְ לָא תִתֵּן לְאַעְבָּרָא לְמֹלֶךְ וְלָא תַחֵיל יָת שְׁמָא דֶאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ׃ וְיָת דְּכוּרָא לָא תִשְׁכּוּב מִשְׁכְּבֵי אִתְּתָא תּוֹעֵבְתָּא הִיא׃ וּבְכָל בְּעִירָא לָא תִתֵּן שְׁכוּבְתָּךְ לְאִסְתַּאָבָא בַהּ וְאִתְּתָא לָא תְקוּם קֳדָם בְּעִירָא לְמִשְׁלַט בַּהּ תִּבְלָא הוּא׃ לָא תִסְתַּאֲבוּן בְּכָל אִלֵּין אֲרֵי בְכָל אִלֵּין אִסְתַּאֲבוּ עַמְמַיָּא דִּי אֲנָא מְגַלֵי מִן קֳדָמֵיכוֹן׃ וְאִסְתַּאֲבַת אַרְעָא וְאַסְעָרִית חוֹבַהּ עֲלַהּ וְרוֹקֵינַת אַרְעָא יָת יָתְבָהָא׃ וְתִטְּרוּן אַתּוּן יָת קְיָמַי וְיָת דִּינַי וְלָא תַעְבְּדוּן מִכֹּל תּוֹעֵבָתָא הָאִלֵּין יַצִּיבַיָּא וְגִיּוֹרַיָּא דִּי יִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן׃ אֲרֵי יָת כָּל תּוֹעֵבָתָא הָאִלֵּין עֲבַדוּ אֱנָשֵׁי אַרְעָא דִּי קֳדָמֵיכוֹן וְאִסְתַּאֲבַת אַרְעָא׃ וְלָא תְרוֹקֵין אַרְעָא יָתְכוֹן בְּסָאוֹבֵיכוֹן יָתַהּ כְּמָא דִּי רוֹקֵינַת יָת עַמָּא דִּי קֳדָמֵיכוֹן׃ אֲרֵי כָּל דִּי יַעְבֵּד מִכֹּל תּוֹעֵבָתָא הָאִלֵּין וְיִשְׁתֵּיצוּן נַפְשָׁתָא דְיַעְבְּדָן מִגּוֹ עַמְּהוֹן׃ וְתִטְּרוּן יָת מַטְּרַת מֵימְרִי בְּדִיל דְּלָא לְמֶעְבַּד מִנִּימוֹסֵי תּוֹעֵבָתָא דְאִתְעֲבִידָא קֳדָמֵיכוֹן וְלָא תִסְתַּאֲבוּן בְּהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃

פרשה פרשה

קדמא וסי' וילך בדרך מלכי ישראל דאחז · וילך בדרכי דאחז דד"ה' גם כל שרי הכהנים והעם · אשר עשה מנשה · ויסר יאשיהו את כל · ונשוב להפר מצותיך · ואשלח אליכם דירמיהו · ויתר דברי יהויקים ותעבותיו · כתעבותיהם לכנעני · וב' כתיבן תועבות מלאים דמ'ל וסי' הכה בכפך ורקע ברגלך · כתועבות הגוים דמנשה דד"ה · ושארהון תועבת כתיב: האל ח' בלשון חול וסימ' נמסר בסדר הולדות: העשת ה' חס' בליש' וסימ' נמסר בסדר שמיני:

שזאת המלה מהכפל כמו תמס יהלוך והתי"ו נוסף ואמרו כי טעמה כמו השחתה ויש אומרים כי גם מבול ממנו וקרוב מגזרת בלל יי' שפת כל הארץ וזה הכלל אסר הכתוב כל מי שיוכל אדם להתייחד עמה אשת איש ונכריה ואסר לא יוליד כי מין לא יוליד כי אם ממינו וכמינו: אל תטמאו · דגשות הט"ת להתבלע תי"ו התפעל ולא כ"ן בנין נפעל והעד דגשו' המ"ם כמשפט והנה הזכיר על כלם שהם מטמאים הנפש: משלח מפניכם · טעמו מהארץ הטהורה מתים או מגורשים: ותקיא הארץ · כל מה שיקיא האדם הוא נתעב בעיניו ואליו לא ישוב: ושמרתם את חקותי · אלה שאמרתי לכם אלה תהיינה אסורות: ואת משפטי · שתעשו המשפט שאצוה על העובר על אחת מהן · וטעם ולא תעשו מכל התועבות האלה שנית להכנים הגר כי זאת המצוה היא שוה לאזרח ולגר בעבור שהוא דר בארץ ישראל ואם יש לך לב תוכל להבין כי בימי יעקב שלקח שתי אחיות בחרן ואחריו עמרם שלקח דודתו במצרים לא נטמאו בהם · וטעם כי את כל התועבו' האל שתדעו זה גם אתם גם בניכם שתשמרו אותם ותהיה הארץ טהורה ולא תקיא הארץ אתכם: האל · עם האלה שוה כמו ההם ההמה ואין זאת דעת הגאון: כאשר קאה · פועל עבר מגזרת שתו ושכרו וקיו כי אותיות אהו"י מתחלפים ויש ארץ לשון זכר כעתם ארץ ולא כמו אותם הארץ או חסר מלת היא כאילו הוא כאשר היא קאה כמו באה עם הצאן: ונכרתו הנפשות העושות · בפרהסיא שמעידים ואם בסתר אני אכריתם: ושמרתם את משמרתי · זאת המשמרת והיא לבלתי עשות · וטעם אשר נעשו לפניכם שלא יאמר אדם הואיל ועשו כן הקדמונים אעשה כן גם אני · וטעם אני יי' אלהיכם דבק עם משמרתי שלא ישאל חסר לב למה זאת המשמרת כי אני יי' אלהיכם עמו כל אשר אבוה אתכם:

דבר אל כל עדת בני ישראל. מלמד שנאמרה פרשה זו בהקהל מפני שרוב גופי תורה תלויין בה: קדושים תהיו. הוו פרושין מן העריות ומן העבירה שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה: אשה זונה וחללה וגו' אני ה' מקדשכם. ולא יחלל זרעו אני ה' מקדשו. קדושים יהיו. אשה זונה וחללה: איש אמו ואביו תיראו. כל אחד מכם תיראו אביו ואמו זהו פשוטו ומדרשו אין לי אלא איש אשה מנין כשהוא אומר תיראו הרי כאן שנים אם כן למה נאמר איש שהאיש ספק בידו לעשות אבל אשה רשות אחרים עליה: אמו ואביו תיראו. כאן הקדים אם לאב לפי שגלוי לפניו שהבן ירא את אביו יותר מאמו ובכבוד הקדים אב לאם לפי שגלוי לפניו שהבן מכבד את אמו יותר מאביו מפני שמשדלתו בדברים: ואת שבתותי תשמורו. סמך שבת למורא אב לומר אף על פי שהזהרתיך על מורא אב אם יאמר לך חלל את השבת אל תשמע לו וכן בשאר כל המצות: אני ה' אלהיכם. אתה ואביך חייבין בכבודי לפיכך לא תשמע לו לבטל את דברי אי זהו מורא לא ישב במקומו ולא יסתור את דבריו ואי זהו כבוד מאכיל ומשקה מלביש ומנעיל מכניס ומוציא: אל תפנו אל האלילים. לעבדם. אלילים לשון אל כלא הוא חשוב: ואלהי מסכה. תחלתן אלילים הם אם אתה פונה אחריהם סופך לעשות אותם אלוהות: לא תעשו לכם. לא תעשו לאחרים ולא אחרים לכם ואם תאמר לא תעשו לעצמכם אבל אחרים עושין לכם הרי כבר נאמר לא יהיה לך לא שלך ולא של אחרים: וכי תזבחו וגו'. לא נאמרה פרשה זו אלא ללמד שלא תהא זביחתן אלא על מנת לאכל בתוך הזמן הזה שאם לקבוע להם זמן אכילה הרי כבר נאמר ואם נדר או נדבה זבח קרבנו וגו': לרצונכם תזבחוהו. תחלת זביחתו תהא על מנת נחת רוח שיהא לכם לרצון שאם תחשבו עליו מחשבת פסול לא ירצה עליכם לרצונכם. אפיימינט זהו לפי פשוטו ורבותינו למדו מכאן למתעסק בקדשים שפסול שצריך שיתכוין לשחוט: ביום זבחכם יאכל. כשתזבחוהו תזבחוהו על מנת זמן זה שקבעתי לכם כבר: ואם האכל יאכל וגו'. אם אינו ענין לחוץ לזמנו שהרי כבר נאמר ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו וגו' תנהו ענין לחוץ למקומו יכול יהיו חייבין כרת על אכילתו תלמוד לומ' והנפש האוכלת ממנו עונה תשא ממנו ולא מחבירו יצא הנשחט במחשבת חוץ למקומו: ואוכליו עונו ישא. בנותר גמור הכתוב מדבר ואינו ענוש כרת על הנשחט חוץ למקומו שכבר מעטו הכתוב וזה בנותר גמור מדבר ובמסכת כריתות למדוהו מגזירה שוה: פגול. מתועב כמו ומרק פגולים כליהם: לא תכלה פאת שדך. שיניח פאה בסוף שדה: ולקט קצירך. שבלים הנושרים בשעת קצירה אחת או שתים אבל שלש אינן לקט: לא תעולל. לא תטול עוללות שבה והן ניכרות אי זהו עוללות כל שאין לו לא כתף ולא נטף: ופרט כרמך. גרגירי ענבים הנושרים בשעת בצירה: אני ה' אלהיכם. דיין ליפרע ואיני גובה מכם אלא נפשות שנאמר אל תגזול דל וגו' כי ה' יריב ריבם וגו': לא תגנובו

טעם אל כל עדת בני ישר' להכניס את הגרים בעבור שהם נזהרים על העריות כישראלים. וטעם להזכיר זאת הפרשה אחרי העריות שלא יחשבו כי בעבור שמירת העריות לבדם יעמדו בארץ אמר להם שגם יש מצות אחרות אם לא תשמרום תגרשו מן הארץ והם עשרת הדברים הנזכרים כי הנה אזהר על עבודה זרה אחר שאמר כי קדוש אני ה' כי הוא כנגד הדבור הראשון על דעת רבים: לא תשבעו בשמי. הוא דבור לא תשא: ואת שבתותי תשמורו. זכור את יום השבת. גם איש אמו ואביו תיראו הוא דבור כבד את אביך ואת אמך. גם לא תעמוד על דם רעך. דבור לא תרצח. ודבר השפחה הנחרפת אזהרת לא תנאף עם שפחה חפשית: גם לא תגנובו ולא תכחשו ולא תשקרו ולא תעשוק את רעך כנגד השלשה האחרים. וכבר אמרתי לך בפרשת ואלה המשפטים שכל מצוה ומצוה עומדת בפני עצמה לכן יש כדמות סמך להדביק הפסוקים. והנה פי' קדושים תהיו איש אמו ואביו תיראו והנה אמ' כי יאריכון ימי המכבד אם כן יקצרון ימי המקלה על כן אמר תיראו. וטעם להזכיר האם קודם האב כי הקטן איננו מכיר בתחלה כי אם אמו ואחר כן אביו ואחר כן שבת כי מצוה על הקטן לשמור את השבת ואת ככה שאר המועדים ואחר כן יכיר אלהיו ששבת ביום ה השביעי ואחריו אל תפנו אל האלילים ומורא האבות ידוע מהקבלה. ואמר איש פעם אחת דרך קצרה. ואמר תיראו לשון רבים כי חייבים הרואים ללמדו ולהכריחו וכן בשמירת שבת. וטעם אני ה' אלהיכם שתעשו כמוני ששבתי מכל מלאכה: אל תפנו. ואפי' בלב להסתכל: האלילים. הם הפסילים וקראו כן כי הם דבר שקר כמו רופאי אליל כלכם ויתכן להיותו מגזרת אל והטעם שאיננו יש: ואלהי מסכה. לקבל כח העליונים כי אין צורך לאלוה אחר עמי על כן כתוב אני ה' אלהיכם ובלשון רבים תפנו גם תעשו כי הרואה ולא יגלה הדבר הוא משתתף עמו: וכי תזבחו זבח שלמים. טעם הכתוב למעלה בעבור שלא יזבחו לשדים לא אלוה כי אם לשם לבדו. וטעם לשון רבים תזבחו כי על הרוב דבר הכתו' שיתחברו אנשים על זבח אחד. וטעם לרצונכם שיהיה הזבח ברצונכם ולא בהכרח: ואוכליו. כל אחד מאוכליו וכן ומדייקים כבפיד יבנוח: כי את קדש ה' חלל. אחר שהקריבו האמורים לגבוה הנה כל הבשר קדש. וחלל מגזרת חול שאין לו טעם כדמות חלל ובפרשה הזאת בארתיכם העון ונכרתה הנפש ההיא. וטעם ובקוצרכם אחר זבח שלמים כאשר כתוב לשם האמורים כן יתנו מקציר ארצכם לכבוד השם לעני ולגר. ודקדוק ובקוצרכם זר והוא שם הפעל מן הקל: פאת שדך. שיעזוב פאה בשדה: ולקט. ידוע: תעולל. תכרית העוללות הם הקטנים כמו עולל גם יקראו יונקות וזאת המלה כמו ופרשך מארץ חיים שטעמו יכרית השרש וכן מסעף פורה יכרות הסעיף: ופרט. ידוע בדברי קבלה מגזרת הפורטים על פי הנבל: לעני. ישראל: ולגר. הגר אתכם: וטעם

אמו דקדים לאביו ג' וסימ' איש אמו ואביו תיראו. ויותר הוא לבדו לאמו. לאמו ולאביו ולבנו ולבתו: ואביו ט' נבסר בסדר וישלח: זבח שלמים ו' בליש' וסימ' נמסר בויקרא: לרצנכם ד' וחס' וסימ' תמים זכר. וכי תזבחו זבח שלמים. זבח תודה. ממחרת השבת: וממחרת ג' וסימ' ואם נדר או נדבה. ביום זבחכם.

וידבר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם קְדֹשִׁים תִּהְיוּ כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ וְאֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ אַל־תִּפְנוּ אֶל־הָאֱלִילִם וֵאלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ וְכִי תִזְבְּחוּ זֶבַח שְׁלָמִים לַיהוָה לִרְצֹנְכֶם תִּזְבָּחֻהוּ׃ בְּיוֹם זִבְחֲכֶם יֵאָכֵל וּמִמָּחֳרָת וְהַנּוֹתָר עַד־יוֹם הַשְּׁלִישִׁי בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף׃ וְאִם הֵאָכֹל יֵאָכֵל בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי פִּגּוּל הוּא לֹא יֵרָצֶה׃ וְאֹכְלָיו עֲוֺנוֹ יִשָּׂא כִּי־אֶת־קֹדֶשׁ יְהוָה חִלֵּל וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃ וּבְקֻצְרְכֶם אֶת־קְצִיר אַרְצְכֶם לֹא תְכַלֶּה פְּאַת שָׂדְךָ לִקְצֹר וְלֶקֶט קְצִירְךָ לֹא תְלַקֵּט׃ וְכַרְמְךָ לֹא תְעוֹלֵל וּפֶרֶט כַּרְמְךָ לֹא תְלַקֵּט לֶעָנִי וְלַגֵּר תַּעֲזֹב אֹתָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

ומליל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ מַלֵּיל עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן קַדִּישִׁין תְּהוֹן אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ גְּבַר מִן אִמֵּיהּ וּמִן אֲבוּהִי תְּהוֹן דָּחֲלִין וְיָת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִּילִי תִּטְּרוּן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ לָא תִתְפְּנוּן בָּתַר טַעֲוָן וְדַחֲלָן דְּמַתְּכָא לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ וַאֲרֵי תִיכְּסוּן נִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ לְרַעֲוָא לְכוֹן תִּכְּסוּנֵּיהּ׃ בְּיוֹמָא דְּיִתְנְכֵס יִתְאֲכִיל וּמִיּוֹמָא דְּבַתְרוֹהִי וּדְיִשְׁתְּאַר עַד יוֹמָא תְּלִיתָאָה בְּנוּרָא יִתּוֹקַד׃ וְאִם מִתְאֲכָלָא יִתְאֲכִיל בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה מְרַחַק הוּא לָא יְהֵי לְרַעֲוָא׃ וּדְיֵיכְלִינֵּיהּ חוֹבֵיהּ יְקַבֵּיל אֲרֵי יָת קוּדְשָׁא דַּייָ אַחֵיל וְיִשְׁתֵּיצֵי אֲנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ׃ וּבְמִחְצַדְכוֹן יָת חֲצָדָא דְּאַרְעֲכוֹן לָא תְשֵׁיצֵי פָּאתָא דְּחַקְלָךְ לְמֶחְצַר וּלְקָטָא דַחֲצָדָךְ לָא תְלַקֵּט׃ וְכַרְמָךְ לָא תְעַלֵּיל וְנִיתְרָא דְכַרְמָךְ לָא תְלַקֵּט לַעֲנִיֵּי וּלְגִיּוֹרֵי תִּשְׁבּוֹק יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃

שב בזה גם היום ומחר. ונמסר גם בסדר צו: תעולל ב' וסימ' וכרמך לא תעולל. לא תעולל אחריך:

לא תגנבו. אזהרה לגונב ממון לא תגנוב שבעשרת הדברות אזהרה לגונב נפשות דבר הלמד מענינו דבר שחייבין עליו מיתת בית דין: לא תכחשו. לפי שנאמר וכחש בה משלם קרן וחומש למדנו עונש אזהרה מניין תלמוד לומר לא תכחשו: ולא תשקרו. לפי שנאמר ונשבע על שקר ישלם קרן וחומש למדנו עונש אזהרה מניין תלמוד לומר ולא תשקרו: לא תגנבו לא תכחשו לא תשקרו ולא תשבעו. אם גנבת סופך לכחש סופך לשקר סופך ליסבע לשקר: לא תשבעו. למה נאמר לפי שנ' לא תשא את שם אלהיך לשוא יכול לא יהא חייב אלא על שם המיוחד מניין לרבות כל הכנויין ת"ל לא תשבעו בשמי לשקר כל שם שיש לי: לא תעשוק. זה הכובש שכר שכיר: לא תלין. לשון נקבה מוסב על הפעולה: עד בקר. בשכיר יום הכתוב מדבר שיציאתו משתקעה חמה לפיכ' זמן גבוי שכרו כל הלילה ובמקום אחר הוא אומר לא תבא עליו השמש מדבר בשכיר לילה שהשלמת פעולתו משיעלה עמוד השחר לפיכ' זמן גבוי שכרו כל היום לפי שנתנ' תורה זמן לבעל הבית של' לבקש מעו': לא תקלל חרש. אין לי אלא חרש מניין לרבו' כל אדם ת"ל בעמך לא תאור אם כן למה נאמר חרש מה חרש מיוחד שהוא בחיים אף כל שהוא בחיים יצא המת שאינו בחיים: ולפני עור לא תתן מכשול. לפני הסומא בדבר לא תתן עצה שאינה הוגנת לו אל תאמר מכור שדך וקח לך חמור ואתה עוקף עליו ונוטלה הימנו: ויראת מאלהיך. לפי שהדבר הזה אינו מסור לבריות לידע אם דעתו של זה לטובה או לרעה ויכול להשמט ולומר לטובה נתכוונתי לפיכך נאמר בו ויראת מאלהיך המכיר מחשבותיך וכן כל דבר המסור ללבו של אדם העושהו ואין שאר הבריות מכירות בו נאמר בו ויראת מאלהיך: לא תעשו עול במשפט. מלמד שהדיין המקלקל את הדין קרוי עול שנוי ומשוקץ חרם ותועבה שהעול קרוי תועבה שנ' כי תועבת יי' כל עושה עול והתועבה קרויה שקץ וחרם שנ' ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמוהו שקץ תשקצנו וגו': לא תשא פני דל. שלא תאמר עני הוא זה והעשיר חייב לפרנסו אזכנו בדין ונמצא מתפרנס בנקיות: ולא תהדר פני גדול. שלא תאמר עשיר הוא זה בן גדול' הוא זה היאך אביישנו ואראה בבשתו עונש יש בדבר לכך נאמר ולא תהדר פני גדול: בצדק תשפט עמיתך. כמשמעו. דבר אחר הוי דן את חבירך לכף זכות: לא תלך רכיל. אני או' על שם שכל משלחי מדנים ומספרים לשון הרע הולכים בבתי רעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע לספר בשוק נקראים הולכי רכיל הולכי רגילה אשפיי"מנט בלע"ז וראייה לדברי שלא מצינו רכילו' שאין כתו' בלשון הליכה לא תלך רכיל הולכי רכיל נחשת וברזל ושאר לשון הרע אין כתו' בו הליכה מלשני בסתר רעהו לשון רמיה לשון מדברת גדולות לכך אני אומר שהלשון הולך ומרגל שהכ"ף נחלפת בגימ"ל שכל האותיות שמוצאיהם ממקו' אחד מתחלפות זו בזו בי"ת בפ"א וגימ"ל בכ"ף וקו"ף בכ"ף ונו"ן בלמ"ד וזי"ן בצד"י וכן וירגל בעבדך רגל בתרמה לאמר עלי רעה וכן לא רגל על לשונו וכן רוכל הסוחר ומרגל אחר כל סחורה וכל המוכר בשמים להתקשט בהם הנשי' על שם שמחזר תמיד בעיירו נקר' רוכל לשון רוגל ותרגו' לא תיכול קרצין כמו ואכלו קרציהון דיהודאי' אכל ביה קורצא בי מלכא נראה בעיני שהיה משפטם לאכול בבית המקבל דבריה' סוס הלעטה והוא גמר חזוק שדבריו מקויימין ועמידם על האמת ואותה הלעטה נקראת אכילת קורצין לשון קורץ בעיניו שכן דרך כל הולכי רכיל לקרוץ בעיניהם ולרמוז דברי רכילותן שלא יבינו שאר השומעים: לא תעמוד על דם רעך. לראו' במיתתו ואתה יכול להצילו כגון טובע בנהר וחיה או לסטים באים עליו: אני יי'. נאמן לשלם שכר ונאמן ליפרע: ולא תשא עליו חטא. לא תלבין את פניו ברבים: לא תקום. אמר לו השאילני מגלך אמר לו לאו למחר אמר לו השאילני קרדומך אמר לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני זו היא נקימה ואי זו היא נטירה אמר לו השאילני מגלך אמר לו לאו למחר אמר לו השאילני קרדומך אמר לו הא לך ואיני כמותך שלא השאלתני זו היא נטירה שנוטר האיבה בלבו אף על פי שאינו נוקם: ואהבת לרעך כמוך. אמר רבי עקיבה זה כלל גדול בתורה: את חקותי תשמורו. ואלו הן בהמתך לא תרביע כלאים וגו' חקים הם אלו גזרת מלך שאין טעם לדבר: ובגד כלאים. למה נאמר לפי שנ' לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו יכול לא ילבש גיזי צמר ואניצי פשתן תלמוד לומר בגד מניין לרבות הלבדים תלמוד לומר שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז ואומר אני נוז לשון דבר המלול ומשוזר זה עם זה לחבירו פיי"טריר בלע"ז כמו חזיין לגאזי דאית בהון שלנו מפרשין לשון כמש פלי"שטרא ולשון שעטנז פירש מנחם מחברת צמר ופשתים: נחרפת לאיש. מיועדת ומיוחדת לאיש ואיני יודע לו דמיון במקרא ובשפחה כנענית חציה שפחה וחציה בת חורין המאורסת לעבד עברי שמותר בשפחה הכתוב מדבר: והפדה

וטעם לא תגנובו אחר כך כי כן צויתיך שתתן משלך אל העניים לכבוד השם אף שתקח מה שהוא לאחרים. וטעם תגנובו כי הרואה ומחרים גם הוא גנב: תכחשו. בפקדון מופקד אצלך והיודע ואיננו מגיד גם הוא מכחש: תשקרו. שיטעם ממון ממי שאין לו אצלו כלום. וטעם ולא תשבעו בשמי אחר לא תגנובו כי החשוד בגנבה ופקדון ישבע. וטעם תשבעו להככים המשביע. וטעם וחללת שהנשבע לשקר מכחש השם כאשר פירשתיו: לא תעשוק את רעך. בסתר: ולא תגזול. בגלוי בחזקה: פעלת. כמו שכירו וכן ופעולתו לפניו ויתכן היותו דרך קצרה והטעם שכר פעולתו ורבים פירשוהו על שכיר יום שיאמרו לו גם תעשה בבקר ובבקר אתן לך שכר שני ימים והמעתיקים אמרו כי הוא שכיר יום כי שכיר לילה לא תבא עליו השמש. וכן לא תקלל חרש בעבור שים לך כח. וכן ולפני עור: ויראת מאלהיך. שהוא יכול להעכיסך למומך חרש ועור: לא תעשו עול. על הדיינים והעדים ידבר: פני גדול. בממון כברזלי: רכיל. כמו רכולתך מכל אבקת רוכל והטעם המלשין כי הרוכל מעתיק יקנה מזה וימכור לזה והרכיל יגלה לזה מה ששמע מזה: ולא תעמוד על דם רעך. שלא יתחבר עם אנשי דמים וידוע כי כמה נרצחו והרגו בעבור המלשינו' ודואג האדומי לעד' וטעם אני יי' רואה מה שאתה עושה בסתר: לא תשנא את אחיך. הפך ואהבת לרעך והנה אלה המצות כולם כנוטעות בלב ובהשמרם ישבו בארץ כי על שנאת חנם חרב בית שני: הוכח תוכיח. שמא תחשדהו בדבר ולא היה כן וזה טעם ולא תשא עליו חטא כי עונש יהיה לך בעבורו: לא תקום ולא תטור. מפורש בדברי חז"ל: ואהבת לרעך. על דעת רבים שהלמ"ד נוספת כלמ"ד לאבנר ועל דעתי שהוא כמשמעו שיאהב הטוב לחברו כמו לנפשו. וטעם אני יי' כי אני אלוה אחד בראתי אתכם. וטעם להזכיר אחר זה המצות בהמתך לא תרביע כלאי' להזהיר אחר היותך קדוש שלא תעשה חמס לבן אדם כמוך גם לא תעשה לבהמה לשנות מעשה השם על כן כתוב את חוקותי תשמורו לשמור כל מין שלא יתערב מין עם מין: כלאים. שני מינים ועוד אפרש מלת כלאים. וטעם השדה והבגד להיות לזכרון כי יש מצות רבות לזכר כחג המצות וסכות וציצית ושופר ומזוזה ותפלין ופה ארמוז לך סוד. דע כי השלם שלם מאד על כן כתוב באברהם וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי: שעטנז. המעתיקים אמרו שהיא שלש מלות או מחוברות ופירושה מעורב והוא שם לבדו במקרא: והיא שפחה. אמרו המכחישים כי איננה יהודית והנכון על דרך הפשט שהיא הנזכרת בפרשת וכי ימכור איש את בתו לאמה והיא ישראלית והטעם שהוא יעדה שיקחנה ארוכיה או בנו ואיננה מאורסה וזה טעם כי לא חופשה איננה חפשית עד שתהיה מאורסה כמשפט הבנות: ונחרפת על דעת רבים יעודה ולפי דעתי שהמלה מגזרת חרפה בעבור היותה שפחה והיא בתולה ברצון אחר ואיננה מאורסה: והפדה

לא תגנבו חד מן ל"ד פסו' אית בהון לא ולא ולא מטעין ביה וסימ' מצויין במסרא רבתא: חרש ג' בטעם מלרע וסי' מי שם פה לאדם. לא תקלל חרש. כמו פתן חרש. וחד וחרש במלאכי' לא תעשו עול חד מן ו' ר"פ לא לא ולא וסי' לא תעשו עול במשפט. לא תאכלו על הדם. לא תטה משפט לא תכיר. לא יתיצב איש.

לֹא תִּגְנֹבוּ וְלֹא תְכַחֲשׁוּ וְלֹא תְשַׁקְּרוּ אִישׁ בַּעֲמִיתוֹ: וְלֹא תִשָּׁבְעוּ בִשְׁמִי לַשָּׁקֶר וְחִלַּלְתָּ אֶת שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה: לֹא תַעֲשֹׁק אֶת רֵעֲךָ וְלֹא תִגְזֹל לֹא תָלִין פְּעֻלַּת שָׂכִיר אִתְּךָ עַד בֹּקֶר: לֹא תְקַלֵּל חֵרֵשׁ וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה: לֹא תַעֲשׂוּ עָוֶל בַּמִּשְׁפָּט לֹא תִשָּׂא פְנֵי דָל וְלֹא תֶהְדַּר פְּנֵי גָדוֹל בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עֲמִיתֶךָ: לֹא תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ לֹא תַעֲמֹד עַל דַּם רֵעֶךָ אֲנִי יְהוָה: לֹא תִשְׂנָא אֶת אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא: לֹא תִקֹּם וְלֹא תִטֹּר אֶת בְּנֵי עַמֶּךָ וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ אֲנִי יְהוָה: אֶת חֻקֹּתַי תִּשְׁמֹרוּ בְּהֶמְתְּךָ לֹא תַרְבִּיעַ כִּלְאַיִם שָׂדְךָ לֹא תִזְרַע כִּלְאָיִם וּבֶגֶד כִּלְאַיִם שַׁעַטְנֵז לֹא יַעֲלֶה עָלֶיךָ: וְאִישׁ כִּי יִשְׁכַּב אֶת אִשָּׁה שִׁכְבַת זֶרַע וְהִוא שִׁפְחָה נֶחֱרֶפֶת לְאִישׁ

לָא תִּגְנְבוּן וְלָא תְּכַדְּבוּן וְלָא תְּשַׁקְּרוּן אֱנָשׁ בְּחַבְרֵיהּ: וְלָא תִשְׁתַּבְעוּן בִּשְׁמִי לְשִׁקְרָא וְתַחֵיל יָת שְׁמָא דֶאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ: לָא תַעֲשׁוֹק יָת חַבְרָךְ וְלָא תֵּאנוֹס לָא תְבִית אַגְרָא דַאֲגִירָא לְוָתָךְ עַד צַפְרָא: לָא תְלוּט דְּלָא שָׁמַע וְקֳדָם דְּלָא חָזֵי לָא תְשִׂים תַּקְלָא וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ: לָא תַעְבְּדוּן שְׁקַר בְּדִין לָא תִסַּב אַפֵּי מִסְכֵּנָא וְלָא תְהַדַּר אַפֵּי רַבָּא בְּקוּשְׁטָא תְּדִינֵיהּ לְחַבְרָךְ: לָא תֵיכוּל קוּרְצִין בְּעַמָּךְ לָא תְקוּם עַל דְּמָא דְחַבְרָךְ אֲנָא יְיָ: לָא תִשְׂנֵי יָת אֲחוּךְ בְּלִבָּךְ אוֹכָחָא תוֹכַח יָת חַבְרָךְ וְלָא תְקַבֵּל עַל דִּילֵיהּ חוֹבָא: לָא תִקּוֹם וְלָא תִטַּר דְּבָבוּ לִבְנֵי עַמָּךְ וְתִרְחֲמֵיהּ לְחַבְרָךְ כְּוָתָךְ אֲנָא יְיָ: יָת קְיָמַי תִּטְּרוּן בְּעִירָךְ לָא תַרְבֵּיב עֵירוּבִין חַקְלָךְ לָא תִזְרַע עֵירוּבִין וּלְבוּשׁ עֵירוּבִין שַׁעַטְנֵזָא לָא יִסַּק עֲלָךְ: וּגְבַר אֲרֵי יִשְׁכּוּב יָת אִתְּתָא שִׁכְבַת זַרְעָא וְהִיא אַמְתָא אֲחִידָא לִגְבַר

לא תאמרון קשר לכל. לא תעבור בה רגל אדם: בעמיך ה' מלאים וסי' לא הלך רכיל. ונאספת אל עמיך נקם נקמת. ומת בהר אשר אתה. וקאם שאן בעמיך: מוכח ה' וסימ' לא תשנא את אחיך. מה נמרצו אמרי יושר. הוכח בדבר לא יסכן. הוכח יוכיח אתכם. לא יאהב לץ הוכח לו. וחד והוכח אל אל אחפץ: לא תרביע חד מן מ"ו פסו' אית בהון מן ג' ג' מלין לא לא וסימ' נמסר במסרא רבתא:

והפדה לא נפדתה חד מן ח׳ פסוקים דאית בהון לא לא לא לא נמסר ביחזקאל סימ׳ י״ח גבי פסו׳ אל ההרים לא אכל קדמ׳ : נתן ונתן כ״א י״ו פתחין וד׳ קמצין וסימ׳ מצויין במסרא רבתא : החמשית ה׳ חס׳ ו״ו קדמ׳ וסי׳ ובשנה החמשית תאכלו . בשנה החמשית ליהויקים . היא השנה החמשית לגלות . ויהי בשנה החמשית למלך

וְהָפְדֵּה֙ לֹ֣א נִפְדָּ֔תָה א֥וֹ חֻפְשָׁ֖ה לֹ֣א נִתַּן־לָ֑הּ בִּקֹּ֧רֶת תִּהְיֶ֛ה לֹ֥א יוּמְת֖וּ כִּי־לֹ֥א חֻפָּֽשָׁה׃ וְהֵבִ֤יא אֶת־אֲשָׁמוֹ֙ לַֽיהוָ֔ה אֶל־פֶּ֖תַח אֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד אֵ֖יל אָשָֽׁם׃ וְכִפֶּר֩ עָלָ֨יו הַכֹּהֵ֜ן בְּאֵ֤יל הָֽאָשָׁם֙ לִפְנֵ֣י יְהוָ֔ה עַל־חַטָּאת֖וֹ אֲשֶׁ֣ר חָטָ֑א וְנִסְלַ֣ח ל֔וֹ מֵחַטָּאת֖וֹ אֲשֶׁ֥ר חָטָֽא׃ פ

וְכִי־תָבֹ֣אוּ אֶל־הָאָ֗רֶץ וּנְטַעְתֶּם֙ כָּל־עֵ֣ץ מַאֲכָ֔ל וַעֲרַלְתֶּ֥ם עָרְלָת֖וֹ אֶת־פִּרְי֑וֹ שָׁלֹ֣שׁ שָׁנִ֗ים יִהְיֶ֥ה לָכֶ֛ם עֲרֵלִ֖ים לֹ֥א יֵאָכֵֽל׃ וּבַשָּׁנָה֙ הָֽרְבִיעִ֔ת יִהְיֶ֖ה כָּל־פִּרְי֑וֹ קֹ֥דֶשׁ הִלּוּלִ֖ים לַיהוָֽה׃ וּבַשָּׁנָ֣ה הַחֲמִישִׁ֗ת תֹּֽאכְלוּ֙ אֶת־פִּרְי֔וֹ לְהוֹסִ֥יף לָכֶ֖ם תְּבוּאָת֑וֹ אֲנִ֖י יְהוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ לֹ֥א תֹאכְל֖וּ עַל־הַדָּ֑ם לֹ֥א תְנַחֲשׁ֖וּ וְלֹ֥א תְעוֹנֵֽנוּ׃ לֹ֣א תַקִּ֔פוּ פְּאַ֖ת רֹאשְׁכֶ֑ם וְלֹ֣א תַשְׁחִ֔ית אֵ֖ת פְּאַ֥ת זְקָנֶֽךָ׃ וְשֶׂ֣רֶט לָנֶ֗פֶשׁ לֹ֤א תִתְּנוּ֙ בִּבְשַׂרְכֶ֔ם וּכְתֹ֣בֶת קַֽעֲקַ֔ע לֹ֥א תִתְּנ֖וּ בָּכֶ֑ם אֲנִ֖י יְהוָֽה׃ אַל־תְּחַלֵּ֥ל אֶֽת־בִּתְּךָ֖ לְהַזְנוֹתָ֑הּ וְלֹא־תִזְנֶ֣ה הָאָ֔רֶץ וּמָלְאָ֥ה הָאָ֖רֶץ זִמָּֽה׃

וְאִתְפְּרָקָא לָא אִתְפְּרַקַת בְּכַסְפָּא אוֹ חֵירוּתָא לָא אִתְיְהֵבַת לַהּ בִּשְׁטָר בִּקּוֹרְתָּא תְּהִי בַהּ לָא יְמוּתוּן אֲרֵי לָא אִתְחָרְרַת׃ וְיַיְתֵי יָת אֲשָׁמֵיהּ קֳדָם יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא דִּכְרָא לַאֲשָׁמָא׃ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא בְּדִכְרָא דַאֲשָׁמָא קֳדָם יְיָ עַל חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ מֵחוֹבְתֵיהּ דִּי חָב׃

וַאֲרֵי תֵעֲלוּן לְאַרְעָא וְתִצְּבוּן כָּל אִילַן דְּמֵיכַל וּתְרַחֲקוּן רַחָקָא יָת אִבֵּיהּ תְּלָת שְׁנִין יְהֵי לְכוֹן מְרַחַק לְאַבָּדָא לָא יִתְאֲכִיל׃ וּבְשַׁתָּא רְבִיעֵתָא יְהֵי כָּל אִבֵּיהּ קוֹדֶשׁ תּוּשְׁבְּחָן קֳדָם יְיָ׃ וּבְשַׁתָּא חֲמִישֵׁתָא תֵּיכְלוּן יָת אִבֵּיהּ לְאוֹסָפָא לְכוֹן עֲלַלְתֵּיהּ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ לָא תֵיכְלוּן עַל דְּמָא לָא תְנַחֲשׁוּן וְלָא תְעָנוּן׃ לָא תַקְּפוּן פָּאתָא דְרֵישְׁכוֹן וְלָא תְחַבֵּל יָת פָּאתָא דְדִיקְנָךְ׃ וְחִבּוּל עַל מִית לָא תִתְּנוּן בִּבְסַרְכוֹן וְרוּשְׁמִין חֲרִיתִין לָא תִתְּנוּן בְּכוֹן אֲנָא יְיָ׃ לָא תַחֵיל יָת בְּרַתָּךְ לְאַטְעָיוּתַהּ וְלָא תִטְעֵי אַרְעָא וְתִתְמְלֵי אַרְעָא עֵיצַת חֲטָאִין׃

רחבעם . וחברו . עלה ששק . דאוריתא החמישית כתיב חס׳ יוד בתרא . דירמיה והחמשית חס׳ יוד קדמא . ושארא החמישית כתיב מ׳ל דמ׳ל :

אבן עזרא

והפדה . שם הפעל מהבנין שלא נקרא שם פועלו מהכבד הנוסף והטעם שלא פדאה אביה או אחד ממשפחתה קודם היות׳ בוגרת : או חפשה . הטורק מקום קמץ חטף כי האחד חופש והטעם שהיה המכהג לכתוב להבנו חופש אם מכרה האבער זמן קטון והמעתיקים אמרו שחציה חפשית וחציה אמה והוא האמת : בקרת תהיה . יש אומרים שפירושו כמו פילגש ואמרו כי כן בנות מלכים בקרותיך ולא פרשו נכון כי בקרותיך טעמו השפחות היקרות ונעלם הי״ו בעבור האות המשרת בחרק והיה בחרק בעבור התחברות שני שואין כמש האחד תחת האות המשרת והשנית תחת האות הראשון של השרש בלשון נקבות ואין כח בלשון להזכיר ככה וכן משפט כל הלשון ואין מלה זרה חוץ ממלה ורבים משני אדמת עפר יקיצו על ק קריאת בן נפתלי . ויש אומרים בקורת מגזרת לא יבקר הכהן והטע׳ שישפט הדבר והמעתיקי׳ אמרו כי יש עליו מלקו׳ ברצועה של בקר וזה אמת מדברי קבלה והמלה כדמות אסמכתא . וטעם להזכיר זאת הפרשה כי הוא עוסק אדני השפחה על כן יביא איל אשם ועוד על דרך דרש שזאת השכיב׳ כמו כלאים חפשי עם שפחה : ונסלח לו . אפרשנו עוד : וטעם להזכיר ערלת הפרי בעבור שהזכיר זרע השדה וזרע האשה שהיא בארץ הזכיר גם הנטוע וידוע כי הפרי הבא עד שלש שני׳ אין בו תועלת ומזיק כאשר יזיק לגוף כל רב שאין לו שכיר ו קטיקטת ויזיק לנפש החכמה בשר כל עוף דורס והבהמות הטמאות והמשכיל יבין . וטעם וערלתם ערלתו שאותו הפרי הוא חשוב כערלה שהיא מזקת ולא תועיל כערלת שפה ואוזן וערלת בשר . וטעם וערלתם שיהיה נחשב בעיניכם כדבר ערלה גם יפה הוא מתורגם בארמית : יהיה לכם ערלים . פירוש וערלתם : קדש הלולים . להלל השם והכהן יאכלנו . וטעם להוסיף לכם תבואתו דבק עם קדש הלולים ואם הוא רחוק וכן שלש ישלש ואם אין לו דבוק עם חמשה בקר ישלם תחת השור ורבים כמו הם . וטעם אני יי׳ אלהיכם שאוסיף ברכה בתבואה : לא תאכלו על הדם . דבוק עם הכתוב למעלה כי הזהיר על עץ נטוע שלא יאכל מפריו עד השנה החמישית גם כן כל בשר טהור לא יאכל עד שיזרק דמו על מזבח השם אם היה קרוב אל מקו׳ הקדש והעד הנאמן דברי שאול כי האחרון היה עמו כי כן כתוב הנה אוכלים על הדם כאילו אוכלים זבחים לשעירים כאשר פירשתי שהיה כן מנהגם במצרים לזבוח בשם השדים כי אחר שלא נזרק הדם על המזבח לשם השם הנה הדבר ברור על כן דבק עמו לא תנחשו כי במצרים היו אוכלים על הדם וזונים אחרי השדים ובארץ כנען מנחשים ומעוננים כי כן כתוב גם זה כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען . ומלת מנחש מגזרת כמו נחשתי ויברכני יי׳ כי נחוש בגורות ובמקלות ובמעשים ובתנועות ובימים ושעות : תעוננו . יש אומרים מלשון ענה שיחשוב בלבו דבר ויטה אזניו לשמוע מה יענה המדבר ולא אבה הדקדוק ו״א מעונה לשון ועונתה לא יגרע והנכון בעיני מגזרת ענן כי ידוע כי יש מי שיעונן שיסתכל בעננים ובדמותם ובתנועתם ויתכן להיות תעוננו מפעלי הכפל כמו תסובבו כי מצאנו עוננים כפלשתים כי יתכן היותו מבנין הכפול והעד ומנחש . וטעם להזכיר לא תקיפו פאת ראשכם כמעשה הגוים להיות מובדלי׳ מהם ואחר שעער הראש והזקן לתפארת כבריאה אין ראוי להשחיתו ו״א כי זה הפסוק דבק עם ושרט לנפש כי יש מי שישחית פאת ראשם גם פאת זקן בעבור המת : ושרט . גם הפאה בראש ובזקן ידועים מדברי קבלה . ומלת לנפש הגוף המת וכן מתורגם והוא האמת ולא כדרגם הג׳ון להקל על הלשון : וכתובת קעקע . יש אומרים שהוא דבק עם ושרט לנפש כי יש מי שירשום גופו בצורה הידועה באש על המת ויש עד היום רושמים בנערותם בפניהם להיותם ניכרים . ומלת קעקע כפולה כמו רוקע הארץ וכאבאיה והוא מגזרת והוקע אותם ועל דעת המתרג׳ גם היא מלה זרה גם הוא אכון . וטעם להזכיר אל תחלל את בתך בעבור שרט לנפש שלא תתגלה לעיני הכל כי קול באשה ערוה ואף כי שרט : ולא תזנה הארץ . הטעם זנות אנשי הארץ כמו ארץ כי תחטא לי . וטעם

רשי

והפדה לא נפדתה . פדויה ואינה פדויה וסתם פדיון בכסף : או חפשה . בשטר : בקרת תהיה . היא לוקה ולא הוא יש על בית דין לבקר את הדבר שלא לחייבו מיתה כי לא חפשה ואין קדושיה גמורין ורבותי׳ למדו מכאן שמי שהוא במלקות תהא בקריאה שהדיינין המלקין קורין על הלוקה אם לא תשמור לעשות וגו׳ והפלא יי׳ את מכותך וגו׳ : כי לא חפשה . לפיכך אין חייב עליה מיתה שאין קדושיה קדושין הא אם חופשה קדושיה קדושין וחייב מיתה : ונסלח לו מחטאתו אשר חטא . לרבות את המזיד כשוגג : וערלתם ערלתו . ואטמתם אטימתו יהא אטום ונסתר מליהנות ממנו : שלש שני׳ יהיה לכם ערלי׳ . מאימתי מונה לו משעת נטיעתו . יכול אם הכניסו לאחר ג׳ שנים יהא מותר ת״ל יהיה בהוייתו יהא : יהיה כל פריו קדש . כמעשר שני שכתוב בו וכל מעשר הארץ וגו׳ : קדש ליי׳ . מה מעשר אינו נאכל חוץ לחומת ירושלם אלא בפדיון אף זה כן ודבר זה הלולים ליי׳ הוא שנושאו שם לשבח ולהלל לשמי׳ : להוסיף לכם תבואתו . המצוה הזאת שתשמרו תהיה להוסיף לכם תבואתו שבשכרה אני מברך לכם פירות הנטיעה היה ר׳ עקיבה אומר דברה תורה כנגד יצר הרע שלא יאמר אדם הרי ארבע שנים אני מצטער בו חנם לפיכך נאמר להוסיף לכם תבואתו : אני יי׳ . אני יי׳ המבטיח על כך ונאמן לשמו׳ הבטחתי : לא תאכלו על הדם . להרבה פני׳ נדרש בסנהדרין שלא יאכל מבשר קדשי׳ לפני זריקת דמים ואזהרה לאוכל מבהמת חולין עד שתצא נפשה ועוד הרב׳ : לא תנחשו . כגון אלו המנחשין בחולדה ובעופות פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך : לא תעוננו . לשון עונות ושעות שאומר יום פלוני יפה להתחיל מלאכה שעה פלונית קשה לצאת : לא תקיפו פאת ראשכם . זה המשוה צדעיו לאחורי אזנו ולפדחתו ונמצא הקף ראשו עגול סביב שעל אחורי אזניו עקרי שערו למעלה מצדעיו הרבה : פאת זקנך . סוף הזקן וגבוליו והן חמש שתים בכל לחי ולחי למעלה אצל הראש שהוא רחב ויש בו שתי פאות ואחת למטה בסנטרו מקום חבור שני הלחיים יחד : ושרט לנפש . כן דרכן של אמוריים להיות משרטין בשרם כשמת להם מת : וכתובת קעקע . כתב המחוקה ושקוע שאינו נמחק לעולם שמקעקעו במחט והוא משחיר לעולם : קעקע . לשון והוקע אותם והקעכום תוחבין עץ בארץ ותולין אותם עליהם ונמצאו מחוקין ותחובין בקרקע פורפוי״כט בלע״ז : אל תחלל את בתך להזנותה . במוסר בתו פנויה לביאה שלא לשם קדושין : ולא תזנה הארץ . אם אתה עושה כן הארץ מזנה את פירותיה לעשותן במקום אחר ולא בארצכם וכן הוא אומר וימנעו רביבים וגו׳ : ומקדשי

ומקדשי תיראו. לא יכנס לו במקלו ובמנעלו ובאפונדתו ובאבק שעל רגליו ואף על פי שאני מזהירכם על המקדש את שבתותי תשמרו אין בנין בית המקדש דוחה שבת: אל תפנו אל האבות. אזהרה לבעל אוב וידעוני. בעל אוב זה פיתום המדבר משחיו: וידעוני. המכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך פיו והעצם מדבר:

וטעם להזכיר את שבתותי תשמרו בעבור המת שאין אבל בשבת. וטעם ומקדשי תיראו על הכהן הגדול שלא יהיה כמאחר האבלי' וכן אזהרה על כל אנשי המקדש. וטעם אני י' שאם לא יראו ממקדשו ויתנו לו כבוד יענישם. וטעם להזכיר האובות וידעונים בעבור המת וכן כתוב בעד החיים אל המתים: האובות.

האבת ו' חס' בליש' וסימ' בסדר אלה מסעי גבי פסו' ויחנו באבת : וכי יגור אתך ב' וסימ' ועשה פסח לה' . גר בארצכם : כאזרח ג' קמצין וסימ' כאזרח מכם . באזרח בבני ישראל . ומתערה כאזרח רענן : במשפט ח' דגשים וסימ' לא תעשו עול במשפט . וחברו . ויגבה ה' צבאות . על כן לא יקומו רשעים . ודרך ענוים .

את שבתתי תשמרו ומקדשי תיראו אני יהוה: אל תפנו אל האבת ואל הידענים אל תבקשו לטמאה בהם אני יהוה אלהיכם: מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ויראת מאלהיך אני יהוה: ס וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אתו: כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך כי גרים הייתם בארץ מצרים אני יהוה אלהיכם: לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה: מאזני צדק אבני צדק איפת צדק והין צדק יהיה לכם אני יהוה אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים: ושמרתם את כל חקתי ואת כל משפטי ועשיתם אתם אני יהוה: פ

כ

וידבר יהוה אל משה לאמר: ואל בני ישראל תאמר איש איש מבני ישראל ומן הגר הגר בישראל אשר יתן מזרעו למלך מות יומת עם הארץ ירגמהו באבן: ואני אתן את פני באיש ההוא והכרתי אתו מקרב עמו כי מזרעו נתן למלך למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי: ואם העלם יעלימו עם הארץ את עיניהם מן האיש ההוא בתתו מזרעו למלך לבלתי המית אתו: ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו והכרתי אתו

ית יומי שביא דילי תטרון ולבית מקדשי תהון דחלין אנא יי: לא תתפנון בתר בידין וזכורו לא תתבעון לאסתאבא בהון אנא יי אלהכון: מן קדם דסבר באוריתא תקום ותהדר אפי סבא ותדחל מאלהך אנא יי: וארי יתגייר עמכון גיורא בארעכון לא תונון יתיה: כיציבא מנכון יהי לכון גיורא דיתגייר עמכון ותרחים ליה כותך ארי דיירין הויתון בארעא דמצרים אנא יי אלהכון: לא תעבדון שקר בדין במשחתא במתקלא ובמכילתא: מאזנון דקשוט מתקלין דקשוט מכילן דקשוט והינין דקשוט יהון לכון אנא יי אלהכון די אפקית יתכון מארעא דמצרים: ותטרון ית כל קימי וית כל דיני ותעבדון יתהון אנא יי: ומליל יי עם משה למימר: ולבני ישראל תימר גבר גבר מבני ישראל ומן גיוריא דיתגיירון בישראל די יתן מזרעיה למולך אתקטלא יתקטיל עמא בית ישראל ירגמוניה באבנא: ואנא אתן ית רוגזי בגברא ההוא ואשצי יתיה מגו עמיה ארי מזרעיה יהב למולך בדיל לסאבא ית מקדשי ולאחלא ית שמא דקודשי: ואם מכבש יכבשון עמא בית ישראל ית עיניהון מן גברא ההוא בדיהב מזרעיה למולך בדיל דלא למקטל יתיה: ואשוי אנא ית רוגזי בגברא ההוא ובסעדוהי ואשצי יתיה

שאת פני רשע לא טוב . שמח בחור בילדותך . וכל איוב דכו' במ"א על זה פקחת עיניך : במדה ג' דגשים וסימ' לא תעשו עול במשפט . אך רחוק יהיה . במדה הראשונה אמות עשרים . דדה . אנך . וסי' בלשון תרגום תעברון רחיקין אריכין : במשקל ד' דגשים וסימ' לא תעשו עול במשפט . והשיבו לחמכם במשקל . לזהב במשקל מזקק . למזבח הנחשת : ואני אתן ב' וסימ' ואני אתן את שכרך . ואני אתן את פני באיש ההוא : באיש ח' קמצין וסימ' ויפצרו באיש בלוט . ויצו אבימלך . ואני אתן את פני . לא יאבה ה' סלח לו . ויחר אף דוד באיש מאד . והשמתיהו לאות ולמשלים . ושמתי אני את פני . מה לעשות לאיש : טמא ב' דגשים וסימ' טמא יטמאנו . למען טמא את :

אל תבקשו. להיות עסוקים בם שאם תעסקו בם אתם מטמאין לפני ואני מתעב אתכם: אני י' אלהיכם. דעו את מי אתם מחליפין במי: מפני שיבה תקום. יכול זקן אשמאי ת"ל זקן אין זקן אלא שקנה חכמה: והדרת פני זקן. איזהו הדור לא ישב במקומו ולא יסתור את דבריו יכול יעצים עיניו כמי שלא ראהו לכך נאמ' ויראת מאלהיך שהרי דבר זה מסור ללבו של עושהו שאין מכיר בו אלא הוא וכל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך: לא תונו. אונאת דברים לא תאמר לו אמש היית עובד עבודה זרה ועכשיו אתה בא ללמוד תורה שנתנה מפי הגבורה: כי גרי' הייתם. מום שבך אל תאמר לחבירך: אני י' אלהיכם. אלהיך ואלהיו אני: לא תעשו עול במשפט. אם לדין הרי כבר נאמר לא תעשו עול במשפט ומהו משפט השנוי כאן היא המדה והמשקל והמשורה מלמד שהמודד נקרא דיין שאם שקר במדה הרי הוא כמקלקל את הדין וקרוי עול שנוי ומשוקץ חרם ותועבה וגורם לחמשה דברים האמורי' בדיין מטמא את הארץ ומחלל את השם ומסלק את השכינה ומפיל את ישראל בחרב ומגלה אותם מארצם: במדה. זו מדת הארץ: במשקל. כמשמעו: ובמשורה. היא מדת הלח והיבש: אבני צדק. הם המשקולות ששוקלין כנגדן: איפה. היא מדת היבש: הין. זו היא מדת הלח: אשר הוצאתי אתכם. על מנת כן. דבר אחר אני הבחנתי במצרים בין טפה של בכור לטפה שאינ' של בכור ואני הנאמן ליפרע ממי שטומן משקלותיו במלח להונות את הבריות שאין מכירין בהם: ואל בני ישראל תאמר. עונשין על האזהרות: מות יומת. בבית דין ואם אין כח בבית דין עם הארץ מסייעין אותן: עם הארץ. עם שבגינו נבראת הארץ עתידין לירש את הארץ על ידי מצות הללו: אתן את פני. פנאי שלי פונה אני מכל עסקי ועוסק בו: באיש. ולא בצבור שאין כל הצבור נכרתין: כי מזרעו נתן למולך. לפי שנאמ' מעביר בנו ובתו באש בן בנו ובן בתו מנין תלמוד לומר כי מזרעו נתן למולך זרע פסול מניין תלמוד לומר בתתו מזרעו למולך: למען טמא את מקדשי. את כנסת ישראל שהיא מקודשת לי כלומר ולא יחלל את מקדשי: אם העלם יעלימו. אם העלימו בדבר אחד סוף שיעלימו בדברים הרבה אם העלימה סנהדרי קטנה סוף שיעלימו סנהדרי גדולה: ובמשפחתו. אמר ר' שמעון וכי משפחה מה חטאה אלא ללמדך שאין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולן מוכסין שכולן מחפין עליו: והכרתי אותו. למה נאמר לפי שנ' במשפחה יכול יהיו כל המשפחה בהכרת תלמוד לומר אותו אותו בהכרת ולא כל המשפחה בהכרת אלא ביסורין:

מגזרת וכאובות חדשים כי הם עיקר זאת האומנות: והידעוני. מגזרת דעת שיבקשו לדעת העתידות ידיעי מוח אמרו לולי שהאובות אמת גם כן דרך הכשוף לא אסרם הכתוב ואני אומר הפך דבריהם כי הכתוב לא אסר האמת רק השקר והשוא האלילים והפסילים ולולי שאין רצוני להאריך הייתי מבאר דבר בעלת אוב בראיות גמורות. וטעם אל תפנו לידע האומנות. וטעם אל תבקשו לשאול כשואל. וטעם אני י' אלהיכם שלא תבקשו כי אם השם לבדו והנה הזכיר לטמאה כי נפש הפונ' והמבקש טמאה היא כי איננה דבקה בשם. וטעם להזכיר מפני שיבה תקום בעבור המת כי הזקן קרוב למות כי גופו כמת נחשב והנה טעמו כל זקן וכל איש שיבה. וטעם ויראת מאלהיך שיענישך בימי הזקנה: וכי יגור אתך גר. הזכירו אחר הזקן והטעם כאשר הזהרתיך לכבד הזקן הישראלי בעבור שאין לו כח כך אזהירך על הגר שכחך גדול מכחו או בעבור שאין לו כח שהוא בארצך ברשותך: ואהבת לו. מפורש. וטעם לא תעשו עול בעבור הגר כטעם ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו וכן במדה שלא תעשה מרמה במדת האמות גם האמות משתנות ויתכן להיות פי' כמשפט הידוע בארץ: מאזני צדק אבני צדק. פירוש במשקל: איפת צדק. ביבש: והין צדק. בלח פי' במשורה. וטעם אני י' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם בעבור שהזכיר כי גרים הייתם בארץ מצרים על כן אתם חייבי' לשמור חקותי ומשפטי בלבבכם ועשיתם אותם. וטעם אני י' שתרדפו אחרי החקות ששמתי בכם כי כלם צדק. וטעם וידבר י' אל משה לאמר בעבור כי זה המצות חיוב על כל ישר' ואין גר עמם על כן כתוב בתחלה אל כל עדת ישר' ועתה יחל להזכיר עונש הזנות על כל מי שהוא דר בארץ ישראל אזרח או גר תושב והחל מהקשה שבכלם והוא אשר יתן מזרעו למולך והטעם לשכב עם עובדת ע"ז. וטעם עם הארץ ארץ שהוא דר בה אזרח או גר וזה בפרהסיא: ואני אתן את פני באיש ההוא. אם היה בסתר וי"א כי טעמו להכרית זרעו: למען טמא את מקדשי. שהוא בתוך ארץ ישראל: ולחלל את שם קדשי. שישמעו הגוים והיה נראה לנו כי טעם באבן שם המין כמו ויהי לי שור וחמור ודברי הקבלה נכונים והם אמת. ויאמר רבי יוסף המדקדק הספרדי נ"ע כי פי' ובמשפחתו הדומה אליו ומי הביאנו בצרה הזאת רק פי' כמשמעו כי עם הארץ יעלימו עיניהם בעבור שהם ממשפחתו. וטעם

לזנות

אבן עזרא

וטעם ואת כל הזונים אחריו שאם לא יומת יזנו אחרים: והנפש אשר תפנה אל האובות. טעמו כאשר אכרית הנותן מזרעו למולך בסתר או בגלוי אם לא ימיתוהו עם הארץ כן אכרית הזונה מאחרי לפנות אל האובות ומצאנו נפשים גם כל נפש ארבעה עשר וכן והכרתי אותו: והתקדשתם כי אני יי׳ אלהיכם. קדש ונתתי לכם חוקת לשמרם כדי לקדשכם:

וכבר הזכיר זה הכתו׳ והטעם להכנים את הגרים התושבים עם ישראל שהם חייבים להיותם קדושים בעבור שידורו בארץ קדושה. והחל להזכיר עונש הכתוב׳ בתחלת הפרשה מהאב כאשר החל איש אמו ואביו תיראו. וטעם להזכיר האב קודם האם בעבור כבודו ואיננו כמו איש אמו ואביו תיראו כי לא יומת אם לא היה בר מצוה:

אשר יקלל את אביו. מוסף עצמו ואחר עמו וכן הוא ואשר יקלל את אמו. וטעם אביו ואמו קלל כאומר תועבה גדולה עשה: דמיו בו. כמו דמו בראשו והנסקלים גם הנחנקים דמיהם בם וכלל אומר בכל המיתות כי צריכי׳ אנחנו למסורת אבותינו כי לא נוכל להוציאם לאמיתם מהכתוב גם כן לא נכתב בן כמה שנים יהיה בר מצוה ואחר כן הזכיר ואיש אשר ינאף את אשת איש כי אסורה היתה:

וטעם אשר ינאף את אשת רעהו כמו אביו ואמו קלל כי עשה דבר רע: והנואפת. אם היתה אנוסה לא תקרא בשם הזה: ערות אביו גלה. דבר גדול עשה: כלתו׳ אשת בנו: תבל. פירושתיו תועבה עשו. אם השכב איננו אנוס: איש אשר יקח את אשה זמה היא׳ כטעם זנות במחשבה: ואתהן. זאת או זאת אם היתה האם אשתו תשרף הבת וכן הפך הדבר: ואת הבהמה תהרוגו. שלא תחטיא אחר ויש אומרי׳ להסתיר הקלון: לרבעה. שם הפעל ואם הוא בחירק כמו בשברי לכם כי משקלי׳ שמות הפועלים הם משתנים: ואיש אשר יקח את אחותו. במקום שאינם יודעים בו ואח״כ נודע הדבר. וטעם וראה את ערותה או ראה כמו אביו ואמו קלל וראה כמו גלה. וטעם והיא תראה׳ את ערותו שהסכימו שניהם על זה: חסד הוא. מגזרת פן יחסדך שומע וטעמו תוספת בזנות: ערות אחותו גלה. בתוכם: עונו ישא. לבדו. וטעם להזכיר אלה הדברי׳ באחות בעבור שגדלו יחד והם נערים משחקים וכל עת יתייחד עמה ולא הזכיר הכתו׳ שכם בת הבן או בת הבת כי סמך על תורה שבעל פה גם יתכן שלא הזכירה בעבור תוסר תאות האב כי הוא בא בימים בזמן שתהיה לו בת בוגרת ועל כן לא הזכיר הכתוב אם האב ואם האם כי הן זקנות דוה׳ היא חולה בעבור הדם:

וטעם מקורה הערה שעשה תועבה גדולה. וטעם והיא גלתה ברצונה כי אם היא אנוסה לבדו יכרת: וערות

רשי

לזנות אחרי המולך. לרבות שאר ע״ז שעבדה בכך ואפילו אין זו עבודתה: והתקדשתם. זו פרישות ע״ז: אביו ואמו קלל. לרבות לאחר מיתה: דמיו בו. זו סקילה וכן כל מקום שנ׳ דמיו בו דמיהם בם ולמדנו מאוב וידעוני שנאמר בהם באבן ירגמו אותם דמיהם בם ופשוטו של מקרא כמו דמו בנפשו אין נענש על מיתתו שלא הוא שהוא גרם לעצמו שיהרג: ואיש. פרט לקטן: אשר ינאף את אשת׳ פרט לאשת קטן: למדנו שאין לקטן קדושין ועל אחת אשת איש חייבתי לך: אשר ינאף את אשת רעהו. פרט לאשת גוי למדנו שאין קדושין לגוי: מות יומת הנואף והנואפת. כל מיתה האמורה בתורה סתם איננה אלא חנק: תבל עשו. גנאי. לשון אחר מבלבלין זרע האב בזרע הבן: משכבי אשה. מכניס כמכחול בשפופרת: ישרפו אותו ואתהן. אי אתה יכול לומר את אשתו הראשונה ישרפו שהרי נשאה בהיתר ולא נאסרה עליו אלא אשה ואמה הכתובין כאן שתיהן לאסור שנשא חמותו ואמה ויש מרבותינו שאומרי׳ אין כאן אלא חמותו ומהן ואתהן את אחת מהן ולשון יוני הוא הן אחת: ואת הבהמה תהרוגו. אם אדם חטא בהמ׳ מה חטאה אלא מפני שבאה לאדם תקלה על ידה לפיכך אמר הכתו׳ תסקל קל וחומר לאדם שידע להבחין בין טוב לרע וגורם תקלה לחברו לעבור עבירה כעלא בדבר אתה אומ׳ אבד תאבדון את כל המקומות הרי דברים קל וחומר ומה אילנות שאינן רואין ואינן שומעין על שבאת תקלה על ידם אמרה תורה השחת שרוף וכלה המטה את חבירו מדרך חיים לדרכי מיתה על אחת כמה וכמה: חסד הוא. לשון ארמי חרפה חסודא ומדרשו אם תאמר קין נשא אחותו חסד עשה המקום לבנו׳ עולמו ממנו שנ׳ עולם חסד יבנה: הערה. גלה וכן כל לשון ערוה גלוי הוא והוי״ו יורדת בתיבה לשם דבר כמו זעוה מגזרת לא קם ולא זע וכן אחוה מגזרת אח והערלה זו נחלקו בה רבותינו יש אומרים זו נשיקת שמש ויש אומרים זו הכנסת עטרה: וערות

מסורה

אני יי׳ מקדשכם ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא: ואת אמו ג׳ וסי׳ על כן יעזב איש׳ כי איש איש אשר יקלל׳. ואת אמו לא יברך: מות יומתו ג׳ וסימ׳ ואיש אשר ישכב את זכר׳ ואשה אשר תקרב אל כל בהמה׳ ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב׳ וסימ׳ דסמיך שניהם יומתו בשוא תחת המ״ם ושארא יומתו בפתח תחת המ״ם:

תורה

ואת כל הזנים אחריו לזנות אחרי המלך מקרב עמם: והנפש אשר תפנה אל האבת ואל הידענים לזנות אחריהם ונתתי את פני בנפש ההוא והכרתי אתו מקרב עמו: והתקדשתם והייתם קדשים כי אני יהוה אלהיכם: ושמרתם את חקתי ועשיתם אתם אני יהוה מקדשכם: כי איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת אביו ואמו קלל דמיו בו: ואיש אשר ינאף את אשת איש אשר ינאף את אשת רעהו מות יומת הנאף והנאפת: ואיש אשר ישכב את אשת אביו ערות אביו גלה מות יומתו שניהם דמיהם בם: ואיש אשר ישכב את כלתו מות יומתו שניהם תבל עשו דמיהם בם: ואיש אשר ישכב את זכר משכבי אשה תועבה עשו שניהם מות יומתו דמיהם בם: ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה זמה הוא באש ישרפו אתו ואתהן ולא תהיה זמה בתוככם: ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה מות יומת ואת הבהמה תהרגו: ואשה אשר תקרב אל כל בהמה לרבעה אתה והרגת את האשה ואת הבהמה מות יומתו דמיהם בם: ואיש אשר יקח את אחתו בת אביו או בת אמו וראה את ערותה והיא תראה את ערותו חסד הוא ונכרתו לעיני בני עמם ערות אחתו גלה עונו ישא: ואיש אשר ישכב את אשה דוה וגלה את ערותה את מקרה הערה והוא גלתה את מקור דמיה ונכרתו שניהם מקרב עמם:

תרגום

וית כל דטען בתרוהי למטעי בתר מולך מגו עמהון: ואנש די יתפני בתר בידין וזכורו למטעי בתריהון ואתן ית רוגזי באנשא ההוא ואשיצי יתיה מגו עמיה: ותתקדשון ותהון קדישין ארי אנא יי אלהכון: ותטרון ית קימי ותעבדון יתהון אנא יי מקדשכון: ארי גבר גבר די ילוט ית אבוהי וית אמיה אתקטלא יתקטיל אבוהי ואמיה לט קטלא חייב: וגבר די יגוף ית אתת גבר די יגוף ית אתת חבריה אתקטלא יתקטיל גייפא וגייפתא: וגבר די ישכוב ית אתת אבוהי עריתא דאבוהי גלי אתקטלא יתקטלון תרויהון קטלא חייבין: וגבר די ישכוב ית כלתיה אתקטלא יתקטלון תרויהון תבלא עבדו קטלא חייבין: וגבר די ישכוב ית דכורא משכבי אתתא תועבתא עבדו תרויהון אתקטלא יתקטלון קטלא חייבין: וגבר די יסב ית אתתא וית אמה עיצת חטאין היא בנורא יוקדון יתיה ויתהן ולא תהי עיצת חטאין ביניכון: וגבר די יתן שכובתיה בבעירא אתקטלא יתקטיל וית בעירא תקטלון: ואתתא די תקרב לות בעירא למשלט בה ותקטול ית אתתא וית בעירא אתקטלא יתקטלון קטלא חייבין: וגבר די יסב ית אחתיה בת אבוהי או בת אמיה ויחזי ית עריתה והיא תחזי ית עריתיה קלנא הוא וישתיצון לעיני בני עמהון עריית אחתיה גלי חוביה יקביל: וגבר די ישכוב עם אתתא מסאבא ויגלי ית עריתה ית קלנה גלי והיא תגלי ית סואבת דמהא וישתיצון תרויהון מגו עמהון:

מסורה

משכבי ג׳ וסימ׳ כי עלית׳ ואיש אשר ישכב את זכר׳ ואת זכר לא תשכב משכבי אשה: ולא תהיה זמה וסימ׳ ולא תהיה זמה בתוככם׳ וכשלו איש באחיו׳ עדת יי׳ כצאן׳ והיית רק למעלה׳ ולא תהיה זאת לכם לפוקה׳ לא תקום ולא תהיה׳ ולא תהיה בראשנה ובאחרנה׳ ולא תהיה להם לאיש מוכיח: בתוככם בולהון מ״ל במ״ב וסימ׳ הסירו את אלהי הנכר׳ ונאחזו בתתכם בארץ: בבהמה ד׳ רפין וסימ׳ נמסר בסדר נח וסדר צו: דוה ג׳ וסימ׳ ואיש אשר ישכב את אשה דוה׳ תורם כמו דוה׳ נתנני שוממה׳ ודין הוא חד מן ו׳ פסוקי׳ דאית בהו את את את׳ וסימ׳ בס׳ רבת׳: מקורה ב׳ חד חס׳ וחד מ״ל וסימ׳ את מקורה הערה׳ והוכשתי את מקורה׳ קדמ׳ חס׳ ותני׳ מ״ל: הערה ג׳ וסימ׳ את מקורה הערה׳ כי את שארו הערה׳ תחת אשר הערה למות נפשו:

רשי

וערות אחות אמך· שנה הכתוב באזהרתן לומר שהוזהר עליהם בין על אחות אביו ואמו מן האב בין על אחיותיהן מן האם אבל ערות אשת אחי אביו לא הוזהר אלא על אשת אחי אביו מן האב: אשר ישכב את דודתו· המקרא הזה בא ללמד על כרת האמור למעלה שהוא בעונש הליכת ערירי: ערירים· כתרגומו בלא ולד דומה לו ואנכי הולך ערירי יש לו בנים אין קוברן אין לו בנים מת בלא בנים לכך שנה במשמע מקראות אלו ערירים ימותו ערירים יהיו ערירים ימותו אם יהיו לו בשעת עבירה לא יהיו לו כי כשימות לפי שקוברן בחייו ערירי יהיו ואם אין לו בשעת עבירה יהיה כל ימיו כמו שהוא עכשיו: נדה היא· השכיבה הזאת מנודה היא ומאוסה ורבותינו דרשו לאסור הערואה בה כנדה שהערואה מפורשת בה את מקורה הערה: ואקוץ· לשון מאוס כמו קצתי בחיי שהוא קץ במזונו: והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה· אין צורך לומר בין פרה לחמור שהרי מובדלין וניכרין הם אלא בין טהורה לך לטמאה לך בין שנשחט רובו של סימן לנשחט חציו וכמה בין רובו לחציו מלא שערה: אשר הבדלתי לכם לטמא· לאסור: ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי· אם אתם מובדלים מהם הרי אתם שלי ואם לאו הרי אתם של נבוכד נצר וחביריו רבי אלעזר בן עזריה אומר מנין שלא יאמר אדם נפשי קצה בבשר חזיר אי אפשי ללבוש כלאים אבל אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי ת"ל ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי שתהא הבדלתכם מהם לשמי פורש מן העבירה ומקבל עליו עול מלכות שמים: כי יהיה בהם אוב וגו'· כאן נאמר בהם מיתה ולמעלה כרת עדים והתראה בסקילה מזיד בלא התראה בהכרת ושגגתם חטאת וכן בכל חייבי מיתות שנאמר בהם כרת:

ישאו ו' קמצין וסימ' וערות אחות אמך ואחות אביך· עלוהם· זהב ולבנה ישאו· המה מלבותם ישאו· הארץ· הארץ אתכם בטמאכם אתה:	אשר ישכב את דדתו ערות דדו· כי עבדת הקדש הלא אלה כלם עליו: ולא תקיא ב' וסימ' ולא תקיא אתכם ולא תלכו ב' וסימ' ולא תלכו בחקת הגוי· ולא תלכו רומה:

וְעֶרְוַת אֲחוֹת אִמְּךָ וַאֲחוֹת אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה כִּי אֶת־שְׁאֵרוֹ הֶעֱרָה עֲוֺנָם יִשָּׂאוּ׃ וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־דֹּדָתוֹ עֶרְוַת דֹּדוֹ גִּלָּה חֶטְאָם יִשָּׂאוּ עֲרִירִים יָמֻתוּ׃ וְאִישׁ אֲשֶׁר יִקַּח אֶת־אֵשֶׁת אָחִיו נִדָּה הִוא עֶרְוַת אָחִיו גִּלָּה עֲרִירִים יִהְיוּ׃ וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־חֻקֹּתַי וְאֶת־כָּל־מִשְׁפָּטַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא־תָקִיא אֶתְכֶם הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה לָשֶׁבֶת בָּהּ׃ וְלֹא תֵלְכוּ בְּחֻקֹּת הַגּוֹי אֲשֶׁר־אֲנִי מְשַׁלֵּחַ מִפְּנֵיכֶם כִּי אֶת־כָּל־אֵלֶּה עָשׂוּ וָאָקֻץ בָּם׃ וָאֹמַר לָכֶם אַתֶּם תִּירְשׁוּ אֶת־אַדְמָתָם וַאֲנִי אֶתְּנֶנָּה לָכֶם לָרֶשֶׁת אֹתָהּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הִבְדַּלְתִּי אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים׃ וְהִבְדַּלְתֶּם בֵּין־הַבְּהֵמָה הַטְּהֹרָה לַטְּמֵאָה וּבֵין־הָעוֹף הַטָּמֵא לַטָּהֹר וְלֹא־תְשַׁקְּצוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בַּבְּהֵמָה וּבָעוֹף וּבְכֹל אֲשֶׁר תִּרְמֹשׂ הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־הִבְדַּלְתִּי לָכֶם לְטַמֵּא׃ וִהְיִיתֶם לִי קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה וָאַבְדִּל אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים לִהְיוֹת לִי׃ וְאִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בָהֶם אוֹב אוֹ יִדְּעֹנִי מוֹת יוּמָתוּ בָּאֶבֶן יִרְגְּמוּ אֹתָם דְּמֵיהֶם בָּם׃

וְעֶרְיַת אֲחָת אִמָּךְ וַאֲחָת אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי אֲרֵי יָת קָרִיבֵיהּ גַּלִּי חוֹבֵיהוֹן יְקַבְּלוּן׃ וּגְבַר דִּי יִשְׁכּוּב עִם אִתַּת אַח אֲבוּהִי עֶרְיְתָא דַּאֲחַ אֲבוּהִי גַּלִּי חוֹבְהוֹן יְקַבְּלוּן דְּלָא וְלַד יְמוּתוּן׃ וּגְבַר דִּי יִסַּב יָת אִתַּת אֲחוּהִי מְרַחֲקָא הִיא עֶרְיְתָא דַּאֲחוּהִי גַּלִּי דְּלָא וְלַד יְהוֹן׃ וְתִטְּרוּן יָת כָּל קְיָמַי וְיָת כָּל דִּינַי וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן וְלָא תְּרוֹקֵן יָתְכוֹן אַרְעָא דִּי אֲנָא מַעֵיל יָתְכוֹן תַּמָּן לְמִתַּב בַּהּ׃ וְלָא תְהָכוּן בְּנִימוֹסֵי עַמְמַיָּא דִּי אֲנָא מַגְלֵי מִן קֳדָמֵיכוֹן אֲרֵי יָת כָּל אִלֵּין עֲבַדוּ וְרָחִיק מֵמְרִי יָתְהוֹן׃ וַאֲמָרִית לְכוֹן אַתּוּן תֵּירְתוּן יָת אַרְעֲהוֹן וַאֲנָא אֶתְּנִנַּהּ לְכוֹן לְמֵרַת יָתַהּ אֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אַפְרֵשִׁית יָתְכוֹן מִן עַמְמַיָּא׃ וְתַפְרְשׁוּן בֵּין בְּעִירָא דָּכְיָא לִמְסָאֲבָא וּבֵין עוֹפָא מְסָאֲבָא לְדָכְיָא וְלָא תְשַׁקְּצוּן יָת נַפְשָׁתְכוֹן בִּבְעִירָא וּבְעוֹפָא וּבְכֹל דִּי תַרְחֵשׁ אַרְעָא דִּי אַפְרֵשִׁית לְכוֹן לְסָאָבָא׃ וּתְהוֹן קֳדָמַי קַדִּישִׁין אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא יְיָ וְאַפְרֵשִׁית יָתְכוֹן מִן עַמְמַיָּא לְמֶהֱוֵי פָלְחִין קֳדָמַי׃ וּגְבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יְהֵי בְהוֹן בִּדִּין אוֹ זְכוּרוּ אִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן בְּאַבְנָא יִרְגְּמוּן יָתְהוֹן קַטְלָא חַיָּבִין׃

סד ונגה מ' זהב סימן

פרשה

פרשה

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם לְנֶפֶשׁ לֹא־יִטַּמָּא בְּעַמָּיו׃

וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לְכָהֲנַיָּא בְּנֵי אַהֲרֹן וְתֵימַר לְהוֹן עַל מִית לָא יִסְתָּאַב בְּעַמֵּיהּ׃

בחקת ה' חס' בליש' וסימ' ולא תלכו בחקת הגוי· ואינם עשים בחקתם· ובחקתיהם לא תלכו· אם בחקתי תלכו· חקת שמים· וכל חקתיו דכו': בבהמה ו' דגשי' וסימ' נמסר בסדר נח: ואבדל ב' חס' בליש' וסימ' ואבדל אתכם מן העמים דסוף קדשים· כי עונותיכם היו מבדלים· והוא חד מן מלין מיחדין חס' יוד וסימ' ואת הבית יקצע מבית סביב· ואיש כי יקדש את ביתו קדש· הקרב את קרבנו קערת כסף אחת· תנו לי' אלהים כבוד בטרם יחשך ובטרם· מאחזתו ינחל את בניו· וקשוב ישמע לאחור· לא תירא כי יעשר איש· מריח מים יפרח· שורו עבר ולא יגעל תפלט פרתו· והוא ישקט ומי ירשע· ב' בו· בבלי דעת מלין יכבר· בצפעני יפרש: ידעני ה' חס' וסי' כי יהיה בהם אוב או ידעני· וחבר חבר· אשר הכרית את האבת ואת· ועשה אוב וידענים· דמלכים· וחברן דד"ה ועשה אוב וידעני:

רשי

אמור אל הכהנים· אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים: בני אהרן· יכול חללים תלמוד לומר הכהנים· בני אהרן· אף בעלי מומין במשמע· בני אהרן· ולא בנות אהרן: לא יטמא בעמיו· בעוד שהמת בתוך עמיו יצא מת מצוה: כי

אבן עזרא

וערות אחות אמך· טעמו כבר הזהרתי לא תגלה והנה המגלה את הערוה הערה שארו: עונם ישאו· אם הדבר ברצונם לא הזכיר עונש אחות האב גם לא הזכיר כלל עונש שתי אחיות והמשכיל יבין גם דברי הקבלה אמת: את דודתו· היא אשת דודו: ערירים ימותו· אמרו הצדוקים שהוא כמו ערומים ופי' ימותו כמו יומתו ולא אמרו אמת והנכון שהוא כדברי המתרגם ארמית וכבר פירשתי כתבו את האיש הזה ערירי כי הוא כמו הולך ערירי· והא' על אשת אח נדה והטעם ראוי שירחק ממנה וכן אמרו אחיכם שונאיכם מנדיכם והנה אין בעריות זכר נדה כי אם באשת אח והנדה אסורה גם תבא עת להיו' מותרת גם כן יתכן באשת האח כאשר אפרש בפרשת כי ישבו אחים יחדיו ואשר אמרו כאשר היא אחות האב אסורה כן אסור לאשה שתנשא לדודה לא זה הדרך כי העריות הזכר' הם המכריחים ואין מי יכריחם ואם בדרך שקול דעתם האסרים יראו לנו למה לא נקבל עדות שתים נשים ואם על הערכים תהיינה ארבעת נשים כמו שני עדים על כן אנחנו צריכים לקבלה: ושמרתם את כל חוקותי· שלא לעבור על אלה העריות: ואת כל משפטי· משפטי העונש: וטעם ולא תקיא הארץ אפרש בפרשת וילך: ואקץ בם· דרך משל כמו ותקצר נפשו· וטעם ארץ זבת חלב שאין כמוה: אשר הבדלתי אתכם מן העמים· באלה החקים ועוד שתבדילו בין הבהמה· וטעם הטהורה העשרה הנזכרים וכל האחרים טמאים· וטעם העוף הטמא הנזכר וכל האחרים טהורים· וטעם לטמא שתדעו שהוא טמא במחשבה ובדבור וכן תשקצו מן העוף על כן גר תושב לא יאכל טמא בארץ טהורה כי על זה התנאי ידור בתוכנו ואם תשמרו כל אשר צויתי אתכם אז תהיו קדושים כי חייבים אתם ללכת אחרי כי קדוש אני· וטעם ואיש או אשה בעבור שאמר על האבו' לטמאה בהם אמר היו קדושים והמית אשר יטמא נפשו באוב ובידעוני כיעד כה לא הזכיר עונש פונה אל אוב בפרהסיא· וטעם להזכיר האשה כי זאת האומנו' ביד הנשים יותר וכן מכשפה לא תחיה:

אמור אל הכהנים· אחר שהזהיר ישראל ובני אהרן בכללם להיותם קדושים הזכיר בני אהרן שהם חייבים להשמר מדברים אחרים בעבור שהם משרתי השם ויתכן להיות פי' אמור אל הכהני' כל הפרשה הנזכרת כי התורה בידם: ואמרת אליהם· טעמו המצות שהם חייבים לשמרם לבדם: לנפש· הוא המת· מלת יטמא מבנין התפעל ודגשות הטי"ת להתבלע התי"ו וטעם בעמיו בכל ישראל שהם עמיו: כי

כי אם לשארו הקרב אליו לאמו ולאביו ולבנו ולבתו ולאחיו: ולאחתו הבתולה הקרובה אליו אשר לא היתה לאיש לה יטמא: לא יטמא בעל בעמיו להחלו: לא יקרחה קרחה בראשם ופאת זקנם לא יגלחו ובבשרם לא ישרטו שרטת: קדשים יהיו לאלהיהם ולא יחללו שם אלהיהם כי את אשי יהוה לחם אלהיהם הם מקריבם והיו קדש: אשה זנה וחללה לא יקחו ואשה גרושה מאישה לא יקחו כי קדש הוא לאלהיו: וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב קדש יהיה לך כי קדוש אני יהוה מקדשכם: ובת איש כהן כי תחל לזנות את אביה היא מחללת באש תשרף: ס והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ומלא את ידו ללבש את הבגדים את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרם: ועל כל נפשת מת לא יבא לאביו ולאמו לא יטמא: ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו כי נזר שמן משחת אלהיו עליו אני יהוה: והוא אשה בבתוליה יקח: אלמנה וגרושה וחללה זנה את אלה לא יקח כי אם בתולה מעמיו יקח אשה:

אלהן לקריביה דקריב ליה לאמיה ולאבוהי ולבריה ולברתיה ולאחוהי: ולאחתיה בתולתא דקריבא ליה די לא הות לגבר לה יסתאב: לא יסתאב רבא בעמיה לאחלותיה: לא ימרטון מרט ברישיהון ופאתא דדקנהון לא יגלחון ובבשרהון לא יחבלון חיבול: קדישין יהון קדם אלההון ולא יחלון שמא דאלההון ארי ית קורבניא דיי קורבן אלההון אינון מקרבין ויהון קדישין: אתתא מטעיא ומחללא לא יסבון ואתתא דמתרכא מבעלה לא יסבון ארי קדיש הוא קדם אלהיה: ותקדשיניה ארי ית קורבן אלהך הוא מקריב קדיש יהא לך ארי קדיש אנא יי מקדשכון: ובת גבר כהן ארי תתחל למטעי מקדושת אבוהא היא מתחלא בנורא תתוקד: וכהנא דיתרבא מאחוהי דיתרק על רישיה משחא דרבותא ודיקריב ית קורבניה למלבש ית לבושיא ית רישיה לא ירבי פירוע ולבושוהי לא יבזע: ועל כל נפשת מיתא לא יעול לאבוהי ולאמיה לא יסתאב: ומן מקדשא לא יפוק ולא יחל ית מקדשא דאלהיה ארי כליל משח רבות אלהיה עלוהי אנא יי: והוא אתתא בבתולהא יסב: ארמלא ומתרכא וחליא מטעיא ית אילין לא יסב אילהן בתולתא מעמיה יסב אתתא:

להחלו ה' מלין בטעמ' פ' סוף פסו' לא ישרתוהו לעולם כי אם מרבות וכה' מקומות ישרתוהו מאיילה בתיבתו וסימ' להחלו. לדרתיכם דראשית עריסותיכם. ממועצותיהם דהושע. והאשתאלי בריש ד"ה. וקויתי לו. והמקף הוא מחברו בתיבה אחת וי"א כטעם לאתנחתא פי' האתנחתא לעולם לא ישרתנה כי אם מונח בר בן

י"א מקומות שישרתנה מאיילא על פי המסרה והיא דומה לטפחא שנוטה לצד ימין והסי' וימיני טפחה שמים וסימ' הי"א מקומות נמסר בסדר פנחס. ועיין בשער הנגינות: יקרחה חד מן י"ד מלין כתיב ה' בסוף תיבותא וקרי' וי"ו נמסר במסרא רבתא: אשי ט' כתיב י' נמסר בסדר צו: זנה ג' חס' וסימ' אשה זנה וחללה. אלמנה וגרושה וחללה. את צעה זנה: יקחו י' בקרי' וקמצין וסימ' אשה זונה וחללה. ב' בו. ובליעל בקוץ מונד. אהליהם וצאנם יקחו. ונחלת עריצים משדי יקחו. קשר נביאיה בתוכה. והאלמנה אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו. ומבניך אשר יצאו דמלכים. וחברו דישעיה. בניך ובנותיך יקחו: קדש י"ג חס' נמסר בסדר תצוה: הגדול ח' מלאים נמסר בסדר נח: וקדשתו ב' א' רפ' וא' ספ' וסימ' וקדשתו כי את לחם. הגבל את ההר וקדשתו: והכהן הגדול ב' דסמי' וסימ' והכהן הגדול מאחיו. ויעל סופר המלך: והכהן ג' רפ' וסימ' המשיח. הגדול. המקריב. וא' הכהן המחטא אותה: יוצק ב' ומל' וסימ' והכהן הגדול מאחיו. נהר יוצק יסודם: ללבש ב' וחס' וסימ' ובגד ללבש. ומלא את ידו ללבש את הבגדים: יפרע חד מן א"ב מן חד חד זקף קמץ וסימ' נמסר בריש ויקרא: והוא לג' רפ' נמסר במסרא רבתא:

כי אם לשארו הקרוב אליו. היה נראה לנו כי פירושו כמו איש איש אל כל שאר בשרו שם כלל ואחר כן פרט לאמו ולאביו. וטעם בעל בעמיו שלא יטמא הבעל באשתו וכאשר ראינו שהעתיקו רבותינו כי יטמא לאשתו וסמכו לשארו כדרך הסמכתא כאשר פירשתי במלת לעם נכרי ואמרו כי פי' בעל גדול שהעם ברשותו כמו בעליו אין עמו ובטל הפי' הראשון. וטעם להזכיר אמו קודם האב כי הזכר חי יותר מ[ן] הנקבה ברובו: הקרובה אליו. להיותה אחותו מאב ואם והנה לא יטמא בעל בעמיו. בכהנים או בישראלים חוץ מהנזכרים: להחלו. דגשות הלמ"ד להתבלע אחר והוא שם הפעל מבנין כפעל: לא יקרחה קרחה בראשם. על המת: ופאת זקנם. על המת כמנהג מקומו' בארץ כשדים והנה התברר פי' את פאת זקנך: וטעם שרטת. אפי' אחת וכבר נזהרו ישראל על אלה. וטעם הזכירם כי ראש מוקרח וזקן מגולח ובשר שרוט לא ישמש לפני השם. ולא יחללו שם אלהיהם. פי' כי את אשי יי': אשה זונה. לא מצאנו על דרך הפשט בכל המקרא זונה כי אם כמשמעה גם כן ויתנו את הילד בזונה כאשר פירשתיו: וחללה. שאינה מפורסמת כזונה ולפי הפשט היה נרא' מדברי יחזקא' כי אלמנות כהן מותרו' לכהנים לכן דבר הקבלה הוא הנכון: וקדשתו. במחשבת ובדבור: לחם אלהיך. מאכל שהוא קרוב לשם: אני יי' מקדשכם. כלכם: כי תחל. לדעת רבים מגזרת תחלה ולפי דעתי מלשון חלול רק הוא מהבנין הכבד הנוסף כמו לא יחל דברו ועל שני הפירושי' המלה היא מפעלי הכפל רק היא זרה ויתכן שתהיה זרה החל גם תחל שלא יתערבו עם טעם תחלה בעבור היות התי"ו קמוץ בקמץ קטן וכן לבלתי החל: ובת כהן. אם חללה עצמה בזנות בעבור שחללה כבוד אביה: באש תשרף. בעולה או ארוסה: את הבגדים. והם בגדי קדש: את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום. מזה הכתוב כלמוד מה שהעתיקו חז"ל במשפט האבלות: ועל כל נפשות מת לא יבא. גוף מת והגוף חסר כי מת שם התאר וכן ועמיר יפנה עזו ומאכלו בריאה תחסר שם. וטעם לא יבא באהל או בבית שיש המת: וטעם לאביו ולאמו שהיה מצוה עליו לכבדם בחייהם ובמותם ואף כי לאחיו ולבנו: ומן המקדש לא יצא. אמרו המעתיקים אחר המת והוא הנכון ויש אומרים בשבעת ימי המלואים וזה לא יתכן כי כבר באר ומלא את ידו וגם יתכן שלא יצא מן המקדש כי אם לדבר מצוה: בבתוליה. יש שמות בלשון הקדש לא יפרדו לעולם כמו נעורים חקונים ועלומים ובתולים ויש שמות בלשון הקדש שלא יתחברו כסף ושכס וזהב וברזל: אלמנה גרושה. כלל מכהן או מישראל: וחללה זונה. חסר וי"ו הדבק כמו שמש ירח עמד זבולה. וטעם להוסיף כי אם בתולה להזכיר אל עמיו כי הבתולה השבויה והמתייהדת אסורה לו: ולא

כי אם לשארו. אין שארו אלא אשתו: הקרובה. לרבות את הארוסה: אשר לא היתה לאיש. למשכב: לה יטמא. מצוה: לא יטמא בעל בעמיו להחלו. לא יטמא לאשתו פסולה שהוא מחולל בה בעוד עמו וכן פשוטו של מקרא לא יטמא בעל בשארו בעוד שהוא בתוך עמיו שיש לה קוברין שאינה מת מצוה והאיה שאר אמרתי באותו שהוא להחלו להתחלל הוא מכהונתו: לא יקרחה קרחה. על מת והלא אף ישראל הוזהרו על כך אלא לפי שאמר בישראל בין עיניכם יכול לא יהא חייב על כל הראש תלמוד לומר בראשם וילמדו ישראל מכהנים בגזרה שוה נאמר כאן קרחה ונאמר בישראל קרחה מה כאן כל הראש אף להלן כל הראש במשמע כל מקום שיקרח בראש ומה להלן על מת אף כאן על מת: ופאת זקנם לא יגלחו. לפי שנאמר בישראל לא תשחית יכול לקטו במלקט ורהיטני לכך נאמר לא יגלחו שאינו חייב אלא על דבר הקרוי גלוח ויש בו השחתה וזהו תער: ובבשרם לא ישרטו שרטת. לפי שנאמר בישראל ושרט לנפש לא תתנו יכול שרט חמש שריטות לא יהא חייב אלא אחת תלמוד לומר לא ישרטו שרטת לחייב על כל שריטה ושריטה שתיבה זו יתירה היא לדרוש שהיה לו לכתוב לא ישרטו ואני יודע שהיא שרטת: קדושים יהיו. על כרחם יקדישום ב"ד בכך: זונה. שנבעלה בעילת ישראל האסור לה כגון חייבי כריתות או נתין או ממזר: חללה. שנולדה מן הפסולים שבכהונה כגון בת אלמנה מכהן גדול או בת גרוש' מכהן הדיוט וכן שנתחללה מן הכהונה על ידי ביאת אחד מן הפסולים לכהונה: וקדשתו. על כרחו שאם לא רצה לגרש הלקהו ויסרהו עד שיגרש: קדוש יהיה לך. נהוג בו קדושה לפתוח ראשון בכל דבר ולברך ראשון בסעודה: כי תחל לזנות. כשתתחלל על ידי זנות שהיתה בה זיקת בעל וזנתה או מן האירוסין או מן הנשואי' ורבותינו נחלקו בדבר והכל מודים שלא דבר הכתוב בפנויה: את אביה היא מחללת. חללה ובזתה את כבודו שאומרים עליו ארור שזה ילד ארור שזה גדל: לא יפרע. לא יגדל פרע על אבל ואיזהו גדול פרע יותר משלשים יום: ועל כל נפשות מת. באהל המת: נפשות מת. להביא רביעית דם מן המת שמטמאה באהל: לאביו ולאמו לא יטמא. לא בא אלא להתיר לו מת מצוה: ומן המקדש לא יצא. אינו הולך אחר המטה ועוד מכאן למדו רבותינו שכהן גדול מקריב אונן וכן משמעו אף אם מתו אביו ואמו אינו צריך לצאת מן המקדש אלא עובד עבודה: ולא יחלל את מקדש. שאינו מחלל בכך את העבודה שהתיר לו הכתוב הא כהן הדיוט שעבד אונן חלל: חללה. שנולדה מפסולי כהונה: ולא

לא יחלל זרעו · הא אם נשא אחת מן הפסולות זרעו הימנה חלל מדין קדושת כהונה : לחם אלהיו · מאכל אלהיו כל סעודה קרויה לחם כמו עבד לחם רב : כי כל איש אשר בו מום לא יקרב · אינו דין שיקרב כמו הקריבהו נא לפחתך : חרום · שחוטמו שקוע בין שתי העינים שכוחל שתי עיניו כאחת : שרוע · שאחת מאיבריו גדולה מחברתה עינו אחת גדולה ועינו אחת קטנה או שוקו ארוכה מחברתה : או גבן · שורצי"לש בלע"ז שגביני עיניו שערן ארוך ושוכב : או דק · שיש לו בעיניו דוק · שקורין טיל"א כמו הנוטה כדוק : או תבלול · דבר המבלבל את העין כגון חוט לבן הנמשך מן הלבן ופוסק בסירה שהוא עוגל המקיף את השחור שקורין פרונ"לא והחוט הזה פוסק את העוגל ונכנס בשחור ותרגו' תבלול חיליז לשון חלזון שהו' דומה לתולעת אותו החו' וכן כינוהו חכמי ישראל במומי הבכור חלזון נחש עינב : גרב וילפת · מיני שחין הם גרב זו החרס שחין היבש מבפנים ומבחוץ : ילפת · היא חזזית המצרית ולמה נקראת ילפת שמלפפת והולכת עד יום המית' והוא לח מבחוץ ויבש מבפנים ובמקו' אחר קורא לגרב שחין הלח מבחוץ ויבש מבפנים שנאמר ובגרב ובחרס כשסמך גרב אצל חרס קורא לילפת גרב וכשהוא סמוך אצל ילפת קורא לחרס גרב כך מפורש בבכורות : מרוח אשך · לפי התרגום מריס פחדין שפחדיו מרוכסין ש שנכים שלו כתותין פחדיו כמו גידי פחדיו ישורגו : כל אשר בו מום · לרבות שאר מומין : מום בו · בעוד מומו בו פסול הא אם עבר מומו כשר : לחם אלהיו · כל מאכל קרוי לחם : מקדשי הקדשי' · אלו קדשי הקדשים : ומן הקדשים יאכל · אלו קדשים קלים ואם נאמרו קדשי הקדשים למה נאמר קדשים קלים אם לא נאמר הייתי אומר בקדשי הקדשי' יאכל בעל מום שמצינו שהותרו לזר שאכל משה בשר המלואים אבל בחזה ושוק של קדשי' קלים לא יאכל שלא מצינו זר חולק בהן לכך נאמרו קדשים קלים כך מפורש בזבחים : אך אל הפרכת · להזות שבע הזאות שעל הפרכת : ואל המזבח · החיצון ושניה' הוצרכו ליכתב ומפורש בתורת כהנים : ולא יחלל את מקדשי · שאם עבד עבודתו מחוללת ליפסל : וידבר משה · המצוה הזאת : אל אהרן וגו' ואל בני ישראל · להזהיר בית דין על הכהני' : וינזרו · אין נזירה אלא פרישה וכן הוא אומר וינזרו מאחרי נזורו אחור יפרשו מן הקדשי' בימי טומאתן · דבר אחר וינזרו מקדשי בני ישר' אשר הם מקדישי' לי : ולא יחללו את שם קדשי · סרס המקרא ודרשהו · אשר הם מקדישים לי · לרבות קדשי כהנים עצמן : כל איש אשר יקרב · אין קריבה זו אלא אכילה וכן מצינו שנאמרה אזהרת אכילת קדשים בטומאה בלשון נגיעה בכל קדש לא תגע אזהרה לאוכל ולמדוה רבותינו מגזרה שוה ואי אפשר לומר שחייב על הנגיעה שהרי נאמר כרת על האכילה בצו את אהרן שתי כריתות זו אצל זו ואם על הנגיעה חייב לא הוצרך לחייבו על האכילה וכן נדרש בתורת כהנים וכי יש נוגע חייב אם כן מה ת"ל יקרב משיכשר ליקרב שאין חייבין עליו משום טומאה אלא אם כן קרבו מתיריו ואם תאמר שלש כריתות בטומאת כהנים למה כבר נדרשו במסכת שבועות אחת לכלל ואחת לפרט כו' : וטומאתו עליו · וטומאת האדם עליו יכול בבשר הכתוב מדבר וטומאתו של בשר עליו ובטהור שאכל את הטמא הכתו' מדבר על כרחך ממשמעו אתה למד במי שטומאתו פורחת ממנו הכתוב מדבר וזהו האדם שיש לו טהרה בטבילה : ונכרתה · יכול מצד זה לצד זה יכרת ממקומו ויתיישב במקום אחר ת"ל אני ה' בכל מקום אני : בכל

שרוע ב' ומל' וסימ' או חרם או שרוע · שור ושה שרוע : או גבן ג' פסוקים אית בהון ו' מלין דמיין לא נסבין וי"ו וקדם ר"פ וסימ' נמסר בסדר משפטים : מקדשי הקדשים ד' בליש' וסי' לחם אלהיו מקדשי הקדשים · לשכות הצפון · לשכות הדרום · ב' בו · ולגשת על כל קדשי · אל קדשי הקדשים :

ולא יחלל זרעו בעמיו כי אני יהוה מקדשו : ס

וידבר יהוה אל משה לאמר : דבר אל אהרן לאמר איש מזרעך לדרתם אשר יהיה בו מום לא יקרב להקריב לחם אלהיו : כי כל איש אשר בו מום לא יקרב איש עור או פסח או חרם או שרוע : או איש אשר יהיה בו שבר רגל או שבר יד : או גבן או דק או תבלל בעינו או גרב או ילפת או מרוח אשך : כל איש אשר בו מום מזרע אהרן הכהן לא יגש להקריב את אשי יהוה מום בו את לחם אלהיו לא יגש להקריב : לחם אלהיו מקדשי הקדשים ומן הקדשים יאכל : אך אל הפרכת לא יבא ואל המזבח לא יגש כי מום בו ולא יחלל את מקדשי כי אני יהוה מקדשם : וידבר משה אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל : פ

וידבר יהוה אל משה לאמר : דבר אל אהרן ואל בניו וינזרו מקדשי בני ישראל ולא יחללו את שם קדשי אשר הם מקדשים לי אני יהוה : אמר אלהם לדרתיכם כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים אשר יקדישו בני ישראל ליהוה וטמאתו עליו ונכרתה הנפש ההוא מלפני אני יהוה :

ולא יחל זרעיה בעמיה ארי אנא יי מקדשיה :
ומליל יי עם משה למימר : מליל עם אהרן למימר גבר מבנך לדריהון די יהא ביה מומא לא יקרב לקרבא קורבן אלהיה : ארי כל גבר די ביה מומא לא יקרב גבר עויר או חגיר או חרים או שריע : או גבר די יהי ביה תבר ריגלא או תבר ידא : או גבין או דוקא או חיליז בעיניה או גרבן או חזזן או מריס פחדין : כל גבר די ביה מומא מזרעא דאהרן כהנא לא יקרב לקרבא ית קורבניא דיי מומא ביה ית קורבן אלהיה לא יקרב לקרבא : קורבן אלהיה מקודשי קודשיא ומן קודשיא ייכול : ברם לפרוכתא לא ייעול ולמדבחא לא יקרב ארי מומא ביה ולא יחל ית מקדשי ארי אנא יי מקדשהון : ומליל משה עם אהרן ועם בנוהי ועם כל בני ישראל :
ומליל יי עם משה למימר : מליל עם אהרן ועם בנוהי ויפרשון מקודשיא דבני ישראל ולא יחלון ית שמא דקודשי די אינון מקדישין קדמי אנא יי : אימר להון לדריכון כל גברי די יקרב מכל בניכון לקודשיא די יקדשון בני ישראל קדם יי וסאובתיה עלוהי וישתיצי אנשא ההוא מן קדמי אנא יי :

אבן עזרא

ולא יחלל זרעו · פי' אלמנה וגרושה בסתר כי את כל אלה לא יקח בגלוי ואחר שהזכיר קדושת הכהנים החל להזכיר המומין : לחם אלהיו · והוא קרבן המזבח ואלה הכהנים הדיוטים על כן אמר כל מי שהוא מזרע אהרן הכהן : חרום · הפך שרוע והנה חרום מגזרת חרם : שרוע · מגזרת מהשתרע : או גבן · קרוב מגזרת הריס גבנונים והנון שרש והוא שם התאר וכן דק והוא כמשמעו להיות דק קצר קומה : תבלול בעינו · יש אומרי' מגזרת תבל עשו המחתה ויש אומרים מגזרת בלולה בשמן והתיו על שני הפירושים נוסף גם גרב בעין על דעת רבו' כן : ילפת · כטעם דבק מגזרת וילפות שמשון ויש אומרי' עוות מגזרת ויחרד האיש וילפת והיו"ד נוסף כיו"ד יצהר : מרוח · שם התאר מגזרת רוח : אשך · הביצה ואחר שפרט אמר כלל כל איש אשר בו מום · וטעם מום בו כמו אביו ואמו קלל : לחם אלהיו · לחם הפני' והאשם והחטאת שהם קדש הקדשים כנגד השלמים כי גם השלמים קדש : ומן הקדשים · המעשר והבכור : אך אל הפרכת לא יבא · להיותו כהן גדול · גם אל המזבח לא יקרב : וטעם אל כל בני ישראל · שלא יזבח להם שלמים בעלי מום לולי הקבלה וטעמו שהזכי' כי בעל מום יאכל קדש הזהיר שיהיה האוכל שהור : וינזרו · כמו והזרתם והוא מבנין נפעל והטע' ירחקו ויבדלו מגזרת נזיר : ולא יחללו · מוסכת עצמו ואחר עמו וכן הוא ולא יחללו את שם קדשי ולא יחללו אשר הם מקדישים לי · וטעם אני ה' · קדוש · וטעם מלפני אני ה' · כי אחר שיכרת מלפני השם לא יעמוד כאשר פירשתי בסוד השם · עד

יאכל י"ג בקרי' וסימ' לחם אלהיו מקדשי · מארצנים · מין ושבר יזיר · מתת לאחר מהם · חמאה ודבש יאכל · והיה מרוב עשות תמיג' דפסו' · חציו שרף במו אש · לא יבנו ואחר ישב · אשר קצירו רעב יאכל · הנה נא בהמות אשר עשיתי · גם כל ימיו בחשך יאכל · מתוקה שנת העובד · אזרעה ואחר יאכל : מלפני י"ב וסימ' ואקברה מתי · לקבר את מתי · ונכרתה הנפש · לא יכרת לך איש דמלכים · וחברו דד"ה · כי נכנע אחאב קדמ' דפסו' · ויהי כחול זרעך · כי רוח מלפני יעטף · כי עיני על דרכיהם · אם ימושו החקים · ולבנים הלוים לא · ויצאו מלאכים מלפני :

אבן זרא

עד אמר יטהר, ימי טהרתו: אשר יטמא לו. במגלו כמו אמרי לי אחי הוא כל אלה הנזכרים יטמאו עד הערב: ובא השמש וטהר. ידוע כי וטהר שב אל הטומאה כמו וכפר עליה הכהן וטהרה כי אין בפסוק זכר יום רק חז״ל העתיקו אפילו טובל השמש לא יאכל עד סור האור ושמו זה הפסוק לאסמכתא כאשר פירשתי בפסוק לעם נכרי על כן אמרו טהר יומא: כי לחמו. מאכלו וכבר פירשתיו וריקי מוח יפרשו הפסוק שהוא בספר יחזקאל והוא כל נבלה וטרפה מן העוף ומן הבהמה לא יאכלו הכהנים כל מה שנבלוהו וטרפוהו עופות או בהמות וזה הבל כי הנה בתורה כתוב כל נבלה וטרפה לא יאכל והטעם שאם יאכל לא יטמא: ושמרו את משמרתי. רמז למקדש על כן ולא ישאו עליו חטא ומתו בו: וכל זר. שאינו מזרע אהרן: הם יאכלו בלחמו. זכרי׳ ונקבו׳: בתרומת הקדשי׳. השוק והחזה: מלחם אביה תאכל. כמו בראשונה: וכל זר לא יאכל בו. על בן אם יש לה ובעבורו לא תאכל היא: ונתן לכהן את הקדש. טעמו עם הקדש או תהיה מלת ונתן לכהן מוספת עמו׳ ואחרת עמה וכן פירושו ויסף חמישיתו עליו ונתן לכהן ונתן את הקדש ולפי דעתי שאין צורך בעבור מלת עליו: והשיאו אותם. פעל יוצא לשנים פעולי׳ והטעם שיזהירום ויורום עד שלא ישגו ואחרי שהזכיר קדשי בני ישרא׳ הזהיר שלא יביאו הקדשים מבעלי ה׳ המומין: וטעם ומן הגר כי משפט אחד לנודר ולמתנדב ל׳ לישראל ולגר כי כן כתו׳ וחכמי׳ הפרישו בין נדר ובין נדבה וכל נדר נדבה ואין כל נדבה נדר. וכל קרבן שעולה כלו על המזבח אין ראוי להיותו בלא מום:

לפלא

לפלא

איש י״רפ בתורה וב׳ באיוב וסי׳ נמסר בריש איוב: טמא ד׳ וסי׳ והנגע בכל טמא נפש. כי איש טמא שפתים ב׳ בו. אם יגע טמא נפש בכל: באדם ד׳ רפין נמסר בסדר הזריע: רחיצה בשרו ד׳ חס׳ את נמסר בסדר מצורע: ובא י״ו רפ נמסר בישעיה סימן נ״ט גבי פסוק ובא לציון גואל: בלחמו ג׳ וסי׳ הם יאכלו בלחמו. קדמו נודד.

אמור

אִישׁ אִישׁ מִזֶּרַע אַהֲרֹן וְהוּא צָרוּעַ אוֹ זָב בַּקֳּדָשִׁים לֹא יֹאכַל עַד אֲשֶׁר יִטְהָר וְהַנֹּגֵעַ בְּכָל־טְמֵא־נֶפֶשׁ אוֹ אִישׁ אֲשֶׁר־תֵּצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת־זָרַע׃ אוֹ־אִישׁ אֲשֶׁר יִגַּע בְּכָל־שֶׁרֶץ אֲשֶׁר יִטְמָא־לוֹ אוֹ בְאָדָם אֲשֶׁר יִטְמָא־לוֹ לְכֹל טֻמְאָתוֹ׃ נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תִּגַּע־בּוֹ וְטָמְאָה עַד־הָעָרֶב וְלֹא יֹאכַל מִן־הַקֳּדָשִׁים כִּי אִם־רָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם׃ וּבָא הַשֶּׁמֶשׁ וְטָהֵר וְאַחַר יֹאכַל מִן־הַקֳּדָשִׁים כִּי לַחְמוֹ הוּא׃ נְבֵלָה וּטְרֵפָה לֹא יֹאכַל לְטָמְאָה־בָהּ אֲנִי יְהוָה׃ וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמַרְתִּי וְלֹא־יִשְׂאוּ עָלָיו חֵטְא וּמֵתוּ בוֹ כִּי יְחַלְּלֻהוּ אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשָׁם׃ וְכָל־זָר לֹא־יֹאכַל קֹדֶשׁ תּוֹשַׁב כֹּהֵן וְשָׂכִיר לֹא־יֹאכַל קֹדֶשׁ׃ וְכֹהֵן כִּי־יִקְנֶה נֶפֶשׁ קִנְיַן כַּסְפּוֹ הוּא יֹאכַל בּוֹ וִילִיד בֵּיתוֹ הֵם יֹאכְלוּ בְלַחְמוֹ׃ וּבַת־כֹּהֵן כִּי תִהְיֶה לְאִישׁ זָר הִוא בִּתְרוּמַת הַקֳּדָשִׁים לֹא תֹאכֵל׃ וּבַת־כֹּהֵן כִּי תִהְיֶה אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה וְזֶרַע אֵין לָהּ וְשָׁבָה אֶל־בֵּית אָבִיהָ כִּנְעוּרֶיהָ מִלֶּחֶם אָבִיהָ תֹּאכֵל וְכָל־זָר לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃ וְאִישׁ כִּי־יֹאכַל קֹדֶשׁ בִּשְׁגָגָה וְיָסַף חֲמִשִׁיתוֹ עָלָיו וְנָתַן לַכֹּהֵן אֶת־הַקֹּדֶשׁ׃ וְלֹא יְחַלְּלוּ אֶת־קָדְשֵׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת אֲשֶׁר־יָרִימוּ לַיהוָה׃ וְהִשִּׂיאוּ אוֹתָם עֲוֹן אַשְׁמָה בְּאָכְלָם אֶת־קָדְשֵׁיהֶם כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשָׁם׃

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְאֶל כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַגֵּר בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יַקְרִיב קָרְבָּנוֹ לְכָל־נִדְרֵיהֶם וּלְכָל־נִדְבוֹתָם אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַיהוָה לְעֹלָה׃ לִרְצֹנְכֶם תָּמִים זָכָר בַּבָּקָר בַּכְּשָׂבִים וּבָעִזִּים׃ כֹּל אֲשֶׁר־בּוֹ מוּם לֹא תַקְרִיבוּ כִּי־לֹא לְרָצוֹן יִהְיֶה לָכֶם׃ וְאִישׁ כִּי־יַקְרִיב זֶבַח־שְׁלָמִים לַיהוָה

גְּבַר גְּבַר מִזַּרְעָא דְאַהֲרֹן וְהוּא סְגִיר אוֹ דָאִיב בְּקוּדְשַׁיָּא לָא יֵיכוּל עַד דִּי יִדְכֵּי וּדְיִקְרַב בְּכָל־טְמֵא נַפְשָׁא אוֹ גְּבַר דִּי־תִפּוֹק מִנֵּיהּ שִׁכְבַת זַרְעָא׃ אוֹ גְּבַר דִּי יִקְרַב בְּכָל־רִיחֲשָׁא דִּי יִסְתָּאַב לֵיהּ אוֹ בֶּאֱנָשָׁא דִּי יִסְתָּאַב־לֵיהּ לְכֹל סָאוֹבְתֵיהּ׃ אֱנָשׁ דִּי יִקְרַב־בֵּיהּ וִיהֵי מְסָאַב עַד־רַמְשָׁא וְלָא יֵיכוּל מִן קוּדְשַׁיָּא אֱלָהֵן אַסְחֵי בִשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא׃ וּבְמֵיעַל שִׁמְשָׁא וְיִדְכֵּי וּבָתַר־כֵּן יֵיכוּל מִן־קוּדְשַׁיָּא אֲרֵי לַחְמֵיהּ הוּא׃ נְבִילָא וּתְבִירָא לָא יֵיכוּל לְאִסְתָּאָבָא בַהּ אֲנָא יְיָ׃ וְיִטְּרוּן יָת־מַטְּרַת מֵימְרִי וְלָא־יְקַבְּלוּן עֲלוֹהִי חוֹבָא וִימוּתוּן בֵּיהּ אֲרֵי יַחֲלוּנֵיהּ אֲנָא יְיָ מְקַדֵּשְׁהוֹן׃ וְכָל־חִילּוֹנַי לָא־יֵיכוּל קוּדְשָׁא תּוֹתָב דְּכַהֲנָא וַאֲגִירָא לָא־יֵיכוּל קוּדְשָׁא׃ וְכַהֲנָא אֲרֵי־יִקְנֵי נְפַשׁ קִנְיַן כַּסְפֵּיהּ הוּא יֵיכוּל בֵּיהּ וִילִידֵי בֵיתֵיהּ אִנּוּן יֵיכְלוּן בְּלַחְמֵיהּ׃ וּבַת־כַּהֲנָא אֲרֵי תְהֵי לִגְבַר חִילּוֹנַי הִיא בְּאַפְרָשׁוּת קוּדְשַׁיָּא לָא תֵיכוּל׃ וּבַת־כַּהֲנָא אֲרֵי תְהֵי אַרְמְלָא וּמְתָרְכָא וּבַר לֵית לַהּ וּתְתוּב לְבֵית אֲבוּהָא כְּרַבְיוּתַהָא מִלַּחְמָא דַאֲבוּהָ תֵּיכוּל וְכָל־חִילּוֹנַי לָא־יֵיכוּל בֵּיהּ׃ וּגְבַר אֲרֵי־יֵיכוּל קוּדְשָׁא בְּשָׁלוּ וְיוֹסֵף חוּמְשֵׁיהּ עֲלוֹהִי וְיִתֵּן לְכַהֲנָא יָת־קוּדְשָׁא׃ וְלָא יְחַלּוּן יָת־קוּדְשַׁיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת דִּי־יַפְרְשׁוּן קֳדָם יְיָ׃ וִיקַבְּלוּן עֲלֵיהוֹן עֲוָיָן וְחוֹבִין בְּמֵיכַלְהוֹן בְּסוֹאֳבָא יָת־קוּדְשֵׁיהוֹן אֲרֵי אֲנָא יְיָ מְקַדֵּשְׁהוֹן׃

וּמַלֵּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְעִם־בְּנוֹהִי וְעִם כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן גְּבַר גְּבַר מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן־גִּיּוֹרַיָּא בְּיִשְׂרָאֵל דִּי יְקָרֵיב קוּרְבָּנֵיהּ לְכָל־נִדְרֵיהוֹן וּלְכָל־נִדְבַתְהוֹן דִּי־יְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ לַעֲלָתָא׃ לְרַעֲוָא לְכוֹן שְׁלִים דְּכוּרָא בְּתוֹרַיָּא בְּאִמְּרַיָּא וּבְעִזַּיָּא׃ כֹּל דִּי־בֵיהּ מוּמָא לָא תְקָרְבוּן אֲרֵי־לָא לְרַעֲוָא יְהֵי לְכוֹן׃ וּגְבַר אֲרֵי־יְקָרֵיב נִכְסַת־קוּדְשַׁיָּא קֳדָם־יְיָ

רשי

בכל טמא נפש. במי שנטמא במת: בכל שרץ אשר יטמא לו. בשיעורו לטמא וזהו כזית: או באדם. במת אשר יטמא לו בשיעורו לטמא וזהו כזית: לכל טומאתו. לרבות נוגע בזב וזבה נדה ויולדת: נפש אשר תגע בו. באחד מן הטמאים הללו: ואחר יאכל מן הקדשי׳. נדרש ביבמות בתרומה שמותר לאכלה בהערב השמש: מן הקדשים. ולא כל הקדשי׳: נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה. לענין הטומאה הזהיר כאן שאם אכל נבלת עוף טהור שאין לה טומאת מגע ומשא אלא טומאת אכילה בבית הבליעה אסור לאכול בקדשים וצריך לומר וטרפה מי שיש במינו טרפ׳ יצא נבלת עוף טמא שאין במינו טרפה: ושמרו את משמרתי. מלאכול תרומ׳ בטומאת הגוף: ומתו בו. למדנו שהיא מיתה בידי שמים: לא יאכל קדש. בתרומה הכתו׳ מדבר שכל הענין דבר בה: תושב כהן ושכיר. תושבו של כהן ושכירו לפיכך תושב זה נקוד פתח לפי שהוא דבוק ואיזהו תושב זה נרצע שהו׳ קנוי לו עד היובל ואיזהו שכיר זה קנוי קנין שנים שיוצא בשש בא הכתו׳ ולמדך כאן שאי׳ גופו קנוי לאדוניו לאכול בתרומתו: וכהן כי יקנה נפש. עבד כנעני שקנוי לגופו: ויליד ביתו. אלו בני השפחו׳ ואשת כהן אוכלת בתרומה מן המקרא הזה שאף היא קנין כספו ועוד למד ממקרא אחר כל טהור בביתך וגו׳ בספרי: לאיש זר. ללוי וישראל: אלמנה וגרושה. מן האיש הזר: וזרע אין לה. ממנו: ושבה. הא אם יש לה זרע ממנו אסור׳ בתרומ׳ כל זמן שהזרע קיים: וכל זר לא יאכל בו. לא בא אלא להוציא את האונן שמותר בתרומ׳ זרות אמרתי לך ולא אנינו׃ כי יאכל קדש. תרומ׳: ונתן לכהן את הקד׳. דבר הראוי להיו׳ קדש שאינו פורע לו מעות אלא פירות של חולין והן נעשין תרומה: ולא יחללו וגו׳. להאכילם לזרים: והשיאו אותם. את עצמם יטענו עון באכלם את קדשיהם שהובדלו לשם תרומה וקדשו ונאסרו עליהן ואונקלוס תרגם במיכלהון בסואבא שלא לצורך תרגמו כן: והשיאו אותם. זה אחד מג׳ אתים שהיה רבי ישמעאל דורש בתורה שמדברים באדם עצמו וכן ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו הוא יביא את עצמו וכן ויקבור אותו בגיא הוא קבר את עצמו כך נדרש בספרי: נדריהם. הרי נדר: נדבותם. הרי נדבה: לרצונכם. הביאו דבר הראוי לרצות אתכם לפני שיהא לכם לרצון אפיימנט בלע״ז ואיזהו הראוי: לרצון. תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים אבל בעולת העוף אין צריך תמות וזכרות ואינו נפסל במום אלא בחסרון אבר:

לפלא

מסרה

נשואיה עון: חמשיתו ב׳ חס׳ י״ור קרמ׳ וסימ׳ ויסף חמשיתו עליו. כי יגאל ממעשרו. וחד חמשתו וחמשתו יסף עליו: והשיאו ב׳ וסימ׳ והשיאו אותם עון אשמה. והשיאו אתו כל ישראל: באכלם ב׳ וסימ׳ באכלם את קדשיהם. באכלם מעבור הארץ: אני יי׳ מקדשכם ד׳ וסימ׳ אך אל הפרכת לא יבא. ושמרו את משמרתי. והשיאו אתם עון. וגם את שבתתי נתתי: לרצנכם ד׳ וחס׳ וסי׳ נמסר בסדר קדשים:

רשי

לפלא נדר. להפריש בדיבורו: עורת. שם דבר של מום עורת בלשון נקבה שלא יהא בו מום של עורת: או שבור. לא יהיה: חרוץ. ריס של עין שנסדק או שנפגם וכן שפתו שנסדקה או נפגמה: יבלת. ורוא"ה בלע"ז: גרב. מין חזזית וכן ילפת ולשון ילפת כמו וילפות שמשון שאחוזה בו עד יום מיתה שאין לה רפואה: לא תקריבו. שלשה פעמי' להזהיר על הקדשן ועל שחיטתן ועל זריקת דמן: ואשה לא תתנו. אזהרת הקטרתן: שרוע. אבר גדול מחבירו: קלוט. פרסותיו קלוטות: נדבה תעשה אותו. לבדק הבית: ולנדר. למזבח: לא ירצה. אי זה הקדש בא לרצות הוי אומר זה הקדש המזבח: ומעוך וכתות ונתוק וכרות. בביצים או בגיד: מעוך. ביצים מעוכין ביד: כתות. כתותי' יותר ממעוך: נתוק. תלושין ביד עד שנפסקו חוטי' שתלויי' בהן אבל נתונין הם בתוך הכיס והכיס לא נתלש: וכרות. כרותין בכלי ועודן בכיס: ומעוך. תרגום ודמריס זהו לשונו בארמית לשון כתישה. וכתו' תרגומו ודרכיס כמו הבית הגדול רסיסים בקיעות דקו' וכן קנה המרוסס: ובארצכם לא תעשו. דבר זה לסרס שום בהמה וחיה ואפילו טמאה לכך נאמר בארצכם לרבות כל אשר בארצכם שאי אפשר לומר לא נצטוו על הסרוס אלא בארץ שהרי סרוס חובת הגוף הוא וכל חובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ: ומיד בן נכר. נכרי שהביא קרבן ביד כהן להקריבו לשמים לא תקריבו לו בעל מום ואף על פי שלא נאסרו בעלי מומין לקרבן בני נח אלא אם כן מחוסרי אבר זאת נוהגת בבמ' שבשדות אבל על המזבח שבמשכן לא תקריבום אבל תמימה תקבלו מהם לכך נאמ' למעלה איש איש לרבות את הגוים שנודרים נדרי' ונדבות כישראל: משחתם. חבולהון: לא ירצו לכם. לכפר עליכם: כי יולד. פרט ליוצא דופן: אותו ואת בנו. נוהג בנקבה שאסור לשחוט האם והבן או הבת ואינו נוהג בזכרי' ומות' לשחוט האב והבן: אותו ואת בנו. אף בנו ואותו במשמע: לרצונכם תזבחו. תחלת זביחתכם הזהרו שיהיו לרצון לכם ומהו הרצון ביום ההוא יאכל לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת כן אל תשחטוהו על מנת לאכלו למחר שאם תחשבו בו מחשבת פסול לא יהא לכם לרצון. דבר אחר לרצונכם לדעתכם מכאן למתעסק שפסול בשחיטת קדשי' ואע"פי שפרט לנאכלים לשני ימים חזר ופרט בנאכלין ליום אחד שתהא זביחתן על מנת לאכלן בזמנן: ביום ההוא יאכל. לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת כן שאם לקבוע לה זמן אכילה כבר כתו' ובשר זבח תודת שלמיו וגו': אני יי'. דע מי גזר על הדבר ואל יקל בעיניך: ושמרתם זו המשנה: ועשיתם. זה המעשה: ולא תחללו. לעבור על דברי מזידין ממשמע שנאמר ולא תחללו מה תלמוד לומר ונקדשתי מסור עצמך וקדש שמי יכול ביחיד לומר בתוך בני ישראל וכשהוא מוסר עצמו ימסור על מנת למות שכל המוסר עצמו על מנת הנס אין עושין לו נס שכך מצינו בחנניה מישאל ועזריה שלא מסרו עצמן על מנת הנס שנ' והן לא ידיע להוי לך מלכא וגו' מציל ולא מציל ידיע להוי לך וגו': המוציא אתכם. על מנת כן: אני יי'. נאמן לשלם שכר: דבר אל בני ישראל. מועדי יי'. עשה מועדות שיהיו ישראל מלומדין בהם שמעברין את השנה על גליות שנעקרו ממקומם לעלות לרגל ועדיין לא הגיעו לירושלם: ששת ימים. מה ענין שבת אצל מועדות ללמדך שכל המחלל את המועדות מעלין עליו כאילו חלל את השבתות וכל המקיים את המועדות מעלין עליו כאילו קיים את השבתות: אלה

אבן עזרא

לפלא. לפרש: עורת. שם התאר לעין וי"א כי שבור ביד וחרוץ ברגל וחרוץ מגזרת כן משפטיך אתה חרצת כמו גזור: יבלת. כמו תבלול וכללו של דבר אכחנו בסמוך על הקבלה ולא נשען על דעתנו החסרה: לא תקריבו אלה ליי'. לפלא נדר ולא יקח מאלה האמורים: שרוע. כראשון. וקלוט הפכו והוא מגזרת עיר מקלט: ומעוך. מגזרת מעכו שדיהן: וכתות. מגזרת ואכות אותו טחון ושניהם בביצים: ונתוק. מגזרת כאשר ינתק פתיל הנעורת: ובארצכם לא תעשו. למנות מעשה השם: ומיד בן נכר. שלא יחשוב בלבו הואיל והוא קרבן בן נכר לא אחוס להקריבו: משחתם. השם נוסף והתי"ו שרש מגזרת המשחית ושם להיות להם משחתם שרש והתי"ו נוסף: ירצו. מבנין נפעל ואח' שהזכיר לא ירצו הזכיר כי כל קרבן שיקרב קודם יום השמיני גם הוא לא ירצה: שור או כשב או עז. נקראים על שם שופם כמו ובנדריעתומי' תפשיט יומת המית כי יפול הנופל או הטעם זכר המין: וטעם ומיום השמיני כמו הנמול עד המרובע: והלאה. אחריו והעד חץ יהונתן: ושור או שה. פירשתיו והמצוה על זכר ונקבה. וטעם וכי תזבחו זבח תודה שיאכל ביום אחד בעבור שהזכיר ושור או שה שלא ישחט ביום אחד והוסיף על הפרש' הכתוב' בבני את אהרן מלת לרצונכם. וטעם אני יי' להיות התורה שלימה: ושמרתם מצותי. בלב: ועשיתם אותם אני יי' שאחקור מה שיש בלב וארא' כל המעשי. וטעם לא תחללו את שם קדשי עם בני אהרן ידבר כי הפרשה דבקה והם המצווים שלא ישחטו להם או לישרא' אם ובן ביום אחד גם יתכן שמצות וכי תזבחו זבח תודה לכהנים והעד שהחל בפרשה אחרי כן דבר אל בני ישראל ועד שני ונקדשתי בתוך בני ישראל: המוציא אתכם. ובסוף אני יי' שהוא הדבור הראשון והוא ע עיקר כל המצות. ואחר שהזכיר קדשי בני ישראל הזכיר הימים שיקריבו בהם העולות והחל מ מהשבת: וטעם אלה הם מועדי בעבור היות שבתות רבות בשנה: בכל

זבח שלמים ו' בתורה נמסר בויקרא: ושור ה' ג' מנוזן ר"פ נמסר בריש סדר שמיני: ולנדר ה' קמצ' בליש' וסי' ונדר אלמנה וגרושה. כי נדר נדר עבדך: ולנדר לא ירצה. ונדרו נדר ליי' ושלמי' כל נדר וכל שבועת. וסי' בלשון ארמי. נדרא דארמלתא שלם עבדא ולא אתקבל: זבח ב' וסי' וכי תזבחו זבח

כא לפלא נדר או לנדבה בבקר או בצאן תמים יהיה לרצון כל מום לא יהיה בו: כב עורת או שבור או חרוץ או יבלת או גרב או ילפת לא תקריבו אלה ליהוה ואשה לא תתנו מהם על המזבח ליהוה: כג ושור ושה שרוע וקלוט נדבה תעשה אתו ולנדר לא ירצה: כד ומעוך וכתות ונתוק וכרות לא תקריבו ליהוה ובארצכם לא תעשו: כה ומיד בן נכר לא תקריבו את לחם אלהיכם מכל אלה כי משחתם בהם מום בם לא ירצו לכם: ס

כו וידבר יהוה אל משה לאמר: כז שור או כשב או עז כי יולד והיה שבעת ימים תחת אמו ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה ליהוה: כח ושור או שה אתו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד: כט וכי תזבחו זבח תודה ליהוה לרצנכם תזבחו: ל ביום ההוא יאכל לא תותירו ממנו עד בקר אני יהוה: לא ושמרתם מצותי ועשיתם אתם אני יהוה: לב ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל אני יהוה מקדשכם: לג המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים אני יהוה: פ

כג א וידבר יהוה אל משה לאמר: ב דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם מועדי יהוה אשר תקראו אתם מקראי קדש אלה הם מועדי: ג ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון מקרא קדש כל מלאכה לא תעשו שבת הוא ליהוה

לפרשא נדרא או לנדבתא בתורי או בענא שלים יהי לרעוא כל מומא לא יהי ביה: עויר או תביר או פסיק או יבלן או גרבן או חזזן לא תקרבון אלין קדם יי' וקורבנא לא תתנון מנהון על מדבחא קדם יי': ותור ואימר יתיר וחסיר נדבתא תעביד יתיה ולנדרא לא יהי לרעוא: ודמריס ודריסיס ודשליף ודגזיר לא תקרבון קדם יי' ובארעכון לא תעבדון: ומן בר עממא לא תקרבון ית קורבן אלהכון מכל אילין ארי חבולהון בהון מומא בהון לא לרעוא יהון לכון:

ומליל יי' עם משה למימר: תור או אימר או עזא ארי יתיליד ויהי שבעא יומין בתר אמיה ומיומא תמינאה ולהלא יתרעי לקרבא קורבנא קדם יי': ותורתא או שיתא לה ולברה לא תכסון ביומא חד: וארי תיכסון נכסת תודתא קדם יי' לרעוא לכון תכסון: ביומא ההוא יתאכיל לא תשארון מניה עד צפרא אנא יי': ותטרון פקודי ותעבדון יתהון אנא יי': ולא תחלון ית שמא דקודשי ואתקדש בגו בני ישראל אנא יי' מקדשכון: דאפיק יתכון מארעא דמצרים למהוי לכון לאלהא אנא יי':

ומליל יי' עם משה למימר: מליל עם בני ישראל ותימר להון מועדיא דיי' דיתערעון יתהון מערעי קדיש אילין אינון מועדי: שיתא יומין תתעביד עיבידתא וביומא שביעאה שבא שבתא מערע קדיש כל עיבידא לא תעבדון שבתא היא קדם יי'

תודה. זבח שלמים: אני יי' ב' ס"פ בסיפרא וסי' נמסר בסדר אחרי מות: דבר אל בני ישראל ואמרתי אליהם י"ג בתורה נמסר בסדר ויקרא: תעשה ז' וסי' נמסר בסדר תרומה:

בכל מושבותיכם. בארצכם וחוץ מארצכם בבית ובדרך. וטעם שבת היא לי׳ פירשתיו. ואחר כן הזכיר המועדים ואמר בשבת אלה הם מועדי ובמועדים אמר במועדם והטעם באי זה יום שיהיה מהשבוע והנה אני נותן לך כלל בדברי המועדים כי בזמן שבית המקדש קיים היו המועדים נמסרים לבי״דין הלא תראה כי אמר על פסח חזקיהו ויועץ המלך ואחר שקבעו ראש חדש ניסן עבר השנה ובזה תפשוהו חכמי׳ ז״ל כי היה ראוי שלא יעבר ניסן בניסן והמעתיקים אמרו כי בית דין היה מסתכל בדברים רבים בקביעות השנה ואמרו על רבי עקיבא שקבע שתי שנים מעוברות שנה אחר שנה לפי צורך השעה ואין בכל המקרא ראיה איך היו ישראל קובעים החדשים והמועדים ומה שאמר הגאון כי על חשבון העיבור היו נסמכים איננו אמת כי במשנה גם בתלמוד ראיות שהיה פסח בבה״ו גם שני מעשיות שם ועבור השנים קרוב מתוספת שנת ה החמה על הלבנה ואיננו על דרך הקדמונים ותחלת החשבון וי״ד פי׳ שים עם לבה״ד ד״ח ת״תע״ו יבא המולד וי״ד כי שנה נוספה להחל מחשבון בהר״ד. בעבור חמש׳ הימים שהיו קודם בריאת האדם ויום בשנ׳ חשוב שנה וזה לא יזיק על כן לא תוכל לקחת תוספת שנה נוספה כי לא היתה והנה העבור אחר שנה וחצי שנה והעבור כנוי על המהלך התיכון על כן אמרו פעמי׳ שבא בארוכה ובקצרה ואין הקביעו׳ רודף אחר ראית הלבנ׳ בירושלם או בקצה מזרח או במערב כלל והעד מקום המחברת התיכונה כי הנה היא על ירושלם ועוד שראינו פעמים רבות הלבנה בחדש ניסן בליל שני וכן היתה נראית בכל העולם וקביעות ה החדש היה ליל שלישי וכן ארע לשלשה חדשים קודם ניסן וזה נתקן בשנת גטר״ד בעבור הדחיה גם פעמי׳ היה הקביעות בתשרי יום חמישי ולא נראית הלבנה בליל שבת והיה האויר זך וזה יקרה בכל שנה שהמולד קרוב מחצי היום והיתה הלבנה בחצי גלגל הגבוה גם אין הקביעות בנוי על עת התחברות המאורות אפי׳ במהלך האמצעי כי הנה בגטר״ד גם בטר״ד יוכיחו ולולי שלא אאריך הייתי מפרש סוד העיבור וסוד הלבנה החמורה שהוא נולד קודם חצו׳ והכלל שחז״ל העתיקו לנו שנסמוך על העיבור בגלות וכן קבלנו מפי נביאים ולא נוכל לעשות דבר אחר טוב ממנו וזה ששמו שני ימים בגלות והוא על דבר ספק והמתענים יום הכפורים שני ימים מה יועילם בעבור הדחיות כי בשנת גטר״ד אם על המולד היה ראוי שיתענו בשמו׳ לקביעותינו וכי למה נעות. אנחנו חשבון שנתנו בעבור שנה אחרת וכן יקרה להם עם הראיה: בין הערבים. פירשתיו: אשה לי״. בפרשת פנחס. וטעם להזכיר כי תבאו אל הארץ בעבור שנאמרו כל השבתות במדבר ופסח בהר סיני כי זו הפרשה סמוכה להקמת המשכן. וטעם דבר אל בני ישראל שיתחברו ואחר כן ואמרת אליהם: ממחרת השבת. אמרו חז״ל ממחרת יום טוב והמכחשים אמרו שהוא כמשמעו והמאמינים הביאו ראיות משנת השמטה והיובל והכוס הגדול ויום תרועה שכתוב בו שבתון וכן שבתון כאשר בראשון של סוכות ובשמיני ואמרו כי שבע שבתות שבועות וכמוהו באי השבת עם יוצאי השבת והם שנים פירושים בפסוק אחד והנה שלפים עיירים והאייתם תמימות וחכם ברומי הביא ראיה ממחרת הפסח מצות וקלוי ולא ידע כי בנפשו הוא כי הפסח ביום ארבעה עשר וממחרתו יום חמשה עשר וכן כתוב ויסעו מרעמסס בחדש הראשון ולאכול קלי אסור עד עבור תנופת העומר והגאון אמר שמני פסחים הם פסח יי׳ ופסח ישראל ופסח יי׳ בליל חמשה עשר והנה מחרת הפסח ביהושע יום ששה עשר ויהיה פי׳ ממחרת הפסח ולא אמ׳ כלום כי לא נקר׳ החג פסח רק בעבור שפסח השם על הבתים וממחרתו הוא לבקר יום חמשה עשר וכן כתוב כל היום וכל הלילה וכל יום המחרת ועוד אמר הגאון שמצות וקלוי היה מהישן וזה איננו רחוק כי הכתוב אמר על תנופת העומר שתהיה מהחל חרמש בקמה ואם תנופת העומר היתה יום חמשה עשר מתיקרבו ועמו מצות ועוד כי אין קציר כי הוא ראשית קציר שעורי׳ גם יש כדמות ראיה על פירושו שאמר מעבור הארץ ויתכן שזה השם נקרא על התבואה שיש לה שנה שעברה. וטעם מעבור הארץ ארץ סיחון ועוג והעד שאמ׳ אחר כן מתבואת ארץ כנען ועוד כי הקלוי איננו כמו קלוי והכתוב אמר ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו ואין פסוק קלוי באם טענה כי הוא תאר המעשה כי אביב קלוי באש יקרא קלי ועוד יש להשיב מאין נדע כי הניף הכהן בעברם הירדן תנופת העומר כי הכתוב אמר אמר אני נותן לכם ועוד לא נתנה להם ולא בא הכתוב להזכיר מצות וקלוי רק בעבור ששבת המן וכן טעם כל הפסוק ועוד אמ׳ הגאון אם השבת כמשמעו מאי זה שבת נחל לספור ויושעה השיב כי שמנה עשר ימים הם שיש בהם קרבן ונקראו מועדים מלבד השבתות ואחר שיש קרבן ביום תנופת העומר לאות ולעד כי התנופה באחד מימות מועד האביב והנה שנה קרבנות ראשי חדשים שלא נזכרו ועוד כי הכתוב אמר כאלה תעשו ליום שבעת ימים. והיה ראוי שיאמר מלבד תנופת העומר גם זאת איננה טענה עלינו כי אנחנו נסמוך במצות על הקבלה והנה ביום שבועות לא הזכיר בפרשת פנחס מלבד כבשי השלמים ולמעלה פר בן בקר אחד ואילם שנים ובפנחס פרים שנים ואיל אחד גם יוכל המאמין להשיב כי בדרך נבואה ידע היום שיהיה בו תנופת העומר שיום השבת יהיה הקביעו׳ והעד תשר״ף הלחם שהיה בשבת והזכיר הכתוב איך יחשבו בשנה הראשונה ואז הקריבו שלמים והעולה הנזכרת ואחר כן הנזכרת בפנחס ואח׳כן אמר בשבועותיכם שבעה שבועות ולא אמר שבתות ואין ראיה כי תחלת השבוע יום ראשון וטמאה שבועים יוכיח והנה ארמוז לך סוד אחד שכל המועדי׳ תלוים ביום ידוע מהחדש ולא כאמר בחג השבועות מספר בעבור הספירה שהיא מצוה וחז״ל העתיקו כי בחג שבועות היה מתן תורה ועליו כאמר כי חג יי׳ לנו. יש אומרים כי כל לרצונכם פירושו להיות לכם לרצון בעבור והניף את העומר לפני יי׳ לרצונכם וטעמו שתקיפו ברצונכם והטעם שתתנו כבש בן שנתו כדי שתהיו נרצים והמכחשים אמרו כי בן שנה איננו כבן שנתו כי בן שנתו עד אין לו שנה ובן שנה שיש לו שנה תמימה והנה לא קראו בחנוכת המזבח כבש אחד בן שנתו לעולה ובפרשה אחרונה כבשים בני שנה שנים עשר ... ולחם.

הלה מועדי יי׳. למעלה מדבר בעבור שנה וכאן מדבר בקדוש החדש: בין הערבים. משש שעות ולמעלה: פסח לי׳. הקרבת קרבן ששמו פסח: והקרבתם אשה וגו׳. הם המוספין האמורים בפרשת פנחס ולמה נאמרו כאן לומר לך שאין המוספין מעכבין זה את זה: והקרבתם אשה לי׳. מכל מקו׳ אם אין פרים הבא אילים אין פרים ואילים הבא כבשים: שבעת ימים. בכל מקו׳ שנא׳ שבעת שם דבר הוא שבוע של ימים שטיינ״א בלע״ז וכן כל לשון שמונת ששת חמשת שלשת: מלאכת עבודה. אפי׳ מלאכו׳ החשובות לכם עבוד׳ וצורך שיש חסרון כיס בבטלה שלהן כגו׳ דבר האבד כך הבנתי מתורת כ כהני׳ דקתני יכול אף חולו של מועד יהא אסור במלאכת עבודה וכו׳: ראשית קצירכם. שתהא ראשונה לקציר: עומר. עשירית האיפה כך היתה שמה כמו וימדו בעומר: והניף. כל תנופה מוליך ומביא מעלה ומוריד מוליך ומביא לעצור רוחות רעות מעלה ומוריד לעצור טללים רעים: לרצונכם. אם תקריבו כמשפט זה יהי לרצון לכם: ממחרת השבת. ממחרת יום טוב הראשו׳ של פסח שאם אתה אומר שבת בראשי׳ אי אתה יודע איזהו: ועשיתם כבש. חובה לעומר הוא בא: ומנחתו. מנחת נסכיו: שני עשרונים. כפולה היתה: ונסכו יין רביעית ההין. אף על פי שמנחתו כפולה אין נסכיו כפולים: קלי.

שבתותיכם בלם כתיב בן בב״ג וסים נמסר בריש סדר ויקהל: בחודש ז׳ ר״פ נמסר בסדר וישמע יתרו: ובחמשה עשר יום ג׳ ר״פ דסמיכי בתורה וסימ׳ ובחמשה עשר דמצות. וחברו׳ וחגתם אתו חג: ועשיתם דעומר בזקף ועשיתם שעיר עזים כתביר וסי׳ בלשון ארמי עומרא סליק צפירא נחית והוא חד מן ו׳ זוגין מתחלפין בטעמא

בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם׃ פ
אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יְהֹוָה מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם בְּמוֹעֲדָם׃ בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעַרְבָּיִם פֶּסַח לַיהֹוָה׃ וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה חַג הַמַּצּוֹת לַיהֹוָה שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ׃ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהֹוָה שִׁבְעַת יָמִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם וּקְצַרְתֶּם אֶת־קְצִירָהּ וַהֲבֵאתֶם אֶת־עֹמֶר רֵאשִׁית קְצִירְכֶם אֶל־הַכֹּהֵן׃ וְהֵנִיף אֶת־הָעֹמֶר לִפְנֵי יְהֹוָה לִרְצֹנְכֶם מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת יְנִיפֶנּוּ הַכֹּהֵן׃ וַעֲשִׂיתֶם בְּיוֹם הֲנִיפְכֶם אֶת־הָעֹמֶר כֶּבֶשׂ תָּמִים בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה לַיהֹוָה׃ וּמִנְחָתוֹ שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן אִשֶּׁה לַיהֹוָה רֵיחַ נִיחֹחַ וְנִסְכֹּה יַיִן רְבִיעִת הַהִין׃

בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן׃
אִלֵּין מוֹעֲדַיָּא דַיְיָ מְעָרְעֵי קַדִּישׁ דִּי תְעָרְעוּן יָתְהוֹן בְּזִמְנֵיהוֹן׃ בְּיַרְחָא קַדְמָאָה בְּאַרְבְּעַת עַשְׂרָא לְיַרְחָא בֵּין שִׁמְשַׁיָּא פִּסְחָא קֳדָם יְיָ׃ וּבַחֲמֵשַׁת עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא הָדֵין חַגָּא דְפַטִּירַיָּא קֳדָם יְיָ שִׁבְעָא יוֹמִין פַּטִּירָא תֵּיכְלוּן׃ בְּיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל־עֲבִידַת פּוּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן׃ וּתְקָרְבוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ שִׁבְעָא יוֹמִין בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ כָּל־עֲבִידַת פּוּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן׃ וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי תֵעֲלוּן לְאַרְעָא דִּי אֲנָא יָהֵיב לְכוֹן וְתַחְצְדוּן יָת חֲצָדַהּ וְתַיְתוּן יָת עוּמְרָא רֵישׁ חֲצָדְכוֹן לְוָת כָּהֲנָא׃ וִירִים יָת עוּמְרָא קֳדָם יְיָ לְרַעֲוָא לְכוֹן מִבָּתַר יוֹמָא טָבָא יְרִימִנֵּיהּ כָּהֲנָא׃ וְתַעְבְּדוּן בְּיוֹם אֲרָמוּתְכוֹן יָת עוּמְרָא אִימַּר שְׁלִים בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא קֳדָם יְיָ׃ וּמִנְחָתֵיהּ תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין סוּלְתָּא דְפִילָא בִמְשַׁח קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא וְנִסְכֵּיהּ חַמְרָא רַבְעוּת הִינָא׃

כ״ל כתוב׳ בן במ״ג חס. ז׳ ר״פ. ס״ג בקרי׳. ג׳ ר״פ. ס״ג בקריאה. כל אורי׳ חס. כל אורית׳ ח״ל במ״ח. ח׳ ר״פ בטעם בספר. ג׳ בסיפר. ל׳. ל״ח. ד׳ ומל. ל׳ ומל. ח׳ מיידין. כז. ק.

בחד עינא חד זקף לרובא וחד נחית לתחובא וסימ׳ בלשון ארמי שמואל עבד אורית׳ דוד מנהון במיא קטלין לרוגזא משה ממלל בגלותא. וביאורם וסיבנם בסדר וארא: ריח ניחח ח׳ מיחדין בתורה וסי׳ נמסר בסדר צו:

רשי

קלי. קמח עשוי מכרמל רך שמייבשין אותו בתנור: כרמל. הן קליות שקורין גרניילים: בכל מושבותיכם. נחלקו בו חכמי ישראל יש שלמדו מכאן שהחדש נוהג בחוצה לארץ ויש אומרים לא בא אלא ללמד שלא נצטוו על החדש אלא לאחר ירושה וישיבה משכבשו וחלקו: ממחרת השבת. ממחרת יום טוב: תמימות תהיינה. מלמד שמתחיל ומונה מבערב שאם לא כן אינן תמימות: השבת השביעית. כתרגומו שבועתא שביעתא: עד ממחרת השבת השביעית תספרו. ולא עד בכלל והן ארבעים ותשעה יום: חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה לה׳. ביום חמשים תקריבוה ואומר אני זה מדרשו אבל פשוטו עד ממחרת השבת השביעית שהוא יום חמשים תספרו ומקרא מסורס

הוא: מנחה חדשה. היא המנחה הראשונה שהובאה מן החדש ואם תאמר הרי קרבה מנחת העומר אינה כשאר כל המנחות שהיא באה מן השעורים: ממושבותיכם. ולא מחוצה לארץ: לחם תנופה. לחם תרומה המורם לשם גבוה וזו היא המנחה החדשה האמורה למעלה: בכורים. ראשונה לכל המנחות אף למנחת קנאות הבאה משעורים לא תקרב מן החדש קודם לשתי הלחם: על הלחם. בגלל הלחם חובה ללחם: ומנחתם ונסכיהם כמשפט. מנחת ונסכי המפורשין בכל בהמה בפרשת נסכים שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש זו היא המנחה והנסכים חצי ההין לפר ושלישית ההין לאיל ורביעית ההין לכבש: ועשיתם שעיר עזים. יכול שבעת כבשים ושעיר האמורים כאן הם שבעת כבשים ושעיר האמורים בחומש הפקודים כשאתה מגיע אצל פרים ואילים. אמרת הן אמור מעתה אלו לעצמן ואלו לעצמן אלו קרבו בגלל הלחם ואלו למוספין: והניף הכהן אותם תנופה. מלמד שטעונים תנופה חיים יכול כולם תלמוד לומר על שני כבשים: קדש יהיו. לפי ששלמי יחיד קדשים קלים החזק לומר בשלמי צבור שהן קדש קדשים: ובקצרכם. חזר ושנה לעבור עליהם בשני לאוין. אמר ר׳ אבדימי בר׳ יוסף מה ראה הכתוב ליתנה באמצע הרגלים פסח ועצרת מכאן וראש השנה ויום הכפורים מכאן ללמדך שכל הנותן לקט שכחה ופאה לעני כראוי מעלין עליו כאילו בנה בית המקדש והקריב עליו קרבנותיו בתוכו: תעזב. הנח לפניהם והם ילקטו ואין לך לסייע אחד מהם: אני ה׳ אלהיכם. נאמן לשלם שכר: זכרון תרועה. זכרון פסוקי זכרונות ופסוקי שופרות לזכור לכם עקידת יצחק שקרב תחתיו איל: והקרבתם אשה. המוספין האמורים בחומש הפקודים: אך

מסורה

ולחם ד׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בסדר ויגש: עד עצם היום הזה ג׳ וסימ׳ ולחם וקלי וכרמל. וישימו אבנים גדולות. המה ואבותם פשעו בי: משבתיכם ג׳ חס וסי׳ נמסר בריש סדר ויקהל: כל קרי׳ לדרתיכם בכל משבתיכם במ״א בכל משבתיכם לדרתיכם וסימ׳ וקראתם בעצם היום הזה מקרא קדש: תביאו חד מן ד׳ אלפי״ן דגשין בקרי׳

וְלֶחֶם וְקָלִי וְכַרְמֶל לֹא תֹאכְלוּ עַד־עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה עַד הֲבִיאֲכֶם אֶת־קָרְבַּן אֱלֹהֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם: ס

וּסְפַרְתֶּם לָכֶם מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת מִיּוֹם הֲבִיאֲכֶם אֶת־עֹמֶר הַתְּנוּפָה שֶׁבַע שַׁבָּתוֹת תְּמִימֹת תִּהְיֶינָה: עַד מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת הַשְּׁבִיעִת תִּסְפְּרוּ חֲמִשִּׁים יוֹם וְהִקְרַבְתֶּם מִנְחָה חֲדָשָׁה לַיהוָה: מִמּוֹשְׁבֹתֵיכֶם תָּבִיאּוּ לֶחֶם תְּנוּפָה שְׁתַּיִם שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת תִּהְיֶינָה חָמֵץ תֵּאָפֶינָה בִּכּוּרִים לַיהוָה: וְהִקְרַבְתֶּם עַל־הַלֶּחֶם שִׁבְעַת כְּבָשִׂים תְּמִימִם בְּנֵי שָׁנָה וּפַר בֶּן־בָּקָר אֶחָד וְאֵילִם שְׁנָיִם יִהְיוּ עֹלָה לַיהוָה וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה: וַעֲשִׂיתֶם שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת וּשְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה לְזֶבַח שְׁלָמִים: וְהֵנִיף הַכֹּהֵן אֹתָם עַל לֶחֶם הַבִּכֻּרִים תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה עַל־שְׁנֵי כְּבָשִׂים קֹדֶשׁ יִהְיוּ לַיהוָה לַכֹּהֵן: וּקְרָאתֶם בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ חֻקַּת עוֹלָם בְּכָל־מוֹשְׁבֹתֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם: וּבְקֻצְרְכֶם אֶת־קְצִיר אַרְצְכֶם לֹא־תְכַלֶּה פְּאַת שָׂדְךָ בְּקֻצְרֶךָ וְלֶקֶט קְצִירְךָ לֹא תְלַקֵּט לֶעָנִי וְלַגֵּר תַּעֲזֹב אֹתָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם:

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם שַׁבָּתוֹן זִכְרוֹן תְּרוּעָה מִקְרָא־קֹדֶשׁ: כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה:

וּלְחֵם וְקָלֵי וּפֵירוּכַן לָא תֵיכְלוּן עַד־בְּכַרַן יוֹמָא הָדֵין עַד אַיְתוֹאֵיכוֹן יָת־קוּרְבַּנָא דַאֱלָהֲכוֹן קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן: וְתִמְנוֹן לְכוֹן מִבָּתַר יוֹמָא טָבָא מִיּוֹם אַיְתוֹאֵיכוֹן יָת־עוּמְרָא דַאֲרָמוּתָא שְׁבַע שָׁבוּעַן שַׁלְמָן יְהוֹיָן: עַד מִבָּתַר שָׁבוּעֲתָא שְׁבִיעֲתָא תִּמְנוֹן חַמְשִׁין יוֹמִין וּתְקָרְבוּן מִנְחָתָא חֲדַתָּא קֳדָם יְיָ: מִמּוֹתְבָנֵיכוֹן תַּיְתוֹן לְחֵם אֲרָמוּתָא תַּרְתֵּין גְּרִיצָן תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין סוּלְתָּא יְהוֹיָן חֲמִיעַ יִתְאַפְיָן בִּכּוּרִין קֳדָם יְיָ: וּתְקָרְבוּן עַל לַחְמָא שַׁבְעָא אִמְּרִין שַׁלְמִין בְּנֵי שְׁנָא וְתוֹר בַּר־תּוֹרֵי חַד וְדִכְרִין תְּרֵין יְהוֹן עֲלָתָא קֳדָם יְיָ וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: וְתַעְבְּדוּן צְפִיר־בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא וּתְרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא: וִירִים כַּהֲנָא יָתְהוֹן עַל לְחֵם בִּכּוּרַיָּא אֲרָמָא קֳדָם יְיָ עַל תְּרֵין אִמְּרִין קוּדְשָׁא יְהוֹן קֳדָם יְיָ לְכַהֲנָא: וּתְעָרְעוּן בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל־עֲבִידַת פּוּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן קְיָם עָלַם בְּכָל־מוֹתְבָנֵיכוֹן לְדָרֵיכוֹן: וּבְמִחְצַדְכוֹן יָת־חֲצָדָא דְאַרְעֲכוֹן לָא תְשֵׁיצֵי פָּאתָא דְחַקְלָךְ בְּחַצָּדָךְ וּלְקָטָא דַחֲצָדָךְ לָא תְלַקֵּט לְעַנְיֵי וּלְגִיּוֹרֵי תִּשְׁבּוֹק יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּחַד לְיַרְחָא יְהֵא לְכוֹן נְיָחָא דוּכְרַן יַבָּבָא מְעָרַע קַדִּישׁ: כָּל־עֲבִידַת פּוּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן וּתְקָרְבוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ:

אבן עזרא

ולחם. מהחדש והעד כי הפסח יאכלו על מצות ומרורים ולולי הקבלה היה נראה כי ספירת הימים בסוד היובל והמכחשים אמרו כי טעם תמימות שלא תחלה במספר השבת הראשונה שיחל ממחרתה: תספרו חמשים יום. כי כן תספר התורה וכן וביום השמיני בכל מקום. מלת תביאו זרה בעבור דגשות האל״ף כי לא נדע לו טעם: ממשבותיכם. בריכו׳ אמו לקבלה אחי זה מקום יוקח ומתי יביאוה: לחם תנופה. לכהן עם כבשי השלמי׳ ויתכן שככה הכתו׳ בעבו׳ הראשון בעבור שהיא תחלת ההתחלה ויש אומרי׳ כי יקריב פר ואילים שנים או שני פרים ואיל אחד כדבריו הכהן ועוד לא ראינו שנו׳ כזאת ובפנחס אפרש האמת ואת׳ שמחיטות השלמים ביום חג שבועו׳ והוא יום מקרא קדש הנה מותר לשחוט בכל המועדים הפך דברי הצדוקים: וטעם להזכיר ובקוצרכם את קציר ארצכם פעם שנית בעבור כי חג שבועו׳ בכורי קציר חטים הזהיר שלא תשכח מה שצויתיך לעשות בימים ההם. וטעם להזכיר וידבר יי׳ עם יום התרוע׳ בעבור היותו מועד בפני עצמו כי חג שבועות תלוי מיום תנופת העומר וכן הזכיר עם הכפור הגדול ועם חג הסכות: בחדש השביעי. כי תחלת החשבון מניסן כי בו יצאו מ׳ ממצרים ועוד כי אביב השעורים תחלה ואחר כן בכורי קציר חטים ואחר כך באספך את מעשיך ואלה המועדים תלוים להיותם בימים הנזכרים ואחר שאמר לתקוע בחצוצרות בכל׳ חדש הנה זכרון תרועה גם יום תרועה מצוה לתקוע בשופר וכן ביום הכפורי׳ ולפי הנה ארמוז לך סודו ושים לבך אולי תבינהו אמרו

מסורה

וסי׳ ויביאו לו את המנחה. תביאו לחם תנופה. ושפו עצמותיו לא ראו. ויביאו לנו כיד אלהינו הטובה דעזרא: תהיינה׳ כתובים בן בתרין יודין והא בתר נ״ן וסי׳ וספרת׳ לכם מכחר׳ ממשבתיכם תביאו׳ והקריתם לכם ערים. והערים אשר תתנו ללוים. את שלש הערים אשר. ולגר ולתושב. ונגרעה נחלתן מנחלת. ונוספה נחלתן על. לשב בעיניה ב׳ בפסו׳ וחד ותהיינה מחלה: על הלחם ב׳ וסימ׳ והקרבתם. כי לא על הלחם לבדו: ואלים ז׳ חס׳ יו״ד קדמא וד׳ מלאים דמל׳. וסי׳ נמסר בסדר תצוה: וקראתם ג׳ ר״פ וסימ׳ בעצם היום הזה׳ וקראתם בשם אלהיכם. וקראת אותי והלכתם והתפללתם: משבתיכם חד מן ח׳ מלין בתרי טעמי פי׳ הטפח׳ לא ישרתנה מירכא בתיבתה כי אם באה מקומו׳ וסי׳ בכל משבתיכם דוספרתם לכם דפרשת אמר. ההרתיה. את כל חהרתית בקץ דסוף מלכים. מבליגיתי. ומכל גלוליכם מעל תועבתיכם. כי למבראשונה. דוי״ה. ונבזביתך לאחרן הב. שהם הרחבוני וסי׳ מה״ם הנ״לש. ועיין בשער הנגינות: דבר ד׳ בטעם תביר ר״פ בספרא וסי׳ נמסר בסדר צו:

אבן עזרא

שיום ראש השנה יום הדין וטעם התרועה זכר למלכיות השם ואחר שהעיקר כל ר"ח היה ר"ה וביחזקאל אמר יחזקאל בראשון באחד לחדש והנה חמשה עשר לנכח ויום שביעי גם

אמרו המעתיקים

ניסן נגבר כינו הויקס המסכן וכן תמשה בשבעה בעבור המרובע מרובע ופסח שניתחלפו הגדול והקטן על כן יום ראש השנה גדול מכולם אע"פ שהוא יום דין אסור להתענות בו ועזרא יוכיח ויום הכפורים הקטן במחברת והנה סכות כחג פסח רק שמיני ואין שביעי ומזה יתבאר לך הסוד וסוד השבת. וטעם אך בעשור בעבור שיום מקרא קדש יום שמחה וכן כתוב בספר עזרא לכו אכלו משמני' ושתו ממתקי': ועניתם. פירשתי: לכפר עליכ' · פירוש כי יום כפורים עליכם לבדכם: כי כל הנפש אשר לא תענה. זה מהבנין שלא נקרא שם פועלו וזה אות כי מי שנדע שאינו שומר זו המצוה כאשר במצרנו נכריחנו להתענות. וטעם שלא יעשו מלאכה שלא תהיינה הנפשות מתעסקות חוץ מבקשת כפור השגג': והאבדתי יש הפרש בינו ובין וכרתה ולא אוכל לפרש. וטעם כל מלאכה לא תעשו פעם אחרת להוסיף חקת עולם לדורותיכם: תשבתו שבתכם · זה יום השבת לא יקרא שבת ישראל כי אם שבת יי': שבעת ימים תקריבו אשה · ואם איננו שוה כאשה חג פסח : עצרת היא · יש אומרים שטעמו קהלה כטעם עצרת בוגדים והטעם התחברות כל ישראל לשלש רגלים ולא דברו נכוח' כי הנה כתוב בפסח וביום השביעי עצרת וכתוב ופנית בבקר והלכת לאהליך והקרוב שהוא כמו נעצר לפני יי' שיהיה בטל מכל עסקי העולם ופירוש עצרת היא כל מלאכת עבודה לא תעשו וכן כתו' בעצרת מועד הפסח: אלה מועדי יי' · שאתם חייבי' להקריב בהם אשה ופרט כי בכולם יש בהם עולה ומנחה וזבח ונסכים כי עד עתה לא ה הזכיר רק אשה לבדו ויתכן להיותו עולה לבדה או מנחה לבדה: מתנותיכם · בשלש רגלים ונדרי הצבור והיחיד ונדבותיהם · וטעם אך בעבור שהזכיר בפרשה שהיא קודם זאת עינוי הנפש אסר להתענות בחג הסכו' כי כו כתוב ושמחת' והיית אך שמח: באספכם את תבואת הארץ · שדות וכרמים: תחוגו. מבעלי הכפל והטעם על הזבחים: ביום הראשון שבתון. שם ויחסר יהיה לכם ואילו היה שם התאר היה הא תחת בי"ת: ולקחתם

רשי

אך. כל אכין ורקין שבתורה מיעוטין מכפר הוא לשבין ואינו מכפר על שאינם שבין: והאבדתי. לפי שהוא אומר כרת בכל מקום ואיני יודע מה הוא כשהוא אומר והאבדתי למד על הכרת שאינו אלא אבדן: וכל מלאכה וגו'. לעבור עליו בלאוין הרבה או להזהיר על מלאכת לילה כמלאכת יום: מקרא קדש. קדשהו בכסות נקיה ובתפלה ובשאר ימים טובים במאכל ובמשתה ובכסות נקיה ובתפלה: עצרת היא. עצרתי אתכם אצלי כמלך שזימן את בניו לסעודה לכך וכך ימים כיון שהגיע זמנן ליפטר אמר בני בבקשה מכם עכבו עמי עוד יום אחד קשה עלי פרישתכ': כל מלאכת עבודה. אפי' מלאכה שהיא עבודה לכם שאם לא תעשוה יש חסרון כיס בדבר: לא תעשו. יכול אף חולו של מועד יהא אסור במלאכת עבוד' תלמוד לומר היא: עולה ומנחה. מנחת נסכים הקריבה עם העולה: דבר יום ביומו. חק הקצוב בחומש הפקודים: דבר יום ביומו. הא אם עבר יומו בטל קרבנו: אך בחמשה עשר יום תחגו. קרבן שלמים לחגיגה יכול תדחה את השבת ת"ל אך הוא ואין לה תשלומין כל שבעה: באספכם את תבואת הארץ. שיהא חדש שביעי זה בא בזמן אסיפה מכאן שנצטוו לעבר את השני' שאם אין העבור פעמים שהו' באמצע הקיץ או בחורף: תחגו. שלמי חגיגה: שבעת ימים. אם לא הביא בזה יביא בזה יכול יהא מביאן כל שבעה ת"ל וחגותם אותו יום אחד במשמע ולא יותר ולמה נאמר שבעה לתשלומין:

פרי

אך ח' ר"פ בקריין וסימ' אך בשר בנפשו דמו. אך בעשור לחדש. אך כל חרם אשר יחרים. אך בכור אשר יבוכר. אך בחמשה עשר יום. אך בכור שור או בכור כשב. אך את מטה לוי. אך יד אחיקם בן שפן: כל מלאכה ג' נמסר בסדר אחרי מות: הסכת כלם חס בב"ב וסי' על בן קרא שם המקום סכות · בי בספות

וידבר יהוה אל משה לאמר: אך בעשור לחדש השביעי הזה יום הכפרים הוא מקרא קדש יהיה לכם ועניתם את נפשתיכם והקרבתם אשה ליהוה: וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה כי יום כפרים הוא לכפר עליכם לפני יהוה אלהיכם: כי כל הנפש אשר לא תענה בעצם היום הזה ונכרתה מעמיה: וכל הנפש אשר תעשה כל מלאכה בעצם היום הזה והאבדתי את הנפש ההוא מקרב עמה: כל מלאכה לא תעשו חקת עולם לדרתיכם בכל משבתיכם: שבת שבתון הוא לכם ועניתם את נפשתיכם בתשעה לחדש בערב מערב עד ערב תשבתו שבתכם:

פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל לאמר בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה חג הסכת שבעת ימים ליהוה: ביום הראשון מקרא קדש כל מלאכת עבדה לא תעשו: שבעת ימים תקריבו אשה ליהוה ביום השמיני מקרא קדש יהיה לכם והקרבתם אשה ליהוה עצרת הוא כל מלאכת עבדה לא תעשו: אלה מועדי יהוה אשר תקראו אתם מקראי קדש להקריב אשה ליהוה עלה ומנחה זבח ונסכים דבר יום ביומו: מלבד שבתת יהוה ומלבד מתנותיכם ומלבד כל נדריכם ומלבד כל נדבתיכם אשר תתנו ליהוה: אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי באספכם את תבואת הארץ תחגו את חג יהוה שבעת ימים ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון:

ומליל יי עם משה למימר: ברם בעשרא לירחא שביעאה הדין יומא דכפוריא הוא מערע קדיש יהי לכון ותענון ית נפשתיכון ותקרבון קורבנא קדם יי: וכל עיבידא לא תעבדון בכרן יומא הדין ארי יומא דכפוריא הוא לכפרא עליכון קדם יי אלהכון: ארי כל אנש די לא יתעני בכרן יומא הדין וישתיצי מעמיה: וכל אנש די יעביד כל עיבידא בכרן יומא הדין ואוביד ית אנשא ההוא מגו עמיה: כל עיבידא לא תעבדון קים עלם לדריכון בכל מותבניכון: שבא שבתא הוא לכון ותענון ית נפשתכון בתשעה לירחא ברמשא מרמשא עד רמשא תנוחון נייחכון:

ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל למימר בחמשא עשרא יומא לירחא שביעאה הדין חגא דמטליא שבעא יומין קדם יי: ביומא קדמאה מערע קדיש כל עיבידת פולחן לא תעבדון: שבעא יומין תקרבון קורבנא קדם יי ביומא תמינאה מערע קדיש יהי לכון ותקרבון קורבנא קדם יי כנישין תהון כל עיבידת פולחן לא תעבדון: אילין מועדיא דיי די תערעון יתהון מערעי קדיש לקרבא קורבנא קדם יי עלתא ומנחתא נכסת קודשין ונסוכין פתגם יום ביומיה: בר משביא דיי ובר ממתנתיכון ובר מכל נדריכון ובר מכל נדבתכון די תתנון קדם יי: ברם בחמשא עשר יומא לירחא שביעאה במיכנשכון ית עללתא דארעא תחגון ית חגא דיי שבעא יומין ביומא קדמאה נייחא וביומא תמינאה נייחא:

והשבתי: מתנותיכם ד' בקריא' ב' חס' וב' מלאים וסימ' מלבד שבתת יי' ומלבד · ואתם בית ישראל עופבם · ובשאת מתנותיכם בהעביר · דיחזקאל · מכל מתנתיכם תרימו את כל תרומת יי' · ב' קדמאי מלאים : חג יי' ד' בקריא' וסימ' בנערינו ובזקנינו נלך · באספכם את תבואת הארץ : ויאמרו הנה חג יי' בשילה · ומה תעשו ליום מועד · ונמסר גם בסדר בא :

פרי עץ הדר · עץ שטעם עצו ופריו שוה : הדר · הדר באילנו משנה לשנה וזהו אתרוג : כפות תמרים · חסר וי"ו לימד שאינה אלא אחת : וענף עץ עבות · שענפיו קלועים כעבותות וכחבלים וזהו הדס העשוי כמין קליעה : האזרח · זה אזרח. בישראל · לרבות הגרים : כי בסוכות הושבתי · ענני כבוד : צו את בני ישראל · זו פרשת מצות הנרות ופרשת ואתה תצוה לא נאמרה אלא על סדר מלאכ' המשכן לפרש צורך המנורה וכן משמע ואתה סופך לצוות את בני ישראל על כך : שמן זית זך · שלשה שמנים יוצאים מן הזית הראשון קרוי זך והן מפורשין במנחו' ובתורת כהני' : תמיד · מלילה ללילה כמו עולת תמיד שאינ' אלא מיום ליום : פרכת העדו' · שלפני הארון שהוא קרוי עדות ורבותינו דרשו על כך מערבי שהו' עדות לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל שנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מתחי' ובה היה מסיים : יערוך אותו אהרן מער' עד בקר · יערוך אותו עריכה הראויה למדת כל הלילו' ושיערו חכמים חצי לוג לכל נר ונר והן כדאי' אף ללילי תקופת טבת ומדה זו הוקבע' להם : המנורה הטהורה · שהיא זהב טהור · דבר אחר על טהרה של מנורה שמטהרה ומדשנה תחלה מן האפר : שש המערכ' · שש חלות המערכת האחת : השלחן הטהו' · של זהב טהור · דבר אחר על טהרו של שלחן שלא יהו הסניפי' מגביהי' את הלח' מעל גבי השלח' : ונתת על המערכת · על כל אחת משתי המערכות היו שני בזיכי לבונה מלא קומץ לכל אח' והיתה הלבונה הזאת ללחם לאזכר' שאין מן הלח' לגבוה כלו' אלא הלבונ' נקטרת כשמסלקין אותו בכל שבת ושבת והיא לזכרון ללחם · שעל ידה הוא נזכר למעלה כקומץ שהוא אזכרה למנחה : והית' · המנחה הזאת שכל דבר הבא מן התבואה בכלל מנחה הוא : ואכלוהו · מוסב על הלחם שהוא לשון זכר : ויצא בן אשה ישראלית · מהיכן יצא רבי לוי אומר מעולמו יצא רבי ברכיה אומר מפרשה שלמעלה יצא לגלג ואמר ביום השבת יערכנו דרך המלך לאכול פת חמה בכל יום שמא פת צוננת של תשעה ימים בתמיהה ומתניתא אמרה מבית דינו של משה יצא מתחייב בא ליטע אהלו בתוך מחנה דן אמרו לו מה טיבך לכאן אמר להם מבני דן אני אמרו לו איש על דגלו באותות לבית אבותם כתיב נכנס לבית דינו של משה ויצא מחוייב עמד וגדף : בן איש מצרי · הוא המצרי שהרג משה : בתוך בני ישראל · מלמד שנתגייר : וינצו במחנה · על עסקי המחנה : ואיש

ולקחתם ו' נמסר בסדר ויגש : ויקחו ו' רפין נמסר בסדר בא : זך ב' קמצין וסים' ואתה תצוה · צו את בני ישראל : להעלת ב' חס' בתורה וסים' ואתה תצוה · צו את בני ישראל : הנרות ב' מל' בתורה וסים' על המנרה הטהרה · יאירו שבעת הנרות · וכל נביא' וכתובי' דכו' מלאים בר"א חס' וסים' והפרח והנרת : חלות

ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמרים וענף עץ עבת וערבי נחל ושמחתם לפני יהוה אלהיכם שבעת ימים : וחגתם אתו חג ליהוה שבעת ימים בשנה חקת עולם לדרתיכם בחדש השביעי תחגו אתו : בסכת תשבו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בסכת : למען ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים אני יהוה אלהיכם : וידבר משה את מעדי יהוה אל בני ישראל : פ

וידבר יהוה אל משה לאמר : צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלת נר תמיד : מחוץ לפרכת העדת באהל מועד יערך אתו אהרן מערב עד בקר לפני יהוה תמיד חקת עולם לדרתיכם : על המנרה הטהרה יערך את הנרות לפני יהוה תמיד : פ

ולקחת סלת ואפית אתה שתים עשרה חלות שני עשרנים יהיה החלה האחת : ושמת אותם שתים מערכות שש המערכת על השלחן הטהר לפני יהוה : ונתת על המערכת לבנה זכה והיתה ללחם לאזכרה אשה ליהוה : ביום השבת ביום השבת יערכנו לפני יהוה תמיד מאת בני ישראל ברית עולם : והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו במקום קדש כי קדש קדשים הוא לו מאשי יהוה חק עולם : ס

ויצא בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי בתוך בני ישראל וינצו במחנה בן הישראלית

ותסבון לכון ביומא קדמאה פירי אילנא אתרוגין ולולבין והדסין וערבין דנחל ותחדון קדם יי אלהכון שבעא יומין : ותחגון יתיה חגא קדם יי שבעא יומין בשתא קים עלם לדריכון בירחא שביעאה תחגון יתיה : במטליא תתבון שבעא יומין כל יציביא בישראל יתבון במטליא : בדיל דידעון דריכון ארי במטלת ענני אותיבית ית בני ישראל באפקותי יתהון מארעא דמצרים אנא יי אלהכון : ומליל משה ית סדר מועדיא דיי ואליפינון לבני ישראל :

ומליל יי עם משה למימר : פקיד ית בני ישראל ויסבון לך משח זיתא דכיא כתישא לאנהרא לאדלקא בוציניא תדירא : מברא לפרוכתא דסהדותא במשכן זמנא יסדר יתיה אהרן מרמשא עד צפרא קדם יי תדירא קים עלם לדריכון : על מנרתא דכיתא יסדר ית בוציניא קדם יי תדירא :

ותיסב סולתא ותיפי יתה תרתא עשרי גריצן תרין עסרונין תהי גריצתא חדא : ותשוי יתהון תרתין סדרין שית סדרא על פתורא דכיא קדם יי : ותתן על סדרא לבונתא דכיתא ותהי ללחם לאדכרתה קרבנא קדם יי : ביומא דשבתא ביומא דשבתא יסדרניה קדם יי תדירא מן בני ישראל קים עלם : ותהי לאהרן ולבנוהי וייכלוניה באתר קדיש ארי קודש קודשין הוא ליה מקורבניא דיי קים עלם :

ונפק בר אתתא בת ישראל והוא בר גבר מצראי בגו בני ישראל ואתנציאו במשריתא בר אתתא בת ישראל

ג' מלאים בתורה וסים' וכי תקריב קרבן מנחה מאפה · אם על תודה · ולקחת סלת · ונמסר גם בסדר ויקרא : ללחם ד' דגשי' נמסר בסדר מקץ : ונתת כ"ט חס' ה' וסי' נמסר בסדר תרומה : זכה ג' וסי' סמים ולבנה זכה · ונתת על המערכת לבנה · ותפלתי זכה : ואכלהו ג' וחס' וסים' ואכלהו במקום קדוש · ואכלהו איבכם · כי אכלו את יעקב · דירמיה : בן הישראלית כל בן המנוגן בקמץ במ"ז פתחין וסים' נמסר בסדר ויצא :

ולקחתם לכם · אמרנו כאשר נדברי המעתיקים כי לא יכחישו הכתוב אף על פי שמצאנו ויקחו להם איש שה לבית אבות · גם הם העתיקו כי פרי עץ הדר הוא אתרוג · ובאמת אמרו כי אין פרי עץ יותר הדר ממנו ודרשו בו הדר באילנו בדרך אסמכתא כאשר פירשתי בפסוק לעם נכרי והצדוקים אמרו כי מאלה תעשו סוכות והביאו ראיה מספר עזרא ואלה עורי לב הלא יראו כי אין בספר עזרא ערבי נחל ולא פרי עץ כלל רק עלי חמשה מינים ואין זכר לעלי הדס ועלי עץ עבות טעמה על קדמונינו וכן מין הדס אין אילנו גבוה והנה הם שני מינים גבוה ונמוך והגולה מארץ קדר לארץ אדום אם יש לו עינים ידע סוד המצוה הזאת : כי בסכות · שהיו עושים אחר שעברו ים סוף סוכות ואף כי במדבר סיני שעמדו שם קרוב משנה וכן מנהג כל המחנות והנה גם זה המועד זכר ליציאת מצרים ואם ישאל שואל למה בתשרי זאת המצוה יש להשיב כי ענן יי' היה על המחנה יומם והשמש לא יכם ונימות תשרי החלו לעשות סוכות בעבור הקור : אל בני ישרא' · ולא כל בני ישראל כי לא יוכל לדבר עם כלם וכן כתוב דבר אל בני ישראל ואין טעם תפסוק אל כל עדת בני ישראל כי כל ישראל לא יקרא עדה ·

וטעם להזכיר פרשת שמן זית זך בעבור שהזכיר אשה כל מועד והוא צריך להזכיר הלחם והמנורה כנגד השלחן והוסיף בפרשה הזאת על המנורה הטהורה היא הידועה זהב כלה מעשה בצלאל ולא אחרת ואסר עשוה מברזל בעת הצורך על פי הנביאים עשוה : ולקחת סלת · בעבור וכן ואפית אותם ואלה זו המלה מלרע והיא זרה : שתים מערכו' · במספר השבטי' כסוד האפוד והחשן או שני עשרונים כמספר המערכות : על השלחן הטהור · כנגד שלחנות אחרים שיש שם והוא לבדו מצופה זהב וזרו זהב והלבונה שהיתה עם הלחם הוא אשה לשם והלחם לכהן ויתכן שהזכיר זאת הפרשה בעבור שיש חיוב על ישראל לתת עולות המועד ושמן ולחם תמיד : לאהרן ולבניו · כל בני ביתו : ויצא בן אשה ישראלית : מאהלו כמו יצאו כבבים פתח אהליהם : בן איש מצרי · מתיהד : ואיש

ואיש הישראלי. כמו לאיש העשיר את יום השביעי ולא מדע למה נסמכה זאת הפרשה אולי דבר המקלל דברים אשר לא כן בעבור הלחם והשמן והקרבנות: ויקב. יש אומרים שפירושו ויפרש כמו אשר פי ה׳ יקבנו אשר נקבו בשמות ויש אומרים שהוא כמו מה אקב והראשון קרוב לפי דעתי: במשמר. מקום ידוע במחנה: וסמכו כל השומעים. בעבור כי על פי עדותם יסקל: כל העדה. הם גדולי הארץ שהם גדולי ישראל ויש אומרים כי יקלל אלהיו בסתר והנכון שמלת אלהים שם התאר והמלאכים יקראו אלהים וכן הדיינים ומי יוכל לדעת מה יש בלב המקלל אך אם יפרש השם הנכבד שאינו שם התאר ולא יתערב עם שם כי הוא לבדו והנה הטעם בעת שיקלל אם יפרש השם יומת ב נקבו שם כאשר עשה בן ה המצרי ולמען כבוד השם לא נזכר. ואמר כגר כאזרח יומת ויתכן שהכו אלה הנצים זה את זה על כן נכתבה זאת הפרשה וכבר הזכירה רק הוסיף כגר כאזרח יהיה והחל כי יכה כל נפש אדם בזדון ולא במלחמה מגר או אזרח: ומכה בהמה ישלמנה. והנה נפש תחת נפש משמש לשני הפסוקים: כן יעשה לו. ואת שמשון כן עשיתי להם והגאון השיב ראיות משקול הדעת כי לא יתכן להיות שבר תחת שבר כמשמעו כי ה הראשון בא בלא כוונה ואיך יתכן לעשות שבר כמוהו ואם הוא במקום מסוכן הנה ימות וכן בעין ומי ששר שלישית אור עינו איך יוכל לעשות כן בעין החובל על כן דברי הקבלה א אמת כי פי׳ אלה שיש עליו שבר להוציא שיתנו אם לא יפדנו ואם טענו עלינו אם היה החובל עני ותשובתינו כי על הרוב דבר הכתוב ושמא יעשיר העני גם זאת התשובה על הטוענים אם היה חובל הסן עור: כן ינתן בו. יש בית תחת על כמו אשר אני רוכב בה ורבים כן או פירושו כן ינתן בו אם לא יפדה. וטעם ומכה בהמ׳ פעם אחרת להזכיר הגר כי נתינ׳ המום הוא בישראל כי כן כתוב בעמיתו רק מכה אדם ובהמה משפט אחד להם כגר כאזרח וכבר הודעתיך כי בהתחבר שנים כפ״ן היא דרך קצר׳ גם הכתו׳ אחז דרך קצרה שלא הזכיר עם מכה אדם ומת כי ידוע הוא כי המכה לא יומת עד מות המוכה ופי׳ אחר הזכי׳ בתחל׳ נפש והטע׳ שהכהו במקו׳ מסוכן ואחר כן אמר כלל מי שימית יומת בין שיכה במקום מסוכן או שאינו מסוכן על כן לא הזכיר נפש. וטעם אלהיכם אלהי האזרח ואלהי הגר: ובני ישראל עשו. מאותו היום כמשפט הזה בחובל:

ויקב ב׳ בתרי לישני וסי׳ ויקב בן האשה. ויקב חר. ועיין בהאי רזא בספר הזוהר: ויקלל ד׳ וסימ׳ ויקב בן האשה הישראלית. ויקלל הפלשתי את דוד. ושמעי ירד בצלע. ויקלל את יומו. וא׳ ויניחהו ז׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ וינחהו בגן עדן. ויצאהו וינחהו מחוץ לעיר. וינחהו במשמר. הנחו לו ויקלל. רנהו לו ויקלל:

ואיש הישראלי: ויקב בן האשה הישראלית את השם ויקלל ויביאו אתו אל משה ושם אמו שלמית בת דברי למטה דן: ויניחהו במשמר לפרש להם על פי יהוה: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה וסמכו כל השמעים את ידיהם על ראשו ורגמו אתו כל העדה: ואל בני ישראל תדבר לאמר איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו: ונקב שם יהוה מות יומת רגום ירגמו בו כל העדה כגר כאזרח בנקבו שם יומת: ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת: ומכה נפש בהמה ישלמנה נפש תחת נפש: ואיש כי יתן מום בעמיתו כאשר עשה כן יעשה לו: שבר תחת שבר עין תחת עין שן תחת שן כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו: ומכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת: משפט אחד יהיה לכם כגר כאזרח יהיה כי אני יהוה אלהיכם: וידבר משה אל בני ישראל ויוציאו את המקלל אל מחוץ למחנה וירגמו אתו אבן ובני ישראל עשו כאשר צוה יהוה את משה:

וגברא בר ישראל: ופריש בר אתתא בת ישראל ית שמא וארגיז ואיתיאו יתיה לות משה ושום אמיה שלמית בת דברי לשבטא דדן: ואסרוהי בבית מטרא עד דיתפרש להון על גזרת מימרא דיי:

ומליל יי עם משה למימר: אפיק ית דארגיז למברא למשריתא ויסמכון כל דשמעו ית ידיהון על רישיה וירגמון יתיה כל כנשתא: ועם בני ישראל תמליל למימר גבר גבר ארי ירגיז קדם אלהיה ויקביל חוביה: ודיפרש שמא דיי אתקטלא יתקטל מירגם ירגמון ביה כל כנישתא כגיורא כיציבא בפרשותיה שמא יתקטיל: וגבר ארי יקטול כל נפשא דאנשא אתקטלא יתקטל: ודיקטול נפש בעירא ישלמינה נפשא חלף נפשא: וגבר ארי יתן מומא בחבריה כמא דעבד כן יתעביד ליה: תברא חלף תברא עינא חלף עינא שינא חלף שינא כמא דיתן מומא באנשא כן יתיהב ביה: ודיקטול בעירא ישלמנה ודיקטול אנשא יתקטיל: דינא חד יהא לכון כגיורא כיציבא יהא ארי אנא יי אלהכון: ומליל משה עם בני ישראל ואפיקו ית דארגיז למברא למשריתא ורגמו יתיה אבנא ובני ישראל עבדו כמא די פקיד יי ית משה:

קכ״ד・ אלעוזי・ סימן・

פרשה　　פרשה

אשר יצא שם משה・ וינחהו אל החמור・ ושמך עלינו נקרא: הוצא ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר וירא: ואל בני ישראל תדבר לאמר ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא: יומת ד׳ קמצין・ וכל אסף דכוו׳ נמסר בסדר כי תשא: ומכה ד׳ קמצין ג׳ מנהון רפ׳ נמסר בסדר משפטים: ישלמנה ג׳ וסי׳ ומכה בהמה ישלמנה・ ומכה נפש בהמה・ והמעכך ישלמנה: ויוציאו י״ב ד׳ מנהון מלאים וסימ׳ ויוציאו את המקלל・ ויוציאו דבת הארץ・ ויוציאו אתו כל העדה・ ויבאו הנערים המרגלים・ ויוציאו אליו את חמשת・ באשר בא יעקב מצרים・ ויוציאו את מצבות・ ויוציאו את אוריהו ממצרים・ וירא ארם כי נגפו・ דד״ה・ ויבאו הכהנים לפנימה・ ויעלו ויוציאו מרכבה・ ויוציאו את בן המלך・ דד״ה: רגימה אבן ה׳ בקריא׳ וסי׳ ויוציאו את המקלל・ עכן בן זרח・ את אדורם אשר על המס・ וחברו・ ויקשרו עליו וירגמהו אבן דזכריה・ ושארא רגימה באבנים או רגימה כלחוד:

ואיש הישראלי. זה שכנגדו שמיחה בו מטע אהלו: ויקב. כתרגומו ופריש שנקב שם המיוחד ונדף והוא שם המפורש ששמע מסיני: ושם אמו שלומית בת דברי. שבחן של ישראל שפרסמה הכתוב לזו לומר שהיא לבדה היתה זונה: שלומית. דהוה פטפטה שלם עלך שלם עלך שלם עליכון מפטפטת בדברים שואלת בשלום הכל: בת דברי למטה דן. מגיד שהרשע גורם גנאי לו גנאי לאביו גנאי לשבטו כיוצא בו אהליאב בן אחיסמך למטה דן שבח לו שבח לאביו שבח לשבטו: ויניחהו. לבדו ולא הניחו מקושש עמו ששניהם היו בפרק אחד ויודעי׳ היו שהמקושש במית׳ אבל לא פורש להם באי זו מית׳ לכך נא׳ כי לא פור׳ מה יעש׳ לו אבל במקלל הוא אומ׳ לפרוש להם שלא היו יודעים אם חייב מיתה אם לאו: השומעים. אלו העדי׳: כל. להביא את הדיינ׳: את ידיה׳. אומ׳ לו דמך בראשך ואין אנו נענשים במיתתך שאתה גרמת לך: כל העד׳. במעמ׳ כל העדה מכאן ששלוחו של אדם כמותו: ונשא חטאו. בכרת כשאין התרא׳: ונוקב שם. אינו חייב עד שיפרש את השם ולא המקלל בכנוי: ונוקב. לשון קללה כמו מה אקב: ואיש כי יכה. לפי שנאמר ומכה איש וגו׳ אין לי אלא שהרג את האיש אשה וקטן מניין ת״ל כל נפש אדם: כן ינתן בו. פי׳ רבותינו שאינו נתינ׳ מום ממש אלא תשלומי ממון שמין אותו כעבד לכך כתוב בו לשון נתינה דבר הנתון מיד ליד: ומכה בהמה ישלמנ׳. למעלה דבר בהורג בהמה וכאן דבר בעושה בה חבורה: ומכה אדם יומת. אפילו לא הרגו אלא עשה בו חבורה שלא נאמ׳ כאן נפש ובמכ׳ אביו ואמו דבר הכתו׳ ובא להקישו למכה בהמה מה מכה בהמ׳ מחיים אף מכה אביו מחיים פרט למכה לאחר מית׳ לפי שמצינו שהמקללו לאחר מיתה חייב הוצרך לומר במכה שפטור ומה בבהמה בחבלה שאם אין חבלה אין תשלומין אף מכה אביו אינו חייב עד שיעשה בו חבורה: אני ה׳ אלהיכם. אלהי כלכם כשם שאני מיחד שמי עליכם כך אני מיחדו על הגרים: ובני ישראל עשו. כל המצוה האמורה בסקילה במקום אחר דחייה רגימה ותלייה:

בהר

רשי

סיני. מה ענין שמיטה אצל הר סיני והלא כל המצות נאמרו מסיני אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני אף כולן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני כך שנויה בתורת כהנים. ונראה לי שכך פירושה לפי שלא מצינו שמטת קרקעות שנשנית בערבו' מואב במשנה תור' למדנו שכללותיה ופרטותי' כלן נאמרו מסיני ובא הכתו' ולמד כאן על כל דבור שנדבר למשה שמסיני היו כלם כללותיהן ודקדוקיהן וחזרו ונשנו בערבות מואב: שבת ליי'. לשם יי' כשם שנאמר בשבת בראשית: יהיה לארץ. לשדות ולכרמי': לא תזמור. שקוצצין זמורותיה ותרגומו לא תכסח ודומה לו קוצי' כסוחים שרופה באש כסוחה: את ספיח קצירך. אפי' לא זרעתה והיא צמחה מן הזרע שנפל בה בשעת הקציר הוא קרוי ספיח: לא תקצור. להיות מחזיק בו כשאר קציר אלא הפקר יהיה לכל: נזירך. שהנזרת והפרשת בני אדם מהם ולא הפקרתם: לא תבצור. אותם אינך בוצר אלא מן המופקר: והיתה שבת הארץ וגו'. אע"פ שאסרתים עליך לא באכילה ולא בהנאה אסרתים אלא שלא תנהג בהם כבעל הבי' אלא הכל יהיו שוים בה את' ושכירך ותושבך: שבת הארץ לכם לאכלה. מן השבות אתה אוכל ואי אתה אוכל מן השמור: לך ולעבדך ולאמתך. לפי שנאמר ואכלו אביוני עמך יכול יהיו אסורים באכילה לעשירי' ת"ל לך ולעבדך ולאמתך הרי בעלים ועבדי ושפחו' אמורים כאן: ולשכירך ולתושבך. אף הגוי': ולבהמתך ולחיה. אם חיה אוכלת בהמה לא כל שכן שמזונותיה עליך מה תלמוד לומר ולבהמתך הקיש בהמה לחיה כל זמן שחיה אוכלת מן השדה האכל לבהמתך מן הבית כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית: שבתות שנים. שמטות שנים. יכול יעשה שבע שנים רצופות שמטה ויעשה יובל אחריהם תלמוד לומר שבע שנים שבע פעמים הוי אומר כל שמטה ושמטה בזמנה: והיו לך ימי שבע וגו'. מגיד לך שאף ע"פ שלא עשית שמטות עשה יובל לסוף מ"ט שנה ופשוטו של מקרא יעלו לך חשבון שנות השמטות למספר מ"ט: והעברת. לשון ויעבירו קול במחנה לשון הכרזה: ביום הכפורים. ממשמע שנאמר ביום הכפורים איני יודע שהוא בעשור לחדש אם כן למה נאמר בעשור לחדש אלא לומר לך תקיעת בעשור לחדש דוחה שבת בכל ארצכם ואין תקיעת ראש השנה דוחה שבת בכל ארצכם אלא בבית דין בלבד: וקדשתם. בכניסתה מקדשין אותה בבית דין ואומרי' מקודשת השנה: וקראתם דרור. לעבדים בין נרצע בין שלא כלו לו שש שנים משנמכר אמר רבי יהודה מהו לשון דרור כמדייר בי דיירא וכו' שדר בכל מקום שהוא רוצה ואינו ברשו' אחרים: יובל היא. שנה זאת מובדלת משאר שנים בנקיבת שם לה לבדה ומה שמה יובל שמה על שם תקיעת שופר: ושבתם

אבן עזרא

סיני: אין מוקדם ומאוחר בתורה וזו הפרשה קודם ויקרא וכל הפרשיות שהם אחריו כי הדבור בהר סיני ועתה כרת הברית הכתובה בפרשת ואלה המשפטים והזכירה במקו' הזה לחבר תנאי הארץ וכאשר אמר על העריות כי בעבור תקיא הארץ אותם כן אמ' בפרשת אם בחקותי על שבתות הארץ והזכיר בתחלה פי' השבתות: ושבתה הארץ שבת ליי'. שבוה על ישראל שלא יעזוב גר לזרוע שנת השבת כאשר לא נעזבנו לעשות מלאכה בשבת כי הוא ברשותנו. וטעם שבת ליי' כיום השבת וסוד ימי עולם רמוז במקום הזה: את תבואתה. שב אל הארץ הנזכרת בפסוק הראשון: שבת שבתון. פירשתיו: ספיח. ידוע שהוא מגזרת ספחני נא גם נזירך ידוע שהוא מגזרת נזיר: שנת שבתון. הטעם כי שנת שבתון היא לארץ והטעם שהארץ איננה ברשותך בשנה הזאת: והיתה שבת הארץ. הטעם כל מה שהוציאה מעצמה. וטעם לכם לכל העולם. וטעם לך שים רשות לבעל האדמה לאכול הספיחי': ולבהמתך. שהיא ברשותך: ולחיה. שאיננה ברשותך: והעברת שופר תרועה. יש מחלוקת אם נברא העולם בניסן או בתשרי ואין צורך להאריך כי מעתיקי הדת תקנו לנו בתפלות ראש השנה זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון והנה ראינו תקיעת שופר בשנת היובל בתשרי בתחלת השנה ועוד בפרשת הקהל את העם לקרוא בתורה בחג הסוכות וכתו' למען ישמעו ולמען ילמדו ולא יתכן להיו' אחר חצי השנה ועוד וחג האסיף בצאת השנה וכן תקופת השנה והעד הנאמן שנת השבת שכתוב לא תזרעו ובמרחשון יחלו בארץ ישראל לזרוע ואם היתה תחלת השנה מניסן הנה לא יקצרו אשר זרעו בשנה הששית ולא יזרעו כי הנה שנת השמטה היא ואחר שלא יקצרו זרע שנה ששית לא יזרעו פעמים והכתוב אמר לא תזרעו בשנה השביעית לבדה ויהודה הפרסי אמר כי ישראל היו מונים בחשבון השמש ואילו היה זה כנו' הנה לא פירש משה מהלך שנה תמימ' כי חכמי המזלות לא יכלו עד הנה להוציאה לאור כי חכמי הודו מוסיפים על רביע היום חומש שעה ותלמי' וחביריו אומרים כי יחסר חלק משלש מאו' ביום והוא קרוב ממהלך העבור והבאי' אחריו אמרו חלק ממאה ושש ואחרי' מאה ועשר ואחרים מאה ושלשים גם מאה ושמוני' כי יש מי שהוא שנתו להשלמת המזלות מנקודה נראית ויש מנקודת הגלגל הנטוי לימין ולשמאל ואנחנו צריכים לקבלה ועוד כי פי' חדש יכחיש הפרסי והכדרוקים האומרי' שהדת על שנת הלבנה דע כי אין ללבנה שנה כלל רק בקשו המחשבים מספר חדשים קרובים לשנת החמה ומצאו' שנים עשר כאשר אין לחמה חדש והמחשבים בקשו מספר לחדש שיהיה כחלק קרוב לחדש מימות חדשי הלבנה על כן חדשנו הם ללבנה ושנותינו ישובו בסוף לשנות החמה על כן העתיקו חז"ל כי לעולם היה בית דין עושה שבעה עבורים בכל מחזור הלכה למשה מסיני אע"פ שהיו קובעי' בכל חדש על פי ראיית הלבנה וסוד המחזור ידוע מחכמת המזלות. וטעם תעבירו שיתקעו שופר בכל המסלות: וקדשתם את שנת החמשים. בעבודת הארץ וכל יושביה: דרור. ידועה שהוא כמו חפשי וכדרור לעוף עוף קטן מקנן כשהוא ברשותו ואם הוא ברשות אדם לא יאכל עד שימות: יובל. כמו שלוח וחז"ל אמרו שפירוש יובל כבש והראיה שופרות היובלים וקראה השנה בשם השופר. וטעם תהיה לכם לישראלים לבדם: ושבתם

[מסורה]

וידבר יי' אל משה ט' חס' לאמר נמסר בסדר כי תשא: תזרע ב' קמצין וסימ' שדך לא תזרע וכרמך לא. פן תקדש המלאה והזרע אשר. והוא חד מן י"ב זוגין מן כ"ב קמצין וסימ' בלשון ארמי תעליא צחו. ולקה זרעא. נתליא יבשין. יהושע מצלי. שמשא יתיב. ורגז יהושע. מסי פומיהון. אדניה ממללין. מבכיה דשמעין.

כה וידבר יהוה אל משה בהר סיני לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם ושבתה הארץ שבת ליהוה: שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך ואספת את תבואתה: ובשנה השביעת שבת שבתון יהיה לארץ שבת ליהוה שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר: את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצר שנת שבתון יהיה לארץ: והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך: ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכל: ס וספרת לך שבע שבתת שנים שבע שנים שבע פעמים והיו לך ימי שבע שבתת השנים תשע וארבעים שנה: והעברת שופר תרועה בחדש השבעי בעשור לחדש ביום הכפרים תעבירו שופר בכל ארצכם: וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דרור בארץ לכל ישביה יובל הוא תהיה לכם

ומליל יי' עם משה בטורא דסיני למימר: מליל עם בני ישראל ותימר להון ארי תיעלון לארעא די אנא יהיב לכון ותשמט ארעא שמיטתא קדם יי': שית שנין תזרע חקלך ושית שנין תכסח כרמך ותכנוש ית עללתה: ובשתא שביעתא נייח שמיטתא יהי לארעא שמיטתא קדם יי' חקלך לא תזרע וכרמך לא תכסח: ית כתא דחצדך לא תחצד וית עינבי שבקך לא תקטוף שנת שמיטתא יהי לארעא: ותהי שמטת ארעא לכון למיכל לך ולעבדך ולאמתך ולאגירך ולתותבך דדיירין עמך: ולבעירך ולחיתא די בארעך תהא כל עללתה למיכל: ותמני לך שבע שמיטן דשנין שבע שנין שבע זמנין ויהון לך יומי שבע שמיטן דשנין ארבעין ותשע שנין: ותעבר שופר יבבא בירחא שביעאה בעשרא לירחא ביומא דכיפוריא תעברון שופרא בכל ארעכון: ותקדשון ית שנת חמשין שנין ותיקרון חירותא בארעא לכל יתבהא יובילא היא תהא לכון

[מסורה]

שאלת דינא. ליעקב דינא. מתקלא אפיק. שליטא דמלכא. למפלא גברא. בחקלא דכרמא. נכר זבאי. נסים' בביאור בריש ספר במדבר סיני: הקצור ג' מלאים בליש' וסים' את ספיח קצירך לא. אתה תזרע ולא תקצור. הקצור קצרה ידי: שבת ד' פתחין וסים' והיתה שבת הארץ לכם. ואת שבת קדשך. עולת שבת בשבתו. להכין שבת שבת. וכל שבת שבתון דכו': שופר ב' מלאים בתורה וסי' והעברת שופר תרועה. ב' בו. וכל נביאים וכתו' דכו' מלאים במ"ב חס' וסים' אל חכך שפר. בדי שפר יאמר האח. ומן וישלח אבשלום עד סוף סיפרא דכו': השבעי ח' חס' בקריאה וסי' נמסר בסדר בא: החמשים ח' וסים' נמסר בסדר קרח:

אבן עזרא

ושבתם איש אל אחוזתו. כאשר יפרש כי בשנת היובל תשוב הארץ הנמכרת לבעליה: ואיש אל משפחתו. העבד הנמכר לישראל: יובל היא. אחר שהיא שנת יובל לא תזרעו: קדש תהיה לכם. כי היא מפורשת ביובות השנים: מן השדה תאכלו. מה שיוציא השדה מעצמו תאכלו כלכם ככתוב בשנת השמיטה: בשנת היובל הזאת. טעמו בתחלת השנה: או קנה. שם הפעל ויחסר מקו׳ קניתם קנה וכן זכור את יום השבת ורבים כמוהם: וטעם תמכרו לשון רבים על פי עדים וכן טעם אל תונו רק כמספר שנים: תרבה מקנתו. הפך תמעיט. וטעם אל תונו איש את עמיתו אזהרה למוכר כי הראשון לקונה: כי אני יי׳ אלהיכם. ואחר שאני אלהיכם אפרע משניהם מאשר יונה ע עמיתו ואם תעשו חקותי תתן הארץ פריה׳ וטעם להזכיר זה בעבור מספר תבואות אמרו הצדוקים כי תבואתנו ראיה כי תחלת השנה מניסן ואין זו ראיה כי יתכן להיות פי׳ תבואתנו מה שתוציא הארץ מעצמה ואם אמרו לא יקרא תבואה כי אם ספיח הנה לנגדם מן השדה תאכלו את תבואתה ועוד יודיענו היך יעשו בשנת היובל כי לא יזרעו בששית ובשביעית ו ובשמינית רק יזרעו בתשיעית ויקצרו בעשירי׳ ולמה לא הזכיר הכתוב זה כי אמר לשלש השנים לבדם והנכון בעיני שפירוש ועשת את התבואה שאתן ברכה בששית שיספיק ויוסיף עוד שנה ובשנת היובל יהיו שלש שנים בלא תוספת ומלת ועשת זרה כמו משרת את המלך כי בעבור התחברו שנים תוי״ן חסרו האחד להקל על הלשון: יען. שב אל מן וטעמו כעסם וכן מן הכפרת תעשו את הכרובים: לצמיתות. כמו כריתות והתי״ו שרש מגזרת יצמיתם יי׳ אלהינו: כי לי כל הארץ. זה טעם ככבוד וכן אמר משה בתפלתו יי׳ מעון אתה היית לנו אתה כמו מעון עומד ודור הולך ודור בא: ארץ

נזריה ב׳ א׳ מלא וא׳ חסר וסימ׳ ולא תקצרו את ספיחיה. זכו נזיריה משלג צחו מחלב. מלא: ממכר ב׳ קמץ וסימ׳ וכי תמכרו ממכר לעמיתיך או. וממכרי כל ממכר: קנה ג׳ וסימ׳ או קנה מיד עמיתך. לא כי קנה אקנה בכסף. קנו אקנה מאותך׳ בתרא כתיב ו״ו: יובל היובל ח׳ מלאים וסימ׳ יובל הוא תהיה לכם׳ יובל היא

ושבתם איש אל אחזתו ואיש אל משפחתו תשבו: יובל הוא שנת החמשים שנה תהיה לכם לא תזרעו ולא תקצרו את ספיחיה ולא תבצרו את נזריה: כי יובל הוא קדש תהיה לכם מן השדה תאכלו את תבואתה: בשנת היובל הזאת תשבו איש אל אחזתו: וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו: במספר שנים אחר היובל תקנה מאת עמיתך במספר שני תבואת ימכר לך: לפי רב השנים תרבה מקנתו ולפי מעט השנים תמעיט מקנתו כי מספר תבואת הוא מכר לך: ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלהיך כי אני יהוה אלהיכם: ועשיתם את חקתי ואת משפטי תשמרו ועשיתם אתם וישבתם על הארץ לבטח: ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשבע וישבתם לבטח עליה: וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעת הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו: וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים: וזרעתם את השנה השמינת ואכלתם מן התבואה ישן עד השנה התשיעת עד בוא תבואתה תאכלו ישן: והארץ לא תמכר לצמתת כי לי הארץ כי גרים ותושבים אתם עמדי:

ח׳ מ״ל · ב׳ זבית לא תכנו · ב׳ ומ״ל · ל׳ ח׳ חס׳ וח׳ מ״ל · ח׳ מ״ל · ל׳ · ג׳ ב׳ כתי׳ ה׳ וח׳ כתי׳ ו׳ ח׳ מ״ל בליש · ז׳ בליש · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב״כ ספ · ר׳ · ל׳ · נ׳ · ל׳ · ל׳ · ל״ח ולפלס קלשון ל׳ ב״כ · ל׳ כתי׳ כן יב׳ מ״ל · ח׳ ר״פ · כל ליש׳ מ״ל במ״ב

ותתובון גבר לאחסנתיה וגבר לזרעיתיה תתובון: יובלא היא שנת חמשין שנין תהי לכון לא תזרעון ולא תחצדון ית כתהא ולא תקטפון ית שבקהא: ארי יובלא היא קודשא תהי לכון מן חקלא תיכלון ית עללתה: בשתא דיובלא הדא תתובון גבר לאחסנתיה: וארי תזבנון זבינין לחברך או תזבין מיד חברך לא תונון גבר ית אחוהי: במניין שניא בתר יובלא תזבן מן חברך במניין שני עללתא יזבין לך: לפום סגיאות שניא תסגי זבינוהי ולפום זעירות שניא תזעיר זבינוהי ארי מנין עללתא הוא מזבין לך: ולא תונון גבר ית חבריה ותדחל מאלהך ארי אנא יי אלהכון: ותעבדון ית קימי וית דיני תטרון ותעבדון יתהון ותיתבון על ארעא לרוחצן: ותתן ארעא אבהא ותיכלון למשבע ותיתבון לרוחצן עלה: וארי תימרון מה ניכול בשתא שביעתא הא לא נזרע ולא נכנוש ית עללתנא: ואפקיד ית ברכתי לכון בשתא שתיתאה ותעביד ית עללתא לתלת שנין: ותזרעון ית שתא תמינאה ותיכלון מן עללתא עתיקא עד שתא תשיעיתא עד מיעל עללתה תיכלון עתיקא: וארעא לא תזדבן לחלוטין ארי דילי ארעא ארי דיירין ותותבין אתון קדמי:

שנה החמשים׳ כי יובל היא קדש׳ בשנת היובל הזאת. במספר שנים אחר היובל׳ וזה ממכרו ביד הקנה. בשנת היובל ישוב השדה. והיה במשך בקרן היובל: לשבע ד׳ וסימ׳ בסדר בשלח: ברכתי ג׳ וסי׳ וצויתי את ברכתי. קחנא את ברכתי. הבי קרא שמו יעקב. וחד וברכתי על צאצאיך: הששית ב׳ וסי׳ וצויתי את ברכתי. וכפלת את היריעה הששית: והארץ ח׳ ר״פ וסימ׳ והארץ היתה תוהו. והארץ לא תמכר. והארץ תעזב מהם. והארץ אשר אתם. והארץ הגבלי׳. והארץ ונשמה תעבד. והארץ תענה. והארץ חנפה:

רשי

ושבתם איש אל אחוזתו. שהשדות חוזרות לבעליהם. ואיש אל משפחתו תשובו׳ לרבות את הנרצע: יובל היא שנת החמשים שנה. מה ת״ל לפי שנאמר וקדשתם וגו׳ כו׳ כדאי׳ בראש השנה ובתורת כהנים: את נזיריה. את הענבים המשומרים אבל בוצר אתה מן המופקרים כשם שנא׳ בשביעית כך נאמר ביובל כמכאן שתי׳ שני׳ קדושות סמוכות זו לזו שנת מ״ט שמטה ושנת החמשים יובל: קדש תהיה לכם. תופסת דמיה כהקדש יכול תצא היא לחולין תלמוד לומר תהיה בהויתה תהא: מן השדה תאכלו. על ידי השדה אתה אוכל מן הבית שאם כלה לחיה מן השדה אתה צריך לבער מן הבית כשם שנ׳ בשביעית כך נאמר ביובל: תשובו איש אל אחוזתו׳ והרי כבר נאמר ושבתם איש אל אחוזתו אלא לרבות המוכר שדהו ועמד בנו וגאלה ש שחוזרת לאביו ביובל: וכי תמכרו וגו׳. לפי פשוטו כמשמעו ועוד יש דרש׳ מניין כשאת׳ מוכר מכור לישראל חברך תלמוד לומר וכי תמכרו ממכר ל לעמיתך מכור ומניין שאם באת לקנות ק קנה מישראל חברך תלמוד לומר או קנה מיד עמיתך: אל תונו. זו אונאת ממון: במספר שנים אחר היובל תקנה. זהו פשוטו ליישב המקרא על אפניו על האונאה בא להזהיר כשתמכור או תקנה קרקע דעו כמה שני׳ יש עד היוב׳ ולפי השנים ותבואות השדה שהיא ראויה לעשו׳ ימכור המוכר ויקנה הקונה שהרי סופו להחזיר לו בשנת היובל ואם יש שנים מועטות וזה מוכרה בדמים יקריב הרי נתאנה לוקח ואם יש שנים מרובות ואכל ממנה תבואות הרבה הרי נתאנ׳ מוכר לפי צריך לקנותה לפי ה הזמן וזהו שנ׳ במספר שני תבואו׳ ימכור לך לפי מנ׳ שני התבואו׳ שתהא עומדת ביד הלוקח תמכור לו ורבותי׳ דרשו מכאן שהמוכר שדהו אינו רשאי לגאול פחות משתי שנים שתעמוד שתי שנים ביד הלוקח מיום ליום ואפילו יש שלש תבואות באותן שתי שנים כגון שמכרה לו בקמותיה. ושני אינו יוצא מפשוטו כלומר מספר שנים של תבואות ולא של שדפון ומיעוט שנים שנים: תרבה מקנתו. תמכרנה ביוקר: תמעיט מקנתו׳ תמעיט בדמיה: ולא תונו איש את עמיתו. כאן הזהיר על אונאת דברים שלא יקניט את חברו ולא ישיאנו עצה שאינה הוגנת לו לפי דרכו והנאתו של יועץ ואם תאמר מי יודע אם נתכוונתי לרעה לכך נאמר ויראת מאלהיך היודע מחשבות הוא כל דבר המסור ללב שאין מכיר אלא מי שהמחשבה בלבו נאמר בו ויראת מאלהיך: וישבתם על הארץ לבטח. שבעון שמטה ישראל גולים שנ׳ אז תרצה הארץ את שבתותיה והרצת את שבתותיה ושבעים שנה של גלות בבל כנגד שבעים שמטות שבטלו היו: ונתנה הארץ וגו׳. וישבתם לבטח עליה. שלא תדאגו משנת בצורת: ואכלתם לשובע. אף בתוך המעים תהא בו ברכה: ולא כאסף. אל הבית: את תבואתנו׳ כגון יין ופירות האילן וספיחין הבאים מאליהם: לשלש השנים. לקצת הששית מניסן ועד ראש השנה ולשביעית ולשמינית שיזרעו בשמינית במרחשון ויקצרו בניסן: עד השנה התשיעית׳ עד חג הסוכות של תשיעית שהוא עת בא תבואתה של שמיני׳ לתוך הבית שכל ימות הקיץ היו בשדה בגרנות ובתשרי הוא עת האסיף לבית ופעמים שהיא צריכה לעשות לארבעה שנים בששית שלפני השמטה השביעית שהן בטלים מעבודת קרקע שתי שנים רצופות השביעית והיובל ומקרא זה נאמר בשאר השמטות כלן׳ והארץ לא תמכר. ליתן לאו על חזרת שדות לבעלי׳ ביובל שלא יהא הלוקח כובשה: לצמיתות. לפסיקה למכירה פסוקה עולמית: כי לי הארץ. אל תרע עינך בה שאינה שלך׳ ובכל

הלין קרי׳ דעבידנא ויסבון על הלין נטיה תגל הגשם ויסבתו לנסח לה · חרוצים לג׳ ויד זרעים הרחה · למיות קרי׳ ל תנין ל׳ סימן תלונה

ובכל ארץ אחוזתכם. לרבות בתים ועבד עברי והדבר זה מפור' בקידושין בפרק האומר ולפי פשוטו סמוך לפרשה שלאחריו שהמוכר אחוזתו רשאי לגאלה לאחר שתי שנים או הוא או קרובו ואין הלוקח יכול לעכב: כי ימוך אחיך ומכר. מלמד שאין אדם רשאי למכור שדהו אלא מחמת דוחק עני: מאחוזתו. ולא כולה למד דרך ארץ שישייר שדה לעצמו: וגאל את ממכר אחיו. ואין הלוקח יכול לעכב: ואיש כי לא יהיה לו גאל. וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים אלא גואל שיוכל לגאול ממכרו: וחשב את שני ממכרו. כמה שני' היו עד היובל כך וכך וכמה מכרתיה לך כך וכך עתיד היית להחזיר ביובל נמצאת קונה מספר התבואות כפי חשבון של כל שנה אכלת אותה שלש שנים או ארבע הוצא את דמיהן מן החשבון וטול השאר וזהו והשיב את העודף בדמי המקח על מה שאכלה ויתנם ללוקח: לאיש אשר מכר לו. המוכר הזה שבא לגאלה: די השיב לו. מכאן שאינו גואל לחצאין: עד שנת היובל. שלא יכנס לתוך אותה שנה כלום שהיובל משמט בתחילתו: בית מושב עיר חומה. בית בתוך עיר המוקפת חומה מימות יהושע בן נון: והיתה גאולתו. לפי שנ' בשדה שיכול לגאלה משתי שנים ואילך כל זמן שירצה ובתוך שתי שנים הראשונים אינו יכול לגאלה הוצרך לפרש בזה שהוא חילוף שאם רצה לגאול בשנה ראשונה גואלה ולאחר מכאן אינו גואלה: והיתה גאלתו. של בית: ימים. ימי שנה שלימה קרויים ימים וכן תשב הנער אתנו ימים: וקם הבית לצמיתות. יצא מכחו של מוכר ועומד בכחו של קונה: לא יצא ביובל. אמ' רב ספרא אם פגע בו יובל בתוך שנתו לא יצא:

ארץ אחוזתכם. שירשתם בארץ כנען גם בארץ האמורי: ימוך. מהפעלי השניים הכפולים וכא כעלם בשניהם וטעמו כמו דל ואביון: הקרוב אליו. ממשפחתו: וחשב. מהבנין הכבד הדגוש: ויצא הממכר. והנה שם תחת תאר השם ורבים כמוהו ואחר שהזכיר בית מושב ידענו כי ומכר מאחזתו שדה או כרם: עיר חומה. עיר מוקפת: ימים. שנה עד שוב הימים מקור וחום וקיץ וחורף כאשר היו כי שבתם שוב השמש למקומה והנה אנחנו צריכים לקבלה על שנה תמימה אם לחמה אם ללבנה ואם מעוברת: על שדה הארץ יחשב. כמו ויבואו האנשים על הנשים ופי' עם: גאלה תהיה לו. לכל בית ובית כמו בנות צעדה עלי שור וכמו על בניה כי איננו: גאלת עולם. כאשר ובעבור שאמ' גאלת עולם אמר ואשר יגאל והטעם כמו יקנה ויש אומרים אפי' אם היה הגואל לוי. ור"ו ויצא כפ"א רפה בלשון ישמעאל. בית או עיר המשפט אחד: ומטה ידו. מגזרת לא ימוט והמ"ם שרש וכמוהו אם אמרתי מטה רגלי: אחיך. ישראל: עמך. שאתה חייב למצא עמך שאתה רואה: גר ותושב. ואם הוא מארצך או גר ותושב: וחי. כמו יחיה: והחזקת בו. הפך ומטה ידו שלא יפול: כסף ותרבית. מפורש בדברי הקבלה ת"ו תרבית נוסף כמו תרמית והוא מגזרת רב רק הוא מהפעלים שהלמ"ד שלהם נח נעלם כמו תכלית שנה ואחר כן פי' הנשך והתרבית גם מ"ם מרבית נוסף כמו מ"ם ואבן משכית. וטעם

ובכל ארץ ה' וסי' ובכל ארץ מצרים היה לחם. ובכל ארץ אחוזתכם. תשחת הארץ מפני הרעב. ארץ ממשלתו דמלכים. וחברו דדה"י: מצאה ג' וסי' ולא מצאה היונה. ואם לא מצאה ידו. גם צפור מצאה בית: די"ו וסי' נמסר בסדר כי תזריע: תם ה' חס' וסי' עד תם שנת ממכרו. עד תם כל הדור. עד תם כל הגוי.

ובכל ארץ אחזתכם גאלה תתנו לארץ: ס כי ימוך אחיך ומכר מאחזתו ובא גאלו הקרב אליו וגאל את ממכר אחיו: ואיש כי לא יהיה לו גאל והשיגה ידו ומצא כדי גאלתו: וחשב את שני ממכרו והשיב את העדף לאיש אשר מכר לו ושב לאחזתו: ואם לא מצאה ידו די השיב לו והיה ממכרו ביד הקנה אתו עד שנת היובל ויצא ביבל ושב לאחזתו: ס ואיש כי ימכר בית מושב עיר חומה והיתה גאלתו עד תם שנת ממכרו ימים תהיה גאלתו: ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה וקם הבית אשר בעיר אשר לא חמה לצמיתת לקנה אתו לדרתיו לא יצא ביבל: ובתי החצרים אשר אין להם חמה סביב על שדה הארץ יחשב גאלה תהיה לו וביבל יצא: וערי הלוים בתי ערי אחזתם גאלת עולם תהיה ללוים: ואשר יגאל מן הלוים ויצא ממכר בית ועיר אחזתו ביבל כי בתי ערי הלוים הוא אחזתם בתוך בני ישראל: ושדה מגרש עריהם לא ימכר כי אחזת עולם הוא להם: ס וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו גר ותושב וחי עמך: אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך וחי אחיך עמך: את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך:

ובכל ארע אחסנתכון פורקנא תתנון לארעא: ארי יתמסכן אחוך ויזבין מאחסנתיה וייתי פריקיה דקריב ליה ויפרוק ית זביני אחוהי: וגבר ארי לא יהי ליה פריק ותדביק ידיה וישכח כמסת פורקניה: ויחשיב ית שני זבינוהי ויתיב ית מותרא לגבר דיזבין ליה ויתוב לאחסנתיה: ואם לא אשכחת ידיה כמסת דיתיב ליה ויהי זבינוהי ביד דיזבן יתיה עד שתא דיובלא ויפוק ביובלא ויתוב לאחסנתיה: וגבר ארי יזבין בית מותב קרתא מקפא שור ויהי פורקניה עד משלם שתא דזבינוהי עידן בעידן יהי פורקניה: ואם לא יתפרק עד משלם ליה שתא שלמתא ויקום ביתא די בקרתא די ליה שורא לחלוטין לדזבן יתיה לדרוהי לא יפוק ביובלא: ובתי פציחיא די לית להון שור מקף סחור סחור על חקל ארעא יתחשבון פורקנא יהי להון וביובלא יפקון: וקירוי ליואי בתי קירוי אחסנתהון פורקן עלם תהא לליואי: ודי יפרוק מן ליואי ויפקון זביני ביתא וקירוי אחסנתהון ביובלא ארי בתי קירוי ליואי היא אחסנתהון בגו בני ישראל: וחקל רוח קרויהון לא יזדבן ארי אחסנת עלם הוא להון: וארי יתמסכן אחוך ותמוט ידיה עמך ותתקף ביה דייר ותותב ויחי עמך: לא תסב מניה חבוליא ורביתא ותדחל מאלהך ויחי אחוך עמך: ית כספך לא תתן ליה בחבוליא וברביתא לא תתן מיכלך:

מסרה

תם וישר יצרוני. עד תם פגריכ. וחד ותם דרכיך. ובל משלי דכוו' בס"א אנשי דמים ישנאו איש: ואשר י"ב ר"פ וסי' ואשר לא שם לבו. ואשר לא צדה. ואשר יגאל מן הלוים. ואשר יבא את רעהו. ואשר עשה לדתן. ואשר עשה לכם במדבר. ואשר אכלו שאר עמי. ואשר ישמעו. ואשר נתנו שארית. ואשר היה נעשה ליום. ואשר לא נתן. ואשר עשה לחיל: חמה ג' חס' וסימ' בסדר בשלח: ושדה ב' א' כתיב ה"א וא' יו"ד וסימ' ושדה מגרש. הרי בגלבוע אל טל ואל מטר עליהם ושדי:

שבתוכו לא יצא: ובתי החצרים. כתרגומו פצחין עיירות פתוחות מאין חומה ויש הרבה בספר יהושע הערים וחצריהם בחצריהם ובטירותם: על שדה הארץ יחשב. הרי הן כשדות הנגאלים עד היובל ויוצאין ביובל לבעלים אם לא נגאלו: גאלה תהיה לו. מיד אם ירצה ובזה יפה כחו מכח שדות שהשדות אין נגאלות עד שתי שנים: וביובל יצא. בחנם: וערי הלוים. ארבעים ושמנה עיר שנתנו להם: גאולת עולם. גואל מיד אפי' לפני שתי שנים אם מכרו שדה משדותיה' הנתונות להם באלפים אמה סביבות הערים או אם מכרו בית בעיר חומה גואלין לעולם ואינו חלוט לסוף שנה: ואשר יגאל מן הלוים. ואם יקנה בית או עיר מהם: ויצא ביובל. אותו ממכר של בית או של עיר ויחזור ללוי שמכרו ולא יהיה חלוט כשאר בתי ערי חומה של ישרא' וגאולה זו לשון מכירה. דבר אחר לפי שנאמר גאולת עולם תהיה ללוים יכול לא דבר הכתוב אלא בלוקח ישראל שקנה בית בערי הלוים אבל לוי שקנה מלוי יהי' חלוט ת"ל ואשר יגאל מן הלוים אף הגואל מיד לוי גואל גאולת עולם: ויצא ממכר בית. הרי זו מצוה אחרת ואם לא גאלה יוצאה ביובל ואינו נחלט לסוף שנה כבית של ישראל: כי בתי ערי הלוים היא אחוזתם. לא היו להם נחלת שדות וכרמים אלא ערים לשבת ומגרשיהם לפיכך הם להם במקום שדות ויש להם גאולה כשדות כדי שלא יופקעו נחלתם מהם: ושדה מגרש עריהם לא ימכר. מכר גזבר שאם הקדיש בן לוי את שדהו ולא גאלה ומכרה גזבר אינה יוצאה לכהנים ביובל כמו שנאמר בישראל ואם מכר את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד אבל בן לוי גואל לעולם: והחזקת בו. אל תניחהו שירד ויפול ויהיה קשה להקימו אלא חזקהו משעת מוטת היד למה זה דומה למשאוי שעל החמור עודהו על החמור אחד תופס בו ומעמידו נפל לארץ חמשה אין מעמידין אותו: גר ותושב. אף אם הוא גר או תושב ואי זהו תושב כל שקבל עליו שלא לעבוד ע"ז ואוכל נבלות: ויראת מאלהיך. לפי שדעתו של אדם נמשכת אחר הרבית וקשה לפרוש ממנו ומורה לעצמו היתר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלו הוצרך לומר ויראת מאלהיך או התולה מעותיו בגוי להלוותם לישראל ברבית הרי זה דבר המסור ללבו של אדם ומחשבתו לכך הוצרך לומר ויראת מאלהיך:

אמר

אבן עזרא

וטעם אני ה׳ אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים שהייתם גרים והנה נתתי לכם אחוזה והטעם דבק עם גר ותושב וחי עמך גם עם כל הפרש׳ הנזכרת בעבור גאלת הארץ. והזכיר פרשת ונטה ידו עמך בעבור שיזכיר הישראלי שיהיה לו צורך רב עד שימכור עצמו שיצא ביובל והנה כל פרשת הסדר דבקה: ונמכר לך. הוא מעצמו או נגנב ממך ומכרוהו בבית דין: הוא ובניו עמו. זה שהעתיקו חכמים ועבדו לעולם. וטעם כי עבדי הם כי אני קניתים מבית עבדים: תרדה בו. כטעם ממשלה: בפרך. כדברי המתרגם ארמית: מאת הגוים אשר סביבותיכם. כעמון ומואב ואדום וארם: וגם מבני התושבים. הדרים בארץ כנען שהיא ארצכם והם מהגוים ה׳ הנזכרים או מצרים וכל עם חוץ משבעת הגוים כי הכתוב הזהיר עליהם לא תחיה כל נשמה והנה אסור אפילו להאכילם ויתכן שחז״ל אמרו עבד כנעני על הגר הגר בארץ כנען ואיננו כנעני ביחוסו או הם ידעו להוציא זה הדבר לאמיתו כי דעתנו קלה כנגד דעתם: והתנחלתם. מבנין התפעל וכמוהו והתאויתם לכם: לעולם בהם תעבודו. מותרים רק כאשר מצאנו חז״ל שאמרו כי היא מצוה קבלנוה. וטעם ובאחיכם בני ישראל שתעשה הפרש בין אחיך ובין הנכרי: או לעקר. כמו שרש והטעם שסב לדת ישראל והוא ממשפחת גר ואין ריע לו רק הוא כמו מלת ושרשך הפך וכן ואת סוסיהם תעקר: או השיגה ידו. שמצא אבידה או ירש ממון מת ממשפחתו. והזכיר בתחלה האח והמשפחה כי הוא הדבר הנמצא ברוב: קונהו. בה״א ובלא ה״א שוה: ממכרו. שם הפעל מבנין׳ נפעל והשנים שיעמוד עמו כימי שכיר יהיה. וי״ו ואם עוד רבות בשנים כפ״א רפה בלשון ישמעאל והטעם בין היות השנים הנשארו׳ רבות או מעטות: לפיהן

רשי

אשר הוצאתי וגו׳. והבחנתי בין בכור לשאינו בכור אף אני יודע ונפרע מן המלוה מעות לישראל ברבית ואומר של גוי הם. דבר אחר אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים על מנת שתקבלו עליכם מצותי אפי׳ הם כבדות עליכם: לתת לכם את ארץ כנען. בשכר שתקבלו מצותי: להיות לכם לאלהים. שכל הדר בארץ ישר׳ אני לו לאלהים וכל היוצא ממנה כעובד ע״ז: עבודת עבד. עבודה של גנאי שיהא ניכר בה כעבד שלא יוליך כליו אחריו לבית המרחץ ולא ינעיל לו מנעלו׳ כשכיר כתוש׳ עבודת קרקע ומלאכת אומנות כשאר שכירו׳ התנהג בו: עד שנת היובל. אם פגע בו יובל לפני שש שנים היובל מוציאו: והוא ובניו עמו. אמר ר׳ שמעון אם הוא נמכר בניו מי מכרן אלא מכאן שרבו חייב במזונות בניו: אל אחוזת אבותיו. אל כבוד אבותיו ואין לזלזלו בכך: אחזת. חזקת: כי עבדי הם. שטרי קודם: לא ימכרו ממכרת עבד. בהכרזה כאן יש עבד למכור ולא יעמידנו על אבן הלקח: לא תרדה בו בפרך. מלאכה שלא לצורך כדי לענותו אל תאמר לו החם לי את הכוס הזה והוא אינו צריך עדור תחת הגפן עד שאבא שמא תאמר אין מכיר בדבר אם לצורך אם לאו ואומר אני לו שהוא לצורך הרי הדבר הזה מסור ללבו לכך נאמ׳ ויראת: ועבדך ואמתך אשר יהיו לך. אם תאמר אם כן במה אשתמש בעבדי איני מושל ב׳ באומות אני נוחל שהרי הזהרתני לא תחיה כל נשמה אלא מי ישמשני: מאת הגוים. הם יהיו לך לעבדים: אשר סביבותיכם. ולא שבתוך גבול ארצכם שהרי בהם אמרתי לא תחיה כל נשמה: וגם מבני התושבים. שבאו מסביבותיכם לישא נשים בארצכם וילדו להם. הבן הולך אחר האב ואינו בכלל לא תחיה אלא אתה מותר לקנותו כעבד: מהם תקנו. אותם תקנו: והתנחלתם אותם לבניכם. החזיקו בהם לנחלה לצורך בניכם אחריכם ולא יתכן לפרש הנחילום לבניכם שאם כן היה לו לכתוב והנחלת׳ אותם לבניכם והתנחלת׳ כמו והתחזקתם. איש באחיו. להביא נשיא בעמו ומלך במשרתיו שלא לרדות בפרך: יד גר ותושב. גר והוא תושב כתרגו׳ ערל תותב וסופו מוכיח ומכר לגר תושב: וכי תשיג יד גר ותושב עמך. מי גרם לו שיעשיר דבוקו עמך: ומך אחיך עמו. מי גרם לו שימוך דבוקו עמו על ידי שלמד ממעשיו: משפחת גר. זה הגוי כשהוא אומר לעקר זה הנמכר לע״ז עצמה להיות לה שמש ולא לאלהות אלא לחטוב עצים ולשאוב מים: גאולה תהיה לו. מיד אל תניחהו שיטמע עד שנת היובל שהרי כל עצמו לא קנאו אלא לעבדו עד היובל שהרי ביובל יצא כמו שנאמר למטה ויצא בשנת היובל ובגוי שתחת ידך הכתוב מדבר ואף על פי כן לא תבא עליו בעקיפין מפני חלול השם אלא כשבא ליגאל ידקדק בחשבון לפי המגיע בכל שנה ושנה ינכה לו הגוי מן דמיו אם היו עשרים שנה משנמכר עד היובל וקנאו בעשרים מנה נמצא שקנה הגוי עבודת שנה במנה ואם שהה זה אצלו חמש שנים ובא ליגאל ינכה לו חמשת מנים ויתן לו העבד חמשה עשר מנים וזהו והיה כסף ממכרו במספר שנים: כימי שכיר יהיה עמו. חשבון המגיע לכל שנה ושנה יחשב כאילו נשכר עמו כל שנה במנה וינכה לו: ואם עוד רבות בשנים. עד היובל: לפיהן

מסורה

וכי ימוך חד מן ד׳ זוגין מן ג׳ ג׳ בענין קדמא לא נסיב וי״ו ותני׳ ותליתא נסיב וי״ו וסים ׳במסרא רבתא: כשכיר ב׳ וסים׳ כשכיר כתושב יהיה עמך. עד ירצה כשכיר יומו: וגם י״ג ר״פ וסים׳ ללוט. וגם את הגוי. וגם אמנת אחתי. וגם את בן האמה. וגם ערב רב. וגם מקניו. וגם הכהנים הנגשים. וגם מבני התושבים. וגם

תורה

אֲנִי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לָתֵת לָכֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים׃ ס

וְכִי־יָמוּךְ אָחִיךָ עִמָּךְ וְנִמְכַּר־לָךְ לֹא־תַעֲבֹד בּוֹ עֲבֹדַת עָבֶד׃ כְּשָׂכִיר כְּתוֹשָׁב יִהְיֶה עִמָּךְ עַד־שְׁנַת הַיֹּבֵל יַעֲבֹד עִמָּךְ׃ וְיָצָא מֵעִמָּךְ הוּא וּבָנָיו עִמּוֹ וְשָׁב אֶל־מִשְׁפַּחְתּוֹ וְאֶל־אֲחֻזַּת אֲבֹתָיו יָשׁוּב׃ כִּי־עֲבָדַי הֵם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לֹא יִמָּכְרוּ מִמְכֶּרֶת עָבֶד׃ לֹא־תִרְדֶּה בוֹ בְּפָרֶךְ וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ׃ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ אֲשֶׁר יִהְיוּ־לָךְ מֵאֵת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיכֶם מֵהֶם תִּקְנוּ עֶבֶד וְאָמָה׃ וְגַם מִבְּנֵי הַתּוֹשָׁבִים הַגָּרִים עִמָּכֶם מֵהֶם תִּקְנוּ וּמִמִּשְׁפַּחְתָּם אֲשֶׁר עִמָּכֶם אֲשֶׁר הוֹלִידוּ בְּאַרְצְכֶם וְהָיוּ לָכֶם לַאֲחֻזָּה׃ וְהִתְנַחַלְתֶּם אֹתָם לִבְנֵיכֶם אַחֲרֵיכֶם לָרֶשֶׁת אֲחֻזָּה לְעֹלָם בָּהֶם תַּעֲבֹדוּ וּבְאַחֵיכֶם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אִישׁ בְּאָחִיו לֹא־תִרְדֶּה בוֹ בְּפָרֶךְ׃ ס

וְכִי תַשִּׂיג יַד גֵּר וְתוֹשָׁב עִמָּךְ וּמָךְ אָחִיךָ עִמּוֹ וְנִמְכַּר לְגֵר תּוֹשָׁב עִמָּךְ אוֹ לְעֵקֶר מִשְׁפַּחַת גֵּר׃ אַחֲרֵי נִמְכַּר גְּאֻלָּה תִּהְיֶה־לּוֹ אֶחָד מֵאֶחָיו יִגְאָלֶנּוּ׃ אוֹ־דֹדוֹ אוֹ בֶן־דֹּדוֹ יִגְאָלֶנּוּ אוֹ־מִשְּׁאֵר בְּשָׂרוֹ מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ יִגְאָלֶנּוּ אוֹ־הִשִּׂיגָה יָדוֹ וְנִגְאָל׃ וְחִשַּׁב עִם־קֹנֵהוּ מִשְּׁנַת הִמָּכְרוֹ לוֹ עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל וְהָיָה כֶּסֶף מִמְכָּרוֹ בְּמִסְפַּר שָׁנִים כִּימֵי שָׂכִיר יִהְיֶה עִמּוֹ׃ אִם־עוֹד רַבּוֹת בַּשָּׁנִים

תרגום

אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אַפֵּקִית יַתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמִתַּן לְכוֹן יַת אַרְעָא דִכְנַעַן לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהּ׃ וַאֲרֵי יִתְמַסְכַּן אֲחוּךְ עִמָּךְ וְיִזְדַּבַּן לָךְ לָא תִפְלַח בֵּיהּ פּוּלְחַן עַבְדִּין׃ כַּאֲגִירָא כְּתוֹתָבָא יְהֵא עִמָּךְ עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא יִפְלַח עִמָּךְ׃ וְיִפּוֹק מֵעִמָּךְ הוּא וּבְנוֹהִי עִמֵּיהּ וִיתוּב לְזַרְעִיתֵהּ וּלְאַחְסָנַת אֲבָהָתוֹהִי יְתוּב׃ אֲרֵי עַבְדַי אִנּוּן דִּי אַפֵּקִית יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לָא יִזְדַּבְּנוּן זְבוּן עַבְדִּין׃ לָא תִפְלַח בֵּיהּ בְּקַשְׁיוּ וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ׃ וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ דִּי יְהוֹן לָךְ מִן עַמְמַיָּא דִּי בְסַחְרָנֵיכוֹן מִנְּהוֹן תִּקְנוּן עַבְדִּין וְאַמְהָן׃ וְאַף מִבְּנֵי תוֹתָבַיָּא עַרְלַיָּא דְּדָיְרִין עִמְּכוֹן מִנְּהוֹן תִּקְנוּן וּמִזַּרְעִיָּתְהוֹן דְּעִמְּכוֹן דִּי אִתְיְלִידוּ בְּאַרְעֲכוֹן וִיהוֹן לְכוֹן לְאַחְסָנָא׃ וְתַחְסְנוּן יָתְהוֹן לִבְנֵיכוֹן בָּתְרֵיכוֹן לִירוּתַת אַחְסָנָא לְעָלַם בְּהוֹן תִּפְלְחוּן וּבַאֲחֵיכוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר בְּאֲחוּהִי לָא תִפְלַח בֵּיהּ בְּקַשְׁיוּ׃ וַאֲרֵי תַדְבֵּיק יַד עֲרַל וְתוֹתָב עִמָּךְ וְיִתְמַסְכַּן אֲחוּךְ עִמֵּיהּ וְיִזְדַּבַּן לַעֲרַל תּוֹתַב עִמָּךְ אוֹ לְאַרְמָאֵי מִזַּרְעִית גִּיּוֹרָא׃ בָּתַר דְּיִזְדַּבַּן פּוּרְקָנָא תְּהֵא לֵיהּ חַד מֵאֲחוֹהִי יִפְרְקִנֵּיהּ׃ אוֹ אַח אֲבוּהִי אוֹ בַר אַח אֲבוּהִי יִפְרְקִנֵּיהּ אוֹ מִקָּרִיב בִּשְׂרֵיהּ מִזַּרְעִיתֵהּ יִפְרְקִנֵּיהּ אוֹ דְתַדְבֵּק יְדֵיהּ וְיִתְפְּרֵק׃ וִיחַשֵּׁב עִם זָבְנֵיהּ מִשַּׁתָּא דְאִזְדַּבַּן לֵיהּ עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא וִיהֵי כְּסַף זְבִינוֹהִי בְּמִנְיַן שְׁנַיָּא כְּיוֹמֵי אֲגִירָא יְהֵי עִמֵּיהּ׃ אִם עוֹד סַגִּיאוּת בִּשְׁנַיָּא

מסורה (הגהות גליון)

ל׳ מטע׳ נסכ׳ רכ׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ · כו״ל חס׳ ב״ח · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ב׳ חס׳ וי״ו · י״ב ר״פ · ל׳ · ל׳ וח׳ · ממשפחתם · ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מ״ל · ידין מ״ל · יח חס׳ · ג׳ בלשו׳ · ל׳ ובענין · ל׳ וח׳ ואם חך ל׳ · ל׳ · ל׳ בפס׳ · כו״ל חס׳ במ״ה מ״ל · ל׳ וא׳ ל׳ וח׳ והשיגה · ל׳ ר״פ בסיפו׳ · והאחרים ו׳ חלין בטע׳ אזלא ומהפך

את אחיך. וגם הקמתי את בריתי. וחברון. וגם יד י״י היתה בם. וגם את חצרעה: הגרים ד׳ קמץ וסי׳ והיתה שבת. וגם מבני התשבים. והגרים עמהם מאפרים ומנשה. דה״י. ולהגרים הגרים בתככם. דיחזקאל: הולידו ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מלא וסים׳ וגם מבני התושבים. ולהגרים הגרים בתככם. דיחזקאל. תניינא חס׳: ובאחיכם ו׳ מלין בטעמא אזלא ומהפך וסי׳ ובאחיכם בני ישראל. כל העדה מדבר צן. וכל צורתיו וכל תורתיו. הקצותיהם על יאשיהו. גדבריא דתבריא. זמריא ותרעיא:

לְפִיהֶן יָשִׁיב גְּאֻלָּתוֹ מִכֶּסֶף מִקְנָתוֹ׃ וְאִם מְעַט נִשְׁאַר בַּשָּׁנִים עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל וְחִשַּׁב לוֹ כְּפִי שָׁנָיו יָשִׁיב אֶת גְּאֻלָּתוֹ׃ כִּשְׂכִיר שָׁנָה בְּשָׁנָה יִהְיֶה עִמּוֹ לֹא יִרְדֶּנּוּ בְּפֶרֶךְ לְעֵינֶיךָ׃ וְאִם לֹא יִגָּאֵל בְּאֵלֶּה וְיָצָא בִּשְׁנַת הַיֹּבֵל הוּא וּבָנָיו עִמּוֹ׃ כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים עֲבָדַי הֵם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם אֱלִילִם וּפֶסֶל וּמַצֵּבָה לֹא תָקִימוּ לָכֶם וְאֶבֶן מַשְׂכִּית לֹא תִתְּנוּ בְּאַרְצְכֶם לְהִשְׁתַּחֲוֺת עָלֶיהָ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ אֶת שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ וּמִקְדָּשִׁי תִּירָאוּ אֲנִי יְהוָה׃

ג׳ כ״ר · ל׳ · ח׳ · כ״ו · כ׳ ל״כ · ל׳ · ח״ז פסו׳ לא לא לא · כ״כ ס״פ · ל׳ סוף פסוק

לְפוּמְהֶן יָתִיב פּוּרְקָנֵיהּ מִכְּסַף זְבִינוֹהִי׃ וְאִם זְעֵיר אִשְׁתְּאַר בְּשְׁנַיָּא עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא וִיחַשֵּׁיב לֵיהּ כְּפוּם שְׁנוֹהִי יָתִיב יָת פּוּרְקָנֵיהּ׃ כַּאֲגִיר שְׁנָא בִּשְׁנָא יְהֵי עִמֵּיהּ לָא יִפְלַח בֵּיהּ בְּקַשְׁיוּ לְעֵינָךְ׃ וְאִם לָא יִתְפְּרַק בְּאִלֵּין וְיִפּוֹק בְּשַׁתָּא דְיוֹבֵלָא הוּא וּבְנוֹהִי עִמֵּיהּ׃ אֲרֵי דִילִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עַבְדִין עַבְדַי אִנּוּן דְּאַפֵּקִית יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן טַעֲוָן וְצֵלֶם וְקָמָא לָא תְקִימוּן לְכוֹן וְאֶבֶן סְגִידָא לָא תִתְּנוּן בְּאַרְעֲכוֹן לְמִסְגַּד עֲלַהּ אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ יָת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִילִי תִּטְּרוּן וּלְבֵית מַקְדְּשִׁי תְּהוֹן דָּחֲלִין אֲנָא יְיָ׃

נ״ז חטי״ל לאחוזה · סימן׃

פרשה

אִם בְּחֻקֹּתַי תֵּלֵכוּ וְאֶת מִצְוֺתַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם׃ וְנָתַתִּי גִשְׁמֵיכֶם בְּעִתָּם וְנָתְנָה הָאָרֶץ יְבוּלָהּ וְעֵץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פִּרְיוֹ׃ וְהִשִּׂיג לָכֶם דַּיִשׁ אֶת בָּצִיר וּבָצִיר יַשִּׂיג אֶת זָרַע וַאֲכַלְתֶּם לַחְמְכֶם לָשֹׂבַע וִישַׁבְתֶּם לָבֶטַח בְּאַרְצְכֶם׃ וְנָתַתִּי שָׁלוֹם בָּאָרֶץ וּשְׁכַבְתֶּם וְאֵין מַחֲרִיד וְהִשְׁבַּתִּי חַיָּה רָעָה מִן הָאָרֶץ וְחֶרֶב לֹא תַעֲבֹר בְּאַרְצְכֶם׃ וּרְדַפְתֶּם אֶת אֹיְבֵיכֶם וְנָפְלוּ לִפְנֵיכֶם לֶחָרֶב׃

ז׳ ר״פ בספ׳ · חקת דקרי׳ למצות ו׳ · ל׳ · כתיב׳ יבולה ד׳ בלים · ח׳ · ל׳ · ד׳ ותס · ל״ג · כו״ל חס׳ ו״ח

פרשה

אִם בִּקְיָמַי תְּהָכוּן וְיָת פִּקּוֹדַי תִּטְּרוּן וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן׃ וְאֶתֵּן מִטְרֵיכוֹן בְּעִדָּנְהוֹן וְתִתֵּן אַרְעָא עֲלַלְתַּהּ וְאִילַן חַקְלָא יִתֵּן אִבֵּיהּ׃ וְיַעְרַע לְכוֹן דַּיָּשָׁא לִקְטָפָא וּקְטָפָא יַעְרַע לְאַפּוֹקֵי בַּר זַרְעָא וְתֵיכְלוּן לַחְמְכוֹן לְמִשְׂבַּע וְתֵיתְבוּן לְרוּחְצַן בְּאַרְעֲכוֹן׃ וְאֶתֵּן שְׁלָמָא בְּאַרְעָא וְתִשְׁרוּן וְלֵית דְּמָנִיד וְאֲבַטֵּל חַיְתָא בִישְׁתָא מִן אַרְעָא וּדְקָטְלִין בְּחַרְבָּא לָא יְעִידוּן בְּאַרְעֲכוֹן׃ וְתִרְדְּפוּן יָת בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן וְיִפְּלוּן קֳדָמֵיכוֹן לְחַרְבָּא׃

לפיהן חד מן אלפא ביתא מן חד חד חד נ״ן וחד מ״ם בסוף תיבותא וסי׳ אהון · ורגמו עליהם אבן · אהדם · ואנשים צדיקים · בנעוריהן · והזנינה במצרים · בנעוריה · אשר בנינו כנטעים · והמיתן · אם בן הוא · והמתם · ויצו אבשלום את נעריו · ובמשפטיהן · ודרך לפניהם · ובמשפטיהם · המלך יתאבל · ידעתין · עתה נבראו ·

ידעתים · שלשה המה נפלאו ממני · לפיהן · אם עוד רבות · לפיהם · שרים עצרו במלים · מוצאיהן · ודרך לפניהם · מוצאיהם · ויכתוב משה את · מעזכן · הלילו אניות תרשיש · מעזכם · ויאמר להם לכו אכלו · פריהן · כי על כן שלח על כל · פריהם · ושבתי את שבות · שוממין · על אלה אני בביה · תאכלון · לא יום אחד · תאכלום · כל הולך על גחון · וכל חד וחד לית דכו׳ : לא תעשו לכם אלילם חד מן ו״רפ אית בהון לא לא לא נמסר בסדר קדשים : יבולה ח׳ וסי׳ ונתנה הארץ יבולה · ועץ השדה · ותם לריק כחכם · והאדמה לא תתן את יבולה · ארץ נתנה יבולה יברכנו · גם יי׳ יתן הטוב · וארצנו תתן יבולה · והארץ תתן יבולה · דיחזקאל · כלאה יבולה · והארץ תתן את יבולה · דזכריה · וחד ויבולה ותאכל ארץ ויבולה : לשבע ד׳ וחס׳ נמסר בסדר בשלח : והשבתי י״ג נמסר בהושע סימן ב׳ גבי פרשת וזהו מספר בני ישראל :

רשי

לפיהן · הכל כמו שפירשתי : לא ירדנו בפרך · לעיניך כלומר ואתה רואה : ואם לא יגאל באלה · באלה הוא נגאל ואינו נגאל בשש : כי לי בני ישראל עבדי׳ · שטרי קודם : אני יי׳ אלהיכם · כל המשעבדן מלמטה כאילו משעבדן מלמעלה : לא תעשו לכם אלילים · כנגד זה הנמכר לגוי שלא יאמר הואיל ורבי מגלה עריות אף אני כמותו הואיל ורבי עובד ע״ז אף אני כמותו הואיל ורבי מחלל שבת אף אני כמותו לכך נאמרו מקראות הללו ואף הפרשיו׳ הללו נאמרו על הסדר בתחלה הזהיר על השביעי׳ ואם חמד ממון ונחשד על השביעית סופו למכור מטלטליו לכך סמך לה וכי תמכרו ממכר לא חזר בו סוף מוכר אחוזתו לא חזר בו סוף מוכר את ביתו לא חזר בו סוף לוה בריבי׳ כל׳ו האחרונות קשות מן הראשונות לא חזר בו סוף מוכר את עצמו לא חזר בו לא דיו לישראל אלא אפילו לגוי : ואבן משכית · לשון כסוי כמו ושכותי כפי שמכסין הקרקע ברצפת אבנים : להשתחוות עליה · אפילו לשמים לפי שהשתחוואה בפשוט ידים ורגלי׳ היא ואסרה תורה לעשות כך חוץ מן המקדש : אני יי׳ · נאמן לשלם שכר ·

חסלת בהר סיני :

אם בחקתי תלכו · יכול זה קיום המצות כשהוא אומר ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם הרי קיום המצו׳ אמור הא מה אני מקיים אם בחקתי תלכו שתהיו עמלים בתורה : ואת מצותי תשמרו · הוו עמלי׳ בתורה על מנת לשמור ולקיי׳ כמו שנ׳ ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם : בעתם · בשעה שאין דרך בני אדם לצאת כגון בלילי שבתות : ועץ השדה · הן אילני סרק ועתידין לעשות פירות : והשיג לכם דיש את בציר · שיהא הדיש מרובה ואתם עסוקים בו עד הבציר ובבציר תעסקו עד שעת הזרע : ואכלתם לחמכם לשובע · אוכל קמעא והוא מתברך במעיו : ונתתי שלום · שמא תאמרו הרי מאכל והרי משתה אם אין שלום אין כלום תלמוד לומר אחר כל זאת ונתתי שלו׳ בארץ מכאן שהשלו׳ שקול כנגד הכל וכן הוא אומר עושה שלום ובורא את הכל : וחרב לא תעבור בארצכם · אין צריך לומר שלא יבואו למלחמה אלא אפילו לעבור דרך ארצכם ממדינה למדינה : לפניכם לחרב · איש בחרב רעהו : ורדפו

אבן עזרא

לפיהן ישיב גאלתו · על כסף מקנתו כן יחשב לו : כשכיר שנה · להוסיף לא ירדנו בפרך לעיניך לא כמשפט הגר לרדות בו בפרך : ואם לא יגאל באלה · בשנים הנשארות ליובל וי״א על ידי אלה הנזכרים : כי לי בני ישראל · טעם שתודיעו כן הגר הקונה העבד הישראלי : לא תעשו לכם אלילים · בעבור שנמכר לגוי הזהיר על ע״ז שלא ישמש אדניו בפסל ולא יעבוד אדניו בשבת ובזה יקנהו הנכרי : ומקדשי תיראו · שיבא למקדש שלש רגלים ויתכן להיות טעם לא תעשו לכם אלילים בעבור שאמר עבדי הם ואחר שהם עבדי יעבדו אותי לבדי ולא אחרי׳ · ופסל ידוע · ומצבה לפסל׳ : משכית · שם כמו מרבית וטעמו אבן מצויירת מגזר׳ עברו משכיות לבב שכיות החמדה : לא תתנו בארצכם · זה משפט ע״ז במרקולים : כי אני יי׳ אלהיכם · לי תשתחוו ובתרגו׳ ירושלמי כן : את שבתותי תשמרו · שבות השמיטה : ומקדשי תיראו · שבת היובל כי כן כתוב קדש תהיה לכם · ולפי דעתי שהזכיר את שבתותי מטעם ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחוות לפני ולא בעבור שהזכיר להשתחוות עליה והטעם שתבאו בכל שבת להשתחוות לפני ולא על אבן משכית רק מקדשי והנה הזכיר היום הנבחר כי הוא נבחר לעבודת השם כאשר פירשתיגם הזכיר המקו׳ הנבחר · וטעם אני יי׳ ששבתי מכל מלאכ׳ בשבת וכבודי דר במקדש על כן הזכיר מלת תיראו :

אם בחקותי · תשמרו ועשיתם · מגו׳ ללמוד וללמד ולעשות · וי״ו ונתתי כוי״ו והארץ היתה תהו ובוהו ולעולם כאשר המלה מלרעם וי״ו הטעם הוא לעתיד ואם מלעיל עבר חוץ ממתי׳ מעט : יבולה · מן כי בול הרים ישאו לו ולא נדע אם הי״וד שרש או איננו שרש כמלת יקום : דיש את בציר · והנה התחבר באסף את מעשיך מן השדה וכרם : לשובע · שם הפועל : לבטח · בלמ״ד ובחסרונו שוה וכן מלת לבדד והנה הזכיר בתחלה השובע שהוא עיקר · וטעם וישבתם לבטח כי בימי הרעב יגלו בני אדם ממקומם כטעם לא תוסף תת כחה לך נע ונד : ונתתי שלום בארץ · ביניכם : ואין מחריד · לא מחיה רעה ולא מאויב רק אתם תרדפו האויב ויפול לפניכם והתמה כי מתי מעט מכם ירדפו מתי רב מ מהאויבי׳ וכבר הודעתיך בספר מאזנים כי עשרה ומאה ואלף ורבבה שהיא עשרת אלפים סוף חשבון ומנהג המרבה לומר אחד לעשר כמו כי עתה כמונו עשרה אלפי׳ ופה הוסיף כי המאה ירדפום חמשה והנה כפל מנהג המרבה וכל אחת מהמאה ירדוף מאה וי״א כי בעבור התחברו׳ האחדים יוסיף המספר וכן איכה ירדוף אחד אלף ואין צורך : וכפלו

אבן עזרא

ונפלו אויביכם. פעם אחרת שיפלו פעם אחר פעם בלי תקומה: ופניתי אליכם. להרבות עשריכם ולהפרות ולהרבות אתכם בבנים ובנות והנכון בעיני להיות והפריתי הכף עוכר ריחם: והקימותי את בריתי אתכם. להיותכם ככוכבי השמים לרוב וכעפר הארץ: ואכלתם ישן נושן. התימה שתהיו רבים ומרוב התבואה יאכל מי שירצה ישן גם נושן יותר מהישן והוא מבנין כפעל וים מי שיוציא הישן מביתו מפני החדש כי אין לו מקום לשומו שם ומפרש את׳ כי טעם תוציאו אל השדה: ונתתי משכני. ולא תפחדו שתבואו לעולם לידי חסרון כי כבודי דר עמכם ואיננו כבן אדם שתגעל נפשו לשבת במקום אחד ועוד כי בלכתכם אל ארץ אויביכם והתקדש איננו עמכם יתהלך כבודי בתוככם והנה אני אהיה לכם לאלהים ואתם עמי כי על כן הוצאתי אתכם מארץ מצרי׳: מוטות עולכם. משל כפר החורש שעבור אדמת בעליו וישרא׳ השתעבדו בבנין האדמה כי כן כתוב: קוממיות. בקומה זקופה ורבים יגידו את׳ כי הקללות רבות מהברכות ולא אמרו אמת רק כאמרו הברכו׳ כלל ובאמרו בקללות פרטים לירא ולהפחיד השומע׳ והמשכיל היטב יתברר לו דברי: את כל המצות. אלה הכתוב׳: להפרכם. מלה זרה בדקדו׳ כי משקלי שמות הפעלי משתנים: והפקדתי עליכם. כאדם פקיד על אחר יעשה חפצו בו: בהלה את השחפ׳ ואת הקדח׳. חליים ידועים. וטעם את שם׳ וטעם בהלה שתבהלו ולא תדעו מה תעשו וי״א כי בהלה כפתאום ורבי׳ אמרו כי השחפת והקדחת שנים חליים בזרע כמו השדפון והירקון כי כן כתוב בעבור וזרעתם לריק ואין צורך כי פירושו שיבאו להם חליים ואם באו שוללים לכפרים יאכלו הזרע כי אין מי שיצא אליהם לגרשם. וטעם מכלות עינים שאלה החליים יחשכו עינים ויאכו הנפש והאלף חסר מ מאלת ומדיבות נפש וכן ממלת שקר מזין וי״א כי העינים מן הגוף בעבור ומדיבות נפש ואין צורך: ונתתי פני. קצפי ואפי כמו ופניה לא היו לה והטעם כי הנשארי׳ שאין להם חליים אם יצאו אל האויבים ינגפו לפניהם ופעם ינוסו ואין רודף כטעם מחנה ארם: ואם

רשי

ורדפו מכם. מן החלשים שבכם ולא מן הגבורים שבכם: חמשה מאה ומאה רבבה. וכי כך הוא החשבון והלא לא היה צריך לומר אלא מאה מכם שני אלפים ירדופו אלא אינו דומה מועטין העושין את התורה למרובין העושין את התורה: ונפלו אויביכם וגו׳. שיהיו נופלין לפניכם שלא כדרך הארץ: ופניתי אליכם. אפנה מכל עסקי לשלם שכרכם משל למה הדבר דומה למלך ששכר פועלים וכו׳ כדאיתא בתורת כהנים: והפריתי אתכם. בפריה ורביה: והרביתי אתכם. בקומה זקופה: והקימותי את בריתי אתכם. ברית חדשה לא כברית הראשונה שהפרתם אותה אלא ברית חדשה שלא תופר שנ׳ וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית וגו׳: ואכלתם ישן נושן. הפירות יהיו משתמרין וטובים להתיישן שיהא ישן הנושן של שלש שנים יפה לאכול משל אשתקד: וישן מפני חדש תוציאו. שיהו הגרנות מלאות חדש והאוצרות מלאות ישן וצריכין אתם לפנות האוצרות למקום אחר לתת החדש לתוכן: ונתתי משכני. זה בית המקדש: ולא תגעל נפשי. אין רוחי קצה בכם כל געילה לשון פליטת דבר הבלוע בדבר כמו כי שם נגעל מגן גבורים לא קבל המשיחה שמושחין מגן של עור בחלב מבושל כדי להחליק מעליו מכת חץ או חנית שלא ינקב העור: והתהלכתי בתוככם. אטייל עמכם בגן עדן כאחד מכם ולא תהיו מזדעזעים ממני יכול לא תיראו ממני ת״ל והייתי לכם לאלהים: אני ה׳ אלהיכם. כדאי אני שתאמינו בי שאני יכול לעשות כל אלה שהרי הוצאתי אתכם מארץ מצרים ועשיתי לכם נסים גדולים: מוטות. כמין יתד בשני ראשי העול המעכבים המוסרה שלא תצא מראש השור ויתיר הקשר כמו עשה לך מוסרות ומוטות קבלייא בלע״ז: קוממיות. בקומה זקופה: ואם לא תשמעו לי. להיות עמלים בתורה ולדעת מדרש חכמים יכול לקיום המצות כשהוא אומר ולא תעשו וגו׳ הרי קיום מצות אמור הא מה אני מקיים ואם לא תשמעו לי להיות עמלי׳ בתורה ומה ת״ל לי אין לי אלא זה המכיר את רבונו ומתכוון למרוד בו וכן בנמרוד גבור ציד לפני ה׳ שמכירו ומתכוין למרוד בו וכן באנשי סדום רעים וחטאים לה׳ מאד מכירים רבונם ומתכוונים למרוד בו: ולא תעשו. משלא תלמדו לא תעשו הרי שתים עבירות: אם בחוקותי תמאסו. מואס באחרים העושים: משפטי תגעל נפשכם. שונא החכמים: לבלתי עשות. מונע את אחרים מעשות: את כל מצותי. כופר שלא צויתי לכך נאמר את כל מצותי ולא נאמר את כל המצות: להפרכם את בריתי. כופר בעיקר הרי שבע עבירות הראשונה גוררת השניה וכן עד השביעית ואלו הן לא למד ולא עשה מואס באחרים העושים שונא את החכמים מונע את האחרים כופר במצות כופר בעיקר: והפקדתי עליכם. וצויתי עליכם: שחפת. חולי שמשחף את הבשר אנפוליי״ש בלע״ז דומה לנפוח שהוקלה נפיחתו ומראית פניו זעופה: קדחת. חולי שמקדיח את הגוף ומחממו ומבעירו כמו כי אש קדחה באפי: מכלות עינים ומדיבות נפש. העינים צופות וכלות לראות שיקל וירפא וסוף שלא ירפא וידאבו הנפשות על משפחה במותו כל תאוה שאינה באה ותוחלת ממושכה קרויה כליון עינים: וזרעתם לריק. תזרעו ולא תצמח ואם תצמח ואכלוהו אויביכם: ונתתי פני. כמו שנאמר פנאי שלי פונה אני מכל עסקי להרע לכם: ורדו בכם שונאיכם. כמשמעו ישלטו בכם: אגדת ת״כ מפרשה זו אף אני אעשה זאת אינו מדבר אלא באף וכן אף אני אלך עמכם בקרי: והפקדתי עליכם. שיהיו המכות פוקדות אתכם מזו לזו עד שהראשונה פקודה אצלכם אביא אחרת ואסמכנה לה בהלה. מכה המבהלת את הבריות ואי זו זו מכת מותן: את השחפת. יש לך אדם שהוא חולה ומוטל במטה אבל בשרו שמור עליו ת״ל שחפת שהוא נשחף או שיש שהוא נשחף אבל נוח ואינו מקדיח ת״ל ואת הקדחת מלמד שהוא מקדיח או עתים שהוא מקדיח וסבור הוא בעצמו שיחיה ת״ל מכלות עינ׳ או הוא אינו סבור בעצמו שיחיה אבל אחרים סבורים שיחיה ת״ל ומדיבות נפש: וזרעתם לריק זרעכם. זורעה ואינה מצמחת ומעתה מה אויביכם באים ואוכלים ת״ל ואכלוהו אויביכם הא כיצד זורעה שנה ראשונה ואינה מצמחת שנה שניה מצמחת ואויבים באים ומוצאים תבואה לימי המצור ושבפנים מתים ברעב שלא לקטו תבואה אשתקד. דבר אחר וזרעתם לריק זרעכם כנגד הבנים והבנות הכתוב מדבר שאתה עמל בהם ומגדלן והחטא בא ומכלה אותם וכן הוא אומ׳ אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם: ונתתי פני בכם. כמו שנאמר בטובה ופניתי אליכם כך נאמר ברעה ונתתי פני משלו משל למלך שאמר לעבדיו פונה אני מכל עסקי ועוסק אני עמכם לרעה: ונגפתם לפני אויביכם. שיהא המות הורג אתכם מבפנים ובעלי דבביכון מקיפין אתכם מבחוץ: ורדו בכם שונאיכם. שאיני מעמיד שונאים אלא מכם ובכם שבשעה שאומות העולם עומדים על ישראל אינם מבקשים אלא מה שבגלוי שנאמר והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק ובני קדם וגו׳ ויחנו עליהם וישחיתו את יבול הארץ אבל בשעה שאעמיד עליכם מכם ובכם הם מחפשים אחר מטמוניות שלכם וכן הוא אומר ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו וגו׳: ונסתם

רבבה ד׳ נמסר בסדר חיי שרה: והפריתי ב׳ בלאים בתורה וסימ׳ ולישמעאל שמעתיך הנה. ופניתי אליכם והפריתי: והקימתי ו׳ חס׳ ו״ו וסימ׳ והקימתי את בריתי אתכם. ויבא שמואל אל שאול. והקימתי את זרעך דשמואל. וחניתי כדור עליך. והקימתי אני את בריתי תנינ׳ דיחזקאל. והקימתי מלבותך. דה״א. ושארא הקמתי כתיב: ואולך ד׳ וסי׳ ואשבר מטות עלכם ואולך אתכם קוממיות. ואולך אתכם ארבעים. ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה. ואולך אותו בכל ארץ כנען: ואבלהו ג׳ חסרים נמסר בסדר אמר:

ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רבבה ירדפו ונפלו איביכם לפניכם לחרב: ופניתי אליכם והפריתי אתכם והרביתי אתכם והקימתי את בריתי אתכם: ואכלתם ישן נושן וישן מפני חדש תוציאו: ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם: והתהלכתי בתוככם והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם: אני יהוה אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהית להם עבדים ואשבר מטת עלכם ואולך אתכם קוממיות: פ ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצות האלה: ואם בחקתי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות את כל מצותי להפרכם את בריתי: אף אני אעשה זאת לכם והפקדתי עליכם בהלה את השחפת ואת הקדחת מכלות עינים ומדיבת נפש וזרעתם לריק זרעכם ואכלהו איביכם: ונתתי פני בכם ונגפתם לפני איביכם ורדו בכם שנאיכם

וירדפון מנכון חמשא מאה ומאה מנכון לרבותא יערקון ויפלון בעלי דבביכון קדמיכון לחרבא: ואתפני במימרי לאיטבא לכון ואפיש יתכון ואסגי יתכון ואקים ית קימי עמכון: ותיכלון עתיקא דעתיק ועתיקא מן קדם חדתא תפנון: ואתן משכני ביניכון ולא ירחק מימרי יתכון: ואשרי שכינתי ביניכון ואהוי לכון לאלה ואתון תהון קדמי לעם: אנא יי אלהכון די אפקית יתכון מארעא דמצרים מלמהוי להון עבדין ותברית ניר עממיא מנכון ודברית יתכון בחירותא: ואם לא תקבלון למימרי ולא תעבדון ית כל פיקודיא האלין: ואם בקימי תקוצון ואם ית דיני תרחק נפשכון בדיל דלא למעבר ית כל פקודי לאשניותכון ית קימי: אף אנא אעביד דא לכון ואסער עליכון בהולתא ית שחפתא וית קדחתא מחשכן עינין ומפחן נפש ותזרעון לריקנו זרעכון ויכלוניה בעלי דבביכון: ואתן רוגזי בכון ותתברון קדם בעלי דבביכון וירדון בכון סנאיכון

רשי

ונסתם. מפני אותה: ואין רודף אתכם. מבלי כח: ואם עד אלה. ואם בעוד אלה לא תשמעו: ויספתי. עוד ייסורין אחרי': שבע על חטאתיכם. שבע פורעניות על שבע עבירות האמורות למעלה: ושברתי את גאון עזכם. זה בית המקדש וכן הוא אומר הנני מחלל את מקדשי את גאון עזכם: ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה. זו קשה משל משה שמשה הוא אומר והיו שמיך אשר על ראשך נחשת וגו' שיהיו השמים מזיעין כדרך שהנחשת מזיע והארץ אינה מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע והיא משמרת פירותיה אבל כאן השמים לא יהיו מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע ויהא חורב בעולם והארץ תהא מזיעה כדרך שהנחשת מזיע והיא מאבדת פירותיה: ותם לריק כחכם: הרי אדם שלא עמל שלא חרש שלא זרע שלא נכש שלא כסח שלא עדר ובשעת הקציר בא שדפון ומלקה אותו אין בכך כלום אבל אדם שעמל וחרש וזרע ונכש וכסח ועדר ובא שדפון והלקה אותו הרי שניו של זה קהות: ולא תתן ארצכם את יבולה. אף מה שאתה מוביל לה בשעת הזרע: ועץ הארץ. אפי' מן הארץ יהא לקוי שלא יחניט פירותיו בשעת החנטה: לא יתן. משמש למעלה ולמטה אבן ופרי: לא יתן פריו. כשהוא מפריח משיר פירותיו הרי שתי קללות ויש כאן שבע פורעניות: ואם תלכו עמי קרי. רבותינו אמרו עראי במקרה שאינו אלא לפרקים כן תלכו עראי במצות ומנחם פירש לשון מניעה וכן הוקר רגלך וכן יקר רוח וקרוב לשון זה לתרגומו של אונקלוס לשון קושי שמקשים לבם לימנע מהתקרב אלי: שבע כחטאתיכם. שבע פורענוי' אחרי' במספר שבע כחטאתיכם: והשלחתי. לשון גרוי: ושכלה אתכם. אין לי אלא חיה משכלת שדרכה בכך בהמה מנין תלמוד לומר ושן בהמות אשלח בם הרי שתים ומנין שתהא ממיתה בנשיכתה תלמוד לומר עם חמת זוחלי עפר מה אלו נושכין וממיתין אף אלו נושכין וממיתין כבר היו שנים בארץ ישראל חמור נושך וממית ערוד נושך וממית: ושכלה אתכם. אלו הקטנים: והכריתה את בהמתכם. מבחוץ: והמעיטה אתכם. מבפנים: ונשמו דרכיכם. שבילים גדולים ושבילים קטנים הרי שבע פורעניות שן בהמה שן חיה חמת זוחלי עפר שכול והכריתה והמעיטה ונשמו: לא תוסרו לי. לשוב אלי: נקם ברית. ויש נקם שאינו בברית כדרך שאר נקמות וזהו סמוי עיניו של צדקיהו. דבר אחר נקם ברית נקמת בריתי אשר עברתם. כל הבאת חרב שבמקרא היא מלחמת חיילות אויבים: ונאספתם. מן החוץ אל תוך הערים מפני המצור: ושלחתי דבר בתוככם. על ידי הדבר ונתתם ביד האויבים הבאים עליכם לפי שאין מלינים את המת בירושלם והם מוציאים את המת לקברו נתנין ביד אויב: מטה לחם. לשון משען כמו מטה עז: בשברי לכם מטה לחם. אשבור לכם כל משעד אוכל והם חולי רעב: ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד. מחוסר עצים: והשיבו לחמכם במשקל. שתהא התבואה נרקבת ונעשית פת נפולת ומתפררת בתנור והן יושבות ושוקלות את השברים לחלקם ביניהם: ואכלתם ולא תשבעו. זהו מארה בתוך המעים בלחם הרי שבע פורעניות חרב מצור דבר שבר מטה לחם חוסר עצים פת נפולת מארה במעים ונתתם במותיכם. מגדלים ובירניות: חמניכם. מין ע"ז שמעמידין על הגגות ועל שם שמעמידין בחמה קרויין חמנים: ונתתי את פגריכם. תפוחי רעב היו ומוציאין יראתם מחיקם ומנשקים אותה וכרסו נבקעת ונופל עליה:

ונגעלה

מסורה

ונסתם ג' וסימ' ונסתם ואין רודף אתכם. ונסתם גיא ארי כי יגיע גיא. ב' בו. וא' נסתם. כאשר נסתם מפני:
לשמע כלם חס במ"ד וט' בני נכר. דשמואל. העם הזה הרע. שבו על עונות אבותם. לשמוע אל הרנה.

תורה

ונסתם ואין רדף אתכם: ואם עד אלה לא תשמעו לי ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם: ושברתי את גאון עזכם ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחשה: ותם לריק כחכם ולא תתן ארצכם את יבולה ועץ הארץ לא יתן פריו: ואם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמע לי ויספתי עליכם מכה שבע כחטאתיכם: והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם והכריתה את בהמתכם והמעיטה אתכם ונשמו דרכיכם: ואם באלה לא תוסרו לי והלכתם עמי קרי: והלכתי אף אני עמכם בקרי והכיתי אתכם גם אני שבע על חטאתיכם: והבאתי עליכם חרב נקמת נקם ברית ונאספתם אל עריכם ושלחתי דבר בתוככם ונתתם ביד אויב: בשברי לכם מטה לחם ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד והשיבו לחמכם במשקל ואכלתם ולא תשבעו: ס ואם בזאת לא תשמעו לי והלכתם עמי בקרי: והלכתי עמכם בחמת קרי ויסרתי אתכם אף אני שבע על חטאתיכם: ואכלתם בשר בניכם ובשר בנתיכם תאכלו: והשמדתי את במתיכם והכרתי את חמניכם ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם

תרגום

ותערקון ולית דרדיף יתכון: ואם עד אילין לא תקבלון למימרי ואוסיף למרדי יתכון שבע על חוביכון: ואתבר ית יקר תוקפכון ואתן ית שמיא דעליכון תקיפין כפרזלא מלאחתא מטרא וארעא דתחותיכון חסינא כנחשא מלמעבד פירין: ויסוף לריקנו חילכון ולא תתן ארעכון ית עללתה ואילן ארעא לא יתן אביה: ואם תהכון קדמי בקשיו ולא תיבון לקבלא למימרי ואוסיף לאיתאה עליכון מחא שבע כחוביכון: ואגרי בכון ית חית ברא ותתכיל יתכון ותשצי ית בעירכון ותזעיר יתכון ויצדיין אורחתכון: ואם באילין לא תתרדון למימרי ותהכון קדמי בקשיו: ואהך אף אנא עמכון בקשיו ואלקי יתכון אף אנא שבע על חוביכון: ואיתי עליכון דקטלין בחרבא ויתפרעון מנכון פורענותא על דעברתון על פתגמי אוריתא ותתכנשון לקירויכון ואגרי מותנא ביניכון ותתמסרון ביד סנאה: בדאתבר לכון סעיד מיכלא ויפין עשר נשין לחמכון בתנורא חד ויתיבן לחמכון במתקלא ותיכלון ולא תשבעון: ואם בדא לא תקבלון למימרי ותהכון קדמי בקשיו: ואיהך עימכון בתקוף רגז ואירדי יתכון אף אנא שבע על חוביכון: ותיכלון בשר בניכון ובשר בנתכון תיכלון: ואשיצי ית במתכון ואקצץ ית חניסניכון ואתן ית פגריכון על פיגרי טעותכון

מסורה

דד"ה: והשלחתי ג' וסי' והשלחתי בכם את חית השדה. והשלחתי רעב בארץ לא. ארץ כי תחטא לי:
במשקל ד' דגשים נמסר בסדר קדשים:

אבן עזרא

ואם עד אלה. המכות: שבע. בעבור היותו חשבון שלם כאמר על לשון רבים וכן כי שבע יפול צדיק וקם עד עקרה ילדה שבעה ואין על חטאתיכם להוסיף שבעה רק ויספתי פעם אחרת כמו קול גדול ולא יסף. וטעם על חטאתיכם בעבור חטאתיכם וי"א שהחשבון כמשמעו והראשון נכון כי אם כתוב ושברתי אחד שמיכם כברזל שנים וארץ כנחושה ותם לריק ויבול הארץ ופרי העץ הנה שש ומכת חית השדה הנה שבע: גאון עזכם. השובע כטעם וישמן ישורון והגאה אם ישבר יפול ויפח: ותם לריק כחכם. שיגעתם בעבודת האדמה: קרי. אמרו רבים שפירושו גבורה וכוח כאום שיחזק לבו ולא יפחד למען שלא יוכח ואין ריע לו וי"א שהוא מגזרת כל הקורות והטעם שאמר בדברי הפלשתים כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא ועל שני הפירושים יחסר בי"ת כמו כי ששת ימים או יהי כן תלכו עמי הליכת קרי כאמר הראיתיך רבים כאלה והנה כתוב כחטאתיכם ולא יוסיף עליכם ועל חטאתיכם דבק עם ליסרה אתכם והטעם בעבור חטאתיכם: והשלחתי בכם. מגזרת הנני משליח בך: ושכלה אתכם. בהריגת קטנים: והמעיטה אתכם. בהריגת הגדולים: ונשמו דרכיכם. כי אין דרך בטוח מפחד החיות שאינם ברשות אדם כאשר פירשתי: תוסרו. עתיד מבנין נפעל: על חטאתיכם. דבק עם והכתי: נקם ברית. על כן אמרתי כי זאת הברית הכרותה בסיני הכתובה בפרשת אלה המשפטים יום קבלו על נפשם ואמרו נעשה ונשמע אז כרתה הברית ואמר להם כל הפרשה הזאת: ונאספתם אל עריכם. מפני החרב ושם אשלח הדבר והרעב עד שתרצו להנתן ביד האויב וזה טעם ונתתם ביד אויב והיא מלה מבנין נפעל: בשברי. שם הפעל ובא שבור כמו בשכבה ובקומה. וטעם השבר בעבור מטה לחם והוא דרך משל. ובישעיה משען לחם כי הלחם לבב אנוש יסעד: עשר נשים. כי הוא סך חשבון כי מנהג ישרא' היה לאפות כל בית תנור לעצמו שיאכלו כל השבוע ומערכת השבת תוכיח: והשיבו לחמכם במשקל. בעבור שהיא מעט: ואכלתם ולא תשבעו. יש רעב וישבע האוכל ממעט ועתה מאוכל הרבה לא ישבעו: ואם בזאת. המכה הזאת וכן ואם באלה באלה המכות הנזכרות: על חטאתיכם. דבק עם ויסרתי: ואכלתם בשר בניכם ובשר בנותיכם. אין למעלה מן הרעב הזה ולא יהיה לכם מקום לזעוק ולהתפלל להושע מהרעב כי אשמיד במותיכם מקום הזבחים: חמניכם. מגזרת חמה בתים העשויים להשתחוות לשמש והנו"ן נוסף כנו"ן כמי' רחמניות: פגריכם. גופותיכם כמו פגר מובס: גלוליכם. שם גנאי לע"ז מגזרת כאשר יבער הגלל והטעם כי בהתחברכם לבתי ע"ז שם תהרגו ויפחיתו אויביכם גופות גלוליכם ואני לא אושיעכם:

ונגעלה

אבן עזרא

וגעלה נפשי אתכם. שתסור השכינה אז תחרבנה עריכם ונשמו המקדשי' שלכם והטעם בתחלה היו מקדשי: ולא אריח בריח. והטעם כי נכבד השם מלא שמים וארץ וכתוב על נח וירח יי' את ריח הניחוח והטעם שלא אקבל עולה אחרי כן מכם. ואחר שאמר עריכם ומקדשיכם אמר את הארץ כל ארץ ישראל: ושממו עליה. כל כך תהיה שממה שגם האויבים הדרים ישומו עליה הפך משוש לכל הארץ: אזרה. מבנין הכבד הדגוש ולא די שתזרו עד אשר אריק אחריכם חרב. וטעם אריק מגדנה: והיתה ארצכם. דבק עם הפסוק הבא אחריו והטע' כאשר תהיה ארצכם שממה אז תרצה הארץ וזאת המלה כמו תהלים וכן עד ירצה כשכיר יומו כי נרצה עונה: שבתותיה. שמיטות ויובלים וכן כתוב עד רצתה הארץ את שבתותיה ושם פירשתיו: השמה. שם ומשקלו השמות משתנים. וטעם כל ימי השמה ואתם בארץ אויביכם שתהיה שממה מכם אז תשבת ותמצא מנוחה למלאת שבתותיה. וטעם כל ימי השמה תשבו מספר השני' שתשבות וביחזקאל מפורש: והנשארים בכם. בעבור שאמ' והריקותי אחריכם חרב: מרך. משפעלי הכפל וכן במועל ידיהם מגזרת ורך הלבב ויפחדו עד שירדפם קול עלה נדף והוא שם התאר מבנין נפעל וכן הטרם מובלע: איש באחיו. שהוא אוהבו: תקומה. מבנין נוסף כבד מנחי עי"ן וי"ו בעבור התי"ו וכן תרומה: ואכלה אתכם. מנהג כל הגולים למקום אחר בהשתנות האויר עליהם והמים ימותו רובם: והנשארים. מהנשארים ימקו בעונם על משקל יסבו ושניהם מפעלי הכפל מגזר' המק בשרו מק יהיה: ואף בעונות אבותם אתם ימקו. כטעם אבותינו חטאו ובמגלת איכה פירשתיו: והתודו. מבנין התפעל: במעלם אשר מעלו בי. אבותם: ואף אשר הלכו עמי. אלה בניהם בקרי: אף אני. כן עשיתי עמהם ושלחתים להביאם אל ארץ אויביהם עד שיכנע לבבם הערל ועוד אפרשנו: ואם

רשי

וגעלה נפשי אתכם. זהו סלוק שכינה: ונתתי את עריכם חרבה. יכול מאדם כשהוא אומר והשמותי אני את הארץ הרי אדם אמור הא מה אני מקיים חרבה מעובר ושב: והשמותי את מקדשיכם. יכול מן הקרבנו' כשהוא אומר ולא אריח הרי קרבנות אמורים הא מה אני מקיים והשמותי את מקדשכם מן הגדודיות שיירות של ישר' שהיו מתקדשו' ונועדו' לבא שם. הרי שבע פורעניו' אכילת בשר בנים ובנות השמדת במות הרי שתים כריתת חמני' אין כאן פורענו' אלא על ידי השמדת הבירניות יפלו החמני' שבראשי הגגו' ונכרתו: ונתתי את פגריכם וגו'. הרי שלש סלוק שכינה ארבע חרבן ערים שממון מקדש מן הגדודיו' ולא אריח קרבנות הרי שבע: והשימותי אני את הארץ. זו מדה טובה לישראל שלא ימצאו אויבים נחת רוח בארצם שתהא שוממ' מיושביה: ואתכם אזרה בגוים. זו מדה קשה שבשעה שבני מדינה גולים למקום אחד רואים זה את זה ומתנחמי' וישר' נזרו כבמזרה כאד' הזורה שעורי' בנפה ואין אחת מהם דבוק' בחברתה: והריקותי. כששולף החרב מתרוקן הנדן ומדרשו חרב הנשמטת אחריכ' אינ' חוזרת מהר כאדם שמריק את המי' ואין סופן לחזור: והיתה ארצכם שממה. שלא תמהרו לשוב לתוכה ומתוך כך עריכם יהיו חרבה נראות לכם חרבות שבשעה שאדם גולה מביתו ומכרמו ומעירו וסופו לחזור כאילו אין כרמו וביתו חרבי' כך שנויה בתורת כהני': אז תרצה. תפייס את כעס המקום שכעס על שמטותיה: והרצת. למלך את שבתותיה: את אשר לא שבתה. שבעי' שנה של גלות בבל הן היו כנגד שבעת השמטה ויובל שהיו בשנים שהכעיסו יש' בארצם לפני המקום ארבע מאות ושלשים ושש שנה. שלש מאות ותשעים היו שני עונם משנכנסו לארץ עד שגלו עשרת השבטים ובני יהודה הכעיסו לפניו ארבעים שנה משגלו עשרת השבטים עד חרבות ירושלם הוא שנאמר ביחזקאל ואתה שכב על צדך השמאלית וגו' וכלית את אלה וגו' ושכבת על צדך הימנית ארבעים יום ונשאת את עון בית יהודה ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנה החמישית לגלות המלך יהויכין ועוד עשו שש שנים עד גלות צדקיהו הרי ארבעים ושש ואם תאמר שנות מנשה חמשים וחמש היו מנשה עשה תשובה שלשים ושלש שנה וכל שנות רשעו עשרים ושתים כמו שאמור באגדת חלק ושל אמון שתים ואחת עשרה ליהויקים וכנגדן לצדקיהו צא וחשוב לארבע מאות שנה שמטים ויובלים ושש שנה חמש שמטות הרי שבעים חסר אחת ועוד שנה יתירה שנכנסה בשמטה המשלמת לשבעים ועליהם נגזר שבעים שנה שלמי' וכן הוא אומר בדברי הימים עד רצתה הארץ את שבתותיה למלאת שבעים שנה: והבאתי מרך. פחד ורך לבב מ"ם של מרך יסוד נופל הוא כמו מ"ם של מועד ושל מוקש: ונסו מנוסת חרב. כאילו רודפים הורגים אותם: עלה נדף. שהרוח דוחפו ומכהו על עלה אחר ומקשקש ומוציא קול וכן תרגומו קל טרפ' דשקיף וכן תרגומו של חבטה משקופי: וכשלו איש באחיו. כשירוצו לנוס יכשלו זה בזה כי יבהלו לרוץ: כמפני חרב. כאילו בורחי' מלפני הורגים שיהא בלבם פחד וכל שעה סבורים שאדם רודפם. ומדרשו וכשלו איש באחיו זה נכשל בעונו של זה שכל ישראל ערבין זה בזה: ואבדתם בגוים. כשתהיו פזורים תהיו אבודים זה מזה: ואכלה אתכם. אלו המתים בגולה: בעון אבותם אתם. כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם: ימקו. לשון המסה כמו ימסו וכמוהו תמקנה בחוריהן נמקו חבורותי: והבאתי

והשמותי ג' וסימ' והשמותי את מקדשכם. והשמותי אני את. והשמותי עליך עמים רבים: ולא אריח ב' דסמיכי וסימ' ולא אריח בריח ניחחכם. ולא אריח בעצרתיכם: בריח ב' וסימ' ולא אריח בריח ניחחכם. בריח ניחח ארצה אתכם: אזרה ג' וסימ' ואתכם אזרה בגוים. והשלישית לכל רוח אזרה. וכל אגפיו אזרה:

וְגָעֲלָה נַפְשִׁי אֶתְכֶם׃ וְנָתַתִּי אֶת־עָרֵיכֶם חָרְבָּה וַהֲשִׁמּוֹתִי אֶת־מִקְדְּשֵׁיכֶם וְלֹא אָרִיחַ בְּרֵיחַ נִיחֹחֲכֶם׃ וַהֲשִׁמֹּתִי אֲנִי אֶת־הָאָרֶץ וְשָׁמְמוּ עָלֶיהָ אֹיְבֵיכֶם הַיֹּשְׁבִים בָּהּ׃ וְאֶתְכֶם אֱזָרֶה בַגּוֹיִם וַהֲרִיקֹתִי אַחֲרֵיכֶם חָרֶב וְהָיְתָה אַרְצְכֶם שְׁמָמָה וְעָרֵיכֶם יִהְיוּ חָרְבָּה׃ אָז תִּרְצֶה הָאָרֶץ אֶת־שַׁבְּתֹתֶיהָ כֹּל יְמֵי הֳשַׁמָּה וְאַתֶּם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיכֶם אָז תִּשְׁבַּת הָאָרֶץ וְהִרְצָת אֶת־שַׁבְּתֹתֶיהָ׃ כָּל־יְמֵי הָשַּׁמָּה תִּשְׁבֹּת אֵת אֲשֶׁר לֹא־שָׁבְתָה בְּשַׁבְּתֹתֵיכֶם בְּשִׁבְתְּכֶם עָלֶיהָ׃ וְהַנִּשְׁאָרִים בָּכֶם וְהֵבֵאתִי מֹרֶךְ בִּלְבָבָם בְּאַרְצֹת אֹיְבֵיהֶם וְרָדַף אֹתָם קוֹל עָלֶה נִדָּף וְנָסוּ מְנֻסַת־חֶרֶב וְנָפְלוּ וְאֵין רֹדֵף׃ וְכָשְׁלוּ אִישׁ־בְּאָחִיו כְּמִפְּנֵי־חֶרֶב וְרֹדֵף אָיִן וְלֹא־תִהְיֶה לָכֶם תְּקוּמָה לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם׃ וַאֲבַדְתֶּם בַּגּוֹיִם וְאָכְלָה אֶתְכֶם אֶרֶץ אֹיְבֵיכֶם׃ וְהַנִּשְׁאָרִים בָּכֶם יִמַּקּוּ בַּעֲוֺנָם בְּאַרְצֹת אֹיְבֵיכֶם וְאַף בַּעֲוֺנֹת אֲבֹתָם אִתָּם יִמָּקּוּ׃ וְהִתְוַדּוּ אֶת־עֲוֺנָם וְאֶת־עֲוֺן אֲבֹתָם בְּמַעֲלָם אֲשֶׁר מָעֲלוּ־בִי וְאַף אֲשֶׁר־הָלְכוּ עִמִּי בְּקֶרִי׃ אַף־אֲנִי אֵלֵךְ עִמָּם בְּקֶרִי

וְיִרְחַק מֵימְרִי יָתְכוֹן׃ וְאֶתֵּן יָת קִרְוֵיכוֹן חָרְבָּא וַאֲצַדֵּי יָת מַקְדְּשֵׁיכוֹן וְלָא אֲקַבֵּיל בְּרַעֲוָא קוּרְבַּן כְּנִשַׁתְכוֹן׃ וְאַצְדֵּי אֲנָא יָת אַרְעָא וִיצַדּוֹן עֲלַהּ בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן דְּיָתְבִין בַּהּ׃ וְיָתְכוֹן אֲבַדַּר בֵּינֵי עַמְמַיָּא וַאֲגָרֵי בָתְרֵיכוֹן דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא וּתְהֵי אַרְעֲכוֹן צַדְיָא וְקִרְוֵיכוֹן יְהוֹיָן חָרְבָא׃ בְּכֵן תִּרְעֵי אַרְעָא יָת שְׁמִטָּהָא כָּל יוֹמִין דְּצַדִיאַת וְאַתּוּן בַּאֲרַע בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן בְּכֵן תַּשְׁמֵט אַרְעָא וְתַרְעֵי יָת שְׁמִטָּהָא׃ כָּל יוֹמִין דְּצַדִיאַת תַּשְׁמֵט יָת דִּי לָא שְׁמַטַת בִּשְׁמִטֵּיכוֹן כַּד הֲוֵיתוּן יָתְבִין עֲלַהּ׃ וּדְיִשְׁתַּאֲרוּן בְּכוֹן וְאָעֵיל תַּבְרָא בְּלִבְּהוֹן בְּאַרְעָתָא דְּסָנְאֵיהוֹן וְיִרְדּוֹף יָתְהוֹן קָל טַרְפָּא דְּשָׁקִיף וְיַעַרְקוּן כְּמֵיעֲרוֹק מִן קֳדָם דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא וְיִפְּלוּן וְלֵית דְּרָדֵיף׃ וְיִתַּקְלוּן גְּבַר בַּאֲחוּהִי כְּמִן קֳדָם דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא וְרָדֵיף לֵית וְלָא תְהֵי לְכוֹן תְּקוּמָה קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן׃ וְתֵיבְדוּן בֵּינֵי עַמְמַיָּא וּתְגַמַּר יָתְכוֹן אֲרַע בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן׃ וּדְיִשְׁתַּאֲרוּן בְּכוֹן יִתְמַסְּוּן בְּחוֹבֵיהוֹן בְּאַרְעָתָא דְּבַעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן וְאַף בְּחוֹבֵי אֲבָהָתְהוֹן בִּישַׁיָּא דַּאֲחִידִין בִּידֵיהוֹן יִתְמַסְּוּן׃ וִיוַדּוּן יָת חוֹבֵיהוֹן וְיָת חוֹבֵי אֲבָהָתְהוֹן בְּשִׁקְרְהוֹן דְּשַׁקַּרוּ בְמֵימְרִי וְאַף דְּהַלִּיכוּ קֳדָמַי בְּקַשְׁיוּ׃ אַף אֲנָא אֵיהָךְ עִמְּהוֹן בְּקַשְׁיוּ

והריקתי ב' ובתיב כן וסימ' והריקתי אחריכם חרב. והריקתי לכם ברכה עד: שבתתיה ד' ג' חס' וא' מלא וסי' אז תרצה הארץ. ב' בו. והארץ תעזב מהם. עד רצתה הארץ את שבתותיה. בתרא' מלא: סי' דהדין ענינ' קדמ' תלית' ורביעא שבע על חטאתיכם. תנינא שבע כחטאתיכם. קדמא תנינא וחמשא' קרי תליתא רביעא שתיתאה שביעאה בקרי וכך דינך אן דאית את קרי אן דאית ואת בקרי: בארצת ב' חסרים ובענין וסימ' ימקו בעונם. והנשארים בכם והבאתי מרך: עלה ו' בטרפי ד' כתיב יוד וג' כתיב ה' וסימ' ויתפרו עלה תאנה. והנה עלה זית טרף. צאו ההר והבאתם עלי ד' בפסו': נדף ה' קמצין וסימ' קול עלה נדף. בקש נדף קשתו. העלה נדף תרעץ. הבל נדף. וכל מזרע יאור: מנסת ה' חס' בליש' וסי' ונסו מנסת חרב. וינסו משנאיך. ויהי בנסם מפני ישראל. נסך לפני צריך. מפני גערת חבשה תנסו. וכל וינסו דכוו' כבד מלאים: ורדף ג' חס' וסי' וכשלו איש באחיו. שריך סוררים. אפרים רעה רוח: ואף אשר הלכו עמי בקרי חד מן י"ז זוגין חד זקף לרוכא וחד נחית לתהומא וסימ' נמסר בסדר וארא:

רשי

והבאתי אותם · אני בעצמי אביאם זו מדה טובה לישראל שלא יהו אומרים הואיל וגלינו בין האומות נעשה כמעשיהם אני איני מניחם אלא מעמיד אני את נביאי ומחזירן לתחת כנפי שנאמר והעולה על רוחכם היו לא תהיה וגו' חי אני אם לא ביד חזקה וגו': או אז יכנע · כמו או נודע כי שור נגח הוא אם אז יכנע · לשון אחר אולי שמא אז יכנע לבבם וגו': ואז ירצו את עונם · יכפרו על עונם ביסוריהם: וזכרתי את בריתי יעקוב · בה' מקומות נכתב מלא ואליהו חסר בחמשה מקומות יעקב נטל אות משמו של אליהו ערבון שיבא ויבשר גאולת בניו: וזכרתי את בריתי יעקוב · למה נמנו אחורנית כלומר כדאי הוא יעקב הקטן לכך ואם אינו כדאי הרי יצחק עמו ואם אינו כדאי הרי אברה' שהוא כדי ולמה לא נאמרה זכירה ביצחק אלא אפרו של יצחק נראה לפני צבור ומונח על המזבח: יען וביען · גמול ובגמול אשר במשפטי מאסו: ואף גם זאת · ואף אפי' אני עושה עמהם זאת הפורענות אשר אמרתי בהיותם בארץ איביהם לא מאסתים לכלותם ולהפר בריתי אשר אתם: ברית ראשונים · של שבטי': והתורות · אחת בכתב ואחת על פה מגיד שכלם נתנו למשה בסיני: כי יפליא · יפריש בפיו: בערכך נפשות · ליתן ערך נפשו לומר ערך דבר שנפשו תלויה בו עלי: והיה ערכך וגו' · אין ערך זה לשון דמים אלא בין שהוא יקר בין שהוא זול: כפי שניו · הוא הערך הקצוב עליו בפרשה זו: ערכך · כמו ערך וכפל הכפין לא ידעתי מאיזה לשון הוא: ואם מבן חמש שנים · לא שיהא הנודר קטן שאין בדברי קטן כלום אלא גדול שאמר ערך קטן זה שהוא בן חמש שנים עלי: ואם מבן ששים שנה וגו' · כשמגיע לימי הזקנה האשה קרובה להחשב כאיש דאמרי אינשי סבא בביתא פחא בביתא סבתא בביתא סימא בביתא וסימנא טבא בביתא: ואם

אבן עזרא

והם ירצו את עונם · ישלימו ויפרעו: וזכרתי את בריתי · מוסף עצמו ואחר שמו וכן הוא וזכרתי את בריתי את ברית יעקב כמו והנבואה עודד הנביא שהוא כמו והנבואה נבואת עודד הנביא ראשיכם שבטיכם שהוא ראשיכם ראשי שבטיכם ויאמר הגאון כי טעם להזכיר בתחלה יעקב בעבור היות שנותיו כלם בברית: והארץ תעזב מהם · טעמו לזכור גם הארץ שפרעה את השבתות ונעזבה מהם וגם לזכור שהם הרצו את עונם: יען וביען · האחד כנגד משפטי מאסו והשני ובחקותי געלה נפשם והבי"ת נוסף כבי"ת בראשונה: ואף גם זאת · לשון צחות והאחד יספיק וכל המקרא כן וכן הרק אך במשה המבלי אין קברי': לא מאסתים לכלותם · רק ליסרם עד שיכנע לבבם: געלתים · סרתי מהם או בחלה נפשי מהם: להפר בריתי · שנשבעתי להם ואף אם הם הפרו את בריתי כי כן כתוב אני לא אפר בריתי אתם כי אלהים אני: וזכרתי להם · לעולם: ברית ראשונים · זאת הברית הכרותה בסיני וקרא זה הדור ראשונים כנגד הבנים שיגלו בארץ אויביהם ויש אומ' על אבות העולם · וטעם אשר הוצאתי אותם שנשבעתי לאבותם להוציא בניה' מעבדות והראשון נכון בעיני: אלה החקי' והמשפטי' · הם הכתובים בפרשת וישמע ואלה המשפטי' ופרשת בהר סיני: אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל · רמז לברית הר סיני · כי אחר שנעשה המשכן והיה הכבוד באהל מועד לא עלה משה בהר סיני · גם הזכיר הפרשה של הערכים בעבור שנאמרה בהר סיני כי כן כתוב באחרונה כי תחלת ספר וידבר יי' אל משה במדבר סיני באהל מועד בספר ויקרא: יפליא · יפריש ויבאר: בערכך נפשות · הטעם שידור נדר לאמר אם השם יעשה לי כך אפדה נפשי כדי ערכי או ערך בני או ערך בהמה וכף בערכך על דעת כל המדקדקי' נוסף והטעם בערך ויש אומרי' כי הכף לנכח הכהן ויפרש כערכך הכהן כערכך אתה והה"א יקרא לו ה"א הקריאה ואמר על הערכך שהיא מלה זרה כמו בתוך האהלי ולפי דעתי שהוא האהל שלי וכן ה הערכך · וטעם נפשות כלל לאדם ולבהמה: מבן עשרים שנה · החל משהוא נכנס בפקודים: בן ששי' · זקן ודעת רבים כי זו גזרת מלך כי מבן חדש עד חמש שנים יתן חמשה שקלים אילו עבר יום אח' נוסף על חדש יתן ה' שקלים ולפי דעת הגאון שיתן בכל שנה שקל עד חמש שנים שלמות לפי המקום שהחל ממנו וחמשה עשר

אמרו רבים שהם ארבע כחלקי השנים ואחר כן תשע עשרה שלמות ואחר כן תשע וחמשים לשוב אל המקום שהחל ממנו וחמשה עשר להשלמת חמש ושבעים כנגד הד' החלקים ולפי האמת שכל אלה שלמות או יום אחד בשנה תשוב שנה ולא נסמוך רק על דברי הקבלה כי מה צורך לחלוק מבן חדש עד חמש ומחמש עד עשרים אחר שיתן לכל שנה שקל ויש להשיב על דבר החדש והנה מי שהוא פחות מחדש ימים אין לו ערך ואחר ששים שב לאחור ועוד מה יעשה אחר השמים שנה אם יתן כך תמיד וכל זה שבושי' והכלל כי הוא גזרת הכתוב כי אולי היה על דרך תוספת הזכר על הנקבה הנה אחר ששים יוסיף השלישית והנה מחמש עד עשרי' יוסיף החצי ומחדש ועד חמש ומעשרים ועד חמשי' יוסיף על החצי עשיריתו:

בחקתי

וְהֵבֵאתִי אֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם אוֹ־אָז יִכָּנַע לְבָבָם הֶעָרֵל וְאָז יִרְצוּ אֶת־עֲוֹנָם: וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי יַעֲקוֹב וְאַף אֶת־בְּרִיתִי יִצְחָק וְאַף אֶת־בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֶזְכֹּר וְהָאָרֶץ אֶזְכֹּר: וְהָאָרֶץ תֵּעָזֵב מֵהֶם וְתִרֶץ אֶת־שַׁבְּתֹתֶיהָ בָּהְשַׁמָּה מֵהֶם וְהֵם יִרְצוּ אֶת־עֲוֹנָם יַעַן וּבְיַעַן בְּמִשְׁפָּטַי מָאָסוּ וְאֶת־חֻקֹּתַי גָּעֲלָה נַפְשָׁם: וְאַף־גַּם־זֹאת בִּהְיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם לֹא־מְאַסְתִּים וְלֹא־גְעַלְתִּים לְכַלֹּתָם לְהָפֵר בְּרִיתִי אִתָּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם: וְזָכַרְתִּי לָהֶם בְּרִית רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי־אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם לִהְיוֹת לָהֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה: אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים וְהַתּוֹרֹת אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה בֵּינוֹ וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינַי בְּיַד־מֹשֶׁה:

פ

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ כִּי יַפְלִא נֶדֶר בְּעֶרְכְּךָ נְפָשֹׁת לַיהוָה: וְהָיָה עֶרְכְּךָ הַזָּכָר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְעַד בֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה וְהָיָה עֶרְכְּךָ חֲמִשִּׁים שֶׁקֶל כֶּסֶף בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ: וְאִם־נְקֵבָה הִוא וְהָיָה עֶרְכְּךָ שְׁלֹשִׁים שָׁקֶל: וְאִם מִבֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים וְעַד בֶּן־עֶשְׂרִים שָׁנָה וְהָיָה עֶרְכְּךָ הַזָּכָר עֶשְׂרִים שְׁקָלִים וְלַנְּקֵבָה עֲשֶׂרֶת שְׁקָלִים: וְאִם מִבֶּן־חֹדֶשׁ וְעַד בֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים וְהָיָה עֶרְכְּךָ הַזָּכָר חֲמִשָּׁה שְׁקָלִים כָּסֶף וְלַנְּקֵבָה עֶרְכְּךָ שְׁלֹשֶׁת שְׁקָלִים כָּסֶף: וְאִם מִבֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה וָמַעְלָה אִם־זָכָר וְהָיָה עֶרְכְּךָ חֲמִשָּׁה עָשָׂר שָׁקֶל וְלַנְּקֵבָה עֲשָׂרָה שְׁקָלִים:

תרגום

ואעיל יתהון בארע בעלי דבביהון או בכן יתבר לבהון טפשא ובכן ירעון ית חוביהון: ודכירנא ית קיימי דעם יעקוב ואף ית קיימי דעם יצחק ואף ית קיימי דעם אברהם אנא דכיר וארעא אנא דכיר: וארעא תתרטיש מנהון ותרעי ית שמטהא בדצדיאת מנהון ואינון ירעון ית חוביהון לוטין חלף בירכן אייתי עליהון דבדיני קצו וית קיימי רחקת נפשהון: ואף ברם בדא במהויהון בארע בעלי דבבהון לא ארטישינון ולא ארחיקינון לשיציותהון לאשנאה קיימי עמהון ארי אנא יי אלההון: ודכירנא להון קיים קדמאי די אפיקית יתהון מארעא דמצרים לעיני עממיא למהוי להון לאלה אנא יי: אילין קימיא ודיניא ואוריתא די יהב יי בין מימריה ובין בני ישראל בטורא דסיני בידא דמשה: ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל ותימר להון גבר ארי יפריש נדר בפורסן נפשתא קדם יי: ויהי פורסניה דדכרא מבר עשרין שנין ועד בר שיתין שנין ויהי פורסניה חמשין סלעין דכסף בסלעי קודשא: ואם נקבתא היא ויהי פורסנה תלתין סלעין: ואם מבר חמש שנין ועד בר עשרין שנין ויהי פורסניה דדכרא עסרין סלעין ולנקבתא עסר סלעין: ואם מבר ירחא ועד בר חמש שנין ויהי פורסניה דדכר חמש סלעין דכסף ולנקבתא פורסנה תלת סלעין דכסף: ואם מבר שיתין שנין ולעלא אם דכור ויהי פורסניה חמש עסרי סלעין ולנקבתא עשר סלעין:

מסורה

ירצו ד' וסימ' או אז יכנע לבבם הערל · והארץ תעזב מהם · ואחריהם בפיהם ירצו סלה · אך משאתו יעצו להדיח: יעקוב ה' מלאים וסי' וזכרתי את בריתי יעקוב · הנני שב שבות אהלי יעקוב · גם זרע יעקוב ודוד עבדי · נשב יעקוב ושקט ושאנן תניינא · לא באלה חלק יעקוב תניינא דספרא: ראשנים ה' וסימ' וזכרתי להם ברית ראשנים · כי שאל נא לימים ראשנים · אל תסג גבול עולם · ובנו ממך חרבות עולם · אל תזכור לנו עונות: יפלא ב' חסרים וסימ' איש כי יפלא נדר בערכך נפשות ליי' · איש כי יפלא לנדר נדר נזיר להזיר: נפשות ב' חס' וסימ' במכסת נפשת · בערכך נפשת ליי':

ואם מך הוא · שאין ידו משגת ליתן הערך הזה: על פי אשר תשיג · לפי מה שיש לו יסדרנו וישאיר לו כדי חייו מטה כר וכסת וכלי אומנות אם היה חמר משאיר לו חמורו: כל אשר יתן ממנו · אמר רגלה של זו עולה דבריו קיימין ותמכר לצריכי עולה ודמיה חולין חוץ מדמי אותו האבר: טוב ברע · תם בבעל מום או רע בטוב וכל שכן טוב בטוב ורע ברע: כל בהמה טמאה · בבעלת מום הכתוב מדבר שהיא טמאה להקרבה ולמדך הכתוב שאין קדשים תמימים יוצאין לחולין בפדיון אלא אם כן הוממו: כערכך הכהן כן יהיה · לשאר כל אדם הבא לקנותה מיד הקדש: ואם גאל יגאלנה · בבעלים החמיר הכתוב להוסיף חומש וכן במקדיש בית וכן במקדיש את השדה וכן בפדיון מעשר שני הבעלים מוסיפין חומש ולא שאר כל אדם: והיה ערכך לפי זרעו · לא כפי שוויה אחת שדה טובה ואחת שדה רעה פדיון הקדשן שוה בית כור שעורים בחמשים שקלי כסף גזרת הכתוב והוא שבא לגאלה בתחלת היובל ואם בא לגאלה באמצעו נותן לפי החשבון סלע ופונדיון לשנה לפי שאינה הקדש אלא למנין שני היובל שאם לא נגאלה הרי טוב ואם לאו הגזבר מוכרה בדמים הללו לאחר ועומדת ביד הלוקח עד היובל כשאר כל השדות המכורות וכשהיא יוצאה מיד וחוזרת לכהני של אותו משמר שהיובל פוגעבו ומתחלקת ביניהם · זהו המשפט האמור במקדיש שדה ועכשיו אפרשנו על סדר המקראות: אם משנת היובל יקדיש וגו' · אם משעברה שנת היובל מיד הקדישה ובא זה לגאלה: כערכך יקום · כערך הזה האמור יהיה: חמשים כסף יתן · ואם אחר היובל יקדיש וכן אם הקדישה משנת היובל ונשתהת ביד גזבר ובא זה לגאלה אחר היובל: וחשב לו הכהן את הכסף על פי השני' הנותרות · כפי חשבון כיצד הרי קצב דמיה של ארבעים ותשע שנה חמשים שקל הרי שקל לכל שנה ושקל יתר על כולן והשקל ארבעים ושמנה פונדיונין הרי סלע ופונדיון לשנה אלא שחסר פונדיון אחד לכולן ואמרו רבותינו שאותו פונדיון קלבון לפרוטרוט והבא לגאול יתן סלע ופונדיון לכל שנה לשנים הנותרות עד שנת היובל: ונגרע מערכך · מנין השנים שמשנת היובל עד שנת הפדיון: ואם גאל יגאל · המקדיש אותו יוסיף חומש על הקצבה הזאת: ואם לא יגאל את השדה · המקדיש: ואם מכר · הגזבר: את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד · לשוב ביד המקדיש: והיה השדה בצאתו ביובל · מיד הלוקח מן הגזבר כדרך שאר שדות היוצאות מיד לוקחיהם ביובל: קדש ליי' · לא שישוב להקדש בדק הבית ליד הגזבר אלא כשדה החרם הנתן לכהנים שנאמר כל חרם בישראל לך יהיה אף זו תתחלק לכהנים של אותו משמר שיום הכיפורים של יובל פוגעבו: ואם את שדה מקנתו וגו' · חלוק יש בין שדה מקנה לשדה אחוזה ששדה מקנה לא תתחלק לכהנים ביובל לפי שאינו יכול להקדישה אלא עד היובל שהרי ביובל היתה עתידה לצאת מידו ולשוב לבעלים לפי' אם בא לגאלה יגאל בדמים הללו הקצובים לשדה אחוזה: ואם לא יגאל · וימכרנה גזבר לאחר או אם לא יגאל הוא בשנת היובל ישוב השדה לאשר קנהו מאתו אותו שהקדישה וכן תאמר לאשר קנהו הלוקח הזה מאתו וזהו הגזבר לכך הוצרך לומר לאשר לו אחזת הארץ מירושת אבות וזהו בעלים הראשונים שמכרוהו למקדיש: וכל

קרבן ה' קמצין נמסר בריש סדר ויקרא: ממנו ו' סבירין ממנה נמסר בסדר צו: ימיר ד' וסימ' לא יחליפנו ולא ימיר ב' בפסו' חלק עמי ימיר · נשבע להרע ולא ימר · בתרא חס': רע י"א פתחין בליש' וסי' נמסר בתהלים סימן נ"ד · וכל אמירה ועשיה · ויצר ועין ולשון דכוו' במ"ט קמץ וסי' נמסר שם: בטוב ד' רפין וסי' לא יחליפנו ·

ואם מך הוא מערכך והעמידו לפני הכהן והעריך אתו הכהן על פי אשר תשיג יד הנדר יעריכנו הכהן: ס ואם בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן ליהוה כל אשר יתן ממנו ליהוה יהיה קדש: לא יחליפנו ולא ימיר אתו טוב ברע או רע בטוב ואם המר ימיר בהמה בבהמה והיה הוא ותמורתו יהיה קדש: ואם כל בהמה טמאה אשר לא יקריבו ממנה קרבן ליהוה והעמיד את הבהמה לפני הכהן: והעריך הכהן אתה בין טוב ובין רע כערכך הכהן כן יהיה: ואם גאל יגאלנה ויסף חמישתו על ערכך: ואיש כי יקדש את ביתו קדש ליהוה והעריכו הכהן בין טוב ובין רע כאשר יעריך אתו הכהן כן יקום: ואם המקדיש יגאל את ביתו ויסף חמישית כסף ערכך עליו והיה לו: ואם משדה אחזתו יקדיש איש ליהוה והיה ערכך לפי זרעו זרע חמר שערים בחמשים שקל כסף: אם משנת היבל יקדיש שדהו כערכך יקום: ואם אחר היבל יקדיש שדהו וחשב לו הכהן את הכסף על פי השנים הנותרת עד שנת היבל ונגרע מערכך: ואם גאל יגאל את השדה המקדיש אתו ויסף חמשית כסף ערכך עליו וקם לו: ואם לא יגאל את השדה ואם מכר את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד: והיה השדה בצאתו ביבל קדש ליהוה כשדה החרם לכהן תהיה אחזתו: ואם את שדה מקנתו אשר לא

ואם מסכן הוא מפורסניה ויקימניה קדם כהנא ויפרוס יתיה כהנא על מימר די תדביק יד נדרא יפרסיניה כהנא: ואם בעירא די יקרבון מינה קורבנא קדם יי' כל די יתן מינה קדם יי' יהי קודשא: לא יחלפיניה ולא יעבר יתיה טב בביש או ביש בטב ואם חלפא יחליף בעירא בבעירא ויהי הוא וחילופיה יהי קודשא: ואם כל בעירא מסאבא די לא יקרבון מינה קורבנא קדם יי' ויקים ית בעירא קדם כהנא: ויפרוס כהנא יתה בין טב ובין ביש כפורסן כהנא כן יהי: ואם מפרק יפרקינה ויוסף חומשיה על פורסניה: וגבר ארי יקדיש ית ביתיה קודשא קדם יי' ויפרסיניה כהנא בין טב ובין ביש כמא די יפרוס יתיה כהנא כן יקום: ואם דאקדיש יפרוק ית ביתיה ויוסף חומש כסף פורסניה עלוהי ויהי ליה: ואם מחקל אחסנתיה יקדיש גבר קדם יי' ויהי פורסניה לפום זרעיה בית זרע כור סעורין בחמשין סלעין דכסף: אם משתא דיובלא יקדיש חקליה כפורסניה יקום: ואם בתר יובלא יקדיש חקליה ויחשב ליה כהנא ית כספא על פום שניא דאשתארא עד שתא דיובלא ויתמנע מפורסניה: ואם מפרק יפרוק ית חקלא דאקדיש יתיה ויוסף חומש כסף פורסניה עלוהי ויקום ליה: ואם לא יפרוק ית חקלא ואם זבין ית חקלא לגבר אוחרן לא יתפריק עוד: ויהי חקלא במיפקיה ביובלא קודשא קדם יי' כחקל חרמא לכהנא תהי אחסנתיה: ואם ית חקל זבינוהי דלא מחקל

אבן עזרא

והעריך · שיושם הערך במערכ' אחת עם כך וכך וכמוהו אין ערוך אליך ומלת העריך מהבנין הכבד הנוסף וכן יעריכנו הכהן להפריש בינו ובין יעריכנו לפני יי': והעמידו הכהן כאילו אמר והעמידו הכהן לפני ה' הכהן כאשר פירשתי ויצק על כף הכהן השמאלית ויהיה דרך צחות או יהיה והעמידו שיעמיד המודר כפשו: כן יקום · כמו יעמוד: ואם משדה אחוזתו · שירש עם ישראל: חומר שעורים · וכתוב כי עשרת הבתים חומר וגם כתוב האיפה והבת והנה זרע איפת שעורי' בחמשה שקלים וזו גזרת המלך בדמי העבד: ואם משנת היובל · בעצם השנה: ונגרע מערכך · מה שהלך אחר היובל · ויו ואם גאול יגאל כפ"א רפה בלשון ישמעאל והוא דקדוק בטעם הפסוקים שהם למעלה כי הערך עיקר אם יגאל השדה ואם לא יגאל: ואם מכר · טעמו או מכר ולא יוכל בעל שדה אחוזה שיגאלנו בעבור שמכרו קודם לכן: בצאתו ביובל · הזכיר הכתוב על דרך כל שדה כי ביובל יצא: כשדה החרם · שידור נדר להחרימו גם הוא לכהן והערך לכהן כי הוא מעריך ואין צורך להיותו כהן גדול: מכסת

מסרה

ביום טובה · אנסכה בשמחה · נפשו בטוב תלין: חמישית ג' מלאים וסי' והיה בתבואו' ונתתם · ואם המקדיש יגאל את ביתו · וישלח אלי סנבלט בדבר הזה פעם חמישית: גאל ג' חס' וסי' ואם גאל יגאלנה ויסף חמישתו · ואם גאל יגאל את השדה · איש ממעשרו: שערים כלם חס' ב"מב מלאים וסי' מלאה שעורים דד"ה · והוא נלחם: ואם לא יגאל את השדה ה' פסוקים אית בהון ואם ואם ריש ומצעות וסימ' ואם בחקתי תמאסו ואם את משפטי · ואם בבהמה הטמאה · ואם לא יגאל את השדה · ואם להעלות עליו · ואם נביאים הם · ואם יחבאו בראש · ואם אב אני איה · ואם תדרשנו ימצא: את שדה ב' דסמיכי וסימ' ואם את שדה מקנתו אשר · וירשו הנגב את הר עשו והשפלה:

וכל ערכך יהיה בשקל הקדש · כל ערכך שכתוב בו שקלים יהיה בשקל הקדש: עשרים גרה · עשרים מעות כך היו מתחילה ולאחר מכאן הוסיפו שתות ואמרו רבותינו שם מנה כסף דינר עשרים וארבע מעות לסלע: לא יקדיש איש אותו · לשם קרבן אחר לפי שאינו שלו: ואם בבהמה הטמאה וגו' · אין המקרא הזה מוסב אל הבכור שאין לומר בבכור בהמה טמאה ופדה בערכך וחמור אין זה שהרי אין פדיון פטר חמור אלא טלה והוא מתנה לכהן ואינו להקדש אלא הכתוב מוסב על ההקדש שהכתוב בשאלה בפדיון בהמה טהורה שהוממה וכאן דבר במקדיש בהמה טמאה לבדק הבית: ופדה בערכך · לפי מה שיעריכנה הכהן אם לא יגאל על ידי בעלים: ונמכר בערכך · לאחרים:

אך כל חרם וגו' · נחלקו רבותינו בדבר יש אומרים סתם חרמים להקדש ומה אני מקיים כל חרם בישראל לך יהיה בחרמי כהנים שפירש ואמר הרי זה לכהן ויש שאמרו סתם חרמים לכהן: לא ימכר ולא יגאל · אלא יתנו לכהן לדברי האומר סתם חרמים לכהנים תפרש מקרא זה בסתם חרמי' והאומר סתם חרמים לבדק הבית תפרש מקרא זה בחרמי כהנים שהכל מודים חרמי כהני' אין להם פדיון עד שיבואו ליד כהן וחרמי גבוה נפדים: כל חרם קדש קדשים הוא · האומר סתם חרמים לבדק הבית מביא ראיה מכאן והאומר סתם חרמים לכהני' מפר' כל חרם קדש קדשי' הוא ללמד שחרמי כהנים חלים על קדשי קדשים ועל קדשים קלים ונותן לכהן כמו ששנינו במסכ' ערכין אם נדר מתן דמיהן ואם נדב' מתן את טובתה: מאדם · כגון שהחרי' עבדיו ושפחותיו הכנענים: כל חרם אשר יחרם · היוצא ליהרג ואמר אחד ערכו עלי לא אמר כלום: מות יומת · הרי הולך למות לפיכך לא יפדה אין לו לא דמי' ולא ערך: וכל מעשר הארץ · במעשר שני הכתוב מדבר: מזרע הארץ · דגן: מפרי העץ · תירוש ויצהר: ליי' הוא · קנאו השם ומשולחנו צוה לך לעלות ולאכול בירושלם כמו שנאמר ואכלת לפני יי' אלהיך מעשר דגנך תירושך וגו':

חויבל ת' מלא' נמסר בסדר בהר סיני: בבהמ' ג' רפין וסימ' נמסר בסדר נח: בכהמ' ל' דגש' נמסר בסדר נח: קדש קדשים הוא ו' נמסר סוף סדר תצוה: יחרם ג' ב' פתח וא' קמץ וסי' נמסר בסדר משפטי': וצאן ד' קמץ וסי' וכל מעשר בקר וצאן' ויזבח בלק' ובני ישר' ויהודה' קניתי עבדי': לרע ז' ג' קמצין וד' פתחין וסי' לא יבקר בין טוב

מִשְּׂדֵה אֲחֻזָּתוֹ יַקְדִּישׁ לַיהוָה: וְחִשַּׁב־לוֹ הַכֹּהֵן אֵת מִכְסַת הָעֶרְכְּךָ עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל וְנָתַן אֶת־הָעֶרְכְּךָ בַּיּוֹם הַהוּא קֹדֶשׁ לַיהוָה: בִּשְׁנַת הַיּוֹבֵל יָשׁוּב הַשָּׂדֶה לַאֲשֶׁר קָנָהוּ מֵאִתּוֹ לַאֲשֶׁר־לוֹ אֲחֻזַּת הָאָרֶץ: וְכָל־עֶרְכְּךָ יִהְיֶה בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה יִהְיֶה הַשָּׁקֶל: אַךְ־בְּכוֹר אֲשֶׁר יְבֻכַּר לַיהוָה בִּבְהֵמָה לֹא־יַקְדִּישׁ אִישׁ אֹתוֹ אִם־שׁוֹר אִם־שֶׂה לַיהוָה הוּא: וְאִם בַּבְּהֵמָה הַטְּמֵאָה וּפָדָה בְעֶרְכֶּךָ וְיָסַף חֲמִשִׁתוֹ עָלָיו וְאִם־לֹא יִגָּאֵל וְנִמְכַּר בְּעֶרְכֶּךָ: אַךְ־כָּל־חֵרֶם אֲשֶׁר יַחֲרִם אִישׁ לַיהוָה מִכָּל־אֲשֶׁר־לוֹ מֵאָדָם וּבְהֵמָה וּמִשְּׂדֵה אֲחֻזָּתוֹ לֹא יִמָּכֵר וְלֹא יִגָּאֵל כָּל־חֵרֶם קֹדֶשׁ־קָדָשִׁים הוּא לַיהוָה: כָּל־חֵרֶם אֲשֶׁר יָחֳרַם מִן־הָאָדָם לֹא יִפָּדֶה מוֹת יוּמָת: וְכָל־מַעְשַׂר הָאָרֶץ מִזֶּרַע הָאָרֶץ מִפְּרִי הָעֵץ לַיהוָה הוּא קֹדֶשׁ לַיהוָה: וְאִם־גָּאֹל יִגְאַל אִישׁ מִמַּעַשְׂרוֹ חֲמִשִׁיתוֹ יֹסֵף עָלָיו: וְכָל־מַעְשַׂר בָּקָר וָצֹאן כֹּל אֲשֶׁר־יַעֲבֹר תַּחַת הַשָּׁבֶט הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה־קֹּדֶשׁ לַיהוָה: לֹא יְבַקֵּר בֵּין־טוֹב לָרַע וְלֹא יְמִירֶנּוּ וְאִם־הָמֵר יְמִירֶנּוּ וְהָיָה־הוּא וּתְמוּרָתוֹ יִהְיֶה־קֹּדֶשׁ לֹא יִגָּאֵל: אֵלֶּה הַמִּצְוֹת אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינָי: חזק ונתחזק

סכום הפסוקים של ספר זה שמנה מאות וחמשים ותשעה · וסימן נט"ף וחציו והנוגע בבשר הזב ע"ת ע"זה:

לרע · הוי האמרים לרע טוב · כי רגליהם לרע · וחברו · אלין פתחין · ואילין קמצין · כל היום דברי יעצבו · כי לא תהיה אחרית · משכיל צדיק · וכל למרע פתחין בב"ב קמצין וסימ' ולא דבר אבשלום עם אמנון · ושניה המלכ' לבכם למרע · ג"ר"פ לא ולא לא ופי' לא העשק את רעך · לא יבקר בין טוב לרע · לא יסבו לי"מין:

אחסנתיה יקדיש קדם יי: ויחשב ליה כהנא ית נסיב פורסניה עד שתא דיובלא ויתן ית פורסניה ביומא ההוא קודשא קדם יי: בשתא דיובלא יתוב חקלא לדזבניה מיניה לדיליה אחסנת ארעא: וכל פורסניה יהי בסלעי קודשא עשרין מעין יהא סילעא: ברם בוכרא די יתבכר קדם יי בבעירא לא יקדיש גבר יתיה אם תור אם אמר דיי הוא: ואם בבעירא מסאבא ויפרוק בפורסניה ויוסף חומשיה עלוהי ואם לא יתפריק ויזדבן בפורסניה: ברם כל חרמא די יחרים גבר קדם יי מכל די ליה מאנשא ובעירא ומחקל אחסנתיה לא יזדבן ולא יתפרק כל חרמא קודש קודשין הוא קדם יי: כל חרמא די יתחרם מן אנשא לא יתפריק אתקטלא יתקטיל: וכל מעשר ארעא מזרעא דארעא מפירי אילנא דיי הוא קודש קדם יי: ואם מפרק יפרוק גבר ממעשריה חומשיה יוסף עלוהי: וכל מעשר תורין ועאן כל די יעיבר תחות חוטרא עשיראה יהי קודשא קדם יי: לא יבקר בין טב לביש ולא יחלפיניה ואם חלפא יחלפיניה ויהי הוא וחילופיה יהי קודשא לא יתפריק: אילין פקודיא די פקיד יי ית משה לות בני ישראל בטורא דסיני:

אבן עזרא

מכסת · כמו מכסת נפשות: לאשר קנהו מאתו · הוא המוכר והוא מפורש לאשר לו אחזת הארץ: יבוכר ליי' · כודע שהוא לשם וזאת המלה מהבנין שלא נקרא שם פועלו ופירושו האומ' אתן הבכור לשם: ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך · הבכור עם התוספת חמישית בעבור שהקדישו גם יתן שה כי כן כתוב אם לא יקדישנו ונמכר: ופטר חמור · בערך גם השה יתן ורבים אומרים לא כן: מכל אשר לו · שהוא ברשותו: מאדם · כמו והחרמתי את עריה' יומת ומלת יחרם מהבנין שלא נקר' שם פועלו כמו יעמד חי: תחת השבט · שבט הרועה והנה הבכור הוא הא' והעשירי סוף כמו זה רק העשירי יגאלנו ואין כן הבכו' והנה יתן הבכור והעשירי בבהמה ובזרע הארץ שהיא התבוא' הבכורי' והמעש': יבקר · כמו יבדיל וכב' פירשתי שהמלה מגזרת בקר: בהר סיני · פירשתיו בפרשה הזאת ומי שים לו לב להבי' סוד העולם אז ידע סוד הבכור והעשירי והנה אברהם נתן המעשר גם כן יעקב אבינו עליו השלו' ועוד אגלה קצת הסוד בזכרי מעשר שני אם יעזרני א' ואין לו שני:

ממעשרו · ולא ממעשר חבירו הפודה מעשר של חבירו אין מוסיף חומש ומה היא גאולתו כדי להתירו באכילה בכל מקום והמעות יעלה ויאכל בירושלם כמו שנאמר ונתת הכסף וגו': תחת השבט · כשבא לעשרן מוציאן בפתח זה אחר זה והעשירי מכה בשבט צבועה בסיקרא להיות' ניכר שהוא מעשר כן עושה לטלאים ועגלים של · כל שנה ושנה: יהיה קדש · ליקרב למזבח דמו ואמוריו והבשר נאכל לבעלים שהרי לא נמנה עם שאר מתנות כהונה ולא מצינו שיהא נתן לכהנים: לא יבקר וגו' · לפי שנאמר כל מבחר נדריכם יכול יהא בורר ומוצי' את היפה תלמוד לומר לא יבקר בין טוב לרע בין תם בין בעל מום חלה עליו קדושה ולא שיקרב בעל מום אלא יאכל בתורת מעשר ואסור ליגזז וליעבד: חסלת אם בחקותי:

י' זוגין מן ב' בב' קמצין וס' בחרבות · כשועלים בחרבות · בחרבות · ולא צמאו בחרבות · קח · ויאמר הכהן חרב גלית · קח · ויקח מזרע הארץ ויתנהו · סס · ישמע · ובדברי אתך אפתח את · צעקו · הן אראלם צעקו חוצה · צעקו · וי' שמע · לקח · ויאמר הקשית לשאול · לקח · מעצר וממשפט · ברמך תניינ' דפסוק · שפך · ואל פתח אהל מועד לא הביאו · שפך · וגם דם הנקי אשר שפך וימלא את ירושלם דם נקי · וסי' בלשון

ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא · והמשכילים יזהרו כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד :

י"ח מלין תיקון סופרים וס' ואברהם עודנו עומד לפני יי' · ואל אראה ברעתי · ויאכל חצי עינו · ועמי המיר כבודו · ואהיה עלי למשא · בכודם בקלון אמיר ·

וידבר

אבן עזרא

בשם אלהי פקודי רום ותחת חברי · אחל לפרש על הפשט ספר וידבר :

במדבר סיני · להודיע כי לא עלה משה אל הר סיני אחר היות הכבוד באהל מועד : באחד לחדש השני · לתקן הדגלים ואיך יסעו ואיך יחנו בעבור ה המקדש כי בעשרים לחדש השני נסעו : שאו את ראש · כמו כי תשא וטעם מפורש : לבית אבותם · כי משפחת האם איננה קרואה משפחה : לגלגלותם · פירושו : בישראל · להוציא ערב רב : איש ראש · דרך קצר' והראוי להיות איש איש : לראובן · החל מהבכור כטעם ולא להתיחס לבכורה : לבני

וידבר יי' אל משה ט' חסרים לאמר וסי' נמסר בסדר כי תשא : למשפחתם כל אוריתא חס' במ"ח וסי' ופקודי בני גרשון · ויהי גבול בני ראובן · ויתן משה לחצי · וחצי הגלעד ועשתרות · שמעון קדמאה · זבולון כתראה · יששכר אשר קדמ' וכל כתובים דכו' מ"ל : ואתכם ג' וסי' ואתכם יהיו איש · ואתכם בני אדניכם · ואתכם והרכב

ומליל יי' עם משה במדברא דסיני במשכן זמנא בחד לירחא תנינא בשתא תניתא למיפקהון מארעא דמצרים למימר : קבילו ית חושבן כל כנשתא דבני ישראל לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן כל דכורא לגולגלתהון : מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא בישראל תמנון יתהון לחיליהון את ואהרן : ועמכון יהון גברא גברא לשבטא גבר ריש לבית אבהתוהי הוא : ואילין שמהת גובריא די יקומון עמכון לראובן אליצור בר שדיאור :

א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינַי בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר : שְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת כָּל־זָכָר לְגֻלְגְּלֹתָם : מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כָּל־יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּפְקְדוּ אֹתָם לְצִבְאֹתָם אַתָּה וְאַהֲרֹן : וְאִתְּכֶם יִהְיוּ אִישׁ אִישׁ לַמַּטֶּה אִישׁ רֹאשׁ לְבֵית־אֲבֹתָיו הוּא : וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יַעַמְדוּ אִתְּכֶם לִרְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר :

י' חס' לאמר · ג' · וב' לפ' · כל אורית' חס' במ"ח ופקודי' ס' מ"ל · ג' · ג' · ז' חס' בליש'

רשי

במדבר סיני באחד לחדש · מתוך חיבתן לפניו מונה אותם כל שעה כשיצאו ממצרים מ מנאן וכשנפלו בעגל מנאן לידע הנותרים כשבא להשרות שכינתו עליהם מנאם באחד בניסן הוקם המשכן ובאחד באייר מנאם : למשפחותם · דע מניין כל שבט ושבט : לבית אבותם · אביו משבט אחד ואמו מ משבט אחר יקום על שבט אביו : לגלגלותם · על ידי שקלים בקע לגלגלת : כל יוצא צבא · מגיד שאין יוצא בצבא פחות מבן ע עשרים : ואתכם יהיו · כשתפקדו אותם יהיו עמכם נשיא כל שבט ושבט : אלה

והסוסים ב' בפסו' : אבתיו לאבתיו ז' חס' בתורה וסים' ואתכם יהיו איש איש · אלה הפקדים אשר פקד · ויעשו בני ישראל ככל אשר · שלח לך אנשים · האנבי הריתי את · ויצא מעמך הוא · ולא תסב נחלה במטה · כי אביאנו אל האדמה : ואלה שמות י' בתורה וסים' בני ישמעאל · אלופי עשו · בני ישר' דויגש · וחברו ריש ספרא · שמות האנשי' אשר יעמדו · בני לוי לתלדות' · בני אהרן הבבר נדב · בני גרשון למשפחותם · שמות בנותיו · האנשים למטה יהודה : שמות ט' מלאים בתור' וסי' נמסר בסדר בראשי' גבי פסו' ויקרא האדם שמות :

לבני יוסף· אחר בני לאה בעבור כבוד רחל על השפחות והחל מאפרים על דרך יעקב אבינו והקדים אפרים ומנשה על בנימין כי הם מקום יוסף ואחר כן החל מדן שהוא בכור השפחות ואחריו אשר כי השם ידע שהוא יהיה ראש החונים על דגל דן ואחר כן גד כי הוא בכור שפחת לאה: קרואי עדה· הטעם שהעדה לא יעשו דבר עד שיקראום: מטות אבותם· הטעם על השבטים והנה כל אחד נשיא שבטו: ראשי אלפי ישראל· כל אחד ראש על כל אלפי השבט כי יש שר לאלף: ויקח משה ואהרן· שמם: האנשים אשר נקבו· שהם מפורשים כמו אשר פי יי׳ יקבנו: ויתילדו· בקשו מתי נולדו בעבור חשבון כ׳ שנה אז נכתבו תולדותם: ויפקדם· משה שהוא העיקר והחל מראובן כי הוא הבכור ואחריו שמעון הנולד אחריו ואחריו גד בכור שפחת לאה והנה דגל ראובן ואחר כן דגל יהודה ואחר כך דגל אפרים ואחר כך דגל דן והחונים על כל דגל ודגל כאשר הם בחנוכת המזבח ודע כי אחר שהיו כל השבטים שנים עשר שיצא לוי והיו ליוסף בנים שנים ורוחות העולם ארבע הנה לכל רוח שלשה והנה יש ללאה חמשה בנים יחסר האחד ויהיו לה שני דגלים השלימו הדגל עם בכור שפחתה ושמוהו עם דגל ראובן שהוא גם בכור והדגל השני ליהודה והחונים עליו אחיו הקטנים ממנו ולרחל דגל בפני עצמה ואפרים מקום יוסף הוא קודם מנשה כדברי יעקב והדגל הרביעי לשפחת רחל שהוא ה הבכור שלה ואחריו אשר ואם הוא קטן בשני׳ מנפתלי בעבור היות הדגל לבן שפחת רחל שם זאת המעלה לבן שפחת לאה

ואם תסתכל היטב אז תדע כי הראש הוא הדרום והזנב הוא הצפון ולא אוכל לפרש על כן ראובן בדרו׳ כי הוא הראש ודן בצפון ודע כי לא היו גבורים בשבטים כשבט יהודה המשל לגור אריה וכשבט דן המשל כן בדברי משה על כן היו הם בראשונה ובאחרונה· והזכיר לגלגלותם בראובן גם בשמעון להורות על האחרים כי הכתוב אחז דרך קצרה· ופירוש

רשי

אלה קרואי העדה: הנקראים לכל דבר חשיבות שבעדה: האנשים האלה· את שנים עשר נשיאים הללו: אשר נקבו· לו כאן בשמות: ויתילדו על משפחותם· הביאו ספרי יחוסיהם ועדי חזקת לידתם כל אחד ואחד להתייחס על השבט: אך

לגלגלתם הלמד השכית דגלגלתם דשמעו׳ עשויה כמעגלה חקוקה ואין לה מבע בראשה לפי שהורה כשואל בית אב לשמעוני זכות כיסל נגלוי הראש ונקומה זקופה

אבותם ב׳ מלאים בתורה וסי׳ אלה קריאי העדה נשיאי מטות· ואת שם אהרן תכתוב· וכל נביא׳ וכתו׳ דכוו׳ מלאים ב׳ מה חס׳ וסי׳ ואמרו על אשר עזבו דמלכים· דשלמה· ויעש יהודה הרע דרחבעם דמלכים· ויהיו הגוים האלה· ויעשו כן בני הגולה· ואלה העלים מתל מלח כתר׳: הם י״ב סופי פסוקי׳ וסי׳ נמס׳ בסדר וישמע

לְשִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃ לִיהוּדָה נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃ לְיִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃ לִזְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃ לִבְנֵי יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד לִמְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃ לְבִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי׃ לְדָן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃ לְאָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃ לְגָד אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃ לְנַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ אֵלֶּה קְרִיאֵי הָעֵדָה נְשִׂיאֵי מַטּוֹת אֲבוֹתָם רָאשֵׁי אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל הֵם׃ וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֵת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר נִקְּבוּ בְּשֵׁמוֹת׃ וְאֵת כָּל־הָעֵדָה הִקְהִילוּ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּתְיַלְדוּ עַל־מִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְגֻלְגְּלֹתָם׃ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וַיִּפְקְדֵם בְּמִדְבַּר סִינָי׃ ס וַיִּהְיוּ בְנֵי־רְאוּבֵן בְּכֹר יִשְׂרָאֵל תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת לְגֻלְגְּלֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה רְאוּבֵן שִׁשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ פ

לִבְנֵי שִׁמְעוֹן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם פְּקֻדָיו בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת לְגֻלְגְּלֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה שִׁמְעוֹן תִּשְׁעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת׃ פ

לִבְנֵי גָד תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה גָד חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ פ

לְשִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בַּר־צוּרִישַׁדָּי׃ לִיהוּדָה נַחְשׁוֹן בַּר־עַמִּינָדָב׃ לְיִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בַּר־צוּעָר׃ לִזְבוּלֻן אֱלִיאָב בַּר־חֵילֹן׃ לִבְנֵי יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע בַּר־עַמִּיהוּד לִמְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בַּר־פְּדָה צוּר׃ לְבִנְיָמִן אֲבִידָן בַּר־גִּדְעוֹנִי׃ לְדָן אֲחִיעֶזֶר בַּר־עַמִּישַׁדָּי׃ לְאָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בַּר־עָכְרָן׃ לְגָד אֶלְיָסָף בַּר־דְּעוּאֵל׃ לְנַפְתָּלִי אֲחִירַע בַּר־עֵינָן׃ אִלֵּין מְעַרְעֵי כְנִשְׁתָּא רַבְרְבֵי שִׁבְטֵי אֲבָהָתְהוֹן רֵישֵׁי אַלְפַיָּא דְיִשְׂרָאֵל אִנּוּן׃ וּנְסִיב מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן יָת גּוּבְרַיָּא הָאִלֵּין דִּי אִתְפָּרַשׁוּ בִשְׁמָהָן׃ וְיָת כָּל־כְּנִשְׁתָּא כַּנִּשׁוּ בְּחַד לְיַרְחָא תִנְיָנָא וְאִתְיַחַסוּ עַל־זַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא לְגוּלְגַּלָתְהוֹן׃ כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת־מֹשֶׁה וּמְנָנוּן בְּמַדְבְּרָא דְסִינָי׃ וַהֲווֹ בְנֵי־רְאוּבֵן בּוּכְרָא דְיִשְׂרָאֵל תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן לְגוּלְגְּלָתְהוֹן כָּל־דְּכוּרָא מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָּא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃ מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן אַרְבְּעִין וְשִׁתָּא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ לִבְנֵי שִׁמְעוֹן תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן מִנְיָנוֹהִי בְּמִנְיַן שְׁמָהָן לְגוּלְגְּלָתְהוֹן כָּל־דְּכוּרָא מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָּא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃ מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְשִׁמְעוֹן חַמְשִׁין וְתִשְׁעָה אַלְפִין וּתְלָת מְאָה׃

לִבְנֵי גָד תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַסְרִין שְׁנִין וּלְעֵילָּא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃ מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְגָד אַרְבְּעִין וַחֲמְשָׁא אַלְפִין וְשֵׁית מְאָה וְחַמְשִׁין׃

יתרו· וכל ריש פסוקי׳ דכוו׳ ב׳ מט והם וסי׳ נמס׳ במשלי סי׳ א׳ גבי פסוק והם לדמם יארובו: ויפקדם ג׳ וסי׳ במדבר סיני· ויפקדם בבזק׳ ויפקדם בטלאים: בכר ו׳ חסרים וסימ׳ נמסר בסדר ויגש: סי׳ שבטים ראובן שמעון גד יהודה זבולן יוסף מנשה דן אשר נפתלי· וסימ׳ רש״ג הב״ו סמ״ן דא״ת: מאת כלם כלאים ב׳ מג חס׳ וסי׳ ויהיו ימי אדם· ויחי למך· וישקל אברהם לעפרן: חלוף השבטים ראובן קדמאה ששה וארבעים אלף וחמש מאות· ראובן תניינא שלשה וארבעים אלף ושבע מאות ושלשים· יהודה קדמאה ארבעה ושבעים אלף ושש מאות· תניינא ששה ושבעים אלף וחמש מאות· אפרים קדמא׳ ארבעים אלף וחמש מאות· תניינא שנים ושלשים אלף וחמש מאות· דן קדמאה שנים וששים אלף ושבע מאות· דן תניינא ארבעה וששים אלף וארבע מאות· שמעון קדמאה תשעה וחמשים אלף ושלש מאות· תניינא שנים ועשרים אלף ומאתים:

יששכר קדמאה ארבעה וחמשים אלף וארבע מאות · תניינא ארבעה וששים אלף ושלש מאות · זבולן קדמה שבעה וחמשים אלף וארבע מאות · תניינא ששים אלף וחמש מאות · מנשה קדמאה שנים ושלשים אלף ומאתים · תניינא שנים וחמשים אלף ושבע מאות · אשר קדמאה אחד וארבעים אלף וחמש מאות · אשר תניינא שלשה וחמשים אלף וארבע מאות · גד קדמאה חמשה וארבעים אלף ושש מאות וחמשים ·

לִבְנֵי יְהוּדָה תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה יְהוּדָה אַרְבָּעָה וְשִׁבְעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ פ

לִבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה יִשָּׂשכָר אַרְבָּעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ פ

לִבְנֵי זְבוּלֻן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה זְבוּלֻן שִׁבְעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ פ

לִבְנֵי יוֹסֵף לִבְנֵי אֶפְרַיִם תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה אֶפְרָיִם אַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ פ

לִבְנֵי מְנַשֶּׁה תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה מְנַשֶּׁה שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וּמָאתָיִם׃ פ

לִבְנֵי בִנְיָמִן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה בִנְיָמִן חֲמִשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ פ

לִבְנֵי דָן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה דָן שְׁנַיִם וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת׃ פ

לִבְנֵי אָשֵׁר תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה אָשֵׁר אֶחָד וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ פ

בְּנֵי נַפְתָּלִי תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה נַפְתָּלִי שְׁלֹשָׁה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ פ

לבני יהודה תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא׃ מנייניהון לשבטא דיהודה שבעין וארבעא אלפין ושית מאה׃

לבני יששכר תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא׃ מנייניהון לשבטא דיששכר חמשין וארבעא אלפין וארבע מאה׃

לבני זבולן תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא׃ מנייניהון לשבטא דזבולן חמשין ושבעא אלפין וארבע מאה׃

לבני יוסף לבני אפרים תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא׃ מנייניהון לשבטא דאפרים ארבעין אלפין וחמש מאה׃

לבני מנשה תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא׃ מנייניהון לשבטא דמנשה תלתין ותרין אלפין ומאתן׃

לבני בנימן תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא׃ מנייניהון לשבטא דבנימן תלתין וחמשא אלפין וארבע מאה׃

לבני דן תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא׃ מנייניהון לשבטא דדן שיתין ותרין אלפין ושבע מאה׃

לבני אשר תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא׃ מנייניהון לשבטא דאשר ארבעין וחד אלפין וחמש מאה׃

בני נפתלי תולדתהון לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן מבר עשרין שנין ולעילא כל נפיק חילא׃ מנייניהון לשבטא דנפתלי חמשין ותלתא אלפין וארבע מאה׃

כל רשבטים חסרים ב׳ מר ל׳ ס״ג סימן

כל רשבטים חס׳ ב׳ מר ר״ל שמעון גר מכסת ל׳ ס״ג סימן

מ״ל חס׳ ב׳ מר מ״ל

כ״ל חס׳ ב׳ מר ל׳ ס״ג סימן

ר״מ ל׳ מנין

כל אורי׳ חס׳ ב׳ מג

כ״ל חס׳ מ״ח מ״ל

כן מ״ל ב׳ מג כל יכה כבה בישראל

כל אורי׳ חס׳ ב׳ מב מ״ל

כן מ״ל ס ב׳ מג כל יכה כבה בישראל

ל׳ בענין וכל׳ לבכורדבכ׳ הוו ליה וכתה לא הוו ליה ושלח בכין ובכן הוו להון

תניינא ארבעים אלף וחמש מאות · בנימן קדמא׳ חמשה ושלשים אלף וארבע מאות · תניינא חמשה וארבעים אלף ושש מאות · נפתלי קדמא׳ שלש׳ וחמשי׳ אלף וארבע מאות · נפתלי תניינא חמשה וארבעים אלף וארבע מאות׃ יצא כל אוריית׳א חס׳ בכ״ג וסימ׳ הנה יוצא המימה · תניינא והעתרתי כחצות · ושש בנביאי׳ וסימ׳ ביהושע ריש סימן ו וכל כתובים דכוו׳ מ״ל בכ״א וסימ׳ והוא כחתן יצא ·

אך את מטה לוי לא תפקוד · כדאי הוא לגיון של מלך להיות נמנה לבדו · ד"א צפה הקב"ה שעתידה לעמוד גזירה על כל הנימנין מבן עשרים שנה ומעלה שימותו במדבר אמר אל יהיו בכלל לפי שהם שלי שלא טעו בעגל · ואתה הפקד את הלוי' לשון מנוי שררה על דבר שהוא ממונה עליו כמו ויפקד המלך פקידים : יורידו אותו · כתרגומו יפרקון כשבאין ליסע במדבר ממסע למסעהו היו מפרקין אותו מהקימתו ונושאין אותו עד מקום אשר ישכון שם הענן ויחנו שם ומקימין אותו : והזר הקרב · לעבודתם זו : יומת · בידי שמים : איש על דגלו · כמו שהדגלים סדורים בספר זה שלשה שבטים לכל דגל : ולא יהיה קצף · אם תעשו כמצותי לא יהיה קצף ואם לאו שיכנסו זרים בעבודתם זו יהיה קצף כמו שמצינו במעשה קרח כי יצא הקצף וגו' : באותות · כל דגל יהיה לו אות מפה צבועה תלויה בו צבעו של זה לא כצבעו של זה צבע כל אחד כגוון אבנו הקבועה בחושן ומתוך כך יכיר כל אחד את דגלו · דבר אחר באותות לבית אבותם באות שמסר להם יעקב אביהם כשנשאוהו ממצרים שנאמר ויעשו בניו לו כן כאשר צום : יהוד' ויששכר וזבולון ישאוהו מן המזרח וראובן ושמעון וגד מן הדרום כו' כדאיתא בתנחומא בפרשה זו : מנגד · מרחוק מיל כמו שנאמר ביהושע אך רחוק יהי' ביניכם וביניו כאלפים אמה שיוכלו לבא בשבת · משה ואהרן ובניו והלוים חונים בסמוך לו : קדמה · לפנים הקרויים קדם ואיזו זו רוח מזרחית והמערב קרוי אחור : ראשונה

ופי' ויהיו כל פקודי בני ישראל שלא נפקדו רק מי שהוא מבן עשרים שנה ואחר כך ויהיו כל הפקודים בכללם : התפקדו · משקל בנינים כי הוא בנין התפעל ועם בנין שלא נקרא שם פועלו : אך את מטה לוי · פי' לא התפקדו כי השם צוה כן · ואת ראשם לא תשא · בכללם כאשר פירשתי : ואתה הפקד את הלוים · באר למה לא התפקדו כי פקודת המשכן עליהם על כן לא יצאו בצבא : משכן העדות · הוא אהל מועד והמשכן לארון ששם העדות : ועל כל כליו · כמנורה והשלחן והמזבחות : ועל כל אשר לו · הם כלי הכלים : המה ישאו · הם הם הנושאים בנסוע המחנה והם המשרתים בחנותם וסביב המשכן יחנו : ובנסוע המשכן יורידו אותו · להסיר הבריחים והעמודים ובחנותו הם יקימוהו : והזר · מבני לוי · ואם הוא ישראל יומת ובית דין ימיתוהו · וטעם יחנו בני ישראל כשיחנו בני ישראל : איש על מחנהו · הטעם כל שבט · וטעם איש על דגלו שלא יתערב שבט בדגל : והלוים יחנו סביב · כי הכתוב למעלה למה יחנו סביב שלא יקרב המשכן אחד מערת בני ישראל וימות וזה טעם ולא יהיה קצף כעונש מנגע באהרן וככה כתוב ויחר אף יי' בעוזא · וטעם על עדת בני ישראל אחד מעדתם וכן ויקבר בערי גלעד עיר בן אתונות ורבי' כמו הם : ושמרו הלוים · מצוה עליהם לשמור המשכן : ויעשו בני ישראל · שלא נגעו במשכן לעולם · וטעם אל משה ואל אהרן בעבור כי אהרן ובניו ישימו משא הקהתים בכתף : באותות · סימנים היו בכל דגל ודגל וקדמונינו אמרו שהיה בדגל ראובן צורת אדם מכח דרש דודאי' ובדגל יהודה צורת אריה כי בו המשילו יעקב ובדגל אפרים צורת שור מטעם בכור שורו ובדגל דן צורת נשר עד שידמו לכרובים שראה יחזקאל הנביא : מנגד · רחוק : קדמה מזרחה · תחלת מזרח · ופקודיהם לו ופקודיו אין הפרש ביניהם : והחונים עליו · כמו עמו והם אחריו וקודם השלישי : ראשונה

התפקדו ד' וסימ' והלוים לא התפקדו בתוך בני ישראל · והלוים למטה אבותם · כי לא התפקדו בתוך בני ישראל · ובני ישראל התפקדו ובלבלו : מטה לוי ג' וסימ' וגם את אחיך מטה לוי · ואת שם אהרן תכתוב · אך את מטה לוי לא תפקד : הפקד ב' וסימ' ואתה הפקד את הלוים · הפקד עליו רשע : ראשם י"ד וסימ'

אֵלֶּה הַפְּקֻדִים אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּנְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנֵים עָשָׂר אִישׁ אִישׁ־אֶחָד לְבֵית־אֲבֹתָיו הָיוּ׃ וַיִּהְיוּ כָּל־פְּקוּדֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבֹתָם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כָּל־יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ וַיִּהְיוּ כָּל־הַפְּקֻדִים שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ וְהַלְוִיִּם לְמַטֵּה אֲבֹתָם לֹא הָתְפָּקְדוּ בְּתוֹכָם׃ פ

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ אַךְ אֶת־מַטֵּה לֵוִי לֹא תִפְקֹד וְאֶת־רֹאשָׁם לֹא תִשָּׂא בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְאַתָּה הַפְקֵד אֶת־הַלְוִיִּם עַל־מִשְׁכַּן הָעֵדֻת וְעַל כָּל־כֵּלָיו וְעַל כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ הֵמָּה יִשְׂאוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְהֵם יְשָׁרְתֻהוּ וְסָבִיב לַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ׃ וּבִנְסֹעַ הַמִּשְׁכָּן יוֹרִידוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם וּבַחֲנֹת הַמִּשְׁכָּן יָקִימוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת׃ וְחָנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ עַל־מַחֲנֵהוּ וְאִישׁ עַל־דִּגְלוֹ לְצִבְאֹתָם׃ וְהַלְוִיִּם יַחֲנוּ סָבִיב לְמִשְׁכַּן הָעֵדֻת וְלֹא־יִהְיֶה קֶצֶף עַל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְשָׁמְרוּ הַלְוִיִּם אֶת־מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן הָעֵדוּת׃ וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ׃ פ

ב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ אִישׁ עַל־דִּגְלוֹ בְאֹתֹת לְבֵית אֲבֹתָם יַחֲנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנֶּגֶד סָבִיב לְאֹהֶל־מוֹעֵד יַחֲנוּ׃ וְהַחֹנִים קֵדְמָה מִזְרָחָה דֶּגֶל מַחֲנֵה יְהוּדָה לְצִבְאֹתָם וְנָשִׂיא לִבְנֵי יְהוּדָה נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃ וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְשִׁבְעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ וְהַחֹנִים עָלָיו מַטֵּה יִשָּׂשכָר וְנָשִׂיא לִבְנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃ וּצְבָאוֹ וּפְקֻדָיו אַרְבָּעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ מַטֵּה זְבוּלֻן וְנָשִׂיא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃

אִלֵּין מִנְיָנַיָּא דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְרַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל תְּרֵי עֲשַׂר גֻּבְרִין גֻּבְרָא חַד לְבֵית אֲבָהָתוֹהִי הֲווֹ׃ וַהֲווֹ כָּל מִנְיָנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כָּל נָפֵיק חֵילָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ וַהֲווֹ כָּל מִנְיָנַיָּא שִׁית מְאָה וּתְלָתָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וְחַמְשִׁין׃ וְלֵיוָאֵי לְשִׁבְטָא דַּאֲבָהָתְהוֹן לָא אִתְמְנִיאוּ בֵּינֵיהוֹן׃ וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ בְּרַם יָת שִׁבְטָא דְלֵוִי לָא תִמְנֵי וְיָת חוּשְׁבַּנְהוֹן לָא תְקַבֵּיל בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְאַתְּ מַנִּי יָת לֵיוָאֵי עַל מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא וְעַל כָּל מָנוֹהִי וְעַל כָּל דִּי לֵיהּ אִנּוּן יִטְּלוּן יָת מַשְׁכְּנָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְאִנּוּן יְשַׁמְּשׁוּנֵּיהּ וּסְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא יִשְׁרוֹן׃ וּבְמִטַּל מַשְׁכְּנָא יְפָרְקוּן יָתֵיהּ לֵיוָאֵי וּבְמִשְׁרֵי מַשְׁכְּנָא יְקִימוּן יָתֵיהּ לֵיוָאֵי וְחִלּוֹנַי דְּיִקְרַב יִתְקְטִיל׃ וְיִשְׁרוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר עַל מַשְׁרִיתֵיהּ וּגְבַר עַל טִקְסֵיהּ לְחֵילֵיהוֹן׃ וְלֵיוָאֵי יִשְׁרוֹן סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא וְלָא יְהֵי רוּגְזָא עַל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִטְּרוּן לֵיוָאֵי יָת מַטְּרַת מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא׃ וַעֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ׃

וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר׃ גְּבַר עַל טִקְסֵיהּ בְּאָתְוָן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן יִשְׁרוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִלְּקֳבֵיל סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכַּן זִמְנָא יִשְׁרוֹן׃ וְדִישְׁרוֹן קִדּוּמָא מַדִּינְחָא טִקַּס מַשְׁרִית יְהוּדָה לְחֵילֵיהוֹן וְרַבָּא לִבְנֵי יְהוּדָה נַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב׃ וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן שַׁבְעִין וְאַרְבְּעָה אַלְפִין וְשִׁית מְאָה׃ וְדִישְׁרַן סְמִיכִין עֲלוֹהִי שִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר וְרַבָּא לִבְנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בַּר צוּעָר׃ וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנוֹהִי חַמְשִׁין וְאַרְבְּעָא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ שִׁבְטָא דִזְבוּלֻן וְרַבָּא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בַּר חֵילוֹן׃

מסרה

ואת ראשם לא תשא · ופדויי יי' ישובון · וחברו · וחפו ראשם · וחברו חפו ראשם · ויכנע מדין לפני ישראל דגדעון · ויקרע יהושע שמלתיו · ויהי קול מעל לרקיע אשר · וממעל לרקיע אשר על · פארי פשתים יהי' על ראשם · העלו עפר על ראשם קדמ' דפסו' · שרקו ויניעו ראשם · שמע אלהינו כי היינו בוזה · יראני יניעון ראשם · וחד הורידו לארץ ראשן : על כל ועל כל ו' בספר וסי' ואתה הפקד את הלוים ב' בו · והעבירו תער על כל בשרם · וכפר הכהן על כל עדת בני ישראל · האיש אחד יחטא ועל כל העד' תקצף · והיה על האהל ועל : יורידו ב' א' מלא וא' חס' וסימ' ובנסע המשכן מלא · עבדי ירדו מן : הקרב ז' נמסר בסדר קרח גבי כל הקרב הקרב אל משכן יי' : העדות ח' מלאים נמסר בסדר אחרי מות : לאהל מועד ה' נמסר בסדר אחרי מות : מטה זבולן ונשיא חד מן י"ד זוגין מן כ"ב ראשי פסוקי' לא נסבין וי"ו בריש תיבותא וכל קריאה נסבי' וי"ו וסי' במסרא רבתא :

ראשונה ו׳ וסימ׳ במלכים א׳ סימן י״ח: והחונם ב׳ כתיב בן מלאים ו״ו וחס׳ יו״ד וסי׳ והחונם עליו משה שמעון. והחונם בגדרות: כל הפקדים ג׳ בטעמא וסימ׳ יר״א יהודה ראובן אפרים: ושנים ל׳ וחד שנים והוא חד מן ו׳ זוגין חד ש׳ וחד וש׳ וסימ׳ במסרא רבתא: המחנת ג׳ חס׳ וסימ׳ ונסע אהל מועד מחנה. כל פקדי המחנת. מאסף לכל המחנת: ועליו ז׳ וסי׳ מטה מנשה ׳ועליו חגור חרב מצמדת. ועליו כמבנה עיר. תשתחוו ועליו

וצבאו ופקדיו שבעה וחמשים אלף וארבע מאות: כל הפקדים למחנה יהודה מאת אלף ושמנים אלף וששת אלפים וארבע מאות לצבאתם ראשנה יסעו: ס

דגל מחנה ראובן תימנה לצבאתם ונשיא לבני ראובן אליצור בן שדיאור: וצבאו ופקדיו ששה וארבעים אלף וחמש מאות: והחונם עליו מטה שמעון ונשיא לבני שמעון שלמיאל בן צורי שדי: וצבאו ופקדיהם תשעה וחמשים אלף ושלש מאות: ומטה גד ונשיא לבני גד אליסף בן רעואל: וצבאו ופקדיהם חמשה וארבעים אלף ושש מאות וחמשים: כל הפקדים למחנה ראובן מאת אלף ואחד וחמשים אלף וארבע מאות וחמשים לצבאתם ושנים יסעו: ס

ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנת כאשר יחנו כן יסעו איש על ידו לדגליהם: ס

דגל מחנה אפרים לצבאתם ימה ונשיא לבני אפרים אלישמע בן עמיהוד: וצבאו ופקדיהם ארבעים אלף וחמש מאות: ועליו מטה מנשה ונשיא לבני מנשה גמליאל בן פדהצור: וצבאו ופקדיהם שנים ושלשים אלף ומאתים: ומטה בנימן ונשיא לבני בנימן אבידן בן גדעני: וצבאו ופקדיהם חמשה ושלשים אלף וארבע מאות: כל הפקדים למחנה אפרים מאת אלף ושמנת אלפים ומאה לצבאתם ושלשים יסעו: ס

דגל מחנה דן צפנה לצבאתם ונשיא לבני דן אחיעזר בן עמי שדי: וצבאו ופקדיהם שנים וששים אלף ושבע מאות: והחנים עליו מטה אשר ונשיא לבני אשר פגעיאל בן עכרן: וצבאו ופקדיהם אחד וארבעים אלף וחמש מאות: ומטה נפתלי ונשיא לבני נפתלי אחירע בן עינן:

ג׳ ר״פ בעינן וסי׳ ש״ור יששכר זבולן ראובן — ל׳ ב׳ — ל׳ כתי׳ ר״ים בשבטים קדמ׳ דפרש׳ רעואל ר״פ סימן — ל׳ וא׳ שנים ושלשים — ג׳ חס׳ — ל׳ ר״פ ועליו ז׳ — מ״ל חס ל׳ מח — ג׳ בטע׳ בעינן סימן — ב׳ יתעסה — ח׳ בתורא — מ״ל ל״כ ל׳ מב — כל מטה ומטה ד״ר״פ דעינן בטעמא

וחיליה ומנינוהי חמשין ושבעא אלפין וארבע מאה: כל מנינייא למשרית יהודה מאה ותמנן ושתא אלפין וארבע מאה לחיליהון בקדמיתא נטלין:

טיקס משרית ראובן דרומא לחיליהון ורבא לבני ראובן אליצור בר שדיאור: וחיליה ומנינוהי ארבעין ושתא אלפין וחמש מאה: ודישרן סמיכין עלוהי שבטא דשמעון ורבא לבני שמעון שלמיאל בר צורישדי: וחיליה ומניניהון חמשין ותשע אלפין ותלת מאה: ושבטא דגד ורבא לבני גד אליסף בר רעואל: וחיליה ומניניהון ארבעין וחמשא אלפין ושית מאה וחמשין: כל מנינייא למשרית ראובן מאה וחמשין וחד אלפין וארבע מאה וחמשין לחיליהון בתנייתא נטלין:

ונטיל משכן זמנא משרית ליואי בגו משריתא כמא דישרן כן נטלין גבר על אתריה לטיקסיהון:

טיקס משרית אפרים לחיליהון מערבא ורבא לבני אפרים אלישמע בר עמיהוד: וחיליה ומניניהון ארבעין אלפין וחמש מאה: ודסמיכין עלוהי שבטא דמנשה ורבא לבני מנשה גמליאל בר פדהצור: וחיליה ומניניהון תלתין ותרין אלפין ומאתן: ושבטא דבנימן ורבא לבני בנימן אבידן בר גדעוני: וחיליה ומניניהון תלתין וחמשא אלפין וארבע מאה: כל מנינייא למשרית אפרים מאה ותמניא אלפין ומאה לחיליהון ותליתאי נטלין:

טיקס משרית דן צפונא לחיליהון ורבא לבני דן אחיעזר בר עמי שדי: וחיליה ומניניהון שתין ותרין אלפין ושבע מאה: ודישרן סמיכין עלוהי שבטא דאשר ורבא לבני אשר פגעיאל בר עכרן: וחיליה ומניניהון ארבעין וחד אלפין וחמש מאה: ושבטא דנפתלי ורבא לבני נפתלי אחירע בר עינן:

אבן עזרא

ראשונ׳ יסעו. הם יסעו בתחלה: תימנה. מגזרת ימין: ושנים. אחר הם: ונסע אהל מועד בתוך המחנות. הנזכרות כי הגרשונים והמררים נוסעים בין דגל יהודה ובין דגל ראובן והקהתים נוסעי׳ ועמהם אהרן ובניו בין דגל ראובן ובין דגל אפרים: כאשר יחנו כן יסעו. סבב אל המחנות שהם ישרא׳ לא אל מחנה הלוים כי יחנה דגל יהוד׳ למזרח כי הגרשוני שהוא למערב המקדש ומררי בצפון אחריו יסעו: על ידו. פאה ומקו׳ וכן יד הירדן ויד תהיה לך: אלה

רשי

ראשונ׳ יסעו. כשרוא׳ הענן מסתלק תוקעין הכהנים בחצוצרות ונוסע מחנה יהודה תחלה וכשהולכין הם הולכים כדרך חנייתן הלוי׳ והעגלו׳ באמצע דגל יהודה במזרח ושל ראובן בדרו׳ ושל אפרי׳ במערב ושל דן בצפון: ונסע אהל מועד. לאחר ב׳ דגלי׳ הללו: כאשר יחנו כן יסעו. כמו שפירשתי הליכתן כחנייתן כל דגל מהלך לרוח ה הקבועה לו: על ידו. על מקומו ואין לשון יד זה ממשמש רוח של צדו קרוי על ידו ם הסמוך לו לכל הושט׳ ידו אי״כמון הי״פא ב בלע״ז: ועליו. כתרגו׳ ודסמיכין עלוהי: ואלה

ואלה תולדות אהרן ומשה · ואינו מזכיר אלא בני אהרן ונקראו תולדות משה לפי שלמדן תורה מלמד שכל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו: ביום דבר יי׳ אל משה · נעשו אלו תולדות שלו שלמדן מה שלמד מפי הגבורה: ושרתו אותו · ומהו השירות ושמרו את משמרתו לפי שמשמרת המקדש עליו שלא יקרב זר כמו שנא׳ אתה ובניך ובית אביך תשאו את עון המקדש והלוים הללו מסייעין אותם זו היא השירות: ושמרו את משמרתו · כל מנוי שאדם ממונה עליו ומוטל עליו לעשותו קרוי משמרת בכל המקרא ובלשון משנה כמו שאמור בגבתן ותרם והלא אין משמרתי ומשמרתך מזה וכן משמרו כהונה ולויה: ואת משמרת בני ישראל · שכלן היו זקוקין לצרכי המקדש אלא שהלוים באים תחתיהם בשליחותם לפיכך לוקחים מהם המעשרות בשכרן שנאמר כי שכר הוא לכם חלף עבודתכם: נתונים המה לו · לעזרה: מאת בני ישראל · כמו מתוך בני ישראל כלומר משאר כל העדה נבדלו לכך בגזרת המקום והוא נתנם לו שנאמר ואתנה את הלוים נתונים וגו׳: ואת אהרן ואת בניו תפקוד · לשון פקידות ואינו לשון מנין: ושמרו את כהונתם · קבלת דמים וזריקה והקטרה ועבודות המסורות לכהנים:

אלה פקודי בני ישראל · וכן נסעו · כאשר היו ביום שהתפקדו והנה בעשרים יום לא מת אחד מהם וזה דבר פלא: והלוים לא התפקדו · לבאר שלא כתוב אחד מהם עם הפקודים בנסעם: ויעשו כן בני ישראל · כל ימי המדבר: ואלה תולדות אהרן ומשה · הטעם שלא הולידו בניהם ולא הוסיפו בקרוב מעשר׳ חדשים כאשר דבר יי׳ עם משה בהר סיני בעלותו להתפלל על מעשה העגל אז נבחר שבט לוי ואמר השם למשה הקרב את מטה לוי גם פרשת ואני הנה לקחתי וכאשר הוקם המשכן אמר השם פקוד את בני לוי והשכינה במשכן על כן כתב במדבר סיני והנה היו תולדות אהרן ומשה במדבר סיני כאשר היו בהר סיני רק חסרו שני בני אהרן על כן אמרתי כי הלוים לא נתנו כפר נפשם כי כן כתוב לכל העובר על הפקודי׳ ויש אומרים כי לא פקד׳ משה טרם עשות המשכן רק ידע פקודיהם בדרך נבוא׳ והכתוב יכחישם והוא כי תפא׳: המשוחים · בשמן המשחה · שהיו כהנים גדולים ולא הניחו בנים גדולים או קטנים על כן חסר׳ ממספר הלוי׳ כי הגדולים יתכן שיולידו: על פני · פי׳ לפני אהרן הכהן · שהוא נגד השבט · ופירוש והעמדת הוא ושרתו וכן חי יי׳ אשר עמדתי לפניו: ואת משמרת כל העדה · בקרבנות: ואת משמרת בני ישראל · שישמרו שלא יגע ישראל׳ אל המשכן: נתונים · לעולם או הם ובניהם העומדי׳ תחתם: לאהרן ולבניו · הנמצאים ועומדים תחתיהם: מאת בני ישראל · להיותם מובדלים: ואת אהרן ואת בניו · ובכלל בניו בני בניו תפקדם לתת פקוד לכל אח׳ והם ישמרו את כהנתם שלא יבואו לידי פסלות: והזר הקרב · לכהן להיות עם כהנתם ישרא׳ או לוי יומת ופרשת ואני הנה לקחתי גם היא דבקה כיום בתורה פרשיות דבקות בטעם ואם הם מפורשות כמו ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמ׳ וכן ויהי ביום דבר יי׳ אל משה: לקחתי

לאחרנה ב׳ וסי׳ לאחרנה יסעו · עם שיהיו לאחרנה: התפקדו ד׳ וסי׳ נמסר לעיל בהאי סידרא: למשפחתיו ד׳ וסי׳ איש למשפחתיו על בית אבתיו · את העם בכה למשפחתיו · ויקרב את שבט בנימן · ואחיו למשפחתיו: על בית ועל בית י״ג וסימ׳ אשר על בית יוסף · איש למשפחתיו על בית · קמתם על בית אבי · ויספרו

וצבאו ופקדיהם שלשה וחמשים אלף וארבע מאות: כל הפקדים למחנה דן מאת אלף ושבעה וחמשים אלף ושש מאות לאחרנה יסעו לדגליהם: פ אלה פקודי בני ישראל לבית אבתם כל פקודי המחנת לצבאתם שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים: והלוים לא התפקדו בתוך בני ישראל כאשר צוה יהוה את משה: ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה יהוה את משה כן חנו לדגליהם וכן נסעו איש למשפחתיו על בית אבתיו: פ ואלה תולדת אהרן ומשה ביום דבר יהוה את משה בהר סיני: ואלה שמות בני אהרן הבכר נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר: אלה שמות בני אהרן הכהנים המשחים אשר מלא ידם לכהן: וימת נדב ואביהוא לפני יהוה בהקרבם אש זרה לפני יהוה במדבר סיני ובנים לא היו להם ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם: פ וידבר יהוה אל משה לאמר: הקרב את מטה לוי והעמדת אתו לפני אהרן הכהן ושרתו אתו: ושמרו את משמרתו ואת משמרת כל העדה לפני אהל מועד לעבד את עבדת המשכן: ושמרו את כל כלי אהל מועד ואת משמרת בני ישראל לעבד את עבדת המשכן: ונתתה את הלוים לאהרן ולבניו נתונם נתונם המה לו מאת בני ישראל: ואת אהרן ואת בניו תפקד ושמרו את כהנתם והזר הקרב יומת: פ וידבר יהוה אל משה לאמר:

וחיליה ומניניהון חמשין ותלתא אלפין וארבע מאה: כל מנייניא למשרית דן מאה וחמשין ושבעא אלפין ושית מאה בבתריתא נטלין לטיקסיהון: אילין מנייני בני ישראל לבית אבהתהון כל מנייני משריתא לחיליהון שית מאה ותלתא אלפין וחמש מאה וחמשין: וליואי לא אתמניאו בגו בני ישראל כמא די פקיד יי׳ ית משה: ועבדו בני ישראל ככל די פקיד יי׳ ית משה כן שרן לטיקסיהון וכן נטלין גבר לזרעיתהון על בית אבהתוהי: ואילין תולדת אהרן ומשה ביומא דמליל יי׳ עם משה בטורא דסיני: ואילין שמהת בני אהרן בוכרא נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר: אילין שמהת בני אהרן כהניא דאתרביאו די אתקרב קורבנהון לשמשא: ומית נדב ואביהוא קדם יי׳ בקרוביהון אישתא נוכריתא קדם יי׳ במדברא דסיני ובנין לא הוו להון ושמש אלעזר ואיתמר על אפי אהרן אבוהון: ומליל יי׳ עם משה למימר: קריב ית שבטא דלוי ותקים יתיה קדם אהרן כהנא וישמשון יתיה: ויטרון ית מטרתיה וית מטרת כל כנישתא קדם משכן זמנא למפלח ית פולחן משכנא: ויטרון ית כל מני משכן זמנא וית מטרת בני ישראל למפלח ית פולחן משכנא: ותתן ית ליואי לאהרן ולבנוהי מסירין יהיבין אינון ליה מן בני ישראל: וית אהרן וית בנוהי תמני ויטרון ית כהונתהון וחילוני דיקרב יתקטיל: ומליל יי׳ עם משה למימר:

ויבכו ויצומו · ויבאו אנשי יהודה · ויהי מספר הימים · והאמר האשה התקועית לא עליתם בפרצות · ולא אסתיר עוד פני · ותקטן עוד זאת בעיניך דד״ה · ויהו עזיהו המלך דד״ה · וישם יהוידע פקדות · ותשם אסתר את מרדכי · וכל מלכים ישעיה וירמיה ותרי עשר דכוו׳ במ״א אל בית ואל בית: בהקרבם ב׳ חד חס׳ וחד מלא וסימ׳ וימת נדב ואביהוא · דין חסר · וחבירו מלא · ו׳ חס׳ בלישניהון וסימ׳ נמסר בסדר ויקרא: ואת משמרת ג׳ וסימ׳ ושמרו את משמרתו · ושמרו את כל כלי · וחבירו ושמרו את משמרת דד״ה: הקרב ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר תצוה: הקרב ז׳ נמסר בסדר קרח: נתונם ב׳ חס׳ יוד וסימ׳ נתונם נתונם המה לו מאת בני ישראל ב׳ בנ׳ · וא׳ מלא דמלא וסימ׳ ואחיהם הלוים נתונים לכל עבודת דד״ה · ושארא נתונים כתי׳:

אבן עזרא

לקחתי. מעלה גדולה ללוים. בכור דבק אל פטר: והיו לי הלוים. מקודשים לי: כי לי כל בכור. והטעם כי גם הבכורים לי הם בזה הכותי טעמו זמן וכן רבים: לי יהיו. טעמו לי הם ולי יהיו כי כל בכור מאדם יפדה וכן כל בכור הבהמה הטמאה: מבן חדש ומעלה. עד סוף המחברת או על קרוב מהמקום הראשון זה אל זה והמשכיל יבין: גרשון. כי הוא הבכור ובדברי הימים במצא עם מ״ם תחת נ״ון: לגרשון משפחת הלבני. פירושו אלה שתי המשפחות מספרם כך: אחרי המשכן. כמו אחורי וכן אחור וקדם: ימה: בעבור שהוא הים הגדול הספרדי ב בארץ ישראל לפאת מערב: המשכן. הם עשר יריעות: והאהל. עשתי עשרה יריעות: מכסהו ומכסה. מכסהו בכלל: אשר על המשכן. שהוא בפנים החצר: ועל המזבח. שהוא חוץ למשכן. וטעם סביב שאין שם מקום חצר כפרץ שאין שם מסך: לכל עבודתו. עוד אפרשנו: משמרת הקדש. הוא הארון והקרוי קדש כנגד המשכן כאשר פירשתי: על ירך המשכן תימנה. ובעבור שבני קהת נכבדים מכל בני לוי הושם קהת בימין כי הוא נכבד מהשמאל ומהאחור ואין אחר מזרח נכבד ממנו ובעבור שהיה גרשון ב בכור לוי יש לו מעלה גדולה על מררי כי הוא נושא את הקדש כנגד משא מררי על כן חנה גרשון במערב כמו דגל אפרים ומררי בצפון כדגל דן שהוא בכור השפחה והנה הקהתי מצד דגל ראובן על כן התחבר קרח עם דתן ואבירם ועוד ל למשכן קרח דתן ואבירם ועוד אפרשנו: והמזבחות

רשי

ואני הנה לקחתי. ואני מהיכן זכיתי בהן מתוך בני ישראל שיהיו ישראל מוכרין אותן לשירות שלי על ידי הבכורות זכיתי בהם ולקחתים תמורתן לפי שהיתה העבודה בבכורות וכשחטאו בעגל נפסלו והלוים שלא עבדו ע״ז נבחרו תחתיהם: מבן חדש ומעלה: משיצא מכלל נפלים הוא נמנה לקרות שומר משמרת הקדש אמר רבי יהודה בר׳ שלום למוד הוא אותו השבט להיות נמנה מן הבטן שנאמר אשר ילדה אותה ללוי ב במצרים עם כניסתה בפתח מצרים ילדה אותה ונמנית בשבעים כשתו׳ שכשאתה מונה חשבונם לא תמצאם אלא שבעים חסר אחת והיא השלימה את ה המנין: על פי יי׳. אמר משה לפני הקב״ה היאך אני נכנס לתוך אהליהם לדעת מנין יונקיהם אמר לו הקב״ה עשה אתה שלך ואני אעשה שלי הולך משה ועומד על פתח האהל והשכינה מקדמת ל לפניו ובת קול יוצאת מן האהל ואומר׳ כך וכך תינוקו׳ יש באהל זה לכך נאמר על פי יי׳: לגרשון משפחת הלבני. כלומ׳ לגרשון היו הפקודי׳ משפחת הלבני ומשפחת ה השמעי פקודיהם כך וכך: המשכן. יריעות התחתונות: והאהל. יריעות עזים העשויות לגג: מכסהו. עורות אלים ותחשים: ומסך פתח. הוא הוילון: את מיתריו. של משכן והאהל ולא של חצר: משפחות בני קהת יחנו תימנה. וסמוכין להם דגל ר ראובן החונים תימנה אוי לרשע ואוי לשכנו לכך לקו מהם דתן ואבירם ומאתים ו וחמשים אים עם קרח ונרדו שנמשכו עמהם במחלוקתם: והמסך

אבן עזרא

הקדשתי לי. וסי׳ כי לי כל בכור. וחברו כי לי כל בכור. הקדשתי אה הכסף. הקדשתי את הבית הזה. וחברו. ואת הבית אשר הקדשתי לשמי. וחברו. ואת הבית הזה אשר הקדשתי לשמי דד״ה וחד בחרתי והקדשתי. דד״ה: מאדם עד בהמה ד׳ וסימ׳ וימח את כל היקום אשר. אמחה את האדם. כי לי כל בכור. שהכה בכורי מצרי׳:

תורה

וַאֲנִי הִנֵּה לָקַחְתִּי אֶת־הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּחַת כָּל־בְּכוֹר פֶּטֶר רֶחֶם מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּם׃ כִּי לִי כָּל־בְּכוֹר בְּיוֹם הַכֹּתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הִקְדַּשְׁתִּי לִי כָל־בְּכוֹר בְּיִשְׂרָאֵל מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה לִי יִהְיוּ אֲנִי יְהוָה׃ פ

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינַי לֵאמֹר׃ פְּקֹד אֶת־בְּנֵי לֵוִי לְבֵית אֲבֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמַעְלָה תִּפְקְדֵם׃ וַיִּפְקֹד אֹתָם מֹשֶׁה עַל־פִּי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צֻוָּה׃ וַיִּהְיוּ־אֵלֶּה בְנֵי־לֵוִי בִּשְׁמֹתָם גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת וּמְרָרִי׃ וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־גֵרְשׁוֹן לְמִשְׁפְּחֹתָם לִבְנִי וְשִׁמְעִי׃ וּבְנֵי קְהָת לְמִשְׁפְּחֹתָם עַמְרָם וְיִצְהָר חֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל׃ וּבְנֵי מְרָרִי לְמִשְׁפְּחֹתָם מַחְלִי וּמוּשִׁי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפְּחֹת הַלֵּוִי לְבֵית אֲבֹתָם׃ לְגֵרְשׁוֹן מִשְׁפַּחַת הַלִּבְנִי וּמִשְׁפַּחַת הַשִּׁמְעִי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפְּחֹת הַגֵּרְשֻׁנִּי׃ פְּקֻדֵיהֶם בְּמִסְפַּר כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה פְּקֻדֵיהֶם שִׁבְעַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ מִשְׁפְּחֹת הַגֵּרְשֻׁנִּי אַחֲרֵי הַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ יָמָּה׃ וּנְשִׂיא בֵית־אָב לַגֵּרְשֻׁנִּי אֶלְיָסָף בֶּן־לָאֵל׃ וּמִשְׁמֶרֶת בְּנֵי־גֵרְשׁוֹן בְּאֹהֶל מוֹעֵד הַמִּשְׁכָּן וְהָאֹהֶל מִכְסֵהוּ וּמָסַךְ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ וְקַלְעֵי הֶחָצֵר וְאֶת־מָסַךְ פֶּתַח הֶחָצֵר אֲשֶׁר עַל־הַמִּשְׁכָּן וְעַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב וְאֵת מֵיתָרָיו לְכֹל עֲבֹדָתוֹ׃ וְלִקְהָת מִשְׁפַּחַת הָעַמְרָמִי וּמִשְׁפַּחַת הַיִּצְהָרִי וּמִשְׁפַּחַת הַחֶבְרֹנִי וּמִשְׁפַּחַת הָעָזִּיאֵלִי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי׃ בְּמִסְפַּר כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה שְׁמֹנַת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ׃ מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־קְהָת יַחֲנוּ עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן תֵּימָנָה׃ וּנְשִׂיא בֵית־אָב לְמִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי אֱלִיצָפָן בֶּן־עֻזִּיאֵל׃ וּמִשְׁמַרְתָּם הָאָרֹן וְהַשֻּׁלְחָן וְהַמְּנֹרָה

תרגום

וַאֲנָא הָא קָרֵיבִית יָת לֵוָאֵי מִגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֲלַף כָּל בּוּכְרָא פָּתַח וַלְדָּא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוֹן מְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי לֵוָאֵי׃ אֲרֵי דִילִי כָּל בּוּכְרָא בְּיוֹמָא דִקְטָלִית כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם אַקְדֵּישִׁית קֳדָמַי כָּל בּוּכְרָא בְּיִשְׂרָאֵל מֵאֱנָשָׁא עַד בְּעִירָא דִילִי יְהוֹן אֲנָא יְיָ׃ וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּמַדְבְּרָא דְסִינַי לְמֵימָר׃ מְנִי יָת בְּנֵי לֵוִי לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן לְזַרְעִיָתְהוֹן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָא תִּמְנִינוּן׃ וּמְנָא יָתְהוֹן מֹשֶׁה עַל מֵימְרָא דַיְיָ כְּמָא דִי אִתְפַּקַּד׃ וַהֲווֹ אִלֵּין בְּנֵי לֵוִי בִּשְׁמָהַתְהוֹן גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת וּמְרָרִי׃ וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לְזַרְעִיָתְהוֹן לִבְנִי וְשִׁמְעִי׃ וּבְנֵי קְהָת לְזַרְעִיָתְהוֹן עַמְרָם וְיִצְהָר חֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל׃ וּבְנֵי מְרָרִי לְזַרְעִיָתְהוֹן מַחְלִי וּמוּשִׁי אִלֵּין אִנּוּן זַרְעִיַת לֵוָאֵי לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן׃ לְגֵרְשׁוֹן זַרְעִית לִבְנִי וְזַרְעִית שִׁמְעִי אִלֵּין אִנּוּן זַרְעִיַת גֵּרְשׁוֹן׃ מִנְיָנֵיהוֹן בְּמִנְיַן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָא מִנְיָנֵיהוֹן שִׁבְעָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ זַרְעִיַת גֵּרְשׁוֹן אֲחוֹרֵי מַשְׁכְּנָא יִשְׁרוֹן מַעַרְבָא׃ וְרַב בֵּית אַבָּא לְבֵית גֵּרְשׁוֹן אֶלְיָסָף בַּר לָאֵל׃ וּמַטְּרַת בְּנֵי גֵרְשׁוֹן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא מַשְׁכְּנָא וּפְרָסָא חוֹפָאֵיהּ וּפְרָסָא דִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ וּסְרָדֵי דָרְתָא וְיָת פְּרָסָא דִתְרַע דָּרְתָא דִי עַל מַשְׁכְּנָא וְעַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר וְיָת אֲטוּנוֹהִי לְכֹל פּוּלְחָנֵיהּ׃ וְלִקְהָת זַרְעִית עַמְרָם וְזַרְעִית יִצְהָר וְזַרְעִית חֶבְרוֹן וְזַרְעִית עֻזִּיאֵל אִלֵּין אִנּוּן זַרְעִיַת קְהָת׃ בְּמִנְיַן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָא תְּמָנְיָא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה נָטְרֵי מַטְּרַת קוּדְשָׁא׃ זַרְעִיַת בְּנֵי קְהָת יִשְׁרוֹן עַל צִדָּא דְמַשְׁכְּנָא דָּרוֹמָא׃ וְרַב בֵּית אַבָּא לְזַרְעִיַת קְהָת אֱלִיצָפָן בַּר עֻזִּיאֵל׃ וּמַטַּרְתְּהוֹן אֲרוֹנָא וּפָתוֹרָא וּמְנָרְתָא

מסרה

משפחת י״א כל״יש׳ וס׳ ואחר נפצו ל׳ מל׳ בתורה. וזאת עבודת משפחת הגרשני לעבד ולמשא. הגרשני דאחרי המשכן. ונשיא בית אב דקהתי. וחברו דמררי. אל תבריתו את שבט. ותקרבנה בנות צלפחד. והעולה על רוחכם. והיה אשר לא יעלה. הבו ליי׳ משפחה עמים. דבו ליי׳ דתהלות. וכל כל אלה וכל אלה בני וכני דכוו משפחות בכב למשפחת וסי׳ ויקרבו ראשי האבות למשפחת. וילך אבימלך בן ירבעל. וכל סדרא תליתאה דדברי הימים בן ואהרן ובניו עד בני אולם דכוו משפחת במב משפחות וסימ׳ במשפחות בני קהת. ואחיהם לכל משפחות יששכר. וכל תורת כהנים ויהושע דכוו׳ משפחות במד משפחת וסימ׳ וכי תשיג יד גר. ויקרב את משפחת יהודה ג׳ בפסו׳: לאל י״א וסי׳ באיוב סי׳ י״ג:

רשי

והמסך· היא הפרכת שאף היא קרויה פרכת המסך: ונשיא נשיאי הלוי· ממונה על כלם· ועל מה היא נשיאותו פקודת שומרי משמרת על ידו היא פקודת כלם: משה ואהרן ובניו· וסמוכין להם דגל מחנה יהודה והחונים עליו יששכר וזבולון טוב לצדיק טוב לשכנו לפי שהיו שכניו של משה שהיה עוסק בתורה נעשו גדולים בתורה שנאמר יהודה מחוקקי ומבני יששכר יודעי בינה וגו' מאתים ראשי סנהדראות· ומזבולון מושכי בשבט סופר: אשר פקד משה ואהרן· נקוד על אהרן לומר שלא היה במנין הלוים: שנים ועשרים אלף· ובפרטן אתה מוצא שלש מאות יתרים בני גרשון שבעת אלפים וחמש מאות בני קהת שמונת אלפי' ושש מאות בני מררי ששת אלפים ומאתים ולמה לא כללן עם השאר ויפדו את הבכורות ולא יהיו זקוקי' השלשה ושבעים ומאתי' בכורו' העודפי' על המנין לפדיון אמרו רבותינו במסכת בכורות אותן שלש מאות לוים בכורו' היו ודיים שיפקיעו עצמם מן הפדיון: פקד כל בכר זכר מבן חדש ומעלה· משיצא מכלל ספק נפלים· ואת

אבן עזרא

והמזבחות· שניהם: וכלי הקדש אשר ישרתו בהם· הם כלי המנורה והשלחן והמזבחות ורבים השתבשו בפי' והמסך וכל עבודתו והאמת ברורה שהוא מסך פתח אהל מועד וכל עבודתו מיתריו: ונשיא נשיאי הלוי· שהם שלשה גם הוא נשיאי הלוי מושכת עצמה ואחרת עמה כמו לא רבי' יחבמו וכן הוא נשיאי פקודת שומרי משמרת הקדש והטעם כי אלה שלש פקודי' על השומרי' שהם הלוים ויתכן היות צפונה מגזרת צפנת לויריאיך וצפון לצדיק כי אין בנגב שום דבר: קדמה מזרחה· הוא מזרחה שמש במקום התחברו העגלות והנה במזרח אהל משה ואהל אהרן ואהל בניו ובני בניו וכל ביתם: והזר הקרב· אל מקום הקדש והנה כל הלוים סביבות המשכן לשמור אותו שני' ועשרי' אלף בכלל וכשאתה מחבר הפרטים תמצא שיותירו שלש מאות ויש כי הכתו' אחז דרך קצרה להזכיר האלפים ועזב המאות וזה לא יתכן בעבור מספר העודפים שהם פחותים משלש מאות והאמת דברי הקבלה אין בכור מפקיע בכור ויהיה פי' הפסוק כל פקודי הלוי חוץ מהבכורים ויהודה הפרסי דקדק להביא ראיה מהמספר כי בכורי הלוים הם חלק משלשה ושבעים מהלוים וכשאתה לוקח במספר הזה מפקודי ישר' ואחר כן תקח כמספר פקודי הלוים הבאים לצבא כנגד פקודי הלוי מבן חדש יהיו קרובים ולא אמר כלום כי ישר' נפקדו מבן עשרים שנה ואין קצב אחרת והלוים נפקדו מבן שלשי' ועד בן חמשי' ויש ביניהם הפרש גדול רק נסמוך על דברי הקבלה: פקוד כל בכור זכר· הנה זכר שם התאר: ואת בהמת הלוים· שלא יפסידו הלוים ובכור כל בהמה גם הוא לשם: קח

למררי משפחת המחלי חד מן י"א פסוקין בתורה רישיהון וסופיהון חד וסימ' ואברהם בן תשעים שנה ותשע· כל רמש אשר הוא חי· והלוחות מעשה אלהים המה· והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל· בסכת תשבו שבעת ימים· למררי משפחת המחלי· והלוים יסמכו את ידיהם· ונפש אדם ששה עשר אלף· ומקנה רב

תורה

וְהַמִּזְבְּחֹת וּכְלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ בָּהֶם וְהַמָּסָךְ וְכֹל עֲבֹדָתוֹ: וּנְשִׂיא נְשִׂיאֵי הַלֵּוִי אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן פְּקֻדַּת שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ: לִמְרָרִי מִשְׁפַּחַת הַמַּחְלִי וּמִשְׁפַּחַת הַמּוּשִׁי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפְּחֹת מְרָרִי: וּפְקֻדֵיהֶם בְּמִסְפַּר כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה שֵׁשֶׁת אֲלָפִים וּמָאתָיִם: וּנְשִׂיא בֵית־אָב לְמִשְׁפְּחֹת מְרָרִי צוּרִיאֵל בֶּן־אֲבִיחָיִל עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ צָפֹנָה: וּפְקֻדַּת מִשְׁמֶרֶת בְּנֵי מְרָרִי קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן וּבְרִיחָיו וְעַמֻּדָיו וַאֲדָנָיו וְכָל־כֵּלָיו וְכֹל עֲבֹדָתוֹ: וְעַמֻּדֵי הֶחָצֵר סָבִיב וְאַדְנֵיהֶם וִיתֵדֹתָם וּמֵיתְרֵיהֶם: וְהַחֹנִים לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן קֵדְמָה לִפְנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִזְרָחָה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבָנָיו שֹׁמְרִים מִשְׁמֶרֶת הַמִּקְדָּשׁ לְמִשְׁמֶרֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת: כָּל־פְּקוּדֵי הַלְוִיִּם אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה לְמִשְׁפְּחֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמַעְלָה שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אָלֶף: פ

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פְּקֹד כָּל־בְּכֹר זָכָר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה וְשָׂא אֵת מִסְפַּר שְׁמֹתָם: וְלָקַחְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם לִי אֲנִי יְהוָה תַּחַת כָּל־בְּכֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵת בֶּהֱמַת הַלְוִיִּם תַּחַת כָּל־בְּכוֹר בְּבֶהֱמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיִּפְקֹד מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ אֶת־כָּל־בְּכוֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיְהִי כָל־בְּכוֹר זָכָר בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמַעְלָה לִפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אֶלֶף שְׁלֹשָׁה וְשִׁבְעִים וּמָאתָיִם: פ

תרגום

וּמַדְבְּחַיָּא וּמָנֵי קוּדְשָׁא דִּי יְשַׁמְּשׁוּן בְּהוֹן וּפְרָסָא וְכֹל פּוּלְחָנֵיהּ: וְאַמַרְכְּלָא דִּמְמַנָּא עַל רַבְרְבֵי לֵיוָאֵי אֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא דִּמְתַּחוֹת יְדוֹהִי מְמַנָּן נָטְרֵי מַטְּרַת קוּדְשָׁא: לִמְרָרִי זַרְעִית מַחְלִי וְזַרְעִית מוּשִׁי אִלֵּין אִנּוּן זַרְעֲיָת מְרָרִי: וּמִנְיָנֵיהוֹן בְּמִנְיַן כָּל דְּכוּר מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָּא שִׁתָּא אַלְפִין וּמָאתָן: וְרַב בֵּית אַבָּא לְזַרְעֲיָת מְרָרִי צוּרִיאֵל בַּר אֲבִיחָיִל עַל שִׁדָּא דְמַשְׁכְּנָא יִשְׁרוֹן צִפּוּנָא: וּדְמָסִיר לְמִטַּר בְּנֵי מְרָרִי דַּפֵּי מַשְׁכְּנָא וְעַבְרוֹהִי וְעַמּוּדוֹהִי וְסַמְכוֹהִי וְכָל מָנוֹהִי וְכֹל פּוּלְחָנֵיהּ: וְעַמּוּדֵי דָרְתָא סְחוֹר סְחוֹר וְסַמְכֵיהוֹן וְסִכֵּיהוֹן וְאַטּוּנֵיהוֹן: וְדִישְׁרוֹן קֳדָם מַשְׁכְּנָא קִדּוּמָא קֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא מַדִּינְחָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבְנוֹהִי נָטְרִין מַטְּרַת מַקְדְּשָׁא לְמַטְּרַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְחִילוֹנַי דְּיִקְרַב יִתְקְטֵל: כָּל מִנְיָנֵי לֵיוָאֵי דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל מֵימְרָא דַּייָ לְזַרְעֲיָתְהוֹן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָּא עַשְׂרִין וּתְרֵין אַלְפִין:

וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה מְנִי כָּל בּוּכְרָא דְּכוּרָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָּא וְקַבֵּיל יָת מִנְיַן שְׁמָהַתְהוֹן: וּתְקָרֵב יָת לֵיוָאֵי קֳדָמַי אֲנָא יְיָ חֲלָף כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָת בְּעִירָא דְּלֵיוָאֵי חֲלָף כָּל בּוּכְרָא בִּבְעִירָא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: וּמְנָא מֹשֶׁה כְּמָא דִּי פַּקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ יָת כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: וַהֲווֹ כָּל בּוּכְרַיָּא דְּכוּרַיָּא בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָּא לְמִנְיָנֵיהוֹן עַשְׂרִין וּתְרֵין אַלְפִין מָאתָן וְשַׁבְעִין וּתְלָתָא:

מסורה

הזה· ויאיר בן מנשה הלך· יי' אלהיך הוא עבר לפניך· ונמסר גם בסדר צו: ואהרן' נקודות בתור' וסי' ובינ"ך· ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך· ובקומה· ותשקין את אביהן קדמא· אליו· איה שרה אשתך· רשקה"ל· וירץ עשו לקראתו· את וילכו אחיו לרעות· ואהרן· כל פקודי הלוים· רחקה או בדרך רחקה לכם· אש"ר· ונירם אבד חשבון· ועשרון· עשרון לכבש דתגא· לנו ולבנינו עד· הנסתרות ליי' בר מן ד'· וד' בנביאים· וסימ' יצא· ויאמר אל המלך אל יחשב· הה"כל· מהארץ עד מעל הפתח· המה· יצרי פסל כלם תהו· מהקצעות· בארבע מקצעו' החצ'· וחד בבהוכי' לולא האמנתי לראות בטוב הוי' נקודה מלרע: ויאמר יי' ט' בטעמא בספרא וסי' פקד כל בכר זכר· אספהלי שבעים איש· פתאם· ירק ירק בפניה· השב את מטה אהרן· בארצם לא תנחל· והוקע אותם· עשה לך· קח לך: בכר ר' חס' וסימ' נמסר בסדר ויגש:

ואת בהמת הלוים וגו׳ · לא פדו בהמת הלוים את בכורי בהמה טהורה של ישראל אלא את פטרי חמוריהם ושה אחד של בן לוי פטר כמה פטרי חמורים של ישראל תדע שהרי מנה העודפים באדם ולא מנה העודפים בבהמה: ואת פדויי השלשה וגו׳ · ואת הבכורות הצריכין להפדות בהם אלו שלשה ושבעים ומאתי׳ העודפים בהם יתרי׳ על הלוים מהם תקח חמשת שקלי׳ לגלגלת כך היא מכירתו של יוסף עשרים כסף שהיה בכורה של רחל: העודפים על פדויי הלויים · על אותן שפדו הלוים בגופן: חמשה וששים ושלש מאות ואלף · כך סכום החשבון: חמשת שקלים לגלגלת · למאתים בכורות אלף שקל לשבעי׳ בכורות שלש מאות וחמשים שקל לשלש בכורות חמשה עשר שקל אמר כיצד אעשה בכור שאומר לו תן חמשת שקלים יאמר לי אני מפדויי הלוים מה עשה הביא שנים ועשרים אלף פתקי׳ וכתב עליהם בן לוי ומאתים ושבעי׳ ושלשה פתקין כתב עליהן חמשת שקלים בללן ונתנן בקלפי אמר להם בואו וטלו פתקיכם לפי הגורל: נשא את ראש · מנה מהם את הראויין לעבודת משא והם מבן שלשים ועד בן חמשים שנה והפחות משלשים לא כתמלא כחו מכאן אמרו בן שלשים לכח והיותר על בן חמשים כחו מכחיש מעתה: קדש הקדשים · המקודש שבכולן הארון והשלחן והמנורה והמזבחות והפרכת וכלי שרת: ובא אהרן ובניו וגו׳ · יכניסו כל כלי וכלי לנרתיקו המפורש לו בפרשה זו ולא יטרחו הלוי׳ בני קהת אלא לשאת: בנסוע המחנה · כשהענן מסתלק הן יודעין שיסעו: קערות וכפות ויקשות ומנקיות · כבר פירשתי במלאכת המשכן: המסך · הכסוי לשון מסך אשר יוסך בהם: מלקחיה · כמין צבת שמוסך בה את הפתילה לכל צד שירצה: מחתותיה · כמין כף קטנה שוליה פשוטין ולא מגלגלים ואין לה מחיצה לפנים שא מגרדיה וחותה בה את דשן הנרות כשמטיבן: נרותיה · לוכי״ש בלע״ז שנותנים בהן השמן והפתילו׳: אל

קח ׳יב ראשי פסוק׳ וסימ׳ קח נא את ברכתי אשר הובאת · קח את אהרן · קח את הלוים תחת כל בכור · קח מאתם והיו לעבד · קח את הלוים מתוך בני ישראל · קח את המטה · קח את אלעזר · קח את האזור בידך · קח בידך אבנים גדולות · קח לך מגלת ספר · קח נא מפיו תורה · קח בגדו כי ערב זר · בתרא דמשלי:

וידבר יהוה אל משה לאמר: קח את הלוים תחת כל בכור בבני ישראל ואת בהמת הלוים תחת בהמתם והיו לי הלוים אני יהוה: ואת פדויי השלשה והשבעים והמאתים העדפים על הלוים מבכור בני ישראל: ולקחת חמשת חמשת שקלים לגלגלת בשקל הקדש תקח עשרים גרה השקל: ונתתה הכסף לאהרן ולבניו פדויי העדפים בהם: ויקח משה את כסף הפדיום מאת העדפים על פדויי הלוים: מאת בכור בני ישראל לקח את הכסף חמשה וששים ושלש מאות ואלף בשקל הקדש: ויתן משה את כסף הפדים לאהרן ולבניו על פי יהוה כאשר צוה יהוה את משה:

פ וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר: נשא את ראש בני קהת מתוך בני לוי למשפחתם לבית אבתם: מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה כל בא לצבא לעשות מלאכה באהל מועד: זאת עבדת בני קהת באהל מועד קדש הקדשים: ובא אהרן ובניו בנסע המחנה והורדו את פרכת המסך וכסו בה את ארן העדת: ונתנו עליו כסוי עור תחש ופרשו בגד כליל תכלת מלמעלה ושמו בדיו: ועל שלחן הפנים יפרשו בגד תכלת ונתנו עליו את הקערת ואת הכפת ואת המנקית ואת קשות הנסך ולחם התמיד עליו יהיה: ופרשו עליהם בגד תולעת שני וכסו אתו במכסה עור תחש ושמו את בדיו: ולקחו בגד תכלת וכסו את מנרת המאור ואת נרתיה ואת מלקחיה ואת מחתתיה ואת כל כלי שמנה אשר ישרתו לה בהם:

ומליל יי עם משה למימר: קריב ית ליואי חלף כל בוכרא בבני ישראל וית בעירא דליואי חלף בעירהון ויהון משמשין קדמי ליואי אנא יי: וית פורקן מאתן שבעין ותלתא דיתירין על ליואי מבוכריא דבני ישראל: ותסב חמש חמש סלעין לגולגלתא בסלעי קודשא תיסב עשרין מעין סלעא: ותתן כספא לאהרן ולבנוהי פורקן דיתירין בהון: ונסיב משה ית כסף פורקנהון מן דיתירין על פריקי ליואי: מן בוכריא דבני ישראל נסיב ית כספא אלף ותלת מאה ושיתין וחמש סלעין בסלעי קודשא: ויהב משה ית כסף פריקיא לאהרן ולבנוהי על מימרא דיי כמא די פקיד יי ית משה:

ומליל יי עם משה ולאהרן למימר: קבילו ית חושבן בני קהת מגו בני לוי לזרעיתהון לבית אבהתהון: מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא למעבד עיבידתא במשכן זמנא: דין פולחן בני קהת במשכן זמנא קודש קודשיא: וייעול אהרן ובנוהי במיטל משריתא ויפרקון ית פרוכתא דפרסא ויכסון בה ית ארונא דסהדותא: ויתנון עלוהי חופאה דמשך ססגונא ויפרסון לבוש גמיר תכלא מלעילא וישוון אריחוהי: ועל פתורא דלחם אפיא יפרסון לבוש תכלא ויתנון עלוהי ית מגיסיא וית בזיכיא וית מכילתא וית קסוות ניסוכא ולחם תדירא עלוהי יהי: ויפרסון עליהון לבוש צבע זהורי ויכסון יתיה בחופאה דמשך ססגונא וישוון ית אריחוהי: ויסבון לבוש תכלא ויכסון ית מנרתא דאנהורי וית בוציניהא וית ציבתהא וית מחתיתהא וית כל מני משחהא די ישמשון לה בהון:

אבן עזרא

קח את הלוים · פעם אחרת כאילו אמ׳ כאשר יתקח את הלוי׳ יהיו העודפים פדויים וכשמכה מלת פדויי אל המספר וכמוהו רבים יש מכחשים אמרו מזה כלמוד כי פדיון כל בכור חמשת שקלי׳ ואיכה ראיה כי זאת מכוה בפני עצמה והאמת דברי קבלה: פדיום · במ״ם תחת נ״ן כמו גרשום: כשוא את ראש בני קהת · בתחלה בעבור משה ואהרן: מבן שלשי׳ שנה · קרוב מארבעה שבועי׳ בן חמשים שבעה שבועו׳ כי אז יחסר כח הגוף: מלאכה באהל מועד · מלאכת המשא: קדש הקדשים · הוא הארון: פרכת המסך · שתסוך על הארון: ונתנו עליו · על המסך וי״א כי ישוב עליו אל מלת את שהוא את פרכת וכמוהו ותפתנו: ופרשו בגד כליל תכלת · כלו תכלת: מלמעלה · י״א על כסוי עור תחש והנכון בעיני שפירושו וכבר פירשו בגד כליל תכלת מלמעלה לפרכת המסך ואם לדרך כבוד יתכן גם הראשון ועור תחש מפני הגשם והאבק: ושמו בדיו · הנה יסירום עד שיכסו הארון וי״א שמו בדיו על כתפות הנושאים ועל שולחן הפנים להורות כי שם שולחנו׳ אחרו׳ לצורך הבשר ולחם הפני׳ שים בו לא יוסר: בגד תולעת שני · והנה על השולחן שני בגדים והמכסה וכן על הארון מסך ובגד תכלת ומכסה ועל המנורה בגד ומכסה:

ונתנו

מסרה

תקח ב׳ זקפין קמצין וסימ׳ ולקחת חמשת · ומהם עוד תקח · ואינון חד מן ו׳ זוגין מן ב״ב קמצין וסימ׳ נמסר בריש ספר במדבר סיני: ואלף ב׳ וסימ׳ ושלש מאות ואלף בשקל הקדש · זהב דרכמונים שש מאות ואלף: וידבר יי׳ אל משה ואל אהרן י״ב נמסר בריש סדר חקת התורה: העדפים ג׳ וחס׳ ו״ו וסימ׳ ואת פדויי השלשה · ונתת הכסף לאהרן · ושלאחריו ויקח משה את כסף הפדיום: קדש הקדשי׳ ד׳ בליש׳ וסימ׳ בקדש הקדשים תאכלנו · ונתת את הפרכת · ואת עבדת בני קהת · ואת עשו קחו לכם · בקדש הקדשים ספ׳ · וזה יהיה לך מקדש הקדשים: והורדו ב׳ כתיב כן וסימ׳ ובא אהרן ובניו · והורדו זקני העיר ההיא: ארן ג׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר בסדר תצוה: יפרשו כל ליש׳ כתיב שק״ב במ״ב כתיב סמ״ך וסימ׳ הלא פרוס לרעב לחמך · ולא יפרסו להם על אבל: ועל שלחן ב׳ וסי׳ ועל שלחן הפנים · ועל שלחן אחד יאכלו וכזב: תולעת שני ב׳ וסימ׳ ופרשו עליהם בגד · ויעשו את האפוד זהב: ולקחו בגד תכלת חד מן י״ח פסוקין אית בהון את ואת ואת ואת וסימ׳ במס׳ רבת׳:

אל מכסה עור תחש · כמין מרצוף: את כל כלי השרת אשר ישרתו בם בקדש · בתוך המשכן שהוא קדש והן כלי הקטורת שמשרתין בהן במזבח הפנימי: ודשנו את המזבח · מזבח הנחשת: ודשנו · יטלו את הדשן מעליו: ופרשו עליו · בגד ארגמן ואש שירדה מן השמים רבוצה תחת הבגד כארי בשעת המסעות ואינו [illegible] שורפן שהיו כופין ע[illegible] עליה פסכתר של [illegible] נחשת: מחתות · שבהן חותים גחלים לתרומת הדשן עשויה כמין מחבת שאין לה אלא שלש מחיצות ומלפנים שואבת את הגחלים: מזלגות · צנוריות של נחשת שבהן מכין באברים של המזבח להפכן כדי שיתעכלו יפה ומהר: יעים · הם מגרפות ובלע"ז וודי"ל והן של נחשת ובהן מכבדין את הדשן מעל המזבח: לכסות את הקדש · הארון והמזבח: ואת כל כלי הקדש · המנורה וכלי שרת: ומתו · שאם יגעו חייבים מיתה בידי שמים: ופקדת אלעזר · שהוא ממונה עליהם לשאת אותם · שמן וקטרת ושמן המשחה ומנחת התמיד עליו מוטל לשאת ולזרז ולהקריב בשעת חנייתן: פקודת כל המשכן · ועוד היה ממונה על משא בני קהת לצוות איש על עבודתו ועל משאו והוא המשכן וכל אשר בו כל הכלים האמורים למעלה בפרשה זו · אבל משא בני גרשון ומררי שהיה מקדש הקדשים על פי איתמר היה כמו שכתוב בפרשת נשא: אל תכריתו · אל תגרמו להם שימותו: ולא יבאו לראות כבלע את הקדש · לתוך נרתק שלו כמו שפירשתי למעלה בפרשה זו ופרשו עליו בגד פלוני וכסו אותו במכסה פלוני ובלוע שלו זהו כסויו:

חסלת במדבר סיני:

נשא את ראש בני גרשון גם הם · כמו שצויתיך על בני קהת לראות כמה יש שהגיעו לכלל עבודה: את

וכלה ו' וסי' נמסר בסדר אחרי מות: לשאת כ"ד וסי' נמסר בדברי הימים א' ריש סימן ט"ו: ופקדת אלעזר פקדת י"ב פסוקי' דאית בהון ב' מלין קדמ' ריש פסוק נסיב ו' ותניינא מצע פסוק ולא נסיב ו' וסי' ואשר לא צדה · והמלאכה היתה דים לכל המלאכה · ופקדת אלעזר פקדת · ואיש את קדשיו · ובן יעשה שנה בשנה ·

ונתנו אתה ואת כל כליה אל מכסה עור תחש ונתנו על המוט: ועל מזבח הזהב יפרשו בגד תכלת וכסו אתו במכסה עור תחש ושמו את בדיו: ולקחו את כל כלי השרת אשר ישרתו בם בקדש ונתנו אל בגד תכלת וכסו אותם במכסה עור תחש ונתנו על המוט: ודשנו את המזבח ופרשו עליו בגד ארגמן: ונתנו עליו את כל כליו אשר ישרתו עליו בהם את המחתת את המזלגת ואת היעים ואת המזרקת כל כלי המזבח ופרשו עליו כסוי עור תחש ושמו בדיו: וכלה אהרן ובניו לכסת את הקדש ואת כל כלי הקדש בנסע המחנה ואחרי כן יבאו בני קהת לשאת ולא יגעו אל הקדש ומתו אלה משא בני קהת באהל מועד: ופקדת אלעזר בן אהרן הכהן שמן המאור וקטרת הסמים ומנחת התמיד ושמן המשחה פקדת כל המשכן וכל אשר בו בקדש ובכליו: פ

וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר: אל תכריתו את שבט משפחת הקהתי מתוך הלוים: וזאת עשו להם וחיו ולא ימתו בגשתם את קדש הקדשים אהרן ובניו יבאו ושמו אותם איש איש על עבדתו ואל משאו: ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו:

ויתנון יתה וית כל מנהא לחופאה דמשך ססגונא ויתנון על אריתא: ועל מדבחא דדהבא יפרשון לבוש תכלא ויכסון יתיה בחופאה דמשך ססגונא וישוון ית אריחוהי: ויסבון ית כל מני שמושא די ישמשון בהון בקודשא ויתנון ללבוש תכלא ויכסון יתהון בחופאה דמשך ססגונא ויתנון על אריתא: ויספון ית קיטמא דמדבחא ויפרסון עלוהי לבוש ארגון: ויתנון עלוהי ית כל מנוהי די ישמשון עלוהי בהון ית מחתיתא וית צינוריתא וית מגרופיתא וית מזרקיא כל מני מדבחא ויפרסון עלוהי חופאה דמשך ססגונא וישוון אריחוהי: וישיצי אהרן ובנוהי לכסאה ית קודשא וית כל מני קודשא במיטל משריתא ובתר כן יעלון בני קהת למיטל ולא יקרבון לקודשא ולא ימותון אילין מטול בני קהת במשכן זמנא: ודימסיר לאלעזר בר אהרן כהנא משחא דאנהרותא וקטורת בוסמיא ומנחתא תדירא ומשחא דרבותא מסרת כל משכנא וכל די ביה בקודשא ובמנוהי:

ומליל יי עם משה ולאהרן למימר: לא תשיצון ית שבטא זרעית קהת מגו ליואי: ודא עיבידו להון וייחון ולא ימותון במיקרבהון לקודש קודשיא אהרן ובנוהי ייעלון וימנון יתהון גבר גבר על פולחניה ולמטוליה: ולא ייעלון למחזי כד מכסן ית מני קודשא ולא ימותון:

ונתנו על המוט · כי אין לה בדים והוא כמו וישאוהו במוט: ועל מזבח הזהב · בגד אחר ומכסה לכסו' את הקדש שהוא ארון השולחן והמנורה והמזבחות וכל כלי השרת כמו סכינים וכפות וקערות: ודשנו · הסרת הדשן מעל המזבח: משא בני קהת באהל מועד · כי האהל והמשכן הם לא ישאוהו: ופקודת · מגזרת פקיד: שמן המאור · י"א כי הוא היה נושא שמן המאור לבדו אחד וכן את מנחת התמיד והנכון בעיני שהוא פקיד עליהם לתת שמן המאור והטעם הכלי וכן כלי שמן המשחה וכלי הקטורת לבני הקהתים · וטעם ופקודת כל המשכן כי יש לו גם פקידות במשכן ובכל כליו עם אחיו איתמר רק לגודל מעלת אלעזר היה הוא פקיד על השמן והקטרת והמנחה לבדו · וטעם אל משה ואל אהרן כי מצוה על אהרן ובניו להשמר שלא יבאו הקהתי' לידי כרת · ומלת אל תכריתו למשה אהרן ובניו: וחיו · יוסיפו חיים: ולא ימותו · בכרת והטעם כי אם ישמרו יקבלו שכר ואם לא יעכשו כי יתכן שלא יענשו על כן ולא ימותו: ושמו אותם · הארון והשולחן והמנורה והמזבחות: על עבודתו · בכלי הקדש: ואל משאו · לשאת בכתף: ולא יבאו · הקהתים אל אהל מועד לראות כבלע את הקדש והטעם כאשר יוסר בניכו יוסר מסך הפרכת ונגלה הארון וי"א כי כבלע כמו ככסו' והטעם כאשר יכסו הארון לשאת אותו וזה טעם קרוב מהראשון והנה שתים אזהרות שלא יגעו בקדש כי אם בבדים ישאוהו ולא יראו הקדש:

קנ"ט חלקיה"ו סימן

פרשה

נשא

וידבר יהוה אל משה לאמר: נשא את ראש בני גרשון גם הם לבית אבתם למשפחתם:

פרשה

ומליל יי עם משה למימר: קביל ית חושבן בני גרשון אף אינון לבית אבהתהון לזרעיתהון:

נשא · שם הפעל כמו זכור את יום השבת · וטעם נשא מה: גם הם · בעבור שנשא את ראש הקהתים: לעבוד

ואולם הכסא · והרצפה אל כתף השערים · ואני יי' אהיה להם · ומשא יי' לא תזכרו · והערים המבדלות לבני אפרים · והערבה עד ים כנרות מזרחה · ודין רשע מלאת: וזאת י"ז ר"פ וסי' נמסר בריש סדר תרומה: כבלע א"ב מן חד וחד חד ב' וחד ב' וסי' במסרה רבה': ומתו ח' וסי' נמסר בסדר וישלח: נשא כלם חסרי' בם"א וסי' נשוא ינשאוני:

לעבוד. להקים המשכן ולעשות הלחם ולפתוח ולסגור: ולמשא. שם הפועל וכמוהו ולמסע את המחנות כי משקלי שמות הפעלים משתנים: ומכסה התחש אשר עליו. אחז הכתוב דרך קצרה שלא הזכיר מכסה עורות אלים ויש אומרים שבני המכסים היו דבקים: ואת כל כלי עבודתם. כשולחנות ויתידות ומיתרות: ואת כל אשר יעשה להם. לכלי העבודה או למשכן ולמזבח: בני מררי. לא הזכיר לשאת שמותם כי הפרשה דבקה: עבודת

את יריעות המשכן. עשר תחתונות: ואת אהל מועד. יריעות עזים העשויות לאהל עליו: מכסהו. עורות אילים מאדמים: מסך פתח. וילון המזרחי: אשר על המשכן, כלומר הקלעים והמסך של חצר הסוככים ומגינים על המשכן ועל מזבח הנחשת סביב: ואת כל אשר יעשה להם. כתרגו' ית כל דיתמסר להון לבני גרשון: על פי אהרן ובניו. ואי זה מהבנים ממונה עליהם ביד איתמר בן אהרן הכהן: ויתדותם ומיתריהם. של עמודים שהרי יתדות ומיתרי הקלעי במשא בני גרשון היו ויתדות ומיתרים היו ליריעות ולקלעי מלמטה שלא תנביהם הרוח. ויתדות ומיתרים היו לעמודי סביב לתלות בהם הקלעי לשפתם העליונה בכלונסות וקונטיסין כמו שמפורש במלאכת המשכן: עבודת

מבן שלשים שנה ומעלה ב' בטע' תלישא קטנה בעניין וסימ' מבן שלשים קדמא דבני גרשון וחברו דבני מררי: בני קהת כל בא לעשות מלאכה. בני גרשון כל הבא לצבא צבא לעבד. ושארא כל הבא לצבא לעבודה: משפחת ט' וסימ' נמסר בסדר במדבר סיני: ואת אהל מועד ה' נמסר בסדר אחרי מות: ועל המזבח ב'

מבן שלשים שנה ומעלה עד בן חמשים שנה תפקד אותם כל הבא לצבא צבא לעבד עבדה באהל מועד: זאת עבדת משפחת הגרשני לעבד ולמשא: ונשאו את יריעת המשכן ואת אהל מועד מכסהו ומכסה התחש אשר עליו מלמעלה ואת מסך פתח אהל מועד: ואת קלעי החצר ואת מסך פתח שער החצר אשר על המשכן ועל המזבח סביב ואת מיתריהם ואת כל כלי עבדתם ואת כל אשר יעשה להם ועבדו: על פי אהרן ובניו תהיה כל עבדת בני הגרשני לכל משאם ולכל עבדתם ופקדתם עלהם במשמרת את כל משאם: זאת עבדת משפחת בני הגרשני באהל מועד ומשמרתם ביד איתמר בן אהרן הכהן: ס בני מררי למשפחתם לבית אבתם תפקד אתם: מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה תפקדם כל הבא לצבא לעבד את עבדת אהל מועד: וזאת משמרת משאם לכל עבדתם באהל מועד קרשי המשכן ובריחיו ועמודיו ואדניו: ועמודי החצר סביב ואדניהם ויתדתם ומיתריהם לכל כליהם ולכל עבדתם ובשמת תפקדו את כלי משמרת משאם: זאת עבדת משפחת בני מררי לכל עבדתם באהל מועד ביד איתמר בן אהרן הכהן: ויפקד משה ואהרן ונשיאי העדה את בני הקהתי למשפחתם ולבית אבתם: מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה כל הבא לצבא לעבדה באהל מועד: ויהיו פקדיהם למשפחתם אלפים שבע מאות וחמשים: אלה פקודי משפחת הקהתי כל העבד באהל מועד אשר פקד משה ואהרן על פי יהוה ביד משה: ס ופקודי בני גרשון למשפחותם ולבית

מבר תלתין שנין ולעילא עד בר חמשין שנין תמני יתהון כל דאתי לחיילא חילא למפלח פולחנא במשכן זמנא: דין פולחן זרעית גרשון למפלח ולמטול: ויטלון ית יריעת משכנא וית משכן זמנא חופאיה וחופאה דססגונא די עלוהי מלעילא וית פרסא דתרע משכן זמנא: וית סרדי דרתא וית פרסא דמעלנא דתרע דרתא די על משכנא ועל מדבחא סחור סחור וית אטוניהון וית כל מני פולחנהון וית כל דיתמסר להון ויפלחון: על מימר אהרן ובנוהי יהי כל פולחן בני גרשון לכל מטולהון ולכל פולחנהון ותמנון עליהון במטרא ית כל מטולהון: דין פולחן זרעית בני גרשון במשכן זמנא ומטרתהון בידא דאיתמר בר אהרן כהנא: בני מררי לזרעיתהון לבית אבהתהון תמני יתהון: מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין תמנינון כל דאתי לחילא למפלח ית פולחן משכן זמנא: ודא מטרת מטולהון לכל פולחנהון במשכן זמנא דפי משכנא ועברוהי ועמודוהי וסמכוהי: ועמודי דרתא סחור סחור וסמכיהון וסכיהון ואטוניהון לכל מניהון ולכל פולחנהון ובשמהן תמנון ית מני מטרת מטולהון: דין פולחן זרעית בני מררי לכל פולחנהון במשכן זמנא בידא דאיתמר בר אהרן כהנא: ומנא משה ואהרן ורברבי כנשתא ית בני קהת לזרעיתהון ולבית אבהתהון: מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא לפולחנא במשכן זמנא: והוו מנייניהון לזרעיתהון תרין אלפין שבע מאה וחמשין: אילין מניני זרעית קהת כל דפלח במשכן זמנא די מנא משה ואהרן על מימרא דיי בידא דמשה: ומניני בני גרשון לזרעיתהון ולבי

מסרה

וסימ' ואת קלעי החצר ואת. וקלעי החצר ואת מסך: עלהם י"ג חס' נמסר בסדר ויגש: משאם ה' בתורה וסימ' על פי אהרן ובניו תהיה ב' בו. וזאת משמרת משאם. את כלי משמרת משאם: ועמדיו ד' מלאים נמסר בסדר ויקהל: על פי יי' ביד משה ו' וסימ' משפחת הקהתי. משפחת בני מררי. ויסעו בראשונה. את משמרת יי' שמרו. אשר נאחז בה. על פי יי' נתנו לו את: ולבית י' וסי' ויפקד משה ואהרן. ופקודי בני גרשון. כל הפקדים אשר פקד. ולבית שאול עבד. ויעש המלך את עצי האלמגים. וחברו. ולבית מלך יהודה. ולבית הרכבים. והיה לאב ליושב ירושלם. קרא בגרון אל תחשך: למשפחת ולבית אבתם ג' וסים הקהתי. גרשון. הלוים. ושארא לבית: למשפחותם ח' מלאים וסים' נמסר בסדר במדבר סיני:

על פי יי׳ פקד אותם ט׳ וזגין חד ואל וחד ועל וסי׳ ואל אדם אל נא אשא פני איש · ועל אדם והוא ישקט ומי · ואל המקדש ושלשים יום ושלשת · ועל המקדש ויביאו פרים שבעה · ואל איתמר וידבר משה אל אהרן · ועל איתמר ואת שעיר החטאת דרש דרש · ואל משאו הזאת עשו להם וחיו · ועל משאו על פי יי׳ פקד אתם · ואל שדה ויהי מקצה שבע שנים · ועל שדה ויהי הוא מספר · ואל ישביה אך

אבתם: מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה כל הבא לצבא לעבדה באהל מועד: ויהיו פקדיהם למשפחתם לבית אבתם אלפים ושש מאות ושלשים: אלה פקודי משפחת בני גרשון כל העבד באהל מועד אשר פקד משה ואהרן על פי יהוה: ופקודי משפחת בני מררי למשפחתם לבית אבתם: מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה כל הבא לצבא לעבדה באהל מועד: ויהיו פקדיהם למשפחתם שלשת אלפים ומאתים: אלה פקודי משפחת בני מררי אשר פקד משה ואהרן על פי יהוה ביד משה: כל הפקדים אשר פקד משה ואהרן ונשיאי ישראל את הלוים למשפחתם ולבית אבתם: מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה כל הבא לעבד עבדת עבדה ועבדת משא באהל מועד: ויהיו פקדיהם שמנת אלפים וחמש מאות ושמנים: על פי יהוה פקד אותם ביד משה איש איש על עבדתו ועל משאו ופקדיו אשר צוה יהוה את משה:

פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש: מזכר עד נקבה תשלחו אל מחוץ למחנה תשלחום ולא יטמאו את מחניהם אשר אני שכן בתוכם: ויעשו כן בני ישראל וישלחו אותם אל מחוץ למחנה כאשר דבר יהוה אל משה כן עשו בני ישראל:

פ

אבהתהון: מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא לפולחנא במשכן זמנא: והוו מניניהון לזרעיתהון לבית אבהתהון תרין אלפין ושית מאה ותלתין: אילין מניני זרעית בני גרשון כל דפלח במשכן זמנא די מנא משה ואהרן על מימרא דיי: ומניני זרעית בני מררי לזרעיתהון לבית אבהתהון: מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא לפולחנא במשכן זמנא: והוו מניניהון לזרעיתהון תלתא אלפין ומאתן: אילין מניני זרעית בני מררי די מנא משה ואהרן על מימרא דיי בידא דמשה: כל מניניא די מנא משה ואהרן ורברבי ישראל ית ליואי לזרעיתהון ולבית אבהתהון: מבר תלתין שנין ולעילא ועד בר חמשין שנין כל דאתי למפלח פולחן פולחנא ופולחן מטול במשכן זמנא: והוו מניניהון תמניא אלפין וחמש מאה ותמנן: על מימרא דיי מנא יתהון בידא דמשה גבר גבר על פולחניה ועל מטוליה ומנינוהי די פקיד יי ית משה: ומליל יי עם משה למימר: פקיד ית בני ישראל וישלחון מן משריתא כל דסגיר וכל דדאיב וכל דמסאב לטמי נפשא דאנשא: מדכר עד נוקבא תשלחון למברא למשריתא תשלחונון ולא יסאבון ית משריתהון די שכינתי שריא ביניהון: ועבדו כן בני ישראל ושלחו יתהון למברא למשריתא כמא די מליל יי עם משה כן עבדו בני ישראל:

אבן עזרא

עבודת עבודה. כאשר פרשתי והנה טעם כל הפקודים שהיו מבן שלשים שנה: איש איש. על גרשון קהת ומררי: על עבודתו ועל משאו. על כן ופקודיו: וסמכה פרשת וישלחו מן המחנה בעבור היות השכינה בתוך המחנות בשעם ובחנותם: כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש. אלה הם מטומאות שבעה והם מטמאים אחרים על כן לא יבא בעל קרי מחוץ למחנה ואין יד במחנה לצאת חוץ רק כל אחד חופר באהלו כמנהג. כל המחנות כלן כי תינוקים יש ביניהם. ופרשת כי תצא מחנה על מחנה קטן ידבר שאין שם אשה והארון ביניהם ואין סובבים כי במחנה ישראל השכינה באמצע ועוד אפרשנו במקומו: נקבה. זבה או נדה או מצורעת או טמאת מת: ויעשו כן. מיד קודם שיסעו והטמאים בשעם יסעו בין דגל אפרים לדגל דן על דרך סברא כי לא פורש. וסמכה פרשת איש או אשה כי הצרעת והזוב יבואו בעבור מעל. וטעם

רשי

עבודת עבודה. הוא השיר במצלתים וכנורות שהיא עבודה לעבודה אחרת: ועבודת משא. כמשמעו: ופקודיו אשר צוה יי׳ את משה. ואותן הפקודים היו מנויה מבן שלשים שנה ועד בן חמשים: צו את בני ישרא׳ וגו׳. פרשה זו נאמרה ביום שהוקם המשכן ושמנה פרשיות נאמרו בו ביום כדאיתא במסכת גיטין בפרק הניזקין: וישלחו מן המחנה. שלש מחנות היו שם בשעת חנייתן תוך הקלעים היא מחנה שכינה חניית הלוים סביב כמו שמפורש בפרשת במדבר סיני היא מחנה לויה ומשם ועד סוף מחנה הדגלים לכל ארבע הרוחות היא מחנה ישראל הצרוע נשתלח חוץ לכולם הזב מותר במחנה ישר׳ ומשולח מן השתי׳ וטמא לנפש מותר אף בשל לויה ואינו משולח אלא משל שכינה וכל זה דרשו רבותינו מן המקראות במסכת פסחים: טמא לנפש. לטמי נפשא דאינשא אומר אני שהוא לשון עצמות אדם בלשון ארמי והרבה יש בבראשית רבה הדריכוס שחיק טמיא שחיק עצמות:

למעל

ידע תדעו כי אם · ועל ישביה חנני שלח ולקחתי · ואל אלהיה ותאמר הנה שבה יבמתך · ועל אלהיה והנני פקד על אמון מנו · ואל ההרים אנשי רכיל היו בך · ועל ההרים ואקרא חרב על הארץ · ואל עמים כה אמר יי׳ הנני אשא · ועל עמים ונשפטתי אתו בדבר: כל צרוע וכל זב ט׳ פסוק׳ אית בהון כל וכל וכל וסי׳ כל צרוע וכל · ויקם העם כל היום · כל ערי המישור · ויתקבצו אליו כל איש מצוק · ויסקל באבנים את דוד · ויתר כל דברי אסא וכל גבורתו · ויצוה המלך אחז · לבן כל אבליך יאכלו · ויענו את ירמיהו כל האנשים:

רשי

למעול מעל. הרי חזר וכתב כאן פרשת גזל ונשבע על שקר היא האמורה בפרשת ויקרא ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו וגו' ונשנית כאן בשביל שני דברים שנתחדשו בה האחד שכתב והתודו לימד שאינו חייב חומש ואשם על פי עדים עד שיודה בדבר והשני על גזל הגר שהוא נתן לכהנים: את אשמו בראשו. הוא הקרן שנשבע עליו: לאשר אשם לו. למי שנתחייב לו: ואם אין לאיש גואל. שמת התובע שהשביעו ואין לו יורשים: להשיב האשם אליו. כשמלך זה להתודות על עונו. ואמרו רבותינו וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים או אח או בן או שאר בשר הקרוב ממשפחת אביו למעלה עד יעקב אלא זה הגר שמת ואין לו יורשים: האשם המושב. זה הקרן והחומש: לה' לכהן. קנאו השם ונתנו לכהן שבאותו משמר: מלבד איל הכיפורים. האמור בויקרא שהוא צריך להביא: וכל תרומה וגו'. אמר רבי ישמעאל וכי תרומה מקריבין לכהן והלא הוא המחזר אחריה לבית הגרנות ומה תלמוד לומר אשר יקריבו לכהן אלו הביכורים שנא' בהם תביא בית ה' אלהיך ואיני יודע מה יעשה בהם תלמוד לומר לכהן לו יהיה בא הכתוב ולמד על הבכורים שיהיו נתנים לכהן: ואיש את קדשיו לו יהיו. לפי שנאמרו מתנות כהונה ולויה יכול יבואו ויטלו בזרוע תלמוד לומר ואיש את קדשיו לו יהיו. מגיד שטובת הנאתן לבעלים ועוד מדרשים הרב' דרשו בו בספרי ומדרש אגדה ואיש את קדשיו לו יהיו מי שמעכב מעשרות ואינו נותנן לו יהיו המעשרו' סוף שאין שדהו עושה אלא אחד מעשרה שהיתה למודה לעשו': ואיש אשר יתן לכהן. מתנות הראויות לו: לו יהיה. ממון הרב': איש איש כי תשטה אשתו. מה כתוב למעלה מן הענין ואיש את קדשיו לו יהיו אם אתה מעכב מתנות הכהן חייך שנצרך לבא אצלו להביא לו את הסוטה: כי תשטה. תט מדרכי צניעות ותחשד בעיניו כמו שטה מעליו ועבור אל ישט אל דרכיה לבך: ומעלה בו מעל. ומהו המעל ושכב איש אותה. איש פרט לקטן ומי שאינו איש: איש אותה שכבת זרע. שכיבתה פוסלת אותה ואין שכבת אחרת פוסלת כמעשה בשתי אחיות שהיו דומות זו לזו: ונעלם מעיני אישה. פרט לסומא הא אם היה רואה ומעמעם אין המים בודקין אותה: ונסתרה. שיעור שתראה לטומאת ביאה: ועד אין בה. הא אם יש בה אפילו עד אחד שאמר נטמאת לא היתה שותה: ועד אין בה. בטומאה אבל יש עדים לסתירה: נתפשה. נאנסה כמו ותפשה ושכב עמה: ועבר עליו. קודם לסתירה: רוח קנאה וקנא. פרשו רבותינו לשון התראה שמתרה בה אל תסתרי עם איש פלוני: והיא נטמאה או עבר עליו וגו'. כלומר הוא התרה בה ועברה על התראתו ואין ידוע אם נטמאה אם לאו: קמח. שלא יהא מסלת: שעורים. ולא חטים היא עשתה מעשה בהמה וקרבנה מאכל בהמה: לא יצוק עליו שמן. שלא יהא קרבנה מהודר שהשמן קרוי אור והיא עשתה בחשך: ולא יתן עליו לבונה. שהאמהות קרויות לבונה שנאמר אל גבעת הלבונה והיא פרשה מדרכיהן: כי מנחת קנאות הוא. הקמח הזה קמח לשון זכר: מנחת קנאות. מעוררת עליה שתי קנאות קנאת המקום וקנאת הבעל: מים

חטאת ו' חסרים וסימ' איש או אשה כי יעשו · חטאת ירבעם · אך לא סרו מחטאת ירבעם דיהושפט · בחטאת מנשה דמלכים · יבקש את עון ישראל · והנה הוליד בן: את חטאתם אשר עשו חד מן ח' פסוקים דמיין אית בהון חטיה ועשייה וסימ' והתודו את חטאתם אשר עשו · ואת חטאתכם אשר עשיתם · על חטאתו

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למעל מעל ביהוה ואשמה הנפש ההוא: והתודו את חטאתם אשר עשו והשיב את אשמו בראשו וחמישתו יסף עליו ונתן לאשר אשם לו: ואם אין לאיש גאל להשיב האשם אליו האשם המושב ליהוה לכהן מלבד איל הכפרים אשר יכפר בו עליו: וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל אשר יקריבו לכהן לו יהיה: ואיש את קדשיו לו יהיו איש אשר יתן לכהן לו יהיה: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם איש איש כי תשטה אשתו ומעלה בו מעל: ושכב איש אתה שכבת זרע ונעלם מעיני אישה ונסתרה והיא נטמאה ועד אין בה והוא לא נתפשה: ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והוא נטמאה או עבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והיא לא נטמאה: והביא האיש את אשתו אל הכהן והביא את קרבנה עליה עשירת האיפה קמח שערים לא יצק עליו שמן ולא יתן עליו לבנה כי מנחת קנאת הוא מנחת זכרון מזכרת עון: והקריב אתה הכהן והעמדה לפני יהוה:

ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל גבר או אתתא ארי יעבדון מכל חובי אנשא לשקרא שקר קדם יי ויחוב אנשא ההוא: ויודון ית חוביהון די עבדו ויתיב ית חובתיה ברישיה וחומשיה יוסף עלוהי ויתן לדחב ליה: ואם לית לגבר פריק לאתבא חובתא ליה חובתא דאיתותב קדם יי לכהנא בר מדכר כפוריא די יכפר ביה עלוהי: וכל אפרשותא לכל קודשיא דבני ישראל די יקרבון לכהנא דיליה יהי: וגבר ית מעשר קודשוהי דיליה יהון גבר די יתן לכהנא דיליה יהי:

ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל ותימר להון גבר גבר ארי תסטי אתתיה ותשקר ביה שקר: וישכוב גבר יתה שכבת זרעא ויהי מכסא מעיני בעלה ומטמרא והיא מסאבא וסהיד לית בה והיא לא אתחדת: ויעבר עלוהי רוח קנאה ויקני ית אתתיה והיא אסתאבת או עבר עלוהי רוח קנאה ויקני ית אתתיה והיא לא מסאבא: וייתי גברא ית אתתיה לות כהנא וייתי ית קורבנה עלה חד מן עסרא בתלת סאין קמחא דסערין לא יריק עלוהי משחא ולא יתן עלוהי לבונתא ארי מנחת קנאתא הוא מנחת דכרנא מדכרת חובין: ויקריב יתה כהנא ויקימינה קדם יי:

אשר חטא דזמרי · וילך בכל חטאת אביו אשר דאביה · וילכו בני ישראל בכל חטאת ירבעם · והוליד בן פריץ · כי על אף יי' · והרשע כי ישוב מכל חטאתו: והתודו ב' וסי' והתודו את עונם · והתודו את חטאתם אשר עשו: אשם ב' קמצין וסימ' אשם אשם לה' · לאשר אשם לו: המושב ב' חד קמץ וחד פתח וסימ' בפי אמתחתיכם · האשם המושב · בתרא קמץ: קדשיו ג' וסימ' ואיש את קדשיו לו יהיו · ויקח יואש דמלכים · ויבא את קדשיו דד"ה: תשטה ב' וסי' כי תשטה אשתו · זאת תורת הקנאות: והוא ל"א כתי' יוד כתו' וסימ' נמסר בסדר וישב: ולא יתן ג' נמסר בסדר בא: והעמידה לפני יי' חד מן ז' זוגין מיחדין חד מיעוט וחד ריבוי וסימ' והעמדה לפני יי' · והעמדה על גחליה · ושברה כשבר נבל · רפה שבריה כי מטה · ותגי מפתח פתוחה · ועתה פתוחיה יחד · וכבד עליה פשעה · כי יי' הוגה על רב פשעיה · תסוב על צירה · כי נהפכו עליה ציריה · ויגידה ויערכה לנו · ויגידה על מה אבדה · וגדרתי את גדרה · למה פרצת גדריה:

אבן עזרא

וטעם להזכיר זאת הפרש' פעם אחרת להזכיר ואם אין לאיש גואל: והתודו. אי זה מהם שיהיה איש או אשה: בראשו. כאשר הוא לא פחות ממנו: וחמישיתו יוסף עליו. אם הוא מתודה מעצמו ואם יש עדי' עליו יוסיף שני חמישיות ומעתיקי הדת אמרו חומש החומש ודעתם רחבה מדעתנו: המושב לה'. בעבור יראת השם השיבו: ואיש את קדשיו לו יהיו. טעמו ברשו המקדיש השם שיתנם לאי זה כהן שירצה והזכיר זה בעבור מתנות כהונה: וטעם השוטה בעבור ומעלה בו מעל: תשטה. תסור מהדרך הישרה וכן שטה מעליו ועבור: שכבת זרע. השכיבה הידועה כי עקרה לזרע: ונסתרה. שלא נגלתה היא הדבר ואפי' עד אחד אין בה שתהיה אסור' בעבורו: והיא לא נתפשה. בעדים אכמי' או על ידי נשים עד שתהיה אסורה: ועבר עליו. לשון זכר וכן רוח גדולה וחזק מאד. וטעם עבר שעלה במחשבתו: והביא. בעל כרחה: עליה. שמה או בעבורה: קמח שעורי'. אמרו רבותינו היא עשתה מעשה בהמה תביא מאכל בהמה ומנחת הנדבה היא סולת חטים לזכרון לטוב וזאת המנחה מזכרת עון אם היה שם על כן היא גרועה להיותה שעורי' בלא שמן ובלא לבונה: והקריב אותה. המנחה: והעמיד' לפני יי'. לפני המזבח: מים

מים קדושים · שקדשו בכיור לפי שנעשה מנחשת מראות הצובאות וזו פירשה ממרכיהן שהיו כשעלות לבעליהן במצרים תחת התפוח וזו קלקלה לאחר תבדק בו : בכלי
חרס · היא השקת את הנואף יין משובח בכוסות משובחים לפיכך תשתה מים המרים במקדה בזויה של חרס : והעמיד הכהן וגו׳ · והלא כבר נאמר והעמידה לפני ה׳
אלא מסיעין היו אותה ממקום למקום כדי ליגעה ותטרף דעתה ותודה : ופרע · סותר את קליעת שערה כדי לבזותה מכאן לבנות ישראל שגלוי הראש גנאי להם :
לפני ה׳ · בשער ניקנור הוא שער העזרה המזרחי דרך כל הנכנסים : ונתן על כפיה · ליגעה אולי תטרף דעתה ותודה ולא ימחה שם המיוחד על המים : המרים · על
שם סופן שהם מרים לה : המאררים · המחסרים אותה מן העולם לשון סלון ממאיר ולא יתכן לפרש מים ארורים שהרי קדושים הן ולא ארורים כתב הכתוב אלא מאררים את אחרים ואף אנקלוס לא תרגם ליטייא אלא מלטטייא מראות קללה בגופה של זו : והשביע אותה וגו׳ · ומה היא השבועה אם לא שכב הנקי הא אם שכב חנקי שמכלל לאו אתה שומע הן אלא שפתח בזכות תחילה לזכות : ואת כי שטית · כי משמש לשון אם : בשבועת האלה · שבועה של קללה : יתן ה׳ אותך לאלה וגו׳ · יהיו הכל מקללין ביך יבואך כדרך שבא לפלונית : ולשבועה · שיהיו הכל נשבעין ביך לא יארע לי כדרך שאירע לפלוני וכן הוא אומר והנחתם שמכם לשבועה לבחירי שהצדיקים נשבעים בפורענותן של רשעים וכן לענין הברכה ונברכו וגו׳ בך יברך ישראל לאמר : את ירכך · שקללה הקדים ירך לבטן לפי שבה התחילה בעבירה תחילה : צבה · כתרגומו נפוחה : לצבות בטן · כמו להצבות בטן זהו שמוש פתח שהלמ״ד נקודה בו כן לנחותם הדרך לראותכם את הדרך אשר תלכו בה וכן לנפיל ירך להפיל ירך שהמים מצבים את הבטן ומפילים את הירך : לצבות בטן ולנפיל ירך · בטנו וירכו של בועל או אינו אלא של נבעלת כשהוא אומר את ירכך נופלת ואת בטנך צבה הרי של נבעלת אמור :

אמן אמן · קבלת שבועה אמן אם מאיש זה אמן אם מאיש אחר אמן על האלה אמן על השבועה : והשקה את האשה · אין זה סדר המעשה שהרי בתחילה מקריב מנחתה אלא הכתוב מבשרך שכשישקנה יבואו בה למרים לפי שנאמר בטן וירך מניין לשאר כל הגוף תלמוד לומר ובאו בה בכולה אם כן מה תלמוד לומר בטן וירך לפי שהן התחילו בעבירה תחילה לפיכך התחיל מהם הפורענות : למרים · להיות לה רעים ומרים : והניף · מוליך ומביא מעלה ומוריד ואף היא מניפה עמו שידה למעלה מידו של כהן : והקריב אותה · זו היא הגשתה בקרן דרומית מערבית של מזבח קודם קמיצה כשאר מנחות : אזכרתה · הוא הקומץ שעל ידי הקטרתו המנחה באה לזכרון לגבוה : והשקה את המים · לרבות שאם אמרה איני שותה לאחר שנמחקה מגלה מערערין אותה ומשקין אותה בעל כרחה אלא אם כן אמרה טמאה אני : וצבתה בטנה וגו׳ · אף על פי שנכנס ירך תחילה המים אין בודקין אלא כדרך כניסתן בה : והיתה האשה לאלה · כמו שפירשתי שיהיו הכל אלין בה : בקרב עמה · הפרש בין אדם המתגולל במקום שנכר לאדם המתגולל במקום שאינו נכר : ואם

בקרקע ב׳ וסימ׳ בקרקע המשכן · בקרקע הים : לאשה ה׳ נמסר בסדר בראשית : עמך ה׳ וסי׳ והשביע הכהן את האשה · בפרסות סוסיו ירמוס את כל חוצותיך · הנה עמך נשים בקרבך · שמעי בת וראי והטי · עמך עמי וחזי ועמך כולם : ולנפל ג׳ חסרים בליש׳ וסימ׳ ולנפל ירך · רק הפלה ליש׳ בנחלה · ווזה תפלו אתה

וְלָקַח הַכֹּהֵן מַיִם קְדֹשִׁים בִּכְלִי־חָרֶשׂ וּמִן־הֶעָפָר אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּקַרְקַע הַמִּשְׁכָּן יִקַּח הַכֹּהֵן וְנָתַן אֶל־הַמָּיִם׃ וְהֶעֱמִיד הַכֹּהֵן אֶת־הָאִשָּׁה לִפְנֵי יְהוָה וּפָרַע אֶת־רֹאשׁ הָאִשָּׁה וְנָתַן עַל־כַּפֶּיהָ אֵת מִנְחַת הַזִּכָּרוֹן מִנְחַת קְנָאֹת הִוא וּבְיַד הַכֹּהֵן יִהְיוּ מֵי הַמָּרִים הַמְאָרְרִים׃ וְהִשְׁבִּיעַ אֹתָהּ הַכֹּהֵן וְאָמַר אֶל־הָאִשָּׁה אִם־לֹא שָׁכַב אִישׁ אֹתָךְ וְאִם־לֹא שָׂטִית טֻמְאָה תַּחַת אִישֵׁךְ הִנָּקִי מִמֵּי הַמָּרִים הַמְאָרְרִים הָאֵלֶּה׃ וְאַתְּ כִּי שָׂטִית תַּחַת אִישֵׁךְ וְכִי נִטְמֵאת וַיִּתֵּן אִישׁ בָּךְ אֶת־שְׁכָבְתּוֹ מִבַּלְעֲדֵי אִישֵׁךְ׃ וְהִשְׁבִּיעַ הַכֹּהֵן אֶת־הָאִשָּׁה בִּשְׁבֻעַת הָאָלָה וְאָמַר הַכֹּהֵן לָאִשָּׁה יִתֵּן יְהוָה אוֹתָךְ לְאָלָה וְלִשְׁבֻעָה בְּתוֹךְ עַמֵּךְ בְּתֵת יְהוָה אֶת־יְרֵכֵךְ נֹפֶלֶת וְאֶת־בִּטְנֵךְ צָבָה׃ וּבָאוּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים הָאֵלֶּה בְּמֵעַיִךְ לַצְבּוֹת בֶּטֶן וְלַנְפִּל יָרֵךְ וְאָמְרָה הָאִשָּׁה אָמֵן אָמֵן׃ וְכָתַב אֶת־הָאָלֹת הָאֵלֶּה הַכֹּהֵן בַּסֵּפֶר וּמָחָה אֶל־מֵי הַמָּרִים׃ וְהִשְׁקָה אֶת־הָאִשָּׁה אֶת־מֵי הַמָּרִים הַמְאָרְרִים וּבָאוּ בָהּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים לְמָרִים׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן מִיַּד הָאִשָּׁה אֵת מִנְחַת הַקְּנָאֹת וְהֵנִיף אֶת־הַמִּנְחָה לִפְנֵי יְהוָה וְהִקְרִיב אֹתָהּ אֶל־הַמִּזְבֵּחַ׃ וְקָמַץ הַכֹּהֵן מִן־הַמִּנְחָה אֶת־אַזְכָּרָתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה וְאַחַר יַשְׁקֶה אֶת־הָאִשָּׁה אֶת־הַמָּיִם׃ וְהִשְׁקָהּ אֶת־הַמַּיִם וְהָיְתָה אִם־נִטְמְאָה וַתִּמְעֹל מַעַל בְּאִישָׁהּ וּבָאוּ בָהּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים לְמָרִים וְצָבְתָה בִטְנָהּ וְנָפְלָה יְרֵכָהּ וְהָיְתָה הָאִשָּׁה לְאָלָה בְּקֶרֶב עַמָּהּ׃

וְיִסַּב כַּהֲנָא מֵי כִיּוֹר בְּמָן דַּחֲסַף וּמִן עַפְרָא דִּי יְהֵי בִּיסוֹדֵי מַשְׁכְּנָא יִסַּב כַּהֲנָא וְיִתֵּן לְמַיָּא׃ וִיקִים כַּהֲנָא יָת אִתְּתָא קֳדָם יְיָ וְיִפְרַע יָת רֵישָׁא דְאִתְּתָא וְיִתֵּן עַל יְדַהָא יָת מִנְחַת דֻּכְרָנָא מִנְחַת קִנְאֲתָא הִיא וּבִידָא דְכַהֲנָא יְהוֹן מֵי מְרִירַיָּא מְלַטְטַיָּא׃ וְיוֹמֵי יָתַהּ כַּהֲנָא וְיֵימַר לְאִתְּתָא אִם לָא שְׁכֵב גְּבַר יָתִיךְ וְאִם לָא סְטֵית לְאִסְתַּאָבָא בַּר מִבַּעְלִיךְ הֲוַי זַכָּאָה מִמַּיָּא מְרִירַיָּא מְלַטְטַיָּא הָאִלֵּין׃ וְאַתְּ אֲרֵי סְטֵית בַּר מִבַּעְלִיךְ וַאֲרֵי אִסְתַּאֲבַתְּ וִיהַב גְּבַר בִּיךְ יָת שְׁכֻבְתֵּיהּ בַּר מִבַּעְלִיךְ׃ וְיוֹמֵי כַהֲנָא יָת אִתְּתָא בְּמוֹמָתָא דִּלְוָטָא וְיֵימַר כַּהֲנָא לְאִתְּתָא יִתֵּן יְיָ יָתִיךְ לִלְוַט וּלְמוֹמֵי בְּגוֹ עַמִּיךְ בְּדִיִתֵּן יְיָ יָת יִרְכִּיךְ מַסְיָא וְיָת מְעַיְכִי נְפִיחִין׃ וְיֵיעֲלוּן מַיָּא מְלַטְטַיָּא הָאִלֵּין בִּמְעַיְכִי לְאַפָּחָא מְעִין וּלְאַמְסָאָה יִרְכָּן וְתֵימַר אִתְּתָא אָמֵן אָמֵן׃ וְיִכְתּוֹב יָת לְוָטַיָּא הָאִלֵּין כַּהֲנָא בְּסִפְרָא וְיִמְחוֹק לְמַיָּא מְרִירַיָּא׃ וְיַשְׁקֵי יָת אִתְּתָא יָת מַיָּא מְרִירַיָּא מְלַטְטַיָּא וְיֵיעֲלוּן בַּהּ מַיָּא מְלַטְטַיָּא לִמְרָר׃ וְיִסַּב כַּהֲנָא מִידָא דְאִתְּתָא יָת מִנְחַת קִנְאֲתָא וִירִים יָת מִנְחָתָא קֳדָם יְיָ וִיקָרֵיב יָתַהּ לְמַדְבְּחָא׃ וְיִקְמוֹץ כַּהֲנָא מִן מִנְחָתָא יָת אַדְכַּרְתַּהּ וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא וּבָתַר כֵּן יַשְׁקֵי יָת אִתְּתָא יָת מַיָּא׃ וְיַשְׁקִינַּהּ יָת מַיָּא וּתְהֵי אִם אִסְתַּאֲבַת וְשַׁקָּרַת שְׁקַר בְּבַעְלַהּ וְיֵיעֲלוּן בַּהּ מַיָּא מְלַטְטַיָּא לִמְרָר וְיִפְּחוּן מְעַהָא וְתִתְמְסֵי יִרְכַּהּ וּתְהֵי אִתְּתָא לִלְוָטָא בְּגוֹ עַמַּהּ׃

אבן עזרא

מים קדושים · מהכיור כי כבר נקדשו : בקרקע · ידוע תחת הקרקע : ופרע את ראש האשה · יגלה ולפי דעתי יוציא פרע ראשה שהיה מכוסה : מי המרים · לפי דעתי שמלת מי סמוך ומלת המרים תאר השם אם כן סודו ידוע גם יתכן שנקראו על שם סופם כמו ובגדי ערומים תפשיט והעד ובאו בה המים המאררים למרים להורות כי האלות הנקראות המאררים ישימו המים מרים אחר היותם מתוקים · ומלת המאררים מהבנין הכבד כמו אשר אררה ה׳ · וטעם והשביע שתענה האשה אמן אמן : ואם לא שכב איש אותך · הטעם איש אחר בחזקה : ואם לא שטית · ברצונך ודקדוק שטית שטות טומאה כמו לא תבנה אתהן גזית : הנקי · תהיי נקייה כמו ומות בהר ויתכן להיות והשביע הראשון בשם והשני באלה כאשר הוא מפורש : ירך ובטן · שכנים : צבה · כמו נפוחה ואין ריע לו חוץ מהפרשה הזאת : ולנפיל · כפתח הלמ״ד להורות על חסרון ה״א הבנין וכן לשמיד : אמן · פעמים חזוק · וטעם בספר שיהיה להם ספר ידוע באלות : אזכרתה · מה שיהיה לה לזכרון לטוב או לרע כפי מעשיה : ותמעל מעל · כאשר פירשתי דבר מכוסה : ונזרעה

בנחלה · ויפלו גורלות · באש יפלם במהמרות · והפל פור הוא הגורל : ומחה ד׳ וסי׳ ומחה אל מי המרים · ומחה אל כתף ים כנרת · ומחה ה׳ את שמו · ומחה ה׳ אלהים דמעה · וא׳ מחה והפך על פניו : והשקה ג׳ ורפינוא׳ מפיק וסימ׳ נמסר בסדר ויקרא : אל המזבח ט׳ וסימ׳ נמסר בסדר בראשית :

ואם לא נטמאה האשה וטהרה הוא ונקתה ונזרעה זרע: זאת תורת הקנאת אשר תשטה אשה תחת אישה ונטמאה: או איש אשר תעבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והעמיד את האשה לפני יהוה ועשה לה הכהן את כל התורה הזאת: ונקה האיש מעון והאשה ההוא תשא את עונה: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם איש או אשה כי יפלא לנדר נדר נזיר להזיר ליהוה: מיין ושכר יזיר חמץ יין וחמץ שכר לא ישתה וכל משרת ענבים לא ישתה וענבים לחים ויבשים לא יאכל: כל ימי נזרו מכל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים ועד זג לא יאכל: כל ימי נדר נזרו תער לא יעבר על ראשו עד מלאת הימם אשר יזיר ליהוה קדש יהיה גדל פרע שער ראשו: כל ימי הזירו ליהוה על נפש מת לא יבא: לאביו ולאמו לאחיו ולאחתו לא יטמא להם במתם כי נזר אלהיו על ראשו: כל ימי נזרו קדש הוא ליהוה: וכי ימות מת עליו בפתע פתאם וטמא ראש נזרו וגלח ראשו ביום טהרתו ביום השביעי יגלחנו: וביום השמיני יבא שתי תרים או שני בני יונה אל הכהן אל פתח אהל מועד: ועשה הכהן אחד לחטאת ואחד לעלה וכפר עליו מאשר חטא על הנפש וקדש את ראשו ביום ההוא: והזיר ליהוה את ימי נזרו והביא כבש בן שנתו לאשם והימים הראשנים יפלו כי טמא נזרו: וזאת תורת הנזיר

ואם לא אסתאבת אתתא ודכיא היא ותפוק זכאה ותעדי עדוי: דא אוריתא דקנאתא די תסטי אתתא בר מבעלה ותסתאב: או גבר די תעיבר עלוהי רוח קנאה ויקני ית אתתיה ויקים ית אתתא קדם יי ויעביד לה כהנא ית כל אוריתא הדא: ויהי זכאה גברא מחובין ואתתא ההיא תקבל ית חובה:

ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל ותימר להון גבר או אתתא ארי יפריש למידר נדר נזירא למיזר קדם יי: מחמר חדת ועתיק יזר חל דחמר חדת וחל דחמר עתיק לא ישתי וכל מתרות ענבין לא ישתי וענבין רטיבין ויבישין לא ייכול: כל יומי נזריה מכל דיתעביד מגופנא דחמרא מפורצנין ועד עיצורין לא ייכול: כל יומי נדר נזריה מספר לא יעיבר על רישיה עד משלם יומיא דיזיר קדם יי קדיש יהי מרבי פרוע שער רישיה: כל יומין דיזר קדם יי על נפשא דמיתא לא ייעול: לאבוהי ולאמיה לאחוהי ולאחתיה לא יסתאב להון במותהון ארי כלילא דאלהיה על רישיה: כל יומי נזריה קדיש הוא קדם יי: וארי ימות מיתא עלוהי בתכיף שלו ויסאיב ריש נזריה ויגלח רישיה ביומא דדכותיה ביומא שביעאה יגלחינה: וביומא תמינאה ייתי תרתין שפנינין או תרין בני יונה לות כהנא לתרע משכן זמנא: ויעביד כהנא חד לחטאתא וחד לעלתא ויכפר עלוהי מדחב על מיתא ויקדיש ית רישיה ביומא ההוא: ויזיר קדם יי ית יומי נזריה וייתי אימר בר שתיה לאשמא ויומיא קדמאי יבטלון ארי אסתאב נזריה: ודא אוריתא דנזרא

הכהן המחטא · כל אשר יגע בבשרה · וקדשתו כי קדם דפסו׳ · אשה זנה · והיתה לאהרן · כל ימי נדר נזרו · כל ימי נזרו קדש · ולהתהלך עליך · לשבות הצפון · לשבות הדרום · ויאמר נחמיה · והלוים משרים · ונמסר גם בסדר צוו: וכי ימות ב׳ וסימ׳ וכי ימות מת עליו · וכי ימות מן הבהמה:
וזאת י״ו ראשי פסוקים וסימ׳ נמסר בריש סדר תרומה:

יביא אותו · את עצמו וזה אחד משלשה אתים שהיה ר' ישמעאל דורש כן כיוצא בו והשיאו אותם עון אשמה את עצמם כיוצא בו ויקבור אותו בגיא הוא קבר את עצמו : ומנחתם ונסכיהם · של עולה ושלמים לפי שהיו בכלל ויצאו לידון בדבר חדש שטעונו לחם החזירן לכללן שטעונו נסכים כדין עולה ושלמים : חלות מצות ורקיקי מצות · עשר מכל מין : זבח שלמים לה' על כל המצות ·

מלאת · שם הפועל מבעלי האלף על מנהג בעלי הה"א באחרונה וכמוהו לבלתי קראת לנו : יביא אותו · יביא נפשו כמו וידעו הרועים אותם או יביא הכהן אותו בגוי בעל כרחו להקריב את קרבנו : כבש · זכר כמשפט כל עולה : וכבשה · נקבה כמשפט כל חטאת : ואיל לשלמים · שמחה שהשלים מה שנדר : את חטאתו · בעבור שהזכירו באחרונה כי כן מנהג הלשון : שער · על משי ומשקלים : בשלה · פי' והיה בשלה :

יביא ט"ו ה' מנהון חס' וסי' בסדר צו : ואת האיל ה' וסי' נמסר בסדר תצוה : זבח שלמים ו' בליש' וסי' ואם זבח שלמים קרבנו · ואם מן הצאן קרבנו · וכי תזבחו זבח שלמים · ואיש כי יקריב · ועשיתם שעיר עזים · ואת האיל יעשה זבח שלמים · ונמסר גם בסדר ויקרא : שער ד' וסי' גדל פרע שער · ולקח את שער ראשו ·

ביום מלאת ימי נזרו יביא אתו אל פתח אהל מועד : והקריב את קרבנו ליהוה כבש בן שנתו תמים אחד לעלה וכבשה אחת בת שנתה תמימה לחטאת ואיל אחד תמים לשלמים : וסל מצות סלת חלת בלולת בשמן ורקיקי מצות משחים בשמן ומנחתם ונסכיהם : והקריב הכהן לפני יהוה ועשה את חטאתו ואת עלתו : ואת האיל יעשה זבח שלמים ליהוה על סל המצות ועשה הכהן את מנחתו ואת נסכו : וגלח הנזיר פתח אהל מועד את ראש נזרו ולקח את שער ראש נזרו ונתן על האש אשר תחת זבח השלמים : ולקח הכהן את הזרע בשלה מן האיל וחלת מצה אחת מן הסל ורקיק מצה אחד ונתן על כפי הנזיר אחר התגלחו את נזרו : והניף אותם הכהן תנופה לפני יהוה קדש הוא לכהן על חזה התנופה ועל שוק התרומה ואחר ישתה הנזיר יין : זאת תורת הנזיר אשר ידר קרבנו ליהוה על נזרו מלבד אשר תשיג ידו כפי נדרו אשר ידר כן יעשה על תורת נזרו : פ

וידבר יהוה אל משה לאמר : דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כה תברכו את בני ישראל אמור להם : ס יברכך יהוה וישמרך : ס יאר יהוה פניו אליך ויחנך : ס ישא יהוה פניו אליך וישם לך שלום : ס ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם : ס

ביום משלם יומי נזריה ייתי יתיה לתרע משכן זמנא : ויקריב ית קורבניה קדם יי אימר בר שתיה שלים חד לעלתא ואמרתא חדא בת שתהא שלמתא לחטאתא ודכר חד שלים לנכסת קודשיא : וסל פטיר סולתא גריצן דפילן במשח ואספוגין פטירין דמשיחין במשח ומנחתהון ונסכיהון : ויקרב כהנא קדם יי ויעביד ית חטאתיה וית עלתיה : וית דיכרא יעביד נכסת קודשיא קדם יי על סלא דפטיריא ויעביד כהנא ית מנחתיה וית נסכיה : ויגלח נזירא בתרע משכן זמנא ית ריש נזריה ויסב ית שער ריש נזריה ויתן על אשתא דיתחות דודא דנכסת קודשיא : ויסב כהנא ית דרעא בשילא מן דיכרא וגריצתא פטירתא חדא מן סלא ואספוג פטיר חד ויתן על ידי נזירא בתר דיגלח ית נזריה : וירים יתהון כהנא ארמא קדם יי קודשא הוא לכהנא על חדיא דארמותא ועל שקא דאפרשותא ובתר כן ישתי נזירא חמרא : דא אוריתא דנזירא די ידר קורבניה קדם יי על נזריה בר מדתדביק ידיה כפום נדריה די ידר כן יעביד על אוריתא דנזריה : ומליל יי עם משה למימר : מליל עם אהרן ועם בנוהי למימר כדין תברכון ית בני ישראל כד ימרון להון : יברכינך יי ויטרינך : ינהר יי שכינתיה לותך וירחם עלך : יסב יי אפיה לותך וישוי לך שלם : וישוון ית ברכת שמי על בני ישראל ואנא אברכינון :

התגלחו את נזרו · הנה אותכי קדם הוא שב אל הזרוע כי הוא עיקר או ישוב הוא על התוספת כלו · וטעם מלבד אשר תשיג ידו תיוב שיתן כפי ממונו גם כפי ימי הנדר אם רבים אם מעטים · ושמכה פרשת ברכת כהנים לפרשת נזיר כאשר ה השלים תורת הנזיר שהוא קדוש הזכיר תורת כהני שהם קדושים והמכחשי' אמרו כי זאת הברכה היה הכהן מברך לכל מביא מנחה ומסיכ' בעבור על פי אשר תשיג יד הנודר ואמת כמו שהעתיקו חז"ל והעד וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם ביום השמיני · ונכתבה זאת הפרשה שהשם צוה בהקמת המשכן שיברך אהרן את העם · ושם כתוב נשיאות כפים כי הכפים כדים רק ידים כללים : יברכך · תוספת חיים ועושר · וטעם וישמרך שישמור התוספת שלא יגזול אחר מה שהוסיף : יאר יי' פניו אליך · כטעם באור פני מלך חיים · והטעם וכל אשר תבקש ממנו ובעבה שידרשנו יאר פניו · והטעם יקבל אותך ברצה למלאות שאלתך מיד ואם בקשת אותו בעת צרה הוא יחנך גם יתכן היות ויחנך ויתן לך בקשתך כטעם חנוני ותם אשר חנן אלהים מגזרת חנן : ישא יי' פניו אליך · הפך מעלים עיני מכם והטעם כאשר פירשתי כי בכל מקום שתפנה יהיו פניו נשואות אליך : וישם לך שלום · כטעם לא יגע בך רע לא תאבן ולא מחיה רעה ולא מאויב : ושמו את שמי · כטעם לשום שמו שם שיהיו מקודשים בשם או טעמו כאשר יזכירו שמי עליהם כי בכל אחד מהשלשה פסוקים השם הנכבד והנורא : ואני אברכם · ויתכן היות מ"ם אברכם כימן הכהני' המתברכים והטעם הם יברכו ישראל ואני אברך המתברכים או יהיה כימן לישראל והטעם אם הם יברכום אני אברכם · והטעם שאקיים ברכתם ולפי דעתי שמ"ם אברכם כימן לכלם כהנים וישראל · וטעם

עשר מכל מין : זבח שלמים לה' על כל המצות · ישחט את השלמים על מנת לקדש את ה הלחם : את מנחתו ואת נסכו : של איל : וגלח הנזיר פתח אהל מועד · יכול יגלח בעזרה הרי זה דרך בזיון אלא וגלח הנזיר לאחר שחיטת השלמים שכתוב בהן ושחטו פתח אהל מועד : אשר תחת זבח השלמים · תחת הדוד שהוא מבשלן שלפי שלמי נזיר ה היו מתבשלין בעזרה שצריך ליטול הכהן הזרוע אחר שנתבשל : הזרוע בשלה · לאחר שנתבשלה : קדש הוא לכהן · החלה והרקיק והזרוע תרומה הן לכהן : על חזה התנופה · מלבד חזה ושוק הראויים לו מכל שלמי' יוסף על שלמי נזיר הזרוע הזה לפי שהיו שלמי נזיר בכלל ויצאו לידון בדבר החדש להפרשת זרוע הוצרך להחזירן לכללן לדין אף בחזה ושוק : מלבד אשר תשיג ידו · שאם אמר הריני נזיר על מנת לגלח על מאה עולות ועל מאה שלמים כפי נדרו אשר ידור : כן יעשה · מוסף על תורת נזרו · על תורת הנזיר מוסף ולא יחסר שאם אמר הריני נזיר אתם נזירות על מנת לגלח על שלשה בהמות הללו אין אני קורא בו כאשר ידור כן יעשה : אמור להם · כמו זכור שמור בלשון רבנו : אמור להם · שיהו כלם שומעים · אמור · מלא לא תברכם בחפזון ובהלות אלא בכונה ובלב שלם : יברכך · שיתברכו נכסיך : וישמרך · שלא יבאו עליך שודדים ליטול ממונך שהנותן מתנה לעבדו אינו יכול לשמרו מכל אדם וכיון שבאים לסטים עליו ונוטלין אותה ממנו מה הנאה יש לו במתנה זו אבל הקב"ה הוא הנותן הוא השומר והרבה דרשים דרשו בו בספרי : יאר יי' פניו אליך · יראה לך פנים שוחקות פנים צהובות : ויחנך · יתן לך חן : ישא יי' פניו אליך · יכבוש כעסו : ושמו את שמי · יברכום בשם המפורש · ואני אברכם · לישראל ואסכים עם הכהני' · דבר אחר ואני אברכם לכהני'

וגלח הנזיר פתח אהל · ובגלחו שער ראשו : אמור ו' ג' מלאים וג' חסרים וסי' כה תברכו את בני ישראל · לכן נאם יי' אלהי ישראל דעלי · אמרים אמור למנאצי · ואם אמר יאמר העבד · אמר אמרתי כי שנאתני · אם אמר אמר לנער · ג' בתרא' חס' ונמסר גם בסדר משפטים : יברכך יי' ד' וסי' יברכך יי' וישמרך · אפס כי לא יהיה בך אביון · יברכך יי' נוה צדק · ואמרו לו יברכך יי' · וכל ההלות דכוו' ושארא יברכך יי' אלהיך : יאר ב' וסי' יאר יי' פניו אליך · אלהים יחננו ויברכנו יאר : וישם ו' רפין וסימ' וישם לך שלום · וישם ידו על צפון · וישם לדרך פעמיו · וישם לאל כלתי · וישם פניו לבא · וישם פניו לאיים · בתרא וישב כתיב וישם קרי' : על בני ישראל ז' וסי' ושמו את שמי · והיתה זאת לכם לחקת · והיתה לו ולזרעו · ואתנה את הלוים · ושמרתם את משמרת הקדש · לכן יתנם עד עת יולדה · תהי נא אזנך קשבת :

ויהי ביום כלות משה· כלת כתיב יום הקמת המשכן היו ישראל ככלה הנכנסת לחופה: כלות משה· בצלאל וכל חכם לב עשו את המשכן ותלאו הכתוב במשה לפי שמסר נפשו עליו לראות תבנית כל דבר ודבר כמו שהראוהו בהר להורות לעושי המלאכה ולא טעה בתבנית אחת וכן מצינו בדוד לפי שמסר נפשו על בנין בית המקדש שנאמר זכור יי לדוד את כל ענותו אשר נשבע ליי וגו' לפיכך נקרא על שמו שנאמר ראה ביתך דוד: כלות משה להקים· ולא נאמר ביום הקים מלמד שכל שבעת ימי המלואים היה משה מעמידו ומפרקו ובאותו היום העמידו ולא פרקו לכך נאמר כלות משה להקים אותו היום כלו הקמותיו וראש חדש ניסן היה בשני נשרפ' הפרה בשלישי הזו הזיה ר ראשונה ובשביעי גלחו: הם נשיאי המטות· שהיו שוטרים עליהם במצרים והיו מוכים עליהם שנאמר ויכו שוטרי ישראל הם ה העומדים על הפקודי' שעמדו עם משה ו ואהרן כשמנו את י ישראל שנא' ואתכם יהיו וגו': שש עגלות צב· אין צב אלא מחופין וכן בצבים ובפרדים עגלות מכוסין קרויים צבים: ויקריבו אותם לפני המשכן· שלא קבל משה מידם עד שנא' לו מפי המקום: אמר רבי נתן מה ראו ה הנשיאי' להתנדב כאן בתחלה ובמלאכת ה המשכן לא התנדבו תחלה אלא כך אמרו הנשיאים יתנדבו צ צבור מה שיתנדבו ו ומה שמחסרין אנו מ משלימין כיון שראו שהשלימו צבור את ה הכל שנא' והמלאכה היתה דים אמרו מעתה מה עלינו לעשות ה הביאו אבני השוהם והמלואים לאפוד ו ולחשן לכך התנדבו כאן תחלה: כפי עבודתם· שהיה משא בני גרשון קל משל מררי שהיו נושאים הקרשים והעמודים והאדנים: כי עבודת הקדש עליהם· משא דבר הקדושה הארון והשולחן וגו' לפיכך בכתף ישאו: ויקריבו הנשיאים את חנכת המזבח· לאחר שהתנדבו העגלות ו והבקר לשאת המשכן נשאם לבם להתנדב קרבנות המזבח ל לחנכו: ויקריבו הנשיאים את קרבנם לפני המזבח· כי לא קבל משה מידם עד שנאמר לו מפי ה הגבורה: יקריבו את קרבנם לחנכת המזבח· ועדיין לא היה יודע משה היאך יקריבו אם כסדר ת תולדותם אם כסדר המסעות עד שנאמר לו מפי הקב"ה יקריבו למסעות איש יומו: ביום הראשון· אותו היום נטל עשר עטרות ראשון למעשי בראשית ראשון לנשיאים וכו' כדאית' בסדר עולם: למטה יהודה· יחסו הכתוב על שבטו ולא שגבה משבטו והקריב או אינו אומר למטה יהודה אלא שגבה משבטו והביא תלמוד לומר זה קרבן נחשון משלו הביא: שניהם מלאים סלת· למנחת נדבה: עשרה זהב· כתרגומו משקל עשר שקלי הקדש היה בה: מלאה קטרת· לא מצינו קטרת ליחיד ולא על מזבח החיצון אלא זו בלבד והוראת שעה היתה:

המטת ג' חסרים בתורה וסי' הם נשיאי המטת העמדים· וינח משה· ויצא משה: עגלת ג' חס' בליש' וסימ' שש עגלת צב· ויקח משה את העגלת· ואת ארבע העגלת· ופלגתא עליה: והנשיאים ד' כתיב כן וסימ' ולישמעאל שמעתיך· אלה הם בני ישמעאל· ואלה שמותם· ויקריבו הנשיאים תניינא דפסו'· ותעמדנה לפני משה· ונמסר גם בסדר לך לך בסוף: ליום ב' דגשים וסי' נמסר ביחזקאל סימן ל' פסו' ב': אילם כל אוריית' אילם והאילם חס' יו"ד בתר' בר מן ד' האילים מ"ל דמ"ל וסי' נמסר בסדר תצוה: עתודים ב' מלא' בתורה וסי' עתודים חמשה דנחשון· חמאת בקר וחלב צאן· ושארא עתדים כתיב:

ויהי ביום כלות משה להקים את־המשכן וימשח אתו ויקדש אתו ואת־כל־כליו ואת־המזבח ואת־כל־כליו וימשחם ויקדש אתם: ויקריבו נשיאי ישראל ראשי בית אבתם הם נשיאי המטת הם העמדים על־הפקדים: ויביאו את־קרבנם לפני יהוה שש־עגלת צב ושני עשר בקר עגלה על־שני הנשאים ושור לאחד ויקריבו אותם לפני המשכן: ויאמר יהוה אל־משה לאמר: קח מאתם והיו לעבד את־עבדת אהל מועד ונתתה אותם אל־הלוים איש כפי עבדתו: ויקח משה את־העגלת ואת־הבקר ויתן אותם אל־הלוים: את שתי העגלות ואת ארבעת הבקר נתן לבני גרשון כפי עבדתם: ואת ארבע העגלת ואת שמנת הבקר נתן לבני מררי כפי עבדתם ביד איתמר בן־אהרן הכהן: ולבני קהת לא נתן כי־עבדת הקדש עלהם בכתף ישאו: ויקריבו הנשאים את חנכת המזבח ביום המשח אתו ויקריבו הנשיאם את־קרבנם לפני המזבח: ויאמר יהוה אל־משה נשיא אחד ליום נשיא אחד ליום יקריבו את־קרבנם לחנכת המזבח: ס ויהי המקריב ביום הראשון את־קרבנו נחשון בן־עמינדב למטה יהודה: וקרבנו קערת־כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת:

והוה ביומא דשיציאו משה לאקמא ית משכנא ורבי יתיה וקדיש יתיה וית כל מנוהי וית מדבחא וית כל מנוהי ורבינון וקדיש יתהון: וקריבו רברבי ישראל רישי בית אבהתהון אינון רברבי שבטיא אינון דקימין על מניניא: ואיתיאו ית קורבנהון קדם יי שית עגלן כד מחפין ותרי עשר תורין עגלתא על תרין רברביא ותור לחד וקריבו יתהון לקדם משכנא: ואמר יי למשה למימר: סב מנהון ויהון למפלח ית פולחן משכן זמנא ותתן יתהון לליואי גבר כמיסת פולחניה: ונסיב משה ית עגלתא וית תורי ויהב יתהון לליואי: ית תרתין עגלן וית ארבעא תורי יהב לבני גרשון כמיסת פולחנהון: וית ארבע עגלן וית תמניא תורין יהב לבני מררי כמיסת פולחנהון בידא דאיתמר בר אהרן כהנא: ולבני קהת לא יהב ארי פולחן קודשא עליהון בכתפא נטלין: וקריבו רברביא ית חנוכת מדבחא ביומא דרביו יתיה וקריבו רברביא ית קורבנהון לקדם מדבחא: ואמר יי למשה רבא חד ליומא רבא חד ליומא יקרבון ית קורבנהון לחנוכת מדבחא: ק והוה דמקריב ביומא קדמאה ית קורבניה נחשון בר עמינדב לשבטא דיהודה: וקורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוי מתקלה מזרקא חד כספא מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן ס סולתא דפילא במשח למנחתא: בזיכא חדא מתקל עסר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין:

אבן עזרא

וטעם ויהי ביום כלו' משה אחר ברכת כהנים כי כן היה כי ביום שנשא אהרן את ידיו אל העם ויברכם החלה חנוכת ה המזבח ופסוק ויהי ביום כלות משה להקי' את המשכן לפר' על דברי המעתיקים כי היה סותרו ומקימו וחוזר לסותרו ולהקימו כל ז' ימי המילואים להרגילם כי טעם ויקדש אותם בהזאת הדם בשבעת ימי המלואים: ואת המזבח ואת כל כליו· דבק עם ביום כלות משה להקי' את המשכן והטעם שהקים המזבח במקומו: ואת כל כליו וימשחם· בשמן המשחה: ויקדש אותם· בדם והזכיר המזבח בעבור החנכה: ויקריבו נשיאי ישר'· שם כלל והטעם שעשו קרבן לי"י אל פתח אהל מועד: צב· כמו בצבים בפרדים מין ממיני השוורים ה המושכים את העגלות ויש אומרים שהוא כטעם מלאות י ית' מדלי מגזל' ואת בטנך צבה בדרך רחוקה· כבר באר'תי בספר מאזנים שמ"ם שנים עשר רבו ומוכרת והטעם שנים ועשר ונסמך אל עשר לקצר כמו שלש עשרה וכן שלש אלה ובאח מלת שתי עשר בחסרו' מ"ם דרך קצרה: על שני הנשיאים· כמו לשני אמר הכתו' ויקרבו כי כבר הזכיר המקריב והוי"ו יש לו טעם כאומר וזה קרבנו ואמר בשני הקריב את קרבנו כי כן דרך המקרא כמו ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי בעבור שארכו לו הדברים וכן ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה ולא הזכיר ביתר הנשיאים הקריב כי אחז דרך קצר וכן לגלגלתם במספר ראובן ושמעון לבדם וכן רבים: ביום

פר אחד· מיוחד שבעדרו: שעיר עזים אחד לחטאת· לכפר על קבר התהום טומאת ספק: הקריב נתנאל בן צוער· הקריב את קרבנו· מה תלמוד לומר הקריב שבטו של יששכר מה שלא נאמר בכל השבטים לפי שבא ראובן וערער ואמר דיי שקדמני יהודה אחי אקריב אני אחריו אמר לו משה מפי הגבורה נאמר לי שיקריבו כסדר מסען לדגליהם לכך אמר הקרב את קרבנו והוא חסר יוד שהוא משמע הקרב לשון צווי שמפי הגבורה נצטוה הקרב ומהו הקריב הקריב שני פעמים שבשביל שני דברי' זכה להקריב שני לשבטים אחת שהיו יודעים בתורה שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ואחת שהם נתנו עצה לנשיאים להתנדב קרבנות הללו ובסודו של רבי משה הדרשן מצאתי אמר רבי פנחס בן יאיר כ נתנאל בן צוער השיאן עצה זו: קערת כסף· מנין אותיותיו בגימטריא תתק ושלשים כנגד שנותיו של אדם הראשון: שלשים ומאה משקלה· על שם שכשהעמיד תולדו' לקיום העולם בן מאה ושלשים היה שנאמר ויחי אדם ש שלשים ומאת שנה ו ויולד מת וגו'· מזרק אחד כסף· בגימטריא חמש מאות ועשרים על שם נח שהעמיד תולדו' בן חמש מאות שנה ועל שם עשרים שנה שנגזרה גזרת המבול קודם תולדותיו כמו שפירשתי אצל והיו ימיו מאה ועשרי' שנה לפיכך נאמ' מזרק אחד כסף ולא נאמר מזרק כסף אחד כמו שנאמר בקערה לומר שאף אותיות של אחד מצטרפות למנין: שבעים שקל· כנגד שבעים אומות שיצאו מבניו: כף אחת· כנגד התורה שנתנה מידו של הקב"ה: עשרה זהב· כנגד עשרת הדברות: מלאה קטרת· גימטריא של קטרת שש מאו' ושלש עשרה מצות ובלבד שתחליף קוף בדלת על ידי את בש גר דק: פר אחד· כנגד אברהם שנאמ' ויקח בן בקר: איל אחד· כנגד יצחק ויקח את האיל וגו': כבש אחד· כנגד יעקב והכשבי' הפריד יעקב: שעיר עזים· לכפר על מכירת יוסף שנאמר וישחטו שעיר עזים: ולזבח השלמי' בקר שנים· כנגד משה ואהרן שנתנו שלום בין ישראל ל לאביהם שבשמים: אילים כבשי' ועתודי'· שלשה מינים כנגד כ כהנים ולוים וישראל וכנגד תורה נביאים וכתובים שלש חמשיו' כנגד חמשה חומשין וחמש הדברו' הכתובין על לוח אחד וחמש הכתובים על השני עד כאן מיסודו של רבי משה הדרשן: ביום השלישי נשיא וגו'· ביום השלישי היה הנשיא המקריב לבני זבולן וכן כלם אבל בנתנאל שנאמר בו הקריב נתנאל נופל אחריו הלשון לומר נשיא לפי שכבר הזכיר שמו והקריבתו ובשאר שלא נאמר בהן הקריב נופל עליהן לשון זה נשיא לבני פלוני אותו היום היה הנשיא המקריב לשבט פלוני: ביום

נשיא ו' רפין וכל יחזקאל דכוו' במ"ד נמסר בסדר חיי שרה: הקרב י' חס' בליש' נמסר בסדר ויקרא: למנחה כלהון רפין במ"ב דגשים וסי' וזאת התורה לעלה למנחה· ויאמר ארנן אל דוד: כף אחת כ"ב פסוקים לית בהון לא אריך ולא זעיר פי' לא יוד ולא וי"ו וסי' בלשון ארמי לא תקטל עבדא דשם יהב להון חמיסר בתריסר ותלת

פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה: שעיר עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתודים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן נחשון בן עמינדב: פ

ביום השני הקריב נתנאל בן צוער נשיא יששכר: הקרב את קרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה: שעיר עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן נתנאל בן צוער: פ

ביום השלישי נשיא לבני זבולן אליאב בן חלן: קרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה: שעיר עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן אליאב בן חלן: פ

ביום הרביעי נשיא לבני ראובן אליצור בן שדיאור: קרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה: שעיר עזים אחד לחטאת:

ג' מ"ל בתורה · ל' ר"פ · ו' רפין · ל' ר"פ · וחס' וי' חס' בליש' · כלם רפין במ"ב דגשים · כ"ב פסוקי' לית בהון לא אריך ולא זעיר · י"ב ר"פ · כ"ל מ"ל במ"א חס' · כ"ב פסוקי' לית בהון לא אריך ולא זעיר · י"ב ר"פ · כ"ל חס' במ"ב · י' ר"פ · כ"ב פסוקי' לית בהון לא אריך ולא זעיר

תור חד בר תורי דכר חד אימר חד בר שתיה לעלתא: צפיר בר עזין חד לחטאתא: ולנכסת קודשיא תורין תרין דיכרין חמשא גדיין חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבנא דנחשון בר עמינדב: ביומא תנינא קריב נתנאל בר צוער רבא שבטא דיששכר: קריב ית קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלאן סולתא דפילא במשח למנחתא: בזכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין: תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא: צפיר בר עזין חד לחטאתא: ולנכסת קודשי' תורין תרין דכרין חמשא גדיין חמשא אמרין בני שנה חמש' דין קורבן נתנאל בר צוער: ביומא תליתאה רבא לבני זבולן אליאב בר חילון: קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין ב בסלעי קודשא תרויהון מלאן סולתא דפילא במשח למנחתא: בזכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין: תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא: צפיר בר עזין חד לחטאתא: ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמש' דין קורבן אליאב בר חילון: ביומא רביעאה רבא לבני ראובן אליצור בר שדיאור: קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין ב בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא: בזכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטרת בוסמין: תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא: צפיר בר עזין חד לחטאתא:

מסרה

מלכין בארעא דכנענא· וסי' לא תרצח לא תנאף דואלה שמות· לאמר לך אתן את ארץ כנען· וחבירו דד"ה· כף אחת דשנים עשר נשיאים· התן להם מגנת לב· מלך דבר אחד וגו' מלך חרמה וגו'· מלך לבנה אחד מלך עדלם· שם ארפכשד למך· גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב· לבלגה חמשה עשר: כל ראשון מ"ל בליש' ב' מב חס' וסימ' מיום הראשון עד יום השביעי· בראשון בארבעה עשר· וכל שני חס' וכל שלישי מ"ל ב' מג חס' וסי' והיו נכנים תנינא דפסו' והשלשי שמה· והשלישי אבשלום· וכל ד"ה דכוו' ב' מז וסי' ואחרח· יחזיאל לחרם· יחזיאל ולמשלמיהו· שר הצבא ב' בו· וכל רביעי מלא ב' מג חס' וסימ' לשערים הרבעי· חלקיהו השני תבליהו· ביום הרבעי נקהלו לעמק·

ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן אליצור בן שדיאור : פ

יב ר״פ

ביום החמישי נשיא לבני שמעון שלמיאל בן צורישדי : קרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה : כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת : פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה : שעיר עזים אחד לחטאת : ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן שלמיאל בן צורישדי : פ

כו״ל מ״ל במ״ג חס׳

כ״ב פסוקי׳ לית בהון לא ארוך ולא זעיר

יב ר״פ

כולם חס׳ במ״ב מלאים

כו״ל חס׳ ורגס

ביום הששי נשיא לבני גד אליסף בן דעואל : קרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה : כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת : פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה : שעיר עזים אחד לחטאת : ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן אליסף בן דעואל : פ

כו״ל רגס בה״ו

יב ר״פ

ג ר״פ

ביום השביעי נשיא לבני אפרים אלישמע בן עמיהוד : קרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה : כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת : פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה : שעיר עזים אחד לחטאת : ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן אלישמע בן עמיהוד : פ

כ״ב פסוקי׳ לית בהון לא ארוך ולא זעיר

כו״ל חס׳ במ״ב

ג ר״פ

ביום השמיני נשיא לבני מנשה גמליאל בן פדהצור : קרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה :

ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנא חמש דין קורבן אליצור בר שדיאור :
ביומא חמישאה רבא לבני שמעון שלמיאל בר צורישדי :
קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרק חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא : בזכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין : תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא : צפיר בר עזין חד לחטאתא : ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן שלמיאל בר צורישדי :
ביומא שתיתאה רבא לבני גד אליסף בר דעואל :
קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא : בזכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין : תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא : צפיר בר עזין חד לחטאתא : ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן אליסף בר דעואל :
ביומא שביעאה רבא לבני אפרים אלישמע בר עמיהוד : קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרק חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא : בזכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין : תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא : צפיר בר עזין חד לחטאתא : ולנכסת קודשיא תורי תרין דכרין חמשא גדיי חמשא אמרי בני שנה חמשא דין קורבן אלישמע בר עמיהוד :
ביומא תמינאה רבא לבני מנשה גמליאל בר פדה צור : קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא :

ביום השביעי. יש אומרים כי בשבת הקריבו והיא הוראת שעה ויש אומרים כי היום הוא שביעי לחנכת המזבח והמכחשים אמרו כי לא היה תחלת החנוכ׳ יום ראשון לשבוע וזה לא יועיל כי לא יתכן שלא יהיה שבת בין שנים עשר יום והנכון בעיני כי הוא כפי׳ השני בעבור זבח השלמים וכן ביום השביעי בהקפת יריחו וכן ז׳ הימים בחנכת הבית בעבור יום ענוי נפש: פר אחד בן בקר. קטן כמו בן יונה: בקר שנים. גם הם פרים זכרים וטעמו מין הבקר והעד וכל בקר זבח ה השלמים עשרים וארבעה פרי׳:
ביום

מסרה

וכל חמישי מלא במ״ג חס׳ וסי׳ ובאו אנשים. הנזיר כאשר עשיתי. ירמיה החמשי. כל ששי חס׳ ח״ג. וכל שביעי מלא במ״ח חס׳ וסי׳ נמסר בסדר בא: וכל שמיני מל׳. וכל תשיעי מלא במ״ג חס׳ וסימ׳ ויהי בשנה התשעית ליהויקים. בשנת ארבע לדריוש. לישוע התשעי: שלשי׳ ומאה כל שלשי׳ חסר ו״ו בר מן ד׳ וסי׳ וירדו שלשה מהשלושי׳. מן השלושי׳ דריש פסוק. ויחלא אסא בשנת שלושים דד״ה. ואני לא נקראתי : כל אורית׳ עלה לעלה הס׳ במ״א מלא עולה דבכורים: יהושע כלהון חס׳ במ״ג מלאים ונאמר נעשה נא. והיה כי יאמרו אלינו. לבנות לנו מזבח. וא׳ מלא בשפטים וסימ׳ והעלית עולה. וג׳ מלאים בשמואל וסי׳ טלה חלב. ויהי שאול מעלה העולה. ויכל מהעלות העולה. וכל מלכים חס׳. וב׳ מלאים בישעיה וסי׳ אין די בער. שנא גזל בעולה. וא׳ חס׳ בירמיה וסי׳ כי יצמו. וכל תהלות ואיוב מלאים. וכל יחזקאל מלא במ״ו נמס׳ שם. וכל ד״ה חס׳ במ״ט מלאים נמסר שם : בשמן כלם דגשים בר מן ו׳ רפין וסי׳ נמסר בסדר תצוה: ביום השמיני ג׳ ר״פ וסימ׳ ביום השמיני נשיא לבני מנשה. ביום השמיני עצרת. ביום השמיני שלח את העם. וכל אמצעו׳ פסו׳ דכו׳ ביום השמיני במ״ב וביום השמיני וסימ׳ אך בחמשה עשר יום. ויקרא בספר תורת אלהים:

העשירי כלהון מלאים במ״ד חס׳ וסי׳ בשנה התשיעית לצדקיהו· לשכניהו העשרי· בשנה העשירית בעשרי דפרעה· בעשירי בחמשה לחדש לגלותינו בא אלי הפליט· וכל רבוי מניין מלאים במ״א חס׳ וסי׳ והמה כשלשים איש: ביום עשתי ב׳ רפין ר״פ ובענין וסימ׳ ביום עשתי עשר יום· ביום שנים עשר יום נשיא: זהב ד׳ וסימ׳

כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃ פ

בַּיּוֹם הַתְּשִׁיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי׃ קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי׃ פ

בַּיּוֹם הָעֲשִׂירִי נָשִׂיא לִבְנֵי דָן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃ קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃ פ

בְּיוֹם עַשְׁתֵּי־עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃ קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃ וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃ פ

בזכ׳ חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין׃ תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא׃ צפיר בר עזין חד לחטאתא׃ ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיין חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן גמליאל בר פדהצור׃

ביומא תשיעאה רבא לבני בנימן אבידן בר גדעוני׃ קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא׃ בזכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין׃ תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא׃ צפיר בר עזין לחטאתא׃ ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיין חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן אבידן בר גדעוני׃

ביומא עשיראה רבא לבני דן אחיעזר בר עמישדי׃ קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא׃ בזכא חדא מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין׃ תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא׃ צפיר בר עזין חד לחטאתא׃ ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיין חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן אחיעזר בר עמישדי׃

ביומא חד עשר יומין רבא לבני נפתלי אחירע בר עינן׃ קורבניה מגיסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוה מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא׃ בזכא חד מתקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין׃ תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא׃ צפיר בר עזין חד לחטאתא׃ ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרין חמשא גדיין חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן פגעיאל בר עכרן׃

אבן עזרא

ביום עשתי עשר יום· כבר בארתי בספר מאזנים למה השתנה זה המספ׳ וטעם עשתי כמו עשתנותיו מה שיולדו מחשבותיו כאילו העשר הוליד והוא סוד גדול ויאמר ר׳ יונה הספרדי כי פירושו על שתי עשר והטעם החשבון שהוא קודם ממנו והנה טעה שתי טעיות גדולות האחד כי חשבון שנים עשר הוא על אחד עשר הפך דבורו והשני הכאתו מבן עשרים שנה ומעלה והטעות השנית כי אילו היה על שתי היה ראוי שיאמר שני עשר ולא עשתי עשר כי עשתי למין נקבה רק עשתי אלה אחת· וטעם

לגלגלתם הלמד הנכית רגלגלתם ר׳ שמעו׳ עשויה כמו ירח חקופה ואין לה מבע בראשה לפי שהורה כשיא בית אב לשם וכי זכות בישר׳ בגלוי הראש ובקומה זקופה

נמסר בסדר פקודי׃ לעלה ה׳ מלעיל וסימ׳ זאת התורה לעלה למנחה לחטאת ולאשם· כל הבקר לעלה שנים עשר פרים· וארבעה שלחנות לעלה· וגם עלה לרוב בחלבי השלמים· ויאמר ארונה אל המלך׃

ביום המשח אותו · בו ביום שנמשח הקריב ומה אני מקיים אחרי המשח שנמשח תחלה ואחר כך הקריב או אחרי המשח לאחר זמן ולא בא ללמד ביום המשח אלא לומר שנמשח ביום כשהוא אומר ביום משחו אותו למדנו שנמשח ביום ומה תלמוד לומ' ביום המשח אותו ביום שנמשח הקריב: קערות כסף שתי' עשרה · הם הם שהתנדבו ולא אירע בהם פסול: שלשים ומאה הקערה האחת וגו' · מה תלמוד לומר לפי שנאמר שלשים ומאה משקלה ולא פירש באי זו שקל לכך חזר ושנאה כאן וכלל בכולן כל כסף הכלים בשקל הקדש: כל כסף הכלים וגו' · למדך שהיו כלי המקדש מכוונים במשקלן שוקלן אחד אחד ושוקלן כלן כאחד לא רבה ולא מעט: כפות זהב שתים עשרה · למה נאמ' לפי שנאמ' כף אחת עשרה זהב היא של זהב ומשקלה עשר' שקלים של כסף או אינו אלא כף אחת של כסף ומשקלה עשר' שקלי זהב ושקלי זהב אין משקלם שוה לשל כסף תלמו' לומר כפו' זהב של זהב היו: ובבא משה · ב' כתובי' המכחישי' זה את זה שלישי בא והכריע ביניהם · כתוב אחד אומר וידבר יי' אליו מאהל מועד והוא חוץ לפרכת וכתוב אחד אומר ודברתי אתך מעל הכפרת בא זה והכריע ביניהם משה בא לאהל מועד ושם שומע את הקול הבא מעל הכפר' מבין שני הכרובים הקול יוצא מן השמים לבין שני הכרובים ומשם יוצא לאהל מועד: מדבר · כמו מתדבר כבודו של מעלה לומר כן מדבר בינו לבין עצמו ומשה שומע מאליו: וידבר אליו · למעט את אהרן מן הדברות: וישמע את הקול · יכול קול נמוך תלמוד לומר את הקול הוא הקול שנדבר עמו בסיני וכשמגיע לפתח היה נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל:

חסלת נשא

בהעלותך · על שם שהלהב עולה כתוב בהדלקתן למון עלייה שצריך להדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה · ועוד דרשו רבותי' מכאן שמעלה היתה לפני המנורה שעליה הכהן עומד ומטיב: אל מול פני המנור' · כו' האמצעי שאינו בקנה אלא בגוף של מנור': יאירו שבע הנרות · ששה שעל ששת הקנים שלשה המזרחי' פונים למול האמצעי הפתילות שבהן וכן ג' המערבי' ראשי הפתילות למול האמצעי ולמה כדי שלא יאמרו לאור הוא צריך: ויעש

ובבא ד' ב' חס' וב' מלאים וסימ' נמסר בסוף סדר כי תשא: מדבר ח' וסימ' נמסר בסוף סדר ויצא: ארן ג' חס' נמסר בסדר תצוה: ארן העדות י"ב וסימ' ונועדתי לך · ונתת את הכפרת · ונתת את הפרכת · ונתת אתו ·

ביום שנים עשר יום נשיא לבני נפתלי אחירע בן עינן: קרבנו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה מזרק אחד כסף שבעים שקל בשקל הקדש שניהם מלאים סלת בלולה בשמן למנחה: כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת: פר אחד בן בקר איל אחד כבש אחד בן שנתו לעלה: שעיר עזים אחד לחטאת: ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה עתדים חמשה כבשים בני שנה חמשה זה קרבן אחירע בן עינן: פ

זאת חנכת המזבח ביום המשח אתו מאת נשיאי ישראל קערת כסף שתים עשרה מזרקי כסף שנים עשר כפות זהב שתים עשרה: שלשים ומאה הקערה האחת כסף ושבעים המזרק האחד כל כסף הכלים אלפים וארבע מאות בשקל הקדש: כפות זהב שתים עשרה מלאת קטרת עשרה עשרה הכף בשקל הקדש כל זהב הכפות עשרים ומאה: כל הבקר לעלה שנים עשר פרים אילם שנים עשר כבשים בני שנה שנים עשר ומנחתם ושעירי עזים שנים עשר לחטאת: וכל בקר זבח השלמים עשרים וארבעה פרים אילם ששים עתדים ששים כבשים בני שנה ששים זאת חנכת המזבח אחרי המשח אתו: ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת אשר על ארן העדת מבין שני הכרבים וידבר אליו:

קעו · עמוס · סימן · עמינדב

פרשה

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלתך את הנרת אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות:

ביומא תרי עשר יומין רבא לבני נפתלי אחירע בר עינן: קורבניה מגסתא דכסף חדא מאה ותלתין סלעין הוות מתקלה מזרקא חד דכסף מתקליה שבעין סלעין בסלעי קודשא תרויהון מלן סולתא דפילא במשח למנחתא: בזכא חדא משקל עשר סלעין היא דדהב מליא קטורת בוסמין: תור חד בר תורי דכר חד אמר חד בר שתיה לעלתא: צפיר בר עזין חד לחטאתא: ולנכסת קודשיא תורין תרין דכרי חמשא גדיי חמשא אמרין בני שנה חמשא דין קורבן אחירע בר עינן:

דא חנוכת מדבחא ביומא דרביאו יתיה מן רברבי ישראל מגיסי כספא תרתא עסרי מזרקי כספא תרין עשר בזיכי דדהבא תרתא עשרי: מאה ותלתין סלעין הוו מתקלא דמגיסתא חדא דכספא ושבעין דמזרקא חד כל כסף מניא תרין אלפין וארבע מאה בסלעי קודשא: בזיכי דדהבא תרתא עשרי מליין קטורת בוסמיא מתקל עסר סלעין הוי מתקלא דבזיכא בסלעי קודשא כל דהב בזיכיא מאה ועשרין: כל תורי לעלתא תרי עשר תורין דכרין תרי עשר אמרין בני שנא תרי עשר ומנחתהון וצפירי בר עזי תרי עשר לחטאתא: וכל תורי לנכסת קודשיא עשרין וארבעה תורין דיכרין שיתין גדיין שיתין אימרין בני שנא שיתין דא חנוכת מדבחא בתר דרביאו יתיה: וכד עליל משה למשכן זמנא למללא עמיה ושמע ית קלא דמתמליל עמיה מעילוי כפורתא די על ארונא דסהדותא מבין תרין כרוביא ומתמליל עמיה:

פרשה

ומליל יי עם משה למימר: מליל עם אהרן ותימר ליה באדלקותך ית בוציניא לקביל אפי מנרתא יהון מנהרין שבעא בוציניא:

אבן עזרא

וטעם ובבא משה יתכן שתחלת הדבור שהוא ויקר' אל משה · היה כאשר כשלמה החנוכה · וכל המדקדקים אמרו כי מדבר אין מבנין התפעל והתי"ו מבולע ולפי דעתי שהוא שם הפוע' כמו הנה לא ידעתי דבר והמ"ם תחת מן כמשפטו הלשון · וטעם וישמע שהוא לבדו היה שומע הקול ולא ישמעו מי שהו' באהל מועד מחוץ לפרוכת · גם זה נכון כי השם הוסיף בהרגשת אזניו כאשר הוסיף באור עיני נער אלישע · וכן ויגל יי' את עיני בלעם: וידבר אליו · כן היה משפט הדבור תמיד:

חסלת נשא

דבר אל אהרן · כי הוא חייב במצות הדלק' · הנר: אל מול פני המנורה · פי' והאור אל עבר פניה והנה מלת האיר יוכאה כמו תאיר כרי ואין כן יאירו והארץ האיר' · וכסמכ' זאת הפרשה להורות כי הדבור יהיה גם בלילה כי שם יהיה הנר דלוק ולא יכבה · וזה

ומשחת בו את אהל מועד · את ארן העדות ואת ר"פ · ושמת שם את ארון · ונתת את מזבח · ויבא את הארון · ובא אהרן ובניו · ובבא משה אל אהל מועד לדבר · צוה את הכהנים נשיא דיהושע · ונמסר גם בסדר פקודי:

ויעש כן אהרן: להגיד שבחו של אהרן שלא שינה: וזה מעשה המנורה. שהראהו הקב"ה באצבע לפי שנתקשה בה לכך נאמר וזה: מקשה. בטורני"ד בלע"ז לשון דא לדא נקשן עשת של ככר זהב היתה ומקיש בקורנס וחותך בכשיל לפשט איבריה כתקנן ולא נעשית איברים איברים על ידי חיבור: עד ירכה עד פרחה. ירכה היא השידה של הרגלים חלול כדרך מנורות כסף שלפני השרים: עד ירכה עד פרחה. כלומר גופה של מנורה כולה וכל התלוי בה: עד ירכה. שהוא אבר גדול: ועד פרחה. שהוא מעשה דק שבה הכל מקשה ודרך ער למשמש בלשון זה כמו מגבים ועד קמה ועד כרם זית: כמראה אשר הראה וגו'. כתבנית אשר הראהו בהר כמו שנאמר וראה ועשה כתבניתם וגו': כן עשה את המנורה. מי עשאה. ומדרש אגד' על ידי הקב"ה נעשית מאליה: קח את הלוי' ... קחם בדברים אשריכם שזכו להיו' שמשים למקום: הזה עליהם מי חטאת. של אפר הפר' מפני טמאי מתים שבה': והעבירו תער. מצאתי בדברי רבי משה הדרשן לפי שנתנו כפרה על ה... הבכורות שעבדו ע"ז והיא קרוי' זבחי מתים והמצורע קרוי מת הזקיקם תגלחת כ... כמצורעים: ולקחו פר בן בקר. והוא עולה כמו שכתו' ועשה את האחד עולה והוא קרב' צבור בע"ז: ופר שני. מה תלמוד לומר שני לומ' לך מה עולה לא נאכלת אף חטאת לא נאכלת ובזו ים ... סמך לדבריו בתורת כהנים ואומר אני ... שהוראת שעה היתה שבעיר היה להם ... להביא לחטאת ע"ז עם פר העולה: והקהלת את כל עדת. לפי שהלוים נתנים קרבן כפרה תחתיהם יבאו ויעמדו על קרבנם ... ויסמכו ידיה' עליהם: והניף אהרן את הלוי' תנופה. כדרך שאשם מצורע טעון תנופה חי שלש תנופו' נאמרו בפרשה זו הראשונה לבני קהת לכך נאמר בם והיו לעבד את ע... עבודת יי' לפי שעבודת קדש הקדשים עליהם הארון והשלחן וגו' השניה לבני גרשון לכך נאמר בה תנופה ליי' שאף עליהם היתה עבודת הקדש יריעות וקרסים הנראות בבי' קדש הקדשים ... והשלישי' לבני מררי: נתוני' נתוני'. נתונים למשא נתונים לשיר: פטרת. פתיחת: כי לי כל בכור. שלי היו הבכורות בקו הדין שהגנתי עליהם בין בכורי מצרי': לקחתי אותם לי. עד שטעו בעגל ועכשו ואקח את הלוים ... וחמשה פעמים נאמרו בני ישראל במקרא זה להודיע חבתן שנכפל אזכרותיהן במקרא אחד כמנין חמשה חומשי תורה וכך ראיתי בבראשית רבה:

המנורה ג' מלאים וסי' מקשה תיעשה המנורה · ויעש כן אהרן · בהעלתך את הנרת · ונמסר גם בסדר כי תשא: כמראה ה' דגשין וסי' אשר הראה יי' את משה · אשר ראיתי בבאי ב' בפסו' · והנה שם כבוד אלהי ישר' · ופני הקדש · המראה כמראה: קח י"ב ר"פ וסי' נמסר בסדר מדבר סיני: וכה תעשה להם כ' ר"פ וסי' וכה תעשה להם לטהרם · וכה אמר שמעי בלכתו: לטהרם ב' וסי' הזה עליהם מי חטאת · ויכפר עליהם אהרן: על כל ועל כל ז' וסי' נמסר בסדר מדבר סיני: לפני אהל מועד ז' וסי' בסדר תצוה: עבדת יי' ג' וסי' והניף את הלוים · כי עד הוא בינינו וביניכם · ותכן כל מלאכת עבדת יי': ואת האחד ד' וסי' נמסר בסדר מצורע: והעמדת כל חעמדת כת' כן במ"א העמדתה להררי עוז: נתנים כל אורייתא חס' ו"ו ב"מג וסי' נמסר בסדר במדבר סיני: המה לי חד מן ז' זוגין מתחלפין קדמא ו"ו תניין יו"ד וסי' מחייאל וילד לחנוך · ומחויאל ב' בו · נתונים המה לו · נתנים המה לי · מנחת קנאות הוא · מנחת קנאות היא · כי אתה תבוא · כי אתה תביא · אם לא תגידו את דברינו · ואם תגידי את דברינו · באש קנאתו · באש קנאתי · אל ילוזו מעיניך · אל יליזו מעיניך: הקדשתי ו' וסי' בסדר מדבר סיני:

ויעש כן אהרן אל מול פני המנורה העלה נרתיה כאשר צוה יהוה את משה: וזה מעשה המנרה מקשה זהב עד ירכה עד פרחה מקשה הוא כמראה אשר הראה יהוה את משה כן עשה את המנרה: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: קח את הלוים מתוך בני ישראל וטהרת אתם: וכה תעשה להם לטהרם הזה עליהם מי חטאת והעבירו תער על כל בשרם וכבסו בגדיהם והטהרו: ולקחו פר בן בקר ומנחתו סלת בלולה בשמן ופר שני בן בקר תקח לחטאת: והקרבת את הלוים לפני אהל מועד והקהלת את כל עדת בני ישראל: והקרבת את הלוים לפני יהוה וסמכו בני ישראל את ידיהם על הלוים: והניף אהרן את הלוים תנופה לפני יהוה מאת בני ישראל והיו לעבד את עבדת יהוה: והלוים יסמכו את ידיהם על ראש הפרים ועשה את האחד חטאת ואת האחד עלה ליהוה לכפר על הלוים: והעמדת את הלוים לפני אהרן ולפני בניו והנפת אתם תנופה ליהוה: והבדלת את הלוים מתוך בני ישראל והיו לי הלוים: ואחרי כן יבאו הלוים לעבד את אהל מועד וטהרת אתם והנפת אתם תנופה: כי נתנים נתנים המה לי מתוך בני ישראל תחת פטרת כל רחם בכור כל מבני ישראל לקחתי אתם לי: כי לי כל בכור בבני ישראל באדם ובבהמה ביום הכתי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי אתם לי:

ג' מל' בתורה · ל"ג ר"פ · ל' · ה' דג' · יב' ר"פ · ל' קמץ · ו' בסימן · כ' · ל' · ל' · ל' · ב' · ב' בלים · כל חס' כ' מלא · ל' באל' תנוע · ל' מפקי · ל' חס' · כל פסוק חס' קמ' א"ל · ה' ל' ב' בגנ' · ל' סימן · ל' אחר פטרת כוס · סימן · ו' וחד והקדשתי

ועבד כן אהרן לקביל אפי מנרתא אדליק בוצינהא כמא די פקיד יי ית משה: ודין עובד מנרתא נגידא דהב עד שידה עד שושנהא נגידא היא כחיזו די אחזי יי ית משה כן עבד ית מנרתא:

ומליל יי עם משה למימר: קריב ית ליואי מגו בני ישראל ותדכי יתהון: וכדין תעביד להון לדכואיהון אדי עליהון מי חטאתא ויעברון מספר על כל בשרהון ויחורון לבושיהון וידכון: ויסבון תור בר תורי ומנחתיה סולתא דפילא במשח ותור תנין בר תורי תסב לחטאתא: ותקריב ית ליואי לקדם משכן זמנא ותכנוש ית כל כנשתא דבני ישראל: ותקריב ית ליואי קדם יי ויסמכון בני ישראל ית ידיהון על ליואי: וירים אהרן ית ליואי ארמא קדם יי מן בני ישראל ויהון למפלח ית פולחנא דיי: וליואי יסמכון ית ידיהון על ריש תוריא ועביד ית חד חטאתא וית חד עלתא קדם יי לכפרא על ליואי: ותקים ית ליואי קדם אהרן וקדם בנוהי ותרים יתהון ארמא קדם יי: ותפריש ית ליואי מגו בני ישראל ויהון משמשין קדמי ליואי: ובתר כן יעלון ליואי למפלח ית משכן זמנא ותדכי יתהון ותרים יתהון ארמא: ארי אפרשא מפרשין אנון לי מגו בני ישראל חלף פתח כל ולדא בוכרא כולא מבני ישראל קריבית יתהון קדמי: ארי דילי כל בוכרא בבני ישראל באנשא ובבעירא ביומא דקטלית כל בוכרא בארעא דמצרים אקדשית יתהון קדמי:

אבן עזרא

וזה מעשה המנור'. הזכיר שלא כראה כמוה: מקשה. פירשתיו: ירכה. הוא על הקנה שתעמוד עליו כי כן כתוב ירכה וקנה: פרח'. ידוע ולא היה כח בחרש חכם לעשותה כן לולי שהשם הראה אותה למשה במראה הנבואה: כן עשה. שב אל משה והטעם בצווי וכן ועשית מנורת זהב. וטעם הסמך פרשת הלוים להורות כי אהרן יתעסק בהדלקת הנר ובשאר העבודות יעזרוהו הלוים ויעמדו לפניו לעשות מה שיצום: קח את הלוים מתוך בני ישרא'. כי מעורבים היו וכן כל השבטים קודם שימשו ש' הדרך מהר סיני: מי חטאת. כמו תחטאני אז טעמו כחטאת הקרבן: הזה עליהם. אמר ר' ישה שפ"א הפועל נ"ון כמו הסה תכה וככה הוא: והעבירו תער על כל בשרם. וכבר העבירו תער אמרו המעתיקי' אפי' הזקן ולא הפאה: וכבסו בגדיהם. ואחר כן יהיו טהורים בטהרם במי חט"א: והטהרו. מבנין התפעל והתי"ו מבולע וכן המתקדשים והמטהרים: פר בן בקר. קטן: סולת. שלשה עשרונים כמשפטו: תקח לחטאת. בצווי כי הם יקחו והטעם יתנו כמו ויקחו לי תרומה או יקחו עמם כמו ויקחו להם איש שה לבית אבות: לפני יי'. והטעם כאשר תקריבם לפני האהל יסמכו בני הלוים את ידם על ראש כל אחד מהפרים ורבים כן: ועשה. בצווי כי אהרן היה המקריב והעד הכאן שאמר כי החטא' גם העולה הם לכפר על הלוים וכתוב ויכפר עליהם אהרן. וטעם והעמדת את הלוי' אחר שיכפר אהרן עליהם תעמידם לפניו ויניפם: והנפת. בצווי כמו יעשה להם: והיו לי הלוים. זו מעלה גדולה: ואחרי כן יבואו הלוים. אחרי שתטהר אותם: והנפתם. בצווי: כי נתונים נתוני'. הם ובניהם ישרא' נתונים לי ואני לקחתי אותם לי. והטעם קבלתים ולא כתנום בעבור פדיון פטרת כל רחם ופטרת ופטר שתי לשונות כמו צדקה וצדק או על משקל אחר: ביום הכותי. זמן כמו אתה עובר היום. וטעם

אבן עזרא

וטעם ואקח את הלוים וכבר אמר לקחתי אותם לי כי כן דרך המקרא והוא דבק עם הפסוק הבא אחריו וכאשר לקחתי לי הלוי נתתים אני לאהרן ולבניו: ולכפר. להיותם כפר נפשם כאשר פירשתי: ויעש משה ואהרן. משה בדבור ואהרן שהניפם וישראל שסמכו עליהם. וטעם ויתחטאו כי גם הם שמו: ויכפר עליהם. וכבר כפר עליהם ויש אומרים כי בתחלה התחטאו ואחר כן סמכו ידיהם על הפרים ואיננו רחוק ואם כן יהיה פירוש והעמדת את הלוים וכבר העמדתם בתחלה: כן עשו. להם תמיד בני אהרן לבניהם: זאת אשר ללוים. והטעם זאת הקבלה ואין מבן שלשים שנה מכחיש זה הפסו' כי מבן שלשים שנה הוא לעבודת משא ומבן חמש ועשרים לעבודת האהל. וטעם לבוא להמנות עם צבא העובדים: במשמרותם. על הזקנים ודבקה פרשת הפסח כי החנוכ' היתה בחדש הראשון ואז נבדלו הלוים ובאה זאת הפרשה בעבור שהוא כתוב בפסח והיה כי תבאו אל הארץ והיה כי יביאך יי' בוה שהם חייבים גם במדבר: ויהי אנשים. לא יתכן שיהיה מחנה ישראל גדול ושלא ימותו שם מתים בכל יום: למה

רשי

ולא יהיה נגף. שלא יצטרכו לגשת אל הקדש שאם יגשו יהיה נגף: ויעש משה ואהרן וכל עדת בני ישראל וגו'. משה העמידן ואהרן הניף וישראל סמכו את ידיהם: כאשר צוה יי' כן עשו. להגיד שבח העושין והנעשה בהן שאחד מהן לא עכב: מבן חמש ועשרים. ובמקום אחר אומר מבן שלשים שנה הא כיצד מבן עשרים וחמש בא ללמוד הלכות עבודה ולומד חמש שנים ובן שלשים עובד מכאן לתלמיד שלא ראה סימן יפה במשנתו בחמש שנים שוב אינו רואה: ולא יעבוד עוד. עבודת משא בכתף אבל חוזר הוא לנעילת שערים ולשיר ולטעון עגלות וזהו ושרת את אחיו עם אחוהי כתרגומו: לשמור משמרת. לחנות סביב לאהל ולהקים ולהוריד בשעת המסעות: בחדש הראשון. פרשה שבראש הספר לא נאמרה עד אייר למדת שאין סדר מוקדם ומאוחר בתורה ולמה לא פתח בזו מפני שהיא גנותן של ישראל שכל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא הקריבו אלא פסח זו בלבד: במועדו. אף בשבת אף בטומאה: ככל חקותיו. אלו מצות שבגופו שה תמים זכר בן שנה: וככל משפטיו. אלו מצות שעל גופו ממקום אחר כגון שבעת ימים למצה ולביעור חמץ: וידבר משה וגו'. מה תלמוד לומר והלא כ' כאמר וידבר משה את מועדי יי' אלא כששמע פרשת מועדות מסיני אמר להם וחזר והזהירן בשעת מעשה: לפני משה ולפני אהרן. כששניהם יושבין בבית המדרש באו ושאלום ולא יתכן לומ' זה אחר זה שאם משה לא היה יודע אהרן מנין לו: למה

ואתנה כל שפטים ושמואל ויחזקאל ואתנה מלעיל בר מן חד מלרע' ויאמר הפלשתי אל דוד. וכל שאר נביאים ואוריית' דכוו' מלרע בר מן א' מלעיל וסי' ואתנה את הלוים נתנים לאהרן ולבניו. וכל כתובים דכות' מלעיל בר מן חד מלרע שאל ממני ואתנה גוים נחלתך: ולכפר ג' וסי' ואתנה את הלוים' ואהרן ובניו

ואקח את הלוים תחת כל בכור בבני ישראל: ואתנה את הלוים נתנים לאהרן ולבניו מתוך בני ישראל לעבד את עבדת בני ישראל באהל מועד ולכפר על בני ישראל ולא יהיה בבני ישראל נגף בגשת בני ישראל אל הקדש: ויעש משה ואהרן וכל עדת בני ישראל ללוים ככל אשר צוה יהוה את משה ללוים כן עשו להם בני ישראל: ויתחטאו הלוים ויכבסו בגדיהם ויניף אהרן אתם תנופה לפני יהוה ויכפר עליהם אהרן לטהרם: ואחרי כן באו הלוים לעבד את עבדתם באהל מועד לפני אהרן ולפני בניו כאשר צוה יהוה את משה על הלוים כן עשו להם: ס

וידבר יהוה אל משה לאמר: זאת אשר ללוים מבן חמש ועשרים שנה ומעלה יבוא לצבא צבא בעבדת אהל מועד: ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבדה ולא יעבד עוד: ושרת את אחיו באהל מועד לשמר משמרת ועבדה לא יעבד ככה תעשה ללוים במשמרתם: פ

וידבר יהוה אל משה במדבר סיני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים בחדש הראשון לאמר: ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו: בארבעה עשר יום בחדש הזה בין הערבים תעשו אתו במעדו ככל חקתיו וככל משפטיו תעשו אתו: וידבר משה אל בני ישראל לעשת הפסח: ויעשו את הפסח בראשון בארבעה עשר יום לחדש בין הערבים במדבר סיני ככל אשר צוה יהוה את משה כן עשו בני ישראל: ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ולא יכלו לעשת הפסח ביום ההוא ויקרבו לפני משה ולפני אהרן ביום ההוא:

וקריבית ית ליואי חלף כל בוכרא בבני ישראל: ויהבית ית ליואי מסירין לאהרן ולבנוהי מגו בני ישראל למפלח ית פולחן בני ישראל במשכן זמנא ולכפרא על בני ישראל ולא יהי בבני ישראל מותא במיקרב בני ישראל לקודשא: ועבד משה ואהרן וכל כנשתא דבני ישראל לליואי ככל די פקיד יי ית משה לליואי כן עבדו להון בני ישראל: ואדכיאו ליואי וחורו לבושיהון וארים אהרן יתהון ארמא קדם יי וכפר עליהון אהרן לדכואיתהון: ובתר כן עלו ליואי למפלח ית פולחנהון במשכן זמנא קדם אהרן וקדם בנוהי כמא די פקיד יי ית משה על ליואי כן עבדו להון: ומליל יי עם משה למימר: דא די לליואי מבר חמש ועסרין שנין ולעילא ייתי לחילא חילא בפולחן משכן זמנא: ומבר חמשין שנין יתוב מחיל פולחנא ולא יפלח עוד: וישמש עם אחוהי במשכן זמנא למטר מטרא ופולחנא לא יפלח כדין תעביד לליואי במטרתהון: ומליל יי עם משה במדברא דסיני בשתא תניתא למפקהון מארעא דמצרים בירחא קדמאה למימר: ויעבדון בני ישראל ית פסחא בזמניה: בארבעת עסרא יומא בירחא הדין בין שמשיא תעבדון יתיה בזמניה ככל גזרתיה וככל דחזי ליה תעבדון יתיה: ומליל משה עם בני ישראל למעבד פסחא: ועבדו ית פסחא בניסן בארבעת עסרא יומא לירחא בין שמשיא במדברא דסיני ככל די פקיד יי ית משה כן עבדו בני ישראל: והוו גבריא דהוו מסאבין לטמי נפשא דאנשא ולא יכילו למעבד פסחא ביומא ההוא וקריבו קדם משה וקדם אהרן ביומא ההוא:

מסרה

מקטרי'. שבועים שבעי' נחתך: על בני ישראל ז' וסי' נמסר בסדר נשא: וכל עדת ה' וסימ' ויעש משה ואהרן' והמלך שלמה וכל דמלכים וחברו דד"ה: יבא כל אוריית' יבא חס במו מלאים וסי' נמסר בסדר אחרימות. וב' מלאי' ביהושע ושפטים וסימ' אוצר יי' יבוא. יבוא נא אלינו ויורנו: וכל שאר נביאים כוו' במו חס וסי' וזה לך האות אשר יבא. יבא בך עוד ערל וטמא. לא יראה כי יבא חום. פתאום יבא השודד' ואיה נביאכם. ואיש לא יבא בו. כי בא יבא ולא יאחר. וכל מלכים חס' וכל תהלות ומשלי ואיוב דכוו' חס' במ"ה מל וסי' לכל יבוא גבורתך. ולא תירא משוד כי יבוא. כי לא לפניו חנף יבוא. המיראתך יוכיחך. בכפל רסנך מי יבוא. וכל שיר השירים דכוו' מל במא חס' וסי' יבא דודי לגנו. וכל קהלת כוו' חס' במא שיבא אחרי המלך. וכל כתובי' דכוו' מלאים במג חס' כי יבא צר ואויב. לעתים מזמני'. אל היכל יי'. ואית דאמרי פתאום יבא אידו ל' מלא במשלי: ושרת ב' וסי' את אחיו. בשם יי': ובכל ה' וסי' בכל חקתיו ובכל משפטיו. ובכל החזיון הזה דד"ה. כי התעיתם בנפשתיכם. ובכל החזון הזה. ובכל כחי הכינותי לבית אלהי: לעשת י"ג חס' נמסר בריש סדר ויקהל:

ויאמרו האנשים ההמה אליו אנחנו טמאים לנפש אדם למה נגרע לבלתי הקרב את קרבן יהוה במעדו בתוך בני ישראל: ויאמר אלהם משה עמדו ואשמעה מה יצוה יהוה לכם: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל לאמר איש איש כי יהיה טמא לנפש או בדרך רחקה לכם או לדרתיכם ועשה פסח ליהוה: בחדש השני בארבעה עשר יום בין הערבים יעשו אתו על מצות ומררים יאכלהו: לא ישאירו ממנו עד בקר ועצם לא ישברו בו ככל חקת הפסח יעשו אתו: והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה וחדל לעשות הפסח ונכרתה הנפש ההוא מעמיה כי קרבן יהוה לא הקריב במעדו חטאו ישא האיש ההוא: וכי יגור אתכם גר ועשה פסח ליהוה כחקת הפסח וכמשפטו כן יעשה חקה אחת יהיה לכם ולגר ולאזרח הארץ: ס

וביום הקים את המשכן כסה הענן את המשכן לאהל העדת ובערב יהיה על המשכן כמראה אש עד בקר: כן יהיה תמיד הענן יכסנו ומראה אש לילה: ולפי העלת הענן מעל האהל ואחרי כן יסעו בני ישראל ובמקום אשר ישכן שם הענן שם יחנו בני ישראל: על פי יהוה יסעו בני ישראל ועל פי יהוה יחנו כל ימי אשר ישכן הענן על המשכן יחנו: ובהאריך הענן על המשכן ימים רבים ושמרו בני ישראל את משמרת יהוה ולא יסעו: ויש אשר יהיה הענן ימים מספר על המשכן על פי יהוה יחנו ועל פי יהוה יסעו: ויש אשר יהיה הענן מערב עד בקר ונעלה הענן בבקר ונסעו

ואמרו גבריא האנון ליה אנחנא מסאבין לטמי נפשא דאנשא למה נתמנע בדיל דלא לקרבא ית קורבנא דיי בזמניה בגו בני ישראל: ואמר להון משה אוריכו עד דאשמע מה דאתפקד מן קדם יי על דלכון:

ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל למימר גבר גבר ארי יהי מסאב לטמי נפשא דאנשא או באורח רחיקא לכון או לדריכון ויעביד פסחא קדם יי: בירחא תנינא בארבעת עסרא יומא בין שמשיא יעבדון יתיה על פטיר ומררין ייכלוניה: לא ישארון מניה עד צפרא וגרמא לא יתברון ביה ככל גזירת פסחא יעבדון יתיה: וגברא דהוא דכי ובאורח לא הוה ויתמנע למעבד פסחא וישתיצי אנשא ההוא מעמיה ארי קורבנא דיי לא קריב בזמניה חוביה יקביל גברא ההוא: וארי יתגייר עמכון גיורא ויעביד פסחא קדם יי כגזירת פסחא וכדחזי ליה כן יעביד קימא חד יהא לכון ולגיורא וליציבא דארעא:

וביומא דאתקם ית משכנא חפא עננא ית משכנא למשכנא דסהדותא וברמשא הוי על משכנא כחיזו אשתא עד צפרא: כן הוי תדירא עננא חפי ליה וחיזו אשתא בליליא: ולפום אסתלקות עננא מעילוי משכנא ובתר כן נטלין בני ישראל ובאתרא דשרי תמן עננא תמן שרן בני ישראל: על מימרא דיי נטלין בני ישראל ועל מימרא דיי שרן כל יומין דשרי עננא על משכנא שרן: ובאורכות עננא על משכנא יומין סגיאין ויטרון בני ישראל ית מטרת מימרא דיי ולא נטלין: ואית דהוי עננא יומין דמנין על משכנא על מימרא דיי שרן ועל מימרא דיי נטלין: ואית דהוי עננא מרמשא ועד צפרא ומסתלק עננא בצפרא ונטלין

רשי

למה נגרע. אמר להם אין קדשים קרבים בטומאה אמרו לו יזרק הדם עלינו בכהנים טהורים ויאכל הבשר לטהורים אמר להם עמדו ואשמעה כתלמיד המובטח לשמוע מפי רבו אשרי ילוד אשה שכך מובטח שכל זמן שהיה רוצה היה מדבר עם השכינה. וראויה היתה פרשה זו לאמר על ידי משה כשאר התורה כולה אלא שזכו אלו שתאמר על ידיהן שמגלגלין זכות על ידי זכאי: או בדרך רחוקה. נקוד עליו לומר לא שרחוקה ודאי אלא שהיה חוץ לאסקופת העזרה כל זמן שחיטה. פסח שני מצה וחמץ עמו בבית ואין שם יום טוב ואין אסור חמץ אלא עמו באכילתו: וכי יגור אתכם גר ועשה פסח. יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד ת"ל חקה אחת וגו' אלא כך משמעו וכי יגור אתכם גר ובא עת לעשות פסח עם חבריו כחקה וכמשפט יעשה: המשכן לאהל העדו'. המשכן העשוי להיו' אהל ללוחות העדות: יהיה על המשכן. כמו הווה על המשכן וכן כל לשון הפרשה: העלות הענן. כתרגומו אסתלקות וכן ונעלה הענן ולא יתכן לכתוב ולפי עלות הענן ועלה הענן שאין זה לשון סלוק אלא צמוח ועלייה כמו עב קטנה ככף איש עולה מים: על פי ה' יסעו. שנינו במלאכת המשכן כיון שהיו ישראל נוסעים היה עמוד הענן מתקפל ומתפשט על גבי בני יהודה כמין קורה. תקעו והריעו ותקעו. ולא היה מהלך עד שמשה אומ' קומה ה' זו בספרי: וכשרגל מחנה יהודה. ועל פי ה' יחנו. כיון שהיו ישראל חונים עמוד הענן מתמר ועולה ומתפשט על גבי בני יהודה כמין סוכה ולא היה נפרש עד שמשה אומר שובה ה' רבבות אלפי ישראל הוי אומ' על פי ה' וביד משה: ויש. כלומר ופעמים: ימים מספר. ימים מועטים: אם

אבן עזרא

למה נגרע. מבנין נפעל: עמדו. פתח אהל מועד: או בדרך רחוקה. אין לחפש כי כבר העתיקו חז"ל כמה היא הרחוקה: לכם לטמא נפש. או לדורותיכם בטמא נפש ודרך רחוקה: ובדרך לא היה. או בדרך וכן ומכה אביו ואמו: חטאו ישא. הוא בעצמו: וכי יגור אתכם גר. גם הוא יעשה פסח שני כמשפטו ויש אומרים כי הטעם על פסח ראשון: וביום הקים את המשכן. החל לספר מסעי ישראל הוצרך להזכיר הענן שחנה על המשכן כי בתנועתו יחנו ובנסעם יסעו: לאהל העדות. על אהל ורבים כן: על פי ה' יסעו. הטעם ידוע כי הענן השם יניחנו ויסענו: ובהאריך. ואם היה מאריך והנה דרך כלל ואחר כן אמר ימים מספר יסעו או יחנו על פי ה': או

מסרה

ההמה י"ב וסימ' האנשים ההמה אליו. הוא הסיר את הבמות. כי הרבו ופריתם בארץ. ילכו בית יהודה. וגם בימים ההמה. ובעת ההיא. על הנביאים. וגם על העבדים. כי הנה בימים ההמה. וכן תהיה מגפת הסוס. דרכים נתות בשבת. אשר יחזיקו: במעדו ד' חסרים בליש וסימ' תעשו אתו במעדו. והאיש אשר הוא טהור ובדרך. במעד שנת השמטה. למה נגרע לבלתי: יאכלהו ד' וחס' וסימ' נמסר בסדר בא: ובדרך ד' וסימ' והאיש אשר הוא טהור. ובדרך לא היה. וילך בדרך אביו ובדרך דאחזיהו בן אחאב ב' בו. ובדרך חטאים לא עמד: חקה ב' בתורה וסימ' חקה אחת יהיה לכם. הקהל חקה אחת: לאהל ה' וסימ' נמסר בסדר תרומ': העלו' ב' וסי' ולפי העלות הענן. העלו' הגולה מבבל: ויש ד' רפ' וסי' ויש אשר יהיה ימים. ויש אשר יהיה הענן מערב. ויש תקוה לאחריתך. ויש אשר אמרים בנינו. ויש אשר אמרי' שדותינו. ויש אשר אמרים לוינו כסף: ובערב ד' וסימ' יהיה על המשכן כמראה אש. בבקר תאכל טרף ובערב. אחרתי לי בקיר ומקטירים ליי' עולות: ומראה ז' קמצין נמס' בסוף סדר משפטי':

אבן עזרא

או יומם ולילה · הנה פעמים יסעו בלילה ויש אומרי׳ כי פירושו יומם ולילה כמשמעו והוא הנכון בעיני והעד או יומים : או ימים · שנה תמימה : על פי יי׳ יחנו · באחרונ׳ כל ימי שבתם במדבר : חצוצרות · שם והפעל בחסרון הצד״י בקריאה ואם הוא כתוב : למקרא · שם הפועל וכן ולמסע או הוא שם והטעם לעת מקרא ולעת מסע והראשון נכון בעיני : ותקעו בהם · התוקעים כמו ויאמר ליוסף אמר ילדה אותה ללוי והנה הטעם אם יתקעו בשתיהן יתחברו הנשיאים והעדה : ואם באחת יתקעו · פי׳ בחצוצרת אחת יבואו הנשיאים לבדם ואם היתה תרועה יסע דגל מחנה יהודה אע״פ שהענן על המשכן ולפי דעת רבים שענן אחר הוא שנוסע לפניהם : ונסעו המחנו׳ כי הם שלש : תרועה שנית · שיסע דגל ראובן ולא יתקעו עוד כי הקהתים ועמם הכהנים ה התוקעים נוסעים קודם דגל אפרי׳ : תרועה יתקעו · הכהנים למסעיהם כי אחר דגל ראובן נוסעים : והיו לכם לחקת עולם · כי המחנות נוסעי׳ להלחם הלא תראה דברי משה בנסוע הארון והנה פי׳ זאת החוקה שתעשו כן שיריעו הכהנים בחצוצרות בלכתם למלחמה להלחם אל ארץ אויביהם וכן כי יבא אויב בארצכם ותצאו למלחמ׳ עמו : ונזכרתם · כי עשיתם מה שצוה לכם השם הנכבד גם התרועה זכר לנפשות לבעוק לשם : וביום שמחתכם ובמועדיכם · ששבתם מארץ אויב או נצחתם האויב הבא עליכם וקבעתם יום שמחה כימי פורים ושבעת ימי חזקיה שמחו רק שמעתיקים פירשו וביום שמחתכם שבת והתקיעה שישמעו ישר׳ וידעו כי השלות יקריבו ויכוונו לבם לשם · בעשרים בחדש · זה היום היה תחלת נסוע הדגלי׳ והנה עמדו בסיני קרוב משנה :
למסעיהם

יומים ה״ג מלאים וב׳ חס׳ וסי׳ לחם יומים · אך אם יום או יומים · לא יום אחד תאכלו ולא · או ימים או חודש · יחינו מימים ב׳ בתראי חס׳ : שמרו ה׳ קמצין וסימ׳ את משמרת יי׳ שמרו · על מאסם את תורת יי׳ · ואת תורתי · לא שמרו · ועדותיו לא שמרו · ראיתי בוגדים ואתקוטטה · וא׳ אכל בערים ושמרו : עשה לך ז׳ וסי׳ תבת עצי

תורה

או יומם ולילה ונעלה הענן ונסעו: או ימים או חדש או ימים בהאריך הענן על המשכן לשכן עליו יחנו בני ישראל ולא יסעו ובהעלתו יסעו: על פי יהוה יחנו ועל פי יהוה יסעו את משמרת יהוה שמרו על פי יהוה ביד משה: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: עשה לך שתי חצוצרת כסף מקשה תעשה אתם והיו לך למקרא העדה ולמסע את המחנות: ותקעו בהן ונועדו אליך כל העדה אל פתח אהל מועד: ואם באחת יתקעו ונועדו אליך הנשיאים ראשי אלפי ישראל: ותקעתם תרועה ונסעו המחנות החנים קדמה: ותקעתם תרועה שנית ונסעו המחנות החנים תימנה תרועה יתקעו למסעיהם: ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו: ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצצרות והיו לכם לחקת עולם לדרתיכם: וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצרר אתכם והרעתם בחצצרת ונזכרתם לפני יהוה אלהיכם ונושעתם מאיביכם: וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשכם ותקעתם בחצצרת על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם אני יהוה אלהיכם: פ

ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש נעלה הענן מעל משכן העדת: ויסעו בני ישראל

תרגום

או יממא ולילי ומסתלק עננא ונטלין: או תרין יומין או ירחא או עידן בעידן באורכות עננא על משכנא למשרי עלוהי שרן בני ישראל ולא נטלין ובאסתלקותיה נטלין: על מימרא דיי שרן ועל מימרא דיי נטלין ית מטרת מימרא דיי נטרין על מימרא דיי בידא דמשה: ומליל יי עם משה למימר: עיביד לך תרתין חצוצרן דכסף נגיד תעביד יתהין ויהוין לך לארעא כנישתא ולאטלא ית משריתא: ויתקעון בהין ויזדמנון לותך כל כנישתא לתרע משכן זמנא: ואם בחדא יתקעון ויזדמנון לותך רברביא רישי אלפיא דישראל: ותתקעון יבבתא ויטלון משריתא דשרן קרומא: ותתקעון יבבתא תנינות ויטלון משריתא דשרן דרומא יבבא יתקעון למטלניהון: ובמכנש ית קהלא תתקעון ולא תייבבון: ובני אהרן כהניא יתקעון בחצוצרתא ויהוין לכון לקים עלם לדריכון: וארי תיעלון לאגחא קרבא בארעכון על מעיקי דמעיקין לכון ותיבבון בחצוצרתא ויעול דוכרנכון לטבא קדם יי אלהכון ותתפרקון מסנאיכון: וביום חדותכון ובמועדיכון ובר ישי ירחיכון ותתקעון בחצוצרתא על עלותכון ועל נכסת קודשיכון ויהוין לכון לדכרנא קדם אלהכון אנא יי אלהכון: והוה בשתא תנינא בירחא תנינא בעסרין לירחא אסתלק עננא מעילוי משכנא דסהדותא: ונטלו בני ישראל

רשי

או ימים · שנה כמו ימים תהיה גאולתו : למקרא העדה · כשתרצה לדבר עם סנהדרין ושאר העם ותקראם לאסוף אליך תקראם על ידי חצוצרות : ולמסע את המחנות · בשעת סלוק מסעות תתקעו בהם לסימן נמצאת אתה אומר על פי שלשה היו נוסעים על פי הקב״ה ועל פי משה ועל פי חצוצרות : מקשה · מן העשת מעשה מן הקשת ה הקורנס : ותקעו בהן · בשתיהן והוא סימן למקרא העדה שנאמ׳ ונועדו אליך פתח א אהל מועד : ואם באחת יתקעו · הוא סימן למקר׳ הנשיאים שנאמר ונועדו אליך הנשיאים ואף הן י יעידתן אל אהל מועד ומגזרה שוה הוא בא בספרי : ותקעתם תרועה · סימן מסע המחנות תקיעה ת תרועה ותקיעה כך הוא נדרש בספרי מן המקראות היתרים : ובהקהיל את הקהל וגו׳ · לפי שהוא אומר והיו לך למקרא העדה ולמסע את המחנות מה מקר׳ העדה תוקע בשני כהני׳ ובשתיהן שנאמר ותקעו בהן וגו׳ אף מסע המחנות בשתיהם יכול מה מסע המחנות תוקע ומריע ותוקע אף מ מקרא העדה תוקע ומריע ותוקע ומשנה אין חלוק בין מקרא העדה למסע את ה המחנות תלמוד לומר ובהקהיל את הקהל וגו׳ לומר שאין תרועה למקרא העדה והוא הדין לנשיאים הרי סימן לשלשתם מקרא העדה בשתים ושל נשיאים באחת וזו וזו אין בהן תרועה ומסע המחנות בשתים על ידי תרועה ותקיעה : ובני אהרן · יתקעו במקראות ובמסעות הללו : על עולותיכם · בקרבן צבור הכתוב מדבר : אני יי׳ אלהיכם · זו מלכות וכו׳ : בחדש השני · נמצאת אתה אומר שנים עשר חדש חסר עשרה ימים עשו בחורב שהרי ב בראש חדש סיון חנו שם ולא נסעו עד כ עשרים באייר לשנה הבאה : למסעיהם

ולמסע ל׳ יחיד קוס׳ לך למסע

מסרה

גפר׳ · חצוצרת כסף · שרף · ארבות צורים · כלי גולה · אשר תמצא ידך : חצוצרת ג׳ חסרים דחס׳ וסי׳ וכי תבאו׳ ודבתריה · תקעו שופר · עשה לך חצוצרת כתיב חס׳ ו׳ בתרא · ושארא חצצרות כתיב חס׳ ו״ו קדמא : הצר ג׳ ב׳ קמצין וא׳ פתח וסי׳ וכי תבאו מלחמה · אחרי שרוף המלך וליוצא ולבא אין שלום · כי אין הצר שוה · אנך · קדמא פתח : חלופי דספר במדבר · כי נתונם נתונם המה לו · בהעלתך כי נתנ׳ נתנים המה לי · וסי׳ ו״ו לו״ו ו״וד לי״וד · דגל ראובן תימנה לצבאותם · אפרים לצבאותם ימה · דן צפנה לצבאת׳ · וצבאו ופקדיו · יששכר זבולן ראובן · הגרשני יחנו ימה · הקהתים יחנו תימנה : מררי יחנו צפנה · ונתנו עליו ר״פ · ושמו בדיו ופרשו · ועל מזבח הזהב · ושמו את בדיו · בני קהת כל בא לצבא לעשות מלאכה באהל מועד · בני מררי כל הבא לצבא לעבד את עבדת אהל מועד · בני גרשון כל הבא לצבוא צבא לעבד עבדה באהל מועד · מבן שלשים כתר׳ ר״פ כל הבא לעבד עבדת עבודה ועבודת משא באהל מועד · ושארא כל לצבא לעבדה באהל מועד · ויפקד משה בני הקהתי אלפים שבע מאות וחמשים · בני גרשון אלפים ושש מאות ושלשים · בני מררי שלשת אלפים ומאתים · ויפקד · ופקודי בני גרשון · כל הפקודים · ולבית אבותם · והעמיד הכהן את האשה · את מנחת הזכרון · ולקח הכהן מיד האשה את מנחת הקנאות · קדמא מנחת קנאות הוא · תניינא מנחת קנאות הוא · וסי׳ הלוא הוא אמר לי אחתי הוא · ויביאו את קרבנ׳ לפני המשכן · ויקריבו הנשיאים לפני המזבח · וסי׳ אשר על המשכן ועל המזבח · והעמדת את לפני אהרן תנופה לי״ · ושאר׳ תנופה לפני יי׳ · ויעש משה ואהרן וכל ועדת בני ישר׳ ללוים ותניינא דפס׳ ללוים · ואחרי כן באו הלוים · לעבד · על הלוים · וידבר · את הפסח בראשון בארבעה עשר · יהושע ויעשו את הפסח בארבעה עשר · ונסע אהל מועד דגל מחנה ראובן · ושארא דגל מחנה בני פלוני · אספה לי שבעים איש מזקני ישר׳ · ויאסף שבעים איש מזקני העם · ויהי כנוח עליהם הרוח ויתנבאו ולא יספו · ותנח עליהם הרוח ויתנבאו במחנה · ואביה ירק ירק בפניה · ואחר תאסף · נקם נקמת בני · אחר תאסף אל עמך :

רשי

למסעיהם. כמשפט המפורש למסע דגליהם מי ראשון ומי אחרון: במדבר פארן. קברות התאוה במדבר פארן היה ושם חנו ממסע זה: והורד המשכן. כיון שנוסע דגל יהודה נכנסו אהרן ובניו ופרקו את הפרכת וכסו בה את הארון שנ' ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה ובני גרשון ובני מררי פורקין המשכן וטוענים אותו בעגלות והארון וכלי הקדש של משא בני קהת עומדים מכוסין ונתונין על המוטות עד שנסע דגל מחנה ראובן ואחר כך ונסעו הקהתי': נושאי המקדש. נושאי דברים המקודשים: והקימו את המשכן. בני גרשון ובני מררי שהיו קודמי' להם מסע שני דגלים היו מקימין את המשכן כשהיה הענן שוכן וסימן החנייה נראה בדגל מחנה יהודה והם חונים ועדיין בני קהת באים מאחריהם עם שני דגלים האחרוני' היו בני גרשון ובני מררי מקימין את המקדש וכשבאים בני קהת מוצאי' אותו על מכונו ומכניסין בו הארון והשלחן והמנורה והמזבחו' וזהו משמע המקרא: והקימו. מקימי המשכן אותו עד טרם בואם של בני קהת: מאסף לכל המחנות. תלמוד ירושלמי לפי שהיה שבטו של דן מרובה באוכלוסין היה נוסע באחרונ' וכל מי שהיה מאבד דבר היה מחזירו לו אותיה כמאן דאמר כתיבה היו מהלכין ומפיק לה מן כאשר יחנו כן יסעו ואית דאמרי כקורה היו מהלכים ומפיק לה מן מאסף לכל המחנות: אלה מסעי. זה סדר מסעיהם: ויסעו. ביום ההוא נסעו: חובב. הוא יתרו שנאמר ומבני חובב חתן משה ומה ת"ל ותבאנה אל רעואל אביהן מלמד שהתינוקו' קורין לאבי אביהן אבא ושמו' הרבה היו לו יתרו על שם שיתר פרשה אחת בתור' חובב על שחבב את התורה כו': נוסעי' אנחנו אל המקום. מיד עד שלשה ימים אנו נכנסין לארץ שבמסע זה הראשון נסעו על מנת ליכנס לארץ ישר' אלא שחטאו במתאוננים ומפני מה שתף משה עצמו עמהן עדין לא נגזרה גזרה עליו וכסבור שהוא נכנס: אל ארצי ואל מולדתי. אם בשביל נכסי אם בשביל משפחתי: אל נא תעזוב. אין נא אלא לשון בקשה שלא יאמרו לא נתגייר יתרו מחבה סבור היה שיש לגרים חלק בארץ עכשו שראה שאין להם חלק הניחם והלך לו: כי על כן ידעת חנותנו במדבר. כי נאה לך לעשות זאת על אשר ידעת חנותנו במדבר וראית נסים וגבורות שנעשו לנו: כי על כן ידעת. כמו על אשר ידעת כמו כי על כן לא נתתיה לשלה בני כי על כן באו כי על כן ראיתי פניך: והיית לנו לעינים. לשון עבר כתרגומו. דבר אחר לשון עתיד כל דבר ודבר שיתעלם מעינינו תהיה מאיר עינינו. דבר אחר שתהא חביב עלינו כגלגל עינינו שנאמר ואהבתם את הגר: והיה

דבר טוב על ב' וס' על ישראל. על המלך: לעינים א"ב מן חד חד מלרע למ"ר בריש היבותא וס' במס' רבת':

המקרא

יב וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמַסְעֵיהֶם מִמִּדְבַּר סִינָי וַיִּשְׁכֹּן הֶעָנָן בְּמִדְבַּר פָּארָן: יג וַיִּסְעוּ בָּרִאשֹׁנָה עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה: יד וַיִּסַּע דֶּגֶל מַחֲנֵה בְנֵי־יְהוּדָה בָּרִאשֹׁנָה לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב: טו וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר: טז וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן: יז וְהוּרַד הַמִּשְׁכָּן וְנָסְעוּ בְנֵי־גֵרְשׁוֹן וּבְנֵי מְרָרִי נֹשְׂאֵי הַמִּשְׁכָּן: יח וְנָסַע דֶּגֶל מַחֲנֵה רְאוּבֵן לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר: יט וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי: כ וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְנֵי־גָד אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל: כא וְנָסְעוּ הַקְּהָתִים נֹשְׂאֵי הַמִּקְדָּשׁ וְהֵקִימוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן עַד־בֹּאָם: כב וְנָסַע דֶּגֶל מַחֲנֵה בְנֵי־אֶפְרַיִם לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד: כג וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר: כד וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעוֹנִי: כה וְנָסַע דֶּגֶל מַחֲנֵה בְנֵי־דָן מְאַסֵּף לְכָל־הַמַּחֲנֹת לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי: כו וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן: כז וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן: כח אֵלֶּה מַסְעֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְצִבְאֹתָם וַיִּסָּעוּ: ס

כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹבָב בֶּן־רְעוּאֵל הַמִּדְיָנִי חֹתֵן מֹשֶׁה נֹסְעִים אֲנַחְנוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה אֹתוֹ אֶתֵּן לָכֶם לְכָה אִתָּנוּ וְהֵטַבְנוּ לָךְ כִּי־יְהוָה דִּבֶּר־טוֹב עַל־יִשְׂרָאֵל: ל וַיֹּאמֶר אֵלָיו לֹא אֵלֵךְ כִּי אִם־אֶל־אַרְצִי וְאֶל־מוֹלַדְתִּי אֵלֵךְ: לא וַיֹּאמֶר אַל־נָא תַּעֲזֹב אֹתָנוּ כִּי עַל־כֵּן יָדַעְתָּ חֲנֹתֵנוּ בַּמִּדְבָּר וְהָיִיתָ לָּנוּ לְעֵינָיִם:

תרגום

וּנְטַלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַטַּלָנֵיהוֹן מִמַּדְבְּרָא דְסִינַי וּשְׁרָא עֲנָנָא בְּמַדְבְּרָא דְפָארָן: וּנְטַלוּ בְּקַדְמֵיתָא עַל־מֵימְרָא דַיְיָ בִּידָא דְמשֶׁה: וּנְטַל טִיקַס מַשְׁרִית בְּנֵי־יְהוּדָה בְּקַדְמֵיתָא לְחֵילֵיהוֹן וְעַל־חֵילֵיהּ נַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב: וְעַל־חֵילָא שִׁבְטָא דִבְנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בַּר־צוּעָר: וְעַל־חֵילָא שִׁבְטָא דִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בַּר־חֵילוֹן: וּמִתְפָּרַק מַשְׁכְּנָא וְנָטְלִין בְּנֵי גֵרְשׁוֹן וּבְנֵי מְרָרִי נָטְלֵי מַשְׁכְּנָא: וּנְטַל טִיקַס מַשְׁרִית רְאוּבֵן לְחֵילֵיהוֹן וְעַל־חֵילֵיהּ אֱלִיצוּר בַּר־שְׁדֵיאוּר: וְעַל־חֵילָא שִׁבְטָא דִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בַּר־צוּרִישַׁדָּי: וְעַל־חֵילָא שִׁבְטָא דִבְנֵי־גָד אֶלְיָסָף בַּר־דְּעוּאֵל: וְנָטְלִין בְּנֵי קְהָת נָטְלֵי מַקְדְּשָׁא וּמְקִימִין יָת מַשְׁכְּנָא עַד־מֵיתֵיהוֹן: וּנְטַל טִיקַס מַשְׁרִית בְּנֵי־אֶפְרַיִם לְחֵילֵיהוֹן וְעַל־חֵילֵיהּ אֱלִישָׁמָע בַּר־עַמִּיהוּד: וְעַל־חֵילָא שִׁבְטָא דִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בַּר־פְּדָהצוּר: וְעַל־חֵילָא שִׁבְטָא דִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בַּר־גִּדְעוֹנִי: וּנְטַל טִיקַס מַשְׁרִית בְּנֵי־דָן מְכַנֵּישׁ לְכָל־מַשְׁרְיָתָא לְחֵילֵיהוֹן וְעַל־חֵילֵיהּ אֲחִיעֶזֶר בַּר־עַמִּישַׁדָּי: וְעַל־חֵילָא שִׁבְטָא דִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בַּר־עָכְרָן: וְעַל־חֵילָא שִׁבְטָא דִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בַּר־עֵינָן: אִלֵּין מַטְּלָנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְחֵילֵיהוֹן וּנְטַלוּ: וַאֲמַר משֶׁה לְחוֹבָב בַּר־רְעוּאֵל מִדְיָנָאָה חֲמוּהִי דְמשֶׁה נָטְלִין אֲנַחְנָא לְאַתְרָא דִּי אֲמַר יְיָ יָתֵיהּ אֶתֵּן לְכוֹן אִיתָא עִמָּנָא וְנוֹטֵיב לָךְ אֲרֵי־יְיָ מַלֵּיל לְאַיְתָאָה טַבָא עַל־יִשְׂרָאֵל: וַאֲמַר לֵיהּ לָא אֵיזֵיל אֱלָהֵן לְאַרְעִי וּלְיַלָּדוּתִי אֵיזֵיל: וַאֲמַר לָא כְעַן תִּשְׁבּוֹק יָתַנָא אֲרֵי עַל־כֵּן יְדַעְתָּ כַּד הֲוֵינָא שָׁרַן בְּמַדְבְּרָא וּגְבוּרָן דְּאִתְעֲבִידָא לָנָא חֲזֵיתָא בְּעֵינָךְ:

אבן עזרא

למסעיהם. כראוי שיסעו: וישכון הענן במדבר פארן. עוד אפרשנו וכן ויסעו בראשונה: והורד. הלוים יורידוהו: נושאי המקדש. הוא הארון: והקימו. הגרשונים והמררים את המשכן עד בא הקהתים ויכניסו הכהנים מיד הארון אל מקומו: מאסף. לפי הדגלים כי נפתלי הוא באחרונה: אלה מסעי בני ישרא'. הטעם כך נסעו תמיד כל ימי המדבר: משאמרו שצפורה היא בת רעואל כי כן כתוב ויתן את צפורה בתו ועוד להשקות צאן אביהן אל רעואל אביהן והנה חובב הוא בן רעואל והנה הוא אחי צפורה ולפי שקול הדעת שהוא יתרו בעבור חנותנו במדבר ואין על דבר יתרו כאשר בא אל המדבר אשר הוא חונה שם ואם יטעון טוען כי הכתוב אמר על יתרו חותן משה יש להשיב כי דרך המקרא לקרוא אבי הנערה ואחיה חותן והעד לחובב בן רעואל המדיני חותן משה וכבר נתברר שחובב אחי צפורה וקראו חותן משה ואם אמר את חותן משה דבק עם חובב רק עם רעואל התשובה מבני חובב חותן משה ורבים אמרו שחובב הוא יתרו והוא אבי צפורה ורעואל היה זקנה ואמר הכתוב אל רעואל אביהן כאשר אמר יעקב אלהי אבי אברהם ואמר הכתו' בתו כאשר אמר על בלשצר שהוא בן נבוכדנצר והוא בן בנו וחכמינו אמרו שבעה שמות היו לו ליתרו ושבעי' פנים לתורה: אל ארצי. שהדור שם היום ושם מולדתי: אל נא. כמו עתה וכן כל נא שבמקרא והוא הפוך בלשון ישמעאל: כי על כן ידעת. כמו כי על כן לא נתתיה לשלה: והטעם הואיל וידעת חנותינו שידעת המקום שחנינו שם: לכה אתנו. והיית לנו לעינים. להראות הדרך ורבים אומרים כי והיית לשון עבר רמז על העצה שנתן למשה שהראה לו מה שלא ידע וזה טעם לעינים. וטעם ויאמר אל נא וכבר אמר לו כך ולא הועיל לפי דעתי ש שהמסע הראשון לבדו לא היה כשאר המסעות והפסוק שאמר ונסעו הקהתים אחר נסוע שני הדגלים בכל המסעים חוץ מזה כי הארון היה נוסע לפניהם וזה היה שלשת ימים בלבד וזה טעם דרך שלשת ימים וכמוהו וילכו שלשת ימים במדבר ואיננו אין פירושו שהלכו ביום אחד מהלך ג' ימים ויש אומרים שהלכו מהלך שלשה ימים ביום אחד ויש אומרים שהלכו מהלך שלשה ימים כנגד המקצים שנסעו בצאתם ממצרים והארון היה רחוק מהם דרך שלשת ימים וזה טעם וישכן הענן במדבר פארן ויפרשו ויסעו בראשונה כי על פי משה נסעו כי הענן נסע מיד וזה לא יתכן כי משה לא יזוז מהארון והעד ויהי בנסוע הארון ויאמר משה ובנחה יאמר והנכון בעיני אשר אמרתי. וטעם וישכן הענן במדבר פארן שם כלל לתבערה שהוא קברות התאוה ולחצרות ורתמה ומקצים רבים והעד שלא הזכיר הכתוב בפרש' אלה מסעי במדבר פארן ועוד אפרשנו. וטעם על פי יי' בהריע בחצוצרות:

קומה

ואר׳ן ברית יי׳ ב וס׳ נסע לפניהם: לא משו מקרב יט׳ פסוקים אית בהון הדין סימן ז׳נ׳ון הפוכה וסים ויהי בנסע הארן. ויהי העם כמתאננים. יורדי הים באניות. המה ראו מעשי יי׳. ויאמר ויעמד רוח. יעלו שמים ירדו. יחגו וינעו כשכור. ויצעקו אל יי׳ בצר׳. שופך בוז על נדיבים. ומקרין אבין ורקין שבתורה: קומה ב׳

והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב יהוה עמנו והטבנו לך: ויסעו מהר יהוה דרך שלשת ימים וארון ברית יהוה נסע לפניהם דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה: ועגן יהוה עליהם יומם בנסעם מן המחנה: ס ויהי בנסע הארן ויאמר משה קומה יהוה ויפצו איביך וינסו משנאיך מפניך: ובנחה יאמר שובה יהוה רבבות אלפי ישראל: פ

יא ויהי העם כמתאננים רע באזני יהוה וישמע יהוה ויחר אפו ותבער בם אש יהוה ותאכל בקצה המחנה: ויצעק העם אל משה ויתפלל משה אל יהוה ותשקע האש: ויקרא שם המקום ההוא תבערה כי בערה בם אש יהוה: והאספסף אשר בקרבו התאוו תאוה וישבו ויבכו גם בני ישראל ויאמרו מי יאכלנו בשר: זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הקשאים ואת האבטחים ואת החציר ואת הבצלים ואת השומים: ועתה נפשנו יבשה אין כל בלתי אל המן עינינו: והמן כזרע גד הוא ועינו כעין הבדלח:

ויהי ארי תיזל עמנא ויהי טבא ההוא די יוטיב יי עמנא ונוטיב לך: ונטלו מטורא דאתגלי עלוהי יקרא דיי מהלך תלתא יומין וארון קימא דיי נטל קדמיהון מהלך תלתא יומין לאתקנא להון אתר בית מישרי: וענן יקרא דיי עליהון בימם במיטלהון מן משריתא: והוה במיטל ארונא ואמר משה אתגלי יי ויתבדרון שנאך ויערקון בעלי דבבך מן קדמך: ובמשרוהי אמר תוב יי שרי ביקרך בגו רבות אלפיא דישראל: והוה עמא כד מסתקפין ביש קדם יי ושמיע קדם יי ותקיף רוגזיה ודליקת בהון אשתא מן קדם יי ושיציאת בסיפי משריתא: וצוח עמא על משה וצלי משה קדם יי ואשתקעת אשתא: וקרא שמא דאתרא ההוא דליקתא ארי דליקת בהון אשתא מן קדם יי: וערברבין די ביניהון שאילו שאילתא ותבו ובכו אף בני ישראל ואמרו מן ייכלינא בשרא: דכירין אנחנא ית נוניא דהוינא אכלין במצרים מגן ית בוציניא וית אבטיחיא וכרתי ובוצלי ותומי: וכען נפשנא תאיבא לית כל מדעם אלהן למנא עיננא: ומנא כבר זרע גידא הוא וחזויה כחיזו בדולחא:

כשעם מלרע וסי׳ קומה יי׳ ויפוצו. קומה יי׳ אלהים לנוחך. וכל תהילות דכו׳ בת״א מלעיל וסי׳ החזק מגן וצנה: שובה ח׳ בטעמ׳ מלרע וסים ובנחה יאמר שובה. מחיתי כעב פשעיך. שובה יי׳ חלצה נפשי. והנחם על עבדיך. באפיקים בנגב: ואתה ועתה י״ח בטע׳ תברין וסים׳ ואתה תבוא אל אבתיך בשלום. ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גשן. ועתה נפשנו יבשה אין כל. אם רע בעיניך אשובה לי. צודה את נפשי. ברח מן הארץ מעל אבשלום. אדוני המלך. יושב ירושלם. תבקש לך גדלות. את נבלותה. יאכלם חדש את חלקיהם. נאספו עליה עמים. ועתה חלו נא. ועתה כה נאמר אלהינו דעזרא. ועתה יש מקוה לישראל. בחליים רבים. ואתה תעלה אותם ירושלם. קח נא ברכה:

קומה יי׳. כדרך בני אדם לעמוד להלחם. וטעם ויפוצו כאשר יראו שקמת לעשות מלחמה מיד יפוצו אויביך: מלת משנאיך מהבנין הכבד הנוסף והבנין קל להקל על הלשון: ויפוצו וינוסו. כדרך כל הנבואות לכפול במלות שונות כאשר אפרש בפרשת בלעם: ובנחה. בנוח הארון ונכתב בה״א כמו ה״א אהלה. כי אותיות אהו״י מתחלפים: שובה יי׳. אמר רבי יהודה המדקדק הראשון כי כל שב שטעמו מגזרת תשובה הוא פועל עומד ולא יבא בבנין הקל רק אם היה טעמו בשלוה והשקט כמו בשוב׳ ונחת תושעון וכן שובה יי׳ רבבות אלפי ישר׳ שיניחם ולא ירגזו מאויב. ודע כי רבבה מגזרת רב והטעם כמו רבבה כצמח השדה נתתיך ויתכן שנקרא עשרת אלפים כן בעבור היותו מספר רב על כן נסמכה מלת רבבות לאלפי׳ ומשה התפלל שיניח וישקוט השם כל ישראל ואם הם רבים: ויהי העם. נסמכה זו הפרשה כי אחר שנסע הארון מהר סיני חנו בקברות התאוה והנה ספר מה שארע שם: כמתאוננים. מגזרת און וכן מתאננו׳ אונך. וטעם וישמע יי׳ שדברו דברי און: ותאכל. מלעיל כמו ויאמר ובמוכרת מלרע הפך הלשון רק כן מצאנו: ויצעק העם אל משה. בפיהם: ותשקע האש. כטעם ותכבה ואין לו אחר: תבערה. עוד אפרשנו: והאספסוף. שנאספו אל ישראל ואינם מהם והם ערב רב והמלה כפולה כמו סחרחר חמרמרו: וישבו ויבכו. אחר התאוה: גם בני ישראל. עמם: הדגה. שם המין: חנם. בזול כאילו היא חנם: הקשואים. באלף תחת ה״א מקשה כמו ועמי תלואים ורבים כן: האבטיחי׳. ידוע בלשון קדר ואין לו ריע במקרא: חציר. הירקות שהם עשב השדה וכן המצמיח הרים חציר. והנה הוא שם כלל והמתרגם ארמית אמר שהוא שם פרט גם הוא נכון: והבצלי׳ והשומים. ידועים והם קרובים בלשון קדר: נפשנו יבשה. היא הנפש המתאוה הנשואה בכבד: אין כל. חסרנו כל דבר: עינינו. כי מן השמים ירד: והמן. ספר הכתו׳ חסרון דעת המתאוו׳ כי המן היה כזרע גד והוא קל ללקוט והיה נראה כי הוא לבן ועוד כי יוכלו לאכלו כאשר היה גם לטחנו ברחים ולעשות עוגות או לדכותו ולבשלו בפרור ויש לו טעם נכבד כמו לשד השמן ועוד היה יורד על מקו׳ נקי אחר שירחץ הטל את המקום: כזרע גד. סמוך כמו נטע שעשועיו. גד יש אומרים כסברתא ויש אומרים חרדל מגזרת גדין ואנכי לא ידעתי: סטו

והיה הטוב ההוא. מה טובה הטיבו לו אמרו כשהיו ישראל מחלקין את הארץ היה דושנה של יריחו חמש מאות אמה על חמש מאות אמה והניחוהו מלחלוק אמרו מי שיבנה בית המקדש בחלקו הוא יטלנו ובין כך ובין כך נתנוהו לבני יתרו ליונדב בן רכב: דרך שלשת ימים. מהלך שלשת ימים הלכו ביום אחד שהיה הקב״ה חפץ להכניס לארץ מיד: וארון ברית יי׳ נוסע לפניהם דרך שלשת ימים. זה הארון היוצא עמהם למלחמה ובו שברי לוחות מונחים ומקדי׳ לפניהם דרך שלשת ימי׳ לתקן להם חנייה: וענן יי׳ עליהם יומם. שבעה עננים כתובים במסעיהם ארבעה מארבע רוחות ואחד למעלה ואחד למטה ואחד לפניהם ממיך את הגבוה ומגביה את הנמוך והורג נחשים ועקרבי׳: ויהי בנסוע הארון. עשה לו סימניות מלפניו ומאחריו לומר שאין זה מקומו ולמה נכתב כאן כדי להפסיק בין פורענות לפורענות וכו׳ כדאית׳ בכל כתבי הקדש: קומה יי׳. לפי שהיה מקדים לפניהם מהלך שלשת ימים היה משה אומר עמוד והמתן לנו ואל תתרחק יותר תנחומא בויקהל: ויפוצו אויביך. המכונסין: וינוסו משנאיך. אלו הרודפי׳: משנאיך. אלו שונאי ישר׳ שכל השונא את ישר׳ שונא את מי שאמר והיה העולם שנ׳ ומשנאיך נשאו ראש ומי הם על עמך יערימו סוד: שובה יי׳. מנחם תרגמו לשון מרגוע וכן בשובה ונחת תושעון: רבבות אלפי ישראל. מגיד שאין השכינה שורה בישר׳ פחותים משני אלפים ושני ר׳ רבבות: ויהי העם כמתאוננים. אין העם אלא רשעי׳ וכן הוא אומר מה אעשה לעם הזה ואומ׳ העם הרע הזה וכשהן כשרים קרואים עמי שנ׳ שלח עמי עמי מה עשיתי לך: כמתאוננים. אין מתאוננים אלא לשון עלילה מבקשים עלילה היאך לפרוש מאחרי המקום וכן הוא אומר בשמשון כי תואנה הוא מבקש: רע באזני יי׳. תואנה שהיא רעה באזני יי׳ שמתכוונים שתבא באזניו ויקניט אמרו אוי לנו כמה ליבטנו בדרך הזה שלש׳ ימים שלא נחנו מענוי הדרך: ויחר אפו. אני הייתי מתכוין לטובתכם שתכנסו לארץ מיד: בקצה המחנה. במוקצין שבהם לשפלות אלו ערב רב רבי שמעון בן מנסיא אומר בקצינים שבהן ובגדולים: ויצעק העם אל משה. משל למלך בשר ודם שכעס על בנו והלך הבן אצל אוהבו של אביו ואמר לו צא ובקש עלי מאבא: ותשקע האש. שקעה במקומה שאילו חזרה לאחת הרוחו׳ היתה מקפלת והולכת כל אותו הרוח: והאספסף. אלו ערב רב שנאספו עליהם בצאתם ממצרים: וישובו. גם בני ישראל ויבכו עמהם: מי יאכילנו בשר. וכי לא היה להם בשר והלא כבר נאמר וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר וגו׳ ואם תאמר אכלום והלא בכניסתן לארץ נאמר ומקנה רב היה לבני ראובן וגו׳ אלא שמבקשים עלילה: אשר נאכל במצרים חנם. אם תאמר שמצרים נותנים להם דגים חנם והלא כבר נאמר ותבן לא ינתן להם אם תבן לא היו נותנין להם חנם דגים היו נותנין להם חנם ומהו אומר חנם חנם מן המצות: את הקשואים. אמר ר׳ שמעון מפני מה המן משתנה לכל דבר חוץ מאלו מפני שהן קשים למיניקות אומרים לאשה אל תאכלי שום ובצל מפני התינוק משל למלך כו׳ כדאית׳ בספרי: הקשואים. הם קוקומברו״ש בלע״ז: אבטיחים. בורייק״ש: החציר. כריישי״ן פור״לים ית בוציניא וכו׳: אל המן עינינו. מן בשחר מן בערב: והמן כזרע גד. מי שאמר זו לא אמר זו ישראל אומרים בלתי אל המן עינינו והקב״ה הכתיב בתורה והמן כזרע גד וגו׳ כלומר ראו באי עולם על מה מתלוננים בני והמן כך וכך הוא חשוב: כזרע גד. עגול כגד״א זרע קולייאנדר״ו: בדולח. שם אבן טובה קרי״סטל: סטו

שָׁטוּ הָעָם וְלָקְטוּ וְטָחֲנוּ בָרֵחַיִם אוֹ דָכוּ בַּמְּדֹכָה וּבִשְּׁלוּ בַּפָּרוּר וְעָשׂוּ אֹתוֹ עֻגוֹת וְהָיָה טַעְמוֹ כְּטַעַם לְשַׁד הַשָּׁמֶן׃ וּבְרֶדֶת הַטַּל עַל הַמַּחֲנֶה לָיְלָה יֵרֵד הַמָּן עָלָיו׃ וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה אֶת הָעָם בֹּכֶה לְמִשְׁפְּחֹתָיו אִישׁ לְפֶתַח אָהֳלוֹ וַיִּחַר אַף יְהוָה מְאֹד וּבְעֵינֵי מֹשֶׁה רָע׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל יְהוָה לָמָה הֲרֵעֹתָ לְעַבְדֶּךָ וְלָמָּה לֹא מָצָתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ לָשׂוּם אֶת מַשָּׂא כָּל הָעָם הַזֶּה עָלָי׃ הֶאָנֹכִי הָרִיתִי אֵת כָּל הָעָם הַזֶּה אִם אָנֹכִי יְלִדְתִּיהוּ כִּי תֹאמַר אֵלַי שָׂאֵהוּ בְחֵיקֶךָ כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאֹמֵן אֶת הַיֹּנֵק עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתָיו׃ מֵאַיִן לִי בָּשָׂר לָתֵת לְכָל הָעָם הַזֶּה כִּי יִבְכּוּ עָלַי לֵאמֹר תְּנָה לָּנוּ בָשָׂר וְנֹאכֵלָה׃ לֹא אוּכַל אָנֹכִי לְבַדִּי לָשֵׂאת אֶת כָּל הָעָם הַזֶּה כִּי כָבֵד מִמֶּנִּי׃ וְאִם כָּכָה אַתְּ עֹשֶׂה לִּי הָרְגֵנִי נָא הָרֹג אִם מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְאַל אֶרְאֶה בְּרָעָתִי׃ פ

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה אֶסְפָה לִּי שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָדַעְתָּ כִּי הֵם זִקְנֵי הָעָם וְשֹׁטְרָיו וְלָקַחְתָּ אֹתָם אֶל אֹהֶל מוֹעֵד וְהִתְיַצְּבוּ שָׁם עִמָּךְ׃ וְיָרַדְתִּי וְדִבַּרְתִּי עִמְּךָ שָׁם וְאָצַלְתִּי מִן הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלֶיךָ וְשַׂמְתִּי עֲלֵיהֶם וְנָשְׂאוּ אִתְּךָ בְּמַשָּׂא הָעָם וְלֹא תִשָּׂא אַתָּה לְבַדֶּךָ׃ וְאֶל הָעָם תֹּאמַר הִתְקַדְּשׁוּ לְמָחָר וַאֲכַלְתֶּם בָּשָׂר כִּי בְּכִיתֶם בְּאָזְנֵי יְהוָה לֵאמֹר מִי יַאֲכִלֵנוּ בָּשָׂר כִּי טוֹב לָנוּ בְּמִצְרָיִם וְנָתַן יְהוָה לָכֶם בָּשָׂר וַאֲכַלְתֶּם׃

שָׁיְטִין עַמָּא וְלָקְטִין דְּצָבֵי טָחֵין בְּרֵיחַיָּא אוֹ דָּצָבֵי דָּאִיךְ בִּמְדוֹכְתָּא וּמְבַשְּׁלִין לֵיהּ בְּקִדְרָא וְעָבְדִין יָתֵיהּ גְּרִיצָן וַהֲוָה טַעְמֵיהּ כִּטְעֵים דְּלִישׁ בְּמִשְׁחָא׃ וְכַד נָחֵית טַלָּא עַל מַשְׁרִיתָא לֵילְיָא נָחֵית מַנָּא עֲלוֹהִי׃ וּשְׁמַע מֹשֶׁה יָת עַמָּא בָּכָן לְזַרְעֲיָתְהוֹן גְּבַר בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵיהּ וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ לַחֲדָא וּבְעֵינֵי מֹשֶׁה בִּישׁ׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לְמָא אַבְאֶשְׁתָּא לְעַבְדָּךְ וּלְמָא לָא אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ לְשַׁוָּאָה יָת מַטּוֹל כָּל עַמָּא הָדֵין עֲלָי׃ הַאֲבָא אֲנָא לְכָל עַמָּא הָדֵין וְאִם בְּנַי אִנּוּן דַּאֲמַרְתְּ לִי סוֹבַרְהִי בְּתֻקְפָךְ כְּמָא דִמְסוֹבַר תּוּרְבְּיָנָא יָת יַנְקָא עַל אַרְעָא דְּקַיֵּמְתָּא לַאֲבָהָתְהוֹן׃ מְנָן לִי בִּשְׂרָא לְמִתַּן לְכָל עַמָּא הָדֵין אֲרֵי בָּכָן עֲלַי לְמֵימַר הַב לָנָא בִּשְׂרָא וְנֵיכוּל׃ לֵית אֲנָא יָכֵיל בִּלְחוֹדַי לְסוֹבָרָא יָת כָּל עַמָּא הָדֵין אֲרֵי יַקִּיר מִנִּי׃ וְאִם כְּדֵין אַתְּ עָבֵיד לִי קְטוּלְנִי כְעַן קְטוֹל אִם אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ וְלָא אֶחֱזֵי בְּבִשְׁתִּי׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּנוֹשׁ קֳדָמַי שַׁבְעִין גֻּבְרָא מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל דִּי יְדַעְתְּ אֲרֵי אִנּוּן סָבֵי עַמָּא וְסַרְכוֹהִי וְתִדְבַּר יָתְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִתְעַתְּדוּן תַּמָּן עִמָּךְ׃ וְאֶתְגְּלֵי וַאֲמַלֵּיל עִמָּךְ תַּמָּן וַאֲרַבֵּי מִן רוּחָא דִּי עֲלָךְ וַאֲשַׁוֵּי עֲלֵיהוֹן וִיסוֹבְרוּן עִמָּךְ בְּמַטּוֹל עַמָּא וְלָא תְסוֹבַר אַתְּ בִּלְחוֹדָךְ׃ וּלְעַמָּא תֵּימַר אִזְדַּמְּנוּ לִמְחַר וְתֵיכְלוּן בִּשְׂרָא אֲרֵי בְּכֵיתוּן קֳדָם יְיָ לְמֵימַר מָאן יֵיכְלִנַנָא בִּשְׂרָא אֲרֵי טָב לַנָא בְּמִצְרַיִם וְיִתֵּן יְיָ לְכוֹן בִּשְׂרָא וְתֵיכְלוּן׃

בכה ובכה ז' וסימ' נמסר בסדר שמות: למשפחותיו ד' וסימ' נמסר בסדר במדבר סיני: ובעיני' וסי' ובעיני שכם בן. בעיני פרעה ובעיני. והקול נשמע בית. ירא י"י עליכם. גם האיש משה. ובעיני משה רע. ובעיני הסרנים. וידבר גם אבנר. ויישר הדבר בעיני דמלכים. וחברו דדה"י: עבדך לעבדך ז' קמצין וסי' למה הרעת לעבדך. הסגרוני בעלי קעילה. ועשית חסד על עבדך. ולי אני עבדך ולצדוק. ויאמר המלך שלום דאבשלום. כי אתה הבדלתם לך. גם מזדים חשוך עבדך. וכל אתנחתא וסוף פסוקים דכו' במא טוב עשית עם עבדך: האנכי ב' וסי' הריתי. לאדם שחי: לשאת כ"ד נמסר בד"ה א' ריש סי' ט"ו: את ג' בליש' זכר וסי' ואת הדבר אלינו. ואם ככה את עשה לי. ממשח הסוכך: הרג ג' וחס' וסי' ואם ככה את עשה לי. כי הרג תהרגנו ידך תהיה בו. והנה ששון ושמחה הרג. וחד והרג בשנאיהם: ואל אראה ברעתי חד מן י"ח מלין היקון סופרים וסי' נמסר בריש סיפרא דמדבר סיני: ויאמ' י"י אל משה ט' בטעמ' נמסר בסדר במדבר סיני: ולא תשא ג' וסי' ולא תשא למקום בעבורם. ולא תשא עליו חטא. ולא תשא אתה לבדך. ונמס' גם בסדר וארא:

רשי

שטו. אין שייט אלא לשון טיול אישבנייר בלע"ז: וטחנו ברחים וגו'. לא ירד ברחים ולא בקדרה ולא במדוכה אלא משתנה היה טעמו לנטחנין ולנדוכין ולמבושלין: בפרור. קדרה: לשד השמן. לחלוחית של שמן כך פירשו דונש ודומה לו נהפך לשדי בחרבוני קיץ והלמ"ד יסוד נהפך לחלוחי בחרבוני קיץ ורבותי' פי' לשון שדי' אך אי' ענין שדי' אצל שמן ואי' אפשר לומ' לשד השמן לשון וישמן ישורון שא"כ היה המ"ם נקוד קמ"ץ וטעמו למטה תחת המ"ם עכשיו שהמ"ם נקוד פתח קטן והטע' תחת השי"ן לשון שמן הוא והשי"ן נקודה בקמץ גדול ואינ' נקוד בפתח קטן מפני שהוא סוף פסוק. דבר אחר לשד לשון נוטריקון ליש שמן דבש כעיסה הנלושה בשמן וקטופה בדבש ותרגום של אנקלוס מתרגם דליש במשח' נוטה לפתרונו של דונש שהעיסה הנלושה בשמן לחלוחית שמן יש בה: בוכה למשפחותיו. משפחו' משפחו' נאספי' ובוכים לפרסם תרעומתן בגלוי ורבותי' אמרו למשפחותיו על עסקי משפחות על עריות הנאסרות להם: כי תאמר אלי. שאתה אומ' לי שאהו בחיקך והיכן אמר לו כן לך נחה את העם ואומר ויצום אל בני ישראל על מנת שיהיו סוקלי' אתכם ומחרפי' אתכם: על האדמה אשר נשבעת לאבותיו. אתה אומר לי לשאתם בחיקי: ואם ככה את עושה לי. תשש כחו של משה כנקבה ש[...] כשהראהו הקב"ה פ[...] הפורענו' שהוא עתיד להביא עליהם על זאת אמר לפניו אם כן הרגני תחלה: ואל אראה ברעתי. ברעתם היה לו לכתוב אלא שכינ' הכתוב וזה אחד מתקוני סופרי' בתורה לכינוי ולתיקון לשון: אספה לי. הרי תשובה לתלונתך שאמרת לא אוכל אנכי לבדי: והזקנים הראשונים היכן היו והלא אף במצרים ישיבה עמה' שנאמ' לך ואספת את זקני ישראל אלא בתבערה מתו וראוי' היו לכך מסיני דכתי' ויחזו את האלהים שנהגו קלות ראש כנושך פיתו ומדבר בפני המלך וזהו ויאכלו וישתו ולא רצה הקב"ה ליתן אבלות במתן תורה ופרע להם כאן: אשר ידעת כי הם וגו'. אותם שאתה מכיר שנתמנו עליהם שוטרים במצרים בעבודת פרך והיו מרחמים עליהם ומוכים על ידם שנאמר ויכו שוטרי בני ישראל עתה יתמנו בגדולתן כדרך שנצטערו בצרתן: ולקחת אותם. קחם בדברים אשריכם שנתמניתם פרנסים על בניו של מקום: והתיצבו שם עמך. כדי שיראו ישראל וינהגו בהם גדולה וכבוד ויאמרו חביבין אלו שנכנסו עם משה לשמוע דבור מפי הקב"ה: וירדתי. זו אחת מעשר ירידות הכתובות בתורה: ודברתי עמך. ולא עמהם: ואצלתי. כתרגו' וארבי כמו ואל אצילי בני ישרא': ושמתי עליהם: למה משה דומה באותה שעה לנר שמונח על גבי מנורה והכל מדליקין הימנו ואין אורו חסר כלום: ונשאו אתך. התנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם טורח בני שהם טרחנים וסרבנין: ולא תשא אתה לבדך. הרי תשובה למה שאמר' לא אוכל אנכי לבדי: התקדשו. הזמינו עצמכם לפורענו' וכן הוא אומ' הקדישם ליום הרגה:

אבן עזרא

שטו העם. מגזרת משוט בארץ וזה יורה כי לא היה נופל זה עם זה רק מפוזר ומפורד: ברחים. של היד ולא יתכן להפריד זה השם כי משנים יהיו הרחים: במדוכה. עץ או אבן שידוכו בה גם יתכן שיעשו עוגות מאשר ידוכו: עוגות. כמו ועשי עוגות: לשד. יש אומרים כי הלמ"ד נוסף כלמ"ד שלאנן ושלו והיה ראוי להיות השמן שלא רע בעבור שהו' אחר השם והנכון בעיני שלמ"ד לשד שורש כמו נהפך לשדי והו' הפך בחרבוני קיץ והיא האלה הנכבדת העולה למעלה מכל שמן ויהי' השמן שלפניו כמשמעו: בוכה למשפחותיו. שהתחברו המשפחות לבכות כאשר יעשו בבכותם על מת: איש לפתח אהלו. בפרהסיא: ובעיני משה רע. פעל עבר או תאסר מלת היה: למה הרעות לעבדך. הכתוב דבר על הבא במהרה: ולמה לא מצאתי חן בעיניך. כאשר אמרתי שלח נא ביד תשלח ומלת מצתי חסרת אלף ורבים כמוה כי אי' תימה לחסרון המלך יהוא: הריתי. האנכי אמם: ילדתיהו. או אנכי אביהם כמו ילד את שלח: שאהו. עד בואו אל האדמה: מאין. במ"ם שם מקום ובלא מ"ם כמו לא וכמהא מלת הן אתם מאין: כי כבד. פעל עבר כמו כי זקן יצחק או יחסר הוא: את. לשון זכר ונקבה כמו לך גם בך ושמך ואתך ואתה לשון זכר לבדו: הרגני. כמו המיתני זה עשה לי בצדקתך ובעבו' פיוסי וזה טעם ואם מצאתי חן בעיניך: ואל אראה. עוד ברעה שאני בה ואין צורך לתקון הסופרים: אספה לי. מלה זרה ויתכן שהיא כן בעבור אות הגרון וכן ערבה לפני התיבה: ושוטריו. כי יש זקנים שבאו בימי' ואינם ראוים להיותם שוטרים גם יש שוטרים ואינם זקנים: וירדתי. הכבוד ירד באש בתוך הענן: ודברתי אתך שם. וכאשר תשמע את הקול ישמעו גם הם: ואצלתי. כטעם אקח מאשר אצלך ודע כי הרוח כמו החכמה ואם תנתן מחכמת ראובן לשמעו' לא תחסר חכמת ראובן רק כשארה כאשר היא והמשל בנר: התקדשו. כמצא לשבח ולגנאי לשון התקדש וכן היקדש שהוא לשון טומאה: ולא

ולא ימים׳ כפל : חמשה ימים. כנגד האצבעות היד האוכלים : עשרה. כפל בשתי ידיו גם עשרים כמשל האומרים יאכל כל מה שיאכל באצבעות ידיו ורגליו : חדש ימים׳ פירושו שישוב ערך הלבנה באורה כאשר היתה וכן שנתים ימים. וטעם מאפכם כי הריח באף ויצא הריח ממנו ולא ימצא : לזרא׳ באלף תחת הא כמו קראן לי מרא כי אותיות האו״י מתחלפי׳ וטעם לזרא הוא דבר זר נתעב לתולדת שלא הרגיל אדם בו : שש מאות אלף רגלי. ואין צורך להזכיר הפחותים. ורבים פירשו זאת הפרשה לטעמים רבים יש אומרים כי משה אמר מה שיאמרו לו ישרא׳ בעת שישאלו מה הוא הבשר והתשובה שיאמר להם אין לכם צורך לשאול : היד יי׳ תקצר. ולא אדע למה הבירה הזאת רק הדבר כמשמעו כי משה לא ידע כי השם יחדש אות או מופת כי אם להצדיק כאילו כאשר אפרש ומצא להם. כדברי המתרגם ארמית ומה כבר דרש קדמונינו שלא ישחט על הבהמה ויאסף על הדג : היקרך. כמו ויקר מקרה : ויצא משה. מאהל מועד : ויאצל. על דעתי מהבנין הכבד הנוסף. וי״א ויתנבאו כפ״א רפה בלשון ישמעא : ולא יספו. פעם שנית וכן קול גדול ולא יסף ולא יסף עוד לדעתה ואין מדקדק הלשון להיותו מגזרת פן תספו בכל חטאתם אמרו חכמים ז״ל שלקח משה מכל שבט ששה והנה שנים ושבעים ובעבור שאמר לו השם שבעים איש הניח השנים וזה נכון והמה בכתובים. בתחלה ולא יצאו. ממחנה ישר׳ אל אהל מועד : וירץ הנער. בה״א הוא הנודע לשרת משה חוץ מיהושע כי שרות יהושע איננו כשרות כל נער : מבחוריו. יש אומרים שפירושו מבחרותו והטעם שלא אמר כדברי זקן ויש מדביקים מבחוריו עם משרת משה והטעם ששרת אותו מיום שהיה בחור וזה איננו נכון כי זה המעשה היה בשנה השנית והנכון בעיני שהוא מבחוריו הוא מהמובחרים לשרת משה כי אחרים יש עמו ודע כי מלת בחור בלשון רבים פעם תמצאנה ופעם לא תמצאנה וכן מלת שרים אולי הם שני משקלים : כלאם. כפתח הלמ״ד בעבור אות הגרון שבא אחריו׳ ונפתחה

לא יום אחד תאכלון חד מן ג׳ פסו׳ דמיין אית בהון לא ולא ולא ולא וסי׳ לא יום אחד תאכלון ולא׳ לא תאבה לו ולא תשמע אליו׳ והיה כי תרבו ופריתם : ויאמר משה ב׳ בטע׳ זרקא וסי׳ שש מאות אלף רגלי׳ בזאת תדעון כי יי׳ שלחני : להם ה׳ דסבירין לכם ומטעין בהו ספרי וסי׳ בשר אתן להם. ומדתם מחוץ

לא יום אחד תאכלון ולא יומים ולא חמשה ימים ולא עשרה ימים ולא עשרים יום : עד חדש ימים עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא יען כי מאסתם את יהוה אשר בקרבכם ותבכו לפניו לאמר למה זה יצאנו ממצרים : ויאמר משה שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים : הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם :

פ

ויאמר יהוה אל משה היד יהוה תקצר עתה תראה היקרך דברי אם לא : ויצא משה וידבר אל העם את דברי יהוה ויאסף שבעים איש מזקני העם ויעמד אתם סביבת האהל : וירד יהוה בענן וידבר אליו ויאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש הזקנים ויהי כנוח עליהם הרוח ויתנבאו ולא יספו : וישארו שני אנשים במחנה שם האחד אלדד ושם השני מידד ותנח עליהם הרוח והמה בכתבים ולא יצאו האהלה ויתנבאו במחנה : וירץ הנער ויגד למשה ויאמר אלדד ומידד מתנבאים במחנה : ויען יהושע בן נון משרת משה מבחריו ויאמר אדני משה כלאם :

לא יומא חד תיכלון ולא תרין יומין ולא חמשא יומין ולא עסרא יומין ולא עסרין יומין : עד ירח יומין עד די תקוצון ביה ויהי לכון לתקלא חלף דקצתון ית מימרא דיי׳ דשכינתיה שריא ביניכון ובכיתון קדמוהי למימר למה דנן נפקנא ממצרים : ואמר משה שית מאה אלפין גברא ריגלאה עמא די אנא ביניהון ואת אמרת בסרא אתן להון ויכלון ירח יומין : הען ותורין יתנכסון להון היספקון להון אם ית כל נוני ימא יתכנשון להון היספקון להון : ואמר יי׳ למשה המימרא דיי׳ יתעכב כען תחזי הירעינך פתגמי אם לא : ונפק משה ומליל עם עמא ית פתגמיא דיי׳ וכנש שבעין גברא מסבי עמא ואקים יתהון סחרנות משכנא : ואתגלי יי׳ בעננא ומליל עמיה ורבי מן רוחא די עלוהי ויהב על שבעין גברא סביא והוה כד שרת עליהון רוח נבואה ומתנבאין ולא פסקין : ואשתארו תרין גברין במשריתא שום חד אלדד ושום תנינא מידד ושרת עליהון רוח נבואה ואינון בכתיביא ולא נפקו למשכנא ומתנבאין במשריתא : ורהט עולימא וחוי למשה ואמר אלדד ומידד מתנבאין במשריתא : ואתיב יהושע בר נון משומשניה דמשה מעולמוהי ואמר רבוני משה אסרינון :

לעיר. יניח יי׳ לאחיכם דאוריה׳ וחברו דיהושע. ועתה הניח יי׳ : היד ב׳ וסי׳ היד יי׳ תקצר׳ היד יואב הזה : דברי י״ג וסי׳ היד יי׳ תקצר׳ ומדוע הקליתני׳ ויען איש ישראל את איש׳ הבית הזה אשר אתה בונה. ויאמר אליהו התשבי׳ בן יהיה דברי אשר יצא מפי׳ ואת כל אלה ידי עשתה׳ ויאמר יי׳ אלי השכת׳ הלא כה דברי כאש נאם יי׳ והנביא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר׳ ושל אחריו בפסוק שני׳ כי כה אמר יי׳ לפי מלאת לבבל׳ ויתפלל אל יי׳ ויאמר אנא יי׳ דיונה׳ אחרי דברי לא ישנו : אם לא ז׳ ס״פ וסי׳ נמסר בסדר חיי שרה : כנוח ב׳ וסי׳ כנוח עליהם הרוח. כפות רגלי הכהנים : עליהם י״ג חס נמסר בסדר ויגש : האהלה ח׳ וסי׳ נמסר בשפטי׳ סימן ד׳ גבי יעל וסיסרא :

עד חדש ימים. זו בכשרים שמתמתנין על מטותיהן ואחר כך נשמתן יוצאת וברשעי׳ הוא אומר הבשר עודנו בין שניהם כך היה שנויה בספרי אבל במכילתא שנויה חילוף הרשעים אוכלין ומצטערין שלשים יום והכשרים הבשר עודנו בין שניהם : עד אשר יצא מאפכם. כתרגומו דתקוצון ביה יהא דומה לכם כאילו אכלתם ממנו יותר מדאי עד שיוצא ונגעל לחוץ דרך האף : והיה לכם לזרא. שתהיו מרחקין אותו יותר ממה שקרבתם ובדברי רבי משה הדרשן ראיתי שיש לשון שקורין לחרב זרא : את יי׳ אשר בקרבכם. אם לא שנטעתי שכינתי ביניכ׳ לא גבה לבבכם ליכנס לכל הדברים הללו : שש מאות אלף רגלי. לא חש למנות את הפרט שלשת אלפים היתרים רבי משה הדרשן פירש שלא בכו אלא אותן שיצאו ממצרים : הצאן ובקר ישחט. זה אחד מארבעה דברים שהיה רבי עקיבה דורש ואין רבי שמעון דורש כמותו רבי עקיבה אומר שש מאות אלף רגלי ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים : הצאן ובקר. הכל כמשמעו מי מספיק להם כענין שנאמר ומצא כדי גאולתו ואינו קשה זו או שמעו לא המורים אלא לפי שלא אמ׳ ברבים חיסך לו הכתוב ולא נפרע ממנו וזו של מריבה היתה בגלוי לפיכך לא חיסך לו הכתוב רבי שמעון אומר חס ושלום לא עלתה על דעתו של אותו צדיק כך מי שכתוב בו בכל ביתי נאמן הוא יאמר אין המקום מספיק לנו אלא כך אמר שש מאות אלף רגלי וגו׳ ואת׳ אמרת בשר אתן לחדש ימים ואחר כך תהרוג אומה גדולה כזו : הצאן ובקר ישחט להם. כדי שיהרגו ותהי אכילה זו מספקתן עד עולם וכי שבחך הוא זה אומר לו לחמור טול כור שעורים וכחתוך ראשך השיבו הקב״ה ואם לא אתן יאמרו שקצרה ידי הטוב בעיניך שיד יי׳ תקצר בעיניהם יאבדו הם ומאה כיוצא בהם ואל תהי ידי קצרה לפני אפי׳ שעה אחת : עתה תראה היקרך דברי׳ רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומ׳ אי אפשר לעמוד על הטפל מאחר שאין מבקשים אלא עלילה לא תספיק להם סופן לדון אחריך אם אתה נותן להם בשר בהמה גסה יאמרו דקה בקשנו ואם אתה נותן דקה יאמרו גסה בקשנו חיה ועוף בקשנו דגים וחגבים בקשנו אמ׳ לו אם כן יאמרו שקצרה ידי אמר לפניו הריני הולך ומפייסן אמר לו עתה תראה היקרך דברי שלא ישמעו לך הלך משה לפייסן אמר להם היד יי׳ תקצר הן הכה צור ויזובו מים וגו׳ הגם לחם יוכל תת אמרו פשרה היא זו אין בו כח למלאת שאלתינו וזהו שנ׳ ויצא משה וידבר אל העם כיון שלא שמעו לו ויקח שבעים איש וגו׳ : ולא יספו. לא נתנבאו אלא אותו היום לבדו כך מפורש בספרי ואנקלוס תרגמו ולא פסקין שלא פסקה נבואה מהם : וישארו שני אנשים. מאותן שנבחרו אמרו אין אנו כדאי לגדולה זו : והמה בכתובים. במבוררים שבהם לסנהדרין ונכתבו כלם נקובים בשמות ועל ידי גורל לפי שהחשבון עולה לשנים עשר שבטים ששה ששה לכל שבט ושבט חוץ משני שבטי׳ שאין מגיע אליהם אלא חמשה חמשה אמר משה אין שבט שומע לי לפחות משבטו זקן אחד מה עשה נטל ע״ב פתקין וכתב על שבעים זקן ועל שנים חלק וברר מכל שבט ושבט ששה והיו ע״ב אמר להם טלו פתקיכם מתוך קלפי מי שעלה בידו זקן נתקדש מי שעלה בידו חלק אמר לו לא המקום חפץ בך : וירץ הנער. יש אומרים גרשום בן משה היה : כלאם. הטל עליהם צרכי צבור והם כלים מאליהם. דבר אחר תנם אל בית הכלא לפי שהיו מתנבאים משה מת ויהושע מכניס את ישראל לארץ :

המקנא

ויאמר לו משה המקנא אתה לי ומי יתן כל עם יהוה נביאים כי יתן יהוה את רוחו עליהם: ויאסף משה אל המחנה הוא וזקני ישראל: ורוח נסע מאת יהוה ויגז שלוים מן הים ויטש על המחנה כדרך יום כה וכדרך יום כה סביבות המחנה וכאמתים על פני הארץ: ויקם העם כל היום ההוא וכל הלילה וכל יום המחרת ויאספו את השלו הממעיט אסף עשרה חמרים וישטחו להם שטוח סביבות המחנה: הבשר עודנו בין שניהם טרם יכרת ואף יהוה חרה בעם ויך יהוה בעם מכה רבה מאד: ויקרא את שם המקום ההוא קברות התאוה כי שם קברו את העם המתאוים: מקברות התאוה נסעו העם חצרות ויהיו בחצרות: פ

ותדבר מרים ואהרן במשה על אדות האשה הכשית אשר לקח כי אשה כשית לקח: ויאמרו הרק אך במשה דבר יהוה הלא גם בנו דבר וישמע יהוה: והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה: ס

ויאמר יהוה פתאם אל משה ואל אהרן ואל מרים צאו שלשתכם אל אהל מועד ויצאו שלשתם: וירד יהוה בעמוד ענן ויעמד פתח האהל ויקרא אהרן ומרים ו

ואמר ליה משה הקנאתי את מקני לי רעינא פון דיהון כל עמא דיי נביאין ארי יתן יי ית רוח נבואתיה עליהון: ואתכניש משה למשריתא הוא וסבי ישראל: ורוח נפלי מן קדם יי ואפרח שליו מן ימא ורמא על משריתא כמהלך יומא לכא וכמהלך יומא לכא סחור סחור למשריתא וכרום תרתין אמין על אפי ארעא: וקם עמא כל יומא ההוא וכל ליליא וכל יומא דבתרוהי וכנשו ית שליו דאזער כנש עשרא דגורין ושטחו להון משטיחין סחור סחור למשריתא: בסרא עד כען בין שניהון עד לא פסק ורוגזא דיי תקיף בעמא וקטל יי בעמא קטול סגי לחדא: וקרא ית שמא דאתרא ההוא קברי דמשאלי ארי תמן קברו ית עמא דשאילו: מקברי דמשאלי נטלו עמא לחצרות והוו בחצרות: ומלילת מרים ואהרן במשה על עיסק אתתא שפירתא דנסיב ארי אתתא שפירתא דנסיב רחיק: ואמרו הלחוד ברם עם משה מליל יי הלא אף עמנא מליל ושמיע קדם יי: וגברא משה עינותן לחדא מכל אנשא די על אפי ארעא: ואמר יי בתכיף למשה ולאהרן ולמרים פוקו תלתיכון למשכן זמנא ונפקו תלתיהון: ואתגלי יי בעמודא דעננא וקם בתרע משכנא וקרא אהרן ומרים

ג' מל' · ב' ר"פ כל איש ישראל · ל' בקרי' · ב' בתרי ליש' · ב' וכ"כ · ל' כל הארץ · ל' · ל' מל' בתור' · ל' · ח' · ט' פסו' כל וכל וכל · ל' ותר כל יום · ג' ל' מל' · ל' ומל' · יב' מל' בתור' וכל · תרי' דכל במח' אלישע · ה' · ד' · מל' · כ' · מל' · ל' · ל' וחס' ו"ו · ל' · ל' וחס' ו"ו · ל' · עניו ה' · ט' בטע' בסיפ' כמל' חס' במ"ח · ל' · ל' · כ' ול' מל' במ"ח חס'

נביאים ג' מלא' וסי' המקנא אתה לי · בהברית איזבל · וגם נביאים העמדת דעזרא: ויאסף ב' מלרע וסי' ויאסף משה אל המחנה · ויאסף כל איש ישר' אל: ויגז ב' בתרי לישני וסי' ויגז שלוים מן הים ויטש על · ויגז את ראשו: על פני הארץ ה' חס' בל וס' ובאמתים · אנכי עשיתי את השמים · ואנשי תמיד יבדילו · הבונה בשמים · עשה עש כסיל · ושארא על פני כל הארץ: ויאספו ו' פתחין וסימ' בלשון ארמי סביא סלוא שלחו ושלחו פלשתאי גרמוי דמלבא ולאחיהון חמרא וכספא ופירושא דילהון בלשון הקדש בסדר שמות: חמרים ג' ב' חס' וא' מלא וסימ' ויצברו אתם חמרים ב' בו וחס' · הממעיט אסף עשרה חמרים: סביבו' ב' מלאים בתורה וסימ' ורוח נסע מאת יי' · ויקם העם כל היום · ושארא סביבת כתיב וכל נביאים וכתובים מלאים במ"א חסר וסימ' ורכב אש סביבת אלישע: ואף יי' ל' והוא חד מן מ' מלין מנא' א' קדמא נסיב וי"ו ותנינא יי' וסי' במס' רבת': רבה מאד ה' וסימ' הבשר עודנו בין שיניהם · והיה כל נפש חיה · תהיה דגתם כדגת הים הגדול · נחשת רבה מאד ד"ה · ויהי מקנהו שבעת דאיוב: ויקרא את שם המקום ד' בליש' וסימ' לוז שם העיר · אשר דבר אתו שם · המקום ההוא קברות התאוה · עמק ברכה כי שם ברכו את יי' · דד"ה:

המקנא אתה לי: הקנאתי את קנאתי: לי · כמו בשבילי · כל לשון קנאה אדם הנותן לב על הדבר או לנקום או לעזור · אכפר"כמנט בלע"ז · אוחז בעובי המשא: ויאסף משה · מפתח אהל מועד: אל המחנה · נכנסו איש לאהלו: ויאסף · לשון כניסה אל הבית כמו ואספתו אל תוך ביתך · ולב לכלם יאבוד ולא ידע מי אוספם · תלמד שלא הביא ע' עליהם פורענות עד שנכנסו הצדיקי' איש לאהלו: ויגז · ויפריח · וכן כי גז חיש וכן נגוז ועבר: ויטוש · ויפשט כמו והנם נטושים על פני כל ה' הארץ וכנטשתיך המדברה: וכאמתי' · פורחו' בגובה עד שהן כנגד לבו של אד' כדי שלא יהא טורח ב' באסיפתן לא להגביה ולא לשחו': הממעיט · מי שאוסף פחות מכלם העצלים והחגרי' אסף עשרה חמרים: וישטחו · עשו אותן משטיחין משטיחין: טרם יכרת · כתרגומו עד לא פסק · דבר אחר אינו מספיק לפוסקו בשניו עד שנשמתו י' יוצאה: ותדבר · אין דבור בכל מקום אלא לשון קשה וכן הוא אומר דבר האיש אדוניה ארץ אתנו ק' קשות · אין אמיר' בכל מקום אלא לשון ת' תחנוני' וכן הוא אומר ויאמ' אל נא אחי תרעו יב ויאמ' שמעו נא דברי · כל נא לשון בקשה: ותדבר מרים ואהרן · היא פתחה בדבור ת' תחלה לפיכך הקדימ' הכתוב תחלה ומניין שהיתה יודעת מרים שפירש משה מן ה' האשה רבי נתן אומר מרי' היתה בצד צפורה בשעה שנאמר למשה אלדד ומידד מתנבאים במחנה כיון ששמעה צפורה אמרה אוי ל' לנשותיהן של אלו אם הם נזקקים לנבואה שיהיו פורשין מ' מנשותיהן כדרך ש' שפירש בעלי ממני ו' ומשם ידעה מרים והגידה לאהרן ומה מרים שלא נתכוונה לגנותו כך נענשה קל וחומר למספר בגנותו של חבירו: האשה הכושית · מגיד שהכל מודים ביפיה כשם ש' שהכל מודי' בשחרותו של כושי: כושית · בגימטרייא יפת מראה: על אודות האשה · על אודות גירושיה: כי אשה כושית לקח · מה תלמוד לומר אלא יש לך אשה נאה ביופיה ואין נאה במעשיה במעשיה ולא ביופיה אבל זאת נאה בכל: האשה הכושית · על שם נויה נקראת כושית כאדם הקורא את בנו נאה כושי כדי שלא תשלוט בו עין רעה: כי אשה כושית לקח · ועתה גרשה: הרק · אך עמו לבדו דבר יי': הלא גם בנו דבר · ולא פירשנו מדרך ארץ: ענו · שפל וסבלן: פתאם · נגלה עליהם פתאם והן טמאין בדרך ארץ והיו צועקים מים מים להודיעם שיפה עשה משה שפירש מן האשה מאחר שנגלית עליו שכינ' תדיר ואין עת קבועה לדבור: צאו שלשתכם · מגיד ששלשתן נקראו בדבור אחד מה שאי אפשר לפה לומ' ולאוזן לשמוע: בעמוד ענן · יצא יחידי שלא כמדת בשר ודם כשיוצא למלחמה יוצא באוכלוסין וכשיוצא לשלום יוצא במועטין ומדת הקב"ה יוצא למלחמה יחידי שנאמר יי' איש מלחמה ויוצא לשלום באוכלוסין שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן: ויקרא אהרן ומרים · שיהיו נמשכין ויוצאין מן החצר לקראת הדבור: ויצאו

המקנא אתה לי · ה"א המקנא והיה ראוי להיותו בשוא ובפתח ובעבור היותו תחת המ"ם שוא נע ושני שואים נעים לא יתחברו לעולם · ומלת מי יתן כשואל חפץ בדבר כאומר מי יתן לי זאת השאלה והחפץ: ויאסף משה · הלך בלווי עם הזקנים לחלוק להם כבוד: ורוח נסע · יום שני: ויגז · כרת כמו גזי נזרך ומגזרתו גז בלכך · וטעם ויגז שהיו בשפת ים רבים כחול והכה גז מהם ומלת ויגז מפעלי הכפל כמו ויחם בשר הילד: ויטוש · כמו ויפרוש והטעם כדבר נטוש אין כח בו לעוף וכן והנם נטושים על פני כל הארץ: סביבות המחנה · בלבד גם הטעם שהיה כאמתי' בכל מקום גבוה או שפל: וישטחו · כמו ויפרשו וכן שטחתי אליך כפי ואם הם שני בנינים: מכה רבה · דבר היה: ויקרא · הקורא או משה: קברו · הקוברים כמו ויאמר ליוסף: נסעו העם חצרות · אל חצרות דרך קצרה · וטעם ויהיו בחצרו' דבק עם ותדבר מרי' כי בעבורה ישבו שם כי כן כתוב: ותדבר מרים · היא דברה גם אהרן הסכים או החרים על כן נענשה · וטעם ותדבר עם בי"ת דרך גנאי כמו וידבר העם באלהים גם ימצא לשבח גם בדרך נבואה יש אומרי' כי משה מלך על כוש ולקח כושית והמתרגם אמר שפירתא וטעמו לשון כבוד כאשר יקראו הישמעאלים לזפת הלבן גם אנחנו נקרא העור שני כהור והנה לא יתכן שנקרא שם שהוא לשבח להפכו לגנאי ויש אומרי' כי כוש בן ימיני הוא שאול וכן הלא כבני כושיים וכבר פירשתיו והישר בעיני שזו הכושית היא צפורה כי היא מדינית ומדינים הם ישמעאלים והם דרים באהלים וכן כתוב ירגזון יריעו' ארץ מדין ובעבור חום השמש אין להם לבן כלל וצפורה היתה שחורה ודומה ל' לכושית · וטעם כי אשה כושית לקח זה הדבור שדברה מרים ומה נכבד דברי קדמונינו ש' שאמרו על הזקני' אשריהם ואוי לנשיהם והנה חשדו משה כי לא נמנע לשכב עם צפורה רק בעבור שאיננה יפה: ויאמרו הרק אך במשה · הביא ראיה כי לא עשה זה לקדושת השם כי הם היו נביאים ואין המשכב אסור להם: הרק אך · והאחד יספיק רק הוא דרך צחות כמו המבלי אין קברים: וישמע יי' · ואם דברו בסתר: ענו מאד · במשקל שלו והטעם שלא בקש גדולה על אחיו: פתאום · המ"ם נוסף כמ"ם שלשום והוא מגזרת פתי דבר שלא עלה על לב: צאו שלשתכם ויצאו שלשתם · כל אחד מאהלו והנה דרך כלל ואחר כן פרט וירד יי' בעמוד ענן ויקרא אהרן ומרים ומשה שומע: שמעו

אבן עזרא

שמעו נא. כמו עתה׃ נביאכם. מי שיהיה מכם נביא יי׳׃ במראה. פירושו אם יהיה נביאכם שהוא נביא יי׳ כמו והנבואה עודד הנביא האהלה שרה אמו כשלך אלהים עולם׃ במראה. במראות הלילה׃ בחלום אדבר בו. כפול כדרך הנבואות׃ בכל ביתי נאמן הוא. טעמו כבן בית שיכנס בלא רשות ואם יכנס דרך ידבר ברכיו ואתם כאשר אתודע לכם בחלום תדעו ואם לא אין לכם רשות לשאול׃ פה אל פה אדבר בו. הטעם בלא אמצעי׃ במראה ולא בחידות. הטעם שאמר אז לו הדבור כאשר הוא כצורת ה המשכן׃ ולא בחידות. כמו הנשר הגדול׃ ותמונת יי׳ יביט. כטעם הראני נא את כבודך או שהוא בהקיץ׃ וילך. שכבוד והעד והענן סר׃ מעל האהל. מעל פתח האהל׃ והנה מצורעת. תחסר מלת היא כמו כאשר קרא׃ בי אדני. פרשתיו׃ אל נא. אל עתה׃ נואלנו. מבנין נפעל ואין לו ריע כי אם נואלו שרי צען ויש אומ׳ שהוא הפוך מאולת קטורה וטעמו ידוע׃ אל נא תהי כמת. אל עתה תהיה אחותנו כנפל המת כאשר יצא מבטן אמו כאכל חצי בשרו וכן בשר המצורע ואין צורך לתיקון סופרים׃ ויצעק משה. זה יורה שהיה בצער על אחותו׃ אל. אתה שם הגבורה בידך עתה רפא עתה לה על כן השיב השם ואביה ואילו אביה כעס עליה וירק בפניה הלא תכלם לראות פניו שבעת ימים׃ תסגר׃ כמו המצורעים שלא יזיקו אחרים׃ ואחר תאסף. תחשב מהיטוב וכן ואספת מצרעתו ואחר שבאה אל המחנ׳ נסעו העם מחצרו׳׃ ויחנו במדבר פארן. ועל דעת רבים שהענן היה שם בעבור שמצאו ושכן הענן במדבר פארן ויפרשו הענן סר מעל האהל כמשמעו ולפי דעתי אין זה הפי׳ נכון׃

רשי

ויבאו שניהם. ומפני מה משכן והפרישן מתמה לפי שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכלו שלא בפניו וכן מצינו בנח שלא בפניו נאמר איש צדיק תמים ובפניו נאמ׳ כי אותך ראיתי צדיק לפני. דבר אחר שלא ישמע בנזיפתו של אהרן׃ שמעו נא דברי. אין נא אלא לשון בקשה׃ אם יהיה נביאכם. אם יהיו לכם נביאים׃ יי׳ במראה אין אתודע׳. שכינת שמי אין נגלית עליו באספקלריא ה המאירה אלא בחלום וחזיון׃ פה אל פה. אמרתי לו לפרוש מן האשה והיכן אמרתי לו בסיני לך אמו׳ להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי׃ ומראה ולא בחידות׃ ומראה זה מראה ד דבור שאני מפרש לו דבורי במראית פנים שבו ואיני סותמו לו בחידות כענין שנאמ׳ ליחזקאל חוד חידה וגו׳. יכול מראה שכינה תלמוד לומ׳ לא תוכל לראות את פני׃ ותמונת יי׳ יביט. זה מראה אחורים כענין שנאמר וראית את א אחורי׃ בעבדי במשה. אינו אומ׳ בעבדי משה אלא בעבדי במשה בעבדי אעפ״י שאינו משה במשה אפי׳ אינו עבדי כדאי הייתם לירוא מפניו וכל שכן שהוא עבדי ועבד מלך מלך היה לכם לומר אין ה המלך אוהבו חנם ו ואם תאמרו איני מכי׳ במעשיו זו קשה מן הראשונה׃ ויחר אף יי׳ בם וילך. מאחר שהודיעם סרחונם גזר עליהם נדוי קל וחומר לבשר ודם שלא יכעוס על חבירו עד שיודיעהו סרחונו׃ והענן סר. ואחר כך והנה מרי׳ מצורעת כשלג. משל למלך שאמר לפידגוג רדה את בני אבל לא תרדנו עד שאלך מ מאצלך שרחמי עליו׃ נואלנו. כתרגומו לשון אויל׃ אל נא תהי אחותנו זו׃ כמת. שהמצורע חשוב כמת מה מת מטמא בביאה אף מצורע מטמא ב בביאה׃ אשר בצאתו מרחם אמו. אמנו היה לו לומר אלא שכנה הכתוב וכן חצי בשרו חצי בשרנו היה לו לומר אלא שכנה הכתו׳׃ אשר מאחר שיצאת מרחם אמנו היא לנו כאילו נאכל חצי בשרנו שנאמר כי אחינו בשרנו הוא. ולפי משמעו אף הוא נראה כן אין ראוי לאח להניח את אחותו להיות כמת׃ אשר בצאתו. מאחר שיצא זה מרחם אמו של זה שיש כח בידו לעזור ואינו עוזרו הרי כאכל חצי בשרו שאחיו בשרו הוא׃ דבר אחר אל נא תהי כמת. אם איכך רופאה בתפלה מי מסגירה או מי מטהרה אני אי אפשר לראותה שאני קרוב ואין קרוב רואה את הנגעים וכהן אחר אין בעולם וזהו אשר בצאתו מרחם אמו׃ אל נא רפא נא לה. בא הכתו׳ ללמדך דרך ארץ שהשואל דבר מחברו צריך לומר שנים או שלשה דברי תחנונים ואחר כך יבקש שאלותיו׃ לאמר. מה תלמוד לומר אמר לו השיבני אם אתה מרפא אותה אם לאו עד שהשיבו ואביה ירק ירק וגו׳ רבי אלעזר בן עזריה אומר בארבעה מקומות בקש משה מלפני הקב״ה להשיבו אם יעשה שאלותיו אם לאו עד שהשיבו עתה תראה וגו׳ כיוצא בו ויאמר משה לפני יי׳ לאמר יפקוד יי׳ אלהי הרוחות לכל בשר כיוצא בו ואתחנן אל יי׳ בעת ההיא לאמר השיבו רב לך׃ רפא נא לה. מפני מה לא האריך משה בתפלה שלא יהיו ישר׳ אומרים אחותו עומדת בצרה והוא עומד ומרבה בתפלה׃ ואביה ירק ירק בפניה׳ ואם אביה הראה לה פנים זועפות הלא תכלם שבעת ימים קל וחומר לשכינה ארבעה עשר יום אלא דיו לבא מן הדין להיות כנדון לפיכך אף בנזיפתו תסגר שבעת ימים׃ ואחר תאסף. אומר אני כל האסיפות האמורות במצורעים על שהוא משולח מחוץ למחנה וכשהוא נרפא נאסף אל המחנה כתובה בו אסיפה לשון הכנסה׃ והעם לא נסע. זה כבוד חלק לה המקום בשביל שעה אחת שנתעכבה למשה כשהושלך ליאור שנאמר ותתצב אחותו מרחוק וגו׳׃ חסלת בהעלותך

מסורה

יראתם ג׳ וסימ׳ ומדוע לא יראתם. אנכי עמד בין יי׳. חרב יראתם. וסי׳ בלשון ארמי׳ חרבא דמשה אישתא. וא׳ יראתם יראתם את יי׳ ויהושע׃ וילך ז׳ פתחין וסי׳ נמסר בסוף חיי שרה׃ ירק ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ נמסר בסדר מצורע׃ אבתיו לאבתיו ז׳ חס׳ בסיפא וסי׳ נמסר בסדר במדבר׃

תורה

וַיֵּצְאוּ שְׁנֵיהֶם׃ וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ־נָא דְבָרָי אִם־יִהְיֶה נְבִיאֲכֶם יְהוָה בַּמַּרְאָה אֵלָיו אֶתְוַדָּע בַּחֲלוֹם אֲדַבֶּר־בּוֹ׃ לֹא־כֵן עַבְדִּי מֹשֶׁה בְּכָל־בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא׃ פֶּה אֶל־פֶּה אֲדַבֶּר־בּוֹ וּמַרְאֶה וְלֹא בְחִידֹת וּתְמֻנַת יְהוָה יַבִּיט וּמַדּוּעַ לֹא יְרֵאתֶם לְדַבֵּר בְּעַבְדִּי בְמֹשֶׁה׃ וַיִּחַר אַף יְהוָה בָּם וַיֵּלַךְ׃ וְהֶעָנָן סָר מֵעַל הָאֹהֶל וְהִנֵּה מִרְיָם מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג וַיִּפֶן אַהֲרֹן אֶל־מִרְיָם וְהִנֵּה מְצֹרָעַת׃ וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן אֶל־מֹשֶׁה בִּי אֲדֹנִי אַל־נָא תָשֵׁת עָלֵינוּ חַטָּאת אֲשֶׁר נוֹאַלְנוּ וַאֲשֶׁר חָטָאנוּ׃ אַל־נָא תְהִי כַּמֵּת אֲשֶׁר בְּצֵאתוֹ מֵרֶחֶם אִמּוֹ וַיֵּאָכֵל חֲצִי בְשָׂרוֹ׃ וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ׃ פ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאָבִיהָ יָרֹק יָרַק בְּפָנֶיהָ הֲלֹא תִכָּלֵם שִׁבְעַת יָמִים תִּסָּגֵר שִׁבְעַת יָמִים מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְאַחַר תֵּאָסֵף׃ וַתִּסָּגֵר מִרְיָם מִחוּץ לַמַּחֲנֶה שִׁבְעַת יָמִים וְהָעָם לֹא נָסַע עַד־הֵאָסֵף מִרְיָם׃ וְאַחַר נָסְעוּ הָעָם מֵחֲצֵרוֹת וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר פָּארָן׃

קל״ו· מלל״אל· סימן׃

תרגום

ונפקו תרויהון׃ ואמר שמעו כען פתגמי אם יהון לכון נביאין אנא יי׳ בחזון אנא מתגלי להון בחלמין אנא ממליל עמהון׃ לא כן עבדי משה בכל ביתי מהימן הוא׃ ממלל עם ממלל מלילנא עמיה בחיזו ולא בחידן ובדמות יקרא דיי׳ מסתכל ומא דין לא דחילתון למללא בעבדי במשה׃ ותקיף רוגזא דיי׳ בהון ואסתלק׃ ועננא אסתלק מעילוי משכנא והא מרים חורא כתלגא ואתפני אהרן למרים והא סגירא׃ ואמר אהרן למשה בבעו רבוני לא כען תשוי עלנא חובא דאטפשנא ודי חבנא׃ לא כען תתרחק דא מביננא ארי אחתנא היא צלי כען על בשרא מיתא דין דבה ויתסי׃ וצלי משה קדם יי׳ למימר אלהא בבעו אסי כען יתה׃ ואמר יי׳ למשה ואילו אבוהא מנזף נזף בה הלא תתכלם שבעא יומין תתכלי שבעא יומין מברא למשריתא ובתר כן תתכנש׃ ואסתגרת מרים מברא למשריתא שבעא יומין ועמא לא נטל עד דאתכנשת מרים׃ ובתר כן נטלו עמא מחצרות ושרו במדברא דפארן׃

פרשה

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ שְׁלַח־לְךָ אֲנָשִׁים וְיָתֻרוּ אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אֶחָד אִישׁ אֶחָד לְמַטֵּה אֲבֹתָיו תִּשְׁלָחוּ כֹּל נָשִׂיא בָהֶם׃

פרשה

ומליל יי׳ עם משה למימר׃ שלח לך גוברין ויאללון ית ארעא דכנען דאנא יהיב לבני ישראל גברא חד גברא חד לשבטא דאבהתוהי תשלחון כל רבא דבהון׃

אבן עזרא

שלח לך. כתו׳ שהם אמר לישראל עלה רש והם אמרו נשלח׳ אנשי׳ אז אמר השם שלח לך אנשים. וטעם אנשים שהם ידועים ג גבורים וכן כלם אנשים וחזקת והיית לאיש כי איש היה׃ ויתורו. ויחפשו וכן ולא תתורו׃ כל נשיא בהם. כל אחד הוא נשיא בהם או תהיה מלת אחד מוסכת עמה ואחרת עמה וכן ושנים אנשים שרי גדודים היו בן שאול ורבים כן. וטעם

רשי

שלח לך אנשים. למה נסמכה פרשת מרגלי׳ לפרשת מרים לפי שלקתה על עסקי דבה שדברה באחיה ורשעי׳ הללו ראו ולא לקחו מוסר׃ שלח לך. לדעתך אני איני מצוה לך אם תרצה שלח לפי שבאו ישראל ואמרו נשלחה אנשים לפנינו כמה שנאמר ותקרבון אלי כלכם וגו׳ ומשה נמלך בשכינה אמר אני אמרתי להם שהיא טובה שנאמר אעלה אתכם מעני מצרים חייהם שאני נותן להם מקום לטעות בדברי מרגלים למען לא ירשוה׃

על

על פי ה׳ · ברשותו : כלם אנשים : כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות ואותה שעה כשרים היו : ויקרא משה להושע וגו׳ · התפלל עליו יה יושיעך מעצת מרגלים : עלו זה בנגב · הוא היה הפסולת של ארץ ישראל שכן דרך התגרים מראין את הפסולת תחלה ואחר כך מראים את השבח : את הארץ מה היא · יש ארץ מגדלת גבורים ויש ארץ מגדלת חלשים יש מגדלת אוכלוסין ויש ממעטת אוכלוסין : החזק הוא הרפה · סימן מסר להם אם בפרזים יושבין חזקין הם שסומכין על גבורתם ואם בערי בצורות הם יושבין חלשים הם : הבמחנים · תרגום הבפצחין כרכין פצוחין ופתוחין תלין חומה : הטובה היא · במעיינות ותהומות טובים ובריאים : היש בה עץ · אם יש בהם אדם כשר שמגין עליהם בזכותו :

בכורי ענבים · ימים שהענבים מתבשלים בבכור : ממדבר צין עד רחוב לבא חמת · הלכו בגבוליה באורך וברוחב כמין גם ה הלכו רוח גבול ה דרומי ממקצוע מזרח עד מקצוע מערב כמו שצוה משה עלו זה בנגב דרך גבול ה דרומית מזרחית עד הים שהים הוא גבול מערבי ומשם חזרו ו הלכו כל גבול מערבי על שפת הים עד לבא חמת שהוא אצל הר ההר במקצוע מ מערבית צפונית כמו שמפורש בגבולות ה הארץ בפרשת אלה מסעי : ויבא עד חברון · כלב לבדו הלך שם ונשתטח על קברי א אבות שלא יהא ניסת לחבריו להיות בעצתם וכן הוא אומר ולו אתן את הארץ אשר דרך בה וכתיב ויתנו לכלב את חברון : שבע שנים נבנתה · אפשר שבנה חם את חברון לכנען בנו הקטן קודם שבנה את צוען למצרים בנו הגדול אלא שהית׳ מבונה בכל טוב על אחד משבעה בצוען ובא להודיעך שבחה של ארץ ישראל שאין לך טרשין בארץ ישראל יותר מחברון לפיכך הקצוה לקבור מתים ואין לך מעולה בכל הארצות כמצרים שנ׳ כגן יי׳ בארץ מצרים · וצוען היא המעולה ש שבארץ מצרים ששם מושב המלכים שנאמ׳ כי היו בצוען שריו ו והיתה חברון טובה ממנה שבעה חלקים :

זמורה

אפרים ד׳ קמצי׳ וסימ׳ למטה אפרים הושע בן נון · ויהי איש אחד מהר אפרים · חבור עצבים אפרים הנח לו · צרור עון אפרי׳ צפונה חטאתו · וס׳ בלשון תרגו׳ חוטרא דגברא צריר ומתקן : רפוא חד מן י״ב מלין כתיב אל״ף בסוף ולא קרינ׳ וסימ׳ רפוא · למטה בנימן פלטי בן · ההלכוא · ויהי בהוציאם את המלכים · הקליא ·

וישלח אתם משה ממדבר פארן על פי יהוה כלם אנשים ראשי בני ישראל המה : ואלה שמותם למטה ראובן שמוע בן זכור : למטה שמעון שפט בן חורי : למטה יהודה כלב בן יפנה : למטה יששכר יגאל בן יוסף : למטה אפרים הושע בן נון : למטה בנימן פלטי בן רפוא : למטה זבולן גדיאל בן סודי : למטה יוסף למטה מנשה גדי בן סוסי : למטה דן עמיאל בן גמלי : למטה אשר סתור בן מיכאל : למטה נפתלי נחבי בן ופסי : למטה גד גאואל בן מכי : אלה שמות האנשים אשר שלח משה לתור את הארץ ויקרא משה להושע בן נון יהושע : וישלח אתם משה לתור את ארץ כנען ויאמר אלהם עלו זה בנגב ועליתם את ההר : וראיתם את הארץ מה הוא ואת העם הישב עליה החזק הוא הרפה המעט הוא אם רב : ומה הארץ אשר הוא ישב בה הטובה הוא אם רעה ומה הערים אשר הוא יושב בהנה הבמחנים אם במבצרים : ומה הארץ השמנה הוא אם רזה היש בה עץ אם אין והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ והימים ימי בכורי ענבים : ויעלו ויתרו את הארץ ממדבר צן עד רחב לבא חמת : ויעלו בנגב ויבא עד חברון ושם אחימן ששי ותלמי ילידי הענק וחברון שבע שנים נבנתה לפני צען מצרים : ויבאו עד נחל אשכל ויכרתו משם

ושלח יתהון משה ממדברא דפארן על מימרא דיי כולהון גוברין רישי בני ישראל אינון : ואילין שמהתהון לשבטא דראובן שמוע בר זכור : לשבטא דשמעון שפט בר חורי : לשבטא דיהודה כלב בר יפנה : לשבטא דיששכר יגאל בר יוסף : לשבטא דאפרים הושע בר נון : לשבטא דבנימן פלטי בר רפוא : לשבטא דזבולן גדיאל בר סודי : לשבטא דיוסף לשבטא דמנשה גדי בר סוסי : לשבטא דדן עמיאל בר גמלי : לשבטא דאשר סתור בר מיכאל : לשבטא דנפתלי נחבי בר ופסי : לשבטא דגד גאואל בר מכי : אילין שמהת גובריא די שלח משה לאללא ית ארעא וקרא משה להושע בר נון יהושע : ושלח יתהון משה לאללא ית ארעא דכנען ואמר להון סקו דא בדרומא ותסקון לטורא : ותחזון ית ארעא מה היא וית עמא דיתיב עלה התקיף הוא אם חלש הזעיר הוא אם סגי : ומה ארעא די הוא יתיב בה הטבא היא אם בישא ומה קירויא די הוא יתיב בהין הבפצחין אם בכרכין : ומה ארעא העתירא היא אם מסכינא האית בה אילנין אם לא ותתקפון ותסבון מאבא דארעא ויומיא יומי בכורי עננין : וסליקו ואלילו ית ארעא ממדברא דצין עד רחוב למטי חמת : וסליקו בדרומא ואתא עד חברון ותמן אחימן ששי ותלמי בני גבריא וחברון שבע שנין אתבניאת קדם טנס דמצרים : ואתו עד נחלא דאתכלא וקצו מתמן

אבן עזרא

וטעם שה שמות האנשים · אחר שאמר ואלה שמותם להודיע כי כן היה שמותם לעולם ולא ה השתנו כמו הושע : עלו זה בנגב · עלו זה הדרך בנגב · וידוע כי מצרי׳ הוא נגב ארץ ישר׳ כאשר פירשתי בספר דניאל · והראיה כי רוחב מצרים פחות משלשים מעלות ורוחב ירושלם שלשים ושלש · ומדבר פארן בנגב ארץ מצרים והנה פי׳ בנגב · אינו נגב המחנה רק פירושו כנגב של ארץ כנען והעד בחברון שהוא ליהודה · והכתוב אמר יהודה יעמוד על גבולו מנגב : וראיתם את הארץ מה היא · ומה העם : החזק · למלחמה · ואחר כן פירש מה הארץ הטובה היא שהאויר שלה והמי׳ שלה טובי׳ : הבמחני׳ · כמו הקדריי׳ שחונים באהלים : השמנה היא · לתת חטה אמרו חז״ל כי טעם ויבא על כלב בן יפונה כי כל אחד הלך לבד אחד : צען מצרים · שם מדינה סמוכה אל מצרים וכן מבית לחם יהודה ויש אומ׳ שפירושו מגזרת אהל בל יצען בדרך רחוקה · וטעם להזכיר חברון להודיע שהיא קדמונית : עד נחל אשכול · דברי משה ויתכן להיות כמו וירדוף עד דן להיות שם אחר : קרא

ויאמר ישי לדוד בנו׳ · אבוא זאת המנוחה · רצוא · והחיות רצוא ושוב · ואתיקהא · ומדד ארך הבנין · נקיא · ואל תתן עלינו דינונה · נקיא · מצרים לשמה תהיה · נגוא · ומני שים טעם די כל׳ ושיציא · בית דנא עד יום · יפוא · ויתנו כסף לחצבים · ארעא · ובהרך תקום מלכנו : מה היא ד׳ וסי׳ נמסר בסדר חיי שרה : ואת העם י״ב וסי׳ וישב את כל הרכוש · ואת העם העביר · וראיתם את הארץ · ואת העם צו לאמר · ואת העם צוה יהושע · ואבימלך נלחם בעיר · לבשר בית עצביהם ואת העם · וחברו דד״ה · ואחרי כן נאם יי׳ אתן את צדקיהו · ואת העם אשר בה · וחברו דד״ה · ויתן אלהי אל לבי : השמנה ב׳ וסימ׳ ומה הארץ השמנה היא אם · האבדת אבקש · וא׳ והשמנה וסימ׳ והם במלכותם : בהנה ג׳ וסימ׳ לחטא · אשר הוא יושב · אשר אתה בושת : אם אין ד׳ וסי׳ נמס׳ בסד׳ בשלח : ויבא ה׳ סבירין לשון רבים וסי׳ ויעלו בנגב ויבא · ויבא אלי אנשים · ויבא אלה בבא אל · ויבא אל הגוים אשר · והנה עבדי דוד ויואב בא · יבוא וברותי מכם המורדים · אך בי׳ ל׳ אמר · יבוא וירננו על בכל : אשכל כל ליש׳ מלאים במ״ה חס׳ וסימ׳ בלעדי רק אשר אכלו הנערים · ויבא הפליט ויגד לאברם העברי · ויבאו עד נחל אשכל · ויפנו ויעלו ההרה · אשכל הכופר דודי לי :

זמורה · סוכת גפן ואשכול של ענבים תלוי בה ממשמע שנאמר במוט איני יודע שהוא בשנים מה תלמוד לומר בשנים בשני מוטות הא כיצד שמנה נטלו אשכול אחד נטל תאנה ואחד רמון יהושע וכלב לא נטלו כלום לפי שכל עצמן להוציא דבה נתכוונו כשם שפריה משונה כך עמה משונה ואם חפץ אתה לידע כמה משאוי אחד מהם צא ולמד מאבנים שהקימו בגלגל הרימו להם איש אבן אחד מן הירדן על שכמו והקימוה בגלגל ושקלום רבותינו משקל כל אחד ארבעים סאה וגמירי טונא דמידלי איניש על כתפיה אינו אלא שליש משאוי במשאוי שמסייעין אותו להרים: וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום · והלא ד׳ מאות פרסה על ארבע מאות פרסה היא ומהלך אדם בינוני י׳ פרסאות הרי מהלך מ׳ יום מן המזרח למערב והם הלכו ארכה ורחבה אלא שגלוי לפני הקב״ה שיגזור עליהם יום לשנה קצר לפניהם את הדרך: וילכו ויבאו · מהו וילכו להקיש הליכתן לביאתן מה ביאתן בעצה רעה אף הליכתן בעצה רעה: וישיבו אותם דבר · את משה ואת אהרן: זבת חלב ודבש היא · כל דבר שקר שאין אומרין בו קצת אמת בתחלתו אין מתקיים בסופו: בצורות · לשון חוזק ותרגומו כריכן לשון בירניות עגולות ובלשון ארמי כריך עגול: עמלק יושב וגו׳ · לפי שנכוו בעמלק כבר הזכירוהו מרגלים כדי ליראם: על יד הירדן · יד כמשמעו אצל הירדן ולא תוכלו לעבור: ויהס כלב · השתיק את כלם: אל משה · לשמוע מה שידבר במשה צווח ואמר וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם השומע היה סבור שבא לספר בגנותו ומתוך שהיה בלבם על משה בשביל דברי המרגלים שתקו כלם לשמוע גנותו אמר והלא קרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השליו: עלה נעלה · אפילו בשמים והוא אומר עשו סולמות ועלו שם נצליח בכל דבריו: ויהס · לשון שתיקה: וכן הס כל בשר הס כי לא להזכיר כן דרך בני אדם הרוצה לשתק אגודת אנשים אומר ש״ט: חזק הוא ממנו · כביכול כלפי מעלה אמרו: אוכלת יושביה · בכל מקום שעברנו מצאנום קוברי מתים והקב״ה עשה לטובה כדי לטרדם באבלם ולא יתנו לב לאלו: אנשי מדות · גדולים ובגוהים וצריך לתת להם מדה כגון גלית גבהו שש אמות וזרת וכן איש מדון איש מדה: הנפילים · ענקים מבני שמחזאי ועזאל שנפלו מן השמים בימי דור אנוש: וכן היינו בעיניהם · שמענו אומרים זה לזה נמלים יש בכרמים כאנשים: ענק · שמעניקים חמה בקומתן: לו מתנו · הלואי ומתנו:

אבן עזרא

קרא · הקורא כמו אשר ילדה אותה ללוי · יש מקץ שהוא תחלה ויש מקץ שהוא מסוף ויתכן להיות ראש הארבעים: וילכו · להודיע שלא באו לאהליהם אל המחנה רק מיד הלכו: וישיבו אותם דבר · אל משה ואהרן: ויספרו לו · למשה שהוא העיקר: ויהס כלב · אמר ר׳ יונה המדקדק שטעמו שאמ׳ הסו: ויוציאו דבת הארץ · דבר שלא היה ואין כן ויבא יוסף כי ויבא הפך ויוציאו: דבה · מפעלי הכפל מגזרת דובב שפתי ישנים ובמקומו פ פירשתיו: אוכלת יושביה · שהאויר שלה רע: אנשי מדות · כל איש הוא איש מדה רק טעמו מדות גדולות יותר מהכל וכן אנשי לבב ורבים כמו הם: הנפילים · פרשתיו: מן הנפילים · טעמו וגם אחרי כן אשר יבואו ושם מפורש: את קולם · פעול למלת ותשא גם ויתנו: וילונו · מבנין נפעל מהפעלים השניים הנראים לכפל שלם: טוב

וישאהו ד׳ וסימ׳ במוט בשנים · מבית אבינדב אשר בגבעה · וחברו · וישאהו על הסוסים דד״ה דאמציה: וישיבו י״ז חס׳ וג׳ מלאים וסימ׳ וישיבו אתם דבר · וירא כל ישראל כי לא שמע · הנה אוסיפך אל דד״ה · הלין קדמאי מלאים · ויקחו בידם מפרי · וישב פינחס בן אלעזר · ויקחו את דגן וישיבו · וישלח מלאכי אחרי ·

זמורה ואשכול ענבים אחד וישאהו במוט בשנים ומן הרמנים ומן התאנים: למקום ההוא קרא נחל אשכול על אדות האשכול אשר כרתו משם בני ישראל: וישבו מתור הארץ מקץ ארבעים יום: וילכו ויבאו אל משה ואל אהרן ואל כל עדת בני ישראל אל מדבר פארן קדשה וישיבו אתם דבר ואת כל העדה ויראום את פרי הארץ: ויספרו לו ויאמרו באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש הוא וזה פריה: אפס כי עז העם הישב בארץ והערים בצרות גדלת מאד וגם ילדי הענק ראינו שם: עמלק יושב בארץ הנגב והחתי והיבוסי והאמרי יושב בהר והכנעני יושב על הים ועל יד הירדן: ויהס כלב את העם אל משה ויאמר עלה נעלה וירשנו אתה כי יכול נוכל לה: והאנשים אשר עלו עמו אמרו לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו: ויציאו דבת הארץ אשר תרו אתה אל בני ישראל לאמר הארץ אשר עברנו בה לתור אתה ארץ אכלת יושביה הוא וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות: ושם ראינו את הנפילים בני ענק מן הנפלים ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם: ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא: וילנו על משה ועל אהרן כל בני ישראל ויאמרו אלהם כל העדה לו מתנו בארץ מצרים או במדבר הזה לו מתנו:

עוברתא ואתכל ענבין חד ונטלוהי באריחא בתרין ומן רימוניא ומן תאניא: לאתרא ההוא קרא נחלא דאתכלא על עיסק אתכלא דיקצו מתמן בני ישראל: ותבו מלאללא ית ארעא מסוף ארבעין יומין: ואזלו ואתו לות משה ולות אהרן ולות כל כנשתא דבני ישראל למדברא דפארן לרקם ואתיבו יתהון פתגמא וית כל כנשתא ואחזיאונון ית אבא דארעא: ואשתעיאו ליה ואמרו אתינא לארעא די שלחתנא ואף עבדא חלב ודבש היא ודין אבה: לחוד ארי תקיף עמא דיתיב בארעא וקירויא כריכן רברבן לחדא ואף בני גבריא חזינא תמן: עמלקאה יתיב בארע דרומא וחתאה ויבוסאה ואמוראה יתיב בטורא וכנענאה יתיב על ימא ועל כיף ירדנא: ואצית כלב ית עמא למשה ואמר מיסק ניסק ונירת יתה ארי מיכל ניכול לה: וגבריא די סליקו עמיה אמרו לא ניכול למיסק לות עמא ארי תקיף הוא מיננא: ואפיקו שום ביש על ארעא די אלילו יתה לות בני ישראל למימר ארעא די עברנא בה לאללא יתה ארעא מקטלא יתבהא היא וכל עמא די חזינא בגוה אנשין דמשחן: ותמן חזינא ית גבריא בני ענק מן גבריא והוינא בעיני נפשנא כקמצין וכן הוינא בעיניהון: וארימת כל כנשתא ויהבו ית קלהון ובכו עמא בליליא ההוא: ואתרעמו על משה ועל אהרן כל בני ישראל ואמרו להון כל כנשתא לוי דמיתנא בארעא דמצרים או במדברא הדין לוי דמיתנא:

כי לא שמע המלך דד״ה · והנני אוסיפך אל דמלכים · וישיבו את העבדים: יושב י״ו מלאים בתורה וסימ׳ נמסר בסדר ויחי: עלה ג׳ וכתיב ה׳ וסימ׳ אעלך גם עלה · עלה נעלה וירשנו · עלה ובכה · ונמסר גם בויגש: יכול ה׳ מלאים בליש׳ וסימ׳ ויהס כלב · ועיניו קמה ולא יכול לראות דעלי · אתה ידעת את דוד אבי · היכול יכלו גויי הארצות דד״ה · ושל אחריו אשר יכול להציל את עמו מידי: והאנשים ח׳ ר״פ וסימ׳ בסדר ויגש: ויציאו י״ב וסימ׳ נמסר בסוף סדר אמ׳: ושם ה׳ ר״פ נמס׳ בריש סדר מקץ: הנפלים ג׳ א׳ מלא וב׳ חס׳ וסימ׳ והנפילים היו בארץ ושם ראינו את הנפלי׳ ב׳ בו · קדמ׳ מלא דמלא · וגם נמסר בבראשי׳: לו י״ט וסי׳ בלשון ארמי ישמעא׳ מיתא לבן ששמא יסופון בארעא ובמדברא בלעם חכימא יהושע קטליה אתתיה בזונה אתקלי אבשלום ב בזכותיה לא שלטא ביה חיתא בישתא גברא דשמע לא מתכעסא נפשיה וביאורם בלשון קדש נמסר במסר׳ רבתי · וג׳ ולו וסי׳ וירב העם עם משה ויאמרו ולו · ויאמר יהושע אהה י״י · ויאמר האיש אל יואב בתרא ולא:

רשי

נתנה ראש. כתרגומו נמני רישא כמים עלינו מלך ורבותינו פירשו לשון ע"ז: אל תמרודו. ושוב ואתם אל תיראו: כי לחמנו הם. נאכלם כלחם: סר צלם. מגינם וחזקם כשרי' שבהם מתו איוב שהיה מגין עליהם. דבר אחר צלו של המקום סר מעליהם: לרגום אותם. את יהושע וכלב: וכבוד יי'. הענן ירד שם: עד אנה ינאצוני. ירגיזוני:

אבן עזרא

טוב מצרים. שם הפועל כמו לא אוכל קום ומלך שקום עמו: ויפל משה. ברצונו ויהושע בן נון. הזכירו משה בתחלה לגודל מעלתו: כי לחמנו הם. נאכלם כלחם וכן אוכלי עמי אכלו לחם: סר צלם. כי הגבור אם אין לו מגן שיגן עליו ויהיה צל לו לבו ירא: לרגום אותם. יהושע וכלב: ינאצוני. כמו יכעסוני ורבים

ולמה א' ר"פ ג' רפין וה' דגשי' וסי' ולמה יי' מביא אותנו. הבאתם. העליתנו ממצרים. אילין קדמאי רפין תניין. ולמה תכבדו את לבבכם. ולמה לא שמעתם בקול יי'. ולמה מרחם הוצאתני. ולמה תשגה בני בורה: לנפל ד' וחס' וסי' לנפל בחרב. גם בבל לנפל חללי ישראל. דחה דחיתני לנפל. אשר החילות

וְלָמָה יְהוָה מֵבִיא אֹתָנוּ אֶל־הָאָרֶץ הַזֹּאת לִנְפֹּל בַּחֶרֶב נָשֵׁינוּ וְטַפֵּנוּ יִהְיוּ לָבַז הֲלוֹא טוֹב לָנוּ שׁוּב מִצְרָיְמָה׃ וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו נִתְּנָה רֹאשׁ וְנָשׁוּבָה מִצְרָיְמָה׃ וַיִּפֹּל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פְּנֵיהֶם לִפְנֵי כָּל־קְהַל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְכָלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה מִן־הַתָּרִים אֶת־הָאָרֶץ קָרְעוּ בִּגְדֵיהֶם׃ וַיֹּאמְרוּ אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הָאָרֶץ אֲשֶׁר עָבַרְנוּ בָהּ לָתוּר אֹתָהּ טוֹבָה הָאָרֶץ מְאֹד מְאֹד׃ אִם־חָפֵץ בָּנוּ יְהוָה וְהֵבִיא אֹתָנוּ אֶל־הָאָרֶץ הַזֹּאת וּנְתָנָהּ לָנוּ אֶרֶץ אֲשֶׁר־הִוא זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ אַךְ בַּיהוָה אַל־תִּמְרֹדוּ וְאַתֶּם אַל־תִּירְאוּ אֶת־עַם הָאָרֶץ כִּי לַחְמֵנוּ הֵם סָר צִלָּם מֵעֲלֵיהֶם וַיהוָה אִתָּנוּ אַל־תִּירָאֻם׃ וַיֹּאמְרוּ כָּל־הָעֵדָה לִרְגּוֹם אֹתָם בָּאֲבָנִים וּכְבוֹד יְהוָה נִרְאָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

פ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַד־אָנָה יְנַאֲצֻנִי הָעָם הַזֶּה וְעַד־אָנָה לֹא־יַאֲמִינוּ בִי בְּכֹל הָאֹתוֹת אֲשֶׁר עָשִׂיתִי בְּקִרְבּוֹ׃ אַכֶּנּוּ בַדֶּבֶר וְאוֹרִשֶׁנּוּ וְאֶעֱשֶׂה אֹתְךָ לְגוֹי־גָּדוֹל וְעָצוּם מִמֶּנּוּ׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה וְשָׁמְעוּ מִצְרַיִם כִּי־הֶעֱלִיתָ בְכֹחֲךָ אֶת־הָעָם הַזֶּה מִקִּרְבּוֹ׃ וְאָמְרוּ אֶל־יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַזֹּאת שָׁמְעוּ כִּי־אַתָּה יְהוָה בְּקֶרֶב הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר־עַיִן בְּעַיִן נִרְאָה אַתָּה יְהוָה וַעֲנָנְךָ עֹמֵד עֲלֵהֶם וּבְעַמֻּד עָנָן אַתָּה הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם וּבְעַמּוּד אֵשׁ לָיְלָה׃ וְהֵמַתָּה אֶת־הָעָם הַזֶּה כְּאִישׁ אֶחָד וְאָמְרוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעֲךָ לֵאמֹר׃ מִבִּלְתִּי יְכֹלֶת יְהוָה לְהָבִיא אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לָהֶם וַיִּשְׁחָטֵם בַּמִּדְבָּר׃ וְעַתָּה יִגְדַּל־נָא כֹּחַ אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר׃ יְהוָה אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד נֹשֵׂא עָוֺן וָפָשַׁע וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה פֹּקֵד עֲוֺן אָבוֹת עַל־בָּנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים׃

ולמה יי' מעיל יתנא לארעא הדא למיפל בחרבא נשנא וטפלנא יהון לביזא הלא טב לנא דנתוב למצרים׃ ואמרו גבר לאחוהי נמני רישא ונתוב למצרים׃ ונפל משה ואהרן על אפיהון קדם כל קהל כנשתא דבני ישראל׃ ויהושע בר נון וכלב בר יפנה מן מאללי ית ארעא בזעו לבושיהון׃ ואמרו לכל כנשתא דבני ישראל למימר ארעא די עברנא בה לאללא יתה טבא ארעא לחדא לחדא׃ אם רעוא בנא קדם יי' ויעיל יתנא לארעא הדא ויתננה לנא ארעא די היא עבדא חלב ודבש׃ ברם במימרא דיי' לא תמרדון ואתון לא תדחלון מן עמא דארעא ארי בידנא מסירין אינון עדא תוקפהון מנהון ומימרא דיי' בסעדנא לא תדחלון מנהון׃ ואמרו כל כנשתא למרגם יתהון באבניא ויקרא דיי' אתגלי במשכן זמנא לכל בני ישראל׃

ואמר יי' למשה עד אימתי יהון מרגזין קדמי עמא הדין ועד אימתי לא יהימנון במימרי בכל אתיא די עבדית ביניהון׃ אמחינון במותא ואשיצינון ואעביד יתך לעם רב ותקיף מנהון׃ ואמר משה קדם יי' וישמעון מצראי ארי אסיקתא בחילך ית עמא הדין מביניהון׃ ויימרון ליתבי ארעא הדא דשמעו ארי את יי' דשכינתך שריא בגו עמא הדין די בעיניהון חזן שכינת יקרא דיי' ועננך מטיל עליהון ובעמודא דעננא את מדבר קדמיהון ביממא ובעמודא דאשתא בליליא׃ ותקטיל ית עמא הדין כגברא חד ויימרון עממיא די שמעו ית שמע גבורתך למימר׃ מדלית יוכלא קדם יי' לאעלא ית עמא הדין לארעא דקיים להון וקטילינון במדברא׃ וכען סגי כען חילא מן קדם יי' כמא די מלילתא למימר׃ יי' מרחיק רגז ומסגי למעבד טבון ושביק לעוין ולמרוד ולחובין סלח לדתייבין לאוריתיה ודלא תייבין לא מזכי מסער חובי אבהן על בנין מרדין על דר תליתאי ועל דר רביעאי׃

רשי

בכל האותות. בשביל כל הנסי' שעשיתי להם היה להם להאמין שהיכולת בידי לקיים הבטחתי: ואורישנו. כתרגו' תריכינון ואם תאמר מה אעשה לשבועת אבו' ואעשה אותך לגוי גדול שאת' מזרעם: ושמעו מצרי'. ושמעו את אשר תהרגם: כי העלית. כי משמש בלשון אשר והם ראו אשר העלית' בכחך הגדול אותם מקרבם וכשישמעו שאת' הורג' לא יאמרו שחטאו לך לא יאמרו שכנגדם יכולת להלח' אבל כנגד יושבי האר' לא יכולת להלחם ומה היא ואמרו אל יושבי הארץ הזאת כמו על יושב הארץ הזאת ומה יאמרו עליהם מה שאמור בסוף הענין: מבלתי יכולת יי'. בשביל ששמעו כי אתה יי' שוכן בקרב ועין בעין אתה נרא' להם והכל בדרך חבה ולא הכירו בך שנתק' אהבתך מהם עד הנה: והמתה את העם הזה כאיש אחד. פתאום ומתוך כך יאמרו הגוים אשר שמעו שמעך וגו': מבלתי יכולת וגו'. לפי שיושבי הארץ חזקים וגבורים ואינו דומה פרעה לשלשים ואחד מלכים זאת יאמרו על יושבי האר' הזאת מבלתי יכולת מתוך שלא היה יכולת בידו להביאם שחטם: יכלת. שם דבר הוא: כאשר דברת לאמר. ומהו הדבור יי' ארך אפים לצדיקים ולרשעים כשעלה משה למרום מצאו מש' להקדוש ברוך הוא שהיה יושב וכות' יי' ארך אפים אמר לו לצדיקים אמר לו הקדוש ברוך הוא אף לרשעים אמר לו רשעים יאבדו אמר לו חייך שאתה צריך לדבר כשחטאו ישרא' בעגל ובמרגלים נתפלל משה לפניו בארך אפים אמר לו הקדוש ברוך הוא והלא אמרת לי לצדיקים אמר לו והלא אמרת לי אף לרשעים: יגדל נא כח יי'. לעשות דיבורך: ונקה. לשבים: לא ינקה. לשאינן שבים:

אבן עזרא

חביריו. וטעם בקרבו לשון יחיד שהיו בתחלה לב אחד לטוב: ושמעו מצרים כי העלית. טעמו ואשר העלית ואחר שאמ' ושמעו ואמרו אל יושב הארץ הזאת הייא ארץ כנען פירש מה ששמעו על כן פעם אחרת ששמעו כי אתה יי' כבודך בקרב העם הזה: אשר עין בעין. על הכבוד שראו הזקנים או על מראה כבוד יי' לעיני בני ישרא' והוא הנכון: נראה. פעל עבר וטעמו נראית אתה יי' וכן ונשאר אני וכן שני הומלל אני בעבור היות הלמ"ד בפתח גדול: עומד עליהם. בשבתם: ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך. מצרים גם כנענים גם אחרים: יכולת. שם כמו עד יבושת המים ואיננו לשון מדה כדרך הדרש: וישחטם במדבר. הטעם ויהרגם ואמר וישחטם בעבור המדבר כי שם ירעו הצאן: יגדל נא. קרוב מאריכו' אפים כי כל מי שהוא ארך אפים יש לו כח גדול לכבוש כעסו והעד כאשר דברת שאתה ארך אפים ולא הזכיר פירשתים בפרשת כי תשא: סלח

מסרה

לנפל לפניו: הלוא י"ג מלאים בתור' וסי' הלוא אם תטיב שאת. הלוא נכריות נחשבנו. אחיך רעים בשכם. מקניהם וקנינם. אמרתי אליכם. הלוא זה אשר ישהה. הלוא ידעתם כי נחש. הלוא טוב לנו שוב. הלוא לאלהים פתרונים. הלוא בלכתך עמנו. הלוא אנכי אתנך אשר. הלוא הוא אביך קנך. וחד פלוגתא עלה הלוא הוא כמוס עמדי. וכל יהושע דכוו' מלאים במ"א חסר הלוא היא כתובה על. וכל שפטים דכוו' חס' שמואל כולהון מלאים: ונשובה ז' נמסר בירמיה סימן מ"ו גבי הפטרת בא: אם ה' ר"פ בספר' וסי' אם חפץ בנו יי'. אם כמות כל האדם. אם אתם תבאו אל הארץ. אם יראו את הארץ. אם יתן לי בלק: לחמינו ד' וסי' כי לחמינו הם. זאת לחמינו הם הצטיידנו. לחמינו נאכל ושמלתנו נלבש. בנפשינו נביא לחמינו: העלית ג' וסי' נמסר בסדר כי תשא: עין בעין ג' וסי' לא תחוס עינך. אשר עין בעין נראה. כי עין בעין יראו: באיש ב' וסי' במסרא רבתא:

כרברך · בשביל מה שאמרת פן יאמרו מבלתי יכולת יי׳ : ואולם · כמו אבל זאת אעשה להם : חי אני · לשון שבועה כשם שאני חי וכבודי ימלא את כל הארץ כך אקיים להם כי כל האנשים הרואים וגו׳ · אם יראו את הארץ · הרי זה מקרא מסורס : חי אני כי כל האנשים אם יראו את הארץ וכבודי ימלא את כל הארץ שלא יתחלל שמי במגפה הזאת לאמר מבלתי יכולת יי׳ להביאם שלא אמיתם פתאום כאיש אחד אלא באיחור ארבעים שנה מעט מעט : וינסו · כמשמעו : זה עשר פעמים · שנים בים ושנים במן ושנים בשלו כו׳ כדאיתא במסכת ערכין : אם יראו · לא יראו : רוח אחרת · שתי רוחות אחת בפה ואחת בלב למרגלים אמר אני עמכם בעצה ולבו היה לומר האמת ועל ידי כן היה בו כח להשתיקם כמו שנאמר ויהס כלב שהיו סבורים שיאמר כמותם זהו שנאמר בספר יהושע ואשיב אותו דבר כאשר עם לבבי ולא כאשר עם פי : וימלא אחרי · וימלא את לבו אחרי · וזה מקרא קצר : אשר בא שמה · חברון תנתן לו : יורישנה · כתרגומו יתרכינה יורישו את הענקים ואת העם אשר בה ואין לתרגמו ירתינה אלא במקום יירשנה : והעמלקי וגו׳ · אם תלכו שם יהרגו אתכם מאחר שאיני עמכם : מחר פנו לאחוריכם וסעו לכם וגו׳ · לעדה הרעה וגו׳ · אלו המרגלים מכאן לעדה שהיא עשרה : אשר המה מלינים · את ישראל עלי : את תלונות בני ישראל אשר המה מלינים · המרגלים מלינים אותם עלי שמעתי : חי אני · לשון שבועה · אם לא כן אעשה כביכול איני חי : כאשר דברתם · שבקשתם ממני או במדבר הזה לו מתנו : וכל פקודיכם לכל מספרכם · כל הנמנה לכל מספר שאתם נמנין בו כגון לצאת ולבא לצבא ולתת שקלים כל המנויים לכל אותן מספרות ימותו ואלו הן מבן עשרים שנה וגו׳ להוציא שבטו של לוי שאין פקודיהם מבן עשרים : ופגריכם אתם · כתרגומו לפי שדבר על הבנים להכניסם לארץ ובקש לומר ואתם תמותו נופל לשון זה כאן לומר אתם : ארבעים שנה · לא מת אחד מהם פחות מבן ס׳ לכך נגזר ארבעים כדי שיהיו אותם של בני עשרים מגיעין לכלל ס׳ ושנה ראשונה היתה בכלל ואע״פ שקדמה לשלוח המרגלים לפי משעשו את העגל עלתה גזרה זו במחשבה אלא שהמתין להם עד שתתמלא סאתם וזהו שנאמר וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם ואף כאן נאמר תשאו את עונותיכם שתי עונות של עגל ושל תלונה וחשב להם במנין חייהם מקצת שנה ככולה וכשכבשו לשכת שמים מתו אותם של בני עשרים : ונשאו את זנותיכם · כתרגומו ויקבלון את חטאתכם : את תנואתי

ואולם ה׳ ר״פ וסי׳ נמסר בסדר וארא : וימלא ט׳ דגשים וסי׳ ויעש יעקב בן · וימלא אותו רוח · ויקרב את המנחה את יד אחד מבניו · ועבדי כלב עקב · וימלא מיכה את יד הלוי · וימלא את ירושלם דם נקי · וימלא מקומם עצמות · וימלא טרף חוריו · וא׳ וימלא קרים בטנו : הרעו ו׳ וסי׳ נמסר בוירא בלק : וידבר יי׳ אל

סלח נא לעון העם הזה כגדל חסדך וכאשר נשאתה לעם הזה ממצרים ועד הנה : ויאמר יהוה סלחתי כדברך : ואולם חי אני וימלא כבוד יהוה את כל הארץ : כי כל האנשים הראים את כבדי ואת אתתי אשר עשיתי במצרים ובמדבר וינסו אתי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי : אם יראו את הארץ אשר נשבעתי לאבתם וכל מנאצי לא יראוה : ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וימלא אחרי והביאתיו אל הארץ אשר בא שמה וזרעו יורשנה : והעמלקי והכנעני יושב בעמק מחר פנו וסעו לכם המדבר דרך ים סוף : פ

וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר : עד מתי לעדה הרעה הזאת אשר המה מלינים עלי את תלנות בני ישראל אשר המה מלינים עלי שמעתי : אמר אלהם חי אני נאם יהוה אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם : במדבר הזה יפלו פגריכם וכל פקדיכם לכל מספרכם מבן עשרים שנה ומעלה אשר הלינתם עלי : אם אתם תבאו אל הארץ אשר נשאתי את ידי לשכן אתכם בה כי אם כלב בן יפנה ויהושע בן נון : וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה והביאתי אתם וידעו את הארץ אשר מאסתם בה : ופגריכם אתם יפלו במדבר הזה : ובניכם יהיו רעים במדבר ארבעים שנה ונשאו את זנותיכם עד תם פגריכם במדבר : במספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום יום לשנה יום לשנה תשאו את עונתיכם ארבעים שנה וידעתם

שבוק כען לחובי עמא הדין כסגיאות טבותך וכמא די שבקת לעמא הדין ממצרים ועד כען : ואמר יי׳ שבקית כפתגמך : וברם קיים אנא ומליא יקרא דיי׳ ית כל ארעא : ארי כל גובריא דחזו ית יקרי וית אתותי די עבדית במצרים ובמדברא ונסיאו קדמי דנן עסר זמנין ולא קבילו למימרי : אם יחזון ית ארעא די קיימית לאבהתהון וכל דארגיזו קדמי לא יחזונה : ועבדי כלב חלף דהות רוח אוחרי עמיה ואשלים בתר דחלתי ואעליניה לארעא די על לתמן ובנוהי יתרכונה : ועמלקאה וכנענאה יתיב במישרא מחר אתפנו וטולו לכון למדברא אורח ימא דסוף :

ומליל יי׳ עם משה ולאהרן למימר : עד אימתי לכנישתא בישתא הדא די אינון מתרעמין עלי ית תורעמת בני ישראל די אינון מתרעמין עלי שמיע קדמי : אימר להון קיים אנא אמר יי׳ אם לא כמא די מלילתון קדמי כן אעביד לכון : במדברא הדין יפלון פגריכון וכל מנייניכון לכל חושבנכון מבר עשרין שנין ולעילא די אתרעמתון עלי : אם אתון תיעלון לארעא די קיימית במימרי לאשראה יתכון בה אלהן כלב בר יפנה ויהושע בר נון : וטפלכון די אמרתון לביזא יהי ואעיל יתהון וידעון ית ארעא די קצתון בה : ופיגריכון דילכון יפלון במדברא הדין : ובניכון יהון מאחרין במדברא ארבעין שנין ויקבלון ית חוביכון עד דיסופון פגריכון במדברא : במנין יומיא די אלילתון ית ארעא ארבעין יומין יומא לשתא יומא לשתא תקבלון ית חוביכון ארבעין שנין ותדעון

משה ואל אהרן י״ב דסמי׳ וסי׳ נמסר בריש סדר חקת התורה : באזני ח׳ קמצין וסי׳ מצוין במסרה רבתא : אם לא ח׳ בתורה ז׳ מנהון ס״פ וסימ׳ בסדר חיי שרה וגם במסרה רבתא ודין מצעות פסו׳ · אם לא כאשר דברתם באזני · וטפכם אשר אמרתם והביאתי כתיב · והבאתיו אל הארץ והביאתיו כתיב ושארא והבאתי כתיב : תס ד״ח ס וסימ׳ נמסר בסדר בהר סיני :

אבן עזרא

סלח נא · אחר שמצאנו שאמר אם יראו את הארץ אחר סלחתי כדברך ידענו כי מלת סלח נא אריכות אף וכן ונסלח לו עד שיעשה תשובה שלימה : כגודל חסדך · בעבור חסדך הגדול : וכאשר נשאת · כטעם נושא עון : ועד הנה · עד המקום הזה או מיום שיצאו ממצרים ועד זה היום כי ים הנה שם המקו׳ כמו באו הנה הלילה גם סימן זמן כמו ולא ראיתיו עד הנה וכבר פירשתיו : חי אני · טעמו כאשר אני חי כן יהיה דברי קיים : וימלא · וכאשר מלא כבודי את כל הארץ והקרוב שהוא לעתיד וטעמו זה אעשה כדי שיודע כבודי בעולם : זה עשר פעמים · הטעם רבים והזכיר עשר בעבור היותו סך חשבון כי הוא סוף האחדים ו ורא׳ העשרות שהם במחברת השנית : וכל מנאצי · מבניהם : ועבדי כלב · הזכירו לבדו בעבור ויהם והלוים והכהנים אינם בכלל השבועה כי לא הלך מהם נשיא מרגל ועוד לכל פקודיכם לכל מספרכם אע״פ שלא היו הכהנים גם הלוים הם רבים : רוח אחר׳ · כנגד התרים : וימלא אחרי · רדף אחרי דברי ומלא אותו שהארץ טובה מאד ואין דבה : והעמלקי והכנעני · הוא האמורי כי כל אמורי הוא כנעני ולא חשש הכתו׳ להפרישו בעבור העמלקי שהוא מבני שם וכנען שהוא אבי האמורי מבני חם וכן וירד העמלקי והכנעני והעד ויכה האמורי ולא הזכיר העמלקי כי האמורי הוא העיקר : יושב בעמק · לארוב לכם ויש אומ׳ אע״פ שהעמלקי והכנעני יושבי׳ בעמק פנו דרך ים סוף ולא תפחדו והנה ישרא׳ לא עשו תשובה על כן דבר השם : פגריכם · הגופות : הליכותם · מגזרת וילונו על משה : נשאתי את ידי · כלשון בני אדם כי השמים למעלה · הקדים כלב כי הוא הקדים ויהס : ופגריכם · שהם אתם : יהיו רועים · כי מנהג הרועה שלא יעמוד וינוח במקום והעד כאהל רעי : זנותיכם · שזנו מאחרי ואמרו נתנה ראש : אשר תרתם · בגוי׳ : את

את תנואתי · את תנואתי · שהניאותם את לבבכם מאחרי : תנואה · לשון הסרה כמו כי הניא אביה אותה : וישובו וילינו עליו · וכששבו מתור הארץ הרעימו עליו כל העדה בהוצאת דבה אותן האנשים וימותו · כל המוציא דבה לשון חיכוך דברי׳ שמלקיחין לשונם לאדם לדבר בו כמו ודובב שפתי ישני׳ ומביא לטובה ומביא לרעה לכך נאמ׳

את תנואתי · אביא דברי או מי יביאני והטעם שיסבור את שבועתי כמו ואם הניא : הנועדים עלי · שאמרו לרגום באבנים עבדי השם בעבור שאמרו כבוד השם : במדבר הזה · יתמו קץ כל אחד משם קץ כל אחד : ושם ימותו · כלם קרוב מהקץ : וילינו עליו · פועל יוצא לשנים פעולים : וימותו · כמו מתו במגפ׳ כלם יחד : ויהושע

והאנשים ח׳ ראשי פסוקים וסי׳ נמסר בויגש : מוצאי׳ ל׳ חס׳ אלין מיחדין חס׳ וד׳ כל שון יציאה מוצאי דבת הארץ · והוצא עליה שם רע · בידם יצאו · ותעלה ותצא מרכבה דמלכים · ויצאו דמצבות · הוצא דלקרוא דדוד · להוציאהו אל הבית דירמיה · וארצא אש מתוכך דיחזקאל · ותעלומה יוצא אור · וממלכם יוצאו מלין :

את תנאתי : אני יהוה דברתי אם לא זאת אעשה לכל העדה הרעה הזאת הנועדים עלי במדבר הזה יתמו ושם ימתו : והאנשים אשר שלח משה לתור את הארץ וישבו וילונו עליו את כל העדה להוציא דבה על הארץ : וימתו האנשים מוצאי דבת הארץ רעה במגפה לפני יהוה : ויהושע בן נון וכלב בן יפנה חיו מן האנשים ההם ההלכים לתור את הארץ : וידבר משה את הדברים האלה אל כל בני ישראל ויתאבלו העם מאד : וישכמו בבקר ויעלו אל ראש ההר לאמר הננו ועלינו אל המקום אשר אמר יהוה כי חטאנו : ויאמר משה למה זה אתם עברים את פי יהוה והוא לא תצלח : אל תעלו כי אין יהוה בקרבכם ולא תנגפו לפני איביכם : כי העמלקי והכנעני שם לפניכם ונפלתם בחרב כי על כן שבתם מאחרי יהוה ולא יהיה יהוה עמכם : ויעפלו לעלות אל ראש ההר וארון ברית יהוה ומשה לא משו מקרב המחנה : וירד העמלקי והכנעני הישב בהר ההוא ויכום ויכתום עד החרמה : פ

וידבר יהוה אל משה לאמר : דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם כי תבאו אל ארץ מושבתיכם אשר אני נתן לכם : ועשיתם אשה ליהוה עלה או זבח לפלא נדר או בנדבה או במעדיכם לעשות ריח ניחח ליהוה מן הבקר או מן הצאן : והקריב המקריב קרבנו ליהוה מנחה סלת עשרון בלול ברבעית ההין שמן : ויין לנסך רביעית ההין תעשה על העלה או לזבח לכבש האחד : או לאיל תעשה מנחה סלת שני עשרנים בלולה בשמן

ית דאתרעמתון עלי : אנא יי גזרית במימרי אם לא דא אעביד לכל כנשתא בישתא הדא דאזדמנו עלי במדברא הדין יסופון ותמן ימותון : וגבריא די שלח משה לאללא ית ארעא ותבו וארעימו עלוהי ית כל כנשתא לאפקא שום ביש על ארעא : ומיתו גבריא דאפיקו שום ביש על ארעא במותנא קדם יי : ויהושע בר נון וכלב בר יפנה אתקיימו מן גבריא האינון דאזלו לאללא ית ארעא : ומליל משה ית פתגמיא האילין לכל בני ישראל ואתאבלו עמא לחדא : ואקדימו בצפרא וסליקו לריש טורא למימר הא אנחנא סלקין לאתרא די אמר יי ארי חבנא : ואמר משה למה דנן אתון עברין על גזירת מימרא דיי והיא לא תצלח : לא תסקון ארי לית שכינתא דיי ביניכון ולא תתברון קדם בעלי דבביכון : ארי עמלקאה וכנענאה תמן קדמיכון ותפלון בחרבא ארי על כן תבתון מבתר פולחנא דיי ולא יהי מימרא דיי בסעדכון : וארשעו למיסק לריש טורא וארון קימא דיי ומשה לא עדו מגו משריתא : ונחת עמלקאה וכנענאה דיתיב בטורא ההוא ומחונון וטרדינון עד חרמה :

ומליל יי עם משה למימר : מליל עם בני ישראל ותימר להון ארי תעלון לארע מותבניכון די אנא יהיב לכון : ותעבדון קורבנא קדם יי עלתא או נכסת קודשיא לאפרשא נדרא או בנדבתא או במועדיכון למעבד לאתקבלא ברעוא קדם יי מן תורי או מן ענא : ויקריב דמקריב קורבניה קדם יי מנחתא סולתא עשרונא דפילא ברבעות הינא משחא : וחמרא לנסכא רבעות הינא תעביד על עלתא או לנכסת קודשיא לאימרא חד : או לדיכרא תעביד מנחתא סולתא תרין עשרונין דפילא במשח

רשי

כאן מוציאי דבת הארץ רעה שים רבה שהיא טובה · דבה פרלרי"ש בלע"ז : במגפ׳ לפני ה׳ · באותה מיתה הנהג׳ להם מדה כנגד מדה הם חטאו בלשון ונשתרבב לשונ׳ עד טבורם ותולעים יוצאין מלשונם ובאין לתוך טיבורם לכך נאמר במגפה ולא במגפה : לפני ה׳ · באותה הראויה להם על פי מדותיו של הקב"ה שהוא מודד מדה כנגד מדה : ויהושע וכלב חיו · מה תלמוד לומר חיו מן האנשים ההם אלא מלמד שנטלו חלקם של מרגלים בארץ וקמו תחתיהם לחיים : אל ראש ההר · הוא הדרך העולה לארץ ישראל : והיא לא תצלח · זו שאתם עושי׳ לא תצלח : כי על כן שבתם · כלומר כי זאת תבא לכם על אשר שבתם וגו׳ : ויעפילו · לשון חוזק וכן הנה עפלה איגבריש בלע"ז לשון עזות וכן עופל בת ציון עופל ובחן · ומדרש תנחומא מפרשו לשון אופל הלכו חשכים שלא ברשות : ויכתום · כמו ואכות אותו טחון מכה אחר מכה : עד החרמה · שם המקום נקרא על שם המאורע : ועשיתם אשה · אין זה צווי אלא כשתבאו שם ותעלה על לבבכ׳ לעשות אשה לה׳ : ריח ניחח · נחת רוח לפני : לפלא נדר או נדבה · או שתעשו האשה בשביל חובת מועדיכם שחייבתי אתכם לעשות במועד : והקריב המקריב · יקריבו נסכי׳ ומנחה לכל בהמה המנחה בליל והשמן כבלל בקוכה והיין לספלים כמו ששנינו במסכת סוכה : לכבש האחד · על כל האמור למעלה הוא מוסב על המנחה ועל השמן ועל היין : או לאיל · ואם איל הוא ורבותינו דרשו לרבות את הפלגס לנסכי איל : אשה

אבן עזרא

בן נון · דברי משה קודם כלב : והיא · העליה אל ראש ההר לא תצלח או העברת פי השם אין בה הצלחה : כי על כן שבתם · הואיל ושבתם כמו כי על כן לא באתיה : ויעפילו · מגזרת עפל ובחן והטעם שעלו אל העפל : ויכתום · אמר רבי משה הכהן הספרדי ז"ל כי היה ראוי להיותו ויכיתום וכן וידבקו גם המה והנכון בעיני שהוא משפעלי הכפל והיא מלה זרה : עד החרמה · שם מקום ויש או׳ עד שהחרימום : כי תבאו אל ארץ מושבותיכם · כשמכה זאת הפרשה בעבור שנחלשו ויתאבלו לנחם הבנים להודיעם כי יבאו אל הארץ והנכון בעבור ששמעו קול כל העד׳ וחטאו ונסלח להם בעבור תפלת משה אמ׳ וכי תשגו והעד׳ ונסלח להם והוצרך להזכיר משפט מנחות כל עולה וזבח ובסוף והנפש אשר תעשה ביד רמה רמז למעשיהם · והזכיר דבר המקושש כי עשה ביד רמה ומרוב חמלת השם על ישר׳ שם הציצית לזכר שלא יעשה האדם ביד רמה או שלא ישכח : לפלא

מסרה

ומוצא דבה הוא כסיל : ויהושע בן נון חד מן י"א זתיין מתחלפין כטע קדמ׳ רביע תניין זקף וסימ׳ נמסר בסדר צו : וישכמו ג׳ חסרים וסימ׳ וישכמו בבקר ויעלו · בעלות יהושע · וחברו : הננו ג׳ דגשי׳ וסימ׳ הננו עבדים · לך לעבדים · הננו ועלינו · ונמסר גם בסדר מקץ : וארון ברית יי׳ ב׳ וסי׳ נסע לפניה׳ · וארון ברית יי׳ ומשה לא משו : ויכום י"א וסימ׳ וירד העמלקי והכנעני · ויכו מהם אנשי העי · ואבימלך והראשים אשר · ויתן יי׳ אלהי ישראל את סיחן · ואת מלכה ואת כל · ויתנם יי׳ ביד ישראל ויכום ב׳ בו׳ כתרא דפסו׳ חס׳ · ויעל יהודה ויתן יי׳ את · ואיש ישר׳ שבו אל בני בנימן · ויצאו אנשי ישר׳ מן העיר · ויהי ככלתו לעשות העלה : בלול ד׳ וסימ׳ בסדר תצוה :

אבן עזרא

לפלא. לפרש וכן והפלה יי׳ ואם הוא בה״א כי אותיות אה״וי מתחלפו׳: מנחה סלת. עשרון לאחד מן הצאן: שהכבשים. או עזים וכן פירש בסוף לכבש האחד או אם הקריב איל תהא מנחתו כפלי׳ כי הכבש הוא קטן. ולא הזכיר עם בן הבקר נדבה והזכיר שלמים בעבור שלא הזכירו בתחלה ומשפט הכל אחד. וטעם כמספרם על המנחה והשמן והיין: או אשר בתוככם. היום: הקהל. יש או׳ כי זה הה״א הוא לקריאה ולפי דעתי שאין סימן קריאה בלשון הקדש והעד הארבעה והאחד מהם מטה מטה ריק זה הה״א הוא ה״א הדעת וסימן הקריאה איננו: ככם כגר. כבר ביארתי משפט הכפ״ין בהתחברם: וטעם תורה אחת לבד מהעולות כי העולות הם ב בחיוב חקה ועוד אמר השם כאשר תביאו מנחה על העולה מהסלת כן תתנו גם מעריסותיכ׳ ואין צורך להזכיר מה שקבלו קדמונינו ז״ל כי הם שתים חלה ותרומ׳ ושיעורן לפי שכל דבריה׳ אמת וזולתם הבל. הנה שעיר נוסף בין שעשו בשגגה מה שצוו שלא לעשו׳ ובין שלא עשו בשגגה מה שצוו לעשות: וחטאתם

רשי

אשה ריח. איננו מוסב אלא על המנחה והשמן אבל היין איננו אשה שאיננו ניתן על האש: או לשה. בין שהוא בכבשי׳ בין שהוא בעזי׳ כבש ושה קרויים בתוך שנתם: איל. בן שלשה עשר חדש ויום אחד: כמספר אשר תעשו. כמספר הבהמות אשר תקריבו לקרבן ככה תעשו נסכים לכל אחד מהם: כמספרם. של בהמו׳ מספרם של נסכי׳: ככם כגר. כמותכם כן גר וכן דרך לשון עברית כגן יי׳ כארץ מצרים כן ארץ מצרים כמוני כמוך כעמי כעמך: בבואכם אל הארץ. משונה ביאה זו מכל ביאות שבתור׳ שבכולן נאמ׳ כי תבא כי תבאו לפי׳ כלן למדות זו מזו וכיון שפרט לך באח׳ מהן שאינה אלא לאחר ירושה וישיב׳ אף כולן כן אבל זו נאמר בה בבואכ׳ משנכנסו בה ואכלו מלחמ׳ נתחייבו בחלה: ראשית עריסותיכ׳. כשתלושו כדי עיסתכם שאתם רגילין ללוש במדבר וכמה היא ויתמדו ב בעומר עומר לגולגלת תרימו מראשית׳ כלומ׳ קודם שתאכלו ממנה ראשית הלקו חלה א אח׳ תרימו תרומ׳ לשם יי׳: חלה. טורטיל בלע״ז: כתרומ׳ גרן. שלא נאמר בה שיעור ולא כתרומת מעשר שנאמ׳ בה שיעור אבל חכמים נתנו שיעור ל לבעל הבית אחד מכ״ד ולנחתום אחד ממ״ח: מראשית עריסותיכם. למה נאמ׳ לפי שנאמ׳ ראשית עריסותיכם ש שומע אני ראשונה ש שבעיסות תלמו׳ לומר מראשית מקצתה ולא כולה: תתנו ליי׳ תרומה. לפי שלא שמענו שיעור חלה נ נאמר תתנו שיהא בה כדי נתינה: וכי תשגו ולא תעשו. עבוד׳ זרה היתה בכלל כל המצות שהצבור מביאין עליה פר ושעיר והכתו׳ מוציא׳ כאן מכללה לידון ב בפר לעולה ושעיר ל לחטאת: וכי תשגו וגו׳. בע״ז הכתוב מדב׳ או אינו אלא באח׳ מכל המצות תלמוד לומר את כל המצות האלה מצוה אחת שהיא ככל המצות מה העובר על כל המצות פורק עול ומפר ברית ומגלה פ פנים אף מצוה זו פורק בה עול ומפר ברית ומגלה פנים ואי זו זו ע״ז: אשר דבר יי׳ אל משה. הכי ולא יהיה לך מפי הגבור׳ שמענום אחת דבר אלהי׳ שתי׳ זו שמענו: את כל אשר צוה וגו׳. מגיד שכל המודה בע״ז ככופר בכל התור׳ כולה ובכל מה שנתנבאו הנביאים שנ׳ למן היום אשר צוה יי׳ והלאה: אם מעיני העדה נעשתה לשגגה. אם מעיני העדה נעשת׳ עבירה זו על ידי שוגג ששגגו והורו על א׳ מן העבודות שהיא מותרת לעבוד ע״ז בכך: לחטת. חסר אל״ף שאינו כשאר חטאו׳ שכל חטאות שבתורה הבאות עם עולה החטאו׳ קודמו׳ לעולות שנ׳ ואת השני יעשה עולה וזו עולה קודמ׳ לחטאת׳ הבאות

מסרה

שלשית כל אורית׳ כתיב כן חס׳ יוד קדמא בר מן ב׳ דכתיב שלישת וסי׳ ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר. כי תכלה לעשר. וט׳ מלאים וסי׳ והיציע התחתונה. ויזו משמים רבים ויהי בשנה השלישית. וזה לך האות אכול דמלכי׳ וחברו דישעיה. והשלישית לכל רוח אזרה. ושמן שלישית לרס את הסלת. ושם השלישית קרן הפוך.

שלשית ההין: ויין לנסך שלשית ההין תקריב ריח ניחח ליהוה: וכי תעשה בן בקר עלה או זבח לפלא נדר או שלמים ליהוה: והקריב על בן הבקר מנחה סלת שלשה עשרנים בלול בשמן חצי ההין: ויין תקריב לנסך חצי ההין אשה ריח ניחח ליהוה: ככה יעשה לשור האחד או לאיל האחד או לשה בכבשים או בעזים: כמספר אשר תעשו ככה תעשו לאחד כמספרם: כל האזרח יעשה ככה את אלה להקריב אשה ריח ניחח ליהוה: וכי יגור אתכם גר או אשר בתוככם לדרתיכם ועשה אשה ריח ניחח ליהוה כאשר תעשו כן יעשה: הקהל חקה אחת לכם ולגר הגר חקת עולם לדרתיכם ככם כגר יהיה לפני יהוה: תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם בבאכם אל הארץ אשר אני מביא אתכם שמה: והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה ליהוה: ראשית ערסתכם חלה תרימו תרומה כתרומת גרן כן תרימו אתה: מראשית ערסתיכם תתנו ליהוה תרומה לדרתיכם: ס

וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה אשר דבר יהוה אל משה: את כל אשר צוה יהוה אליכם ביד משה מן היום אשר צוה יהוה והלאה לדרתיכם: והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה ועשו כל העדה פר בן בקר אחד לעלה לריח ניחח ליהוה ומנחתו ונסכו כמשפט ושעיר עזים אחד לחטת: וכפר הכהן על כל עדת בני ישראל ונסלח להם כי שגגה הוא

תלתות הינא: וחמרא לנסכא תלתות הינא תקריב לאתקבלא ברעוא קדם יי: וארי תעביד בר תורי עלתא או נכסת קודשיא לאפרשא נדרא או נכסת קודשיא קדם יי: ויקריב על בר תורי מנחתא סולתא תלתא עשרונין דפיל במשח פלגות הינא: וחמרא תקריב לנסכא פלגות הינא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי: כדין יתעביד לתורא חד או לדיכרא חד או לאמריא או בעזיא: כמנין די תעבדון כדין תעבדון לחד כמנינהון: כל יציבא יעביד כדין ית אלין לקרבא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי: וארי יתגייר עמכון גיורא או די בינכון לדריכון ויעביד קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי כמא די תעבדון כן יעביד: קהלא קימא חד לכון ולגיוריא דיתגיירון קים עלם לדריכון כותכון כגיורא יהי קדם יי: אוריתא חדא ודינא חדא יהי לכון ולגיוריא דיתגיירון עמכון: ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל ותימר להון במיעלכון לארעא די אנא מעיל יתכון לתמן: ויהי במיכלכון מלחמא דארעא תפרשון אפרשותא קדם יי: ריש אצותכון חלתא תפרשון אפרשותא כמא דמפרשין מן אדרא כן תפרשון יתה: מריש אצותכון תתנון קדם יי אפרשותא לדריכון: וארי תשתלון ולא תעבדון ית כל פיקודיא האלין די מליל יי עם משה: ית כל די פקיד יי לותכון בידא דמשה מן יומא די פקיד יי ולהלא לדריכון: ויהי אם מעיני כנשתא אתעבידת לשלו ויעבדון כל כנשתא תור בר תורי חד לעלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי ומנחתיה ונסכיה כדחזי וצפיר בר עיזי חד לחטאתא: ויכפר כהנא על כל כנשתא דבני ישראל וישתבק להון ארי שלותא היא

מסרה

והעמדנו עלינו מצות׳ וג׳ כתיבן שלישת חס׳ יוד תני׳ וסי׳ ונסכיהם חצי ההין. ויסף יי׳ קרא שמואל. ותכפל חרב שלישתה. וב׳ כתבן שלשת חס׳ דחס׳. והשלשת כיד אתי. שלשתך בדבר: ריח ניחח ה׳ מיחדין בתורה וסי׳ נמסר בסד׳ צו: ויין ה׳ ר״פ וסי׳ ויין לנסך רביעית. ויין לנסך שלשית. ויין תקריב לנסך. ויין לא ישתו כל כהן. ויין ישמח לבב: במספר א״ב מן חד חד כ״ף בריש תיבותא וסי׳ נמסר במסרא רבתא: לאחד ב׳ וסי׳ שני העמר לאחד. ככה תעשו לאחד: בבאכם ג׳ וחסרים וסי׳ יין ושכר אל תשת. בבאכם אל הארץ דחלה. בן תהך חמתי עליב׳: מראשית ה׳ וסי׳ ערסתיכ׳. מרשית השנה בן כתו׳ חס׳ אל״ף. מרשית כל פרי האדמה. מגיד מראשית אחרית. להבריאכם מראשית. וא׳ ומראשית כל תבואתך: ערסתכם ל׳ חס׳ דחס׳. מראשית ערסתיכם חס׳ ומל׳. וראשית עריסותיכם דיחזקאל מל׳ דמל׳: לחטת ל׳ חסר אל״ף. ותאנא חד מן נ״ח מלין חסרי׳ אל״ף וסי׳ במסרא רבתא:

רש"י: הביאו את קרבנם לפני ה׳. זה האמור בפרשה הוא פר העולה שנאמר אשה לה׳. וחטאתם. זה השעיר: תחטא בשגגה. בע״ז: עז בת שנתה. שאר עבירות יחיד מביא כשבה או שעירה וכאן קבע לה שעירה: ביד רמה. במזיד: מגדף. מחרף כמו והיתה חרפה וגדופה אשר גדפו נערי מלך אשור ועוד דרשו רבותינו מכאן למברך את השם שהוא בכרת: דבר ה׳. אזהרת ע״ז מפי הגבור והשאר מפי משה: עונה בה. בזמן שעונה בה שלא עשה תשובה: ויהיו במדבר וימצאו. בגנותן של ישראל דבר הכתוב שלא שמרו אלא שבת ראשונה ובשניה בא זה וחללה: המוצאים אותו מקושש. שהתרו בו ולא הניח מלקושש אף משמצאוהו והתרו בו: כי לא פורש מה יעשה לו. באי זו מיתה ימות אבל יודעים היו שהמחלל שבת במיתה: ויוציאו אותו. מכאן שבית הסקילה חוץ ורחוק מבית דין: רגום. פשנ״ט בלע״ז וכן הלוך אלנ״ט וכן זכור ושמור: ועשו להם ציצית. על שם הפתילים התלויים בה כמו ויקחני בציצית ראשי. דבר אחר ציצית על שם וראיתם אותו כמו מציץ מן החרכים: תכלת. צבע ירוק של חלזון: וזכרתם את כל מצות ה׳. שמנין גימטריא של ציצית שש מאות ושמנה חוטין וחמשה קשרים הרי תרי״ג: ולא

אבן עזרא: וחטאתם. הוא השעיר ובעבור שהוא סמוך אל עזים הוא קטן והשעיר הפך: עז בת שנתה. פירוש שעירת עזים וזה החטא הוא שלא עשו מה שצוה לעשות והוא שוגג. והנה הוא כמשפט העושה בשגגה מה שצוה שלא לעשות: תורה אחת. כזאת תורת החטאת: ביד רמה. להראות הכל שאיננו ירא מהשם: מגדף. כדרך לשון בני אדם: כי דבר ה׳ בזה. זה הוא ביד רמה: ואת מצותו הפר. שצוהו שלא לעשות ביד רמה ויש אומרים או אם יפר מצותו בסתר: הנפש ההיא. איננה המשכלת כדברי תועי רוח רק הוא חבור נפש עם הגוף: עונה בה. כמו עונו בראשו: במדבר. לפי דעתי שהוא מדבר סיני וכבר הזכרתי למה נסמכה הפרשה גם יתכן שעשה המקושש ביד רמה והזהירוהו ולא הועיל. ויקריבו אותו אל ראשון: במשמר. בפתחות הבית מקום היה ידוע: מה יעשה לו. אי זו מיתה ימות: כאשר צוה ה׳. מיתת הרגימ׳: ועשו להם ציצית. יתכן על שני פירושים האחד שיעשו ציצית כמו בציצית ראשי והם החוטים היוצאים שאינם ארוגים: על כנפי בגדיהם. על כל בגד חלוק או מכנסים כי אם תחלקוהו הנה הוא כדמות כנף: פתיל תכלת. על הציצית. וטעם תכלת בעבור שהוא כעין השמים: והיה לכם לציצית. והנה ישוב הפתיל להיותו בקצה כמו הציצית. והפירוש השני כאשר העתיקו חז״ל ובעבור שיש עדים נאמנים על הפירוש השני בטל הראשון והם העתיקו כי זאת המצוה עם בגד שיש לו ארבע כנפים והציצית הם הגדילים ועוד אפרשנו והנה מצוה על כל מי שיש לו בגד בארבע כנפי׳ שיתכסה בו ביום תמיד ולא יסירנו מעליו למען יזכרו והמתפללים בטלית בשעת התפלה יעשו זה בעבור שיקראו בקריאת שמע והיה לכם לציצית ועשו להם ציצית רק לפי דעתי יותר הוא חייב להתעטף בציצית בשאר השעות משעת התפלה למען יזכור ולא ישגה ולא יעשה עבירה בכל שעה כי בשעת התפלה לא יעשה עבירה: וראיתם אותו. מצוה להיותו כרתה: אחרי

לכפר עליו ה׳ וסי׳ ושחט את בן הבקר. ויקח משה מן הדם. ואם דל הוא ואין. והנותר מן השמן. והשעיר אשר עלה. וכפר אהרן על קרנותיו: ביד רמה ג׳ וסי׳ ובני ישראל יוצאים ביד רמה. והנפש אשר תעשה. יצאו בני ישראל ביד רמה. ונמסר גם בסדר בשלח: בזה ח׳ וסי׳ כי דבר ה׳ בזה ואת מצותו הפר. בזה לך

והם הביאו את קרבנם אשה ליהוה וחטאתם לפני יהוה על שגגתם: ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגר הגר בתוכם כי לכל העם בשגגה: ס ואם נפש אחת תחטא בשגגה והקריבה עז בת שנתה לחטאת: וכפר הכהן על הנפש השגגת בחטאה בשגגה לפני יהוה לכפר עליו ונסלח לו: האזרח בבני ישראל ולגר הגר בתוכם תורה אחת יהיה לכם לעשה בשגגה: והנפש אשר תעשה ביד רמה מן האזרח ומן הגר את יהוה הוא מגדף ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמה: כי דבר יהוה בזה ואת מצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההוא עונה בה: פ

ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש מקשש עצים ביום השבת: ויקריבו אתו המצאים אתו מקשש עצים אל משה ואל אהרן ואל כל העדה: ויניחו אתו במשמר כי לא פרש מה יעשה לו: ס

ויאמר יהוה אל משה מות יומת האיש רגם אתו באבנים כל העדה מחוץ למחנה: ויציאו אתו כל העדה אל מחוץ למחנה וירגמו אתו באבנים וימת כאשר צוה יהוה את משה: פ

ויאמר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם ועשו להם ציצת על כנפי בגדיהם לדרתם ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת: והיה לכם לציצת וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות יהוה ועשיתם אתם

ואינון איתיאו ית קורבנהון קורבנא קדם יי וחובתהון קדם יי על שלותהון: וישתבק לכל כנשתא דבני ישראל ולגיוריא דיתגיירון ביניהון ארי לכל עמא בשלותא: ואם אנש חד יחוב בשלו ויקריב עיזא בת שתה לחטאתא: ויכפר כהנא על אנש דאשתלי במחביה בשלו קדם יי לכפרא עלוהי וישתבק ליה: יציבא בבני ישראל ולגיוריא דיתגיירון ביניהון אוריתא חדא תהי לכון לדיעבד בשלו: ואנש דיעביד בריש גלי מן יציביא ומן גיוריא קדם יי הוא מרגיז וישתיצי אנשא ההוא מגו עמיה: ארי פתגמא דיי בסר וית פיקודוהי אשני אשתיצאה ישתיצי אנשא ההוא חוביה ביה: והוו בני ישראל במדברא ואשכחו גברא כד מגבב אעין ביומא דשבתא: וקריבו יתיה דאשכחו יתיה כד מגבב אעין לות משה ולות אהרן ולות כל כנשתא: ואסרו יתיה בבית מטרא ארי לא אתפרש להון מה דיעבדון ליה: ואמר יהוה למשה אתקטלא יתקטיל גברא רגומו יתיה באבניא כל כנשתא מברא למשריתא: ואפיקו יתיה כל כנשתא למברא למשריתא ורגמו יתיה באבניא ומית כמא דפקיד יי ית משה: ואמר יי למשה למימר: מליל עם בני ישראל ותימר להון ויעבדון להון כרוספדין על כנפי כסותהון לדריהון ויתנון על כרוספדא דכנפא חוטא דתכלתא: ויהון לכון לכרוספדין ותחזון יתיה ותדכרון ית כל פקודיא דיי ותעבדון יתהון

לעגה לך דמלכים. וחברו דישעיה. אשר בזה את אלתי. אם לא אלתו אשר בזה. כי לא בזה ולא שקץ ענות עני. ואת אסיריו לא בזה. את תפלתם: ויציאו י״ב וסי׳ וידבר משה אל בני ישראל. ויציאו אתו כל העדה. ויבאו הנערים הברגלים. ויעשו כן ויציאו אליו. כאשר בא יעקב מצרים. ויצאו את מצבות. וירא ארם כי נגפו. דד״ה. ויבאו הכהנים לפנימה. ויעלו ויצאו מרכבה ממצרים. ויציאו את בן המלך ד״ה. המקלל. אוריהו. וכתיביא. ויוציאו כתיב. מצבות ויצאו כתיב. ושארא ויציאו כתיב. ונמסר גם בסוף אמור: ציצת ד׳ וכתיב כן חסר יו״ד תנינן וסי׳ ועשו להם ציצת. ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת. והיו לכם לציצת. ויקחני בציצת ראשי: את כל מצות יי׳ ג׳ וסי׳ והיה לכם לציצת. ויעזבו את כל מצות יי׳. ולשמור ולעשות:

אחרי לבבכם · המתאוה והעין רואה והלב חומד והנה יהיה הציצית לאות ולסימן שלא ירדוף אדם אחר הרהור לבו וכל אשר שאלו עיניו: אשר אתם זונים · כי מי שילך אחרי תאותו הוא זונה מתחת עבודת אלהיו · וטעם למען תזכרו וכבר אמר וזכרתם את כל מצות יי' שאם תזכרו תהיו קדושים ולא תתגאלו בתאות הלב המטנפת הרוח המשכלת: אני יי' אלהיכם · אני הוא שהוצאתי אתכם להיות לכם לאלהים על כן אמרתי לכם אני יי' אלהיכם:

ולא תתורו אחרי לבבכם · כמו מתור הארץ הלב והעינים הם מרגלים לגוף מסרסרים לו את העבירות העין רואה והלב חומד והגוף עושה את העבירה: אני יי' · נאמן לשלם שכר: אלהיכם · נאמן ליפרע: אשר הוצאתי אתכם · על מנת כן פדיתי אתכם שתקבלו עליכם גזירותי: אני יי' אלהיכם · עוד למה נאמר כדי שלא יאמרו ישראל מפני מה אמ' המקום לא שנעשה וכטול שכר לא עושין ולא נוטלין שכר על כרחכם אני מלככם וכן הוא אומר אם לא ביד חזקה אמלוך עליכם · דבר אחר למה נאמר יציאת מצרים אני הוא שהבחנתי במצרי' בין טפה של בכור לשאינ' של בכור אני הוא עתיד להבחין וליפרע מן התולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת היא · ומיסודו של רבי משה הדרשן העתקתי למה נסמכה פרשת מקושש לפרשת ע"ז לומר שהמחלל את השבת כעובד ע"ז שאף היא שקולה ככל המצות וכן הוא אומר בעזרא ועל הר סיני ירדת ותתן לעמך תור' ומצו' ואת שבת קדשך הודעת להם ואף פרשת ציצית לכך נסמכה לאלו לפי שאף היא שקולה כנגד כל המצות שנ' ועשיתם את כל מצותי: על כנפי בגדיהם · כנגד ואשא אתכם על כנפי נשרי' על ארבע כנפות ולא בשלש ולא בחמש כנגד ארבעה לשונות של גאולה שנאמ' במצרי' והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי: פתיל תכלת · על שם שכול בכורות תרגומו של שכול תכלא ומכתם היתה בלילה וכן צבע התכלת דומה לרקיע המשחיר לעת ערב ושמונה חוטין שבה כנגד שמנה ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים: חסלת שלח לך

אני יי' ב' בטעמ' ר"פ וסי' ואולך אתכם קוממיות · אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים: ודתן ואבירם ג' וסי' ויקח קרח בן יצהר בן קהת · ויעלו מעל משכן קרח תניינא דפסו' · ובני אליאב קדמ' דפסו': ויקמו כלם חס' בב"ש וסי' ויאכלו וישתו · ויקמו שרי מואב קדמ' · וינוסו בנשף · ויקמו בני ישראל בבקר · ויקמו וילבו זיפה ·

וְלֹא־תָתֻ֜רוּ אַחֲרֵ֤י לְבַבְכֶם֙ וְאַחֲרֵ֣י עֵינֵיכֶ֔ם אֲשֶׁר־אַתֶּ֥ם זֹנִ֖ים אַחֲרֵיהֶֽם׃ לְמַ֣עַן תִּזְכְּר֔וּ וַעֲשִׂיתֶ֖ם אֶת־כָּל־מִצְוֺתָ֑י וִהְיִיתֶ֥ם קְדֹשִׁ֖ים לֵאלֹהֵיכֶֽם׃ אֲנִ֞י יְהוָ֣ה אֱלֹהֵיכֶ֗ם אֲשֶׁ֨ר הוֹצֵ֤אתִי אֶתְכֶם֙ מֵאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם לִהְי֥וֹת לָכֶ֖ם לֵאלֹהִ֑ים אֲנִ֖י יְהוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃

ל' ומל' · ב' ר"פ בטע' בתור' · ל"ב ק"פ

וְלָא תִטְעוֹן בָּתַר הַרְהוֹר לִבְּכוֹן וּבָתַר חֵיזוּ עֵינֵיכוֹן דִי אַתּוּן טָעַן בַּתְרֵיהוֹן׃ בְּדִיל דְתִדְכְּרוּן וְתַעְבְּדוּן יָת כָּל פִּקּוֹדָי וּתְהוֹן קַדִּישִׁין קֳדָם אֱלָהֲכוֹן׃ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִי אַפֵּיקִית יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהּ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃

קי"ט פ"לט סימן ·

פרשה ויקח

וַיִּקַּ֣ח קֹ֔רַח בֶּן־יִצְהָ֥ר בֶּן־קְהָ֖ת בֶּן־לֵוִ֑י וְדָתָ֨ן וַאֲבִירָ֜ם בְּנֵ֧י אֱלִיאָ֛ב וְא֥וֹן בֶּן־פֶּ֖לֶת בְּנֵ֥י רְאוּבֵֽן׃ וַיָּקֻ֙מוּ֙ לִפְנֵ֣י מֹשֶׁ֔ה וַאֲנָשִׁ֥ים מִבְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל חֲמִשִּׁ֣ים וּמָאתָ֑יִם נְשִׂיאֵ֥י עֵדָ֛ה קְרִאֵ֥י מוֹעֵ֖ד אַנְשֵׁי־שֵֽׁם׃ וַיִּֽקָּהֲל֞וּ עַל־מֹשֶׁ֣ה וְעַֽל־אַהֲרֹ֗ן וַיֹּאמְר֣וּ אֲלֵהֶם֮ רַב־לָכֶם֒ כִּ֤י כָל־הָֽעֵדָה֙ כֻּלָּ֣ם קְדֹשִׁ֔ים וּבְתוֹכָ֖ם יְהוָ֑ה וּמַדּ֥וּעַ תִּֽתְנַשְּׂא֖וּ עַל־קְהַ֥ל יְהוָֽה׃ וַיִּשְׁמַ֣ע מֹשֶׁ֔ה וַיִּפֹּ֖ל עַל־פָּנָֽיו׃ וַיְדַבֵּ֨ר אֶל־קֹ֜רַח וְאֶֽל־כָּל־עֲדָתוֹ֮ לֵאמֹר֒ בֹּ֠קֶר וְיֹדַ֨ע יְהוָ֧ה אֶת־אֲשֶׁר־ל֛וֹ

ב' ובני יונתן כלת י' בקרי' · ב' א' מל' וא' חס' רין חס' · י' · ל' · ל' · ל' ויתר וידע בהם

פרשה ואתפליג

קֹרַח בַּר יִצְהָר בַּר קְהָת בַּר לֵוִי וְדָתָן וַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וְאוֹן בַּר פֶּלֶת בְּנֵי רְאוּבֵן׃ וְקָמוּ לְאַפֵּי מֹשֶׁה וְגַבְרַיָא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל מָאתַן וְחַמְשִׁין רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא מְעַרְעֵי זְמַן אֱנָשִׁין דִשְׁמָא׃ וְאִתְכְּנִשׁוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן וַאֲמַרוּ לְהוֹן סַגִּי לְכוֹן אֲרֵי כָל כְּנִשְׁתָּא כּוּלְּהוֹן קַדִּישִׁין וּבֵינֵיהוֹן שַׁרְיָא שְׁכִינְתָּא דַיְיָ וּמָא דֵין אַתּוּן מִתְרַבְרְבִין עַל קְהָלָא דַיְיָ׃ וּשְׁמַע מֹשֶׁה וּנְפַל עַל אַפּוֹהִי׃ וּמַלֵּיל עִם קֹרַח וְעִם כָּל כְּנִשְׁתֵּיהּ לְמֵימַר בְּצַפְרָא וִיהוֹדַע יְיָ יָת דְכָשַׁר לֵיהּ

ויקח קרח: זה הדבר היה במדבר סיני כאשר נתחלפו הבכורים ונבדלו הלוי' כי חשבו ישראל שמשה אדונינו עשה זה מדעתו לתת גדולה לאחיו גם לבני קהת שהם קרובים אליו ולכל בני לוי שהם ממשפחתו והלוים קשרו עליו בעבור היותם נתוני' לאהרן ולבניו וקשר דתן ואבירם בעבור שהסיר הבכורה מראובן אביהם ונתנה ליוסף אולי תשדוהו בעבור יהושע מ משרתו גם קרח בכור היה כי כן כתו' ודגל ראובן חונה בנגב וקרח בנגב המשכן כי הוא מ מבני קהת ואלה נשיאי העדה היו בכורים והם היו מקריבים את העולות על כן לקחו מחתות והראיה על זה הפירוש מופת המטה שראו כל ישראל כי השם בחר שבט לוי תחת הבכורי' על כן כתו' ותכל תלונתם כי התלונה על זה היתה גם אמר משה כי לא מלבי בעבור שחשדוהו כי מלבו עשה ועוד לא יי' שלחני בשליחות הזה כי כבר האמינו בו כל ישראל ועוד ראיה במורם כי כל העדה כלם קדושים וזה רמז לבכורים שהם קדושים כי כן כתוב קדש לי כל בכור והם היו הכהנים הנגשים אל יי' והם עיקר כל העדה: ויקח קרח · ואנשים · דרך קצרה כמו תאמר לחם ורבים ככה ויאמר ר' יונה כי פירושו לקח לקום על משה: לפני משה · שלא קמו בסתר ויש הפרש בין לפני ובין מפני: קריאי מועד · שהיו נקראים אל אהל מועד: אנשי שם · קודש נאתם משמרים ומדקדק אמר כי נשיאי עדה הם הנשיאים העומדים על הפקודים והם פעולים למלת לקח כאילו כתוב ויקח קרח ודתן ואבירם ואון נשיאי העדה לדבר אליהם וזה מעט רחוק: רב לכם · כמו די לכם והטעם שתפשתם החלק הרב: כי כל העדה כלם קדושים · כי כל העדה מיום מעמד הר סיני היו קדושים: ובתוכם יי' · כי הלוים נבחרו אחרי היות הכבוד בתוך בני ישראל ואם ידע משה כאשר היה בהר סיני כי נבחר שבט לוי לא ידעו ישראל: תתנשאו · להיות אהרן הכהן הגדול ומשה למעלה ממנו כי הוא למדו: ויפול על פניו · ברצונו ויש אומרים כדרך הנבואות: את אשר לו · השבט הנבחר וזאת תשובה לדתן ולאבירם ולנשיאי העדה שהיו הבכורים: ואת

ויקומו כל איש חיל · וחברו ד"ה וישאו גופת · ויקומו ראשי האבות · ויקומו על עמדם: ומדוע י' וסימ' ומדוע לא יראתם לדבר · ומדוע תתנשאו על קהל יי' · ומדוע נעברנו אנחנו · ומדוע באתם אלי עתה · ומדוע לא הצלתם · ומדוע לא הכיתו שם · ומדוע יסתיר אבי ממני · ומדוע הקילתני · ומדוע שלד אדוניהו · ומדוע לא שמרת את שבועת יי' · ושארא מדוע · וא' חס' מדע · לא נשא האב:

ויקח קרח: פרשה זו יפה נדרשת במדרש רבי תנחומא: ויקח קרח · לקח את עצמו לצד אחד להיות נחלק מתוך העדה לעורר על הכהונה וזהו שתרגם אנקלוס ואתפליג נחלק משאר העדה להחזיק במחלוקת וכן מה יקחך לבך לוקח אותך להפליגך משאר בני אדם · ד"א ויקח קרח משך ראשי סנהדראות שבהם בדברים כמו שנאמר קח את אהרן קחו עמכם דברים: בן יצהר בן קהת בן לוי · ולא הזכיר בן יעקב שבקש רחמים על עצמו שלא יזכר שמו על מחלוקתם שנאמר ובקהלם אל תחד כבודי והיכן נזכר שמו על קרח בהתיחסם על הדוכן בדברי הימים שנאמ' בן אביאסף בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל: ודתן ואבירם · בשביל שהיה שבט ראובן שרוי בחנייתם תימנה שכן לקהת ובניו החונים תימנה נשתתפו עם קרח במחלוקתו אוי לרשע אוי לשכנו ומה ראה קרח לחלוק עם משה נתקנא על נשיאותו של אליצפן בן עוזיאל שמנהו משה נשיא על בני קהת על פי הדבור אמר קרח אחי אבא ארבעה היו שנ' ובני קהת וגו' עמרם הבכור נטלו שני בניו גדולה אחד מלך ואחד כהן גדול מי ראוי ליטול את השנייה לא אני שאני בן יצהר שהוא שני לעמרם והוא מנה נשיא את בן אחיו הקטן מכלם הריני חולק עליו ומבטל את דבריו מה עשה עמד וכנס מאתי' וחמשים ראשי סנהדראות רובן משבט ראובן שכיניו והם אליצור בן שדיאור וחביריו וכיוצא בו שנ' נשיאי עדה קריאי מועד ולהלן הוא אומר אלה קריאי העדה והלבישן טליתות שכולן תכלת באו ועמדו לפני משה אמרו לו טלית שכולה של תכלת חייבת בציצית או פטורה אמ' להם חייבת התחילו לשחק עליו אפשר טלית של מין אחר חוט אחד של תכלת פוטרה זו שכולה תכלת לא תפטור את עצמה: בני ראובן · דתן ואבירם ואון בן פלת: רב לכם · הרבה יותר מדאי לקחתם לעצמכם גדולה: כלם קדושים · כלם שמעו דברים בסיני מפי הגבורה: ומדוע תתנשאו · אם לקחת אתה מלכות לא היה לך לברר לאחיך כהונה לא אתם לבדכם שמעתם בסיני אנכי יי' אלהיך כל העדה שמעו: ויפל על פניו · מפני המחלוקת שכבר זה בידם סרחון רביעי חטאו בעגל ויחל משה · במתאוננים ויתפלל משה · במרגלים ויאמר ושמעו מצרים · במחלקתו של קרח נתרשלו ידיו משל לבן מלך שסרח על אביו ופייס עליו אוהבו פעם ושתים ושלש כשסרח רביעית נתרשלו ידי האוהב ההוא אמר עד מתי אטריח על המלך שמא לא יקבל עוד ממני: בקר ויודע וגו' · עתה עת שכרות הוא לנו ולא נכון להראות לפניו והוא היה מתכוון לדחות שמא יחזרו בהן: בקר ויודע יי' את אשר לו · לעבודת לויה: ואת

ואת הקדוש · לכהונה : והקריב · אותם אליו תנחומא · והתרגום מוכיח כן ויקרב לשמושיה · ומדרש בקר אמר לו משה גבולות חלק הקב"ה בעולמו יכולים אתם להפוך בקר לערב כן תוכלו לבטל את זו שנאמר ויהי ערב ויהי בקר ויבדל כך ויבדל אהרן להקדישו וגו' : זאת עשו קחו לכם מחתות · מה ראה לומר להם כך אמר להם בדרכי הגוים יש נימוסים הרבה וכומרים הרבה וכולם מתקבצים בבית אחד אנו אין לנו אלא יי' אחד ארון אחד ותורה אחת ומזבח אחד וכהן גדול אחד ואתם חמשים ומאתים איש מבקשים כהונה גדולה אף אני רוצה בכך הא לכם תשמיש חביב מכל היא הקטרת החביבה מכל הקרבנות וסם המות נתן בתוכו שבו נשרפו נדב ואביהוא לפיכך התרה בהם והיה האיש אשר יבחר הוא הקדוש כבר הוא בקדושתו וכי אין אנו יודעים שמי שיבחר הוא הקדוש אלא אמר להם משה הריני אומר לכם שלא תתחייבו מי שיבחר בו יצא חי וכלכם אובדין : רב לכם בני לוי · דבר גדול אמרתי לכם ולא טפשים היו שכך התרה בהם וקבלו עליהם לקרב הם חטאו על נפשותם שנאמר את מחתות החטאים האלה בנפשותם וקרח שפקח היה מה ראה לשטות זה עינו הטעתו ראה שלשלת גדולה יוצאה ממנו שמואל ששקול כנגד משה ואהרן אמר בשבילו אני נמלט ועשרים וארבע משמרות עומדות לבני בניו כלם מתנבאים ברוח הקדש שנאמר כל אלה בנים להימן אמר אפשר כל הגדולה הזאת עתידה לעמוד ממני ואני אדום לכך נשתתף לבא לאותה חזקה ששמע מפי משה שכולם אובדים ואחד נמלט : אשר יבחר הוא הקדוש · טעה ותלה בעצמו ולא ראה יפה לפי שבניו עשו תשובה ומשה היה רואה תנחומא : מחתות · כלים שחותין בהם גחלים ויש להם בית יד : רב לכם · דבר גדול נטלתם בעצמכם לחלוק על הקב"ה : ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי · התחיל לדבר עמו דברים רכים כיון שראהו קשה עורף אמר עד שלא ישתתפו שאר השבטים ויאבדו עמו אדבר גם אל כלם התחיל לזרז בהם שמעו נא בני לוי : ולעמוד לפני העדה · לשיר על הדוכן : ויקרב אותך · לאותו שירות שהרחיק ממנו שאר עדת ישראל : לכן · בשביל כך אתה וכל עדתך הנועדים אתך על יי' כי בשליחותו עשיתי לתת כהונה לאהרן ולא לנו הוא המחלוקת הזה : וישלח משה וגו' · מכאן שאין מחזיקין במחלוקת שהיה משה מחזר אחריהם להשלימם בדברי שלום : לא נעלה · פיהם הכשילם אין להם אלא ירידה : ותתן לנו · הדבר מוסב על לשון הראשון למעלה כלומ' לא הביאותנו ולא נתת לנו נחלת שדה וכרם ואמרת לנו אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ טובה וגו' משם הוצאתנו ולא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו אלא גזרת עלינו להמיתנו במדבר שאמרת לנו במדבר הזה יפלו פגריכם : העיני האנשים ההם וגו' · אפילו אתה שולח לנקר את עינינו אם לא נעלה אליך לא נעלה : האנשים ההם · כאדם התולה קללתו בחבירו : אל תפן אל מנחתם · לפי פשוטו הקטורת שהם מקריבין לפניך מחר אל תפן אליהם והמדרש אומר יודע אני שיש להם חלק בתמידי צבור אף חלקם לא יקובל לפניך לרצון תניחנו האש ולא תאכלנו : לא חמור אחד מהם נשאתי · לא חמורו של אחד מהם נטלתי אפילו כשהלכתי ממדין למצרים והרכבתי את אשתי ואת בני על החמור והיה לי ליטול אותו החמור משלהם לא נטלתי אלא משלי [illegible] : וכל עדתך · והקרבתם איש מחתתו · החמשים ומאתים איש שבכם : ויקהל

הקדוש ד' מלאים וסימ' וידבר אל קורח ואל כל · ותנו כהן אש ושימו · ויאמרו אנשי בית שמש דשמואל · ויגבה יי' צבאות : מחתות ג' מלאים וסימ' קחו לכם מחתות · את מחתות החטאים · ויקח אלעזר הכהן : בהן ית טו' קמצין וג' פתחין וסימ' נמסר בסדר והיה כי תבא : ולעמד ג' וחס' וסימ' המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם · ולעמד בבקר בבקר · להקהל ולעמד על נפשם : ובקשתם ג' וסי' גם כהנה · את יי' · אתי ומצאתם כי · וא' בקשתם וסימ' הנחלות לא חוקתם : על יי' לא' וסי' במסר רבתא : אל תפן ג' וסימ' אל תפן אל קשי העם · אל תפן אל מנחתם · אל תפן אל און :

ואת הקדוש והקריב אליו ואת אשר יבחר בו יקריב אליו : זאת עשו קחו לכם מחתות קרח וכל עדתו : ותנו בהן אש ושימו עליהן קטרת לפני יהוה מחר והיה האיש אשר יבחר יהוה הוא הקדוש רב לכם בני לוי : ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי : המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל להקריב אתכם אליו לעבד את עבדת משכן יהוה ולעמד לפני העדה לשרתם : ויקרב אתך ואת כל אחיך בני לוי אתך ובקשתם גם כהנה : לכן אתה וכל עדתך הנעדים על יהוה ואהרן מה הוא כי תלונו עליו : וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם בני אליאב ויאמרו לא נעלה : המעט כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר כי תשתרר עלינו גם השתרר : אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאתנו ותתן לנו נחלת שדה וכרם העיני האנשים ההם תנקר לא נעלה : ויחר למשה מאד ויאמר אל יהוה אל תפן אל מנחתם לא חמור אחד מהם נשאתי ולא הרעתי את אחד מהם : ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך היו לפני יהוה אתה והם ואהרן מחר :

ר' מל' · ג' מל' · טו' קמצין ג' · ד' מל' · כ"ח מיחדין · יח · ג' · ג' · ל' חס ווי' · תלים ק' · כלהון חס' בנ"ח · ל' · ל' · ל' וכ"ל · ל' · ב' בסר לך · ל' · ג' · יט · ל"ח · ב' סתיר' · ל'

ויית דקדיש ויקריב לקדמוהי וית דיתרעי ביה יקריב לשמושיה : דא עבידו סבו לכון מחתין קרח וכל כנשתיה : והבו בהון אשתא ושוו עליהון קטרת בוסמין קדם יי' מחר ויהי גברא דיתרעי יי' הוא קדיש סגי לכון בני לוי : ואמר משה לקרח שמעו כען בני לוי : הזעיר לכון ארי אפריש אלהא דישראל יתכון מכנשתא דישראל לקרבא יתכון לקדמוהי למפלח ית פולחן משכנא דיי' ולמיקם קדם כנשתא לשמשותהון : וקריב יתך וית כל אחך בני לוי עמך ובען אתון בען אף כהונתא רבתא : בכן את וכל כנשתך דאזדמנתון על יי' ואהרן מה הוא ארי אתרעמתון עלוהי : ושלח משה למקרי לדתן ולאבירם בני אליאב ואמרו לא נסק : הזעיר ארי אסקתנא מארעא עבדא חלב ודבש לקטלותנא במדברא ארי אתרברבת עלנא אף אתרברבא : ברם לא לארעא עבדא חלב ודבש אעלתנא ויהבתא לנא אחסנת חקלין וכרמין העיני גבריא האינון תשלח לעוראלא ניסק : ותקיף למשה לחדא ואמר קדם יי' לא תקביל ברעוא קורבנהון לא חמרא דחד מנהון שחרית ולא אבאישית ית חד מנהון : ואמר משה לקרח את וכל כנשתך הוו זמינין לקדם יי' את ואינון ואהרן מחר :

ואת הקדוש · בשבטו להיותו כהן גדול : זאת · הבחינה : רב לכם בני לוי · וזה פירושו שאמר להם המעט ואמר הכתוב ויאמר משה אל קרח כי הדבור הראשון עם קרח ועם כל עדתו וזה עם הלוים : המעט · הדבר מעט הוא אצלכם : לפני העדה לשרתם · בהביאם את עולותיהם ואת זבחיהם : ויקרב אותך · וכאשר הקריב אותך ואחיך בקשתם גם כהונה : לכן · על כן קשרתם אתה וכל עדתך שאתם נועדים על השם והטעם כמו ורוזנים נוסדו יחד על יי' ועל משיחו שעמו וועד להריב עם השם וכן בהנותם על יי' ויש אומרים כי הא הנועדים נוסף : ואהרן מה הוא · מה פשעו מה הוא עושה : לא נעלה · יתכן שהיה אהל מועד בתוך המחנה במקום גבוה על כן אמרו לא נעלה ויש אומרים שמילת העלו מסביב אומי שילך לעבודת השם אל המקום הנבחר יקרא עולה : המעט · הדבר קל כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש כי מצרים בנגב ארץ ישר' והבא ממצרים לארץ כנען באמת הוא עולה : כי תשתרר עלינו · העליתנו ממצרים כדי שתשתרר עלינו : גם השתרר · גם שררות רבות אין אתה או אחיך : אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש · והטעם שהוצאתנו ממקום טוב ואילו הביאותנו למקום טוב כמוהו ונתת לנו שדה וכרם כאשר היה לנו במצרים ותבקש שררה היינו סובלים רק הסירותנו ממקום טוב משדותינו וכרמנו ולא הביאותנו אל מקום כמוהו ולמה תבקש שררה : העיני האנשים ההם · טעמו תרצה לנקר עיני : האנשים ההם · רמז ליוצאים ממצרים כאילו אמר תרצה לנקר העינים שלא תראינה כי זה שעשית לנו כראה הוא לעינים ודרך משל לומר סגורות הן עיני פלוני על כן לא יראה על כן לא נעלה · ויש אומרי' התרצה להחשיך העינים שלא תראינה כלומ' אחיזת עינים אתה עושה לנו לא נעלה · ויש אומרים אילו היית מנקר עינינו לא נעלה · ואמר האנשים ההם על דרך בני אדם חסרי דעת שלא ירצו לדבר על נפשם בנגלוי וסנכון בעיני שמלת האנשים ההם רמז לזקנים שהיו עם משה כי כן כתוב והלכו אחריו זקני ישר' : ויחר · זה הדבור כבר פירשתיו כי העולה והמנחה מאחרכת האף על הרשעים ודתן ואבירם היו אנשים גדולים והקריבו מנחה קודם זה המעשה וזה טעם אל תפן אל מנחתם ופנה אלי כי לא נשאתי חמור אחד מהם ופי' נשאתי ששמתי משא עליו : ולא הרעותי · בשום דבר : ויאמר משה אל קרח · וכבר אמר כן רק הטעם כאשר אמר משה לקרח היו לפני יי' לקחו איש מחתתו : מחר · והוא היום שקרא משה לדתן ולאבירם ויתכן שקראם קודם והוא הנכון בעבור מלת בקר : ומשה

אבן עזרא

ומשה ואהרן. עמם: הבדלו. כי היו עמם פתח אהל מועד: ויפלו על פניהם. להתפלל. וטעם אל מורה שיש לו כח לכלותם כרגע והוא אלהי הרוחות והטעם שאל כי יוכל לכלותם כי הרוחות בידו הם: האיש אחד יחטא. הוא קרח שהקהיל על משה ועל אהרן כל העדה וי״א כי טעם אל אלהי הרוחות כי בידו כח לחפש הרוחות כי הוא אלהיהם. והוא ידע כי האחד שהוא קרח חטא לבדו וגם אם החטיא אחרים והנכון בעיני כי טעם הבדלו מתוך העדה הזאת הם קרח וכל עדתו ואם יבאו ואכלתם וכלותם כרגע: למשכן קרח. הנכון בעיני שהיה לקרח אהל לאדם שלו ולרכושו רחוק ממחנה הלוים והיה עם אהלי אהלי דתן ואבירם כי לא יחנו סביב המשכן כי אם הלוי׳ לבדם ומזה הכתו׳ ללמוד כי בעל הדגל היה חונה קרוב ממחנה הלוים: זקני ישראל. הנכון בעיני שהם השבעים הזקנים הנבחרים: ואל תגעו בכל אשר להם. שאם באו להציל ממונם ירדו חיים שאול כמו הם: בכל חטאתם. בעבור רב חטאתם: ובניהם. הגדולים: וטפם. קטני׳ וקטנות: לעשות את כל המעשי׳. להחליף הבכורים בלוים ודע כי דבר גדול היה ומכעיס לאשר אהבו מאמין להסיר הבכורי׳ מכהונתם ולהסיב המעלה למשפחת משה לבדו וכל זה היה בעבור מעשה העגל כי ויעלו עולות ויגשו שלמי׳ הבכורי׳ העולים כי הם היו לבדם הכהנים ובני לוי הרגו עובדי העגל ויש בכאן שאלה ותשובתה בפרשת וילך משה: בריאה. יש אומרי׳ שהיא תורה על המכה מה שלא היה וכבר פירשתי שאין המלה רק מגזרת וברא אתהן וכבר נבקעו מדינו׳ רבות וירדו הדרים בהן שאולה והנה פירושה כטעם גזרה: ופצתה האדמה את פיה. כמו ופתחה וכן יפצה פיהו וכבר רמזתי בעבור היות נשמת האדם העליונה תיכונה ידבר על הגבוהים ממנה כדרך הרמונה שהוא הגוף וכן על השפלים ממנה והטעם להבין השומעים: ואת בתיהם. שם כלל לנשיהם ובניהם וטפם: ואת כל הרכוש. שהיה לכלם: וירדו הם. הטעם כאשר ירדו נסתמה הארץ ולא נראו: ותכס

רשי

ויקהל עליהם קרח. בדברי ליצנות כל הלילה ההוא הלך אצל השבטים ופתה אותן סבורין אתם שעלי לבדי אני מקפיד איני מקפיד אלא בשביל כלכם אלו באין ונוטלין כל הגדולות לו המלכות ולאחיו הכהונה עד שנתפתו כלם: וירא כבוד יי׳. בא בעמוד ענן: אל אלהי הרוחות. יודע מחשבות אין מדתך כמדת בשר ודם מלך בשר ודם שסרחה מקצת מדינה אינו יודע מי החוטא לפיכך כשהו׳ כועס נפרע מכלם אבל אתה לפניך גלויות כל מחשבות ויודע אתה מי החוטא: האיש אחד. הוא החוטא ואתה על כל העדה תקצוף. אמר הקב״ה יפה אמרתם אני יודע ומודיע מי חטא ומי לא חטא: העלו. הסתלקו מסביבות משכן קרח: יצאו נצבים. בקומה זקופה לחרף ולגדף כמו ויתיצב ארבעים יום דגלית: ונשיהם ובניהם וטפם. בא וראה כמה קשה המחלוקת שהרי בית דין של מטה אין עונשין עד שיביא שתי שערות ובית דין של מעלה עד עשרים שנה וכאן אבדו אף יונקי שדים: לעשות את כל המעשים האלה. שעשיתי על פי הדבור לתת לאהרן כהונה גדולה ובניו סגני כהונה ואליצפן נשיא הקהתי: לא מלבי. אלא אני עשיתי הכל מדעתי ובדין הוא שחולק עלי: ואם בריאה יברא יי׳. להמית אותם במיתה שלא מת בה אדם עד הנה ומה היא הבריאה ופצתה האדמה את פיה ותבלעם אז וידעתם כי הכעיסו הם ואני מפי הגבורה אמרתי. ורבותינו פירשו אם בריאה פה לארץ מששת ימי בראשית מוטב ואם לאו יברא יי׳: כמו

וישימו כלהון מלאים במ״ד חס׳ וסי׳ נמסר בסדר מקץ: אל ב׳ בטעמ׳ זקף גדול וסי׳ ויפלו על פניהם ויאמרו אל נא רפא נא לה: הרוחות ב׳ כתיב בן חס׳ ו״ו בתר׳ וסי׳ ויפלו על פניהם. יפקד יי׳ אלהי הרוחות: תספו ב׳ וסי׳ פן תספו בכל חטאתם. גם אתם גם מלככם: חטאתם ג׳ וסי׳ וידבר אל העדה לאמר. קרא בגרון אל

וקחו איש מחתתו ונתתם עליהם קטרת והקרבתם לפני יהוה איש מחתתו חמשים ומאתים מחתת ואתה ואהרן איש מחתתו: ויקחו איש מחתתו ויתנו עליהם אש וישימו עליהם קטרת ויעמדו פתח אהל מועד ומשה ואהרן: ויקהל עליהם קרח את כל העדה אל פתח אהל מועד וירא כבוד יהוה אל כל העדה: ס וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר: הבדלו מתוך העדה הזאת ואכלה אתם כרגע: ויפלו על פניהם ויאמרו אל אלהי הרוחת לכל בשר האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצף: ס וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל העדה לאמר העלו מסביב למשכן קרח דתן ואבירם: ויקם משה וילך אל דתן ואבירם וילכו אחריו זקני ישראל: וידבר אל העדה לאמר סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה ואל תגעו בכל אשר להם פן תספו בכל חטאתם: ויעלו מעל משכן קרח דתן ואבירם מסביב ודתן ואבירם יצאו נצבים פתח אהליהם ונשיהם ובניהם וטפם: ויאמר משה בזאת תדעון כי יהוה שלחני לעשות את כל המעשים האלה כי לא מלבי: אם כמות כל האדם ימתון אלה ופקדת כל האדם יפקד עליהם לא יהוה שלחני: ואם בריאה יברא יהוה ופצתה האדמה את פיה ובלעה אתם ואת כל אשר להם וירדו חיים שאלה וידעתם כי נאצו האנשים האלה את יהוה: ויהי ככלתו לדבר את כל הדברים האלה ותבקע האדמה אשר תחתיהם: ותפתח הארץ את פיה ותבלע אתם ואת בתיהם ואת כל האדם אשר לקרח ואת כל הרכוש: וירדו הם וכל אשר להם חיים שאלה

וסבו גבר מחתיתיה ותתנון עליהון קטורת בוסמין ותקרבון קדם יי גבר מחתיתיה מאתן וחמשין מחתיין ואת ואהרן גבר מחתיתיה: ונסיבו גבר מחתיתיה ויהבו עליהון אשתא ושויאו עליהון קטורת בוסמין וקמו בתרע משכן זמנא ומשה ואהרן: ואכנש עליהון קרח ית כל כנישתא לתרע משכן זמנא ואתגלי יקרא דיי לכל כנשתא: ומליל יי עם משה ולאהרן למימר: אתפרשו מגו כנשתא הדא ואשיצי יתהון כשעה: ונפלו על אפיהון ואמרו אל אלה רוחיא לכל בשרא גברא חד יחוב ועל כל כנשתא יהי רוגזא: ומליל יי עם משה למימר: מליל עם כנשתא למימר אסתלקו מסחור סחור למשכנא דקרח דתן ואבירם: וקם משה ואזל לות דתן ואבירם ואזלו בתרוהי סבי ישראל: ומליל עם כנשתא למימר זורו כען מעילוי משכני גבריא חייביא האילין ולא תקרבון בכל די להון דילמא תלקון בכל חוביהון: ואסתלקו מעילוי משכנא דקרח דתן ואבירם מסחור סחור ודתן ואבירם נפקו קיימין בתרע משכניהון ונשיהון ובניהון וטפלהון: ואמר משה בדא תדעון ארי יי שלחני למעבד ית כל עובדיא האילין ארי לא מרעותי: אם כמותא דכל אנשא ימותון אילין וסערא דכל אנשא יסתער עליהון לא יי שלחני: ואם בריה יברי יי ותפתח ארעא ית פומה ותבלע יתהון וית כל די להון ויחתון כד חיין לשאול ותדעון ארי ארגיזו גבריא האילין קדם יי: והוה כד שיצי למללא ית כל פתגמיא האילין ואתבזעת ארעא די תחותיהון: ופתחת ארעא ית פומה ובלעת יתהון וית אנש בתיהון וית כל אנשא די לקרח וית כל קניינא: ונחתו אינון וכל די להון כד חיין לשאול

מסרה

תחשך. ישוב ירחמנו יכבש עונותינו. ובל יזכר יפקד וכל פרש׳ אחרי מות דבו׳ חטאתם: תדעון ד׳ וסי׳ ויאמר משה בזאת תדעון. ולכל בני ישראל לא יחרץ. ויאמר יהושע בזאת: גורו לכם מפני חרב: כמות ג׳ ומלא׳ וסי׳ אם כמות כל האדם. כמות זה בן מות זה. והיה כמות אחאב: בריאה. ב׳ ומב׳ לישני וסי׳ ואם בריאה יברא יי׳ דין מלא. וא׳ חס׳ ומאכלו בראה: וירדו ז׳ וסי׳ כל עבדיך אלה אלי. ואם בריאה יברא יי׳ ופצתה האדמה. וירדו ראמים עמם. וירדו מעל כסאותם. וירדו מאניותיהם. ויאמר אלי המים האלה. והפכתי כסא ממלכות: ותבקע ד׳ וסי׳ ותבקע האדמה אשר תחתיהם. ותבקע הארץ בקלם. ותבקע העיר דמלכים. וחברו דירמיה: שאלה ט׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר וישב:

רשי

נסו לקולם · בשביל קול היוצא על בליעתן: ואת האש · שבתוך המחתות: זרה הלאה · לארץ מעל המחתות: כי קדשו · המחתות ואסורין בהנאה שהרי עשאום כלי שרת: החטאים האלה בנפשותם · שנעשו פושעים בנפשותם שנחלקו על הקב״ה: רקועי · רדודים: פחים · טסין מרודדין טינב״ש בלע״ז: צפוי למזבח · למזבח הנחשת: ויהיו לאות · לזכרון שיאמרו אלו היו מאותן שנחלקו על הכהונה ונשרפו: וירקעום · אינכטיב״ירט אוש בלע״ז: ולא יהיה כקרח · כדי שלא יהיה כקרח: כאשר דבר י״י ביד משה לו · כמו עליו על אהרן דבר למשה שיהיו הוא ובניו כהני׳ לפיכך לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן וגו׳ וכן כל לי ולו ולהם הסמוכי׳ אצל דבור פתרונם כמו על ומדרשו על קרח ונאמ׳ ביד משה ולא כתב אל משה רמז לחולקים על הכהונה שלוקין בצרעת כמו שלקה משה בידו שנ׳ ויוציאה והנה מצורעת כשלג ועל כן לקה עוזיה בצרעת: וכפר עליהם · רז זה מסר לו מלאך המות כשעלה לרקיע שהקטרת עוצ׳ המגפ׳ כדאיתא במסכ׳ שבת: ויעמוד

קרח

לקלם ג׳ וחס׳ וסי׳ וכל ישר׳ אשר סביבותיהם נסו · ויפצרו בו עבדיו · ואתה תמנה לך חיל: החמשים ח׳ וסי׳ וקדשתם את שנת · ואש יצאה מאת י״י · וממחצית בני ישראל · ויקח משה ממחצית · ויענה אליהו וידבר · וישלח וישב שר חמשים תניינא דפסו׳: וירם ב׳ וסימ׳ את המחתת מבין השרפה · וירם קרן משיחו: מחתות

ותכס עליהם הארץ ויאבדו מתוך הקהל: וכל ישראל אשר סביבתיהם נסו לקלם כי אמרו פן תבלענו הארץ: ואש יצאה מאת יהוה ותאכל את החמשים ומאתים איש מקריבי הקטרת: ס

יז וידבר יהוה אל משה לאמר: אמר אל אלעזר בן אהרן הכהן וירם את המחתת מבין השרפה ואת האש זרה הלאה כי קדשו: את מחתות החטאים האלה בנפשתם ועשו אתם רקעי פחים צפוי למזבח כי הקריבם לפני יהוה ויקדשו ויהיו לאות לבני ישראל: ויקח אלעזר הכהן את מחתות הנחשת אשר הקריבו השרפים וירקעום צפוי למזבח: זכרון לבני ישראל למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא להקטיר קטרת לפני יהוה ולא יהיה כקרח וכעדתו כאשר דבר יהוה ביד משה לו: פ

וילנו כל עדת בני ישראל ממחרת על משה ועל אהרן לאמר אתם המתם את עם יהוה: ויהי בהקהל העדה על משה ועל אהרן ויפנו אל אהל מועד והנה כסהו הענן וירא כבוד יהוה: ויבא משה ואהרן אל פני אהל מועד: ס וידבר יהוה אל משה לאמר: הרמו מתוך העדה הזאת ואכלה אתם כרגע ויפלו על פניהם: ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה ותן עליה אש מעל המזבח ושים קטרת והולך מהרה אל העדה וכפר עליהם כי יצא הקצף מלפני יהוה החל הנגף: ויקח אהרן כאשר דבר משה וירץ אל תוך הקהל והנה החל הנגף בעם ויתן את הקטרת ויכפר על העם:

(מסורה בגליון: ל׳ כלי מלחמה · ג׳ חס׳ · ל׳ · ל׳ · ח׳ · ב׳ יקרן משיחו · ל׳ · ל׳ · ג׳ מל׳ · ב׳ חס׳ · ל׳ חס׳ · ח׳ · ל׳ ולב׳ · ל׳ · ז״ח · ל׳ חס׳ · ל׳ ומל׳ · ח׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ותר והמתם אתו · ל׳ · ל׳ · ל׳ · פ׳ · ל׳ מל׳ בתו׳ · ד׳ · ב׳ בכסל׳ · ח׳ וכל עזרא דכוו׳)

ותחפת עליהון ארעא ואבדו מגו קהלא: וכל ישראל די בסחרניהון ערקו לקלהון ארי אמרו דילמא תבלעננא ארעא: ואשתא נפקת מן קדם יי ואכלת ית מאתן וחמשין גברא מקרבי קטורת בוסמיא: ומליל יי עם משה למימר: אימר לאלעזר בר אהרן כהנא ויפריש ית מחתיתא מבין יקידיא וית אשתא ירחיק להלא ארי אתקדשו: ית מחתית חיביא האלין דאתחייבו בנפשתיהון ויעבדון יתהין רדידין טסין חופאה למדבחא ארי קריבונין קדם יי ואתקדשא ויהוין לאת לבני ישראל: ונסיב אלעזר כהנא ית מחתית נחשא די קריבו יוקדיא ורדידונין חופאה למדבחא: דכרנא לבני ישראל בדיל דלא יקרב גבר חילוני די לא מזרעא דאהרן הוא לאסקא קטורת בוסמין קדם יי ולא יהי כקרח וככנשתיה כמא די מליל יי בידא דמשה ליה: ואתרעמו כל כנשתא דבני ישראל מיומא דבתרוהי על משה ועל אהרן למימר אתון גרמתון דמית עמא דיי: והוה באתכנשות כנשתא על משה ועל אהרן ואתפניאו למשכן זמנא והא חפהי ענגא ואתגלי יקרא דיי: ועאל משה ואהרן לקדם משכן זמנא: ומליל יי עם משה למימר: אתפרשו מגו כנשתא הדא ואשיצי יתהון כשעא ונפלו על אפיהון: ואמר משה לאהרן סב ית מחתיתא והב עלה אשתא מעילוי מדבחא ושוי קטורת בוסמיא ואוביל בפריע לכנישתא וכפר עליהון ארי נפק רוגזא מן קדם יי שרי מותנא: ונסיב אהרן כמא דמליל משה ורהט לגו קהלא והא שרי מותנא בעמא ויהב ית קטורת בוסמיא וכפר על עמא:

אבן עזרא

ותכס עליהם · הארץ בעצמה: ויאבדו · בעבור מות בניהם העומדים תחתם: לקולם · בעבו׳ קולם · ה״א החמשי׳ מוספת ואחרת עמה י״א כי קרח מהנבלעי׳ היה והראיה ותבלע אותם ואת קרח ויש אומרים כי נשרף היה והעד ואת קרח במות העד׳ באכול האש וחז״ל אמרו כי נשרף ונבלע ולפי דעתי שלא נבקע רק מקו׳ דתן ואבירם כי לא נזכר וקרח היה עומד עם מחתתו עם אהרן ועם נשיאי העדה מקריבי הקטרת ופי׳ הפסוק ואת קרח אינו׳ דבק עם ותבלע אותם רק עם במות העדה ואם יטעון טוען ויאמר למה לא הזכיר קרח עם השרופים התשובה כי אחר שהזכי׳ הכתוב שנשרפה עדתו שבאה לעזרה אין צורך להזכיר קרח כי מקל וחומ׳ יודע הדב׳ וכמוהו מרכבות פרעה וחילו ולא הזכיר בשירה פרעה שטבע ובאמת טבע כי כן כתוב ונער פרעה וחילו והעד הנאמן כי קרח היה מהשרופים ולא יהיה כקרח וכעדתו: זרה הלאה · מהמזבח: כי קדשו · כי אחר שהקריבום לשם השם קדושים: את מחתות החטאים · פי׳ המחתות: ועשו אותם · האומני׳: רקועי פחי׳ · כמו וירקעו את פחי הזהב · ופי׳ כי קדשו כי הקריבום לפני י״י: ויהיו לאות · לזכר ולסימן: וירקעום · המרקעים: כאשר דבר י״י ביד משה לו · לאהרן ויש אומרים כי לו שב אל קרח והוא רחוק בעיני: ממחרת · זה היום כי לעולם הוא סמוך: אתם המיתם · הטעם מה ראיה היתה זאת ששבט לוי הוא הנבחר ונבחר אהרן לכהן גדול ויתכן שבתפלתכם או בחכמ׳ שידעתם שרפתם המקריבים: בהקהל העדה · כל קהלה ואחריה על היא לתריבה: ויבא משה ואהרן · בעבור שראו שנראה הכבוד: הרומו · שיסבו במקום המרומם במחנה הלוי׳ והוא האהל כאשר פירשתי במלת העלו: ויפלו על פניהם · להתפלל: את המחתה · הידועה: ושים קטורת · ולא אמר הקטורת והמשכיל יבין: והולך · לשון צווי כמו הוטב את אביך ושרשו כמו הוליכי וטעמו הובילי כמו ילך עמך · וטעם

אבן עזרא

וטעם וישב אהרן דבק עם הפרש׳ הבאה ואם נפסקה וכבר הראיתיך רבות כהנה וכהנה וכאשר שב אהרן ונעצרה המגפה דבר השם: מטה. יש אומרים כי מטה לוי איננו מטה האלהים כי כבר היה ניכר ומה צורך לכתוב עליו שם אהרן ויש אומרים כי המטה היה כשאר המטות אין הפרש ביניהם רק היושר בעיני. וטעם לבית אב שבטי ישר׳ כמו ראובן ושמעון׳ וטעם כי מטה אחד בעבור שנחלק השבט לכהנים וללוים: אשר אועד לכם. תמיד: והשכותי. מפעלי הכפל כמו והתמותי מגזר׳ וחמת המלך שככ׳ וטע׳ והשכותי כדרך בני אדם לתגות תכוח׳ ומטה לוי בתוך השנים עשר והנה יוסף במטה אחד: לבית לוי. מטה משרת עצמו ואחר עמו מטה אהרן מטה לבית לוי: ויגמול. מגזרת ויגדל הילד ויגמל ורבים אמרו בעבור שקדים כי המטה היה ממין האילן ואיננה ראיה ודרך דרש כי שקדים כמו כי שוקד אני: ויראו. מכתב יד כל אחד: ויאמרו בני ישראל. די לנו שגוענו ואבדנו והנה עוד כל הקרב אל משכן יי׳ ימות כמות השרופים ומי יתן ותמנו לגוע אז אמר השם לאהרן שהוא הנגיד על שבט לוי להזהירו שלא יכשילו הלוים את ישרא׳. וטעם לאהרן על יד משה או כאשר הוא כי גם אהרן נביא היה גם זאת הפרש׳ לאות כי במדב׳ סיני היתה כאשר הוקם המשכן ונבחרו הלוים ונפקלו הבכורים:

את

מסרה

וקח י״ג וסי׳ לך נא אל הצאן וקח לי משם· קום לך פדנה ארם ביתה בתואל· עם אשר תמצא את אלהיך· ויאמר יי׳ אל משה עבר· דבר אל בני ישראל וקח מאתם· ויאמר אליו האיש קטר· וקח אתו אלי כי בן מות· ויאמר לו אבנר נטה לך· ויאמר לגחזי חגור מתניך· ואלישע הנביא קרא· ויהי מקץ ימים רבים· קחו עמכם

תרגום

וקם בין מיתיא ובין חייא ואתכליאת מותנא׃ והוו דמיתו במותנא ארבעת עשר אלפין ושבע מאה בר מדמיתו על פלוגתא דקרח׃ ותב אהרן למשה לתרע משכן זמנא ומותנא אתכליאת׃

ומליל יי עם משה למימר׃ מליל עם בני ישראל וסב מנהון חוטרא חוטרא לבית אבא מן כל רברבניהון לבית אבהתהון תרי עסר חוטרין גבר ית שמיה תכתוב על חוטריה׃ וית שמא דאהרן תכתוב על חוטרא דלוי ארי חוטרא חד לריש בית אבהתהון׃ ותצנעינון במשכן זמנא קדם סהדותא דאיזמין מימרי לכון תמן׃ ויהי גברא דאתרעי ביה חוטריה ינעי ואניח מן קדמי ית תורעמת בני ישראל דאינון מתרעמין עליכון׃ ומליל משה עם בני ישראל ויהבו ליה כל רברבניהון חוטרא לרבא חד חוטרא לרבא חד לבית אבהתהון תרי עסר חוטרין וחוטרא דאהרן בגו חוטריהון׃ ואצנע משה ית חוטריא קדם יי במשכנא דסהדותא׃ והוה ביומא דבתרוהי ועאל משה למשכנא דסהדותא והא נעא חוטרא דאהרן לבית לוי ואפיק לבלבין ואניץ נץ וכפית שיגדין׃ ואפיק משה ית כל חוטריא מן קדם יי לות כל בני ישראל וחזו ואשתמודעו ונסיבו גבר חוטריה׃ ואמר יי למשה אתיב ית חוטרא דאהרן לקדם סהדותא למטרא לאת לעמא סרבנא ויסופן תורעמתהון מן קדמי ולא ימותון׃ ועבד משה כמא די פקיד יי יתיה כן עבד׃ ואמרו בני ישראל למשה למימר הא מיננא קטלת חרבא הא מיננא בלעת ארעא והא מיננא מיתו במותנא׃

קרח

וַיַּעֲמֹד בֵּין־הַמֵּתִים וּבֵין הַחַיִּים וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה׃ וַיִּהְיוּ הַמֵּתִים בַּמַּגֵּפָה אַרְבָּעָה עָשָׂר אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת מִלְּבַד הַמֵּתִים עַל־דְּבַר־קֹרַח׃ וַיָּשָׁב אַהֲרֹן אֶל־מֹשֶׁה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְהַמַּגֵּפָה נֶעֱצָרָה׃ פ

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְקַח מֵאִתָּם מַטֶּה מַטֶּה לְבֵית אָב מֵאֵת כָּל־נְשִׂיאֵהֶם לְבֵית אֲבֹתָם שְׁנֵים עָשָׂר מַטּוֹת אִישׁ אֶת־שְׁמוֹ תִּכְתֹּב עַל־מַטֵּהוּ׃ וְאֵת שֵׁם אַהֲרֹן תִּכְתֹּב עַל־מַטֵּה לֵוִי כִּי מַטֶּה אֶחָד לְרֹאשׁ בֵּית אֲבוֹתָם׃ וְהִנַּחְתָּם בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי הָעֵדוּת אֲשֶׁר אִוָּעֵד לָכֶם שָׁמָּה׃ וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר אֶבְחַר־בּוֹ מַטֵּהוּ יִפְרָח וַהֲשִׁכֹּתִי מֵעָלַי אֶת־תְּלֻנּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֵם מַלִּינִם עֲלֵיכֶם׃ וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנוּ אֵלָיו כָּל־נְשִׂיאֵיהֶם מַטֶּה לְנָשִׂיא אֶחָד מַטֶּה לְנָשִׂיא אֶחָד לְבֵית אֲבֹתָם שְׁנֵים עָשָׂר מַטּוֹת וּמַטֵּה אַהֲרֹן בְּתוֹךְ מַטּוֹתָם׃ וַיַּנַּח מֹשֶׁה אֶת־הַמַּטֹּת לִפְנֵי יְהוָה בְּאֹהֶל הָעֵדֻת׃ וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיָּבֹא מֹשֶׁה אֶל־אֹהֶל הָעֵדוּת וְהִנֵּה פָּרַח מַטֵּה־אַהֲרֹן לְבֵית לֵוִי וַיֹּצֵא פֶרַח וַיָּצֵץ צִיץ וַיִּגְמֹל שְׁקֵדִים׃ וַיֹּצֵא מֹשֶׁה אֶת־כָּל־הַמַּטֹּת מִלִּפְנֵי יְהוָה אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּרְאוּ וַיִּקְחוּ אִישׁ מַטֵּהוּ׃ פ

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הָשֵׁב אֶת־מַטֵּה אַהֲרֹן לִפְנֵי הָעֵדוּת לְמִשְׁמֶרֶת לְאוֹת לִבְנֵי־מֶרִי וּתְכַל תְּלוּנֹּתָם מֵעָלַי וְלֹא יָמֻתוּ׃ וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ כֵּן עָשָׂה׃ פ

וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר הֵן גָּוַעְנוּ אָבַדְנוּ כֻּלָּנוּ אָבָדְנוּ׃

רשי

ויעמד בין המתים וגו׳. אחז את המלאך והעמידו על כרחו אמר לו הנח לי לעשות שליחותי אמר לו משה צוני לעכבך על ידך אמר לו אני שלוחו של מקום ואתה שלוחו של משה אמר לו אין משה אומר כלום מלבו אלא מפי הגבורה אם אין אתה מאמין הרי הקב״ה ומשה אל פתח אהל מועד בא עמי ושאל וזהו שנאמר וישב אהרן אל משה: דבר אחר למה בקטור׳ לפי שהיו ישר׳ מליזים ומרננים אחר הקטורת לומ׳ סם המו׳ הוא על ידו מתו נדב ואביהו על ידו נשרפו חמשים ומאתים איש אמר הקב״ה תראו שעוצר מגפ׳ הוא והחט׳ הוא הממית: כי מטה אחד. אע״פ שחלקתים לשתי משפחו׳ משפחת כהונה לבד ולויה לבד מכל מקום שבט אחד הוא: והשכותי. כמו וישוכו המים וחמת המלך שככה: בתוך מטותם. הניחו באמצע שלא יאמרו מפני שהניחו בצד שכינה פרח: ויוצא פרח. כמשמעו: ציץ׳ הוא חנטת הפרי כשהפרח נופל: ויגמל שקדים. כשהוכר הפרי הוכ׳ שהן שקדי׳ לשו׳ ויגדל הילד ויגמל ולשון זה מצוי בפרי האילן כמו ובוסר גומל יהיה נצה ולמ׳ שקדים הוא הפרי הממהר להפריח מכל הפירות אף המעור׳ על הכהונ׳ פורענותו ממהר׳ לבא כמו שמצינו בעוזיה והצרע׳ זרחה במצחו תרגומו וכפית שגדין כמין אשכול שקדים יחד כפותים זה על זה: ותכל תלונותם. כמו ותכלה תלונותם לשון זה שם מפעל יחיד לשון נקבה כמו תלונתם מרמורי״ם בלע״ז ויש חלוק בין תלונותם לתלונתם תלונתם תלונה אחת תלונות׳ שם דב׳ בלשון יחיד ואפי׳ הם תלונות הרבה: למשמרת לאו׳. לזכרון שבחרתי באהרן הכה׳ ולא ילונו עוד על הכהונה:

כל

מסרה

דברים׳ שמע בני וקח אמרי· ונמסר גם במשלי סימן ד״: נשיאהם ב׳ ובעניינא קדמ׳ חס׳ יו״ד תניינא תניג׳ מ״ל דמ״ל: ואת שם ד׳ וסימ׳ ואת שם השני קרב׳ ואת שם אהרן תכתב· ואת שם קדשי לא תחללו עוד: העדות ח׳ מ״ל וסי׳ נמסר בסדר אחרי מות: יפרח ד׳ וסי׳ והיה האיש אשר אבחר בו· יפרח כשושנה׳ יפרח בימיו צדיק· צדיק כתמר יפרח: מטותם ב׳ מ״ל וסי׳ ויבלע מטה אהרן את מטותם· ומטה אהרן בתוך: וינח ז׳ רגש וסי׳ משה את המטת· וינח יי׳ את הגוים· ויכתב בספר וינח· וינח שלמה את כל הכלים· וינח את נבלתו· וינח את נערו שם· ויעש שלחנות: ויצא י״ג חס׳ וסי׳ ויהי ממחרת ויבא משה אל אהל מועד· ויצא משה את כל המטת· ולא אבו האנשים דפלגש בגבעה· וישלח הדר עזר דשמואל· ועליה כתנת פסים· ויצא למרחב אתי· ויצא מנחם את הכסף· ויצא את האשרה· ויאמר לאשר על המלתחה· ויהי ממחרת ויצא פשחור· אויל מדרך ויהי בשלשים ושבע· ויצא אסא כסף דדברי הימים· מגלה עמקות מני חשך· וחד וירמיהו בא ויצא: המטת ג׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר נשא: מרי ד׳ וסי׳ השב את מטה אהרן לפני העדות· כי חטאת קסם מרי· אל תהי מרי בבית המרי· ואמרת אל מרי אל בית ישראל:

כל הקרב הקרב וגו'. אין אנו יכולין להיות זהירין בכך כולנו רשאין להכנס לחצר אהל מועד ואחד שיקריב עצמו יותר מחביריו ויכנס לתוך אהל מועד ימות: האם תמנו לגוע. שמא הופקרנו למיתה: ויאמר יי' אל אהרן. למשה אמר שיאמר לאהרן להזהירו על תקנת ישראל שלא יכנסו למקדש: אתה ובניך ובית אביך. הם בני קהת אבי עמרם: תשאו את עון המקדש. עליכם אני מטיל עונש הזרים שיחטאו בעסקי הדברים המקודשים המסורים לכם הוא האהל והארון והשלחן וכלי הקדש אתם תשבו ותזהירו על כל זר הבא ליגע: ואתה ובניך הכהנים תשאו את עון כהונתכם. שאינה מסורה ללוים ותזהירו הלוים השוגגים שלא יגעו אליכם בעבודתכם: וגם את אחיך. בני גרשון ובני מררי: וילוו. ויתחברו עליכם להזהיר גם את הזרים מליקרב אליהם: וישרתוך. בשמירת השערים ולמנות מהם גזברים ואמרכלין: וזר לא יקרב אליכם. אתכם אני מזהיר על כך: ולא יהיה עוד קצף. כמו שהיה כבר שנאמר כי יצא הקצף: לכם מתנה נתונים. יכול לעבודתכם של הדיוט תלמוד לומר ליי' כמו שמפורש למעלה לשמור משמרת גזברין ואמרכלין: עבודת מתנה. במתנה נתתיה לכם: ואני הנה נתתי לך. בשמחה לשון שמחה הוא זה כמו הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו. משל למלך שנתן שדה לאוהבו ולא כתב ולא חתם ולא העלה בערכאין בא אחד וערער עליו ועל השדה אמר לו המלך כל מי שירצה יבא ויערער לנגדך הריני כותב וחותם לך ומעלה בערכאין אף כאן לפי שבא קרח וערער כנגד אהרן על הכהונה בא הכתוב ונתן לו עשרים וארבע מתנות כהונה בברית מלח עולם ולכך נסמכה פרשה זו לכאן: משמרת תרומותי. שאתה צריך לשמרן בטהרה: למשחה. לגדולה: מן האש. לאחר הקטרת האישים: לכל קרבנם. כגון זבחי שלמי צבור: מנחתם חטאתם ואשמם כמשמעו: אשר ישיבו לי. זה גזל הגר: בקדש הקדשים תאכלנו וגו'. למד על קדשי קדשים שאין נאכלין אלא בעזרה ולזכרי כהונה: תרומת מתנם. המורם מן התודה ומהשלמים ומאיל נזיר: לכל תנופת. שהרי אלו טעונין תנופה: כל טהור. ולא טמאים. ד"א כל טהור לרבות אשתו:

ר"לשיתם.

אבן עזרא

את עון המקדש. שהיא מבית לפרכת והטעם אם לא תשמרוהו העון עליכם. וטעם ובית אביך כי הם נושאי המקדש: את עון כהונתכם. אם לא תשמרו הכהונה העון עליכם: שבט אביך. הוא לוי וחז"ל פירשוהו כמשמעו ולפי דעתי מה שפירשתיו כאילו אמר מטה לוי שהוא שבט אביך: וילוו. כמו ונספחו וכן ילוה אישי והכ' הלוי' כלוים בשמם: ואתה ובניך אתך תשבו לפני אהל מועד. לברכם ולא הלוים: גם הם גם אתם. דרך המקרא כן כמו משל בנו גם אתה גם בנך והטעם כי זה כמו זה. וטעם ונלוו עליך שלא תצטרכו לזר שהוא ישראל: עבדת מתנה. והזר מהכהנים אפילו לוי ועולת שמוא' שהוא לוי איננה טענה כי היא היתה הוראת שעה כמעשה גדעון: למשחה. פירשתיו: מקדש הקדשים. כי יש קדשים קלים: מן האש. כל מה שיקריבו ממנו כי אשה כמו אש והה"א נוסף: לכל מנחתם. אחר אמר יקריבו האזכרה ממנה ואמורי החטאת והאשם: אשר ישיבו לי. פי' כי תמעול מעל והנה המנחה והחטאת והאשם קדש קדשים כנגד השלמים: בקדש הקדשים תאכלנה. אפי' בקדש הקדשים שהוא אהל מועד ונקרא קדש קדשים כנגד חצר המשכן: מתנם. בחסרון תי"ו כמו הולך בשוק אצל פנה שהוא פנתה או הם שני משקלים:

חלב

הקרב ז' וסי' כל הקרב הקרב ב' בו. ובנסוע המשכן יורידו. ואת אהרן ואת בניו תפקד. והחנים לפני המשכן. אתן את כהנתכם. ובלכלו הנצבים האלה: האם ב' וסי' האם תמנו לגוע. האם אין עזרתי בי: ואתה ובניך אתך ג' דסמיכי וס' תשמרו את כהנתכם. תשאו את עון כהנתכם. לפני אהל העדות: ונלוו ד' וסי' עליך

כל הקרב הקרב אל משכן יהוה ימות האם תמנו לגוע: ס

ויאמר יהוה אל אהרן אתה ובניך ובית אביך אתך תשאו את עון המקדש ואתה ובניך אתך תשאו את עון כהנתכם: וגם את אחיך מטה לוי שבט אביך הקרב אתך וילוו עליך וישרתוך ואתה ובניך אתך לפני אהל העדת: ושמרו משמרתך ומשמרת כל האהל אך אל כלי הקדש ואל המזבח לא יקרבו ולא ימתו גם הם גם אתם: ונלוו עליך ושמרו את משמרת אהל מועד לכל עבדת האהל וזר לא יקרב אליכם: ושמרתם את משמרת הקדש ואת משמרת המזבח ולא יהיה עוד קצף על בני ישראל: ואני הנה לקחתי את אחיכם הלוים מתוך בני ישראל לכם מתנה נתנים ליהוה לעבד את עבדת אהל מועד: ואתה ובניך אתך תשמרו את כהנתכם לכל דבר המזבח ולמבית לפרכת ועבדתם עבדת מתנה אתן את כהנתכם והזר הקרב יומת: פ

וידבר יהוה אל אהרן ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומתי לכל קדשי בני ישראל לך נתתים למשחה ולבניך לחק עולם: זה יהיה לך מקדש הקדשים מן האש כל קרבנם לכל מנחתם ולכל חטאתם ולכל אשמם אשר ישיבו לי קדש קדשים לך הוא ולבניך: בקדש הקדשים תאכלנו כל זכר יאכל אתו קדש יהיה לך: וזה לך תרומת מתנם לכל תנופת בני ישראל לך נתתים ולבניך ולבנתיך אתך לחק עולם כל טהור בביתך יאכל אתו:

כל דקריב מקרב למשכנא דיי מאית הא אנחנא סייפין לממת: ואמר יי לאהרן את ובנך ובית אבוך עמך תסלחון על חובי מקדשא ואת ובנך עמך תסלחון על חובי כהונתכון: ואף ית אחך שבטא דלוי שיבטא דאבוך קריב לותך ויתוספון עלך וישמשונך ואת ובנך עמך קדם משכנא דסהדותא: ויטרון מטרתך ומטרת כל משכנא ברם למני קודשא ולמדבחא לא יקרבון ולא ימותון אף אינון אף אתון: ויתוספון עלך ויטרון ית מטרת משכן זמנא לכל פולחן משכנא וחילוני לא יקרב לותכון: ותטרון ית מטרת קודשא וית מטרת מדבחא ולא יהי עוד רוגזא על בני ישראל: ואנא הא קריבית ית אחיכון ליואי מגו בני ישראל לכון מתנא יהיבין קדם יי למפלח ית פולחן משכן זמנא: ואת ובנך עמך תטרון ית כהונתכון לכל פתגם מדבחא ולמגו לפרוכתא ותפלחון פולחן מתנא אתן ית כהונתכון וחילוני דיקרב יתקטיל: ומליל יי לאהרן ואנא הא יהבית לך ית מטרת אפרשותי לכל קודשיא דבני ישראל לך יהבתינון לרבו ולבנך לקים עלם: דין יהי לך מקודש קודשיא מותר מן אשתא כל קורבנהון לכל מנחתהון ולכל חטוותהון ולכל אשמיהון די יתיבון קדמי קודש קודשין דילך הוא ולבנך: בקודש קודשין תיכלוניה כל דכורא ייכול יתיה קודשא יהי לך: ודין לך אפרשות מתנתהון לכל ארמות בני ישראל לך יהבתינון ולבנך ולבנתך עמך לקים עלם כל דדכי בביתך ייכול יתיה:

ז' ויחד והקרב ג' בליש' | ב' אין עזרתי בי ד' | כל ספר אתך כמ"ג | ג' ד' | ל' ל' ג' | ל' ג' | ד' | ל' ואל' עבדת הקדש | ד' | י' | ג' | ו' בתור' | ל' | ל' אתכה בפתח ז' | ב' יין ושכר אל | יד בתוך בתור ל' | ג' | יח' | ל' | ל' | ג' רפין | כג ל' כי ל' | ל' ג' בעבין | ד' יו' יח' בליש'

ושמרו את משמרת. באו ונלוו אל יי'. ונלוו גוים רבים. ונלוו עליהם רבים בחלקלקות: לך י"ד זקפין וס' נמסר בסדרת בראשים וידבר יי' אל אהרן ב' בטעמ' זרקא וסי' וידבר יי' דעל יין ושכר אל תשת אתה. ודעלם ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומתי: לך נתתים ג' וסי' למשחה. וזה לך תרומת מתנם. כל חלב יצהר כל חלב: סימן קדמ' כל זכר יאכל אתו. תניין כל טהור בביתך יאכל אתו. תלית' כל טהור בביתך יאכלנו: בקדש ג' רפין וסי' ונתת את הכפרה על. ופקדת אלעזר בן אהרן הכהן. בקדש הקדשים תאכלנו כל זכר:

אבן עזרא

חלב יצהר · הנכבד והמוטב שהוא כקנף כי יצהר מענין טהור ושרשו צהר והוא חלב שמן זית: בכורי כל אשר בארצם · בכורי כל פרי האדמה · וטעם כל טהור בביתך יאכלנו להזהיר על אלה החלבים כי כל טהור בביתך יאכל אותו על חזה התנופה ועל שוק התרומה ומה שיותרים הישראלי שלא יאכלנו כי הוא לשם ואתה תאכלנו: אך פדה תפדה · פי' תקח פדיונו וכן בכור הבהמה הטמאה תפדה: ופדויו · שב אל בכור האדם לבדו: לא תפדה כי קדש הם · לא תקח פדיונם ורבים פירשו שפדה לישראל והפך זה כל הבכור שאמר את תאכלנו והסימן לכהן מי שהוא חייב לאכלו: ברית מלח · ברית כרותה מגזרת ארץ פרי למלחה ומקום המלח כמו כברת שלא יעלה בו צמח כלל וכן גפרית ומלח: חלף · כמו תמורה: ולא יקרבו עוד · בעבור עדת קרח: ועבד הלוי הוא · בעצמו ויש אומרים כי הוא פעול והיכנו נכון כי את עבודת אהל מועד הוא הפעול: והם ישאו את עונם · אם לא ישמרו והנה המעשר בחלקם על כן אמרתי: וידבר יי' אל משה · ולא אל אהרן בעבור יתנו מעשר מן המעשר לאהרן: וכמלאה

מסורה

תירוש ג' מלאים וסי' כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן · ואכל פרי בהמתך ופרי אדמתך · אל ארץ דגן ותירוש: יביאו ט' וסי' נמסר בסדר שמיני: לכל בשר ז' וסי' אל אלהי הרוחות · כל פטר רחם · יפקד יי' · והיו דראון · נותן לחם · אין שלום לכל בשר · בא שאון עד קצה: כשב ד' בתורה וסי' בסדר ויקרא: לריח

תורה

כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן ראשיתם אשר יתנו ליהוה לך נתתים: בכורי כל אשר בארצם אשר יביאו ליהוה לך יהיה כל טהור בביתך יאכלנו: כל חרם בישראל לך יהיה: כל פטר רחם לכל בשר אשר יקריבו ליהוה באדם ובבהמה יהיה לך אך פדה תפדה את בכור האדם ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה: ופדויו מבן חדש תפדה בערכך כסף חמשת שקלים בשקל הקדש עשרים גרה הוא: אך בכור שור או בכור כשב או בכור עז לא תפדה קדש הם את דמם תזרק על המזבח ואת חלבם תקטיר אשה לריח ניחח ליהוה: ובשרם יהיה לך כחזה התנופה וכשוק הימין לך יהיה: כל תרומת הקדשים אשר ירימו בני ישראל ליהוה נתתי לך ולבניך ולבנתיך אתך לחק עולם ברית מלח עולם הוא לפני יהוה לך ולזרעך אתך: ויאמר יהוה אל אהרן בארצם לא תנחל וחלק לא יהיה לך בתוכם אני חלקך ונחלתך בתוך בני ישראל: ס

ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר בישראל לנחלה חלף עבדתם אשר הם עבדים את עבדת אהל מועד: ולא יקרבו עוד בני ישראל אל אהל מועד לשאת חטא למות: ועבד הלוי הוא את עבדת אהל מועד והם ישאו עונם חקת עולם לדרתיכם ובתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה: כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו ליהוה תרומה נתתי ללוים לנחלה על כן אמרתי להם בתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: ואל הלוים תדבר ואמרת אלהם כי תקחו מאת בני ישראל את

תרגום

כל טוב משח וכל טוב חמר ועבור ראשיתהון די יתנון קדם יי' לך יהביתינון: בכורי כל די בארעהון די ייתון קדם יי' דילך יהי כל דדכי בביתך ייכלוניה: כל חרמא בישראל דילך יהי: כל פתח ולדא לכל בסרא די יקרבון קדם יי' באנשא ובבעירא יהי לך ברם מפרק תפרוק ית בוכרא דאנשא וית בוכרא דבעירא מסאבא תפרוק: ופורקניה מבר ירחא תפרוק בפורסניה כסף חמשא סלעין בסלעי קודשא עסרין מעין הוא: ברם בוכרא דתורא או בוכרא דאימרא או בוכרא דעיזא לא תפרוק קודשא אינון ית דמהון תזרוק על מדבחא וית תרביהון תסיק קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי': ובשרהון יהי לך כחדיא דארמותא וכשקא דימינא דילך יהי: כל אפרשות קודשיא די יפרשון בני ישראל קדם יי' יהבית לך ולבנך ולבנתך עמך לקיים עלם קים מלח עלם היא קדם יי' לך ולבנך עמך: ואמר יי' לאהרן בארעהון לא תחסין וחולק לא יהי לך ביניהון מתנן די יהבית לך אינון חולקך ואחסנתך בגו בני ישראל:

ולבני לוי הא יהבית כל מעשרא בישראל לאחסנא חלף פולחנהון די אינון פלחין ית פולחן משכן זימנא: ולא יקרבון עוד בני ישראל למשכן זימנא לקבלא חובא לממת: ויפלחון ליואי אינון ית פולחן משכן זימנא ואינון יקבלון חוביהון קים עלם לדריכון ובגו בני ישראל לא יחסנון אחסנא: ארי ית מעשרא דבני ישראל די יפרשון קדם יי' אפרשותא יהבית לליואי לאחסנא על כן אמרית להון בגו בני ישראל לא יחסנון אחסנא: ומליל יי' עם משה למימר: ולליואי תמליל ותימר להון ארי תסבון מן בני ישראל ית

רשי

ראשיתם · היא תרומה גדולה: כחזה התנופה וכשוק הימין · של שלמים שנאכלין לכהנ' ולנשיהם לבניהם ולעבדיהם לשני ימים ולילה אחד אף הבכור נאכל לשני ימים ולילה אחד: לך יהיה · בא רבי עקיבא ולמד הוסיף לך הכתוב הוויה אחרת שלא תאמר כחזה ושוק של תודה שאינו נאכל אלא ליום ולילה: כל תרומת הקדשים · מחיבתה של פרשה זו כללה בתחילה וכללה בסוף ופרט באמצע: ברית מלח עולם · כרת ברית עם אהרן בדבר הבריא ומתקיים ומבריא את אחרים: ברית מלח כברית הכרותה למלח שאינו מסריח לעולם: וחלק לא יהיה לך בתוכם · אף בביזה: והם · הלוים ישאו עונם של ישר' שעליהם להזהיר הזרים מגשת אליהם: אשר ירימו ליי' תרומה · הכתוב קראו תרומה עד שיפרישו ממנו תרומת מעשר: וכתוב

מסרה

יו וסי' נמסר בסדר ויקרא: תרומת ג' ב' מלאים וא' חס וסי' כל תרומת הקדשים · הרי בגלבע אל · מלך במשפט יעמיד קדמ' חס' וחד לאוצרות לתרומת: אתך ט"ו בתורה וסי' נמסר בסדר שמיני: ויאמר יי' אל אהרן ג' בטעמא וסי' דעלם לך לקראת משה המדברה · ודעלם אתה ובניך ובית אביך אתך · ודעלם בארצם לא תנחל · ונמסר גם בסדר שמות: מעשר ג' רפין וסי' ויתן לו מעשר מכל · מעשר מן המעשר · ולבני לוי הנה נתתי · וכל המעשר דבוו': לנחלה ט"ו וסי' ולבני לוי הנה נתתי כל מעש' בישראל לנחלה · אשר ירימו בני ישראל · ונקח את ארצם ונתנה לנחלה · וישבע משה ביום ההוא · על כן היתה חברון לכלב · ויברכהו יהושע ויתן את חברון לכלב · ואת עצמת יוסף אשר העלו בני ישר' · ויקח יהושע את כל הארץ · כי תורם את הדרך הטובה דמלכים · וחברו דד"ה כי תורם אל הדרך הטובה · כי אתה הבדלתם לך · והפלתי עליכם אדם · והיתה להם לנחלה · אשרי הגוי שיי' אלהיו · ונתן ארצם לנחלה:

ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן· תרומת מעשר שלכם אסורה לזרים ולטמאים וחייבין עליה מיתה וחומש כתרומה גדולה שנקראת ראשית: כדגן מן הגרן וכמלאה מן היקב· תרומת תירוש ויצהר הניטלת מן היקבים: מלאה· לשון בישול תבואה שנתמלאת: יקב· הוא הבור שלפני הגת שהיין יורד לתוכו וכל לשון יקב חפירת קרקע הוא וכן יקבי המלך הוא ים אוקיינוס חפירה שחפר מלכו של עולם: כן תרימו גם אתם· כמו שישראל מרימים מגרנם ומיקביהם תרימו אתם ממעשר שלכם כי הוא נחלתכם: מכל מתנותיכם תרימו את כל תרומת יי'· בתרומה גדולה הכתוב מדבר שאם הקדים לוי את כהן בכרי וקבל מעשרותיו קודם שיטול כהן תרומ' גדולה מן הכרי צריך להפריש הלוי מן המעשר תחילה אחד מחמשי' לתרומה גדולה ויחזור ויפריש תרומת מעשר: בהרימכם את חלבו ממנו. לאחר שתרימו תרומת מעשר ממנו: ונחשב. המותר ללוי' חולין גמורין: כתבואת גרן· לישראל שלא תאמר הואיל וקראו הכתוב תרומה שנאמר כי את מעשר בני ישרא' אשר ירימו ליי' תרומה יכול יהא כולו אסו' תלמוד לומר ונחשב ללוים כתבואת גרן מה של ישראל חולין אף של לוי חולין: בכל מקו'· אפי' בבית הקברות: ולא תשאו עליו חטא וגו'· הא אם לא תרימו תשאו חטא: ולא תמותו· הא אם תחללו תמותו:

חסלת ויקח קרח

זאת חקת התור'· לפי שהשטן ואומות העולם מונין את ישר' לומר מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה לפיכך כתב בה חקה גזירה היא מלפני אין לך רשות להרהר אחריה: ויקחו אליך· לעולם היא נקראת על שמך פרה שעשה משה במדבר: אדומה תמימה· שתהא תמימה באדמות שאם היו בה שתי שערות שחורות פסולה: אלעזר· מצותה בסגן: אל מחוץ למחנה· חוץ לשלש מחנות· ושחט אותה לפניו· זר שוחט ואלעזר רואה: אל נכח פני אהל מועד· עומד במזרחו של ירושלם ומתכוין ורואה פתחו של היכל בשעת הזאת הדם: אל המחנה· למחנה שכינה שאין טמא מת משולח חוץ לשתי מחנות אלא זב ובעל קרי ומצורע: וטמא

מתנתיכם ד' ב' חס' וב' מלאים וסי' נמסר בסדר אמר: קדמא תרומת יי' תנינא את תרומת יי' תליתא את כל הרומת יי': מקדשו ל' ומשמש א"ב מן א"א כתובין וי"ו בסוף תיבותא· וסי' במסרא רבתא: ו' פסוקים ולא לא ולא· וסי' ולא תשאו עליו חטא דסוף סדר קרח· והיה כעץ שתול על מים· ולא תסורו כי אחרי התהו· ולא אברו

המעשר אשר נתתי לכם מאתם בנחלתכם והרמתם ממנו תרומת יהוה מעשר מן המעשר: ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן וכמלאה מן היקב: כן תרימו גם אתם תרומת יהוה מכל מעשרתיכם אשר תקחו מאת בני ישראל ונתתם ממנו את תרומת יהוה לאהרן הכהן: מכל מתנתיכם תרימו את כל תרומת יהוה מכל חלבו את מקדשו ממנו: ואמרת אלהם בהרימכם את חלבו ממנו ונחשב ללוים כתבואת גרן וכתבואת יקב: ואכלתם אתו בכל מקום אתם וביתכם כי שכר הוא לכם חלף עבדתכם באהל מועד: ולא תשאו עליו חטא בהרימכם את חלבו ממנו ואת קדשי בני ישראל לא תחללו ולא תמותו:

מעסרא די יהבית לכון מנהון באחסנתכון ותפרשון מיניה אפרשותא קדם יי' מעשרא מן מעשרא: ותתחשיב לכון אפרשותכון כעבורא מן אדרא וכמליאתא מן מעצרתא: כן תפרשון אף אתון אפרשותא קדם יי' מכל מעסרתיכו די תסבון מן בני ישראל ותתנון מיניה ית אפרשותא קדם יי' לאהרן כהנא: מכל מתנתיכון תפרשון ית כל אפרשותא דיי' מכל שופריה ית מקדשיה מיניה: ותימר להון באפרשותכון ית שופריה מיניה ויתחשיב לליואי כעללת אידרא וכעללת מעצרתא: ותיכלון יתיה בכל אתר אתון ואנש בתיכון ארי אגרא הוא לכון חלף פולחנכון במשכן זמנא: ולא תקבלון עלוהי חובא באפרשותכון ית שופריה מיניה וית קודשיא דבני ישראל לא תחללון ולא תמותון:

אבן עזרא

וכמלאה. פירשתיו: מכל חלבו· מהטוב שבו וכן ואכלו את כל חלב הארץ: את מקדשו· כי המעשר הוא הקדש· וטעם בהרימכם את חלבו וכבר הזכיר הכתוב זה לדבק אחריו ואכלתם אותו והטעם שהוא אסור לכם לאכול ממנו עד שתרימו חלבו ממנו ואז' שיחשב לכם אז תאכלוהו בכל מקום טהור: ולא תשאו עליו חטא· טעמו כאשר תרימו חלבו לא תשאו חטא ובהתכם מקדשו ממנו יהיו קדשי בני ישראל שמורים ואם לא תעשו כן תשאו חטא שעברתם על המצוה וחללתם קדשי בני ישר' בעבור שאכלתם את מקדשו:

זאת חקת. גם זאת הפרש' במדבר סיני נאמרה כאשר צוה השם ושלחו מן המחנה ובכפא היו טמאי מת ובסמכה זאת הפרשה בעבור שהיא לכהן: פרה אדומה תמימה· שלא תהיה קטנה· אמר הגאון כי זאת פרה כמו הדבש שיזיק לבעל המרה האדומה ויועיל לבעל הליחה ואין צורך: והוציא אותה· המוציא או בצווי וכן ושחט כי הוא לא ישחט' והעד לפניו: ושרף את הפרה· השורף והעד לעיניו: עץ ארז· כמו לאזורע ושם רמזתי סוד: וכבס בגדיו· הכהן השורף: וטמא

צ"ה· דניאל· ותיבות אלף תס"ב:

פרשה

יט **וידבר** יהוה אל משה ואל אהרן לאמר: זאת חקת התורה אשר צוה יהוה לאמר דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדמה תמימה אשר אין בה מום אשר לא עלה עליה על: ונתתם אתה אל אלעזר הכהן והוציא אתה אל מחוץ למחנה ושחט אתה לפניו: ולקח אלעזר הכהן מדמה באצבעו והזה אל נכח פני אהל מועד מדמה שבע פעמים: ושרף את הפרה לעיניו את ערה ואת בשרה ואת דמה על פרשה ישרף: ולקח הכהן עץ ארז ואזוב ושני תולעת והשליך אל תוך שרפת הפרה: וכבס בגדיו הכהן ורחץ בשרו במים ואחר יבא אל המחנה

פרשה

ומליל יי' עם משה ולאהרן למימר: דא גזירת אוריתא די פקיד יי' למימר מליל עם בני ישראל ויסבון לך תורתא סמוקתא שלמתא די לית בה מומא די לא סליק עלה נירא: ותתנון יתה לאלעזר כהנא ויפיק יתה למברא למשריתא ויכוס יתה קדמוהי: ויסב אלעזר כהנא מדמה באצבעיה ויַדי לקביל אפי משכן זמנא מדמה שבע זמנין: ויוקיד ית תורתא לעינוהי ית משכה וית בסרה וית דמה על אוכלה יוקיד: ויסב כהנא אעא דארזא ואיזובא וצבע זהורי וירמי לגו יקידת תורתא: ויצבע לבושוהי כהנא ויסחי בסריה במיא ובתר כן ייעול למשריתא

איה יי'· ולא יהיו כאבותם דור· ואיש שכב ולא יקום: תמותו ז' מלאים וסי' נמסר בסדר מקץ: וידבר יי' אל משה ואל אהרן י"ב וסי' ויצום אל בני ישראל· דברו אל כל דשרצים· אדם כי יהיה בעור· כי תבאו אל ארץ· איש איש כי יהיה זב· איש על דגלו באחת· נשא את ראש דקהת· אל תכריתו את· עד מתי לעדה הרעה· הבדלו מתוך העדה· זאת חקת התורה: דבר אל בני ישר' ו' חס' לאמר וסי' נמסר בסדר בשלח: בדמה ז' וסי' נמסר בסדר ויקרא: לעיניו ה' וסי' ושרף את הפרה לעיניו· ותלך תמר בית אמנון· ואת בני צדקיהו שחטו דמלכים· וישחט מלך בבל בתרא דירמיה:

וטמא הכהן עד הערב· פרשהו ודרשהו וטמא עד הערב ואחר יבא אל המחנה: והניח מחוץ למחנה· לשלשה חלקים מחלקה אחד נתן בהר המשחה ואחד מתחלק לכל המשמרות ואחד נתן בחיל· זה של משמרות היה חוץ לעזרה ליטול ממנו בני העיירות וכל הצריכין ליטהר וזה שבהר המשחה כהנים גדולים לפרו אחרו' מקדשין הימנה וזה שבחיל נתון למשמרת מגזרת הכתוב שנאמר והיתה לעדת בני ישראל למשמרת: למי נדה· למי הזייה כמו וידו אבן בי· לידות את את קרנות הגוי' לשון זריקה: חטאת היא· לשון חטוי כפשוטו ולפי הלכותיו קראה הכתוב חטאת לומר שהיא כקדשים ליאסר בהנאה: הוא יתחטא בו· באפר הזה: במת בנפש· ואי זה מת של נפש האדם ל

וְטָמֵא הַכֹּהֵן עַד הָעָרֶב: וְהַשֹּׂרֵף אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו בַּמַּיִם וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְטָמֵא עַד הָעָרֶב: וְאָסַף אִישׁ טָהוֹר אֵת אֵפֶר הַפָּרָה וְהִנִּיחַ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה בְּמָקוֹם טָהוֹר וְהָיְתָה לַעֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי נִדָּה חַטָּאת הִוא: וְכִבֶּס הָאֹסֵף אֶת אֵפֶר הַפָּרָה אֶת בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד הָעָרֶב וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם לְחֻקַּת עוֹלָם: הַנֹּגֵעַ בְּמֵת לְכָל נֶפֶשׁ אָדָם וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים: הוּא יִתְחַטָּא בוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִטְהָר וְאִם לֹא יִתְחַטָּא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהָר: כָּל הַנֹּגֵעַ בְּמֵת בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת מִשְׁכַּן יְהוָה טִמֵּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מֵי נִדָּה לֹא זֹרַק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד טֻמְאָתוֹ בוֹ: זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל הַבָּא אֶל הָאֹהֶל וְכָל אֲשֶׁר בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים: וְכֹל כְּלִי פָתוּחַ אֲשֶׁר אֵין צָמִיד פָּתִיל עָלָיו טָמֵא הוּא: וְכֹל אֲשֶׁר יִגַּע עַל פְּנֵי הַשָּׂדֶה בַּחֲלַל חֶרֶב אוֹ בְמֵת אוֹ בְעֶצֶם אָדָם אוֹ בְקָבֶר יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים: וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֲפַר שְׂרֵפַת הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים אֶל כֶּלִי: וְלָקַח אֵזוֹב וְטָבַל בַּמַּיִם אִישׁ טָהוֹר וְהִזָּה עַל הָאֹהֶל וְעַל כָּל הַכֵּלִים וְעַל הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר הָיוּ שָׁם וְעַל הַנֹּגֵעַ בַּעֶצֶם אוֹ בֶחָלָל אוֹ בַמֵּת אוֹ בַקָּבֶר: וְהִזָּה הַטָּהֹר עַל הַטָּמֵא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחִטְּאוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר בָּעָרֶב: וְאִישׁ אֲשֶׁר יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטָּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִתּוֹךְ הַקָּהָל כִּי אֶת מִקְדַּשׁ יְהוָה טִמֵּא מֵי נִדָּה לֹא זֹרַק עָלָיו טָמֵא הוּא: וְהָיְתָה לָהֶם לְחֻקַּת עוֹלָם וּמַזֵּה מֵי הַנִּדָּה יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְהַנֹּגֵעַ בְּמֵי הַנִּדָּה יִטְמָא עַד הָעָרֶב:

וִיהֵי מְסָאַב כַּהֲנָא עַד רַמְשָׁא: וּדְמוֹקִיד יָתַהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי בְּמַיָּא וְיַסְחֵי בִּסְרֵיהּ בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: וְיִכְנוֹשׁ גְּבַר דְּכֵי יָת קִטְמָא דְתוֹרְתָא וְיַצְנַע מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא בַּאֲתַר דְּכֵי וּתְהֵי לִכְנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַטְּרָא לְמֵי אַדָּיוּתָא חַטָּאתָא הִיא: וִיצַבַּע דְּכָנֵישׁ יָת קִטְמָא דְתוֹרְתָא יָת לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא וּתְהֵי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְגִיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן לִקְיָם עָלָם: דְּיִקְרַב בְּמִיתָא לְכָל נַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא וִיהֵי מְסָאַב שִׁבְעָא יוֹמִין: הוּא יַדֵּי עֲלוֹהִי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה יִדְכֵּי וְאִם לָא יַדֵּי עֲלוֹהִי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה לָא יִדְכֵּי: כָּל דְּיִקְרַב בְּמִיתָא בְּנַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא דִּי יְמוּת וְלָא יַדֵּי עֲלוֹהִי יָת מַשְׁכְּנָא דַייָ סָאֵיב וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל אֲרֵי מֵי אַדָּיוּתָא לָא אִזְדְּרִיקוּ עֲלוֹהִי מְסָאַב יְהֵי עוֹד סְאוֹבְתֵיהּ בֵּיהּ: דָּא אוֹרָיְתָא אֱנָשׁ אֲרֵי יְמוּת בְּמַשְׁכְּנָא כָּל דְּעָלֵיל לְמַשְׁכְּנָא וְכָל דִּי בְמַשְׁכְּנָא יְהֵי מְסָאַב שִׁבְעָא יוֹמִין: וְכֹל מָן דַּחֲסַף פְּתִיחַ דְּלֵית מְגוּפַת שְׁיָע מַקַּף עֲלוֹהִי מְסָאַב הוּא: וְכֹל דִּי יִקְרַב עַל אַפֵּי חַקְלָא בִּקְטִיל חַרְבָּא אוֹ בְמִיתָא אוֹ בְגַרְמָא דֶאֱנָשָׁא אוֹ בְקִבְרָא יְהֵי מְסָאַב שִׁבְעָא יוֹמִין: וְיִסְּבוּן לִדְמְסָאַב מֵעֲפַר יְקִידַת חַטָּאתָא וְיִתֵּן עֲלוֹהִי מֵי מַבּוּעַ לְמָן: וְיִסַּב אֵזוֹבָא וְיִטְבּוֹל בְּמַיָּא גְּבַר דְּכֵי וְיַדֵּי עַל מַשְׁכְּנָא וְעַל כָּל מָנַיָּא וְעַל נַפְשָׁתָא דִּי הֲווֹ תַמָּן וְעַל דְּיִקְרַב בְּגַרְמָא אוֹ בִקְטִילָא אוֹ בְמִיתָא אוֹ בְקִבְרָא: וְיַדֵּי דַכְיָא עַל מְסָאֲבָא בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וִידַכֵּינֵיהּ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וְיִדְכֵּי בְרַמְשָׁא: וּגְבַר דִּי יִסְתָּאַב וְלָא יַדֵּי עֲלוֹהִי וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ קְהָלָא אֲרֵי יָת מַקְדְּשָׁא דַייָ סָאֵיב מֵי אַדָּיוּתָא לָא אִזְדְּרִיקוּ עֲלוֹהִי מְסָאַב הוּא: וּתְהֵי לְהוֹן לִקְיָם עָלָם וּדְיַדֵּי מֵי אַדָּיוּתָא יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וּדְיִקְרַב בְּמֵי אַדָּיוּתָא יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא:

אבן עזרא

וטמא הכהן· וכבר ישב טמא ויש אומ׳ שיהיה טמא עד הערב שלא יאכל מן הקדשים: איש טהור· איננו הכהן השורף: למי נדה· פירושו רחוק כמו מנדיכם: וטמא עד הערב· ואחר שאמר שיכבס את בגדיו אין צורך להזכיר שירחץ במי׳: ולגר הגר בתוכם· בעבור היות ארץ ישראל קדושה כי הכבוד שם: לכל נפש אדם· יהודי או גוי: אדם· ולא בהמה: וטמא· יהיה טמא והוא פועל עתיד כי הוא״ו השיבו ועל דעתי שהוא פועל עבר: יתחטא בו· יסור חטאו בו או כמו תחטאני באזוב ואטהר וידוע כי בסוד החשבון השלישי כמו השביעי: כי מי נדה· יש מפרשים כמו אשר במי נדה יתחטא: לא זורק עליו· על המים: עוד· יתמיד כמו עוד כל ימי הארץ: באהל· והבית כאהל רק הזכיר הכתוב האהל בעבור היות ישראל ב באהלים וכן אמר ישחט שור או כשב ועז במחנה: וכל אשר באהל· מבגד: צמיד פתיל· שנים פקילים: או בקבר· של אר׳: ולקחו לטמא· הנה פירוש איך יתחטא: איש טהור· והקרוב להיותו כהן: ואיש אשר יטמא· וכבר הזכיר כל הנוגע במת בנפש ונכרת ועתה הזכיר על העצם ועל הקבר: יטמא עד הערב· ולא יטהר עד אשר ירחץ: וכל

מסרה

איה שרה אשתך· כל הבא אל האהל וכל אשר באהל· וירא יי׳ באהל בעמוד ענן· תבורך מנשי׳ יעל· ויעלו את ארון יי׳· ויעלו את הארון דד״ה: פתוח ד׳ וסי׳ וכל כלי פתוח אשר אי׳ צמיד פתיל· שרשי פתוח אלי מים· אשפתו בקבר פתוח· קבר פתוח גרונם· וסי׳ בלשון ארמי מתיא בקבריהון משתעין: אזוב ג׳ מל׳ בתורה וסי׳ ולקח הכהן עץ ארז ואזוב· ולקח אזוב וטבל במים איש טהו׳ ולקחתם אגדת אזוב· ונמסר גם בסדר בא: אל כלי ב׳ וסימ׳ מים חיים· לא חורק: בקבר ג׳ דגשי׳ וסי׳ ולקח אזוב וטבל במי׳· בקבר אשר איש האלהי׳· היספר בקבר חסדך· קדמ׳ קמץ: מקדש יי׳ ג׳ וסי׳ מקדש יי׳ טמא· והיה מקדש יי׳ בתוכו· ועתה תנו לבבכם· וב׳ במקדש וסי׳ במקדש י׳ כהן ונביא· אשר במקדש יי׳: השהר ה׳ חס׳ בתורה וסימ׳ נמסר בסוף שמיני: וכבס ט׳ וסי׳ נמסר בסדר תזריע: במי ה׳ וסי׳ והנגע במי הנדה· כל דבר אשר יבא באש· במי מריבת קדש· נטבלו במי הירדן· אם התרחצתי במו שלג· במו כתיב:

ורחץ בשרו ד׳ חס׳ את בל׳ יש׳ וסי׳ נמסר בסדר מצורע: ואסף ג׳ וסי׳ ואסף איש טהור· ואסף דמצרע· ואסף נדחי ישראל: באהל ה׳ חטפין וסי׳ ויבא לבן באהל ב׳ בו· אדם כי ימות באהל· ואהיה מתהלך באהל· והוכן בחסד כסא· וימאס באהל יוסף· אם אבא באהל ביתי· באהל בת ציון: באהל ו׳ קמצין וסי׳ ויאמרו אליו

רשי

להוציא נפש בהמה שאין טומאתה צריכה הזאה. ד״א בנפש זו רביעית דם: את משכן יי׳ טמא· אם נכנס לעזרה אפילו בטבילה בלא הזאת שלישי ושביעי: עוד טומאתו בו· אף על פי שטבל: כל הבא אל האהל· בעוד שהמת בתוכו: וכל כלי פתוח· בכלי חרס הכתוב מדבר שאין מקבל ט טומאה מגבו אלא מ מתוכו לפיכך אם אין מגופת צמידתו פתולה עליו יפה בחבור טמא הוא הא אם יש צמיד פתיל עליו טהור. פתיל לשון מחובר ב בלשון עברי וכן כ נפתולי אלהי׳ נפתלתי נתחברתי עם אחותי: על פני השד׳· רבותינו דרשו לרבות גולל ו דופק ופשוטו על פני השדה שאין שם אהל מטמא המת שם בנגיעה: וחטאו ביום השביעי· הוא גמר טהרתו: ואיש אשר יטמא וגו׳· אם נאמר מקדש למה נאמר מ משכן כו׳ כדאיתא ב בשבועות: ומזה מי הנדה· רבותינו אמרו שהמזה טהור וזה בא ללמד שהנושא מי ח חטאת טמא· טומאה חמורה לטמא בגדים שעליו מה שאין כן בנוגע וזה שהוציאו בלשון מזה לומר לך שאינן מטמאין עד ש שיהא בהן שיעור ה הזאה: והנוגע יטמא· ואי׳ טעון כבוס בגדי׳ וכל

רשי

וכל אשר יגע בו · הטמא הזה שנטמא במת יטמא: והנפש הנוגעת בו · בטמא מת: תטמא עד הערב · כאן למדנו שהמת אבי אבות הטומאה והנוגע בו אב הטומאה ומטמא אדם זהו פירושה לפי משמעה והלכותיה ומדרש אגדה העתקתי מיסודו של רבי משה הדרשן וזהו: ויקחו אליך · משלהם כשם שהם פרקו נזמי הזהב לעגל כך יביאו זו לכפרה משלהם: פרה אדומה · משל לבן שפחה שטינף פלטין של מלך אמרו תבא אמו ותקנח הצואה כך תבא פרה ותכפר על העגל: אדומה · על שם אם יאדימו כתולע שהחטא קרוי אדום: תמימה · על שם ישראל שהיו תמימים ונעשו בו בעלי מומין תבא זו ותכפר עליהם ויחזרו לתמותם: לא עלה עליה עול · כשם שפרקו מעליהן עול שמים: אל אלעזר · כשם שנקהלו על אהרן שהוא כהן לעשות העגל ולפי שאהרן עשה את העגל לא נתנה לו עבודה זו על ידו שאין קטיגור נעשה סניגור: ושרף את הפרה · כשם שנשרף העגל: עץ ארז ואזוב ושני תולעת · שלשה מינין הללו כנגד שלשת אלפים איש שנפלו בעגל וארז הוא הגבוה מכל האילנות ואזוב נמוך מכלם סימן שהגבוה שנתגאה וחטא ישפיל את עצמו כאזוב ותולעת ויתכפר לו: למשמרת · כמו שפשע העגל שמור לדורות לפורענות ואין לך פקודה שאין בה מפקודת העגל שנאמר וביום פקדי ופקדתי וגו׳ · וכשם שהעגל טמא כל העוסקין בו כך פרה מטמאה כל העוסקין בה וכשם שנטהרו באפרו שנ׳ ויזר על פני המים וגו׳ · כך ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת וגו׳: כל העדה · עדה השלמה שכבר מתו מתי מדבר ואלו פרשו לחיים: ותמת שם מרים · למה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה לומר לך מה קרבנות מכפרין אף מיתת צדיקים מכפרת: ותמת שם מרים · אף היא בנשיקה מתה ומפני מה לא נאמר בה על פי ה׳ שאינו דרך כבוד של מעלה ובאהרן נאמר על פי ה׳ באלה מסעי: ולא היה מים לעדה · מכאן שכל ארבעים שנה היה להם הבאר בזכות מרים: ולו גוענו · הלואי גוענו: בגוע אחינו · במיתת אחינו בדבר למד שמיתת צמא מגונה ממנה: בגוע · שם דבר הוא כמו במיתת אחינו ולא יתכן לפרשו כשמתו אחינו שאם כן היה לו לינקד בגוע: ואת בעירם · מכאן שחס הקב״ה על ממונם של ישר׳: ויקהילו וגו׳ · זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה: המן

אבן עזרא

וכל אשר יגע בו הטמא יטמא · שהוא טמא מת או עצם או קבר: תטמא עד הערב · ותרחץ: בחדש הראשון · בשנת הארבעים והנה אין בתורה כלל שום מעשה או נבואה רק בשנה הראשונה ובשנת הארבעים · וטעם ויבאו בני ישראל כל העדה בעבור שמתו דור המדבר ועתה באו הבאים אל ארץ כנען: וישב העם בקדש · בעבור שישבו שם ימים רבים כי כן כתוב: ולא היה מים לעדה · ספר הכתוב שנים מאורעות האחד מות מרי׳ והשני מות אהרן ומשה ולא יכנסו לארץ והחל לספר השבת: וירב · מבנין הפעיל: בגוע אחינו · שם הפעל כמו כשכב אדני המלך: אחינו · הם דור המדבר שמתו והם עבדי השם: ולמה הבאתם · ידבר למשה ולאהרן כי כן כתוב ויקהלו על משה ועל אהרן · וטעם וירב העם עם משה שהמריבה היתה עם משה חזקה: העליתונו · מלה זרה: ויבא משה ואהרן מפני הקהל · כדמות בורחים: ויפלו על פניהם · להתפלל ויש אומרים לדרוש את השם כבנואה: קח את המטה · יש בכאן פירושים רבים יש בדברי יחיד בעבור שאמר ליש׳ שמעו נא המורים והם בני אברהם יצחק ויעקב ואילו היה כן למה אמר להם עוד ממרים הייתם ואחרים אמרו כי מלת ודברתם כמו והכיתם וכמוהו ותדבר את כל זרע הממלכה ואין זה נכון כי המלה מגזרת דבר או מן ידבר עמים תחתנו והנה פי׳ ותדבר כמו ותאבד וכן בספר השני והנה פי׳ ודברתם אל הסלע ואבדתם ועוד אם כן הפי׳ למה נענש משה גם הם השיבו בעבור שהכה פעמי׳ אם כן למה נענש אהרן ויאמר ר׳ משה הכהן ז״ל הספרדי יש אותות נעשו בדבור ויש בפועל ודבור כמו מלא אלישע והשם צוה שיקח המטה להכות בסלע כמשפט הכור והוסיף מלת ודברתם להוציא המים במכה ובדבור ובעבור שהכעיסוהו ישראל אמר להם המן הסלע הזה נוציא לכם מים והיתה דעתו כי אין יכולת בנו להוציא מים מהסלע כי אם בכח השם והכה לא פירש דבורו היטב ו וחשבו אנשים בלבם כי דבורו שלא יוכל השם להוציא מים מן הסלע וזה טעם אשר לא קדשתם אותי והביא ראיה מדברי המשורר שאמר כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו והנה החטא היה בבטואו לא במכה גם זה איננו נכון כי משה אמר זה ולמה נענש אהרן ועוד כי אין במעשה זכר דבור והראיה שהביא איננה ראיה כי אין פי׳ כי המרו את רוחו כי אם אל השם וכן כתוב והמה מרו ועצבו את רוח קדשו וזה פירוש ויקציפו על מי מריבה והטעם שהקציפו השם וכן כתו׳ המה מי מריבה על יי׳ וירע למשה בעבורם כי המרו את רוח השם ויגזור על משה שלא יכנס לארץ ואחרים אמרו כי הדבור אל הסלע שאיננו שומע איננה כי אם במכה ואם כן למה נענש משה ואחרים אמרו בעבור שלא אמרו שירה כמו עלי באר ענו לה וזה טעם אשר לא קדשתם והאחרים אמרו כי השם צוה שידברו והם לא דברו רק הכה משה על כן נענשו שניהם וכאמר להם מעלתם מריתם לא האמנתם לא קדשתם ואנשי שקול הדעת אמרו שלא יתכן שיהיה שליח השם ימיר דבור השם ואם הוא המיר איך נאמין בתורתו גם אלה לא דברו נכונה כי אילו היה מחליף במצוה מיד היה נענש כי הכה נענש על דבר שאיננו מצוה לעולם ולא תורה לישראל ולא נעשה בזדון רק בשגגה בעבור שהכעיסוהו ישראל וכן אמר גם בי התאנף יי׳ בגללכם ואחרים אמרו כי ישרא׳ אמרו לו שיוציא מסלע אחר וראיתם המן הסלע הזה ומשה פחד להחליף דבור השם ובעבור שלא האמי׳ להוציא מים מן הסלע שאמרו על כן נענש וזה טעם לא האמנתם בי גם זה הפירוש איננו נכון כי הכתוב אמר מריתם את פי והנה לא מרו והפירוש הנכון בעיני אגלנו ברמיזות דע כי כאשר ידע החלק את הכל ידבק בכל ויחדש בכל אותות ומופתי׳ ואמת כי השם אמר למשה ולאהרן ודברתם ולא דברו בעבור מריבת העם עם משה והנה החלק חלק והכה הסלע ולא יצאו מים עד שהכהו פעם שנית והנה לא קדשו השם ומרו ומעלו בשגגה גם יוכל המפרש לפרש ויבטא בשפתיו על משה כי על כן נענש כי לא היה ראוי שידבר דבר עד שימלא שליחו׳ השם גם יהיה דרש קדמונינו ז״ל כי החטא היה בעבור שאמר שמעו נא המורי׳ ורמזו זה הסוד: אל הסלע · שהודעתיך או הנמצא סמוך למחנה: ונתן מימיו · בעבור מימיו טעו רבים ואמרו כי זה הסלע הוא הצור ואלה עורי לב כי הצור הוא בחרב וזה הסלע היה בקצה ארץ אדום כי בקדש היה גם יתכן לפרש מימיו המים שאתן בו: את המטה מלפני יי׳ · הוא מטה האלהים והוא המונח לפני העדות: המן

העדה ו׳ מלין בטע׳ אזלא ומהפך וסי׳ נמסר בסוף סדר בהר סיני: ותקבר ג׳ וסי׳ אלון בכות · ותקבר בדרך אפרתה · ותמת שם מרים ותקבר שם: ולמה ג׳ ר״פ רפין וסימ׳ ולמה הבאתם את קהל יי׳ · ולמה העליתנו ממצרים · ולמה יי׳ מביא אתנו אל הארץ הזאת: הבאתם ג׳ וסי׳ ולמה הבאתם את קהל יי׳ · חסר משגעים

וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַטָּמֵא יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנֹּגַעַת תִּטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ פ

וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־הָעֵדָה מִדְבַּר־צִן בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקָדֵשׁ וַתָּמָת שָׁם מִרְיָם וַתִּקָּבֵר שָׁם׃ וְלֹא־הָיָה מַיִם לָעֵדָה וַיִּקָּהֲלוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן׃ וַיָּרֶב הָעָם עִם־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר וְלוּ גָוַעְנוּ בִּגְוַע אַחֵינוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ וְלָמָה הֲבֵאתֶם אֶת־קְהַל יְהוָה אֶל־הַמִּדְבָּר הַזֶּה לָמוּת שָׁם אֲנַחְנוּ וּבְעִירֵנוּ׃ וְלָמָה הֶעֱלִיתֻנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָבִיא אֹתָנוּ אֶל־הַמָּקוֹם הָרָע הַזֶּה לֹא מְקוֹם זֶרַע וּתְאֵנָה וְגֶפֶן וְרִמּוֹן וּמַיִם אַיִן לִשְׁתּוֹת׃ וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִפְּנֵי הַקָּהָל אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה אֲלֵיהֶם׃ פ

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ קַח אֶת־הַמַּטֶּה וְהַקְהֵל אֶת־הָעֵדָה אַתָּה וְאַהֲרֹן אָחִיךָ וְדִבַּרְתֶּם אֶל־הַסֶּלַע לְעֵינֵיהֶם וְנָתַן מֵימָיו וְהוֹצֵאתָ לָהֶם מַיִם מִן־הַסֶּלַע וְהִשְׁקִיתָ אֶת־הָעֵדָה וְאֶת־בְּעִירָם׃ וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַמַּטֶּה מִלִּפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ׃ וַיַּקְהִלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶת־הַקָּהָל אֶל־פְּנֵי הַסָּלַע וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְעוּ־נָא הַמֹּרִים

וְכֹל דִּי יִקְרַב בֵּיהּ מְסָאֲבָא יְהֵי מְסָאַב וֶאֱנָשׁ דְּיִקְרַב יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ וַאֲתוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל כְּנִשְׁתָּא לְמַדְבְּרָא דְצִן בְּיַרְחָא קַדְמָאָה וִיתֵיב עַמָּא בִּרְקַם וּמִיתַת תַּמָּן מִרְיָם וְאִתְקְבַרַת תַּמָּן׃ וְלָא הֲוָה מַיָּא לִכְנִשְׁתָּא וְאִתְכְּנִשׁוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן׃ וּנְצָא עַמָּא עִם מֹשֶׁה וַאֲמַרוּ לְמֵימַר וּלְוַי דְּמִתְנָא בְּמוֹתָא דְּאַחָנָא קֳדָם יְיָ׃ וּלְמָא אַיְתִיתוּן יָת קְהָלָא דַּיְיָ לְמַדְבְּרָא הָדֵין לִמְמַת תַּמָּן אֲנַחְנָא וּבְעִירָנָא׃ וּלְמָא אַסֵּקְתּוּנָא מִמִּצְרַיִם לְאַיְתָאָה יָתַנָא לְאַתְרָא בִּישָׁא הָדֵין לָא אֲתַר כְּשַׁר לְבֵית זְרַע וְאַף לָא תְאֵינִין וְגוּפְנִין וְרִמּוֹנִין וּמַיָּא לֵית לְמִשְׁתֵּי׃ וְעָאל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִן קֳדָם קְהָלָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וּנְפַלוּ עַל אַפֵּיהוֹן וְאִתְגְּלִי יְקָרָא דַּיְיָ לְהוֹן׃ וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ טוֹל יָת חוּטְרָא וְאַכְנֵישׁ יָת כְּנִשְׁתָּא אַתְּ וְאַהֲרֹן אֲחוּךְ וּתְמַלְּלוּן עִם כֵּיפָא לְעֵינֵיהוֹן וְיִתֵּן מוֹהִי וְתַפֵּיק לְהוֹן מַיָּא מִן כֵּיפָא וְתַשְׁקֵי יָת כְּנִשְׁתָּא וְיָת בְּעִירְהוֹן׃ וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת חוּטְרָא מִן קֳדָם יְיָ כְּמָא דִּי פַקְדֵיהּ׃ וְאַכְנִישׁוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן יָת קְהָלָא לִקֳדָם כֵּיפָא וַאֲמַר לְהוֹן שְׁמַעוּ כְעַן סָרְבָנַיָּא

אבי · ומחמדי הטובים: קח י״ב ר״פ וסי׳ נמסר בסדר במדבר סיני: לעיניהם ב״ד וסי׳ במסרא רבתא: אל פני ט׳ וסי׳ נמסר בסדר משפטים: המרים ד׳ וסי׳ שמעו נא המרים · וימצאו המורים דשמאל · וחברו דד״ה · ויורו המורים אל עבדיך המוראים כתיב · ודאוריתא המרים חס׳ ושארא המורים מלא:

המן הסלע הזה נוציא. לפי שלא היו מכירין אותו לפי שהלך הסלע וישב לו בין הסלעים כשנסתלק הבאר והיו ישראל אומרים מה לכם מאי זה סלע תוציאו לנו מים לכך אמר להם: המורים. סרבנים לשון יוני מוטי מורים את מוריהם: המן הסלע הזה. שלא כשמו עליו נוציא לכם מים: פעמים. לפי שבראשונה לא הוציא אלא טיפין לפי שלא צוה המקום להכותו אלא ודברתם אל הסלע והם דברו לסלע אחר ולא הוציא אמרו שמא צריך להכות כבראשונה שנאמר והכית בצור ונזדמן להם אותו סלע והכהו: יען לא האמנתם בי. גלה הכתוב שאלולי חטא זה בלבד היו נכנסין לארץ כדי שלא יאמרו עליהם כעון דור המדבר שנגזר עליהם שלא יכנסו כך היה עון משה ואהרן ואלא הכאן ובקר יפתח קשה מזו אלא לפי שבסתר חסך עליו הכתו' וכאן שבמעמד כל ישראל לא חסך עליו הכתו' מפני קידוש השם: להקדישני. שאו דברתם אל הסלע והוא מוציא הייתי מקודש לעיני העדה ואומרים מה סלע זה שאינו מדבר ואינו שומע ואינו צריך לפרנסה מקיי' דברו של מקום קל וחומר אנו: לכן לא תביאו. בשבועה כמו לכן נשבעתי לבית עלי. נשבע בקפיצה שלא ירבו בתפילה כלכך: המה מי מריבה. הם הנזכרים במקו' אחר אף אז ראו אצטגניני פרעה שמושיען של ישראל לוקה במי' לכך גזרו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו: ויקדש בם. שמתו משה ואהרן על ידם שכשהקב"ה עושה דין במקודשיו הוא ירוא' ומתקדש על הבריות וכן הוא אומר נורא אלהים ממקדשיך וכן הוא אומ' בקרובי אקדש: אחיך ישרא'. מה ראה להזכיר כאן אחוה אלא אמר לו אחים אנחנו בני אברהם שנאמר לו כי גר יהיה זרעך ועל שנינו היה החוב לפרעו: אתה ידעת את כל התלא'. לפיכך פירש אביהם מעל אביגו וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו מפני השטר חוב המוטל עליהם והטילו על יעקב: וירעו לנו. סבלנו צרות רבות: ולאבותינו. מכאן שהאבות מצטערים בקבר כשפורענו' באה על ישראל: וישמע קולינו. בברכה שברכנו אבינו הקול קול יעקב שאנו צועקי' ונענים: מלאך. זה משה מכאן שהנביאי' קרואין מלאכי' ואומ' ויהיו מלעיבי' במלאכי אלהים: נעברה נא בארצך. אילך לעורר על הירושה של ארץ ישר' כשם שלא פרעת

המן הסלע הזה. יש לנו כח להוציא לכם מים ממנו: יען לא האמנתם בי. הוא הסוד שרמזתי שלא נקדש השם על ידם: ויקדש בם. במשה ואהרן כטעם בקרובי אקדש: מקדש. שם מקום עיר ואיננו קדש ברנע כי אותו הוא מדבר וכן הכתוב אומר יחיל יי' מדבר קדש: התלאה. פירשתיו: לנו מצרים ולאבותינו. שמתו והטעם שארך זמן רעתם: וישלח מלאך. כמשמעו וכן הכתוב אומר ומלאך פניו הושיעם ורבים פירשוהו על משה כי מצאו ויאמר חגי מלאך יי' ואין זאת דעתי: בשדה וכרם. שלא ישחיתו ואפילו מי הבארות שלכם לא נשתה: דרך המלך נלך. אם הדרך שהמלך הולך בה או פירושו הדרך שיצוה המלך שהוא מלך אדום נלך: במסלה נעלה. מה יזיקכם שנעלה במסלה ואם הוצרכנו למים תמכרום לנו וזה טעם מכרם כמו דמיהם. וטעם בני ישראל כל העדה בעבור שיצא אדום להלחם בם הגיד הכתוב שלא נפקד איש מבני ישראל בבואם מעיר אדום אל הר ההר:

יאסף

המן ג' וס' המן העץ. המן הסלע הזה. המן הגרן או מן היקב: וירם ה' וס' ויעש בן משה ואהרן. וירם משה את ידו ויך את הסלע. וירם הטבח את השוק. וירבעם בן נבט אפרתי. וירם את אדרת אליהו. וירם קרן לעמו תהלה. וירם ימינו ושמאלו. וירם יאשיהו. ונמסר גם בתהלים סי' קמ"ח: המה יט' ראשי פסו' וס' נמסר

המן הסלע הזה נוציא לכם מים: וירם משה את ידו ויך את הסלע במטהו פעמים ויצאו מים רבים ותשת העדה ובעירם: ס ויאמר יהוה אל משה ואל אהרן יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם: המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את יהוה ויקדש בם: ס

וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום כה אמר אחיך ישראל אתה ידעת את כל התלאה אשר מצאתנו: וירדו אבתינו מצרימה ונשב במצרים ימים רבים וירעו לנו מצרים ולאבתינו: ונצעק אל יהוה וישמע קלנו וישלח מלאך ויצאנו ממצרים והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך: נעברה נא בארצך לא נעבר בשדה ובכרם ולא נשתה מי באר דרך המלך נלך לא נטה ימין ושמאול עד אשר נעבר גבלך: ויאמר אליו אדום לא תעבר בי פן בחרב אצא לקראתך: ויאמרו אליו בני ישראל במסלה נעלה ואם מימיך נשתה אני ומקני ונתתי מכרם רק אין דבר ברגלי אעברה: ויאמר לא תעבר ויצא אדום לקראתו בעם כבד וביד חזקה: וימאן אדום נתן את ישראל עבר בגבלו ויט ישראל מעליו: פ

ויסעו מקדש ויבאו בני ישראל כל העדה הר ההר:

המן כיפא הדין נפיק לכון מיא: וארים משה ית ידיה ומחא ית כיפא בחוטריה תרין זמנין ונפקו מיא סגיאי ושתיאת כנשתא ובעירהון: ואמר יי' למשה ולאהרן חלף דלא הימנתון במימרי לקדשותי לעיני בני ישראל בכן לא תעלון ית קהלא הדין לארעא די יהבית להון: אינון מי מצותא דינצו בני ישראל קדם יי' ואתקדש בהון:

ושלח משה איזגדין מרקם לות מלכא דאדום כדנן אמר אחוך ישראל את ידעת ית כל עקתא די אשכחתנא: ונחתו אבהתנא למצרים ויתיבנא במצרים יומין סגיאין ואבאישו לנא מצראי ולאבהתנא: וצלינא קדם יי' וקביל צלותנא ושלח מלאכא ואפקנא ממצרים והא אנחנא ברקם קרתא דבסטר תחומך: נעיבר כען בארעך לא נעיבר בחקל ובכרם ולא נשתי מי גוב אורח מלכא ניזיל לא נסטי לימינא ולסמאלא עד דנעיבר תחומך: ואמר ליה אדומאה לא תעיבר בתחומי דילמא בדקטלין בחרבא אפוק לקדמותך: ואמרו ליה בני ישראל באורח כבישא ניסק ואם מיך נשתי אנא ובעירי ואתן דמיהון לחוד לית פתגם דביש ברגלי אעיבר: ואמר לא תעיבר ונפק אדומאה לקדמותי בחיל רב וביד תקיפא: וסריב אדומאה שבק ית ישראל למיעבר בתחומיה וסטא ישראל מלותיה:

ונטלו מרקם ואתו בני ישראל כל כנשתא להר טורא:

בתהלים סימן מ"ח: התלאה ג' נמסר בסדר וישמע יתרו: ויצאנו ג' ומשניין בכתבהון וס' וישלח מלאך ויצאנו חס' דחס'. ואמרת דבנך עבדים ויציאנו כתיב חסר ו"ו ארמי אבד אבי ויוציאנו כתיב מל' ו"ו וחס' יוד: קולנו בקולנו ד' ג' מלאים וא' חס' וס' ונצעק אל יי' וישמע קלנו. בננו זה סורר. וירא את עניינו. דברנו אליו ולא שמע בקולנו דשמואל. קדם' חס': בשדה ה' רפין וס' נעבר נא בארצך. אעברה בארצך. הוי מגיעי בית בבית. ותאמר נעמי אל רות. ויאמר בועז אל רות: לקראתך ד' וס' וגם הנה הוא יוצא לקראתך. פן בחרב אצא לקראתך. כאשר הפך איש. על בן יצאתי. ונמסר גם בסדר שמות: מימיך ג' ומלאי' וס' ועבדת את יי' אלהיב וברך את לחמך ואת מימיך. ויאמרו אליו בני ישראל במסלה נעלה. טפכם נשיכם וגרך אשר בשעריך. וחוד ומימיך. בנאדם לחמך ברעש. ונמסר גם בסדר משפטים: מכרם ג' וס' ונתתי מכרם. על מכרם בכסף צדיק. ביום מכרם ציד. אנ"ך:

חוב שמה לנו עזר מעט לעבור דרך ארצך: לא נשתה מי באר. מי בורות היה צריך לומר אלא כך אמר משה אע"פ שיש בידינו מן לאכול ובאר לשתות לא נשתה ממנו אלא נקנה מכם אוכל ומים להנאתכם מכאן לאכסנאי שיש בידו לאכול יקנה מן החנוני כדי ליהנות את אושפיזו: דרך המלך נלך. אנו חוסמים את בהמתנו ולא יטו לכאן ולכאן לאכול: פן בחרב אצא לקראתך. אתם מתגאים בקול שהורישכם אביכם ואומרים והצעק וישמע קולנו ואני אצא עליכם במה שהורישני אבי על חרבך תחיה: רק אין דבר. אין שום דבר מזיקך: וביד חזקה. בהבטחת זקננו והידים ידי עשו: כל העדה. כלם שלמים ועומדי' ליכנס לארץ שלא היה בהן אחד מאותן שנגזרה גזירה עליהם שכבר כלו מתי מדבר ואלו מאותן שכתוב בהן חיים כלכם היום: הר

ויאמר יי׳ אל משה ואל אהרן ו׳ בטעם דרגא תביר וסימ׳ בסדר וארא׃ על גבול ה׳ וסימ׳ ויאמר יי׳ אל משה ואל אהרן · וישמע בלק כי בא בלעם · ושב משריד קדמה · בחרב תפלו על גבול ישראל · והנותר לנשיא תנינא דפסוק׃ והעל ב׳ וסימ׳ ויאמר יי׳ אל משה דצפרדעים · והעל אתם הר ההר׃ יאסף ט׳ וסימ׳ שלח

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן בְּהֹר הָהָר עַל־גְּבוּל אֶרֶץ־אֱדוֹם לֵאמֹר׃ יֵאָסֵף אַהֲרֹן אֶל־עַמָּיו כִּי לֹא יָבֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל אֲשֶׁר־מְרִיתֶם אֶת־פִּי לְמֵי מְרִיבָה׃ קַח אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־אֶלְעָזָר בְּנוֹ וְהַעַל אֹתָם הֹר הָהָר׃ וְהַפְשֵׁט אֶת־אַהֲרֹן אֶת־בְּגָדָיו וְהִלְבַּשְׁתָּם אֶת־אֶלְעָזָר בְּנוֹ וְאַהֲרֹן יֵאָסֵף וּמֵת שָׁם׃ וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה וַיַּעֲלוּ אֶל־הֹר הָהָר לְעֵינֵי כָּל־הָעֵדָה׃ וַיַּפְשֵׁט מֹשֶׁה אֶת־אַהֲרֹן אֶת־בְּגָדָיו וַיַּלְבֵּשׁ אֹתָם אֶת־אֶלְעָזָר בְּנוֹ וַיָּמָת אַהֲרֹן שָׁם בְּרֹאשׁ הָהָר וַיֵּרֶד מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר מִן־הָהָר׃ וַיִּרְאוּ כָּל־הָעֵדָה כִּי גָוַע אַהֲרֹן וַיִּבְכּוּ אֶת־אַהֲרֹן שְׁלֹשִׁים יוֹם כֹּל בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ס

וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ־עֲרָד יֹשֵׁב הַנֶּגֶב כִּי בָּא יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁבְּ מִמֶּנּוּ שֶׁבִי׃ וַיִּדַּר יִשְׂרָאֵל נֶדֶר לַיהוָה וַיֹּאמַר אִם־נָתֹן תִּתֵּן אֶת־הָעָם הַזֶּה בְּיָדִי וְהַחֲרַמְתִּי אֶת־עָרֵיהֶם׃ וַיִּשְׁמַע יְהוָה בְּקוֹל יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֶת־הַכְּנַעֲנִי וַיַּחֲרֵם אֶתְהֶם וְאֶת־עָרֵיהֶם וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם חָרְמָה׃ פ וַיִּסְעוּ מֵהֹר הָהָר דֶּרֶךְ יַם־סוּף לִסְבֹב אֶת־אֶרֶץ אֱדוֹם וַתִּקְצַר נֶפֶשׁ־הָעָם בַּדָּרֶךְ׃

ואמר יי למשה ולאהרן בהור טורא על תחום ארעא דאדום למימר׃ יתכניש אהרן לעמיה ארי לא יעול לארעא די יהבית לבני ישראל על די סריבתון על מימרי למי מצותא׃ דבר ית אהרן וית אלעזר בריה ואסיק יתהון להור טורא׃ ואשלח ית אהרן ית לבושוהי ותלבישינון ית אלעזר בריה ואהרן יתכניש וימות תמן׃ ועבד משה כמא די פקיד יי וסליקו להור טורא לעיני כל כנשתא׃ ואשלח משה ית אהרן ית לבושוהי ואלביש יתהון ית אלעזר בריה ומית אהרן תמן בריש טורא ונחת משה ואלעזר מן טורא׃ וחזו כל כנשתא ארי מית אהרן ובכו ית אהרן תלתין יומין כל בית ישראל׃ ושמע כנענאה מלכא דערד יתיב דרומא ארי אתא ישראל אורח מאלליא ואגיח קרבא בישראל ושבא מיניה שביא׃ וקיים ישראל קיים קדם יי ואמר אם ממסר תמסר ית עמא הדין בידי ואגמר ית קרויהון׃ וקביל יי צלותיה דישראל ומסר ית כנענאה וגמר יתהון וית קרויהון וקרא שמא דאתרא חרמה׃ ונטלו מהור טורא אורח ימא דסוף לאקפא ית ארעא דאדום ועקת נפשא דעמא באורחא׃

העד את מקנך · הצאן ובקר ישחט · יאסף אהרן אל עמיו · ואהרן יאסף ומת שם · האסף יאסף ואם אל עיר יאסף · וישראל לא יאסף · לא יבא עוד שמשך · עשיר ישכב ולא׃ בית ישראל כ׳ וסימ׳ ויקראו · כי ענן יי׳ על · יבכו את השרפה · ויבכו את אהרן · לא נפל דבר מכל · ויהי מיום שבת ארון · ויאמר שמואל אל כל · משחקים · מעלים את הארון · ויספדו ויבכו · ואתנה לך · ויבא ירבעם דמלכים · נשימה נא שקים · כי כרם יי׳ · העמסים · ולקחום עמים · יי׳ זכרנו · בית ישראל ברכו · יתן יי׳ את האשה · וכל ירמיה ויחזקאל דכות׳ במ״ז בני ישר׳ וסי׳ שם׃ וידר ג׳ וסי׳ יעקב · ישר׳ · יפתח׃ אתהם ה׳ וסי׳ נמסר בסדר ויצא׃ ותקצר ד׳ וסי׳ נפש העם · ותקצר נפשו בעמל ישראל · ויהי כי הציקה לו ותאלצהו · וגם נפשם בחלה׃

אבן עזרא

יאסף אהרן · כמו ומות בהר שיתקן עצמו למות ויעלה אל ההר׃ מריתם · פירשתיו׃ למי מריבה · כמו במי מריבה שם המקום או בעבור מי מריבה׃ והפשט · והלבשתם · יוצאים לשנים פעולים · וטעם ואהרן יאסף כי בעת שתפשוט בגדיו מיד ימות׃ ויאסף אהרן אל עמיו · פירשתיו׃ ויראו כל העדה · כאשר ראו זה שאירע שארע בכו שלשים יום · מלת גויעה פירשתיו׃ וישמע הכנעני מלך ערד · אמרו הקדמונים שהוא סיחון ונקרא הכנעני כי כל אמורי כנעני ורבים אמרו כי זאת הפרשה יהושע כתבה והראיה מלך ערד אחד ונכאו שבני יהודה קראו שם המקום חרמה ולא אמרו כלום כי אותו המקום יקרא בתחלה בכת וזה מלך ערד והאמת שני מקומות ורבים במקרא כמו הם ומלך ערד על פשוטו הוא מעבר לירדן מזרחה ונסמכה זאת הפרשה למות אהרן כי הכתוב ספר מה שארע בהר ההר קודם נסעם משם והעד וישמע הכנעני מלך ערד ואחריו ויסעו מהר ההר ואם תבקש מה שמע הנה ת מפורש׃ כי בא ישראל דרך האתרים · האתרים שם אומ׳ כי האל״ף נוסף ופשטם התרים את הארץ וכן אף״ אזרועך׃ לסבוב את ארץ אדום · בלמוכה ופוכון כיכן כתוב׃ הקלוקל

רשי

הר ההר · הר על גבי הר כתפוח קטן על גבי תפוח גדול ואף על פי שהענן הולך לפניהם ומשוה את ההרים שלשה נשארו בהן הר סיני לתורה והר נבו לקבורת משה והר ההר לקבורת אהרן׃ על גבול ארץ אדום · מגיד שמפני שנתחברו כאן להתקרב לעשו הרשע נפרצו מעשיהם וחסרו הצדיק הזה וכן הנביא אומר ליהושפט בהתחברך לרשע פרץ יי׳ את מעשיך׃ קח את אהרן · בדברים של ניחומים אמור לו אשריך שתראה כתרך נתון לבנך מה שאין אני זכאי לכך׃ את בגדיו · את בגדי כהונה הלבישהו והפשיטם מעליו לתתם על בנו בפניו אמר לו הכנס למערה ונכנס ראה מטה מוצעת ונר דלוק אמר לו עלה למטה ועלה פשוט ידיך ופשט קמוץ פיך וקמץ עצום עיניך ועצם מיד חמד משה לאותה מיתה ׃ וזהו שנאמר לו כאשר מת אהרן אחיך מיתה שנתאוית לה׃ ויעש משה · אף על פי שהדבר קשה לו לא עכב׃ ויראו כל העדה · כשראו משה ואלעזר יורדים ואהרן לא ירד אמרו היכן הו׳ אהרן אמר להם מת אמרו אפש׳ מי שעמד כנגד המלאך ועצר את המגפה ישלוט בו מלאך המות מיד בקש משה רחמי׳ והראוהו מלאכי השרת להם מוטל במטה ראו והאמינו׃ כל בית ישראל · האנשים והנשים לפי שהיה אהרן רודף שלום ומטיל אהבה בין בעלי מריבה ובין איש לאשתו׃ כי גוע · אומ׳ אני שהמתרגם דהא מית טועה הוא אלא אם כן מתרגם ויראו ואתחזיאו שלא אמרו רבותנו כי זה משמש בלשון דהא אלא על מדרש שנסתלקו ענני כבוד וכדאמ׳ ר׳ אבהו דאמר רבי אבהו אל תקרי ויראו אלא וייראו ועל לשון זה נופל לשו׳ דהא לפי שהיא כתיב׳ טעם למה שלמעלה הימנו למה ויראו לפי שהרי מת אהרן אבל על תרגום וחזו כל כנשת׳ אין לשון דהא נופל אלא לשון אשר שהוא מגזרת שמוש אי שמשיכו אם משמש בלשון אשר כמו אם מדוע לא תקצר רוחי׳ והרבה מפורשי׳ מזה אם חרוצי׳ ימיו׃ וישמע הכנעני · שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד כו׳ כדאיתא ב בראש השנה ועמלק מעולם רצועת מרדות לישר׳ מזומן בכל עת לפורענות׃ יושב הנגב · זה עמלק שנאמר עמלק יושב בארץ הנגב ושינה את לשונו לדבר בלשון כנען כדי שיהיו ישר׳ מתפללים להקדוש ברוך הוא לתת כנענים בידם והם אינם כנענים ראו ישראל לבושיהם כלבושי עמלקי׳ ולשונם לשון כנען אמרו נתפלל סתם שנאמר אם נתון תתן את העם הזה בידי׃ דרך האתרים · דרך הנגב שהלכו בה מרגלים שנאמר ויעלו בנגב · דבר אחר דרך האתרים דרך התייר הגדול הנוסע לפניהם שנאמר דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה׃ וישב ממנו שבי · אינה אלא שפחה אחת׃ והחרמתי · אקריש שללם לגבוה׃ ויחרם אתהם · בהריגה׃ ואת עריהם · חרמי גבוה׃ דרך ים סוף · כיון שמת אהרן ובאת עליהם מלחמה זו חזרו לאחוריהם דרך ים סוף הוא הדרך שחזרו להם כשנגזר עליהם גזירת מרגלים שנא׳ וכסעו המדברה דרך ים סוף וכאן חזרו לאחוריהם שבע מסעות שנאמר ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן וכי במוסרה מת והלא בהר ההר מת אלא שם חזרו והתאבלו עליו והספידוהו כאילו הוא בפניהם וצא ובדוק במסעות ותמצאם שבע מסעות מן מוסרה עד הר ההר׃ לסבוב את ארץ אדום · שלא נתנם לעבור בארצו׃ ותקצר נפש העם בדרך · בטורח הדרך שהוקשה להם אמרו עכשיו היינו קרובים ליכנס לארץ ואנו חוזרים לאחורינו כך חזרו אבותינו ונשתהו לח׳ שנה עד היום לפיכך קצרה נפשם בעינוי הדרך ובלשון לע״ז אנקרו״טלור ולא יתכן לומ׳ ותקצר נפש העם בדרך בהיות׳ בדרך ולא פירש בו במה קצרה שכל מקום שתמצא קצור נפש במקר׳ מפורש שם במה קצרה כגון ותקצר נפשי בהם וכגון ותקצר נפשו בעמל ישר׳ וכל דבר קשה על אדם נופל בו לשון קצור נפש כאדם שהטורח בא עליו ואין דעתו רחב׳ לקבל אותו הדבר ואין לו מקו׳ בתוך לבו לגור שם אותו הצער ובדבר המטריח נופ׳ לשון ה״ל מגדול הו׳ וכבד על האדם כגון וגם נפשם בחלה בי גדלה עלי ונלאה כמחל תגודני כללו של פי׳ כל לשון קיצור נפש בדבר לשון שאין יכול לסבלו הוא שאין הדע׳ סובלת׳ באלהים

הקלוקל · כמו הקל הקל והמלה כפולה ורבים כמוהם : וישלח השרפים · שם תאר הנחשים ודרך דרש אם יסף הנחש בלא לחם ואין יתרון לבעל הלשון והם שלחו למוסר לנמוך כן שולח בהם : עשה לך · כדמות נחש שרף מנחשת כי כן כתוב על נס שיהיה גבוה וירא אותו הכל ורבים השתבשו ואמרו כי זאת התכורה לקבל כח עליונים וחלילה חלילה כי הדבר כעשה בכווי הפשם ואין לנו לחפש למה צורת נחש ואם לא כן ירחצו הים עץ שימתיק המים המרים אפילו הדבש לא ימתיקם ומה טעם לשום דבלת תאנים על השחין ואין בתולד הדבל להסיר השחין והאמת כי כמגבה מתנו דעת עליון : ויסעו בני ישראל · מארץ אדום כי כן כתו' לסבוב ואחרית גבולה · שיהון ומשיכון כסעו אל אובות כי כן כתו' יחנו בנח' זרד במקום אחר יקרא דיבון גד כי ארנון גבול מואב היה בתחלה : בספר מלחמות יי' · ספר היה בפני עצמו ושם כתוב מלחמות יי' בעבור יראיו ויתכן שהיה מימות אברהם כי ספרים רבים אבדו ואינם נמצאים אצלנו כ כדברי נתן ועדו ודברי הימים למלכי ישראל ושירות שלמה ומשליו : את והב בסופה · מלחמות היו בימים הקדמונים במקומות הנזכרי' ושם והב איננו לשון הקדם וכן ופסי ומתי ויזתא בס ושכי או פי' ושכי הוו לחבור וכל זה למה שלא נמצא וי"ו שרש בראש המלה רק מלת וי"ו ה המעמודים רק תמצא תחת יו"ד כמו ולד ופירום המתרגם ארמי ידוע : ואשד הנחלי' · יש אומרים שהוא בלשון ארמית וסוף דבר כל אלה שמות מקומות : אשר נטה · הטעם על ישראל כי על ערשבו : ונשען לגבול מואב · זהו והוא יושב ממולי ומשם נסעו ישראל אל המקום הנקרא באר כי הנה בארה תחת אל כהנה מבריחה ואת הבאר גם היא היתה שלא ואיככה ה באר הנקר באר מרים לפי דעתי רק היה המקום שבוה משה וחפרוהו שרי ישר' במשענות ומיד נבקעו המים : עלי

רשי

באלהים ובמשה · השוו עבד לקונו : למה העליתנו · שניהם שוים : ונפשנו קצה · אף זה לשון קצור נפש ומאוס : בלחם הקלוקל · לפי שהמן נבלע באיברים קראוהו קלוקל אמרו עתיד המן הזה שיתפח במעינו כלום יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא : את הנחשים השרפים · שמורפים את האדם בארס שיניהם : וינשכו את העם · יבא נחש שלקה על הוצאת דבה ויפרע ממוציאי דבה יבא נחש שכל המינין נטעמין לו טעם אחד ויפרע מכפויי טובה שדבר אחד משתנה להם לכמה מטעמים : ויתפלל משה · מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהא אכזרי מלמחול : על נס · על כלונס שקורין פירק"א וכן כנס על הגבעה וכן לנס כי שהוא גבוה לאות ולראיה קוראהו נס : כל הנשוך · אפי' כלב או חמור נושכו היה נזוק ומתנונה והולך אלא שנשיכת הנחש ממהרת להמית לכך נאמר כאן וראה אותו ראייה בעלמא ובנשיכת הנחש נאמר והביט והיה אם נשך הנחש אל איש והביט וגו' שלא היה ממהר להתרפאות אלא אם כן מביט בו בכונה ואמרו רבותי' וכי נחש ממית או מחיה אלא בזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתרפאין ואם לאו היו נמוקים : נחש נחשת · לא נאמר לו לעשותו של נחשת אלא אמר משה הקב"ה קוראו נחש ואני אעשנו של נחשת לשון נופל על לשון : בעיי העברים · לא ידעתי למה נקרא שמם עיים ועי לשון חורבה הוא דבר הנאטט בו במטאטא והעי"ן בו יסוד לבדה והוא מלשון עיים ועיה כרד : העברים · דרך מעבר העוברים שם את הר נבו אל ארץ כנען שהוא מפסיק בין ארץ מואב לארץ האמוריים : על פני מואב · ממזרחה השמש · במזרחה של ארץ מואב : בגבול האמורי · תחום סוף מצר שלהם וכן גבול מואב לשון קצה וסוף : מעבר ארנון · הקיפו ארץ מואב כל דרומה ומזרחה עד שבאו מעבר השני וארנון בתוך ארץ האמורי בצפונה של ארץ מואב : היוצא מגבול האמורי · רצועה יוצאה מגבול האמורי והיא של אמוריים ונכנסת לגבול מואב עד ארנון שהוא גבול מואב ושם חנו ישראל ולא באו לגבול מואב כמו שאמ' יפתח וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה ומשה רמזה כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער מה אלו לא נתנום לעבור בתוך ארצם אלא הקיפום סביב אף מואב כן : על כן יאמר · על חניה זו והנסים שנעשו בה יאמר בספר מלחמות יי' כשמספרים נסים שנעשו לאבותינו יספרו : את והב · כמו את יהב כמו שאומ' מן יער ועד כך יאמ' מן יהב והב והוי"ו יסוד הוא כלו' את אשר יהב להם והרבה נסים בים סוף : ואת הנחלים ארנון · כשם שמספרים בנסי ים סוף כך יש לספר בנסי נחלי ארנון שאף כאן נעשו נסים גדולים ומה הם הנסים : ואשד הנחלים יתרגום של שפך אשד שפך הנחלים שנשפך שם דם אמוריים שהיו נחבאים שם לפי שהיו ההרים גבוהים והנחל עמוק וקצר וההרים סמוכים זה לזה אדם עומד על ההר מזה ומדבר עם חבירו בהר הזה והדרך עובר בתוך הנחל אמרו אמוריים כשיכנסו ישר' לארץ לתוך הנחל לעבור נצא מן המערות בהרי' שלמעלה מהם ונהרגם בחצי' ואבני בלסטרא והיו אותן הנקעים בהר של צד מואב ובהר של צד אמוריים היו כנגד אותן נקעים כמין קרנות ושדים בולטין לחוץ כיון שבאו ישראל לעבור נזדעזע ההר של ארץ ישראל כשפחה היוצאת לקבל פני גבירתה ונתקרב לצד הר של מואב ונכנסו אותן השדים לתוך אותן נקעים והרגום וזהו אשר נטה לשבת ער שההר נטה ממקומו ונתקרב לצד מואב ונדבק בו וזהו ונשען לגבול מואב : ומשם בארה · משם באה אל הבאר · כיצד אמר הקב"ה מי מודיע לבני הנסים הללו המשל אומר נתת פת לתינוק הודיע לאמו לאחר שעברו חזרו ההרים למקומם והבאר ירדה לתוך הנחל והעלת משם דם ההרוגים וזרועות ואיברים ומוליכתן סביב המחנה וישראל ראו ואמרו שירה : עלי

בלחם ו' דגש' וסימ' קנה אותנו ואת · וינהלם בלחם · ונפשינו קצה בלחם · על דבר אשר לא קדמו · שבעים בלחם נשכרו · כי לא קדמו את בני : וישלח ב"ב נמסר בסדר נח : וימר ג' רפין וסימ' נמסר בסדר וארא : ארנון ג' מלאים ובעינינא וסימ' מעבר ארנון · כי ארנון גבול מואב בין מואב ·

וַיְדַבֵּר הָעָם בֵּאלֹהִים וּבְמֹשֶׁה לָמָה הֶעֱלִיתֻנוּ מִמִּצְרַיִם לָמוּת בַּמִּדְבָּר כִּי אֵין לֶחֶם וְאֵין מַיִם וְנַפְשֵׁנוּ קָצָה בַּלֶּחֶם הַקְּלֹקֵל : וַיְשַׁלַּח יְהוָה בָּעָם אֵת הַנְּחָשִׁים הַשְּׂרָפִים וַיְנַשְּׁכוּ אֶת־הָעָם וַיָּמָת עַם־רָב מִיִּשְׂרָאֵל : וַיָּבֹא הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ חָטָאנוּ כִּי־דִבַּרְנוּ בַיהוָה וָבָךְ הִתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וְיָסֵר מֵעָלֵינוּ אֶת־הַנָּחָשׁ וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה בְּעַד הָעָם : וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲשֵׂה לְךָ שָׂרָף וְשִׂים אֹתוֹ עַל־נֵס וְהָיָה כָּל־הַנָּשׁוּךְ וְרָאָה אֹתוֹ וָחָי : וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה נְחַשׁ נְחֹשֶׁת וַיְשִׂמֵהוּ עַל־הַנֵּס וְהָיָה אִם־נָשַׁךְ הַנָּחָשׁ אֶת־אִישׁ וְהִבִּיט אֶל־נְחַשׁ הַנְּחֹשֶׁת וָחָי : וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בְּאֹבֹת : וַיִּסְעוּ מֵאֹבֹת וַיַּחֲנוּ בְּעִיֵּי הָעֲבָרִים בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מוֹאָב מִמִּזְרַח הַשָּׁמֶשׁ : מִשָּׁם נָסָעוּ וַיַּחֲנוּ בְּנַחַל זָרֶד : מִשָּׁם נָסָעוּ וַיַּחֲנוּ מֵעֵבֶר אַרְנוֹן אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר הַיֹּצֵא מִגְּבֻל הָאֱמֹרִי כִּי אַרְנוֹן גְּבוּל מוֹאָב בֵּין מוֹאָב וּבֵין הָאֱמֹרִי : עַל־כֵּן יֵאָמַר בְּסֵפֶר מִלְחֲמֹת יְהוָה אֶת־וָהֵב בְּסוּפָה וְאֶת־הַנְּחָלִים אַרְנוֹן : וְאֶשֶׁד הַנְּחָלִים אֲשֶׁר נָטָה לְשֶׁבֶת עָר וְנִשְׁעַן לִגְבוּל מוֹאָב : וּמִשָּׁם בְּאֵרָה הִוא הַבְּאֵר אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לְמֹשֶׁה אֱסֹף אֶת־הָעָם וְאֶתְּנָה לָהֶם מָיִם : ס

וְאִתְרַעַם עַמָּא בְּמֵימְרָא דַיְיָ וְעִם מֹשֶׁה נְצוֹ לְמָה אַסֶּקְתּוּנָא מִמִּצְרַיִם לִמְמָת בְּמַדְבְּרָא אֲרֵי לֵית לַחְמָא וְלֵית מַיָּא וְנַפְשָׁנָא עֲקַת בְּמַנָּא הָדֵין דְּמֵיכְלֵיהּ קְלִיל : וְגָרֵי יְיָ בְּעַמָּא יָת חִוְיָן קָלָן וְנָכִיתוּ יָת עַמָּא וּמִית עַם סַגִּי מִיִּשְׂרָאֵל : וַאֲתָא עַמָּא לְמֹשֶׁה וַאֲמַרוּ חַבְנָא אֲרֵי אִתְרַעַמְנָא קֳדָם יְיָ וְעִמָּךְ נְצֵינָא צַלִּי קֳדָם יְיָ וְיַעְדֵּי מִנַּנָא יָת חִוְיָא וְצַלִּי מֹשֶׁה עַל עַמָּא : וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עִיבֵיד לָךְ קָלְיָא וְשַׁוִּי יָתֵיהּ עַל־אָת וִיהֵי כָּל דְּיִתְנְכִית וְיֶחֱזֵי יָתֵיהּ וְיִתְקַיָּם : וַעֲבַד מֹשֶׁה חִוְיָא דִנְחָשָׁא וְשַׁוְיֵהּ עַל אָת וַהֲוֵי כַּד נָכִית חִוְיָא יָת גַּבְרָא וּמִסְתַּכַּל לְחִוְיָא דִנְחָשָׁא וּמִתְקַיָּם : וּנְטַלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּשְׁרוֹ בְּאֹבוֹת : וּנְטַלוּ מֵאֹבוֹת וּשְׁרוֹ בְּמַגִּיזַת עֲבָרָאֵי בְּמַדְבְּרָא דִּי עַל אַפֵּי מוֹאָב מִמַּדְנַח שִׁמְשָׁא : מִתַּמָּן נְטַלוּ וּשְׁרוֹ בְּנַחְלָא דְזָרֶד : מִתַּמָּן נְטַלוּ וּשְׁרוֹ מֵעִבְרָא דְאַרְנוֹן דִּי בְמַדְבְּרָא דְנָפֵיק מִתְּחוּם אֱמוֹרָאָה אֲרֵי אַרְנוֹן תְּחוּם מוֹאָב בֵּין מוֹאָב וּבֵין אֱמוֹרָאָה : עַל כֵּן יִתְאֲמַר בְּסִפְרָא קְרָבִין דַּעֲבַד יְיָ עַל יַמָּא דְסוּף וּגְבוּרָן דַּעֲל נַחֲלֵי אַרְנוֹן : וְשָׁפוּךְ נַחֲלַיָּא דְּמַדְבְּרִין לְמַקְבַּל לְחַיַּת וּמִסְתְּמִיךְ לִתְחוּם מוֹאָב : וּמִתַּמָּן אִתְיְהִיבַת לְהוֹן בֵּירָא הִיא בֵּירָא דִּי אֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּנוֹשׁ יָת עַמָּא וְאֶתֵּן לְהוֹן מַיָּא :

ל' עמיו · ל' ובמדשה · ל' בטע' מלעיל · ו' רנסים · ל' · כב דנש' · ל' וינקו אלו · ל' · ל"ב קתפין וכל אתנחתא וס"פ דכות · ל' · ג' רפין · ט' בטע' בסיד · ז' · ט' · ל' · נ' · ל' · כול · חס' לחב חל' · כל חויה קתל · ג' · ל' חס' כלים בתורה · ל' פ' · ג' חל' בתנין · ט' חס' כליל · ל' וחס' · ל' · ב' ובטער דרכו · ל' · ב' אמרם · ב' על יי' קרום ישרא' · ח' ר"ם · ל'

ואת הנחלים ארנון : מגבול ט' חס' בליש' וסי' היוצא מגבול האמרי · מהר ההר תתאו לבא חמת · וירד הגבול משפם ב' בו · ויצא הגבול זפרנה וקדמא דולראובני ולגדי · והערבה והירדן וגבל · ובעמק בית הרם · נשכדנו מהתיצב בכל גבל : יאמר ג' וסימ' כנמרד גבור ציד לפני יי' · על כן יאמר בספר מלחמות יי' · ולציון יאמר איש ואיש · וחד ויאמר למלך יריחו לאמר · ונמסר גם בסדר נח : לשבת ב' אברם בארץ · ודין : ומשם ט' וסימ' ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים : ומשם הפיצם יי' · ומשם בארה היא הבאר · ומשם יקחך · ומשם עבר את בני עמון · ומשם עבר קדמה מזרחה · ומשם שב שמרון · ובשם לא תאכל · וחברו : בארה ג' מלעיל וסימ' ויסע ישראל בארה שבע · ומשם בארה הוא הבאר · וינס אתם וילך בארה · וב' מלרע בארה בנו אשר הגלה · ויתרן ובארא בתרא כתיב אלף · ונמסר גם בסדר ויגש :

ולא נתן ד' וס' סיחון את ישראל עבר בגבלו. ולא נתן יי' לכם לב לדעת. ולא נתן למוט רגלינו. ולא נתן תפלה לאלהים: בגבלו ה' חס' בליש' וסימ' נמסר בסדר חיי שרה: סיחון ד' מלאים בתורה וסימ' על כן יאמרו המשלים. אוי לך מואב אבדת. ממדבר קדמות. ועשה יי' להם כאשר עשה:

אָז יָשִׁיר יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת
עֲלִי בְאֵר עֱנוּ לָהּ׃ בְּאֵר חֲפָרוּהָ
שָׂרִים כָּרוּהָ נְדִיבֵי הָעָם בִּמְחֹקֵק
בְּמִשְׁעֲנֹתָם וּמִמִּדְבָּר מַתָּנָה׃
וּמִמַּתָּנָה נַחֲלִיאֵל וּמִנַּחֲלִיאֵל בָּמוֹת׃
וּמִבָּמוֹת הַגַּיְא אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה מוֹאָב
רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְנִשְׁקָפָה עַל פְּנֵי
הַיְשִׁימֹן׃ פ
וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל סִיחֹן
מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי לֵאמֹר׃ אֶעְבְּרָה
בְאַרְצֶךָ לֹא נִטֶּה בְּשָׂדֶה וּבְכֶרֶם לֹא
נִשְׁתֶּה מֵי בְאֵר בְּדֶרֶךְ הַמֶּלֶךְ נֵלֵךְ עַד
אֲשֶׁר נַעֲבֹר גְּבֻלֶךָ׃ וְלֹא נָתַן סִיחֹן
אֶת יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֶּאֱסֹף
סִיחֹן אֶת כָּל עַמּוֹ וַיֵּצֵא לִקְרַאת
יִשְׂרָאֵל הַמִּדְבָּרָה וַיָּבֹא יָהְצָה וַיִּלָּחֶם
בְּיִשְׂרָאֵל׃ וַיַּכֵּהוּ יִשְׂרָאֵל לְפִי חָרֶב
וַיִּירַשׁ אֶת אַרְצוֹ מֵאַרְנֹן עַד יַבֹּק
עַד בְּנֵי עַמּוֹן כִּי עַז גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן׃
וַיִּקַּח יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל הֶעָרִים הָאֵלֶּה
וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּכָל עָרֵי הָאֱמֹרִי
בְּחֶשְׁבּוֹן וּבְכָל בְּנֹתֶיהָ׃ כִּי חֶשְׁבּוֹן
עִיר סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי הִוא וְהוּא
נִלְחַם בְּמֶלֶךְ מוֹאָב הָרִאשׁוֹן וַיִּקַּח
אֶת כָּל אַרְצוֹ מִיָּדוֹ עַד אַרְנֹן׃
עַל כֵּן יֹאמְרוּ הַמֹּשְׁלִים בֹּאוּ חֶשְׁבּוֹן
תִּבָּנֶה וְתִכּוֹנֵן עִיר סִיחוֹן׃ כִּי
אֵשׁ יָצְאָה מֵחֶשְׁבּוֹן לֶהָבָה מִקִּרְיַת
סִיחֹן אָכְלָה עָר מוֹאָב בַּעֲלֵי בָּמוֹת
אַרְנֹן׃ אוֹי לְךָ מוֹאָב אָבַדְתָּ עַם
כְּמוֹשׁ נָתַן בָּנָיו פְּלֵיטִם וּבְנֹתָיו
בַּשְּׁבִית לְמֶלֶךְ אֱמֹרִי סִיחוֹן׃

בְּכֵן שַׁבַּח יִשְׂרָאֵל יָת תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא סַקַּי בֵירָא שַׁבַּחוּ לַהּ׃ בֵּירָא דְּחַפְרוּהָ רַבְרְבַיָּא כְּרוּהָ רֵישֵׁי עַמָּא סָפְרַיָּא בְּחוּטְרֵיהוֹן וּמִמַּדְבְּרָא אִתְיְהִיבַת לְהוֹן׃ וּמִדְּאִתְיְהִיבַת לְהוֹן נַחְתָּא עִמְּהוֹן לְנַחְלַיָּא וּמִנַּחְלַיָּא סָלְקָא עִמְּהוֹן לְרָמְתָא׃ וּמֵרָמְתָא לְחֵילַיָּא דִּי בְּחַקְלֵי מוֹאָב רֵישׁ רָמְתָא וּמִסְתַּכְיָא עַל אַפֵּי בֵּית יְשִׁימוֹן׃ וּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אִזְגַּדִּין לְוָת סִיחוֹן מַלְכָּא דֶּאֱמוֹרָאָה לְמֵימַר׃ אֶעְבַּר בְּאַרְעָךְ לָא נִסְטֵי בַּחֲקַל וּבְכֶרֶם לָא נִשְׁתֵּי מֵי גוֹב בְּאוֹרַח מַלְכָּא נֵיזִיל עַד דִּי נִעְבַּר תְּחוּמָךְ׃ וְלָא שְׁבַק סִיחוֹן יָת יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּר בִּתְחוּמֵיהּ וּכְנַשׁ סִיחוֹן יָת כָּל עַמֵּיהּ וּנְפַק לִקְדָמוּת יִשְׂרָאֵל לְמַדְבְּרָא וַאֲתָא לְיָהַץ וַאֲגִיחַ קְרָבָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ וּמְחָהִי יִשְׂרָאֵל לְפִתְגָם דְּחָרֶב וִירֵית יָת אַרְעֵיהּ מֵאַרְנוֹנָא עַד יוּבְקָא עַד בְּנֵי עַמּוֹן אֲרֵי תַּקִּיף תְּחוּם דִּבְנֵי עַמּוֹן׃ וּכְבַשׁ יִשְׂרָאֵל יָת כָּל קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וִיתֵיב יִשְׂרָאֵל בְּכָל קִרְוֵי אֱמוֹרָאָה בְּחֶשְׁבּוֹן וּבְכָל כַּפְרָנָהָא׃ אֲרֵי חֶשְׁבּוֹן קַרְתָּא דְּסִיחוֹן מַלְכָּא דֶּאֱמוֹרָאָה הִיא וְהוּא אֲגִיחַ קְרָבָא בְּמַלְכָּא דְּמוֹאָב קַדְמָאָה וּנְסֵיב יָת כָּל אַרְעֵיהּ מִדֵּיהּ עַד אַרְנוֹן׃ עַל כֵּן יֵימְרוּן מְתַלַיָּא עוּלוּ לְחֶשְׁבּוֹן תִּתְבְּנֵי וְתִשְׁתַּכְלַל קַרְתָּא דְּסִיחוֹן׃ אֲרֵי קִדּוּם תַּקִּיף כְּאֶשָּׁא נְפַק מֵחֶשְׁבּוֹן עָבְדֵי קְרָבָא כְּשַׁלְהוֹבִיתָא מִקַּרְתָּא דְּסִיחוֹן קְטִילוּ עַמָּא דִּשְׁרוֹ בִּלְחַיַּת מוֹאָב כּוּמְרַיָּא דִּפְלַחִין בֵּית דַּחַלְתָּא רָמְתָא דְּאַרְנוֹן׃ וַי לְכוֹן מוֹאֲבָאֵי אֲבַדְתּוּן עַמָּא דִּפְלַחִין לִכְמוֹשׁ מְסַר בְּנוֹהִי צֵירִין וּבְנָתֵיהּ בְּשִׁבְיָא לְמַלְכָּא דֶּאֱמוֹרָאָה סִיחוֹן׃

רשי

עלי באר. מתוך הכחל והעלי מה שלת מעלה ומנין שהבאר הודיעה להם מכחל ומשם בארה וכי משם היתה והלא מתחלת ארבעים שנה היתה עמהם אלא שירדה לפרסם את הנסים וכן אז ישיר השירה הזאת כאמורה בסוף ארבעים והבאר נתנה להם מתחלת ארבעים מה ראה לוכתב כאן אלא הענין הזה נדרש למעלה הימנו זאת היא הבאר אשר א חפרוה שרים משה ואהרן: במשענתם. במטה: וממדבר מתנה להם: וממתנה נחליאל. כתרגו' ומבמות הגיא אשר בשדה מואב כי שם מת משה ושם נ בטלה הבאר. דבר אחר כרוה נדיבי העם כל נשיא ונשיא כשהיו חונים נוטל מקלו ומושך אצל דגלו ומחנהו ומי הבאר נמשכין דרך אותו סימן ובאי' לפני חניית כל שבט ושבט: במחוקק. על פי משה שנקר' מחוקק שנאמר כי שם חלקת מחוקק ספון ולמה לא נזכר משה בשירה זו לפי שלקה על ידי הבאר וכיון שלא נזכר שמו של משה לא נזכר שמו של הקב"ה משל למלך שהיו מזמנין אותו לסעודה אמ' אם אוהבי שם אני שם ואם לאו איני הולך: ראש הפסגה. כתרגומו ריש רמתא: פסגה. לשון גובה וכן פסגו ארמנותיה הגביהו ארמנותיה: ונשקפה. אותה הפסגה על פני מקום ששמו ישימון והוא לשון מדבר שהוא שמם. דבר אחר ונשקפה הבאר על פני הישימון שנגנזה בימה של טבריא ו והעומד על הישימון מביט ורואה כמין כ כברה בים והיא הבאר כך דרש רבי תנחומא: וישלח ישר' מלאכים. ובמקום אחר תולה השליחות במשה של' וישלח מלאכים מ ממדבר קדמות וכן וישלח משה מלאכים אל מלך אדום ויפתח הוא אומר וישלח ישרא' מלאכים אל מלך אדום וגו' הכתובים הללו צריכים זה לזה זה נועל וזה פותח שמשה הוא ישרא' וישרא' הם משה לומ' לך שנשיא הדור הוא ככל הדור כי הנשיא הוא הכל: אעברה בארצך. אע"פ שלא נצטוו לפתוח להם בשלום בקשו שלום: ולא נתן סיחון. לפי שכל מלכי כנען היו מעלין לו מס שהיה שומרם שלא יעברו עליהם גייסות כיון שאמרו לו ישראל נעברה נא בארצך אמר להם כל עצמי איני יושב כאן אלא לשמרם מפניכם ואתם אומרים כך: ויבא לקראת ישראל. אילו היתה חשבון מלאה יתושין אין כל בריה יכולה לכבשה ואם היה סיחון בכפר חלש אין כל אדם יכול לכבשו וכל שכן אילו היה בחשבון אמ' הקב"ה מה אני מטריח על בני כל זאת לצור על כל עיר ועיר נתן בלב כל אנשי המלחמ' לצאת מן העיירות ונתקבצו כולם למקום אחד ושם נפלו ומשם הלכו ישראל אל הערים ואין עומד לנגדם כי אין שם אלא נשים וטף: כי עז. ומהו חזקו התראתו של הקב"ה שאמר להם אל תצורם וגו': בנותיה. כפרים הסמוכים לה: והוא נלחם. למה הוצרך ליכתב לפי שנאמר אל תצר את מואב וחשבון משל מואב היתה כתב לנו שמסיחון לקחוה מהם ועל ידו טהרה לישראל: מידו. מרשותו: על כן. על אותה מלחמה שנלחם סיחון במואב: יאמרו המושלים. בלעם שנ' בו וישא משלו המושלי' בלעם ובעור והם אמרו באו חשבון שלא היה סיחון יכול לכבשה והלך ושכר את בלעם לקללו וזהו שאמר לו בלק כי ידעתי את אשר תברך מבורך וגו': תבנה ותכונן. חשבון בשם סיחון להיות עירו: כי אש יצאה מחשבון. משכבשה סיחון: אכלה ער מואב. שם אותה המדינ' קרוי ער בלשון עברי ולחיית בלשון ארמי: ער מואב: ער של מואב: אוי לך מואב. שקללו את מואב שימסרו בידו: כמוש. שם אלהי מואב: נתן. הנותן את בניו של מואב: פלטי'. נסים ופליטי' מחרב: ואת בנותיו בשבית וגו'

אבן עזרא

עלי באר. תחלת השירה ולא נכתבה כלה: ענו לה. לשון צווי והנה פי' איך עלתה: כרוה נדיבי העם. כפול במשפטו: במחוקק. על ידי מחוקקים כמו לבי לחוקקי ישראל וזו הבאר היתה במדבר רחוק מהישוב ומזה המדבר נסעו אל מתנה ומשם אל נחליאל ודע כי אשר הכחל' והמדבר הנקרא באר ומתנה ונחליאל כולם מקומות ויש להם שם כלל והוא עלמון דבלתימה כי כן כתוב בפרשת אלה מסעי או אלה שמות מקומו' עברו עליהם במסע אחר והרי העברים לפני נבו הוא הבמות והגיא אשר בשדה מואב והעד שאמ' הכתוב כי מהגיא נסעו אל ערבות מואב מעבר לירדן ירחו וכתו' כי מהר העברים נסעו אל ערבות מואב על ירדן ירחו ועוד ונשב בגיא מול בית פעור עת שהתחכמתי ובמקו' אחר עלה אל הר העברי' הר נבו גם ויקבור אותו בגיא ושם כתוב ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו והנה הגיא הוא ראש הפסגה ושם מת משה ואין צורך להוליכו אחר מותו: ונשקפה. לשון נקבה על הגיא: הישימון. מקום שממה והעד ובתהו ילל ישימון וכן תעו ב במדבר בישימון דרך: והנה אל יהץ: מארנון. שלקח ממואב: ועד בני עמון. כי כתוב כי חצי ארץ בני עמון היתה לישרא' כי לקחוהו מיד האמורי שלקחו בתחלה מיד בני עמון והכתוב אמר על מואב ועמון שלא יתן השם מארצם לישראל עד מדרך כף רגל והטעם הארץ שהיתה בידם בעת ההיא על כן הוצרך הכתוב לאמר דברי ה המושלים בעבור חשבון שישבו שם ישרא' כי כן כתוב וישב ישר' בכל ערי האמורי בחשבון: ובכל בנותיה. חשבון כאם והכפרים כבנות: כי חשבון עיר סיחון. שבה כי הוא נלחם במלך מואב הראשון והוא דבר ידוע: המושלים. הבודאים משלים מלבם. וטעם בואו חשבון לאמורים יאמרו: ותבנה. יותר ממה שהיא ותכונן להיותה עיר סיחון: כי אש יצאה מחשבון: רמז לאנשים שקראו בחשבון על מלכה: להבה. הטעם כפול כמשפטו: מקרית סיחון. מקרית שהוא היום לסיחון: ער מואב. שם מקום סמוך כמו מבית לחם יהודה: במות. מקומות גבוהים: כמוש. שם צלם אלהי מואב: פלטים. פליטי חרב בורחים:

ונירם אבד · מלכות שלהם: אבד חשבון עד דיבון · מלכות ועול שהיה למואב בחשבון אבד משם וכן עד דיבון תרגום של סר עד כלומר סר ניר מדיבון ניר לשון מלכות ועול וממשלת איש כמו למען היות ניר לדוד עבדי: ונשים · ש״ן דגושה לשון שממה כך יאמרו המושלים ונשים אותם: עד נפח · השימותם עד נפח: וישלח משה לרגל את יעזר · המרגלים לכדוה אמרו לא נעשה כראשונים בטוחים אנו בכח תפלתו של משה להלחם: אל תירא אותו · שהיה משה ירא להלחם שמא תעמוד לו זכותו של אברהם שנאמר ויבא הפליט הוא עוג שפלט מן הרפאים שהכו כדרלעומר וחביריו בעשתרות קרנים שנ׳ רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים: ויכו אותו · משה הרגו כדאית׳ בברכות בהרואה עקר טורא בר תלתא פרסי וכו׳:

חסלת זאת חקת

אשר עד מדבה חד מן י׳ נקודות בתורה וסי׳ נמסר בסדר מדבר סיני: בנתיה ה׳ חס׳ ו׳ו וסי׳ כל אורית׳ · תענך · עקרון דיהושע · יבלעם דשפטים · באש תצתנה · וכל כתובים דכוו׳ מלאים בר״ו וסי׳ מגדו · דאר · ביתאל · שונו · תמנה: ואת ארצו ה׳ וס׳ ויאמר יי׳ אל משה אל תירא · ויאמר יי׳ אלי אל · קומו וסעו ועברו ·

אבן עזרא

ונירם · דברי משה והטעם סימן מלך אמורי ונדודיו ולו שני פירושי׳ האחד מגזרת ניר ותהיה מלת ונירם מושכת עצמ׳ ואחרת עמה כמו והנבואה עודד הנביא וכן הוא ונירם אבד ניר חשבון ותהיה מלת ונירם כמו בתוך האהלי׳ הערכך וכן היא והניר שלהם אבד שהוא ניר חשבון והפירוש השני שתהיה מלת ונירם מגזרת ירה ויור אמר יריתי והטעם כאשר ירינו אותם אבד חשבון: ונשים · מפעלי הכפל והחירק תחת קמץ קטן כמו ויסב אלהים את העם ואמר ר׳ משה הכהן כי הדגש׳ לחסרון האלף כאלף שלפנו מבהמות ארץ מגזרת תאשם שומרון ויש אומרים כי חשבון היתה עיר סיחון לעולם וטעם בואו חשבון דברי המושלים למואבים הבאים בשבי אל חשבון כי אם יצאה מחשבון משל למחנות סיחון וכאשר ירינום דברי המושלים על לשון המואבי׳ חשבנו כי תאבד חשבון ונעשה שממ׳ כל הארץ עד נופח או הם דברי משה: ויפנו · פירשתיו: אדרעי · אל אדרעי דרך קצרה: השאיר לו · אחד מישראל:

ונירם אבד חשבון עד דיבן ונשים עד נפח אשר עד מידבא: וישב ישראל בארץ האמרי: וישלח משה לרגל את יעזר וילכדו בנתיה ויירש את האמרי אשר שם: ויפנו ויעלו דרך הבשן ויצא עוג מלך הבשן לקראתם הוא וכל עמו למלחמה אדרעי: ויאמר יהוה אל משה אל תירא אתו כי בידך נתתי אתו ואת כל עמו ואת ארצו ועשית לו כאשר עשית לסיחן מלך האמרי אשר יושב בחשבון: ויכו אתו ואת בניו ואת כל עמו עד בלתי השאיר לו שריד ויירשו את ארצו: ויסעו בני ישראל ויחנו בערבות מואב מעבר לירדן ירחו:

וּמַלְכוּ פסקת מחשבון עדא שולטן מדיבון וצדיאו עד נופח דסמיך עד מידבא: ויתיב ישראל בארע אמוראה: ושלח משה לאללא ית יעזר וכבשו כפרנהא ותריכו ית אמוראה דיתמן: ואתפניאו וסליקו לאורח מתנן ונפק עוג מלכא דמתנן לקדמותהון הוא וכל עמיה לאגחא קרבא לאדרעי: ואמר יי׳ למשה לא תדחל מיניה ארי בידך מסרית יתיה וית כל עמיה וית ארעיה ותעביד ליה כמא די עבדת לסיחון מלכא דאמוראה דיתיב בחשבון: ומחו יתיה וית בנוהי וית כל עמיה עד דלא אשתאר ליה משיזיב ויריתו ית ארעיה: ונטלו בני ישראל ושרו במישרא דמואב מעיברא לירדנא דיריחו:

ל׳ · ל׳ ואחס׳ קדנס׳ · י׳ נקודות בתורה · ויירש · ל׳ ק׳ סימן ושמתי בהם אות · ד׳ · ה׳ · י״ג מלא׳ בתורה · ל׳ מ״ל כתוב׳ וכל נביא׳ וכתובי׳ דכו׳ מ״ל במ״ה חס׳ ויסגו את צדקיהו דירמיה · כב

פ״ז · למידבא סימן · ימואל סימן · עזי סימן · ותיבות אלף תנ״ד:

ס ס ס   ס ס ס

וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמרי: ויגר מואב מפני העם מאד כי רב הוא ויקץ מואב מפני בני ישראל: ויאמר מואב אל זקני מדין עתה ילחכו הקהל את כל סביבתינו כלחך השור את ירק השדה ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההוא: וישלח מלאכים אל בלעם בן בער פתורה אשר על הנהר ארץ בני עמו לקרא לו לאמר הנה עם יצא ממצרים הנה כסה את עין הארץ והוא ישב ממלי:

וחזא בלק בר צפור ית כל די עבד ישראל לאמוראי: ודחיל מואבאת מן קדם עמא לחדא ארי סגי הוא ועקת למואבאי מן קדם בני ישראל: ואמר מואב לסבי מדין כען ישיצון קהלא ית כל סחרננא כמא דמלחיך תורא ית ירוקא דחקלא ובלק בר צפור מלכא למואב בעידנא ההיא: ושלח אזגדין לות בלעם בר בעור לפתור ארם דעל פרת ארע בני עמיה למקרי ליה למימר הא עמא נפק ממצרים הא חפא ית עין שמשא דארעא והוא שרי מלקבלי:

ב׳ בליש׳ דחילה · ב׳ בישראל · ב׳ עבד כנוש · כ״ל חס׳ וי״ו ב׳ מב׳ ל׳ · י״ט זוגין · ל׳ יד זוגין · ה׳ חס׳ ל׳ ומ״ל · ל׳ · ה׳ רמשי׳ בתורה · ל׳ וחסר

ויאמר יי׳ אלי ראה · ויאמר יי׳ אל יהושע: ויגר ב׳ בליש׳ דחילה וסי׳ מואב · ויגר מפניו ספ׳: והנה ד׳ סבירין והנה וסי׳ נמסר בסדר כי תשא:

לאמורי

בקמצות הכ״ף והטעם לידוע שהוא סיחון ועוג ולא היה במלכי כנען גדולים כאלה והעד אשר כגובה ארזים גבהו: ויגר מואב · כמו ויירא וכן גורו לכם: ויקץ · כמו הפוך וכמוהו נעלה ביהודה ונקיצנה: אל זקני מדין · יתכן שהיו החמשה מלכים זקנים: ילחכו כלחוך · שנים בנינים: פתורה · כמו מגרימה אל פתור: ארץ בני עמו · והם ארמים וכן מפתור ארם נהרים ונדרש שבלעם הוא בלע כי זה ארמי ואם בעבור בעור אביו הנה בן אחשורוש קודם א אחשורוש רק הם שנים: אשר על הנהר · פי׳ ארם נהרים: עין הארץ · פירשתיו: ארה

וירא בלק את כל אשר · עשה ישראל לאמורי · אמר אלו שני מלכים שהיינו בטוחי׳ עליהם לא עמדו בפניהם אנו על אחת כמה וכמה לפיכך ויגר מואב · לשון מורא כמו גורו לכם: ויקץ מואב · קצו בחייהם: אל זקני מדין · והלא מעולם היו שונאים זה את זה שנאמר המכה את מדין בשדה מואב שבאו מדין על מואב למלחמה אלא מיראתן של ישראל עשו שלום ביניה׳ · ומה ראה מואב ליטול עצה ממדין כיון שראו את ישראל נוצחים שלא כמנהג העולם אמרו מנהיגם של אלו במדין נתגדל נשאל מהם מה מדתו אמרו לו אין כחו אלא בפיו אמרו אף אנו נבוא עליהם באדם שכחו בפיו: כלחוך השור · כל מה שהשור מלחך אין בו ברכה: בעת ההיא · לא היה ראוי למלכות משׂיכי מדין היה וכיון שמת סיחון מנוהו עליהם לצורך שעה: פתורה · כשלחני הזה שהכל מריצין לו מעות כך כל המלכים מריצים לו אגרותיהם ולפי פשוטו של מקרא כך שם המקום: ארץ בני עמו · של בלק משם היה וזה היה מתנבא ואומר לו עתיד אתה למלוך ואם תאמ׳ מפני מה השרה הקב״ה שכינתו על גוי רשע כדי שלא יהא פתחון פה לאומות לומ׳ אילו היו לנו נביאי׳ חזרנו למוטב העמיד להם נביאי׳ והם פרצו גדר העולם שבתחלה היו גדורי׳ בעריות וזה נתן להם עצה להפקיר עצמן לזנות: לקרא לו · הקריאה שלו היתה ולהנאתו שהיה פוסק לו ממון הרבה: עם יצא ממצרים · ואם תאמר מה מזיקך: הנה כסה את עין הארץ · סיחון ועוג שהיו שומרים אותנו עמדו עליהם והרגום: והוא יושב ממלי · חסר כתיב קרובים הם להכריתני כמו כי אמילם:

נכה בו· אני ועמי נכה בהם· דבר אחר לשון משנה הוא מנכה לו מן הדמים לחסר מהם מעט: כי ידעתי וגו'· על ידי מלחמת סיחון שעזרתו להכות את מואב: וקסמים בידם· כל מיני קסמים שלא יאמר אין כלי תשמישי עמי· דבר אחר קסם זה נטלו בידם זקני מדין אמרו אם יבא עמנו בפעם הזאת יש בו ממש ואם ידחנו אין בו תועלת· לפיכך כשאמר להם לינו פה הלילה אמרו אין בו תקוה הניחוהו והלכו להם שנ' וישבו שרי מואב עם בלעם אבל זקני מדין הלכו להם: לינו פה הלילה· אין רוח הקדש שורה עליו אלא בלילה וכן לכל נביאי אומות העולם שנאמר ויאמר ה' אל לבן הארמי בחלום הלילה כאדם ההולך אצל פילגשו בהחבא: כאשר ידבר ה' אלי· אם ימליכני ללכת עם בני אדם כמותכם אלך שמא אין כבודו לתתי להלוך אלא עם שרים גדולים· וישבו· לשון עכבה: מי האנשים האלה עמך· להטעותו בא אמר פעמים שאין הכל גלוי לפניו אין דעתו שוה עליו אף אני אראה עת שאוכל לקלל ולא יבין: בלק בן צפור· אע"פ שאיני חשוב בעיניך חשוב אני בעיני המלכים: קבה לי· זו קשה מארה לי שהוא נוקב ומפרש: וגרשתיו· מן העולם ובלק לא אמר אלא ואגרשנו מן הארץ איני מבקש אלא להסיעם מעלי ובלעם היה שונאם יותר מבלק: לא תלך עמהם· אמר לו אם כן אקללם במקומי אמר לו לא תאור את העם אמר לו אם כן אברכם אמר לו אינם צריכים לברכתך כי ברוך הוא משל אומרים לצרעה לא מדבשיך ולא מעוקציך: להלוך עמכם· אלא עם שרים גדולים מכם למדנו שרוחו גבוהה ולא רצה לגלות שהוא ברשותו של מקום אלא בלשון גסות לפיכך ויוסף עוד בלק: כי כבד אכבדך מאד· יותר ממה שהיית נוטל לשעבר אני נותן לך: מלא ביתו כסף וזהב· למדנו שנפשו רחבה ומחמד ממון אחרים אמר ראוי לו ליתן לי כל כסף וזהב שלו שהרי צריך לשכור חיילות רבות ספק נוצח ספק אינו נוצח ואני ודאי נוצח: לא אוכל לעבור· על כרחו גלה שהוא ברשות אחרים ונתנבא כאן שאינו יכול לבטל הברכות שנתברכו האבות מפי השכינה: גם

לכה ג' מלא' בעני' וסימ' ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה· כי כבד אכבדך מאד· מן ארם ינחני בלק מלך מואב ב' בו· לכה נא אקחך· לכה נא איעצך: מברך ג' וחס' וסימ' ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה· יהי שם יי' מברך מעתה ועד עולם· ערום יצתי מבטן אמי: תאר ג' וחס' וסי' כי ידעתי את אשר תברך

וְעַתָּה לְכָה־נָּא אָרָה־לִּי אֶת־הָעָם הַזֶּה כִּי־עָצוּם הוּא מִמֶּנִּי אוּלַי אוּכַל נַכֶּה־בּוֹ וַאֲגָרְשֶׁנּוּ מִן־הָאָרֶץ כִּי יָדַעְתִּי אֵת אֲשֶׁר־תְּבָרֵךְ מְבֹרָךְ וַאֲשֶׁר תָּאֹר יוּאָר׃ וַיֵּלְכוּ זִקְנֵי מוֹאָב וְזִקְנֵי מִדְיָן וּקְסָמִים בְּיָדָם וַיָּבֹאוּ אֶל־בִּלְעָם וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו דִּבְרֵי בָלָק׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם לִינוּ פֹה הַלַּיְלָה וַהֲשִׁבֹתִי אֶתְכֶם דָּבָר כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר יְהוָה אֵלָי וַיֵּשְׁבוּ שָׂרֵי־מוֹאָב עִם־בִּלְעָם׃ וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם וַיֹּאמֶר מִי הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה עִמָּךְ׃ וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־הָאֱלֹהִים בָּלָק בֶּן־צִפֹּר מֶלֶךְ מוֹאָב שָׁלַח אֵלָי׃ הִנֵּה הָעָם הַיֹּצֵא מִמִּצְרַיִם וַיְכַס אֶת־עֵין הָאָרֶץ עַתָּה לְכָה קָבָה־לִּי אֹתוֹ אוּלַי אוּכַל לְהִלָּחֶם בּוֹ וְגֵרַשְׁתִּיו׃ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם לֹא תֵלֵךְ עִמָּהֶם לֹא תָאֹר אֶת־הָעָם כִּי בָרוּךְ הוּא׃ וַיָּקָם בִּלְעָם בַּבֹּקֶר וַיֹּאמֶר אֶל־שָׂרֵי בָלָק לְכוּ אֶל־אַרְצְכֶם כִּי מֵאֵן יְהוָה לְתִתִּי לַהֲלֹךְ עִמָּכֶם׃ וַיָּקוּמוּ שָׂרֵי מוֹאָב וַיָּבֹאוּ אֶל־בָּלָק וַיֹּאמְרוּ מֵאֵן בִּלְעָם הֲלֹךְ עִמָּנוּ׃ וַיֹּסֶף עוֹד בָּלָק שְׁלֹחַ שָׂרִים רַבִּים וְנִכְבָּדִים מֵאֵלֶּה׃ וַיָּבֹאוּ אֶל־בִּלְעָם וַיֹּאמְרוּ לוֹ כֹּה אָמַר בָּלָק בֶּן־צִפּוֹר אַל־נָא תִמָּנַע מֵהֲלֹךְ אֵלָי׃ כִּי־כַבֵּד אֲכַבֶּדְךָ מְאֹד וְכֹל אֲשֶׁר־תֹּאמַר אֵלַי אֶעֱשֶׂה וּלְכָה־נָּא קָבָה־לִּי אֵת הָעָם הַזֶּה׃ וַיַּעַן בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֶל־עַבְדֵי בָלָק אִם־יִתֶּן־לִי בָלָק מְלֹא בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוּכַל לַעֲבֹר אֶת־פִּי יְהוָה אֱלֹהָי לַעֲשׂוֹת קְטַנָּה אוֹ גְדוֹלָה׃

כְּעַן אִיתָא כְעַן לוּט לִי יָת עַמָּא הָדֵין אֲרֵי תַקִּיף הוּא מִנִּי מָאִים אִכּוּל לְאַגָּחָא בֵיהּ קְרָב וְאֶתָרְכִנֵּיהּ מִן אַרְעָא אֲרֵי יְדַעְנָא יָת דִּי תְבָרֵיךְ מְבָרַךְ וְדִי תְלוּט לִיט׃ וַאֲזַלוּ סָבֵי מוֹאָב וְסָבֵי מִדְיָן וְקִסְמַיָּא בִידֵיהוֹן וַאֲתוֹ לְוָת בִּלְעָם וּמַלִּילוּ עִמֵּיהּ פִּתְגָמֵי בָלָק׃ וַאֲמַר לְהוֹן בִּיתוּ הָכָא בְּלֵילְיָא וְאָתֵיב יָתְכוֹן פִּתְגָמָא כְּמָא דִי מַלִּיל יְיָ עִמִּי וְאוֹרִיכוּ רַבְרְבֵי מוֹאָב עִם בִּלְעָם׃ וַאֲתָא מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְוָת בִּלְעָם וַאֲמַר מַן גֻּבְרַיָּא הָאִלֵּין דְּעִמָּךְ׃ וַאֲמַר בִּלְעָם קֳדָם יְיָ בָּלָק בַּר צִפּוֹר מַלְכָּא דְמוֹאָב שְׁלַח לְוָתִי׃ הָא עַמָּא דִּנְפַק מִמִּצְרַיִם וַחֲפָא יָת עֵין שִׁמְשָׁא דְאַרְעָא כְּעַן אִיתָא לוּט לִי יָתֵיהּ מָאִים אִכּוּל לְאַגָּחָא בֵיהּ קְרָב וְאֶתָרְכִנֵּיהּ׃ וַאֲמַר יְיָ לְבִלְעָם לָא תֵיזֵיל עִמְּהוֹן לָא תְלוּט יָת עַמָּא אֲרֵי בְרִיךְ הוּא׃ וְקָם בִּלְעָם בְּצַפְרָא וַאֲמַר לְרַבְרְבֵי בָלָק אִיזִילוּ לְאַרְעֲכוֹן אֲרֵי לֵית רַעֲוָא קֳדָם יְיָ לְמִשְׁבְּקִי לְמֵיזַל עִמְּכוֹן׃ וְקָמוּ רַבְרְבֵי מוֹאָב וַאֲתוֹ לְוָת בָּלָק וַאֲמָרוּ סָרֵיב בִּלְעָם לְמֵיתֵי עִמָּנָא׃ וְאוֹסֵיף עוֹד בָּלָק לְמִשְׁלַח רַבְרְבִין סַגִּיאִין וִיקִירִין מֵאִלֵּין׃ וַאֲתוֹ לְוָת בִּלְעָם וַאֲמָרוּ לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר בָּלָק בַּר צִפּוֹר לָא כְעַן תִּתְמְנַע מִלְּמֵיתֵי לְוָתִי׃ אֲרֵי יַקָּרָא אֵיקְרִינָךְ לַחְדָא וְכֹל דִּי תֵימַר לִי אַעְבֵּיד וְאִיתָא כְעַן לוּט לִי יָת עַמָּא הָדֵין׃ וַאֲתֵיב בִּלְעָם וַאֲמַר לְעַבְדֵי בָלָק אִם יִתֵּן לִי בָלָק מְלֵי בֵיתֵיהּ כְּסַף וּדְהַב לֵית לִי רְשׁוּ לְמֶעְבַּר עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהִי לְמֶעְבַּד זְעֵירְתָא אוֹ רַבְּתָא׃

אבן עזרא

ארה לי· לשון צווי משפעלי הכפל בחסרון אות הכפל וכן קבה לי והנה שוב על משקל שמור וקבה לי בחסרון הה"א על דרך משקל שכב רכב בלא: נכה בו· שם הפועל ואין טעמה בעבור היותו בה"א כי הכה כמוהו לכלא הפשע: יואר· הוי"ו הנח הנעלם תחת הדגש שהוא תחת אות הכפל כמו על כמון יסב ולא היה כ כמוהו מאותו בנין בעבור אות הגרון כמשפט: זקני מואב· חכמי': וקסמים בידם· אמר ר' משה הכהן הספרדי ז"ל שטעמו ודמי הקסמים ורחיתו מבידם ולא אמ' כלום רק הוא כמשמעו וספר הכתוב שמלא אל קוסם קוסמים כמוהו ועוד שלא יוכל להתעכב לאמר לא אמצא יום כבחר ושעה כבחרת ללכת ולקוב כי הם אנשי אומנותו והעד שפירושו כאשר הוא שאמר ה' הכתוב בימינו היה הקסם: והשיבותי אתכם דבר· אחר שתלינו: ויבא אלהים· לכבוד ישראל כי השם ידע דבר בעל פעור ואילו היה בלעם מקלל אותם היו כל העולם אומרי' כי בעבור קללת בלעם באה המגפה: מי האנשים האלה·

פתחון ותחלת דבור כמו אי הבל אחיך והנה הוא כתם והשם אמר לו קול דמי אחיך: כי ברוך הוא· הטעם כי לא תוכל לקלל אותו כי אני ברכתיו: שרי בלק· ולא הזכיר זקני מדין כי בלק הוא העיקר והוא השולח אליו אמ' ר' משה הכהן הספרדי ז"ל כי אע"פ שסימן הפעול ביו"ד לא יתכן להיותו כי אם בנון כמו הלהרגני לא יאמר הלהרגי והנה שכח לתתי להלוך עמכם לא אבה יבמי ור' יונה המדקדק אמר כי היו"ד נוסף והיכנו ככון· וטעם הלוך עמנו ממקומו: רבים· כמשמעו או גדולים כמו על כל רב ביתו קרית מלך רב והוא דוד כי כן תקרא קרית חנה דוד: כי כבד אכבדך· בממון: וכל אשר תאמר· שים צורך כדי שתקללם והעד כי כבד אכבדך כן שאמר בלעם אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב: מלא ביתו· ביתו מלא וכן מלא כל הארץ כבודו כי רבים טעו שחשבו כי כבוד השם הוא מלא העולם כטעם לי' ה' הארץ ומלואה: קטנה או גדולה· תאר השם ויחסר מקום השם וכן ועשיר יענה עזות ומאכל בריאה: בזה

מברך· לא תאר את העם· ונשיא בעמך לא תאר· ונמסר גם בסדר משפטים: ממני' בתורה וסימ' ויאמר אליו אל תשלח ידך אל הנער· וידבר אל עפרון· ויאמר צדקה ממני· איננו גדול בבית הזה ממני ב' בפסו'· ויקרא פרעה למשה· לא אוכל אנכי לבדי· ועתה לכה נא ארה לי· הרף ממני ואשמידם· כי תאמר בלבבך רבים: להלך ד' חס' וסימ' נמסר בסדר שמות: ויקומו ט' מלאים וסימ' נמסר בריש קרח: אלהי ח' קמצין וסימ' ויען בלעם ויאמר אל עבדי בלק· ככל אשר שאלת מעם יי' אלהיך בחרב· לא אכלתי באני ממנו· ועתה יי' אלהי אתה המלכת· ויקרא אל יי' ויאמר יי' אלהי הגם· ויתמודד על הילד שלש פעמי'· הנה אני בנה בית לשם· שפטני כצדקך יי' אלהי· ובל אסף דבו' במ"ב פתחי' וסימ' בחרתי הסתופף· שמרה נפשי כי: גדולה ד' מלאים בתורה וסימ' לעשות קטנה או גדולה· את אשר הגדולה· לא יהיה לך בכיסך· בביתך:

וְעַתָּה שְׁבוּ נָא בָזֶה גַּם אַתֶּם הַלָּיְלָה וְאֵדְעָה מַה יֹּסֵף יְהוָה דַּבֵּר עִמִּי׃ וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל בִּלְעָם לַיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ אִם לִקְרֹא לְךָ בָּאוּ הָאֲנָשִׁים קוּם לֵךְ אִתָּם וְאַךְ אֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ אֹתוֹ תַעֲשֶׂה׃ וַיָּקָם בִּלְעָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת אֲתֹנוֹ וַיֵּלֶךְ עִם שָׂרֵי מוֹאָב׃ וַיִּחַר אַף אֱלֹהִים כִּי הוֹלֵךְ הוּא וַיִּתְיַצֵּב מַלְאַךְ יְהוָה בַּדֶּרֶךְ לְשָׂטָן לוֹ וְהוּא רֹכֵב עַל אֲתֹנוֹ וּשְׁנֵי נְעָרָיו עִמּוֹ׃ וַתֵּרֶא הָאָתוֹן אֶת מַלְאַךְ יְהוָה נִצָּב בַּדֶּרֶךְ וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ וַתֵּט הָאָתוֹן מִן הַדֶּרֶךְ וַתֵּלֶךְ בַּשָּׂדֶה וַיַּךְ בִּלְעָם אֶת הָאָתוֹן לְהַטֹּתָהּ הַדָּרֶךְ׃ וַיַּעֲמֹד מַלְאַךְ יְהוָה בְּמִשְׁעוֹל הַכְּרָמִים גָּדֵר מִזֶּה וְגָדֵר מִזֶּה׃ וַתֵּרֶא הָאָתוֹן אֶת מַלְאַךְ יְהוָה וַתִּלָּחֵץ אֶל הַקִּיר וַתִּלְחַץ אֶת רֶגֶל בִּלְעָם אֶל הַקִּיר וַיֹּסֶף לְהַכֹּתָהּ׃ וַיּוֹסֶף מַלְאַךְ יְהוָה עֲבוֹר וַיַּעֲמֹד בְּמָקוֹם צָר אֲשֶׁר אֵין דֶּרֶךְ לִנְטוֹת יָמִין וּשְׂמֹאול׃ וַתֵּרֶא הָאָתוֹן אֶת מַלְאַךְ יְהוָה וַתִּרְבַּץ תַּחַת בִּלְעָם וַיִּחַר אַף בִּלְעָם וַיַּךְ אֶת הָאָתוֹן בַּמַּקֵּל׃ וַיִּפְתַּח יְהוָה אֶת פִּי הָאָתוֹן וַתֹּאמֶר לְבִלְעָם מֶה עָשִׂיתִי לְךָ כִּי הִכִּיתַנִי זֶה שָׁלֹשׁ רְגָלִים׃ וַיֹּאמֶר בִּלְעָם לָאָתוֹן כִּי הִתְעַלַּלְתְּ בִּי לוּ יֶשׁ חֶרֶב בְּיָדִי כִּי עַתָּה הֲרַגְתִּיךְ׃ וַתֹּאמֶר הָאָתוֹן אֶל בִּלְעָם הֲלוֹא אָנֹכִי אֲתֹנְךָ אֲשֶׁר רָכַבְתָּ עָלַי מֵעוֹדְךָ עַד הַיּוֹם הַזֶּה הַהַסְכֵּן הִסְכַּנְתִּי לַעֲשׂוֹת לְךָ כֹּה וַיֹּאמֶר לֹא׃ וַיְגַל יְהוָה אֶת עֵינֵי בִלְעָם וַיַּרְא אֶת מַלְאַךְ יְהוָה נִצָּב בַּדֶּרֶךְ

וּכְעַן אוֹרִיכוּ כְעַן הָכָא אַף אַתּוּן בְּלֵילְיָא וְאִדַּע מָה יוֹסֵף יְיָ לְמַלָּלָא עִמִּי׃ וַאֲתָא מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְבִלְעָם בְּלֵילְיָא וַאֲמַר לֵיהּ אִם לְמִקְרֵי לָךְ אֲתוֹ גֻבְרַיָּא קוּם אֱזֵיל עִמְּהוֹן וּבְרַם יָת פִּתְגָמָא דַּאֲמַלֵּיל עִמָּךְ יָתֵיהּ תַּעְבֵּיד׃ וְקָם בִּלְעָם בְּצַפְרָא וְזָרֵיז יָת אֲתָנֵיהּ וַאֲזַל עִם רַבְרְבֵי מוֹאָב׃ וּתְקֵיף רוּגְזָא דַייָ אֲרֵי אָזֵיל הוּא וְאִתְעַתַּד מַלְאֲכָא דַייָ בְּאוֹרְחָא לְסָטָן לֵיהּ וְהוּא רָכֵיב עַל אֲתָנֵיהּ וּתְרֵין עוּלֵימוֹהִי עִמֵּיהּ׃ וַחֲזָת אֲתָנָא יָת מַלְאֲכָא דַייָ מְעַתַּד בְּאוֹרְחָא וְחַרְבֵּיהּ שְׁלִיפָא בִּידֵיהּ וּסְטָת אֲתָנָא מִן אוֹרְחָא וַאֲזַלַת בְּחַקְלָא וּמְחָא בִלְעָם יָת אֲתָנָא לְאַסְטָיוּתַהּ לְאוֹרְחָא׃ וְקָם מַלְאֲכָא דַייָ בִּשְׁבִיל כַּרְמַיָּא אֲתַר דְּגָדֵירָא מִכָּא וְגָדֵירָא מִכָּא׃ וַחֲזָת אֲתָנָא יָת מַלְאֲכָא דַייָ וּדְחִיקַת לְכָתְלָא וּדְחִיקַת יָת רִגְלָא דְבִלְעָם לְכָתְלָא וְאוֹסֵף לְמִמְחַהּ׃ וְאוֹסֵיף מַלְאֲכָא דַייָ לְמִעְבַּר וְקָם בַּאֲתַר עָק דְּלֵית אוֹרַח לְמִסְטֵי לְיַמִּינָא וְלִסְמָלָא׃ וַחֲזָת אֲתָנָא יָת מַלְאֲכָא דַייָ וּרְבַעַת תְּחוֹת בִּלְעָם וּתְקֵיף רוּגְזָא דְבִלְעָם וּמְחָא יָת אֲתָנָא בְּחוּטְרָא׃ וּפְתַח יְיָ יָת פּוּמָא דַאֲתָנָא וַאֲמָרַת לְבִלְעָם מָה עֲבָדִית לָךְ אֲרֵי מְחֵיתַנִי דְּנַן תְּלָת זִמְנִין׃ וַאֲמַר בִּלְעָם לַאֲתָנָא אֲרֵי חַיֵּיכְתְּ בִּי אִלּוּ אִית חַרְבָּא בִּידִי אֲרֵי כְעַן קְטַלְתִּיךְ׃ וַאֲמָרַת אֲתָנָא לְבִלְעָם הֲלָא אֲנָא אֲתָנָךְ דִּרְכֵיבְתָּ עֲלַי מִדְּאִיתָךְ עַד יוֹמָא הָדֵין הֲמִילַף אֲלֵיפְנָא לְמֶעְבַּד לָךְ כְּדֵין וַאֲמַר לָא׃ וּגְלָא יְיָ יָת עֵינֵי בִלְעָם וַחֲזָא יָת מַלְאֲכָא דַייָ מְעַתַּד בְּאוֹרְחָא

ואדעה ו' וסימ' נמסר בסדר מקץ : יוסף ה' חס' בליש' תוספת וסימ' בסדר שמות : ואך ג' וסימ' ואך את דמכם לנפשותיכם אדרש · ואך אם טמאה ארץ אחזתכם · ואך את הדבר אשר אדבר אליך אתו · ב' קדמ' ריש פסו' · ונמסר גם בסדר נח : הולך ט' מלאים בתורה וסימ' נמסר בסדר תולדות : דבלעם נעריו עמו דאברהם נעריו אתו וסימ' אותו אתיהן : ויוסף ו' מלאים וסימ' ויוסף מלאך יי' עבור · ויוסף עוד יפתח · ויוסף יהונתן להשביע · רד קעילה · ויוסף אחאב · דבר אלי אחז קדמא · ויוסף יי' דבר · ויוסף למעול בי' · ויוסף שאול לירא · ויאסף כתיב ושארא ויסף כתיב : עבור י' מלאים בליש' וסי' ויוסף מלאך יי' עבור · וגם עבור תעבור · לא אוסיף עוד עבור לו · וחברו · כי תעבור במים · בעבור סופה ואין · סכותה בענן לך מעבור · וגם לא תעבורי מזה · ברתי מדי ופרס ולא יעבור · וד' לעבור וסי' עד אשר תמו כל הגוי · ותניג' ויהי כאשר תמו כל הגוי' ויהי כאשר תם כל העם · לעבור בך בליעל כלו נכרת · וג' אעבור וסי' ותאמרי לא אעבור · יחד אנכי עד אעבור · ולא אעבור : הלוא י"ג מלאים בתורה וסימ' נמסר בסדר שלח לך :

אבן עזרא

בזה · במקום הזה אמר הגאון ז"ל אם יטען טוען ויאמר אחר שאמ' השם לא תלך עמהם איך אמר קום לך אתם · יש להשיב כי השם לא רצה שילך עם האנשים הראשונים עד שיבואו שרים נכבדים מהם ולפי דעתי אין צורך רק טעמו כטעם שלח לך אנשים כי השם אמר לישראל עלה רש והם לא האמינו רק אמרו נשלחה אנשים לפנינו אז שאל משה את השם ואמר לו שלח לך אנשים ואחר שאמר השם לבלעם לא תאור את העם כי ברוך היה לו לומ' ואדעה מה יוסף יי' דבר רק חשב בלבו מחשבה רעה והשם אמ' לו לך עם האנשי' רק השמר לך שלא תדבר רק מה שאומר לך והעד על פירושי ויחר אף אלהים כי הולך הוא : לשטן לו · כבר פירשתיו בספר איוב כי השטן היה המלאך ודברי הגאון שהוא בן אדם לא מעלין ולא מורידין : ויחבש · בשוו מן הדרך · הדרוך והלכה בשדה שאין שם דרך : להטותה הדרך · דרך קצרה והטעם אל הדרך : במשעול הכרמים · פירושו כפי מקומו כדברי המתרגם ארמית כי אין ריע לו : ותלחץ אל הקיר · היא לחצה עצמה : אל הקיר · הוא הגדר : ויוסף להכותה · כי כבר הכה אותה בנטותה אל השדה : ויפתח יי' · אמר חז"ל שעשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ולפי דעתי שהטעם שגזר השם לחדש באותות האלה שהם חוץ לתולדת ויאמ' הגאון כי לא דברה האתון ורב שמואל בן חפני תפסו ור' משה הספרדי בעל השירי' חשב להציל הכתפם ודע כי אנשי שקול הדעת הוצרכו להוציא הדברים ממשמעם כי אמרו שהשם לא יחדש אות ב בעולם לשנות המנהג שברא רק להצדיק נביאו ולא אמרו אמת כי הנה חנניה מישאל ועזריה נעשה להם אות ולא היו נביאים ויש מהם אומרי' כי בלעם נביא היה והאמת כי נבואתו היתה בעבור כבוד ישראל כי קוסם היה וכן קראו הכתו' ויש אומרי' כי היה יודע עת עליונים לקבל כחם למטה בגזרות וזה טעם ואשר תאור יואר והנכון בעיני כי היה יודע מזלו' ובעת ראותו במזל של שום אדם שהגיע עת רעתו היה מקלל אותו ובבא הרעה על המקולל יחשבו הרואי' והשומעים הנמצאים כי בעבור קללתו באה הרעה והעד שדבר במרמה עם שרי בלק וזה טעם לא אוכל לעבור את פי יי' אלהי כי אין יכולת בנוצר לשנות מ מעשה היוצר או גזרתו והסוד כי החלק לא ישנה החלק רק גזירת הכל תשנה גזירת החלק ולא אוכל לגלות זה הסוד כי עמוק הוא והישר כי האתון דברה ואם תבין סוד מלאכי אברה' גם יעקב אז תבין האמת · וטעם במקל כי בתחלה ובשנית הכה אותה כבן קטן או בעור : רגלים · פירשתיו : התעללת · פירשתיו : מעודך · הטעם מיום שרכבת : ההסכן הסכנתי · ההרגל הרגלתי והטעם הכך היה חקי הסכן כה עמו ושלם : ויגל יי' · כטעם אלישע שהוסיף במאור עיניו או הכהו תחלה בסנורים :

וישתחו

רשי

גם אתם · פיו הכשילו גם אתם סופכם לילך בפחי נפש כראשונים : מה יוסף · לא ישנה דברו מברכה לקללה הלואי שלא יוסיף לברך · כאן כתבה שעתיד להוסיף להם ברכות על ידו : אם לקרא לך · אם הקריאה שלך וסבור אתה ליטול עליה שכר : קום לך אתם · ואך · על כרחך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה ואף על פי כן וילך בלעם אמר שמא אפתנו ויתרצה : ויחבש את אתונו · מכאן ששנאה מקלקלת את השורה שחבש הוא בעצמו · אמר הקב"ה רשע כבר קדמך א אברהם אביהם שנ' וישכם אברהם בבקר ויחבש את חמורו : עם שרי מואב · לבו כלבם שוה : כי הולך הוא · ראה שהדבר רע בעיני המקום ו ונתאוה לילך : לשטן לו · מלאך של רחמים היה והיה רוצה למנעו מלחטוא שלא יחטא ויאבד : ושני נעריו עמו · מכאן לאדם חשוב היוצא לדרך יוליך עמו שני אנשים לשמשו וחוזרים ו ומשמשים זה את זה : ותרא האתון · והוא לא ראה שהקב"ה נתן רשות לבהמה לראות יותר מן האדם ש שמתוך שיש בו דעת תטרף דעתו כשיראה מזיקין : וחרבו שלופה בידו · אמר רשע זה הניח כלי אומנותו שכלי זיינן של אומות העולם בחרב והוא בא עליהם בפיו שהוא אומנו' שלהם אף אני אתפוש את שלו ואבא עליו באומנותו וכן ש סופו ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב : במשעול · כתרגומו בשביל · וכן אם ישפוק עפר שומרון לשועלים עפר הנדבק בכפות הרגלים בהלוכן וכן מי מדד בשעלו מים ברגליו ובהלוכו : גדר מזה וגדר מזה · סתם גדר של אבנים הוא : ותלחץ · היא עצמה : ותלחץ · את אחרים את רגל בלעם : ויוסף מלאך יי' עבור : לעבור עוד לפניו להלן להיות לפניו במקום אחר כמו והוא עבר לפניהם · ומדרש אגדה יש בתנחומא מה ראה לעמוד בג' מקומות סימני אבות הראהו : זה שלש רגלים · רמז לו אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש רגלים בשנה : התעללת · כתרגומו לשון גנאי ובזיון : לו יש חרב בידי · גנות גדולה היה לו דבר זה בעיני השרים · זה הולך להרוג אומה שלימה בפיו ולאתון זו צריך לכלי זיין : ההסכן הסכנתי · כתרגומו וכן הלאל יסכן גבר ורבותינו דרשו מקרא זה בתלמוד אמרו ליה מאי טעמא לא רכבת אסוסיא אמר להון ברטיבא שדאי ליה כו' כדאיתא במסכת ע"ז : כי

רשי

כי ירט הדרך לנגדי · רבותינו חכמי משנה דרשוהו נוטריקון יראה ראתה נטתה בשביל שהדרך לנגדי כלומר לקנאתי ולהקניטני ולפי פשוטו כי חרד הדרך לנגדי לשון רטט כי ראיתי בעל הדרך שחרד ומהר הדרך שהוא לכעסי ולהמרותי ומקרא קצר הוא כמו ותכל דוד · לא ירט לשון רצון וכן על ידי רשעים ירטני משים ומפתה אותי על ידי רשעים שאינן אלא מקניטי : אולי נטתה · כמו לולי פעמי' שאולי משמש בלשון לולא : גם אותכה הרגתי · הרי זה מקרא מסורס הוא כמו גם הרגתי אותך כלומ' לא העכבה לבדו קראתך על ידי כי גם ההריג' : ואותה החייתי · ועתה מפני שדברה והוכיחתך ולא יכולת לעמוד בתוכחת כמו שכתוב ויאמר לא הרגתיה שלא יאמרו זו היא שסלקה את בלעם בתוכחתה ולא יכול להשיב שחס המקום על כבוד הבריות וכן והרגת את האשה ואת הבהמה וכן ואת הבהמה תהרגו : כי לא ידעתי · גם זה גנותו ועל כרחו : אם רע בעיניך אשובה לי · להתריס נגד המקום היא תשובה זו אמ' לו הוא בעצמו צוני ללכת ואתה מלאך מבטל את דבריו למוד הוא בכך שאומר דבר ומלאך מחזירו אמר לאברהם קח נא את בנך וגו' ועל ידי מלאך בטל את דברו אף אני אם רע בעיניך צריך אני לשוב : לך עם האנשים · בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו : ואפס · על כרחך את הדבר אשר אדבר וגו' : אל עיר מואב · אל מטרופולין שלו · עיר החשובה שלו לומ' ראה מה אלו מבקשי' לעקו' : קרית חוצות · עיר מלאה שוקי' אנשי' וטף בחוצותיה לומר ראה וריחם שלא יעקרו אלו : בקר וצאן · דבר מועט : במות בעל · כתרגו' לרמת דחלתיה שם עז : אולי

אבן עזרא

וימתחו לאפיו פירשתיו : כי ירט · הטעם עוות וכן על ידי רשעים ירטני שהוא מן רטה שאילו היה מן ירט היה ראוי להיות כמו יעטני ואם הם שני שרשים וכמוהו מעיל צדקה יעטני שהוא על משקל אחר יעטני כמו עוטה אור : ותראני האתון · בקמץ גדול תחת קטן שהיה ראוי להיות ותראני ורבים כן אולי יתחלף לטעמים רבים ופה הוא כמו לולי ומלת גם לעד שמתה האתון אחר ש שדברה : ואותה החייתי · דרך קצר' וכן הטעם כאשר הרגתיך הרגתיך או הרגתיך לבדך ואותה החייתי · וטעם ואותה החייתי כי בן אדם בראותו המלאך ימות והנער ותכל כפטי ודבר מכוח לעד ואף כי הבהמה שאין לה סוס שותפות עם רוח המלאך כבן אדם : עם האנשי' האלה : ואפס · כמו רק וכן אפס כי לא יהיה בך אביון אפס כי עז העם : למה לא הלכת · כמו באת בעבור מלת אלי וכן מלת ויסר כאשר פירשתיו : קרית חוצות · שם מדינה : במות בעל · הוא בעלי במות ארנון : וירא משם קצה העם · כי הם חונים לארבע רוחות השמים : שבעה מזבחות · יש סודות עמוקים לא יבינום כי אם מתי מספר ושביעי בימים ובחדשים ובשנים ושבעה כבשי העולה ושבע הזאות גם אמר השם לאיוב קחו לכם שבעת פרים ושבעה אילים ובאת שלם לשלם אז תתחדש רוח בינה והמשכיל יבין : פר ואיל במזבח · בכל מזבח ומזבח והיא דרך קצרה כאילו אמ' במזבח האחד מכל המזבחות : יקרה

שלפה ג' ב' מלאים וא' חס' וסימ' ותרא האתון · נטויה על ירושלם · מפני חרב שלופה : שלושה ה' מלאים בתורה וסימ' על מה הכית את אתנך · שלוש ערים תבדיל לך קדמ' דמשנה תורה · שלוש פעמים בשנה דראה' והצלעות צלע אל צלע · המזבח עץ שלוש אמות · וכל כתובי' דכו' מלאים : ותט ג' וסי' האתון

וחרבו שלפה בידו ויקד וישתחו לאפיו : ויאמר אליו מלאך יהוה על מה הכית את אתנך זה שלוש רגלים הנה אנכי יצאתי לשטן כי ירט הדרך לנגדי : ותראני האתון ותט לפני זה שלש רגלים אולי נטתה מפני כי עתה גם אתכה הרגתי ואותה החייתי : ויאמר בלעם אל מלאך יהוה חטאתי כי לא ידעתי כי אתה נצב לקראתי בדרך ועתה אם רע בעיניך אשובה לי : ויאמר מלאך יהוה אל בלעם לך עם האנשים ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אתו תדבר וילך בלעם עם שרי בלק : וישמע בלק כי בא בלעם ויצא לקראתו אל עיר מואב אשר על גבול ארנן אשר בקצה הגבול : ויאמר בלק אל בלעם הלא שלח שלחתי אליך לקרא לך למה לא הלכת אלי האמנם לא אוכל כבדך : ויאמר בלעם אל בלק הנה באתי אליך עתה היכל אוכל דבר מאומה הדבר אשר ישים אלהים בפי אתו אדבר : וילך בלעם עם בלק ויבאו קרית חצות : ויזבח בלק בקר וצאן וישלח לבלעם ולשרים אשר אתו : ויהי בבקר ויקח בלק את בלעם ויעלהו במות בעל וירא משם קצה העם : ויאמר בלעם אל בלק בנה לי בזה שבעה מזבחת והכן לי בזה שבעה פרים ושבעה אילים : ויעש בלק כאשר דבר בלעם ויעל בלק ובלעם פר ואיל במזבח : ויאמר בלעם לבלק התיצב על עלתך ואלכה

וחרביה שליפא בידיה וכרע וסגיד לאפוהי : ואמר ליה מלאכא דיי על מה מחיתא ית אתנך דנן תלת זמנין הא אנא נפקית למסטן ארי גלי קדמי דאת רעי למיזל באורחא לקבלי : וחזתני אתנא וסטת מן קדמי דנן תלת זמנין אילופון לא סטת מן קדמי ארי כען אף יתך קטלית ויתה קיימית : ואמר בלעם למלאכא דיי חבית ארי לא ידעית דאת מעתד לקדמותי באורחא וכען אם ביש בעינך איתוב לי : ואמר מלאכא דיי לבלעם איזיל עם גבריא ולחוד ית פתגמא די אמליל עמך יתיה תמליל ואזל בלעם עם רברבי בלק : ושמע בלק ארי אתא בלעם ונפק לקדמותיה לקרתא דמואב די על תחום ארנון די בסטר תחומא : ואמר בלק לבלעם הלא משלח שלחית לותך למיקרי לך למה לא אתיתא לותי הבקושטא הויתא אמר לית אנא יכיל ליקרותך : ואמר בלעם לבלק הא אתיתי לותך כען המיכל יכילנא למללא מדעם פתגמא דישוי יי בפומי יתיה אמליל : ואזל בלעם עם בלק ואתו לקרית מחוזוהי : ונכיס בלק תורין ועאן ושלח לבלעם ולרברביא די עמיה : והוה בצפרא ודבר בלק ית בלעם ואסקיה לרמת דחלתיה וחזא מתמן קצת מן עמא : ואמר בלעם לבלק בנה לי הכא שבעא מדבחין ואתקין לי הכא שבעא תורין ושבעא דיכרין : ועבד בלק כמא די מליל בלעם ואסיק בלק ובלעם תור ודכר על כל מדבחא : ואמר בלעם לבלק אתעתד על עלתך ואיהך

מן הדרך · ותראני האתון · אשורנו מני ארחך : ואותה י"ב מלאים בליש' וסי' ואותה החיתי · ביום שמע אישה יניא אותה · ויטבל אותה ביערת · ויוצא אותה משרתו · נשים באות מאירות · יוצר אותה להכינה · הלא שמעת למרחוק · צרר רוח אותה · אחת שאלתי מאת יי' · למן היום אשר בנו אותה · אשר יראה הרואה · הארצה אותה מידכם · וכל יהושע ושופטים ויחזקאל דכו' בח"ג חס' וסים' להרג את כל ישבי הע' · והתחלקו אותה · למורשה ולתפש בכף : ועתה ואתה י"ח בטעם תברין וסימ' נמסר בסדר בהעלותך : האמנם ד' וחס' וסים' לא אוכל כבדך · ישב אלהים את · וחברו דד"ה · האמנם אלם צדק · וא' אמנם האף אמנם : חצות ב' כתו' כן חס' וי"ו קדמ' וסים' ויבאו קרית חצות · וחצות תשים לך בדמשק · וכל ירמיה דכו' חצות · וא' בחוצת כתיב חסר וי"ו תניין וסים' ואל תבשרו בחוצת · ושארהון חוצות מלאים דמלאים : וישלח ב"ב וסים' נמסר בסדר נח :

ערכתי ג' וסימ' את שבעת המזבחת ערכתי · ערכתי נר למשיחי · הנה נא ערכתי משפט: הן ה' פתחין וסימ' הן עם לבדד ישכן · הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא · הן הוא משוש דרכו · הן זאת לא צדקת אענך · הן תוי שדי · וכל כל אלה אל דכוו': לבדד ג' וסימ' כי מראש צורים אראנו · ראה עמך בשבטך צאן · בשלום

אולי יקרה יהוה לקראתי ודבר מה יראני והגדתי לך וילך שפי: ויקר אלהים אל בלעם ויאמר אליו את שבעת המזבחת ערכתי ואעל פר ואיל במזבח: וישם יהוה דבר בפי בלעם ויאמר שוב אל בלק וכה תדבר: וישב אליו והנה נצב על עלתו הוא וכל שרי מואב: וישא משלו ויאמר מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם לכה ארה לי יעקב ולכה זעמה ישראל: מה אקב לא קבה אל ומה אזעם לא זעם יהוה: כי מראש צרים אראנו ומגבעות אשורנו הן עם לבדד ישכן ובגוים לא יתחשב: מי מנה עפר יעקב ומספר את רבע ישראל תמת נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמהו: ויאמר בלק אל בלעם מה עשית לי לקב איבי לקחתיך והנה ברכת ברך: ויען ויאמר הלא את אשר ישים יהוה בפי אתו אשמר לדבר: ויאמר אליו בלק לך נא אתי אל מקום אחר אשר תראנו משם אפס קצהו תראה וכלו לא תראה וקבנו לי משם: ויקחהו שדה צפים אל ראש הפסגה ויבן שבעה מזבחת ויעל פר ואיל במזבח: ויאמר אל בלק התיצב כה על עלתך

מאים יערע מימר מן קדם יי' לקדמותי ופתגמא דיחזינני ואחוי לך ואזל יחידי: וערע מימר מן קדם יי' לות בלעם ואמר ליה ית שבעא מדבחין סדרית ואסיקית תור ודכר על כל מדבחא: ושוי יי' פתגמא בפומא דבלעם ואמר תוב לות בלק וכדין תמליל: ותב לותיה והא מעתד על עלתיה הוא וכל רברבי מואב: ונטל מתליה ואמר מן ארם דברני בלק מלכא דמואב מטורי מדינחא איתא לוט לי יעקב ואיתא תריך לי ישראל: מה אלוטיה דלא לטיה אל ומה אתרכיה דלא תרכיה יי': ארי מריש טוריא חזיתיה ומרמתא סכיתיה הא עמא בלחודיהון עתידין דיחסנון עלמא ובעממיא לא יתדנון גמירא: מן יכול למימני דעדקיא דבית יעקב דאמיר עליהון יסגון כעפרא דארעא או חד מארבע משריתא דישראל תמות נפשי מותא דקשיטיא ותהי סופי כותהון: ואמר בלק לבלעם מה עבדת לי למלט סנאי דברתיך והא ברכא מברכת להון: ואתיב ואמר הלא ית די שוי יי' בפומי יתיה אטר למללא: ואמר ליה בלק איתא כען עמי לאתר אוחרן דתיחזיניה מתמן לחוד קצתיה תחזי וכוליה לא תחזי ותלוטיה לי מתמן: ודבריה לחקל סכותא לריש רמתא ובנא שבעא מדבחין ואסיק תור ודכר על כל מדבחא: ואמר לבלק אתעתד הכא על עלתך

יחדו אשכבה ואישן · תנ"ך: ומספר ה' ד' פתחין וא' קמץ וסימ' מי מנה עפר יעקב ומספר · ומספר חצות ירושלם · ומספר חדשיו חצצו · ימיך רבים · ומספר שנים נצפנו לעריץ · קדם קמץ: תמת ג' חס' וסימ' תמת נפשי מות ישרים · תמת נפשי עם פלשתים · תמת בנער נפשם · וא' ותמת בצבא: לך ג' חס' בליש' הליכה וסימ' לך נא אתי אל מקום אחר · ויאמר לנערו לך ונקרבה · לך נתראה פנים דדברי הימים: וכלו ב' וסימ' אפס קצהו הראה וכלו לא תראה · חכו ממתקים:

אבן עזרא

יקרה · מגזרת לקראתי: ודבר · סמוך אל מה: וילך שפי · דברי המתרגם ארמית ידועים שהוא לבדו והנה שפי לבדו גם הוא בלי את ואחרים אמרו כי הוא כמו נכאה לב מגזרת ושפו עצמותיו והנכון בעיני שהיא מגזרת קול על שפיים וימצא ביו"ד גם באל"ף כמלת פתאים והטעם שהלך אל שפי ותחסר מלת אל כמו ויבא ירושלם וכן נסעו העם חצרות ורבים כן והנה הוא מנחש בלכתו כי כן כתוב. ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים והנה גם פה רמזתי לך סוד חתום: ואעל פר ואיל במזבח · בכווי: וישא משלו ויאמ' · המשל הוא כי מראש צורים אראנו: ומהררי קדם · מזרח: לכה ארה לי יעקב · תחסר מלת ואמר ובשיר השירי' כמוהו רבים והיא דרך קצרה: זועמה ישראל · הטעם כפול כמשפט שהוא דרך לדבר טעם אחד במלות משונות ויסמכוהו לחזוק והיתה ראויה מלת זועמה להיותה על משקל זכרה לי אלהי רק כאשר נפתח העי"ן בעבור היותו מן הגרון היה בינו ובין הזי"ן חולם תחת קמץ חטף: מה אקוב לא קבה אל · כטעם קללה והה"א תחת וי"ו כה"א אהלה וכן הא כי פרעה אהרן והמלה מפעלי הכפל והשלמה קבנו כמו סבבו ואם היא מלה זרה: ומה אזעום לא זעם יי' · מגזרת זעם והטעם כפול: כי מראש צורים אראנו · כי על השפי היה והוא גבוה ו והעד על השפי שהוא כפירושו ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים וישת אל המדבר פניו ולא אל שפי גם יתכן להיות מראש צורי' משל לגזרו' היורדות מהעליונים כי ראה בחכמתו שתעמוד זאת האומ' לבדה ולא תתערב עם אחרת שתגברת עליה לעזוב תורתה כאשר עשו כל האומות: ובגוים לא יתחשב · אפרשנו בפסוק יצב גבולות ע עמים: מי מנה · והתימה שלא יתחשב עם הגוים והם עם רב כחול שיתכן שלא יתחשב המעט · עפר יעקב · הטעם שהוא רב כעפר הארץ: ומספר את רובע ישראל · דגל אחד כטעם אפס קצהו תראה וכלו לא תראה: ויפה פירש המתרגם ארמית מלת ישרים והטעם לפי דעתי שהתאוה למות ותהיה אחריתו כאחרית ישראל שהם חלק השם ולא חלק כוכבים כי הוא היה קוסם ויש אומרים שמלת ותהי אחריתי כפולה בטעם והוא היה מתאוה שימות מות ישרים כמו הישרים של ישראל בעבור דעתו כי בחרב ימות והגאון אמר כי מי מנה הוא השם והטעם אתה שתוכל למנות עפר יעקב המת נפשי מות ישרים אם כן מה טעם ומספר את רובע ישראל ולפי דעת רבים שפירושו כמו ארחי ורבעי זרית שהוא כענין רבצי ויפרשו עפר יעקב על עת כשעה משפט הלשון להקדים שם הפועל בלשון עבר ועתיד ובכווי הדבר הפוך ויש מלות זרות כמו ברך ובא בא: אפס קצהו · רק קצהו: וקבנו · מלה זרה ולפי הדקדוק כי הכווי כעתיד ואין ביניהם רק הסימן ירדפהו ירדפנו ירדפוהו אויב ירדפו ובאה זו המלה מורכבת עם נו"ן ובחולם ולפי דעת ר' יהוד' המדקדק הראשון שהוא מן שורש קבן אם כן לא יתכן להיותה כווי כי לא ימצא כן מהבנין הקל אולי יהיה שם הפועל על משקל ושמרו את השבועה:

ויקח

רשי

אולי יקרה יי' לקראתי · אינו רגיל לדבר עמי ביום: וילך שפי · כתרגומו יחידי לשון שופי ושקט שאין עמו אלא שתיקה: ויקר · לשון עראי לשון גנאי לשון טומאת קרי כלומר בקושי ובזיון היה נגלה עליו ביום אלא בשביל להראות חבתן של ישראל: את שבעת המזבחות · שבעה מזבחות ערכתי אין כתיב כאן אלא את שבעת המזבחות אמר לפניו אבותיהם של אלו בנו לפניך שבעה מזבחות ואני ערכתי כנגד כולן אברהם בנה ארבעה ויבן שם מזבח ליי' הנראה אליו ויעתק משם ההרה וגו' ויאהל אברהם וגו' ואחד בהר המוריה ויצחק בנה אחד ויבן שם מזבח וגו' ויכרו שם עבדי יצחק באר ויעקב בנה שתי' אחד בשכם ואחד בבית אל: ואעל פר ואיל במזבח · ואברהם לא העלה אלא איל אחד: ארה לי יעקב ולכה זעמה ישר' · בשני שמותיהם אמר לו לקללם שמא אחד מהם מובהק: מה אקב לא קבה אל · כשהיו ראויים להתקלל לא נתקללו כשהזכיר אביהם את עונם באפם הרגו איש לא קלל אלא אפם שנ' ארור אפם כשנכנס אביהם במרמה אצל אביו היה ראוי ל להתקלל מה נאמר' שם גם ברוך יהיה ב במברכים נאמר אלה יעמדו לברך את העם במקללים לא נאמר אלה יעמדו לקלל את העם אלא על הקללה לא רצה להזכיר ע עליהם שם קללה: לא זעם יי' · אני אין כחי אלא שאני יודע לכוין השעה שהקב"ה כועס בה והוא לא כעס כל הימי' הללו שבאתי אליך וזהו שנאמ' עמי זכור נא מה יעץ וגו' ומה ענה אותו בלעם וגו' למען דעת צדקות יי': כי מראש צורים · אני מסתכל בראשיתם ובתחלת שרשיהם ואני רואה אותם מיוסדי' וחזקים כצורים וגבעות הללו על ידי אבו' ואמהות: הן עם · הוא אשר זכו לו אבותיו לשכון בדד כתרגומו: ובגוי' לא יתחשב · כתרגו' לא יהיו נעשין כלה עם שאר האומות שנ' כי אעשה כלה בכל הגוי' וגו' אינן נמנין עם השאר · דבר אחר כשהן שמחין אין אומה שמחה עמהם שנאמר יי' בדד ינחנו וכשהאומו' בטוב הן אוכלי' עם כל אחד ואין עולה להם מן החשבון וזהו ובגוי' לא יתחשב: מי מנה עפר יעקב · כתרגו' מארבע משרייתא ארבע דגלים · דבר אחר עפר יעקב אין חשבון במצות שהן מקיימין בעפר לא תחרוש בשור ובחמור לא תזרע כלאים אפר פרה ועפר סוטה וכיוצא בהם: ומספר את רובע ישראל · רביעותיהן זרע היוצא מן התשמיש שלהם: תמות נפשי מות ישרים · שבהם: וקבנו לי · לשון צווי קללהו לי: שדה צופים · מקום גבוה היה ששם הצופה עומד לשמור אם יבא חיל על העיר: ראש הפסגה · בלעם לא היה קוסם כבלק ראה בלק שעתידה פרצה להפרץ בישראל משם שמת משה כסבור ששם תחול עליהם הקללה וזו היתה הפרצה שאני רואה:

אקרה

אקרה כה · מאת הקב"ה · אקרה · לשון אתפעל: וישם יי' דבר בפיו · מה היה השימה הזאת מה חסר המקרא באמרו שוב אל בלק וכה תדבר אלא כשהיה שומע שאינו ברשה לקלל אמר מה אני חוזר אצל בלק לצערו ונתן לו הקב"ה רסן וחכה בפיו כאדם הפוקס בהמה בחכה להוליכה אל אשר ירצה אמ' לו על כרחך תשוב אל בלק: ושרי מואב אתו · ולמעלה הוא אומר וכל שרי מואב · כיון שראו שאין בו תקוה הלכו להם מקצתם ולא כ נשארו אלא מקצתם: מה דבר יי' · לשון צחוק הוא זה כלומר אינך ברשותך: קום בלק · כיון שראהו מצחק בו נתכוון לצערו ועמוד על רגליך אינך רשאי לישב ואני שלוח אליך בשליחותו של מקום: בנו צפור · לשון מקרא הוא זה כמו חיתו יער וחיתו ארץ למעינו מים: לא איש וגו' · כבר נשבע להם להביאם ולהורישם ארץ שבעה אומות ואתה סבור להמיתם במדבר: ההוא אמ' וגו' · בלשון תימה ותרגום תיבין ומתמלכין חוזרין ונמלכין לחזור בהם: הנה ברך לקחתי · אתה שואלני מה דבר יי' קבלתי ממנו לברך אותם: וברך ולא אשיבנה · הוא ברך אותם ואני לא אשיב את ברכתו: וברך · כמו וברך וכן היא גזרת ר"ים אויב חרף כמו חרף וכן ובוצע ברך המהלל ומברך את הגזל ואומר אל תירא כי לא תענש שלום יהיה לך מרגיז הוא להקב"ה ואין לומ' ברך שם דבר שאם כן היה נקוד בפתח קטן וטעמו למעלה אבל לפי שהוא לשון פעל הוא נקוד קמץ קטן וטעמו למטה: לא הביט און ביעקב וגו' · כתרגומו · דבר אחר אחרי פשוטו הוא נדרש מדרש כ כאה: לא הביט ·

ויקר יי' ה' זוגין מן ב"ב בעניינא חד אלהים וחד יי' וסימ' נמסר בסדר שמות: והנו ל' וב' הנו וסימ' מן השלשים הנו נכבד דד"ה · ויאמר יי' אל השטן הנו בידך: ושמע ה' קמצין וסימ' קום בלק ושמע · קרב אתה ושמע · חטה יי' אזנך פקח · וחברו דישעיה · הטה אלהי אזנך דדניאל: ובן אדם ה' וסימ' לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם ·

וְאָנֹכִי אִקָּרֶה כֹּה׃ וַיִּקָּר יְהוָה אֶל־בִּלְעָם וַיָּשֶׂם דָּבָר בְּפִיו וַיֹּאמֶר שׁוּב אֶל־בָּלָק וְכֹה תְדַבֵּר׃ וַיָּבֹא אֵלָיו וְהִנּוֹ נִצָּב עַל־עֹלָתוֹ וְשָׂרֵי מוֹאָב אִתּוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ בָּלָק מַה־דִּבֶּר יְהוָה׃ וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר קוּם בָּלָק וּשְׁמָע הַאֲזִינָה עָדַי בְּנוֹ צִפֹּר׃ לֹא אִישׁ אֵל וִיכַזֵּב וּבֶן־אָדָם וְיִתְנֶחָם הַהוּא אָמַר וְלֹא יַעֲשֶׂה וְדִבֶּר וְלֹא יְקִימֶנָּה׃ הִנֵּה בָרֵךְ לָקָחְתִּי וּבֵרֵךְ וְלֹא אֲשִׁיבֶנָּה׃ לֹא־הִבִּיט אָוֶן בְּיַעֲקֹב וְלֹא־רָאָה עָמָל בְּיִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהָיו עִמּוֹ וּתְרוּעַת מֶלֶךְ בּוֹ׃ אֵל מוֹצִיאָם מִמִּצְרָיִם כְּתוֹעֲפֹת רְאֵם לוֹ׃ כִּי לֹא־נַחַשׁ בְּיַעֲקֹב וְלֹא־קֶסֶם בְּיִשְׂרָאֵל כָּעֵת יֵאָמֵר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מַה־פָּעַל אֵל׃ הֶן־עָם כְּלָבִיא יָקוּם וְכַאֲרִי יִתְנַשָּׂא לֹא יִשְׁכַּב עַד־יֹאכַל טֶרֶף וְדַם־חֲלָלִים יִשְׁתֶּה׃ וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם גַּם־קֹב לֹא תִקֳּבֶנּוּ גַּם־בָּרֵךְ לֹא תְבָרְכֶנּוּ׃ וַיַּעַן בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֶל־בָּלָק הֲלֹא דִּבַּרְתִּי אֵלֶיךָ לֵאמֹר כֹּל אֲשֶׁר־יְדַבֵּר יְהוָה אֹתוֹ אֶעֱשֶׂה׃ וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם לְכָה־נָּא אֶקָּחֲךָ אֶל־מָקוֹם אַחֵר אוּלַי יִישַׁר בְּעֵינֵי הָאֱלֹהִים

וַאֲנָא אִתְמְטֵי עַד כָּא׃ וְעָרַע מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְבִלְעָם וְשַׁוִּי פִּתְגָמָא בְּפוּמֵיהּ וַאֲמַר תּוּב לְוָת בָּלָק וּכְדֵין תְּמַלֵּיל׃ וַאֲתָא לְוָתֵיהּ וְהוּא מְעַתַּד עַל עֲלָתֵיהּ וְרַבְרְבֵי מוֹאָב עִמֵּיהּ וַאֲמַר לֵיהּ בָּלָק מָה מַלֵּיל יְיָ׃ וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר קוּם בָּלָק וּשְׁמַע אֲצֵית לְמֵימְרִי בַּר צִפּוֹר׃ לָא כְמִלֵּי בְּנֵי אֲנָשָׁא מֵימַר אֱלָהָא בְּנֵי אֱנָשָׁא אָמְרִין וּמְכַדְּבִין וְאַף לָא כְעוֹבָדֵי בְּנֵי בִשְׂרָא דְּאִנּוּן גָּזְרִין לְמֶעְבַּד וְתָיְבִין וּמִתְמַלְּכִין דְּהוּא אָמַר וְעָבֵיד וְכָל מֵימְרֵיהּ מִתְקַיַּם׃ הָא בִרְכָן קַבֵּילִית וַאֲבָרֵיכִנֵּיהּ לְיִשְׂרָאֵל וְלָא אָתֵיב בִּרְכְתִי מִנֵּיהּ׃ אִסְתַּכָּלִית לֵית פָּלְחֵי גִילּוּלִין בִּדְבֵית יַעֲקֹב וְאַף לָא עָבְדֵי לֵיאוּת שְׁקַר בְּיִשְׂרָאֵל מֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהֲהוֹן בְּסַעְדְּהוֹן וּשְׁכִינַת מַלְכְּהוֹן בֵּינֵיהוֹן׃ אֱלָהָא דְּאַפֵּיקִנּוּן מִמִּצְרַיִם תּוּקְפָא וְרוּמָא דִּילֵיהּ׃ אֲרֵי לָא נַחֲשַׁיָּא צָבַן דְּיֵיטַב לִדְבֵית יַעֲקֹב וְאַף לָא קַסָּמַיָּא רָעַן בִּרְבוּת בֵּית יִשְׂרָאֵל כְּעִדָּן יִתְאֲמַר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מָה עֲבַד אֱלָהָא׃ הָא עַמָּא כְּלֵיתָא שָׁרֵי וּכְאַרְיָא יִתְנַטַּל לָא יִשְׁרֵי בְּאַרְעֵיהּ עַד דְּיִקְטוֹל קְטוֹל וְנִכְסֵי עַמְמַיָּא יֵירַת׃ וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם אַף מֵילַט לָא תְלוּטִינּוּן אַף בָּרָכָא לָא תְבָרְכִינּוּן׃ וַאֲתֵיב בִּלְעָם וַאֲמַר לְבָלָק הֲלָא מַלֵּילִית עִמָּךְ לְמֵימַר כָּל דִּי מַלֵּיל יְיָ יָתֵיהּ אַעְבֵּיד׃ וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם אִיתָא כְעַן אֲדַבְּרִינָּךְ לַאֲתַר אוֹחֲרָן אִם יְהֵי רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ

אשרי אנוש יעשה זאת · אף כי אנוש רמה · כי הזכרנו · ויוכח לגבר עם אלוה: מה פעל ב' וסי' ולישראל · צדיק מה פעל: אלהיו עמו ה' וסימ' ולא ראה עמל בישר' יי' אלהיו עמו · ויתחזק שלמה באלהיו · בראותם כי יי' אלהיו עמו · מי בכם מכל עמו · וחברו: ולישראל ז' וסי' נמסר בריש סדר וישמע יתרו: הן ה' פתחין נמסר לעיל בהאי סידרא: לכה ד' מלאים בסידרא נמסר בריש סידרא: יישר ג' מלאים וסי' אולי יישר בעיני האלהים · ויישר הדבר דאבשלום · ויישר הדבר בעיני כל דחזקיהו:

ויפא משלו · הוא כתועפות ראם כלביא יקום: האזינה עדי · מגזרת עד וכן לא סבתם עדי והטעם כפול · וי"ו בנו בעור כוסף כמו למעינו מים · וטעם לא איש אל בעבור שאמר וקבנו לי משם וכבר אמר לא קבה אל: אמר ולא יעשה · אמרו: ודבר · דברה: הנה ברך לקחתי · שם הפועל כמו שם: וברך · פועל עבר והטעם והשם ברך ברכה ולא אשיבנה: לא הביט און · לפי דעתי כי מזאת המלה אמר בלק לשלוח כשי מואב במחנה ישר' והטעם כי אין השם כבן אדם שיתנחם כי לא ראה און בישראל והנה אם יהיה בהם און לא יקום דבר השם כי כל דבריו הם על תנאי רק במקום שבועה וכן הנביא אומ' רגע אדבר וזה טעם בדבר בלעם: ולא ראה עמל · הטעם כפול והוא אחי האון והטעם מה יביא האדם לעמל בסוף און והנה כל עת שלא הביט און ביעקב השם עמו: ותרועת מלך בו · במחנה ישר' וזה ותקעתם תרועה: אל מוציאם ממצרים · וזה השם שהוא עמו הוא תקיף והראה אותות במצרים: כתועפות · כמו קרני ראם ופירוש תועפות תוקף וכן ותועפות הרים לו גם יתכן היות פירושו וקרני הרי וכסף תועפות לך פירושו וכסף תועפות הרים ואמר לו כמו ותרועת מלך בו והטעם שזה האל שם תוקף לישראל וכל זה בעבור שהוא דבק בשם ולא יבקש כי אם מאתו כי אין להם צורך למנחש וקוסם: כעת יאמר ליעקב · כעת הזאת והטעם בכל עת יאמר להם בלי דעת כחום: מה פעל אל · מה יפעל אל ומלת עבר בעבור היות כל דבר נגזר ואם הוא לעתיד כבר נגזר בתחלה וזה יאמר לישר' בדרך נבואה שהוא האמת: ליעקב ולישראל · דבר כפול בנבואות וכן שראשם שניר וחרמון: הן עם כלביא יקום · רמז כי ינצח מלכי כנען והקרוב אל הדעת הדבר הקרו' כמו מלחמת מדין שלא נשמע מלחמה כמוה שלא נפקד מזרע ישראל אחד ומתו חמשה מלכים וכפש אדם אשר לא ידעו משכב זכר היו שלשים ושתים אלף: ודם חללים · המלקוח ואת כל חילם ועל דרך הדרש לא ישכב משה עד יאכל טרף וכן כתוב אחר תאסף אל עמך: וקבותו

יהקב"ה און שביעקב כשהן עוברין על דבריו אינו מדקדק אחריהם להתבונן באוניות שלהם ובעמלן שהן עוברין על דתו: עמל · לשון עביר כמו הרה עמל כי אתה עמל וכעס תביט לפי שהעבירה היא עמל לפני המקום: יי' אלהיו עמו · אפילו מכעיסין וממרין לפניו אינו זז מתוכן: ותרועת מלך בו · לשון חבה וריעות כמו רעה דוד אוהב דוד ויתנה למרעהו וכן תרגם אונקלוס ושכינת מלכהון ביניהון: אל מוציאם ממצרים · אתה אמרת הנה עם יצא ממצרים לא יצא מעצמו אלא האלהים הוציאם: כתועפות ראם לו · כתוקף רום וגובה שלו וכן וכסף תועפות לשון מעוז המה ואומר אני שהוא לשון עוף יעוף המעופף ברום וגובה ותוקף רב הוא זה: ותועפות ראם עפיפת גובה · דבר אחר תועפות ראם תוקף ראמים ואמרו רבותינו אלו השדים: כי לא נחש ביעקב · כי ראויים הם לברכה שאין בהם מנחשים וקוסמים: כעת יאמר ליעקב וגו' · עוד עתיד להיות עת כעת הזאת אשר תגלה חבתן לעין כל שהן יושבין לפניו ולמדים תורה מפיו ומחיצתן לפנים ממלאכי השרת והם ישאלו להם מה פעל אל וזהו שנאמר והיו עיניך רואות את מוריך · דבר אחר יאמר ליעקב אינו לשון עתיד אלא לשון הווה אינן צריכין למנחש וקוסם כי בכל עת שצריך להאמר ליעקב ולישראל מה פעל הקב"ה ומה גזרותיו במרום אינן מנחשים וקוסמים אלא נאמר על פי נביאיהם מה היא גזרת המקום או אורים ותומים מגידים להם ואונקלוס לא תרגם כן: הן עם כלביא יקום וגו' · כשהן עומדין משנתן שחרית הן מתגברים כלביא וכארי לחטוף את המצות ללבוש טלית לקרא את שמע ולהניח תפלין: לא ישכב בלילה על מטתו עד שהוא אוכל ומחבל כל מזיק הבא לטרפו כיצד קורא את שמע על מטתו ומפקיד רוחו ביד המקום בא מחנה וגיים להזיקם הקב"ה שומרם ונלחם מלחמותם ומפילם חללי' · דבר אחר הן עם כלביא יקום וגו' כתרגומו: ודם חללים ישתה · מתנבא שאין משה מת עד שיפיל מלכי מדין חללים ויהרג. הוא עמהם שנ' ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישר' בחרב על חלליהם: גם קב לא תקבנו · גם ראשון מוסף על גם השני וגם שני על גם ראשון וכן גם לי גם לך לא יהיה וכן גם בחור גם בתולה:

אבן עזרא

וקבותו לי. מפעלי הכפל כמו וסבותי אני: ראש הפעור: ולא הלך לקראת נחשים. על כן היתה עליו רוח אלהים וזה עשה בעבור שראה כי לא נחש ביעקב: וישת אל המדבר פניו. ששם ישראל בערבות מואב: שוכן לשבטיו. ראה כל הדגלים. יש אומרים כי בלעם היה רע עין הנקרא מרע וברעת עינו היה עושה רעות וכבר הודעתיך דעתי: וישא משלו. הטעם שנשא קול במשלו והמשל כאחלים נטיו: נאום. דבור כמו ויאמר נאום. יש אומרים כי טעם שומע גם יחזה דבר הנחום. והקרוב אל הדעת שהוא דרך הנבואה בחלום. כי כדברי אליפז תמונה לנגד עיני דממה וקול אשמע: שתום העין. אין לו אח רק פירושו כפי מקומו הפך סתום ויש אומרים כי עין אחד היה לבלעם וזה דרך דרש: נופל. כמו תרדמה נפלה על אברם: וגלוי עינים. אעפי שהוא ישן הוא רואה בעיניו כטעם ולבי ער: מה טובו. פועל עבר כמו כי אורו עיני: כנחלים נטיו. דגשות הטי"ת להתבלע נון נטה כי יש נחלים שנטו כה וכה ועליהם אומרים: כאהלים. כמו מר ואהלות והנה דמה האהלים כנחלים נטיו: כארזים. כפול בטעם והזכיר הארזים כארז בלבנון ישגה: יזל מים. הנה מים לשון יחיד כמו מי נדה לא זורק עליו: מדליו. כמו מדלותיו: וזרעו במים רבים. כזרע שרוה במים והטעם שכל יום יצמח ויגדל: וירם מאגג מלכו. נבואה על שאול שהוא המלך הראשון כי קודם שאול היו שופטים ולא היו מלכים: אל מוציאם. והטעם כי האל המוציאו ממצרים שם לו כתועפות ראם ואל יטעון טוען בעבור מ"ם אל מוציאם ויחשוב כי מלת אל סימן לשם כי כן משפט הלשון כמו תכו לרגליך ישא מדברותיך עד אנה ינאצוני העם הזה ורבים כן: יאכל גוים צריו. מלכי כנען: ועצמותיהם יגרם. ישבר הגרם שהוא העצם וכן מלת עצמו וככה משפט פארה לא תפאר: וחציו ימחץ. כל חץ מחציו ימחץ וכן וצדיקים ככפיר יבטח בנות צעדה וכן מברכך ברוך כל אחד ממברכיך יהיה ברוך וכן אורריך: כרע שכב. הטעם שירש ישראל ארץ כנען ואחר כך תשקוט הארץ: יקימנו. פירשתיו: ויספק

לברך ט' וס' ויהי כאשר כלה יצחק לברך את יעקב. וירא בלעם כי טוב בעיני י"י. ואלה יעמדו לברך את העם. וכל ישראל וזקניו. וישב דוד לברך את ביתו. ועתה הואלת לברך דו"ה. ולאביגיל אשת נבל הגיד. וגם באו עבדי המלך לברך. וילכו כל העם איש לביתו ד"ה. ולא הלך ג' וס' וירא בלעם כי טוב בעיני י"י. יהושפט

וְקַבֹּתוֹ לִי מִשָּׁם׃ וַיִּקַּח בָּלָק אֶת־בִּלְעָם רֹאשׁ הַפְּעוֹר הַנִּשְׁקָף עַל־פְּנֵי הַיְשִׁימֹן׃ וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק בְּנֵה־לִי בָזֶה שִׁבְעָה מִזְבְּחֹת וְהָכֵן לִי בָּזֶה שִׁבְעָה פָרִים וְשִׁבְעָה אֵילִם׃ וַיַּעַשׂ בָּלָק כַּאֲשֶׁר אָמַר בִּלְעָם וַיַּעַל פַּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ׃ כד וַיַּרְא בִּלְעָם כִּי טוֹב בְּעֵינֵי יְהוָה לְבָרֵךְ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְלֹא־הָלַךְ כְּפַעַם־בְּפַעַם לִקְרַאת נְחָשִׁים וַיָּשֶׁת אֶל־הַמִּדְבָּר פָּנָיו׃ וַיִּשָּׂא בִלְעָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־יִשְׂרָאֵל שֹׁכֵן לִשְׁבָטָיו וַתְּהִי עָלָיו רוּחַ אֱלֹהִים׃ וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר נְאֻם בִּלְעָם בְּנוֹ בְעֹר וּנְאֻם הַגֶּבֶר שְׁתֻם הָעָיִן׃ נְאֻם שֹׁמֵעַ אִמְרֵי־אֵל אֲשֶׁר מַחֲזֵה שַׁדַּי יֶחֱזֶה נֹפֵל וּגְלוּי עֵינָיִם׃ מַה־טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל׃ כִּנְחָלִים נִטָּיוּ כְּגַנֹּת עֲלֵי נָהָר כַּאֲהָלִים נָטַע יְהוָה כַּאֲרָזִים עֲלֵי־מָיִם׃ יִזַּל־מַיִם מִדָּלְיָו וְזַרְעוֹ בְּמַיִם רַבִּים וְיָרֹם מֵאֲגַג מַלְכּוֹ וְתִנַּשֵּׂא מַלְכֻתוֹ׃ אֵל מוֹצִיאוֹ מִמִּצְרַיִם כְּתוֹעֲפֹת רְאֵם לוֹ יֹאכַל גּוֹיִם צָרָיו וְעַצְמֹתֵיהֶם יְגָרֵם וְחִצָּיו יִמְחָץ׃ כָּרַע שָׁכַב כַּאֲרִי וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ מְבָרְכֶיךָ בָרוּךְ וְאֹרְרֶיךָ אָרוּר׃ וַיִּחַר־אַף בָּלָק אֶל־בִּלְעָם

תרגום

וּתְלוּטֵיהּ לִי מִתַּמָּן׃ וּדְבַר בָּלָק יָת בִּלְעָם רֵישׁ רָמָתָא דְּמִסְתַּכְיָא עַל אַפֵּי בֵּית יְשִׁימוֹן׃ וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק בְּנֵי לִי הָכָא שַׁבְעָא מַדְבְּחִין וְאַתְקֵין לִי הָכָא שַׁבְעָא תוֹרִין וְשַׁבְעָא דִּכְרִין׃ וַעֲבַד בָּלָק כְּמָא דִּי אֲמַר בִּלְעָם וְאַסֵּיק תּוֹר וּדְכַר עַל כָּל מַדְבְּחָא׃ וַחֲזָא בִּלְעָם אֲרֵי תַקִּין קֳדָם יְיָ לְבָרָכָא יָת יִשְׂרָאֵל וְלָא הֲלַךְ כִּזְמַן בִּזְמַן אֱלָהֵין לִקְדָמוּת נַחֲשַׁיָּא וְשַׁוִּי לָקֳבֵיל עֵיגְלָא דַּעֲבַדוּ יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא אַפּוֹהִי׃ וּזְקַף בִּלְעָם יָת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת יִשְׂרָאֵל שָׁרַן לְשִׁבְטוֹהִי וּשְׁרַת עֲלוֹהִי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ׃ וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר אֵימַר בִּלְעָם בְּרֵיהּ בְּעוֹר וְאֵימַר גַּבְרָא דְּשַׁפִּיר חָזֵי׃ אֵימַר דְּשָׁמַע מֵימַר מִן קֳדָם אֵל וְחֶזוּ מִן קֳדָם שַׁדַּי חָזֵי שָׁכֵיב וּמִתְגְּלֵי לֵיהּ׃ מַה טָּבָא אַרְעָךְ יַעֲקֹב בֵּית מִשְׁרָךְ יִשְׂרָאֵל׃ כִּנְחָלִין דְּמִדַּבְּרִין כְּגִינַּת שַׁקְיָא דְעַל פְּרָת כְּבוּסְמַיָּא דִּנְצִיב יְיָ כְּאַרְזִין דִּנְצִיבִין עַל מַיָּא׃ יִסְגֵּי מַלְכָּא דְּיִתְרַבָּא מִבְּנוֹהִי וְיִשְׁלוֹט בְּעַמְמִין סַגִּיאִין וְיִתְקוֹף מֵאֲגַג מַלְכֵּיהּ וְתִתְנַטַּל מַלְכוּתֵיהּ׃ אֱלָהָא דְּאַפֵּיקִנּוּן מִמִּצְרַיִם תּוּקְפָא וְרוּמָא דִּי לֵיהּ יֵיכְלוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נִכְסֵי עַמְמַיָּא סַנְאֵיהוֹן וּבְבִזַּת מַלְכֵיהוֹן יִתְפַּנְקוּן וְאַרְעֲהוֹן יַחְסְנוּן׃ יְנוּחַ יִשְׁרֵי בִּתְקוֹף כְּאַרְיָא וּכְלֵיתָא דְּלֵית מַלְכוּ דִּיזַעְזְעִנֵּיהּ בְּרִיכָךְ יְהוֹן בְּרִיכִין וְלִיטָךְ יְהוֹן לִיטִין׃ וּתְקֵיף רוּגְזָא דְּבָלָק לְבִלְעָם

מסורה

עשה אניות. ויעזב את י"י ראמון: וישת ז' וס' נמסר בסדר ויצא: רוח אלהים ח' וסימ' נמסר בסדר ויקהל: משכנתך ג' חס' בליש' וס' מה טובו אהליך. ומשכנתיו מלחה. קרבם בתימו לעולם: משכנותיך ג' וס' מה טובו אהליך יעקב. מה ידידות משכנותיך. שלח אורך ואמתך: וזרעו ז' וסימ' וזרעו יהיה מלא הגוים. וזרעו כמים רבים. ועבדי כלב היתה רוח אחרת עמו. העצב נבזה נפוץ. כל היום חונן ומלוה. נפשו בטוב תלין. נער הייתי: במים ז' וס' נמסר בסדר מצורע: מלכתו ג' חס' וס' וירם מאגג מלכו. ותכן מלכותו מאד דשלמה. בשנת מלכתו דירמיה: כארי ב' וס' כרע שכב כארי. כארי ידי ורגלי בארו כתיב: קדמא לקדמותך תניין קראתיך. קדם אשר מחזה. תניין מחזה שדי יחזה:

רשי

וקבותו לי. אין זה לשון ציווי כמו וקבנו אלא לשון עתיד אולי יישר בעיניו ותקבנו לי משם מלד"רם בלע"ז: ראש הפעור. קוסם היה בלק וראה שהן עתידין ללקות על ידי פעור ולא היה יודע במה אמר שמא הקללה תחול עליהם משם. וכן כל החוזים בכוכבים רואים ואין יודעין מה רואים: וירא בלעם כי טוב וגו'. אמ' אינו צריך לבדוק בהקב"ה כי לא יחפוץ לקללם: ולא הלך כפעם בפעם. כאשר עשה שני פעמים: לקראת נחשים. לנחש: אולי יקרה י"י לקראתי. כרצונו אמ' רוצה ולא רוצה לקללם אזכיר עונותיהם והקללה על הזכרת עונותיהם תחול: וישת אל המדבר פניו. כתרגומו: וישא את עיניו. בקש להכניס בהם עין רעה והרי יש לך שלש מדותיו עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה האמורים למעלה: שוכן לשבטיו. ראה כל שבט ושבט שוכן לעצמו ואינן מעורבין ראה שאין פתחיהם מכוונין זה כנגד זה שלא יציץ לתוך אהל חבירו: ותהי עליו רוח אלהים. עלה בלבו שלא יקללם: בנו בעור. כמו למעינו מים. ומדרשו אגדה שניהם גדולים מאבותיהם: בלק בנו צפור. אביו בנו הוא במלכות ובלעם גדול מאביו בנביאות מנה בן פרס היה: שתום העין. עינו נקורה ומוצאת לחוץ וחור שלה נראה פתוח ולשון משנה הוא כדי שישתום ויסתום ויגוב. ורבותינו אמרו לפי שאמר ומספר את רובע ישראל שהקב"ה יושב ומונה רביעותיהן של ישראל מתי תבא טפה שנולד הצדיק ממנה אמר בלבו מי שהוא קדוש ומשרתיו קדושים יסתכל בדברים הללו ועל דבר זה נסמית עינו של בלעם. ויש מפרשים שתום העין פתוח העין כמו שתרגם אנקלוס על שאמר שתום העין ולא אמר שתום העינים למדנו שסומא באחת מעיניו היה: נופל וגלוי עינים. פשוטו כתרגומו שאין נראה עליו אלא בלילה כשהוא שוכב. ומדרשו כשהיה נגלה עליו לא היה בו כח לעמוד על רגליו ונופל על פניו לפי שהיה ערל ומאוס להיות נגלה עליו בקומה זקופה לפניו: מה טובו אהליך. על שראה פתחיהם שאינן מכוונים זה מול זה: משכנותיך. חניותיך כתרגומו. דבר אחר מה טובו אהליך מה טובו אהל שילה ובית עולמים בישובן שמקריבין בהם קרבנות לכפר עליהם: משכנותיך. אף כשהן חרבין לפי שהן משכון עליכם וחורבנן כפרה על הנפשות שנאמר כלה י"י את חמתו ובמה כלה ויצת אש בציון: כנחלים נטיו. שנארכו ונמשכו לנטות למרחוק. אמרו רבותינו מברכותיו של אותו רשע אנו למדין מה היה בלבו לקלל כשאמר להשית אל המדבר פניו וכשהפך המקום את פיו ברכם מעין אותן קללות שבקש לומר כו' כדאיתא בחלק: כאהלים. כתרגומו לשון מור ואהלות כגנות י"י בגן עדן. לשון אחר כאהלים נטע י"י כשמים המתוחין כאהל: נטע י"י. נטיעה מכונו באהלים שנאמר ויטע אהלי אפדנו: מדליו. מבארותיו ופירושו כתרגומו: וזרעו במים רבים. לשון הצלחה הוא זה כזרע הזרוע על פני מים: וירם מאגג מלכו. מלך ראשון שלהם יכבוש את אגג מלך עמלק: ותנשא מלכותו. של יעקב יותר ויותר שיבא אחריו דוד ושלמה: אל מוציאו ממצרים. מי גורם להם הגדולה הזאת אל המוציאם ממצרים בתוקף ורום שלו יאכל את הגוים שהם צריו: ועצמותיהם. של צריו: יגרם. מנחם פתר בו לשון שבירה וכן לא גרמו לבקר וכן את חרסיה תגרמי. ואני או' לשון עצם הוא שמגרר הבשר בשניו מסביב והעצם על ערימותו: וחציו ימחץ. אנקלוס תרגם קציו של צריו חלוקה שלהם כמו בעלי חצים מחי פלגותא: ימחץ. לשון ומחצה וחלפה רקתו שיחצו את ארצם ויש לפתור לשון חצי ממש חציו של הקב"ה ימחץ בדמם של צריו יטבול ויטבע בדמם כמו למען תמחץ רגלך ואיננו זז מלשון מכה כמו מחצתי שהטבוע בדם נראה כאלו מחוץ ונגוע: כרע שכב כארי. כתרגומו יתישבו בארצם בכח ובגבורה: ויספק

ויספק ד' חס' בליש' וסימ' ויספק את כפיו · אם ישפק את עפר שמרון · ישפק עלימו בפימו · אם יוסיף על חטאתו פשע בינינו ישפק · וכל ליש' כתיב סמך במ"ג כתיב שין וסימ' אם ישפק עפר שמרון · ובילדי נכרים ישפיקו · בינינו ישפק · וכל איוב דכו' בשין במ"ב בסמך וסי' פן יסיתך בספק · תחת רשעים ספקם : מנעך ב' וסי'

ויספק את כפיו ויאמר בלק אל בלעם לקב איבי קראתיך והנה ברכת ברך זה שלש פעמים : ועתה ברח לך אל מקומך אמרתי כבד אכבדך והנה מנעך יהוה מכבוד : ויאמר בלעם אל בלק הלא גם אל מלאכיך אשר שלחת אלי דברתי לאמר : אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבר את פי יהוה לעשות טובה או רעה מלבי אשר ידבר יהוה אתו אדבר : ועתה הנני הולך לעמי לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים : וישא משלו ויאמר נאם בלעם בנו בער ונאם הגבר שתם העין : נאם שמע אמרי אל וידע דעת עליון מחזה שדי יחזה נפל וגלוי עינים : אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת : והיה אדום ירשה והיה ירשה שעיר איביו וישראל עשה חיל : וירד מיעקב והאביד שריד מעיר : וירא את עמלק וישא משלו ויאמר ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אבד : וירא את הקיני וישא משלו ויאמר איתן מושבך ושים בסלע קנך : כי אם יהיה לבער קין עד מה אשור תשבך :

ושקפינון לידוהי ואמר בלק לבלעם למילט סנאי קריתך והא ברכא מברכת להון דנן תלת זימנין : וכען איזיל לך לאתרך אמרית יקרא איקרינך והא מנעך יי מן יקר : ואמר בלעם לבלק הלא אף לאזגדך די שלחת לותי מלילית למימר : אם יתן לי בלק מלי ביתיה כסף ודהב לית לי רשו למיעבר על גזירת מימרא דיי למעבד טבתא או בישתא מרעותי די ימליל יי יתיה אמליל : וכען הא אנא אזיל לעמי איתא אמלכינך מה דתעביד ואחוי לך מה דיעביד עמא הדין לעמך בסוף יומיא : ונטל מתליה ואמר אימר בלעם בריה בעור ואימר גברא דשפיר חזי : אימר דשמע מימר מן קדם אל וידע מדע מן קדם עילאה חיזו מן קדם שדי חזי שכיב ומתגלי ליה : חזיתיה ולא כען סכיתיה ולא איתוהי קריב כד יקום מלכא מיעקב ויתרבא משיחא מישראל ויקטול רברבי מואב וישלוט בכל בני אנשא : ויהי אדום ירתא ויהי ירתא שעיר לבעלי דבבוהי וישראל יצלח בנכסין : וייחות חד מדבית יעקב ויובד משיזיב מקרית עממיא : וחזא ית עמלקאה ונטל מתליה ואמר ריש קרבי דישראל הוה עמלק וסופיה לעלמא ייבד : וחזא ית שלמאה ונטל מתליה ואמר תקיף בית מותבך ושוי בכרך תקיף מדורך : ארי אם יהי לשיצאה שלמאה עד מה אתוראה ישבינך :

מכבוד · מבא בדמי : איעצך ג' וסי' איעצך ויהי אלהי' עמך · ועתה הנני הולך לעמי · וכי איעצך לא תשמע אלי : וגם נמסר בוישמע יתרו : וידע ג' חס' וסי' וידע דעת עליון · טוב למעוז ביום צרה · ועתה שלחה לי איש חכם וידע נגן : אשורנו ב' וסי' אשורנו ולא קרוב · ומגבעות אשורנו : איתן ג' וסי' איתן מושבך · אל נחל איתן · ורוב עצמיו איתן בן כתיב חס' : מושבך ג' וסי' משמני הארץ יהיה מושבך · איתן מושבך · כי יפקד מושבך : עד מה ד' וסי' אשור תשבך · יי' תאנף לנצח · יי' תסתר פניך · ולא אתנו יודע עד מה :

נסתכל בפורענות של עמלק : ראשית גוים · הוא קדם את כלם להלחם בישראל וכך תרגם אונקלוס ואחריתו לאבד בידם שנאמר תמחה את זכר עמלק : וירא את הקיני · לפי שהיה קיני תקוע אצל עמלק כענין שנאמר ויאמר שאול אל הקיני וגו' הזכירו אחר עמלק נסתכל בגדולתם של בני יתרו שנאמר בהם תרעתים שמעתים סוכתים : איתן מושבך · תמה אני מהיכן זכית לכך הלא אתה עמי היית בעצת הבה נתחכמה לו ועתה נתישבת באיתן ומעוז של ישראל : כי אם יהיה לבער קין וגו' · אמריך שנתקעת לתוקף זה שאיכך כנרד עוד מן העולם כי אף אם

אבן עזרא

וישא משלו ויאמר · הוא ובים מיד כאשר הזכיר שאשור ישבה הקיני אמר גם יבא עת שיענה אשור ועבר עמו והטעם העברים שישבה אשור כי הקינים היו דרים עם ישראל ופי׳ המתרגם ארמית ידוע רק אין מנהג הכתוב להזכיר עבר בלא נהר · יש מפרשים וצים לשון רבים מגזרת וצי אדיר ויש אומרים שפי׳ כמו ופגשו ציים את איים כי דמה לציים שישוטו אדם מראותם · וטעם אוי מי יחיה משומו אל הטעם על מלך אשור ששם נפשו כמו אל וכן כתיב בספר ישעיה או טעמו מי יחיה מהגזרות ששם אל בעולם על ידי אשור כי מלך אשור כבש את כל הגוים כי כן כתוב: וכתים · מבני יון כי כן כתוב ויתכן להיות רמז למלכות יון הרשעה וכבר ביארתי בספר דניאל כי מלכות יון ורומי אחת היא והיא החיה השלישית ב בראיות: מיד כתים · מקום כמו על יד הירדן ויד תהיה לך: וגם הוא · כתים שהוא שם יחיד ואם הוא על משפט לשון רבים והעד ובני יון אלישה ותרשיש כתים: ויקם בלעם כי שוכב היה ותרדמה נפלה עליו וכן אמר נופל וגלוי עינים: בשטים · כי כן כתו׳ ויחנו על הירדן מבית הישימון עד אבל השטים והכל בערבות מואב כי לא זזו משם גם יהושע משם שלח מרגלים ולפי דעתי כי ויחל מהבנין ה הכבד הנוסף: וישתחוו: ישראל ובנות מואב: ויצמד ישראל · מגזרת צמד בקר והטעם הנשים והנה נצמדו עמם לדת פעור: והוקע אותם · הטעם על הנצמדים והעד שהוא כתוב ויאמר משה אל שופטי ישראל: והוקע אותם · כמו ויוקיעום בהם כדברי המתרגם ארמית והעד נגד השמש והטעם ב בפרהסיא כמו לעיני השמש הזאת: הרגו איש את אנשיו · הטע׳ מאי זה שבט יהיו וידוע כי הרגו ואם לא הזכיר הכתוב: ויקרב אל אחיו · כתו׳ למשפחותיו · והמה בוכים · מתפללים לשם: וירא פנחס · כאשר ראה פינחס כן קם מתוך העדה שהיתה בחצר אהל מועד ויש בכאן שלא ויתכן להשיב שכבר נשמד זמרי בעדים: אל הקבה · כמו אל האהל וכן קרוב בלשון קדר ואם יש מעט הפרש בין צורת האהל והקבה: וידקור · כמו ודקרני בה: אל קבתה · בקובה שהיתה שם עם אחי זמרי ויש אומרים כי קבתה מגזרת הזרוע והלחיים והקיבה וגם יש דרך דרש שנעשו י׳ נסים לפנחס רק שכתוב לא הזכירם:

וגם הוא ז׳ וסימ׳ וגם הוא יגדל · וגם הוא עדי אבד · ילד להרפה · נולד להרפה · טוב תאר מאד · חכם ויבא רע · נדחף לצאת כי נגעו · ויחל ט׳ וסי׳ נמסר בסדר נח · ותקראנה ד׳ וסי׳ נמסר בסדר שמיני · אלהיהן ה׳ וסי׳ ותקראן לעם לזבחי אלהיהן ב׳ בנ׳ · ולקחת מבנותיו לבניך ב׳ בנ׳ · וכן עשה לכל נשיו הנכריות ·

תרגום

וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר וַוי לְחַיָּבַיָּא דְּיֵיחוֹן כַּד יַעְבֵּיד אֱלָהָא יָת אִלֵּין׃ וְסִיעָן יִצְטָרְחָן מֵרוֹמָאֵי וִיעַנּוּן לְאָתוּר וְיִשְׁתַּעְבְּדוּן לְעִיבַר פְּרָת וְאַף אִנּוּן לְעָלְמָא יֵיבְדוּן׃ וְקָם בִּלְעָם וַאֲזַל וְתָב לְאַתְרֵיהּ וְאַף בָּלָק אֲזַל לְאוֹרְחֵיהּ׃

וִיתֵיב יִשְׂרָאֵל בְּשִׁטִּין וְשָׁרִי עַמָּא לְמִטְעֵי בָּתַר בְּנָת מוֹאָב׃ וּקְרָאָה לְעַמָּא לְדִבְחֵי טַעֲוָתְהוֹן וַאֲכַל עַמָּא וּסְגִידוּ לְטַעֲוָתְהוֹן׃ וְאִתְחַבַּר יִשְׂרָאֵל לְבַעֲלָא פְעוֹר וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בְּיִשְׂרָאֵל׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה דְּבַר יָת כָּל רֵישֵׁי עַמָּא וְדוּן וּקְטוֹל דְּחַיָּב קְטוֹל קֳדָם יְיָ לָקֳבֵיל שִׁמְשָׁא וִיתוּב תְּקוֹף רוּגְזָא דַיְיָ מִיִּשְׂרָאֵל׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה לְדַיָּנֵי יִשְׂרָאֵל קְטוּלוּ גְּבַר גֻּבְרוֹהִי דְּאִתְחַבַּרוּ לְבַעֲלָא פְעוֹר׃ וְהָא גַבְרָא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲתָא וְקָרֵיב לְוָת אֲחוֹהִי יָת מִדְיָנֵיתָא לְעֵינֵי מֹשֶׁה וּלְעֵינֵי כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִנּוּן בָּכַן בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ וַחֲזָא פִּינְחָס בַּר אֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כָּהֲנָא וְקָם מִגּוֹ כְּנִשְׁתָּא וּנְסֵיב רוּמְחָא בִּידֵיהּ׃ וְעַל בָּתַר גַּבְרָא בַר יִשְׂרָאֵל לְקֻבְּתָא וּבְזַע יָת תַּרְוֵיהוֹן יָת גַּבְרָא בַּר יִשְׂרָאֵל וְיָת אִתְּתָא לִמְעַהָא וְאִתְכְּלִי מוֹתָנָא מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַהֲווֹ דְּמִיתוּ בְּמוֹתָנָא עֶשְׂרִין וְאַרְבְּעָא אַלְפִין׃

מקרא

וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר אוֹי מִי יִחְיֶה מִשֻּׂמוֹ אֵל׃ וְצִים מִיַּד כִּתִּים וְעִנּוּ אַשּׁוּר וְעִנּוּ עֵבֶר וְגַם הוּא עֲדֵי אֹבֵד׃ וַיָּקָם בִּלְעָם וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב לִמְקֹמוֹ וְגַם בָּלָק הָלַךְ לְדַרְכּוֹ׃ פ

וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בַּשִּׁטִּים וַיָּחֶל הָעָם לִזְנוֹת אֶל בְּנוֹת מוֹאָב׃ וַתִּקְרֶאןָ לָעָם לְזִבְחֵי אֱלֹהֵיהֶן וַיֹּאכַל הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ לֵאלֹהֵיהֶן׃ וַיִּצָּמֶד יִשְׂרָאֵל לְבַעַל פְּעוֹר וַיִּחַר אַף יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה קַח אֶת כָּל רָאשֵׁי הָעָם וְהוֹקַע אוֹתָם לַיהוָה נֶגֶד הַשָּׁמֶשׁ וְיָשֹׁב חֲרוֹן אַף יְהוָה מִיִּשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל שֹׁפְטֵי יִשְׂרָאֵל הִרְגוּ אִישׁ אֲנָשָׁיו הַנִּצְמָדִים לְבַעַל פְּעוֹר׃ וְהִנֵּה אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּא וַיַּקְרֵב אֶל אֶחָיו אֶת הַמִּדְיָנִית לְעֵינֵי מֹשֶׁה וּלְעֵינֵי כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהֵמָּה בֹכִים פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ וַיַּרְא פִּינְחָס בֶּן אֶלְעָזָר בֶּן אַהֲרֹן הַכֹּהֵן וַיָּקָם מִתּוֹךְ הָעֵדָה וַיִּקַּח רֹמַח בְּיָדוֹ׃ וַיָּבֹא אַחַר אִישׁ יִשְׂרָאֵל אֶל הַקֻּבָּה וַיִּדְקֹר אֶת שְׁנֵיהֶם אֵת אִישׁ יִשְׂרָאֵל וְאֶת הָאִשָּׁה אֶל קֳבָתָהּ וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּהְיוּ הַמֵּתִים בַּמַּגֵּפָה אַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים אָלֶף׃

ד״ק · מנו״ח סימן · ותיבות אלף תנ״ג ·

פרשה

וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ פִּינְחָס בַּר אֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כָּהֲנָא אֲתֵיב יָת חֵימְתִי מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדִקְנֵי יָת קִנְאָתִי בֵּינֵיהוֹן וְלָא שֵׁיצִיתִי יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי׃

פרשה

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ פִּינְחָס בֶּן אֶלְעָזָר בֶּן אַהֲרֹן הַכֹּהֵן הֵשִׁיב אֶת חֲמָתִי מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקַנְאוֹ אֶת קִנְאָתִי בְּתוֹכָם וְלֹא כִלִּיתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי׃

ונמסר גם בסדר כי תשא: ויקרב י״א וסי׳ ויקרב משה את אהרן · את האיל השני · את איל העלה · את בני אהרן · את המנחה · את קרבן העם · אל אחיו את המדינית · את יש׳ לשבטים · את משפחת יהודה ב׳ בנ׳ · ויקרב את ביתו לגברים · את המנחה לעגלון מלך מואב : וישב ט״ו רפין וסי׳ והוקע אותם ליי׳ נגד השמש · ודברו השטרים אל העם · ומי האיש אשר נטע כרם · אשר ארש אשה · ויספו השטרים לדבר · שלחו את ארון · ויקצפו עליו שרי פלשתים · וישלח אליו אלישע בלאך · יעזב רשע דרכו · עתה עם לבבי לכרות ברית · עתה אל תקשו ערפכם · וילכו הרצים באגרות · וישב העפר על הארץ · יתגרה ובניו יתגרו ואספו · וישב ארצו ברכוש גדול : בכים כלם חס׳ במ״ב מל׳ וסימ׳ וכל הארץ בוכים קול גדול · כי בוכים כל העם : ויהיו המתים חד מן י״א זוגין מן ב׳ בענין קדם רביע ותניין זקף וסימ׳ נמסר בסדר צו :

בקנאו · קל הה״ן להקל על הלשון · והטעם כי הוא קנא כקנאו וכתו׳ על השם כי הוא אל קנא בע״ז ולולי הוא שקנא הייתי מכלה כל ישראל כדבר בקנאתי : את

רשי

וישא משלו וגו׳ · כיון שהזכיר את שבית אשור אמר אוי מי יחיה משומו אל · מי יכול להחיות את עצמו משומו את אלה שלא ישים עליו הנוזר את אלה שישמור סנחריב ויבלבל את כל האומות · ועוד יבאו צים מיד כתים ויעברו כתיים שהן רומיים בבירניות גדולות על אשור · וענו אשור · וענו אותם שבעבר הנהר : וגם הוא עדי אובד · וכן פירש דניאל עד די דקטילת חיותא והובד גשמה : צים · ספינות גדולות כדכתיב וצי אדיר ובורני רבתא : בשטים · כך שמה : לזנות את בנות מואב · על ידי עצת בלעם כדאיתא בחלק : ותשתחוו לאלהיהן · כשתקף יצרו עליה ואומר לה השמעי לי והיא מוציאה לו דמות פעור מחיקה ואומרת לו השתחוה לזה : פעור · על שם שפוערין לפניו פי הטבעת ומוציאין רעי זו היא עבודתו : ויחר אף יי׳ בישראל · שלח בם מגפה : קח את כל ראשי העם · לשפוט את העובדים לפעור : והוקע אותם · את העובדים : והוקע · היא תליה כמו שמצינו בבני שאול והוקענום ליי׳ ושם תליה מפורשת · ע״ז בסקילה וכל הנסקלין נתלין : נגד השמש · לעין כל · ומדרש אגדה השמש מודיע את החוטאים הענן נקפל מכנגדו והחמה זורחת עליו : והנה איש מבני ישרא׳ בא · כשנקבצו שבטו של שמעון אצל זמרי שהיה נשיא שלהם אמרו לו אנו נידונין במיתה ואתה יושב כו׳ כדאיתא בחלק הנשרפין בסנהדרין : את המדינית · כזבית בת צור : לעיני משה · אמרו לו משה זו אסורה או מותרת אם תאמר אסורה בת יתרו מי התירה לך כו׳ כדאיתא התם : והמה בוכי׳ · נתעלמה ממנו הלכה געו כולם בבכיה · בעגל עמד משה כנגד ששים רבוא שנ׳ ויטחן עד אשר דק וגו׳ וכאן רפו ידיו אלא כדי שיבא פנחס ויטול את ה הראוי לו : וירא פנחס · ראה מעשה ונזכר הלכה אמר לו למשה מקובלני ממך הבועל ארמית קנאין פוגעין בו אמר לו קרייינא דאגרתא ליהוי פרוונקא מיד ויקח רומח בידו וגו׳ : אל הקבה · אל האהל : אל קבתה · כמו הלחיים והקיבה כיון בתוך זכרות של זמרי ונקבות שלה וראו כולם שלא לחנם הרגם והרבה נסים נעשו לו כו׳ כדאיתא התם :

חסלת וירא בלק

פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן · לפי שהיו השבטים מבזים אותו הראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לע״ז והרג נשיא שבט מישראל לפיכך בא הכתוב ויחסו אחר אהרן : בקנאו את קנאתי · בנקמו את נקמתי בקצפו את הקצף שהיה לי לקצוף כל לשון קנאה הוא המתחרה לנקום נקמת דבר אנפרימנ״ט בלע״ז : את

לָכֵן אֱמֹר הִנְנִי נֹתֵן לוֹ אֶת־בְּרִיתִי שָׁלוֹם׃ וְהָיְתָה לּוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֻנַּת עוֹלָם תַּחַת אֲשֶׁר קִנֵּא לֵאלֹהָיו וַיְכַפֵּר עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְשֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמֻּכֶּה אֲשֶׁר הֻכָּה אֶת־הַמִּדְיָנִית זִמְרִי בֶּן־סָלוּא נְשִׂיא בֵית־אָב לַשִּׁמְעֹנִי׃ וְשֵׁם הָאִשָּׁה הַמֻּכָּה הַמִּדְיָנִית כָּזְבִּי בַת־צוּר רֹאשׁ אֻמּוֹת בֵּית־אָב בְּמִדְיָן הוּא׃ פ

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ צָרוֹר אֶת־הַמִּדְיָנִים וְהִכִּיתֶם אוֹתָם׃ כִּי צֹרְרִים הֵם לָכֶם בְּנִכְלֵיהֶם אֲשֶׁר־נִכְּלוּ לָכֶם עַל־דְּבַר־פְּעוֹר וְעַל־דְּבַר כָּזְבִּי בַת־נְשִׂיא מִדְיָן אֲחֹתָם הַמֻּכָּה בְיוֹם־הַמַּגֵּפָה עַל־דְּבַר פְּעוֹר׃ וַיְהִי אַחֲרֵי הַמַּגֵּפָה פ

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן לֵאמֹר׃ שְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְבֵית אֲבֹתָם כָּל־יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֹתָם בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ לֵאמֹר׃ מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּצְאִים מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ רְאוּבֵן בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל בְּנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ מִשְׁפַּחַת הַחֲנֹכִי לְפַלּוּא מִשְׁפַּחַת הַפַּלֻּאִי׃ לְחֶצְרֹן מִשְׁפַּחַת הַחֶצְרוֹנִי לְכַרְמִי מִשְׁפַּחַת הַכַּרְמִי׃ אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הָראוּבֵנִי וַיִּהְיוּ פְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים׃

בְּכֵן אֵימַר הָא אֲנָא גְזַר לֵיהּ יָת קְיָמִי שְׁלָם׃ וּתְהֵי לֵיהּ וְלִבְנוֹהִי בַּתְרוֹהִי קְיָם כְּהֻנַּת עָלַם חֲלָף דִּי קַנִּי קֳדָם אֱלָהֵיהּ וְכַפַּר עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְשׁוּם גַּבְרָא בַר־יִשְׂרָאֵל קְטִילָא דִּי אִתְקְטִיל עִם־מִדְיָנֵיתָא זִמְרִי בַר־סָלוּא רַב בֵּית־אַבָּא לְבֵית שִׁמְעוֹן׃ וְשׁוּם אִתְּתָא דְּאִתְקְטִילַת מִדְיָנֵיתָא כָּזְבִּי בַת־צוּר רֵישׁ אוּמֵּי בֵּית־אַבָּא בְּמִדְיָן הוּא׃ וּמַלִּיל יְיָ עִם־מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ אָעִיק יָת־מִדְיָנָאֵי וְתִקְטֹל יָתְהוֹן׃ אֲרֵי־מְעִיקִין אִנּוּן לְכוֹן בְּנִכְלֵיהוֹן דִּי־נְכִילוּ לְכוֹן עַל־עֵיסַק פְּעוֹר וְעַל־עֵיסַק כָּזְבִּי בַת־רַבָּא דְמִדְיָן אֲחַתְהוֹן דְּאִתְקְטִילַת בְּיוֹמָא דְמוֹתָנָא עַל־עֵיסַק פְּעוֹר׃ וַהֲוָה בָּתַר מוֹתָנָא וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאֶלְעָזָר בַּר־אַהֲרֹן כַּהֲנָא לְמֵימַר׃ קַבִּילוּ יָת חוּשְׁבַּן כָּל־כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִבַּר עַסְרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן כָּל־נָפֵיק חֵילָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ וּמַלִּיל מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא אֲמַרוּ לְמִמְנֵי־יָתְהוֹן בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל־יַרְדְּנָא דִירֵיחוֹ לְמֵימַר׃ מִבַּר עַסְרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כְּמָא דִּי־פַקֵּיד יְיָ יָת־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי־נְפַקוּ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ רְאוּבֵן בּוּכְרָא דְיִשְׂרָאֵל בְּנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ זַרְעִית חֲנוֹךְ לְפַלּוּא זַרְעִית פַּלּוּא׃ לְחֶצְרוֹן זַרְעִית חֶצְרוֹן לְכַרְמִי זַרְעִית כַּרְמִי׃ אִלֵּין זַרְעֲיָת רְאוּבֵן וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וּתְלָת אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה וּתְלָתִין׃

ושם י״ג ר״פ וסי׳ נמסר בסדר בראשית׃ הכה ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ אשר הכה את המדינית · הכה אפרים שרשם יבש · הוכה כעשב וייבש דין מלא · וא׳ והוכה ומת׃ המכה ב׳ קמצין ובטעם תביר ובעניינא וסי׳ ושם האשה המכה · כי צררים הם לכם׃ שאו י״ב ריש פסו׳ וסי׳ שאו את ראש כל עדת בני ישראל · ותברו שאו את ראש כל עדת · שאו מרום עיניכם · שאו לשמים עיניכם · שאו עיניכם וראו והתמהו · שאו נס ציונה · הבאים מצפון · שאו שערים ראשיכם · ותברו שאו שערים ראשיכם · שאו זמרה ותנו תף · שאו ידיכם קדש וברכו את יי׳ · שאו נס בארץ׃ כל דסמיך לדבור אתו אתך אתם דגש במ״ט אותו אותך אותם רפ״י וסי׳ נמסר בסדר וירא׃ ובני ישראל ט״ו מצעות פסו׳ וסי׳ ויחזק יי׳ את לב פרעה · אז ישיר משה ובני ישר׳ · כי בא סוס פרעה · מבן עשרים שנה ומעלה תנינא דפנחס · ויוציאו את המקלל · בעבר הירדן בגיא · ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע · ויהי כבלות יהושע · משה עבד יי׳ ובני ישראל הכום · ויאמרו בני ישראל נגפים הם · ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון · ויקרא המלך לגבעונים · ונקבצו בני יהודה ובני ישראל · ויגע החדש השביעי · וכל ר״פ דכוו׳׃ אלה ד׳ בטעם טפחא בעניין וסי׳ משפחות הראובני · אלה משפחות השמעוני · אלה משפחת מנשה · ואלה בני שותלח לערן משפחת׃

רשי את בריתי שלום · שתהא לו לברית שלום כאדם המחזיק טובה וחנות למי שעושה עמו טובה אף כאן פירש לו הקב״ה שלומותיו׃ והיתה לו · בריתי זאת ברית כהונת עולם שאע״פ שכבר נתנה כהונה לזרעו של אהרן לא נתנה אלא לאהרן ולבניו שנמשחו עמו ולתולדותיהם שיולידו אחר המשחתן אבל פינחס שנולד קודם לכן ולא בא לכלל כהונה עד כאן וכן שנינו בזבחים לא נתכהן פינחס עד שהרגו לזמרי׃ לאלהיו · בשביל אלהיו כמו המקנא אתה לי וקנאתי לציון בשביל ציון׃ ושם איש ישראל וגו׳ · במקום שייחס את הצדיק לשבח ייחס את הרשע לגנאי׃ נשיא בית אב לשמעוני · לאחד מחמשה בתי אבות שהיו לשבט שמעון · ד״א להודיע שבחו של פינחס שאע״פ שזה היה נשיא לא מנע את עצמו מלקנא לחילול השם לכך הודיעך מי הוא המוכה׃ ושם האשה המוכה וגו׳ · להודיעך שנאתן של מדינים שהפקירו בת מלך לזנות כדי להחטיא את ישראל׃ ראש אומות · אחד מחמשת מלכי מדין את אוי ואת רקם ואת צור וגו׳ · והוא היה חשוב מכולם שנאמר ראש אומות ולפי שנהג בזיון בעצמו להפקיר בתו מנאו שלישי׃ בית אב · חמשת בתי אבות היו למדין עיפה ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה וזה היה מלך לאחד מהם׃ צרור · כמו זכור שמור לשון הווה׃ עליכם · לאיב אותם׃ כי צוררים הם לכם · על דבר פעור שהפקירו בנותיהן לזנות כדי להטעותכם אחר פעור ואת מואב לא צוה להשמיד מפני רות שהיתה עתידה לצאת מהם כדאמרי׳ בבבא קמא׃ ויהי אחרי המגפה וגו׳ · משל לרועה שנכנסו זאבים לתוך עדרו והרגו בהן והוא מונה אותן לידע מנין הנותרות · דבר אחר כשיצאו ממצרים ונמסרו למשה נמסרו לו במנין עכשו שקרב למות ולהחזיר צאנו מחזירין במנין׃ לבית אבותם · על שבט האב יתייחסו ולא אחר האם׃ וידבר משה ואלעזר הכהן אתם · דברו עמם על זאת שצוה המקום למנותם׃ לאמר · אמרו להם צריכין אתם לימנות · מבן עשרים שנה ומעלה כאשר צוה וגו׳ · מיהא תמנינהם מבן עשרים שנה ומעלה כל העובר על הפקודים וגו׳׃ משפחת החנוכי · לפי שהיו האומות מבזין אותם ואומרים מה אלו מתייחסין על שבטיהן סבורין הם שלא שלטו המצריים באמותיהם אם בגופם היו מושלים קל וחומר בנשותיהם לפיכך הטיל הקב״ה שמו עליהם ה״א מצד זה ויו״ד מצד זה לומר מעיד אני עליהם שהם בני אבותיהם וזה הוא שמפורש על ידי דוד שבטי יה עדות לישראל השם הזה מעיד עליהם לשבטיהם לפיכך בכולם כתב החנוכי הפלואי אבל בימנה לא הוצרך לומר משפחת הימני לפי שהשם קבוע בו יו״ד בראש וה״א בסוף׃

אבן עזרא את בריתי שלום · טעמו את בריתי ברית שלום כמו כסאך אלהים ורבים כן והטעם שלא יגור מאחי זמרי כי הוא נשיא בית אב ומכרו שתהיה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם ונכח כי הכהנים הגדולים היו מבני פנחס ויתכן שהיו בנים אחרים לאלעזר · ומלת אחריו לאות שמת ואיננו אליהו כלל וכבר פירשתיו כי נגיד היה עליהם וגם שהיה בימי פילגש בגבעה׃ אשר קנא לאלהיו · מאהבתו את השם גם עשה טובה לישראל ודרך דרש האב כפר ובניו יכפרו׃ אשר הכה את המדינית · עם ורבים כן׃ נשיא בית אב · אחד מחמשה אבות בני שמעון · וראש לבית אבותיו גדו׳ ממנו׃ צור · אחד ממלכי מדין והכה גם מלכי מדין חמשה אבות׃ צרור · שם הפועל כמו זכור את יום השבת׃ כי צוררים הם לכם · כי הצרו לכם׃ בנכליהם · במחשבתם הרעה מגזרת ויתנכלו אותו׃ ועל דבר כזבי · ועוד כי יחשבו לעשות לכם רע בעבור כזבי אחותם׃ ויהי אחרי המגפה · אמר השם אל משה ואל אלעזר על יד משה וכן ויצו משה וזקני ישראל אז ישיר משה ובני ישראל · וטעם אחרי המגפה בעבור שאמר השם לאלה תחלק הארץ׃ וידבר משה ואלעזר הכהן · מקום אבית ויתכן שהוא היה פה למשה כמו אהרן׃ אותם · כמו דברו לשלו׃ מבן עשרים שנה · והטעם שנשאו את חשבונם כאשר צוה יי׳ את משה׃ וטעם ובני ישראל היוצאים מארץ מצרים כי היו בספורים רבים מיוצאי מצרים והקרוב להיותם חיים והחל מראובן בספורים הראשונים במדבר סיני׃ אמר

אמר הכו · את ישראל על שמה: בהצותם · את העם אל ה׳ ׳ הכו · השיאו את ישראל לריב על משה למען הפעילו: ויהיו לנס · לאות ולזכרון למען אמר לא יקרב איש זר לחלוק על הכהונה: ובני קרח לא מתו · הם היו בעצה תחלה ובשעת המחלוקת הרהרו תשובה בלבם לפיכך נתבצר להם מקום גבוה בגיהנם וישבו שם: לזרח · הוא צוחר לשון צוהר אבל משפחת אהד בטלה וכן חמש משבט בנימין שהרי בעשרה בנים ירד למצרים וכאן לא מנה אלא חמשה וכן אצבון לגד הרי שבע משפחות ומצאתי בתלמוד ירושלמי שכשמת אהרן נסתלקו ענני כבוד ובאו הכנענים להלחם בישראל ונתנו לב לחזור למצרים וחזרו לאחוריהם שמנה מסעות מהר ההר למוסרה שנאמר ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן והלא בהר ההר מת וממוסרה עד הר ההר שמנה מסעות יש ל׳ למפרע אלא שחזרו לאחוריהם ורדפו בני לוי אחריהם להחזירם והרגו מהם שבע מ׳ משפחות ומבני לוי נפלו ארבע משפחות משפחת שמעי ו׳ ועזיאלי ומבני יצהר לא נמנו כאן אלא מ׳ משפחת הקרחי ו׳ והרביעית לא ידעתי מה היא ור׳ תנחומא דרש שמתו במגפה בדבר בלעם אבל לפי החסרון מחסר משבט שמעון במנין זה ממנין הראשון ש׳ שבמדבר סיני כראה שכל עשרים וארבעה אלף נפלו משבטו של שמעון: לאזני · אומר אני שזו משפחת אצבון ואיני יודע למה לא נ׳ נקראת משפחתו על שמו: לישוב · הוא יוב האמור ביורדי מצרים כי כל משפחות נקראו על שם יורדי מצרים והנולדין משם והלאה לא נקראו המשפחות על שמם חוץ מ׳ ממשפחות אפרים ו׳ ומנשה שנולדו כולם במצרים וארד ונעמן בני בלע בן בנימין ומצאתי ביסודו של ר׳ משה הדרשן שירדה אמן למצרים כשהיתה מעוברת מהם לכך נ׳ נחלקו למשפחות כ׳ כחצרון וחמול שהיו בני בנים ליהוד׳ וחבר ומלכיאל שהיו בני בני׳ של אשר ואם אגדה היא הרי טוב ואם לאו אומר אני שהיו לבלע בני בני׳ הרבה ומשני הללו ארד ונעמן יצאה מכל אחד משפח׳ רבה ונקראו תולדות שאר הבנים על שם בלע ו׳ ותולדות השנים הללו נקראו על שמם וכן אני אומר בבני מכיר שנחלקו לשתי משפח׳ אחת נקראת על שמו ואחת נקראת על שם גלעד בנו חמשה משפחות חסרו מבניו של בנימין כאן כתקיימה מקצת נבואת אמו שקראתו בן אוני בן אנינות ובפלגש בגבעה נתקיימה כולה ומצאתי ביסודו של רבי משה הדרשן: ואלה

ובני פלוא אליאב חד מן יד פסוק׳ מן ג׳ ג׳ מלין וסי׳ נמסר בסדר תצוה: בני פלו׳ ז׳ בטעמ׳ זרקא וסי׳ בני שמעון למשפחתם · בני גד למשפחתם · ויהיו בני יהודה · בני זבולן למשפחתם · אפרים למשפחתם · בנימן · אשר · וסי׳ זאב ישא״ג זר״וק: הצפוני ב׳ בתרי לישני מלאים וסי׳ לצפון משפחת הצפוני · ואת הצפוני ארחיק: בני

אבן עזרא

אמר הכו · כטעם כי יכנו אנשים: ואת קרח · פירשתיו: ויהיו לנס · כמו והיו לאות לבני ישראל: ובני קרח לא מתו · והעד שמואל ובניו ובני בניו שהם המשוררים והם הנקראים ה׳ הקרחים לבני קרח מזמור גם בתורה כתוב משפחת הקרחי והזכיר הכתוב ובני קרח עם בני ראובן בעבור כי בני דתן ואבירם גדולים וקטנים מתו והנה רעת דתן ואבירם קשה מרעת קרח: הימני · אל תבקש דקדוק בשמות וכן מן פוה פוני ומן לשפופם השופמי לימנה משפחת הימנה ואיננו הימיני כמו מן בריעה בריעי וחגי ושוני חסר יוד היחס או זה יוד היחס ושל השם חסר והוא הנכון ואחר ראובן שמעון וגד החונה עליו רק מנשה קודם אפרים ובמדבר סיני הפוך והנכון שזה בעבור מספרם כי בני אפרים יוסיפו על בני מנשה במדבר סיני שמונת אלפים ושלש מאות ובערבו׳ מואב יוסיפו בני מנשה על בני אפרים עשרים אלף ושבעה מאות ואין זכר למשפחות ח׳ חמשה בנים לבנימן והם בכר וגרא ונעמן וראש וארד · אחרים

ובני פלוא אליאב: ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם הוא דתן ואבירם קרואי העדה אשר הצו על משה ועל אהרן בעדת קרח בהצתם על יהוה: ותפתח הארץ את פיה ותבלע אתם ואת קרח במות העדה באכל האש את חמשים ומאתים איש ויהיו לנס: ובני קרח לא מתו: ס בני שמעון למשפחתם לנמואל משפחת הנמואלי לימין משפחת הימיני ליכין משפחת היכיני: לזרח משפחת הזרחי לשאול משפחת השאולי: אלה משפחת השמעני שנים ועשרים אלף ומאתים: ס בני גד למשפחתם לצפון משפחת הצפוני לחגי משפחת החגי לשוני משפחת השוני: לאזני משפחת האזני לערי משפחת הערי: לארוד משפחת הארודי לאראלי משפחת האראלי: אלה משפחת בני גד לפקדיהם ארבעים אלף וחמש מאות: ס בני יהודה ער ואונן וימת ער ואונן בארץ כנען: ויהיו בני יהודה למשפחתם לשלה משפחת השלני לפרץ משפחת הפרצי לזרח משפחת הזרחי: ויהיו בני פרץ לחצרן משפחת החצרני לחמול משפחת החמולי: אלה משפחת יהודה לפקדיהם ששה ושבעים אלף וחמש מאות: ס בני יששכר למשפחתם תולע משפחת התולעי לפוה משפחת הפוני: לישוב משפחת הישבי לשמרן משפחת השמרני: אלה משפחת יששכר לפקדיהם ארבעה וששים אלף ושלש מאות: ס בני זבולן למשפחתם לסרד משפחת הסרדי לאלון משפחת האלני ליחלאל משפחת היחלאלי:	ובני פלוא אליאב: ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם הוא דתן ואבירם מערעי כנשתא דאתכנשו על משה ועל אהרן בכנישתא דקרח באתכנושיהון על יי: ופתחת ארעא ית פומה ובלעת יתהון וית קרח במותא דכנשתא כד אכלת אשתא ית מאתן וחמשין גברא והוו לאת: ובני קרח לא מיתו: בני שמעון לזרעיתהון לנמואל זרעית נמואל לימין זרעית ימין ליכין זרעית יכין: לזרח זרעית זרח לשאול זרעית שאול: אילין זרעית שמעון עסרין ותרין אלפין ומאתן: בני גד לזרעיתהון לצפון זרעית צפון לחגי זרעית חגי לשוני זרעית שוני: לאזני זרעית אזני לערי זרעית ערי: לארוד זרעית ארודי לאראלי זרעית אראלי: אילין זרעית בני גד למניניהון ארבעין אלפין וחמש מאה: בני יהודה ער ואונן ומית ער ואונן בארעא דכנען: והוו בני יהודה לזרעיתהון לשלה זרעית שלה לפרץ זרעית פרץ לזרח זרעית זרח: והוו בני פרץ לחצרון זרעית חצרון לחמול זרעית חמול: אילין זרעית יהודה למניניהון שבעין ושיתא אלפין וחמש מאה: בני יששכר לזרעיתהון תולע זרעית תולע לפוה זרעית פוני: לישוב זרעי ישוב לשמרון זרעית שמרון: אילין זרעית יששכר למניניהון שיתין וארבע אלפין ותלת מאה: בני זבולון לזרעיתהון לסרד זרעית סרד לאלון זרעית אלון ליחלאל זרעית יחלאלי:

מסרה

יהודה ג׳ בטעמ׳ וסימ׳ ראובן בכור ישראל · ובני יהודה למשפחתם · בני יוסף למשפחתם: אלה ו׳ ר״פ בטעם תביר בענין וסי׳ גד יהודה יששכר זבולן אשר נפתלי · וחד מצעות פסו׳ אלה משפחת דן · וסי׳ כל הכא דאיבא בעניין אלה משפחת פלוני משפח׳ בני פלוני דסמיך לפקודיהם או למשפחתם אלה בתביר והם ו׳ וסימ׳ ישנ״ג אזנ״י ואפרים יוצא מן הכלל: ג׳ בטעם שופר ופשט בעניינא וסי׳ יששכר דן נפתלי · שר״ן סי׳: ו׳ פסוקים דכל תיבותהון אית בהון ש״ן וסי׳ לישוב משפח׳ הישבי · לשמרן משפחת השמרני · ואשריאל משפחת האשריאלי · ושכם משפחת השכמי · שם ארפכשד שלח · שיר השירים אשר לשלמה:

Marginal masorah notes (between columns): יד פסו׳ ית ג׳ ג׳ מלין · תריאי׳ ל׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ ל׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ ר׳ בטעמ׳ בענין · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ג׳ דסמי׳ בענין גד · אפרים אחד ושאר אלה משכיחות כלונו · זאל יש״ת ארוח סימן ל׳ · ל׳ ל׳ · ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מל׳ · ז׳ בטע׳ דפ׳ בענין וסי׳ יש״ג אז״ני וחד מבעו׳ פסוק · ל׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ וחס׳ ל׳ בטע׳ · שמעון ז׳ בטעם זריקא בענין וסי׳ זאל׳ ישא׳ צרוק · גד ז׳ בטע׳ זריקא בענין זאל יש״א צרוק סימן · בני יהודה ב׳ בטע׳ ר״פ בענין יהודה יוסף · בני ג׳ בטע׳ בענין יששכר דן נפתלי שר״ן סימן

ואלה בני שותלח וגו׳. שאר בני שותלח נקראו תולדותיהן על שם שותלח ומערן יצאת משפחה רבה ונקראת על שמו ונכתבו בני שותלח לשתי משפחות כאן וחשוב ותמצא בפרשה זו חמשים ושבע משפחות ומבני לוי שמונה הרי ששים וחמש וזהו שנאמר כי אתם המעט וגו׳ הא׳ מעט חנוכה אתם חסרים ממשפחות כל העמים שהן שבעים אף זו ה הבנתי מיסודו של ר׳ משה הדרשן אך ה הוצרכתי לפחות ו ולהוסיף בדבריו:

לאחירם. הוא אחי שירד למצרים ולפי שקרא על שם יוסף שהיה אחיו ורם ממנו נקרא אחירם: שפופם. הוא מופים על שם שהיה יוסף שכוף בין האומות: לחופם. הוא חופים: ושם

אחירם הוא אחי שפופם הוא מופים חופם הוא חופים ואלה ארד ונעמן יש בני בלע ויש אומרי׳ כי נעמן וארד מיורדי מצרים הם והם בני בלע בן בנימין: שוחם. הוא חושים: אלה משפחות דן למשפחותם. כי חושים שחלק למשפחות רבות: יחלק

ואפרים ה׳ וסי׳ ואפרים לא הוריש את ישבי. בבכי יבאו ובתחנונים. כאשר ראיתי לצור תניינא דפסוק. עגלה מלומדה. וענה גאון ישראל. וכל מנשה ואפרים דכוו׳: ו׳ פסוקין דאית בהון מלין דדמיין בשמהן ומתחלפין באתיהון וסי׳ וצלפחד דפנחס מחלה ונועה חגלה מלכה ותרצה. מוחמו סי׳. ובן צלפחד ויהושע.

אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַזְּבוּלֹנִי לִפְקֻדֵיהֶם שִׁשִּׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת: ס בְּנֵי יוֹסֵף לְמִשְׁפְּחֹתָם מְנַשֶּׁה וְאֶפְרָיִם: בְּנֵי מְנַשֶּׁה לְמָכִיר מִשְׁפַּחַת הַמָּכִירִי וּמָכִיר הוֹלִיד אֶת־גִּלְעָד לְגִלְעָד מִשְׁפַּחַת הַגִּלְעָדִי: אֵלֶּה בְּנֵי גִלְעָד אִיעֶזֶר מִשְׁפַּחַת הָאִיעֶזְרִי לְחֵלֶק מִשְׁפַּחַת הַחֶלְקִי: וְאַשְׂרִיאֵל מִשְׁפַּחַת הָאַשְׂרְאֵלִי וְשֶׁכֶם מִשְׁפַּחַת הַשִּׁכְמִי: וּשְׁמִידָע מִשְׁפַּחַת הַשְּׁמִידָעִי וְחֵפֶר מִשְׁפַּחַת הַחֶפְרִי: וּצְלָפְחָד בֶּן־חֵפֶר לֹא־הָיוּ לוֹ בָּנִים כִּי אִם־בָּנוֹת וְשֵׁם בְּנוֹת צְלָפְחָד מַחְלָה וְנֹעָה חָגְלָה מִלְכָּה וְתִרְצָה: אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת מְנַשֶּׁה וּפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת: ס אֵלֶּה בְנֵי־אֶפְרַיִם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְשׁוּתֶלַח מִשְׁפַּחַת הַשֻּׁתַלְחִי לְבֶכֶר מִשְׁפַּחַת הַבַּכְרִי לְתַחַן מִשְׁפַּחַת הַתַּחֲנִי: וְאֵלֶּה בְּנֵי שׁוּתָלַח לְעֵרָן מִשְׁפַּחַת הָעֵרָנִי: אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־אֶפְרַיִם לִפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת אֵלֶּה בְנֵי־יוֹסֵף לְמִשְׁפְּחֹתָם: ס בְּנֵי בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֶלַע מִשְׁפַּחַת הַבַּלְעִי לְאַשְׁבֵּל מִשְׁפַּחַת הָאַשְׁבֵּלִי לַאֲחִירָם מִשְׁפַּחַת הָאֲחִירָמִי: לִשְׁפוּפָם מִשְׁפַּחַת הַשּׁוּפָמִי לְחוּפָם מִשְׁפַּחַת הַחוּפָמִי: וַיִּהְיוּ בְנֵי־בֶלַע אַרְדְּ וְנַעֲמָן מִשְׁפַּחַת הָאַרְדִּי לְנַעֲמָן מִשְׁפַּחַת הַנַּעֲמִי: אֵלֶּה בְנֵי־בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחֹתָם וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת: ס אֵלֶּה בְנֵי־דָן לְמִשְׁפְּחֹתָם לְשׁוּחָם מִשְׁפַּחַת הַשּׁוּחָמִי אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת דָּן לְמִשְׁפְּחֹתָם: כָּל־מִשְׁפְּחֹת הַשּׁוּחָמִי לִפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת: ס בְּנֵי אָשֵׁר לְמִשְׁפְּחֹתָם לְיִמְנָה מִשְׁפַּחַת הַיִּמְנָה לְיִשְׁוִי מִשְׁפַּחַת הַיִּשְׁוִי לִבְרִיעָה מִשְׁפַּחַת הַבְּרִיעִי:

אִילֵין זַרְעִית זְבוּלֻן לְמִנְיָנֵיהוֹן שִׁיתִּין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה: בְּנֵי יוֹסֵף לְזַרְעֲיָתְהוֹן מְנַשֶּׁה וְאֶפְרָיִם: בְּנֵי מְנַשֶּׁה לְמָכִיר זַרְעִית מָכִיר וּמָכִיר אוֹלֵיד יַת גִּלְעָד לְגִלְעָד זַרְעִית גִּלְעָד: אִילֵין בְּנֵי גִלְעָד אִיעֶזֶר זַרְעִית אִיעֶזֶר לְחֵלֶק זַרְעִית חֵלֶק: וְאַשְׂרִיאֵל זַרְעִית אַשְׂרִיאֵלִי וְשֶׁכֶם זַרְעִית שֶׁכֶם: וּשְׁמִידָע זַרְעִית שְׁמִידָע וְחֵפֶר זַרְעִית חֵפֶר: וּצְלָפְחָד בַּר־חֵפֶר לָא־הֲווֹ לֵיהּ בְּנִין אֱלָהֵן בְּנָן וְשׁוּם בְּנַת צְלָפְחָד מַחְלָה וְנוֹעָה חָגְלָה מִלְכָּה וְתִרְצָה: אִילֵין זַרְעִית מְנַשֶּׁה וּמִנְיָנֵיהוֹן חַמְשִׁין וּתְרֵין אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה: אִילֵין בְּנֵי אֶפְרַיִם לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְשׁוּתֶלַח זַרְעִי שׁוּתֶלַח לְבֶכֶר זַרְעִית בֶּכֶר לְתַחַן זַרְעִית תָּחַן: וְאִילֵין בְּנֵי שׁוּתָלַח לְעֵרָן זַרְעִית עֵרָן: אִילֵין זַרְעִית בְּנֵי־אֶפְרַיִם לְמִנְיָנֵיהוֹן תְּלָתִין וּתְרֵין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה אִילֵין בְּנֵי־יוֹסֵף לְזַרְעֲיָתְהוֹן: בְּנֵי בִנְיָמִן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֶלַע זַרְעִית בֶּלַע לְאַשְׁבֵּל זַרְעִי אַשְׁבֵּל לַאֲחִירָם זַרְעִי אֲחִירָם: לִשְׁפוּפָם זַרְעִית שְׁפוּפָם לְחוּפָם זַרְעִית חוּפָם: וַהֲווֹ בְּנֵי־בֶלַע אַרְדְּ וְנַעֲמָן זַרְעִית הָאַרְדִּי לְנַעֲמָן זַרְעִי נַעֲמָן: אִילֵין בְּנֵי־בִנְיָמִן לְזַרְעֲיָתְהוֹן וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וַחֲמְשָׁא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה: אִילֵין בְּנֵי־דָן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְשׁוּחָם זַרְעִית שׁוּחָם אִילֵין זַרְעִית דָּן לְזַרְעֲיָתְהוֹן: כָּל־זַרְעֲיָת שׁוּחָם לְמִנְיָנֵיהוֹן שִׁתִּין וְאַרְבַּע אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה: בְּנֵי אָשֵׁר לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְיִמְנָה זַרְעִית יִמְנָה לְיִשְׁוִי זַרְעִית יִשְׁוִי לִבְרִיעָה זַרְעִית בְּרִיעָה:

ותקרבנה בנות צלפחד מב׳ וו סי׳ מחלה נעה וחגלה ומלכ׳ ותרצ׳. ותהיינה בנות צלפחד מתוו סי׳ מחלה תרצה. ובן הוא דפנחס ויהושע מוחמו סי׳. ודותקרבנה מבוו סימן. דותהיינה מתוו סי׳: אלה בני אפרים ד׳ סמן ראובן אפרים דן אלה בני ריש פסוק׳ ושארא בני: לשותלח ל׳: השותלחי ל׳:

רשי

ושם בת אשר סרח · לפי שהיתה קיימת בחיים מנאה כאן: לאלה תחלק הארץ · ולא לפחותים מבן עשרים אע״פ שבאו לכלל עשרים בטרם חלוק הארץ שהרי שבע שנים כבשו ושבע חלקו ולא נטלו חלק בארץ א״א אלו שש מאות אלף ואלף ואם היו לאחד מהם ששה בנים לא נטלו אלא חלק אביהם לבדו: לרב תרבה נחלתו · לשבט שהיה מרובה באוכלוסין נתנו חלק רב. ואע״פ שלא היו החלקים שוים שהרי הכל לפי רבוי השבט חלקו החלקים לא עשו אלא על ידי גורל והגורל היה על פי רוח הקדש כמו שמפורש בבבא בתרא: אלעזר הכהן · היה מלובש באורים ותומים ואומר ברוח הקדש אם שבט פלוני עולה תחום פלוני עולה עמו והשבטים כתובים בשנים עשר פתקין ושנים עשר ג גבולים בשנים עשר פתקין ובללום בקלפי והנשיא משכים ידו ל לתוכה ונוטל שנים פתקין עולה בידו פתק של שם שבטו ופתק של גבול המפורש לו והגורל עצמו היה צווח ואומר אני הגורל עליתי לגבול פלוני לשבט פלוני שנאמר על פי הגורל ולא נתחלקה הארץ במדה לפי שיש גבול משובח מחברו אלא בשומא בית כור רע כנגד בית סאה טוב הכל לפי הדמים: לשמות מטות אבותם. אלו יוצאי מצרים שנה הכתוב נחלה זו מכל הנחלות שבתורה שכל הנחלות החיים יורשים את המתים וכאן מתים יורשים את ה החיים כיצד שני אחים מיוצאי מצרים שהיו להם בני׳ בבאי הארץ לזה אחד ולזה שלשה האחד נטל חלק אחד והשלשה נטלו שלשה שנאמר לאלה תחלק הארץ חזרה נחלתן אצל אביהן וחלקו הכל בשוה וזהו שנ׳ לשמות מטות אבותם ינחלו שאחר שנטלו הבנים חלקוה לפי ה האבות שיצאו ממצרים ואלו מתחלה חלקוה למנין יוצאי מצרי׳ לא היו נוטלין אלו הד׳ אלא ב׳ חלקים עכשו נטלו ד׳ חלקים: על פי הגורל. הגורל היה מדבר מגיד שנתחלק ברוח הקדש וכן הוא אומר ויתנו לכלב את חברון על פי יי׳ לכך נאמר על פי יי׳ אך ב בגורל יצאו יהושע ו וכלב ואומר על פי יי׳ נתנו לו את העיר אשר שאל: מטות אבותם. יצאו גרים ועבדים: אלה משפחות הלוי. חסר כאן משפחת ה השמעי והעזיאלי וקצת מן היצהרי: אשר ילדה אותה ללוי. אשתו ילדתה במצרי׳ ואין הורתה במצרים כשנכנסו לתוך החומה ילדתה והיא השלימה מנין שבעים שהרי בפרטן אי אתה מוצא אלא ששים ותשע: כי לא התפקדו בתוך בני ישראל. להיות נמנין בני עשרים שנה מה טעם כי לא נתן להם נחלה והנמנין מבן עשרים שנה היו בני נחלה שנאמר איש לפי פקודיו יותן נחלתו: ובאלה

שבע ואלף ראובן שבע מאות ושלשים · בפינחס בשנם מאות ושלשים סימן [illegible] קדמו

אבן עזרא

יחלק את הארץ · הטעם כי בגורל יחלק הארץ למטות על פי הגורל שחלק נחלתו בין רב למעט לפקודים: לגרשון · החל מהבכור והזכיר בנו שהוא לבני ולא הזכיר שמעי ויתכן שלא היו לו בנים או היו לו ומתו בלא בנים · ואחר כן הזכיר החברוני שהוא בן קהת ולא ש הזכיר עוזיאל ואחר כן בני מררי ושב להזכיר בני יצהר ואחר כן בני עמרם ואחר הזכיר אותם בעבור שיבאר מה שארע לבני בן עמרם: הקרחי · הם בני קרח · והזכיר שם יוכבד בעבור כבוד בניה ולא הזכיר שם י יולדתה דרך קצרה וכן אמר׳ אשר ילדה: ויהיו פקודיהם פקודי הלוים במספר הזה כ נוספו שבע מאות והתימה כי לא נוסף בהם רק שבע מאות והנה ישראל שמתו מי שהיה מבן עשרי׳ שנה ומעלה היה מספרם בפעם האחרונ׳ קרוב מהמספר הראשון כי הלוים לא נכנסו עם פקודי ישראל והשר אלעזר הכהן: ובאלה

ושם י״ג ריש׳ פסו׳ וסי׳ נמסר בסדר בראשית: לאלה ה׳ קמצין וסי׳ ויען לבן ויאמר אל יעקב הבנות בנתי והבנים בני · לאלה תחלק הארץ בנחלה למספר שמות · ויאמר ראיתי את כל ישראל · וחברו ויאמר ראיתי את כל ישראל · אל תטיפו יטיפון מיכה: יתנד׳ וסי׳ וכי יתן מים על זרע · לרב תרבה נחלתו ולמעט · ואמרו

לבני בריעה לחבר משפחת החברי למלכיאל משפחת המלכיאלי: ושם בת אשר שרח: אלה משפחת בני אשר לפקדיהם שלשה ו וחמשים אלף וארבע מאות: ס בני נפתלי למשפחתם ליחצאל משפחת היחצאלי לגוני משפחת הגוני: ליצר משפחת היצרי לשלם משפחת השלמי: אלה משפחת נפתלי למשפחתם ופקדיהם חמשה וארבעים אלף וארבע מאות: אלה פקודי בני ישראל שש מאות אלף ואלף שבע מאות ושלשים: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: לאלה תחלק הארץ בנחלה במספר שמות: לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו איש לפי פקדיו יתן נחלתו: אך בגורל יחלק את הארץ לשמות מטות אבתם ינחלו: על פי הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט: ס ואלה פקודי הלוי למשפחתם לגרשון משפחת ה הגרשני לקהת משפחת הקהתי למררי משפחת המררי: אלה משפחת לוי משפחת הלבני מ משפחת החברני משפחת המחלי משפחת המושי משפחת הקרחי וקהת הולד את עמרם: ושם אשת עמרם יוכבד בת לוי אשר ילדה אתה ללוי במצרים ותלד לעמרם את אהרן ואת משה ואת מרים אחתם: ויולד לאהרן את נדב ואת אביהוא את אלעזר ואת איתמר: וימת נדב ואביהוא בהקריבם אש זרה לפני יהוה: ויהיו פקדיהם שלשה ועשרים אלף כל זכר מבן חדש ומעלה כי לא ה התפקדו בתוך בני ישראל כי לא נתן להם נחלה בתוך בני ישראל:

לבני בריעה לחבר זרעית חבר למלכיאל זרעית מלכיאל: ושום בת אשר סרח: אילין זרעית בני אשר למנייניהון חמשין ותלתא אלפין וארבע מאה: בני נפתלי לזרעיתהון ליחצאל זרעית יחצאל לגוני זרעית גוני: ליצר זרעית יצר לשלם זרעית שלם: אילין זרעית נפתלי לזרעיתהון ומנייניהון ארבעין ו וחמשא אלפין וארבע מאה: אילין מניני בני ישראל שית מאה וחד אלפין שבע מאה ותלתין: ומליל יי עם משה למימר: לאילין תתפליג ארעא באחסנא במניין שמהן: לסגיאי תסגון אחסנתהון ולזעירי תזערון אחסנתהון גבר לפום מנינוהי ת תתיהב אחסנתיה: ברם בעדבא תתפליג ית ארעא לשמהן שבטי אבהתהון יחסנון: על פום עדבא תתפליג אחסנתהון בין סגיאי ל לזעירי: ואילין מניני ליואי לזרעיתהון לגרשון זרעית גרשון לקהת זרעית קהת למררי זרעית מררי: אילין זרעית לוי זרעית לבני זרעית חברון זרעית מחלי זרעית מושי זרעית קרח וקהת אוליד ית עמרם: ושום אתת עמרם יוכבד בת לוי דילידת יתה ללוי במצרים וילידת לעמרם ית אהרן וית משה וית מרים א אחתהון: ואתיליד לאהרן ית נדב וית אביהוא ית אלעזר וית איתמר: ומית נדב ואביהוא בקרוביהון אשתא נוכריתא קדם יי: והוו מניניהון עסרין ותלתא אלפין כל דכור מבר ירחא ולעילא ארי לא איתמניאו בגו בני ישראל ארי לא אתיהבת להון אחסנא בגו בני ישראל:

סימן כל אל בזקף קטן ושלי בזקף גדול כנגד לכנען · ג׳ בטע׳ כמנין · ל·ל·ל · ל · ל·ל·ל · ל׳ ויהי סורח חמשה ואלף · ת״ · ס״ת ל׳ בתג׳ · ג׳ ל׳ · ב׳ · את״פ · ל · כל ליש׳ מל׳ בת״א חס׳ לב חס׳ יוד · ב׳ · ב׳ · ל׳ מל׳ ותד חס׳

מסרה

אם מצאנו חן בעיניך יתן את ה הארץ הזאת · יתנן לנו שבעה אנשים ל׳ כתיב בן · ויאמר יתן את אבישג · ויאמר נעמן ולא · לא יתן סגור תחתיה · ונמסר גם בסדר שמיני: וקהת הוליד את עמרם ל׳ חס׳ יוד וי״א חס׳ ו״ו וסי׳ עתי הליד את נתן · ועובד הליד את יהוא ב׳ בו · ועזריה הליד את חלץ ב׳ בו · ואלעשה הליד את סממי ב׳ בו · ויקמיה הליד את אלישמע · וחרן הליד את גזז · וראיה בן שובל ב׳ בו · פנחס הליד את אבישוע · ושארא הוליד כתיב: ללוי ג׳ וסי׳ אשר ילדה אתה ללוי · על כן לא היה ללוי · ללוי חשביה בן קמואל · וחד וללוי אמר תמיד: ויולד ב׳ ר״פ וסי׳ לחנוך · ליוסף · לאהרן: נתן ונתן כ״א ד׳ מנהון קמצין וסי׳ בבסרא רבתא:

ובאלה לא היה איש. אבל על הנשים לא נגזרה גזרת המרגלים לפי שהן היו מחבבות את הארץ האנשים אומרים נתנה ראש ונשובה מצרים והנשים אומרות תנה לנו נחלה. לכך נסמכה פרשת בנות צלפחד לכאן: למשפחות מנשה בן יוסף. למה נאמר והלא כבר נאמר בן מנשה אלא לומר לך יוסף חבב את הארץ שנאמר והעליתם את עצמותי וגו׳ ובנותיו חבבו את הארץ שנא׳ תנה לנו אחוזה. וללמדך שהיו כלם צדיקים שכל מי שמעשיו ומעשה אבותיו סתומים ופרט לך הכתוב באחד מהם ליחסו לשבח הרי זה צדיק בן צדיק. ואם יחסו לגנאי כגון בן ישמעאל בן נתניה בן אלישמע בידוע שכל הנזכרים עמו רשעים היו: מחלה נועה וגו׳. ולהלן הוא אומר ותהיינה מחלה תרצה מגיד שכולן שקולות זו כזו לפיכך שנה את סדרן: לפני משה ולפני אלעזר. מגיד שלא עמדו לפניהם אלא בשנת הארבעים אחר שמת אהרן: לפני משה. ואחר כך לפני אלעזר. אפשר אם משה לא ידע אלעזר יודע אלא סרס המקרא ודרשהו דברי רבי יאשיה. אבא חנן משום ר׳ אליעזר אומר בבית המדרש היו יושבין ועמדו לפני כולם: והוא לא היה. לפי שהיו באות לומר בחטאו מת נזקקו לומר לא בחטא מתלוננים ולא בעדת קרח שהצו על הקב״ה אלא בחטאו לבדו מת ולא החטיא את אחרים עמו. רבי עקיבה אומר מקושש עצים היה. ור״ש אומר מן המעפילים היה: למה יגרע שם אבינו. אנו במקום בן עומדות ואם אין הנקבות חשובות זרע תתיבם אמנו ליבם: כי אין לו בן. הא אם היה לו בן לא היו תובעות כלום מגיד שחכמניות היו: ויקרב משה את משפטן. נתעלמה הלכה ממנו. וכאן נפרע על שנטל עטרה לומר והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי. דבר אחר ראויה היתה פרשה זו להכתב על ידי משה אלא שזכו בנות צלפחד ונכתבה על ידן: כן בנות צלפחד דוברות. כתרגומו יאות. כך כתובה פרשה זו לפני במרום מגיד שראתה עינם מה שלא ראתה עינו של משה: כן בנות צלפחד דוברות. יפה תבעו אשרי אדם שהקב״ה מודה לדבריו: נתן תתן. שני חלקים חלק אביהן שהיה מיוצאי מצרים וחלקו עם אחיו בנכסי חפר: והעברת. לשון העברה הוא במי שאינו מניח בן ליורשו. דבר אחר על שם שהבת מעברת נחלה משבט לשבט שבנה ובעלה יורשין אותה שלא תסוב נחלה לא נכתוב אלא לאותו הדור בלבד וכן והעברתם את נחלתו לבתו. ובכולן הוא אומר ונתתם ובבת הוא אומר והעברתם: לשארו הקרוב אליו ממשפחתו. ואין משפחה קרויה אלא מצד האב: עלה אל הר העברים. למה נסמכה לכאן. כיון שאמר הקב״ה נתן תתן להם. אמר אותי צוה המקום להנחיל שמא הותרה הגזרה ואכנס לארץ אמר לו הקב״ה גזרתי במקומה עומדת. דבר אחר כיון שנכנס משה לנחלת בני גד ובני ראובן שמח ואמר כמדומה שהותר לי נדרי. משל למלך שגזר על בנו שלא יכנס לפתח פלטין שלו נכנס לשער והוא אחריו לחצר והוא אחריו לטרקלין והוא אחריו כיון שבא ליכנס לקיטון אמר לו בני מכאן ואילך אתה אסור ליכנס: כאמר

ולא נותר ה׳ וסי׳ כל ירק בעץ ובכל עשב השדה. ולא נותר מהם איש. ולא נותר מהם אחד. ולא נותר בו ובכל האנשים. ולא נותר בה פרץ: למשפחת י״א בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר במדבר סיני: נתן ה׳ג׳ מלאים וכ׳ חסרים וסי׳ וידר ישראל נדר לי׳. נתון תתן לו ולא ירע. ויאמרו נתון יתן. וידר יפתח נדר: כן בנות צלפחד

ובאלה לא היה איש. זה הפסוק שב אל פקודי ישראל: כי אם כלב בן יפונה. קודם יהושע כאשר אמר השם: והוא לא היה. חשבו הבנות כי לא יירשו בני הנועדים על יי׳: כי בחטאו מת. אמר ר׳ יהודה הלוי הספרדי כי פי׳ כי בחטאו מת דבק עם ובנים לא היו לו. כאשר יאמר היום בעונותיו אירע לפלוני כך וכך והיכנו רחוק: כי אין לו בן. בעבור שאין לו בן: כן. אמת או הדבר כן: והעברת. מה שהיה ראוי שיקח הוא תקחנה הן: ובן אין לו. הנה אות כי הבן יירש את אביו: לאחיו. מאב או מאם: לשארו הקרוב אליו. מכל המשפח׳: וירש אותה. הנחלה וכבר פירשתי דרך חז״ל בפסוק לעם נכרי. ולדעת הנחלות אם יירש האב או האם את הבן ומה שתירש אשתו צריכים אנחנו לקבלה. אמ׳ חז״ל כי נסמכה פרשת עלה אל הר העברי׳ לדבר הנחלות כי בקש משה לדעת מי ינחל מעלתו: להקדישני

אלה פקודי משה ואלעזר הכהן אשר פקדו את בני ישראל בערבת מואב על ירדן ירחו: ובאלה לא היה איש מפקודי משה ואהרן הכהן אשר פקדו את בני ישראל במדבר סיני: כי אמר יהוה להם מות ימתו במדבר ולא נותר מהם איש כי אם כלב בן יפנה ויהושע בן נון: ס ותקרבנה בנות צלפחד בן חפר בן גלעד בן מכיר בן מנשה למשפחת מנשה בן יוסף ואלה שמות בנתיו מחלה נעה וחגלה ומלכה ותרצה: ותעמדנה לפני משה ולפני אלעזר הכהן ולפני הנשיאם וכל העדה פתח אהל מועד לאמר: אבינו מת במדבר והוא לא היה בתוך העדה הנועדים על יהוה בעדת קרח כי בחטאו מת ובנים לא היו לו: למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו כי אין לו בן תנה לנו אחזה בתוך אחי אבינו: ויקרב משה את משפטן לפני יהוה: פ ויאמר יהוה אל משה לאמר: כן בנות צלפחד דברת נתן תתן להם אחזת נחלה בתוך אחי אביהם והעברת את נחלת אביהן להן: ואל בני ישראל תדבר לאמר איש כי ימות ובן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו: ואם אין לו בת ונתתם את נחלתו לאחיו: ואם אין לו אחים ונתתם את נחלתו לאחי אביו: ואם אין אחים לאביו ונתתם את נחלתו לשארו הקרב אליו ממשפחתו וירש אתה והיתה לבני ישראל לחקת משפט כאשר צוה יהוה את משה: פ ויאמר יהוה אל משה עלה אל הר העברים הזה וראה את הארץ אשר נתתי לבני ישראל:

אילין מניני משה ואלעזר כהנא די מנו ית בני ישראל במישריא דמואב על ירדנא דיריחו: ובאילין לא הוה גבר ממניני משה ואהרן כהנא די מנו ית בני ישראל במדברא דסיני: ארי אמר יי׳ להון ממת ימותון במדברא ולא אשתאר מנהון אינש אלהן כלב בר יפנה ויהושע בר נון: וקריבא בנת צלפחד בר חפר בר גלעד בר מכיר בר מנשה לזרעית מנשה בר יוסף ואילין שמהת בנתיה מחלה נועה וחגלה ומלכה ותרצה: וקמא קדם משה וקדם אלעזר כהנא וקדם רברביא וכל כנישתא בתרע משכן זימנא למימר: אבונא מית במדברא והוא לא הוה בגו כנישתא דאזדמנו על יי׳ בכנישתא דקרח ארי בחוביה מית ובנין לא הוו ליה: למא יתמנע שמא דאבונא מגו זרעיתיה ארי לית ליה בר הב לנא אחסנא בגו אחי אבונא: וקריב משה ית דיניהן קדם יי׳: ואמר יי׳ עם משה למימר: יאות בנת צלפחד ממללן מתן תתן להון אחידת אחסנא בגו אחי אבוהן ותעבר ית אחסנת אבוהן להן: ועם בני ישראל תמליל למימר גבר ארי ימות ובר לית ליה ותעברון ית אחסנתיה לברתיה: ואם לית ליה ברתא ותתנון ית אחסנתיה לאחוהי: ואם לית ליה אחין ותתנון ית אחסנתיה לאחי אבוהי: ואם לית אחין לאבוהי ותתנון ית אחסנתיה לקריביה דקריב ליה מזרעיתיה ויירת יתה ותהי לבני ישראל לגזירת דין כמא די פקיד יי׳ ית משה: ואמר יי׳ למשה סק לטורא דעבראי הדין וחזי ית ארעא די יהבית לבני ישראל:

מסרה

דברות. יש׳ צלפחד חס׳: אביהם ג׳ בליש׳ נקב׳ וסי׳ כן בנות צלפחד דברו׳ קדמ׳ דפסו׳. לטוב בעיניה׳ תהיינה לנשים. ויתן להם אביהם דאיוב. וחד ויצל אלהים את מקנה אביכם: אביהן ז׳ וסי׳ נמסר בסדר וירא: להן י״ד וסי׳ הנה נא לי שתי בנות. וישב יצחק ויחפר ב׳ בו. ויאמר להן ראה אנכי את פני אביכן. ויקרא מלך מצרים למילדת. כן בנות צלפחד תניינא דפסוק. המה באו בקצה העיר והמה. והוא הפיל להן גורל וידו. ויאמר אלי בן אדם התשפט. והקמתי עליהם רעה אחד. כי משלשות הנה ואין מאמר ראיתי את ישראל דדברי הימים. אך לא בעי׳ ישלח ידו. יתן יי׳ לכם ומצאן מנוחה. ונמסר גם ברות גבי פסו׳ ומצאן מנוח׳: אל הר י״ז וסי׳ נמסר בישעיה סימן נ״ו גבי פסו׳ והביאותים אל הר קדשי ושמחתים:

כאשר נאסף אהרן אחיך · מכאן שנתאוה משה למיתתו של אהרן · דבר אחר אין אתה טוב ממנו : על אשר לא קדשתם · הא אם קדשתם עדין לא הגיע זמנכם להפטר בכל מקום שכתב מיתתם כתב סורחנם לפי שנגזרה גזרה על דור המדבר למות במדבר בעון שלא האמינו לכך בקש משה שיכתב סרחונו שלא יאמרו אף הוא מן הממרים היה · משל לשתי נשים שלוקות בבית דין אחת קלקלה ואחת אכלה פגי שביעית וכו' אף כאן בכל מקום שהזכיר מיתתן הזכיר סורחנן להודיע שלא היתה בהם אלא זו בלבד : הם מי מריבת קדש · הם לבדם אין בהם עון אחר : דבר אחר הם שהמרו במרה הם היו שהמרו בים סוף הם עצמם שהמרו במדבר צין : וידבר משה אל יי וגו' · להודיע שבחן של צדיקים כשנפטרי' מן העולם מניחין צרכן ועוסקין בצרכי צבור : לאמר · אמר לו השיבני אם אתה ממנה להם פרנס או לאו : יפקוד יי' · כיון ששמע משה שאמר לו המקום תן נחלת צלפחד לבנותיו אמר הגיעה שעה שאתבע צרכי שיירשו בני את גדולתי · אמר לו הקב"ה לא כך עלתה במחשבה לפני כדאי הוא יהושע ליטול שכר שמושו שלא מש מתוך האהל · וזהו שאמר שלמה נוצר תאנ' יאכל פריה : אלהי הרוחות · למה נאמר אמ' לפניו רבונו של עולם גלוי לפניך דעתו של כל א' וא' ואינן דומין זה לזה מנה עליהם מנהיג שיהא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו : אשר יצא לפניהם · לא כדרך מלכי האומות שיושבים בבתיהם ומשלחי' את חיילותיה' למלחמה אלא כמו שעשיתי אני שנלחמתי בסיחון ועוג · שנאמר אל תירא אותו וכדרך שעשה יהושע שנאמר וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה וגו' וכן בדוד הוא אומ' כי הוא יוצא ובא לפניה' יוצא בראש ונכנס בראש : ואשר יוציאם · בזכיותיו : ואשר יביאם · בזכיותיו · דבר אחר שלא תעשה לו כדרך שאתה עושה לי שאיני מכניסם לארץ : קח לך · קחנו בדברי' אשריך שזכית להנהיג בניו של מקום : לך · את שבדוק לך את זה אתה מכיר : אשר רוח בו · כאשר שאלת שיוכל להלוך כנגד רוחו של כל אחד ואח' : וסמכת את ידך עליו · תן לו תורגמן שידרוש בחייך שלא יאמרו עליו לא היה לו להרים ראש בימי משה : והעמדת אותו · וצוית אותו על ישראל · דע שטרחנין הם סרבנים הם על מנת שתקבל עליך : ונתתה מהודך עליו : זה קירון עור פניו · מהודך ולא כל הודך ומכאן למדין פני משה כחמה פני יהושע כלבנה : למען ישמעו כל עדת בני ישראל · שיהו נוהגין בו כבוד ויראה כדרך שנוהגין בך : ולפני אלעזר הכהן יעמד · הרי שאלתך שאמרת שאין הכבוד הזה מוטל מבית אביך שאף יהושע יהא צריך לאלעזר : ושאל לו · כשיצטרך לצאת למלחמה : על פיו · של אלעזר : וכל העדה · סנהדרין : ויקח את יהושע · לקחו בדברים והודיעו מתן שכר פרנסי ישראל לעולם הבא : ויסמוך את ידיו · בעין יפה יותר ויותר ממה שנצטוה שהקב"ה אמר לו וסמכת את ידך והוא עשה בשתי ידיו ועשאו ככלי מלא וגדוש ומלאו חכמתו בעין יפה : כאשר דבר יי' · אף לענין ההוד נתן מהודו עליו : צו את בני ישראל · מה אמור למעלה יפקוד יי' אמר לו הקדוש ברוך הוא עד שאתה מצוני על בני צוה את בני עלי · משל לבת מלך שהיתה נפטרת מן העולם והיתה מפקדת לבעלה על בניה כו' כדאית' בספרי : קרבני · זה הדם : לחמי · זו אמורין וכן הוא אומ' והקטיר' הכהן המזבחה לחם אשה · לאשי · הנתנין לאשי מזבחי : תשמרו · שיהיו כהני' ולוים וישרא' עומדין על גבו · מכאן למדו ותקנו מעמדות : במועדו · בכל יום מועד התמידי : ואמרת להם · אזהרה לב"ד : שנים ליום · כפשוטו ועקרו בא ללמד שיהיו נשחטין כנגד היום תמיד של שחר במערב ושל בין הערבי' במזרחן של טבעות :

רצויתה ד' מל' בליש' וסימ' וצויתה אותו לעיניהם · את כל אשר צויתה לעשות להם ולא עשו · אתה צויתה פקודיך · אשר צויתה לא יבאו' וא' ואתה צויתה : וצויתה ב' א' מל' וא' חס' וסימ' וצויתה אתו לעיניהם · אתם אל אדניהם · קדמ' מל' : עמך ה' מלאים בתורה וסימ' נמסר בסדר קדשים : ולא תהיה ח' וסימ' נמסר

וְרָאִ֣יתָה אֹתָ֔הּ וְנֶאֱסַפְתָּ֥ אֶל־עַמֶּ֖יךָ גַּם־אָ֑תָּה כַּאֲשֶׁ֥ר נֶאֱסַ֖ף אַהֲרֹ֥ן אָחִֽיךָ׃ כַּאֲשֶׁ֨ר מְרִיתֶ֜ם פִּ֣י בְּמִדְבַּר־צִ֗ן בִּמְרִיבַת֙ הָֽעֵדָ֔ה לְהַקְדִּישֵׁ֥נִי בַמַּ֖יִם לְעֵינֵיהֶ֑ם הֵ֛ם מֵֽי־מְרִיבַ֥ת קָדֵ֖שׁ מִדְבַּר־צִֽן׃ ס וַיְדַבֵּ֣ר מֹשֶׁ֔ה אֶל־יְהוָ֖ה לֵאמֹֽר׃ יִפְקֹ֣ד יְהוָ֔ה אֱלֹהֵ֥י הָֽרוּחֹ֖ת לְכָל־בָּשָׂ֑ר אִ֖ישׁ עַל־הָעֵדָֽה׃ אֲשֶׁר־יֵצֵ֣א לִפְנֵיהֶ֗ם וַאֲשֶׁ֤ר יָבֹא֙ לִפְנֵיהֶ֔ם וַאֲשֶׁ֥ר יוֹצִיאֵ֖ם וַאֲשֶׁ֣ר יְבִיאֵ֑ם וְלֹ֤א תִהְיֶה֙ עֲדַ֣ת יְהוָ֔ה כַּצֹּ֕אן אֲשֶׁ֥ר אֵין־לָהֶ֖ם רֹעֶֽה׃ וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֤ה אֶל־מֹשֶׁה֙ קַח־לְךָ֙ אֶת־יְהוֹשֻׁ֣עַ בִּן־נ֔וּן אִ֖ישׁ אֲשֶׁר־ר֣וּחַ בּ֑וֹ וְסָמַכְתָּ֥ אֶת־יָדְךָ֖ עָלָֽיו׃ וְהַֽעֲמַדְתָּ֣ אֹת֗וֹ לִפְנֵי֙ אֶלְעָזָ֣ר הַכֹּהֵ֔ן וְלִפְנֵ֖י כָּל־הָעֵדָ֑ה וְצִוִּיתָ֥ה אֹת֖וֹ לְעֵינֵיהֶֽם׃ וְנָתַתָּ֥ה מֵהוֹדְךָ֖ עָלָ֑יו לְמַ֣עַן יִשְׁמְע֔וּ כָּל־עֲדַ֖ת בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ וְלִפְנֵ֨י אֶלְעָזָ֤ר הַכֹּהֵן֙ יַעֲמֹ֔ד וְשָׁ֥אַל ל֛וֹ בְּמִשְׁפַּ֥ט הָֽאוּרִ֖ים לִפְנֵ֣י יְהוָ֑ה עַל־פִּ֨יו יֵצְא֜וּ וְעַל־פִּ֣יו יָבֹ֗אוּ ה֛וּא וְכָל־בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֥ל אִתּ֖וֹ וְכָל־הָעֵדָֽה׃ וַיַּ֣עַשׂ מֹשֶׁ֔ה כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֹת֑וֹ וַיִּקַּ֣ח אֶת־יְהוֹשֻׁ֗עַ וַיַּֽעֲמִדֵ֙הוּ֙ לִפְנֵי֙ אֶלְעָזָ֣ר הַכֹּהֵ֔ן וְלִפְנֵ֖י כָּל־הָעֵדָֽה׃ וַיִּסְמֹ֧ךְ אֶת־יָדָ֛יו עָלָ֖יו וַיְצַוֵּ֑הוּ כַּאֲשֶׁ֛ר דִּבֶּ֥ר יְהוָ֖ה בְּיַד־מֹשֶֽׁה׃ פ

וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ צַ֚ו אֶת־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל וְאָמַרְתָּ֖ אֲלֵהֶ֑ם אֶת־קָרְבָּנִ֨י לַחְמִ֜י לְאִשַּׁ֗י רֵ֚יחַ נִֽיחֹחִ֔י תִּשְׁמְר֕וּ לְהַקְרִ֥יב לִ֖י בְּמוֹעֲדֽוֹ׃ וְאָמַרְתָּ֣ לָהֶ֔ם זֶ֚ה הָֽאִשֶּׁ֔ה אֲשֶׁ֥ר תַּקְרִ֖יבוּ לַֽיהוָ֑ה כְּבָשִׂ֨ים בְּנֵֽי־שָׁנָ֧ה תְמִימִ֛ם שְׁנַ֥יִם לַיּ֖וֹם עֹלָ֥ה תָמִֽיד׃

וְתֶחֱזֵי יָתַהּ וְתִתְכְּנֵישׁ לְעַמָּךְ אַף אַתְּ כְּמָא דְּאִתְכְּנֵישׁ אַהֲרֹן אֲחוּךְ׃ כְּמָא דְּסָרֵבְתּוּן עַל מֵימְרִי בְּמַדְבְּרָא דְצִין בְּמַצּוּת כְּנִשְׁתָּא לְקַדָּשׁוּתִי בְּמַיָּא לְעֵינֵיהוֹן אִנּוּן מֵי מַצּוּת רְקָם מַדְבְּרָא דְצִין׃ וּמַלִּיל מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לְמֵימָר׃ יְמַנֵּי יְיָ אֱלָהּ רוּחַיָּא לְכָל בִּסְרָא גְּבַר עַל כְּנִשְׁתָּא׃ דְּיִפּוֹק קֳדָמֵיהוֹן וְדִי יֵיעוֹל קֳדָמֵיהוֹן וְדִי יַפֵּקִינוּן וְדִי יָעֵילִינוּן וְלָא תְהֵי כְּנִשְׁתָּא דַּיְיָ כְּעָנָא דְּלֵית לְהוֹן רָעֵי׃ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה דְּבַר לָךְ יָת יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן גְּבַר דְּרוּחַ נְבוּאָה בֵּיהּ וְתִסְמוֹךְ יָת יְדָךְ עֲלוֹהִי׃ וּתְקִים יָתֵיהּ קֳדָם אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְקֳדָם כָּל כְּנִשְׁתָּא וּתְפַקֵּיד יָתֵיהּ לְעֵינֵיהוֹן׃ וְתִתֵּן מִזִּיוָךְ עֲלוֹהִי בְּדִיל דִּיקַבְּלוּן מִנֵּיהּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְקֳדָם אֶלְעָזָר כַּהֲנָא יְקוּם וְיִשְׁאַל לֵיהּ בְּדִין אוּרַיָּא קֳדָם יְיָ עַל מֵימְרֵיהּ יְהוֹן נָפְקִין וְעַל מֵימְרֵיהּ יְהוֹן עָלִין הוּא וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עִמֵּיהּ וְכָל כְּנִשְׁתָּא׃ וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּמָא דִי פַּקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ וּדְבַר יָת יְהוֹשֻׁעַ וַאֲקֵימֵיהּ קֳדָם אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְקֳדָם כָּל כְּנִשְׁתָּא׃ וּסְמַךְ יָת יְדוֹהִי עֲלוֹהִי וּפַקְּדֵיהּ כְּמָא דִי מַלִּיל יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃

וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ פַּקֵּיד יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן יָת קוּרְבָּנִי לְחֵם סִדּוּר לְקוּרְבָּנַי לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא תִּטְּרוּן לְקָרָבָא קֳדָמַי בְּזִמְנֵיהּ׃ וְתֵימַר לְהוֹן דֵּין קוּרְבָּנָא דִּי תְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שַׁלְמִין תְּרֵין לְיוֹמָא עֲלָתָא תְדִירָא׃

אבן עזרא

להקדישני · דבק עם מריתם והטעם כי מריתם להקדישני וזה הוא על אשר לא קדשתם כ כאשר פיר' : אל אלהי הרוחות · שהוא יודע הרוחות אי זה רוח ראוי · וטעם יפקוד מגזר' פקיד : אשר יצא לפניהם · במלחמה : ואשר יוציאם · על ידי אחר : אשר רוח בו · וכל איש חיים רוח רק הטע' כחו וחזקתו והיית לאיש : וסמכת את ידך · להראות את ישרא' שהוא במקומו ועליו סמך : ונתת מהודך · לחלוק לו כבוד לפני ישראל למען ישמעו כי הם כבר האמינו בך · וכאשר יראו שאתה כבדתו כן יכבדוהו כי ילכו אחרי מעמיך : על פיו יצאו · על פי שנע' במשפט האורי' וי"א על פי משפט האורים והראשון ישר בעיני : הוא וכל בני ישרא' · בדבר שהיה כלל לכל : וכל העד' · בדבר שהיה פרט לעדה הם הנועדים באהל מועד · וטע' הדבק פרשת הקרבנות שהשם צוה אז למשה שיצוה את בני ישראל הקרבנות שהם חייבים לעשות כי הוא לא יכנס לארץ עמהם והחל להזכיר עולת תמיד ואם הזכירה בתחלה יתכן ש שהנזכרת היא על הר סיני או שתהיה מערכת הקרבנו' סדור : לחמי · פירשתיו : לאשי · פירש' והטע' לחם לאשי לריח ניחוחי : במועדו · שלא יקדימו קוד' הבקר ושלא יאחר אחר הערב : את

בסדר קדשים : ולפני יי' יחודאין וסי' ולפני הכפרת יזה · והזה אתו על הכפרת · ולפני עור לא תתן מכשול · לפני אלעזר הכהן ולפני · ולפני הדביר עשרים אמה · ולפני יום ולא שמעתם · ולפני ירח דור דורים · ולפני כבוד ענוה · תפלה לעני כי יעטף · ולפני התגלע הריב נטוש · ולפני גדולים ינחנו · ולפני כל חציר יבש · ולפני הלשבות מהלך עשר · הראשון אדם תולד · אשר נתתי לפניכם ולפני · ולפני מזה · וכל לפני ולפני דבוו' : ויצאו ט"ו וסי' במסרה רבתא : וכל בני ו' וסי' נמסר בסדר כי תשא :

את הכבש אחד ל' וחד את הכבש האחד דואלה שמות: עולת תמיד ד' וסימ' נמסר בסדר תצוה ולריח י"ו וסי' נמסר בסדר ויקרא: ואת הכבש ד' וסי' ואת הכבש האחד תעשה ב' בפסוק · את הכבש האחד תעשה בבקר · ואת הכבש השני תעשה בין הערבים: שבעת ד' פתחין וסי' נמסר בסד' בהר סיני: ובראשי ב' וסי' וביום שמחתכם

את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים: ועשירית האיפה סלת למנחה בלולה בשמן כתית רביעת ההין: עלת תמיד העשיה בהר סיני לריח ניחח אשה ליהוה: ונסכו רביעת ההין לכבש האחד בקדש הסך נסך שכר ליהוה: ואת הכבש השני תעשה בין הערבים כמנחת הבקר וכנסכו תעשה אשה ריח ניחח ליהוה: פ וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו: עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה: פ ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליהוה פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם: ושלשה עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לפר האחד ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לאיל האחד: ועשרן עשרון סלת מנחה בלולה בשמן לכבש האחד עלה ריח ניחח אשה ליהוה: ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר ושלישת ההין לאיל ורביעת ההין לכבש יין זאת עלת חדש בחדשו לחדשי השנה: ושעיר עזים אחד לחטאת ליהוה על עלת התמיד יעשה ונסכו: ס ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח ליהוה: ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג שבעת ימים מצות יאכל: ביום הראשון מקרא קדש כל מלאכת עבדה לא תעשו: והקרבתם אשה עלה ליהוה פרים בני בקר שנים ואיל אחד ושבעה כבשים בני שנה תמימם יהיו לכם: ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה עשרנים לפר ושני עשרנים לאיל תעשו:

ית אמרא חד תעביד בצפרא וית אמרא תנינא תעביד בין שמשיא: וחד מן עסרא בתלת סאין סולתא למנחתא דפילא במשח כתישא רבעות הינא: עלתא תדירא דאתעבידא בטורא דסיני לאתקבלא ברעוא קורבנא קדם יי: ונסכיה רבעות הינא לאמרא חד בקודשא יתנסך נסוך דחמר עתיק קדם יי: וית אמרא תנינא תעביד בין שמשיא כמנחת צפרא וכנסכיה תעביד קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי: וביומא דשבתא תרין אמרין בני שנא שלמין ותרין עשרונין סולתא דמנחתא דפילא במשח ונסכיה: עלת שבתא דתתעביד בשבתא על עלתא תדירא ונסכה: ובריש ירחיכון תקרבון עלתא קדם יי תורין בני תורי תרין ודכר חד אמרין בני שנא שבעא שלמין: ותלתא עשרונין סולתא מנחתא דפילא במשח לתורא חד ותרין עשרונין סולתא מנחתא דפילא במשח לדיכרא חד: ועסרונא עסרונא סולתא מנחתא דפילא במשח לאמרא חד עלתא לאתקבלא ברעוא קורבנא קדם יי: ונסכיהון פלגות הינא יהי לתורא ותלתות הינא לדיכרא ורבעות הינא לאמר חמרא דא עלת ריש ירחא באתחדתותיה כן לכל רישי ירחי שתא: וצפיר בר עזי חד לחטאתא קדם יי על עלתא תדירא יתעביד ונסכיה: ובירחא קדמאה בארבעת עסרא יומא לירחא פסחא קדם יי: ובחמישתי עסרא יומא לירחא הדין חגא שבעא יומין פטיר יתאכיל: ביומא קדמאה מערע קדיש כל עבידת פולחן לא תעבדון: ותקרבון קורבנא עלתא קדם יי תורין בני תורי תרין ודכר חד ושבעא אמרין בני שנא שלמין יהון לכון: ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלת עשרונין לתור ותרין עשרונין לדיכרא תעבדון:

ל' · ל' מל' בתור · ו' רפין · ל' · ל' חס' וא' מל' · ב' בספ' א' · ד' · ב' בטע' נסכ' · ג' בטעם ובענין · ד' פתחין · ב' · ב' בענין · ג' ובענין ושל' סבי' · ל' בטע' מוכח ורביע' · ב' חס' · כל אורייתא חס' במ"ג · ד' כל · ב' · ב' · ל' בטעם בענין · ל"ו · כ"ג · ד' · ס"ג · ל' בענין · ג'

רשי

את הכבש אחד · אף על פי שכבר נאמר בפרשת ואתה תצוה וזה אשר תעשה וגו' היא היתה אזהרה לימי המלואים וכאן צוה לדורות: סלת למנחה · מנחת נסכים: העשויה בהר סיני · כאותן שנעשו בימי המלואים · דבר אחר העשויה בהר סיני הקיש עולת תמיד לעולת הר סיני אותה שנתקרבה לפני מתן תורה שכת' בה ויגש באגנו' מלמד שטעונה כלי: ונסכו · יין: בקדש הסך · על המזבח יתנסכו: נסך שכר · יין המשכר פרט ליין מגתו: ריח ניחח · נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: עולת שבת בשבתו · ולא עולת שבת בשבת אחר' הרי שלא הקריב בשבת זו שומע אני יקריב שתי' לשבת הבאה תלמוד לומר בשבתו מגיד שאם עבר יומו בטל קרבנו: על עולת התמיד · אלו מוספין לבד אותן שני כבשים של עולת התמי' ומגיד שאין קרבין אלא בין שני התמידין וכן בכל מוספין נאמ' על עולת התמיד לתלמוד זה: ושלשה עשרונים · משפט נסכי פר שכן הן קצובין בפרשת נסכים: זאת עולת חדש בחדשו · שאם עבר יומו בטל קרבנו ושוב אין לו תשלומין: ושעיר עזים וגו' · כל שעירי המוספין באין לכפר על טומאת מקדש וקדשיו הכל כמו שמפורש במס' שבועו': ונשתנה שעיר ראש חדש שנאמר בו לה' תלמודו ללמדך שמכפר על שאין בו ידיעה לא בתחלה ולא בסוף שאין מכיר בחטא אלא הקדוש ב"ה בלבד ושאר השעירים למדין ממנו ומדרשו באגדה אמר הקדוש ברוך הוא הביאו כפרה עלי על שמעטתי את הירח: על עולת התמיד · יעשה כל הקרבן הזה: ונסכו · אין ונסכו מוסב על השעיר שאין נסכים לחטאת: כל מלאכת עבודה · אפי' מלאכה הצריכה לכם כגון דבר האבד המותר בחולו של מועד אסור ביום טוב: פרים · כנגד אברהם · איל · כנגד יצחק: כבשים · כנגד יעקב והכבשי' הפריד יעקב ביסודו של רבי משה ראיתי זאת: כאלה

שאין ללמוד רביע' שאין החדש מכפר · סוף בלשון רעל' סעיף בחל"ה · אלו שעירים כנגד וקבוץ אלו עשרונים אלו פרים וסלע' · אלו עשרונים כנגד ג' כבוד ... הנקיות

אבן עזרא

את הכבש אחד · אמר רבי משה הכהן הספרדי כי הוא דרך קצרה והטעם את הכבש כבש אחד ועל דעתי שאות הא' תוסף עצמו ואחר עמו וכבר הראיתיך רבים כן: העשויה בהר סיני · הטעם כאשר עשיתם בהר סיני גם זה אות שלא העלו עולות במדבר אחר כטעם שסיני כאשר פירשתי בראיות גמורו': הסך נסך שכר · וכן המורס מובלע בסמ"ך ויתן הפי' כסמוך על דברי הקדמונים ז"ל: בשבתו · שב אל יום השבת אף ע"פ שכמעט כל שומר שבת מחללו והטעם כל שבת ושבת כמו יום ביומו: על עולת התמיד · הטעם אחרי התמיד שישים עליה עולת שבת: ובראשי חדשיכם · אמר רבי משה הכהן הספרדי כ"ע ספירותו חדש ניסן כי כן כתוב ראשון הוא לכם ואחר כן אמר זאת עולת חדש בחדשו שיעמו כן בכל חדש על כן הוסיף לחדשי השנ' ופירושו נכון הוא ולע"פ שים לטעון על י"ר ובראשי חדשיכם רק בעבור שמכאנו הנה חדש מחר יחד ד דבורו: בחדשו · כמו שבת בשבתו ולא יתכן בו על דרך ה הפשט פי' אחר כי אין בפסוק זכר לירח ועוד כי לא מצאנו זאת המלה כי אם מהבנין הכב' הדגוש והנה הדל"ת רפה: ושעי' עזים אחד לחטאת לי' · כמו אשר עלה עליו הגורל לי' ועשהו חטאת ודע כי חטאת עם למ"ד בלשון הקדש אין החטאת דבק כי אם בחוטא הלא תראה וחטאתי לאבי והנה זה הפך הדרש רק יש לו סוד: בארבעה עשר יום לחדש · ולא הזכיר בין הערבים גם זה חזוק למעתיקי' אע"פ שאין להם צורך: ושעיר

מסרה

ובמעדיכם · ובראשי חדשיכם · שבת בשבתו ב' וסי' עולת שבת · והיה מדי חדש: ושני עשרנים ג' וסי' החדש · פסח · הבכורים · ושארא שני עשרנים: ועשרון עשרון ב' סלת מנחה · לכבש האחד: ועשרון ה' ג' חס' וב' מלאי' וסי' נמסר בסדר תצוה: ושלישת ההין ג' כתיב כן חס' יו"ד תניין וסי' ושלישת ההין לאיל · כי תכלה לעשר השלישת · ויסף יי קרא שלמה בשלישת · וט' מלאי' וסי' נמסר בסדר שלח לך: חדש בחדשו ב' וסי' זאת עולת חדש בחדשו · והיה מדי חדש בחדשו: ובחדש הראש פסוק' וסימ' יבשה הארץ · ובחדש הראשון דפסח דסדר פנחס · ובחדש החמישי דסוף מלכים · ודסוף ירמיה · ובחדש השביעי מקרא:

ושעיר חטאת. כמו שעיר עזים והוא דרך קצרה　והנה לא הזכיר עולה בשבעת ימי הפסח כאשר לא הזכיר עולת התנופה ולכן צריכין לקבלה כי פסוק שבת בשבתו אמר על עולת התמיד: בהקריבכם מנחה חדשה. לחם התנופה הוא העיקר ועמו שבעה כבשים ופר בן בקר ואילים שנים ושני כבשי שלמים והעולה הנזכרת בפרשה הזאת היא חובת היום והעד על דבריהם כי לא באר בשבת ובמועד דבר כלל רק הזכיר בחג המצות וסכות ויום העמר והקרבת אשה ליי' ולא אמר כמה המספר וכן ביום תרועה ולא הזכיר עולת חדש ועולת התמיד ומנחתה היא העולה בראשונ': יום תרועה. מצוה להריע כי אילו היה זה הדבור על עולת היום למה לא הזכיר באחד המועדים ועוד כי על העולות בזה לתקוע ולא להריע:

פר בן בקר אחד. של צבור וכן איל אחד ואינם פר כהן גדול והאיל שלו ולפי דעתי כי האיל הנזכר בפרשת אחרי מות שלקח מן העם איננו זה כי על אילו ואיל העם כאמ' ועשה את עולתו ואת עולת העם והעד שום תוספת שבעת כבשים גם זה שעיר עזים אחד לחטאת איננו משעיר הגורלות על כן כתוב מלבד חטאת הכפורי' הנכתבת בפרשת אחרי מות:　עשרת

בשבעתיכם ־א מלין בטעמא פ' האתנחתא לא ישרתנה כי אם מונח בב"א מקומות שושרתנה מאיילא וסי' ויצא נח. בשבעתיכם דפנחס דוביום הבכורים. ובאת שמה. קפדה בא. אם ארץ כאפליה. וכאו שמה. ותאמרנה לה' וישבו בה ויכנו לה מקדש. ומזון לכלא בה. וחברו. לא פנים להם קרא הגלגל: הוא רש.

עִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן תַּעֲשֶׂה לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃ וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ מִלְּבַד עֹלַת הַבֹּקֶר אֲשֶׁר לְעֹלַת הַתָּמִיד תַּעֲשׂוּ אֶת־אֵלֶּה׃ כָּאֵלֶּה תַּעֲשׂוּ לַיּוֹם שִׁבְעַת יָמִים לֶחֶם אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה עַל־עוֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ ס

וּבְיוֹם הַבִּכּוּרִים בְּהַקְרִיבְכֶם מִנְחָה חֲדָשָׁה לַיהוָה בְּשָׁבֻעֹתֵיכֶם מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ וְהִקְרַבְתֶּם עוֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם אַיִל אֶחָד שִׁבְעָה כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה׃ ס וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר הָאֶחָד שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל הָאֶחָד׃ עִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃ שְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתוֹ תַּעֲשׂוּ תְּמִימִם יִהְיוּ־לָכֶם וְנִסְכֵּיהֶם׃ פ

וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ יוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם׃ וַעֲשִׂיתֶם עֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פַּר בֶּן־בָּקָר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל׃ וְעִשָּׂרוֹן אֶחָד לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃ וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃ מִלְּבַד עֹלַת הַחֹדֶשׁ וּמִנְחָתָהּ וְעֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵּיהֶם כְּמִשְׁפָּטָם לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ ס

וּבֶעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם כָּל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ׃

עִשְׂרוֹנָא עִשְׂרוֹנָא תַּעְבֵּיד לְאִמְּרָא חַד כֵּן לְשִׁבְעָא אִמְּרִין׃ וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן׃ בַּר מֵעֲלַת צַפְרָא דְהִיא עֲלַת תְּדִירָא תַּעְבְּדוּן יַת אִלֵּין׃ כְּאִלֵּין תַּעְבְּדוּן לְיוֹמָא שִׁבְעָא יוֹמִין לְחֵים קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ עַל עֲלַת תְּדִירָא יִתְעֲבֵיד וְנִסְכֵּיהּ׃ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן׃

וּבְיוֹמָא דְבִכּוּרַיָּא בְּקָרוֹבֵיכוֹן מִנְחָתָא חֲדַתָּא קֳדָם יְיָ בַּעֲצַרְתֵּיכוֹן מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן׃ וּתְקָרְבוּן עֲלָתָא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ תּוֹרִין בְּנֵי תוֹרֵי תְּרֵין וְדִכַר חַד שִׁבְעָא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא׃ וּמִנְחַתְהוֹן סֻלְתָּא דְפִילָא בִּמְשַׁח תְּלָתָא עִשְׂרוֹנִין לְתוֹרָא חַד תְּרֵין עִשְׂרוֹנִין לְדִכְרָא חַד׃ עִשְׂרוֹנָא עִשְׂרוֹנָא לְאִמְּרָא חַד לְשִׁבְעָא אִמְּרִין׃ צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן׃ בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתֵיהּ תַּעְבְּדוּן שַׁלְמִין יְהוֹן לְכוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן׃

וּבְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּחַד לְיַרְחָא מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵא לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן יוֹם יַבָּבָא יְהֵא לְכוֹן׃ וְתַעְבְּדוּן עֲלָתָא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ תּוֹר בַּר תּוֹרֵי חַד דְּכַר חַד אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שִׁבְעָא שַׁלְמִין׃ וּמִנְחַתְהוֹן סֻלְתָּא דְפִילָא בִּמְשַׁח תְּלָתָא עִשְׂרוֹנִין לְתוֹרָא תְּרֵין עִשְׂרוֹנִין לְדִכְרָא׃ וְעִשְׂרוֹנָא חַד לְאִמְּרָא חַד לְשִׁבְעָא אִמְּרִין׃ וּצְפִיר בַּר עִזִּין חַד חַטָּאתָא לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן׃ בַּר מֵעֲלַת יַרְחָא וּמִנְחָתַהּ וַעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכֵּיהוֹן כִּדְחָזֵי לְהוֹן לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ וּבְעַסְרָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה הָדֵין מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן וּתְעַנּוֹן יַת נַפְשָׁתֵיכוֹן כָּל עֲבִידְתָּא לָא תַעְבְּדוּן׃

רשי

כאלה תעשו. שלא יהו פוחתין והולכין כפרי החג: וביום הבכורי'. חג השבועות קרוי בכורי קציר חטים על שם שתי הלחם שהם ראשוני' למנחת חטים הבאה מן החדש: תמימים יהיו לכם ונסכיה'. אף הנסכים יהיו תמימים למדו רבותינו מכאן שהיין שהעלה קמחין פסול לנסכים: מלבד עולת החדש. מוספי ראש חדש שהוא ביום ראש השנה: מלבד

בשבעתיכם ב"א מקומות ישרת מאחלא לאתנחתא דין הוא חד מכאן

ומנחתם סלת ב' ומנחתם סלת דעניין בשבועות ראש השנה וכפור ובע'

כל מלאכה ושארא כל מלאכת עבוד' דלא כל מלאכה אסורה אבינו אוכל נפש דיותר בשל' יט

לחטאת ליי' ושארא חטאת. בכורים וכפורים שעיר וכלם ושעיר. הפסח ושעיר חטא' אחד. בכורי' שעיר עזים אחד. הרועה וכפורי' שעיר עזים אחד חטאת. תרועה וכפורי' ומנחתה ונסכיהם. פסח ובכורי' ותרועה לכפר וכלם מלבד: עולה ל' מ"א כתורה וחוא דין דבכורים. יהושע כלם חס' וסימ' נמסר בסדר נשא ושם נמסר כל המ"לאים דעולות דכל קרי' ב"ם יחזקאל וד"ה: פסח מלבד עלת הבקר. תרועה מלבד עולת החדש. כפרים מלבד חטאת הכפרים. וכלם מלבד עלת התמיד' החדש והפסח ואיל אחד ושני עשרנים וכלם איל אחד שני עשרנים' החדש ובכורי' ויום טוב הראשון של חג לפר האחד לאיל האחד. פסח לפר לאיל תעשו. כפורים לפר לאיל האחד. תרועה לפר לאיל. תרועה ועשיתם עלה וכלם והקרבת' עלה. פסח אשה עלה ליי':

מלבד חטאת הכפורים · שעיר הנעשה בפנים האמור באחרי מות שגם הוא חטאת: ועלת התמיד · ומלבד עולת התמיד תעשו עולות הללו: ונסכיהם · מוסב על המוספין הכתובים ועל תעשו והוא לשון צווי מלבד עולת התמיד ומנחתה תעשו את אלה ונסכיהם וכן כל נסכיהם האמורים בכל המועדות חוץ משל קרבנות החג מכל ונסכה ונסכיהם ונסכיה שבהם מוסבים על התמיד ואינן לשון צווי שהרי נסכיהם של מוספים כתובין לעצמן בכל יום ויום: ומנחתם ונסכיהם לפרים · פרי החג שבעים הם כנגד שבעים אומות ומתמעטים והולכים סימן כליה להם ובימי המקדש היו מגינין עליהם מן היסורין: ולכבשים · כנגד ישראל שנקראו שה פזורה והם קבועי' ומניינם תשעים ושמונה לכלות מהם תשעי' ושמונה קללות שבמשנה תורה בשני נאמ' ונסכיהם על שני תמידי היום ולא שנה הלשון אלא לדרש כמו שאמרו רז"ל בשני ונסכיה' בששי ונסכיה בשביעי כמשפטם מ"ם יו"ד מ"ם הרי כאן מים רמז לנסוך המים מן התורה בחג:

עצרת

וחטאת ז' פתחין וסי' נמסר בסוף סדר תצוה· וכל תרי עשר דכות פתחין במ"א קמץ רחם המרכבה לרכש: ובחמשה עשר יום ג' ר"פ חג המצות' וחברו· וחגתם אתו: בכורים ותרועה עלה לריח ניחח ליי'· בפרים עלה ליי' ריח ניחח· יום טוב ראשון של חג עלה אשה ריח ניחח ליי'· החדש ופסח ובכור' פרים בני בקר שנים·

והקרבתם עלה ליהוה ריח ניחח פר בן בקר אחד איל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם יהיו לכם: ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה עשרנים לפר שני עשרנים לאיל האחד: עשרון עשרון לכבש האחד לשבעת הכבשים: שעיר עזים אחד חטאת מלבד חטאת הכפרים ועלת התמיד ומנחתה ונסכיהם: ס ובחמשה עשר יום לחדש השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבדה לא תעשו וחגתם חג ליהוה שבעת ימים: והקרבתם עלה אשה ריח ניחח ליהוה פרים בני בקר שלשה עשר אילם שנים כבשים בני שנה ארבעה עשר תמימם יהיו: ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה עשרנים לפר האחד לשלשה עשר פרים שני עשרנים לאיל האחד לשני האילם: ועשרון עשרון לכבש האחד לארבעה עשר כבשים: ושעיר עזים אחד חטאת מלבד עלת התמיד מנחתה ונסכה: ס וביום השני פרים בני בקר שנים עשר אילם שנים כבשים בני שנה ארבעה עשר תמימם: ומנחתם ונסכיהם לפרים לאילם ולכבשים במספרם כמשפט: ושעיר עזים אחד חטאת מלבד עלת התמיד ומנחתה ונסכיהם: ס וביום השלישי פרים עשתי עשר אילם שנים כבשים בני שנה ארבעה עשר תמימם: ומנחתם ונסכיהם לפרים לאילם ולכבשים במספרם כמשפט: ושעיר חטאת אחד מלבד עלת התמיד ומנחתה ונסכה: ס וביום הרביעי פרים עשרה אילם שנים כבשים בני שנה ארבעה עשר תמימם: מנחתם ונסכיהם לפרים לאילם ולכבשים במספרם כמשפט:

ותקרבון עלתא קדם יי לאתקבלא ברעוא תור בר תורי חד דכר חד אמרין בני שנא שבעא שלמין יהון לכון: ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עסרונין לתורא תרין עסרונין לדיכרא חד: עסרונא עסרונא לאמרא חד לשבעא אמרין: צפיר בר עיזין חד חטאתא בר מחטאת כפוריא ועלת תדירא ומנחתה ונסכיהון: ובחמישה עסרא יומא לירחא שביעאה מערע קדיש יהי לכון כל עיבידת פולחן לא תעבדון ותחגון חגא קדם יי שבעא יומין: ותקרבון עלתא קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי תורין בני תורי תלתת עסר דכרין תרין אמרין בני שנא ארבעה עסר שלמין יהון: ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עסרונין לתורא חד לתלתת עסר תורין תרין עסרונין לדיכרא חד לתרין דכרין: ועסרונא עסרונא לאמרא חד לארבעה עסר אמרין: וצפיר בר עיזין חד חטאתא בר מעלת תדירא מנחתה ונסכה: וביומא תנינא תורין בני תורי תרי עסר דכרין תרין אמרין בני שנא ארבעה עסר שלמין: ומנחתהון ונסכיהון לתורין לדכרין ולאמרין במנינהון כדחזי: וצפיר בר עיזין חד חטאתא בר מעלת תדירא ומנחתה ונסכיהון: וביומא תליתאה תורין חד עסר דכרין תרין אמרין בני שנא ארבעה עסר שלמין: ומנחתהון ונסכיהון לתורין לדכרין ולאמרין במנינהון כדחזי: וצפירא דחטאתא חד בר מעלת תדירא ומנחתה ונסכה: וביומא רביעאה תורין עסרא דיכרין תרין אמרין בני שנא ארבעה עסר שלמין: מנחתהון ונסכיהון לתורי לדיכרי ולאמרין במניניהון כדחזי:

ל' בטע' · ב' בטע' בענין · ג' בטע' בענין · ג' בטע' בענין · ל' בטע' סבי' גריסין בענין ושאר כבטע' וממעין בהון · ג' ר"פ · כל ענינ' מעבירין בסמוך באו אחרית שבעה לו לרבעה ל"את כבשים בני שנה שבעה רבכור מאוה בכתוב · וחד מן ל' כתורית באורית · ג' בטע' בענין · בן דינמו רבינו · כל אורייתא ל"כ ל"ת · ר' בענין · ל' רמז לנסוך המיסוכי' ב"ח מים · כו"ל מ"ל בענין ב"ח רביעי · כו"ל מ"ל ב"מ · ג' ר"פ בענין

מסר ה

תרועה וכפור' פר בן בקר אחד· יום טוב הראשון של חג פרים בני בקר שלשה עשר· ויום טוב האחרון של חג פר אחד· פסח ובכורים ושבעה כבשים· ולא דק· וכלם כבשים שבעה· פסח וכפורים תמימם יהיו לכם· יום טוב הראשון של חג תמימם יהיו ס"פ· תרועה ויום טוב של חג האחרון תמימם· בכורים בני שנה· החדש ותרועה· ויום טוב הראשון של חג ועשרון וכלם עשרון· תרועה ועשרון אחד וכלם משני' פסח עשרון עשרון העשה· יום טוב הראשון של חג לארבעה עשר וכלם לשבעת· ראשון רביעי ששי שביעי מנחת' וסי' אר"וז מנחתה· רביעי שמיני מנחתם וסי' ד"ח מנחתם· ראשון שני רביעי ושעיר עזים וסי' אב"ד עזים· שני ונסכיה'· ששי ונסכיה' שביעי במשפטם וסי' ב"וז מ"ם מכאן סמכו חכמים במסכת תענ' רמז לניסוך המים מן התורה:

עצרת תהיה לכם · עצורים בעשיית מלאכה · דבר אחר עצרת עצרו מלאכת. מלמד שטעון לינה ומדרשו באגדה לפי שכל ימות הרגל הקריבו כנגד שבעים אומות וכאין ללכת אמר להם המקום בבקשה מכם עשו לי סעודה קטנה כדי שאהנה מכם : פר אחד איל אחד · אלו כנגד ישראל התעכבו לי מעט עוד ולשון חבה הוא זה כבנים הנפטרי' מאביהם והוא אומר להם קשה עלי פרידתכם עכבו עוד יום אחד משל למלך שעשה סעוד' כו' כדאית' במסכת סוטה ובמדרש ר' תנחום למדה תורה דרך ארץ שמי שיש לו אכסנאי יום ראשון יאכילנו פטומו' למחר יאכילנו דגים למחר בשר בהמה למחר מאכילו קטני' למחר מאכילו ירק פוחת והולך כפרי החג : אלה תעשו לה' במועדיכם · דבר הקצוב לחובה : לבד מנדריכם · אם באתם לידור קרבנות ברגל מצוה היא בידכם או נדרים או נדבות ש נדרתם כל השנה הקריבום ברגל שמא יקשה לו לחזור ולעלות לירושלם ולהקריב נדריו ונמצא עובר בבל תאחר : ויאמר משה אל בני ישראל · להפסיק העניין דברי רבי ישמעאל לפי שעד כאן דבריו של מקום ופרשת נדרי' מתחלת בדבורו של משה ה הוצרך להפסיק תחלה ולומר שחזר משה ו ואמרה לפרשה זו ל לישראל שאם לא כן יש במשמע שלא אמר להם זו אלא בפרשת נדרים התחיל דבריו :

חסלת פנחס בן אלעזר

ב' פסו' בתורה כל סוף מליהון מ"ם וס' עזים מאתים ותשים עשרים · ומנחתם ונסכיהם של' וביום השביעי : בל' הזין עניינא וביום ריש פסוק בר מן שמיני לפי שהוא רגל בפני עצמו : במועדיכם ג' בליש ב' בלא' וא' חס' וסימ' ועשיתם עלה אשה עלה לה' לפלא נדר דינחס' · אלה תעשו לה' במועדיכם · וחד וביום שמחתכם ומועדיכם :

אבן עזרא

עצרת · פירשתיו : למנחותיכם ולנסכיכם · לכל עולה ועולה כמשפטה :

ראשי

המטות · לפי דעתי שזאת הפרשה היתה אחר מלחמת מדין על כן היא אחריה כמו ותדבר מרים ואהרן במשה אחר ויהיו בחצרות כאשר פירשתיו והכתוב אמר שבאו בני גד אל משה ואל אלעזר נשיאי העדה ודברו דבריהם ואחרי כן כתו' ויצו להם משה את אלעזר הכהן ואת יהושע בן נון ואת ראשי אבות המטות הם נשיאי העדה הנזכרים ובעבור שאמר משה לבני גד ולבני ראובן ו והיוצא מפיכם תעשו על כן כ כתוב וידבר משה אל ראשי המטות וגם כתוב ככל היוצא מפיו יעשה : לבני ישראל · שיאמרו כן לבני ישראל :

וּצְפִיר בַּר־עִיזִין חַד חַטָּאתָא בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא מִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ ׃
וּבְיוֹמָא חֲמִישָׁאָה תּוֹרִין תִּשְׁעָה דִיכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָה אַרְבְּעָה עֲשַׂר שַׁלְמִין ׃ וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרֵי לְדִכְרֵי וּלְאִמְּרֵי בְּמִנְיָנֵיהוֹן כַּד חָזֵי ׃ וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ ׃
וּבְיוֹמָא שְׁתִיתָאָה תּוֹרִין תְּמַנְיָא דִיכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָה אַרְבְּעָה עֲסַר שַׁלְמִין ׃ וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרֵי לְדִכְרֵי וּלְאִמְּרֵי בְּמִנְיָנֵיהוֹן כַּד חָזֵי ׃ וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא מִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ ׃
וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תּוֹרִין שִׁבְעָא דִיכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָה אַרְבְּעָה עֲסַר שַׁלְמִין ׃ וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרֵי לְדִכְרֵי וּלְאִמְּרֵי בְּמִנְיָנֵיהוֹן כַּד חָזֵי לְהוֹן ׃ וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא מִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ ׃
בְּיוֹמָא תְּמִינָאָה כְּנִישִׁין תְּהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחָן לָא תַעְבְּדוּן ׃ וּתְקָרְבוּן עֲלָתָא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ תּוֹר חַד דְּכַר חַד אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָה שִׁבְעָא שַׁלְמִין ׃ מִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹר לְדִכְרָא וּלְאִמְּרִין בְּמִנְיָנֵיהוֹן כַּד חָזֵי ׃ וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ ׃ אִלֵּין תַּעְבְּדוּן קֳדָם יְיָ בְּמוֹעֲדֵיכוֹן בַּר מִנִּדְרֵיכוֹן וְנִדְבוֹתֵיכוֹן לַעֲלָוָתְכוֹן וּלְמִנְחוֹתֵיכוֹן וּלְנִסְכֵּיכוֹן וּלְנִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן ׃ וַאֲמַר מֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה ׃

וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ ׃ ס
וּבַיּוֹם הַחֲמִישִׁי פָּרִים תִּשְׁעָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם ׃ וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט ׃ וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ ׃ ס
וּבַיּוֹם הַשִּׁשִּׁי פָּרִים שְׁמֹנָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם ׃ וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט ׃ וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וּנְסָכֶיהָ ׃ ס
וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי פָּרִים שִׁבְעָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם ׃ וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כְּמִשְׁפָּטָם ׃ וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ ׃ ס
בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֲצֶרֶת תִּהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ ׃ וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פַּר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם ׃ מִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּר לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט ׃ וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ ׃ אֵלֶּה תַּעֲשׂוּ לַיהוָה בְּמוֹעֲדֵיכֶם לְבַד מִנִּדְרֵיכֶם וְנִדְבֹתֵיכֶם לְעֹלֹתֵיכֶם וּלְמִנְחֹתֵיכֶם וּלְנִסְכֵּיכֶם וּלְשַׁלְמֵיכֶם ׃ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה ׃

קס"ח · לחלק · סימן ואליפלוא ׃

פרשה

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה ׃

פרשה

וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִם רֵישֵׁי שִׁבְטַיָּא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דֵּין פִּתְגָּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ ׃

ראשי

המטות · חלק כבוד לנשיאי' ללמדם תחלה ואחר כך לכל בני יש' ומנין שאף שאר ה הדברות כן תלמוד לומר וישובו אליו אהרן וכל הנשיאים בעדה וידבר משה אליהם ואחרי כן נגשו כל בני ישראל · ומה ראה לומרה כאן למד ש שהפרת נדרי' ביחיד מומחה ואם אין יחיד מומחה מפר בשלשה הדיוטות · או יכול שלא אמ' משה פרשה זו אלא לנשיאי' בלבד נאמר כאן זה הדבר ונאמ' בשחוטי חוץ זה הדבר מה להלן נאמר לאהרן ולבניו ולכל בני ישראל · שנ' דבר אל אהרן וגו' אף זו נאמרה לכולן : זה הדבר · משה נתנבא בכה אמר ה' כחצות הלילה והנביאים נ נתנבאו בכה אמר ה' מוסף עליהם משה ש שנתנבא בלשון זה הדבר · דבר אחר זה הדבר מעוט הוא שהחכם בלשון התרה ובעל בלשון הפרה כדר בלשון הכתוב כאן ואם אמרו אין מותר ואין מופר :

מדי. האומ׳ הרי עלי קונם שלא אוכל או שלא אעשה דבר פלוני יכול אפי׳ נשבע שיאכל נבלות אני קורא עליו ככל היוצא מפיו יעשה תלמוד לומ׳ לאסר אסר לאסור את המותר ולא להתיר את האסור: לא יחל דברו. כמו לא יחלל דברו לא יעשה דברו חולין: בית אביה. ברשות אביה ואפי׳ אינה בביתו: בנעוריה. ולא קטנה ולא בוגרת שהקטנה אין נדרה נדר והבוגרת אינה ברשותו של אביה להפר נדריה ואי זו היא קטנה אמרו רבותינו בת אחת עשרה שנה ויום אחד נדריה נבדקין אם ידעה לשם מי נדרה ולשם מי הקדישה נדרה נדר בת שתים עשרה שנה ויום אחד אינה צריכה ליבדק: ואם הניא אביה אותה. אם מנע אותה מן הנדר כלומר שהפר לה. הנאה זו איני יודע מה היא כשהוא אומ׳ ואם ביום שמוע אישה יניא אותה והפר הוי אומר הנאה זו הפרה ופשוטו לשון מניעה והסרה וכן למה תניאון וכן שמן ראש אל יניא ראשי וכן וידעתם את תנואתי את אשר סרתם מעלי: ויי׳ יסלח לה. במה הכתוב מדבר באשה שנדרה בנזיר ושמע בעלה והפר לה והיא לא ידעה ועוברת על נדרה ושותה יין ומטמאה למתים זו היא שצריכה סליחה ואע״פ שהוא מופר ואם המופרין צריכים סליחה קל וחומר לשאינן מופרי׳: ואם היו תהיה לאיש. זו ארוסה או אינו אלא נשואה כשהוא אומר ואם בית אישה נדרה הרי נשואה אמו׳ וכאן בארוסה ובא לחלוק בה שאביה ובעלה מפירין נדריה הפר האב ולא הפר הבעל או הפר הבעל ולא הפר האב הרי זה אינו מופר ואין צריך לומר אם קיים אחד מהם: ונדריה עליה. שנדרה בבית אביה ולא שמע בהן אביה ולא הופרו ולא הוקמו: ושמע אישה וגו׳. הרי לך שאם קיים הבעל שהוא קיים: ואם הפר יפר אותם. יכול אפילו לא הפר האב ת״ל בנעוריה בית אביה כל שבנעורי׳ ברשות אביה הוא: כל אשר אסרה על נפשה יקום עליה. לפי שאינה לא ברשות אב ולא ברשות בעל ובאלמנה מן הנשואי׳ הכתוב מדבר אבל אלמנה מן האירוסין מת הבעל נתרוקנה וחזרה רשות לאב: ואם בית אישה נדרה. בנשואה הכתוב מדבר: כל נדר וכל שבועת איסר וגו׳. לפי שאמר שהבעל מפר יכול כל נדרים במשמע ת״ל לענות נפש אינו מפר אלא נדרי ענוי נפש בלבד והם מפורשי׳ במסכת נדרים: מיום אל יום. שלא תאמר מעת לעת לכך נאמר מיום אל יום ללמדך שאין מפר אלא עד שתחשך: אחרי שמעו. אחרי ששמע וקיים שאמר אפשי בו וחזר והפר לה אפילו בו ביום: ונשא את עונה. הוא מוכנס תחתיה למדנו מכאן שהגורם תקלה לחבירו הוא נכנס תחתיו לכל עונשין:

יחל ה׳ ג׳ פתחין וב׳ קמצין וסי׳ לא יחל את דברו. יחל ישראל אל יי׳. וחברו. מי האיש אשר יחל. והוא יחל להושיע ב׳ בתראי קמצין: בבית י״א מיחדין וסי׳ ואסרה אסר בבית. בבית שאן. ויאמרו בני יוסף. בבית שאול. ויהי בהיות המלך בבית ירבעם. וספרו לו כל. בבית ישראל ראיתי שערוריה. ויעש בבית קדש.

אִישׁ כִּי־יִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה אוֹ־הִשָּׁבַע שְׁבֻעָה לֶאְסֹר אִסָּר עַל־נַפְשׁוֹ לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ כְּכָל־הַיֹּצֵא מִפִּיו יַעֲשֶׂה׃ וְאִשָּׁה כִּי־תִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה וְאָסְרָה אִסָּר בְּבֵית אָבִיהָ בִּנְעֻרֶיהָ׃ וְשָׁמַע אָבִיהָ אֶת־נִדְרָהּ וֶאֱסָרָהּ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ וְהֶחֱרִישׁ לָהּ אָבִיהָ וְקָמוּ כָּל־נְדָרֶיהָ וְכָל־אִסָּר אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם׃ וְאִם־הֵנִיא אָבִיהָ אֹתָהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ כָּל־נְדָרֶיהָ וֶאֱסָרֶיהָ אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ לֹא יָקוּם וַיהוָה יִסְלַח־לָהּ כִּי־הֵנִיא אָבִיהָ אֹתָהּ׃ וְאִם־הָיוֹ תִהְיֶה לְאִישׁ וּנְדָרֶיהָ עָלֶיהָ אוֹ מִבְטָא שְׂפָתֶיהָ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ׃ וְשָׁמַע אִישָׁהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ וְהֶחֱרִישׁ לָהּ וְקָמוּ נְדָרֶיהָ וֶאֱסָרֶהָ אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקֻמוּ׃ וְאִם בְּיוֹם שְׁמֹעַ אִישָׁהּ יָנִיא אוֹתָהּ וְהֵפֵר אֶת־נִדְרָהּ אֲשֶׁר עָלֶיהָ וְאֵת מִבְטָא שְׂפָתֶיהָ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ וַיהוָה יִסְלַח־לָהּ׃ וְנֵדֶר אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה כֹּל אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם עָלֶיהָ׃ וְאִם־בֵּית אִישָׁהּ נָדָרָה אוֹ־אָסְרָה אִסָּר עַל־נַפְשָׁהּ בִּשְׁבֻעָה׃ וְשָׁמַע אִישָׁהּ וְהֶחֱרִשׁ לָהּ לֹא הֵנִיא אֹתָהּ וְקָמוּ כָּל־נְדָרֶיהָ וְכָל־אִסָּר אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם׃ וְאִם־הָפֵר יָפֵר אֹתָם אִישָׁהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ כָּל־מוֹצָא שְׂפָתֶיהָ לִנְדָרֶיהָ וּלְאִסַּר נַפְשָׁהּ לֹא יָקוּם אִישָׁהּ הֲפֵרָם וַיהוָה יִסְלַח־לָהּ׃ כָּל־נֵדֶר וְכָל־שְׁבֻעַת אִסָּר לְעַנֹּת נָפֶשׁ אִישָׁהּ יְקִימֶנּוּ וְאִישָׁהּ יְפֵרֶנּוּ׃ וְאִם־הַחֲרֵשׁ יַחֲרִישׁ לָהּ אִישָׁהּ מִיּוֹם אֶל־יוֹם וְהֵקִים אֶת־כָּל־נְדָרֶיהָ אוֹ אֶת־כָּל־אֱסָרֶיהָ אֲשֶׁר עָלֶיהָ הֵקִים אֹתָם כִּי־הֶחֱרִשׁ לָהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ׃ וְאִם־הָפֵר יָפֵר אֹתָם אַחֲרֵי שָׁמְעוֹ וְנָשָׂא אֶת־עֲוֺנָהּ׃ אֵלֶּה הַחֻקִּים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה בֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ בֵּין־אָב לְבִתּוֹ בִּנְעֻרֶיהָ בֵּית אָבִיהָ׃ פ

גבר ארי ידר נדר קדם יי׳ או יקיים קיים למיסר איסר על נפשיה לא יבטיל פתגמיה ככל דיפוק מפומיה יעביד: ואתתא ארי תדר נדר קדם יי׳ ותיסר איסר בבית אבוהא ברביותהא: וישמע אבוהא ית נדרהא ואסרהא די אסרת על נפשהא וישתוק לה אבוהא ויקומון כל נדרהא וכל איסרי די אסרת על נפשהא יקומון: ואם אעדי אבוהא יתהון ביומא דשמע כל נדרהא ואסרהא די אסרת על נפשהא לא יקומון ומן קדם יי׳ ישתביק לה ארי אעדי אבוהא יתהון: ואם מהוה תהוי לגבר ונדרהא עלהא או פירוש ספותהא די אסרת על נפשהא: וישמע בעלה ביומא דישמע וישתוק לה ויקומון נדרהא ואסרהא די אסרת על נפשהא יקומון: ואם ביומא די שמע בעלה אעדי יתהון ויבטל ית נדרהא די עלה וית פירוש ספותהא די אסרת על נפשהא ומן קדם יי׳ ישתבק לה: ונדר ארמלא ומתרכא כל די אסרת על נפשהא יקום עלה: ואם בית בעלה נדרת או אסרת איסר על נפשהא בקיום: וישמע בעלה וישתוק לה לא אעדי יתהון ויקומון כל נדרהא וכל איסר די אסרת על נפשהא יקום: ואם בטלא יבטל יתהון בעלה ביומא דשמע כל אפקות ספותהא לנדרהא ולאיסר נפשהא לא יקומון בעלה בטלינון ומן קדם יי׳ ישתביק לה: כל נדר וכל קיומת איסר לסגפא נפש בעלה יקיימינון ובעלה יבטלינון: ואם משתק ישתוק לה בעלה מיום ליום ויקיים ית כל נדרהא או ית כל איסרהא די עלה קיים יתהון ארי שתוק לה ביומא דשמע: ואם בטלא יבטיל יתהון בתר דשמע ויקביל ית חובהא: אילין קימיא די פקיד יי׳ ית משה בין גברא לאתתיה בין אבא לברתיה ברביותהא בבית אבוהא:

אבן עזרא

ליי׳. שהזכיר השם והנדר אם יהיה כן אתן לשם כך וכך או אתענה: השבע. שם הפועל ובא עם שם וכמוהו רבים: לא יחל דברו. כמו לא יחלל ואיננו לשון מחילה והנה אנחנו צריכין לקבלה כי הכתוב אמר איש ואשה ולא פי׳ מתי יהיה איש או מתי תהיה אשה: ואסרה אסר. או אסרה אסר ואסרה משקל אחר ואיננו כמו אסר: הניא. כמו שבר והפר כמו את תנואתי: ביום שמעו לא ביום אחר: ונדריה עליה שבית אביה ולא הניא אותה אביה בעלה וניא אותה: ביום שמוע. הדבר מפיה: מבטא שפתיה. השבועה: ואם בית אישה נדרה. האלמנה בימים הקדמונים והניא אותה לא תקיים נדרה בימי אלמנותה וזה על דבר העתיד שנדרה ומת הבעל קודם בעת הזמן. מלת סליחה מפורשת: לענות נפש. אפי׳ לענות נפש שהוא הצום כאשר פירשתי: והקים. כבר הקים ואחר כן פירש איך הקים אותם בעבור שהחרים ביום שמעו: ונשא את עונה. כי היא ברשותו: בין איש לאשתו. והיא בוגרת: בין אב לבתו. אם איננה בוגרת על כן כאמר בנעוריה:

החלצו

מסרה

בבית יער. ושלש מאת מגנים דו״ה. בבית הארזים דו״ה. בבית מלך יהודה. בבית גנזיא. עומד בבית המן. בבית אלהא ואת מאני בית: יקמו ז׳ חס׳ וסי׳ ושמע אישה ביום שמעו. ויאמר יואב יקמו הנערים. רפאים בל יקמו. בל יקמו וירשו ארץ. לא יקמו אשרים וחמנים. לא יקמו רשעים במשפט. יקמו ויספרו לבניהם: שמע י״א ד׳ מנהון מ׳ל וסי׳ נמסר בסדר שפטים ושטרי׳: נדר ה׳ קמצין וסימ׳ נמסר בסדר אמור וסימ׳ בלשון ארמי נדרא דארמלתא שלים עבדא ולא אתקבל: שבעת ה׳ ד׳ חס׳ וא׳ מ׳לא וסימ׳ כל נדר וכל שבעת אסר לענת נפש. שבעת יי׳ תהיה בין שניהם. ויחמל המלך על מפיבשת. מדוע לא שמרת את שבעת יי׳. ועל דברת שבועת אלהים. בתר מ׳ל וחד ושבועת שקר אל תאהבו. ונמסר גם בסדר משפטים: חרישה ז׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר וישלח: ואישה ד׳ וסי׳ אישה יקימנו ואישה. ובלתו אשת פנחס הרה. ויקרא לנער אי כבוד. אבל בן אין לה ואישה זקן:

מלחמת המדינים. ולא מלחמת המואבים שהמואבים נכנסו לדבר מחמת יראה שהיו יראים מהם שיהו שוללים אותם שלא כאמר אלא אל תתגר בם מלחמה אבל מדינים נתעברו על ריב לא להם. דבר אחר מפני שתי פרידות טובות שיש לי להוציא מהם: וידבר משה וגו'. אף על פי ששמע שמיתתו תלויה בדבר עשה בשמחה ולא איחר: החלצו. כתרגומו לשון חלוצי צבא מזוינים: אנשים. צדיקים וכן בחר לנו אנשים וכן אנשים חכמים וידועים: נקמת ה'. שהעומד כנגד ישראל כאילו עומד כנגד הקב"ה: לכל מטות ישראל. לרבות שבט לוי: וימסרו. להודיעך שבחן של רועי ישראל כמה הם חביבים על ישראל עד שלא שמעו במיתתו מה הוא אומר עוד מעט וסקלוני

עמיך ה' מל בליש וסי' נמסר בסדר קדשים: ויהי י"א מלרע וסי' נמסר בסדר תרומה: וישבו ט' וסים את נשי מדין. וישבו מארץ ישראל נערה קטנה. וישבו את הנשים אשר בה דצקלג. וישבו מקניהם גמליהם דדה"ה. וישבו צאן לרוב. וישבו בני ישראל מאחיהם. את כל הרכוש לבית המלך. ועוד אדומים באו ויכו כל זכר

אבן עזרא

החלצו. חברו חלוציכם: נקמת ה'. היא נקמת בני ישראל בעבור ה': וימסרו. כמו ויכתבו וקרוב ממנו למסור מעל בה': וכלי הקדש. הארון: ויהרגו כל זכר. גדול בשנים: ואת צור. אבי כזבי: ובלעם בן בעור. יש אומרים אחר ששב אל מקומו בא אל מדין כאשר שמע המגפה שהיתה בישראל בעצתו שב לקחת ממון מזקני מדין: חילם. שם כלל והוא זהב וכסף ונחשת וברזל ובגדים: ואת כל עריהם במושבותם. כלל ופרט: טירותם. ארמוני המלכים: ויקחו את כל השלל ואת כל המלקוח. שם כלל לאדם ולבהמה: השבי. פרט לאדם: השלל. הם הבגדים: על פקודי החיל. מגזרת יפקוד ה' כמו פקידי החיל. וכן מלת קרואי כמו קריאי: שרי האלפים ושרי המאות. הם מאה ושלשים ושני': החייתם כל נקבה. הטעם אפי' אחת וכן אין כל ויתכן להיות כמשמעו כי כל נקבה החיו ורבים כן:

וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: אִתְפְּרַע פּוּרְעָנוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן מִדְיָנָאֵי בָּתַר כֵּן תִּתְכְּנֵישׁ לְעַמָּךְ: וּמַלִּיל מֹשֶׁה עִם עַמָּא לְמֵימַר זָרִיזוּ מִנְּכוֹן גֻּבְרִין לְחֵילָא וִיהוֹן עַל מִדְיָן לְמִתַּן פּוּרְעָנוּת דִּין עַמָּא דַייָ בְּמִדְיָן: אַלְפָא לְשִׁבְטָא אַלְפָא לְשִׁבְטָא לְכֹל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל תִּשְׁלְחוּן לְחֵילָא: וְאִתְבְּחַרוּ מֵאַלְפַיָּא דְיִשְׂרָאֵל אַלְפָא לְשִׁבְטָא תְּרֵי עֲסַר אַלְפִין מְזָרְזֵי חֵילָא: וּשְׁלַח יָתְהוֹן מֹשֶׁה אַלְפָא לְשִׁבְטָא לְחֵילָא יָתְהוֹן וְיָת פִּינְחָס בַּר אֶלְעָזָר כַּהֲנָא לְחֵילָא וּמָנֵי קוּדְשָׁא וַחֲצוֹצְרַת יַבָּבְתָּא בִּידֵיהּ: וְאִתְחַיַּלוּ עַל מִדְיָן כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה וּקְטַלוּ כָּל דְּכוּרָא: וְיָת מַלְכֵי מִדְיָן קְטַלוּ עַל קְטִילֵיהוֹן יָת אֱוִי וְיָת רֶקֶם וְיָת צוּר וְיָת חוּר וְיָת רֶבַע חַמְשָׁא מַלְכֵי מִדְיָן וְיָת בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר קְטַלוּ בְּחַרְבָּא: וּשְׁבוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת נְשֵׁי מִדְיָן וְיָת טַפְלְהוֹן וְיָת כָּל בְּעִירֵיהוֹן וְיָת כָּל גֵּיתֵיהוֹן וְיָת כָּל נִכְסֵיהוֹן בַּזּוּ: וְיָת כָּל קִרְוֵיהוֹן בְּמוֹתְבָנֵיהוֹן וְיָת כָּל בֵּית סִגְדַּתְהוֹן אוֹקִידוּ בְּנוּרָא: וּשְׁבוֹ יָת כָּל עֲדָאָה וְיָת כָּל דִּבַרְתָּא בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא: וְאַיְתִיאוּ לְוָת מֹשֶׁה וּלְוָת אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וּלְוָת כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת שִׁבְיָא וְיָת דִּבַרְתָּא וְיָת עֲדָאָה לְמַשְׁרִיתָא לְמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב דִּי עַל יַרְדְּנָא דִירֵחוֹ: וּנְפָקוּ מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְכָל רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא לְקַדָּמוּתְהוֹן לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא: וּרְגִיז מֹשֶׁה עַל דְּמְמַנַּן עַל חֵילָא רַבָּנֵי אַלְפִין וְרַבָּנֵי מָאוָתָא דַּאֲתוֹ מֵחֵיל קְרָבָא: וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה הֲקַיֶּמְתּוּן כָּל נֻקְבָּא:

לא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר: נְקֹם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הַמִּדְיָנִים אַחַר תֵּאָסֵף אֶל עַמֶּיךָ: וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל הָעָם לֵאמֹר הֵחָלְצוּ מֵאִתְּכֶם אֲנָשִׁים לַצָּבָא וְיִהְיוּ עַל מִדְיָן לָתֵת נִקְמַת יְהוָה בְּמִדְיָן: אֶלֶף לַמַּטֶּה אֶלֶף לַמַּטֶּה לְכֹל מַטּוֹת יִשְׂרָאֵל תִּשְׁלְחוּ לַצָּבָא: וַיִּמָּסְרוּ מֵאַלְפֵי יִשְׂרָאֵל אֶלֶף לַמַּטֶּה שְׁנֵים עָשָׂר אֶלֶף חֲלוּצֵי צָבָא: וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה אֶלֶף לַמַּטֶּה לַצָּבָא אֹתָם וְאֶת פִּינְחָס בֶּן אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן לַצָּבָא וּכְלֵי הַקֹּדֶשׁ וַחֲצֹצְרוֹת הַתְּרוּעָה בְּיָדוֹ: וַיִּצְבְּאוּ עַל מִדְיָן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת מֹשֶׁה וַיַּהַרְגוּ כָּל זָכָר: וְאֶת מַלְכֵי מִדְיָן הָרְגוּ עַל חַלְלֵיהֶם אֶת אֱוִי וְאֶת רֶקֶם וְאֶת צוּר וְאֶת חוּר וְאֶת רֶבַע חֲמֵשֶׁת מַלְכֵי מִדְיָן וְאֵת בִּלְעָם בֶּן בְּעוֹר הָרְגוּ בֶּחָרֶב: וַיִּשְׁבּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת נְשֵׁי מִדְיָן וְאֶת טַפָּם וְאֵת כָּל בְּהֶמְתָּם וְאֶת כָּל מִקְנֵהֶם וְאֶת כָּל חֵילָם בָּזָזוּ: וְאֵת כָּל עָרֵיהֶם בְּמוֹשְׁבֹתָם וְאֵת כָּל טִירֹתָם שָׂרְפוּ בָּאֵשׁ: וַיִּקְחוּ אֶת כָּל הַשָּׁלָל וְאֵת כָּל הַמַּלְקוֹחַ בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה: וַיָּבִאוּ אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֶל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשְּׁבִי וְאֶת הַמַּלְקוֹחַ וְאֶת הַשָּׁלָל אֶל הַמַּחֲנֶה אֶל עַרְבֹת מוֹאָב אֲשֶׁר עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ: ס וַיֵּצְאוּ מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְכָל נְשִׂיאֵי הָעֵדָה לִקְרָאתָם אֶל מִחוּץ לַמַּחֲנֶה: וַיִּקְצֹף מֹשֶׁה עַל פְּקוּדֵי הֶחָיִל שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת הַבָּאִים מִצְּבָא הַמִּלְחָמָה: וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מֹשֶׁה הַחִיִּיתֶם כָּל נְקֵבָה:

ומששמעו שמיתת משה תלויה בנקמת מדין לא רצו ללכת עד שנמסרו על כרחן: אותם ואת פנחס. מגיד שהיה פנחס שקול כנגד כולם. ומפני מה הלך פנחס ולא הלך אלעזר אמר הקב"ה מי שהתחיל במצוה שהרג כזבי בת צור יגמור. דבר אחר שהלך לנקום נקמת יוסף אבי אמו שנאמר והמדנים מכרו אותו. ומניין שהיתה אמו של פנחס משל יוסף שנאמר מבנות פוטיאל מזרע יתרו שפיטם עגלים לע"ז ומזרע יוסף שפטפט ביצרו. דבר אחר שהיה משוח מלחמה: וכלי הקדש. זה הארון והציץ שהיה בלעם עמהם ומפריח מלכי מדין בכשפים והוא עצמו פורח עמהם הראה להם את הציץ שהשם חקוק בו והם נופלים לכך נאמר על חלליהם במלכי מדין שנופלים על החללים מן האויר וכן בבלעם כתוב על חלליהם בספר יהושע: בידו. ברשותו וכן ויקח את כל ארצו מידו: חמשת מלכי מדין. וכי איני רואה שחמשה מנה הכתוב למה הוזקק לומר חמשת אלא ללמדך ששוו כולם בעצה ושוו כלם בפורענות. בלעם הלך שם ליטול שכר עשרים וארבעה אלף שהפיל מישראל בעצתו ויצא ממדין לקראת ישראל ומשיאן עצה רעה אמר להם אם כשהייתם ששים רבוא לא יכולתם להם ועכשו בשנים עשר אלף אתם באים להלחם. נתנו לו שכרו משלם ולא קפחוהו: בחרב. הוא בא על ישראל והחליף אומנתו באומנותם שאין נושעים אלא בפיהם ועל ידי תפילה ובקשה ובא הוא ותפש אומנותם לקללם בפיו אף הם באו עליו והחליפו אומנותם באומנות האומות שבאין בחרב שנאמר ועל חרבך תחיה: טירותם. מקום פלטרים שלהם שהם לשון מושב כומרים יודעי חוקיהם. דבר אחר לשון חושב שריהם כמו שמתורגם שרכי פלטתים טורני פלטתהי: ויקחו את כל השלל. מגיד שהיו כשרים וצדיקים ולא נחשדו על הגזל לשלוח יד בבזה שלא ברשות שנאמר את כל השלל וגו' ועליהם מפורש בקבלה שניך כעדר הרחלים וגו' אף חכמי המלחמה שביך כלם צדיקים: שלל. הן מטלטלין של מלבוש ותכשיטין: בז. הוא בזת מטלטלין שאינן תכשיט: מלקוח. אדם ובהמה ובמקום שכתוב שבי אצל מלקוח שבי באדם ומלקוח בבהמה: ויצאו משה ואלעזר הכהן. לפי שראו את נערי ישראל יוצאים לחטוף מן הבזה: ויקצוף משה על פקודי החיל. ממונים על החיל ללמדך שכל סרחון הדור תלוי בגדולים שיש כח בידם למחות: בדבר

ביהודה. וישבו ממנו שביה גדולה: ואת בלעם ב' וסי' בן בעור הרגו. הקוסם: מקנהם ד' חס' וסי' נמסר בסדר וישלח: המלקוח ד' ומלאים וסי' ויקחו את כל השלל. את כל השבי. וחצית את המלקוח. ויהי המלקוח:

בדבר בלעם. אמר להם אפילו אתם מכניסים כל המונות שבעולם אין אתם יכולין להם שמא מרובים אתם מן המצריים שהיו שש מאות רכב בחור באו ואמר להם עצה אלהיהם של אלו שונא זמה הוא וכו' כדאי' בחלק ובספרי: הן הנה. מגיד שהיו מכירין אותן זו היא שהכשילה פלוני בה: וכל אשה יודעת איש. ראויה ליבעל אע"פ שלא נבעלה ולפני הציץ העבירום והראויה ליבעל פניה מוריקות: הרוגו. למה חזר ואמר להפסיק העניין דברי רבי ישמעאל שאם אני קורא הרגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש וכל הטף בנשים וגו' איני יודע אם להרוג עם הזכרים או להחיות עם הטף לכך נאמר הרוגו: מחוץ למחנה. שלא יכנסו לעזרה: כל הורג נפש. רבי מאיר אומר בהורג בדבר המקבל טומאה הכתוב מדבר ולמדך הכתוב שהכלי מטמא אדם בחבורי המת כאילו נוגע במת עצמו או אפילו זרק בו חץ והרגו תלמוד לומר וכל נוגע בחלל הקיש הורג לנוגע מה נוגע על ידי חבורו אף הורג על ידי חבורו: תתחטאו. במי נדה כדין שאר טמאי מתים שאף לדברי האומר קברי גוי' אין מטמאין באהל שנאמ' ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם אתם קרויים אד' ומודה הוא שהגוים מטמאין במגע ובמשא שלא נאמר אדם אלא אצל טומאת אהלים שנאמר אדם כי ימות באהל: אתם ושביכם. לא שהגוי' מקבלין טומאה וצריכין הזאה אלא מה אתם בני ברית אף שביכם כשיבואו לברית ויטמאו צריכין הזאה: וכל מעשה עזים. להביא כלי הקרנים והטלפים והעצמות: ויאמר אלעזר הכהן וגו'. לפי שבא משה לכלל כעס בא לכלל טעות שנתעלמ' ממנו הלכות גיעולי גוים וכן אתה מוצא בשמיני למלואי' שנאמר ויקצוף על אלעזר ועל איתמר בא לכלל כעס בא לכלל טעות וכן בשמעו נא המורים ויך את הסלע על ידי הכעס טעה: אשר צוה יי' וגו'. תלה ההוראה ברבו: אך את הזהב וגו'. אע"פ שלא הזהי' להם משה אלא על הלכות טומא' עוד יש להזהיר לכם על הלכות גיעול ואך לשון מעוט כלומ' ממועטין אתם מלהשתמש בכלי' אפי' לאח' טהרתן מטומאת המת עד שיטהרו מבליעת איסור נבלות ורבותינו אמרו אך את הזהב לומר שצריך להעביר חלודה שלו קודם שיגעילנו וזהו לשון אך שלא יהא שם חלודה אך המתכת יהיה כמות שהוא: כל דבר אשר יבא באש. לבשל בו כלום. תעבירו באש. כדרך תשמישו הגעלתו. מי שתשמישו על ידי חמין יגעילנו בחמין ומי שתשמישו על ידי צלי כגון השפוד והאסכלה ילבננו באור: אך במי נדה יתחטא. לפי פשוטו חטוי זה לטהרו מטומאת מת אמר להם צריכין הכלים געול לטהרן מן האיסור וחטוי לטהרן מן הטומאה ורבותינו דרשו מכאן שאף להכשירן מן האיסור הטעין טבילה לכלי מתכות ומי נדה הכתובין כאן דרשו מים הראויין לטבול בהם נדה וכמה הם ארבעים סאה: וכל אשר לא יבא באש. כל דבר שאין תשמישו על ידי האור כגון כוסות וצלוחיות שתשמישן בצונן ולא בלעו איסור: תעבירו במים. מטבילן ודיו. ודוקא כלי מתכות: אל המחנה. למחנה שכינה שאין טמא מת טעון שילוח ממחנה לויה ומחנה ישראל: שא את ראש. קח את החשבון: וחצית את המלקוח בין תופשי המלחמה וגו'. חציו לאלו וחציו לאלו: ויהי

וכל אשה ג' וסי' נמסר בסדר ויקהל: ידעת ג' חס' וסי' וכל אשה ידעת איש. וזה הדב' אשר תעשו. ונפשי ידעת מאד: חנו ב' וסי' ואתם חנו מחוץ למחנה. חנו עליה סביב: וכל מעשה ג' וסי' וכל מעשה עזים. וישתמר חקות עמרי. וכל מעש' תקפו: את הזהב ו' וסי' בסד' תצוה: ואת הכסף ד' וס' נמסר בסדר מקץ: העפרת ד' חס' בליש'

הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם למסר־מעל ביהוה על־דבר־פעור ותהי המגפה בעדת יהוה: ועתה הרגו כל־זכר בטף וכל־אשה ידעת איש למשכב זכר הרגו: וכל הטף בנשים אשר לא־ידעו משכב זכר החיו לכם: ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים כל הרג נפש וכל נגע בחלל תתחטאו ביום השלישי וביום השביעי אתם ושביכם: וכל־בגד וכל־כלי־עור וכל־מעשה עזים וכל־כלי־עץ תתחטאו: ס

ויאמר אלעזר הכהן אל־אנשי הצבא הבאים למלחמה זאת חקת התורה אשר־צוה יהוה את־משה: אך את־הזהב ואת־הכסף את־הנחשת את־הברזל את־הבדיל ואת־העפרת: כל־דבר אשר־יבא באש תעבירו באש וטהר אך במי נדה יתחטא וכל אשר לא־יבא באש תעבירו במים: וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם ואחר תבאו אל־המחנה: ס

ויאמר יהוה אל־משה לאמר: שא את ראש מלקוח השבי באדם ובבהמה אתה ואלעזר הכהן וראשי אבות העדה: וחצית את־המלקוח בין תפשי המלחמה היצאים לצבא ובין כל־העדה: והרמת מכס ליהוה מאת אנשי המלחמה היצאים לצבא אחד נפש מחמש המאות מן־האדם ומן־הבקר ומן־החמרים ומן־הצאן: ממחציתם תקחו ונתתה לאלעזר הכהן תרומת יהוה: וממחצת בני־ישראל תקח אחד אחז מן־החמשים מן־האדם מן־הבקר מן־החמרים ומן־הצאן

הא אנין הואה לבני ישראל בעצת בלעם לשקרא שקר קדם יי' על עיסק פעור והוות מותנא בכנישתא דיי': וכען קטולו כל דכורא בטפלא וכל איתתא דידעת גבר למשכב דכורא קטולו: וכל טפלא בנשיא די לא ידעא משכבי דכורא קיימו לכון: ואתון שרו מברא למשריתא שבעא יומין כל דיקטל נפשא וכל די יקרב בקטילא תדון עלוהי ביומא תליתאה וביומא שביעאה אתון ושביכון: וכל לבוש וכל מאן דמשך וכל עובד מעזי וכל מאן דאע תדון עלוהי: ואמר אלעזר כהנא לגברי חילא דאתו לקרבא דא גזירת אוריתא די פקיד יי' ית משה: ברם ית דהבא וית כספא ית נחשא ית ברזלא ית אבצא וית אברא: כל מדעם דמיתעל בנורא תעברוניה בנורא וידכי ברם במי אדיותא יתדי וכל די לא מיתעל בנורא תעברוניה במיא: ותחוורון לבושיכון ביומא שביעאה ותדכון ובתר כן תיעלון למשריתא: ואמר יי' עם משה למימר: קביל ית חושבן דברת שביא באנשא ובבעירא את ואלעזר כהנא ורישי אבהת כנישתא: ותפליג ית דברתא בין גברי מגיחי קרבא דנפקו לחילא ובין כל כנישתא: ותפריש נסיבא קדם יי' מן גברי מגיחי קרבא דנפקו לחילא חד נפשא מחמש מאה מן אנשא ומן תורי ומן חמרי ומן ענא: מפלגותהון תסבון ותתן לאלעזר כהנא אפרשותא קדם יי': ומפלגות בני ישראל תיסב חד דאיתחד מן חמשין מן אנשא מן תורי מן חמרי ומן ענא

אבן עזרא

טף. שם כלל לקטן זכר או נקבה: אתם ושביכם. בעבור הכבוד השוכן בתוכם: וכל מעשה עזים. כאשר פירשתי והנה הבגד בעבור שנגע בחלל הוא טמא הטעם ושמכם כל בגד עד שתתחטאו או תהיה מלת תתחטאו יוצאה וכן והתאויתם לכם כי הגבול הוא הפעל: ויאמר אלעזר הכהן. כי חקת תורת הפרה לאלעזר נתנה ומשה אמ' להם תתחטאו דרך כלל ואלעזר פירש להם: הבדיל. ידוע: אך במי נדה יתחטא. היה נראה לנו כי הוא מי אפר הפרה כמו מי נדה לא זורק עליו וחז"ל אמרו כי טעמו בשיעור המים שתרחץ בהם האשה הנדה ודעתם רחבה מדעתנו: שא את ראש. פירשתיו: מלקוח. הבהמה: השבי. האדם ותחסר מלת וי"ו כמו שמש ירח: וראשי אבות העדה. הם הנשיאים: וחצית את המלקוח. שם כלל: אחד נפש. כמו נפש אחד: אחד אחוז. כמו ואחוז אחוז ונכונו דבקים כאשר פירשתי: ומכל

מסרה

וסי' צללו כעופרת במים. אך את הזהב ואת. נחר מפוח מאשהם עפרת. בעט ברזל ועפרת: במי ד' וסי' נמסר בסדר חקת התורה: ויאמר יי' אל משה לאמר ו' ר"פ וסי' אך את שבתתי תשמרו. מי שם פה לאדם. קח מאתם והיו לעבד. ועשו להם ציצת. כן בנות צלפחד. שא את ראש מלקוח: וממחצת ב' חס' וסי' תקח אחד. ויקח משה: והחמשים ה' וסי' נמסר בסדר קרח:

אבן עזרא

מכל הבהמה. כמו במלים. והנה לא לקח אלעזר מהם חלק אולי היו מעטים ועל כן לא נזכר המספר שהביאו ולא המספר שלקחו הלוי׳: יתר הבז. חוץ מאשר אכלו על כן אמר יתר והזכיר מספרם כי היה מספר רב ולא שמענו שלל כמוהו גם כן הזכיר המכס כי גם הוא רב ומלת מכס מפועלי הכפל על משקל וממר ליולדתו והוא מגזרת תכסו על השה והטעם חלק. ואמר מן האדם ומן הבהמה שם כלל: הפקודים. פירושתיו: אשר בידינו. בעבור היותם ברשותם וכן ולקחת בידך עשרה אנשי׳: ונקרב. במחשבה או בפה: אצעדה. היא על הזרוע כי כן כתוב: וצמיד. ליד: טבעת׳ באצבע: עגיל. באזנים כי כן כתוב אולי נקרא כן בעבור היותו עגול: וכומז. כחבריו:

רשי

ויהי המלקוח יתר הבז. לפי שלא נצטוו להרים מכס מן המטלטלין אלא מן המלקוח כתב את הלשון הזה ויהי המלקוח שבא לכלל חלוקה ולכלל מכס שהיה עודף על בז המטלטלין אשר בזזו עם הצבא איש לו ולא בא לכלל חלוקה מספר הצאן וגו׳: וממחצית בני ישראל אשר חצה משה. לעדה והוציאה להם מן האנשים הצובאים:

ותהי מחצת העדה. כך וכך: ויקח משה וגו׳. הפקדים. הממונים: לא נפקד. לא נחסר. ותרגום לא שגא אף הוא לשון ארמי חסרון כמו אנכי אחטנה תרגומו דהות שגיא מתכילא וכן כי יפקד מושבך יחסר מקום מושבך איש הרגיל לישב שם וכן ויפקד מקום דוד נחסר מקומו ואין יושב שם: עגיל. נזמי אזן: וכומז. דפוס של בית הרחם לכפר על הרהור הלב של בנות מדין:

עטרת

כל

בצבא ד׳ דגשים וסימ׳ ותהי המחצה חלק היצאים בצבא. אשה חדשה לא יצא בצבא. והתיחשם בצבא. ויהיו שרים בצבא: ויהי כ״א ר״פ בטעם תברין וסי׳ בבס׳ רבתא: ונפש אדם ששה עשר אלף י׳ פסוק׳ באוריתא דרישהון וסופיהון חד וסימ׳ נמסר בסדר צו ובסדר במדבר סיני: שלשים כלם חס׳ בר מן ד׳ וסי׳ וירדו שלשה מן

מכל הבהמה ונתתה אתם ללוים שמרי משמרת משכן יהוה: ויעש משה ואלעזר הכהן כאשר צוה יהוה את משה: ויהי המלקח יתר הבז אשר בזזו עם הצבא צאן שש מאות אלף ושבעים אלף וחמשת אלפים: ובקר שנים ושבעים אלף: וחמרים אחד וששים אלף: ונפש אדם מן הנשים אשר לא ידעו משכב זכר כל נפש שנים ושלשים אלף: ותהי המחצה חלק היצאים בצבא מספר הצאן שלש מאות אלף ושלשים אלף ושבעת אלפים וחמש מאות: ויהי המכס ליהוה מן הצאן שש מאות חמש ושבעים: והבקר ששה ושלשים אלף ומכסם ליהוה שנים ושבעים: וחמרים שלשים אלף וחמש מאות ומכסם ליהוה אחד וששים: ונפש אדם ששה עשר אלף ומכסם ליהוה שנים ושלשים נפש: ויתן משה את מכס תרומת יהוה לאלעזר הכהן כאשר צוה יהוה את משה: וממחצית בני ישראל אשר חצה משה מן האנשים הצבאים: ותהי מחצת העדה מן הצאן שלש מאות אלף ושלשים אלף שבעת אלפים וחמש מאות: ובקר ששה ושלשים אלף: וחמרים שלשים אלף וחמש מאות: ונפש אדם ששה עשר אלף: ויקח משה ממחצת בני ישראל את האחז אחד מן החמשים מן האדם ומן הבהמה ויתן אתם ללוים שמרי משמרת משכן יהוה כאשר צוה יהוה את משה: ויקרבו אל משה הפקדים אשר לאלפי הצבא שרי האלפים ושרי המאות: ויאמרו אל משה עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידנו ולא נפקד ממנו איש: ונקרב את קרבן יהוה איש אשר מצא כלי זהב אצעדה וצמיד טבעת עגיל וכומז לכפר על נפשתינו לפני יהוה:

ו׳ ית״ל　ל׳　ל׳ תם　לא לבכתב׳ יתרין　ל׳ חס׳ וכתבין　ד׳ כסו׳ מן מן מן　י׳　ל׳

מכל בעירא ותתן יתהון לליואי נטרי מטרת משכנא דיי: ועבד משה ואלעזר כהנא כמא די פקיד יי ית משה: והות דברתא שאר ביזתא די בזו עמא די נפקו לחילא ענא שית מאה ושבעין וחמשא אלפין: ותורי שבעין ותרין אלפין: וחמרי שיתין וחד אלפין: ונפשא דאנשא מן נשיא דילא ידעא משכבי דכורא כל נפשא תלתין ותרין אלפין: והות פלגותא חולק גובריא די נפקו לחילא מנין ענא תלת מאה ותלתין ושבעא אלפין וחמש מאה: והות נסיבא קדם יי מן ענא שית מאה שבעין וחמש: ותורי תלתין ושיתא אלפין ונסיבהון קדם יי שבעין ותרין: וחמרי תלתין אלפין וחמש מאה ונסיבהון קדם יי שיתין וחד: ונפשא דאנשא שיתא עסר אלפין ונסיבהון קדם יי תלתין ותרין נפשן: ויהב משה ית נסיב אפרשותא קדם יי לאלעזר כהנא כמא די פקיד יי ית משה: ומפלגות בני ישראל די פלג משה מן גבריא די נפקו לחילא: והות פלגות כנשתא מן ענא תלת מאה ותלתין ושבעא אלפין וחמש מאה: ותורי תלתין ושיתא אלפין: וחמרי תלתין אלפין וחמש מאה: ונפשא דאנשא שיתא עסר אלפין: ונסיב משה מפלגות בני ישראל ית דאתחד חד מן חמשין מן אנשא ומן בעירא ויהב יתהון לליואי נטרי מטרת משכנא דיי כמא די פקיד יי ית משה: וקריבו לות משה די ממנן על אלפי חילא רבני אלפין ורבני מאותא: ואמרו למשה עבדך קבילו ית חושבן גברי מגיחי קרבא די עמנא ולא שגא מננא אנש: וקריבנא ית קורבנא קדם יי גבר די אשכח מאן דדהב שירין ושבבין עזקן קדשין ומחוך לכפרא על נפשתנא קדם יי:

מסרה

השלושים. ויחלא אסא בשנת שלושים ד״ה. מן השלושים הנו נכבד. ואני לא נקראתי לבא אל המלך. ונמסר גם בסדר נשא: הצבאים ג׳ וחס׳ וסי׳ ממחצית בני ישראל. הצבאים על אריאל. הצבאים על הר ציון: ויקח משה ממחצית בני ישראל ד׳ פסוקים מן מן ומן וסי׳ ויעש יי׳ כדבר משה. אדם כי יקריב מכם קרבן ליי׳. ויקח משה ממחצית בני ישראל. ואהרן בן נאם יי׳. ונמסר גם בסדר וארא: סימן אך את הזהב את ואת את את ואת ואפ״ם ויהי כשמע כל המלכים דיהושע וסי׳ בלשון ארמי דהבא למלכיא ס׳: וסי׳ והרמות מכם מן ומן ומן ומן: וממחצית בני ישראל מן מן מן מן ומן: ויקח משה ממחצית בני ישראל מן מן ומן: אחז ד׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ תקח אחד מן החמשי׳: את האחז אחד מן החמשים. ויכתבם שמעיה בן נתנאל ב׳ בו ד״ה. אחוז בחבלי בוץ וארגמן. בתר׳ מלא וא׳ ואחז את לאיתם: נשאו׳ בקריאה וסימ׳ ויאמרו אל משה עבדיך נשאו את ראש אנשי. אשר נשאו את ידם. קול צופיך נשאו קול. והנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו. נשאו נהרות יי׳ ב׳ בו. ערום הלבו מבלי לבוש: נשאו את רדידי. נשאו מבנותיהם. נשאו נשים נכריות: כלי זהב ג׳ דסמ׳ וסים׳ חח ונזם וטבעת וכומז. איש אשר מצא כלי זהב. אך לא יעשה בית יי׳ ספות:

כיון דבקר וחמרים ומכסם לית בטעמ׳ מלרע׳ תליתאה דובכם אדם ומכסם לית בטעמ׳ לעיל מן תיבות׳ וכו׳ רוח בני אדם העלה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ

ל׳ וא׳ ואצעדה ל׳

כל כלי מעשה · הגיד הכתוב שלא היה בהם כלי שבור : אנשי הצבא בזזו איש לו · הזכיר הכתוב זה להודיע כי זהב רב וכלי מעשה בזזו כל אחד : לבני ראובן · כי הוא בן הגבירה : מקום מקנה · כי שם מרעה טוב : ויבאו בני גד · הם היו בעלי העצה בתחלה על כן הקדימם הכתוב : ויאמרו יותן · אמר ויאמרו פעם אחרת בעבור שארכו הדברים יש אומרים כי את הוא פעול יותן ולא אדע למה זה כי הנה כתוב כעתם ארץ יחלק הארץ ולא כמה אותם הארץ אמר הוא בא שמה בקרבו : תניאון · כמו תשברון : כי העולים · מששון הלכו לנגב : לא מלאו · קל הלמד והוא מהבנין הכבד מלא קרבך לא השלימו מה שהחלו : כלב בן יפונה · בתחלה כאשר דבר השם ומלת מלאו כמו בקמו כפני מלאו באש מ מקדמך : ויכעס

רשי

עטרות ודיבון וגו' · מארץ סיחון ועוג היו : האחיכם · למה תניאון · תסירו ותמנעו לבם מעבור שיהיו סבורין שאתם יראים לעבור מפני המלחמה וחוזק הערים והעם : מקדש ברנע · כך שמה ושתי קדש היו : הקנזי · חורגו של קנז היה וילדה לו אמו של כלב את עתניאל : ויכעס

ויקח משה ואלעזר הכהן את הזהב מאתם כל כלי מעשה : ויהי כל זהב התרומה אשר הרימו ליהוה ששה עשר אלף שבע מאות וחמשים שקל מאת שרי האלפים ומאת שרי המאות : אנשי הצבא בזזו איש לו : ויקח משה ואלעזר הכהן את הזהב מאת שרי האלפים והמאות ויבאו אתו אל אהל מועד זכרון לבני ישראל לפני יהוה : פ

לב ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד עצום מאד ויראו את ארץ יעזר ואת ארץ גלעד והנה המקום מקום מקנה : ויבאו בני גד ובני ראובן ויאמרו אל משה ואל אלעזר הכהן ואל נשיאי העדה לאמר : עטרות ודיבן ויעזר ונמרה וחשבון ואלעלה ושבם ונבו ובען : הארץ אשר הכה יהוה לפני עדת ישראל ארץ מקנה הוא ולעבדיך מקנה : ס ויאמרו אם מצאנו חן בעיניך יתן את הארץ הזאת לעבדיך לאחזה אל תעברנו את הירדן : ויאמר משה לבני גד ולבני ראובן האחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה : ולמה תנואון את לב בני ישראל מעבר אל הארץ אשר נתן להם יהוה : כה עשו אבתיכם בשלחי אתם מקדש ברנע לראות את הארץ : ויעלו עד נחל אשכול ויראו את הארץ ויניאו את לב בני ישראל לבלתי בא אל הארץ אשר נתן להם יהוה : ויחר אף יהוה ביום ההוא וישבע לאמר : אם יראו האנשים העלים ממצרים מבן עשרים שנה ומעלה את האדמה אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב כי לא מלאו אחרי : בלתי כלב בן יפנה הקנזי ויהושע בן נון כי מלאו אחרי יהוה :

ונסיב משה ואלעזר כהנא ית דהבא מנהון כל מאן דעובדא : והוה כל דהב אפרשותא דאפרישו קדם יי שיתת עסר אלפין שבע מאה וחמשין סלעין מן רבני אלפין ומן רבני מאותא : גברי דחילא בזו גבר לנפשיה : ונסיב משה ואלעזר כהנא ית דהבא מן רבני אלפין ומאותן ואיתיאו יתיה למשכן זמנא דכרנא לבני ישראל קדם יי :

ובעיר סגי הוה לבני ראובן ולבני גד תקיף לחדא וחזו ית ארע יעזר וית ארע גלעד והא אתרא אתר כשר לבית בעיר : ואתו בני גד ובני ראובן ואמרו למשה ולאלעזר כהנא ולרברבי כנשתא למימר : מכללתא ומלבשתא וכומרין ובית נמרין ובית חשבני ובעל דבבא ובית קבורתיה דמשה ובען : ארעא די מחא יי קדם כנשתא דישראל ארע כשרא לבית בעיר היא ולעבדך אית בעיר : ואמרו אם אשכחנא רחמין בעינך תתיהב ית ארעא הדא לעבדך לאחסנא לא תעברננא ית ירדנא : ואמר משה לבני גד ולבני ראובן האחיכון ייתון לאגחא קרבא ואתון תתבון הכא : ולמה תונון ית לבא דבני ישראל מלמעבר לארעא די יהב להון יי : כדין עבדו אבהתכון כד שלחית יתהון מרקם גיאה למחזי ית ארעא : וסליקו עד נחלא דאתכלא וחזו ית ארעא ואוניאו ית לבא דבני ישראל בדיל דלא למיעל לארעא דיהב להון יי : ותקיף רוגזא דיי ביומא ההוא וקיים למימר : אם יחזון גובריא דסליקו ממצרים מבר עסרין שנין ולעילא ית ארעא די קיימית לאברהם ליצחק וליעקב ארי לא אשלימו בתר דחלתי : אלהן כלב בר יפנה קניזאה ויהושע בר נון ארי אשלימו בתר דחלתא דיי :

מסרה

וג' קמצין וסי' נמס' בסדר בראשי' : עטרות ל' מלא בתורה : עדת ישר' י"א וסי' נמסר בסדר ויקרא : ולעבדיך ג' וסים' התפאר עלי למתי · ולעבדיך מקנה · מה חטאתי לך ולעבדיך · ונמסר גם בסדר וארא : יתן ז' וסים' נמסר בסדר שמיני ובסדר פנחס : ולמה ה' ר"פ דגשים וסים' ולמה תניאון את לב בני ישראל · ולמה תכבדו את לבבכם · ולמה לא שמעת בקול יי' · ולמה מרחם הצאתני · ולמה תשגה בני בזרה : אם ז' ר"פ בס' וסים' אם חפץ בנו יי' והביא אתנו · אם יראו את הארץ · אם תבאו אל הארץ · אם כמות כל האדם · אם יתן לי בלק · אם יראו האנשים · אם יראה איש באנשים האלה :

ויניעם. מגזרת נע ונד בעבור שלא כוון: תרבות. מגזרת אשר טפחתי ורביתי והוא קרוב מגזרת על כל רב ביתו והטעם גדול החטאים: לספות. כמו להוסיף רק הוא מגזרת אחר וכמוהו ספו על זבחיכם כי לא מצאנו בבעלי הה"א מזה המשקל בבנין הקל חסר יו"ד: וערים. בתחלה לטפנו: חושים. על משקל מולים היו כמו מהירי' מגזרת מהרה חומה אל תעמוד: והלאה. כמלה על מקום ועל זמן והטעם ולמעלה: עד הורישו. הטעם לפני ה'. כי שם הארון לפני ה' כאשר פירשתי כי לעולם הוא לפניו. אלף לכם אלה כל חלוץ כמו והחלצו מאתכם. כמו הארון הברית והטעם כל חלוץ חלוץ צבא: ויתנם

וינעם. ויטלטלם מן נע ונד: לספות. כמו ספו שנה על שנה עולותיכם ספו וגו' לשון תוספת: נבנה למקננו פה. חסים היו על ממונם יותר מבניהם ובנותיהם שהקדימו מקניהם לטפם. אמר להם משה לא כן עשו העיקר עיקר והטפל טפל בנו לכם תחילה ערים לטפכם ואחר כך גדרות לצאנכם: ואנחנו נחלץ חושים. נזדיין מהירים כמו מהר שלל חש בז ימהר יחישה: לפני בני ישראל. בראשי גייסות מתוך שגבורים היו שכן נאמר בגד וטרף זרוע אף קדקד ואף משה חזר ופירש להם בתלה הדברים ואצו אתכם בעת ההיא וגו' חלוצים תעברו לפני אחיכם בני ישראל כל בני חיל וביריחו כתיב והחלוץ עובר לפניהם זה ראובן וגד שקיימו תנאם: וישב טפנו. בעודנו אצל אחינו: בערי המבצר. שנבנה עכשיו: מעבר הירדן והלאה. בעבר המערבי: כי באה נחלתנו. כבר קבלנוה בעבר המזרחי: לצנאכם. צנה זו מגזרת צונה ואלפים כלם שאין בו אלף מפסיק בין נו"ן לצדי ואלף שבא כאן אחר הנו"ן במקום הא של צנה הוא שיסודו של רבי משה הדרשן לימדוני כן: והיוצא מפיכם תעשו. לגבוה שקבלתם עליכם לעבור למלחמה עד כבוש וחלוק שמשה לא בקש מהם אלא ונכבשה ואחר תשובו והם קבלו עליהם עד התנחל הרי הוסיפו להתעכב שבע שחלקו וכן עשו: ויאמר בני גד. כלם כאיש אחד: ויצו להם. כמו עליהם ועל תנאם מנה אלעזר ויהושע כמו ה' ילחם לכם: ואתנו

וינעם ג' אם בליש וסי' וינעם במדבר. והנעתי בכל הגוים. שרקו וינעו ראשם: אל ישראל ז' וסי' נמסר בסדר ויחי: תשובן ג' בג' כת וסי' כי תשובן מאחריו חס' ו' בתרא. ואם שוב תשבון חס' ו' קדמא. אם תשובון אתם מלא דמל': נבנה ז' וסי' הבה נבנה לנו עיר. ויאמרו גדרת צאן נבנה. וגזית נבנה. ויאמר ליהודה ולירושלם.

ויחר אף יהוה בישראל וינעם במדבר ארבעים שנה עד תם כל הדור העשה הרע בעיני יהוה: והנה קמתם תחת אבתיכם תרבות אנשים חטאים לספות עוד על חרון אף יהוה אל ישראל: כי תשובן מאחריו ויסף עוד להניחו במדבר ושחתם לכל העם הזה: ס

ויגשו אליו ויאמרו גדרת צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו: ואנחנו נחלץ חשים לפני בני ישראל עד אשר אם הביאנם אל מקומם וישב טפנו בערי המבצר מפני ישבי הארץ: לא נשוב אל בתינו עד התנחל בני ישראל איש נחלתו: כי לא ננחל אתם מעבר לירדן והלאה כי באה נחלתנו אלינו מעבר הירדן מזרחה: פ

ויאמר אליהם משה אם תעשון את הדבר הזה אם תחלצו לפני יהוה למלחמה: ועבר לכם כל חלוץ את הירדן לפני יהוה עד הורישו את איביו מפניו: ונכבשה הארץ לפני יהוה ואחר תשבו והייתם נקים מיהוה ומישראל והיתה הארץ הזאת לכם לאחזה לפני יהוה: ואם לא תעשון כן הנה חטאתם ליהוה ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם: בנו לכם ערים לטפכם וגדרת לצנאכם והיצא מפיכם תעשו: ויאמר בני גד ובני ראובן אל משה לאמר עבדיך יעשו כאשר אדני מצוה: טפנו נשינו מקננו וכל בהמתנו יהיו שם בערי הגלעד: ועבדיך יעברו כל חלוץ צבא לפני יהוה למלחמה כאשר אדני דבר: ויצו להם משה את אלעזר הכהן ואת יהושע בן נון ואת ראשי אבות המטות לבני ישראל:

ותקיף רוגזא דיי בישראל ואטלטלינון במדברא ארבעין שנין עד דסף כל דרא דעביד דביש קדם יי: והא קמתון בתר אבהתכון תלמידי גבריא חייביא לאוספא עוד על תקוף רוגזא דיי לישראל: ארי תתובון מבתר דחלתיה ויוסף עוד לאוחרותהון במדברא ותחבלון לכל עמא הדין:

וקריבו לותיה ואמרו חטרין דען נבני לבעירנא הכא וקירוין לטפלנא: ואנחנא נזדרז מבעין קדם בני ישראל עד די נעילינון לאתרהון ויתבון טפלנא בקירוין כריכן מן קדם יתבי ארעא: לא נתוב לבתנא עד דיתחסנון בני ישראל גבר אחסנתיה: ארי לא נחסין עמהון מעברא לירדנא ולהלא ארי קבילנא אחסנתנא לנא מעברא לירדנא מדינחא:

ואמר להון משה אם תעבדון ית פתגמא הדין אם תזרזון קדם עמא דיי לקרבא: ויעבר לכון כל דמזרז ית ירדנא קדם עמא דיי עד דיתריך ית בעלי דבבוהי מן קדמוהי: ותתכבש ארעא קדם עמא דיי ובתר כן תתובון ותהון זכאין קדם יי ומישראל ותהי ארעא הדא לכון לאחסנא קדם יי: ואם לא תעבדון כן הא חבתון קדם יי ודעו חובתכון די תשכח יתכון: בנו לכון קירוין לטפלכון וחטרין לענכון ודיפוק מפומכון תעבדון: ואמר בני גד ובני ראובן למשה למימר עבדך יעבדון כמא דרבוני מפקיד: טפלנא נשנא גיתנא וכל בעירנא יהון תמן בקירוי גלעד: ועבדך יעברון כל מזרזי חילא קדם עמא דיי לקרבא כמא דרבוני ממליל: ופקיד להון משה ית אלעזר כהנא וית יהושע בר נון וית רישי אבהת שבטיא לבני ישראל:

מסורה

ואתנו אחזת נחלתנו. כלומר בידינו וברשותינו תהי אחוזת נחלתנו מעבר הזה׃ ערי מבצר וגדרות צאן. זה סוף פסוק מוסב על תחילת המלה ויבנו בני גד את הערים הללו להיות ערי מבצר וגדרות צאן׃ ואת נבו ואת בעל מעון מוסבו' שם. שמות ע"ז הם והיו האמוריים קורים עריהם על שם עבודה זרה שלהם ובני ראובן הסבו שמם לשמות אחרים וזהו מוסבות שם נבו ובעל מעון מוסבות לשם אחר׃ ואת שבמה. בנו שבמ' והיא שבם האמורה למעלה׃ ויורש. כתרגומו ותריך שתיבת ר"ש משמשת שתי מחלוקות לשון ירושה ולשון הורשה שהוא טירוד ותירוך׃ חותיהם. כפרניהון׃ ויקרא אתהן חוות יאיר. לפי שלא היו לו בנים קראם בשמו לזכרון׃ ויקרא לה נבח. לא מפיק ה"א וראיתי ביסודו של ר' משה הדרשן לפי שלא נתקיים לה שם זה לפיכך הוא רפה שמשמע מדרשו כמו לא ותמהני מה ידרוש בשתי תיבות הדומות לה ויאמר לה בעז ל לבנות לה בית׃

חסלת ראשי המטות

ונכבשה הארץ ג' וסימ' לפני יי' ואחר תשבו. ונכבשה הארץ לפניכם. הלא יי' אלהיכם עמכם. וא' והארץ נכבשה׃ חלוצים כל ליש' מל' במ"א חלצי צבא׃ נחנו ג' ב' פתחי' וא' קמץ וסימ' בני איש אחד נחנו. נעבר חלוצים. נחנו פשענו ומרינו. ונמסר גם בסדר מקץ׃ נחנו חד מן י"א פסו' רישהון נ"ן וסופיהון נ"ן

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם אִם־יַעַבְרוּ בְנֵי־גָד וּבְנֵי־רְאוּבֵן אִתְּכֶם אֶת־הַיַּרְדֵּן כָּל־חָלוּץ לַמִּלְחָמָה לִפְנֵי יְהוָה וְנִכְבְּשָׁה הָאָרֶץ לִפְנֵיכֶם וּנְתַתֶּם לָהֶם אֶת־אֶרֶץ הַגִּלְעָד לַאֲחֻזָּה׃ וְאִם־לֹא יַעַבְרוּ חֲלוּצִים אִתְּכֶם וְנֹאחֲזוּ בְתֹכְכֶם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ וַיַּעֲנוּ בְנֵי־גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן לֵאמֹר אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־עֲבָדֶיךָ כֵּן נַעֲשֶׂה׃ נַחְנוּ נַעֲבֹר חֲלוּצִים לִפְנֵי יְהוָה אֶרֶץ כְּנָעַן וְאִתָּנוּ אֲחֻזַּת נַחֲלָתֵנוּ מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן׃ וַיִּתֵּן לָהֶם מֹשֶׁה לִבְנֵי־גָד וְלִבְנֵי רְאוּבֵן וְלַחֲצִי שֵׁבֶט מְנַשֶּׁה בֶן־יוֹסֵף אֶת־מַמְלֶכֶת סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וְאֶת־מַמְלֶכֶת עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן הָאָרֶץ לְעָרֶיהָ בִּגְבֻלֹת עָרֵי הָאָרֶץ סָבִיב׃ וַיִּבְנוּ בְנֵי־גָד אֶת־דִּיבֹן וְאֶת־עֲטָרֹת וְאֵת עֲרֹעֵר׃ וְאֶת־עַטְרֹת שׁוֹפָן וְאֶת־יַעְזֵר וְיָגְבְּהָה׃ וְאֶת־בֵּית נִמְרָה וְאֶת־בֵּית הָרָן עָרֵי מִבְצָר וְגִדְרֹת צֹאן׃ וּבְנֵי רְאוּבֵן בָּנוּ אֶת־חֶשְׁבּוֹן וְאֶת־אֶלְעָלֵא וְאֵת קִרְיָתָיִם׃ וְאֶת־נְבוֹ וְאֶת־בַּעַל מְעוֹן מוּסַבֹּת שֵׁם וְאֶת־שִׂבְמָה וַיִּקְרְאוּ בְשֵׁמֹת אֶת־שְׁמוֹת הֶעָרִים אֲשֶׁר בָּנוּ׃ וַיֵּלְכוּ בְּנֵי מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה גִּלְעָדָה וַיִּלְכְּדֻהָ וַיּוֹרֶשׁ אֶת־הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־בָּהּ׃ וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת־הַגִּלְעָד לְמָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה וַיֵּשֶׁב בָּהּ׃ וְיָאִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה הָלַךְ וַיִּלְכֹּד אֶת־חַוֺּתֵיהֶם וַיִּקְרָא אֶתְהֶן חַוֺּת יָאִיר׃ וְנֹבַח הָלַךְ וַיִּלְכֹּד אֶת־קְנָת וְאֶת־בְּנֹתֶיהָ וַיִּקְרָא לָה נֹבַח בִּשְׁמוֹ׃

ואמר משה להון אם יעברון בני גד ובני ראובן עמכון ית ירדנא כל דמזרז לקרבא קדם עמא דיי ותתכביש ארעא קדמיכון ותתנון להון ית ארעא דגלעד לאחסנא׃ ואם לא יעברון מזרזין עמכון ויחסנון ביניכון בארעא דכנען׃ ואתיבו בני גד ובני ראובן למימר ית די מליל יי לעבדך כן נעביד׃ נחנא נעיבר מזרזין קדם עמא דיי לארעא דכנען ועמנא אחידת אחסנתנא מעיברא לירדנא׃ ויהב להון משה לבני גד ולבני ראובן ולפלגות שבטא דמנשה בר יוסף ית מלכות סיחון מלכא דאימוראה וית מלכוות עוג מלכא דמתנן ארעא לקרווהא בתחומין קירוי ארעא סחור סחור׃ ובנו בני גד ית דיבן וית עטרות וית ערוער׃ וית עטרות שופן וית יעזר ויגבהה׃ וית בית נמרה וית בית הרן קירוין כריכן וחוטרין דען׃ ובני ראובן בנו ית חשבון וית אלעלא וית קריתים׃ וית נבו וית בעל מעון מקפן שמהן וית שבמה וקרוא בשמהן ית שמהת קרויא די בנו׃ ואזלו בני מכיר בר מנשה לגלעד וכבשוה ותריך ית אימוראה דיבה׃ ויהב משה ית גלעד למכיר בר מנשה ויתיב בה׃ ויאיר בר מנשה אזל וכבש ית כפרניהון וקרא יתהין כפרני יאיר׃ ונבח אזל וכבש ית קנת וית כפרנהא וקרא להא נבח בשמיה׃

ונתתם. יתנו להם והוי"ו כפ"א רפה בלשון ישמעאל כי כן משפט הלשון׃ ונאחזו בתוככם. חלק להם כבוד כי הטעם אם לא יעברו חלוצים תוליכו' עמכם בעל כרחם ונאחזו או אם יתנחמו ונאחזו בתוככם ובאת זו המלה כמשפט בעלי הה"ו כי אותיות אה"וי מתחלפים׃ ויענו בני גד. שנית חזוק׃ נחנו. הוא העיקר ואלף אנחנו נוסף ולא הזכיר עד עתה חצי שבט מנשה בעבור היותו חצי השבט׃ ואת נבו. יתכן שהוא הר נבו שם נקבר משה כאשר אפרש׃ מוסבות. אלה הערים הוסבו שמותם וכן שבמה׃ ויורש. יש אומרים כי מכיר חי היה ולפי דעתי שמלת ויורש שבה אל הגבור שהיה במשפחה׃ וטעם למכיר בן מנשה לבני מכיר כמו ויאמר יהוד' לשמעון אחיו׃ ויאיר בן מנשה. הוא ממשפחת יהודה כי כן כתו' כי חצרון לקח בת מכיר בן מנש' והוליד ממנה שגוב ושגוב הוליד את יאיר שהיו לו הערים בערי הגלעד ונקרא על שם משפחת אמו גם יש כהנים שנקראו על שם בני ברזלי הגלעדי כי כן כתוב ואין פה מקום לשאול איך לקח יאיר נחלה עם שבט אח' כי ארץ כנען היא הנחלקת ולא ארץ האמורי שהיא מעבר לירדן מזרחה כי יש אמורי בארץ כנען והוא היה התקיף מכל שבעה גוים׃ חותיהם. פירושו לפי מקומו כמו קריות׃

ב"ר מקומות ישרתו דרגא עם ב' תרכות לטפחא׃

קי"ב. נקי' יק"ב עיב"ל סימן.

פרשה

פרשה

וסי' נמסר בסדר הזריע: את ממלכת י"א פסוק' מנ"ב בחד פסוק דמין קדמא את ותנינא ואת וסימ' נמס' בסדר ויקהל: לעריה בגבלת ערי הארץ. יצב גבלת עמים חס' דחס'. אתה חצבת כל גבולות מלא דמל'. וב' גבלות כתיב חסר וי"ו קדמא וסי' ואסיר גבלות עמים. גבלות ישיגו עדר. ושאר גבולת כתיב חסר וי"ו תניין: עטרת ג' חס' בליש' וסימ' ויבנו בני גד את דיבון. ואת עטרת שופן. והעטרת תהיה לחלם דזכריה: מוסבת ב' כב וסימ' משבצת זהב. שם: וילכדה ה' ג' מלאים וב' חסרים וסימ' וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה. והאורב קם מהרה ממקומו. ויעבר יהושע וכל יש' עמו מלכיש. ויעל יהושע וכל יש' עמו מעגלונה חברונה. וילכדה מקצה שלש שנים. קדמ' וכתר חס: כל חותיהם חס' וכל הוות מל' במ"ג חס' וסי' הות לאביו בן כסיל. שקר מזין. אם חבי לא יבין הות. בתר' פליג': ויקרא לה נבח י"ד פסו' בטעמ' תרין חוטרין: פי' הטפחא כך דינה לעולם לא ישרתנה כי אם מרכא אך ב"ד מקומות ישרתנה דרגא עם ב' מרכות הנקראו תרין חוטרין וסי' ויבא לו יין וישת. למה תעשה כה. אשר לא צוה אותם. ויקרא לה נבח. הלא טוב לנו שוב מצרימה. נעלם מן המלך אשר לא הגיד לה דמלכים. וחברו דר"ה. ויחנו אלה נבח אלה. נעניתי לו בה. וינח לו אלהיו מסביב. הלא זה אוד מוצל מאש. ודי לא ידע תהודען. ויהי לב לעם לעשות. ויהי ריב ומדון ישא: לה ג' דלא מפקי' ה"א וסי' ונבח הלך וילכד את קנת. ויאמר אלי לבנות לה בית. ויאמר לה בעז:

אלה מסעי: כאשר חנו בני ישראל בערבות מואב ושבו שם חדשים עד שכבשו הערים הנזכרים ולא זזו משם כי אם אחרי מות אהרן כתב משה כל המסעים: את מוצאיהם. איך יצאו ממקום למקום על כן אחריו למסעיהם: על פי ה׳. דבק עם למסעיהם: ממחרת הפסח. פירשתיו וכן ביד רמה: ובאלהיהם עשה ה׳ שפטים. כמו ראש דגון כי כן אמר השם למשה: וישב. רמז לעבן או לישראל: פני החירות. ופי החירות מקום אחד הוא והפה בפנים: דרך שלשת ימים. פירשתיו: קברות התאוה. הוא בקדש ברנע כאשר פירשתי: ויסעו

אלה מסעי: למה נכתבו המסעות הללו להודיע חסדיו של מקום שאעפ״י שגזר עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר לא תאמר שהיו נעים ומטולטלים ממסע למסע כל ארבעים שנה ולא היתה להם מנוחה שהרי אין כאן אלא ארבעים ושתים מסעות: צא מהן י״ד שכלם היו בשנה ראשונה קודם גזירה משנסעו מרעמסס עד שבאו לרתמה שמשם נשתלחו מרגלים שנאמר ואחר נסעו העם מחצרות וגו׳ שלח לך אנשים וגו׳ וכאן הוא אומר ויסעו מחצרות ויחנו ברתמה למדת שהיא במדבר פארן ועוד הוצא משם שמנה מסעות שהיו לאחר מיתת אהרן מהר ההר עד ערבות מואב בשנת הארבעים נמצא שכל שלשים ושמנה שנה לא נסעו אלא עשרים מסעות זה מיסודו של רבי משה ורבי תנחומא דרש בו דרשה אחרת משל למלך שהיה בנו חולה והוליכו למקום רחוק לרפאותו כיון שהיו חוזרין התחיל אביו מונה כל המסעות אמר לו כאן ישננו כאן הוקרנו כאן חששת את ראשך וכו׳: ומצרים מקברים. טרודים באבלם: ויחנו ברתמה. על שם לשון הרע של מרגלים שנאמר מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים: על

ביד רמה ג׳ וסי׳ נמסר בסדר בשלח ושלח לך: מקברים ב׳ וסי׳ ומצרים מקברים את אשר הכה. מקברים את העוברים: באתם כל ליש׳ חס׳ בר מן חד ואל ימשלו בי אז איתם: צפון ל׳ מלא בתורה: מפני החירת ג׳ סביר׳ פי מפי וקרי׳ פני מפני וסי׳ ויסעו מפני החירת. ותפרש את המסך על פני הבאר. כאשר ינוס איש מפני הארי:

אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים לצבאתם ביד משה ואהרן: ויכתב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי יהוה ואלה מסעיהם למוצאיהם: ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים: ומצרים מקברים את אשר הכה יהוה בהם כל בכור ובאלהיהם עשה יהוה שפטים: ויסעו בני ישראל מרעמסס ויחנו בסכת: ויסעו מסכת ויחנו באתם אשר בקצה המדבר: ויסעו מאתם וישב על פי החירת אשר על פני בעל צפון ויחנו לפני מגדל: ויסעו מפני החירת ויעברו בתוך הים המדברה וילכו דרך שלשת ימים במדבר אתם ויחנו במרה: ויסעו ממרה ויבאו אילמה ובאילם שתים עשרה עינת מים ושבעים תמרים ויחנו שם: ויסעו מאילם ויחנו על ים סוף: ויסעו מים סוף ויחנו במדבר סין: ויסעו ממדבר סין ויחנו בדפקה: ויסעו מדפקה ויחנו באלוש: ויסעו מאלוש ויחנו ברפידם ולא היה שם מים לעם לשתות: ויסעו מרפידם ויחנו במדבר סיני: ויסעו ממדבר סיני ויחנו בקברת התאוה: ויסעו מקברת התאוה ויחנו בחצרת: ויסעו מחצרת ויחנו ברתמה: ויסעו מרתמה ויחנו ברמן פרץ: ויסעו מרמן פרץ ויחנו בלבנה: ויסעו מלבנה ויחנו ברסה: ויסעו מרסה ויחנו בקהלתה: ויסעו מקהלתה ויחנו בהר שפר: ויסעו מהר שפר ויחנו בחרדה: ויסעו מחרדה ויחנו במקהלת: ויסעו ממקהלת ויחנו בתחת: ויסעו מתחת ויחנו בתרח: ויסעו מתרח ויחנו במתקה: ויסעו ממתקה

אילין מטלני בני ישראל די נפקו מארעא דמצרים לחיליהון בידא דמשה ואהרן: וכתב משה ית מפקנהון למטלניהון על מימרא דיי ואילין מטלניהון לספקניהון: ונטלו מרעמסס בירחא קדמאה בחמשא עסרא יומא לירחא קדמאה מבתר פסחא נפקו בני ישראל בריש גלי לעיני כל מצרים: ומצראי מקברין ית די קטל יי בהון כל בוכרא ובטעותהון עבד יי דינין: ונטלו בני ישראל מרעמסס ושרו בסכות: ונטלו מסכות ושרו באיתם די בסטר מדברא: ונטלו מאיתם ותב על פום חירתא די קדם בעל צפון ושרו קדם מגדול: ונטלו מן פום חירתא ועברו בגו ימא למדברא ואזלו מהלך תלתא יומין במדברא דאיתם ושרו במרה: ונטלו ממרה ואתו לאילים ובאילים תרי עסר מבועין דמיין ושבעין דיקלין ושרו תמן: ונטלו מאילים ושרו על ימא דסוף: ונטלו מימא דסוף ושרו במדברא דסין: ונטלו ממדברא דסין ושרו בדפקה: ונטלו מדפקה ושרו באלוש: ונטלו מאלוש ושרו ברפידם ולא הוו תמן מיא לעמא למשתי: ונטלו מרפידם ושרו במדברא דסיני: ונטלו ממדברא דסיני ושרו בקברי דמשאלי: ונטלו מקברי דמשאלי ושרו בחצרות: ונטלו מחצרות ושרו ברתמה: ונטלו מרתמה ושרו ברמון פרץ: ונטלו מרמון פרץ ושרו בלבנה: ונטלו מלבנה ושרו ברסה: ונטלו מרסה ושרו בקהלתא: ונטלו מקהלתא ושרו בהר שפר: ונטלו מהר שפר ושרו בחרדה: ונטלו מחרדה ושרו במקהלות: ונטלו ממקהלות ושרו בתחת: ונטלו מתחת ושרו בתרח: ונטלו מתרח ושרו במתקה: ונטלו ממתקה

מסרה

אילמה ב׳ כתי׳ בן ב׳ יוד בתר אלף וסי׳ ויבאו אילמה. ויסעו ממרה: המדברה י״ג וסי׳ נמסר בסד׳ אחרי מות: חצרת ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ מן הבתים מן החצר׳ ומן השדת. ויחנו בחצרת. ויסעו מחצרת ולבן וחצרת ודי זהב: ברמן ט׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסד׳ תצוה: במקהלו׳ ב׳ וכתרי ליש׳ וסי׳ ויסעו מחרדה ויחנו במקהלות. במקהלות ברכו אלהים:

על פי ה׳. מלמד שמת בנשיקה: וישמע הכנעני. כאן למדך שמיתת אהרן היא השמועה שנסתלקו ענני כבוד וכסבור שנתנה רשות להלחם בישראל לפיכך חזר וכתבה: בעיי העברים. לשון חרבות וגלים כמו לעי השדה ממו את ירושלם לעיים: מבית הישימות עד אבל השטים. כאן למדך שעור מחנה ישראל שנים עשר מיל דאמר רבה בר בר חנה לדידי חזי ליה הוה אתרא כו׳: אבל השטים. מישור של שטים אבל שמו: כי אתם עוברים את הירדן וגו׳. והורשתם וגו׳. והלא כמה פעמי׳ הוזהרו על כך אלא כך אמר להם משה כשאתם עוברי׳ בירדן ביבשה על מנת כן תעברו ואם לאו מים באין ושוטפין אתכם וכן מצינו שאמר להם יהושע בעודם בירדן: והורשתם. וגרשתם: משכיותם. כתרגומו בית סגדתהון על שם שהיו מסככין את הקרקע ברצפת אבני׳ של שיש להשתחוות עליהם בפישוט ידים ורגלים כדכתיב ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה: מסכותם. כתרגומו מתכתהון: והורשתם את הארץ. והורשתם אותה מיושביה ואז וישבתם בה תוכלו להתקיים בה ואם לאו לא תוכלו להתקיים בה:

ויסעו מקדם. שם עיר. וטעם וישמע הכנעני כי נלחם עם ישראל בהיותם בהר ההר: בצלמונה ובפונן. פירשתים: ועלמון דבלתימה. שם כלל למסעים רבי׳ כאשר בפרשת זאת חקת התורה: מבית הישימות. הוא הבית הנסמך על פני הישימון אז צוה השם להזהיר ישראל כי הם קרובים לעבוד: משכיותם. כמו אבן משכית: במותם. מקומות גבוהים כמו במותי ארץ: והתנחלתם

הארבעים ג׳ וסימ׳ לא אעשה בעבור הארבעים. ויעל אהרן הכהן. בשנת הארבעים למלכות דוד. ונמסר גם בסדר וירא: לצאת ג׳ וסימ׳ בחדש. ויעל אהרן הכהן. ויהי בשמנים שנה. ונמסר גם בסדר וישמע יתרו: במתו ג׳ חס׳ וסימ׳ ואהרן בן שלש ועשרים. ומשה בן מאה ועשרים. מצורע עד יום מתו דמלכים:

ויחנו בחשמנה: ויסעו מחשמנה ויחנו במסרות: ויסעו ממסרות ויחנו בבני יעקן: ויסעו מבני יעקן ויחנו בחר הגדגד: ויסעו מחר הגדגד ויחנו ביטבתה: ויסעו מיטבתה ויחנו בעברנה: ויסעו מעברנה ויחנו בעצין גבר: ויסעו מעצין גבר ויחנו במדבר צן הוא קדש: ויסעו מקדש ויחנו בהר ההר בקצה ארץ אדום: ויעל אהרן הכהן אל הר ההר על פי יהוה וימת שם בשנת הארבעים לצאת בני ישראל מארץ מצרים בחדש החמישי באחד לחדש: ואהרן בן שלש ועשרים ומאת שנה במתו בהר ההר: ס

וישמע הכנעני מלך ערד והוא ישב בנגב בארץ כנען בבא בני ישראל: ויסעו מהר ההר ויחנו בצלמנה: ויסעו מצלמנה ויחנו בפונן: ויסעו מפונן ויחנו באבת: ויסעו מאבת ויחנו בעיי העברים בגבול מואב: ויסעו מעיים ויחנו בדיבן גד: ויסעו מדיבן גד ויחנו בעלמן דבלתימה: ויסעו מעלמן דבלתימה ויחנו בהרי העברים לפני נבו: ויסעו מהרי העברים ויחנו בערבת מואב על ירדן ירחו: ויחנו על הירדן מבית הישמת עד אבל השטים בערבת מואב: ס

וידבר יהוה אל משה בערבת מואב על ירדן ירחו לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם כי אתם עברים את הירדן אל ארץ כנען: והורשתם את כל ישבי הארץ מפניכם ואבדתם את כל משכיתם ואת כל צלמי מסכתם תאבדו ואת כל במותם תשמידו: והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אתה:

ושרו בחשמונה: ונטלו מחשמונה ושרו במוסרות: ונטלו ממוסרות ושרו בבני יעקן: ונטלו מבני יעקן ושרו בהר הגדגד: ונטלו מהר הגדגד ושרו ביטבתא: ונטלו מיטבתא ושרו בעברונה: ונטלו מעברונה ושרו בעציון גבר: ונטלו מעציון גבר ושרו במדברא דצן היא רקם: ונטלו מרקם ושרו בהור טורא בסייפי ארעא דאדום: וסליק אהרן כהנא להור טורא על מימרא דיי ומית תמן בשנת ארבעין למיפק בני ישראל מארעא דמצרים בירחא חמישאה בחד לירחא: ואהרן בר מאה ועסרין ותלת שנין כד מית בהור טורא:

ושמע כנענאה מלכא דערד והוא יתיב בדרומא בארעא דכנען במיתי בני ישראל: ונטלו מהור טורא ושרו בצלמונה: ונטלו מצלמונה ושרו בפונון: ונטלו מפונון ושרו באבות: ונטלו מאבות ושרו במגיזת עבראי בתחום מואב: ונטלו ממגיזתא ושרו בדיבון גד: ונטלו מדיבון גד ושרו בעלמון דבלתימה: ונטלו מעלמון דבלתימה ושרו בטורי דעבראי דקדם נבו: ונטלו מטורי דעבראי ושרו במישריא דמואב על ירדנא דיריחו: ושרו על ירדנא מבית ישימות עד מישר שיטין במישריא דמואב:

ומליל יי עם משה במישריא דמואב על ירדנא דיריחו למימר: מליל עם בני ישראל ותימר להון ארי אתון עברין ית ירדנא לארעא דכנען: ותתרכון ית כל יתבי ארעא מן קדמיכון ותיבדון ית כל בית סיגדתהון וית כל צלמי מתכתהון תיבדון וית כל במתהון תשיצון: ותתרכון ית יתבי ארעא ותתבון בה ארי לכון יהבית ית ארעא למירת יתה:

אבת מאבת ז׳ חס׳ וסימ׳ אל הפנו אל האבת. והנפש אשר תפנה אל האבת. ויחנו ויסעו דזא׳ חקת. ויחנו ויסעו דאלה מסעי: בעלמן ל׳. מעלמן ל׳: בערב׳ כל אורית׳ חס׳ בר מן חד דעלם וירא בלק: הישמת ג׳ חלוקי׳ אורית׳ הישמת ד׳ כתיב בן יהוש׳ הישמות כתיב. יחזקאל הישימות כתיב: וידבר יי׳ ו׳ בטעמ׳ תביר וסימ׳ אני יי׳ דבר אל פרעה. זאת החיה אשר תאכלו. וידבר יי׳ אליכם מתוך האש. צו את בני ישראל. כי אתם עברים. אל מנשה ואל עמו. ביד עבדיו הנביא׳. ונמסר גם בסדר וארא: והורשתם ב׳ ומלאים וסי׳ את כל יושבי האר׳ את הארץ וישבתם בה:

אל אשר יצא לו שמה: מקרא קצר הוא זה אל מקום אשר יצא לו שמה הגורל לו יהיה: למטות אבותיכם. לפי חשבון יוצאי מצרים. דבר אחר בשנים עשר גבולין כמנין השבטים: והיה אשר תותירו מהם. יהיו לכם לרעה: לשכים בעיניכם. ליתדות המנקרות עיניכם תרגום של יתדות סיכיא: ולצנינים. פותרים בו הפותרי' לשון מסוכת קוצי' הסוככ' אתכם לסגור ולכלוא אתכם מאין יוצא ובא: וצררו אתכם. כתרגו': זאת הארץ אשר תפל לכם וגו'. לפי שהרבה מצות נוהגו' בארץ ואין נוהגו' בחוצה לארץ הוצרך לכתוב מצרני גבולי רוחותיה סביב לומ' לך מן הגבולי' ולפנים המצות נוהגו': תפל לכם. על שם שנתחלקה בגורל נקראת חלוקה לשון נפילה ומדרש אגדה אומ' על ידי שהפיל הקב"ה שריהם של שבעה אומות מן השמים וכפתן לפני משה אמ' לו ראה אין בהם עוד כח: והיה לכם פאת נגב. רוח דרומית אשר מן המזרח למערב: ממדבר צן. אשר אצל אדום מתחיל מקצוע דרומית מזרחית של ארץ תשעת המטות כיצד שלש ארצות יושבות בדרומה של ארץ ישראל זו אצל זו קצת ארץ מצרים וארץ אדום כולה וארץ מואב כולה. ארץ מצרים במקצוע דרומית מערבית שנ' בפרשה זו מעצמון נחלה מצרים והיו תוצאותיו הימה ונחל מצרים היה מהלך על פני כל ארץ מצרים שנאמר מן השיחור אשר על פני מצרים ומפסיק בין ארץ מצרי' לארץ ישראל וארץ אדום אצלה לצד המזרח וארץ מואב אצל ארץ אדום בסוף הדרום למזרח וכשיצאו ישראל ממצרים אם רצה המקום לקרב את כניסתם לארץ היה מעבירם את הפלשתים לצד צפון ובאין לארץ ישר' ולא עשה כן וזהו שנאמר ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים שהם יושבים על הים במערבה של ארץ כנען כענין שנאמר בפלשתים יושבי חבל הים גוי כרתים ולא נחם אותו הדרך אלא הסיבן והוציאם דרך המדבר והוא שקראו יחזקאל מדבר העמים לפי שהיו כמה אומות יושבים בצדו והולכין אצל דרומה מן המערב כלפי מזרח תמיד עד שבאו לדרומה של ארץ אדום ובקשו ממלך אדום שיניחם לעבור דרך ארצם ולהכנס לארץ דרך רחבה ולא רצה והוצרכו לסבוב את כל דרומה של אדום עד בואם לדרומה של ארץ מואב שנאמר וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה והלכו כל דרומ' של מואב עד סופו ומשם הפכו פניהם לצפון עד שסבבו כל מצר מזרחי שלה לרחבה וכשכלו את מזרחה מצאו את ארץ סיחון ועוג שהיו יושבין במזרחה של ארץ כנען והירדן מפסיק ביניהם וזהו שנאמר ביפתח וילך במדבר ויסב את ארץ אדום ואת ארץ מואב ויבא ממזרח שמש לארץ מואב וכבשו את ארץ סיחון ועוג שהיה בצפונה של ארץ מואב וקרבו עד הירדן והוא כנגד מקצוע צפונה מערבה של ארץ מואב נמצא שארץ כנען שבעבר הירדן למערב היא מקצוע דרומית מזרחית שלה אצל אדום: ונסב לכם הגבול. מנגב למעלה עקרבים. כל מקום שנאמר ונסב או ויצא מלמד שלא היה המצר שוה אלא הולך ויוצא לחוץ יוצא המצר ועוקם לצד צפונו של עולם באלכסון למערב ועובר המצר בדרומה של מעלה עקרבים נמצא מעלה עקרבי' לפנים מן המצר: ועבר צנה. אל צין כמו מצרימה: והיו תוצאותיו. קצותיו: מנגב לקדש ברנע. לדרומה של קדש ברנע: ויצא חצר אדר. מתפשט המצר ומרחיב לצד צפון ונמשך עוד באלכסון למערב ובא לו לחצר אדר ומשם לעצמון ומשם לנחל מצרים ולשון ונסב האמור כאן לפי שכתב ויצא חצר אדר שהתחיל להרחיב משעבר את קדש ברנע ורוחב אותה רצועה שבלטה לצד צפון היתה מקדש עד עצמון ומשם והלאה נתקצר המצר ונסב לצד הדרום ובא לו לנחל מצרים ומשם לצד המערב אל הים שהוא מצר מערבה של כל ארץ ישראל נמצא שנחל מצרים במקצוע מערבית דרומית: והיו תוצאותיו הימה. אל מצר המערב שאין עוד גבול נגב מאריך לצד המערב משם והלאה: וגבול ים. ומצר מערבי מהו: והיה לכם הים הגדול. למצר וגבול הנסין שבתוך הים אף הם מן הגבול והם איים שקורין איסולש: גבול צפון. מצר צפון: מן הים הגדול תתאו לכם להר ההר. שהוא במקצוע צפונית מערבית וראשו משפיע ונכנס לתוך הים ויש מרוחב הים לפנים הימנו וחוצה הימנו: תתאו. תשפעו לכם לנטות מתעבר' לצפו' אל הר ההר. תתאו. לשון סיבה כמו אל תא הרצי' ותאי השער היציע שקורין אפנדי"ץ שהוא מוסב ומשופע: מהר ההר. תסבו ותלכו אל מצר הצפון לצד המזרח ותפגעו בלבא חמת זו אנטוכיא: תוצאות הגבול. סופי הגבול כל מקום שנאמר תוצאות הגבול או המצר כלה שם לגמרי ואינו עובר להלן כלל או משם מתפשט ומרחיב ויוצא לאחוריו להמשך להלן באלכסון יותר מן הרוחב הראשון ולענין רוחב המדה הראשון קרוי תוצאות שמשם כלה אותה מדה: והיו תוצאותיו חצר עינן. הוא היה סוף המצר הצפוני ונמצאת חצר עינן במקצוע צפונית מזרחית ומשם והתאויתם לכם אל מצר המזרחי:

והתנחלתם ב' אותם לבניכם. את הארץ בגורל: אל אשר ה' וסימ' ועתה לך נחה את העם. והתנחלתם את הארץ בגורל למשפחתיכם. ואיש אל עבר פניו קר'. כבאם הכהנים. ותאמר רות אל תפגעי בי. ונמסר גם בסדר כי תשא: את ישבי ב' בתורה וסימ' וגרשתמו. ואם לא תורישו: אבתיכם כל אוריתא כתיב כן במ"ב ואמרתי לה' אלהי אבותיכם כתיב מ'ל דמ'ל. יי' אלהי אבותכם יוסף עליכם כן כתיב ושארא. א אבתיב כתי': תפל כלם חס' בקרי' בב"ח מ'ל וסימ' במסר' רבת': לגבלתיה ד' וסימ' זאת הארץ אשר תפל. וירד הגבול הירדנה. והירדן יגבל אתו. ויכלו לנחל את הארץ. אוריתא לגבלתיה כתיב חס' וי"ו קדמה ותניין יהוש' לגבולתיה חס' וי"ו דבתר למ"ד: ו' כתיב והיה וקרינן והיו וסימ' עקרבים דוידבר. נחל מצרים דיהודה. דועבר עצמונה. בית און. בית חורון. בית חגלה: תצאתיו כל אוריתא תוצאתיו כתיב. אל גבול היפלט תצאתו כת'. אל כתף ב' חגלה תצאותיו כתיב. ושארא תצאתיו כתיב ולענין הוצאות כתיב תצאות: תוצאת ג' כתיב כן וסימ' מהר ההר תתאו. ואלה תוצאת העיר. וירד הגבול. תוצאות חיים ל'מ'ל דמ'ל. ושארא כלהון תצאות כתיב: הגבל ט' חס' בליש' וסימ' נמסר בסדר חקת התורה:

אבן עזרא

והתנחלתם. כמו והתאויתם והפעול הארץ. וטעם להזכיר לרב תרבו לרבק אחריו ואם לא תורישו: לשכים. קוצי' חדים מגזרת השך משוכתו הכני סך את דרכך בסירים: ולצנינים. פירושו לפי מקומו כמו ולשוטט בצדכם שהם מכות בשוט או קוצים חדים כמו צנים פחים והנה עוד פי' להם גבול נחלתם שהם חייבים להוריש משם יושב הארץ: אל הארץ כנען. כמו והכבואה עודד הנביא הנבואה נבואת עודד הנביא והטעם אל הארץ ארץ כנען: על ידי אדום. מקום כמו על יד הירדן: נחלה מצרים. אל נחל מצרים ואיננו היאור: הים הגדול. הספרדי הטעם גבול מערב נחלתכם והיה הים הגדול והוא הגבול בעצמו. ואלף

והתנחלתם את הארץ בגורל למשפחתיכם לרב תרבו את נחלתו ולמעט תמעיט את נחלתו אל אשר יצא לו שמה הגורל לו יהיה למטות אבתיכם תתנחלו: ואם לא תורישו את ישבי הארץ מפניכם והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם ולצנינם בצדיכם וצררו אתכם על הארץ אשר אתם ישבים בה: והיה כאשר דמיתי לעשות להם אעשה לכם: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: צו את בני ישראל ואמרת אלהם כי אתם באים אל הארץ כנען זאת הארץ אשר תפל לכם בנחלה ארץ כנען לגבלתיה: והיה לכם פאת נגב ממדבר צן על ידי אדום והיה לכם גבול נגב מקצה ים המלח קדמה: ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים ועבר צנה והיה תוצאתיו מנגב לקדש ברנע ויצא חצר אדר ועבר עצמנה: ונסב הגבול מעצמון נחלה מצרים והיו תוצאתיו הימה: וגבול ים והיה לכם הים הגדול וגבול זה יהיה לכם גבול ים: וזה יהיה לכם גבול צפון מן הים הגדל תתאו לכם הר ההר: מהר ההר תתאו לבא חמת והיו תוצאת הגבל צדדה: ויצא הגבל זפרנה והיו תוצאתיו חצר עינן זה יהיה לכם גבול צפון:

ותחסנון ית ארעא בעדבא לזרעיתכון לסגיאי תסגון ית אחסנתהון ולזעירי תזעירון ית אחסנתיה לדיפוק ליה תמן עדבא דיליה יהי לשבטי אבהתכון תתחסנון: ואם לא תתרכון ית יתבי ארעא מן קדמיכון ויהי דתשארון מנהון לסיען נטלן זיין לקיבליכון ולמשריין מקפן לכון ויעיקון לכון על ארעא די אתון יתבין בה: ויהי כמא די חשיבית למעבד להון אעביד לכון: ומליל יי עם משה למימר: פקיד ית בני ישראל ותימר להון ארי אתון עלין לארעא דכנען דא ארעא די תתפלג לכון באחסנא ארעא דכנען לתחומהא: ויהי לכון רוח דרומא ממדברא דצן על תחומי אדום ויהי לכון תחום דרומא מסיפי ימא דמלחא קידומא: ויסחר לכון תחומא מדרומא למסקנא דעקרבים ויעיבר לצין ויהון מפקנוהי מדרום לרקם גיאה ויפוק לחצר אדר ויעיבר לעצמון: ויסחר תחומא מעצמון לנחלא דמצרים ויהון מפקנוהי למערבא: ותחום מערבא ויהי לכון ימא רבא ותחום דין יהי לכון תחום מערבא: ודין יהי לכון תחום צפונא מן ימא רבא תכוונון לכון הור טורא: מהור טורא תכוונון למטי חמת ויהון מפקנוהי דתחומא לצדד: ויפוק תחומא לזפרון ויהון מפקנוהי לחצר עינן דין יהי לכון תחום ציפונא:

והתאויתם

והתאויתם. לשון סיבה ונטייה כמו תתאו: שפמה. במדבר המזרחי ומשם הרבלה: מקדם לעין. שם מקום והמדבר הולך במזרחו כמבא העין לפנים מן המדבר ומארץ ישראל הוא: וירד הגבול. כל שהגבול הולך מצפון לדרום הוא יורד והולך: ומחה על כתף ים כנרת קדמה. שהוא ים כנרת תוך לגבול במערב והגבול במזרח ים כנרת ומשם ירד אל הירדן והירדן מושך ובא מן הצפון לדרום באלכסון נוטה לצד מזרח ומתקרב לצד ארץ כנען כנגד ים כנרת ומושך לצד מזרחה של ארץ ישראל כנגד כנרת עד שנופל בים המלח ומשם כלה הגבול בתוצאותיו אל ים המלח שממנו התחלת מצר מקצוע דרומית מזרחית הרי סובבת אותה לארבע רוחותיה: קדמה מזרחה. אל פני השולים שהם במזרח

ומחה ד׳ וסי׳ נמסר בסדר נשא: על כתף ה׳ וסי׳ וירד הגבל משפם ויתן את המכונות ב׳ בו. משא בהמות נגב. ויביאני במבוא אשר על צפונה. הירדנה ד׳ וסי׳ וירד הגבול. ויבא גדעון. ויאמר אליהו אל אלישע. וילך אתם ויבאו הירדנה: כי לקחו ה׳ ר״פ בטעמא מונח לפני גריש בתו׳ וסימ׳ נמסר בסדר משפטים:	

אבן עזרא

ושא׳ והתאוית תחת וי״ו והתאוית תיו ואלה הם שני בנינים: והתאוית. כמו עד תאות גבעות עולם: ומחה. כאשר אמרו קדמונינו תבירתא מגזר ימחאו כף: שני המטות. פעם שנית לבאר מקום נחלתם: ינחלו. פעל יוצא לשנים פעולים וכן ונחלתינו על דעת המדקדקים: אלעזר. ראשונה כי על פיו יצא יהושע. גם הוא בן אהרן: ולא הזכיר נשיא לבני ראובן וגד כי כבר לקחו חלקם והמפרשים אמרו כי החל מיהוד׳ כאשר יצא הגורל בתחילה רק יש טענה גדולה עליה׳ אף על פי שהפירוש נכון יהיה נראה לפי דעתינו: פדהאל. אם נעלם הה״א הם שתי מלות מורות בטעם כי הה״א אוכנה מהאותיות המשך: ומגרש. דרוש: הרבה

ותכוונון לכון לתחום קידומא מחצר עינן לשפם: ויחות תחומא משפם לריבלה ממדנח לעין ויחות תחומא וימטי על כיף ים גינסר קידומא: ויחות תחומא לירדנא ויהון מפקנוהי לימא דמילחא דא תהי לכון ארעא לתחומהא חזור חזור: ופקיד משה ית בני ישראל למימר דא ארעא די תחסנון יתה בעדבא די פקיד יי למיתן לתשעת שבטין ופלגות שבטא: ארי קבילו שבטא דבני ראובן לבית אבהתהון ושבטא דבני גד לבית אבהתהון ופלגות שבטא דמנשה קבילו אחסנתהון: תרין שבטין ופלגות שבטא קבילו אחסנתהון מעברא לירדנא דירחו קידומא מדינחא: ומליל יי עם משה למימר: אלין שמהת גבריא די יחסנון לכון ית ארעא אלעזר כהנא ויהושע בר נון: ורבא חד רבא חד משבטא תסבון לאחסנא ית ארעא: ואילין שמהת גובריא לשבטא דיהודה כלב בר יפנה: ולשבטא דבני שמעון שמואל בר עמיהוד: לשבטא דבנימן אלידד בר כסלון: ולשבטא דבני דן רבא בקי בר יגלי: לבני יוסף לשבטא דבני מנשה רבא חניאל בר אפוד: ולשבטא דבני אפרים רבא קמואל בר שפטן: ולשבטא דבני זבולן רבא אליצפן בר פרנך: ולשבטא דבני יששכר רבא פלטיאל בר עזן: ולשבטא דבני אשר רבא אחיהוד בר שלומי: ולשבטא דבני נפתלי רבא פדהאל בר עמיהוד: אילין די פקיד יי לאחסנא ית בני ישראל בארעא דכנען:

ומליל יי עם משה במישריא דמואב על ירדנא דירחו למימר: פקיד ית בני ישראל ויתנון לליואי מאחסנת אחודתהון קירוין למיתב ורוח לקרויא סחרניהון תתנון לליואי: ויהון קירויא להון למיתב ורוחיהון יהון לבעירהון ולקניניהון

והתאויתם לכם לגבול קדמה מחצר עינן שפמה: וירד הגבל משפם הרבלה מקדם לעין וירד הגבל ומחה על כתף ים כנרת קדמה: וירד הגבול הירדנה והיו תוצאתיו ים המלח זאת תהיה לכם הארץ לגבלתיה סביב: ויצו משה את בני ישראל לאמר זאת הארץ אשר תתנחלו אתה בגורל אשר צוה יהוה לתת לתשעת המטות וחצי המטה: כי לקחו מטה בני הראובני לבית אבתם ומטה בני הגדי לבית אבתם וחצי מטה מנשה לקחו נחלתם: שני המטות וחצי המטה לקחו נחלתם מעבר לירדן ירחו קדמה מזרחה:

פ וידבר יהוה אל משה לאמר: אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ אלעזר הכהן ויהושע בן נון: ונשיא אחד נשיא אחד ממטה תקחו לנחל את הארץ: ואלה שמות האנשים למטה יהודה כלב בן יפנה: ולמטה בני שמעון שמואל בן עמיהוד: למטה בנימן אלידד בן כסלון: ולמטה בני דן נשיא בקי בן יגלי: לבני יוסף למטה בני מנשה נשיא חניאל בן אפד: ולמטה בני אפרים נשיא קמואל בן שפטן: ולמטה בני זבולן נשיא אליצפן בן פרנך: ולמטה בני יששכר נשיא פלטיאל בן עזן: ולמטה בני אשר נשיא אחיהוד בן שלמי: ולמטה בני נפתלי נשיא פדהאל בן עמיהוד: אלה אשר צוה יהוה לנחל את בני ישראל בארץ כנען: פ

לה וידבר יהוה אל משה בערבת מואב על ירדן ירחו לאמר: צו את בני ישראל ונתנו ללוים מנחלת אחזתם ערים לשבת ומגרש לערים סביבתיהם תתנו ללוים: והיו הערים להם לשבת ומגרשיהם יהיו לבהמתם ולרכשם

ט׳ חס׳ בליש׳ · כל אורייתא ב״כ · ג׳ מל׳ בסנטים · ה׳ מלאריכין בריש תיבותא · ג׳ מל׳ בסנטים · ה׳ ר״פ · ל׳ · ב׳ ותם׳ ו׳ בתורה · ל׳ בתורה · ל׳ שום נבר

רוח מזרחית קרויה פנים ומערבית קרויה אחור לפיכך דרום לימין וצפון לשמאל: אשר ינחלו לכם. בשבילכם כל נשיא ונשיא אפטרופוס לשבטו ומחלק נחלת השבט למשפחות ולגברים ובורר לכל אחד ואחד חלק הגון ומה שהם עושים יהיה עשוי כאילו עשאום שלוחים ולא יתכן לפרש לכם זה ככל לכם שבמקרא שאם כן היה לו לכתוב ינחילו לכם ינחלו משמע שהם נוחלים לכם בשבילכם ומקומכם כמו יי ילחם לכם: לנחל את הארץ. שהוא נוחל ומחלק אותה במקומכם: לנחל את בני ישראל. שהם ינחילו אותה לכם למחלקותיה: ומגרש. ריוח מקום חלק חוץ לעיר סביב להיות לנוי לעיר ואין רשאין לבנות שם בית ולא לנטוע כרם ולא לזרוע זריעה: ולכל

כנען ג׳ קמץ כנען · וכי סימן יהוד׳ כנען ויקף ויקר ולאת׳ בני שמעון ·

נשיא בלשינא׳ נשיא ב׳ מג׳ חסרים יהודה שמעון בנימן ·

ולמטה בני בלשינא׳ למטה בני ולמטה בני ב׳ חג׳ חסרים בני יהודה בנימן ·

צו את קדמאה צו את בני ישראל׳ ואחרת צו כבני גרשון וחרין בדמהי׳ וסי׳ מתנה בזריקה ·

ומגרשיהם כל אורייתא כתי׳ כן ב׳ מא׳ תתנו · וכל יהושע דכותיהון בחד ומגרשיהם בני יוסף שני חמות ·

לבית אבתם כל אוריתא אבתם חס׳ ב״ב מ״ל וסימ׳ אלה קריאי העדה · ואת שם אהרן הכתב על מטה · וכל נביאים וכתובים דכות׳ מ״ל בב״ה חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר במדבר: אלה שמות ה׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בריש סדר שמות בריש סיפרא: כל ענינא ולמטה במ״ג למטה וסימ׳ יהוד׳ בנימן מנשה יב״ם סימן: למטה יהודה ב׳ בעני׳ בטעם׳ יהודה · בנימן: כל ענינא ולמטה בני במ״ב חס׳ בני וסימ׳ יב יהודה · בנימן: וידבר יי׳ אל משה דלא נסיב לאמר ט׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא:

לכל חייתם. לכל צרכיהם: אלף אמה סביב. ואחריו הוא אומר אלפים אמה הא כיצד אלפים הוא נותן להם סביבותיהם מהם אלף הפנימיים למגרש והחיצונים לשדות וכרמים: והקריתם. אין הקרייה אלא לשון הזמנה וכן הוא אומר כי הקרה יי' אלהיך לפניך: מגואל. מפני גואל הדם קרוב לנרצח: שש ערי מקלט. מגיד שאף על פי שהבדיל משה בחייו שלש ערים בעבר הירדן לא היו קולטות עד שנבחרו שלש שנתן יהושע בארץ כנען: את שלש הערים וגו'. אף על פי שבארץ כנען תשעה שבטים וכאן אינן אלא שנים וחצי השוה מנין ערי מקלט שלהם משום דבגלעד נפישי רוצחים דכתיב גלעד קרית פועלי און עקובה מדם: ואם בכלי ברזל הכהו. אין זה מדבר בהורג בשוגג שאת בהורג במזיד ובא ללמד שההורג בכל דבר צריך שיהא בו שיעור כדי להמית שנאמר בכולם אשר ימות בו דמתרגמינן דיהא כמיסת דימות ביה חוץ מן הברזל שבלוי וידוע לפני הקדוש ברוך הוא שהברזל ממית בכל שהוא אפילו מחט לפי' לא נתנה בו תורה שיעור לכתוב בו אשר ימות בו ואת בהורג במזיד הכתוב מדבר הרי הוא אומר למטה או בכל אבן אשר ימות בה בלא ראותו ולמד על האמורים למעלה שבהורג במזיד הכתוב מדבר: באבן יד. שיש בה מלא יד: אשר ימות בה. שיש בה שיעור להמית כתרגומו לפי שנאמר והכה איש את רעהו באבן ולא נתן בה שיעור יכול כל שהוא לכך נאמר אשר ימות בה: או בכלי עץ יד. לפי שנאמר וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט יכול כל שהוא לכך נאמר בעץ אשר ימות בו שיהא בו כדי להמית: בפגעו בו. אפילו בתוך ערי מקלט: בצדיה

ואם
כל ואם דעכין במקף לאחר ואם באבן יד:

ימות בו
קדמאה חסר ימות בה ודין חסר ימות בו וכו' חסר בא בו

או
כל או דעכין בלא מקף בתר או השליך עליו וחבירו:

ומדתם ו' פסוק' בטעם פזר גדול וגלגל וסי' בכמ' רבתא: ומדתם ב' חס' בליש' וסי' ומדתם מחוץ לעיר. ומדתי את פעלתם: בתוך ה' וסי' נמסר בסדר לך לך: ערי המקלט ד' וסי' ואת הערים אשר תתנו ללוים. דבר אל בני ישראל ד'יהושע. ויתנו להם את ערי המקלט דד"ה. ולבני אהרן נתנו את ערי דד"ה. ושאר אורית' ערי

ולכל חיתם: ומגרשי הערים אשר תתנו ללוים מקיר העיר וחוצה אלף אמה סביב: ומדתם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה ואת פאת נגב אלפים באמה ואת פאת ים אלפים באמה ואת פאת צפון אלפים באמה והעיר בתוך זה יהיה להם מגרשי הערים: ואת הערים אשר תתנו ללוים את שש ערי המקלט אשר תתנו לנס שמה הרצח ועליהם תתנו ארבעים ושתים עיר: כל הערים אשר תתנו ללוים ארבעים ושמנה עיר אתהן ואת מגרשיהן: והערים אשר תתנו מאחזת בני ישראל מאת הרב תרבו ומאת המעט תמעיטו איש כפי נחלתו אשר ינחלו יתן מעריו ללוים: פ

וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם כי אתם עברים את הירדן ארצה כנען: והקריתם לכם ערים ערי מקלט תהיינה לכם ונס שמה רצח מכה נפש בשגגה: והיו לכם הערים למקלט מגאל ולא ימות הרצח עד עמדו לפני העדה למשפט: והערים אשר תתנו שש ערי מקלט תהיינה לכם: את שלש הערים תתנו מעבר לירדן ואת שלש הערים תתנו בארץ כנען ערי מקלט תהיינה: לבני ישראל ולגר ולתושב בתוכם תהיינה שש הערים האלה למקלט לנוס שמה כל מכה נפש בשגגה: ואם בכלי ברזל הכהו וימת רצח הוא מות יומת הרצח: ואם באבן יד אשר ימות בה הכהו וימת רצח הוא מות יומת הרצח: או בכלי עץ יד אשר ימות בו הכהו וימת רצח הוא מות יומת הרצח: גאל הדם הוא ימית את הרצח בפגעו בו הוא ימתנו: ואם בשנאה יהדפנו או השליך עליו

ולכל חיותהון: ורוחי קרויא די תתנון לליואי מכותל קרתא ולברא אלף אמין סחור סחור: ותמשחון מברא לקרתא ית רוח קידומא תרין אלפין אמין וית רוח דרומא תרין אלפין אמין וית רוח מערבא תרין אלפין אמין וית רוח ציפונא תרין אלפין אמין וקרתא במציעא דין יהי להון רווחי קירויא: וית קירויא די תתנון לליואי ית שית קירוי שיזבותא די תתנון למיערק תמן קטולא ועליהון תתנון ארבעין ותרתין קירוין: כל קירויא די תתנון לליואי ארבעין ותמני קירוין יתהן וית רוחיהן: וקירויא די תתנון מאחודת בני ישראל מן סגיאי תסגון ומן זעירי תזערון גבר כפום אחסנתיה די יחסנון יתן מקירוהי לליואי:

ומליל יי עם משה למימר: מליל עם בני ישראל ותימר להון ארי אתון עברין ית ירדנא לארעא דכנען: ותזמנון לכון קירוין קרוי שיזבותא יהוין לכון ויערוק תמן קטולא דיקטול נפשא בשלו: ויהוין לכון קירויא לשיזבא מגאיל דמא ולא ימות קטולא עד דיקום קדם כנשתא לדינא: וקירויא די תתנון שית קירוי שיזבותא יהוין לכון: ית תלת קירויא תתנון מעיברא לירדנא וית תלת קירויא תתנון בארעא דכנען קרוי שיזבותא יהוין: לבני ישראל ולגיוריא ולתותבא ביניכון יהוין שית קירויא האילין לשיזבא למערק לתמן כל דיקטול נפשא בשלו: ואם במנא דפרזלא מחהי וקטליה קטולא הוא אתקטלא יתקטיל קטולא: ואם באבנא דמיתנסבא בידא דהיא כמיסת די ימות בה מחהי וקטליה קטולא הוא אתקטלא יתקטיל קטולא: או במאן דאע דמתנסיב בידא דהיא כמיסת די ימות בו מחהי וקטליה קטולא הוא אתקטלא יתקטיל קטולא: גאיל דמא הוא יקטול ית קטולא כד אתחייב ליה מן דינא הוא יקטליניה: ואם בדבבו דחהי או רמא עלוהי

אבן עזרא

ארצה כנען. ידוע גם זאת הפרשה דבקה: והקריתם. מגזרת קריה: לבני ישראל. איננו דבק עם הפסוק הראשון כי בפסוק הראשון אמר כי שש הערים תהיינה ערי מקלט ולא אמר מקלט למי אחר כן באר כי לבני ישראל ולגר הגר בתוכם תהיינה שש הערים האלה מקלט: בפגעו בו. בשבר הפה כמו בשברי לכם כי שמות הפועלים ישתנו: יהדפנו. ממקום גבוה: או השליך עליו. כמו קיר נטוי או כלי שימות בו: בצדיה

מסרה

מקלט. ושאר יהושע עיר מקלט: עמדו ד' וסי' עד עמדו לפני העדה למשפט. וישב בעיר ההיא. ערי המועדה. ויעמד המלך על עמדו: ארצה כנען ח' וסי' במסרה רבתא: למשפט ט"ו דגש' וסי' במס' רבת': תהיינה' כתובי' כן בתו' וסי' נמסר בסדר אמר: באבן ג' וסי' באבן או באגרוף. ואם באבן יד אשר ימות בה' ובגלתו את ראשו. וחד ובאבן וסי' ולא לוה מעזים על גבו: ימית ח' וסי' במס' רבתא:

בצדיה. כתרגומו בכמנא במארב: בפתע. באונס ותרגומו בתכיף שהיה סמוך לו ולא היה לו שהות להזהר עליו: או בכל אבן אשר ימות בה. הכהו בלא ראות שלא ראהו: ויפל עליו. מכאן אמרו ההורג דרך ירידה גולה דרך עלייה אינו גולה: עד מות הכהן הגדול. שהוא בא להשרות שכינה בישראל ולהאריך ימיהם והרוצח בא לסלק את השכינה מישראל ומקצר את ימי החיים אינו כדאי שיהא לפני כהן גדול. דבר אחר לפי שהיה לו לכהן גדול להתפלל שלא תארע תקלה זו לישראל: אשר משח אותו בשמן הקדש. לפי פשוטו מן המקראות קצרים הוא שלא פירש מי משחו אלא אשר משחו המושח אותו בשמן הקדש ורבותינו דרשוהו במסכת מכות לראיית דבר ללמוד שאם עד שלא נגמר דינו מת כהן גדול ומנו אחר תחתיו ולאחר מכאן נגמר דינו חוזר במיתתו של שני שנאמר אשר משח אותו וכי הוא מושחו לכהן או הכהן משח אותו אלא להביא את המשוח בימיו שמחזירו במיתתו: אין לו דם. הרי הוא כהורג את המת שאין לו דם: בכל מושבותיכם. למד שתהא סנהדרי קטנה נוהגת בחוצה לארץ כל זמן שנוהגת בארץ ישראל: כל מכה נפש. הבא להרגו על שהכה את הנפש: לפי עדים ירצח. שיעידו שבמזיד ובהתראה הרגו: ולא תקחו כפר. לא יפטר בממון: ולא תקחו כפר לנוס אל עיר מקלטו. למי שנס אל עיר מקלטו שהרג בשוגג אינו נפטר מגלות בממון ליתן כפר לשוב לשבת בארץ בטרם ימות הכהן: לנוס. כמו לנס כמו שובי מלחמה מגי מתוצר שסבו מן המלחמה כי מולים היו כאשר תאמר שוב על שסב כבר ומול על שמל כבר כן תאמר לנוס על מי שנס ויקוריהו נוס כלומר מוברח ואם תאמר לנוס לברוח ותפרשהו לא תקחו כפר למי שיש לו לברוח לפטרו מן הגלות לא ידעתי היאך יאמר לשוב לשבת בארץ הרי עדיין לא נס ומהיכן ישוב: לא תחניפו. ולא תרשיעו לא תחייבון כתרגומו: אשר אני שוכן בתוכה. שלא תשכינו אותי בטומאתה: כי אני שוכן בתוך בני ישראל. אף בזמן שהם טמאים שכינה ביניהם: ונוסף

אבן עזרא

בצדיה. פירושו: בפתע. כמו פתאום: בלא ראות. שם הפועל: ולא אויב לו. ולא מתכוין לבקש רעתו: עד מות. יש אומרים עד מות עד חפוש וכמוהו ותמות חכמה ולא אמרו כלום כי שמכם תמות חכמה הוא כמשמעו וגם כן עד מות הכהן הגדול כי הוא יכפר בעד ישראל וזה המאורע אירע בימיו: את גבול. מן גבול כמו כבאתי את העיר: דמים. פירוש: יחניף. עשות רע בסתר: שופכו. פועל כמו ובא גואלו: ולא תטמא. החנופה את הארץ או הוא צווי בעבור כי אני שוכן בתוכה ולא לכבוד הארץ רק לכבוד בני ישראל על כן אמר שוכן בתוך בני ישראל: ויקרבו. גם זאת הפרשה דבקה עם כאשר צוה משה לתת נחלת ישראל ערים ללוי: ראשי אבות. הם הנשיאים: ואם

הדפו ב׳ וסי׳ ואם בפתע בלא איבה הדפו׳ לא עמד כי יי׳ הדפו׳: ויפל ג׳ וסי׳ ויפל יי׳ אלהים תרדמה על האדם ויישן. ויפל עליו ויפל ובעד ותלא ויפל בקרב מחנהו. וסי׳ בלשון תרגום אדם מית במשריתיה: בשמן ו׳ דפין וסים נמסר בסדר תצוה: יצוא ז׳ ד׳ חס וג׳ מ׳ל וסים וישלח את הערב מ׳ל׳ ויהי כאשר כלה יצחק לברך את

בצדיה וימת: או באיבה הכהו בידו וימת מות יומת המכה רצח הוא גאל הדם ימית את הרצח בפגעו בו: ואם בפתע בלא איבה הדפו או השליך עליו כל כלי בלא צדיה: או בכל אבן אשר ימות בה בלא ראות ויפל עליו וימת והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו: ושפטו העדה בין המכה ובין גאל הדם על המשפטים האלה: והצילו העדה את הרצח מיד גאל הדם והשיבו אתו העדה אל עיר מקלטו אשר נס שמה וישב בה עד מות הכהן הגדל אשר משח אתו בשמן הקדש: ואם יצא יצא הרצח את גבול עיר מקלטו אשר ינוס שמה: ומצא אתו גאל הדם מחוץ לגבול עיר מקלטו ורצח גאל הדם את הרצח אין לו דם: כי בעיר מקלטו ישב עד מות הכהן הגדל ואחרי מות הכהן הגדל ישוב הרצח אל ארץ אחזתו: והיו אלה לכם לחקת משפט לדרתיכם בכל מושבתיכם: כל מכה נפש לפי עדים ירצח את הרצח ועד אחד לא יענה בנפש למות: ולא תקחו כפר לנפש רצח אשר הוא רשע למות כי מות יומת: ולא תקחו כפר לנוס אל עיר מקלטו לשוב לשבת בארץ עד מות הכהן: ולא תחניפו את הארץ אשר אתם בה כי הדם הוא יחניף את הארץ ולארץ לא יכפר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שפכו: ולא תטמא את הארץ אשר אתם ישבים בה אשר אני שכן בתוכה כי אני יהוה שכן בתוך בני ישראל: פ

לו ויקרבו ראשי האבות למשפחת בני גלעד בן מכיר בן מנשה ממשפחת בני יוסף וידברו לפני משה ולפני הנשאים ראשי אבות לבני ישראל:

בכמנא וקטליה: או בדבבו מחתי בידיה וקטליה אתקטלא יתקטיל מחיא קטולא הוא גאיל דמא יקטול ית קטולא כד אתחייב ליה מן דינא: ואם בתכיף בלא דבבו דחתיה או רמא עלוהי כל מאן בלא כמן ליה: או בכל אבנא דהיא כמיסת די ימות בה בלא חזי ורמא עלוהי וקטליה והוא לא סני ליה ולא תבע בישתיה: וידונון כנשתא בין מחיא ובין גאיל דמא על דיניא האילין: וישזבון כנשתא ית קטולא מיד גאיל דמא ויתיבון יתיה כנשתא לקרית שיזבותיה די ערק לתמן ויתיב בה עד די מות כהנא רבא די רבי יתיה במשח קודשא: ואם מפק יפוק קטולא ית תחום קרית שיזבותיה די ערק לתמן: וישכח יתיה גאיל דמא מברא לתחום קרית שיזבותיה ויקטול גאיל דמא ית קטולא לית ליה דם: ארי בקרית שיזבותיה יתיב עד די מות כהנא רבא ובתר די מות כהנא רבא יתוב קטולא לארע אחסנתיה: ויהוין אילין לכון לגזירת דין לדריכון בכל מותבניכון: כל דיקטול נפשא לפום סהדין יקטול ית קטולא וסהיד חד לא יסהיד באנשא למיקטל: ולא תקבלון ממון על אנש קטול די הוא חייב למיקטל ארי אתקטלא יתקטיל: ולא תקבלון ממון למיערוק לקרית שיזבותיה למתוב למיתב בארעא עד די מות כהנא: ולא תחייבון ית ארעא די אתון בה ארי דמא הוא מחייב ית ארעא ולארעא לא מתכפר על דם זכאי דאיתשד בה אלהין בדם אשדיה: ולא תסאבון ית ארעא די אתון יתבין בה די שכינתי שריא בגוה ארי אנא יי שכינתי שריא בגו בני ישראל: וקריבו רישי אבהתא לזרעית בני גלעד בר מכיר בר מנשה מזרעית בני יוסף ומלילו קדם משה וקדם רברביא רישי אבהתא לבני ישראל:

מסרה

יעקב. ואם יצא יצא הרצח. ובא המלך דוד עד מ׳ל. ויאמר המלך אל העם. ויקצף נעמן וילך מ׳ל. ויאמר ירמיהו אל צדקיהו. דעורב ושמעי ונעמן מ׳ל. ואפס והבית ימלא עשן. ונמס׳ גם בסד׳ נח: אשר ינוס שמה כל סופי פסוקי׳ דקר׳ שם ב׳מ י״ח שמה וסי׳ בבמ׳ רבת׳: יכפר ד׳ וסי׳ ולארץ לא יכפר. אם יכפר העון הזה. בזאת יכפר עון יעקב. בחסד ואמת יכפר עון: כי אם בל׳ קריא׳ כי אם השעם תחת כי ואם במקף במ״ג אשר תמקף בכי והטעם באם וסי׳ כי אם אשר יצא ממעיך. כי אם בדם שפכו. אין זה כי אם רע לבב. וסי׳ בלשון תרגום נפק דמא בישא:

ואם יהיה היובל · ואפילו שיהיה היובל לא נקוה לשוב הנחלה אלינו רק תהיה תמיד נוספת על נחלת המטה: כן מטה בני יוסף · כי ראשי האבות דברו בעבור כל המטה · וטעם תסוב שפעם תסוב מפה ומפה בין הם בין אחרים · וטעם ולא תסוב נחלה מהיום קודם נחלת הארץ: וכל בת יורשת נחלה · אחר כינול הארץ על כן אמר הכתוב ולא תסוב נחלה פעם שנית: מחלה תרצ׳ · הזכירם הכתוב בתחילה כאשר נולדו ועתה הזכיר׳ כאשר נשאו לאנשים בתחילה: ממשפחות · לאות כי בני דודיה׳ לא היו כולם אחים: אלה המצות · של הנחלה והנדר וכל בת יורשת נחלה ומשפטי הדם על ירדן ירחו מזרחה:

חסלת אלה מסעי

ונוסף על נחלת המטה · שהרי בנה יורשה והבן מתיחס על שבט אביו: ואם יהיה היובל · מכאן היה רבי יהודה אומר עתיד היובל שיפסוק: ואם יהיה היובל · כלומר אין זו מכירה שחוזרת ביובל שהירושה אינה חוזרת ואפילו יהיה היובל לא תחזור הנחלה לשבטו ונמצא שנוספה על נחלת המטה אשר תהיינה להם: וכל בת יורש׳ נחלה · שלא היה בן לאביה: מחלה תרצה · כאן מנאן לפי גדולתן זו מזו בשנים ונשאו כסדר תולדותן ובכל המקרא מנאן לפי חכמתן ומגיד שם שקולות זו כזו:

חסלת אלה מסעי

שבטי יש׳ חד מן י״ח דסלקי ונחתי פ׳ חד מן י״ח מאיל׳ן מאריכין בין אזלא לזרקא וסי׳ נמס׳ בסדר ויצא: ומגרל ד חס בליש ופתח׳ן וסי׳ ומגרל נחלתינו · בגרל נחלתם דיהושע בשבט לוי · ועל גרל מטה בנימן · על גרל הצד׳קים וד׳ חס בליש׳ נמס׳ בסדר אחרי מות: נחלתן ד׳ וסי׳ ודין לאחד מבני · ואם יהיה היובל ב׳ בו׳ ממשפחת

ויאמרו את אדני צוה יהוה לתת את הארץ בנחלה בגורל לבני ישראל ואדני צוה ביהוה לתת את נחלת צלפחד אחינו לבנתיו: והיו לאחד מבני שבטי בני ישראל לנשים ונגרעה נחלתן מנחלת אבתינו ונוסף על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומגרל נחלתנו יגרע: ואם יהיה היבל לבני ישראל ונוספה נחלתן על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומנחלת מטה אבתינו יגרע נחלתן: ויצו משה את בני ישראל על פי יהוה לאמר כן מטה בני יוסף דברים: זה הדבר אשר צוה יהוה לבנות צלפחד לאמר לטוב בעיניהם תהיינה לנשים אך למשפחת מטה אביהם תהיינה לנשים: ולא תסב נחלה לבני ישראל ממטה אל מטה כי איש בנחלת מטה אבתיו ידבקו בני ישראל: וכל בת ירשת נחלה ממטות בני ישראל לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה למען יירשו בני ישראל איש נחלת אבתיו: ולא תסב נחלה ממטה למטה אחר כי איש בנחלתו ידבקו מטות בני ישראל: כאשר צוה יהוה את משה כן עשו בנות צלפחד: ותהיינה מחלה תרצה וחגלה ומלכה ונעה בנות צלפחד לבני דדיהן לנשים: ממשפחת בני מנשה בן יוסף היו לנשים ותהי נחלתן על מטה משפחת אביהן: אלה המצות והמשפטים אשר צוה יהוה ביד משה אל בני ישראל בערבת מואב על ירדן ירחו: חזק

ואמרו ית ריבוני פקיד יי למתן ית ארעא באחסנא בעדבא לבני ישראל ורבוני אתפקד במימרא דיי למתן ית אחסנת צלפחד אחונא לבנתיה: ויהוין לחד מבני שבטיא בני ישראל לנשין ותתמנע אחסנתהין מאחסנת אבהתנא ותתוסף על אחסנת שבטא די יהוין להון ומעדב אחסנתנא יתמנע: ואם יהי יובלא לבני ישראל ותתוסף אחסנתהין על אחסנת שבטא די תהוין להון ומאחסנת שבטא דאבהתנא יתמנע אחסנתהין: ופקיד משה ית בני ישראל על מימרא דיי למימר יאות שבטא דבני יוסף ממללין: דין פתגמא די פקיד יי לבנת צלפחד למימר לדתקין בעיניהין תהוין לנשין ברם לזרעית שבטא דאבוהן תהוין לנשין: ולא תסחר אחסנא לבני ישראל משיבטא לשבטא ארי גבר באחסנת שבטא דאבהתוהי ידבקון בני ישראל: וכל ברתא ירתת אחסנא משבטיא דבני ישראל לחד מזרעית שבטא דאבוהא תהי לאיתו בדיל דירתון בני ישראל גבר אחסנת אבהתוהי: ולא תסחר אחסנא משיבטא לשיבטא אוחרנא ארי גבר באחסנתיה ידבקון שבטיא דבני ישראל: כמא די פקיד יי ית משה כן עבדו בנת צלפחד: והואה מחלה תרצה וחגלה ומלכה ונועה בנת צלפחד לבני אחי אבוהן לנשין: מזרעית בני מנשה בר יוסף הואה לנשין והות אחסנתהן על שבטא זרעית אבוהן: אילין פיקודיא ודיניא די פקיד יי בידא דמשה לות בני ישראל במישריא דמואב על ירדנא דירחו:

מסרה

בני מנשה: לטוב ב׳ דגשים וסי׳ זה הדב׳ אשר צוה יי׳ לבנו׳ צלפח׳ לאמר · הכל כאשר לכל · וחד ולטוב · הוי האמרים לרע טוב: אביהם ג׳ בנקבות וסי׳ בן בנות צלפחד קדמ׳ דפסו׳ · לטו׳ בעיניה׳ · ויתן להם אביהם דאיוב · ונמסר גם בסדר פנחס: בעיניהם׳ וסי׳ במסרא רבתא · לנשים י״ד וסי׳ נמסר בסוף שפטים: ו׳ פסוקים אית בהון ה׳ מלין דמיין ומשניין בתיבתן וסי׳ וצלפחד דפנחס לא היו לו ולצלפחד דיהושע מחלה נעה חגלה מלכ׳ ותרצה · מוחמו׳ סימן · ותקרבנה בנות צלפחד מחלה נעה וחגלה ומלכ׳ ותרצה פנ״מו סי׳ · ותהיינה מחלה תרצה וחגלה ומלכה ונעה מת״וו סימן: ונמסר גם בסדר פנחס: אביהן ז וסי׳ נמסר בסדר וירא: ערבת כל אורית חס׳ במ״א דעלו׳ וירא בלק בן צפור:

ולא תסוב ב׳ דחטעי׳ קדמאה ולא תסוב נחלה לבני ישראל תסב נטעם תהיך נחלה בפסוקא · תנין ולא תסב נחלה ממטה תסב נחלה בטע׳ דרגא תביר סי׳ טסברי לכם מטה לחם׳

ג׳ מ״ל · ג׳ בנקבות · ד׳ חס בליש ופתח׳ן · מת״וו סימן · ל׳ ומ׳ · כל אורי׳ חס במ״א

קלב׳ · מחלה׳ · חולה׳ · סימן

סכום פסוקי דספר במדבר אלף ומאתים ושמנים ושמנה · וסימן ארפ״ח וחציו והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח · וסדריו ל״ב · סא וסדריו כ״ח · ופרשיותיו עשרה:

חד מן י"ח פסוקי' חד ריש פסוק וחד סוף פסוק וסימ' ויסעו ויהי' ותחת אלהים על' ויסעו אלה מסעי בני ישר' לצבאתם · וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא · וקדשתו ויאמר
ל יי' עלות בבקר בבקר · ומקטירי' בני עתה על תשלו · ולרבקה אח ושמו לבן · ולרבקה ותהיין מרת רוח · נדמה שמרון מלכ' בקצף · ונדמה למי תדמיוני ותשוו

זכרו תורת משה

י' מלין דקריין ולא כתבן וסי' בני ועתה תנו את האנשים תנינ' דפסוק · פרת ויך דוד את הדדעזר דשמואל · איש

אלה

עבדי אשר צויתי

אותו בחורב על כל

ישראל חקים ומשפטים

רשי

במס רובר כרין ומנגד מיטריס

אלה הדברים · לפי שהן דברי תוכחות ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן לפי' סתם את הדברים והזכירן ברמז מפני כבודן של ישראל: אל כל ישראל · אילו הוכיח מקצתן היו אלו שבשוק אומרי' אתם הייתם שומעי' מבן עמרם ולא השיבותם דבר מכך וכך אילו היינו שם היינו משיבי' אותו לכך כנסם כולם ואמ' להם הרי כולכם כאן כל מי שיש לו תשובה ישיבו: במדבר · לא במדבר היו אלא בערבות מואב ומהו במדבר אלא בשביל מה שהכעיסוהו במדבר שאמרו מי יתן מותנו וגו': בערבה · בשביל הערבה שחטאו בבעל פעור בשטי' בערבות מואב: מול סוף · על מה שהמרו בים סוף בבואם לים סוף שאמרו המבלי אין קברים במצרים וכן בנסעם מתוך הים שנ' וימרו על הים כדאיתא בערכין: בין פארן ובין תפל ולבן · אמר ר' יוחנן חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו תופל ולבן אלא הוכיחן על הדברים שתפלו על המן שהוא לבן שאמרו בלח' הקלוקל ועל מה שעשו במדבר פארן על ידי המרגלים: וחצרות · במחלוקתו של קרח · דבר אחר אמר להם היה לכם ללמוד ממה שעשיתי למרי' בחצרות בשביל לשון הרע ואתם נדברתם במקו': ודי זהב · הוכיחן על העגל שעשו בשביל רוב זהב שהיה להם שנ' וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל: אחד עשר יום מחורב · אמר להם משה ראו מה גרמתם אין לכם דרך קצרה מחורב לקדש ברנע כדרך הר שעיר ואף היא מהלך אחד עשר יום ואתם הלכתם אותה בשלשה ימים שהרי בעשרים באייר נסעו מחורב שנאמר ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרי' בחדש וגו' ובעשרי' ותשע בסיון שלחו את המרגלים מקדש ברנע צא מהם שלשים יום שעשו בקברות התאוה שאכלו הבשר חדש ימים ושבעה ימים שעשו בחצרות להסגר שם מרים נמצא בג' ימים הלכו כל הדרך וכל כך היתה שכינה מתלבטת בשביל למהר ביאתכם לארץ ובשביל שקלקלתם הסב אתכם סביבות הר שעיר ארבעים שנה:

אלה הדברים ה' דסמיבי וסי' אלה הדברי' אשר צוה יי' · אלה הדברים אשר תדבר · אלה הדברים ריש ספרא · אלה הדברים עשיתים ולא עזבתים · אלה הדברים אשר תעשו · וחד ואלה הדברים אשר דבר · ונמסר גם בריש ויקהל: מול ב' בתרי ליש' חד חס' וחד מל' וסי' מול סוף · מל' את בני ישר' שנית: ולבן ג' וסי' בסדר ויצא: וחצרת ד' חס' בליש' וסי' נמסר בסדר מסעי: אחד עשר ב' בתורה וסי' ילדיו · יום מחרב:

אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּמִּדְבָּר ב בָּעֲרָבָה מוֹל סוּף בֵּין־פָּארָן וּבֵין־תֹּפֶל וְלָבָן וַחֲצֵרֹת וְדִי זָהָב: אַחַד עָשָׂר יוֹם מֵחֹרֵב דֶּרֶךְ הַר־שֵׂעִיר עַד קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ:

אִלֵּין פִּתְגָמַיָּא דִּי מַלִּיל מֹשֶׁה עִם כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא אוֹכַח יַתְהוֹן עַל־דְּחָבוּ בְמַדְבְּרָא וְעַל־דְּאַרְגִּיזוּ בְמֵישְׁרָא לָקֳבֵיל יַם־סוּף בְּפָארָן אִתַּפַּלוּ עַל מַנָּא וּבַחֲצֵרוֹת דְּאַרְגִּיזוּ עַל־בִּסְרָא וְעַל־דַּעֲבָדוּ עֵיגַל דִּדְהָב: מַהֲלַךְ חַד־עֲסַר יוֹמִין מֵחוֹרֵב אוֹרַח טוּרָא דְשֵׂעִיר עַד רְקַם גֵּיאָה:

אבן עזרא

לפרט ספר אלה הדברים

יש אומרים כי טעם אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר והנה הם הלכו במדבר ארבעים שנה וזה פי' ויהי בארבעים שנה ואלה טעו כי עד קדש ברנע באו בשנה השנית רק ויהי בארבעים שנה דבק עם דבר משה והישר בעיני שפירושו אלה הדברי' שהם דברי המצות הכתובים בפרשת ראה אנכי ושופטים וכי תצא והיה כי תבא כבר אמר אותם כאשר היו במדבר ויהיה דבר משה מוסף עצמו ואח' עמו וכן הוא דבר משה במדבר בערבה מול סוף מיום שנכנסו מסיני: בין פארן ובין תפל ולבן וחצרות ודי זהב · מקומות לא נזכרו בפרשת אלה מסעי או נזכרו בשמות אחרים כי הנה שנירים לו ג' שמות ורבים כן: אחד עשר יום · הטעם שדבר אלה הדברים באותם י"א יום: מחורב · שהלכו מחורב עד קדש ברנע וכבר הגדתי לך כי מקדש ברנע הלכו המרגלים ואחר שנשבע השם שלא יכנסו בארץ לא התחדשה מצוה רק בשנת הארבעים כי כן מצאנו והעד שאמר באר את התורה הזאת הנה באר התורה שאמר בין פארן ובין תפל כי רוב המצות הם בספר הזה וכן פי' ככל אשר צוה יי' אותו אליהם בעבר הירדן במדבר בערבה ואם תבין סוד השנים עשר גם ויכתוב משה והכנעני אז בארץ בהר יי' יראה גם והנה ערשו ערש ברזל תכיר האמת · יש אומרים כי באחד בחדש מת משה ואמ' כי התאבלו שלשים יום ויעברו שם שני שבתות והראיה שלהם ויהי בעצם היום הזה כי ביום אחד קרא

ויהי

ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש · מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה ממי למד מיעקב שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתה אמר ראובן בני אני אומר לך מפני מה לא הוכחתיך כל השנים הללו כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי ומפני ארבעה דברי' אין מוכיחי' את האדם אלא סמוך למיתה כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו ושלא יהא חבירו רואהו ומתבייש ממנו כו' כדאיתא בספרי וכן יהושע לא הוכיח את ישר' אלא סמוך למיתה וכן שמואל שנ' הנני ענו בי וכן דוד את שלמה בנו: אחרי הכותו · אמר משה אם אני מוכיחן קודם שיכנסו לקצות הארץ יאמרו מה לזה עלינו מה היטיב לנו אינו בא אלא לקנתר ולמצוא עילה שאין בו כח להכניסנו לארץ לפיכך המתין עד שהפיל סיחון ועוג לפניהם והורישם את ארצם ואח"כ הוכיחן: סיחון אשר יושב בחשבון · אילו לא היה סיחון קשה והיה שרוי בחשבון היה קשה שהמדינה קשה ואילו היתה עיר אחרת וסיחון שרוי בתוכה היתה קשה שהמלך קשה על אחת כמה וכמה שהמלך קשה והמדינה קשה שכאן אשר יושב בעשתרות המלך קשה והמדינה קשה: עשתרות · הוא לשון צוקין וקושי כמו עשתרות קרנים ועשתרות זה הוא עשתרות קרנים שהיו שם רפאים שהכה אמרפל שנאמר ויכו את רפאים בעשתרות קרני' ועוג נמלט מהם והוא שנ' ויבא הפליט ואומר כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים: באדרעי · שם המלכות: הואיל · התחיל כמו הנה נא הואלתי: באר את התורה · בשבעים לשון פירשה להם: רב לכם שבת · כפשוטו ויש מדרש' אגדה הרבה גדולה לכם ושכר על ישיבתכם בהר הזה עשיתם משכן מנורה וכלים קבלתם תורה מניתם לכם סנהדרין שרי אלפי' ושרי מאות: פנו וסעו לכם · זו דרך ערד וחרמה: ובאו הר האמורי · כמשמעו: ואל כל שכניו · עמון ומואב והר שעיר: בערבה · זה מישור של יער: בהר · זה הר המלך: ובשפלה · זו שפלת דרום: ובנגב ובחוף הים · אשקלון ועזה וקסרי' וכו' כדאיתא בספרי: עד הנהר הגדול · מפני שנזכר עם ארץ ישר' קוראהו גדול משל הדיוט אומר עבד מלך מלך הדבק לשחוור וישתחוו לך קרב לגבי דיהנא ואידהן: ראה נתתי · בעיניכם אתם רואים איני אומר לכם מאומד ומשמועה: באו ורשו · אין מערער בדבר ואינכם צריכי' למלחמה אילו לא שלחו מרגלי' לא היו צריכי' לכלי זין: לאבותיכם · למה הזכיר שוב לאברהם ליצחק וליעקב אלא אברהם כדי לעצמו יצחק כדי לעצמו יעקב כדי לעצמו: ואומר אליכם בעת ההיא לאמר · מהו לאמר אמר להם משה לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה: לא אוכל לבדי וגו' · אפשר שלא היה משה יכול לדון את ישראל אדם שהוציאם ממצרים וקרע להם את הים והוריד את המן והגיז את השלו לא היה יכול לדונם אלא כך אמר להם ה' אלהיכם הרבה אתכם הגדיל והרים אתכם על דייניכם נטל את העונש מכם ונתנו על הדיינין וכן אמר שלמה כי מי יוכל לשפוט את עמך הגדול הזה אפשר מי שכתוב בו ויחכם מכל האדם אומר מי יוכל לשפוט אלא כך אמר שלמה אין דייני אומה זו כדייני שאר האומות שאם דן והורג ומכה וחונק ומטה את דינו וגוזל אין בכך כלום אני אם חייבתי ממון שלא כדין נפשות אני נתבע שנ' וקבע את קובעיהם נפש: והנכם היום ככוכבי השמים · וכי ככוכבי השמים היו באותו היום והלא לא היו אלא ס' ריבוא מהו והנכם היום הנכם משולים כיום קיימי' לעולם כחמה וכלבנה וככוכבים: יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים · מהו שוב ויברך אתכם כאשר דבר לכם אלא אמרו לו משה אתה נותן קצבה לברכותינו כבר הבטיח הקב"ה את אברהם אשר אם יוכל איש למנות וגו' אמ' להם זו משלי היא אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם: איכה אשא לבדי · אם אומר לקבל שכר לא אוכל זו היא שאמרתי לכם לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה: טרחכם · מלמד שהיו ישראל טרחנין היה אחד מהם רואה את בעל דינו נוצח בדין אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיות להביא מוסיף אני עליכם דיינין: ומשאכם · מלמד שהיו אפיקורסין הקדים משה לצאת אמרו מה ראה בן עמרם לצאת שמא אינו שפוי בתוך ביתו איחר לצאת אמרו מה ראה בן עמרם שלא לצאת מה אתם סבורים יושב ויועץ עליכם עצות רעות וחושב עליכם מחשבות: וריבכם · מלמד שהיו רוגני': הבו לכם · הזמינו עצמכם לדבר: אנשים · וכי תעלה על דעתך נשים מה תלמוד לומר אנשים: צדיקים · חכמים כסופים: נבונים · מבינים דבר מתוך דבר זו היא ששאל אריוס את רבי יוסף מה בין חכמים לנבונים חכם דומה לשולחני עשיר כשמביאין לו דינרין לראות רואה וכשאין מביאין יושב ותוהא: נבון · דומה לשולחני תגר כשמביאין לו מעות לראות רואה וכשאין מביאין לו הוא מחזר ומביא משלו: וידועים לשבטיכם · שהם ניכרים לכם שאם בא לפני מעוטף בטליתו איני יודע מי הוא ומאי זה שבט הוא ואם הגון הוא אבל אתם מכירים בו שאתם גדלתם אותו לכך נאמר וידועים לשבטיכם: בראשיכם · ראשים ומכובדים עליכם שתהיו נוהגים בהם כבוד ויראה: ואשמם · חסר יו"ד למד שאשמותיהם של ישראל תלויות בראשי דייניהם שהיה להם למחות ולכוון אותם לדרך הישרה: ותענו

בעשתי עשר ג' וס' ויהי בארבעים שנה · ויהי בעשתי עשרה דצדקיה · בעשתי עשרה שנה דצור דיחזקאל: אחרי הכתו את סיחן י"א בטעם לאחור פ' אחר יתיב לא יבא פשטא לעולם רק בי"א מקומות וסי' נמסר בסדר ויקרא: הואיל ג' ומל' וס' הואיל משה באר · כי הואיל יי' לעשות · כי הואיל הלך אחרי צו: והלבנון ח' מל'

ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש דבר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה יהוה אתו אלהם: אחרי הכתו את סיחן מלך האמרי אשר יושב בחשבון ואת עוג מלך הבשן אשר יושב בעשתרת באדרעי: בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר: יהוה אלהינו דבר אלינו בחרב לאמר רב לכם שבת בהר הזה: פנו וסעו לכם ובאו הר האמרי ואל כל שכניו בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובחוף הים ארץ הכנעני והלבנון עד הנהר הגדל נהר פרת: ראה נתתי לפניכם את הארץ באו ורשו את הארץ אשר נשבע יהוה לאבתיכם לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם ולזרעם אחריהם: ואמר אלכם בעת ההוא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם: יהוה אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרב: יהוה אלהי אבותכם יסף עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דבר לכם: איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם: הבו לכם אנשים חכמים ונבנים וידעים לשבטיכם ואשימם בראשיכם:

והוה בארבעין שנין בחד עסר ירחין בחד לירחא מליל משה עם בני ישראל ככל די פקיד יי יתיה להון: בתר דמחא ית סיחון מלכא דאמוראה דיתיב בחשבון וית עוג מלכא דמתנן דיתיב בעשתרות באדרעי: בעברא דירדנא בארעא דמואב שרי משה פריש ית אולפן אוריתא הדא למימר: יי אלהנא מליל עמנא בחורב למימר סגי לכון דיתיבתון בטורא הדין: אתפנו וטולו לכון ועולו לטורא דאמוראה ולכל מגירוהי במישרא בטורא ובשפלתא ובדרומא ובספר ימא ארע כנענאה ולבנן עד נהרא רבא נהרא פרת: חזו דיהבית קדמיכון ית ארעא עולו ואחסינו ית ארעא דיקיים יי לאבהתכון לאברהם ליצחק וליעקב למתן להון ולבניהון בתריהון: ואמרית לכון בעידנא ההיא למימר לית אנא יכיל בלחודי לסוברא יתכון: יי אלהכון אסגי יתכון והא איתיכון יומא דין ככוכבי שמיא לסגי: יי אלהא דאבהתכון יוסף עליכון כותכון אלף זמנין ויברך יתכון כמא די מליל לכון: איכדין איסובר בלחודי טורחכון ועקיקכון ודינכון: הבו לכון גברין חכימין וסוכלתנין ומדען לשבטיכון ואמנינון רישין עליכון:

ג' · יח · ה"א בטעמ' לאחור · י"ו חל' סתורה · ל' · ג' ומל' · ל' וח' ושכניו · ה"א מנהון חס' · כל אורייתא חס' במח · כ"ל"כ במ"ב · ו' חס' מתול · ים · ל' · ל"ב"כ חל' יוד · ל' · ית · ל' · ל' · ל' · ל' וחל' וי"ו · ל'

אבן עזרא

זה הספר על כל ישראל ובו מת וזאת איננה ראיה כי בעצם היום הזה הוא על השירה והנה כתו' אתה עובר היום את הירדן: בעשתי · פירשתיו בפרש' נשא: הואיל משה באר · שנים פעלים עוברים דבקים בלא וי"ו וכן חמק עבר והנה משה החל לפרש לבני' שנולדו במדבר מה שאירע לאבותיהם ואמ' להם כל המצות גם עשרת הדברים ששמעו אבותיהם מפי השם ישמעום גם הם מפי ציר נאמן: בחורב · הוא סיני כאשר אמרתי: פנו · עזבו זה המקום: וסעו לכם · דרך הלשון כמו לך לך: לא אוכל לבדי · כטעם לא תוכל עשוהו לבדך: הרבה אתכם · במצרים ונתקיימה הברכה שברך אביכם · וטעם ככוכבי השמים דרך משל פעמים עם אלף וכן מאה הפך לשון קדר: טרחכם · מגזרת היו עלי לטורח ופירוש טרחכם להבין האנשים פתאים המצות: ומשאכם · שבקשו לחם ומים ובשר כמו ולשום את משא כל העם הזה: וריבכם · זה עם זה: הבו · מלה זרה והיה הה"א ראוי להתנועע בשוא ופתח: וידועים · שהם היו ידועים שיכירום הכל:

פרי

מסרה

י"א מנהון חס' וסי' ארץ הכנעני והלבנון · אעברה נא ואראה · כל המקום אשר תדרך כף רגליכם דמשנה תורה · מהמדבר והלבנון · והלבנון באדיר יפל · תנינא חס': לאבתיכם חס' וסי' בגם רבתא: יסף י"א בלשון אוספי ג' מלאים וח' חס' נמסר בסדר ויצא:

ונבנים בו"ל חס' ל"א כי לא נבונים המה

רשי

ותענו אותי וגו'. חלטתם את הדבר להנאתכם היה לכם להשיב רבנו משה ממי נאה ללמוד ממך או מתלמידך לא ממך שנצטערת עליה אלא ידעתי מחשבותיכם היית אומרים עכשיו יתמנו עלינו דיינין הרבה אם אין מכירנו אנו מביאין לו דורון והוא נושא לנו פנים: לעשות. אם הייתי מתעצל אתם אומרי' עשה מהרה: ואקח את ראשי שבטיכם. משכתי' בדברי' אשריכם על מי באתם להתמנו' על בני אברהם יצחק ויעקב על בני אדם שנקראו אחים ורעי' חלק ונחלה וכל לשון חבה: אנשים חכמים וידועים: אבל נבונים לא מצאתי זו אחת משבע מדות שאמ' יתרו למשה ולא מצא אלא שלש אנשים צדיקים חכמים וידועים: ראשים עליכם. שתנהגו בהם כבוד ראשי' במקח ראשי' בממכר ראשים במשא ומתן נכנס אחרון ויוצא ראשון: שרי אלפים. אחד ממונה על אלף: שרי מאות. אחד ממונה על מאה: ושוטרים. מניתי עליכם לשבטיכם אלו הכופתין והמכין ברצועה על פי הדיינין: ואצוה את שופטיכם. אמרתי להם הוו מתונים בדין אם בא דין לפניך פעם אחת שתים ושלש אל תאמר כבר בא דין זה לפני פעמי' הרבה אלא היו נושאים ונותנים: בעת ההיא. משמניתי' אמרתי להם אין עכשיו כלשעבר לשעבר הייתם ברשות עצמכם עכשו הרי אתם משועבדי' לציבור: שמוע. לשון הווה אודנ"ט בלע"ז כמו זכור ושמור: ובין גרו. זה בעל דינו שאוגר עליו דברים. דבר אחר ובין גרו אף על עסקי דירה בין חלוקת אחי' אפי' בין תנור לכירים: לא תכירו פנים במשפט. זה הממונה להושיב הדיינין שלא יאמר איש פלוני נאה או גבור אושיבנו דיין איש פלוני קרובי אושיבנו דיין בעיר והוא אינו בקי בדינין נמצא מחייב את הזכאי ומזכה את החייב מעלה אני על מי שמנהו כאילו הכיר פנים בדין: כקטון כגדול תשמעון. שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה שאם קדם ובא לפניך לא תסלקנו לאחרון. דבר אחר כקטון כגדול תשמעון כתרגומו שלא תאמר זה עני הוא וחבירו עשיר ומצוה לפרנסו אזכה את העני ונמצא מתפרנס בנקיות. דבר אחר שלא תאמר היאך אני פוגם כבודו של עשיר זה בשביל דינר אזכנו עכשו וכשיצא לחוץ אומר לו תן לו שאתה חייב לו: לא תגורו מפני איש. לא תיראו. דבר אחר לא תגורו לא תכניס דבריך מפני איש לשון אוגר בקיץ: כי המשפט לאלהי' הוא. מה שאתה נוטל מזה שלא כדין אתה מזקיקני להחזיר לו נמצא שהטית עלי המשפט: תקריבון אלי. על דבר זה נסתלק ממנו משפט בנות צלפחד וכן שמואל אמר לשאול אנכי הרואה אמר לו הקב"ה חייך שאני מודיעך שאין אתה רואה ואימתי הודיעו כשבא למשוח את דוד וירא את אליאב ויאמר אך נגד יי' משיחו אמר לו הקב"ה ולא אמרת אנכי הרואה אל תבט אל מראהו: את כל הדברים אשר תעשון. אלו עשרת דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות: המדבר הגדול והנורא. שהיו בו נחשים כקורות ועקרבים כקשתות: ותקרבון אלי כלכם. בערבוביא ולהלן הוא אומר ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו הן הראנו וגו' אותה קריבה היתה הוגנת ילדים מכבדים את הזקנים ושלחום לפניהם וזקנים מכבדים את הראשים ללכת לפניהם אבל כאן ותקרבון כלכם בערבוביא ילדים דוחפין את הזקנים וזקנים דוחפין את הראשים: וישיבו אותנו דבר. באי זה לשון הם מדברים: את הדרך אשר נעלה בה. אין דרך שאין בה עקמימות: ואת הערים אשר נבא אליהן. תחלה לכבוש: וייטב בעיני הדבר. בעיני ולא בעיני המקום ואם בעיני משה היה טוב למה אמרה בתוכחות משל לאדם שאומר לחבירו מכור לי חמורך זה אמ' לו הן נותנו אתה לי לנסיון אמר לו הן בהרים ובגבעות אמ' לו הן כיון שראה שאין מעכבו כלום אמ' הלוקח בלבו בטוח הוא זה שלא אמצא בו מום אמ' לו טול מעותיך ואיני מנסהו מעתה אף אני הודיתי לדבריכם שמא תחזרו בכם כשתראו שאיני מעכב ואתם לא חזרתם בכם: ואקח מכם. מן הברורים שבכם מן המסולתים שבכם: שנים עשר אנשים. איש אחד לשבט מגיד שלא היה שבט לוי עמהם: עד נחל אשכול. מגיד שנקרא על שם סופו: וירגלו אותה. מלמד שהלכו בה ארבעה אומנין שתי וערב: ויורידו אלינו. מגיד שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות:

ויאמרו

שמע ח' חס' וסי' נמס' בסדר משפטי': במשפט ח' דגשי' וסי' נמס' בסד' קדשים: כגדל ג' חסרים בליש' וסי' לא תכירו פנים. ובמרא גדל ובאתות ובמופתים. כי גדל מעל שמים: תקרבון י' חס' בליש' וסי' נמסר בסדר ויקרא: את כל הדברים י"ג חס' האלה וסי' במס' רבתא: נבא ונבא ג' חסרים וסי' נמסר בסדר וישב: אלכם ו' חס' בתורה

ותענו אתי ותאמרו טוב הדבר אשר דברת לעשות: ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידעים ואתן אותם ראשים עליכם שרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים ושרי עשרת ושטרים לשבטיכם: ואצוה את שפטיכם בעת ההוא לאמר שמע בין אחיכם ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו: לא תכירו פנים במשפט כקטן כגדל תשמעון לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא והדבר אשר יקשה מכם תקרבון אלי ושמעתיו: ואצוה אתכם בעת ההוא את כל הדברים אשר תעשון: ונסע מחרב ונלך את כל המדבר הגדול והנורא ההוא אשר ראיתם דרך הר האמרי כאשר צוה יהוה אלהינו אתנו ונבא עד קדש ברנע: ואמר אלכם באתם עד הר האמרי אשר יהוה אלהינו נתן לנו: ראה נתן יהוה אלהיך לפניך את הארץ עלה רש כאשר דבר יהוה אלהי אבתיך לך אל תירא ואל תחת: ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ וישבו אתנו דבר את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים אשר נבא אליהן: וייטב בעיני הדבר ואקח מכם שנים עשר אנשים איש אחד לשבט: ויפנו ויעלו ההרה ויבאו עד נחל אשכל וירגלו אתה: ויקחו בידם מפרי הארץ ויורדו אלינו וישבו אתנו דבר

ואתיבתון יתי ואמרתון תקין פתגמא די מלילתא למעבד: ודברית ית רישי שבטיכון גברין חכימין ומדען ומניתי יתהון רישין עליכון רבני אלפין ורבני מאותא ורבני חמשין ורבני עסוריתא וסרכין לשבטיכון: ופקידית ית דיניכון בעידנא ההיא למימר שמעו בין אחיכון ותדונון קושטא בין גברא ובין אחוהי ובין גיוריה: לא תשתמודעון אפין בדינא מלי זעירא כרבא תשמעון לא תידחלון מן קדם גברא ארי דינא דיי הוא ופתגמא די יקשי מנכון תקרבון לותי ואשמעיניה: ופקידית יתכון בעידנא ההיא ית כל פתגמיא די תעבדון: ונטלנא מחורב והליכנא ית כל מדברא רבא ודחילא ההוא די חזיתון אורח טורא דאמוראה כמא די פקיד יי אלהנא יתנא ואתינא עד רקם גיאה: ואמרית לכון אתיתון עד טורא דאמוראה דיי אלהנא יהיב לנא: חזי דיהב יי אלהך קדמך ית ארעא סק אחסין כמא די מליל יי אלהא דאבהתך לך לא תדחל ולא תתבר: וקריבתון לותי כולכון ואמרתון נישלח גוברין קדמנא ויאללון לנא ית ארעא ויתיבון יתנא פתגמא ית אורחא די נסק בה וית קירויא די ניעול לותהן: ושפר בעיני פתגמא ודברית מנכון תרין עסר גוברין גברא חד לשבטא: ואתפניאו וסליקו לטורא ואתו עד נחלא דאתכלא ואלילו יתה: ונסיבו בידיהון מאבא דארעא ואחיתו לנא ואתיבו יתנא פתגמא

אבן עזרא

שרי אלפים. פירשתיו: שמוע. שם הפועל כמו זכור את יום השבת והוא שמוע שמעו או שמעו שמוע: גרו. כבר פירשתיו: תכירו. להכריח הדין למי שיכיר: אשר תעשון. הם החוקים והמשפטי' שהורם: את כל המדבר. זהו אחד עשר יום. וטעם הר האמורי כי כן כתוב: בשעיר עד חרמה. והטעם שבא להר האמורי: רש. במשקל שב מגזרת ירושה: תחת. כמו ידל כבוד יעקב מפעלי הכפל: ויחפרו. כמו לחפור את כל הארץ כי החופר יחפש מה שיש בסתר: אשר נבוא אליהן. בתחלה: וייטב בעיני הדבר. בעבור שכלכם הסכמתם על זה: ויורידו. בעבור גובה העץ והאמת בעבור היותם בנגב: ותרגנו

מסרה

וסי' נמסר בסד' מקץ: רש ג' ב' חס' וא' מלא וסי' עלה רש כאשר דבר יי'. קום רש את כרם נבות. ראש מלין אמר. בתר' מל' וכל לשון מסכנא דכוו: וישיבו ג' רפין חד חס' וב' מל' וסי' ותקרבון אלי כלכ' וארא ואין איש מאלה: כי בקשו אכל למו. קדמ' חס'. וסי' בלשון ארמי גבריא שאילו למיכל: אליהן ה' ד' מלאים וא' חס' וסי' נמסר בסדר שמות: לשבט ג' קמצין וסי' ואקח מכם שנים עשר אנשים. ועתה קחו לכם. הבו לכם שלשה אנשים לשבט: אשכל ה' חס' וסי' נמסר בסדר לך לך: וישיבו ז' חס' וג' מל' וסי' נמסר בסדר לך לך:

ויאמרו טובה הארץ · מי הם שאמרו טובתה יהושע וכלב: ותמרו · לשון התרסה התרסתם כנגד מאמרו: ותרגנו · לשון הרע וכן דברי נרגן אדם המוציא דבה: בשנאת יי' אותנו · והוא היה אוהב אתכם אבל אתם שונאים אותו משל הדיוט אומר מה דבלבך על רחמך מה דבלבביה עלך: הוציאנו מארץ מצרים · הוצאתו לשנאה היתה משל למלך בשר ודם שהיו לו שני בנים ויש לו שתי שדות אחת של שקיא ואחת של בעל למי שהוא אוהב נותן של שקיא ולמי שהוא שונא נותן לו של בעל ארץ מצרים של שקיא היא שנילוס עולה ומשקה אותה וארץ כנען של בעל והוציאנו ממצרים לתת לנו את ארץ כנען: ערים גדולות ובצורות בשמים · דברו הכתוב' לשון הבאי: לא תערצון · לשון שבירה כתרגומו ודומה לו בערוץ נחלים לשכון לשבור נחלים: ילחם לכם · בשבילכם: ובמדבר אשר ראית · מוסב על מקרא שלמעלה הימנו: ככל אשר עשה אתכם במצרים · ועשה אף במדבר אשר ראית כישאך וגו': כאשר ישא איש את בנו · כמו שפירשתי אצל ויסע מלאך אלהים ההולך לפני מחנה ישראל וגו' משל למהלך בדרך ובנו לפניו באו לסטים לשבותו וכו': ובדבר הזה · שהוא מבטיחכם להביאכם אל הארץ אינכם מאמינים בו: לראותכם · כמו להראותכם וכן לנחותם הדרך וכן לשמיע בקול תודה וכן ללכת לגיר ביזרעאל: אשר דרך בה · חברון שנאמר ויבא עד חברון: התאנף · נתמלא רוגז: פנו לכם · אמרתי להעביר אתכם דרך רוחב ארץ אדום לצד צפון ליכנס לארץ קלקלתם וגרמתם לכם עכוב: פנו לכם · לאחוריכם ותלכו במדבר לצד ים סוף שהמדבר שהיו הולכי בו לדרומה של הר שעיר היה מפסיק בין ים סוף להר שעיר עתה התסבו לצד הים: ותסבבו את הר שעיר כל דרומו מן המערב למזרח: ותהינו · לשון הנו ועלינו אל המקום זה שאמרתם לשון הין כלומר נזדמנתם: לא

גדול קדוש הוא עם גדול ורם ידעו ראינו ערים גדולות ובצורות בשמים (?)

אנה ב' מלרע וס' אנה אנחנו עלים · אנה אלך מרוחך: לבבנו ד' וחס וס' אחינו המסו את לבבנו · ונשמע וימס לבבנו · להטות לבבנו אליו · נשא לבבנו אל כפים: בדבר הזה ב' וס' ובדבר הזה אינכם מאמינים · תאריכו ימים על: אם יראה ד' אם ראשי פסו' בספרא וסים' אם יראה איש באנשים האלה: אם לא תשמר לעשות:

ויאמרו טובה הארץ אשר יהוה אלהינו נתן לנו: ולא אביתם לעלת ותמרו את פי יהוה אלהיכם: ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת יהוה אתנו הוציאנו מארץ מצרים לתת אתנו ביד האמרי להשמידנו: אנה אנחנו עלים אחינו המסו את לבבנו לאמר עם גדול ורם ממנו ערים גדלת ובצורת בשמים וגם בני ענקים ראינו שם: ואמר אלכם לא תערצון ולא תיראון מהם: יהוה אלהיכם ההלך לפניכם הוא ילחם לכם ככל אשר עשה אתכם במצרים לעיניכם: ובמדבר אשר ראית אשר נשאך יהוה אלהיך כאשר ישא איש את בנו בכל הדרך אשר הלכתם עד באכם עד המקום הזה: ובדבר הזה אינכם מאמינם ביהוה אלהיכם: ההלך לפניכם בדרך לתור לכם מקום לחנתכם באש לילה לראתכם בדרך אשר תלכו בה ובענן יומם: וישמע יהוה את קול דבריכם ויקצף וישבע לאמר: אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה את הארץ הטובה אשר נשבעתי לתת לאבתיכם: זולתי כלב בן יפנה הוא יראנה ולו אתן את הארץ אשר דרך בה ולבניו יען אשר מלא אחרי יהוה: גם בי התאנף יהוה בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם: יהושע בן נון העמד לפניך הוא יבא שמה אתו חזק כי הוא ינחלנה את ישראל: וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה ובניכם אשר לא ידעו היום טוב ורע המה יבאו שמה ולהם אתננה והם יירשוה: ואתם פנו לכם וסעו המדברה דרך ים סוף: ותענו ותאמרו אלי חטאנו ליהוה אנחנו נעלה ונלחמנו ככל אשר צונו יהוה אלהינו ותחגרו איש את כלי מלחמתו ותהינו לעלת ההרה:

ואמרו טבא ארעא דיי אלהנא יהיב לנא: ולא אביתון למיסק וסריבתון על מימר דיי אלהכון: ואתרעמתון במשכניכון ואמרתון בדסני יי יתנא אפקנא מארעא דמצרים לממסר יתנא בידא דאמוראה לשיציותנא: לאן אנחנא סלקין אחנא תברו ית לבנא למימר עם רב ותקיף מיננא קירוין רברבן וכריכן עד צית שמיא ואף בני גיבריא חזינא תמן: ואמרית לכון לא תתברון ולא תדחלון מנהון: יי אלהכון דמדבר קדמיכון מימריה יגיח לכון ככל די עבד עמכון במצרים לעיניכון: ובמדברא די חזיתא די סוברך יי אלהך כמא די מסובר גברא ית בריה בכל אורחא די הליכתון עד מיתיכון עד אתרא הדין: ובפתגמא הדין ליתיכון מהימנין במימרא דיי אלהכון: דמדבר קדמיכון באורחא לאתקנאה לכון אתר בית מישרי לאשריותכון בעמודא דאשתא בליליא לאחזיותכון באורחא די תהכון בה ובעמודא דעננא ביממא: ושמיע קדם יי ית קל פתגמיכון ורגז וקיים למימר: אם יחזי גבר בגבריא האילין דרא בישא הדין ית ארעא טבתא די קיימית למיתן לאבהתכון: אלהן כלב בר יפנה הוא יחזינה וליה אתן ית ארעא די דרך בה ולבנוהי חלף די אשלים בתר דחלתא דיי: אף עלי הוה רגז מן קדם יי בדילכון למימר אף את לא תיעול תמן: יהושע בר נון דקאים קדמך הוא יעול תמן יתיה תקיף ארי הוא יחסנינה לישראל: וטפלכון די אמרתון לביזא יהי ובניכון די לא ידעו יומא דין טב וביש אינון יעלון לתמן ולהון אתנינה ואינון יירתונה: ואתון איתפנו לכון וטולו למדברא אורח ימא סוף: ואתיבתון ואמרתון לי חבנא קדם יי אנחנא ניסק ונגיח קרב ככל דפקדנא יי אלהנא וזריזתון גבר ית מני קרביה ושריתון למיסק לטורא:

אבן עזרא

ותרגנו · כמו ורוגנים ילמדו לקח והוא מבנין נפעל כמו ש' קעבנו: לא תערצון · כמו לא תפחדון והוא מגזרת והוא מעריצכם והטעם שבר הלב בפחד: ילחם לכם · בשבילכם: לחנותכם · היכנו פעל יוצא כי לא מצאנו מזה הבנין כן: לראותכם · כפתח הלמד ללמד על האות שהוא ה"א הא הדעת הנעדרת: זולתי · הי"ד נוסף כי נמצא בלא יו"ד: ולו אתן את הארץ אשר דרך בה · היא חברון · כבר ביארתי כי אפו הנו"ן מובלע כפ"א והיא בלשון ארמית כראת גם הוא מגזרת כי אנפת בי גם בי התאנף יי' · הזכיר כלב בתחלה כאשר פירשתי ואחר כן יהושע: העומד לפניך · הוא משרתו: אשר לא ידעו היום · באותו היום: טוב ורע · על רובם דבר הכתוב: ותהינו · ותאמרו הן ואל תתמה איך יבא פעל כגזר ממלה מדבקת כי כן מלת על גם כן שמצאנו אפוכה כאשר פירשתיו ויש אומרים שהוא מגזרת הין והטעם מדה והוא רחוק: ויצא

מסרה
אם יהיה נדחך בקצה · אם שנתי ברק חרבי: באנשים ג' ב' קמצי' וא' פתח וסים' אם יראה איש באנשים האלה · ויחלו באנשים הזקנים · זקן בא באנשי' בתרא פתח: יען ג' בטעמא זקף וסים' זולתי כלב בן יפונה: יען אשר גבהת בקומה דיחזקאל · יען אשר לא שמעתם דירמיה: כל ריש פסוקי' דאורי' ויהושע ושפטים וגם במ"ה גם וסים' גם מעוף השמים · גם צאנכם גם בקרכם · גם בי התאנף יי' · גם כל חלי וכל · גם אני לא אוסיף להוריש: חזק ד' וסים' אתו חזק כי הוא · לבלתי חזק את בדק · צפה דרך חזק מתנים · ועתה חזק את ידי: ולהם ה' וסים' נמסר בסדר נח: צונו ה' וסים' ותענו ותאמרו אלי · וצדקה תהיה לנו · ונשמע בקול יהונדב · נשמע ונעש · ויאמר להם זרובבל: ההרה ל"ג וסים' במס רבת':

לא תעלו. לא עליה תהא לכם אלא ירידה: כאשר תעשינה הדבורים. מה הדבורה הזאת כשהיא מכה את האדם מיד מתה אף הם כשהיו נוגעים בכם מיד מתים: ולא שמע יי בקולכם. כביכול עשיתם מדת רחמיו כאילו אכזרי: ותשבו בקדש ימים רבים. תשע עשרה שנה שנאמר כימי' אשר ישבתם במאר המסעות והם היו שלשי' ושמנה שנה תשע עשרה מהם עשו בקדש ותשע עשרה שנה הולכים ומטורפי' וחזרו לקדש כמו שנאמר ויניעם במדבר כך מצאתי בסדר עולם: ונסע המדבריה. אילו לא חטאו היו עוברים דרך הר שעיר ליכנס לארץ מן דרומו לצפונו ובשביל שקלקלו הפכו לצד המדבר שהוא בין ים סוף לדרומו של הר שעיר והלכו אצל דרומו מן המערב למזרח דרך ים סוף דרך יציאתן ממצרי' שהוא במקצוע דרומית מערבית משם היו הולכים לצד המזרח: ונסב את הר שעיר. כל דרומו עד ארץ מואב: לכם צפונה. סובו לכם לרוח מזרחית מן הדרום לצפון פניכם לצפון נמצאו הולכי' את רוח מזרחית וזהו שנאמר ויבאו ממזרח שמש לארץ מואב: ונשמרתם מאד. ומהו השמירה אל תתגרו בם: עד מדרך כף רגל. אפילו מדרך כף רגל כלומר אפילו דריסת הרגל איני מרשה לכם לעבור בארצם שלא ברשות ומדרש אגד' עד שיבא יום דריסת כף רגל על הר הזיתים שנאמר ועמדו רגליו וגו': ירושה לעשו. מאברהם עשר עממים נתתי לו שבעה לכם קני וקניזי וקדמוני הן עמון ומואב ושעיר אחת מהן לעשו והשתי' לבני לוט בשכר שהלך אתו למצרים ושתק על מה שהיו אומרי' על אשתו אחותי היא עשאו כבנו: תכרו. לשון מקח וכן אשר כריתי לי. שכן בכרכי הים קורין למכירה כירה: כי יי' אלהיך ברכך. לפיכך לא תכפו את טובתי להראות כאילו אתם עניים אלא הראו עצמכם עשירים: ונפן ונעבור. לצד צפון הפכנו פנינו להלוך רוח מזרחית: ואל תתגר בם. לא אסר להם על מואב אלא מלחמה אבל מיראים היו אותם ונראים להם כשהם מזויינ' לפיכך כתיב ויגר מואב מפני העם שהיו שוללים ובוזזים אותם אבל בבני עמון נאמר אל תתגר בם שום גרוי בשכר צניעות אמם שלא פרסמה על אביה כמו שעשתה הבכירה שקראה שם בנה מואב: ער. שם המדינה: האמים לפנים וגו'. אתה סבור שזו רפאים שנתתי לו לאברהם לפי שהאמים שהם רפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא כי אותן רפאים הורשתי מפני בני לוט והושבתים תחתם: רפאים יחשבו וגו'. רפאי' היו נחשבין אותם אימי' כענקי' הנקראי' רפאי' על שם שכל הרואה אותם ידיו מרפות: אימים. על שם שאימתם מוטלת על הבריות וכן ובשעיר ישבו החורים ונתנ' לבני עשו: וירשום

בימים ד' וסימ' ותשבו בקדש ימים רבים. ואנכי עמדתי בהר. לא כימים הראשנים. בימים אשר נחו בהם: סב ו' חס' וסי' רב לכם סב. ויאמ' המלך לדויג' סב התיצב כה. וילך רכב הסוס לקראתו. מה לך לשלום. סב דמה לך דודי: צפנה וצפנה ח' בתורה וחס' וסי' נמסר בריש סדר ויצא: ואת העם י"ב וסי' נמסר בסדר שלח לך:

ויאמר יהוה אלי אמר להם לא תעלו ולא תלחמו כי אינני בקרבכם ולא תנגפו לפני איביכם: ואדבר אליכם ולא שמעתם ותמרו את פי יהוה ותזדו ותעלו ההרה: ויצא האמרי הישב בהר ההוא לקראתכם וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדברים ויכתו אתכם בשעיר עד חרמה: ותשבו ותבכו לפני יהוה ולא שמע יהוה בקלכם ולא האזין אליכם: ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם: ויפן ונסע המדברה דרך ים סוף כאשר דבר יהוה אלי ונסב את הר שעיר ימים רבים: פ

ויאמר יהוה אלי לאמר: רב לכם סב את ההר הזה פנו לכם צפנה: ואת העם צו לאמר אתם עברים בגבול אחיכם בני עשו הישבים בשעיר וייראו מכם ונשמרתם מאד: אל תתגרו בם כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל כי ירשה לעשו נתתי את הר שעיר: אכל תשברו מאתם בכסף ואכלתם וגם מים תכרו מאתם בכסף ושתיתם: כי יהוה אלהיך ברכך בכל מעשה ידך ידע לכתך את המדבר הגדל הזה זה ארבעים שנה יהוה אלהיך עמך לא חסרת דבר: ונעבר מאת אחינו בני עשו הישבים בשעיר מדרך הערבה מאילת ומעצין גבר ס ונפן ונעבר דרך מדבר מואב: ויאמר יהוה אלי אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה כי לא אתן לך מארצו ירשה כי לבני לוט נתתי את ער ירשה: האמים לפנים ישבו בה עם גדול ורב ורם כענקים: רפאים יחשבו אף הם כענקים והמאבים יקראו להם אמים:

ואמר יי לי אימר להון לא תסקון ולא תגיחון קרב ארי לית שכינתי ביניכון ולא תתברון קדם בעלי דבביכון: ומלילית עמכון ולא קבילתון וסריבתון על מימרא דיי וארשעתון וסליקתון לטורא: ונפק אמוראה דיתיב בטורא ההוא לקדמותכון ורדפו יתכון כמא דנתזן דבריתא וטרדו יתכון בשעיר עד חרמה: ותבתון ובכיתון קדם יי ולא קביל יי צלותכון ולא אצית למיליכון: ויתיבתון ברקם יומין סגיאין כיומיא דיתיבתון: ואתפנינא ונטלנא למדברא אורח ימא דסוף כמא די מליל יי עמי ואקיפנא ית טורא דשעיר יומין סגיאין: ואמר יי לי למימר: סגי לכון דאקיפתון ית טורא הדין אתפנו לכון ציפונא: וית עמא פקיד למימר אתון עברין בתחום אחיכון בני עשו דיתבין בשעיר וידחלון מנכון ותשתמרון לחדא: לא תתגרון בהון ארי לא אתן לכון מארעהון עד מדרך פרסת רגלא ארי ירותא לעשו יהבית ית טורא דשעיר: עיבורא תזבנון מנהון בכספא ותיכלון ואף מיא תזבנון מנהון בכספא ותישתון: ארי יי אלהך ברכך בכל עובדי ידך ספיק לך צורכך במהכך במדברא רבא הדין דנן ארבעין שנין מימרא דיי אלהך בסעדך לא חסרת מדעם: ועברנא מלות אחונא בני עשו דיתבין בשעיר מאורח מישרא מאילת ומעציון גבר ואתפנינא ועברנא אורח מדברא דמואב: ואמר יי לי לא תצור למואבאי ולא תתגרי למעבד עמהון קרב ארי לא אתן לך מארעיה ירותא ארי לבני לוט יהבית ית לחיית ירותא: אימתני מלקדמין יתיבו בה עם רב וסגי ותקיף כגיבריא: גיברין מתחשבין אף אינון כגיבריא ומואבאי קרן להון אימתני:

אבן עזרא

ויכו האמורי. הוא הכנעני כאשר פירשתי: כאשר תעשינה הדבורים. כי מי שיגע אל ביתם מיד ירדפו אחריו וישכוהו: ויכתו. פירשתיו מגזרת וכתותי: עד חרמה. מקום או שם הפעל: ותשבו בקדש. ברנע ימים רבים: כימים אשר ישבתם. ברגול הארץ ואם טען טוען והמרגלי' ישבו לבדם הנה כן כמספר הימים אשר תרתם את הארץ: אל תתגרו בם. כמו יגרה מדון כענין תקוע' ומבוא: אוכל תשברו מאתם. אם ירצו למכור ויש אומרים כי המלה בתימ' והטעם כי אין לכם צורך לאוכל ולמשתה אלה השנים שעברו והעד על כן כי יי' אלהיך ברכך: כתתי את ער. מואב יתכן שלקחה סיחון וחזרה למואב באחרונה: האמים. פירשתיו ספר הכתוב כי מואב לקחו ער מיד האמים: רפאים. פירשתיו: החורים

מסרה

וייראו ה' רפין ד' מלא' וא' חסר וסי' ואת העם צו לאמר. וייראו ממערב את שמואל. ילחכו עפר כנחש חס'. יברכנו אלהים וייראו אתו כל אפסי ארץ. וייראו גוים את שם יי': ירשה כלם חס' ודגשים: האמים ב' דין חס' וא' מלא ואת האימי' בשוה קריתים: רפאים ל' ראש פסו': והמאבים ה' חס' בליש' וסימ' והמאבי' יקראו להם אמים. מאדם וממאב דשמואל. וישאו להם נשים מאביות. וגם את רות המאביה ובכלות אלה נגשו:

ובשעיר ישבו החרים לפנים ובני עשו יירשום וישמידום מפניהם וישבו תחתם כאשר עשה ישראל לארץ ירשתו אשר נתן יהוה להם: עתה קמו ועברו לכם את נחל זרד ונעבר את נחל זרד: והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמנה שנה עד תם כל הדור אנשי המלחמה מקרב המחנה כאשר נשבע יהוה להם: וגם יד יהוה היתה בם להמם מקרב המחנה עד תמם: ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם: ס

וידבר יהוה אלי לאמר: אתה עבר היום את גבול מואב את ער: וקרבת מול בני עמון אל תצרם ואל תתגר בם כי לא אתן מארץ בני עמון לך ירשה כי לבני לוט נתתיה ירשה: ארץ רפאים תחשב אף הוא רפאים ישבו בה לפנים והעמנים יקראו להם זמזמים: עם גדול ורב ורם כענקים וישמידם יהוה מפניהם ויירשם וישבו תחתם: כאשר עשה לבני עשו הישבים בשעיר אשר השמיד את החרי מפניהם ויירשם וישבו תחתם עד היום הזה: והעוים הישבים בחצרים עד עזה כפתרים היצאים מכפתור השמידם וישבו תחתם: קומו סעו ועברו את נחל ארנן ראה נתתי בידך את סיחן מלך חשבון האמרי ואת ארצו החל רש והתגר בו מלחמה: היום הזה אחל תת פחדך ויראתך על פני העמים תחת כל השמים אשר ישמעון שמעך ורגזו וחלו מפניך: ואשלח מלאכים ממדבר קדמות אל סיחון מלך חשבון דברי שלום לאמר: אעברה בארצך בדרך בדרך אלך לא אסור ימין ושמאול: אכל בכסף תשברני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי רק אעברה ברגלי:

ובשעיר יתיבו חוראי מלקדמין ובני עשו תריכונון ושיציאונון מן קדמיהון ויתיבו באתרהון כמא די עבד ישראל לארע ירותתיה דיהב יי להון: כען קומו ועברו לכון ית נחלא דזרד ועברנא ית נחלא דזרד: ויומיא די הליכנא מרקם גיאה עד די עברנא ית נחלא דזרד תלתין ותמני שנין עד דסף כל דרא גברי מגיחי קרבא מגו משריתא כמא די קיים יי להון: ואף מחא מן קדם יי הות בהון לשיציותהון מגו משריתא עד דשלימו: והוה כד שלימו כל גברי מגיחי קרבא לממת מגו עמא: ומליל יי עמי למימר: את עבר יומא דין ית תחום מואב ית לחיית: ותתקריב לקביל בני עמון לא תצור עליהון ולא תתגרי למיעבד עמהון קרב ארי לא אתן מארע בני עמון לך ירותא ארי לבני לוט יהבתה ירותא: ארעא גיבראי מתחשבא אף היא גיברין יתיבו בה מלקדמין ועמונאי קרן להון חשבני: עם רב וסגי ותקיף כגבריא ושיצינון יי קדמיהון ותריכונון ויתיבו באתריהון: כמא דיעבד לבני עשו דיתבין בשעיר די שיצי ית חוראי מן קדמיהון ותריכונון ויתיבו באתריהון עד יומא הדין: ועואי דיתבין ברפיח עד עזה קפוטקאי דנפקו מקפוטקיא שיציאונון ויתיבו באתריהון: קומו טולו ועברו ית נחלא דארנון חזי דימסרית בידך ית סיחון מלכא דחשבון אמוראה וית ארעיה שרי לתרכותיה ואתגרי למיעבד עמהון קרב: יומא הדין אשרי למיתן זועתך ודחלתך על אפי עממיא די תחות כל שמיא די ישמעון שמעך ויזועון ויתברון מן קדמך: ושלחית איזגדין ממדברא דקדמות לות סיחון מלכא דחשבון פתגמי שלמא למימר: איעבר בארעך באורחא באורחא איזיל לא אסטי לימינא ולסמאלא: עיבורא בכספא תזבין לי ואיכול ומיא בכספא תתן לי ואשתי להוד איעבר ברגלי:

עתה כל ראשי פסו׳ דקריא ועתה במכה עתה וסימ׳ במס׳ רבת׳: תם ה׳ ותם וסימ׳ נמסר בסדר בהר סיני: אתה ד רפ׳ בתורה וסי׳ אתה תהיה על ביתי · אתה תדבר אל כל · אתה עבר היום · אתה הראת לדעת: ואת ארצו ה׳ וסי׳ נמסר בסדר זאת חקת התורה: החל ד ג׳ קמ׳ וא׳ פתח וסימ׳ החל רש לרשת · החל רש והתגר בו · החל

החורים · הם בני שעיר החורי: להמם · משעלי הכפל מבנין הקל: ויהי כאשר תמו · דבק עם ויאמר י״י אלי כמו ויהי ככלות משה לכתוב גם ויהי ביום דבר י״י ורבים כן והטעם ויהי כאשר תמו הם אחר השם שכעבור את גבול ער: וקרבת מול בני עמון · פירוש וכקרבך אליהם: אל תצורם · משעלי הכפל: ואל תתגר בם · מבנין התפעל מגזרת ולמה תתגרה: זמזמים · מלה מתוקנת על משקל לשון הקדם כמו ה האחשדרפנים: וישמידם י״י · ספר הכתוב כי השם השמיד אחרים מפני המואבים ונתן להם הארץ לירושה כאשר עשה לעשו · וטעם עד עזה כי היא היתה לפלשתים וכבר היתה בין אברהם ובין אבימלך ברית אם תשקור לי ולניני ולנכדי והכתוב ספר כי השם לקחו עזה: החל רש · מירושה: מדבר קדמות · לפי דעתי הוא הנקרא מדבר מתנה: בדרך · הידוע: אכל בכסף תשבירני ואכלתי · אם הוכרכתי: כאשר

מסורה

וכלה · וגלות החל וזה כתרא פתח: אחל ג׳ קמצין וא׳ פתח וסימ׳ תת פחדך · אחל גדלך · ולא אחל את שם קדשי · בתרא פתח: ישמעון ה׳ וסימ׳ והיה אם לא יאמינו · היום הזה אחל תת פחדך · ושמרתם ועשיתם כי · ועבדתם שם אלה׳ מעשה · כי ישמעון את שמעך דמלכים: סיחון ד׳ כל בתורה וסי׳ על כן יאמרו המשלים באו חשבון · אוי לך מואב אבדת עם כמוש · ואשלח מלאכים ממדבר · ועשה ה׳ להם · תמסר גם בסדר חקת:

יירשום · לשון הווה כלומר נתתי בהם כח שהיו מורישים אותם והולכים: היתה בם · למהר ולהומם בתוך ארבעים שנה שלא יגרמו לבניהם עוד להתעכב במדבר ויהי כאשר תמו וגו׳: וידבר י״י אלי וגו׳ · אבל משילוח המרגלים עד כאן לא נאמר בפרשת וידבר אלא ויאמר ללמדך שכל שלשים ושמונה שנה שהיו ישראל נזופים לא נתייחד עמו הדבור בלשון חבה פנים אל פנים וישוב ללמדך שאין השכינה שורה על הנביאים אלא בשביל ישר׳: אנשי המלחמה · מבן עשרים שנה היוצאים בצבא: אתה עבר היום את גבול מואב אל מול בני עמון · מכאן שארץ עמון לצד צפון: ארץ רפאים תחשב · ארץ רפאים נחשבת אף היא לפי שהרפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא שנתתי לאברהם: והעוים היושבים בחצרים וגו׳ · עוים משפלשתים הם שמהם הם נחשבים בספר יהושע חמשת סרני פלשתים העזתי והאשדודי והאשקלוני והגתי והעקרוני והעוי ומפני השבועה שנשבע אברהם לאבימלך לא יכלו ישראל להוציא ארצם מידם: והבאתי עליהם כפתורים והשמידום וישבו תחתם · ועכשו אתם מותרים לקחתה מידם: תחת כל השמי׳ · למד שעמדה חמה למשה ביום מלחמת עוג ונודע הדבר תחת כל השמי׳: ממדבר קדמות · אע״פ שלא צוני המקו׳ לקרא לסיחון לשלום למדתי ממדבר סיני מן התורה שקדמה לעולם כשבא הקב״ה ליתנה לישראל חזר אותה על עשו וישמעאל וגלוי לפניו שלא יקבלוה ואע״פ כן פתח להם בשלום אף אני קדמתי את סיחון בדברי שלום · ד״א ממדבר קדמו׳ ממך למדתי שקדמת לעולם יכול היית לשלוח ברק אחד לשרוף את המצרי׳ אלא שלחתני מן המדבר אל פרעה לאמר שלח את עמי במתון: כאשר

רשי

כאשר עשו לי בני עשו · לא לענין לעבור את ארצם אלא לענין מכר אוכל ומים : עד אשר אעבור את הירדן · מוסב על אעברה בארצך : החילותי תת לפניך · כפה שר של אמוריים שלמעלה תחת רגליו של משה והדריכו על צוארו : ויצא סיחון · לא שלח בשביל עוג לעזור לו ללמדך שלא היו צריכים זה לזה : ואת בניו · בנו כתי' שהיה לו בן גבור כמותו : מתים · אנשים : בזזנו לנו · לשון בזה שהיתה חביבה עליהם ובוזזים אותה ומשליכים לבזת כסף וזהב ומשליכין בהמה ובגדים לכך נאמר כי אם כסף וזהב בזזנו לנו לשון בזיון כך נדרש בספרי בפרשת וישב ישראל בשטים : כל יד נחל · כל אצל נחל יבוק : וכל אשר צוה ה' אלהינו · שלא לכבוש הניחנו : ונפן ונעל · כל דר בצפון הוא עלייה : אל תירא אותו · ובסיחון לא הוצרך לומר אל תירא אותו אלא מתיירא היה משה שלא תעמוד לו זכות ששמש לאברהם שנ' ויבא הפליט והוא עוג : חבל ארגוב · מתרגמינן בית פלך תרכונא וראיתי תרגו' ירושלמי במגילת אסתר קורא פלטין תרכונין למדתי חבל ארגוב הפרכיא היכל מלך כלומר שהמלכות נקראת על שמה וכן את הארגוב דמלכים אצל היכל מלך הרגו פקח למנחם למדתי שכך נקראת שם הפרכיא : ערי הפרזות · פרוזות ופתוחות בלא חומה וכן פרזות תשב ירושלים : החרם · לשון הווה הלוך וכלות : מיד

אבן עזרא

כאשר עשו לי בני עשו · יש מפרשי' כי פירושו על אוכל בכסף תשבירני אם כן הוא מה יעשו עם יושבי ער שהם מואבים והכתוב אמר על דבר אשר לא קדמו אתכם והוצרכו לפרוש זה בעבור שאמר מלך אדום לא תעבור בי ולפי דעתי שפירושו על טעם בדרך בדרך אלך כאשר עשו לי בני עשו שסבבו הר שעיר בדרך וכן כתו' אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר רק המלך שהוא מלך אדום לא עזבם שיעברו דרך מדינתו כי משם היה מקום ארץ כנען קרוב ולכן עברו על ער כי כן כתוב ורבים אמרו הם לא קדמו רק ישראל קנו מהם : החלותי · בפתחות ה"א הבנין בעבור אות הגרון וכן העירותיהו בצדק : ונך · חסר נו"ן הסרש : מתים · בני אד' : שגבה · מגזרת ושגב יי' לבדו : אל ארץ בני עמון · שהיא היום בידם כאשר פירשתי : לא קרבת כל יד · מקום כמו יד הירדן : השאיר לו · כל אחד מישראל והוא פעל עבר : חבל ארגוב · דברי המתרגם ארמית ידועים ויש אומרי' שהו' שם אד' היה בחלקו מירושת אביו זה החבל ויש אומרים כי הא"לף נוסף והוא מ מגזרת ורגבים ידובקו בדרך רחוקה : באמת

מסורה

ולא אבה סיחון בל משנה תורה ראשי פסו' לא במי"ו ולא וסימ' במסר' רבת' : החלתי · ב' וסימ' ראה החלותי תת לפניך את סיחון · היום החלותי לשאל : ההל ד' ג' קמצי' וא' פתח וסי' נבסר לעי'ל בהאי סידרא : בנו ד' כתי' בנו וקרי' בניו וסי' ונך אתו ואת בנו · ואת בנו לא ידע · איש על בנו ועל בנתיו · ובנו יתגרו ואספו · מתם כל ליש'

הדברים

כאשר עשו לי בני עשו הישבים בשעיר והמואבים הישבים בער עד אשר אעבר את הירדן אל הארץ אשר יהוה אלהינו נתן לנו : ולא אבה סיחן מלך חשבון העברנו בו כי הקשה יהוה אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו למען תתו בידך כיום הזה : ס

ויאמר יהוה אלי ראה החלתי תת לפניך את סיחן ואת ארצו החל רש לרשת את ארצו : ויצא סיחן לקראתנו הוא וכל עמו למלחמה יהצה : ויתנהו יהוה אלהינו לפנינו ונך אתו ואת בנו ואת כל עמו : ונלכד את כל עריו בעת ההוא ונחרם את כל עיר מתם והנשים והטף לא השארנו שריד : רק הבהמה בזזנו לנו ושלל הערים אשר לכדנו : מערער אשר על שפת נחל ארנן והעיר אשר בנחל ועד הגלעד לא היתה קריה אשר שגבה ממנו את הכל נתן יהוה אלהינו לפנינו : רק אל ארץ בני עמון לא קרבת כל יד נחל יבק וערי ההר וכל אשר צוה יהוה אלהינו : ונפן ונעל דרך הבשן ויצא עוג מלך הבשן לקראתנו הוא וכל עמו למלחמה אדרעי : ויאמר יהוה אלי אל תירא אתו כי בידך נתתי אתו ואת כל עמו ואת ארצו ועשית לו כאשר עשית לסיחן מלך האמרי אשר יושב בחשבון : ויתן יהוה אלהינו בידנו גם את עוג מלך הבשן ואת כל עמו ונכהו עד בלתי השאיר לו שריד : ונלכד את כל עריו בעת ההיא לא היתה קריה אשר לא לקחנו מאתם ששים עיר כל חבל ארגב ממלכת עוג בבשן : כל אלה ערים בצרת חומה גבהה דלתים ובריח לבד מערי הפרזי הרבה מאד : ונחרם אותם כאשר עשינו לסיחן מלך חשבון החרם כל עיר מתם הנשים והטף :

תרגום

כמא דעבדו לי בני עשו דיתבין בשעיר ומואבאי דיתבין בלחיית עד דאעיבר ית ירדנא לארעא דיי' אלהנא יהיב לנא : ולא אבה סיחן מלכא דחשבון למשבקנא למעבר בתחומיה ארי אקשי יי' אלהך ית רוחיה ואתקיף ית לביה בדיל למסריה בידך כיומא הדין : ואמר יי' לי חזי דשריתי למסר קדמך ית סיחן וית ארעיה שרי לתרכותיה למירת ית ארעיה : ונפק סיחון לקדמותנא הוא וכל עמיה לאגחא קרבא ליהץ : ומסריה יי' אלהנא קדמנא ומחינא יתיה וית בנוהי וית כל עמיה : וכבשנא ית כל קירוהי בעידנא ההיא וגמרנא ית כל קרוי גבריא ונשיא וטפלא לא אשארנא משיזיב : לחוד בעירא בזנא לנא ועדי קרויא די כבשנא : מערער די על כיף נחלא דארנון וקרתא די בנחלא ועד גלעד לא הות קרתא די תקיפת מיננא ית כולא מסר יי' אלהנא קדמנא : לחוד לארעא בני עמון לא קריבתא כל כיף נחל יובקא וקירוי טורא וכל די פקיד יי' אלהנא : ואתפנינא וסליקנא אורח מתנן ונפק עוג מלכא דמתנן לקדמותנא הוא וכל עמיה לאגחא קרבא לאדרעי : ואמר יי' לי לא תדחל מיניה ארי בידך מסרית יתיה וית כל עמיה וית ארעיה ותעביד ליה כמא דעבדתא לסיחון מלכא דאמוראה דיתיב בחשבון : ומסר יי' אלהנא בידנא אף ית עוג מלכא דמתנן וית כל עמיה ומחנהי עד דלא אשתאר ליה משיזיב : וכבשנא ית כל קירוהי בעידנא ההיא לא הות קרתא די לא נסיבנא מנהון שתין קירוין כל בית פלך טרכונא מלכותא דעוג במתנן : כל אלין קירוין כריכן מקפן שור די להין דשין ועברין בר מקרוי פצחיא דסגיאן לחדא : וגמרנא יתהון כמא דעבדנא לסיחון מלכא דחשבון גמרנא ית כל קרוי גבריא נשיא וטפלא :

מסרה

חס במ"ד וסימ' ממתים ידך יי' ב' בו · בדיך מתים יחרשו · מעיר מתים ינאקו : ונפן ג' וסימ' ונפן ונסע המדברה · ונפן ונעבר · ונפן ונעל דרך הבשן : ואת ארצו ה' וסימ' ויאמר יי' אל משה אל תירא אתו · ראה החלתי תת לפניך את סיחן ואת ארצו · קומו סעו ועברו את נחל ארנן · ויאמר יי' אלי אל תירא אתו כי בידך נתתי אתו · ויאמר יי' אל יהושע · ונמסר גם בסדר חקה : עוג בבשן ד' וסימ' ונלכד את כל עריו בעת ההיא · כל ערי המישור · כל ממלכת עוג בבשן · חצי הגלעד : בצרת ו' ומשנין וסימ' במסר' רבתא :

אבן עזרא

באמת איש · באמת כל אדם והנה הוא כפל ולא יתכן להיות באמתו כי מה בא הכתוב ללמד ועוד שלא יהיה בגלם אדם כלל : יאיר בן מנשה · פירשתיו שהוא מבני יהודה : הגשורי והמעכתי · שני גוים : ולמכיר · מפורש : תוך הנחל וגבול · שלו וכן והירדן וגבול : ואצו אתכם · עם בני ראובן וגד ידבר בעבור שהיו בכלל ישראל אמר אתכם ולא אותם והפך זה ויצו משה את הלוים לקוח את ספר התורה כי אנכי ידעתי את מריך אינכו מדבר עם הלוים רק עם כל ישראל ובעבור היות הלוים בכלל דבר אליהם :

מנחל ד' וסימ' ונקח בעת ההוא את הארץ · ואלה מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל · ולא הוסיף עוד מלך מצרים · מנחל בדרך ישתה : כל ערי המישור ט' פסוקי' כל וכל וכל וסים' נמסר בסדר נשא : המישר בלם חס' במ' מל' וסים' במסר רבה' : סלכה ג' וסים' כל ערי המישור וכל הגלעד · והגלעד וגבול הגשורי · ובני גד לנגדם

רשי

מיד · מרשות : צידונים יקראו לחרמון וגו' · ובמקום אחר הוא אומר עד הר שיאון הוא חרמון הרי לו ארבעה שמות למה הוזרכו ליכתב להגיד שבח ארץ ישראל שהיו ארבעה מלכיות מתפארות בכך זו אומרת על שמי יקרא וזו אומרת על שמי יקרא : שניר · הוא שלג בלשון אשכנז ובלשון כנען : מיתר הרפאים · שהרגו אמרפל וחבריו בעשתרות קרנים והוא פלט מן המלחמה שנ' ויבא הפליט והוא עוג : באמת איש · באמת עוג : ההוא יקרא ארץ רפאים · היא אותה שנתתי לאברהם : ואת הארץ הזאת · האמור למעלה מנחל ארנון ועד הר חרמון : ירשנו בעת ההיא · מערוער אשר על נחל ארנון · אינו מחובר לראשו של מקרא אלא לסופו על נתתי לראובני ולגדי אבל לענין ירושה עד הר חרמון היה : תוך הנחל וגבול · כל הנחל ועוד מעבר לו לשפתו כלומר עד ועד בכלל ויותר מכאן : כנרת · מעבר הירדן המערבי היא ונחלת בני גד מעבר הירדן מזרחי ונפל בגורלם רוחב הירדן כנגדם ועוד מעבר שפתו עד כנרת וזהו שנאמר והירדן וגבול הירדן ומעבר לו : ואצו אתכם · לבני ראובן וגד היה מדבר : לפני אחיכם · הם היו הולכים לפני ישראל למלחמה לפי שהיו גבורי' ואויבים נופלי' לפניהם שנאמ' וטרף זרוע אף קדקד :

חסלת ואלה הדברים

תורה

וכל־הבהמה ושלל הערים בזונו לנו : ונקח בעת ההוא את־הארץ מיד שני מלכי האמרי אשר בעבר הירדן מנחל ארנן עד־הר חרמון : צידנים יקראו לחרמון שרין והאמרי יקראו־לו שניר : כל ערי המישר וכל־הגלעד וכל־הבשן עד־סלכה ואדרעי ערי ממלכת עוג בבשן : כי רק־עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים הנה ערשו ערש ברזל הלה הוא ברבת בני עמון תשע אמות ארכה וארבע אמות רחבה באמת־איש : ואת־הארץ הזאת ירשנו בעת ההוא מערער אשר־על־נחל ארנן וחצי הר־הגלעד ועריו נתתי לראובני ולגדי : ויתר הגלעד וכל־הבשן ממלכת עוג נתתי לחצי שבט המנשה כל חבל הארגב לכל־הבשן ההוא יקרא ארץ רפאים : יאיר בן־מנשה לקח את־כל־חבל ארגב עד־גבול הגשורי והמעכתי ויקרא אתם על־שמו את־הבשן חות יאיר עד היום הזה : ולמכיר נתתי את־הגלעד : ולראובני ולגדי נתתי מן־הגלעד ועד־נחל ארנן תוך הנחל וגבל ועד יבק הנחל גבול בני עמון : והערבה והירדן וגבל מכנרת ועד ים הערבה ים המלח תחת אשדת הפסגה מזרחה : ואצו אתכם בעת ההוא לאמר יהוה אלהיכם נתן לכם את־הארץ הזאת לרשתה חלוצים תעברו לפני אחיכם בני־ישראל כל־בני־חיל : רק נשיכם וטפכם ומקנכם ידעתי כי־מקנה רב לכם ישבו בעריכם אשר נתתי לכם : עד אשר־יניח יהוה לאחיכם ככם וירשו גם־הם את־הארץ אשר יהוה אלהיכם נתן להם בעבר הירדן ושבתם איש לירשתו אשר נתתי לכם : ואת־יהושוע צויתי בעת ההוא לאמר עיניך הראת

תרגום

וכל־בעירא ועדי קרויא בזנא לנא : ונסיבנא בעידנא ההיא ית־ארעא מיד תרין מלכי אימוראה די בעברא דירדנא מנחלא דארנון עד־טור דחרמון : צידונאי קרן לחרמון שריון ואמוראי קרן ליה טור־תלגא : כל קרוי מישרא וכל־גלעד וכל־מתנן עד־סלכה ואדרעי קרוי מלכותיה דעוג במתנן : ארי לחוד עוג מלכא דמתנן אישתאר משאר גבריא הא ערסיה ערסא דפרזלא הלא היא ברבת בני עמון תשע אמין אורכה וארבע אמין פותיה באמת מלך : וית ארעא הדא יריתנא בעידנא ההיא מערער די־על־נחלא דארנון ופלגות טורא דגלעד וקירוהי יהבית לשיבט ראובן ולשיבט גד : ושאר גלעד וכל־מתנן מלכותא דעוג יהבית לפלגות שבטא דמנשה כל בית־פלך טרכונא וכל־מתנן ההוא יתקרי ארע גבריא : יאיר בר־מנשה נסיב ית־כל־בית־פלך טרכונא עד־תחום גשוראה ואפקירוס וקרא יתהן על־שמיה ית־מתנן כפרני יאיר עד יומא הדין : ולמכיר יהבית ית־גלעד : ולשיבט ראובן ולשיבט גד יהבית מן־גלעד ועד־נחלא דארנון גו נחלא ותחומא ועד יובקא נחלא תחומא דבני עמון : ומישרא וירדנא ותחומיה מגינוסר ועד ימא דמישרא ימא דמילחא תחות משפך מרמתא מדינחא : ופקידית יתכון בעידנא ההיא למימר יי אלהכון יהיב לכון ית ארעא הדא למירתה מזרזין תעברון קדם אחיכון בני־ישראל כל־מזרזי חילא : לחוד נשיכון וטפלכון ובעירכון ידענא ארי־בעיר סגי לכון יתבון בקירויכון די יהבית לכון : עד די־יניח יי לאחיכון כותכון וירתון אף־אינון ית־ארעא די־יי אלהכון יהיב להון בעיברא דירדנא ותתובון גבר לירותתיה די יהבית לכון : וית־יהושע פקידית בעידנא ההיא למימר עינך חזאן

מסרה

ישבו : חנה ד' סבי' והנה וסי' נמסר בסדר כי תשא : הלא היא ג' וסי' כי רק עוג · כתובה על ספר הישר · הדעת אתי נאם יי : ואת הארץ ה' וסי' נמסר בסדר וישלח : שבט המנשה ב' וסי' ממלכת עוג נתתי לחצי · שבט המנשה וכל יהושע דכוו' במג' וסימ' ויתן משה · וישלחו בני ישראל · מבאו אל בני ראובן ואל : ועד נחל ארנון יד' פסו' אית בהון ועד ועד וסים' במס' רבת' : וגבל ט' חס' וסי' נמסר בסד' חקה : ועד ים ד' יתירין וסי' נמס' בסדר משפטים : אשר יי אלהיכם ד' כתי' בספר בליש' וסי' עד אשר יניח יי · ושמרת את חקיו ואת · שפטים ושטרים · ושמת כטנא : יהושע ב' מלאי' וסים' ואת יהושע צויתי · אשר האריכו ימים : צויתי ה' וסי' נמסר בסוף סדר צו :

ואתחנן

ואתחנן אין חנון בכל מקום אלא לשון מתנת חנם · אע"פ שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם לפי שאמר לו וחנותי את אשר אחון אמר לו בלשון ואתחנן · דבר אחר זה אחד מעשרה לשונות שנקראת תפלה כדאיתא בספרי : בעת ההיא · לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמיתי שמא הותר הנדר : לאמר · זה אחד משלשה מקומות שאמר משה לפני המקום איני מניחך עד שתודיעני אם תעשה שאלתי אם לאו : יי אלהים · רחום בדין : אתה החילות להראות את עבדך · פתח להיות עומד ומתפלל אף על פי שנגזרה גזרה אמ' לו ממך למדתי שאמרת לי ועתה הניחה לי וכי תופש הייתי בך אלא לפתוח פתח שבי תלוי להתפלל עליהם כמו כן הייתי לעשו' עכשיו : את גדלך · זו מדת טובך וכן הוא אומר ועתה יגדל נא כח יי : ואת ידך · זו ימינך שהיא פשוט' לכל באי עולם : החזק' · שאתה כובש ברחמים את מדת הדין בחזקה : אשר מי אל וגו' · אינך דומה למלך בשר ודם שיש לו יועצין וסנקתדרין הממחין בידו כשרוצה לעשות חסד ולעבור על מדותיו אתה אין מי ימחה בידך אם תמחול לי ותבטל גזרתך · ולפי פשוטו אתה החלות להראות את עבדך מלחמת סיחון ועוג כדכתיב ראה החלותי תת לפניך הראני מלחמת שלשים ואחד מלכי' : אעברה נא · אין נא אלא לשון בקשה : ההר הטוב הזה · זו ירושלם : והלבנון · זה בית המקדש : ויתעבר יי' · נתמלא חימה : למענכם · אתם גרמתם לי וכן הוא אומר ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם : רב לך · שלא יאמרו הרב כמה קשה והתלמיד כמה

ואתחנן הטעם וכבר התחננתי כי כאשר הזכיר יהושע ואמר צויתיו בעבור כי אינני עובר עמכם כי התחננתי לשם לעבור עמכם בעבור כי לגדולת השם אין חקר וחדשים לבקרים רבה אמונתך · אמר חכם מהחכמים אתה החלות להראו' גדלך בשמים ובארץ במעשים שנוהג העולם בם : ואת ידך החזקה · באותות שכשעשו על ידו עד שנודע בעולם כי אין אל כי אם הוא לבדו והטעם תקיף בשמי' שהם המלאכים והצבא ובארץ שהם החיות ובני אדם : כמעשיך · שהם כולם בחכמ' · וכגבורותיך · ביכולת · וטעם זו הפרשה לחבב את ארץ ישראל · ואם הארץ תהיה חביבה ישמרו מצות השם שלא יגלו ממנה : עלה ראש הפסגה · הוא הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה : ונשב בגיא · טעמו וכבר ישבנו בגיא הזה שהוא ראש הפסגה כי משם נסעו אל ערבות מואב · והגיא הוא בהר העברים כי כן מפורש · ועתה החל לדבר על המצות ובעבור שהיו מול בית פעור החל לדבר בע"ז : מלמד אתכם לעשות · כי עקר הלמוד לעשות המצות : למען תחיון · כי עובדי פעור כשמדו : וירשתם · בעבור שנח ונעלם הי"וד כשבר הוי"ו כשבר ע"ן הפעל ואפס על משקלו : לא תוסיפו · מדעתכם ותחשבו כי היא עבודה לשם גם כן לא תגרעו ואשר אמרתי למען תחיו אין צורך לעדים כי עיניכם הרואות : בבעל

תיראום ב' דין מל' וא' חס' · וי' אתנו אל תיראם : הנלחם ג' וסי' לא תיראום דמשנה תורה · אתם ראיתם · אחד מכם ירדף אלף : אדני יי' כל אורית' וכתיב א' יי' אלהים בר מן ח' אדני יי' וס' במסר' רבת' : להראות ג' ומלאי' וסי' אתה החלות · להראות העמים והשרים · להראות את אסתר : ובגבורותיך ל' וכת' בן וג' בליש' וס' אשר

את כל אשר עשה יהוה אלהיכם לשני המלכים האלה כן יעשה יהוה לכל הממלכות אשר אתה עבר שמה : לא תיראום כי יהוה אלהיכם הוא הנלחם לכם :

ית כל די עבד יי אלהכון לתרין מלכיא האלין כין יעביד יי לכל מלכותא די את עבר לתמן : לא תדחלון מנהון ארי יי אלהכון מימריה מגיח לכון :

קה' מלביה סימן

ס ס ס

ואתחנן אל יהוה בעת ההוא לאמר : אדני יהוה אתה החלות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורתך : אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן ההר הטוב הזה והלבנן : ויתעבר יהוה בי למענכם ולא שמע אלי ויאמר יהוה אלי רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה : עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפנה ותימנה ומזרחה וראה בעיניך כי לא תעבר את הירדן הזה : וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו כי הוא יעבר לפני העם הזה והוא ינחיל אותם את הארץ אשר תראה : ונשב בגיא מול בית פעור : פ ועתה ישראל שמע אל החקים ואל המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות למען תחיו ובאתם וירשתם את הארץ אשר יהוה אלהי אבתיכם נתן לכם : לא תספו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו לשמר את מצות יהוה אלהיכם אשר אנכי מצוה אתכם :

ס ס ס

וצליתי קדם יי בעידנא ההוא למימר : יי אלהים את שריתא לאחזאה ית עבדך ית רבותך וית ידך תקיפתא די את הוא אלהא דשכינתך בשמיא מלעילא ושליט בארעא ולית דיעביד כעובדך וכגבורתך : אעיבר כען ואחזי ית ארעא טבתא די בעיבר דירדנא טורא טבא הדין ובית מקדשא : והוה רגז מן קדם יי עלי בדיליכון ולא קביל מני ואמר יי לי סגי לך לא תוסיף למללא קדמי עוד בפתגמא הדין : סק לריש רמתא וזקוף עינך למערבא ולציפונא ולדרומא ולמדינחא וחזי בעינך ארי לא תעיבר ית ירדנא הדין : ופקיד ית יהושע ותקפהי ואלימהי ארי הוא יעיבר קדם עמא הדין והוא יחסין יתהון ית ארעא די תחזי : ויתיבנא בחילתא לקביל בית פעור : וכען ישראל שמע לקימיא ולדיניא די אנא מליף יתכון למעבד בדיל דתיחון ותיעלון ותירתון ית ארעא די יי אלהא דאבהתכון יהיב לכון : לא תוספון על פתגמא די אנא מפקיד יתכון ולא תמנעון מיניה למיטר ית פקודיא דיי אלהכון די אנא מפקיד יתכון :

יעש כמעשיך וכגבורתך · ואיה קנאתך וגבורתיך · וגבורותיך יגידו · ב' קדמאי גבורתך כת' · ואראה וסי' נמס בשמות : והלבנון ה' ד' מלא' ודין חס' נמסר בסדר ואלה הדברים : הוסף ב' מלא' בליש' וסי' אל תוסף דבר אלי · את כל הדבר אשר : כדבר הזה ח' וסי' במסר' רבת' : וצפונה ה' ג' מלא' וב' חס' וסי' והיה זרעך כעפר חס' · עלה ראש הפסגה · וצפנה פנה אל הגלגל חס' · נגבה לאפרים וצפונה · ראיתי את האיל מנגח :

קרבן מתכפר · דבר אחר רב לך הרבה מזה שמור לך רב טוב הצפון לך : וראה בעיניך · בקשת ממני ואראה את הארץ הטובה אני מראה לך את כלה שנאמר ויראהו יי את כל הארץ : וצו את יהושע · על הטרחות ועל המשאות ועל המריבות : וחזקהו ואמצהו · בדבריך שלא ירך לבו לומר כשם שנענש רבי עליהם כך סופי ליענש עליהם מבטיחו אניכי הוא יעבור והוא ינחיל : כי הוא יעבור · אם יעבור לפניהם ינחלו ואם לאו לא ינחלו וכן אתה מוצא כששלח מן העם אל העי והוא ישב ויכו מהם אנשי העי וגו' וכיון שנפל על פניו אמר לו קום לך קם לך כתיב אתה הוא העומד במקומך ושלח את בני למלחמה למה זה אתה נופל על פניך לא כך אמרתי למשה דבר אם הוא עובר עוברין ואם לאו אין עוברין : ונשב בגיא וגו' · ונצמדתם לע"ז ואע"פ כן ועתה ישראל שמע אל החוקים והכל מחול לך ואני לא זכיתי לימחל לי : לא תוסיפו כגון חמש פרשיות בתפילין חמשת מינין בלולב וחמש ציציות וכן לא תגרעו : ושמרתם

אבן עזרא

בבעל פעור. בעבור בעל פעור ורבים כן זמי שלא עבר בעל פעור הנו חי. וטעם למדתי אתכם אחר שאמר אשר אנכי מלמד אתכם להוסיף כאשר צוני יי׳ כי המצות הם מצותיו שתעשו בארץ שיתן לכם השם לירושה ועוד כי יש לכם תפארת במצוותיו על כל הגוים והטעם כי עיקר כל המצות יבינם המשכיל וידע למה נתנו: כי מי גוי גדול. שיש לו אלהים שיהיה קרוב אליו שיענהו תמיד בכל אשר יבקש ממנו גם אין גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים בשקול הדעת כמו ישראל. וטעם גוי גדול בעבור חכמי לב יראי השם: רק השמר לך. הטעם אם תשכח כל דבר אל תשכח יום אשר עמדת בסיני: אשר ראו עיניך. זהו וכל העם רואים את הקולות. וטעם כל הימים אשר הם חיים על האדמה כי השם ידע שלא יוכלו לעשות מצותיו כראוי והם בארצות ה המושלים בהם: לב השמים. באמצע כנגד הרואים וכן בלב ים: זולתי קול. ששמעתם כי הקול איננו כראה בעין וכבר פירשתי וכל העם רואים את הקולות. וטעם ואותי צוה יי׳ כי בסיני צוה השם למשה את כל החקים והמשפטים רק הגידם לישראל בשנה השנית ופעם אחרית בשנת הארבעים ואחר שלא ראיתם כל תמונה השמרו לכם פן תשחיתון מה שראיתם והטעם האמת או דרכיכם: פסל

הראות ד׳ ב׳ מלאים וב׳ חסרים וסימ׳ ואת יהושע צויתי. כי עיניכם הראת. עיניכם הראות. ותשנו הראות. ב׳ קדמאי חס׳ דחס׳ וב׳ בתראי הראות כתי׳: ישמעון ה׳ וסי׳ והיה אם לא יאמינו גם׳ היום הזה אחל תת פחדך ויראתך. ושמרתם ועשיתם. ועבדתם שם אלהים. כי ישמען את שמעך דמ׳ל. ונמסר גם בסדר

תרגום

עיניכון חזאה ית די עבד יי בפלחי בעלא פעור ארי כל גברא דהליך בתר בעלא פעור שיציה יי אלהך מבינך: ואתון דאדבקתון בדחלתא דיי אלהכון קיימין כולכון יומא דין: חזי דאליפית יתכון קיימין ודינין כמא די פקדני יי אלהי למיעבד כן בגו ארעא די אתון עלין לתמן למירתה: ותטרון ותעבדון ארי היא חוכמתכון וסוכלתנותכון לעיני עממיא די ישמעון ית כל קיימיא האלין ויימרון לחוד עם חכים וסוכלתן עמא רבא הדין: ארי מן עם רב די ליה אלהא קריב ליה לקבלא צלותיה בעידן עקתיה כיי אלהנא בכל עידן דאנחנא מצלן קדמוהי: ומן עם רב דליה קימין ודינין קשיטין ככל אורייתא הדא די אנא יהיב קדמיכון יומא דין: לחוד אסתמר לך וטר נפשך לחדא דילמא תתנשי ית פתגמיא די חזאה עינך ודילמא יעידון מלבך כל יומי חייך ותהודעינון לבנך ולבני בנך: יומא די קמתא קדם יי אלהך בחורב כד אמר יי לי כנוש קדמי ית עמא ואשמעינון ית פיתגמי די ילפון למדחל קדמי כל יומיא די אינון קיימין על ארעא וית בניהון יאלפון: וקריבתון וקמתון בשיפולי טורא וטורא בער באשתא עד צית שמיא חשוכא עננא ואמיטתא: ומליל יי עמכון מגו אשתא קל פתגמין אתון שמעין ודמות ליתכון חזן אלהן קלא: וחוי לכון ית קימיה די פקיד יתכון למעבד עסרא פתגמין וכתבינון על תרין לוחי אבניא: ויתי פקיד יי בעדנא ההיא לאלפא יתכון קימין ודינין למעבדכון יתהון בארעא דאתון עברין תמן למירתה: ותסתמרון לחדא לנפשתיכון ארי לא חזיתון כל דמות ביומא די מליל יי עמכון בחורב מגו אשתא: דילמא תחבלון ותעבדון לכון

מקרא

עיניכם הראות את אשר עשה יהוה בבעל פעור כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו יהוה אלהיך מקרבך: ואתם הדבקים ביהוה אלהיכם חיים כלכם היום: ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני יהוה אלהי לעשות כן בקרב הארץ אשר אתם באים שמה לרשתה: ושמרתם ועשיתם כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה: כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו כיהוה אלהינו בכל קראנו אליו: ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקם ככל התורה הזאת אשר אנכי נתן לפניכם היום: רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך והודעתם לבניך ולבני בניך: יום אשר עמדת לפני יהוה אלהיך בחרב באמר יהוה אלי הקהל לי את העם ואשמעם את דברי אשר ילמדון ליראה אתי כל הימים אשר הם חיים על האדמה ואת בניהם ילמדון: ותקרבון ותעמדון תחת ההר וההר בער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל: וידבר יהוה אליכם מתוך האש קול דברים אתם שמעים ותמונה אינכם ראים זולתי קול: ויגד לכם את בריתו אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים ויכתבם על שני לחות אבנים: ואתי צוה יהוה בעת ההוא ללמד אתכם חקים ומשפטים לעשתכם אתם בארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה: ונשמרתם מאד לנפשתיכם כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר יהוה אליכם בחרב מתוך האש: פן תשחתון ועשיתם לכם

רש״י

ושמרתם. זו משנה: ועשיתם. כמשמעו: כי היא חכמתכם ובינתכם וגו׳. בזאת תחשבו חכמים ונבונים לעיני העמים: חקים ומשפטים. צדיקים הגונים ומקובלים: רק השמר לך פן תשכח את הדברים. אז כשלא תשכחו אותם ותעשום על אמתתם תחשבו חכמים ונבונים ואם תעוותו אותם מתוך שכחה תחשבו שוטים: יום אשר עמדת. מוסב על מקרא שלמעלה ממנו אשר ראו עיניך יום אשר עמדת בחורב אשר ראיתם את הקולות ואת הלפידים: ילמדון. ילפון לעצמם: ואותי צוה יי׳ ללמד אתכם. תורה שבעל פה: פסל

מסרה

דברים: הגדול ח׳ מלא׳ בתורה וסי׳ במס רבת׳: כיי׳ אלהינו ד׳ וסי׳ ויאמר למחר למען תדע. כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו. אין קדוש כיי׳ כי אין בלתך. מי כיי׳ אלהינו המגביה לשבת. ונמסר גם בסדר וארא: קראנו ב׳ וסימ׳ כי מי גוי גדול. יעננו ביום קראנו: יסורו ב׳ מלא׳ וסימ׳ רק השמר לך ושמר. יתנדדו יסורו: ופן ה׳ וסי׳ במסר׳ רבת׳: באמר ג׳ וחס׳ וסימ׳ יום אשר עמדת. ומארצו יצאו. באמר אלי כל היום איה. אנ״ך: וחד ויהי באמר יהושע: אשר הם חיים ג׳ וסימ׳ יום אשר עמדת. למען ייראוך. וחברו דד״ה. אנ״ך: ואת בניהם ד׳ וסי׳ יום אשר עמדת. ואת בניהם הקים. כלו בבית. ואת בניהם לא המית כי ככתוב בתורה בספר דד״ה: וההר ג׳ וסימ׳ ותקרבון ותעמדון תחת ההר. ויהי בשמעכם את הקול. ואפן וארד מן ההר: בער באש ב׳ הסנה. וההר בער באש: לחות ב׳ כתי׳ כן בתורה חס׳ ו״ו קדמ׳ וסימ׳ במסר׳ רבת׳: ונשמרתם ה׳ וסי׳ ונשמרתם מאד לנפשתיכם. וחברו דיהושע. וייראו מכם ונשמרת׳ ברוחב׳. וחברו תרויהון במלאכי: תשחתון ז׳ חסרי׳ בליש׳ השחתה וסי׳ במסר׳ רבת׳:

רשי

סמל. צורה: ופן תשא עיניך. להסתכל בדבר ולתת לב לטעות אחריהם: אשר חלק להם. להאיר להם. דבר אחר לאלוהות לא מנען מלטעות אחריהם אלא החליקם בדבריו הבליהם לטרדם מן העולם וכן הוא אומר כי החליק אליו בעיניו למצוא עונו לשנוא: כור. הוא כלי שמזקקים בו את הזהב: התאנף. נתמלא רוגז: על דבריכם. על אודותיכם על עסקיכם: כי אנכי מת וגו'. אנכי עובר. מאחר שמת מהיכן יעבר אף עצמותי אינם עוברים: תמונת כל. תמונת כל דבר: אשר צוך יי'. אשר צוך שלא לעשות: אל קנא. מקנא לנקום. אנפרדי"נט בלע"ז מתאחר על רוגזו להפרע מעוברי עזו: ונושנתם. רמז להם שיגלו ממנה לסוף שמונה מאות וחמשים ושתים שנה כמנין ונושנתם והוא הקדים והגלם לסוף שמנה מאות וחמשים והקדים שתי שנים לונושנתם כדי שלא יתקיים בהם כי אבד תאבדון וזהו שנאמר וישקוד יי' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק יי' אלהינו צדקה עשה עמנו שמהר להביאה שתי שנים לפני זמנה: העידותי בכם. הנני מזמינם להיות עדים שהתריתי בכם: ועבדתם שם אלהים. כתרגומו משאתם עובדים לעובדיהם כאילו אתם עובדים להם: לא

אבן עזרא

פסל. דבר נקצב כמו ויפסלו: זכר או נקבה. בגוים ידועים: גם יש גוים סוגדים ועובדים כל בהמה שיפגעו בתחלת יומו ויש אומרים להוריד כח עליונים כצורת עקרב לגבוך והצורות הארבעים ושבעה הנשארות: השמש והירח. שהם המאורים הגדולים ואחר שאמר ואת הכוכבים באר בשם כלל כל צבא השמים ככבי לכת שהם ככבי אור וכל המזלות והצורות: ונדחת. כאדם שידחה ויפול: אשר חלק. דבר מנוסה הוא כי יש לכל עם ועם ככב ידוע ומזל וכן יש מזל לכל עיר ועיר והשם שם לישראל מעלה גדולה להיות השם יועצם ולא ככב להם והנה ישראל נחלת השם. וטעם ויי' התאנף בי בעבור שאמר ויוציא אתכם להיותכם לו לעם נחלה בארץ שתעברוהו רק אני לא לא אראה בטובה הזאת: על דבריכם. אתם סבבתם שלא אכנס לארץ כאשר פירשתי: השמרו לכם ועשיתם פסל. וכבר אמר כזה והטעם להוסיף אש אוכלה על כן הכבי מגוך: תמונת כל. כל דבר: אשר צוך. כאשר צוך או מלת צוך שלא לעשות כמו ועל העבים אגוה ויש אומ' על צורת הככבים וזה רחוק בעיני: אש אוכלה הוא. בלי כף הדמות והטעם כאש אוכלה הוא: אל קנא. לעם וקנאתו תאכל כאש שלא תעזוב שורש וענף: כי תוליד בנים. אמר אל קנא ואחר כן באר מה יקרא להם אם יעשו פסל: ועשיתם הרע. באשר המצות כמו לרצוח ולנאוף: העידותי בכם היום. יש אומרים כי טעם ערות שמים וארץ המלאכים ובני אדם ואחרים אמרו על הנפש כטעם את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה והנכון בעיני להיותם עדים שיראום תמיד הם ובניהם כי הם עומדים כטעם כימי השמים על הארץ וכן שמעו הרים את ריב יי' וכן האבן הזאת תהיה בנו לעדה ושמא יטעון טוען כי שמים כעשן נמלחו ותבריו יש הטוען עד ולבו ימן: תאבדון. כמו תלמדון בעבור שאיננו סמוך: מתי מספר. פירשתיו: ירחון ישמעון. הזכיר הארבעה ההרגשות ואין צורך להזכיר החמישית כי היא עבה מכולם ועוד כי היא שורש חיי הגוף ואל תתמה על מלת ובקשתם ומצאת כי ידבר לרבים ולגוי אחד או לאדם אחד: בכל

מסורה

חשמיטה י"א וסימ' במסר' רבת': ועבדתם ד' קמצין וסי' ופן תשא עיניך. והיה אם שכח תשכח. ואם יפנה לבבך. וידברו אליו דמלכי' גבי רחבעם: ויוצא ד' וחס' יו"ד וסימ' ואתכם לקח יי' ויוצא אתכם. ויוצא את בן המלך דמלכים: ויוצא נחלים מסלע. ויוצא עמו בששון. וסימ' בלשון תרגום נסכ ברא דמלכא אבנא

תורה

פסל תמונת כל־סמל תבנית זכר או נקבה: תבנית כל־בהמה אשר בארץ תבנית כל־צפור כנף אשר תעוף בשמים: תבנית כל־רמש באדמה תבנית כל־דגה אשר־במים מתחת לארץ: ופן־תשא עיניך השמימה וראית את־השמש ואת־הירח ואת־הכוכבים כל צבא השמים ונדחת והשתחוית להם ועבדתם אשר חלק יהוה אלהיך אתם לכל העמים תחת כל־השמים: ואתכם לקח יהוה ויוצא אתכם מכור הברזל ממצרים להיות לו לעם נחלה כיום הזה: ויהוה התאנף־בי על־דבריכם וישבע לבלתי עברי את־הירדן ולבלתי־בא אל־הארץ הטובה אשר יהוה אלהיך נתן לך נחלה: כי אנכי מת בארץ הזאת אינני עבר את־הירדן ואתם עברים וירשתם את־הארץ הטובה הזאת: השמרו לכם פן־תשכחו את־ברית יהוה אלהיכם אשר כרת עמכם ועשיתם לכם פסל תמונת כל אשר צוך יהוה אלהיך: כי יהוה אלהיך אש אכלה הוא אל קנא: פ

כי־תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל ועשיתם הרע בעיני יהוה־אלהיך להכעיסו: העידתי בכם היום את־השמים ואת־הארץ כי־אבד תאבדון מהר מעל הארץ אשר אתם עברים את־הירדן שמה לרשתה לא־תאריכן ימים עליה כי השמד תשמדון: והפיץ יהוה אתכם בעמים ונשארתם מתי מספר בגוים אשר ינהג יהוה אתכם שמה: ועבדתם־שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן אשר לא־יראון ולא ישמעון ולא יאכלון ולא יריחן:

תרגום

צילמא דמות כל־צורא דמות דכר או נוקבא: דמות כל־בעירא די בארעא דמות כל־ציפר גדפא די פרח באויר רקיע שמיא: דמות כל־ריחשא די בארעא דמות כל־נוני די במיא מלרע לארעא: ודילמא תזקוף עינך לשמיא ותחזי ית־שמשא וית־סיהרא וית־כוכביא כל חילי שמיא ותטעי ותסגוד להון ותפלחינון די זמין יי' אלהך יתהון לכל עממיא די תחות כל־שמיא: ויתכון קריב יי' לדחלתיה ואפיק יתכון מכורא דפרזלא ממצרים למהוי ליה לעם אחסנא כיומא הדין: ומן קדם יי' הוה רגז עלי על פתגמיכון וקיים בדיל דלא למעיבר ית־ירדנא ובדיל דלא למיעל לארעא טבתא דיי' אלהך יהיב לך אחסנא: ארי אנא מאית בארעא הדא לית אנא עבר ית־ירדנא ואתון עברין ותירתון ית־ארעא טבתא הדא: אסתמרו לכון דילמא תתנשון ית־קימא דיי' אלהכון די גזר עמכון ותעבדון לכון צלם דמות כולא די פקדך יי' אלהך: ארי יי' אלהך מימריה אשא אכלא הוא אל קנא: ארי־תולדון בנין ובני בנין ותתעתקון בארעא ותחבלון ותעבדון צלם דמות כולא ותעבדון דבישקדם־יי' אלהך לארגזא קדמוהי: אסהידי בכון יומא דין ית־שמיא וית־ארעא ארי מיבד תיבדון בפריע מעל ארעא דיאתון עברין ית־ירדנא תמן למירתה לא־תורכון יומין עלה ארי אשתיצאה תשתיצון: ויבדר יי' יתכון ביני עממיא ותשתארון עם דמנין בעממיא ארי ידבר יי' יתכון לתמן: ותפלחון תמן לעממיא פלחי טעותא עובד ידי אנשא אעא ואבנא דלא חזן ולא שמעין ולא אכלין ולא מריחין:

בנים ובני בנים ג' פסוקי' אית בהון תרין מלין בתרי טעמי

בחרוא: אנכי מת ד' וסים' נמסר בסדר ויחי: אכלה ה' וסים' כי יי' אלהך אש אכלה הוא. יי' אלהיך הוא העבר לפניך. ואכלת אכלה בשר כי תאוה נפשך. על כל שפאים במדבר. בקול מרכבות. וחד ואכלה מציד: בנים ובני בנים ג' פסוקים אית בהון תרין מלין בתרי טעמי וסים' כי תוליד בנים ובני בנים. עודי עודי דברה. כפרי זהב שלשים: את השמים ואת הארץ י"ג וסי' במסרה רבתא: האבדון ד' וס' העדתי בכם. וחברו בגוים אשר אני מאביד. הגדתי לכם היום:

בכל לבבך · עוד אפרשנו : ירפך · הפך יחזקך : כי שאל נא לימים · שאל עתה : למן היום · הלמד נוסף וכן רבים או היא דרך בחות : ולמקצה השמים · רמז לאויר כאשר פירשתי שים לו קצוות : הנהיה · בימיו : או הנשמע כמוהו · ומה הוא שמעשם : או הנסה אלהים · יש אומרים שהוא לשון חול וחלילה חלילה רק לשון קדומה : הנסה · כדרך בן אדם כדי שיבינו השומעים : במסות · שם כלל או טעמו במסות שהיו באותות כמו ויעש האותות לעיני העם : ובמופתים · עשר מכות וכתיב ומשה ואהרן עשו : ובמלחמה · יתכן על על הריגת הבכורים ושפטים באלהי מצרים : וביד חזקה · שיצאו ישראל ביד רמה ובזרוע נטויה על טעם בעמוד אש ועגן : ובמוראים גדולים · טביעת פרעה וחילו עם בקיעת הים לישראל : במצרים · באנשי מצרים : הראית · משבנין שלא נקרא שם פועלו והטעם כי כל אלה הראך האלהים עד אשר תדע כי יהוה האלהים לבדו · וטעם אין עוד כאשר רמזתי בפירוש קהלת בפסוק וגבוהים עליהם על כן מלת אין עוד ומלת אלהים פירשתיה בפרשת וישמע יתרו כהן ודבר אלהים והאלהים יעננו בקול בא האלהים אמר שם האלהים כי המדבר הוא אלהים כי יש מי שלא יבין דרך קצרה והוא סוד עמוק : ליסרך · על כן השמיעך את קולו שתיראה ממנו כאשר אמרו ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות והנה פחדת בעבור השכים והאזנים ועוד לדבר אחר השמיעך את קולו בעבור כי אהב את אבותיך הם השלשה : ויבחר בזרעו · רמז ליעקב כי אם אמר בזרעם יכנסו עמנו שמנה גוים : ויוציאך בפניו · בבעם שכעם על מצרים ויש אומרים כמו ומלאך פניו הושיעם ולפי דעתי שהוא כמו ופניך הולכים בקרב : כיום הזה · קרוב מהיום הזה והאמת שהוא רמז על אשר כ כחלו ארץ שני מלכי האמורי כי ראובן וגד וחצי שבט מנשה י ישראל יקראו וכן כתוב כאשר עשה ישראל לארץ ירושתו ואינו דבר עתיד כאשר פירשוהו ר רבים והעד למכה מלכים גדולים במזמור הודו ליי׳ כי טוב ולא הזכיר רק סיחון ועוג ואמר נחלה לישראל עבדו ואחר שאמר כי יי׳ הוא האלהים אין עוד מלבדו אמר טעם ככבד כי הראשון שראית מראה העין ושקול הדעת ובחכמת הלב תדע כי השם הוא לבדו אלהים בשמים ממעל שהם ממעל בן אדם ועל הארץ שהיא תחתיו והעד כי כן פי׳ והיו שמיך אשר על ראשך נחשת ואחר שראית הנוראות ושבות אל לבבך אתה חייב לשמור מצותיו גם הוא טוב לך ולבניך אחריך : אז

ובקשתם משם את יהוה אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך : בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד יהוה אלהיך ושמעת בקלו : כי אל רחום יהוה אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח את ברית אבתיך אשר נשבע להם : כי שאל נא לימים ראשנים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמהו : השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי : או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדלים ככל אשר עשה לכם יהוה אלהיכם במצרים לעיניך : אתה הראת לדעת כי יהוה הוא האלהים אין עוד מלבדו : מן השמים השמיעך את קלו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש : ותחת כי אהב את אבתיך ויבחר בזרעו אחריו ויוצאך בפניו בכחו הגדל ממצרים : להוריש גוים גדלים ועצמים ממך מפניך להביאך לתת לך את ארצם נחלה כיום הזה : וידעת היום והשבת אל לבבך כי יהוה הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד : ושמרת את חקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום אשר ייטב לך ולבניך אחריך ולמען תאריך ימים על האדמה אשר יהוה אלהיך נתן לך כל הימים : פ	ותתבעון מתמן ית דחלתא דיי׳ אלהך ותשכח ארי תתבעינה מן קדמוהי בכל לבך ובכל נפשך : כד ייעוק לך וישכחונך כל פתגמיא האילין בסוף יומיא ותתוב לדחלתא דיי׳ אלהך ותקביל למימריה : ארי אלהא רחמנא יי׳ אלהך לא ישבקנך ולא יחבלינך ולא ינשי ית קימא דאבהתך די קיים להון : ארי שאל כען ליומיא קדמאי דיהוו קדמך למן יומא די ברא יי׳ אדם על ארעא ולמסיפי שמיא ועד סיפי שמיא ההוה כפתגמא רבא הדין או האשתמע דכותיה : השמע עמא קל מימרא דיי׳ ממליל מגו אשתא כמא דשמעת את ואתקיים : או ניסין עבד יי׳ לאתגלאה למפרק ליה עם מגו עם בנסין באתין ובמופתין ובקרבא וביד תקיפא ובדרעא מרממא ובחזונין רברבין ככל דעבד לכון יי׳ אלהכון במצרים לעיניכון : את אתחזיתא למדע ארי יי׳ הוא אלהים לית עוד בר מניה : מן שמיא אשמעך ית קל מימריה לאלפותך ועל ארעא אחזיך ית אשתיה רבתא ופתגמוהי שמעת מגו אשתא : וחלף ארי רחים ית אבהתך ואתרעי בבניהון בתריהון ואפקך במימריה בחיליה רבא ממצרים : לתרכא עממין רברבין ותקיפין מינך מן קדמך לאעלותך למיתן לך ית ארעהון אחסנא כיומא הדין : ותדע יומא דין ותתיב ללבך ארי יי׳ הוא אלהים דשכינתיה בשמיא מלעילא ושליט על ארעא מלרע לית עוד בר מניה : ותטר ית קימוהי וית פקודוהי די אנא מפקיד לך יומא דין דייטב לך ולבנך בתרך ובדיל דתוריך יומין על ארעא דיי׳ אלהך יהיב לך כל יומיא :

ובקשתם ג׳ וסימניהון ובקשתם גם כונה · ובקשתם משם את יי׳ אלהיך ומצאת · ובקשתם אתי ומצאתם · ונמסר גם בסדר קרח : עד יי׳ ה׳ וסימניהון בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה · ונגף יי׳ את מצרים · שובה ישראל עד יי׳ אלהיך · נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה · ושבת עד יי׳ : ראשנים ח׳ וס׳ נמסר בסדר

בחקתי : למן חס׳ ז׳ וס׳ במס׳ רבת׳ : ועד קצה ה׳ וס׳ כי שאל נא לימים · ויפיצך יי׳ בכל העמ׳ · מאלהי העמים · על כל שפאים במדבר · וחזו חללי יי׳ ביום ההוא : הנסה ב׳ וס׳ או הנסה אלהים · הנסה דבר אליך תלאה : גדלה הגדלת כל אורי׳ חס׳ בבה׳ מ׳ל וסי במס׳ רב׳ : ודבריו ה׳ וס׳ ודבריו שמעת מתו׳ האש · ודבריו הראשני׳ והאחרוני׳ דיאשיהו · ויתר דברי אביה דרה · איוב לא בדעת ידבר · חכמת המסכן בזויה : ויוצאך ב׳ חד כתי׳ בן חס׳ יוד וא׳ חס׳ דחס׳ וסימ׳ ותחת כי אהב · ויצאך יי׳ אלהיך משם · בתר׳ חס׳ דחס׳ : ולמען ט׳ מ׳ודין וסימ׳ בבמס׳ רבתא :

לא ירפך · מלהחזיק בך בידיו ולשון לא ירפך לשון לא יעזוב הוא לא יתן לך רפיון לא יפרים אותך מאצלו וכן אחזתיו ולא ארפנו שלא כנקד ארפנו כל לשון רפיון מוסב על לשון מפעיל ומתפעל כמו הרפה לה לא יתן לה רפיון הרף ממנו הרפה ממני : לימים ראשונים · על ימים ראשונים : ולמקצה השמים · וגם שאל לכל הברואים אשר מקצה אל קצה זהו פשוטו ומדרשו מלמד על קומתו של אדם שהיתה מן הארץ עד השמים והוא השיעור עצמו אשר מקצה אל קצה : הנהיה כדבר הגדול הזה · ומהו הדבר הגדול השמע עם וגו׳ : הנסה אלהים · הכי עשה נסים שום אלוה לבא לקחת גוי וגו׳ כל ההין הללו תמיהות הן לכך הן נקודו׳ הן בחטף פתח הנהיה הנשמע ה הנסה השמע : במסת · על ידי נסיונות הודיעם גבורותיו כגון התפאר עלי אם אוכל לעשות כן הרי זה נסיון : באותות · בסימנין להאמין שהוא שלוחו של מקום כגון מה זה בידך : מופתים · הם כפלאות שהביא עליהם מכות מופלאות : במלחמה · בים שנאמר כי יי׳ נלחם להם : הראת · כתרגומו איתחזיתא כשנתן הקב״ה את התורה פתח להם שבעה רקיעים וכשם שקרע את העליונים כך קרע את התחתונים וראו שהוא יחידי לכך נאמר אתה הראית לדעת : ותחת כי אהב · וכל זה תחת אשר אהב : ויוציאך בפניו · כאדם המנהיג בנו לפניו שנ׳ ויסע מלאך האלהים ההולך וגו׳ וילך מאחריהם · דבר אחר ויוציאך בפניו בפני אבותיו כמה שנא׳ נגד אבותם עשה פלא ואל תתמה על שהזכירם בלשון יחיד שהרי כתבם בלשון יחיד ויבחר בזרעו אחריו : ממך מפניך · פרשהו ודרשהו : להוריש מפניך גוים גדולים ועצומים ממך · כיום הזה · כאשר אתה רואה היום : אז

רשי

אז יבדיל. נתן לב להיות חרד לדבר שיבדילם ואף על פי שאינן קולטות עד שיבדלו אותן שבארץ כנען אמר משה מצוה שאפשר לקיימה אקיימנה: בעבר הירדן מזרחה שמש. באותו עבר שבמזרחו של ירדן: מזרחה שמש. לפי שהוא דבוק נקודה ר״ים בחטף מזרח של שמש מקום זריחת השמש: זאת התורה. זו שהוא עתיד לסדר אחר פרשה זו: אלה העדות אשר דבר. הם הם אשר דבר בצאתם ממצרים שנו דבר להם בערבות מואב אשר בעבר הירדן שהיא במזרח שהעבר השני היה במערב חזר ושנאה להם: לא את אבותינו בלבד כרת ה׳ וגו׳. כי אתנו: פנים בפנים. אמר רבי ברכיה כך אמר משה אל תאמרו אני מטעה אתכם על לא דבר כדרך שהסרסור עושה בין המוכר ללוקח הרי הלוקח עצמו מדבר עמכם: לאמר. מוסב על דבר ה׳ עמכם בהר מתוך האש לאמר אנכי ה׳ וגו׳ ואנכי עומד בין ה׳ וביניכם: על פני. בכל מקום אשר אני שם וזהו כל העולם. דבר אחר כל זמן שאני קיים. עשרת הדברות כבר פירשתים:

שמור

אבן עזרא

אז יבדיל משה. הטעם כמו שיבדיל משה אלה הערים אז אמר דברי הברית: בעבר הירדן בגיא. הוא הר העברים קודם בטעם אל ערבות מואב אע״פ שהר העברים הוא בארץ מואב: ויקרא משה אל כל ישראל. כאשר פירשתי להשמיע דברי הברית את הבנים: בחורב. הוא סיני: לא את אבותינו. לבדם: כי אתנו. אנחנו והטעם כי גם אתנו כמו לא יקרא שמך עוד יעקב או טעמו לא כרת עם אבותינו שהיו במצרים רק אתנו כרת הברית כי רבים ימו במחנה ששמעו הברית מפי השם על כן אמר אנחנו אלה שהם פה והם חיים והעד על יושר זה הפירוש שאמר עמכם ובניכם: פנים בפנים. בלא אמצעי והטעם כאשר ישמיע המשמיע קולו לאחר ופניו אל פניו. ואם לא ראינו: אנכי עומד בין ה׳ וביניכם. פירשתיו: כי יראתם מפני האש. ולא עליתם בהר. ומלת לאמר דבקה עם דבר ה׳ עמכם בהר מתוך האש לאמר ויתכן להיות פירוש אנכי עומד בין ה׳ אחר שעמד הר סיני והטעם שהוא דבר עמכם פנים בפנים ומאותו היום הייתי אני עומד בין ה׳ וביניכם כי יראתם כאשר יפרש: ולא עליתם בהר כאשר עליתי ומשה נגש אל הערפל ואל תשים אל לבך בעבור היות מלת לאמר רחוקה כי כן רבים והמדבר לא הפסיק הפסוקים ולא הפרשיות גם אל תשית לב אל המלות כי הם כגופות והטעמים כרוחות והכורת בפני כלים זה כמו זה במעשה מעשה אחר הוא על כן

מסרה

רוצח ד׳ מל׳ וסי׳ לנוס שמה רוצח דאז יבדיל. לנס שמה דתנו לכם ערים דיהושע. אז ישוב. לאור יקום רוצח: המישר כלם חס׳ ב׳ מ׳ מלאים בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר אלה הדברים: ראמת ג׳ כתיב כן וסי׳ את בצר במדבר בארץ המישר. וחברו דיהושע. ארם סחרתך. וז׳ כתיב רמות ונמסרו במשלי גבי עינים רמות לשון

אז יבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן מזרחה שמש: לנס שמה רוצח אשר ירצח את רעהו בבלי דעת והוא לא שנא לו מתמל שלשם ונס אל אחת מן הערים האל וחי: את בצר במדבר בארץ המישר לראובני ואת ראמת בגלעד לגדי ואת גולן בבשן למנשי: וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל: אלה העדת והחקים והמשפטים אשר דבר משה אל בני ישראל בצאתם ממצרים: בעבר הירדן בגיא מול בית פעור בארץ סיחן מלך האמרי אשר יושב בחשבון אשר הכה משה ובני ישראל בצאתם ממצרים: ויירשו את ארצו ואת ארץ עוג מלך הבשן שני מלכי האמרי אשר בעבר הירדן מזרח שמש: מערער אשר על שפת נחל ארנן ועד הר שיאן הוא חרמון: וכל הערבה עבר הירדן מזרחה ועד ים הערבה תחת אשדת הפסגה: פ

ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אלהם שמע ישראל את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דבר באזניכם היום ולמדתם אתם ושמרתם לעשתם: יהוה אלהינו כרת עמנו ברית בחרב: לא את אבתינו כרת יהוה את הברית הזאת כי אתנו אנחנו אלה פה היום כלנו חיים: פנים בפנים דבר יהוה עמכם בהר מתוך האש: אנכי עמד בין יהוה וביניכם בעת ההוא להגיד לכם את דבר יהוה כי יראתם מפני האש ולא עליתם בהר לאמר: פ

אנכי יהוה אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים: לא יהיה לך אלהים אחרים על פני: לא תעשה לך פסל כל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ:

בכן אפריש משה תלת קרוין בעברא דירדנא מדנח שמשא: למערוק לתמן קטולא די יקטול ית חבריה בלא מנדעיה והוא לא סני ליה מאתמלי ומדקמוהי ויערוק לחדא מן קרויא האלין ויתקים: ית בצר במדברא בארע מישרא לשבטא דראובן וית ראמות בגלעד לשבטא דגד וית גולן במתנן לשבטא דמנשה: ודא אוריתא די סדר משה קדם בני ישראל: אלין סהדותא וקימיא ודיניא די מליל משה עם בני ישראל במפקהון ממצרים: בעברא דירדנא בחילתא לקביל בית פעור בארע סיחון מלכא אמוראה די יתיב בחשבון די מחא משה ובני ישראל במפקהון ממצרים: ויריתו ית ארעיה וית ארע עוג מלכא דמתנן תרין מלכי אמוראה די בעברא דירדנא מדנח שמשא: מערוער די על כיף נחלא דארנון ועד טורא דשיאון הוא חרמון: וכל מישרא עיברא דירדנא מדינחא ועד ימא דמישרא תחות משפך מרמתא:

וקרא משה לכל ישראל ואמר להון שמע ישראל ית קימיא וית דיניא די אנא ממליל קדמיכון יומא דין ותילפון יתהון ותטרון למעבדהון: יי אלהנא גזר עמנא קים בחורב: לא עם אבהתנא גזר יי ית קימא הדין אלהן עמנא אנחנא אלין הכא יומא דין כלנא קימין: ממלל עם ממלל מליל יי עמכון בטורא מגו אשתא: אנא הויתי קאים בין מימרא דיי וביניכון בעדנא ההיא לחואה לכון ית פתגמא דיי ארי דחילתון מן קדם אשתא ולא סליקתון בטורא למימר: אנא יי אלהך די אפיקתך מארעא דמצרים מבית עבדותא: לא יהוי לך אלה אחרן בר מני: לא תעביד לך צלם כל דמות די בשמיא מלעילא ודי בארעא מלרע ודי במיא מלרע לארעא:

מסרה

שקר: ואת ראמת ג׳ וסי׳ את בצר במדבר ר״פ. ומעבר לירדן. ואת ראמה ואת מגרשיה: ובני ישראל ט״ו מצעות פסו׳ וסי׳ נמסר בסדר פנחס: ועדים ד׳ יחידאין וסים נמסר בסדר משפטים: לעשותם ד׳ ב׳ חס׳ וב׳ מל׳ וסימ׳ ולמדתם אתם ושמרת׳ לעשת׳: והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו חס׳. ושמרת את המצוה ואת החקים. לשמרי בריתי ולזכרי פקדיו ב׳ בתראי מל׳: פנים בפנים ב׳ וסי׳ דבר יי׳ עמכם. נראת אתה: דבר יי׳ עמכם דבור בלשון עם ז׳ בתורה וסימ׳ בעבור ישמע העם בדברי עמך. דבר אתה עמנו ונשמעה ב׳ בו. מן השמים דברתי עמכם. וירדתי ודברתי עמך שם. פנים בפנים דבר יי׳ עמכם: יראתם ג׳ וסימ׳ חרבא דמשה אשתא סימן. וסי׳ חרב יראתם וחרב. לא יראתם לדבר בעבדי במשה. כי יראתם מפני האש. ובסדר בהעלתך גם נמסר: אנכי יי׳ י״ב וסי׳ נמסר בסדר וישמע יתרו: הוצאתיך ג׳ מלאים וסימ׳ נמסר בסדר וישמע יתרו:

אבן עזרא

על כן טוה ופקד כי הם אחים וכל פקד טוה וכבר פירשתי זכור שהוא כמו שמור׃ והוסיף כאשר צוך יי׳ אלהיך והטעם במעמד הר סיני׃ ושורך וחמורך וכל בהמתך׃ פרט ואחר כך כלל ובתחלה כלל זה וזה סוה׃ למען ינוח. הוסיף לבאר טעם עבדך ואמתך וזכרת כי עבד היית והניח עבדך על כן צוך יי׳ אלהיך לעשות כן ביום השבת והטעם למכוחת העבד ויש אומרים כי העבד לא ינוח והנה הטעם הוציאך מעבדו׳ וצוך שתנוח למען תזכור כי היית עבד והנוי כבר כאשר צוך כאשר פירשתי׃ ולמען ייטב לך. יש אומרים רמז לעולם הבא וסוד העולם הבא ארמזנו בפסוק אני אמית ואחיה׃ ימיך. באר שיהיו טובי׳. דע כי ידעת כל הקדמוני׳ כי הדבו׳ הראשון הוא אנכי ואם יש לשאול למה לא הפסיק המפסי׳ לא יהיה לך וכבר פיר׳ עשרת הדברים כי שתכתי על דעתם רק היסר בשני שלת אנכי אנכה מהספרה כי דבור אנכי הוא המצוה ועקר המצות כאשר פירשתי כבר. ותלת חמד בלשון הקדש מתפרשת לשני עניים האחד גזל ועשק ויקחת של אחרים בחזקה ובאונס וכך ולא יחמוד איש את ארצך כי אם אין פירושו כן הנה תהיה ה הארץ רעה ולא בא הכתוב אלא לשבח והטעם השני לשון תאוה בלב ולא תמצא לכולל והנה לא תחמוד בית רעך הדבור התשיעי ולא תחמוד אשת רעך הדבור העשירי ויהיה בית רעך ואשת רעך נדבקים זה עם זה או בית רעך כלל והעד שאמר משה בספר הזה שבאר את התורה תחת לא תחמוד אמר לא תתאוה ורבים אמרו כי אין עון במחשבת הלב ואין עליהם שכר ועונש ויש ראיות רבות להשיב עליהן ולא אאריך רק אראה להם לב חורש מחשבות און והטובות כי היה עם לבבך וליסרים בלבותם ומשה אמר בפיך ובלבבך לעשותו ועיקר כל המצות ליישר הלב ורובם זכר והזהיר והמונג יוכיחו׃ את הדברים האלה. הטעם עשרת הדברים ולא הדבורים׃ קול גדול. שלא שמעו כמוהו׃ ולא יסף. כי זה היה פעם אחת והנה ביאר למה לא יסף והוא ויהי כשמעכם׃ את כבודו. מראה האש׃ ואת גדלו. קולות וברקים וקול שופר׃ ואת

רשי

שמור. ובראשונות הוא אומר זכור שניהם בדיבור אחד ובתיבה אחת נאמרו ובשמיעה אחת שמענו׃ אשר צוך. קודם מתן תורה במרה׃ וזכרת כי עבד היית וגו׳. על מנת כן פדאך שתהיה לו עבד ותשמור מצותיו׃ כאשר צוך. אף על כבוד אב ואם נצטוו במרה שנאמר שם שם לו חק ומשפט׃ לא תנאף. אין לשון ניאוף אלא באשת איש׃ לא תתאוה. לא תירוג. אף הוא לשון חמדה כמו נחמד למראה דמתרגמינן דמרגג למחזי׃ ולא יסף. מתרגמינן ולא פסק כי קולו חזק וקיים לעולם. דבר אחר לא יסף לא הוסיף להראות באותו פומבי׃ ואת

מסורה

שמור ג׳ מלאים בתורה וסי׳ שמור את יום דמשנה תורה׃ שמור השמרו ר״פ מצות׃ שמור את חדש האביב׃ וכ׳ חס׳ וסימ׳ כי אם שמר תשמרון את׃ ויצו משה וזקני׃ ט׳ פסוקים לא ולא ולא ולא וסי׳ במסרה רבתא׃ ולא יסף ו׳ וסי׳ נמסר בסדר וישב׃ בשמעכם ג׳ וסי׳ בשמעכם את הקול׃ והיה במשך בקרן היובל׃ וישלח

תורה

לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֹן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי׃ וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָו׃ ס

לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃ ס

שָׁמוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ׃ וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וְכָל־בְּהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ׃ וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה עַל־כֵּן צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת׃ ס

כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמַעַן יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס

לֹא תִרְצָח׃ ס

וְלֹא תִנְאָף׃ ס

וְלֹא תִגְנֹב׃ ס

וְלֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁוְא׃ ס

וְלֹא תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ ס

וְלֹא תִתְאַוֶּה בֵּית רֵעֶךָ שָׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ שׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃ ס

אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר יְהוָה אֶל־כָּל־קְהַלְכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הֶעָנָן וְהָעֲרָפֶל קוֹל גָּדוֹל וְלֹא יָסָף וַיִּכְתְּבֵם עַל־שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים וַיִּתְּנֵם אֵלָי׃ וַיְהִי כְּשָׁמְעֲכֶם אֶת־הַקּוֹל מִתּוֹךְ הַחֹשֶׁךְ וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כָּל־רָאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם וְזִקְנֵיכֶם׃ וַתֹּאמְרוּ הֵן הֶרְאָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶת־כְּבֹדוֹ וְאֶת־גָּדְלוֹ

תרגום

לָא תִסְגּוֹד לְהוֹן וְלָא תִפְלְחִנּוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ אֵל קַנָּא מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל־בְּנִין מָרְדִין עַל־דָּר תְּלִיתָאִי וְעַל־דָּר רְבִיעָאִי לְסָנְאָי כַּד מַשְׁלְמִין בְּנַיָּא לְמִחְטֵי בָּתַר אֲבָהָתְהוֹן׃ וְעָבֵיד טֵיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין לְרָחֲמַי וּלְנָטְרֵי פִּקּוֹדָי׃

לָא תֵימֵי בִשְׁמָא דַיְיָ אֱלָהָךְ לְמַגָּנָא אֲרֵי לָא יְזַכֵּי יְיָ יָת דְּיֵימֵי בִשְׁמֵיהּ לְשִׁקְרָא׃

טַר יָת־יוֹמָא דְשַׁבְּתָא לְקַדָּשׁוּתֵיהּ כְּמָא דִי פַקְּדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וְתַעְבֵּיד כָּל־עֲבִידְתָךְ׃ וְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תַעְבֵּיד כָּל־עֲבִידָא אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וְתוֹרָךְ וַחֲמָרָךְ וְכָל־בְּעִירָךְ וְגִיּוֹרָךְ דִּי בְקִרְוָךְ בְּדִיל דִּינוּחַ עַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ כְּוָתָךְ׃ וְתִדְכַּר אֲרֵי עַבְדָּא הֲוֵיתָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְאַפְּקָךְ יְיָ אֱלָהָךְ מִתַּמָּן בְּיַד תַּקִּיפָא וּבִדְרָעָא מְרָמְמָא עַל־כֵּן פַּקְּדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְמֶעְבַּד יָת־יוֹמָא דְשַׁבְּתָא׃

יַקַּר יָת־אֲבוּךְ וְיָת־אִמָּךְ כְּמָא דְפַקְּדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּדִיל דְּיוֹרְכוּן יוֹמָךְ וּבְדִיל דְּיֵיטַב לָךְ עַל אַרְעָא דַיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ׃

לָא תִקְטוֹל נְפָשׁ׃

וְלָא תְגוּף׃

וְלָא תִגְנוֹב׃

וְלָא־תַסְהֵיד בְּחַבְרָךְ סַהֲדוּתָא דְשִׁקְרָא׃

וְלָא תַחְמֵיד אִתַּת חַבְרָךְ וְלָא תֵירוֹג בֵּית חַבְרָךְ חַקְלֵיהּ וְעַבְדֵּיהּ וְאַמְתֵיהּ תּוֹרֵיהּ וַחֲמָרֵיהּ וְכֹל דִּי לְחַבְרָךְ׃

יָת־פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין מַלֵּיל יְיָ עִם כָּל־קְהָלְכוֹן בְּטוּרָא מִגּוֹ אִישָּׁתָא עֲנָנָא וַאֲמִיטְתָא קָל רַב וְלָא פְסַק וּכְתָבִינּוּן עַל־תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא וִיהָבִינּוּן לִי׃ וַהֲוָה כְּמִשְׁמַעְכוֹן יָת־קָלָא מִגּוֹ חֲשׁוֹכָא וְטוּרָא בָּעֵיר בְּאִישָׁתָא וּקְרֵיבְתּוּן לְוָתִי כָּל־רֵישֵׁי שִׁבְטֵיכוֹן וְסָבֵיכוֹן׃ וַאֲמַרְתּוּן הָא אַחְזְיָנָא יְיָ אֱלָהַנָא יָת־יְקָרֵיהּ וְיָת־רְבוּתֵיהּ

מסורה

קדמ׳ ראשונות אשר ייטב לך׳ תנינ׳ דכבד למען ייטב לך׳ תלית׳ ראשונות אשר ייטב לך׳ רביעא׳ רוע דית למען ייטב לך׳ סימן וסמיך אשר ייטב לך כסיא תחת הנגוד׳ פבוליא׳ מתחלבי׳ משנת׳

אכפלום מרגלים׃ כבדו ג׳ חס׳ וסי׳ והאמר הן הראנו יי׳ אלהינו את כבדו ואת גדלו׳ ותחת כבדו יקד יקוד׳ והארץ האירה מכבדו׃

ומתנו ה' וסימ' אם יספים אנחנו. ואכלנהו ומתנו. אם אמרנו נבא העיר והרעב ג' בפסו' : ואת ג' בריש' זכר וסי' ואת הדבר אלינו את כל אשר ידבר יי' אלהינו. ואם ככה את עשה לי. את כרוב ממשח. ונמסר גם בסדר בהעלתך : שובו ג' מל' בתורה וסימ' וקומו שובו אל האיש. עברו ושובו משער לשער במחנה. שובו

ואת קלו שמענו מתוך האש היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי : ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדלה הזאת אם יספים אנחנו לשמע את קול יהוה אלהינו עוד ומתנו : כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמנו ויחי : קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר יהוה אלהינו ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר יהוה אלהינו אליך ושמענו ועשינו : וישמע יהוה את קול דבריכם בדברכם אלי ויאמר יהוה אלי שמעתי את קול דברי העם הזה אשר דברו אליך היטיבו כל אשר דברו : מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אתי ולשמר את כל מצותי כל הימים למען ייטב להם ולבניהם לעלם : לך אמר להם שובו לכם לאהליכם : ואתה פה עמד עמדי ואדברה אליך את כל המצוה והחקים והמשפטים אשר תלמדם ועשו בארץ אשר אנכי נתן להם לרשתה : ושמרתם לעשות כאשר צוה יהוה אלהיכם אתכם לא תסרו ימין ושמאל : בכל הדרך אשר צוה יהוה אלהיכם אתכם תלכו למען תחיון וטוב לכם והארכתם ימים בארץ אשר תירשון :

וזאת המצוה החקים והמשפטים אשר צוה יהוה אלהיכם ללמד אתכם לעשות בארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה : למען תירא את יהוה אלהיך לשמר את כל חקתיו ומצותיו אשר אנכי מצוך אתה ובנך ובן בנך כל ימי חייך ולמען יארכן ימיך : ושמעת ישראל ושמרת לעשות אשר ייטב לך

וית קל מימריה שמענא מגו אשתא יומא הדין חזינא ארי ממליל יי עם אנשא ומתקים : וכען למה נמות ארי תיכלננא אשתא רבתא הדא אם מוספין אנחנא למשמע ית קל מימרא דיי אלהנא עוד מיתין אנחנא : ארי מן כל בסרא די שמע קל מימרא דיי קימא ממליל מגו אשתא כוותנא ואתקים : קרב את ושמע ית כל די יימר יי אלהנא ואת תמליל עמנא ית כל די ימליל יי אלהנא עמך ונקביל ונעביד : ושמיע קדם יי ית קל פתגמיכון במללותכון עמי ואמר יי לי שמיע קדמי ית קל פתגמי עמא הדין די מלילו עמך אתקינו כל די מלילו : לווי דיהי לבא הדין להון למדחל קדמי ולמיטר ית כל פיקודי כל יומיא בדיל דייטב להון ולבניהון לעלם : איזיל ואימר להון תובו לכון למשכניכון : ואת הכא קום קדמי ואמליל עמך ית כל תפקידתא וקימיא ודיניא די תלפינון ויעבדון בארעא די אנא יהיב להון למירתה : ותטרון למעבד כמא דפקיד יי אלהכון יתכון לא תסטון לימינא ולשמאלא : בכל אורחא די פקיד יי אלהכון יתכון תהכון בדיל דתיחון וייטב לכון ותורכון יומין בארעא דתירתון : ודא תפקידתא קימיא ודיניא די פקיד יי אלהכון לאלפא יתכון למעבד בארעא די אתון עברין תמן למירתה : בדיל דתדחל קדם יי אלהך למיטר ית כל קימוהי ופיקודוהי די אנא מפקיד לך את וברך ובר ברך כל יומי חייך ובדיל דיורכון יומך : ותקביל ישראל ותיטר למעבד די ייטב לך

רשי

ואת תדבר אלינו. התשתם את כחי כנקבה שנצטערתי עליכם ורפיתם את ידי כי ראיתי שאינכם חרדים להתקרב אליו מאהבה וכי לא היה יפה לכם ללמוד מפי הגבורה ולא ללמד ממני : ה'

אבן עזרא

ואת קולו. עשרת הדברות ויש בדברי יהוד מדבור אנכי לבדו אמר השם : קול אלהים חיים. למען רבים כאשר פירשתי. וטעם חיים על דעתי להפרים בין אלהים ובין הצבא כי לא יתנועע הוא מעצמו : ואת תדבר אלינו. כמו אם ככה את עושה לי וזה מפורש : היטיבו. פעל עבר מהבניין הכבדים : מי יתן. אין הכתוב אומר מי יתן לי ויך מי יתן להם על כן נכתב להם אחר והיה לבבם זה. ודע כי שורש כל המעשים והתנועות גזרות השם וכל הנמצאים תחת השמים כחם ותולדותם כפי המערכת העליונה עם הפרט' למטה וכן עם המורכבים וכן כפי תנועתם יום יום ועת ועת כי לעולם יהיה שנוי כאשר פירש בעל ספר יצירה והחלקי' יקבלו מהכללים כפי תולדתם ובעבור כח הכללים יוכלו לשנות מעט בתולדת וזה. טעם ויחזק יי' את לב פרעה ובמקום אחר ויכבד לבו הוא ועבדיו והכל אמת על כן אומר ידעתי יי' כי לא לאדם דרכו ואמרו למה תתענו יי' מדרכך ומשה אמר ובחרת בחיים ואחר שהשם לא ימנע טוב הנה הוא אוהב להטיב ואמר הכתוב כלשון בני אדם מי יתן : לך אמור להם. הטעם שירד : ואתה פה עמוד עמדי. הטעם שישוב וכן כתוב ואדברה אליך את כל המצות החקים והמשפטים והנה רוב התורה משיני כאשרה למשה רק משה אמר במדבר סיני ובאותם אחד עשר יום ששמעו משיני כפי דעתי : ושמרתם לעשות. להוסיף ולא תסורו ימין ושמאל : בכל הדרך. פי' ימין ושמאל וזו המצוה והחקים והמשפטים עקרם למען תירא אתה ובנך ובן בנך והנה עקר כל המצות אמונת הלב וכאשר יירא השם זה כל האדם ובעבור זה נברא האדם כדברי קהלת ועוד י' יאריכון ימים עם הכלל על האדמה ועם היחיד בעולם הבא : ושמרת לעשות. והנה אכוך שתשמור אשר ייטב לך :

ארץ

לכם לאהליכם. וכל נביאים וכתובים דכוותהון מלאים בר מן ה' חסרים וסימניהון אם תבעיון בעיו שבו אתיו. ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים דאריך. וגם עתה נאם יי' שבו עדי. ויעד יי' בישראל וביהודה. ושבי עוד צדקי בה בתי : וטוב י"ז וסימ' נמסר בשמואל א' סימן י"ו גבי והוא אדמוני עם יפה עינים וטוב ראי : תחיון ב' וסי' כל המ צוה. למען תחיון וטוב לכם :

וטבת ד׳ חס׳ דחס׳ בליש׳ וסימ׳ ויראו בני האלהים את בנות האדם · שבע פרות הטבת שבע שנים הנה ב׳ בו · ערים גדלת וטבת · אל תאמן בם כי ידברו אליך · יבקשו למלך טובות כת׳ מל׳ דמ׳ל ושאר טבות בה׳ ונמסר גם בסדר מקץ : וברת ה׳ בליש׳ וסימ׳ ושנויהון כתיבתהון נמסר בסדר וישב : את יי׳ אלהיך תיר׳ חד מן ד׳ זוגין

וְשָׁמַעְתָּ יִשְׂרָאֵל וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת אֲשֶׁר יִיטַב לְךָ וַאֲשֶׁר תִּרְבּוּן מְאֹד כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לָךְ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ פ

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד׃ וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ׃ וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבֶךָ׃ וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃ וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ׃ וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזֹות בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ׃ ס

וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֶת לָךְ עָרִים גְּדֹלֹת וְטֹבֹת אֲשֶׁר לֹא־בָנִיתָ׃ וּבָתִּים מְלֵאִים כָּל־טוּב אֲשֶׁר לֹא־מִלֵּאתָ וּבֹרֹת חֲצוּבִים אֲשֶׁר לֹא־חָצַבְתָּ כְּרָמִים וְזֵיתִים אֲשֶׁר לֹא־נָטָעְתָּ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ׃ הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּירָא וְאֹתוֹ תַעֲבֹד וּבִשְׁמוֹ תִּשָּׁבֵעַ׃ לֹא תֵלְכוּן אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם׃ כִּי אֵל קַנָּא יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבֶּךָ פֶּן־יֶחֱרֶה אַף־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּךְ וְהִשְׁמִידְךָ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ס

לֹא תְנַסּוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כַּאֲשֶׁר נִסִּיתֶם בַּמַּסָּה׃ שָׁמוֹר תִּשְׁמְרוּן אֶת־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְעֵדֹתָיו וְחֻקָּיו אֲשֶׁר צִוָּךְ׃ וְעָשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב בְּעֵינֵי יְהוָה לְמַעַן יִיטַב לָךְ וּבָאתָ וְיָרַשְׁתָּ אֶת־הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ׃

מן ב׳ב׳ בסיפרא קדמא נסיב אות וחס׳ מלה ותניין חסר אות ונסיב יתיר מלה וסימ׳ במסר רבת׳ : ועדותיו ה׳ ד׳ חס׳ וא׳ מ׳ל וסימ׳ שמור תשמרון את מצות יי׳ אלהיכם · כל ארחות יי׳ חסד · וינסו וימרו · אשרי נצרי עדתיו · בעמוד ענן ידבר : והטוב ד׳ וסימ׳ ועשית הישר והטוב בעיני יי׳ · מפי עליון לא תצא · אנא יי׳ זכר נא את אשר · וחברו אנא יי׳ זכר נא :

ודי יתסגון לחדא כמא די מליל יי׳ אלהא דאבהתך לך ארעא עבדא חלב ודבש׃ שמע ישראל יי׳ אלהנא יי׳ חד׃ ותרחם ית יי׳ אלהך בכל לבך ובכל נפשך ובכל נכסך׃ ויהון פתגמיא האילין די אנא מפקיד לך יומא דין על לבך׃ ותתנינון לבנך ותמליל בהון במתבך בביתך ובמהכך באורחא ובמשכבך ובמקימך׃ ותקטרינון לאת על ידך ויהון לתפילין בין עינך׃ ותכתבינון על מזוזין ותקבעינון בסיפי ביתך ובתרעך׃

ויהי ארי יעילנך יי׳ אלהך לארעא די קיים לאבהתך לאברהם ליצחק וליעקב למתן לך קירוין רברבן וטבן די לא בניתא׃ ובתין מלן כל טוב די לא מליתא וגובין פסילן די לא פסלתא כרמין וזיתין די לא נצבתא ותיכול ותשבע׃ איסתמר לך דילמא תתנשי ית דחלתא דיי׳ די אפקך מארעא דמצרים מבית עבדותא׃ ית יי׳ אלהך תדחל וקדמוהי תפלח ובשמיה תתקיים׃ לא תהכון בתר טעות עממיא מטעוות עממיא די בסחרניכון׃ ארי אל קנא יי׳ אלהך שכינתיה בינך דילמא יתקף רוגזא דיי׳ אלהך בך וישיצינך מעל אפי ארעא׃ לא תנסון ית יי׳ אלהכון כמא די נסיתון בנסיתא׃ מיטר תטרון ית פיקודיא דיי׳ אלהכון וסהידותיה וקיימוהי די פקדך׃ ותעביד דכשר ודתקין קדם יי׳ בדיל דייטב לך ותיעול ותירת ית ארעא טבתא די קיים יי׳ לאבהתך׃

ארץ זבת חלב · דבק עם לרשתה והנה הוא רחוק ממנו או יהיה חסר בית כמו הנמצא בית יי׳ · ומה שהעתיקו קדמונינו ז״ל על קרית שמע הוא האמת ואין צורך לחפש · דע כי זה השם הנכבד הוא שם העצם ואם כן מה טעם לאמרו פעם שנית והתשובה כי אדם שם עצם ושם מקר׳ שאיננו כן ואם הוא נקרא מעצם האדמה וכן זה והעד השם שהוא סמוך אל צבאות או העקר הוא אלהינו וככפל כמו כן לומר אחד והטעם לבדו וראיות עד אין חקר יש כי השם אחד והפסוק שאמר ביום ההוא יהיה יי׳ אחד על מחשבות בני אדם והנכון בעיני שהוא דבק עם מלך כי כן כתוב והיה יי׳ למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי׳ מלך אחד ושמו אחד כטעם כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה והנה כל העולם ידברו שפה אחת על כן יהיה שם יי׳ אחד: ואהבת · ואחר שאין לנו אלוה אחר רק הוא לבדו חייב אתה שתאהבנו כי אין לנו אלוה אחר: בכל לבבך ובכל נפשך · הלב הוא הדעת והוא כנוי לרוח המשכלת כי היא המרכבה הראשונה וכן חכם לב קונה לב: נפשך · היא הרוח שבגוף והיא המתאוה וכחה נראה בכבד: מאדך · מטעם מאד מאד והטעם לרוב אהוב אותו בכל מה שתוכל ותהיה אהבה גמול בלב: והיו הדברים האלה · אמרו המכחשים על עשרת הדברות ועליהם כאמר וכתבתם על מזוזות ביתך ו והאמת כל המצות: ושננתם · מגזרת חץ שנון וידוע איך ישונן החץ הנה נראה כי עיקר כל האדם עבודת השם ועבודתו להכיר פעליו והמעתיקי׳ העתיקו שעת קריאת שמע וכלנו נסמוך עליהם: בשבתך · דבק עם ודברת בם: ובשכבך · לישן כי אין מצוה על הישן והנה ודברת בם בפה ובלב: וקשרתם לאות על ידיך · מפורש: לטוטפות · אין למלה הזאת ריע במקרא והמכחשים אמרו שהוא מגזרת והטף אל דרום וזה לא יתכן כי שרש הטף נטף וזה חסר כ״ן וכפול הטי״ת: וכתבתם · גם אמרו שהוא כמו קשרם ואחר שקבלו אבותינו האמת כעזוב אלה הבוראים מלבם: כל טובי · במורק תחת חולם כי יתחלפו כי איננו סמוך · וטעם מבית עבדים שלא היו לך ערים ובתים מלאים · תירא · שלא תעשו מצות לא תעשה: תעבוד · במצות עשה: ובשמו תשבע · לא בשם אלהים אחרים להקים דבר ולכרות ברית וכן תשבע כל לשון רק באמת והטעם שלא יהיה לך אלוה שתשבע בשמו רק שם השם לבדו על כן כתוב אחריו לא תלכון אחרי אלהים אחרים ולא תנסו: במסה · שם מקום הנזכר ויקרא שם המקום מסה ומריבה ונפתח הבי״ת כמו וזבח ולמנוע בקרקר ויפקדם בטלאים ושם פירשתיו והטעם שתאמר היש השם בקרבנו ואם הוא כעבדנו רק אין לך צורך לבד שתשמור מצותיו ואם אתה תעשה הטוב בעיניו יעשה לך כל טוב ויהדוף את כל אויביך · הא

יי׳ אלהינו יי׳ אחד · יי׳ שהוא אלהינו עתה ולא אלהי האומות הוא עתיד להיות יי׳ אחד שנ׳ כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם יי׳ ונאמר ביום ההוא יהיה יי׳ אחד ושמו אחד: ואהבת · עשה דבריו מאהבה אינו דומה עושה מאהבה לעושה מיראה העושה אצל רבו מיראה כשהוא מטריח עליו מניחו והולך לו: בכל לבבך · בשני יצריך · דבר אחר בכל לבבך שלא יהיה לבך חלוק על המקום: ובכל נפשך · אפי׳ הוא נוטל את נפשך: ובכל מאדך · בכל ממונך יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך · ד״א בכל מאדך בכל מדה ומדה שמודד לך בין במדה טובה בין במדת פורענות וכן דוד הוא אומר כוס ישועות אשא וגו׳ צרה ויגון אמצא וגו׳: והיו הדברים · מהו האהבה והיו הדברים האלה שמתוך כך אתה מכיר בהקב״ה ומדבק בדרכיו: אשר אנכי מצוך היום · לא יהיו בעיניך כדיוטגמא ישנה שאין אדם סופנה אלא כחדשה שהכל רצין לקראתה דיוטגמא מצות המלך הבאה במכתב: ושננתם · לשון חדוד הוא שיהיו מחודדים בפיך שאם ישאלך אדם דבר לא תהא צריך לגמגם בו אלא אמור לו מיד: לבניך · אלו התלמידים מצינו בכל מקום שהתלמידים קרויים בנים שנאמר בנים אתם ליי׳ אלהיכם ואומר בני הנביאים אשר בבית אל וכן בחזקיהו שלמד תורה לכל ישראל וקראם בנים שנאמר ועתה בני אל תשלו וכשם שהתלמידים קרויים בנים שנאמר בנים אתם ליי׳ אלהיכם כך הרב קרוי אב שנאמר אבי אבי רכב ישראל וגו׳: ודברת בם · שלא יהא עקר דבורך אלא בם עשם עקר ואל תעשם טפל: ובשכבך · יכול אפי׳ שכב בחצי היום ת״ל ובקומך · יכול אפי׳ בחצי הלילה תלמוד לומר ובלכתך בדרך: בשבתך בביתך · דרך ארץ דברה תור׳ זמן שכיבה וזמן קימה: וקשרתם לאות על ידך · אלו תפילין שבזרוע: והיו לטוטפות בין עיניך · אלו תפילין שבראש ועל שם מנין פרשיותיהם נקראו טוטפות טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים: מזוזות ביתך · מזזת כתיב שאין צריך אלא אחת: ובשעריך · לרבות שערי חצרות ושערי מדינות ושערי עיירות: חצובים · לפי שהיו מקום טרשין וסלעים נופל בו לשון חציבה: מבית עבדים · כתרגומו מבית עבדותא ממקום שהייתם שם עבדים: ובשמו תשבע · אם יש בך כל המדות הללו שאתה ירא את שמו ועובד אותו אז בשמו תשבע שמתוך שאתה ירא את שמו תהא זהיר בשבועתך ואם לאו לא תשבע: מאלהי העמים אשר סביבותיכם · הוא הדין לרחוקים אלא לפי שאתה רואה את סביבותיך תועים אחריהם הוצרך להזהיר עליהם ביותר: במסה · כשיצאו ממצרים שנסוהו במים שנאמר היש יי׳ בקרבנו: הישר והטוב · זו פשרה לפנים משורת הדין:

כאשר

ל׳ ל׳ ל׳ עין תחי׳ ל׳ ל׳את תחי׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ואת׳ ד׳ חס׳ ר׳חס׳ ד׳ יש בליש׳ ל׳ חס׳ ר׳חס׳ כול מלעיל למח הספר וחספס ל׳ ל׳ ל׳ מ׳ל כתיל ג׳ ג׳ מ׳ל כתיל א׳ ד׳ ד

חזות סימן ואלם פחות ותפלו חזחת כתי׳ חס׳ ויו בתר שמע יחד׳ ויטכב שמיון וחזל כתי׳ חס׳ וגו׳ קדמ׳ למתן ידבו יחוכם ותלכים מחותיות אל

תירא ר׳ זוגין תן ב׳ב׳ בספ׳ קדמ׳ נסיב אות וחס׳ מלה ותנין חס׳ אות ונסיב יתיר מלה

במסה ב׳ א׳ כתי׳ כה וא׳ כתי׳ סה ואיכון מסמסין אל ואיכון תרין גיס׳

ב׳ בטע׳ מלש׳ ג׳ חס׳

כאשר דבר · והיכן דבר והמותי את כל העם וגו׳ : כי ישאלך בנך מחר · יש מחר שהוא אחר זמן : וכמל · לשון הפלכה והתזה וכן וכשל הברזל : לא תחנם · לא תתן להם חן אסור לו לאדם לומר כמה נאה גוי זה · דבר אחר לא תתן להם חנייה בארץ : כי יסיר את בנך מאחרי · בנו של גוי כשישא את בתך יסיר את בנך אשר תלד לו בתך מאחרי למדנו שבן בתך הבא מן הגוי קרוי בנך אבל בן בנך הבא מן הגויה אינו קרוי בנך אלא בנה שהרי לא נאמר על בתו לא תקח כי תסיר את בנך מאחרי אלא כי יסיר את בנך וגו׳ : מזבחותיהם · של בנין : מצבותיהם · אבן אחת : ואשריהם · אילנות שעובדין אותן : ופסיליהם · פסילים צלמים : לא מרובכם · כפשוטו ומדרשו לפי שאין אתם מגדילים עצמכם כשאני משפיע לכם טובה לפיכך חשק בכם : כי אתם המעט · המעטין עצמכם כגון אברהם שאמר ואנכי עפר ואפר וכגון משה ואהרן שאמרו ונחנו מה לא כנבוכד נצר שאמר אדמה לעליון וכסנחריב שאמר מי בכל אלהי הארצות וחירם שאמר אל מושב אלהים ישבתי : כי אתם המעט · הרי כי משמש בלשון דהא : כי מאהבת יי׳ · הרי כי משמש בלשון אלא : לא מרובכם חשק יי׳ בכם · אלא מאהבת יי׳ אתכם : ושמרו

אה׳ להדוף סורש והעד הדפו : מה העדות · הטעם למה זה העול עלינו בזאת בני אדם ואמרת כי השם פדנו מבית עבדים והנה עשה לנו זאת הטובה והנה חייבים אנחנו לירא את שמו כי כבר הכרנו כי הוא הטיב לנו ועוד ייטיב לנו להחיותנו כי מצותיו חיים הם למוצאיהם : וצדקה תהיה לנו · יש אומרים מכאן רמז לשכר המצות לעולם הבא ולפי הפשט כי מדרך הצדקה חייבים אנחנו לשמור את רצונו כי הוא אדננו והכנון בעיני כי כל הגוים יראו שאנחנו צדיקים בשמרנו מצותיו וחקיו שהם צדיקים כי כן כתוב : ונשל · הנון שורש והוא מגזרת כי ישל זיתיך : כי יסיר את בנך · שב אל בנו הנזכר והוא שלא תתן בתך לבנו או לא תקח הבת הנזכרת : כי אם · ריק כה עשו להם כטעם כי עם קדוש אתה ולא תתגאל בדברי הגויות המצוירות במצבות ואטרים : סגולה · פירושו והוא דבר נחמד לא ימצא בכל מקו׳ כמוהו וכן וסגולת מלכים : חשק בכם ויבחר בכם · ולא באחרים :

ומשמרו

ויצאנו ג׳ ומשניין באתיהון וסי׳ וישלח מלאך ויצאנו ממצרים חס׳ דחס׳ · ואמרת לבנך עבדים היינו ויצאנו כתי׳ חסר ומל׳ · ובמורא גדול ויוציאנו כתי׳ מל׳ דמל׳ · ונמסר גם בסדר חקה : אותנו ואותנו ג׳ מל׳ וסימ׳ ואותנו הוציא משם קדם דפסו׳ · אולי יעשה יי׳ אותנו · כי כולם מיראים אותנו : כהיום ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר וישב : צונו

להדף את כל איביך מפניך כאשר דבר יהוה : ס
כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדת והחקים והמשפטים אשר צוה יהוה אלהינו אתכם : ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים ויציאנו יהוה ממצרים ביד חזקה : ויתן יהוה אותת ומפתים גדלים ורעים במצרים בפרעה ובכל ביתו לעינינו : ואותנו הוציא משם למען הביא אתנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבתינו : ויצונו יהוה לעשות את כל החקים האלה ליראה את יהוה אלהינו לטוב לנו כל הימים לחיתנו כהיום הזה : וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות את כל המצוה הזאת לפני יהוה אלהינו כאשר צונו : פ
כי יביאך יהוה אלהיך אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה ונשל גוים רבים מפניך החתי והגרגשי והאמרי והכנעני והפרזי והחוי והיבוסי שבעה גוים רבים ועצומים ממך : ונתנם יהוה אלהיך לפניך והכיתם החרם תחרים אתם לא תכרת להם ברית ולא תחנם : ולא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך : כי יסיר את בנך מאחרי ועבדו אלהים אחרים וחרה אף יהוה בכם והשמידך מהר : כי אם כה תעשו להם מזבחתיהם תתצו ומצבתם תשברו ואשירהם תגדעון ופסיליהם תשרפון באש : כי עם קדוש אתה ליהוה אלהיך בך בחר יהוה אלהיך להיות לו לעם סגלה מכל העמים אשר על פני האדמה : לא מרבכם מכל העמים חשק יהוה בכם ויבחר בכם כי אתם המעט מכל העמים : כי מאהבת יהוה אתכם

למיתבר ית כל בעלי דבבך מן קדמך כמא דמליל : אֲרֵי ישאלינך ברך מחר למימר מה סהידותא וקימיא ודיניא די פקיד יי אלהנא יתכון : ותימר לברך עבדין הוינא לפרעה במצרים ואפקנא יי ממצרים בידא תקיפא : ויהב יי אתין ומופתין רברבין ובישין במצרים בפרעה ובכל אנש ביתיה לעינַנא : ויתנא אפיק מתמן בדיל לאעלא יתנא למתן לנא ית ארעא די קיים לאבהתנא : ופקדנא יי למעבד ית כל קימיא האילין למדחל קדם יי אלהנא דייטב לנא כל יומיא לקיימותנא כיומא הדין : וזכותא תהי לנא ארי נטר למעבד ית כל תפקידתא הדא קדם יי אלהנא כמא די פקדנא : ארי יעילנך יי אלהך לארעא די את עליל לתמן למירתה ויתריך עממין סגיאין מן קדמך חתאי וגרגשאי ואמוראי וכנענאי ופריזאי וחואי ויבוסאי שבעא עממין סגיאין ותקיפין מינך : וימסרינון יי אלהך קדמך ותימחינון גמרא תגמר יתהון לא תגזר להון קים ולא תרחם עליהון : ולא תתחתן בהון ברתך לא תתן לבריה וברתיה לא תיסב לברך : ארי יטעיין ית ברך מבתר פולחני ויפלחון לטעוות עממיא ויתקף רוגזא דיי בכון וישיצינך בפריע : ארי אם כדין תעבדון להון אגוריהון תתרעון וקמתהון תתברון ואשיריהון תקוצון וצלמיהון תוקדון בנורא : ארי עם קדיש את קדם יי אלהך בך אתרעי יי אלהך למהוי ליה לעם חביב מכל עממיא די על אפי ארעא : לא מדסגיאין אתון מכל עממיא צבי יי בכון ואתרעי בכון ארי אתון זעירין מכל עממיא : ארי מדרחם יי יתכון

ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר דברים : ונשל ג׳ וסימ׳ ונשל יי׳ אלהיך את הגוים האל׳ מפניך · ונשל הברזל מן העץ · ונשל גוים רבים מפניך את החתי : ועצומים כל׳ אורית׳ עצמי׳ חס׳ ב׳ מא שבעה גוים רבים ועצומים · וכל נביאים וכתובים דכוו׳ מל׳ ב׳ מג חס׳ וסימ׳ כי ידעתי רבים פשעכם · והוכיח לגוים עצמים · כי רבים חללים הפילה : מזבחתיהם ג׳ ב׳ מלאי׳ וא׳ חס׳ וסי׳ לא תכרתו ברית לישבי · כי אם כה תעשו להם · וידעתם כי אני יי׳ בהיות קדם חס׳ וא׳ מזבחותיהם · חטאת יהודה כתובה : ואשירהם ג׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ ואשירהם תגדעון · ויעשו אשירה וישתחוו לכל צבא · ונתשתי אשיריך :

אבן עזרא

ושמרו· מן הפעל: הוא האלהים· הטעם זה הוא האלהים באמת שיש לו כח והוא נאמן והטעם בעבור השבועה כי יש נאמן ואין בו כח למלאת שבועתו ויש בעל כח שאיננו נאמן: שומר הברית והחסד לאוהביו· אין למעלה מהם: ולשומרי מצותיו· אחריהם או פירושו אוהביו בלב הם שומרי מצותיו בפה ובפעל: לאלף דור· טעה האומר כי בשלשים אלף ושמנת אלפים ישוב גלגל המזלות כי הנה נמצאה המעלה בשבעים שנה וטעם אלף עד אין קץ: ומשלם לשונאיו· לכל אחד משונאיו כמו וצדיקים ככפיר יבטח: אל פניו· הטעם לעצמו ויש אומרים כמו בפניו בכעסו והטעם כי ישלם לשונאיו בעבור שנאתו האמתי: להאבידו ולא יאחר לשונאיו· יש אומרים כי הטעם ישלם לרשע גמול טוב שעשה בעולם הזה ולא יאחר לתת לו בעולם הבא והנכון בעיני שהוא כנגד אוהביו שהם שומרי לאלף דור ושונאיו יאבדו והוסיף לא יאחר שיחשוב שיעמוד בנו או בן בנו כטעם על שלשים ועל רבעים: ושמרת· הטעם כאשר השם שומר הברית שמור אתה מצותיו:

רשי

ומשמרו את השבועה· מאחר שמרו את השבועה לאלף דור ולהלן הוא אומר לאלפים כאן שהוא סמוך אצל לשומרי מצותיו הוא אומר לאלף ולהלן שהוא סמוך אצל לאוהביו הוא אומר לאלפים: אוהביו· אלו העושין מאהבה: שומרי מצותיו· העושין מיראה: ומשלם לשונאיו אל פניו· בחייו משלם לו גמולו הטוב כדי להאבידו מן העולם הבא: היום לעשותם· ולמחר לעולם הבא ליטול שכרם:

מצותו ג׳ חס׳ יוד וסימ׳ האל הנאמן· כי תשמר מצותו· ועשית את מצותו: לאלף דור ג׳ וסימ׳ שמר הברית והחסד לאהביו· זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור· זכרו לעולם בריתו: ומשלם ג׳ וסימ׳ לשנאיו אל פניו לאבידו· עון אבות אל חיק· על יתר· אנך: אל פניו ו׳ וסימ׳ במסר׳ רבת׳: לעשותם ד׳ ב׳ מלא׳ וב׳ חס׳ וסי׳

ומשמרו את השבעה אשר נשבע לאבתיכם הוציא יהוה אתכם ביד חזקה ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים: וידעת כי יהוה אלהיך הוא האלהים האל הנאמן שמר הברית והחסד לאהביו ולשמרי מצותו לאלף דור: ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו לא יאחר לשנאו אל פניו ישלם לו: ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים אשר אנכי מצוך היום לעשותם:

ומדנטר ית קימא די קיים לאבהתכון אפיק יי יתכון בידא תקיפא ופרקך מבית עבדותא מידא דפרעה מלכא דמצרים: ותדע ארי יי אלהך הוא אלהים אלהא מהימנא נטר קים וחסדא לרחמוהי ולנטרי פיקודוהי לאלפי דרין: ומשלם לסנאוהי טבון דאינון עבדין קדמוהי בחייהון לאובדיהון לא מאחר עובד טב לסנאוהי טבון דאינון עבדין קדמוהי בחייהון משלם להון: ותיטר ית תפקידתא וית קימיא וית דיניא די אנא מפקיד לך יומא דין למעבדהון:

קי״ח עזיא״ל סימן· ותיבות אלף תת״ע

חסלת ואתחנן

פרשה

עקב

והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אתם ושמר יהוה אלהיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבתיך: ואהבך וברכך והרבך וברך פרי בטנך ופרי אדמתך דגנך ותירשך ויצהרך שגר אלפיך ועשתרת צאנך על האדמה אשר נשבע לאבתיך לתת לך: ברוך תהיה מכל העמים לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך: והסיר יהוה ממך כל חלי וכל מדוי מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם בך ונתנם בכל שנאיך: ואכלת את כל העמים אשר יהוה אלהיך נתן לך לא תחוס עינך עליהם ולא תעבד את אלהיהם כי מוקש הוא לך: ס כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם: לא תירא מהם

ויהי חלף די תקבלון ית דיניא האילין ותטרון ותעבדון יתהון ויטר יי אלהך לך ית קימא וית חסדא די קיים לאבהתך: וירחמינך ויברכינך ויסגינך ויברך ולדא דמעך ואיבא דארעך עיבורך וחמרך ומשחך בקרי תורך ועדרי ענך על ארעא די קיים לאבהתך למתן לך: בריך תהי מכל עממיא לא יהי בך עקר ועקרא ובבעירך: ויעדי יי מנך כל מרעין וכל מכתשי מצראי בישיא די ידעת לא ישוינון בך ויתנינון בכל סנאך: ותגמר ית כל עממיא די יי אלהך יהיב לך לא תחוס עינך עליהון ולא תפלח ית טעותהון ארי לתקלא יהון לך: ארי תימר בלבך סגיאין עממיא האילין מני אכדין איכול לתרכותהון: לא תידחל מנהון

אבן עזרא

עקב כמו לעולם עקב שכר באחרונה וטעם הפסוק הראשון שומר הברית ששמר ברית אבותם ואתם אם תהיו מאוהביו ישמור עוד הברית ואם היית מאוהביו ואהבך וברכך והרבך זה פירוש הברית והחסד: פרי בטנך· הבנים ובטן רמז: ופרי אדמתך· הזכיר דגן תירוש ויצהר שהם עקר: שגר· פירשתיו: אלפיך· כמו אלופינו מסובלים: ועשתרות· כמו עדרים ומפרש גדול היה בספרד והוכיח טעם למה קראו העברי׳ הבקר בשם אלף והצאן בעשתרות וכן היה מפרש הבעלים ועשתרות בעל המזל הצומח והעשירי ועוד לא די שיברך פרי בטנך כי לא יהיה בך עקר שאין זרעו מוליד וכן בבהמתך ועוד תהיה בריא מכל מין חולי ידוע להיות כמנהג העולם וכל מדוי שהיו חוץ המנהג: ואכלת· מגזרת אוכל לכלותם כאוכל לחם והעד לא תחוס עינך: כי מוקש הוא לך· כל אחד מאלהיהם:

רשי

והיה עקב תשמעון· אם המצות קלות שאדם דש בעקביו תשמעון: ושמר יי׳ וגו׳· ישמור לך הבטחתו: שגר אלפיך· ולדי בקרך שהנקבה משגרת מ(ן) מעיה: ועשתרות צאנך· מנחם פירש אבירי בשן מבחר הצאן כמו עשתרות קרנים לשון חוזק ואנקלוס תרגם ועדרי ענך ורבותינו אמרו למה נקרא שמם עשתרות שמעשרות את בעליהן: עקר· שאינו מוליד: כי תאמר בלבבך· על כרחך לשון דילמא הוא שמא תאמר בלבבך מפני שהם רבים לא אוכל להורישם אל תאמר כן לא תירא מהם· ולא יתכן לפרשו באחת משאר לשונות של כי שיפול עליו סוף לא תירא מהם: המסות

נמסר לעיל בהאי סידרא: תשמעון ו׳ וסימ׳ במסר׳ רבת׳: ושמר יי׳ חד מן מ׳ מלין יחידאין דנסבין וי״ו בריש תיבותא ואינון קריבין לשם ולית להון זוגא וסי׳ נמסר במסר׳ רבה׳: וברך ג׳ וסימ׳ וברך את לחמך ואת מימיך· ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך· וברך על׳ את אלקנ׳: ועקרה ב׳ וסי׳ לא תהיה משכלה ועקר׳ בבהמתך· ברוך תהיה מכל העמ׳: מדוי ב׳ א׳ כתי׳ ה״א וא׳ כתיב יו״ד והוא חד מן ה׳ זוגין מן ב׳ ב׳ חד ה״א וחד יו״ד וקמצין וסי׳ במסר׳ רבת׳: נתן לך ג׳ וסימ׳ ואכלת את כל העמים· אשימה עלי מלך· ושמת כטנא· וסימ׳ בלשון ארמי׳ אכל מרכא בסלא: לא תירא ח׳ וסימ׳ במסר רבת׳:

המסות · כמשמעו: האותות · כגון ויהי לנחש והיו לדם בשבטת: המופתים · המכות המופלאות: היד החזקה · זה הדבר: והזרוע הנטויה · זו החרב של מכת בכורות: הצרעה · מין שרץ העוף שהיתה זורקת בהם מרה ומסרסתן ומסמאה את עיניהם בכל מקום שהיו נסתרין שם: פן תרבה עליך חית השדה · והלא אם עושין רצונו אין מתיראין מן החיה שנאמר וחית השדה השלמה לך אלא גלוי היה לפניו שעתידין לחטא: והמם · נקוד קמץ כולו לפי שאין מם אחרונה מן היסוד והרי היא כמו והם אותם אבל והמם בגלגל עגלתו כולו יסוד לפיכך חציו קמץ וחציו פתח כמאמר פעל של שלש אותיות: כל המצוה · כפשוטו ומדרש אגדה אם התחלת במצוה גמור אותה שאינה נקראת המצוה אלא על שם הגומרה שנאמר ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם והלא משה לבדו נתעסק בהם להעלותם אלא לפי שלא הספיק לגומרה וגמרוה ישראל נקראת על שמם: התשמר מצותיו · שלא תנסהו ולא תהרהר אחריו: שמלתך לא בלתה · ענני כבוד היו שפים בכסותם ומגהצים אותם כמין כלים מגוהצין ואף קטניהם כמו שהיו גדלים היה גדל לבושן עמהם כלבוש הזה של חומט שגדל עמו: לא בצקה · לא נפחה כבצק כדרך הולכי יחף שרגליהם נפוחות: זית

הצרעה · אולי בעוף מגזרת צרעת: לא תערוץ מפניהם · רק תערוץ מהשם שהוא אל גדול ונורא · אמר הגאון כי פן תרבה עליך סימן לזמן שינצחו ואין צורך ושבר פירשתיו: השמידך · שם הפעל ואם הוא בחרק ויתכן היות כמוהו השאיר לו שריד והעד אותם שהוא הפעול כסף וזהב שעליהם או ממון תקח לעצבם: תוקש · הוא"ו תחת יו"ד יקושתי לך: כל המצוה · הטעם אם רציתם לשמור המצות למען תחיו זכרו את הדרך: למען ענותך לנסותך לדעת · פירשתיו: ויענך · בדרך: וירעיבך · קודם בוא המן או במן בעצמו בעבור שהיה קל על לבם וזה לא יתכן ויתכן מתאוות אחרות: ידעון · בנון וכן נקון לחם גם ויחסון בעבור ארכון: הודיעך · שם הפעל: הלחם · שהאדם תדיר בו: מוצא פי י״י · כמו מה שנגזר כמו הדבר יצא מפי המלך: ו והטעם כי על הלחם לבדו לא יחיה האדם רק הכח עם הכח הבא מהעליונים במצות השם וזה פי׳ מוצא פי י״י והעד שלא אכלתם לחם וחייתם: שמלתך · יש אומרי׳ דרך אות ואחרי׳ אומרים כי הוציאו מלבושי׳ רבים ממצרי׳ ויתכן שאין בתולדת המן להוליד זיעה: לא בצקה · מגזרת ויאפו את הבצק כי מנהג רגל האורח שהלך רגלי דרך רב שינפחו רגליו ויתכן שנתן להם השם כח או הוליכם לט: וידעת עם לבבך · שידע באמונת לבו שהוא העיקר ובעבור שתשמע אל האלוה המיסר אותך אם להעניבך ליסרך ויענך בדרך בעבור שכרך שיביאך אל הארץ הטובה: ארץ

זכר ב׳ חס׳ וסימ׳ זכר תזכר את אשר עשה י״י אלהיך · הבן יקיר לי אפרים · וכל זכר דכוו׳ חס׳ במ״א מ״ל זכור י״י לדוד את כל ענותו: הצרעה ג׳ וסימ׳ ושלחתי את הצרעה לפניך · וגם את הצרעה ישלח · ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש: תערץ כל לשון עריצה חס׳ בב״ג מ״לאי׳ וסימ׳ העלה נדף תערוץ · כי אערוץ המון רבה · אולי

זָכֹר תִזְכֹּר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפַרְעֹה וּלְכָל־מִצְרָיִם׃ הַמַּסֹּת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ וְהָאֹתֹת וְהַמֹּפְתִים וְהַיָּד הַחֲזָקָה וְהַזְּרֹעַ הַנְּטוּיָה אֲשֶׁר הוֹצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כֵּן־יַעֲשֶׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְכָל־הָעַמִּים אֲשֶׁר־אַתָּה יָרֵא מִפְּנֵיהֶם׃ וְגַם אֶת־הַצִּרְעָה יְשַׁלַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּם עַד־אֲבֹד הַנִּשְׁאָרִים וְהַנִּסְתָּרִים מִפָּנֶיךָ׃ לֹא תַעֲרֹץ מִפְּנֵיהֶם כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבֶּךָ אֵל גָּדוֹל וְנוֹרָא׃ וְנָשַׁל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵל מִפָּנֶיךָ מְעַט מְעָט לֹא תוּכַל כַּלֹּתָם מַהֵר פֶּן־תִּרְבֶּה עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה׃ וּנְתָנָם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָמָם מְהוּמָה גְדֹלָה עַד הִשָּׁמְדָם׃ וְנָתַן מַלְכֵיהֶם בְּיָדֶךָ וְהַאֲבַדְתָּ אֶת־שְׁמָם מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ בְּפָנֶיךָ עַד הִשְׁמִדְךָ אֹתָם׃ פְּסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ לֹא־תַחְמֹד כֶּסֶף וְזָהָב עֲלֵיהֶם וְלָקַחְתָּ לָךְ פֶּן תִּוָּקֵשׁ בּוֹ כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא׃ וְלֹא־תָבִיא תוֹעֵבָה אֶל־בֵּיתֶךָ וְהָיִיתָ חֵרֶם כָּמֹהוּ שַׁקֵּץ תְּשַׁקְּצֶנּוּ וְתַעֵב תְּתַעֲבֶנּוּ כִּי־חֵרֶם הוּא׃ פ

ח כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּן וּרְבִיתֶם וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם׃ וְזָכַרְתָּ אֶת־כָּל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הוֹלִיכֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לְמַעַן עַנֹּתְךָ לְנַסֹּתְךָ לָדַעַת אֶת־אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ הֲתִשְׁמֹר מִצְוֺתָו אִם־לֹא׃ וַיְעַנְּךָ וַיַּרְעִבֶךָ וַיַּאֲכִלְךָ אֶת־הַמָּן אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתָּ וְלֹא יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן הוֹדִיעֲךָ כִּי לֹא עַל־הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ יִחְיֶה הָאָדָם כִּי עַל־כָּל־מוֹצָא פִי־יְהוָה יִחְיֶה הָאָדָם׃ שִׂמְלָתְךָ לֹא בָלְתָה מֵעָלֶיךָ וְרַגְלְךָ לֹא בָצֵקָה זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה׃ וְיָדַעְתָּ עִם־לְבָבֶךָ כִּי כַּאֲשֶׁר יְיַסֵּר אִישׁ אֶת־בְּנוֹ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָּ׃

אִדְכָּרָא תִדְכַּר יַת דִּי עֲבַד יְיָ אֱלָהָךְ לְפַרְעֹה וּלְכָל מִצְרָיִם׃ נִסִּין רַבְרְבִין דִּי חֲזָאָה עֵינָךְ וְאָתַיָּא וּמוֹפְתַיָּא וִידָא תַקִּיפָא וּדְרָעָא מְרַמְמָא דְּאַפְּקָךְ יְיָ אֱלָהָךְ כֵּן יַעֲבֵיד יְיָ אֱלָהָךְ לְכָל עַמְמַיָּא דִּי אַתְּ דָּחֵיל מִן קֳדָמֵיהוֹן׃ וְאַף יַת עַרְעִיתָא יְגָרֵי יְיָ אֱלָהָךְ בְּהוֹן עַד דְּיֵיבְדוּן דְּאִשְׁתְּאַרוּ וּדְאִטַּמַּרוּ מִן קֳדָמָךְ׃ לָא תִתָּבַר מִן קֳדָמֵיהוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ שְׁכִינְתֵיהּ בֵּינָךְ אֱלָהָא רַבָּא וּדְחִילָא׃ וִיתָרֵיךְ יְיָ אֱלָהָךְ יַת עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִן קֳדָמָךְ זְעֵיר זְעֵיר לָא תִיכּוֹל לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן בִּפְרִיעַ דִּילְמָא תִסְגֵּי עֲלָךְ חַיַּת בָּרָא׃ וְיִמְסְרִינּוּן יְיָ אֱלָהָךְ קֳדָמָךְ וִישַׁגֵּשִׁינּוּן שִׁגּוּשׁ רַב עַד דְּיִשְׁתֵּיצוֹן׃ וְיִמְסַר מַלְכֵיהוֹן בִּידָךְ וְתוֹבֵיד יַת שׁוּמְהוֹן מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא לָא יִתְעַתַּד אֱנָשׁ קֳדָמָךְ עַד דְּתְשֵׁיצֵי יָתְהוֹן׃ צַלְמֵי טַעֲוָתְהוֹן תּוֹקְדוּן בְּנוּרָא לָא תַחְמֵיד כַּסְפָּא וְדַהֲבָא עֲלֵיהוֹן וְתִיסַּב לָךְ דִּילְמָא תִתְּקַל בֵּיהּ אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ הוּא׃ וְלָא תָעֵיל דִּמְרַחַק לְבֵיתָךְ וּתְהֵי חֶרְמָא כְּוָתֵיהּ שַׁקָּצָא תְּשַׁקְּצִינֵּיהּ וְרַחָקָא תְּרַחֲקִינֵּיהּ אֲרֵי חֶרְמָא הוּא׃ כָּל תַּפְקֵידְתָּא דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין תִּטְּרוּן לְמֶעְבַּד בְּדִיל דְּתֵיחוֹן וְתִיסְגּוֹן וְתֵיעֲלוּן וְתֵירְתוּן יַת אַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהַתְכוֹן׃ וְתִידְכַּר יַת כָּל אוֹרְחָא דִּי דַבְּרָךְ יְיָ אֱלָהָךְ דְּנַן אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּמַדְבְּרָא בְּדִיל לְעַנָּיוּתָךְ לְנַסָּיוּתָךְ לְמִידַּע יַת דִּי בְלִבָּךְ הֲתִטַּר פִּיקּוֹדוֹהִי אִם לָא׃ וְעַנְּיָךְ וְאַכְפְּנָךְ וְאוֹכְלָךְ יַת מַנָּא דִּי לָא יְדַעְתָּא וְלָא יְדַעוּ אֲבָהָתָךְ בְּדִיל לְהוֹדָעוּתָךְ אֲרֵי לָא עַל לַחְמָא בִלְחוֹדוֹהִי מִתְקַיַּים אֱנָשָׁא אֲרֵי עַל כָּל אַפָּקוּת מֵימְרָא מִן קֳדָם יְיָ חָיֵי אֱנָשָׁא׃ כְּסוּתָךְ לָא בְלִיאַת מִנָּךְ וּמְסָנָךְ לָא יְחֵיפוּ דְּנַן אַרְבְּעִין שְׁנִין׃ וְתִידַּע עִם לִבָּךְ אֲרֵי כְּמָא דִּי מַלֵּיף גַּבְרָא לִבְרֵיהּ יְיָ אֱלָהָךְ מַלֵּיף לָךְ׃

ב׳ חס׳ · כו״ל חס׳ ב׳ מ״ב · ב׳ כ״כ · ג׳ · ז״כ · ל׳ · כל לשון עריצה חס׳ ב׳ מ״ג מ״ל · ב׳ ה׳ קמ׳ וה׳ פתח · ה׳ חס׳ כליש׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · כל ל״ים כתחי׳ ב׳ מ״ר · סימן כל מצוה תורה אנכי מצוך אנכי במשרת מצוך במלך ב׳ מ״ח רוסנת עד י״י אלהיך וכל אנכי מצוה אנכי במלך מצוה במשרת: · מצותיו ז׳ · ז׳ ספ׳ ל׳ · ל׳ · י״ו פסו׳ דמיין לא ולא לא · ל׳ · י״ח · ל׳

תערוצי: ונורא ז׳ וסימ׳ במסר׳ רבת׳: ונשל ג׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסידרא אחריתי: השמדך ה׳ חס׳ בליש׳ השמדה וסימ׳ במסר׳ רבת׳: ותעב כל ליש׳ פתח בר מן ד׳ קמצין וסימ׳ למתעב גוי · ודבר תמים יתעבו · איש דמים ומרמה יתעב י״י · ויתעב את נחלתו · כל אבל תתעב נפשם · וא׳ מתאב אנבי:

מוצא פי · בלל כל בנ״ר בפת סמיך ליהוא רפי׳ ב״ת התמבטלין שהרבה סרגשין מהן להונן התקריאה כי לא יתכן לומ׳ כי ברכה קרוב לשם וכ״ל שאין לאות רק בשירת הים נבי י״י מי כמוך שאם תרפה הב״ת כר׳ כאומר מיכה אבל בשאר אין לאות ושאלנו כל צמותינו תאחרכה י״י מי כמוך פלונת רבן אשר וב״כ ובספ׳ ז׳ עזרא מגלה רגש: ואחרי׳ הרבה מגלים מן הכלל ומרגשים:

גדול ונורא · אין לו · אין גדול · כי י״י אלהים · השואלים · אל הגדול · הגבור · הנורא · אל כחתיה · אל הגדול · הנורא · אדיר האל · הגדול הגבור

מים ב׳ זקפי׳ קמצין וסימ׳ נחלי מים · יבשו אפיקי מים · וסימ׳ כלשון ארמי נחליא יבשין · וכל אתנחתא וסופ׳ דכוו׳ במ״ג פתחין וסימ׳ ישם מדבר לאגם מים · ארץ לא שבעה מים · כאנו באש ובמים · וסימ׳ כלשון ארמי מדברא ונורא גיהנם · ארץ י״ג ריש פסוק וסימ׳ במסר׳ רבת׳ · תחסר ג׳ ב׳ קמצין וא׳ פתח וסימ׳ לא תחסר כל בה · וצפחת השמן לא תחסר דמלכ׳ · ובטן רשעים תחסר · קדמאה פתח · טבים והטבים ה׳ חס׳ וסימ׳ לך נא אל

ושמרת את מצות יהוה אלהיך ללכת בדרכיו וליראה אתו: כי יהוה אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים עינת ותהמת יצאים בבקעה ובהר: ארץ חטה ושערה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש: ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם לא תחסר כל בה ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצב נחשת: ואכלת ושבעת וברכת את יהוה אלהיך על הארץ הטבה אשר נתן לך: השמר לך פן תשכח את יהוה אלהיך לבלתי שמר מצותיו ומשפטיו וחקתיו אשר אנכי מצוך היום: פן תאכל ושבעת ובתים טבים תבנה וישבת: ובקרך וצאנך ירבין וכסף וזהב ירבה לך וכל אשר לך ירבה: ורם לבבך ושכחת את יהוה אלהיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים: המוליכך במדבר הגדל והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים המוציא לך מים מצור החלמיש: המאכלך מן במדבר אשר לא ידעון אבתיך למען ענתך ולמען נסתך להיטבך באחריתך: ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה: וזכרת את יהוה אלהיך כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל למען הקים את בריתו אשר נשבע לאבתיך כיום הזה: פ

והיה אם שכח תשכח את יהוה אלהיך והלכת אחרי אלהים אחרים ועבדתם והשתחוית להם העדתי בכם היום כי אבד תאבדון: כגוים אשר יהוה מאביד מפניכם כן תאבדון עקב לא תשמעון בקול יהוה אלהיכם: פ

שמע ישראל אתה עבר היום את הירדן לבא לרשת גוים גדלים ועצמים ממך ערים גדלת ובצורת בשמים: עם גדול ורם בני ענקים

ותיטר ית פקודיא דיי אלהך למהך באורחן דתקנן קדמוהי ולמדחל יתיה: ארי יי אלהך מעלך לארעא טבתא ארעא נגדא נחלין דמיין מבועי עינון ותהומין נפקין בבקען ובטורין: ארעא חיטין וסערין וגופנין ותאינין ורימונין ארעא דזיתהא עבדין משחא והיא עבדא דבש: ארעא די לא במסכינו תיכול בה לחמא לא תחסר כל מדעם בה ארעא די אבנהא ברזלא ומטורהא תפסול נחשא: ותיכול ותסבע ותברך ית יי אלהך על ארעא טבתא די יהיב לך: אסתמר לך דילמא תתנשי ית דחלתא דיי אלהך בדיל דלא למיטר פקודוהי ודינוהי וקיימוהי די אנא מפקיד לך יומא דין: דילמא תיכול ותשבע ובתין שפירין תבני ותתיב: ותורך ועאנך יסגון לך וכספא ודהבא יסגי לך וכל די לך יסגי: וירים לבך ותתנשי ית דחלתא דיי אלהך די אפקך מארעא דמצרים מבית עבדותא: דדברך במדברא רבא ודחילא אתר דחיון קלן ועקרבין ובית צחוונא אתר דלית מיא דאפיק לך מיא מטינרא תקיפא: דאוכלך מנא במדברא דלא ידעו אבהתך בדיל לעניותך ובדיל לנסיותך לאוטבא לך בסופך: ותימר בלבך חילי ותקוף ידי כנש לי ית נכסיא האילין: ותדכר ית יי אלהך ארי הוא יהיב לך עיצה למקני ניכסין בדיל לקיימא ית קיימיה די קיים לאבהתך כיומא הדין:

ויהי אם אתנשאה תתנשי ית דחלתא דיי אלהך ותהך בתר טעות עממיא ותפלחינון ותסגוד להון אסהדית בכון יומא דין ארי מיבד תיבדון: כעממיא דיי מוביד מן קדמיכון כן תיבדון חלף דלא קבילתון במימרא דיי אלהכון:

שמע ישראל את עבר יומא דין ית ירדנא למיעל למירת עממין רברבין ותקיפין מינך קירוין רברבן וכריכן עד צית שמיא: עם רב ותקיף בני גבריא

אבן עזרא

ארץ חטה · הזכיר המולידים הדס: ודבש · פירשתיו: במסכנות · ברלות ועניות וכן ילד מסכן וחכם: ירבין · היוד תחת הה׳א ואין זה דעת ר׳ משה הכהן הספרדי: ורם לבבך · ותשכח כי עבד היית בשפלות לב ותשכח העינוי והרעב והצמא שהיה לך במדבר ואף על פי כן השם כלכל אותך: במדבר · מוסף עצמו ואחר עמו וכן הוא במדבר הגדול שהוא ארוך ורחב והנורא שהוא מדבר שרף: החלמיש · הצור התקיף: החיל הזה · הממון וכן ועזבו לאחרים חילם והטעם יגיעם וכחם: וזכרת · הטעם אם עלה על לבבך לאמר כחי ועוצם ידי זכור הנותן לך כח: עקב · שכר באחרית לטוב או לרע: אתה עבר היום · בזמן הזה או טעמו חסוב כי אתה עבר היום: אם

רשי

זית שמן · זיתים השעושים שמן: גדולים ועצומים ממך · אתה עצום והם עצומים ממך: אל

הצאן׳ ובתים טבים תבנה וישבת · אשר פגע בשני · והאנשים טבים לנו · אשר כספי וזהבי לקחתם ומחמדי · ונמסר גם בתולדת: נחש שרף ו׳ מלין בטעם שני שמות כטף ושחלת · נחש שרף · אריות בקר׳ חימר חדתה · ענן יומם · תורין דכרין: להיטבך ט׳ חס׳ כליש׳ הטבה וסי׳ במסר רבת: ועבדתם ד׳ קמצין וסי׳ נמסר לעיל בסדר א אחריתי: העדתי ה׳ וחס׳ וסימ׳ העדתי בכם היום · והיה אם שכח תשכח · אל תבאו מצרים · ידע הדעו כי העדתי בכם · העד העדתי באבתיכם: תשמעון ו׳ וסי׳ נמסר בריש האי סידרא: לבא ט׳ חס׳ וסים׳ נמסר בסדר ויחי:

אכלה ה׳ וסימ׳ נמסר לע׳ל בסידרא אחריתי׃ מלפניך׃ וסימ׳ נמס׳ בסדר משפטי׃ והביאני ד׳ וס׳ בצדקתי הביאני יי׳׃ במראות אלהים הביאני׃ הביאני אל בית היין׃ הביאני המלך חדריו׃ ההרה י״ג וסימ׳ נמסר בסדר אלה הדברים וגם בספר שופטים סוף סימן א׳׃ לוחת האבנים ד׳ וסימ׳ בעלתי ההרה לקחת לוחת האבנים׃ ויתן יי׳ אלי את שני לוחת האבנים׃ ויהי מקץ ארבעים יום וארבעים לילה׃ אין בארון רק׃ לחות ב׳ כתיב

אשר אתה ידעת ואתה שמעת מי יתיצב לפני בני ענק: וידעת היום כי יהוה אלהיך הוא העבר לפניך אש אכלה הוא ישמידם והוא יכניעם לפניך והורשתם והאבדתם מהר כאשר דבר יהוה לך: אל תאמר בלבבך בהדף יהוה אלהיך אתם מלפניך לאמר בצדקתי הביאני יהוה לרשת את הארץ הזאת וברשעת הגוים האלה יהוה מורישם מפניך: לא בצדקתך ובישר לבבך אתה בא לרשת את ארצם כי ברשעת הגוים האלה יהוה אלהיך מורישם מפניך ולמען הקים את הדבר אשר נשבע יהוה לאבתיך לאברהם ליצחק וליעקב: וידעת כי לא בצדקתך יהוה אלהיך נתן לך את הארץ הטובה הזאת לרשתה כי עם קשה ערף אתה: זכר אל תשכח את אשר הקצפת את יהוה אלהיך במדבר למן היום אשר יצאת מארץ מצרים עד באכם עד המקום הזה ממרים הייתם עם יהוה: ובחרב הקצפתם את יהוה ויתאנף יהוה בכם להשמיד אתכם: בעלתי ההרה לקחת לוחת האבנים לוחת הברית אשר כרת יהוה עמכם ואשב בהר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי: ויתן יהוה אלי את שני לוחת האבנים כתבים באצבע אלהים ועליהם ככל הדברים אשר דבר יהוה עמכם בהר מתוך האש ביום הקהל: ויהי מקץ ארבעים יום וארבעים לילה נתן יהוה אלי את שני לחת האבנים לחות הברית: ויאמר יהוה אלי קום רד מהר מזה כי שחת עמך אשר הוצאת ממצרים סרו מהר מן הדרך אשר צויתם עשו להם מסכה: ויאמר יהוה אלי לאמר ראיתי את העם הזה והנה עם קשה ערף הוא: הרף ממני ואשמידם ואמחה את שמם מתחת השמים ואעשה אותך לגוי

די את ידעת ואת שמעת מן ייכול למיקם קדם בני גבריא: ותידע יומא דין ארי יי אלהך הוא דעבר קדמך מימריה אישא אכלא הוא ישיצינון והוא יתברינון קדמך ותתריכינון ותובדינון בפריע כמא די מליל יי לך: לא תימר בלבך בדיתבר יי אלהך יתהון מן קדמך למימר בזכותי אעלני יי למירת ית ארעא הדא ובחובי עממיא האלין יי מתריכהון מן קדמך: לא בזכותך ובקשיטות לבך את עליל למירת ית ארעהון ארי בחובי עממיא האלין יי אלהך מתריכהון מן קדמך ובדיל לקימא ית פתגמא די קיים יי לאבהתך לאברהם ליצחק וליעקב: ותידע ארי לא בזכותך יי אלהך יהיב לך ית ארעא טבתא הדא למירתה ארי עם קשי קדל את: הוי דכיר לא תנשי ית דארגזתא קדם יי אלהך במדברא למן יומא די נפקתא מארעא דמצרים עד מיתיכון עד אתרא הדין מסרבין הויתון קדם יי: ובחורב ארגזתון קדם יי ותקיף רוגזא דיי בכון לשיצאה יתכון: במסקי לטורא למיסב לוחי אבניא לוחי קימא דגזר יי עמכון ויתיבית בטורא ארבעין יממין וארבעין לילון לחמא לא אכלית ומיא לא אשתיתי: ויהב יי לי ית תרין לוחי אבניא כתיבין באצבעא דיי ועליהון ככל פתגמיא די מליל יי עמכון בטורא מגו אשתא ביומא דקהלא: והוה מסוף ארבעין יממין וארבעין לילון יהב יי לי ית תרין לוחי אבניא לוחי קימא: ואמר יי לי קום חות בפריע מכא ארי חביל עמך די אפקתא ממצרים סטו בפריע מן אורחא דפקידתינון עבדו להון מתכא: ואמר יי לי למימר גלי קדמי ית עמא הדין והא עם קשי קדל הוא: אנח בעותך מן קדמי ואשיצינון ואמחי ית שמהון מתחות שמיא ואעביד יתך לעם

רשי

אל תאמר בלבבך. צדקתי ורשעת הגוים גרמו: לא בצדקתך אתה בא לרשת כי ברשעת הגוים. הרי פי׳ מסתם בלשון אלא: ואשב בהר. אין ישיבה אלא לשון עכבה: לוחות. לוחת כתיב שתיהן שוות: ואתנפל

אבן עזרא

אש אוכלה. במהירות על כן אמ׳ מהר. למן למן היום נוסף וכן רבים: במדבר. אחרי שנסעו מחורב: בלבבך. מפורש: מקץ. סוף או תחלת הארבעים והנה הראה כי ביום שנתנו הלוחות למשה נעשה העגל: ואתנפל

בן וסימ׳ ויהי מקץ ארבעים יום תנינא דפסו׳. ויכתבם על שני לוחת האבנים: סימן לוחת ה׳ כתיב בן וס׳ נמסר בסדר ואתחנן וכל נביאיא וכתו׳ לחות כתיב חס׳ ויו קדמ׳ במא חס׳ דחס׳ ויפתח על הלחת ידותיה: ואשב ה׳ וסימ׳ בעלתי ההרה׃ ויקם יי׳ את דברו׃ וחברון דדה׃ ואבא אל הגולה תל ב׳ בפסוק. קדמ׳ דפסק כתיב ואשר: הרף ו׳ וסימ׳ במסר רבת׳:

ואתנפל כראשונה ארבעים יום · שנאמר ועתה אעלה אל יי' אולי אכפרה באותה עליה עכבתי ארבעים יום כשנאמר כלים בעשרים ותשעה באב שהוא עלה בשמנה עשר בתמוז בו ביום נתרצה לישראל ואמר לו למשה פסל לך שני לוחות עשה עוד ארבעים יום נשלמו כלים ביום הכפורים בו ביום נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ואמ' לו למשה סלחתי כדבריך לכך הוקבע למחילה ולסליח' ומנין שנתרצה ברצון שלם שנאמר בארבעים של לוחות אחרונו' ואנכי עמדתי בהר כימים הא' הראשונים מה הא' הראשונים ברצון אף אחרונים ברצון אמור מעתה האמצעיים היו בכעס: ובאהרן התאנף יי' · לפי ששמע לכם: להשמידו · זה כלוי בנים וכן הוא אומר ואשמיד פריו ממעל: ואתפלל גם בעד אהרן · והועילה תפלתי לכפר מחצה ומתו שנים ונשארו ה' השנים: טחון · לשון הווה כמו הלוך וכלות מולאנ"ט בלע"ז: ואתנפל וגו' · אלו הן עצמן האמורי' למעלה וכפלן כאן לפי שכתו' כאן סדר תפלתו שנ' יי' אלהים אל תשחת עמך וגו' · בשת

ואתנפל · זהו שאמר ועתה אעלה אל יי' · וטעם ואתנפל נופל על פניו ארצה: גם בפעם ההיא · כי כבר התפלל בעדם בהיותם על הים והעד מה תצעק אלי ועוד ויצעק אל יי' ויורהו יי' עץ: ואת חטאתכם · שקרא העגל חטאת על כן הוסיף לבאר ואמר את העגל: ואכת לעפר · דק כעפר הארץ: ובתבערה · יתכן להיותו שם מקום ולא תכנו שם כי אם יום אחד על כן לא הזכירו באלה מסעי והוא אחד משלשים מסעים שנסעו מהר סיני עד קברות התאוה כאשר פירשתי · וטעם לחבר תבערה עם מסה כי היו העם מתאוננים כמו מנסים לשם והזכיר תבערה קודם מסה כי במסה לא אירע להם כלום ויש אומרים כי בא עמלק בעבור שנסו השם ועל כן הזכיר בעירת אש השם בהם ואנו בעמלק ומכת המתאוים הזכיר בתחלה הקטנה ויש אומרים כי תבערה היא מסה כמו מרהם שניר וחרמון והנכון מה שפירשתי: ולא האמנתם · בלב ולא שמעתם במעשה וטעם לבאר התפלה שהתפלל: עמך

ורב ה' קמצין וסימ' במסר' רבת': ידי וידי כ"ב וסים' מצויין בנ"ס רבה: יגרתי ד' וחס' וסים' כי יגרתי מפני האף והחמה · העבר חרפתי אשר יגרתי · ואשר יגרתי יבא לי · יגרתי כל עצבתי: דאף ג' קמץ וסים' כי יגרתי מפני האף · כי גדול האף והחמה · מחרי האף הגדול: לעפר ג' וסים' עד אשר דק לעפר · וישרף

עצום ורב ממנו: ואפן וארד מן ההר וההר בער באש ושני לוחת הברית על שתי ידי: וארא והנה חטאתם ליהוה אלהיכם עשיתם לכם עגל מסכה סרתם מהר מן הדרך אשר צוה יהוה אתכם: ואתפש בשני הלחת ואשלכם מעל שתי ידי ואשברם לעיניכם: ואתנפל לפני יהוה כראשנה ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי על כל חטאתכם אשר חטאתם לעשות הרע בעיני יהוה להכעיסו: כי יגרתי מפני האף והחמה אשר קצף יהוה עליכם להשמיד אתכם וישמע יהוה אלי גם בפעם ההוא: ובאהרן התאנף יהוה מאד להשמידו ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההוא: ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל לקחתי ואשרף אתו באש ואכת אתו טחון היטב עד אשר דק לעפר ואשלך את עפרו אל הנחל הירד מן ההר: ובתבערה ובמסה ובקברת התאוה מקצפים הייתם את יהוה: ובשלח יהוה אתכם מקדש ברנע לאמר עלו ורשו את הארץ אשר נתתי לכם ותמרו את פי יהוה אלהיכם ולא האמנתם לו ולא שמעתם בקלו: ממרים הייתם עם יהוה מיום דעתי אתכם: ואתנפל לפני יהוה את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר יהוה להשמיד אתכם: ואתפלל אל יהוה ואמר אדני יהוה אל תשחת עמך ונחלתך אשר פדית בגדלך אשר הוצאת ממצרים ביד חזקה: זכר לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב אל תפן אל קשי העם הזה ואל רשעו ואל חטאתו: פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם מבלי יכלת יהוה להביאם אל הארץ אשר דבר להם ומשנאתו אותם הוציאם להמתם במדבר:

תקיף וסגי מנהון: ואתפניתי ונחתית מן טורא וטורא בער באשתא ותרין לוחי קימא על תרתין ידי: וחזית והא חבתון קדם יי אלהכון עבדתון לכון עגל מתכא סטיתון בפריע מן אורחא די פקיד יי יתכון: ואחדית בתרין לוחיא ורמיתנון מעל תרתין ידי ותברתינון לעיניכון: ואשתטחית קדם יי כבקדמיתא ארבעין יממין וארבעין לילון לחמא לא אכלית ומיא לא שתיתי על כל חוביכון די חבתון למעבד דביש קדם יי לארגזא קדמוהי: ארי דחלית מן קדם רוגזא וחימתא די רגז יי עליכון לשיצאה יתכון וקביל יי צלותי אף בזמנא ההוא: ועל אהרן הוה רגז מן קדם יי לחדא לשיצאותיה וצליתי אף על אהרן בעידנא ההוא: וית חובתכון די עבדתון ית עיגלא נסיבית ואוקידית יתיה בנורא ושפית יתיה בשופינא יאות עד דהוה דקיק לעפרא ורמית ית עפריה לנחלא דנחית מן טורא: ובדליקתא ובניסיתא ובקברי דמשאלי מרגזין הויתון קדם יי: וכד שלח יי יתכון מרקם גיאה למימר סקו ואחסינו ית ארעא די יהבית לכון וסרבתון על גזירת מימרא דיי אלהכון ולא הימנתון ליה ולא קבילתון למימריה: מסרבין הויתון קדם יי מיומא דידעית יתכון: ואשתטחית קדם יי ית ארבעין יממין וית ארבעין לילון די אשתטחית ארי אמר יי לשיצאה יתכון: וצליתי קדם יי ואמרית יי אלהים לא תחביל עמך ואחסנתך די פרקתא בתוקפך די אפקתא ממצרים בידא תקיפא: אידכר לעבדך לאברהם ליצחק וליעקב לא תתפני לקשיות עמא הדין לחוביהון ולחטאיהון: דילמא יימרון דיירי ארעא די אפקתנא מתמן מדלית יכולא קדם יי לאעלותהון לארעא די מליל להון ומדסני יתהון אפיקינון לקטלותהון במדברא:

מקצפים ל' וכ"כ סימן קדמ' ותלית' דפרש' ממרי' הייתם עם יי' מכוערת מקצפים ·

את ארבעים ל' והוא חד מן י"א זוגין מן ב' בפסו' חד את וחד ואת ·

מסרה

את הבמות · ויצא האשרה מבית יי' וא' ול' עפר מות תשפתני: ממרים מם קדמ' קטנה והיא אחת מאלפא ביתא דאותיות קטנות וסימ' נמסר נמסר בריש ספר ויקרא: את ארבעים וגו' חד מן י"א זוגין מן ב' בפסוק חד את וחד ואת וסימ' נמסר בסדר ויקהל: אדני יי' ח' כתובין כן וסים' נמסר לעיל בריש סידרא אותיתי:

בעת ההיא · לסוף ארבעים יום נתרצה לי ואמר לי פסל לך ואחר כך ועשית ארון ואני עשיתי ארון תחלה שכשאבוא והלוחות בידי היכן אתנם · ולא זה הוא ארון שעשה בצלאל שהרי משכן לא נתעסקו בו עד לאחר יום הכפורים כי ברדתו מן ההר צוה להם על מלאכת המשכן ובצלאל עשה משכן תחלה ואח"כ ארון וכלים נמצא זה ארון אחר היה והוא שהיה יוצא עמהם למלחמ' ואותו שעשה בצלאל לא יצא למלחמה אלא בימי עלי ונענשו עליו ונשב׳ : ובני ישראל נסעו מ מבארות בני יעקן מ מוסרה · מה ענין זה , לכאן ועוד וכי מבארו׳ בני יעקן נסעו למוסר׳ והלא ממוסרות באו לבני יעקן שנא׳ ויסעו ממוסרות וגו׳ ועוד שם מת אהרן והלא בהר ההר מת צא ו חשוב ותמצא שמנה מסעות ממוסרו׳ להר ההר אלא אף זו מן התוכחה ועוד עשיתם זאת כשמת אהרן ב בהר ההר לסוף א ארבעי׳ שנה ונסתלקו ענני כבוד וראתם לכם מוכנים למלחמת מלך ערד ונתתם ראש לחזור למצרים וחזרתם ל לאחוריכם שמנה מ מסעות עד בני יעקן ומשם למוסרה שם נ נלחמו לכם בני לוי ו והרגו מכם ואתם מ מהם עד שהחזירו אתכ׳ בדרך חזרתכם ומשם חזרתם הגדגד הוא חור הגדגד : ומן הגדגד וגו׳ · ובמוסרה עשיתם אבל כבד על מיתתו של אהרן ם שגרמ׳ לכם זאת ונדמ׳ לכם כאילו מת שם וסמך משה תוכחה זו לשבור הלוחות לומר שקשה מיתתן של צ צדיקים לפני הקב"ה כיום שנשתברו בו ה הלוחות ולהודיעך ש שהוקש׳ לו מה שנתנו ראש לפרוש ממנו כ כיו׳ שעשו בו את העגל : בעת ההיא הבדיל י״ וגו׳ · מוסב לענין הראשון : בעת ההיא בשנה הראשונה ל לצאתכם ממצרים ו וטעיתם בעגל ובני לוי לא טעו הבדילם ה המקום מכם וסמך מקרא זה לחזרת בני יעקן לומר שאף בזו לא תעו בה בני לוי אלא עמדו באמונתם : ואנכי עמדתי בהר · לקבל לוחות האחרונות ולפי שלא פירש למעלה כמה עמד בהר בעלייה אחרונה זו חזר והתחיל בה : לשאת ארון · הלוים : לעמוד לשרתו ולברך בשמו · הכהנים והוא נשיאות כפים : על כן לא היה ללוי חלק · לפי שהובדלו לעבודת מזבח ואינן פנויין לחרוש ולזרוע : י״ הוא נחלתו · נוטל פרס מזומן מבית המלך : כימים הראשונים · מה לוחות הראשונות מה הם ברצון אף אלו ברצון אבל האמצעיים שעמדתי שם להתפלל עליכם היו בכעס : ויאמר י״ אלי וגו׳ · אף על פי שסרתם מאחריו ותעיתם בעגל אמר לי לך נחה את העם וגו׳ :

עמך ונחלתך · בעבו׳ אבותם · וטעם הם עמך ידוע כי הם עמך בעבור שהוצאתם בכחך הגדול שהראית בעולם : בעת ההיא · בארבעים היום הנזכרי׳ · וארון עץ · אמרו המעתיקים ז"ל כי ארון אחר עשה משה בתחלה והעד ואעש ארון ואחר כך אמר ואפסול ואמר ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי ודעתם רחבה מדעתנו כי היה כר׳ לנו כיושכון כבוד י״ דבק עם הכבוד שראו הזקנים ולא כדעמתי עלה משה כי היה נראה בדרך הפשט כי משה לא נתענה כי אם שמונים יום · כי פירוש ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים הוא שנוי והטעם כאשר עמדתי בהר אותם ה הארבעים יום שמע י״ אלי ואמר לך למסע · וזהו לך נחה את העם והנה יהיה ארון עץ בגוי והוא הארון שעשה בצלאל : ואעש ארון · בגוי ויהיה פי׳ ויקהל משה וכבר הקהיל משה וכבר הראיתיך רבים כן · וכל זה בעבור שאמר ויהי שם כאשר צוני י״ · וזהו ונתת אל העדות גם יתכן להיו׳ פירושו על ועשית לך ארון עץ והקבלה תנצח : ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה · ננכם זה הפסוק במקום הזה בעבור שאמר ו ואתפלל גם בעד אהרן בעת ה ההיא · ואמר כי לא מת אהרן רק בשנת הארבעים והעד שכן פירושו שאמ׳ בעת ההיא הבדיל י״ את שבט לוי · וזה היה בהר סיני כאשר פירשתי בפרשת וידבר · וקדמונינו אמרו שנסעו לאחור · ומה נעשה במלת שם מת אהרן ויקבר שם · ורבי יצחק אבן גיאת ז"ל הספרדי פי׳ שם כמו אז וכמוהו משם רועה ואין צורך רק לפי דעתי כי ת מבארו׳ בני יעקן אינכו בני יעקן גם מוסרה איננו מוסרות · רק קדם יקרא בארו׳ בני יעקן ושם מדבר הר ההר מוסרה ורבים כן · הלא תראה הכתוב אמר מדבר סור ובפסוק אח׳ מדבר איתם משם נסעו הגדגדה איננו חור הגדגד רק הוא שם כלל צלמונה גם פונון ואובו׳ ויטבתה הוא המקום הנקרא באר כי כן כתוב ומשם בארה · וזה טעם ארץ נחלי מים · כי במסעותם כרו הנדיבים ויבאו המים · וזה הפסוק שהוא ומשם נסעו ה הגדגדה דבק עם ויכהן אלעזר והנה פירשתי לך כי ישראל לא הקריבו זבחים אחר נסעם מהר סיני ויתכן שהקריבום בבואם ל צלמונה ופונון והיתה תחלת כהונת אלעזר בכהונה גדולה באותם המקומות בראש השנה ושמם במקום הנקרא באר ב ביום הכפורים · והנה הפי׳ כן ויכהן אלעזר כאשר נסעו אלי מקום פלוני · ולמה כהן אמר כי השם הבדיל בעת עבוד׳ העגל את שבט הלוי לשאת את הארון לעמוד לפני השם : לשרתו · בני לוי עם בני אהרן : ולברך בשמו · כי אלעזר היה נושא את כפיו : י״ הוא נחלתו · כטעם י״ מנת חלקי וכוסי · וזו היא עבודת השם בלמוד דרכיו : ואנכי עמדתי בהר · פירשתיו : למסע · שם הפועל : ויבחר

וְהֵם עַמְּךָ וְנַחֲלָתֶךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ בְּכֹחֲךָ הַגָּדֹל וּבִזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָה׃ פ

בָּעֵת הַהִוא אָמַר יְהוָה אֵלַי פְּסָל־לְךָ שְׁנֵי־לוּחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וַעֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וְעָשִׂיתָ לְּךָ אֲרוֹן עֵץ׃ וְאֶכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ וְשַׂמְתָּם בָּאָרוֹן׃ וָאַעַשׂ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים וָאֶפְסֹל שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וָאַעַל הָהָרָה וּשְׁנֵי הַלֻּחֹת בְּיָדִי׃ וַיִּכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת כַּמִּכְתָּב הָרִאשׁוֹן אֵת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֲלֵיכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ בְּיוֹם הַקָּהָל וַיִּתְּנֵם יְהוָה אֵלָי׃ וָאֵפֶן וָאֵרֵד מִן־הָהָר וָאָשִׂם אֶת־הַלֻּחֹת בָּאָרוֹן אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וַיִּהְיוּ שָׁם כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי יְהוָה׃ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָסְעוּ מִבְּאֵרֹת בְּנֵי־יַעֲקָן מוֹסֵרָה שָׁם מֵת אַהֲרֹן וַיִּקָּבֵר שָׁם וַיְכַהֵן אֶלְעָזָר בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ מִשָּׁם נָסְעוּ הַגֻּדְגֹּדָה וּמִן־הַגֻּדְגֹּדָה יָטְבָתָה אֶרֶץ נַחֲלֵי מָיִם׃ בָּעֵת הַהִוא הִבְדִּיל יְהוָה אֶת־שֵׁבֶט הַלֵּוִי לָשֵׂאת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה לַעֲמֹד לִפְנֵי יְהוָה לְשָׁרְתוֹ וּלְבָרֵךְ בִּשְׁמוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ עַל־כֵּן לֹא־הָיָה לְלֵוִי חֵלֶק וְנַחֲלָה עִם־אֶחָיו יְהוָה הוּא נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לוֹ׃ וְאָנֹכִי עָמַדְתִּי בָהָר כַּיָּמִים הָרִאשֹׁנִים אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֵלַי גַּם בַּפַּעַם הַהִוא לֹא־אָבָה יְהוָה הַשְׁחִיתֶךָ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קוּם לֵךְ לְמַסַּע לִפְנֵי הָעָם

וְאִנּוּן עַמָּךְ וְאַחְסַנְתָּךְ דִּי אַפֶּקְתָּא בְּחֵילָךְ רַבָּא וּבִדְרָעָךְ מְרָמְמָא׃ בְּעִדָּנָא הַהוּא אֲמַר יְיָ לִי פְּסַל־לָךְ תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וְסַק לִקְדָמַי לְטוּרָא וְתַעְבֵּיד לָךְ אֲרוֹנָא דְּאָעָא׃ וְאֶכְתּוֹב עַל־לוּחַיָּא יָת פִּתְגָּמַיָּא דִּי הֲווֹ עַל־לוּחַיָּא קַדְמָאֵי דִּי תְבַרְתָּא וּתְשַׁוֵּינוּן בַּאֲרוֹנָא׃ וַעֲבַדִית אֲרוֹנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין וּפְסָלִית תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וּסְלֵיקִית לְטוּרָא וּתְרֵין לוּחַיָּא בִּידִי׃ וּכְתַב עַל לוּחַיָּא כִּכְתָבָא קַדְמָאָה יָת עַשְׂרָא פִתְגָּמִין דִּי מַלֵּיל יְיָ עִמְּכוֹן בְּטוּרָא מִגּוֹ אִשָּׁתָא בְּיוֹמָא דִקְהָלָא וִיהַבִינוּן יְיָ לִי׃ וְאִתְפְּנֵיתִי וּנְחָתִית מִן־טוּרָא וְשַׁוֵּיתִי יָת־לוּחַיָּא בַּאֲרוֹנָא דִּי עֲבָדִית וַהֲווֹ תַמָּן כְּמָא דְפַקְדַנִי יְיָ׃ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְטַלוּ מִבְּאֵרוֹת בְּנֵי־יַעֲקָן לְמוֹסֵרָה תַּמָּן מִית אַהֲרֹן וְאִתְקְבַר תַּמָּן וְשַׁמֵּישׁ אֶלְעָזָר בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ מִתַּמָּן נְטַלוּ לְגוּדְגּוֹד וּמִן־גּוּדְגּוֹד לְיָטְבָת אֲרַע נָגְדָא נַחֲלִין דְּמַיִן׃ בְּעִדָּנָא הַהוּא אַפְרֵישׁ יְיָ יָת־שִׁבְטָא דְלֵוִי לְמִטַּל יָת־אֲרוֹן קְיָמָא דַייָ לְמֵיקַם קֳדָם יְיָ לְשַׁמָּשׁוּתֵיהּ וּלְבָרָכָא בִּשְׁמֵיהּ עַד יוֹמָא הָדֵין׃ עַל־כֵּן לָא הֲוָה לְלֵוִי חוּלָק וְאַחְסָנָא עִם־אֲחוֹהִי מַתְּנָן דִּי־יְהַב לֵיהּ־יְיָ אִנּוּן אַחְסַנְתֵּיהּ כְּמָא דִּי מַלֵּיל יְיָ אֱלָהָךְ לֵיהּ׃ וַאֲנָא הֲוֵיתִי קָאֵים בְּטוּרָא כְּיוֹמַיָּא קַדְמָאֵי אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתִי אַף בְּזִמְנָא הַהִיא לָא־אֲבָא יְיָ לְחַבָּלוּתָךְ׃ וַאֲמַר יְיָ לִי קוּם אֵיזִיל לְמִטּוּל קֳדָם עַמָּא

והם ט׳ ר"פ נמסר בריש משלי גבי פסו׳ והם לדמם יארבו : ובזרעך ה׳ חס׳ וסימ׳ והם עמך ונחלתך · וגדעתי את זרעך · כי ישמעון את שמעך דמלכים · ואמרה אהה אדני י״ הנה · וזרעך חשופה : בראשנים ד׳ וסי׳ וכתבתי על הלחת את הדברים אשר היו על׳ · ויפסל שני לחת אבנים בראשנים · בעת ההיא אמר י״ · ואעש ארון · ונמסר גם בסדר כי תשא : שברת כל ליש׳ פתח : ושמתם ב׳ וסימ׳ ושמתם שרי מקנה על אשר לי · בארון : ואשם ה׳ חס וסימ׳ ואשם הנזם על אפה והצמדים · ואשם את הלחת בארון אשר עשיתי · ואשם שם מקום לארון דמלכים · ואשם השק על מתני · ואשם דברי בפיך · ונמסר גם בסדר חיי : ולברך ד׳ וסי׳ בעת ההוא הבדיל י״ את שבט הלוי · ונגשו הכהנים בני לוי · יפתח י״ לך את אוצרו הטוב · ובני עמרם אהרן ומשה : ואנכי ט׳ ר"פ וסימ׳ במסר׳ רבת׳ : לא אבה ג׳ וסימ׳ לא אבה י״ השחיתך · לא אבה יבמי · וישראל לא אבה לי : כימים ד׳ דגשים וסי׳ נמסר בסדר דברים :

ט׳ ר"פ · ה׳ חס׳ בלי׳ס · ד׳ · ג׳ · ל׳ וחס׳ · ב׳ וכאו׳ רייתי שרי מקנה · ד׳ · ג׳ · כלאורייתי׳ מלבנ׳ · ה׳ חס׳ · ל׳ וכפסוק · ב״ר · ד׳ · ג׳ · ט׳ ר"פ · ד׳ רגשי׳ · ג׳ · ל׳

אבן עזרא

ויבחר בזרעם · והם אתם וזה טעם בכם : ומלתם את ערלת לבבכם · להתרחק מהתאוות העבות והכבדו׳ כערלה גם יתכן להיות פירושו לטהר הלב עד שיבין האמת: וערפכם · פירושו ועוד בעבור שאמר כי עם קשה עורף אתה: אלהי האלהים · פירושו: ואדוני האדונים · כי מעלות גבוהות הם כטעם וגבוהים עליהם ומי שיכיר אלה המדות הוא מול לב: עושה משפט · אף על פי שהוא כנגד הוא עושה משפט יתום ואלמנה שאין להם עוזר כטעם אבי יתומים וכן הגר ויכלכלהו בהשענו עליו ואחר שהשם אוהב הגר אתם חייבים שתאהבוהו: את ה׳ אלהיך תירא · שלא תעברו על מצות לא תעשה: ואותו תעבודו · במצות עשה: ובו תדבק · בלב: ובשמו תשבע · בשפה כאשר הוא מפורש: הוא תהלתך · הטעם כי יש לך להתהלל בו כי עשה עמך נוראות: בשבעים נפש · פירושו ואחר שהוא הרבה אתכם חייבים אתם לאהוב אותו והוסיף כל הימים: כי לא את בניכם · התשובה היא כי עיניכם הרואות והטעם כי אלה הנוראות אינם לעתיד שיראום בניכם רק אתם ראיתם אותם: את גדלו ואת ידו החזקה וזרועו הנטויה · להוציא אתכם ממצרי׳ · והאותות והמופתים לפרעה שהוא עקר: אשר הציף · מגזרת צפו מים על ראשי: ויאבדם · הטעם כי לא קמו עוד בניהם תחתיהם להיות כמוהם: ואשר עשה לכם במדבר · דבר המן:
ואת

רשי

עתה ישראל · אף על פי שעשיתם כל זאת עודנו רחמיו וחבתו עליכם ומכל מה שחטאתם לפניו אינו שואל מכם: כי אם ליראה וגו׳ · רבותינו דרשו מכאן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים: לשמור את מצות ה׳ · ואף היא לא לחנם אלא לטובך שתקבלו שכר: הן לה׳ אלהיך · הכל ואף על פי כן רק באבותיך חשק ה׳ מן הכל: בכם · כמו שאתם חשוקים מכל העמים היום הזה: ערלת לבבכם · אוטם לבבכם וכסויו: ואדוני האדונים · לא יוכל שום אדון להציל אתכם מידו: לא ישא פנים · אם תפרקו עולו: ולא יקח שוחד · לפייסו בממון: עושה משפט יתום ואלמנה · הרי גבורה ואצל גבורתו אתה מוצא ענותנותו: ואוהב גר · לתת לחם ושמלה דבר חשוב הוא זה שכל עצמו של יעקב אבינו על זה נתפלל ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש: כי גרים הייתם · מום שבך אל תאמר לחברך: את ה׳ אלהיך תירא · ותעבוד לו ותדבק בו ולאחר שיהיו בך כל המדו׳ הללו אז בשמו תשבע: וידעתם היום · תנו לב לדעת ולהבין ולקבל תוכחתי: כי לא את בניכם · אני מדבר עכשיו שיוכלו לומ׳ אנו לא ידענו ולא ראינו בכל זה:
בקרב

ויבאו ז׳ רפין וסימ׳ במסר׳ רבת׳ : השמים ושמי השמים ג׳ וסימ׳ הן לה׳ אלהיך השמים ושמי השמים · הנה השמים דמל׳ · ומי יעצר ד״ח : וערפכם ג׳ וסימ׳ לא תקשו עוד · ומלתם את ערלת לבבכם · וחברו : עשה כל עשה דאב״ת דת״קע כולם קמצים ב״ם ב״ב פתחין וסימ׳ במלכים ב׳ סימ׳ ז׳ גבי פרשת׳ וארבעה

ויבאו ויירשו את הארץ אשר נשבעתי לאבתם לתת להם : פ
ועתה ישראל מה יהוה אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה את יהוה אלהיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אתו ולעבד את יהוה אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך : לשמר את מצות יהוה ואת חקתיו אשר אנכי מצוך היום לטוב לך : הן ליהוה אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה : רק באבתיך חשק יהוה לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם בכם מכל העמים כיום הזה : ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד : כי יהוה אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים האל הגדל הגבר והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד : עשה משפט יתום ואלמנה ואהב גר לתת לו לחם ושמלה : ואהבתם את הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים : את יהוה אלהיך תירא אתו תעבד ובו תדבק ובשמו תשבע : הוא תהלתך והוא אלהיך אשר עשה אתך את הגדלת ואת הנוראת האלה אשר ראו עיניך : בשבעים נפש ירדו אבתיך מצרימה ועתה שמך יהוה אלהיך ככוכבי השמים לרב :
ואהבת את יהוה אלהיך ושמרת משמרתו וחקתיו ומשפטיו ומצותיו כל הימים : וידעתם היום כי לא את בניכם אשר לא ידעו ואשר לא ראו את מוסר יהוה אלהיכם את גדלו את ידו החזקה וזרעו הנטויה : ואת אתתיו ואת מעשיו אשר עשה בתוך מצרים לפרעה מלך מצרים ולכל ארצו : ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו ולרכבו אשר הציף את מי ים סוף על פניהם ברדפם אחריכם ויאבדם יהוה עד היום הזה : ואשר עשה לכם במדבר עד באכם עד המקום הזה :

ויעלון ויירתון ית ארעא דקיימית לאבהתהון למתן להון : וכען ישראל מה יי אלהך תבע מנך אלהין למדחל קדם יי אלהך למהך בכל אורחן דתקנן קדמוהי ולמרחם יתיה ולמפלח קדם יי אלהך בכל לבך ובכל נפשך : למיטר ית פקודיא דיי וית קימוהי דאנא מפקיד לך יומא דין דייטב לך : הא דיי אלהך שמיא ושמי שמיא ארעא וכל די בה : לחוד באבהתך צבי יי למרחם יתהון ואתרעי בבניהון בתריהון בכון מכל עממיא כיומא הדין : ותעדון ית טפשות לבכון וקדלכון לא תקשון עוד : ארי יי אלהכון הוא אלה דיינין ומרי מלכין אלהא רבא גברא ודחילא דלית קדמוהי למיסב אפין ואף לא לקבלא שוחדא : עביד דין יתם וארמלא ורחים גיורא למתן ליה מזון וכסו : ותרחמון ית גיורא ארי דיירין הויתון בארעא דמצרים : ית יי אלהך תדחל וקדמוהי תפלח ולדחלתיה תתקריב ובשמיה תקיים : הוא תושבחתך והוא אלהך די עבד עמך ית רברבתא וית חסינתא האילין די חזאה עינך : בשבעין נפשן נחתו אבהתך למצרים וכען שויך יי אלהך ככוכבי שמיא לסגי : ותרחם ית יי אלהך ותיטר מטרת מימריה וקימוהי ודינוהי ופיקודוהי כל יומיא : ותדעון יומא דין ארי לא ית בניכון דילא ידעו ודי לא חזו ית אולפנא דיי אלהכון ית רבותיה ית ידיה תקיפתא ודרעיה מרממא : וית אתותיה וית עובדוהי דעבד בגו מצרים לפרעה מלכא דמצרים ולכל ארעיה : ודי עבד למשרית מצראי לסוסותהון ולרתיכיהון די אטיף ית מי ימא דסוף על אפיהון במרדפהון בתריכון ואובדינון יי עד יומא הדין : ודי עבד לכון במדברא עד מיתיכון עד אתרא הדין :

מסורה

אנשים וזו מצורעים · ושמלה כל אוריתא כתיב כן בכ״ד שלמה וסימ׳ על כל דבר פשע על שור על חמור · ואם חבל תחבל שלמת רעך · השב תשיב לו את העבוט כבא · ואולך אתכם ארבעים שנה · וכל שאר קריא׳ דכות׳ בר מן ו׳ שמלה וסימ׳ ויקרא יהושע ויפרשו את השמלה · הנה היא לוטה בשמלה · וירחץ ווסך · מי עלה שמים וירד · ורחצת וסכת דישעיהו · וסימ׳ כל למ״ד דקדים למ״ם מל׳ מ״ם דקדי׳ ללמ״ד חס׳ בבג׳ דאינון למ״ד ד דקדים למ״ם וחס׳ וסימ׳ ואולך א אתכם ארבעים · ורוח שלמתיך · שלמתיהם לא בלו דעזרא : הוא תהלתך והוא י״ב פסוק׳ דמי׳ מן ב׳ מלין דמיין מסורת׳ מכא ו ומסורת׳ מכא קדמא לא נסיב וי״ו ותניין נסיב וי״ו וחד מלה בינייהון וסימ׳ במסר׳ רבתא :

ואשר עשה לדתן ולאבירם בני אליאב בן ראובן אשר פצתה הארץ את פיה ותבלעם ואת בתיהם ואת אהליהם ואת כל היקום אשר ברגליהם בקרב כל ישראל: כי עיניכם הראת את כל מעשה יהוה הגדל אשר עשה: ושמרתם את כל המצוה אשר אנכי מצוך היום למען תחזקו ובאתם וירשתם את הארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה: ולמען תאריכו ימים על האדמה אשר נשבע יהוה לאבתיכם לתת להם ולזרעם ארץ זבת חלב ודבש: ס

כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים הוא אשר יצאתם משם אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כגן הירק: והארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעת למטר השמים תשתה מים: ארץ אשר יהוה אלהיך דרש אתה תמיד עיני יהוה אלהיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה: פ והיה אם שמע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את יהוה אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם: ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירשך ויצהרך: ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת: השמרו לכם פן יפתה לבבכם

ודי עבד לדתן ולאבירם בני אליאב בר ראובן די פתחת ארעא ית פומה ובלעתנון וית אנש בתיהון וית משכניהון וית כל יקומא די עמהון בגו כל ישראל: ארי עיניכון חזאן ית כל עובדא דיי רבא די עבד: ותטרון ית כל תפקידתא די אנא מפקיד לך יומא דין בדיל דתתקפון ותיעלון ותירתון ית ארעא די אתון עברין תמן למירתה: ובדיל דתורכון יומין על ארעא די קיים יי לאבהתכון למתן להון ולבניהון ארעא עבדא חלב ודבש:

ארי ארעא די את עליל לתמן למירתה לא כארעא דמצרים היא די נפקתון מתמן די תזרע ית זרעך ומשקת ליה בריגלך כגינת ירקא: וארעא די אתון עברין תמן למרתה ארע טורין ובקען למטר שמיא שתיא מיא: ארעא דיי אלהך תבע יתה תדירא עיני יי אלהך בה מרישא דשתא ועד סופא דשתא:

ויהי אם קבלא תקבלון לפקודי די אנא מפקיד יתכון יומא דין למרחם ית יי אלהכון ולמפלח קדמוהי בכל לבכון ובכל נפשכון: ואתן מטר ארעכון בעידניה בכיר ולקיש ותכנוש עיבורך וחמרך ומשחך: ואתן עשבא בחקלך לבעירך ותיכול ותשבע: איסתמרו לכון דילמא יטעי לבכון

ואשר עשה ה' וסימ' במסר' רבת': ולמען ב' ראשי פסוקים וסי' ולמען תספר באזני בנך. ולמען תאריכון ימים על האדמה: בארץ ה' וסימ' נמסר בסדר לך לך: בגן ז' וסימ' במסר' רבת': מטר ד' וסי' ונתתי מטר ארצכם. יתן יי' מטר ארצך. ולתת מטר ארצך בעתו. מטר זרעך:

רשי

בקרב כל ישראל. כל מקום שהיה אחד מהם בורח הארץ נבקעת מתחתיו ובולעתו. אלו דברי רבי יהודה אמר לו רבי נחמיה והלא כבר נאמר ותפתח הארץ את פיה ולא פיותיה אמר לו ומה אני מקיים בקרב כל ישראל אמר לו שנעשית הארץ מדרון כמשפך וכל מקום שהיה אחד מהם היה מתגלגל ובא עד מקום הבקיעה: ואת כל היקום אשר ברגליהם. זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו: כי עיניכם הרואות. מוסב על מקרא האמור למעלה כי לא את בניכם אשר לא ידעו וגו' כי אם עמכם אשר עיניכם הרואות וגו': לא כארץ מצרים היא. אלא טובה הימנה ונאמרה הבטחה זו לישראל ביציאתם ממצרים שהיו אומרים שמא לא נבא אל ארץ טובה ויפה כזו יכול בגנותה הכתוב מדבר וכך אמר להם לא כארץ מצרי' היא אלא רעה הימנ' ת"ל וחברון שבע שנים נבנת' וגו' אדם אחר בנאן ואם בנה צוען למצרי' בנו וחברון לכנען דרך ארץ אדם בונה את הנאה ואחר כך בונה את הכעור שפסולתו של ראשון הוא נותן בשני ובכל מקום החביב קודם הא למדת שחברון יפה מצוען ומצרים משובחת מכל הארצו' שנאמר כגן יי' כארץ מצרים וצוען שבח מצרים היא שהיה מקום מלכו' שכן הוא אומר כי היו בצוען שריו וחברון פסולתה של ארץ ישראל לכך הקצוה לקבורת מתי' ואע"פ כן היא יפה מצוען ובכתובו' דורשו בענין אחר אפשר אדם בונה בית לבנו הקטון ואחר כך לבנו הגדול אלא שמגדלו על אחד משבעה בצוען: אשר יצאתם משם. אפי' ארץ רעמסס אשר ישבתם בה והיא במיטב ארץ מצרים שנאמר במיטב הארץ וגו' אף היא אינ' כארץ ישר': והשקית ברגלך. ארץ מצרים היתה צריכה להביא מים מנילוס ברגלך ולהשקותה צריך אתה לנדד משנתך ולעמול והנמוך שותה ולא הגבוה ואתה מעלה המים מן הנמוך לגבוה אבל זו למטר השמים תשתה מים אתה ישן על מטתך והקב"ה משקה נמוך וגבוה גלוי ושאינו גלוי כאחת: כגן הירק. שאין די לו בגשמים ומשקים אותו ברגל ובכתף: ארץ הרים ובקעות. משובח ההר מן המישור שבמישור בבית כור אתה זורע כור אבל ההר בית כור ממנו חמשת כורין ארבע שפועיו ואחד בראשו: ובקעות. הן מישור: אשר יי' אלהיך דורש אותה. והלא כל הארצות הוא דורש שנאמר להמטיר על ארץ לא איש אלא כביכול אינו דורש אלא אותה ועל ידי אותה דרישה שדורשה דורש את כל הארצות עמה: תמיד עיני יי' אלהיך בה. לראות מה היא צריכה ולחדש בה גזירות עתים לטובה עתים לרעה כו' כדאיתא בראש השנה: מראשית השנה. מראש השנה נידון מה יהא בסופה: והיה אם שמוע. והיה מוסב על האמור למעלה למטר השמים תשתה מים: והיה אם שמע תשמעו. אם תשמע בישן תשמע בחדש וכן אם שכוח תשכח אם התחלת לשכוח סופך שתשכח כולה כתיב במגלה אם תעזבני יום יומים אעזבך: מצוה אתכם היום. שיהיו עליכם חדשים כאילו שמעתם בו ביום: לאהבה את יי'. שלא תאמר הרי אני למד בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רב בשביל שאקבל שכר אלא כל מה שתעשו עשו מאהבה וסוף הכבוד לבוא: ולעבדו בכל לבבכם. עבודה שהיא בלב וזו היא תפילה שהתפלה קרויה עבודה שנאמר אלהך די אנת פלח ליה בתדירא וכי יש פולחן בבבל אלא על שהיה מתפלל שנאמר וכוין פתיחן ליה וגו' וכן בדוד הוא אומר תכון תפלתי קטרת לפניך: בכל לבבכם ובכל נפשכם. והלא כבר הזהיר בכל לבבך ובכל נפשך אלא אזהרה ליחיד אזהרה לציבור: ונתתי מטר ארצכם. עשיתם מה שעליכם אני אעשה מה שעלי: בעתו. בלילות שלא יטריחו אתכם. דבר אחר בעתו בלילי שבתות שהכל מצויין בבתיהם: יורה. היא רביעה הנופלת לאחר הזריעה שמרוה את הארץ ואת הזרעים: מלקוש. רביעה היורדת סמוך לקציר למלאת התבואה בקשיה ולשון מלקוש דבר המאוחר כדמתרגמינן והיה העטופים ללבן לקישיא. ד"א לכך נקראת מלקוש שיורדת על המלילות ועל הקשין: ואספת דגנך. אתה תאספנו אל הבית ולא אויבך כענין שנ' אם אתן דגניך וגו' כי מאספיו יאכלוהו ולא כענין שנ' והיה אם זרע ישראל וגו': ונתתי עשב בשדך. שלא תצטרך להוליכה למדברות. דבר אחר שתהיה גוזז תבואתך כל ימות הגשמים ומשליך לפני בהמתך ואתה מונע ידך ממנה שלשים יום קודם לקציר ואינה פוחתת מדגנה: ואכלת ושבעת. הרי זו ברכה אחרת שתהא ברכה מצויה בפת בתוך המעיים ואכלת ושבעת: השמרו לכם. כיון שתהיו אוכלים ושבעים השמרו לכם שלא תבעטו שאין אד' מורד בהקב"ה אלא מתוך שביעה שנ' פן תאכל ושבעת: ובקרך וצאנך ירבין. מה הוא אומר אחריו ורם לבבך ושכחת

אבן עזרא

ואת בתיהם. הם נשיהם ובניהם: ואת כל היקום. שם כלל: אשר ברגליהם. בעבורם או כמשמעם ואחר שעיניכם ראו את כל אלה השמרו שתשמרו מצות השם: וירשתם. שבור אר"ים בעבור שבר הוו כי הארץ הנה טעם אחר שאתם חייבים לשמור מצותיו כי הארץ אינכה כארץ מצרים רק יום לה צורך כל השנה לשום השם עינו עליה והטעם כדרך משל כאר' שירא' כל מה שהיא צריכה ויתן הכל בעתו: מרשית. בלא אל"ף ורבים כן על כן כתוב והיה אם שמע תשמעו ונתתי מטר ארצכם וזהו עיני יי' אלהיך בה: יורה. גשם שיורה על שנה טובה והוא בתחלת השנה: ומלקוש. ידוע: ואכלת ושבעת. שב אל דגנך ותירושך לא אל הקרוב שהוא עשב בשדך: יבולא.

וסרתם· לפרוש מן התורה ומתוך כך ועבדתם אלהים אחרים שכיון שאדם פורש מן התורה הולך ומדבק בע״ז וכן דוד אומר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת יי׳ לאמר לך עבוד וגו׳ ומי אמר לו כן אלא כיון שאני מגורש מלעסוק בתורה הריני קרוב לעבוד אלהים אחרים: אלהים אחרים· שהם אחרים לעובדיהם צועק אליו ואינו עונהו נמצא עשוי לו כנכרי: את יבולה· אף מה שאתה מוביל לה כענין שנאמר זרעתם הרבה והבא מעט: ואבדתם מהרה· על כל שאר הייסורין אגלה אתכם מן האדמה שגרמה לכם לחטוא משל למלך ששלח בנו לבית המשתה והיה יושב ומפקידו אל תאכל יותר מצרכך שתבא נקי לביתך ולא השגיח הבן ההוא אכל ושתה יותר מצרכו והקיא וטנף את כל בני המסיבה נטלוהו בידיו וברגליו וזרקוהו אחורי פלטרין: מהר׳· אינו נותן לכם ארכא ואם תאמרו והלא נתנה ארכה לדור המבול שנ׳ והיו ימיו מאה ועשרים דור המבול לא היה להם ממי ללמוד ואתם יש לכם ממי ללמוד: ושמתם את דברי· אף לאחר שתגלו היו מצויינים במצות הניחו תפלין עשו מזוזות כדי שלא יהו לכם חדשים כשתחזרו וכן הוא אומ׳ הציבי לך ציונים: לדבר בם· משעה שהבן יודע לדבר למדהו תורה צוה לנו משה שיהא זה למוד דבורו מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו משיח עמו בלשון הקדש ומלמדו תור׳ ואם לא עשה כן הרי הוא כאילו קוברו שנא׳ ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם וגו׳: למען ירבו ימיכם וימי בניכם· אם עשיתם כן ירבו ואם לאו לא ירבו שדברי תורה נדרשין מכלל לאו הן ומכלל הן לאו: לתת להם· אין כתוב כאן אלא לתת לכם מכאן מצינו למדים תחיית המתים מן התורה: שמור תשמרון· אזהרת שמירות הרב׳ להזהר בתלמודו שלא ישתכח: ללכת בכל דרכיו· הוא רחום ואתה תהא רחו׳ הוא גומל חסדים ואתה גומל חסדים: ולדבקה בו· אפשר לומר כן והלא אש אוכלה הוא אלא הדבק בתלמידים ובחכמים ומעל׳ אני עליך כאלו נדבקת בו: והוריש יי׳· עשיתם מה שעליכם אף אני אעש׳ מה שעלי: ועצומים מכם· אתם גבורים והם גבורי׳ מכם שאם לא שישראל גבורים מה השבח ההוא שמשבח את האמורי׳ לומר ועצומי׳ מכם אלא אתם גבורים מתאר האומות והם גבורים מכם: לא יתיצב איש וגו׳· אין לי אלא איש אומה ומשפחה ואשה בכשפיה מניין תלמוד לומר לא יתיצב מכל מקום אם כן מה תלמוד לומר איש אפי׳ כעוג מלך הבשן: פחדכם ומוראכם· והלא פחד הוא מורא אלא פחדכם על הקרובים ומוראכם על הרחוקים: פחד· לשון בעיתת פתאום· מורא לשון דאגה מימים רבים: כאשר דבר לכם· והיכן דיבר את אימתי אשלח לפניך וגו׳:

ראה אנכי· ברכה וקללה· האמורות בהר גרזים ובהר עיבל: את הברכה· על מנת אשר תשמעו:

והאדמה ג׳ וסימ׳ והאדמה לא תשם· והאדמה לא תתן את יבולה· והאדמה תשאה שממה: הטבה ג׳ חס׳ וסימ׳ ואבדתם מהרה· וברכת את יי׳ אלהיך· ועשית הישר והטוב: כימי השמים ל׳ וחד כימי שמים· ואינון ז׳ זוגין דשמים וחדא מלהחד לא נסיב ה״א וחד נסיב ה״א ולית דכוו׳ וסימ׳ במסר׳ רבת׳: מצוה אתכם

וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם: וחרה אף יהוה בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה אשר יהוה נתן לכם: ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וקשרתם אתם לאות על ידכם והיו לטוטפת בין עיניכם: ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך: למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע יהוה לאבתיכם לתת להם כימי השמים על הארץ: ס

כי אם שמר תשמרון את כל המצוה הזאת אשר אנכי מצוה אתכם לעשתה לאהבה את יהוה אלהיכם ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו: והוריש יהוה את כל הגוים האלה מלפניכם וירשתם גוים גדלים ועצמים מכם: כל המקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם יהיה מן המדבר והלבנון מן הנהר נהר פרת ועד הים האחרון יהיה גבלכם: לא יתיצב איש בפניכם פחדכם ומוראכם יתן יהוה אלהיכם על פני כל הארץ אשר תדרכו בה כאשר דבר לכם:

ק״א א״ק ע״ל״א סימן ותיבות אלף תשמ״ו

ותסטון ותפלחון לטעות עממיא ותסגדון להון: ויתקף רוגזא דיי בכון ויחוד ית שמיא ולא יהי מטרא וארעא לא תתן ית עללתה ותיבדון בפריע מעל ארעא טבתא דיי יהיב לכון: ותשוון ית פתגמי אלין על לבכון ועל נפשכון ותקטרון יתהון לאת על ידכון ויהון לתפילין בין עיניכון: ותלפון יתהון ית בניכון למללא בהון במתבך בביתך ובמהכך באורחא ובמשכבך ובמקימך: ותכתבינון על מזוזין ותקבעינון בסיפי ביתך ובתרעך: בדיל דיסגון יומיכון ויומי בניכון על ארעא דקיים יי לאבהתכון למתן להון כיומי שמיא על ארעא: ארי אם מטר תטרון ית כל תפקידתא הדא די אנא מפקיד יתכון למעבדה למרחם ית יי אלהכון למהך בכל אורחן דתקנן קדמוהי ולאתקרבא לדחלתיה: ויתריך יי ית כל עממיא האלין מן קדמיכון ותירתון עממין רברבין ותקיפין מנכון: כל אתרא די תדרוך פרסת ריגליכון ביה דילכון יהי מן מדברא ולבנן מן נהרא נהר פרת ועד ימא מערבאה יהי תחומיכון: לא יתעתד אנש קדמיכון דחלתכון ואימתכון יתן יי אלהכון על אפי כל ארעא די תדרכון בה כמא די מליל לכון:

פרשה ראה

ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה: את הברכה אשר תשמעו אל מצות יהוה אלהיכם אשר אנכי מצוה אתכם היום:

חזו די אנא יהיב קדמיכון יומא דין ברכן ולוטין: ית ברכן אם תקבלון לפיקודיא דיי אלהכון די אנא מפקיד יתכון יומא דין:

י״א וסימ׳ במס׳ רבת׳: מלפניכם ג׳ וסימ׳ והוריש יי׳ את כל הגוים האלה· ויי׳ אלהיכם הוא הדפם· ידע תדעו כי לא יוסיף יי׳ מפניכם תניינא דפסו׳: תדרך ה׳ וחס׳ וסי׳ כל המקום אשר תדרך· ואתה על במותימו תדרך: כל מקום אשר תדרך· אתה תדרך זית· על שחל ופתן תדרך: פחדכם ג׳ וסי׳ לא יתיצב איש בפניכם· גם אני באדכם· בבא כשאה פחדכם: אנכי נתן ז׳ וסימ׳ במסר׳ רבת׳: מצות יי׳ אליכם ה׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר פקודי:

אבן עזרא

יבולה· פירטתיו: ואבדתם מהרה· שיגלו ממכה כאוברים ברעב אחר שהית הארץ טובה על כן אתם חייבים שתשימו אלה הדברים על לבבכם: לטוטפו׳· מפורש· ואם תשימון על לב לא תאבדון מעל הארץ רק תאריכו ימים כימי השמים על הארץ: כי אם שמור תשמרו· הטעם זה שאמרתי לכם שתאבדו מהרה מעל הארץ הטובה דעו כי לא תכנסו שם בתחלה ולא תכבשו אם לא תשמרו מצותיו׳: לאהבה· בלב: ללכת בכל דרכיו· שלא ישכח ולא יהפוך: ולדבקה בו· בסוף והוא סוד גדול:

ראה לכל אחד ידבר: את הברכ׳ אשר תשמעו· כי בשמעכם הנה אתם מבורכים והברכה תוספת טובה והקללה מגרעת והוא מגזרת קלה:

מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת וגו׳ · הא למדת כל העובד ע״ז הרי הוא סר מכל הדרך שנצטוו ישראל מכאן אמרו המודה בע״ז ככופר בכל התורה כולה : ונתת את הברכה · כתרגו׳ ית מברכיא את המברכים : על הר גריזים · כלפי הר גרזים הופכין פניהם ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו׳ כל הארורין שבפרשה אמרו תחלה בלשון ברוך ואחר כך הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה : הלא המה · נתן בהן סימן : אחרי · אחר העברת הירדן הרחק והלאה למרחוק וזהו לשון אחרי כל מקום שנ׳ אחרי מופלג הוא : דרך מבוא השמש · להלן מן הירדן לצד מערב וטעם המקרא מוכיח שהם שני דברים שנקודו בשני טעמים אחרי נקוד בפשטא ודרך נקוד במהפך והוא דגש ואם היה אחרי דרך דבור אחד היה נקוד אחרי במשרת בשופר הפוך ודרך רפה : מול הגלגל · רחוק מן הגלגל : אלוני מורה · שכם הוא שנ׳ עד מקום שכם עד אלון מורה : כי אתם עוברים את הירדן וגו׳ · נסים של ירדן יהיו סימן בידכם שתבואו ותירשו את הארץ : אבד תאבדון · אבד ואחר כך תאבדון מכאן לעוקר ע״ז שצריך לשרש אחריה : את כל המקומות אשר עבדו שם וגו׳ · ומה תאבדון מהם את אלהיהם אשר על ההרים : מזבח · של אבנים הרבה : מצבה · של אבן אחת והיא בימוס שמצינו במשנה אבן שחצב מתחלתה לבימוס : אשרה · אילן הנעבד : ואבדתם את שמם · לכנות להם שם לגנאי בית גליא קורין לה בית כריא עין כל עין קוץ : לא תעשון כן · להקטיר לשמים בכל מקום כי אם במקום אשר יבחר · דבר אחר ונתצתם את מזבחותם ואבדתם את שמם : לא תעשון כן · אזהרה למוחק את השם ולנותץ אבן מן המזבח או מן העזרה אמ׳ ר׳ ישמעאל וכי תעלה על דעתך שישראל נותצין את המזבחות אלא שלא תעשו כמעשיהם ויגרמו עונותיכם למקדש אבותיכם שיתחרב : לשכנו תדרשו · זה משכן שילה : זבחיכם · שלמים של חובה : מעשרותיכם · מעשר בהמה ומעשר שני לאכול לפנים מן החומה : תרומת ידכם · אלו הבכורים שנ׳ בהם ולקח הכהן הטנא מידך : ובכורות בקרכם · לתתם לכהן ויקריבום שם : אשר ברכך ה׳ · לפי הברכה הבא : לא

ונתת את הברכה · בפה כמו ונתן אותם על ראש השעיר : בעבר הירדן · כנגד המדבר : אחרי דרך מבוא השמש · והטעם שתלכו אחרי דרך מערב ותמצאו : בארץ הכנעני היושב בערבה · כי יש כנעני יושב בהר : מול הגלגל · וההרים ארוכים והנה פנה באחד מקום מההר׳ · מול הגלגל כמו וירדוף עד דן או דרך כנואה או שני שמות : מול · כמו נכח : אלוני מורה · הוא הנזכר בימי אברהם · והברכה והקללה עד יפרשם : כי אתם עוברים · הטעם כן תחלו לעשו׳ ותהיה הארץ לעולם לנחלה לכם : אבד תאבדון את כל המקומות · אמר רבי יונה המדקדק כי את אלהיהם חסר וי״ו והטעם ואת אלהיהם ולא אמ׳ כלום רק הוא דבק עם מלת אשר עבדו שם : רענן ושאנן לשלם בשני נו״ן והטעם כמו רטוב : ואשיריהם · הם עצים : ואבדתם את שמם · שלא יזכרו : לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה · הטעם שלא יזבחו על הגבעות וההרים רק אל המקום שישום שמו : לשום את שמו · כמו אזכיר שמי : לשכנו תדרשו · והוא הארץ והטעם מקום משכן כבודו : ואכלתם שם · הכהנים והלוים ואתם

אל הארץ ו׳ת פסוק׳ אל על על וסי׳ נמסר בסדר פקודי : מורה ה׳ חס וסי׳ מול הגלגל אצל · בננו זה סורר ומורה · ראה יי׳ את עני ישראל מרה מאד · קורץ בעיניו מולל · דור סורר ומורה : תעשון י״ד וסי׳ נמסר בספר שפטים סימן ז׳ גבי כדים רקים דגדעון : שמו שם ו׳פסו׳ שם שמה וסימ׳ כי אם אל המקום אשר · וזה המקום אשר

וְהַקְּלָלָה אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֺת
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְסַרְתֶּם מִן־הַדֶּרֶךְ
אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לָלֶכֶת
אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־
יְדַעְתֶּם : ס
וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ
וְנָתַתָּה אֶת־הַבְּרָכָה עַל־הַר גְּרִזִים
וְאֶת־הַקְּלָלָה עַל־הַר עֵיבָל : הֲלֹא־
הֵמָּה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן אַחֲרֵי דֶּרֶךְ מְבוֹא
הַשֶּׁמֶשׁ בְּאֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בָּעֲרָבָה
מוּל הַגִּלְגָּל אֵצֶל אֵלוֹנֵי מֹרֶה : כִּי
אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבֹא לָרֶשֶׁת
אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן
לָכֶם וִירִשְׁתֶּם אֹתָהּ וִישַׁבְתֶּם־בָּהּ :
וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל־הַחֻקִּים
וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן
לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם : אֵלֶּה הַחֻקִּים
וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת
בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ
לְךָ לְרִשְׁתָּהּ כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר־אַתֶּם
חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה : אַבֵּד תְּאַבְּדוּן
אֶת־כָּל־הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר עָבְדוּ־שָׁם
הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתֶּם יֹרְשִׁים אֹתָם אֶת־
אֱלֹהֵיהֶם עַל־הֶהָרִים הָרָמִים וְעַל־
הַגְּבָעוֹת וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן :
וְנִתַּצְתֶּם אֶת־מִזְבְּחֹתָם וְשִׁבַּרְתֶּם אֶת־
מַצֵּבֹתָם וַאֲשֵׁרֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ
וּפְסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תְּגַדֵּעוּן וְאִבַּדְתֶּם
אֶת־שְׁמָם מִן־הַמָּקוֹם הַהוּא : לֹא־
תַעֲשׂוּן כֵּן לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם : כִּי אִם־
אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל־שִׁבְטֵיכֶם לָשׂוּם אֶת־
שְׁמוֹ שָׁם לְשִׁכְנוֹ תִדְרְשׁוּ וּבָאתָ
שָׁמָּה : וַהֲבֵאתֶם שָׁמָּה עֹלֹתֵיכֶם
וְזִבְחֵיכֶם וְאֵת מַעְשְׂרֹתֵיכֶם וְאֵת
תְּרוּמַת יֶדְכֶם וְנִדְרֵיכֶם וְנִדְבֹתֵיכֶם
וּבְכֹרֹת בְּקַרְכֶם וְצֹאנְכֶם : וַאֲכַלְתֶּם־
שָׁם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּשְׂמַחְתֶּם
בְּכֹל מִשְׁלַח יֶדְכֶם אַתֶּם וּבָתֵּיכֶם
אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ :

ולוטין אם לא תקבלון לפיקודיא דיי אלהכון ותסטון מן אורחא די אנא מפקיד יתכון יומא דין למהך בתר טעות עממיא די לא ידעתון : ויהי ארי יעילנך יי אלהך לארעא די את עליל תמן למירתה ותתן ית מברכיא על טורא דגרזין וית מלטטיא על טורא דעיבל : הלא אינון בעיבר ירדנא אחורי אורח מעלני שמשא בארע כנענאה דיתיב במישרא לקביל גלגלא בסטר משרי מורה : ארי אתון עברין ית ירדנא למיעל למירת ית ארעא דיי אלהכון יהיב לכון ותרתון יתה ותיתבון בה : ותטרון למעבד ית כל קימיא וית דיניא די אנא יהיב קדמיכון יומא דין : אלין קימיא ודיניא די תטרון למעבד בארעא די יהב יי אלהא דאבהתך לך למירתה כל יומיא די אתון קימין על ארעא : אברא תאבדון ית כל אתריא די פלחו תמן עממיא די אתון ירתין יתהון ית טעותהון על טוריא רמיא ועל רמתא ותחות כל אילן ענוף : ותתרעון ית איגוריהון ותתברון ית קמתהון ואשיריהון תוקדון בנורא וצילמי טעותהון תקוצצון ותובדון ית שומהן מן אתרא ההוא : לא תעבדון כדין קדם יי אלהכון : אלהן לאתר די יתרעי יי אלהכון מכל שבטיכון לאשראה שכינתיה תמן לבית שכינתיה תתבעון ותיתון לתמן : ותיתון לתמן עלותכון ונכסת קודשיכון וית מעשרתיכון וית אפרשות ידכון ונדריכון ונדבתיכון ובכורי תוריכון ועניכון : ותיכלון תמן קדם יי אלהכון ותחדון בכל אושטות ידכון אתון ואנש בתיכון די ברכך יי אלהך :

יבחר יי׳ אלהיכם · ויהי היום ויעבר אלישע · נעשה נא עליית קיר קטנה · ועל הארץ אשר אתם מנשאים · על אשר יודה שם הרוח : והבאתם ׳ר״פ בלה חדא ותנינא שמה וסימ׳ נמסר בסדר ויצא :

אבן עזרא

ואתם לא תעשו ככל אשר אנחנו עושים פה בעבור שהיו נוסעים ממסע אל מסע ויש מי שיקריב עולה במסע שירצה אחר מות אהרן ויש מי שיתן בכור באהלו ויש מי שלא יתן כי המצוה תלויה בארץ ואין זאת דעתי רק טעמו שלא היו כולם ירא׳ הפסח ובעבור שאמר אנחנו הנה פה מצות רבות בעונות תלויות בארץ כי כן כתו׳ אל המנוחה שלא יקטו הם ובניהם וזה טעם נחלה והאמת שפירוש מנוחה והניח לכם הנחלה וישבתם בטח׃ מבחר נדריכם׃ מגז׳ הנדר מן המובחר והנה עוד תוספת ושמחתם ו והלוי חייבים אתם לשמחו כי אין לו נחלה כאשר יש לך׃ וטעם לומר פעם שנית בכל מ מקום אשר תראה להוציא בשר תאוה בעבור שהשלמי׳ הם קדם ויש כרת על טמא שאכל בשר קודש אף על בשר תאוה הטמא והטהור׃ כצבי וכאיל׃ שאינו קרב על המזבח וחלב הצבי גם חלב האיל מותר והנה חזוק לדברי רק שסמכנו על קבלת א אבותינו׃ לאכול בשעריך מעשר דגנך׃ עם הלוים ידבר גם עם ישר׳ במעשר שני על דעת רבים ובכורות בקרך ובאלך עם ה הכהנים ידבר כי הלוים גם ה הכהנים הם בכלל ישראל כמו ואכו אתכם שידבר עם שני ש שבטי׳ וחצי וכן אף פדה תפדה עם ישר׳ ידבר והטעם מי שהוא חייב לפדו׳ וכן לאכול בשעריך לפני יי׳ אלהיך תאכלנו מי שהוא חייב לאכלו והמכחשים אמרו כי הם שנים בכורי׳ האחד בכור פטר רחם והשני בכור עדר ואין צורך להשיב על הבליהם גם אחרים אמרו כי הבכור ו והמעשר יאכלם הישראל ואם היה במקום הנבחר וזה הפך הכתו׳ ואת׳ כי תאוה לאכל בשר פי׳ אם תאוה נפשך לאכול בשר ובכר הזכי׳ זה להוסיף כי ירחק ממך המקום וגם זה הכתו׳ על מקום שאוכנו תארץ כנען ו ותשפטנו כמשפט מעריך׃ כי

יד	לא תעשון ככל אשר אנחנו עשים פה היום איש כל הישר בעיניו׃
ט	כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה אשר יהוה אלהיך נתן לך׃
י	ועברתם את הירדן וישבתם בארץ אשר יהוה אלהיכם מנחיל אתכם והניח לכם מכל איביכם מסביב וישבתם בטח׃
יא	והיה המקום אשר יבחר יהוה אלהיכם בו לשכן שמו שם שמה תביאו את כל אשר אנכי מצוה אתכם עולתיכם וזבחיכם מעשרתיכם ותרמת ידכם וכל מבחר נדריכם אשר תדרו ליהוה׃
יב	ושמחתם לפני יהוה אלהיכם אתם ובניכם ובנתיכם ועבדיכם ואמהתיכם והלוי אשר בשעריכם כי אין לו חלק ונחלה אתכם׃
יג	השמר לך פן תעלה עלתיך בכל מקום אשר תראה׃
יד	כי אם במקום אשר יבחר יהוה באחד שבטיך שם תעלה עלתיך ושם תעשה כל אשר אנכי מצוך׃
טו	רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר כברכת יהוה אלהיך אשר נתן לך בכל שעריך הטמא והטהור יאכלנו כצבי וכאיל׃
טז	רק הדם לא תאכלו על הארץ תשפכנו כמים׃
יז	לא תוכל לאכל בשעריך מעשר דגנך ותירשך ויצהרך ובכרת בקרך וצאנך וכל נדריך אשר תדר ונדבתיך ותרומת ידך׃
יח	כי אם לפני יהוה אלהיך תאכלנו במקום אשר יבחר יהוה אלהיך בו אתה ובנך ובתך ועבדך

ל׳ ומל׳ · ז׳ ככו׳ פס׳ פתח · ל׳ ומל׳ · ג׳ כפו׳ חטפי׳ בענין · כל ל״ש חס׳ במ״א בכי ככר ישתי תירושך

תרגום

לא תעבדון ככל די אנחנא עבדין הכא יומא דין גבר כל דכשר בעינוהי׃ ארי לא אתיתון עד כען לבית נייחא ולאחסנא דיי׳ אלהך יהיב לך׃ ותעברון ית ירדנא ותיתבון בארעא דיי׳ אלהכון מחסין יתכון ויניח לכון מכל בעלי דבביכון מסחור סחור ותיתבון לרוחצן׃ ויהי אתרא די יתרעי יי׳ אלהכון ביה לאשראה שכינתיה תמן לתמן תייתון ית כל די אנא מפקיד יתכון עלותכון ונכסת קודשיכון מעשריכון ואפרשות ידכון וכל שפר נדריכון די תדרון קדם יי׳׃ ותחדון קדם יי׳ אלהכון אתון ובניכון ובנתיכון ועבדיכון ואמהתיכון וליואה די בקירויכון ארי לית ליה חולק ואחסנא עמכון׃ אסתמר לך דילמא תסיק עלותך בכל אתרא די תחזי׃ אלהין באתרא די יתרעי יי׳ בחד משבטך תמן תסיק עלותך ותמן תעביד כל די אנא מפקיד לך׃ לחוד בכל רעות נפשך תכוס ותיכול בשרא כברכתא דיי׳ אלהך דיהיב לך בכל קירוך מסאבא ודכיא ייכלוניה כבשר טביא ואילא׃ לחוד דמא לא תיכלון על ארעא תישדיניה כמיא׃ לית לך רשו למיכל בקירוך מעשר עיבורך חמרך ומשחך ובכורי תורך ועאנך וכל נדרך די תדר ונדבתך ואפרשות ידך׃ אלהין קדם יי׳ אלהך תיכליניה באתרא די יתרעי יי׳ אלהך ביה את וברך וברתך ועבדך

מסרה

תקימנה ב׳ בו׃ ושמחתם לפני יי׳ אלהיכם ב׳ פסוקי׳ מתחלפין בעינינא דין ואכלתם שם לפני יי׳ אלהיכ׳ וסימ׳ דאכיל יתיב דחדי מרקד׃ סימן והיה המקום׃ והביאותים אל הר קדשי׃ עולתיכם כתיב ושארא עולותיכ׳ כתי׳ מ״ל דמ״ל׃ בכל מקום ד׳ וסימ׳ ואכלתם אתו׃ השמר לך פן תעלה׃ רב הפגר בכל מקום׃ בכל מקום עיני יי׳ צופות׃ במקום במקום כלם חס׳ בכ״א ואת איל והבלואים תקח׃ מצוך ג׳ ב׳ דגשים וא׳ רפה וסימ׳ למען תירא את יי׳ אלהיך׃ כי אם אל המקום׃ שמור ושמעת את כל הדברים האלה׃ בברכת ב׳ וכו׳ רק בכל אות נפשך׃ איש כמתנת ידו׃ משנה תורה כל במקום אשר תדרך לכם נתתיו׃ רק בכל אות נפשך׃ הטהור והטמא יחדו יאכלנו כצבי וכאיל׃ הטמא והטהור יחדו כצבי וכאיל׃ אך באשר יאכל׃ הטמא והטהור יחדו יאכלנו סוף פסו׳׃ כי אם אל המקום אשר׃ לשום את שמו לשכנו תדרשו׃ כי ירחק׃ לשום שמו שם׃ מן ריש סיפרא עד עשר תעשר דגנך ותירשך׃ ובן עשר העשר עד סוף סיפרא דגנך תירשך׃ ובל ליש׳ חס׳ ו׳ו בב״א אם ישתו בני נכר תירושך׃ סימן רק הדם לא תאכלו יתיר ו׳ו וחס׳ את׃ רק את דמו לא תאכל יתיר את וחסר ו׳ו׃ כל ש׳נויי דא״ל הארץ וד׳ע״ל הארץ בכל כ״ד ספרי תש״כח במסרה רבתא דאסדרנא בר״יש הא׳ ח׳ב׳רא באור״ח קש״וט׃

רשי

לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים וגו׳ · מוסב למעלה על כי אתם עוברים את הירדן וגו׳ כשתעברו את הירדן מיד מותרי׳ אתם להקריב בבמה כל י״ד שנה של כיבוש וחילוק ובבמה לא תקריבו כל מה שאתם מקריבים פה היום במשכן שהוא עמכם ונמשח והוא כשר להקריב בו חטאות ואשמות נדרים ונדבות אבל בבמה אין קרב אלא הנדר והנדב וזהו איש כל הישר בעיניו נדרים ונדבו׳ שאתם מתנדבי׳ על ידי שישר בעיניכם להביאם ולא על ידי ח חובה אותם תקריבו בבמה׃ כי לא באתם׃ כל אותן י״ד שנה׃ עד עתה׃ כמו עדיין׃ אל המנוחה׃ זו שילה׃ נחלה׃ זו ירושלם׃ ועברתם את הירדן וישבתם בארץ׃ שתחלקוה ויהא כל א אחד מכיר את חלקו ואת שבטו׃ והניח לכם׃ לאחר כבוש וחלוק ומנוח׳ מן האויבים אשר הניח יי׳ לכבו׳ בם את ישראל ואין זו אלא בימי דוד או והיה ה המקום וגו׳ בנו לכם בית הבחיר׳ בירושלם וכן הוא אומר בדוד ויהי כי ישב המלך ב בביתו ויי׳ הניח לו מכל אויביו מסביב ויאמר המלך אל נתן רואה א אנכי יושב בבית ארז׳ וארון יי׳ יושב בתוך היריעה׃ שמה תביאו וגו׳ למעלה אמור לענין שילה וכאן אמור לענין ירושלם ולכך חלקם הכתוב ליתן היתר בין זו לזו מ משחרבה שילה ובאו לנוב וחרבה נוב ובאו לגבעון היו הבמות מ מותרות עד שבאו ל לירושלם׃ מבחר נדריכם׃ מלמד שיביא מן המובחר׃ השמר לך׃ ליתן לא תעשה על הדבר׃ בכל מקום אשר תראה׃ אשר יעלה בלבך אבל אתה מקריב על פי נביא כגון אליהו בהר ה הכרמל׃ באחד שבטיך׃ בחלקו של בנימין ולמעלה הוא אומר מכל שבטיכם הא כיצד כשקנה דוד את הגורן מארונה היבוסי גבה הזהב מ מכל השבטים ומכל מקו׳ הגורן בחלקו של בנימין היה׃ רק בכל אות נפשך׃ במה הכתוב מדבר אם ב בבשר תאוה להתירה להם בלא הקרבת אימורים הרי אמור במקום אחר כי ירחיב את גבולך וגו׳ ואמרת אוכלה בשר וגו׳ במה זה מדבר בקדשי׳ שנפל בהם מום שיפדו ויאכלו בכל מקום יכול יפדו על מום עובר ת״ל רק׃ תזבח ואכלת׃ אין לך בהם היתר גיזה וחלב אלא אכילה על ידי זביחה׃ הטמא והטהור׃ לפי שבאו מכח קדשי׳ ש׳ בהם והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל הוצרך להתיר בו טמאה וטהור אוכלין בקערה אחת׃ כצבי וכאיל׃ שאין קרבן בא מהם׃ כצבי וכאיל׃ לפוטרן מן הזרוע והלחיים והקיבה׃ רק הדם לא תאכלו׃ הע״פ שאמרתי שאין לך בו זריקת דם במזבח לא תאכלנו׃ תשפכנו כמים׃ לומ׳ לך שאין צריך כסוי׃ דבר אחר הרי הוא כמים להכשיר את הזרעי׳׃ לא תוכל׃ בא הכתו׳ ליתן לא תעשה על הדבר׃ לא תוכל׃ ר׳ יהושע בן קרחה אומ׳ יכול אתה אבל אינך רשאי כיוצ׳ בו ואת היבוסי יושבי ירושלם לא יכלו בני ישראל להורישם יכולים היו אלא שאינן רשאין לפי שכרת להם אברהם ברית כשלקח מהם מערת המכפלה ולא יבוסי׳ היו אלא חתיי׳ היו אלא על שם העיר ששמה יבוס כך מפורש בפרקי דר׳ אליעזר והוא שנאמר כי אם הסירך העורי׳ והפסחים צלמי׳ שכתבו עליהם את השבועה׃ ובכורות בקרך׃ אזהרה לכהנים׃ ותרומת ידך׃ אלו הבכורים׃ לפני יי׳׃ לפנים מן החומה׃ והלוי

והלוי אשר בשעריך · אם אין לך לתת לו מחלקו כגון מעשר ראשון תן לו מעשר עני אם אין לך מעשר עני הזמינהו על שלמיך : השמר לך · ליתן לא תעשה על הדבר : על אדמתך · אבל בגולה אינך מוזהר עליו יותר מעניי ישראל : כי ירחיב וגו' · למדה תורה דרך ארץ שלא יתאוה אדם לאכול בשר אלא מתוך רחבת ידים ועושר : בכל אות נפשך וגו' · אבל במדבר נאסר להם בשר תאוה אא"כ מקדישה ומקריבה שלמים : כי ירחק ממך המקום · ולא תוכל לבא ולעשות שלמים בכל יום כמו עכשיו שהמשכן הולך עמכם : וזבחת כאשר צויתיך · למדנו שיש צווי בזביחה היאך ישחוט והן הלכות שחיטה שנאמרו למשה בסיני : אך כאשר יאכל את הצבי וגו' · אינך מוזהר לאכלן בטהרה · אי מה צבי ואיל חלבן מותר אף חולין חלבן מותר תלמוד לומר אך : רק חזק לבלתי אכול הדם · ממה שנ' חזק אתה למד שהיו שטופין בדם לאכלו לפיכך הוצרך לומ' חזק דברי רבי יהודה ר' שמעון בן עזאי אומר לא בא הכתוב אלא להזהירך וללמדך עד כמה אתה צריך להתחזק במצות אם הדם שהוא קל להשמר ממנו שאין אדם מתאוה לו הוצרך לחזקך באזהרתו קל וחומר לשאר מצות : ולא תאכל הנפש עם הבשר · אזהרה לאבר מן החי : לא תאכלנו · אזהרה לדם התמצית : לא תאכלנו · אזהרה לדם האיברים : למען ייטב לך וגו' · בא ולמד מתן שכרן של מצו' אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו הפורש ממנו זוכה לו ולבניו אחריו קל וחומר לגזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להם : רק קדשיך · אע"פ שאתה מותר לשחוט חולין לא התרתי לך לשחוט את הקדשים ולאכלן בשעריך בלא הקרבה אלא הביאם לבית הבחירה : ועשית עולותיך · אם עולות הם תן הבשר והדם על גבי המזבח ואם זבחי שלמים הם דם זבחיך ישפך על המזבח תחילה ואחר כך והבשר תאכל עוד דרשו רבותינו רק קדשיך בא ללמד על הקדשים שבחוצה לארץ וללמד על התמורות ועל ולדות קדשים שיקריבו : שמור · זו משנה שאתה צריך לשמרה בבטנך שלא תשכח כענין שנ' כי נעים כי תשמרם בבטנך ואם שכיחה אפשר שתשמע ותקיים הא כל שאינו בכלל משנה אינו בכלל מעשה : את כל הדברים · שתהא חביבה עליך מצוה קלה כמצוה חמורה : הטוב · בעיני השמים : והישר · בעיני אדם : פן תנקש · אנקלוס תרגם לשון מוקש ואני אומר שלא חש לדקדק בלשון שלא מצינו נ"ון בלשון יוקש ואפילו ליסוד הנופל ממנו אבל בלשון טירוף וקשקוש מצינו נ"ון וארכובתיה דא לדא נקשן ואף זה אני אומר פן תנקש אחריהם פן תטרף אחריהם להיות כרוך אחר מעשיהם וכן ינקש נושה לכל אשר לו מקלל את הרשע להיות עליו נושים רבים ויהיו מחזירים ומתנקשים אחר ממונו : אחרי השמדם מפניך · אחר שתראה שאשמידם מפניך יש לך לתת לב מפני מה נשמדו אלו מפני מעשים מקולקלים שבידיהם אף אתה לא תעשה כן שלא יבואו אחרים וישמידוך : איכה יעבדו · לפי שלא ענש על עבודה זרה אלא זבוח וקטור ונסוך והשתחואה כמו שכתו' בלתי ליי' לבדו דברים הנעשים לגבוה בא ולמדך כאן שאם דרכה של עבודה זרה לעובדה בדבר אחר כגון פוער לפעור וזורק אבן למרקולים זו היא עבודתו וחייב אבל זבוח וקטור ונסוך והשתחואה אפי' שלא כדרכה חייב : כי גם את בניהם · גם לרבות את אבותם ואמותיהם אמר רבי עקיבה אני ראיתי גוי שכפתו לאביו לפני כלבו ואכלו : את כל

ואכלתם והלוי אשר בשעריך ושמחת לפני יהוה אלהיך בכל משלח ידיך : השמר לך פן תעזב את הלוי כל ימיך על אדמתך : ס

כי ירחיב יהוה אלהיך את גבלך כאשר דבר לך ואמרת אכלה בשר כי תאוה נפשך לאכל בשר בכל אות נפשך תאכל בשר : כי ירחק ממך המקום אשר יבחר יהוה אלהיך לשום שמו שם וזבחת מבקרך ומצאנך אשר נתן יהוה לך כאשר צויתך ואכלת בשעריך בכל אות נפשך : אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו הטמא והטהור יחדו יאכלנו : רק חזק לבלתי אכל הדם כי הדם הוא הנפש ולא תאכל הנפש עם הבשר : לא תאכלנו על הארץ תשפכנו כמים : לא תאכלנו למען ייטב לך ולבניך אחריך כי תעשה הישר בעיני יהוה : רק קדשיך אשר יהיו לך ונדריך תשא ובאת אל המקום אשר יבחר יהוה : ועשית עלתיך הבשר והדם על מזבח יהוה אלהיך ודם זבחיך ישפך על מזבח יהוה אלהיך והבשר תאכל : שמר ושמעת את כל הדברים האלה אשר אנכי מצוך למען ייטב לך ולבניך אחריך עד עולם כי תעשה הטוב והישר בעיני יהוה אלהיך : ס

כי יכרית יהוה אלהיך את הגוים אשר אתה בא שמה לרשת אותם מפניך וירשת אתם וישבת בארצם : השמר לך פן תנקש אחריהם אחרי השמדם מפניך ופן תדרש לאלהיהם לאמר איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני : לא תעשה כן ליהוה אלהיך כי כל תועבת יהוה אשר שנא עשו לאלהיהם כי גם את בניהם ואת בנתיהם ישרפו באש לאלהיהם :

ואמתך וליואה די בקירוך ותחדי קדם יי אלהך בכל אושטות ידך : אסתמר לך דילמא תשבוק ית ליואה כל יומך על ארעך : ארי יפתי יי אלהך ית תחומך כמא די מליל לך ותימר איכול בשרא ארי תתרעי נפשך למיכל בשרא בכל רעות נפשך תיכול בסרא : ארי יתרחק מינך אתרא די יתרעי יי אלהך לאשראה שכנתיה תמן ותכוס מתורך ומענך די יהיב יי לך כמא דפקידתך ותיכול בקרוך בכל רעות נפשך : ברם כמא דמתאכיל בסר טביא ואילא כן תיכלוניה מסאבא ודכיא כחדא יכלוניה : לחוד תקף בדיל דלא למיכל דמא ארי דמא הוא נפשא ולא תיכול נפשא עם בשרא : לא תיכלוניה על ארעא תשדוניה כמיא : לא תיכלוניה בדיל דייטב לך ולבנך בתרך ארי תעביד דכשר קדם יי : לחוד מעשר קודשך דיהון לך ונדרך תיטול ותיתי לאתרא די יתרעי יי : ותעביד עלותך בשרא ודמא על מדבחא דיי אלהך ודם נכסת קודשך ישתפך על מדבחא דיי אלהך ובשרא תיכול : טר ותקביל ית כל פתגמיא האילין די אנא מפקיד לך בדיל דייטב לך ולבנך בתרך עד עלמא ארי תעביד דתקין ודכשר קדם יי אלהך : ארי ישיצי יי אלהך ית עממיא די את עליל לתמן למירת יתהון מן קדמך ותירת יתהון ותיתב בארעהון : אסתמר לך דילמא תתקל בתריהון בתר דישתיצון מן קדמך ודילמא תתבע לטעותהון למימר אכדין פלחין עממיא האילין ית טעותהון ואעביד כן אף אנא : לא תעביד כן קדם יי אלהך ארי כל דמרחק קדם יי דסני עבדין לטעותהון ארי אף ית בניהון וית בנתהון מוקדין בנורא לטעותהון :

אבן עזרא

כי הדם הוא הנפש · פירשתיו : למען ייטב לך · שלא יאכל נפש בהמה שתשבש נפשו גם הנפש והגוף ברמות הלב על כן ל לבניך אחריך : רק קדשיך עולות ושלמים ונדרים : תשא · והטעם תביאם אל המקום הנבחר : והבשר תאכל · עם הכהן ידבר אם הוא בכור או חטאת או אשם והשוק והחזה ואם שלמים יאכל רבם הישראלי · וטעם שמור ושמעת על הדם שישפך על גבי המזבח : כי יכרית · גם זאת הפרשה דבקה עם כי ירחיב כי אם לא יכרת ואת הגוים לא ירחיב גבולו · ומלת ופן דרך קצרה שתעשה כמעשיהם : ואעשה כן גם אני · לעבודת השם ותחשוב כי תעשה טוב לא תעשה כן כי כל מעשיהם יתעב השם והעד כי גם את בניהם : את

מסרה

אבלה ה' וסי' נמסר בסדר ואתחנן : הטוב והישר ד' וסימ' כי תעשה הטוב והישר · וראיתם הטוב והישר מבני אדניכם · ויעש אסא · ויעש בזאת יחזקיהו בכל יהודה דדה : ופן ה' וסי' נמסר בסדר ואתחנן : איכה י"ז וסי' נמסר בריש מגלת איכה : בנתיהם ה' חס' וי"ו וסי' כי גם את בניהם · ויהיו דוד ואנשיו · ובנו במות התפת · והאכלתים את בשר · והעם אשר המה · וכל עזרא דכוו' :

אבן עזרא

את הדבר אשר צויתי אתכם אותו תשמורו: כי יקום בקרבך נביא · טעם בקרבך כי אין נביא כי אם מישראל ואחר הפרשה רבקה בעבור ע"ז כי שרפת הבנים ע"ז · נביא שיאמר כי בהקיץ דבר השם או שלוחו עמו או בחלום ויש אומרים כי יתכן להיות הנביא ממנבאי דבר השם ופי' שאמר נביא האמת שיהיה אות כך להצדיקו ושמע השומע והגידו להיות אות לנפשו ויש אומרים כי אפי' בא האות והמופת אין להאמין בו כי הוא דבר הפך שקול הדעת ולפי דעתי שיש אות גם מופת כמו סימן והעד דברי ישעיה שאמר הנה אנכי והילדי' אשר נתן לי י"י לאותות ולמופת ואות הנביא כאשר הלך שברי ישעיהו ערום ויחף ואותות בניו שמותם על דבר המקרה שיהיה בימיהם והם שמגואל מהר שלל חש בז ושאר ישוב ושמו' והיו לך לאות ולמופת וכן רבים · וטעם כי מנסה בעבור שעזבו ולא המיתו ונסיון השם להראות צדקת ה המנוסה: אחרי י"י אלהיכם תלכו · שתעשו על פי יכלתכם כמעשיו ותרדפו אחרי נתיבותיו: ואותו תיראו · תשאול למה זה · ואת מצותיו תשמורו · שהם העיקר: ובקולו תשמעו · מה שהם זכר לעיקר: ואותו תעבודו · במעשה: ובו תדבקון · בלב בראש ובסוף: כי דבר סרה · תחסר מלת דבר כמו וברוב יועצים תקום וטעם סרה שהשם צוה לסור ממנו או הוא מגזרת סורר ומורה והוא הנכון והיה הר"ים ראוי להרגם: המוציא אתכם והפודך כפול בטעם לחזק: ובערת · פירשתיו: כי יסיתך אחיך · הטעם אפי' אחיך · וטעם בן אמך שהייתם בבטן אחת ואם כגוף והאב כצורה והצורה לא יבינוה כי אם מתי מעט: לא תאבה לו · בתאוות הלב: לא תשמע אליו · במעשה · ולא תחוס עינך · להרגו: ולא תכסה · שתניחנו רק תגלה הדבר עד שישמעון העדי' מפיו כי כן כתוב ואז תהרגנו: ידך תהיה בו · קים נראה כי הוא משנים עדים לולי הקבלה: וסקלתו · פירש מה תהיה מיתתו: ודרשת

רשי

את כל הדבר · קלה כחמורה: תשמרו לעשות · ליתן לא תעשה על עשה האמור בפרשה שכל השמר לשון לא תעשה הוא אלא שאין לוקין על השמר של עשה: לא תוסף עליו · חמשה טוטפות חמשה מינין בלולב ארבע ברכות לברכת כהנים: ונתן אליך אות · בשמים כענין שנאמר בגדעון ועשית עמדי אות ואומר יהי נא חורב על הגיזה וגו': אות ומופת · בארץ אעפ"כ לא תשמע לו ואם תאמר מפני מה נותן לו הקב"ה ממשלה לעשות אות: כי מנסה י"י אלהיכם אתכם · ואת מצותיו תשמורו · תורת משה: ובקולו תשמעו · בקול הנביאים: ואותו תעבודו · במקדשו: ובו תדבקון · הדבק בדרכיו גמול חסדים קבור מתים בקור חולים כמו שעשה הקב"ה: סרה · דבר המוסר מן העולם שלא היה ולא נברא ולא צויתיו לדבר כן ריסטורנ"א בלע"ז: והפודך מבית עבדים · אפי' אין לו עליך אלא שפדאך דיו: כי יסיתך · אין הסתה אלא גרוי שנ' כי אם י"י הסיתך בי אמיטר"א בלע"ז שמשיאו לעשות כן: אחיך · מאב או בן אמך מאם: חיקך · השוכבת בחיקך ומחקה בך אפקיר"א בלע"ז וכן מחיק הארץ מיסוד התקוע בארץ: אשר כנפשך · זה אביך פירש לך הכתו' את החביבין לך קל וחומר לאחרי': בסתר · ידבר הכתוב בהווה שאין דברי מסית אלא בסתר וכן שלמה הוא אומר בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה: אשר לא ידעת אתה ואבותיך · דבר זה גנאי גדול הוא לך שאף האומות אין מניחין מה שמסרו להם אבותיהם וזה אומר לך עזוב מה שמסרו לך אבותיך: הקרובים אליך או הרחוקים · למה פרט קרובים ורחוקי' אלא כך אמר הכתו' מטבען של קרובים אתה למד טבען של רחוקי' כשם שאין ממש בקרובים כך אין ממש ברחוקי': מקצה הארץ · זו חמה ולבנה וצבא ה השמים שהן מהלכים מסוף העולם ועד ס סופו: לא תאבה לו · לא תהא תאב לו לא תאהבנו לפי שנאמר

ואהבת לרעך כמוך את זה לא תאהב · ולא תשמע אליו בהתחננו על נפשו למחול לו לפי שנ' עזוב תעזוב עמו לזה לא תעזוב: ולא תחוס עינך עליו · לפי שנ' לא תעמוד על דם רעך על זה לא תחוס: ולא תחמול · לא תהפוך בזכותו: ולא תכסה עליו · אם אתה יודע לו חובה אינך רשאי לשתוק: כי הרוג תהרגנו · יצא מבית דין חייב אל תחזירהו לזכות: ידך תהיה בו בראשונה · מצוה ביד הניסת להמיתו לא מת בידו ימות ביד אחרים שנאמר ויד כל העם וגו': לשבת שם · פרט לירושלם שלא ניתנה לדירה: כי

מסורה

מצוה אתכם י"א וסי' נמסר בסדר והיה עקב: ונתן אליך נתינה אליך ה' וסי' ונתת אל הארץ · ואל הארץ תתן · ונתן אליך אות · פצה פיך ואכול · בטנך תאכל ומעיך תמלא: והנביא ג' ר"פ וסי' והנביא ההוא או חולם · והנביא והכהן נהעם · והנביא כי יפתה: יומת ד' קמץ וסי' נמסר בסדר כי תשא: מקצה הארץ ועד קצה הארץ ג' וסי' מאלהי העמים · והפיצך י"י בכל העמים · והיו חללי י"י ביום ההוא: ולא תשמע ד' דסמיכי וסי' לא האבה לו ולא · הנני מביא עליכם גוי · עד אנה י"י שועתי · ואם יפנה לבבך: יוספו ד' כ"כ וסי' במסר' רבתא:

תורה

יג את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אתו תשמרו לעשות לא תסף עליו ולא תגרע ממנו׃ פ

כי יקום בקרבך נביא או חלם חלום ונתן אליך אות או מופת׃ ובא האות והמופת אשר דבר אליך לאמר נלכה אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם ונעבדם׃ לא תשמע אל דברי הנביא ההוא או אל חולם החלום ההוא כי מנסה יהוה אלהיכם אתכם לדעת הישכם אהבים את יהוה אלהיכם בכל לבבכם ובכל נפשכם׃ אחרי יהוה אלהיכם תלכו ואתו תיראו ואת מצותיו תשמרו ובקלו תשמעו ואתו תעבדו ובו תדבקון׃ והנביא ההוא או חלם החלום ההוא יומת כי דבר סרה על יהוה אלהיכם המוציא אתכם מארץ מצרים והפדך מבית עבדים להדיחך מן הדרך אשר צוך יהוה אלהיך ללכת בה ובערת הרע מקרבך׃ ס

כי יסיתך אחיך בן אמך או בנך או בתך או אשת חיקך או רעך אשר כנפשך בסתר לאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים אשר לא ידעת אתה ואבתיך׃ מאלהי העמים אשר סביבתיכם הקרבים אליך או הרחקים ממך מקצה הארץ ועד קצה הארץ׃ לא תאבה לו ולא תשמע אליו ולא תחוס עינך עליו ולא תחמל ולא תכסה עליו׃ כי הרג תהרגנו ידך תהיה בו בראשונה להמיתו ויד כל העם באחרנה׃ וסקלתו באבנים ומת כי בקש להדיחך מעל יהוה אלהיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים׃ וכל ישראל ישמעו ויראון ולא יוספו לעשות כדבר הרע הזה בקרבך׃ ס

תרגום

ית כל פתגמא די אנא מפקיד יתכון יתיה תטרון למעבד לא תוספון עלוהי ולא תמנעון מיניה׃ ארי יקום בינך נביא או חלים חילמא ויתן לך את או מופתא׃ וייתי אתא ומופתא די מליל עמך למימר נהך בתר טעות עממיא די לא ידעתינין ונפלחינין׃ לא תקביל לפיתגמי נביא ההוא או לחלים חילמא ההוא ארי מנסי יי אלהכון יתכון למידע האיתיכון רחמין ית יי אלהכון בכל לבכון ובכל נפשכון׃ בתר פולחנא דיי אלהכון תהכון ויתיה תדחלון וית פיקודוהי תיטרון ולמימריה תקבלון וקדמוהי תפלחון ובדחלתיה תתקרבון׃ ונביא ההוא או חלים חילמא ההוא יתקטיל ארי מליל סטיא על יי אלהכון די אפיק יתכון מארעא דמצרים ודפרקך מבית עבדותא לאטעיותך מן אורחא די פקדך יי אלהך למהך בה ותפלי עביד דביש מבינך׃ ארי ימלכנך אחוך בר אמך או ברך או ברתך או איתת קימך או חברך די כנפשך בסתר למימר נהך ונפלח לטעות עממיא די לא ידעת את ואבהתך׃ מטעות עממיא די בסחרניכון דקריבין לך או דרחיקין מינך מסיפי ארעא ועד סיפי ארעא׃ לא תיבי ליה ולא תקביל למימריה ולא תחוס עינך עלוהי ולא תרחם ולא תכסי עלוהי׃ ארי מיקטל תקטליניה ידך תהי ביה בקדמיתא למקטליה וידא דכל עמא בבתריתא׃ ותרגמיניה באבניא וימות ארי בעא לאטעיותך מדחלתא דיי אלהך דאפקך מארעא דמצרים מבית עבדותא׃ וכל ישראל ישמעון וידחלון ולא יוספון למעבד כפתגמא בישא הדין בינך׃

כי תשמע לאמר· אומר כן יתאו וגו׳ : בני בליעל· בלי עול שפרקו עולו של מקום : אנשים· ולא נשים : יושבי עירם· ולא יושבי עיר אחרת מכאן אמרו אין נעשית עיר הנדחת עד שידיחוה אנשים ועד שיהיו מדיחיה מתוכה : ודרשת וחקרת ושאלת היטב· מכאן למדו שבע חקירות מרבוי המקרא כאן יש שלש דרישה וחקירה והיטב ושאלת איכו מן המכין וממכו למדו בדיקות. ובמקום אחר הוא אומר ודרשו השופטים היטב ובמקום אחר הוא אומר ודרשת היטב ולמדו היטב לגזירה שוה ליתן האמור של זה בזה : הכה תכה· אם אינך יכול להמיתם במיתה הכתובה בהם המיתם באחרת : לי״י אלהיך· לשמו ובשבילו : למען ישוב י״י מחרון אפו· שכל זמן שע״ז בעולם חרון אף בעולם : לא תתגודדו· לא תתנו גדידה ושרט בבשרכם על מת כדרך שהאמוריים עושין לפי שאתם בניו של מקו׳ ואתם ראויין להיו׳ נאים ולא גדודים ומקורחים : בין עיניכם· אצל הפדחת ובמקום אחר הוא אומ׳ ולא יקרחו קרחה בראשם לעשות כל הראש כבין העינים : כי עם קדוש אתה· קדושת עצמך מאבותיך· ועוד ובך בחר י״י : כל תועבה· כל שתעבתי לך· כגון צרם אזן בכור כדי לשוחטו במדינה הרי דבר שתעבתי לך : כל מום לא יהיה בו· בא ולמד כאן שלא ישחט ויאכל על אותו המום· בשל בשר בחלב הרי דבר שתעבתי לך הזהיר כאן על אכילתו : זאת הבהמה· איל וצבי ויחמור· למדנו שהחיה בכלל בהמה ולמדנו שהבהמה וחיה טמאה מרובה מן הטהורה שבכל מקו׳ פורט את המועט : אקו· מתורגם יעלא ויעלי סלע הוא : א סטנבוקי : ותאו· תורב״לא שור היער באלא יער בלשון ארמי : מפרסת· סדוקה כתרגומו : פרסה· פלנ״טה : ושוסעת· חלוקה בשתי צפרנים שיש סדוקה ואינה חלוקה בצפרנים והיא טמאה : בבהמה· משמע מה שבמעי בבהמ׳ תאכל· מכאן אמרו שהשליל מותר בשחיטת אמו : השסועה· בריה היא שיש לה שני גבין ושני שדראות אמרו רבותינו למה נשנו בבהמה מפני השסועה ובעופו׳ מפני הראה שלא נאמרו בתורת כהני׳ : ובנבלתם לא תגעו· רבותינו פירשו ברגל שאדם חייב לטהר את עצמו ברגל יכול יהיו מוזהרים בכל השנה תלמוד לומר אמור אל הכהנים וגו׳ ומה טומאת המת חמורה כהנים מוזהרים ואין ישראל מוזהרים טומאת נבלה קלה לא כל שכן : כל

נעשתה ט׳ וסי׳ במסרה רבתא : כל משנה תורה רישי פסו׳ לא בג״מ י״ה ולא וסי׳ במסרה רבתא : ובו בחר י״י ב׳ זוגין מתחלפין קדמ׳ יתיר אות וחס׳ מלה תנינ׳ חסר אות ויתיר מלה וסי׳ בך בחר י״י אלהיך כי עם קדוש את דואתחנן· ובך בחר י״י כי עם קדוש אתה דראה : שה ושה ד׳ קמצין וסי׳ זאת הבהמה אשר תאכלו ב׳ בו· לא הבאת לי

כי תשמע באחת עריך אשר יהוה אלהיך נתן לך לשבת שם לאמר : יצאו אנשים בני בליעל מקרבך וידיחו את ישבי עירם לאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים אשר לא ידעתם : ודרשת וחקרת ושאלת היטב והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בקרבך : הכה תכה את ישבי העיר ההוא לפי חרב החרם אתה ואת כל אשר בה ואת בהמתה לפי חרב : ואת כל שללה תקבץ אל תוך רחבה ושרפת באש את העיר ואת כל שללה כליל ליהוה אלהיך והיתה תל עולם לא תבנה עוד : ולא ידבק בידך מאומה מן החרם למען ישוב יהוה מחרון אפו ונתן לך רחמים ורחמך והרבך כאשר נשבע לאבתיך : כי תשמע בקול יהוה אלהיך לשמר את כל מצותיו אשר אנכי מצוך היום לעשות הישר בעיני יהוה אלהיך : ס

בנים אתם ליהוה אלהיכם לא תתגדדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת : כי עם קדוש אתה ליהוה אלהיך ובך בחר יהוה להיות לו לעם סגלה מכל העמים אשר על פני האדמה : ס

לא תאכל כל תועבה : זאת הבהמה אשר תאכלו שור שה כשבים ושה עזים : איל וצבי ויחמור ואקו ודישן ותאו וזמר : וכל בהמה מפרסת פרסה ושסעת שסע שתי פרסות מעלת גרה בבהמה אתה תאכלו : אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה השסועה את הגמל ואת הארנבת ואת השפן כי מעלה גרה המה ופרסה לא הפריסו טמאים הם לכם : ואת החזיר כי מפריס פרסה הוא ולא גרה טמא הוא לכם מבשרם לא תאכלו ובנבלתם לא תגעו : ס

ארי תשמע בחדא מקירוך דיי אלהך יהיב לך למתב תמן למימר : נפקו גברין בני רשעא מבינך ואטעיו ית יתבי קרתהון למימר נהך ונפלח לטעות עממיא דלא ידעתון : ותתבע ותבדוק ותשאל יאות והא קושטא כיון פתגמא אתעבידת תועבתא הדא בינך : מימחא תמחי ית יתבי קרתא ההיא לפתגם דחרב גמר יתה וית כל די בה וית בעירה לפתגם דחרב : וית כל עדאה תכנוש לגו פתאה ותוקיד בנורא ית קרתא וית כל עדאה גמיר קדם יי אלהך ותהי תל חרוב לעלם לא תתבני עוד : ולא ידבק בידך מדעם מן חרמא בדיל דיתוב יי מתקוף רוגזיה ויתן לך רחמין וירחם עלך ויסגינך כמא די קיים לאבהתך : ארי תקבל למימרא דיי אלהך למיטר ית כל פיקודוהי די אנא מפקיד לך יומא דין למעבד דכשר קדם יי אלהך : בנין אתון קדם יי אלהכון לא תתהממון ולא תשוון מרט בין עיניכון על מית : ארי עם קדיש את קדם יי אלהך ובך אתרעי יי למהוי ליה לעם חביב מכל עממיא די על אפי ארעא : לא תיכול כל דמרחק : דין בעירא דתיכלון תורין אמרין דרחלין וגדין דעזין : איילא וטביא ויחמורא ויעלא ורימא ותורבלא ודיצא : וכל בעירא דסדיקא פרסתא ומטלפן טלפין תרתין פרסתא מסקא פישרא בבעירא יתה תיכלון : ברם ית דין לא תיכלון ממסקי פשרא וממסדיקי פרסתא מטלפי טלפיא ית גמלא וית ארנבא וית טפזא ארי מסקי פשרא אינון ופרסתהון לא סדיקא מסאבין אינון לכון : וית חזירא ארי סדיק פרסתא הוא ולא פשר מסאב הוא לכון מבסריהון לא תיכלון ובנבלתהון לא תקרבון :

אבן עזרא

ודרשת וחקרת ושאלת· אלה השאלות היטב מפורשות בדברי ר״זל : כליל· כלה לי״י אלהיך בעבור כבוד השם שתרפשם באש : תל· מגזרת הר גבוה ותלול : למען ישוב י״י מחרון אפו· ולא ישחיתך בעון העיר· וטעם כי תשמע כן תעשה אם בקשת לעשות הישר בעיניו· והסמוך פרשת בנים אתם לי״י בעבור המסיתים אח או בן או אב אנשי עיר הנדחת ואסור להתאבל עליהם אף כי להתגודד כי הנה אסר הוא על כל מת : תתגודדו· כטעם ושרט לנפש מגזרת על כל ידים גדודות : ולא תשימו קרחה· כמשפט הגוים עד היום הזה· וטעם בנים אחר שתדעו שאתם בנים לשם והוא אוהב אתכם יותר מהאב לבן אל תתגודדו על כל מה שיעשה כי כל אשר יעשה לטוב הוא ואם לא תבינוהו כאשר לא יבינו הבנים הקטנים מעשה אביהם רק יסמכו עליו כן תעשו גם אתם כי עם קדוש אתה ואינך כשאר כל הגוים על כן לא תעשה כמעשיהם· וטעם הסמך פרשת לא תאכל כל תועבה כי אתה עם קדוש בלב ובפה ותהיו מובדלים מן העמים וכל רואיכם יכירו אתכם כי לא תקרחו על מת ולא תאכלו כל חי ואם אתה עם קדוש אין ראוי שתאכל טמא ותטמא הנפש : כל תועבה· כלל דבר שהוא נתעב לנפש הטהורה כמו שרץ הארץ : שור שה כשבים· חסר וי״ו שה מן כבש או עז : איל וצבי· ידועים והחמשה האחרים צריכים לקבלה : ולא גרה· תחסר מלת יגר דרך קצרה או מלת לו : שכפיר

שה עלותיך· אמר לה אלה מאניא שא אזל אחת המו כתרא כתיב אלף : וצבי ג׳ וסי׳ איל וצבי· לבד מאיל וצבי· וצבי עדיו לנאון : ודישן ד׳ וסי׳ ואצר ואהליבמה· אלוף· ואקו· וכלהון חס׳ בתורה בבא מלא ודישון ואצר· וכל דברי הימים דכות׳ בל בר מן חד ואלוף אצר ואלוף דישן ועי׳ בסוף סדר וישלח : מעלי׳ ג׳ כתיב יוד וסי׳ דמשנה תורה· דתורת כהני׳· ועד מעלי שמשא : מעלה כלם קמצין בר מן ח׳ פתחין וסי׳ במסר׳ רבתא :

סנפיר וקשקשת · פירשתיו : כל צפור טהורה תאכלו · הנה צפור שם כלל ותור ובני יונה על השמים המיכין שהם תחת צפור וכן דיה ואיה תחת דאה כי עתה הוסיף לבאר : כל עוף טהור · כאשר בה : לא תאכלו כל נבלה · מהעוף ומהבהמה : לגר אשר בשעריך · ואינו מתיהד כאשר פירשתי או מכור לנכרי שאינו דר בארצך ·

וטעם הסמך לא תבשל גדי כי הוא בשר וכבר פירשתיו : עשר תעשר · וסמכה זאת הפרשה כי אסור לאכול כל עוף טמא ובהמה טמאה ונבלה והנה בבשר ובדגן אסור לאכול ה שהקדש כי אם במקו' הנבחר : היוצא השדה שנה שנה · אמר רבי יהודה הלוי הספרדי נ"ע כי הוא דבק עם זרעך והטעם ה הזרע שהוצאת אל השדה ולפי דעתי שהוא לפשוטו וטעמו על התבואה מה שיוצאת השדה ואם יטען טוען כי הכתוב אמ' היוצא והוא מהפעלים שאינם יוצאים לאחרים הראיה לו העיר היוצאת אלף והעד תשאיר מאה וח"ז אמרו שהוא מעשר שני ודע אם תחל ממעל הנה האחד ראש ואם ממטה הנה העשירי וזה סוד הבכור והמעשר ודע כי האחד איננו בחשבון וכן העשירי כי הוא כמו האחד כי הוא ראש למחברת השנית וסוף למחברת הראשונה וכל שרש בחשבון סמוך אליו מ מפניו ומאחריו ובעבור היות האחד והעשרה עיקריים והאמצעיים חמשה ושש הם הנקראים עגולים על כן אותיות השם הנכבד והנורא : ובכורות בקרך · יאכלם מי שהוא ראוי לאכלם כאשר פ פירשתי : למען תלמד · הטעם כי כאשר תלך אל מקום הכבוד שם ילמדוך וטעם שנית להיות למען תלמד כטעם עגלה מלומדה והטעם רגילות והוא היסר בעיני : ונתת בכסף · שב אל המעשר : בידך · שהוא מופקד בידך : ובשכר · העשוי מדבש ומתמרים מחטה ומשעורי' : אשר תשאלך · פירות : אתה וביתך · אתה ובניך חייב וביתך רשות כי מצות שלש פ פעמים על הזכרים והאשה ההולכת למקום הנבחר כנשי אלקנה יש להן שכר : והלוי אשר בשעריך · והטעם על בית הלוי שאתה מקבל שכר שלא תעזבנו רק יתן לו כפי מתנת ידך ו והקרוב כי על המעשר הראשון ידבר בעבור שהזכיר מעשר שני אמר לא תחשוב כי תצא ידי חובה במעשר השני לבדו · וטעם אשר בשעריך כי לאשר הוא בשערו יתן המעשר הראשון ולא יאמר יהיה עמי ואני אוליכנו ללוי אחר או כבר נתתיו :

מקשה

כל צפור טהורה תאכלו · להתיר משולחת שבמצורע : וזה אשר לא תאכלו · לאסור את השחוטה : הראה והאיה · היא דאה היא איה היא דיה ולמה נקראת שמה ראה שרואה ביותר ולמה הזהירך בכל שמותיה שלא ליתן פתחון פה לבעל דין לחלוק שלא יהא האוסרה קורא אותה ראה והבא להתיר אומר זו דאה שמה או איה שמה וזו לא אסר הכתוב : ובעופות · פרט לך הטמאים ללמד ש שהעופות טהורים מרובים על הטמאים לפיכ' פרט את המועט : התנשמת · קלב"א סוריץ : שלך · השולה דגים מן הים : דוכיפת · הוא תרנגול הבר · ובלע"ז הרופ"א וכרבלתו כפולה : שרץ העוף · הם הנמוכים הרוחשים על הארץ כגון זבובין וצרעים וחגבי' טמאים הם קרויים שרץ : כל עוף טהור תאכלו · ולא את הטמאה בא ליתן עשה על לא ת תעשה · וכן בבהמה אותה תאכלו ולא ב בהמ' טמאה לאו הבא מכלל עשה עשה · ל לעבור עליהם בעשה ולא תעשה : לגר אשר בשעריך · גר תושב שקבל עליו שלא לעבוד ע"ז ואוכל נבלות : כי עם קדוש אתה לה' · קדש את עצמך במותר לך · דברים המותרים ואחרים נוהגים בהם איסור אל תתירם בפניהם : לא תבשל גדי · שלשה פעמים · פרט לחיה ולעופות ולבהמה ט טמאה : לא תבשל גדי : עשר תעשר · מה ענין זה אצל זה אמר להם הקב"ה ל לישראל אל תגרמו לי לבשל גדיי' של תבואה עד שהן במעי' א לאמותיהן שאם אין אתם מעשרין מעשרו' כראוי כשהוא סמוך להתבשל אני מוציא רוח קדים והיא מ משדפתן שנ' ושדפה לפני קמה · וכן לענין בכורים : שנה שנה · מכאן שאין מעשרין מן החדש על הישן : ואכלת וגו' · זה מעשר שני שכבר למדנו ליתן מעשר אחד ללוים שנ' כי יקחו מאת בני י ישראל וגו' ונתן להם רשות לאכלו בכל מ מקום שנא' ואכלתם אותו בכל מקום · על כרחך זה מעשר אחד

ובכל אשר איכלו חד מן ו' זוגין מתחלפין חד בדרגא וחד במאריך וסי' נמסר בסדר שמיני : טהרה ה' ב' מנהון מ"ל וסי' נמסר בסדר נח : וזה כ"ג ר"פ וסי' במס' רבתא : וכבל אשר ה' וסי' וכבל אשר תרמש האדמה · וכבל אשר

אֶת־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל אֲשֶׁר בַּמָּיִם כֹּל אֲשֶׁר־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת תֹּאכֵלוּ׃ וְכֹל אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת לֹא תֹאכֵלוּ טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ס
כָּל־צִפּוֹר טְהֹרָה תֹּאכֵלוּ׃ וְזֶה אֲשֶׁר לֹא־תֹאכְלוּ מֵהֶם הַנֶּשֶׁר וְהַפֶּרֶס וְהָעָזְנִיָּה׃ וְהָרָאָה וְאֶת־הָאַיָּה וְהַדַּיָּה לְמִינָהּ׃ וְאֵת כָּל־עֹרֵב לְמִינוֹ׃ וְאֵת בַּת הַיַּעֲנָה וְאֶת־הַתַּחְמָס וְאֶת־הַשָּׁחַף וְאֶת־הַנֵּץ לְמִינֵהוּ׃ אֶת־הַכּוֹס וְאֶת־הַיַּנְשׁוּף וְהַתִּנְשָׁמֶת׃ וְהַקָּאָת וְאֶת־הָרָחָמָה וְאֶת־הַשָּׁלָךְ׃ וְהַחֲסִידָה וְהָאֲנָפָה לְמִינָהּ וְהַדּוּכִיפַת וְהָעֲטַלֵּף׃ וְכֹל שֶׁרֶץ הָעוֹף טָמֵא הוּא לָכֶם לֹא יֵאָכֵלוּ׃ כָּל־עוֹף טָהוֹר תֹּאכֵלוּ׃
לֹא תֹאכְלוּ כָל־נְבֵלָה לַגֵּר אֲשֶׁר־בִּשְׁעָרֶיךָ תִּתְּנֶנָּה וַאֲכָלָהּ אוֹ מָכֹר לְנָכְרִי כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃ פ
עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר אֵת כָּל־תְּבוּאַת זַרְעֶךָ הַיֹּצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה׃ וְאָכַלְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם מַעְשַׂר דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת בְּקָרְךָ וְצֹאנֶךָ לְמַעַן תִּלְמַד לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־הַיָּמִים׃ וְכִי־יִרְבֶּה מִמְּךָ הַדֶּרֶךְ כִּי לֹא תוּכַל שְׂאֵתוֹ כִּי־יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָשׂוּם שְׁמוֹ שָׁם כִּי יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ וְנָתַתָּה בַּכָּסֶף וְצַרְתָּ הַכֶּסֶף בְּיָדְךָ וְהָלַכְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ׃ וְנָתַתָּה הַכֶּסֶף בְּכֹל אֲשֶׁר־תְּאַוֶּה נַפְשְׁךָ בַּבָּקָר וּבַצֹּאן וּבַיַּיִן וּבַשֵּׁכָר וּבְכֹל אֲשֶׁר תִּשְׁאָלְךָ נַפְשֶׁךָ וְאָכַלְתָּ שָּׁם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׂמַחְתָּ אַתָּה וּבֵיתֶךָ׃ וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר־בִּשְׁעָרֶיךָ לֹא תַעַזְבֶנּוּ כִּי אֵין לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה עִמָּךְ׃ ס

יַת דֵּין תֵּיכְלוּן מִכֹּל דִּי בְמַיָּא כֹּל דִּילֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין תֵּיכְלוּן׃ וְכֹל דִּי לֵית לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין לָא תֵיכְלוּן מְסָאַב הוּא לְכוֹן׃ כָּל־צִפַּר דְּכֵי תֵּיכְלוּן׃ וְדֵין דִּי לָא תֵיכְלוּן מִנְּהוֹן נִשְׁרָא וְעַר וְעַזְיָא׃ וּבַת כַּנְפָא וְטַרְפִיתָא וְדַיְתָא לִזְנַהּ׃ וְיָת כָּל־עוֹרְבָא לִזְנֵיהּ׃ וְיָת בַּת נַעֲמִיתָא וְצִיצָא וְצִפַּר שַׁחְפָא וְנַצָּא לִזְנוֹהִי׃ וְקַדְיָא וְקִפּוֹפָא וּבוֹתָא׃ וְקָתְא וִירַקְרֵיקָא וְשָׁלֵינוּנָא׃ וְחַוָּרִיתָא וְאִבּוּ לִזְנַהּ וְנַגַּר טוּרָא וַעֲטַלֵּיפָא׃ וְכֹל רִיחֲשָׁא דְעוֹפָא מְסָאַב הוּא לְכוֹן לָא יִתְאַכְלוּן׃ כָּל עוֹפָא דְכֵי תֵּיכְלוּן׃ לָא תֵיכְלוּן כָּל־נְבִילָא לְתוֹתַב עָרֵל דִּבְקִרְוָךְ תִּתְנִנַּהּ וְיֵיכְלִנַּהּ אוֹ תְזַבְּנִנַּהּ לְבַר עַמְמִין אֲרֵי עַם קַדִּישׁ אַתְּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תֵיכְלוּן בְּשַׂר בַּחֲלָב׃ עַשָּׂרָא תְעַשַּׂר יַת כָּל־עֲלָלַת זַרְעָךְ דְּיִפּוֹק חַקְלָא שְׁנָא שְׁנָא׃ וְתֵיכוּל קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵיהּ תַּמָּן מַעְשַׂר עֲבוּרָךְ חַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ וּבוּכְרֵי תוֹרָךְ וְעָנָךְ בְּדִיל דְּתֵילַף לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ כָּל יוֹמַיָּא׃ וַאֲרֵי יִסְגֵּי מִנָּךְ אוֹרְחָא אֲרֵי לָא תֵיכוּל לְמִטְלֵיהּ אֲרֵי יִתְרְחַק מִנָּךְ אַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵיהּ תַּמָּן אֲרֵי יְבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ וְתִתֵּן בְּכַסְפָּא וְתָצוּר כַּסְפָּא בִּידָךְ וּתְהָךְ לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּיהּ׃ וְתִתֵּן כַּסְפָּא בְּכֹל דְּיִתְרְעֵי נַפְשָׁךְ בְּתוֹרֵי וּבְעָנָא וּבַחֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק וּבְכֹל דִּי תִשְׁאֲלִנָּךְ נַפְשָׁךְ וְתֵיכוּל תַּמָּן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וְתִחְדֵּי אַתְּ וֶאֱנַשׁ בֵּיתָךְ׃ וְלֵיוָאָה דִּי בְקִרְוָךְ לָא תִשְׁבְּקִנֵּיהּ אֲרֵי לֵית לֵיהּ חֲוּלָק וְאַחְסָנָא עִמָּךְ׃

ג' ל"פ בסיפ' · ו' זוגין מתחלפין חד במאריך וחד בדרגא : · לג ל"ף · ל' · ל' · ל' · ל' · ד' · ה' · ב' · י"ד · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' ומ' לכמיי ב' · ל' ונתו' · כל אוריי' תכ' ל' · ל' · ב' ראשית דגנך · ל' · ב' · ל' · ה' · כו"ל כ"ב

חסי' ל' ומס' ונס' ומכור לא תמכרנו · וכי ה' ד"פ בכל' והוא חד מן שתה מן יחד מונחים וכי ולית דכל'

אמרתי אליכם · וכבל אשר תשאלך נפשך · וכבל אשר עגבה · וכבל אשר יפנה ירשיע · ונמסר גם בסדר משפטים' :

הוא : כי יברכך · שתהא התבואה מרובה לשאת : בכל אשר תאוה נפשך · כלל : בבקר ובצאן וביין ובשכר · פרט : ובכל אשר תשאלך נפשך · חזר וכלל מה הפרט מפורש ולד ולדות הארץ וראוי למאכל אדם וכו' : והלוי · לא תעזבנו · מליתן לו מעשר ראשון : כי אין לו חלק ונחלה עמך · יצאו לקט שכחה ופאה והפקר שאף הוא יש לו חלק עמך בהן כמוך ואינן חייבין במעשר : מקשה

מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך בשנה ההוא והנחת בשעריך: ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך ואכלו ושבעו למען יברכך יהוה אלהיך בכל מעשה ידך אשר תעשה: ס

מקץ שבע שנים תעשה שמטה: וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו לא יגש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמטה ליהוה: את הנכרי תגש ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך: אפס כי לא יהיה בך אביון כי ברך יברכך יהוה בארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך נחלה לרשתה: רק אם שמוע תשמע בקול יהוה אלהיך לשמר לעשות את כל המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום: כי יהוה אלהיך ברכך כאשר דבר לך והעבטת גוים רבים ואתה לא תעבט ומשלת בגוים רבים ובך לא ימשלו: ס

כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר יהוה אלהיך נתן לך לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון: כי פתח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו: השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל יהוה והיה בך חטא: נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כ

מסוף תלת שנין תפיק ית כל מעשר עללתך בשתא ההיא ותצנע בקרוך: וייתי ליואה ארי לית ליה חולק ואחסנא עמך וגיורא ויתמא וארמלתא די בקרוך וייכלון וישבעון בדיל די יברכנך יי אלהך בכל עובדי ידך די תעביד: מסוף שבע שנין תעביד שמטתא: ודין פתגם שמטתא דישמט כל גבר מרי רשו די ירשי בחבריה לא יתבע מן חבריה ומן אחוהי ארי קרא שמטתא קדם יי: מן בר עממין תתבע ודי יהי לך את אחוך תשמיט ידך: לחוד ארי לא יהי בך מסכינא ארי ברכא יברכנך יי בארעא די יי אלהך יהיב לך אחסנא למירתה: לחוד אם קבלא תקבל למימר דיי אלהך למטר למעבד ית כל תפקידתא הדא דאנא מפקיד לך יומא דין: ארי יי אלהך ברכך כמא די מליל לך ותוזיף לעממין סגיאין ואת לא תזיף ותשלוט בעממין סגיאין ובך לא ישלטון: ארי יהי בך מסכינא מחד אחך בחדא מקירוך בארעך די יי אלהך יהיב לך לא תתקיף ית לבך ולא תקפוץ ית ידך מאחוך מסכינא: ארי מפתח תפתח ית ידך ליה ואוזפא תוזפיניה כמסת חסרוניה דיחסיר ליה: אסתמר לך דילמא יהי פתגמא עם לבך ברשע למימר קריבת שתא שביעתא שתא דשמיטתא ותבאש עינך באחוך מסכינא ולא תתן ליה ויקרי עלך קדם יי ויהי בך חובא: מתן תתן ליה ולא יבאש לבך במתנך ליה

ובא ה' ר"פ וסי' נמסר בישעיה סימן נ"ט גבי פסו' ובא לציון גואל: ישה ב' אשר ישה ברעהו' ודע כי ישה לך אלוה: יברכך י"ד יהודאין וסי' וישמרך' אפס כי לא יהיה בך אביון' יברכך יי' נוה צדק' ויאמרו לו יברכך יי'. ובל התהלות דכוו' ונמסר גם בסדר נשא: פתח ג' ב' חס' וא' מל' וסי' כי פתח תפתח את ידך לו: כי לא

יחדל אביון מקרב הארץ' פתוח נפתחו שערי ארצך' בתר מ"ל: די ה' וסי' נמסר בסדר תזריע: ורעה ט' ו' בישין וג' טבין וסי' במסרה רבתא: נתון ה' ב' מנהון חס' וסי' נמסר בסדר פנחס:

מקצה שלש שנים' בא ולמד שאם השהה מעשרותיו של שנה ראשונה ושנייה לשמיטה שיבערם מן הבית בשלישית: ובא הלוי' ויטול מעשר ראשון: והגר והיתום' ויטלו מעשר שני שהוא של עני של שנה זו: ולא תאכלנו' אתה בירושלם כדרך שנזקקת לאכול מעשר שני של שתי שנים: ואכלו ושבעו' תן להם כדי שבען מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגרן וכו' ואתה הולך לירושלם במעשר של שנה ראשונה ושנייה שהשהית ומתודה ב בערתי הקדש מן ה הבית כמו שמפורש בכי תכלה לעשר: מקץ שבע שנים' יכול שבע שנים לכל מלוה ומלוה ת"ל קרבה שנת השבע ואם אתה אומר שבע שנים לכל מלוה ומלוה להלוות כל אחד ואחד היאך היא קריבה הא למדת שבע שנים למנין ה השמיטים: שמוט כל בעל משה ידו' שמוט את ידו של כל בעל משה: אפס כי לא יהיה בך אביון' ולהלן הוא אומר כי לא יחדל אביון אלא בזמן שאתם עושים רצונו של מקו' אביוני' באחרים ולא בכם ו וכשאין אתם עושים רצונו של מקו' אביוני' בכם: אביון' דל מעני ולשון אביון ש שהוא תאב לכל דבר: רק אם שמוע תשמע' אז לא יהיה בך אביון: שמוע תשמע' שמע קמעא משמיעין אותו הרבה: כאשר דבר לך' והיכן דבר ברוך אתה בעיר: והעבטת' כל לשון הלואה כשנופל על המלוה נופל בלשון מפעיל כגון והלוית והעבטת ואם היה אומ' ועבטת היה נופל על הלוה כמו ולוית: והעבטת גוים' יכול שאתה לוה מזה ומלוה לזה ת"ל ואתה לא תעבט: ומשלת בגוים רבים' יכול גוים אחרים מ מושלים עליך תלמוד לומר ובך לא ימשלו: כי יהיה בך אביון' התאב תאב קודם: מאחד אחיך' אחיך מאביך קודם לאחיך מאמך: שעריך' עניי עירך קודמים לעניי עיר אחרת: לא תאמץ' יש לך אדם שמצטער אם יתן אם לא יתן לכך נאמר לא תאמץ יש לך אדם שפושט את ידו וקופצה לכך נאמר לא תקפוץ: מאחיך האביון' אם לא תתן לו סופך להיות אחיו של אביון: פתוח תפתח' אפילו כמה פעמים: כי פתוח תפתח' הרי כי משמש בלשון אלא: והעבט תעביטנו' אם לא רצה במתנה תן לו בהלואה: די מחסורו' ואי אתה מצווה לעשרו: אשר יחסר לו' אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו: לו' זו אשה וכן הוא אומר אעשה לו עזר כנגדו: וקרא עליך' יכול מצוה תלמוד לומר ולא יקרא: והיה בך חטא' מכל מקום אפי' לא יקרא אם כן למה נאמר וקרא עליך ממהר אני ליפרע על ידי הקורא יותר ממי שאינו קורא: נתון תתן לו' אפילו מאה פעמים: לו' בינו ובינך: כי בגלל

מקצה שלש שנים' זה מעשר שלישי ולא יוציא בשנה הזאת מעשר שני ויש אומרים כי יוציא שלשתם והמכחישים אמרו כי מצות עשר תעשר הוא המעשר הראשון ובעבור תקנת הכשף בידך עם הלוי ידבר וכן והבכורות בקרבך עם הכהן ידבר ואין שם מעשר שני רק זה שהוא לשלש שנים: מקצה' יתחלה וזה של שלש שנים יקרא מעשר עני ואנחנו נסמוך על קבלת אבותינו' וטעם מקץ שבע שני תעשה שמטה בתחלת השנה כאשר פירשתי והעד הקהל את העם ונדבקה זאת הפרשה בעבור שאמר כי מעשר עני הוא ללוי ולגר וליתום ולאלמ' אמר וכן דבר השמיטה והטעם כמו שמטוה והניחוה ונטשתה ותפול: משה' במשקל מטה והוא שם לפי דעתי ולפי דעת רבים הוא פועל ובעל כמו והחכמה תחיה בעליה את נפש בעליו יקח והטעם מי שהדבר ברשותו: ישה' פועל יוצא והלוקח יקרא נושה בו: יגוש' ילחץ כמו וכל עצביכם תנגושו והנה נראה הנון בפעלי העתיד מבעלי הנו"ן: שמטה ליי' לכבוד השם שנתן לו הממון וטעם הסמך המלה לשם בעבור שבת היא ליי': את הנכרי תגום' רשות: אפס' הטעם דע כי זה שצויתיך שלא תגוש את אחיך אין צורך אם היו כל ישראל או רובם שומעים בקול השם אז לא יהיה בך אביון שהוא צריך להיותך מלוה אותו רק כלכם תעבטו גוים רבים והטעם תקחו עבוטו שהוא משכון בעבור ממון שתתן לו שהוא צריך אליו לסחור בו: ומשלת' ובהיותכם ישרים תהיו עוד מושלים על הנכרים רק ה המצוה כי יהיה בך אביון על כן אמר כי לא יחדל אביון כי יודע כי יבא דור שלא יהיה רבו זכאי: ולא תאמץ את לבבך' לדבר על לבו דברים טובים: תקפוץ' תסגור וכן קפצה פיה קפץ באף יקפצו מלכים פיהם והוא פעל קל: האביון יש אומרים שהוא מגזרת ולא אבה כי הוא במשקל עליון וחביון והגיון שהשרש עלא חבה הגה והטעם שהוא מתאוה לכל דבר בעבור חסרונו: פתח תפתח' שם הפעל וכל מקום שאיננו כתוב הוא דרך קצרה גם הדרש יפה: את ידך לו' לאמר אין לו כלום: והעבט תעביטנו' יתן לו משלך על עבוטו והנה תעביטנו תקח עבוטו: בליעל' שם ויש אומרים שהיא מלה מורכבת כגון תפלת שלא יעל ולא יגדל ולא יחיה: ורעה עינך' כמו ושבה אל בית אביה והמלה מהשניים הנראים: בגלל

אבן עזרא

בגלל · כמו בגלה לבעבור סבב כי הכל הוא בחלקי בחלקי' הכל שהוא הגוף : נתן תתן · הטעם כי אם יתן לו יוסיף השם על ממונך : כי לא יחדל אביון מקרב הארץ · כאשר פירשתי : לאחיך · הקרוב אליך בתחלה : ולעניך · לעניי משפחתך ולאביון ארצך קודם לאביון מקום אחר · וטעם הדבק כי ימכר לך אחיך העברי בעבור העניק תעניק לו : אחיך העברי · פירשתיו : או העבריה · והוא כי ימכור איש את בתו ל לאמה : ריקם · פירשתיו : העניק תעניק לו · הטעם עשה לו תפארת מגזרת וענקים לגרגרותיך או יהיה פירוש המלה כפי המקום בלא אח : באזנו ובדלת · פירשתיו וטעם להזכיר זה כי אתה חייב לתת לו בצאתו חפשי רק אם לא ירצה לצאת תרצע אזנו : ואף לאמתך תעשה כן · דבק עם העניק תעניק לו ואם הוא רחוק כמו שלש ישלם אם אין לו ואם שלם שה ורבים כן כי אין אשה נרצעת : לא יקשה בעיניך · מצאנו כתוב שלש שנים כימי שכיר וזו ראיה כי אין רשות לאדם שישכיר עצמו יותר משלש שנים נ"כ לשוכר אותו הנותן שכרו וזה טעם משנה כמו כפל וכן והיה משנה הוא משנ' למלך עם משנה למלך תאר השם גם הוא מגזרת שני' כאשר פירשתי והנה זה הכתוב יפרש כי ו ובשביעית יצא לחפשי חנם ב בתחלה השנה גם ים ראיה משנת השמטה גם מיום השבת · וברכך · פועל עתיד ולא עבר כי אין הפרש ביניהם רק מטעם המקום : כל הבכור · הזכירו בעבור לא תעבוד בבכור שורך · תאכלנו · מי שהוא ראוי לאכלו כאשר פירשתי והזכיר זה פעם שנית לבאר משפט בעל מום : אתה וביתך · בית הכהן : כל מום רע' הנזכרים : בשעריך תאכלנו · זה הכהן יאכלנו חוץ למקדש יש אומרים אחר שיש בו מום הוא לישראל וזה רחוק בעיני : הטמא והטהור · שב אל תאכלנו והטעם כמו קריאה אתה הטמא או הטהור והטע' בין שיהיה טמא או טהור הוא מותר לאכלו בעבור כי בשר קדש אם אכלו טמא הוא בכרת ובעבור שהזכיר שנה בשנה ה הזכיר שלש פעמים ועוד בעבור הבכור שיאכל במקדש וכן ה הפסח יאכל במקדש ולא חוץ ממנו : את חדש

מסורה

בעיניך ו' חס' כל יש' יחד בתר וסימ' לא יקשה בעיניך · ולא תחוס עינך נפש בנפש · וקצותה את כפה לא החוס עינך · להוית עינך פתוחות קדם דמלכים ·הטהי' דישעיה · אף על זה פקחת עינך : בארץ מצרי' ד' פסוק' מטע' ומתחלפי' מן בארץ מצרים במצרים וסימ' וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים דכל הבכור ·

תרגום אונקלוס

ארי בדיל פתגמא הדין יברכינך יי אלהך בכל עובדך ובכל אושטות ידך : ארי לא יפסוק מסכינא מגו ארעא על כן אנא מפקדך למימר מפתח תפתח ית ידך לאחוך לעניך ולמסכינך בארעך : ארי יזדבן לך אחוך בר ישראל או בת ישראל ויפלחינך שית שנין ובשתא שביעיתא תפטרניה בר חורין מעמך : וארי תפטרניה בר חורין מעמך לא תפטרניה ריקן : אפרשא תפריש ליה מענך ומאדרך וממעצרתך די ברכך יי אלהך תתן ליה : ותדכר ארי עבדא הויתא בארעא דמצרים ופרקך יי אלהך על כן אנא מפקיד לך ית פתגמא הדין יומא דין : ויהי ארי יימר לך לא אפוק מעמך ארי רחימך וית אנש ביתך ארי טב ליה עמך : ותיסב ית מרצעא ותתן באודניה ובדשא ויהי לך עבד פלח לעלם ואף לאמתך תעביד כן : לא יקשי בעינך במפטרך יתיה בר חורין מעמך ארי על חד תרין כאגר אגירא פלחך שית שנין ויברכינך יי אלהך בכל די תעביד : כל בוכרא די יתיליד בתורך ובענך דיכרין תקדיש קדם יי אלהך לא תפלח בבוכרא דתורך ולא תגוז בוכרא דענך : קדם יי אלהך תיכלניה שנא בשנא באתרא די יתרעי יי את ואנש ביתך : וארי יהי ביה מומא חגיר או עויר כל מום ביש לא תכסיניה קדם יי אלהך : בקרוך תיכליניה מסאבא ודכיא כחדא כבשר טביא ואילא :

מקרא

כי בגלל הדבר הזה יברכך יהוה אלהיך בכל מעשך ובכל משלח ידך : כי לא יחדל אביון מקרב הארץ על כן אנכי מצוך לאמר פתח תפתח את ידך לאחיך לעניך ולאבינך בארצך : ס

כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים ובשנה השביעת תשלחנו חפשי מעמך : וכי תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם : העניק תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך אשר ברכך יהוה אלהיך תתן לו : וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך יהוה אלהיך על כן אנכי מצוך את הדבר הזה היום : והיה כי יאמר אליך לא אצא מעמך כי אהבך ואת ביתך כי טוב לו עמך : ולקחת את המרצע ונתתה באזנו ובדלת והיה לך עבד עולם ואף לאמתך תעשה כן : לא יקשה בעינך בשלחך אתו חפשי מעמך כי משנה שכר שכיר עבדך שש שנים וברכך יהוה אלהיך בכל אשר תעשה : פ

כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש ליהוה אלהיך לא תעבד בבכר שורך ולא תגז בכור צאנך : לפני יהוה אלהיך תאכלנו שנה בשנה במקום אשר יבחר יהוה אתה וביתך : וכי יהיה בו מום פסח או עור כל מום רע לא תזבחנו ליהוה אלהיך : בשעריך תאכלנו הטמא והטהור יחדו כצבי וכאיל :

מסורה

חכרה דעלם חג הסכת במצרים · חכרת דעלם כי תקצר במצרים · וזכרת דעלם כי יהיה ריב בארץ מצרי' : הבכור ד' מלאים בתורה וסימ' כי בכשה הבכור · את שם הבכור מנשה : כל הבכור אשר יולד בבקרך · והיה הבכור אשר תלד · ונמסר גם בסדר מקץ : וכי יהיה ד' ר"פ וסימ' וכי יהיה בקרחת או בגבחת · וכי יהיה בו מום פסח · וכי יהיה איש שנא לרעהו · וכי יהיה באיש חטא משפט מות :

רשי

כי בגלל הדבר · אפי' אמרת ליתן אתה נוטל שכר האמירה עם שכר המעשה : על כן · מפני כן : לאמר · עצה לטובתך אני משיאך : לאחיך לעניך · לאי זה אח לעני : לעניך · ביו"ד אחד לשון עני אחד הוא אבל עניים בשני יודי"ן שנו עניים : כי ימכר לך · על ידי אחרים במכרוהו בית דין בגנבתו הכתוב מדבר והרי כבר נאמר כי תקנה עבד עברי ובמכרוהו ב"ד הכתו' מדבר אלא מפני ב' דברים שנתחדשו כאן אחד שכתוב או העבריה אף היא תצא בשש ולא שמכרוה ב"ד שאין האשה נמכרת בגנבתה שנ' בגנבתו ולא בגנבתה אלא ב בקטנה שמכרה אביה ולמד כאן שאם יצאה שש שני' קודם שתביא סימנין תצא · ועוד חדש כאן העניק ת תעניק : העניק תעניק · לשון ערי בגובה ובמראית העין דבר שיהא נכר שהטיבות לו ויש' מפרשים לשון הטענה על צוארו : מצאנך מגרנך ומיקבך · יכול אין לי אלא אלו בלבד ת"ל אשר ברכך מכל מה שברכך בוראך ולמה נאמרו אלו מה אלו מיוחדים שהם בכלל ברכה אף כל שהוא בכלל ברכה יצאו ש פרדות ולמדו רבותינו במסכת קדושין בגזר' שוה כמה נותן לו מכל מין ומין : וזכרת כי עבד היית · והענקתי ושניתי לך מבזת מ מצרים ובזת הים אף אתה העניק ושנה לו : עבד עולם · יכול כמשמעו ת"ל ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו הא למדת שאין זה אלא עולמו של יובל : ואף לאמתך תעשה כן · העניק לה יכול אף לרציעה השוה ה הכתוב אותה תלמוד לומר אם אמור יאמר העבד עבד נרצע ואין אמה נרצעת : כי משנה שכר שכיר · מכאן אמרו עבד ע עברי עובד בין ביום ובין בלילה והו כפלי' שבעבודת שכירי יום ומהו עבודתו בלילה רבו מוסר לו שפחה כנענית והולדו' לאדון : כל הבכור תקדיש · ובמקום אחר הוא אומר אל תקדיש אינו מקדישו לקרבן אחר וכאן למד שמצוה לומ' הרי אתה קדוש לבכורה · ד"א אי איפשר לומר הקדש שכבר נאמר אל תקדיש ואי אפשר לומ' אל תקדיש שהרי כבר נאמ' תקדיש הא כיצד מקדיש אתה הקדש עליו ונותן להקדש כפי טובת הנאת שבו : לא תעבוד בבכור שורך ולא תגוז וגו' · אף החילוף למדו רבותינו שאסור אלא שדבר הכתוב בהווה : לפני יי' אלהיך תאכלנו · לכהן הוא אומר שכבר מצינו שהוא ממתנות כהונה אחד תם ואחד בעל מום שנ' ובשר' יהיה לך וגו' : שנה בשנה · מכאן שאין משהין אותו יותר על שנתו יכול יהא פסול משעברה שנתו כבר הוקש למעשר שנ' ואכלת לפני יי' אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך ובכורות בקרך וצאנך מה מעשר שני אינו נפסל משנה לחברתה אף בכור אינו נפסל אלא שמצוה תוך שנתו : שנה בשנה · אם שחטו בסוף שנתו אוכלו אותו היום ויום אחד · משנה אחרת למד שנאכל לשני ימים ולילה אחד : מום · כלל : פסח ועור · פרט : כל מום רע · חזר וכלל מה הפרט מפורש מום הגלוי ואינו חוזר אף כל מום שבגלוי ואינו חוזר :

רש״י

רק את דמו לא תאכל. שלא תאמר הואיל וכולו היתר הבא מכלל איסור הוא שהרי קדמו בפסול בחוץ בלא פדיון וזאכל יכול יהא אף הדם מותר ת״ל רק את דמו לא תאכל: שמור את חדש האביב. מקודם בואו שמור שיהא ראוי לאביב להקריב בו את מנחת העומר ואם לאו עבר את השנה: ממצרים לילה. והלא ביום יצאו שנ׳ ממחרת הפסח בני ישר׳ וגו׳ אלא לפי שבלילה נתן להם פרעה רשות לצאת שנאמר ויקרא למשה ולאהרן לילה וגו׳: וזבחת פסח לה׳ אלהיך צאן. שנ׳ מן הכבשים ומן העזים תקחו: ובקר. תזבח לחגיגה שאם נמנו כל הפסח חבורה מרובה מביאים עמו חגיגה כדי שיהא נאכל על השבע ועוד למדו רבותינו דברים הרבה מפסוק זה: לחם עוני. לחם שמזכיר את העוני שנתענו במצרי׳: כי בחפזון יצאת. ולא הספיק בצק להחמיץ וזה יהיה לך לזכרון וחפזון לא שלך היה אלא של מצרי׳ שכן הוא אומר ותחזק מצרי׳ על העם וגו׳: למען תזכור. על ידי אכילת הפסח והמצה: יום צאתך. ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ב ביום הראשון לבקר אזהרה למותיר בפסח דורות לפי שלא נאמר אלא בפסח מצרים ויום ראשון האמור כאן הוא ארבעה עשר בניסן כמה דאת אמר אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכ׳ ולפי שנתלק הכתו׳ משניהו של פסח והתחיל לדבר בחקות שבעת ימים כגון ם שבעת ימים מצות ת תאכלו ולא יראה לך שאור בכל גבולך ה הוצרך לפרש באיזו זביחה הוא מזהיר שאם כתב ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב לבקר הייתי אומ׳ שלמי׳ השחוטין כל שבעה בכל תותירו ואינן נאכלין אלא ליום ולילה לכך כתב במדב ביום הראשון. דבר אחר בחגיגת י״ד ה הכתוב מדבר ולמד עליה שנאכלת לשני ימים והראשון האמור כאן ביום טוב הראשון הכתוב מדבר וכן משמעו של מקרא בשר חגיגה אשר תזבח בערב לא ילין ביום טוב הראשון עד בקרו של שני הא׳ לאכילת הי״א ב״ד ובטו וכך היא שנויה במסכת פסחים: בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים. הרי שלשה זמנים חלוקי׳ בערב משש שעות ולמעלה זבחהו וכבא השמש תאכלהו ומועד צאתך אתה שורפהו כלומר נעשה נותר ויצא לבית השריפה: ובשלת. זהו צלי שאף הוא קרוי בשול: ופנית בבקר. לבקרו של שני מלמד שטעון לינה ליל של מוצאי של יום טוב: ששת ימים תאכל מצות. ובמקום אחר הוא אומר שבעת ימים שבעה מן הישן וששה מן החדש. דבר אחר למד על אכילת מצה בשביעי שאינה חובה ומכאן אתה למד לששת ימים שהרי שביעי בכלל היה ויצא מן הכלל ללמד שאין אכילת מצה בו אלא רשות ולא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא מה שביעי רשות אף כולם רשות חוץ מלילה הראשון שהכתוב קבעו חובה שנאמר בערב תאכלו מצות: עצרת לה׳ אלהיך. עצור עצמך מן המלאכה. דבר אחר כנופיא של מאכל ושתיה לשון נעצרה נא אותך: מהחל חרמש בקמה. משנקצר העומר שהוא ראשית הקציר: מסת נדבת ידך. די נדבת ידך הכל לפי הברכה הבא שלמי שמחה וקרא קרואים לאכול: לוי גר יתום ואלמנה. ד׳ שלי כנגד ד׳ שלך בנך ובתך ועבדך ואמתך אם אתה משמח את שלי אני משמח את שלך: וזכרת כי עבד היית וגו׳. על מנת כן פדיתיך שתשמור ותעשה החקים האלה:

מסורה

תאכל י״ז וסימ׳ במסר׳ רבת׳ : שמור ג׳ בלא׳ וסי׳ נמס׳ בסדר ואתחנן : בחפזון ג׳ וכ״ל וסימ׳ נמס׳ בסדר בא : יראה י״ג וסימ׳ נמסר סדר בא : ולא יראה חד מן י״ד פסוק׳ דאית בהון ולא ולא וסי׳ במסר׳ רבת׳ : שבעת כולהון כתיב כן בר מן ג׳ שבעות וסי׳ תחל לספר שבעה שבעות. ועשית חג שבעות לי״י אלהיך. בחג המצות ובחג השבועות. וכולהו בחד ענינא : סימן א״ש. שבעה. לא השה. כי עבד היית במצרים. ושארא בארץ מצרים :

מקרא

רַק אֶת־דָּמוֹ לֹא תֹאכֵל עַל־הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃ פ

שָׁמוֹר אֶת־חֹדֶשׁ הָאָבִיב וְעָשִׂיתָ פֶּסַח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב הוֹצִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם לָיְלָה׃ וְזָבַחְתָּ פֶּסַח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ צֹאן וּבָקָר בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃ לֹא־תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל־עָלָיו מַצּוֹת לֶחֶם עֹנִי כִּי בְחִפָּזוֹן יָצָאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת־יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃ וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל־גְּבֻלְךָ שִׁבְעַת יָמִים וְלֹא־יָלִין מִן־הַבָּשָׂר אֲשֶׁר תִּזְבַּח בָּעֶרֶב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן לַבֹּקֶר׃ לֹא תוּכַל לִזְבֹּחַ אֶת־הַפָּסַח בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ כִּי אִם־אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם תִּזְבַּח אֶת־הַפֶּסַח בָּעָרֶב כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ מוֹעֵד צֵאתְךָ מִמִּצְרָיִם׃ וּבִשַּׁלְתָּ וְאָכַלְתָּ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ וּפָנִיתָ בַבֹּקֶר וְהָלַכְתָּ לְאֹהָלֶיךָ׃ שֵׁשֶׁת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עֲצֶרֶת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה מְלָאכָה׃ ס

שִׁבְעָה שָׁבֻעֹת תִּסְפָּר־לָךְ מֵהָחֵל חֶרְמֵשׁ בַּקָּמָה תָּחֵל לִסְפֹּר שִׁבְעָה שָׁבֻעוֹת׃ וְעָשִׂיתָ חַג שָׁבֻעוֹת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ מִסַּת נִדְבַת יָדְךָ אֲשֶׁר תִּתֵּן כַּאֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃ וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרָיִם וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה׃ פ

תרגום

לְחוֹד יָת דְּמֵיהּ לָא תֵיכוּל עַל אַרְעָא תִּשְׁדְּנֵיהּ כְּמַיָּא׃ טַר יָת יַרְחָא דַאֲבִיבָא וְתַעְבֵּיד פִּסְחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אֲרֵי בְּיַרְחָא דַאֲבִיבָא אַפְּקָךְ יְיָ אֱלָהָךְ מִמִּצְרַיִם וַעֲבַד לָךְ נִסִּין בְּלֵילְיָא׃ וְתִכּוֹס פִּסְחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ מִן בְּנֵי עָנָא וְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא מִן תּוֹרֵי בְּאַתְרָא דִי יִתְרְעֵי יְיָ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן׃ לָא תֵיכוּל עֲלוֹהִי חֲמִיעַ שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוּל עֲלוֹהִי פַּטִּיר לְחֵים עֳנִי אֲרֵי בִּבְהִילוּ נְפַקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּדִיל דְּתִדְכַּר יָת יוֹם מִפְּקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם כֹּל יוֹמֵי חַיָּיךְ׃ וְלָא יִתַחְזֵי לָךְ חֲמִיר בְּכָל תְּחוּמָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין וְלָא יְבִית מִן בִּשְׂרָא דִי תִכּוֹס בְּרַמְשָׁא בְּיוֹמָא קַדְמָאָה לְצַפְרָא׃ לֵית לָךְ רְשׁוּ לְמִכַּס יָת פִּסְחָא בַּחֲדָא מִקִּרְוָךְ דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ׃ אֱלָהֵן לְאַתְרָא דִי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן תִּכּוֹס יָת פִּסְחָא בְּרַמְשָׁא כְּמֵיעַל שִׁמְשָׁא זְמַן מִפְּקָךְ מִמִּצְרָיִם׃ וּתְבַשֵּׁל וְתֵיכוּל בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּיהּ וְתִתְפְּנֵי בְּצַפְרָא וּתְהָךְ לְמַשְׁכְּנָךְ׃ שִׁתָּא יוֹמִין תֵּיכוּל פַּטִּירָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה כְּנִישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תַעְבֵּיד עִיבִדָּא׃ שִׁבְעָא שָׁבוּעִין תִּמְנֵי לָךְ מִשֵּׁרִיוּת מַגְּלָא בַּחֲצַד עוּמְרָא דַאֲרָמוּתָא תְּשָׁרֵי לְמִמְנֵי שִׁבְעָא שָׁבוּעִין׃ וְתַעְבֵּיד חַגָּא דְשָׁבוּעַיָּא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ מִסַּת נִדְבַת יְדָךְ דִּי תִתֵּן כְּמָא דִי יְבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ וְתֶחְדֵּי קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וְלֵיוָאָה דִּי בְּקִרְוָךְ וְגִיוֹרָא וְיִתַּם וְאַרְמַלְתָּא דִּי בֵינָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן׃ וְתִדְכַּר אֲרֵי עַבְדָּא הֲוֵיתָא בְּמִצְרַיִם וְתִטַּר וְתַעְבֵּיד יָת קְיָמַיָּא הָאִלֵּין׃

אבן עזרא

את חדש האביב. נקרא כן בעבור שהיה בו אביב בצאתם ממצרים והמכחישים אמרו כי לא נעשה פסח בלא אביב וכבר השיבותי על הבליהם גם אנחנו נודה כי בית דין היה מסתכל לאביב ודע כי אין לחדשים בלשון הקדש שמות כי ניס׳ סיון גם כסליו גם טבת גם אדר שהם נזכרים במקרא הם לשון כשדים על כן אמר הוא חדש ניסן: רק מצאנו זה ולא יתכן ובול וטעם ראשון כאשר ימצא האביב הנו חדש הראשון כי משם יחל לספור החדשים אם היתה שנה מעוברה שנים עשר חדש או שלשה עשר לא כתוב על זה וזה טעם ראשון רק קדמונינו ז״ל העתיקו עם האביב דברים אחרי׳ וכל דבריהם אמת: לילה. הוליך מתחת רשות פרעה והקרוב עד הפרסנו: צאן. לחיוב הפסח: ובקר. לשלמי׳ והעד ובקר שלשת שפים אחר שאמר הכל לפסחים על כשבים ובני עזים וכן נתנו לפסחים חמשת אלפים ובקר חמש מאות והנה זכר הפסח קודם הבקר וכן אתה וביתך וי״א כי במצרי׳ אמר כשב או עז ועת בקר אם יוכל והראשון הוא הנכון: לא תאכל עליו חמץ. שלא ימצא חמץ בעת שחיטת הפסח: לחם עוני. לזכרון: כל ימי חייך. בכל שנה: אשר תזבח בערב. שהוא בשר הפסח: בערב כבא השמש. פירשתיו: מועד צאתך ממצרים. שב אל פסח כי מועד חדש האביב יצאו ממצרי׳ ואיננו דבק עם כבא השמש: ובשלת. פירשתיו באש וכן ויבשלו את הפסח באש והזכיר ובשלת ש שלא יאכלנו חי: ופנית בבקר. אמרו המכחישים כי ילך במקום קדם אל ביתו ארצו ואנחנו לא נסמוך על דעתנו במצות כי אם על מעתיקי התורה והנה מצאנו ביום השמיני שלח את העם והוא יום קדש וכתיב אחר וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם יש אומרים כי הפירוש לאהליהם כאשר הוא וביום החול לארצם והלכת ל לאהליך שסביב לירושלם ומשם ילך אל ארצו בחול: ששת ימים. אמרו הקדמונים מהחל חרמש ויתכן להיות ביום השביעי דבק עם ששת ימים והבדילו משלא אל שלא אחרת להזהיר לא ת תעשה מלאכה ולא אמר כל מלאכה והטעם כל מלאכת ע עבודה ובמקו׳ שאמר כל מלאכה שם כתוב אך ובאשר הזכיר הפסח שהוא חייב לבא למקום הכבוד הזכיר החג שסביבם ה השלישי ולא הזכיר יום תרועה ויום הצום כי אין הכבוד מתחבר במוקדים: מסת. דגמות המסך להתבלע היין והמלה מגזרת נס כטעם הרמת יד: נדבת ידך. לעולה ולשלמים: וזכרת כי עבד היית. דבק עם עבדך ואמתך:

באספך מגרנך ומיקבך · על כן נקרא חג האסיף ׃ יתחוג · יזבח הזבח והטעם על הכבוד אוטעם תחוג · ליחיד לעשו' עולות ושלמי' ואחד כי יברכך והטעם תעשה זה בעבור שברך אותך השם והוסיף בכל תבואתך לבאר על ברכת התבואה שהוציאה הארץ ׃ מעשה ידיך · בסחורה ואומנות ׃ והיית אך שמח · תבוה לשמוח בחג הסוכות ויש אומרים כי יברכך לעתיד ותהיה לעולם שמח · וטעם אך כי לא תהיה כי אם כן ׃ ולא יראה · זהו משת נדבת ידך ׃ את פני ה' · פרשתיו ׃

באספך · בזמן האסיף שאתה מכניס לבית פירות הקיץ · דבר אחר באספך מגרנך ומיקבך למד שמסככין את הסכה בפסולת גורן ויקב ׃ והיית אך שמח · לפי פשוטו אין זה לשון ציווי אלא לשון הבטחה ולפי תלמודו למדו מכאן לרבות לילי יום טוב האחרון לשמחה ׃ ולא יראה את פני ה' ריקם · אלא הבא עולת ראייה ושלמי חגיגה ׃ איש כמתנת ידו · מי שיש לו אוכלין הרבה ונכסים מרובין יביא עולות מרובות ושלמי' מרובים ׃

חסלת ראה אנכי

חג הסכת כל אוריתא סכת כתיב במ"ב על כן קרא שם המקום סכות · כי בסכות הושבתי · וכל הסכות דאורייתא דכוו' מ"ל בב"א חס חג הסכה תעשה לך שבעת ימים ׃ ידיך י"א מל' וסימ' נמסר באיוב סימן י"ד סוף

חג הסכת תעשה לך שבעת ימים באספך מגרנך ומיקבך ׃ ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך ׃ שבעת ימים תחג ליהוה אלהיך במקום אשר יבחר יהוה כי יברכך יהוה אלהיך בכל תבואתך ובכל מעשה ידיך והיית אך שמח ׃ שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני יהוה אלהיך במקום אשר יבחר בחג המצות ובחג השבעות ובחג הסכות ולא יראה את פני יהוה ריקם ׃ איש כמתנת ידו כברכת יהוה אלהיך אשר נתן לך ׃

חגא דמטליא תעביד לך שבעא יומין במכנשך מאדרך וממעצרתך ׃ ותחדי בחגך את וברך וברתך ועבדך ואמתך וליואה וגיורא ויתמא וארמלתא די בקירוך ׃ שבעא יומין תחוג קדם יי אלהך באתרא די יתרעי יי ארי יברכינך יי אלהך בכל עללתך ובכל עובדי ידך ותהי ברם חדי ׃ תלת זמנין בשתא יתחזון כל דכורך קדם יי אלהך באתרא די יתרעי בחגא דפטיריא ובחגא דשבועיא ובחגא דמטליא ולא יתחזון קדם יי ריקנין ׃ גבר כמתנת ידיה כברכתא דיי אלהך די יהב לך ׃

קכו · פלאיה · סימן ·

ס ס ס

שופטים

אע"פ

שכל מצוה ומצוה עומדת בפני עצמה יש כדמות דרש להדבק הפרשיות · וטעם שופטי' אף על פי שאתה חייב ללכת שלשה פעמי' למקום הכהנים משרתי המקדש ושם תשאל מהחקים והמשפטים זה לא יספיק לך עד שיהיו לך שופטים בכל שעריך ושוטרים הם המושלי' מגזרת שוטר ומושל וכן משטרו בארץ והטעם כי השופט ישפוט והשוטר יכריח המצוות ׃ בכל שעריך · וכן תכאלו שעשה יהושפט ׃ לשבטיך · בכל שער שבט ושבט ׃ ושפטו את העם · שב אל השופטים ׃ לא תטה משפט · עם כל אחד מהשופטים ידבר ׃ תכיר · פירשתיו בפסוק לא תכירו פנים במשפט ׃ צדק צדק · עם בעלי הריב ידבר וטעם שני פעמים להבר צדק שירויח בו או יפסיד או פעם אחר פעם כל ימי היותך או לחזוק ׃ למען תחיה · עם הבאים אל הארץ ידבר ׃ וירשתה · עם בניהם ידבר והטעם שתעמוד לך זו הירושה והדבר שיתחיל השופט לדקדק הוא על עבודה זרה המפורסמת בתחלה כמו לא תטע לך אשרה כי כן משפט עבודה זרה אחר אחת בתוך ׃ ולא תקים לך מצבה · לע"ז והשער אשר שנא רק מצבה שלא לע"ז אוכנה אסורה והשער הנאמן בפרשת וישלח יעקב ׃ לא תזבח לה' אלהיך · הנה כאשר הזכיר האשרה והמצבה הזכיר כי גם הוא אסור לזבוח לשם כל בעל מום ׃ כל דבר רע · פירוש מום ׃ כי תועבת · כטעם הקריבהו נא לפחתך ויש שכם לזובחו ואין שכם לאסור אוכנו זובח כלל חוץ משחוטי ׃

כי ימצא

פרשה

שפטים ושטרים תתן לך בכל שעריך אשר יהוה אלהיך נתן לך לשבטיך ושפטו את העם משפט צדק ׃ לא תטה משפט לא תכיר פנים ולא תקח שחד כי השחד יעור עיני חכמים ויסלף דברי צדיקם ׃ צדק צדק תרדף למען תחיה וירשת את הארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך ׃ ס

לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח יהוה אלהיך אשר תעשה לך ׃ ולא תקים לך מצבה אשר שנא יהוה אלהיך ׃ ס

לא תזבח ליהוה אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום כל דבר רע כי תועבת יהוה אלהיך הוא ׃ ס

דינין ופורענין תמני לך בכל קירוך די יי אלהך יהיב לך לשבטך וידונון ית עמא דין דקשוט ׃ לא תצלי דין לא תשתמודע אפין ולא תקביל שוחדא ארי שוחדא מעור עיני חכימין ומקלקל פתגמין תריצין ׃ קושטא קושטא הוי רדיף בדיל דתיחי ותירת ית ארעא די יי אלהך יהיב לך ׃

לא תצוב לך אשרת כל אילן בסטר מדבחא דיי אלהך די תעביד לך ׃ ולא תקים לך קמא די רחק יי אלהך ׃

לא תכוס קדם יי אלהך תור ואימר די יהי ביה מומא כל מדעם ביש ארי מרחק קדם יי אלהך הוא ׃

שופטים

ושוטרים · שופטים דיינין הפוסקים את הדין ׃ ושוטרים · הרודין אחר מצותם שמכין וכופתין במקל וברצועה עד שיקבל עליו את דין השופט ׃ בכל שעריך · בכל עיר ועיר ׃ לשבטיך · מוסב על תתן לך שופטים ושוטרי' תתן לך לשבטיך בכל שעריך אשר ה' אלהיך נותן לך ׃ לשבטיך · מלמד שמושיבין דיינין לכל שבט ושבט ובכל עיר ועיר ׃ ושפטו את העם וגו' · מנה דיינין מומחי' וצדיקי' לשפוט צדק ׃ לא תטה משפט · כמשמעו ׃ ולא תכיר פנים · אף בשעת הטענו' אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה אחד עומד ואחד יושב לפי שכשרואה שהדיין מכבד את חברו מסתתמין טענותיו ׃ ולא תקח שחד · אפי' לשפוט צדק ׃ כי השחד יעור · משקבל שחד ממנו אי אפשר שלא יטה את לבו אצלו להפך בזכותו ׃ דברי צדיקים · דברים המצודקים משפטי אמת ׃ צדק צדק תרדוף · הלך אחר בית דין יפה ׃ למען תחיה וירשת · כדי הוא מנוי הדיינין הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתן ׃ לא תטע לך אשרה · לחייבו עליה משעת נטיעתה ואפי' לא עבדה עובר בלא תעשה על נטיעתה ׃ ולא תטע לך כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך ׃ אזהרה לנוטע אילן ולבונה בית בהר הבית ׃ ולא תקים לך מצבה · מצבה אבן אחת להקריב עליה אפי' לשמים ׃ אשר שנא · מזבח אבנים ומזבח אדמה צוה לעשות ואת זו שנא כי חק היתה לכנענים ואע"פ שהיתה אהובה לו בימי האבו' עכשו שנאה מאחר שעשאוה אלו חק לע"ז ׃ לא תזבח כל דבר רע · אזהרה למפגל בקדשים על ידי דבור רע ׃ ועוד נדרשו בו שאר דרשות בשחיטת קדשים ׃

מענה אמנם כי אתם עם ׃ לא תכיר פנים ג' סבירין ולא ומטעי' בהון וסימ' לא ישמע על פיך · לא תשימון עליו נשך · לא תכיר פנים ׃ ונמסר גם בסדר משפטים ׃ צדיקם כלם כתיב כן במ"א ויסלף קדם ישנא ה' וסימ' כי כל תועבת ה' אשר · ולא תקים לך מצבה · כי שנא אבשלום את אמנון · כי שנא שלח · ששו ונח שנא ה' ׃ ושה הקמץ וסימ' כל פטר רחם · ושור ושה שרוע · לא תזבח לה' אלהיך שור ושה · ויחרימו את כל אשר בעיר · ואת נוב עיר הכהנים ׃

לעבור

רשי: לעבור בריתו. אשר כרת אתכם שלא לעבוד ע"ז: אשר לא צויתי. לעבוד: נכון. מכוון העדות: והוצאת אל שעריך את האיש ההוא וגו'. המתרגם אל שעריך לתרע בית דינך טועה שכן שנינו אל שעריך זה שער שעבד בו או אינו אלא שער שנדון בו נאמר שעריך למטה ונאמר שעריך למעלה. מה שעריך האמור למעלה שער שעבד בה אף שעריך האמור למטה שער שעבד בה ותרגומו לקרוך: שנים או שלשה. אם מתקיימת עדות בשנים למה פרט לך בשלשה להקיש שלשה לשנים מה שני עדות אחת אף שלשה עדות אחת ואין נעשים זוממין עד שיזומו כולם: כי יפלא. כל הפלאה לשון הבדלה ופרישה שהדבר נבדל ומכוסה ממך: בין דם לדם. בין דם טמא לדם טהור: בין דין לדין. בין דין זכאי לדין חייב: בין נגע לנגע. בין נגע טמא לנגע טהור: דברי ריבות. שיהו חכמי העיר חולקים בדבר זה מטמא וזה מטהר זה מחייב וזה מזכה: וקמת ועלית. מלמד שבית המקדש גבוה מכל המקומות: הכהנים הלוים. הכהנים שיצאו משבט לוי: אל השופט אשר יהיה בימים ההם. ואפילו אינו כשאר שופטים שהיו לפניו אתה צריך לשמוע לו אין לך אלא שופט שבימיך: ימין ושמאל. אפי' אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין וכל שכן שאומר לך על ימין ימין ועל שמאל שמאל: וכל העם ישמעו. מכאן שממתינין לו עד הרגל וממיתין אותו ברגל: לא

אבן עזרא: כי ימצא בקרבך. ואחר שהזכיר האסרה אבל המזבח שהיא בפרהסיא לכל טב להזהיר על היחיד על עבודה זרה: לעבור בריתו. הפך להעמידו. דקדוק וישתחו בספר היסוד: אלהים אחרים. פסילים מעשה בני אדם: ולשמש ולירח ולכבא השמים. שהם מעשה אלהים: אשר לא צויתי. לעבדם ואם הם מעשי: ודרשת היטב. מאד מאד. וכן היטב חרה לי והוא מעט רחוק מגזרת טוב: וסקלתם באבנים. זה או זאת כמו באש ישרפו אותו ואתהן ובעבור שאמר והוגד לך בסתר ושמעת הדבר בגלוי הוצרך לפרש אף על פי שהוגד לך ושמעת לא יומתו רק על פי שנים עדים: או שלשה עדים. מקבלים עדות שנים על דעת הגאון והנה לא פורש בתורה אם תקובל עדות השאר והאשה ועדות אויב המת ויש אומרים אם היו שני עדים מכחשי' שנים עדים השלישי יכריע לזכות או לחובה ויש אומרים עדים מהחכמים ושלשה מהאחרים וגם אנחנו צריכים בעל כרחנו לדברי הקבלה: יד העדים. יד כל אחד מהעדים וכן וימס לבב העם ורבים כן: ובערת. פירשתיו: כי יפלא ממך דבר. עם השופט ידבר בעבור היות עדות שנים להמית המת. וזה פי' בין דם לדם בין דם נקי לדם חייב: ומלת יפלא כמו היפלא מיי' דבר. ושם מפורש: בין דין לדין. בממון: בין נגע לנגע. כמו פצע וחבורה והכלל דברי ריבות: וקמת ועלית. פירשתיו: הכהנים הלוים. כאשר פירשתי כי יש כהני' שאינם מיוחסים ללוי: ואל השופט. הוא המלך שכתב משנה התורה מיד הכהנים: ואל השופט. במקום שיהיה: על פי התורה אשר יורוך. בדברי התורה: בדבר המופלא: ומת האיש ההוא. בית דין ימיתוהו והטעם וכל ישראל ישמעו ויראו וכאשר הזכיר השופט באר המשפטים שהוא חייב למרוס פוס.

יעשה את הרע עשיה את הרע ז' בליש' וסי' במסר' רבתא: ומתו ח' וסי' במסרה רבתא: למשפט ט"ו דגשים וסי' נמסר בסדר מסעי: הכהנים הלוים י"ג וסי' במסרה רבתא: שמוע י"א ז' חס' וד' מלאים וסימ' במס' רבתא: ויראו ו' רפין וסי' במסרה רבתא: נתן לך ג' וסי' נמסר בסדר עקב: ובלשון ארמי אבל מלכא כסלא: ככל

כי ימצא בקרבך באחד שעריך אשר יהוה אלהיך נתן לך איש או אשה אשר יעשה את הרע בעיני יהוה אלהיך לעבר בריתו: וילך ויעבד אלהים אחרים וישתחו להם ולשמש או לירח או לכל צבא השמים אשר לא צויתי: והגד לך ושמעת ודרשת היטב והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בישראל: והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההוא אשר עשו את הדבר הרע הזה אל שעריך את האיש או את האשה וסקלתם באבנים ומתו: על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת לא יומת על פי עד אחד: יד העדים תהיה בו בראשנה להמיתו ויד כל העם באחרנה ובערת הרע מקרבך:

פ

כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דין לדין ובין נגע לנגע דברי ריבת בשעריך וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר יהוה אלהיך בו: ובאת אל הכהנים הלוים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם ודרשת והגידו לך את דבר המשפט: ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא אשר יבחר יהוה ושמרת לעשות ככל אשר יורוך: על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל: והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמע אל הכהן העמד לשרת שם את יהוה אלהיך או אל השפט ומת האיש ההוא ובערת הרע מישראל: וכל העם ישמעו ויראו ולא יזידון עוד:

ס

כי תבא אל הארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך וירשתה וישבתה בה ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבתי:

ארי ישתכח בינך בחדא מן קירוך די יי אלהך יהיב לך גבר או אתתא די יעביד ית דביש קדם יי אלהך למעבר על קימיה: ואזל ופלח לטעות עממיא וסגיד להון ולשמשא או לסיהרא או לכל חילי שמיא די לא פקידית: ויתחוי לך ותשמע ותתבע יאות והא קושטא כיון פתגמא אתעבידא תועבתא הדא בישראל: ותפיק ית גברא ההוא או ית אתתא ההיא די עבדו ית פתגמא בישא הדין לתרע בית דינך ית גברא או ית אתתא ותרגמינון באבניא וימותון: על מימרי תרין סהדין או תלתא סהדין יתקטיל דחייב קטול לא יתקטיל על מימר סהיד חד: ידא דסהדיא תהי ביה בקדמיתא למקטליה וידא דכל עמא בבתריתא ותפלי עביד דביש מבינך:

ארי יתפרש מנך פתגמא לדינא בין דם לדם בין דין לדין ובין מכתש סגירו למכתש סגירו פ פתגמי פלוגת דינא בקירוך ותקום ותיסק לאתרא די יתרעי יי אלהך ביה: ותיתי לות כהניא ליואי ולות דינא די יהי ביומיא האינון ותתבע ויחוון לך ית פ פתגמא דדינא: ותעביד על מימר פתגמא די יחוון לך מן אתרא ההוא די יתרעי יי ותטר למיעבד ככל די ילפונך: על מימר אוריתא די ילפונך ועל דינא די יימרון לך תעביד לא תסטי מן פתגמא די יחוון לך ימינא ושמאלא: וגברא די יעביד ברשע בדיל דלא לקבלא מן כהנא דקאים לשמשא תמן קדם יי אלהך או לות דיינא ויתקטיל גברא ההוא ותפלי עביד דביש מישראל: וכל עמא ישמעון וידחלון ולא ירשעון עוד:

ארי תיעול לארעא די יי אלהך יהיב לך ותירתה ותתב בה ותימר אימני עלי מלכא ככל עממיא די בסחרני:

ובערת הרע ב' דסמי' סימן והאיש אשר יעשה בזדון כי ימצא איש שכב תרויהון ובערת הרע מישראל ובערת הרע מקרבך

הגוים ד' וסי' אשימה עלי מלך: מלך לשפטנו בכל הגוים: והיינו גם אנחנו בכל הגוים. יען אמר מואב ושעיר והנה: סביבתי ב' חס וסי' אשימה עלי מלך. סביבתי בערי:

אבן עזרא

שום תשים. רשות אשר יבחר על פי נביא או משפט האורים והטעם לא אשר תבחר אתה: לא תוכל. מדרך האמת לא אחיך שאיננו ממשפחות ישראל ולא אדומי אף על פי שכתוב בו אחיך ובעבור כי הסוסים בימים ההם היו מוציאים ממצרים והעד דברי שלמה ותצא מרכבה ממצרים והנה יצטרך למען הרבות סוסיו שיחטיא העם לשוב אל מצרים וזה דבר ברור כי השם גאלם משם ובשובם יחללו השם ואוריה הנביא בסכנת הנפש ברח לשם גם ירמיהו בעל כרחו הלך שם: לא תוסיפון. מצוה היתה ולא נכתבה ויש אומרים מטעם לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם ואת דרך אחרת: ולא יסור לבבו. כי ילך אחרי תאותו: וכסף וזהב לא ירבה לו. שלא יעניש את ישראל והנה שלמה שנתן הכסף לאבנים בירושלם מרוב אהבתו לממון התרעמו עליו ישראל ואמרו אביך הכביד את עולנו ויש אומרים בעבור הנביאים התרעמו ואין זה אמת כי הנגרים בנו הבית כי כן כתוב והנה אדונירם שהיה על המס רגמוהו במותו: והיה כשבתו. בתחלת מלכותו: משנה. כפשוטו: והיתה עמו. התורה: וקרא בו. בספר: ליראה. הוא בעצמו: לשמור את כל דברי. כי הוא יתקן המעוותים בכחו: לבלתי רום לבבו. אם היה חפשי מהמצו': ולבלתי סור. כי אם לא ילמד לא ידע מה המצוה ושכרו למען יאריך ימים: לא יהיה לכהנים הלוים. כאשר הזכיר משפטי המלך שהוא השופט הזכיר גם משפט הכהנים שהם מורי התורה ואחר שאמר שאין להם נחלה יקחו מאת הזובח הזרוע והלחיים והקיבה הזרוע מהגוף והלחיים שהלשון ביניהם תהראש והקיבה מהקרב ודרך דרש כי הכהן הוא שוחט השלמים הזרוע שכר זרועו בשחיטה והלחיים שכר הברכה והקיבה שכר השחיטה ועל דרך הפשט כי אלה טובים משאר הבשר גם הזכיר דבר לוי כי גם הם יורו התורה בשערים והעד דברי הימים:

לבד

ואת החקים ד' וס' ושמרת את המצוה. והיתה עמו וקרא בו. ואת החקים ואת המשפטים והתורה והמצוה דמלכים. חבל חבלנו לך: וראשית ו' וס' ראובן בכרי אתה. וראשית גז צאנך. וראשית כל בכורי כל ב' בפסו' השתים במזרקי יין. ואלה ימלטו מידו אדום ומואב וראשית. ונמסר גם ביחזקאל סימן מ"ד:

שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ מִקֶּרֶב אַחֶיךָ תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ לֹא תוּכַל לָתֵת עָלֶיךָ אִישׁ נָכְרִי אֲשֶׁר לֹא אָחִיךָ הוּא: רַק לֹא יַרְבֶּה לּוֹ סוּסִים וְלֹא יָשִׁיב אֶת הָעָם מִצְרַיְמָה לְמַעַן הַרְבּוֹת סוּס וַיהוָה אָמַר לָכֶם לֹא תֹסִפוּן לָשׁוּב בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה עוֹד: וְלֹא יַרְבֶּה לּוֹ נָשִׁים וְלֹא יָסוּר לְבָבוֹ וְכֶסֶף וְזָהָב לֹא יַרְבֶּה לּוֹ מְאֹד: וְהָיָה כְשִׁבְתּוֹ עַל כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ וְכָתַב לוֹ אֶת מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל סֵפֶר מִלִּפְנֵי הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם: וְהָיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא בוֹ כָּל יְמֵי חַיָּיו לְמַעַן יִלְמַד לְיִרְאָה אֶת יְהוָה אֱלֹהָיו לִשְׁמֹר אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֶת הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לַעֲשֹׂתָם: לְבִלְתִּי רוּם לְבָבוֹ מֵאֶחָיו וּלְבִלְתִּי סוּר מִן הַמִּצְוָה יָמִין וּשְׂמֹאול לְמַעַן יַאֲרִיךְ יָמִים עַל מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבָנָיו בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל: ס

לֹא יִהְיֶה לַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כָּל שֵׁבֶט לֵוִי חֵלֶק וְנַחֲלָה עִם יִשְׂרָאֵל אִשֵּׁי יְהוָה וְנַחֲלָתוֹ יֹאכֵלוּן: וְנַחֲלָה לֹא יִהְיֶה לּוֹ בְּקֶרֶב אֶחָיו יְהוָה הוּא נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לוֹ: ס

וְזֶה יִהְיֶה מִשְׁפַּט הַכֹּהֲנִים מֵאֵת הָעָם מֵאֵת זֹבְחֵי הַזֶּבַח אִם שׁוֹר אִם שֶׂה וְנָתַן לַכֹּהֵן הַזְּרֹעַ וְהַלְּחָיַיִם וְהַקֵּבָה: רֵאשִׁית דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וְרֵאשִׁית גֵּז צֹאנְךָ תִּתֶּן לּוֹ: כִּי בוֹ בָּחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִכָּל שְׁבָטֶיךָ לַעֲמֹד לְשָׁרֵת בְּשֵׁם יְהוָה הוּא וּבָנָיו כָּל הַיָּמִים: ס

וְכִי יָבֹא הַלֵּוִי מֵאַחַד שְׁעָרֶיךָ מִכָּל יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הוּא

מנאה תמני עלך מלכא די יתרעי יי אלהך ביה מגו אחך תמני עלך מלכא לית לך רשו למנאה עלך גבר נוכראה די לא אחוך הוא: לחוד לא יסגי ליה סוסון ולא יתיב ית עמא למצרים בדיל לאסגאה סוסון ויי אמר לכון לא תוספון למתוב באורחא הדין עוד: ולא יסגי ליה נשין ולא יטעי ליביה וכספא ודהבא לא יסגי ליה לחדא: ויהי כמיתביה על כורסיה מלכותיה ויכתוב ליה ית פתשגן אוריתא הדא על ספרא מן קדם כהניא ליואי: ותהי עמיה ויהי קרי ביה כל יומי חיוהי בדיל דיליף למדחל קדם יי אלהיה למיטר ית כל פתגמי אוריתא הדא וית קימיא האלין למעבדהון: בדיל דלא ירים ליביה מאחוהי ובדיל דלא יסטי מן תפקידתא ימינא ושמאלא בדיל דיוריך יומין על מלכותיה הוא ובנוהי בגו ישראל:

לא יהי לכהניא ליואי כל שבטא דלוי חולק ואחסנא עם ישראל קורבניא דיי ואחסנתיה ייכלון: ואחסנא לא יהי ליה בגו אחוהי מתנן די הב ליה יי אינון אחסנתיה כמא די מליל ליה: ודין יהא דחזי לכהניא מן עמא מן נכסי נכסתא אם תור אם אימר ויתן לכהנא דרעא ולועא וקבתא: ריש עבורך חמרך ומשחך וריש גזת ענך תפרש ליה: ארי ביה אתרעי יי אלהך מכל שבטך למקם לשמשא בשמא דיי הוא ובנוהי כל יומיא: וארי ייתי ליואה מחדא מקירוך מכל ישראל די הוא

רשי

לא ירבה לו סוסים. אלא כדי מרכבתו שלא ישיב את העם מצרימה שהסוסים באים משם כמה שנ' בשלמה ותעל ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה: ולא ירבה לו נשים. אלא שמונה עשרה שמצינו שהיו לו לדוד שש נשים ונאמר לו ואם מעט ואוסיפה לך כהנה וכהנה: וכסף וזהב לא ירבה לו מאד. אלא כדי ליתן לאכסניא: והיה כשבתו. אם עשה כן כדי הוא שתתקיים מלכותו: את משנה התורה. שתי ספרי תורות אחת שהיא מונחת בבית גנזיו ואחת שנכנסת ויוצאת עמו ואנקלוס תרגם פתשגן פתר משנה לשון שנון ודבור: דברי התורה. כמשמעו: לבלתי סור מן המצוה. אפי' מצוה קלה של נביא: למען יאריך ימים. מכלל הן אתה שומע לאו וכן מצינו בשאול שאמר לו שמואל שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך להעלות עולה וכתוב ויוחל שבעת ימים ולא שמר הבטחתו לשמור כל היום ולא הספיק לו להעלות עולה עד שבא שמואל ואמר לו נסכלת כאשר לא שמרת וגו' ועתה ממלכתך לא תקום הא למדת שבשביל מצוה קלה של נביא נענש: הוא ובניו. מגיד שאם בנו הגון למלכות הוא קודם לכל אדם: כל שבט לוי. בין תמימין בין בעלי מומין: חלק. בביזה: ונחלה. בארץ: אשי י"י. קדשי המקדש: ונחלתו. אלו קדשי הגבול תרומות ומעשרות אבל נחלה גמורה לא יהיה לו בקרב אחיו ובספרי דורשו ונחלה לא יהיה לו זו נחלת שאר: בקרב אחיו. זו נחלת חמשה ואיני יודע מה היא ונראה לי שארץ כנען שמעבר הירדן והלך נקראת ארץ חמשה עממים ושל סיחון ועוג שני עממים אמורי וכנעני ונחלת שאר לרבות קני וקניזי וקדמוני וכן דורש בפרשת מתנות שנאמרו לאהרן על כן לא היה ללוי וגו' להזהיר על קני וקניזי וקדמוני סוב נמצא בדברי רבי קלונימוס הכי גרסינן בספרי: ונחלה לא יהיה לו. אלו נחלת חמשה: בקרב אחיו. אלו נחלת שבעה נחלת חמשה שבטים ונחלת שבעה שבטים ומתוך שמשה ויהושע לא חלקו נחלה אלא לחמשה שבטים בלבד שכן משה הנחיל לראובן וגד וחצי שבט מנשה ויהושע הנחיל ליהודה ואפרים ולחצי שבט מנשה ושבעה האחרים נטלו מאליהן אחרי מות יהושע מתוך כך הזכיר חמשה לבד ושבעה לבד: כאשר דבר לו. בארצם לא תנחל אני חלקך: מאת העם. ולא מאת הכהנים: אם שור אם שה. פרט לחיה: הזרוע. מן הפרק של ארכובה עד כף של יד שקורין אשפלדו"ן: הלחיים. עם הלשון. דורשי רשומות היו אומרים זרוע תחת יד שנאמר ויקח רומח בידו: לחיים. תחת תפלה שנאמר ויעמוד פנחס ויפלל: והקיבה. תחת האשה אל קבתה: ראשית דגנך. זו תרומה ולא פירש בה שיעור אבל רבותינו נתנו בה שיעור עין יפה אחד מארבעים עין רעה אחד מששים בינונית אחד מחמשים וסמכו על המקרא שלא לפחות מאחד מששים שנ' ועשיתם את האיפה מחומר החטים ששית האיפה חצי סאה כשאתה נותן חצי סאה לכור הרי אחת מששים שהכור שלשים סאין: וראשית גז צאנך. כשאתה גוזז צאנך בכל שנה תן ממנה ראשית לכהן ולא פירש שיעור ורבותינו נתנו בה שיעור אחד מששים וכמה צאן חייבות בראשית הגז חמש רחלות שנאמר וחמש צאן עשויות ר' עקיבא אומ' ראשית הגז שתים גז צאנך ארבעה תתן לו הרי חמשה: לעמוד לשרת. מכאן שאין שירות אלא מעומד: וכי יבא הלוי. יכול בבן לוי ודאי הכתוב מדבר תלמוד לומר ושרת יצאו לוים שאין ראוין לשירות:

וכא

ובא בכל אות נפשו ושרת. לימד על הכהן שבא ומקריב קרבנות נדבתו או חובתו ואפילו במשמר שאינו שלו. ד"א עוד למד על הכהנים הבאים לרגל שמקריבין במשמר ועובדין בקרבנות הבאות מחמת הרגל כגון מוספי הרגל ואף על פי שאין המשמר שלהם: חלק כחלק יאכלו. מלמד שחולקין בעורות ובשר שעירי חטאות יכול אף בדברים הבאים שלא מחמת הרגל כגון תמידין ומוספי שבת ונדרים ונדבות תלמוד לומר לבד ממכריו על האבות חוץ ממה שמכרו האבות בימי דוד ושמואל שנקבעו המשמרות ומכרו זה לזה טול אתה שבתך ואני אטול שבתי: לא תלמד לעשות. אבל אתה למד להבין ולהורות כלומר להבין מעשיהם כמה הם מקולקלים ולהורות לבניך לא תעשה כך וכך שזה הוא חק הגוים: מעביר בנו ובתו באש. היא עבודת המולך עושה מדורות אש מכאן ומכאן ומעבירו בין שתיהם: קוסם. אי זהו קוסם האוחז את מקלו ואומר אם אלך אם לא אלך וכן הוא אומר עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו: מעונן. רבי עקיבא אומר אלו נותני עונות שאומרים עונה פלונית יפה להתחיל וחכמים אומרים אלו אוחזי העינים: מנחש. פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך מקלו נפל מידו: וחובר חבר. שמכניס נחשים או עקרבים או שאר חיות למקום אחד: ושואל אוב. זה מכשפות ששמו פיתום ומדבר משחיו ומעלה את המת בבית השחי שלו: וידעוני. מכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך פיו ומדבר העצם על ידי מכשפו: ודורש אל המתים. כגון מעלה בזכורו והנשאל בגלגלת: כל עושה אלה. עושה כל אלה לא נאמר אלא כל עושה אלה אפילו אחת מהן: תמים תהיה עם יי' אלהיך. התהלך עמו בתמימות ותצפה לו ולא תחקור אחר העתידות אלא כל מה שיבא עליך קבל בתמימות ואז תהיה עמו ולחלקו: לא כן נתן לך. הקב"ה לשמוע אל מעוננים ואל קוסמים שהרי השרה שכינה על הנביאים ואורים ותומים: מקרבך מאחיך כמוני. כמו שאני מקרבך מאחיך יקים לך תחתי וכן מנביא לנביא: אשר לא צויתיו לדבר. אבל צויתי לחבירו: ואשר ידבר בשם אלהים אחרים. אפי' כיון את ההלכה לאסור את האסור ולהתיר את המותר: ומת. בחנק. שלשה מיתתן בידי אדם המתנבא מה שלא שמע ומה שלא נאמר לו ונאמר לחבירו והמתנבא בשם ע"ז אבל הכובש את נבואתו והעובר על דברי נביא והעובר על דברי עצמו מיתתן בידי שמים שנאמר אנכי אדרוש מעמו: וכי תאמר בלבבך. עתידים אתם לומר כשיבא חנניה בן עזור ומתנבא הנה כלי בית יי' מושבים מבבלה עתה מהרה וירמיהו עומד וצווח על העמודים ועל הים ועל יתר הכלים שלא גלו עם יכניה בבלה יובאו עם גלות צדקיהו: אשר ידבר הנביא. ויאמר דבר זה עתיד לבא עליכם ותראו שלא יבא הוא הדבר אשר לא דברו יי' והרוג אותו ואם תאמר זו במתנבא על העתידות הרי שבא ואמר עשו כך וכך ומפי הקב"ה אני אומר כבר נצטוו שאם בא להדיחך מאחת מכל המצות לא תשמע לו אלא אם כן מומחה הוא לך שהוא צדיק גמור כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות כדי לגדור את ישראל הכל לפי צורך שעה וסייג הפריצה לכך נאמר אליו תשמעון: לא

גר שם ד' וסימ' נמסר בסדר וישלח: ודרש ג' חס' וסימ' ודרש אל המתים. שפט ודרש משפט. שוחר טוב יבקש רצון: י"א פסו' רישיהון נ"ן וסופיהון נ"ן וסימ' נמסר בסדר תזריע: מעם יי' ט' וסימ' במס' רבתא:

גָּר שָׁם וּבָא בְּכָל־אַוַּת נַפְשׁוֹ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה׃ וְשֵׁרֵת בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהָיו כְּכָל־אֶחָיו הַלְוִיִּם הָעֹמְדִים שָׁם לִפְנֵי יְהוָה׃ חֵלֶק כְּחֵלֶק יֹאכֵלוּ לְבַד מִמְכָּרָיו עַל־הָאָבוֹת׃ ס

כִּי אַתָּה בָּא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא־תִלְמַד לַעֲשׂוֹת כְּתוֹעֲבֹת הַגּוֹיִם הָהֵם׃ לֹא־יִמָּצֵא בְךָ מַעֲבִיר בְּנוֹ־וּבִתּוֹ בָּאֵשׁ קֹסֵם קְסָמִים מְעוֹנֵן וּמְנַחֵשׁ וּמְכַשֵּׁף׃ וְחֹבֵר חָבֶר וְשֹׁאֵל אוֹב וְיִדְּעֹנִי וְדֹרֵשׁ אֶל־הַמֵּתִים׃ כִּי־תוֹעֲבַת יְהוָה כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה וּבִגְלַל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישׁ אוֹתָם מִפָּנֶיךָ׃ תָּמִים תִּהְיֶה עִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ כִּי הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אַתָּה יוֹרֵשׁ אוֹתָם אֶל־מְעֹנְנִים וְאֶל־קֹסְמִים יִשְׁמָעוּ וְאַתָּה לֹא כֵן נָתַן לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ נָבִיא מִקִּרְבְּךָ מֵאַחֶיךָ כָּמֹנִי יָקִים לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵלָיו תִּשְׁמָעוּן׃ כְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁאַלְתָּ מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב בְּיוֹם הַקָּהָל לֵאמֹר לֹא אֹסֵף לִשְׁמֹעַ אֶת־קוֹל יְהוָה אֱלֹהָי וְאֶת־הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת לֹא־אֶרְאֶה עוֹד וְלֹא אָמוּת׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָי הֵיטִיבוּ אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ׃ נָבִיא אָקִים לָהֶם מִקֶּרֶב אֲחֵיהֶם כָּמוֹךָ וְנָתַתִּי דְבָרַי בְּפִיו וְדִבֶּר אֲלֵיהֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּנּוּ׃ וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יִשְׁמַע אֶל־דְּבָרַי אֲשֶׁר יְדַבֵּר בִּשְׁמִי אָנֹכִי אֶדְרֹשׁ מֵעִמּוֹ׃ אַךְ הַנָּבִיא אֲשֶׁר יָזִיד לְדַבֵּר דָּבָר בִּשְׁמִי אֵת אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִיו לְדַבֵּר וַאֲשֶׁר יְדַבֵּר בְּשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וּמֵת הַנָּבִיא הַהוּא׃ וְכִי תֹאמַר בִּלְבָבֶךָ אֵיכָה נֵדַע אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא־דִבְּרוֹ יְהוָה׃ אֲשֶׁר יְדַבֵּר הַנָּבִיא בְּשֵׁם יְהוָה וְלֹא־יִהְיֶה הַדָּבָר וְלֹא יָבֹא הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא־דִבְּרוֹ יְהוָה בְּזָדוֹן דִּבְּרוֹ הַנָּבִיא

ל' וחד וכחלק / ל' וחד חבר חברים: ד' בליש' / ט"ל מל' בתו' / ל' / יט / י"א פסו' רישי' ל"ן וסופי' ל"ן / ג' ט' דסמי' / ח' קומץ וכל אתנח"ב וכמ"ב / ל' ומל' ג' / ל' מל' וא' חס' / ה' רפ"כיס' / יח / ג' ובענין

אסף ג' ב' חס' וא' מלא וסי' ככל אשר שאלת מעם יי'. ורעב אסף. לא אוסף אהבתם בתרא מלא.

דָּר תַּמָּן וְיֵיתֵי בְּכָל־רְעוּת נַפְשֵׁיהּ לְאַתְרָא דִּי־יִתְרְעֵי יְיָ׃ וִישַׁמֵּשׁ בִּשְׁמָא דַּייָ אֱלָהֵיהּ כְּכָל־אֲחוֹהִי לֵיוָאֵי דִּמְשַׁמְּשִׁין תַּמָּן קֳדָם יְיָ׃ חוּלָק כְּחוּלָק יֵיכְלוּן בַּר מִמַּטַּרְתָּא דְּיֵיתֵי בְּשַׁבַּתָּא דְּכֵן אַתְקִינוּ אֲבָהָתָא׃ אֲרֵי אַתְּ עָלֵיל לְאַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לָא תֵילַף לְמֶעְבַּד כְּתוֹעֲבָת עַמְמַיָּא הָאִנּוּן׃ לָא יִשְׁתְּכַח בָּךְ מַעֲבַר בְּרֵיהּ וּבְרַתֵּיהּ בְּנוּרָא קָסֵם קִסְמִין מְעוֹנֵן וּמְנַחֵשׁ וְחָרֵשׁ׃ וְרָטֵין רְטַן וְשָׁאֵיל בִּדִין וּזְכוּרוּ וְתָבַע מִן מֵיתַיָּא׃ אֲרֵי מְרַחַקָא דַּייָ כָּל דְּעָבֵד אִלֵּין וּבְדִיל תּוֹעֲבָתָא הָאִלֵּין יְיָ אֱלָהָךְ מְתָרֵיךְ יָתְהוֹן מִן קֳדָמָךְ׃ שְׁלִים תְּהֵי בְּדַחַלְתָּא דַּייָ אֱלָהָךְ׃ אֲרֵי עַמְמַיָּא הָאִלֵּין דִּי אַתְּ יָרֵית יָתְהוֹן מִן מְעוֹנְנַיָּא וּמִן קָסְמַיָּא שָׁמְעִין וְאַתְּ לָא כֵן יְהַב לָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ נְבִיָּא מִבֵּינָךְ מֵאַחָךְ כְּוָתִי יְקִים לָךְ יְיָ אֱלָהָךְ מִנֵּיהּ תְּקַבְּלוּן׃ כְּכֹל דִּי שְׁאֵלְתָּא מִן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּחוֹרֵב בְּיוֹמָא דִּקְהָלָא לְמֵימַר לָא אוֹסֵיף לְמִשְׁמַע יָת קָל מֵימְרָא דַּייָ אֱלָהַי וְיָת אִשָּׁתָא רַבְּתָא הָדָא לָא אֶחֱזֵי עוֹד וְלָא אֵמוּת׃ וַאֲמַר יְיָ לִי אַתְקִינוּ דִּי מַלִּילוּ׃ נְבִיָּא אֲקִים לְהוֹן מִגּוֹ אֲחֵיהוֹן כְּוָתָךְ וְאֶתֵּן פִּתְגָּמֵי נְבוּאָתִי בְּפוּמֵּיהּ וִימַלֵּיל עִמְּהוֹן יָת כָּל דִּי אֲפַקְּדִינֵּיהּ׃ וִיהֵי גַּבְרָא דִּי לָא יְקַבֵּל לְפִתְגָּמַי דִּי יְמַלֵּיל בִּשְׁמִי מֵימְרִי יִתְבַּע מִנֵּיהּ׃ בְּרַם נְבִיָּא דִּי יַרְשַׁע לְמַלָּלָא פִּתְגָּמָא בִּשְׁמִי יָת דִּי לָא פַקֵּידְתֵּיהּ לְמַלָּלָא וְדִי יְמַלֵּיל בְּשׁוּם טַעֲוַת עַמְמַיָּא וְיִתְקְטֵיל נְבִיָּא הַהוּא׃ וַאֲרֵי תֵימַר בְּלִבָּךְ אֵכְדֵין נִדַּע יָת פִּתְגָּמָא דִּי לָא מַלְּלֵיהּ יְיָ׃ דִּי יְמַלֵּיל נְבִיָּא בִּשְׁמָא דַּייָ וְלָא יְהֵי פִתְגָּמָא וְלָא יִתְקַיַּם הוּא פִּתְגָּמָא דִּי לָא מַלְּלֵיהּ יְיָ בְּרֶשַׁע מַלְּלֵיהּ נְבִיָּא

אבן עזרא

לבד ממכריו. יש אומרים שהוא כמו מאת מכריה' בדרך רחוקה מעט ולא אבה הדקדוק רק הוא מגזרת וכי תמכרו ממכר והטעם כי אם מכר ביתו שירש מאבותיו כאשר כתו' ויצא ממכר בית ועיר אחוזתו וזה פירוש על האבות לא יאמר לו הנה יש לך לא תאכל עוד אלא חלק כחלק יאכלו וכאשר השלים להזכיר דבר השופט והכהן הזכיר דבר הנביא: ומעביר בנו. עבודה זרה היתה כי יש גם היום בינינו גוים רבים עובדי האש: קוסם קסמים. יתכן היותו שם כלל ופירושו אותם משפט האומרים כי כן יהיה בלא ספק וכן גוזרין וקרוב ממנו קסם על שפתי מלך והפרט מעונן ומנחש ומכשף גם יתכן היותו שם פרט להוברי שמים וטעם קסמים שים ב במשפטי הככבים הנקראים ראשונים ושניים: מעונן ומנחש. פירשתים. ומכשף כן: וחבר חבר. אלה האומרים שיחברו השדים: אוב וידעוני. פירשתיו: ודורש אל המתים. כהולכים אל בית הקברות ולוקחים עצם אדם מת ובעבור מחשבתו ושגעונו תראה לו דמות צורות בחלום גם בהקיץ וכל אלה תועבות השם כי האמת להיות לב האדם תמיד תמי' עם בוראו וכאשר ישען על חכמתו לו לבקש האמת ומה שיהיה חוץ מהשם הנה לבו חסר כי הוא מסובב והרוב לדרוש ידרוש מהשם על פי הנביא על כן כתוב אחריו נביא מקרבך זה יהושע ועד שאת אליו תשמעון וכתו' וישמעו אליו בני ישראל ועוד ראיה אחרת כי לא מצאנו נביא שנכנס עם ישראל לארץ כי אם יהושע גם יתכן להיות זה כלל לכל נביא שיקום אחר משה: כמוני. שהוא נביא השם לא מנחש: אנכי אדרוש מעמו. והנה מיתתו בידי שמים והעד שאמר והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי הנביא שאמר הנני נא וגם כתוב בדבר יי' וכבר היה הנביא נודע: אשר ידבר הנביא. גם כן דברי ירמיהו בבא דבר הנביא בזמן שיאמר ואחר ש שהשלים לבאר דברי המעוננים שהיו בארץ והיא דרך עבודה זרה הזהיר שלא ישפך דם נקי בארץ והטעם שתהיה הארץ טהורה מתועבת המעוננים גם לא תהיה טמאה בדם נקי:

תכין

אבן עזרא

תכין לך הדרך. להיות הערים במקום שהיה דרכו מוכנת ומיושבת: ושלשת. יחלק הארץ לשלש. או תשים בשלישית הארץ: את רעהו. עם וכן רבים: ונדחה. מבנין נפעל והקל נדחי ישראל יכנס: בגרזן. ברזל שיכרתו בו העץ מגזרת נגרזתי: ונשל הברזל. כמו ונשע מגזרת כי ישל זיתיך רק זה נשל פעל עומד ונשל גוים רבים יוכיח וכן קול גדול ולא יסף עם יסף יי יגון על דעת מדקדק גדול כי על דעתי שניהם יוצאים: והכהו נפש. דרך קצרה והכהו מכת נפש במקום שתצא נפשו: ואם ירחיב יי אלהיך. אם ישמרו כל התורה על כן כתוב כי ת תשמור את כל המצוה הזאת והיה שלש ערי: וללכת בדרכיו כל הימים. בלי הפסק ביניהם: לא תסיג גבול רעך. תסיג ידוע וכן אל תסג גבול עולם והוא קרוב מהשתיות: ראשונים. שחלקו הארץ וכמוהו פרשה זו כי הסגת גבול תביא לידי ריב ומכו ורציחה על כן כתיב אחרי זאת כפם בכפם עין בעין שן בשן והטוען כי חברו הסיג גבולו יביא עדים: על

רשי

לא תגור ממנו. לא תמנע עצמך מללמד עליו חובה ולא תירא ליענש עליו: תכין לך הדרך. מקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים: ושלשת את גבול ארצך. שיהא מתחלת הגבול עד העיר הראשונה של עיר מקלט כשיעור מהלך שיש ממנה עד השניה וכן משניה לשלישית וכן מן השלישית עד הגבול השני של ארץ ישראל: ונדחה ידו. כשבא להפיל הגרזן על העץ ותרגומו ותתמריג ידיה למון ונשמטה ידו להפיל מכת הגרזן על העץ כי שמטו הבקר תרגם ארי מרגוהי תוריא: ונשל הברזל מן העץ. יש מרבותינו אומרים כשמטו הברזל מקתו ויש מהם אומרים שישל הברזל לחתיכה מן העץ המתבקע והיא נתזה והרגה: פן ירדף גואל הדם. לכך אני אומר להכין לך דרך וערי מקלט רבים: ואם ירחיב. כאשר נשבע לתת לך ארץ קני וקנזי וקדמוני: ויספת לך עוד שלש. הרי תשע שלש שבעבר הירדן ושלש שבארץ כנען ושלש לעתיד לבא: וכי יהיה איש שונא לרעהו. על ידי שנאתו הוא בא לידי וארב לו מכאן אמרו עבר אדם על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמורה לפי שעבר על לא תשנא סופו לבא לידי שפיכות דמים לכך נאמר כי יהיה איש שונא לרעהו וגו' שהיה לו לכתוב וכי יקום איש וארב לרעהו והכהו נפש: לא תחוס עינך. שלא תאמר הראשון כבר נהרג מה אנו הורגים את זה ונמצאו שני ישראל הרוגים: לא תסיג גבול. לשון נסוג אחור כשמחזיר סימן חלוקת הקרקע לאחור לתוך שדה חברו למען הרחיב את שלו והלא כבר נאמר לא תגזול מה תלמוד לומר לא תסיג למד על העוקר תחום חברו שעובר בשני לאוין יכול אף בחוצה לארץ תלמוד לומר בנחלתך אשר תנחל וגו' בארץ ישראל עובר בשני לאוין בחוצה לארץ אינו עובר אלא משום לא תגזול: עד

שלוש ה' מל' בתורה ובנביאי' וסי' נמסר בסדר בלק: ושלשת ב' וסי' את גדול ארצך' ושלשת תרד מא ובאת: שנא ד' חס' בקריא' וסי' וכי ירדף גאל הדם דיהושע. שנא גזל בעולה' ושנא תקעים בוטח. שנאי בצער יאריך

אונקלוס

לא תדחל מיניה: ארי ישיצי יי אלהך ית עממיא די יי אלהך יהיב לך ית ארעהון ותירתינון ותיתב בקרויהון ובבתיהון: תלת קירוין תפריש לך בגו ארעך די יי אלהך יהיב לך למירתה: תתקין לך אורחא ותתלת ית תחום ארעך די יחסנינך יי אלהך ויהי למערוק תמן כל קטולא: ודין פתגם קטולא די יערוק לתמן ויתקיים די יקטול ית חבריה בלא מדעיה והוא לא סני ליה מאתמלי ומדקמוהי: ודי ייעול עם חבריה בחורשא למקץ אעין ותתמריג ידיה בברזלא למקץ אעין וישתליף ברזלא מן אעא וישכח ית חבריה וימות הוא יערוק לחדא מן קירויא האילין ויתקיים: דילמא ירדוף גאיל דמא בתר קטולא ארי יחם ליביה וידבקיניה ארי תסגי אורחא ויקטלניה נפש וליה לית חובת דין דקטול ארי לא סני הוא ליה מאתמלי ומדקמוהי: על כן אנא מפקיד לך למימר תלת קירוין תפריש לך: ואם יפתי יי אלהך ית תחומך כמא די קיים לאבהתך ויתן לך ית כל ארעא די מליל למתן לאבהתך: ארי תטר ית כל תפקדתא הדא למעבדה די אנא מפקיד לך יומא דין למרחם ית יי אלהך ולמהך באורחן דתקנן קדמוהי כל יומיא ותוסיף לך עוד תלת קירוין על תלת אילין: ולא ישתפיך דם זכאי בגו ארעך די יי אלהך יהיב לך אחסנא ויהי עלך חובת דין דקטול: וארי יהי גבר סני לחבריה ויכמן ליה ויקום עלוהי ויקטליניה נפש וימות ויערוק לחדא מן קרויא האילין: וישלחון סבי קרתיה וידברון יתיה מתמן וימסרון יתיה ביד גאיל דמא וימות: לא תחוס עינך עלוהי ותפלי אשדי דם זכאי מישראל וייטב לך: לא תשני תחומא דחברך די תחימו קדמאי באחסנתך די תחסן בארעא די יי אלהך יהיב לך למירתה:

מקרא

לא תגור ממנו: ס

יט כי יכרית יהוה אלהיך את הגוים אשר יהוה אלהיך נתן לך את ארצם וירשתם וישבת בעריהם ובבתיהם: שלוש ערים תבדיל לך בתוך ארצך אשר יהוה אלהיך נתן לך לרשתה: תכין לך הדרך ושלשת את גבול ארצך אשר ינחילך יהוה אלהיך והיה לנוס שמה כל רצח: וזה דבר הרצח אשר ינוס שמה וחי אשר יכה את רעהו בבלי דעת והוא לא שנא לו מתמל שלשם: ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עצים ונדחה ידו בגרזן לכרת העץ ונשל הברזל מן העץ ומצא את רעהו ומת הוא ינוס אל אחת הערים האלה וחי: פן ירדף גאל הדם אחרי הרצח כי יחם לבבו והשיגו כי ירבה הדרך והכהו נפש ולו אין משפט מות כי לא שנא הוא לו מתמול שלשום: על כן אנכי מצוך לאמר שלש ערים תבדיל לך: ואם ירחיב יהוה אלהיך את גבלך כאשר נשבע לאבתיך ונתן לך את כל הארץ אשר דבר לתת לאבתיך: כי תשמר את כל המצוה הזאת לעשתה אשר אנכי מצוך היום לאהבה את יהוה אלהיך וללכת בדרכיו כל הימים ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה: ולא ישפך דם נקי בקרב ארצך אשר יהוה אלהיך נתן לך נחלה והיה עליך דמים: פ

וכי יהיה איש שנא לרעהו וארב לו וקם עליו והכהו נפש ומת ונס אל אחת הערים האל: ושלחו זקני עירו ולקחו אתו משם ונתנו אתו ביד גאל הדם ומת: לא תחוס עינך עליו ובערת דם הנקי מישראל וטוב לך: ס

לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשנים בנחלתך אשר תנחל בארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך לרשתה: ס

מסרה

ימים כתיב. וכל אדריה' דכו' חס': ואשר יב' ר"פ וסי' נמסר בסדר בהר סיני: את רעהו ביער חד מן י"ח דסלקין ונחתין בטעם באורית' פ' י"ח מאיילין מאריכין כין אולא לורקא באורית' וסימ' במס' רבת': בתמל מתמל ז' חס' בליש' וסימ' נמסר בסדר ויצא: שלשום ב' מלאים בתור' וכל נביא' וכתובי דכו' מלאים במ"ר וסי' נמסר בסדר ויצא: האל ח' בליש' חול וסימ' נמסר בסדר תולדת: דם הנקי ג' וסי' לא תחס עינך עליו. וגם דם הנקי שפך. ועל דם הנקי אשר שפך: לא תסיג ד' כתיב סמך בלשון השגה וסי' לא תשיג גבל רעך. היו שרי יהודה כמסיג גבל. ארור מסיג גבל. לא יסג בל מות. וכל נסיגה דכו' בסמך במא כתיב שין ולא נשוג אחור לבנו:

עד אחד · זה בנה אב כל עד שבתורה שנים אלא אם כן פרט לך בו אחד: לכל עון ולכל חטאת. להיות חבירו נענש על עדותו לא ענש גוף ולא עונש ממון אבל קם הוא לשבוע׳. אמר לחברו תן לי מנה שהלויתיך אמר לו אין לך בידי כלום ועד אחד מעידו שיש לו חייב להשבע לו: על פי שני עדים · ולא שיכתבו עדותם באגרת וישלחו לב״ד ולא שיעמוד תורגמן בין העדים ובין הדיינים: לענות בו סרה · דבר שאינו שהוסר העד הזה מכל העדות הזאת · כיצד שאמרו להם והלא עמנו הייתם אותו היום במקום פלוני: ועמדו שני האנשים · בעדים הכתוב מדבר ולמד שאין עדות בנשים ולמד שצריכין להעיד עדותן מעומד: אשר להם הריב · אלו בעלי הדין: לפני ה׳ · יהי דומה להם כאילו עומדים לפני המקום שנאמר בקרב אלהים ישפוט: אשר יהיו בימי׳ ההם · יפתח בדורו כשמואל בדורו צריך אתה לנהוג בו כבוד: והנה עד שקר · כל מקום שנ׳ עד בשנים הכתוב מדבר: ודרשו השופטים היטב · על פי המזימים אותם ובודקים וחוקרי׳ את הבאים להזימם בדרישה ובחקירה: כאשר זמם · ולא כאשר עשה מכאן אמרו הרגו אין נהרגין: לעשו׳ לאחיו · מה ת״ל לאחיו למד על זוממי בת כהן נשואה שאינן בשריפ׳ אלא במיתת הבועל שהיא בחנק שנאמר באש תשרף היא ולא בועלה לכך נאמ׳ כאן לאחיו כאשר זמם לעשות לאחיו ולא כאשר זמם לעשות לאחותו אבל בכל שאר מיתות השוה הכתוב אשה לאיש וזוממי אשה נהרגין כזוממי איש כגון שהעידוה שהרגה את הנפש שחללה את השבת נהרגין במיתתה שלא מיעט כאן אחותו אלא במקום שיש לקיים בהן הזמה במיתת הבועל: ישמעו ויראו · מכאן שצריכי׳ הכרזה איש פלו׳ ופלו׳ נהרגין על שהוזמו בב״ד: עין בעין · ממון וכן שן בשן וגו׳: כי תצא למלחמה · סמך הכתו׳ יציאת מלחמה לכאן לומר לך שאין מחוסר אבר יוצא למלחמה · דבר אחר לומר לך אם עשית משפט צדק אתה מובטח שאם תצא למלחמה אתה נוצח וכן דוד הוא אומר עשיתי משפט וצדק

על פי שני עדים חד מן ד׳ זוגין מן ב׳ ב׳ מתחלפין קדמא יתר אות וחסר מלה ותנ׳ חסר אות ויתר מלה וסי׳ נמסר בסדר ואתחנן: שני האנשים ד׳ וסי׳ ועמדו שני האנשים אשר להם הריב · ותקח האשה את שני האנשי׳ · וישבו שני האנשים וירדו מההר · ויעדהו אנשי הבליעל: השפטי׳ ד׳ וסי׳ ודרשו השפטי׳ היטב · כי לא נעשה בפסח ·

לֹא־יָקוּם עֵד אֶחָד בְּאִישׁ לְכָל־עָוֺן וּלְכָל־חַטָּאת בְּכָל־חֵטְא אֲשֶׁר יֶחֱטָא עַל־פִּי שְׁנֵי עֵדִים אוֹ עַל־פִּי שְׁלֹשָׁה־עֵדִים יָקוּם דָּבָר: כִּי־יָקוּם עֵד־חָמָס בְּאִישׁ לַעֲנוֹת בּוֹ סָרָה: וְעָמְדוּ שְׁנֵי־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־לָהֶם הָרִיב לִפְנֵי יְהוָה לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים וְהַשֹּׁפְטִים אֲשֶׁר יִהְיוּ בַּיָּמִים הָהֵם: וְדָרְשׁוּ הַשֹּׁפְטִים הֵיטֵב וְהִנֵּה עֵד־שֶׁקֶר הָעֵד שֶׁקֶר עָנָה בְאָחִיו: וַעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ: וְהַנִּשְׁאָרִים יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ וְלֹא־יֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת עוֹד כַּדָּבָר הָרָע הַזֶּה בְּקִרְבֶּךָ: וְלֹא תָחוֹס עֵינֶךָ נֶפֶשׁ בְּנֶפֶשׁ עַיִן בְּעַיִן שֵׁן בְּשֵׁן יָד בְּיָד רֶגֶל בְּרָגֶל: ס

כִּי־תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֶךָ וְרָאִיתָ סוּס וָרֶכֶב עַם רַב מִמְּךָ לֹא תִירָא מֵהֶם כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: וְהָיָה כְּקָרָבְכֶם אֶל־הַמִּלְחָמָה וְנִגַּשׁ הַכֹּהֵן וְדִבֶּר אֶל־הָעָם: וְאָמַר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתֶּם קְרֵבִים הַיּוֹם לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֵיכֶם אַל־יֵרַךְ לְבַבְכֶם אַל־תִּירְאוּ וְאַל־תַּחְפְּזוּ וְאַל־תַּעַרְצוּ מִפְּנֵיהֶם: כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַהֹלֵךְ עִמָּכֶם לְהִלָּחֵם לָכֶם עִם־אֹיְבֵיכֶם לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם: וְדִבְּרוּ הַשֹּׁטְרִים אֶל־הָעָם לֵאמֹר מִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר בָּנָה בַיִת־חָדָשׁ וְלֹא חֲנָכוֹ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יַחְנְכֶנּוּ: וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר נָטַע כֶּרֶם וְלֹא חִלְּלוֹ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יְחַלְּלֶנּוּ:

לָא־יְקוּם סָהִיד חַד בִּגְבַר לְכָל־עֲוָיָן וּלְכָל־חוֹבִין בְּכָל־חֵט דִּי יֶחֱטֵי עַל־מֵימַר תְּרֵין סָהֲדִין אוֹ עַל־מֵימַר תְּלָתָא סָהֲדִין יִתְקַיַּם פִּתְגָּמָא: אֲרֵי־יְקוּם סָהִיד־שְׁקַר בִּגְבַר לְאַסְהָדָא בֵיהּ סָטְיָא: וִיקוּמוּן תְּרֵין גֻּבְרִין דִּי־לְהוֹן דִּינָא קֳדָם יְיָ קֳדָם כָּהֲנַיָּא וְדַיָּנַיָּא דִּי יְהוֹן בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן: וְיִתְבְּעוּן דַּיָּנַיָּא יָאוּת וְהָא סָהִיד־שִׁקְרָא סָהֲדָא שִׁקְרָא אַסְהִיד בַּאֲחוּהִי: וְתַעְבְּדוּן לֵיהּ כְּמָא דִּי חֲשִׁיב לְמֶעְבַּד לַאֲחוּהִי וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ: וּדְיִשְׁתַּאֲרוּן יִשְׁמְעוּן וְיִדְחֲלוּן וְלָא יוֹסְפוּן לְמֶעְבַּד עוֹד כְּפִתְגָּמָא בִישָׁא הָדֵין בֵּינָךְ: וְלָא תְחוּס עֵינָךְ נַפְשָׁא חֲלַף־נַפְשָׁא עֵינָא חֲלַף־עֵינָא שִׁנָּא חֲלַף־שִׁנָּא יְדָא חֲלַף־יְדָא רִיגְלָא חֲלַף־רִיגְלָא: אֲרֵי־תִפּוֹק לְאַגָּחָא קְרָבָא עַל־בַּעֲלֵי־דְבָבָךְ וְתֶחֱזֵי סוּסָוָן וּרְתִיכִין עַם סַגִּי מִינָּךְ לָא תִדְחַל מִנְּהוֹן אֲרֵי־יְיָ אֱלָהָךְ מֵימְרֵיהּ בְּסַעֲדָךְ דְּאַסְּקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: וִיהֵי כְּמִקְרַבְכוֹן לְאַגָּחָא קְרָבָא וְיִתְקָרַב כָּהֲנָא וִימַלֵּיל עִם עַמָּא: וְיֵימַר לְהוֹן שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתּוּן מִתְקָרְבִין יוֹמָא דֵין לְאַגָּחָא קְרָבָא עַל־בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן לָא־יְזוּעַ לִבְּכוֹן לָא־תִדְחֲלוּן וְלָא־תִתְבַּהֲתוּן וְלָא תִתַּבְרוּן מִן־קֳדָמֵיהוֹן: אֲרֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּמְדַבַּר קֳדָמֵיכוֹן לְאַגָּחָא לְכוֹן קְרָב עִם בַּעֲלֵי־דְבָבֵיכוֹן לְמִפְרַק יָתְכוֹן: וִימַלְּלוּן סָרְכַיָּא קֳדָם־עַמָּא לְמֵימַר מַן־גַּבְרָא דִּי בְנָא בֵיתָא־חַדְתָּא וְלָא חַנְכֵיהּ יְהָךְ וִיתוּב לְבֵיתֵיהּ דִּילְמָא־יִתְקְטֵל בִּקְרָבָא וּגְבַר אָחֳרָן יְחַנְכִינֵּיהּ: וּמַן־גַּבְרָא דִּי נְצַב כַּרְמָא וְלָא אַחֲלֵיהּ יְהָךְ וִיתוּב לְבֵיתֵיהּ דִּילְמָא־יִתְקְטֵל בִּקְרָבָא וּגְבַר אָחֳרָן יְחַלְּלִינֵּיהּ:

אבן עזרא

על כן לא יקום עד אחד בין לרוצח בין למכה בין למסית בין לכל דבר רק על פי שני עדים דרך קצרה כי בתקו׳ אחר על פי שנים עדים: לענות בו סרה · כמו עז: ענה · כמו העיד גם כן במכות ובעונש והטעם לא תחוס עינך על עד שקר: כי תצא למלחמה · דבקה עם לא תחוס עינך עם מי שהוא חייב רק צאת למלחמה יש לך לחוס על אדם ונכה ונוגע ורך הלבב: ונגש הכהן׳ משוח מלחמה: אל תיראו · בלב: אל תחפזו׳ לנוס: אל תערצו · במעשה: חנכו · כמו חנכת המזבח וכן חנוך לנער ומזה אמרו רבותינו ז״ל מחנכין את הנערי׳ והטעם כי לבו וכל תאותו לחנוך ביתו והנה לבו לביתו לא למלחמה על כן ינום ויכים אחרים: חללו · מגזרת חלילים כי מנהגם היה לחול בכרמים ·

מסרה

ויאמר אל השפטים דיהושע · ויהי בימי שפט השפטים: עין בעין ג׳ וסי׳ נמסר בסד׳ שלח לך: קרבים ג׳ בליש׳ וסימ׳ אתם קרבים היום · הקרבים ליי׳ · הקרבים אלי: ירך ג׳ וסימ׳ אל ירך לבבכם · ולבבך אל ירך · ופן ירך לבבכם: וישב ט״ו וסי׳ נמס׳ בסוף סדר בלק:

בל תניחני לעושקי: על אויביך · יהיו בעיניך כאויבים אל תרחם עליהם כי לא ירחמו עליך: סוס ורכב · בעיני כלם כסוס אחד וכן הוא אומר והכית את מדין כאיש אחד וכן הוא אומר כי בא סוס פרעה: עם רב ממך · בעיניך הוא רב אבל בעיני אינו רב: כקרבכם אל המלחמה · סמוך לצאתכם מן הספר מגבול ארצכם: ונגש הכהן · המשוח לכך והוא הנקרא משוח מלחמה: ודבר אל העם · בלשון הקדש: שמע ישראל · אפילו אין בכם זכות אלא קרית שמע בלבד כדי אתם שיושיע אתכם: על אויביכם · אין אלו אחיכם שאם תפלו בידם אינם מרחמים עליכם אין זו כמלחמת יהודה עם ישרא׳ שנאמר להלן ויקומו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל מערומיה׳ הלבישו מן השלל וילבישום וינעילום ויאכילום וישקום ויסוכו׳ וינהלום בחמורי׳ לכל כושל ויביאום יריחו עיר התמרי׳ אצל אחיה׳ ויושבו שומרון אלא על אויביכם אתם הולכים לפיכך התחזקו למלחמה: אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו · ארבע אזהרות כנגד ארבעה דברים שמלכי האומות עושים מגיפין בתריסיהם כדי להקישן זה לזה כדי להשמיע · קול שיחפזו אלו שכנגדן וינוסו · ורומסי׳ בסוסיהם ומצהילין אותם להשמיע קול שעטת פרסות סוסיהם · וצווחין בקולם ותוקעין בשופרות ומיני משמיעי קול: אל ירך לבבכם · מצהלת סוסי׳: אל תיראו · מהגפת תריסין: ואל תחפזו · מקול הקרנו׳: ואל תערצו · מקול הצווח: כי ה׳ אלהיכם וגו׳ · הם באי׳ בנצחונו של בשר ודם ואתם באים בנצחונו של מקום · פלשתי׳ באו בנצחונו של גלית מה היה סופו נפל ונפלו עמו: ההולך עמכם · זה מחנה הארון: ולא חנכו · לא דר בו · חנוך לשון התחלה: ואיש אחר יחנכנו · ודבר של עגמת נפש הוא זה: ולא חללו · לא פדאו בשנ׳ הרביעית שהפירות טעונין לאכלן בירושלם או לחללן בדמי׳ ולאכול הדמי׳ בירושלם:

ויספו השוטרים · למה נאמר כאן ויספו מוסיפין זה על דברי הכהן שהכהן מדבר ומשמיע מן שמע ישראל עד להושיע אתכם ומי האיש ושני ושלישי כהן מדבר ושוטר משמיע וזה שוטר מדבר ושוטר משמיע: הירא ורך הלבב · רבי עקיבא אומר כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה רבי יוסי הגלילי אומר הירא מעבירות שבידו ולכך תלתה לו תורה לחזור על בית וכרם ואשה לכסות על החוזרים בשביל עבירות שבידם שלא יבינו שהם בעלי עבירה והרואהו חוזר אומר שמא בנה בית או נטע כרם או ארש אשה: פן ימות במלחמה · ימות פן ימות שאם לא ישמע לדברי הכהן כדי הוא שימות: שרי צבאות · שמעמידין זקפין מלפניהם ומלאחוריהם וכשילין של ברזל בידיהם וכל מי שרוצה לחזור הרשות בידו לקפח את שוקו זקפין בני אדם עומדים בקצה המערכה לזקוף את הנופלים ולחזקם בדברים שובו אל המלחמה ולא תנוסו שתחלת נפילה ניסה: כי תקרב אל עיר · במלחמת הרשות הכתוב מדבר כמו שמפורש בענין כן תעשה לכל הערים הרחוקות וגו׳: כל העם הנמצא בה · אפי׳ אתה מוצא בה משבעה אומות שנצטוית להחרימם אתה רשאי לקיימם: למס ועבדוך · עד שיקבלו עליהם מסים ושעבוד: ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה · הכתו׳ מבשרך שאם לא תשלים עמך סופה להלחם בך אם תניחנה ותלך: וצרת עליה · אף להרעיבה ולהצמיאה ולהמיתה מיתת תחלואים: ונתנה יי׳ אלהיך בידך · אם עשית כל האמו׳ בענין סוף שהשם נותנה בידיך: והטף · אף טף של זכרי׳ ומה אני מקיים והכית את כל זכורה בגדולים: כאשר צוך · לרבות את הגרגשי: למען לא ילמדו · הא אם עשו תשובה ומתגיירין אתה רשאי לקבלם: ימים · שנים: רבים · שלשה · מכאן אמרו אין צריך על עיירות של גוים פחות משלש׳ ימים קודם לשבת ולמד שפותח שלום שנים או שלשה ימים וכן הוא אומר׳ וישב דוד בציקלג ימים שני׳ ובמלחמת הרשות הכתוב מדבר: כי האדם עץ השדה · הרי כי משמש בלשון דילמא שמא האדם עץ הסדה להכנס בתוך המצור מפניך להתייסר ביסורי רעב וצמא כאנשי העיר למה תשחיתנו: עד רדתה · לשון רדוי שתהא כפופה לך:
ויבא

עמך י״ב בתור וסי׳ במס׳ רבת׳: והכית ה׳ בטעם מלרע וסי׳ והכית את כל זכור׳ · עתה לך והכית את עמלק · והכית את ארם באפק · והכית את מדין כאיש · והכית את בית אחאב אדניך: כל שללה בך דינו ומטעין ביה דאמרי וכל שללה כי אינו מני עם׳ פסו׳ וכל וכל: תחיה ג׳ וסי׳ כל נשמה · מכשפה · והחכמה תחיה בעליה · ונמסר גם

ומי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה: ויספו השטרים לדבר אל העם ואמרו מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישב לביתו ולא ימס את לבב אחיו כלבבו: והיה ככלת השטרים לדבר אל העם ופקדו שרי צבאות בראש העם: ס

כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום: והיה אם שלום תענך ופתחה לך והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס ועבדוך: ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה וצרת עליה: ונתנה יהוה אלהיך בידך והכית את כל זכורה לפי חרב: רק הנשים והטף והבהמה וכל אשר יהיה בעיר כל שללה תבז לך ואכלת את שלל איביך אשר נתן יהוה אלהיך לך: כן תעשה לכל הערים הרחקת ממך מאד אשר לא מערי הגוים האלה הנה: רק מערי העמים האלה אשר יהוה אלהיך נתן לך נחלה לא תחיה כל נשמה: כי החרם תחרימם החתי והאמרי הכנעני והפרזי החוי והיבוסי כאשר צוך יהוה אלהיך: למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבתם אשר עשו לאלהיהם וחטאתם ליהוה אלהיכם: ס

כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה לא תשחית את עצה לנדח עליו גרזן כי ממנו תאכל ואתו לא תכרת כי האדם עץ השדה לבא מפניך במצור: רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אתו תשחית וכרת ובנית מצור על העיר אשר הוא עשה עמך מלחמה עד רדתה: פ

כא כי ימצא חלל באדמה אשר יהוה אלהיך נתן לך לרשתה נפל בשדה לא נודע מי הכהו:

ומן גברא די ארס איתתא ולא נסבה יהך ויתוב לביתיה דילמא יתקטיל בקרבא וגבר אוחרן יסבינה: ויוספון סרכיא למללא עם עמא ויימרון מן גברא דדחיל ותביר לבא יהך ויתוב לביתיה ולא יתבר ית לבא דאחוהי כלביה: ויהי כד ישיצון סרכיא למללא עם עמא וימנון רבני חילא בריש עמא:

ארי תתקרב לקרתא לאגחא קרבא עלה ותקרי לה מלין דשלם: ויהי אם שלם תעניך ותפתח לך ויהי כל עמא דישתכח בה יהון לך למסקי מסין ויפלחונך: ואם לא תשלים עמך ותעביד עמך קרב ותצור עלה: וימסרינה יי אלהך בידך ותמחי ית כל דכורה לפתגם דחרב: לחוד נשיא וטפלא ובעירא וכל די יהי בקרתא כל עדאה תיבוז לך ותיכול ית עדאה דסנאך די יהב יי אלהך לך: כן תעביד לכל קירויא דרחיקין מנך לחדא די לא מקרוי עממיא האילין אינון: לחוד מקירוי עממיא האילין די יי אלהך יהיב לך אחסנא לא תקיים כל נשמא: ארי גמרא תגמרנון חתאי ואמוראי כנענאי ופריזאי חואי ויבוסאי כמא די פקדך יי אלהך: בדיל דלא ילפון יתכון למעבד ככל תועבתהון די עבדו לטעותהון ותחובון קדם יי אלהכון:

ארי תצור לקרתא יומין סגיאין לאגחא עלה למכבשה לא תחביל ית אילנה לארמא עלוהי ברזלא ארי מיניה תיכול ויתיה לא תקוץ ארי לא כאנשא אילן חקלא למיעל מן קדמך בצירא: לחוד אילן דתידע ארי לא אילן דמיכל הוא יתיה תחביל ותקוץ ותבני כרכומין על קרתא דהיא עבדא עמך קרב עד דתכבשה:

ארי ישתכח קטילא בארעא די יי אלהך יהיב לך למירתה רמי בחקלא לא ידיע מן קטליה:

אבן עזרא

ארש אשה ולא לקחה · בבשואין והנה זה הכתוב לאות כי יש מי שימות בבא יומו רק המת בבמלחמה מת בלא יומו על כן אמר דוד או במלחמ׳ ירד ונספה: הירא · להכות אחר: רך הלבב · לסבול מכת אחר: את לבב · הנה את יראה נוסף רק טעמו כאשר פירשתיו שהוא כעצם הדבר: ופקדו · מגזרת פקיד: וקראת · קרא אליה מצוה ויתכן שהוא רמות: תשלים · תעשה שלום: הרחוקות ממך · שאינם משבעה גוים: לא תחיה · אסור שיאכילם או ישקם והכלל חייב להמיתם אם יוכל ולא הזכיר הגרגשי כי הוא המעט והקטן שבהם: כי האדם עץ השדה · כבר ביארתי בספר היסוד כי יתכן בכל לשון לקצר לאחוז דרך קצרה כמו חמור לחם רק מלת לא לא יתכן להיותה כ חסרת כי הטעם יהיה להפך ומדקדק גדול ספרדי אמר כי חסר ה״א וכן הוא הכי האדם עץ השדה וזה הטעם אוכנו ככה בעיני כי מה טעם לאמר לא תשחית עץ פרי כי איננו כבני אדם שיוכל לברוח מפניך ולפי דעתי שאין לנו צורך לכל זה וזה פירושו כי ממנו תאכל ואתו לא תכרות כי האדם עץ השדה והטעם כי חיי בן אדם הוא עץ השדה וכמוהו כי נפש הוא חובל כי חיי נפש הוא חובל ואותו לא תכרות דבק עם לבא מפניך במצור הנה לא תשחית עץ פרי שהוא חיים לבן אדם רק מותר שתאכל ממנו ואסור לך להשחיתו כדי שתבא העיר מפניך במצור והעד על זה הפי׳ שהוא נכון שאמר וכרת ובנית מצור: עד רדתה · כי לולי שהיתה נשגבה לא אמר הכתוב ימים רבים: כי ימצא חלל · כאשר הזכיר המלחמה על האויב אמר ואם אדם ילחם עם אחד ונמצא חלל בארץ ישראל ולא נודע מי הכהו: זקניך

בסדר משפטים: על העיר ז׳ ס׳ נמסר בירמיה וס׳ ל״ב: עשהו וס׳ רק עץ אשר · אש וברד שלג וקיטר · הלשטאה מה זה עשה · אין אסתר מגדת · קול רנה וישועה · ימין יי׳ רוממה ימין יי׳ עשה חיל:

רשי ויצאו זקניך · מיוחדי׳ שבזקניך סנהדרי גדולה: ומדדו · ממקום שהחלל שוכב: אל הערים אשר סביבות · לכל צד לידע אי זו קרובה: אל נחל איתן · קשה שלא נעבד: וערפו · קוצץ ערפה בקופיץ אמר הקב״ה תבא עגלה בת שנתה שלא עשתה פירות ותערף במקום שאינו עושה פירות לכפר על הריגתו של זה שלא הניחוהו לעשו׳ פירו׳: ידינו לא שפכה · וכי עלתה על לב שזקני בית דין שופכי דמים הם אלא לא ראינוהו ופטרנוהו בלא מזונות ובלא לויה הכהנים אומרים כפר לעמך ישראל ונכפר להם הדם הכתו׳ מבשרם שמשעשו כן יכופר להם העון: ואתה תבער · מגיד שאם נמצא ההורג אחר שנתערפ׳ העגלה הרי זה יהרג והוא הישר בעיניו׳:

חסלת שופטי׳ ושוטרי׳

כי תצא למלחמ׳ · במלחמת הרשות הכתו׳ מדבר שבמלחמת ארץ ישראל אין לומר ושבית שביו שהרי כבר נאמר לא תחיה כל נשמה: ושבית שביו · לרבות כנעניים שבתוכה ואע״פ שהן משבעה אומות: ולקחת לך לאשה · לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע אם אין הקב״ה מתירה ישאנה באיסור אבל אם נשאה סופו להיות שונאה שנאמר אחריו כי תהיין לאיש וגו׳ וסופו להוליד ממנה בן סורר ומורה לכך נסמכו פרשיו׳ הללו: אשת · אפילו אשת איש: ועשתה את צפרניה · תגדלם כדי שתתנוול: והסירה את שמלת שביה · לפי שהם נאות שהגוים האמורי׳ בנותיהם מתקשטות במלחמה בשביל להזנות אחרים עמהם: וישב׳ בביתך · בבית שמשתמש בו נכנס ונתקל בה יוצא ונתקל בה רואה בבכייתה רואה בנוולה שתתגנה עליו: ובכתה את אביה · כל כך למה כדי שתהא בת ישר׳ שמחה וזו עצבה בת ישראל מתקשטת וזו מתנוולת: והיה אם לא חפצת בה · מבשרך שסופך לשנאתה:

אבן עזרא זקניך · זקני הערים הקרובו׳ והשופטי׳: עגלת בקר אשר לא עובד בה · לחרוש: ולא משכה בעול · לשביה אשבים כמנהג העגלו׳: איתן · תקיף: וערפו שם · ישיתו עורף העגלה: הכהנים בני לוי · שהם ברור מבני לוי: ועל פיהם יהיה · עונש כל ריב וכל נגע: וכל זקני העיר · זהו ויצאו זקניך · ה״א שפכה תחת סימן הרבי׳ כמו שפכה אשורי · ועל דרך דרש שיסוב לאחת כי יהיר לשון נקבה ברוב: ועינינו לא ראו · ויתכן שהשם צוה לעשות כן: העיר הקרובה · כי לולי שעשו עבירה כרופה לה לא נזדמן להם שיהרג אדם קרוב מהם ומחשבות השם עמקו וגבהו לאין קץ אבלנו: וענו ואמרו · כמו ועניה ואמרת ושם אפרשנו: כפר לעמך · ששגגו ולא שמרו הדרכים המסוכנים: ונכפר · חסר תי״ו כמו ונוסרו כל הנשים והם שנים בנינים בנין התפעל עם בנין נפעל · וטעם זכר אשר פדית כאשר פדיתם ממצרים למען חסדיך כן פדם מזה הדם ועונשו: ואתה תבער הדם הנקי · פירושו עונש הדם הנקי או יהיה הדם דם הנקי ויש אומרי׳ אתה חייב לבער שפיכות דמים והנכון בעיני הוא אשר הזכרתי כי לא ישפך דם נקי בארצך אם תעשה הישר בעיני יי׳ כסוד שכר עבירה עבירה ושכר מצוה מצוה:

כי תצא · זו הפרשה דבקה עם כי תצור אל עיר ונכנסה ביניהם פרשת עגלה ערופה בעבור החלל הנמצא בארץ ישראל: ולא כן תוכם לארץ ואף כי במלחמה: אשת · כבר דרשוהו חז״ל · יפת תאר · בעיניו: וחשקת בה · שתחשקנה לקחתה לאשה כי אחרי כן יאמר ובעלתה וכמוהו ואקח אותה לי לאשה: והבאתה אל תוך ביתך וגלחה · יש אומרים שמא בעבור שערה חשק בה על כן תגלח: ועשתה · תגדל כדי להיותה מאוסה בעיניו: והסירה את שמלת שביה · שמא בעבור יופי מלבושי׳ חשק בה: ובכתה · כדי להכיר שאחנו בה: ירח ימים · אולי יקל חשקו ויש אומרים וגלחה בעבור היותה טמאה וכן משפט המצורע: ועשתה · יתקון ותקוצה לכרות העורף וכן לא עשה שפמו ותחת מעשה מקשה והתקון עיקר כל מעשה במקרא חוץ אם בא אחריו דבר מגונה גם יהיה רע שלם: והסירה שמלת · כי היא מטונפת: וישבה בביתך ובכתה · והטעם תשב בביתך ירח ימים לבכות את אביה ואת אמה · אם קרוב יש אומרים כי זה הבכי על אביה ועל אמה שלא התיחדו ולפי דעתי שחייב כל אדם בשקול הדעת לכבד את אביו ואת אמו בחיים ובמותי׳ · וטעם ובכתה שתתאבל עליהם כמשפט ישראלית · כי היא מתיהדת אם נהרגו כאשר נשבת · ואין צריך להזכיר תרחץ כי היא צריכה למי נדה כי כבר נכתב אתם ושביכם וחז״ל אמרו עד שלשה חדשים ולעמ״ד שאין צורך לחזוק הנה הטעם ויהי כמשלש חדשים והוא הזמן שיחל הולד להתנועע ואסור לשכב עם אשה בספק אם היא הרה בעבור הולד כי יש מי שיולד בחסרון שנים חדשים כמנהג. ג״כ ביתרון רק הוא המעט: ירח ימים · כמו חדש ימים וכבר פירשתיו ונקרא החדש ירח כי יעקרו הירח: ושלחתה לנפשה · תעשה רצונה: ומכור לא תתמכרנה בכסף · דבר הכתוב במנהג הרב והטעם בשום דבר: לא

ויצאו ז׳ רפין וסי׳ בסדר ויהי בשלח: ולברך ד׳ וסי׳ נמסר בסדר עקב: ידינו ז׳ מלאים וסי׳ נמסר בסדר בראשית: ראשה ז׳ וסי׳ נמסר בסדר ויצא: ירח ימים ב׳ וסי׳ ובכתה את אביה · וימלך ירח ימים בשמרון:

ויצאו זקניך ושפטיך ומדדו אל־הערים אשר סביבת החלל: והיה העיר הקרבה אל־החלל ולקחו זקני העיר ההוא עגלת בקר אשר לא־עבד בה אשר לא־משכה בעל: והורדו זקני העיר ההוא את־העגלה אל־נחל איתן אשר לא־יעבד בו ולא יזרע וערפו־שם את־העגלה בנחל: ונגשו הכהנים בני לוי כי בם בחר יהוה אלהיך לשרתו ולברך בשם יהוה ועל־פיהם יהיה כל־ריב וכל־נגע: וכל זקני העיר ההוא הקרבים אל־החלל ירחצו את־ידיהם על־העגלה הערופה בנחל: וענו ואמרו ידינו לא שפכה את־הדם הזה ועינינו לא ראו: כפר לעמך ישראל אשר־פדית יהוה ואל־תתן דם נקי בקרב עמך ישראל ונכפר להם הדם: ואתה תבער הדם הנקי מקרבך כי־תעשה הישר בעיני יהוה:

ויפקון סבך ודיינך וימשחון לקירויא די בסחרנות קטילא: ותהי קרתא דקריבא לקטילא ויסבון סבי קרתא ההיא עגלת תורין די לא אתפלח בה די לא נגדת בניר: ויחתון סבי קרתא ההיא ית עגלתא לנחל בייר די לא יתפלח ביה ולא יזדרע ויקפון תמן ית עגלתא בנחלא: ויתקרבון כהניא בני לוי ארי בהון אתרעי יי אלהך לשמשותיה ולברכא בשמא דיי ועל מימריהון יהי כל דין וכל מכתש סגירו: וכל סבי קרתא ההיא דקריבין לקטילא יסחון ית ידיהון על עגלתא דנקיפא בנחלא: ויתיבון ויימרון ידנא לא אשדא ית דמא הדין ועיננא לא חזאה: כהניא יימרון כפר לעמך ישראל די פרקתא יי ולא תתן חובת דם זכאי בגו עמך ישראל ויתכפר להון על דמא: ואת תפלי חובת דם זכאי מבינך ארי תעביד דכשר קדם יי:

צ״ו · סלוא · סימן:

ס ס ס

כי־תצא למלחמה על־איביך ונתנו יהוה אלהיך בידך ושבית שביו: וראית בשביה אשת יפת־תאר וחשקת בה ולקחת לך לאשה: והבאתה אל־תוך ביתך וגלחה את־ראשה ועשתה את־צפרניה: והסירה את־שמלת שביה מעליה וישבה בביתך ובכתה את־אביה ואת־אמה ירח ימים ואחר כן תבוא אליה ובעלתה והיתה לך לאשה: והיה אם־לא חפצת בה ושלחתה לנפשה ומכר לא־תמכרנה בכסף

ארי תפוק לאגחא קרבא על בעלי דבבך וימסרינון יי אלהך בידך ותשבי שביהון: ותחזי בשביה אתתא שפירת חיזו ותתרעי בה ותיסבה לך לאנתו: ותעלינה לגו ביתך ותגלח ית רישה ותרבי ית טופרהא: ותעדי ית כסות שביה מינה ותיתב בביתך ותבכי ית אבוהא וית אמה ירח יומין ובתר כן תיעול לותה ותבעלינה ותהי לך לאנתו: ויהי אם לא תתרעי בה ותפטרינה לנפשה וזבנא לא תזבנינה בכספא

לא תתעמר בה · לא תשתמש בה בלשון פרסי קורין לעבדות ושמוש עימראה מיסודו של רבי משה הדרשן למדתי כן : פי שנים · כנגד שני אחים : בכל אשר ימצא לו · מכאן שאין הבכור נוטל פי שני בראוי לבא לאחר מיתת האב כבמוחזק : סורר · סר מן הדרך : ומורה · ממרה בדברי אביו לשון ממרים : ויסרו אותו · מתרין בו בפני שלשה ומלקין אותו : בן סורר ומורה · אינו חייב עד שיגנוב ויאכל תרטימר בשר וישתה חצי לוג יין שנ׳ זולל וסובא ואומר אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו ובן סורר ומורה נהרג על שם סופו הגיעה תורה לסוף דעתו סוף שמכלה ממון אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא ועומד בפרשת דרכים ומלסטם הבריות אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב :

וכל ישראל ישמעו ויראו · מכאן שצריך הכרזה בבית דין פ׳ פלוני נסקל על שהיה בן סורר ומורה : וכי יהיה באיש חטא משפט מות · סמיכות הפרשיות מ׳ מגיד שאם חסו עליו אביו ואמו סוף שיצא לתרבות רעה יעבור עבירות ויתחייב מיתה בבית דין : ותלית אותו על עץ · רבותינו אמרו כל הנסקלין נתלין שנא׳ כי קללת אלהים תלוי והמברך יי׳ בסקילה : כי קללת אלהים תלוי · זלזולו של מלך הוא שאדם עשוי בדמות דיוקנו וישראל הם בניו משל לשני אחים תאומי׳ שהיו דומין זה לזה אחד נעשה מלך ואחד נתפש ללסטיות ונתלה כל הרוא׳ אותו אומר המלך תלוי כל קללה שבמקרא לשון הקל וזלזול כמו והוא קללני קללה נמרצת : והתעלמת · כובש עין כאילו אינו רואהו : לא תראה והתעלמת · לא תראה אותו שתתעלם ממנו זהו פשוטו ורבותינו אמרו פעמים שאתה מתעלם וכו׳ : עד דרוש אחיך · וכי תעלה בלבך שיתננו לו קודם שידרשהו אלא דרשהו שלא יהא ר׳ רמאי : והשבותו לו · שתהא בו השבה שלא יאכל בביתך כדי ד׳ דמיו ותתבעם ממנו : מכאן אמרו כל דבר שעושה ואוכל יעשה ויאכל ושאינו עושה ואוכל ימכר : לא תוכל להתעלם · לכבוש עיניך כאילו אינך רואה א׳ אותו : הקם תקים · זו טעינה להטעין משאוי שנפל מעליו : עמו · עם בעליו אבל אם הלך וישב לו ואמר לו הואיל ועליך מצוה אם רצית לטעון טעון פ׳ פטור : לא

והיה ביום ה׳ וסי׳ והיה ביום הגדולו׳ · והיה ביום מלחמת ולא נמצא חרב · והיה ביום הניח יי׳ לך מעצבך · והיה ביום צאתך ועברת את נחל דשמעי · והיה ביום זבח יי׳ ופקדתי על השרים דצפניה : את בניו ד׳ וסי׳

לא תתעמר בה חלף דעניתה : אם לא תהויין לגבר תרתין נשין חדא רחימתא וחדא שנואתא וילידן ליה בנין רחימתא ושנואתא ויהי ברא בוכרא לשנואתא : ויהי ביומא דיחסין לבנוהי ית די יהי ליה לית ליה רשו לבכרא ית בר רחימתא על אפי בר שנואתא בוכרא : ארי ית בוכרא בר שנואתא יפרש למתן ליה תרין חולקין בכל די ישתכח ליה ארי הוא ריש תוקפיה ליה חזיא בכירותא : ארי יהי לגבר בר סטי ומרוד ליתוהי מקביל למימר אבוהי ולמימר אמיה ומלפין יתיה ולא מקביל מנהון : ויחדון ביה אבוהי ואמיה ויפקון יתיה לקדם סבי קרתיה ולתרע בית דין אתריה : ויימרון לסבי קרתיה ברנא דין סטי ומרוד ליתוהי מקביל למימרנא זליל בסר וסבי חמר : וירגמוניה כל אנשי קרתיה באבניא וימות ותפלי עביד דביש מבינך וכל ישראל ישמעון וידחלון : וארי יהי בגבר חובת דין דקטול ויתקטיל ותצלוב יתיה על צליבא : לא תבית נבילתיה על צליבא ארי מקבר תקברניה ביומא ההוא ארי על דחב קדם יי׳ אצטליב ולא תסאיב ית ארעך די יי׳ אלהך יהיב לך אחסנא : לא תחזי ית תורא דאחוך או ית אמריה דטען ותתכביש מנהון אתבא תתיבינון לאחוך : ואם לא קריב אחוך לותך ולא ידעתיה ותכנישיניה לגו ביתך ויהי עמך עד דיתבע אחוך יתיה ותתיבניה ליה : וכן תעביד לחמריה וכן תעביד לכסותיה וכן תעביד לכל אבדתא דאחוך די תיבד מניה ותשכחנה לית לך רשו לכסאה : לא תחזי ית חמרא דאחוך או תוריה רמן באורחא ותתכביש מנהון אקמא תקים עמיה :

לא תתעמר בה תחת אשר עניתה : ס

כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה וילדו לו בנים האהובה והשנואה והיה הבן הבכר לשניאה : והיה ביום הנחילו את בניו את אשר יהיה לו לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכר : כי את הבכר בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים בכל אשר ימצא לו כי הוא ראשית אנו לו משפט הבכרה : ס

כי יהיה לאיש בן סורר ומורה איננו שמע בקול אביו ובקול אמו ויסרו אתו ולא ישמע אליהם : ותפשו בו אביו ואמו והוציאו אתו אל זקני עירו ואל שער מקמו : ואמרו אל זקני עירו בננו זה סורר ומרה איננו שמע בקלנו זולל וסבא : ורגמהו כל אנשי עירו באבנים ומת ובערת הרע מקרבך וכל ישראל ישמעו ויראו : ס

וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אתו על עץ : לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא כי קללת אלהים תלוי ולא תטמא את אדמתך אשר יהוה אלהיך נתן לך נחלה : ס

כב לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים והתעלמת מהם השב תשיבם לאחיך : ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו ואספתו אל תוך ביתך והיה עמך עד דרש אחיך אתו והשבתו לו : וכן תעשה לחמרו וכן תעשה לשמלתו וכן תעשה לכל אבדת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה לא תוכל להתעלם : ס

לא תראה את חמור אחיך או שורו נפלים בדרך והתעלמת מהם הקם תקים עמו : ס

אבן עזרא

לא תתעמר בה · כמו והתעמר בו ומכרו ואין להם שלישי ופירושו לפי מקומו בטעם רמאות : אהובה · בעיניו ולא לשם : לשניאה · תאר השם ונסמכה זו הפרשה בעבור ואחקת בה ולא חפצת בה : ביום הנחילו את בניו · בבריאו׳ גופו או ביו׳ מותו והוא שכיב מרע או בד׳ ינחילו : לבכר · בדיבור ובמעלה · וטעם לא יוכל כחבריו : יכיר · יעשה לו הכרה או שיודה לפני אחרי׳ מי שהוא בכור אם היה במקו׳ שלא ידעו או הוא חייב מבתחלה שיכיר מי שהוא הבכור מבניו אם היו תאומים : לתת לו פי שנים · שיקח שני חלקים אם היו שלשה שיחשבו שהם ארבע׳ ויקח שני חלקים ואם שני בנים יחשבו שלשה וכן הכל · ולפי דעתי שכן פירוש ויהי נא פי ש׳ שנים ברוחך שי כאשר פירשתי במקומו : כי הוא ראשית אונו · הנודע עם היתר ידבר · וכל ישראל בחזקת ישרים : סורר ומורה · כנגד השם וכנגד האבות אם היו יראי השם : סורר · כמו כפרה סוררה שלא ישמור מצו׳ עשה : ומורה · במצות לא תעשה : ויסרו אותו · בפני עדי׳ מצוה שהם יתפשוהו ויוכיחוהו ודברי הקבלה אמת : זולל · מפורש והוא זולל בשר רק הוא שם כלל לנותן בכל מה שיתאוה כל מה שיבוקש ממנו : וסובא · מרבה לשתות והוא ה׳ המשתכר והכ׳ זה כמו אפיקורוס כי לא יבקש חיי העולם הזה כי אם להתענג בכל מיני מאכל ו׳ ומשתה · ונסמכה זו הפרשה בעבו׳ אשת יפת תאר והעד ושם אמו והרמז שרמזתי בבני אהרן : ותלית אותו · כבר קבלנו מחז״ל ענין הנתלים : כי קללת אלהים תלוי · בעבור שברך השם ועל דרך הפשט כי אלהים שופט והקללה תבוא לכל מקום קרוב מהתלוי ויש לו סוד דבק בנפש על כן ולא תטמא את א׳ אדמתך ונסמכה זו הפרשה בעבור המלחמה · כי בתחלה כי תצא והנה בגשן יוכיח כי משפט לא תלין איננו לכבוד המת רק לכבוד הארץ כי מ׳ משפט הערלים והישרא׳ איננו שוה : לא תראה את שור · אפילו אתה יוצא למלחמה וזה דרך דרש : ואספתו · אם היית שב או בגוי שתפקדנו ביד נאמן : והתעלמת · דבק עם לא תראה והזכיר שור ושה וכבר הזכיר החמור וכן משפט כל בהמה : לא תוכל · כחבריו : נופלי׳ · כמו רובץ ותלת נופלים כלל : הקם תקים עמו · ולא לבדך כמו עזוב תעזוב עמו : לא

נמסר בסדר ויחי : אנו ג׳ חס׳ וסי׳ כי הוא ראשית אנו · יהי רעב אנו · בני לד חדיד ואנו תניגא ד עזרא : קללת ג׳ וסי׳ כי קללת אלהים תלוי · קללת יותם בן ירבעל · וכן קללת חנם לא תבא · תנ״ך : תלוי ג׳ וסי׳ כי קללת אלהים · את אבשלום תלוי באלה · אלף המגן תלוי עליו · תנ״ך : עמך י״ב בתורה וסימ׳ נמסר בסדרא דלעיל :

רשי

לא יהיה כלי גבר על אשה: שתהא דומה לאיש כדי שתלך בין האנשים שאין זו אלא לשם ניאוף: ולא ילבש גבר שמלת אשה. לילך ולישב בין הנשים. דבר אחר שלא ישיר שער הערוה ושער של בית השחי: כי תועבת. לא אסרה תורה אלא לבוש המביא לידי תועבה: כי יקרא. פרט למזומן: לא תקח האם. בעודה על בניה: למען ייטב לך וגו'. אם מצוה קלה שאין בה חסרון כיס אמרה תורה למען ייטב לך והארכת ימים קל וחומר למתן שכר של מצות חמורות: כי תבנה בית חדש. אם קיימת מצות שלוח הקן סופך לבנות בית חדש ותקיים מצות מעקה שמצוה גוררת מצוה ותגיע לכרם ושדה ולבגדים נאים לכך נסמכו פרשיות הללו: מעקה. גדר סביב לגג. ואונקלוס תרגם תייקא כגון תיק שמשמר מה שבתוכו: כי יפול הנופל. ראוי זה ליפול ואעפ"כ לא תתגלגל מיתתו על ידיך שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב: כלאים. חטה ושעורה וחרצן במפולת יד: פן תקדש. כתרגומו תסתאב כל דבר הנתעב על האדם בין לשבח כגון הקדש בין לגנאי כגון אסור שנופל בו לשון קדוש כמו אל תגש בי כי קדשתיך: לא תחרוש בשור ובחמור. הוא הדין לכל שני מינין שבעולם הוא הדין ל להנהיגם יחד קשורין וזוגין בהולכת משא: שעטנז. לשון ערוב. ורבותינו דרשו שוע טווי ונוז: גדילים תעשה לך. אף מן הכלאים לכך סמכן הכתוב: ובא אליה ושנאה. סופו ושם לה עלילות דברים עבירה גוררת עבירה עבר על לא תשנא סופו לבא לידי לשון הרע: את האשה הזאת. מכאן שאין אומר דבר אלא בפני בעל דין: אבי הנערה ואמה. מי שגדלו גדולים הרעים יתבזו עליה: ואמר אבי הנערה. מלמד שאין רשות לאשה לדבר בפני האיש: ופרשו השמלה. הרי זה משל מחוורין הדברים כשמלה: ויסרו אותו. מלקות: ואם

מסורה

יקרא ב' א' בקריאה וסימ' במסורה רבתא: תשלח ה' וסי' חרונך יאכלמו. שלח תשלח את האם. ויאמר חזאל מדוע אדני בכה. תשלח קציריה עד ים. רוחך יבראון. וחד ותשלח פארות: לא תחרש ב' וסי' בשור ובחמור. על רעך רעה: צמר ופשתים ב' וסי' לא תלבש. דרשה צמר ופשתים: גדלים ב' חס' יו"ד קדמ'

מקרא

לֹא־יִהְיֶה כְלִי־גֶבֶר עַל־אִשָּׁה וְלֹא־יִלְבַּשׁ גֶּבֶר שִׂמְלַת אִשָּׁה כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה׃ פ

כִּי יִקָּרֵא קַן־צִפּוֹר לְפָנֶיךָ בַּדֶּרֶךְ בְּכָל־עֵץ אוֹ עַל־הָאָרֶץ אֶפְרֹחִים אוֹ בֵיצִים וְהָאֵם רֹבֶצֶת עַל־הָאֶפְרֹחִים אוֹ עַל־הַבֵּיצִים לֹא־תִקַּח הָאֵם עַל־הַבָּנִים׃ שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח אֶת־הָאֵם וְאֶת־הַבָּנִים תִּקַּח־לָךְ לְמַעַן יִיטַב לָךְ וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים׃ ס

כִּי תִבְנֶה בַּיִת חָדָשׁ וְעָשִׂיתָ מַעֲקֶה לְגַגֶּךָ וְלֹא־תָשִׂים דָּמִים בְּבֵיתֶךָ כִּי־יִפֹּל הַנֹּפֵל מִמֶּנּוּ׃ לֹא־תִזְרַע כַּרְמְךָ כִּלְאָיִם פֶּן־תִּקְדַּשׁ הַמְלֵאָה הַזֶּרַע אֲשֶׁר תִּזְרָע וּתְבוּאַת הַכָּרֶם׃ ס

לֹא־תַחֲרֹשׁ בְּשׁוֹר־וּבַחֲמֹר יַחְדָּו׃ ס

לֹא תִלְבַּשׁ שַׁעַטְנֵז צֶמֶר וּפִשְׁתִּים יַחְדָּו׃ ס

גְּדִלִים תַּעֲשֶׂה־לָּךְ עַל־אַרְבַּע כַּנְפוֹת כְּסוּתְךָ אֲשֶׁר תְּכַסֶּה־בָּהּ׃ ס

כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבָא אֵלֶיהָ וּשְׂנֵאָהּ׃ וְשָׂם לָהּ עֲלִילֹת דְּבָרִים וְהוֹצִא עָלֶיהָ שֵׁם רָע וְאָמַר אֶת־הָאִשָּׁה הַזֹּאת לָקַחְתִּי וָאֶקְרַב אֵלֶיהָ וְלֹא־מָצָאתִי לָהּ בְּתוּלִים׃ וְלָקַח אֲבִי הַנַּעַר וְאִמָּהּ וְהוֹצִיאוּ אֶת־בְּתוּלֵי הַנַּעַר אֶל־זִקְנֵי הָעִיר הַשָּׁעְרָה׃ וְאָמַר אֲבִי הַנַּעַר אֶל־הַזְּקֵנִים אֶת־בִּתִּי נָתַתִּי לָאִישׁ הַזֶּה לְאִשָּׁה וַיִּשְׂנָאֶהָ׃ וְהִנֵּה־הוּא שָׂם עֲלִילֹת דְּבָרִים לֵאמֹר לֹא־מָצָאתִי לְבִתְּךָ בְּתוּלִים וְאֵלֶּה בְּתוּלֵי בִתִּי וּפָרְשׂוּ הַשִּׂמְלָה לִפְנֵי זִקְנֵי הָעִיר׃ וְלָקְחוּ זִקְנֵי הָעִיר־הַהִוא אֶת־הָאִישׁ וְיִסְּרוּ אֹתוֹ׃ וְעָנְשׁוּ אֹתוֹ מֵאָה כֶסֶף וְנָתְנוּ לַאֲבִי הַנַּעֲרָה כִּי הוֹצִיא שֵׁם רָע עַל בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל וְלוֹ־תִהְיֶה לְאִשָּׁה

תרגום

לא יהי תיקון זין דגבר על אתתא ולא יתקן גבר כתיקוני אתתא ארי מרחק קדם יי אלהך כל עביד אילין׃

ארי תערע קינא דצפרא קדמך באורחא בכל אילן או על ארעא אפרוחין או ביעין ואמא רביעא על אפרוחין או על ביעין לא תיסב אמא על בניא׃ שלחא תשלח ית אמא וית בניא תסב לך בדיל דייטב לך ותוריך יומין׃

ארי תבני ביתא חדתא ותעביד תיק לאיגרך ולא תשוי חובת דין דקטול בביתך ארי יפל דנפיל מניה׃

לא תזרע כרמך עירובין דילמא תסתאב דמערת זרעא די תזרע ועללת כרמא׃

לא תרדי בתורא ובחמרא כחדא׃ לא תלבש שעטניזא עמר וכיתן מחובר כחדא׃

כרוספדין תעביד לך על ארבע כנפי כסותך דתתכסי בה׃

ארי יסב גבר אתתא ויעול לותה ויסנינה׃ וישוי לה תסקופי מילין ויפיק עלה שום ביש ויימר ית אתתא הדא נסבית ועלית לותה ולא אשכחית לה בתולין׃ ויסב אבוהא דעולמתא ואמה ויפקון ית בתולי עולמתא לקדם סבי קרתא ולתרע בית דין אתרה׃ ויימר אבוהא דעולמתא לסביא ית ברתי יהבית לגברא הדין לאנתו ושנה׃ והא הוא שוי תסקופי מילין למימר לא אשכחית לברתך בתולין ואילין בתולי ברתי ויפרסון שושיפא קדם סבי קרתא׃ וידברון סבי קרתא ההיא ית גברא וילקון יתיה׃ ויגבון מניה מאה סלעין דכסף ויתנון לאבוהא דעולימתא ארי אפיק שום ביש על בתולת בת ישראל ולה תהי לאנתו

אבן עזרא

לא יהיה כלי גבר. נסמכה בעבור באת למלחמה כי האשה לא נבראת כי אם להקים הזרע ואם היא תצא עם אנשים למלחמה תבא בדרך לידי זנות וכן לא ילבש גבר והטעם זכר שלא כתמלא זקנו יתערב עם הנשים ואין יודע אם יאחנו הוא והן ואיננו יודע וזה יורה כי נכתב ישר' היה וכן ברובי המלכיו' להיות מלבוש האנשים איננו כמלבוש הנשים רק הפרש ביניהם ויש אומרים על חוץ לדרך ואין צורך רק השם יתעב מי שישנה מעשי השם: כי יקרא. נסמכה זאת הפרשה בעבור בדרך. יקרא כמו נקרא נקראתי והם מגזרת מקרה וקרוב משפטו. אלף אפרוחים נוסף כמו אזרוע ובאזרועך והטעם כי אכזריות הוא בלב להיות אם על בנים רוטשה וכן שור או שה: ייטב לך. שהשם יחמול עליך וייטיב לך. והארכת ימים. כאשר לא תכרית כל הקן שעזבת העיקר: כי תבנה בית חדש. נדבקה זאת הפרשה אחר שנלחמו והם בארץ החל במצות הבית: מעקה. טעמו ידוע מהמקום ואין ריע לו ומדקדקין הוציאו מגזרת עקת רשע והביא עצמו בעקה: הנופל. נקרא על שם סופו וכן יומת המת וכן ובגדי ערומים תפשיט ויתרונכם הבנים ומלות רבות לאין מספר נקראו על שם סופם ולא ברע אם כן דרך הלשון או הוא דברי נבואה כמו וירדוף עד דן עד נחל אשכול על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ואחר מצות הבית מצות הזרע והכרם כי אחר שהוא בארץ ובנה בית וזרע: לא תזרע כלאים. פי' פן תקדש כבר פירשו מנחם בן סרוק הספרדי במחברתו והוא מגזרת קדש בעבור שיתערב זה עם זה: לא תחרוש בשור ובחמור. דבק עם הזריעה והשם חמל על כל מעשיו כי אין כח החמור ככח השור ובעבור הזריעה אמ' שעטנז וכבר הזכירו על דרך כלל ובכאן פרט שהוא הצמר והפשתים לא אחרי' פן תקדש: גדילים תעשה לך. אמרו המכחשים שהיא מצוה בפני עצמה בלילה כמו הציצית ביום על כן כתוב תכסה והמעתיקים העתיקו כי זאת מצות הציצית ביום ופי' גדילים כמו בבגיונה גדילי מעשה שרשרו' והמכחשי' הוציאוהו מגזרת גדולה ולא נחנו מאמינים בדברי קדמונינו לבדם והזכיר זה הכתוב לבאר על ארבע כנפות ונסמך לשעטנז בעבור הציצית שהוא מותר: כי יקח איש אשה. נסמכה הפרשה לדעת המכחישים בעבור תכסה בה והאמת על דרך דרש שנסמכ' בעבור הבית ואחר כן הבגד ואחר כן בעלת הבית: עלילות. כמו סבות דברים. הם אמת או שקר: בתולי. לשון רבים ולא יתפרדו וכן בחורות ונקונים ועלומים: אבי הנערה ואמה. אם הם בחיים או ממונה בית דין. וטעם

מסורה

וסי' תעשה לך. מעשה שבכה: ושנאה ב' א' ראש פסוק וא' סוף פסוק וסי' ושנאה האיש האחרון. כי יקח איש אשה ושנאה: עלילת ד' ב' כתיב עלילת וב' כתיב עללות וסי' ושם לה עלילת. והנה שם לה עלילת כתיב. להתעולל עללות. ולא נתכנו עללות כתיב: והוצא ו' חסרים יו"ד בליש' וסי' מוצאי דבת הארץ. והוצאך מבית עבדים דשוחט. והוצא עליה שם רע. ואוצא אש מתוכך. התוצא מזרות. והעלומה יוצא אור: ולא מצאתי ה' וסי' בתולים. ואבקש מהם איש גדר. ולמנחמים ולא מצאתי. אשר עוד בקשה נפשי. ויאמרו שרי פלשתים: השערה ג' וסי' ולקח אבי הנערה. ועלתה יבמתו. והפרשים שת שתו השערה:

אבן עזרא

וטעם כל ימיו כי לעולם תהיה ברשותו עד יום מותו: וסקלוה. שיתכן שאחר שאמר שזה ששכב אינו אותה כי המארש לא ארש אותה רק היא אומרת שהיא בתולה ומעתיקי הדת באמרו הדבר באר היטב ואלה הבתולים ימצאו עד זמן קבוע וכפי תולדת הנערות ובעבור וסקלוה נסמכה פרשת הבעולה והמאורשה גם פירושו זה כמו זה והנה פירשו זה עוד:

כי יהיה. כאשר יארע זה הדבר: שער. מקום שבת זקני העיר הנה הכתוב קרא המאורשה אשת רעהו ולא נוכל לדעת את האריסות כי אם בדברי קבלה כי יתכן שלא הסכימה היא ולא ידעה עד שבא ואנס' על כן משל הרוצח: צעקה. יתכן שצעקה אמר לא אורשה. זאת אנוסה לא מפותה: לא יקח איש את אשת אביו. האנוסה על כן נסמכה זאת הפרשה: פצוע דכא. ביצים בלא אבר ואמרו המדקדקים כי הטעם בפרש שהוא דכא וזה רחוק: שפכה. זה האבר שממנו ישפך מימיו והזרע: בקהל יי': הטעם שלא יחשב כאחד מקהל יי' שיקח בת ישראל וכן עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית והעד הנאמן רות והכתוב שאמר לא תבאו בהם על נשי שבעת הגוים גם הכתוב בעזרא ויבדילו כל ערב הם הזכרים ושם פירשתיו: ממזר. אחז"ל הבא מן העריות והשכים ממ"ן נוספין כמימי' נהרסו מתגורות ואחרים אמרו כי הוא שם גוי וישב ממזר באשדוד כי רחוק הוא שיקרא שם ישראל ואף כי בעת הישועה בשם נבאי והמתרגם תפש דרך קצרה ודרש: ויהפוך

רשי

ואם אמת היה הדבר. בעדים והתראה שזינתה לאחר אירוסין: אל פתח בית אביה. ראו גדולים שגדלתם: לזנות בית אביה. כמו בבית אביה: כל אנשי עירה. במעמד כל אנשי עירה: ומצאה איש בעיר. לפי ששכב עמה פריצה קוראה לגנב הא אילו ישבה בביתה לא אירע לה: ומתו גם שניהם. להוציא מעשה חדודים שאין האשה נהנית מהם: גם. לרבות הבאים מאחריהם. דבר אחר גם שניהם לרבות את הולד שאם היתה מעוברת אין ממתינין לה עד שתלד: כי כאשר יקום וגו'. לפי פשוטו זהו משמעו כי אנוסה היא ובחזקת עמד עליה כאדם העומד על חברו להרגו. ורבותינו דרשו בו הרי זה בא ללמד ונמצא למד וכו': לא יקח. אין לו בה לקוחין ואין קדושין תופסין בה: ולא יגלה כנף אביו. שומרת יבם של אביו הראויה לאביו והרי כבר הוזהר עליה משום ערות אחי אביך אלא לעבור על זו בשני לאוין ולסמוך לה: לא יבא ממזר. ללמד שאין ממזר אלא מחייבי כריתות וק"ו וחומר מחייבי מיתת בית דין שאין בעריות מיתת בית דין שאין בה כרת: פצוע דכא. שנפצעו או נדכאו בצי שלו: וכרות שפכה. שנכרת הגיד ושוב אינו יורה קילוח זרע אלא שופך ושותת ואינו מוליד: לא יבא ממזר בקהל יי'. לא ישא ישראלית: לא יבא עמוני. לא ישא ישראלית: על

מסורה

ושלחה חד מן י"ד זוגין קדמא נסיב ל' ותניינא לא נסיב ל' ולית דכוו' דסמיכי וסי' במס' רבתא: דכא ג' וסי' לא יבא פצוע דכא וכרות שפכה. ואת דכא ושפל רוח. תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם. אנ"ך: ממזר ב' וסי' לא יבא ממזר בקהל יי'. וישב ממזר באשדוד: עמוני ה' מלאים בליש' וסי' לא יבא עמוני:

תורה

לא יוכל לשלחה כל ימיו: ס
ואם אמת היה הדבר הזה לא נמצאו בתולים לנער: והוציאו את הנער אל פתח בית אביה וסקלוה אנשי עירה באבנים ומתה כי עשתה נבלה בישראל לזנות בית אביה ובערת הרע מקרבך: ס
כי ימצא איש שכב עם אשה בעלת בעל ומתו גם שניהם האיש השכב עם האשה והאשה ובערת הרע מישראל: ס
כי יהיה נער בתולה מארשה לאיש ומצאה איש בעיר ושכב עמה: והוצאתם את שניהם אל שער העיר ההוא וסקלתם אתם באבנים ומתו את הנער על דבר אשר לא צעקה בעיר ואת האיש על דבר אשר ענה את אשת רעהו ובערת הרע מקרבך: ס
ואם בשדה ימצא האיש את הנער המארשה והחזיק בה האיש ושכב עמה ומת האיש אשר שכב עמה לבדו: ולנער לא תעשה דבר אין לנער חטא מות כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה: כי בשדה מצאה צעקה הנער המארשה ואין מושיע לה: ס
כי ימצא איש נער בתולה אשר לא ארשה ותפשה ושכב עמה ונמצאו: ונתן האיש השכב עמה לאבי הנער חמשים כסף ולו תהיה לאשה תחת אשר ענה לא יוכל שלחה כל ימיו: ס
לא יקח איש את אשת אביו ולא יגלה כנף אביו: ס
לא יבא פצוע דכא וכרות שפכה בקהל יהוה: ס
לא יבא ממזר בקהל יהוה גם דור עשירי לא יבא לו בקהל יהוה: ס
לא יבא עמוני ומואבי בקהל יהוה גם דור עשירי לא יבא להם בקהל יהוה עד עולם:

תרגום

לית ליה רשו למפטרה כל יומוהי: ואם קושטא הוה פתגמא הדין לא אשתכחו בתולין לעולימתא: ויפקון ית עולימתא לתרע בית אבוהא ויִרגמונה אנשי קרתה באבניא ותמות ארי עבדת קלנא בישראל לזנאה בית אבוהא ותפלי עביד דביש מבינך: ארי ישתכח גבר שכיב עם איתתא אתת גבר ויתקטלון אף תרויהון גברא דשכיב עם איתתא ואיתתא ותפלי עביד דביש מישראל: ארי תהי עולימתא בתולתא דמארסה לגבר וישכחינה גברא בקרתא וישכוב עימה: ותפקון ית תרויהון לתרע קרתא ההיא ותרגמון יתהון באבניא וימותון ית עולימתא על עסק דלא צווחת בקרתא וית גברא על עיסק די ענא ית אתת חבריה ותפלי עביד דביש מבינך: ואם בחקלא ישכח גבר ית עולימתא דמארסא ויתקף בה גבר וישכוב עמה ויתקטל גברא דשכיב עמה בלחודוהי: ולעולימתא לא תעביד מדעם לית לעולימתא חובת דין דקטול ארי כמא די יקום גבר על חבריה ויקטליניה נפש כן פתגמא הדין: ארי בחקלא אשכחה צווחא עולמתא דמארסה ולית דפריק לה: ארי ישכח גבר עולמתא בתולתא דלא מארסא ויחדינה וישכוב עמה וישתכחון: ויתן גברא דשכב עמה לאבוהא דעולימתא חמשין סלעין דכסף וליה תהי לאנתו חלף די ענה לית ליה רשו למיפטרה כל יומוהי: לא יסב גבר ית אתת אבוהי ולא יגלי כנפא דאבוהי: לא ידכי דפסיק ודמחבל למיעל בקהלא דיי: לא ידכי ממזרא למיעל בקהלא דיי אף דרא עשיראה לא ידכי ליה למיעל בקהלא דיי: לא ידכון עמונאי ומואבאי למיעל בקהלא דיי אף דרא עשיראה לא ידכי להון למיעל בקהלא דיי עד עלמא:

מסורה

ויעל נחש העמוני. ויאמר להם נחש. צלק העמוני דו"ה. וטוביה העבד העמוני דוי"לענו לבנו דעזרא:

על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור מפתור ארם נהרים לקללך: ולא אבה יהוה אלהיך לשמע אל בלעם ויהפך יהוה אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך יהוה אלהיך: לא תדרש שלמם וטבתם כל ימיך לעולם: ס לא תתעב אדמי כי אחיך הוא לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו: בנים אשר יולדו להם דור שלישי יבא להם בקהל יהוה: ס

כי תצא מחנה על איביך ונשמרת מכל דבר רע: כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה ויצא אל מחוץ למחנה לא יבא אל תוך המחנה: והיה לפנות ערב ירחץ במים וכבא השמש יבא אל תוך המחנה: ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ: ויתד תהיה לך על אזנך והיה בשבתך חוץ וחפרתה בה ושבת וכסית את צאתך: כי יהוה אלהיך מתהלך בקרב מחנך להצילך ולתת איביך לפניך והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך: ס לא תסגיר עבד אל אדניו אשר ינצל אליך מעם אדניו: עמך ישב בקרבך במקום אשר יבחר באחד שעריך בטוב לו לא תוננו: ס לא תהיה קדשה מבנות ישראל ולא יהיה קדש מבני ישראל: לא תביא אתנן זונה

על עיסק די לא ערעו יתכון בלחמא ובמיא באורחא במפקכון ממצרים ודי אגר עלך ית בלעם בר בעור מפתור ארם די על פרת ללטיותך: ולא אבי יי אלהך לקבלא מן בלעם והפך יי אלהך לך ית לוטין לברכן ארי דרחמך יי אלהך: לא תתבע שלמהון וטבתהון כל יומך לעלם: לא תרחיק ארומאה ארי אחוך הוא לא תרחיק מצראה ארי דייר הויתא בארעיה: בנין דיתילדון להון דרא תליתאה ידכון להון למיעל בקהלא דיי: ארי תפוק משריתא על בעלי דבבך ותסתמר מכל מדעם ביש: ארי יהי בך גבר די לא יהי דכי מקרי ליליא ויפוק למברא למשריתא לא יעול לגו משריתא: ויהי למפני רמשא יסחי במיא וכמיעל שמשא יעול לגו משריתא: ואתר מתקן יהי לך מברא למשריתא ותפוק תמן לברא: וסכתא תהי לך על זינך ויהי במיתבך לברא ותחפר בה ותתוב ותכסי ית מפקתך: ארי יי אלהך שכינתיה מהלכא בגו משריתך לשזבותך ולממסר סנאך קדמך ותהי משריתך קדישא ולא יתחזי בך עבירת פתגם ויתוב מימריה מלאיטבא לך: לא תמסר עבד עממין ליד רבוניה דישתיזב לותך מן קדם רבוניה: עמך יתיב בינך באתרא די יתרעי בחד מן קירוך בדייטב ליה לא תוניניה: לא תהי איתתא מבנת ישראל לגבר עבד ולא יסב גברא מבני ישראל איתא אמא: לא תעיל אגר זניתא

קדמו ה׳ וסי׳ על דבר אשר לא קדמו אתכם. בלחמו קדמו נודד. קדמו עיני אשמורות. קדמו שרים אחר נוגנים. כי לא קדמו בני ישראל את: בלחם ו׳ דגשים וסי׳ נמסר בסדר חקת התורה: ירחץ ה׳ וסימ׳ וקרבו וכרעיו ירחץ במים. והקרב והכרעים ירחץ במים. ואם לא יכבס. והיה לפנות ערב. ישמח צדיק כי חזה:

ונמסר גם בסדר ויקרא: וכבא ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ וכבא השמש יבא אל תוך המחנה. וכבא השמש צוה יהושע. וכבוא נשאי הארון. בתרא מלא: ויד ג׳ קמ׳ וסי׳ אל תשלחו בו. ויד תהיה לך. ויד ברא בראש דרך. וגם נמסר בישב: מחניך ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ כי יי אלהיך מתהלך. טפכם נשיכם. והיה מחניך קדוש. קדמ׳ חס׳: בטוב ט׳ דגשים וסי׳ בישעיה סי׳ ז׳: אתנן ה׳ פתחין בליש׳ וסי׳ לא תביא אתנן זונה. כי מאתנן זונה קבצה ועד אתנן זונה ב׳ בפסו׳ ויהי בך הפך מן הנשים תנינא דפסוק. ושרפו בתיך באש:

על דבר. על העצה שיעצו אתכם להחטיאכם: בדרך. כשהייתם בטירוף: לא תדרוש שלומם. מכלל שנאמר עמך ישב בקרבך יכול אף זה כן ת״ל לא תדרוש שלומם: לא תתעב אדומי. לגמרי. ואף על פי שראוי לך לתעבו שיצא בחרב לקראתך: לא תתעב מצרי. מכל וכל אע״פ שזרקו זכוריכם ליאור מה טעם שהיו לכם אכסניא בשעת הדחק לפיכך בנים אשר יולדו להם דור שלישי וגו׳ ושאר אומות מותרין מיד הא למדת שהמחטיאו לאדם קשה לו מן ההורגו שההורגו הורגו בעולם הזה והמחטיאו מוציאו מן העולם הזה ומן העולם הבא לפיכך אדום שקדמם בחרב לא נתעב וכן מצריים שטבעום ואלו שהחטיאום נתעבו: כי תצא מחנה וגו׳ ונשמרת. שהשטן מקטרג בשעת הסכנ׳: מקרה לילה. דבר הכתוב בהווה: ויצא אל מחוץ למחנה. זו מצות עשה: ולא יבא אל תוך המחנה. זו מצות לא תעשה ואסור ליכנס למחנה לויה וכל שכן למחנ׳ שכינה: והיה לפנות ערב. סמוך להערב שמשו יטבול שאינו טהור בלא הערב השמש: ויד תהיה לך. כתרגומו כמו איש על ידו: מחוץ למחנה. חוץ לענן: על אזנך. לבד משאר כלי תשמישך: אזנך. כמו כלי זין: ולא יראה בך. הקב״ה ערות דבר: לא תסגיר עבד. כתרגומו. דבר אחר אפי׳ עבד כנעני של ישר׳ שברח מחוצה לארץ: לא תהיה קדשה. מופקרת מקודשת ומזומנת לזנות: ולא יהיה קדש. מזומן למשכב זכור ואנקלוס תרגם לא תהא אתתא מבנת ישראל לגבר עבד שאף זו מופקרת לבעילת זנות היא שאין קדושין תופסין לו בה שהרי הוקשו לחמור שנאמר שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור ולא יסב גבר׳ מבני ישר׳ איתא אמה שאף הוא נעשה קדש על ידה שכל בעילותיו בעילת זנות שאין קדושין תופסין לו בה: אתנן זונה. נתן לה טלה באתננה פסול להקרבה:

לקללך לנו״ן ולא לקללך כי מוך כמוהם

לשלם ב׳ חל בתור׳ וס׳ וגם בך ראמינו ודין וכל כיוצא ותר׳ דכ׳ שלבמה ת״כ

ויהפוך. שהיה בלב בלעם לקלל ולא עזבו השם: כי תצא מחנה. זהו המחנה שיצא על האויב ושם הארון והוא מחנה קטן ואיננו מחנה הגדול כי שם מחיצות עשויות ובצאתם אל המלחמה הם קרובים סביבות הארון וברור כי טמא מקרה משתית וסמכה זו הפרשה בעבור מלחמת מדין שהזכיר דבר בלעם כי צוררים הם בעבור אחותם והארון היה עם המחנה שיצא על מדין: מכל דבר רע. לכפם ולגוף כמו הקרי: מקרה. המ״ם משרת ומשקלו משרה אחותו: לפנות ערב. כטעם כי פנה היום גם חזוק הוא זה לדברי חז״ל והמכחשים אמרו כי לפנות כמו לפני ולא אמרו כלום וי״א כי טעמו כאשר יחל הערב לפנות והנה אחר שאמר הכתוב לפנות ערב אמר וכבוא השמש הנה קודם הערב וכן לפנות בקר קודם זרוח השמש: ויד. מקום כמו יד הירדן גם זו ראיה כי ממחנה ישראל לא יבא בעל קרי ולא כל אדם בשעת הצורך ואף כי התינוקות והעד שאמ׳ הכתוב וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש והטעם כל טמא מטמא ולא טמא יום. אלף אזניך נוסף מגזרת והזונו׳ רחצו: וכסית. כי כל דבר כראה לעינים והוא מגונה יוליד דמות נגאי בנפש: ערות דבר. במעשה או דבור: ושב מאחריך. הטעם שלא ילך לפניך כי כן כתוב: לא תסגיר עבד. בלכתם למלחמה יתכן שיברח למחניהם עבד ואיננו ישראלי: מעם אדניו. גם הוא איננו ישראל כי הוא בא לכבוד השם הנקרא על ישר׳ ואם העבד יסגירנו ישראל אל אדוניו הנה זה חלול השם על כן לא תוננו. ונסמכה פרשת קדשה בעבור העבד ומעתיקי הדת אמרו כי הקדש הוא השכב והעד מבני ישר׳ ואמר אליהו ואיתם בקדשים כי נפשם כנגד איתם והנה קדשים כנגד נוער וכתוב וגם קדש היה בארץ בתי הקדשים ושם כתוב אשר הנשי׳ אורגות שם ואני לא אבין טעם קדשה וכאשר נחפשה היטב טעם המלה אז היא ידועה שהיא מזומנת לכל עובר ושב והעד איה הקדשה אם כן יהיה קדש כמעשה המצרים והמבין יבין ובעבור קדשה נסמכ׳ פרשת אתנן זונה: אתנן. כמו מתן והאלף נוסף והנו״ן כפול כפ״א כאפופיה וכרי״ש שגריר והטעם מה שלקחה הזונה שנתנו הזונ׳ אחריה כי הוא אסור:

אבן עזרא

ומחיר כלב. כי הוא דרך בזיון על כן אמ' כי תועבת י"י: לא תשיך לאחיך. בעבור שהזכיר העבר הנכרי אע"פ שכתוב בו לא תונו יש לך רשות שתשיכנו: לא תשיך לאחיך. יש הפרש בין תשך לתשיך והטעם שלא תקבל מאחיך שיתן לך מרבית גם הוא עובר על מצות רבית והנה המלה יוצאה לשנים פעולים ורבים אמרו כי תשיך כמו תשך אין הפרש ביניהם וכמו כן פעולים רבים במקרא: כי תדור נדר. בעבור שהזכיר באתנן זונה לכל נדר: כי דרוש ידרשנו. משלכנגי אדם שיבקש מה שנדרת: והיה בך חטא. עונש: מוצא שפתיך. בכל דבר שיש בו זכר לשם: נדבה. כי כל נדר נדבה ואין כל נדבה נדר וזה הדבר ברור: אשר דברת בפיך. אחר שיצא הדבור לא תוכל להשיבו: כי תבא בכרם רעך. לבעבור מותר שתאכל ונסמכה זאת הפרשה כי משלך אתה חייב לתת בנדר ושל אחרים לא תקח לך: כליך. כמו עדיך: בקמת רעך. לקצור: מלילות. ידועות מהמקום: וקטפת. כמו הקוטפים מלוח: חרמש. מלה מרובעת ובעבור תניף אמרו המכחישים כי כן לעוברי דרכים: כי יקח איש אשה. גם היא חשובה כשרה: חן בעיניו. שהיא הפך תולדתו: מצא בה. ולא יוכל לגלות כי אין לו עדים והטעם או מצא בה כמו ומכה אביו ואמו: ויצאה. שלא תשוב שם ונודע הדבר שיצאה מהיותה בביתו: והיתה. בעולה לאיש: אחר גם אחרון. שמות התאר: כריתות. שמכריתה בעילתם לשלם: הוטמאה. כנגד בעל ראשון והנה טעמו טמאה היא לו בעבור שידעה איש אחר ודגשות הטי"ת בחסרון תי"ו התפעל וכן הכבס את הנגע: ולא תחטיא. צווי לישראל: אשה חדשה. יש אומרי' בתולה ולדעת רבי' חדשה כנגדו כי יוכל להשיב אשה גרושה אם לא נטמאה ועל כן חדשה: נקי יהיה לביתו. שלא יהיה עליו עול מלכות נקי כמו אי נקי. למ"ד לכל דבר נוסף כמו והשליטי לאבשלום: לא

רשי

ומחיר כלב. החליף שה בכלב: גם שניהם. לרבות שנוייהם כגון חטים ועשאן סלת: לא תשיך. אזהרה ללוה שלא יתן רבית למלוה ואחר כך אזהרה ללוה את כספך לא תתן לו בנשך: לנכרי תשיך. ולא לאחיך לאו הבא מכלל עשה עשה לעבור עליו בשני לאוין ועשה: לא תאחר לשלמו. שלשה רגלים ולמדוהו רבותי' מן המקרא: מוצא שפתיך. ליתן עשה על לא תעשה: כי תבא בכרם רעך. בפועל הכתוב מדבר: ואל כליך לא תתן. מכאן שלא דברה תורה אלא בשעת הבציר בזמן שאתה נותן לכליו של בעל הבית אבל שכרו אם בא לעדור ולקשקש אינו אוכל: כנפשך. כמה שתרצה: שבעך. ולא אכילה גסה: כי תבא בקמת רעך. אף זו בפועל הכתוב מדבר: כי מצא בה ערות דבר. מצוה עליו לגרשה שלא תמצא חן בעיניו: לאיש אחר. אין זה בן זוגו של ראשון הוא הוציא רשעה מתוך ביתו וזה הכניסה: ושנאה האיש האחרון. הכתוב מבשרו שסופו לשנאתה ואם לאו קוברתו שנ' או כי ימות: אחרי אשר הוטמאה. לרבות סוטה שנסתרה: אשה חדשה. שהיא חדשה לו ואפילו אלמ' פרט למחזיר גרושתו: ולא יעבור עליו. דבר הצבא: לכל דבר. שהוא צורך הצבא לא לספק מים ומזון ולא לתקן דרכים אבל אלו החוזרים מעורכי המלחמה על פי כהן כגון בנה בית ולא חנכו או ארס אשה ולא לקחה מספיקין מים ומזון ומתקנין את הדרכים: יהיה לביתו. אף בשביל ביתו אם בנה בית וחנכו ואם נטע כרם וחללו אינו זז מביתו בשביל צורכי המלחמה: לביתו. זה ביתו יהיה לרבות את כרמו: ושמח. ישמח את אשתו ותרגומו ויחדי ית אתתיה והמתרגם ויחדי עם אתתיה טועה הוא שאין זה תרגום של ושמח אלא של ושמח: רחים

מסורה

ישך ב' כל דבר אשר ישך · והוא כנחש ישך: על הארץ כל בראשית על הארץ במ"ד אל הארץ וכל ויקרא דבוו' על הארץ במ"ג אל הארץ · וכל שאר אוריתא ויהושע ושפטים ושמואל דבוו אל במ"ב על וסי' דבולהו במ"ס רבתא בערך ע' דאסדרנא כר"ש האי חיבורא באורח קשוט: האחר ד' וסי' נמסר בסדר משפטי: תבא י"ז

תורה

וּמְחִיר כֶּלֶב בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְכָל־נֶדֶר כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ גַּם־שְׁנֵיהֶם׃ ס

לֹא־תַשִּׁיךְ לְאָחִיךָ נֶשֶׁךְ כֶּסֶף נֶשֶׁךְ אֹכֶל נֶשֶׁךְ כָּל־דָּבָר אֲשֶׁר יִשָּׁךְ׃ לַנָּכְרִי תַשִּׁיךְ וּלְאָחִיךָ לֹא תַשִּׁיךְ לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ ס

כִּי־תִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תְאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ כִּי־דָרֹשׁ יִדְרְשֶׁנּוּ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵעִמָּךְ וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ וְכִי תֶחְדַּל לִנְדֹּר לֹא־יִהְיֶה בְךָ חֵטְא׃ מוֹצָא שְׂפָתֶיךָ תִּשְׁמֹר וְעָשִׂיתָ כַּאֲשֶׁר נָדַרְתָּ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ נְדָבָה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ בְּפִיךָ׃ ס

כִּי תָבֹא בְּכֶרֶם רֵעֶךָ וְאָכַלְתָּ עֲנָבִים כְּנַפְשְׁךָ שָׂבְעֶךָ וְאֶל־כֶּלְיְךָ לֹא תִתֵּן׃ ס

כִּי תָבֹא בְּקָמַת רֵעֶךָ וְקָטַפְתָּ מְלִילֹת בְּיָדֶךָ וְחֶרְמֵשׁ לֹא תָנִיף עַל קָמַת רֵעֶךָ׃ ס

כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבְעָלָהּ וְהָיָה אִם־לֹא תִמְצָא־חֵן בְּעֵינָיו כִּי־מָצָא בָהּ עֶרְוַת דָּבָר וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתֻת וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשִׁלְּחָהּ מִבֵּיתוֹ׃ וְיָצְאָה מִבֵּיתוֹ וְהָלְכָה וְהָיְתָה לְאִישׁ־אַחֵר׃ וּשְׂנֵאָהּ הָאִישׁ הָאַחֲרוֹן וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתֻת וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשִׁלְּחָהּ מִבֵּיתוֹ אוֹ כִי יָמוּת הָאִישׁ הָאַחֲרוֹן אֲשֶׁר־לְקָחָהּ לוֹ לְאִשָּׁה׃ לֹא־יוּכַל בַּעְלָהּ הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר־שִׁלְּחָהּ לָשׁוּב לְקַחְתָּהּ לִהְיוֹת לוֹ לְאִשָּׁה אַחֲרֵי אֲשֶׁר הֻטַּמָּאָה כִּי־תוֹעֵבָה הִוא לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא תַחֲטִיא אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ ס

כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה לֹא יֵצֵא בַּצָּבָא וְלֹא־יַעֲבֹר עָלָיו לְכָל־דָּבָר נָקִי יִהְיֶה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אֶחָת וְשִׂמַּח אֶת־אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר־לָקָח׃

תרגום

וחולפן כלבא לבית מקדשא דיי אלהך לכל נדרא ארי מרחק קדם יי אלהך אף תרויהון: לא תרבי לאחוך רבית כסף רבית עיבור רבית כל מדעם דמתרבי: לבר עממין תרבי ולאחוך לא תרבי בדיל דיברכינך יי אלהך בכל אושטות ידך על ארעא דאת עליל לתמן למירתה: ארי תדור נדר קדם יי אלהך לא תאחר לשלמותיה ארי מתבע יתבעיניה יי אלהך מינך ויהי בך חובא: וארי תתמנע מלמדר לא יהי בך חובא: אפקות ספותך תיטר ותעביד כמא די נדרתא קדם יי אלהך נדבתא די מלילתא בפומך: ארי תתגר בכרמא דחברך ותיכול עינבין כנפשך שבעך ולמנך לא תתן: ארי תתגר בקמתא דחברך ותקטוף מלילן בידך ומגלא לא תרים על קמתא דחברך: ארי יסב גבר אתתא ויבעלינה ויהי אם לא תשכח רחמין בעינוהי ארי אשכח בה עבירת פתגם ויכתוב לה גט פטורין ויתין בידה ויפטרינה מביתיה: ותפוק מביתיה ותהך ותהי לגבר אוחרן: ויסנינה גברא בתראה ויכתוב לה גט פטורין ויתין בידה ויפטרינה מביתיה או ארי ימות גברא בתראה דנסבה ליה לאנתו: לית ליה רשו לבעלה קדמאה די פטרה למיתב למיסבה למהוי ליה לאנתו בתר די אסתאבת ארי מרחקא היא קדם יי ולא תחייב ית ארעא דיי אלהך יהיב לך אחסנא: ארי יסב גבר אתתא חדתא לא יפוק בחילא ולא יעבר עלוהי לכל פתגם פני יהי לביתיה שתא חדא ויחדי ית אתתיה די נסיב:

מסורה

חס' וסי' נמסר באיוב סי' א': כריתת ג' ב' חסרים ו"ו וא' מלא דמ"ל וסי' כי יקח איש אשה ובעלה · ושנאה האיש האחרון · אי זה ספר כריתות אמכם · בתרא מ"ל דמ"ל: בצבא ד' דגשים וסי' ותהי המחצ חלק היצאים בצבא · כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא · ותתיחשם בצבא · ויהיו שרים בצבא · תמסר גם בסדר משות:

רחים. היא התחתונה: רכב. היא העליונה: לא יחבל. אם בא למשכנו על חובו בב"ד לא ימשכננו בדברים העושים בהן אוכל נפש: כי ימצא. בעדים והתראה וכן כל ימצא שבתורה: והתעמר בו. אינו חייב עד שישתמש בו: השמר בנגע הצרעת. שלא תתלוש סימני טומאה ולא תקוץ את הבהרת: ככל אשר יורו אתכם. אם להסגיר אם להחליט אם לטהר: זכור את אשר עשה למרי'. אם באת להזהר שלא תלקה בצרעת לא תספר לשון הרע זכור העשוי למרי' שדברה באחיה ולקתה בנגעים: כי תשה ברעך. תחוב בחבירך: משאת מאומה. חוב של כלום: לא תשכב בעבוטו. לא תשכב ועבוטו אצלך: כבוא השמש. אם כסות לילה הוא ואם כסות יום החזירהו בבקר וכבר כתב בואלה המשפטים עד בא השמש תשיבנו לו כל היום תשיבנו לו וכבא השמש תקחנו: וברכך. ואם אינו מברכך מכל מקום ולך תהיה צדקה: לא תעשוק שכיר. והלא כבר כתוב אלא לעבור על האביון בשני לאוין לא תעשוק שכר שכיר שהוא עני ואביון ועל העשיר כבר הוזהר לא תעשוק את רעך: אביון. התאב לכל דבר: מגרך. זה גר צדק: בשעריך. זה גר תושב האוכל נבלו' אשר בארצך. לרבות שכר בהמה וכלים: ואליו הוא נושא את נפשו. אל השכר הזה הוא נושא את נפשו למות עלה בכבש ונתלה באילן: והיה בך חטא. מכל מקום אלא שממהרין ליפרע על ידי הקורא: לא יומתו אבות על בנים. בעדות בני' ואת"ל בעון בנים כבר נאמר איש בחטאו יומתו. איש בחטאו יומתו אבל מי שאינו איש מת בעון אביו והקטנים מתים בעון אבותם בידי שמי': לא תטה משפט גר יתום. ועל העשיר כבר הוזהר לא תטה משפט ושנה בעני לעבור עליו בשני לאוין לפי שקל להטו' משפט עני יותר משל עשיר לכך הזהיר ושנה עליו: ולא תחבל. שלא בשעת הלואה: וזכרת. על מנת כן פדיתיך לשמור חקותי אפי' יש חסרון כיס בדבר: ושכחת עומר. ולא גדיש מכאן אמרו עומר שיש בו סאתים ושכחו אינו שכחה: בשדה. לרבות שכחת קמה ששכח מקצתה מלקצור: לא תשוב לקחתו. מכאן אמרו שלאחריו שכחה שלפניו אינו שכחה שאינו בבל תשוב: למען יברכך. ואף על פי שבאת לידו שלא במתכוין קל וחומר לעושה במתכוין אמור מעתה נפלה סלע מידו ומצאה עני ונתפרנס בה הרי הוא מתברך עליה:

לא יחבול רחים ורכב. אמרו המכחישים כי נדבקה זאת הפרשה עם ושמח את אשתו כי רמז למשכב כי אסור שימנע מן המשכב וזה הבל וריק והביאו ראיה תטחן לאחר אשתי וכבר פירשתיו והאמת שהוא כמשמעו שאסור לאדם שיחבול רחים ותחסר מלת חובל כמו ויאמר ליוסף אשר ילדה אותה ללוי ורבים כן כי טעמם ויאמר לו האומר ילדה לו היולדת: רחים. שם שנים ולא יתכן להיותם נפרדים: ורכב. הוא ההוה במים ויש אומרים העץ שהוא על הרחים ויא' כי ריחים התחתונ' ורכב העליונה: כי נפש הוא חובל. כי בו מחית נפשות והסומכים על הסמך הפרשיות אומרים טעמה כי כל מצוה עומדת בפני עצמה וזאת הפרשה דבקה כי הזכיר שלא יגזול עבוט לקחת אל כליו וחרמש בקמת ולקחת אשה והיתה לו גם לאחר ויבא מרשותו והלוקח אשה שישמח בה לא יהיה עסוק כי אם בבבא וחבילת הריחים שעסק בה גונב נפש וכן נגע הצרעת שלא ישמרו משפטיה תזיק הקרובים וכן לא תעשוק העני בעבוטו והשכיר והבנים הקטני' שלא ימותו בעון אביהם והטיית משפט גר יתום וחבול בגד אלמנה ושכחה בשדה כי היא לעני וכן לא תעולל וכן פן יוסיף ונקלה וחסימת השור עסק כי יגע ולא יאכל והממאן ליבם כדמות עסק והמחזקת במבושי' עושקת ואבן ואבן איפה ואיפה עסק ותמם גם עמלק עסק לישר' מאחיו. והוסיף מבני ישראל כי אדום נקרא אח: והתעמר. כחברו: הכהנים הלוים. שהם מבני לוי: במרים ידענו ראיה על דרש אל תקרא מצורע אלא מוציא שם רע: תשה. מגזרת נשה: אל מאומה נוסף כהא לילה: לעבטו. לקחת משכונו: תהיה צדקה. כי' שתשקול תבורך במאזני צדק: עניך. שישכב בעבוטו ועל דעת המעתיקי' כי יש הכרם במקומו' בין צדק לצדקה. וטעם העבוט כבר פירשתיו בפרשת ואלה המשפטי' ושם פירשתיו במלתו: ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש. מצות לא עשה לחזוק: ואליו. אל שכרו: הוא נושא את נפשו. להתפרנס ממנו על כן הזכיר את עצמו ותועי רוח שאלו איך אמ' הכתוב לא יומתו אבות ובמקום אחר אומ' פוקד עון אבות ושאלתם תהו כי לא יומתו אבות על בנים מצוה על ישראל ופוקד עון אבות על בנים הוא השופט וכבר פירשתיו במקומו: וזכרת כי עבד היית. בעבור כן זכר הגר שלא תטה משפטו ויש אלה המשפטים שבעבור הזכיר לאבות גם יזכירם שנית לבנים: למען יברכך. כי כתת תמלך במחשבה והשם יתן לך משלו באמת: כי תחבוט. כמו חובט חטים והוא פעל יחבט וקמה בבנין כפעל וכן כל אותיות אחה"ע כאשר יבנה מהם בבנין כפעל ואלה הם לא יחבר ולא יחסן ולא יחרב יאבד בו יראה כל זכורך כי כן המשפט: לא

הכהנים הלוים ג' וסימ' נמסר לעיל בסידרא אחריתי׳ בשלמתו ל' וד' בליש' באורית' וכל שאר קריאה דכוו' במו שמלה וסימ' נמסר בסדר והיה עקב׳ גם עיין בסדר משפטים: ידך יא' מלאים וסימ' נמסר באיוב סימן יד' סוף מענה אמנם כי אתם עם:

לֹא־יַחֲבֹל רֵחַיִם וָרָכֶב כִּי־נֶפֶשׁ הוּא חֹבֵל׃ ס

כִּי־יִמָּצֵא אִישׁ גֹּנֵב נֶפֶשׁ מֵאֶחָיו מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִתְעַמֶּר־בּוֹ וּמְכָרוֹ וּמֵת הַגַּנָּב הַהוּא וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ ס

הִשָּׁמֶר בְּנֶגַע־הַצָּרַעַת לִשְׁמֹר מְאֹד וְלַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר־יוֹרוּ אֶתְכֶם הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִם תִּשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת׃ זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם׃ ס

כִּי־תַשֶּׁה בְרֵעֲךָ מַשַּׁאת מְאוּמָה לֹא־תָבֹא אֶל־בֵּיתוֹ לַעֲבֹט עֲבֹטוֹ׃ בַּחוּץ תַּעֲמֹד וְהָאִישׁ אֲשֶׁר אַתָּה נֹשֶׁה בוֹ יוֹצִיא אֵלֶיךָ אֶת־הַעֲבוֹט הַחוּצָה׃ וְאִם־אִישׁ עָנִי הוּא לֹא תִשְׁכַּב בַּעֲבֹטוֹ׃ הָשֵׁב תָּשִׁיב לוֹ אֶת־הַעֲבוֹט כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ וְשָׁכַב בְּשַׂלְמָתוֹ וּבֵרְכֶךָּ וּלְךָ תִּהְיֶה צְדָקָה לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס

לֹא־תַעֲשֹׁק שָׂכִיר עָנִי וְאֶבְיוֹן מֵאַחֶיךָ אוֹ מִגֵּרְךָ אֲשֶׁר בְּאַרְצְךָ בִּשְׁעָרֶיךָ׃ בְּיוֹמוֹ תִתֵּן שְׂכָרוֹ וְלֹא־תָבוֹא עָלָיו הַשֶּׁמֶשׁ כִּי עָנִי הוּא וְאֵלָיו הוּא נֹשֵׂא אֶת־נַפְשׁוֹ וְלֹא־יִקְרָא עָלֶיךָ אֶל־יְהוָה וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ ס

לֹא־יוּמְתוּ אָבוֹת עַל־בָּנִים וּבָנִים לֹא־יוּמְתוּ עַל־אָבוֹת אִישׁ בְּחֶטְאוֹ יוּמָתוּ׃ ס

לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר יָתוֹם וְלֹא תַחֲבֹל בֶּגֶד אַלְמָנָה׃ וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרַיִם וַיִּפְדְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃ ס

כִּי תִקְצֹר קְצִירְךָ בְשָׂדֶךָ וְשָׁכַחְתָּ עֹמֶר בַּשָּׂדֶה לֹא תָשׁוּב לְקַחְתּוֹ לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ׃ ס

כִּי תַחְבֹּט זֵיתְךָ

לא יסב משכונא ריחיא ורכבא ארי בהון מתעביד מזון לכל נפש׃ ארי ישתכח גבר גניב נפשא מאחוהי מבני ישראל ויתגר ביה ויזבניניה ויתקטיל גנבא ההוא ותפלי עביד דביש מבינך׃ אסתמר במכתש סגירו למטר לחדא ולמעבד ככל די ילפון יתכון כהניא ליואי כמא די פקדיתנון תטרון למעבד׃ הוי דכיר ית די עבד יי אלהך למרים באורחא במפקכון ממצרים׃ ארי תרשי בחברך רשות מדעם לא תיעול לביתיה למיסב משכוניה׃ בברא תקום וגברא די את רשי ביה יפיק לך ית משכונא לברא׃ ואם גבר מסכן הוא לא תשכוב במשכוניה׃ אתבא תתיב ליה ית משכונא כמיעל שמשא וישכוב בכסותיה ויברכינך ולך תהי זכו קדם יי אלהך׃ לא תעשוק אגירא עניא ומסכינא מאחך או מגיורך די בארעך בקרוך׃ ביומיה תתן אגריה ולא תיעול עלוהי שמשא ארי עניא הוא וליה הוא מסר ית נפשיה ולא יקרי עלך קדם יי ויהי בך חובא׃ לא ימותון אבהן על פום בנין ובנין לא ימותון על פום אבהן אנש בחוביה ימותון׃ לא תצלי דין גיור יתם ולא תסב משכונא לבוש ארמלא׃ ותדכר ארי עבדא הויתא במצרים ופרקך יי אלהך מתמן על כן אנא מפקיד לך למעבד ית פתגמא הדין׃ ארי תחצוד חצדך בחקלך ותתנשי עומרא בחקלא לא תתוב למסביה לגיורא ליתמא ולארמלתא יהי בדיל דיברכינך יי אלהך בכל עובדי ידך׃ ארי תחבוט זיתך

אבן עזרא

לא תפאר. לא תחפש הפארות והם הסעיפי׳ וכן ותגש בדים ותשלח פארות גם הוא כתוב באלף ואם נקרא בוי״ו וכן נודות יין: וזכרת. דבק עם לגר: ושפטום. השופטים כמו לא יחבול ריחים: בן הכות. בחרק כמו בן נון בן יקה והטעם כמו בן בליעל וכן שבן לילה היה והוא חייב להכותו לפי דעתי שהכה חבירו: והפילו השופט. בצווי וכן והכהו והעד לפניו: כדי רשעתו במספר. המכות היה נראה לנו שיש עון שיוכה עליו עשר גם עשרי׳ ופחו׳ ויותר והעד כדי רשעתו רק לא יוסיף על ארבעים לולי דברי ה הקבלה והוא לבדו האמת ויש אומרים כי טעם רשעתו במכות גדולות או קטנות וכלם במספר ארבעים. וטעם ונקלה אחיך שהוא דבר ידוע וגזירה שהשם להיות ארבעים לסבול הסובל כדין שמים ולא בחפץ השופט: בדישו. אמרו המכחישים שהוא קודם דישה ואין צורך: כי ישבו אחים יחדיו. גם הם אמרו כי אינם אחים ממש כי אם קרובי׳ והביאו ראיה מבועז ולא אמרו כלום כי אין שם זכר יבום כי אם גאולה ומה טעם להזכיר יחדו ואם היו במדינה אחת או בחצר אחד או שהיו אוהבים זה את זה ואמר כי הנה הכתוב אמר ויבמה וזה אות כי איננה יבמה כי אם בשם כמו שבה יבמתך והנה נואלו ונסכלו כי הנה מפורש בבני יהוד׳ ויבם אותה והוא יבמה גם יבמתך בעבור היותן לשני אחים וכל איש דעת ידע כי המצות שכתבו למשה שהם מצות לא תעשה לא היו אסורות קודם לכן ואילו היה אדם מונע עצמו מהן קודם משה לא היה הדבר רע בעיני השם אף כי שכתב כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ולא מצאנו כזה שהזהירם והנה הכתוב אמר על אונן שלא נתן זרע לאחיו וירע בעיני יי׳ על כן אנחנו נסמוך על הקבלה שהם אחים ממש: ובן אין לו. כי אם יש לו בן אין צורך כי היא אסורה. ופירוש יחדיו כדברי המעתיקים: לאיש זר. פירוש החוצה אם ירצה היבם: הבכור אשר תלד יקרא בשם אחיו ולא ימחה שמו. על הנחלה ידבר וכבר פירשתי אשר תלד בפסוק לשם נכרי: יבמי. האמת כי היו״ד סימן הפעול: ועמד ואמר. עד שישמעוהו הזקנים: וחלצה. כמו חלצו שד והטעם תסיר: בפניו. מפורש בדברי הקבלה שהוא כמו לפניו ודרך הפשט לפני הנעל כמו והיא כתובה פנים ואחור: כי ינצו. הפך כי ישבו אחים יחדו ואלה האנשים זרים או אחים:

תעולל ב׳ וס׳ וכרמך לא תעולל ופרש. כי תבצר כרמך לא תעולל: אל המשפט ט״ו וגינן מן ג׳ נ׳ חד אל וחד על וחד ועל וס׳ נמסר במס׳ רבת׳: בן ז׳ חס׳ בליש׳ וס׳ במסר׳ רבת׳: ארבעי׳ ב׳ ר״פ וס׳ ארבעים יכנו. ארבעי׳ שנה אקוש: יסיף י״ד כתיב בן וס׳ נמסר בשמואל ב׳ סוף ס׳ ג׳ גבי פרשתא דקינת דוד על אבנר: ונקלה ב׳ וס׳ ונקלה

לֹא תְפָאֵר אַחֲרֶיךָ לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה׃ כִּי תִבְצֹר כַּרְמְךָ לֹא תְעוֹלֵל אַחֲרֶיךָ לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה׃ וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם עַל כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת הַדָּבָר הַזֶּה׃ ס

כִּי יִהְיֶה רִיב בֵּין אֲנָשִׁים וְנִגְּשׁוּ אֶל הַמִּשְׁפָּט וּשְׁפָטוּם וְהִצְדִּיקוּ אֶת הַצַּדִּיק וְהִרְשִׁיעוּ אֶת הָרָשָׁע׃ וְהָיָה אִם בִּן הַכּוֹת הָרָשָׁע וְהִפִּילוֹ הַשֹּׁפֵט וְהִכָּהוּ לְפָנָיו כְּדֵי רִשְׁעָתוֹ בְּמִסְפָּר׃ אַרְבָּעִים יַכֶּנּוּ לֹא יֹסִיף פֶּן יֹסִיף לְהַכֹּתוֹ עַל אֵלֶּה מַכָּה רַבָּה וְנִקְלָה אָחִיךָ לְעֵינֶיךָ׃ לֹא תַחְסֹם שׁוֹר בְּדִישׁוֹ׃ ס

כִּי יֵשְׁבוּ אַחִים יַחְדָּו וּמֵת אַחַד מֵהֶם וּבֵן אֵין לוֹ לֹא תִהְיֶה אֵשֶׁת הַמֵּת הַחוּצָה לְאִישׁ זָר יְבָמָהּ יָבֹא עָלֶיהָ וּלְקָחָהּ לוֹ לְאִשָּׁה וְיִבְּמָהּ׃ וְהָיָה הַבְּכוֹר אֲשֶׁר תֵּלֵד יָקוּם עַל שֵׁם אָחִיו הַמֵּת וְלֹא יִמָּחֶה שְׁמוֹ מִיִּשְׂרָאֵל׃ וְאִם לֹא יַחְפֹּץ הָאִישׁ לָקַחַת אֶת יְבִמְתּוֹ וְעָלְתָה יְבִמְתּוֹ הַשַּׁעְרָה אֶל הַזְּקֵנִים וְאָמְרָה מֵאֵן יְבָמִי לְהָקִים לְאָחִיו שֵׁם בְּיִשְׂרָאֵל לֹא אָבָה יַבְּמִי׃ וְקָרְאוּ לוֹ זִקְנֵי עִירוֹ וְדִבְּרוּ אֵלָיו וְעָמַד וְאָמַר לֹא חָפַצְתִּי לְקַחְתָּהּ׃ וְנִגְּשָׁה יְבִמְתּוֹ אֵלָיו לְעֵינֵי הַזְּקֵנִים וְחָלְצָה נַעֲלוֹ מֵעַל רַגְלוֹ וְיָרְקָה בְּפָנָיו וְעָנְתָה וְאָמְרָה כָּכָה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִבְנֶה אֶת בֵּית אָחִיו׃ וְנִקְרָא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית חֲלוּץ הַנָּעַל׃ ס

כִּי יִנָּצוּ אֲנָשִׁים יַחְדָּו אִישׁ וְאָחִיו וְקָרְבָה אֵשֶׁת הָאֶחָד לְהַצִּיל אֶת אִישָׁהּ מִיַּד מַכֵּהוּ וְשָׁלְחָה יָדָהּ

לָא תְפַלֵּי בָּתְרָךְ לְגִיּוֹרָא לְיִתַּמָּא וּלְאַרְמַלְתָּא יְהֵי׃ אֲרֵי תִקְטוֹף כַּרְמָךְ לָא תְעַלֵּיל בָּתְרָךְ לְגִיּוֹרָא לְיִתַּמָּא וּלְאַרְמַלְתָּא יְהֵי׃ וְתִדְכַּר אֲרֵי עַבְדָּא הֲוֵיתָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַל כֵּן אֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ לְמֶעְבַּד יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין׃ אֲרֵי יְהֵי דִין בֵּין גֻּבְרַיָּא וְיִתְקָרְבוּן לְדִינָא וִידוּנִנּוּן וִיזַכּוּן יָת זַכָּאָה וִיחַיְּבוּן יָת חַיָּבָא׃ וִיהֵי אִם בַּר חַיָּב לְאַלְקָאָה חַיָּבָא וְיִרְמֵינֵיהּ דַּיָּנָא וְיַלְקְנֵיהּ קֳדָמוֹהִי כְּמִסַּת חוֹבְתֵיהּ בְּמִנְיָן׃ אַרְבְּעִין יַלְקְנֵיהּ לָא יוֹסֵיף דִּלְמָא יוֹסֵיף לְאַלְקְיוּתֵיהּ עַל אִלֵּין מַחָא רַבָּא וְיֵקַל אֲחוּךְ לְעֵינָיךְ׃ לָא תֵחוֹד פּוּם תּוֹרָא בְּדִישֵׁיהּ׃ אֲרֵי יִתְּבוּן אַחִין כַּחֲדָא וִימוּת חַד מִנְּהוֹן וּבַר לֵית לֵיהּ לָא תְהֵי אִתַּת מֵיתָא לְבָרָא לִגְבַר אוֹחֲרָן יְבָמַהּ יֵעוֹל עֲלַהּ וְיִסְּבַהּ לֵיהּ לְאִנְתּוּ וִיְבַמְנַהּ׃ וִיהֵי בּוּכְרָא דִּי תְלִיד יְקוּם עַל שְׁמָא דַאֲחוּהִי מִיתָא וְלָא יִתְמְחֵי שְׁמֵיהּ מִיִּשְׂרָאֵל׃ וְאִם לָא יִצְבֵּי גַּבְרָא לְמִסַּב יָת יְבִמְתֵּיהּ וְתִסַּק יְבִמְתֵּיהּ לִתְרַע בֵּית דִּינָא לִקְדָם סָבַיָּא וְתֵימַר סָרֵיב יְבָמִי לַאֲקָמָא לַאֲחוּהִי שְׁמָא בְּיִשְׂרָאֵל לָא אָבֵי לְיַבָּמוּתִי׃ וְיִקְרוֹן לֵיהּ סָבֵי קַרְתֵּיהּ וִימַלְּלוּן עִמֵּיהּ וִיקוּם וְיֵימַר לָא רְעֵינָא לְמִסְּבַהּ׃ וְתִתְקָרַב יְבִמְתֵּיהּ לְוָתֵיהּ לְעֵינֵי סָבַיָּא וְתִשְׁרֵי סֵינֵיהּ מֵעַל רִגְלֵיהּ וְתָרוֹק בְּאַנְפּוֹהִי וְתָתֵיב וְתֵימַר כְּדֵין יִתְעֲבֵד לְגַבְרָא דִּי לָא יִבְנֵי יָת בֵּיתָא דַאֲחוּהִי׃ וְיִתְקְרֵי שְׁמֵיהּ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית שְׁרֵי סֵינָא׃ אֲרֵי יִנְצוֹן גֻּבְרִין כַּחֲדָא גְּבַר וַאֲחוּהִי וְתִתְקָרַב אִתַּת חַד לְשֵׁיזָבָא יָת בַּעְלַהּ מִיַּד מָחוֹהִי וְתוֹשֵׁיט יְדַהּ

אחיך. ונקלה כבוד מואב: הבכור ד׳ מלאים וס׳ נמסר בסדר מקץ: השערה ג׳ נמסר לעיל כריש האי סידרא: ככה יעשה ד׳ וס׳ ככה יעשה לשור האחד. ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה. והלבישו את האיש אשר המלך חפץ ביקרו. ויקרא לפניו ככה יעשה לאיש: חלוץ ב׳ בב׳ ליש׳ וס׳ ועבר לכם כל חלוץ. בית חלוץ הנעל:

רשי

לא תפאר. לא תטול תפארתו ממנו מכאן שמניחין פאה באילן: אחריך. זו שכחה: לא תעולל. מצאת בו עוללות לא תקחנה ואי זו היא עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף יש לה אחד מהם הרי היא לבעל הבית וראיתי בתלמוד ירושלמי אי זו היא כתף פסיגין זה על גב זה נטף אלו התלויות בשדרה ויורדות: כי יהיה ריב. סופם להיות נגשים אל המשפט אמור מעתה אין שלום יוצא מתוך מריבה מי גרם ללוט לפרוש מן הצדיק הוי אומר זו מריבה: והרשיעו את הרשע. יכול כל המתחייבין בדין לוקין תלמוד לומר והיה אם בן הכות הרשע פעמים לוקה ופעמים אינו לוקה ומי הלוקה למוד מן הענין: לא תחסום שור בדישו. לאו שלא נתק לעשה: והפילו השופט. מלמד שאין מלקין אותו לא עומד ולא יושב אלא מוטה: לפניו כדי רשעתו. ולאחריו כדי שתים מכאן אמרו מלקין אותו שתי ידות מלאחריו ושליש מלפניו: במספר. ואינו נקוד במספר אמר שהוא דבוק לומ׳ במספר ארבעים ולא ארבעים שלמים אלא מנין שהוא סוכם ומשלי׳ לארבעים והן ארבעים חסר אחת: לא יוסיף. מכאן אזהרה למכה את חבירו: ונקלה אחיך. כל היום קורהו רשע ומשלקה קראו אחיך: לא תחסום שור. דבר הכתוב בהווה והוא הדין לכל בהמה חיה ועוף ולכל מלאכה שהיא בדבר מאכל אם כן למה נאמר שור להוציא את האדם: בדישו. יכול יחסמנו מבחוץ תלמוד לומר לא תחסום שור מכל מקום. ולמה נאמר דיש לומר לך מה דיש מיוחד דבר שלא נגמר׳ מלאכתו וגדולו מן הארץ אף כל כיוצא בו יצא החולב והמגבן והמחבץ שאין גדולו מן הארץ יצא הלש והמקטף שנגמר׳ מלאכתו לחלה יצא הבודל בתמרים ובגרוגרות שנגמרה מלאכתן למעשר: כי ישבו אחים יחדו. שהיתה להם ישיבה אחת בעולם פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו: יחדיו. המיוחדים בנחלה פרט לאחיו מן האם: ובן אין לו. עיין עליו בן או בת או בן הבן או בת הבן או בת הבת: והיה הבכור. גדול האחים הוא ייבם אותה: אשר תלד. פרט לאילונית שאינה יולדת: יקום על שם אחיו. זה שמיבם את אשתו יטול נחלת המת בנכסי אביו: ולא ימחה שמו. פרט לאשת סריס ששמו מחוי: השערה. כתרגומו לתרע בית דינא: ועמד. בעמידה: ואמר. בלשון הקדש ואף היא דבריה בלשון הקדש: וירקה בפניו. על גבי קרקע: אשר לא יבנה. מכאן למי שחלץ שלא יחזור וייבם דלא כתיב אשר לא בנה אלא אשר לא יבנה כיון שלא בנה שוב לא יבנה: ונקרא שמו וגו׳. מצוה על כל העומדים שם לומר חלוץ הנעל: כי ינצו אנשים. סופן לבא לידי מכות כמו שנאמר מיד מכהו אין שלום יוצא מתוך ידי מצות:

וקצותה

במבושיו

וקצותה את כפה· ממון דמי בשתו הכל לפי המבייש והמתבייש או אינו אלא ידה ממש נאמר כאן לא תחוס ונאמר להלן בעדים זוממין לא תחוס מה להלן ממון אף כאן ממון: גדולה וקטנה· גדולה שמשתכרת את הקטנה שלא יהא נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה: לא יהיה לך· אם עשית כן לא יהיה לך כלום: אבן ואבן· משקלות: אבן שלמה וצדק יהיה לך· אם עשית כן יהיה לך הרבה: זכור את אשר עשה לך· אם שקרת במדות ובמשקלות הוי דואג מגרוי האויב שנאמר מאזני מרמה תועבת ה׳ וכתיב בתריה בא זדון ויבא קלון: אשר קרך בדרך· לשון מקרה· דבר אחר לשון קרי וטומאה שהיה מטמאן במשכב זכור· דבר אחר לשון קור וחום צננך והפשירך מרתיחתך שהיו האומות יראים להלחם בכם ובא זה והתחיל והראה מקום לאחרים משל לאמבטי רותחת שאין כל בריה יכולה לירד בתוכה בא בן בליעל אחד קפץ וירד לתוכה אף על פי כן שנכוה הקרה אותה בפני אחרים: ויזנב בך· חותך זכרות וזורק כלפי מעלה: כל הנחשלים אחריך· חסרי כח מחמת חטאם שהיה הענן פולטן: ואתה עיף ויגע· עיף בצמא דכתיב ויצמא שם העם למים וכתיב אחריו ויבא עמלק: ויגע· בדרך: ולא ירא· עמלק אלהים מלהרע לך: תמחה את זכר עמלק· מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה שלא יהא שם עמלק נזכר אפי׳ על הבהמה לומר בהמה זו משל עמלק היתה:

במכושיו· כי מגזרת בושה והוא עזות מצח לגלות דבר הנסתר שהיא ערוה גם הוא מקום מסוכן: וקצותה את כפה· כמו עין תחת עין אם לא תפדה כפה תקון: לא תחוס עינך· אם היתה עניה: בכיסך· מקום למאזנים או יוציא מן הכיס בדרך דמאות והראשון הוא הנכון והעד כים אחד יהיה לכלנו משקל אחד ומגזרת תכוסו על השה ואם הוא משורש אחר ורבים פירשו כמו חריט ואין צורך: שלמה· שלא יהיה מקום חסר· ואיפת צדק להיותה כמדת המטבע: למען יאריכון ימיך· כי זה ידוע כי כל מלכות צדק תעמוד כי הצדק כבנין והעיוות כהריסות ברגע יפול הקיר: כל עושה אלה· איפה ואיפה אבן ואבן והכלל כל עושה עול בפה ובמעשה בסתר או בגלוי: אשר קרך· מגזרת כל הקורות אותם: ויזנב בך· כרת זנבך והם הנחשלים אחריך שלא היה בם כח ללכת ויתכן להיות מלת כ נחשלים כמו נחלשים וכן כבש כשב: ואתה עיף· כי ברפידים בא והעם צמא למים כי כן כתוב: ויגע· מן הדרך: ולא ירא· שב אל עמלק והוא פעל עבר כמו כי כבר ממך כי זקן יצחק כאשר אהב: בהניח יי׳ אלהיך· הטעם כי זאת המצוה תלויה אחר שירשו את הארץ וסקטה הארץ ממלחמה מכל סביבותיה כי כל זמן שיתעסקו עם מלחמות הקרובים אליהם אינם חייבים להלחם בעמלק: תמחה את זכר עמלק· זהו והמתה מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה שלא יאמר זה השור היה משל עמלק ודברי התורה כלל ודברי שמואל הנביא פרט: לא תשכח· אחר זכור לחזוק וכן משפט מצות רבות בתורה:

והחזיקה ב׳ והחזיקה במבשיו· והחזיקה בו ונשקה לו: עינך ו׳ חס וסי׳ נמסר בסדר ראה: גדולה ד׳ מלאים בתורה וסים נמסר בסדר בלק: וצדק ד׳ וסים׳ אבן שלמה וצדק יהיה לך ב׳ בו· אם עשק רש וגזל משפט וצדק· עשיתי משפט וצדק: יאריכן ל׳ בתורה· קרך ל׳· ויזנב ל׳· הנחשלים ל׳: מראשית ה׳ וסים׳

וְהֶחֱזִ֖יקָה בִּמְבֻשָֽׁיו׃ וְקַצֹּתָ֖ה אֶת־כַּפָּ֑הּ לֹ֥א תָח֖וֹס עֵינֶֽךָ׃ ס
לֹא־יִהְיֶ֥ה לְךָ֛ בְּכִֽיסְךָ֖ אֶ֣בֶן וָאָ֑בֶן גְּדוֹלָ֖ה וּקְטַנָּֽה׃ לֹא־יִהְיֶ֥ה לְךָ֛ בְּבֵיתְךָ֖ אֵיפָ֣ה וְאֵיפָ֑ה גְּדוֹלָ֖ה וּקְטַנָּֽה׃ אֶ֣בֶן שְׁלֵמָ֤ה וָצֶ֙דֶק֙ יִֽהְיֶה־לָּ֔ךְ אֵיפָ֧ה שְׁלֵמָ֛ה וָצֶ֖דֶק יִֽהְיֶה־לָּ֑ךְ לְמַ֙עַן֙ יַאֲרִ֣יכוּ יָמֶ֔יךָ עַ֚ל הָֽאֲדָמָ֔ה אֲשֶׁר־יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ נֹתֵ֥ן לָֽךְ׃ כִּ֧י תוֹעֲבַ֛ת יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ כָּל־עֹ֣שֵׂה אֵ֑לֶּה כֹּ֖ל עֹ֥שֵׂה עָֽוֶל׃ פ
זָכ֕וֹר אֵ֛ת אֲשֶׁר־עָשָׂ֥ה לְךָ֖ עֲמָלֵ֑ק בַּדֶּ֖רֶךְ בְּצֵאתְכֶ֥ם מִמִּצְרָֽיִם׃ אֲשֶׁ֨ר קָֽרְךָ֜ בַּדֶּ֗רֶךְ וַיְזַנֵּ֤ב בְּךָ֙ כָּל־הַנֶּחֱשָׁלִ֣ים אַחֲרֶ֔יךָ וְאַתָּ֖ה עָיֵ֣ף וְיָגֵ֑עַ וְלֹ֥א יָרֵ֖א אֱלֹהִֽים׃ וְהָיָ֡ה בְּהָנִ֣יחַ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֣יךָ ׀ לְ֠ךָ מִכָּל־אֹ֨יְבֶ֜יךָ מִסָּבִ֗יב בָּאָ֙רֶץ֙ אֲשֶׁ֣ר יְהוָֽה־אֱ֠לֹהֶיךָ נֹתֵ֨ן לְךָ֤ נַחֲלָה֙ לְרִשְׁתָּ֔הּ תִּמְחֶה֙ אֶת־זֵ֣כֶר עֲמָלֵ֔ק מִתַּ֖חַת הַשָּׁמָ֑יִם לֹ֖א תִּשְׁכָּֽח׃

ק״י עלי סימן

ב׳· ל׳ וחס· ל׳ וחס׳ ב׳ · י׳ חס׳ יוד תמן · ד׳ מ׳ל בתור׳ · ד׳ · ל׳ בתור׳ · ל׳ וכתי׳ כן · ח׳ בלוש׳ · ל׳ · ל׳ ול׳ כיוס הניח · ל׳ · ל׳ ויחד ולא ישכבת את אחותך

וְתִתְקַף בְּבֵית בַּהֲתְתֵיהּ׃ וּתְקוּץ יַת יְדַהּ לָא תְחוּס עֵינָךְ׃
לָא יְהֵי לָךְ בְּכִיסָךְ מַתְקַל וּמַתְקַל רַב וּזְעֵיר׃ לָא יְהֵי לָךְ בְּבֵיתָךְ מְכִילָא וּמְכִילָא רַבְּתָא וּזְעֵירְתָא׃ מַתְקְלִין שַׁלְמִין דִּקְשׁוֹט יְהוֹן לָךְ מְכִילָן שַׁלְמִין דִּקְשׁוֹט יְהוֹן לָךְ בְּדִיל דְּיוֹרְכוּן יוֹמָךְ עַל אַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ׃ אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ כָּל עָבֵיד אִלֵּין כֹּל עָבֵיד שְׁקַר׃
הֱוֵי דְכִיר יַת דִּי עֲבַד לָךְ עֲמָלֵק בְּאוֹרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרָיִם׃ דְּאַרְעָךְ בְּאוֹרְחָא וְקַטֵּיל בָּךְ כָּל דַּהֲווֹ מִתְאַחֲרִין בַּתְרָךְ וְאַתְּ מְשַׁלְהֵי וְלָאֵי וְלָא דָחֵיל מִן קֳדָם יְיָ׃ וִיהֵי כַּד יְנִיחַ יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ מִכָּל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִסְחוֹר סְחוֹר בְּאַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחֲסָנָא לְמֵירְתַהּ תִּמְחֵי יַת דָּכְרָנָא דַּעֲמָלֵק מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא לָא תִתְנְשֵׁי׃

פרשה

בי **וְהָיָה֙** כִּֽי־תָב֣וֹא אֶל־הָאָ֔רֶץ אֲשֶׁר֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ נֹתֵ֥ן לְךָ֖ נַחֲלָ֑ה וִירִשְׁתָּ֖הּ וְיָשַׁ֥בְתָּ בָּֽהּ׃ וְלָקַחְתָּ֞ מֵרֵאשִׁ֣ית ׀ כָּל־פְּרִ֣י הָֽאֲדָמָ֗ה אֲשֶׁ֨ר תָּבִ֧יא מֵֽאַרְצְךָ֛ אֲשֶׁ֨ר יְהוָ֧ה אֱלֹהֶ֛יךָ נֹתֵ֥ן לָ֖ךְ וְשַׂמְתָּ֣ בַטֶּ֑נֶא וְהָֽלַכְתָּ֙ אֶל־הַמָּק֔וֹם אֲשֶׁ֤ר יִבְחַר֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ לְשַׁכֵּ֥ן שְׁמ֖וֹ שָֽׁם׃ וּבָאתָ֙ אֶל־הַכֹּהֵ֔ן אֲשֶׁ֥ר יִהְיֶ֖ה בַּיָּמִ֣ים הָהֵ֑ם וְאָמַרְתָּ֣ אֵלָ֗יו הִגַּ֤דְתִּי הַיּוֹם֙ לַיהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ כִּי־בָ֙אתִי֙ אֶל־הָאָ֔רֶץ אֲשֶׁ֨ר נִשְׁבַּ֧ע יְהוָ֛ה לַאֲבֹתֵ֖ינוּ לָ֥תֶת לָֽנוּ׃ וְלָקַ֥ח הַכֹּהֵ֛ן הַטֶּ֖נֶא מִיָּדֶ֑ךָ וְהִנִּיח֕וֹ לִפְנֵ֕י מִזְבַּ֖ח יְהוָ֥ה אֱלֹהֶֽיךָ׃

ג׳ בסיפ׳ · ה׳ ב׳ מ׳ל וא׳ חס׳ יג · ג׳ בסי׳ וסי׳ אכל מלכת בסלא · ז׳ בטע׳ בתי״ו · מ״ל בתי׳ בא״לף

פרשה

וִיהֵי אֲרֵי תֵיעוּל לְאַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא וְתֵירְתַהּ וְתֵיתֵב בַּהּ׃ וְתִסַּב מֵרֵישׁ כָּל אִבָּא דְאַרְעָא דִּי תָעֵיל מֵאַרְעָךְ דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ וּתְשַׁוֵּי בְּסַלָּא וּתְהָךְ לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵיהּ תַּמָּן׃ וְתֵיתֵי לְוָת כָּהֲנָא דִּי יְהֵי בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וְתֵימַר לֵיהּ חַוֵּיתִי יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אֲרֵי עָלֵית לְאַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתַנָא לְמִתַּן לָנָא׃ וְיִסַּב כָּהֲנָא סַלָּא מִן יְדָךְ וְיַצְנְעִינֵיהּ קֳדָם מַדְבְּחָא דַּייָ אֱלָהָךְ׃

ושינוי אתיהון נמסר בסדר שלח לך: נתן לך ג׳ בספרא וסים׳ אבל מלכא בסלא סימן ואמרת אשימה עלי מלך· ואכלת את כל העמים אשר יי׳ אלהיך נתן לך· ושמת בטנא ·ונמסר גם בסדר עקב: ובאת ז׳ בטעמא מלרע וסים׳ נמסר בסדר נח:

והיה כי תבא וירשתה וישבת בה· מגיד שלא נתחייבו בבכורים עד שכבשו את הארץ וחלקוה: מראשית· ולא כל ראשית שאין כל הפירות חייבין בבכורים אלא שבעת המינין בלבד נאמר כאן ארץ ונאמ׳ להלן ארץ חטה ושעור׳ וגו׳ מה להלן משבעת המינ׳ שנשתבחה בהן ארץ ישר׳ אף כאן שבח ארץ ישר׳ שהן שבעת המינין: זית שמן· זית אגורי שמנו אגור בתוכו: ודבש· הוא דבש תמרים: מראשית· אדם יורד לתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ואומר הרי זו בכורים: אשר יהיה בימים ההם· אין לך אלא כהן שבימיך כמו שהוא: ואמרת אליו· שאינך כפוי טובה: הגדתי היום· פעם אחת בשנה ולא שתי פעמי׳: ולקח הכהן הטנא מידך· להניף אותו כהן מניח ידו תחת יד הבעלי׳ ומניף וענית

והיה כי תבא· בעבור שכתוב בהניח יי׳ אמר הטעם כי יש מצות הן קודם בהניח יי׳ רק כאשר תבא והם הבכורים והמעשר וכתיבת התורה על האבנים ובנות מזבח והברכה והקללה על פני ההרים: בטנא· כדמות סל וחברו טנאך ואחת המצוה על הקרובים אל מקום המקדש· וטעם בימים ההם שזה חיוב כל זמן שאם כהן גדול: הגדתי· הטעם כדי שישמעו הקטנים או היא כדמות הודיה שהשם השלים שבועתו והעד הפרי: וענית

ועניתי. לשון הרמת קול: ארמי אובד אבי. מזכיר חסדי המקום ארמי אובד אבי לבן בקש לעקור את הכל כשרדף אחר יעקב ובשביל שחשב לעשות חשב לו המקום כאילו עשה שאומות העולם חושב להם הקב"ה מחשבה כמעשה: וירד מצרימה. ועוד אחרים באו לכלותינו שאחרי זאת ירד יעקב למצרים: במתי מעט. בשבעים נפש: אל המקום הזה. זה בית המקדש: ויתן לנו את הארץ. כמשמעו: והנחתו. מגיד שנוטלו אחר הנפת הכהן ואוחזו בידו כשהוא קורא וחוזר ומניף: ושמחת בכל הטוב. מכאן אמרו אין קורין מקרא בכורים אלא בזמן שמחה מעצרת ועד החג שאדם מלקט תבואתו ופירותיו ויינו ושמנו אבל מהחג ואילך מביא ואינו קורא: אתה והלוי. אף הלוי חייב בבכורי' אם נטעו בתוך עריהם: והגר אשר בקרבך. מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר לאבותינו: כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית. כשתגמור להפריש מעשר של שנה שלישית קבע זמן הביעור והוידוי בערב הפסח של שנה הרביעית שנ' מקצה שלש שנים תוציא וגו' נאמר כאן מקץ ונאמר להלן מקץ שבע שנים לענין הקהל מה להלן רגל אף כאן רגל אי מה להלן חג הסוכות אף כאן חג הסוכות ת"ל כי תכלה לעשר מעשרות של שנה השלישית רגל שהמעשרות כלין בו וזהו פסח שהרבה אילנות יש שנלקטין אחר הסוכות נמצאו מעשרות של שלישית כלין בפסח של רביעית וכל מי ששהה מעשרותיו הצריכו הכתו' לבערו מן הבית: שנת המעשר. שנה שאין נוהג בה אלא מעשר אחד משני מעשרו' שנהגו בשתי שנים שלפניה ששנה ראשונה של שמטה נוהג בה מעש' ראשון כמו שנאמר כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר ומעשר שני שנ' ואכלת לפני יי' אלהיך מעשר דגנך הרי שתי מעשרו' ובא ולמדך כאן בשנה השלישית שאין נוהג מאותן שתי מעשרות אלא האחד ואי זה זה מעשר ראשון ותחת מעשר שני יתן מעשר עני שנאמר כאן ונתת ללוי את אשר לו הרי מעשר ראשון: לגר ליתום ולאלמנה. זה מעשר עני: ואכלו בשעריך ושבעו. תן להם כדי שבען מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגרן פחות מחצי קב חטים וכו': ואמרת לפני יי' אלהיך. התודה שנתת מעשרותיך: בערתי הקדש מן הבית. זה מעשר שני ונטע רבעי ולמדך שאם שהה מעשרותיו של שתי שנים ולא העלם לירושלם שצריך להעלותן עכשו: וגם נתתיו ללוי. מעשר ראשון וגם לרבות תרומות ובכורים: לגר ליתום ולאלמנה. זה מעשר עני: ככל מצותך. נתתים כסדרן לא הקדמתי תרומה לבכורים ולא מעשר לתרומ' ולא שני לראשון שהתרומה קרויה ראשית שהיא ראשית שהיא ראשונה משנעשה דגן וכתיב מלאתך ודמעך לא תאחר לא תשנה את הסדר: לא עברתי ממצותיך. לא הפרשתי ממין על שאינו מינו מן החדש על הישן: ולא שכחתי. מלברכך על הפרשת מעשרות: לא אכלתי באוני ממנו. מכאן שאסור לאונן: ולא בערתי ממנו בטמא. בין שאני טמא והוא טהור בין שאני טהור והוא טמא והיכן הוזהר על כך לא תוכל לאכול בשעריך זו אכילת טומאה כמה שנאמר בפסולי המוקדשין בשעריך תאכלנו הטמא והטהור וגו' אבל זה לא תוכל לאכול דרך אכילת שעריך שאמור במקו' אחר: ולא נתתי ממנו למת. לעשות לו ארון ותכריכין: שמעתי בקול יי' אלהי. הביאותיו לבית הבחירה: עשיתי ככל אשר צויתני. שמחתי ושמחתי בו: השקיפה ממעון קדשך. עשינו מה שגזרת עלינו עשה אתה מה שעליך לעשות שאמרת אם בחקתי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם. אשר

וענית ואמרת לפני יהוה אלהיך ארמי אבד אבי וירד מצרימה ויגר שם במתי מעט ויהי שם לגוי גדול עצום ורב: וירעו אתנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבדה קשה: ונצעק אל יהוה אלהי אבתינו וישמע יהוה את קלנו וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו: ויוצאנו יהוה ממצרים ביד חזקה ובזרע נטויה ובמרא גדל ובאתות ובמפתים: ויבאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש: ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי יהוה והנחתו לפני יהוה אלהיך והשתחוית לפני יהוה אלהיך: ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך יהוה אלהיך ולביתך אתה והלוי והגר אשר בקרבך: ס

כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישת שנת המעשר ונתתה ללוי לגר ליתום ולאלמנה ואכלו בשעריך ושבעו: ואמרת לפני יהוה אלהיך בערתי הקדש מן הבית וגם נתתיו ללוי ולגר ליתום ולאלמנה ככל מצותך אשר צויתני לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי: לא אכלתי באני ממנו ולא בערתי ממנו בטמא ולא נתתי ממנו למת שמעתי בקול יהוה אלהי עשיתי ככל אשר צויתני: השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל ואת האדמה

ותתיב ותימר קדם יי אלהך לבן ארמאה בעא לאובדא ית אבא ונחת למצרים ודר תמן בעם זעיר והוה תמן לעם רב ותקיף וסגי: ואבאישו לנא מצראי וענונא ויהבו עלנא פולחנא קשיא: וצלינא קדם יי אלהא דאבהתנא וקביל יי צלותנא וגלי קדמוהי עמלנא ולאותנא ודוחקנא: ואפקנא יי ממצרים בידא תקיפא ובדרעא מרממא ובחזונא רבא ובאתין ובמופתין: ואיתננא לאתרא הדין ויהב לנא ית ארעא הדא ארע עבדא חלב ודבש: וכען הא איתיתי ית ריש איבא דארעא די יהבת לי יי ותחתיניה קדם יי אלהך ותסגוד קדם יי אלהך: ותחדי בכל טבתא די יהב לך יי אלהך ולאנש ביתך את וליואה וגיורא די בינך:

ארי תשיצי לעשרא ית כל מעשר עללתך בשתא תליתאה שתא דמעשרא ותתין לליואה לגיורא ליתמא ולארמלתא ויכלון בקרוך ויסבעון: ותימר קדם יי אלהך פליתי מעשר קודשא מן ביתא ואף יהביתיה לליואה ולגיורא ליתמא ולארמלתא ככל פקודך די פקדתני לא עברית מפקודך ולא אתנשיתי: לא אכלית מניה באבלי ולא חליפית מניה במסאב ולא יהבית מניה למית קבלית למימרא דיי אלהי עבדית ככל די פקדתני: אסתכי ממדור קודשך מן שמיא וברך ית עמך ית ישראל וית ארעא

אבן עזרא

וענית. יתכן שישאלו הכהנים לאמר מה זה שהבאת על כן וענית או כדמות תחלה וכן ויען איוב הראשון: אובד אבי. מלת אובד מהפעלים שאינם יוצאים ואילו היה ארמי על לבן היה הכתוב אומר מאביד או מאבד ועוד מה טעם לאמר לבן בקש להאביד אבי וירד מצרימ' ולבן לא סבב לרדת אל מצרימה והקרוב שארמי הוא יעק' כאילו אמר הכתוב כאשר היה אבי בארם היה אובד והטעם עני בלא ממון וכן תנו שכר לאובד והעד ישתה וישכח רישו והנה הוא ארמי אובד היה אבי והטע' כי לא ירשתי הארץ מאבי כי עני היה כאשר בא אל ארם גם גר היה במצרים והוא היה במתי מעט ואחר כן שב לגוי גדול ואתה יי' הוצאתנו מעבדו' ותתן לנו ארץ טובה ואל יטעון טוען איך יקרא יעקב ארמי והנה כמוהו יתרא הישמעאלי והוא ישראלי כי כן כתוב: במתי. סמוך כי לא נמצא לשון יחיד ומתים לשון רבים ור' יונה דקדק אותה כולה באר היטב בערך מתה: ענינו. בחסרון שמר: עמלינו. בבנין: לחצינו. כטעם אנים לאמר כלו מעשיכם. וטעם אתה והלוי והגר שאתה חייב לשמחם בפרי אדמתך: לעשר. מהבנין הכבד הנוסף ואין ריע לו: שנת המעשר. זה מעשר עני: ללוי לגר ליתום ולאלמנה. לאשר תרצה מהם: בערתי הקדש. שהוא המעשר. וגם. שלא הפקרתיו רק נתתיו לאשר אני חייב לתת לו: לא עברתי. בזדון: ולא שכחתי. שלא הוצאתי המעשר או פירותיו על שני המעשרים: לא אכלתי באוני. כמו בן אוני ולחם אונים והטעם רמזתי על לשון הקדש וטעם אוני כמו אבלי כי אם הייתי אבל לא אכלתי קודם המעשר: ולא בערתי ממנו. הטע' הפחתי מהקדש: בטמא. בדבר טמא: למת. לצרכי מת ויש אומרי' לעבודה זרה והטעם כאלה הדברים כי אסור הוא שיוציא מהדגן לשום דבר עד יתן המעשר שהוא קדש כי אם יתן מהמותר הוא דרך בזיון ואף כי אם יתן בטמא וכאשר כשמרתי אני ושמרתי הדגן ב בעבור להוציא הקדש כן שמור אלהינו ארצנו וזה טעם ואת האדמה. וטעם

וירד מצרימה כל' וירדה מצרימה במד' מצרים וס' ויקמו וירדו מצרים. ויעקב ובניו ירדו מצרים. ההולכי' לרדת מצרים. הוי הירדים מצרים לעזרה: ורב ה' קמצין וס' הרף ממני ואשמידם. וענית ואמרת לפני יי' אלהיך. ויהי עד דבר שאול אל. וישלח אבשלו' את. והיה לאות ולעד ליי'. ונמס' גם בסדר עקב: קלנו בקלנו ד' ג' חס'

וא' מלא וס' נמסר בסדר חקת התורה: גדול ג' חס' בליש' וס' נמסר בסדר דברים: ובאתת ג' כתיב בן בליש' וס' בסד' שמות. וא' כתיב אותת ויתן יי' אותת ומפתים. ושאר אוריתא אתת כתיב ובמס' אחריתי מונה גם זה שלא אותת ומפתים וא' אתת ותתן אתת ומפתים: כי תכלה לעשר ז' בטעמ' מונח לפני גרש בתורה וס' במס' רבת': השלישית ד' כתיב בן וסימ' ושלישית ההין לאיל: כי תכלה לעשר. ויוסף יי' קרא שמואל. ותכפל חרב שלישתה. ונמסר גם בסדר שלח לך: אלהי ח' זקפין קמצין וסימ' במס' רבת':

אמר כתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו · לתת לנו וקיימת ארץ זבת חלב ודבש : היום הזה יי אלהיך · בכל יום יהיו בעיניך חדשים כאילו בו ביום נצטוית עליהם : ושמרת ועשית אותם · בת קול מברכתו הבאת בכורים היום תשנה לשנה הבאה : האמרת והאמירך · אין להם עד מוכיח במקרא ולי נראה שהוא לשון המשכה והבדלה הבדלתי לך מאלהי הנכר להיות לך לאלהים והוא הפרישך אליו מעמי הארץ להיות לו לעם סגולה ומצאתי להם עד והוא לשון תפארת יתאמרו כל פועלי און : כאשר דבר לך · והייתם לי סגולה : ולהיותך עם קדוש · כאשר דבר והייתם לי קדושים : שמור את כל המצוה · לשון הווה גרדנ״ט בלע״ז : הקמות לך · בירדן ואחר כך תוציאו משם אחרות ותבנו מהן מזבח בהר עיבל כ נמצאת אתה אומר שלשה מיני אבני היו שנים עשר בירדן ו וכנגדן בגלגל וכנגדן בהר עיבל כדאיתא במסכת סוטה : באר היטב · בשבעים לשון : הסכת · כתרגומו : היום הזה נהיית לעם · בכל יום יהיו בעיניך כאילו היום באת עמו בברית : לברך

וטעם ארץ זבת חלב ודבש להיותה כן תמיד : היום הזה · אלה דברי משה : ושמרתם אותם · בלבבך : ועשית אותם · בארץ : האמרת · מלשון גדולה וקרוב מגזרת בראש אמיר ויאמר רבי יהודה הלוי הספרדי נ״ע כי המלה מגזרת ויאמר והטעם כי עשית היתר עד שיאמר שהוא יהיה אלהיך גם הוא עושה לך עד שאמרת שתהיה לו לעם סגולה ויפה פירש והנה תהיה מלת האמרת פעל יוצא לשנים פעולי׳ : ולתתך עליון · זה הוא שכר האמירה : ויצו משה · בצווי השם : וזקני ישראל · אמר כן לקהל וכן רבים וכבר הזכרתים : שמור את כל המצוה · ומה היא והקמות לך אבנים גדולות להכיל התורה ויאמר הגאון ז״ל כי כתוב עליהם מספר המצות כמו הכתובות בהלכות גדולות בעבין אזהרות ויפה אמר · וטעם בשיד שיעמדו : למען · כי השם יעזרך אם החלות לשמור מצותיו ואחת מ המצוה הראשונה לביאתם לבנות להם מזבח חדש להודות לשם שהחלו להיותם בארץ : באר היטב · הכתיבה : וידבר משה והכהנים הלוים · כאשר כתוב וזקני ישראל והעקר משה : הסכת · פירושו לפי מקומו כי אין ריע לו : היום הזה נהיית לעם · שכרות עמך ברית : ושמעת · היום בקולו : ועשית

על כל הגוים י׳ בקריא׳ וסי׳ במסר׳ רבתא : ולשם ד׳ וסי׳ נמסר בסדר נח : גדלות כל אורית׳ גדלת הגדלת כתיב חס׳ דחס׳ בט״א וסי׳ במסרה׳ רבתא : מצוה אתכם י״א בספרא וסי׳ נמסר בסדר והיה עקב : והעלית ג׳ וסי׳ עליו

אשר נתתה לנו כאשר נשבעת לאבתינו ארץ זבת חלב ודבש : ס היום הזה יהוה אלהיך מצוך לעשות את החקים האלה ואת המשפטים ושמרת ועשית אותם בכל לבבך ובכל נפשך : את יהוה האמרת היום להיות לך לאלהים וללכת בדרכיו ולשמר חקיו ומצותיו ומשפטיו ולשמע בקלו : ויהוה האמירך היום להיות לו לעם סגלה כאשר דבר לך ולשמר כל מצותיו : ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה ולשם ולתפארת ולהיתך עם קדש ליהוה אלהיך כאשר דבר : פ

כז ויצו משה וזקני ישראל את העם לאמר שמר את כל המצוה אשר אנכי מצוה אתכם היום : והיה ביום אשר תעברו את הירדן אל הארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך והקמת לך אבנים גדלות ושדת אתם בשיד : וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת בעברך למען אשר תבא אל הארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך ארץ זבת חלב ודבש כאשר דבר יהוה אלהי אבתיך לך : והיה בעברכם את הירדן תקימו את האבנים האלה אשר אנכי מצוה אתכם היום בהר עיבל ושדת אותם בשיד : ובנית שם מזבח ליהוה אלהיך מזבח אבנים לא תניף עליהם ברזל : אבנים שלמות תבנה את מזבח יהוה אלהיך והעלית עליו עולת ליהוה אלהיך : וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני יהוה אלהיך : וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב : ס וידבר משה והכהנים הלוים אל כל ישראל לאמר הסכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם ליהוה אלהיך : ושמעת בקול יהוה אלהיך

די יהבת לנא כמא די קיימתא לאבהתנא ארע עבדא חלב ודבש : יומא הדין יי אלהך מפקדך למעבד ית קיימיא האילין וית דיניא ותיטר ותעביד יתהון בכל ליבך ובכל נפשך : ית יי חטבת יומא דין למהוי לך לאלה ולמהך באורחן דתקנן קדמוהי ולמיטר קיימוהי ופיקודוהי ודינוהי ולקבלא למימריה : ויי חטבך יומא דין למהוי ליה לעם חביב כמא די מליל לך ולמטר כל פקודוהי : ולמתנך עלאה על כל עממיא די עבד לתושבחא ולשום ולרבו ולמהוך עם קדיש קדם יי אלהך כמא די מליל : ופקיד משה וסבי ישראל ית עמא למימר טרו ית כל תפקידתא די אנא מפקד יתכון יומא דין : ויהי ביומא די תעברון ית ירדנא לארעא דיי אלהך יהיב לך ותקים לך אבנין רברבין ותסוד יתהון בסידא : ותכתוב עליהון ית כל פתגמי אוריתא הדא במעברך בדיל די תיעול לארעא דיי אלהך יהיב לך ארע עבדא חלב ודבש כמא די מליל יי אלהא דאבהתך לך : ויהי במעברכון ית ירדנא תקימון ית אבניא האילין די אנא מפקיד יתכון יומא דין בטורא דעיבל ותסוד יתהון בסידא : ותבני תמן מדבחא קדם יי אלהך מדבח אבנין לא תרים עליהון ברזלא : אבנין שלמין תבני ית מדבחא דיי אלהך ותסיק עלוהי עלון קדם יי אלהך : ותכוס נכסת קודשין ותיכול תמן ותחדי קדם יי אלהך : ותכתוב על אבניא ית כל פתגמי אוריתא הדא פריש יאות : ומליל משה וכהניא ליואי לכל ישראל למימר אצית ושמע ישראל יומא הדין הויתא לעם קדם יי אלהך : ותקביל למימרא דיי אלהך

עולת : ובניתשם מזבח · את ירמיהו הנביא : והכהנים הלוים ג׳ וסי׳ וידבר משה והכהנים הלוים · ויצו את העם לאמר · והכהנים הלוים בני צדוק : הסכת ל׳ :

אבן עזרא

ועשית את מצותיו · לעתיד · וטעם והכהנים הלוים כי הם האומרי' ארור האיש · על הברכה בני הגבירו' ועל הקללה בני השפחו' ואם יחסרו שני' ובני לאה רבו' ונלקחו הגדול והקטן : ועני · כמו וענית ואמרת וחז"ל אמרו כי טעם לברך ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וכן הכל ועל דרך הפשט הברכ' היא ברוך אתה בעיר והקללה הפך זה והעד בספר יהושע · וטעם להזכיר אלה יא עבירות בעבור שיוכל לעשותם בסתר והעד ושם בסתר כי אם יעשם בגלוי יומת וכן מכה רעהו בסתר ואחל מהעיקר שהוא בינו ובין בוראו ואחר כן בינו ובין אבותיו כי מי ידע אם יקלה אותם : ומקלה · למון קלון פועל יוצא : מסיג גבול רעהו · כי הוא דבר נסתר : ומשגה עור גם כן לא יוכל לפרסם מי שהשגהו : ומטה משפט גר יתום · כי אין להם עוזר והנה גם הוא בסתר והזכיר הגר גם היתום והאלמנה כי אם יטה הדיין משפט אחרים יערערו עליו ויפרסמוהו והגר והיתום והאלמנה אין להם כח ושוכב עם אשת אב ואחות ו וחותנת איננו כאשר להתייחד עמם על כן הוא דבר נסתר ואין כן אחר העבירו' ועם כל בהמ' זכר או נקבה כי אין לה פה ש שתצעק ותערער כמו הזכור על כן לא הזכירו : לוקח שוחד · לפי דעת רבים שהוא הדיין ולפי דעתי שהוא עד שקר : אשר לא יקים · יש אומ' על כל התור' ויש אומרי' על אלה הנזכרים ולא אמרו כלום בעבור שכתו' לעשות אותם והנכון בעיני כי יקלל על מצות לא תעשה הנזכרי' ויקלל מי שלא ישמור גם בסתר מצות עשה על כן אמר לעשות אותם : עליון על כל גויי הארץ · זאת הברכה כלל שלא תהיה אומה בעולם כמוכם · וטעם ובאו שיבואו מעצמם : והשיגוך · ואם לא תבקשם והטעם שלא תיגע : בעיר · ברכה שהיא תוספת כל מיני סחורה : בשדה · בזריעה ובנטיעה : פרי

רשי

לברך את העם · כדאי' במסכת סוטה ששה שבטים עלו לראש הר גרזי' וששה לראש הר עיבל והכהנים והלוים והארון למטה באמצע הפכו לויים פניהם כלפי הר גרזים ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו' · ואלו ואלו עונין אמן חזרו והפכו פניהם לצד עיבל ופתחו בקללה ואומרים ארור האיש אשר יעשה פסל וגו' וכן כולם עד ארור אשר לא יקים : מקלה אביו · מזלזל למון וקלה אחיך : מסיג גבול · מחזירו לאחוריו וגונב את הקרקע ל למון והוסב אחור : משגה עור · הסומא בדבר ומשיאו עצה רעה : מכה רעהו בסתר · על לשון הרע הוא אומר ראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן אחד עשר ארורים יש כאן כנגד יא שבטים וכנגד ש שמעון לא כתב ארור לפי שלא היה בלבו ל לברכו לפני מותו כ כשברך שאר השבטי' לכך לא רצה לקללו : אשר לא יקים · כאן כלל את כל התורה כולה וקבלוה עליהם באלה ובשבועה :

מגר

מסורה

לברך פ' וסי' נמסר בסדר בלק : בעברכם ג' וסי' אלה יעמדו לברך את העם · והיה בעברכם את הירדן תקימו · בעברכם את הברית דיהושע : ארור ה' בטעמא זקף גדול וסי' במסרה רבתא : משגה ב' וסי' משגה עור בדרך · משגה ישרים בדרך רע · וא' אולי משגה הוא : ארור ה' בטעמא רביע וסי' משה משפט גר יתום ואלמנה · ארור

תורה

וְעָשִׂיתָ אֶת־מִצְוֺתָו וְאֶת־חֻקָּיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ ס

וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר׃ אֵלֶּה יַעַמְדוּ לְבָרֵךְ אֶת־הָעָם עַל־הַר גְּרִזִּים בְּעָבְרְכֶם אֶת־הַיַּרְדֵּן שִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וְיוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ וְאֵלֶּה יַעַמְדוּ עַל־הַקְּלָלָה בְּהַר עֵיבָל רְאוּבֵן גָּד וְאָשֵׁר וּזְבוּלֻן דָּן וְנַפְתָּלִי׃ וְעָנוּ הַלְוִיִּם וְאָמְרוּ אֶל־כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל קוֹל רָם׃ ס

אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה פֶסֶל וּמַסֵּכָה תּוֹעֲבַת יְהוָה מַעֲשֵׂה יְדֵי חָרָשׁ וְשָׂם בַּסָּתֶר וְעָנוּ כָל־הָעָם וְאָמְרוּ אָמֵן׃ ס

אָרוּר מַקְלֶה אָבִיו וְאִמּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

אָרוּר מַסִּיג גְּבוּל רֵעֵהוּ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

אָרוּר מַשְׁגֶּה עִוֵּר בַּדָּרֶךְ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

אָרוּר מַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר־יָתוֹם וְאַלְמָנָה וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

אָרוּר שֹׁכֵב עִם־אֵשֶׁת אָבִיו כִּי גִלָּה כְּנַף אָבִיו וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

אָרוּר שֹׁכֵב עִם־כָּל־בְּהֵמָה וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

אָרוּר שֹׁכֵב עִם־אֲחֹתוֹ בַּת־אָבִיו אוֹ בַת־אִמּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

אָרוּר שֹׁכֵב עִם־חֹתַנְתּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

אָרוּר מַכֵּה רֵעֵהוּ בַּסָּתֶר וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

אָרוּר לֹקֵחַ שֹׁחַד לְהַכּוֹת נֶפֶשׁ דַּם נָקִי וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

אָרוּר אֲשֶׁר לֹא־יָקִים אֶת־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה־הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

כח וְהָיָה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם וּנְתָנְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל־גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃ וּבָאוּ עָלֶיךָ כָל־הַבְּרָכוֹת הָאֵלֶּה וְהִשִּׂיגֻךָ כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ בָּרוּךְ אַתָּה בָּעִיר וּבָרוּךְ אַתָּה בַּשָּׂדֶה׃

תרגום

וְתַעֲבֵיד יַת־פִּקּוֹדוֹהִי וְיַת־קְיָמוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא דֵין׃

וּפַקֵּיד מֹשֶׁה יַת־עַמָּא בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימָר׃ אִלֵּין יְקוּמוּן לְבָרָכָא יַת־עַמָּא עַל טוּרָא דִגְרִיזִים בְּמֶעְבַּרְכוֹן יַת־יַרְדְּנָא שִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וְיוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ וְאִלֵּין יְקוּמוּן עַל־לְוָטַיָּא בְּטוּרָא דְעֵיבָל רְאוּבֵן גָּד וְאָשֵׁר וּזְבוּלֻן דָּן וְנַפְתָּלִי׃ וְיָתִיבוּן לֵיוָאֵי וְיֵימְרוּן לְכָל־אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל קָל רָם׃

לִיט גַּבְרָא דִּי יַעְבֵּד צְלַם וּמַתְּכָא מְרַחֲקָא קֳדָם־יְיָ עוֹבַד יְדֵי אוּמָּנָא וִישַׁוֵּי בְּסִתְרָא וְיָתִיבוּן כָּל־עַמָּא וְיֵימְרוּן אָמֵן׃

לִיט דִּיקַלֵּי אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ וְיֵימַר כָּל־עַמָּא אָמֵן׃

לִיט דִּישַׁנֵּי תְּחוּמָא דְחַבְרֵיהּ וְיֵימַר כָּל־עַמָּא אָמֵן׃

לִיט דְּיַטְעֵי עַוִּירָא בְּאוֹרְחָא וְיֵימַר כָּל־עַמָּא אָמֵן׃

לִיט דְּיַצְלֵי דִּין גִּיּוֹרָא יִתָּם וְאַרְמְלָא וְיֵימַר כָּל־עַמָּא אָמֵן׃

לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם־אִתַּת אֲבוּהִי אֲרֵי גַלִּי כַּנְפָא דַאֲבוּהִי וְיֵימַר כָּל־עַמָּא אָמֵן׃

לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם כָּל־בְּעִירָא וְיֵימַר כָּל־עַמָּא אָמֵן׃

לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם־אֲחָתֵיהּ בַּת־אֲבוּהִי אוֹ בַת־אִמֵּיהּ וְיֵימַר כָּל־עַמָּא אָמֵן׃

לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם־חֲמוֹתֵיהּ וְיֵימַר כָּל־עַמָּא אָמֵן׃

לִיט דְּיִמְחֵי לְחַבְרֵיהּ בְּסִתְרָא וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃

לִיט דִּיקַבֵּל שׁוֹחֲדָא לְמִקְטַל נְפַשׁ דַּם זַכַּאי וְיֵימַר כָּל־עַמָּא אָמֵן׃

לִיט דִּי לָא־יְקִים יַת־פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא־הָדָא לְמֶעְבַּד יָתְהוֹן וְיֵימַר כָּל־עַמָּא אָמֵן׃

וִיהֵי אִם קַבָּלָא תְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יַת־כָּל־פִּקּוֹדוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא־דֵין וְיִתְּנִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ עִלָּאָה עַל כָּל־עַמְמֵי אַרְעָא׃ וְיֵיתוּן עֲלָךְ כָּל־בִּרְכָתָא הָאִלֵּין וְיַדְבְּקוּנָּךְ אֲרֵי תְקַבֵּל לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ׃ בְּרִיךְ אַתְּ בְּקַרְתָּא וּבְרִיךְ אַתְּ בְּחַקְלָא׃

מסורה (הגליון)

מצותיו ק' · ט' · ג' · ל' ית' לב בתור' · ר' · ח"ר · ה' בטע' זקף גדול · ה' בטעמ' · ג' · ה' בטע' רביע וסי' דיבה דאחתיה גלי וקם ברמיותה · ה' בטע' זקף · ה' בטע' רביע · ל' חס' · ה' בסל' ד' · ל' בטע' פסטה וסי' ארור כוסט ידו לסותר · ט' מל' בתור' · ל' ברא"ש · ג' ב' מל' וא' חס'

לשמר כל המרשה לשמר לעשות בת"א לשמר ולעשות ונתן יי' לראש ולא לזנב

מסרה

שכב עם אשת אביו כי גלה · שכב עם אחתו · ארור אשר לא לא יקים · מלאכת יי' רמיה וסי' בלשון תרגום דינא דאחתיה גלי וקם ברמיותא : בסתר ד וסי' במסרה רבתא : לוקח ח' וסי' נמסר ביחזקאל סימן כ"ד : וברוך ו' וסי' נמסר בסדר לך לך :

מגר אלפיך · ולדות בקרך שהבהמה משגרת ממעיה: עשתרות צאנך · כתרגומו ורבותינו אמרו למה נקרא שמם עשתרות שמעשרות את בעליהן ומחזיקות אותן כעשתרות הללו שהן סלעים חזקים: ברוך טנאך · פירותיך: דבר אחר טנאך דבר לח שאתה מסנן בסלים: ומשארתיך · דבר יבש שנשאר בכלי ואינו זב: ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך · שתהא יציאתך מן העולם בלא חטא כביאתך לעולם: ובשבעה דרכים ינוסו לפניך · כן דרך הנבהלים לברוח מתפזרין לכל צד: המארה · חסרון כמו צרעת ממארת: מהומה · שגוש קול בהלות: מגערת · שנמרו כשחף וכפוח: קדחת · לשון כי אש קדחה באפי והוא אש של חולים מלוי"ר בלע"ז שהיא חמה מאד: ודלקת · חמה יותר מקדחת ומיני חלאים הם: ובחרחור · חולי המחממו תוך הגוף וצמא תמיד למים ובלע"ז איסטורדימנט לשון ועצמי חרה מני חרב כחר מפוח מאש: ובחרב · יביא עליך גייסות: בשדפון ובירקון · מכת תבואה שבשדות: שדפון · רוח קדים אשלידר"א בלע"ז: ירקון · יובש ופני התבואה מכסיפין והפכין לירקון קמ"א בלע"ז: עד אבדך · תרגום עד דתיבד כלומר עד אבוד אותך שתכלה מאליך: והיו

פרי בטנך · בנים והבטן כנוי: שגר ועשתרות · פירושתים: טנאך · מקום הלחם והוא מוקדם ומאוחר עם משארותיך או מקום שיושם שם הקמח: בבאך · לאוב ולסחור ולשלול או בכל בואה ויציאה בכל יום ויום והטעם בכל אשר תעשה תצליח וההפך כתוב ואחר שאמר שתהיה עליון על כל הגוים אמר כי אם יקשרו אויביך על כן אמר הקמים עליך: ובשבעה · לשון רבים בעבור טוב ימי השבוע כי הוא תלוי בעליונים: באסמיך · באוצרותיך מטעם המקום: לעם קדוש · והקדושה לשמור המצות · וטעם יקימך יעמידך תמיד · כלב: והלכת · במעשה · וטעם והותירך אם תהיה רעה בארץ ורעב ומארה אתה יותר לטובה: אוצרו · שהוא בכחו לבאת וכן אוצרות שלג על כן אחר הותירך · אמר דבר הגשם כי העוצר סבת הרעב: והלוית גוים רבים כי ירעבו ולא יבא זמן שתלוה אתה והכלל שתהיה לעולם לראש: כי תשמע · בלב לשמור ולעשות והכלל שלא תסור מאחרי השם לעבוד ע"ז כי היא עיקר כל העבירות לכפור בעיקר והפך זה יחוד השם לשמור ולעשות כי עיקר השמירה המעשה: המארה · מגערת · המהומה · שלא יוכל להשלים המעשה · המגערת שלא ישמח במעשיו רק ירא בו אחר יגיעתו: במחשבת

יצאו י"ד וסי' במסרה רבתא: והותרך ל' כתיב כן אלא חס י"ד בליש' וסי' ויתרו אנשים ממנו · ויאכלו ויותרו כדבר יי' · על אלעזר ועל איתמר בני אהרן הנותרם · והותרך יי' לטובה · את אשר הותירה משבעה: מטר ד' וסי' ונתתי מטר ארצכם בעתו · יפתח יי' לך את אוצרו הטוב · יתן יי' מטר ארצך · ונתן מטר זרעך אשר תזרע ·

בָּרוּךְ פְּרִי בִטְנְךָ וּפְרִי אַדְמָתְךָ וּפְרִי בְהֶמְתֶּךָ שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרוֹת צֹאנֶךָ׃ בָּרוּךְ טַנְאֲךָ וּמִשְׁאַרְתֶּךָ׃ בָּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ וּבָרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתֶךָ׃ יִתֵּן יְהוָה אֶת אֹיְבֶיךָ הַקָּמִים עָלֶיךָ נִגָּפִים לְפָנֶיךָ בְּדֶרֶךְ אֶחָד יֵצְאוּ אֵלֶיךָ וּבְשִׁבְעָה דְרָכִים יָנוּסוּ לְפָנֶיךָ׃ יְצַו יְהוָה אִתְּךָ אֶת הַבְּרָכָה בַּאֲסָמֶיךָ וּבְכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ וּבֵרַכְךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ יְקִימְךָ יְהוָה לוֹ לְעַם קָדוֹשׁ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָךְ כִּי תִשְׁמֹר אֶת מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָלַכְתָּ בִּדְרָכָיו׃ וְרָאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם יְהוָה נִקְרָא עָלֶיךָ וְיָרְאוּ מִמֶּךָּ׃ וְהוֹתִרְךָ יְהוָה לְטוֹבָה בִּפְרִי בִטְנְךָ וּבִפְרִי בְהֶמְתְּךָ וּבִפְרִי אַדְמָתֶךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ׃ יִפְתַּח יְהוָה לְךָ אֶת אוֹצָרוֹ הַטּוֹב אֶת הַשָּׁמַיִם לָתֵת מְטַר אַרְצְךָ בְּעִתּוֹ וּלְבָרֵךְ אֵת כָּל מַעֲשֵׂה יָדֶךָ וְהִלְוִיתָ גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תִלְוֶה׃ וּנְתָנְךָ יְהוָה לְרֹאשׁ וְלֹא לְזָנָב וְהָיִיתָ רַק לְמַעְלָה וְלֹא תִהְיֶה לְמָטָּה כִּי תִשְׁמַע אֶל מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת׃ וְלֹא תָסוּר מִכָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם יָמִין וּשְׂמֹאול לָלֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים לְעָבְדָם׃ פ

וְהָיָה אִם לֹא תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל מִצְוֹתָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וְהִשִּׂיגוּךָ׃ אָרוּר אַתָּה בָּעִיר וְאָרוּר אַתָּה בַּשָּׂדֶה׃ אָרוּר טַנְאֲךָ וּמִשְׁאַרְתֶּךָ׃ אָרוּר פְּרִי בִטְנְךָ וּפְרִי אַדְמָתֶךָ שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ׃ אָרוּר אַתָּה בְּבֹאֶךָ וְאָרוּר אַתָּה בְּצֵאתֶךָ׃ יְשַׁלַּח יְהוָה בְּךָ אֶת הַמְּאֵרָה אֶת הַמְּהוּמָה וְאֶת הַמִּגְעֶרֶת בְּכָל מִשְׁלַח יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַד הִשָּׁמֶדְךָ וְעַד אֲבָדְךָ מַהֵר מִפְּנֵי רֹעַ מַעֲלָלֶיךָ אֲשֶׁר עֲזַבְתָּנִי׃

בְּרִיךְ וַלְדָּא דִמְעָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ וַלְדֵּי בְעִירָךְ בַּקְרֵי תוֹרָךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ׃ בְּרִיךְ סַלָּךְ וְאַצְוָתָךְ׃ בְּרִיךְ אַתְּ בְּמֵעֲלָךְ וּבְרִיךְ אַתְּ בְּמַפְּקָךְ׃ יִתֵּן יְיָ יָת בַּעֲלֵי דְבָבָךְ דְּקָיְמִין עֲלָךְ תְּבִירִין קֳדָמָךְ בְּאוֹרְחָא חֲדָא יִפְּקוּן לְוָתָךְ וּבְשִׁבְעָא אוֹרְחָן יְעַרְקוּן מִן קֳדָמָךְ׃ יְפַקֵּד יְיָ עִמָּךְ יָת בִּרְכְתָא בְּאוֹצָרָךְ וּבְכֹל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ וִיבָרְכִנָּךְ בְּאַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ׃ יְקִימִנָּךְ יְיָ לֵיהּ לְעַם קַדִּישׁ כְּמָא דִי קַיֵּים לָךְ אֲרֵי תִטַּר יָת פִּקּוֹדַיָּא דַּייָ אֱלָהָךְ וּתְהָךְ בְּאוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי׃ וְיֶחֱזוּן כָּל עַמְמֵי אַרְעָא אֲרֵי שְׁמָא דַייָ אִתְקְרֵי עֲלָךְ וְיִדְחֲלוּן מִנָּךְ׃ וְיוֹתְרִנָּךְ יְיָ לְטָבָא בְּוַלְדָּא דִמְעָךְ וּבְוַלְדָּא דִבְעִירָךְ וּבְאִבָּא דְאַרְעָךְ עַל אַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתָךְ לְמִתַּן לָךְ׃ יִפְתַּח יְיָ לָךְ יָת אוֹצְרֵיהּ טָבָא יָת שְׁמַיָּא לְמִתַּן מְטַר אַרְעָךְ בְּעִדָּנֵיהּ וּלְבָרָכָא יָת כָּל עוֹבָדֵי יְדָךְ וְתוֹזִיף לְעַמְמִין סַגִּיאִין וְאַתְּ לָא תְזוּף׃ וְיִתְּנִנָּךְ יְיָ לְתַקִּיף וְלָא לְחַלָּשׁ וּתְהֵי בְּרַם לְעֵילָא וְלָא תְהֵי לְתַחְתָּא אֲרֵי תְקַבֵּל לְפִקּוֹדַיָּא דַּייָ אֱלָהָךְ דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין לְמִטַּר וּלְמֶעְבַּד׃ וְלָא תִסְטוֹן מִכָּל פִּתְגָּמַיָּא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין יַמִּינָא וּסְמָאלָא לִמְהָךְ בָּתַר טַעֲוָת עַמְמַיָּא לְמִפְלְחָהוֹן׃ וִיהֵי אִם לָא תְקַבֵּל לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּקּוֹדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין וְיֵיתוֹן עֲלָךְ כָּל לְוָטַיָּא הָאִלֵּין וְיַדְבְּקוּנָּךְ׃ לִיט אַתְּ בְּקַרְתָּא וְלִיט אַתְּ בְּחַקְלָא׃ לִיט סַלָּךְ וְאַצְוָתָךְ׃ לִיט וַלְדָּא דִמְעָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ בַּקְרֵי תוֹרָךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ׃ לִיט אַתְּ בְּמֵעֲלָךְ וְלִיט אַתְּ בְּמַפְּקָךְ׃ יְגָרֵי יְיָ בָּךְ יָת מְאֵרְתָא וְיָת שִׁגּוּשְׁיָא וְיָת מְזוֹפִיתָא בְּכָל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ דִּי תַעְבֵּיד עַד דְּתִשְׁתֵּיצֵי וְעַד דְּתֵיבַד בִּפְרִיעַ מִן קֳדָם בִּישׁוּת עוֹבָדָךְ דִּשְׁבַקְתָּא דַּחַלְתִּי׃

ונמסר גם בסדר עקב: ולברך ד' וסי' נמסר בסדר עקב: את המארה חד מן י"ב פסוקים דאית בהון את את ואת ומלה חדא ביניהון וסי' נמסר בריש סדר משפטים: עד השמדך ועד אבדך י"א פסוקים מן עד ועד וסימ' במסרה רבתא:

בשחפת. יש אומרים שהם מיני חלאים: בקדחת. בכל יום מגזרת כי אש קדחה באפי והוא' ונגזרת ושחפת וקדחת ודלקת שם התואר: וטעם ודלקת שליסית או רביעית: ובחרחור. מגזרת וחרה נחושתה: ובחרב. מגזרת חורב: ובשדפון. כפיחות וכן שדופות קדים וא"ת הפך והטעם רקיק: ובירקון. כמשמעו בלשון קדר ויש אומרים כי אלה חליים בזרע ובשדפון כמו שדופות קדים והעד הכיתי אתכם בשדפון ובירקון על כן אחריו והיו שמיך וכן בפרשת אם בחקותי: נחשת. כנחשת וכן ברזל: אבק ועפר. ברוב החורב וכח הרוחו: עד השמדך. מלה זרה כמו ביום הבראך: לזעוה. הפוך כמו כבש וכשב: ואין מחריד. לעוף ולבהמה: והטחרים. יוכו בשחין מצרים ובטחורים. הם היוצאי' במקום הנסתר על כן כתוב ובעפולים והוא מגזרת ויבא אל העופל: ובגרב. כן בלשון ישמעאל: ובחרס. יש אומרי' שיצטרך אל חרס כאיוב ואם הוא בשי"ן ויש אומרים במכת השמש והנכון שהוא שם חולי כנזכרים ואין לו חבר והשגעון והעורון והתמהון בלשון בלב: והיית ממשש. פי' בעורון: תצליח. פעל יוצא: עשוק וגזול. מאויב ואין מושיע והחל לפרש איך יהיה עשוק: ישגלנה. כנוי למשכבה וכן שגל המוכנת למטה: תחללנו. מגזרת חלילה: וכלות. כמו נכספה וגם כלתה וכן ותכל דוד ואיננו חסר כמו שאמר פירש חסר הדעת כי ותכל פועל יוצא ולא נזכר הפועל כמו אשר ילדה אותה: ורצוץ. בחזקה ופי' בשגעון שיראה גופו מלא שחין: על הברכים ועל השוקים. כי בהיות השחין שם קשה לסור: אשר לא תוכל להרפא. בעבור היותם מחוץ לגוף: ועבדת שם. ולא יועיל לך רק תהיה לשמה כל רואיך ישומו: למשל. באוזן: ולשנינה. בפה מגזרת ושננתם: ינהגך יי'. בעודך וקודם זה יבא עליך מכת רעב ואתה עודך בארצך:

יחסלנו

והיו שמיך אשר על ראשך נחשת. קללות הללו משה מפי עצמו אמרן ושבהר סיני מפי הקב"ה אמרן כמשמען וכן כאמ' ואם לא תשמעו לי ואם תלכו עמי קרי וכאן הוא אומר לקול יי' אלהיך: ידבק יי' בך. יככה יי'. הקל משה בקללותיו לאמרן בלשון יחיד וגם כן בקללה זו הקל שבראשונות הוא אומר שמיכם כברזל וארצכם כנחושה שלא יהו השמים מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע ומתוך כך יהא חורב בעולם והארץ תהא מזיעה כדרך שהנחשת מזיע והיא מרקבת פירותיה וכאן הוא אומר שמיך נחשת וארצך ברזל שיהיו שמים מזיעין אף על פי שלא יריקו מטר מכל מקום לא יהיה חורב של אבדו' בעולם והארץ לא תהיה מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע ואין הפירו' מרקיבין ומכל מקום קללה היא בין שהיא כנחשת בין שהיא כברזל לא תוציא פירו' וכן השמי' לא יריקו מטר: מטר ארצך אבק ועפר. זיקא בתר מטרא מטר יורד ולא כל צרכו ואין בו כדי להרביץ את העפר והרוח באה ומעלה את האבק ומכס' את עשב הזרעים שהן לחים מן המים והאבק נדבק בהם ונעשה טיט ומתיבש ומרקיבין: לזעוה. לאימה ולזיע שיזועו כל שומעי מכותיך ממך ויאמרו אוי לנו שלא יבא עלינו כדרך שבא על אלו: בשחין מצרים. רע היה מאד לח מבפנים ויבש מבחוץ כדאי' בבכורו': גרב. שחין לח: חרס. שחין יבש כחרס: בתמהון לבב. אוטם הלב אשטורדי"שן בלע"ז: עשוק. בכל מעשיך יהי ערער: ישגלנה. לשון שגל פלגש והכתוב כינהו לשבח ישכבנה ותיקון סופרים הוא זה: תחללנו. בשנה הרביעית לאכול פריו: וכלות אליהם. מצפות שיחזרו ואינם שבי' כל תוחלת שאינה באה קרויה כליון עינים: לשמה. אטו"ן אשטורדישון כל הרואה אותך ישום עליך: למשל. כשתבא מכה רעה על אדם יאמרו זו דומה למכת פלוני: ולשנינה. לשון ושננתם ידברו בך וכן תרגומו ולשועי לשון ספור ואישתעי:

יחסלנו

בצהרים י"ב וסי' נמסר במלכים א' ס' י"ח גבי פסו' ויהי בצהרים ויהתל בהם אליהו בפרשת דנביאי הבעל: עשוק ד' ג' מלאים וא' חס' וסי' עשוק וגזול כל הימים. עשוק ורצוץ כל הימים. עשוק אפרים רצוץ. אדם עשק בדם נפש. בתרא חסר: מלפניך י' וס' נמסר בסדר משפטים: ולא ישוב ג' וס' בלשון ארמי תודא אישתבע

ידבק יהוה בך את הדבר עד כלתו אתך מעל האדמה אשר אתה בא שמה לרשתה׃ יככה יהוה בשחפת ובקדחת ובדלקת ובחרחר ובחרב ובשדפון ובירקון ורדפוך עד אבדך׃ והיו שמיך אשר על ראשך נחשת והארץ אשר תחתיך ברזל׃ יתן יהוה את מטר ארצך אבק ועפר מן השמים ירד עליך עד השמדך׃ יתנך יהוה נגף לפני איביך בדרך אחד תצא אליו ובשבעה דרכים תנוס לפניו והיית לזעוה לכל ממלכות הארץ׃ והיתה נבלתך למאכל לכל עוף השמים ולבהמת הארץ ואין מחריד׃ יככה יהוה בשחין מצרים ובעפלים ובגרב ובחרס אשר לא תוכל להרפא׃ יככה יהוה בשגעון ובעורון ובתמהון לבב׃ והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור באפלה ולא תצליח את דרכיך והיית אך עשוק וגזול כל הימים ואין מושיע׃ אשה תארש ואיש אחר ישגלנה בית תבנה ולא תשב בו כרם תטע ולא תחללנו׃ שורך טבוח לעיניך ולא תאכל ממנו חמרך גזול מלפניך ולא ישוב לך צאנך נתנות לאיביך ואין לך מושיע׃ בניך ובנתיך נתנים לעם אחר ועיניך ראות וכלות אליהם כל היום ואין לאל ידך׃ פרי אדמתך וכל יגיעך יאכל עם אשר לא ידעת והיית רק עשוק ורצוץ כל הימים׃ והיית משגע ממראה עיניך אשר תראה׃ יככה יהוה בשחין רע על הברכים ועל השקים אשר לא תוכל להרפא מכף רגלך ועד קדקדך׃ יולך יהוה אתך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבתיך ועבדת שם אלהים אחרים עץ ואבן׃ והיית לשמה למשל ולשנינה בכל העמים אשר ינהגך יהוה שמה׃ זרע רב תוציא השדה ומעט תאסף

ידביק יי בך ית מותנא עד דישיצי יתך מעל ארעא דאת עליל לתמן למירתה׃ ימחינך יי בשחפתא ובקדחתא ובדלקתא ובחרחורא ובחרבא ובשדפונא ובירקונא וירדפונך עד דתיבד׃ ויהון שמיא דעלוי רישך תקיפין כנחשא מלאחתא מטרא וארעא דתחותך תקיפא כברזלא מלמעבד פירין׃ יתן יי ית מטר ארעך אבקא ועפרא מן שמיא יחות עלך עד דתשתיצי׃ יתנינך יי תביר קדם סנאך באורחא חדא תיפוק לותיה ובשבעא אורחן תעירוק מן קדמוהי ותהי לזיע לכל מלכות ארעא׃ ותהא נבילתך משגרא למיכל לכל עופא דשמיא ולבעירא דארעא ולית דמניד׃ ימחינך יי בשחנא דמצראי ובטחורין ובגרבא ובחרס יבש דלא תיכול לאתסאה׃ ימחינך יי בטפשותא ובסמיותא ובשעממות ליבא׃ ותהי ממשש בטיהרא כמא די ממשש עוירא בקבלא ולא תצלח ית אורחך ותהי ברם עשיק ואניס כל יומיא ולית דפריק׃ איתתא תירוס וגבר אוחרן ישכבנה ביתא תיבני ולא תתיב ביה כרמא תיצוב ולא תחליניה׃ תורך יהי נכיס לעינך ולא תיכול מיניה חמרך יהי אניס מן קדמך ולא יתוב לך ענך מסירין לבעלי דבבך ולית לך פריק׃ בנך ובנתך מסירין לעמא אוחרן ועינך חזין ויסופן בגלתהון כל יומא ולית חילא בידך׃ איבא דארעך וכל ליאותך ייכול עם דלא ידעת ותהי לחוד עשיק ורעיע כל יומיא׃ ותהי משתטי מחיזו עינך דתחזי׃ ימחינך יי בשחנא בישא על רכובין ועל שקין די לא תיכול לאתסאה מפרסת רגלך ועד מוחך׃ יגלי יי יתך וית מלכך די תקים עלך לעם די לא ידעת את ואבהתך ותפלח תמן לעממיא פלחי טעותא אעא ואבנא׃ ותהי לצדו למתל ולשועי בכל עממיא די ידברינך יי לתמן׃ בר זרע סגי תפיק חקלא וזעיר תכנוש

והיית קדמ' והיית אך עשוק וגזול יתכיל והיית רק עשוק ורצוץ

ועבדת ב' בכל מנין רמיין כתיבותהון ומתחלפין בטעמיהון דין כן דים

מסרה

ונפל אריה בשרא וחייך. ופי' שורך טבוח לעיניך. בי נשבעתי יצא מפי. הפלו ולא יקומו. ליש גבור בבהמה. ויזכור כי בשר המה. ישחק לפחד ולא יחת: ועיניך ז' וסי' במסרה רבתא: משגע ג' וסי' והיית משגע ממראה עיניך. איש משגע ומתנבא. משגע איש הרוח. וא' המשגע מדוע בא: ועד קדקדך י"א בטעמא מאריך ס"פ וסי' במסרה רבתא: ולשנינה ד' וסי' והיית לשמה למשל. והכרתי את ישר' דמלכי' ונתשתי מעל האדמה דד"ה. ונתתים לזועה לרעה דירמיה: תאסף ב' וסי' ומעט תאסף. אל תאסף עם חטאים:

יחסלנו. יכלנו ועל שם כך נקרא חסיל שמכלה את הכל: כי ישל. ישיר פירותיו לשון וכשל הברזל: יירש הצלצל. יעשנו הארבה רש מן הפרי: יירש. יעני: צלצל. מין ארבה ואי אפשר לפרש יירש לשון ירושה שאם כן היה לו לכתוב יירש ולא לשון הורשה וגרושין שאם כן היה לו לכתוב יוריש: מרוב כל. בעוד היה לך כל טוב: כאשר ידאה הנשר. פתאום ודרך מבלחת ויקלו סוסיו: לא תשמע לשונו. לא תכיר לשונו וכן תשמע חלום לפתור אותו וכן כי שומע יוסף אי אכטנדרי: עד רדת חומותיך. לשון רדוי וכבוש: ואכלת בשר בניך במצור. מחמת שיהיו כריס על העיר ויהיה שם מצוק עקת רעבון: הרך בך. הרחמני ורך לבב על בניו: תרע עינו. בהם להעלים עינו מהם מתת לאחד מהם מבשר אחיהם אשר יאכל: וביתר בניו אשר יותיר. מן השחוטים שמחשב לאכלו תהא עינו רעה וכו' בהם מליתן להם מבשר השחוטים: תרע

יחסלנו. יכריתנו והוא מן חסיל מין ממיני הארבה: תיגע. בנטיעה ובעבודה: ולא תאגר. בשעת הבציר: ולא תאגור. תקבץ והוא פעל כמו אגרה בקציר: לא תסוך. כמשפטו וסוך לא סכתי וזה הפך וסמן על ראשך: כי ישל. מבנין כפעל: יירש. מהכבד הדגוש והטעם כמו להוריש גוים: צלצל. מלה מרובעת אין לו ריע ופירושו כפי מקומו: מעלה מעלה. פעמים שאין למעלה ממנו או תמיד וכן מטה מטה הטעם אחר אחר: הוא יהיה לראש. כטעם ועבד לוה לאיש מלוה: לאות. מהשם שתזכור כי מרדת בו ולא כך לברך כי גם בזרעך כטע' אבותינו חטאו ואינם וכבר פירשתיו: מרב כל. אם תתאוה או כל צורך: ידאה. יעוף וכן וידא על כנפי רוח: ואכלת פרי בטנך. במצור: יציק לך. כל אחד מאויביך או הוא כן בעבור היותו בסוף: אשר יותיר. האויב או יותירם בהחבא וכל זה בעבור המצור: בכל שעריך. בכל מקום: ובשליתה

ולא יהיו ג' וסי' בנים ובנות תוליד. לא תקח לך אשה. ולא יהיו כאבתם. וכל יחזקאל דכוו' בלא לא יהיו: והיתה ידי: גבולך ג' מלאי' בתור וסי' צפרדעי. והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך: והיה יהיו לך בכל גבולך: והשיגוך ג' ב' מלאים וא' חס' וסי' ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך. והיה אם לא תשמע. ורדפוך והשיגוך.

כי יחסלנו הארבה: כרמים תטע ועבדת ויין לא תשתה ולא תאגר כי תאכלנו התלעת: זיתים יהיו לך בכל גבולך ושמן לא תסוך כי ישל זיתך: בנים ובנות תוליד ולא יהיו לך כי ילכו בשבי: כל עצך ופרי אדמתך יירש הצלצל: הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה ואתה תרד מטה מטה: הוא ילוך ואתה לא תלונו הוא יהיה לראש ואתה תהיה לזנב: ובאו עליך כל הקללות האלה ורדפוך והשיגוך עד השמדך כי לא שמעת בקול יהוה אלהיך לשמר מצותיו וחקתיו אשר צוך: והיו בך לאות ולמופת ובזרעך עד עולם: תחת אשר לא עבדת את יהוה אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרב כל: ועבדת את איביך אשר ישלחנו יהוה בך ברעב ובצמא ובעירם ובחסר כל ונתן על ברזל על צוארך עד השמידו אתך: ישא יהוה עליך גוי מרחק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר גוי אשר לא תשמע לשנו: גוי עז פנים אשר לא ישא פנים לזקן ונער לא יחן: ואכל פרי בהמתך ופרי אדמתך עד השמדך אשר לא ישאיר לך דגן תירוש ויצהר שגר אלפיך ועשתרת צאנך עד האבידו אתך: והצר לך בכל שעריך עד רדת חמתיך הגבהת והבצרות אשר אתה בטח בהן בכל ארצך והצר לך בכל שעריך בכל ארצך אשר נתן יהוה אלהיך לך: ואכלת פרי בטנך בשר בניך ובנתיך אשר נתן לך יהוה אלהיך במצור ובמצוק אשר יציק לך איבך: האיש הרך בך והענג מאד תרע עינו באחיו ובאשת חיקו וביתר בניו אשר יותיר: מתת לאחד מהם מבשר בניו אשר יאכל מבלי השאיר לו כל במצור ובמצוק אשר יציק לך איבך בכל שעריך: הרכה בך והענגה אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ מהתענג ומרך

ארי יחסלניה גובא: כרמין תצוב ותפלח וחמרא לא תשתי ולא תכנוש ארי תיכלניה תולעתא: זיתין יהון לך בכל תחומך ומשחא לא תסוך ארי יתרון זיתך: בנין ובנן תוליד ולא יהון לך ארי יהכון בשביא: כל אילנך ואיבא דארעך יחסניניה סקאה: תותב ערל די בינך יהי סליק עיל מינך לעילא לעילא ואת תהי נחית לתחתא לתחתא: הוא יזפנך ואת לא תוזפיניה הוא יהי תקיף ואת תהי חלש: וייתון עלך כל לוטיא האלין וירדפונך וידבקונך עד דתשתיצי ארי לא קבילתא למימרא דיי אלהך למטר פיקודוהי וקימוהי דפקדך: ויהון בך לאת ולמופתין ובבנך עד עלמא: חלף די לא פלחתא קדם יי אלהך בחדוא ובשפירות לבא מסגי כולא: ותפלח ית בעלי דבבך די יגרינון יי בך בכפנא ובצחותא ובערטליותא ובחסירות כולא ויתן נירא דברזלא על צוארך עד דישיצי יתך: ייתי יי עלך עם מרחיק מסיפי ארעא כמא דמישתדי נשרא עמא די לא תשמע לישניה: עם תקיף אפין די לא נסיב אפין לסבא ועל ינקא לא מרחים: וייכול ולדא דבעירך ואיבא דארעך עד דתשתיצי די לא ישאר לך עיבורא חמרא ומשחא בקרי תורך ועדרי ענך עד דיובד יתך: ויעוק לך בכל קירוך עד דיכבוש שורך רמיא וכריכיא די את רחיץ לאשתזבא בהון בכל ארעך ויעוק לך בכל קירוך בכל ארעך דיהב יי אלהך לך: ותיכול ולדא דמעך בשר בנך ובנתך דיהב לך יי אלהך בצירא ובעקתא דיעיק לך סנאך: גברא דרכיך בך ודמפנק לחדא תבאש עיניה באחוהי ובאתת קימיה ובשאר בנוהי די ישאר: מלמתן לחד מנהון מבשר בנוהי די ייכול מדלא אשתאר ליה כולא בצירא ובעקתא דיעיק לך סנאך בכל קירוך: דרכיכא בך ודמפנקא די לא נסיאת פרסת ריגלה לאחתא על ארעא מאתפנקא ומרכיכו:

מסרה

קדמא חס' ו"ו: ג' פסוקי' מטעי' כי את כל הארץ אשר אתה ראה. ולזרעך עד עולם. והיו בך לאות ולמופ' ובזרעך עד עול'. וצרע' נעמן תדבק בך ובזרעך לעולם: ברעב ד' רפין וסי' ברעב ובצמא ובעירם. ברעב פדך ממות. העטופים ברעב. הלא חזקיהו מסית אתכם: בהן י"ח טו קמץ וג' פתחין וסי' בשם רבתא: לאחד ולאחד ג' פתחין וסי' בשם רבתא:

והשיגוך ג' ב' חס' וא' מל' ובדרבת הג' ונו'

אויבך סימן דענין דסמיך סעריך בכל שעריך איבך ואלו איבך

ובשליתה· הוא מקום הולד כשבתו בבטן אמו: מבין רגליה· כנוי כמו ולא עשה את רגליו: מכותך· לשון יחיד עם רבים מורכבת וכן ועדותי זו אלמדם· וטעם והפלא להיות דבר מופלא שלא נראה ולא נשמע כמוהו: ונאמנים· שלא יסורו: יעלם יי· מגזרת העלה ואם הוא חטוף ויש אומרים כמו יביאם למו' ארמי· וטעם כאשר שש שלא תחשוב כי יזיק לשם או יתאבל כטעם אם צדקת מה תתן לו: ונסחתם· מבנין נפעל והוא חסר נון מגזרת יסח ה': תלואים· באלף תחת הא השורש: והתמכרתם· איננו כמו ונמכרתם רק פירושו אתם תבקשו למכור עצמכם לכושים ונשים ואין קונה: וטעם זאת הברית במצות השם בערבות מואב: ויקרא

תרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה· הגדולים: ובשליתה· בנים הקטני' בכלן תהא עינה רעה כשתאכל את האחד מליתן לאשר אכלה מן הבשר: והפלא יי' את מכותך· מופלאות ומובדלות משאר מכות: ונאמנות· ליסרך לקיים שליחותן: אשר יגרת מפניהם· מפני המכות כשהיו ישראל רואים מכות משונות הבאות על מצרים היו יראים מהם שלא יבאו גם עליהם תדע שכן כ כתוב אם שמוע תשמע וגו': כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך· אין מיראין את האדם אלא בדבר שהוא יגור ממנו: יעלם· לשון עליה: ונשארתם במתי מעט תחת וגו'· מועטין חלוף מרובין: כן ישיש יי'· את אויביכם עליכם להאביד וגו': ונסחתם· לשון עקירה וכן בית גאים יסח יי': ועבדת שם אלהים א אחרים· כתרגומו לא עבודת אלוהות ממש אלא מעלי' מס וגולגליו' לכומרי ע"ז: לא תרגיע· לא תנוח כמו ואת המרגעה: לב רגז· לב חרד כתרגומו דחיל. כמו שאול מתחת רגזה לך שמעו עמים ירגזון· מורדות השמי' ירגזון: וכליון עינים· מצפה לישועה ולא תבא: חייך תלואים לך· על הספק כל ספק תלוי שמא אמות היום בחרב הבאה עלינו ו ורבותינו דרשו זה ה הלוקח תבואה מן ה השוק: ולא תאמין בחייך· זה הסומך על הפלטר: בבקר תאמר מי יתן· והיה הערב של אמש: ובערב תאמר מי יתן בקר· של שחרית שהצרות מתחזקות תמיד וכל שעה מרובה קללתה משלפניה: באניות· בספינות בשביה: והתמכרתם שם לאויביך· אתם מבקשים להיות כ נמכרים להם לעבדי': ואין קונה· כי יגזרו עליך הרג וכליון: והתמכרתם· בלע"ז איפורוודרי"ץ ווש ולא יתכן לפר' והתמכרת' בלשון ונמכרתם על ידי מוכרים אחרים מפני שנאמר אחריו ואין קונה: לכרות את בני ישראל· שיקבלו עליהם תורה באלה ובשבועה: מלבד הברית· קללו' שבתור' כהני' שנאמרו בסיני: ולא

היוצת ל' כתיב כן וה' מל' ו"ו בליש' וסי' והיוצאת מאה תשא· ואת האלה היוצאת· מה היוצאת הזאת· אין פרץ ואין יוצאת· ובשליתה היוצת חס' אל"ף ומלא ו"ו ושארא יצאת והצאת: בסתר ד' וסי' נמסר לעיל בהאי סידרא: מעט ז' זקפין קמץ וסי' במסרה רבתא: שש ה' וסי' והיה כאשר על אבתיך· פגעת את שש· שש

תרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה: ובשליתה היוצת מבין רגליה ובבניה אשר תלד כי תאכלם בחסר כל בסתר במצור ובמצוק אשר יציק לך איבך בשעריך: אם לא תשמר לעשות את כל דברי התורה הזאת הכתבים בספר הזה ליראה את השם הנכבד והנורא הזה את יהוה אלהיך: והפלא יהוה את מכתך ואת מכות זרעך מכות גדלת ונאמנות וחלים רעים ונאמנים: והשיב בך את כל מדוה מצרים אשר יגרת מפניהם ודבקו בך: גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזאת יעלם יהוה עליך עד השמדך: ונשארתם במתי מעט תחת אשר הייתם ככוכבי השמים לרב כי לא שמעת בקול יהוה אלהיך: והיה כאשר שש יהוה עליכם להיטיב אתכם ולהרבות אתכם כן ישיש יהוה עליכם להאביד אתכם ולהשמיד אתכם ונסחתם מעל האדמה אשר אתה בא שמה לרשתה: והפיצך יהוה בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ ועבדת שם אלהים אחרים אשר לא ידעת אתה ואבתיך עץ ואבן: ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך ונתן יהוה לך שם לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש: והיו חייך תלאים לך מנגד ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייך: בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב תאמר מי יתן בקר מפחד לבבך אשר תפחד וממראה עיניך אשר תראה: והשיבך יהוה מצרים באניות בדרך אשר אמרתי לך לא תסיף עוד לראתה והתמכרתם שם לאיביך לעבדים ולשפחות ואין קנה: ס

אלה דברי הברית אשר צוה יהוה את משה לכרת את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחרב: פ

תבאש עינה בגבר קיימה ובברה ובברתה: ובזעיר בנהא דיפקון מינה ובבנהא די תליד ארי תכלינון בחסירות כולא בסיתרא בצירא ובעקתא די יעיק לך סנאך בקירוך: אם לא תיטר למעבד ית כל פתגמי אוריתא הדא דכתיבין בספרא הדין למידחל ית שמא יקירא ודחילא הדין ית יי אלהך: ויפריש יי ית מחתך וית מחת בנך מחן רברבן ומהימנן ומכתשין בישין ומהימני: ויתיב בך ית כל מכתשי מצרים די דחילתא מן קדמיהון וידבקון בך: אף כל מרע וכל מחא די לא כתיבין בספר אוריתא הדא ייתינון יי עלך עד דתישתיצי: ותישתארון בעם זעיר חלף די הויתון ככוכבי שמיא לסגי ארי לא קבלתא למימרא דיי אלהך: ויהי כמא דחדי יי עליכון לאוטבא לכון ולאסגאה יתכון כן יחדי יי עליכון לאובדא יתכון ולשיצאה יתכון ותטלטלון מעל ארעא די את עליל לתמן למירתה: ויבדרינך יי בכל עממיא מסיפי ארעא ועד סיפי ארעא ותפלחון תמן לעממיא פלחי טעותא דלא ידעת את ואבהתך אעא ואבנא: ובעממיא האינון לא תנוח ולא יהי מנח לפרסת ריגלך ויתן יי לך תמן לב דחול וחשכות עינין ומפחת נפש: ויהון חייך תלן לך מקביל ותהי פחיד בליליא ובימם ולא תהימין בחייך: בצפרא תימר מן יתן רמשא וברמשא תימר מן יתן צפרא מתווהות לבך דיתהי תווה ומחיזו עינך די תהי חזי: ויתיבנך יי למצרים בספינן באורחא די אמרית לך לא תוסיף עוד למחזה ותיזדבנון תמן לבעלי דבבך לעבדין ולאמהן ולית דקני: אילין פתגמי קיימא די פקיד יי ית משה למיגזר עם בני ישראל בארעא דמואב בר מן קיימא די גזר עמהון בחורב:

מסרה

אנכי על אמרתך· וכצמר יאכלם סס· בתרא כתיב סמ"ך· וחד ושש לבכם· ישיש ד' וסי' כן ישיש יי' עליכם· ומשוש חתן על כלה· ישיש עליך בשמחה· ישיש כגבור לרוץ ארח· וא' וישיש· וישיש בכח יצא לקראת נשק: ולהשמיד ד' וסי' והיה כאשר שש יי' עליכם· ויענו את יהושע· ויעמדו בני עמון ומואב· ויהי בדבר הזה לחטאת: ובגוים ד' לא יתחשב· והם לא תרגיע· ובגוים הרבים לא היה מלך· ובגוים זריתנו: לילה ויומם ג' וסי' ופחדת לילה· לילה ויומם אל תדמינה· לילה ויומם לא תכבת: באניות ד' וסי' והשיבך יי' מצרים באניות· אז אמר אחזיהו· וכשדים באניות רנתם· יורדי הים באניות· וחד ובאניות רבות ובא בארצות:

ולא נתן יי׳ לכם לב לדעת. להכיר את חסדי הקב״ה ולידבק בו: עד היום הזה. שמעתי שאותו היום שנתן משה ספר התורה לבני לוי כמו שכתוב ויתנה אל הכהנים בני לוי באו כל ישראל לפני משה ואמרו לו משה רבינו אף אנו עמדנו בסיני וקבלנו את התורה וניתנה לנו ומה אתה משליט את בני שבטך עליה ויאמרו לנו יום מחר לא לכם ניתנה לנו ניתנה ושמח משה על הדבר ועל זאת אמ׳ להם היום הזה נהיית לעם וגו׳: היום הזה. הבנתי שאתם דבקים וחפצים במקום: ותבאו אל המקום הזה. עתה אתם רואים עצמכם בגדולה ובכבוד אל תבעטו במקום ואל ירום לבבכם. ושמרתם את דברי הברית הזאת. דבר אחר ולא נתן יי׳ לכם לב לדעת שאין אד׳ עומד על סוף דעתו של רבו וחכמת משנתו עד ארבעי׳ שנה ולפיכך לא הקפיד עליכם המקו׳ עד היום הזה אבל מכאן ואילך יקפיד ולפיכ׳ ושמרתם את דברי הברית הזאת וגו׳:

חסלת והיה כי תבא

אתם נצבי׳. מלמד שכינסם משה לפני הק״בה ביו׳ מותו להכניסם בברית: ראשיכם שבטיכם. ראשיכם לשבטיכם: זקניכם ושוטריכם. החשוב חשוב קודם ואח׳ כך כל איש ישר׳: מחוטב עציך. מלמד שבאו כנעניי׳ להתגייר בימי משה כדרך שבאו גבעונים בימי יהושע וזהו האמור בגבעונים ויעשו גם המה בערמה ונתנם משה חוטבי עצים ושואבי מים: לעברך. להיותך עובר בברית ולא יתכן לפרשו כמו להעבירך אלא כמו לעשותכם אותם: לעברך בברית. דרך העבר׳ כך היו כורתי׳ בריתות עושי׳ מחיצה מכאן ומחיצה מכאן ועוברים בנתים כמו שנאמר העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו: למען הקי׳ אותך היום לו לעם. כל כך הוא נכנס לטרוח למען קי׳ אותך לפניו לעם: והוא יהיה לך לאלהים. לפי שדבר לך ונשבע לאבותיך שלא להחליף את זרעם באומה אחרת לכך הוא אוסר אתכם בשבועות הללו שלא תקניטוהו אחר שהוא אינו יכול להבדל מכם ע״כ פירשתי לפי פשוטו של פרשה. ומדרש אגדה למה נסמכה פרשת אתם נצבים לקללות לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתי׳ חוץ מארבעים ותשע שבתורת כהני׳ הוריקו פניהם ואמרו מי יוכל לעמוד באלו התחיל משה לפייסם. אתם נצבים היום הרבה הכעסתם למקום ולא עשה אתכם כליה והרי אתם קיימים לפניו: היום. כיום הזה שהוא קיים והוא מאפיל ומאיר כך האיר לכם וכך עתיד להאיר לכם והקללות והייסורין מקיימין אתכם ומציבין אתכם לפניו. ואף הפרשה של מעלה מזו פיוסין הם אתם ראיתם אשר עשיתי. דבר אחר אתם נצבים לפי שהיו ישראל יוצאין מפרנס לפרנס ממשה ליהושע לפיכך עשה אותם מצבה כדי לזרזם וכן עשה יהושע וכן שמואל התיצבו ואשפטה אתכם כשיצאו מידו ונכנסו לידו של שאול: ואת

לעיניכם ח׳ וס׳ במסרה רבתא: ועינים ג׳ וס׳ ולא נתן יי׳ לכם לב לדעת. הוציא עם עור. ועינים רמות תשפיל. אנך: ואולך ד׳ וס׳ נמסר בסדר בחקתי: בלו ד׳ וס׳ לא בלו שלמתיכם מעליכם. בלו מרב הדרך מאד. שלמתיהם לא בלו דעזרא. בלו עצמי בשאגתי כל היום: לנחלה ט״ו וס׳ נמסר בסדר קרח: המנשי ד׳ בליש׳

כט וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַתֶּם רְאִיתֶם אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְעֵינֵיכֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל עֲבָדָיו וּלְכָל אַרְצוֹ׃ הַמַּסּוֹת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ הָאֹתֹת וְהַמֹּפְתִים הַגְּדֹלִים הָהֵם׃ וְלֹא נָתַן יְהוָה לָכֶם לֵב לָדַעַת וְעֵינַיִם לִרְאוֹת וְאָזְנַיִם לִשְׁמֹעַ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לֹא בָלוּ שַׂלְמֹתֵיכֶם מֵעֲלֵיכֶם וְנַעַלְךָ לֹא בָלְתָה מֵעַל רַגְלֶךָ׃ לֶחֶם לֹא אֲכַלְתֶּם וְיַיִן וְשֵׁכָר לֹא שְׁתִיתֶם לְמַעַן תֵּדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ וַתָּבֹאוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיֵּצֵא סִיחֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן וְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן לִקְרָאתֵנוּ לַמִּלְחָמָה וַנַּכֵּם׃ וַנִּקַּח אֶת אַרְצָם וַנִּתְּנָהּ לְנַחֲלָה לָראוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשִּׁי׃ וּשְׁמַרְתֶּם אֶת דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם לְמַעַן תַּשְׂכִּילוּ אֵת כָּל אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃

קנ״ב לעבדיו סימן

פרשה

אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם כֻּלְּכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם רָאשֵׁיכֶם שִׁבְטֵיכֶם זִקְנֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם כֹּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל׃ טַפְּכֶם נְשֵׁיכֶם וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּקֶרֶב מַחֲנֶיךָ מֵחֹטֵב עֵצֶיךָ עַד שֹׁאֵב מֵימֶיךָ׃ לְעָבְרְךָ בִּבְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּבְאָלָתוֹ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כֹּרֵת עִמְּךָ הַיּוֹם׃ לְמַעַן הָקִים אֹתְךָ הַיּוֹם לוֹ לְעָם וְהוּא יִהְיֶה לְּךָ לֵאלֹהִים כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָךְ וְכַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ וְלֹא אִתְּכֶם לְבַדְּכֶם אָנֹכִי כֹּרֵת אֶת הַבְּרִית הַזֹּאת וְאֶת הָאָלָה הַזֹּאת׃

וּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן אַתּוּן חֲזֵיתוּן יָת כָּל דִּי עֲבַד יְיָ לְעֵינֵיכוֹן בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל עַבְדוֹהִי וּלְכָל אַרְעֵיהּ׃ נִסִּין רַבְרְבִין דִּי חֲזָאָה עֵינָךְ אָתַיָּא וּמוֹפְתַיָּא רַבְרְבַיָּא הָאִנּוּן׃ וְלָא יְהַב יְיָ לְכוֹן לִבָּא לְמִדַּע וְעַיְנִין לְמֶחֱזֵי וְאוּדְנִין לְמִשְׁמַע עַד יוֹמָא הָדֵין׃ וְדַבָּרִית יָתְכוֹן אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּמַדְבְּרָא לָא בְלִיאַת כְּסוּתְכוֹן מִנְּכוֹן וּמְסָנָךְ לָא עֲדוֹ מֵעַל רִגְלָךְ׃ לַחְמָא לָא אֲכַלְתּוּן וַחֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק לָא שְׁתִיתוּן בְּדִיל דְּתִדְּעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ וַאֲתֵיתוּן לְאַתְרָא הָדֵין וּנְפַק סִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן וְעוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן לְקַדָּמוּתָנָא לְאַגָּחָא קְרָבָא וּמְחֵינוּנוּן׃ וּנְסֵיבְנָא יָת אַרְעֲהוֹן וִיהַבְנַהּ לְאַחְסָנָא לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא דְגָד וּלְפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה׃ וְתִטְּרוּן יָת פִּתְגָּמֵי קְיָמָא הָדֵין וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן בְּדִיל דְּתַצְלְחוּן יָת כָּל דִּי תַעְבְּדוּן׃

פרשה

אַתּוּן קַיְּמִין יוֹמָא דֵין כֻּלְּכוֹן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן רֵישֵׁיכוֹן שִׁבְטֵיכוֹן סָבֵיכוֹן וְסָרְכֵיכוֹן כָּל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל׃ טַפְלְכוֹן נְשֵׁיכוֹן וְגִיּוֹרָךְ דִּי בְּגוֹ מַשְׁרִיתָךְ מִלָּקֵט אָעָךְ עַד מְלֵי מַיָּךְ׃ לְאַעָלוּתָךְ בִּקְיָמָא דַיְיָ אֱלָהָךְ וּבְמוֹמָתֵיהּ דִּי יְיָ אֱלָהָךְ גָּזַר עִמָּךְ יוֹמָא דֵין׃ בְּדִיל לַאֲקָמָא יָתָךְ יוֹמָא דֵין קֳדָמוֹהִי לְעַמָּא וְהוּא יְהֵי לָךְ לֶאֱלָהָא כְּמָא דִּי מַלֵּיל לָךְ וּכְמָא דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ וְלָא עִמְּכוֹן בִּלְחוֹדֵיכוֹן אֲנָא גָּזַר יָת קְיָמָא הָדֵין וְיָת מוֹמָתָא הָדָא׃

וס׳ את בצר במדבר. ונקח את ארצ׳ ונתנה לנחלה לראובני. ונקח את ארצ׳ מן הירדן מזרח השמש דמלכים, ויפקידם דויד המלך על הראובני: אתם ד׳ ר״פ וס׳ נמסר בסדר שמות: ראשיכם ו׳ וס׳ נמסר בסד׳ שמיני ומימיך ג׳ וס׳ ועבדתם את יי׳ אלהיכם. ויאמרו אליו בני ישר׳. טפכם נשיכם וגרך אשר. וא׳ ומימיך בן אדם לחמך. ונמסר גם בסדר משפטים. בברית ג׳ רפין וס׳ לעברך בברית יי׳ אלהיך. כי בברית יי׳ הבאת את. ואשבע לך ואבוא בברית אחך:

אבן עזרא

ויקרא משה אל כל ישראל. לכרות הברית על כן אחריו אתם נצבים היום. וטעם אתם ראיתם ואחר כן ואולך אתכם ואחר כן ויצא עוג. כי יש מהם שראו האותות שעשה השם במצרים והם והבאים אחריהם ראו מופת המן שלא אכלו לחם זולתו ואלה הבנים ראו כי השם עזרם והכו שני המלכים. וטעם לב לדעת בעבור שנסו השם עשר פעמים ולא הזכירו האותות שראו. וטעם נתן כי תאתו העלילה הראשונה ועוד כי ראו שלא הוצרכו ללחם ויין. וטעם לא בלו פירשתיו. ומכת סיחון ועוג שהיה קרוב על כן אתם חייבים לשמור הברית: למען תשכילו. כמו תצליחו והוא פעל יוצא לב׳ פעולים והשני תעשון כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל:

אתם נצבים לפני יי׳ אלהיכם. שביבו׳ הארון: ראשיכם. כמו האהלה שרה אמו והכנואה עודר הכביא וכן הוא ראשיכם שהם ראשי שבטיכם כמו ונירם והטעם כי הנשיאים סמוכים ואחריהם הזקנים ואחריהם השוטרים ואחריהם כל איש ישראל הזכרים ואחריהם הטף בזכרים ואחריהם הנשים ואחריהם הגרים: לעברך. שם הפועל כטעם ויעברו בין בתריו והנה תלת עבר בחסרון בי״ת להפך: ולא אתכם לבדכ׳. רק עמכם ועם הבאים אחריכם שהם בניכם ובני בניכם.

ואת אשר איננו פה · ואף עם דורות העתידים להיות: כי אתם ידעתם וגו׳ · ותראו את שקוציהם · לפי שראיתם האומות עובדי ע״ז ושמא הסית לב אחד מכם אותו ללכת אחריהם: פן יש בכם וגו׳ · לפיכך אני צריך להשביעכם: ותראו את שקוציהם · על שם שהם מאוסים כשקצים: גלוליהם · מוסרחים ומאוסין כגלל:

ען ואבן · אותן של עצים ושל אבני׳ ראיתם בגלוי לפי שאין הנוי ירא שמא יגנבו אבל של כסף וזהב עמהם בחדרי משכיותם הם לפי שהם יראים שמא יגנבו: פן יש בכם · שמא יש בכם: אשר לבבו פונה היום · מלקבל עליו הברית: שרש פורה ראש ולענה · שרש מגדל עשב מר כגידין שהם מרים כלומר מפרה ומרבה רשע בקרבכם: והתברך בלבבו · לשון ברכה יחשוב בלבו ברכת שלום לי לעצמו לאמר לא יבואוני קללות הללו אך שלום יהיה לי: והתברך · בנדרא״ה בלע״ז כמו והתגלח והתפלל: בשרירות לבי אלך · במראית לבי כמו אשורנו ולא קרוב כלומ׳ מה שלבי רואה לעשות: למען ספות הרוה · למען שאוסיף לו פורענות על מה שעשה עד הנה בשוגג והייתי מעביר עליהם ועכשיו גורם שאצרפם עם המזיד ואפרע ממנו הכל · וכן תרגם אונקלוס בדיל לאוספא ליה חטאי שלותא על זדנותא שאוסיף לו אני השגגו׳ על הזדונו׳: הרוה · שוגג שהוא עושה כאדם שכור שלא מדעת: הצמאה · שהוא עושה מדעת ובתאוה: יעשן אף יי׳ · על ידי כעס הגוף מתחמם והעשן יוצא מן האף · וכן עלה עשן באפו · ואף על פי שאין זו לפני המקום הכתו׳ משמיע את האזן כדרך שהיא רגילה ויכולה לשמוע כפי דרך שם הארץ: וקנאתו · לשון חמה אינפרמיצמנ״ט אחיזת לבישת נקמה ואינו מעביר על המדה: הכתוב בספר התורה הזה · ולמעלה הוא אומר בספר התורה הזאת גם כל חלי וכל מכה וגו׳ הזאת לשון נקבה מוסב על התורה

כי אין ישנו נוסף: ואת אשר איננו · עם אשר איננו רק יבא אחרינו ואיננו כטעם האומרים כי רוחות הבאים היו שם: כי אתם ידעתם · יש מכם שראה תועבת מצרים והטעם אלהיהם וכלכם ראיתם תועבות הגוים: אשר עברתם · אליהם באדום ועמון ומואב ומדין · וטעם פורה ראש ולענה כי הראש מזיק השלמי׳ והוא מהחליים המדביקים · וטעם את האלה הזאת ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה: והתברך בלבבו · אמר ר׳ יהודה הלוי ז״ל כי והתברך הוא כ משמעו כאשר ישמע הקללה יתברך בלבבו והוא אומר שלום יהיה לי כאומר במתעו החרס חוץ ממני: למען ספות · אמר רבי יהודה הלוי נ״ע לשון כריתה כמו האף תספה כלומר שיחשוב המתברך לבטל דברי הצדיק שהוא כנוי במלת רוה עם דבר הצמאה והנה כנה הצדיק ברוה כמו כעץ שתול על מים והושע בצמאה כמו כערער בערב׳ ויחשו׳ כי נס ברכתו בלבו תפסיק ה הקללה ויפה פירש לולי שמלת רוה תאר השם והיה ראוי להיות רווי את הצמא ויאמר רבי יונה המדקדק כי טעמו בטעם׳ שירא׳ שיכלה התם עם הרשע על כן יחשוב בלבו רע ואין זה נכון בעבור שלום יהיה לי ולפי דעתי שמלת ספות לשון תוספת כמו ספות חטאת והטעם שלום יהיה לי אע״פ שאלך בשרירות לבי כי בצדקת הצדיקים אחיה כי הם רבים ואני יחיד הוא על כן כתו׳ אחריו לא יאבה יי׳ סלוח לו כי אז והטעם מיד יכרת גם זה הפסוק לעד על פירושי במלת וסלח לו והנה ספות כי הרוה תוסיף על הצמאה ומשל הצדיק ברוה כטעם כעץ שתול על פלגי מים והרשע בצמאה כטעם כערער בערבה והעד שכתוב בתחלה שרש פורה ראש ולענה והוא במקום צמאה: יעשן אף · ישרפנו אם האף עד שיראה העשן והנה אם הוא יחיד ימות מיד ואם היא משפחה ורבצה בו כל האלה והטעם שתרבץ האלה במשפחה עד שימחה שמה ואם הוא שבט והבדילו יי׳ לרעה וכמוהו והיה לי׳ והעליתיהו עולה כאשר פירשתיו: ואמר הדור האחרון · שהם בניכם גם הנכרי׳ הרואים את מכת הארץ: גפרית · תפלה לשם שתהיה כל ארצה שרופה בגפרית ומלח כמהפכת המקומות הנזכרים ויש מפר׳ אומרים כי ואמרו כל הגוי׳ שכוי בעבור שארכו הדברי׳ כמשפט הלשון ואמרו הקדמוני׳: וטעם אלהי אבותם שעזבו שידעו הם ואבותם ועבדו אשר לא ידעו: ולא

ישנו ד׳ וסי׳ כי את אשר ישנו פה · כי אם ישנו ביהונתן · והיה אם ישנו בארץ · ישנו עם אחד מפוזר: פנה ג׳ חס׳ וסי׳ אשר לבבו פנה היום · וצפנה פנה אל הגלגל · אשר פנה דרך הקדים: מעם יי׳ ט׳ וסי׳ נמסר בסדר שפטים: בלבבו ה׳ וסי׳ והתברך בלבבו · וישם דוד את הדברים · לנסתו לדעת כל אשר בלבבו · כי להשמר

כִּי אֶת־אֲשֶׁר יֶשְׁנוֹ פֹּה עִמָּנוּ עֹמֵד הַיּוֹם לִפְנֵי יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֵת אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ פֹּה עִמָּנוּ הַיּוֹם׃ כִּי־אַתֶּם יְדַעְתֶּם אֵת אֲשֶׁר־יָשַׁבְנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְאֵת אֲשֶׁר־עָבַרְנוּ בְּקֶרֶב הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עֲבַרְתֶּם׃ וַתִּרְאוּ אֶת־שִׁקּוּצֵיהֶם וְאֵת גִּלֻּלֵיהֶם עֵץ וָאֶבֶן כֶּסֶף וְזָהָב אֲשֶׁר עִמָּהֶם׃ פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה אוֹ מִשְׁפָּחָה אוֹ־שֵׁבֶט אֲשֶׁר לְבָבוֹ פֹנֶה הַיּוֹם מֵעִם יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ לָלֶכֶת לַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם הָהֵם פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם שֹׁרֶשׁ פֹּרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה׃ וְהָיָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת־דִּבְרֵי הָאָלָה הַזֹּאת וְהִתְבָּרֵךְ בִּלְבָבוֹ לֵאמֹר שָׁלוֹם יִהְיֶה־לִּי כִּי בִּשְׁרִרוּת לִבִּי אֵלֵךְ לְמַעַן סְפוֹת הָרָוָה אֶת־הַצְּמֵאָה׃ לֹא־יֹאבֶה יְהֹוָה סְלֹחַ לוֹ כִּי אָז יֶעְשַׁן אַף־יְהֹוָה וְקִנְאָתוֹ בָּאִישׁ הַהוּא וְרָבְצָה בּוֹ כָּל־הָאָלָה הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה וּמָחָה יְהֹוָה אֶת־שְׁמוֹ מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם׃ וְהִבְדִּילוֹ יְהֹוָה לְרָעָה מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אָלוֹת הַבְּרִית הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה׃ וְאָמַר הַדּוֹר הָאַחֲרוֹן בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר יָקוּמוּ מֵאַחֲרֵיכֶם וְהַנָּכְרִי אֲשֶׁר יָבֹא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה וְרָאוּ אֶת־מַכּוֹת הָאָרֶץ הַהִוא וְאֶת־תַּחֲלֻאֶיהָ אֲשֶׁר־חִלָּה יְהֹוָה בָּהּ׃ גָּפְרִית וָמֶלַח שְׂרֵפָה כָל־אַרְצָהּ לֹא תִזָּרַע וְלֹא תַצְמִחַ וְלֹא־יַעֲלֶה בָהּ כָּל־עֵשֶׂב כְּמַהְפֵּכַת סְדֹם וַעֲמֹרָה אַדְמָה וּצְבוֹיִם אֲשֶׁר הָפַךְ יְהֹוָה בְּאַפּוֹ וּבַחֲמָתוֹ׃ וְאָמְרוּ כָּל־הַגּוֹיִם עַל־מֶה עָשָׂה יְהֹוָה כָּכָה לָאָרֶץ הַזֹּאת מֶה חֳרִי הָאַף הַגָּדוֹל הַזֶּה׃ וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת־בְּרִית יְהֹוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּם בְּהוֹצִיאוֹ אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַיֵּלְכוּ וַיַּעַבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּם	ארי ית מן דאיתוהי הכא עמנא קאים יומא דין קדם יי אלהנא וית מן דליתוהי הכא עמנא יומא דין׃ ארי אתון ידעתון ית דיתיבנא בארעא דמצרים וית דעברנא בגו עממיא דעברתון׃ וחזיתון ית שקוציהון וית טעותהון אעא ואבנא כספא ודהבא דעמהון׃ דלמא אית בכון גבר או אתתא או זרעית או שבטא דלביה פני יומא דין מדחלתא דיי אלהנא למהך למפלח ית טעות עממיא האינון דלמא אית בכון גבר מהרהר חטאין או זדונין׃ ויהי במשמעיה ית פתגמי מומתא הדא ויחשיב בליביה למימר שלמא יהי לי ארי בהרהור לבי אנא אזיל בדיל לאוספא ליה חטאי שלותא על זדנותא׃ לא ייבי יי למשבק ליה ארי בכן יתקיף רוגזא דיי וחמתיה בגברא ההוא וידבקון ביה כל לוטיא דכתיבין בספרא הדין וימחי יי ית שמיה מתחות שמיא׃ ויפרשניה יי לבישא מכל שבטיא דישראל ככל לוטי קימא דכתיבין בספר אוריתא הדין׃ ויימר דרא בתראה בניכון דיקומון מבתריכון ובר עממין דייתי מארע רחיקא ויחזון ית מחתא דארעא ההיא וית מרעהא די אמרע יי בה׃ גופריתא ומלחא יקידת כל ארעה לא תזדרע ולא תצמח ולא יסק בה כל עסבא כמהפכתא דסדום ועמורה אדמה וצבוים די הפך יי ברוגזיה ובחמתיה׃ ויימרון כל עממיא על מה עבד יי כדין לארעא הדא מה תקוף רוגזא רבא הדין׃ ויימרון על דשבקו ית קימא דיי אלהא דאבהתהון די גזר עמהון באפקותיה יתהון מארעא דמצרים׃ ואזלו ופלחו לטעות עממיא וסגידו להון דחלן דלא ידעונין

בלבבו · ודובר אמת בלבבו · וחד ובלבבו יגדיל: יעשן ב׳ וסי׳ כי אז יעשן אף יי׳ וקנאתו · יעשן אפך בצאן: באיש ח׳ קמצין וסי׳ נמסר בסדר קדשים: ומחה ד׳ וסי׳ נמסר בסדר נשא: האף ג׳ וסי׳ כי יגרתי מפני האף והחמה · האף הגדול הזה · כי גדול האף והחמה · ונמסר גם בסדר עקב: הגדול ח׳ ומלאים בתורה וסי׳ נמסר בסדר נח: אלהי אבותם ד׳ וסי׳ למען יאמינו כי נראה · ואמרו על אשר עזבו · ויעזבו את יי׳ · בעזבכם את יי׳:

הזה לשון זכר מוסב אל הספר ועל ידי פיסוק הטעמים הן כחלקים לשתי לשונות בפרשת קללות הטפחה כתובה תחת בספר והתורה הזאת דבוקים זה לזה לפיכך אמר הזאת וכאן הטפחה כתובה תחת התורה נמצא ספר התורה דבוקים זה לזה לפיכך לשון זכר נופל אחריו שהלשון נופל על הספר: ולא

ולא חלק להם. לא נתנם לחלקם: לא ידעום: לא ידעו בהם גבורת אלהות: ואקילום תרגם לא אוטבא להון לא הטיבו להם שום טובה ולשון חלק אותו אלוה שבחרו להם לא חלק להם שום נחלה ושום חלק: ויתשם ה'. כתרגומו וטלטלינון וכן הנכי נותשם מעל אדמתם: הנסתרות לה' אלהינו. ואם תאמרו מה בידינו ל לעשות אתה מענים את הרבים על הרהורי היחיד שנאמר פן יש בכם איש וגו' ואחר כך וראו את מכות הארץ ההיא והלא אין אדם יודע ט טמונותיו של חבירו אין אני מענים אתכם על הנסתרות שהן לה' אלהינו והוא יפרע מאותו יחיד אבל הנגלות לנו ולבנינו לבער הרע מקרבנו ואם לא נעשה דין בהם יענשו את הרבים. ינקוד על לנו ולבנינו לדרוש אף על הנגלות ל לא ענש את הרבים עד שעברו את הירדן משקבלו עליהם את השבועה בהר גרזים ובהר עיבל ונעשו ע ערבים זה לזה: ושב ה' אלהיך את שבותך. היה לו לכתוב והשיב את שבותך רבותינו למדו מכאן כביכול שהשכינה שרויה עם ישראל בצרת גלותם וכשנגאלין הכתיב גאולה לעצמו שהוא ישוב עמהם ועוד יש לומר שגדול יום קבוץ גליות ובקושי כאלו הוא עצמו צריך להיות אוחז בידיו ממש איש איש ממקומו כענין שנאמר ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל ואף בגליות שאר האומות מצינו כן ושבתי את שבות בני עמון: לא נפלאת היא ממך. לא מכוסה היא ממך כמו שנאמר כי יפלא חרי יתכסי ותרד פלאים ותרד במטמוניות מכוסה חבושה בטמון: לא בשמים היא. שאלו היתה בשמים הייתי צריך לעלות אחריה וללמדה: כי

ולא חלק להם. פירשתיו: ויתשם. בחסרון נו"ן לנתוש דין הוא מבולע כמשפט. וטעם כיום הזה דברי המשיבים: הנסתרות. הטעם מי שיעבור ע"ז בסתר לא אלהינו והטעם כי משפטו ביד השם והוא יפרע ממנו ואם היתה בגלוי חייב לנו ולבנינו לעשות ככתוב בתורה ויש אומרים כי הנסתרות והנגלות הם לי"י ואין לנו כי אם לעשות דברי התורה וזה הפי' בלא ראש ורגל ומה טעם יש להזכיר כן במקום הזה ובעבור שאמר וישליכם אל ארץ אחרת אמר כי אם תשוב אל י"י אע"פ שאתה תוכה לארץ השם ישיב שבותך ועל דעת ר' יהודה המדקדק הראשון כי הוא יכיח והטעם ימצא מנוחה לשבים ויתן להם רחמים ואחרי כך ישוב ויקבץ: בקצה השמים. כנגד ארץ ישראל: ומל י"י אלהיך. כי לו נתכנו העלילות הראשונות ואחר שאמר תשוב לשמוע בקולו הוא יעזרך וימול לבבך ולבב זרעך לא כמילת הבשר שאתה חייב למול אותו. וטעם והותירך בעבור שיתן הקללות על השונאים: כאשר שש על אבותיך. שנאלו הארץ כיעם הגולים ממנה ידבר: הכתובה בספר התורה הזה. כי עקר כל המצות שם ואם הם צריכים פירוש קבלה ולא תהיה שמורה עד שיהיה הלב שלם על כן בכל לבבך כי מצות השמירה עם הלב: נפלאת. נסתרת או דבר פלא שתלאה לעשותו: לא בשמים היא. פי' נפלאת: מעבר

לי"י אלהינו ט' וס' בסדר שמות: לנו ולבנינו עד ט' נקודות בקריאה וס' נמסר בסדר במדבר סיני: והטבך ט' דקדימי יוד לשית וס' במסרה רבתא: האלות ג' ב' מלאים וס' וכתב את האלת. ונתן י"י אלהיך את כל האלות. את כל האלות הכתובות על הספר אשר דוה. קרם חס: לשבח ב' חס בתורה וס' אלהים חשבה לטבה. כי

וְלֹא חָלַק לָהֶם׃ וַיִּחַר־אַף יְהוָה בָּאָרֶץ הַהִוא לְהָבִיא עָלֶיהָ אֶת־כָּל־הַקְּלָלָה הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה׃ וַיִּתְּשֵׁם יְהוָה מֵעַל אַדְמָתָם בְּאַף וּבְחֵמָה וּבְקֶצֶף גָּדוֹל וַיַּשְׁלִכֵם אֶל־אֶרֶץ אַחֶרֶת כַּיּוֹם הַזֶּה׃ הַנִּסְתָּרֹת לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד־עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ ס

וְהָיָה כִי־יָבֹאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ בְּכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדִּיחֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה׃ וְשַׁבְתָּ עַד־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְקֹלוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר־אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם אַתָּה וּבָנֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ וְשָׁב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־שְׁבוּתְךָ וְרִחֲמֶךָ וְשָׁב וְקִבֶּצְךָ מִכָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר הֱפִיצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה׃ אִם־יִהְיֶה נִדַּחֲךָ בִּקְצֵה הַשָּׁמָיִם מִשָּׁם יְקַבֶּצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקָּחֶךָ׃ וֶהֱבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ וִירִשְׁתָּהּ וְהֵיטִבְךָ וְהִרְבְּךָ מֵאֲבֹתֶיךָ׃ וּמָל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־לְבָבְךָ וְאֶת־לְבַב זַרְעֶךָ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ׃ וְנָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵת כָּל־הָאָלוֹת הָאֵלֶּה עַל־אֹיְבֶיךָ וְעַל־שֹׂנְאֶיךָ אֲשֶׁר רְדָפוּךָ׃ וְאַתָּה תָשׁוּב וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וְעָשִׂיתָ אֶת־כָּל־מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ וְהוֹתִירְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶךָ בִּפְרִי בִטְנְךָ וּבִפְרִי בְהֶמְתְּךָ וּבִפְרִי אַדְמָתְךָ לְטֹבָה כִּי יָשׁוּב יְהוָה לָשׂוּשׂ עָלֶיךָ לְטוֹב כַּאֲשֶׁר־שָׂשׂ עַל־אֲבֹתֶיךָ׃ כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו וְחֻקֹּתָיו הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה כִּי תָשׁוּב אֶל־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ ס

כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לֹא־נִפְלֵאת הִוא מִמְּךָ וְלֹא רְחֹקָה הִוא׃ לֹא בַשָּׁמַיִם הִוא לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה־לָּנוּ

וְלָא אֵטִיבָא לְהוֹן׃ וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בְּאַרְעָא הַהִיא לְאַיְתָאָה עֲלַהּ יָת כָּל לְוָטַיָּא דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא הָדֵין׃ וְטַלְטְלִינוּן יְיָ מֵעַל אַרְעֲהוֹן בְּרֻגַז וּבְחֵימְתָא וּבִתְקוֹף רָב וְאַגְלִינוּן לְאַרַע אוֹחֲרִי כְּיוֹמָא הָדֵין׃ דְּמִטַּמְרָן קֳדָם יְיָ אֱלָהַנָא וּדְגַלְיָין לָנָא וְלִבְנָנָא עַד עָלְמָא לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא׃ וִיהֵי אֲרֵי יֵיתוֹן עֲלָךְ כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין בִּרְכָן וּלְוָטִין דִּי יְהָבִית קֳדָמָךְ וְתָתֵיב לְלִבָּךְ בְּכָל עַמְמַיָּא דִּי אַגְלְךָ יְיָ אֱלָהָךְ לְתַמָּן׃ וּתְתוּב לְדַחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהָךְ וּתְקַבֵּיל לְמֵימְרֵיהּ כְּכֹל דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין אַתְּ וּבְנָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ׃ וִיתֵיב יְיָ אֱלָהָךְ יָת שְׁבִי גָלְוָתָךְ וִירַחֵם עֲלָךְ וִיתוּב וִיכַנְשִׁנָּךְ מִכָּל עַמְמַיָּא דִּי בַדְּרָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְתַמָּן׃ אִם יְהֵא גָלוּתָךְ בִּסְיָפֵי שְׁמַיָּא מִתַּמָּן יְכַנְשִׁנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ וּמִתַּמָּן יְקָרְבִנָּךְ׃ וְיַעֲלִינָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דִּירִיתוּ אֲבָהָתָךְ וְתֵירְתַהּ וְיוֹטֵיב לָךְ וְיַסְגִּנָּךְ מֵאֲבָהָתָךְ׃ וְיַעְדֵּי יְיָ אֱלָהָךְ יָת טַפְשׁוּת לִבָּךְ וְיָת טַפְשׁוּת לִיבָּא דִבְנָךְ לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ בְּדִיל חַיָּיךְ׃ וְיִתֵּן יְיָ אֱלָהָךְ יָת כָּל לְוָטַיָּא הָאִלֵּין עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְעַל סַנְאָךְ דִּרְדַפוּנָךְ׃ וְאַתְּ תְּתוּב וּתְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַיְיָ וְתַעְבֵּיד יָת כָּל פִּקּוֹדוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין׃ וְיוֹתְרִינָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל עוֹבָדֵי יְדָךְ בִּוְלָדָא דִמְעָךְ וּבִוְלָדָא דִבְעִירָךְ וּבְאִבָּא דְאַרְעָךְ לְטָבָא אֲרֵי יְתוּב יְיָ לְמֶחְדֵּי עֲלָךְ לְטַב כְּמָא דִּי חֲדִי עַל אֲבָהָתָךְ׃ אֲרֵי תְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר פִּקּוֹדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי דִּכְתִיבִין בְּסִפַר אוֹרַיְתָא הָדֵין אֲרֵי תְתוּב לְדַחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ׃

אֲרֵי תַפְקֵידְתָּא הָדָא דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין לָא מְפָרְשָׁא הִיא מִנָּךְ וְלָא רְחִיקָא הִיא׃ לָא בִשְׁמַיָּא הִיא לְמֵימַר מַן יִסַּק לָנָא

ישוב י"י לשוש: שש ה' כליש' וס' נמסר בסדר תבא:

כי קרוב אליך · התורה נתנה לכם בכתב ובעל פה : את החיים ואת הטוב · זה תלוי בזה אם תעשה טוב הרי לך חיים ואם תעשה רע הרי לך המות והכתוב מפרש והולך היאך : אשר אנכי מצוך היום לאהבה · הרי הטוב ובו תלוי : וחיית ורבית · הרי החיים : ואם יפנה לבבך · הרי הרע : כי אבד תאבדון · הרי המות : העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ · שהם קיימים לעולם וכאשר תקרא אתכם הרעה יהיו עדים שאני התריתי בכם בכל זאת · דבר אחר העידותי בכם את השמים אמר להם הקב"ה לישראל הסתכלו בשמים שבראתי לשמש אתכם שמא שנו את מדתם שמא לא עלה גלגל חמה מן המזרח והאיר לכל העולם כענין שנאמר וזרח השמש ובא השמש הסתכלו בארץ שבראתי לשמש אתכם שמא שנתה מדתה שמא זרעתם אותה ולא צמחה או שמא זרעתם חטים והעלתה שעורים ומה אלו ש שנעשו לא לשכר ולא להפסד אם זוכין אין מקבלין שכר ואם חוטאין אין מקבלין פורענות לא שנו את מדתם אתם שאם זכיתם תקבלו שכר ואם חטאתם תקבלו פורענות על אחת כמה וכמה : ובחרת בחיים · אני מורה לכם שתבחרו בחלק החיים כאדם האומר לבנו בחר לך חלק יפה בנחלתי ומעמידו על חלק היפה ואומר לו את זה ברור לך ועל זה נאמר ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך ב גורלי הנחת ידי על גורל הטוב לומר את זה קח לך :

חסלת אתם נצבים ·

לא אוכל עוד לצאת ולבא · יכול שתשש כחו תלמוד לומר לא כהתה עינו ולא נס לחה אלא מהו לא אוכל איני ר רשאי שנטלה ממני הרשות וניתנה ליהושע : וה' אמר אלי · זהו פירוש לא אוכל עוד לצאת ולבא לפי שה' אמר אלי : אנכי היום · היום מלאו ימי ושנותי ביום זה נולדתי וביום זה אמות · דבר אחר לצאת ולבא בדברי תורה מלמד שנסתמו ממנו מסורות ומעינות החכמה : לא

השמימה י"א וסי' נמסר בסדר ואתחנן : לעשתו ה' חס' וסי' נמסר בסדר מקץ : וחיית ו' פסוקים מן ג' ג' תיבות מתחלפות וסי' השמר פן תשכח מצותיו משפטיו וחקתיו צפ"ק סי' · את יי האמרת קצ"ף · למען תשכיל דריש מלכים קצ"ף · וחיית · להטות לבבנו צק"ף · ואהבת את יי אלהיך קפ"צ סימן : ועבדתם ד' קמץ וסי' נמסר

השמימה ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה : ולא מעבר לים הוא לאמר מי יעבר לנו אל עבר הים ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה : כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשתו : ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע : אשר אנכי מצוך היום לאהבה את יהוה אלהיך ללכת בדרכיו ולשמר מצותיו וחקתיו ומשפטיו וחיית ורבית וברכך יהוה אלהיך בארץ אשר אתה בא שמה לרשתה : ואם יפנה לבבך ולא תשמע ונדחת והשתחוית לאלהים אחרים ועבדתם : הגדתי לכם היום כי אבד תאבדון לא תאריכן ימים על האדמה אשר אתה עבר את הירדן לבוא שמה לרשתה : העדתי בכם היום את השמים ואת הארץ החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך : לאהבה את יהוה אלהיך לשמע בקלו ולדבקה בו כי הוא חייך וארך ימיך לשבת על האדמה אשר נשבע יהוה לאבתיך לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם :

בשמיא ויסבה לנא וישמעיננה יתה ונעבדינה : ולא מעברא לימא היא למימר מן יעיבר לנא לעבר ימא ויסבה לנא וישמעיננה יתה ונעבדינה : ארי קריב לותך פתגמא לחדא בפומך ובלבך למעבדיה : חזי די הבית קדמך יומא דין ית חיי וית טבתא וית מותא וית בישתא : די אנא מפקיד לך יומא דין למרחם ית יי אלהך למהך ב באורחן דתקנן קדמוהי ולמיטר פקודוהי וקימוהי ודינוהי ותחי ותסגי ויברכינך יי אלהך בארעא די את עליל תמן למירתה : ואם יתפני לבך ולא תקביל ותטעי ותסגוד לטעות עממיא ו ותפלחינון : חויתי לכון יומא דין ארי מיבד תיבדון לא תורכון יומין על ארעא די את עבר ית ירדנא למיעל לתמן למירתה : אסהידית בכון יומא דין ית שמיא וית ארעא חיי ומותא יהבית קדמך ברכן ולוטין ותתרעי ב בחיי בדיל דתיחי את ובנך : למרחם ית יי אלהך לקבלא במימריה ולקרבא לדחלתיה ארי הוא חייך ואורכות יומך למיתב על ארעא די קיים יי לאבהתך לאברהם ליצחק וליעקב למתן להון :

מ' לבבו · סימן ·

פרשה

וילך משה וידבר את הדברים לא האלה אל כל ישראל : ויאמר אלהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום לא אוכל עוד לצאת ולבוא ויהוה אמר אלי לא תעבר את הירדן הזה : יהוה אלהיך הוא עבר לפניך הוא ישמיד את הגוים האלה מלפניך וירשתם יהושע הוא עבר לפניך כאשר דבר יהוה :

פרשה

ואזל משה ומליל ית פתגמיא האילין עם כל ישראל : ואמר להון בר מאה ועשרין שנין אנא יומא דין לית אנא יכיל עוד למפק ולמיעל ויי אמר לי לא תעיבר ית ירדנא הדין : יי אלהך הוא עבר קדמך הוא ישיצי ית עממיא האילין מן קדמך ותירתינון יהושע הוא עבר קדמך כמא די מליל יי :

אבן עזרא

מעבר לים · פי' רחוקה ויתכן שהוא הים הגדול שלא יוכל אדם להכנס ברחבו מפני חשכת ה השמים : בפיך ובלבבך · שכל המצות עקרם הלב ויש מהם זכר בפה לחזוק הלב ויש מעשה כדי שיזכור בפה : החיים · אורך ימים : הטוב · בעושר ובריאות הגוף וכבוד · והמות והרע הפך : לאהבה · העקר : ללכת בדרכיו · שלא תשנה מדרכי מעשיו ומצותיו שצוך ואם לא תדע למה נתנו החוקים ו והמשפטים · והנה וחיית פי' החיים : ורבית · פי' הטוב כי הוא רבוי הגוף בבנים ובעושר : ואם יפנה לבבך · כי הלב הוא העקר : ונדחת · פירשתיו : כי אבוד תאבדון · פי' המות והרע כי יאבדו הם ובניהם והונם : לא תאריכון ימים · הפך וברכך ה' אלהיך בארץ : את השמים ואת הארץ · בעבור היותם עומדים וכן על האבן תהיה בנו לעדה וכן שמעו הרים את ריב ה' : החיים והמות · הם הברכה והקללה והנה יש לך לבחור בחיים : למען תחיה · בגוף או בזכר ופירש כי החיים הם לאהבה : כי הוא חייך · על דעת המפרשים שהוא שב אל קול השם ולפי דעתי שהוא השם כאשר אמר המשורר ה' ישעי ואלהי חסדי ומגני וחרבי :

וילך · הלך אל כל שבט ושבט להודיע שהוא מת שלא יפחדו וחזק לבם בדברי יהושע על כן כתוב אחריו ואתה תנחילנה אותם ולפי דעתי כי אז ברך השבטים ואם ברכותיהם מ מאוחרות במכתב : לצאת ולבא · במלחמה והטעם כי אילו לא הייתי מת עתה אין בי יכולת להלחם ואין לכם צורך לי מעזור אתכם כי השם ישמיד הגוים גם יהושע והעד מה ש שראיתם בעיניכם במלחמת סיחון ועוג : ועשיתם

בסדר ואתחנן · את השמים ואת הארץ י"ג דסמיכי וסי' נמס' בסדר ואתחנן גם בישעיה סי' ל"ז גבי פרשת' דויתפלל' חזקיהו : לא אוכל ג' גבי משה וסי' לא אוכל אנכי · לא אוכל לבדי שאת · לא אוכל עוד לצאת ולבוא : ולבוא ד' מלאים וסי' ויאמר אלהם בן מאה ועשרים שנה · עודני היום חזק לא אוכל לשוב אתך ולבוא · ואחרי כן בנה חומה חיצונה דה"י : את הירדן הזה ו' וסי' כי במקלי עברתי · כי לא תעבור · ויי אמר אלי · משה עבדי מת · עברו בקרב המחנה · והודעתם את בניכם : הוא עבר לפניך ג' פסוקים רישא וסיפא אזכרה וסי' יי אלהיך הוא עבר לפניך · ויי ישב לאיש · יי להושיעני ונגנותי ננגן :

רשי

לא ירפך · לא יתן לך רפיון להיות כעזוב ממנו · כי אתה תבא את העם הזה · ארי את תיעול עם עמא הדין · משה אמר לו ליהושע זקנים שבדור עמך הכל לפי דעתן ועצתן אבל הקב"ה אמר ליהושע כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם תביא על כרחם הכל תלוי בך טול מקל והך על קדקדן דבר אחד לדור ולא שני דברים לדור · ויכתוב משה ויתנה · כשנגמר כלה נתנה לבני שבטו · מקץ שבע שנים · בשנה ראשונה של שמטה השמיטית ולמה קורא אותה שנת השמיטה שעדיין שביעית נוהגת בה בקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית · תקרא את התורה הזאת · המלך היה קורא מתחלת אלה הדברים כדאי' במסכת סוטה על בימה של עץ שהיו עושין בעזרה · האנשים · ללמוד · והנשים · לשמוע · והטף · למה באו לתת שכר למביאיהם · ואצונו · ואזרזנו · ככר

אבן עזרא

ועשיתם להם · לשבור מצבותם · חזקו ואמצו · אחר שתדעו שהשם הולך עמכם בכל מקום שתלכו להלחם · חזק ואמץ · גם כן אמר משה ליהושע שהוא הפקיד עליהם כי אתה תבוא את העם הזה ענין את כמו עם · ויתנה אל הכהנים בני לוי · שהם מורי התורה · ואל כל זקני ישראל · הסנהדרין או טעמו כמו ויצו משה וזקני ישראל · מקץ שבע שנים · תחלת השנה · למען ילמדו · כל השנה גם כן השבת · וגרך · אולי יתיהד וכאשר ישמעו ישאלו וילמדו מי שאינו חכם והבנים שהם קטנים · קרבו ימיך למות · כי לכל אחד יש לו עתים קבועו וכבר פירשתי זה · וילך משה · ממחנה ישראל כי שם היה ובא אל מחנה השכינה · וירא ה' באהל · הידוע הטעם כי עמוד הענן היה על הפתח והשם היה כראה באהל וזהו הכבוד · הדבור ואצונו זהו ויצו את יהושע בן נון במצות השם ית' על כן אמר אשר נשבעתי להם ואחר כך פרשת הנך שוכב עם אבותיך ואין מוקדם ומאוחר בתורה וכן פרשת ויהי ככלות משה לכתוב דבקה עם ויכתוב משה את התורה הזאת · וקם העם הזה · לא יתכן היותו דבק עם אשר לפניו כי מה טעם העם הזה וזנה · וטעם וזנה לצאת במחשבתו מתחת רשותו · אחרי

חזקו ואמצו ג' וסי' אל תיראו ואל תערצו מפניהם · ויאמר אלהים יהושע · אל תיראו ואל תחתו מפני מלך אשור · כי אתה תבא את העם כל אורייתא ואיוב כי עתה בטמ"ט כי אתה וסי' במסרה רבתא · ויתיצבו ה' וסי'

תורה

ועשה יהוה להם כאשר עשה לסיחון ולעוג מלכי האמרי ולארצם אשר השמיד אתם: ונתנם יהוה לפניכם ועשיתם להם ככל המצוה אשר צויתי אתכם: חזקו ואמצו אל תיראו ואל תערצו מפניהם כי יהוה אלהיך הוא ההלך עמך לא ירפך ולא יעזבך: ס

ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל ישראל חזק ואמץ כי אתה תבוא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע יהוה לאבתם לתת להם ואתה תנחילנה אותם: ויהוה הוא ההלך לפניך הוא יהיה עמך לא ירפך ולא יעזבך לא תירא ולא תחת:

ויכתב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי הנשאים את ארון ברית יהוה ואל כל זקני ישראל: ויצו משה אותם לאמר מקץ שבע שנים במעד שנת השמטה בחג הסכות: בבוא כל ישראל לראות את פני יהוה אלהיך במקום אשר יבחר תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם: הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את יהוה אלהיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת: ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה את יהוה אלהיכם כל הימים אשר אתם חיים על האדמה אשר אתם עברים את הירדן שמה לרשתה: פ

ויאמר יהוה אל משה הן קרבו ימיך למות קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד ואצונו וילך משה ויהושע ויתיצבו באהל מועד: וירא יהוה באהל בעמוד ענן ויעמד עמוד הענן על פתח האהל: ויאמר יהוה אל משה הנך שכב עם אבתיך וקם העם הזה וזנה

אונקלוס

ויעביד יי להון כמא דעבד לסיחון ולעוג מלכי אמוראה ולארעהון די שיצי יתהון: וימסרינון יי קדמיכון ותעבדון להון ככל תפקידתא די פקידית יתכון: תקיפו ואלימו לא תדחלון ולא תתברון מן קדמיהון ארי יי אלהך מימריה מדבר קדמך לא ישבקינך ולא ירחקינך: וקרא משה ליהושע ואמר ליה לעיני כל ישראל תקף ועילם ארי את תיעול עם עמא הדין לארעא די קיים יי לאבהתהון למתן להון ואת תחסנינה יתהון: ויי הוא מדבר קדמך מימריה יהי בסעדך לא ישבקינך ולא ירחקינך לא תדחל ולא תתבר: וכתב משה ית אוריתא הדא ויהבה לכהניא בני לוי דנטלין ית ארון קיימא דיי ולכל סבי ישראל: ופקיד משה יתהון למימר מסוף שבע שנין בזמן שתא דשמיטתא בחגא דמטליא: במיתי כל ישראל לאתחזאה קדם יי אלהך באתרא דיתרעי תיקרי ית אוריתא הדא קדם כל ישראל ותשמעינון: כנוש ית עמא גבריא ונשיא וטפלא וגיורך די בקירוך בדיל דישמעון ובדיל דילפון וידחלון קדם יי אלהכון ויטרון למעבד ית כל פתגמי אוריתא הדא: ובניהון די לא ידעין ישמעון ויילפון למדחל קדם יי אלהכון כל יומיא די אתון קיימין על ארעא די אתון עברין ית ירדנא תמן למירתה: ואמר יי למשה הא קריבו יומך לממת קרי ית יהושע ואתעתדו במשכן זמנא ואפקדיניה ואזל משה ויהושע ואתעתדו במשכן זמנא: ואתגלי יי במשכנא בעמודא דעננא וקם עמודא דעננא על תרע משכנא: ואמר יי למשה הא את שכיב עם אבהתך ויקום עמא הדין ויטעי

ויתיצבו בתחתית ההר · ויתיצבו באהל מועד · ויתיצבו לפני האלהים · לפנות כל העם · בתוך החלקה דה · וחד ויתיצבו כמו לבוש · ונמסר גם בסדר וישמע יתרו · וירא ב' וסי' נמסר במסרה רבתא :

יקום קרא' דקריאה כי אתה תבוא תמוכא דמותה כי אתה תביא וסי' קונ"ד :

יקם ה' כפו' שאין לחם המרע אי מקאי ביכא או מהאי ביכא וסי' אוטימי שבטיא ליהושע במסורה רותה

אבן עזרא

א חרי אלהי נכר הארץ. ידענו כי השם אחד והשנוי יבוא מהמקבלים והשם לא ישנה מעשיו כי כלם הם בחכמה ומעבודת השם לעמוד כח הקבול כפי המקום על כן כתוב את משפט אלהי הארץ על כן אמר יעקב הסירו את אלהי הנכר והפך המקום הדבק בעריו' שהם טהר והמשכיל יבין. וטעם בקרבו שב אל נכר כאלו אמר וזנה אחרי אלהי עם נכר שהם אלהי הארץ והקרוב כי בקרבו שב אל הארץ כי ימצא למון זכר כמו ולא נשא אותם הארץ כעתם הארץ: ומצאהו. כלם: והיה. כל אחד לאכול לאויב. וטעם הסתר אסתיר שאם יקראו אלי לא אענם והמשל כאדם שלא יראה ולא ידע מה יעשה וכן מנהג לשון לדב' בכפל ובעלי הדקדוק יבינו זה: כי פנה. היא הרעה הגדולה כאשר פירשתי שאין ל למעלה ממנה: כתבו לכם. מצוה שיכתוב אותה משה גם כל מבין לכתוב: ולמדה. הטעמים הקשים שיבאר להם: שימה בפיהם. שידעוה בגרסא. ואת ולמדה גם שימה זרה כי המשפט להיו' הא ולמדה קמוץ ותחת הדלת פתח קטן: לעד בבני ישראל. דבק בטעם עם כי אביאנו גם יתכן להיותו מ תובדל בעבור וענתה כטעם לא תענה ברעך כאלו השירה עונה לאשר יאמרו למה מצאתנו כל זאת: לפניו. כמו נגדו והטעם שלא יזוז העד ממנו רק עמו יהיה תמיד: כי ידעתי את יצרו. כי אילו לא הייתי יודע את העתידות כבר ידעתי מה שעשו עד היום הזה: ביום ההוא. שלא איחר הדבר ויתכן שהיה יום מותו אחר מכת' דברי התורה כי השירה כתב משה עמה: עד תומם. דבק עם דברי: ויצו משה את הלוים. דרך קצרה כאלו אמר הלוים הנזכרים שהם הכהנים ולא כל הלוים כי איכם נוגעים בארון. וטעם נושאי ארון ברית יי' בגוי וכן רבים: והיה שם בך לעד. עם כל ישר' ידבר והכהנים בכללם כאשר דבר ל לישראל וטעמו הראובני והגדי לגדם כאשר פירשתי: ואף

רשי

נכר הארץ. גויי הארץ: והאבוני. והכעיסוני וכן כל ניאוץ לשון כעס: והסתרתי פני. כמו שאיני רואה בצרתם: את השירה הזאת. האזינו השמים עד וכפר אדמתו עמו: וענתה השירה הזאת. לפניו לעד שהתריתי בו בתוכה על כל המוצאות אותו: כי לא תשכח מפי זרעו. הרי זו הבטחה ליש' שאין תורה משתכחת מ מזרעם לגמרי: ויצו את יהושע בן נון. מוסב למעלה כלפי שכינה כמו שמפורש אל הארץ אשר כ נשבעתי להם: לקוח. כמו זכור שמור הלוך: מצד ארון ברית ה'. נחלקו בו חכמי ישר' בבבא בתרא יש מהם אומרי' דף היה בולט מן הארון מבחוץ ו ושם היה מונח ויש או' מצד הלוחות היה מ מונח בתוך הארון: הקהילו אלי. ולא תקעו אותו היום ב בחצוצרו' להקהיל את הקהל לפי שנאמ' עשה לך ולא השליט יהושע עליהם ואף בחייו כ נגנזו קודם יום מותו לקיים מה שנאמ' אין שלטון ביום המות: ואעידה בם את השמי' ואת הארץ. ואם תאמר הרי כבר העיד למעלה העידותי בכם היום וגו' ליש' אמר אבל לשמים ולארץ לא אמ' ועכשו בא לומ' האזינו השמים וגומ': אחרי

מסרה

וקם העם הזה וזנה חד מן ה' פסוקים בתורה דאית בכל חד וחד מלא חרא ודלית לה הכרע אי מהאי גיסא או מהאי גיסא וסי' בלשון תרגום אוטיבו שבטא ליהושע בנהורא דמשה. ופי' הלא אם תטיב שאת. ובני יעקב באו מן השדה בשמעם. ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים. ובמנרה ארבעה גביעים משוקדים. ואמר

אַחֲרֵי אֱלֹהֵי נֵכַר הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוּא בָא שָׁמָּה בְּקִרְבּוֹ וַעֲזָבַנִי וְהֵפֵר אֶת בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אִתּוֹ: וְחָרָה אַפִּי בוֹ בַיּוֹם הַהוּא וַעֲזַבְתִּים וְהִסְתַּרְתִּי פָנַי מֵהֶם וְהָיָה לֶאֱכֹל וּמְצָאֻהוּ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הֲלֹא עַל כִּי אֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי מְצָאוּנִי הָרָעוֹת הָאֵלֶּה: וְאָנֹכִי הַסְתֵּר אַסְתִּיר פָּנַי בַּיּוֹם הַהוּא עַל כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה כִּי פָנָה אֶל אֱלֹהִים אֲחֵרִים: וְעַתָּה כִּתְבוּ לָכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת וְלַמְּדָהּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׂימָהּ בְּפִיהֶם לְמַעַן תִּהְיֶה לִּי הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְעֵד בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: כִּי אֲבִיאֶנּוּ אֶל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָיו זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ וְאָכַל וְשָׂבַע וְדָשֵׁן וּפָנָה אֶל אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבָדוּם וְנִאֲצוּנִי וְהֵפֵר אֶת בְּרִיתִי: וְהָיָה כִּי תִמְצֶאןָ אֹתוֹ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְעָנְתָה הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְפָנָיו לְעֵד כִּי לֹא תִשָּׁכַח מִפִּי זַרְעוֹ כִּי יָדַעְתִּי אֶת יִצְרוֹ אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה הַיּוֹם בְּטֶרֶם אֲבִיאֶנּוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבָּעְתִּי: וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת בַּיּוֹם הַהוּא וַיְלַמְּדָהּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיְצַו אֶת יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן וַיֹּאמֶר חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָהֶם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִמָּךְ: וַיְהִי כְּכַלּוֹת מֹשֶׁה לִכְתֹּב אֶת דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל סֵפֶר עַד תֻּמָּם: וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת הַלְוִיִּם נֹשְׂאֵי אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה לֵאמֹר: לָקֹחַ אֵת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה וְשַׂמְתֶּם אֹתוֹ מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְהָיָה שָׁם בְּךָ לְעֵד: כִּי אָנֹכִי יָדַעְתִּי אֶת מֶרְיְךָ וְאֶת עָרְפְּךָ הַקָּשֶׁה הֵן בְּעוֹדֶנִּי חַי עִמָּכֶם הַיּוֹם מַמְרִים הֱיִתֶם עִם יְהוָה וְאַף כִּי אַחֲרֵי מוֹתִי: הַקְהִילוּ אֵלַי אֶת כָּל זִקְנֵי שִׁבְטֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם וַאֲדַבְּרָה בְאָזְנֵיהֶם אֵת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְאָעִידָה בָּם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ:

בָּתַר טָעֲוַת עַמְמֵי אַרְעָא דִּי הוּא עָלֵיל לְתַמָּן בֵּינֵיהוֹן וְיִשְׁבְּקוּן דַּחַלְתִּי וִישַׁנּוֹן יָת קְיָמִי דִּגְזָרִית עִמְּהוֹן: וְיִתְקוֹף רוּגְזִי בְהוֹן בְּיוֹמָא הַהוּא וַאֲרַחֵיקִנּוּן וַאֲסַלֵּק שְׁכִנְתִּי מִנְּהוֹן וִיהוֹן לְמִיכַל וִיעָרְעָן יָתְהוֹן בִּישָׁן סַגִּיאָן וְעָקָן וְיֵימַר בְּיוֹמָא הַהוּא הֲלָא מִדְּלֵית שְׁכִינַת אֱלָהִי בֵּינִי עָרְעוּנִי בִּישָׁתָא הָאִלֵּין: וַאֲנָא סַלָּקָא אֲסַלֵּק שְׁכִנְתִּי מִנְּהוֹן בְּיוֹמָא הַהוּא עַל כָּל בִּישְׁתָא דִּי עֲבָדוּ אֲרֵי אִתְפְּנִיאוּ בָּתַר טָעֲוַת עַמְמַיָּא: וּכְעַן כְּתוּבוּ לְכוֹן יָת תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא וְאַלְּפַהּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל שַׁוְיַהּ בְּפוּמְהוֹן בְּדִיל דִּתְהֵי לִי תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא לְסָהִיד בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: אֲרֵי אַעֵילִנּוּן לְאַרְעָא דִּי קַיֵּימִית לַאֲבָהַתְהוֹן עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ וְיֵיכְלוּן וְיִשְׂבְּעוּן וְיִתְפַּנְּקוּן וְיִתְפְּנוּן בָּתַר טָעֲוַת עַמְמַיָּא וְיִפְלְחוּן לְהוֹן וְיַרְגְּזוּן קֳדָמַי וִישַׁנּוֹן יָת קְיָמִי: וִיהֵי אֲרֵי יְעָרְעָן יָתְהוֹן בִּישָׁן סַגִּיאָן וְעָקָן וְתָתֵיב תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָמוֹהִי לְסָהִיד אֲרֵי לָא תִתְנְשֵׁי מִפּוּם בְּנֵיהוֹן אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי יִצְרְהוֹן דִּי אִנּוּן עָבְדִין יוֹמָא דֵין עַד לָא אַעֵילִנּוּן לְאַרְעָא דִּי קַיֵּימִית: וּכְתַב מֹשֶׁה יָת תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא בְּיוֹמָא הַהוּא וְאַלְּפַהּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: וּפַקֵּיד יָת יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וַאֲמַר תְּקַף וֶאֱלַם אֲרֵי אַתְּ תָּעֵיל יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַרְעָא דִּי קַיֵּימִית לְהוֹן וּמֵימְרִי יְהֵי בְּסַעְדָּךְ: וַהֲוָה כַּד שֵׁיצֵי מֹשֶׁה לְמִכְתַּב יָת פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא הָדָא עַל סִפְרָא עַד דִּשְׁלִימוּ: וּפַקֵּיד מֹשֶׁה יָת לֵיוָאֵי נָטְלֵי אֲרוֹן קְיָמָא דַּייָ לְמֵימַר: סַבוּ יָת סִפְרָא דְּאוֹרָיְתָא הָדֵין וּתְשַׁוּוֹן יָתֵיהּ מִסְּטַר אֲרוֹן קְיָמָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן וִיהֵי תַמָּן בָּךְ לְסָהִיד: אֲרֵי אֲנָא יָדַעְנָא יָת סָרְבָנוּתָךְ וְיָת קְדָלָךְ קַשְׁיָא הָא עַד אֲנָא קַיָּים עִמְּכוֹן יוֹמָא דֵין מְסָרְבִין הֲוֵיתוֹן קֳדָם יְיָ וְאַף אֲרֵי בָּתַר דְּאֵמוּת: אַכְנִשׁוּ לְוָתִי יָת כָּל סָבֵי שִׁבְטֵיכוֹן וְסָרְכֵיכוֹן וַאֲמַלֵּיל קֳדָמֵיהוֹן יָת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וְאַסְהֵיד בְּהוֹן יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא:

מסרה

יי' אל משה הנך שוכב עם אבתיך וקם: אל האדמה ו' וסי' במסרה רבתא: ושבע ב' וסי' ואכל ושבע ודשן. ודוד זקן ושבע: עשה ח' קמצין וסי' נמסר בסדר בשלח' וכל אמת דתקע דכוו' בם כב פתחין. וסי' נמסר במלכים ב' סי' ז' גבי וארבע אנשי' היו מצורעי': קשה והקשה ה' פתחין וסי' ושפטו את העם. ואת ערפך הקשה. מדעתי כי קשה אתה. והאיש קשה ורע מעללים. וסכרתי את מצרים ביד אדני קשה: באזניהם ח' ומלאים וסי' נמס' בסד' כי תשא: ואעידה ה' וסי' בם את השמים ואת הארץ. ואעידה לי עדים נאמני'. על מי אדברה ואעידה. שמעה עמי ואדברה. שמע עמי ואעידה בך:

תנחומא מ"ל אל באה חס' תמין דשיר השירים

אחרי מותי כי השחת תשחיתון · והרי כל ימות יהושע לא השחיתו שנאמר ויעבדו העם את יי׳ כל ימי יהושע מכאן שתלמידו של אדם חביב עליו כגופו כל זמן שיהושע חי היה נראה למשה כאילו הוא חי׃ חסלת וילך

ואף כי אחרי מותי· גם כי ידעתי אחרי מותי כי כן אמר לו השם וקם העם הזה אחר שתשכב עם אבותיך וזהו אחרי מותי· וטעם וקראת כמו וחטאת עמך וטעם מפורש׃

כִּי־יָדַעְתִּי אַחֲרֵי מוֹתִי כִּי־הַשְׁחֵת תַּשְׁחִתוּן וְסַרְתֶּם מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם וְקָרָאת אֶתְכֶם הָרָעָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים כִּי־תַעֲשׂוּ אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם׃ וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה בְּאָזְנֵי כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל אֶת־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת עַד תֻּמָּם׃

ע׳ אדני״ה סימן

אֲרֵי יְדַעְנָא בָּתַר דְּאֵימוּת אֲרֵי חַבָּלָא תְחַבְּלוּן וְתִסְטוּן מִן אוֹרְחָא דִּי פַקֵּידִית יָתְכוֹן וּתְעָרַע יָתְכוֹן בִּישְׁתָא בְּסוֹף יוֹמַיָּא אֲרֵי תַעְבְּדוּן יָת דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי בְּעוֹבָדֵי יְדֵיכוֹן׃ וּמַלֵּיל מֹשֶׁה קֳדָם כָּל קְהָלָא דְיִשְׂרָאֵל יָת פִּתְגָּמֵי תוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא עַד דִּשְׁלִימוּ׃

פרשה האזינו

לב הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וַאֲדַבֵּרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי־פִי׃ יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי תִּזַּל כַּטַּל אִמְרָתִי כִּשְׂעִירִם עֲלֵי־דֶשֶׁא וְכִרְבִיבִים עֲלֵי־עֵשֶׂב׃ כִּי שֵׁם יְהוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ׃ הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ כִּי כָל־דְּרָכָיו מִשְׁפָּט אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא׃ שִׁחֵת לוֹ לֹא בָּנָיו מוּמָם דּוֹר עִקֵּשׁ וּפְתַלְתֹּל׃ הֲלַיהוָה תִּגְמְלוּ־זֹאת עַם נָבָל וְלֹא חָכָם

פרשה אציתו

אֲצִיתוּ שְׁמַיָּא וַאֲמַלֵּיל וְתִשְׁמַע אַרְעָא מֵימְרֵי פוּמִי׃ יְבַסֵּם כְּמִטְרָא אוּלְפָנִי יִתְקַבַּל כְּטַלָּא מֵימְרִי כְּרוּחֵי מִטְרָא דְנָשְׁבִין עַל דִּתְאָה וּכְרַסִיסֵי מַלְקוֹשָׁא דְעַל עִשְׂבָּא׃ אֲרֵי בִשְׁמָא דַיְיָ אֲנָא מְצַלֵּי הָבוּ רְבוּתָא קֳדָם אֱלָהַנָא׃ תַּקִּיפָא דִּשְׁלֵמִין עוֹבָדוֹהִי אֲרֵי כָל אוֹרְחָתֵיהּ דִּינָא אֱלָהָא מְהֵימְנָא דְמִן קֳדָמוֹהִי עַוְלָא לָא נָפֵיק מִן קֳדָם דְּזַכַּאי וְקַשִּׁיט הוּא׃ חַבִּילוּ לְהוֹן לָא לֵיהּ בְּנַיָּא דִּי פְלַחוּ לְטַעֲוָתָא דָּרָא דְּאַשְׁנִי עוֹבָדוֹהִי וְאִשְׁתַּנִּיאוּ׃ הָא קֳדָם יְיָ אַתּוּן גָּמְלִין דָּא עַמָּא דְּקַבִּילוּ אוֹרַיְתָא וְלָא חַכִּימוּ

האזינו ה׳ ומלאים וס׳ כמס׳ רבת׃ ואדברה ד׳ וס׳ אל נא יחר לאדני ואדברה אולי· האזינו השמים· רבות עשית אתה יי׳ אלהי נפלאותיך· שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה· חוד אדברה· גם אנכי בכם אדברה לו׃ לקחי ג׳ וס׳ יערף כמטר· ותאמר זך לקחי· לקחי ליפת לחם· וא׳ ולקחי

ואטעם· אנך׃ לו לא ז׳ וס׳ ואמרו לו לא נבחר· עמך ישב בקרבך· ויקרא יצחק אל יעקב· והוה פי׳ ראשו כתוכו· והחבים הבחילו· שחת לו לא בניו מומם· ויעמדו על עזיהו דדה׃

רשי האזינו השמים· שאני מתרה בהם ביש׳ ותהיו עדי׳ בדבר שכך אמרתי להם שאתם תהיו עדי׳ וכן ותשמע הארץ ולמה העיד בהם שמים וארץ אמ׳ משה אני בשר ודם למחר אני מת אם יאמרו ישר׳ לא קבלנו עלינו הברית מי בא ומכחישם לפיכ׳ העיד בהם שמי׳ וארץ עדים שהן קיימים לעולם ועוד שאם יזכו יבאו העדים ויתנו שכרם הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה והשמים יתנו טלם ואם יתחייבו תהיה בהם יד העדים תחלה ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואחר כך ואבדתם מהרה על ידי האומו׳ יערף כמטר לקחי זו היא העדות שתעידו שאני אומר בפניכם תורה שנתתי לישראל שהיא חיי׳ לעולם כמטר הזה שהוא חיי׳ לעולם כאשר יערפו השמים טל ומטר׃ יערוף· לשון יטיף יערף לשון כטיפה וכן יערפו רסן יערפו טל׃ תזל כטל· שהכל שמחים בו לפי שהמטר יש בו עצבים כגון הולכי דרכים ומי שהיה ב בורו מלא יין׃ כשעירים· לשון רוח סער כתרגומו כרוחי מטרא מה הרוחות הללו מחזקין את ה העשבי׳ ומגדלין אותם אף דברי תורה מ מגדלין את לומדיהן׃ וכרביבים· טיפי מטר ונראה לי על שם שיורה כחץ כקרא רביב כמה דאת אמר רובה קשת׃ דשא· ארבר״ץ עטיפת הארץ מכוסה בירק׃ עשב· קלח אחד קרוי עשב וכל מין ומין לעצמו קרוי עשב׃ כי שם יי׳ אקרא· הרי כי משמש בלשון כאשר כמו כי תבאו אל הארץ כשאקרא ואזכיר שם יי׳ אתם הבו גדל לאלהינו וברכו שמו מכאן שעונין ברוך שם כבוד מלכותו אחר ברכה שבמקדש׃ הצור תמים פעלו· אף על פי שהוא חזק כשיביא פורענות על עוברי רצונו לא בשטף הוא מביא כי אם בדין כי תמים פעלו׃ אל אמונה· לשלם לצדיקי׳ צדקתם לעולם הבא ואף על פי שמאחר את תגמולם סופו לאמן את דבריו׃ ואין עול· אף לרשעים משלם שכר צדקתם בעולם הזה׃ צדיק וישר הוא· הכל מצדיקים עליהם את דינו וכך ראוי וישר להם צדיק מפי הבריות וישר הוא וראוי להצדיקו׃ שחת לו וגו׳· כתרגומו חבילו להון ולא ליה׃ בניו מומם· בניו היו והשחתה שהשחיתו היא מומם׃ בניו מומם· מומם של בניו היה ולא מומו׃ דור עקש· עקום ומעוקל כמו ואת הישרה יעקשו ובלשון משנה חולדה שעיניה עקומות ועקושות׃ ופתלתל· אכטורטיילייש כפתיל הזה שגודלין אותו ומקיפין אותו סביבות הגדיל׃ פתלתול· מן התיבות הכפולות כמו ירקרק אדמדם סחרחר סגלגל׃ הלי׳ תגמלו זאת· לשון תימה וכי לפניו אתם מעציבין שיש בידו ליפרע מכם ושהיטיב לכם בכל הטובו׳ עם נבל· ששכחו את העשוי להם׃ ולא חכם· להבין את הנולדות שיש בידו להיטיב ולהרע׃ הלא

אבן עזרא האזינו כבר פירשתי בספרי כי מלת האזינו מגזרת אזן כאילו אמ׳ הטו אזן · וכבר הודעתיך שהגאון אמר כי טעם השמים המלאכי׳ וטעם הארץ אנשי הארץ או עדו׳ הגשם היורד מן השמים והארץ תתן יבולה והנכון בעיני כי העיקר בעבור היותם עומדי׳ לעולם וכן שמעו הרים גם אבן יהושע ושם כת׳ כי היא שמעה וכבר רמזתי לך על נשמת האדם שהיא א אמצעית בין הגבוהים לשפלים והיא תדמ׳ הכל על צורת היכלא ואף כי להבין גם היושבת ב בהיכל על כן תגביה השפלים ותשפיל הגבוהים׃ יערף· מגזרת יערף מזבחותם כטעם ירד׃ לקחי· מה שיקח אחד ממנו כטעם למוד וכן כי לקח טוב׃ כשעירים· הנכון בעיני שהם דקים׃ וכרביבים· מגזרת רב ושניהם שמות התאר והעד כי עשב חזק מדשא ויש אומרי׳ כי שעירי׳ מגזרת שער ואחרים אמרו מגזרת סערת יי׳ ואם הוא בשי״ן וכן ויסתער עליו כמו ויסתער עליו גם יתכן שאין לו אח במקרא והנה הטעם כפול כדרך כל הנבואות לחזוק ועקר הטעם שהתפלל משה שיהיו דבריו כטל וכמטר שלא ישובו ריקם כי אם הרוו את הארץ כי כן כתוב והטעם שיכנסו דבריו בלבות השומעים כמעשה הגשם על הארץ להולידה ולהצמיחה׃ הבו גודל· שב אל השמים והארץ כמו שאמר השמים מ מספרי׳ כבוד אל כאשר פירשתי וכן יהללוהו שמים וארץ· והחל הצור תמים פעלו להודיע כי כל מה שאירע לישראל בעבור מ מעשיהם הרעים היה· וטעם הצור שהוא עומד תמיד כצור ואל תתמה כי כן יאמר הכתוב כאריה ישאג כי לא יוכל המדבר לדמות מעשי השם כי אם אל מעשיו כי הכל מעשיו וכן צור לבבי כמו משען ותוקף ועמידה ויש אומרים מלשון צורה וכן וצורם לבלות שאול ועקרם שאין לו עפס מקבל רק הוא צור קדמון והראשון נכון בעיני׃ תמים פעלו· כי כל מפעל פועל חסר בעבור הצטרכו לאשר הוא למעלה ממנו לבד מפעל השם הנכבד והכל שכים חוץ מיוצר הכל׃ כי כל דרכיו משפט· שלא ישתנו רק הם על משפט אחד וזו היא התהלה וכל הנבראים ישתנו מעשיהם כפי ברכיהם ומעשי השם לכבודו בגבורה כפי החכמה ואין לטעון מעמידת השמש כי סודו ברור במלת וירח בעמק אילון כאשר פירשתי במקומו׃ אל אמונה ואין עול· הוא לבדו יש לו גבורת אמת כי כל גבורה בגבורים הוא מקרה מיד אחר והטעם אחר שהוא אל אמונה לא יתכן שיעשה עול ויתכן להיות ואין עול בדרכיו או מלת אל מוסכת עצמה ואחרת עמה׃ צדיק וישר הוא· בעבור שאמר שחת לו אמר כי צדקתו שחתו עם כפתל והנה הוא לבדו ישר ויוסר היושר לתקן המעוות על כן טעם לו בעבור שהיו לו בתחלה׃ לא בניו· אלה שאמרו שאינם בניו וכן בנים לא אמן בם והטעם שלא ידו שהוא בראם ואם יודו בפה לא יודו בלב והעד שלא יראו מהשם ולמ״ד לו משרת עצמו ואחר עמו והוא למומם והטעם בעבור מומם שהוא דור עקש ופתלתל· ופתלתל מתחזק ומתנכא בעקשותו וכן כפתולי אלהים· יש אומרים כי טעם שחת לו כמו שחתו להם והטעם לנפשם ואל תתמה בעבור שהמלה לשון יחיד כי כן משפט הלשון הלא תראה זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור והנכון בעיני שהוא כן שחת לשם והטעם השחתת דרכי השם הנטועים והחקים שנוה כאילו אמ׳ שחת לו דור עקש שהם לא בניו וזהו מומם והעד כי כן פירושו הבא אחריו והוא הלי׳ תגמלו זאת וכבר פירשתי טעם הה״א בספר מאזנים׃ נבל· במעשיו · ולא חכם בלב והנה כלו חסר במחשבה ובמעשה׃ אביך

המן מ״ל אלדע נא״ח אלעיל׳ הכי אמרתי

הליהוה לקוראי ה׳ לאחד לכו׳ לאחד לנהרדעי הל׳ לאחד יי׳ לאחד לספרי׳ אחרי׳ ודא״ח לתת

אבן עזרא

אביך · בעבור שאמר שחיתם בניו: קנך · כטעם יי' קנני: הוא עשך · ויכוננך · לקבל התיקון: ימות · עם ימי שתי לשונו' וכן שנות עם שני: עולם · זמן שעבר: שאל אביך · בעבור שאמר זכור אם שכחת מה שספרו לך אבותיך שאל אותם: ויגדך · כמו ויגד לך וכן כי ארץ הנגב נתתני בני יאחוני: זקניך · הטעם כפול כי כן דרך צחות: בהנחל עליון גוים · אמרו מפרשים על דור הפלגה שנפצה כל הארץ כי אז גזר השם להיות ארץ ז' גוים לישראל והיא שתספיק ל למספרם על כן למספר בני ישר': יצב · יש אומרים שהוא שם הפועל כמו הנה לא ידעתי דבר ויש אומרים שהוא פועל עתיד תחת פועל עבר כמו יעשו עגל בחורב והנכון בעיני כי שאל אביך רמז למבינים וכן זקניך והטעם כמו אשר חלק יי' אלהיך כי לכל חלק למטה חלק למעלה · וטעם למספר בני ישראל כאשר אחז"ל כי צורת יעקב אבינו חקוקה בכסא ה הכבוד והוא סוד גדול והעד כי חלק יי' עמו וזו היא המעלה ה הגדולה שלא עשה כן לכל גוי על כן אמ' הליי' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם שנפל ממעלתו בעולתו וזה טעם אביך קנך כי קנהו לכבודו וילמדהו כאשר יפרש כמעשה האב עם הבן: חבל · כמו גורל כמו חבלים כי בחבל ימודו הארץ: ימצאהו בארץ מדבר · פירו' אביך קנך · וטעם ימצאהו כי במדבר נכנס הכבוד עמם ועוד כי היו במדבר כאיש תועה במדבר לא עבר בו איש כי כן כתוב ובמדבר תוהו: ילל · מקום יללת חיות כתנים ובנו' יענה שישום השומ' מקולם: יסובבנהו · על העננים: יבוננהו · התורה: יצרנהו · מן האויבי': כאישון עינו · כבר פירשתי אישון וטעם עינו כלשון בני אדם והטעם שישמרם מכל אויב ואורב: כנשר יעיר קנו · פועל יוצא והטעם שיוליכם ממקום אל מקום: גוזליו · הם הקטנים וכן ותור וגוזל ומלת גוזל שם כלל על שם כנוי האפרוחים כמו כפור: ירחף · בנעם מגזרת מרחפת וכן הענן עליהם בנעם: יפרש כנפיו יקחהו · יקח כל גוזל וגוזל עד שישאהו על אברתו כי אין בו כח לעוף וזה פירושו רק פירוש על כנפי נשרים דבק עם ואביא אתכם אלי והטעם שיצאו ביד רמה ובאו במהרה אל הר סיני כטעם מי אלה כעב תעופינה: בדד ינחנו · השם לבדו כטעם על פי יי' יחנו ויסעו ואין עם השם שותף ויתכן להיות בדד על ישראל כמו הן עם לבדד ישכון: ואין עמו אל נכר · עם ישראל והעד על זה הפירוש יקניאוהו בזרים: ירכיבהו על במותי ארץ · ארץ כנען שהיא אמצעית כל הישוב וירכיבהו לשון צחות: במותי · בוי"ו לא ישתנה מגזרת על במותימו תדרוך ואין כמוהו ואת רשעים במותיו: תנובת · כמו פרי מגזרת חיל כי ינוב: שדי · תאר השם על משקל חכם והיו"ד תחת הא כוי"ו שלו הייתי והעד יעלת שדי שהוא לשון יחיד: ויניקהו דבש מסלע · דרך משל כמו יטפו ההרי' עסיס והטעם רוב הדבש והשמן כי מארץ כנען יובלו כי כן כתוב: מחלמיש צור · רפה האל"ף כי הוא דבק והנה הוא הפך מגור החלמיש וכן חרבות צורים עם צור חרבו: חמאת בקר · רוב הגבור: וחלב כאן · לולי הקבלה היה זה הכתוב חזוק לדבר החלב שהזכרתי במקומו או טעם חלב כרים החלב השמן והטוב כמו כל חלב יצהר:

בני

בני אדם ט' וס' במסרה רבתא: כנשר ד' רפין וס' כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף · כנשר חש לאכל · כנשר יטוש עלי אכל · כנשר יעוף השמים: יעיר ח' וס' במסרה רבתא: ינחנו ב' וס' יי' בדד · ולפני גדלים ינחנו:

תרגום

הלא הוא אבוך ואת דיליה הוא עבדך ואתקנך:
אדכר יומין דמן עלמא אסתכל בשני דר ודר שאל אבוך ויחוי לך סבך ויימרון לך:
באחסנא עלאה עממיא בפרשותיה בני אנשא קיים תחומי עממיא למנין בני ישראל:
ארי חולקא דיי עמיה יעקב עדב אחסנתיה:
סיפק צורכיהון בארע מדברא ובית צחונא אתר דלית מיא אשרינון סחור סחור לשכינתיה אליפינון פתגמי אוריתא נטרינון כבבת עיניהון:
כנישרא דמחיש לקיניה על בנוהי מתחופף מפרש גדפוהי מקבילהון מנטילהון על תקוף איברוהי:
יי בלחודיהון עתיד לאשריותהון בעלמא דהוא עתיד לאתחדתא ולא יתקיים קדמוהי פולחן טעוון:
אשרינון על תוקפי ארעא ואוכלינון ביזת סנאיהון ויהב להון ביזת שליטי קרוין ונכסי יתבין כרכין תקיפין:
יהב להון ביזת מלכיהון ושליטיהו'

מקרא

הלוא הוא אביך קנך הוא
עשך ויכננך: זכר ימות
עולם בינו שנות דר ודר
שאל אביך ויגדך זקניך
ויאמרו לך: בהנחל
עליון גוים בהפרידו
בני אדם יצב גבלת
עמים למספר בני
ישראל: כי חלק
יהוה עמו יעקב חבל
נחלתו: ימצאהו
בארץ מדבר ובתהו
ילל ישמן יסבבנהו יבוננהו
יצרנהו כאישון עינו:
כנשר יעיר קנו על
גוזליו ירחף יפרש כנפיו
יקחהו ישאהו על אברתו:
יהוה בדד ינחנו ואין
עמו אל נכר: ירכבהו
על במותי ארץ ויאכל
תנובת שדי וינקהו דבש
מסלע ושמן מחלמיש צור:
חמאת בקר וחלב צאן

רשי

אלא הוא אביך קניך · שקנאך שקננך בקן הסלעים ובארץ חזקה שתקנך בכל מיני תקנה: הוא עשך · אומה באומות: ויכוננך · אחרי כן בכל מיני בסיס וכן מכם כהנים מכם נביאים ומכם מלכים כרך שהכל תלוי בו: זכור ימות עולם · מה עשה בראשונים שהכעיסו לפניו: בינו שנות דור ודור · דור אנוש שהציף עליהם מי אוקינוס ודור המבול ששטפם · דבר אחר לא נתתם לבבכם על שעבר: בינו שנות דור ודור · להכיר להבא שיש בידו להיטיב לכם ולהנחיל לכם ימות המשיח והעולם הבא: שאל אביך · אלו הנביאים שנקראים אבות כמו שנ' באליהו אבי אבי רכב ישראל: זקניך · אלו החכמי': ויאמרו לך · הראשונו': בהנחל עליון גוים · כשהנחיל הקב"ה למכעיסיו את חלק נחלתן הציפן ושטפם: בהפרידו בני אדם · כשהפיץ דור הפלגה היה בידו להעבירם מן העולם ולא עשה כן אלא יצב גבולות עמים · קיימם ולא אבדם: למספר בני ישראל · בשביל מספר בני ישראל שעתידין לצאת מבני שם ולמספר שבעים נפש של בני ישראל שירדו למצרי' הציב גבולות עמים · שבעים לשון: כי חלק יי' עמו · למה כל זאת לפי שהיה חלקו כבוש ביניהם ועתיד לצאת ומי הוא חלקו עמו ומי הוא עמו יעקב חבל נחלתו והוא השלישי באבות המשולש בשלש זכיות זכות אבי אביו וזכות אביו וזכותו הרי שלשה כחבל הזה שהוא עשוי בשלשה גדילים והוא ובניו היו לו לנחלה ולא ישמעאל בן אברהם ולא עשו בנו של יצחק: ימצאהו בארץ מדבר · אותם מצא לו נאמנים בארץ המדבר מקבלו עליהם תורתו ומלכותו ועולו מה שלא עשו ישמעאל ועשו שנאמ' וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן: ובתוהו ילל ישימון · ארץ ציה ושממה מקום יללת תנינים ובנות יענה אף שם נמשכו אחר האמונה ולא אמרו למשה היאך נצא למדברות מקום ציה ושממון כענין שנאמר לכתך אחרי במדבר: יסובבנהו · שם סבבם והקיפם בעננים וסבבם בדגלים לארבע רוחות וסבבן בתחתית ההר שכפהו עליהם כגיגית: יבוננהו · שם בתורה ובינה: יצרנהו · מנחש שרף ועקרב ומן האומות: כאישון עינו · הוא השחור שבעין שהמאור יוצא הימנו ואנקלוס תרגם ימצאהו יספיקהו כל צרכו במדבר כמו ומצא להם לא ימצא לנו ההר: יסובבנהו · אשרינון סחור לשכינתיה אהל מועד באמצע וארבעה דגלים לד' רוחו': כנשר יעיר קנו · נהגם ברחמים ובחמלה כנשר הזה רחמני על בניו ואינו נכנס לקנו פתאום עד שהוא מקשקש ומטרף על בניו בכנפיו בין אילן לאילן בין שוכה לחברתה כדי שיעורו בניו ויהא בהן כח לקבלו: יעיר קנו · יעורר בניו: על גוזליו ירחף · אינו מכביד עצמו עליהם אלא מחופף נוגע ואינו נוגע אף הקב"ה שדי לא מצאנוהו שגיא כח כשבא ליתן תורה לא נגלה עליהם מרוח אחת אלא מארבע רוחות שנ' יי' מסיני בא וזרח משעיר הופיע מהר פארן ואתא מרבבות קדש אלוה מתימן יבא זו רוח רביעית: יפרוש כנפיו יקחהו · כשבא ליטלן ממקום למקום אינו נוטלן ברגליו כשאר עופות לפי ששאר עופות יראים מן הנשר שהוא מגביה לעוף ופורח עליהם לפיכך נושאן ברגליו מפני הנשר אבל הנשר אינו ירא אלא מן החץ לפיכך נושאן על כנפיו אמר מוטב שיכנס החץ בי ולא יכנס בבני אף הקב"ה ואשא אתכם על כנפי נשרים כשנסעו מצרים אחריהם והשיגום על הים היו מזרקים בהם חצים ואבני בליסטראות מיד ויסע מלאך האלהים וגו' ויבא בין מחנה מצרים וגו': יי' בדד · יי' בדד ובטח נהגם במדבר: ואין עמו אל נכר · לא היה כח באחד מכל אלהי הגוים להראות כחו ולהלחם עמהם ורבותינו דרשוהו על העתיד וכן תרגם אנקלוס ואני אומר דברי תוכחה הם להעיד השמים והארץ ותהא השירה להם לעד שסופן לבגוד ולא יזכרו הראשונות שעשה להם ולא הנולדות שהוא עתיד לעשות להם לפיכך צריך ליישב הדבר לכאן ולכאן וכל הענין מוסב על זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור כן עשה להם וכן עתיד לעשות כל זה היה להם לזכור: ירכיבהו על במותי ארץ · כל המקרא כתרגומו: ירכיבהו · על שם שארץ ישראל גבוה מכל הארצות: ויאכל תנובות שדי · אלו פירות ארץ ישר' שקלו' לנוב ולהתבשל מכל פירות הארצו': ויניקהו דבש מסלע · מעשה באחד שאמר לבנו בסיכני הבא ליקציעות מן החבית הלך ומצא הדבש צף על פיה אמר לו זו של דבש היא אמר לו השקע ידך לתוכה ואתה מעלה קציעות מתוכה: ושמן מחלמיש צור · אלו זיתים של גוש חלב: חמאת בקר וחלב צאן · זה היה בימי שלמה של' עשרה בקר בריאים ועשרים בקר רעי ומאה צאן:

עם חלב

עם חלב כרים · זה היה בימי עשרת השבטים שנאמר אוכלים כרים מצאן׃ חלב כליות חטה · זה היה בימי שלמה שנאמר ויהי לחם שלמה וגו׳׃ ודם ענב תשתה חמר · בימי עשרת השבטים השותים במזרקי יין׃ במותי ארץ׳ לשון גבה׃ שדי · לשון שדה׃ חלמיש צור · תקפו וחזקו של סלע כשאינו דבוק לתיבה שלאחריו כקוד חלמיש וכשהוא דבוק כקוד חלמיש׃ חמאת בקר · הוא שומן הנקלט על גבי החלב׃ וחלב צאן · חלב של צאן וכשהוא דבוק כקוד חלב כמו בחלב אמו׃ כרי׳ · כבשים׃ ואילי׳ · כמשמעו׃ בני בשן · שמנים היו׃ כליות חטה · חטים שמנים כחלב כליות וגסין ככוליא׃ ודם ענב · היה שותה טוב וטעם יין חשוב׃ חמר · יין בלשון ארמי׃ חמר · אין זה שם דבר אלא לשון משובח בטעם ווי״נום בלע״ז ועדיין לפרש שמי מקראות הללו אחר תרגומו של אנקלוס אמריכין על תקפי ארעא וגו׳׃ עבית · לשון עובי׃ כשית · כמו כסית לשון כי כסה פניו בחלבו כאדם ששמן מבפני׳ וכסליו כפלים מבחוץ וכן הוא אומר ויעש פימה עלי כסל׃ כסית · יש לשון קל בלשון כבוי כמו וכוסה קלון ערום ואם כתב כסית דגש היה נשמע כסית את אחרי׳ כמו כי כסה פניו׃ וינבל צור ישועתו · בזהו ובזהו שנ׳ אחוריה׳ אל היכל יי׳ וגו׳ אין בזוי גדול מזה׃ יקניאוהו · הבעירו חמתו וקנאתו׃ בתועבות · במעשים תעובים כגון משכב זכור וכשפי׳ שנ׳ בהם תועבה׃ לא אלוה · כתרגו׳ לית בהון צרוך אילו היה בהם צרוך לא היתה קנאה כפולה כמות עכשו׃ חדשים מקרוב באו · אפי׳ האומות לא היו רגילים בהם גוי שהיה רואה אותם היה אומר זה צלם יהודי׃ לא שערום אבותיכם · לא יראו מהם לא עמדה שערתם מפניהם דרך שערות האדם לעמוד מאימת יראה כך נדרש בספרי ויש לפרש עוד שערום לשון ושעירים ירקדו שם׃ שעירים · הם שדים לא ששו אבותיכם שעירים הללו׃ תשי · תשכח ורבותינו דרשו כשבא להיטיב לכם אתם מתישין לפניו ומתישים כחו מלהטיב לכם׃ אל מחוללך · מוציאך מרחם לשון יחולל אילות חיל כיולדה׃ מה אחריתם · מה תעלה בהם בסופם׃ כי דור תהפוכות המה · מהפכין רצוני לכעס׃ לא אמון בם · אין גדולי נכרים בהם כי הוריתים דרך טובה וסרו ממנה׃ אמון · לשון ויהי אומן כדרטי״רה בלע״ז · ד״א אמון לשון אמונ׳ כתרגומו אמרו בסיני נעשה ונשמע ולשעה קלה בטלו הבטחתם ועשו העגל׃ קנאוני · הבעירו חמתי׃ בלא אל · בדבר שאינו אלוה׃ בלא עם · באומה שאין לה שם שנ׳ הן ארץ כשדים זה העם לא היה בעשו הוא אומר בזוי אתה מאד׃ בגוי נבל אכעיסם · אלו המינין וכן הוא אומר אמר נבל בלבו אין אלהים׃ קדחה · בערה׃ ותיקד · בכם עד היסוד׃ ותאכל ארץ ויבולה · ארצכם ויבולה׃ ותלהט · ירושלים המיוסדת על ההרי׳ שנאמר ירושלים הרים סביב לה׃ אספה עלימו רעות · אחביר רעה אל רעה לשון ספו שנה על שנה ספות הרוה עולתיכם ספו על זבחיכם · ד״א אספה אכלה כמו פן תספה׃ חצי

ישעתו ו׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ וינבל צור ישעתו · מי יתן מציון ישעת ישראל תנינא · ולכה לישעתה לנו · אמר לנפשי ישעתך אני · ובעב עברה ישעתי · ותהי התשעה ביום ההוא לאבל׃ ויראו ד׳ בתורה וסי׳ כי רבה רעת

		תרגום
עַם־חֵלֶב כָּרִים וְאֵילִים	בְּנֵי־בָשָׁן	עם עותר רברבניהון ותקיפיהון
וְעַתּוּדִים עִם־	חֵלֶב	עמא דארעהון ואחסנתהון
כִּלְיוֹת חִטָּה וְדַם־	עֵנָב	עם בזת חיליהון ומשריתהון
תִּשְׁתֶּה־חָמֶר׃	וַיִּשְׁמַן	ודם גבריהון אתשד כמיא׃
יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט	שָׁמַנְתָּ	ועתר ישראל ובעט
עָבִיתָ כָּשִׂיתָ וַיִּטֹּשׁ	אֱלוֹהַ	אצלח תקוף קנא נכסין
עָשָׂהוּ וַיְנַבֵּל צוּר	יְשֻׁעָתוֹ׃	ושבק פולחן אלהא דעבדיה
יַקְנִאֻהוּ בְּזָרִים	בְּתוֹעֵבֹת	וארגיז קדם תקיפא דפרקיה׃
יַכְעִיסֻהוּ׃	יִזְבְּחוּ	אקניאו קדמוהי בפולחן טעוון
לַשֵּׁדִים לֹא אֱלֹהַ	אֱלֹהִים	בתועיבתא ארגיזו קדמוהי׃
לֹא יְדָעוּם חֲדָשִׁים	מִקָּרֹב	דבחו לשידין דלית בהון צרוך
בָּאוּ לֹא שְׂעָרוּם	אֲבֹתֵיכֶם׃	דחלן דלא ידעונין
צוּר יְלָדְךָ תֶּשִׁי	וַתִּשְׁכַּח	חדתן דמקריב אתעבידא
אֵל מְחֹלְלֶךָ׃	וַיַּרְא	לא אתעסקו בהון אבהתכון׃
יְהוָה וַיִּנְאָץ	מִכַּעַס	ודחלת תקיפא דיברא אתנשית
בָּנָיו וּבְנֹתָיו׃	וַיֹּאמֶר	שבקתא פולחן אלהא דעבדך׃
אַסְתִּירָה פָנַי מֵהֶם	אֶרְאֶה מָה	וגלי קדם יי ותקיף רוגזיה
אַחֲרִיתָם כִּי	דוֹר	מדארגיזו קדמוהי בנין ובנן׃
תַהְפֻּכֹת הֵמָּה בָּנִים	לֹא־אֵמֻן	ואמר אסלק שכינתי מנהון
בָּם׃	הֵם	גלי קדמי מה יהי בסופיהון
קִנְאוּנִי בְלֹא־	אֵל	ארי דרא דאשניו אינון
כִּעֲסוּנִי בְּהַבְלֵיהֶם	וַאֲנִי	בניא דלית בהון הימנו׃
אַקְנִיאֵם בְּלֹא־	עָם בְּגוֹי	אינון אקניאו קדמי בלא דחלא
נָבָל אַכְעִיסֵם׃	כִּי־אֵשׁ	ארגיזו קדמי בטעותהון
קָדְחָה בְאַפִּי	וַתִּיקַד	ואנא אקנינון בלא עם
עַד־שְׁאוֹל תַּחְתִּית	וַתֹּאכַל	בעמא טפשא ארגיזינון׃
אֶרֶץ וִיבֻלָהּ וַתְּלַהֵט	מוֹסְדֵי	ארי קידום תקיף כאשא נפק מן קדמי ברגז שיצי עד שאול
הָרִים׃ אַסְפֶּה עָלֵימוֹ	רָעוֹת	ארעיתא אסף ארעא ועללתה ושיצי ערסי טוריא׃ אסיף עליהון בישן

האדם · כי שנואה לאה · כי סר לראות · וינאץ מכעס · ונמסר גם בבראשית׃ אמן ז׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ במס׳ רבתא׃ בהבליהם ג׳ וסי׳ הם קנאוני בלא אל · אל כל חטאת בעשא · וילך בכל דרך ירבעם בן נבט׃

בני בשן · שגדל בהר הבשן׃ חלב כליות חטה · דרך משל כי החלב על הכליות גם גרגיר החטה דומה לאחת הכליות׃ ודם ענב · היין והנה היא רבת דבש ושמן ובשר ולחם ויין וכל פרי וזהו תנובות שדי ויש אומרים כי דבש דבש תמרים׃ חמר · כמו יין וכן כרם חמר ותי״ו תשתה לנכח והטעם כמדבר לחבירו כל כך הוא רב שתשתה חמר בכל עת ויש אומרים כי ענב לשון נקבה ואיננו כלום כי היה ראוי להיות התי״ו כתח עד שיבא לאחרי׳ וא״א על לשון קהלה כי ישראל לשון זכר ולשון נקבה וזה קרוב מעט׃ וישמן ישורון · ישראל ויתכן להיות מגזרת ישר והטעם שמן זה שהיה ישר ויש אומרים שהוא מגזרת אשורנו והראשון הוא הישר בעיני והעד שהוא לשון יחיד׃ ויבעט · כמו למה תבעטו לפי טעם המקום׃ שמנת · ולא חשבו לאמר לנפשו׃ עבית · כמו קטני עבה׃ כשית · יש אומרים שהוא כמו כסה פניו בחלבו כי ימצא שהבנין הקל ואחרים אמרו שהוא כמו תעיתי כשה אובד וזה לא ימצא באחד מהפעלים והנכון בעיני שאין למלה הזאת אח וטעמה כמו בעטת׃ ויטוש · מצות אלהיו׃ וינבל · במחשבה ובפה והנכון שאלל השם שלא הושיעו הוא סבב על כן כתוב צור ישועתו גם זה הפסוק על פירוש הצור תמים פעלו׃ יקניאוהו · במחשבתם כמו לא יעבר מהם׃ בזרים · באלהים זרים׃ בתועבות · הם אלילים׃ לשדים · כמו לשעירים אשר הם זונים על כן פירש רבי יצחק בן שאול נ״ע לא שערום אבותיכם מגזרת לשעירים׃ למ״ד לשדי׳ נוספת עצמה ואחרת עמה וכן הוא לשדים ולא אלוה ולפי דעתי שאין צורך רק פי׳ פירושו לשדים שאינם אלהים ונקראו שדים על טעם אמיש מסוד הדעת׃ אלהים לא ידעום · ואיך חשבו שהם אלהים ולא ידעו זה בראיה ו וזאת מלת ידעום ולא בהעתקה וזהו לא שערום אבותיכם׃ חדשים מקרוב באו · מימים מעטים אינם קדמונים אפי׳ אבותיכ׳ לא ידעום׃ שערום · פי׳ לא שערו מהם מגזרת ויסתער עליו כטעם תסמר שערת בשרי וקרוב הוא מגזרת כערה ואם הוא בכמ״ך וכמוהו בני יצאוני יצאו ממני חזקתני ותוכל חזקת ממני והנה טעמו ולא פחדו מהם׃ צור ילדך תשי · דבר הנביא ותמה איך שכחת אשר ילדך ועבדת חדשי׳ גם זה צור ילדך כמו הביטו אל צור חוצבת כאילו ממנו היה כי הכל בגבורת השם כמו רוקע הארץ מאתי והתמה מתועי לב בעבור אני היום ילדתיך ושכחו זה הכתוב תשי כמו לא תנשה והנה הנעלם אחר התי״ו תחת הדגש שהוא אלף הבלוע והיוד תחת ה״א וכן אל תמחי ובאו שניהם מלעיל להפרים בין זכר לנקבה בפעלים שהאות האחרון ה״א נח והנכון בעיני כי היו״ד נוסף והוא על משפט אל תט׃ מחוללך · כמו ילדך והנה אל שהוא גבור ותקיף כמו צור ויתכן היות גזרת מחוללך מחיל כמו הרה תקריב ללדת תחיל גם כן כתוב ויכאן הסקד או הוא פועל עומד׃ בניו ובנותיו · אנשים ונשים כי גם הם קטרו לע״ז׃ ויאמר · השם אל לבו או אל המלאכים׃ אסתירה · כדרך לשון בני אדם וכן אעלים עיני והטעם כאשר יבקשוני לא ימצאו עזר׃ אראה מה אחריתם׃ י״א כי אני אסתיר פני מהם בעבור שאני רואה מה יעשו באחרונ׳ והנכון שהוא כמשמעו עד שאראה מה יעשו בבר להם׃ כי דור תהפוכות · דבק עם אסתירה פני׃ תהפוכות · שהפכו לעבוד אלהים זולתי והם היו בני כי אני ילדתים והנה אין אמונה בהם והוא שם או תאר כי אין בהם אים אמונים כי מצאנו כי פסו אמונים כגבר חסיד גם שומר אמונים׃ קנאוני · קל העין להקל על הלשון׃ בלא אל · הטעם שאין לו כח להציל׃ בהבליה׳ · ולא בדבר אמת׃ אקניאם · מהבנין הכבד הנוסף והוא יצא לשני פעולים׃ בלא עם · שלא הם עמי והנה פי׳ איך יכניסם שיביא עליהם לגרם צרות משונות ויותר מהכל בגוי נבל שהכסיל והנבל איננו יודע ועל כן יהרוג ולא יחמול׃ קדחה · הקנאה או זאת שישמו כי מצאנו זאת המלה יוצאת כמו כי אם קדחתם באפי ויתכן להיות קדחה כמו בקדח׳ כמו כל אלה חברו כחברו וכל זה כנוי לחרון האף׃ עד שאול תחתית · כטע׳ גפרית ומלח שרפה כל ארצה׃ ותאכל ארץ · ישר׳׃ ותלהט · מגזרת להט החרב׃ הרי · הרי ישר׳׃ אספה · י״א כמו אוסיף והנכון כמו אכלה מגזר׳ האף תספ׳ ואם הוא מבנין אח׳ והטע׳ שלא תספ׳ רעה שלא תבוא ודמה הרע׳ לחצי׳ תבא׳ פתאו׳ ואין יכולת להמלט מהם׃

רשי: חצי אכלה בם · כל חצי אשלים בהם וקללה זו לפי הפורענות לברכה היא חצי כלים והם אינם כלים: מזי רעב · אנקלוס תרגם נפיחי כפן ואין לי עד מוכיח עליו ומשמו של רבי משה הדרשן מטולושא שמעתי שעירי רעב אדם כחוש מגדל שער על בשרו: מזי · לשון ארמי שער מזיא דהוה מהפך במזיא:

אבן עזרא: מזי רעב · כמו מרוחי רעב מגזרת למזה לאתוכה: ולחומי רשף · אכולי עוף כמו ובני רשף יגביהו עוף והנכון בעיני שהזכיר הארבעה השפטים הרעים והם רעב וקטב מרירי זה הדבר · ושן בהמות אשלח בם חיה · וחרב מחוץ תשכל חרב · והנה יהיה פירוש רשף כמו רשפיה רשפי אש והטעם

רשף ג' וסי' ולחמי רשף · ובני רשף יגביהו עוף · ויצא רשף לרגליו: אשלח ט' וסי' נמסר בסדר בא: רמה ג' בטעמא מלעיל וסי' פן יאמרו ידינו רמה · רמה קרני ביי' · רמה ידך בל יחזיון: איכה ז' וסי' נמסר בריש

תרגום		מקרא	
מַכְתָּשֵׁי אֲגָרֵי בְהוֹן ׃		חֲצַי אֲכַלֶּה־בָּם ׃	מְזֵי רָעָב
נְפִיחֵי כְפַן וַאֲכִילֵי עוֹף		וּלְחֻמֵי רֶשֶׁף	וְקֶטֶב
וּכְתִישֵׁי רוּחִין בִּישִׁין		מְרִירִי וְשֶׁן־בְּהֵמֹת	אֲשַׁלַּח־בָּם
וְשֵׁן חֵיוַת בָּרָא אִיגָרֵי בְהוֹן		עִם־חֲמַת זֹחֲלֵי	עָפָר ׃
עִם חֲמַת תַּנִּינַיָּא דְזָחֲלִין בְּעַפְרָא ׃		מִחוּץ תְּשַׁכֶּל־חֶרֶב	וּמֵחֲדָרִים
מִבָּרָא תְּתַכֵּיל חַרְבָּא		אֵימָה גַּם־בָּחוּר	גַּם־בְּתוּלָה
וּמִתְּוָנַיָּא חַרְגַּת מוֹתָא		יוֹנֵק עִם־אִישׁ	שֵׂיבָה ׃
אַף־עוּלֵימֵיהוֹן אַף־עוּלֵימָתְהוֹן		אָמַרְתִּי אַפְאֵיהֶם	אַשְׁבִּיתָה
יָנְקֵיהוֹן עִם סָבֵיהוֹן ׃		מֵאֱנוֹשׁ זִכְרָם ׃	לוּלֵי כַּעַס
אֲמָרִית יְחוּל רוּגְזִי עֲלֵיהוֹן		אוֹיֵב אָגוּר פֶּן־	יְנַכְּרוּ
וְאֲשֵׁיצִינוּן אֲבַטֵּיל מִן בְּנֵי		צָרֵימוֹ פֶּן־יֹאמְרוּ	יָדֵנוּ רָמָה
אֱנָשָׁא דּוּכְרָנֵיהוֹן ׃		וְלֹא יְהוָה פָּעַל	כָּל־זֹאת ׃
אִילוּלֵפוֹן רוּגְזָא דְסַנְאָה כְּנִישׁ		כִּי־גוֹי אֹבַד עֵצוֹת	הֵמָּה וְאֵין
דִּילְמָא יִתְרַבְרַב בְּעֵיל דְּבָבָא		בָּהֶם תְּבוּנָה ׃	לוּ חָכְמוּ
דִּילְמָא יֵימְרוּן יְדָנָא תְּקִיפַת לָנָא		יַשְׂכִּילוּ זֹאת	יָבִינוּ
וְלָא מִן קֳדָם יְיָ הֲוַת כָּל דָּא ׃		לְאַחֲרִיתָם ׃	אֵיכָה
אֲרֵי עַם מְאַבְּדֵי עֵיצָה אִינוּן		יִרְדֹּף אֶחָד אֶלֶף	וּשְׁנַיִם
וְלֵית בְּהוֹן סוּכְלְתָנוּ ׃		יָנִיסוּ רְבָבָה	אִם־לֹא כִּי־
אִילוּ חַכִּימוּ אִסְתַּכָּלוּ בְּרָא		צוּרָם מְכָרָם וַיהוָה	הִסְגִּירָם ׃
סְבָרוּ מַה יְהֵי בְּסוֹפְהוֹן ׃		כִּי לֹא כְצוּרֵנוּ	צוּרָם
אֵכְדֵין יִרְדֹּף חַד לְאַלְפָא		וְאֹיְבֵינוּ פְּלִילִים ׃	כִּי מִגֶּפֶן
וּתְרֵין יַעְרְקוּן לְרִבּוֹתָא		סְדֹם גַּפְנָם	וּמִשַּׁדְמֹת
אִילָהֵין אֲרֵי תַּקִּיפֵיהוֹן מְסָרִינוּן		עֲמֹרָה עֲנָבֵמוֹ	עִנְּבֵי רוֹשׁ
וַיְיָ אַשְׁלְמִינוּן ׃		אַשְׁכְּלֹת מְרֹרֹת	לָמוֹ ׃
אֲרֵי לָא כְתוּקְפָנָא תּוּקְפְּהוֹן		חֲמַת תַּנִּינִם	יֵינָם
וּבַעֲלֵי דְבָבָנָא הֲווֹ דַיָּינָנָא ׃		וְרֹאשׁ פְּתָנִים	אַכְזָר ׃
אֲרֵי כְּפוּרְעֲנוּת עַמָּא דִסְדוֹם		הֲלֹא־הוּא כָּמֻס	עִמָּדִי
פּוּרְעֲנוּתְהוֹן וְלָקוּתְהוֹן כְּעַם עֲמוֹרָה			
מַחַתְהוֹן בִּישִׁין כְּרֵישֵׁי חִיוִין			
וְתוּשְׁלְמַת עוֹבָדֵיהוֹן כִּמְרָרוּתְהוֹן ׃			
הָא כִמְרַרַת תַּנִּינַיָּא כַּס פּוּרְעֲנוּתְהוֹן			
וּכְרֵישֵׁי פִּיתְנֵי חִוְיָן אַכְזְרָאִין ׃			
הֲלָא כָל־עוֹבָדֵיהוֹן גְּלַן קֳדָמַי			

מגלת איכה: צורם ג' ומלאים וסי' כי לא כצורינו צורם · אם לא כי צורם מכרם · ויזכרו כי אלהים צורם · וא' וצורם לבלות שאול:

אבן עזרא: יאמר שישכיל איך ירדוף אחד מהכרים אלף מישר' אין זה כי אם בעבור שעזבם צורם וי"א איך היו ישראל בתחלה רודף אחד מהם אלף ועתה כהלמו: כי צורם מכרם · כמו כתנם וכן ימכר יי' את סיסרא והטעם כאלו נתנם בשכר מעשיהם והנה היא מכירה ממש: הסגירם · כטעם יסגור על איש או כמו ולכו הסגירו: כי לא כצורנו צורם · דברי משה פירוש כי גוי אובד עצות והטעם כי צורנו מכרנו ואין להם צור כצורנו ולא הם טובים ממנו וכן הוא אות' ולא אויבינו פלילים כמו ולא למדתי חכמה וגו' ויש אומרים שהוא כן ואויבינו ידו כן לכן איכנו דבק עם מגפן סדום: ומשדמות · כפול וכן אשכלות מרורות: חמת · והנה היין כסם חמת התנינים בחמה: וראש פתנים · כמו על חור פתן ואם הוא באלף הוא כחבריו בוי"ו: אכזר · תקיף והאלף נוסף כאלף אצבע ואזרוע: הלא הוא כמוס עמדי · דברי השם י"א על הגזרות והקרוב אלי שהוא ייכם שהוא ראש פתני' הוא סמור עד שימתוהו ומלת כמוס מטעם המקום ידועה כי אין לה משפחה: חתום

רשי: להפקר וכן חברו מנחם · ויש פותרים אותו כתרגומו יחול רוגזי עליהון · ולא יתכן שאם כן היה לו לכתוב אאפיהם אחת לשמוש ואחת ליסוד כמו אאזרך אאמצכם כמו פי והאלף מתיבה איכה ראויה בו כלל ואנקלוס תרגם אחר לשון הברייתא המשניה בספרי החולקת תיבה זו לשלש תיבות אמרתי אף אי הם אמרתי באפי אתנם כאלו אינם שיאמרו רואיהם עליהם איה הם: לולי כעס אויב אגור · אם לא שכעס האויב כנוס עליהם להשחית ואם יוכל להם וישחיתם יתלה הגדולה בו ובאלוהיו ולא יתלה הגדולה בי וזהו שנאמ' פן ינכרו צרימו יכנכרו הדבר לתלות גבורתי בנכרי שאין הגדולה שלו: פן יאמרו ידינו רמה וגו' · כי אותו גוי אובד עצות המה: ואין בהם תבונה · שאילו היו חכמים ישכילו זאת: איכה ירדוף וגו' · יבינו לאחריתם · יתנו לב להתבונן לסוף פורעניותם של ישראל: איכה ירדוף אחד ממנו אלף מישראל: אם לא כי צורם מכרם וי' הסגירם · מכרם ומסרם בידינו דל"בר בלע"ז: כי לא כצורנו צורם · כל זה היה לאויבים להבין שהשם הסגירם ולא להם ולאלהיהם הנצחון שהרי עד הנה לא יוכלו כלום אלהיהם כנגד צורנו: כי לא כסלענו סלעם · כל צור שבמקרא לשון סלע: ואויבינו פלילים · ועכשיו אויבינו שופטים אותנו שהרי צורנו מכרנו להם: כי מגפן סדום גפנם · מוסב למעלה אמרתי בלבי אפאיהם ואשבית זכרם לפי שמעשיהם מעשי סדום ועמורה: שדמות · שדה תבואה כמו ושדמות לא עשה אכל בשדמות קדרון: ענבי רוש · עשב מר: אשכלות מרורות למו · משקה מר ראוי להם לפי מעשיהם פורענותם וכן תרגם אנקלוס ותושלמת עובדיהון כמרדותהון: חמת תנינים יינם · כתרגומו הא כמררת תניניא כס פורענותהון הנה כמרירת נחשים כוס משתה פורענותם: וראש פתנים · כוסם שהוא אכזר לנשוך אויב אכזרי יבא ויפרע מהם: הלא הוא כמוס עמדי · כתרגומו כסבורים הם שנשכחתי מעשיהם כולם גנוזים ושמורים לפני: הלא הוא · פרי גפנם ותבואת שדמותם כמוס עמדי:

לי נקם

לי נקם ושלם. שמי כנו ומזומן פורענות נקם וישלם להם כמעשיהם הנקם ישלם להם גמולם ויש מפרשים ושלם שם דבר כמו ושלום והוא מגזרת והדבר אין בהם כמו והדבור ואימתי אשלם להם: לעת תמוט רגלם. כשתתום זכות אבותם שהן סמוכין עלין: כי קרוב יום אידם. משתרצה להביא עליהם יום אידם קרוב ומזומן לפני להביא על ידי שלוחים הרבה: וחש עתידות למו. ומהר יבואו העתידות להם: וחש. כמו ימהר יחישה עד כאן העיד עליהם משה דברי תוכחה להיות השירה הזאת לעד כשתבא עליהם הפורענו' ידעו שאני הודעתים מראש מכאן ואילך העיד עליהם דברי תנחומין שיבואו עליהם ככלות הפורענות ככל אשר אמר למעלה והיה כי יבואו עליך הברכה והקללה וגו' ושב יי' אלהיך את שבותך וגו': כי ידין יי' עמו. כשישפו' אותן ביסורי' הללו האמורות עליהם כמו כי בם ידין עמים כי זה אינו משמש בלשון כי דהא לתת טעם לדברים של מעלה אלא לשון תחילת דבור כמו כי תבואו אל הארץ כשיבואו עליהם משפטי' הללו ויתנחם הקב"ה על עבדיו לשוב ולרחם עליהם: יתנחם. לשון הפך מחשבה להטיב או להרע: כי יראה כי אזלת יד. כשיראה כי אזלת יד האויב הולכת וחוזקת עליהם ואפס בהם עצור ועזוב: עצור. כושע על ידי עוצר ומושל שיעצור בהם: עזוב. על ידי עוזב: עוצר. הוא המושל העוצר בעם שלא ילכו מפוזרי' בצאתם לצבא על האויב בלשון לעז מיינטינ"ט: עצור. הוא הנושע במעצור המושל: עזוב. מחוזק כמו ויעזבו את ירושלם עד החומה איך לא עזבה עיר תהילת ואמר הקב"ה עליהם אי אלהימו עז' שעבדו: צור חסיו בו. הסלע שהיו מתכסין בו מפני החמה והצנה כלומר שהיו בטוחין בו להגן עליהם מן הרעה: אשר חלב זבחימו. היו אותן אלוהות אוכלים שהיו מקריבים לפניהם ושותים יין נסיכם: יהי עליכם סתרה. אותו הצור יהי לכם מחסה ומסתור: ראו עתה. הבינו מן הפורענות שהבאתי עליכם ואין לכם מושיע ומן התשועה שאושיעכם ואין מוחה בידי: אני אני הוא. אני להשפיל ואני להרים: ואין אלהים עמדי. עומד כנגדי למחות: עמדי. דוגמתי וכמוני: ואין מידי מציל. הפושעים בי: כי אשא אל שמים ידי. כי בחרון אפי אשא ידי אל עצמי בשבועה: ואמרתי חי אנכי. לשון שבוע' הוא אני נשבע חי אנכי: אם שנותי ברק חרבי. אם אשנן את להב חרבי כמו למען היות לה ברק פלנד"ור: ותאחז במשפט ידי. להניח מדת רחמי' באויבי שהרעו לכם אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה. ד"א ותאחז ידי את מדת המשפט להחזיק בה ולנקו' נקם: אשיב נקם וגו'. למדו רבותינו באגדה מתוך לשון המקרא שאמר ותאחז במשפט ידי לא כמדת בשר ודם מדת הקב"ה מדת בשר ודם זורק חץ ואינו יכול להשיבו והקב"ה זורק חציו ויש בידו להשיבם כאילו אוחזן בידו שהרי ברק הו' חצו שנאמ' כאן ברק חרבי ותאחז במשפט ידי והמשפט הזה לשון פורענות הוא בלע"ז יוסטיצא:

חתום באוצרותי. שלא תגע בו יד ריק הוא שמו' להם להנקם מהם: לי נקם ושלם. שם כמו הלא את הקטר והטעם לי הנקם ולי השלם לשלם להם כמעשיהם: לעת תמוט רגלם. והטעם שיפלו ולא יוכלו לעמוד וטעם לעת כמו וגם רשע ליום רעה והוא סוד גדול: כי קרוב. ואל יחשבו כי הנקמה תהיה בזרעם: וחש עתידות למו. וחש כל אחד מהם מהעתידות כמו בנות צעדה או חש יום עתידות והראשון נכון ומלת חש מהשניים וטעם עתידות הרעות העתידות לבא עליהם: כי ידין יי' עמו. יקח דין עמו מהם כמו שפטני אלהים וריבה ריבי: יתנחם. פירשתיו: אזלת יד. אזלת יד ישראל והטעם הכח והתי"ו תחת הא' כי גם שתיהן סימני הנקבה וכן ושבת לגמיא: ואפס עצור ועזוב. כאשר יהיו הנשבי' רבים ילקחו מהם ויעזבו מהם ועתה כמעט יאבד הכל: ואמר. האויב: צור חסיו בו. כאשר פירשתי: יאכלו. כדברי האויבי' שחשבו כי העולות מאכל לשם וכן בלשון רבים כדבריהם על כן כתו' אני אני הוא לבדי אחר ואין אלהים עמדי: יין נסיכם. כמו ונסכו יין ויהיו שני שמות או אומרי' יין מלכם כמו נסיכי מדין כי המלך היה נותן יין ה העולה והראשון קרוב אלי: ויעזרכם. כמו ברכנוכם ואם תאמרו שהוא אחר ישתירכם מ מהצרות הבאות: אני אני. פעמי' כמו אנכי אנכי או כי אני הוא ולא אשנה והוא הנכון כי אין עמו פועל אני הוא שהמתי את ישראל ואני אחיה אותם והנה הם לא כבלו ואין מציל א אתכם מידי גם אתם מידי עד עשותי את המשפט בכם ורבים אמרו כי מזה הכתוב נלמוד חיי העולם הבא והעד שאמר בתחלה אמית ואחר כך אחיה וכן יי' ממית ומחיה והעד יי' מ מוריד שאול ויעל ואחרי' אמרו מפסוק ואך את דמכם ל לנפשותיכם גם וצדקה תהיה לנו כי היא חייך בעולם הבא ואורך ימיך בעולם הזה למען ייטב לך ור' האיי ז"ל אמר כי לא הוצרך הכתו' לפרש דבר העולם הבא כי היה ידוע בהעתקה ולפי דעתי שהתורה נתנה לכל לא לאחד לבדו ודבר העולם הבא לא יבינו אחד מני אלף כי עמוק הוא ושכר העולם הבא תלוי בדבר הנשמה והנה הוא חלף. עבודת הלב ועבודתו להתבונן מעשה השם כי הם הסולם לעלות בו אל מעלת דעת השם שהוא ה העיקר והנה גם התורה ביארה למשכיל דבר עץ החיים והנה יש כח לנכח הכרובים והאוכל מעץ החיים וחי לעולם כמלאכי השרת וכן במזמור לבני קרח שמעו זאת כל העמים והסוד אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני סלה וכן אחר כבוד תקחני והנה עם שניהם לקיחה כאשר עם דבר חנוך ואליהו ואחר שאמר ויקר פדיון נפשם איך אמר יפדה נפשי והמשכיל יבין: כי אשא אל שמים ידי. שבועה בדבר קיים ואשא כמו וירם ימינו ושמאלו אל השמי' ומלת אשא כדרך בן אדם להבין את השומעים: חי אנכי. כאשר אני חי כן אעשה זה: אם שנותי. משעלי הכפל כמו ואחנותי לבני בטני מגזרת חץ שנון: ותאחז במשפט ידי. החרב משפט גבור מלחמה: אשיב נקם. טעם אשיב כאשר עשו לישראל וכן אשלם: מדם חלל. פי' אשכיר וטעם ושביה השבועים: מראש. פי' תאכל בשר וטעם מראש להתיז הראש: פרעות. כמו בפרוע פרעו' גם קדמונינו אמרו הכפרע: הרנינו גוי' עמו. את ישבחוהו כאשר יקום השם דמם ויש אומ' מגז' ותעבור הרנה והטעם הכרוז והכריזו עליהם בכל מקום שיהיו: וכפר

באצרתי' ג' חס' וסי' הלא הוא כמוס. כל אשר באצרתי ראו דמלכים. וחברו דישעיה: אי ה' וסי' נמסר בסדר בראשי': יין ד' כליש' וסי' במס' רבת': ואין אלהים עמדי י"ג פסו' ואין ואין וסי' במס' רבת': מראש י"ד וסי' במס' רבת':

חָתוּם בְּאוֹצְרֹתָי׃	לִי נָקָם	ג' ומס'	גְּנִיזִין לְיוֹם דִּינָא בְּאוֹצְרָי׃
וְשִׁלֵּם לְעֵת תָּמוּט	רַגְלָם כִּי	ב' בל ליש' כל מ"ל	קֳדָמַי פּוּרְעָנוּתָא וַאֲנָא אֲשַׁלֵּם
קָרוֹב יוֹם אֵידָם	וְחָשׁ	מ"ל מ"ל	בְּעִידָן דְּיִגְלוֹן מֵאַרְעֲהוֹן
עֲתִדֹת לָמוֹ׃	כִּי יָדִין		אֲרֵי קָרִיב יוֹם תְּבָרְהוֹן וּמְבַע דַּעֲתִיד לְהוֹן׃
יְהוָה עַמּוֹ וְעַל	עֲבָדָיו	ג'	אֲרֵי יְדִין יְיָ דִּינָא דְעַמֵּיהּ
יִתְנֶחָם כִּי יִרְאֶה	כִּי אָזְלַת	ל'	וּפוּרְעָנוּת עַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא יִתְפְּרַע
יָד וְאֶפֶס עָצוּר	וְעָזוּב׃	ב' מ"ל מ"ל	אֲרֵי גְלֵי קֳדָמוֹהִי דִּבְעִידָן
וְאָמַר אֵי אֱלֹהֵימוֹ	צוּר חָסָיוּ	מ"ל מ"ל ל'	דְּתִתְקֵף עֲלֵיהוֹן מַחַת סַנְאָה יְהוֹן
בוֹ׃	אֲשֶׁר חֵלֶב		מְטַלְטְלִין וּשְׁבִיקִין׃
זִבְחֵימוֹ יֹאכֵלוּ	יִשְׁתּוּ יֵין	ל' ומ"ל י' בל'	וְיֵימַר אָן דַּחֲלַתְהוֹן תַּקִּיפָא דַּהֲווֹ רְחִיצִין בֵּיהּ׃
נְסִיכָם יָקוּמוּ	וְיַעְזְרֻכֶם	ל' ומ"ל ל'	דִּי תְרַב נִכְסַתְהוֹן הֲווֹ אָכְלִין
יְהִי עֲלֵיכֶם	סִתְרָה׃	ל'	שָׁתַן חֲמַר נִסְכֵּיהוֹן
רְאוּ עַתָּה כִּי	אֲנִי אֲנִי	ג'	יְקוּמוּן כְּעַן וְיִסַעֲדוּנְכוֹן
הוּא וְאֵין אֱלֹהִים	עִמָּדִי אֲנִי	ג' אלך	יְהוֹן עֲלֵיכוֹן מָגֵן׃
אָמִית וַאֲחַיֶּה	מָחַצְתִּי	ל' ומ"ל ל' ויתר אני אחיה	חֲזוֹ כְעַן אֲרֵי אֲנָא אֲנָא הוּא וְלֵית אֱלָהָא בַּר מִנִּי
וַאֲנִי אֶרְפָּא וְאֵין	מִיָּדִי		אֲנָא מְמִית וּמְחֵיה
מַצִּיל׃	כִּי אֶשָּׂא		מְחֵינָא וְאַף מַסֵּינָא
אֶל שָׁמַיִם יָדִי	וְאָמַרְתִּי חַי		וְלֵית מִן יְדִי מְשֵׁיזֵיב׃
אָנֹכִי לְעֹלָם׃	אִם שַׁנּוֹתִי	ית חס'	אֲרֵי אַתְקֵינִית בִּשְׁמַיָּא בֵּית שְׁכִינְתִּי
בְּרַק חַרְבִּי	וְתֹאחֵז	ג' בתרי לי' ל'	וַאֲמָרִית קַיָּים אֲנָא לְעָלְמִין׃
בְּמִשְׁפָּט יָדִי	אָשִׁיב נָקָם		אִם עַל חַד תְּרֵין כְּחֵיזוּ בַרְקָא
לְצָרָי וְלִמְשַׂנְאַי	אֲשַׁלֵּם׃	ל' זקף קמץ	מִסּוֹף שְׁמַיָּא וְעַד סוֹף שְׁמַיָּא תִּתְגְּלֵי
אַשְׁכִּיר חִצַּי	מִדָּם	ל'	חַרְבִּי וְתִתְקַף בְּדִינָא יְדִי
וְחַרְבִּי תֹּאכַל	בָּשָׂר מִדַּם		אָתֵיב פּוּרְעָנוּתָא לְסַנְאַי
חָלָל וְשִׁבְיָה	מֵרֹאשׁ	ל' י"ד	וּלְבַעֲלֵי דְבָבַי אֲשַׁלֵּם׃
פַּרְעוֹת אוֹיֵב׃	הַרְנִינוּ גוֹיִם	ל' ומ"ל	אֶרְוֵי גִירַי מִדְּמָא וְחַרְבִּי תְקַטֵּיל בְּעַמְמַיָּא
עַמּוֹ כִּי דַם עֲבָדָיו	יִקּוֹם	ב' גוי חס'	מִדַּם קְטִילִין וְשִׁבְיָין לְאַעֲדָאָה כִיתְרִין מֵרֵישׁ סַנְאָה וּבְעֵיל דְּבָבָא׃
			שַׁבַּחוּ עַמְמַיָּא עַמֵּיהּ אֲרֵי פּוּרְעָנוּת עַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא יִתְפְּרַע

אשכיר חצי מדם. האויב: וחרבי תאכל בשר: מדם חלל ושביה. זאת תהיה להם מעון דם חללי ישרא' ושביה ששבו מהם: מראש פרעות אויב. משפע תחלת פרצות האויב כי כשהקב"ה נפרע מן האומות פוקד עליהם עונם ועונות אבותיהם מראשית פרצה שפרצו בישרא': הרנינו גוים עמו. לאותו הזמן ישבחו האומות את ישרא' ראו מה שבחה של אומה זו שדבקו בהקב"ה בכל התלאות שעברו עליהם ולא עזבוהו יודעים היו בטובו ובשבחו: כי דם עבדיו יקום. שפיכות דמיהם כמשמעו: ונקם

ונקם ישיב לצריו · על הגזל ועל החמס כענין שנאמר מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה תהיה מחמס בני יהודה ואומר מחמס אחיך יעקב וגו׳ : וכפר אדמתו עמו · ויפייס אדמתו ועמו על הצרות שעברו עליהם ושעשו להם האויב : וכפר · לשון רצוי ופיוס כמו אכפרה פניו אכסיסיה לרגזיה : וכפר אדמתו · ומה היא אדמתו : עמו · כשעמו מתנחמים ארצו מתנחמת וכן הוא אומר רצית י״י ארצך במה רצית ארצך שבת שבות יעקב בפנים אחרים היא נדרשת בספרי ונחלקו בה רבי יהודה ורבי נחמיה ר׳ יהודה דורש כולה כנגד ישראל ורבי נחמיה דורש את כולה כנגד האומות רבי יהודה דורשה כלפי ישראל אמרתי אפאיהם כמו שפירשתי עד ולא י״י פעל כל זאת כי גוי אובד עצות המה אבדו תורתי שהיא להם עצה ככוכם · ואין בהם תבונה להתבונן איכה ירדף אחד מן האומות אלף מהם אם לא כי צורם מכרם · כי לא כצורנו צורם הכל כמו שפירשתי עד תכלית ורבי נחמיה דורשה כלפי האומות כי גוי אובד עצות המה כמו שפירשתי תחלה עד ואויבנו פלילים : כי מגפן סדום גפנם · של אומות : ומשדמות עמורה וגו׳ · ולא ישימו לבם לתלות הגדולה בי׳ שבטנו עכבי ראש · הוא שאמר לולי כעס אויב אגור על ישראל להרעילם ולהמרידם לפיכך אשכלו מרורות למו להלעיטו אותם על מה שעשו לבני : חמת תנינים יינם · מוכן להשקותם על מה שעושין להם : כמוס עמדי · אותו הכוס שנאמר כי כוס ביד י״י וגו׳ : לעת תמוט רגלם · כענין שנאמר תרמסנה רגל : כי ידין י״י עמו · בלשון זה משמע כי ידין בלשון דהא ואין ידין לשון י יסורין אלא כמו כי יריב את ריבם מיד עושקיהם : כי יראה כי אזלת יד וגו׳ · ואמר אי אלהימו והאויב יאמר אי אלהימו של ישראל כמו שאמר טיטוס הרשע כשגדר את ה הפרכות כענין שנא׳ ויקרא אריבתי ותכסה בושה האומרה אלי איו י״י אלהיך : ראו עתה כי אני וגו׳ · אז יגלה הקדוש ברוך הוא ישועתו ויאמר ראו עתה כי אני אני הוא מאתי באת עליהם הרעה ומאתי תבא עליהם הטובה : ואין מידי מציל · שיציל אתכם מן הרעה אשר אביא עליכם : כי אשא אל שמים ידי · כמו כי נשאתי תמיד אני משרה מקום שכינתי בשמים כתרגומו אפילו חלם למעלה ובכור למטה אימת עליון על התחתון וכל שכן מגבור למעלה וחלש מלמטה : ידי · מקום שכינתי כמו איש על ידו והיה בידי להפרע מכם אבל אמרתי חי אנכי לעולם אינו ממהר לפרוע לפי שיש שהות בדבר אני חי לעולם ובדורות אחרונים אני נפרע מהם והיכולת בידי ליפרע מן המתים ומן החיים מלך בשר ודם שהוא הולך למות ממהר נקמתו ליפרע בחייו כי שמא ימות הוא או אויבו ונמצא שלא ראה נקמתו ממנו אבל אני חי לעולם ואם ימותו הם ואיני נפרע בחייהם אפרע במותן : אם שנותי ברק חרבי · הרבה אם יש שאיכם תלויין כשאכן ברק חרבי ותאחז במשפט ידי כו׳ כמו שפירשתי למעלה : הוא והושע בן נון · שבת של דיותני היתה כטלה רשות מזה ונתנה לזה העמיד לו משה מתורגמן ליהושע שיהיה דורש בחייו כדי שלא יאמרו ישראל בחיי רבך לא היה לך להרים ראש ולמה קוראו כאן הושע לומר שלא זחה דעתו עליו שאע״פ שנתנה לו גדולה השפיל עצמו כאשר מתחלתו : שימו לבבכם · צריך אדם שיהיו עיניו ולבו ואזניו מכוונים לדברי תורה וכן הוא אומר בן אדם ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך והרי דברים קל וחומר ומה תבנית הבית שהוא נראה לעינים ונמדד בקנה צריך אדם שיהיו עיניו ואזניו ולבו מכוונים להבין דברי תורה שהן כהררין תלויין בשערה על אחת כמה וכמה : כי לא דבר רק הוא מכם · לא לחנם אתם יגעים בה כי הרבה שכר תלוי בה כי היא חייכם · דבר אחר אין לך דבר ריקן בתורה שאם תדרשנו שאין בו מתן שכר תדע לך שכן אמרו ואחות לוטן תמנע ותמנע היתה פלגש וגו׳ לפי שאמרה איני כדי להיות לו לאשה הלואי ואהיה פלגשו וכל כך למה להודיע שבחו של אברהם שהיו שלטונים ומלכים מתאוים לידבק בזרעו : וידבר י״י אל משה בעצם היום הזה · בשלשה מקומות נאמר בעצם היום הזה נאמר בנח בעצם היום הזה בא נח במראית אורו של יום לפי שהיו בני דורו אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו ליכנס בתיבה ולא עוד אלא אנו נוטלין כשילין וקרדומות ומבקעין את התיבה אמר הקב״ה הריני מכניסו בחצי היום וכל מי שיש בידו כח למחות יבא וימחה במצרים נאמר בעצם היום הזה הוציא י״י לפי שהיו מצריים אומרים מכך וכך אם אנו מרגישין בהם אין אנו מניחין אותם לצאת ולא עוד אלא אנו נוטלין סייפות וכלי זיין והורגין בהם אמר הקב״ה הריני מוציאן בחצי היום וכל שיש בו כח למחות יבא וימחה אף כאן במיתתו של משה נאמר בעצם היום הזה לפי שהיו ישראל אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו אדם שהוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השלו והעלה לנו את הבאר ונתן לנו את התורה אין אנו מניחין אותו אמר הקב״ה הריני מכניסו בחצי היום וכו׳ : כאשר מת אהרן אחיך · באותה מיתה שראית וחמדת אותה שהפשיט משה את אהרן בגד ראשון והלבישו לאלעזר וכן שני וכן שלישי וראה בנו בכבודו אמר לו משה אהרן אחי עלה למטה ועלה פשוט ידיך ופשט פשוט רגליך ופשט עצום עיניך ועצם קמוץ פיך וקמץ והלך לו אמר משה אשרי מי שמת במיתה זו : על אשר מעלתם בי · גרמתם לי שלא אתקדש אמרתי לכם ודברתם אל הסלע והם הכוהו והוצרכו להכותו פעמים ואלו דברו עמו ונתן מימיו בלא הכאה היה מתקדש שם שמים שהיו ישראל אומרים ומה הסלע שאינו לא לשכר ולא לפורענות אם זכה אין לו מתן שכר ואם חטא אינו לוקה כך מקיים מצות בוראו אנו לא כל שכן : על אשר לא קדשתם אותי · גרמתם לי שלא אתקדש אמרתי לכם ודברתם אל הסלע ועל אשר מריתם פי · כי

רק ב׳ וסימ׳ והבור רק אין בו מים · כי לא דבר רקהא מכם · וא׳ כבה יהיה נעור ורק : ובדבר הזה ב׳ וסי׳ אינכם מאמינים · האריכו ימים על האדמה : תאריכו ג׳ ומלאים וס׳ למען תאריכו ימים · ובדבר הזה

וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ : פ

וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת כָּל דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּאָזְנֵי הָעָם הוּא וְהוֹשֵׁעַ בִּן נוּן : וַיְכַל מֹשֶׁה לְדַבֵּר אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל : וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שִׂימוּ לְבַבְכֶם לְכָל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵעִיד בָּכֶם הַיּוֹם אֲשֶׁר תְּצַוֻּם אֶת בְּנֵיכֶם לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת : כִּי לֹא דָבָר רֵק הוּא מִכֶּם כִּי הוּא חַיֵּיכֶם וּבַדָּבָר הַזֶּה תַּאֲרִיכוּ יָמִים עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ : פ

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה לֵאמֹר : עֲלֵה אֶל הַר הָעֲבָרִים הַזֶּה הַר נְבוֹ אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מוֹאָב אֲשֶׁר עַל פְּנֵי יְרֵחוֹ וּרְאֵה אֶת אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לַאֲחֻזָּה : וּמֻת בָּהָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹלֶה שָׁמָּה וְהֵאָסֵף אֶל עַמֶּיךָ כַּאֲשֶׁר מֵת אַהֲרֹן אָחִיךָ בְּהֹר הָהָר וַיֵּאָסֶף אֶל עַמָּיו : עַל אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם בִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵי מְרִיבַת קָדֵשׁ מִדְבַּר צִן עַל אֲשֶׁר לֹא קִדַּשְׁתֶּם אוֹתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל :

ל׳ בתור׳ ואינון ג׳ · ל׳ בתור׳ · ל׳ בתור׳ נחס · ב׳ בתור׳ · ב׳ אינכם מאמינים ג׳ · י׳ חס׳ לאחר · י״ו וכל המיחל רכל׳ · ל׳ ה׳ מ׳ · ה׳ ב׳ מ׳ חלמ׳ וב׳ חלמ׳ · ה׳ · לא׳ מל׳ ול׳ מל׳ בתור׳

תאריכו · על מי תרותיבו פה תאריכו לשון : ויאסף ז׳ ה׳ מל׳ עיל׳ וסימ׳ נמסר בסוף סדר חיי יוב׳ מלרע וסימ׳ ויאסף אל עמיו דמשה · ויאסף כל איש ישראל :

וּפוּרְעֲנוּתָא יָתִיב לְסַנְאוֹהִי וִיכַפַּר עַל אַרְעֵיהּ וְעַל עַמֵּיהּ : וַאֲתָא מֹשֶׁה וּמַלִּיל יָת כָּל פִּתְגָּמֵי תוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָם עַמָּא הוּא וְהוֹשֵׁעַ בַּר נוּן : וְשֵׁיצִי מֹשֶׁה לְמַלָּלָא יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין עִם כָּל יִשְׂרָאֵל : וַאֲמַר לְהוֹן שַׁוּוֹ לִבְּכוֹן לְכָל פִּתְגָּמַיָּא דִּי אֲנָא מַסְהִיד בְּכוֹן יוֹמָא דֵין דִּי תְפַקְּדִינּוּן יָת בְּנֵיכוֹן לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא הָדָא : אֲרֵי לָא פִתְגָּם רֵיקָן הוּא מִנְּכוֹן אֲרֵי הוּא חַיֵּיכוֹן וּבְפִתְגָּמָא הָדֵין תּוֹרְכוּן יוֹמִין עַל אַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא תַּמָּן לְמֵירְתַהּ : וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין לְמֵימָר : סַק לְטוּרָא דַעֲבָרָאֵי הָדֵין טוּרָא דִנְבוֹ דִּי בְּאַרְעָא דְמוֹאָב דִּי עַל אַפֵּי יְרֵחוֹ וַחֲזִי יָת אַרְעָא דִכְנַעַן דִּי אֲנָא יָהֵיב לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַחְסָנָא : וּמוּת בְּטוּרָא דִּי אַתְּ סָלֵיק לְתַמָּן וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמָּךְ כְּמָא דִּי מִית אַהֲרֹן אָחוּךְ בְּהוֹר טוּרָא וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמֵּיהּ : עַל דִּי שְׁקַרְתּוּן בְּמֵימְרִי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵי מַצּוּת רְקַם מַדְבְּרָא דְצִן עַל דְּלָא קַדֵּישְׁתּוּן יָתִי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל :

אבן עזרא

וכפר אדמתו עמו · יש שהוא חסר וי״ו והטעם וכפר אדמתו ועמו ובדרש כי הארץ תכפר בעד עמו גם הוא נכון בטעם רק איננו מטעם המקום ועוד כי האדמ׳ לשון נקבה והאלה השד הכאמן ותחתיו התיו והנה איננו וכפרה ולפי דעתי שפי׳ שהטעם יכפר על האדמה כי כן מצאנו אבני שחקו מים גם נמצא כפור בלא מלת על כמו וחטאת אותו וכפרתהו והטעם כי ישרא׳ יעשו נקמה בגוים והם יכפרו על הארץ ישר׳ בעבו׳ הדם שנשפך בה כמו ולארץ לא יכופר והוא דבר ב בטעם המקום או פי׳ וכפר כמו וטהר וכמו וכפרתהו וכן אמר יחזקאל על סוף המלחמות ו וטהרו את הארץ והנה ישראל יטהרוה : ויבא משה · להורות כי אחר שהלך אל כל שבט ו ושבט וכום בבואו אל אהל מועד ושם נקהלו אליו כל בני ישראל אז דבר השירה הזאת : הוא והושע בן נון · כמו את ישיר משה ובני ישר׳ גם זאת להגדיל מעלת יהושע לעיני הכל וקראו הכתוב הושע בעת שהיו כל ישר׳ יודעין אותו כי מיודע שכנה שמו משה יהושע כי אם קריאו׳ מועד לברם ודרך הדרש ידוע : כי הוא חייכם · כטעם יראת י״י תוסיף ימים ועוד שתהיו בארץ טובה ולא בגלות : בעצם היום הזה · היום שאמר השירה : ומות · לתקן עצמו כי הוא יקבור את עצמו כאשר אפרש וכבר רמזתי מה שאמר אחד מחכמי הדור במלת ויאסף : אסר

כי מנגד · מרחוק תרא' וגו' כי אם לא תראנה עכשו לא תראנה עוד בחייך: ושמ' לא תבא · וידעתי כי חביב היא לך על כן אני אומ' לך עלה וראה: חסלת האזינו

וזאת הברכה · לפני מותו · סמוך למיתתו שאם לא עכשיו אימתי: ויאמר יי' מסיני בא · פתח תחלה בשבחו של מקום ואחר כך פתח בצרכיהם של ישראל ובשבח שפתח בו יש בו הזכרת זכות לישראל וכל זה דרך ריצוי הוא כלומר כדי הם אלו שתחול עליהם ברכה: מסיני בא · יצא לקראתם כשבאו להתיצב בתחתית ההר כחתן היוצא לקראת כלה שנ' לקראת האלהי' למחנה שיצא כנגדם: וזרח משעיר למו · שפתח לבני עשו שיקבלו את התורה ולא רצו: הופיע להם מהר פארן · שהלך שם ופתח לבני ישמעאל שיקבלוה ולא רצו: ואתה · לישראל: מרבבות קדש · ועמו מקצת רבבות מלאכי קדש ולא כולם ולא רובם ולא כדרך בשר ודם שמראה כל כבוד עשרו ותפארתו ביום חופתו: אש דת · שהיתה כתובה מאז לפניו באש שחורה על גבי אש לבנ' נתן להם בלוחו' כתב יד ימינו · ד"א אש דת כתרגומו שנתנה להם מתוך האש: אף חובב עמי' · גם חבה יתירה חבב את השבטי' כל אחד ואחד קרוי עם שהרי בנימן לבדו היה עתיד להולד כשאמר הקב"ה ליעקב גוי וקהל גוים יהיה ממך: כל קדושיו בידך · נפשות הצדיקים גנוזות אתו כענין שנ' והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיי' את יי' אלהיך: והם תוכו לרגליך · והם ראוים לכך שהרי תוכו עצמן לתוך תחתית ההר לרגליך בסיני: תוכו · לשון פעלו הותוכו לתוך מרגלותיך: ישא מדברותיך · נשאו עליהם עול תורתך: מדברותיך · המ"ם בו קרוב ליסוד כמו וישמע את הקול מדבר אליו ואשמע את קול מדבר אלי כמו מתדבר אלי אף זה מדברותיך מה שהיית מדבר להשמיעני לאמ' להם טישפור"פלידורש בלע"ז ואנקלוס תרגם שהיו נוסעים על פי דבריך והמ"ם בו שימוש משמשת לשון מן · ד"א אף חובב עמים אף בשעת חבתן של אומות העולם שהראית לאומות פנים שוחקות ומסרת את ישראל בידם: כל קדושיו בידך · כל צדיקיהם וטוביהם דבקו בך ולא משו מאחריך ואתה שומרם: והם תוכו לרגליך · והם מתמצעים ומתכנסים לתחת צלך: ישא מדברותיך · מקבלין גזרותיך ודתותיך בשמחה ואלה דבריהם תורה אשר צוה לנו משה מורשה היא לקהלת יעקב אחזנוה ולא נעזבנה: ויהי · הקב"ה בישורון מלך תמיד עול מלכותו עליהם בכל התאסף ראשי חשבון אסיפתם: ראשי · כמו כי תשא את ראש ראויין אלו שאברכם · דבר אח' בהתאסף בהתאספם יחד באגודה אחת ושלום ביניה' הוא מלכם ולא כשיש מחלוקת ביניהם: יחי ראובן · בעולם הזה: ואל ימות · לעולם הבא שלא יזכר לו מעשה בלהה: ויהי מתיו מספר · נמנין במנין שאר אחיו דוגמא היא זו כענין שנ' וישכב את בלהה ויהיו בני יעקב שנ' עשר שלא יצא מן המנין: וזאת ליהודה · סמך יהודה לראובן מפני ששניהם הודו על קלקול שבידם שנאמר אשר חכמים יגידו וגו' להם לבדם וגו' ולא עבר זר בתוכם ועוד פירשו רבותינו שכל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר היו עצמות יהודה מתגלגלי' בארון מפני נדוי שקבל עליו שנאמר וחטאתי לאבי כל הימי' אמר משה מי גרם לראובן שיודה יהודה וכו': שמע

ואת י"ז ר"פ וסימ' נמסר בריש סדר תרומה · יברך י"ב וסימ' נמסר בשמואל ב' סימן ז' גבי ברך יי' את בית עובד · לפני מותו ד' וסימ' נמסר בסדר תולדות: הופיע ג' ומלאים וסימ' הופיע מהר פארן · מציון מכלל יופי · אל נקמות יי':

כִּי מִנֶּגֶד תִּרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ וְשָׁמָּה לֹא תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל:

אֲרֵי מִלְּקֳבֵל תֶּחֱזֵי יָת־אַרְעָא וּלְתַמָּן לָא תֵיעוֹל לְאַרְעָא דִּי־אֲנָא יָהֵיב לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל:

פרשה

וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי מוֹתוֹ: וַיֹּאמַר יְהוָה מִסִּינַי בָּא וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן וְאָתָה מֵרִבְבֹת קֹדֶשׁ מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ: אַף חֹבֵב עַמִּים כָּל־קְדֹשָׁיו בְּיָדֶךָ וְהֵם תֻּכּוּ לְרַגְלֶךָ יִשָּׂא מִדַּבְּרֹתֶיךָ: תּוֹרָה צִוָּה־לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב: וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל: יְחִי רְאוּבֵן וְאַל־יָמֹת וִיהִי מְתָיו מִסְפָּר: ס וְזֹאת לִיהוּדָה

פרשה

וְדָא בִּרְכְתָא דִּי בָרִיךְ מֹשֶׁה נְבִיָּא דַּייָ יָת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם מוֹתֵיהּ: וַאֲמַר יְיָ מִסִּינַי אִתְגְּלִי וְזִיהוֹר יְקָרֵיהּ מִשֵּׂעִיר אִתְחֲזֵי לָנָא אִתְגְּלִי בִגְבוּרְתֵיהּ עַל־טוּרָא דְפָארָן וְעִמֵּיהּ רִבְבַת קַדִּישִׁין כְּתַב יְמִינֵיהּ מִגּוֹ אֶשָּׁתָא אוֹרַיְתָא יְהַב לָנָא: אַף חַבֵּיבִנּוּן לְשִׁבְטַיָּא כָּל־קַדִּישׁוֹהִי בֵּית־יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָא אַפֵּיקִנּוּן מִמִּצְרַיִם וְאִנּוּן דְּמַדְבְּרִין תְּחוֹת עֲנָנָךְ נַטְלִין עַל־מֵימְרָךְ: אוֹרַיְתָא יְהַב לָנָא מֹשֶׁה מַסְרַהּ יְרוּתָא לִכְנִשַּׁת יַעֲקֹב: וַהֲוָה בְיִשְׂרָאֵל מַלְכָּא בְּאִתְכַּנָּשׁוּת רֵישֵׁי עַמָּא כַּחֲדָא שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל: יְחֵי רְאוּבֵן בְּחַיֵּי עָלְמָא וּמוֹתָא תִנְיָנָא לָא יְמוּת וִיקַבְּלוּן בְּנוֹהִי אַחְסַנְתְּהוֹן בְּמִנְיָנְהוֹן: וְדָא לִיהוּדָה

אמר לא קדמתם · פירשתיו: אל הארץ: פירושו ושמה: הברכה · כברכת יעקב: איש האלהים · להודיע כי בנבואה ברך אותם: לפני מותו · סמוך למותו והטעם ביום מותו · ויאמ' הגאון ז"ל כי הר סיני ושעיר ופארן קרובים וזה הכתוב הוא על מעמד הר סיני ואמ' כי מסיני כמו בסיני וכן משעיר: מרבבת קדש · הם המלאכים והטעם על השכינה שירדה: אש דת למו · התורה שנתנה באש וברק ואמר כי טעם יי' מסיני בא דרך תפלה כאומ' אתה שבאת בסיני והנחלת תורה יחי ראובן וזה רחוק כי היה ראוי להיות האחים ואל תמית וחסירי אמונה אמרו כי טעם משעיר על דת אדום ופארן על דת ישמעאל ואלה תועים הלא ראו כי לא החל בתחלה כי אם לברך ישר' לבדם וכן כתוב אשר ברך משה איש האלהים את בני ישראל ואמר וזרח משעיר למו שפירושו להם כמו ואין למו משכול והנכון בעיני שהפרש' היא ברכה כלל לכל ישראל ואחר כך פרט לכל שבט ושבט ואחר כן כללם במקום אין כאל ישורון והנה מצאנו שאמר דבורה יי' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום והנה אין שדה אדום הר כאשר אמ' הגאון כי שלשה הרים הם סמוכים או לנכח ובספר תהלי' אלהי' בצאתך לפני עמך בצעדך בישימון סלה ואחריו כתו' ארץ רעשה ובצעד השכינה בישימון לא היה יום מתן תורה כי אחר מדבר פארן באו בישימון ואמר חבקוק אלוה מתימן יבא שהוא מבני אדום תימן אומר כטעם משדה אדום והנה הכל במלחמות ידבר והעד יקום אלהים יפוצו אויביו וכאשר יושיע השם את עבדיו ירמה הכתוב לדת עזר מהשם והארץ תמוג וההרים ימסו והשמים ירעפו והעד בשירת דוד ותגעש ותרעש הארץ וטעם זה סיני פירשתיו במקומו וכן הוא הפירוש השם בא והטעם הכבוד שנגלה בישראל ותחלת הנגלות מסיני וזרח משעיר והטעם כל השנים שהיו ישראל במדבר לא הראה השם גבורה בעמים עד בא ישראל אל שדה אדום וכן כתוב בהררם שעיר עד איל פארן והנה הם קרובים שעיר ופארן והטעם תפורש כי ממקום שעיר כאשר באו לשעיר אז זרח הכבוד לישראל והופיע מהר פארן והטעם כפול כי פה הראה יפעתו: ואתה מרבבות קדש · על דעתי שהוא דבק עם מימינו והטעם שבא אש מרבבות קדש מימין השם לסבב ישראל כטעם סוסי אש ורכב אש סביבות אלישע וטעם דת שעומדת תמיד: אף חובב · מגזרת ארמית מלשון והייתם לי סגלה ועמים הם ישראל כמו אחריך בנימין בעממיך עמים הר יקראו: וכל קדושיו · בני לוי: בידך · שהם סביבות הארון: והם תכו לרגלך · ילכו על דרכך וטעם בידך שתשמרם: ישא מדברותיך · כי הם ילמדו התורה והם המעתיקי' על תורה שבעל פה · ישא כל אחד ואם הם רבים · וטעם מדברותיך כי אשר דברת ישאו כי הם נושאי התורה כי גם הם ישאו את הארון וטעם ישא כמו לא תשא שמע שוא: תכו · בלא אח ויש אומרים מלשון מתוך כאילו הולכים בתוך רגלך ואחרי' אומרי' כי התי"ו במקום ה"א כתיו תרגלתי לאפרים כטעם אפילו שיכו בשבילך לא יעזבו דבריך וזה רחוק והנכון שהוא כמו נמשכו והטעם שילכו אל המקו' ששם הארון שהוא הדום רגלי השם וזאת היא הברכה שהשם יהיה חומת אש סביב ישראל ויהיה סגלתו והלוים יורו התורה תמיד: תורה צוה לנו משה · זהו שישא ויאמר דור לדור כך העתקנו מפי משה ירושה בידנו ויהיה למ"ד לנו מוסף עמנו ואחר עמו וכן הוא מורשה מורשה לקהלת יעקב כמו והנבוא' עודד הנביא ויהי מורש' מורשה קהלת יעקב: מלך · הוא משה ששמעו ראשי עם התורה מפורשת מפיו והטעם כי הוא היה כמלך והתאספו אליו ראשי השבטי' ויחזיק זה הפירוש שאמר הכתוב כי התורה נתנה לכהנים שהם לפי דעתי כל קדושיו בידיך ואל כל זקני ישראל זהו בהתאסף ראשי עם גם שם כתוב הקהילו אלי כל ראשי שבטיכם · ויאמר רבי יהודה הלוי ז"ל כי המלך רמז לתורה וכן היה מפרש אין מלך בישראל: יחי ראובן · הנה החל מהבכור כי כן המשפט ולא הזכיר שמעון בעבור בעל פעור כי העוברים היו שמעונים ומספרם לעד גם כמיאם כהרג או הלך על דרך יעקב שלא ברך שמעון ולוי ובעבור כבוד אהרן כתלה השבט ממנו ולא היה בשבט שמעון גדול כמותו ואם ישעון טוען למה בירך ראובן התשובה כי יעקב ברכו והברכה היא אל יותר שיהיה כאחד מאחיו ואח' ראובן הזכיר יהוד' שהוא בעל דגל והוא עולה בתחלה למלחמה ואחר כן לוי ואחריו בנימן בעבור היות הלויים דרים בירושלם שהיתה בין יהודה ובין בנימין כן כתוב ואחר כן שבט יוסף שלא יאחרנו וכבר הקדים אחיו הקטן ואח' כן זבולון בעבור שהוא כלחם ואחר יששכר וכאשר תמו בני הגבירות החל מנגד שהוא עם דגל בני הגבירות ואחר כן דן שהוא בעל דגל ואחר כן נפתלי כי הוא גדול מאשר: יחי ראובן · תפלה ואל ימות שיתכן שיהיה כבן אדם לחיות שנים קצובות וימות: ויהי מתיו מספר · ואל יהי מתיו מספר כמו ולא למדתי חכמה ובית בעל שדי כאשר פירשתי רבים כי יתכן שיחיה לעולם ויהיו מעטים וכל דבר שיספר הוא מעט · וכן ואני מתי מספר וזאת ליהודה וכן אמר ליהודה · שיחיה ולא ימות והוסיף עד שמע ה' קול יהודה בבאו למלחמה כי הוא יעלה בתחלה: ואל

ואל עמו תביאנו · אל המחנה אחר בגלגל או תפלה על יהושפט להלחם על ארץ אויב: רב לו יספיקו לו ידיו ואין לו צורך למי שיעזור אותו כי אם עזרת השם לבדו וים אומרים מלשון מריבה והטעם ידיו יריבו בעדו ואחרים אמרו כמו ובריך רב מגזרת ורבו: וללוי אמר · בעבור לוי אמר לשם כמו אמרי לי אחי הוא: לאיש חסידך · לאיש שהוא חסידך: אשר נסיתו במסה · שם כמו בנסיון והטעם שהיה חסיד ולא נמצא בו דופי חוץ ממדבר מריבה שבבור העונשו עליו גם זה יחזיק פירושי בדבר העגל כי לכבוד השם עשהו · וטעם תומיך ואוריך שיהיו תמיד לו ולזרעו: האומר · על השבט ידבר כמו שמואל שבא באמר נגמל אל בית יי׳ לתרגילו: ואת בניו לא ידע · יש מהם אחד שהוליד בנים לעבוד השם: כי שמרו אמרתך · כמו שמרו עדותיו וחק נתן למו עד שירוס לישראל וים אומרים על דבר מי ליי׳ אלי: ישימו קטורה · הכהנים מהם: וכליל · היא העולה: ברך יי׳ חילו · הבכורים והמעשר: ופעל ידיו · הקרבנו׳: מחץ מתנים · הטעם מחץ קמיו: מן יקומון · מן אשר יקומון עליהם כמו לים מכסים: לבנימן אמר · בעבור בנימין שהוא ידיד השם ישכון בנימין לבטח על השם והשם שוכן בין כתפיו: חופף עליו · על הכבוד שהיה דר בירושלם בחלק בנימן כי כן כתוב · וטעם בין כתפיו באמצע נחלתו או שהיה נראה גם להיו׳ דבק עם חופף: ממגד · שיתנו השמים: תבואות שמש · כי תבואות הזרע והכרם תלויה בשמש: גרש · מגזרת ויגרשו מימיו והוא שיעשה באויר בלחותו כי אין חומו ככח השמש · ואמר ירחים בעבור שיתחדשו והם רבים בשנה אחת: ומראש · הטעם וממגד ראש הררי קדם: גבעות עולם · כפול: וממגד ארץ · כפול ארץ המישור: ומלואה · מאשר היא מלאה: ורצון שכני סנה · הוא השמים: תבואתה · הברכה הזאת והתחברו שנים סימנין התיו והאל״ף כמו עזרתה ישועתה בברתה · ובעבור שהזכיר התבוא׳ רמה השבט לשור ואמר בכור שורו כי יש לו כח רב כי הוא באשית און: הדר לו · גוף גדול והטעם מספר רב: וקרני ראם · בכח: רבבות אפרים · כדברי יעקב:

שמע יי׳ קול יהודה · תפלת דוד ושלמה ואסא מפני הכושי׳ ויהושפט מפני העמוני׳ וחזקיה מפני סנחריב: ואל עמו תביאנו · לשלום מפני המלחמה: ידיו רב לו · יריבו ריבו ינקמו נקמתו: ועזר מצריו תהיה · על יהושפט נתפלל על מלחמת רמות גלעד ויזעק יהושפט ויי׳ עזרו · ד״א שמע יי׳ קול יהודה כאן רמז ברכה לשמעון מתוך ברכותיו של יהודה ואף כשחלקו ארץ ישר׳ נטל שמעון מתוך גורלו של יהודה שנ׳ מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון: וללוי אמר · ועל לוי אמר: תומיך ואוריך · כלפי שכינה הוא מדבר: אשר נסיתו במסה · שלא נתלוננו עם שאר המתלוננים: תריבהו וגו׳ · כתרגו׳ · ד״א תריבהו על מי מריבה נסתקפת לו לבא בעלילה אם משה אמר שמעו נא המורי׳ אהרן ומרים מה עשו: האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו · כשחטאו בעגל ואמרתי מי ליי׳ אלי נאספו אלי כל בני לוי וצויתים להרוג את אבי אמו והוא מישראל או את אחיו מאמו או בן בתו וכן עשו ואי אפשר לפרש אביו ממש ואחיו מאביו וכן בניו ממש שהרי לוים הם ומשבט לוי לא חטא אחד מהם שנ׳ כל בני לוי: כי שמרו אמרתך · לא יהיה לך אלהים אחרים: ובריתך ינצורו · ברית מילה שאותם שנולדו במדבר של ישראל לא מלו את בניהם והם היו מולין ומלין את בניהם: יורו משפטיך · ראויין אלו לכך: וכליל · עולה: מחץ מתנים קמיו · מחץ קמיו מכת מתנים כ כענין שנאמר ומתניהם תמיד המעד ועל המתודרין על הכהונה אמר כן · ד״א ראה שעתידין חשמונאי ובניו להלחם עם היונים ונתפלל עליה׳ לפי שהיו מועטין שני עשר בני חשמונאי ואלעזר כנגד כמה רבבות לכך נאמר ברך יי׳ חילו ופעל ידיו תרצה: ומשנאיו מן יקומון · מחץ קמיו ומשנאיו מהיות להם תקומה: לבנימן אמר · לפי שברכת לוי בעבודת הקרבנות ושל בנימין בבנין בית המקדש בחלקו סמכן זה לזה וסמך יוסף אחריו שאף הוא משכן שילה היה בנוי בחלקו שנאמר וימאס באהל יוסף וגו׳ ולפי שבית עולמים חביב משילה לכך הקדים בנימין ליוסף: חופף עליו · מכסה אותו ומגין עליו: כל היום · לעולם · משנבחרה ירושלם לא שרתה שכינה במקום אחר: ובין כתפיו שכן · בגובה ארצו היה בית המקדש בנוי אלא שנמוך עשרים ושלש אמה מעין עיטם ושם היה דעתו של דוד לבנותו כדאית׳ בשחיטת קדשים אמרי נחתי ביה פורתא משום דכתי׳ ובין כתפיו שכן אין לך נאה בשור יותר מכתפיו: מבורכת יי׳ ארצו · שלא היה׳ בנחלת השבטים ארץ מלאה כל טוב כארצו של יוסף: ממגד · לשון עדני ומתיקו׳: ומתהום · שהתהום עולה ומלחלח אותה מלמטה אתה מוצא בכל השבטי׳ ברכתו של משה מעין ברכתו של יעקב · ד״א וממגד תבואות שמש שהיתה ארצו פתוחה לחמה וממתקת הפירות: גרש ירחים · יש פירו׳ שהלבנה מבשלתן ואלו הן קשואין ודלועין: גרש ירחים · שהארץ מגרשת ומוציאה מחדש לחדש: ומראש הררי קדם · ומבורכת מראשית בישול הפירו׳ שההרים מקדימין לבכר בישול פירותיה׳ · דבר אחר מגיד שקדמה בריאתן לשאר הרי׳: גבעו׳ עולם · גבעו׳ העושות פירות לעולם ואינן פוסקות מעוצר הגשמים: ורצון שוכני סנה · ותהא ארצו מבורכת רצונו ונחת רוחו של הקב״ה הנגלה עלי תחלה בסנה: רצון · נחת ופיוס וכן כל רצון שבמקרא: תבואתה · ברכה זו לראש יוסף: נזיר אחיו · שהופרש מאחיו במכירתו: בכור שורו · יש בכור שהוא לשון גדולה ומלכות שנ׳ אף אני בכור אתנהו וכן בני בכורי ישראל: בכור · מלך היוצא ממנו והוא יהושע: שורו · שכחו קשה כשור לכבוש כמה מלכים: הדר · נתון לו שנאמר ונתת מהודך עליו: וקרני ראם קרניו · שור קשה ואין קרניו נאות ראם קרניו נאות ואין כוחו קשה נתן ליהושע כחו של שור ויופי קרני ראם: אפסי ארץ · שלשים ואחד מלכים אפשר שכלם מארץ ישראל היו אלא אין לך כל מלך ושלטון שלא קנה לו פלטרין ואחוזה בארץ ישראל שחשובה לכלם היא שנאמר נחלת צבי צבאות גוים: והם רבבות אפרים · אותם המנוגחים הם הרבבות שהרג יהושע שבא מאפרים: והם אלפי מנשה · הם האלפים שהרג גדעון במדין שנאמר וזבח וצלמונע בקרקר וגו׳: ולזבולן אמר · אלו חמשה שבטים שבירך באחרונה זבולן גד דן ונפתלי ואשר כפל שמותיהם לחזקם ולהגבירם לפי שהיו חלשים שבכל השבטים הם הם שהוליך יוסף לפני פרעה שנאמ׳ ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים לפי שנראים חלשים ולא ישים אותם לו שרי מלחמתו:

ראיתיו ב׳ וסי׳ ויצא האחד מאתי · האמר לאביו ולאמו · ואחד וראיתיו מגיע אצל האיל : יקומון ז׳ וסי׳ ומשנאיו מן יקומון · ואבלם ואבוחצם · יחיו מתוך · יקומון עדי חכם · נהר דינור נגיד ונפיק · ארבע מלכין יקומון · עשר

ויאמר שמע יהוה קול יהודה ואל־עמו תביאנו ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה: פ

וללוי אמר תמיך ואוריך לאיש חסידך אשר נסיתו במסה תריבהו על־מי מריבה: האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת־אחיו לא הכיר ואת־בנו לא ידע כי שמרו אמרתך ובריתך ינצרו: יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל ישימו קטורה באפך וכליל על־מזבחך: ברך יהוה חילו ופעל ידיו תרצה מחץ מתנים קמיו ומשנאיו מן־יקומון: ס

לבנימן אמר ידיד יהוה ישכן לבטח עליו חפף עליו כל־היום ובין כתפיו שכן: ס

וליוסף אמר מברכת יהוה ארצו ממגד שמים מטל ומתהום רבצת תחת: וממגד תבואת שמש וממגד גרש ירחים: ומראש הררי־קדם וממגד גבעות עולם: וממגד ארץ ומלאה ורצון שכני סנה תבואתה לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו: בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדו אפסי־ארץ והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה: ס

ולזבולן אמר

ואמר קביל יי צלותיה דיהודה במפקיה לאגחא קרבא ולעמיה תתיביניה בשלם ידוהי יעבדן ליה פורענותא בסנאוהי וסעיד מבעיל דבבוהי הוי ליה: וללוי אמר תומיא ואוריא אלבשתא לגבר דאשתכח חסיד קדמך דיי דנסיתוהי בניסתא והוה שלים בחנתוהי על מי מצותא ואשתכח מהימן: דעל אבוהי ועל אמיה לא רחים כד חבו מן דינא ואפי אחוהי ובנוהי לא נסיב ארי נטרו מטרת מימרך וקימך לא אשניאו: כשרין אילין דילפון דינך ליעקב ואוריתך לישראל ישוון קטורת בוסמין קדמך וגמיר לרעוא על מדבחך: בריך יי נכסוהי וקורבן ידוהי תקביל ברעוא תבר חרצא דסנאוהי ודבעלי דבבוהי דלא יקומון: לבנימן אמר רחימא דיי ישרי לרוחצן עלוהי יהי מגן עלוהי כל יומא ובארעיה תשרי שכינתא: וליוסף אמר מברכא מן קדם יי ארעיה עבדא מגדנין מטלא דשמיא מלעילא וממבועי עינון ותהומין דנגדן ממעמקי ארעא מלרע: ועבדא מגדנין ועללן מיבול שמשא ועבדא מגדנין מריש ירח בירח: ומריש טוריא בכיריא ומטוב רמן דלא פסקן: ומטוב ארעא ומלאה ורעוי ליה דשכינתיה בשמיא ועל משה איתגלי באסנא יתון כל אילין לרישא דיוסף ולגברא פרישא דאחוהי: רבא דבנוהי זיוא ליה וגבורן דאתעבידא ליה מן קדם תוקפא ורומא דיליה בגבורתיה עממיא יקטיל כחדא עד סיפי ארעא ואינון ריבותא דבית אפרים ואינון אלפיא דבית מנשה: ולזבולן אמר

מלכין · וחד כושל יקימון מליך: תבואת ז׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר ויגש: שכני ד׳ וסי׳ ורצון שכני סנה · שכני בחגוי הסלע המשי דירמיה · וחברו בחגוי סלע ברום שבתו דחתי עשר · שכני לבדד יער:

רשי

שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך · זבולן ויששכר עשו שותפות זבולן יושב לחוף ימים ויוצא לפרקמטיא בספינות ומשתכר ונותן לתוך פיו של יששכר והם יושבים ועוסקים בתורה לפיכך הקדים זבולן ליששכר שתורתו של יששכר על ידי זבולון היתה : שמח זבולן בצאתך · הצלח בצאתך לסחורה : ויששכר · הצלח בישיבת אהליך לתורה לישב ולעבר שנים ולקבוע חדשים כמו שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ראשיה' מאתים ראשי סנהדרין היו עוסקין בכך ועל פי קביעו' עתיה' ועבוריה' : עמים · של שבטי ישר' הר יקראו · להר המוריה יאספו כל אסיפה על ידי קריאה היא ושם יזבחו ברגלי' זבחי צדק : כי שפע ימים יינקו · יששכר וזבולן ויהא להם פנאי לעסוק בתורה : ושפוני טמוני חול · כסויי טמוני חול טרית וחלזון וזכוכית לבנה היוצאים מן הים ומן החול ובחלקו של יששכר וזבולן היה כמו שאמו' במסכ' מגילה : זבולון עם חרף נפשו למות · משום דנפתלי על ת מרומי שדה היה מ מתרע' זבולון על חלקו לאחיו כתת שדות וכרמים וכו' : ושפוני · לשון כסוי כמו שנאמ' ויספון את הבית וספון בארז ותרגומו ומטלל בכיורי ארזא · ד"א עמים הר יקראו על ידי פרקמטיא של זבולון תגרי אומות העולם באים אל ארצו והוא עומד על הספר והן אומרים הואיל ונצטערנו עד כאן נלך עד ירושלם ונראה מה יראתה של אומה זו ומה מעשיה והם רואים כל ישראל עובדים לאלוה אחד ואוכלים מאכל אחד לפי שהגוים אלוהו של זה לא כאלוהו של זה ומאכלו של זה לא כמאכלו של זה והן אומרין אין אומה כשרה כזו ומתגיירין שם שנאמר שם יזבחו זבחי צדק : כי שפע ימים יינקו · זבולון ויששכר היה נותן להם ממון בשפע : ברוך מרחיב גד · מלמד שהיה תחומו של גד מרחיב והולך כלפי מזרח : כלביא שכן · לפי שהיה סמוך לספר לפיכך נמשל באריות שכל סמוכים לספר צריכים להיות גבורים : וטרף זרוע אף קדקד · הרוגיהן היו ניכרין חותכין הראש עם הזרוע במכה אחת : וירא ראשית לו · ראה ליטול לו חלק בארץ סיחון ועוג שהיא ראשית כבוש הארץ : כי שם חלקת · כי ידע אשר שם בנחלתו חלקת שדה קבורת מחוקק והוא משה : ספון · אותה חלקה ספונה וטמונה מכל בריה שנאמר ולא ידע איש את קבורתו : ויתא · גד : ראשי עם · הם היו הולכין לפני החלוץ בכיבוש הארץ לפי שהיו גבורים וכן הוא אומר ואתם תעברו חלוצים לפני אחיכם וגו' : צדקת יי' עשה · שהאמינו דבריהם ושמרו הבטחתם לעבור את הירדן עד שכבשו וחלקו : דבר אחר ויתא משה ראשי עם : צדקת יי' עשה · על משה אמור : דן גור אריה · אף הוא היה סמוך לספר לפיכך מושלו באריות : יזנק מן הבשן · כתרגומו שהיה הירדן יוצא מחלקו ממערת פמייאס והיא לשם שהיא בחלקו של דן שנאמר ויקראו ללשם דן וזינוקו וקילוחו מן הבשן · דבר אחר מה זינוק זה יוצא ממקום אחד ונחלק לשני מקומות כך שבטו של דן נטלו חלק בשני מקומו' תחלה נטלו בצפונית מערבי' עקרון וסביבותיה ולא ספקו להם ובאו ונלחמו עם לשם שהיא פמייאס והיא בצפוני' מזרחי' שהרי הירדן יוצא ממערת פמייאס והוא במזרחה של ארץ ישראל ובא מהצפון לדרום וכלה בקצה ים המלח שהוא במזרח יהודה שנטל בדרומה של ארץ ישראל כמו שמפורש בספר יהושע והוא שנאמר ויצא גבול בני דן מהם ויבואו וילחמו עם לשם וגו' יצא גבולם מכל אותה הרוח שהתחילו לנחול בה : שבע רצון · שהיתה ארצו שבעה כל רצון יושביה : ים ודרום ירשה · ים כנרת נפלה בחלקו ונטל מלא חבל חרם בדרומה לפרוש חרמים ומכמורות : ירשה · לשון צווי כמו עלה רש והטעם שלמעלה בריש מוכיח כמו ירש ידע לקח שמע שמוסף בו הא יהיה הטעם למעלה שמעה ידעה סלחה לקחה אף כאן ירשה לשון צווי ובמסורת הגדולה מצינו באלפא ביתא לשון ציווי דטעמיהון מלעיל : ברוך מבנים אשר · ראיתי בספרי אין לך בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר ואיני יודע כיצד : יהי רצוי אחיו · שהיה מתרצה לאחיו בשמן אנפיקינון ובקפלאות והם מרצין לו בתבואה · דבר אחר יהי רצוי אחיו שהיו בנותיו נאות והוא שנ' בדברי הימים הוא אבי ברזית שהיו בנותיו נשואות לכהנים גדולים הנמשחי' בשמן זית : וטובל בשמן רגלו · שהיה ארצו מושכת שמן כמעין · ומעשה שנצטרכו אנשי לודקיא לשמן מנו להם פולמוסטוס אחד כו' כדאיתא במנחות : ברזל ונחשת מנעליך : עכשיו הוא מדבר כנגד כל ישראל שהיו גבוריהם יושבים בערי הספר ונועלין אותה שלא יוכלו האויבים ליכנס בה כאלו היא סגורה במנעולים ובריחים של ברזל ונחשת · דבר אחר ברזל ונחשת מנעליך ארצכם נעולה בהרים שחוצבים בהם ברזל ונחשת וארצו של אשר היתה מנעולה של ארץ ישראל : וכימיך דבאך · וכימים שהם טובים לך שהן ימי תחלתך ימי נעוריך כן יהיו ימי זקנותך שהם דואבים זבים ומתמוטטים · דבר אחר וכימיך דבאך וכימים שהם טובים לך כמנין ימיך כל הימים שאתם עושים רצונו של מקום יהיו דבאך שכל הארצות דואבות כסף לארץ ישראל שהיא מבורכת בפירות וכל הארצות מתפרנסות הימנה וממשיכות לה כספם וזהבם אשקורטא הכסף והזהב כלה מהם שהן מזיבות אותו לארצכם : אין כאל ישורון · דע לך ישורון שאין כאל בכל אלהי העמים ולא כצורך צורם : רוכב שמים · הוא אותו אלוה שבעזרך ובגאותו הוא רוכב שחקים :

אבן עזרא

שמח זבולן בצאתך · למלחמה וכן זבולון עם חרף נפשו למות : באהליך · כמו וירא מנוחה כי טוב : עמים הר יקראו · בעבור שזבולון דר לחוף אניות יהיה עשרו רב וזהו כי שפע ימים יינקו והוא מגזרת שפעת גמלי' : ושפוני טמוני חול · אין לו אח וטעמו כמו טמוני וכן אדמת עפר והטעם שיהא להם עושר רב עד שיטמנהו בחול ובעבור עשרם יבואו רובם אל הר השם לזבוח זבחי תודה לשם : מרחיב גד · דמהו לאריה כל רואיו יברחו ממנו ואין מי יכר לו : וירא ראשית לו · הטעם שראה לנפשו ויבקש לו נחלה קודם ישראל : כי שם חלקת · כמו חלק ומחוקק הוא הגדול והשליט כמו לבי לחוקקי ישראל וספון כמו וספון בארז בתיכם ספונים שטעמו שהם ספונים וכן קירות הספון והטעם כי ראה ארמונים ספוני' שהיו חלק גדולי האמורי : ויתא · חסר אלף והטעם שבאו ראשי גד עם ישראל חלוצי צבא ומשה ראה זה בנבואה : צדקת יי' עשה · שתלא בידו את אשר דבר בפיו שנדרו בני גד שיבאו עם ישראל להלחם עם א אויביהם ולא הזכיר ראובן ויתכן כי זה בעבור שהיו בני גד גבורים יותר מבני ראובן והנה דברי הימים לעד שאמר על בני גד ופני אריה פניהם ולא תמצ' כן בבני ראובן : יזנק · אין לו חבר במקרא והטעם דמהו בגבורתו לגור אריה כאשר ידלג מהר בשן : שבע רצון · שם התאר וכן הוא יהיה שבע רצון : ים ודרום · שנחלתו יהיה מערבית דרומית : רצוי · כמו אהוב : וטובל בשמן רגלו · מרוב השמן כטעם כבס ביין לבושו וכן אמר יעקב שמנה לחמו : ברזל ונחשת מנעליך · כי בחלקו יהיו הרי ברזל ונחשת : וכימיך דבאך · אין לו ריע וטעם המתרגם ידוע כי תוקף יהיה לך כל ימיך ויש אומרים שהאלף תחת אות הכפל כמו אשר בזאו נהרים ארצו והטעם מגזרת רובב שפתי ישנים וזה הטעם בלי טעם : אין כאל ישורון · שב לברך הכלל : רוכב שמים · פירוש שהוא תקיף והעד שהוא רוכב שמים ובגאותו שחקים הטעם בגאותו הם עומדים :

מסורה

שמח ב' וסימ' ולזבול' אמר שמח זבולון · שמח בחור בילדותך · וחד ושמח · יהי מקורך ברוך : זרוע ג' מלא' בתורה וסימ' לכן אמור לבני ישראל אני יי' · או הנסה אלהים · וטרף זרוע אף קדקד : צדקת ה' וס' צדקת יי' עשה · צדקת הצדיק לא תצילנו · וחברו · צדקת ישרים תצילם · צדקם תמים תיישר · וחד וצדקת מצדיקי רשע :

תורה

שְׂמַח זְבוּלֻן בְּצֵאתֶךָ וְיִשָּׂשכָר בְּאֹהָלֶיךָ׃ עַמִּים הַר יִקְרָאוּ שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי צֶדֶק כִּי שֶׁפַע יַמִּים יִינָקוּ וּשְׂפֻנֵי טְמוּנֵי חוֹל׃ ס

וּלְגָד אָמַר בָּרוּךְ מַרְחִיב גָּד כְּלָבִיא שָׁכֵן וְטָרַף זְרוֹעַ אַף קָדְקֹד׃ וַיַּרְא רֵאשִׁית לוֹ כִּי שָׁם חֶלְקַת מְחֹקֵק סָפוּן וַיֵּתֵא רָאשֵׁי עָם צִדְקַת יְהוָה עָשָׂה וּמִשְׁפָּטָיו עִם יִשְׂרָאֵל׃ ס

וּלְדָן אָמַר דָּן גּוּר אַרְיֵה יְזַנֵּק מִן הַבָּשָׁן׃ ס

וּלְנַפְתָּלִי אָמַר נַפְתָּלִי שְׂבַע רָצוֹן וּמָלֵא בִּרְכַּת יְהוָה יָם וְדָרוֹם יְרָשָׁה׃ ס

וּלְאָשֵׁר אָמַר בָּרוּךְ מִבָּנִים אָשֵׁר יְהִי רְצוּי אֶחָיו וְטֹבֵל בַּשֶּׁמֶן רַגְלוֹ׃ בַּרְזֶל וּנְחֹשֶׁת מִנְעָלֶךָ וּכְיָמֶיךָ דָּבְאֶךָ׃ אֵין כָּאֵל יְשֻׁרוּן רֹכֵב שָׁמַיִם בְּעֶזְרֶךָ וּבְגַאֲוָתוֹ שְׁחָקִים׃

מסורה קטנה: ב' בחור · כולהון חס' · ל' וחס' · ל' וכסי' וחס' · ל' · ל' · ב' · ג' מל' כתו' · ל"ח · ל' וח' כלים ה' · ל' · ל' · ל' · ב' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' וחס' · ל' · ל' · ל' וחס' · ב' וכב · ב' · ל'

תרגום

חֲדִי זְבוּלֻן בְּמִפְּקָךְ לַאֲגָחָא קְרָבָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְיִשָּׂשכָר בִּמְהָכָךְ לְמֶעְבַּד זִמְנֵי מוֹעֲדַיָּא בִּירוּשְׁלֵם׃ שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל לְטוּר בֵּית מַקְדְּשָׁא יִתְכַּנְּשׁוּן תַּמָּן יִכְּסוּן נִכְסַת קוּדְשִׁין לְרַעֲוָא אֲרֵי נִכְסֵי עַמְמַיָּא יֵיכְלוּן וְסִימַן דְּמִטַּמְרָא בְחָלָא מִתְגַּלְיָן לְהוֹן׃

וּלְגָד אֲמַר בְּרִיךְ דְּאַפְתִּי לְגָד כְּלֵיתָא שָׁרֵי וְיִקְטוֹל שִׁלְטוֹנִין עִם מַלְכִין׃ וְאִתְקַבַּל בְּקַדְמֵיתָא דִּילֵיהּ אֲרֵי תַמָּן בְּאַחְסַנְתֵּיהּ משֶׁה סָפְרָא רַבָּא דְיִשְׂרָאֵל קְבִיר הוּא נְפַק וְעָל בְּרֵישׁ עַמָּא זַכְוָן קֳדָם יְיָ עֲבַד וְדִינוֹהִי עִם יִשְׂרָאֵל׃

וּלְדָן אֲמַר דָּן תַּקִּיף כְּגוּר אַרְיָוָן אַרְעֵיהּ שַׁתְיָא מִן נַחֲלַיָּא דְנָגְדִין מִן מַתְנַן׃

וּלְנַפְתָּלִי אֲמַר נַפְתָּלִי שְׂבַע רַעֲוָא וּמְלֵי בִּרְכָן מִן קֳדָם יְיָ מַעֲרַב יַם גִּינוֹסַר וְדָרוֹמָא יֵירָת׃

וּלְאָשֵׁר אֲמַר בְּרִיךְ מִבִּרְכַּת בְּנַיָּא אָשֵׁר יְהֵי רַעֲוָא לַאֲחוֹהִי וְיִתְרַבֵּי בְּתַפְנוּקֵי מַלְכִין׃ תַּקִּיף כְּפַרְזְלָא וּנְחָשָׁא וּכְיוֹמֵי עוּלֵמוּתָךְ תּוּקְפָּךְ׃ לֵית אֱלָהָא כֶּאֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִּשְׁכִנְתֵּיהּ בִּשְׁמַיָּא בְּסַעֲדָךְ וְתוּקְפֵיהּ בִּשְׁמֵי שְׁמַיָּא׃

מעונה　　　מעונה

מעונה אלהי קדם · דעכי מעון כמו סוכה והעד ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון ורבים כן והטעם כי מעונה שלך הוא אלהי קדם כמו עליון שמת מעונך מעון אתה היית לנו ולעולם המעון למעלה על החוסה בו והמקום למטה : ומתחת זרועות · שיתמכו אותך · וטעם עולם שכן יהיו נכח ולא תחלשנה והמעון שלך לא יסור כי הוא אלהי קדם והטעם קדמון שאין לו ראשית אחרית וטעם ראשית ואחרית כנגד הנבראים והגאון אמר כי ומתחת פירוש ומתחת השם ולא פירש כלום : עין יעקב · כל מי שיצא ממעין יעקב וכן וממי יהודה יצאו : אל ארץ · כמו הארץ וכן והתפללו אל המקום הזה : אף שמיו · שמי הארץ או ישראל והטעם כי תולדו' הארץ להוציא דגן ותירוש אף השמים יתנו תמיד טלם ואין צורך להשקות : מי כמוך · בגוים : מגן עזרך · שלא יגע בך רע : ואשר חרב · ואשר הוא החרב שתתגאה בה על כל אויביך : תדרוך · כמו מדרך כף רגל כדברי הגאון : ויעל משה · לפי דעתי כי מזה הפסוק כתב יהושע כי אחר שעלה משה לא כתב ודרך נבואה כתבו והעד ויראהו יי' גם ויאמר יי' אליו גם ויקבור : וימת שם משה עבד יי' · שאפילו במותו עשה מה שצוהו כעבד : על פי יי' · כי הוא אמר לו עלה ומות וכן נכתב על אהרן על פי יי' וכן על פי יי' יחנו : ויקבור אותו · הוא קבר עצמו שנכנס במערה בגיא וכן וירעו הרועים אותם ויראו שוטרי בני ישראל אותם ודע כי הר העברי' שהוא הר נבו שהוא גלם כנגד הוא בעצמו הגיא שהוא ראש הפסגה שהוא מול בית פעור והעד שאמר הכתוב כי נסעו ישראל מבמות אל הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה וכתוב ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו ראש הפסגה ושם מת ושם קבורתו וכתוב ונשב בגיא מול בית פעור והנה אחר שישב ישראל בגיא אמר הכתוב ויסעו בני ישראל ויחנו בערבות מואב וכתוב אחר ויחנו בהרי העברים לפני נבו ויסעו מהרי העברים ויחנו בערבות מואב והנה דבר ברור כי בתוכו' שמת משה שם קבורתו : עד היום הזה דברי יהושע · ויתכן שכתב זה באחרית ימיו : לחה · הה"א תחת וי"ו כמו בתוך אהלה נבזרת לא כי סיבות תתגבר על הזקן · וטעם נס הפך יתח :

בני

מעונה ל' דלא מפיק ה"א וחד מפיק וסי' ולא יכרת מעונה · והוא חד מן שטה מן י"א חד מפיק וחד לא מפיק · וסי' נמסר בסו' רבת' דאסדרנא ברי"ש הא' ח' בורא : אלהי ג' בטע' מלעיל וסי' ברוך יי' אלהי שם · מעונה אלהי קדם · לא תעשון אתי אלהי כסף · וסי' בלשן ארמי שמא דכספ' מלקדמין : בדד ח' וסי' נמס בסד' תזריע : תדרך ה' וחס'

מעונה אלהי קדם ומתחת זרעת עולם ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד : וישכן ישראל בטח בדד עין יעקב אל ארץ דגן ותירוש אף שמיו יערפו טל : אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביהוה מגן עזרך ואשר חרב גאותך ויכחשו איביך לך ואתה על במותימו תדרך : ס

ויעל משה מערבת מואב אל הר נבו ראש הפסגה אשר על פני ירחו ויראהו יהוה את כל הארץ את הגלעד עד דן : ואת כל נפתלי ואת ארץ אפרים ומנשה ואת כל ארץ יהודה עד הים האחרון : ואת הנגב ואת הככר בקעת ירחו עיר התמרים עד צער : ויאמר יהוה אליו זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך אתננה הראיתיך בעיניך ושמה לא תעבר : וימת שם משה עבד יהוה בארץ מואב על פי יהוה : ויקבר אתו בגי בארץ מואב מול בית פעור ולא ידע איש את קברתו עד היום הזה : ומשה בן מאה ועשרים שנה במתו לא כהתה עינו ולא נס לחה :

מדור אלהא דמלקדמין ובמימריה אתעביד עלמא ותריך מן קדמך סנאה ואמר שיצי : ושרא ישראל לרוחצן בלחודיהון כעין ברכתא דבריכינון יעקב אבוהון לארעא עבדא עיבור וחמר אף שמיא דעילויהון ישמשון בטלא : טובך ישראל לית דכותך עמא דפורקניה מן קדם יי' תקוף בסעדך ומן קדמוהי נצחן גברותך ויתכדבון סנאך לך ואת על פריקי צוארי מלכיהון תדרוך :

וסליק משה ממישריא דמואב לטורא דנבו ריש רמתא די על אפי ירחו ואחזיה יי' ית כל ארעא ית גלעד עד דן : וית כל נפתלי וית ארע אפרים ומנשה וית כל ארעא דיהודה עד ימא בתראה : וית דרומא וית מישרא בקעתא דירחו קרתא דדקליא עד צוער : ואמר יי' ליה דא ארעא דקיימית לאברהם ליצחק וליעקב למימר לבנך אתנינה אחזיתך בעינך ולתמן לא תעיבר : ומית תמן משה עבדא דיי' בארעא דמואב על מימרא דיי' : וקבר יתיה בחילתא בארעא דמואב לקביל בית פעור ולא ידע אנש ית קבורתיה עד יומא הדין : ומשה בר מאה ועשרין שנין כד מית לא כהת עיניה ולא שנא זיו יקרא דאפוהי :

וסי' נמסר בסדר עקב : את כל הארץ י"ד וסי' אשר אתה ראה לך אתננה · ואולם חי אני · ואם ירחיב יי' אלהיך · ויעל משה מערבת מואב אל הר נבו · וישלח מלך יריחו · כי נתן יי' בידינו את · ויענו את יהושע · ויכה יהושע את כל הארץ · ויקח יהושע את כל הארץ · וחברו ויקח יהושע את כל הארץ ככל אשר צוה יי' · ויתן יי' לישראל · כי תאמר אלינו כה · והנני אליך הר המשחית · וימלא כבודו את כל הארץ : ויקבר אתו ב' וסי' בגיא בארץ מואב · בגן עזא דאמון : בגי ג' חסרים אלף וסי' ויקבר אתו בגי · והגי בינו ובין העי · והגרתי לגי אבניה : ולא ידע י"א וסי' נמסר בויקרא : ומשה ו' ר"פ וסי' נמסר בסדר שמות : במתו ג' חס' וסים נמסר בסדר מסע' : עינו ט' וסי' נמסר בסדר משפטים :

מעונה אלהי קדם · למעון השחקים לאלהי קדם שקדם לכל אלהים ובירר לו שחקים לשבתו ומעונתו ומתחת מעונתו כל בעלי זרוע שוכנים : זרועות עולם · סיחון ועוג ומלכי כנען שהיו תקפו וגבורתו של עולם לפיכ' על כרחם יחרדו ויזועו וכחם חלש מפניו לעולם אימת הגבוה על הנמוך והוא שהכח והגבורה שלו בעזרך : ויגרש מפניך אויב · ואמר לך השמד אותם : מעונה · כל תיבה שצריכ' למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה : בטח בדד · כל יחיד ויחיד איש תחת גפנו ותחת תאנתו מפוזרי' ואין צריכין להתאסף ולישב יחד מפני ה האויב : עין יעקב · כמו ועינו כעין הבדולח כעין הברכה שברכם יעק' לא כבדד שאמר ירמיה בדד ישבתי אלא כעין ה הבטחה שהבטיחם יעק' והיה אלהי' עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם : יערפו · יטפו : אף שמיו יערפו טל · אף ברכתו של יצחק מוספת על ב ברכתו של יעקב ויתן לך האלהי' מטל השמים וגו' : אשריך ישראל · לאחר שפרט להם ברכות אמר להם מה לי לפרוט להם כלל דבר הכל שלכם : אשריך ומי כמוך · תשועתך ביי' אשר הוא מגן עזרך וחרב גאותך : ויכחשו אויביך לך · כגון הגבעונים שאמרו מארץ רחוקה באו עבדיך וגו' : ואתה על במותימו תדרוך · כענין שנאמ' שימו את רגליכם על צוארי המלכים האלה : מערבות מואב אל הר נבו · כמה מעלות היו ופסען משה בפסיעה אחת : את כל הארץ · הראהו את כל ארץ ישראל בשלותה והמציקין העתידין ל להיות מציקין לה : עד דן · הראהו בני דן עובדי ע"ז שנאמר ויקימו להם בני דן את הפסל והראהו שמשון שעתיד לצאת ממנו למושיע : ואת כל נפתלי · הראהו ארצו בשלותה וחורבנ' והראהו דבורה וברק מקדש נפתלי נלחמים עם סיסרא וחיילותיו : ואת ארץ אפרים ומנשה · הראהו ארצם בחורבנה ובשלותה והראהו יהושע נלחם עם מלכי כנען שבא מאפרי' וגדעון שבא ממנשה נלחם עם מדין ועמלק : ואת כל ארץ יהוד' · בחורבנה ובשלותה והראהו מלכו' בית דוד ונצחונ' : עד הים האחרון · ארץ המערב בחורבנ' ובשלותה · דבר אחר אל תקרי הים האחרון אלא היום האחרון הראהו הקב"ה כל המאורעות שעתידין ליארע לישראל עד שיחיו המתים : ואת הנגב · ארץ הדרום · דבר אחר מערת המכפלה שנאמר ויעלו בנגב ויבא עד חברון : ואת הככר · הראהו שלמה יוצק כלי בית המקדש שנאמר בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה : לאמ' לזרעך אתננה הראיתיך · כדי שתלך ותאמר לאברהם ליצחק וליעקב שבועה שנשבע לכם הקב"ה קיימה וזהו לאמר לכך הראיתיה לך אבל גזרה היא מלפני ששמה לא תעבור שאלולי כך הייתי מקיימך עד שתראה אותם נטועים וקבועים בה ותלך ותגיד להם : וימת שם משה · אפש' משה מת וכתב וימת שם משה אלא עד כאן כתב משה מכאן ואילך כתב יהושע רבי מאיר אומר אפשר ספר התורה חסר כלום והוא אומר לקוח את ספר התורה הזה אלא הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע : על פי יי' · בנשיקה : ויקבור אותו · הקב"ה בכבודו רבי ישמעאל אומר הוא קבר את עצמו וזה הוא אחד משלשה אתין שהיה רבי ישמעאל דורש כן כיוצא בו ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו הוא מביא את עצמו כיוצא בו והשיאו אותם עון אשמ' וכי אחרים משיאין אותם אלא הם משיאים את עצמם : מול בית פעור · קברו מוכן שם מששת ימי בראשית לכפר על מעשה פעור וזה אחד מן הדברים שנבראו בין השמשות בערב שבת : לא כהתה עינו · אף משמת : ולא נס לחה · לחלוחית שבו לא שלט בו רקבון ולא נהפך תואר פניו :

בני

בני ישראל. הזכרים אבל באהרן מתוך שהיה רודף שלום ונותן שלום בין איש לרעהו ובין אשה לבעלה נאמר כל בית ישראל זכרים ונקבות: אשר ידעו יי׳ פנים אל פנים. שהיה לבו גס בו ומדבר אליו בכל עת שרוצה כענין שנאמר ועתה אעלה אל יי׳ עמדו ואשמעה מה יצוה יי׳ לכם: ולכל היד החזקה. שקבל את התורה בלוחות בידיו: ולכל המורא הגדול. נסים וגבורות שבמדבר ה הגדול והנורא: לעיני כל ישראל. שנשאו לבו לשבור הלוחות לעיניהם שנ׳ ואשברם לעיניכם והסכימה דעת הקב״ה לדעתו שנאמר אשר שברת יישר כחך ששברת:

סליק ספרא דאלה הדברים וסליקו להו חמשה חומשי תורה בסייעתא דשמייא׃

ולא קם ב׳ וסימ׳ נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו יי׳. ולא קם ולא זע ממנו: פנים אל פנים ה׳ וסימ׳ נמ׳ סר בסדר וישלח: והמופתים ב׳ מל׳ וסימ׳ או הנסה אלהים. לכל האתת והמופתים: שלחו ג׳ וסימ׳ לכל האתת והמופתים. אשר שלחו מלך אשור אדניו לחרף. וחברו הטה יי׳ וגומ׳ את דברי סנחריב אשר שלחו

וַיִּבְכּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת
מוֹאָב שְׁלֹשִׁים יוֹם וַיִּתְּמוּ יְמֵי בְכִי
אֵבֶל מֹשֶׁה׃ וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מָלֵא
רוּחַ חָכְמָה כִּי־סָמַךְ מֹשֶׁה אֶת־יָדָיו
עָלָיו וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל ו
וַיַּעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃
וְלֹא־קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה ב׳ ולא זע · ל׳
אֲשֶׁר יְדָעוֹ יְהוָה פָּנִים אֶל־פָּנִים׃ ל׳ · ה׳ דכות׳
לְכָל־הָאֹתֹת וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ ב׳ מל׳ · ג׳
יְהוָה לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם לְפַרְעֹה
וּלְכָל־עֲבָדָיו וּלְכָל־אַרְצוֹ׃ וּלְכֹל ד׳ ר״פ
הַיָּד הַחֲזָקָה וּלְכֹל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל ל׳ · ל׳ · ח׳ מל׳ בתור׳
אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ י׳ בקרי׳

חזק

מ״א גאו״ל סימן. אליסימן:

וּבְכוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת־מֹשֶׁה בְּמֵישְׁרַיָא
דְמוֹאָב תְּלָתִין יוֹמִין וּשְׁלִימוּ יוֹמֵי
בְכִיתָא אֶבְלָא דְמֹשֶׁה׃ וִיהוֹשֻׁעַ
בַּר־נוּן אִתְמְלִי רוּחַ חוּכְמְתָא אֲרֵי
סְמַךְ מֹשֶׁה יָת־יְדוֹהִי עֲלוֹהִי ו
וְקַבִּילוּ מִינֵיהּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַעֲבָדוּ
כְּמָא דִי־פַקִּיד יְיָ יָת־מֹשֶׁה׃ וְלָא־
קָם נְבִיָּא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה
דִי אִתְגְּלִי לֵיהּ יְיָ אַפִּין בְּאַפִּין׃
לְכָל־אָתַיָּא וּמוֹפְתַיָּא דִי שַׁלְחֵיהּ יְיָ
לְמֶעְבַּד בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם לְפַרְעֹה
וּלְכָל־עַבְדוֹהִי וּלְכָל־אַרְעֵיהּ׃
וּלְכֹל יְדָא תַקִּיפְתָּא וּלְכָל חֵיזְוָנָא
רַבָּא דִי עֲבַד מֹשֶׁה לְעֵינֵי
כָּל־יִשְׂרָאֵל׃

חזק

בני ישראל. ואהרן כל בית ישראל בעבור כבוד משה: ויתמו. וכאשר תמו ימי בכי אבל משה שמה שמעו בני ישראל אל יהושע: ויעשו כאשר צוה יי׳ את משה. שישמעו אל יהושע: מלא רוח חכמה. היא רוח יי׳ והעד כי סמך משה את ידיו עליו כי לא יתכא כמותו בישראל שישען עליו: פנים אל פנים. פירשתיו: היד החזקה. פליאות הים: המורא הגדול. מעמד הר סיני:

סליק ספרא דאלה הדברים וסליקו להו חמשה חומשי תורה בסייעתא דשמייא.

לחרף והרויתן כחד ענינא: ולכל ד׳ ר״פ וסי׳ חית הארץ. לא יחרץ כלב. היד החזקה. ולכל העלות עלות: הגדול ח׳ מלאים בתורה וסימ׳ נמסר בסדר נח:

סכום פסוקי דספר אלה הדברים תשע מאות וחמשים וחמשה וסימן הנ״ץ וחציו ועשית על פי הדבר ופרשיותיו עשר וסדריו כ״ז: סכום פסוקי של חומשי תורה אלפים ושמנה מאות וארבעים וחמשה:

ופתח יי' לך את
אוצרו הטוב

נביאים ראשונים

ודברתי על הנביאים ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אדמה כי לא יעשה אדני יי דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים

סדר הנביאים ראשונים עם פי' רש"י וקמחי ורלב"ג
מדוקדקים וממסרים על פי דרכי הסופרים קדמונינו
החוזים אשר האירו עינינו במחשך גלותינו הם
הקדומי' אנשי כנסת הגדולה ועל מעגלם ונתיבותם
דרכנו בבנין אותיות תלויים וקטנים וגדולי' ועקומים
ונקוד מרבה על הכתב והכתב מרבה על הנקוד
וסתומים ופתוחים ונכתב ולא נקרא ונקרא ולא
נכתב ואותיות מנוזרות כל אלו מוגהים עם רב העיון
ונדפסו במצות השר דניאל בומבירגי יצ"ו
ותהי ראשית מלאכתם היום יום ב'
כ"ה לחדש כסלו שנת רפ"ה
לפ"ק פה ויניציאה
העיר הגדולה:

ראשית חכמה יראת יי׳ שכל טוב לכל עושיהם
תהלתו עומדת לעד

רדק

אמר דוד המלך עליו השלום מי שהכין את לבבו להתעסק בחכמה תחלה
יתעסק ביראת יי׳ ויעשה מתנה פרס ועיקר וכל דרכיה יתנהג בחכמה
שילמד על הדרך שאמרו רבותינו ז״ל כל שיראת חטאו קודמת
לחכמתו חכמתו מתקיימת וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת
ויראת יי׳ היא התורה והמצוה ודברי הנביאים וקבלת החכמים בתורה שבעל פה
והחכמה היא חכמת הפילוסופיא ואם ילמד אדם חכמת הפילוסופיא תחלה יבהל ברוחו
ויצא מכחו להכחיש האותות והמופתים הגדולים הנמצאים בכתב הקדש כי הם דברים
לא תכילם החכמה ההיא אמנם כאשר יקדים למוד התורה שהיא יראת יי׳ וישים בלבו
להאמין כל הכתו׳ בה ובכל כתבי הקדש וכאשר יתבונן בהם ימצא בהם דרכי החכמה
כמו שכתוב כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה
ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה כי אין צריך לומר התורה והמצוה שהם בנויות
על דרך השכל כי גם החוקים אשר נאמר עליהם כי אין להם טעם כן הוא שאין להם טעם נראה לרוב בני אדם אבל החכם המתבונן בהם ימצא טעמם
ברור ומבואר ואחרי התבונן החכם המבין בדרכי התורה וישימה יסוד לחכמה ויתחזק בלבו לקרב את הדברים הרחוקים ש הדעת וילמד חכמת הפילוסופיא אחרי
כן לא תשתבש דעתו בלמדו החכמה בתורה אשר למד תחלה כי כבר תקעה יתד במקום נאמן ויקרב דרכי החכמה אליה בכל כחו ויכולתו ותהא שלמה משכורתו
ואמר שכל טוב לכל עושיהם פירוש שכל טוב עיון טוב והשגחה טובה יש לכל המשתדל בשניהם ביראת יי׳ ובחכמה כי גם ביראת יי׳ לא יהיה שלם אם לא יתעסק
בחכמה או יהיה פי׳ שכל טוב הצלחה טובה כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל כלו׳ מצליח המתעסק בשתיהן בעולם הזה ובעולם הבא ואמרו רבותי׳ ז״ל לומדיהם לא
נאמר אלא עושיהם מלמד שהמעשה גדול ואף על פי שאמרו הם גב׳ התלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה לא הגדילו התלמוד אלא מפני שהוא מביא לידי מעשה
ולא יכשר המעשה מבלי הלמוד כמו שאמרו אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד אלא בידאי המעשה גדול כמו שאמר הכתוב ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם
למדו בעבור שתעשו ואמרו ר״ז ל כל מי שישנו בעשייה ישנו בלמיד׳ וכל מי שאינו בעשייה אינו בלמידה ואמרו עוד כל האו׳ אין לי אלא תורה אין לו תורה פי׳ שאו׳ אין לי
עסק בעשיית המצות אלא בקריאת התורה בלבד אין לו אפי׳ שכר קריאת התורה שנאמר ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם כל שישנו בעשייה ישנו בלמיד׳ וכל שאינו
בעשייה אינו בלמידה ואמרו כל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוה שנאמר ללא אלהי אמת וללא תורה פי׳ שהלמוד מאין מעשה אינו דבר מועיל אבל הוא
מריע ומזיק לעצמו ולזולתו ודמו חכמינו ז״ל התלמוד מבלי מעשה למי שבונה ביתו ואינו מציב לו דלתות כי בודאי יהיה אותו הבית משולח ונעזב כמדבר ומקבתם
דמו אותו למי שאין לו בית ובונה דלתות לבית כי טורח הדלתות ללא תועלת הוא ואמרו חכמינו ז״ל החכמ׳ מבלי מעש׳ היא טענ׳ הבור על ברואיו ואמרו מי שאין דבריו
דומין למעשהו הוא מביש את עצמו ואחר שביארנו כי המעשה הוא העיקר נאמר כי המעשה הוא על שני פנים וכל אחד מהם הוא עמוד גדול לשכר האדם בזה
ובבא האחד הוא מעשה המצות ושמירתם ודרכי המוסר ימצא בהם שכל טוב בעיני אלהים ואדם והמעשה האחר הוא כתיבת החכמות וביאור התורה והמצות
לחקקם על ספר למען יעמדו ימים רבים כי אם לא היו כותבים החכמים הקדמונים דבריהם על ספר כבר אבדו החכמות וספו המזמות ובטלו התורה והמצות
אבל החכמים ובעלי התורה בכתיבת דבריהם וביאוריהם על ספר ישאירו ברכה אחריהם ובודאי לא מתו החכמים ההם ואמרו רבותינו ז״ל הצדיקים אפי׳ במיתתן
קרואין חיים ואמרו משה רבינו ע״ה לא מת ואמר יתברך שמו בא כתבה על לוח אתם ועל ספר חקה ותהי ליום אחרון לעד עד עולם ועל כן חתם דוד עליו השלום
הפסוק שהקדמנו תהלתו עומדת לעד ויתפרש על המעשה הראשון שהקדמנו כי עושה מעשה היושר ושומר התורה והמצות והמתעסק בחכמה תהיה תהלתו בפי
האנשים לכמה דורות ונפשו גם כן עומדת לעד לעולם הבא עד עולם ויתפרש על המעשה השני כי כותב הספרי׳ תהלתו עומדת לעד לרואי הספרי׳ ההם וללומדיה׳
ועל כן נקראו החכמים בעלי אסופות לפי שאוספין דבריהם ודברי זולתם על ספר להיותם לעד למשמרת ולעולם למזכרת ויש להם שכר טוב בעולם וצדקתם
עומדת לעד ועל כן ראיתי אני הצעיר דוד בר׳ יוסף קמחי ז״ל לכתוב על ספר ביאור דברי המקרא כאשר למדתי וקבלתי וכאשר תשיג יד מחשבתי באשר יי׳ אתי
אשר לו נאוה תהלות אשאל העזר להתחיל ולכלות כי הוא העוזר והסומך יתברך שמו ואכתוב הפסוקים אשר צריך לפרשם והמלים אשר צריך לדקדקם גם אכתוב
טעם כתוב וקרי וכתוב ולא קרי וקרי ולא כתוב כאשר אוכל לתת טעם לשניהם כל אחד ואחד במקומו ונרא׳ כי המלות האלה נמצאו כן לפי שבגלות
ראשונה אבדו הספרים ונטלטלו והחכמים יודעי התורה מתו ואנשי כנסת הגדולה שהחזירו התורה ליושנה מצאו מחלוקת בספרים
והלכו בהם אחר הרוב לפי דעתם ובמקום שלא השיגה דעתם על הבירור כתבו האחד ולא נקדו או כתבו מבחוץ ולא
כתבו מבפנים וכן כתבו בדרך אחד מבפני׳ ובדרך אחר מבחוץ ואכתוב בקצ׳ המקומו׳ תרגום יונתן
בן עוזיאל שיש בו פירושי׳ טובים ונאים גם אביא דברי רבותינו זכרונם לברכה
במקומות שאנו צריכים לפירושם ולקבלתם על כל פנים גם כן
אביא קצת הדרשות לאוהבי הדרש ועתה אחל
בעזרת המלמד לאדם
דעת׃

רלבג

אמר לוי בן גרשום אחר התהלה לאל והשאלה ממנו
להישיר לפניו דרכו ראינו לבאר דברי הנביאי׳
כולם ולספר התועלות המגיעות מהם אם בעיון
אם במדות אם בביאור קצת המצות התוריות כי קצתם נתבאר
ענינם בדברי הנביאים כמו שנבאר בע״ה בהגיענו למקום מקום
מהמקומות ההם ובמקומות שיראו בהם דברים סותרים אם
מצד העיון או מצד שאר דברי הנביאים נעיר עליהם ונשתדל
בהתרת הספקות ההם כפי שכלנו כמו שהיה מנהגנו בביאורנו
ולדברי התורה ונתחיל מספר יהושע כי סדרנו את דברי התורה׃

סדר הנביאים האשמורת התיכונה שלום התורה במעמד התורה

ומורים מדם חורה משיבי נפשות

ויהי

רשי

רדק

ויהי אחרי מות משה. מחובר על סדר התור' המסויימת בפטירת משה וזה מחובר לה: משה

ויהי אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה עֶבֶד יְהֹוָה ד׳ דסמי׳ וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן

והוה בָּתַר דְּמִית מֹשֶׁה עַבְדָא דַיְיָ וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן

ויהי אחרי מות ד׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ ויהי אחרי מות אברהם ויברך. ויהי אחרי מות משה עבד יי׳. ויהי אחרי מות יהושע וישאלו בני ישראל. ויהי אחרי מות שאול. וסימ׳ בלשון תרגום אבא רעיא שמשא ומלכא. ונמסר גם בסדר חיי:

ויהי אחרי מות משה עבד יי׳ מנהג הלשון לכתוב ב במקומו׳ וי״ו שלא להוסיף ולחבר דבר אל דבר כמו ויהי ביום ה השלישי וישא אברהם את עיניו ואלה בני צבעון ואיה וענה ותשב תמר כרדם ורכב וסוס והדומים להם וכבר כתבנו בספר מכלל אשר חברנו כי יש לפרשם לתוספת עם חסרון מעט לפי ענין כל אחד מהם לפי דרך המקרא ומלת ויהי תמצא בהתחלת הדברים ואף ברא׳שית הספרים כמו זה וכן ויהי אחרי מות יהושע ויהי איש אחד מן הרמתים ויהי בשלשים שנה ויהי בימי שפוט השופטים ויהי בימי אחשורוש וכן וו״ן אחרים ברא׳שי הספרים ואם נאמר כי הטעם להדביק ספר אל ספר וענין זה אל הקודם לא יספיק הטעם בכלן ואמרו המפרשים כי הוי״ו הזאת היא כפה רפה בלשון ישמעאל ודקדוק מלת יהי פירשתיה בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו כי בהיות המלה בהפסק אמר יהי תהי בסגול האות הנוספת וחירק הה״א וכן יחי תחי והוא בהפוך התנועות מן יפן יקן מפני שרצו להסתיר הי״וד כמשפטם להסתיר אותיות אהו״י וכן מלת יהי תהי יחי תחי שהקלו תחלה המלה עוד והפכו בה התנועו׳ וכקרו שוא הה״א יהיה וחי״ת יחיה תחת אות הנוספת בחירק האות הנוספ׳ ביהיה יחיה תחת הה״א והחי״ת: אחרי. לשון רבים בשקל אשרי אלא שמלת אשרי רבים לעולם לא ימצא יחיד ולא כן מלת אחרי כי ימצא יחיד אח׳ הדברי׳ האלה וזולתו ורבוי מלת אחרי לפי שענינו טובות רבות כי לא יאושר האדם בטובה אחת שימצא בו או בהצלחה אחת שתזדמן אליו לפיכך המלה בלשון רבים לעולם ורבוי מלת אחרי כמו רבוי מלת לפני כי האחורים כנגד הפנים אלא שהפנים לא ימצאו בלשון יחיד לעולם לפי שהרואה אותם והפונה אליהם ימצאו בעיניו רבים לעולם ולא יוכל לראות אבר אחד אשר בפנים מבלי חברו כי אברי הפנים שנים שנים גבות העינים והעינים ואפים ולחיים ושנים ושפתים ולא כן העורף שהוא אחר הפנים שהוא אחד כנגד הפנים וכאשר ימצא בלשון יחיד לפי שהוא אחד וכאשר ימצא בלשון רבים לפי שהוא אחר הפנים שהם רבים וכן כל צורת האדם לפניו מפותחות באיברים ולאחריו גוף שוה ולפני ואחרי יאמרו על גוף האדם וממנו נשאלים לשאר הדברים כמו ויתן את פני העיר מאחרי העיר והחונים לפני המשכן אחרי המשכן יחנו והדומים להם ויאמר לפני ואחרי על קדימת הזמן ועל התאחרו כי הפנים נקראים גם כן קדם ואחוריהם אחור כמו שנ׳ אחור וקדם צרתני ולכן נקראו הפנים קדם לפי שהם תחלת ההכרה באדם וההבדלה בו לפיכך שמו קדימת הזמן והתאחרו בשימום לפני ואחרי ואמרו לפני בא יום יי׳ אחרי הדברים האלה והדומים להם וממנו אחרי מות משה ואינו רוצה לומר אחרי מות משה מיד אלא אחר זמן כמו שנפרש בפסוק מקצה שלשת ימים: עבד יי׳. מי ששם כל כחו וכוונתו וכל השגחותיו בשם ית׳ ואף בהתעסקו בעניני העולם מתכוון לעבודת האל ית׳ הוא יקרא עבד יי׳ כמו אברהם עבדי דוד עבדי עבדי הנביאים שהם כמו העבד לאדון: בן נון. בחירק כמו בסגול ואמר בכל מקום בן נון בחירק ולא יאמר באחד מהם בסגול כמו שהוא מנהג ברוב לפי שהן נדבקות שתי המלות לעולם מפני שהם מלות זעירות ונדבקות ובהדבקם יקל הקריאה בחירק ולא כן בסגול:

רלבג

ויהי אחרי מות משה. ראוי שנקדים כי הגעת הנבואה לנביא במה שתיישר בו העם אם אל טוב כשפטיי אם אל טוב גופיי הוא לתועלת העם ההוא ומצד ההשגחה אל העם ההוא תגיע לנביא זאת הנבואה ואולם הנבואה שתגיע לנביא לעניניו בעצמו הנה הוא מצד ההשגחה עליו וזה כלו מבואר למי שעיין בזה בטבעיות ובדבריכו בספר מלחמות יי׳ ובביאורינו לספר איוב ולזה אמר כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל וגו׳ רצה בזה שהם בלתי צריכים למנחשים ולקוסמים להודיעם הענינים העתידים כי השם ית׳ להשגחתו על העם הזה יודיעם אלו הענינים באופן שלם על פי נביא ולזה לא ילכו לקראת נחשים וקסמים אשר פיהם דבר שוא ולזאת הסבה אמר יפקוד יי׳ אלהי הרוחות וגו׳ אשר יוציאם ואשר יביאם ולזה בחר השם או ביהושע להיות לנביא לישר׳ אחרי מות משה עם מה שהשפיע לו משה מהשלימות להכינו אל זה כמו שהתבאר שם ולזה הוא מבואר כי בימי משה לא נצטרכו ישראל לנביאות יהושע ולזה ביאר הכתוב כי אחרי מות משה עבד יי׳ אז דבר השם אל יהושע אלו הדברים לא קודם זה והנה קרא יהושע בן נון משרת משה להעיד שהסבה היתה בהגעתו למדרגת הנבואה היותו משרת משה כי מפני זה היה תמיד עמו ולמד מחכמתו ומהנהגתו בכל פעולותיו מה שלא היה דרך לתלמיד שאינו משרת ללומדו ולזה אמר פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו וזה מתה שיורה כי גדולה שמושה יותר מלמודה כמו שביארו רבותינו ז״ל:

משה

מסרת

רדק

משרת משה· והוא היה במקום משה לצאת ולבוא לפני ישראל ואחר שמת משה צוהו הקדוש ב"ה לעבור הירדן עם ישראל: לאמר· לפי שנשתמשו במלת אמור עם הלמ"ד יותר משאר אותיות השמוש הסתירו האל"ף עם הלמ"ד מה שלא עשו כן עם השאר שאמרו באמור להם עם י"י וגו׳ ויהי באמור יהושע בהנעת האל"ף ופי׳ לאמר לישראל שהקדוש ב"ה צוהו לעבור את הירדן כי הבטיחם בכל מקום אשר תדרוך כף רגליכם בו וגו׳: קום עבור· קום ענין זירוז וכן קום משחהו קומו ועברו קום התהלך: להם וגו׳· לבני ישראל כמו יביאו את תרומת יי׳ ותראהו את הילד: כל מקום אשר תדרוך וגו׳· כיון שתעברו את הירדן כל מקו׳ אשר תדרוך בו לכם יהיה כלומ׳ אני אתן לכם כח כדי שתכבשו הכל ואח"כ זכר קצת הגבולים· ודרשו כל מקום אשר תדרוך וגו׳ לרבות חוצה לארץ: מהמדבר· הו׳ מדבר צין שהוא גבול נגב: והלבנון הזה· הוא מקום ידוע בארץ ישראל ואמר הזה אף על פי שהוא מעבר ה הירדן לפי שהיה נראה משם להם וכן אמר משה ההר הטוב הזה והלבנון או אמר הזה על הידיעה כמו זה סיני זה ענו לויתן זה: כל ארץ החתים· כי באותה הפאה היה יושב החתי: מבוא השמש הים הגדול· הוא מערב ארץ ישרא׳ כמו שאמר בתורה עד הים ה האחרון ומה שאמ׳ הגדול כנגד שאר הימים שבארץ ישרא׳ שהם קטנים כמו ים המלח ים כנרת: אל תסור ממנו· שב אל משה ופירושו מדרכו הטוב׳ או פירושו ממנו מספר התורה ואף על פי שלא זכר הספר הנה זכר ה התורה ובמסרת סבירין ממנה: תשכיל· פירוש תצליח וכן תר׳ בדיל דתצלח וכן תרגם אנקלוס למען תשכיל בדיל דתצלח: לא ימוש· נחלקו רבותינו ז"ל בזה הפסוק י"א שהוא מצוה לכל ימי האדם ואפילו ידע כל התורה כלה ויש אומרים שהוא ברכה והנראה כי היתה מצוה ליהושע וכן לכל אדם עד שידע התורה ואחר כך ילמוד החכמות: ופי׳ והגית בו יומם ולילה אחר שאמר לא ימוש הוא כפל דבר לחזק או פירוש והגית הגיון הלב כמו והגיון לבי לפניך יי׳ ופי׳ יומם ולילה לפירוש הראשון נראה שיהגה בו ביום ובלילה כל עת שימצא פנאי מעסקי מחיתו: תצליח את דרכך· חסר יו"ד הרבים מן המכתב והדומים לו כתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ואמר תצליח שהוא פועל יוצא ואף על פי שאין ההצלחה ביד האדם לפי שבשמרו מצות יי׳ ובשכרם תבוא לו ההצלחה הרי הוא כאילו מצליח דרכו או יהיה תצליח פועל עומד ויהיה את דרכיך כמו בדרכיך: ואז תשכיל· זה תרגם יונתן תכשט לפי שהוא קרוב לתצליח שלא לכפול את הלשון והוא קרוב לענין ההצלחה: הלא

משה ג׳ ר"פ בקריאה וסי׳ משה עבדי מת ועתה קום עבור· משה עבד יי׳ ובני ישראל הכום: משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו: תדרך ה׳ וחס וסי׳ כל המקום אשר תדרך דמשנה תורה· וחברו כל מקום דיהושע· ואתה על במותימו תדרך· אתה הדרך זית ולא· על שחל ופתן תדרך· ונמסר גם בסדר עקב:

משמשניה דמשה למימר: משה עבדי מית וכען קום עיבר ית ירדנא הדין את וכל עמא הדין לארעא דאנא יהיב להון לבני ישראל: כל אתרא דתדרך פרסת רגלכון ביה לכון יהבתה כמא דמלילית עם משה: ממדברא ולבנונא הדין ועד נהרא רבא נהרא דפרת כל ארע חתאי ועד ימא רבא מעלני שמשא יהא תחומכון: לא יתעתד אנש קדמך כל יומי חייך כמא דהוא מימרי בסעדיה דמשה כן אהוי עמך לא אשבקינך ולא ארחקינך: תקיף ועילם ארי את תחסין ית עמא הדין ית ארעא דקיימית לאבהתהון למתן להון: לחוד תקיף ועילם לחדא למטר למעבד ככל אוריתא די דפקדך משה עבדי לא תסטי מיניה לימינא ולשמאלא בדיל דתצלח בכל אתר דתהך: לא יעדי ספרא דאוריתא הדין מפומך ותהי הגי ביה יימם ולילי בדיל דתטר למעבד ככל דכתיב ביה ארי בכן תצלח ית דרכך ובכן תכשט:

משרת משה לאמר: משה עבדי מת ועתה קום עבר את הירדן הזה אתה וכל העם הזה אל הארץ אשר אנכי נתן להם לבני ישראל: כל מקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם נתתיו כאשר דברתי אל משה: מהמדבר והלבנון הזה ועד הנהר הגדול נהר פרת כל ארץ החתים ועד הים הגדול מבוא השמש יהיה גבולכם: לא יתיצב איש לפניך כל ימי חייך כאשר הייתי עם משה אהיה עמך לא ארפך ולא אעזבך: חזק ואמץ כי אתה תנחיל את העם הזה את הארץ אשר נשבעתי לאבותם לתת להם: רק חזק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי אל תסור ממנו ימין ושמאול למען תשכיל בכל אשר תלך: לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה למען תשמר לעשות ככל הכתוב בו כי אז תצליח את דרכך ואז תשכיל:

רשי

משה עבדי מת: ואילו היה קיים לא הייתי צריך ורבותינו דרשוהו על שלשת אלפים הלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה בא יהושע ושאל אמר לו הקב"ה משה עבדי מת והתורה על שמו נקראת לומר לך אי אפשר צא וטורדן במלחמה: כל מקום אשר תדרך· תדרך כיוצא בו נאמר למשה ושנינו בספרי אם ללמד על תחומי ארץ ישראל הרי הוא אומר מן המדבר והלבנון אם כן למה נאמר אשר תדרך כף אף חוצה לארץ משתכבשו את הארץ כל מה שתכבשו חוצה לארץ יהיה קודם ויהיה שלכם: מן הלבנון והמדבר הוא מדבר קדש מדבר צין שעל ידי אדום שהיה במקצוע דרומית מזרחית ודרך שם נכנסו לארץ שנאמר והנה אנחנו בקדש וגו׳ ומכיון שהיה בדרומית מזרחי׳ של׳ והיה לכם פאת נגב ממדבר צין על ידי אדום וגו׳: ועד הנהר הגדול נהר פרת· זהו רחבה מדרום לצפון כל ארץ החתים בכלל הזה ורחבה מדרום לצפון: כל ארץ החתי׳ ועד הים הגדול מבוא השמש· לארכה מן המזרח למערב: חזק ואמץ: בדרך ארץ כמה שהוא אומר כי אתה תנחיל: רק חזק ואמץ מאד· בתורה כמה שהוא או׳ לשמור ולעשות בכל התורה: ספר התורה הזה· ספר משנה תורה היה לפניו: תשכיל· תצליח: הלא

והלבנון ה׳ ד׳ מלאים וא׳ חסר וסי׳ נמסר בסדר אלה הדברים: ממנו ו׳ סבירין ממנה וסי׳ נמסר בסדר צו: דרכך ג׳ חס בקריאה וסי׳ הודיעני נא את דרכך ואדעך למען· כי אז תצליח את דרכך· העבר עיני מראות שוא בדרכך· ונמסר גם בסדר כי תשא: ואז ד׳ וסי׳ ואז יקרב לעשתו· ואז ירצו את עונם· ואז חיל מלך נגב צרים· ואז תשכיל· ונמסר גם בסדר בא:

רלבג

משה עבדי מת· ראוי שיובן מזה כי עבור ישראל את הירדן הזה לא הסכים השם ית׳ שיהיה בחיי משה כי הוא ית׳ גזר עליו שלא יעבור את הירדן לסבה התבארה בתורה ולזה נתאחר זה עד מות משה כי אין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא ואולי שתחברה לזה סבה אחרת וזה כי כבר נתבאר בספר שופטים כי עזב יהושע מהגוים ההם אומות למען נסות בם את ישראל השומרים הם את דרך יי׳ ללכת בם כאשר שמרו אבותם אם לא והנה אפשר כי ישראל לא היו ראויים שתגיע להם זאת ההצלחה על ידי משה כמו שכיון משה מתחלת הענין בצאתם מארץ מצרים וזה שאם היו אלו המלחמות נעשות על ידי משה היה משיג אל אלו האומות בכללן כליון חרוץ לעוצם מעלתו ותוקף הנפלאות הנעשות על ידו ולזה תמצא בסיחון ועוג שנלחם בהם משה שלא נשאר בהם שריד ופליט ולהיות ישראל בלתי ראויים לכמו זאת ההצלחה כמו שהתפרסם מדבר המרגלים לא זכו אל שתהיה זאת המלחמה על ידי משה והיתה על יד יהושע ולא היה כחו כל כך גדול ולזה נתעכב באלו המלחמות כמו שהתבאר במה שיבוא עד שהפריד המות בינו ובין השלמת המלחמות ההם ומה מעיד על שזה העונש השיג משה בעון ישראל מה שאמר במשנה תורה גם בי התאנף יי׳ בגללכם והנה הזהירו השם יתברך לבלתי נטות מדרכי התורה ימין ושמאל ר"ל שלא יוסיף לדבריה ולא יגרע מהן והנה נראה כי הנטיה לימין הוא כשיוסיף על דבריה והנטיה לשמאל כשיגרע מדבריה והזהירו גם כן שלא יתרשל מהעיון בה כי התלמוד מביא לידי מעשה בחלק המעשיי ממנה ולזה אין ראוי שיקצר האדם מלעיין בדברים המעשיים ממנה ויחשב כי די לו שיעשה המצות המעשיות ההם כי העיון בדברי תורה בזה יתישר בשלמות אל המעשה עם שזה יעמידהו על סוד זאת המצוה והתכלית המכוון בה ואולם העיון בחלק העיוני מהתורה שלא ייטיר למעשה הוא ממש שאין ספק בו שאין ראוי שיקצר האדם בו כי הוא בשלם שבפנים להיישיר המעיין בו אל השלימות האנושי כמו שביארנו בביאורנו לדברי תורה· והנה

הלא צויתיך חזק ואמץ · במלחמה כדאמ' אל תערץ ואל תחת והיכן צוהו בימי משה כמו שנאמר ויצו את יהושע בן נון וגו': ויצו את יהושע · ביום שתמו ימי בכי משה: בעוד שלשת ימים · בסוף שלשת ימים בעוד שתהא כאן שלשת ימים ואחר תעבורו: הכינו לכם צידה · כל דבר הצריך לדרך וכלי זיינם למלחמה אמר להם לתקן שאם אתם אומר במאכל ומשתה הרי היו מסתפקין במן שבכליהם עד אחד בניסן וכן הוא אומר וישבות המן ממחרת מר': כל גבורי החיל · שבכם יעברו חלוצים: בעבר הירדן מזרח השמש · עבר מזרחי של ירדן: ימרה · יקניט את דבריך: וישלח יהושע · על כרחי צריך אני לומר שבתוך אבל משה שלחם שהרי לסוף שלשים יום שתמו ימי אבל משה עברו את הירדן שמשם אנו למדים שמת משה בשבעה באדר כשאתה מונה שלשים ושלש ולמפרע מיום שעלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון ועל כרחך משנשתלחו המרגלים לא עברו את הירדן עד יום חמישי שנאמר וישבו שלשת ימים עד שבו הרודפים בו בלילה ויעברו ויבאו אל יהושע בן נון וישכם יהושע בבקר ויסעו מהשטים הרי יום רביעי וילינו שם טרם יעבורו נמצא שלא עברו עד יום חמישי:

חמשים ד' חס' בליש' בקריא' וסימ' וחמשים עלו בני ישראל מארץ מצרים · ואתם תעברו חמשים לפני אחיכם כל גבורי · חמשים תעברו לפני · וירד הוא ופורה נערו אל קצה החמשים · ונמסר גם בסדר בשלח: כל איש אשר ימרה כל ט' ראשי פסוקי' בספרא וסימ' כל מקום אשר תדרך כף רגלכם · כל איש אשר ימרה את

הלוא צויתיך חזק ואמץ אל תערץ ואל תחת כי עמך יהוה אלהיך בכל אשר תלך:

ויצו יהושע את שטרי העם לאמר: עברו בקרב המחנה וצוו את העם לאמר הכינו לכם צדה כי בעוד שלשת ימים אתם עברים את הירדן הזה לבוא לרשת את הארץ אשר יהוה אלהיכם נתן לכם לרשתה: ולראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה אמר יהושע לאמר: זכור את הדבר אשר צוה אתכם משה עבד יהוה לאמר יהוה אלהיכם מניח לכם ונתן לכם את הארץ הזאת: נשיכם טפכם ומקניכם ישבו בארץ אשר נתן לכם משה בעבר הירדן ואתם תעברו חמשים לפני אחיכם כל גבורי החיל ועזרתם אותם: עד אשר יניח יהוה לאחיכם ככם וירשו גם המה את הארץ אשר יהוה אלהיכם נתן להם ושבתם לארץ ירשתכם וירשתם אותה אשר נתן לכם משה עבד יהוה בעבר הירדן מזרח השמש:

ויענו את יהושע לאמר כל אשר צויתנו נעשה ואל כל אשר תשלחנו נלך: ככל אשר שמענו אל משה כן נשמע אליך רק יהיה יהוה אלהיך עמך כאשר היה עם משה: כל איש אשר ימרה את פיך ולא ישמע את דבריך לכל אשר תצונו יומת רק חזק ואמץ:

ב וישלח יהושע בן נון מן השטים

הלא פקידתך תקיף ועילם לא תרחל ולא תתבר ארי בסעדך מימרא דיי אלהך בכל אתר דתהך:

ופקיד יהושע ית סרכי עמא למימר: עברו בגו משריתא ופקידו ית עמא למימר אתקינו לכון זוודין ארי בסוף תלתא יומין אתון עברין ית ירדנא הדין למיעל למירת ית ארעא דיי אלהכון יהב לכון למירתה: ולשבט ראובן ולשבט גד ולפלגות שבטא דמנשה אמר יהושע למימר: הוו דכירין ית פתגמא דפקיד יתכון משה עבדא דיי למימר יי אלהכון מניח לכון ויהב לכון ית ארעא הדא: נשיכון טפליכון ובעירכון יתבון בארעא דיהב לכון משה בעברא דירדנא ואתון תעיברון מזרזין קדם אחוכון כל גברי חילא ותסעדון יתהון: עד דיניח יי לאחוכון כותכון ויירתון אף אינון ית ארעא דיי אלהכון יהב לכון ותתובון לארע ירותתכון ותירתון יתה דיהב לכון משה עבדא דיי בעברא דירדנא מדנח שמשא:

ואתיבו ית יהושע למימר כל דפקדתנא נעבד ולכל אתר דתשלחננא נהך: ככל דקבלנא מן משה כן נקבל מינך לחוד יהי מימרא דיי אלהך בסעדך כמא דהוא בסעדיה דמשה: כל גבר דיסרב על מימרך ולא יקבל ית פתגמך לכל דתפקדיניה יתקטל לחוד תקף ועילם:

ושלח יהושע בר נון מן שטין

ו רפס"' · ל סתי · יו רפסו' בל · ל · ל בליש וחס' · ח' רפסו' · ח' דחסו' דסבירי' לכם · ל · ל' בסיפ' · ט' ו ל פ · ל · ל · ט' ר פ בכל · ר' · ל · ל זעיר תגנגל

רדק

הלא צויתיך · שאלת זרוז וכן הלא שמעת בתי הלא שלחתיך והדומים להם: כי עמך יי' אלהיך · כמו ואל משה אמר עלה אל יי' ואת יפתח ואת שמואל: הכינו לכם צדה · פירוש מיני מאכלי' זולתי המן כי עדיין היה יורד להם המן בכל מקום שהיו נוסעים עד ממחרת הפסח ולפי מה שאמרו חז"ל בו ביום שמת משה פסק המן אמרו הם גם כן כי בז' באדר שמת משה לקטו מן שהסתפקו בו עד י"ו בניסן: בעוד שלשת ימים · כתרגומו בסוף תלתא יומין: זכור · מקור: כטיפ' טפכם · חסר וי"ו השימוש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם: חמושים · כמו חלוצים: רק יהיה יי' אלהיך עמך · כלומ' שתלך בדרך משה שיהיה יי' עמך כאשר היה עם משה: רק חזק ואמץ · דרשו רבותינו ז"ל יומת יכול אפי' לדבר עבירה תלמוד לו' רק אכין ורקין מיעוטין הן: שטים

רלבג

כי ההולך בדרכי התורה ומעיין בה לפי מה שאפשר הוא מוסגח מאתו ית' ויחילו דרכיו בכל עת · וכוהו שלא יירא מהלחם בגוים ההם ואם היו חזקים מאד אבל יהיה לבו בטוח ביי' אשר יעדו שכבר יכנח אות: ויצו יהושע את שוטרי וגו' · אחשוב שזה הענין היה אח' ששלח יהושע המרגלי' ואשר על זה שכבר נתאחרו המרגלי' שלשה ימים ובאו לפי פשטי הכתובים כי ביום הד' ולמחרת היום הרביעי השכי' יהושע וכל ישר' ובאו עד הירדן ולנו שם טרם יעבורו ויתכן עוד כי ביום ההוא בעינו שצוה יהושע שוטרי העם הזה שלח המרגלים והנה לא היה היום ההוא מתכין שלשת ימים שזכר כי הוא אמר בעוד שלשת ימי' ר"ל אחר היום ההוא והנה בתחלת היום החמישי ליום ההוא כשלמו אלו השלשת ימים והנה בעצם היום ההוא באו המרגלים לבית רחב ולנו שם הלילה ומה שאמרה ונחבתם שמה שלשת ימים רוצה לומר עד היום השלישי לכניסתן וכן מאמר ויבואו ההרה וישבו שם שלשת ימים עד שבו הרודפים רוצה לומר עד היום השלישי ויהיה חסר מלת עד וכמוהו ימצאו רבים כמו שבארנו בביאורנו לדברי תורה באמרו ארבעים יכנו שהרצון בו עד ארבעים · וכן מה שאמר ומושב בני ישראל וגו' שהרצון בו עד ארבע מאות ושלשים שנה וכן מה שאמר תספרו חמשים יום הרצון בו עד חמשים יום: בעוד שלשת ימים וגו' · הרצון בו זולת היום שהוא בו ואחר שיעברו אחריו שלשת ימים שלשים יהיה להם כן ולזה אמר אחר זה ויהי מקצה שלשת ימים וגו' להורות כי הרצון בזה אחר עבור שלשה ימים והנה נתאחר הענין עד הבקר כדי שיתפרסם לישראל עצם המופת הזה ויראו זה בעיניהם והנה צוה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה שיקיימו התנאי שהתנה להם משה בתתו להם הארץ אשר מעבר הירדן לפאת מזרח וזכר שכבר הסכימו לשמוע אל דבריו באופן שהיו שומעין לדברי משה ושמי שיעבור על מצותו יומת כי כן יעדה התורה העובר על דברי נביא וכל שכן יהושע שהיה מלך ונביא · והתרו בו רק חזק ואמץ רוצה לומר שיתחזק להתנהג ככל דברי התורה כי אם יבוש לעבור על דבריה לא ישמעו אליו אלא אם היה זה לפי שעה וזה כי הוא והם מחויבים לחזוק התורה · או ירצה באמרו חזק ואמץ מאד שיתחזק ויתאמץ על הנהגת העם בחריצות ולא יעזוב הנהגתם כי העם לא יתכן שיהיו זולת רועה כמו שאמר משה ולא תהיה עדת יי' כצאן אשר אין להם רועה והאי

פיך · כל יושבי ההר מן הלבנון · כל ממלכת עוג · כל ערי בני אהרן הכהנים · כל ערים עשר ומגרשיהן · כל ערי הלוים בתוך · כל ערי הגרשני כל העדים לבני מררי: ולא ישמע ד' וס' נמסר בסדר וארא:

משים שכל' · ל' דפ' · דכתי' · אורייתי' · וטפכם

רדק

שנים אנשים · פי׳ אנשים טובים ולא כאותן שהלכו בשליחות משה : חרש לאמר · הזהירם שילכו בשתיקה הולכים כחרשים שלא ירגישו בהם · כמו ויתחרשו כל הלילה ות״י ברז למימר ר״ל בסתר שלחם כי לא רצה שידעו כל ישראל כדי שלא יפחדו בשלחו מרגלים והוא לא שלחם אלא לפי שידע שיצליחו בשליחותו וירחיבו לב ישראל בבשורות טובות · ובדרש חרש כמו חרש הטעינם קדרות כדי שיראו קדרים ולא ירגישו בהם מהם אמרו כלי נגרות היה בידם כר״א מעש׳ חרש אבן ומהם פי׳ כמשמעו · ופשוטו אמר להם יהושע עשו עצמכם כחרשים ושמרו על רזיהם ואת הארץ וגו׳ · הארץ בכלל ואת יריחו בפרט לפי שהיתה עיר גדולה : זונה · כמשמעה או מוכרת מזון כמו שת״י פונדקיתא והוא בשקל טובה והאמת דעת יונתן זונה מ ממש כיכן דרכו במקומו לתרג׳ זונה פונדקית וכן שתים נשים זונות פונדקן ואף על פי שתרגם מקבתן נפקת ברא ודעתו לפי שהזונה כפונדקיתא שמפקרת עצמה לכל : וישכבו שמה · להודיע כי לא היו שם אלא לילה אחד ובאותו לילה יצאו משם : ויאמר · בפתח המ״ס כמו תשבר ותשכב ותעג׳ המעשה והדומים להם לחפור כמו לתור כי יהתר מחפש דבר : ותקח האשה · כבר לקחה אותם וצפנת׳ טרם הכנס שלוחי המלך לביתה כשהרגיש׳ שנודע הדבר למלך : ותצפנו · כל אחד לבדו כדי שלא יכירו מקומם אם יעלו לגג · ובדרש אלו שני המרגלים היו כלב ופינחס ועמד לפניהם פינחס ולא הכירוהו ולא ראוהו לפי שהיה מלאך ואמר ותצפנו על כלב לבדו : ויהי השע׳ לסגור · עומד לסגור שחשך היום : והיא העלתם הגגה ותטמנם · כבר אמר לתעלה ותצפנו ועתה אמר ותטמנ׳ להודיע איך טמנה אות׳ : בפשתי העץ · ר״ל שהיו עדין הפשתים בגבעוליהם והעלתם הגגה ליבשם והטמינה אותם בתוכם ופשתי העץ כמו עצי פשתים וכן שני תולעת תולעת שני : הערוכות · הפשתים לשון נקבות האחת פשתה והרבים פשתים כמו מן חטה חטים והיו ערוכות לה על הגג ליבשן : והאנשים רדפו אחריהם · לפי מחשבתם : על · כמו עד וכן וירכתו על צידון וכן יתהגגו על מות כמו עד מות כי הוא שתי מלות : המעברות · בשוה הבית מגזיר׳ מעבר בצרי ואם לא כמצא המעברות נתפשו בקמץ הבית מגזרת מעבר בקמץ : סגרו · המרגל׳ או אנשי הבי׳ והוא הנכון כי הם לא ירדו מהגג מפחדם להם ומם שכבו להם : אחרי וגו׳ · אינו תוספת ביאור אלא אם היה אומר אחרי אשר יצאו ידמה אחר זמן והם לא אחרו לסגור השער מפחדם להם ואם היה אומר כאשר יצאו ולא אמר אחרי ידמה כי תכף צאתם מן השער סגרו ואם היו עושין כן היו מרגישים הרודפים כי המרגלים נחבאים שם אלא כשהרחיקו האנשים מהשער עד שלא ירגישו בסגירת השער סגרוהו וזה טעם אחרי כאשר : והמה טרם ישכבון · טרם שישכבו : עלתה

ל׳ מל׳ע׳ כתרי ליש׳ ת״ל · | ל׳ | ואחב׳ · ל׳ · | ים ויחידאין | ל׳ בסע׳ מלע׳ל | נ׳ ויתכ׳ · יד | ד׳ | ל׳ | ח׳ | ג׳ חל׳ כ״ליש׳ | ח׳ | ל׳ · ל׳ ומלעי׳ · נ׳ מלין · ל׳ · ל׳ | חל׳כ | ל׳ רסמי׳ | נ׳ · יתי׳ רמסע׳ | י׳ לפ׳ · נ׳ ותכיקי

לחפר ג׳ וחס׳ וסימ׳ הנה אנשים באו הנה הלילה · כי לחפר את כל הארץ באו · לחפר פרות ולעטלפים : שני האנשים ד׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר שופטים : יצאו ח׳ קמצין בקריאה וסימ׳ ויהי השער לסגור בחשך · ויאמר שאול אל יי׳ · ויאמר אם לשלום יצאו תפשום חיים ב׳ בפסוק · שמעו זאת בית יעקב הנקראים ·

וישלח יהושע בן נון מן השטים שנים אנשים מרגלים חרש לאמר לכו ראו את הארץ ואת יריחו וילכו ויבאו בית אשה זונה ושמה רחב וישכבו שמה : ויאמר למלך יריחו לאמר הנה אנשים באו הנה הלילה מבני ישראל לחפר את הארץ : וישלח מלך יריחו אל רחב לאמר הוציאי האנשים הבאים אליך אשר באו לביתך כי לחפר את כל הארץ באו : ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו ותאמר כן באו אלי האנשים ולא ידעתי מאין המה : ויהי השער לסגור בחשך והאנשים יצאו לא ידעתי אנה הלכו האנשים רדפו מהר אחריהם כי תשיגום : והיא העלתם הגגה ותטמנם בפשתי העץ הערכות לה על הגג : והאנשים רדפו אחריהם דרך הירדן על המעברות והשער סגרו אחרי כאשר יצאו הרדפים אחריהם : והמה טרם ישכבון

תרין גוברין מאללין · ברז למימר איזילו חזו ית ארעא וית יריחו ואזלו ועלו לבית אתתא פונדקית ושמה רחב ושכיבו תמן : ואתאמר למלכא דיריחו למימר הא גובריא אתו הכא בליליא מבני ישראל לאללא ית ארעא : ושלח מלכא דיריחו לות רחב למימר אפיקי גובריא דאתו לוותיך דעלו לביתיך ארי לאללא ית כל ארעא אתו : ודברת אתתא ית תרין גובריא ואטמרתנון ואמרת בקושטא אתו לותי גבריא ולא ידעית אי מנן אינון : והוה ערן למיחד תרעא בקבלא וגובריא נפקו לא ידעית לאן אזלו גובריא רדופו בפריע בתריהון ארי תדבקונון : והיא אסקתנון לאיגרא ואטמרתנון בטעוני כיתנא דסדירין לה על איגרא : וגבריא רדפו בתריהון אורח ירדנא עד מגיזתא ותרעא אחדו בתר דנפקו רדפיא בתריהון : ואינון עד לא שכיבו

רשי

חרש · ברז כך תירגם יהונתן אמר להם עשו עצמכם כחרשים שלא יסתירו דבריהם מפניכם · ד״א הטעינו עצמכם קדרות כדי שיהו נראים כקדרין : וראו את הארץ ואת יריחו · והלא יריחו בכלל ולמה יצאת שהיתה קשה כנגד כולם לפי שהיתה יושבת על הספר כיוצא בו ויפקדו מעבדי דוד תשעה עשר איש ועשהאל והלא עשהאל בכלל היה ולמה יצא אלא שהיה קשה כנגד כולם כיוצא בו והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה והלא בת פרעה בכלל היתה ולמה יצאת אלא שהיה מחבבה כנגד כולנה וכלפי חטא שהחטיאתו יותר מכולן כך שנויה בספרי : אשה זונה · תירגם יהונתן פונדקיתא מוכרת מיני מזונות : לחפור · לרגל כמו משם חפר אוכל : ותצפנו · יש מקראות מדברים על הרבים כיחיד לפי שמיהרה בהטמנתם ובמקו׳ צר כאילו יחיד ומדרש אגדת תנחומא יש פנחס וכלב היו ופנחס עמד לפניהם ולא ראוהו לפי שהיה כמלאך · ד״א ותצפנו כל אחד ואחד בפני עצמו ודוגמתו מצינו שמן וקטרת ישמח לב ולא אמר ישמחו לב : בפשתי העץ · פשתים בגבעוליהן : על המעברות · מקום מעבר המים · שהיו סבורים שחזרו לאחוריהם אל ערבות מואב והירדן מפסיק ביניהם : והשער סגרו · השומרים : ולא

דדרכו את לשונם קשתם שקר : מהאש יצאו והאש תאכלם · באמר להם עם יי׳ אלה ומארצו : והאנשים ח׳ ר״פ וס׳ בלשון ארמי רעיא דכליקו למשלח לרדופיא שבין לנחשא ביתיא בהוטנותא ופירושם נמסר בסדר ויגש :

רלבג

וראוי שנעיין בהתר ספק מה יקרה בענין הכוונה שצוה יהושע שוטרי העם ושלחו המרגלי׳ מה ענין אלו המרגלי׳ והנה איך שתהיה תשובתם בבאם לא ימנעו מלבוא בארץ לרשת אות׳ כי כבר יעד להם יהושע כי בעוד שלשת ימים יעברו הירדן לבא לרשת את הארץ ואם אמרנו שכבר שלח המרגלים קודם זה הנה יקשה גם כן למה לא סמך יהושע על דברי הש״י שהבטיחו שלא יתיצב איש בפניו כל ימי חייו ולמה הסכים לשלוח מרגלים עם מה שהתפרסם לו מה שהגיע מהתאחר במדבר ליש׳ על דבר המרגלים אשר שלח משה · ואנחנו אומרי׳ בהתר זה הספק ששלוח המרגלים הוא על התר שני דרכים · הדרך הא׳ לחקור אם יתכן שישתדל להלחם בעם אשר הם שלוחים לרגל ארצם אם לא יתכן זה כאילו תאמר שיחקרו מהעם היושב בה המעט הוא אם רב החזק הוא הרפה ומה הערי׳ המבחני׳ אם במבצרים והנה פרי זה הרגול הוא אם בהמשך אל המלחמה או התרחק ממנה לפי מה שיספרו המרגלים · ואולם הדרך הב׳ הוא לחזק לב העם הנלחמים לבד כמו שנתפרסם מענין גדעון בן יואש כי היה סומך בדברי הש״י אחר שעשה לו אות שהוא ימכור עמו והנה הגיע מדרגתו בכחו בש״י עד שכבר שלא החיל הבא אליו מישראל להלחם עם מדין ולא השאיר מהם כי אם שלש מאות איש בדבר הש״י וע״כ לחזק לבו על דבר המלחמ׳ צוהו הש״י שירד אל המחנה הוא ופורה נערו וישמע מה ידברו ואחר תחזקנה ידיו והנה שמע שם מה שחזק לבו לבוא בקשרי המלחמה · וכן היה בשלוח המרגלים בזה המקום כמו שנבאר ר״ל שלא היה שלחם רק לחזק לב יהושע והעם כשישמעו שנפלה אימת ישר׳ עליהם וכי נמוגו כל יושבי הארץ מפניהם · ואחר שהתיישב לנו זה הנה נבאר דברי זאת הפרשה לפי מנהגנו ונאמר כי מלת חרש תאמר בפנים רבים המכוון ממנה לפי מה שאראה הוא מענין אל תחרוש על רעך חורשי און שהוא מענין מחשבה הרצון בזה שכבר שלח יהושע שנים אנשים מרגלים מחשבת אנשי הארץ ר״ל שיחקרו אם נפלה אימת ישר׳ עליהם ואם נמוגו מפניהם כי בזה יתחזק מאד לב אנשי המלחמה ולזה תמצא שהם לא רגלו הארץ ואת יריחו כי אם בזה האופן לפי שכבר באו שם בלילה ובלילה בעצמה יצאו משם אחר שנתפרס׳ להם על פי רחב מחשבת הארץ ושכבר נמוגו כל יושבי הארץ מפניהם וזאת היתה ג״כ תשובתם ליהושע אמרו כי נתן השם בידינו את כל הארץ וגו׳ ולו היתה כונת יהושע שירגלו הארץ באופן הראשון היה ראוי שיאמרו ליהושע שלא יכלו לרגל את הארץ כי בלילה באו ובלילה ההוא הוכרחו לצאת משם ולזה הוא מבואר שהכוונה ברגלם היתה לרגל מחשבותם לבד כדי שיתחזק בזה לב אנשי המלחמה ואולם יתחזק בזה לב הוא הודעה מה יתבאר ממנה מזה מסודר להיותכן כמו שביארנו בשני מספר מלחמות יי׳ ובביאורינו לספר איוב ולזה תמצא בהרבה מן האנשים שסביב העת אשר יובלו עברות להם שישים פחד מה והנה אמר להם יהושע שירגלו מחשבת אנשי הארץ בכללות וביחוד מחשבת אנשי יריחו וזהו מה שהזהירם לראות את הארץ ואת יריחו רוצה לומר שיראו מחשבותם באי זה אופן שיתכן להם וזהבו והנה ספר שסופר זה למלך יריחו והסתירה אותם רחב בחכמתה למלט את נפשה ונפש בית אביה · והנה נספר אחר זה בזכרנו תועלותיה מה היה מאופן החכמה בדבריה· ותצפנו · ר״ל שצפנה כל אחד מהם במקו׳ מיוחד שאם ימצא האחד יגצל השני והיה לה התנצלות בזה לפי שכבר זכרה שהיה חשך בעת שיצאו ולזה איפש׳ שיצא האחד ונשאר השני והיא לא ידעת :

והיה

ולא קמה עוד רוח באיש. אפי' לשכב עם אשה אמרו אין לך כל שר ונגיד שלא בא אל רחב הזונה ובת עשר שנים היתה כשיצאו ישראל ממצרים וזנתה כל ארבעים שנה: אות אמת. שתעשו כשתבאו ותכבשו את העיר שתכירו האות ותחיוני: ותורידם בחבל בעד החלון. באותו חבל וחלון היו הזונים עולין אליה אמרה רבונו של עולם באלו חטאתי באלו תמחול לי: עד שובו הרודפים. ראתה ברוח הקדש שסופן לשוב לסוף שלשת ימים: נקיים אנחנו. הרי אנו תולין הדבר בך לעשות האות הזה: את תקות. לשון קו וחבל: דמו

רלב"ג

והיא עלתה עליהם. ר"ל אצלם כמו ועלית מטה מטה ויבואו האנשים על הנשים: כי יי' אלהיכם הוא אלהים. ולזה הוא שליט על כל כל אשר יחפוץ וינצח מי שהיה במערכתו שלא ינוצח בהלחמו עם ישראל או שינצחם: אם לא תגידו. הנה התנו בזה לפי שסבר שאלה מהם שיתנו לה אות אמת להחיות כל בית אביה והשביעה אותם על זה ביי' והנה אם היתה מגדת דבריה זה היה אפשר שיתערבו עם בית אביה רבים מבני יריחו ותכריחם שבועתם שלא להמית איש מהם כי לא יתברר להם אי זה מהם הוא מבית אביה עד שכבר היה אפשר שימלטו בזה האופן כל יושבי יריחו או יתערבו עם כל יושבי הארץ וימלטו כלם בשבועה זה: ויאמרו אליה האנשים נקים אנחנו משבועתך. ר"ל אנחנו רוצים להיות נקיים מזאת השבועה שלא תהיה לנו למכשול ולזה אנחנו צריכים לסדר הענין באופן נוכל להשמר בו מהכשל בה והנה אנחנו נותנים לך אות אמת יזכר בו הבית הזה מזולתו והוא שתקשר בחלון את תקות וגו' והנה אין שבועתינו שנמלט ממות בו אביך אם ימצא אי זה שיהיה מהם חוץ מהבית הזה שאם נקשר בזה האופן הנה יחוייב שנמלט כל יושבי יריחו או כל יושבי הארץ אחר שלא יתברר לנו מי הם ממשפחתך וזה דבר לא נוכל להסכים עליו כי הוא סותר למה שצותה התורה עליו שלא תחיה כל נשמה מאלו הגוים מהמקומות הקרובים ולא מהרחוקים אשר לא יסכימו להיות לנו למס ולזה אנחנו מבארים שאין אנחנו נקיים להחיות כי אם הנמצאים בזה הבית: ואם

עלתה עליהם. כמו אליהם כמו וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ודברת על הנביאים כמו אל הנביאים ורבים כהם כמו שכתבנו בספר מכלל: ונשמע וימס לבבנו ולא קמה. כי האדם המפחד כאילו נפלה רוחו כדרך אל יפול לב אדם עליו ויונתן תרגם ולא קמה ולא אשתארת: כי עשיתי עמכם חסד. החסד היא הטובה שיעשה אדם עם אחר מאין לו גמול עליו והיא עשתה עמהם חסד בהחביאה אותם כי הם לא גמלוה טובה עד הנה לפיכך אמרה להם ועשיתם גם אתם עם בית אבי חסד ולא אמרה עמי כי בהחיותם אותה הוא אמת וחובה עליהם כי היא החייתה אותם ובהחיותם בית אביה היא חסד לפי' אמרו לה הם גם כן ועשינו עמך חסד ואמת להחיותה וחסד להחיות בית אביה: אות אמת. האות שתתנו לי שתקיימו אותו ואל תכזבו בי: נפשנו תחתיכם למות. אנו נמסור עצמינו תחתיכ' למות למי שירצ' להמית אתכם: אם לא תגידו. הראשון בוי"ו כנגדה וכנגד בי' אביה כי אי אפשר שלא היה שם עמה מבית אביה כי לא היתה יושבת יחיד' או אפשר שאמרו כנגד בית אביה והע"פ שלא היו שם כמו שאמרו גם כן נפשנו תחתיכ' למות והשני תגידי ביו"ד כנגד' והקים' דודי ומה היה דבר זה שאמרו לה שלא תגיד לא אמרו על דבר היותם שם בביתה שלא חסדו אותה שתגלה אותם בבאתם מביתה שהרי כשתה עליהם לשלוחי המלך אבל לאחר זמן כשבאו ישראל על העיר אי אפשר שלא נגלה הדבר כיון שאספה בית אביה לביתה אלא מה אמרו לה שלא תגיד דבר האות שיהיה להם עמה שאם תגיד יעשו גם כן האחרים שיהיה להם בית בחומ' להנצל והם יטעו בדבר זה: ותורדם בחבל. כדי שלא ירגישו השכנים אם יצאו דרך שער ביתה אם תפתח אותו בעוד לילה אחרי אשר סגרו אותו ולפיכך הורידה אותם בחבל דרך החלון וזה היה כשכלתה לדבר עמהם או אחר שישנו מעט: ובחומה היא יושבת. אף על פי שהיה לה בית בחומה היה אפשר שהיה עיקר ישיבתה בתוך העיר לפיכך אמר ובחומה היא יושבת: ונחבתם שמה. חסר אל"ף נחבא או שרשו חבה בה"א כי נמצאו בשורש הזה בה"א: שלשת ימים. אר"ז"ל מגיד שסרתה רוח הקדש על רחב שסופו לסוף שלשת ימים שאלו לא סרתה עליה רוח הקדש מאין היא יודעת שעתידין לחזור לסוף שלשת ימים ועל דרך הפשט כי מדרך הסברה אמרה זה כי מיריחו עד הירדן יום אחד או יותר מעט וחשבה כי בין הליכתן ושובם וחפירתם וחפושם בכל הדרך יהיו שלשת ימים: טוב. בחולם: נקים אנחנו. פי' בתנאי זה: הנה אנחנו באים. כלו' הרי אנו תולין הדבר בך לעשות האות הזה ונקים אנחנו חסר יו"ד הרבים מהמכתב והיו"ד הכתו' למ"ד הפעל ודגש כמו יו"ד עניים והם בשקל נחתי' שעפים: משבועתך הזה. פי' מדבר שבועתך זה ואף על פי שלא ספר הכתוב שנשבעו לה כיון שאמרה להם השבעו נא לי נראה שנשבעו לה כשאמרו לה נפשנו תחתיכם למות או השבעו נא שהשביעה אותם והם קבלו השבועה כי אמרו לה נפשנו תחתיכם למות והדבר ההוא היא קבלת שבועה: השבעתנו. בקמץ התי"ו ומשפטו בחירק ויש אומרים כי מפני ההפסק נתחלפה התנועה ואחר שירדו אמ"ו לה זה ושנו התנאי ונתנו לה אות: את תקות חוט השני. פי' קו שזור ועשוי מחוטי שני ות"ת ותרגום שפה לפיו שביבתורא יהא מקף לפומיה אם כן לפי דעתו פי' תקות חוט השני שפת בגד ארוס ואמרו הזה שראו אותו בבית טרם שירדו ומת בעת כבוש העיר ויש פותרין תקות כמו ויכלו באפס תקוה לשון קו וחבל: הורדתנו. בא התי"ו בצרי מקו' חירק כי יבאו זה במקו' זה כמו ישעיל ויפעל:

הוא אלהים ד' וסי' ונשמע וימס לבבינו. ויי' אלהים אמת. דעו כי יי' הוא אלהים. ויאמר יי' אלהי אבותינו: והחייתם ג' חסרי' יו"ד בליש' חיות וסי' ויאמרו החיתנו נמצא חן' והחיתם את אבי ואת אמי. לו החיתם אתם. ונמסר גם בסדר ויגש: אחיותי ה' חס' יו"ד בליש' בקריאה וסימ' והחיתם את אבי ואת אמי. בצדקתך אחותך. ואחותיהם צרויה ואביגיל. וקראו לשלשת אחותיהם. ויבאו אליו כל אחיו וכל אחותיו: ההרה י"ג וסי' נמסר בסדר דברים ובספר שופטי' סוף סי' א: שמה ו' בספרא וסי' ושמה רחב וישכבו שמה. ונחבתם שמה שלשת ימים. אל תיגע שמה את כל העם. ויעלו מן העם שמה. לנוס שמה רוצח אשר. וחברו לנוס שמה אל עיר:

והיא עלתה עליהם על הגג: ותאמר אל האנשים ידעתי כי נתן יהוה לכם את הארץ וכי נפלה אימתכם עלינו וכי נמגו כל ישבי הארץ מפניכם: כי שמענו את אשר הוביש יהוה את מי ים סוף מפניכם בצאתכם ממצרים ואשר עשיתם לשני מלכי האמרי אשר בעבר הירדן לסיחן ולעוג אשר החרמתם אותם: ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם כי יהוה אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת: ועתה השבעו נא לי ביהוה כי עשיתי עמכם חסד ועשיתם גם אתם עם בית אבי חסד ונתתם לי אות אמת: והחיתם את אבי ואת אמי ואת אחי ואת אחותי ואת כל אשר להם והצלתם את נפשתינו ממות: ויאמרו לה האנשים נפשנו תחתיכם למות אם לא תגידו את דברנו זה והיה בתת יהוה לנו את הארץ ועשינו עמך חסד ואמת: ותורדם בחבל בעד החלון כי ביתה בקיר החומה ובחומה היא יושבת: ותאמר להם ההרה לכו פן יפגעו בכם הרדפים ונחבתם שמה שלשת ימים עד שוב הרדפים ואחר תלכו לדרככם: ויאמרו אליה האנשים נקים אנחנו משבעתך הזה אשר השבעתנו: הנה אנחנו באים בארץ את תקות חוט השני הזה תקשרי בחלון אשר הורדתנו בו ואת אביך ואת אמך ואת אחיך ואת כל בית אביך תאספי אליך הביתה:

והיא סליקת לותהון לאיגרא: ואמרת לגבריא ידענא ארי יהב יי' לכון ית ארעא וארי נפלת אימתכון עלנא וארי איתברו כל יתבי ארעא מן קדמיכון: ארי שמענא ית דיביש יי' ית מי ימא דסוף מן קדמיכון במפקכון ממצרים ודי עבדתון לתרין מלכי אמוראה די בעיבר דירדנא לסיחון ולעוג די גמרתון יתהון: ושמענא ואיתמסי ליבנא ולא אשתארת עוד רוח באינש מן קדמיכון ארי יי' אלהכון הוא אלהא דשכינתיה בשמיא מלעילא ושליט על ארעא מלרע: וכען קיימו כען לי במימרא דיי' ארי עברית עימכון טיבו ותעבדון אף אתון עם בית אבא טיבו ותתנון לי את דקשוט: ותיחון ית אבא וית אמא וית אחי וית אחתי וית כל דילהון ותשזבון ית נפשתנא ממותא: ואמרו לה גבריא נפשנא מסירן חלף נפשתיכו למקטל אם לא תחוון ית פתגמנא דין ויהי כד יתן יי' לנא ית ארעא ונעביד עימך טיבו וקשוט: ושלשלתנון באטונא מן חרכא ארי ביתה בכותל שורא ובשורא היא יתבה: ואמרת להין לטורא איזילו דילמא יערעון בכון רדפיא ותיטמרון תמן תלתא יומין עד דיתובון רדפיא ובתר כן תהכון לאורחכון: ואמרו לה גברי זכאין אנחנא ממומתך הדא דקיימת עלנא: הא אנחנא עלין בארעא ית תורא דחוט זהוריתא הדין תקטרי בחרכא דשלשלתנא ביה וית אבוך וית אמך וית אחך וית כל בית אבוך תכנשין לותיך לביתא:

רדק

דמו בראשו. הוא נתחייב בדמו שלא שמר עצמו: ותשלחם. בדבור כלומר אמרה להם לכו לשלום: ותקשר. לא קשרה אותו עתה אחר שיצאו אלא ספר הכתוב כי כן עשתה כמו שצוו אותה שקשרה התקוה בחלון בעת כבוש העיר: וישובו. שבו אל הדרך כי כבר היו נחבאים בהר מפני הרודפים ובסוף ג' ימים יצאו מן המחבוא ושבו להם אל הדרך ללכת לדרכם: ויאמרו אל יהושע כי נתן יי׳ . זהו סוף דבריה׳ מה שספרו לו כי מלבד כי הוא טעם הקודם: מקצה שלשת ימים. הנה ראינו בתורה כי בשנת הארבעים בי״א בחדש שבט הוכיח משה רבינו ע״ה את ישראל ובו בחדש מת או בתחלת אדר שהרי בניסן עברו ישר׳ את הירדן עם יהושע וכבר מת משה ועברו ימי האבל טרם נסעם מהשטי׳. ואמרו רז״ל כי בשבעה באדר מת משה ורוא זה מן הפסוקים אחר הקבלה כיצד תשוב אחרי ז׳ ימים באדר שלשים יום ימי אבל משה תמצא שכשלמו השלשים יום בשבעה בניסן ושלשה ימים שהזהירם טרם עברם את הירדן להכין צידה כמצא סוף אותן של״ש ימים הוא עשרה בניסן ובו ביום עלו מן הירדן כמו שכתוב והעם עלו מן הירדן בעשו׳ לחדש הראשון ולא נוכל לאמר כי לא שלמו ימי האבל עד עבר׳ את הירדן שהרי בעודם בשטים בערבות מואב שלמו ימי האבל כמו שכתוב בערבות מואב שלשים יום אבל לולי הקבלה יוכל לומר האומ׳ כי בשבט מת משה או באדר קודם שבעה בו וכן משינו בדברי רז״ל כיון מהם שאמרו בז׳ בשבט מת משה אף על פי שסוגית התלמוד היא כי בשבעה באדר מת משה וכו׳ כי הקבלה נכונה כן היא כי לא יתכן לפרש שהיו שם ימים בטלי׳ אחרי מות משה אלא היו ימי אבלו ואחר עבור ימי אבלו צוה הקב״ה את יהושע לעבור את הירדן והנה יהיה פי׳ ויהי אחרי מות משה אחר עבור ימי אבלו והוא שלשים יום כי אין רוח הקדש שורה על אבל ועל עצב כמו שאמר אלישע ועתה קחו לי מנגן וגו׳ ואמר ביעקב אבינו ותחי רוח יעקב ותרגם אונקלוס ושרת רוח נבואה על יעקב אבוהון כי כל ימי התאבלו על יוסף לא שרתה עליו רוח הקדש והנה ביום שלשים שהוא ז׳ בניסן אמר הקב״ה ליהושע קום עבור ובו ביום צוה יהושע לעבור בקרב המחנה ולומר הכינו לכם צידה כי בעוד שלשת ימים אתם עברי׳ את הירדן והוא עשר׳ בניסן שעברו את הירדן כמו שכתוב ויהיה פי׳ מקצה שלשת ימים ביום שעברו שהוא סוף ג׳ ימים למה שצוה הכינו לכם צידה אבל המרגלי׳ שלחם יהושע תוך ימי אבל ושבו אל יהושע בשמנה בניסן והשכים יהושע בבקר ונסעו מהשטי׳ בתשע׳ בניסן וילינו שם על שפת הירדן ובו ביום אמר יהושע אל העם התקדשו כי מחר ר״ל בעשרה בניסן יעשה יי׳ בקרבכם נפלאו׳: תוספת כתב הרב רבי יהודה ז״ל בענין כדקדק שאומרין בשבת במנחה יש אומרי׳ לכך אנו אומרים שלשה פסוקים של צדוק הדין לפי שנפטר משה רבי׳ עליו השלום במנחה בשבת ואינו כך ויש להוכיח מפרקא קמא דקדושין מכח חשבון ע׳ אבלו של משה שהיו שלשים יום ובעשור לחדש אחר כי נסעו ללכת על יריחו וירחו כלכרה בשבת ובאשר כשלך החשבון למפרע נמצא שלא מת בשב׳ ויצוו את העם לאמר כראותכ׳ וגו׳. ואתם תסעו ממקומכם וגו׳ והלכת׳ אחריו אמרו רז״ל ת״ר כיצד עברו ישראל את הירדן בכל יום ויום היה ארון נוסע אחר שני דגלים ואותו היום נסע תחלה שנ׳ הנה ארון הברית אדון כל הארץ עובר לפניכם בירדן ופר״שי ז״ל כשתנה המסע הזה משאר המסעות שכל זמן שמשה קיים היה עמוד הענן נוסע תחלה ומראה להם הדרך שנאמ׳ ההולך לפניכ׳ בדרך לתור לכם מקום וגו׳. ובענין יומם והארון אחר שני דגלים שנאמר ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנות וגו׳ ועכשו הארון נוסע תחלה שנאמר הנה ארון הברית וגו׳ עובר לפניכם בירדן כלומר מקדים לפניכם ליכנס בתוך הירדן ומה שאמר ונסעו מהר יי׳ דרך שלשת ימים וארון ברית יי׳ נוסע לפניהם · ארונו של משה היה שהיו בו שברי לוחות ולשון עובר מלשון ויעבור את הכושי ליסנה דאקדומי הוא עכ״ל: והכהנים הלוים · עד עתה הלוים היו נושאים הארון ועתה נשאוהו הכהני׳ להקדימו יותר מפני הגם שנעשה לפניו עתה ואמרו רז״ל בשלשה מקומות נשאו הכהנים את הארון כשעברו את הירדן וכשסבבו את יריחו וכשהחזירוהו למקומו ואת היה כשהיה דוד בורח מפני אבשלום שנ׳ ויסב צדוק ואביתר הכהן את ארון אלהים ירושלם וכל זה להגדלת קדושתו ועד מצינו במקו׳ אחר בבנין הבית שהעלוהו הכהנים מעיר דוד והביאוהו לבית קדשי הקדשים ואפשר כי לפני שהניחוהו במקומו היה שם לעולם לא מנו אלא שלש מקומות ובכלל שהחזירוהו למקומו הוא ועד עתה היה הארון נוסע אחר שני דגלים ועתה נסע תחלה: וביניו · וביניו כתיב וביניו קרי והכל אחד כי ימצא בלשון יחיד ובלשון רבים ויש בו דרש כי שני ארונות היו של יוסף ושל שכינ׳ והיו מהלכין יחד: כאלפים

רשי

דמו בראשו · עון הריגתו על ראשו תהא כי הוא יגרום מיתתו: דמו בראשנו · עון הריגתו תהא בראשנו: ויעברו. את הירדן: והלכתם אחריו · כשתנה מסע מכל המסעות שכל זמן שמשה קיים היה עמוד הענן נוסע תחלה ומראה להם הדרך · והארון נוסע אחר שני דגלים עכשיו הארון נוסע תחלה: והכהנים הלוים · לפי שיצאו כלם משבט לוי אבי עמרם נקראו לוים כמו שפיר׳ רבותינו בבראשי׳ רבה במה מקומות נקראו כהנים לוים וזהו טעמו של דבר מר׳: אך רחוק יהיה · כבודו של מקום הוא: וביניו · כמו וביניו ודומה לו ישמח ישראל בעושיו · ד״א שתי ארונות היו של שכינה ושל יוסף מהלכין יחד: כאלפים

והיה ג׳ בטעם פזר בקריאה וסימ׳ והיה אם לא יאמינו גם לשני האתות האלה · והיה כהניח יי׳ אלהיך לך · והיה בשמעו את דברי האלה · והיה כל אשר יצא מדלתי ביתך · והיה כנוח כפות רגלי הכהנים · ונקרבתם בבקר לשבטיכם · ויאמר יי׳ אל גדעון עוד · ואני הצעי״ר הבא״כף נראה לי שזה אינו מן המנין כי הוא בזקף כי

לא נמנה אלא ג׳ במסורת בטעם פזר ואח״כ ברוב ספרים ישנים בדקתי ג׳ב והוא בפזר ויש נמנים ובבס׳ אחרת לא נמנה זה מן מנין הפזרים · והיה כאשר יחלם הרעב · והיה כי תרבו ופריתם · והיה אם למוד ילמדו · ויאמר אלהם ירמיהו · וחמשה ועשרים אלף · והיה כאשר הייתם קללה בגוים · וחד וליהונתן בן שאול: שני האנשים ד׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר שפטים: נמגו ד׳ וחס׳ וסימ׳ נמסר בסדר בשלח: וכל בני ו׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא:

וְהָיָה כֹּל אֲשֶׁר־יֵצֵא מִדַּלְתֵי בֵיתֵךְ הַחוּצָה דָּמוֹ בְרֹאשׁוֹ וַאֲנַחְנוּ נְקִיִּם וְכֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה אִתָּךְ בַּבַּיִת דָּמוֹ בְרֹאשֵׁנוּ אִם־יָד תִּהְיֶה־בּוֹ: וְאִם־תַּגִּידִי אֶת־דְּבָרֵנוּ זֶה וְהָיִינוּ נְקִיִּם מִשְּׁבֻעָתֵךְ אֲשֶׁר הִשְׁבַּעְתָּנוּ: וַתֹּאמֶר כְּדִבְרֵיכֶם כֶּן־הוּא וַתְּשַׁלְּחֵם וַיֵּלֵכוּ וַתִּקְשֹׁר אֶת־תִּקְוַת הַשָּׁנִי בַּחַלּוֹן: וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ הָהָרָה וַיֵּשְׁבוּ שָׁם שְׁלֹשֶׁת יָמִים עַד־שָׁבוּ הָרֹדְפִים וַיְבַקְשׁוּ הָרֹדְפִים בְּכָל־הַדֶּרֶךְ וְלֹא מָצָאוּ: וַיָּשֻׁבוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים וַיֵּרְדוּ מֵהָהָר וַיַּעַבְרוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וַיְסַפְּרוּ־לוֹ אֵת כָּל־הַמֹּצְאוֹת אוֹתָם: וַיֹּאמְרוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ כִּי־נָתַן יְהוָה בְּיָדֵנוּ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ וְגַם־נָמֹגוּ כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפָּנֵינוּ:

ג וַיַּשְׁכֵּם יְהוֹשֻׁעַ בַּבֹּקֶר וַיִּסְעוּ מֵהַשִּׁטִּים וַיָּבֹאוּ עַד־הַיַּרְדֵּן הוּא וְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּלִנוּ שָׁם טֶרֶם יַעֲבֹרוּ: וַיְהִי מִקְצֵה שְׁלֹשֶׁת יָמִים וַיַּעַבְרוּ הַשֹּׁטְרִים בְּקֶרֶב הַמַּחֲנֶה: וַיְצַוּוּ אֶת־הָעָם לֵאמֹר כִּרְאֹתְכֶם אֵת אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם נֹשְׂאִים אֹתוֹ וְאַתֶּם תִּסְעוּ מִמְּקוֹמְכֶם וַהֲלַכְתֶּם אַחֲרָיו: אַךְ רָחוֹק יִהְיֶה בֵּינֵיכֶם וּבֵינָו

י״ב בטע׳ בתרין · ה׳ · יר׳ · ג׳ חס׳ בליש׳ · ב׳ ותבליס · ג׳ חס׳ ובענין · ג׳ וחס׳ · ג׳ · ג׳ · י״ג · ד׳ · ל׳ · ל׳ · יר דכמי׳ ר׳ וחס׳ · ח׳ · ל׳ · ו׳ · ל׳ וחס׳ · ה׳ וכתי׳ · ד׳ · ל׳ חס׳ · ג׳ · ל׳ · כיו ב׳ כתי׳ כן ק׳

וִיהֵי כָּל דְּיִפּוֹק בַּר מִדַּשֵׁי בֵיתִיךְ לְבָרָא חוֹבַת קְטוֹלֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ וַאֲנַחְנָא זַכָּאִין וְכֹל דִּי יְהֵי עִמָּךְ בְּבֵיתָא חוֹבַת קְטוֹלֵיהּ בְּרֵישָׁנָא אִם יַד אֱנָשׁ תְּהֵי בֵיהּ: וְאִם תְּחַוִּין יָת פִּתְגָּמָנָא אִדֵּין וּנְהֵי זַכָּאִין מִמּוֹמָתִיךְ דְּקַיֵּימְתְּ עֲלָנָא: וַאֲמַרַת כְּפִתְגָמֵיכוֹן כֵּן הוּא וְשַׁלַּחְתִּנּוּן וַאֲזַלוּ וּקְטָרַת יָת תּוֹרָא דִּזְהוֹרִיתָא בְּחַרַכָּא: וַאֲזַלוּ וַעֲלוּ לְטוּרָא וִיתִיבוּ תַמָּן תְּלָתָא יוֹמִין עַד דְּתָבוּ רָדְפַיָּא וּבְעוֹ רָדְפַיָּא בְּכָל אוֹרְחָא וְלָא אַשְׁכָּחוּ: וְתָבוּ תְּרֵין גַּבְרִין וּנְחִיתוּ מִן טוּרָא וַעֲבָרוּ וְאָתוֹ לְוָת יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וְאִשְׁתְּעִיאוּ לֵיהּ יָת כָּל דְּעַרְעָא יָתְהוֹן: וַאֲמָרוּ לִיהוֹשֻׁעַ אֲרֵי מְסַר יְיָ בִּידָנָא יָת כָּל אַרְעָא וְאַף אִיתְבָּרוּ כָּל יָתְבֵי אַרְעָא מִן קֳדָמָנָא:

וְאַקְדֵּים יְהוֹשֻׁעַ בְּצַפְרָא וּנְטָלוּ מִשִּׁיטִין וַאֲתוֹ עַד יַרְדְּנָא הוּא וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבָתוּ תַמָּן קֳדָם דִּי יַעַבְרוּן: וַהֲוָת מִסּוֹף תְּלָתָא יוֹמִין וַעֲבָרוּ סַרְכַיָּא בְּגוֹ מַשְׁרִיתָא: וּפַקִּידוּ יָת עַמָּא לְמֵימַר בְּמֶחֱזֵיכוֹן יָת אֲרוֹן קְיָמָא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן וְכַהֲנַיָּא וְלֵוָאֵי נָטְלִין יָתֵיהּ וְאַתּוּן תִּטְּלוּן מֵאַתְרֵכוֹן וּתְהָכוּן בַּתְרוֹהִי: בְּרַם רָחִיק יְהֵי בֵּינֵיכוֹן וּבֵינוֹהִי

רלבג

ואם תגידי את דברינו זה · באופן שימלטו שאר יושבי העיר בזה הבית כשתודיעי להם שכבר נשבענו להחיות הנמצאים בו לא תקשרנו שבועתינו להחיותם · והנה שבו שני האנשים ביום הג׳ לשלוחם שהוא היום השני מהשלשה ימים שזכר יהושע במה שאמר בעוד שלשת ימים אתם עוברים את הירדן והנה ביום השלישי מאלו השלשה ימים השכים יהושע בבקר להזדרז על זאת המלאכה כי המלאכה לי׳ ובאו עד הירדן הו׳ וכל ישר׳ ולנו שם טרם יעברו את הירדן והנה לא עברו את הירדן בלילה ההוא אחר עבור השלשה ימים שזכר יהושע לסבות הא׳ כי השי׳ רצה שיתפרסם זה המופת לישראל כדי שתהיה האמונ׳ בו ית׳ וביהושע בציאו יותר חזקה ולזה חויב להמתין עבור הירדן עד בקר יום הד׳ והשני הוא שהשי׳ רצה שיהיה המופת הזה כלי להפיל אימה ופחד על כל מלכי האמורי והכנעני ולזה היה ראוי שיהיה בעת שיראו האנשים זה המופת וזה ביום · והשלישי הוא שרצה השי׳ שיתקדשו העם כדי שיהיו ראויים יותר אל שיעשה זה המופת בעבורם עם שזה הביאם לדקדק יותר בענין אלו הנפלאות כי זה ממה שישירם להשיג מה שהיה בהם מהפלא והזרות ולזה הוכרח לומר שלנו שם טרם יעבורו כי יחשב לפי שיעד יהושע להם שכאשר ישלמו ג׳ ימים יעברו את הירדן ויבא זה לחשב שיעברו

באלפים אמה· שתהיו יכולין לילך ולהתפלל בשבת לפניו כך מפרש במדרש תנחומא לפי שידע שיהיו לפניו ירחו כרים בשבת: למען אשר תדעו· מושב על והלכתם אחריו כי לא עברת בדרך ולא הלכת לפניו תשבעה הנה: ויאמר יהושע· ביום הג' ויום שלישי על אבל היה ראשון לשלשת הימים: התקדשו· הזמינו: כי מחר· נעברכם את הירדן ונו': נפלאות· תי' פרישן: ויאמר יהושע אל הכהנים· ביום המחר: שאו את ארון הברית· עד שנשאו לוים והיום כהנים: בבאכם עד קצה הירדן כשתכנסו לפנים משפתו: בירדן תעמדו· עד אשר יעברו כל העם לעבר השני· גשו הנה· בתכם את כולם בין שני בדי ארון וזה אחד מן המקומות שמחזיק המועט את המרובה: בזאת תדעון· במה שאתם רואין שכלכם מצומצמין כאן: הנה ארון כל הארץ· ברית של הקב"ה שהוא ארון כל הארץ והל' תתעה על הה"א של הברית שהרבה מקראות מדברים כך כמו המשכנו המכונו העמק הפגרים: עובר לפניכם· מקדים לפניכם ליכנס לתוך הירדן: קחו לכם מיעשר אים· הכינו אותם להיות נכונים למה שאצוה אתכם כשתעבור את הירדן: המים היורדים מלמעלה למטה· כדרך כל הנהרות המושכים: ועמדו

כאלפים אמה במדה· הכף כף השיעור כמו כף כפסח מאות אים כשש מאות איש כאיפה שעורים ויתכן שהוא כף האמתית לפי שאמר במדה וכמו זה הכף כף הדמיון כהיו תתבאו אותו השבט לי כיום ורוחב המים היה אז שני עשר מיל כנגד מחנה ישראל כמו שפירשו רז"ל ואמר להם יהושע שתשהה שיכנסו לירדן יתרחקו מן הארון אלפים אמה והטעם שכום שילכו רחוקים מן הארון הכתוב אומר הטעם למען תדעו את הדרך וש בזה דרש כי מה שצוה להם רחוק יהיה ביניכם וביני כאלפים אמה במדה על חנותם לפני יריחו צוה להם ואמר להם יהושע שיהיו אתם לשבות שם ביריחו את השבת לא תרחיקו מן הארון יותר מאלפים אמה לכל רוח ולמה כדי שיהיו רשאין לבא להתפלל לפני הארון בשבתותם במדה בפתח הבית שמור על הידוע רל במדה הידוע אצלם במלאכה המשכן: תדעו את הדרך כדי שלא תכנסו בערבוביא ותראו מרחוק הארון ותלכו דרך ישרה כלכם אחרי הארון: כי לא עברתם בדרך בדרך הזה כלו שיבקעו לפניכם המים: התקדשו· תהיו מזומנים לעבור והכינו כליכם וכל דבריכם: מחר בעברכם את הירדן: יעשה יי בקרבכם נפלאות· והנפלאות בקיעת מי הירדן ועמוד המים כד אחד והיאך ידע יהושע זה ועדיין לא אמר לו השם ית' היום הזה אחל גדלך עד למחר ביום עבר אלא כשאמ' לו ביום שלשים של אבל משה קום עבור אמר לו כי עוד שלשה ימים תעברו את הירדן ואמר לו הנפלאות שיעשה עמהם בעברם וזהו שאמר להם יהושע כי בעוד שלשת ימים אתם עוברים ואף על פי שלא זכר זה הכתוב כשאמר לו קום עבור ה והירדן היה מלא על כל גדותיו אז הבין יהושע כי לא יתכן ע עברם את הירדן אלא בנפלאות שיעשה עמהם· ויאמר יהושע אל הכהנים· ביום שעברו והוא בעשור לחדש· כי כאשר הייתי עם משה כי כמו שבקעתי הים לפני משה כן אבקע הירדן לפניך ובזה ידעו כי כאשר הייתי עם משה כן אהיה עמך: עד קצה מי הירד' עד קצה העבר השני שיצאו מתוכו ושם עמדו נושאי הארון עד שעברו כל העם ומהמקום ההוא שביבות מצב רגלי הכהני' לקחו שתים עשרה אבנים ם והעבירום עמם ושתים עשרה אבנים אחרות הקים יהושע במקום מצב רגלי הכהנים וכל זה קודם שעברו נושאי הארון מתוך הירדן: גשו הנה· הקריבם והקהילם לפני הארון במקום שהיה שם יהושע והשמיעם את דברי יי': בזאת תדעון· טעמו לפניו שהארון יעבור לפניה' ויכרתו מי הירדן ובאות הגדול הזה ידעון כי האל ית' בקרבם ויוריש הגוים מלפניה' ובדרש כי טעינו לש"ם גשו הנה הכניס כלם בין שני בדי הארון וזה א' מן המקומות שהחזיק המעט את המרובה ואמ' להם בזאת תדעון בזאת הפליאה שאתם רואים שכולכם מצומצמין בין בדי הארון וזה הדרש רחוק כי אילו היה זה הפלא היה נזכר ככתוב: הנה ארון הברית ארון כל הארץ· חסר וארון שזכר עומד במקום שנים ופירושו ארון אדון כל הארץ או חסר ברית שהרי זכר הברית ופירוש ברית ארון כל הארץ וים מי שפירש כי על הארון הוא אומר ארון כל הארץ לפי שמשכן שם הכבוד וכן נקרא שם כי שם יי' צבאות עליו וכן קראו שם הארון יי' כשהיו אומרים בנסעו קומה יי' ובשובה יי' בנוחו וכן אמר עלה אלהים בתרועה אמר על הארון ואמר ארון כל הארץ כי על ידי הארון הראה האל ית' שהוא ארון כל הארץ והפך הטבעים כרצונו כי המים טבעם להיות נגרים ועמדו כד אחד: ועתה קחו לכם· ולא אמר להם מה יעשו אלא הכין אותם טרם שיעברו ואחר שעברו העם אמר להם שירימו אים אבנים: ועמדו

התקדשו ג' קמ"צ וסימ' ויאמר יהושע אל העם התקדשו· כי כל הכהנים הנמצאים· כי רבת בקהל אשר לו התקדשו: אחל ג' ב' קמץ וא' פתח וסי' נבסר בסדר דברים: ידעון ד' וסי' ויאמר יי' אל יהושע היום הזה אחל· כל תפלה כל תחנה דכלבים ודבהריה· שפתי צדיק ידעון רצון: ואתה תצוה ב' ראש' פסו'

כאלפים אמה במדה אל־תקרבו אליו למען אשר־תדעו את־הדרך אשר תלכו־בה כי לא עברתם בדרך מתמול שלשום׃ ויאמר יהושע אל־העם התקדשו כי מחר יעשה יהוה בקרבכם נפלאות׃ ויאמר יהושע אל־הכהנים לאמר שאו את־ארון הברית ועברו לפני העם וישאו את־ארון הברית וילכו לפני העם׃

ויאמר יהוה אל־יהושע היום הזה אחל גדלך בעיני כל־ישראל אשר ידעון כי כאשר הייתי עם־משה אהיה עמך׃ ואתה תצוה את־הכהנים נשאי ארון־הברית לאמר כבאכם עד־קצה מי הירדן בירדן תעמדו׃ ויאמר יהושע אל־בני ישראל גשו הנה ושמעו את־דברי יהוה אלהיכם׃ ויאמר יהושע בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם והורש יוריש מפניכם את־הכנעני ואת־החתי ואת־החוי ואת־הפרזי ואת־הגרגשי והאמרי והיבוסי׃ הנה ארון הברית אדון כל־הארץ עבר לפניכם בירדן׃ ועתה קחו לכם שני עשר איש משבטי ישראל איש־אחד איש־אחד לשבט׃ והיה כנוח כפות רגלי הכהנים נשאי ארון יהוה אדון כל־הארץ במי הירדן מי הירדן יכרתון המים הירדים מלמעלה

כתרין אלפין אמין במשחתא לא תקרבון לותיה בדיל דתידעון ית אורחא די תהכון בה ארי לא עברתון באורחא מאיתמלי ומדקמוהי׃ ואמר יהושע לעמא אזדמנו ארי מחר יעביד יי ביניכון פרישן׃ ואמר יהושע לכהניא למימר טולו ית ארון קימא ועברו קדם עמא ונטלו ית ארונא דקימא ואזלו קדם עמא׃ ואמר יי ליהושע יומא הדין אשרי לרביותך בעיני כל ישראל דידעון ארי כמא דהוה מימרי בסעדיה דמשה כן יהי מימרי בסעדך׃ ואת תפקיד ית כהניא נטלי ארונא דקימא למימר כמיעליכון עד קצת מי ירדנא בירדנא תקומון׃ ואמר יהושע לבני ישראל אתקריבו הלכא ושמעו ית פתגמיא דיי אלהכון׃ ואמר יהושע בדא תדעון ארי אלהא קיים אתרעי לאשראה שכינתיה ביניכון ותרכא יתריך מן קדמיכון ית כנענאי וית חיתאי וית חיואי וית פריזאי וית גרגשאי ואמוראי ויבוסאי׃ הא ארון קימא דריבון כל ארעא עבר קדמיכון בירדנא׃ וכען דברו לכון תרי עסר גברין משבטיא דישראל גברא חד גברא חד לשבטא׃ ויהי כמנח פרסות ריגלי כהניא נטלי ארונא דיי ריבון כל ארעא במי ירדנא מי ירדנא יפסקון מיא דנחתין מלעילא

ג' ת"ס · ג' · ג' · ג' ב' קמץ וא' פתח· ג' ב' את כמי ישראל· ג' ת"ס · ג' · ד' רפתי' · ד' · ג' לא הוריש· עיזובנת"ס סימן· ל' רפתי' · יכ כטעם כזר ב' עליהם · ח' · ג'

את בני ישראל· את הכהנים נשאי: גשו ג' וחס' וסימ' ויאמר יהושע אל בני ישראל גשו· ויאמר שאול גשו· ויען יחזקיהו ויאמר:

רלבג

את הירדן בתחלת ה הלילה שאחריה' ושפני זה הוכרח לבאר שלא עברו את הירדן כי אם ביום כדי שיתבא' יותר לדורו' הבאי' אמתת זה הספור ולזאת הסבה בעי' צוה יהושע לפני' העם שאים שירימו להם אבן אחת לאים על ם שכמו למען יהיו האבני' האלה לזכרון לבני ישר' על דבר זה המופת· והנה צוו השוטרי' את העם במצות יהושע שילכו אחר ארון ברית יי' שישאוהו הכהנים הלוים והנה הוכרחו לזאת הצואה כי בימי משה היה מנוחתם ונסעם על פי יי' מצד תנועת עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לנחותם הדרך ואולם עתה לא תהיה הליכתם בדרך בזה האופן אבל יהיו המנהיגים עתה הכהנים הלוים נושאי ארון ברית יי' על פי הנביא וכדי שיראו כלם היה ראוי שירחקו ממנו ולזה צוו אותם שירחקו ממנו אלפים אמה: והנה זכר אחר זה שכבר צוה יהושע אל העם שיתקדשו בעבור אלו הנפלאות שיעשה בקרבם אחר הלילה ההוא ולכהנים צוה שישאו ארון הברית ויעברו לפני העם · וזכר שכבר אמר השם ית' ליהושע כי יחל לגדל אותו בעיני כל ישראל עד שהתבאר להם כי כאשר היה עם משה כן יהיה עמו ולזה אתכם יהיה בזה האופן שהשיגו השם איך יעשה זה המופת: והוא שכבר הודיע להם יהושע זה המופת טרם בואו וייעד להם זמן והוא שכאשר ינוחו כפות רגלי הכהנים נושאי הארון במי הירדן ברגע ההוא יכרתון מי הירדן וזה אמרם יהיה בשיכרתון המים היורדים מלמעלה ויעמדו נד אחד ולא ירדו ולזה היה מחויב שיסוב יתה שאחר המקום ההוא מהירדן תרבה כי המים אשר בו ירדו ולא יעבר להם דבר מן המים היורדי' מלמעלה ולזה צוה שיעמדו רגלי הכהני' בירדן עד עבור כל העם והודיע שתכף שיסירו הכהני' רגליה' משם ישובו מי הירדן למקומן

ולפי

ויעמדו נד אחד · פי׳ שלא יתפשטו הנה והנה בהכרתם ולא ישטפו אותם המקומות אבל יעמדו נד אחד כמו שירדו המים כן יעמדו אלה על אלה ולא יתפשטו ולא יבאו מגרות הירדן: הארון הברית · הברי׳ חסר ופי׳ הארון ארון הברית: על כל גדותיו · על כל שפתיו מפה ומפה כל ימי קציר כלומר אף על פי שהיו ימי קציר היה מלא על כל גדותיו

ויעמדו נד אחד · כשירדו המים עד מקום שנכרתו שם ואיכם יורדים משם ולמטה אלא הם מתקבצים ונגדשין ועולין למעלה כיפין על גבי כיפין: נד · כמו כונס כנד כד קציר לשון גובה וכן חברים מכוס: גדותיו · לשון שפה גבוהה: כל ימי קציר · בימי כיסן ימי קציר הם: רחוק מאד · מתקום שעמדו שם כשפסקו מאדם העיר · כך שמה: והיורדים · אותם שהיו יורדי׳ משם ולמטה תחלה תמו כ נכרתו עברו כדרך ה הליכתן ככל הנחלים ההולכים אל הים עד אשר תמו: ויעמדו הכהנים · אבל שפת הירדן בתוך הירדן וכל זמן שעמדו לא ירדו המים העליונים למטה ובתוך כך כל העם עוברים בחרבה: הכן · מכוונים וכבנים זה כנגד זה: שני עשר אבני׳ · הם שנזכרים למעלה להיות כנוכים: עברו לפני ארון וגו׳ · הכנסו עתה בירדן ועברו עד לפני הכהני׳ והעברתם אותם עמכ׳ · במכות שפה לבנות מהם מזבח בהר עיבל ולכתוב עליה׳ את דברי התורה ובו ביום באו אל הר עיבל ובנו בהם את המזבח והעלו ע עולות ושלמים ואכלו ושתו וקפלו אותם ובאו ולנו בגלגל והיו ה האבנים האלה בגלגל לזכרון זה ושתים עשרה אבנים אחרות הקים יהושע בתוך ה הירדן: עד

וכבוא ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא והוא דין וסימ׳ נמסר בסודר תצא: והיורדים על ים כל לשון ירידה אל כמ׳ יד׳ על וסימ׳ כמסר רבת: לעבור ד׳ מלאים בקריאה וסימ׳ עד אשר תמו כל הגוי · ותנינא כל הגוי · ויהי כאשר תם כל העם לעבור · לעבור כך בליעל: שבטי בני ישראל ג׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ והיו לאחד מבני שבטי

וַיַּעַמְדוּ נֵד אֶחָד: וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָעָם מֵאָהֳלֵיהֶם לַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן וְהַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן הַבְּרִית לִפְנֵי הָעָם: וּכְבוֹא נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן עַד־הַיַּרְדֵּן וְרַגְלֵי הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן נִטְבְּלוּ בִּקְצֵה הַמָּיִם וְהַיַּרְדֵּן מָלֵא עַל־כָּל־גְּדוֹתָיו כֹּל יְמֵי קָצִיר: וַיַּעַמְדוּ הַמַּיִם הַיֹּרְדִים מִלְמַעְלָה קָמוּ נֵד־אֶחָד הַרְחֵק מְאֹד בְּאָדָם הָעִיר אֲשֶׁר מִצַּד צָרְתָן וְהַיֹּרְדִים עַל יָם הָעֲרָבָה יָם־הַמֶּלַח תַּמּוּ נִכְרָתוּ וְהָעָם עָבְרוּ נֶגֶד יְרִיחוֹ: וַיַּעַמְדוּ הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן בְּרִית־יְהוָה בֶּחָרָבָה בְּתוֹךְ הַיַּרְדֵּן הָכֵן וְכָל־יִשְׂרָאֵל עֹבְרִים בֶּחָרָבָה עַד אֲשֶׁר־תַּמּוּ כָּל הַגּוֹי לַעֲבוֹר אֶת הַיַּרְדֵּן:

ד וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־תַּמּוּ כָל־הַגּוֹי לַעֲבוֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר: קְחוּ לָכֶם מִן־הָעָם שְׁנֵים עָשָׂר אֲנָשִׁים אִישׁ־אֶחָד אִישׁ־אֶחָד מִשָּׁבֶט: וְצַוּוּ אוֹתָם לֵאמֹר שְׂאוּ־לָכֶם מִזֶּה מִתּוֹךְ הַיַּרְדֵּן מִמַּצַּב רַגְלֵי הַכֹּהֲנִים הָכִין שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה אֲבָנִים וְהַעֲבַרְתֶּם אוֹתָם עִמָּכֶם וְהִנַּחְתֶּם אוֹתָם בַּמָּלוֹן אֲשֶׁר־תָּלִינוּ בוֹ הַלָּיְלָה: וַיִּקְרָא יְהוֹשֻׁעַ אֶל־שְׁנֵים הֶעָשָׂר אִישׁ אֲשֶׁר הֵכִין מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ־אֶחָד אִישׁ־אֶחָד מִשָּׁבֶט: וַיֹּאמֶר לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ עִבְרוּ לִפְנֵי אֲרוֹן יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶל־תּוֹךְ הַיַּרְדֵּן וְהָרִימוּ לָכֶם אִישׁ אֶבֶן אַחַת עַל־שִׁכְמוֹ לְמִסְפַּר שִׁבְטֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל: לְמַעַן תִּהְיֶה זֹאת אוֹת בְּקִרְבְּכֶם כִּי־יִשְׁאָלוּן בְּנֵיכֶם מָחָר לֵאמֹר מָה הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה לָכֶם: וַאֲמַרְתֶּם לָהֶם אֲשֶׁר נִכְרְתוּ מֵימֵי הַיַּרְדֵּן מִפְּנֵי אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה

ל׳ ב׳ הארון · מארם ח׳ · ב׳ יד כלים · לבנין · לא׳ במ׳ נעות · ר׳ ומל · פיסק׳ במכנו׳ פסוק׳ הל״פ · ל׳ ומל · לבנין ומל · כ״מ כתי׳ · ב׳ פרכו

וִיקוּמוּן רוּקְבָא חָד וַהֲוָת כַּד נְטַלוּ עַמָּא מִקִּרְוֵיהוֹן לְמֶעֱבַר יָת יַרְדְּנָא וְכַהֲנַיָּא נָטְלֵי אֲרוֹנָא דִקְיָמָא קֳדָם עַמָּא: וּכְמֵימְטֵי נָטְלֵי אֲרוֹנָא עַד יַרְדְּנָא וְרַגְלֵי כַהֲנַיָּא נָטְלֵי אֲרוֹנָא טְבִילָא בִּקְצַת מַיָּא וְיַרְדְּנָא מְלֵי עַל כָּל כֵּפּוֹהִי כָּל יוֹמֵי חֲצָדָא: וְקָמוּ מַיָּא דְנַחֲתִין מִלְעֵילָא קָמוּ רוּקְבָא חַד רְחִיקִין לַחֲדָא מֵאָדָם קַרְתָּא דִבְסְטַר צָרְתָן וּדְנַחֲתִין לְיַמָּא דְמֵישְׁרָא לְיַמָּא דְמִלְחָא שְׁלִימוּ פְּסָקוּ וְעַמָּא עֲבָרוּ לָקֳבֵיל יְרִיחוֹ: וְקָמוּ כַהֲנַיָּא נָטְלֵי אֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ בְּיַבֶּשְׁתָּא בְּגוֹ יַרְדְּנָא מְתַקְּנַיָּא וְכָל יִשְׂרָאֵל עָבְרִין בְּיַבֶּשְׁתָּא עַד דִשְׁלִימוּ כָּל עַמָּא לְמֶעְבַּר יָת יַרְדְּנָא: וַהֲוָת כַּד שְׁלִימוּ כָל עַמָּא לְמִיעֲבַר יָת יַרְדְּנָא וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ לְמֵימַר: דַּבָּרוּ לְכוֹן מִן עַמָּא תְּרֵי עֲשַׂר גֻּבְרִין גֻּבְרָא חַד גֻּבְרָא חַד מִשִּׁבְטָא: וּפַקִּידוּ יַתְהוֹן לְמֵימַר טוּלוּ לְכוֹן מִכָּא מִגּוֹ יַרְדְּנָא מֵאֲתַר מְקַם רַגְלֵי כַהֲנַיָּא מְתַקְּנַיָּא תַּרְתֵּי עַסְרֵי אַבְנַיָּא וְתַעְבְּרִינוּן יַתְהוֹן עִמְּכוֹן וְתַחֲתוּן יַתְהוֹן בְּבֵית מְבָתָא דִתְבִיתוּן בֵּיהּ בְּלֵילְיָא: וּקְרָא יְהוֹשֻׁעַ לִתְרֵי עֲשַׂר גֻּבְרָא דְאַתְקִין מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל גֻּבְרָא חַד גֻּבְרָא חַד מִשִּׁבְטָא: וַאֲמַר לְהוֹן יְהוֹשֻׁעַ עִבָרוּ קֳדָם אֲרוֹנָא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן לְגוֹ יַרְדְּנָא וַאֲרִימוּ לְכוֹן גְּבַר אַבְנָא חֲדָא עַל כַּתְפֵיהּ לְמִנְיַן שִׁבְטַיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: בְּדִיל דִּתְהֵי דָא אָת בֵּינֵיכוֹן אֲרֵי יִשְׁאֲלוּן בְּנֵיכוֹן מְחַר לְמֵימַר מָה אַבְנַיָּא הָאִלֵּין לְכוֹן: וְתֵימְרוּן לְהוֹן דִּי פְסָקוּ מֵי יַרְדְּנָא מִן קֳדָם אֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ

ובניסן עברו בעבור שהם ימי קציר או פירושו כי כן מנהגו להיות מלא ימי הקציר ואמר והירדן היה מלא כמשפטו להיות מלא כל ימי קציר כי בהחל ימי החום יתפשר השלג אשר בהרי׳ וימלאו הנהרות וכן בדברי הימים כשעברו בני גד לדוד לעזרו הם אשר עברו את הירדן בחדש ה הראשון והוא מלא על כל גדותיו: הרחק מאד מאדם העיר · העיר הקרובה שם במקום שעברו היה שמה אדם ומה שאמר הרחק מאד להודיע כי לא נתפשטו המי׳ היורדים אלא קמו זה על זה נד אחד רחוקים מן העיר כמו שהיו מתחילה: והיורדים · פי׳ והמים היורדים אשר מתחת מ מקום הכריתה ירדו אל הים כ כמנהג הנחלים וקודם שעברו תמו אותם המים התחתונים כי הלכו כולם לים והעם עברו כ ביבשה גמורה כי לא היו מים לא למעלה מהם שקמו נד אחד ומה שכתיב באדם וקרי מאדם הכתוב אומר כי לולי שקמו המים נד אחד והיו מתפשטין היו כ ככנסים באדם העיר ושוטפין העיר אף על פי שהיתה רחוקה כל כך היו המים רבים אבל עתה שקמו נד אחד רחקו מאד׳ העיר מאד כמו שהיה הירדן רחוק מ מהעיר: בתוך הירדן הכן · מקור ר״ל מוכנים ומתוקנים כ כתרגומו מתקניא וכן ממצב רגלי הכהנים הכין ממקום ש שיהיו מוכנים ומתוקנים בו: ויאמר יי׳ אל יהושע · וכבר אמר קודם ויאמר יהושע אל בני ישרא׳ גשו הנה וכן ויקרא יהושע דבק עם ויהי כאשר תמו כל הגוי ל לעבור את הירדן לאמר שיאמר יהושע לבני ישראל קחו לכם וכו׳ אותם: עברו לפני ארון יי׳ · נראה כי יהושע עבר באחרונה את הירדן והעבי׳ כל העם לפניו כדי שיהיו בטוחי׳ יותר כשכשאר אחריהם שהמים יעמדו נד אחד עד שיעבור הוא וכיון שעברו כלם קרא לאותם שנים עשר איש שהכין שהיו עמו ואמר להם ש שיעברו לפני הארון שהיה בתוך הירדן כי העבר שאח׳ אשר יבאו מתכו ואמ׳ להם שירימו איש אבנו על שכמו ויעבירום עמם: בעברו

ולפי שזה הזמ׳ הו׳ בלתי מוגבל כי אפש׳ שיהיה זמן עבור העם הירדן ארוך אם יעברו ב במתון או קצר אם יעברו במהירות וכן הענין בזמן הנע׳ רגלי הכהנים בירדן הנה היה זה מגדיל ענין הפלא הזה ומסיר ה הספק בו מהרואים אותו כי אם אמר אחר שיהושע היה יודע זמן הכר׳ הירדן וכמה מן הזמן עומד ואיך הנה אוליביא זה ספק מ מעט בענין זה המופת אבל בעבור שהוא לא כתן בזה זמן מוגבל כמו שזכרנו הנה אי אפשר לספק על זה המופת בזה האופן עם שהוא מבואר ממה שזכר׳ מעמד המים

כי ישאלון תניין אבר ישאלון ואלם׳ כי אבר רואיתם את מנים

בני ישראל לנשים · איש אבן אחת על שכמו למספר · ויעשו כן בני ישראל כאשר צוה יהושע: סימן קדמ׳ כי ישאלון בניכם · תנינא אשר ישאלון בניכם · קדמ׳ מחר לאמור: תנינא מחר את אבותם לאמר · קדמ׳ מה האבנים האלה לכם · תנינא מה האבני׳ האלה · קדמא שני עשר איש לשבט · תנינא שני עשר אנשים:

היורדים נד אחד שזה בלתי אפשר בזולת מופת כמו שנבאר כשנאמר איך היה ענין זה המופת בזולת המופת · והנה ספר שכן היה הענין ר״ל שבבואת נושאי הארון עד הירדן ורגלי הכהנים נטבלו בקצה המים תכף עמדו המים היורדים מלמעלה כמו נד אחד הרחק מאד מן העיר ששמה אדם אשר מצד צרתן והיורדים על ים הערבה תמו נכרתו בהפסק ירידת המים מלמעלה והעם עמדו נגד יריחו · ולפרסם זה המופת צוה לי״ב איש אשר הכין מבני ישראל איש אחד איש אחד משבט שירימו להם איש אבן אחת על שכמו למען יהיה זה אות בקרבם להזכירם ענין זה המופת ·

וזכר

רשי

עד תום כל הדור: כמו ששנינו במסכ' סוטה: עומדים בירדן. אמר להם יהושע דעו למה אתם עוברים את הירדן על מנת שתורישו את כל יושבי הארץ כו': ויהי כאשר תם כל העם לעבור ויעבור ארון וגו'. ארון לא כדרך שעברו האחרים שא כמו שמפו' למטה בענין. נתקו כפות רגלי הכהנים לאחוריהם אל החרבה על השפה שנכנסו בה שהיו עומדין אצלה וחזרו המים לאחוריה לילך כתמול שלשם כמצא ארון ונושאיו מצד זה וכל ישראל מצד זה כשא ארון את נושאיו ועבר: לפני העם. לעיני העם: צוה את הכהנים. כאן פירש הכתוב את האמור למעלה היאך עבר ארון יי' והכהנים לפני העם וגו': ויעלו מן הירדן. ויעברו אין כתיב כאן אלא ויעלו למדנו שעל השפה שהיו עומדין אצלה עלו ואי אפשר לומר שהיו עומדין אצל שפת הירדן שבמערב שהכי כאמר למעלה כטבלו רגלי הכהנים בקצה המים ושם ויעמדו הכהנים וכל ישראל עוברים: נתקו כפות רגלי הכהני. מן המי' אל החרבה שאצלם: וישובו

רדק

בעברו בירדן. במקצת ספרים הע"ן בגעיא כקרא בקמץ רחב והוא מן החלופים: הקים יהושע. אף על פי שלא ראינו שצוהו האל על אלה האבנים אחר שעשה ידענו כי במצות האל עשה: תחת מצב. מקו' מצב לא תחת רגליהם שהרי לא זזו משם עד שנעשה כל מה שהיה להם לעשות כמו שכתו' עד תם כל הדבר: עד תם כל הדבר. הקמת האבנים בירדן והעברת האבנים האחרות אל המלון: אשר צוה יי' את יהושע. כמו שכתוב למעלה: ככל אשר צוה מ שה את יהושע. כמו שכתוב בתור' והיה ביום אשר תעברו את הירדן: וימהרו. הקמת האבני' והעברתם ואחר כן עברו: ויהי כאש' תם כל העם וגו'. לפני העם פי' הארון והכהנים שהיו לפני העם קודם שתמו לעבור עברו אחרי עבור העם. או פי' כאשר תם כל העם לעבור המתינו על שפת הירדן עד שעבר הארון והלך לפני העם והלכו אחריו. או יהיה פי' לפני העם לעיני העם. ורז"ל פירשו בענין אחר כל זה הענין ופירשו עד קצה מי הירדן בירדן תעמדו בקצ' אשר ככנסו ממנו ושם עמדו הכהנים והארון עד שעבר העם ופרשו נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרב' שהחרב' אמר בגדם והיא השפ' אשר ככנסו ממנה וחזרו לאחוריהם אל החרב' וזה שאמ' ויעלו מן הירדן שעלו מן הירדן אל השפה כדי שיחזרו המים למקומם קודם שיעבור הארון כדי להראות להם כח את'כמצאו ארון והכהני' מצד אחד ויש' מצד אחר והירדן מלא ביניהם כשא' ארון את נושאיו ועבר שכ' ויעבור ארון יי' לפני העם. ואני תמה מזה הדרש מה הצריכם לזה לאלה הפסוקים כי כבר פירשנו אותם כלם לדעתנו ואפילו יהיה כדבריהם פי' קצה מי הירדן ב בשפה אשר נכנסו ממנה כאש' תם כל העם לעבור עבר הארון אחריהם ביבשה וכאשר נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה מצד השפ' שבו המים למקומם והנה ראו שארון מצד זה ויש' מצד זה ומה צריך לשא' ארון את נושאיו ולעבור ואם היה כן כזה לא היה הכתוב מפרש שהארון נשא את נושאיו למעלה מן המים ואפילו לפי שמפרש דבריהם כ כמשמעו שמפרש עד קצה מי ה הירדן הקצה שיצאו ממנו כמו שאנו מפרשים ומפרש ארון מצד זה ויש' מצד זה כי כלם היו מהשפה אשר יצאו ממנה אלא פי' מצד זה שהארו' היה על שפת הירדן וישראל היו לפניו רחוקים וזהו כמצד אחר אם כן הארון שהיה אחרי העם איך אמ' ויעבור לפני העם אלא נשא ארון את נושאיו ועבר לפני העם אף על פי כן מי הצריכ' לזה הכם וכי קשה

הוא לפרש שהמתינו אותו ישראל עד שעבר לפניהם כמו שפירשנו או פירוש לפני העם לעיני העם כמו שפיר' והם שאמרו ידעו מה שאמרו כי דעתם רחבה מדעתנו: כארבעים אלף. הכ"ף כ"ף השיעור: גדל יי'. שבקע הירדן לפניו כמו שבקע הים לפני משה: ויאמר יי' אל יהושע וגו'. צוה את הכהנים: וכבר אמר כי כבר אמר למעלה ויעבר ארון יי' ועתה ספר היאך עבר כי הקב"ה אמר ליהושע קודם זה שיצוה את הכהנים שיעלו מן הירדן: ויהי בעלות הכהנים. בב"ת כתיב וקרי בכ"ף והענין אחד: וישבו

לזכרון ח' ב' חס' וסי' נמסר בזכריה סימן ו': ויעברום ח' חס' בליש' וסימ' ויקחם ויעברם. ויעברום עמם אל המלון. מעברים עם יי'. ויקרא ישי אל אבינדב ויעברהו. והוא ירה החצי להעברו. ואבנר בן נר שר צבא אשר לשאול לקח. וכל עם יהודה ויעברו את המלך כתיב. ויעברו את המלך ואת ביתו. וכל גבי נון דכוו'

בעברו בירדן נכרתו מי הירדן והיו האבנים האלה לזכרון לבני ישראל עד עולם: ויעשו כן בני ישראל כאשר צוה יהושע וישאו שתי עשרה אבנים מתוך הירדן כאשר דבר יהוה אל יהושע למספר שבטי בני ישראל ויעברום עמם אל המלון ויניחום שם: ושתים עשרה אבנים הקים יהושע בתוך הירדן תחת מצב רגלי הכהנים נשאי ארון הברית ויהיו שם עד היום הזה: והכהנים נשאי הארון עמדים בתוך הירדן עד תם כל הדבר אשר צוה יהוה את יהושע לדבר אל העם ככל אשר צוה משה את יהושע וימהרו העם ויעברו: ויהי כאשר תם כל העם לעבור ויעבר ארון יהוה והכהנים לפני העם: ויעברו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה חמשים לפני בני ישראל כאשר דבר אליהם משה: כארבעים אלף חלוצי הצבא עברו לפני יהוה למלחמה אל ערבות יריחו: ביום ההוא גדל יהוה את יהושע בעיני כל ישראל ויראו אתו כאשר יראו את משה כל ימי חייו: ויאמר יהוה אל יהושע לאמר: צוה את הכהנים נשאי ארון העדות ויעלו מן הירדן: ויצו יהושע את הכהנים לאמר עלו מן הירדן: ויהי בעלות הכהנים נשאי ארון ברית יהוה מתוך הירדן נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה

במיעבריה בירדנא פסקו מי ירדנא ויהוין אבניא האילין לדכרנא לבני ישראל עד עלמא: ועברו כן בני ישראל כמא די פקיד יהושע ונטלו תרתא עשרי אבניא מגו ירדנא כמא דמליל יי' עם יהושע למניין שבטיא דבני ישראל ואעברונון עמהון לבית מבתא ואצנעונון תמן: ותרתא עשרי אבניא אקים יהושע בגו ירדנא באתר מיקם ריגלי כהניא נטלי ארונא דקימא והוו תמן עד יומא הדין: וכהניא נטלי ארונא קיימין בגו ירדנא עד דשלים כל פתגמא דפקיד יי' ית יהושע למללא עם עמא ככל דפקיד משה ית יהושע ואוחיאו עמא ועברו: והוה כד שלים כל עמא למיעבר ועבר ארונא דיי' וכהניא קדם עמא: ועברו בני ראובן ובני גד ופלגות שבטא דמנשה מזרזין קדם בני ישראל כמא דמליל עמהון משה: כארבעין אלפין מזרזי חילא עברו קדם עמא דיי' לקרבא למישרי יריחו: ביומא ההוא רבי יי' ית יהושע בעיני כל ישראל ודחילו מיניה כמא דהוו דחלין מן משה כל יומי חיוהי: ואמר יי' ליהושע למימר: פקיד ית כהניא נטלי ארונא דסהדותא ויסקון מן ירדנא: ופקיד יהושע ית כהניא למימר סקו מן ירדנא: והוה כד בעו למיסק כהניא נטלי ארון קימא דיי' מגו ירדנא אתנגיד פרסת רגלי כהניא ונחתא על יבשתא

במג מל' וסי' והעבירני עליהם סביב. ויאמר המלך לעבדיו העבירוני. אשר יעבירוני עד אשר אבא אל יהודה: ויעברו ב' וחס' וסימ' וימהרו העם ויעברו. עלה הפרץ לפניהם. וא'יגעשו עם ויעברו: חמשים ד' וחס' וסים נמסר לע"ל בסיפרא בסים א' ובסדר בשלח: צוה ג' בקריא וסים' צוה את הכהנים נשאי ארון. צוה ויכרתו לי ארזים מלבנון. צוה ישועות יעקב: ארון העדות י"ב דסמיכי בקריא' וסים' נמסר בסדר כי תשא: ויעלו ג' רפין בקריא' וסי' צוה את הכהנים נשאי. יעורו ויעלו הגוים אל עמק יהושפט. והשמיעו עליה בקולם:

רלבג

חכר עוד שמתו' עשרה אבנים הקים יהושע בתוך הירדן תחת מצב רגלי הכהני ויתפרסם להם שאצל מקומם יעמדו מי הירדן נד אחד. והנה זכר שכבר מהרו העם לעבור יותר מהחוק הנהוג וידמה שכבר עשו זה כדי שיתבאר להם מדרגת יהושע בענין זה המופת כי אילו היה מוגבל זמן עמידת מי הירדן עד הזמן שהיה ראוי ם שיעברו בו העם לפי החק הנהוג היה ראוי כשמהרו לעבו' שישארו מי הירדן כך זמן מה אחר עברם והנה ספר שתכף עבור העם עבר ארון יי' לפני העם ו ותכף שבו מי הירדן למקומם וזה גם כן היה במצות השי' כדי שיתפרסם לישראל עוצם זה המופת ר"ל שכבר צוה השי"ת י יהושע שיצוה הכהנים נושאי הארון שיעלו מ מהירדן תכף עבור העם: והנה

וישבו מי הירדן כתמול שלשום על כל גדותיו. בא להודיע כי בשוב המים למקומם גם כן לא באו באחד כי היו שוטפים כירידתם וביאתם חוץ מגדות הירדן אלא ירדו התחתונים עם קצת העליונים וכן מעט מעט עד אשר שבו כתמול שלשום ללכת על כל גדותיו: ויחנו בגלגל. והוא המלון אשר צוה יי׳ להניח שם האבנים ושם הקימם יהושע ובו ביום שעברו באו הגלגל שהוא במלון אשר תלינו בו הלילה ואמרו רז״ל כי יותר מששים מיל הוא הדרך שהלכו באותו היום מן הירדן ועד הגלגל ועי׳ כם הלכו הדרך ההוא אנשים ונשים וטף יותר מששים מיל באותו היום: אשר ישאלון בניכם. הנולדים הקטנים ואשר יולדו: אשר הוביש יי׳ את מי הירדן מפניכם. דברי יהושע לבני ישראל לנכאים ממצרים ולילודים במדבר אשר הוביש מפנינו אנחנו שיצאנו ממצרים: יראתם. בגזרת פעל כי יראתם בגזר׳ פעל והוא עבר במקום עתיד כמו תראו ורבים כמוהו: עד עברנו. עד עברם קרי והם דברי הכותב: בעת

וישובו המים למקומם. משנשא ארון מכאן זה וישראל מכאן זה נשא ארון את נושאיו ועבר ועל דבר זה נענש עוזא כשאחז בארון כשנשאו נשא עצמו לא כל שכן הקים יהושע בגלגל. הוא המלון אשר לנו בו הלילה: אשר בעבר הירדן ימה. לפי שעברו בני ישראל הוא צד של מערבי ועד עכשיו היו בעבר מזרחי: חרבות

גדותיו ד׳ וסימ׳ וילכו כתמול שלשום על כל גדותיו. והירדן מלא. ועלה על כל אפיקיו והלך על כל גדותיו. אלה הם אשר עברו את: הוביש ד׳ מל׳ וסי׳ כי שמענו את אשר הוביש. אשר הוביש רפ׳. ויהי כשמוע כל מלכי. כל הבא איש על עם כן כתיב: למען ו׳ פסו׳ אית בהון למען למען וסימ׳ כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו.

וישבו מי הירדן למקומם וילכו כתמול שלשום על כל גדותיו: והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון ויחנו בגלגל בקצה מזרח יריחו: ואת שתים עשרה האבנים האלה אשר לקחו מן הירדן הקים יהושע בגלגל: ויאמר אל בני ישראל לאמר אשר ישאלון בניכם מחר את אבותם לאמר מה האבנים האלה: והודעתם את בניכם לאמר ביבשה עבר ישראל את הירדן הזה: אשר הוביש יהוה אלהיכם את מי הירדן מפניכם עד עברכם כאשר עשה יהוה אלהיכם לים סוף אשר הוביש מפנינו עד עברנו: למען דעת כל עמי הארץ את יד יהוה כי חזקה היא למען יראתם את יהוה אלהיכם כל הימים:

ויהי כשמע כל מלכי האמרי אשר בעבר הירדן ימה וכל מלכי הכנעני אשר על הים את אשר הוביש יהוה את מי הירדן מפני בני ישראל עד עברנו וימס לבבם ולא היה בם עוד רוח מפני בני ישראל:

ותבו מי ירדנא לאתריהון ואזלו כמאהכלי וכדקדמוהי על כל כפוהי: ועמא סליקו מן ירדנא בעשרא לירחא קדמאה ושרו בגלגלא בסיפי מדנח יריחו: וית תרתא עשרי אבניא האילין דנסיבו מן ירדנא אקים יהושע בגלגלא: ואמר לבני ישראל למימר די ישאלון בניכון מחר ית אבהתהון למימר מה אבניא האילין: ותהודעון ית בניכון למימר ביבשתא עבר ישראל ית ירדנא הדין: דיבש יי אלהכון ית מי ירדנא מן קדמיכון עד דעברתון כמא דעבד יי אלהכון לימא דסוף די יבש מן קדמנא עד דעברנא: בדיל דידעון כל עממי ארעא ית גבורתא דיי ארי תקיפא היא בדיל דתדחלון ית יי אלהכון כל יומיא: והוה כד שמעו כל מלכי אמוראי די בעיברא דירדנא מערבא וכל מלכי כנענאה די על ימא ית דיבש יי ית מי ירדנא מן קדם בני ישראל עד דעברו ואתמסי לבהון ולא אישתארת בהון עוד רוח מן קדם בני ישראל:

נ׳ נסמ׳ ג׳ כת׳ ד׳ — סג — ל׳ רפוי — ל׳ — ל׳ — ר״ת — ל׳ פס׳ למען — ל׳ — ח — ל׳ רפוי — עברם׳ לה ק׳

רלבג

והנה זכר שהעם עלו מהירדן בעשור לחדש הראשון ויחנו בגלגל ושכבר הקים יהושע שם יב האבנים אשר הרימו השבטים עשר מ שהכין מבני ישראל ל למען יהיה זה לזכרון לבני ישראל עד עולם וזה ממה שיורה כי במקום המקדש שמו אותן כמו הענין ב בצנצנת המן ובמטה אהרן שכבר בתור׳ שהושמו לפני משכן יי׳ למשמרת והנה כקבע המשכן בגלגל זמן מה כמו שבא ם שכבר עשו בני ישראל שם הפסח בארבעה עשר יום לחדש ולא היה אפשר שיעשוהו שם שלא היה שם ה המשכן. והנה יראה שלא הושמו האבנים האלה לפני העדות כמו הענין בצנצנת המן ומטה אהרן לפי ם סבות האחת שלא נזכר בזה המקום זה אבל זכר שכבר ה הקימם יהושע בגלגל. והשנית שהוא ראוי שיהיה הבדל עצום בין מופתי משה ומופת זולתו כמו שנז׳ בסוף התורה ולזה אין ראוי שיתקיימו אלו הדברי׳ שהיו לזכרון לאלו ה המופתי׳ במקום אחד עם שאלו האבנים י

כי באת יי׳ היתה לחק. למען דעת כל עמי הארץ. ואשבא אתם במתנותם. למען תינקו ושבעתם. למען טבח טבח. ונבסר גם בכדד וירא: וכל מלכי ו׳ וסימ׳ ויהי בשמע כל מלכי האמרי. ויירא: גרם את שם יי׳. ולא נעשה פסח כמהו. וכל מלכי הארץ מבקשים דרדה. לכד מאנשי ההרים דמלכים. וחברו דד״ה:

יצטרך להם מקום גדול ולא יכילם המקום ההוא ועוד שכבר היה הבדל עצום בין צנצנת המן ומטה אהרן ובין האבנים האלה וזה כי צנצנת המן היה בו המופת מתמיד עד שמה שהיה נמס בחוץ השמש ישאר ויתקיים זה הזמן הארוך וכן היה הענין במטה אהרן עם השקדים שגמל ואלו האבנים גם כן זה שנעשה בו המופת בעצמו ואולם האבנים לא היה בהם בעצמותם מן הזרות והפלא ולא היה מה שנעשה בו המופת אבל היו סבה באופן מה לזכר ענין זה המופת כמו שנזכר בזה המקום ולזה היה די שיהיו במקום שיהיה בו המשכן כי שם יבואו ישראל בכללם שלש פעמים בשנה ויזכירום אלו האבנים ענין זה המופת עד שלא ולזה לא אמר בזה המקום שהקים יהושע אלו האבנים לפני השם אבל אמר שהקימם בגלגל כדי להזכיר זה המופת בזה האופן ומזה המקום יראה שאלו האבנים היו תמיד במקום משותף לכל ישראל כדי שיהיו זכרון מתמיד לכולם כמו שנזכר פה והנה למדו רבותינו ז״ל ממה שנזכר פה שבשנה שאחר מת משה ודימה שהסכימו שאותו אדר היה משלשים יום כי אז היו מקדשין החדש על פי הראיה ובו ביום שמת משה התחיל מספר השלשים יום שבכו אותו והנה היום השני מניסן היה היום השלשים ולפי שתיקנת היום ככלו הנה שלח אז יהושע המרגלים ביום ההוא ובו ביום אמר לשוטרי ישראל כי בעוד שלשת ימים יעברו את הירדן והנה בסוף היום התשיעי לניסן לנו אל הירדן וביום העשירי עברו את הירדן ויחנו בגלגל ואולם אם היה בשנה ההיא אדר מעוברים ותשעה יום הנה יחוייב שיאמר שבשנה באדר מת משה ולפי שכבר אמר משה ביום מותו בן מאה ועשרים שנה אנכי היום למדנו שבאותו היום שמת נולד והנה זכר אחר זה שזה המופת הוסיף מורך לב לכל מלכי האמורי והכנעני וכבר נתפרסם זה המופת לכולם מצד מה שראו שנכרתו מי הירדן שהיו אצלם עת מה כי כבר נכרתו מימי הירדן ממקום רגלי הכהנים עד היום ובאשר תקרו בזה מצאו שבשבה היתה שבשה הובים מימי הירדן מפני בני ישראל עד עברם והנה נזכר בזה המקום שמה שעשה יהושע מאלו הדברים לפרסם זה המופת היה לפי מה שצוה משה את יהושע ולזה ידמה שמשה צוהו בביאור איך יעשה זה כשיכרתו מי הירדן על ידו כדי שיגיע מזה לכל ישראל זה התועלת האפשרי שיגיע ממנו. והנה ראוי שנחקור בכאן בהיתר ספק מה אינו מעט יקרה בזה המופת אשר נזכר פה וזה שכבר הפרישו ז״ל כי לא יתחדש במופתים דבר חדש ולזה הוקשה לרבא מה שאמר ואם בריאה יברא יי׳ ממה שכתוב אין כל חדש תחת השמש והיתר הספק הזה כשאמר שזה המופת היה לתהר זמן כתיחת הארץ כיה ובאור זה כי זה יקרה לארץ באורך הזמנים כשיעבר בטבעה אחר מה עשני כמו שנתבאר בספר האותות והמופת היה לעשות בזולת זמן מורגש מה שיעשוהו הטבע בזמן ארוך וכן הענין בהתהפך המטה נחש אבל לא יחדש הש״י דבר חדש אבל המצאות כולם ולזה לא יתכן שיעשה מהמטה נחש ויהיה מטה ונחש יחד וכן לא יתואר בעשיית דבר מה שיהיה מציאותו סותר עצמו כאילו תאמר עשיית מרובע הקטר שוה לצלעו או עשיית משולש מקוים ישרים שיהיו זוויותיו פחות או יותר משתי זוויות נצבות או עשיית אש קר ומה שדומה לזה ממה שמציאותו סותר נפשו ובהיות הענין כן והיה מטבע המים כשהיו מים בפועל שיהו מבקשי׳ המקום השפל הנה ידמה שיהיה המופת בדברים אשר לא ייוחס לפי׳ לעשות זה

המופת בכמו זה האופן ואם אמר אומר שכבר נתבאר בענין כבשן האש שבאו
בו חנניה מישאל ועזריה ולא ניזוקו שכבר היה בלתי חם והוא אם אמרנו לו שהמופת
לא היה שהוסר החום מהאש והוא אם הלא תראה שהאנשים שהשליכום שם מתו
מחוזק החום אבל זה המופת היה אם בשהסיר השם במופת הטבע האשיי מהמקום
שבאו בו חנניה וחבריו כמו שיראה מקצת דברי רבותינו ז"ל אם בשהקנה להם טבע
שלא יוזקו בו מהאש כי כבר זכרו חכמי הרפואה שיש שם קצת דברים כשימשח
אדם אחד אבר מאיבריו בהם לא יזיקהו האש והמופת היה לעשות זה בזולת
שבותיו כמו הענין בפתיחת הארץ ובהיות הענין כן הנה איך היה הענין בזה מי
יתן ואדע. וכאמר שכבר ידמה שנאמר שאין הנחת מים בלתי נגרים דבר חדש
כי כבר יקרה בזה למים כשיהיה להם דבר מונע מהתנועה ואיפשר שחדש השם
במופת באויר במקום למים ההם גשם ספיריי שב מונע המים מהירידה או היה
זה בשחדש רוח חזק שם במופת ידחה המים למקו' ההוא ולא יניחם לרדת כמו
הענין בקריעת ים סוף כמו שבארנו בביאורינו לדברי תורה כי השם יתברך הרבה ש' מה
שיחבר אל המלאכת המופתים שבות מה ימעטו הזרות אשר בענין המופתים ההם
ולזה תמצא שצוה ישעיהו שימרחו דבלת תאנים על שחין חזקיה כי יש לו מבוא
בזה מבוא מה ועם כל זה אי איפשר בו שירפא השחין בכמו זה הזמן המעט וכן
תמצא במה שצוה אלישע לנעמן שירחץ שבע פעמים בירדן כי הרחיצה במים
הקרים יש לה מבוא מה בזה כמו שהוא מפורסם אלא שלא תשלם בה הרפואה
בזה האופן מזולת שיחובר לזה מופת והנה הענין הזה בטבע כמו הענין במצות
התוריות כי הכל מסודר מהשם ית' ולזה כשיצטרך לשם ית' לשנות הטבע מצד
מה שזהו יותר טוב בעת ההיא ממה שיסודר מהטבע הנה יתרחק ממנו המעט
שאיפשר כי השם ית' איננו שוה הסדור הטבעי כי הוא בראו וכן הענין בתורה
ר"ל שכאשר יהיה יותר בעת ההיא הנטיה מדבריה הנה יתיר רשות לנביא או לבר
לנטות מקצת דבריה אז כמו מעשה אליהו בהר הכרמל וכשיהיה זה כן הנה
ראוי שיטו אז מדברי התורה היותר מעט שאיפשר ולזה תמצא במי שאחזו בולמוס
שמאכילין אותו הקל תחלה: ובכאן הותר זה הספק:

ואולם התועלות המגיעים מזה הספור הם י"ב:

התועלת הראשון הוא בעיון והוא שכבר תהיה הנבואה לנביא להשגחה
על העם אשר הוא שלוח להם ולזה יחוייב מזה שאם
לא יצטרך העם שתגיע להם זאת ההודעה על יד איש אחד ראוי לנבואה מפני
הגעתה להם על יד נביא יותר שלם ממנו שלא תגיע נבואה לאיש ההוא הראוי
לנבואה בעניני העם ולזה תמצא שלא נתנבא יהושע אלא אחר מות משה כי לא
נצטרך לישר' ההודעה לזה על יד יהושע בשכבר נשלם להם זה באופן יותר שלם
על יד משה:

השני הוא במדות והוא שראוי לתלמיד המבקש למוד השלמות האנושי
מהמלמד הנאות לזה שיעמוד לפניו תמיד וישרתהו כי אז יתכן לו
ללמד ממנו בכללות כל הדברים שירצה הן מהפילוסופיא העיונית או המדינית
או מהעניני' התוריים ולזה תמצ' שאחר יהושע בהגעת הנבואה לו בשהוא משרת
משה כאילו יאמ' שמזה הצד הגיע לו מהשלמות מה שבעבורו היה ראוי לנבואה:

השלישי הוא להודיע שסבת בלתי עבור משה את הירדן היה חטא העם
זה למרנו בעבור ב' דברים מזה הספור האחד הוא שבזה
המקום שהתבאר בו שלא הסכים השם שיעבור משה את הירדן ולזה נתן סבה
במה שצוה יהושע שיעבור את הירדן אחר היות משה מת תמצא שקרא אותו
השם עבדו וזה ממה שיורה כי לא היה זה לו בחטאו ולזה אמר במשנה תורה גם
בי התאנף יי' בגללכם וגו' ואם יקשה בעיניך מה שביארה התורה שזה היה
על אשר מרו את פי יי' לבלתי הקדישו בענין מי מריבה כאמר לך שזה לא יסתור
מ"מ גם בי התאנף יי' בגללכם וזה כי אולי היה נמשך לישראל מזאת ההקדמה
מהתועלת באמונה בשם ית' מה שיהיו ראויים בו אל שתגיע להם ירושת הארץ
בשלם שבפני' על יד משה והשנית שכבר התבאר במה שיבא שכבר נתעצל
יהושע בירושת הארץ ושזה היה בסבה חטא העם למען נסות בם את ישראל
השומרים הם את דרך יי' והוא מבואר שאם היה זה עושה על ידי משה היה משה
משתדל בזה בזריזות יותר הלא תראה מה עשה לסיחון ולעוג שלא השאיר
להם שריד במעט מהזמן:

הרביעי הוא במדות והוא שהוא ראוי למי שהוא ביום טובה שישתדל
בהצלחה בזריזות ולא יתעצל בזה ר"ל כי לא ידע אם הימים הבאים
יהיו טובים כאלה או יפרידהו המות ולזה תמצא שאחר שייעד השם ליהושע וכבר
היה עמו כאשר היה עם משה עד שלא יתיצב איש בפניו הזהירו שיעשה זה בזריזות
כדי שתשלם על ידו ירושת הארץ לישראל כי השם לא יקצר מלתת הטובות ביותר
שלם שבפנים ואף על פי שכבר היה יהושע ידוע אצל חכמתו האלהית שכבר
יתעצל יהושע בזה הנה עם כל זה הזהירו שישתדל בזה בזריזות כי הבחירה
האנושית היא מושלת על זה כמו שביארנו בשלישי מספר מלחמות יי' ולזה אמר
לו חזק ואמץ כי אתה תנחיל וגו':

החמישי הוא להודיע כי ההתמדה בעיון בתורה התמימה וההמשך אחריה
סבה אל שיצליחו דרכי האדם ושישלם בעיון שהוא סבה להצלחת
דרכי האדם ולזה אמר רק חזק ואמץ מאד לשמור לעשות ככל התורה וגו'
כי אז תצליח ואז תשכיל כאילו התחכם השם להטיב את ישרא' בענין זאת הירושה
באופן שיהיו ראויים אל שתגיע להם באופן שלם והנה פירשנו אמרו ואז תשכיל
מענין השכל וידוע אצלי שאם היה מענין ההצלחה יהיה אמרו ואז תשכיל מותר
אין צורך בו:

הששי הוא במדות והוא שמי שיצטרך לעשות פועל אחד לתועלת מה והוא
איפשר שיגיעו מהפועל ההוא תועלות אחרים כשיעשו אותו באופן מה הנה ראוי
שלא יקצר מהגיע הפועל ההוא כל התועלו' האפשריו' וזה יהיה בשיעשהו באופן
אשר יגיע ממנו שאר התועלות וכ"ש שראוי לו זה כשתהיה נמשך משאר התועלות
השמר התועלת המכוון בזה הפועל באופן היותר שלם שאפשר ולזה תמצא כי
יהושע כאשר הצטרך להכרית את מי הירדן למען יעברו העם בו בקלות ובזולת
סכנה לחבר לזה מה שימשכו ממנו תועלות רבות ולזה הודיעם תחלה שבעוד
שלשת ימים יהיה זה הפועל למען יכינו להם באלו הג' ימים צידה לדרך אשר הם
הולכים בה והוא ההלוך לבוא לרשת את הארץ שהוא מלאכה לא ליום אחד ולא
לשנים אבל לזמן ארוך עם שזה יוסיף לישראל האמנה ביהושע כשיראו הגעת מה
שיראה להם בעת שהגביל אותו והודיעם כי בנוח כפות רגלי הכהני' בירדן יכרתו
מימיו ושאחר עבור העם תכף יעלו הכהני' נושאי הארון מהירדן וישובו מי הירדן
למקומם כי זה ממה שהיישיר העם להתקרב לעבודת השם אשר הוא שליט בכמו
אלו הנפלאות העצומות ולשמוע למצות יהושע נביאו כי זה כלו ממה שיישיר העם
אל שתבוא להם ירושת הארץ באופן שלם ולפרסם זה המופת הנפלא הקים
יהושע האבנים תחת כפות רגלי הכהנים כדי שיראום כל ישראל כמו שזכרנו
וצוה לשנים העשר איש אשר הכין להכין שתים עשר' האבנים להזכיר זה המופת
בישראל עד עולם למען יראו תמיד אותם ויהיה זה סבה אל שיאריכו ימיהם על
הארץ הטובה שהשם נותן להם אשר הגיעם לירושתה עם שזה יהיה סבה להגיע
להם ירושת הארץ באופן שלם כמו שביארנו ורצה עם זה שיהיה זה המופת ביום
למען יתפרסם זה המופת לכל מלכי האמורי אשר בעבר הירדן ימה ולכל מלכי
הכנעני אשר על הים וימס לבבם מפני בני ישר' כי זה כלו ממה שיעזור על כבושם
והגעת ירושת הארץ על ישר' בשלמות ולזאת הסבה שלח יהושע מרגלים לחזק לב
ישר' כשידעו שנפלה אימתם על כל הגוי' ההם שהם באי' להלחם עמם כמו שביארנו
במה שקדם והנה זכר בזה הספור שיהושע עשה זה כאשר צוהו משה ע"ה כי
משה היישירו אל שיעשה זה הענין בזה האופן השלם כמו שזכרנו במה שקדם:

השביעי והוא במדות הוא שהוא ראוי למי שירצה להציל איש מה מיד אחר
שירצה עמנו בדבריו כאילו הוא חושק שיפול האיש ההוא ביד
רודפו כי בזה ימצא לו המכוון בהצלתו וזה שכבר יסמך הרודף על דבריו ויתכן
לו בתחבולות למלט הנרדף ולזה תמצא כי כששלח המלך יריחו אל רחב הפונדקית
שתוציא האנשים אלין מבני ישראל אמרה אחר שהצפינה אותם שאמת הוא זה
אך לא חטאת בזה כי אילו ידעה היותם מבני ישרא' היתה מגלה זה למלכות ולעם
כדי לתפשם וכפרה שכבר יצאו אחר שהגיע חשך הלילה ולא ידעה אנה הלכו
וצותה שירדפו מהר אחריהם כי ישיגום וזה ממה שהראתם שהיא חושקת
שיפלו בידם ולזה האמינו יותר לדבריה ונשלמה בזה ההצלה למרגלים אשר
כונה אליה:

השמיני והוא במדות הוא שראוי למי שירצה להציל איש מה בזה האופן
הנזכר שישמר שלא יכזב בתחבולות דבריו במה שיתכן שתשיגהו
התפיסה ולזה תמצא שרחב לא אמרה שלא באו אליה האנשים מבני ישראל כי זה
ממה שישיגהו בו התפיסה בקלות ויהיה זה סבה אל שלא יגיע התכלית שכונה
וכאשר אמרה שכבר יצאו משם זכרה לזה מאמר יהיה לה התנצלות בו אם ימצא
מאמרה זה כוזב בכל או בקצת והוא שכבר אמרה שזה היה בעת שהיה השער
לסגור בחשך ויתכן מפני החשך שנדמה לה שיצאו שניה' ולא יצא כי אם אחד או
נשארו שניהם כי זה אפשר שיקרה מפני החשך:

התשיעי והוא במדו' הוא שכשיביא הכרח שתהיה סכנה מה לאנשים אשר
ירצה האדם בהצלתם ראוי שיסדר היותם במקומות מתחלפין
כדי שאם ימצא האחד אולי ינצל השני ולזה תמצא עם שדבריה יסבלו כי אולי לא
יצא כי אם האחד ונדמה לה בחשך שיצאו שניהם והנה נשאר אחד מהם אצל
הפתח והיא לא הרגישה ולזה יעזרוה דבריה להציל את השני ולזה תמצא ברחב
שהצפינה לכל אחד מאלו האנשים במקו' מיוחד שאם ימצא האחד אולי ינצל השני:

העשירי והוא במדות הוא שהוא שראוי שלא יקצר האדם על מה שאפשר
לו הצלתו כשלא יהיה כל מה שיהיה בהצלתו אבל ראוי שישתדל
להציל מה שאפשר להצילו אם רב אם מעט ולזה תמצא כי כשראתה רחב שאי
אפשר לה הצלת עמה בכללם בפנים מהפנים השתדלה להציל בית אביה ואמנם
ראתה שאי איפשר לה הצלת עמה בשום צד לפי שזה היה ממנה אם בתפישת
המרגלים אם כשתשאל מהם זה ותשלחם בשלום ואולם בתפישת המרגלים לא
ישלם לה זה כי כבר יוכלו ישר' להלחם עמה' בזולת רגול הארץ לפי מה שנתפרס'
לה מעוצם יכולת אלהי ישרא' שישנה מנהג הטבע בעבור ישראל ואם תשאל מהם
הצלת כל עמה הנה הוא מבואר שזה לא יאות להם בשום פנים עם שיהיה עם
גדול כזה בזולת הארץ ולזה השתדלה בהצלת המרגלים לפי מה שאפשר לה
להחיות אותה ובית אביה והשביעה אותם בשם אלהי ישרא' על זה טרם הפרדם
ממנה:

האחד עשר והוא במדות הוא שהוא ראוי לאדם שיעשה כל דבריו בחכמה
גם בעת הפחד יתישב במה שיעשהו שלא תשיגהו החרטה
עליו ולזה תמצא במרגלי' איך דקדקו באלו התנאים עם רחב באופ' שלא יאשמו בזה
מה שתשיגהו עליו החרטה אחר זה כמו שביארנו:

השנים עשר הוא במדות והוא שאין ראוי להטיל קנאה בין האנשי' לתת
יתרון לאיש א' על האחר במה שהם ראויים בו על אופן אחד
ולזה תמצא שבחר יהושע איש אחד למטה באופן שיהיו י"ב למספר שבטי בני ישר'
להכין האבנים שהיו מוגבלים להיות לזכרון לבני ישראל: תם

בעת ההיא· בעוד שהיו בגלגל צוה לו הא׳ למול כדי שיעשו פסח כי בי׳ לחדש עברו ובג׳ ימים היה להם להיות נכונים לעשות הפסח ולהזות ולטבול כי טמאי מתי׳ היו בהם ושיהיו נמולי׳ כלם כדי שיקריבו הפסח בי״ד ואר״זל כי בי׳ לחדש ביום בואם הזו כלם הזאה ראשונ׳ שהיא הזאת ג׳ ובערב הפסח עשו הזאה שנייה שהיא הזאת ז׳ שהרי צריך בין הזאה להזאה ד׳ ימים ומלו בו׳ ד׳ ימים וטבלו ועשו פסחיהם בטהרה ומפני מה לא מלו הילודים במדבר אר״זל כי מ׳ שנים שהיו ישראל במדבר לא נשבה להם רוח צפונית כי היכי דלא ליבדרו ענני כבוד לפי׳ לא מלו כי רוח צפונית רפואה למכתדם ואולתה סכנה ואמ׳ ביומא דעיבא וביומא דשות׳ לא מהלינן ולא מסוברינ׳ פי׳ אין מלין ואין מקיזין שותא היא רוח קדים כי היא סכנה למוציא דם ואם יאמר אדם וכי כל יום ויום כשהזכר נמול אדם שומר לו רוח צפונית יש לומר הטעם כי בכל יום נושבת כמו שאר״זל ד׳ רוחות מנשבות בכל יום ורוח צפונית עם כל אחת מהן וברוב הימים היא לבדה גוברת על שאר הרוחות לפי׳ מלין בכל יום על הרוב ורוח צפונית היא המפזרת העננים כמו שכתוב רוח עברה ותטהרם ועל רוח צפונית הוא אומר כי אין יום בהיר וטהור אלא עם רוח צפונית וכן הוא אומ׳ מצפון זהב יאתה ועם שאר הרוחות ימכאו העננ׳ לרוב שאינן מתפזרות מפניהם ואף על פי שרוח צפונית עמהם כמו שאמרנו היא טפילה להם אבל בהיות׳ גוברת היא מפזרת העננ׳ ולפי שבמדב׳ לא נשבה בטלו המילה ורז״ל לא אמרו טעם למה אין במצרים עתה מלימול ביומא דשות׳ אבל אמר וכיון שהרגילו איכו מזיק וכן אמרו והאידנא דרשו בה רבי׳ שומר פתאי׳ יי׳ ואם יאמר אדם יכול היה הקב״ה להשיב רוח צפונית ולא יתבדרו ענני כבוד ולא תבטל מצות מילה אמת הוא כי לא יבצר ממנו מזמה יתברך וית׳ והוא ית׳ המצוה על המילה לשמנה ימים הוא האחרים מהם ולא הזהירם למול הילודי׳ כל אותן שנ׳ לפי שהמצוה איכה בטלה כי אם לא היתה בזמנה יכולה להיות אחר זמן ובעבור האריך זמן המצוה לא ישנה הקב״ה מנהג העולם כי אע״פ שמשנה מנהג העולם בקצת הנסי׳ בקריע׳ ים סוף והירדן ועמידת השמש לא יעשה כן ברוב הנסים כי אפי׳ בנצוח מלחמו׳ ועזרו לאוהביו היה עושה ע״י סבה כמנהג העולם במלחמו׳ כמו שצוה מלחמ׳ יריחו הקפת העיר בשופרות כמו שעושין הצרי׳ על עיר להפחידם ולהבהילם וכמו שצוה במלחמ׳ העי שים לך אורב לעיר מאחריה כמו שהוא מנהג העולם וכן במלחמו׳ אחרו׳ ולא נוכל לומ׳ כי שלא ברצון הי״ת נמנעו מלימול הילודי׳ במדבר כי לא ראינו שהוכיחם נביא על זה שלא מלו כל אותן שנים שהיו במדבר ומפני זה לא עשו גם כן פסח כי אם בשנה השנית שיצאו ממצרים לפי שהיו ערלים ומילת הזכרים אפי׳ מקצת׳ מעכבת מעשות הפסח שנ׳ המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו ויש דרש כי שבט לוי מלו במדב׳ וסמכו זה לפסוק ובריתך ינצורו ויש לפרש ג״כ כי לפי׳ לא מלו כל אותן השנים לפי שכ׳ על פי יי׳ יחנו ועל פי יי׳ יסעו ולא היו יודעים יום נסעם ואם היו מלים הילודים והיו נוסעים יום המילה היו הנמולים בסכנה מפני הדרך וזה הוא שאמר כי לא מלו אותם בדרך כי הנה ראינו מרע״ה איחר זמן מילת בנו בעבור הדרך וזהו שאמ׳ כי לא מלו אותם בדרך ואת הנה ראינו שנענש משה על עכוב המילה ההיא כמו שכתוב ויבקש המיתו לא נענש אלא לפי שלא נתעכב במדין עד מול בנו ועד חיותו כי ביום נסעו לא נסע על פי הגבורה כי אע״פ שאמר לו הקב״ה לך שוב מצרים לא אמר לו שיסע בו ביום והיה לו למול את בנו ולהתעכב עד חיותו ואח״כ ללכת מצרי׳ במצו׳ הגבורה ועל כן הוכיחו בדרך על יד החולי ושמר לו עד שהיה במלון שיוכל למול שם ולהתעכב שם ומפני זה עשו פסח במדבר בשנ׳ השנית כי מלו כלם לפי שלא היו בדרך כי לא נסעו כל אותה שנה כי עשו המשכן שם במדבר סיני ולא אמר כי לא מלו אלא הילודים בדרך וכל זמן שהיו במדבר סיני לא היו בדרך וזהו טעם הנכון בעיני עשה לך תקן והכן כמו וימהר לעשות אותו ופי׳ לך לעצמך שיהיה הוא המל ואחרים עמו כי לא יתכן שיהושע לבדו מל כל הערלים שהרי אמר לו חרבות צורים ואילו היה הוא המל לבדו די היה לו בחרב אחד ועוד בארבעה ימים היאך היה יכול יהושע לבדו למול כל הילודים במדבר זה לא יתכן או יתכן שלא מל הוא אחד מהם אבל צוה אותם למול ואמר לך כי עליו מוטל כי הוא היה מנהיגם ומה שאמ׳ וימל כמו ויבן שלמה את הבית והדומי׳ להם׃ חרבות צורים· כתרגומו אזמלון חריפין איזמלים חדים וכן אף תשיב צור חרבו וסמך המתואר אל התואר כמו מי המרים בני שלמי׳ או יהיה צורים שם זולתי תאר ויהיה פי׳ חרבות שיהיו להם חדודים׃ ושוב מול את בני ישר׳ שנית· חזור פעם אח׳ פעם במחנה למול ולצותם למול· ובאמרו ושוב מול איננו אומר פעם ושתים לבד אלא כמה פעמים עד שיגמר הדבר וכן ושבתי בבית יי׳ שאחזור שם תמיד כל ימי חיי וכן באמרו שנית איננו דוקא פעם ושתים לבד אלא פעם אחר פעם עד שיגמר הדבר וכן כסיל שונה באולתו איננו פעם ושתים לבד אלא פעם אחר פעם כמה פעמי׳ וכן ועם שונים אל תתערב שחוזרין פעם אחר פעם לרשעותם כמה פעמים ויש מרז״ל שאמרו כי אמר שנית על הפריעה כי לא נתנה פריעת מילה לאברה׳ אבינו וכדאו דברי׳ אלו ואמרו כי שנית ר״ל על ציצין המעכבין את המילה שמזהירו שיחזור עליהם שנית וירצה כי נמולו היטב אבל פריעת המילה נתנה לאברהם אבינו וכן הוא אומר בבראשית רבה אברהם אבינו פרע את מילתו׃ אל גבעת הערלות· כמו בגבעת וכן נפל אל המים כמו במים ואחרים רבים כמוהו ונקראת גבעת הערלות בעבור הערלות שנכרתו שם ומלת הערלות הוא משקל אחד כי מן ערלה יאמר ערלות כמו מן חכמה יאמ׳ חכמות׃ וזה הדבר אשר מל יהושע· וזה הדב׳ שבעבורו מל יהושע כי כל העם הילודי׳ במדבר לא מלו אותם לפי׳ כצווה יהושע למולם׃ כל אנשי המלחמ׳· ר״ל מבן עשרים שנה ומעלה כי אותם הם הפקודים ואותם מתו שהיו מולים זהו שאמר כי מולים היו והטע׳ להודיע כי זה שלא מלו לא׳ בעבור שנשתכחה מהם מצו׳ מילה במדב׳ או התרשלו עליה כי מולים היו כל העם היוצאים ואפי׳ לדברי בעל הדרש שאו׳ שהתרשלו במילה במצרי׳ וסמך לפסוק גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו

וכן

וזה הדבר ד׳ ר״פ וסי׳ אשר תעשה להם לקדש· אשר מל יהושע· אשר תעשה· וזה הדבר אשר הרים יד׃ הילודים ג׳ ב׳ חסרים וא׳ מלא וסי׳ וכל העם הילודים במדבר בדרך בצאתם· במקום הזה· בירושלם דד״ה· בתראה מלא׃

בעת ההיא אמר יהוה אל־יהושע עשה לך חרבות צרים ושוב מל את־בני־ישראל שנית׃ ויעש־לו יהושע חרבות צרים וימל את־בני ישראל אל־גבעת הערלות׃ וזה הדבר אשר־מל יהושע כל־העם היצא ממצרים הזכרים כל אנשי המלחמה מתו במדבר בדרך בצאתם ממצרים׃ כי־מלים היו כל־העם היצאים וכל־העם הילדים במדבר בדרך בצאתם ממצרים לא־מלו׃ כי ארבעים שנה הלכו בני־ישראל במדבר עד־תם כל־הגוי אנשי המלחמה היצאים ממצרים אשר לא־שמעו בקול יהוה אשר נשבע יהוה להם לבלתי הראותם את־הארץ אשר נשבע יהוה לאבותם לתת לנו ארץ זבת חלב ודבש׃

בעידנא ההיא אמר יי׳ ליהושע עיבד לך אזמלון חריפין ותוב גזר ית בני ישראל תניינות׃ ועבד ליה יהושע אזמלון חריפין וגזר ית בני ישראל בגבעתא וקרא ליה גבעת ערלתא׃ ודין פתגמא די גזר יהושע כל עמא דנפק ממצרים דכריא כל גברי מגיחי קרבא מיתו במדברא באורחא במפקהון ממצרי׃ ארי גזירין הוו כל עמא די נפקו וכל עמא דאתילידו במדבר באורחא במיפקהון ממצרים לא גזרו׃ ארי ארבעין שנין הליכו בני ישראל במדבר עד דסף כל עמא גברי מגיחי קרבא דנפקו ממצרים דלא קבילו למימרא דיי׳ דקיים יי׳ להון בדיל דלא לאחזיותהון ית ארעא דקיים יי׳ לאבהתהון למתן לנא ארעא עבדא חלב ודבש׃

חרבות צורים׃ כתרגומו איזמלין חריפין וכן אף תשיב צור חרבו כשהחריפות כהפך לכרדין ואיכו חותך יפה וכן כל כלי יוצר עליך׃ שנית· שמלו כבר בליל יציאתם ממצרים קהל גדול יחד וזו פעם שנייה שכל ארבעים שנה שהיו במדבר לא נשבה להם רוח צפונית ולא היה להם יום נוח למול כמו ששנינו ביבמו׳ ורבותינו אמרו שנית זו פריעת מילה שלא נתנה לאברהם אבינו׃ גבעת הערלות· על שם המאורע נקרא שנעשו כמין גבעה׃ וזה הדבר· על ידי דיבור מל אותם אמר להם סבורים אתם לירש את הארץ ערלים לא כך נאמר לאברהם ואתה את בריתי תשמר וגו׳ ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך׃ כל העם היוצאים· לא היה אחד מהם כאן שכולם מתו והם היו מולים שנאמ׳ כי מולים היו׃ לא מלו· כמו שפירשתי לא נשבה רוח צפונית והם הם שמלו עכשיו ואת

רלבג

בעת ההיא אמר יי׳ אל יהושע עד אז יבנה יהושע׳ חרבות צורים הרצון בו חרבו׳ החדי׳ והם הכעשי׳ מהנחשת אצ״ל בלע״ז· ואמנם צוהו כדי שישגם יהושע בזה המעט מהצער שאפשר בו כי יתכן בכמו אלו החרבות שיהיו בתכלית מהחדות ולזה תרגם יונתן אזמלון חריפין׃ ושוב מול את בני ישראל שנית· שב אל כלל העם וזה שכבר נמולו בצאת׳ ממצרים לתכלית שיכנסו אז את הארץ וכאשר חטאו שנותיהם ונגזר עליהם המות ואיחור עד ארבעים שנה מירושת הארץ הוצרכו עתה שנית לכמו זה הפועל ואולם שזאת המצוה מבוא בירושת הארץ הוא מבואר ממה שנאמ׳ בתורה בפרשת לך לך כשנצטווה אברהם בזאת המצוה עם שכבר היה ראוי שיקיימו ישרא׳ דרכי התורה בכללם לפי מה שאיפשר ואז יתכן יותר שיעשה להם הש״י זאת ההטבה והחניכה ר״ל שירשו ארץ ז׳ גוים הנזכרים בתורה׃ גבעת הערלות· נקראת הגבעה בזה השם מפני הפועל שנעשה שם ר״ל מפני מילת כל העם הילודים במדבר והנה היו כלם ערלים לפי שלא היו יודעים העת אשר יצטרכו בו ליסע כי על פי יי׳ היו חונים כמו שהתבאר בתורה ואולי יצטרכו ליסע ביום הג׳ למילה והיה הסכנה לתינוק ולזה לא מל אחד מהילודים במדבר ולזאת הסבה לא עשו ישראל פסח במדבר כי אם אותו שנזכר בתורה לפי שכבר נולדו לרובם בנים אחר שתי שנים לצאתם ממצרים ומילת בניהם היתה מעכבת אותם מעשיית הפסח כמו שהתבאר בפרשת בא׳ והנה ספר שאחר שמלו ישבו במקומם עד שחיתה המכה וזה כלו ממה שיורה שאין ראוי למול כשיעתק ממקומו עד חיות המכה׃

היום

וְאֶת־בְּנֵיהֶם הֵקִים תַּחְתָּם אֹתָם מָל יְהוֹשֻׁעַ כִּי־עֲרֵלִים הָיוּ כִּי לֹא־מָלוּ אוֹתָם בַּדָּרֶךְ׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־תַּמּוּ כָל־הַגּוֹי לְהִמּוֹל וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם בַּמַּחֲנֶה עַד חֲיוֹתָם׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ הַיּוֹם גַּלּוֹתִי אֶת־חֶרְפַּת מִצְרַיִם מֵעֲלֵיכֶם וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא גִּלְגָּל עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ וַיַּחֲנוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּגִּלְגָּל וַיַּעֲשׂוּ אֶת־הַפֶּסַח בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב בְּעַרְבוֹת יְרִיחוֹ׃ וַיֹּאכְלוּ מֵעֲבוּר הָאָרֶץ מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח מַצּוֹת וְקָלוּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה׃ וַיִּשְׁבֹּת הַמָּן מִמָּחֳרָת בְּאָכְלָם מֵעֲבוּר הָאָרֶץ וְלֹא־הָיָה עוֹד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מָן וַיֹּאכְלוּ מִתְּבוּאַת אֶרֶץ כְּנַעַן בַּשָּׁנָה הַהִיא׃ וַיְהִי בִּהְיוֹת יְהוֹשֻׁעַ בִּירִיחוֹ וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אִישׁ עֹמֵד לְנֶגְדּוֹ וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ וַיֵּלֶךְ יְהוֹשֻׁעַ אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ הֲלָנוּ אַתָּה אִם־לְצָרֵינוּ׃

(מסורה בגליון: ד׳ וחס׳ · כ׳ בטע׳ לפ׳ · י״א בטע׳ מאריך ס״פ · ל׳ ומל׳ · ה׳ דסמי׳ · דאורייתא בראשון · כ׳ ובענין · ג׳ · ל׳ · כ׳ ביום השביעי · ל׳ · לא · ה׳ חס׳ את · ל׳)

וְיַת בְּנֵיהוֹן דְּקָמוּ בַּתְרֵיהוֹן יַתְהוֹן גְּזַר יְהוֹשֻׁעַ אֲרֵי עַרְלִין הֲווֹ אֲרֵי לָא גְזָרוּ יַתְהוֹן בְּאוֹרְחָא׃ וַהֲוָה כַּד שְׁלִימוּ כָל עַמָּא לְמִגְזַר וִיתִיבוּ בְאַתְרֵיהוֹן בְּמַשְׁרִיתָא עַד דְּאִתַּסִּיאוּ׃ וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ יוֹמָא דֵין אַעְדִּתִי יַת חִסוּדֵי מִצְרָאֵי מִן קֳדָמֵיכוֹן וּקְרָא שְׁמָא דְאַתְרָא הַהוּא גִּלְגָּלָא עַד יוֹמָא הָדֵין׃ וּשְׁרוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּגִלְגָּלָא וַעֲבָדוּ יַת פִּסְחָא בְּאַרְבְּעַת עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא בְּמֵישְׁרֵי יְרִיחוֹ׃ וַאֲכָלוּ מֵעִיבוּרָא דְאַרְעָא מִבָּתַר פִּסְחָא פַּטִּיר וְקָלִי בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין׃ וּפְסַק מַנָּא מִיּוֹמָא דְבַתְרוֹהִי בְּמֵיכַלְהוֹן מֵעִיבוּרָא דְאַרְעָא וְלָא הֲוָה עוֹד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מַנָּא וַאֲכָלוּ מֵעֲלַלַת אַרְעָא דִכְנַעַן בְּשַׁתָּא הַהִיא׃ וַהֲוָה כַּד הֲוָת יְהוֹשֻׁעַ בִּירִיחוֹ וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא גַּבְרָא קָאֵים לְקִבְלֵיהּ וְחַרְבֵּיהּ שְׁלִיפָא בִּידֵיהּ וַאֲזַל יְהוֹשֻׁעַ לְוָתֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ הַלְמִסְעֲדָנָא אַתְּ אָתֵית אִם לְבַעֲלֵי דְבָבָנָא׃

ואת בניהם ד׳ דסמי׳ כי בקריאה וסי׳ יום אשר עמדת לפני יי׳ אלהיך בחרב · ואת בניהם הקים תחתם אתם מל יהושע · ויעשו האנשים · ואת בני המכים לא המית · ונמסר גם בסדר ואתחנן: אתם נ׳ חס׳ בספרא וסימ׳ אתם מל יהושע כי ערלים · עמק עכור · וישרפו אתם · ויסקלו אתם · ויצו אתם לאמר ראו אתם ארבים ·

והוריש יי׳ מלפניכם: עד חיותם י״א בטעם מאריך וסי׳ נמסר בסדר תבא: לחדש בערב ד׳ וסי׳ נמסר בסדר בא: וישא ה׳ חס׳ את וסי׳ נמסר בריש סדר וירא:

רשי

ואת בניהם הקים תחתם · ואת בניהם שהקים תחתיהם הם הילודים במדבר אותם מל יהושע: ויסבו תחתם · באתריהון. לא זזו על עיר: גלותי · הסירותי את חרפת מצרים שהיו אומרים ראו כי רעה נגד פניכם כוכב אחד יש ששמו רעה והוא סימן של דם רואין אנו אותו עליכם במדבר והוא שאמר משה במדבר למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם והם אינם אומר יודעים שהוא דם מילה וכשמלו בימי יהושע ובא אותו הדם הוסרה אותה החרפה שעדיין ערב רב שעלה עמהם היו חוכים להם כך דרש ר׳ משה הדרשן: גלותי · הסירותי כמו גל מעלי חרפה ויגל את האבן: ממחרת הפסח · יום הנפת העומ׳ שהקריבו עומר תחלה ומשבעה באדר׳ שמת משה שפסק המן היו מסתפקין עד עכשיו ממן שבכליהם שלקטו בשבעה באדר שנאמר את המן אכלו ארבעים שנה והלא ארבעים שנה חסר שלשים יום שהרי תחלת ירידת המן בחמשה עשר באייר אמור מעת׳ בחררה שהוציאו ישראל ממצרים טעמו טעם מן: ולא היה עוד לבני ישראל מן · לפיכך ויאכלו מעבור הארץ יום היה להם מן לא היו אוכלין מן התבואה שהמן היה נוח להם משל אומר לתינוק מפני מה אתה אוכל פת שעורין לפי שאין לי פת חטין לכך נאמר לא היה עוד וגו׳: בהיות יהושע ביריחו · מכאן לעיבורה של עיר שהיא מן העיר שאי אפשר לומר בתוך יריחו: הלנו אתה · הלמסעדנא אתיתא: עתה

רדק

וכן מה שאמר ברמיזך חיי פעמים ר״ל שתי דמי׳ דם פסח ודם מילה אע״פ שבאותם מלו כלם קודם שעשו הפסח וזהו שאמר כי מולים היו כל העם היוצאים והנה אותם שהיו מבן עשרים שנה ומעלה מתו במדבר ומבן עשרי׳ שנה ומטה נשארו מולים ולא הוצרך יהושע למול אלא הילודי׳ במדבר שלא היו יכולי׳ למול בדרך כמו שפירשנו ופירו׳ לא מלו לא מלו אותם כי הוא פעל יוצא: הקים · אמר הקים וכן לשם עליה בעבור זה עשה יי׳ לי והדומים להם שיחסרו ש״ן או מלת אשר וטע׳ הקים כי הקב״ה הקים אותם תחת אבותם לירש הארץ כמו שאמר להם אתננה והם יירשוה: תחתם · במקומם כמו שבו איש תחתיו: חיותם · הרפאם כמו ומרחו על השחין ויחי: חרפת מצרים · לפי שיצאו האבות ממצרי׳ והיו הבנים ערלים כמו המצריים והערלה חרפה כמו שנאמר כי חרפה היא לנו: גלגל · נכפלה בו הפ״א כי מן גלותי ואמרו גלל וכן דרך לשון הקדש בשמות הלקוחים מן הפעל לא להוסיף בו אות או לגרוע ממנו כמו נח מן ינחמנו שמואל כי מיי׳ שאלתיו וגם להפך סדר האותיות כמו יעבץ מן עצב: ויאכלו מעבור הארץ · מה שלא אכלו מצות וקלוי כי החדש היה אסור להם עד אחר הקרבת העומר בששה עשר בניסן ואפילו למצות מצה אסור מן החדש שאין מצות עשה דוחה את לא תעשה אלא אם כן היתה כתובה בצדה ומאין היה להם ישן ממה שהיו תגרי גוים מוכרי׳ להם ומלת מעבור מוכיח שהוא מן הישן כי אמרו כי נקר׳ עבור הדגן שהוא משנ׳ שעברה ושנה הבאה נקרא תבואה: ממחרת הפסח · הוא ליל חמשה עשר בניסן ויומו כי הפסח קרב בארבעה עשר ומחרתו הוא יום חמשה עשר וכן בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני ישראל: וישבת המן ממחרת · מאותו מחרת שזכר מאותו היום פסק המן כי לא היו צריכים שהרי אכלו מעבור הארץ מצות וקלוי בחמשה עשר בניסן ולדברי רז״ל שאמרו כי עד י״ו בניסן אכלו המן יהיה פי׳ ממחרת ט״ו והוא י״ו כי אע״פ שאכלו בט״ו מצות וקלוי לא היה מספיק להם מה שמצאו מעבור הארץ ואותו היום אכלו גם מהמן ולמחרת שהוא י״ו בניסן אחר שהקריבו בו העומר והותרו בחדש מצאו הרבה מן החדש לאכל וזהו שאמר ויאכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא: ויהי בהיות יהושע ביריחו · בגבול יריחו ומכאן סמכו ז״ל שעבורה של עיר דינו כעיר שהרי יהושע לא היה בתוך העיר ואמר בהיות יהושע ביריחו כי נכנסו מהגלגל אחר שנמולו שם הערלים ועשו

רלבג

היום גלותי · הסירותי מעליכם חרפת מצרים ירצה לפי מה שאחשוב בחרפת מצרים אמונותיהם הנפסדות כי ענין הפסח היה מביא ישר׳ להעתיק מהאמונות ההם כמו שביארנו בפרשת בא ואמנם אמר זה כי עד עתה סרה זאת המצוה מהם לסבה שזכרנו ולזה סמך לזה שכבר עשו שם את הפסח בי״ד יום לחדש ואפשר שיהא הרצון בזה ההמשך לתאות המשגל כי המצרים היו פרוצי׳ בעריות כמו שאמר בתורה בפרשת העריות כמעשה ארץ מצרים וגו׳ ולפי שהמילה מכוונת להחליש כח זה האבר הוא מבואר שבענין המילה תסור מעליהם חרפת מצרים ויהיו יותר גדורים בענין המשגל ואיפשר שנאמר עוד שהרצון בזה שכבר הסיר מהם חרפת מצרים שהיו אומרים כי ברעה הוציאם להרוג אותם ולכלותם לא להנחילם הארץ והנה בהיותם מתאחרים במדבר ארבעים שנה היתה להם זאת החרפה ואולם עתה ייעד אותם שכבר ירשו את הארץ אחר שכבר קיימו זאת המצוה ותסור מעליהם זאת החרפה והביאור הראשון הוא הנראה יותר ואם לא מצאנוהו לאחד מן הקודמים אחר הגיענו אלינו דבריהם: ויאכלו מעבור הארץ · הנה אמר זה לפי שלא הותר להם החדש עד מחרת הפסח ובזה ראיה שמה שאמר בתורה ממחרת השבת יניפנו הכהן הרצון בו ממחרת הפסח והוא י״ו בניסן לא ממחרת שבת בראשית כמו שהיו אומרים הצדוקים שאם היה הענין כן הנה לא ימלט הענין מחלוקת אם שנאמר שכבר קרה אז שהיה פסח ביום השבת או בזולת יום השבת ואם היה בזולת יום השבת הנה יצטרך לומר כי טעו יהושע וישראל בזה וזה דבר בלתי איפשר ואם היה בשבת הנה לא היה ראוי שייחסהו אל מה שהוא במקרה אבל ראוי שייחסהו אל מה שהוא בעצם ויאמר ממחרת השבת כי הם לא עשו זה לפי זה הדע׳ מפני היות היום ההוא מחרת הפסח אבל מפני היותו ממחרת השבת ולזה הוא מבואר שמה שאמ׳ בתורה ממחרת השבת אין הרצון בו שבת בראשית אבל הרצון בו ממחרת הפסח כי הפסח תקרא שבת ר״ל היום החמשה עשר: וישבת המן ממחרת · הנה מצאנו בזה דעת לרבו׳ ז״ל קצתם אמרו שלא ירד המן אחר שמת משה אלא שכבר לקטו ממנו מה שהספיק להם עד זה הזמן ועשו ממנו חלות וקצת׳ אמרו שכבר ירד המן עד היום ההוא ואחשוב שאמר הנביא הא׳ שלא ירד המן אח׳ שמת משה ע׳ זה המאמ׳ הוא היותו מרחיק היות מסודר מהנביא מופת אחר מותו ולפי שזה המופת הנפלא אי איפשר שיהיה על יד נביא זולת משה חוייב ממנו שלא ירד המן אחר מותו לא הסכי׳ שהיה נעשה אח׳ זה על יד יהושע ואמר כר׳ לנו לפי מה שהשרשנו מענין המופתים בסוף המאמר הששי מספר מלחמותיי׳ הוא שזה המופת הנעשה על יד משה בענין המן נשאר עד היום הזה שאכלו מן החדש הל״א תראה כי מופת שמן המשחה היה נשאר תמיד כמו שביארנו במקומו וממה שיורה על זה הוא אמרו וישבת המן ולא אמר ויכלה המן וזה ממה שיורה שכבר היה יורד עד היום הזה ועוד כי בתורה כשנזכרת ירידת המן זכר המן אכלו עד בואם אל ארץ נושבת וזה ממה שיורה שכל זה הענין נעשה על יד משה וכבר ביארנו בספר מלחמו׳ יי׳ איך יתכן זה: ויהי בהיות יהושע ביריחו · ראוי שתדע שזה הענין היה במראה הנבואה ויורה על זה מה שאמר תכף ויאמר יי׳ אל יהושע כי הוא ראוי הראות המלאך בהקיץ ובהתעסם החושים על מנהגיהם והנה הרצון באמרו ויהי בהיות יהושע ביריחו מחשבתו משוטטת שם איך יעשה להחרים העם היושבת בה ומפני זה נדמה לו דבר מעניני המלחמה וראה המלאך כאילו חרבו שלופה בידו ולזאת הסבה ג״כ שאל לו במראה הנבואה הלנו אתה אם לצרינו כמנהג הנלחמים ועניהו כי אין הענין כמו שחשב אבל הוא שר צבא ויתספר הוא הממונה להצליח בספר הוא אשר באמצעותו יביא העם את הנבואה לנביא מאת הש״י ואמ׳ לו שיחלוץ נעלו מעל רגלו כדי שירגיש בענין המקו׳ שהוא בו כי הו׳ קדש ועניין

רדק

הפסח ובאו להם ליריחו לכבשה וחנו את פני העיר והקב״ה שלח מלאכו להראות ליהושע כדי לחזקו לכבשה ולבשרו ונראה לו כדמות איש וחרבו שלופה בידו מורה על הגבורה ועל הנצוח כמו שנראה ליעקב אביו ונאבק עמו לחזקו ולבשרו כמו שאמר לו כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל וכן בא ליהושע זה המלאך וחרבו שלופה בידו כדמות גבור מנצח והוא שאמר ליהושע ראה נתתי בידך את יריחו ואת מלכה׃ ויאמר לא׳ כלומר איני כמו שאתה סבור איש בא להלחם אבל אני מלאך יי׳ וזהו שאמר שר צבא יי׳ שר בצבאות מעלה ומטה כמו שנ׳ על מיכאל השר הגדול ולפי גדולתו וקדושתו נקדש ה המקום שנראה בו ליהושע לפי׳ אמר קדש הוא׃ עתה באתי׳ בעת שראיתני מה שא״כ בבס׳ דס וזה להחזיק בלבו כי מלאך הוא ויש בו דרש כי בא להפחיד על בטול תורה ועל שבטלו היום שעבר תמיד של בין הערבי׳ אמ׳ לו יהושע על איזה מהם באת אמר לו עתה באתי כלומר על בטול תורה שאתם בטלים עתה מיד וילן יהושע בתו׳ העמק שלן בעמקה של הלכה וזה הדרש רחוק כי אין שעת המלחמ׳ שעת תלמוד תורה ועוד כי פסוק וילן יהושע הוא רחוק מזה הפרשה כי הוא במלחמת העי ועוד כי כ כותב הדרש הזה טעה בפסוק וילן כי שני פסוקים הם וילן יהושע סופו בתוך העם והפסוק האחר וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק ויש בו דרש אחר עתה באתי עתה באתי שני פ פעמים אני הוא שבאתי בימי משה רבך שנאמר הנה אנכי שולח מלאך וראה אותי ולא רצה שילך עמו שאמר להקב״ה אנכי חפץ אלא בך מיד ויפל יהושע פניו ארצה׃ אל פניו׃ כמו על וכן אל ההרים לא אכל׃ ויריחו סוגרת ומסוגרת׃ סוגרת אנשיה בתוכה שלא יצא אדם מן העיר ומסוגרת שלא יכנס אדם בתוכה ופירושו בסופו אין יוצא ואין בא או כפל סוגרת ו ומסוגרת לרב הסגירה כמו ש שאמר התרגום אחידא בדשין וכו׳׃ ויאמר יי׳ אל יהושע׃ ע״י המלאך הנראה לו והוא נקר׳ בשם יי׳ השולח אותו וכן מצאנו במלאך שנראה לגדעון ויאמר אליו יי׳ כי אהיה עמך ואמרו רז״ל כי שמי בקרבו אר״ שמעון בן ל לקיש מלמד שהקב״ה משתף ש שמו על כל מלאך ומלאך׃ גבורי החיל׃ פי׳ אנשי יריחו ומלכם ואע״פ שהם גבורי החיל כתתים בידך׃ הקיף את העיר׃ כנתב ביו״ד כמו אם היה בחירק

רשי

עתה באתי׃ לעזרתך שאין אדם יכול להלחם עליה ולתופשה להפיל החומה אבל בימי משה רבך באתי ולא חפץ בי שנ׳ אם אין פניך הולכי וגו׳׃ שר צבא יי׳׃ ישרא׳ שהו׳ צבא לה׳ ומיכא׳ היה שר ומיכא׳ שרכם׃ סוגרת ומסוגר׳ כתרגומו׃ אחידא בדשין דפרזלא ומתקפא בעברין דנחש׃ היובלים׃ אילים׃ במשוך׃ בתקיעה אחרונה בהאריך התוקע את הקול׃ תחתיה׃ במקומה׃ והחלוץ

רגלך ה׳ חס׳ בליש׳ בקריא׳ וסי׳ של נעלך מעל רגלך דיהושע׃ והם תכו לרגליך ישא מדברותיך׃ ונעלך תחלץ מעל רגלך׃ אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך׃ ישבעו בבוץ רגלך׃ וכל כתיבי׳ דכוו׳ חסרי׳ במ״א מלא׃ עד אשית אויביך הדום׃ יוצא ט׳ מלאים בקריא׳ וסי׳ במס׳ רבתא׃ שופרות היובלים חד מן י׳ זוגין

וַיֹּאמֶר ׀ לֹא כִּי אֲנִי שַׂר־צְבָא־יְהוָה עַתָּה בָאתִי וַיִּפֹּל יְהוֹשֻׁעַ אֶל־פָּנָיו אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ וַיֹּאמֶר לוֹ מָה אֲדֹנִי מְדַבֵּר אֶל־עַבְדּוֹ׃ וַיֹּאמֶר שַׂר־צְבָא יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ שַׁל־נַעַלְךָ מֵעַל רַגְלֶךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עֹמֵד עָלָיו קֹדֶשׁ הוּא וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כֵּן׃

וִירִיחוֹ סֹגֶרֶת וּמְסֻגֶּרֶת מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵין יוֹצֵא וְאֵין בָּא׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ רְאֵה נָתַתִּי בְיָדְךָ אֶת־יְרִיחוֹ וְאֶת־מַלְכָּהּ גִּבּוֹרֵי הֶחָיִל׃ וְסַבֹּתֶם אֶת־הָעִיר כֹּל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה הַקֵּיף אֶת־הָעִיר פַּעַם אֶחָת כֹּה תַעֲשֶׂה שֵׁשֶׁת יָמִים׃ וְשִׁבְעָה כֹהֲנִים יִשְׂאוּ שִׁבְעָה שׁוֹפְרוֹת הַיּוֹבְלִים לִפְנֵי הָאָרוֹן וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תָּסֹבּוּ אֶת־הָעִיר שֶׁבַע פְּעָמִים וְהַכֹּהֲנִים יִתְקְעוּ בַּשּׁוֹפָרוֹת׃ וְהָיָה בִּמְשֹׁךְ ׀ בְּקֶרֶן הַיּוֹבֵל בְּשָׁמְעֲכֶם אֶת־קוֹל הַשּׁוֹפָר יָרִיעוּ כָל־הָעָם תְּרוּעָה גְדוֹלָה וְנָפְלָה חוֹמַת הָעִיר תַּחְתֶּיהָ וְעָלוּ הָעָם אִישׁ נֶגְדּוֹ׃ וַיִּקְרָא יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן אֶל־הַכֹּהֲנִים וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שְׂאוּ אֶת־אֲרוֹן הַבְּרִית וְשִׁבְעָה כֹהֲנִים יִשְׂאוּ שִׁבְעָה שׁוֹפְרוֹת יוֹבְלִים לִפְנֵי אֲרוֹן יְהוָה׃ וַיֹּאמְרוּ אֶל־הָעָם עִבְרוּ וְסֹבּוּ אֶת־הָעִיר וְהֶחָלוּץ יַעֲבֹר לִפְנֵי אֲרוֹן יְהוָה׃ וַיְהִי כֶּאֱמֹר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הָעָם וְשִׁבְעָה הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאִים שִׁבְעָה שׁוֹפְרוֹת הַיּוֹבְלִים לִפְנֵי יְהוָה עָבְרוּ וְתָקְעוּ בַּשּׁוֹפָרוֹת וַאֲרוֹן בְּרִית יְהוָה הֹלֵךְ אַחֲרֵיהֶם׃

ואמר לא ארי אנא מלאך שליח מן קדם יי׳ כען אתיתי ונפל יהושע על אפוהי על ארעא וסגיד ואמר ליה מה ריבוני ממליל עם עבדיה׃ ואמר מלאכא דשליח מן קדם יי׳ ליהושע שרי סינך מעל רגלך ארי אתרא די את קאים עלוהי קדישא הוא ועבד יהושע כן׃

ויריחו אחידא הות בדשין דפרזלא ומתקפא בעברין דנחש מן קדם בני ישראל לית דנפיק מינה למעבד קרבא ולית דעליל בגוה למשאל בשלמא׃ ואמר יי׳ ליהושע חזי דמסרית בידך ית יריחו וית מלכה גיבורי חילא׃ ותכחרון ית קרתא כל גברי עבדי קרבא א אקיף ית קרתא זמנא חדא כדין תעבד שיתא יומין׃ ושבעא כהניא יסבון שבעא שופריא דקרן דיכריא קדם ארונא וביומא שביעאה תסחרון ית קרתא שבע זמנין וכהניא יתקעון בשופריא׃ ויהי במיגד בקרן דיכריא במשמעכון ית קל שופרא ייבבון כל עמא יבבא רבא ויפול שורא דקרתא ותתבלע תחותה ויסקון עמא גבר לקבליה׃ וקרא יהושע בר נון לכהניא ואמר להון טולו ית ארון קימא דיי׳ ושבעא כהניא יטלון שבעא שופריא דקרן דיכריא קדם ארונא דיי׳׃ ואמר לעמא עיברו ואקיפו ית קרתא ומזרזי חילא יעברון קדם ארונא דיי׳׃ והוה כד אמר יהושע לעמא ושבעא כהניא נסבי שבעא שופריא דקרן דיכריא קדם ארונא דיי׳ עברין ותקעין בשופריא וארון קימא דיי׳ אזיל בתריהון׃

רלבג

ועניו כבואיי אלהי לא פועל דמיוני ואז הרגי׳ יהום בפזאת ההסגה היא הסגה כבואיי וזכר הכבוא׳ שהגיעו לו בזה המקום וקוד׳ שיתחיל בזכרון הכבואה ההי׳ ספר שיריחו היתה ס סוגרת ומסוגרת מפני בני ישר׳ באופן שלא יוכל א׳ לבא שם ולא ליכנס שם וזכר זה לפי שמזה הסבה כבורכו בהחרמת׳ לזה המופת שהייתי׳ אותו שיו השם יתעלה בזאת הכבוא׳׃ והנה הספים הש״י ל לעמו כל שו המופתים עם ארון יי׳ להייסיר ישרא׳ לשמור ולעמות ככל הכתוב בו והיו שו המופתים בזה האופן מהזרות כדי להפיל אימה על הגוים ל בשמעם שו הכפלאות העצומות אשר עשה הש״י לישראל והיה זה המספר לשביעיות ר״ל שהקיפו העיר ז׳ ימים והיו שם ז׳ כהנים וז׳ שופרו׳ היובלי׳ וביו׳ הז׳ הקיפו ז׳ פעמי׳ שזכרנו כמספר הז׳ שזכרנו בתורה כמו השמטה וז׳ שמטו׳ וז׳ שבתו׳ שבי׳ וז׳ ימים ז׳ פעמים וז׳ ימי הפסח וז׳ ימי סוכה והנה הספים הש״י ם שיעשה זה המופת ב באתכעו׳ זאת התרועה הגדול׳ כדי שיתעוררו ישראל ויקיצו משנת תרדמתם ויתנו אל לבם ענין שו הכפלאות העצומו׳ למען יראו את יי׳ עם שים לתרועה ה הגדולה רושם מעט בענין זה המופת כי הקול החזק יניע ה האויר תנועה חזק׳ אך שלא יתכן שיגיע מזאת התנוע׳ כמו זה הפועל

מן ד׳ תנינא משניא וסימ׳ נמסר במסרה רבתא דאסדרנא בר״ש הא״ חיבורא בערך שי״ן׃ בשמעכם י״א מלין כתיב ב׳ וקרי כ׳ וסי׳ במסרה רבתא׃

ואף על פי שהוא בצרי וכן ותגד לבני ישראל יגיד דבר׃ כה תעשה ששת ימים׃ אין לשאול טעם לסבות הגבורה למה היתה ההקפה הזאת וטעם שבעה כהנים ושבעה שופרות ושבע הקפות ושבעה ימים וטעם ההקפה בתרועה להבהיל העם אשר בתוך העיר ונפול החומה תחתי׳ למען ידעו כל עמי הארץ כי יי׳ נלחם לישרא׳ לא בחרב ובחנית ומספר השבעה ידוע סודו אבל מבינים מדע וכן שבעה מזבחות

הנפלא שתפול החומ׳ החזקה תחתיה אם לא יחובר לזה המופת והנה צוה אותם יהושע שלא יריעו ולא ישמיעו את קולם עד היום הז׳ כדי שלא ירגישו בני העיר וישליכו אבנים מעל החומה ואף על פי שהיה אפשר לש״י לשמרם מזה על דרך המופ׳ הנה אין מדרך הש״י שיעש׳ המופתי׳ לבטלה ובמקומו׳ שאפשר בזולת מופת

וז׳ פרים וז׳ אילים והשביעי הוא הנבחר בימים ובחדשי׳ ובשני׳׃ היובלי׳׃ האילים ובדברי רז״ל אר״ עקיב׳ כשהלכתי לערביא שמעתי שהיו קורין לדכרא יובלא׃ במשוך׃ בהאריך התקיעה׃ בשמעכם את קול השופר׃ כתיב בב״ית וקרי בכ״ף והענין אחד׃ ונפלה חומת העיר תחתיה׃ יש לשאול בית רחב שהיה בחומה אם נאמר כי נפל ונפלה היא ובית אביה זה לא יתכן כי אם היה כן כזה היה מספר אותו הכתוב ועוד שאמר באו בית האשה הזונה והוציאו משם את האשה וכו׳ כי הבית היה קיים ולא נפל אבל הנכ׳ בעיניכי לא נפלה כל חומת העיר אלא מה שהיה מן החומה את פני העיר נגד מחנה ישראל נפל ועלו העם איש נגדו ובית רחב היה בחומה מצד אחר שלא נפל ומה שאמ׳ תחתיה ר״ל שנבלעה במקומה תחת הארץ וכו׳ מתנה מעט על פני הארץ לזכרון הנס׃ ויאמרו אל העם׃ כתיב בוי״ו ופי׳ יהושע והכהנים וקרי בלא וי״ו ופי׳ יהושע׃ ויהי כאמר׃ בכ״ף׃

רשי

והחלוץ. בני ראובן ובני גד היו עוברים לפניהם לפי שהיו בני גד גבורים ומכים בזרוע חזקה כמה שנאמר וטרף זרוע אף קדקד: והמאסף. שבט דן הנוסע אחרון והוא מאסף את כל המתעכבים האחרונים: ביום השביעי. שבת היה: והית' חרם. הקדש כי היום שבת קדש וראוי להיות קדש שלל הנשלל בו: ועכרתם. לשון מים עכורים:

ויבאו

רדק

והחלוץ. פירשו בו שהם בני ראובן ובני גד וחצי שבט מנשה שעברו חלוצים לפני אחיהם: תוקעו. כן כתי' בו"ו ופירושו אשר תקעו והקרי הוא תוקעי ומבואר הוא: והמאסף. את' בו התרגום שבטא דדן לפי שהוא היה אחרון ברגלים כמו שנאמר עליו מאסף לכל המחנות: הלוך ותקוע. איכו אומר על המאסף שהיו תוקעים אלא כמו שאמר התרגום וכהניא אזלין ותקעי' בשופריא: עד יום אמרי אליכם. יש מפרשים כמו עת כמו יום צעקתי בלילה ואין צריך רק פירושו כמשמעו הוא יום השביעי: ויסב ארון יי' את העיר. פירו' יהושע הסב הארון את העיר: הקף. ארון יי' את העיר פעם אחת וזה היה ביום הראשון וראשון לימי השבוע כך קבלו רז"ל כי ביום ז' שנלכדה יריחו יום שבת היה ואף על פי שהרגו ושרפו בשבת מי שצוה על השב' צוה לחלל שבת בכבוש' יריחו וכן בשאר עיירות שהיו ישר' צרים עליהן ואמרו בקבלה עד רדתה ואפילו בשבת וכמו שצוה גם כן להעלות עולות בשב': הולך ותקוע. כתיב הולך ר"ל שכמו שהיה המאסף הולך כן היו הכהנים תוקעים וקרי הלוך שהוא מקור והפירו' אחד: וישכימו בעלות השחר. כתיב בבי"ת וקרי בכ"ף: כמשפט הזה שבע פעמים. כמשפט הזה שעשו בששת הימים והיו שבע פעמים עם ההקפה הראשונה הזאת של יום השביעי רק ביום ההוא עשו יותר הקפו' כי הקיפו העיר שבע פעמים והיתה העיר חרם היא וכל אשר בה היא שלא תבנה עוד וכל אשר בה שלא יהנה אדם מכל אשר בה ונראה כי הקב"ה אמר לו כן כי יהושע לא אמר דבר כזה מלבו ואף על פי שלא זכר זה הכתוב ימצאו כמוהו רבים ורז"ל אמרו כי יהושע אמר דבר זה מדעתו ולא אמר לו הקב"ה אמר יהושע יריחו כבושה תחלה לארץ ישר' כוכיאכה תרומה כאשה הזאת שמפרשת חלתה מתחלת עיסתה ועוד אמר יהושע בשבת לכדנו יריחו ושבת קדש שנאמר כי קדש היא לכ' כל מה שכבשנו בה יהיה קדש שנאמר קדש ליי' אוצר יי' יבא ואף ע"פ כן הקב"ה הסכים על ידו ומניין שהקב"ה הסכים על ידו שנאמ' חטא ישר' וגם עברו את בריתי והיה זה אחד מג' שגזרו בית דין שלמטה והסכים הקב"ה עמהם: כי החבאתה. בשני סימני נקבה כמו ישועתה עזרתה וכל כפל לחזק הענין כמו שפירש' בספר מכלל והכפ' הנה לפי שהחביאתם אותם יפה: שמרו מן החרם. שמרו עצמכם ושמרו איש את אחיו ומפני זה אמ' חטא ישראל מפני שלא נתנו עיניה' שלא יקח אדם משלל העיר דבר: פן תחרימו. פירושו ולקחתם מן החרם: אוצר יי' יבא. באהל מועד שהיה שם הקדש משלל מ' מדין הזהב שנתנו שרי האלפים והמאות:

ויבאו

אחת ו' זקפין פתחין בקריא וסי' קח צנצנת אחת ותן שמה מלא· ויסבו את העיר ביום השני· ויאמר אבישי אל דוד· ויחלק לכל העם לכל המון· ויאמר המלך גזרו את הילד הזה לשנים· והנה ככר עפרת דזכריה· וסי' בלשון תרגום צלוחיה מקף אבישי פלג פלגות עגילי· וכל חקה מדה שנה תורה דכוו' חמשת

רלבג

והנה צוה שיחרימו כל אשר בעיר ולא יהנו ממנו בדבר כדי שלא יטעו ישרא' במה שיגיע להם מההצלח' אחר זה ויחסוהו אל מה שקנו משלל העיר ההיא ואולי יהיה זה סבה שיחשבו שאמונתם היתה טובה עד שגם מקניהם ונכסיהם מביאים ההצלחה למי שיקנם ולזאת הסבה בעינה קלל מי שיבנה יריחו עד שיגיע הבנין בהיות כל בניו חיים ולא ישאר לו בהשלמתו כי אם בעיר בניו וידמ' שפעולות יושבי יריחו ואמונתם היו יותר משונות מפעולו' שאר יושבי הארץ ואמונתם ולזה צוה שלא ישאר מהם רושם ולא מן העיר או היה זה לתת מורך לשאר הגוים עם שזאת הקללה היתה לפי הכבואה ולזה תמצא שכבר נתקיימה בימי אחאב אמר בימיו בנה חיאל בית האלי וצוה אותם שיצילו רחב הזונ' וכל אשר אתה בבי' כאשר כשבעו לה המרגלים·

וספר

וְהֶחָלוּץ הֹלֵךְ לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים תֹּקְעוּ הַשּׁוֹפָרוֹת וְהַמְאַסֵּף הֹלֵךְ אַחֲרֵי הָאָרוֹן הָלוֹךְ וְתָקוֹעַ בַּשּׁוֹפָרוֹת: וְאֶת הָעָם צִוָּה יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר לֹא תָרִיעוּ וְלֹא תַשְׁמִיעוּ אֶת קוֹלְכֶם וְלֹא יֵצֵא מִפִּיכֶם דָּבָר עַד יוֹם אָמְרִי אֲלֵיכֶם הָרִיעוּ וַהֲרֵיעֹתֶם: וַיַּסֵּב אֲרוֹן יְהוָה אֶת הָעִיר הַקֵּף פַּעַם אֶחָת וַיָּבֹאוּ הַמַּחֲנֶה וַיָּלִינוּ בַּמַּחֲנֶה: וַיַּשְׁכֵּם יְהוֹשֻׁעַ בַּבֹּקֶר וַיִּשְׂאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת אֲרוֹן יְהוָה: וְשִׁבְעָה הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאִים שִׁבְעָה שׁוֹפְרוֹת הַיֹּבְלִים לִפְנֵי אֲרוֹן יְהוָה הֹלְכִים הָלוֹךְ וְתָקְעוּ בַּשּׁוֹפָרוֹת וְהֶחָלוּץ הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם וְהַמְאַסֵּף הֹלֵךְ אַחֲרֵי אֲרוֹן יְהוָה הוֹלֵךְ וְתָקוֹעַ בַּשּׁוֹפָרוֹת: וַיָּסֹבּוּ אֶת הָעִיר בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי פַּעַם אַחַת וַיָּשֻׁבוּ הַמַּחֲנֶה כֹּה עָשׂוּ שֵׁשֶׁת יָמִים: וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיַּשְׁכִּמוּ כַּעֲלוֹת הַשַּׁחַר וַיָּסֹבּוּ אֶת הָעִיר כַּמִּשְׁפָּט הַזֶּה שֶׁבַע פְּעָמִים רַק בַּיּוֹם הַהוּא סָבְבוּ אֶת הָעִיר שֶׁבַע פְּעָמִים: וַיְהִי בַּפַּעַם הַשְּׁבִיעִית תָּקְעוּ הַכֹּהֲנִים בַּשּׁוֹפָרוֹת וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל הָעָם הָרִיעוּ כִּי נָתַן יְהוָה לָכֶם אֶת הָעִיר: וְהָיְתָה הָעִיר חֵרֶם הִיא וְכָל אֲשֶׁר בָּהּ לַיהוָה רַק רָחָב הַזּוֹנָה תִּחְיֶה הִיא וְכָל אֲשֶׁר אִתָּהּ בַּבַּיִת כִּי הֶחְבְּאַתָה אֶת הַמַּלְאָכִים אֲשֶׁר שָׁלָחְנוּ: וְרַק אַתֶּם שִׁמְרוּ מִן הַחֵרֶם פֶּן תַּחֲרִימוּ וּלְקַחְתֶּם מִן הַחֵרֶם וְשַׂמְתֶּם אֶת מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל לְחֵרֶם וַעֲכַרְתֶּם אוֹתוֹ: וְכֹל כֶּסֶף וְזָהָב וּכְלֵי נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל קֹדֶשׁ הוּא לַיהוָה אוֹצַר יְהוָה יָבוֹא: וַיָּרַע הָעָם וַיִּתְקְעוּ בַּשֹּׁפָרוֹת וַיְהִי כִשְׁמֹעַ הָעָם אֶת קוֹל הַשּׁוֹפָר וַיָּרִיעוּ הָעָם תְּרוּעָה גְדוֹלָה וַתִּפֹּל הַחוֹמָה תַּחְתֶּיהָ וַיַּעַל הָעָם הָעִירָה אִישׁ נֶגְדּוֹ וַיִּלְכְּדוּ אֶת הָעִיר: וַיַּחֲרִימוּ אֶת כָּל אֲשֶׁר בָּעִיר מֵאִישׁ וְעַד אִשָּׁה מִנַּעַר וְעַד זָקֵן וְעַד שׁוֹר וָשֶׂה

תקעי ק' · ל' · ב' · ל' ומל' · ב' מלכיה · ל' · ל' חס' · הלוך ק' · ג' וכל חלופת דכו' במא כוי · ב' חס' ל' כתי' ויקרי ל' · ל' · ו' · ב' מל' · ל' מל' בספר · ל' מל' · ח' יתר לשון עזרה

וּמְזָרְזֵי חֵילָא אָזְלִין קֳדָם כַּהֲנַיָא תָּקְעֵי שׁוֹפָרַיָא וְשִׁבְטָא דְבֵית דָן אָזֵיל בָּתַר אֲרוֹנָא וְכַהֲנַיָא אָזְלִין וְתָקְעִין בְּשׁוֹפָרַיָא: וְיָת עַמָּא פַּקֵיד יְהוֹשֻׁעַ לְמֵימַר לָא תְיַבְּבוּן וְלָא תַשְׁמְעוּן יָת קַלְכוֹן וְלָא יִפּוֹק מִפּוּמְכוֹן פִּתְגָמָא עַד יוֹמָא דְאֵימַר לְכוֹן יַבִּיבוּ וּתְיַבְּבוּן: וְאַסְחַר אֲרוֹנָא דַייָ יָת קַרְתָּא אַקִּיף זִמְנָא חֲדָא וְעָלוּ בְּמַשְׁרִיתָא וּבָתוּ בְּמַשְׁרִיתָא: וְאַקְדֵּם יְהוֹשֻׁעַ בְּצַפְרָא וּנְטַלוּ כַהֲנַיָא יָת אֲרוֹנָא דַייָ: וְשִׁבְעָא כַהֲנַיָא נְסִיבוּ שִׁבְעָא שׁוֹפָרַיָא דְקֶרֶן דִּיכְרַיָא קֳדָם אֲרוֹנָא דַייָ אָזְלִין מֵיזַל וְתָקְעִין בְּשׁוֹפָרַיָא וּמְזָרְזֵי חֵילָא אָזְלִין קֳדָמֵיהוֹן וְשִׁבְטָא דְבֵית דָן אָזֵיל בָּתַר אֲרוֹנָא דַייָ וְכַהֲנַיָא אָזְלִין וְתָקְעִין בְּשׁוֹפָרַיָא: וְאַסְחָרוּ יָת קַרְתָּא בְּיוֹמָא תִנְיָנָא זִמְנָא חֲדָא וְתָבוּ לְמַשְׁרִיתָא כְּדֵין עֲבָדוּ שִׁתָּא יוֹמִין: וַהֲוָת בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְאַקְדִּימוּ כְּמִיסַּק צַפְרָא וְאַסְחָרוּ יָת קַרְתָּא כְּהִילְכְתָא הָדֵין שְׁבַע זִמְנִין לְחוֹד בְּיוֹמָא הַהוּא אַקִּיפוּ יָת קַרְתָּא שְׁבַע זִמְנִין: וַהֲוָה בְּזִמְנָא שְׁבִיעֵיתָא תְּקָעוּ כַהֲנַיָא בְּשׁוֹפָרַיָא וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְעַמָּא יַבִּיבוּ אֲרֵי יְהַב יְיָ לְכוֹן יָת קַרְתָּא: וּתְהֵי קַרְתָּא חֶרְמָא הִיא וְכָל דְבַהּ קֳדָם יְיָ לְחוֹד רָחָב פּוּנְדְקִיתָא תְּחֵי הִיא וְכָל דְעִימַּהּ בְּבֵיתָא אֲרֵי אַטְמַרַת יָת אִזְגַּדַיָא דִי שְׁלַחְנָא: וּלְחוֹד אַתּוּן אִיסְתַּמָּרוּ מִן חֶרְמָא דִילְמָא תַחֲרְמוּן וְתִסְּבוּן מִן חֶרְמָא וּתְשַׁוּוּן יָת מַשְׁרִית דְיִשְׂרָאֵל לְחֶרְמָא וּתְעַכְרוּן יָתֵיהּ: וְכָל כַּסְפָּא וְדַהֲבָא וּמָנֵי נְחָשָׁא וּבַרְזְלָא קוּדְשָׁא אִינוּן קֳדָם יְיָ לְאוֹצַר בֵּית מַקְדְּשָׁא דַייָ יִתְעֲלוּן: וְיַבִּיבוּ עַמָּא וּתְקָעוּ בְּשׁוֹפָרַיָּא וַהֲוָה כַּד שְׁמַע עַמָּא יָת קַל שׁוֹפָרָא וְיַבִּיבוּ עַמָּא יַבָּבָא רַבָּא וּנְפַל שׁוּרָא דְקַרְתָּא וְאִתְבְּלַע תְּחוֹתוֹהִי וּסְלֵיק עַמָּא לְקַרְתָּא גְּבַר לְקִבְלֵיהּ וּכְבָשׁוּ יָת קַרְתָּא: וְגַמָּרוּ יָת כָּל דִבְקַרְתָּא מִגְּבַר וְעַד אִיתְּתָא מֵעוּלֵימָא וְעַד סָבָא וְעַד תּוֹר וְאִימַּר

ס' בממ"א נקי יהיה לביתו שנה· ונמסר גם בסדר בשלח: ולקחתם ו' וסי' נמסר בסדר ויגש: העירה ט' בליש' וסי' ויקרעו שמלתם ויעמס· וירע העם ויתקעו בשופרות· תם אל אחת· ויהונתן ואחימעץ· ואת קומי לכי· וישלח מלאכים אל אחאב· ויבא את הנים· ובני עמון ראו דד"ה· העירה והקיצה:

רדק

שהיו הנערים. כל משרת יקרא נער ואפילו יהיה זקן כמו יהושע בן נון נער ואלו האנשי' המרגלי' היו נערי יהושע או נערי אחד מגדולי ישר': מחוץ למחנה ישר'. הגיורים מבחוץ למחנה עד שיתגיירו וישובו לדת ישראל ואחר שנתגיירו ישבו בתוך ישראל כמו שאמר ותשב בקרב ישראל עד היום הזה: החיה יהושע. שצוה לשמור לה השבועה שנשבעו לה המלאכי' כמו שאמ' רק רחב הזונה וגו'. ויש לפרש עוד החיה שנתן להם מחיה ממון או נחלה במה שיחיו וזהו שאמ' ותשב בקרב ישר' וזהו הפי' הנכו'. ויש דורש כי יהוש' לקח רחב לאשה וזהו החיה כי כיון שראו שיהושע לקח רחב לאש' נדבקו בבית אביה מגדולי ישראל ואף על פי שכתוב בשבעה אומות לא תתחתן בם אמרו כי רחב ובית אביה נכרים היו בארץ ולא היו משבעה גוים ויש מי שאומר כי כשנכנסו מרגלים ששלח יהושע ביריחו כשגיירה ועדיין לא נכנסו ישראל לארץ וכל זה למי שאומר כי כתי' לא תתחתן בם בגיותן כתיב:

את העיר הזאת את יריחו. תוספת ביאור ורז"ל פירשו שלא יבנו אותה ויקראו אותה בשם עיר אחרת ושלא יבנו עיר אחרת ויקראו שמה יריחו ומה שהחרים יהושע שלא תבנה עוד העיר כבר כתבנו הטעם בפסוק והיתה העיר חרם. והחכם הגדול רבינו משה בר מיימון ז"ל פיר' הטעם להיות המופת קיים שנפלה חומת עיר יריחו תחתיה כי כל מי שיראה החומה שוקע' בארץ יתבאר לו שאין זה תכונת בנין נהרס כך אבל נשתקע בנס במופת: ובצעירו. שימותו כל בניו מהבכור ועד הצעיר תוך הזמן הזה מהוסד העיר עד הכנת דלתיה: שמעו. והשפרד שומע בשקל אורח: עם בית

רשי

ויבאו הנערים המרגלים. כאן היו צריכין זריזות ונעשו כנערים זריזים ובלילה הראשון היו כמלאכים כאן שאמרו עצמן מן השבירה עם רחב הזונה לכך נקראו שם מלאכים ולכך נקראו אנשים מלאכים נערים: בבכורו יסדנה ובצעירו. בתחלה יסוד שיבנה בה ימות בנו הבכור ויקברנו וילך עד שימות הצעיר בגמר המלאכה היא הצבת הדלתות: עם בית

והוציאו ו' בקריא' וסי' והוציאו את בתולי הנער אל זקני. והוציאו אתו אל זקני עירו ואל שער. והוציאו את הנערה אל פתח בית אביה. והוציאו את רחב הזונה. והוציאו אלי את חמשת. והוציא את הכירה מן הקדש: ויוציאו י"ב בקריא' וסי' נמסר בסוף סדר אמור: ותשב י"ב וסי' נמסר בסדר וישב: וישבע ד' וסי' נמסר בסוף

ושה וחמור לפי חרב: ולשנים האנשים המרגלים את הארץ אמר יהושע באו בית האשה הזונה והוציאו משם את האשה ואת כל אשר לה כאשר נשבעתם לה: ויבאו הנערים המרגלים ויוציאו את רחב ואת אביה ואת אמה ואת אחיה ואת כל אשר לה ואת כל משפחותיה הוציאו ויניחום מחוץ למחנה ישראל: והעיר שרפו באש וכל אשר בה רק הכסף והזהב וכלי הנחשת והברזל נתנו אוצר בית יהוה: ואת רחב הזונה ואת בית אביה ואת כל אשר לה החיה יהושע ותשב בקרב ישראל עד היום הזה כי החביאה את המלאכים אשר שלח יהושע לרגל את יריחו: וישבע יהושע בעת ההיא לאמר ארור האיש לפני יהוה אשר יקום ובנה את העיר הזאת את יריחו בבכרו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה: ויהי יהוה את יהושע ויהי שמעו בכל הארץ: וימעלו בני ישראל מעל בחרם ויקח עכן בן כרמי בן זבדי בן זרח למטה יהודה מן החרם ויחר אף יהוה בבני ישראל:

ל' כתי' · י"ב · ל' חס' · ל' חס' חב' ו"ו · ל' · ל' · ל' · י"ב · ל' · ד' · ל' · ל' · ל' · ליכל ארמית · דכו' · ס · ז · ל' רסמי'

וחמר לפתגם דחרב: ולתרין גבריא דאלילו ית ארעא אמר יהושע עולו לבית איתתא פונדקיתא ואפיקו מתמן ית איתתא וית כל די לה כמא דקיימתון לה: ועלו עולימיא מאללייא ואפיקו ית רחב וית אבוהא וית אימה וית אחוהא וית כל די לה וית כל זרעיתהא אפיקו ואשרינון מבר למשריתא דישראל: וקרתא אוקידו בנורא וכל דיבה לחוד כספא ודהבא ומאני נחשא ופרזלא יהבו באוצר בית מקדשא דיי: וית רחב פונדקיתא וית בית אבוהא וית כל דילה קיים יהושע ויתיבת בגו ישראל עד יומא הדין ארי אטמרת ית איזגדיא דשלח יהושע לאללא ית ארעא: ואומי יהושע בעדנא ההיא למימר ליט גברא קדם יי דיקום ויבני ית קרתא הדא ית יריחו בבכוריה ישכללינה ובזעיר בנוהי יקים דשהא: והוה מימרא דיי בסעדיה דיהושע והוה שמעיה סגי בכל ארעא: ושקרו בני ישראל שקר בחרמא ונסיב עכן בר כרמי בר זבדי בר זרח לשבטא דיהודה מן חרמא ותקיף רוגזא דיי בבני ישראל:

סדר ויחי: שבעה ט"ה בפרשת נדרי' וד' וסי' ויהי יי' את יהושע. כארץ רחוקה באד באו עבדיך. שמענו את שבעו רפאו. כי גדול מרדכי בבית:

רלבג

וספר שכבר מעלו בני ישראל מעל בחרם וביאר שזה המעל היה שכבר לקח עכן מן החרם' מזה החטא חרון אף על בני ישראל עם שמתו מהם שלשי' וששה איש לפני יושבי העיר וכבר יסתפק מספק ויאמ' איך יתכן בזה בחק המשפט האלהי לענוש על חטא עכן בני ישראל וכבר נותה התורה שלא יומתו הבנים כי אם איש על חטאו ימות וזה הספק בעינו יפול במה שזכרה התורה פוקד עון אבות על בני' ועוד שכבר זכרו ירמיה ויחזקאל שכבר יגיע עת שלא יאמ' עוד אבו' יאכלו בוסר ושני בנים תקהינה וזה סותר למה שזכרה התורה מזה בחק השם יתבר' ולא יתכן שנאמר שעד העת ההיא יהיה נוהג השם יתב' לענוש הבנים על חטא אבותם ואח"כ ישנה מנהגו כי זה מבואר הביטול והאמ' שבענין כן יהיה הענין בזה מי יתן ואדע ונאמר שכבר יותר זה הספק כשנאמר שהשם בלתי פוקד עון האבות על בנים בענם כי זה יהיה עול אבל אפשר מזולתשל

שימשך במקרה עונש מה לבנים בחטא האבות כי כמו זה לא יהיה בו עול כלל והמשל אם חטא אדם למלכות ונמשך בדין לאבד ממונו הנה יגיע מזה עונש לבניו שיהיו עניים ולא יירשו דבר מנכסי אביהם שיהיו עתידין לירשם ובכמו זה אמר הנביא אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו וזה שלולי חטאם היינו שרויים על אדמתינו אחרי הנקותינו מחטא ימשך ממנו שנגלה מעל אדמתינו אילו היינו שם ובזה האופן יקרה שהשם ית' פוקד עון אבות על בנים לא בעצמות וכבר יקרה באופן אחר שישיג עונש מה לבנים על חטא אבותם וזה אמנם יהיה כשיטעו האבות והיו הבנים אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם וזה שאם היו הם המתחילים בזאת התכונה הכחותה היה מספיק במוסרם עונש יותר קטן ממה שיצטרך במוסרם כשהיו אבותיהם בזאת התכונה הפחותה כי לא סבה אליהן קנין חזק ולא יוסרו אלא בשישנם עונש גדול על זה ולזה יקרה ענשם יותר גדול מפני חטא האבות ולזאת הסבה תמצא גם כן שיעדה התורה כאשר יעברו ישראל על המצות ייסרם השם ית' שבע על חטאתיהם ונותה עם זה לשופטים שלא יכו הרשע כי אם כדי רשעתו במספר אלא בענין בן סורר ומורה שיספטו אותו למיתה בעבור כי שערם באחריתו יהיה נבל ויהיה סבת זה כי השם ית' לא יביא אלו הייסורין על צד העונש שאם היה הענין כן היה זה העונש של בחק הש"י ר"ל שעונים החוטא יותר מן הראוי לפי מריו אבל יביא אותם על צד התוכחה וההשגחה ואין זה עול אבל הוא חנינה והטבה המשל שאם רצה אדם לפרש ביום עם שירה מה והיה סוף השירה ההיא לטבוע ביום הנה אם יביא עליו השי' ייסורים ימנעוהו מלכת בשירה ההיא לא יהיה זה עונש אבל הטבה וחנינה וכן אם נשתדך אדם בעבירות כבוך מה והיה מפני זה מוכן להמשך אחריהן אם ישלח לו השי' ייסורין יוסר בהם מהמשך אחר הרע שנספקנו הנה הוא מבואר כי יהיה לו הטבה וחנינה וכבאן הותר זה הספק שיקרה במה שאמר' התורה שבע על חטאתיכם ומה שאמר השם יתברך פוקד עון אבות על בנים. ואמנם מה שנשאר מן הספק הוא מה שנזכר מענין עכן שחטא ונענשו על חטאו רבים זולתו והוא שחטא לא השיגהו עונש מהשם ית' בענין ההוא וכבר באו בתורה ספורים דומים לזה ונאמר בהיתר זה הספק שהחיל והקבוץ המתאחד יתכן שיקרה בו זה בזולתעול וזה שכאשר היה החיל בכללו באופן שיהיה מושגח מהשם ית' השגחה שלימה לא יתכן שתלונה אליו רעה וכאשר חטא אחד מבני החיל חשוב החיל באופן שתסור ההשגחה האלהית ממנו מצד שהוא כלו מתאחד ולזה יהיה משולח והכזב למקרים ולזאת הסבה קרה שמתו שו הפלשי' ושפה איש עם היותם בלתי חוטאים בזה ולא מתעבן כי לא יקרה רע מצד העדר ההשגחה האלהית תכף למי שהוא ראוי שיבזהו רעו ולכי שבכן לא שם עצמו במקום הסכנה לא מתמכני העדר ההשגחה ממנו והותם האנשים ששמו עצמם במקום סכנה מתו מהם הראויים למות לפי מערכתם אולם שינזק הקבוץ המתאחד בחטא האיש האחד הוא מבואר וזה כי הקבוץ ההוא הוא כמו איש אחד והאיש

עם בית און. אצל בית און: מקדם לבית אל. ממזרח לבית אל: עד השברים. עד דתברינון: ולו הואלנו. הלואי נמלכנו לשבת בעבר הירדן מזרחה בארץ סיחון ועוג שנכבשה כבר: ומה תעשה לשמך. המשותף בשמנו זהו מדרשו ופשוטו ומה תעשה לשם גבורתך שיצא כבר ועתה יאמרו תשש כחו: קום לך. קם לך כתיב עמד לך מה שהתפללת לפני והזכרת. דבר אח' עמדת לך במחנה ולא יצאת עמהם ואני אמרתי אשר יוציאם ואשר יביאם כי אתה תביא את בני ישראל ואנכי אהיה עמך כי הוא יעבור לפני העם הזה והוא ינחילאותם אם תלך אתה לפניה' יצליחו ואם לאו לא יצליחו. דבר אחר קום לך במבילך זאת להם לא אמרתי לך לא להקדים שלל העיר: לבתים

עם בית און. סמוך לבית און וכן עם בהר לחי ראי סמוך: מקדם. ממזרח לבית אל ונזכרו סימנין אלא נראה כי עיר אחרת היתה ששמה עי אבל זאת היתה גדולה מהאחרת וידועה לפיכך נזכרת בכל מקום עם הא הידיעה ובערי בני עמון היתה עיר ששמה עי כמו שאומר בירמיה שודדה עי: כשלשים וששה איש. ארז"ל זכות אברהם אבינו עמדה להם שהרי היו חייבין על החרם ולא הכו מהם אנשי העי כי אם שלשים וששה איש שלא זכר להם הקב"ה זכות אברהם שבנה שם מזבח שנאמר בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח לי"י וכו' כשלשים כף השיעור. ויש מרז"ל שאמרו שהיא כף הדמיון כי לא היו שלשים וששה אלא יאיר בן מנשה הכו ששקול כשלשים וששה איש והוא רובה של סנהדרין ויש דרש כי הקב"ה אמר ליהושע אתה תנחיל כשתהיה עמהם אבל כאן שלא היה עמה' נכשלו ואחר שהכתוב אומר הטעם כי בעבור העון של החרם נכשלו אין לנו לבקש טעם אחר: לפני השער עד השברים. חסר מ"ם השמוש ומשפטו מלפני השער כלומר מלפני השער שבאו שם בני ישראל להלחם אותו מקו' רדפום עד השברים ושם הכו השלשים וששה ונקרא המקום כן לפי שנשברו שם וכן תרג' עד דתברינון: ויכום במורד. מקו' היה לפני העי שהיה משופע ויורד ובאותו מקו' הכום בנוסם: למה העברת. הא נקוד' בצרי והעי"ן בשוא ופתח שלא כמנהג כי המנהג הה"א בסגול והעי"ן בשוא או בסגול ובא כמוהו כלה בחכה העלה: ומה תעשה. בצרי השי"ן שלא כמנהג וכבר כתבנו הדומים לו בספר מכלל. ופירוש ומה תעשה לשמך הגדול שיאמרו הגוים מבלתי יכולת יי' והרי שמך כאילו נתמעט אצלם: למה זה אתה נופל על פניך. על דרך מה תצעק אלי כלומר אינך צריך בקשה ותחינה ישמידו החרם ואסלח להם: חטא ישראל. ולא תאמר חטא בשגגה אלא וגם עברו בריתי כי ברית נכרת ביני וביניהם בהר סיני לשבועים כ כל אשר בזותים ואבוס וכן הוא ויקח ספר הברית ויקרא ב באזני העם והם אמרו כל אשר דבר יי' נעשה ונשמע וגם משה רבינו מפי הגבור נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך יי' אלהיך אליו תשמעון והנה יהושע צוה אותם ואמ' להם שלא יקחו משלל העיר דבר והנה עברו הברית ש שלקחו משלל העיר: וגם לקחו מן החרם. כל גם בא לרבות ופי' הנה בעבור החרם כאלו כופ הנביא והוא יהושע מצוה בלא חרם ואם עברו המצוה עברו ה הברית כ"ש כי ביום החרם: וגם גנבו. כי אלו לקחו בפרהסיא לא היה כל כך רע אבל כשגנבו כאילו חשבו להסתיר מהבורא: וגם כחשו. או אולי הרגיש אדם בדבר וכיחש עכן או בעבור שסופו לכחש שהרי כחש עד שבקש ממנו יהושע ואמר לו בני שים נא כבוד ליי': וגם שמו בכליהם. וכל זה להכחיש יותר כמו שאמר והנם טמונים. ובדרש מה הם חמשה גם מלמד שעבר על ה' חומשי תורה:

שמלתיו ו' וס' נמסר בסדר עקב: וכל יושבי ח' דסמיכי בקריא וסי' וישמעו הכנעני וכל ישבי. זקנינו וכל ישבי ארצנו. ויעל המלך בית יי' דמלכים. ואמרת אלהם שמעו דבר יי' מלכי יהודה. ואתה פשחור. כי חמס לבנון. כי אתה שלות גוים. הרים רעשו ממנו דנחום: יוכלו י"א בקריאה וסי' ולא יוכלו בני ישראל לקום. אמחצם ולא יוכלו קום. ויהונתן ואחימעץ עמדים. צפיו עורים כלם. ונלחמו אליך ולא יוכלו לך. ונתתיך לעם הזה. על מי אדברה ואעידה. לכן כה אמר יי' הנני מביא רעה. ונח עגלך שמרון. נעו עורים בחוצות נגאלו בדם. מים רבים לא יוכלו לכבות:

וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ אֲנָשִׁים מִירִיחוֹ הָעַי אֲשֶׁר עִם־בֵּית אָוֶן מִקֶּדֶם לְבֵית־אֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם לֵאמֹר עֲלוּ וְרַגְּלוּ אֶת־הָאָרֶץ וַיַּעֲלוּ הָאֲנָשִׁים וַיְרַגְּלוּ אֶת־הָעָי: וַיָּשֻׁבוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אַל־יַעַל כָּל־הָעָם כְּאַלְפַּיִם אִישׁ אוֹ כִּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ יַעֲלוּ וְיַכּוּ אֶת־הָעָי אַל־תְּיַגַּע־שָׁמָּה אֶת־כָּל־הָעָם כִּי מְעַט הֵמָּה: וַיַּעֲלוּ מִן־הָעָם שָׁמָּה כִּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ וַיָּנֻסוּ לִפְנֵי אַנְשֵׁי הָעָי: וַיַּכּוּ מֵהֶם אַנְשֵׁי הָעַי כִּשְׁלֹשִׁים וְשִׁשָּׁה אִישׁ וַיִּרְדְּפוּם לִפְנֵי הַשַּׁעַר עַד־הַשְּׁבָרִים וַיַּכּוּם בַּמּוֹרָד וַיִּמַּס לְבַב־הָעָם וַיְהִי לְמָיִם: וַיִּקְרַע יְהוֹשֻׁעַ שִׂמְלֹתָיו וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו אַרְצָה לִפְנֵי אֲרוֹן יְהוָה עַד־הָעֶרֶב הוּא וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עָפָר עַל־רֹאשָׁם: וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה לָמָה הֵעֲבַרְתָּ הַעֲבִיר אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶת־הַיַּרְדֵּן לָתֵת אֹתָנוּ בְּיַד הָאֱמֹרִי לְהַאֲבִידֵנוּ וְלוּ הוֹאַלְנוּ וַנֵּשֶׁב בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן: בִּי אֲדֹנָי מָה אֹמַר אַחֲרֵי אֲשֶׁר הָפַךְ יִשְׂרָאֵל עֹרֶף לִפְנֵי אֹיְבָיו: וְיִשְׁמְעוּ הַכְּנַעֲנִי וְכֹל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְנָסַבּוּ עָלֵינוּ וְהִכְרִיתוּ אֶת־שְׁמֵנוּ מִן־הָאָרֶץ וּמַה־תַּעֲשֵׂה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ קֻם לָךְ לָמָּה זֶּה אַתָּה נֹפֵל עַל־פָּנֶיךָ: חָטָא יִשְׂרָאֵל וְגַם עָבְרוּ אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתָם וְגַם לָקְחוּ מִן־הַחֵרֶם וְגַם גָּנְבוּ וְגַם כִּחֲשׁוּ וְגַם שָׂמוּ בִכְלֵיהֶם: וְלֹא יֻכְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָקוּם לִפְנֵי אֹיְבֵיהֶם עֹרֶף יִפְנוּ לִפְנֵי אֹיְבֵיהֶם כִּי הָיוּ לְחֵרֶם לֹא אוֹסִיף לִהְיוֹת עִמָּכֶם אִם־לֹא תַשְׁמִידוּ הַחֵרֶם מִקִּרְבְּכֶם:

ב' בנכסים רבים · ב' אחת · ל' · ל' · ו' בספ' · ב' דסמי' · ל' · אז' · ל' · ל' ותר למים · ל' ו' דסמי' · אז' · ל' וכל להעביר רכו' · ל' ל' · ה' דסמי' · ח' דסמי' · ל' · ד' · ב' חס' קדש את העם · ה' וגם נדין כסו' · נ' ל"פ ולא לא

וּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ גּוּבְרִין מִירִיחוֹ לְעַי דְּעִם בֵּית אָוֶן מִמַּדְנַח לְבֵית אֵל וַאֲמַר לְהוֹן לְמֵימַר סַקוּ וְאַלִּילוּ יַת אַרְעָא וּסְלִיקוּ גֻבְרַיָּא וְאַלִּילוּ יַת עָי: וְתָבוּ לְוַת יְהוֹשֻׁעַ וַאֲמָרוּ לֵיהּ לָא יִסַּק כָּל עַמָּא כִּתְרֵין אַלְפִין גֻּבְרָא אוֹ כִּתְלָתָא אַלְפִין גֻּבְרָא יִסְקוּן וְיִמְחוֹן יַת עָי לָא תַרְגֵּישׁ לְתַמָּן יַת כָּל עַמָּא אֲרֵי זְעִירִין אִינוּן: וּסְלִיקוּ מִן עַמָּא לְתַמָּן כִּתְלָתָא אַלְפִין גֻּבְרָא וְאַפְּכוּ קֳדָם אֱנָשֵׁי עָי: וְקַטְלוּ מִנְּהוֹן אֱנָשֵׁי עַי כִּתְלָתִין וְשִׁיתָּא גֻּבְרָא וּרְדָפוּנוּן קֳדָם תַּרְעָא עַד דְּתַבָּרוּנוּן וּמְחוֹנוּן בְּמַחְתָנָא וְאִתְמְסֵי לִבָּא דְעַמָּא וַהֲוָה לְמַיָּא: וּבְזַע יְהוֹשֻׁעַ לְבוּשׁוֹהִי וּנְפַל עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא קֳדָם אֲרוֹנָא דַיָי עַד רַמְשָׁא הוּא וְסָבֵי יִשְׂרָאֵל וְאַסִּיקוּ עַפְרָא עַל רֵישֵׁיהוֹן: וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ קַבֵּל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים לְמָה אַעֲבַרְתָּ אַעֲבָרָא יַת עַמָּא הָדֵין יַת יַרְדְּנָא לְמִמְסַר יָתָנָא בִּידָא דֶאֱמוֹרָאָה לְאוֹבָדוּתָנָא וּלְוַי פּוֹן דִשְׁרֵינָא וִיתֵיבְנָא בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא: בְּבָעוּ אֲלָהָא מָה אֵימַר בָּתַר דְּאַהְדָּרוּ יִשְׂרָאֵל קְדָלְהוֹן לְמִהְפַּךְ קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן: וְיִשְׁמְעוּן כְּנַעֲנָאֵי וְכָל יָתְבֵי אַרְעָא וְיִסְתַּחֲרוּן עֲלָנָא וִישֵׁיצוֹן יַת שְׁמָנָא מִן אַרְעָא וּמָה אַתְּ עָבֵד בְּדִיל שְׁמָךְ רַבָּא: וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ קוּם לָךְ לְמָה דְּנָן אַתְּ רָמֵי עַל אַפָּךְ: חָטָא יִשְׂרָאֵל וְאַף עֲבָרוּ עַל קְיָמִי דְּפַקֵּידִית יָתְהוֹן וְאַף נְסִיבוּ מִן חֶרְמָא וְאַף גְּנָבוּ וְאַף כַּדִּיבוּ וְאַף שַׁוִּיאוּ בְּמָנֵיהוֹן: וְלָא יִכְלוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵיקַם קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן קְדָלְהוֹן יְחַזְרוּן לְמִיפַּךְ קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן אֲרֵי הֲווֹ לְחֶרְמָא לָא אוֹסֵיף לְמֶהֱוֵי מֵימְרִי בְּסַעְדְּכוֹן אִם לָא תְשֵׁיצוֹן חֶרְמָא מִבֵּינֵיכוֹן:

רלבג

והאיש ממנו הוא כמו אבר מאיברי האיש ההוא וכמו שכשיחלה אבר מה מאברי האד' יזוק בו האדם ההוא בכללו כן כשיחטא איש אחד מהקבוץ ה ההוא יזיק בו כלל ה הקבוץ ובכאן הותרו כל הספקות ולזה תמצא שכאשר בזה השם יתברך ליהושע שיביא העונש הראוי על החוטא לא השכים שיענש על יד יהושע זולת החוטא וכבר יחזק מה שאמרנו ש שלא השיגם על זה מהעונש כי אם סור ההשגחה האלהית מה שאמר ולא אוסיף ל להיות עמכם אם לא תשמידו החרם מ מקרבכ' ויחס החטא לכל ישר' באמרו חטא ישראל מפני שזה ה הקבוץ היה מתאחד והנה בזה השם יתבר' שיחקרו מי היה ה החוטא בגורל ויחס משפט הגורל לשם יתברך כאמרו בחיק יוטל את הגורל ומיי' כל משפטו ודומה שהיתה הטלת זה ה הגורל לפני יי' כמו ה הענין בהטלת הגורל על חלוקת הארץ כמו שנזכר בזה הספר:

להאבידנו אורייתא להשמידנו וא"ס להשמיד ולהוכיח עד כסלו: וישמעו ב' רכין ויאמרו · אחת:

והנה הסכמנו שיהיה זה הענין על פי הגורל לפי שהוא דעת רז"ל ויראה שהוא האמת בעצמו שאם היה זה על פי נביא או שהיו נמצאי' האורים ותומי' לא היו צריכין לזה אבל יתבאר להם האיש בעצמו שעם זה: והנה יפול ספק מה בענין הגורל איך יתכן שנאמר בו כי מיי' כל משפטו והנה ענין משפטו הוא בקרי אלא שהיתר זה הספק לא יקשה עם מה שספרנו וביארנו בספר מ"ה כי בעניינים אשר בקרי סדור והגבלה ואולם בזה המקו' לא יהיה זה הספק רושם כי כבר היתה הטלתו על יד נביא לפני יי' כמו שזכרנו ועם כל זה הנה ראוי שנסתפק בהיתרו מצד שאר הגורלות:

רדק

קדש התקדשו. ענין זימון: אשר ילכדנו יי. אמרו כי העביר לפני הארון והנלכד הוא שהיה הארון קולטו שלא היה יכול לזוז משם ועוד אמרו כי העמיד כל השבטים לפני האורים והתומים ואבני החושן היו כתובים בו שמות השבטים ומי שאבנו כהה הוא הנלכד וכהה אבנו של יהודה ולדעת המשפחות והגברים עמו בקלפי על פי הגורל: יקרב למשפחות. פי׳ לגברים ראשי משפחות: תקרב לבתי׳. לראשי בתי המשפחה: יקרב לגברים. לאנשי הבית: ישרף באש אותו ואת כל אשר לו. לפי שעבר בחרם יחרם כל רכושו ובניו ובנותיו הקטנים שהם בכלל ממונו אבל העונש ואם בניהם היו גדולים הם בני עונש לפי שראו ושתקו ועברו בחרם ואשה לא היתה לו ואם היתה לו לא ידעה דבר כי העלים ממנה שהרי הטמין אותו תחת הקרקע ומה שאמר ישרף באש כמו שנשרפה העיר שהיתה חרם כן ישרף העוב׳ על החרם וכל אשר לו שהוא חרם: ויקרב את משפחת יהודה. הקריב שבט יהודה לראשי משפחות וזכר משפחה במקום שבט וקבר למשפחו׳ והכל לקבר כי כן דרך המקרא: וילכד את משפחת הזרחי: זה לבדו נילכד מן הקל בענין זה ושאר נילכד מן כפעל ופי׳ נילכד הארון לבדו: לגברי׳. לאנשים ראשי בתי המשפחה: וילכד זבדי. שהיה ראש בית אב ויקרב אנשי הבית וילכד עכן: בני שים נא כבוד ליי. בקש ממנו שיתודה על עונו לשני דברים האחד לכפרת עונו שתהא מיתתו כפרתו בהודאת עונו ומכאן למדו שכל המומתין מתודין ולמדו כי כפר שנו מדכתי׳ יעכרך יי׳ ביום הזה ביום הזה נעכר ולא לעולם הבא והשני כדי שיודו בני ישראל בגורל או בקליט׳ הארון ויאמרו כי אמת הוא וכן אמרו רז״ל שאמ׳ עכן ליהושע יהושע בגורל אתה בא עלי אתה ואלעזר הכהן שני גדולי הדור אם אני מפיל עליכם על אחד מכם הוא נופל אמר לו יהושע לעכן בבקשה ממך אל תוציא לעז על הגורלות כי עתידה ארץ ישראל ליחלק בגורל: וכזאת וכזאת עשיתי. פירושו לפניו ואחר בכלל ורז״ל דרשו כי מעל עכן בשלשה חרמים שנים בימי משה ואחד בימי יהושע שנא׳ כזאת וכזאת עשיתי והתורה עתה על שלשתן ויש אומ׳ בארבעה שלשה בימי משה חרמו של כנעני מלך ערד וחרמו של סיחון ועוג׳ וחרמו של מדין בכנעני שכתוב בו והחרמתי את עריהם ובמדין שכתוב הזהב קדש ליי׳ בסיחון ועוג אף על פי שכתוב בו בזונו לנו אי אפשר שלא הקדישו מן השלל ליי׳ ואמרו מפני מה לא נענש בימי משה על שעבר בימי משה מהם אמרו שלא ענש על הנסתרות עד שעברו ישראל את הירדן פירוש לא ענש בגלוי שנאמר הנסתרות ליי׳ אלהינו ומהם אמרו כי לא ענש על הנסתרות לעולם שנאמר עד עולם ועכשיו שענש על הנסתרות בגלוי לפי שלא היו נסתרות שהרי היו יודעים בו בניו ובנותיו: אדרת שנער. בגד חשוב שנעשה בבבל הנקראת שנער ובבראשית רבה אדרת שנער רבי חנינא בר רבי יצחק אומר פרפרא בבלאה ועוד בדברי רבותינו ז״ל רב אמר איצטלא דמילתא ושמואל אמר סרבלא דריפאה: האהלי

רשי

לבתים. יש במשפחה אחת הרבה בתי אבות: לגברים. לראשי גולגלות כל אנשי הבית יביאו לגורל: תוס׳ ישרף באש. האהל והמטלטלין: אותו ואת כל אשר לו. כדין המפורש למטה אותו והבהמה בסקילה והזיקף שהוא על באש מוכיח שהוא כפרד מאותו שכן מצינו מקראות שהטעם מחלקן כמו אחרי דרך מבוא השמש שאחרי מופלג מדרך על ידי הטעם וכן פתרונו שנלכד בחרם ישרף באש הראוי לישרף כמו שמפורש למטה: אותו ואת כל אשר לו: כדין האמור למטה וזה מקרא קצר ודומה לו כל מכה יבוסי ויגע בצנור לא פירש מה יהיה לו ובדברי הימים פירש יהיה לראש אף כאן לא פי׳ מה יהיה באותו וכל אשר לו ולמטה פי׳: ויקרב את ישרא׳. לפני החשן מקום שהשבטים כתובים ומסר לו הקב״ה סימן שהשבט שחטא אבנו כהה וכהתה אבנו של יהודה: ויקרב את משפחת יהודה. לגורל אח׳ קרב ראשי המשפחות אדם אחד מכל המשפח׳ והטילו גורל על מי יפול ואחר כך על כל בתי אבות של אותה משפחה ובא אדם אחד מכל בית אב לגורל ואחר כך באו כל אנשי אותה הבית: שים נא כבוד. התחיל להוכיח לעז על הגורל אמר לו בגורל אתה בא עלי אתה ואלעזר הכהן גדולי הדור אתם הטול גורל על שניכם ויפול על האחד אמר לו שים נא כבוד בבקש׳ ממך אל תוציא לעז על הגורלות שכן עתידה הארץ ליחלק: ויען עכן. ראה בני יהודה נאספי׳ למלחמ׳ אמר מוטב שאמות אני לבדי ואל יהרגו כמה שפיכ מישראל: כזאת וכזאת עשיתי. גם בחרמים אחרים בימי משה שנ׳ והחרמתי את עריהם ואחר בשלל. התבוננתי במה שכתוב בתורה ואכלת את שלל אויבך: אדרת שנער. איצטלא דמילת׳ כבלי תרגום שכל מלך שלא קנה לו פלטירין בארץ ישרא׳ לא נתקררה דעתו במלכותו שנא׳ ואתן לך את ארץ חמדת צבי צבאות גוים והיא למלך בבל פלטרין בירחו וכשהיה בא לכאן לובש אותה: וירונו

קם ט׳ ראשי פסו׳ בקריא׳ וסי׳ קום התהלך בארץ לארכה. קום לך פדנה ארם. קם קדש את העם. קום רד לקראת אחאב. קום לך צרפתה. קום וירדת בית היוצר. קום לך אל נינוה. וחברו קום כי עליך הדבר. קם קדש חס׳: למחר ה׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר בסדר וארא: ולשון ד׳ בקריאה וסי׳ ולשון זהב אחד חמשים שקלים.

תרגום

קום זמין ית עמא ותימר אזדמנו למחר ארי כדנן אמר יי׳ אלהא דישראל חרמא בינך ישראל לא תיכול למקם קדם בעלי דבבך עד דתעדון חרמא מביניכון: ותתקרבון בצפרא לשבטיכון ויהי שבטא דיתאחד מן קדם יי׳ יקרב לזרעין וזרעיתא דיתאחד מן קדם יי׳ תקרב לבתין וביתא דיתאחד מן קדם יי׳ יתקרב לגבריא: ויהי דיתאחד בחרמא יתוקד בנורא יתיה וכל דיליה ארי עבר על קימא דיי׳ וארי עבד דלא כשר בישראל: ואקדים יהושע בצפרא וקריב ית ישראל לשיבטוהי ואיתאחד שבטא דבית יהודה: וקריב ית זרעית יהודה ואחד ית זרעית זרח וקריב ית זרעית זרח לגבריא ואיתאחד זבדי: וקריב ית ביתיה לגבריא ואיתאחד עכן בר כרמי בר זבדי בר זרח לשיבטא דיהודה: ואמר יהושע לעכן ברי שוי כען יקרא קדם יי׳ אלהא דישראל והב קדמוהי הודאה וחוי כען לי מה עבדתא לא תכסי מיני: ואתיב עכן ית יהושע ואמר בקושטא אנא חבית קדם יי׳ אלהא דישראל וכדין וכדין עבדית: וחזית בביזתא אצטלי בבלי חד שפיר ומאתן סילעין דכסף ולישנא דדהבא חד חמשין סילעין

מקרא

קם קדש את העם ואמרת התקדשו למחר כי כה אמר יהוה אלהי ישראל חרם בקרבך ישראל לא תוכל לקום לפני איביך עד הסירכם החרם מקרבכם: ונקרבתם בבקר לשבטיכם והיה השבט אשר ילכדנו יהוה יקרב למשפחות והמשפחה אשר ילכדנה יהוה תקרב לבתים והבית אשר ילכדנו יהוה יקרב לגברים: והיה הנלכד בחרם ישרף באש אתו ואת כל אשר לו כי עבר את ברית יהוה וכי עשה נבלה בישראל: וישכם יהושע בבקר ויקרב את ישראל לשבטיו וילכד שבט יהודה: ויקרב את משפחת יהודה וילכד את משפחת הזרחי ויקרב את משפחת הזרחי לגברים וילכד זבדי: ויקרב את ביתו לגברים וילכד עכן בן כרמי בן זבדי בן זרח למטה יהודה: ויאמר יהושע אל עכן בני שים נא כבוד ליהוה אלהי ישראל ותן לו תודה והגד נא לי מה עשית אל תכחד ממני: ויען עכן את יהושע ויאמר אמנה אנכי חטאתי ליהוה אלהי ישראל וכזאת וכזאת עשיתי: ואראה בשלל אדרת שנער אחת טובה ומאתים שקלים כסף ולשון זהב אחד חמשים שקלים

ט׳ל״פ ח׳ ל׳ יג בטעמ׳ ל׳ ל׳ ל׳ נ׳ בפסוק כל קרי׳ בן בלא לגברי׳ וספרו תלויים בא פתחין וגם אתנח ב׳ יתיר הא׳ ח׳

ולשון עלגים תמהר לדבר צחות. ולשון התפוכות. ולשון חכמים מרפא. וללמדם ספר ולשון כשדים:

רלבג

והנה היתה מצות השם ית׳ שהנלכד בחרם ישרף באש כי הוא ברור אצל השם ית׳ שלא יפול הגורל כי אם על החוטא ועם כל זה מצאנו שהתחכם יהושע אל שיודה עכן זה קודם שפטו אותו בזה המשפט ואי אפשר שנאמר שכבר עשה זה יהושע כדי שיוכל לשפטו בדין ומפני שלא היו שם עדים רצה שתהיה שם הודאת פיו וזה לשתי סבות הא׳ שמה שהגיע ידיעתו בזה האופן מהשם ית׳ הוא ממה שלא אפשר שיפול בעניינו ספק ולא מחלוקת והשנית כי אין להודאת פיו מבא בזה המשפט כלל כמו שהוא מפורש בפרשת משפטים ולזה ידמה שכבר היה זה הענין באופן שזכרוהו רבותינו ז״ל רוצה לומר שכבר היה עכן ומשפחתו מוציאין לעז על הגורל בשהיו אומרים שאם יפילו הגורל על שני אנשי׳ צדיקים הנה יפול בלי ספק על אחד מהם עם היותו בלתי חוטא בזה ולבלק זה התרעומת והמחלוקת שהיה אפשר שיתחדש מזה התחכם יהושע להשתדל שיספר עכן זה וכאשר הודה זה הענין ספר שכבר שלא יהושע מלאכים וירונו האהלה ויורה מה שזכר שכבר שלחם שם במרוצה כי יהושע היה ירא שימהרו אנשי משפחתו להוציא משם זה לכסות קלון עכן: ויציקום

רשי

וירוצו האהלה. שלא יקדימו שבט יהודה ויטלום משם להכחישם את הגורל: ויציקום. ואתיכונון ורבותינו אמרו בא וחבטן לפני המקום אמר לפניו רבונו של עולם על אלו יפלו רובה של סנהדרין: ואת בניו וכל ישראל לראות ברידויו ויוסרו מלעשות כמוהו: ואת שורו ואת חמורו. לאבדם כמה שנאמר והיה כל הנלכד ישרף אותו וכל אשר לו: וירגמו אותו אבן. שחלל את השבת: וישרפו אותם. האהל והמטלטלין: ויסקלו אותם. השור והבהמ': תבזו לכם. ואל תחרימו השלל עד: עד התיקנו אותם. לשון תיק שנוציאם מתיק העיר דישפוריי"ר בלע"ז ויש לפותרו לשון נתיקה כמו התיקם כצאן לטבחה: והורשתם. ותתרכון: מים

רדק

האהלי. בשתי ידיעות כמו והאחיו הערכך והרומים לו: תחתיה. תחת האדרת: וירוצו האהלה. טעם וירוצו לשמחה שנגלה עון החרם על מי היה וישראל נקיים ורבי שמואל כתב טעם וירוצו שלא יקדימו שבט יהודה ויטלום משם כדי להכחיש הגורל: טמונה. האדרת: לשון הזהב. ר"ל שבט זהב שדומה ללשון: ויציקום לפני יי'. והעמידום לפני יי' כדי שיראו אותם כל ישרא' וידעו כח החרם ויזהרו מן החמדה ומן החרם. ורז"ל אמרו ויציקום בא יהושע וחבטן בקרקע לפני המקום אמר רבונו של עולם על אלו תפל רובה של סנהדרי': את עכן בן זרח. סמך אותו לאבי אביו לקבר כי זרח היה ראש המשפח': ויעלו אותם עמק עכור. היה לו לומ' ויורידו אבל כראש כי היה הר בין המחנה ובין העמק ואמר יעלו כנגד ההר ועל דרך הזה וירד הסלעי: וירגמו. ואחר כך אמר וישרפו ואחר ויסקלו וכתב אדוני אבי ז"ל כי דינם היה בשריפה כמו שכתוב ישרף באש אותו ואת כל אשר לו ופי' וירגמו אותו כשהיו מוליכין אותו לשרפ' היו רוגמין ומשליכין עליו אבנים מרוב הכעס עליו וכשהיו בעמק עכור שרפו אותו ואת כל אשר לו ואח' כן ויסקלו אותו באבנים כשוס באבנים והם שרופים ואחר כן הקימו עליו גל אבני' גדול להיות לאות. ורז"ל פירשו וירגמו אותו אבן הוא לבדו וישרפו אותם באש בממונו הכתו' מדבר שכך כאמר לו מפי הגבורה הנלכד בחרם ישרף באש אותו ואת כל אשר לו אם כן מה תלמוד לומר וירגמו אותו לפי שחללת נכב והוציא מיריחו והטמין באהלו ונסקל על חלול שבת ונשרף על שמעל בחרם ומכין שבשבת כלכדה יריחו שנאמר ויהי ביום השביעי וקבלו רז"ל שביעי לימי השבוע כמו שכתבנו: כאשר עשית ליריחו ולמלכה. כי הכל הרגו לפי חרב: תבזו לכם. כלומר זאת לא תהיה חרם כמו יריחו אבל תבזו אותה לכם לכל ברככם שלא יבא ממנה אוצר יי': התיקנו. פרשו כתק ר"ל עד שנכתק אותם מן העיר ברדפם אחרינו: ואתם תקומו מהאורב. שם כמו מהמארב וכמוהו שם בזה המשקל מלרע ואת היותר החרמנו ויטעהו שורק: והורשתם את העיר. את יושבי העיר תגרשום ותכלום:

כתפשכם

מסרה

האהלה ח' וסי' נמסר בספר שפטים ס"ד: ביום הזה ו' דסמיכי בקריא' וסי' נמס' בסד' נח: ואת עמו ז' דסמיכי בקרי' וסי' נמסר בסדר בשלח: ואת ארצו ה' דסמיכי בקריא' וסי' נמסר בסוף סדר חקת התורה: וכל עם ז' דסמיכי בקריא' וסי' ויקם יהושע. ויעל יהושע. ויבא יהושע וכל עם המלחמה. ויאמר המלך הגלגלה. ותרא והנה

המלך עמד על העמוד במשפט דמלכי'. וחברו דד"ה. שרי יהודה ושרי ירושלם וסי' בלשון ארמי יהוש' סלק לגלגלא וסרים מלכא וחמא גברא: תקמו ב' וחס' וסי' ואתם תקמו מהאורב והורשתם. ונפלו ולא תקמו:

פסוק

משקלו ואחמדם ואקחם והנם טמנים בארץ בתוך האהלי והכסף תחתיה: וישלח יהושע מלאכים וירצו האהלה והנה טמונה באהלו והכסף תחתיה: ויקחום מתוך האהל ויבאום אל יהושע ואל כל בני ישראל ויצקם לפני יהוה: ויקח יהושע את עכן בן זרח ואת הכסף ואת האדרת ואת לשון הזהב ואת בניו ואת בנתיו ואת שורו ואת חמרו ואת צאנו ואת אהלו ואת כל אשר לו וכל ישראל עמו ויעלו אתם עמק עכור: ויאמר יהושע מה עכרתנו יעכרך יהוה ביום הזה וירגמו אתו כל ישראל אבן וישרפו אתם באש ויסקלו אתם באבנים: ויקימו עליו גל אבנים גדול עד היום הזה וישב יהוה מחרון אפו על כן קרא שם המקום ההוא עמק עכור עד היום הזה:

ח ויאמר יהוה אל יהושע אל תירא ואל תחת קח עמך את כל עם המלחמה וקום עלה העי ראה נתתי בידך את מלך העי ואת עמו ואת עירו ואת ארצו: ועשית לעי ולמלכה כאשר עשית ליריחו ולמלכה רק שללה ובהמתה תבזו לכם שים לך ארב לעיר מאחריה: ויקם יהושע וכל עם המלחמה לעלות העי ויבחר יהושע שלשים אלף איש גבורי החיל וישלחם לילה: ויצו אתם לאמר ראו אתם ארבים לעיר מאחרי העיר אל תרחיקו מן העיר מאד והייתם כלכם נכנים: ואני וכל העם אשר אתי נקרב אל העיר והיה כי יצאו לקראתנו כאשר בראשנה ונסנו לפניהם: ויצאו אחרינו עד התיקנו אותם מן העיר כי יאמרו נסים לפנינו כאשר בראשנה ונסנו לפניהם: ואתם תקמו מהאורב והורשתם את העיר ונתנה יהוה אלהיכם בידכם:

תרגום

מתקליה ורגגתנון ונסבתנון והא אינון טמירין בארעא בגו משכני וכספא תחותה: ושלח יהושע איזגדין ורהטו למשכנא והא טמירין במשכניה וכספא תחותה: ונסיבונון מגו משכנא ואתיאונון לות יהושע ולות כל בני ישראל ואתיכונון קדם יי: ודבר יהושע ית עכן בר זרח וית כספא וית איצטלא וית לישנא דדהבא ודבר ית בנוהי וית בנתיה וית תוריה וית חמריה וית עניה וית משכניה וית כל דיליה וכל ישראל עימיה ואסיקו יתהון למישר עכור: ואמר יהושע מה עכרתנא יעכרינך יי ביומא הדין ורגמו יתיה כל ישראל באבניא ואוקידו יתהון בנורא בתר דרגימו יתהון באבניא: ואקימו עלוהי דגור אבנין רב עד יומא הדין ותב יי מתקוף רוגזיה על כן קרא שמא דאתרא ההוא מישר עכור עד יומא הדין:

ואמר יי ליהושע לא תדחל ולא תתבר דבר עמך ית כל עמא עבדי קרבא וקום סק לעי חזי דמסרית בידך ית מלכא דעי וית עמיה וית קרתיה וית ארעיה: ותעביד לעי ולמלכה כמא דעבדת ליריחו ולמלכה לחוד עדאה ובעירה תבזון לכון אתקן לך כמנא לקרתא מאחורהא: וקם יהושע וכל עמא עבדי קרבא למיסק לעי ובחר יהושע תלתין אלפין גברא גיברי חילא ושלחינון בלילא: ופקיד יתהון למימר חזו דאתון כמנין לקרתא מאחורי קרתא לא תרחיקון מן קרתא לחדא ותהון כולכון מתקנין: ואנא וכל עמא דעימי נתקרב לקרתא ויהי ארי יפקון לקדמותנא כד בקדמיתא וניפוך קדמיהון: ויפקון בתרנא עד דניגור יתהון מן קרתא ארי יימרון תבירין קדמנא כיד בקדמיתא וניפוך קדמיהון: ואתון תקומון מכמנא ותתרכון ית קרתא וימסרינה יי אלהכון בידכון:

רלבג

ויצקום לפני יי'. פירשו בו ויעמידום מענין מצוקי ארץ ואפשר עוד שיהיה מענין יציקה והרצון בזה שלשון הזהב היה טמון תוך האדרת והכסף היה תחתיה והיו בו מאתי' שקלים וכשהביאו זה לי יהוש' וישראל הנה פשטו אותם שם כדי שיראה לעין שהיו שם אלה הדברי' שהודה עכן: ויקח את עכן. הנה יספק מספק למה כענשו בניו ובנותיו והם לא חטאו בזה וידמה אם כשנאמר שכבר היו קטנים והיו בזה במכסת קניינו שכוה השם שיאבדו או שנאמ' שלא הובאו שם בניו ובנותיו להמיתם אבל לראות המשפט כדי שיוסרו שכמו זה הפועל המגונ' לא יעשו ומה שיורה על זה שכבר אמר אחר זה וירגמו אותו בני ישראל אבן ויקימו עליו גל אבנים גדול להורו' שלא מת שם אדם זולתו ומ"מ וישרפו אותם באש ויסקלו אותם באבנים שב אל הבעלי חיים שהם שורו וחמורו וצאנו וספר שישרפום באש אחר שסקלו אותם באבני' ולא כלל יחד סקילת הבעלי חיים עם סקילת עכן שהוא מבואר שלא יוכללו יחד בזה הענין האדם והבעלי חיים והנה זכר שאחר זה שבה ההשגחה האלהית על ישראל וצוה השם ית' שיעשו מלחמה בתחבולות עם אנשי העיר לפי שכבר היה אפשר להחרים בזה האופן בזולת עשיית מופת אחר כי הם יסכימו לצאת מהעיר לרדוף אחרי בני ישרא' לפי שבפעם הראשונה נצחום והנה הש"י לא יעשה מופת ללא צורך

רדק

כתפשכם · מקור בלא״ף : כדבר יי׳ תעשו · שהרי אמר לו כאשר עשית ליריחו ולמלכה שרפה באש : ראו צויתי אתכם · כלומר שתהיו זריזים : וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העם · באמצע המחנה לן בלילה ההוא כדי לזרזם כלם להשכים בבקר ולערוך המלחמה : ויפקד · השגיח בהם וכתן שמו עליהם איך הם מוכני׳ למלחמה : וכל העם המלחמה · חסר הסמך ומשפטו העם עם ה המלחמה כמו הארון הברית : ויקח כחמשת אלפים איש · שיהיו גם כן אורב אולי שם אות סמוך לעי יותר מן הראשונים : וישימו · האורב והמחנה שמו עצמם וקרבו לעיר יותר ממה שהיו וכן אות במלחמת בן הדד על שומרון ויאמר שימו וישימו על העיר : ואת עקבו · כתרגומו וית כמניה כלומר מארבו מן ויעקבני כי המארב היא ערמה : וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק · כלומ׳ הלך הוא ואחרים עמו בתוך העמק שהמחנה שם לראות שומרי המחנה אם הם ערים או ישני׳ פן יבאו אנשי העי פתאום עליהם והכום : למועד · כתרגומו לזמנא דמתקן ליה כלומ׳ שהכין המלך ואנשי׳ בשעת פלונית נהיה מוכני׳ כלנו לצאת למלחמה : לפני הערבה · לפני המישור אשר היה את פני ה העיר : וינגעו · הראו עצמם נגועים ונסים לפניהם וגם הם היו נגועים כי אי אפשר שהיו נסים לפניהם שלא היו נגועים בהם ואלו לא היו נגועים אלא מראים עצמם נגועים לכך היה אומר וינגעו מבנין התפעל כי כן המשפט : דרך המדבר · מקום מרעה הבהמות יקרא מדבר בין סמוך לעיר בין רחוק מן העיר לפי אמר ורעו כבשים כדברם כשרד בתו׳ הדברו והוא מתרג׳ וינהגו ודבר לכי שהרועה נוהג שם המקנה : ויזעקו · נתקבצו לרדוף אחריהם ולפי שהקטן ואסיפת העם הוא על ידי זעקה לפי׳ כאמ׳ כזה הלשון : אשר בעיר · כן כתיב וקרי בעי והכתיב מורה שנזעקו כל ה הנשארי׳ בעיר לרדוף אחריהם והקרי מורה אשר בעי וגבולה וכן כתיב ולא נשאר איש בעי ובביתאל : בכידון · כתרגומו ברומחא : ידים · מקום כמו רוחת על ידיהם או כח כתרג׳ חילא : אל

רשי

מים לעי · שהעי מקדם לבית אל ובית אל מים לעי : וילן יהושע בתוך העם · להיות נכון בהשכמת הבקר : ויעל הוא · כמו שאמ׳ לו המקו׳ אם הוא שבר לפניה׳ שברין ואם לאו אין עוברין : ויקח כחמשת אלפים איש · אורב אחר אורב אחד קרוב לכיר מחבירו : וישימו העם · שימה זו לשון הזמנה במוך לחומה להלחם כמו שנ׳ בבן הדד במלכים שימו על העיר וישימו : ואת עקבו · ואת ארבו כמו ויעקבני : וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק · אמרו רבותינו שלן בעומקה של הלכה : למועד · לזמן היו׳ שנועדו יחד מאתמול בחותה שעה כמו שהיו מנחשים ו ומעוננים : וינגעו · לשון נגע ואמרו הראו עצמן כאילו הם נגפים לפניהם : נטה בכידון · הוא היה סימן לאורב לבא מן המארב ברואתו ה הכידון נטוי על העיר כידון אושפיד בלע״ז : ידים

וישלחם ד׳ וסי׳ וישלחם יהושע וילכו · ויקם יהושע וכל עם · וישלחם לכנונה · ויקח אסא את כל : סימן קדב׳ וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העם · תנינא וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק ואבשלום אל׳ עם עמקי : הוא וכל עמו ד׳ וסי׳ ופנו ועלו · ויצא סיחון לקראתנו · ונפן ונעל דרך הבשן · כראות מלך העי : לא

תרגום	מקרא
ויהי במיחדכון ית קרתא תדלקון ית קרתא בנורא כפתגמא דיי תעברון חזו דפקידית יתכון :	והיה כתפשכם את העיר תציתו את העיר באש כדבר יהוה תעשו ראו צויתי אתכם :
ושלחינון יהושע ואזלו לכמנא ויתיבו בין בית אל ובין עי ממערב לעי ובת יהושע בליליא ההוא בגו עמא :	וישלחם יהושע וילכו אל המארב וישבו בין בית אל ובין העי מים לעי וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העם :
ואקדים יהושע בצפרא ומנא ית עמא וסליק הוא וסבי ישראל קדם עמא לעי :	וישכם יהושע בבקר ויפקד את העם ויעל הוא וזקני ישראל לפני העם העי :
וכל עמא עבדי קרבא דעימיה סליקו ואיתקרבו ואתו לקבל קרתא ושרו מציפונא לעי וחילתא בינוהי ובין עי :	וכל העם המלחמה אשר אתו עלו ויגשו ויבאו נגד העיר ויחנו מצפון לעי והגי בינו ובין העי :
ודבר כחמשא אלפין גברא ושוי יתהון כמנא בין בית אל ובין עי ממערב לעי :	ויקח כחמשת אלפים איש וישם אתם אורב בין בית אל ובין העי מים לעיר :
ושויאו עמא ית כל משריתא דמציפונא לקרתא וית כמניה מערב לקרתא ואזל יהושע בליליא ההיא בגו מישרא :	וישימו העם את כל המחנה אשר מצפון לעיר ואת עקבו מים לעיר וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק :
והוה כד חזא מלכא דעי ואוחיאו ואקדימו ונפקו אינשי קרתא לקדמות ישראל לאגחא קרבא הוא וכל עמיה לזמנא דימתקן ליה לקדם מישרא ואינון לא ידעין ארי כמנא להון מאחורי קרתא :	ויהי כראות מלך העי וימהרו וישכימו ויצאו אנשי העיר לקראת ישראל למלחמה הוא וכל עמו למועד לפני הערבה והוא לא ידע כי אורב לו מאחרי העיר :
ואתברו יהושע וכל ישראל קדמיהון ואפכו לאורח מדברא :	וינגעו יהושע וכל ישראל לפניהם וינסו דרך המדבר :
ואיתכנישו כל עמא די בקרתא בעי למרדף בתריהון ורדפו בתר יהושע ואיתנגידו מן קרתא :	ויזעקו כל העם אשר בעיר לרדף אחריהם וירדפו אחרי יהושע וינתקו מן העיר :
ולא אישתאר אינש בעי ובית אל דלא נפקו בתר ישראל ושבקו ית קרתא כד פתיחא ורדפו בתר ישראל :	ולא נשאר איש בעי ובית אל אשר לא יצאו אחרי ישראל ויעזבו את העיר פתוחה וירדפו אחרי ישראל :
ואמר יי ליהושע ארים ברומחא די בידך על עי ארי בידך אמסרינה וארים יהושע ברומחא דבידיה על קרתא :	ויאמר יהוה אל יהושע נטה בכידון אשר בידך אל העי כי בידך אתננה ויט יהושע בכידון אשר בידו אל העיר :
וכמנא קם בפריע מאתריה ורהטו כד ארים ידיה ועלו לקרתא וכבשוהא ואוחיאו ואדליקו ית קרתא בנורא :	והאורב קם מהרה ממקומו וירוצו כנטות ידו ויבאו העיר וילכדוה וימהרו ויציתו את העיר באש :

Marginal notes: ד׳ · כ״ו׳ ית״ח׳ ק׳ בל״ש · ק׳ כת׳ יתרי וכת חסר · ל׳ · ד׳ מטע בס׳ · י׳ · ו׳ רס · ל׳ · ל׳ · מעי ק׳ ל׳ ר״פ · ג׳ כטע״י סבירין ובבית ית׳ וכית · ג׳ מל׳ בל״ש ל׳ ה׳

Side note: בית אל למערבאי בית אל כתי׳ וקרי למדינחאי בית אל כת׳ בית אל קרי

נשאר ד׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ ולא נשאר איש בעי ובית אל · וישלח יהוא בכל ישר׳ · ויעלו ביהודה ויבקעוה דדה · ואני נשארתי לבדי : והארב ג׳ כלאים בליש׳ וסי׳ והאורב קם מהרה · ואתם תקומו מהאורב · ויצילנו מכף אויב דעזרא : וילכדוה ה׳ בקריא וסי׳ וילכדו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדוה · והאורב קם מהרה ממקומו · ויעבר יהושע מלכיש עגלונה · ויעל יהושע מעגלונה · וילכדה בקצה שלש · ב׳ מנהון חס׳ קדמא׳ ובתראה · ונמסר גם בסדר מטות :

רלבג

וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק · אחשוב זה שמחשבתו והסתכלותו לא היתה בלילה ההוא כי אם ב בהיסרת העם בדבר המלחמה הזאת וכדי שיבטח לבם יותר ולא ירך לבבם עלמה ש שהיו נגפים בראשונה עלה יהושע וזקני ישר׳ לפני העם ולזה היה יהושע והזקני׳ במקום היותר מסוכן וזכר עם זה לזאת הסבה בעני׳ לפי מה שאחשוב שכבר לן יהוש׳ בלילה ההוא בתוך העמק כי העמק הוא המקום ש היות שפל והוא היותר מסוכן שבמקומות ב בדבר המלחמ׳ והנה לקח יהושע מהשלשה אלף שבחר ה׳ אלפים איש היו אורב בין י ישראל ובין העי מים לעיר והנה הם היו במקום קרוב למקום יהושע עד שיתכן בהם שיראו כשיטה יהושע את ידו בכידון והוא הרומח אשר בו הכה והיו הנשארי׳ קרובים להם באופן שנתקבצו כולם בעת ההיא ויבואו אל העיר וילכדוה והנה זכר וכבר יצאו אנשי העיר לקראת ישר׳ למלחמה למועד לפני הערבה אמר למועד להורות שבזמנו העת שהיום שיצאו לקראתם בפעם הראשונה יצאו עתה כי זה ממה שיחזק לב אנשי יושבי העי ויחשבו שכמו שנצחו אז ינצחו עתה ואמר לפני הערבה כי במקום ההוא לפי מה שאחשוב היו מנצחים בפעם הראשונה או אמ׳ לפני הערבה כי מהמקום ההוא יתכן שלא היו יכולין לראות האורב אשר מאחרי העיר ובזאת התחבולה הסכימו בנצחון בקלות כי בראותם עשן העיר עולה השמימה אשר שם טפם ונשיהם לא נשאר להם כח ולא רצון העומד והשיעור להלחם עם ישרא׳ באופן ראוי וזה מבואר מאד :

והנה

והנה נתלה מלך העי ולא הלינו נבלתו על העץ כמו שהזהירה התורה גם בהרוגי בית דין שלא לעפש האויר והקימו עליו גל של אבנים בפתח שער העיר כדי שיתפרסם זה לספר מלכי הגוים וידאו מהלחם עם ישראל: ואולם התועלות המסכות מזה הספור הם י״ד: התועלת הראשון הוא במדות והוא מה שזכר מענין המילה ומזה המקום למדנו שמי שאחר עשיית תנוה מה ראוי שיקיימנה תכף שימצא מקום שיוכל לקיימה ולזה תמצא שתכף שמצאו ישראל מקום אפשר שיתנו בה עד שתחיה מכתם צוו בעשיית המילה ואולם אחר עבור אבל משה נתברר להם כי תוך שלשה ימים ישבו לעבר הירדן כמו שנזכר במה שקדם ומזה המקום יתברר שמי שלא מל בשמיני לאי זה סבה שתהיה הנה אין ראוי לו ש שימתין עליה אחרי מצאו מקום לעשייתה: הב׳ הוא במדות והוא שראוי כשיבאנו הענין לעשות פעולה מצערת הנה ראוי שיעשה אותה ב באופן אשר יגיע בו לנו צער יותר מעט מצמר ולזה באה המצוה ליהושע שיעשה חרבות צורים ימול בהם בני ישראל: הג׳ והוא במצות והוא כשימשך מעשיית המילה סכנה לתינוק ראוי שתמנע מימנו ולזה כפר שבב׳ כמנעו מלימול במדבר בסבת לכתם במדבר ארבעים שנה ועל פי ה׳ יחנו ועל פי ה׳ יסעו ולזה לא היו יודעים מתי יבא להם הצווי ליסע כי בהעלו׳ הענן יצטרכו ללכת כי על פי ה׳ יסעו ולזה יתכן שאם היו מלים אולי יבא להם הצווי ליסע קודם חיותם מכאב המילה ותהיה בזה ס סכנה לתינוק ולמולי׳ ולזאת הסבה זכר גם בזה המקום שכבר ישבו בני ישרא׳ תחתם עד חיותם: הד׳ והוא בענין תועלת המצוה הוא ל ללמדנו שיש לתכונת המילה רושם בהתמד ההשגחה בישרא׳ עד שהיו כנכנים לירושת הארץ ולזה זכר שהקדים מצו׳ המילה קוד׳ שישתדלו בענין המלחמה ולזה גם כן אמר היום גלותי את חרפת מצרים לפי ה הביאור האחרון שזכרנו בו וכבר הארכנו המאמר איך יגיע זה התועלת מזאת המצוה בביאורנו לדברי התורה: הה׳ והוא במצות הוא להוסיף ביאור על מה שנאמר בתורה בהנפת העומר שהוא ממחרת השבת שלא רצה בו שבת בראשית כמו שהיו אומ׳ הצדוקים: הו׳ והוא בענין הוא שהשם ית׳ לא יעשה מופת ללא צורך ולזה אמ׳ שתכף שיוכלו לאכול מעבור הארץ שבת המן: הז׳ והוא בענין הוא שהנביא ראוי שיכין עצמו לנבואה שיצטרך שיהיה הוא בשימוש מחשבתו שם ולזה זכר שכבר היה יהושע ביריחו כשהגיע לו הנבואה ההיא רל שכבר שוטטה מחשבתו שם כי הוא לא היה עדין ביריחו: הח׳ והוא בענין להודיע כי בהתערב ענין ההסגת הדמיונות יקרה במקצת דברים המגיעים במראה הנבואה שיהיו לפי הדמיונות אשר שוטטה מחשבתו בהם וזה מבואר גדול לעמוד על הרבה מהדברים בא הספור בהם בעניני הנבואות ולזה זכר בזה המקום כי יהושע היה מדמה תחלה בזה האיש שיהיה מאנשי המלחמה אשר לנו או אשר כנגדנו: הט׳ הוא להעיר ישראל בשיאמינו בשם ית׳ וייראו ממנו כי זה כלו מגיע אותם אל הצלחתם הנפשיית עם שבזה יתיישרו בזאת ההצלחה אשר השתדלותם בה עתה: הי׳ והוא במדות הוא שאין ראוי שיקפח שכר כל בריה אך ראוי שישולם גמול על כל מעשה טוב ולזה תמצא שצוה יהושע להחיות רחב וכל אשר אתה בבית ונתן הסבה בזה כי החביאה את המלאכים אשר שלח יהושע ולא נתן הסבה בזה שבועת המרגלים לה כי לא נקשרו ישראל בזה מפני שבועתם לה כי לא היה להם רשות על זה מיסר׳ ולא היו ראשי האבות שיקשרו העם בשבועתם וכן סיפר בכאן הענין כי רחב וכל אשר אתה בבית החיה יהושע ותשב בקרב ישר׳ כי החביאה המלאכים אשר שלח ואחר שכבר היתה הסכמתו להחיות רחב וכל אשר אתה בבית בעבור הטוב שגמלה למרגלים הנה הסכים יהושע שיעשה זה על ידי המרגלים כדי שיקיימו שבועתם לה: הי״א והוא במדות הוא שהוא ראוי לכל כלל מתאחד למנוע קצת האנשים לקצת מחטוא לשם ית׳ כי כבר יזיקו הכלל בחטא היחיד הלא תראה כי עכן מעל בחרם ועל כל העדה היה קצף ולזאת הסבה צותה התורה הוכח תוכיח את עמיתך: הי״ב והוא במדות והוא שאין ראוי למושל שיעניש בביאו מה שאיפשר שיפול בו טעות שלא יעשה בבירור והעיון בזה מפי הגבור׳ אך ראוי שיתחכם להסיר הטענה ההיא באופן שלא יתחדש בזה מריבה וקטטה כי אולי יגיע מזה הפסד רב ובזה יקיים מה שבאתהו המצוה עליו מאת השם ולזה תמצא שכבר התחכם יהושע שיודה עכן חטאו לסלק מעליו הטענה

ויפנו אנשי העי אחריהם ויראו והנה עלה עשן העיר השמימה ולא היה בהם ידים לנוס הנה והנה והעם הנס המדבר נהפך אל הרודף: ויהושע וכל ישראל ראו כי לכד הארב את העיר וכי עלה עשן העיר וישבו ויכו את אנשי העי: ואלה יצאו מן העיר לקראתם ויהיו לישראל בתוך אלה מזה ואלה מזה ויכו אותם עד בלתי השאיר להם שריד ופליט: ואת מלך העי תפשו חי ויקרבו אתו אל יהושע:

ויהי ככלות ישראל להרג את כל ישבי העי בשדה במדבר אשר רדפום בו ויפלו כלם לפי חרב עד תמם וישבו כל ישראל העי ויכו אתה לפי חרב: ויהי כל הנפלים ביום ההוא מאיש ועד אשה שנים עשר אלף כל אנשי העי: ויהושע לא השיב ידו אשר נטה בכידון עד אשר החרים את כל ישבי העי: רק הבהמה ושלל העיר ההיא בזזו להם ישראל כדבר יהוה אשר צוה את יהושע: וישרף יהושע את העי וישימה תל עולם שממה עד היום הזה: ואת מלך העי תלה על העץ עד עת הערב וכבוא השמש צוה יהושע וירידו את נבלתו מן העץ וישליכו אותה אל פתח שער העיר ויקימו עליו גל אבנים גדול עד היום הזה:

ואיתפניאו אינשי עי לאחוריהון וחזו והא סליק תננא דקרתא לצית שמיא ולא הוה בהון חילא למערק לכא ולכא ועמא דאפיך למדברא איתחזר על רדפא: ויהושע וכל ישראל חזו ארי כבש כמנא ית קרתא וארי סליק תננא דקרתא ותבו ומחו ית אינשי עי: ואלין נפקו מן קרתא לקדמותהון והוו לישראל במציעא אלין מכא ואלין מכא ומחו יתהון עד דלא אשתאר להון שאר ומשיזב: וית מלכא דעי אחדו כד חי וקריבו יתיה לות יהושע: והוה כד שיצי ישראל לקטלא ית כל יתבי עי בחקלא במדברא די רדפונון ביה ואיתקטלו כולהון לפתגם דחרב עד דשלימו ותבו כל ישראל לעי ומחו יתה לפתגם דחרב: והוו כל דאיתקטלו ביומא ההוא מגבר ועד איתתא תרי עשר אלפין כל אינשי עי: ויהושע לא אתיב ידיה דארים ברומחא עד דגמר ית כל יתבי עי: לחוד בעירא ועדי קרתא ההיא בזו להון ישראל כפתגמא דיי דפקיד ית יהושע: ואוקיד יהושע ית עי ושויה תל חריב לעלם לצדו עד יומא הדין: וית מלכא דעי צלב על צליבא עד עידן רמשא וכמיעל שמשא פקיד יהושע ואחיתו ית נבלתיה מן צליבא ורמו יתיה במעלנא תרע קרתא ואקימו עלוהי דגור אבנין רב עד יומא הדין:

השמימה י״א בקריא׳ וסי׳ נמסר בסדר ואתחנן: בתוך ה׳ וסי׳ נמסר בסדר לך לך: ויקריבו ל׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר ויקרא: ואת מלך ד׳ וסי׳ ואת מלך העי תפשו חי׳ ואת מלך העי תלה׳ ואת מלך מעכה׳

וחברו: וכבא ג׳ בקריא׳ וסי׳ והיה לפנות ערב ירחץ במים׳ וכבוא נשאי הארון׳ וכבא השמש צוה יהושע׳ מציעתא מלא׳ ונמסר גם בסדר תצא:

רדק

אל הרודף׳ ישראל שהיו נסים אל המדבר נהפך אל אנשי העי שהיו רודפים אותם: בשדה במדבר׳ השדה כולל מקום זרע העבוד ומקו׳ מרעה הבהמו׳ גם כן לפיכך פי׳ במדבר אשר רדפום בו: ובזה הפשט׳ כמו שכתוב לא תלין נבלתו על העץ ועל כל שכתלה בארץ ישראל ת מצות הכתוב: אז:

רשי

ידים׳ כח: והעם הנס המדבר׳ ישראל שנסו אל המדבר כמו שאמור למעלה נהפך להלחם אל הרודף: ואלה יצאו מן העיר׳ האורב שהציתו את העיר: את

אז יבנה. אז כשעברו ישראל את הירדן ואין מוקדם ומאוחר בתורה כי כן כתוב בספר תורת משה והיה ביום אשר תעברו את הירדן וגו׳ והקמות לך אבנים גדולות ושדת אותם בשיד ובנית שם מזבח וגו׳ ואז הותרו הבמות כל זמן שהיו בגלגל וכן אמרו רבותינו ז״ל בו ביום עברו את הירדן ובאו להר גריזים ולהר עיבל והביאו את האבני׳ ושדום בשיד וכתבו עליהם את כל דברי התורה ובנו מזבח והעלו עולות ושלמים ואכלו ושתו ושמחו וברכו וקללו וקפלו את האבנים ולנו ואמרו אין הבמה כתרת אלא על ידי נביא שנאמר אז יבנה יהושע ומלת יבנה שעתיד במקום עבר ויבא זה עם קצת מלת אז בהרבה מקומות כמו אז ישיר משה אז ישיר ישראל אז יבדיל משה אז ידבר יהושע אז יבנה שלמה אז תבא׳ אז יקהל שלמה

את משנה תורת משה. מן ומפרשים לבניך אף על פי שאינו משנה ופירושו שנין התורה ופירושה על דרך כלל וכתב רבינו סעדיה ז״ל כי כתבו בהם מספר המצות כמו שהן כתובו׳ בהלכות ובאזהרו׳ ויפה אמר כי לא יתכן שכתבו בהן כל התורה רק הכורך דרך כלל ונחלקו רבותינו ז״ל מהם אמרו על גבי האבנים כתבוה ואחר כך שדו אות׳ בשיד ומהם אמרו מתחלה שדו את האבנים וכתבו התורה על גבי השיד ואמרו כי בשבעים לשון כתבו אותם דברי התורה כמו שנאמר בתורה באר היטב כדי שיבינו אותם כל עם ולשון שיראו אותם: חציו. ו׳ שבטים עלו להר גריזים שמעון ולוי ויהודה ויששכר ויוסף ובנימן ושטה להר עיבל ראובן גד ואשר וזבולן דן ונפתלי והכהני׳ והלוי׳ והארון עומדים למטה הכהנים מקיפים את הארון והלוים מקיפים את הכהנים וישראל מזה ומזה הפכו הלוים פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה שנאמר לברך את העם ישראל בראשונ׳ וכך הוא מפורש בתור׳ את הברכה על הר גריזים ואת הקללה על הר עיבל והיה אם שמוע תחלה ואחר כן והיה אם לא תשמע ופתחו ואמרו ברוך האיש אשר לא יעש׳ פסל ומסכה וגו׳ ואלו ואלו עונין אמן הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה ארור האיש אשר יעשה פסל וגו׳ ואלו ואלו עונין אמן עד שגומרין כסדר הזה ברכות וקללות כך סדרו רבותינו ז״ל והקשו ואמרו איך אנו אומרים כי הלוים היו למטה והלא לוי למעלה שהרי היה הוא אחד מן הששה שבטים שהיו בהר גריזים ופירושו כי זקני כהונה ולויה למטה והשאר למעלה ומהם אמרו כל הראוי לשירות למטה והשאר למעלה: והחציו. כמו האהלי׳ הערכך והדומים להם שבאו בשתי ידיעות ורבותינו ז״ל דרשו בו כי בא הה״א למעט כי מעטי׳ היו במספר החצי של הר עיבל מהחצי של הר גריזים ואף על פי שלוי למטה מפני שהיה יוסף עמהם שנאמר בהם ואנכי עם רב וגו׳ ומה שאמר אל מול הר גריזים אל מול הר עיבל שלא עמדו על ההר אלא בשיפוע ההר ובהר גריזים ובהר עיבל יש מחלוקת בדברי רבותינו ז״ל הלא המה בעבר הירדן מעבר הירדן ואילך דברי רבי יהודה אחרי דרך מבוא השמש מקום שהחמה זורחת אבל שוכי מורה ונאמ׳ להלן ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה מה שון מורה האמור להלן שכם אף אלון מורה האמור כאן שכם וזהו הר גריזים והר עיבל שבין הכותיים ר׳ אליעזר אומר לא זה הוא הר גריז׳ והר עיבל שבין הכותיים שלא המה בעבר הירדן סמוך לירדן דרך מבוא השמש מקום שהחמה שוקעת בארץ הכנעני והלא חיכה אלא ארץ חוי היושב בערבה והלא בין הרים וגבעות הן יושבין מול הגלגל והלא לא ראו את הגלגל ובירוש׳ לדברי ר׳ אליעזר מהו הר גריזי׳ והר עיבל ב׳ גבשושיות עשו לאחד קראו הר גריזי׳ ולאחד קראו הר עיבל: ואחרי כן. הברכה הקללה. הוא שאמרו ברוך האיש ארור האיש או פי׳ והיה אם שמוע תשמע והיה אם לא תשמע:

לא

בספר תורת משה ג׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ כאשר צוה משה עבד יי׳ דיהושע. וחזקתם מאד לשמר ולעשות את. ואת בני המבים לא המית דמלכים: עליהן ז׳ בקריאה וסימ׳ ותנו בהן אש ושימו עליהן. וכתבת עליהן כל דברי. כאשר צוה משה עבד יי׳ דיהושע. ורגמו עליהן אבן. המתנבאות מלבהן. אשר קניהן

אָז יִבְנֶה יְהוֹשֻׁעַ מִזְבֵּחַ לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר עֵיבָל: כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּכָּתוּב בְּסֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה מִזְבַּח אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת אֲשֶׁר לֹא־הֵנִיף עֲלֵיהֶן בַּרְזֶל וַיַּעֲלוּ עָלָיו עֹלוֹת לַיהוָה וַיִּזְבְּחוּ שְׁלָמִים: וַיִּכְתָּב־שָׁם עַל־הָאֲבָנִים אֵת מִשְׁנֵה תּוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר כָּתַב לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וְכָל־יִשְׂרָאֵל וּזְקֵנָיו וְשֹׁטְרִים וְשֹׁפְטָיו עֹמְדִים מִזֶּה וּמִזֶּה לָאָרוֹן נֶגֶד הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם נֹשְׂאֵי אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה כַּגֵּר כָּאֶזְרָח חֶצְיוֹ אֶל־מוּל הַר־גְּרִזִים וְהַחֶצְיוֹ אֶל־מוּל הַר־עֵיבָל כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה לְבָרֵךְ אֶת־הָעָם יִשְׂרָאֵל בָּרִאשֹׁנָה: וְאַחֲרֵי־כֵן קָרָא אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה כְּכָל־הַכָּתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה:

בְּכֵין בְּנָא יְהוֹשֻׁעַ מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל בְּטוּרָא דְעֵיבָל: כְּמָא דְפַקֵּיד מֹשֶׁה עַבְדָּא דַיְיָ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דִכְתִיב בִּסְפַר אוֹרָיְתָא דְמֹשֶׁה מַדְבַּח אַבְנִין שַׁלְמִין דְלָא אִיתְרַם עֲלֵיהוֹן בַּרְזְלָא וְאַסִּיקוּ עֲלוֹהִי עֲלָוָן קֳדָם יְיָ וּנְכִיסוּ נִכְסַת קוּדְשִׁין: וּכְתַב תַּמָּן עַל אַבְנַיָא יָת פַּתְשֶׁגֶן אוֹרָיְתָא דְמֹשֶׁה דִּכְתַב קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וְכָל יִשְׂרָאֵל וְסָבוֹהִי וְסַרְכוֹהִי וְדַיָּינוֹהִי קַיְימִין מִכָּא וּמִכָּא לַאֲרוֹנָא קֳדָם כָּהֲנַיָּא לֵיוָאֵי נָטְלֵי אֲרוֹנָא דִקְיָמָא דַיְיָ כְּגִיּוֹרָא כְּיַצִּיבָא פַּלְגֵיהוֹן לָקֳבֵל טוּרָא דִגְרִיזִין וּפַלְגֵיהוֹן לָקֳבֵיל טוּרָא דְעֵיבָל כְּמָא דְפַקֵּיד מֹשֶׁה עַבְדָּא דַיְיָ לְבָרָכָא יָת עַמָּא יִשְׂרָאֵל בְּקַדְמֵיתָא: וּבָתַר כֵּן קְרָא יָת כָּל פִּתְגָמֵי אוֹרָיְתָא בִּרְכָן וּלְוָטִין כְּכָל דִּכְתִיב בְּסִפְרָא דְאוֹרָיְתָא:

ל׳ דסמ׳ · יו׳ בסימ׳ · ג׳ דסמ׳ · ז׳ · ד׳ · ל · יג דסמ׳ · ג׳ · ל׳ · ט׳ ג׳ · יד חס׳ · ל׳ בתו׳ ובכני׳

יהורגון׳ ותלכנה שתיהן עד באנה בית לחם. וכל ואת שתי הבליות וכל תכלית דכו׳: משנה ד׳ קמצין וסימ׳ והיה כשבתו על כסא. ויכתב שם על האבנים את. ויהרג זכרי גבור ד״ה. ושלמתי ראשנה משנה עונם דירמיה: והכהנים הלוים י״ג וסימ׳ נמסר בסדר שפטים: לברך ט׳ וסימ׳ נמסר בסדר בלק:

רשי

אז יבנה וגו׳. פרשה זו כתובה מוקדם ומאוחר שמיום שעברו את הירדן עשה כן: ויכתו׳ שם על האבני׳. הן הן האבנים האמורי׳ למעלה לאח׳ מעשה זה קיפולו הסיד מעליה׳ והביאו׳ הגלגל: לברך את העם בראשונה. להקדים ברכו׳ לקללו׳ ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה: ויעשו

רלבג

והמחלוקת ואף על פי שכבר היה איפשר לו להשלים מצות השם ית׳ בזולת הוראת פיו כי לא היה יכולת לאחד מבני ישראל למרות את פי הנביא כמו שאמרו שיו כל איש אשר ימרה את פיך וגו׳ ולזאת הסבה צוה יהושע גם כן למלאכיו שירוצו לאהל שכן כדי שימצאו מה שהודה ואז יתפרסם זה לישראל ולזאת הסבה הציקום ופזרום לפני יי׳ כדי שיתפרסם לכלם שכבר היה מבואר במה שהביאו מלאכי יהושע אותם הדברי׳ שהודה עכן: היג׳ והוא במדות והוא שראוי לכל משתדל בעשיית פועל מה שלא יקצר מהשגת הסבו׳ המביאות התכלית אשר יכוין ולהשבית כל הסבות המונעות התכלית ההוא ולזאת הסבה תמצא שסודר ענין יהושע במלחמה עם יושבי העי בכל אלו התחבולות הנפלאות וזה שכבר היו ישראל הנראים למלך העי בעמק ולזה יבטחו יושבי העי לצאת עליהם במלחמה כי הם היו בחולשה בתכלית לפי המקו׳ ההוא שהיו בו ר״ל מפני היותם בעמק עם שכבר חזק לבם עוד מפני היות זה בכמו המועד והמקום שהיו ישראל נגפים לפני יושבי העי בפעם הראשונה וחזק לבם גם כן לרדוף כלם אחריהם באופן שהניחו העיר פתוחה כי הם ראו אות׳ כלם נסים דרך המדבר והם לא ידעו שיהיה קצת החיל מאחריהם ובזה נשלם להם בקלות הכנס האורב בעיר והצית העיר באש והוא הקל מאד בענין החרמתם כי בראותם עשן העיר נבהלו מפני מות טפם ונשיהם ואבוד קניניהם ושבר זה להם דלתי ההשתדלות בענין מלחמת׳ שיתנהגו בה באופן ראוי ולזה מתו כלם בקלות ולזאת הסבה בעיכה תלו מלך העי והקימו עליו גל אבנים גדול לירא׳ הנשארים: היד׳ והוא בדעות הוא שהשם ית׳ לא ישנה טבע הנמצאות ומנהגו לעשו׳ מופת אם לא יביאו לזה הכרח מה ולזה תמצא כי מפני שהיה אפשר החרמת יושבי העי בקלות בכמו אלו התחבולות מצד מה שקרה במלחמה הראשונה שהיו ישראל נגפים לפניהם הנה לא הסכים השם ית׳ שיעשה זה בדרך מופת: אז יבנה יהושע מזבח ליי׳. עד והארץ שקטה ממלחמ׳. זכר שכבר בנה יהושע מזבח ליי׳ אלהי ישר׳ בהר עיבל: כאשר צוה משה וגו׳ אבנים שלמות אשר לא הניף עליהן ברזל. כמו שצותה התורה וזה ממה שיורה שמה שאמר בתורה ואם מזבח אבנים תעשה לי היא מצוה לא רשות עם שכבר באה המצוה בבניית המזבח בהר עיבל וזכר שכתב שם על אבני המזבח פתשגן תורת משה אשר כתבה לפני בני ישראל והנה כבר כתבאר בתורה שכבר שדו אותם בשיד כדי שיכתבו שם כתב מבואר ואחשוב שמה שכתב שם הוא זאת הברכה והקללה אשר קראו בזה המקום ככתו׳ בתור׳ משה וזהו מ״ש שכבר קרא שם את כל דברי התורה הברכה והקללה וזה לאות שמה שכתב שם לא היה בו זולת זה ואם איאפשר אלא שנורה שכתב שם כל התורה הנה אין זה זר מאד כל שכן אם היה המזבח גדול וגבוה ובכלל הנה אם היה בגודל מזבח בית ב׳ לפי מה שספרו ממנו רבותינו ז״ל היה מכיל זה בכתיבה בינונית והנה זה הוא הנראה בעיני ר״ל שמה שנכתב שם כלל התורה ואי אפשר שנאמר שיהיה משנה תורת משה רמז לעשר הדברות עד שנאמר שלא כתב שם כי אם עשרת הדברים וזה שהוא זכר שכבר כתבם משה לפני בני ישראל ומה שכתב שם משה לפני בני ישראל היה כלל התורה לא עשר הדברים לבד וקצת המפרשים אמרו שכבר כתב שם רמזים קצרים מתרי״ג מצות כמו הענין באזהרות אשר כתבנו לקרוא׳ בחג השבועות שים בהם רמזים קצרים מתרי״ג מצות וזה רחוק בעיני שכבר נזכר בתורה וכתבת על האבני׳ את כל דברי התורה הזאת באר היטב וזה מורה שמה שנכתב בתורה היה מבואר באופן שלם. והנה זכר שעשו שם כמו שצוה משה מענין הברכה והקללה לא כפל דבר ממה שנזכר מזה בפרשת כי תבא.

רשי

ויעשו גם המה בערמה. כמו שאמור בענין ויעשו גם הם בערמה כמו שעשו בני יעקב במרמה לשכם בן חמור שהיה חוי ויושבי גבעון מן החוי היו כמו שאמור בענין: ויצטירו. עשו עצמן כהולכים בשליחות לשון וציר בגוים שולח וכל תיבה שתחלת יסודה צדי כשהיא מתפעלת בלשון מתפעל או נתפעל באה ט"ית בתוכה וחולקת את אותיות שרשי התיבה כמו מה נצטדק מגזרת צדק שאומ' נצטדק וכן נחמיה יצטבע מגזר צבע: שקים בלים. שהן כאלים כבאים מארץ רחוקה: ומצוררים. לשון מבוקעים לשון ארמי צירוא דחיטוי דמכרי זיקי: נקודי'. ארמו"ן בלע"ז לשון מוקד וכן תרגמו יונתן כסנין: אולי בקרבי אתה יושב. שמא מיושבי הארץ אתם: הצטידנו

לחמוריהם ג' מל' בליש' וסי' ויקחו שקים בלים. תגם תבן וגם מספא. ואת חמוריהם יקח: ושלמות ד' מל' וסי' ושלמות בלות. ובשלמות הרבה מאד. והמה מביאים איש מנחתו. וחברו דוד"ה: בקרבי י"א בקריא' וסי' וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים. אולי בקרבי אתה יושב. אף רוחי בקרבי אשחרך. לנביאים נשבר לבי

רדק

לא היה דבר. נראה מהפסו' כי אחר שקראו הלוים הברכה והקללה פתח יהושע וקרא באזניהם כל המצות מצות עשה ומצות לא תעשה: והגר ההולך בקרבם. כמו שכתו' בתורה בפרשת הקהל וגרך אשר בשעריך. ואמ' ההולך שהיו מתגיירין מן האומות בכל מסעיהם מפני הנפלאות אשר היו שומעים ורואים: פה אחד. בהסכמה אחת ועצה אחת ועל הדרך הזה ת"י סיעא חדא ולא פירש הקבוץ הזה עד שספר מעשה יושבי גבעון כי בעבורם התקבצו כמו שמספר למטה: גם המה. דרשו בו לרבות על בני יעקב שבאו להם במרמה כמו שאומ' במרמה וידברו והם היו חוי ויש לפרש גם לרבות על בני יריחו ועי כי הם עשו עם בני ישרא' להשמר מהם כמו שאמר ויריחו סוגרת ומסוגר' או להלחם עמהם כמו עי והם עשו גם הם כן אבל בערמה באו אליהם להשלים עמהם. ויש לפרש עוד גם לרבות על ערמת ישראל לפי מחשבת החוי כי הם חשבו כי בערמה הכו ישראל יריחו ועי שפלאו להם להשלים כדי שלא ישמרו מהם ואחר כך הכום והם באו להם בערמה אף על פי שהם בעצמם ידעו כי שופט לבלו' להם ערמתם חשבו אחרי שיכרתו לנו ברית לא יעברו על בריתם אף על פי שיתגלה להם הערמה אחר כן: ויצטירו. עשו עצמם צירים ומלאכים באים מארץ רחוקה ומן התימה שתירגם אותו יונתן כמו בדלת אזדודו מן צדה שתרגמו זוודי': נקודי'. ת"י כסנין ודברי רבותינו ז"ל פת הבאה בכסנין והוא פת שעושי' אותו כעכין יבשין וכוססין אותו בבית המשת' ועוד מפרשי' אותו מענין נקוד וטלוא כלומר מעופש היה והלחם המעופש הוא נקודי' כי יש בלחם המעופש אדום וירוק ושחור כנקודי' נקודי': ויאמרו. כן כתיב וקרי ויאמר והכתיב על הפרט והקרי על הכלל כמו שאמר איש ישראל: אל החוי. מבני חוי היו גבעון והערים הסמוכות להם שהיו

בקרבי. חם לבי בקרבי בהגגי. ורוח נכון חדש בקרבי. ברב שרעפי בקרבי. לבי יחל בקרבי. ולבי חלל בקרבי. נהפך לבי בקרבי כי מרה מריתי. סלה כל אבירי אדני בקרבי:

לֹא־הָיָה דָבָר מִכֹּל אֲשֶׁר־צִוָּה מֹשֶׁה אֲשֶׁר לֹא־קָרָא יְהוֹשֻׁעַ נֶגֶד כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל וְהַנָּשִׁים וְהַטַּף וְהַגֵּר הַהֹלֵךְ בְּקִרְבָּם׃

ט וַיְהִי כִשְׁמֹעַ כָּל־הַמְּלָכִים אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בָּהָר וּבַשְּׁפֵלָה וּבְכֹל חוֹף הַיָּם הַגָּדוֹל אֶל־מוּל הַלְּבָנוֹן הַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי הַכְּנַעֲנִי הַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ וַיִּתְקַבְּצוּ יַחְדָּו לְהִלָּחֵם עִם־יְהוֹשֻׁעַ וְעִם־יִשְׂרָאֵל פֶּה אֶחָד׃ וְיֹשְׁבֵי גִבְעוֹן שָׁמְעוּ אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוֹשֻׁעַ לִירִיחוֹ וְלָעָי׃ וַיַּעֲשׂוּ גַם־הֵמָּה בְעָרְמָה וַיֵּלְכוּ וַיִּצְטַיָּרוּ וַיִּקְחוּ שַׂקִּים בָּלִים לַחֲמוֹרֵיהֶם וְנֹאדוֹת יַיִן בָּלִים וּמְבֻקָּעִים וּמְצֹרָרִים׃ וּנְעָלוֹת בָּלוֹת וּמְטֻלָּאוֹת בְּרַגְלֵיהֶם וּשְׂלָמוֹת בָּלוֹת עֲלֵיהֶם וְכֹל לֶחֶם צֵידָם יָבֵשׁ הָיָה נִקֻּדִים׃ וַיֵּלְכוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הַמַּחֲנֶה הַגִּלְגָּל וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו וְאֶל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה בָּאנוּ וְעַתָּה כִּרְתוּ־לָנוּ בְרִית׃ וַיֹּאמְרוּ אִישׁ־יִשְׂרָאֵל אֶל־הַחִוִּי אוּלַי בְּקִרְבִּי אַתָּה יוֹשֵׁב וְאֵיךְ אֶכְרָות־לְךָ בְרִית׃

לָא הֲוָה פִתְגָמָא מִכֹּל דִי פַקִיד מֹשֶׁה דְלָא קְרָא יְהוֹשֻׁעַ קֳדָם כָּל קְהָלָא דְיִשְׂרָאֵל וּנְשַׁיָא וְטַפְלָא וְגִיוֹרַיָא דְאָזְלִין בֵּינֵיהוֹן׃ וַהֲוָה כַד שְׁמָעוּ כָּל מַלְכַיָא דִי בְעִיבְרָא דְיַרְדְּנָא בְּטוּרָא וּבִשְׁפֵלְתָא וּבְכָל סְפַר יַמָּא רַבָּא דִלְקָבֵיל לִיבְנָן חִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי כְּנַעֲנָאֵי פְּרִיזָאֵי חִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי׃ וְאִתְכְּנַשׁוּ כַחֲדָא לְאַגָּחָא קְרָבָא עִם יְהוֹשֻׁעַ וְעִם יִשְׂרָאֵל סִיעָא חֲדָא׃ וְיָתְבֵי גִבְעוֹן שְׁמָעוּ יַת דִי עֲבַד יְהוֹשֻׁעַ לִירִיחוֹ וְלָעָי׃ וַעֲבָדוּ אַף אִינוּן בְּחוּכְמָא וְאִזְדָוָדוּ וּנְסִיבוּ שַׂקִּין בָּלָן לַחֲמָרֵיהוֹן וְזִיקִין דַחֲמַר בָּלָן וּמְבַזְעִין וּמְצוֹרָרִין׃ וּמְסָנִין בָּלָן וּמְרַקְעִין בְּרִיגְלֵיהוֹן וּכְסוּתָא בָלְיָא עֲלֵיהוֹן וְכָל לְחֵם זְוָדֵיהוֹן יָבֵשׁ הֲוָה כִּסְנִין׃ וַאֲזַלוּ לְוַת יְהוֹשֻׁעַ לְמַשְׁרִיתָא לְגִלְגְלָא וַאֲמַרוּ לֵיהּ וּלְאֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל מֵאֲרַע רְחִיקָא אֲתֵינָא וּכְעַן גְזַרוּ לָנָא קְיָם׃ וַאֲמַרוּ אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל לְחִוָאָה דִילְמָא בֵּינָנָא אַתּוּן יָתְבִין וְאֵיכְדֵין נִגְזַר לְכוֹן קְיָם׃

ט"ל בסיפרא · ל' להתנ' · ל' · ג' מל' בלים · ל' · ל' · ד' בלים · ל' · ויאמר ק' · ל' חל' בספר · ל' מל'

רלבג

עד זכר כי כאשר שמעו כל המלכי' אשר בעבר הירדן מה שעשה יהושע וישראל ליריחו ולעי התחכמו ולקחו עצה בזה להתחבר יחד כדי שיעזרו קצתם לקצתם ולא ינוצחו אחד אחד כמו שהגיע הניצוח ליריחו ולעי מפני היותם יחידים והנה זאת היתה העצה שלקחו בזה אלו המלכי' והתחכמו בה. ואמר עם זה שיושבי גבעון עשו גם המה בערמה לקחת עצה שלא ינזקו מפני בני ישראל וזה אמרו גם הם כי הראשונים עשו מה שעשו לקחת על זה עצה שלא יחרימום ישרא' ואילו לקחו עצה אחרת והערימו בזה האופן שנזכר: ויצטירו. הוא מענין ציר כאמן לשולחיו והטעם שהם הראו עצמם כאילו הם שלוחים באים ממרחק: נקודים. הוא הפת היבש שמתפרך מהר ישובו לפירורין דקים: מארץ רחוקה באנו. יתכן שנתפרסם להם מה שצותה התורה לישראל שלא יחיו כל נשמה מהערים הקרובות אליהם אם לא ישלימו להשלים עמהם וכבר שלח ש"י יהושע בכללות ר"ל לאלו המקומות הקרובים וקרא להם לשלום ולא השלימו ולזה היה מחויב שלא יחיה מהם כל נשמה כמו שנזכר בפרשת שופטים ואמנם אמר לו שכבר שלח יהושע לקרוא לשלום לכל מקומות הגוים האלה כי היה מחויב להם לקרוא לשלום אל כל עיר ועיר קודם שיבאו להלחם כמו שנזכר בפרשה וכבר זכר במקומות שכבר עשה יהושע ככל אשר צוה יי' את משה ולזה יחוייב שנודה שכבר שלח זה יהושע לאלו המקומות קודם שיסכים להלחם עמהם כמו שכתבו רבותינו ז"ל ולזה הערימו כשאמרו שהם באו מארץ רחוקה ועשו עצמם עבדים לישראל והיה מחויב לפי משפטי התורה שיקבלום בברית ויהיו להם למס ועבדום. ויעש להם יהושע שלום. ויכרות להם ברית לחיותם ונשבעו להם נשיאי העדה והנה היתה סבת טעות ישראל ונפלם בזה הענין כי לא שאלו את פי יי' עם היות אלעזר הכהן עם יהושע שהיה

רדק

בזאת העצה. ובדרש מה הוא החוי וכי חוים היו אלא שעשו מעשה חויא פי' נחש כלומר שרמו את ישראל כמו הנחש שרמה את חוה: אולי בקרבי אתה יושב. שאם היו יודעין שהם מארץ כנען היו אסורי' לכרות להם ברית שנאמר לא תכרת להם ברית ולא תחנם והברית הוא שיהיו בשלום עמם ולא יהיו עבדים להם ומקבלים מצותם וזה אסרה התורה ואף על פי שכולם אם היו משלימים היו מקבלים אותם כמו שכתוב לא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישרא' בלתי החוי יושבי גבעון וגו' מכלל שאם השלימו היו מקבלים אותם כן הוא אבל בתנאי שיכריתו ע"ז מארצם ושיקבלו עליהם שבע מצות שהוזהר בהם אדם הראשון כמו שאמר הכתוב כן יחטיאו אותך לי ושמע כל זמן שהם בחטא ואינם מקיימים שבע מצות שחייבים בהם בני נח אסור להניחם לשבת בארץ אבל מצוה להחרימם ושלא לחיות מהם נשמה ואם היו משלימים ועוקרים ע"ז ומקבלים שבע מצות צריך עוד שיהיו למס ויהיו עובדים לישראל ונכבשים תחת ידיהם כמו שהוא אומר יהיו לך למס ועבדוך וכן אמר בשלמה מלך ישראל כל העם הנותר מן האמורי החתי והפרזי החוי והיבוסי ויעלם שלמה למס עובד עד היום הזה אם כן מה בין שאר אומות לשבעה עממים יש ביניהם זה הדבר כי שאר האומות אם היו עושין מלחמה ולא רצו להשלים היו הורגים כל זכר בהם והנשים והטף היו בוזזים להם ומחיים אותם לעבדים אבל בשבע אומות אם לא רצו להשלים היה מצוה שלא לחיות מהם כל נשמה שנ' רק מהעמים לא תחיה כל נשמה ולכל האומות קורא' להם שלום תחלה שנ' וקראת אליה לשלום ואפי' שבע אומות בכלל חוץ מעמון ומואב שנ' לא תדרוש שלומם וטובתם אב"ל אחר שהשלימו יושבי גבעון למה היו הורגי' אותם בני ישר' לולי השבועה לפי שהטעו אותם וכרתו להם ברית בטעות והיה בדין להרגם אם לא היה בדבר חלול השם מפני השבועה כי אע"פ שהיתה השבועה בטעו' אם לא יקיימום היה בדבר חלול השם

הגם כי רבים ימעו בשבועה ולא ימעו בטעות ובעת השבועה לא הזכירו תנאי במבועה ולפי שהטעו אותם הקפו בעבודתם ולא הכיחום שיהיו לתם עובד בלבד אלא שיהיו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ׃ ויש מרבותינו ז״ל שאמרו כי כדר או שבועה שנעשה ברבים אין לו היתר ולמדו זה הדבר מדבר הגבעוני שלא הכום בעבור שנשבעו להם והחולקים עליהם אמרו כי בדבר הגבעוני לא חלה השבועה עליהם כלל שהרי מוטעים היו ומה שלא הרגו׳ מפני קדוש השם שיאמרו העולם כמה חמורה עליהם שבועת יי׳ כי אפי׳ נעשית בטעות לא יעברו עליה והפסוקים מוכיחים כדברי מי שאמר כי מפני שנעשית השבוע׳ ברבי׳ אין לה היתר שהרי אמרו הנשיאים ולא יהיה עלינו קצף על השבוע׳ ואם לא היה בדבר אלא מפני קדוש השם מה קצף היה בזה ואמ׳ רבותי׳ ז״ל כי שלשה כתבים שלח יהושע בכניסתן לארץ שלח להם מי שרוצה להשלים יבא וישלים וחזר ושלח להם מי שרוצה לעשות מלחמה יעשה מלחמה וחזר ושלח להם מי שרוצ׳ לפנות יפנה מי שהאמין בהקב״ה וחרד לדבריו הלך לו לאפריקי ואמ׳ בדרש כי הכנעני הוא שפנ׳ ומפני זה זכה להקרא לארץ ישראל ארץ כנען על שמו תנה לארץ טובה שהיא אפריקי ויש אומרים כי הפרזי פנה לפניהם והלך לו אם כן למה הוצרכו יושבי גבעון להערים יקבלו השלום לפי שיהושע שלח בכלל לכלם ויושבי גבעון חשבו הלא גם כן שלח ליריחו ולעי׳ להשלים והנה הכה אותם אולי לא יקום הבטחתו ליושבי הארץ הזאת ובמרמה הוא שולח להם להשלים כדי שלא ישמרו מהם לפיכך עשו גם המה בערמה ואמרו כי מארץ רחוק׳ הם כדי שיכרתו להם ברית׃

שהיה נביא ואלעזר הכהן שהיו אצלו אורים ותומים כמו שאמרה התורה ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים והנה זאת השבועה אף ע״פ שהיתה בטעות לא הסכימו לעבור עליה כי יהיה בזה חלול השם אצל הגוים ויאמרו שאין יראת יי׳ בישראל והנה הכנענים החיום באופן הראוי אילו היו משלימין עמהם

ומאין ה׳ בקריא׳ וסי׳ ויאמר אליהם יהושע ׃ ויבא ישעיה הנביא דמלכים ׃ וחברו דישעיה ׃ ויאמרו אליו הגידה נא לנו דיונה ׃ וישא את עיניו וירא את האיש הארח ׃ שמעו ט׳ קמצין ה׳ מנהון בפרשת נדרים וד׳ סי׳ נמסר לעיל בסיפרא כסי׳ ו׳ ׃ זה ג׳ ראשי פסוקי׳ בטעם מונח לפני לגרמיה וסי׳ זה יתנו כל העבר על הפקדים ׃ זה

ויאמרו אל־יהושע עבדיך אנחנו
ויאמר אליהם יהושע מי אתם ומאין
תבאו: ויאמרו אליו מארץ רחוקה
מאד באו עבדיך לשם יהוה אלהיך
כי־שמענו שמעו ואת כל־אשר
עשה במצרים: ואת כל־אשר עשה
לשני מלכי האמרי אשר בעבר
הירדן לסיחון מלך חשבון ולעוג
מלך הבשן אשר בעשתרות: ויאמרו
אלינו זקינינו וכל־ישבי ארצנו
לאמר קחו בידכם צידה לדרך ולכו
לקראתם ואמרתם אליהם עבדיכם
אנחנו ועתה כרתו־לנו ברית: זה
לחמנו חם הצטידנו אתו מבתינו
ביום צאתנו ללכת אליכם ועתה הנה
יבש והיה נקדים: ואלה נאדות היין
אשר מלאנו חדשים והנה התבקעו ואלה
שלמותינו ונעלינו בלו מרב הדרך
מאד: ויקחו האנשים מצידם ואת־
פי יהוה לא שאלו: ויעש להם יהושע
שלום ויכרת להם ברית לחיותם
וישבעו להם נשיאי העדה: ויהי
מקצה שלשת ימים אחרי אשר־
כרתו להם ברית וישמעו כי־קרבים
הם אליו ובקרבו הם ישבים: ויסעו
בני־ישראל ויבאו אל־עריהם
ביום השלישי ועריהם גבעון
והכפירה ובארות וקרית יערים:
ולא הכום בני ישראל כי־נשבעו
להם נשיאי העדה ביהוה אלהי
ישראל וילנו כל־העדה על־
הנשיאים: ויאמרו כל־הנשיאים
אל־כל־העדה אנחנו נשבענו להם
ביהוה אלהי ישראל ועתה לא
נוכל לנגע בהם: זאת נעשה
להם והחיה אותם ולא־יהיה עלינו
קצף על־השבועה אשר־נשבענו
להם: ויאמרו אליהם הנשיאים

ואמרו ליהושע עבדך אנחנא
ואמר להון יהושע מן אתון ומנן
אתיתון ׃ ואמרו ליה מארע
רחיקא לחדא אתו עבדך לשמא
דיי אלהך ארי שמענא ית שמע
גבורתיה וית כל דעבד במצרים ׃
וית כל דעבד לתרין מלכי
אמוראי די בעיברא דירדנא
לסיחון מלכא דחשבון ולעוג
מלכא דמתנן דבעשתרות ׃ ואמרו
לנא סבנא וכל יתבי ארענא למימר
סבו בידכון זוודין לאורחא ואזילו
לקדמותהון ותימרון להון
עבדיכון אנחנא וכען גוזרו לנא
קיים ׃ דין לחמנא כד חמים אזדודנא
יתיה מבתנא ביום מפקנא למיתי
לותכון וכען הא יבש והוה כיסנין
׃ ואלין זיקין דחמר די מלינא כד
חדתין והא איתבזעו ואילין
תותבנא ומסננא בליאו מסגי אורחא
לחדא ׃ וקבילו גבריא לפיתגמיהון
ואולפן מן קדם יי לא תבעו ׃
ועבד להון יהושע שלם וגזר
להון קיים לקיימותהון וקיימו
להון רברבי כנישתא ׃ והוה מסוף
תלתא יומין בתר דגזרו להון קיים
ושמעו ארי קריבין אינון ליה
וביניהון אינון יתבין ׃ ונטלו בני
ישראל ואתו לקרויהון ביומא
תליתאה וקירויהון גבעון וכפירה
ובארות וקרית יערים ׃ ולא מחונון
בני ישראל ארי קיימו להון רברבי
כנישתא במימרא דיי אלהא
דישראל ואתרעמו כל כנישתא
על רברביא ׃ ואמרו כל רברביא
לכל כנישתא אנחנא קיימנא להון
במימרא דיי אלהא דישראל וכען
לא ניכול לאנזקא בהון ׃ דא
נעביד להון ונקיים יתהון ולא יהי
עלנא רוגזא על קיימא דיקיימנא
להון ׃ ואמרו להון רברביא

ויאמרו אל יהושע וגו׳ ׃ מארץ רחוקה מאד ׃ כי שמענו שמעו ואת כל אשר עשה במצרים ואת כל אשר עש׳ לשני מלכי האמורי וגו׳ ׃ זכרו מצרי׳ וסיחון ועוג ולא זכרו הירדן לפי שהיה דבר מצרי׳ וסיחון ועוג מימי׳ קדמוני׳ ודבר הירדן היה מזמן קרוב כלומר קרוב ליהושע שלא שמעו דבר הירדן כל כך שיה רחוקה ארצם ׃ זקינינו ׃ כתוב ביו״ד המשך בין הקו״ף והנו״ן שלא כמנהג ובדרש אמ׳ ואחז זקינינו כתי׳ זקני אשמאי היו ׃ הצטידנו אותו ׃ לשון ספוק מזון מן צדה לדרך ופי׳ לקחנו אותו מבתינו להצטיד בו הדרך ׃ ויקחו ׃ יש מפרשי׳ אותו כמו למדו מן לקח טוב כלומר למדו והבינו מצידם שהיה יבש כי אמת אמרו ׃ ויש לפרש ויקחו כמשמעו שלקחו מצידם ואכלו עמהם בברית כדי שיבטחו בהם ׃ וכן תרגם וקבילו גבריא לפי פתגמיהון ׃ ואחיה אותם ׃ מקור ׃ ויחיו

תחלה כי התורה אמ׳ והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס ועברוך ׃ אלא שנראה שנכבדו ענין עבדות הזה ואם שנראה היה אפשר לפי משפטי התורה אלו היו החזיקו שיעשו מה שיעשו לישרא׳ ויפטרו מעבדות אחר אלא שיעמדו ביניהם משלים כעבדים אבל אם העמיסו עליהם שיעבדום בגופם בא׳ העבודות הנבזות ר״ל שיהיו חוטבי עצים ושואבי מים לכל העד׳ הנה היה אפשר עם קיום תנאיהם כיהם עמו עצמם עבדים ל לישרא׳ ועם כל זה רצו להראות להם לכבוד השם שלא עשקו מהם חקם הראוי להם ל מפני בואם עמהם ב בברית כי כבר רמו אותם באמרם שהיו מאר׳ רחוק׳ והם מפני זה בלתי משועבדים להם לעשו׳ חסד להם אחר זולתי מה שיזכירהו בו מצד שבועתם להם ׃ ולפי שהשבוע׳ והברית היה לחיותם ושיהיו הם ע עבדים לישראל הנה כבר קיימו תנאם ע עמהם בזה האופן ׃ והנה הוסיף יהושע על עבודתם שהסכימו עליו הנשיאים שיהיו חוטבי עצים ושואבי מים לביתיי׳ ולזה היו חוטבי עצים ושואבי מי׳ לכל העדה ולמזבח ה׳ ׃ אדוני

רשי

הצטידנו ׃ לשון צידה כשהוצאנוהו לצדה לדרך ׃ ויקחו האנשי׳ מצידם ׃ קבלו דבריה׳ שדברו בפיהם לשון ואמר לא צדה ׃ את

אמכנו חם הצטידנו אתו ׃ זה רע בכל אשר נעשה ׃ אנ״ך ׃ ונמסר גם בריש סדר כי תשא ׃ שאלו ג׳ קמצין וסי׳ ויקחו האנשים מצידם ׃ ההולכים לרדת מצרים ׃ נדרשתי ללא שאלו ׃ ובקרבו ג׳ בקריא׳ וסי׳ ובקרבו הם ישבים ׃ ובקרבו ישים ארבו ׃ ובקרבו ישית מרמה ׃ לנגע ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ נמסר בסדר וירא ׃

אדני צדק מלך ירושלם · שמצאנו שמו בתורה מלכי צדק ודמה שכל מלכי ירושלם היה שמם מלכי צדק או אדני צדק כי הכל ענין אחד כמו שהיה שם מלכי מצרים פרעה והנה זכר כי ה' מלכי האמורי הם וכל מחניהם חנו על גבעון וילחמו עליה וכבר שלחו אנשי גבעון ליהוש' שיעזרם כי ראוי לאדון שיציל עבדיו מיד הנלחמים עליהם וידמה שאלו יהושע את פי יי' על זה ועלה מן הגלגל הוא וכל עם המלחמה עמו וכל גבורי החיל וכבר אמר השם יתברך אל יהושע קודם זה בשאלו את פיו על דבר זאת המלחמה שלא יירא מהמלכים האלה ומחניהם כי בידו יתנם והוא מיהר לבא עליהם כל הלילה ויהומם יי' לפני ישראל ויכם ישר' מכה גדולה בגבעון וירדפם דרך מעלה בית חורון וגו' ויהי בנוסם מפני בני ישראל השליך יי' עליהם אבנים גדלות מן השמים והמית מהם באבני הברד יותר ממה שהרגו בני ישראל בחרב: או

יחיו ויהיו חוטבי עצים ושואבי מים לכל העדה · זה מקרא קצר כי הנשיאים אמרי יחיו ויהיו חוטבי עצים ושואבי מים והמקרא אחז דרך קצרה ואמר ויהיו בפתח הוא לשון עבר ויהיו כאשר דברו להם הנשיאים וזה מעיד כי כן אמרו להם הנשיאי ומה שאמרו הם לכל העדה ויהושע אמר להם לבית אלהי הוא שיהיו כל זמן שהיו העדה במחנה עד שלא נחלקה הארץ היו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה אבל לאחר שנחלקה הארץ והיו ישראל בעירו ובנחלתו כשאמרו הם חוטבי עצים ושואבי מים לבית אלהים בגלגל ובשילה ובנוב ובגבעון ובית עולמים כמו שאמר אל המקום אשר יבחר ואמרו רבותינו ז"ל כי כיון שכתנס יהושע חוטבי עצים ושואבי מים גזר עליהם שלא יבאו בקהל כלומר שלא יתחתנו ישראל בהם ותלה האסורן בזמן שבית המקדש קיים שהרי אמר לבית אלהי משמע כל זמן שהיו חוטבי עצי' ושואבי מים לבית אלהי וזהו כל זמן שבית המקד' קיים בא דוד וגזר עליהם לעולם וכן כתוב בספר עזרא ומן הנתינים שנתן דוד והשרים לעבודת הלוים: ונעשה את הדבר הזה · בצרי שלא כמנהג וכבר כתבנו הדומים להם בספר מכלל: ועתה הננו בידך · קל ובשוא הנון הראשונ': אדני צדק · כל מלכי ירושלם היו נקראים בזמן ההוא מלכי צדק או אדני צדק כמו שנאמר ומלכי צדק מלך שלם הוא ירושלם כמו שכתוב ויהי בשלם סכו ונקראו כן בעבור ירושלם שהוא מקום צדק: או

יחיו ז' וסימ' ויאמרו אלהם הנשיאים יחיו · מתים בל יחיו רפאים · יחיו מתיך נבלתי · יי' עליהם יחיו: וגם אני נתתי להם · אבותיכם איה הם · מרוע רשעים יחיו: רחוקים ז' מלאים בקריאה וסימ' רחוקים אנחנו מכם מאד · ורחוקים המה מצידונים · שמעו רחוקים אשר עשיתי · אבירי לב הרחוקים מצדקה ורחוקים

יחיו ויהיו חטבי עצים ושאבי מים לכל העדה כאשר דברו להם הנשיאים: ויקרא להם יהושע וידבר אליהם לאמר למה רמיתם אתנו לאמר רחוקים אנחנו מכם מאד ואתם בקרבנו ישבים: ועתה ארורים אתם ולא יכרת מכם עבד וחטבי עצים ושאבי מים לבית אלהי: ויענו את יהושע ויאמרו כי הגד הגד לעבדיך את אשר צוה יהוה אלהיך את משה עבדו לתת לכם את כל הארץ ולהשמיד את כל ישבי הארץ מפניכם ונירא מאד לנפשתינו מפניכם ונעשה את הדבר הזה: ועתה הננו בידך כטוב וכישר בעיניך לעשות לנו עשה: ויעש להם כן ויצל אותם מיד בני ישראל ולא הרגום: ויתנם יהושע ביום ההוא חטבי עצים ושאבי מים לעדה ולמזבח יהוה עד היום הזה אל המקום אשר יבחר:

ויהי כשמע אדני צדק מלך ירושלם כי לכד יהושע את העי ויחרימה כאשר עשה ליריחו ולמלכה כן עשה לעי ולמלכה וכי השלימו ישבי גבעון את ישראל ויהיו בקרבם: וייראו מאד כי עיר גדולה גבעון כאחת ערי הממלכה וכי היא גדולה מן העי וכל אנשיה גברים: וישלח אדני צדק מלך ירושלם אל הוהם מלך חברון ואל פראם מלך ירמות ואל יפיע מלך לכיש ואל דביר מלך עגלון לאמר: עלו אלי ועזרני ונכה את גבעון כי השלימה את יהושע ואת בני ישראל: ויאספו ויעלו חמשת מלכי האמרי מלך ירושלם מלך חברון מלך ירמות מלך לכיש מלך עגלון הם וכל מחניהם ויחנו על גבעון וילחמו עליה: וישלחו אנשי גבעון אל יהושע אל המחנה הגלגלה

ייחון ויהון מלקטי אעי ומלן מיא לכל כנישתא כמא דמלילו להון רברבי: וקרא להון יהושע ומליל עמהון למימר למא שקרתון בנא למימר רחיקין אנחנא מנכון לחדא ואתון ביננא יתבין: וכען ליטין אתון ולא יפסקון מנכון עבדין ומלקטי אעין ומלן מיא לבית מקדשא דאלהי: ואתיבו ית יהושע ואמרו ארי חואה אתחוא לעבדך ית דפקיד יי' אלהך ית משה עבדיה למתן לכון ית כל ארעא ולשיצאה ית כל יתבי ארעא מן קדמיכון ודחילנא לחדא לנפשתנא מן קדמיכון ועבדנא ית פתגמא הדין: וכען הא אנחנא מסירין בידך כמא דתקין וכמא דכשר בעינך למעבד לנא עביד: ועבד להון כן ושזיב יתהון מיד בני ישראל ולא קטלונון: ומנינון יהושע ביומא ההוא ילקטי אעין ומלן מיא לכנישתא ולמדבחא דיי' עד יומא הדין לאתרא די יתרעי:

והוה כד שמע אדוני צדק מלכא דירושלם ארי כבש יהושע ית עי וגמרה כמא דעבד ליריחו ולמלכה כן עבד לעי ולמלכה וארי אשלימו יתבי גבעון עם ישראל והוו ביניהון: ודחילו לחדא ארי קרתא רבתא גבעון כחדא מקרוי מלכותא וארי היא רבא מן עי וכל גברהא גיברין: ושלח אדוני צדק מלכא דירושלם לות הוהם מלכא דחברון ולות פראם מלכא דירמות ולות יפיע מלכא דלכיש ולות דביר מלכא דעגלון למימר: סקו לותי וסעדוני ונמחי ית יתבי גבעו ארי אשלימת עם יהוש' ועם בני ישר': ואתכנישו וסליקו חמשא מלכי אמוראה מלכא דירושלם מלכא דחברון מלכא דירמות מלכא דלכיש מלכא דעגלון אינון וכל משריתהון ושרו על גבעו ואגיחו קרבא עלה: ושלחו אינשי גבעון לות יהושע למשריתא לגילגלא

יבאו ובנו בהיכל · הקרובים והרחוקים דמגלה · רחוקי איש מאחיו דעזרא: ארורים ג' בקרי' וסימ' ועתה ארורים אתם ולא יכרת · ואם בני אדם ארורים הם כי גרשונו · גער זדי' ארורי': ולהשמיד ד' וסימ' נמסר בסדר תבא: את כל יושבי הארץ ד' דסמיכי בקריא' וסימ' והורשת את יושבי הארץ דיהושע · ולהשמיד את כל יושבי הארץ · הנני ממלא את כל יושבי הארץ · כי כלה אף נבהלה יעשה דצפני': ולמזבח ב' וסי' ויתנם יהושע ביום הוא חטבי · ולמזבח הקטרת: יבחר ה' קמצין בקריא' וסימ' שלש פעמי' בשנה יראה כל זכורך · בבוא כל ישר' לראות את פני · ולמזבח יי' עד היום דיהושע · המסכן תרומה עץ לא ירקב · מי זה האיש ירא · וסימ' שבזה"ם: גברים ז' חס' וסימ' וכל אנשיה גברים · קשת גברים חתים · איך נפלו גברים · אתה ידעת את אביך והיו כגברי' בוסים · עיר גברים עלה חכם: ששים גברים סביב: ויאספו י"ב בקריא' וסימ' נמסר בסדר כי תשא:

לֵאמֹר אַל־תֶּרֶף יָדֶיךָ מֵעֲבָדֶיךָ עֲלֵה אֵלֵינוּ מְהֵרָה וְהוֹשִׁיעָה לָּנוּ וְעָזְרֵנוּ כִּי נִקְבְּצוּ אֵלֵינוּ כָּל־מַלְכֵי הָאֱמֹרִי יֹשְׁבֵי הָהָר׃ וַיַּעַל יְהוֹשֻׁעַ מִן־הַגִּלְגָּל הוּא וְכָל־עַם הַמִּלְחָמָה עִמּוֹ וְכֹל גִּבּוֹרֵי הֶחָיִל׃

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ אַל־תִּירָא מֵהֶם כִּי בְיָדְךָ נְתַתִּים לֹא־יַעֲמֹד אִישׁ מֵהֶם בְּפָנֶיךָ׃ וַיָּבֹא אֲלֵיהֶם יְהוֹשֻׁעַ פִּתְאֹם כָּל־הַלַּיְלָה עָלָה מִן־הַגִּלְגָּל׃ וַיְהֻמֵּם יְהוָה לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּכֵּם מַכָּה גְדוֹלָה בְּגִבְעוֹן וַיִּרְדְּפֵם דֶּרֶךְ מַעֲלֵה בֵית־חוֹרֹן וַיַּכֵּם עַד־עֲזֵקָה וְעַד־מַקֵּדָה׃ וַיְהִי בְּנֻסָם מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵם בְּמוֹרַד בֵּית־חוֹרֹן וַיהוָה הִשְׁלִיךְ עֲלֵיהֶם אֲבָנִים גְּדֹלוֹת מִן־הַשָּׁמַיִם עַד־עֲזֵקָה וַיָּמֻתוּ רַבִּים אֲשֶׁר־מֵתוּ בְּאַבְנֵי הַבָּרָד מֵאֲשֶׁר הָרְגוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בֶּחָרֶב׃

אָז יְדַבֵּר יְהוֹשֻׁעַ לַיהוָה בְּיוֹם תֵּת יְהוָה אֶת־הָאֱמֹרִי לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר לְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁמֶשׁ בְּגִבְעוֹן דּוֹם וְיָרֵחַ בְּעֵמֶק אַיָּלוֹן׃

לְמֵימַר לָא תְרַשֵּׁל יְדָךְ מֵעַבְדָךְ סַק לְוָתָנָא בִּפְרִיעַ וּפְרוֹק לָנָא וְסַעֲדָנָא אֲרֵי אִתְכְּנַשׁוּ עֲלָנָא כָּל מַלְכֵי אֱמוֹרָאָה יָתְבֵי טוּרָא׃ וּסְלֵיק יְהוֹשֻׁעַ מִן גִּלְגָּלָא הוּא וְכָל עַם עָבְדֵי קְרָבָא עִמֵּיהּ וְכָל גִּיבָּרֵי חֵילָא׃ וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ לָא תִדְחַל מִנְּהוֹן אֲרֵי בִידָךְ מְסַרְתִּינוּן לָא יִתְעַתַּד אֱנָשׁ מִנְּהוֹן קֳדָמָךְ׃ וַאֲתָא לְוָתְהוֹן יְהוֹשֻׁעַ בִּתְכֵיף כָּל לֵילְיָא סְלֵיק מִן גִּלְגָּלָא׃ וְתַבְרִינוּן יְיָ קֳדָם יִשְׂרָאֵל וּמְחַנוּן מַחְתָא רַבָּא בְּגִבְעוֹן וּרְדָפִינוּן בְּאוֹרַח מַסְקָנָא דְבֵית חוֹרוֹן וּמְחַנוּן עַד עֲזֵקָה וְעַד מַקֵּדָה׃ וַהֲוָה בְּמִפְּכְהוֹן מִן קֳדָם יִשְׂרָאֵל אִינוּן בְּמַחְתָנָא דְבֵית חוֹרוֹן וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְרְמִיאָה עֲלֵיהוֹן אַבְנִין רַבְרְבָן מִן שְׁמַיָּא עַד דַּאֲתוֹ לַעֲזֵקָה וּמִיתוּ סַגִּיאִין דְּמִיתוּ בְּאַבְנֵי בַּרְדָא מִדְּקַטִּילוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּחַרְבָּא׃

בְּכֵן שַׁבַּח יְהוֹשֻׁעַ קֳדָם יְיָ בְּיוֹמָא דִּמְסַר יְיָ יָת אֱמוֹרָאָה קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל שִׁמְשָׁא בְּגִבְעוֹן אוֹרִיךְ וְסִיהֲרָא בְּמֵישַׁר אַיָּלוֹן׃

רדק

אז ידבר יהושע. ת"י בכן שבח יהושע ויתכן כי אחר התפלה היתה השירה והשירה לא הזכיר או השירה היא וידום השמש והתפלה היא ויאמר לעיני ישראל שמש בגבעון דום וכן זוכר אתה בדרש זו השירה במנין עשר שירות ולשון ידבר מורה על שירה לא על תפלה כמו וידבר דוד ליי' את דברי השירה: ויאמר בתפלתו לעיני ישר' שמש בגבעון דום. כלומר הפלא הזה יראה היום לעיני ישראל או לעיני ישראל דבק עם ויאמר כלומר התפלה הזאת א אמרה בקול לפני ישראל ופי' דום המתן כמו דמו עד הגיענו אליכם כלומ' שיעמוד גלגל השמש במקומו ולא ירוץ כמשפטו: וירח בעמק אילון. ולירח אמר גם כן שיעמוד בעמק אילון ואף על פי שגבעון היה בגבול בנימן ואילון בגבול דן ידמה כי רדפו אותם והכום מגבעון עד אילון ובגבעון היה חצי היום כשהתפלל שיעמוד השמש והאל שמע בקולו כמו שאמר ויעמוד השמש בחצי השמים ועמד עד שיעור שבין ע עמידתו וארוכתו היה כיום תמי' והוא היום הארוך שבשנה והוא יום תקופת תמוז וכשבא השמש היו בעמק אילון והאיר הירח והיה הירח אז מן הרוח' בתחלת החדש או בשלישיתו והתפלל ע עליו שיעמוד הירח להאיר להם עד שתכלה נקמתם באויביהם וכן היה כמו שאמר וירח עמד עד יקום גוי אויביו וזאת הפליאה כתובה על ספר הישר והוא ספר תורת משה והוא מה שאמר הקב"ה ית' נגד כל עמך אעשה נפלאות וגו' כמו שפירש א"א ז"ל כי שתי אותות אמר לו ב בפסוק ההוא קרינת פני משה והוא מה שאמר כי נורא הוא אשר אני עושה עמך ועמידת השמש ליהושע והוא מה שאמר נגד כל עמך אעשה נפלאו' ונתן לו אות קרוב להאמי' באות רחוק ובדרש שלשים ושש שעות עמדו השמש והירח כיצד המלחמה היתה בערב שבת ונתיירא יהוש' שלא יחללו ישראל את השבת ופשט ידיו למע' שיעמוד השמש ביום הששי כשיעור יום שבת והירח כשיעור ליל שבת ומוצאי שבת והם שלשים ושש שעות:

עד

רש"י

אז ידבר. אמ' שירה תחת השמש לפי שאמר לשמש דום דום מלומר שירה וכל זמן שהוא דומם ועומד ואינו מהלך שבכל עת הילוכו הוא אומר שירה ופשוטו של מקרא דום לשון המתנה כמו אם כה יאמרו אלינו דומו וכן דום ליי': וירח בעמק אילון. אותה שעה היה הירח עומד כנגד עמק אילון והוא רחוק מגבעון שהרי גבעון בגבול בנימן ואילון בגבול דן:

הלא

רלבג

אז ידבר יהושע ליי'. בזאת הפר' יש ספקות רבות ראוי לעיין בהם הא' הוא שאם היה שהשמש עמד ובטל מהתנועה הנראית לו הנה היה זה המופת יותר נפלא לאין שיעו' מהמופתים שנעשו ע"י משה וזה כי המופתי' ההם היו בשנוי טבע הנמצאות שו השפלות והוא יותר נפלא לאין שיעור מה שישתמש בו אלו הנמצאות ה הנכבדות לשנות את תפקידם משלוט על הנמצאו' השפלות אלו לשנות ענין סדורם כי בהם בעצמם תאחרון הסדר והיושר מה ש שלא יעלם ובכלל הנה זה ממה שאין צ צריך ביאור למי שעיין בשו העמוקות וכבר ביארנו זה באופן שלם בו' מספר מלחמות יי' ואם היה הענין כן הנה זה סותר מה שאמ' התורה שלא קם נביא עוד בישר' כמשה לכל האותו' והמופתי' אשר עשה משה לעיני כל ישר' ואם אמרנו שכבר נעשה כמו זה המופת ע"י משה ואם לא נזכר בתורה כמו שאמרו קצת רז"ל הנה נשאר זה הספק בעינו כי כבר היה שוה לו יהוש' בגדול שבמופתים הנעשים על יד משה רבינו ע"ה עם שאם היה הענין כן היה ראוי שלא תשתוק התור' מלספר זה המופת הנפלא כי אנחנו נראה מכונת התורה לפרסם ענין המופתים והנפלאות כי זה ממה שיביא להאמין בשם ית' כמו שנזכר בתורה בענין המופתים שנעשו לפרעה אמר ולמען תספר באזני בנך וגו' וידעתם כי אני יי' ועוד כי כבר יראה מפשטי שו הדברים שלא נתבטל השמש מהתנועה ולא הירח וזה יתבאר מפנים מהם מה שאמר ולא אץ לבוא ר"ל שלא מהר לבוא וזה לא ישלול ממנו התנועה אבל ישלול ממנו מהירו' התנועה והמאמר שזה דרכו יחייב לו התנועה בכמו אלו המאמרים השלמים אשר ידובר בהם בדברים מדרך מה הוא ומהם מה שאמר שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון ולא אמר שמש דום וירח אבל לקח להם מקום רחב היו נראים אז אל המקום ההוא והוא מבואר שמי שישלול התנועה מהמקום הרחב לא ישלול התנועה במוחלט כי כבר אפשר שיתנועע במקום רחב ההוא וכבר יחייב זה המאמ' בכמו המאמרי' השלמים לשמש ולירח התנועה והמשל שמי שיאמר שפלוני עמד בארצו לכך וכך ימים הנה לא יתחייב מזה אלא שלא יצא מארצו אבל שכבר יתנועע בארצו או לא יהיה זה המאמר מדרך מה הוא כי יחוייב למי שישלול ממנו התנועה שיאמר שלא יתנועע לא שלא יצא מארצו וזה מבואר למי שעיין בסדרים ההגיוניים אשר למלאכת המופתית ומהם מה שאמר ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לשמוע יי' בקול איש כי יי' נלחם לישר' הורה בזה כי זה המופת הוא בענין המלחמה בעצמותה ואם היה זה המופת בעמידה מהתנוע' לא היה לו רושם בענין המלחמ' כלל ומהם כי יתבאר מדבריו כי השי"ת לא יעשה מופתי' כי אם לצורך או לקנות דעות אמיתיות ולא נזכר בכאן רושם בזה המופת באחד משו הצדדים ומהם שכבר התבאר בספר מלחמות יי' כי המופת לא יהיה על יד נביא בשו הנמצאות העליונים ר"ל הגרמים השמימיים ולזה הוא מבואר שלא היה זה המופת בזה הענין אשר יחשב בתחלת המחשבה שהיה בו המופת בזה הספור ואם יספק עלינו מספק על מה שהסרדנו בזה ויאמר שכבר נראה שעשה המופת ע"י נביא בשנוי סדר תנועת הסדר והוא מה שאמ' ישעיה לחזקיה כשאמ' מה אות כי ירפא יי' לי ועליתי ביום השלישי בית יי' ועניהו הלך הצל י' מעלו' אם ישוב הצל אחורנית י' מעלות והוא מבואר שתנועת הצל לא תהיה כי אם בתנועת השמש ולזה יחוייב מזה שנוי סדר תנועת השמש נאמ' לו כי כשיעיין היטב במאמרי' שבאו בזה המקו' יתחייב שלא היה זה המופת בשהשתנה סדר תנועת השמש הנה איך יתכן שנאמ' שזה יהיה נקל הנה איך שישתנה זה הסדור הוא ענין נפלא מאד ולזה ראוי שנבאר הדברי' ההם ויתבאר מזה מה היה ענין המופת ההוא ונאמ' כי ידמה לפי הנראה לנו שכבר שם ישעיה הבחיר' בזה המופת לחזקיה ונאמ' שזה האות יהיה באחד מב' דרכים האחד שילך הצל י' מעלו' יותר על מה שהלך בזולת זמן או שישוב הצל אחורנית י' מעלו' והוא מבואר שאם היה זה המופת היה בענין המלחמה כמו שזכרנו ולזה הוא מבואר שזה המופת היה בזולת שנוי סדר תנועת השמש וזה יהיה לפי מה שאומ' והוא שכבר יתבאר בחוש שכאשר יהיו עננים תחת השמש באופן שירדם בהם ניצוצות ויראו הנה הם יראו שיהיה השמש בזולת מקו' שהוא עם שכבר יראה אז נטיית צל השמש שיעור רב במעט זמן למזרח או למערב לצפון או לדרום לפי מצב העננים ההם וכד תנועתם וזה ממה שאין בו ספק כי תמיד יראה זה מן החוש בזה האופן ולפי שכבר ראה חזקיה אז מהעננים ומכד תנועתם שנקל לצל לנטות עשר מעלות יותר על מה שהלך שאל שיהיה הענין בהפך מה שהיה נראה שהיה נכון אז מכד תנועת העננים ההם ולזה שאל שישוב אחורנית הצל עשר מעלות והנה בספר ישעיה אמ' ותשב השמש עשר מעלו' במעלות אשר ירדה ר"ל לפי החוש ענין מופתי' היה בצל כמו שנזכר שם אמ' הנני משיב את צל המעלו' ובכאן אותר זה הספק ואם ירבה אחד על כל פנים שיהיו אלו המופתים בשנוי סדר תנועת השמש לא אקפיד עליו בזה ומי יתן וכל הטועים לא יטעו יותר מזה הטעות כי זה מגדיל לפי מחשבתו עוצם השם יתבר' ויכלתו. ואחר שנתישב זה הנה נשוב לבאר דברי' זאת הפרשה ואומר שמאמר יהושע היה שטרם שיסור השמש מהיות על גבעון והירח מהיות על עמק אילון תשלם נקמת גוי אויביו אבל קצר הכתוב בזה ויורה על זה מה שאמ' אחריו וידום השמש וירח עמד עד יקום גוי אויביו והרצון בזה שכבר דמם השמש בגבעון וירח בעמק אילון עד שנשלמה זאת המלחמה מהנקמה וזה היה ענין נפלא כי לא די שיעור שינקמו ישראל מהקמים עליהם אבל יעד עם זה שזאת הנקמה תשלם בזמן קצר כזה ולזה אמר ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לשמוע יי' בקול איש כי יי' נלחם בישראל ולזה היו יכולים להשלים הנקמה בזה הזמן הקצר כי יד השם יתברך לא תקצר ואמר לשמוע יי' וגו' לפי שלא ידעו השם יתברך שתשלם זו הנקמה בזה הזמן קצר אבל השם יתברך שמע לקולו על דרך מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים.

והנה

רשי

הלא היא כתובה · דבר זה כתוב בתורה שאמר לו יעקב ליוסף. זרעו של אפרים יהיה מלא הגוים. אימתי ביום שעמדה חמה ליהושע כתמלא כל העולם שמעו של יהושע ויעמד השמש בחצי השמים ולא אץ לבא כיום תמים: גלו. גלגלו אבנים אל פי המערה: ולא חרץ לבני ישראל· הרי זה מקרא קצר לא חרץ החורץ לאיש מבני ישראל את לשונו חרץ לשון דיבור ה הלשון וכן לא יחרץ כלב לשונו וכן אם תחרץ דרור תקרא ת תבעין קול תשואות ה המלחמה: והאשדות

רדק

עד יקום גוי אויביו· כמו מאויביו וכן השמרו לכם עלות בהר: ולא היה כיום ההוא· ואף על פי שהיה שוב השמש אחורנית לחזקיהו שאות ההוא היה לאות ולמופת וכתבו השם בעבור שאמ' חזקיהו שיחיה מחליו והוא כאחד מן המופתים שנעשו על ידי משה· אבל דרך תפלה שיתפלל אדם על שנוי הטבע ובעתר הבורא לאותה תפלה אם לא יהיה לאת בו אות ומופת לא היה ולא יהיה וזהו שאמר לשמוע בקול איש כי יי' נלחם לישר': נחבאים. בשוא סגו"ת: במערה במקדה· במערה שהיתה בגבול מקדה: וזנבתם· תכריתו זנבם והוא סוף המחנה: ויבאו· וי"ו ויבואו כפ"א רפה בלשון ישמעאל· וענין הפסוק כן והשרידים אשר שרדו מהם באו אל ערי המבצר: מקדה בשלום· למעלה אמר וישב יהושע וכל ישראל עמו אל המחנה הגלגלה· תחלה אחרי כלות המלחמה שבו הגלגלה ו וכאשר אמר ליהושע כי המלכי' נחבאים במערה במקדה בא לו למקדה עד קצה המחנה· וזה מה שאומר שבו ואחר שזנבו אותם שבו מקדה וצוה להמית את המלכים: לאיש את לשונו· תי' לא הוה נזקא לבני ישראל למרחק גבר ית נפשיה וכן תרג' אנקלוס לא יחרץ כלב לשונו לא יכזק כלבא בלישניה· אבל ית לשונו כפשיה· והמפרשי' פירשו כי למ"ד לאיש נוסף ופירשו איש מהם לא חרץ לבני ישראל את לשונו ולמ"ד זו כלמ"ד הרגו ל לאבנר והשליטי לאבשלום והדומים להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו: ואפשר לפרש למ"ד לאיש משמש ופי' לאיש מבני ישראל כלומ' אין צריך לומר לבני ישר' כלומר אין צריך לומר לבני ישראל לרבים מהם שלא חרץ איש מהגוים ה האלה את לשונו כי אפילו לאיש אחד מבני ישראל לא חרץ איש מהגוים את לשונו: ההלכוא· באל"ף נח נוסף עם הוי"ו וכן ולא אבוא שמוע וכן כל הוא שבמקל והא ההלכוא במקום אשר כמו ה"א ההקדים שמואל והדומים לו כי לא תבא ה"א הידיעה על ה הפעלים: ויהי

ביום י"א וסי' במסר' רבתא: ביום ההוא לפניו ולאחריו ד' פסוקי' אית בהון לפניו ולאחריו וסי' נמסר בסדר בא: הגלגלה ז' בקריא וסי' וישלחו אנשי גבעון· וישב יהושע קדמאה ובתראה דיהודה· וישב המלך ויבא עד

וַיִּדֹּם הַשֶּׁמֶשׁ וְיָרֵחַ עָמָד עַד־יִקֹּם גּוֹי אֹיְבָיו הֲלֹא־הִיא כְתוּבָה עַל־סֵפֶר הַיָּשָׁר וַיַּעֲמֹד הַשֶּׁמֶשׁ בַּחֲצִי הַשָּׁמַיִם וְלֹא־אָץ לָבוֹא כְּיוֹם תָּמִים: וְלֹא הָיָה כַּיּוֹם הַהוּא לְפָנָיו וְאַחֲרָיו לִשְׁמֹעַ יְהוָה בְּקוֹל אִישׁ כִּי יְהוָה נִלְחָם לְיִשְׂרָאֵל: וַיָּשָׁב יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ אֶל־הַמַּחֲנֶה הַגִּלְגָּלָה: וַיָּנֻסוּ חֲמֵשֶׁת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה וַיֵּחָבְאוּ בַמְּעָרָה בְּמַקֵּדָה: וַיֻּגַּד לִיהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר נִמְצְאוּ חֲמֵשֶׁת הַמְּלָכִים נֶחְבְּאִים בַּמְּעָרָה בְּמַקֵּדָה: וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ גֹּלּוּ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת אֶל־פִּי הַמְּעָרָה וְהַפְקִידוּ עָלֶיהָ אֲנָשִׁים לְשָׁמְרָם: וְאַתֶּם אַל־תַּעֲמֹדוּ רִדְפוּ אַחֲרֵי אֹיְבֵיכֶם וְזִנַּבְתֶּם אוֹתָם אַל־תִּתְּנוּם לָבוֹא אֶל־עָרֵיהֶם כִּי נְתָנָם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּיֶדְכֶם: וַיְהִי כְּכַלּוֹת יְהוֹשֻׁעַ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְהַכֹּתָם מַכָּה גְדוֹלָה־מְאֹד עַד־תֻּמָּם וְהַשְּׂרִידִים שָׂרְדוּ מֵהֶם וַיָּבֹאוּ אֶל־עָרֵי הַמִּבְצָר: וַיָּשֻׁבוּ כָל־הָעָם אֶל־הַמַּחֲנֶה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ מַקֵּדָה בְּשָׁלוֹם לֹא־חָרַץ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאִישׁ אֶת־לְשֹׁנוֹ: וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ פִּתְחוּ אֶת־פִּי הַמְּעָרָה וְהוֹצִיאוּ אֵלַי אֶת־חֲמֵשֶׁת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה מִן־הַמְּעָרָה: וַיַּעֲשׂוּ כֵן וַיֹּצִיאוּ אֵלָיו אֶת־חֲמֵשֶׁת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה מִן־הַמְּעָרָה אֵת מֶלֶךְ יְרוּשָׁלַ‍ִם אֶת־מֶלֶךְ חֶבְרוֹן אֶת־מֶלֶךְ יַרְמוּת אֶת־מֶלֶךְ לָכִישׁ אֶת־מֶלֶךְ עֶגְלוֹן: וַיְהִי כְּהוֹצִיאָם אֶת־הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ וַיִּקְרָא יְהוֹשֻׁעַ אֶל־כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֶל־קְצִינֵי אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה הֶהָלְכוּא אִתּוֹ קִרְבוּ שִׂימוּ אֶת־רַגְלֵיכֶם עַל־צַוְּארֵי הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה וַיִּקְרְבוּ וַיָּשִׂימוּ אֶת־רַגְלֵיהֶם עַל־צַוְּארֵיהֶם:

וְאוֹרִיךְ שִׁמְשָׁא וְסִיהֲרָא קָם עַד דְּאִתְפְּרַע עַמָּא יִשְׂרָאֵל מִבַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן הֲלָא הִיא כְּתִיבָא עַל סִפְרָא דְאוֹרַיְתָא וְקָם שִׁמְשָׁא בְּפַלְגוּת שְׁמַיָּא וְלָא רָחַק לְמֵיעַל כְּיוֹם שְׁלִים: וְלָא הֲוָה כְּיוֹמָא הַהוּא קֳדָמוֹהִי וּבַתְרוֹהִי דְּאִתְקַבְּלַת קֳדָם יְיָ צְלוֹת אֱנָשׁ אֲרֵי בְּמֵימְרֵיהּ יְיָ מַגִּיחַ קְרָב לְיִשְׂרָאֵל: וְתָב יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יִשְׂרָאֵל עִימֵּיהּ לְמַשְׁרִיתָא לְגִלְגְּלָא: וְאַפְּכוּ חַמְשָׁא מַלְכַיָּא הָאִילֵּין וְאִטַּמָּרוּ בִּמְעַרְתָּא בְּמַקֵּדָה: וְאִיתְחַוָּא לִיהוֹשֻׁעַ לְמֵימַר אִשְׁתְּכַחוּ חַמְשָׁא מַלְכַיָּא טְמִירִין בִּמְעַרְתָּא בְּמַקֵּדָה: וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ קָרִיבוּ אַבְנִין רַבְרְבִין קֳדָם פּוּמָא דִמְעַרְתָּא וּמַנּוּ עֲלַהּ גֻּבְרִין לְמִטְּרְהוֹן: וְאַתּוּן לָא תְקוּמוּן רְדוֹפוּ בָּתַר בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן וְתַרְבְּקוּן יָתְהוֹן לָא תִשְׁבְּקוּנוּן לְמֵיעַל לְקִירְוֵיהוֹן אֲרֵי מְסָרִינוּן יְיָ אֱלָהֲכוֹן בִּידֵיכוֹן: וַהֲוָה כַּד שֵׁיצִי יְהוֹשֻׁעַ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִמְחֵיהוֹן מַחְתָּא רַבְּתָא לַחֲדָא עַד דִּשְׁלִימוּ וּמְשֵׁיזְבַיָּא אִשְׁתֵּיזִיבוּ מִנְּהוֹן וְעָלוּ לְקִרְוִין כְּרִיכָן: וְתָבוּ כָּל עַמָּא לְמַשְׁרִיתָא לְוָת יְהוֹשֻׁעַ לְמַקֵּדָה בִּשְׁלָם לָא הֲוָת נִזְקָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִרְחַק גְּבַר יַת נַפְשֵׁיהּ: וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ פְּתָחוּ יַת פּוּמָא דִמְעַרְתָּא וְאַפִּיקוּ לְוָתִי יַת חַמְשָׁא מַלְכַיָּא הָאִילֵּין מִן מְעַרְתָּא: וַעֲבַדוּ כֵן וְאַפִּיקוּ לְוָתֵיהּ יַת חַמְשָׁא מַלְכַיָּא הָאִילֵּין מִן מְעַרְתָּא יַת מַלְכָּא דִירוּשְׁלֶם יַת מַלְכָּא דְחֶבְרוֹן יַת מַלְכָּא דְיַרְמוּת יַת מַלְכָּא דְלָכִישׁ יַת מַלְכָּא דְעֶגְלוֹן: וַהֲוָה כַּד אַפִּיקוּ יַת מַלְכַיָּא הָאִילֵּין לְוָת יְהוֹשֻׁעַ וּקְרָא יְהוֹשֻׁעַ לְכָל אֱנַשׁ יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְשִׁלְטוֹנֵי גֻּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא דַּאֲזָלוּ עִימִּי קְרִבוּ שַׁווּ יַת רִיגְלֵיכוֹן עַל צַוְּארֵי מַלְכַיָּא הָאִילֵּין וְקָרִיבוּ וְשַׁוִּיאוּ יַת רִגְלֵיהוֹן עַל צַוְּארֵיהוֹן:

הירדן· ויעבר המלך הגלגלה וכמהן· ואלישע שב: גלו ב' וסי' ויאמר יהושע גלו אבנים גדלת· גלו אלי היום אבן גדולה: ויציאו י"ב ד' מנהון מלאים וסי' נמסר בסוף סדר אמור ולעיל בסיפרא סימן ו':

רלבג

והנה ספר הישר אחשוב שהיה נקרא כך ואבד עם הגלות וכבר רבו בו הפירושי' לרבותינו ז"ל וראוי שתדע כי השמ' יחדש היום ולזה כאמר שהיום ירד מאד כ כשקרב השמש לערב כי אז יחלש אור השמ' ומה שיהיה בו אור ה השמש יותר חזק הוא בעת היותו בחצי ה השמים הנה זה מ מבואר בנפשו מן ה החוש וזה יתבאר גם כן ממה שאמר וארח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון ה היום ר"ל שאורו יוסף עד נכון היום כן ארח צדיקים מתיסף תמיד אל תוספת השלמות והוא מבואר שבעת היות השמש בחצי ה השמים לא תוכר בו ירידה כי אם בעת א ארוך וזה מבואר מאד למי שעיין בחכמת ה התכונה עיון מעט וזה יתבאר גם כן מצד כלי המבט כמו האצטורלב ורביע ה העיגול כי אז לא תוכר לשמש ירידה באלו ה הכלי' בכמו חצי שעה ולזה אמר שכבר עמד השמ' אז בחצי השמי' כי כן היה מחוייב כי הם היו אצל גבעון והיו רואי' השמש על גבעון ולא מהר השמ' לרדת כמו שדרך היום ה התמים שלא ימהר ה השמש לרדת בו ואחשב שאורך עיר גבעון היה ממזרח ל למערב וזאת התנועה לא תוכר מאד לשמש אבל חצי היו למיעוט סיעור ירידתו הנה זכר שמצד הנטייה הנראית לן מצד הירידה לא יצא שלא יראה כנגד גבעון אף על פי שהיתה רחבה כר כי לא מיהר לבוא כמשפט ענין השמש אבל שניכות היום· ובכאן נשלם ביאור דברי זאת הפרשה והותרו הספקות הנופלות בה· וזכר אחר זה חריצות יהושע בענין זאת המלחמה למהר לאחרים או הגוים ושכבר הגיע לישראל מעוכם ההצלחה שכלם שבו בשלום לא הוכה אחד מהם ולא השתדלו האויבים להכות אחד מהם כי נפל פחדם עליהם וזהו אמ' על צד המשל לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו· וצוה יהושע לקציני אנשי המלחמה שהלכו אתו שישימו רגליהם על צוארי מלכים האלה למען ייראו הנשארים מלהלחם בישראל ולזו הסבה תלם על חמשה עצים והושיבום במערה ושמו אבנים גדולות על פי המערה עם שזה היה מזכיר לישראל ענין המופת שנעשה בזאת המלחמה: עוד זכר

כוא יב מ״ל וסי׳ נמסר בישעיה סימ׳ ב׳: וישמו ד׳ חס׳ בקריא׳ וסי׳ וישמו אבני׳ גדולו׳ על פי המערה. את ארון יי׳ על העגלה. אל האבן הגדלה. וישמו לה ידים דמלכים. ונמסר גם בסדר מקץ: עד עצם היום הזה ג׳ וסימ׳ ולחם וקלי וכרמל. ויהי לעת בא השמש דיהושע. המה ואבתם פשעו בי דיחזקאל: ויכה ג׳ וסימ׳ ואת מקדה לכד יהושע. ויתן יי׳ גם אתה. ויתן יי׳ את לכיש: וילכדוה ה׳ וסי׳ נמסר

וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יְהוֹשֻׁעַ אַל־תִּירְאוּ וְאַל־תֵּחָתּוּ חִזְקוּ וְאִמְצוּ כִּי כָכָה יַעֲשֶׂה יְהוָה לְכָל־אֹיְבֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם נִלְחָמִים אוֹתָם׃ וַיַּכֵּם יְהוֹשֻׁעַ אַחֲרֵי־כֵן וַיְמִיתֵם וַיִּתְלֵם עַל חֲמִשָּׁה עֵצִים וַיִּהְיוּ תְּלוּיִם עַל־הָעֵצִים עַד־הָעָרֶב׃ וַיְהִי לְעֵת בּוֹא הַשֶּׁמֶשׁ צִוָּה יְהוֹשֻׁעַ וַיֹּרִידוּם מֵעַל הָעֵצִים וַיַּשְׁלִכֻם אֶל־הַמְּעָרָה אֲשֶׁר נֶחְבְּאוּ־שָׁם וַיָּשִׂמוּ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת עַל־פִּי הַמְּעָרָה עַד־עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה׃

וְאֶת־מַקֵּדָה לָכַד יְהוֹשֻׁעַ בַּיּוֹם הַהוּא וַיַּכֶּהָ לְפִי־חֶרֶב וְאֶת־מַלְכָּהּ הֶחֱרִם אוֹתָם וְאֶת־כָּל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־בָּהּ לֹא הִשְׁאִיר שָׂרִיד וַיַּעַשׂ לְמֶלֶךְ מַקֵּדָה כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְמֶלֶךְ יְרִיחוֹ׃

וַיַּעֲבֹר יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ מִמַּקֵּדָה לִבְנָה וַיִּלָּחֶם עִם־לִבְנָה׃ וַיִּתֵּן יְהוָה גַּם־אוֹתָהּ בְּיַד יִשְׂרָאֵל וְאֶת־מַלְכָּהּ וַיַּכֶּהָ לְפִי־חֶרֶב וְאֶת־כָּל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־בָּהּ לֹא־הִשְׁאִיר בָּהּ שָׂרִיד וַיַּעַשׂ לְמַלְכָּהּ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְמֶלֶךְ יְרִיחוֹ׃

וַיַּעֲבֹר יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ מִלִּבְנָה לָכִישָׁה וַיִּחַן עָלֶיהָ וַיִּלָּחֶם בָּהּ׃ וַיִּתֵּן יְהוָה אֶת־לָכִישׁ בְּיַד יִשְׂרָאֵל וַיִּלְכְּדָהּ בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי וַיַּכֶּהָ לְפִי־חֶרֶב וְאֶת־כָּל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־בָּהּ כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה לְלִבְנָה׃

אָז עָלָה הֹרָם מֶלֶךְ גֶּזֶר לַעְזֹר אֶת־לָכִישׁ וַיַּכֵּהוּ יְהוֹשֻׁעַ וְאֶת־עַמּוֹ עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לוֹ שָׂרִיד׃

וַיַּעֲבֹר יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ מִלָּכִישׁ עֶגְלֹנָה וַיַּחֲנוּ עָלֶיהָ וַיִּלָּחֲמוּ עָלֶיהָ׃ וַיִּלְכְּדוּהָ בַּיּוֹם הַהוּא וַיַּכּוּהָ לְפִי־חֶרֶב וְאֵת כָּל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־בָּהּ בַּיּוֹם הַהוּא הֶחֱרִים כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה לְלָכִישׁ׃ וַיַּעַל יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ מֵעֶגְלוֹנָה חֶבְרוֹנָה וַיִּלָּחֲמוּ עָלֶיהָ׃ וַיִּלְכְּדוּהָ וַיַּכּוּהָ־לְפִי־חֶרֶב וְאֶת־מַלְכָּהּ וְאֶת־כָּל־עָרֶיהָ וְאֶת־כָּל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־בָּהּ לֹא־הִשְׁאִיר שָׂרִיד כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה לְעֶגְלוֹן וַיַּחֲרֵם אוֹתָהּ וְאֶת־כָּל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־בָּהּ׃

וַיָּשָׁב יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ דְּבִרָה וַיִּלָּחֶם עָלֶיהָ׃ וַיִּלְכְּדָהּ וְאֶת־מַלְכָּהּ

ואמר להון יהושע לא תדחלון ולא תתברון תקיפו ועלימו ארי כדין יעבד יי לכל בעלי דבביכון דאתון מגיחין קרבא בהון: ומחנון יהושע בתר כן וקטלינון וצלבינון על חמשא צליבין והוו צליבין על צליביא עד רמשא: והוה לעידן מיעל שמשא פקיד יהושע ואחיתונון מעל צליביא ורמונון למערתא דאטמרו תמן ושויאו אבנין רברבן על פומא דמערתא עד כרן יומא הדין:

וית מקדה כבש יהושע ביומא ההוא ומחה לפתגם דחרב וית מלכה גמיר יתהון וית כל נפשתא די בה לא אשאר משיזיב ועבד למלכא דמקדה כמא דעבד למלכא דיריחו:

ועבר יהושע וכל ישראל עימיה ממקדה ללבנה ואגיח קרבא עם לבנה: ומסר יי אף יתה בידא דישראל וית מלכה ומחה לפתגם דחרב וית כל נפשתא די בה לא אשאר בה משיזיב ועבד למלכה כמא דעבד למלכא דיריחו:

ועבר יהושע וכל ישראל עמיה מלבנה ללכיש ושרא עלה ואגיח קרבא בה: ומסר יי ית לכיש בידא דישראל וכבשה ביומא תנינא ומחה לפתגם דחרב וית כל נפשתא דבה ככל דעבד ללבנה:

בכן סליק הורם מלכא דגזר למסעד ית לכיש ומחהי יהושע וית עמיה עד דלא אשתאר ליה משיזיב:

ועבר יהושע וכל ישראל עימיה מלכיש לעגלון ושרו עלה ואגיחו קרבא עלה: וכבשוה ביומא ההוא ומחוהא לפתגם דחרב וית כל נפשתא דבה ביומא ההוא גמר ככל דעבד ללכיש: וסליק יהושע וכל ישראל עימיה מעגלון לחברון ואגיחו קרבא עלה: וכבשוה ומחוהא לפתגם דחרב וית מלכה וית כל קרוהא וית כל נפשתא דבה לא אשאר משיזיב ככל דעבד לעגלון וגמר יתה וית כל נפשתא דבה:

ותב יהושע וכל ישראל עימיה לדביר ואגיח קרבא עלה: וכבשה וית מלכה

רדק

ויהי לעת בא השמש. מפני טומאת הארץ היו התלויים כקברים אף על פי שאינם מבני ישראל כמו שאומר ולא תטמא את אדמתך כי המת שאינו נקבר הוא טומאת הארץ לפיכך צוה כן יהושע לעשות למלך העי ולחמשת המלכים האלה וכן לעתיד בגוג ומגוג אמר וקברום בית ישר׳ למען טהר את הארץ: כאשר עשה למלך יריחו: להודיע כי לא תפשוהו חי ותלוהו אח״כ כמו שעשו למלך העי ולחמשת המלכים אלא הרגוהו בכלל ההרוגי׳ כמו שאמ׳ ויכה לפי חרב ואת מלכה: ביום השני. ביום השני לחנייתו עליה: ואת מלכה. והנה היה מלך חברון מחמשת המלכים שתלו אלא ידמה שמלכו אחר כן מלך בחברון: ואת כל עריה. ואת כל הערים והכפרים אשר על גבולה הקרואים על שמה: וישב יהושע. נראה כי כשעלה מעגלון לחברון עבר על דביר ולא נלחם עליה כי ראה להלחם עליה בחברון ואחר שלכד חברון שב לדביר ונלחם עליה: והכנב

רלבג

עוד זכר שכבר לכד יהושע מקדה ולבנה ולכיש ועגלון וחברון ודביר באופן שהכה יהושע מקדש ברנע עד עזה ואת כל ארץ גשן עד גבעון בזמן קצר מדובק באין הפסק וזהו אמרו ואת כל המלכים האלה ואת ארצם לכד יהוש׳ פעם אחת ואחר שב יהושע וכל ישרא׳ אל המחנה הגלגל׳ כי שם היה המשכן כמו שזכרנו. עוד

בוא יג מ״ל וכל שמו׳ וכת׳ דכל ב׳ מה חס׳

לעיל כספרא בסי׳ ח׳ חברונה ט׳ ח׳ מלאים וא׳ חס׳ וסימ׳ ויעל יהושע דמעגלונה ויאמ׳ דוד אנה אעלה. ויבאו כל שבטי ישראל אל דוד. ושל אחריו ויבאו כל זקני ישראל אל המלך חברונה קדמא דספר׳ דמלכים. ויאמר לו המלך לך בשלום. ויקבצו כל ישראל אל דויד חברונה דד״ה. ושל אחריו ויבאו כל זקני ישר׳ אל המלך חברונה קדמא דספ׳. כל אלה אנשי המלחמה דד״ה. ואלה מספרי ראשי החלוץ ל׳ לצבא באו דד״ה:

רשי

והאשדות. מקום שמי הנבעות שופכים: מקדש ברנע ועד עזה. מצד דרומית של ארץ ישראל הוא מן המזרח למערב. ולא הספיק לכבוש כל המיצר ונשאר מעזה עד הים הוא שאמ' למטה זאת הארץ הנשארת העזתי והאשדודי וגו': נגב כנרות. דרום גינוסר: ובנפות דור. פלכי דור קונטרי"אש בלע"ז מים מערבה: משרפות מים. חריכי ימא תרג' יונתן חריכין שעושין ומי הים יוצאין לתוכן ונשרפי' מחום השמש ונעשי' מלחי השומרת

רדק

והנגב. כתרגו' ודרומא: והאשדות. כמו אשדות הפסגה כתרגו' משפך מרמתא והוא מדרון ההר או הפסגה נקרא כן לפי שהמים היורדים על ההר נשפכים מן ההר דרך מדרון: ארץ גושן. אין זה של מצרים: פעם אחת. כלומ' שלא הוצרך לצור על עיר ולא האריכו ימי המלחמה אלא בפעם אחת לכדם כולם זאת אחרי זאת בלא הפסק: אשר מצפון. בשוא ועיקרו בקמץ כי היכנו ס סמוך ויתכן לפרשו סמוך לבית בהר ובערבה כאילו אמר מצפון ההר כי כן דרך הלשון לסמוך על אות השמוש כמו השוכני ב באהלים וזולתו כמו שכתבנו ב בספר מכלל: נגב כנרת. לדרו' כנרת וכנרות קבוץ כנרת וזה וזה תרגו' גינוסר והיא ארץ שמנה מאד ורבותינו ז"ל הפליגו בספור שבח פירותיהם והקבוץ ר"ל שהיו מקומות נחלקים וכלם היו שמני': ובנפות דור. האחד ממנו נפה והסמוך לנפת דור ועניינם מחוז מחוזים ות"י פלכי: והחוי תחת חרמון. פירו' החוי שהיה יושב תחת חרמון ואמר תחתכי חרמון היה הר כמו ש שכתוב עד הר חרמון ופי' בארץ המצפה כי חרמון זה בארץ ה המצפ' או פירושו כי כל המלכים נועדו בארץ המצפה להלחם עם יהושע ואפשר שזה המקום הוא המצפה שהיו מתקבצים שם ישראל תמיד ולפי שהיתה שם תשועה גדולה היו נועדים שם כי במלחמה האחרת שעשה יהושע עם חמשת המלכים אף על פי שהיתה תשועה גדולה לא היו אלא חמשת מלכים ואלו היו מלכי' רבים ואפשר כי בנה שם יהושע מזבח מפני התשועה ה הגדולה שהיתה שם ומפני זה היו ישראל נקבצים שם בעת שהיו צריכים למלחמה או לדבר גדול וכן מצאנו ביפתח לפני יי' במצפ' וכן בדבר פלגש בגבעה אל יי' המצפה וכן אמר שמואל במלחמת פלשתים קבצו אלי כל ישראל המצפתה וכן כשהמליך שאול ויצעק שמואל את העם אל יי' המצפה נראה מכל אלה ה הפסוקי' כי מזבח היה שם ובית מקודש לתפלה ולקבוץ ישראל באותן הימים: צידון רבה. רבת עם ידמה שהיתה צידון אחרת קטנה ממנה: משרפות מים. ת"י חריכי ימא והם המלחיות שעושין חריכין ומושכין עליהם מים מלוחים ונשרפים לשמש ונעשים מלח: את

דברה ג' וחס' וסי' וישב יהושע וכל ישראל. ושל אחריו וילכדה. ועלה הגבל דברה: ואת ארצם ג' בקריאה וסי' ואת כל המלכים האלה ואת ארצם. אמנם יי' החריבו דמלכים. וחברו דישעיה: ויועדו ג' וסי' כל המלכים לעבור אל בני עמון. לנוד לו ולנחמו: אל מי ג' בקריא' וסי' ומחה אל מי המרים. ויבאו ויחנו יחדו אל מי

יהושע

וְאֶת־כָּל־עָרֶיהָ וַיַּכּוּם לְפִי־חֶרֶב וַיַּחֲרִימוּ אֶת־כָּל־נֶפֶשׁ אֲשֶׁר־בָּהּ לֹא הִשְׁאִיר שָׂרִיד כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְחֶבְרוֹן כֵּן־עָשָׂה לִדְבִרָה וּלְמַלְכָּהּ וְכַאֲשֶׁר עָשָׂה לְלִבְנָה וּלְמַלְכָּהּ׃ וַיַּכֶּה יְהוֹשֻׁעַ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ הָהָר וְהַנֶּגֶב וְהַשְּׁפֵלָה וְהָאֲשֵׁדוֹת וְאֵת כָּל־מַלְכֵיהֶם לֹא הִשְׁאִיר שָׂרִיד וְאֵת כָּל־הַנְּשָׁמָה הֶחֱרִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיַּכֵּם יְהוֹשֻׁעַ מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ וְעַד־עַזָּה וְאֵת כָּל־אֶרֶץ גֹּשֶׁן וְעַד־גִּבְעוֹן׃ וְאֵת כָּל־הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה וְאֶת־אַרְצָם לָכַד יְהוֹשֻׁעַ פַּעַם אֶחָת כִּי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל נִלְחָם לְיִשְׂרָאֵל׃ וַיָּשָׁב יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ אֶל־הַמַּחֲנֶה הַגִּלְגָּלָה׃

וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ יָבִין מֶלֶךְ־חָצוֹר וַיִּשְׁלַח אֶל־יוֹבָב מֶלֶךְ מָדוֹן וְאֶל־מֶלֶךְ שִׁמְרוֹן וְאֶל־מֶלֶךְ אַכְשָׁף׃ וְאֶל־הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מִצְּפוֹן בָּהָר וּבָעֲרָבָה נֶגֶב כִּנְרוֹת וּבַשְּׁפֵלָה וּבְנָפוֹת דּוֹר מִיָּם׃ הַכְּנַעֲנִי מִמִּזְרָח וּמִיָּם וְהָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַיְבוּסִי בָּהָר וְהַחִוִּי תַּחַת חֶרְמוֹן בְּאֶרֶץ הַמִּצְפָּה׃ וַיֵּצְאוּ הֵם וְכָל־מַחֲנֵיהֶם עִמָּם עַם־רָב כַּחוֹל אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־הַיָּם לָרֹב וְסוּס וָרֶכֶב רַב־מְאֹד׃ וַיִּוָּעֲדוּ כֹּל הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה וַיָּבֹאוּ וַיַּחֲנוּ יַחְדָּו אֶל־מֵי מֵרוֹם לְהִלָּחֵם עִם־יִשְׂרָאֵל׃

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ אַל־תִּירָא מִפְּנֵיהֶם כִּי־מָחָר כָּעֵת הַזֹּאת אָנֹכִי נֹתֵן אֶת־כֻּלָּם חֲלָלִים לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־סוּסֵיהֶם תְּעַקֵּר וְאֶת־מַרְכְּבֹתֵיהֶם תִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ׃ וַיָּבֹא יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־עַם הַמִּלְחָמָה עִמּוֹ עֲלֵיהֶם עַל־מֵי מֵרוֹם פִּתְאֹם וַיִּפְּלוּ בָּהֶם׃ וַיִּתְּנֵם יְהוָה בְּיַד־יִשְׂרָאֵל וַיַּכּוּם וַיִּרְדְּפוּם עַד־צִידוֹן רַבָּה וְעַד מִשְׂרְפוֹת מַיִם וְעַד־בִּקְעַת מִצְפֶּה מִזְרָחָה וַיַּכֻּם עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לָהֶם שָׂרִיד׃ וַיַּעַשׂ לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ כַּאֲשֶׁר אָמַר־לוֹ יְהוָה

תרגום

ויָת כָּל קִירְוָהָא וּמְחוֹנוּן לְפִתְגַם דְּחֶרֶב וְגַמִּירוּ יָת כָּל נַפְשָׁתָא דִּיבַהּ לָא אַשְׁאַר מְשֵׁיזִיב כְּמָא דַעֲבַד לְחֶבְרוֹן כֵּן עֲבַד לִדְבִיר וּלְמַלְכַּהּ וּכְמָא דַעֲבַד לְלִבְנָה וּלְמַלְכַּהּ׃ וּמְחָא יְהוֹשֻׁעַ יָת כָּל אַרְעָא טוּרָא וְדָרוֹמָא וּשְׁפֵלְתָּא וּמַשְׁפַּךְ מְרָמָתָא וְיָת כָּל מַלְכֵיהוֹן לָא אַשְׁאַר מְשֵׁיזִיב וְיָת כָּל נִשְׁמָא גַּמִּיר כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃ וּמְחוֹנוּן יְהוֹשֻׁעַ מֵרְקַם גֵּיאָה וְעַד עַזָּה וְיָת כָּל אֲרַע גּוֹשֶׁן וְעַד גִּבְעוֹן׃ וְיָת כָּל מַלְכַיָּא הָאִילֵּין וְיָת אַרְעֲהוֹן כְּבַשׁ יְהוֹשֻׁעַ בְּזִמְנָא חֲדָא אֲרֵי יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל בְּמֵימְרֵיהּ אַגִּיחַ קְרָבָא לְיִשְׂרָאֵל׃ וְתַב יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יִשְׂרָאֵל עִימֵּיהּ לְמַשְׁרִיתָא לְגִלְגָּלָא׃

וַהֲוָה כַּד שְׁמַע יָבִין מַלְכָּא דְחָצוֹר וּשְׁלַח לְוָת יוֹבָב מַלְכָּא דְמָדוֹן וּלְוָת מַלְכָּא דְשִׁמְרוֹן וּלְוָת מַלְכָּא דְאַכְשָׁף׃ וּלְוָת מַלְכַיָּא דְמִצִּיפּוּנָא בְּטוּרָא וּבְמֵישְׁרָא דָרוֹם גִּינוֹסַר וּבַשְּׁפֵלְתָּא וּבִפְלָכֵי דוֹר מַעַרְבָא׃ כְּנַעֲנָאָה מִמַּדִינְחָא וּמִמַּעַרְבָא וֶאֱמוֹרָאָה וְחִתָּאָה וּפְרִיזָאָה וִיבוּסָאָה בְּטוּרָא וְחִוָּאָה בְּשִׁיפּוּלֵי חֶרְמוֹן בַּאֲרַע מִצְפַּיָּא׃ וּנְפָקוּ אִינוּן וְכָל מַשְׁרִיתְהוֹן עִמְּהוֹן עַם סַגִּי כְּחָלָא דְעַל כֵּיף יַמָּא לְסָגֵי וְסוּסָוָן וּרְתִיכִין סַגִּי לַחֲדָא׃ וְאִיזְדַּמָּנוּ כָּל מַלְכַיָּא הָאִילֵּין וַאֲתוֹ וּשְׁרוֹ כַּחֲדָא עַל מֵי מֵרוֹם לְאַגָּחָא קְרָבָא עִם יִשְׂרָאֵל׃

וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ לָא תִדְחַל מִן קֳדָמֵיהוֹן אֲרֵי מְחַר כְּעִידָנָא הָדֵין אֲנָא מְסַר יָת כּוּלְּהוֹן קְטִילִין קֳדָם יִשְׂרָאֵל יָת סוּסָוָתְהוֹן תְּעַקַּר וְיָת רְתִיכֵיהוֹן תּוֹקִיד בְּנוּרָא׃ וַאֲתָא יְהוֹשֻׁעַ וְכָל עַמָּא עָבְדֵי קְרָבָא עִימֵּיהּ עֲלֵיהוֹן וְאִינוּן שָׁרַן עַל מֵי מֵרוֹם בִּתְכֵיף וּנְפָלוּ בְהוֹן׃ וּמְסָרִינוּן יְיָ בִּידָא דְיִשְׂרָאֵל וּמְחוֹנוּן וּרְדָפוּנוּן עַד צִידוֹן רַבְּתָא וְעַד חָרְצֵי מַיָּא וְעַד בִּקְעַת מִצְפַּיָּא מַדִינְחָא וּמְחוֹנוּן עַד דְּלָא אִישְׁתְּאַר לְהוֹן מְשֵׁיזִיב׃ וַעֲבַד לְהוֹן יְהוֹשֻׁעַ כְּמָא דַאֲמַר לֵיהּ יְיָ

רלבג

עוד זכר שכאשר שמע זה יבין מלך חצור שלח אל יובב מלך מדו' ואל מלך שומרון ו ולמלכים רבים זולתם להתקבץ יחד ולהלחם עם ישראל כדי שלא יפלו בידם אחד אחר כמו שעשו אחר ה המלכים ובאו עם רב' כחול אשר על שפת הים להלחם עם ישרא' ויעד הש"י ליהוש' שלא יירא מהם ותהמו' כי כעת מחר יתנם הש"י חללי' לפני ישרא'. וצוה לעקור סוסיהם ולשרף מרכבותיהם שלא י יקחום ישראל ויבטחו בם בענין המלחמות ושלא יאמרו שכחם ו ועוצם ידם עשה להם את החיל אבל יהיה מבטחם בש"י ויתבאר להם כי הוא מנצח הגוים האלה ולא הם.

חכר

המצפה ל' בסב' וכל קרי' דכו' בה"ג אריה ויהודה

עד צידון ל' ותד' וירכתו על צידון

מרום. אל מי עין שמש: תשרף באש ג' דסמיכי וסי' ואת בשר הפר. ואת מרכבותיהם תשרף באש. ואת העיר הזאת תשרף. ונמסר גם בסדר תצוה:

רדק

את סוסיהם עקר. להודיע כי מה שאמר לו השם את סוסיהם תעקר דרך מצוה אמר לו: ויש לשאול מה טעם אמר לו מצוה זאת במלחמה זו מה שלא צוה לו במלחמה אחרת. ויש לפרש כי במלחמות האחרות לא היו בהם סוס ורכב כי אם בלכידת העירות היו המלחמות גם חמשת המלכים על גבעון באו ללכדה ולא היו צריכין לסוס ורכב אבל זו המלחמה היתה מערכה שערכו מלחמה עם רב להלחם עם ישר׳ והיו צריכים לסוסים ולרכב והיו עמם לרוב כמה שכתוב וראית סוס ורכב עם רב ממך ולא תמצא שאמר כן במלחמות אחרות וצוה הקב״ה לאבד הסוסי׳ והרכב שהיו הגוים נלחמי׳ בהם ובטחו ברכבם כי רב ולא ידעו כי שקר הסוס לתשועה וישראל בלא רכב וסוס נצחום והפילום חללים כי לי״י התשועה לפיכך לא רצה האל ית׳ שיבוזו ישראל להם הסוסים והמרכבות כדי שלא יבטחו בהם גם הם ויחשבו בלבם כי עם הסוסים יעשו המלחמות לפיכך צוה יהושע לעקר הסוסי׳ ולשרוף המרכבות ולא צוה להמית הסוסים כי לא היה דבר שאסור בהנאה ושאר הבהמות שהיה בהם כמו רכב חמור רכב גמל לא צוה לעקור אף שיקחום לצרכ׳ אבל הסוסים שאיכם אלא למלחמה אותם צוה לעקור כדי שלא יקחום ויבטחו בהם ולא אמר להרגם דרך השחתה כי אסור להשחית הכבר׳ אם לא לצורך או לאכו׳ בהנאה והעיקור הוא לכסר פרסות הבהמה מן הארכובה ולמטה ולא תמות הבהמה בזה הדבר אלא שלא תוכל ללכת ואם תמצא מרעה במקומה תחיה: על תלם. ת׳ יתקפיהון כלומר שהיו עומדות בחוזקתם שלא הפילו חומותיהם בלכדם אותם ולא שרפ׳ זולתי חצור לפי שהית׳ ראש הממלכו׳ ויפחדו הכשארי׳ ובדרש כי משה מסר לו שישרוף חצור ועל פיו עשה יהושע ששרף חצור וכן אמרו ר׳ אליעזר אומר במסרה שרפה הקדוש ב״ה אמר למשה ומשה אמר ליהושע ועוד אמרו בקשו לרדוף ולא הניחם הקב״ה והיכן נתכנסו בחצור לפיכך שרפה וזה אחר משלשה מקומו׳ שנתכנסו אומות העולם לעשו׳ מלחמה עם בני יעקב ולא הניחם הקב״ה: ארץ הגשן. אין זה גושן של מצרים ובדרש אות׳ כי היה גשן של ארץ מצרי׳ והיא כבלעת בתוך ערי ישראל כמו שאמר ויעל לקראת אביו ב גושנה מלמד שהיא בעליים כ כלפי ארץ ישר׳ ובזכות שהלך יהודה בשליחות אביו להורות לפניו זכה שיהיה לחלקו ארץ ג גשן שהיא טובה: ואת הר ישר׳ ושפלתה. ה״א במקום וי״ו כה״א אהלה ופירושו הר יעקב אביו שמכן שם והיה נקרא על שמו: מן ההר החלק. ת׳ טורא פליגא כלומ׳ שהיה כחלק חציו הכה וחציו הכה וי״ת כמו אנכי איש חלק כלומר שלא היו בה אילנות: בעל גד. כתרגומו מישר גד: ימים רבים. ולמעלה אמר לכד יהושע פעם אחת ר״ל כי כל המלכים ההם שזכר לכד בפעם אחת בלי הפסק קודם ששבו אל המחנה הגלגלה ואח״כ עשה מלחמה ימים רבים עם שאר מלכי הארץ עד שלקח הכל ויש בו דרש שנענש יהושע על שנתעצל במלחמת המלכים כמו שנ׳ ימים רבים שהרי אמר לו הקב״ה כאשר הייתי עם משה אהיה עמך ולמה חסרו משנותיו עשר שנים אלא אמר יהושע אם אני מנחיל הארץ במהרה לישראל ועושה להם המלחמות מיד אמות אמר הקב״ה לא כך עשה משה רבך כשאמרתי לו נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמך מיד וידבר משה אל העם החלצו ואתה עלה בלבך כך הנני מחסר משנותיך אמר דוד עליו השלום רבות מחשבות בלב איש ועצת יי׳ היא תקום: לחזק

רשי

העומדת על תלם. שלא נהרסה חומתם כמות יריחו שנפלה חומתה וכן הפי׳ שנאמר בה ונשימה תל עולם שמתה זולתי חצור לבדה במסורת שרפה משה צוה לו ונמסר כן בבראשית רבה בויטלת יעקב: ימים רבים עשה יהושע. בגנותו ספר הכתוב שהיה מתכוין לראות את כבוש הארץ כדי להאריך ימיו לפי שנאמר ואתה תנחילנה אותם במדר״ש תנח׳ ותא׳: מבעל גד. מישר גד: ההר החלק. טורא שפע מחליק עד בעל גד במישר המזרחי ולא הספיק לכבוש בחייו את כל המישר עד הצפון: אשר הכו בני ישרא׳. בימי משה: ועד

וכל שלל ג׳ פסוקי׳ אית בהון וכל כל כל ב׳ במצע׳ פסו׳ וא׳ ר״פ וסי׳ וכל שלל הערים האלה׳ והפכתי חגיכם לאבל ושיריכם. ויאמר בעז לזקנים וכל העם עדים אתם: השמדם ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר עקב: העלה ג׳ בקריאה וסי׳ מן ההר החלק העלה שעירה. ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע. וראיתם את האיש

את סוסיהם עקר ואת מרכבתיהם שרף באש: וישב יהושע בעת ההיא וילכד את חצור ואת מלכה הכה בחרב כי חצור לפנים היא ראש כל הממלכות האלה: ויכו את כל הנפש אשר בה לפי חרב החרם לא נותר כל נשמה ואת חצור שרף באש: ואת כל ערי המלכים האלה ואת כל מלכיהם לכד יהושע ויכם לפי חרב החרים אותם כאשר צוה משה עבד יהוה: רק כל הערים העמדות על תלם לא שרפם ישראל זולתי את חצור לבדה שרף יהושע: וכל שלל הערים האלה והבהמה בזזו להם בני ישראל רק את כל האדם הכו לפי חרב עד השמדם אותם לא השאירו כל נשמה: כאשר צוה יהוה את משה עבדו כן צוה משה את יהושע וכן עשה יהושע לא הסיר דבר מכל אשר צוה יהוה את משה: ויקח יהושע את כל הארץ הזאת ההר ואת כל הנגב ואת כל ארץ הגשן ואת השפלה ואת הערבה ואת הר ישראל ושפלתה: מן ההר החלק העולה שעיר ועד בעל גד בבקעת הלבנון תחת הר חרמון ואת כל מלכיהם לכד ויכם וימיתם: ימים רבים עשה יהושע את כל המלכים האלה מלחמה: לא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל בלתי החוי ישבי גבעון את הכל לקחו במלחמה:

ל׳ ל׳ · ל׳ וכל משנה תורה רמ׳ · ב׳ בסיפ׳ · יד׳ בסיפ׳ · ב׳ הכנסים · ל׳ · ג׳ פסו׳ מן ב׳ · ה׳ חס׳ בליש׳ · ל׳ · ל׳ וכל · ג׳ חס׳ · ג׳ דכספ׳ · ב׳

ית סוסותהון עקר וית רתיכיהון אוקיד בנורא: ותב יהושע בעידנא ההיא וכבש ית חצור וית מלכה קטל בחרבא ארי חצור מלקדמין היא ריש כל מלכותא האילין: ומחו ית כל נפשתא די בה לפתגם דחרב גמירא לא אשאר כל נשמא וית חצור אוקיד בנורא: וית כל קירוי מלכיא האילין וית כל מלכיהון כבש יהושע ומחנון לפיתגם דחרב גמר יתהון כמא דפקיד משה עבדא דיי: לחוד כל קירויא דקיימין על תוקפהון לא אוקדינון ישראל אלהין ית חצור בלחודה אוקד יהושע: וכל עדי קירויא האילין ובעירא בזו להון בני ישראל לחוד ית כל אינשא מחו לפיתגם דחרב עד די שיציאו יתהון לא אשארו כל נישמא: כמא דפקיד יי ית משה עבדיה כן פקיד משה ית יהושע וכן עבד יהושע לא אבטיל פתגמא מכל דפקיד יי ית משה: ואחסין יהושע ית כל ארעא הדא טורא וית כל דרומא וית כל ארעא דגשן וית שפילתא וית מישרא וית טורא דישראל ושפילתיה: מן טורא פליגא דסליק לשעיר ועד מישר גד בבקעת ליבנן שיפולי טורא דחרמון וית כל מלכיהון כבש ומחנון וקטלינון: יומין סגיאין עבד יהושע ית כל מלכיא האילין קרבא: לא הות קרתא דאשלמת עם בני ישראל אילהין חיואה יתבי גבעון ית כולא נסיבו בקרבא:

העלה הזה וגלית הפלשתי. מצעית מ׳ל וסי׳ מלכים מלאים: למען ו׳ פסו׳ למען למען וסי׳ נמסר בסדר וירא גם לעיל בספרא סי׳ ד׳: וירשו ד׳ חס׳ וסי׳ ואלה מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל. ויצא גבול בני דן. ויבאו מלך אשור מבבל. ויבאו וירשו אתה ולא דירמיה: ועד ים ד׳ יחידאין וסי׳ נמסר בסדר משפטים: השמות ג׳ חלוקים באתיהון וסי׳ נמסר בסדר מסעי: משה ג׳ ר״פ וסי׳ נמסר בריש האי סיפרא: ובני ישראל ש״ו מצעות פסו׳ וסי׳ נמסר בסדר פנחס: העולה ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ׳ל נמסר לעיל בסימ׳ א׳:

רלבג

וזכר אחר זה שכבר לכד יהושע את חצור ושרפ׳ כי מתלך חצור היתה התחלת זאת המלחמ׳ והכה כל העם אשר בה לא השאיר כל נשמה ואת כל ערי המלכים האלה ואת כל מלכיהם כלם לכד יהושע ויכה האדם אשר בהם לפי חרב עד השמיד׳ אותם לא השאירו כל נשמה. וזכר כי ימים רבים עשה יהושע מלחמה את כל המלכים האלה וזה לאות שכב׳ נתעצל יהושע בענין זאת המלחמה ובראשונה היה משתדל בזריזות ולזה אמרו ר״זל שכבר עשה זה כדי להאריך חייו כי כבר ידעו השם כי הוא ינחיל לישר׳ את הארץ וזכר שלא היתה עיר אשר השלימה את בני ישר׳ בלתי החוי יושבי גבעו׳ שהשלימו עמהם בערמ׳ כמו שזכר וזה מורה כי אפילו שבעה עממי׳ אם השלימו עם ישר׳ היה מחויב להם שלא יהרגום אבל יקבלו על עצמם להיות להם למס ועבדום ולזה הוא מבואר כי מ״ש בפרש׳ שופטים כי יתקרב אל עיר להלחם עליה לתפסה הוא כלל לכל עיר היה או שתהיה משבעה עממין או מזולת׳ ואולם ההבדל בזה בין שבעה עממין ובין זולתם הוא שאם לא ישלימו והיו משבע עממין יתחייב להם שלא יחיו כל נשמ׳ ואם יהיו מזולתם יחיו להם הנשים והטף. ועד

לחזק את לבם· זה היה לפתי סבות האחת שהיה זה השנס עונס כמו בפרעה ויחזק יי׳ את לב פרעה והשנית כמו שאומר הטעם כי למען השמידם כאשר צוה יי׳ את משה כמו שכתוב כי אתן בידכם את כל יושבי הארץ וגו׳ ואמר פן יחטיאו אותך לי: להם תחנה· כמו חנינה ורחמנות: ויכרת את הענקים· ולמעלה הוא אומר כי כלב הורישם כלב עשה במצות יהושע שנתן לו את ההר ועוד ירשה בספר שפטים כי אחרי מות יהושע הורישום בני יהודה והאמת כי בחיי יהושע הורישו ישר׳ חברון והענקי׳ אשר בהר חברון הכל הכריתו ומה שאמר כי כלב הורישם לפי שנתן לו יהושע חברון על פי יי׳ בקראת המלחמה על שמו ועל שם שבטו שהוא שבט יהודה והם השתדלו יותר במלחמה ההיא ופי׳ וילך יהודה אל הכנעני היושב בחברון שאמר בספר שפטים וכבר הלך אבל ספר אותו שם עם מה שכבשו אחרי מות יהושע וכן וילחמו בני יהוד׳ בירושלם פירושו וכבר נלחמו כי מלך ירושלם הוא בחשבון ל״א מלכי׳ שהכה יהושע ובני ישראל: הר יהודה· נקרא כן על שם סופו כי קודם שלקחו אותו לא היה נקרא כן: הר ישראל· כמו שפירשנו למעלה: רק בעזה· ומה שאמר בספר שפטים וילכד יהושע עזה ואת גבולה וגו׳ אחרי מות יהושע היה זה אבל בחיי יהושע הם הכריתו הענקים מן חברון ומן אלה המקומות שזכר ונשארו בעזה ובשאר ערי פלשתים עד שלכדם אחר כן יהודה: והארץ שקטה ממלחמ׳· שלא התעוררו עוד הכנענים להאסף ולהלחם עם ישראל כי ראו כי נפלו לפניהם בכל המלחמו׳ וגם ישרא׳ עמדו בחוקה הארץ שכבשו ולא התעוררו לכבוש עוד וכשזקן יהושע אמר לו האל ית׳ שיזרז ישראל לכבוש הארץ הנשארת ואמר ליהושע שיחלק אות׳ בחייו והתחיל בשני השבטים שהם יהודה ויוסף כי כאמר לו ברות הקדש שאלו ינחלו תחלה כי הם ראשי ישראל ואלה יעמדו על גבולי ארץ ישראל יהודה מדרום ויוסף מצפון והשבעה שבטים ביניהם וכיון שעלה גורל לאלו השבטים השנים וכבשו הגבולי׳ חשבו כי כל הארץ נכבשת כי המערב הים הגדול גבולו והמזרח הירדן וים כנרת לפיכ׳ נתעצלו לכבוש שבעה שבטים עד שבאו לשילה כי לא היו חוששין כיון שהיו הגבולי׳ בידם והכנענים הנשארים היו ביניהם וכל ישראל היו להם ערי׳ הרבה לשבת בארץ הנכבשת וכאשר באו לשילה אחר י״ד שנה משבאו לגלגל אמר להם יהושע שיכתבו הערים שבין יהודה ויוסף ויעשו מהם שבעה חלקים ואחר כך יטילו גורל ביניהן על פי הקלפי ועל פי יי׳ לשבעה השבטים: מלך

לאחלה ט״ו בקריאה וס״מ נמסר בסדר קרח:

כי־מאת יהוה היתה לחזק את־לבם לקראת המלחמה את־ישראל למען החרימם לבלתי היות־להם תחנה כי למען השמידם כאשר צוה יהוה את־משה: ויבא יהושע בעת ההיא ויכרת את־הענקים מן־ההר מן־חברון מן־דבר מן־ענב ומכל הר יהודה ומכל הר ישראל עם־עריהם החרימם יהושע: לא־נותר ענקים בארץ בני ישראל רק בעזה בגת ובאשדוד נשארו: ויקח יהושע את־כל־הארץ ככל אשר דבר יהוה אל־משה ויתנה יהושע לנחלה לישראל כמחלקתם לשבטיהם והארץ שקטה ממלחמה: פ

ואלה מלכי הארץ אשר הכו בני־ישראל וירשו את־ארצם בעבר הירדן מזרחה השמש מנחל ארנון עד־הר חרמון וכל־הערבה מזרחה: סיחון מלך האמרי הישב בחשבון משל מערער אשר על־שפת־נחל ארנון ותוך הנחל וחצי הגלעד ועד יבק הנחל גבול בני עמון: והערבה עד־ים כנרות מזרחה ועד ים הערבה ים־המלח מזרחה

ארי מן קדם יי׳ הות לתקפא ית לבהון לסדרא קרבא עם ישראל בדיל לגמרותהון בדיל דלא למהוי להון רחמין ארי בדיל לשיצאותהון כמא דפקיד יי׳ ית משה: ואתא יהושע בעדנא ההיא ושיצי ית גיבריא מן טורא מן חברון מן דביר מן ענב ומכל טורא דיהודה ומכל טור דישראל עם קירויהון גמרינון יהושע: לא אשתאר גבריא בארע בני ישראל לחוד בעזה בגת ובאשדוד אישתארו: ונסיב יהושע ית כל ארעא ככל די מליל יי׳ עם משה ויהבה יהושע לאחסנא לישראל בפלגותיהון לשבטיהון וארעא שרוכת מלמעבד קרבא: ואילין מלכי ארעא דמחו בני ישראל וירתו ית ארעהון בעברא דירדנא מדנח שמשא מנחלא דארנון עד טורא דחרמון וכל מישרא מדינחא: סיחון מלכא אמוראה דיתיב בחשבון שליט מערוער דעל כיף נחלא דארנון וגו נחלא ופלגות ארע גלעד ועד יובקא דנחלא תחומא דבני עמון: ומישרא עד ים גינוסר מדינחא ועד ימא דמישרא ימא דמלחא מדינחא

רשי

ועד יבק· הנחל שהוא גבול ארץ בני עמון סוף מכר ארץ בני עמון ומשם והלאה היו בני עמון מושלים וחצי הגלעד גבול סיחון שם היה מכר ממשלת סיחון כ כשאמרנו למעלה ש שחצי הגלעד היה שלו וזה חצי השני של עוג: לנפת

רלבג

עד זכר שכבר הכרית יהושע הענקים כו׳ והנה כזכ׳ במה שקדם כי כלב בן יפונ׳ הכרי׳ הענקי׳ מחברון ועתניאל בן קנז לכד דביר וזה בלתי סותר למה שכבאן כי הכל היה מיוחס ליהושע כי הוא היה הראש המנהיג אותם בזה והנה נזכר אחר זה כי כבר נשאר הרבה עדיין מן הארץ לרשתה אלא שכבר כבר חלקה להם יהושע בנחלה לישראל לשבטיהם כמו שנזכר אחר זה· וזכר עם זה שהארץ שקטה ממלחמה כי לא היו נלחמים עם ישראל ולא ישרא׳ עמם ואף על פי שכבר נשאר הרבה מן הארץ לרשתה: ואולם התועלות המגיעים מזה הספור הם אלו:

התועלת הראשון במצות והוא מה שזכר מענין המזבח והר עיבל ומה שכלה בזה ממה שנצטוו לעשות שם כמו שנזכר בפרשת כי תבא והנה התועלת בזו המצוה הוא להוסיף אזהרה לישראל בענין שמירת התורה ולזה נכתבה שם ובאה שם הברכה למול הר גריזים למי שיקימה והקללה למול הר עיבל למי שיסור ממנה כי בזה היושרה אל שידבק בשלמות ההשגחה האלהית בישרא׳ ויהיו מפני זה יותר ראוים לירושת הארץ: **השני** והוא במדות והוא שראוי לאדם להתישב בדברים שיעשה אותם שלא ימהר במעשיהם בזולת עצה ואף על פי שכבר יראה בתחלת המחשבה שהענין ההוא ראוי שיעשה הלא תראה מה שקרה לישראל עם יושבי גבעון מפני שמהרו לכרות להם ברית טרם ששאלו את פי יי׳ כי כבר הסיגה להם החרטה אחר זה כי זה ממה שהביאם לעבור באופן מה ממה שצוה בתורה שלא לחיות כל נשמה מהערים הקרובות אם לא מהערים הרחוקות אשר לא מערי הגוים האלה ר״ל מז׳ עממין: **השלישי** והוא במצות והוא כי השבועה אשר לפי הדין איננה שבועה כגון זאת לפי שהיתה שבועה בטעות עם שכבר היתה באופן מה לעבור על דברי תורה ראוי שתקויי׳ עם מי שאינו מחכמי אומתינו כדי שלא יהיה שם חלול השם ואולם הכבידו ענין עבודתם כמו שזכרנו לתת להם גמול מה על מרמתם: **הרביעי** והוא במדות והוא שראוי לאדון להשגיח על עבדיו ולהצילם מיד הקמי׳ עליהם הלא תראה איך התנהג יהושע עם אנשי גבעון ואף על פי שכבר רמו אותו לעזור להם כנגד ה׳ המלכים הקמים עליהם: **החמישי** הוא לפרסם ענין הנפלאות שעשה אז השם לישראל בזאת המלחמה עד שכבר המית מהם באבני הברד יותר ממה שהרגו ישראל בחרב ומתוך הזמן הקצר שהגביל יהושע כשלמה נקמת גוי אויביו להורות כי יי׳ נלחם לישראל ולפרסם זה המופת והאחרות זכרו כזה שיסיבו ה׳ המלכים תוך המערה ולשום אבנים גדולות על פי המערה להעיר כי לנחץ ענין המלחמה הזאת לא רצו להמתין שיוציאו המלכים האלה משם אבל שמו אז על פי המערה אבנים גדולות ונשארו שם אנשים לשמרם בדרך שלא יאחרו ענין המלחמה הזאת וימהרו לרדוף אחר הנשארים קודם שיבאו אל עריהם בדרך שתשלם המכה תוך העת שהגביל יהושע: **הששי** והוא במדות שראוי לאדם בהיותו ביום טובה שישמח בו ר״ל שכאשר יראה היותו מצליח במה שעשה ראוי שימהר ויחיש מעשיו ולא יתעכב לעשות מה שיוכל לעשות ביום אחד למחרת היום ההוא כי לא ידע מה ילד יום ולזה תמצא בספר איך עלה הענין ליהושע בהשתדלותו בזריזות בענין המלחמה עד שכבר זכר שבפעם אחת נכה יהושע מלכים רבים ואת ארצם והם עשרים מלכים שנזכרו בענין הלא״ קודם מלך חצור ואחר זה כשהתרשל בזה לא נכח בימים רבים כי אם י״א מלכים שתתחלה ממלך חצור עד סוף זכר המלכים ההם ולו השתדל בזה יהושע בזריזות אולי היה מכלה כל הגוים האלה אשר הוא בסוף הענין לישראל לפח ולמוקש: תם ואלה מלכי הארץ עד סוף הספר· זכר תחלה מה שכבשה ע״י משה מזאת המלחמה ואמר בזה תחלה אשר הכו בני ישראל והנה ראוי שייחס זה למשה עמהם כי על ידו נעשה ולזה זכר בסוף כי משה עבד יי׳ ובני ישראל עמו זה והנה לא הזכיר בזה תחלה שם משה להורות כי משה אע״פ שגדלה מעלתו מאד הנה היה נצוחו את המלכי׳ בזכות ישר׳ מצד ברית השם יתעלה בריתם עם אבותיהם כמו שנזכר בתורה· ואחר

דרך בית הישמות ומתימן תחת אשדות הפסגה: וגבול עוג מלך הבשן מיתר הרפאים היושב בעשתרות ובאדרעי: ומשל בהר חרמון ובסלכה ובכל הבשן עד גבול הגשורי והמעכתי וחצי הגלעד גבול סיחון מלך חשבון: משה עבד יהוה ובני ישראל הכום ויתנה משה עבד יהוה ירשה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה:

ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע ובני ישראל בעבר הירדן ימה מבעל גד בבקעת הלבנון ועד ההר החלק העלה שעירה ויתנה יהושע לשבטי ישראל ירשה כמחלקתם: בהר ובשפלה ובערבה ובאשדות ובמדבר ובנגב החתי האמרי והכנעני הפרזי החוי והיבוסי:

מלך יריחו אחד
מלך העי אשר מצד בית אל אחד:
מלך ירושלם אחד
מלך חברון אחד:
מלך ירמות אחד
מלך לכיש אחד:
מלך עגלון אחד
מלך גזר אחד:
מלך דבר אחד
מלך גדר אחד:
מלך חרמה אחד
מלך ערד אחד:
מלך לבנה אחד
מלך עדלם אחד:
מלך מקדה אחד
מלך בית אל אחד:
מלך תפוח אחד
מלך חפר אחד:
מלך אפק אחד
מלך לשרון אחד:
מלך מדון אחד
מלך חצור אחד:
מלך שמרון מראון אחד
מלך אכשף אחד:
מלך תענך אחד
מלך מגדו אחד:
מלך קדש אחד
מלך יקנעם לכרמל אחד:
מלך דור לנפת דור אחד
מלך גוים לגלגל אחד:
מלך תרצה אחד
כל מלכים שלשים ואחד:

אורח בית ישימות ומדרומא תחות משפך רמתא: ותחום עוג מלכא דמתנן משאר גבריא דיתיב בעשתרות ובאדרעי: ושליט בטורא דחרמון ובסלכה ובכל מתנן עד תחום גשוראי ואפקירוס ופלגות ארע דגלעד תחום סיחון מלכא דחשבון: משה עבדא דיי ובני ישראל מחונון ויהבה משה עבדא דיי ירותא לשיבטא דראובן ולשיבטא דגד ולפלגות שיבטא דמנשה:

ואילין מלכי ארעא די מחא יהושע ובני ישראל בעברא דירדנא מערבא כמישר גד בבקעת ליבנן ועד טורא פליגא דסליק לשעיר ויהבה יהושע לשבטא ישראל ירותא כפלגותהון: בטורא ובשפלתא ובמישרא ובמשפך מרמתא ובמדברא ובדרומא חתאי ואמוראי וכנענאי ופריזאי וחיואי ויבוסאי:

מלכא דיריחו חד
מלכא דעי דבסטר ביתאל חד:
מלכא דירושלם חד
מלכא דחברון חד:
מלכא דירמות חד
מלכא דלכיש חד:
מלכא דעגלון חד
מלכא דגזר חד:
מלכא דדביר חד
מלכא דגדר חד:
מלכא דחרמה חד
מלכא דערד חד:
מלכא דלבנא חד
מלכא דעדלם חד:
מלכא דמקדה חד
מלכא דביתאל חד:
מלכא דתפוח חד
מלכא דחפר חד:
מלכא דאפק חד
מלכא דלשרון חד:
מלכא דמדון חד
מלכא דחצור חד:
מלכא דשמרון מראון חד
מלכא דאכשף חד:
מלכא דתענך חד
מלכא דמגדו חד:
מלכא דקדש חד
מלכא דיקנעם לכרמלא חד:
מלכא דדור לפלכי דור חד
מלכא דעממין לגלגלא חד:
מלכא דתרצה חד
כל מלכיא תלתין וחד:

רדק

מלך יריחו אחד. כל אלה שלשים ואחד מלכים שזוכר לא היה מלך על עיר אחת לבדה אלא כל עיר ועיר שזוכר היתה ראש ממלכתו והיה מושל על עירות וכפרים אחרים: גלילות

מסרה

שעירה ג׳ בקריאה וסי׳ וישב ביום ההוא עשו׳ יעבר נא אדני לפני עבדו. ועד ההר החלק העולה שעירה. ונמסר גם בסדר וישלח: ובמדבר ג׳ בקריאה וסי׳ ובמדבר אשר ראית אשר אשר עשיתי במצרים ובמדבר. בהר ובשפלה ובערבה: החוי והיבוסי ו׳ דסמיכי וסים׳ ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי. כי החרם תחרימם החתי. ויהי כשמע כל מלכי האמרי. בהר ובשפלה דיהושע. ותעברו את הירדן דסוף יהושע. כל העם הנותר דמלכים. ושארא והחוי והיבוסי. ונמסר גם בסדר כי תשא:

רלבג

ואחר זה זכר מלכי הארץ אשר הכה יהושע ובני ישראל בעבר הירדן ימה וספר שנתנה יהושע לשבטי ישראל ירושה כמחלקות לפי האופן הנזכר בתורה: והנה

רשי

לנפות דור. למלכי דור: והארץ

חצי הספר

והארץ נשארה הרבה מאד · ממה שאמרתי לאברהם נשארה לרשתה שלא נכבשה ׃ גלילות מרגו׳ אם בלעז ׃ מן השיחור · הוא נילוס הוא נחל מצרים ׃ הוא סמוך לתחום מקצוע דרומי מערבי של ארץ ישראל כמו שאמר בחלה מסעי ולמדנו כיון שלא כיבש יהושע בחייו כל מצר הדרומי של מדבר צן הוא ההר החלק העולה שעירה עד הנילוס הוא תחום עזה האמור למעלה מקדש ברנע עד עזה ׃ חמשת סרני פלשתים וגו׳ הוא סוף גמר המצר עד הים הגדול שבמערב ׃ לכנעני תחשב · מארץ הכנעני שנתתי לאברהם היא העזתי והאשקלוני ששה סרנים היה מונה ומתחלה קראן חמשה אמר רבי יוחנן אידוכריקי שלהם חמשה החשובים חמשה היו שהעוים אינו מונה מן הסרנים החשובים ועוד יש לפרש חמשת סרני פלשתים העזתי והאשדודי והאשקלוני והגתי והעקרוני הם חמשה ועוד נשאר לכבוש ארץ העוים שאינם מן הפלשתים ׃ עד גבול עקרון צפונ׳ · העקרוני יושב על הים ומשפטו לצד הצפון יותר מן האחרי׳ מתימן כל ארץ הכנעני פסוק ראשון מנה מצר הדרומי מן המזרח למערב וזה מונה את רוחב אותו המקצוע הנותר ליכבש כמה הוא מן הדרום לצפון מתימ׳ כל ארץ הכנעני מתימ׳ זו מעזה לצידוני׳ עד אפיק עד האמורי והארץ הגבלי וכל הלבנון מזרח השמש ובמצר מזרחי נשאר לכבוש במקצוע הצפון כל הלבנון מבעל גד עד סוף המצר וברוחב מן המזרח למערב עד לבא חמת זהו כל מצר הצפוני שלבא חמת במקצוע צפונית מערבית באלה מסעי אנכי אורישם · אחרי מותך ׃ הפילה לישר׳ בנחלה · ויכבום לאחר זמן כל שבט ושבט מה שנפל בגורלו ׃ עמו הראובני והגדי · עם חצי הראשון של מנש׳ הראובני והגדי לקחו נחלתם · מערוער אשר על שפת הנ׳ · מונה והולך כל ארץ עבר הירדן ואח׳ כך מפרש גבול כל שבט ושבט ויתן משה למטה פלו׳ ופלוני ׃ מיתר הרפאי׳ · שהרג כדר לעומר והמלכים אשר אתו כמה שנאמר ויכו את רפאי׳ בעשתרות קרני׳ ׃

ועד גבול ד׳ בקריא׳ וסי׳ מן השיחור אשר על פני מצרים · ושלמה היה מושל · ויהי מושל בכל הממלכות · ממגדל סונה ועד גבל כוש ׃ והארץ ח׳ ראשי פסו׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר בראשית ׃ הפלה׳ ו׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר נשא ׃ אשי ט׳ כתיב יוד וסי׳ נמסר בסדר צו ׃ וכל ערי י״א פסו׳ ריש ומצ׳ וכל וכל וסי׳ נמסר בסד׳ צו ׃

וִיהוֹשֻׁעַ זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו אַתָּה זָקַנְתָּה בָּאתָ בַיָּמִים וְהָאָרֶץ נִשְׁאֲרָה הַרְבֵּה מְאֹד לְרִשְׁתָּהּ ׃ זֹאת הָאָרֶץ הַנִּשְׁאָרֶת כָּל גְּלִילוֹת הַפְּלִשְׁתִּים וְכָל הַגְּשׁוּרִי ׃ מִן הַשִּׁיחוֹר אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מִצְרַיִם וְעַד גְּבוּל עֶקְרוֹן צָפוֹנָה לַכְּנַעֲנִי תֵּחָשֵׁב חֲמֵשֶׁת סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים הָעַזָּתִי וְהָאַשְׁדּוֹדִי הָאֶשְׁקְלוֹנִי הַגִּתִּי וְהָעֶקְרוֹנִי וְהָעַוִּים ׃ מִתֵּימָן כָּל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וּמְעָרָה אֲשֶׁר לַצִּידֹנִים עַד אֲפֵקָה עַד גְּבוּל הָאֱמֹרִי ׃ וְהָאָרֶץ הַגִּבְלִי וְכָל הַלְּבָנוֹן מִזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ מִבַּעַל גָּד תַּחַת הַר חֶרְמוֹן עַד לְבוֹא חֲמָת ׃ כָּל יֹשְׁבֵי הָהָר מִן הַלְּבָנוֹן עַד מִשְׂרְפֹת מַיִם כָּל צִידֹנִים אָנֹכִי אוֹרִישֵׁם מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַק הַפִּלֶהָ לְיִשְׂרָאֵל בְּנַחֲלָה כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ ׃ וְעַתָּה חַלֵּק אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת בְּנַחֲלָה לְתִשְׁעַת הַשְּׁבָטִים וַחֲצִי הַשֵּׁבֶט הַמְנַשֶּׁה ׃ עִמּוֹ הָראוּבֵנִי וְהַגָּדִי לָקְחוּ נַחֲלָתָם אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם מֹשֶׁה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה כַּאֲשֶׁר נָתַן לָהֶם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה ׃ מֵעֲרוֹעֵר אֲשֶׁר עַל שְׂפַת נַחַל אַרְנוֹן וְהָעִיר אֲשֶׁר בְּתוֹךְ הַנַּחַל וְכָל הַמִּישֹׁר מֵידְבָא עַד דִּיבוֹן ׃ וְכֹל עָרֵי סִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר מָלַךְ בְּחֶשְׁבּוֹן עַד גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן ׃ וְהַגִּלְעָד וּגְבוּל הַגְּשׁוּרִי וְהַמַּעֲכָתִי וְכֹל הַר חֶרְמוֹן וְכָל הַבָּשָׁן עַד סַלְכָה ׃ כָּל מַמְלְכוּת עוֹג בַּבָּשָׁן אֲשֶׁר מָלַךְ בְּעַשְׁתָּרוֹת וּבְאֶדְרֶעִי הוּא נִשְׁאַר מִיֶּתֶר הָרְפָאִים וַיַּכֵּם מֹשֶׁה וַיֹּרִשֵׁם ׃ וְלֹא הוֹרִישׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַגְּשׁוּרִי וְאֶת הַמַּעֲכָתִי וַיֵּשֶׁב גְּשׁוּר וּמַעֲכָת בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַזֶּה ׃ רַק לְשֵׁבֶט הַלֵּוִי לֹא נָתַן נַחֲלָה אִשֵּׁי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוּא נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לוֹ ׃ וַיִּתֵּן מֹשֶׁה לְמַטֵּה בְנֵי רְאוּבֵן לְמִשְׁפְּחֹתָם ׃

וִיהוֹשֻׁעַ סִיב עַל בְּיוֹמִין וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ אַתְּ סַבְתָּא עַלְתָּא בְּיוֹמִין וְאַרְעָא אִשְׁתְּאָרַת סַגִּיאָה לַחֲדָא לְמִירְתַהּ ׃ דָּא אַרְעָא דְּאִשְׁתְּאָרַת כָּל תְּחוּמֵי פְלִשְׁתָּאֵי וְכָל גְּשׁוּרָאֵי ׃ מִן שִׁיחוֹר דִּי עַל אַפֵּי מִצְרַיִם וְעַד תְּחוּם עֶקְרוֹן צִיפּוּנָא עַל אַרְעָא כְּנַעֲנָאָה תִּתְמְנֵי חַמְשָׁא טוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי עַזָּתָאֵי וְאַשְׁדּוֹדָאֵי אַשְׁקְלוֹנָאֵי גִּיתָאֵי וְעֶקְרוֹנָאֵי וְעַוָּאֵי ׃ מִדָּרוֹמָא כָּל אַרְעָא כְּנַעֲנָאֵי וּמְעַרְתָּא דִּי לְצִידוֹנָאֵי עַד אֲפֵק עַד תְּחוּם אֱמוֹרָאָה ׃ וְאַרְעָא גִּיבְלִי וְכָל לִיבְנַן מַדְנַח שִׁמְשָׁא מִמֵּישַׁר גָּד שִׁיפּוֹלֵי טוּרָא דְּחֶרְמוֹן עַד מַעֲלָנָא דַחֲמָת ׃ כָּל יָתְבֵי טוּרָא מִן לִבְנָן עַד חָרְצֵי מַיָּא כָּל צִידוֹנָאֵי בְּמֵימְרִי אֲתָרֵיכִנּוּן מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְחוֹד פַּלִּיגְהָא לְיִשְׂרָאֵל בְּאַחְסָנָא כְּמָא דְּפַקֵּידְתָּךְ ׃ וּכְעַן פְּלִיג יַת אַרְעָא הָדָא בְּאַחְסָנָא לְתִשְׁעָא שִׁבְטִין וּפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה ׃ עִימֵּיהּ שִׁבְטָא רְאוּבֵן וְשִׁבְטָא גָד קַבִּילוּ אַחְסַנְתְּהוֹן דִּיהַב לְהוֹן מֹשֶׁה בְּעִיבְרָא דְיַרְדְּנָא מַדִּינְחָא כְּמָא דִּיהַב לְהוֹן מֹשֶׁה עַבְדָּא דַיְיָ ׃ מֵעֲרוֹעֵר דְּעַל כֵּיף נַחֲלָא דְאַרְנוֹן וְקַרְתָּא דִּי בְגוֹ נַחֲלָא וְכָל מֵישַׁר מֵידְבָא עַד דִּיבוֹן ׃ וְכָל קִירְוֵי סִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה דִּי מְלַךְ בְּחֶשְׁבּוֹן עַד תְּחוּם בְּנֵי עַמּוֹן ׃ וְאַרְעָא גִלְעָד וּתְחוּם גְּשׁוּרָאָה וְאַפִּיקִירוֹס וְכָל טוּרָא דְחֶרְמוֹן וְכָל מַתְנַן עַד סַלְכָה ׃ כָּל מַלְכוּת עוֹג בְּמַתְנַן דִּי מְלַךְ בְּעַשְׁתָּרוֹת וּבְאֶדְרֶעִי וְהוּא אִשְׁתְּאַר מִשְּׁאַר גִּיבָּרַיָּא וּמְחַנּוּן מֹשֶׁה וְתָרֵיכִנּוּן ׃ וְלָא תָרִיכוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת גְּשׁוּרָאָה וְיַת אַפִּיקִירוֹס וִיתֵיב גְּשׁוּרָאָה וְאַפִּיקִירוֹס בְּגוֹ יִשְׂרָאֵל עַד יוֹמָא הָדֵין ׃ לְחוֹד שִׁבְטָא דְלֵוִי לָא יְהַב אַחְסָנָא קוּרְבָּנַיָּא דַּיְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אִינּוּן אַחְסַנְתֵּיהּ כְּמָא דְמַלִּיל לֵיהּ ׃ וִיהַב מֹשֶׁה לְשִׁבְטָא בְנֵי רְאוּבֵן לְזַרְעִיַּתְהוֹן ׃

רדק

גלילות · כמו גבול או כמו מאמר וכן גליל הגוים ׃ מן השיחור · הוא נילוס נחל מצרים והוא לי למקצוע דרומית מערבית של ארץ ישראל שלא כבש יהושע כל מצר הדרומית אלא ממדבר צין היא הר החלק העולה שעירה עד הנילוס הוא תחום עזה האמור למעלה מקדש ברנע עד עזה ׃ חמשת סרני פלשתים · הוא גמר המצר עד הים הגדול שבמערב וסרנים ענינם שרים ׃ חמשת סרני · והעוים שזוכר בסוף הפסוק אינו מהמנינם ובדברי רבותינו ז״ל ששה סרנים הוא מונה ומתחלה קראם חמשה אמ׳ רבי יוחנן אידוכריקי שלהם חמשה פי׳ אידוכריקי החשובים שבהם היו חמשה והעוים אינו מן הסרני׳ החשובים ועוד בדבריה׳ עוים מתימן באו וסמכו ענינו לפסוק הבא אחריו מתימן ולפי פשט הפסו׳ מתימן פי׳ מדרום כלומר מצר דרום נשארה כל ארץ הכנעני ׃ והארץ הגבלי · חסר הכסמך ומשפטו הארץ ארץ הגבלי וכן הארון הברית ׃ עמו הראובני והגדי · עם חצי שבט מנשה האחד ואמר עמו ואף על פי שלא זכרו לפי שזכר החצי האחר אמר עמו כאילו זכרו ׃

רלבג

והנה זכר כי יהושע היה זקן בא בימים והארץ נשארה הרבה מאד לרשת׳ ולא יתכן לו מצד זקנותו להשלי׳ המלחמה עם מלכים הנשארים וצוה מאת השם שיפילה לישראל בנחלה כאילו כבשוה כלה ר״ל לט׳ השבטים וחצי שבט מנשה כי הב׳ שבטים וחצי לקחו חלקם מעבר לירדן ואולם לשבט הלוי לא נתן נחלה כמו שאמר בתורה ואולם נתנו ללוים בארץ ערים לשבת ומגרשיהם למקניהם וקנינם כמו שצוה השם את משה בתורה ׃

ואת בלעם ג׳ דסמיכי וסימ׳ ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב׳ ואת בלעם בן בעור הקוסם׳ ואת בלעם ואת מגרשה דד״ה׳ ונמסר גם בסדר מטות׃ שבט מנשה ג׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ ויתן משה לחצי שבט מנשה׳ וישלחו בני ישר׳׳ ויבאו אל בני ראובן׳ וחד השבט המנשה׳ ועתה חלק את הארץ׳ וכ׳ באורית׳ שבט המנשה׳ וסימ׳ ממלכת עוג נתתי לראובני׳ שבט המנשה גלעדה׃ עוג בבשן ד׳ בקריאה וסים׳ נמסר בסדר דברים׃

ויהי להם הגבול מערוער אשר על שפת נחל ארנון והעיר אשר בתוך הנחל וכל המישר על מידבא׃ חשבון וכל עריה אשר במישור דיבון ובמות בעל ובית בעל מעון׃ ויהצה וקדמת ומפעת׃ וקריתים ושבמה וצרת השחר בהר העמק׃ ובית פעור ואשדות הפסגה ובית הישמות׃ וכל ערי המישר וכל ממלכות סיחון מלך האמרי אשר מלך בחשבון אשר הכה משה אתו ואת נשיאי מדין את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע נסיכי סיחון ישבי הארץ׃ ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל בחרב אל חלליהם׃ ויהי גבול בני ראובן הירדן וגבול זאת נחלת בני ראובן למשפחותם הערים וחצריהן׃ ויתן משה למטה גד לבני גד למשפחותם׃ ויהי להם הגבול יעזר וכל ערי הגלעד וחצי ארץ בני עמון עד ערוער אשר על פני רבה׃ ומחשבון עד רמת המצפה ובטנים ומחנים עד גבול לדבר׃ ובעמק בית הרם ובית נמרה וסכות וצפון יתר ממלכות סיחון מלך חשבון הירדן וגבל עד קצה ים כנרת עבר הירדן מזרחה׃ זאת נחלת בני גד למשפחתם הערים וחצריהם׃

ויתן משה לחצי שבט מנשה ויהי לחצי מטה בני מנשה למשפחותם׃ ויהי גבולם ממחנים כל הבשן כל ממלכות עוג מלך הבשן וכל חות יאיר אשר בבשן ששים עיר׃ וחצי הגלעד ועשתרות ואדרעי ערי ממלכות עוג בבשן לבני מכיר בן מנשה לחצי בני מכיר למשפחותם׃ אלה אשר נחל משה בערבות מואב מעבר לירדן יריחו מזרחה׃ ולשבט הלוי לא נתן משה נחלה יהוה אלהי ישראל הוא נחלתם כאשר דבר להם׃

והוה להון תחומא מערוער די על כיף נחלא דארנון וקרתא די בגו נחלא וכל מישרא עד מידבא׃ חשבון וכל קירוהא די במישרא דיבון ובמות בעל ובית בעל מעון׃ ויהצה וקדמות ומיפעת׃ וקריתים ושיבמה וצרת השחר בטורא דמישרא׃ ובית פעור ומשפך מרמתא ובית ישימות׃ וכל קרוי מישרא וכל מלכות סיחון מלכא דאמוראה דמלך בחשבון דמחא משה יתיה וית רברבי מדין ית אוי וית רקם וית צור וית חור וית רבע רברבי סיחון יתבי ארעא׃ וית בלעם בר בעור קסמא קטלו בני ישראל בחרבא על קטיליהון׃ והוה תחום בני ראובן ירדנא ותחומיה דא אחסנת בני ראובן לזרעיתהון קירויא ופציחיהן׃

ויהב משה לשבטא דגד לבני גד לזרעיתהון׃ והוה להון תחומא יעזר וכל קירוי גלעד ופלגות ארעא בני עמון עד ערוער די על אפי רבה׃ ומחשבון עד רמת מצפיא ובטונים ומםחנים עד תחום לדביר׃ ובמישרא בית הרם ובית נמרה וסוכות וציפונא שאר מלכות סיחון מלכא חשבון ירדנא ותחומיה עד סיפי ים גינוסר עברא דירדנא מדינחא׃ דא אחסנת בני גד לזרעיתהון קירויא ופציחיהן׃

ויהב משה לפלגות שבטיא דמנשה והוה לפלגות שבטיא דבני מנשה לזרעיתהון׃ והוה תחומהון ממחנים כל מתנן כל מלכותיה דעוג מלכא דמתנן וכל כפרני יאיר דבמתנן שתין קירוין׃ ופלגות ארעא דגלעד ועשתרות ואדרעי קירויא מלכותיה דעוג במתנן לבני מכיר בר מנשה לפלגות בני מכיר לזרעיתהון׃ אילין די אחסין משה במישריא דמואב מעיברא לירדנא דיריחו מדינחא׃ ולשבטא דלוי לא יהב משה אחסנא מתנן דיהב להון יי אלהא דישראל אינון אחסנתהון כמא דמליל להון׃

רדק

בהר העמק׳ כתרגומו בטורא דמישרא׃ נסיכי סיחון יושבי הארץ׳ אלה חמשת מלכי מדין היו נסיכי סיחון בעוד שהיו סיחון והאמרי יושבי הארץ קודם שלכדום ישראל היו אלה כשיאי הארץ נסיכי סיחון כי תחת ממשלת סיחון היה מדין ובימים ההם׃ הקוסם׳ להודיע כי לא נביא היה אלא קוסם ונבואתו היתה לשעה או לכבוד ישראל בא אליו מלאך יי׳ לדבר הנבואות ההם׳ ויש לשאול איך מצאו בלעם שם והלא כתוב וילך וישב למקומו אלא שחזר שם לבקש שכרו על העצ׳ שנתן להם למואב ולמדין להוציא בנותיהם היפות ויזנו ישראל עמהם ויהיה קצף יי׳ בהם וזהו שאמר לכה איעצך כמו שכתוב בדברי בלעם וכשראה שנתקיימה עצתו הלך למואב ולמדי׳ לבקש שכרו מהם׃ אל חלליהם׳ עם חלליהם וכמוהו רבים ובתורה כתיב על חלליהם והוא גם כן כמו עם כמו ויבאו האנשים על הנשים עם הנשים ואחרים זולתו׳ ויש דורשים שהיו מלכי מדין עושים כשפים עם בלעם ופורחים מפני חרב ישראל ופורחין באויר כיון שראה להם פנחס את הציץ נפלו על חלליהם ועוד אמרו על חלליהם שעשו לו ארבע מיתות בית דין ועוד אמרו כי פנחס הרגו׃ הירדן וגבול׳ כתרגומו ירדנא ותחומיה כלומר הערים הסמוכות אליו׃ לחצי בני מכיר׳ כי החצי האחר והם בני גלעד ששה בתי אבות לקחו נחלתם בארץ כנען׃

רשי

בהר העמק׳ בטורא דמישרא׃ וחצי ארץ בני עמון׳ חצי מה שכבשו מאמו׳ בני עמון ומסיחון׃ הירדן וגבול׳ ירדנא ותחומיה הערים שעל שפתו׃ הערים וחצריהם׳ הערים המוקפות חומה׃ וחצריהם׳ ערי הפרזי בלא חומה׃

משלכות כל כימר׳ מסל כות וכל קריי׳ משלכות במד משלכות

ויהי ובבל׳ יסן חכל׳ י ויהי׳ כל גבולם ממחנים כל הבשן וכל ממלכות עוג מלך הבשן וכל חות יאיר והונה מבחוץ בק

רשי

אשר נחלו אותם. אשר הנחילו אותם: כי היו בני יוסף שני מטות. תחת שבט לוי: כאשר עם לבבי. ולא כאשר עם פי שהמרגלים היו בעצה אחת ויראו כלב לומר להם שלא יאמר כמותם וכשבא הכחישם וזהו שנאמר שם עקב היתה רוח אחרת שהיה אומר להם אחד בפה ואחד בלב: זה ארבעים וחמש שנה. למדנו שהיו בכיבוש הארץ שבע שנים שהרי בשנה השנית שלח משה המרגלים כשאחרו שלשים ושמונה שהלכו במדבר ושבע שכבשו הרי ארבעים וחמש:

האדם

רדק

כי היו בני יוסף. אם תאמר לשבט לוי לא נתן נחלה היאך היו תשעת המטות וחצי המטה ושני מטות וחצי מעבר הירדן הנה י״ב ואם לוי אינו במנין היאך היו י״ב. לפי׳ אמר כי היו בני יוסף שני מטות והנה הם שנים עשר מטות: למקניהם ולקנינם. כתרגומו לבעיריהון ולניכסיהון ר״ל הבהמות הגסות והבהמות הדקות: כאשר עם לבבי. כי כאשר היה עמהם עד שבאו אל המחנה היה משכים עמהם בדבריו כדי שלא יהרגוהו וכאשר בא אל המחנה השיב דבר אמת כאשר עם לבבו וזהו שאמר כאשר עם לבבי ולא כאשר עם פי. ובדרך הדרש לפי שהתחיל לדבר בדבריהם כשאמר ויהס כלב התחיל ואמר וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם והם חשבו כי מסייע היה להם ושתקו: המסיו. כתוב ביו״ד שהוא במקום למ״ד הפועל והיה משפטו המסין בשורק חוז״ר על דרך כשוו רגלי והדומים לו ובא היו״ד נחה והוי״ו נעה שלא כמנהג וי״ו הרבים בלשון הקדש אבל בלשון ארמי יבא כמו כן אשתיו חמרא ורבי אחי רבי משה ז״ל כתבו בשקל הפעיל והיו״ד מקום למ״ד הפעל אמר כי כל אחד מאחי אשר עלו עמי המסה את לב העם: אשר דרכה רגלך בה. זו היא חברון שנאמר ויבא עד חברון ולא אמר ויבאו לפי שהמרגלים האחרים היו יראים לבא שם מפני הענקים כמו שאמר ושם אחימן וגו׳ וכלב אף על פי שהיו שם אלה הענקים הגדולים בא שם כלב. לפי׳ אמר לו משה שתהיה לו חברון לנחלה ואם לא נזכר זה בספר התורה ידוע כי אמת היה אחר שאמר כלב ויהושע הודה לו וכן כתוב בשופטים ויתנו לכלב את חברון כאשר דבר משה: החיה יי׳ אותי כאשר דבר. והביאותיו אל הארץ אשר בא שמה: זה ארבעים וחמש. כי דבר המרגלים היה בשנה השני׳ לצאת ממצרים והנה נשארו להם במדבר שלשי׳ ושמנה שנה ושבע שכבשו הרי ארבעים וחמש ומזה ראו רז״ל כי ז׳ שנים כבשו הארץ וז׳ שחלקו ראו מפסוק בי״ד שנה אחר אשר הכתה העיר כי ישראל לא מנו ליובלות ושמטי׳ עד אחר שחלקו והפסוק אומר כי ארבע עשרה שנה אחר החרבן היה תחלת יובל כמו שאומר בראש השנה בעשור לחדש ואיזו היא שנה שראש חדש שלה בעשור לחדש הוי אומר זו שנת יובל בא וחשוב משנכנסו ישראל לארץ אי אתה מוצא ארבע עשר׳ שנה אח׳ חרבן תחלת יובל אם לא תוציא י״ד שנה משנכנסו עד שמנו והם שבע שכבשו ושבע שחלקו: מאז דבר יי׳. כי במצות האל אמר משה לכלב שתהיה לו חברון לנחלה: אשר הלך ישראל במדבר. טעמו לזה מ׳ וחמש שנה שזכר כלומר זה הזמן הארוך מן הדבר אשר דבר יי׳ עד היום לפי שהלך ישראל במדבר ל״ח שנה בעון המרגלים ות׳ דאזל עם ישראל במדברא פי׳ טעם אשר הלך עם משה: ובכתי׳

נחלו ד׳ קמצין וסימ׳ אלה אשר נחלו בני ישראל. כי בנות מנשה. אך שקר נחלו אבותינו. נחלו פתאים אולת. וחד ונחלו לעולם: בגורל ה׳ רפין וסימ׳ בגורל נחלתם ר״פ דיהושע. ויצו משה את בני ישראל לאמר זאת הארץ. אלה הנחלות. זה הדבר אשר נעשה. לא יהיה לך משליך חבל בגורל דמיכה: כל

יד ואלה אשר נחלו בני ישראל בארץ כנען אשר נחלו אותם אלעזר הכהן ויהושע בן נון וראשי אבות המטות לבני ישראל: בגורל נחלתם כאשר צוה יהוה ביד משה לתשעת המטות וחצי המטה: כי נתן משה נחלת שני המטות וחצי המטה מעבר לירדן וללוים לא נתן נחלה בתוכם: כי היו בני יוסף שני מטות מנשה ואפרים ולא נתנו חלק ללוים בארץ כי אם ערים לשבת ומגרשיהם למקניהם ולקנינם: כאשר צוה יהוה את משה כן עשו בני ישראל ויחלקו את הארץ: ויגשו בני יהודה אל יהושע בגלגל ויאמר אליו כלב בן יפנה הקנזי אתה ידעת את הדבר אשר דבר יהוה אל משה איש האלהים על אדותי ועל אדותיך בקדש ברנע: בן ארבעים שנה אנכי בשלח משה עבד יהוה אתי מקדש ברנע לרגל את הארץ ואשב אתו דבר כאשר עם לבבי: ואחי אשר עלו עמי המסיו את לב העם ואנכי מלאתי אחרי יהוה אלהי: וישבע משה ביום ההוא לאמר אם לא הארץ אשר דרכה רגלך בה לך תהיה לנחלה ולבניך עד עולם כי מלאת אחרי יהוה אלהי: ועתה הנה החיה יהוה אותי כאשר דבר זה ארבעים וחמש שנה מאז דבר יהוה את הדבר הזה אל משה אשר הלך ישראל במדבר ועתה הנה אנכי היום בן חמש ושמונים שנה:

ואילין דאחסינו בני ישראל בארעא דכנען דאחסינו יתהון אלעזר כהנא ויהושע בר נון ורישי אבהת שבטיא לבני ישראל: בעדבא איתפלגת להון אחסנתהון כמא דפקיד יי בידא דמשה לתשעת שבטין ופלגות שבטא: ארי יהב משה אחסנת תרין שבטין ופלגות שבטא מעברא לירדנא וללואי לא יהב אחסנא ביניהון: ארי הוו בני יוסף תרין שיבטין מנשה ואפרים ולא יהבו חולק ללואי בארעא אלהן קירוין למיתב ורוחיהון לבעירהון ולקנייניהון: כמא דפקיד יי ית משה כן עבדו בני ישראל ופליגו ית ארעא: וקריבו בני יהודה לות יהושע בגלגלא ואמר ליה כלב בר יפנה קניזאה את ידעתא ית פיתגמא דמליל יי עם משה נביא דיי על עיסק דילי ועל עיסק דילך ברקם גיאה: בר ארבעין שנין אנא כד שלח משה עבדא דיי יתי מרקם גיאה לאללא ית ארעא ואתיבית יתיה פתגמא כמא דהוה עם לבי: ואחי דסליקו עמי תברו ית ליבא דעמא ואנא אשלימית בתר דחלתא דיי אלהי: וקיים משה ביומא ההוא למימר אם לא ארעא דידרכת פרסת ריגלך בה דילך תהי לאחסנא ולבנך עד עלמא ארי אשלימתא בתר דחלתא דיי אלהי: וכען הא קיים יי יתי כמא די מליל דנן ארבעין וחמש שנין מעידן דמליל יי ית פיתגמא הדין עם משה דאזל ישראל במדברא וכען הא אנא יומא דין בר תמנן וחמש שנין:

ספר׳ מגרשיהן כמ״א מגרשיהם וסימ׳ כי היו בני יוסף שני מטות. וכל קריאה דכות׳ כמ״א מגרשיהן וסימ׳ כל הערים אשר: משה איש האלהים ו׳ בליש׳ וסימ׳ וזאת הברכה אשר ברך משה. ויגשו בני יהודה אל יהושע. ומשה איש האלהים בניו יקראו. ויקרא המלך יהואש. ויעמדו על עמדם. ויקם ישוע בן יוצדק דעזרא. תפלה למשה איש האלהים: ושמנים ו׳ מלאים וסימ׳ נמסר בסדר בראשית:

רלבג

והנה זכר שכבר נגשו בני יהודה אל יהושע בגלגל כי היה המשכן שם אז ולזה היה שם יהושע והנה באו לשם עם כלב לכבודו כי כבוד היה עליה׳ ויורה על זה כי הוא לבדו דבר עם יהושע ולמדנו ממאמרו זה ארבעים וחמש שנה מאז דבר יי׳ את הדבר הזה אל משה כי שבעה שנים היה זמן כבוש הארץ כמו שזכרו רבותינו ז״ל וזה כי בשנה השנית לצאת בני ישר׳ מארץ מצרים נמנו ישר׳ כמו שנזכר בפרש׳ במדבר סיני ואחר מנינם שלח משה המרגלים ולפי שמשעת היות משה לפני פרעה עד יום מותו היו ארבעים שנה כי הוא היה בן פ׳ בעמדו לפני פרע׳ הנה כשאחרו משעת בא המרגלים עד יום מותו ל״ח ויותר על זה מה שנשאר מהשנה השנית ולזה ראוי שיובן שמה שאמר בתור שיעמדו מ׳ שנה אח׳ המרגלים יחסר מלאת עד והוא ל״ט שנה ולזה הו׳ מבואר שמשעת מיתת משה רבינו ע״ה עד שאמר כלב זה המאמ׳ היו ה׳ שני׳ וחלק מהשנה השביעית ולפי שלא נשלם זה הכבוש עד אח׳ זה וזה כי אחר שכבש כלב את חברון זכר שהארץ שקטה ממלחמה הנה זה מבואר שכבר יתכן שיהיו ימי הכבוש שבע שנים וכבר זכרו רז״ל שימי החלוקה היו גם שבע שנים ולא ידעתי לזה שרש שלם ודומה שכל קבלו זה בקבלה: ועלה

האדם הגדול בענקים הוא. אביהם של אחימן ששי ותלמי ארבע היה שמו. ד"א על שם אבא ושלשת הבנים שכן קורא ילידי הענק: והארץ שקטה ממלחמה. מוסב לענין הראשון לאחר שבע שכיבשו סביבותיהם ככנעני האמוריים ולא נאספו עוד למלחמה עליהם לכך התחילו לעסוק בחילוק הארץ ומדרש אגדה האדם הגדול בענקים הוא אברהם אבינו הוא שגרם להם שהארץ שקטה ממלחמה ארבעים שנה שנתעכבו במדבר בשכר שכבדו את הזקן בקרית ארבע שאמרו לו נשיא אלהים אתה בתוכנו: אל גבול אדום. סמוך למיצר אדום: נגבה. בתחום מצר דרומי של ארץ ישראל: מקצה תימן. בסוף כל המיצר: ויהי להם גבול. מיצר דרומי של יהודה מקצה ים המלח הוא מקצוע דרומי מזרחית של ארץ ישראל באלה מסעי: מן הלשון. של ים: ויצא אל מנגב למעלה עקרבים. איני אומר ויצא ונסב ותאר אלא במקום שחוט של גבול בולט אל החוץ או כונס לצד פנים שאינו הולך מכוון: וכאן הוא בולט אל החוץ ובא מנגב ל למעלה עקרבים דרום של מעלה עקרבים נמצא שמעלה עקרבים לפנים מן החוט ועבר ובא לו אל המערב: צנה. לכן וכל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה: ועלה. כל מה שהוא עולה מן המזרח לצד ירושלם הוא עולה ומירושלם והלאה ה הוא יורד כאן למדנו שירושלם גבוהה מכל ארץ ישראל וירושלם אינה נזכרת במיצר זה שבמיצר צפונית של יהודה היתה כמו שאמור בענין: ועלה מנגב לקדש ברנע. החוט הולך לדרומה של קדש ברנע נמצא קדש לפנים מן החוט: ועבר חצרון. לצד המערב הוא מונח והולך עד והיו ת תוצאותיו הימה: תוצאותיו. סופו של מיצר אל הים הגדול שהוא מיצר מערבי לכל ארץ ישראל נמצא גבול יהודה מחזיק כל א ארכה של ארץ ישראל מן המזרח למערב ועומד בדרומה של ארץ ישראל: וגבול קדמה. חוט המתוח למיצר מזרחי של יהודה: ים המלח. שהוא מקצוע דרומי מזרחי לארץ באלה מסעי: עד קצה הירדן. רחבו של גבול יהודה אינו אלא כנגד ים המלח עד מקום ש שהירדן נופל בים המלח שהירדן אף הוא במיצר מזרח של ארץ כנען כמו שכתוב באלה מסעי במיצר מזרחי וירד הגבול הירדנה והיו תוצאותיו ים המלח שהוא במקצוע וגבול לפאת צפונה חוט מיצר המתוח למיצר צפון מן המזרח למערב מלשון ים המלח ממקום שהירדן נופל בו שאמרנו שעם כלה רוחב גבול המיצר המזרחי ועלה לצד המערב בית חגלה ועבר החוט מצפון לבית הערבה בדרומה של ארץ ישראל בית הערבה נמצא בית הערבה בתוך גבול יהודה לפנים מן החוט: ועלה הגבול אבן בהן. כל מה שהולך עד ירושלם הוא עולה: ועלה הגבול דבירה מעמק עכור. שהיה עמק עכור בין אבן בהן לדביר: וצפונה פונה אל הגלגל. וכשמגיע כנגד הגלגל מרחיב הגבול ויוצא חוט המיצר לצד הצפון אל הגלגל אשר הוא נוכח מעלה אדומים אשר שמעלה בדרום הנחל נמצא הנחל חוץ מן החוט שלא בגבול יהודה: מנגב לנחל. עמק ומדרון היה בלא מים: אל עין

ושם ז"ג ר"פ וסימ' נמסר בסדר בראשית: והיה תוצאת הגבול ז' כתיבין והיה וקרינן והיו וסימ' למעלה עקרבים ודידבר. נחל מצרים דיהודה. בית און. בית חורון. בית חגלה דבנימן. צאן אבדות היו עמי. ולא יהיה עוד לשני גיים. ונמסר גם בסדר מסעי: לפאת צפונה ג' בקריאה וסימ' וגבול קדמה. ויהי להם

עודני היום חזק כאשר ביום שלח אותי משה ככחי אז וככחי עתה למלחמה ולצאת ולבוא: ועתה תנה לי את ההר הזה אשר דבר יהוה ביום ההוא כי אתה שמעת ביום ההוא כי ענקים שם וערים גדלות בצרות אולי יהוה אותי והורשתים כאשר דבר יהוה: ויברכהו יהושע ויתן את חברון לכלב בן יפנה לנחלה: על כן היתה חברון לכלב בן יפנה הקנזי לנחלה עד היום הזה יען אשר מלא אחרי יהוה אלהי ישראל: ושם חברון לפנים קרית ארבע האדם הגדול בענקים הוא והארץ שקטה ממלחמה:

טו ויהי הגורל למטה בני יהודה למשפחתם אל גבול אדום מדבר צן נגבה מקצה תימן: ויהי להם גבול נגב מקצה ים המלח מן הלשן הפנה נגבה: ויצא אל מנגב למעלה עקרבים ועבר צנה ועלה מנגב לקדש ברנע ועבר חצרון ועלה אדרה ונסב הקרקעה: ועבר עצמונה ויצא נחל מצרים והיה תצאות הגבול ימה זה יהיה לכם גבול נגב: וגבול קדמה ים המלח עד קצה הירדן וגבול לפאת צפונה מלשון הים מקצה הירדן: ועלה הגבול בית חגלה ועבר מצפון לבית הערבה ועלה הגבול אבן בהן בן ראובן: ועלה הגבול דברה מעמק עכור וצפונה פנה אל הגלגל אשר נכח למעלה אדמים אשר מנגב לנחל ועבר הגבול אל מי עין שמש והיו תצאתיו

עד כען אנא יומא דין תקיף כדביומא דשלח יתי משה כחילי כבכין וכין חילי דכען לאגחא קרבא ולמיפק ולמיעל: וכען הב לי ית טורא הדין דמליל יי ביומא ההוא ארי את שמעתא ביומא ההוא ארי גברין תמן וקירוין רברבן כריכן מאים יהא מימרא דיי בסעדי ואתריכנון כמא די מליל יי: וברכיה יהושע ויהב ית חברון לכלב בר יפנה לאחסנא: על כן הות חברון לכלב בר יפנה קניזאה לאחסנא עד יומא הדין חלף דאשלים בתר דחלתא דיי אלהא דישראל: ושום חברון מלקדמין קרית ארבע אינש רב בגיבריא הוא וארעא שחכת מלמעבד קרבא:

והות עדבא לשיבטא דבני יהודה לזרעיתהון על תחום אדום מדברא דצן דרומא מסיפי דרומא: והות להון תחום דרומא מסיפי ימא דמילחא מן כיפא דמתפני לדרומא: ונפיק למדרומא למסקנא דעקרבין ועבר לצן וסליק מדרומא לרקם גיאה ועבר לחצרון וסליק לאדר ומסתחר לקרקעה: ועבר לעצמון ונפק לנחלא דמצרים והוו מפקנוהי דתחומא למערבא דין יהא לכון תחום דרומא: ותחום קידומא ימא דמלחא עד סיפי ירדנא ותחומא לרוח ציפונא מכיף ימא מסיפי ירדנא: וסליק תחומא לבית חגלה ועבר מציפונא לבית מישר וסליק תחומא לאבן בוהן בר ראובן: וסליק תחומא לדביר ממישר עכור וצפונא מתפני לגלגלא דלקביל מסקנא דאדומים ד מדרום לנחלא ועבר תחומא למי עין שמש והוון מפקנוהי

הגבול. וזה גבול הארץ דיחזקאל: וצפונה ה' בקריאה וסימ' נמסר בסדר ואתחנן: פנה ג' וחס' וסימ' אשר לבבו פנה היום. וצפונה פנה אל הגלגל. אשר פנה דרך הקדים: ונמסר גם בריש סדר נצבים:

רדק

וככחי עתה. באו שני כפין הדמיון זה אחר זה כמו כעם ככהן כעבד כאדניו כאילו אמר העם ככהן והכהן כעם וכן כחי עתה ככחי אז וכחי אז ככחי עתה הכל במוה: יי' אותי. כמו עמי וכן ואדברה אותך ודומים להם: ויתן את חברון לכלב. פי' שדה העיר וחצריה כי העיר עצמה היתה מקלט כמו שאמר בספר ערי המקלט כי חברון ומגרשיה היו לכהנים: קרית ארבע. ארבע הוא שם הענק והוא האדם הגדול בענקי': שקטה ממלחמה. כי התעצלו בני ישראל להוריש הנשארים: נגבה. בקצה תימן מדבר צין היה לצד דרום ולא כל דרום הגבול אלא מקצה דרומו: מן הלשון. לשון הים ות"י כיפא דמיתפני לדרומא ר"ל לשון סלעי: אל מנגב. אל המקום שהיה מנגב למעלה עקרבים: זה יהיה לכם גבול נגב. היה לו לומר להם שהרי כל הפרשה ספור דברי' הוא ויתכן פירושו כי כן יהיה הגבול להם כמו שכ' בתור הזה יהיה לכם גבול נגב: אבן בוהן בן ראובן. אדוני המקו' היה שמו בוהן בן ראובן וכן תרגם יונתן בר ראובן ושם המקום אבן אולי היתה שם אבן גדולה לסימן לגבול המקום: אל הגלגל אשר נכח למעלה אדמים. שקרא המקום גלגל וקרא גלילות לענין ידוע אצלם ואדומי' גם כן שם מקום שקרא כך לענין ידוע אצלם. ות"י למסקנא דאדומים: אל

אל עין רגל: ועלה הגבול גי בן הנם אל כתף היבוסי מנגב היא ירושלם ועלה הגבול אל ראש ההר אשר על פני גי הנם ימה אשר בקצה עמק רפאים צפונה: ותאר הגבול מראש ההר אל מעין מי נפתוח ויצא אל ערי הר עפרון ותאר הגבול בעלה היא קרית יערים: ונסב הגבול מבעלה ימה אל הר שעיר ועבר אל כתף הר יערים מצפונה היא כסלון וירד בית שמש ועבר תמנה: ויצא הגבול אל כתף עקרון צפונה ותאר הגבול שכרונה ועבר הר הבעלה ויצא יבנאל והיו תצאות הגבול ימה: וגבול ים הימה הגדול וגבול זה גבול בני יהודה סביב למשפחתם: ולכלב בן יפנה נתן חלק בתוך בני יהודה אל פי יהוה ליהושע את קרית ארבע אבי הענק היא חברון: וירש משם כלב את שלושה בני הענק את ששי ואת אחימן ואת תלמי ילידי הענק: ויעל משם אל ישבי דבר ושם דבר לפנים קרית ספר: ויאמר כלב אשר יכה את קרית ספר ולכדה ונתתי לו את עכסה בתי לאשה: וילכדה עתניאל בן קנז אחי כלב ויתן לו את עכסה בתו לאשה: ויהי בבואה ותסיתהו לשאול מאת אביה שדה ותצנח מעל החמור ויאמר לה כלב מה לך: ותאמר תנה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני ונתתה לי גלת מים ויתן לה את גלת עליות ואת גלת תחתיות:

לעין קצרא: וסליק תחומא לחילת בר הנם דלעיבר יבוס מדרומא היא ירושלם וסליק תחומא לריש טורא דעל אפי חילת הנום מערבא דבסיפי מישר גיבריא ציפונא: ויסחר תחומא מריש טורא למבוע מי נפתוח ונפיק לקירוי טורא דעפרון ויסחר תחומא לבעלה היא קרית יערים: ומסתחר תחומא מבעלה לימא לטורא דשעיר ועבר לעיבר טור יערים מציפונא היא כסלון ונחית לבית שמש ועבר לתימנא: ונפיק תחומא לעיבר עקרון לציפונא ויסחר תחומא לשכרון ועבר לטור בעלה ונפיק ליבנאל ויהון מפקנוהי דתחומא לימא: ותחום מערבא ימא רבא ותחומא דין תחום בני יהודה סחור סחור לזרעיתהון: ולכלב בר יפנה יהב חולקא בגו בני יהודה על מימרא דיי ליהושע ית קרית ארבע אבוהון דגבריא היא חברון: ותריך מתמן כלב ית תלתא בני גבריא ית ששי וית אחימן וית תלמי בני גבריא: וסליק מתמן לות יתבי דביר ושום דביר מלקדמין קרית ארכי: ואמר כלב דימחי ית קרית ארכי ויכבשינה ואתן ליה ית עכסה ברתי לאיתו: וכבשה עתניאל בר קנז אחוהי דכלב ויהב ליה ית עכסה ברתיה לאיתו: והוה במיעלה ואמלכתיה למשאל מן אבוהא חקלא ואתרכינת מעל חמרא ואמר לה כלב מה ליך: ואמרת הב לי אחסנתא ארי לארע דרומא יהבתני ותיתן לי אתר בית שקיא דמיא ויהב לה ית בית שקיא עילאה וית בית שקיא תחתאה:

אל עין רוגל. מעיין הכובסים תירגם יונתן עין קצרא וקורא את הכובס רוגל על שם שבועט את בגדי הצמר ברגליו פולון בלעז: אל כתף היבוסי מנגב. כשהיתה ירושלם חוץ מן החומה ואיכה בגבול יהודה אלא בגבול בנימן שהוא בצפונו של יהודה: ועלה גי בן הנם: עורכו עולה מעט עד עין עיטם ומשם והלאה הוא יורד וזהו שאמרו רבותינו בשחיטת קדשים סבור למיבנייה בעין עיטם שהוא גבוה מירושלם מעט: ותאר: למון ונסב בעוגל כמו ו ובמחוגה יתארהו ו ויונתן תירג׳ אתכולם ויסחר: ויצא אל ערי הר עפרון. החוט יוצא לצד הצפון והגבול מרחיב עד ערי הר עפרון: ותאר הגבול בעלה. אין זה לצד המערב אלא בליטה לצד צפון: ונסב הגבול מבעלה ימה. עכשו חוזר למשיכנו הראשון מן המזרח למערב. אל כתף הר יערים מצפונ׳. שהיה חוטו בצפונו של הר יערים כשאצא הר יערי׳ בתוך גבול יהודה ל לפנים מן החוט: והיו תוצאות הגבול. סוף המיצר ימה אל ים הגדול שהוא מיצר מערבי: אל פי יי ליהושע. כמה שאמר הקב״ה ליהושע: ויורש משם כלב. לאחר מיתת יהושע כי עדיין בימי יהושע לא כלכדה ח חברון כמה שנאמר בספר שפטים ולא כ נכתבה כאן אלא מפני החלוקה: קרית ספר. רבותינו אמרו אלו הלכו׳ שנשתכחו בימי אבלו של משה ם שהחזיר עתניאל בן קנז מפילפולו: אחי כלב. מאמו: ותצנח. ואיתרכינת הטתה עצמה ליפול לרגליו: תנה לי ברכה. פרנסה: ארץ הנגב. חרבה כמו חרבו פני האדמ׳ ומתרג׳ נגובו שייקא בלעז בית מנוגב מכל טוב אדם שאין בו אלא תורה: נתתני. ונתת לי כמו דברו לשלום דבר אליו בני יצאוני יצאו ממני בשלם בשל להם: גלת. מעיינות: ויהיו

אל עין רוגל. תי׳ לעין קצרא וקורא בדברי רז״ל היא כובס הבגדים ותי׳ שרש כובס חקל מסמא קצריא וקורא הכובס רוגל לפי שמשפשף הבגדים ברגליו בעת שמכבסם: גי בן הנם. תי׳ חילת בר הנם והיה הגיא הזה סמוך לירושלם והוא המקום אשר טמא יאשיהו מפני הגלולים שהיו בו ושם אדוני המקום מקדם בן הנום והנום. ומה שאמר ועלה הגבול והמקו׳ היה גיא אינו אומר ועלה כנגד הגיא אלא אל המקום שהיה בו הגיא בכל אלה הגבולים הוא אומ׳ ועלה כי ירושלם גבוה מכל הארצות: עמק רפאים. תי׳ במישר גבריא והוא שנאמר עליו כמקלט שבלי׳ בעמק רפאי׳ והיה המקום ההוא מושב מקום הגבורי׳ הענקי׳: ותאר הגבול. כל ותאר ת״י ויסחר כמו ובמחוגה יתארהו שהוא ענין סבוב: מעין מי נפתוח. הוא הנקרא בדברי רז״ל עין עיטם: הים הגדול וגבול. וגבול יהודה למערב היה הים הגדול: וגבול הים. כלומר הים הגדול וגבולו היה גבול יהוד׳ לצד מערב וכת״י ותחומיה: ושם דביר לפנים קרית ספר: אז״ל כי בלשון פרסי׳ קוראין דביר לספר: עתניאל בן קנז אחי כלב. אמרו רז״ל כי אחיו מאמו היה כי כלב בן יפונה היה ועתניאל בן קנז. ומה שאמר על כלב הקנזי יחס אותו לבעל אמו ויתכן לפרש כי אחיו מאביו ו ומאמו היה והיה שם אביו כלב בן יפונה וקנז כי הרבה כמצאני שתי שמות לאדם אחד והנכון אצלי עוד כי קנז היה שם ראש המשפחה והתיחסו בני המשפח׳ אליו ובאמרו הקנזי או בן קנז הכל אחד כי רחוק הוא ליחס האדם לבעל אמו כי אפילו ל למשפח׳ האם לא מצאנו שיתיחס האדם כי אם לבית אבותיו ומה שאמר כל אלה בני מכיר אבי גלעד והיה שגוב ויאיר בני בת מכיר בעבור הערים שהיו ליאיר בארץ הגלעד אמ׳ כן: ויהי בבוא׳. באות בית השמוש ופי׳ כבואה לבית בעלה: ותסיתהו. הסיתה בעלה לשאול מאת אביה שדה ולא רצה הוא לשאול וכשראתה כן ותצנח מעל החמור כלומר הפילה עצמה מעל החמור ם שהיתה רוכבת עליו. ותי׳ ואתרכינת וכן תרגו׳ ותפל מעל הגמל: ברכה. תי׳ אחסנתא ויתכן לפרש ברכה ממש שהיא תוספת טובה כלומר שיוסיף לנו על מה שנתן לה כי ידמה שנתן לה ארץ שאלה ויבשה וזהו שאמרה ארץ הנגב נתתני תרגום חרבו המים נגיבו מיא ושאלה שיתן לה עוד השדה שהיו בו גלות המים להשקו׳ ארץ הנגב שנתן לה ופי׳ נתתני נתת לי ויש לפרש עוד ברכה כמו ברכה בבריי ות״י ארץ הנגב ארי לארע דרומה יהבתני. ופי׳ גלות מים מעיינות כמו גן נעול או פי׳ בריכות מים המכונסין ות״י בית שקיא: ויהיו

מעין ד׳ פתחין וסי׳ מעין מי נפתוח. וחברו. וכל מעין מים יסתמו. מעין גנים באר: שלושה ד׳ מלאים בנביאים וסימ׳ ויורש משם כלב את שלושה בני הענק. ויולדו לאבשלום. שערי׳ שלושה. ותאו שלושה מפו דיחזקאל. וכל מגלת אסתר דכוו׳ מלאים: ותצנח ג׳ וסימ׳ ויהי בבואה ותסיתהו לשאול. וחברו דשפטים. ותקח יעל אשת חבר את יתד האהל: גלת ז׳ חס׳ בקריאה וסימ׳ ותאמר לו תנה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתי ג׳ בפסוק. וחברו ותאמר לו תנה לי ברכה דשפטים ג׳ בו. עמדים שנים דמלכים קדמ׳ דפסוק חס׳ ו׳ו׳: תחתיות ז׳ בקריאה וסימ׳ ותאמר תנה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני דיהושע: שתני בבור התחתיות. והורדתיך את יורדי בור. רנו שמים כי עשה יי׳. בן אדם נהה על המון מצרים. שם עילם וכל המונה. קראתי שמך יי׳ מבור:

כל כי״ו׳ חס׳ א׳ — ד׳ פתחין — א׳ וכל הר הכרמל דכו׳ — ל׳ — ל׳ — ל׳ ח׳ מל׳ — ל׳ — ח׳ — ב׳ חס׳ י׳ד׳ מל׳ בנבי׳ — כו״ל חס׳ במ״א — ב׳ מל׳ ל׳ — ל׳ מל׳ בספ׳ ל׳ — נ׳ — ב׳ קמץ — ז׳ חס׳ ז׳ חס׳

רלבג

ועלה הגבול גי בן הנם אל כתף היבוסי מנגב היא ירושלם. ידמה מזה המקום שירושלם לא נתחלקה לשבטים ואולם מה שאמר אחר זה ואת היבוסי יושבי ירושלם לא יכלו בני יהודה להורישם וישב היבוסי את בני יהודה בירושלם יורה שירושלם היתה מנחלת בני יהודה כי לא אמ׳ לא יכלו בני ישראל להורישם אך אמר לא יכלו בני יהודה להורישם. וממה שאמ׳ בנחלת בנימין במנין עריהם אשר נפלו להם בנחלה ובלע האלף והיבוסי היא ירושלם ידמה כי ירושלם היתה מנחלת בני בנימן ולזה נפלה המחלוקת אם נתחלקה ירושלם לשבטים אם לא.

רדק

ויהיו הערים מקצה למטה בני יהודה. כ' כמו הפוך ויהי מקצה הערי' למטה בני יהודה אל גבול אדום בנגבה ולפיכך נקרו בברי לפי שהוא סמוך ובאמרו מקצה הוא שאמרו רז"ל לא מנה יהושע אלא הערים העומדות על הגבולים: כל ערים עשרים ותשע. ובפרטם תמצא לח' והתשע היתרו' היו לבני שמעון וספרם בנחלת בני יהודה בפרט לפי שהיו ב בנחלת בני יהודה כמו שאמר ויהי נחלתם בתוך נחלת בני יהודה ושם כתיב אלה הערים היתרות לשמעון באר שבע וחצר שועל בלה והיא בעלה שכתוב הנה ועצם ואל תולד ובתול זהו וכסיל שכתו' הנה וחרמה וצקלג ועין רמון והנה הם עשר בזה המנין והם מנויות בנחלת בני שמעון ואין לנו נותרות אלא תשע אלא כאמר כי בלה אינו בעלה ובתול אינו כסיל אף על פי שהוא נראה כן ועוד יש ערים שמורות למטה שמעון בנחלת יהודה והם גם כן שמורות בנחלת בני שמעון והם עתר ועשן כמו שכתוב וצקלג מזכר הנה לבני יהודה וזוכר אותה גם כן לבני שמעון ואמנו רואי' כי מיום שישב בה דוד היתה למלכי יהודה כאמר כי לקחוה בני ישרא' בעת כבוש הארץ ונפלה לחלק שמעון ואחר כך לקחה מלך גת מהם עד שישב דוד בה על כן היתה למלכי יהוד' מהיום ההוא ואלה שוכה ועזקה. ועוד זוכר למטה סוכה וכן אשנה זוכר אותה בב' מקומות נקרא' בשם אחד והיה לאחד מהם שם לווי להבדיל ביניהם ולא נזכר בכתוב: ערים ארבע עשרה. ובפרטן תמצא חמש עשרה ואפשר כי הגדרה וגדרתים עיר אחת: והים הגדול וגבול. כתיב הגבול כלומר כי הים היה גבולם וקרי הגדול: לא

רשי

ויהיו הערים מקצה למטה בני יהודה' בגבול מטה יהודה הוא שאמרו רבותינו לא מנה יהושע אלא עיירות העומדות על הגבולי' כל ערים עשרים ותשע ובפרטן אתה מוצא עשרים ושמנה אלא אלה היתרות כטלו בני שמעון מחבל בני יהודה ונזכרות הם בנחלת שמעון באר שבע ומולדה חצר שועל ועצם ואל תולד וחרמה וצקלג ועין ורמון הרי תשע היתרות המנויות כאן ערים ארבע עשרה ובפרטן חמש עשרה אומ' אני תפוח והעינם אחד וזה פירושו תפוח והעין שלו הוא עין תפוח האמור בנחלת מנשה אל יושבי עין תפוח: והים הגבול וגבול. כמין שפיס מקורין אילנים ב בלעז: לא

אשתאול ג' מלאים וסימ' בשפלה אשתאול וצרעה. וירדו אחיו וכל בית. ותחל רוח יי' לפעמו: ומגדל ז' בקריא וסימ' ויאמרו הבה נבנה לנו עיר. צנן וחדשה ומגדל גד. ויראון ומגדל אל חרם. ומגדל עז היה בתוך העיר. יסוב כל הארץ בערבה מגבע לרמון. ומעל לשער אפרים. ועל שער ב' בו דעזרא:

תרגום

דא אחסנת שבטא דבני יהודה לזרעיתהון: והוה קירויא מסיפי לשבטא דבני יהודה על תחום אדום בדרומא קבצאל ועדר ויגור: וקינה ודימונה ועדעדה: וקדש וחצור ויתנן: זיף וטלם ובעלות: וחצור חדתה וקריות חצרון היא חצור: אמם ושמע ומולדה: וחצר גדה וחשמון ובית פלט: וחצר שועל ובאר שבע ובזיותיה: בעלה ועיים ועצם: ואלתולד וכסיל וחרמה: וצקלג ומדמנה וסנסנה: ולבאות ושלחים ועין ורמון כל קירויא עשרין ותשע ופצחיהן: בשפלתא אשתאול וצרעה ואשנה: וזנוח ועין גנים תפוח והעינם: ירמות ועדלם שוכה ועזקה: ושערים ועדיתים והגדרה וגדרותים קירוי ארבע עסרי ופצחיהן: צנן וחדשה ומגדל גד: ודלען והמצפה ויקתאל: לכיש ובצקת ועגלון: וכבון ולחמס וכתליש: וגדרות בית דגון ונעמה ומקדה קירוין שית עסרי ופצחיהן: לבנה ועתר ועשן: ויפתח ואשנה ונציב: וקעילה ואכזיב ומראשה קירוין תשע ופצחיהן: עקרון וכפרנהא ופצחהא: מעקרון ומערבא כל קירויא דעל תחום אשדוד ופצחיהן: אשדוד כפרנהא ופצחהא עזה כפרנהא ופצחהא עד נחלא דמצרים וימא רבא ותחומיה: ובטורא שמיר ויתיר ושוכה: ודנה וקרית סנה היא דביר: וענב ואשתמה וענים: וגושן וחולון וגילה קירוין חדא עסרי ופצחיהן: ארב ודומה ואשען: וינום ובית תפוח ואפקה: וחומטא וקרית ארבע היא חברון וציעור קירוין תשע ופצחיהן: מעון כרמל וזיף ויוטה: ויזרעאל ויקדעם וזנוח:

מקרא

זאת נחלת מטה בני־יהודה למשפחתם: ויהיו הערים מקצה למטה בני־יהודה אל־גבול אדום בנגבה קבצאל ועדר ויגור: וקינה ודימונה ועדעדה: וקדש וחצור ויתנן: זיף וטלם ובעלות: וחצור חדתה וקריות חצרון היא חצור: אמם ושמע ומולדה: וחצר גדה וחשמון ובית פלט: וחצר שועל ובאר שבע ובזיותיה: בעלה ועיים ועצם: ואלתולד וכסיל וחרמה: וצקלג ומדמנה וסנסנה: ולבאות ושלחים ועין ורמון כל־ערים עשרים ותשע וחצריהן: בשפלה אשתאול וצרעה ואשנה: וזנוח ועין גנים תפוח והעינם: ירמות ועדלם שוכה ועזקה: ושערים ועדיתים והגדרה וגדרתים ערים ארבע־עשרה וחצריהן: צנן וחדשה ומגדל־גד: ודלען והמצפה ויקתאל: לכיש ובצקת ועגלון: וכבון ולחמס וכתליש: וגדרות בית־דגון ונעמה ומקדה ערים שש־עשרה וחצריהן: לבנה ועתר ועשן: ויפתח ואשנה ונציב: וקעילה ואכזיב ומראשה ערים תשע וחצריהן: עקרון ובנתיה וחצריה: מעקרון וימה כל אשר־על־יד אשדוד וחצריהן: אשדוד בנותיה וחצריה עזה בנותיה וחצריה עד־נחל מצרים והים הגבול וגבול: ובהר שמיר ויתיר ושוכה: ודנה וקרית־סנה היא דבר: וענב ואשתמה וענים: וגשן וחלן וגלה ערים אחת־עשרה וחצריהן: ארב ודומה ואשען: וינום ובית־תפוח ואפקה: וחמטה וקרית־ארבע היא חברון וציער ערים תשע וחצריהן: מעון כרמל וזיף ויוטה: ויזרעאל ויקדעם וזנוח:

ויפתח ג' ב' קמץ וא' פתח וסי' ויפתח ואשנה׃ ויפתח הגלעדי׃ ויפתח שפתיו עמך׃ חד שום קרתא וחד שום גברא וחד לישן פתיחה׃ ויטה ג' וסי' בסדר לך לך׃ ובהר ב' וסי' יוצאים בבקעה ובהר׃ ובהר שמיר ויתיר׃ בתרא רפ' וקדמא דג'׃

לא יכלו בני יהודה להורישם· שנינו בספרי ר' יהושע בן קרחה אומר יכולים היו אלא שלא היו רשאין מחמת השבועה שנשבע אברה' לאבימלך · ויבוסי זה לא על שם החומה הוא אלא מגדל דוד שהיה בירושלם ושמו יבוס ובני אותו משפחה מפלשתי' היו וכשכבשו בני יהודה את ירושלם לא הורישו את בני אותו משפחה · ויצא הגורל לבני יוסף · כשניבר כפוכי של נמר כיבושו של יהושע נפל להם הגורל כמו שאמור למטן ובני יוסף יעמדו על גבולם מצפון והרבה מן הארץ היה בין בני יהודה ובין בני יוסף : מירדן יריחו. למי יריחו שנטלו שאר השבטים אחריהם כמו שמנינו בשבט בנימן ויהי הגבול גורלם בין בני יהודה ובין בני יוסף מירדן יריחו למי ירחו התחיל הגבול למזרח המערב' עולה מיריחו · אל המדבר עולה הגבול מיריחו ובא לו לצד מערב לביתאל : מזרחה עטרות אדר · למזרח מתחיל בעטרות אדר ומשם רוחב תחומו עד בית חורון הרי רחבו : ויצא הגבול· משם ארכו הימה לצד מערב אל המכמתת מצפון של המכמתת הולך החוט : ונסב הגבול· מתפשט רוחב התחום לצד צפון והחוט יוצא בבליעתו במזרחה של תאנת שיל' ועבר אותו · ועבר הגבול את תאנת שילה ועובר החוט ממזרח של ינוחה כל זה בליעת הרוחב עד ויצא הירדן ושם עיר ושמה תפוח ומשם ישוב החוט למדת ארך הגבול ימה לנחל קנה : והערים המבדלות· וגם זה עוד מנחלת אפרי' ערים היו להם מובדלות מתחומו ומובלעות בתוך נחלת בני מנש' : למכיר בכור מנשה· לפיכך נטל תחלה בימי משה בעבר הירדן ויהי לו הגלעד והבשן : ויפלו

לא יוכלו בני יהודה להורישם. כתי' יוכלו כי אף בזמן העתיד לא יוכלו עד שבא דוד וקרי יכלו כי לא יכלו אז להורישם בעת כבוש הארץ ואמרו רז"ל יכולין היו אלא שלא היו רשאים מפני השבועה שנשבע אברהם לאבימלך והיבוסי הזה לא היה היבוסי משבעה גוים אלא אדם אחד שהיה שמו יבוס והיה מפלשתים מזרע אבימלך ונקרא המקום על שמו יבוס ואנשי המשפחה ההיא יושבי ירושלם היה שמם יבוסי מתיחסים אל יבוס וכן ארונה היבוסי שהיה מלך המקו' ההוא ומגדר המקום הזה הוא ציון שהיא בירושלם ועד דוד לא היה נכבש המקום הזה ולדעת רז"ל לא כבשוהו מפני השבועה ודוד הסיר העורים והפסחים שהיו צלמי נחשת והיה כתו' בהם דבר השבועה ואחר כך כבש המגדל ההוא ואחר כך קנה דוד את עיר היבוסי לישרא' במחכר זהב בכתב לאחוזת עולם שנ' ויתן דוד לארונה במקום וגו' ועוד אמרו כי השבוע' היתה לו ולניני ולנכדי וכשכבשו בני יהודה את ירושלם היה נכד אבימלך חי עדיין ולא יכלו לכבוש המצודה עדיין מפני השבועה ובימי דוד לא היה עדיין הנכד חי ועוד נכתב כזה עוד בספר שמואל ולפי הפשט היה המגדל חזק ולא היה כח לבני יהוד' להורישם אולי היתה סבה מאת יי' שלא תלכד המצודה ההיא עד מלוך דוד מלך ישרא' כדי שתקרא על שמו לפי שהיה ראש ממלכת ישראל ומה שאמר עד היום הזה יהושע כת'כן כי הוא כתב ספרו לפי הקבלה ובימיו לא הורישם מירושלם ואף בימי דוד שאלנו שהיו שם : מבית אל לוזה · זה מקום היה שמו בית אל ואינו המקום שקרא יעקב אבינו בית אל כי אותו שמו לוז והנה הוא אומר שיצא הגבול מבית אל ללוז ומגבול בנימן היה לוז כמו שאומ' בנחלת בנימן ועבר משם הגבול לוזה אל כתף לוזה נגבה הוא בית אל : המבדלות· בחירק המ"ם והוא תואר או החירק מקום שורק והוא פעול מבנין הפעיל ופי' הערי' המבדלות לפי שאמר זאת נחלת מטה בני אפרי' אמר ועוד היו להם ערים בתוך נחלת מטה בני מנשה מבדלות ונכרות וידועות להם כמו שכתבו ומפרש אותם בספור נחלת בני מנשה : כי הוא בכור יוסף· כלומר לפי שהיה הוא בכור יוסף ומכיר היה בכורו והיה איש מלחמה זה גרם לו שבאה לו הנחלה בארץ הגלעד כי בני גד ובני ראובן שאלו אותה הארץ מפני שהיה להם מקנה רב והיא היתה ארץ מקנה אבל חצי שבט מנשה לא היה לו אלא מפני גבורתו של מכיר שלכד הארץ וזו הברכה היתה לו מפני שהיה אביו בכור יוסף והוא היה בכור גם כן ובעבורו רמז משה בברכתו בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדו : ויפלו

לווה ד' בקריאה וסימ' ויבא יעקב לוזה אשר · ויצא מביתאל לוזה · ועבר משם הגבול לוזה ב' בפסוק :

הַקִּין גִּבְעָה וְתִמְנָה עָרִים עֶשֶׂר וְחַצְרֵיהֶן׃ חַלְחוּל בֵּית־צוּר וּגְדוֹר׃ וּמַעֲרָת וּבֵית־עֲנוֹת וְאֶלְתְּקֹן עָרִים שֵׁשׁ וְחַצְרֵיהֶן׃ קִרְיַת־בַּעַל הִיא קִרְיַת יְעָרִים וְהָרַבָּה עָרִים שְׁתַּיִם וְחַצְרֵיהֶן׃ בַּמִּדְבָּר בֵּית הָעֲרָבָה מִדִּין וּסְכָכָה׃ וְהַנִּבְשָׁן וְעִיר־הַמֶּלַח וְעֵין גֶּדִי עָרִים שֵׁשׁ וְחַצְרֵיהֶן׃ וְאֶת־הַיְבוּסִי יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַםִ לֹא־יוֹכְלוּ בְנֵי־יְהוּדָה לְהוֹרִישָׁם וַיֵּשֶׁב הַיְבוּסִי אֶת־בְּנֵי יְהוּדָה בִּירוּשָׁלַםִ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃

טז וַיֵּצֵא הַגּוֹרָל לִבְנֵי יוֹסֵף מִיַּרְדֵּן יְרִיחוֹ לְמֵי יְרִיחוֹ מִזְרָחָה הַמִּדְבָּר עֹלֶה מִירִיחוֹ בָּהָר בֵּית־אֵל׃ וְיָצָא מִבֵּית־אֵל לוּזָה וְעָבַר אֶל־גְּבוּל הָאַרְכִּי עֲטָרוֹת׃ וְיָרַד יָמָּה אֶל־גְּבוּל הַיַּפְלֵטִי עַד־גְּבוּל בֵּית־חֹרוֹן תַּחְתּוֹן וְעַד־גָּזֶר וְהָיוּ תֹצְאֹתָו יָמָּה׃ וַיִּנְחֲלוּ בְנֵי־יוֹסֵף מְנַשֶּׁה וְאֶפְרָיִם׃ וַיְהִי גְּבוּל בְּנֵי־אֶפְרַיִם לְמִשְׁפְּחֹתָם וַיְהִי גְּבוּל נַחֲלָתָם מִזְרָחָה עַטְרוֹת אַדָּר עַד־בֵּית חֹרוֹן עֶלְיוֹן׃ וְיָצָא הַגְּבוּל הַיָּמָּה הַמִּכְמְתָת מִצָּפוֹן וְנָסַב הַגְּבוּל מִזְרָחָה תַּאֲנַת שִׁלֹה וְעָבַר אוֹתוֹ מִמִּזְרַח יָנוֹחָה׃ וְיָרַד מִיָּנוֹחָה עֲטָרוֹת וְנַעֲרָתָה וּפָגַע בִּירִיחוֹ וְיָצָא הַיַּרְדֵּן׃ מִתַּפּוּחַ יֵלֵךְ הַגְּבוּל יָמָּה נַחַל קָנָה וְהָיוּ תֹצְאֹתָיו הַיָּמָּה זֹאת נַחֲלַת מַטֵּה בְנֵי־אֶפְרַיִם לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ וְהֶעָרִים הַמִּבְדָּלוֹת לִבְנֵי אֶפְרַיִם בְּתוֹךְ נַחֲלַת בְּנֵי־מְנַשֶּׁה כָּל־הֶעָרִים וְחַצְרֵיהֶן׃ וְלֹא הוֹרִישׁוּ אֶת־הַכְּנַעֲנִי הַיּוֹשֵׁב בְּגָזֶר וַיֵּשֶׁב הַכְּנַעֲנִי בְּקֶרֶב אֶפְרַיִם עַד־הַיּוֹם הַזֶּה וַיְהִי לְמַס־עֹבֵד׃

יז וַיְהִי הַגּוֹרָל לְמַטֵּה מְנַשֶּׁה כִּי־הוּא בְּכוֹר יוֹסֵף לְמָכִיר בְּכוֹר מְנַשֶּׁה אֲבִי הַגִּלְעָד כִּי הוּא הָיָה אִישׁ

הַקִּין גִּבְעָה וְתִמְנָה קִירְוִין עֲסַר וּפַצְחֵיהֶן׃ חַלְחוּל בֵּית צוּר וּגְדוֹר׃ וּמַעֲרָת וּבֵית עֲנוֹת וְאֶלְתְּקוֹן קִירְוִין שִׁית וּפַצְחֵיהֶן׃ קִרְיַת בַּעַל הִיא קִרְיַת יְעָרִים וְהָרַבָּה קִירְוִין תַּרְתֵּין וּפַצְחֵיהֶן׃ בְּמַדְבְּרָא בֵּית מֵישְׁרָא מִדִּין וּסְכָכָה׃ וְנִבְשָׁן וְקִרְיַת מִלְחָא וְעֵין גֶּדִי קִירְוִין שִׁית וּפַצְחֵיהֶן׃ וְיַת יְבוּסָאֵי יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם לָא יְכִילוּ בְּנֵי יְהוּדָה לְתָרָכוּתְהוֹן וִיתִיבוּ יְבוּסָאֵי עִם בְּנֵי יְהוּדָה בִּירוּשְׁלֵם עַד יוֹמָא הָדֵין׃ וּנְפַק עַדְבָא לִבְנֵי יוֹסֵף מִיַּרְדְּנָא דִירִיחוֹ לְמַיָּא יְרִיחוֹ מַדִּינְחָא לְמַדְבְּרָא דְסָלִיק מִירִיחוֹ בְּטוּרָא לְבֵיתְאֵל׃ וְנָפִיק מִבֵּיתְאֵל לְלוּז וְעָבַר לִתְחוּם אַרְכִּי לַעֲטָרוֹת׃ וְנָחִית לְיַמָּא לִתְחוּם יַפְלֵיט עַד תְּחוּם בֵּית חוֹרוֹן אַרְעָאָה וְעַד גֶּזֶר וְהָווֹן מַפְקָנוֹהִי לְיַמָּא׃ וְאַחְסִינוּ בְּנֵי יוֹסֵף מְנַשֶּׁה וְאֶפְרָיִם׃ וַהֲוָה תְּחוּם בְּנֵי אֶפְרַיִם לְזַרְעֲיָתְהוֹן וַהֲוָה תְּחוּם אַחְסַנְתְּהוֹן מַדִּינְחָא עַטְרוֹת אַדָּר עַד בֵּית חוֹרוֹן עִילָּאָה׃ וְנָפִיק תְּחוּמָא לְיַמָּא לְמִכְמְתָת מִצִּיפּוּנָא וּמִסְתְּחַר תְּחוּמָא מִמַּדִּינְחָא לְתַאֲנַת שִׁילֹה וְעָבַר לֵיהּ מִמַּדִּנַח לְיָנוֹחַ׃ וְנָחִית מִיָּנוֹחַ לַעֲטָרוֹת וּלְנַעֲרָתָה וּמָעֲרַע בִּירִיחוֹ וְנָפֵיק לְיַרְדְּנָא׃ מִתַּפּוּחַ אָזִיל תְּחוּמָא לְיַמָּא לְנַחֲלָא דְקָנָה וַהֲווֹן מַפְקָנוֹהִי לְיַמָּא דָא אַחְסָנַת שִׁבְטָא דִבְנֵי אֶפְרַיִם לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃ וְקִירְוַיָּא דְמַפְרְשָׁן לִבְנֵי אֶפְרַיִם בְּגוֹ אַחְסָנַת בְּנֵי מְנַשֶּׁה כָּל קִירְוַיָּא וּפַצְחֵיהֶן׃ וְלָא תָרִיכוּ יַת כְּנַעֲנָאֵי דְיָתִיב בְּגֶזֶר וִיתִיבוּ כְּנַעֲנָאֵי בְּגוֹ בֵית אֶפְרַיִם עַד יוֹמָא הָדֵין וַהֲווֹ לְמַסְּקֵי מִסִּין פַּלְחִין׃ וַהֲוָה עַדְבָא לְשִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה אֲרֵי הוּא בּוּכְרָא דְיוֹסֵף לְמָכִיר בּוּכְרָא דִמְנַשֶּׁה אֲבוּהִי דְגִלְעָד אֲרֵי הוּא הֲוָה גְּבַר

רלבג

כבר יפול ספק במה שנזכר בכאן מנחלת בני יהודה שאחר כך נתנו קצת מעריהם למטה שמעון וזכר הסבה בזה כי היה חלק בני יהודה רב מהם וינחלו בני שמעון בתוך נחלתם איך יתכן והנה היתה זאת החלוקה כלה בגורל על פי יי' האם נעלם ממנו דבר עד שינתן בתחלה לשבט יהודה יותר מהראוי ואחר כך כשראה שלא הספיק הוכרח לתת לשבט שמעון מנחלת בני יהודה הנה זה לא יתכן שידומה בזה האופן ואחשנו נחש' בהיתר זה הספק כי יתוך גבולות נחלת בני יהודה שהיו מכוונים מאת השי' היו מן הערים יותר מן הראוי להם ולא נפלו כל הערים ההם לבני יהודה אך נתנו מפני היותם כלם בתוך גבולותיהם ואחר זה ביאר מה שהיה מאלו הערים לשבט שמעון ובזה נתקיים מה שאמר בתורה אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל כמו שביארנו שם · והנה

רדק

ויפלו חבלי מנשה עשרה׳ בפרש׳ החל׳ ומה שספר החבלים שנפלו למנשה להודיע חלקי בנות צלפחד כי חצי שבט מנשה הנותרים היו ששה בתי אבות אביעזר וחלק ואשריאל ושכם וחפר ושמידע ונטלו ששה חלקים ובנות צלפחד נטלו ד׳ חלקים חלק אביהם שהיה מיוצאי מצרים וליוצאי מצרים נתחלקה הארץ לדעת רז״ל ואף על פי שיש ביניהם מחלוקת בדבר הרוב הסכימו בזה כי ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ והנה בנות צלפחד נטלו חלק אביהם שהיה מיוצאי מצרים וחלקו עם אחיו בנכסי חפר שהיה גם הוא מיוצאי מצרים וחלק בכורה שהיה צלפחד בכור וחלק אחי אביה׳ אחר שהיה מיוצאי מצרים ומת במדבר בלא בנים וזכה צלפחד בירושתו עם אחיו׃

מאשר המכמתת. הגבול היה יוצא מגבול אשר למכמתת שהו׳ שם מקו׳ והוא היה על פני שכם׃

וידברו

רשי

ויפלו חבלי מנשה עשרה. ששה לששה בתי אבות המנויים למעלה וארבע לבנות צלפחד לא שהיו׳ כל אחת בית אב לעצמה אלא שנטלו ארבעה חלקים חלק של אביהם שהיה מיוצאי מצרים ולפי מניין היוצאין ממצרים נתחלקה הארץ וחלקו עם אחיו בנכסי חפר אביו שהיה גם הוא מיוצאי מצרים ושהיה בכור ונטל שני חלקים ועוד היה להם חלק אחי אביהם שמת במדבר בלא בנים ונטלו נחלה ב בחלקו כך אמרו ר רבותינו בבבא בתרא ולא הוזקק הכתוב להשמיענו מניין חלקי הבנות אלא ללמד ש שנטלו חלק בכורה ולהודיע שארץ ישרא׳ חלק ירושה להם ש מוחזקת מאבותיהם שאילולי כן אין הבכור נוטל בראוי כבמוחזק וארץ הגלעד שבעבר הירדן היתה לבני מ מנשה הנותרים׃

ארץ תפוח. הכפרים והחצרי׳ ותפוח עצמה העיר היתה לבני א אפרי׳׃ אל גבול מנשה. על מיצר מנשה לסוף גבולו הערים האלה מתפוח עד נחל קנה לאפרי׳ היו בתוך ערי מנשה׃ נגבה לאפרים. אפרים נטל חלקו מדרום לצד הארץ שבין בני יהודה לבני יוסף וצפונ׳ לבני מנשה מנשה נטל לצד צפון׃

שלשת הנפת. תלתא פלכין ושלשת הנפות הנזכרות כאן של דור ושל עין דור היו כמו שאמו׳ למעלה בספר זה מלך דור לנפות דור ובמקום אחר אומר לנפות דאר מים וכאן כך הוא אומ׳ ואת יושבי דור ובנותיה שלשת נפות שהיו לה׃ ויואל. ויאבה׃ וידברו בני יוסף. שבט מנשה׃

עד

ד׳ פסוקי׳ אית בהון בנות צלפחד ומשניין באתיהון וסי׳ נמסר בסדר פנחס ובסוף מסעי׃ אל פי ה׳ דסמיכי בקריא׳ וסימ׳ גלו אבנים גדולות אל פי המערה׃ ולכלב בן יפנה נתנו חלק׃ ותקרבנה לפני אלעזר׃ ויתנו בני ישראל ללוים׃ לחם חמודות לא אכלתי ובשר ויין לא בא אל פי׃ נחלו ד׳ קמצין וסימ׳ נמסר לעיל בהאי

מקרא

מלחמה ויהי לו הגלעד והבשן׃ ויהי לבני מנשה הנותרים למשפחתם לבני אביעזר ולבני חלק ולבני אשריאל ולבני שכם ולבני חפר ולבני שמידע אלה בני מנשה בן יוסף הזכרים למשפחתם׃ ולצלפחד בן חפר בן גלעד בן מכיר בן מנשה לא היו לו בנים כי אם בנות ואלה שמות בנתיו מחלה ונעה חגלה מלכה ותרצה׃ ותקרבנה לפני אלעזר הכהן ולפני יהושע בן נון ולפני הנשיאים לאמר יהוה צוה את משה לתת לנו נחלה בתוך אחינו ויתן להם אל פי יהוה נחלה בתוך אחי אביהן׃ ויפלו חבלי מנשה עשרה לבד מארץ הגלעד והבשן אשר מעבר לירדן׃ כי בנות מנשה נחלו נחלה בתוך בניו וארץ הגלעד היתה לבני מנשה הנותרים׃ ויהי גבול מנשה מאשר המכמתת אשר על פני שכם והלך הגבול אל הימין אל ישבי עין תפוח׃ למנשה היתה ארץ תפוח ותפוח אל גבול מנשה לבני אפרים׃ וירד הגבול נחל קנה נגבה לנחל ערים האלה לאפרים בתוך ערי מנשה וגבול מנשה מצפון לנחל ויהי תצאתיו הימה׃ נגבה לאפרים וצפונה למנשה ויהי הים גבולו ובאשר יפגעון מצפון וביששכר ממזרח׃ ויהי למנשה ביששכר ובאשר בית שאן ובנותיה ויבלעם ובנותיה ואת ישבי דאר ובנותיה וישבי עין דר ובנותיה וישבי תענך ובנתיה וישבי מגדו ובנותיה שלשת הנפת׃ ולא יכלו בני מנשה להוריש את הערים האלה ויואל הכנעני לשבת בארץ הזאת׃ ויהי כי חזקו בני ישראל ויתנו את הכנעני למס והורש לא הורישו׃

תרגום

עבדי קרבין והות ליה ארעא גלעד ומתנן׃ והוה לבני מנשה דאשתארו לזרעיתהון לבני אביעזר ולבני חלק ולבני אשריאל ולבני שכם ולבני חפר ולבני שמידע אילין בני מנשה בר יוסף דכריא לזרעיתהון׃ ולצלפחד בר חפר בר גלעד בר מכיר בר מנשה לא הוו ליה בנין אילהן בנן ואילין שמהת בנתיה מחלה ונועה חגלה מלכה ותרצה׃ וקריבא לקדם אלעזר כהנא ולקדם יהושע בר נון ולקדם רברביא למימר יי פקיד ית משה למיתן לנא אחסנא בגו אחנא ויהב להון על מימרא דיי אחסנא בגו אחי אבוהן׃ ונפלו עדבי מנשה עסרא בר מארעא דגלעד ומתנן דמעיברא לירדנא׃ ארי בנת מנשה אחסינו אחסנא בגו בנוהי וארעא גלעד הות לבני מנשה דאשתארו׃ והוה תחום מנשה מאשר למכמתת די על אפי שכם ואזל תחומא לימינא ליתבי עין תפוח׃ למנשה הות ארע תפוח ותפוח על תחום מנשה לבני אפרים׃ ונחית תחומא לנחלא דקנת לדרומא לנחלא קירויא האילין לאפרים בגו קירוי מנשה ותחום מנשה מציפונא לנחלא והוון מפקנוהי ליַמא׃ דרומא לאפרים וציפונא למנשה והות ימא תחומיה ובאשר מערעין מציפונא וביששכר ממדינחא׃ והוה למנשה ביששכר ובאשר בית שאן וכפרנהא ויבלעם וכפרנהא וית יתבי דאר וכפרנהא ויתבי עין דאר וכפרנהא ויתבי תענך וכפרנהא ויתבי מגדו וכפרנהא תלתא פלכין׃ ולא יכילו בני מנשה לתרכא ית קירויא האילין ושרי כנענאה למיתב בארעא הדא׃ והוה כד תקיפו בני ישראל ומניאו ית כנענאי למסקי מסין ותרכא לא תריכונו׃

סיפרא סימן י״ד׃ אשר על פני שכם י״ד פסוקים על אל אל וסימ׳ נמסר בסדר וישמע יתרו׃ ותפוח ג׳ ב׳ מלאי׳ וא׳ חס וסימ׳ למנשה היתה ארץ תפוח. ותפוח והעינם. רמז גם תמר ותפוח׃ דאר ד׳ כתיב א׳ וסי׳ ויהי למנש׳ ביששכר קדמא דפסו׳ ובמבטה נפתלי את עיר בקלט. בן אבינדב ׳נשמדו בעין דאר׃ ויואל ז׳ בטעמא מלעיל ה׳ חס׳ וב׳ מלאים וסי׳ נמסר בסדר שמות׃

אין ד' וסימ' ולא אץ לבא כיום תמים · כי אץ לך הר אפרים · וכל אץ אך למחסור · חזית איש אץ בדבריו · וב' ואץ וסימ' ואץ ברגלים חוטא · ואץ להעשיר לא ינקה:

וַיְדַבְּרוּ בְּנֵי יוֹסֵף אֶת־יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר מַדּוּעַ נָתַתָּה לִּי נַחֲלָה גּוֹרָל אֶחָד וְחֶבֶל אֶחָד וַאֲנִי עַם־רָב עַד אֲשֶׁר־עַד־כֹּה בֵּרְכַנִי יְהוָה: וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יְהוֹשֻׁעַ אִם־עַם־רַב אַתָּה עֲלֵה לְךָ הַיַּעְרָה וּבֵרֵאתָ לְךָ שָׁם בְּאֶרֶץ הַפְּרִזִּי וְהָרְפָאִים כִּי־אָץ לְךָ הַר־אֶפְרָיִם: וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יוֹסֵף לֹא־יִמָּצֵא לָנוּ הָהָר וְרֶכֶב בַּרְזֶל בְּכָל־הַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בְּאֶרֶץ־הָעֵמֶק לַאֲשֶׁר בְּבֵית־שְׁאָן וּבְנוֹתֶיהָ וְלַאֲשֶׁר בְּעֵמֶק יִזְרְעֶאל: וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־בֵּית יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם וְלִמְנַשֶּׁה לֵאמֹר עַם־רַב אַתָּה וְכֹחַ גָּדוֹל לָךְ לֹא־יִהְיֶה לְךָ גּוֹרָל אֶחָד: כִּי הַר יִהְיֶה־לָּךְ כִּי־יַעַר הוּא וּבֵרֵאתוֹ וְהָיָה לְךָ תֹּצְאֹתָיו כִּי־תוֹרִישׁ אֶת־הַכְּנַעֲנִי כִּי רֶכֶב בַּרְזֶל לוֹ כִּי חָזָק הוּא:
יח וַיִּקָּהֲלוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שִׁלֹה

ל' ותיו · מ' · ל' · ל' · ב' · ל' ומליל · ל' חס כספ' · ל' · ל'

וּמַלִּילוּ בְּנֵי יוֹסֵף עִם יְהוֹשֻׁעַ לְמֵימַר מָא דֵין יְהַבְתְּ לִי אַחְסָנָא עַדְבָא חַד וְחוּלָק חַד וַאֲנָא עַם סַגִּי עַד לְסַגִּי בָּרְכַנִי יְיָ: וַאֲמַר לְהוֹן יְהוֹשֻׁעַ אִם עַם סַגִּי אַתּוּן סְקוּ לְכוֹן לְחוּרְשָׁא וְתַתְקֵין לָךְ תַּמָּן אֲתַר בַּאֲרַע פְּרִזָּאֵי וְגִיבָּרַיָּא אֲרֵי עַק לְכוֹן טוּרָא דְהַר אֶפְרָיִם: וַאֲמַרוּ בְּנֵי יוֹסֵף לָא יַסְפֵּיק לָנָא טוּרָא וּרְתִיכִין דְּבַרְזְלָא בְּכָל כְּנַעֲנָאֵי דְיָתְבִין בַּאֲרַע מֵישְׁרָא לְדִי בְבֵית שְׁאָן וְכַפְרָנָהָא וּלְדִי בְמֵישַׁר יִזְרְעֶאל: וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְבֵית יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם וְלִמְנַשֶּׁה לְמֵימַר עַם סַגִּי אַתּוּן וְחֵיל סַגִּי לְכוֹן לָא יְהֵי לְכוֹן עַדְבָא חַד: אֲרֵי טוּרָא יְהֵי לָךְ אֲרֵי חוּרְשָׁא הוּא וְתַתְקְנִינֵיהּ וִיהֵי לָךְ מַפְּקָנוֹהִי אֲרֵי תְּתָרְכוּן יָת כְּנַעֲנָאֵי אֲרֵי רְתִיכִין דְּבַרְזְלָא לֵיהּ אֲרֵי תַּקִּיפִין אִינוּן: וְאִתְכְּנַשׁוּ כָּל כְּנִישְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְשִׁילֹה

רשי

עד אשר כה ברכני ה' · אמר ראית שנתרבה מנויי ממנין ראשון למנין שני עשרי' אלף וחמש מאות כמנין כ"ה בגימטריא למנין ראשון אתה מוצא במנשה בספר וידבר שנים ושלשים אלף ומאתים. ובפנחס שנים וחמשים אלף ושבע מאות · ד"א עד אשר כה ברכה שנאמרה לאברהם כה יהיה זרעך יתקיים בי · ולפי פשוטו עד אמר כה עד אמר כך כאשר אתה רואה: אם עם רב אתה: יש בך כח לכרות יערות ולפנותם כענין שקורין איסרטי"ר בלע"ז ושם תבנה ערים: ובראת · לשון כריתה כמו וברא אותהן ב' בחרבותם איסרטו"ם בלע"ז: אץ · רחוק לא ימצא לנו ההר כי אין הוא לנו כאשר אמרת: לא ימצא · לא יספיק: ורכב ברזל · ומה שאתה אומר לעלות היערה ולכבוש בארץ הפרזי והרפאים עם חזק הוא אותו כנעני ורכב ברזל לו: ואל תתמה אם קראו לפרזי ורפאים כנעני כי כולם בני כנען היו: כי הר יהיה לך · אותו שאמרתי לך עלה לך היערה: כי יער הוא ובראתו · כי יער הוא ואינו ראוי אלא לעם רב ויבראוהו ויפנוהו: ובראתו · אתה שאתה עם רב: והיה לך תוצאותיו כי תוריש את הכנעני · על ידי שאתה עם רב: כי רכב ברזל לו · ואין אחד משאר השבטים כדי להלחם בו כי חזק הוא ואתה יש בך היכולת ותורישנו ורבותינו פיר' עלה לך היערה החביאו עצמיכם ביערו' שלא תשלוט בכם עין הרע: ויסכינו

רדק

וידברו בני יוסף · שבט בני מנשה אבל בני אפרים לא היה להם לצעוק כי יותר היו בצאתם ממצרים ממה שהיו בבואם לארץ אבל בני מנשה היה יותר מספרם כשנכנסו לארץ ממספרם כשיצאו ממצרי' עשרים אלף וחמש מאות לפיכך צעקו לפי שאבותיהם שהיו מיוצאי מצרים היו מעטים והיו הם עם רב ולא נטלו חלקם אלא כנגד אבותיהם שהיו יוצאי מצרים שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו · ומה שאמר לאלה תחלק הארץ איש לפי פקודיו להוציא את הטפלי' שהיו אז פחותים מבני עשרים שלא נטלו חלק בארץ אלא לבני עשרים שנה נתחלקה ולחשבון יוצאי מצרים ולפחותים מבני עשרים לא נתחלקה אף על פי שהגיעו לכלל עשרי' בשעת חילוק הארץ: ומה שאומ' גורל אחד וחבל אחד לפי שארץ ישר' נתחלקה לשבטי' ועשו שנים עשר חלקים שוים מי שהיה עם רב בשבטו לא היה לו אלא כמו השבט האחר שהיו מעטים ומפני זה צעקו בני יוסף לפי שלא נתנו למנשה אלא כמו שבט אחר שהיה מעט ממנו ואף על פי שהיו עם רב · ונראה עוד כי בני מנשה היו הצועקים ולא בני אפרים תשובתם ליהושע לא ימצא לנו ההר וגו' לאשר בבית שאן ובנותיה והוא היה למנשה ומה שנתחלקה הארץ על פי יי' ועל פי הגורל מפני החלק היפה והחלק הרע כי מי שבא לחלקו חלק היפה על פי הגורל היה לו ומי שבא לחלקו חלק רע על פי הגורל היה לו ואף על פי כן היו מעלין בכספי' ומי שהיה לו חלק היפה היה מעלה בכספי' למי שהיה לו חלק רע · ועל זה הסדר היתה חלוקת הארץ אלעזר מלובש באורים ותומים ויהושע וכל ישר' עומדי' לפניו וקלפי שבטים וקלפי תחומים מונחים לפניו והיה מכוון ברוח הקדש ואומר אם זבולון עולה תחום עכו עולה · טרף בקלפי של שבטים ועלה בידו זבולון טרף בקלפי של תחומין ועלה בידו תחום עכו והיה מכוון ברוח הקדש עוד ואמר אם נפתלי עולה תחום גינוסר עולה טרף בקלפי של שבטים ועלה בידו נפתלי בקלפי של תחומין ועלה בידו תחום גינוסר וכן בכל שבט ושבט והשבט היה מחלק חלקות לבתי אבות לפי יוצאי מצרים וזהו שאמר לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט ומי שהיו רבים בתי אבות בצאתם ממצרים נטלו חלקים רבים ואע"פ שהיו עתה מעטים · ומי שהיו מעטים בצאתם ממצרים נטלו חלקים מעטים ואף על פי שהיו עתה מרובים כמו בני יוסף ואע"פ שצעקו בני יוסף לא הועילה להם צעקתם כי לא היה יכול יהושע להוסיף להם נחלתם אלא כמו שנתנה להם על פי יי' על פי הגורל אבל יהושע נתן להם עצה שיכרתו היער שהיה סמוך לחלקם והוא היה ההר שהיה לאפרים ועמק ההר ההוא היה למנשה ואמר להם שהם יתפשטו בחלק אפרים ובארץ הפריזי והרפאים וזהו שאמר כי אץ לך הר אפרים כלומר אם רחוק לך הר אפרים תוסיף לך עוד אחר שתכרות יער ההר תוסיף לך עוד בארץ הפריזי והרפאי' הסמוכים: ובראת והיה לך · פי' תכרות יער הפריזי והרפאים ויהיה לך ההר ההוא לישוב ותרחיב בו נחלתך ברצון בני אפרים כי הם יתרצו בזה כי טוב להם שיהיה ישוב משיהיה יער · ועוד כדי שיורישו הפרזי והוא הכנעני שזכר כי כל שבעה אומות נקראים כנענים כי כלם היו בני כנען לפיכך אמר להם ולא יהיה לך גורל אחד כלומר שתוסיף גורלך בנחלת בני אפרים ואם אמרו לא ימצא לנו ההר אף על פי שנכרת היער ועוד אם תאמר שנוסיף בארץ הפרזי והרפאים רכב ברזל לכנעני היושב בעמק ההר ההוא ונחנו יראים ממנו אמר להם יהושע לאפרים ולמנשה לאפרי' אמר שיעזרו לבני מנשה ויתרצו בכריתת היער לטובתם · ולמנשה אמר אחר שאתה עם רב כח גדול לך ויכול אתה להוריש את הכנעני יושב העמק ואם לא תורישנו יזיק לך כי רכב ברזל לו לפיכ' צריך שתתחזק עד שתורישנו: ובראת · ענין כריתה · וכן וברא אותהן בחרבותן ות"י ותתקין לך תמן אתר ויש מפרשים ענין בחירה מענין ברו לכם איש: ויקהלו כל עדת בני ישר' שילה · וישכינו שם את אהל מועד · זה היה אחר י"ד שנה משבאו לארץ שבע שכבשו ושבע שחלקו וי"ד שנה אלה היה אהל מועד בגלגל ואחר כך השכינוהו בשילה ואז נאסרו הבמות כל זמן שהיה בשילה · ואמרו רז"ל כי עשו בית של אבנים מלמטה והיריעו' מלמעלה כמו שאמר דוד וארון אלהים יושב בתוך היריעה כלומר שעדין לא היה אלא בתוך היריעה ועוד ראיה זה מן הכתו' שאמ' ותביאהו בית יי' שילה אלמ' בית הוה וכתיב ויטש משכן שילה אהל שיכן באדם אלמ' אהל היה הא כיצד מלמד שלא היה שם תקרה אלא בית אבנים מלמטה ויריעות מלמעלה והיה שם בשילה שס"ט שנה עד שהגלו פלשתים את הארו' ועליו נאמר ויטש משכן שילה אהל שיכן באדם:

שבעה

רלבג

והנה זכר שנחלת בני יוסף באה יחד עד שכבר נכללה בגבולות אחרי' כמו שנזכר פה: וזכר אחר זה שכבר נתרעמו מזה ליהושע ואמרו לו מדוע נתת לנו נחלה גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב עד אשר עד כה ברכני יי' ולכן יתכן שיתוסף זרעם מאד בזה האופן עד שלא תכילם הארץ שנפלה להם בנחלה והנה יתבאר לאופן רבויים מהמספר הנזכרים בפרשת פינחס שכבר היו יותר ממטה ראובן ושמעון ובזה נתקיים מה שאמר יעקב אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי כמו שביארנו במקומו · או ירצו בגורל אחד גורל מוגבל שלא יתכן להם להרחיבו במה שעתיד והשיב להם יהושע מה שראוי שיתפייסו בו והוא שבתוך נחלתם בעצמה יתכן להם להרחיב גבולם וזה שבהר ההוא היה יער גדול ואם יכרתו העצים אשר בו יתכן להם לשבת בו ועוד אמ' להם שיפנו בארץ הפריזי והרפאים הסמוכים להם וילחמו עמהם ויירשו ארצם אם לא יספיק להם הר אפרים עם יערו וענו בני יוסף לא יספיק לנו ההר עם יערו ומה שאמרת לנו להלחם עם הפריזי והרפאים הנה לא נוכל כי רכב ברזל בכל הכנעני היושב בארץ העמק לאשר בבית שאן ובנותיה ולאשר בעמק יזרעאל והשיב להם יהושע הנה באמת עם רב אתה וכח גדול לך מצד הרבוי אשר אתה מתרבה תמיד ולזה הוא מבואר שמה שנתתי לך איננו גורל אחד מוגבל שלא יתכן הרחבתו וזה כי הר יהיה לך תוכל להרחיב את גבולך בו כי יער הוא ובראתו וזה ממה שיתכן לך בקלות מצד היותך עם רב והיה לך עוד תוצאות הסר ההוא ותרחיב גבולך מצד ההוא כי תוריש את הכנעני מצד כחך הגדול והמלחמה עמו לא יתכן לזולתך משאר השבטים לפי שרכב ברזל לו וחזק הוא אך אתה תנצחהו כי עם גדול אתה וכח גדול לך · והנה זכר אחר זה שכבר נקהלו כל עדת בני ישראל שילה וישכינו שם את אהל מועד ולקחוהו מהגלגל והנה זכר שהארץ אשר נכבשה היתה לפניהם והיו רואין אותה וחלקו אותה לשבטים הנזכרי' שיצאה נחלתם בכללה תוך המקו' הנכבש ואולם השבטים הנשארים לא נתבררה נחלתם עדין בכללות ואף על פי שנתברר מה שיגיע לנחלתם מהארץ הנכבשת ולזה אמר שכבר נותרו בבני ישר' אשר לא חלקו את נחלתם שבעה שבטים וכו' · ולזה

וישכינו שם את אהל מועד · שעשו במדבר ולא היה שם תקרה אלא בית של אבנים מלמטן ויריעות מלמעלן כך שכינו בשחיטת קדשים : והארץ נכבשה לפניהם · משנתקבע המשכן היתה הארץ נוחה ליכבש לפניהם : שבעה שבטים · שכבר קבלו נחלתם ראובן וגד וחצי שבט מנשה בימי משה בעבר הירדן והארץ כנען כבר נפל גורל ליהודה ולאפרים ולחצי מנשה הרי חמשה שבטים : מתרפים · מתרשלין : לשבט · לכל שבט מן השבעה : לפי נחלתם · לשבעה חלקים · ולא בשוה אלא לפי השבטים הראוין לחלקה לרב לפי רובו ולמעט לפי מיעוטו כמה שנאמר לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו וגו' : והתחלקו אותה לשבעה חלקים · אותה שנכבשה כבר והעתידה ליכבש : יהודה יעמד על גבולו מנגב · ארץ ישר' שנפל לו גורל כל המצר הדרומי ובית יוסף · מצפון שצפוני למה שנכבש כבר · ועוד יש הרבה לכבוש בד' המיצר · מבעל גד עד לבא חמת שהוא אצל ההר במיצר צפוני : והשבעה שבטי' יחלקו אות' שבין יהוד' ליוסף ואותה העומד' ליכבש : ויריתי · והשלכתי כמו ירה בים : ויהי להם הגבול לפאת צפונה · ויהי מצר גבול הצפוני שלהם מן הירדן שבמזרח מתחיל המיצר ועלה אל כתף יריחו מצפון ועלה מצד המערב לעבר יריחו ומוסך החוט בצפונ' של יריחו כמנה' יריחו לבנים מן החוט בחלק בנימן : מדברה בית און · למדבר של בית און : ועבר

רדק

שבעה שבטים · כי ראובן וגד וחצי שבט מנשה לקחו נחלתם מעבר לירדן ובארץ כנען כבר נפל הגורל ליהוד' ולאפרי' ולחצי שבט מנשה כמו שפירש' למעלה למה קדמו הם בפסוק והארץ שם נקטה ממלחמת הראשון : והתחלקו אתה · פירוש והתחלקו בה פירוש בשבעה חלקי' שיכתבו יהיו מתחלקים אותם שבעה שם שבטים באותה הארץ : יהודה יעמוד על גבולו · כמו שנפל גורלו לדרום ארץ ישראל וכן בית יוסף יעמדו על גבולם כמו שנפל ב גורלם לארץ צפון של ארץ ישר' וביניהם יקחו נחלתם שבעה שם שבטים הנותרי' בארץ הנכבשת ואשר עתיד להכבש : ואתם · אמ' כנגד השלוחים לכתוב הארץ : ויריתי · והשלכתי : כי כהונת יי' נחלתו · כמו שאמ' בכתוב אשה יי' ונחלתו יאכלון והם כהונת יי' : ויקומו · וכאשר קמו האנשי' ללכת הזהירם ואמ' להם כך וכך תעשו : מדברה בית און · סמוך לבית און לפיכך הבית פתוחה ר"ל למדבר בית און :

וגלע

ויבאו ו' רפין בקריאה וסי' ואתה הרס את משך ונשה את ידיך · ואני הנני מחזק את לב מצרים · קום לך למסע · הבו לכם שלשה אנשים · על הר נשפה · בימים ההמה ילכו · ויבאו אליך כמבוא עם · בתרא מלא · ונמסר גם בסדר עקב · ובישעיה ריש סי' י"ג : ואתם ד' בטעם שני גרישין וסי' ואתם תכתבו את הארץ · ואתם

וַיַּשְׁכִּינוּ שָׁם אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְהָאָרֶץ נִכְבְּשָׁה לִפְנֵיהֶם׃ וַיִּוָּתְרוּ בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר לֹא־חָלְקוּ אֶת־נַחֲלָתָם שִׁבְעָה שְׁבָטִים׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד־אָנָה אַתֶּם מִתְרַפִּים לָבוֹא לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם׃ הָבוּ לָכֶם שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים לַשָּׁבֶט וְאֶשְׁלָחֵם וְיָקֻמוּ וְיִתְהַלְּכוּ בָאָרֶץ וְיִכְתְּבוּ אוֹתָהּ לְפִי נַחֲלָתָם וְיָבֹאוּ אֵלָי׃ וְהִתְחַלְּקוּ אֹתָהּ לְשִׁבְעָה חֲלָקִים יְהוּדָה יַעֲמֹד עַל־גְּבוּלוֹ מִנֶּגֶב וּבֵית יוֹסֵף יַעַמְדוּ עַל־גְּבוּלָם מִצָּפוֹן׃ וְאַתֶּם תִּכְתְּבוּ אֶת־הָאָרֶץ שִׁבְעָה חֲלָקִים וַהֲבֵאתֶם אֵלַי הֵנָּה וְיָרִיתִי לָכֶם גּוֹרָל פֹּה לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ כִּי אֵין־חֵלֶק לַלְוִיִּם בְּקִרְבְּכֶם כִּי־כְהֻנַּת יְהוָה נַחֲלָתוֹ וְגָד וּרְאוּבֵן וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה לָקְחוּ נַחֲלָתָם מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה׃ וַיָּקֻמוּ הָאֲנָשִׁים וַיֵּלֵכוּ וַיְצַו יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הַהֹלְכִים לִכְתֹּב אֶת־הָאָרֶץ לֵאמֹר לְכוּ וְהִתְהַלְּכוּ בָאָרֶץ וְכִתְבוּ אוֹתָהּ וְשׁוּבוּ אֵלַי וּפֹה אַשְׁלִיךְ לָכֶם גּוֹרָל לִפְנֵי יְהוָה בְּשִׁלֹה׃ וַיֵּלְכוּ הָאֲנָשִׁים וַיַּעַבְרוּ בָאָרֶץ וַיִּכְתְּבוּהָ לֶעָרִים לְשִׁבְעָה חֲלָקִים עַל־סֵפֶר וַיָּבֹאוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הַמַּחֲנֶה שִׁלֹה׃ וַיַּשְׁלֵךְ לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ גּוֹרָל בְּשִׁלֹה לִפְנֵי יְהוָה וַיְחַלֶּק־שָׁם יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הָאָרֶץ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמַחְלְקֹתָם׃

וַיַּעַל גּוֹרַל מַטֵּה בְנֵי־בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחֹתָם וַיֵּצֵא גְּבוּל גּוֹרָלָם בֵּין בְּנֵי יְהוּדָה וּבֵין בְּנֵי יוֹסֵף׃ וַיְהִי לָהֶם הַגְּבוּל לִפְאַת צָפוֹנָה מִן־הַיַּרְדֵּן וְעָלָה הַגְּבוּל אֶל־כֶּתֶף יְרִיחוֹ מִצָּפוֹן וְעָלָה בָהָר יָמָּה וְהָיָה תֹּצְאֹתָיו מִדְבַּרָה בֵּית אָוֶן׃

ל · ל · ל · ל ומב' ליש מתחלות · ל · ג' · ל · ל · ל · ז' רפין · ב' תב' בכב' · ל · ה' חס' · ה' בטע' ר"פ · ל ותד יריתי · ל · ל · ב' · יד' בכבל' · ל · ל · ל · ל · לו ק' · לו ק' · ל' לכל העם · כא לפני · ג' · בליש' · ג' · ג' · והיו ק'

וְאַשְׁרִיאוּ תַּמָּן יַת מַשְׁכַּן זִימְנָא וְאַרְעָא אִתְכְּבִישַׁת קֳדָמֵיהוֹן׃ וְאִשְׁתָּאַרוּ בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל דְּלָא פַּלִּיגוּ יַת אַחְסַנְתְּהוֹן שַׁבְעָא שִׁבְטִין׃ וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַד אֵימָתַי אַתּוּן מִתְרַשְּׁלִין לְמֵיעַל לְמֵירַת יַת אַרְעָא דִּיהַב לְכוֹן יְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהַתְכוֹן׃ הָבוּ לְכוֹן תְּלָתָא גֻּבְרִין לְשִׁבְטָא וְאֶשְׁלְחִינּוּן וִיקוּמוּן וִיהָלְכוּן בְּאַרְעָא וְיִכְתְּבוּן יָתַהּ לְפוּם אַחְסַנְתְּהוֹן וְיֵיתוּן לְוָתִי׃ וִיפַלְּגוּן יָתַהּ לְשִׁבְעָא חוּלָקִין דְּבֵית יְהוּדָה יְקוּמוּן עַל תְּחוּמְהוֹן מִדָּרוֹמָא וּדְבֵית יוֹסֵף יְקוּמוּן עַל תְּחוּמֵיהוֹן מִצִּפּוּנָא׃ וְאַתּוּן תִּכְתְּבוּן יַת אַרְעָא לְשַׁבְעָא חוּלָקִין וְתֵיתוּן לְוָתִי הַלְכָא וְאִירְמֵי לְכוֹן עַדְבָא הַלְכָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא׃ אֲרֵי לֵית חוּלַק לְלֵיוָאֵי בֵּינֵיכוֹן אֵילָהֵן מַתְּנָן דִּיהַב לְהוֹן יְיָ אִינוּן אַחְסַנְתְּהוֹן וְגָד וּרְאוּבֵן וּפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה קַבִּילוּ אַחְסַנְתְּהוֹן מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא מַדִּינְחָא דִּיהַב לְהוֹן מֹשֶׁה עַבְדָּא דַּיְיָ׃ וְקָמוּ גֻּבְרַיָּא וַאֲזַלוּ וּפַקֵּיד יְהוֹשֻׁעַ יַת דְּאָזְלוּ לְמִכְתַּב יַת אַרְעָא לְמֵימַר אִיזִילוּ וְהַלִּיכוּ בְּאַרְעָא וּכְתוּבוּ יָתַהּ וְתוּבוּ לְוָתִי וְהָכָא אַרְמֵי לְכוֹן עַדְבִין קֳדָם יְיָ בְּשִׁילֹה׃ וַאֲזַלוּ גֻּבְרַיָּא וַעֲבַרוּ בְּאַרְעָא וּכְתַבוּהָא לְקִירְוַיָּא לְשַׁבְעָא חוּלָקִין עַל סִפְרָא וַאֲתוֹ לְוַת יְהוֹשֻׁעַ לְמַשְׁרִיתָא לְשִׁילֹה׃ וּרְמָא לְהוֹן יְהוֹשֻׁעַ עַדְבָא בְּשִׁילֹה קֳדָם יְיָ וּפַלֵּיג תַּמָּן יְהוֹשֻׁעַ יַת אַרְעָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּפַלְוּגַתְהוֹן׃

וּסְלֵיק עַדְבָא שִׁבְטָא דִבְנֵי בִנְיָמִן לְזַרְעֲיָתְהוֹן וּנְפַק תְּחוּם עַדְבֵיהוֹן בֵּין בְּנֵי יְהוּדָה וּבֵין בְּנֵי יוֹסֵף׃ וַהֲוָה לְהוֹן תְּחוּמָא לְרוּחַ צִפּוּנָא מִן יַרְדְּנָא וְסָלֵיק תְּחוּמָא לְעִיבַּר יְרִיחוֹ מִצִּיפּוּנָא וְסָלֵיק בְּטוּרָא לְיַמָּא וַהֲווֹן מַפְּקָנוֹהִי לְמַדְבַּר בֵּית אָוֶן׃

קמתם על בית אבי · ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו · ואתם מוסיפים חרון על ישראל לחלל את השבת · וסי' בלשון ארמי קמון בטוריא וכתבן בשבתא : גורל ד' פתחין בליש' בקריא' וסי' ומגרל נחלתנו יגרע · נחלת דשבט הלוי · ויעל גורל משה בנימן · על גורל הצדיקים · ונמסר גם בסדר מסעי : והיה ז' כתיב והיה וקרינן והיו וסי' נמסר בסדר מסעי ולעיל בהאי סיפרא סימן טו :

רלבג

ולזה צוה יהושע שישלחו שלשה אנשים לשבט ויתהלכו בארץ ויכתבו אותה לפי נחלתם ויבאו אליו כדי להשלים להם הארץ בכללה · וזה לאות שאחר שנחלק' הארץ אשר כבשו יהושע ובני ישראל הוציאו אוהל מועד מהגלגל · ולזה אמרו ר"זל שכבר עמד שם י"ד שנה שבע שכבשו ושבע שחלקו · והנה יספק מספק איך צוה להם לכתוב את הארץ שבע' חלקים והנה לא היו השבטים שוים והתורה צותה להרבות לרב נחלתו ולהמעיט למעט ואם אמרנו שהם היו יודעי' מספר כל שבט ושבט אשר להם תחלק הארץ ולפי היחס ההו' היו כותבי' החלקי' הנה לא יהיה רושם לירית הגורל אחר זה כי לא יתכן שיגיע לשבט ההוא כי אם החלק אשר כתבו לו לפי היחס והנכון בעיני שבעת החלקים היו שוים וירה הגורל אחר זה יהושע לפני יי' בשילה ושם לקח כל אחד מהשבטים ההם חלקו לפי הראוי לו אם מעט הוסיפו לו החלק הראוי לו ואם היה יותר רב מהראוי לו פחתו לו · ואחר

לגבול המערב לוזה: אל כתף לוזה נגבה היא בית אל · מקרא זה יעקב ולא זו היא בית אל שאצל העי שהרי אמרנו בגבול יוסף ויצא מבית אל לוזה ... ולא היתה בחלק בנימן היתה שהרי חוט המצר עלה ולפנים הוא כמו שהוא אומר אל כתף לוזה: מנגב · החוט הולך בדרומה של לוז כמצאת לוז מן החוט ולחוץ בנחלת בני יוסף ובית אל היתה בחלק בנימין כמו שכתוב למטה בענין: ותאר הגבול ונסב לפאת ים נגבה בעטרות אדר · כלה אורך הצפוני מן המזרח למערב ומשם נסב החוט לגבול המערב של בנימין לילך נגבה מן הצפון לדרום חוט המערבי מן ההר אשר על פני בית חורון נגבה מן ההר אשר בדרומה של בית חורון משם היה מתחיל מקצוע מערבית צפונית של בנימין ובא לו החוט מצפון לדרום: והיו תוצאותיו · מקצוע מערבי דרומית שלו אל קרית יערים של יהודה כמצא רוחב גבול בנימין נוטל כל רוחב הארץ שבין יהודה לאפרים גבול דרומי שלו עם גבול צפוני של יהודה ומשם היה ירום כמו שאמור למטה בענין לפיכך היו לשני השבטים חלק בה וגבול צפוני של בנימין ודרומי של אפרים נוגעין זה בזה ושם היתה שילה בחלק אפרים כמה שכאמר ויטש משכן שילה וגו' וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר ואף לבנימין היה בו חלק וכן שנינו בשחיטת קדשים בשלשה מקומות שרתה להם שכינה לישראל בשילה ונוב ובית העולמים ובכולן לא שרתה אלא בחלקו של בנימין: זאת פאת ים · רוח מערבית מעטרות אדר עד קרית יערים ופאת נגבה ומיצר דרומי לבנימין והוא צפונו של יהודה וכל התחומין המנויין כאן כמנו בצפונו של יהודה וכל מקום שכתוב כאן וירד כתוב ביהודה ועלה לפי שכאן הוא מונה מן המערב למזרח ושם מנה מן המזרח למערב: ויצא הגבול ימה · לא ים אחד ולא ידעתי אי זה ים הוא: אל לשון ים המלח צפונה · בצפונו של לשון כמצא כל הלשון בחלקו של יהודה: אל קצה הירדן · מקום שהירדן נופל בים המלח והוא כמנה מקצוע מזרחית צפונית ליהודה וכאן הוא מונה מקצוע דרומית מזרחית לבנימין: והירדן יגבל אותו לפאת קדמה · הירדן הווה לו לבנימין מיצר מזרחי שהירדן הולך על פני רוחב כל גבולו למזרח: וצלע האלף והיבוסי היא ירושלם · כל אחת עיר לעצמה וכן גבעת קרית חמש ערים בפסוק זה:

מעין ד' פתחין וסי' נמסר לעיל בהאי סיפרא סימן ט"ו: אל קצה ו' דסמיכי בקריא' וסי' ובני ישראל אכלו את המן ארבעים · וירד הגבול אל קצה ההר · ועבר הגבול אל כתף בית חגלה · וירד הוא ופורה נערו · צא נא לקראת אחז אתה ושאר · הנה י"י השמיע אל קצה הארץ · ונמסר גם בסדר בשלח: ו' פסוקין אל על אל

ועבר משם הגבול לוזה אל כתף לוזה נגבה היא בית אל וירד הגבול עטרות אדר על ההר אשר מנגב לבית חרון תחתון: ותאר הגבול ונסב לפאת ים נגבה מן ההר אשר על פני בית חרון נגבה והיה תצאתיו אל קרית בעל היא קרית יערים עיר בני יהודה זאת פאת ים: ופאת נגבה מקצה קרית יערים ויצא הגבול ימה ויצא אל מעין מי נפתוח: וירד הגבול אל קצה ההר אשר על פני גי בן הנם אשר בעמק רפאים צפונה וירד גי הנם אל כתף היבוסי נגבה וירד עין רגל: ותאר מצפון ויצא עין שמש ויצא אל גלילות אשר נכח מעלה אדמים וירד אבן בהן בן ראובן: ועבר אל כתף מול הערבה צפונה וירד הערבתה: ועבר הגבול אל כתף בית חגלה צפונה והיה תוצאותיו הגבול אל לשון ים המלח צפונה אל קצה הירדן נגבה זה גבול נגב: והירדן יגבל אתו לפאת קדמה זאת נחלת בני בנימן לגבולתיה סביב למשפחתם:

והיו הערים למטה בני בנימן למשפחותיהם יריחו ובית חגלה ועמק קציץ: ובית הערבה וצמרים ובית אל: והעוים והפרה ועפרה: וכפר העמוני והעפני וגבע ערים שתים עשרה וחצריהן: גבעון והרמה ובארות: והמצפה והכפירה והמצה: ורקם וירפאל ותראלה: וצלע האלף והיבוסי היא ירושלם גבעת קרית ערים ארבע עשרה וחצריהן זאת נחלת בני בנימן למשפחתם:

ר"ל בכתף · ד' · ב' · וקרית ק' · ד' כתיבין · ד' · כל ספרי' חס' א' · ל' · יהודה ובלה אבן בהן · והנב' תוצאתו ק' · ו' · יתיר ו' · ר' בת חס' וב' חס' · ל' בת' חס' · ל' · העפ' חנה ל' · ל' חס' · ל' · ל' · ל' · כ' · כול חס' כמת

ועבר מתמן תחומא ללוז דלעיבר דלוז דרומא היא ביתאל ונחית תחומא עטרות אדר על טורא דמדרום לבית חורון ארעאה: ותאר תחומא ומסתחר לרוח מערבא לדרומא מן טורא די על אפי בית חורון דרומא ויהון מפקנוהי על קרית בעל היא קרית יערים קרתא דבני יהודה דא רוח מערבא: ורוח דרומא מסיפי קרית יערים ונפיק תחומא לימא ונפיק למבוע מי נפתוח: ונחית תחומא לסטר טורא די על אפי חילת בר הנם די במישר גיבריא ציפונא ונחית לחילת בר הנם לעיבר יבוס דרומא ונחית לעין קצרא: ותאר מצפון ונפיק לעין שמש ונפיק לגלגלא די לקביל מסקנא דארומים ונחית לאבן בוהן בר ראובן: ועבר לעיברא דלקביל מישרא ציפונא ונחית לערבתא: ועבר תחומא לעיבר בית חגלה לצפונא ויהון מפקנוהי דתחומא לכיף ימא דמלחא ציפונא לסיפי ירדנא דרומא דין תחום דרומא: וירדנא תחומא ליה לרוח קידומא דא אחסנת בני בנימן לתחומהא סחור סחור לזרעיתהון:

והות קירויא לשבטא דבני בנימן לזרעיתהון יריחו ובית חגלה ומישר קציץ: ובית מישרא וצמרים ובותאל: והעוים והפרה ועפרה: וכפר העמונה והעפני וגבע קירוין תרתא עסרי ופצחיהן: גבעון ורמתא ובארות: ומצפיא וכפירא והמוצה: ורקם וירפאל ותראלה: וצלע אלף ויבוסאי היא ירושלם גבעת קרית קירוין ארבע עסרי ופצחיהן דא אחסנת בני בנימן לזרעיתהון:

רדק

וצלע האלף · הם שתי ערים וכן הוא אומר בארץ בנימן בצלע וכתיבו וצלע אף וכן גבעת קרית הם שתי ערים: והיבוסי היא ירושלם · ובגורל בני יהודה אמר ג"כ כי היבוסי היא ירושלם בחלק יהודה והנה אומ' כי היא לבנימן כן הוא כי לכל אח' מהם היה לו חלק בה ואמרו רז"ל כי רצועה יוצאה מחלקו של יהודה לחלקו של בנימ' ובה מזבח בנוי והיה בנימן הצדיק מצטער עליה לבלעה שנ' חופף עליו כל היום ובין כתפיו שכן ויש אומרים המזבח היה בחלקו של בנימן שנ' ובין כתפיו שכן וי"א כי בין שניהם היה המזבח והנה חלק יהודה היה עולה גי בן הנם כתף היבוסי והיה עולה אל ראש ההר אשר על פני גי בן הנם ימה אש' בקצה עמק רפאי' ומראש ההר אל מעין מי נפתוח ואמרו כי הוא עין עיטם הנזכ' בדברי רז"ל וחלק בנימין היה כנגדו חלק יהודה היה עולה אל ההר וחלק בנימן היה יורד אל קצה ההר אשר בני בן הנם אשר בעמק רפאים והיה יורד אל כתף היבוסי היא ירושלם נמצא שבין שניהם היה הגבול הזה זה עולה וזה יורד: בחר

בקריאה וסימ' ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה · וירד הגבול אל קצה ההר · ויאמר האיש אל יואב · ויאמר אוריה אל דוד · פתח הצלע התיכונה אל כתף · וינוסו הנותרים אפקה · ויאמר אלי המים האלה · ונמסר גם בסדר נח: לוזה ד' וסימ' נמסר לעיל בהאי סיפרא סימ' י"ו: על ההר ד' וסימ' נמסר בסדר שמות: מעין ד' פתחין וסי' נמסר לעיל בהאי סיפרא סימן ט"ו: גי בגי ט' חס' א' בקריאה וסימ' על גי הצבעים · הוא הכה את אדום בגי מלח דמלכים · וטמא את התפת · כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה · גי העברים קדמת הים · וחוסמת היא את העוברים קדמ' דפסו' · כי יגיע גי הרים אל אצל · והוא העביר את בנו · לד. ואונו גי החרשים · וכל יהושע דכוו' חסרים אל"ף: האלף ג' וסימ' נמסר בסדר פקודי:

ועתר ב' קמצין וכספרא וסי' לבנה ועתר ועשן · עין רמון ועתר ועשן: ועשן ה' שום קריתא וסי' לבנה ועתר ועשן · עין רמון ועתר · ולאשר בבור עשן · ותכן ועשן · ואת עשן ואת מגרשיה: על גבול ה' וסי' נמסר בסדר חוקה: ומשם ט' וסי' נמסר בסדר חקה: למשפחותם ח' מלאים בספר יהושע וסי' קדמ' וכתרא דראובן ובתרא דמנשה · קדמ' דשמעון ובתרא דזבולן · קדמ' ובתרא דיששכר · למטה בני אשר למשפחותם · וכל

יט ויצא הגורל השני לשמעון למטה בני שמעון למשפחותם ויהי נחלתם בתוך נחלת בני יהודה: ויהי להם בנחלתם באר שבע ושבע ומולדה: וחצר שועל ובלה ועצם: ואלתולד ובתול וחרמה: וצקלג ובית המרכבת וחצר סוסה: ובית לבאות ושרוחן ערים שלש עשרה וחצריהן: עין רמון ועתר ועשן ערים ארבע וחצריהן: וכל החצרים אשר סביבות הערים האלה עד בעלת באר רמת נגב זאת נחלת מטה בני שמעון למשפחתם: מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון כי היה חלק בני יהודה רב מהם וינחלו בני שמעון בתוך נחלתם:

ויעל הגורל השלישי לבני זבולן למשפחתם ויהי גבול נחלתם עד שריד: ועלה גבולם לימה ומרעלה ופגע בדבשת ופגע אל הנחל אשר על פני יקנעם: ושב משריד קדמה מזרח השמש על גבול כסלת תבר ויצא אל הדברת ועלה יפיע: ומשם עבר קדמה מזרחה גתה חפר עתה קצין ויצא רמון המתאר הנעה: ונסב אתו הגבול מצפון חנתן והיו תצאתיו גי יפתח אל: וקטת ונהלל ושמרון וידאלה ובית לחם ערים שתים עשרה וחצריהן: זאת נחלת בני זבולן למשפחותם הערים האלה וחצריהן:

ליששכר יצא הגורל הרביעי לבני יששכר למשפחותם: ויהי גבולם יזרעאלה והכסלות ושונם: וחפרים ושיאון ואנחרת: והרבית וקשיון ואבץ: ורמת ועין גנים ועין חדה ובית פצץ: ופגע הגבול בתבור ושחצומה ובית שמש והיו תצאות גבולם הירדן ערים שש עשרה וחצריהן: זאת נחלת מטה בני יששכר למשפחותם הערים וחצריהן:

ויצא הגורל החמישי למטה בני אשר למשפחותם: ויהי גבולם חלקת וחלי ובטן ואכשף:

ונפק עדבא תנינא לשמעון לשבטא דבני שמעון לזרעיתהון והוה אחסנתהון בגו אחסנת בני יהודה: והוה להון באחסנתהון באר שבע ושבע ומולדה: וחצר שועל ובלה ועצם: ואלתולד ובתול וחרמת: וצקלג ובית המרכבות וחצר סוסה: ובית לבאות ושרוחן קירוין תלת עסרי ופצחיהן: עין רמון ועתר ועשן קירוין ארבע ופצחיהן: וכל פצחיא די בסחרנות קירויא האילין עד בעלת באר רמת דרומא דא אחסנת שבטא דבני שמעון לזרעיתהון: מעדב בני יהודה אחסנת בני שמעון ארי הוה חולק בני יהודה סגי מנהון ואחסינו בני שמעון בגו אחסנתהון:

וסליק עדבא תליתאה לבני זבולן לזרעיתהון והוה תחום אחסנתהון עד שריד: וסליק תחומהון לימא ומרעלא ומערע בדבשת ומערע בנחלא די על אפי יקנעם: ותב משריד לקדומא מדנח שמשא על תחום כסלות תבור ונפיק לדברת וסליק ליפיע: ומתמן עבר לקידומא מדינחא גתה חפר לעתה קצין ונפיק לרימון דמתואר ומתמן מסתחר לניעה: ומסתחר ליה תחומא מציפונא לחנתון והוון מפקנוהי לחילת יפתח אל: וקטת ונהלל ושמרון וידאלה ובית לחם קירוין תרתא עסרי ופצחיהן: דא אחסנת בני זבולן לזרעיתהון קירויא האילין ופצחיהן:

ליששכר נפק עדבא רביעאה לבני יששכר לזרעיתהון: והוה תחומהון יזרעאל וכסלות ושונם: וחפרים ושיאון ואנחרת: והרבית וקשיון ואבץ: ורמת ועין גנים ועין חדה ובית פצץ: ומערע תחומא בתבור ושחצימה ובית שמש והוון מפקנוהי דתחומהון לירדנא קירוין שית עשרה ופצחיהן: דא אחסנת שבטא דבני יששכר לזרעיתהון קירויא ופצחיהן:

ונפק עדבא חמישאה לשבטא דבני אשר לזרעיתהון: והוה תחומהון חלקת וחלי ובטן ואכשף:

רשי

ויצא הגורל השני. שני לבנימין שגורל בנימין היה ראשון לשבעה השבטים שאמר יהושע לשלוחיו ויתחלקו אותה לשבעה חלקים שכבר נטלו יהודה ויוסף כמו שנאמר שם יהודה יעמוד על גבולו מנגב וגו' מכאן ואילך מונה והולך שבעה גורלות: רב מהם. מן הראוי להם: כסלות תבור. אומר אני שהוא לשון כסלים שלנו קלמ"ש בלע"ז לא בגובהו ולא במישוריו אלא במישופו וסמוך לאמצעו קרוב לצד אחוריו ולצד פניו כדרך שהכסלים עומדים בבהמה ובמקום שהוא אומר אזנות תבור סמוך לראשו הוא במקום האזנים: קדמה מזרחה גתה חפר. ממזרח לגת החפר שם עירו של יונה בן אמיתי: עתה קצין. שם העיר עת קצין: המתואר הנעה. המוסב אל נעה כלומר משם תאר הגבול לנעה וכן תירגם יונתן ונפיק לרמון ומתמן מסתחר לנעה:

רדק

באר שבע ושבע. עיר אחת: רב מהם. היה חלקם יותר ממה שראוי להם כי כבשו הרבה מן הארץ ובני שמעון עלו עמם להלחם כמו שכתוב בספר שפטים ויאמר יהודה לשמעון אחיו וגו': גתה חפר. הוא גת החפר אשר משם היה יונה בן אמתי הנביא כמו שאמר עליו אשר מגת החפר: המתואר. כתרגומו דמסתחר: ובית לחם. אינו בית לחם אשר ליהודה כי תמצא ערים נקראים בשם אחד בשני מקומות כמו שכתבנו וכן וכן מצאנו בית לחם אשר ליהוד' מבית לחם יהודה נראה כי אחר היה:

מסרה

בתוכים דבות' מל': ועין ח' בקריא' וסי' וזנוח ועין גנים תפוח · והנבשן ועיר המלח ועין גדי · ועין גנים והנבשן וקדש ואדרעי · ועין חדה · וקדש ואדרעי ועין חצור · ועין ימינו כהה · ועין נואף שמרה נשף · ועין אלההם הות על שבי יהודיא · ה' קדמאי שום קרתא: חדה ה' בקריאה וסי' ועין גנים ועין חדה · וישם פי כחרב חדה · קח לך חרב חדה · ולשונם חרב חדה · חדה כחרב פיות קדמאה שום קרתא:

רשי.

מבצר צר· קירות כריכן קירוי תוקפא· צר לשון צור: מחבל אכזיבה· מעדב אכזיבה מגורל כזיב ועריי מבצר היו לנפתלי והכרים צר: צרעה ואשתאול· משל יהודה היו ונפל גורל לבני דן סמוך להם: ויצא גבול בני דן מהם· כאן כשלו קצת ועוד נפל להם גורל במקום אחר רחוק מגבולם ושאר שבטים מפסיקין ביניהם: וילחמו עם לשם. לאחר זמן בימי עתניאל בן קנז ובימי פסל מיכה כמה שכת' בספר שפטים: לשם. היא ליש האמורה בספר שפטים: אסר

רדק

עיר מבצר צר· מבצר שהיה בצור גבוה: אזנות תבור· ולמעלה בחלק זבולן אומר כסלות תבור ושני שמות היו לו לענין ידוע אכלם: וגבתון ובעלת· אינו בעלה הנזכר למעלה בנחלת בני יהודה כי אותו שמו בעלה בה"א וזה בעלת בת"ו ורז"ל אמרו כי שניהם אחד והקשו הפסוקים ותרכו בתים של יהודה ומדות של דן: ויצא גבול בני דן מהם· פחותים מהם שלא הספיקה להם הארץ הנכבשת לחלקם והוצרכו ללכת אל לשם הוא ליש הנזכר בספר שפטים ולכבוש אותה ומגורלם היתה לשם אלא שלא היתה נכבשת עם שאר השבטים והם כבשוה לאחר זמן בימי פסל מיכה ויש לפרש כי לשם לא היתה מהארץ הנחלקת לשבעה חלקים ובני דן כל הגורל שנפל להם היה להם אלא שהם היו רבים ולא היה חלקם מספיק לבתי אבות שהיו בשבטים ויצאו לארץ רחוקה חוץ מחלקי השבטים ורגלו אותה והיתה הארץ טובה והלכו להם שם ולכדוה והיא היתה סוף תחום ארץ ישראל שהיה להם בימים ההם כמו שאמר מדן ועד באר שבע ובדברי רז"ל אמר רבי יצחק לשם זו פמיים ותניא ירדן יוצא ממערת פמיים ואמרו אמר רבי יוחנן למה נקרא שמה ירדן שיורד מדן: ואתפי

וירשו ז' חס' יוד בליש' וסי' וירש זרעך את· וירשוה וישבו בה· וילחמו עם לשם· ואלה מלכי הארץ· ויבאו וירשו אתה ולא דירמיה· וירשו את שמרון·· וירשו את ערי הנגב: בשם ד' בקריא' וסי' כשם בנו חנוך·

ואלמלך ועמעד ומשאל ופגע בכרמל הימה ובשיחור לבנת: ושב מזרח השמש בית דגן ופגע בזבולן ובגי יפתח־אל צפונה בית העמק ונעיאל ויצא אל־כבול משמאל: ועברן ורחב וחמון וקנה עד צידון רבה: ושב הגבול הרמה ועד־עיר מבצר־צר ושב הגבול חסה ויהיו תצאתיו הימה מחבל אכזיבה: ועמה ואפק ורחב ערים עשרים ושתים וחצריהן: זאת נחלת מטה בני־אשר למשפחתם הערים האלה וחצריהן:

לבני נפתלי יצא הגורל הששי לבני נפתלי למשפחתם: ויהי גבולם מחלף מאלון בצעננים ואדמי הנקב ויבנאל עד־לקום ויהי תצאתיו הירדן: ושב הגבול ימה אזנות תבור ויצא משם חקקה ופגע בזבולן מנגב ובאשר פגע מים וביהודה הירדן מזרח השמש: וערי מבצר הצדים צר וחמת רקת וכנרת: ואדמה והרמה וחצור: וקדש ואדרעי ועין חצור: ויראון ומגדל־אל חרם ובית־ענת ובית שמש ערים תשע־עשרה וחצריהן: זאת נחלת מטה בני־נפתלי למשפחתם הערים וחצריהן:

למטה בני־דן למשפחתם יצא הגורל השביעי: ויהי גבול נחלתם צרעה ואשתאול ועיר שמש: ושעלבין ואילון ויתלה: ואילון ותמנתה ועקרון: ואלתקה וגבתון ובעלת: ויהד ובני־ברק וגת־רמון: ומי הירקון והרקון עם־הגבול מול יפו: ויצא גבול־בני־דן מהם ויעלו בני־דן וילחמו עם־לשם וילכדו אותה ויכו אותה לפי־חרב וירשו אותה וישבו בה ויקראו ללשם דן כשם דן אביהם: זאת נחלת מטה בני־דן למשפחתם הערים האלה וחצריהן:

ואלמלך ועמער ומישאל ומערע בכרמלא לימא ובשיחור לבנת: ותאיב ממדנח שמשא בירת דגון ומערע בזבולן ובחילת יפתח אל לציפונא בית מישרא ונעיאל ונפיק לכבול מסמלא: ועברון ורחוב וחמון וקנה עד צידון רבתי: ותב תחומא לרמתא ועד קירוין כריכן קרוי תוקפא ותב תחומא לחוסה ויהון מפקנוהי לימא מעדב אכזיב: ועומה ואפק ורחוב קירוין תרתין ועשרין ופצחיהן: דא אחסנת שבטא דבני אשר לזרעיתהון קירויא האילין ופצחיהן:

לבני נפתלי נפק עדבא שתיתאה לבני נפתלי לזרעיתהון: והוה תחומיהון מחלף מאלון בצעננים ואדמי הנקב ויבנאל עד לקום והוון מפקנוהי לירדנא: ותאיב תחומא לימא לאזנות תבור ונפק מתמן לחקקה ומערע בזבולן מדרומא ובאשר יערע ממערבא וביהודה ירדנא מדנח שמשא: וקירוין כריכן הצדים צר וחמת רקת וכנרת: ואדמה והרמה וחצור: וקדש ואדרעי ועין חצור: ויראון ומגדל אל חרם ובית ענת ובית שמש קירוין תשע עשרה ופצחיהן: דא אחסנת שבטא דבני נפתלי לזרעיתהון קירויא ופצחיהן:

לשיבטא דבני דן לזרעיתהון נפקא עדבא שביעאה: והוה תחום אחסנתהון צרעה ואשתאול וקרית שמשא: ושעלבין ואילון ויתלה: ואילון ותמנתה ועקרון: ואלתקה וגבתון ובעלת: ויהוד ובני ברק וגת רמון: ומי הירקון ורקון עם תחומא דילקביל יפו: ונפק תחום בני דן מנהון וסליקו בני דן ואגיחו קרבא עם לשם וכבשו יתה ומחו יתה לפתגם דחרב וירתו יתה ויתיבו בה וקרו ללשם דן כשום דן אבוהון: דא אחסנת שבטא דבני דן לזרעיתהון קירויא האילין ופצחיהן:

כשם דן אביהם דיהושע· וחברו דשפטים· כשם הגדולים אשר בארץ· ונמסר גם בסדר בראשית: ויכלו ג' וסי' ויכלו מחלק את הארץ· לנחל את הארץ· ויכלו בכל אנשים:

שאל ג׳ קמצין בקריא׳ וס׳ את העיר אשר שאל· ויהי משקל נזמי הזהב· ויקרא יעבץ׃ ערי המקלט ד׳ דסמיכי וס׳ נמסר בסדר מסעי׃ רוצח ד׳ מלאים בקריא׳ וס׳ לנוס שמה רוצח דאז יבדיל משה· לנוס שמה רוצח מכה נפש בשגגה דיהושע· אז ישוב הרוצח· לאור יקום רוצח יקטול עני ואביון· ונמסר גם בסדר ואתחנן׃ עמדו ד׳ בקריאה וס׳ והיו לכם הערים למקלט· וישב בעיר ההיא עד עמדו לפני· אלה היו ערי

ויכלו לנחל את הארץ לגבלתיה ויתנו בני ישראל נחלה ליהושע בן נון בתוכם׃ על פי יהוה נתנו לו את העיר אשר שאל את תמנת סרח בהר אפרים ויבנה את העיר וישב בה׃ פ

אלה הנחלת אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן נון וראשי האבות למטות בני ישראל בגורל בשלה לפני יהוה פתח אהל מועד ויכלו מחלק את הארץ׃

וידבר יהוה אל יהושע לאמר׃ דבר אל בני ישראל לאמר תנו לכם את ערי המקלט אשר דברתי אליכם ביד משה׃ לנוס שמה רוצח מכה נפש בשגגה בבלי דעת והיו לכם למקלט מגאל הדם׃ ונס אל אחת מהערים האלה ועמד פתח שער העיר ודבר באזני זקני העיר ההיא את דבריו ואספו אתו העירה אליהם ונתנו לו מקום וישב עמם׃ וכי ירדף גאל הדם אחריו ולא יסגרו את הרצח בידו כי בבלי דעת הכה את רעהו ולא שנא הוא לו מתמול שלשום׃ וישב בעיר ההיא עד עמדו לפני העדה למשפט עד מות הכהן הגדול אשר יהיה בימים ההם אז ישוב הרוצח ובא אל עירו ואל ביתו אל העיר אשר נס משם׃ ויקדשו את קדש בגליל בהר נפתלי ואת שכם בהר אפרים ואת קרית ארבע היא חברון בהר יהודה׃ ומעבר לירדן יריחו מזרחה נתנו את בצר במדבר במישר ממטה ראובן ואת ראמת בגלעד ממטה גד ואת גלון בבשן ממטה מנשה׃ אלה היו ערי המועדה לכל בני ישראל ולגר הגר בתוכם לנוס שמה כל מכה נפש בשגגה ולא ימות ביד גאל הדם עד עמדו לפני העדה׃

ושיציאו לאחסנא ית ארעא לתחומהא ויהבו בני ישראל אחסנא ליהושע בר נון ביניהון׃ על מימרא דיי יהבו ליה ית קרתא די שאל ית תמנת סרח בטורא דאפרים ובנא ית קרתא ויתיב בה׃ אילין אחסנתא די אחסין אלעזר כהנא ויהושע בר נון ורישי אבהתא לשבטיא דבני ישראל בעדבא בשלה קדם יי בתרע משכן זמנא ושיציאו מלפלגא ית ארעא׃

ומליל יי עם יהושע למימר׃ מליל עם בני ישראל למימר הבו לכון ית קירוי שיזבותא דמלילית עמכון בידא דמשה׃ למערוק לתמן קטולא דיקטול נפשא בשלו בלא מדעיה ויהוין לכון לשיזבא מגאיל דמא׃ ויעירוק לחדא מקירויא האילין ויקום במעלנא דתרע קרתא וימליל קדם סבי קרתא ההיא ית פיתגמוהי ויכנשון יתיה לקרתא לותהון ויתנון ליה אתר ויתיב עמהון׃ וארי ירדוף גאיל דמא בתרוהי ולא ימסרון ית קטולא בידיה ארי בלא מדעיה קטל ית חבריה ולא שני הוא ליה מאיתמלי ומדקמוהי׃ ויתיב בקרתא ההיא עד דיקום קדם כנישתא לדינא עד דימות כהנא רבא די יהי ביומיא האינון בכן יתיב קטולא ויעול לקרתיה ולביתיה לקרתא די ערק מתמן׃ וזמינו ית קדש בגלילא בטורא דבית נפתלי וית שכם בטור דבית אפרים וית קרית ארבע היא חברון בטורא דבית יהודה׃ ומעברא לירדנא דיריחו מדינחא יהבו ית בצר במדברא במישרא משבטא דראובן וית רמות בגלעד משבטא דגד וית גולן במתנן משבטא דמנשה׃ אילין הואה קירויא דמזמנן לכל בני ישראל ולגיורא די יתגיירון ביניהון למערק לתמן כל דיקטול נפשא בשלו ולא ימות בידא דגאיל דמא עד דיקום קדם כנישתא׃

רדק

וראשי האבות למטות· כמו אבות המטות כלומר ראשי בתי אבות לכל שבט ושבט ורז״ל שמכו בזה הפסוק להפקר בית דין הפקר ואמרו וכי מה ענין ראשים אצל אבות אלא לומר לך מה אבות מנחילין את בניהם כל מה שירצו אף ראשים מנחילין את העם כל מה שירצו׃ תנו לכם את ערי· אחר שאמר ויכלו מחלק את הארץ צוה על ערי המקלט שלא נצטוו בה על ידי משה גם כן אלא אחר ירושה וישיבה שנאמר כי יכרית יי׳ אלהיך וגו׳׃ ונתנו לו מקום· פירשו רז״ל שלא יהא שוכר בית כל ימי שבתו שם שנאמר ונתנו לו מקום׃ עד עמדו לפני העדה למשפט עד מות הכהן הגדול· הרוצח היה נס אל אחת הערים ובית דין שולחין אחריו ומביאין אותו ועומד למשפט אם נתחייב מיתה הורגין אותו אם נתחייב גלות משיבין אותו שם שנאמר וישב שם עד מות הכהן הגדול והמקרא קצר וטעם עד מות הכהן הגדול פירשוהו רז״ל רבי מאיר אומר רוצח מקצר ימיו של אדם וכהן גדול מאריך ואינו דין שיהא המקצר לפני המאריך ר׳ אומ׳ הרוצח מטמא את הארץ ומסלק את השכינה וכהן גדול מטהר וגרם לשכינה שתשרה על אדם בארץ אינו דין שיהיה זה אצל זה׃ ערי המועדה· שהיו נועדים שם כל מכה נפש בשגגה והוא שם במשקל מוסרה מן מוסרות הגלעות׃ לבני

רשי

אשר נחלו· הנחילו׃ עד עמדו למשפט· אם יפטר מגלות יפטר ואם יתחייב גלות יחזור לעיר מקלטו וישב שם עד מות הכהן הגדול׃ ומעבר לירדן יריחו מזרחה· נתנו בימי משה שנאמר את בצר במדבר וגו׳׃ המועדה· ההזמנה היעודו לכך׃ לבני

רלבג

ואחר זה זכר שכבר נתנו ליהושע בן נון העיר אשר שאל והיה זה עפ״י יי׳ להעיד שלא היה משוא פנים ב בענין ירושת הארץ׃ ואחר

ותועדה לכל בני ישר׳ ולגר הגר· ויעמד הולך על עמדו· ונמסר גם בסדר מסעי׃ ויקדשו ג׳ חס׳ בליש׳ בקריא׳ וס׳ ואיש כי יקדש ביתו קדש· ויקדשו את קדש בגליל בהר אפרים· והקדשם ליום הרגה· וכל מקדשים דכוו׳ חס׳׃ ואת ראמות ג׳ וס׳ את בצר במדב׳· ומעבר לירדן יריחו מזרח׳ דיהושע· ואת ראמות ואת׃

אל פי ה׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר לעיל בהאי סיפרא בסימ׳ י״ז: למשפחת ג׳ חס בנביאים וסי׳ ויצא הגרל למשפחת הקהתי ויהי לבני אהרן. לבני קהת הנותרים. ולבני גרשון. וכל אוריתא דכוו׳ חס׳ במ״א מ״ל וסי׳ ואחר נפצו משפחות הכנעני: בגרל ד׳ דגשים וסי׳ וממטה בנימן בגרל. ולבני קהת הנותרים. ולבני גרשון ממשפחת. ויתנו בני ישראל ללוים. וכלהון חסרים ו״ו: צווי ביד משה׳ דסמיכי בקריאה וסימניהון נמסר בסוף

כא ויגשו ראשי אבות הלוים אל אלעזר הכהן ואל יהושע בן נון ואל ראשי אבות המטות לבני ישראל: וידברו אליהם בשלה בארץ כנען לאמר יהוה צוה ביד משה לתת לנו ערים לשבת ומגרשיהן לבהמתנו: ויתנו בני ישראל ללוים מנחלתם אל פי יהוה את הערים האלה ואת מגרשיהן: ויצא הגורל למשפחת הקהתי ויהי לבני אהרן הכהן מן הלוים ממטה יהודה וממטה השמעני וממטה בנימן בגורל ערים שלש עשרה: ולבני קהת הנותרים ממשפחת מטה אפרים וממטה דן ומחצי מטה מנשה בגורל ערים עשר: ולבני גרשון ממשפחת מטה יששכר וממטה אשר וממטה נפתלי ומחצי מטה מנשה בבשן בגורל ערים שלש עשרה: לבני מררי למשפחתם ממטה ראובן וממטה גד וממטה זבולן ערים שתים עשרה: ויתנו בני ישראל ללוים את הערים האלה ואת מגרשיהן כאשר צוה יהוה ביד משה בגורל: ויתנו ממטה בני יהודה וממטה בני שמעון את הערים האלה אשר יקרא אתהן בשם: ויהי לבני אהרן ממשפחת הקהתי מבני לוי כי להם היה הגורל ראישנה: ויתנו להם את קרית ארבע אבי הענוק היא חברון בהר יהודה ואת מגרשה סביבתיה: ואת שדה העיר ואת חצריה נתנו לכלב בן יפנה באחזתו: ולבני אהרן הכהן נתנו את עיר מקלט הרצח את חברון ואת מגרשה ואת לבנה ואת מגרשה: ואת יתר ואת מגרשה ואת אשתמע ואת מגרשה: ואת חלן ואת מגרשה ואת דבר ואת מגרשה: ואת עין ואת מגרשה ואת יטה ואת מגרשה את בית שמש ואת מגרשה ערים תשע מאת שני השבטים האלה: וממטה בנימן את גבעון ואת מגרשה את גבע ואת מגרשה: את ענתות ואת מגרשה

וקריבו רישי אבהת ליואי לות אלעזר כהנא ולות יהושע בר נון ולות רישי אבהת שבטיא לבני ישראל: ומלילו עמהון בשילו בארעא דכנען למימר יי פקיד ביד משה למיתן לנא קירוין למיתב ורוחיהן לבעירנא: ויהבו בני ישראל לליואי מאחסנתהון על מימרא דיי ית קרויא האילין וית רוחיהן: ונפק עדבא לזרעית קהת והות לבני אהרן כהנא מן ליואי משבטא דיהודה ומשבטא דשמעון ומשבטא דבנימן בעדבא קירויא תלת עשרי: ולבני קהת דאשתארו מזרעית שבטא דאפרים ומשבטא דדן ומפלגות שבטא דמנשה בעדבא קירוין עשר: ולבני גרשון מזרעית שבטא דיששכר ומשבטא דאשר ומשבטא דנפתלי ומפלגות שבטא דמנשה במתנן בעדבא קירוין תלת עשרי: לבני מררי לזרעיתהון משבטא דראובן ומשבטא דגד ומשבטא דזבולן קירוין תרתא עשרי: ויהבו בני ישראל לליואי ית קירויא האילין וית רוחיהן כמא דפקיד יי בידא דמשה בעדבא: ויהבו משבט דבני יהודה ומשבט דבני שמעון ית קירויא האילין דאיתפרשא בשמהן: והוה לבני אהרן מזרעית קהת מבני לואי ארי להון הוה עדבא בקדמיתא: ויהבו להון ית קרית ארבע אבוהון דגבריא היא חברון בטורא דיהודה וית רוחהא סחרנהא: וית חקל קרתא וית רוחהא יהבו לכלב בר יפנה באחסנתיה: ולבני אהרן כהנא יהבו ית קרית שזבות קטולא ית חברון וית רוחהא וית לבנה וית רוחהא: וית יתיר וית רוחהא וית אשתמע וית רוחהא: וית חולון וית רוחהא וית דביר וית רוחהא: וית עין וית רוחהא וית יטה וית רוחהא ית בית שמש וית רוחהא קירוין תשע מן תרין שבטיא האילין: ומשבטא דבנימן ית גבעון וית רוחהא ית גבע וית רוחהא: ית ענתות וית רוחהא

רשי

ולבני קהת הנותרים. הם משה ובני קהת וחברון ועוזיאל מ ממשפחת מטה בני אפרי׳ מנחלת שבט בני אפרים נפלו להם של הערים שבכל שבט ושבט נטלו כמה שכ׳ מאת הרב תרבו ומאת המעט תמעיטו איש כפי נחלתו אשר ינחלו יתן מעריו ללוים: ואת

רלבג

ואחר זכר שכבר נתנו ערי מקלט מעבר ל לירדן כמו שבא ה המצוה בזה בתורה ולא נצטרכנו לפר׳ בזה המקו׳ דבר זו המצוה לפי שכבר פירשנו זה בבאורינו לדברי תורה ונתנו גם כן ללוים ערי׳ לשבת ומגרשיהם לבהמתם כמו שנזכר בתורה וזה גם כן היה על פי השם יתב׳ ובזה נשלם ללוים מה שאמ׳ אחלקם ביעקב וגו׳ כי היו מפוזרים ב בכל השבטי׳. ואחר

רדק

לבני מררי. בזה הפסוק אומר כי שתים עשרה ערים היו לבני מררי ממטה ראובן וממטה גד וממטה זבולון ולמטה בספור הערים לא כתב של ממטה ערים ממטה זבולון ארבע וממטה גד ד׳ וממטה ראובן לא כתב ויש ספרי׳ מוגה בהם וממטה ראובן את בצר ואת מגרשיה את יהצה ואת מגרשיה את קדמות ואת מ מגרשיה ואת מיפעת ואת מ מגרשיה ערים ארבע ולא ראיתי שני פסוקים של בשום ספרים מדוייק אלא מוגה במקכתם וראיתי כי כתב רבינו האיי ז״ל בזאת השאלה והשיב אף על פי דהכ׳ לא חשיב להו בדברי הימי׳ חשיב להו. נראה מתשובתו כי אינן כתובים בספריהם: אשר יקר׳ אתהם. מתחלה ספר מנין הערים ואח״כ ספר שמם ותכ״ע כמו שהיו קוראים אותם באותו הזמן ופי׳ אשר יקרא אשר יקרא הקורא כמו ויגד ליעקב והדומי׳ לו: כי להם היה הגורל ראשונ׳. נכתב באלף וביו״ד האלף שרש והיו״ד למשך וכן הראשון ארם תולד באלף וביו״ד: אבי הענק. שם כלל לענקים ופי׳ אבי גדול הענקים כמו שאמר עליו האדם הגדול בענקים ואבי שם גדולת כמו אבי קרית יערים. אבי דבר גדול דבר שיך סכביא והדומים להם: ואת

סדר צו׳: אתהן יש בקצת ספרים נמסר אתהם ה׳ וטעות כי הוא אתהם בשמות דדה וכן בכל ס ספרי המסר׳ המדוייקים: בנימן י״ז מלאים בקריא׳ וסי׳ ואביו קרא לו בנימין. ואת בנימין אחי יוסף. ואל שדי יתן לכם רחמים. וירא יוסף אתם את בנימין. וישא עיניו וירא את בנימין אחיו. והנה עיניכם ראות ועיני. בנימין זאב יטרף. וממטה בנימין דיהושע. אחריך בנימין בעממיך. ויעברו בני עמון את הירדן. ויהי איש מבן ימין כתיב. ויבחר לו שאול. וידבר גם אבנר קדמאה דפסו׳. אמר אל רחבעם דמלכים. ויבא אלי חנמאל בן דודי. תקעו שופר בגבעה. ומן הלוים מחלקות. ונמסר גם בסדר וישלח: סימן מן ויתנו בני ישראל ללוים ס מנחלתם עד ויתן יי׳ לישראל בין ר״פ בין מצע׳ פסו׳ ואת פלוני ב״מ כ״ת את פלו׳ וסי׳ את קרית ארבע. את חברון. את בית שמש. את גבעון. גבע. ענתות. שכם. אל תקא. גבתון. אילון. גת רמון קדמא. תענך. גלון. קשיון. דברת. ירמות. עין גנים. משאל. עברון. חלקת. קדש. יקנעם. קרתה. דמנה. נהלל. רמות בגלעד. חשבון. יעזר:

כל ט"ו רפ׳ בספרא וסי׳ כל מקום אשר תדרך כף רגלכם· כל איש אשר ימרה את פיך· כל יושבי ההר מן הלבנון· כל ממלכת עוג· כל ערי בני אהרן הכהנים· כל ערים עשר ומגרשיהם· כל ערי הגרשני· כל ערי הלוים בתוך· כל הערים לבני מררי· ונמסר גם לעיל בריש סיפרא בסוף סימן א׃

ואת עלמון ואת מגרשה ערים ארבע׃ כל ערי בני אהרן הכהנים שלש עשרה ערים ומגרשיהן׃

ולמשפחות בני קהת הלוים הנותרים מבני קהת ויהי ערי גורלם ממטה אפרים׃ ויתנו להם את עיר מקלט הרצח את שכם ואת מגרשה בהר אפרים ואת גזר ואת מגרשה׃ ואת קבצים ואת מגרשה ואת בית חרון ואת מגרשה ערים ארבע׃

וממטה דן את אלתקא ואת מגרשה את גבתון ואת מגרשה׃ את אילון ואת מגרשה את גת רמון ואת מגרשה ערים ארבע׃

וממחצית מטה מנשה את תענך ואת מגרשה ואת גת רמון ואת מגרשה ערים שתים׃ כל ערים עשר ומגרשיהן למשפחות בני קהת הנותרים׃

ולבני גרשון ממשפחת הלוים מחצי מטה מנשה את עיר מקלט הרצח את גלון בבשן ואת מגרשה ואת בעשתרה ואת מגרשה ערים שתים׃

וממטה יששכר את קשיון ואת מגרשה את דברת ואת מגרשה׃ את ירמות ואת מגרשה את עין גנים ואת מגרשה ערים ארבע׃

וממטה אשר את משאל ואת מגרשה את עבדון ואת מגרשה׃ את חלקת ואת מגרשה ואת רחב ואת מגרשה ערים ארבע׃

וממטה נפתלי את עיר מקלט הרצח את קדש בגליל ואת מגרשה ואת חמת דאר ואת מגרשה ואת קרתן ואת מגרשה ערים שלש׃ כל ערי הגרשני למשפחתם שלש עשרה עיר ומגרשיהן׃

ולמשפחות בני מררי הלוים הנותרים מאת מטה זבולן את יקנעם ואת מגרשה את קרתה ואת מגרשה׃ את דמנה ואת מגרשה את נהלל ואת מגרשה ערים ארבע׃

וממטה גד את עיר מקלט הרצח את רמת בגלעד ואת מגרשה ואת מחנים ואת מגרשה׃

ס"ל בספר · ל"ת ויהי ערי גורלם · ל' תבנין ונסלי' ולית · ל' כתיב א' ותר כתיב ת' · כ"ח · ל"ת מנין · כו"ל ת"ל ב"מכ · ג' חס' בכנ' · גולן ת' ל' · ל' · ל' · ל' · ג' בטע' קדמה ואזלא בענין · ג' ל' כ יתיר א' · ס' ל"פ בספר · ל"ת בענין · ל'

וית עלמון וית רוחהא קירוין ארבע׃ כל קירוי בני אהרן כהניא תלת עשרי קירוין ורוחיהן׃

ולזרעית בני קהת ליואי דאשתארו מבני קהת והואה קירוי עדבהון משיבטא דבני אפרים׃ ויהבו להון ית קרית שזבות קטולא ית שכם וית רוחהא בטורא דבית אפרים וית גזר וית רוחהא׃ וית קבצים וית רוחהא וית בית חורון וית רוחהא קירוין ארבע׃

ומשבטא דדן ית אלתקא וית רוחהא ית גבתון וית רוחהא׃ ית אילון וית רוחהא ית גת רמון וית רוחהא קירוין ארבע׃

ומפלגות שבטא דמנשה ית תענך וית רוחהא וית גת רימון וית רוחהא קירוין תרתין׃ כל קירוין עשר ורוחיהון לזרעית בני קהת דאשתארו׃

ולבני גרשון מזרעית ליואי מפלגות שבטא דמנשה ית קרית שזבות קטולא ית גולן במתנן וית רוחהא וית בעשתרה וית רוחהא קירוין תרתין׃

ומשבטא דיששכר ית קשיון וית רוחהא ית דברת וית רוחהא׃ ית ירמות וית רוחהא ית עין גנים וית רוחהא קירוין ארבע׃

ומשבטא דאשר ית משאל וית רוחהא ית עבדון וית רוחהא׃ ית חלקת וית רוחהא וית רחוב וית רוחהא קירוין ארבע׃

ומשבטא דנפתלי ית קרית שיזבות קטולא ית קדש בגליל וית רוחהא וית חמות דור וית רוחהא וית קרתן וית רוחהא קירוין תלת׃ כל קירוי בני גרשון לזרעיתהון תלת עסרי קירוין ורוחיהן׃

ולזרעית בני מררי ליואי די אשתארו מן שיבטא דזבולן ית יקנעם וית רוחהא וית קרתה וית רוחהא׃ ית דמנה וית רוחהא ית נהלל וית רוחהא קירוין ארבע׃

ומשבטא דגד ית קרית שזבות קטולא ית רמות בגלעד וית רוחהא וית מחנים וית רוחהא׃

רדק

ואת עלמון· הוא עלמת הנזכר בספר דברי הימי׳ והוא בחורים הנזכר בספר שמואל ושכל לשון אחד׃ ואת גת רמון· וכן נזכר במחצית שבט מנשה דן ומחצי׳ מטה מנשה כל אחד מהם היה לו עיר שמה גת רמון׃ ולחצי

רשי

ואת עלמון· ובדברי הימים ואת עלמת ה היא בחורים שיונתן מתרגם אותה עלמת׃ ואשר יקרא אתהן בשם· לפי שלא הזכי׳ למעלה את שמות ה הערים שנתנו להם ולמטה הוא מפרש· א את שמותם לכך אמר אשר יקר׳ אתהן בשם׃ ומגרשיה

כל ערי בני אהרן ערים וכל ערי הגרשני עיר כמון אם ג״ל

גלון ל״ב מלין כתיב מוקדם ומאוחר

משאל ל׳ ותר את משאל והוא הר מזר׳ זוגין קדמ׳ תכיין אלף׳ תכיין לא תכיין אלף״

יש ספרי׳ מונה בהם ומטה ראובן את בצר וגו׳ וככל הספ׳ המדוייקי׳ הישנים לא נמצא ועיין בפי׳ הקמחי וגם נתבל עיין כי בשמונה כ״ח את לא נמצא אלו בכללן תורליה גדולה

וירשוה ז׳ חס׳ י׳ בלישני׳ בקריא׳ וסי׳ וירש זרעך את שער אויביו · וירשוה וישבו בה · ירשו את ערי הנגב · אשר הכו בני ישראל · וירשו את שמרון · וילחמו עם לשם · ויבאו וירשו אתה ולא דירמיה · ונמסר גם לעיל סי״ט : וינח ז׳ רפין בקריאה וסי׳ ויעל הארבה על כל ארץ · וינח ביום השביעי · וחברו דמשנה תורה · וינח יי׳ להם מסביב · ויאמר ליהודה נבנה · וישמחו כל יהודה · והשקט מלכות יהושפט ·

את חשבון ואת מגרשה את יעזר ואת מגרשה כל ערים ארבע : כל הערים לבני מררי למשפחתם הנותרים ממשפחות הלוים ויהי גורלם ערים שתים עשרה : כל ערי הלוים בתוך אחזת בני ישראל ערים ארבעים ושמנה ומגרשיהן : תהיינה הערים האלה עיר עיר ומגרשיה סביבתיה כן לכל הערים האלה : ויתן יהוה לישראל את כל הארץ אשר נשבע לתת לאבותם וירשוה וישבו בה : וינח יהוה להם מסביב ככל אשר נשבע לאבותם ולא עמד איש בפניהם מכל איביהם את כל איביהם נתן יהוה בידם : לא נפל דבר מכל הדבר הטוב אשר דבר יהוה אל בית ישראל הכל בא :

אז יקרא יהושע לראובני ולגדי ולחצי מטה מנשה : ויאמר אליהם אתם שמרתם את כל אשר צוה אתכם משה עבד יהוה ותשמעו בקולי לכל אשר צויתי אתכם : לא עזבתם את אחיכם זה ימים רבים עד היום הזה ושמרתם את משמרת מצות יהוה אלהיכם : ועתה הניח יהוה אלהיכם לאחיכם כאשר דבר להם ועתה פנו ולכו לכם לאהליכם אל ארץ אחזתכם אשר נתן לכם משה עבד יהוה בעבר הירדן : רק שמרו מאד לעשות את המצוה ואת התורה אשר צוה אתכם משה עבד יהוה לאהבה את יהוה אלהיכם וללכת בכל דרכיו ולשמר מצותיו ולדבקה בו ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם : ויברכם יהושע וישלחם וילכו אל אהליהם : ולחצי שבט המנשה נתן משה בבשן ולחציו נתן יהושע עם אחיהם מעבר הירדן ימה וגם כי שלחם יהושע אל אהליהם ויברכם : ויאמר אליהם לאמר בנכסים רבים שובו אל אהליכם ובמקנה רב מאד בכסף ובזהב ובנחשת ובברזל ובשלמות הרבה מאד חלקו שלל איביכם עם אחיכם :

ית חשבון וית רוחתהא ית יעזר וית רוחתהא כל קירוין ארבע : כל קירויא לבני מררי לזרעיתהון די אשתארו מזרעית ליואי והוה עדבהון קירוין תרתא עסרי : כל קירוי ליואי בגו אחסנת בני ישראל קירוין ארבעין ותמני ורוחיהן : יהוין קירויא האילין קירוי קירוי ורוחתהא סחרנהא כן לכל קירויא האילין : ויהב יי׳ לישראל ית כל ארעא די קיים למתן לאבהתהון ואחסינוהא ויתיבו בה : ואניח יי׳ להון מסחור סחור ככל דקיים לאבהתהון ולא קם אנש מן קדמיהון מן כל בעלי דבביהון ית כל בעלי דבביהון מסר יי׳ בידיהון : לא בטיל פתגמא מכל פתגמוהי תקניא די מליל יי׳ על בית ישראל כולהון איתקיימו : בכין קרא יהושע לשיבטא דראובן ולשיבטא דגד ולפלגות שבטא דמנשה : ואמר להון אתון נטרתון ית כל דפקיד יתכון משה עבדא דיי׳ וקבילתון למימרי לכל די פקידית יתכון : לא שבקתון ית אחיכון דנן יומין סגיאין עד יומא הדין ונטרתון ית מטרת תפקידתא מימרא דיי׳ אלהכון : וכען אניח יי׳ אלהכון לאחיכון כמא די מליל להון וכען איתפניאו ואיזילו לכון לקירויכון לארעא אחסנתכון דיהב לכון משה עבדא דיי׳ בעיברא דירדנא : לחוד איסתמרו לחדא למעבדית תפקדתא וית אוריתא די פקיד יתכון משה עבדא דיי׳ למירחם ית יי׳ אלהכון ולמהך בכל אורחן דתקנן קדמוהי ולמטר פיקודוהי ולאתקרבא לדחלתיה ולמפלח קדמוהי בכל לבכון ובכל נפשכון : ובריכינון יהושע ושלחינון ואזלו לקירויהון : ולפלגות שבטא דמנשה יהב משה במתנן ולפלגיהון יהב יהושע עם אחיהו בעיברא דירדנא למערבא ואף ארי שלחינון יהושע לקירויהון ובריכינון : ואמר להון למימר בנכסין סגיאין תובו לקירויכון ובבעירא סגי לחדא בכספא ובדהבא ובנחשא ובברזלא ובלבושין סגי לחדא פליגו ביזת בעלי דבביכון עם אחיכון :

רשי

ומגרשיה סביבותיה שפיס אמה לכל רוח · וגם כי שלחם יהושע לחצי שבט המנשה לאשר שלח את בני ראובן וגד : עם אחיכ׳ בני ראובן ובני גד גם פותרי׳ עם אחיכם שנשארו לשמור את הערי׳ עם הנשי׳ והטף ולא עברו את הירדן עם החלוצים גם הם נטלו חלק בבזה : לעלות

רלבג

ואחר זכר שלא נפל דבר מכל הדב׳ הטוב אשר דבר יי׳ אל בית ישראל הכל בא ואף על פי שכבר נשארו בהן ערים כמו שזכר במה שקדם הנה זה בלתי סותר מה שנזכ׳ בזה המקום כי כל הגוי׳ אשר נלחמו בהם נפלו בידם ואולם שנשארו אלו בסבת שעצלות יהושע וישראל לא בסבת העדר ההשגחת הש״י מהם ואח׳ זכר שכבר קרא יהושע לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה והזהירם מאד לשמור התור׳ וברכם ושלחם לאהליה׳ בנכסי׳ רבים ומקנה רב ובזהב ובכסף ובנחשת וברזל ובשלמו הרבה כי חלקו שלל אויביהם עם אחיהם וכן היה ראוי כי כן חלקו כל ישראל שלל הערים אשר באו להם בנחלה כמו שנזכר בתורה : עוד

רדק

ולחצי שבט המנשה · ואף על פי שזכרו כשקרא להם יהושע חזר לתת טעם איך היו חצי שבט עם בני גד ובני ראובן : וגם כי שלחם · יש אומרים לחצי שבט מנשה ואף על פי שהיו בכלל וישלחם והנכון כי על כלם אמר ואף על פי שאמ׳ ויברכם יהושע וישלחם חזר אחר כן וגם כי שלחם ויברכם להשלים הדבר שאמ׳ להם כאשר שלחם שאמר להם בנכסי׳ רבי׳ שובו ובדרש לאחר שנטלו רשות נשתהו שני ימים וחזרו ונטלו רשות פעם שנייה וזהו שאמר וגם כי שלחם יהושע וגו׳ : חלקו שלל אויביכם עם אחיכם · אם אמ׳ לחצי שבט מנשה יהיה פירוש עם אחיכם בני גד ובני ראובן ואם אמר לכלם יהיה פירוש עם השבטים אשר בארץ כנען כמו שאמר בנכסים רבי׳ שובו שתחלקו עם אחיכם השבטים הבזה ומי שמספרם עם אחיכם האנשים אשר הניחו בארץ הגלעד לשמור הערים אין לו טעם כי נשיהם וטפם הוא שהניחו : לפלות

ונמסר גם בסדר בא : ולא עמד ג׳ נמסר בסדר ויגש : לא ז׳ רפ׳ בסיפר וסי׳ לא יתיצב איש לפניך · לא ימוש ספר התורה · לא היה דבר מכל · לא היתה עיר · לא נותר ענקים · לא נפל דבר מכל · לא עזבתם את אחיכם : מצות יי׳ ג׳ וסימ׳ לא עזבתם את אחיכם · ויאמ׳ שמואל אל שאול נסכלת · מצות יי׳ ברה מאירת עינים · וסימ׳ בלשון תרגום לא שבקתון שמואל בזהרא : וישלחם ח׳ וסי׳ מעל יצחק · יצחק וילכו · ויברכם יהושע · וישלחם ביהודה · ויכרת את מרויהם · וחברו דדה׳ · ביד פשעם · ויכרת להם בירה : בכסף ט׳ רפין וסימ׳ בכסף מלא · בנכסים רבים · כי קנה אקנה דשמואל · וחברו דדה׳ · תנה לי מקום הגרן · והעלות עולות · הנה לי את כרמך · אשר מאן לתת לך · ולא בכסף תגאלו · בכסף ובזהב ייפהו · תרשיש סחרתך · ונביאיה בכסף יקסמו · ויוציאם בכסף וזהב · מימינו בכסף שתינו · וכל הנשאר דריש עזרא · וא׳ הנה צרפתיך ולא בכסף · וא׳ יכבד בזהב ובכסף :

עוד זכר שבשובם לנחלתם מעבר לירדן בנו אצל הירדן מזבח גדול למראה וחשבו ישראל שעשו זה להקריב עליו ונקהלו שילה לעלות עליהם לצבא והיתה עצתם לשלוח להם תחלה פנחס בן אלעזר הכהן ועשרה נשיאים עמו מתשעת המטות וחצי המטה לדעת מה זה ועל מה זה ולהזהירם ולהוכיחם על זה כי כבר הוזהרו בתורה מעשות במת ציבור זולתי משכן יי׳ וגם במה ליחיד נאסרה מעת באו אל המנוחה ואל הנחלה והנה היה משכן שילה מנוחה כמו שנתבאר בסוף זבחים ובית עולמים היה נחלה ולפי זה הענין היה מרד ביי׳ כי הכונה בשלא יעבד השם יתברך כי אם במקום אחד הוא להורות על היותו אחד כמו שביארנו בביאורנו לדברי התורה וזה הפך מה שעשו ישראל כשנשתקעו בע״ז עד שנמצא שכבר היו להם בתי עבודה זרה בכל עריה׳ את הכבוש מספר גנותן כי משפ׳ עריך היו אלהיך יהודה הנה אמרו ישראל לעלות עליהם לצבא להוכיח על זה ולבער הרע מקרבם כי זה מדרכי התורה כמו שנתבאר בתורה בעיר הנדחת ולזאת הסבה עלו ישראל לצבא על אחיה׳ על דבר פילגש בגבעה והסבה בזה שישמעו הנשארים וייראו ולא יוסיפו לעשות הרע הזה כי אולי ילמדו מזה הנשארים וישתבשו כלם בזה הפועל המגונה הלא תראה כי ירבעם בן נבט התחיל במרד ונמשכו למריו כל מלכי ישראל הבאים אחריו ונשקעו בו גם כן בסוף הענין מלכי יהודה והיה זה סבת גלות ישראל מארצם וחרבן רבים מהם ולזאת הסבה אחשוב שאמרו פנחס והנשיאים לבני ראובן ולבני גד ולחצי שבט המנשה המעט לנו את עון פעור אשר לא הטהרנו ממנו עד היום הזה ויהי הנגף וגו׳ ואתם תשובו היום מאחרי יי׳ והיה אם אתם תמרדו ביי׳ היום ומחר אל כל עדת ישראל יקצוף והנה אמרו זה כי אולי זה העון מה שסך לב קצת העם עד שמשעט לא הטהרו ממנו עדיין כי קצתם למדו מזה ונשתבשו בחטא הסתבבות מה כי זה דרך המרי ועוד כי הנגף היה בעדת יי׳ בעבור חטא היחידי׳ מצד שתאחרו׳ שהיו מתאחרים בו כל כלל העם יקרה ענש לכלל בעבור חטא היחיד כמו שביארנו הסבה בזה בשון עכן ולזה יקרה שישובו היום מאחרי יי׳ ומחר אל כל עדת ישר׳ יקצוף אם מפני ההתאחרות שיהיה סבה לסור השגחת השם יתברך מהם כמו שבארנו במה שקדם ויקרה מזה העונשים בכלל על חטא אלו השבטים אם מפני המשכם אל החטא ולמדם קצתם מקצת ולזה אמרו ואותנו אל תמרדו כי מרדם ביי׳ יהיה מרד בחטא ויהיה מרד בהם כי ירא אתם פן יספו בעונם ומצד האחר היה מרד גם כן וזה כי הפרטים הם תחת הכלל ושם היתה סנהדרי גדולה אשר כל השבטים היו תחתיהם ואם יפרדו מהם ימרדו בזה ・ והנה

ומ״חר ו׳ בקריאה וס׳ ויאמר יי׳ אל משה לך אל העם ・ ומחר אל כל עדת ישר׳ יקצוף ・ ומחר אתה ובניך עמי ・ שב בזה גם היום ומחר אשלחך ・ ומחר אתן איש אתך ・ ומחר אעשה כדבר המלך ・ ונמסר גם בסדר וישמע יתרו ・

וַיָּשֻׁבוּ וַיֵּלְכוּ בְּנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִשִּׁלֹה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ־כְּנָעַן לָלֶכֶת אֶל־אֶרֶץ הַגִּלְעָד אֶל־אֶרֶץ אֲחֻזָּתָם אֲשֶׁר נֹאחֲזוּ־בָהּ עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ וַיָּבֹאוּ אֶל־גְּלִילוֹת הַיַּרְדֵּן אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיִּבְנוּ בְנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה שָׁם מִזְבֵּחַ עַל־הַיַּרְדֵּן מִזְבֵּחַ גָּדוֹל לְמַרְאֶה׃ וַיִּשְׁמְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הִנֵּה בָנוּ בְנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה אֶת־הַמִּזְבֵּחַ אֶל־מוּל אֶרֶץ כְּנַעַן אֶל־גְּלִילוֹת הַיַּרְדֵּן אֶל־עֵבֶר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּשְׁמְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקָּהֲלוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שִׁלֹה לַעֲלוֹת עֲלֵיהֶם לַצָּבָא׃

וַיִּשְׁלְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־בְּנֵי־רְאוּבֵן וְאֶל־בְּנֵי־גָד וְאֶל־חֲצִי שֵׁבֶט־מְנַשֶּׁה אֶל־אֶרֶץ הַגִּלְעָד אֶת־פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן׃ וַעֲשָׂרָה נְשִׂאִים עִמּוֹ נָשִׂיא אֶחָד נָשִׂיא אֶחָד לְבֵית אָב לְכֹל מַטּוֹת יִשְׂרָאֵל וְאִישׁ רֹאשׁ בֵּית־אֲבוֹתָם הֵמָּה לְאַלְפֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיָּבֹאוּ אֶל־בְּנֵי־רְאוּבֵן וְאֶל־בְּנֵי־גָד וְאֶל־חֲצִי שֵׁבֶט־מְנַשֶּׁה אֶל־אֶרֶץ הַגִּלְעָד וַיְדַבְּרוּ אִתָּם לֵאמֹר׃ כֹּה אָמְרוּ כֹּל עֲדַת יְהוָה מָה־הַמַּעַל הַזֶּה אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם בֵּאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לָשׁוּב הַיּוֹם מֵאַחֲרֵי יְהוָה בִּבְנוֹתְכֶם לָכֶם מִזְבֵּחַ לִמְרָדְכֶם הַיּוֹם בַּיהוָה׃ הַמְעַט־לָנוּ אֶת־עֲוֹן פְּעוֹר אֲשֶׁר לֹא־הִטַּהַרְנוּ מִמֶּנּוּ עַד הַיּוֹם הַזֶּה וַיְהִי הַנֶּגֶף בַּעֲדַת יְהוָה׃ וְאַתֶּם תָּשֻׁבוּ הַיּוֹם מֵאַחֲרֵי יְהוָה וְהָיָה אַתֶּם תִּמְרְדוּ הַיּוֹם בַּיהוָה וּמָחָר אֶל־כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל יִקְצֹף׃ וְאַךְ אִם־טְמֵאָה אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם עִבְרוּ לָכֶם אֶל־אֶרֶץ אֲחֻזַּת יְהוָה אֲשֶׁר שָׁכַן־שָׁם מִשְׁכַּן יְהוָה וְהֵאָחֲזוּ בְּתוֹכֵנוּ וּבַיהוָה אַל־תִּמְרֹדוּ וְאֹתָנוּ אַל־תִּמְרֹדוּ בִּבְנֹתְכֶם לָכֶם מִזְבֵּחַ מִבַּלְעֲדֵי מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃

וְתָבוּ וַאֲזַלוּ בְּנֵי רְאוּבֵן וּבְנֵי גָד וּפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה מִלְּוַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִשִּׁילוֹ דִּי בְּאַרְעָא דִכְנַעַן לְמֵיזַל לְאַרְעָא דְגִלְעָד לַאֲרַע אַחְסַנְתְּהוֹן דְּאַחְסִינוּ בַהּ עַל מֵימְרָא דַיְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃ וַאֲתוֹ לִגְלִילֵי יַרְדְּנָא דִּי בְּאַרְעָא דִכְנַעַן וּבְנוֹ בְנֵי רְאוּבֵן וּבְנֵי גָד וּפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה תַּמָּן מַדְבְּחָא עַל יַרְדְּנָא מַדְבַּח רַב לְמֶחֱזֵי׃ וּשְׁמַעוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר הָא בְנוֹ בְנֵי רְאוּבֵן וּבְנֵי גָד וּפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה יָת מַדְבְּחָא לָקֳבֵיל אַרְעָא דִכְנַעַן בִּגְלִילֵי יַרְדְּנָא לְעִיבַר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וּשְׁמַעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִתְכְּנִישׁוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְשִׁילוֹ לְמִסַּק עֲלֵיהוֹן לְחֵילָא׃

וּשְׁלַחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְוַת בְּנֵי רְאוּבֵן וּלְוַת בְּנֵי גָד וּלְוַת פַּלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה לְאַרְעָא גִלְעָד יָת פִּינְחָס בַּר אֶלְעָזָר כַּהֲנָא׃ וְעַשְׂרָא רַבְרְבִין עִימֵּיהּ רַבָּא חַד רַבָּא חַד לְבֵית אַבָּא לְכָל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל וּגְבַר רֵישׁ בֵּית אֲבָהַתְהוֹן אִנּוּן לְאַלְפַיָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ וַאֲתוֹ לְוַת בְּנֵי רְאוּבֵן וּלְוַת בְּנֵי גָד וּלְוַת פַּלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה לְאַרְעָא דְגִלְעָד וּמַלִּילוּ עִמְּהוֹן לְמֵימָר׃ כִּדְנַן אֲמַרוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דַיְיָ מָא שְׁקָרָא הָדֵין דִּי שְׁקַרְתּוּן בְּמֵימְרָא דֶאֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵיתַב יוֹמָא דֵין מִבָּתַר פּוּלְחָנָא דַיְיָ בְּמִבְנֵיכוֹן לְכוֹן מַדְבְּחָא לְמִמְרַדְכוֹן יוֹמָא דֵין בְּמֵימְרָא דַיְיָ׃ הַזְעֵיר לָנָא יָת חוֹבַת פְּעוֹר דְּלָא אִדַּכֵּינָא מִינֵּיהּ עַד יוֹמָא הָדֵין וַהֲוָת מַחְתָּא בִּכְנִשְׁתָּא דַיְיָ׃ וְאַתּוּן תְּתוּבוּן יוֹמָא דֵין מִבָּתַר פּוּלְחָנָא דַיְיָ וִיהֵא אַתּוּן תִּמְרְדוּן יוֹמָא דֵין בְּמֵימְרָא דַיְיָ וּמְחַר עַל כָּל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל יְהֵי רוּגְזָא׃ וּבְרַם אִם מְסָאֲבָא אַרְעָא אַחְסַנְתְּכוֹן עִיבַרוּ לְכוֹן לַאֲרַע אַחְסָנַת עַמָּא דַיְיָ דִּשְׁרָא תַמָּן מַשְׁכְּנָא דַיְיָ וְאַחְסִינוּ בֵּינָנָא וּבְמֵימְרָא דַיְיָ לָא תִמְרְדוּן וּבְנָא לָא תִמְרְדוּן בְּמִבְנֵיכוֹן לְכוֹן מַדְבְּחָא בַּר מִמַּדְבְּחָא דַיְיָ אֱלָהַנָא׃

רשי

לעלות עליהם לצבא ・ לפי שנאסרו הבמות משנקבע המשכן בשילה ׃ אם טמאה ארץ אחזתכם ・ שלא בחר הקב״ה להשרות בה שכינתו ׃ ואותנו אל תמרדו ・ כמו ובה׳ אל תמרודו ׃ אל

רדק

לעלות עליהם לצבא ・ כמו בצבא כמו ויתנו אתו לארץ לפניהם לחרב הרגתי לפניו ולפי שחשבו כי להעלות עליו עולה וזבח עשו אותו ולהיות להם מזבח לבדם מבלי שיבואו למזב׳ יי׳ לשילה או באשר יהיה שם ומשבאו לשילה נאסרו הבמות מכך שניכנו עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות משהוקם המשכן נאסרו הבמו׳ באו לגלגל הותרו הבמות באו לשילה נאסרו הבמות באו לנוב ובגבעון הותרו הבמות באו לירושלם נאסרו הבמות ולא היה להם היתר עוד לפיכך חשבוהו להם לעון ולמרד ביי׳ ׃ ואיש ראש בית אבותם ・ כל איש מאלה העשרה שהלכו עם פנחס כל אחד היה בשבטו ראש בית אבות והמה היו הראשים לאלפי ישראל ׃ ואך אם טמאה ・ פירו׳ אם טמאה בעיניכם לפי שאין המשכן שם עברו לכם אל ארץ אחוזת יי׳ ׃ ואותנו אל תמרדו ・ כמו ובנו אל תמרדו וכן והתחלקו אותה כמו בה ׃ מעל

ואם להעלו׳ ה׳ פסוקין בקריאה ואם ואם וסי׳ ואם בחקתי תמאסו ואם את משפטי תגעל׳ ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך׳ ואם לא יגאל ואם מכר את השדה׳ ולבנות לנו מזבח לשוב מאחרי׳ ואם נביאים הם׳ ואם יחבאו בראש הכרמל׳ ואם אב אני איה כבודי׳ ואם תדרשהו ימצא לכם׳ ונמסר גם בסדר בחקתי׃ עולה ג׳ מל׳ בספרא וסי׳ ונאמ׳ נעשה׳ והיה כי יאמרו אלינו׳ לבנות לנו מזבח׳ ונמסר גם בסדר נשא׃ עבודת

הלוא עכן בן זרח מעל מעל בחרם ועל כל עדת ישראל היה קצף והוא איש אחד לא גוע בעונו׃

ויענו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה וידברו את ראשי אלפי ישראל׃ אל אלהים יהוה אל אלהים יהוה הוא ידע וישראל הוא ידע אם במרד ואם במעל ביהוה אל תושיענו היום הזה׃ לבנות לנו מזבח לשוב מאחרי יהוה ואם להעלות עליו עולה ומנחה ואם לעשות עליו זבחי שלמים יהוה הוא יבקש׃ ואם לא מדאגה מדבר עשינו את זאת לאמר מחר יאמרו בניכם לבנינו לאמר מה לכם וליהוה אלהי ישראל׃ וגבול נתן יהוה בינינו וביניכם בני ראובן ובני גד את הירדן אין לכם חלק ביהוה והשביתו בניכם את בנינו לבלתי ירא את יהוה׃ ונאמר נעשה נא לנו לבנות את המזבח לא לעולה ולא לזבח׃ כי עד הוא בינינו וביניכם ובין דרותינו אחרינו לעבד את עבדת יהוה לפניו בעלותינו ובזבחינו ובשלמינו ולא יאמרו בניכם מחר לבנינו אין לכם חלק ביהוה׃ ונאמר והיה כי יאמרו אלינו ואל דרתינו מחר ואמרנו ראו את תבנית מזבח יהוה אשר עשו אבותינו לא לעולה ולא לזבח כי עד הוא בינינו וביניכם׃ חלילה לנו ממנו למרד ביהוה ולשוב היום מאחרי יהוה לבנות מזבח לעלה למנחה ולזבח מלבד מזבח יהוה אלהינו אשר לפני משכנו׃

וישמע פינחס הכהן ונשיאי העדה וראשי אלפי ישראל אשר אתו את הדברים אשר דברו בני ראובן ובני גד ובני מנשה וייטב בעיניהם׃ ויאמר פינחס בן אלעזר הכהן אל בני ראובן ואל בני גד ואל בני מנשה היום ידענו כי בתוכנו יהוה אשר לא מעלתם ביהוה המעל הזה אז הצלתם את בני ישראל מיד יהוה׃

הלא עכן בר זרח שקר שקרא בחרמא ועל כל כנישתא דישראל הוה רוגזא והוא גברא חדא לא מית בחוביה׃ ואתיבו בני ראובן ובני גד ופלגות שבטא דמנשה ומלילו עם רישי אלפיא דישראל׃ אל אלהים יי אל אלהים יי קדמוהי ידיע וישראל בסופא ידע אם במרדא ואם בשקרא שקרנא במימרא דיי לא תפרקיננא יומא הדין׃ למבנא לנא מדבחא למתב מבתר פולחנא דיי ואם לאסקא עלוהי עלתא ומנחתא ואם למעבד עלוהי נכסת קודשין יי הוא יתבע׃ ואם לא מיוצפא מפתגם עבדנא ית דא למימר מחר יימרון בניכון לבננא למימר לית לכון חולק במימרא דיי אלהא דישראל׃ ותחומא יהב יי בינגא וביניכון בני ראובן ובני גד ית ירדנא לית לכון חולק במימר דיי ויבטלון בניכון ית בננא בדיל דלא למדחל מן קדם יי׃ ואמרנא נעבד כען לנא למבני ית מדבחא לא לעלת ולא לניכסת קודשיא׃ ארי סהיד הוא בינגא וביניכון ובין דרנא בתרנא למפלח ית פולחנא דיי קדמוהי בעלותנא ובדבחנא ובניכסת קודשנא ולא יימרון בניכון לבננא מחר לית לכון חולק במימרא דיי׃ ואמרנא ויהי ארי יימרון לנא ולדרנא מחר וניימר חזו ית דמות מדבחא דיי די עבדו אבהתנא לא לעלתא ולא לנכסת קודשיא ארי סהיד הוא בינגא וביניכון׃ חס לנא מננא מלממרד קדמוהי מלמיתב יומא דין מבתר פולחנא דיי למבני מדבחא לעלתא למנחתא ולנכסת קודשיא בר ממדבחא דיי אלהנא די קדם משכניה׃ ושמע פינחס כהנא ורברבי כנישתא ורישי אלפיא דישראל די עימיה ית פתגמיא די מלילו בני ראובן ובני גד ובני מנשה ושפר בעיניהון׃ ואמר פינחס בר אלעזר כהנא לבני ראובן ולבני גד ולבני מנשה יומא דין ידענא ארי בינגא שריא שכינתא דיי דלא שקרתון במימר דיי שיקרא הדין כבן שיזבתון ית בני ישראל מיד מימרא דיי׃

רשי

אל אלהים יי׳. אל כל האלהים הוא יי׳ היודע כי לא במרד וגו׳ וכפל לומר שני פעמים אלהים בעולם הזה ובעולם הבא׃ אל תושיענו. כלפי שכינ׳ אמרו׃ הוא יבקש. יפרע ממנו׃ מדאגה מדבר. מחמת דאגת יראת דבר אחר. עשינו כמה שמפרש פן יאמרו בניהם מחר לאחרי את בנינו. כשילכו להקריב במשכן שילה שמא יאמרו מה לכם ולה׳ והלא גבול נתן בינינו וביניכם את הירדן זו דאגנו ועשינו. כל דאגה שבמקרא לשון יראה הוא כמו דואג אני את היהודים דצדקיהו׃ כי עד הוא׳ שלא סילקנו עצמינו מתורת מזבח׃ ויברכו

רלבג

והנה היתה תשובתם כי לא עשו זה לא לעולה ולא לזבח אך להיות להם לזכר כי הם מעם יי׳ ואם מארצו יצאו והעבר הירדן בינם ובין ארץ ישראל ולזאת הסבה קראו שם המזבח כי עד הוא בינותינו כי יי׳ האלהים וייטב הדבר בעיני פנחס ובעיני הנשיאי׳ וישובו מאתם אל בני ישרא׳ ויברכו בני ישרא׳ את השם הנכבד שמנע אותם מעלות לצבא׃ ואחר

רדק

מעל מעל. הראשון פעל עבר חבירו קמץ וחבירו פתח והשני שם כלו פתח ושניה׳ מלעיל הראשון מפני השני׃ לא גוע בעונו׃ לא גוע לבדו וכמוהו לא אחת ולא שתים לא פעם אחת לבדה ולא שתים לבדן׃ אל אלהים. כמו מלך מלכי׳ ואלהי׳ הם המלאכים והוא יתברך אל אלהים וא׳ אדני האדנים ואמר שני פעמי׳ לחזק הדבר ולהעמידו׃ הוא ידע. פי׳ הוא יודע הלבבות ויודע כוונתינו׃ וישראל הוא ידע. מכאן ואילך ידע ישראל כי כוונתינו לטובה לא במרד ולא במעל׃ ולא תושיענו. כנגד השם ית׳׃ מדאגה מדבר. דאגתינו מזה הדבר מחר יאמרו בניכם לבנינו׃ ואמרנו. כאילו אמר ואמרו בנינו כי האבות במקום הבנים והבנים במקום האבו׳ כמו ואותנו הוציא משם׃ חלילה לנו ממנו. לפי שאמרו להם ואותנו אל תמרודו אמרו הם מחלת עצמינו היינו חדלים מלמרוד בי׳׳ הניחו המרד שהיינו מורדים בכם׃ ויקראו

מסרה

יי׳ ג׳ דסמיכי וסימ׳ והניף אהרן את הלוים תנופה לפני׳ כי עד הוא בינינו וביניכ׳ ותכון כל עבדת יי׳ אנ״ך׳ ונמסר גם בסדר בהעלותך׃ ולשוב ג׳ בקריא׳ וסימ׳ חלילה לנו ממנו׳ ולא יהיה פליט ושריד׳ כי בשובכם אל יי׳ דד״ה ביחזקיה׃

ואחר זה זכר שכבר קרא יהושע לכל ישראל רוצה לומר למנהיגים אותם כי הוא רחוק שידבר דבריו עם כל ישראל והנה אלו המנהיגים זכר בהדרגה וזכר הזקנים תחלה והם הסנהדרין לפי מה שאחשוב כי שם היה קבוץ החכמים והם המנהיגים כל העם ואחר זכר ראשי העם והם הנשיאים שכל אחד מהם ראש לשבט אחד ואחר זכר ראשי עיר ועיר והם השופטים והשוטרים והודיע מה שנמשך להם מהטוב בלכתם אחר השם יתעלה ומה שנמשך להם מהרע בעזבם אותו ולזה הזהירם מהתחתן בגוים הנשארים כדי שלא ילמדו ממעשיהם ויבואו לעבור ברית יי' ולעבוד אלהים אחרים. והזהירם גם כן שלא יזכירו שם אלהיהם ולא יגרמו להשבע בשמם ושלא יעבדום ושלא ישתחוו להם כמו שבאו האזהרות על כל זה בתורה לא להודיעם שאם יעשו זה יהיה סבה לאבדם מעל האדמה הטובה אשר נתן להם יי'. והנה הורה לאהבה את יי' ולדבקה בו ושיחזקו מאד לשמור ולעשות ככל הכתוב ולבלתי סור ממנו ימין ושמאל והנה קרא ימין ההוספה על דברי תורה וקרא שמאל הגרעון ממנה כי בזה יהיה נוטה מדרכי התורה ועוד

ולא אמרו ד' דסמיכי בקריאה וסימ' לעלות עליהם לצבא. איה המעלה אתנו מארץ. נירא נא את העברים ברכת יי' אליכם: יי' האלהים י' דסמיכי בקריאה וסי' ויקראו בני ראובן. ויאמרו אנשי בית שמש. אם יי' האלהים לנו אחריו. ענני יי' ענני וידעו העם הזה. ויאמר דוד זה הוא. עתה תנו לבבכם דד"ה. ועוד דברו עבדיו. ואתנה את פני. ויברך עזרא. אשר בחרת באברם: ויהי מימים ג' דסמיכי בקריאה

וישב פינחס בן אלעזר הכהן והנשיאים מאת בני ראובן ומאת בני גד מארץ הגלעד אל ארץ כנען אל בני ישראל וישבו אותם דבר: וייטב הדבר בעיני בני ישראל ויברכו אלהים בני ישראל ולא אמרו לעלות עליהם לצבא לשחת את הארץ אשר בני ראובן ובני גד ישבים בה: ויקראו בני ראובן ובני גד למזבח כי עד הוא בינתינו כי יהוה האלהים:

כג ויהי מימים רבים אחרי אשר הניח יהוה לישראל מכל איביהם מסביב ויהושע זקן בא בימים: ויקרא יהושע לכל ישראל לזקניו ולראשיו ולשפטיו ולשטריו ויאמר אלהם אני זקנתי באתי בימים: ואתם ראיתם את כל אשר עשה יהוה אלהיכם לכל הגוים האלה מפניכם כי יהוה אלהיכם הוא הנלחם לכם: ראו הפלתי לכם את הגוים הנשארים האלה בנחלה לשבטיכם מן הירדן וכל הגוים אשר הכרתי והים הגדול מבוא השמש: ויהוה אלהיכם הוא יהדפם מפניכם והוריש אתם מלפניכם וירשתם את ארצם כאשר דבר יהוה אלהיכם לכם: וחזקתם מאד לשמר ולעשות את כל הכתוב בספר תורת משה לבלתי סור ממנו ימין ושמאול: לבלתי בוא בגוים האלה הנשארים האלה אתכם ובשם אלהיהם לא תזכירו ולא תשביעו ולא תעבדום ולא תשתחוו להם: כי אם ביהוה אלהיכם תדבקו כאשר עשיתם עד היום הזה: ויורש יהוה מפניכם גוים גדלים ועצומים ואתם לא עמד איש בפניכם עד היום הזה: איש אחד מכם ירדף אלף כי יהוה אלהיכם הוא הנלחם לכם כאשר דבר לכם: ונשמרתם מאד לנפשתיכם לאהבה את יהוה אלהיכם:

ותב פינחס בר אלעזר כהנא ורברביא מלות בני ראובן ומלות בני גד מארעא גלעד לארעא דכנען לות בני ישראל ואתיבו יתהון פתגמא: ושפר פתגמא בעיני בני ישראל ואודיאו קדם יי בני ישראל ולא אמרו למסק עליהון לחילא לחבלא ית ארעא דבני ראובן ובני גד יתבין בה: וקרו בני ראובן ובני גד למדבחא ארי סהיד הוא בינגא ארי יי הוא אלהים:

והוו לזמן יומין סגיאין בתר דאניח יי לישראל מכל בעלי דבביהון מסחור סחור ויהושע סיב על ביומין: וקרא יהושע לכל ישראל לסבוהי ולרישוהי ולדיינוהי ולסרכוהי ואמר להון אנא סיבית עלית ביומין: ואתון חזיתון ית כל דעבד יי אלהכון לכל עממיא האילין מן קדמיכון ארי יי אלהכון מימריה מגיח לכון: חזו די פלגית לכון ית עממיא די אשתארו האילין באחסנא לשבטיכון מן ירדנא וכל עממיא דשיציתי וימא רבא מעלני שמשא: ויי אלהכון הוא יתברינון מן קדמיכון ויתריך יתהון מן קדמיכון ותירתון ית ארעהון כמא די מליל יי אלהכון לכון: ותתקפון לחדא למטר ולמעבד ית כל דכתיב בספר אוריתא דמשה בדיל דלא למסטי מיניה לימינא ולסמלא: בדיל דלא לאיתערבא בעממיא האילין די אשתארו האילין עמכון ובשום טעותהון לא תדכרון ולא תקיימון ולא תפלחונון ולא תסגדון להין: אילהן בדחלתא דיי אלהכון תדבקון כמא דעבדתון עד יומא הדין: ותריך יי מן קדמיכון עממין רברבין ותקיפין ואתון לא קם אינש קדמיכון עד יומא הדין: גברא חד מנכון ירדוף אלפא ארי יי אלהכון מימריה מגיח לכון כמא די מליל לכון: ותסתמרון לחדא לנפשתיכון למרחם ית יי אלהכון:

וסימ' אחרי אשר הניח יי' לישראל. וילחמו בני עמון עם. ויהי מימים בימי קציר חטים: בספר תור' משה ג' דסמיכי בקריא' וסימ' כאשר צוה משה עבד יי'. וחזקתם מאד לשמור ולעשות. ואת בני המכים לא המית דמלכים. ונמסר גם בסיפרא דא בסימן ח': לא עמד ג' וסימ' ויורש יי' מפניהם. מדוע נסחף אביריך. אשרי האיש אשר: ונשמרתם ה' בקריא' וסימ' בסדר ואתחנן:

רדק

ויקראו. פי' קראו למזבח עד כי עד הוא בינותינו וכן ת"י וקרו בני גד ובני ראובן סהיד למדבחא ארי סהיד הוא בינגא: והים הגדול. פי' ועד הים הגדול כמו שכתוב ועד הים הגדול מבוא השמש יהיה גבולכם: יהדפם. בקמץ חטף הדל"ת: ולא תשביעו. פי' אים את חבריו: ירדוף אלף. עתיד במקום עבר ורבים כמוהו: ולמוטט

רשי

ויברכו אלהי'. והודיאו קדם יי' בני ישראל: ויקראו בני גד ובני ראובן כי עד הוא למזבח. הרי זה מן המקראות הקצרים ג' וצריך להוסיף בו תיבה אחת ויקראו בני ראובן ובני גד למזבח עד: ראו הפלתי לכם. בגורל לנחלה את הגוים הנשארים ליכבם: ולמוטט

ולשוטט בצדיכם • ישוטטו לבא ולצלול כביבותכם : ולצננים • לשון מחוות וכן ובאו עליך הצן כצנה זו המקפת את האדם משלש רוחות כמה שנאמר כצנה רצון תעטרנו תסובבנו כמו ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואל אנשיו עוטרים סובבים : וארב את זרעו • חסר ה"א כמה מריבות וניסיונות עשיתי עמו עד שלא נתתי לו זרעו : ויבא

ולשוטט • כמו ולשוטט מן שוט לסוס : וידעתם בכל לבבכם ובכל נפשכם • כלומר שימו לבבכם ודעתכם על כל הדברים הטובים שבאו אליכם ולא יתכן להיותם מקרים אלא בכוונת מכוין אשר יעד אתכם בכל הטוב הזה ולא נפל דבר אחד מכל דבריו אשר דבר תוכלו להכיר כי מאתו בא לכם הכל : עד השמידו אותכם • בחולם האל"ף וכן וברא אותהן ישפטו אותהם : ויאסף יהושע • פעם אחרת כי הנה כתב למעלה ויקרא יהושע וכל ישראל אלא אסף אותם פעם אחרת והוכיחם פעם ושתים כדי שיהיו נזהרים לשמור התורה : ויתיצבו לפני האלהים • נראה שהביאו ארון האלהים שם כדי לכרות הברית לפני הארון כמו שאמר ויכתוב יהושע בספר תורת אלהים נראה כי שם היה הארון שבו ספר התור' ואספם יהושע שכם ולא שילה שהיה שם הארון שם אולי על פי הדבר עשה זה שיכרתו הברית בשכם כי בו נתעכב אברהם אבינו תחלה כשנכנס לארץ כמו שכתוב ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם ועוד כי שם נעשה נס גדול ליעקב אבינו ושיזכרו אותו וידבקו ביי' לבדו ועוד כי תחלת הנחלה אשר היה ליעקב בארץ ישראל בשכם היה שקנה חלקת השדה מיד בני חמור אבי שכם ושם אמר להם יהושע הסירו אלהי הנכר אשר בקרבכם כמו שאמר יעקב לבניו בשכם הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם : וארב • כתיב בלא ה"א וקרי וארבה בה"א ושניהם שוים בדרך הדקדוק ויש בו דרש כי הכתוב הוא לשון ריב ומצה כלומר הרבה נסיונות נסיתיו ועמד בכלם : ואתן לו את יצחק • ולא זכר את ישמעאל כי בן אמה היה ועוד שאמר לו גרש את האמה הזאת ואת בנה : כאשר עשיתי בקרבו • הנגף שנגפתי אותם לא היה בפעם אחד אלא במכות רבות כאמר עשיתי המכות בקרבו : ותבאו הימה • כנגד אותם זקני שעברו ים סוף וכן ותראינה עיניכם כנגד אותם זקנים שהיו עדיין בחיים : ויבא

והנה אנכי ה' וסימ' נמסר בסדר ויצא : בעברכם ב' דסמיכי וסימ' והיה בעברכם את הירדן : בעברכם את ברית יי' : ויתיצבו ה' בקריאה וסימ' נמסר בסדר וישמע יתרו ובסדר וילך : ואולך ד' בקריאה וסימ'

כי אם שוב תשובו ודבקתם ביתר הגוים הנשארים האלה אתכם והתחתנתם בהם ובאתם בהם והם בכם : ידוע תדעו כי לא יוסיף יהוה אלהיכם להוריש את הגוים האלה מלפניכם והיו לכם לפח ולמוקש ולשטט בצדיכם ולצננים בעיניכם עד אבדכם מעל האדמה הטובה הזאת אשר נתן לכם יהוה אלהיכם : והנה אנכי הולך היום בדרך כל הארץ וידעתם בכל לבבכם ובכל נפשכם כי לא נפל דבר אחד מכל הדברים הטובים אשר דבר יהוה אלהיכם עליכם הכל באו לכם לא נפל ממנו דבר אחד : והיה כאשר בא עליכם כל הדבר הטוב אשר דבר יהוה אלהיכם אליכם כן יביא יהוה עליכם את כל הדבר הרע עד השמידו אותכם מעל האדמה הטובה הזאת אשר נתן לכם יהוה אלהיכם : בעברכם את ברית יהוה אלהיכם אשר צוה אתכם והלכתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם וחרה אף יהוה בכם ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה אשר נתן לכם :

ויאסף יהושע את כל שבטי ישראל שכמה ויקרא לזקני ישראל ולראשיו ולשפטיו ולשטריו ויתיצבו לפני האלהים : ויאמר יהושע אל כל העם כה אמר יהוה אלהי ישראל בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים : ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען וארב את זרעו ואתן לו את יצחק : ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו ויעקב ובניו ירדו מצרים : ואשלח את משה ואת אהרן ואגף את מצרים כאשר עשיתי בקרבו ואחר הוצאתי אתכם : ואוציא את אבותיכם ממצרים ותבאו הימה וירדפו מצרים אחרי אבותיכם ברכב

ארי אם מיתב תתובון ותדבקון בשאר עממיא האילין די אשתארו האילין עמכון ותתחתנון בהון ותתערבון בהון ואינון יתערבון בכון : מדע תדעון ארי לא יוסיף מימרא דיי אלהכון לתרכא ית עממיא האילין מן קדמיכון ויהון לכון לתביר ולתקלא ולסיען נטלן זיין לקבליכון ולמשירין מקפנכון עד דתיבדון מעל ארעא טבתא הדא די יהב לכון יי אלהכון : והא אנא אזיל יומא דין באורח כל ארעא ותדעון בכל לבכון ובכל נפשכון ארי לא בטיל פתגמא חדא מכל פתגמיא תקניא די מליל יי אלהכון עליכון כולהון אתקיימו לכון לא בטיל מנכון פתגמא חדא : ויהי כמא דאתקיימו עליכון כל פתגמיא תקניא די מליל יי אלהכון עליכון כן ייתי יי עליכון ית כל פתגמיא בישיא עד דישיצי יתכון מעל ארעא טבתא הדא די יהב לכון יי אלהכון : במעברכון ית קימא דיי אלהכון דפקיד יתכון ותהכון ותפלחון לטעות עממיא ותסגדון להון ויתקיף רוגזא דיי בכון ותיבדון בפריע מעל ארע טבתא דיהב לכון : וכנש יהושע ית כל שבטיא דישראל לשכם וקרא לסבי ישראל ולרישוהי ולדיינוהי ולסרכוהי ואתעתדו קדם יי : ואמר יהושע לכל עמא כדנן אמר יי אלהא דישראל בעבר פרת יתיבו אבהתכון מעלמא תרח אבוהי דאברהם ואבוהי דנחור ופלחו לטעות עממיא : ודברית ית אבוכון ית אברהם מעבר פרת ואובילית יתיה בכל ארעא דכנען ואסגיתי ית בנוהי ויהבית ליה ית יצחק : ויהבית ליצחק ית יעקב וית עשו ויהבית לעשו ית טורא דשעיר למירת יתיה ויעקב ובנוהי נחתו למצרים : ושלחית ית משה וית אהרן ומחית ית מצראי כמא דעבדית ביניהון ובתר כן אפקית יתכון : ואפקית יי ית אבהתכון ממצרים ואתיתון לימא ורדפו מצראי בתר אבהתכון ברתיכין

מסרה

ואולך אתכם קוממיות • ואולך אתכם ארבעים שנה במדבר • ואולך אתו בכל ארץ כנען • ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה לרשת • ונמסר גם בסדר בחקתי : ירדו מצרים ירידה מצרי' ד' בליש' בקריא' וסי' ויקומו וירדו מצרים ויעמדו • ויעקב ובניו ירדו מצרי' • ההלכי' לרדת מצרי' • הוי היורדי' מצרים לעזרה • ונמסר גם בסדר תבא : הימה ו' בספרא וסי' ויצא הגבול הימה • מתפוח ילך הגבול • וירד הגבול נחל קנה • ופגע בכרמל הימה • מחבל אכזיבה • ואוציא את אבותיכ' ממצרי' ותבאו הימה •

רלבג

ועוד זכר אחר זה שכבר אסף יהושע כל שבטי ישראל שכמה והביאם שם בברית יי' כשקיימו וקבלו עליהם שנית לעבוד את יי' והנה עשה זה יהושע להוסיף להם אזהרה שלא יעבדו אלהים אחרים כי נגלה לו מצד הנבואה כי סופם ללקות בזה והנה יוסיף זה להם החזקה מהמשך אחר העון הזה כי הם בעצמם קבלו עליהם זה לפני האלהים ולולי זה לא היה צריך לזה כי במה שנקשרו ישר' במעמד הר סיני נקשרו אלו הבאים אחריהם והנה זכר להם זה הנביא מה שאמר שהפליא חסדו השם יתעלה לנו והוא כי מתחלה היו כל אבותינו עובדי ע"ז והיה מושבם בעבר הנהר והש"י לקח משם אברהם אבינו והביאו לארץ כנען להיות הארץ ההיא נבחרת כדי שיהיה זרעו יותר שלם והנה זכר כי הוליך אותו בכל ארץ כנען כי המקומות רבי' מהנה היו ובכלם באה אליו הנבואה להורות על שלמות הארץ ההיא למי שהוא מוכן אל השלמות והנה זכר שנתן לו את יצחק ולא הזכי' אחר הבנים כי ביצחק לבדו יקרא לו זרע ואולם ביצחק זכר שנתן לו את יעקב ואת עשו ולא נמנע מלהזכיר עשו לפי שהיה לו צורך להזכי' כי נתן לו את הר שעיר לירושה ונמנעו ישר' מלהלחם עמו עליה כמו שנזכר בתורה ואולם מבני אברהם לא היה אחד שהזהירתנו התורה מלהלחם עמם וזכר שיעק' ובניו ירדו מצרי' והוציאם משם הש"י ע"י משה ואהרן כאשר הרבה להכות את מצרים ואחר זה רדפו עליהם ורדפו אחריה' המצרי' בחיל גדול וברכב ובפרשי' והשיגו אותם חונים על הים עד שלא יכלו לברוח מהם והפליא השם ית' חסדו עמהם ושם ענן חשך מאד בין ישר' ובין מצרי' ושבב שטבעו המצרי' בים באופן שנזכר בתור' והנה עיני קצת הדור ההו' היו רואו' בזמן ההו' את האותו' והמופתי' אשר עשה הש"י במצרי' ואח' זה ישבו במדבר ימי' רבי' בסבת המרגלים :

יתירה אוריית' רביע וסי' משה רבינו יוסף ...

רדק

ויבא עליו את הים. על פרעה ואף על פי שלא זכרו הרי זכר מצרי' או אמר עליו דרך כלל על מצרים ובדרש על כל יחיד ויחיד שבהם אמר שאם היה במצרים אחר שלא היה רוצה להכנס לים היה הגל טורדו לים: ואביאה. כתוב בה"א וקרי בלא ה"א והענין אחד: וילחם בישראל. והנה לא ראינו בתורה שנלחם בלק עם ישרא' וגם יפתח אמר אם נלחם בנו אלא פירושו זו המלחמ' עשה ששלח לבלעם לקלל אתכם והרא' מתוך מעשיו כי אילו היה יכול להלחם אתכם היה נלחם כמו שכתוב אולי אוכל נכה בו המחשב' חשבה הכתו' למעשה: בעלי יריחו. והנה לא ראינו שנלחמו בעלי יריחו בהם אבל הכתוב אומר ויריחו סוגרת ומסוגרת מפני בני ישראל אולי יצאו מיריחו מגדולי העיר אל מלכי כנען להזהירם ובין כך נלכדה יריחו והם היו עם המלכים שנתקבצו אחר כן להלחם עם יהושע פעם אחר ואם נאמר כי משבעה גוי' שזכר הנה נתקבצו ליריחו לפי שהיתה עומדת על הספר והיא מנעולה של ארץ ישראל ונתקבצו שם להלחם עם ישרא' הנה לא ספר הכתוב מלחמה זאת ואם היתה למה לא ספר אותה הכתו' זהו דבר תימה אלא הנכון כמו שפירשנו: שני מלכי האמורי. פי' וגרשה שני מלכי האמרי גם כן והם סיחון ועוג. וכן אמרו רבותינו ז"ל שתי צרעות היו אחת דמשה ואחת דיהושע והצרעה הוא מין זבוב רע מטיל ארס ואמרו כי היתה הצרעה מכה בעיניהם ומסמא עיניהם ולא היו יכולין להלחם ובאין ישראל והורגין אותם כמו שאמר לא בחרבך ולא בקשתך ותרגום צרעה ארעיתא ואמ' למה נקרא שמה ארעיתא שעומדת לקראת ארס ומכה בפנו כדמתרגמינ' אשר קרך דארעך: לא בחרבך. פי' אם לא היה עזר הא"ל והוא על דרך כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני: בתמים. שם לא תואר וכן אם באמת ובתמים: והסירו את אלהים. פי' אלהי כסף ואלהי זהב שלקחו בעדים אשר בכנו ובמצרי' כמו שכתוב ביחזקאל: אלהים הנני ההם יי' מוריםם מפניהם וזה היה ג"כ סבה להרחיק ישראל מאלהיהם לעבדם והודיעם גם כן יהושע עם זה שאם יבחרו לעבוד אלהים אחרים שלא יסכים עמהם אך הוא וביתו יעבדו את יי' כדי להרחיקם עוד מלבחור בע"ז והנה היה ההשתדלות באלו כדי שיקבלו עוד הדור ההוא לפני האלהים שלא לעבוד ע"ז כי זה היה ראוי שירחיקם יותר מהמשך אחר ע"ז אחרי מות יהושע ועכ"ז לא נשמרו מזה כמו שנזכר בראש ספר שופטים: ויען העם וגו'. ועכה העם כי חלילה להם מעבוד אלהים אחרים עם ראותם הטובות והנפלאות שחננם הש"י: והנה

רשי

ויבא עליו את הים. על כל יחיד ויחיד שבהם שאם היה היחיד בורח שלא ליכנס בים גל של ים רודף אחריו וקולטו: וילחמו בכם בעלי יריחו האמרי והפרזי וגו'. כל שבעה האומו' נזכרין כאן לפי שיריחו עומדת על הספר והית' נגרה ומנעולה של ארץ ישראל נקבצו לתוכה מכל שבעה האומות גבורי החיל:

מסורה

המצרים ה' בקריאה וסי' והיה כי יראו אותך המצרים ואמרו. ויראו המצרי' את האשה. וירעו אותנו המצרי' ויענונו. כי לא יוכלון המצרים לאכול. וישם מאפל. ונמסר גם בסדר לך לך: הצרעה ג' וסי' נמסר בסדר

פסוק

ובפרשים ים סוף: ויצעקו אל יהוה וישם מאפל ביניכם ובין המצרים ויבא עליו את הים ויכסהו ותראינה עיניכם את אשר עשיתי במצרים ותשבו במדבר ימים רבים: ואבאה אתכם אל ארץ האמרי היושב בעבר הירדן וילחמו אתכם ואתן אותם בידכם ותירשו את ארצם ואשמידם מפניכם: ויקם בלק בן צפור מלך מואב וילחם בישראל וישלח ויקרא לבלעם בן בעור לקלל אתכם: ולא אביתי לשמע לבלעם ויברך ברוך אתכם ואצל אתכם מידו: ותעברו את הירדן ותבאו אל יריחו וילחמו בכם בעלי יריחו האמרי והפרזי והכנעני והחתי והגרגשי החוי והיבוסי ואתן אותם בידכם: ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש אותם מפניכם שני מלכי האמרי לא בחרבך ולא בקשתך: ואתן לכם ארץ אשר לא יגעת בה וערים אשר לא בניתם ותשבו בהם כרמים וזיתים אשר לא נטעתם אתם אכלים: ועתה יראו את יהוה ועבדו אתו בתמים ובאמת והסירו את אלהים אשר עברו אבותיכם בעבר הנהר ובמצרים ועבדו את יהוה: ואם רע בעיניכם לעבד את יהוה בחרו לכם היום את מי תעבדון אם את אלהים אשר עבדו אבותיכם אשר בעבר הנהר ואם את אלהי האמרי אשר אתם ישבים בארצם ואנכי וביתי נעבד את יהוה: ויען העם ויאמר חלילה לנו מעזב את יהוה לעבד אלהים אחרים: כי יהוה אלהינו הוא המעלה אתנו ואת אבתינו מארץ מצרים מבית עבדים ואשר עשה לעינינו את האתות הגדולות האלה וישמרנו בכל הדרך אשר הלכנו בה ובכל העמים אשר עברנו בקרבם: ויגרש יהוה את כל העמים ואת האמרי ישב

תרגום

ובפרשין לימא דסוף: וצעיקו קדם יי ושוי קבלא ביניכון ובין מצראי ואיתי עלוהי ית ימא וחפנון וחזאה עיניכון ית די עבדית במצרים ויתיבתון במדברא יומין סגיאין: ואעלית יתכון לארע אמוראה דיתיב בעיברא דירדנא ואגיחו קרבא עמכון ומסרית יתהון בידכון ויריתתון ית ארעהון ושיציתינון מן קדמיכון: וקם בלק בר צפור מלכא דמואב ואגיח קרבא בישראל ושלח וקרא לבלעם בר בעור למילט יתכון: ולא אביתי לקבלא מן בלעם ובריך ברכא יתכון ושזבית יתכון מן ידיה: ועברתון ית ירדנא ואתיתון ליריחו ואגיחו קרבא בכון יתבי יריחו אמוראי ופרזאי וכנענאי וחתאי וגרגשאי חואי ויבוסאי ומסרית יתהון בידכון: ושלחית קדמיכון ית ערעיתא ותריכית יתהון מן קדמיכון תרין מלכי אמוראי לא בחרבך ולא בקשתך: ויהבית לכון ארעא די לא לאיתון בה וקירוין די לא בניתון ויתיבתון בהון כרמין וזיתין די לא נצבתון אתון אכלין: וכען דחלו מן קדם יי ופלחו קדמוהי בשלמותא ובקושטא ואעדו ית טעותא די פלחו אבהתכון בעיבר פרת ובמצרים ופלחו קדם יי: ואם ביש בעיניכון למפלח קדם יי בחרו לכון יומא דין קדם מן תפלחון אם ית טעותא די פלחו אבהתכון דבעיבר דפרת ואם ית טעות אמוראי די אתון יתבין בארעהון ברם אנא ואנש ביתי נפלח קדם יי: ואתיב עמא ואמר חס לנא מלמשבק ית פולחנא דיי למפלח לטעות עממיא: ארי יי אלהנא הוא דאסיק יתנא וית אבהתנא מארעא דמצרים מבית עבדותא ודי עבד לעיננא ית אתיא וית רברבתא האילין ונטרנא בכל אורחא די הליכנא בה ובכל עממיא די עברנא ביניהון: ותריך יי ית כל עממיא וית אמוראה יתיב

רלבג

ואחר זה הביא אותם אל ארץ האמרי היושב בעבר הירדן והו' ארץ סיחון ועוג שני מלכי האמרי ויירשו ישראל ארצם מצד העזור הש"י לא בחרבם ולא בקשתם ואחר זה השתדל בלק בן צפור להלחם בישראל בשקרא לבלעם בן בעור לקלל אותם ולא אבה הש"י לשמוע אל בלעם ויברך ברוך אותם והצילם השם ית' ממנו כמו שנזכר בתורה. ואחר זה עברתם את הירדן ובאת' אל יריחו וירשתם אותה ואח' זה נלחמו בהם בעלי יריחו והם מלכי האמרי והפרזי והכנעני והחתי והגרגשי החוי והיבוסי שנלחמו עם ישראל כמו שנזכר בזה הספר וזה ממה שיור' שכל אחד מהמלכים ההם היה לו חלק מה ביריחו כמו שזכרו ר"זל. והנה שלחתי לכם הצרע' ר"ל שחרם להם כזקין שהזיקו בהן זולת חרב המלחמה. ואחר שזכר כל הטובות שחנן השם ית' את ישרא' צוה אותם ליראה את יי' ולעבוד אותו ולהסיר את אלהי הנכר מקרבם ולפי שידע מתכונתם אז שלא לעבור ע"ז עם מה שמשך לבם אל זה בדברים אלו אמ' להם שאם רע בעיניה' לעבוד את יי' יבחרו להם אלהי אבותיהם אשר מעבר הנהר שהרחיקם הש"י מזה בכלל ולזה לקח אברהם משם והוליכו אל ארץ כנען שלא לעבד אלהי האמרי אשר הביאם הש"י לשבת בארצם בשהורישום את ארצם והנה אמונותיהם הכוזבות ומנהגותיהם הפחותי' היו סבה שהקיאה הארץ אותם כמו שנזכר בתור' כי ברשע

מסרה

עקב: יראו ג' וסימ' ועתה יראו את יי'. יראו את יי' קדשיו. אך יראו את יי': ואש עשה ז' דסמיכי וס' נמס' בסד' עקב: ואת האמרי ד' דסמיכי בקריאה וסי' וכנען ילד את צידון בכורו. וחברו דדה: ואת האמרי ואת הכנעני ואת הגרגשי. ויגרש יי' את כל העמ'. ונמסר גם בסדר לך לך:

רשי

אלהים קדושים. ברוב מקומות מקרא כל לשון רבנות לשון רבים כמו אדני יוסף אדוני הארץ אם בעליו עמו אשר הלכו אלהים לפדותו לפי שהשם הזה שם מררה הוא: עדים אתם בכם. ראה יהושע שעתידין לערער בימי יחזקאל ולומר כהיה כגוי' לפיכך הכביד עליהם עכשיו ולכך הושב להם בימי יחזקאל והעולה על רוחכם היה לא תהיה וגו' חי אני אם לא ביד חזקה וגו' כבר קבלתם עליכם בימי יהושע ולא תאמרו מה שקבלנו עליכו בימי משה כדי ליכנס לארץ עשינו הרי בימי יהושע כבר נכנסתם וקבלתם: וישם לו חק ומשפט בשכם. סידר להם שם חוקים שבתורה וקבלו עליהם: ויכתב יהושע וגו'. ת"י וכתב יהושע ית פתגמיא האילין ואצנעינון בספר אוריתא דיי' ובמס' מכות נחלקו בו אמוראים חד אמר שמנה פסוקים מן וימת משה עד לעיני כל ישראל שהרי ספר תורה אכל והשלימו וחד אמר פרשת זו של ערי מקלט כתב בספרו כמו שהיא כתובה בספר התורה: תחת האלה. תחות אלא היא מזוזת השער כמו שאומר האיל ומזוזות חמשית ומרה אחת לאלים וי"א זו האלה אשר עם שכם שכתוב ביעקב ויטמן אותם יעקב תחת האלה אשר במקדש יי' כלפי שהביאו שם את הארון כמה שנאמר למעלה ויתיצבו שם לפני האלהים: והאבן הזאת תהיה בנו לעדה וגו'. הא אבנ' הדא תהי לנא כתרין לוחי אבן קיימא ארי יתה עבדנ' לסהדו ארי פתגמיא דכתיבי' עלה מעין כל פתגמיא דיי' דמליל עמנא וגם יש לפותרו כמשמעו כי היא שמע את הדברים אשר דברתי לכם בשליחותו של מקום: בתמנת סרח. כך שמה ומקום אחר הוא קורא אותה תמנת חרס על שם שהעמידו תמונ' החמה על קברו לומר זה הוא שהעמיד החמה וכל העובר עליה אומר חבל על זה שעשה דבר גדול כזה ומת וי"א תמנת חרס. שמה ולמה נקר' שמה תמנת סרח על שם שפירותיה מסריחין מרוב שמנן: להר

קנוא ד' ב' מלאים וב' חס' וסי' לא תוכלו לעבוד את יי' · אל קנוא ונוקם יי' דנחום · קנא קנאתי ליי' וחברו · תרויהון אלין ב' בתראי דאליהו חס': חטאותיכם ד' מלאים בליש' בקריא' וסי' אל קנוא הוא לא ישא לפשעכם · וחטאותיכם הסתירו מכם פנים · וחטאותיכם בנעו הטוב מכם · בהגלות פשעיכם להראות חטאותיכם · ונמסר גם בסדר אחרי מות: וכלה ו' בקריא' וסי' וכלה הדעב את הארץ · וכלה מכפר את הקדש · וכלה אהרן ובניו לכסות את הקדש · ושב והרע לכם · וכלה סעפיה · וכלה את מדות הבית · ונמסר גם בסדר אחרי מות: לעדה ג' וסי' נמסר בסדר וירא:

הָאָרֶץ מִפָּנֵינוּ גַּם־אֲנַחְנוּ נַעֲבֹד אֶת־יְהוָה כִּי־הוּא אֱלֹהֵינוּ׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הָעָם לֹא תוּכְלוּ לַעֲבֹד אֶת־יְהוָה כִּי־אֱלֹהִים קְדֹשִׁים הוּא אֵל־קַנּוֹא הוּא לֹא־יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם וּלְחַטֹּאותֵיכֶם׃ כִּי תַעַזְבוּ אֶת־יְהוָה וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהֵי נֵכָר וְשָׁב וְהֵרַע לָכֶם וְכִלָּה אֶתְכֶם אַחֲרֵי אֲשֶׁר־הֵיטִיב לָכֶם׃ וַיֹּאמֶר הָעָם אֶל־יְהוֹשֻׁעַ לֹא כִּי אֶת־יְהוָה נַעֲבֹד׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הָעָם עֵדִים אַתֶּם בָּכֶם כִּי־אַתֶּם בְּחַרְתֶּם לָכֶם אֶת־יְהוָה לַעֲבֹד אוֹתוֹ וַיֹּאמְרוּ עֵדִים׃ וְעַתָּה הָסִירוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּקִרְבְּכֶם וְהַטּוּ אֶת־לְבַבְכֶם אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמְרוּ הָעָם אֶל־יְהוֹשֻׁעַ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נַעֲבֹד וּבְקוֹלוֹ נִשְׁמָע׃ וַיִּכְרֹת יְהוֹשֻׁעַ בְּרִית לָעָם בַּיּוֹם הַהוּא וַיָּשֶׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט בִּשְׁכֶם׃ וַיִּכְתֹּב יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּסֵפֶר תּוֹרַת אֱלֹהִים וַיִּקַּח אֶבֶן גְּדוֹלָה וַיְקִימֶהָ שָּׁם תַּחַת הָאַלָּה אֲשֶׁר בְּמִקְדַּשׁ יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־כָּל־הָעָם הִנֵּה הָאֶבֶן הַזֹּאת תִּהְיֶה־בָּנוּ לְעֵדָה כִּי־הִיא שָׁמְעָה אֵת כָּל־אִמְרֵי יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר עִמָּנוּ וְהָיְתָה בָכֶם לְעֵדָה פֶּן־תְּכַחֲשׁוּן בֵּאלֹהֵיכֶם׃ וַיְשַׁלַּח יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הָעָם אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ׃ וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיָּמָת יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן עֶבֶד יְהוָה בֶּן־מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים׃ וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בִּגְבוּל נַחֲלָתוֹ בְּתִמְנַת־סֶרַח אֲשֶׁר בְּהַר־אֶפְרָיִם

אַרְעָא מִן קֳדָמַנָא אַף אֲנַחְנָא נִיפְלַח קֳדָם יְיָ אֲרֵי הוּא אֱלָהָנָא׃ וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְעַמָּא לָא תּוּכְלוּן לְמִיפְלַח קֳדָם יְיָ אֲרֵי אֱלָהָא קַדִּישָׁא הוּא אֵל קַנָּא הוּא מִן קֳדָם יְדִין דִּקְשׁוֹט לָא יִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיכוֹן וּלְחַטָּאֵיכוֹן׃ אֲרֵי תִשְׁבְּקוּן יַת פּוּלְחָנָא דַיְיָ וְתִפְלְחוּן טַעֲוַת עַמְמַיָא וִיתוּב וְיַבְאֵשׁ לְכוֹן וִישֵׁיצֵי יַתְכוֹן בָּתַר דְּאוֹטֵיב לְכוֹן׃ וַאֲמַר עַמָּא לִיהוֹשֻׁעַ לָא אֱלָהֵן קֳדָם יְיָ נִיפְלַח׃ וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְעַמָּא סָהֲדִין אַתּוּן בְּנַפְשָׁתְכוֹן אֲרֵי אַתּוּן בְּחַרְתּוּן לְכוֹן יַת פּוּלְחָנָא דַיְיָ לְמִפְלַח קֳדָמוֹהִי וַאֲמָרוּ סָהֲדִין׃ וּכְעַן אַעְדּוּ יַת טַעֲוַת עַמְמַיָא דִּי בֵּינֵיכוֹן וְאַפְנוֹ יַת לִבְּכוֹן לְפוּלְחָנָא דַיְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃ וַאֲמָרוּ עַמָּא לִיהוֹשֻׁעַ יַת יְיָ אֱלָהָנָא נִיפְלַח וּלְמֵימְרֵיהּ נְקַבֵּיל׃ וּגְזַר יְהוֹשֻׁעַ קְיָים לְעַמָּא בְּיוֹמָא הַהוּא וְשַׁוִּי לֵיהּ קְיָים וְדִין בִּשְׁכֶם׃ וּכְתַב יְהוֹשֻׁעַ יַת פִּתְגָמַיָא הָאִילֵין וְאַצְנְעִינוּן בְּסֵפֶר אוֹרָיְתָא דַיְיָ וּנְסֵיב אַבְנָא רַבְּתָא וַאֲקִימַהּ תַּמָּן תְּחוֹת אַלָּנָא דִּי בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃ וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְכָל עַמָּא הָא אַבְנָא הָדָא תְּהֵי לָנָא כִּתְרֵין לוּחֵי אֶבֶן קְיָימָא אֲרֵי יָתַהּ עֲבַדְנָא לְסָהֲדוּ אֲרֵי פִּתְגָמַיָא דִּכְתִיבִין עֲלַהּ מֵעֵין כָּל פִּתְגָמַיָא דַיְיָ דִּי מַלֵּיל עִמָּנָא וּתְהֵי בְכוֹן לִדְכְרָן וּלְסָהֲדוּ דִּילְמָא תְּכַדְּבוּן קֳדָם אֱלָהֲכוֹן׃ וְשַׁלַּח יְהוֹשֻׁעַ יַת עַמָּא גְּבַר לְאַחְסַנְתֵּיהּ׃ וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָמַיָא הָאִילֵין וּמִית יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן עַבְדָּא דַיְיָ בַּר מְאָה וַעֲסַר שְׁנִין׃ וּקְבַרוּ יָתֵיהּ בִּתְחוּם אַחְסַנְתֵּיהּ בְּתִמְנַת סֶרַח דִּי בְטוּרָא דְבֵית אֶפְרָיִם

רדק

אלהים קדושים הוא. קדושים לשון תפארת כמו שאמרנו וכן ישמח ישראל בעושיו אני אלהי עושי: עדי' אתם בכם. אתם בעצמכם תהיו עדי' בכם כי אתם בחרתם לכם אתיו' ות"י עדים אתם בכם הנשמה והגוף וכן האזינו השמי' ותשמע הארץ שמעו שמי' והאזיני ארץ הנשמה מן השמים והגוף מן הארץ: וישם לו חק ומשפט. פי' לו לעם ועניינו כמו שם שם לו חק ומשפט שסדר להם דרך כ כלל חקי התור' ומשפטי' וקבלום עליה' או פי' וישם לו חק ומשפט יהושע שם לעצמו חק ומשפט: בשכם. על הברית שכרת להם והחק והמשפט האבן והאלה שמם לעדי' ודברי הברית שכתב בספר תורת אלהים ות"י ויהושע כת' ית פתגמיא האילין בספרא ואצנע בספר אוריתא דיי'. ובדברי רז"ל ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר שמנה פסוקי' שבתורה וחד אמר ערי מקלט ולא נראה לפי הפשט לא זה ולא זה והאמת הוא שת"י: תחת האלה. הדגש תמורת הנח אשר בתחת האלה אשר עם שכם. ובמדרש כי היא האלה שטמן תחתיה יעקב אלהי הנכר כמו שכתוב ויטמן אותם יעקב תחת האלה אשר עם שכם ואין כן דעת המתרגם שתרגם אלה בוטימא ותרגם האלה אלתא והיא מזוזת השער כמו ת האיל מזוזת השער ומרה אחת לאלים שתרגם שון אליא: אשר במקדש יי'. הבית שהיה שם הארון בשכם קראו מקדש ל לקדוש' הארון שהיה שם לשעה: אשר דבר עמנו. ת"י הפסוק כן ואמר יהוש' לכל עמא הא אבנא הדא תהי לנא כתרין לוחי אבן קיימא ארי יתה עבדנ' לסהדו ארי פתגמיא דכתיבין עלה מעין כל פתגמיא דיי' די מליל עמנא וגו' ולפי הפשט אשר דבר עמנו ר"ל כי מה שדברתי עמכם והברית אשר כרתי עמכם לא מלבי כי הם אמרי יי' אשר דבר עמנו בהר סיני. ופי' כי היא שמעה על דרך ותשמע הארץ אמרי פי: בתמנת סרח. ובספר שפטים בתמנת חרס ושניהם אחד כמו כבש וכשב ורבו' דרשו בו מהם אמרו סרח שמה ולמה קראה חרס בשביל שנקבר שם יהושע שהעמיד חמה לישראל והחמה יקרא חרס כמו האומר לחרס ולא יזרח וי"א חרס שמה ולמה נקרא שמה סרח שהיו פירותיה מסריחין מרוב שמנן:

רלבג

והנה להרחיקם עוד מעבוד עבודה זרה אמר להם כי אחר שיכנסו לעבודתו יתב' תקשה להם אחר עבודתו כי לא ישא לפשעיהם אם יסורו מאחריו לעבוד ע"ז אך יכלה אותם אחר אשר הטיב להם ולא אמר להם זה יהושע שיהיה הענין בבחירתם לסור מאחרי יי' כי כבר נקשרו בזה כל הדורות במעמד הר סיני אך אמר להם זה להוסיף להם הרחקה מעבוד ע"ז כמו שזכרנו עם שכבר היה יודע מטוב תכונת' בעת ההיא שהם לא יסכימו בשום פנים לעבוד זולתי הש"י ואחר זה אמר להם יהושע שהם עדים בהם כי הם בחרו לעבוד את יי' להרחיקם יותר במה שאחר זה מעבוד ע"ז · ואמ' להם שיסירו את אלהי הנכר אשר בקרבם ויטו לבבם אל יי' אלהי ישראל והוא אמר להם זה שאם כפתה לבם בסתר מאחת העבודות האלו אשר לאנשי הארץ יסירו מלבם הדעות הנכפסדות בהם והם לא הודו שיצטרכו לזה אך השיבו כי הם יעבדו את יי' אלהי ישראל וישמעו בקולו: ויכרת יהושע ברית לעם. על זה להיותם עובדים את יי' ולהזהיר זכר לזה המעשה למען יבושו ישר' אם יסורו מאחרי יי' כתב יהושע את הדברים האלה בספר תורת האלהים והקים אבן גדולה תחת האלה אשר במקדש יי' להיות לזכר ולעדות על זה המעשה כמו שעשו יעקב ולבן במעשה הגל והמצבה להיות לעדים ביניהם על בריתם את יי'. אחר זה זכר שכבר מת יהושע בן מאה ועשר שני' וקברו אותו בגבול נחלתו:

וזכר

וזכר עוד שכבר עבדו ישר' את יי' כל ימי יהושע וכל ימי הזקני' אשר האריכו ימים אחרי יהושע ואשר ידעו את כל מעשה יי' אשר עשה לישרא' והם יוצאי מצרים כי זולתם לא ידעו את כל המעשה וזכר אחר זה כי עצמות יוסף קברו במקום ההוא שהיה לבניו לנחלה וכי אלעזר בן אהרן מת וקברו אתו בגבעת פנחס בנו אשר נתן לו בהר אפרי' ואם יאמר אומר איך היתה לפנחס אם לא היתה לאלעזר אמרנו לו כי תכף שמת אלעזר היה יורשו פנחס לפי שרשי התורה ולזה כשנקבר נקבר בגבעת פנחס בנו ואולם רבותי' ז"ל אמרו בפרק יש נוחלין כי פנחס ירשה מאשתו וזה דרך דרש ואמנם הפשט הוא לפי מה שכתבנו׃ **ואולם** התועלות המגיעות מזה הספור הם אלו׃

הא' הוא לפרסם עוצם הטוב' השי' לישראל ושכבר קיים מה שכתב לאבותינו ולזרע שיתן להם את הארץ ולזה זכר מה שירשו מהאר' ע"י משה וע"י יהושע והמלכי' הרבים אשר נפלו בידם׃ **הב'** הוא במדות והוא שראוי לכל אדם שלא יקצר מעשות מה שאפשר מהטוב בחייו הלא ת תראה כי יהושע מפני שלא יכול להשלי' ירוש הארץ לישרא' לא קצר לעשות מה שהיה א אפשר לו מהטוב והוא הפלת הארץ בנחלה לשבטים כי בזה היה תועלת כי הוא היה כ כבוא ולא תשלם זאת החלוקה בשלמות למי שאינו נביא כי על פי יי' היתה כמו שזכר עם שכבר נמשך מזה ת תועלת שאם חלקו הארץ הנכבשת לבד היו ישר' מתעצלי' בירושת הנשאר מהארץ לדעתם שמה שיכבשו יגיע לכלל ישר' הנה לא יקום אחד מהשבטים אם לא יקומו כלם ואולי תהיה זאת העצלה סבה שלא תשלם להם ירושת הארץ אך כשידע כל שבט המגיע לו מזה יזדרז לכבוש הארץ ההיא לפי מה שאפשר ואם הוצרך אל העזר שקם אותו מאחד השבטים או יותר והבטיחו שהוא יעזור אותו גם כן לכבוש חלקו כמו שמצאנו שעשה שבט יהודה ושבט שמעון לפי מה שנזכר בראש ספר שופטים׃ **השלישי** הוא בזכירת המגיע לשבט ושבט מהארץ להצילם מהקטטה והמריבה אם ברוב הימים יפול מחלוקת בימיהם בענין האר' הנה מה שנזכ' בזה המקו' מהמגיע לחלק חלק מהם ישמרם מהקטט׳׃ **הרביעי** הוא להזכיר קיום מה שייעד השם יתברך לכלב באמר מלא אחרי יי' ולא הלך בעצת שאר המרגלי' שהארץ אשר דרכה רגלו בה תהיה לו לנחלה ולבניו׃ **החמשי** הוא להודיע שכבר נתקיים ייעוד השם יתברך בשבט שמעון ולוי במה שאמר יעקב אחלקם ביעקב ואפיצם בישר' כי כבר היו נחלותיהם מפוזרות כמו שזכרנו׃ **הששי** הוא להודיע שכבר קיימו ישראל מה שצוו בתורה להבדיל ערי המקל' ולתת ללוים ערים לשבת ומגרשיהן לבהמת' והנה קבצנו שתי המצות יחד כי ידמה שערי הכהנים והלוים כלם קולטות והנה התבאר מן התורה כי המזבח היה קולט ההורג בשוגג ולזה הוצרך לומר בהורג במזיד מעם מזבחי תקחנו למות כמו שביארנו שם וידמה כי מפני שכלל ערי המקלט עם ערי הלוי' הנשארו בזה המספ' ואמ' בסוף שהם ערים מ"ח ומגרשיהן שכבר הקיפן זו לזו ולזה תהיינ' כלם קולטו'׃ **השביעי** והוא מה שלמדנו מהמזבח שבנו השבטים אשר מעבר הירדן כי כשירבה האדם דבר אפשר שיתחדש ממנו הפסד או נזק ראוי שיתחכם להסירו קודם בואו ולא ימנעהו מזה ראותו שלא יתכן הגעת ההפסד או הנזק ההוא כי אם לעתים רחוקים הלא תראה כי אלו השבטים כשראו כי בארך הזמן יהיה אפשר שיסבב היות הירדן מפסיק ביניהם ובין ארץ ישראל שישביתו בניהם מעבוד את יי' התחכמו להמציא דבר כשאר מורה שגם הם מעם יי' ולזה בנו שם המזבח ההוא שיהיה בתבנית מזבח יי' וקראו שמו כי עד הוא בינותינו כי יי' האלהים ויהושע כאשר ראה גם כן אפשרות סור ישר' מאחרי יי' מצד מה שנשארו מן הגוים ההם שלא החרימום גם כן לפי מה שאפשר להצילם מזה והביאם מזה ש שיקבלו עליהם שנית באלה' לעבדו ולאהבה אותו ושלא לסור מאחריו להרחיקם יותר מזה העון׃ **השמיני** הוא שלמדנו מענין שלוח פנחס והנשיאים לשבטים שהיו מעבר לירדן לחקור אמתת הענין קודם עלותם עליהם לצבא והוא כי גם בענינים אשר יחשב שאין להמתין עליהם לעשותם כי אם תכף צריך להתישב ולחקור הענין הלא תראה כי לולא זאת החקירה היה נמשך מזה נזק רב בעלות בני ישר' לצבא על אחיהם והנה יחשב שאין להמתין על אלו הדברים שהם כנגד השם יתברך מפני הסבות שזכרו פנחס והנשיאים לשבטים האלו בזה המקום ולזה תמצא שלא המתין פנחס לקחת עצה ממשה רבינו בדבר זמרי אמרו רבותינו ז"ל כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב ומזה המקום יותר הספק איך לא נמלכו ישר' בזה ביהושע שהיה נביא עם שהיה מהענינים הראויים לעשות לפי משפטי התורה בהטלת העונשים ראוי שיהיה המעשה בהם לפי דרכי התורה באופני החקירה המיוסדת בתורה לא מי שאלו איך האמת בזה לנביא ואם באנו לבאר זה בזה המקום יארכו הדברים יותר מהראוי למה שאנחנו בו׃ **התשיעי** הוא מה שלמדנו שראוי לכל אדם שיתעדל שיהיה נקבר בגבול משפחתו להסתיר שמו ולזה זכר בהקבר יהושע בגבול נחלתו והקבר יוסף בגבול נחלת בניו והקבר אלעזר בן אהרן בגבעת פנחס בנו ומזה המקום למדנו התועלת שהגיע מזה הנדר ליוסף בשנחלקו בניו לשני שבטים וזה כי בזה היה רמוז בגורלות לבני רחל ויתכן יותר שיגיע מקום קבורתה בנחלה לאחד מהם וכבר נתבאר שכן היה לפי מה שנזכר בספר שמואל׃

וישלח כ"ב וסי' נמסר בסדר נח׃ ויהי אחרי הדברים האלה ג' וסי' ויגד לאברהם· אביך חולה· וימת יהושע· ונמסר גם בסדר וירא׃ וכל ימי ג' וסי' הזקנים· וחברו· וכל ימי מלכי ישראל׃ במאה הרפין בקריאה וסי' ויקן

מִצְּפ֖וֹן לְהַר־גָּֽעַשׁ׃ וַיַּעֲבֹ֤ד יִשְׂרָאֵל֙ אֶת־יְהוָ֔ה כֹּ֖ל יְמֵ֣י יְהוֹשֻׁ֑עַ וְכֹ֣ל ׀ יְמֵ֣י הַזְּקֵנִ֗ים אֲשֶׁ֨ר הֶאֱרִ֤יכוּ יָמִים֙ אַחֲרֵ֣י יְהוֹשֻׁ֔עַ וַאֲשֶׁ֣ר יָדְע֗וּ אֵ֚ת כָּל־מַעֲשֵׂ֣ה יְהוָ֔ה אֲשֶׁ֥ר עָשָׂ֖ה לְיִשְׂרָאֵֽל׃ וְאֶת־עַצְמ֣וֹת יוֹסֵף֩ אֲשֶׁר־הֶעֱל֨וּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֤ל ׀ מִמִּצְרַ֙יִם֙ קָבְר֣וּ בִשְׁכֶ֔ם בְּחֶלְקַ֣ת הַשָּׂדֶ֗ה אֲשֶׁ֨ר קָנָ֧ה יַעֲקֹ֛ב מֵאֵ֛ת בְּנֵֽי־חֲמ֥וֹר אֲבִֽי־שְׁכֶ֖ם בְּמֵאָ֣ה קְשִׂיטָ֑ה וַיִּהְי֥וּ לִבְנֵֽי־יוֹסֵ֖ף לְנַחֲלָֽה׃ וְאֶלְעָזָ֤ר בֶּֽן־אַהֲרֹן֙ מֵ֔ת וַיִּקְבְּר֣וּ אֹת֗וֹ בְּגִבְעַת֙ פִּינְחָ֣ס בְּנ֔וֹ אֲשֶׁ֥ר נִתַּן־ל֖וֹ בְּהַ֥ר אֶפְרָֽיִם׃

סבירין ויעבדו העם ג' · ז' דכות' · ל' רפין ג' תרי"ך · י"ב

מִצְפּוּנָא לְטוּר גַעַשׁ׃ וּפְלַח יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ כָּל יוֹמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יוֹמֵי סָבַיָא דִי אוֹרִיכוּ יוֹמִין בָּתַר יְהוֹשֻׁעַ וְדִי יְדַעוּ יָת כָּל עוֹבָדָא דַיְיָ דִי עֲבַד לְיִשְׂרָאֵל׃ וְיָת גַרְמֵי יוֹסֵף דְאַסִיקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם קְבָרוּ בִשְׁכֶם בְּאַחְסָנַת חַקְלָא דִקְנָא יַעֲקֹב מִבְּנֵי חֲמוֹר אֲבוּהִי דִשְׁכֶם בִּמְאָה חוּרְפָן וַהֲווֹ לִבְנֵי יוֹסֵף לְאַחְסָנָא׃ וְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן מִית וּקְבָרוּ יָתֵיהּ בְּגִבְעַת דְפִינְחָס בְּרֵיהּ דְאִתְיְהֵבַת לֵיהּ בְּטוּרָא דְבֵית אֶפְרָיִם׃

סכום הפסוקים של ספר יהושע שש מאות וחמשים וששה וסי' סנ"ו וחציו ומחשבן עד רמת גלעד וסדריו ארבעה עשר׃

את חלקת השדה אשר · ואת עצמות יוסף אשר העלו ממצרים· אין חפץ למלך במהר · תנה את אשתי את מיכל · וישכר מישראל מאה אלף· ונמסר גם בסדר וישלח׃ קשיטה ג' וסי' נמסר בסדר וישלח׃

רשי

להר געש · מלמד שרעש עליהם ההר להורג' לפי שלא הספידוהו כראוי׃ האריכו ימים · ימים האריכו שנים לא האריכו ש שנענשו׃ קברו בשכם · משכם גנבוהו לשכם החזירוהו׃ בגבעת פנחס בנו · מהיכן היה לו לפנחס חלק בארץ שירש מ מאשתו׃

סליק ספר יהושע

רדק

מצפון להר געש · רבי ברכיה ורבי סימון בשם ריב"ל חזרנו על המקרא ולא מצאנו מקום ששמו הר געש אלא מה הוא הר געש על ידי שנתרשלו ישראל בו ולא הספידוהו כראוי רצה הקדוש ב"ה להגעיש עליהם ההר ר"ל שגעש ההר ביום קבורתו׃ אשר העלו בני ישראל · אע"פ שכתוב ויעל משה את עצמות יוסף עמו הוא הזהיר את בני ישרא' להעלותם כמו ויבן שלמה והדומים לו ובדרש כל המתחיל במצוה ואחר גומרה נקראת על שם האחרון מני אתה למד ממשה דכתי' ויעל משה את עצמות יוסף עמו כשנתלק משה במדבר ולא נכנס לארץ והכניסו ישראל עצמותיו לארץ וקברו אותם ונתלית המצוה בהם דכתיב אשר העלו בני ישראל ממצרים אשר העלה משה אין כתוב כאן אלא אשר העלו׃ קברו בשכם · דרשו בו משכם גנבוהו ולשכם החזירוהו ולפי הפשט לפי שהיה שכם בחלק אפרים ולכבוד יוסף קברוהו בנחלה הראשונה אשר היה ליעקב אבינו בארץ ישראל ולפי דעתי בפסוק ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך רמז לו שיקבר שם בשכם זהו שאמר לך כי כבר זכר הבכורה שנתן לו שיטלו בניו שני חלקים׃ ויהיו לבני יוסף לנחלה · ושבו להם העצמות לנחלה טובה שנקברו בנחלתם ודרשו בו על בני יוסף שהתעסקו בקבורת העצמות בנחלתם׃ אשר נתן לו בהר אפרים · אמרו רבותינו ז"ל מכיון היה לו לפנחס שלא היה לו לאלעזר אלא מלמד שנשא פנחס אשה ומתה וירשה ומכאן שכמו לירושת הבעל ומהם אמרו כי אפשר שנפלה לו בשדה חרמים ויתכן גם כן לפרש כי ישראל נתנו לו כמו שנתנו לכלב ויהושע אבל לא על פי השם יתברך כמו שנתנו להם וזהו שאמר אשר נתן לו ואילו היתה ירושת אשתו או שדה חרמים לא היה אומר אשר נתן לו ורבותינו ז"ל אמרו כי לא נוכל לומר שקנה פנחס אותה גבעה דאם כן נמצאת שדה חוזרת ביובל ונמצא אותו צדיק קבור בקבר שאינו שלו אבל לשון נתן לו לא הקשה להם כי מצאנו לשון מתנה במכר כמו ויתן לי את מערת המכפלה ואם תאמר לפירושינו קשה גם כן שהרי מתנת יחיד חוזרת ביובל אבל מתנ' רבים איננה חוזרת וזאת הגבעה שבט אפרים נתנוה לו ולדבריהם שאמרו כי ירושת אשתו היתה הם אמרו גם כן כי ירושת הבעל איננה חוזרת ביובל וכן הדין׃

סליק ספר יהושע

מ׳מלין מן א׳ א׳ קדמ׳ נסיב וי״ו ואינון קריבין לי״י וסי׳ ועבר י״י לנגוף · ודבר י״י אל משה · ואף י״י חרה בעם · ולמה י״י מביא אתנו · ויתעבר י״י בי · והפיץ י״י אתכם · ושב י״י אלהיך את · אלי עון בית · ונחם י״י עוד קרא לאמר · ונוקם י״י אל קנוא ונוקם י״י · ובא י״י ונסתם גיא הרי · ובחר י״י לכן כה אמר י״י שבתי · ויצא י״י ונלחם בגו׳ · ומה י״י

ונרעה נרדפה לדעת את

חד מן י״א מלין קריין ת׳ ולא כתבן וסימניהון ויקרא וינחם דוד את בת שבע · הכרי׳ ויואב שמנה עשרה דירמיה · באחד׳ לבכתני

ויהי

רלבג

ספר שאחרי מות יהושע שאלו בני ישר׳ בי׳ ר״ל באורי׳ ותומי׳ מי מהשבטי׳ יעלה בתחלה להלחם בכנעני הנשאר בארצות השבטי׳ וראוי שנדע שאין הרצון בזה שלא היו כשאלין באורי׳ ותומי׳ בימי יהושע כי התור׳ העידה כי בימי יהוש׳ ג״כ ישאלו במשפט האורי׳ · ואולם הרצון בזה כי אחרי מות יהושע הוצרכו לשאול מי יעלה בתחלה כי במלחמ׳ הראשונ׳ שרם נגרו׳ לשאר המלחמו׳ וזה שאם ינוצחו ימ׳ במלחמ׳ הראשונ׳ יאמרו הנשארי׳ מהגוים ההם שר כלם מעליה׳ ויתחזקו להלחם בהם ואם ינצחו אותם יפיל העניין מורך לב בגוי׳ ההם וינצחום ימ׳ בקלות · ולזה בחר השם שילחם תחלה מי שהוא ראוי יותר לנצח והוא שבט יהוד׳ וסבב יהודה שעלה אתו שמעון להלחם כאשר נשארו בגבולו מהגוים ההם והנה קצצו ב בהונות ידי אדני בזק ובהונות רגליו להפיל מורך על שאר המלכי׳ שיראו מלהלחם ב בישר׳ עם שסבר שסבב זה השם ית׳ להשיב לו מדה כנגד מדה כמו שזכר כאמר עשיתי כן שלם לי אלהי׳ וזכר שהביאוהו אחר זה בירושלם ומת שם ו וכבר נלחמו בני יהוד׳ בירושלם קודם זה ולכדו אותה והכוה לפי חרב ואת העיר שלחו באש׃ וילך

ויהי אחרי מות ד׳ וסי׳ אברהם׳ משה · יהושע · שאול · ונמסר גם בסוף חיי ובריש יהושע · וסימ׳ בלשון תרגום אבא רעיא שמשא ומלכא׃ ונלחמה ד׳ בקריאה וסי׳ ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגורל

א וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת יְהוֹשֻׁעַ וַיִּשְׁאֲלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּיהוָה לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה־לָּנוּ אֶל־הַכְּנַעֲנִי בַּתְּחִלָּה לְהִלָּחֶם בּוֹ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה יְהוּדָה יַעֲלֶה הִנֵּה נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ בְּיָדוֹ׃ וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְשִׁמְעוֹן אָחִיו עֲלֵה אִתִּי בְגוֹרָלִי וְנִלָּחֲמָה בַּכְּנַעֲנִי וְהָלַכְתִּי גַם־אֲנִי אִתְּךָ בְּגוֹרָלֶךָ וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ שִׁמְעוֹן׃ וַיַּעַל יְהוּדָה וַיִּתֵּן יְהוָה אֶת־הַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי בְּיָדָם וַיַּכּוּם בְּבֶזֶק עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ׃ וַיִּמְצְאוּ אֶת־אֲדֹנִי בֶזֶק בְּבֶזֶק וַיִּלָּחֲמוּ בּוֹ וַיַּכּוּ אֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַפְּרִזִּי׃ וַיָּנָס אֲדֹנִי בֶזֶק וַיִּרְדְּפוּ אַחֲרָיו וַיֹּאחֲזוּ אֹתוֹ וַיְקַצְּצוּ אֶת־בְּהֹנוֹת יָדָיו וְרַגְלָיו׃ וַיֹּאמֶר אֲדֹנִי־בֶזֶק שִׁבְעִים מְלָכִים בְּהֹנוֹת יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם מְקֻצָּצִים הָיוּ מְלַקְּטִים תַּחַת שֻׁלְחָנִי כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי כֵּן שִׁלַּם־לִי אֱלֹהִים וַיְבִיאֻהוּ יְרוּשָׁלִַם וַיָּמָת שָׁם׃

והוה בָּתַר דְּמִית יְהוֹשֻׁעַ וּשְׁאִילוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵימְרָא דַּיְיָ לְמֵימַר מַן יִסַּק לָנָא לְוַת כְּנַעֲנָאָה בְּקַדְמֵיתָא לְאַגָּחָא קְרָבָא בֵּיהּ׃ וַאֲמַר יְיָ יְהוּדָה יִסַּק הָא מְסָרִית יָת יָתְבֵי אַרְעָא בִּידֵיהּ׃ וַאֲמַר יְהוּדָה לְשִׁמְעוֹן אֲחוּהִי סַק עִמִּי בְּעַדְבִי וּנְגִיחַ קְרָבָא עִם כְּנַעֲנָאָה וְאֵיהַךְ אַף אֲנָא עִמָּךְ בְּעַדְבָךְ וַאֲזַל עִמֵּיהּ שִׁמְעוֹן׃ וּסְלִיקוּ דְּבֵית יְהוּדָה וּמְסַר יְיָ יָת כְּנַעֲנָאָה וּפְרִיזָאָה בִּידֵיהוֹן וּמְחוֹנוּן בְּבֶזֶק עֲסַר אַלְפִין גַּבְרָא׃ וְאַשְׁכַּחוּ יָת אֲדֹנִי בֶזֶק בְּבֶזֶק וַאֲגִיחוּ קְרָבָא בֵּיהּ וּמְחוֹ יָת כְּנַעֲנָאֵי וְיָת פְּרִיזָאֵי׃ וַעֲרַק אֲדֹנִי בֶזֶק וּרְדָפוּ בַּתְרוֹהִי וַאֲחָדוּ יָתֵיהּ וְקַצִּיצוּ יָת קַרְסוּלֵי יְדוֹהִי וְרַגְלוֹהִי׃ וַאֲמַר אֲדֹנִי בֶזֶק שַׁבְעִין מַלְכִין קַרְסוּלֵי יְדֵיהוֹן וְרַגְלֵיהוֹן מְקַצְּצִין הֲווֹ מְלַקְּטִין לַחְמָא תְּחוֹת פָּתוֹרִי כְּמָא דַעֲבָדִית כֵּן שַׁלֵּים לִי יְיָ וְאַיְתוּהִי לִירוּשְׁלֵם וּמִית תַּמָּן׃

ונלחמה · ויאמרו ליפתח לכה והייתה לנו לקצין · ויאמר הפלשתי אני חרפתי את ישראל · ונלחמה אתם במישור אם לא נחזק מהם׃ ויבום י״א בקריאה וסי׳ נמסר בסדר שלח לך׃

רדק

תנה אל נורא
לבן קמחי עזרא
ודעת כבתרה
בספר השופטים׃
ולב עבדך תתמוך
ואת ידו תסמוך
ומזדים תחשוך
ומדרך פטים׃

ויהי אחרי מות יהושע · מי יעלה לנו · לכבוש את הארץ אשר נשארה להכבש׃ וימצאו את אדני בזק · מלרע · וינס אדני בזק ויאמר אדני בזק מלעיל והיוד נוספת ר״ל אדון בזק וכן אדני צדק אדון צדק׃ בהונות · מן בוהן ידו ואינו ממשקלו אלא ממשקל לשון לשונות והוא ה האכבע הגס שבאצבעו׳׃ וילחמו

רשי

מי יעלה לנו אל הכנעני · על מקומות ם שהפלנו בגורל ועדיין לא כבשנו׃ יהודה יעלה · שבט יהודה יעלה תחלה לכבוש את גורלו׃ לשמעון אחיו · לשבט שמעון׃ עלה אתי · ובזרעי לכבוש את מה שנפל בגורלי ויש פותרין יהודה יעלה הוא עתניאל הוא יעבץ שאכו אות׳ במס׳ תמורה מה שמו יהודה אחיו שמעון שמו ולשמעון אחיו אמר שילך אתו׃ בבזק · שם מקום׃ שבעים מלכים וגו׳ · מכאן אתה למד מה גדולתן ועושרן של מלכי כנען שהרי אדני בזק לא היה כדי למנות עם מלכי כנען בשם מלך וכתוב בו כאן׃ ויביאוהו ירושלם · שהלכו משם להלחם על ירושלם׃ שלחו

וילחמו בני יהודה · פי׳ וכבר נלחמו כי בימי יהושע לכדו ירושלם כמו שפירשתי בספר יהושע כי בכלל מלכי כנען אשר הכה יהושע הוא מלך ירושלם וכן וילך יהודה אל הכנעני פי׳ וכבר הלך כי בימי יהושע לכדו חברון ודביר ודבר עתניאל פירשתי בספר יהושע: ושם דביר · ובדברי רז״ל כי בלשון פרס קורין לספר דביר: גלות עלית וגלות תחתית ·

שלחו באש · שלחו אש בגלה: אחי כלב · מאמו: ותסיתהו · ואמלכתיה למשאל כמלך שמייעצין האדם ומשימין לבו לדבר אחד כ״ל: ותצנח · ואתרכינת ליפול לרגלי אביה: ארץ הנגב · ארץ שביתו מנוגב מכל טוב שאין בו אלא תורה: גלת מים · שדה בית השקי אתר בית שקייא דמיא: מעיר התמרים · היא יריחו

שלחו ד׳ דגשין בקריא׳ וסי׳ וילחמו בני יהודה בירושלם וילכדו אותה · גם כל הערים הנמצאות · אשר שלחו חפשים ויכבשום · וכל שללם שלחו למלך׳ וכל דסמיכי לאש דכוו׳ דגשים במ״א רפי׳ וסי׳ שלחו באש מקדשך · ומטע׳ ביה: יושב ד׳ מלאים כספרא וסי׳ ואחר ירדו בני יהודה להלחם בכנעני · ויכו את הכנעני יושב צפת ·

וילחמו בני־יהודה בירושלם וילכדו אותה ויכוה לפי־חרב ואת־העיר שלחו באש: ואחר ירדו בני יהודה להלחם בכנעני יושב ההר והנגב והשפלה: וילך יהודה אל־הכנעני היושב בחברון ושם־חברון לפנים קרית ארבע ויכו את ששי ואת־אחימן ואת־תלמי: וילך משם אל־יושבי דביר ושם־דביר לפנים קרית־ספר: ויאמר כלב אשר־יכה את־קרית־ספר ולכדה ונתתי לו את־עכסה בתי לאשה: וילכדה עתניאל בן־קנז אחי כלב הקטן ממנו ויתן־לו את־עכסה בתו לאשה: ויהי בבואה ותסיתהו לשאל מאת־אביה השדה ותצנח מעל החמור ויאמר־לה כלב מה־לך: ותאמר לו הבה־לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני ונתתה לי גלת מים ויתן־לה כלב את גלת עלית ואת גלת תחתית: ובני קיני חתן משה עלו מעיר התמרים את־בני יהודה מדבר יהודה אשר בנגב ערד וילך וישב את־העם: וילך יהודה את־שמעון אחיו ויכו את־הכנעני יושב צפת ויחרימו אותה ויקרא את־שם־העיר חרמה: וילכד יהודה את־עזה ואת־גבולה ואת־אשקלון ואת־גבולה ואת־עקרון ואת־גבולה:

ואגיחו קרבא בני יהודה בירושלם וכבשו יתה ומחוהא לפתגם דחרב וית קרתא אוקידו בנורא: ובתר כן נחתו בני יהודה לאגחא קרב בכנענאי יתיב טורא ודרומא ושפלתא: ואזלו דבית יהודה לות כנענאי דיתבין בחברון ושום חברון מלקדמין קרית ארבע ומחו ית ששי וית אחימן וית תלמי: ואזלו מתמן לות יתבי דביר ושום דביר מלקדמין קרית ארכי: ואמר כלב דימחי ית קרית ארכי ויכבשינה ואתין ליה ית עכסה ברתי לאיתו: וכבשה עתניאל בר קנז אחוהי דכלב דזעיר מיניה ויהב ליה ית עכסה ברתיה לאיתו: והוה במיעלה ואמלכתיה למשאל מן אבוהא אחסנתא ואתרכינת מעל חמרא ואמר לה כלב מה ליך: ואמרת ליה הב לי אחסנתא ארי לארע דרומא יהבתני ותתן לי אתר בית שקיא דמיא ויהב לה כלב ית בית שקיא עילאה וית בית שקיא תתאה: ובני שלמאה חמוהי דמשה סליקו מן קרתא יריחו עם בני יהודה מדבר יהודה די בדרום ערד ואזלו ויתיבו עם עמא: ואזל יהודה עם שמעון אחוהי ומחו ית כנענאה יתיב צפת וגמר יתה וקרא ית שמא דקרתא חרמה: וכבש יהודה ית עזה וית תחומה וית אשקלון וית תחומה וית עקרון וית תחומה:

ובספר יהושע גלות עליות וגלות תחתיות עליות ותחתיות אומר על הגלות, עלית ותחתית אומ׳ על חלקת השד׳ שהיו בה הגלות וכן יש שנויים אחרים כי בספר יהושע תנה לי ובזה הבה לי · ותצנח פירושו · ושם פרשתי ודתה גם פרק פירוש ויקם פרק ענין וגו׳ השד׳ והמערה: מעיר התמרי׳ · ת״י מקרית יריחו לפי שהיו בה תמרי׳ רבי׳ נקראת כן: ובא במפורש בתור׳ בקעת יריחו עיר התמרי׳: וילך וישב את העם · על הראש שבבני קני אמ׳ והלכו בני המשפחה עמו וישבו שם עם בני יהוד׳ במדבר יהודה והכתוב לא ספר למה עלו מעיר התמרים או אם היו יושבי׳ שם עם הכנעני ואפשר שהיו שם עם הכנעני יושבים כי יתרו לא היה עם בני ישראל כי כן כתוב וילך לו אל ארצו ופרשתי ויאמר משה לחובב ופרש׳ ושמע יתרו בזמן אחד היה בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים וחובב הוא יתרו כמו שכתוב מבני חובב חותן משה ופרשתי ושמע יתרו שלא במקומה נכתב׳ לחבר דבר יתרו עם דבר עמלק כי ע עמלק הרע לישראל בצאתם ממצרי׳ והכר להם לפיכך שמר לו הקב״ה הדבר עד סוף כל ה הדורות כמו שכתוב מלחמה ליי׳ בעמלק מדור דור ויתרו הטיב לישראל ושמח בטובתם והטיב להם בעצתו ושמר לו ה הקב״ה הטובה עד סוף כל ה הדורו׳ כי הנה אומר שישבו עם בני יהודה ונתנו להם מקום ל לשבת בארצם ושבו לדת ישרא׳ ובימי שאול היו יושבי׳ עם עמלק כי באהלים היו יושבים ונוסעים ממקום למקום ואמר להם שאול סורו רדו מתוך עמלקי וגו׳ ואתה עשית חסד עם בני ישראל וגו׳ הנה כי החסד היה שמור להם לעולם ובימי יהוא יונדב בן רכב היה אהוב ו ונכבד בין ישרא׳ ובימי ירמיהו הנביא היו בית הרכבים בתוך בני ישראל ואמר הכתוב לא יכרת איש לבית יונדב בן רכב עומד לפני כל הימים ובית הרכבים הם מבני יתרו כמה שנאמר המה הקנים הבאי׳ מחמת אבי בית רכב · ועתה כשלכדו בני יהוד׳ חברון היו יושבים עם הכנעני בחברון בעיר סמוך לה נקראת עיר התמרי׳ וכשלכדו בני יהודה חברון עלו משם בשלום כי קראו להם בני יהודה לשלום בהלחמם עם הכנעני שיעלו מביניהם ולא יספו עמם כמו שקרא להם שאול בהלחמו עם העמלקי וכן עשו ועלו משם בשלום וישבו במדבר יהודה עם בני יהודה זהו הנראה לי מדרך הפשט ומדרך הסברא ורז״ל דרשו בו כי בני ישראל נתנו לו עיר התמרים והיא יריחו לדעתם כמו שאו׳ נתנוהו לבני קני ואמר כי מה שאמר משה רעת והיה הטוב ההוא אשר ייטיב השם עמנו והטבנו לך הוא דשנה של יריחו שהיה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה והניחוה מלחלק אמרו מי שיבנה בחלקו בית המקד׳ יהיה לו ובין כך ובין כך נתנוהו לבני יתרו והיה בידם ארבע מאות וארבעים שנה עד שנבנה בית המקדש ולא בא בנימין ליטול אותה מהם ופנו אותה להם שנאמר עלו מעיר התמרים ועם ישראל כשאמר יתרו כמו שאמר לו משה אל נא תעזוב אותנו ומה שאמר וילך לו אל ארצו שהלך לגייר בני משפחתו ועוד דרשו בו כי מה שאמר עלו מעיר התמרים שהניחו אותו מעצמם שהלכו ללמוד תורה עם עתניאל בן קנז הוא יעבץ כמו שכתוב בדברי הימים ומשפחות סופרים יושבי יעבץ וגו׳ המה הקנים הבאים מחמת אבי בית רכב: כי

שניתן להם דושנ׳ של יריחו לאוכלה עד ש שיבנ׳ בית המקדש ומי שיבנה בית הבחירה בחלקו יטלנה כדי ש שיהא לכל ישרא׳ חלק בבית הבחירה ונתנוה לבני יתרו ארבעים ו וארבע מאות שנה והתלמידים שבהם ה הניחוה והלכו אצל עתניאל בן קנז הוא יעבץ במדבר יהודה אשר בנג׳ ערד ללמוד תורה: וישב את העם · עם התלמידי׳ היושבי׳ לפניו הוא בקש מאת הקב״ה שיזמן לו ת תלמידים הגונים שנאמר ויקרא יעבץ לאלהי וגו׳ ואיזמן לו התלמידים הללו: כי מאת אביה השדה ושכנתנו לה · הוסיפה היא לשאול גלות מים · והנה בני קיני חותן משה שבו לדת ישראל ולזה ישבו את יהודה: ויהי

רלבג

וילך יהוד׳ אל הכנעני היושב בחברון וגו׳ · כי כבר התבאר בספר יהושע כי כלב הוא שנלחם בהם ואמנם שבאו עמו שם שבט יהודה כי הוא היה כ נשיא השבט ולזה יחס זאת המלחמה לשבט יהודה וידמה שכבר היתה זאת המלחמה אחרי מות יהושע ואף על פי שנזכרה בספר יהושע ואולם נזכרה שם לבאר שכבר כ נתקיי׳ יעוד הש״י לכלב כי חברון נתנה לו ל לנחלה על פי הש״י והו׳ נלחם בה וכבש׳ בסוף הענין אף על פי שלא כבשה בימי יהושע · ושם דביר הנזכר בזה המקו׳ הוא מקום אחר זולת אשר לכד יהושע לפי מה שנזכר בספר יהושע את׳ וישב יהושע וכל ישרא׳ עמו דבירה · והנה זכר שהסיתה ע עכסה את בעלה לשא׳

רשי

כי לא להוריש· תרגם יונתן ובתר כן דחבו לא יכילו לתרכא ית יתבי מישרא: ואת היבוסי יושבי ירושלם· מחוז היה בירושלם ששמו יבוסי ומבני אבימלך היו ולא הורישם מפני השבועה עד שבא דוד לפי שעדיין היה נכדו קיים והוא כשבע לו ולניכו ולנכדו ביתאל שנפל בגורלם· ואף על פי שפסל מיכה עמהם שהרי מיכה משבט אפרים כאמר כאן וה׳ עמם הוא שאמר רכאל לך ה׳ הצדקה ולנו בשת הפנים: ויתירו· על ידי אחרים· ושלחו מאללין· ויתורו את הארץ כאמר במרגלי׳ עמין ואלו ששלחו את מרגלים כאמר בהם ויתירו: את מבוא העיר· שהיו נכנסין לה דרך המערה ולא אחד עומד על פי המערה ונכנסין דרך הלוז למערה· לוז מגדלים בו אגוזים דקים קולדר״א בלע״ז: ויראם· באצבעו: הוא שמה עד היום· לא בלבלה סנחריב ולא החריבה נבוכד נצר: לא הוריש מנשה· סיפר הכתוב בגנותו שהתחילו לשמוע בהקב״ה שכוה אותם והורשתם את כל יושבי הארץ וגו׳: ויעל

רדק

כי לא להוריש: כי לא יכלו להוריש אעפ״י שהיה י״י עמם להוריש את יושבי ההר יושבי העמק לא יכלו להורישם כי רכב ברזל להם והסבה האמתית כי הניח אותם הש״י לנסו׳ בם את ישר׳ כמו שאומר אשר הניח י״י לנסות בם את ישר׳ וי״ת ותריכו ית יתבי טורא בתר כן דחבו לא יכילו לתרכא ית יתבי מישרא ארי רתיכין דברזלא להון:

לא הורישו בני בנימין· ובספר יהושע אומר לא יכלו בני יהודה להורישם והוא כמו שפירשנו כי ירושלם בין יהודה ובנימן ומה שאמר עד היום הזה שמואל הנביא כתב כן כי הוא כת׳ ספר שופטי׳ לפי הקבלה ובימיו היו עדין היבוסי בירושלם ואף בימי דוד כמו שכתוב: ויתירו· פועל יוצא והשלוחים הם התרים וקראם שומרים שעמדו את פני העיר ושמרו אם יראו איש יוצא מן העי׳ כי לא היו רואי׳ את מבוא העיר אולי היו גנות ופרדיסין שסביבותיה: הראנו נא את מבוא העיר· בדברי רז״ל למה נקרא שמה לוז מה לוז זאת שאין לה פה כך לא היה אדם יכול לעמו׳ על פתחה של עיר· אמר רבי שמעון לוז היה עומד על פתחה של מערה והיה הלוז חלול והיו נכנסין דרך הלוז למערה ודרך מערה לעיר· הדא הוא דכתיב ויראו השומרים וגו׳: ועשינו עמך· בשוא המ״ם וקמץ הכ״ף ויש ספרים שכתוב בקמץ המ״ם ושוא הכ״ף והיא שגגה וידענו זה מפי המסרה: ויראם את מבוא העיר· אמרו רז״ל באצבעו רמז להם והרא׳ להם כדי שלא ירגיש אדם בו: ארץ החתים· אינו החתים משבע אומות: הוא שמה עד היום הזה· לפי שקרא לה שם העיר האחרת אמר כי באותו השם שקרא לה קוראים לה עד היום הזה לוז· ובדרש היא שמה עד היום הזה תניא היא לוז שצובעין בה תכלת היא לוז שבא סנחריב ולא בלבלה בא נבוכד נצר ולא החריבה ואף מלאך המות אין לו רשות לעבור בתוכה אלא זקנים שבה בזמן שדעתם קצה להם מוציאין אותם חוץ לחומה והם מתים: כי חזק ישראל· פועל עבר כי הוא חבין קמץ וחביו פתח: ותכבו׳

שלחו ג׳ בקריאה וסי׳ ואת האיש ואת כל משפחתו שלחו׳ כי יתרו פתח ויענני כן כתיב· ועל ימין פרחה: החתים ה׳ בקריא׳ וסי׳ מהמדבר והלבנון הזה עד הנהר הגדול· וילך האיש ארץ החתים· ותעלה ותצא מרכבה ממצרים· וחברו דד״ה ויעלו ויוציאו ממצרים מרכבה· והנה שבר עלינו מלך ישראל את מלכי: ויקרא שמה ג׳

וַיְהִי יְהוָה אֶת־יְהוּדָה וַיֹּרֶשׁ אֶת־הָהָר כִּי לֹא לְהוֹרִישׁ אֶת־יֹשְׁבֵי הָעֵמֶק כִּי־רֶכֶב בַּרְזֶל לָהֶם׃ וַיִּתְּנוּ לְכָלֵב אֶת־חֶבְרוֹן כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה וַיּוֹרֶשׁ מִשָּׁם אֶת־שְׁלֹשָׁה בְּנֵי הָעֲנָק׃ וְאֶת־הַיְבוּסִי יֹשֵׁב יְרוּשָׁלִַם לֹא הוֹרִישׁוּ בְּנֵי בִנְיָמִן וַיֵּשֶׁב הַיְבוּסִי אֶת־בְּנֵי בִנְיָמִן בִּירוּשָׁלִַם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃

וַיַּעֲלוּ בֵית־יוֹסֵף גַּם־הֵם בֵּית־אֵל וַיהוָה עִמָּם׃ וַיָּתִירוּ בֵית־יוֹסֵף בְּבֵית־אֵל וְשֵׁם־הָעִיר לְפָנִים לוּז׃ וַיִּרְאוּ הַשֹּׁמְרִים אִישׁ יוֹצֵא מִן־הָעִיר וַיֹּאמְרוּ לוֹ הַרְאֵנוּ נָא אֶת־מְבוֹא הָעִיר וְעָשִׂינוּ עִמְּךָ חָסֶד׃ וַיַּרְאֵם אֶת־מְבוֹא הָעִיר וַיַּכּוּ אֶת־הָעִיר לְפִי־חָרֶב וְאֶת־הָאִישׁ וְאֶת־כָּל־מִשְׁפַּחְתּוֹ שִׁלֵּחוּ׃ וַיֵּלֶךְ הָאִישׁ אֶרֶץ הַחִתִּים וַיִּבֶן עִיר וַיִּקְרָא שְׁמָהּ לוּז הוּא שְׁמָהּ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃

וְלֹא־הוֹרִישׁ מְנַשֶּׁה אֶת־בֵּית־שְׁאָן וְאֶת־בְּנוֹתֶיהָ וְאֶת־תַּעְנַךְ וְאֶת־בְּנֹתֶיהָ וְאֶת־יֹשְׁבֵי דוֹר וְאֶת־בְּנוֹתֶיהָ וְאֶת־יוֹשְׁבֵי יִבְלְעָם וְאֶת־בְּנֹתֶיהָ וְאֶת־יוֹשְׁבֵי מְגִדּוֹ וְאֶת־בְּנוֹתֶיהָ וַיּוֹאֶל הַכְּנַעֲנִי לָשֶׁבֶת בָּאָרֶץ הַזֹּאת׃ וַיְהִי כִּי־חָזַק יִשְׂרָאֵל וַיָּשֶׂם אֶת־הַכְּנַעֲנִי לָמַס וְהוֹרֵישׁ לֹא הוֹרִישׁוֹ׃

וְאֶפְרַיִם לֹא הוֹרִישׁ אֶת־הַכְּנַעֲנִי הַיּוֹשֵׁב בְּגָזֶר וַיֵּשֶׁב הַכְּנַעֲנִי בְּקִרְבּוֹ בְּגָזֶר׃

זְבוּלֻן לֹא הוֹרִישׁ אֶת־יוֹשְׁבֵי קִטְרוֹן וְאֶת־יוֹשְׁבֵי נַהֲלֹל וַיֵּשֶׁב הַכְּנַעֲנִי בְּקִרְבּוֹ וַיִּהְיוּ לָמַס׃

אָשֵׁר לֹא הוֹרִישׁ אֶת־יֹשְׁבֵי עַכּוֹ וְאֶת־יוֹשְׁבֵי צִידוֹן וְאֶת־אַחְלָב וְאֶת־אַכְזִיב וְאֶת־חֶלְבָּה וְאֶת־אֲפִיק וְאֶת־רְחֹב׃ וַיֵּשֶׁב הָאָשֵׁרִי בְּקֶרֶב הַכְּנַעֲנִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ כִּי לֹא הוֹרִישׁוֹ׃

נַפְתָּלִי לֹא־הוֹרִישׁ אֶת־יֹשְׁבֵי בֵית־שֶׁמֶשׁ וְאֶת־יֹשְׁבֵי בֵית־עֲנָת וַיֵּשֶׁב בְּקֶרֶב הַכְּנַעֲנִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְיֹשְׁבֵי בֵית־שֶׁמֶשׁ וּבֵית עֲנָת הָיוּ לָהֶם לָמַס׃

תרגום

וַהֲוָה מֵימְרָא דַייָ בְּסַעֲדֵיהּ דְּבֵית יְהוּדָה וְתָרִיכוּ יָת יָתְבֵי טוּרָא בָּתַר כֵּן דְּחָבוּ לָא יְכִילוּ לְתָרָכָא יָת יָתְבֵי מֵישְׁרָא אֲרֵי רְתִיכִין דְּבַרְזְלָא לְהוֹן׃ וִיהָבוּ לְכָלֵב יָת חֶבְרוֹן כְּמָא דְּמַלִּיל מֹשֶׁה וְתָרִיךְ מִתַּמָּן יָת תְּלָתָא בְּנֵי גִיבָּרַיָּא׃ וְיָת יְבוּסָאֵי יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם לָא תָרִיכוּ בְּנֵי בִנְיָמִן וִיתִיבוּ יְבוּסָאֵי עִם בְּנֵי בִנְיָמִן בִּירוּשְׁלֵים עַד יוֹמָא הָדֵין׃ וּסְלִיקוּ דְּבֵית יוֹסֵף אַף אִינוּן לְבֵיתְאֵל וּמֵימְרָא דַייָ בְּסַעֲדְהוֹן׃ וּשְׁלָחוּ מְאַלְּלִין דְּבֵית יוֹסֵף לְבֵיתְאֵל וְשׁוּם קַרְתָּא מִלְּקַדְמִין לוּז׃ וַחֲזוֹ נַטְרַיָּא גַבְרָא נָפֵיק מִן קַרְתָּא וַאֲמַרוּ לֵיהּ אַחְזֵינָא כְּעַן יָת מַעֲלָנָא דְּקַרְתָּא וְנַעְבֵּיד עִמָּךְ טֵיבוּ׃ וְאַחְזֵינוּן יָת מַעֲלָנָא דְּקַרְתָּא וּמְחוֹ יָת קַרְתָּא לְפִתְגַם דְּחָרֶב וְיָת גַּבְרָא וְיָת כָּל זַרְעִיתֵיהּ שֵׁיזִיבוּ׃ וַאֲזַל גַּבְרָא לְאַרְעָא חִיתָּאֵי וּבְנָא קַרְתָּא וּקְרָא שְׁמַהּ לוּז הוּא שְׁמַהּ עַד יוֹמָא הָדֵין׃ וְלָא אַתְרִיכוּ דְּבֵית מְנַשֶּׁה יָת בֵּית שְׁאָן וְיָת כַּפְרָנָהָא וְיָת תַּעֲנַךְ וְיָת כַּפְרָנָהָא וְיָת יָתְבֵי דְאַר וְיָת כַּפְרָנָהָא וְיָת יָתְבֵי יִבְלְעָם וְיָת כַּפְרָנָהָא וְיָת יָתְבֵי מְגִדּוֹ וְיָת כַּפְרָנָהָא וּשְׁרוֹ כְּנַעֲנָאָה לְמִתַּב בְּאַרְעָא הָדָא׃ וַהֲוָת כַּד תְּקֵיף יִשְׂרָאֵל וְשַׁוִּי יָת כְּנַעֲנָאֵי לְמַסְּקֵי מִסִּין וְתָרָכָא לָא תָרִיכִינוּן׃

וּדְבֵית אֶפְרַיִם לָא תָרִיךְ יָת כְּנַעֲנָאֵי דְּיָתְבִין בְּגָזֶר וִיתִיבוּ כְּנַעֲנָאֵי בֵּינֵיהוֹן בְּגָזֶר׃

דְּבֵית זְבוּלֻן לָא תָרִיכוּ יָת יָתְבֵי קִטְרוֹן וְיָת יָתְבֵי נַהֲלוֹל וִיתִיבוּ כְּנַעֲנָאֵי בֵּינֵיהוֹן וַהֲווֹ לְמַסְּקֵי מִסִּין׃

דְּבֵית אָשֵׁר לָא תָרִיכוּ יָת יָתְבֵי עַכּוֹ וְיָת יָתְבֵי צִידוֹן וְיָת אַחְלָב וְיָת אַכְזִיב וְיָת חֶלְבָּה וְיָת אֲפִיק וְיָת רְחוֹב׃ וִיתִיבוּ דְּבֵית אָשֵׁר בְּגוֹ כְּנַעֲנָאֵי יָתְבֵי אַרְעָא אֲרֵי לָא אַתְרֵיכִינוּן׃

דְּבֵית נַפְתָּלִי לָא תָרִיכוּ יָת יָתְבֵי בֵית שֶׁמֶשׁ וְיָת יָתְבֵי בֵּית עֲנָת וִיתִיבוּ בְּגוֹ כְּנַעֲנָאֵי יָתְבֵי אַרְעָא וְיָתְבֵי בֵּית שֶׁמֶשׁ וּבֵית עֲנָת הֲווֹ לְהוֹן לְמַסְּקֵי מִסִּין׃

רלבג

ויהי י״י את יהוד׳ ויורש את ההר· ר״ל שכבר מצא עצמו יהוד׳ נעזר בי״י בהורשת ההר אמנם לא יכול להוריש את יושבי העמק כי רכב ברזל להם והיו יותר חזקים ממנו· וראוי שתדע כי אם היה בא לו יעוד מאת הש״י שיעזרהו במקום אחר בזולת המלחמה לא יאמר שלא יכול להוריש יושבי העמק כי אין מעצור לי״י להושיע ברב או במעט אלא שלא מצאנו יעוד אלא שלא מצאנו יעוד בשם ליהודה שיכבש רק בגבול נחלתו כמו שנזכר ברא״ש זה הספר ואת המלחמה היתה בגבול שמעון: וראוי שתד׳ כי היבוסי ישב ירושלם עד ימי דוד כמו שנזכר בספ׳ שמואל והיתה סבת עמדו שם הברית שכרת אברהם עם אבימלך שלא ישקר לו ולנינו ולנכדו והנה שמואל הנביא כתב זה הספר כמו שאמרו ר״ז״ל והוא אמר אמ׳ עד היום הזה ר״ל עד ימי כתבו זה הספר והנה זכר אחר זה מה שנשאר מהגוים האלה בגבול ישראל לבאר שהם היו להם למוקש כמו שנזכר בתורה: ויעל

מסרה

בקריא׳ וסי׳ שטנה׳ רחבות ויאמר כי עתה׳ ויקרא שמה לוז: ואת יושבי ט׳ וסי׳ נמסר בסדר שמות: ויואל ז׳ ה׳ מלאים וב׳ חס׳ וסי׳ נמס׳ בסדר שמות: חזקה׳ פתחין וסי׳ נמסר בסדר מקץ: ואפרים ת׳ וכל מנשה ואפרי׳ דכו׳ וסי׳ נמס׳ בסדר פנחס:

ותכבד יד בית יוסף. שהיו סמוכים להם כי אילון ושעלבים לבני דן היו ובני יוסף היו סמוכים להם ולבני יהודה וכבדה יד בית יוסף על האמורי והיו להם למס אבל לא הורישום ולפיכ' היו להם לשכים ולצנינ': וגבול האמורי. גם זה לא הורישו בית יוסף מהסלע ולמעלה: ויעל מלאך יי' ית"' וסליק נביא בשליחות מן קדם יי' ואמרו ר"ז"ל כי פנחס היה זה הנביא:
מן הגלגל. שם נאמר לו נבואה הזאת שילמ' אותה לישר' בזה המקום אולי הוא קבצם שם על פי יי' או היו נקבצים שם על דבר אחר: אל הבוכים. נקרא המקום כן לפי שבכו שם כמו שאומר: אעלה אתכם. עתיד במקום עבר ורבים כמוהו: לצדים. מקרא קצר ופירושו לצנינים לצדים ות"' למעיקים כמו בר"ים ויש מפרשים אותו מן צוד צודה והדגש תמור' הכח ע"ן הפעל כמו ופטורי ציצים ר"ל שיצודו וילכדו אתכם: וישלח יהושע. וכבר שלח וכתב דברים אלה הנה לפי שעשו בני ישראל הרע בעיני יי' ואמר כי כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחריו לא עשו הרע שראו מעשה השם' שעשה לישראל שהעבירם הירדן בי בשתה ועמידת השמש והירח וכיבוש המלכים: בי"ר

ויעל מלאך יי'. שניכו במדר עולם זה היה פנחס: אל הבוכים. שם המקום: אעלה אתכם. כך היתה דעתי מתחלה להעלותכם ממצרים וכן נשבעתי על מנת להוריש את אויבי: וגם אמרתי. עתה אמרתי בלבי: לצדים. למצודים בצרכם בגרודים ועיקות לסלול ולבנות: וישלח יהושע וגו'. זה היה מעשה מוקדם שלא לפי סבא לומר ויעשו הרע התחיל לומ' כן יהושע כשמת וקבלו לפניו לעבוד יי' שילחם איש לנחלתו והם עבדו את יי' כל ימיו וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימי' וגו' ואחר כך ויעשו בני ישראל הרע: ימים ה' האריכו שנים לא ה' האריכו לפי שנתעצלו בהספדו הוא שנ' להר געש שרעש עליה' ההר להורגן: בתמנת חרס. על שם שהעמידו תמונת החרס על קברו כלומר חבל על אדם שמעמיד החמה ומוטל בקבר: בכל

ההרה י"ג וסי' נמסר בסדר דברים: אעלה ח' וסי' בלשון תרגום אמר מלאכא לאנתתיה דארונה אריך למכסיא קטרתא בירושלם וסי' נמסר בסדר שמות: ליושבי הארץ הזאת ג' דסמיכי בקריאה וסי' ואתם לא תכרתו ברית ליושבי הארץ הזאת. והנני ממלא את כל. הלא את אחינו: מזבחותיהם ג' ב' מל' וא' חס' וסי' כי אם כה תעשו

וַיִּלְחֲצוּ הָאֱמֹרִי אֶת־בְּנֵי־דָן הָהָרָה כִּי־לֹא נְתָנוֹ לָרֶדֶת לָעֵמֶק׃ וַיּוֹאֶל הָאֱמֹרִי לָשֶׁבֶת בְּהַר־חֶרֶס בְּאַיָּלוֹן וּבְשַׁעַלְבִים וַתִּכְבַּד יַד בֵּית־יוֹסֵף וַיִּהְיוּ לָמַס׃ וּגְבוּל הָאֱמֹרִי מִמַּעֲלֵה עַקְרַבִּים מֵהַסֶּלַע וָמָעְלָה׃

וַיַּעַל מַלְאַךְ־יְהוָה מִן־הַגִּלְגָּל אֶל־הַבֹּכִים וַיֹּאמֶר אַעֲלֶה אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם וָאָבִיא אֶתְכֶם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתֵיכֶם וָאֹמַר לֹא־אָפֵר בְּרִיתִי אִתְּכֶם לְעוֹלָם׃ וְאַתֶּם לֹא־תִכְרְתוּ בְרִית לְיוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הַזֹּאת מִזְבְּחוֹתֵיהֶם תִּתֹּצוּן וְלֹא־שְׁמַעְתֶּם בְּקֹלִי מַה־זֹּאת עֲשִׂיתֶם׃ וְגַם אָמַרְתִּי לֹא־אֲגָרֵשׁ אוֹתָם מִפְּנֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְצִדִּים וֵאלֹהֵיהֶם יִהְיוּ לָכֶם לְמוֹקֵשׁ׃ וַיְהִי כְּדַבֵּר מַלְאַךְ יְהוָה אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׂאוּ הָעָם אֶת־קוֹלָם וַיִּבְכּוּ׃ וַיִּקְרְאוּ שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא בֹּכִים וַיִּזְבְּחוּ־שָׁם לַיהוָה׃

וַיְשַׁלַּח יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הָעָם וַיֵּלְכוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ׃ וַיַּעַבְדוּ הָעָם אֶת־יְהוָה כֹּל יְמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכֹל יְמֵי הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר הֶאֱרִיכוּ יָמִים אַחֲרֵי יְהוֹשׁוּעַ אֲשֶׁר רָאוּ אֵת כָּל־מַעֲשֵׂה יְהוָה הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל׃ וַיָּמָת יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן עֶבֶד יְהוָה בֶּן־מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים׃ וַיִּקְבְּרוּ אוֹתוֹ בִּגְבוּל נַחֲלָתוֹ בְּתִמְנַת־חֶרֶס בְּהַר אֶפְרָיִם מִצְּפוֹן לְהַר־גָּעַשׁ׃ וְגַם כָּל־הַדּוֹר הַהוּא נֶאֶסְפוּ אֶל־אֲבוֹתָיו וַיָּקָם דּוֹר אַחֵר אַחֲרֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ אֶת־יְהוָה וְגַם אֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל׃

וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיַּעַבְדוּ אֶת־הַבְּעָלִים׃

ודחקו אמוראי ית בני דן לטורא ארי לא שבקונון למחת למישרא: ושרי אמוראה למיתב בטור חרס באילון ובשעלבים ותקיפת יד בית יוסף והוו למסקי מיסין: ותחום אמוראה ממסקני עקרבים מן כיפא ולעילא:
וסליק נביא בשליחות מן קדם יי' מן גלגלא לבוכים ואמר אסיקית יתכון ממצרים ואעלית יתכון לארעא די קיימית לאבהתכון ואמרית לא אשני קיימי עמכון לעלם: ואתון לא תגזרון קים ליתבי ארעא הדא אגוריהון תתרעון ולא קבלתון למימרי מא דא עבדתון: ואף אמרית לא אתריך יתהון מן קדמיכון ויהון לכון למעיקין וטעותהון יהון לכון לתקלא: והוה כד מליל נביא דיי' ית פתגמיא האילין לכל בני ישראל וארימו עמא ית קלהון ובכו: וקרו שמא דאתרא ההוא בוכים ונכיסו תמן נכסת קודשיא קדם יי':
ושלח יהושע ית עמא ואזלו בני ישראל גבר לאחסנתיה למירת ית ארעא: ופלחו עמא קדם יי' כל יומי יהושע וכל יומי סביא די אוריכו יומין בתר יהושע דחזו ית כל עובדא דיי' רבא די עבד לישר': ומית יהושע בר נון עבדא דיי' בר מאה ועשר שנין: וקברו יתיה בתחום אחסנתיה בתמנת חרס בטורא דבית אפרים מצפונ' לטור געש: ואף כל דרא ההוא אתכנישו לות אבהתוהי וקם דרא אוחרנא בתריהון דלא ידעין למדחל מן קדם יי' ואף ית עובדא די עבד לישראל:
ועבדו בני ישראל ית דביש קדם יי' ופלחו ית בעליא:

להם מזבחותיהם תתצו' ואתם לא תכרתו ברית. בהיות חלליהם סביבות. קדמ' חס' וא' מזבחותיכם חטאת יהודה. ונמסר גם בסוף סדר ואתחנן: וכל ימי ג' דסמיכי בקריא' וסי' ויעבדו העם את יי' כל ימי יהושע. וחברו ויעבדו העם את. וכל ימי מלכי ישראל ומלכי יהודה. ונמסר גם בסוף יהושע: יהושוע ב' מל' וסי' ואת יהושוע צויתי. אשר האריכו ימים: יי' אלהי אבותם ד' דסמיכי בקריא' וסי' למען יאמינו כי נראה אליך יי'. ואמרו על אשר עזבו את ברית יי' דמשנה תורה. ויעזבו את יי' אלהי אבותם המוציא אותם מארץ דשפטים. בעזבם את יי' אלהי אבותם: אבותיו ג' מלא' וסי' וגם כל הדור ההוא נאספו. כל לבבו הכין לדרש. תבא עד דור אבותיו:

רלבג

ויעל מלאך יי' מן הגלגל אל הבוכים. ר"ל אל המקום אשר קראו בוכים אחר זה מצד הבכיה שבכו שם ישר' וזה המלאך היה נביא שלא יתכן שידבר מלאך יי' לרבים יחד בזה האופן כמו שזכרנו במקומות מה בפירושנו לדברי התורה וכן ת"י שזה המלאך היה נביא. וידמה שזה הנביא היה פנחס כמו שאמ' ז"ל ואמר שעלה מן הגלגל לפי ששם היה כשבאה לו הנבואה הזאת: וישלח יהושע את העם. ר"ל שכבר שלח את העם קודם זה ושב להזכיר זה לפי שהיה צריך להזכיר שכבר עבדו ישראל את יי' כל ימי יהושע וכל ימי הזקני' אשר האריכו ימים אחרי יהושע אשר ראו את כל מעשה הש"י במצרים ועל הים ובמדבר ובימי יהושע. והנה כבאר בדברי יפתח כי זמן יהושע והזקני' לא היה כי אם כמו כ"ז שנה ולזה יחוייב שיהיה אמרו וגם כל הדור ההוא כאספו אל אבותם הרצון בו שכבר נאספו אל אבותם ר"ל הזקני' כלם אשר ראו את כל מעשה יי' כי לא היה מיציאת מצרים עד זה העת כי אם ס"ז שנה ורחוק הוא שלא ימצא בישראל אז מי שיהיו ימיו יותר מס"ז שנה אבל בלי ספק היו שם רבים בני ששים שנה ויותר אבל מפני שלא היו חכמי' לא הועילה אותם את כל מעש' יי' להציל ישר' מעשות הרע בעיניו ואמנם הזקני' מפני שהיו מנהיגי' את העם הצילום מזה כל ימי היותם •

בכל אשר יצאו יד יי' היתה בם לרעה. על שימלך ומחלוק וכליון כאמר בסדר עולם: ויקם יי' שופטים. תמיד מדור לדור כמו שהוא מוכח והולך בספר הזה שופט אחר שופט: וכי הקים. לשון הווה וכאשר היה מקים להם שופטים והיה עם השופט וגו': כי ינחם. שהיה מתנחם להם על הרעה, כן תרג' יונתן: מנאקתם. מפני נאקתם השולה לפניו מפני אויביהם: לא הפילו. לא הניחו דבר להיות נוכחים על כל הבא עליהם: השומרים הם. חטף פתח הוא נקוד לפי שהוא לשון שאלה ונסיון לנסות בם את ישראל את דור האחר אשר לא ידעו את נסי מלחמות כנען ולא ראו את המעשה הגדול ועמדו ומעלו במקום: רק למען דעת. רק הדבר הזה לבדו הניחם למען דעת והתבונן דורות בני ישראל הבאים מה החטא גורם כי עתה הם זקוקים ללמדם מלחמה רק אשר לפנים שהיו עומדים לשרת את יי' לא ידעום למלחמות הללו ו ושכסיסה ולא נצרכו להם: חמשת

סביבותיהם ב' מל' וסי' ויסעו דיהו' חתת. ויעזבו את יי' אלהי אבותם דשפטים: ויצר ג' וסי' בלשון תרגום יעקב אשתבע לאמנון. ופי' נמסר בריש וישלח: והיה יי' ו' דסמיכי בקריא וסי' נמסר בזכריה סימן י"ד: ינחם ד' וסי' נמסר בסדר בשלח: ישובו ז' חס בנביאים וכתובים וסי' נמסר בסדר לך לך: גם אני ו' ר"פ דסמיכי וסי' גם אני

וַיַּעַזְבוּ אֶת־יְהוָה ׀ אֱלֹהֵי אֲבוֹתָם הַמּוֹצִיא אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי ׀ אֱלֹהִים אֲחֵרִים מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם וַיַּכְעִסוּ אֶת־יְהוָה׃ וַיַּעַזְבוּ אֶת־יְהוָה וַיַּעַבְדוּ לַבַּעַל וְלָעַשְׁתָּרוֹת׃ וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנֵם בְּיַד שֹׁסִים וַיָּשֹׁסּוּ אוֹתָם וַיִּמְכְּרֵם בְּיַד אוֹיְבֵיהֶם מִסָּבִיב וְלֹא־יָכְלוּ עוֹד לַעֲמֹד לִפְנֵי אוֹיְבֵיהֶם׃ בְּכֹל ׀ אֲשֶׁר יָצְאוּ יַד־יְהוָה הָיְתָה־בָּם לְרָעָה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה וְכַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לָהֶם וַיֵּצֶר לָהֶם מְאֹד׃ וַיָּקֶם יְהוָה שֹׁפְטִים וַיּוֹשִׁיעוּם מִיַּד שֹׁסֵיהֶם׃ וְגַם אֶל־שֹׁפְטֵיהֶם לֹא שָׁמֵעוּ כִּי זָנוּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם סָרוּ מַהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָלְכוּ אֲבוֹתָם לִשְׁמֹעַ מִצְוֺת־יְהוָה לֹא־עָשׂוּ כֵן׃ וְכִי־הֵקִים יְהוָה ׀ לָהֶם ׀ שֹׁפְטִים וְהָיָה יְהוָה עִם־הַשֹּׁפֵט וְהוֹשִׁיעָם מִיַּד אֹיְבֵיהֶם כֹּל יְמֵי הַשּׁוֹפֵט כִּי־יִנָּחֵם יְהוָה מִנַּאֲקָתָם מִפְּנֵי לֹחֲצֵיהֶם וְדֹחֲקֵיהֶם׃ וְהָיָה ׀ בְּמוֹת הַשּׁוֹפֵט יָשֻׁבוּ וְהִשְׁחִיתוּ מֵאֲבוֹתָם לָלֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים לְעָבְדָם וּלְהִשְׁתַּחֲוֺת לָהֶם לֹא הִפִּילוּ מִמַּעַלְלֵיהֶם וּמִדַּרְכָּם הַקָּשָׁה׃ וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר יַעַן אֲשֶׁר עָבְרוּ הַגּוֹי הַזֶּה אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶת־אֲבוֹתָם וְלֹא שָׁמְעוּ לְקוֹלִי׃ גַּם־אֲנִי לֹא אוֹסִיף לְהוֹרִישׁ אִישׁ מִפְּנֵיהֶם מִן־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־עָזַב יְהוֹשֻׁעַ וַיָּמֹת׃ לְמַעַן נַסּוֹת בָּם אֶת־יִשְׂרָאֵל הֲשֹׁמְרִים הֵם אֶת־דֶּרֶךְ יְהוָה לָלֶכֶת בָּם כַּאֲשֶׁר שָׁמְרוּ אֲבוֹתָם אִם־לֹא׃ וַיַּנַּח יְהוָה אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה לְבִלְתִּי הוֹרִישָׁם מַהֵר וְלֹא נְתָנָם בְּיַד־יְהוֹשֻׁעַ׃

ג וְאֵלֶּה הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִנִּיחַ יְהוָה לְנַסּוֹת בָּם אֶת־יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ אֵת כָּל־מִלְחֲמוֹת כְּנָעַן׃ רַק לְמַעַן דַּעַת דֹּרוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְלַמְּדָם מִלְחָמָה רַק אֲשֶׁר־לְפָנִים לֹא יְדָעוּם׃

וּשְׁבָקוּ יָת פּוּלְחָנָא דַיְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהַתְהוֹן דְאַפִּיק יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם וּטְעוֹ בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָא מִטַעֲוַת עַמְמַיָא דִי בְסַחְרָנֵיהוֹן וּסְגִידוּ לְהֵין וְאַרְגִיזוּ קֳדָם יְיָ׃ וּשְׁבָקוּ יָת פּוּלְחָנָא דַיְיָ וּפְלָחוּ לְבַעְלָא וּלְעַשְׁתְּרָתָא׃ וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בְּיִשְׂרָאֵל וּמְסָרִינוּן בְּיַד בוֹזְזֵיהֶן וּבְזוֹ יַתְהוֹן וּמְסָרִינוּן בְּיַד בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן מִסְחוֹר סְחוֹר וְלָא יְכִילוּ עוֹד לְמֵיקָם קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן׃ בְּכָל אֲתַר דִינְפָּקוּ מַחָא מִן קֳדָם יְיָ הֲוָת בְּהוֹן לְבִישָׁא כְּמָא דְמַלִיל יְיָ וּכְמָא דְקַיֵים יְיָ לְהוֹן וְעָקַת לְהוֹן לַחֲדָא׃ וַאֲקֵים יְיָ נְגִידִין וּפָרְקִינוּן מִיַד בָּזְזֵיהוֹן׃ וְאַף מִן נְגִידֵיהוֹן לָא קַבִּילוּ אֲרֵי טָעוֹ בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָא וּסְגִידוּ לְהוֹן סָטוֹ בִּפְרִיעַ מִן אוֹרְחָא דַאֲזַלוּ אֲבָהַתְהוֹן לְקַבָּלָא פִּקוֹדַיָא דַיְיָ לָא עֲבָדוּ כֵן׃ וַאֲרֵי אֲקֵים יְיָ לְהוֹן נְגִידִין וַהֲוָה מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדֵיהּ דִנְגִידָא וּפָרִיק לְהוֹן מִיַד בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן כָּל יוֹמֵי נְגִידָא אֲרֵי מְתִיב מִמֵימְרָא דַאֲמַר יְיָ וּמְקַבֵּיל צְלוֹתְהוֹן וּפָרִיק לְהוֹן מִן קֳדָם דַחֲקֵיהוֹן וּמְשַׁעְבְּדֵיהוֹן׃ וַהֲוָה כַּד מָאִית נְגִידָא תַּיְבִין וּמְחַבְּלִין מֵאֲבָהַתְהוֹן לִמְהַךְ בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָא לְמִפְלַחְהֵין וּלְמִסְגַד לְהֵין לָא שַׁבְקִין מֵעוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָא וּמֵאוֹרְחַתְהוֹן מְקַלְקְלָתָא׃ וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בְּיִשְׂרָאֵל וַאֲמַר חֲלַף דִי עֲבָרוּ עַמָא הָדֵין עַל קְיָמִי דִי פַקֵידִית יָת אֲבָהַתְהוֹן וְלָא קַבִּילוּ לְמֵימְרִי׃ אַף אֲנָא לָא אוֹסֵיף לְתָרָכָא אֱנָשׁ מִן קֳדָמֵיהוֹן מִן עַמְמַיָא דִי שְׁבַק יְהוֹשֻׁעַ וּמִית׃ בְּדִיל לְנַסָאָה בְהוֹן יָת יִשְׂרָאֵל הֲנַטְרִין אִינוּן יָת אוֹרְחַן דְתַקְנַן קֳדָם יְיָ לִמְהַךְ בְּהוֹן כְּמָא דִי נְטָרוּ אֲבָהַתְהוֹן אִם לָא׃ וּשְׁבַק יְיָ יָת כָּל עַמְמַיָא הָאִילֵין בְּדִיל דְלָא לְתָרָכוּתְהוֹן בִּפְרִיעַ וְלָא מְסָרִינוּן בִּידָא דִיהוֹשֻׁעַ׃ וְאִילֵין עַמְמַיָא דִי שְׁבַק יְיָ לְנַסָאָה בְהוֹן יָת יִשְׂרָאֵל יָת כָּל דְלָא הֲווֹ יָדְעִין יָת כָּל קְרָבֵי כְנַעַן׃ לְחוֹד בְּדִיל דְיִדְעוּן דָרַיָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַלָפוּתְהוֹן קְרָבָא לְחוֹד דְמִלְקַדְמִין לָא הֲווֹ יָדְעִין׃

רדק

ביד שוסים וישוסו אותם. הם שבים שרשו והענין אחר ועניכם ענין בזה: ויעבדו את הבעלים. וקראו הפסילים והעצבים בזה השם כי הם כאדון לעובדיהם: לבעל ולעשתרות. כלמי' עשויים כצורת עשתרו' והם נקבו' הצאן: בכל אשר יצאו. בכל מקו' אשר יצאו להלח' היתה יד יי' בם לרעה והיו נגפים לפני אויביהם ודרך הדרש כי על אבימלך ומחלון וכליון כאמ' שיצאו מארץ ישראל לגור בשדה מואב ומתו שם שלשתם: ויצר להם. שרשו יצר לא כדברי רבי יהודה חיוג וכן ויצר לו צרו בעדי אוני ועניכם ענין צרה שני שרשים והענין אחד: לא הפילו ממעלליהם. ממעללי אבותם לא הפילו דבר רע אחד אלא ככל רעתם עמו: לנסות בם את ישר'. הדור הבא אשר לא ידעו את כל מלחמות כנען שהיו בדרך נס ולא בגבור' ישראל אלא שהקדוש ב"ה היה נלחם בעבורם: רק למען. רק הניחם למען ידעו דורות בני ישראל אלה הבאים אחר הדור הראשון שידעו מה היא המלחמ' אם לא ישמרו דרך יי' וצריכים הם שילמדו אות' דרכי המלחמ' כי אין יי' נלחם בעבורם רק ה הדור אשר היה לפנים לא ידעו דרכי המלחמה כי לא הצטרכו להם כי יי' נלחם להם והיה אחד מהם ירדוף אלף ומה היו אלה הגוים אשר הניח יי' אשר לא נתנם ביד יהושע חמשת סרני פלשתים וגו'. ופי'

רלבג

וזכר כי אחרי מות הזקני' ההם עשו ישר' הרע ועבדו עו"ז. וספר דרך כלל איך היה מנהג בימי השופטים עד שלא יתישבו לעבוד את יי' כי אם בימי השופט ובמותו ישובו להשחית דרכם ולזה חרה אף השם יתברך בישראל ואמר שלא יוסיף להוריש איש מפניהם מן הגוים אשר עזב יהושע וימות כי השאירם לנסות בם את ישראל השומרים הם את דרך יי' וזה שזה היה סבה לגלות מום ישראל והיותם בלתי חזקים באמונת השם ית' ולזה לא היו ישראל ראויים אל שתשלם להם בימי יהושע השמדת כל הגוים האלה: ואלה הגוים אשר הניח יי' לנסות בם את ישראל את כל אשר לא ידעו את כל מלחמות כנען ר"ל שהם לא הרגישו איך היו מלחמו' כנען כי לא בחרבם ירשו הארץ וזרועם לא הושיעה למו אך השם ית' היה הנלחם להם והם לא הרגישו בזה רק עשה זה השם ית' למען דעת דורות ישר' כי עתה הם צריכין ללמדם ענין המלחמ' כי לא יכירו מה שנפקד מהם בסור השגח' השם ית' מהם כי קודם זה לא היו צריכים לדעת סדר ענין המלחמה כי יי' הנלחם להם. ואמר

לא אוסיף להוריש גם אני אבחר בתעלוליהם ומגורתם אביא. גם אני נשאתי את ידי תנינא. אודך בכלי נבל. לא אחשך פי. באידכם אשחק. וכל מצעות פסוקים דכוו' גם אני במ"ה וגם: ללכת בם ו' פסוקים אית בהון בם בם וסי' למען נסות בם את ישראל. וכלה אפי וחמתי בם. בקבצי את בית ישראל. ועשיתי באפך ובקנאתך. ועשיתי בם נקמות גדולות. מי חכם ויבן אלה נבון וידעם כי ישרים:

רדק

ופי' חמשת סרני פלשתים · המקומות שהיו מושלים בהם חמשת סרני פלשתים והם חמש ערים הגדולות אשדוד עזה גת אשקלון עקרון ושאר הערי' הקטנות והכפרים והנה ראינו כי יהודה לכד אשקלון ועזה ועקרון ואת גבולם ואיך אמר כי אלה הגוים הניח יי' לנסות בם את ישראל אפשר כי אחר כן לקחום הפלשתים מידם ואמר הניח יי' על אותם שלא לכדום ישרא' כלל וכן אמר הניח על אשר לכדום ישר' ואחר כן הניח הגוים לקחתם מיד ישראל ופי' וכל הכנעני אותם שהיו יושבים בהר הלבנון: ביד כושן רשעתים · כך היה שמו ואפשר כי רשעתים שם מקום ובדרש מהו רשעתים על שני רשעיות שהרשיעו ארם לישראל אחת של בלעם ואחת של כושן: ותהי עליו רוח יי' · ת"י ושרת עלוהי רוח נבואה מן קדם יי' ויתכן לפרש רוח הכח והגבורה כי התעורר בגבורה להלחם עם כושן והוסר כל פחד ומורך לב ממנו בסיוע הבורא עליו וכן ת"י ורוח יי' לבשה את גדעון ורוח גבורה מן קדם יי' וכן ותהי על יפתח רוח יי' ושרת על יפתח רוח גבורה מן קדם יי': עיר התמרי' · ת"י קרתא דיריחו וכבר כתבנו דעתנו בו ואמר וירשו לומר כי כשלכדוה לא שללוה והלכו להם אלא נאחזו בה וישבו בה כאילו היתה להם ירושה: אטר יד ימינו · סגור יד ימינו שלא היה שולט בה והיה משמאלי והוא מן ואל תאטר עלי באר פיה: ולה שתי פיות · מן לפי חרב שהוא הצד החד אשר לחרב וחרב אהוד היו שתי צדיה חדים: גומד ארכה · שיעור אמה וכן ת"י גרמידא: למדיו · למלבושיו: אם

רשי

חמשת סרני פלשתים · הם הגוים אשר הניח לנסות: ותהי עליו רוח יי' · דרש רבי תנחומא נסתכל במה שאמר הקב"ה למשה במצרים ראה ראיתי את עני עמי · מה הן שתי ראיות הללו · אמר לו רואה אני שעתידין לטעות בעגל ואף על פי כן ראיתי את עני עמי · ודרש עתניאל אמר בין זכים בין חבים עליו להושיעם: את עיר התמרי' · יריחו: אטר יד ימינו · ת"י גבר גמיד יד ימיניה וכל גמיד לשון אדמי הוא דבר כווץ מחמת חולי · ריטרי"ט בלע"ז · לא היה שולט ביד ימינו · ובלשון עברי אטר אטום כמו אל תאטר עלי באר פיה · אטום ביד ימינו שלא היה שולט בה: גומד ארכ' · אמה גדומה · ובלשון אשכנז דו"מאלנ"א בלע"ז · ובלשון לעז גסקור"טא בלע"ז: על ירך ימינו · לפי שבשמאלו שולט יאחז' בשמאלו: אים

ויעשו בני ישראל את הרע עשייה את הרע ז' בקריאה וסימ' נמסר בסדר שפטים: ז' פסוקין אית בהון את את את ואת וסימ' נמסר בסדר אחרי מות: שמונה ג' מלאים בנביאי' וסי' את עגלון · בשנת שמונה עשרה לנבוכדנצר · ומעלות שמונה מעליו · וכל דה' דכוו' מלאים:

חמשת סרני פלשתים וכל הכנעני והצידני והחוי ישב הר הלבנון מהר בעל חרמון עד לבוא חמת: ויהיו לנסות בם את ישראל לדעת הישמעו את מצות יהוה אשר צוה את אבותם ביד משה: ובני ישראל ישבו בקרב הכנעני החתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי: ויקחו את בנותיהם להם לנשים ואת בנותיהם נתנו לבניהם ויעבדו את אלהיהם:

ויעשו בני ישראל את הרע בעיני יהוה וישכחו את יהוה אלהיהם ויעבדו את הבעלים ואת האשרות: ויחר אף יהוה בישראל וימכרם ביד כושן רשעתים מלך ארם נהרים ויעבדו בני ישראל את כושן רשעתים שמנה שנים: ויזעקו בני ישראל אל יהוה ויקם יהוה מושיע לבני ישראל ויושיעם את עתניאל בן קנז אחי כלב הקטן ממנו: ותהי עליו רוח יהוה וישפט את ישראל ויצא למלחמה ויתן יהוה בידו את כושן רשעתים מלך ארם ותעז ידו על כושן רשעתים: ותשקט הארץ ארבעים שנה וימת עתניאל בן קנז:

ויספו בני ישראל לעשות הרע בעיני יהוה ויחזק יהוה את עגלון מלך מואב על ישראל על כי עשו את הרע בעיני יהוה: ויאסף אליו את בני עמון ועמלק וילך ויך את ישראל ויירשו את עיר התמרים: ויעבדו בני ישראל את עגלון מלך מואב שמונה עשרה שנה: ויזעקו בני ישראל אל יהוה ויקם יהוה להם מושיע את אהוד בן גרא בן הימיני איש אטר יד ימינו וישלחו בני ישראל בידו מנחה לעגלון מלך מואב: ויעש לו אהוד חרב ולה שני פיות גמד ארכה ויחגר אתה מתחת למדיו על ירך ימינו:

ויעשו בני ישראל את הרע עשייה את הרע ז' בקריאה וסימ' נמסר בסדר שפטים: ז' פסוקין אית בהון את את את ואת וסימ' נמסר בסדר אחרי מות: שמונה ג' מלאים בנביאי' וסי' את עגלון · בשנת שמונה עשרה לנבוכדנצר · ומעלות שמונה מעליו · וכל דה' דכוו' מלאים:

ל' וג' כ' כ"ליש · ג' · ל' · כתו' כוס סימן ל' קרמאי' קרמי' · ל' ומ"ל כי בערית האשרות · ר' · ל' · ה' · ד' · ב' קמץ ונספר · ד · כ"ה פסו' על על וחלה ביניהון · ל' · ג' מ"ל · ל' · ב' ובספ' קלע באבן · ג' · ג' קמץ · ל' · ב' ויחגור דיד

תרגום

חמשא טורני פלישתאי וכל כנענאי וצידונאי וחואי יתבי טור דלבנון מטור מישר חרמון עד מעלנא דחמת: והוו לנסאה בהון ית ישראל למידע התקבלון ית פקודיא דיי דפקיד ית אבהתהון בידא דמשה: ובני ישר' יתיבו בגו כנענאי חתאי ואמוראי ופריזאי וחואי ויבוסאי: ונסיבו ית בנתיהון להון לנשין וית בנתהון יהיבו לבניהון ופלחו ית טעותהון:

ועבדו בני ישראל ית דביש קדם יי ואתנשאו ית פולחנא דיי אלההון ופלחו ית בעליא ולאשרתא: ותקיף רוגזא דיי בישראל ומסרינון ביד כושן חייבא מלכא דארם די על פרת ופלחו בני ישראל ית כושן חייבא תמני שנין: וזעיקו בני ישראל קדם יי ואקים יי פורקן לבני ישראל ופרקינון ית עתניאל בר קנז אחוהי דכלב דזעיר מיניה: ושרת עלוהי רוח נבואה מן קדם יי ודן ית ישר' ונפק לאגחא קרבא ומסר יי בידוהי ית כושן חייבא מלכא דארם די על פרת ותקיפת ידיה על כושן חייבא: ושדוכת ארעא דישראל ארבעין שנין ומית עתניאל בר קנז:

ואוסיפו בני ישראל למעבד דביש קדם יי ותקיף יי ית עגלון מלכא דמואב על ישראל על דעבדו ית דביש קדם יי: וכנש לותיה ית בני עמון ועמלק ואזל ומחא ית ישראל וירית ית קרתא יריחו: ופלחו בני ישראל ית עגלון מלכא דמואב תמני עסרי שנין: וזעיקו בני ישראל קדם יי ואקים יי להון פריק ית אהוד בר גרא בר שבטא דבנימין גברא גמיד בידיה דימינא ושדרו בני ישראל בידיה תקרובתא לעגלון מלכא דמואב: ועבד ליה אהוד חרבא ולה תרין פומין גרמידא ארכה וזריז יתה מלרע ללבושוהי על ירכיה דימיניה:

רלבג

ואמר שכבר השאיר השם ית' שלא נתן ביד יהושע חמשת סרני פלשתים ואע"פ שלכדו מהם שבט יהודה אחר מות יהושע עזה ואשקלון ועקרון הנה כשאר להם העמק כמו שנזכר בראש זה הספר · ואפש' שאמר שיושבי העמק שבו לקחת אלו הערים מיד יהודה ולזה שנאמר כי עם חמש סרני פלשתי' היו עזה ואשקלון ועקרון אשדוד גת כמו שנזכר בספר שמואל · והנה זכר שכבר עבדו בני ישראל את כושן רשעתים מלך ארם שמנה שנה והקים הש' להם מושיע את עתניאל בן קנז כששבו לשם ית' והיתה עליו רוח יי' והנהיג ישראל הנהגה משובחת וגברה ידו על כושן רשעתים מלך ארם שמנה שנה ואפשר שיהיה זה כי נבואה לא היה אלא מה מרוח הקד' והנה שקטה הארץ ארבעים שנה מעת התחלת שעבוד כי לא יתכן שיהיו ימי השקט מ' שנה כמו שאמרנו שעתידין לבאר בע"ה בענין יפתח ואחר מות עתניאל בן קנז שבו ישראל לעשות הרע בעיני יי' והכניע השם ישר' ושמם תחת עגלון מלך מואב ועבדוהו שמנה עשרה שנה וכבשו מהם עיר התמרים והיא יריחו כמו שנזכר בתורה בקעת יריחו עיר התמרים וכששבו ישראל לשם יתברך הקים להם מושיע אהוד בן גרא משבט בנימן ובתחבולות עשה לו מלחמה וזה שהוא קבב ששלחו ישראל מנחה לעגלון כדי שיתכן לו יותר לבא אליו בטח והוא היה אטר יד ימינו והיה זה גם כן סבה שלא ירגיש בלקיחתו החרב ביד שמאלו · ועשה החרב בעלת שתי פיות כדי שתכנס בקלות מצד החדות אשר בשני צדדיה ותמית אותו תכף ולא היה ארוך מאד כדי שלא יוכר ולזה לא היה ארכה כי אם אמה ושם החרב מתחת למדיו כדי שלא יראוה · והנה

רשי

איש בריא · פטים: וישלח את העם · חזר לאחוריו וליוה את חבורת ישראל אשר באו עמו לשאת את המנחה וליוה אותם עד הגלגל והוא שב יחידי מן הפסילים מקום שפוסלי׳ שם אבנים מן ההר וכן תירגם יונתן מן מחצביא: ובא אל עגלון ויאמר לו ויאמר הס · אמר עגלון שתקו את הכל מעליו ויונתן תירגם הס סליק הוציאו כל איש ואשה כן הס לשון שיתוק: בעליית המקרה · בעליית קיטא שהיתה לאויר ונוכחת: דבר אלהים לי אליך · וצריך אתה לעמוד: ויקם מעל הכסא · לכך זכה ויצאה ממנו רות: הנצב · הוא הברזל שהסכין תחוב לתוכו שקורין הול״ט בלע״ז הוא המעמיד החרב על פי תערה: הלהב · הוא הסכין שקורין ברנ״ט בלע״ז ובלע״ז למ״א: ויסגר החלב · שמנו שהיה שמן מאד כסה את כל אורך החרב: ויצא הפרשדונה · תירגם יונתן ונפק אוכליה ספיך שה״ן כסתי׳ ת תיבות וש״ין משמשת לפתיהן ויצא הפרש מרוב שפכה שפך מרא כתרגו׳: ויצא אהוד המסדרונ׳ · מן העלייה של המסדרונה אכסדרא תירגם יונתן: ונעל · במפתח: והוא יצא · אהוד יצא ועבדיו של עגלון באו: מסיך רגליו · עביד צורכיה הם נקבים הגדולים: עד בוש · עד שיבוש כלומר זמן ארוך: נמלט · ברח · איסקימו״ויר בלע״ז: עד התמהמהם · כמו עד שהמלך במסיבו את האהבה עד ש שתחפץ בעוד שמניכו חפצי׳ בה: השעירתה · יער דק ועב שקורין ברוצ״ש בלע״ז וטוב הוא להחבא והרבה יש בכרך זרעים שענפי אילנות דקים קרויין שער הופך את השער אם היה השער כותם:

ויהי

והנה איננו ג׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ וירא יעקב את פני לבן והנה איננו · ויחילו עד בוש · ויעבר והנה איננו ·
אנ״ך: הפסילים ד׳ מלאים בליש׳ בקריא׳ וסי׳ והוא שב מן הפסילים · והוא עבר את הפסילים · תרויהון דעגלון ·
ובכודי לאחר לא אתן ותהלתי · לכל הפסילים דאמון · ושארא פסלים בו״ד בתרא:

וַיַּקְרֵב אֶת־הַמִּנְחָה לְעֶגְלוֹן מֶלֶךְ מוֹאָב וְעֶגְלוֹן אִישׁ בָּרִיא מְאֹד׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלָּה לְהַקְרִיב אֶת־הַמִּנְחָה וַיְשַׁלַּח אֶת־הָעָם נֹשְׂאֵי הַמִּנְחָה׃ וְהוּא שָׁב מִן־הַפְּסִילִים אֲשֶׁר אֶת־הַגִּלְגָּל וַיֹּאמֶר דְּבַר־סֵתֶר לִי אֵלֶיךָ הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר הָס וַיֵּצְאוּ מֵעָלָיו כָּל־הָעֹמְדִים עָלָיו׃ וְאֵהוּד בָּא אֵלָיו וְהוּא־יֹשֵׁב בַּעֲלִיַּת הַמְּקֵרָה אֲשֶׁר־לוֹ לְבַדּוֹ וַיֹּאמֶר אֵהוּד דְּבַר־אֱלֹהִים לִי אֵלֶיךָ וַיָּקָם מֵעַל הַכִּסֵּא׃ וַיִּשְׁלַח אֵהוּד אֶת־יַד שְׂמֹאלוֹ וַיִּקַּח אֶת־הַחֶרֶב מֵעַל יֶרֶךְ יְמִינוֹ וַיִּתְקָעֶהָ בְּבִטְנוֹ׃ וַיָּבֹא גַם הַנִּצָּב אַחַר הַלַּהַב וַיִּסְגֹּר הַחֵלֶב בְּעַד הַלַּהַב כִּי לֹא שָׁלַף הַחֶרֶב מִבִּטְנוֹ וַיֵּצֵא הַפַּרְשְׁדֹנָה׃ וַיֵּצֵא אֵהוּד הַמִּסְדְּרוֹנָה וַיִּסְגֹּר דַּלְתוֹת הָעֲלִיָּה בַּעֲדוֹ וְנָעָל׃ וְהוּא יָצָא וַעֲבָדָיו בָּאוּ וַיִּרְאוּ וְהִנֵּה דַּלְתוֹת הָעֲלִיָּה נְעֻלוֹת וַיֹּאמְרוּ אַךְ מֵסִיךְ הוּא אֶת־רַגְלָיו בַּחֲדַר הַמְּקֵרָה׃ וַיָּחִילוּ עַד־בּוֹשׁ וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ פֹתֵחַ דַּלְתוֹת הָעֲלִיָּה וַיִּקְחוּ אֶת־הַמַּפְתֵּחַ וַיִּפְתָּחוּ וְהִנֵּה אֲדֹנֵיהֶם נֹפֵל אַרְצָה מֵת׃ וְאֵהוּד נִמְלַט עַד הִתְמַהְמְהָם וְהוּא עָבַר אֶת־הַפְּסִילִים וַיִּמָּלֵט הַשְּׂעִירָתָה׃

וקריב ית תקרובתא לעגלון מלכא דמואב ועגלון גבר פטים לחדא: והוה כד שיצי לקרבא ית תקרובתא ושלח ית עמא נטלי תקרובתא: והוא תב מן מחצביא דעם גלגלא ואמר פתגמא דסיתרא אית לי למללא עמך מלכא ואמר סליק ונפקו מעלוהי כל דקיימין עלוהי: ואהוד עאל לותיה והוא יתיב בעלית בית קיטא דיליה בלחודוהי ואמר אהוד פתגמא דיי לי למללא עימך וקם מעל כורסיה: ואושיט אהוד ית יד שמאליה ונסיב ית חרבא מעל ירכא דימיניה וקבעה במעוהי: ועאל אף דסתקא בתר שננא וטמטים שומנא באפי שננא ארי לא שלף חרבא ממעוהי ונפק אוכליה שפיך: ונפק אהוד לאכסדרא ואחד דשי עליתא באפוהי ואגף: והוא נפיק ועבדוהי עלו וחזו והא דשי עליתא אחידן ואמרו ברם עביד הוא ית צורכיה באידרון בית קיטא: ואוריכו עד סגי והא ליתוהי פתח דשי עליתא ונסיבו ית מפתחא ופתחו והא ריבוניהון טריף רמי על ארעא מית: ואהוד אישתיזיב עד איתעכביהון והוא עבר ית מחצביא ואישתיזיב לשעירתא:

רדק

איש בריא · גבר פטים שמן וכן להבריאכם להשמינכם וכן עשרה בקר בריאים שמנים: מן הפסילים · ממקום שהיו פוסלים שם אבנים וכת״י מן מחצביא · ויש לשאול מאחר שהי׳ בדעת אהוד להמית עגלון בענין הזה למה הלך ואחר כך שב ולמה לא המיתו בעודו שם עם נושאי המנחה כי יודע היה אחר שיאמר לו דבר סתר לי שהיה מוציא העומדים עליו וי״ל כדי שיראה כי עיקר בואו היה להביא המנחה והלך לו כאשר כלה להקריב המנחה כדי שלא ירגישו בו שבא לדבר אחר אלא על דבר המנחה וכאשר הלך עד הפסילים שב כאדם שנזכר ואמר דבר אחר שכחתי לדבר של המלך ועוד שאם ירגישו בו אחר המעשה היה נקל לו להמלט על נפשו ולברוח ממה שהיה אם היה עם נושאי המנחה: ויאמר הס · שתוק עד שיצאו העומדים עלי: המקרה · שם בפעלם מתחה ולולי הרי״ש היה דגוש והוא מענין קר וחם כלומר עליה עשויה חלונו׳ חלונו׳ להכנס בהן הרוח לקרר ועומדי׳ שם בימי הקיץ ות״י בעלית בית קיטא: דבר אלהים לי אליך ויקם מעל הכסא · אמרו רז״ל לפיכך זכה עגלון שתצא בתו אם למלכות ישראל והיא רות המואביה שהיתה בת עגלון: הנצב · הוא יד החרב והלהב הוא החרב ונקראת החרב להב לפי שהוא מתלהב ומתלהט כשהוא מטוטש ומורט וכן הוא אומר ולהב החרב וברק חנית ות״י דסתקא בתר שננא ואמר ויבא גם הנצב כלומר שנכנס גם יד החרב בבטנו ויסגור את החלב שהיה איש שמן וסגר את החלב בעד הלהב כלומר בפני הלהב שלא יכול לשלוף החרב מבטנו והניחו אהוד ויצא: ויצא הפרשדונ׳ · ת״י ונפק אוכלי׳ שפיך לדעתו המלה מורכבת מן פרש שתרגו׳ אוכליה ומן שדונה שהוא תרגו׳ ושפך ושדי וי״מ הפרשדונ׳ מקו׳ ישיבת הפרשי׳ והמסדרונה מקום ישיבת העם הבאים אל המלך והמקום עשוי סדרים סדרי׳ לשבת שם אבל אחר שאמ׳ ויצא אהוד המסדרונה ידמה כי ויצא הראשון איננו אמור על אהוד ודעת המתרגם נכונ׳ ותרגם המסדרונה לאכסדרה: בעדו · עליו וכן ויסגור יי׳ בעדו כלומר סגר דלתו׳ העליה על עגלון כדי שלא יכנסו בני הבית פתאום בצאת אהוד ולא ירגישו בדבר עד שימלט: ונעל · הסגירה היא סגירת הדלתות בלא מנעול וכאשר אמר ונעל אמר כי סגר במנעול כדי שיחשבו מה שחשבו ויאחרו מלרדוף אחריו וימלט בין כך: מסיך · כמו מסך בצרי כי הוא מן סוכך ר״ל סוכך רגליו והוא לשון כבוד כלומ׳ שהיה נפנה: ויחילו עד בוש · ת״י ואוריכו עד סגי כלומר עד אשר בושם מאד ובוש הוא פעל עבר מנחי העי״ן בשקל אור ובושם מפה מן המרובע בשקל כונן: ויקחו את המפתח · כי מצאו אותו מבחוץ במקו׳ שהניח אותו אהוד כי המפתח היה נועל ופותח מבית ומבחוץ: עד התמהמהם · בעוד התמהמה׳: השעירתה · שם מקו׳:

רלבג

והנה זכר שאחר שהקריב המנחה לעגלון שלח את העם נושאי המנחה ואחר זה שב הוא להמית עגלון ממקום שנשלמה ההצלה לנושאי המנחה מיד מואב אם ירדפום לנקום נקמת אדוניה׳ והנה בחר אהוד היות בשכנה לו לבדו לא לנושאי המנחה יחד עם שבזה יתכן ההמלט בקלות יותר כשהיה יחיד ולא היה צריך להשתדל כי אם למלט עצמו עם שבשובו הורה שלא בא אלא על דבר המנחה ולזה הראה עצמו שנשכח הדבר שהיה לו לדבר עמו מצד שמצא מקום לדבר אתו זה הדבר לא שכון זה ממנו על הכוונה הראשונה כי זה כלו ממה שיוסיף אל שהסמך בו עגלון להוציא מעליו כל איש בדברי אתו · וזכר שכבר היה עגלון שמן מאד לצורך מה שזכר אחר זה שכבר סגר החלב בעד הלהב · והנה שב אהוד לעגלון ועגלון האמין בו על דבר המנחה שהראו בו ישר׳ היותם לו לעבדי׳ נאמני׳ ואמר אהוד לעגלון שדבר סתר לו אליו ולא יתכן לגלותו בפני רבים והנה היה רחוק עדיין אהוד מן המלך כמו שנראה ממה שאחר זה ואמר המלך לעומדים לפניו הס ר״ל שישתתקו עד שיצאו מעליו כל העומדים עליו כאשר הכירו ממנו כי אין רצונו לשמוע דברי׳ אחרים קודם דברי אהוד ולא היה מן המוסר שישארו שם שאין עם רצונו לשמוע דברי סתר מאהוד ואחר זה נתקרב אהוד אליו והיה המלך יושב לבדו בעלית המקרה אשר לו והיתה עשויה לקרר בימי הקיץ ולזה היתה העליה ההיא בעלת חלונות רבים כדי שישלוט בה הרוח ויקרר האויר אשר שם ואמר לו אהוד דבר סתר מהאלהים לי אליך ולזה לא יתכן שיהיה יושב עגלון וקם מעל הכסא והנה בעת היותו קם מעל הכסא שלח אהוד את יד שמאלו ולקח החרב מעל ירך ימינו ותקע החרב בבטן עגלון והוא לא הרגיש בזה הענין כלל כי בהיותו טרוד לקום עשה זה אהוד עם שעשה זה בידו השמאלית ונכנס בבטנו גם יד החרב אחר שנכנס החרב · והנה סגר החלב בפני הלהב ר״ל שהשומן היה סבה שלא היה יכול אהוד להשיב החרב אליו והנה מפני זה לא שלף אהוד החרב מבטנו ולא יצא הפרש והצואה דרך המכה או יהיה הרצון בזה שכבר הביא גם הנצב אחר הלהב כי כבר סגר החלב בעד הלהב מרוב השומן עד שלא נתאמת לאהוד שיהיה החרב נוגע לחלל הגוף ולזה הכניס שם גם יד הסכין עד שראה שכבר יצא הפרש מהמכה בזולת הוצאתו מבטנו והנה זה הפירוש יותר נכון · אחר זה יצא אהוד אל האכסדרה וסגר דלתות העליה בעדו ונעל במפתח ויתכן שהיה המפתח ההוא סוגר מבפנים ומבחוץ ולזה כאשר ראו עבדי עגלון דלתות העליה נעולות חשבו שעגלון נעל אותן על צד הצניעות להיותו מסכך רגליו בחדר המקרה ר״ל שהיה בית הכסא בחדר המקרה והיה נפנה שם כי דרך מי שהוא נפנה לסכך רגליו בבגדו ועושה מהם כמו אהל · והנה כאשר המתינו שיעור רב וראו שאיננו פותח דלתות העליה לקחו את המפתח ופתחו הדלתות מבחוץ וראו את אדוניהם נופל ארצה מת · ובזמן הזה שיתמהמהו על מיתת אדוניהם נשלם ההמלטה לאהוד עד שעבר מקום פוסלי האבנים או יהיה פירוש הפסילים פסילי אלהי מואב כי לא נשלמה ההצלה עד שעבר את הפסילים כי עם מואב היו תמיד הולכים שם לעבוד ע״ז וכאשר עבר המקום ההוא נמלט מהם במקום שהיה שמו שעירתה שהיה לישראל:

ולא

רדק

רדפו אחרי. כיון שמלטו מואב בישראל ולכדו מארצם מעבר הירדן כמו שכתוב למעלה וירשו את עיר התמרים ועכשו הכו אהוד וישראל כל מואב שמצאו מעבר הירדן בעיר התמרים ובשאר המקומות ולכדו מעברות הירדן שלא יעברו מואב מארצם להושיע את אחיהם שהיו בארץ ישראל כי ארץ מואב היא מעבר הירדן מזרחה סמוך לירדן או לכדו מעברו׳ הירדן לאותם בני מואב שהיו בארץ ישראל שלא יוכלו לנוס לארצם: כל שמן. ת״י כל אימתן ותרגם האימים אימתני כלומר גבורי׳ שתפול אימה בלב רואיהם ואמ׳ שמן כלומ׳ בריאי׳ וחזקים וכן ויהרג במשמניהם וים לפרש שמן עשירים וגדולים ובדרש הכה משמני הארץ מן שמיכיה די בארעא כלומ׳ עשירים וגדולים מפיק דוכסין ומעיל דוכסין: במלמד

רשי

ויהי בבאו. שעבר את הירדן ובא למקומו בארץ כנען: בהר אפרים. שהיה בארץ כנען בעבר הירדן המערבי וארץ מואב היתה בעבר הירדן במזרחי ומתוך שמלטו בישראל עברו את הירדן וירשו את יריחו כמו שכתוב למעלה וכתנו את סרניהם ושליטהם על ישראל: רדפו. להרוג את כל מואב שבעבר הירדן שלנו: וילכדו את מעברות הירדן. שלא יעברוהו מואב לנוס ולשוב אל ארצם: כל שמן. כל גבר אימתן: מלמד

שמונים ו׳ בלאים בקריא וסי׳ מציעתא דמשותלח. ותשקוט הארץ דאהוד. והו בשמונים שנה דאריך. ויך בכחנה אשור דמלכים. ואם בגבורות שמונים שנה. בהראתו את עשר כבוד מלכותו. וכל ד״ה דכוו׳ מלאי בב״א חס׳. ויעש מהם טבעים אלף נשא סבל׳ ונמסר גם בסדר בראשית:

וַיְהִי בְּבוֹאוֹ וַיִּתְקַע בַּשּׁוֹפָר בְּהַר אֶפְרָיִם וַיֵּרְדוּ עִמּוֹ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִן־הָהָר וְהוּא לִפְנֵיהֶם׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם רִדְפוּ אַחֲרַי כִּי־נָתַן יְהוָה אֶת־אֹיְבֵיכֶם אֶת־מוֹאָב בְּיֶדְכֶם וַיֵּרְדוּ אַחֲרָיו וַיִּלְכְּדוּ אֶת־מַעְבְּרוֹת הַיַּרְדֵּן לְמוֹאָב וְלֹא־נָתְנוּ אִישׁ לַעֲבֹר׃ וַיַּכּוּ אֶת־מוֹאָב בָּעֵת הַהִיא כַּעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ כָּל־שָׁמֵן וְכָל־אִישׁ חָיִל וְלֹא נִמְלַט אִישׁ׃ וַתִּכָּנַע מוֹאָב בַּיּוֹם הַהוּא תַּחַת יַד יִשְׂרָאֵל וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ שְׁמוֹנִים שָׁנָה׃

ז׳ מל׳ בבואו בשעריך · ל׳ · ו׳ חס׳ בכל׳ · ל׳ · ל׳ · ד׳ · ה׳ · ל׳ · י׳ מל׳

וַהֲוָה בְּמֵיתוֹהִי וּתְקַע בְּשׁוֹפָרָא בְּטוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם וּנְחַתוּ עִימֵּיהּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן טוּרָא וְהוּא קֳדָמֵיהוֹן׃ וַאֲמַר לְהוֹן רְדִיפוּ בָּתְרַי אֲרֵי מְסַר יְיָ יַת בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן יַת מוֹאֲבָאֵי בִּידֵיכוֹן וּנְחַתוּ בָּתְרוֹהִי וַאֲחַדוּ יַת מְגִיזַת עִבְרָאֵי יַרְדְּנָא עַל מוֹאָב וְלָא שְׁבַקוּ אֱינַשׁ לְמֵיעְבַּר׃ וּקְטַלוּ יַת מוֹאָב בְּעִידָנָא הַהִיא כְּעַסְרָא אַלְפִין גַּבְרָא כָּל אֵימְתָן וְכָל גְּבַר גִּיבַּר חֵילָא וְלָא אִשְׁתֵּזִיב אֱינַשׁ׃ וְאִיתְבָּרוּ מוֹאֲבָאֵי בְּיוֹמָא הַהוּא תְּחוֹת יַד אֱינַשׁ יִשְׂרָאֵל וּשְׁדוֹכַת אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל תַּמְנַן שְׁנִין׃

רלבג

ואז תקע בשופר בהר אפרים לרדוף אחרי מואב בעמדם נבהלי׳ על מיתת אדוניהם ולכדו תחלה מעברות הירדן למואב ר״ל למה שככבו מעבר לירדן וכזולת זה מהמקומות שכבשו מואב מישראל בדרך שלא יוכלו מואב לעבור הירדן ולנוס לארצם. ואחר זה הכו כל זה הכמה ממואב בארץ ישראל בעדים ההם והיה מספר המואבים שהכו כעשרת אלפים איש: כל שמן וכל איש חיל. ר״ל כל עשיר וכל גבור חיל כי עגלון קבץ שם לפי הנראה היותר חזקים להיותם סמוכים לארץ ישראל כדי שישמרו הארץ שכבשוה וכבשו תמיד מהארץ שנמ׳רה לישרא׳ והנה מקטה הארץ סמוכים שנה מעת התחלת השעבוד ולזה יהיה זמן ההשקט עד ס״ב שנה: ואולם התועלות המגיעות מזה הספור הן אלו: הראשון הוא כולל כל ספור זה הספר והוא שמי שיעבוד הש״י הוא מושגח ממנו תשור ההשגחה האלהית ויהיה נכון אל שיגיע כל רע ולזה תמצא שתכף שסרו ישראל מאחרי י״י היו נופלין ביד אויביהם ובשובם אז היו ניצולים ולפי שזה התועלת הוא כולל כל סיפור זה הספר ספר הכתוב בזה הענין בראש הספר בכללות ר״ל כי ישרא׳ השתבשו בע״ז והיו נופלים ביד אויביהם וכאשר היו שבים אלוי הקים י״י להם שופטו והושיעם ובמות השופט היו שבים למרדם וכן בזה הדרך והנה הקדמנו לספר זה התועלת כי הוא כמו כולל בזה הספר ולרוב הספורי׳ אשר בספור הנביאים: השני הוא שראוי למי שישתדל בפועל מה שיכוין בראשיתו הגעת התכלית ביותר שלם שאפשר לו ולזה שאלו את פי י״י אחרי מות יהושע מי יעלה בתחלה להלחם בכנעני ויהיה כעזר בש״י לנצח אותם כדי שיפול מזה מורך לב על הנשארים ויתישרו בזה ישרא׳ לנצחם ולזאת הסבה בעינה שיר שקבצו בהוכות ידי ורגלי אדני בזק כמו שביארנו ולזאת הסבה בעינה התחכם אהוד בזה האופן שספרנו שתשלם לו הצלת ישראל מיד מואב והשבת עריהם שהיו ביד מואב להם: השלישי הוא שראוי למי שירצה לבקש דבר מזולתו שלא ישאל תחלה כל מה שירצה שיתן לו כי אולי לא יתן לו אבל יבקש תחלה מה שיחשב שלא ישיב פניו ואחר זה יבקש מה שנשאר ממבוקשו ולזה תמצא שהקיתה עכסה עתניאל בן קנז לשאול מכלב אביה שיתן לה שדה ואחר זה היה לה מקום לשאול מאביה גלות מים להשלי׳ ענין השדה והנה זה הוא מההתחבולות הטובות שצריך לחכמים שיתנהגו בה במה שיצטרך להם לבקש מה חסד בזה מאדוניהם ולזאת הסבה בעינה סבבה שישאל עתניאל השדה לא היה כי אם שאלה אותו מכלב לא היה לה מקום להתרעם עליו ולומר ארץ הנגב נתתני: הרביעי הוא שראוי להתחבר עם השלמים הלא תראה כי בני קיני חבר שהיה חתן משה זכו להתחבר עם ישראל ולחסות תחת כנפי השכינה: החמשי הוא שאין ראוי לקפח שכר כל בריה ובריה הלא תראה כי האיש היוצא מן העיר היה מוכרח להראות מבוא העיר או יהרגוהו בני יוסף כי כבר היה בידם והיה די לו אם יציל עצמו בזולת ההודעה כי כל אשר לאיש יתן בעד נפשו והם הצילוהו עם משפחתו כדי שלא ידאג לבו מאד על מה שעשה להם מן החסד בראותו אבדן מולדתו: הששי הוא שראוי לבקשת מלחמה בתחבולות יביאו להביא הענין אל תכלית מן הדרום כמו שיהיה ראוי כאשר ילחם ונכחו אויביו בתחבולות להשב מרה כנגד מדה וכמו שיחויב זה כשיהיה אויבו חזק ממנו כמו שעשה אברהם כשבא להלחם עם ד׳ המלכים שלקחו את לוט בן אחיו שנחלק עליהם לילה כדי שלא ירגישו ולזה תמצא כי כשראה אהוד מה שעשה עגלון מן החמס לישראל בבואו עליהם לקחת ארצם על יד בני עמון ועמלק עשה דבריו בחכמה להשיב מה שגזל מהם ולזה השתדל להביא לעגלון מנחה חשובה בעבור ישראל כדי שיתקרב דעתו אליו ויבטח בו ונזדמן הענין שהיה אהוד אטר יד ימינו כי זה ממה שיעזור לו להשיג מבוקשו בהריגת עגלון קודם שירגיש בזה והנה עשה החרב בעלת שתי פיות כדי שתכנס בבטן עגלון בקלות ולא עשאה ארוכה מאד כדי שלא יוכר שהוא נושא חרב ולזאת הסבה שמה מתחת למדיו ושלח תחלה לנושאי המנחה קודם שיהרגנו לסבות. האחת שאם אמר לו לעגלון שיש לו לדבר אליו דבר סתר היה לעגלון ליראה שיהיה על צד התחבולה ושלא יהיה תכלית שלוח המנחה כי אם לזה הענין ולא היה מתיר עצמו ש׳ שישאר יחידי בבית עם אהוד ולזה יצא משם ואחר שב להורות שכבר שכח דבר מה היה לו לדבר אתו והראה זה שלא היה הדבר ההוא מכוון על הכוונה הראשונה כי הוא רחוק שישכח האדם מה שדרכו הוא בעבורו על הכונה הראשונה ואמנם ישכחו הדברים שהם על הכוונה השנית ולזה לא כשמר עגלון מזה. והסבה הב׳ כי בחר אהוד שתהיה הסכנה לו לבדו לא לחבריו נושאי המנחה יחד כי זה ממה שראוי לברור בו כי הוא תועלת ז׳ בזה הספור. והסבה הג׳ כי כבר היה יותר קל מהמלט לאהוד כאשר לא היה לו להשתדל כי אם בהצלת עצמו ואם היו עמו חביריו היה עליו משא ההשתדלות בהצלתם ובהצלתו ואולי יהיה זה סבה ש׳ שלא ימלט איש מהם ולזה הוליך חביריו עד הפסילים באופן שכבר עברו הפסילים כשעשה אהוד זה הפועל והנה השתדל אהוד שיהיה סמוך למלך ושיהיו שניהם לבד בבית כשהביא המלך לקום מעל הכסא ולכבדות תנועת המלך מרוב השומן היה קל עליו אז לקחת החרב מיד שמאלו מתחת למדיו ותקעה בבטנו בעוד שהיה טרוד לקום עד שלא הרגיש בזה הענין שאם היה מרגיש בו היה צועק והיו באים עבדיו וכדי שיתאמת לו שכבר מת קודם הפרדו ממנו הביא בבטנו גם יד החרב אחר החרב באופן שראה שיצא הפרש בזולת שליפת החרב בבטנו כי אם לא היה מת קודם בואתו לא יתכן שישלם ההמלט לאהוד והנה נעל הדלתות במפתח שיחשבו עבדיו כי אדוניהם סגר מבפנים במפתח בעבור הצניעות כדי שלא יכנס אדם שם בעודו נפנה בחדר המקר׳ ובין כך וכך נשלם ההמלט לאהו׳ ובעודם מתבהלי׳ על מיתת מלכם השתדל שסגרו ישראל למואב אשר בארץ ישראל הדרך שלא יברחו ולזה לכדו תחלה מעברות הירדן למואב באופן שלא נמלט איש מהמואבי׳ אשר בארץ ישראל שלא נהרג והם היו היותר תקיפים שבבני מואב לסבה שזכרנו ובזה האופן רפו ידי הנשארים ולא נלחמו עם ישראל.

רשי

מלמד. הוא דרבן מרדע אגוילון בלע״ז: בחרשת הגוים. שם עיר על שם שהיתה חזקה ושלטת: לחץ את בני ישר׳ בחזקה. דרש ר׳ תנחומא בגידופין וכן הוא אומ׳ חזקו על דבריכם: אשת לפידות. שהיתה עושה פתילות למקדש: תחת תומר. תמרים היו לה ביריחו: בין הרמה ובין בית אל בהר אפרי׳. לפי תרגומו של יונתן יש ללמוד שאין מקרא זה כמשמעו ואין אלו שימני מקום ישיבתה אלא למדנו שהאשה עשירה היתה ומן ה׳ המקומות האלו היתה פרנסתה והיא יושבת בעירה עטרות שמה: תחת תומר. תמרים היו לה ביריחו וכרמים ביריחו וזיתים בבקעת ביתאל שהוא מקום שמן ועפר חיור בהר אפרים בטור מלכא אומר אני שמוכרין אותן ליוצרי חרס ויש פותרין עפר חיור שדה זרע כמו שדה הלבן: הלא צוה. ביד משה כי החרם תחרימם כך שנוייה במכילתא: ויעל

ויצעקו ז׳ וסי׳ ויבאו שטרי בני ישראל · ופרעה הקריב · ויצעקו אל יי׳ וישם מאפל דיהושע · ויצעקו בני ישר׳ דשופטים · ויצעק׳ אל יי׳ בצר דירמיאם · ויצעקו אל יי׳ דיצילם · ויפן יהודה והנה להם דמלכי׳: למשפט ט״ו וסי׳ נמסר בסדר מסעי: המונו ג׳ מלא׳ וסי׳ ומשכתי אליך אל נחל קישון · והמונו צחה צמא · אמר אל פרעה:

ואחריו היה שמגר בן ענת ויך את פלשתים שש מאות איש במלמד הבקר ויושע גם הוא את ישראל:

ובתרוהי הוה שמגר בר ענת וקטל ית פלשתאי שית מאות גברין בפרש תוריא ופרק אף הוא ית ישראל:

ויספו בני ישראל לעשות הרע בעיני יהוה ואהוד מת: וימכרם יהוה ביד יבין מלך כנען אשר מלך בחצור ושר צבאו סיסרא והוא יושב בחרשת הגוים: ויצעקו בני ישראל אל יהוה כי תשע מאות רכב ברזל לו והוא לחץ את בני ישראל בחזקה עשרים שנה:

ואוסיפו בני ישראל למעבד דביש קדם יי ואהוד מית: ומסרינון יי ביד יבין מלכא דכנען די מלך בחצור ורב חיליה סיסרא והוא יתיב בתקוף כרכי עממיא: וצעיקו בני ישראל קדם יי ארי תשע מאה רתיכין דברזלא ליה והוא דחק ית בני ישראל בתוקפא עסרין שנין:

ודבורה אשה נביאה אשת לפידות היא שפטה את ישראל בעת ההיא: והיא יושבת תחת תמר דבורה בין הרמה ובין בית אל בהר אפרים ויעלו אליה בני ישראל למשפט: ותשלח ותקרא לברק בן אבינעם מקדש נפתלי ותאמר אליו הלא צוה יהוה אלהי ישראל לך ומשכת בהר תבור ולקחת עמך עשרת אלפים איש מבני נפתלי ומבני זבלון: ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא שר צבא יבין ואת רכבו ואת המונו ונתתיהו בידך: ויאמר אליה ברק אם תלכי עמי והלכתי ואם לא תלכי עמי לא אלך: ותאמר הלך אלך עמך אפס כי לא תהיה תפארתך על הדרך אשר אתה הולך

ודבורה איתתא נביאתא אתת לפידות היא דיינא ית ישראל בעידנא ההיא: והיא יתבה בקרתא בעטרות דבורא מתפרנסא מן דילה ולה דיקלין ביריחו פרדסין ברמתא זיתין עבדין משח בבקעת בית שקיא בביתאל עפר חיור בטור מלכא וסלקין לותה בני ישראל לדינא: ושלחת וקרת לברק בר אבינועם מקדש דבית נפתלי ואמרת ליה הלא פקיד יי אלהא דישראל איזיל ותתנגיד בטורא דתבור ותדבר עמך עסרא אלפין גברא מבני נפתלי ומבני זבולן: ואיתביב על ירדך לנחלא דקישון ית סיסרא רב חילא דיבין וית רתיכוהי וית משריתיה ואמסרניה בידך: ואמר לה ברק אם תזלין עמי ואיזיל ואם לא תזלין עמי לא איזיל: ואמרת מיזל איזיל עמך לחוד ארי לא תהי תושבחתך על אורחא דאת אזיל

רדק

במלמד הבקר. הוא הכלי שבראשו האחד תקוע מחט הנקרא דרבן שמפריש בו החורש את הבקר נקרא כן כאילו מלמד הבקר לחרישה ות״י בפרש תוריא ומן הלשון הזה נקראו רוכבי סוסי׳ פרשים לפי שמפרישין בבריסין שברגליהם מלשון וכשפעוני ופרים: ואהוד מת. למה זכר מיתת אהוד היה לו לזכור מיתת שמגר שהיה אחריו אלא כראה כי בימי שמגר לא נושע ישראל תשועה שלמה ולא עברם מלעשות הרע בעיני יי׳ ולא שקטה הארץ בימיו הלא תראה כי לא אמר אף ויושע גם הוא את ישראל והנה כתוב בימי שמגר בן ענת בימי יעל חדלו ארחות וגו׳: אשר מלך בחצו׳. קודם שהכם יהושע והחריבם ושרף את חצור ומלכה הכה בחרב ויבין הוא שהיה מלך חצור אז ומה שנשארו מאותה משפחה הלכו לחרשת הגוים ונתישבו שם והמלך נקרא ג״כ יבין כמו המלך פרעה ופירוש חרושת הגוי׳ מתרגמי׳ יער הרשא כי היו ביער ההוא מגדלי׳ חזקים וישבו בהם הכנענים הנשארים ות״י בחרושת הגוי׳ בתקוף כרכי עממיא: לפידות. אמרו שהוא ברק בן אבינועם וברק ולפידות קרובים בענין ובמדרש נקראת אשת לפידות שהיתה עושה פ׳ פתילות למקדש: שפטה. פעל עבר מבנין פועל הדגוש׳ למרובע או הוא בינוני מן הקל בשקל אוכלת קש: תמר. כמו תומר ות״י הפסוק כן והיא יתבא בקריתא וגו׳ ויש״ל דרך הפשט שהיה לה בית תחת תומר אחד ומה שאמ׳ דבור׳ הוא יתרון ההודעה כי כבר זכר ואמר והיא ידענו כי עליה כאמר וזכר אחר כן דבורה לרוב ההודעה כי כן משפט הלשון כמו אלה תולדות נח נח: ויעלו. והיו עולים אליה בני ישר׳ למשפט כי היא היתה שופטת את ישר׳ בימים ההם ונבואתה היתה לזמנה כי לא מצאנו לה נבואה לעתיד: ותשלח. אם היתה אשתו היתה פרושה משנת הנבואות ויושבת לה תחת התומ׳ ועתה שלחה לקרוא לו לאמר לו הנבואה אשר דבר יי׳: הלא צוה. אינו תחלת הדברים אלא אמרה לו דברים אחרי׳ קודמים לזה והכתו׳ אחז תכלית הדברים מה שהיה בהן מן הצורך וכן הלא שמעת בתי וכן כי נתן יי׳ בידינו את כל הארץ שאמרו שני המרגלי׳ כמו שפירשנו ובאה גם כן המלה הזאת לחזק כאדם שמתרה בחברו ומזהירו ואומר הלא אמרתי לך הזהר לך והשמ׳ שלא תתרשל בדבר וכן הלא שלחתיך שאמר לגדעון: ומשכת. תמשוך ישר׳ ותפתם בדברים עד שתביאם בהר תבור כי יראי׳ היו מחיל סיסרא לפיכך היו צריכים פתוי ודברים רבים: ומשכתי. אמר כי ראו אצטגניני סיסרא שלא יצא באות׳ מלחמה כי מנוצח יהיה אם יצא והקב״ה מסך לבו לצאת וזהו שאמר ומשכתי ות״ת ואתגיב ותרגם והגירם על ידי חרב ותגיבון ע״י קטולין: כי ביד

רלבג

ספר עוד שאחר אהוד היה מושיע את ישר׳ שמגר בן ענת והוא הכה את פלשתים ו׳ מאות איש במלמד הבקר הוא אגוי״א בלע״ז ולא תכה כמה נסים היתה התשועה לישראל על ידו וידמה שלא היתה תשועה שלימה כי הכתו׳ ספר שכבר הוסיפו בני ישר׳ לעשות הרע בעיני יי׳ אחר שמת אהוד ולזה היו ימי שמגר נכללים בעשרים שנה שלחץ ישראל בחזקה יבין מלך כנען על יד סיסרא שר צבאו שהיו לו ט׳ מאות רכב ברזל והיה יושב בעיר גדול׳ וחזקה ולזה נקראת חרשת הגוי׳ ר״ל שהיא היתה נבנית במלאכת גוים רבים שבגאוה כי הפתרלו בבניכה שתהיה חזקה מפני ישראל וקראו לגוים רבים ובעצת כלם נשלם הבנין בתכלית התוקף או יהיה פי׳ חרושת הגוי׳ כי לגודל העיר היתה נעשית שם כל המלאכה מהמלאכות אשר יעשו הגוים המתחלפין כאילו תאמ׳ אורג ורוקם מיני הבגדים בכללם ולוטש נחשת וברזל וכן הענין בכל מיני המלאכו׳ כי לא ימצא זה בעיר אם לא היתה עיר גדולה מאד ואפשר שיהיה חרשת הגוים גבול רחב בו עירים רבים והיה הגבול ההוא במקום חזק ואפשר שיהיה בתוך יער. גדול כי תרגום יער חורשא וידמה שהיו שם מלכים רבים לפי מה שיראה משירת דבורה אמרה באו מלכים נלחמו וגו׳ ולא ראינו בסיפור שהביא סיסרא חיל רק מחרשת הגוים. והנה היתה דבורה שפטה אז את ישראל ואחשב כי בעת ששבו ישראל אל יי׳ היתה שופטת אותם והיא סבבה שישובו אל יי׳ כי הוא רחוק שיעשו ישראל הרע בעיני יי׳ ולא תוכיחם על זה דבורה והיא נביאה והנה יורה עוד על מה שאמרנו אמרו והיא שפטה את ישראל בעת ההיא וקראה אשת לפידות כי בעלה היה שמו ברק וברק ולפיד הם קרובים בעניינם או יהיה פי׳ אשת לפידות כמו אשת חיל אשת מרכים ויהיה לפידים ולפידות ענין א׳ והרצון בו כי כבר הגיע עוצם מדרגתה בנבואה עד שהיו נראו׳ לפידי׳ במקו׳ שהיתה מגעת לה הנבואה כמו שספרה התורה במרע״ה ואם היה ברק בעלה ידמה שסבב פירסום מתנו מפני נבואתה ולזה הוצרכה לשלח לקרוא לו במקום שהיה יושב והוא קדש נפתלי או היתה היא ג״כ יושבת בקדש נפתלי אך למשפט יעלו אליה בני ישר׳ למקום ההוא שהיתה בו תמר ולזה יקראוהו תומר דבורה כי מנהגה היתה לשבת במשפט במקו׳ ההוא. והנה אמרה דבורה לברק באמת כוה יי׳ אלהי ישראל שתעשה זה והוא שתמשוך בהר תבור לב ישר׳ באופן שתביא שם עשרת אלפי איש מבני נפתלי ומבני זבלון וזה אמנם יהיה על צד ההסתה והפתוי בדברים שיאמר להם על צד שכבר יעד השם להם בנבואה שינצחו חיל סיסרא ויש להם לבטוח בזה בשם כי אין מעצור ליי׳ להושיע ברב או במעט והש״י יסבב שימשך אליך אל נחל קישון סיסרא ורכבו והמונו ויתנהו בידך. ואם יאמר אומ׳ למה שלא הטה השם לבות ברק שימשוך מישראל י׳ אלפים איש אל הר תבור בדברי פתוי והסתה ואיך לא משכם הש״י שם כמו שמשך סיסרא ורכבו והמונו אל נחל קישון. נאמר לו כי הש״י לא יעתיקל בעשיית המופתים כי אם לעת הצורך ולפי שהיה אפשר שימשכו ישראל בזה האופן לא היה רצון השי׳ לחדש להם רצון שיבואו שם על דרך מופת והנה היתה תשובת ברק שאם תלך עמו דבורה במלחמה ילך ואם לאו לא ילך כי חשב כי בזכותה ידבק יותר ההשגחה עם חיל ישראל הנלחמים עם סיסרא. ועניתה דבורה שכבר תלך עמו באמת אבל לא יהיה לו להתפאר על הדרך אשר הוא הולך כשינצח סיסרא המונו ורכבו: כי

כי ביד אשה · לא יעל שנמסר סיסרא בידה ועל פי הנבואה אמרה זה ואיננו כנון לענין הפסוק שאמר אפס כי לא תהיה תפארתך אלא פירושו כך אם אלך לא תהיה תפארתך כי על ידי תהיה התשועה ויאמרו כי ביד דבורה ימכור יי׳ את סיסרא ולא תהיה התשועה הזאת נקראת על שמך : ויעל ברגליו · העלה · נפרד מקין פי׳ נפרד ממדבר יהודה שישבו שם בני קיני כשעלו מעיר התמרים : אילון בצענים · כן כתיב וקרי בצעננים והכל ענין אחד והוא שם מקום נקרא כן על ענין ידוע אצלם ות״א מישר אגניא דומה שלקחוהו מן בצעי המים בדברי רז״ל שהם גבים מלאים מים במדות שהם כמו אגנות מלאות מים וכן זכרוהו שם ז״ל בזה הלשון כמו שאמרו הכהו אגני דארעא מקרון : מחרושת הגוים · פירשנוהו למעלה : הלא יי׳ יצא לפניך · כתרגומו הלא מלאכא דיי׳ נפק לאצלחא קדמך : וסיסרא נס · לא נס אל מקום שנס מחנהו כי הם נסו אל נכח ארצם שהיא חרושת הגוים וברק ועמו רדפו אחריה׳ והכום לפי חרב וסיסר׳ ידע שלא יוכל להמלט בנוסו כי ידביקוהו ונס למקום אחר שלא ירגישו בו וירדפו אחריו ונס למקום אחר קרוב למקום המלחמה להמלט אל אהל יעל כי שלום היה ביניהם וחשב שימלט שם ויסתירוהו עד עבור המלחמה : סורה אדני סורה אלי · שניהם מלרע שלא כמנהג ברובו : בשמיכה · ת״י בגונכא ופירש רבינו האיי ז״ל גלופקרא הנזכר בדברי רז״ל קוט״א בלע״ז ובערבי נואבי כ כלשון התרגו׳ והוא כסות עב יוצאין ממנו ציציות מן הצמר בכל פני הכסות ונראה כי מפני זה נקרא שמיכה כי בדבריהם שמיכתא דבר עב ובויקרא רבה ותכסהו בשמיכה רבנן דתמן אמרי בקודרא רבנן דהכא א אמרי במטכלא אמר ר״ש לקיש חזרנו בכל המקרא ולא מצאנו כלי ששמו שמיכה אלא מה הוא שמיכה בס״ן כתיב שמיכה כ כלומר שמי הוא כאן שמעיד על יעל שלא נגע בה סיסר׳ : ותשקהו ותכסהו · חזרה וכסתו אחר שהשקתה אותו כדי שירדם ולא ירגיש ומה שהשקתו חלב ל להכבידו כדי שיהיה נרדם : עמוד · מקור ויאמר אים לעמוד פתח האהל : ותבוא

ויעל ברגליו · עמו : אילון בצענים · מישור אגניא מקום מישור של בצעים מריש״ק בלע״ז והוא אגניא בצים כמין גומות שהמים נקבצים שם אגני דארעא מקרון : מחרושת הגוים אל נחל קישון · הזעיקם שילכו אל נחל קישון מחרושת הגוים שהוא יושב שם : בשמיכה · תירגם יונתן בגונכא ופירש רב האיי גונכא גלופקרין סקורין קוט״א : נאד החלב · שהחלב מכביד את הגוף ל להיות נרדם : עמוד פתח האהל · זרזי עצמך בדבר וים פותרים עמוד כמו לעמוד : יתד האהל · קבילא בלע״ז שתוקעין בארץ עם סיפולי האהל ל לפוסטו : המקבת

ויזעק ד׳ בקריא וסי׳ ויזעק ברק את זבולן ואת נפתלי · ויזעק סיסרא את כל רכבו · ויזעק אותי וידבר אלי · ויזעק ויאמר בבינה : דבורה ג׳ חס וסי׳ ותמת דבורה מנקת רבקה · ותאמר דבורה אל ברק קום · ושרי בישׂשכר עם דבורה · וסי׳ כלשון תרגום אתקברו רברבניא דברק · ונמסר גם בסדר וישלח : וברק ג׳ בקריא וסי׳ וברק

כי ביד אשה ימכר יהוה את סיסרא ותקם דבורה ותלך עם ברק קדשה : ויזעק ברק את זבולן ואת נפתלי קדשה ויעל ברגליו עשרת אלפי איש ותעל עמו דבורה : וחבר הקיני נפרד מקין מבני חבב חתן משה ויט אהלו עד אלון בצענים אשר את קדש : ויגדו לסיסרא כי עלה ברק בן אבינעם הר תבור : ויזעק סיסרא את כל רכבו תשע מאות רכב ברזל ואת כל העם אשר אתו מחרשת הגוים אל נחל קישון : ותאמר דברה אל ברק קום כי זה היום אשר נתן יהוה את סיסרא בידך הלא יהוה יצא לפניך וירד ברק מהר תבור ועשרת אלפים איש אחריו : ויהם יהוה את סיסרא ואת כל הרכב ואת כל המחנה לפי חרב לפני ברק וירד סיסרא מעל המרכבה וינס ברגליו : וברק רדף אחרי הרכב ואחרי המחנה עד חרשת הגוים ויפל כל מחנה סיסרא לפי חרב לא נשאר עד אחד : וסיסרא נס ברגליו אל אהל יעל אשת חבר הקיני כי שלום בין יבין מלך חצור ובין בית חבר הקיני : ותצא יעל לקראת סיסרא ותאמר אליו סורה אדני סורה אלי אל תירא ויסר אליה האהלה ותכסהו בשמיכה : ויאמר אליה השקיני נא מעט מים כי צמתי ותפתח את נאוד החלב ותשקהו ותכסהו : ויאמר אליה עמד פתח האהל והיה אם איש יבא ושאלך ואמר היש פה איש ואמרת אין : ותקח יעל אשת חבר את יתד האהל

ארי ביד אתתא ימסור יי ית סיסרא וקמת דבורה ואזלת עם ברק לקדש : וכנש ברק ית שיבטא דזבולן וית שיבטא דנפתלי לקדש וסליקו עימיה עסרא אלפין גברא וסליקת עימיה דבורה : וחבר שלמאה איתפרש משלמאי מבני חובב חמוהי דמשה ופרסיה למשכניה עד מישר אגניא דעם קדש : וחויאו לסיסרא ארי סליק ברק בר אבינועם לטור תבור : וכנש סיסרא ית כל רתיכיה תשע מאה רתיכין ד דברזלא וית כל עמא דעמיה מתקוף כרכי עממיא לנחלא דקישון : ואמרת דבורה לברק קום ארי דין יומא דמסר יי ית סיסרא בידך הלא מלאכא דיי נפק לאצלחא קדמך ונחת ברק מטורא דתבור ועסרא אלפין גברא בתרוהי : ותבר יי ית סיסרא וית כל רתיכיא וית כל משריתא לפיתגם דחרב קדם ברק ונחת סיסרא מעל רתיכא ואפך בריגלוהי : וברק רדף בתר רתיכא ובתר משריתא עד תקוף כרכי עממיא ואיתקטלא כל משרית סיסרא לפתגם דחרב לא אישתאר עד חד : וסיסרא אפך ברגלוהי למשכנא דיעל אתת חבר שלמאה ארי שלמא בין יבין מלכא דחצור ובין בית חבר שלמאה : ונפקת יעל לקדמות סיסרא ואמרת ליה זור ריבוני זור לותי לא תידחל וזר לותה למשכנא וכסיתיה בגונכא : ואמר לה אשקיני כען זעיר מיא ארי צחי אנא למשתי ופתחת ית נודא דחלבא ואשקיתיה וכסתיה : ואמר לה קומי בתרעי משכנא ויהי אם איניש ייתי וישאלינך ויימר האית כא גברא ותימרין לא : ונסיבת יעל אתת חבר ית סיכת משכנא

רלבג

כי ביד אשה ימכור ה׳ את סיסרא · ר״ל ביד דבורה כי אליה נתיחס זה הנס כמו שירלה בדבר השירה הנזכרת אחר זה ו ונתנבאה עם זה ש שסיסר׳ יפול ביד אשה והיא יעל כמו שנתבאר בזה הספור · והנה זכר שחבר הקיני היה נפרד מקין מבני ח חובב חתן משה שספר למעלה שישבו את י יהודה במדבר יהודה ונטה אהלו עד אילון בצעננים אשר את ק קדש ויורה שועל יעל שמנהג חבר הקיני היה כמנהג שאר בני חובב להתנהג ברית ישראל ולזה השתדלה יעל להרוג סיסרא ו ואמנם היה שלום בין חבר הקיני ובין ס סיסרא עם היות ה המלחמה בין סיסרא ובין ישראל כי אולי חבר הקיני כתן בוארו תחת עול יבין מלך כנען או היתה אהבה ביניהם לסבה אחרת · והנה הוגד לסיסרא כי עלה ברק בן א אבינועם הר תבור והזעיק סיסרא את כל רכבו ואת כל העם אשר אתו מחרשת הגוים אל נחל קישון והנה אמרו כי עלה ברק הוא לאות כי ד דבורה היתה אשת ברק כי אם לא היה הענין כן היה ראוי שיאמר כי עלתה דבורה ואילו כי היא היתה המנהגת את ישראל וזה כי הראם ראוי

רדף אחרי הרכב ואחרי המחנה · ותשר דבורה וברק בן · וברק ממרומתו יהלוך : לא נשאר ג׳ פסוקי׳ מטעין בהון וסי׳ ערוב לא נשאר אחד · פרעה לא נשאר בהם עד אחד · סיסרא לא נשאר עד אחד : האהלה ה׳ וסי׳ וימהר אברהם · ויבאה יצחק האהלה · ויצא משה לקראת חתנו · והיה כצאת משה · והיה כבא משה האהלה · וישארו שני אנשים · וישלח יהושע מלאכים · ותצא יעל לקראת סיסרא :

שיזכר בזה ואמנם מפני שהיה ברק בעלה יחס הראשיות לו ובותה דבורה לברק שיקום להלחם עם סיסרא ואילו כי השם יצא לפניו להלחם בהם והנה נפלו כלם ביד ברק ואילו זולת סיסרא שחשב להמלט בנוסו באהל יעל לפי שסבר היה שלום ביניהם ויעל הראה עצמה חפצה להצילו וכסתה אותו בשמיכה בתוך אהלה שלא יראוהו שם והנה שמיכה הוא קוט״א בלע״ז והנה שאל מים ונתנה לו חלב להרדימו עם מה שעזר להרדימו היותו עיף ויגע כדי שתוכל להמיתו בהיותו נרדם והנה לקחה יעל את יתד האהל שהיה מברזל לפי מה שאחשוב : ותשם

המקבת. ארזפתא מרטי"ל בלע"ז: בלט. ברז חרש: ותצנח בארץ. ונעיצת בארעא: ברקתו. בצידעיה טימפל"א בלע"ז ותחבה ברקתו ובארץ: בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם. כשבאה פרעות על ישראל שפרעו בהם אויביהם על שעזבו את יי' והתנדב העם לשוב בתשובה מעתה ברכו את יי' על התשועה שעשה: אנכי אנכי. כפול משמעתי מדרש אגדה לא קפח הקב"ה שכר תבור וכרמל שבאו למתן תורה לתת עליהם את התורה וחזרו בשבת הפנים אמר להם הקב"ה סוף שאני פורע להם כפלים כאמר בסיני אנכי יי' אלהיך בתבור יאמר אנכי אנכי כאמר בסיני אנכי יי' אלהיך בכרמל יאמר כפול יי' הוא האלהים יי' הוא האלהים בימי אליהו: יי' בצאתך משעיר. זה מתן תורה כמה שנ' וזרח משעיר למו ומה ענייכה לכאן כך א אמרה דבורה קשה היא התורה לפרוע הימנה וטובה היא לדבק בה שהרי ב במורא ובגבור ניתנה ולכך כשמסרו ישראל ביד אויביהם על פ פרישתם הימנה וכשהתנדבו לעסוק בה נושעו כל זה יש ללמוד מתרגומו של יונתן: נטפו. הזילו טל תחייה: הרים נזלו: נמסים נוזלים כמו נוזלים: זה סיני. כבר מפורש מה נראה בו עשן כולו וקול ולפידי' ואש מפני יי' והרי זה מקרא קצר זה סיני מה אירע בו מפני אשר ירד עליו יי': בימי

כלט ד' ג' חס' א' וא' כתיב א' וסי' ותבא אליו בלאט דיעל מ"ל. דברו אל דוד בלט. ויכרת את כנף המעיל. ותבא בלט ותגל מרגלותיו: ברכו יי' ה' דסמיכי בקריא' וסי' בפרוע פרעות בישר'. לבי לחקקי ישר'. ברכו יי' מלאכיו. ברכו יי' כל צבאיו. ברכו יי' כל מעשיו: האזינו ח' בקריא' וסי' נמסר בריש סדר האזינו:

וַתָּשֶׂם אֶת־הַמַּקֶּבֶת בְּיָדָהּ וַתָּבוֹא אֵלָיו בַּלָּאט וַתִּתְקַע אֶת־הַיָּתֵד בְּרַקָּתוֹ וַתִּצְנַח בָּאָרֶץ וְהוּא־נִרְדָּם וַיָּעַף וַיָּמֹת: וְהִנֵּה בָרָק רֹדֵף אֶת־סִיסְרָא וַתֵּצֵא יָעֵל לִקְרָאתוֹ וַתֹּאמֶר לוֹ לֵךְ וְאַרְאֶךָּ אֶת־הָאִישׁ אֲשֶׁר־אַתָּה מְבַקֵּשׁ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וְהִנֵּה סִיסְרָא נֹפֵל מֵת וְהַיָּתֵד בְּרַקָּתוֹ: וַיַּכְנַע אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַהוּא אֵת יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַתֵּלֶךְ יַד בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הָלוֹךְ וְקָשָׁה עַל יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן עַד אֲשֶׁר הִכְרִיתוּ אֵת יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן:

וַתָּשַׁר דְּבוֹרָה וּבָרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר:
בִּפְרֹעַ פְּרָעוֹת בְּיִשְׂרָאֵל
בְּהִתְנַדֵּב עָם בָּרְכוּ יְהוָה:
שִׁמְעוּ מְלָכִים הַאֲזִינוּ רֹזְנִים
אָנֹכִי לַיהוָה אָנֹכִי אָשִׁירָה
אֲזַמֵּר לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל:
יְהוָה בְּצֵאתְךָ מִשֵּׂעִיר
בְּצַעְדְּךָ מִשְּׂדֵה אֱדוֹם אֶרֶץ
רָעָשָׁה גַּם־שָׁמַיִם נָטָפוּ
גַּם־עָבִים נָטְפוּ מָיִם:
הָרִים נָזְלוּ מִפְּנֵי יְהוָה זֶה
סִינַי מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל:

וְשַׁוִּיאַת יַת אַרְזַפְתָּא בִּידָהּ וַעֲלַת לְוָתֵיהּ בְּרָז וּנְקִישַׁת יַת סִיכְּתָא בְּסִידְעֵיהּ וּנְעָצַת בְּאַרְעָא וְהוּא דָמוּךְ וְאִשְׁתַּלְהִי וּמִית: וְהָא בָרָק רָדֵף יַת סִיסְרָא וּנְפַקַת יָעֵל לִקְדָמוּתֵיהּ וַאֲמַרַת לֵיהּ אִיתָא וְאַחֲזֵינָךְ יַת גַּבְרָא דְאַתְּ בָּעֵי וְעַל לְוָתַהּ וְהָא סִיסְרָא טְרִיף וּמִית וְסִיכְּתָא נְעִיצָא בְּצִידְעֵיהּ: וּתְבַר יְיָ בְּיוֹמָא הַהוּא יַת יָבִין מַלְכָּא דִכְנַעַן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַאֲזָלַת יַד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָזְלָא וְתַקְפָא עַל יָבִין מַלְכָּא דִכְנַעַן עַד דִּשֵׁיצִיאוּ יַת יָבִין מַלְכָּא דִכְנַעַן: וְשַׁבַּחַת דְּבוֹרָה וּבָרָק בַּר אֲבִינוֹעַם עַל נִיסָא וּפוּרְקָנָא דְאִתְעֲבִידָא לְיִשְׂרָאֵל בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר: בפרוע: כַּד מָרְדוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּאוֹרַיְתָא אָתוֹ עֲלֵיהוֹן עַמְמַיָּא וּטְרָדוּנוּן מִקִּירְוֵיהוֹן וְכַד תָּבוּ לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתָא אִתְגַּבָּרוּ אִינוּן עַל בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וְתָרִיכוּנוּן מִכָּל תְּחוּם אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל בְּכֵין עַל פּוּרְעָנוּת תְּבַר סִיסְרָא וְכָל מַשִּׁירְיָתֵיהּ וְעַל נִיסָא וּפוּרְקָנָא דְאִתְעֲבִידָא לְהוֹן לְיִשְׂרָאֵל בְּכֵן תָּבוּ חַכִּימַיָּא לְמִתַּב בְּבָתֵּי כְנִישָׁתָא בְּרֵישׁ גַּלְיָא וּלְאַלָּפָא יַת עַמָּא פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא בְּכֵן בָּרִיכוּ וְאוֹדוּ קֳדָם יְיָ: שְׁמָעוּ מַלְכַיָּא דְּאָתוֹ עִם סִיסְרָא לִקְרָבָא אֲצִיתוּ שִׁלְטוֹנַיָּא דַהֲוָה עִם יָבִין מַלְכָּא דִכְנַעַן לָא בְּחֵילַתְכוֹן וְלָא בִּגְבוּרַתְכוֹן אִתְגַּבַּרְתּוּן וּסְלֵיקְתּוּן עַל דְּבֵית יִשְׂרָאֵל אֲמַרַת דְּבוֹרָה בִּנְבוּאָה קֳדָם יְיָ אֲנָא מְשַׁבְּחָא מוֹדָא וּמְבָרְכָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל: יְיָ אוֹרַיְתָךְ דִּיהַבְתָּא לְיִשְׂרָאֵל כַּד עָבְרִין עֲלַהּ שַׁלְטִין בְּהוֹן עַמְמַיָּא וְכַד תָּיְבִין לַהּ מִתְגַּבְּרִין אִינוּן עַל בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן יְיָ בְּיוֹם אִתְגְּלֵיתָךְ לְמִתְּנַהּ לְהוֹן מִשֵּׂעִיר בְּהוֹן אִתְגְּלֵיתָא בְּהוֹפָעוּת יְקָרָךְ עַל תְּחוּמֵי אֱדוֹם אַרְעָא זָעַת אַף שְׁמַיָּא מַכּוּ אַף עֲנָנַיָּא נְגִידוּ מִטְרָא: הרים: טוּרַיָּא זָעוּ מִן קֳדָם יְיָ טוּרָא דְתָבוֹר טוּרָא דְחֶרְמוֹן וְטוּרָא דְכַרְמְלָא מִתְרַגְּשִׁין דֵּין עִם דֵּין וְאָמְרִין דֵּין לְדֵין דֵּין אָמַר עֲלַי תִּשְׁרֵי שְׁכִינְתֵיהּ וְלִי יִתְחֲזֵי וְדֵין לְדֵין אָמַר עֲלַי תִּשְׁרֵי שְׁכִינְתֵיהּ וְלִי יִתְחֲזֵי אַשְׁרֵי שְׁכִינְתֵיהּ עַל טוּרָא דְסִינַי דְּהוּא חַלָּשׁ וּזְעֵיר מִכָּל טוּרַיָּא דֵּין סִינַי מִיתְרְגֵיף וּמִיתְרְגֵישׁ וּסְלֵיק תְּנָנֵיהּ כִּתְנָנָא דְאַתּוּנָא מִן קֳדָם דְּאִתְגְּלֵי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל:

רדק

ותצנח. היתד עברה רקתו ונתקעה בארץ: נרדם. פתח והוא כפעל עבר: ויעף. העי"ן בפתח להבדיל בינו ובין ויעף אלי שהוא ענין אחר ופי' ויעף וכבר עיף לפיכך נרדם ולא הרגיש בהכותה אותו וימת: ותשר דבורה וברק בן אבינועם. לפי שדבורה עיקר המעשה כמו ותדבר מרים ואהרן: בפרוע פרעות. בנקום נקמות תרגום נקום נקמת איתפרע פורענו: בהתנדב עם. כשישראל מתנדבים ומתגברים לבאת ל למלחמה. כלומר על הרע ועל הטוב ברכו יי' ות"י הפסוק כן כד מרדו בית ישראל באוריתא וגו': שמעו מלכים. מלכי הארץ וי"מ כנגד ישראל אמר כענין שאמרו כל ישראל בני מלכים הם: יי' בצאתך משעיר. רוב מפרשים פירשו ענין זה על מתן תורה שחרדו ההרים ונטפו מים וכן פי' זה סיני כמו זה סיני שחרד כמו שנ' ויחרד כל ההר מאד כן חרדו שאר ההרי' כמו הר שעיר והר פארן ואע"פ שאינו כתוב שם אלא ויחרד כל ההר וכן דעת המתרגם והחכם רבי אברהם אע"ז ז"ל פי' כי הוא רמז למלחמו' שנלחם הקב"ה בעבור ישראל וכן וזרח משעיר למו וכן אלוה מתימן יבא וקדוש מהר פארן וכן אלהים בצאתך לפני עמך בצעדך בישימון סלה: ארץ רעשה. וכן ותגעש ותרעש הארץ הכל רמז למלחמות ופי' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום כי שם התחילו ישר' להלחם באומות כשעברו את הר שעיר ונלחמו בסיחון ועוג ויבא הפחד על לבם והכחום ובכחו גברו בכל המלחמות ההם וכן שמים נטפו גם עבי' נטפו מים. הרים נזלו מפני יי' הכל משל על ה המלחמה ע"ד מן שמים נלחמו. ופי' זה סיני כמו שזה סיני חרד מפני אלהי ישראל כן חרדו כל העולם מפניו כמו שנאמר תפול עליהם אימתה ופחד כמוגו כל יושבי כנען: בימי

רלבג

ותשם את המקבת בידה. הוא כלי ברזל שמכין בו האבנים ופוסלין אותן ושמה היתד כ כנגד רקתו והכתה במקבת על היתד עד שנתקע היתד ברקתו ונפלה בארץ ונתקעה בה והנה סיסרא היה נרדם וכבר היה יעף קודם זה ולזה לא ה הרגיש בזה הפועל והנה ברק היה רודף את סיסרא כשלא מ מצאהו בדרכו שרדף עד חרושת הגוים ועלה על דעתו כי כבר היה נחבא באחד מ מהמקומות והודיעה אותו יעל כי הוא מת בביתה ונתבאר לברק כי יעל המיתתהו כי ראה היתד ברקתו ובסוף הענין הכריתו בני ישר' בימי דבורה את יבין מלך כנען ועל זה הנס שעשה הש"י לישראל על יד דבור' שרה היא וברק זאת השירה שזכר ואין הרצון בזה שיהיה ברק עוזר לה בעשיית שירה כי היא לבדה עשתה אותה והנה נזכר עמה ברק כזכר אז ישיר משה וגו': בפרוע פרעות. הוא מענין השבתה וביטול והרצון בזה כי עם היות ישראל מושבתים ומבוטלים מהגבורה מפני לחץ סיסרא ויבין והיו מפני זה בתכלית החולשה ראוי מפני זה לברך הש"י כשהתנדבו עם ישראל לעלות עליהם למלחמה עם ראותם חולשתם וגבורת סיסרא וחילו כי זה היה נפלא מאד: שמעו מלכים. ר"ל מלכי האומו' כדי שיראו מלהרע לישר': אנכי ליי'. ר"ל כי לא עם אחר ולזה כאה לי לשיר ולזמר ליי' אלהי ישרא' כי הפליא חסדו לי: יי' בצאתך משעיר. ובלכתך בצעדך משדה אדום ארץ רעשה ואמ' על דר המשל כאילו השמים והעבים נתכו והיו למים והנה אמר זה למשל על מלחמת סיחון ועוג על שהיו רחוקים וגבוהים מאד שהיתה אחר צאת ישרא' משעיר שהוא שר אדום כמו שנזכר זה בתורה ורמז עוד בזה על שאר המלחמות שהיו אחר זה ובכמו זה האופן מהמשל דברו הנביאים במקומות רבים הרים נזלו יתכן שרמז בזה על מ"ת ואמר שגם ההרים בעצמם נזלו ונתכו וחרדו מפני יי' וזה היה ביום מ"ת שנתחרש המופת מן ההר ההוא זה הר סיני אז נזל מפני יי' אלהי ישראל ובזה כלל בקיצור זכירת החסדים שעשה השם לישרא' במלחמות האומות ולחם בם מלחמות תנופה כענין מ"ת והנפלאות שחרש שם שהיו סבה שיאמינו ישראל בו ויקבלו מצותיו. ואחר

רדק

בימי שמגר בן ענת. הוא היה משופטי ישראל כמו שהזכיר למעלה ואף על פי שהושיע את ישר' לא היתה כתשועה הגדולה הזאת כי בימיו חדלו ארחות · וטעם להזכיר יעל כלומר אעפ שעל ידה באה קצת התשועה הזאת ודומה כי הזאת היתה אשה חשובה ואוהבת יי' שהביא על ידה התשועה הזאת אעפ כן לא היתה היא תחלת התשועה עד שקמתי אני דבור' שקמתי והייתי כאם לישר' : חדלו פרזון · פרזון שם מענין ערי הפרזו' · ושקמתי שניה' הש"ן פתוח' פתח גדול במקום פתח קטן : יבחר · כשבחר ישראל אלהים חדשים אז היתה להם המלחמה בשערי' ולא היו יכולין להראות מגן ורומח להלחם באויביהם ואעפ שהיו ישראל רבים ארבעים אלף ויותר והוא סך חשבון אעפ כן היו נסים מפני אויביהם ונסגרים בעריהם ואויביהם רודפים אותם עד השערי' ויש מפרשים מגן אם יראה לשבה כלומר כשהיו ישרא' עושין רצון הבורא ית' ולא היו הולכים אחרי אלהים אחרים וזה היה בימי יהושע לא היה צריך להם מגן או רומח בארבעים אלף בני גד ובני ראובן ואף על פי שהיו חלוצי צבא לא הצטרכו להראות מגן או רומח כי יי' היה נלחם להם ובאו עם אחיה' ושבו להם בשלום אין שטן ואין פגע רע מפני שהיו עושין רצון הבור' ות"י הפסוק כד אתרעיאו בית ישראל וגו' · ומלת לחם היא משוכה בנקודה כי היא כ נקודה בסגול האי"ת והיא שם כמו מלחמה והוא במשקל חמץ עקב חבר אלא שזה בסגול שלא כמנהג: לבי לחקקי ישראל. גדולי ישראל ושופטיו ומנהיגיו שהתנדבו בעם לבאת למלחמה לבי ורצוני אליהם ואומרת אליהם ברכו השם שהכניע אויביכם לפניכם ונקראו הגדולי' חוקקים שמשימין החקים בעם · ויש לפרש חוקקי ישראל סופריו וחכמיו ואומרת להם שיברכו יי' על התשוע' הזאת ושי' המתנדבי' בעם ללמד להם תורה ומצות: צחורו' · לבנות כמו וצמר צחר ר"ל הסוחרים רוכבי האתונות חשובות וטובות שלא היו יכולין ללכת מפני האויב עתה שיחו וזמרו לאלהי ית' וכן יושבי על מדין והוא שם מקום הנזכר בספר יהושע מדין וסככה או הוא שם לדרך ידוע אבלם היו יראי' ללכת באותו הדרך מפני האויב ועתה שתלכו בבטחה שיחו וזמרו לשי' ואמר במסרת מדין בג' לישני מדין וסככה יושבי על מדין להטו' מדין דלים חד שם קריא וחד שם ארחא וחד לשון דין ות"י הפסוק כן דהוו מבטלין עסקיהון וגו' : מקול

על דרך הוס' ותסר בגדי אלמנותה · וישרנה הפרות · רכבי אתנות צחורות · כנמר על דרך אשור · יתיצב על דרך לא טוב · וכל על הדרך דכות' במ"ב וית אליה אל חדרך · ואתה תשמע השמים דד"ה:

רשי

בימי שמגר בן ענת בימי יעל · תלמד שאף יעל שפטה את ישראל בימיה : חדלו ארחות · היו יראים ישרא' לצאת לדרכם מפני האויבים והיו הולכים דרך עקלתון בהחבא : חדלו פרזון : ערי הפרזי שאין להם חומה חדלו מהיות יושבים בהם מפני האויבים ונאספו אל ערי המבצר : עד שקמתי · כמו שקמתי וכן שאתה מדבר עמי : יבחר אלהי' חדשים אז לחם שערי' · כשבחר לו ישר' אלהים חדשים אז ה הוזקקו למלחמה ב בשעריהם ראו עתה בהתנדבכם אם יראה בישראל מגן ורומח שצריך להלחם ב בארבעים אלף ראשי גייסות שהביא הסוכה עליהם וכולם המשם המקום במלחמת ה הכוכבים ונחל קישון גרפם : לבי · אני דבור' לחוקקי ישר' לאהוב את חכמי ישראל ש שהתנדבו בעם לאמר ברכו את יי' ושובו אי : רכבי אתונו' צחורות · הסוחרים והשרים שרכבו עתה על אתונות לבנו החשובו' מבלי יראה ודאגת אויב ואותן שיושבין על מדין לשון דינים שהיו יראים לעשות משפט בפרהסיא וכן תירגם יונתן דהוו מתחברין למיתב על דינא ואותן שהולכין רגלי על דרך שיחו : וספרו את התשועה הזאת : מקול המחצצים אתכם אורבים ליסטים ו ומוכסין היושבין ב גדודים במערכות ל לארוב בעברי המים שם יתנו עתה רוכבי האתונות והולכי על דרך את צדקות יי' ומה הן הצדקות צדקות פרזונו בישראל שהשקיט את ישראל לשכון פרזון ולצאת מפחדים ביחידי שלא באסיפת עם אז ירדו לשערים חזרו לערי מושבותם שברחו משם ליאסף אל ערי המבצר : שערים · כמו כי ימצא בקרבך באחד שעריך עיירות : מחצצים

בִּימֵי שַׁמְגַּר בֶּן־עֲנָת בִּימֵי יָעֵל חָדְלוּ אֳרָחוֹת וְהֹלְכֵי נְתִיבוֹת יֵלְכוּ אֳרָחוֹת עֲקַלְקַלּוֹת׃ חָדְלוּ פְרָזוֹן בְּיִשְׂרָאֵל חָדֵלּוּ עַד שַׁקַּמְתִּי דְּבוֹרָה שַׁקַּמְתִּי אֵם בְּיִשְׂרָאֵל׃ יִבְחַר אֱלֹהִים חֲדָשִׁים אָז לָחֶם שְׁעָרִים מָגֵן אִם־יֵרָאֶה וָרֹמַח בְּאַרְבָּעִים אֶלֶף בְּיִשְׂרָאֵל׃ לִבִּי לְחוֹקְקֵי יִשְׂרָאֵל הַמִּתְנַדְּבִים בָּעָם בָּרְכוּ יְהוָה׃ רֹכְבֵי אֲתֹנוֹת צְחֹרוֹת יֹשְׁבֵי עַל־מִדִּין וְהֹלְכֵי עַל־דֶּרֶךְ שִׂיחוּ׃

בימי : כַּד תָּבוּ בְּיוֹמֵי שַׁמְגַּר בַּר עֲנָת בְּיוֹמֵי יָעֵל פְּסָקוּ עָדֵי אוֹרְחַן דַּהֲווֹ מְהַלְּכִין בְּשְׁבִילִין דְּהַתְקְנִין תָּבוּ לְמֶהֱוֵי אָזְלִין בְּאוֹרַח מְגַנְבָן : חדלו : חֲרוּבָא קִירְוֵי פַּצְחַיָּא דַּהֲווּ יָתְבִין בְּאַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל אִצְטְדִיאָה וְאִטַּלְטָלוּ דַּיָּרֵיהוֹן עַד דְּאִשְׁתַּלְּחִית אֲנָא דְּבוֹרָה אִשְׁתַּלְּחִית לְאִתְנַבָּאָה עַל דְּבֵית יִשְׂרָאֵל : יבחר : כַּד אִתְרְעִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא חַדְתָּן דְּמִקְּרִיב אִיתְעֲבִידָא ד דְּלָא אִתְעֲסָקוּ בְּהוֹן אֲבָהָתְהוֹן אָתוּ עֲלֵיהוֹן עַמְמַיָּא וְתָרְדוּנוּן מִקִּירְוֵיהוֹן וְכַד תָּבוּ לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתָא לָא יְכִילוּ לְהוֹן עַד דְּאִיתְגַּבָּרוּ וּסְלִיק עֲלֵיהוֹן סִיסְרָא סַנְאָה וּמְעִיקָא בְּאַרְבְּעִין אַלְפִין רֵישֵׁי מַשִּׁירְיָן בְּחַמְשִׁין אַלְפִין אֲחִידֵי סַיְפִין בְּשִׁיתִּין אַלְפִין אֲחִידֵי רוֹמְחִין בְּשִׁבְעִין אַלְפִין אֲחִידֵי תְּרִיסִין בְּתַמְנָן אַלְפִין מְתַצְּצֵי גִירַיָּא בַּר מִתְּשַׁע מְאָה רְתִיכִין דְּבַרְזְלָא דַּהֲוָא עִמֵּיהּ וּרְתִיכוֹהִי כָּל אִילֵּין אַלְפַיָּא וְכָל אִילֵּין מַשִּׁירְיָתָא לָא יְכִילוּ לְמֵיקַם קֳדָם בָּרָק וְקֳדָם עַשְׂרָא אַלְפִין גַּבְרָא דְּעִימֵּיהּ : לבי : אֲמָרַת דְּבוֹרָה בִּנְבוּאָה אֲנָא שְׁלָחָא לְשַׁבָּחָא לְסָפְרֵי יִשְׂרָאֵל דְּכַד הֲוַת עַקְתָּא הַהִיא לָא פְּסָקוּ מִלְּמִדְרַשׁ בְּאוֹרַיְתָא וְכַדּוּ יָאֵי לְהוֹן דְּיָתְבִין בְּבָתֵּי כְּנִישְׁתָּא בְּרֵישׁ גְּלֵי וּמַאַלְפִין יָת עַמָּא פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא וּמְבָרְכִין וּמוֹדִין קֳדָם יְיָ : רכבי : דַּהֲווּ מְבַטְּלִין עִסְקֵיהוֹן רְכִיבִין עַל אֲתָנָן דַּחֲשִׁיכָן בְּכָל מִינֵי צִיּוּרִין וּמְהַלְּכִין בְּכָל תְּחוּם אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל וּמִתְחַבְּרִין לְמִתַּב עַל דִּינָא דַּהֲווּ אָזְלִין בְּאוֹרְחַתְהוֹן וּמִשְׁתַּעַיִן עַל גְּבוּרָן דְּאִיתְעֲבִידָ לְהוֹן בְּאַרְעָ דְּיִשְׂרָאֵל

רלבג

ואחר זה שבה דבורה להזכיר בזאת השירה הענין שבו היה זה הנס והתחילה ואמרה כי בימי שמגר בן ענת אף על פי שהושיע את ישראל תשועה מה כמו שקדם חדלו ארחות ר"ל שהולכי דרכים חדלו מהלוך בהם מפחד האויב ואם היה שילכו בדרך ילכו ארחות עקלקלות ויטו מדרך הישר כדי שלא ימצאם האויב : חדלו פרזון · ר"ל שערי הפרזות חדלו מהיות בהן יושב מפחד אויב ולא נשארו ישראל אז כי אם בערים המוקפים חומה וכן הענין בימי יעל ירמה מזה שיעל נמנית בכלל המושיעים קודם זה המעשה שעשתה בהמתת סיסרא והיה זמן שמגר בן ענת וזמן יעל נכללים בכ' שנה שלחץ סיסרא בחזקה או אמר זה על זה המעשה שעשתה מהמתת סיסרא להגיד שלא היה רושם מוחש במה שעשתה לישועה הגדולה שבאה מזה וזה מבואר מאד ואפילו הראשון הוא יותר נכון : עד שקמתי דבורה שקמתי · אני הייתי אם ומנהגת ישראל : יבחר אלהים חדשים · פי' בו כי בעת שבחר ישראל בע"ז שהם אלהים חדשים אז היתה להם המלחמה בשערים ולא יכלו לצאת לחוץ ואיפשר לפרש כי הש"י בחר דברים חדשים להפליא זה הנס והוא שגבר משך לב סיסרא ויחלו להלחם עם ברק בשערי ישראל במקום שהיה ראוי ליפול שם לפי מה שסבב הש"י אשר עשקו מחשבותיו והנה באמת לא נכחו ישראל זאת המלחמה בכחם ועוצם ידם כי לא היו להם כלי זין כי אם לאנשים מועטים עד שבכל ישראל לא היה מגן ורומח בארבעים אלף ולזה הוא מבואר כי במערכת אלפים איש שעלו מבני נפתלי ומבני זבולן לא היו כלי זין כי אם לאנשי' מועטים : לבי לחוקקי ישרא · ר"ל החכמים והסופרי' המתנדבים בעם להשלימם וללמדם תורה ומצות הנה ראוי לכם לברך השם יתעלה על התשועה הגדולה שהושיע את ישראל כי לא היו יכולין ללמוד תורה וללמד מלחץ אויב או אמר זה על בני נפתלי ועל בני זבולן שירדו מהם מחוקקים לעזור לדבורה בזאת המלחמה כמו שיבא אחר זה : רוכבי אתונות וגו' · הסוחרים הנכבדים רוכבי אתונות לבנות שהיו יושבים על דרך מדין ומתעכבים שם ולא יוכלו להשלים דרכם הישר מפני פחד אויב ויטו דרכם ללכת על דרך אחר והוא דרך שיחו כמו שאמ' במה שקדם והולכי נתיבות ילכו ארחות עקלקלות: מקול

מקול מחצצים בין משאבים שם יתנו צדקות יהוה צדקת פרזונו בישראל אז ירדו לשערים עם יהוה: עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר קום ברק ושבה שביך בן אבינעם: אז ירד שריד לאדירים עם יהוה ירד לי בגבורים: מני אפרים שרשם בעמלק אחריך בנימין בעממיך מני מכיר ירדו מחקקים ומזבולן משכים בשבט ספר: ושרי ביששכר עם דברה ויששכר כן ברק בעמק שלח ברגליו בפלגות ראובן גדלים חקקי לב: למה ישבת בין המשפתים לשמע שרקות עדרים לפלגות ראובן גדולים חקרי לב: גלעד בעבר הירדן שכן

מקול: מאתר דהוו אנסין להון ונסבין מה דבידיהון בית מכונת לסטין ומתובת מוכסין על גובי בית שקיא דמיא לאתר דהוה נפקן בנתא דישראל לממלי מיא ודלא הואה יכלין לאשמעא קל טרפת פרסת ריגלהון מן קדם סנאה ומעיקא תמן יודון על זכותא דיי ועל זכוותיה דיתיב קירוי פצחיא בארעא דישראל בכין נחתו מכרכי תוקפא למיתב בקירוי פצחיא עמיה דיי: עורי: שבחי שבחי דבורה שבחי ואודת מלילי תושבחא קום ברק ושבי שביך בר אבינועם: אז: בכין נחית חד ממשירית ישראל ותבר תקוף גיברי עממיא הא לא מגבורא דדהון הות דא אילהן יי תבר קדם עמיה תקוף גיברי סנאיהון: מני: מדבית אפרים קם יהושע בר נון בקדמיתא אגיח קרבא בדבית עמלק בתרותי קם מלכא שאול מדבית בנימן וקטיל ית דבית עמלק ואגיח קרבא בשאר עממיא מדבית מכיר נחתו כד מרשמין בקרבא ומשיבטא זבולן כתבין בקולמוס דספר חד ושרי: ורברבי יששכר משתמעין למילי דבורה ושאר שבטא דיששכר משמשין קדם ברק משתלחין בקירוי מישרא לכל אתר דצריך לתמן בתושלחתיה אזלין בזרעית ראובן סגיאין ניכלי לבא: למה: למאתבתון ממשרית קרבא למתב בין תחומין בפרשת אורחא למשמע בשורתא דא מן דא לברק אתון אמרין דילך אנחנא לסיסרא אתון אמרין דילך אנחנא למשמע בשורא למדע אי דא היא משריתא נצחא בקרבא למהוי עימיה איכדין כשר למעבד לכון דבית ראובן הלא ידעיתון דקדמוהי גלין מחשבות ליבא: גלעד: דבית גלעד בעיברא דירדנא שרן

רשי

מחצצים · פתר מנחם עורכי מלחמה וסודרי קרב וחברו עם מלך חין לחרבה וכח חוצץ כולו לשון גדודי · ד"ח מקול מחצצים בין מסחבים כשהייתם הולכים בין מסחבים לסחוב מים הייתם ירחים מקול חבנים חלוקי הנחל קולם בלע"ז שהעובר עליה כשמע קולם והייתם ירחים שלח ירגישו בכם חויביכם מעכשו חין לחוש על זחת ומשם מכוה עליכם ליתן הודיה לשמו: מחצצי · לשון חבני חלוקי הנחל כמו ויגרס בחצץ שני: עורי עורי דבורה · לשון שבח כשמוש התגברי בשירתך ורבותינו חמרו מפני שנתהללה וחמרה עד שקמתי דבורה נסתלקה הימנה רוח הקדש: חז ירד שריד לחדירים · ירד ירדה כמו לרד לפניו גוים שרידי ישר' רדו בחדירי שכחיהם ה' ירד לי בגבורים · ירדה לי חת גבורי החומות: מני חפרים · מן חפרים יצח חת שורם יהושע בן נון לרדות בעמלק ויחלש חותו לפי חרב ומחובר מקרח זה לעליון לפרש ה' ירד לי בגבורים חת יהושע הקים לרד בעמלק: חחריך · יקום משבט בנימן שחול בן קיש שיגרמנו ויעמס חותו כנחלים עוממות וים לפתור בעממיך בחיל של מחתים חלף רגלי שבח שחול עליהם: מני מכיר ירדו מחוקקי' · שרי גדולים שכבשו חת החמרי חשר כבשו ששים עיר כל חבל חרגב שכבשם יחיר: ושרי ביששכר · שרים שביששכר הם שהדרהו עוסקי' בתור' יודעי בינה לעתים הם תמיד עם דבורה ללמד בישרחל חק ומשפט: שרי ביששכר · יו"ד זו טפילה היח וחינה משמשת כלום והרי היח כיו"ד בהמות שדי וקרח לו חלוני: ויששכר כן ברק · ושחר העם של יששכר כן גם הם עם ברק לכל חשר יצוה: בעמק שולח ברגליו · שלחם בכל שליחותו לחסוף חת העם ולכל צרכי המלחמה: בפלגות רחובן · חבל בחילוקי לבו של רחובן רבו חקקי לב בכלי ליבח ערמומית ורמה היח ערמומיתו ישב לו בין משפתי המלחמה לשמוע מי נוצח ויהיה עמו: שריקות עדרים · לשמוע קול עדרי המלחמה למי קול ענות גבורה ולמי קול ענות חלושה: בעבר הירדן שכן · ולח בח חל המלחמה: וכן

רדק

מקול מחצצים: מקול יורה החצים לח היו יכולין לשחוב מים ועתה יתנו שם צדקות יי' וטעם צדקות פרזונו שיוכלו לשבת בערי הפרזות בבטחה וטעם מקול כי הפרש' ויורי החצים נותנים קול ומריעים להפחיד העם כמו שחמר מקול פרש ורומי קשת בורחת כל העיר ופי' יתנו לשון למוד וכן תרגם ושננתם לבניך ותתניכון לבניך: עורי עורי · שנים הרחשונים מלרע והחחרונים מלעיל: חז ירד שריד · ירדה בתשלומו ופי' רדה והשליט הקב"ה ישרחל שהוח שריד בחדירים בעם יבין מלך כנען ולמ"ד לחדירי' במקום ב"ית כמו וישבו חתו לחרץ כי חים הרגתי לפצעי וחולתם: מני חפרים · כמו מן חפרים והיו"ד נוספת וכן מני מכיר: שרשם בעמלק · שרשם היה נלחם בעמלק והוח יהושע בן נון שהיה שרש חפרי' ונשילחם וחחרי יהושע נלח' בנימן עם עמלק והוח שחול שהיה משבט בנימין וכ"ף חחריך כנגד חפרים וכ"ף בעממיך כנגד בנימן וחמרה זה בדרך נבוחה והזכירה המתעוררים והמתחזקים חל מלחמו' יי' ועתה שירדו למלחמה מן מכיר הגדולים והחכמים וחף על פי שהיה מעבר לירדן התעורר והתחזק לבח למלחמה זחת וכן מזבולון ירדו חפילו הסופרי' והחכמי' חין צריך לומ' שחר העם · ומושכי' בשבט סופר פי' החכמים והסופרים: שבט · העט וכן תי' בקולמוס דספרח וכן השרים שהיו ביששכר יצחו עם דבורה: ושרי · כמו שרים כמו וקרע לו חלוני כמו חלונים וחשופי שת והדומים להם וכן שבט יששכר יצח כלו וכן ברק יצח עם דבורה: בעמק שלח ברגליו · שלח של בהמה לרכוב מרוב חפצו למלחמה חבל בפלגות רחובן שנפלג ונחלק מעבר הירדן ולח בחו למלחמה גדולים הם חקקי וחקרי לבי עליו וחומר לו למה ישבת בין המשפתי' והם מערכות וגדרו' הצחן לשמוע שריקות עדרים כלומר יושב ובוטח ולח חששת למלחמת ישרחל חשר בחרץ כנען ולח בחת לעזרם למלחמה הזחת: וכן גלעד שוכן בעבר הירדן ולח בח למלחמה · ויש לתמוה והלח מכיר חומר שבח למלחמה ומכיר חבי גלעד וחרץ הגלעד לבית מכיר כמו שחמ' ויתן חת הגלעד למכיר בן מנשה: ויש לפרש כי מה שחמר גלעד בעבר הירדן שכן על בית יחיר בן מנשה חמר שגם הוח היה חלקו בחרץ

בגבורים ד' מל' וס' ה' ירד לי בגבורים · לעזרת ה' בגבורים · ואמיץ לבו בגבורי' · והמה בגבורים עזרי המלחמ': צדקות ד' ג' מל' וא' חס' וס' שם יתנו צדקות ב' בפסו' תניינא חס' · ועתה התיצבו ואשפטה · עמי זכר נא מה יעץ בלק: גדולים הגדולים ו' מלאים בקריא' וס' גדולים חקרי לב · כי עברו בם גם המה · כשם הגדולים אשר בארץ דה"ה · כי מרפא יניח חטאים גדולים · וזבדיאל בן הגדולים · ויזכחו ביום ההוא:

רלבג

מקול מחצצים: וכל זה הפחד היה להם מקול החויבים מורי החצים שהיו בין המעינו' שהיו שוחבין מהן המים להכר להם לים' שלח יוכלו לשחוב משם והיה זה המקום בדרך הישר שהיו רגילים ללכת בו הסוחרים ומפני זה היו הולכים חרחות עקלקלות והנה במקום ההוח שלח היו יכולין לבח שם שם יתנו ויגידו צדקות יי' שהכרית חת חויביהם המצירים להם שם ויתנו ג"כ צדקות פרזונו בישרחל עתה שיוכלו בני ישרחל לשבת בערי הפרזות חשר הניחום ועזבום מפחד חויב: חז ירדו לשערים עם יי' · ר"ל שישבו בכל שעריהם לפי ששבו לערי הפרזות לשבת · חו יהיה הרצון בזה חז ירדו עם יי' לשערים ללמוד תורה מה שלח היו יכולין בו קודם זה כי הדרך היה סגור לפניהם מפני החויבים וכובד השעבוד ג"כ היה מונעם מזה: עורי עורי דבורה · יחס לדבורה דברי השיר ולברק יחס שבית השבי שהוח פועל המלחמה: חז ירד · חז ישים השם רודה מה שנשחר מישרחל על חדירים וחזקים והם עם יבין מלך כנען כ"ש ויכנע חלהים ביום ההוח חת יבין מלך כנען לפני בני ישרחל יי' שם רודה ומושל לי בגבורים ר"ל ששם ישרחל רודה ומושל על הגבורים ההם והם עם יבין מלך כנען · והנה התחילה דבורה לספר ענין השבטים במלחמות והתחילה מן חפרים כי על ידו נעשית המלחמה הרחשונה וחמרה מן חפרים שרשם מי שהיה שרשם והוח יהושע שהיה נשיח עליהם והיה היותר נכבד שבשבט נלחם בעמלק כמו שנזכר בתורה ויחלוש יהושע וגו': חחריך · תבוח חתה שתהיה משבט בנימן בעממיך להלחם עם עמלק והוח שחול ומן מכיר בני מנשה שהיה חלקו לעבר הירדן ירדו החכמים עם דבורה למלחמה וכן הענין מזבולן: ושרי ביששכר · והשרים שהם ביששכר ג"כ ירדו עם דבורה ושבט יששכר בכללו וכן שמע לעצת דבורה ברק עד שבעמק שולח ברגליו בעצת דבורה כמו שחמר ויעל ברגליו עשרת חלפי חיש וחולם בפלגות רחובן גדולים חקקי לב · והנה תמה עליו למה ישבת בין המשפתים במקומך ולח התעוררת בזחת המלחמה חבל היית יושב ובוטח והיית שומע שריקות עדרי ישר' על יד החויבים והיית שוכן במקומך ולח חששת לזה הנה לפלגו' רחובן גדולי' חקרי לב על שפקדו עליהם ולח נתנו לב לבחת משם: גלעד בעבר הירדן שכן · וחת"כ ימנע מזה הירדן הלח גלעד ג"כ שוכן בעבר הירדן ועם כל זה בח לעזרת יי' בגבורים כמו שקדם·

בארץ הגלעד כמו שאמר ויאיר בן מנשה הלך וילכוד את חוותיהם ויש לפרש עוד כי מה שאמר גלעד בעבר הירדן שכן הוא דרך תמיהה ואומ' לראובן למה ישבת בתוך ולא באת למלחמ' גלעד עשה כן כמו שעשית אתה וישב ושכן בעבר הירדן הלא חרד ובא לעזור למלחמת ישרא' ואתה למה עשית כן ואף על פי שאתה מעבר לירדן הלא גם הוא מעבר לירדן· ויש לפרש ג"כ לענין זה הפירוש שלא בדרך תמיהה כלומר גלעד הלא שכן בעבר הירדן כמוך וחלקו ונחלתו שם היא ואעפ"כ עבר ובא לעזרת ישראל ואתה למה לא עשית כן: ודן למה יגור אניות· איכו אומר על אניות הים כי לא היה חלקו על הים כי זבולן היה חלקו שם כמו ש שאומר זבולן לחוף ימים ישכון ואף על פי שכתוב בחלקו מול יפו אעפ"כ לא היה יפו בחלקו אלא אניות הירדן ר"ל שעבר הירדן וברח מפחד האויב והכניס נכסיו לעבר הירדן וכן ת"י גזו ועברו ירדנא וגו': אשר ישב לחוף ימים· כי שם היה חלקו וגורלו כמו שנאמ' בגורלו ופגע בכרמל הימה ואמר והיו תוצאותיו הימה מחבל אכזיבה: ועל מפרציו ישכון· על מקומות הפרוצים לו בעריו ישכון שם מפחד אויבים לפיכך לא יבא למלחמה שלא יניח עריו פרוצות וי"ת קרוי' עממיא וגו': חרף נפשו למות· גלה ופרסם נפשו ומסר עצמו למיתה מרוב חפצו למלחמה ונפתלי כמו כן שם עצמו על מרומי שדה להלחם וי"ת דבית נפתלי ישבחינון כל יתבי ארע': בתענך על מי מגדו· תענך ומגדו שני מקומות הם בחלק מנשה ומן הנרא' כי רחוקי' היו זה מזה כמו שאמר ויושבי תענך ובנותיה ויושבי מגדו ובנותיה אב"ל מהו שאמר בתענך על מי מגדו ויתכן לפרש כי באו מלכי כנען להלחם והוא סיסרא ואמר באו שמו להלחם בתענך והיו חיילותיו כל כך רבים שהיו מגיעים עד מי מגדו וכת' בתענך הוו שרן ומטן על מי מגדו: בצע כסף לא לקחו· לא היו לוקחין שום ממון מבני ישר' שהיו נופלים בידיהם אלא היו הורגים אותם: מן שמים נלחמו· כל כך היה הנצחון גדול שנצחו ישר' חיל סיסרא כאילו מן השמי' נלחמו עם סיסרא: הכוכבים ממסילותם· על דרך שמה הנחת יי' גבוריך ודרך הדרש כי הכוכבים חממו אותם והיו לובשי' שריוני' ומרוב חמימות היו נכנסין בנחל קישון להתקרר ושוטפם הנחל לפיכך סמך פסוק נחל קישון גרפם לפסוק מן שמים נלחמו ולפי דרך הפשט לפי שהמלחמה היתה בערבה אשר על שפת נחל קישון היו נכנסין בנחל הן לברוח הן לערוך מלחמה עם ישר' ונכשלו המרכבות כמו במצרים שאמ' ויסר את אופן מרכבותיו ונפלו הפרשים בנחל וגרפם הנחל וטבעו ולא כן היה לישראל אלא שדרכו הנחל בעוז ועברוהו בלא שום פגע ונזק וזהו שאמר תדרכי נפשי עוז כלומר הנחל שגרפם דרכה נפשי בעוז כי מן השמים נלחמו עמהם בעבורי וי"ת תדרכי נפשי עוז דושישת נפשי קטילי גבריהון בתקוף ופי' נחל קדומים נחל שהיה שם מקדם כאילו נברא שם מקדם להנקם באויבי יי' על דרך כל פעל יי' למענהו וגו': אז הלמו· פועל עומד כאילו אומר נהלמו עקבי הסוסים מרוב מרוצתם במלחמה· וזהו שאמר מדהרות דהרות אביריו מה שמכה הסוס בכח על הארץ בעת המרוצה ושלא בעת המרוצה שנראה כמרקד יקרא דהירה וכן וסוס דוהר ומרכבה מרקדה· ואמר עקבי סוס כי בעקבין אין פרסה לפיכך אמר כי נהלמו עקבי סוס בכח מכת הסוס בארץ· וטעם אביריו על הפרשי' או על הסוסים: אורו מרוז· שם עיר קרובה למקום המלחמה ולא באו לעזרה לפיכך קללה אותן אבל הרחוקים שלא באו לא קללה אותם: אמר מלאך יי'· כמשמעו כי נביאה היתה דבורה ועל פי הנבואה אמרה זה וי"ת אמר ברק נביאה דיי': תבורך· מרוז תהיה ארורה אבל יעל תהיה ברוכה שהיתה זרזה לעזרת יי' במקום שהיתה שם באהלה ויותר תבורך מאשר נשים היושבות באהל: מים

וכן דן הכניס ממונו בספינות לעבור ולברוח: ועל מפרציו· לשמור פרצות ארצו: זבולן עם חרף וגו'· בזה נפשו והפקיר עצמו למות במלחמה עם ברק וכן נפתלי על מרומי שדה על הר תבור: בתענך על מי מגדו· ת"י בתענך הוו שרן ומטן עד על מי מגדו ראש המחנ' בתענך ומגיע עד על מי מגדו: בצע כסף לא לקחו· חנם באו לעזרת סיסר' לא בקשו ממנו שכר: מן שמים נלחמו· ואף הקב"ה שלח בם צבא שאינם רוצים שום שכר: ממסילותם· ראשו הכוכב בשמים וסופו בארץ מכאן אמרו ע עוביו של רקיע כאויר שבין שמים לארץ ש שהכוכב תקוע ברקיע כמין נגר בדלת מדת ארכו כעביו של רקיע ומן המקרא שמעיד ממסילותם נלחמו אנו שומעין שעוביו של רקיע כגובה שמים על הארץ: גרפם· טאטם מן העולם כמגרפה זו שגורפת את האפר מן הכיר': נחל קדומים· שנעשה ערב לים על זה מימו' מצרי' כדאית' בפסחים: תדרכי נפשי ברגלי' את עוז גבורי כנען: הלמו עקבי סוס· כשתלפו טלפי סוסיה' שהיה חום הכוכב מרתיח את הטיט ו והפרסות נשמטות כמו שמולגין את הרגלים ברותחין והטלפים נשמטים ומתוך ש שנשתלפו נהלמו ה הרגלי': מדהרו' דהרו' אביריו· שהין מרקידי' את סוסיהם במלחמה לשון סוס דוהר הוא לשון הרקדת הסוס: אורו מרוז· אמרי לה כוכבא הוה ואמרי לה גבר' חשיבא הוה והיה סמוך למקום המלחמה ולא בא: אמר מלאך יי'· אמר ברק בשליחותו של הקב"ה: יושביה· היושבים בארבע אמות שלו בארבע מאה שיפוריה שמתיה ברק למירוז: לעזרת יי'· כביכול העוזר את ישראל כעוזר את השכינה: מנשים באהל· שרה שנ' בה הנה באהל רבקה שנאמר בה ויביאה יצחק האהלה רחל ולאה שנ' בהן ויצא מאהל לאה וגו': מנשים באהל תבורך יעל· למה הן ילדו וגדלו ואם לא יעל הרי הרשע הזה בא ומאבדן כך היה בבראשית רבה. ד"א אף יעל היתה יושבת אוהלים לפיכך הזכיר אותה בברכת אוהלים: חלב

תברך ג' בקריא' וסי' תברך מנשים יעל אשת חבר הקיני ב' בפסוק· ואחריתם לא תברך: באהל ו' בקריא' וסי' ויאמר הנה באהל· כל הבא אל האהל וכל אשר באהל· וירא יי' באהל בעמוד ענן· מנשים באהל תברך· ואת כל כלי הקדש אשר באהל· וחברת דד"ה· ונמסר גם בסדר חקה:

וְדָ֕ן לָ֥מָּה יָג֖וּר אֳנִיּ֑וֹת אָשֵׁ֞ר יָשַׁ֤ב לְח֣וֹף יַמִּ֔ים וְעַ֥ל מִפְרָצָ֖יו יִשְׁכּֽוֹן׃ זְבֻל֗וּן עַ֣ם חֵרֵ֥ף נַפְשׁ֛וֹ לָמ֖וּת וְנַפְתָּלִ֑י עַ֖ל מְר֥וֹמֵי שָׂדֶֽה׃ בָּ֤אוּ מְלָכִים֙ נִלְחָ֔מוּ אָ֤ז נִלְחֲמוּ֙ מַלְכֵ֣י כְנַ֔עַן בְּתַעְנַ֖ךְ עַל־מֵ֣י מְגִדּ֑וֹ בֶּ֥צַע כֶּ֖סֶף לֹ֥א לָקָֽחוּ׃ מִן־שָׁמַ֖יִם נִלְחָ֑מוּ הַכּֽוֹכָבִים֙ מִמְּסִלּוֹתָ֔ם נִלְחֲמ֖וּ עִם־סִֽיסְרָֽא׃ נַ֤חַל קִישׁוֹן֙ גְּרָפָ֔ם נַ֥חַל קְדוּמִ֖ים נַ֣חַל קִישׁ֑וֹן תִּדְרְכִ֥י נַפְשִׁ֖י עֹֽז׃ אָ֥ז הָלְמ֖וּ עִקְּבֵי־ס֑וּס מִֽדַּהֲר֖וֹת דַּהֲר֥וֹת אַבִּירָֽיו׃ א֣וֹרוּ מֵר֗וֹז אָמַר֙ מַלְאַ֣ךְ יְהוָ֔ה אֹ֥רוּ אָר֖וֹר יֹשְׁבֶ֑יהָ כִּ֣י לֹא־בָ֜אוּ לְעֶזְרַ֣ת יְהוָ֗ה לְעֶזְרַ֥ת יְהוָ֖ה בַּגִּבּוֹרִֽים׃ תְּבֹרַךְ֙ מִנָּשִׁ֔ים יָעֵ֕ל אֵ֖שֶׁת חֶ֣בֶר הַקֵּינִ֑י מִנָּשִׁ֥ים בָּאֹ֖הֶל תְּבֹרָֽךְ׃

וּדְבֵית דָּן גָּזוּ עִבְרֵי יַרְדְּנָא וְשַׁוִּיאוּ נִכְסֵיהוֹן בִּסְפִינָן דְּבֵית אָשֵׁר עַל סְפַר יַמָּא שְׁרוֹ קִירְוֵי עַמְמַיָּא דְּפַגְּרוּ תָבוּ וּבְנַיִן וִיתִיבוּ בְּהוֹן׃ זבולן׃ דְּבֵית זְבוּלֻן לְקָבֵיל עַמְמַיָּא דְּגַדִּיפוּ קֳדָם יְיָ מְסָרוּ נַפְשֵׁיהוֹן לְקַטָּלָא אִינוּן וּדְבֵית נַפְתָּלִי יְשַׁבְּחוּנוּן כָּל עַמְמֵי אַרְעָא׃ באו׃ אֲתוֹ מַלְכַיָּא דַּהֲווֹ עִם סִיסְרָא וְאַגִּיחוּ קְרָבָא בְּכֵין אַגִּיחוּ קְרָבָא מַלְכֵי כְנַעַן בְּתַעְנַךְ הֲווֹ שָׁרַן וּמְטַן עַל מֵי מְגִדּוֹ מָמוֹן דִּכְסַף לָא קַבִּילוּ׃ מן׃ מִן שְׁמַיָּא אִתְגְּחַת עִמְּהוֹן קְרָבָא מֵאֲתַר דְּנָפְקִין כּוֹכְבַיָּא מִכִּבְשֵׁי דַבְרֵיהוֹן תַּמָּן אִתְגַּחַת קְרָבָא עִם סִיסְרָא׃ נחל׃ נַחֲלָא דְקִישׁוֹן תַּבְּרִינוּן נַחֲלָא דְאִתְעֲבִידוּ בֵיהּ נִסִּין וּגְבוּרָן מִלְּקַדְמִין לְיִשְׂרָאֵל הוּא נַחֲלָא דְקִישׁוֹן תַּמָּן דּוּשִׁישַׁת נַפְשִׁי קְטִילֵי גִּבָּרֵיהוֹן בִּתְקוֹף׃ אז׃ בְּכֵין אִשְׁתַּלְפָא טוּפְרֵי סוּסָוָתְהוֹן מִפִּינוּקָא דַּהֲוָה מְפַנִּיק קֳדָם רְתִיכֵי גִבָּרוֹהִי׃ אורו׃ לוּטוּ מֵרוֹז אֲמַר בָּרָק נְבִיָּא דַיְיָ לוּטוּ וְתַבָּרוּ יַת יָתְבָהָא אֲרֵי לָא אֲתוֹ לְסַעֲדָן עַמָּא דַיְיָ כַּד אַגִּיחַ קְרָבָא בְּגִבָּרַיָּא׃ תבורך׃ תִּתְבָּרַךְ מִבִּרְכַּת נְשַׁיָּא טָבָתָא יָעֵל אִתַּת חֶבֶר שַׁלְמָאָה כַּחֲדָא מִנְּשַׁיָּא דְּמִשְׁתַּמְּשָׁן בְּבָתֵּי מִדְרְשִׁין תִּתְבָּרִיךְ׃

רלבג

והנני תמה על דן למה יגור אניות הנה נחלתו לא היתה מעבר הירדן ולא די שלא באו לעזרת יי' אבל ברח והניח עמו והלך עם קניניו בעבר הירדן באניו' כמו שת"י: הנה אשר יש לו התנצלו' אם לא בא לעזרת יי' כי הוא יושב על הספר ולזה היה ראוי לשמור ארצו ולשכון על המקומו' הפרוצי' בארצו שלא יבאו שם האויבי'· ואמנם זבולן ונפתלי ראוי שישובחו והו' כי זבולן הוא עם שחרף נפשו למות מרוב קנאתו להנקם מהאויב ר"ל שמסר עצמו לסכנה· וכן נפתלי ג"כ כי מבני נפתלי ומבני זבולן היו החיל אשר עלו עם ברק על הר תבור שהיו על מרומי שדה כי הם ראו חיל עם סיסרא ועם זה מסרו עצמם לסכנה להבות עליהם למלחמה מרוב בטחונם בשם ית': באו מלכי' נלחמו· ידמה שמלכי' רבים ממלכות הגוים ממשפחות כנען ירדו עם סיסרא להלחם עם ישר' ונלחמו אז מלכי כנען בתענך ועל מי מגדו והם המקומו' שהיו חושבים לכבשם בקלות וכל כך היו חפצים להלחם בישראל שלא לקחו בצע כסף על זה מיבין מלך כנען כמנהג מי שהוא תחת המלך שאם ירצה המלך להביאו למלחמתו יתן לו שכר: מן שמים נלחמו· אמר זה להורות כי לא בחרבם נצחו לסיסרא אך מאת השם ית' בא להם זה הניצוח והוא ית' שם הכוכבי' ממסילותם נלחמי' עם סיסרא בהשפיע באמצעותם מה שישלם בו ניצוח סיסרא וחילו: נחל קישון גרפם· ידמה שכבר גברו אז על דרך מופת מי נחל קישון שהיו בו מים מעטים וכשהיו עוברי' בו סיסרא וחילו גברו המים והסירום כמו שתסיר המכברת אשר יכברו בה הבית מה שעל הארץ מן העפר וזולתו ובזה האופן טבעו רוב חיל סיסרא ונפל פחדם אל הנשארי' ועם זה הענין הנה בנחל המי' הקדומי' שהיו בנחל קישון תדרכי נפשי עוז ר"ל שלא גברו המי' לישר' בעברם בדרך שיניעום ויסירום ממקומם אבל היו דורכין שם בעוז ותוקף וזה היה פלא גדול דומה באופן מה לפלא שהיה לישרא' על ים סוף: אז הלמו. אז נלאו ונשברו עקבי סוס סיסרא שלא נשאר להם כח מחוזק מרוצתם והכותם בהם בארץ כשהניגו' גבורי סיסרא ולא נשאר להם כח לנוס והאפשר שיהיה הרצון בזה כי אז בנחל קישון מרוב המים שגברו שם היו עקבות סוסיהם כאילו נשברו ולא יכלו לדהר אבל גבהו המים רגליהם: אורו מרוז· שהיתה עיר גדולה קרובה למקו' המלחמה: אמ' מלאך יי'. זאת הנבואה לדבורה שעיר מרוז תהיה ארורה ר"ל יושביה כי לא באו לעזרת יי' עם היותם קרובי': תבורך מנשים· אמנם יעל תהיה

ברוכה

מַיִם שָׁאַל חָלָב נָתָנָה בְּסֵפֶל אַדִּירִים הִקְרִיבָה חֶמְאָה׃ יָדָהּ לַיָּתֵד תִּשְׁלַחְנָה וִימִינָהּ לְהַלְמוּת עֲמֵלִים וְהָלְמָה סִיסְרָא מָחֲקָה רֹאשׁוֹ וּמָחֲצָה וְחָלְפָה רַקָּתוֹ׃ בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפַל שָׁכָב בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפָל בַּאֲשֶׁר כָּרַע שָׁם נָפַל שָׁדוּד׃ בְּעַד הַחַלּוֹן נִשְׁקְפָה וַתְּיַבֵּב אֵם סִיסְרָא בְּעַד הָאֶשְׁנָב מַדּוּעַ בֹּשֵׁשׁ רִכְבּוֹ לָבוֹא מַדּוּעַ אֶחֱרוּ פַּעֲמֵי מַרְכְּבוֹתָיו׃ חַכְמוֹת שָׂרוֹתֶיהָ תַּעֲנֶינָּה אַף־הִיא תָּשִׁיב אֲמָרֶיהָ לָהּ׃ הֲלֹא יִמְצְאוּ יְחַלְּקוּ שָׁלָל רַחַם רַחֲמָתַיִם לְרֹאשׁ גֶּבֶר שְׁלַל צְבָעִים לְסִיסְרָא שְׁלַל צְבָעִים רִקְמָה צֶבַע רִקְמָתַיִם לְצַוְּארֵי שָׁלָל׃

מים׃ מַיָא שְׁאַל מִינָהּ סִיסְרָא רַשִׁיעָא חֲלָבָא אַשְׁקְאִיתֵיהּ לְמִידַע אִם אִית רַעְיוֹנוֹהִי עֲלוֹהִי בְּפַיְילֵי גִיבָּרַיָא קְרִיבַת לְקֳדָמוֹהִי שְׁמַן דְגוּבְנִין׃ ידה׃ טוּבְתָא יָעֵל אִתַּת חֶבֶר שַׁלְמָאָה דְקַיְימַת מַה דִכְתִיב בְּסִפַר אוֹרַיְתָא דְמֹשֶׁה לָא יֶהֱוֵי תִקוּן זֵין דִגְבַר עַל אִתְּתָא וְלָא יִתַקַּן גְבַר בְּתִיקוּנֵי אִתְּתָא אֵילְהֵן יְדָהָא לְסִיכְּתָא אוֹשִׁיטַת וִימִינַהּ לְאַרְזַפְתָּא דְנַפְחִין לְמִתְבַּר רַשִׁיעִין וַאֲנוּסִין מְחָתַהּ לְסִיסְרָא תְּבָרַהּ רֵישֵׁיהּ פְּצַעַת מוֹחֵיהּ אַעֲבַרַת סִיכְתָּא בְּצִדְעֵיהּ׃ בין׃ בֵּין רִיגְלָהָא כְּרַע נְפַל שְׁכִיב בֵּין רִיגְלָהָא כְּרַע נְפַל בַּאֲתַר דִכְרַע תַּמָן נְפַל בְּזִיזָא סִיסְרָא׃ בעד׃ מִן חֲרַכָּא אִסְתְּכֵיאַת וּמְדִיקָא אִמֵּיהּ דְסִיסְרָא מִבֵּינֵי אַעֲיָתָא אָמְרַת מָא דֵין אוֹחֲרָא רְתִיכוֹהִי דְסִיסְרָא בְּרִי מִלְמֵיתֵי מָא דֵין אִיתְעַכָּבוּ רְהָטַיָא דַהֲווּ מֵיתָן לִי אִיגֶּרֶת נִצְחָנִין׃ חכמות׃ חַכִּימַת פְּרִיסְתְּוָתָהָא עָנְיָן לַהּ אַף הִיא בְּחוּכְמָא מְתִיבָא וְאָמְרָה לְמֵימַר לְהֶין׃ הלא׃ הֲלָא מְרַמְשְׁכְּחִין מְפַלְגִין בִּיזְתָא יָהֲבִין גְּבַר וּבֵיתֵיהּ כָּל חַד וְחַד בִּיזָא סַגִּי קֳדָם סִיסְרָא בִּיזַת צִיוּרֵי צִבְעוֹנִין עַל צַוְרֵיהּ נִיכְסֵי עַתִּירַיָא וּמָנֵי חֲסוּדָא קֳדָם גִיבָּרוֹהִי דְבָזוּ׃

רשי: חלב נתנה· לדעת אם לבו עליו שיבין בין טעם מים לטעם חלב כן תרגם יונתן׃ בספל אדירים· בספל שמותין בו מים שהמים נקראו אדירים שנ' במים אדירים׃ להלמות עמלים· סיסרא שהיה עמל ויגע׃ ותיבב· לשון דיבור כמו ניב שפתים ורבותינו פירשוהו לשון בכיה כתרועה דמתרגמינן יבבא ואני אומר לשון ראייה כמו נבט עינו וכן חברו מנחם׃ ומחקה· לשון חיקוי׃ ומחצה· לשון מחץ׃ וחלפה· ועברה מעבר אחרי׃ האשנב· חלון׃ חכמות שרותיה תעננה· החכמות שבשרותיה לכך נקוד חית חטף פתח חכמות שהוא שם דבר נקוד חטף קמץ כמו ראמות לאויל חכמות וכן חכמות בנתה ביתה וזה נקוד חכמות וכן חכמות נשים ב' בנתה ביתה חכמות שבנשים׃ תעננה· דגשו של נון משמשת במקום נון שלישית ופתרונו תעננה אותה דגשות הנון משמש במקום אותה כמו נ' מרכבת תבואנו׃ ואף היא תשיב אמריה׃ תנחומיה לעצמה מה אני מתמהת על עיכוב בני הלא ימצאו יחלקו שלל והוא מעכבן׃ רחמתי' לראש גבר׃ ומוכים נשים יפות שבישראל כל אחד מהם יש לו במנתו שתים ושלש נשים׃ כן

רדק: מים שאל חלב נתנה· להכבידו כדי שירדם במהרה עם העייפות שהיה לו והחלב שתתה שלא ירגיש בהכותה אותו ות"י מיא שאל מינה סיסרא רשיעא וגו'׃ בספל אדירים· בספל גדול שמותין בו גדולים ואדירים· והחכם רבי יונה פי' האדירים הרועים הגדולים כמו אדירי הצאן ות"י בפיילי גבריא וגו' וכן תרגם קובעת כוס התרעלה פיילי כסא דלווטא וכן השותים במזרקי יין דמתיין בפיילי חמר ובדברי רז"ל היה מביא בפיילי של חרס חדשה ובלשון יון כוס פיילי׃ הקריבה חמאה· חלב חמאה וחלב שזכר עומר במקו' שנים והשקתו החלב הנותר אחר החמאה כי הוא מכביד הלב וטורף הדעת ויתכן לפרש כי נתנה לו חמאה לאכול אחר שהשקתו כי בנאד החלב השקתהו כמו שאמר ותפתח את נאד החלב ותשקהו ובספל אדירי' הקריבה לו חמאה לאכול׃ ידה ליתד תשלחנה· כמו תשלח והנ"ון וההא נוספות כנון הא מסדרונה פרשדונה ואף על פי שאין המנהג כן בפעלי' וארוני אבי ז"ל פי' תשלחנה ידה וימינה שלחה בעבור יתד והלמות ידה משלה בריכה יתר וימינה בריכה הלמות וכנה השליחות לידים בעבור כי הם עמו ה המעשה ודומה לו וכל אשר שאלו עיני בביתה לא יסכנו רגליה ובתבונות כפיו ינחם ואם תאמר כי תשלחנה בורד אין צריך לכל זה כי פירוש ידה וימינה הושטו בעבור יתד והלמות ורבי אחי ר' משה ז"ל פירשו בחסרון כ"ף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה שפירושו כגהה וכן פי' ידה כידה והוא דרך משלה בעבור שאמר תבורך מנשים יעל אמר ראויה לה הברכה יותר משאר נשים כי עשתה מעשה גבור שלא יעשו שאר הנשי' כי אין מעשה גבורה לנשים כי אם לאנשים לפיכך אמר דרך משלה כידה ליתד תשלחנה הנשים האחרות וימינ' להלמות עמלים והלמות שם הכלי שמכי' בו האנשים העמלים בעלי המלאכה׃ מחקה ראשו· הסיר ראשו ולשון מחק בדברי רז"ל אין מוחקי' במקום שגורשין והמחק הוא הכלי שמעבירין על המדה שמעביר כל מה שעליה׃ ומחצה· מן ומחץ מכתו׃ וחלפה· העבירה היתד ברקתו וכתו' העברת בצדעיה או יהיה וחלפה מן יחלוף ויסגיר שהו' לשון כריתה׃ בין רגליה כרע נפל· כל מנהג הלשון לכפול הדברים כדי לחזקם והענין כי כרע כריעה שלא היתה לו תקומה וזהו שאמר באשר כרע שם נפל שדוד ויש בו דרש והוא רחוק כי יש בפסוק שבעה בין כרע ונפל ושכב ואמרו כי שבע בעילות בעל אותו רשע ליעל אותו היום ומה שכתבנו למעלה בתולת שמיכה מכחים זה הדרש׃ ותיבב· הריעה מתרגו' תרועה יבבא ות"י ואודיקה לשון הבטה׃ האשנב· כמו החלון וכן בעד אשנבי נשקפתי׃ תעננה· כל אחת מן החכמות תענה אותה׃ אף היא· עם סיסרא׃ תשיב אמריה לה· היא בעצמה כמו שהחכמות משיבות לה כן היתה הי' בעצמה משיבה ואומרת כי בעבור זה אחרו פעמי מרכבותיו׃ ימצאו יחלקו שלל· ימצאו שלל לרוב בארץ ישראל שינצחו אותם ויחלקו השלל ביניהם ולזה הם מאחרים לבא׃ רחם רחמתים· נערה או שתי נערות׃ לראש גבר· לכל גבר וגבר יש לו נערה או שתי נערות מהשלל ות"י יהבין גבר וביתיה לכל חד וחד׃ שלל צבעים· בגדים עשויים במיני צבעונים׃ רקמתים· שעשו בו מעשה הרקמה משני הפנים בשוה והרקמה היא מעשה מחט בבגד בצורות מצבעים שונים זה מזה׃ לצוארי שלל· כמו לראש השלל כלומר נתונים הבגדים בראש השלל לתתם לשר הצבא ות"י כן בזת ציורי צבעונין וגו'׃ ואוהביו

באשר ט"ו בקריא' וסימ' אל קול הנער באשר הוא שם· איננו גדול בבית הזה ממני· אין שר בית הסהר ראה את כל מאומה· בין רגליה כרע נפל שכב· וילך האיש בהעיר· ויאמר לו מיכה מאין· ויקם דוד ואנשיו· ואלישע אמר אל האשה· עמדי נא בחבריך· לסריסים אשר ישמרו את שבתתי· ויאמרו אליו הגידה נא לנו באשר· באשר תמותי אמות· באשר דבר מלך שלטון· מה יהרון העשה באשר הוא· טוב ללכת אל בית אבל· וד' ובאשר וסי' גם אני אבחר בתעלוליהם· ובניתי אתכם לחרב· ואפרחיו יעלעו דם· ותאמר רות אל תפגעי׃

רלבג

ברוכה כי עזרה להם בהריגת סיסרא ויותר מנשים שהן באהל תבורך או ירצה בזה שהיא תבורך מנשים שהן באהל ללמד תורה כמו דבורה ויהיה הרצון בזה כי קללת מרוז אמר מלאך יי' ואולם ברכת יעל אמרה דבור' על צד התפלה והברכה· והנה ספרה על מה ברכה יעל וזה כי היא עשתה מעשיה בחכמה ובגבורה לעזור ישראל וזה שכאשר שאל סיסרא מים לשתות נתנה חלב לשכרו והקריבה לו חמאה בכלי גדול לשתות והרצון בחמאה חלב שמן שלא הוסרה ממנו החמאה כי הוא משכר יותר· והנה נכפל הלשון בזה· ומה שספר תחלה כי מנאד החלב השקתהו היה בזה האופן ר"ל שהוציאה ממנו בספל גדול אשר ישתו בו הגבורים׃ ידה ליתד תשלחנה· והנה כחתיה המנהיגים הגוף תשלחנה ידה השמאלית ליתד ושלחו ימינה למה שהולמים ומכין בו העמלים במלאכות רבות העמל והכתה סיסרא בראשו עד שהפקידה ופרדה החבור אשר בו והכתה ביתד ועברה היתד רקתו או כרתה רקתו׃ בין רגליה כרע נפל· ר"ל כי בחכמתה סבבה שנפל ונרדם לפניה׃ ובאשר כרע שם נפל שדוד· ר"ל כי תכף שנפל שדדתהו והמיתתהו יעל· הנה אם סיסרא נשקפה בעד החלון והילילה בדמיון תרועה והיתה אומרת מה הסבה שיהיה בושש רכב סיסרא לבוא· והנה החכמות שבשרותיה היו עונות אותה וגם היא בעצמה היתה משיבה לדבריה ואומרת מה שאומרות החכמות ההן והוא כי סבת איחורו הוא שאם ימצאו שלל שיחלקוהו׃ רחם רחמתים· ולהיותם פרוצים בעריות הקדימו בספור שלל העריות אולי הטוב כל אחד מהן נערה אחת או שתים ולסיסרא ג"כ יתנו שלל בגדי הצבעונים הנכבדים שלל בגדי צבעונים שהם מרוקמים ובגדי צבע רקומים משני עבריהם ויחלקם סיסרא לצוארי בעלי השלל והם אנשי החיל הבאים עמו· והתפללה

והתפללה דבורה ואמרה כן יאבדו כל אויבי יי׳ כמו שאבד סיסרא ואוהבי השם יתעלה יהיו כצאת השמש בגבורתו שאורו הולך ומתחזק עד נכון היום׳ והרצון באמת בגבורתו בראש תקופת תמוז כי אז יראה אורו יותר חזק והחום המגיע ממנו הוא יותר חזק ויהיה הולך ומתחזק עד חצי היום׳ ושקטה הארץ עד שלמות ארבעי׳ שנה מעת התחלת השעבוד ולזה יהיה זמן ההשקט עשרים שנה׃ **ואולם** התועלות המגיעות מזה הספור הם אלו׃ **הראשון** הוא להודיע כי השם יתעלה לא יעשה המופתים ריק לעת שצורך ולזה צוה ברק למשוך בהר תבור עשרת אלפי איש מבני נפתלי ומבני זבולון ולא משכם שם השם יתברך כמו שמשך אל נחל קישון סיסרא ורכבו והמונו וזה כי משיכת בני ישרא׳ בהר תבור היה אפשר שישלם בזולת עשיית המופת וכבר ביארנו הסבה בזה בספר מ״י׃ **השני** הוא להודיע כי כשיעשה הש״י המופתים יסבב עליהם הסבות אשר עמם יהיה יותר מעט מהזרו׳ במופת ההוא אכל הטבע ולזה התחכם הש״י להביא בני ישראל בהר תבור והעתיק שם סיסרא ועמו אל נחל קישון לרדוף אחרי ברק ועמו וסבב עם זה שרבו מי הנחל עד שטבעו בו רבים מבני החיל ונתקבצו בזה סבות רבות ש׳ שינצחום ברק ועמו׳ הא׳ היא הבהלה שהבהילום מי הנחל׳ והב׳ כי ברק ועמו היו יורדים אליהם ולזה היו עליונים וזה ממה שיוסיף לחם חוזק על סיסרא ועמו וידמה שנתחברה שם סבה שלישית והיא שכבר היה אור השמש נכח פני סיסרא ועמו והיו מים שנוירים בעיניהם ולזה אמרה דבורה כי הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא׃ **השלישי** הוא להודיע אמתת הנבואה אע״פ שהיתה ע״י אשה כי לא נפל דבר ממה שידה דבורה בזה הספור׳ והנה לפרסום אמתת הנבואה אז נסכמו ישר׳ ללכת במתי מעט ובבלי מלחמה מעטים להלחם עם סיסרא ורכבו והמונו עם תכלית כחו וגבורתו ורבוי כלי המלחמה אשר להם׃ **הרביעי** הוא להודיע כי בתחבולות ראוי שיתכוב האדם להגיע אל תכלית כוונתו ולזה ספר כי יעל מפני רצותה שיפול סיסרא בידה הראתה לו כי היא חפצה מאד בהצלתו וכסתה אותו כדי שלא יראוהו שם העוברים והשבים וסבבה עם זה שמכרה אותו וכרדם עם המופת והיה נקל לה להורגו׃ **החמישי** הוא להודיע כי ביום טובה ראוי להיות בטוב ולזה ראוי למצליח בעת אשר ים לאל ידו שיסבב שתגיע לו ההצלחה ביותר שלם שאפשר ולא יקצר מזה הלא תראה כי ברק אע״פ שראה שנפל כל מחנה סיסרא לפי חרב לא נשאר עד אחד השתדל בתכלית מה שאפשר על הריגת סיסרא כן ישוב אל ארצו וישוב להרע לישראל׃ **הששי** הוא להודיע לתת תודה לש״י על מה שגמל מהטובות כי עם שזה כבר ראוי הנה בו תועלת להביא האנשים להאמין שכל הטובות באו מאתו ולזה שרה דבורה השירה הזאת ונתנה תודה לשם יתעלה כעל כל אשר גמלנו׃ **השביעי** הוא להודיע שראוי לכל אדם שיאמין בייעודי הנבואה ולזה כתנו אשר לא באו לעזרת יי׳ בגבורים כנגד מחנה סיסרא ונתקללו יושבי מרוז מאת הש״י׃ **השמיני** הוא לפרסם גנות האומות ההם והיותם פרוצים בעריות ולזה הקדימה אם סיסרא בספור הצלחת סיסרא רחם רחמתים לראש גבר וכבר פרסמה התור׳ ג״כ מתכונתיהם הפחותים׃

עוד ספר שסבו בני ישראל לעשות הרע בעיני יי׳ אחר מות דבורה ולזה נתנם השם ביד מדין ז׳ שנים ותקפה יד מדין מאד על ישראל עד שהוצרכו לעשות להם בהרים מנהרות והן מערות שים בהן כמו חלונות שנכנס מהן אורה במערה׳ ולפשר שהרצון יהיה במנהרות אבוקות בעלות אור גדול והיה זה כן כי כשהיו רואין מהרי׳ שבאו בני מדין היו עושין באבוקות ההן סימן שירגישו בו ישראל ויתחבאו הם ויסתירו מקניהם וקניניהם עד שבזה הדרך היתה מגעת בקלות ההודעה הזאת לישראל בעשותם הסימן הזה להם מהר אל הר והיה אפשר שיגלו מאויביהם דברים רבים ועל״ז עשו מערות להתחבא שם בקלות ומצדות שהם ביניהם חזקי׳ להמלט שם מאויביהם לא שישבו תמיד במערות ובמצודות כי היה בלתי אפשר שישלם להם חיותם בזה האופן כי לא יזרעו ולא יאספו תבואה׳ ואחר זה ביאר מה הכריחם לעשות המנהרות והמערות והמצדות והוא מה שהיו משחיתי׳ בני מדין תבואותיהם ומקניהם ויהי כי צר להם מאד מפני מדין צעקו אל יי׳ ושבו אליו שיושיעם מידם׳ והנה שלח הש״י נביא אז לבני ישר׳ והודיעם כי עונותיהם הטו שיפלו ביד מדין כי הם סרו מאחרי יי׳ ועבדו אלהי׳ אחרי׳ אלהי האמורי אשר בארצם עם רוב הטובו׳ שחנן הש״י אותם וידמה שזה הנביא היה פנחס כמו שזכרו רז״ל בפנחס בימי דוד שהגיד הכתו׳ כי לפני׳ יי׳ עמו והנה חיה זמן ארוך מאד ולזה אמרו כי פנחס הוא אליהו כי כבר התבאר שאליהו ג״כ חיה שנים רבות וכבר יעד מלאכי שהש״י יביאהו בימי הגאולה אמר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו׳ ואין לאומר שיאמר שכבר מת אליהו קודם שהתנבא אלישע כמו שאמר כי היום אדוניך לוקח מאתך וזה שכבר מצאנו שהגיע מכתב מאליהו אחר זה כמו שנתבאר שם בע״ה בספר דברי הימים ובספר מלכים׃

ותעז כ׳ ובס״פ רא וס׳ ותעז ידו על כושן רשעתים׳ ותעז יד מדין׃ וידל י״ב פתחין בל״ש וס׳ העשיר לא ירבה׳ ואם דל הוא ואין ידו׳ הנה אלפי הדל׳ מדוע אתה דל ככה׳ וידל ישראל מאד׳ וידל כבוד יעקב׳ נצרת על דל שפתי׳ ותהי לדל תקוה׳ דל ומאנוש נעו׳ אל תגזל דל׳ ודל מבין יחקרנו׳ אם דל אם עשיר וכל דסמיכין לאביון דכוו׳׃

כֵּן יֹאבְדוּ כָל־אוֹיְבֶיךָ יְהוָה וְאֹהֲבָיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבֻרָתוֹ וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה׃

ו וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיִּתְּנֵם יְהוָה בְּיַד־מִדְיָן שֶׁבַע שָׁנִים׃ וַתָּעָז יַד־מִדְיָן עַל־יִשְׂרָאֵל מִפְּנֵי מִדְיָן עָשׂוּ לָהֶם׀ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְהָרוֹת אֲשֶׁר בֶּהָרִים וְאֶת־הַמְּעָרוֹת וְאֶת־הַמְּצָדוֹת׃ וְהָיָה אִם־זָרַע יִשְׂרָאֵל וְעָלָה מִדְיָן וַעֲמָלֵק וּבְנֵי־קֶדֶם וְעָלוּ עָלָיו׃ וַיַּחֲנוּ עֲלֵיהֶם וַיַּשְׁחִיתוּ אֶת־יְבוּל הָאָרֶץ עַד־בּוֹאֲךָ עַזָּה וְלֹא־יַשְׁאִירוּ מִחְיָה בְּיִשְׂרָאֵל וְשֶׂה וָשׁוֹר וַחֲמוֹר׃ כִּי הֵם וּמִקְנֵיהֶם יַעֲלוּ וְאָהֳלֵיהֶם יָבֹאוּ כְדֵי־אַרְבֶּה לָרֹב וְלָהֶם וְלִגְמַלֵּיהֶם אֵין מִסְפָּר וַיָּבֹאוּ בָאָרֶץ לְשַׁחֲתָהּ׃ וַיִּדַּל יִשְׂרָאֵל מְאֹד מִפְּנֵי מִדְיָן וַיִּזְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה׃ וַיְהִי כִּי־זָעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה עַל אֹדוֹת מִדְיָן׃ וַיִּשְׁלַח יְהוָה אִישׁ נָבִיא אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר לָהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה׀ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָנֹכִי הֶעֱלֵיתִי אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם וָאֹצִיא אֶתְכֶם מִבֵּית עֲבָדִים׃

א׳ מל׳ · ג׳ · ל׳ חס׳ · ב׳ · ל׳ · ה׳ ל׳ מלרע · ה׳ מל׳ · ל׳ וכל קרי׳ חלוף ושה ושה · וכלא ק׳ ח׳ · ל׳ ויד ידל כבוד יעקב

כן כסיסרא בן יבדון כל סנאי עמך יי׳ ורחמוהי צדיקי יהון עתידי׳ לאזהרא כזיהור יקריה על חד תלת מאה וארבעין ותלתא במיפק שימשא בגבורתיה ושדוכת ארעא דישראל מלמעבד קרבא ארבעין שנין׃ ועבדו בני ישראל דביש קדם יי׳ ומסרינון יי׳ בידא דמדינאי שבע שנין׃ ותקיפת יד מדינאי על ישראל מן קדם מדינאי עבדו להון בני ישראל ית מטמוריתא דבטוריא וית מערתא וית מצודתא׃ והוה כד זרע ישראל וסלקין מדינאי ועמלקאי ובני מדינחא וסלקין עלוהי׃ ושרו עליהון ומחבלין ית עללתא דארעא עד מעלנא דעזה ולא משארין מזון לקיומא נפש בישראל ואימר ותור וחמר׃ ארי אינון וגיתיהון סלקין ומשכניהון ואתן כמיסת גובא לסגי ולהון ולגמליהון לית מניין ועלין בארעא לחבלותה׃ ומאך ישראל לחדא מן קדם מדינאי וזעיקו בני ישראל קדם יי׳׃ והוה כד זעיקו בני ישראל קדם יי׳ על עיסק מדינאי׃ ושלח יי׳ גברא נביא לות בני ישראל ואמר להון כדנן אמר יי׳ אלהא דישראל אנא אסיקית יתכון ממצרי׳ ואפיקית יתכון מבית עבדותא׃

רדק

ואוהביו׳ ואוהבי יי׳׃ כצאת השמש בגבורתו׳ כצאת השמש בבוקר שהולך ואור עד שהוא בגבורתו והוא חצי היום כן יהיו אוהבי השם ית׳ הולכים וחזקים ות״ת ורחמוהי צדיקיא יהון ע׳ עתידין וגו׳׃ המנהרות׳ כמו מערו׳ וים להם חלון למעלה שנכנס ממנו האורה ומפני זה נקראו מנהרות׃ המצדות׳ מבצרים חזקים׃ והיה אם זרע׳ כאשר זרע כמו והיה אם בא אל אשת אחיו ואם יהיה היובל לבני ישרא׳ והדומים להם׃ וישחיתו את יבול הארץ׳ התבואות שהיו בשבב קודם שיגמר בשולם וכן השבות הכל היו כורתים ומפילי׳ ולא היו משאירים מחיה׃ ושה ושור וחמור׳ היו נוהגים להם׃ איש נביא׳ שפרש בסדר עולם זה פנחס ולהוכיח׳ בא ולהודיעם כי מפני חטאתם קרה להם מה שקרה׃ ואגרש

רשי

כן יאבדו׳ דבור׳ אומר׳ תנחומין של הבל הן לה׃ כן יאבדו כל אויביך יי׳׳ כאשר אבד הוא׃ ואוהביו כצאת השמש בגבורתו׳ לעתיד לבא׳ שבעתים כאור שבעת הימים שהיא על אחת שלש מאות וארבעים ושלש כ׳ כמספר ארבעים ותשע שבעיות׃ ותשקט הארץ׳ אין זה מדברי דבורה אלא מדברי כותב הספר׃ ויעשו הרע׳ עד כאן כאשר ויוסיפו שהיה כבר חטא על חטא אבל בשירה זו נמחל ל להם כל אשר עשו ונכשיו מ מתחילין לחטוא כך פירש ב באגדת תילים׃ מנהרות׳ מטמוריתא ובלשון לעז ודום ועל שם שעושין בהם מאור קטן במקו׳ שאין ניכר קורין מנהרות לוייזרכם בלעז׃ מערות׳ קרוטש בלעז׃ מצדות׳ פליישאיץ בלעז שעושין כעירי׳ על ידי הפלת האילנות סביב סביב׃ הם ומקניהם׳ לרעות את התבואה׃ איש נביא׳ זה הנביא הוא פנחס בסדר עולם׃ אבי

רשי

אבי העזרי· משבט אביעזר בן גלעד בן מנשה: וגדעון בנו· אביו היה חובטן והוא כופרן אמר לו אבא זקן אתה ואם יבאו האויבים לא תוכל לנוס לך אתה ואני אחבט: בגת· בקורת בית הבד: עמך גבור החיל· שנתן לך כח כזה: ויש יי' עמנו· ואם יש יי' אתנו למה מצאתנו וגו': אשר ספרו לנו אבותנו· פסח היה אמר לו אמש הקריני אבא את ההלל ושמעתיו שהיה אומר בצאת ישראל ממצרים ועתה נטשנו אם צדיקי' היו אבותינו עשה לנו בזכותם ואם רשעי' היו כשם שעשה להם נפלאותיו חנם כן יעשה לנו איה כל נפלאותיו: ויפן אליו· הקב"ה בעצמו: לך בכחך זה· בכח הזכו' הזה שלמדת סניגוריא על בני כך דרש רבי תנחומא: הנה אלפי· האלף שאני ממנה בו להיות תחת שר האלף הוא האלף הדל בכל אלפי מנשה: שאתה· כמו שאתה: קמח

רדק

ואגרש אותם· טעמו למעלת לוחציכם לא למעלת מצרים והלוחצים הם סיחון ועוג שלא הניחום לעבור ויצאו לקראתם למלחמה וכן כנעני מלך ערד וכן מלכי כנען חשבו ללחמם: וישב תחת האלה· אינו ר"ל ישיבה כי אין נראים המלאכים בישיבה כי אם בעמידה כמו ומלאך יי' עומד והנה איש עומד לנגדו אלא ר"ל נתעכב שם תחת האלה עד שיפנה אליו גדעון וכאשר לא פנה אליו נראה אליו ואמר לו יי' עמך וכן אנכי אשב עד שובך לשון עכבה וכן אשרי יושבי ביתך והדומי' להם ועשה זה המלאך שנתעכב שם ולא נראה אליו בתחילת בואו משל שהקדוש ברוך הוא מצפה להם לישראל בכל עת אם יפנו אליו ויקראוהו באמת · ובדרש נתעכב שם עד שמצא לו זכות ואחר כן נראה לו· אמרו יואש אביו היה חובט חטים אמר לו גדעון אבי זקן אתה הכנס לביתך ואני אהיה חובט שאם יבאו המדיני' אין בך כח לנוס אמר המלאך קיימת מצות כבוד ראוי אתה שיגאלו בניו על ידיך מיד וירא אליו מלאך יי' וגו' אמר לו גדעון ויש יי' עמנו וגו' אמש קראנו את ההלל וסי' אני מקראני בצאת ישראל ממצרים אם צדיקים היו אבותינו עשה לנו בזכותם ואם רשעי היו כשם שעשית להם כן כך עשה לנו גם אמר הקב"ה חייך כך למדת סניגוריא על בני כדאי אתה שאדבר עמך מיד ויפן אליו יי' ויאמר לך בכחך זה בכח זכות שלמדת סניגוריא על בני ונכון הוא זה הדרש שנתן טעם לעכוב המלאך ולמה שאמר ויפן אליו: אמר בעפרה אשר ליואש· וכן אמר בעפרת אבי העזרי לפי שיש עיר אחרת ששמה עפרה בגבול בנימן כמו שכתוב בספר יהושע והעוים והפרה ועפרה: חובט חטים· כמו דש אלא שהדישה בבהמות וחביטה במקל וכן כי תחבוט זיתך חובט במקל כזית להפיל הזתי': בגת· גת היה שם שדורכין שם ענבים ובאותו גת היה חובט החטים וכת"י במעצרתא: גבור החיל· קראהו כן לבשרו ולחזקו שיגבר וינצח מדין וכן אמר לך בכחך זה: ויפן אליו יי'· פירוש פנה אליו והלבישהו גבורה ואמ' לו לך בכחך זה פירוש בכח שהוסיף לו על דרך ותהי על יפתח רוח יי' שתרגומו רוח גבורתא מן קדם יי' ויד יי' היתה אל אליה ורוח גבורה מן קדם יי': הלא שלחתיך· המלה הזאת תבא לחזק המכוה וכן הלא שמעת בתי הלא צויתיך חזק ואמץ: בי אדוני במה אושיע· לשון חול הוא כי עדיין לא ידע גדעון כי מלאך יי' הוא וכן אמר לו מתחילה בי אדוני בחיריק הנו"ן וקמץ זה מפני הזקף ואמר לו לשון רבי' כי כן המנהג בזו המלה כמו אדניך אדניו זולתי מדבר בעדו כדי שלא יתחלף בשם הנכבד אבל זה לברו בא בלשון רבים ליחיד למדבר בעדו וי"ת לשון קודש ואמ' ליה בבעו יי' ולדעתו אמר גדעון זה כנגד הקב"ה לא כנגד המלאך כי עדיין לא היה יודע שהוא מלאך: אלפי· האלף שבית אבי נמנה בו הוא הדל באלפי מנשה וי"ת זרעיתי זעירא בשבט מנשה· וי"מ אלפי כמו אבי כמו אלוף שפירושו שר ואדון: כי אהיה עמך· אמר לו בשם יי' כי אהיה עמך לפיכך אמ' לו גדעון אם כן שנביא אלהים אתה ובשליחותו אתה בא תעשה לי אות שאתה מדבר עמי בשם יי' והאות שעשה לו הוא האש שעלה מן הצור ומה שאמר ויאמר אליו יי' קרא המלך בשם יי' כמו שכתוב במלאך שנראה ליהושע ויאמר יי' ליהושע: שאתה מדבר עמי· כמו שאתה בסגו' השי"ן כמו עד שקמתי דבורה שהשי"ן בפתח במקום הסגול ונקמצה שי"ן שאתה להרחיב על האלף ופירושו שאתה מדבר עמי בשם יי': והמרק

העזרי ג' בקריא וסי' ויבא מלאך יי' וישב· בעפרת אבי העזרי· ויקבר בקבר יואש אביו· ושארא עזרי:
מצאתנו ג' בקריא וסי' כה אמר אחיך ישראל אתה· ויאמר אליו גדעון· אל ימעט לפניך: והבית ה' מלרע
וסי' נמסר בסדר שפטים:

ואצל אתכם מיד מצרים ומיד כל לחציכם ואגרש אותם מפניכם ואתנה לכם את ארצם: ואמרה לכם אני יהוה אלהיכם לא תיראו את אלהי האמרי אשר אתם יושבים בארצם ולא שמעתם בקולי:

ויבא מלאך יהוה וישב תחת האלה אשר בעפרה אשר ליואש אבי העזרי וגדעון בנו חבט חטים בגת להניס מפני מדין: וירא אליו מלאך יהוה ויאמר אליו יהוה עמך גבור החיל: ויאמר אליו גדעון בי אדני ויש יהוה עמנו ולמה מצאתנו כל זאת ואיה כל נפלאתיו אשר ספרו לנו אבותינו לאמר הלא ממצרים העלנו יהוה ועתה נטשנו יהוה ויתננו בכף מדין: ויפן אליו יהוה ויאמר לך בכחך זה והושעת את ישראל מכף מדין הלא שלחתיך: ויאמר אליו בי אדני במה אושיע את ישראל הנה אלפי הדל במנשה ואנכי הצעיר בבית אבי: ויאמר אליו יהוה כי אהיה עמך והכית את מדין כאיש אחד: ויאמר אליו אם נא מצאתי חן בעיניך ועשית לי אות שאתה מדבר עמי:

ג' ב' חס' וחד מל' · ו' מל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ז' ל' · ל' · ה' דסמי' ח' קמץ ל' · ה' בטע' · ל'

ושיזבית יתכון מידא דמצראי ומידא כל דחקיכון ותריכית יתהון מן קדמיכון ויהבית לכון ית ארעהון: ואמרית לכון אנא יי אלהכון לא תדחלון ית טעות אמוראי דאתון יתבין בארעהון ולא קבלתון למימרי:

ואתא מלאכא דיי ויתיב תחות בוטמא די בעפרה די ליואש אבוהי דעזרי וגדעון בריה חביט חיטין במעצרתא לערקא מן קדם מדינאי: ואתגלי ליה מלאכא דיי ואמר ליה מימרא דיי בסעדך גיבר חילא: ואמר ליה גדעון בבעו ריבוני ואית שכינתא דיי בסעדנא ולמא ערענא כל דא ואן כל פרשותיה דאישתעיאו לנא אבהתנא למימר הלא ממצרים אסקנא יי וכען רטשנא יי ומסרנא בידא דמדינאי: ואתפני ליה יי ואמר אזיל בחילך דין ותיפרוק ית ישראל מידא דמדינאי הלא שלחתיך: ואמר ליה בבעו יי במא אפרוק ית ישראל הלא הא זרעיתי זעירא בשיבט מנשה ואנא חליש בבית אבא: ואמר ליה יי ארי יהי מימרי בסעדך ותקטול ית מדין כגברא חד: ואמר ליה אם כען אשכחית רחמין בעינך ותעביד לי את די את ממלל עמי:

רלבג

וים לטון לשאול אחר שהיה זה הנביא קיים איך לא הוכיח ישראל כל ימיו ולמה הוצרכו לנבואת דבורה· וידמה שכאשר בהיתר זה הפסוק שהוא לא היה מתנבא רק לעתי' רחוקים ולא היה בו כח יתיטר בו להנהיג העם ולזה נ"ב תמצא בזה המקום שהוצרך למנות גדעון על פועל מלחמת מדין ואפשר כי כמו שהיה אליהו פעם נרא' ופעם נעלם כשישאהו רוח השם אל מקום רחוק כך היה הענין בפנחס ולזאת הסבה לא שמש בכהונה גדולה כל ימיו אבל שמשו בניו ובני בניו ובני בני בניו דורות רבים והוא עדיין קיים כמו שיתבאר בספר דברי הימים וזה כי הוא היה קיים בימי דוד כמו שאמר ופנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן נגיד היה עליהם לפנים יי' עמו ולא ימצא בזרע אהרן אחר שיקרא שמו פנחס בן אלעזר בן אהרן כמו שמבואר שם בספר תולדותם: ויבא מלאך יי'· הוא הנביא שזכר כי הנביא יקרא מלאך יי' כאמרו ויבא חגי מלאך יי' ולזה נראה לגדעון בהקיץ בהשתמש חושיו על מנהגם· והנה נתעכב שם הנביא עד שנראה לגדעון אמר לו כי יי' עמו· והנה קראו גבור חיל כי כן היה כמו שאמר לו זבח וצלמונע קום אתה ופגע בנו כי כאיש גבורתו· והנה הרחיק גדעון שהיה יי' עמו לראותו שפלות ישראל וכי נטשם יי' בכף מדין: ויפן אליו יי'· הוא מלאך יי' שזכר והוא ע"ד ויאמר יי' לה שאמרו רבותינו שכבר היה זה על ידי שם· והנה אמר דבריו כאילו השם ידבר כי הנביא ידבר בשם שולחו ואפשר שיאמר אומר שזה הענין היה במראה הנבואה אלא שאנחנו לא הסכמנו לפרש זה ע"ד הנבואה בזה האופן כי ראשית הספור מורה שזה הספור היה בהקיץ ולא נראה לנו שנשים מדרגת גדעון בנבואה בזה האופן ר"ל שהגיעה לו הנבואה בהקיץ ועוד שאין מדרך הנביא שבא לו הנבואה פעמים רבות שישאל אות מהשם שיקים לו ייעודו כמו שמצאנו גדעון אחר זה שאמר אם ישך מושיע בידי את ישראל וגו' וזה מבואר מאד למי שידע ענין הנבואה· והנה אמר לו הנביא לך בכחך זה ידמה כי נתחדש לגדעון מאז כח נוסף על הכח שהיה לו קודם זה כדמיון מה שאמר לשאול שיתחדש לו לב אחר ובאופן שנזכר דמיון זה בדוד אחרי המשחו למלך על יד שמואל וידמה שאביו היה שר האלף ממה שאמר גדעון הנה אלפי הדל במנשה ולזה היה כח ליואש לאמר אשר יריב לו יומת עד הבקר:

אל נא תמוש מזה עד בואי אליך · זה גם כן לפי שזה הענין היה בהקיץ כמו הענין שנראה במלאך יי׳ במנוח ואשתו כמו שאמרנו עתידי׳ לבאר שם בגזרת הא׳. והנה גדעון שאל אות שיכיר ממנו שהוא בא במלאכות יי׳ כדי שיוכל לסמוך על דבריו. והנה היה האות הזה שכאשר שלח מלאך יי׳ את קצה המשענת אשר בידו ויגע בבשר ובמצות עלתה האש מן הצור וזה דומה למופת שנתן אליהו בהר הכרמל. והנה פעולות זה הנביא דומות מאד לפעולות אליהו וזה ממה שיחזק מאמר האומר פנחס זה אליהו. וכאשר ראה גדעון כי מלאך יי׳ הוא פחד מן המות לחשבו כי כבר ראה בעיניו המציאו׳ הרוחני וכבר היה מפורסם שכאשר יקרה זה ימשך אחריו המות ויראה זה ממאמר גדעון ומאמר מנוח ומאמ׳ יעקב כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי והורה שזה הענין כאלו שתנצל נפש הרואה המציאות הרוחני ואמר בתורה ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו ויחזו את האלהים הורה על זה שהיו ראויים שישלח ידו בהם מפני ראותם האלהים. והשיב לו מלאך יי׳ אחר שעלה כל כך שלא היה יכול גדעון לראותו שלום לך אל תירא לא תמות ויראה שסבב אליו ה המלאך כשאמר לו זה המאמ׳ והוא ג״כ אמר לו בלילה שיקח את פר השור אשר לאביו ו ואפשר שיאמר שזה הדבור שהיה בלילה היתה מדרגת מה מ ממדרגות הנבואה והביאור הקודם הוא יותר נראה לנו: ידמה שיהיה הרצון באמרו פר השור אשר לאביך כי לאביו היה שור ב גדול והשתדלו להקנו׳ הפר שיוליד השור ה שהו׳ תחלה לע״ז מלידה ומבטן ומהריון כדי שיהי׳ יפה וגדול כשור שהולידו ויהיה מקודש לע״ז מיום היותו · וכן הקנו ג״כ זה הפר ה השני שהוליד השור ההוא והנה היו מוקדשים ז׳ שנים וזה יורה כי זה הטעו׳ היה מעת התחלת השעבוד כי ז׳ שנים היו תחת יד מדין כשקרא זה והיה לאביו מזבח ל לבעל והאשרה היתה אצלו וכוהו השם ית׳ בא מצעות הנביא או המלאך שיהרוס את מזבח הבעל אש׳ לאביו ושיכרות האשר׳ אשר אצלו: על ראש המעוז הזה · הוא הסלע שהניח עליו הבשר והמצות: במערכה · ר״ל במקום המסודר בו שיוכל להבנות בו מזבח וזה שיקריב בו הפר ההוא לאל

ויוצא יב מל וס׳ ויוצא אתוהחוצה · ויוצא העבד כלי כסף · ויאמר שלום לכם · ויוצא יוסף אותם · ויוצא משה את העם · וגדעון בא · ויוצא משם את כלי · פתח יי׳ את אוצרו · לקול תתו המון מים · וחברו הנינא · ויוצא יהוידע הכהן · ויוצא ישראל מתוכם : מלאך האלהים ח׳ וסי׳ נבסר בהאי סיפרא סי׳ יג : פנים אל פנים

אַל־נָא תָמֻשׁ מִזֶּה עַד־בֹּאִי אֵלֶיךָ וְהֹצֵאתִי אֶת־מִנְחָתִי וְהִנַּחְתִּי לְפָנֶיךָ וַיֹּאמַר אָנֹכִי אֵשֵׁב עַד שׁוּבֶךָ׃ וְגִדְעוֹן בָּא וַיַּעַשׂ גְּדִי־עִזִּים וְאֵיפַת־קֶמַח מַצּוֹת הַבָּשָׂר שָׂם בַּסַּל וְהַמָּרָק שָׂם בַּפָּרוּר וַיּוֹצֵא אֵלָיו אֶל־תַּחַת הָאֵלָה וַיַּגַּשׁ׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים קַח אֶת־הַבָּשָׂר וְאֶת־הַמַּצּוֹת וְהַנַּח אֶל־הַסֶּלַע הַלָּז וְאֶת־הַמָּרַק שְׁפוֹךְ וַיַּעַשׂ כֵּן׃ וַיִּשְׁלַח מַלְאַךְ יְהוָה אֶת־קְצֵה הַמִּשְׁעֶנֶת אֲשֶׁר בְּיָדוֹ וַיִּגַּע בַּבָּשָׂר וּבַמַּצּוֹת וַתַּעַל הָאֵשׁ מִן־הַצּוּר וַתֹּאכַל אֶת־הַבָּשָׂר וְאֶת־הַמַּצּוֹת וּמַלְאַךְ יְהוָה הָלַךְ מֵעֵינָיו׃ וַיַּרְא גִּדְעוֹן כִּי־מַלְאַךְ יְהוָה הוּא וַיֹּאמֶר גִּדְעוֹן אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה כִּי־עַל־כֵּן רָאִיתִי מַלְאַךְ יְהוָה פָּנִים אֶל־פָּנִים׃ וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוָה שָׁלוֹם לְךָ אַל־תִּירָא לֹא תָּמוּת׃ וַיִּבֶן שָׁם גִּדְעוֹן מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקְרָא־לוֹ יְהוָה שָׁלוֹם עַד הַיּוֹם הַזֶּה עוֹדֶנּוּ בְּעָפְרַת אֲבִי הָעֶזְרִי׃ וַיְהִי בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוָה קַח אֶת־פַּר־הַשּׁוֹר אֲשֶׁר לְאָבִיךָ וּפַר הַשֵּׁנִי שֶׁבַע שָׁנִים וְהָרַסְתָּ אֶת־מִזְבַּח הַבַּעַל אֲשֶׁר לְאָבִיךָ וְאֶת־הָאֲשֵׁרָה אֲשֶׁר־עָלָיו תִּכְרֹת׃ וּבָנִיתָ מִזְבֵּחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל רֹאשׁ הַמָּעוֹז הַזֶּה בַּמַּעֲרָכָה וְלָקַחְתָּ אֶת־הַפָּר הַשֵּׁנִי וְהַעֲלִיתָ עוֹלָה בַּעֲצֵי הָאֲשֵׁרָה אֲשֶׁר תִּכְרֹת׃ וַיִּקַּח גִּדְעוֹן עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים מֵעֲבָדָיו וַיַּעַשׂ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו יְהוָה וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָרֵא אֶת־בֵּית אָבִיו וְאֶת־אַנְשֵׁי הָעִיר מֵעֲשׂוֹת יוֹמָם וַיַּעַשׂ לָיְלָה׃

לָא כְעַן תַּעְדֵי מִכָּא עַד מֵיתָאִי לְוָתָךְ וְאַפֵּיק יָת תִּקְרוּבְתִּי וְאַנִּיחַ קֳדָמָךְ וַאֲמַר אֲנָא אוֹרֵיךְ עַד דִּתְתוּב׃ וְגִדְעוֹן אֲתָא וַעֲבַד גַּדְיָא בַּר עִזֵּי וּמְכִילְתָּא דְקִמְחָא אָפָה פַּטִּיר בִּסְרָא שַׁוִּי בְּסַלָּא וְתַבְשִׁילָא שַׁוִּי בְּקִדְרָא וְאַפֵּיק לְוָתֵיהּ לִתְחוֹת אִילָנָא וְקָרֵיב׃ וַאֲמַר לֵיהּ מַלְאֲכָא דַיְיָ סַב יָת בִּסְרָא וְיָת פַּטִּירָא וְאַחִית לְכֵיפָא דֵיכִי וְיָת תַּבְשִׁילָא שְׁפוֹךְ וַעֲבַד כֵּן׃ וְאוֹשֵׁיט מַלְאֲכָא דַיְיָ יָת רֵישׁ שַׁלְטִיתָא דְבִידֵיהּ וְקָרֵיב בְּבִסְרָא וּבְפַטִּירָא וּסְלֵקַת אֶשָּׁתָא מִן טִינָרָא וַאֲכַלַת יָת בִּסְרָא וְיָת פַּטִּירָא וּמַלְאֲכָא דַיְיָ אִסְתַּלַּק מִלְּקָבֵיל עֵינוֹהִי׃ וַחֲזָא גִדְעוֹן אֲרֵי מַלְאֲכָא דַיְיָ הוּא וַאֲמַר גִּדְעוֹן בְּבָעוּ יְיָ אֱלֹהִים אֲרֵי עַל כֵּן חֲזֵיתִי מַלְאֲכָא דַיְיָ אַפִּין בְּאַפִּין׃ וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ שְׁלָם לָךְ לָא תִדְחַל לָא תְמוּת׃ וּבְנָא תַמָּן גִּדְעוֹן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ וּפְלַח עֲלוֹהִי קֳדָם יְיָ דַּעֲבַד לֵיהּ שְׁלָם עַד יוֹמָא הָדֵין עַד כְּעַן אִיתוֹהִי בְּעָפְרַת אֲבוּהִי דְעֶזֶר׃ וַהֲוָה בְּלֵילְיָא הַהוּא וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ סַב יָת תּוֹר בַּר תּוֹרֵי דִּי לַאֲבוּךְ וְתוֹר תִּנְיָנָא דְאִתְפַּטַּם שְׁבַע שְׁנִין וְתִפַּגַּר יָת אֵיגוֹרָא דְבַעֲלָא דִּי לַאֲבוּךְ וְיָת אֲשֵׁירְתָא דִּי עֲלוֹהִי תְּקוּץ׃ וְתִיבְנֵי מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ עַל רֵישׁ תּוּקְפָא הָדֵין בְּסִידְרָא וְתִיסַּב יָת תּוֹרָא תִּנְיָנָא וְתַסֵּיק עֲלָתָא בְּעָאֵי אֲשֵׁירְתָא דִּי תְקוּץ׃ וּדְבַר גִּדְעוֹן עַסְרָא גַּבְרִין מֵעַבְדוֹהִי וַעֲבַד כְּמָא דְמַלֵּיל עִמֵּיהּ יְיָ וַהֲוָה מִדְּדָחִיל מִן בֵּית אֲבוּהִי וּמִן אֱנָשֵׁי קַרְתָּא מִלְּמֶעְבַּד בִּימָמָא וַעֲבַד לֵילְיָא׃

רדק

והמרק · המים שנתבשל בהם הבשר נקראו מרק לפי שבהם מירוק הבש׳ והיוצא ממנו וכמ׳ המרק חביו קמץ ואביו פתח במקצ׳ ספרים המדויקים והוא שלא כמשפט הסמות מזה ה המשקל · וראיתי במחברת בן אשר שזוכר אותו בכלל הקמוצ׳ : בפרור · ידוע הוא דוד כחשת שמבשלין בו הבשר : אל תחת האלה · תיתחות אלנא : שלום לך · המלאך אחר שעלה השמיעו הקול הזה כי ראה שהיה מפחד בדעתו כי היה מלאך : פר השור · כמו פר בן בקר וכן ת״י תור בר תורי ויש לפרש כי פר איננו סמוך והשור בדמות תואר לו כאילו אמר פר הגדול שהיה דומה לשור : ופר השני · י״א שני לבטן והנכון שני לפר ה הראשון שזכר ופי׳ שבע שנים ת״י דאיתפטים שבע שנין ואפשר שהיה בן שבע שנים ובדברי רז״ל שהוקצה לע״ז שבע שנים שאמרו אמר ריש לקיש אין ת מוקצה לע״ז אלא מוקצה לשבע שנים שנ׳ ופר השני שבע שנים ומהם אמרו כי נעבד היה ואמרו שמנה דברים הותרו ב באותה הלילה חוץ וזר ולילה וכלי שרת וכלי אשר׳ ועצי אשרה ומוקצה ונעבד : המעוז הזה · הוא הסלע שהקריב עליו הבשר והמצות : במערכה · כתרגומו בסדרא ופירושו במקום המישור שבראש המעוז שיוכל לערוך שם אבני המזבח : את

רשי

קמח מצות · למדנו שפסח היה יום תנופת העומר לכן נאמר והנה צליל שעורים מתהפך וגו׳ : המרק · הרוטב : אהה · לשון דאגה כלומר מה תהא עלי : כי על כן ראיתי · כי על אשר ראיתי מלאך יי׳ לכך אני דואג וצועק אהה : ויקרא גדעון למזבח יי׳ שלום · יי׳ הוא שלומנו : ופר השני שבע שנים · ותורא תנייאה פר השור פר הבחור שהשור בן יומו קרוי שור תניינא : שבע שני׳ · דאיתפטם שבע שנין לע״ז שבעה דברים הותרו אותו הלילה מוקצה אשר׳ ולילה ובמה וכו׳ כדאיתא בתמורה : ראש המעוז · ראש הסלע : האתם

ה׳ דסמיכי וסי׳ נמסר בסדר וישלח : שלום לך ג׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ ויאמר לו יי׳ שלום לך · קחנו ובאה כי שלום לך ואין · ורוח לבשה את עמשאי ראש : והעלית ג׳ בקריא׳ וסי׳ אבנים שלמות תבנה את מזבח · ובנית מזבח ליי׳ אלהיך על ראש המעוז · והעלית את ירמיהו · ונמסר גם בסדר תבא :

ויעלהו עולה בעצי האשרה וכל זה היה הוראת שעה כמו שאחז״ל כי זה נעשה בזר ובחוץ ובלילה ובעצי האשרה. והנה עשה מהמוקצה לע״ז קרבן לש״י כי יראה שבעשותו בהפך האמונה שגדל בה תשלם לו ההצלה וההצלחה בהפך ממה שהיו חושבים עובדי ע״ז והנה היתה הכונה להוסיף בגדעון אמונה בש״י · ולפי שזה הענין לא היה יכול גדעון לעשותו הוא לבדו קרא י׳ אנשים מעבדיו יעזרוהו בזה עם שזה היה קדום השם והיה מן הראוי שיהיה בפרהסיא לפי מה שהיה אפשר לו והמספר המעט שישלם בו זה הוא י׳ ולולי יראתו את בית אביו ואת אנשי העיר שימנעו אותו מעשות זה היה עושה זה ביום להוסיף בזה פרסום.

והנה

רשי

האתם תריבון לבעל. בשביל הבעל: תושיעון אותו: תנקמו נקמתו וכן והושעה ידי לך דדוד בגבל וכן והושיעה ידי לי: אשר יריב לו. בשבילו אשר יריב לו עד הבקר יומת עד הבקר המתינו: אם אלהים הוא. יריב הוא לעצמו ריבו ונקמתו וכדי לדחותם עד שיברח גדעון היה אומר כן: ירב בו. בגדעון אבל ריב נופל עם או את או בו כמו וירב בלבן אבל לו איננו נופל על הלשון וכל לו הכתובים כאן בשביל הם: ורוח יי׳ רוח גבורה: ויזעק אביעזר. כל המשפחה: ויהי כן. שהיה טל על הגזה לבדה יותר מבשאר מקומות כמו שהוא אומר מלא הספל מים אבל על כל הארץ חורב לא נתקיים שהברית צרותה לטל שאינו נעצר: ויזר. לשון מכבש וכן לא זורו ולא חובשו לא נכבשו להוציא הליחה: מגבעת

ואת הפר ג׳ בקריא וסי׳ ואת הפר ואת ערו ואת בשרו. ונתת אותם על סל אחד. העלה על מזבח הבנוי. ונמסר גם בסדר תצוה: תריבון ג׳ בקריא וסי׳ מה תריבון עמדי מה תנסון. האתם תריבון לבעל. אם לאל תריבון. אנ״ך. ונמסר גם בסדר בשלח: נאספו י״ד בקריא וסי׳ במסרה רבתא: ורוח יי׳ ג׳ בקריא וסי׳ ורוח

כח וַיַּשְׁכִּימוּ אַנְשֵׁי הָעִיר בַּבֹּקֶר וְהִנֵּה נֻתַּץ מִזְבַּח הַבַּעַל וְהָאֲשֵׁרָה אֲשֶׁר־עָלָיו כֹּרָתָה וְאֵת הַפָּר הַשֵּׁנִי הֹעֲלָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ הַבָּנוּי: כט וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ מִי עָשָׂה הַדָּבָר הַזֶּה וַיִּדְרְשׁוּ וַיְבַקְשׁוּ וַיֹּאמְרוּ גִּדְעוֹן בֶּן־יוֹאָשׁ עָשָׂה הַדָּבָר הַזֶּה: ל וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי הָעִיר אֶל־יוֹאָשׁ הוֹצֵא אֶת־בִּנְךָ וְיָמֹת כִּי נָתַץ אֶת־מִזְבַּח הַבַּעַל וְכִי כָרַת הָאֲשֵׁרָה אֲשֶׁר־עָלָיו: לא וַיֹּאמֶר יוֹאָשׁ לְכֹל אֲשֶׁר־עָמְדוּ עָלָיו הַאַתֶּם תְּרִיבוּן לַבַּעַל אִם־אַתֶּם תּוֹשִׁיעוּן אוֹתוֹ אֲשֶׁר יָרִיב לוֹ יוּמַת עַד־הַבֹּקֶר אִם־אֱלֹהִים הוּא יָרֶב לוֹ כִּי נָתַץ אֶת־מִזְבְּחוֹ: לב וַיִּקְרָא־לוֹ בַיּוֹם־הַהוּא יְרֻבַּעַל לֵאמֹר יָרֶב בּוֹ הַבַּעַל כִּי נָתַץ אֶת־מִזְבְּחוֹ: לג וְכָל־מִדְיָן וַעֲמָלֵק וּבְנֵי־קֶדֶם נֶאֶסְפוּ יַחְדָּו וַיַּעַבְרוּ וַיַּחֲנוּ בְּעֵמֶק יִזְרְעֶאל: לד וְרוּחַ יְהוָה לָבְשָׁה אֶת־גִּדְעוֹן וַיִּתְקַע בַּשּׁוֹפָר וַיִּזָּעֵק אֲבִיעֶזֶר אַחֲרָיו: לה וּמַלְאָכִים שָׁלַח בְּכָל־מְנַשֶּׁה וַיִּזָּעֵק גַּם־הוּא אַחֲרָיו וּמַלְאָכִים שָׁלַח בְּאָשֵׁר וּבִזְבֻלוּן וּבְנַפְתָּלִי וַיַּעֲלוּ לִקְרָאתָם: לו וַיֹּאמֶר גִּדְעוֹן אֶל־הָאֱלֹהִים אִם־יֶשְׁךָ מוֹשִׁיעַ בְּיָדִי אֶת־יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ: לז הִנֵּה אָנֹכִי מַצִּיג אֶת־גִּזַּת הַצֶּמֶר בַּגֹּרֶן אִם טַל יִהְיֶה עַל־הַגִּזָּה לְבַדָּהּ וְעַל־כָּל־הָאָרֶץ חֹרֶב וְיָדַעְתִּי כִּי־תוֹשִׁיעַ בְּיָדִי אֶת־יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ: לח וַיְהִי־כֵן וַיַּשְׁכֵּם מִמָּחֳרָת וַיָּזַר אֶת־הַגִּזָּה וַיִּמֶץ טַל מִן־הַגִּזָּה מְלוֹא הַסֵּפֶל מָיִם: לט וַיֹּאמֶר גִּדְעוֹן אֶל־הָאֱלֹהִים אַל־יִחַר אַפְּךָ בִּי וַאֲדַבְּרָה אַךְ הַפָּעַם אֲנַסֶּה נָּא־רַק־הַפַּעַם בַּגִּזָּה יְהִי־נָא חֹרֶב אֶל־הַגִּזָּה לְבַדָּהּ וְעַל־כָּל־הָאָרֶץ יִהְיֶה־טָּל: מ וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים כֵּן בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיְהִי־חֹרֶב אֶל־הַגִּזָּה לְבַדָּהּ וְעַל־כָּל־הָאָרֶץ הָיָה טָל:

תרגום

וְאַקְדִּימוּ אֱנָשֵׁי קַרְתָּא בְּצַפְרָא וְהָא מְתַרַע אֱגוֹרָא דְּבַעֲלָא וַאֲשֵׁירָתָא דִּי עֲלוֹהִי קְצִיצָה וְיָת תּוֹרָא תִּנְיָנָא מִסַּק עַל מַדְבְּחָא דִּבְנֵי: וַאֲמַרוּ גְּבַר לְחַבְרֵיהּ מַן עֲבַד פִּתְגָּמָא הָדֵין וּתְבַעוּ וּבְעוֹ וַאֲמַרוּ גִּדְעוֹן בַּר יוֹאָשׁ עֲבַד פִּתְגָּמָא הָדֵין: וַאֲמַרוּ אֱנָשֵׁי קַרְתָּא לְיוֹאָשׁ אַפֵּיק יָת בְּרָךְ וְיִתְקְטִיל אֲרֵי תְרַע יָת אֱגוֹרָא דְּבַעֲלָא וַאֲרֵי קַץ אֲשֵׁירָתָא דִּי עֲלוֹהִי: וַאֲמַר יוֹאָשׁ לְכָל דְּקָמוּ עֲלוֹהִי הַאַתּוּן תִּתְפַּרְעוּן לְבַעֲלָא אִם אַתּוּן תִּפְרְקוּן יָתֵיהּ דְּיִתְפְּרַע לֵיהּ יִתְקְטִיל בְּרַם אַרְכָא יִתְיְהֵיב לֵיהּ עַד צַפְרָא אִם צְרוֹךְ אִית בֵּיהּ יִתְפְּרַע לֵיהּ בַּעֲלָא אֲרֵי תְרַע יָת אֱגוֹרֵיהּ: וּקְרָא לֵיהּ בְּיוֹמָא הַהוּא יְרֻבַּעַל לְמֵימַר יִתְפְּרַע לֵיהּ בַּעֲלָא אֲרֵי תְרַע יָת אֱגוֹרֵיהּ: וְכָל מִדְיָנָאֵי וַעֲמַלְקָאֵי וּבְנֵי מַדִּינְחָא אִיתְכְּנָשׁוּ כַּחֲדָא וַעֲבָרוּ וּשְׁרוֹ בְּמֵישַׁר יִזְרְעֶאל: וְרוּחַ גְּבוּרָא מִן קֳדָם יְיָ לְבֵישַׁת יָת גִּדְעוֹן וּתְקַע בְּשׁוֹפָרָא וְאִתְכְּנִישׁוּ אֱנָשׁ אֲבִיעֶזֶר בַּתְרוֹהִי: וְאִיזְגַּדִּין שְׁלַח בְּכָל תְּחוּם מְנַשֶּׁה וְאִתְכְּנִישׁוּ אַף אִנּוּן בַּתְרוֹהִי וְאִיזְגַּדִּין שְׁלַח וּבְשִׁיבְטָא אָשֵׁר וּבְשִׁיבְטָא זְבוּלֻן בְּשִׁיבְטָא נַפְתָּלִי וּסְלִיקוּ לְקַדָּמוּתְהוֹן: וַאֲמַר גִּדְעוֹן קֳדָם יְיָ אִם אִיתָךְ פָּרֵיק בִּידִי יָת יִשְׂרָאֵל כְּמָא דְּמַלֵּילְתָּא: הָא אֲנָא מַחֵית יָת גִּיזְתָּא דְּעַמְרָא בְּבֵית אִידְּרַיָּא אִם טַלָּא יְהֵי עַל גִּיזְתָּא בִּלְחוֹדַהּ וְעַל כָּל אַרְעָא יוּבְשָׁא וְאִידַּע אֲרֵי תִּיפְרוֹק בִּידִי יָת יִשְׂרָאֵל כְּמָא דְּמַלֵּילְתָּא: וַהֲוָה כֵן וְאַקְדֵּים מִיוֹמָא דְּבַתְרוֹהִי וַעֲצַר יָת גִּיזְתָּא וּנְפַץ טַלָּא מִן גִּיזְתָּא מְלֵי לַקְנָא דְּמַיָּא: וַאֲמַר גִּדְעוֹן קֳדָם יְיָ לָא יִתְקֵיף רוּגְזָךְ בִּי וַאֲמַלֵּיל בְּרַם זִמְנָא הָדָא אֲנַסֵּי כְּעַן לְחוֹד זִמְנָא בְּגִיזְתָּא יְהֵי כְעַן יוּבְשָׁא עַל גִּיזְתָּא בִּלְחוֹדַהּ וְעַל כָּל אַרְעָא יְהֵי טַלָּא: וַעֲבַד יְיָ כֵּן בְּלֵילְיָא הַהוּא וַהֲוָה יוּבְשָׁא עַל גִּיזְתָּא בִּלְחוֹדַהּ וְעַל כָּל אַרְעָא הֲוָה טַלָּא:

רלבג

והנה כאשר השכימו אנשי העיר בבקר ר׳ ראו כי נותץ הבעל והאשרה אשר עליו כורת והכירו כי הפר השני הוא הועל על המזבח הבנוי כי אולי נשארו ממנו קצת אברים שלא נשרפו כאילו תאמר שנשארו קרניו והיה בהן סימן הכירו בו כי זה הפר היה או שפטו זה מ מאומר שלא נשאו הפר השני והכירו כי המזבח שבנה הקריב בו קרבן וחקרו ומצאו שגדעון עשה זה והגיע מרוע תכונתם עד ם שחשבו להמיתו על זה לולי מה שאמר להם יואש אביו שהיה א ארוניהם האתם ת תריבון לבעל ר״ל האם ראוי שאתם תריבון בעבו׳ הבעל הנה אתם מראים בזה שאינכם מאמינים שהוא אלוה כי לא יצטרך ם שתריבון בעדו אם היה אלוה ולפי שהיה הוא ראש הע״ז הזאת כמו שנראה ממה ם שאמר פר השור אשר לאביך מזבח הבעל אשר לאביך והיה עם זה סר להם את שאמר יריב בעבור הבעל מהם יומת עד הבקר ר״ל שלא ימיתנו ל להמיתו כי אם עד אור הבקר ר״ל לפי שהוא מורה שאינו מאמין שיהיה הבעל אלוה והוא קרא שם בנו י ירובעל לזאת הסבה כאילו הוא מתפלל שירב בו הבעל: והנה לא ספר בזה הספור מה נעשה מפר השור אשר לאביו ם שנוה לקחת אותו וידמה שהמיתו באופן שלא יהנו ממנו כדין המוקצה ולא נצטרך לפרש זה כי הוא מ ממשפטי התורה וצוה לקחתו להכילם שלא יהיו מקריבין אותו לע״ז כמו שאמרו ז״ל.

וכל מדין ועמלק ובני קדם היו נאספים להשחית את ישר׳ וחנו בעמק יזרעאל: ורוח יי׳ לבשה את גדעון. ר״ל רוח גבורה כמו שת״י ויתכן עוד שספרתה עליו רוח הקדש ויתקע בשופר ונזעקו כל משפחו׳ אביעזר אחריו והם יושבי עפרה כי הוא היה מהמשפחה והיה אדון להם ולזה לא הוצרך לשלוח להם מלאכים. והנה גדעון היה עדיין מאמין ולא מאמין ושאל אות מהש״י אם יהיה מושיע בידו כאשר דבר ולא הספיק לו האות הא׳ כי מדרך הגזה שתמשוך הלחות ולזה שאל אות שני הפך הא׳ והוא שיהיה חורב על הגזה לבדה ועל כל הארץ יהיה טל. והנכון בעיני כי לנביא שאל שו האותות וע״י הנביא עשה אותם הש׳ וזה אותו הש״י ע״י נביאו או הודיע לו זה הש״י במראה הנבואה והשיב לבית כל אים אשר הוא ירא וחרד כמו שהוספרם זה בתול עד שבזה תועל׳ שני להכי׳ ליצר כי לא בכח נכחו אויביה׳ בזאת המלחמ׳ אך היה זה מאת הש״י אשר הוא נלחם להש״י והרצון

רדק

את הפר השני. ואת הפר הראשון לא מצאנו שעשה ממנו דבר אם כן למה צוהו לקחתו אמר כדי לגזלו מהם שלא יהיו מקריבין אותו לע״ז: האתם תריבון לבעל. בעבור הבעל:

אשר יריב לו. מי שהריב לו ונתץ מזבחו ימיתהו עד הבקר פירוש אם אלהי הוא יריב למריב לו וימיתהו ויונתן תרגם דיתפרע ליה יתקטל וגו׳ לשון כח תרגום אלהים לא ידעום דלית בהון צרוך: ורוח יי׳. כתרגו׳ ורוח גבורה מן קדם יי׳: ויזר את הגזה. משבנין הקל בשקל ויצר עליה או משבנין הפעיל בשלם ויסר פה את מסכה התיבה והוא מענין כי רגל תזורה. לא זורו ולא חובשו שהוא ענין העיצור והסחיטה והענין הזה היה בהקיץ הראה לו השם ית׳ זה האות לחזק את לבו או היה במראה הנבואה כי המעשה היה בלילה ומה שאמר וישכם ממחרת כך נראה לו הכל ב במראה הנבואה והראשון קרוב: אנסה נא. והנה כתוב לא תנסו את יי׳ והנה עשה עמו האל אות ובא לנסותו אם יעשו לו זה האות שהוא חזק מהראשון. כתב רבי׳ סעדיה ז״ל כי הנסיון ביכולת הבור׳ אסור כמו שאמר וינסו אל בלבבם ואמרו הגם לחם יוכל תת. אבל גדעון לא היה לו ספק ביכולת הבורא שלא רצה לנסות אם הוא ראוי לנס גדול כזה: מגבעת

מסרת

וי״לבשה את גדעון. סרת מעם שאול. ישאף על אשר לא אדע:

מגבעת המורה · מגבעתא דמיסתכיא · ולפשר שהיה שם צופה מורה הדרכים : ויצפר · ישכים בבקר מתרגמינן סקר צפרא או פי' יסבב כלומ' ישוב מהר הגלעד וישוב לו וכן נקראת המצנפת צפירה לפי שסובבים אותה על הראש וצפירת תפארה וכן במשנה הקופה משועשה בה שתי צפירות לרחב שלה : ולצרפנו לך שם · כמו שצורפין הכסף מהסיגים שלא יהיה במלחמה ההיא רק הצדיקים כי הכורעי' על ברכיהם לשתות היה סימן לאשר כרעו לבעל ובמדרש אתה מוצא בימי גדעון שהיו עוברין לנבואה שלהם אותם שהיו כ כורעין על ברכיהן פירוש לכל שהיה כראה מהם על המים : על ברכיו לשתות · כמו כן תציג אותו לבד : על ברכיהם · הכף רפה וכן והוא ברך על ברכותי והספר רבותין : את צדה העם בידם · צדת העם שהלכו למקומם לקחו העם הנשארים עמו וכן שופרותיהם שהיו עם מקנתם להריע במלחמה לקחו כמו כן הנשארי' עמו כדי שיהיה שופר ביד כל אחד ואח' מהשלש מאות הנשארים ויריעו תרועה גדולה להבהיל מחנה מדין · ומלת צדה מוכרת במקו' סמוך כי משפטו צדת · וכמוהו ועכוה צדק כאיפה שעורים ואולתם שכתבנו בספר מכלל בחלק ה הדקדוק וכתי' סמוך ית זוודי עמא : בלגל

מגבעת המורה בעמק · דמיסתכיא למישרא · שהמורה לשון סוראה ורואה כמו מורה באצבעותיו שמשם צופים ורומזים בעמק : ויצפר · ווכטיר בלעז : ויצפר · בבקר לשון ארמי צפרא : כל אשר ילוק בלשונו וכל אשר יכרע על ברכיו לשתות תציג לבד · חוץ משיעתך כי הם לא ילכו עמך שכך הם למודים לכרוע לפני ע"ז : המלקקים בידם · אין זה דרך כריעה כלוקק בלשונו : נופלי' בעמק · שוכבים בעמק : בליל

ישב ה' חס' בקריא' וסי' ויאמר דוד אל יהונתן · ישב ויצפר מהר גלעד · אל ישב דך נכלם · כי נדר נדר עבדך · ישב אפך ותנחמני · וסי' בלשון תרגום אבל משכינא צפרתא בירושלם ואתנחם : וירד ו' ה' מל' וא' חס' וסי' ויורד העם אל המים · יורד רידו אל זקנו · ויורד לכם גשם מורה · יורד כגודרות מים · ויורד את בן המלך מבית

וישכם ירבעל הוא גדעון וכל העם אשר אתו ויחנו על עין חרד ומחנה מדין היה לו מצפון מגבעת המורה בעמק : ויאמר יהוה אל גדעון רב העם אשר אתך מתתי את מדין בידם פן יתפאר עלי ישראל לאמר ידי הושיעה לי : ועתה קרא נא באזני העם לאמר מי ירא וחרד ישב ויצפר מהר הגלעד וישב מן העם עשרים ושנים אלף ועשרת אלפים נשארו : ויאמר יהוה אל גדעון עוד העם רב הורד אותם אל המים ואצרפנו לך שם והיה אשר אמר אליך זה ילך אתך הוא ילך אתך וכל אשר אמר אליך זה לא ילך עמך הוא לא ילך : ויורד את העם אל המים ויאמר יהוה אל גדעון כל אשר ילק בלשונו מן המים כאשר ילק הכלב תציג אותו לבד וכל אשר יכרע על ברכיו לשתות : ויהי מספר המלקקים בידם אל פיהם שלש מאות איש וכל יתר העם כרעו על ברכיהם לשתות מים : ויאמר יהוה אל גדעון בשלש מאות האיש המלקקים אושיע אתכם ונתתי את מדין בידך וכל העם ילכו איש למקמו : ויקחו את צדה העם בידם ואת שופרתיהם ואת כל איש ישראל שלח איש לאהליו ובשלש מאות האיש החזיק ומחנה מדין היה לו מתחת בעמק : ויהי בלילה ההוא ויאמר אליו יהוה קום רד במחנה כי נתתיו בידך : ואם ירא אתה לרדת רד אתה ופרה נערך אל המחנה : ושמעת מה ידברו ואחר תחזקנה ידיך וירדת במחנה וירד הוא ופרה נערו אל קצה החמשים אשר במחנה : ומדין ועמלק וכל בני קדם נפלים בעמק כארבה לרב ולגמליהם אין מספר כחול שעל שפת הים לרב : ויבא גדעון והנה איש מספר לרעהו חלום ויאמר הנה חלום חלמתי

ואקדים ירובעל הוא גדעון וכל עמא דעימיה ושרו על עין חרוד ומשרית מדינאי שריא לקיבליה מצפונא מגבעתא דמיסתכיא למישרא : ואמר יי לגדעון סגי עמא די עמך מלממסר ית מדינאי בידיהון דילמא יתרברבון קדמי ישראל למימר ידנא פרקת לנא : וכען אכלי כען קדם עמא למימר מן דדחיל וזיע יתוב ויתבחר מטורא דגלעד ותב מן עמא עסרין ותרין אלפין ועסרא אלפין אישתארו : ואמר יי לגדעון עוד עמא סגי אחית יתהון למיא ואבחרינון לך תמן ויהי די אימר לך דין יזיל עמך הוא יזיל עמך וכל די אימר לך דין לא יזיל עמך הוא לא יזיל : ואחית ית עמא למיא ואמר יי לגדעון כל דילחיך בלישניה מן מיא כמא דמלחיך כלבא תקים יתיה בלחודוהי וכל דכרע על ברכוהי למשתי : והוה מניין דשדרן בידהון לפומהון תלת מאה גברא וכל שאר עמא כרעו על ברכיהון למשתי מיא : ואמר יי לגדעון בתלת מאה גוברין דשדרן אפרוק יתכון ואמסר ית מדינאי בידך וכל עמא ייזלון גבר לאתריה : ונסיבו ית זוודי עמא בידיהון וית שופריהון וית כל אינש ישראל שלח גבר לקירווהי ובתלת מאה גברא אתקף ומשירית מדינאי שריא לקיבליה משיפולי מישרא : והוה בליליא ההוא ואמר ליה יי קום חות במשריתא ארי מסרתינה בידך : ואם דחיל את למיחת חות את ופורה עולימך למשריתא : ותשמע מה ימללון ובתר כן יתקפן ידך ותיחות במשריתא ונחת הוא ופורה עולימיה לסטר מזרזיא די במשריתא : ומדינאי ועמלקאי וכל בני מדינחא רמן במישרא כגובאי לסגי ולגמליהון לית מניין כחלא די על כיף ימא לסגי : ואתא גדעון והא גברא משתעי לחבריה חילמא ואמר הא חילמא חלמית

רלבג

והרצון בזה ויצפור שישכים בבקר לשוב מהר הגלעד והנה ל לזאת הסבה נ"כ ל לא רצ' השם שיאחרו עמו זולתי המלקקים בידם על פיהם כי זה מורה על חריצו' וגבור' ואולם אשר כרעו על ברכיהם לשתות הם עצלים ורצה שישובו להם והנה באמר הש' הבדיל מהם בעלי העבירות ורכי הלבב כי שאים שירא הוא ירא מעבירה שבידו כמו שביארו ז"ל בפרק משוח מלחמה והחרד הוא רך הלבב ובזה הענין השני הבדיל העצלים ולא השאיר כי אם הזריזים כ והחרוצים והגבורים והם היו שלש מאות איש לבד ובהם לבד החזיק כמו שצוה לו הש' ע"י נביאו או ב בעצמו במרא' הנבואה · ולקחו צדת העם בידם ושופרותיה' כדי שיהיה שופר ביד כל אחד מהם ודמה ש שהש' הודיע לו איך תהיה התשועה ביד שלש מאות האנשים האלה ר"ל שזה יהיה במיתן שופרות ביד כלם וכדים רקים ו ולפידים בוערים בהם בתוך הכדים כאופן שעשו זה ואולם קצר הכתוב כמנהגו וחזק הש' לבו במספר ה החלום ואת שברו כי זה ממה שהורה אמות מה שיעד להם הש' : בלגל

מסרה ·
דודה · עיר גבורים עלה חכם · בתרא חס' : לשונו ז' מלאים בקריא' וסי' כל אשר ילוק בלשונו · ולשונו כאש אוכלת · ולשונו תמק בפיהם · תחת לשונו עמל ואון · פי צדיק יהגה חכמה · שומר פיו ולשונו · וכל מגלת אסתר דכוו' מל' במ"א חס' · ועם ועם כלשונו כתרא דסיפרא : צדה ג' חס' וסי' הכינו להם צדה · ויקחו את צדה העם · לקחת צדה לעם : החמשים ד' חס' וסי' נמסר בסדר בשלח וברישׁ יהושע : הנה ז' יחידאין וסי' והנה רבקה לפניך · והנה שבע שנים באות · והנה חלום ויבא גדעון · והנה מת כי המגיד לי · והנה שני ויראו מאד · הנה מים כה אמר יי · והנה דבר על מי אדברה :

צליל. צלול כתיב שהיה הדור צלול מן הצדיקים: צליל לחם שעורים. חרר דלחים שעורין חררה שאופין על הגחלים: ויכהו ויפול האהל ויהפכהו. האהל למעלה ונפל האהל: לחם שעורים. הוא זכות העומר הקרב בפסח: ואת שברו. ואת ממכרו כלומר ואת פתרונו את מספר החלום את סיפור החלום ית שועית חילמא וית פשריה: סופרו ולפידי. להזכיר זכות מתן תורה ופסוקו לילה היה כמו שכתוב והיה חשך לפיכך נשאו עמם לפידים להאיר להם ונתנום בכדים כדי שלא יכבו הלפידים: ממני תראו. את אשר אני עושה ראו ועשו כן: אנכי וכל אשר אתי. אחד מן הראשים. מאה איש היו עמו: ליי׳ ולגדעון. חרבא דאתקטלא מן קדם יי׳ ונצחנא על ידי גדעון: הקם הקימו. כבר בני החיל את השומרי׳ שהיתה משמרתם באשמורת התיכונה שכן דרך בני גייסות להעמיד שומרים אלו ישמרו שליש הלילה הראשון ואלו שליש השני ואלו שליש האחרון: ונפוץ הכדי׳. ולשבור הכדי׳ אשר בידם: ויריעו. תרועת משבר וניפוח: ולכדו

כלול. כתוב בוי״ו וקרי ביו״ד ואחד הוא כי אותיות אהו״י מתחלפות והוא מבנין תפילה אזכיו כלומר שמע רעם לחם שעורים שהיה מתהפך במחנה מדין ובאמרו לחם שעורים כראה כי שמע וראה הותו או יהיה מן צליל ואם שרשו כלה כמו מן שורש הנה הנני ופי׳ עוגת שעורים וטעם צליל שהיתה צלויה בגחלי׳ והוא הנקרא בדברי רז״ל חררה ולא חררה על גבי גחלים ות״י חרר דלחים שעורין. והיה זה משל על ישראל שהיו חלושים מתגברים על מדין ומנצחין אותם: מספר החלום. מן ויספר להם את חלומו לשון הגדה: ואת שברו. פתרונו כי החלום כמו הדבר החתום והסתום והפתרון שובר אותו ומגלה אותו: ואמרתם ליי׳ ולגדעון. פי׳ חרב כמו שאמר ויקראו חרב ליי׳ כלומר חרבנו ליי׳ הוא כי נלחם לנו ואחרית חרבנו הוא לגדעון כי על ידו נצח המחנה הזה ות״י חרבא דאתקטלא מן קדם יי׳ וניצחנא על ידי גדעון: ראש האשמורת התיכונה. שהיו שומרים המחנה בלילה והיו חולקים משמרות הלילה לשלשה חלקים השומרי׳ בתחילת הלילה היו שומרי׳ עד שליש הלילה והוא סוף האשמורת הראשונה וראש האשמורת התיכונה והיו השומרים הראשוני׳ הולכים לישן והאחרים קמים משנתם לשמור וזהו שאמר אך הקם הקימו את השומרי׳ והנה גדעון בא אל המחנה: שלשת הראשים. אינו אומר כי הראשים לבדם תקעו כי כל העם תקעו ופירוש ראשים חלקים כמו והיה ל לארבעה ראשים: וירץ כל המחנה. לנוס כמו שאמר וינוסו. ומה שאמר ויריעו תרועת שבר ופחד: בררתה. בשני ריש״ין: ולכדו

תעשון טו״ס׳ ודברת אליו ושמת. לא תעשון אתי. אם תעשון את הדבר. ואם לא תעשון כן. ואצוה אתכם בעת. לא תעשון כן ליי׳. לא תעשון ככל אשר. ושברתם את דברי הברית. ויאמר אליהם בשני תראו בתרא דפסו׳ ר״א ב׳ בו. ויאמר להם לכה תעשון. ויאמר להם לכה תעשון. ויאמר להם שמשון דעלי.

(יג) והנה צלול לחם שערים מתהפך במחנה מדין ויבא עד האהל ויכהו ויפל ויהפכהו למעלה ונפל האהל: (יד) ויען רעהו ויאמר אין זאת בלתי אם חרב גדעון בן יואש איש ישראל נתן האלהים בידו את מדין ואת כל המחנה: (טו) ויהי כשמע גדעון את מספר החלום ואת שברו וישתחו וישב אל מחנה ישראל ויאמר קומו כי נתן יהוה בידכם את מחנה מדין: (טז) ויחץ את שלש מאות האיש שלשה ראשים ויתן שופרות ביד כלם וכדים ריקים ולפדים בתוך הכדים: (יז) ויאמר אליהם ממני תראו וכן תעשו והנה אנכי בא בקצה המחנה והיה כאשר אעשה כן תעשון: (יח) ותקעתי בשופר אנכי וכל אשר אתי ותקעתם בשופרות גם אתם סביבות כל המחנה ואמרתם ליהוה ולגדעון: (יט) ויבא גדעון ומאה איש אשר אתו בקצה המחנה ראש האשמרת התיכונה אך הקם הקימו את השמרים ויתקעו בשופרות ונפוץ הכדים אשר בידם: (כ) ויתקעו שלשת הראשים בשופרות וישברו הכדים ויחזיקו ביד שמאולם בלפידים וביד ימינם השופרות לתקוע ויקראו חרב ליהוה ולגדעון: (כא) ויעמדו איש תחתיו סביב למחנה וירץ כל המחנה ויריעו וינוסו: (כב) ויתקעו שלש מאות השופרות וישם יהוה את חרב איש ברעהו ובכל המחנה וינס המחנה עד בית השטה צררתה עד שפת אבל מחולה על טבת: (כג) ויצעק איש ישראל מנפתלי ומן אשר ומן כל מנשה וירדפו אחרי מדין:

והא חרר דלחים שעורין מתהפיך במשרית מדינאי ואתא עד משכנא ומחהי ונפל והפכיה לעילא ונפל משכנא: ואתיב חבריה ואמר לית דא אילהין חרבא דגדעון בר יואש אינש ישראל מסר יי׳ בידיה ית מדינאי וית כל משריתא: והוה כד שמע גדעון ית שועית חלמא וית פשריה ואודי ותב למשריתא דישראל ואמר קומו ארי מסר יי׳ בידיכון ית משרית מדינאי: ופליג ית תלת מאה גברא לתלת משירין ויהב שופריא ביד כולהון וכדין ריקנין ובעוריא בגו כדין: ואמר להון מני תחזון וכן תעבדון והא אנא אתי בסיפי משריתא ויהי כמא דאעביד כן תעבדון: ואתקע בשופרא אנא וכל דעימי ותתקעון בשופריא אף אתון סחרנות כל משריתא ותימרון חרבא דאתקטלא מן קדם יי׳ וניצחנא על ידי גדעון: ואתא גדעון ומאה גברא דעימיה בסיפי משריתא בריש מטרתא מציעתא ברם אקמא אקימו ית נטריא ותקעו בשופריא ונפצו כדין דבידיהון: ותקעו תלת משרין בשופריא ותברו כדיא ואתקיפו ביד סמליהון בבעוריא וביד ימינהון בשופריא למתקע ואמרו חרבא מן קדם יי׳ וניצחנא על ידי גדעון: וקמו גבר באתריה סחור סחור למשריתא ורהטת כל משריתא ויביבו ואפכו: ותקעו תלת מאה שופריא ושוי יי׳ ית חרב גבר בחבריה ובכל משריתא ואפכרת משריתא עד בית שיטה לצרירת עד כיף מישר אבל מחולה לטבת: ואתכניש אינש ישראל מנפתלי ומן שבטא דאשר ומן כל שבטא דמנשה ורדפו בתר מדינאי:

ויצום לאמר זה הדבר דמלכים. ויצו עליהם לאמר כה דד״ה ודבתריה וכל ריב אשר יבא: ויריעו ד׳ מלאים וסי׳ וירע העם ויתקעו בשופרות דיריחו. וירץ כל העם ויריעו. ויריעו כל בני אלהים. ויריעו איש יהוד׳ דד״ה:

רלבג

צליל לחם שעורים. ר״ל קול הברת לחם שעורים: ראש האשמורת התיכונה. אחר עבור שליש הלילה והנ׳ בראש האשמורת ההיא הקימו השומרי׳ מדין והלך לשמור המחנה שיהיו שם הם ערים לפי שכל אנשי המחנה היו ישנים ונראה שכן היו שם שומרים ממונים לקום בראש כל אשמורת ואשמורת מאשמורות הלילה כי אין לאומר שאז שלא ישנו אנשי המלחמה עד סוף האשמורת הראשונה ולזה הוצרכו אז להקים את השומרי׳ לא קודם זה כי מה ששמע גדעון בדרדתו במחנה קודם זה הורה שכבר היו ישנים. והנה התחיל תחלה לתקוע בשופר גדעון ומאה איש אשר אתו ואחר תקעו בשופרות שני הראשים הנשארים והאנשים אשר אתם ובעת שהתחילו לתקוע בשופרות שברו הכדים אשר בידם ובשארו הלפידים וראו שלש מאות הלפידים אשר בוערים תכף שהקיצו והיו אלו האנשים קוראים בקול גדול חרב לה׳ ולגדעון ועם רוב הבהלה חשבו חיל מהם שיהיה חיל גדעון ביניהם וחשב כל אחד מהם שיהיה רעהו מאנשי גדעון ולזאת הסבה היה חרב איש באחיו והנה קצתם היו הורגין קצתם וקצתם היו נסים מפחד מי שיהיה אצלם שחשבו שיהיה מחיל גדעון. והנה נזעקו בני ישראל מנפתלי ומן אשר ומן כל מנשה ורדפו אחרי מדין לכלותם בעת שהיו נבהלים והיו נסים.

ומלאכים

לכדו להם את המים. שלא יוכלו לעבור ולא היו מים אלו מי הירדן אלא מים אחרים שהיו בדרכם עד בית ברה שהרי אמר אחר כן ואת הירדן: בצור עורב. אחר שהרגו שם עורב נקרא צור עורב וכן יקב זאב אחר שהרגו שם זאב נקרא יקב זאב ות"י יקב זאב מישר זאב אולי המישור ההוא היה כמו יקב שפתו גבוהות לו סביב: הלא טוב עוללות אפרים. דרך משל כלומר הפחותים שבכם טובי' מהגדולי' שבנו או עוללות ובציר משל על מדין ומה שעשה גדעון במדין היה כמו הבציר כי הוא החל המלחמה והרג המחנה שהיה רב ומה שנשאר אחר הבציר הם העוללו' והוא דבר קטן כנגד הבציר כן אפרים לכדו שרי מדין שהם כעוללות כנגד כל המחנה אף שהיו שרים וגדולים זהו שאמר הלא טוב עוללות אפרי' מבציר אביעזר כי המעשה שלכם טוב מהמעשה שלי כי שרי מדין נפלו בידכם ות"י הלא טבין חלשיא דבי' אפרי' מתקיפיא דבי' אביעזר: מבציר. הבי"ת רפה וראויה להדגש: אז רפתה רוחם. רוח הכעס כמו אל תבהל ברוחך לכעוס: ויאמר שרי סכות. אחד מהשרים ענה לו בעבור כלם לפיכך אמר ויאמר לשון יחיד: את קוצי. עם קוצי המדבר ופירושו ודשתי שאכה בקוצי' על בשרכם ות"י את קוצי על כובי מדברא ועל ברקניא ונרא' מדבריו שפירושו שישליכם על הקוצים ערומי' וידוש ברגלין עליהם ונראה כי סכות זה היה מקום קוצים וברקנים לפיכך שם העיר סוכות כמו התמלא בסכות עורו שפירושו קוצים לפיכך אמר שיכה אותם בקוצים: הברקנים. מין ממיני הקוצים: בקרקר. הבי"ת פתוחה לסימן הה"א הידיעה שלא כמנהג ל להכניסה על שם עיר כי אם במקומות מועטים והוא לרוב ההודעה: דרך

ולכדו להם את המים. המפסיקין בין ארץ לארץ כנען: ואת הירדן. שגם הוא היה מפסיק: הביאו אל גדעון מעבר לירדן: בבקר כשעבר גדעון את הירדן לרדוף אחר זבח וצלמונע: מה עשיתי עתה בכם. מה חשוב מה שעשיתי בתחלתי כמה שעשיתם אתם בסוף: הלא טוב עוללות. שבאו לידכם בסוף מתחלת הבציר שבצרנו אני ומשפחתי שהרי בידכם נתן ה' את המלכים ומה יכולתי לעשות שיהא חשוב כמעשה שלכם: עובר הוא ושלש מאות האיש: עוברים את הירדן אחרי זבח וצלמונע שעברו את הירדן תחלה והיו נמשכים מעבר לירדן את ארץ ראובן וגד ומנשה ועבר שם כדי לנקום אף בהם: לאנשי סכות. ישראל היו: הכף זבח וצלמונע בידך שאתה מתפאר שהכלתנו מיד מדין: הברקנים. הונ"ם בלע"ז: בקרקר. שם מקום: דרך

ברה ה' כתיב ה"א בקריא' וסי' עד בית ברה. וחברו דבתריה. מצות ה' ברה מאירת. ברה כחמה איומה כנדגלות. ברה היא ליולדתה. וכל לשון אבילה דבוו כתיב ה"א בב"א ודאש י"א בקריא וסי' כבס רבה. יכולתי ג' בקריא' וסי' נפתולי אלהים נפתלתי עם אחתי. ומה יכלתי עשות ככם. השיגוני עונותי ולא. ונמסר גם כסד' ויצא:

ומלאכים שלח גדעון בכל הר אפרים לאמר רדו לקראת מדין ולכדו להם את המים עד בית ברה ואת הירדן ויצעק כל איש אפרים וילכדו את המים עד בית ברה ואת הירדן: וילכדו שני שרי מדין את ערב ואת זאב ויהרגו את עורב בצור עורב ואת זאב הרגו ביקב זאב וירדפו אל מדין וראש ערב וזאב הביאו אל גדעון מעבר לירדן: ויאמרו אליו איש אפרים מה הדבר הזה עשית לנו לבלתי קראות לנו כי הלכת להלחם במדין ויריבון אתו בחזקה: ויאמר אליהם מה עשיתי עתה ככם הלא טוב עללות אפרים מבציר אביעזר: בידכם נתן אלהים את שרי מדין את ערב ואת זאב ומה יכלתי עשות ככם אז רפתה רוחם מעליו בדברו הדבר הזה: ויבא גדעון הירדנה עבר הוא ושלש מאות האיש אשר אתו עיפים ורדפים:

ויאמר לאנשי סכות תנו נא ככרות לחם לעם אשר ברגלי כי עיפים הם ואנכי רדף אחרי זבח וצלמנע מלכי מדין: ויאמר שרי סכות הכף זבח וצלמנע עתה בידך כי נתן לצבאך לחם: ויאמר גדעון לכן בתת יהוה את זבח ואת צלמנע בידי ודשתי את בשרכם את קוצי המדבר ואת הברקנים: ויעל משם פנואל וידבר אליהם כזאת ויענו אתו אנשי פנואל כאשר ענו אנשי סכות:

ויאמר גם לאנשי פנואל לאמר בשובי בשלום אתץ את המגדל הזה: וזבח וצלמנע בקרקר ומחניהם עמם כחמשת עשר אלף כל הנותרים מכל מחנה בני קדם והנפלים מאה ועשרים אלף איש שלף חרב:

ואיזגדין שלח גדעון בכל טורא דבית אפרים למימר חותו לקדמות מדינאי ואחודו עליהון ית מגיזתא עד בית ברה וית ירדנא ואתכניש כל אינש אפרים ואחדו ית מגיזתא עד בית ברה וית ירדנא: ואחדו תרין רברבי מדין ית עורב וית זאב וקטלו ית עורב בשקיף עורב וית זאב קטלו במישר זאב ורדפו בתר מדינאי וריש עורב וזאב אתיאו לות גדעון מעיברא לירדנא: ואמרו ליה אינש אפרים מה פתגמא הדין עבדתא לנא בדיל מה לא קריתא לנא כד אזלתא לאגחא קרבא במדין ודנין עימיה בתקוף: ואמר להון מה עברית כען כוותכון הלא טבין חלשיא דבית אפרים מתקיפיא דבית אביעזר: בידכון מסר יי ית רברבי מדין ית עורב וית זאב ומה יכלית למעבר כוותכון בכן נחת רוחיהון מיניה במללותיה פתגמא הדין: ואתא גדעון לירדנא עבר הוא ותלת מאה גבריא דעימיה כד משלהן ורדפין: ואמר לאינשי סכות הבו כען פתא דלחמא לעמא די עמי ארי משלהן אינון ואנא רדיף בתר זבח וצלמנע מלכי מדין: ואמרו רברבי סוכות הא כאילו זבח וצלמנע כען מסירין בידך ארי ניתן לחילך לחמא: ואמר גדעון בכין כד ימסר יי ית זבח וית צלמנע בידי ואדוש ית בסריכון על כובי מדברא ועל ברקניא: וסליק מתמן לפנואל ומליל לותהון כדא ואתיבו יתיה אינשי פנואל כמא דאתיבו אינשי סכות: ואמר אף לאינשי פנואל למימר כד אתוב בשלם איתרע ית מגדלא הדין: וזבח וצלמנע בקרקר ומשיריתהון עמהון כחמשת עסר אלפין כל דאישתארו מכל משירית בני מדינחא ודאתקטלו מאה ועשרין אלפין גברא שליפי חרבא:

ג' / ד' מ"ל / ז"ה ל' / ח / ל' / ל' ויתר וסי' יריבון / ל' / ל' / ג' וחס' הכ' / נ' נ' / ד' / ל' כ' כפירין ויחתרו ב' / ז' ל' / ל' / ל' / ח' / ל' / ל' / ל' / ל'

רלבג

ומלאכים שלח גדעון בכל הר אפרי' שירדו לקראת מדין ולכדו להם את המים עד בית ברה ואת הירדן כדי שלא יוכלו לעבור המים וילכדו ויהרגום בהיות להם המלחמה פנים ואחור. והנה לקחו את עורב ואת זאב שני שרי מדין והרגו את עורב בצור אחד קראוהו אחר זה צור עורב והרגו את זאב במישור אחד היתה תמונתו כתמונת יקב וקראוהו אחר זה יקב מפני זה המעשה שאירע בו: הלא טוב עוללות אפרים וגו'. דמה החלשי' לעוללות שהם ענבים חסרים והגבורים לענבים ה השלמים אשר יבצרו אותם כי העוללות היו מניחים לעניים ואמר לפייסם כי טובים ה החלשים שבאפרים יותר מהגבורים ש שבמשפחתו ובזה ש שקטה כעסם והגע מרוע תכונת שרי ס סכות שלא רצו לבאת לצבא עם גדעון וגם לא רצו לתת להם כ ככרות לחם ואמ' להם גדעון שבתת יי' את זבח ואת צלמונע בידו ייסרם על זה בשידום בשרם אל הקוצים ואל הברקנים. ועלה משם פנואל ועשוהו אנשי פנואל כמעשה שרי סכות והתפעל מזה התפעלות רב לרוע תכונתם עד שלא הסכימו לעזור בזאת המלחמה אפילו זה העזר המעטי ולפי שנססמו כל אנשי פנואל במעשה אמר לנתוץ המגדל ולהרוג יושביו אבל קצר בדבריו וכמנע מלגלות להם שיהרגם וידמה שזה שענין כלו היה בלילה ההוא שהתחיל במלאכת המלחמה. והנה רדף אחריהם עם ג' מאות האנשים אשר אתו וכבר היו זבח וצלמונע במקום אחר שמשו קרקר ומחניהם עמהם כחמשה עשר אלף ולא ירא גדעון מרדוף אחריהם להיותם אז כבהלים ונכים והיה לילה שלא היו רואים חיל גדעון. והנה

מסרה

רוחם ג' בקריא' וסי' אז רפתה רוחם מעליו. אשר הלכים אחר רוחם. תוסף רוחם יגועון: נתן ו' בקריא' וסי' במסרה רבתא: פנואל ח' בקריא' וסי' במסרה רבתא:

רשי

דרך השכוני באהלים • דרך ארץ קדר וערב השוכנים במדבר באהלים שרועים מקנה תמיד ואין דרים בבתים: מקדם לנבח ויגבהה • שהם ערי ישראל ולא רצה לילך שם אלא דרך עקלתון כדי שלא ירגישו בהם ויהומם פתאום: מלמעלה החרס • עד שלא שקעה השמש בעוד החמה נראית גבוהה: וידע בהם • ותבר בהון:

אחד כתואר בני המלך • את אחד היה בהם שתוארו כתואר בני המלך ויש לפתור כמוך כמו הם תואר אחד להם כי כתואר בני מלכים היו: ולא שלף חרבו להורג׳ שהיה ירא מהם: השהרונים • לוניט״ש בלע״ז של זהב: השהרונים

רדק

דרך השכוני באהלים • בא הסמיכות על אות השמוש כמו לנביאי מלכם ופי׳ כמו שתי׳ באורח משירית ערבאי דשרן במשכונין במדברא: מלמעלה החרס • כמו שתי׳ עד לא מיעל שמשא קודם בא השמש וחרס. כקרא השמש כמו האומר לחרס ולא יזרח בטרם יבא החרסה ויהיה מלמעלה מן כעלות גרים בעתו כלומר טרם הפסק אור השמש או פירושו שהיה השמש עדין למעלה כראה ברקיע שלא נכנס עדין תחת הארץ ויש לפרש כי כל הלילה רדף גדעון אחרי זבח וצלמונע ובבקר כעלות השחר שב מן המלחמה וזהו מלמעלה החרס: ויכתב אליו • כדי שלא יכחש עד בואו העיר: וידע בהם • כתרגומו ותבר עליהון מן וידוע אולי שהוא לשון שבירה ויתכן לפרשו כמשמעו שהודיע להם פעם עם הקוצי׳: ויהרג את אנשי העיר • מה שלא אמר בתחלה כי אם לנתוץ את המגדל לפי שהיו בוטחים בו ונכוהו עזות ועתה הרג את אנשי העיר אולי היו נלחמים עמו כשבא לנתוץ את המגדל: איפה האנשים • מה תארם ותכונתם: כמוך כמוהם אחד • כמוך כמו הם כלם אחד וצורה אחת: והיו כתואר בני המלך כמו שאתה כן הם ויתכן פי׳ אחד מהם היה כתואר בני המלך כותך כן אנון חד מנהון כחזוא דבני מלכא וכרא׳ פירושו לפי שמלת אחד כפרדת בטעם ואמר בני המלך כי ברוב בני המלך יפים בתואר משאר בני אדם לפי שהם מגודלי׳ בתענוג: כי כאיש גבורתו • כלומר לא כמותך עי׳ כנער שנבטער בפגיעתו כי אין לו גבורה וכח עדין שיכה בנו בפעם אחת מהרה אתה שאת׳ גבור כי כמו שהאיש גדול כן גבורתו תכה בנו אתה וכמות על ידך מהרה: ויקח • להודיע כי לקחם לעצמו כי בגדעון היה לשלול כל השהרונים והנזמים מבני החיל כמו שאמר שאלת מכם שאלה: השהרונים • חלי בדמות ירח תרגום ירח סיהרא: כי ישמעאלים הם • מדינים הם ישמעאלים כי בני קטורה הם וקטורה היא הגר וכן במכירת יוסף וימכרו את יוסף לישמעאלים ואחר כן אמר והמדנים מכרו אותו אל מצרים וית׳ ארי ערבאי יקטילו כראה שתרגמו כי אינו או׳ על המדינים כי ישמעאלים הם אבל הערבים השכוני באהלים שעברו בדרפם אחרי מדין והרגום ומהם היו נזמי הזהב: והנטיפות

באהלים ד׳ וסי׳ דרך השכוני באהלים • ובית לא תבנו • ונשב באהלים ונשמע • עוד אושיבך באהלים כימי: וישאלהו ג׳ בקריא׳ וסי׳ וישאלהו האיש לאמר מה תבקש • וילכד נער מאנשי סכות • וישאלהו המלך דירמיה: בכורו ג׳ מלאים בקריא׳ וסי׳ ויקח יהודה אשה לער בכורו • ויאמר ליתר בכורו קום • ויהי בכורו אמנון • ונמסר

ויעל גדעון דרך השכוני באהלים מקדם לנבח ויגבהה ויך את המחנה והמחנה היה בטח: וינסו זבח וצלמנע וירדף אחריהם וילכד את שני מלכי מדין את זבח ואת צלמנע וכל המחנה החריד: וישב גדעון בן יואש מן המלחמה מלמעלה החרס: וילכד נער מאנשי סכות וישאלהו ויכתב אליו את שרי סכות ואת זקניה שבעים ושבעה איש: ויבא אל אנשי סכות ויאמר הנה זבח וצלמנע אשר חרפתם אותי לאמר הכף זבח וצלמנע עתה בידך כי נתן לאנשיך היעפים לחם: ויקח את זקני העיר ואת קוצי המדבר ואת הברקנים וידע בהם את אנשי סכות: ואת מגדל פנואל נתץ ויהרג את אנשי העיר: ויאמר אל זבח ואל צלמנע איפה האנשים אשר הרגתם בתבור ויאמרו כמוך כמוהם אחד כתאר בני המלך: ויאמר אחי בני אמי הם חי יהוה לו החיתם אותם לא הרגתי אתכם: ויאמר ליתר בכורו קום הרג אותם ולא שלף הנער חרבו כי ירא כי עודנו נער: ויאמר זבח וצלמנע קום אתה ופגע בנו כי כאיש גבורתו ויקם גדעון ויהרג את זבח ואת צלמנע ויקח את השהרנים אשר בצוארי גמליהם: ויאמרו איש ישראל אל גדעון משל בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך כי הושעתנו מיד מדין: ויאמר אלהם גדעון לא אמשל אני בכם ולא ימשל בני בכם יהוה ימשל בכם: ויאמר אלהם גדעון אשאלה מכם שאלה ותנו לי איש נזם שללו כי נזמי זהב להם כי ישמעאלים הם: ויאמרו נתון נתן ויפרשו את השמלה וישליכו שמה איש נזם שללו: ויהי משקל נזמי הזהב אשר שאל אלף ושבע מאות זהב לבד מן

וסליק גדעון באורח משירית ערבאי דשרן בשכונין במדברא ממדינחא לנובח ורמתא ומחא ית משריתא ומשריתא שריא לרוחצן: ואפכו זבח וצלמנע ורדף בתריהון ואחד ית תרין מלכי מדין ית זבח וית צלמנע וכל משריתא אזיע: ותב גדעון בר יואש מן קרבא עד לא מיעל שמשא: ואחד עולימא מאינשי סכות ושאליה וכתב ליה ית רברבי סכות וית סבהא שבעין ושבעא גוברין: ואתא לות אינשי סוכות ואמר הא זבח וצלמנע דחסדתון יתי למימר הא כאילו זבח וצלמנע כען מסירין בידך ארי ניתן לגברך דמשלהן לחמא: ודבר ית סבי קרתא וית כובי מדברא וית בר קניא ותבר עליהון ית אינשי סכות: וית מגדל פנואל תרע וקטל ית אינשי קרתא: ואמר לזבח ולצלמנע היכא גבריא דקטלתון בתבור ואמרו כותך כן אף אינון חד מנהון כחזוא דבני מלכא: ואמר אחי בני אמא אינון קיים הוא יי אילו קיימתון יתהון לא קטלית יתכון: ואמר ליתר בוכריה קום קטול יתהון ולא שלף עולימא חרביה ארי דחיל ארי עד כען יניק: ואמר זבח וצלמנע קום את ושלט בנא ארי כגברא כן גבורתיה וקם גדעון וקטל ית זבח וית צלמנע ונסיב ית עינקיא די בצוארי גמליהון: ואמרו אנש ישראל לגדעון מלוך עלנא אף את אף ברך אף בר ברך ארי פרקתנא מן יד מדינאי: ואמר להון גדעון לא אמלוך אנא עליכון ולא ימלוך ברי עליכון יי ימלוך עליכון: ואמר להון גדעון שאיל אנא מנכון שאילה והבו לי גבר קדשיה מן ביזתא ארי קדשי דדהבא להון ארי ערבאי אינון: ואמרו מיתן נתן ופרשו ית כסותא ורמו לתמן גבר קדשיה מן ביזתא: והוה מתקל קדשי דדהבא דשאל אלף ושבע מאה דדהבא בר מן

רלבג

והנה עלה גדעון דרך השכוני באהלי׳ לחקיר באי זה מקום זבח וצלמונע או לראות אם נחבאו שם או כדי שלא יראוהו זבח ומחניהם עד היותו עליהם והנה בא גדעון והכה המחנ׳ והמחנה היה בטח במקו׳ ההוא ולא הרגישו בו עד באו ונסו משם זבח וצלמונע ורדף אחריה׳ ולכד׳ והחרי׳ כל המחנ׳ שהיו חושבים שיהיה חיל גדעון רב מאשר אתם כי לילה היה ויתכן שקראו גם כן חרב ליי׳ ולגדעון להחריד׳. והנה שב גדעון מן המלחמה מעת שהתחיל השמש לעלות כי לילה היה כשבא על המחנ׳ זבח וצלמונע • וזכר אחר זה שכבר קיים לאנשי סכות ולאנשי פנואל מה שאמר להם איפה האנשים אשר וגו׳ שאל להם איך פה דומה להם שיודעו בו תאר׳ ותמונת׳ ואמרו לו כי תארם כתאר גדעון ובכלל הנה תארם כתואר בני המלך כי הם יפי תאר או אמרו זה על בני גדעון כי הם היו שם כמו שאמ׳ אחר זה ויאמר ליתר בכורו ורצו בזה כי תאר אחד מההרוגים היה כתאר בני גדעון והשאר היה תארם כתאר גדעון: השהרונים • הם כדמות ירח: כי ישמעאלים הם • המדינים: הנטיפות

מסרה

גם בסדר וישב: גם אתה גם חד מן י״ג פסוקי׳ אית בהון גם גם גם וסימ׳ גם תבן גם מספוא • ויצו גם את השני • שלחה הנער אתי • לא איש דברים אנכי • גם צאנכם גם בקרכם • גם אהבתם גם שנאתם • ויאמרו איש ישראל אל גדעון • רשאל שאול בי״י • כי גם אחיך ובית אביך • כי גם נביא גם כהן • גם תמול גם שלשום:

כשיבה טובה ד׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ ואתה תבוא אל אבותיך בשלום · ויגוע וימת אברהם בשיבה טובה · וימת גדעון · דויד דדה׳ : שבבהו׳ בקריא׳ וסי׳ וישלחהו מעמק חברון ויבא · ויאסף יהושע · וילך אבימלך בן ירבעל · וישלח מלאכים אל אבימלך · הנה חג יי׳ בשילה · וילך רחבעם שכבה דד״ה ׳ ונכסר גם בסדר וישב : וכל בית יב וסי׳ וכל בית יוסף · וכל בית מלוא · וירדו אחיו וכל בית דשכשון · וילך דוד בשם · ויאבר

הַשַּׂהֲרֹנִים וְהַנְּטִפוֹת וּבִגְדֵי הָאַרְגָּמָן שֶׁעַל מַלְכֵי מִדְיָן וּלְבַד מִן־הָעֲנָקוֹת אֲשֶׁר בְּצַוְּארֵי גְמַלֵּיהֶם׃ וַיַּעַשׂ אוֹתוֹ גִדְעוֹן לְאֵפוֹד וַיַּצֵּג אוֹתוֹ בְעִירוֹ בְּעָפְרָה וַיִּזְנוּ כָל־יִשְׂרָאֵל אַחֲרָיו שָׁם וַיְהִי לְגִדְעוֹן וּלְבֵיתוֹ לְמוֹקֵשׁ׃ וַיִּכָּנַע מִדְיָן לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא יָסְפוּ לָשֵׂאת רֹאשָׁם וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה בִּימֵי גִדְעוֹן׃

וַיֵּלֶךְ יְרֻבַּעַל בֶּן־יוֹאָשׁ וַיֵּשֶׁב בְּבֵיתוֹ׃ וּלְגִדְעוֹן הָיוּ שִׁבְעִים בָּנִים יֹצְאֵי יְרֵכוֹ כִּי־נָשִׁים רַבּוֹת הָיוּ לוֹ׃ וּפִילַגְשׁוֹ אֲשֶׁר בִּשְׁכֶם יָלְדָה־לּוֹ גַם־הִיא בֵּן וַיָּשֶׂם אֶת־שְׁמוֹ אֲבִימֶלֶךְ׃ וַיָּמָת גִּדְעוֹן בֶּן־יוֹאָשׁ בְּשֵׂיבָה טוֹבָה וַיִּקָּבֵר בְּקֶבֶר יוֹאָשׁ אָבִיו בְּעָפְרָה אֲבִי הָעֶזְרִי׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר מֵת גִּדְעוֹן וַיָּשׁוּבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּזְנוּ אַחֲרֵי הַבְּעָלִים וַיָּשִׂימוּ לָהֶם בַּעַל בְּרִית לֵאלֹהִים׃ וְלֹא זָכְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם הַמַּצִּיל אוֹתָם מִיַּד כָּל־אֹיְבֵיהֶם מִסָּבִיב׃ וְלֹא־עָשׂוּ חֶסֶד עִם־בֵּית יְרֻבַּעַל גִּדְעוֹן כְּכָל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה עִם־יִשְׂרָאֵל׃

וַיֵּלֶךְ אֲבִימֶלֶךְ בֶּן־יְרֻבַּעַל שְׁכֶמָה אֶל־אֲחֵי אִמּוֹ וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם וְאֶל־כָּל־מִשְׁפַּחַת בֵּית־אֲבִי אִמּוֹ לֵאמֹר׃ דַּבְּרוּ־נָא בְּאָזְנֵי כָל־בַּעֲלֵי שְׁכֶם מַה־טּוֹב לָכֶם הַמְשֹׁל בָּכֶם שִׁבְעִים אִישׁ כֹּל בְּנֵי יְרֻבַּעַל אִם־מְשֹׁל בָּכֶם אִישׁ אֶחָד וּזְכַרְתֶּם כִּי־עַצְמְכֶם וּבְשַׂרְכֶם אָנִי׃ וַיְדַבְּרוּ אֲחֵי־אִמּוֹ עָלָיו בְּאָזְנֵי כָּל־בַּעֲלֵי שְׁכֶם אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֵּט לִבָּם אַחֲרֵי אֲבִימֶלֶךְ כִּי אָמְרוּ אָחִינוּ הוּא׃ וַיִּתְּנוּ־לוֹ שִׁבְעִים כֶּסֶף מִבֵּית בַּעַל בְּרִית וַיִּשְׂכֹּר בָּהֶם אֲבִימֶלֶךְ אֲנָשִׁים רֵיקִים וּפֹחֲזִים וַיֵּלְכוּ אַחֲרָיו׃ וַיָּבֹא בֵית־אָבִיו עָפְרָתָה וַיַּהֲרֹג אֶת־אֶחָיו בְּנֵי־יְרֻבַּעַל שִׁבְעִים אִישׁ עַל־אֶבֶן אֶחָת וַיִּוָּתֵר יוֹתָם בֶּן־יְרֻבַּעַל הַקָּטֹן כִּי נֶחְבָּא׃ וַיֵּאָסְפוּ כָּל־בַּעֲלֵי שְׁכֶם וְכָל־בֵּית מִלּוֹא וַיֵּלְכוּ וַיַּמְלִיכוּ אֶת־אֲבִימֶלֶךְ לְמֶלֶךְ

כהרניא וכליליא ולבושי ארגונא די על מלכי מדין ובר מן עינקיא די בצוורי גמליהון : ועבדיתיה גדעון לאיפודא ואקים יתיה בקרתיה בעפרה וטעו כל ישראל בתרוהי לתמן והוה לגדעון ולביתיה לתקלא : ואיתברו מדינאי קדם בני ישראל ולא אוסיפו לארמא רישיהון ושרוכת ארעא דישראל ארבעין שנין ביומי גדעון : ואזל ירובעל בר יואש ויתיב בביתיה : ולגדעון הוו שבעין בנין נפקי ירכיה ארי נשין סגיאין הואה ליה : ולחינתיה די בשכם ילידת ליה אף היא בר ושוי ית שמיה אבימלך : ומית גדעון בר יואש בסיבו טבא ואתקבר בקיברא דיואש אבוהי בעפרה דאבוהי דעזר :

והוה כד מית גדעון ותבו בני ישראל וטעו בתר בעליא ושויאו להון בעיל קיים לטעותא : ולא אידכרו בני ישראל ית פולחנא דיי אלההון די שיזיב יתהון מיד כל בעלי דבביהון מסחור סחור : ולא עבדו טיבו עם בית ירבעל גדעון ככל טבתא די עבד עם ישראל : ואזל אבימלך בר ירובעל לשכם לות אחי אמיה ומליל עמהון ועם כל זרעית בית אבוהא דאמיה למימר : מלילו כען קדם כל יתבי שכם מה טב לכון דימלכון עליכון שבעין גברא כל בני ירובעל או דימלוך עליכון גברא חד ותדכרון ארי קריבכון ובשרכון אנא : ומלילו אחי אימיה עלוהי קדם כל יתבי שכם ית כל פתגמיא האילין ואיתפני לבהון בתר אבימלך ארי אמרו אחונא הוא : ויהבו ליה שבעין כסף מבית בעיל קיים ואגר בהון אבימלך גברין סריקין וביסרין ואזלו בתרוהי : ועאל לבית אבוהי לעפרה וקטל ית אחוהי בני ירובעל שבעין גברא על אבנא חדא ואשתאר יותם בר ירובעל זעירא ארי איטמר : ואתכנישו כל יתבי שכם וכל בית מלוא ואזלו ואמליכו ית אבימלך למיהוי מלכא

רשי

השהרונים והנטיפות · עונקיא וכליליא : ויעש אותו לאפוד · להיות לזכרון על תשועה גדולה לראו׳ כמה היה חילם כבד שבבזמי חשוביהם היה כל הזהב הזה : ויזנו כל ישראל אחריו · לאחר מיתת גדעון : בעל ברית · כך שמו : ולא עשו חסד וגו׳ · שהרגו את בניו כמו שכתוב בענין : ופוחזים · בהולים במעשיהם לעשו׳ בלא תבונה : עם

רדק

והנטיפות · ת״י כליליא ו״מ מן כטף ומחלת ופי׳ כטיפות שם כלי זהב שנוטפין בהם בטף שהוא הכרי : לאפוד · עשה אותו כמין חגור או מלבוש זהב והציג אותו בעירו שיהי׳ לזכרון התשוע׳ הגדול׳ והו׳ עשה אותו לטובה ואחרי מותו זנו בגיוש׳ אחריו ועשו אותו ע״ז ובדברי רז״ל במסתחוה לאפוד עבמו כמה דאת אמר ויעש אותו גדעון לאפוד : וישב בביתו · שלא היו לו מלחמות כמו שאמר ותשקוט הארץ ארבעים שנה : עם בית ירובעל גדעון · דיהיה באחד אלא שמנהג הלשון כן במקומות לרוב ההודעה וכן בית לחם אפרתה : ריקים ופוחזים · קלים מתנועעים על טרפם שלא היה להם במה יחיו מן פחז כמי׳ ו״ת סריקין ובקרין סריקין ר״ל ריקין כמו בוקי סריקי בדברי רז״ל ובקרין כמו פקרי׳ בפ״א כמו הבקר לעניים הבקר בב״ת כמו בפ״א ופירושו אנשים מופקרין ומשולחין או יהיה בקרין כ כשמשמעו בב״ת ור״ל רועי בקר כי הם הנבזי׳ שבאנשי׳ כמו שמצאנו בדברי רז״ל אפילו רועי בקר ובנסח״א אחר׳ מצ״את סריקים ובקירים ופי׳ נבזים כמו דבר יי׳ בזה תרגומו בסרי : ויותר יותם · נותר מהשבעים ול׳ חסר אחד הרג ואף על פי שאמר שבעי׳ איש מנהג הלשון הוא במקומות שלא יפחות חשבון הכולל בעבור אח׳ כמו כל הנפש הבאה ליעקב מ מצרימה שבעים ארבעים יכנו : עם

רלבג

הנטיפות · הן כלי זהב היו נוטפין בו ה הכטף והוא הכרי : הענקות · הן כמו ענקים והן תכשיטין ששמו בצואר · והנה עשה גדעון מהזהב הזה אפוד והוא כ בדמיון החגורה ו ודימה שעשה זה ל להזכי׳ הנס הזה והנה טעו אחריו כל ישראל לעשות מתכונתו׳ ודמה שלא היה זה הטעות בימיו ודבר זה היה לגדעון ולביתו למוקש והנה שקטה הארץ מ׳ שנה בימי גדעון ולזה ישב בביתו כי לא היה לו מלחמות ואומרו ב בימי גדעון להורות הוא הוראה שלא כ ככללו בזה המספר שנות השעבוד ואפשר שנאמר שכבר ככללו בזה המספר שנות ה השעבוד ואולם אמר בימי גדעון להורות ש שתכף שמת סר ה השקט · והנה אחר מותו שבו בני ישראל לזנות אחר הבעלים ושמו להם לאהים בעל אחד ששמו היה בעל ברית · וספר שכבר עזרו אנשי שכם את אבימלך על הריגת א אחיו כדי שימלוך כי אחיהם הוא והרגם כלם זולת יותם שנחבא כי נחבא ולולי זה היו הורגין אותו : עם

המלך אל אחימלך · ודוד וכל בית ישראל דמשחקים · וחברו דמעלים · בענא בן אחילוד · כי כל וגם ערלים · בן אדם אחיך · הנשיא המשא הזה · ואתה בן אדם קח לך עץ אחד :

עם אלון מצב · סמוך לאלון כמו המה עם בית לחם והדומין לו ואילון מוצב כתרגומו מישר קמתא היתה אבן או זולתה מצב שם ויחס המישור אליו : הלוך הלכו העצים · את למשון תמיהה המשל אזלו אילניא וכן תרגם החדלתי האשבוק כלומר האכיח דשני במקומי · והלכתי לנוע על העצים · ומשל העצים הם אנשי שכם והאטד אבימלך כלומר חסרו להם אנשים להמליך עליהם כי המליכו הפחות שבהם והוא אבימלך · תוספת · והאטד אבימלך וכן ויבאו עד גרן האטד ולפי שהם קוצים גודרים בו הדברים הצריכים להשמר מההיזק ולפי שהמלך נבחר לשמור העם מנזק ומכל דבר רע אמ' כי המלך שבחרו הם והו' אבימלך אינו ראוי לאותו התכלי' שראוי שיושם עבורו מלך על העם לשמרם מהיזק כי אדרבה הוא מזיק להם הפך הכוונ' כמו הקוץ המריע למי שיאחז בו או יפעל בו כן עשה אבימלך בעם שכם שהרג בהם ובאחיו וכמו שהקוץ הוא דבר שאין בו תועלת רק היזק כן יקרה לאנשי שכם מאבימלך שהמליכו עליה' שירע להם ולא יועיל עכ : מלכ' עלינו · מלוכ' כתי' ואחד הוא : החדלתי · מבנין הפעיל והוא מפועל או מבנין הפעל כמו החדלתי בקמץ הה"א ור"ל החדלתי מדשני ות' האשבוק ית משחי : אלהים ואנשים · בכבר שמדליקין בשמן זית לפני אלהים ולפני אנשים או במאכל מקריבין השמן במנחות לאלהים ואנשים ג"כ יאכלו אותו ות' דמיניה מיקרין קדם יי' ובי' מתפנקין בני אינשא : לנוע על העצים · ת' למעבד מלכו : את מתקי · המ"ם נקראת בקמץ חטף : המשמח אלהים ואנשים · מכאן סמכו רז"ל שאין אומרים שירה אלא על היין שנ' המשמח אלהים ות' דמיניה מנסכין קדם יי' וביה חדן רברבי' הרחיק יונתן ע"ה השמחה מהבור' יתעלה כמו שהרחיק כל שאר התארים ממנו כי אין לפניו לא שמחה ולא עצבון ומה שנאמ' בו מהם על דרך משל כי דברה תורה כלשון בני אדם וכן תרגם אנקלוס ויתעצב אל לבו ואמר במימריה למיתבר תוקפיהון כרעותיה הרחיק לשון העצבון ממנו ית' ומה שלא עש' כן במלת ויחר אף יי' והדומים לו הוא לסוד ידוע לכל מביני מדע ומה שתרג' אנשים רברביא ר"ל כי היין משמח האנשים הגדולים והחכמים ותיטיב דעתם בו כמו שאמרו רז"ל חמר' וריחני פקחין אבל האנשים הפחותים ישתכרו בו ותשתבש דעתם בו · ומה שהזכיר ג' עצים זה לדבר לקצר הדבר ועוד כי הזכיר שלשה המשובחים ואחר כך הזכיר הפחות שהוא משל לאבימלך ואא"ז ז"ל כתב כנגד שלשה שאמרו ישראל לגדעון משול בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך : על בעלי שכם · על אדני העיר וגדוליה כי הם עיקר אנשי העיר ות' יתבי שכם : מלוא · שם לא תואר וכן ועברו אותו בתמים ובאמת :

ויסר

רשי

עם אילון מוצב · מישר קמתא מישור שהיו בו מצבות : הלוך הלכו העצים · משל היה לזית עתניאל בן קנז הבא משבט יהודה שנקרא זית שנאמר זית רענן יפה פרי תואר וגו' : דשני · לשון שומן : לתאנה · דבורה את מתיק דבש דבורים : לגפן · גדעון שהוא מזרע יוסף שנא' בו בן פורת כגפן דכתיב וגו' : המשמח אלהי' · שאין אומרים הלוים שיר הקרבן אלא על ה היין הנסכים : אל האטד · אבימלך בלעז : אם באמת · שאתם הגון למלכות : ויסר

רלבג

עם אילון מוצב · ר"ל אצל מישור שהציבו שם היה אבן או דבר אחר : החדלתי את דשני אשר בי יכבדו אלהים ואנשים · אמר זה כי מהשמן היוצא ממנו היו מדליקין במקדש את המנורה : ואמר על היין המשמח אלהים ואנשים בעבור בסוך היין שהיה במקדש · והנה האטד הוא מין ממיני הקוצים תרגום ודרדר ואטדין והנה אמר זה יותם להורות על פחיתות של אבימלך שלא היה כ כבון שיגיע ממנו ת תועלת כמו שלא יגיע מהאטד שום פרי : ועתה אם באמת ו ובתמים עשיתם · הנה אמר יותם שלא עשו זה באמת ובתמי' ולזה לא ימשך מזה המאמ' להם שישמחו באבימלך וישמח הוא בהם אך שיפחיתו זה את זה וכן היה להם בסוף כי יש אלהים שופטים בארץ ·

והנה

וישמע ג' רפין וסימ' וישמע אליכם אלהים · יקשיב וישמע לאחור · מי עמד בסוד יי' : ויאמר להם כ"ב וסימ' מצויין במסר' רבתא : ואנשים י' בקריאה וסימ' ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים · החדלתי את דשני · וחדלתי את תירושי · כי נודע דוד · ויברח דוד הוא ואנשים · אל נתן בן עכבור · ואנשים צדיקים

עם אלון מצב אשר בשכם : ויגדו ליותם וילך ויעמד בראש הר גרזים וישא קולו ויקרא ויאמר להם שמעו אלי בעלי שכם וישמע אליכם אלהים : הלוך הלכו העצים למשח עליהם מלך ויאמרו לזית מלוכה עלינו : ויאמר להם הזית החדלתי את דשני אשר בי יכבדו אלהים ואנשים והלכתי לנוע על העצים : ויאמרו העצים לתאנה לכי את מלכי עלינו : ותאמר להם התאנה החדלתי את מתקי ואת תנובתי הטובה והלכתי לנוע על העצים : ויאמרו העצים לגפן לכי את מלוכי עלינו : ותאמר להם הגפן החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים והלכתי לנוע על העצים : ויאמרו כל העצים אל האטד לך אתה מלך עלינו : ויאמר האטד אל העצים אם באמת אתם משחים אתי למלך עליכם באו חסו בצלי ואם אין תצא אש מן האטד ותאכל את ארזי הלבנון : ועתה אם באמת ובתמים עשיתם ותמליכו את אבימלך ואם טובה עשיתם עם ירבעל ועם ביתו ואם כגמול ידיו עשיתם לו : אשר נלחם אבי עליכם וישלך את נפשו מנגד ויצל אתכם מיד מדין : ואתם קמתם על בית אבי היום ותהרגו את בניו שבעים איש על אבן אחת ותמליכו את אבימלך בן אמתו על בעלי שכם כי אחיכם הוא : ואם באמת ובתמים עשיתם עם ירבעל ועם ביתו היום הזה שמחו באבימלך וישמח גם הוא בכם : ואם אין תצא אש מאבימלך ותאכל את בעלי שכם ואת בית מלוא ותצא אש מבעלי שכם ומבית מלוא ותאכל את אבימלך : וינס יותם ויברח וילך בארה וישב שם מפני אבימלך אחיו :

עם מישר קמתא די בשכם : וחויאו ליותם ואזל וקם בריש טורא דגריזין וארים קליה וקרא ואמר להון קבילו מני יתבי שכם ויקבל צלותכון יי' : המיזל אזלו אילניא למנאה עליהון מלכא ואמרו לזיתא מלוך עלנא : ואמר להון זיתא האשבוק ית משחי דמיניה מיקרין קדם יי' וביה מתפנקין בני אינשא ואיהך למעבד מלכו על אילניא : ואמרו אילניא לתינתא איתא את מלוכי עלנא : ואמרת להון תינתא האשבוק ית חולייי וית רבילתי שפירתא ואיהך למעבד מלכו על אילניא : ואמרו אילניא לגופנא איתא את מלוכי עלנא : ואמרת להון גופנא האשבוק ית חמרי דמיניה מנסכין קדם יי' וביה חדן רברבניא ואיהך למעבד מלכו על אילניא : ואמרו כל אילניא לאטדא איתא את מלוך עלנא : ואמר אטדא לאילניא אם בקשוט אתון משחין יתי למהוי מלכא עליכון עולו שרו בטולי ואם לא תפוק אשתא מן אטדא ותיכול ית ארזי לבנן : וכען אם בקושטא ובשלמותא עבדתון ואמליכתון ית אבימלך ואם טבתא עבדתון עם ירובעל ועם ביתיה ואם כגומלא דידוהי עבדתון ליה : דאגיח אבא עליכון ומסר ית נפשיה כעל גב לאיתקטלא ושזיב יתכון מיד מדינאי : ואתון קמתון על בית אבא יומא דין וקטלתון ית בנוהי שבעין גברא על אבנא חדא ואמליכתון ית אבימלך בר אמתיה על יתבי שכם ארי אחוכון הוא : ואם בקושטא ובשלמותא עבדתון עם ירובעל ועם ביתיה יומא דין חדו באבימלך ויחדי אף הוא בכון : ואם לא תיפוק אשתא מאבימלך ותיכול ית יתבי שכם וית בית מלוא ותיפוק אשתא מיתבי שכם ומבית מלוא ותיכול ית אבימלך : ואפך יותם וערק ואזל לבאר ויתיב תמן מן קדם אבימלך אחוהי :

מסרה

ישפטו · עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא · ויבא חנני אח' מאחי · ואקום לילה אני ואנשים : לנוע ד' וסי' החדלתי את דשני · החדלתי את מתקי · החדלתי את תירושי · בן אהבו לנוע : נלחם י"ב פתחין בקריא' וסימ' כי חשבון עיר סיחון מלך · ועתה הטוב טוב אתה מבלק בן צפור · אשר נלחם אבי עליכם · וישלח תעי את יורם בנו · ויתר דברי ירבעם קדמא · ויתר דברי יואש · ויהר דברי יהואש · והיה כל מעבר מטה מוסדה · והמה מרו ועצבו · ויהי פחד אלהים · והוא נלחם עם מלך בני עמון : בארה ג' טעמו באל"ף ותחד טעמו לרע וסי' נמסר בסדר ויגש :

וישר · על כורחם כוהב רבנות ובגאוה : רוח רעה · שנאה שלא נט בלבם : געל בן עבד · גוי היה : ויעשו הלולים · ועבדו חינגין : מי אבימלך ומי שכם · מי אבימלך להיות שר על שכם ומי שכם להיות עבדי' לאבימלך הלא בן ירובעל היה אבימלך והוא מן עפרת אבי העזרי וזבול פקידו וזה פקיד העיר ששמו זבול פקידו של אבימלך הוא והרוכיו אין לו משפט מלוכ' בעיר ואף פקידו איכו כלום : עבדו את אנשי חמור · אם באתם לקנות לכם אדונ' באו ועבדו את אנשי חמור שהיה נשיא הארץ מקדם ומדוע נעבדנו לאבימלך : ויאמר לאבימלך · ויאמ' געל בפני זבול להודיע לאבימלך רבה צבאך וצא מן המקום שאתה שם ונראה את גדולתך : בתרמה · כמו במרמה בתרגית כלומר בלט ובסתר : ארבעה ראשים · ארבע מחנות : מעם

וישר ג' כתיב שי"ן בקריא' וסי' וישר אבימלך על ישראל · וישר במגרה ובחריצי הברזל דד"ה · וישר אל מלאך ויוכל בכה · וכל דכתיב סמ"ך דכות' : אחיהם ד' בקריאה וסי' לבוא חמס שבעים בני ירובעל · ויואב ואבישי אחיו · בבית אחיהם הבכור · עוד זה מדבר וזה בא · וחד ואחיהם · והשוערים שלום יעקב :

רדק

וישר אבימלך · משכין קל מנחי העי"ן בשקל וישר אליה והוא ענין שררה ולפי שמלך מעצמו ולא מלך על כל ישראל לפיכך אמר וישר ולא אמר וישפט כי לא הלך בדרך טובה ולא החזיר את ישר' למוטב : לבא חמס · כלומר סבה היתה מאת השם ית' שבגדו בעלי שכם באבימלך כמו שאמ' וישלח אלהי' רוח רעה והיה זה לבא חמס שבעים בני ירובעל לשום דמם על אבימלך ועל בעלי שכם ולא כתנוהו לבא אל העיר ושמו לו מארבים על ראשי ההרים ואות' המארבים היו גוזלים כל אשר עבר עליהם לומר שיצאו מתחת רשותו ואין לו מושל והיו שמים היסר בעיניהם : ויבצרו את כרמיהם · כי היו יראים מאבימלך לצאת ולבצו' את כרמיה' ובבוא' געל ואחיו יצאו : הלולים · שמחות וכן בדברי רז"ל כקר' בית השמחה הלולא ות"י חנגין : מי אבימלך ומי שכם · כלומר אבימלך ושכם שהיה שר העיר מקדם אחד הם זה כזה ומי הוא שנעבדנו ואף על פי שהיה עתה אבימלך מלך עליהם הלא גם שכם היה מלך העיר הזאת הם כן עבדו אנשי חמור אבי שכם : ואסיר' את אבימלך · והלא הסירו אותו אלא אסירה אותו לעולם שלא יוכלו אנשי שכם להשלים עמו אם ירצו : ויאמר לאבימלך · כנגד אבימלך ואף על פי שאינו שם כאומר בא אתה אבימלך בכל צבא שתוכל לרבות בשור שאני הנה נראה מה יהיה ביני וביניך : רבה · בסגול שלא כמנהג : בתרמה · כמו במרמה ות"י ברז כלומ' בסתר שלא הרגישו בו אנשי שכם או יהיה בתרמה שם מקום והוא ארומה שנ' וישב אבימלך בארומ' כן פירשו א"א ז"ל לפי שלא כמצא זה המשקל בבחי הלמ"ד : צרים את העיר עליך · כמו שיקר' מצור כששרים את העיר מבחוץ ולא יוכל אדם לצאת ממנה כן נקרא מצור כששומרים את העיר שלא יכנס אדם בה מבחוץ ועל ה הדרך הזה צרים את העי' עליך כלומר בעבורך שומרי' את העיר שלא תכנס בה : צל ההרים אתה רואה כאנשי' · צחק בו ואמ' לו דרך לעג איכם אנשים אלא צל ההרים ידמה לך כאנשים : מעם

רלבג

והנה לא מלך אבימלך על ישרא' כי אם שלש שנים ותוך זה הזמן הקצר נתקיימה קללת יותם וזה שכבר שלח אלהים רוח רעה בין אבימלך ובניה' באופן שהשמיתו זה את זה : וישימו לו בעלי שכם מארבים על ראשי ה ההרים · ר"ל ששמו בעבורו מארבים שם כדי שיהרגוהו אם ימצא להם ואותם ה המארבי' גזלו כל אשר יעבור עליהם בדרך כי לא היתה אימת ה המלכות עליהם · והנה הוגד זה הענין לאבימלך ונשמר מ מלבוא שם · והנה געל בן עבד ואחיו ע עברו בשכם ובטחו בו בעלי שכם לגלות דעת' בפניו שהיתה כנגד אבימלך ולזה קללו אבימלך בפניו לדעתם כי גם הוא שונאו : ויאמר געל בן עבד מי אבימלך ומי שכם כי נעבדנו · ר"ל כמה שאין ראוי שנעבוד שכם מפני היותו בן חמור שהיה נשיא ה הארץ כן אין ראוי ש שנעבוד אבימלך מ מפני היותו בן ירובעל שהיה מושל על ישראל · הלא בן ירובעל וזבול פקידו · ר"ל אין מעלה לאבימלך אלא שהוא בן ירובעל וכמו זבול שהוא פקיד גדעון ולאבימלך ואם היה ראוי לעבוד זבול היה ראוי לעבוד את אנשי חמור אבי שכם וזה דבר בלתי ראוי ומי יתן את עם שכם בכללו בידי ואסור אבימלך מכל וכל מהיות מושל על עיר ושכב שיאמר העם לאבימלך רבה צבאך וצאה כמו ש שתוכל להלחם עמנו ונראה דברי מי יקום והוא מבואר שכל עם שכם לא היו נסכמים בזה המאמ' שאם היה הענין כן היו מוציאים זבול מהעיר או היו ה

Targum

ומלך אבימלך על ישראל תלת שנין : ושלח יי רוחא בישא בין אבימלך ובין יתבי שכם ושקרו יתבי שכם באבימלך : למיתי חטוף שבעין בני ירובעל ודמיהון לשואה על אבימלך אחוהון דקטל יתהון ועל יתבי שכם דתקיפו ית ידוהי למקטל ית אחוהי : ושויאו ליה יתבי שכם כמנין על רישי טוריא ואנסין ית כל די עבר עליהון באורחא ואתחוא לאבימלך : ואתא געל בר עבד ואחוהי ועברו בשכם ואתרחיצו עלוהי יתבי שכם : ונפקו לחקלא וקטפו ית כרמיהון ועצרו ועבדו חינגין ועלו לבית טעוותהון ואכלו ושתיאו ולטיטו ית אבימלך : ואמר געל בר עבד מן אבימלך ומן שכם ארי נפלחיניה הלא בר ירובעל וזבול שולטניה פלחו ית אינשי חמור אבוהי דשכם ומא דין נפלחיניה אנחנא : ומן יתן ית עמא הדין בידי ואעדי ית אבימלך ואמר לאבימלך סגיא משיריתך ופוק : ושמע זבול רב קרתא ית פתגמי געל בר עבד ותקיף רוגזיה : ושלח אזגדין לות אבימלך ברז למימר הא געל בר עבד ואחוהי אתן לשכם והא אינון צירין ית קרתא עלך : וכען קום בליליא את ועמא דעמך וכמון בחקלא : ויהי בצפרא כמדנח שמשא תקדים ותתנגיד על קרתא והא הוא ועמא די עמיה נפקין לקדמותך ותעביד ליה כמא דתשכח ידך : וקם אבימלך וכל עמא די עמיה בליליא וכמנו על שכם ארבעא משירין : ונפק געל בר עבד וקם במעלנא דתרע קרתא וקם אבימלך ועמא די עמיה מן כמנא : וחזא געל ית עמא ואמר לזבול הא עמא נחית מרישי טוריא ואמר ליה זבול ית טולא דטוריא את חזי כגבריא : ואוסיף עוד געל למללא ואמר הא עמא נחתין

Text

ג' מילין סין

וישר אבימלך על ישראל שלש שנים : וישלח אלהים רוח רעה בין אבימלך ובין בעלי שכם ויבגדו בעלי שכם באבימלך : לבוא חמס שבעים בני ירבעל ודמם לשום על אבימלך אחיהם אשר הרג אותם ועל בעלי שכם אשר חזקו את ידיו להרג את אחיו : וישימו לו בעלי שכם מארבים על ראשי ההרים ויגזלו את כל אשר יעבר עליהם בדרך ויגד לאבימלך : ויבא געל בן עבד ואחיו ויעברו בשכם ויבטחו בו בעלי שכם : ויצאו השדה ויבצרו את כרמיהם וידרכו ויעשו הלולים ויבאו בית אלהיהם ויאכלו וישתו ויקללו את אבימלך : ויאמר געל בן עבד מי אבימלך ומי שכם כי נעבדנו הלא בן ירבעל וזבל פקידו עבדו את אנשי חמור אבי שכם ומדוע נעבדנו אנחנו : ומי יתן את העם הזה בידי ואסירה את אבימלך ויאמר לאבימלך רבה צבאך וצאה : וישמע זבל שר העיר את דברי געל בן עבד ויחר אפו : וישלח מלאכים אל אבימלך בתרמה לאמר הנה געל בן עבד ואחיו באים שכמה והנם צרים את העיר עליך : ועתה קום לילה אתה והעם אשר אתך וארב בשדה : והיה בבקר כזרח השמש תשכים ופשטת על העיר והנה הוא והעם אשר אתו יצאים אליך ועשית לו כאשר תמצא ידך : ויקם אבימלך וכל העם אשר עמו לילה ויארבו על שכם ארבעה ראשים : ויצא געל בן עבד ויעמד פתח שער העיר ויקם אבימלך והעם אשר אתו מן המארב : וירא געל את העם ויאמר אל זבל הנה עם יורד מראשי ההרים ויאמר אליו זבל את צל ההרים אתה ראה כאנשים : ויסף עוד געל לדבר ויאמר הנה עם ירדים

כן בספ' מוגה · ית תתנין וכל דכו' · ית תתנין ב' מ'

מסרה

ומדוע י' וסימ' נמסר בריש סדר ויקח קרח : ואסירה ג' וסימ' ואסירה את אבימלך · ואסירה את ראשו · ואסירה את בדיליך : שבכמה ו' וסימ' נמסר בסדר וישב ולעיל בהאי סיפרא ובהאי סימן :

הורגים אותו והוא מבואר שקצתם היו מורדי' וקצת' היו אחרי אבימלך : בתרמה · הוא שם מקום שהיה יושב בו אבימלך ותרמה וארומה הוא מקום אחד : ויגרם

רשי

מעם טבור הארץ: מעם תוקפא דארעא מהר הגבוה שבגבולם: אלון מעוננים: מישור מעוננים: ויצא העם השדה: אנשי שכם: ויגידו: המגידים לאבימלך שיצאו בני העיר אל השדה לעשות חפציהם: פתח שער העיר: שלא יוכלו ליכנס: צריח. יער שכפו אילנות וכפופים סביב סביב וקורין אותו פלויי"ר בלע"ז בעל ברית אותו צריח היה של בעל ברי' שם של עבוד' זרה שלהם וצלמון יער היה שם ויש פותרין צריח ווט"ש בלע"ז שעושין בקרקע: שוכת עצי'. ענף עצים: פלח

רדק

מעם טבור הארץ. כמו שהטבור באדם הוא מיצוע הגוף כן יקרא מיצוע הארץ והמקום הגבוה שבה טבור ות"י מתוקפא דארעא: אלון מעוננים. מישור מעוננים: איה אפוא פיך. כלומ' איה דבריך שהיית אומר: ויגרש זבול. והיאך גרשוהו ואנשי העיר היו נלחמי' עם אבימלך והיאך זבול שהיה פקידו של אבימלך גירש געל שהי' עוזר לאנשי שכם ונלחם בעבורם עם אבימלך ונראה כי היו מקצת אנשי העיר סומכי' ידי זבול כי אבימלך היה אחיהם וכאשר ראו כי גברה יד אבימלך חזקו ידי הסומכים זבול ורפו ידי העם אשר כעברו וגרשו געל משבת בשכם: והראשים אשר עמו. לא היה אלא ראש אחד עמו שהרי חצה אותם לשלשה ראשים ושני הראשים פשטו על כל אשר בשד' ואבימלך והראש השלישי אשר עמו פשטו נכח העיר עד שעמדו פתח שער העיר והראש שהיה עם אבימלך היו בהם אנשים גדולים לפיכך אמר והראשים אשר עמו: בעלי מגדל שכם. אדוני מגדל שכם לא היו בעיר כשלכד אבימלך העיר וכאשר שמעו הלכו אל צריח בית אל להמלט בצריח ההוא וצריח כמו מגדל כמו ובמערות ובצריחים ושם המקום שהיה בו זה הצריח בית אל ברית ודעת יונתן כי צריח בית אל שם המקום. ופירוש ברית שבאו אליהם לכרות ברית עמהם וכת' ואתו לצריח בית אל למגזר קיים: שוכת עצים. שוכה כמו ענף וכן בשוכה אבל לא יקוץ את השוכה על מכת ליתן דמים: שוכה. כמו שוכתו כמו וכורם לבלות שאול שהוא כמו וכורתם או הוא משקל אחר שוך בשקל בור: פלח

ואת אחיו ה' בקריאה וסימ' וישב יוסף את אביו ואת אחיו. ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו. האמר לאביו ולאמו לא ראתיו. וישב אבימלך בארומה. ואקח את יאזניה בן ירמיהו בן חבצניה. ונמסר גם בסדר ויגש: ואת העם י"ב וסימ' נמסר בסדר שלח לך: קרדמות ג' בליש' וסימ' ויעל אבימלך הר צלמון:

מֵעִם טַבּוּר הָאָרֶץ וְרֹאשׁ אֶחָד בָּא מִדֶּרֶךְ אֵלוֹן מְעוֹנְנִים: וַיֹּאמֶר אֵלָיו זְבֻל אַיֵּה אֵפוֹא פִיךָ אֲשֶׁר תֹּאמַר מִי אֲבִימֶלֶךְ כִּי נַעַבְדֶנּוּ הֲלֹא זֶה הָעָם אֲשֶׁר מָאַסְתָּה בּוֹ צֵא נָא עַתָּה וְהִלָּחֶם בּוֹ: וַיֵּצֵא גַעַל לִפְנֵי בַּעֲלֵי שְׁכֶם וַיִּלָּחֶם בַּאֲבִימֶלֶךְ: וַיִּרְדְּפֵהוּ אֲבִימֶלֶךְ וַיָּנָס מִפָּנָיו וַיִּפְּלוּ חֲלָלִים רַבִּים עַד פֶּתַח הַשָּׁעַר: וַיֵּשֶׁב אֲבִימֶלֶךְ בָּארוּמָה וַיְגָרֶשׁ זְבֻל אֶת גַּעַל וְאֶת אֶחָיו מִשֶּׁבֶת בִּשְׁכֶם:

וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֵּצֵא הָעָם הַשָּׂדֶה וַיַּגִּדוּ לַאֲבִימֶלֶךְ: וַיִּקַּח אֶת הָעָם וַיֶּחֱצֵם לִשְׁלֹשָׁה רָאשִׁים וַיֶּאֱרֹב בַּשָּׂדֶה וַיַּרְא וְהִנֵּה הָעָם יֹצֵא מִן הָעִיר וַיָּקָם עֲלֵיהֶם וַיַּכֵּם: וַאֲבִימֶלֶךְ וְהָרָאשִׁים אֲשֶׁר עִמּוֹ פָּשְׁטוּ וַיַּעַמְדוּ פֶּתַח שַׁעַר הָעִיר וּשְׁנֵי הָרָאשִׁים פָּשְׁטוּ עַל כָּל אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה וַיַּכּוּם: וַאֲבִימֶלֶךְ נִלְחָם בָּעִיר כֹּל הַיּוֹם הַהוּא וַיִּלְכֹּד אֶת הָעִיר וְאֶת הָעָם אֲשֶׁר בָּהּ הָרָג וַיִּתֹּץ אֶת הָעִיר וַיִּזְרָעֶהָ מֶלַח: וַיִּשְׁמְעוּ כָּל בַּעֲלֵי מִגְדַּל שְׁכֶם וַיָּבֹאוּ אֶל צְרִיחַ בֵּית אֵל בְּרִית: וַיֻּגַּד לַאֲבִימֶלֶךְ כִּי הִתְקַבְּצוּ כָּל בַּעֲלֵי מִגְדַּל שְׁכֶם: וַיַּעַל אֲבִימֶלֶךְ הַר צַלְמוֹן הוּא וְכָל הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיִּקַּח אֲבִימֶלֶךְ אֶת הַקַּרְדֻּמּוֹת בְּיָדוֹ וַיִּכְרֹת שׂוֹכַת עֵצִים וַיִּשָּׂאֶהָ וַיָּשֶׂם עַל שִׁכְמוֹ וַיֹּאמֶר אֶל הָעָם אֲשֶׁר עִמּוֹ מָה רְאִיתֶם עָשִׂיתִי מַהֲרוּ עֲשׂוּ כָמוֹנִי: וַיִּכְרְתוּ גַם כָּל הָעָם אִישׁ שׂוֹכֹה וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיָּשִׂימוּ עַל הַצְּרִיחַ וַיַּצִּיתוּ עֲלֵיהֶם אֶת הַצְּרִיחַ בָּאֵשׁ וַיָּמֻתוּ גַּם כָּל אַנְשֵׁי מִגְדַּל שְׁכֶם כְּאֶלֶף אִישׁ וְאִשָּׁה:

וַיֵּלֶךְ אֲבִימֶלֶךְ אֶל תֵּבֵץ וַיִּחַן בְּתֵבֵץ וַיִּלְכְּדָהּ: וּמִגְדַּל עֹז הָיָה בְתוֹךְ הָעִיר וַיָּנֻסוּ שָׁמָּה כָּל הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְכֹל בַּעֲלֵי הָעִיר וַיִּסְגְּרוּ בַּעֲדָם וַיַּעֲלוּ עַל גַּג הַמִּגְדָּל:

מִן תּוּקְפָּא דְאַרְעָא וּמַשְׁרִיתָא חֲדָא אַתְיָא מֵאוֹרַח מֵישַׁר מְעוֹנְנַיָא: וַאֲמַר לֵיהּ זְבוּל אָן אִינוּן פִּתְגָמָךְ דִּי אַתְּ אָמַר מָן אֲבִימֶלֶךְ אֲרֵי נִפְלְחִינֵיהּ הֲלָא דֵין עַמָּא דְקַצְתָּא בֵיהּ פּוּק כְּעַן וְאַגִּיחַ קְרָבָא בֵיהּ: וּנְפַק גַּעַל קֳדָם יָתְבֵי שְׁכֶם וְאַגִּיחַ קְרָבָא בַּאֲבִימֶלֶךְ: וּרְדָפוּהִי אֲבִימֶלֶךְ וְאַפֵּךְ מִן קֳדָמוֹהִי וּנְפַלוּ קְטוֹלִין סַגִּיאִין עַד מַעֲלָנָא דְתַרְעָא: וִיתֵיב אֲבִימֶלֶךְ בָּארוּמָה וְתָרֵיךְ זְבוּל יַת גַּעַל וְיַת אֲחוֹהִי מִלְּמִתַּב בִּשְׁכֶם: וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וּנְפַק עַמָּא לְחַקְלָא וְחַוִּיאוּ לַאֲבִימֶלֶךְ: וּדְבַר יַת עַמָּא וּפַלְגִינוּן לִתְלָת מַשְׁרְיָין וּכְמַן בְּחַקְלָא וַחֲזָא וְהָא עַמָּא נָפֵיק מִן קַרְתָּא וְקָם עֲלֵיהוֹן וּמְחָנוּן: וַאֲבִימֶלֶךְ וְכָל מַשִּׁרְיָין דְּעִמֵּיהּ אִתְנְגִידוּ וְקָמוּ בְּמַעֲלָנָא דִתְרַע קַרְתָּא וְתַרְתֵּין מַשִּׁרְיָין אִתְנְגִידוּ עַל כָּל דִּי בְחַקְלָא וְקַטְלוּנוּן: וַאֲבִימֶלֶךְ אַגִּיחַ קְרָבָא בְּקַרְתָּא כָּל יוֹמָא הַהוּא וּכְבַשׁ יַת קַרְתָּא וְיַת עַמָּא דִּי בַהּ קְטַל וְתָרְעִית קַרְתָּא וּזְרָעָהּ מִילְחָא: וּשְׁמָעוּ כָּל יָתְבֵי מִגְדַּל שְׁכֶם וַאֲתוֹ לִצְרִיחַ בֵּיתְאֵל לְמִגְזַר קְיָם: וְאִתְחַוָּאָה לַאֲבִימֶלֶךְ אֲרֵי אִתְכַּנָּשׁוּ כָּל יָתְבֵי מִגְדַּל שְׁכֶם: וּסְלֵיק אֲבִימֶלֶךְ לְטוּרָא דְצַלְמוֹן הוּא וְכָל עַמָּא דִּי עִמֵּיהּ וּנְסֵיב אֲבִימֶלֶךְ יַת כּוּלְבַיָּא בִּידֵיהּ וְקַץ סוֹכַת אָעִין וּנְטָלַהּ וְשַׁוְּיַהּ עַל כַּתְפוֹהִי וַאֲמַר לְעַמָּא דִּי עִמֵּיהּ מָה חֲזֵיתוּן עַבְדֵית אוֹחוּ עֲבִידוּ כְּוָתִי: וְקַצּוּ אַף כָּל עַמָּא גְּבַר סוֹכֵיהּ וַאֲזַלוּ בָּתַר אֲבִימֶלֶךְ וְשַׁוִּיאוּ עַל צְרִיחַ וְאַדְלִיקוּ עֲלֵיהוֹן יַת צְרִיחַ בְּנוּרָא וְאִתְקְטָלוּ אַף כָּל אֱנָשֵׁי מִגְדַּל שְׁכֶם כְּאֶלֶף גְּבַר וְאִתְּתָא: וַאֲזַל אֲבִימֶלֶךְ לְתֵבֵץ וּשְׁרָא בְּתֵבֵץ וְכַבְשַׁהּ: וּמִגְדַּל תַּקִּיף הֲוָה בְּגוֹ קַרְתָּא וְאַפִּיכוּ לְתַמָּן כָּל גֻּבְרַיָּא וּנְשַׁיָּא וְכָל יָתְבֵי קַרְתָּא וַאֲגִיפוּ בְּאַפֵּיהוֹן וּסְלִיקוּ עַל אִיגַּר מִגְדְּלָא:

רלבג

ויגרש זבול את געל וגו'. יש לתמוה איך היה יכול על זה והנה אנשי שכם היו נלחמי' עם אבימלך והנה ידמה שעשה זה בחכמה גם עם שוכחי אבימלך באמר להם כי הוא סבב כל הרעה הזאת לשכם ולזה הסכימו עמו לגרשו מן העיר או היה זה עם יד המתשכים עם אבימלך מעיר שכם: ואבימלך והראשים אשר עמו. ר"ל הנכבדי' אשר עמו כי שני הראשים פשטו על כל אשר בשדה ולזה לא נשאר כי אם ראש אחד לפשוט ולעמוד פתח העיר: ויתוץ את העיר ויזרעה מלח. עשה זה כדי שלא תהא ראויה לשדו' ולכרמי': בעלי מגדל שכם. הם גדולי העיר ולא היו שם בעת ההיא ולזה באו אל צריח בית אל בברית ר"ל שישמרום מיד אבימלך ושם הוא המקום ההוא בית אל וצריח הוא מגדל חזק והוא אצל בית אל ולזו לא מתו שם כי אם אנשי מגדל שכם כי הם לבדם היו בצריח: שוכת עצים. הוא ענף ונקרא כן מפני שהוא מסכך כי הם הענפים הם מסככים סביב האילן שוכ' כמו שוכתו: וילך אבימלך. וידמה שאנשי תבץ גם מרדו בו: פלח

קולה כנחש ילך כי בחיל. כסבך עץ קרדמות: ומגדל עז ג' דסמיכי בליש בקריאה וסימ' ומגדל עז היה בתוך העיר. מגדל עז שם יי'. מגדל עז מפני אויב: ומגדל ז' בקריא' וסימ' נמסר ביהושע סימן ט"ו:

רדק

פלח רכב. חתיכה מרכב שהוא אחת מן הריחים והיא העליונה לפיכך נקראת רכב והתחתונה ריחים או שכב: ותרץ. בחירק הר"ים והמנהג בסגול והוא מבנין הפעיל מפעלי הכפל מן קנה רצוץ או הוא מנחי הע"ן וכן וירעצו וירצצו לשון שבירה ואפשר שגם הוא מפעלי הכפל: פן יאמרו לי. בעבורי כמו אמרי לי אחי הוא: להושיע את ישראל. שגם אבימלך הושיע את ישראל ואף על פי שלא נזכר כיון שאמר אחרי אבימלך נראה שגם הוא הושיע ישרא' מיד אויביהם ואילו לא כן לא היה אומר אחרי ולא היה נמנה עם שופטי ישרא' ולא נאמר עליו וישר על ישראל: תולע בן פואה בן דודו איש יששכר. כך שמו וכן במקצת נסחאות כתרגומו בר דודו ובמקצת הנוסחאות בר אח אבוהי ואם כן הוא ירצה לומר בן דוד אבימלך: ושלשים עירים להם. כמו ערים ונראה בו עי"ן הפעל לזווגו עם עיירים שזכר שהוא ענין אחר והוא דרך צחות ספור זה להודיע סבת היותו שופט כי גדול היה ונכבד בעושר ובבנים וכבוד וכל אחד מבניו היה נכבד רוכב על עיר אתון והעיר הוא החמור הנער כמו אסרי לגפן עירה ועל עיר בן אתונות אולי הם הנבחרים בארצות ההם לרכוב ואפשר גם כן כי עולי ימים מהסוסי' יקראו גם כן עירים כי מצאנו בזולתי החמור ועיר פרא ואפשר לפי שהפרא הוא חמור הבר: חוות יאיר. אם הם הנזכרים בתורה ויאיר זה הוא יאיר בן מנשה הדבר תימה כי אם כן היה יאיר יותר משלש מאו' שנה. ונוכל לומ' כי זה יאיר הגלעדי אינו יאיר בן מנשה והערי' האלה אבל אינן חוות יאיר הכתובות בתורה: ולא

רלבג

פלח רכב. היא חתיכת מרכב והיא אחת מהרחי' והיא העליונ' להיותה רוכבת על התחתונ': ושלשי' עירים להם. כפל הענין בשנוי' מתחלפי' על דרך הצחות והנה הוא כמו ערים כמו שזכר להם יקראו חות יאיר: ואולם התועלות המגיעות מזה הספור הן אלו: הראשון הוא להודיע שאין ראוי שיתרשל האדם מההצלה מפני רוב שפלות ידו והכנעו לפני האויב אבל ראוי שיתחכם בזה לפי מה שאיפשר ולזה ספר כי בראות ישראל כי מדין באים תמיד לשללם ולהשחיתם המציאו תחבולות להמלט מזה לפי מה שאיפשר ולזה עשו המנהרות בהרים והמערות והמצדו' כי בהם תשל' להם הצלת מה כמו שביארנו: השני הוא להודיע עוצם השגחת הש"י בישראל מפני בריתו עם האבות והו' שתכף שמכו ישראל אליו שלח נביאו להצילם ביד גדעון ומסך לבבו לזה בכמו זה האופן הנפלא שבא בזה הספור וכל זה לחזק ההשגחה בישראל ודמה שבחר הש"י שתהיה התשועה על יד גדעון לשתי סבות הא' כי אולי היה היותר ראוי לזה המעשה כי הוא היה גבור חיל והיה ג"כ יותר ראוי שיעשה הנס על ידו מזולתו מישרא' והב' כי ידמה שהרע שעשו ישר' היה שרשו בבית יואש אביו כי שם היה הבעל ומזבח הבעל והאשרה והיה שם פר שהוקצה לע"ז שנים ולזה יתכן שהתחיל יואש בזה הטעות וזנו אחריו בית ישרא' ולכך כריתת מזבח הבעל וכריתת האשרה היה ראוי

ותשלך ג' וסימ' ותשלך את הילד. ותשלך אשה אחת פלח. ותשלך דברי אחריך. ונמסר גם בסדר וירא: קללת ג' בקריאה וסימ' כי קללת אלהים תלוי. ותבוא אליהם קללת יותם בן ירבעל. כן קללת חנם לא תבוא. אנ"ך. ונמסר גם בסדר כי תצא: דודו ה' מלאים בקריאה וסי' ויקם אחרי אבימלך להושיע את ישראל. ויאמר שאול אל דודו. ונשאו דודו ומשרפו. להוציא עצמים. ואחריו אלעזר בן דודו. אלחנן בן דודו:

ויבא אבימלך עד המגדל וילחם בו ויגש עד פתח המגדל לשרפו באש: ותשלך אשה אחת פלח רכב על ראש אבימלך ותרץ את גלגלתו: ויקרא מהרה אל הנער נשא כליו ויאמר לו שלף חרבך ומותתני פן יאמרו לי אשה הרגתהו וידקרהו נערו וימת: ויראו איש ישראל כי מת אבימלך וילכו איש למקמו: וישב אלהים את רעת אבימלך אשר עשה לאביו להרג את שבעים אחיו: ואת כל רעת אנשי שכם השיב אלהים בראשם ותבא אליהם קללת יותם בן ירבעל:

ויקם אחרי אבימלך להושיע את ישראל תולע בן פואה בן דודו איש יששכר והוא ישב בשמיר בהר אפרים: וישפט את ישראל עשרים ושלש שנה וימת ויקבר בשמיר:

ויקם אחריו יאיר הגלעדי וישפט את ישראל עשרים ושתים שנה: ויהי לו שלשים בנים רכבים על שלשים עירים ושלשים עירים להם להם יקראו חות יאיר עד היום הזה אשר בארץ הגלעד: וימת יאיר ויקבר בקמון:

ואתא אבימלך עד מגדלא ואגיח קרבא ביה וקריב עד תרע מגדלא לאוקדותיה בנורא: ורמת איתא חדא פלגות רכבא רחיא על רישא דאבימלך ורעאת ית גולגלתיה: וקרא בפריע לעולימא נטיל זיניה ואמר ליה שלוף חרבך וקטולני דילמא יימרון עלי איתתא קטלתיה וקטליה עולימיה ומית: וחזו גבר ישראל ארי מית אבימלך ואזלו אנש לאתריה: ואתיב יי ית בישרת אבימלך דעבד לאבוהי למיקטל ית שבעין אחוהי: וית כל בישת אנשי שכם אתיב יי ברישיהון ואתא להון לוטת יותם בר ירובעל:

וקם בתר אבימלך למפרק ית ישראל תולע בר פואה בר דודו גברא משבטא דבית יששכר והוא יתיב בשמיר בטורא דבית אפרים: ודן ית ישראל עסרין ותלת שנין ומית ואתקבר בשמיר:

וקם בתרוהי יאיר גלעדאה ודן ית ישראל עסרין ותרתין שנין: והוו ליה תלתין בנין רכיבין על תלתין עילין ותלתין קירוין להון להון קרן כפרני יאיר עד יומא הדין די בארעא דגלעד: ומית יאיר ואתקבר בקמון:

רשי

פלח רכב. חתיכ' אבן של ריחים העליונה שקרויה רכב: ותרץ. ותרוצץ: פן יאמרו לי. פן יאמרו עלי: בן דודו. כך שמו: עיירים. עולים סוסים בחורי': ושלשי' עיירי' להם. ושלשי' ערים בלא חומה להם לכך נקראו עיירים לשון עיירות: את

שיקדם קודם הצלת ישראל מהרע שנפלו בו ועל זה המרי וזה היה איפשר שישלם בקלות על יד גדעון לבער הרע מקרבם קודם הלחמם עם מדין:

השלישי הוא להודיע ענין המופתים אשר עשה הש"י על יד נביאו כי באמונתם יתקיימו הפנות התוריות כמו שביאר' בספר מ"י ובביאורנו לדברי התור' ולזה זכר שעלה האש מן הצור ע"ד המופת ואכלה הבשר והמצו' ושכנא רוח י"י המלאך שא אשר לא ידע עד אשר הלך מעיני גדעון: הרביעי הוא להודיע כי כשימשך דבר רע מדבר מה ראוי שיסירו הדבר ההוא קוד' שישתדלו בהסרת הרע הנמשך ממנו ולזה צוה הש"י להרוס מזבח הבעל ולכרו' האשר' אשר עליו ולהעלו' הפר שהוקצה לע"ז כדי לבערו ואולם מי שישתדל בזה התועלת בזולת זה האופן ידמה למי שירצה לטבול מפני טומאת שרץ ושרץ בידו כי בזה לא יטהר מטומאתו כלל:

החמישי הוא להודיע שראוי למי שיחוייב לו לעשו' פועל כל מה שישתדל לעשותו באופן אשר יתכן לו לעשות בקלות ולזה ספר כי לא הסכים גדעון לעשו' זה הענין שצוה לו ביום אע"פ שהיה יותר ראוי כי יהקרבנו' לא יעשו שא ביום עם שבזה יהיה הענין יותר מפורסם וההקדמה לש"י ואולם מנעהו מזה ראותו שאם היה עושה זה הענין ביום ימנעהו מזה כל בית אביו וכל בני עירו לרוב היותם שקועים בזה המרי ולזה הסכים לעשות זה הענין בלילה: הששי הוא להודיע שהקדם הש"י ראוי שתהיה בעשרה מישר' לפרסם הענין יותר ולזה זכר שלקח גדעון עשרה אנשי' מעבדיו במעשה הדבר הזה מהריסת מזבח הבעל וכריתת האשרה והעלת הפר השני:

השביעי הוא להודיע כי מי שירצה למנוע רבי' מרב' מה יכבד לו ראוי שישתדל בחכמה בשיראה שהוא מסכים להם במה שבעבורו היה התעוררותם לזה הפועל אשר יקשה לו ובזה יקל לו לתבוא תואנה למנעם מן המעשה ההוא ולזאת הסבה מצאנו בראובן שלא בקש מאחיו שיניחו יוסף וילך לו כי ידע שלא ישמעו אחיו לו לזה אך בקש מהם שלא ישפכו דם אבל שישימו אותו בבור ושמה ימות מעצמו וכן עשה יואש בזה המקו' להציל בנו מיד העם המבקשי' אותו להרגו וזה כי הו' לא אמ' להם כי אין לבעל שאות כי אולי לא ישמעו לו אבל הודה להם שהוא שוה ולזה צוה אותם שלא יריבו בעבורו כי הם יחסרו בזה מעלתו ויכלתו והתפלל הוא לפניהם שיריב הבעל בעצמו לאשר נתץ את מזבחו: השמיני הוא לפרסם ענין המופתי' שזכר מענין ירידת הטל על גזת הצמר לבדו והיה על כל הארץ חורב ומענין ירידת הטל על כל הארץ ועל הגזה היה חורב כמו שספ' גדעון כי בזה יתקיימו הפנות התוריות כאמרם ז"ל בהאמנת המופתים: התשיעי הוא להודיע שראוי למי שיתחיל במלחמה עם מי שתקיף ממנו שיעשה דבריו בחכמה ר"ל שאם לא יתבאר לו שינצח לא ימסור עצמו לסכנה ולזה תראה שספ' גדעון אות שינצח אויביו קודם שיתיר עצמו להלחם עמהם ולפי שהיה קצת ספוק באות הראשון שב לשאול אות שני כמו שביארנו עם שבריבוי האותות תתחזק האמונה בנביא כמו שביארנו בבאורינו לדברי התור' על מה שאמר והיה אם לא יאמינו לקול האות הראשון וגו' ולזה ג"כ נתן הש"י לגדעון אות שלישי שכבר ינצח המלחמה והוא מספר החלום ואת שברו ששמע במחנה מדין:

העשירי הוא להודיע שראוי לכלחם שלא יערב עם בני חילו מי שהוא ראוי שינוצח כי בהיות האחד מבני החיל מנוצח יפול מורך לב על הנשארים ויהיה זה סבה

שינצחו

שיפלו ביד אויביהם ולזה בוה השם להסיר מאנשי המלחמה הרשעים ורכי הלב והחלושים עד שנמשך מזה תועלת אחר והוא שיתפרסם לישראל כי מאת השם היתה להם תשועה לא בכחם ועוצם ידם ויהיה זה סבה אל שיתחזק להם אמונתם בשם׃ **הי״א** הוא להודיע כי מי שהוא נעזר בי״י בדבר מה אין ראוי מפני זה שישען על הכם ויקצר מפני זה מהמציא הסבות אשר יביאוהו אל תכלית ההוא הלא תראה כי גדעון עם היותו מובטח שיכה אויביו השתדל בהמציא כל הסבות שיתכן שישלם בהם לו זה עם העם המעט שהיה עמו ולזה בא עליהם בלילה בעודם שקועים בשינה והוא אחר שלים הלילה עם שלש מאות שופרות וסבב שלא כראו הלפידים עד השר החלו לתקוע התקיעות החזקות המבהילות ותכף ישברו הכדים וכראו הלפידים והיה זה סבה חזק׳ להבהיל מאד בני המחנה ולהחרידם עם שהם שמעו עם זה קול מרעיד אותם מאד והוא מה שהיו אומרי׳ חרב לי״י ולגדעון והיה זה סבה אל שהיה כל א׳ מהם חושב שיהיה מוכאו האיש הנמצא אצלו ולזה היתה חרב איש באחיו׃ **הי״ב** הו׳ להודיע שראוי לשמוח מהטוב ביום טובה ולזה ראוי להצליח ושיעשה כל מה שיוכל בעוד שהו׳ מצליח ולא יקצר מזה ולזה תמצא שהשתדל גדעון בזריזות בלילה ההוא באופן שתשלם לו הריגת כל מה שאפשר מחיל מדין ולזה מהר גדעון לשלוח מלאכים בכל הר אפרים שירדו לקראת מדין וילכדו להם את המי׳ עד בית ברה ועד הירדן ורדף בלילה ההוא אחרי הנשארים מחיל מדין עד שהשיג זבח וצלמונע מלכי מדין ולכדם בחכמ׳ עם העם המעט אשר עמו׃ **הי״ג** הוא להודיע שראוי לברוח מהקטטה והמריבה כפי היכולת כ״ש כשיהיה איפשר שיתחדש מהמריבה ההיא ביטול הגעת תועלת ולזה ספר שהשתדל גדעון במה שהתרעמו עליו בני אפרים בפיוס ואם היו מריבין עליו על לא חמס בכפיו אבל היה ראוי להם לשבחו במה שבא להם מהישועה על ידו ולבקשת השלום השפיל עצמו מאד וכבד אותם ואמר הלא טוב עוללות אפרים מבציר אביעזר והשבית הריב בזה האופן ואולם יפתח לא השתדל בדומה לזה בהשבתת הריב והיה זה סבה אל שנפל עם רב מיש׳ ואולם בזה המקום נתחברה סבה שנית להביא גדעון אל שפיים בני אפרים בקלות כי אולי זאת המריבה תמנעהו מהשלמת ניצוח מחנה מדין לפי מה שאפשר ולזה ג״כ השתדל גדעון לפייס בני אפרים בקלות׃ **הי״ד** הו׳ להודיע שאין ראוי לאדם למנוע מרעב לחם כ״ש כשיהיה לו חק עליו כמו הענין בגדעון ואילו שהיו נלחמים להושיע ישראל מיד מדין ולזה לא היה ראוי לאנשי סכות ופנואל שימנעו גדעון בזה האופן שענוהו ולזה ספר שהשיגם מהעונש על זה מה שנזכר בזה הספור׃ **הט״ו** הוא להודיע שאין ראוי לאדם שימסור עצמו להרוג האנשים אם לא היה זה להציל את עצמו ולזה זכר מה שהשיב לזבח ולצלמונע בעבור הריגתם האנשים שהרגו בתבור וזה כי הם לא היו צריכין להרגם לפחדם מהם כי כבר היו מדין מושלים עליהם עד שהיו ישראל מתחבאים מפחדם ולזה אמר להם גדעון כי לולי הריגתם אותם לא היו נהרגים׃ **הי״ו** הוא לפרסם שמופטי ישראל ומנהיגיהם הטובים לא היו מושלים בישראל באופן שיוכלו להביאם לעשות כנגד התורה אבל היתה מושלת התורה על המושלים ההם כי הם היו מוכרחים ג״כ להתנהג בדרכי התורה כמו שנזכר בספר אלה הדברים ולזה אמר גדעון לא אמשול אני בכם ולא ימשול בני בכם י״י ימשול בכם׃ **הי״ז** הוא להודיע שאין מחק השלמים לרדוף אחר רבוי הממון ולזה ספר שלא שאל גדעון מהנזמים והשהרני׳ ויתר הענינים אלא לעשו׳ מהם אפוד לא להרבות קנינו ודמה שעשה זה להזכיר זה הנס ואם שיה עושה מזה כלי מה בבית האלהים במלה היה נמשך לכוונת התורה בזה אלא שהוא הציג אותו בעירו בעפרה והיה זה סבה אל שזנו כל ישראל אחריו שם ומפני זה השיג לגדעון עונש אל שלא נמשך המשפלה לזרעו׃ **הי״ח** הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיהיה נמשך לתאות המשגל הלא תראה כי גדעון לקח פילגש עם היות לו נשי׳ רבות והיה זה סבה להמתת בניו שהיו לו מנשיו כי בן הפילגש המיתם׃ **הי״ט** הו׳ להודיע כי על כל יבוא השי׳ במשפטו ולזה ספר כי מפני שהרג אבימלך אחיו עם עזר בני שכם סבב השי׳ שנהרגו בני שכם ואבימלך כמו שאמר להם יותם בן ירובעל׃ **הכ׳** הוא להודיע שאין ראוי למקבל הטובה מאחר לגמול לו רעה תחת טובה ולזה ספר על בני שכם שנענשו מפני ששלמו רעה לגדעון תחת הטובה אמר נמלם כמו שבא בדברי יותם׃ **הכ״א** הוא להודיע שראוי לנלחמים שישמרו מהתקרב למקו׳ שיתכן שיקרה להם בו נזק עם היות הנלחמים עמם מעטי המספר וחלושים והמשל שאם יקרבו אנשי החיל למגדל הגבוה יקל לאשר במגדל ואם הם מעטי המספר וחלושים להזיק להם אם ברמותם עליהם אבנים גדולות אם בזולת זה מהדברי׳ שיתכן שיזיקום בהם ולזה הוא מתנאי המלחמה שתהיה במקו׳ הראוי ובעת הראוי ועם מי שראוי ובאופן הראוי ובשיעור הראוי תם׃ עוד ספר שכבר שבו ישרא׳ לעבוד ע״ז ונסקעו בה מאד עד שכבר עבדו כל אלהי הגוים אשר ישבו בארצם ועזבו את י״י מכל וכל עד שלא עבדוהו כלל ולזה מכרם ביד פלשתים וביד בני עמון ובשנה ההיא בעינה שנמכרו ישרא׳ בידם הפליגו אויביהם לענותם ולרוצצם והתמיד זה הענין מן העינוי לכל בני ישר׳ בעבר הירדן בארץ האמורי אשר בגלעד ולא הספיק זה לבני עמון אבל עברו את הירדן להלחם ביהודה ובנימין ובבית אפרים׃ אז זעקו בני ישר׳ אל י״י ושבו אליו ואמר השם להם על ידי נביאו והוא פינחס לפי שאחשוב בשכבר הושיע השי׳ אותם פעמים רבות מלוחציהם כשזעקו אליו ושבו אליו וסרו מעבוד אלהים אחרים ולזה לא יוסיף עוד להושיע אותם והנה נכנעו ישראל על זה מאד לי״י והסירו את אלהי הנכר מקרבם ועבדו את י״י׃ והנה

פסקא׳ וסימניהון ושנוי אתיהון נמסר בריש סדר וישב׃ מן בני ד׳ וסי׳ נמסר בסדר מצורע׃ ותעקו ג׳ פתחין וסימ׳ לכו וזעקו אל האלהים׃ הלילו הרעים תזעקו׃ קדשו צום קראו עצרה׃

וַיֹּסִ֣פוּ ׀ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל לַעֲשׂ֣וֹת הָרַע֮ בְּעֵינֵ֣י יְהוָה֒ וַיַּעַבְד֣וּ אֶת־הַבְּעָלִ֣ים וְאֶת־הָעַשְׁתָּר֡וֹת וְאֶת־אֱלֹהֵ֣י אֲרָם֩ וְאֶת־אֱלֹהֵ֨י צִיד֜וֹן וְאֵ֣ת ׀ אֱלֹהֵ֣י מוֹאָ֗ב וְאֵת֙ אֱלֹהֵ֣י בְנֵֽי־עַמּ֔וֹן וְאֵ֖ת אֱלֹהֵ֣י פְלִשְׁתִּ֑ים וַיַּעַזְב֥וּ אֶת־יְהוָ֖ה וְלֹ֥א עֲבָדֽוּהוּ׃ וַיִּחַר־אַ֥ף יְהוָ֖ה בְּיִשְׂרָאֵ֑ל וַיִּמְכְּרֵם֙ בְּיַד־פְּלִשְׁתִּ֔ים וּבְיַ֖ד בְּנֵ֥י עַמּֽוֹן׃ וַֽיִּרְעֲצ֤וּ וַיְרֹֽצְצוּ֙ אֶת־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל בַּשָּׁנָ֖ה הַהִ֑יא שְׁמֹנֶ֨ה עֶשְׂרֵ֜ה שָׁנָ֗ה אֶת־כָּל־בְּנֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ אֲשֶׁר֙ בְּעֵ֣בֶר הַיַּרְדֵּ֔ן בְּאֶ֥רֶץ הָאֱמֹרִ֖י אֲשֶׁ֥ר בַּגִּלְעָֽד׃ וַיַּעַבְר֤וּ בְנֵֽי־עַמּוֹן֙ אֶת־הַיַּרְדֵּ֔ן לְהִלָּחֵ֛ם גַּם־בִּֽיהוּדָ֥ה וּבְבִנְיָמִ֖ין וּבְבֵ֣ית אֶפְרָ֑יִם וַתֵּ֥צֶר לְיִשְׂרָאֵ֖ל מְאֹֽד׃ וַֽיִּזְעֲקוּ֙ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל אֶל־יְהוָ֖ה לֵאמֹ֑ר חָטָ֣אנוּ לָ֔ךְ וְכִ֤י עָזַ֙בְנוּ֙ אֶת־אֱלֹהֵ֔ינוּ וַנַּעֲבֹ֖ד אֶת־הַבְּעָלִֽים׃ וַיֹּ֥אמֶר יְהוָ֖ה אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל הֲלֹ֤א מִמִּצְרַ֙יִם֙ וּמִן־הָ֣אֱמֹרִ֔י מִן־בְּנֵ֥י עַמּ֖וֹן וּמִן־פְּלִשְׁתִּֽים׃ וְצִידוֹנִ֛ים וַעֲמָלֵ֥ק וּמָע֖וֹן לָחֲצ֣וּ אֶתְכֶ֑ם וַתִּצְעֲק֣וּ אֵלַ֔י וָאוֹשִׁ֥יעָה אֶתְכֶ֖ם מִיָּדָֽם׃ וְאַתֶּם֙ עֲזַבְתֶּ֣ם אוֹתִ֔י וַתַּעַבְד֖וּ אֱלֹהִ֣ים אֲחֵרִ֑ים לָכֵ֥ן לֹא־אוֹסִ֖יף לְהוֹשִׁ֥יעַ אֶתְכֶֽם׃ לְכ֗וּ וְזַעֲקוּ֙ אֶל־הָ֣אֱלֹהִ֔ים אֲשֶׁ֖ר בְּחַרְתֶּ֣ם בָּ֑ם הֵ֛מָּה יוֹשִׁ֥יעוּ לָכֶ֖ם בְּעֵ֥ת צָרַתְכֶֽם׃

וְאוֹסִיפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ וּפְלַחוּ יָת בַּעֲלַיָּא וְיָת עַשְׁתָּרָתָא וְיָת טַעֲוַת אֲרָם וְיָת טַעֲוַת צִידוֹן וְיָת טַעֲוַת מוֹאָב וְיָת טַעֲוַת בְּנֵי עַמּוֹן וְיָת טַעֲוַת פְּלִשְׁתָּאֵי וּשְׁבָקוּ יָת פּוּלְחָנָא דַּיְיָ וְלָא פְלַחוּ קֳדָמוֹהִי׃ וּתְקֵיף רוּגְזָא דַּיְיָ בְּיִשְׂרָאֵל וּמְסָרִינוּן בְּיַד פְּלִשְׁתָּאֵי וּבְיַד בְּנֵי עַמּוֹן׃ וּדְחַקוּ וְשַׁעְבִּידוּ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּשַׁתָּא הַהִיא תְּמַנְיָא עַסְרֵי שְׁנִין יָת כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּבְעִבְרָא דְיַרְדְּנָא בְּאַרְעָא אֱמוֹרָאָה דִּי בְגִלְעָד׃ וַעֲבַרוּ בְנֵי עַמּוֹן יָת יַרְדְּנָא לְאַגָּחָא קְרָבָא אַף בִּיהוּדָה וּבְדְבֵית בִּנְיָמִן וּבִדְבֵית אֶפְרַיִם וְעָקַת לְיִשְׂרָאֵל לַחֲדָא׃ וּזְעִיקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ לְמֵימַר חַבְנָא קֳדָמָךְ וַאֲרֵי שְׁבַקְנָא יָת פּוּלְחָנָא דַּיְיָ אֱלָהָנָא וּפְלַחְנָא יָת בַּעֲלַיָּא׃ וַאֲמַר יְיָ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל הֲלָא מִמִּצְרַיִם וּמִן אֱמוֹרָאָה וּמִן בְּנֵי עַמּוֹן וּמִפְּלִשְׁתָּאֵי׃ וְצִידוֹנָאֵי וַעֲמַלְקָאֵי וְאֱנָשֵׁי מָעוֹן דַּחֲקוּ יַתְכוֹן וּבְעֵיתוּן קֳדָמַי וּפָרְקִית יַתְכוֹן מִידְהוֹן׃ וְאַתּוּן שְׁבַקְתּוּן פּוּלְחָנִי וּפְלַחְתּוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא בְּכֵן לָא אוֹסֵיף לְמִפְרַק יַתְכוֹן׃ אִזִילוּ וּבְעוֹ מִן טַעֲוָתָא דְּאִתְרְעִיתוּן בְּהוֹן הַאִם יָכְלִין לְמִפְרַקְכוֹן בְּעִידַן עָקַתְכוֹן׃

רדק

ולא עבדוהו. פירשו רז״ל ולא עבדוהו אפילו בשותפות: בשנה ההיא. פירשו המפרשים כמו מהשנה ההיא כי מה טעם בשנה ההיא שמנה עשרה שנה ויתכן לפרש כי בשנה ההיא לחצום ורצצום ושמנה עשרה שנה רצצום כמו בשנה ההיא וחסר וי״ו השמוש מן שמנה כמו שמש ירח והדומים להם: ותיצר לישראל. פרשו יצר וכן ויצר לו יצרו בעדי אונו ויצר וצור בענין אחד: ויאמר י״י אל בני ישראל. על ידי נביא: ותקצר

רשי

את הבעלים וגו׳. שבע ע״ז כמנו כאן: ויעזבו את י״י ולא עבדוהו. אפילו בשותפות עם אלו: בשנה ההיא. כשמת יאיר: אשר בעבר הירדן. ארץ ראובן וגד ומנשה שהיו שכיניהם: הלא ממצרי׳. שבעה תשועות יש כאן כנגד שבע ע״ז שהם עובדים: ומעון. שם אומה: ותקצר

ויאמרו בני ישראל אל יהוה חטאנו עשה אתה לנו ככל הטוב בעיניך אך הצילנו נא היום הזה: ויסירו את אלהי הנכר מקרבם ויעבדו את יהוה ותקצר נפשו בעמל ישראל: ויצעקו בני עמון ויחנו בגלעד ויאספו בני ישראל ויחנו במצפה: ויאמרו העם שרי גלעד איש אל רעהו מי האיש אשר יחל להלחם בבני עמון יהיה לראש לכל ישבי גלעד:

יא ויפתח הגלעדי היה גבור חיל והוא בן אשה זונה ויולד גלעד את יפתח: ותלד אשת גלעד לו בנים ויגדלו בני האשה ויגרשו את יפתח ויאמרו לו לא תנחל בבית אבינו כי בן אשה אחרת אתה: ויברח יפתח מפני אחיו וישב בארץ טוב ויתלקטו אל יפתח אנשים ריקים ויצאו עמו: ויהי מימים וילחמו בני עמון עם ישראל: ויהי כאשר נלחמו בני עמון עם ישראל וילכו זקני גלעד לקחת את יפתח מארץ טוב: ויאמרו ליפתח לכה והייתה לנו לקצין ונלחמה בבני עמון: ויאמר יפתח לזקני גלעד הלא אתם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם: ויאמרו זקני גלעד אל יפתח לכן עתה שבנו אליך והלכת עמנו ונלחמת בבני עמון והיית לנו לראש לכל ישבי גלעד: ויאמר יפתח אל זקני גלעד אם משיבים אתם אותי להלחם בבני עמון ונתן יהוה אותם לפני אנכי אהיה לכם לראש: ויאמרו זקני גלעד אל יפתח יהוה יהיה שמע בינותינו אם לא כדברך כן נעשה: וילך יפתח עם זקני גלעד וישימו העם אותו עליהם לראש ולקצין וידבר יפתח את כל דבריו

ואמרו בני ישראל קדם יי חבנא עיביד את לנא ככל דתקין קדמך ברם שיזבנא כען יומא דין: ואעדיאו ית טעות עממיא מביניהון ופלחו קדם יי ועקת נפשיה בעמל ישראל: ואתכנישו בני עמון ושרו בגלעד ואתכנישו בני ישראל ושרו במצפה: ואמרו עמא רברבי גלעד גבר לחבריה מן גברא דישרי לאגחא קרבא בבני עמון יהי לריש לכל יתבי גלעד: ויפתח גלעדאה הות גיבר חילא והוא בר איתתא פונדקיתא ואוליד גלעד ית יפתח: וילידת אתת גלעד ליה בנין ורביאו בני אתתא ותריכו ית יפתח ואמרו ליה לא תחסין בבית אבונא ארי בר איתתא אוחרי את: וערק יפתח מן קדם אחוהי ויתיב בארעא טבא ואתכנישו לות יפתח גברין סריקין ונפקו עימיה: והוה מזמן זמין ואגיחו קרבא בני עמון עם ישראל: והוה כד אגיחו קרבא בני עמון עם ישראל ואזלו סבי גלעד למידבר ית יפתח מארע טב: ואמרו ליפתח איתא ותהי לנא לרבא ונגיח קרבא בבני עמון: ואמר יפתח לסבי גלעד הלא אתון סניתון יתי ותריכתוני מבית אבא ומא דין אתיתון לותי כען כד עקת לכון: ואמרו סבי גלעד ליפתח בכין כען תבנא לותך ותהך עימנא ותגיח קרבא בבני עמון ותהי לנא לריש לכל יתבי גלעד: ואמר יפתח לסבי גלעד אם מתיבין אתון יתי לאגחא קרבא בבני עמון וימסר יי יתהון קדמי אנא אהוי לכון לריש: ואמרו סבי גלעד ליפתח מימרא דיי יהי סהיד בינגא אם לא כפתגמך כן נעביד: ואזל יפתח עם סבי גלעד ומניאו עמא יתיה עליהון לריש ולרבא וסדר יפתח ית כל פתגמוהי

רשי

ותקצר נפשו בעמל. כביכול לא היה רחבת מקום לסבול ולהכיל מה צרה שהיה לו בעמל ישראל: ויצעקו. נאספו ע' כרות: וילחמו בני עמון. היא האמורה למעלה זאת כל דבריו. התנאי שביניהם: לפני

רדק

ותקצר נפשו בעמל ישראל. לא תוי לרחוק התארים מהבורא ית' כמו שכתבנו ולא מצא דרך לפרשו והניחו מלתרגם והחכם הגדול רבי משה בר מימון ז"ל פי' נפשו רצונו ופי' ותקצר נפשו חדל רצונו מלהגדיל עמל ישראל כי בתחילה כשעשו הרע בעיניו היה חפצו בעמלם ובצרתם וכשקרה להם מה שקרה צרות רבות ורעות וכשבו אל ה' ויעבדוהו רחם עליהם וחדל רצונו מלהגדיל עוד עמלם ובי"ת בעמלם כמו מ"ם כמו והנותר בבשר ובלחם כנגר וכאזרח הארץ והדומים להם ולפי דעתי כי בעמל כמשמעו ופירוש ותקצר נפשו כמו המו מעי לו וכן ויתעצב אל לבו והכל הוא דרך משל ודברה תורה כלשון בני אדם: ויחנו בגלעד. היא העיר שלכדו בני מכיר בן מנשה ועתה נאספו בני עמון ויחנו בגלעד שחשבו ללכדה. ונאספו בני ישר' זה כאספו ויחנו במצפה להלח' בבני עמון וכיון שנאספו בני ישראל חדלו להם בני עמון ושבו להם לארצם ויפתח כששלח מלאכים אל ארץ בני עמון שלח וכן כשהלך להלחם אל ארץ בני עמון הלך כמו שאמר וממצפה גלעד עבר בני עמון כי לא מצאם בארץ הגלעד כי כבר הלכו להם: בן אשה זונה. בן פלגש גלעד היה ונקראת זונה לפי שאינה עם בעלה בכתובה וקדושי' והיא כמו הזונה ואף על פי שהיא מיוחדת לו וי"ת פונדקיתא כמו שתרגם גם רחב הזונה פונדקיתא או הוא הענין בעצמו כי הזונה כמו הפונדקית שמפקרת עצמה ובתרגום של ת' תוספתא דלא הוה כינוסא הות בימי' מלקדמין דלא מיתחברא אחסנתא משבטא לשבטא וכן לא הוה יכיל גבר' למיסב איתתא דלא משבטא וכד הות איתתא דרחימא גבר' דלא משבטה הות נפקא מבי נשא בלא אחסנתא והוו אנשי קרין לה פונדקיתא דרחימת גברא דלא משבטהא וכן הוה ליה לאתתיה דיפתח: ודומה כי הצריכו כל זה לתרגם לפי שאמר לא תנחל בבית אבינו כי בן אשה אחרת אתה וכן תרג' ארי בר איתתא משבטא אחורי את ולפירושנו יהיה פי' לא תנחל לפי שהיה בן פלגש וזהו בן אשה אחרת לפי' היו אומרי' שלא ינחל עמהם ושלא כדין היו מגרשין אותו כי בן הפלגש יורש כמו שאמרו רז"ל מי שיש לו בן מכל מקום בנו הוא לכל דבר חוץ ממי שיש לו מן השפחה ומן הנכרית ואמרו לכל דבר למאי הלכתא לירשו וליטמא לו וכן אמר להם יפתח ותגרשוני מבית אבי כלומ' עשיתם עמדי שלא כדין: בארץ טוב. אדון הארץ היה שמו טוב וי"ת בארע טוב וכן אם ינאלך טוב: לפני

רלבג

והנה קצר רצון הש"י מהושיע אותם תשועה שלימה כמו הענין בתשועות הקודמות בסבת עמל ישרא' אמר זה ע"ד דברה תורה כלשון בני אדם שהם כאילו סבבו לש"י עמל ויגיעות להצילם ולשוב להצילם פעמים רבות מצד היותם שונים במרים ככלב שב על קאו וכאילו הלאוהו על זה. או ענין עמל מענין שקר וכזב כמו עמל ואון ותרצה בזה כי בסבת השקר והכזב שבחר בו ישרא' והוא עבדם אלהים אחרי' קצר רצון הש"י מהושיע אותם תשועה שלימה כמו הענין בתשועות הקודמות ולזה לא אמ' להם בזה הענין ויקם יי' וגו'. והנה ספר כי יפתח היה בן אשה זונה ופי' בו שכבר היה בן אשה שהיתה משבט אחר ולפי שלא נשאת לאחד מבני השבט קראה זונה להיותה נוטה ממה שראוי להנשא לאחד ממשפחתה כדי שלא תסוב נחלה ממטה למטה והנה נשא גלעד אשה אחרת משבטו והיו לו בנים ממנה ובני האש' ההי' סבבו על יד זקני גלעד שלא ינחל יפתח עמה' בבית אביהם והיה זה עול כי היה ראוי שירש עמהם. והנה ברח יפתח מפני אחיו וישב בארץ איש ששמו טוב ויתלקטו אליו אנשים ריקים ויצאו עמו ודומה שיפתח היה מנהיגם והיו הולכים למלחמה תמיד ומשם חברו אליהם: ולפי שכבר נתבאר לזקני גלעד שהיה יפתח מצליח במלחמותיו באו אליו ואמרו לו שיהיה להם לקצין אם יהיה נלחם בעבורם בבני עמון ובזה התנאי קבלו יפתח להלחם בבני עמון. ואמרו כל אלו הדברים לפני יי' רוצה לומר שכבר אמרו שיי' יהיה שומע בינותם אם לא יקיימו מה שקבלו עליהם. והנה

ותקצר ד' בקריא' וסי' ותקצר נפש העם בדרך. ותקצר נפשו בעמל ישראל. ויהי כי הציקה לו ותאלצהו. וגם נפשם בחלה: בעמל ב' ישראל. אנוש: ויפתח ג' וסי' נמסר ביהושע סימן ט"ו: והיתה ג' מלאים

מסרה

ד' מלאים וסי' ויאמרו ליפתח לכה והייתה לנו לקצין. אתה הייתה המוצי' והמביא את ישר' דשמואל. אם תחזק ממני ארם והייתה לי לישועה. אם עברת אתי והיית כתיב. ושארא והיית כתיבין: לראש ה' בספרא וסימ' רחם רחמתים לראש גבר שלל צבעי' לסיסר'. ויאמרו העם שרי גלעד. ויאמרו זקני גלעד אל יפתח ודבתריה. אם משיבי' אתם אותי להלחם. וילך יפתח עם זקני גלעד. וישימו העם אותו: בינותינו ג' בקריא ב' מל' וא' חס' וס' ראה ראינו כי היה יי' עמך. כי עד הוא בינתינו. יי' יהוה שומע בינותינו אם לא כדברך. מצעיתא חס':

לפני יי' במצפה. מתוך שנאספו כולם שהשכינה שורה על רוב ציבור: ועל ים סוף. בדרומה של ארץ אדום וארץ אדום בדרומה של ארץ כנען: אעברה בארצך. מדרום לצפון ליכנס לארץ כנען: וגם אל מלך מואב. שהיתה ארצו בסוף ארץ אדום במזרחה של אדום ובדרומה של ארץ ישראל: ולא אבה משה. רמזה בתורה כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער כשם שאדום לא נתנו לעבור כך מואב לא נתנום לעבור: וילך במדבר. מן המערב למזר' במיצר דרומי של ארו' ומואב: ויסב את ארץ אדום. כל דרומה ואת ארץ מואב כל דרומה וכשהגיע למקצוע דרומי מזרחי פנה אל הצפון לסבב את מיצר המזרחי: ויבא ממזרח שמש. של ארץ אדום: ויחנון בעבר ארנון. לסוף מזרח' של ארץ מואב ושם התחילה ארץ סיחון ועוג וכיבשו עבר הירדן במזרח ארץ כנען ועברו הירדן ונכנסו לה לארץ כנען דרך המזרח: ויירשו

רלבג

והנה שלח יפתח מלאכים אל מלך בני עמון והראה לו בסוף הענין כי אין לו תרעומת כלל על ישראל מצד הארץ שלקח ישראל בעלותו ממצרים מארנון עד יבוק ועד הירדן וגומ' כי לא לקחה ישראל מבני עמון אבל לקחה מסיחון מלך האמורי וידמה ששלח לו בראשי הדברי' השכיל כה אמר יפתח כי אולי יפתח היה מפורסם בניהם בגבורה ורבה מפני זה להודיעו כי הו' המושל על ישראל כדי שיאמר מלך בני עמון מלהלחם עם ישראל ואמר לו על צד הלעג הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש כי לא יכול כמוש שיהיה להצילם מיד סיחון כאומרו אוי לך מואב אבדת עם כמוש וגו' ואמר לו שאיננו טוב מבלק בן צפור מלך מואב שלא רב עם ישראל על זה ולא נלחם בם עם היותם יושבים בימיו בחשבון ובבנותיה ובערער ובבנותיה ובכל הערים אשר על יד ארנון והנה נמשך זה עד שלש מאות שנה שלא קם אחד מהם להלחם עם ישראל על זה ואם היה דין להם על הארץ הזאת מדוע לא הצילו אותה מידם בכל זה הזמן הארוך: והנה לא שמע מלך בני עמון אל דברי יפתח ורצה על כל פנים להלח' ביש' אז נתחדשה ביפתח רוח גבורה מאת יי' ועבר על בני עמון במקו' שהיו נאספים ונלחם בם והכם אותם מכה גדולה מאד כמו שזכר באופן שכבר נכנעו בני עמון מפני בני ישר': וספר

ולך ד' בקריא' וסימ' מה לי ולך כי באת אלי. ותאמר אל אליהו. לך אל נביאי אביך. מה לי ולך מלך יהודה דר"ה: ויאמר י"ב סבירין ויאמרו וסי' ויאמר מצרים אנוסה. ויאמר בני גד ובני ראובן קדמא. ויאמר שרי סכות. ויאמר כה אמר יפתח. ויאמר הנה כניות ברמה. כי לא לא מצאתם בידי מאומה. שלום בואך. כה אמר בן הדד. והוא יצא אל עבדי אדניו. ויאמר אפרים אך עשרתי. והאמצים יצאו ויבקשו: גבלו בגבלו ה' חס' בקריאה וסימ' נמסר בסדר חיי:

לִפְנֵי יְהוָה בַּמִּצְפָּה: וַיִּשְׁלַח יִפְתָּח מַלְאָכִים אֶל־מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן לֵאמֹר מַה־לִּי וָלָךְ כִּי־בָאתָ אֵלַי לְהִלָּחֵם בְּאַרְצִי: וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן אֶל־מַלְאֲכֵי יִפְתָּח כִּי־לָקַח יִשְׂרָאֵל אֶת־אַרְצִי בַּעֲלוֹתוֹ מִמִּצְרַיִם מֵאַרְנוֹן וְעַד־הַיַּבֹּק וְעַד־הַיַּרְדֵּן וְעַתָּה הָשִׁיבָה אֶתְהֶן בְּשָׁלוֹם: וַיּוֹסֶף עוֹד יִפְתָּח וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן: וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה אָמַר יִפְתָּח לֹא־לָקַח יִשְׂרָאֵל אֶת־אֶרֶץ מוֹאָב וְאֶת־אֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן: כִּי בַּעֲלוֹתָם מִמִּצְרָיִם וַיֵּלֶךְ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר עַד־יַם־סוּף וַיָּבֹא קָדֵשָׁה: וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל־מֶלֶךְ אֱדוֹם לֵאמֹר אֶעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצֶךָ וְלֹא שָׁמַע מֶלֶךְ אֱדוֹם וְגַם אֶל־מֶלֶךְ מוֹאָב שָׁלַח וְלֹא אָבָה וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּקָדֵשׁ: וַיֵּלֶךְ בַּמִּדְבָּר וַיָּסָב אֶת־אֶרֶץ אֱדוֹם וְאֶת־אֶרֶץ מוֹאָב וַיָּבֹא מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ לְאֶרֶץ מוֹאָב וַיַּחֲנוּן בְּעֵבֶר אַרְנוֹן וְלֹא־בָאוּ בִּגְבוּל מוֹאָב כִּי אַרְנוֹן גְּבוּל מוֹאָב: וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל־סִיחוֹן מֶלֶךְ־הָאֱמֹרִי מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן וַיֹּאמֶר לוֹ יִשְׂרָאֵל נַעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצְךָ עַד־מְקוֹמִי: וְלֹא־הֶאֱמִין סִיחוֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֶּאֱסֹף סִיחוֹן אֶת־כָּל־עַמּוֹ וַיַּחֲנוּ בְּיָהְצָה וַיִּלָּחֶם עִם־יִשְׂרָאֵל: וַיִּתֵּן יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־סִיחוֹן וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ בְּיַד יִשְׂרָאֵל וַיַּכּוּם וַיִּירַשׁ יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־אֶרֶץ הָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַהִיא:

ל' תקמין · יד פסו' אית בהון ועד ועד ג' ז"ל · ד' · כל קרי' ולא שמע כמ"ה לא שמע · ל' · ל' · ל' · ה' חס' בליש' · ל' · י"ח. ז' פסו' אית בהון את ואת את

קֳדָם יְיָ בְּמִצְפַּיָא: וּשְׁלַח יִפְתָּח אִזְגַּדִּין לְוָת מַלְכָּא דִבְנֵי עַמּוֹן לְמֵימַר מַה לִי וָלָךְ אֲרֵי אֲתֵיתָא לְוָתִי לְאַגָּחָא קְרָבָא בְּאַרְעִי: וַאֲמַר מַלְכָּא דִבְנֵי עַמּוֹן לְאִזְגַּדֵּי יִפְתָּח אֲרֵי נְסֵיב יִשְׂרָאֵל יָת אַרְעִי בְּמִסְּקֵיהּ מִמִּצְרַיִם מֵאַרְנוֹנָא וְעַד יוּבְקָא וְעַד יַרְדְּנָא וּכְעַן אָתֵיב יָתְהֶן בִּשְׁלָם: וְאוֹסֵיף עוֹד יִפְתָּח וּשְׁלַח אִזְגַּדִּין לְוָת מַלְכָּא דִבְנֵי עַמּוֹן: וַאֲמַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יִפְתָּח לָא נְסֵיב יִשְׂרָאֵל יָת אַרְעָא דְמוֹאָב וְיָת אַרְעָא בְּנֵי עַמּוֹן: אֲרֵי בְּמִסַּקְהוֹן מִמִּצְרַיִם וַאֲזַל יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא עַד יַמָּא דְסוּף וַאֲתָא לִרְקָם: וּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אִזְגַּדִּין לְוָת מַלְכָּא דֶאֱדוֹם לְמֵימַר אֶעְבַּר כְּעַן בְּאַרְעָךְ וְלָא שְׁמַע מַלְכָּא דֶאֱדוֹם וְאַף לְוָת מַלְכָּא דְמוֹאָב שְׁלַח וְלָא קַבִּיל וִיתֵיב יִשְׂרָאֵל בִּרְקָם: וַאֲזַל בְּמַדְבְּרָא וְאַקִּיף יָת אֲרַע אֱדוֹם וְיָת אֲרַע מוֹאָב וַאֲתוֹ מִמַּדְנַח שִׁמְשָׁא לְאַרְעָא דְמוֹאָב וּשְׁרוֹ בְּעִבְרָא דְאַרְנוֹן וְלָא עֲלוֹ בִּתְחוּם מוֹאָב אֲרֵי אַרְנוֹן תְּחוּם מוֹאָב: וּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אִזְגַּדִּין לְוָת סִיחוֹן מַלְכָּ' דֶאֱמוֹרָאָה מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן וַאֲמַר לֵיהּ יִשְׂרָאֵל נֶעְבַּר כְּעַן בְּאַרְעָךְ עַד אַתְרִי: וְלָא הֵימִין סִיחוֹן יָת יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּר בִּתְחוּמֵיהּ וּכְנַשׁ סִיחוֹן יָת כָּל עַמֵּיהּ וּשְׁרוֹ בְּיָהְצָה וַאֲגֵיחַ קְרָבָא עִם יִשְׂרָאֵל: וּמְסַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָ' יָת סִיחוֹן וְיָת כָּל עַמֵּיהּ בִּידָא דְיִשְׂרָאֵל וּמְחוֹנוּן וִירֵית יִשְׂרָאֵל יָת כָּל אֲרַע אֱמוֹרָאָה יָתֵיב אַרְעָא הַהִיא:

לפני יי' במצפה. במקו' שהיה שם ביתו כמו שאמר ויבא יפתח המצפה אל ביתו ומה שאמ' לפני יי' כמה שאמ' יי' יהיה שומע בינותינו או לפי שהשכינה שורה ביש' במקום שיתקבצו או הטעם כמו שפירשתי בספר יהושע כי היא המצפה שנועדו המלכים להלחם עם יהושע ומפני התשועה הגדולה שהיתה שם היה המנהג ביש' להקבץ שם והיה שם מזבח ובית תפלה ולאותה מצפה הלכו אנשי גלעד עם יפתח לדבר שם דבריהם לפני יי' במצפה: את ארץ מואב ואת ארץ בני עמון. מה לו להשיב לו על ארץ מואב והוא לא היה שואל ממנו כי אם ארץ בני עמון. לפי שהוא היה שואל ממנו מארנון ועד היבוק לפיכך השיב לו כי אותה הארץ שאתה שואל בשם מואב היתה נקראת ומלך האמורי לכדה ממואב וישראל לקחה ממלך האמורי והנה ישראל לא לקח לא ממואב ולא מבני עמון: במדבר עד ים סוף. במדבר הידוע והוא מדבר שור וכן כתיב ויסעו ממדב' שור וילכו שלשת ימים במדבר והוא מדבר איתם ושני שמות נקראו לו כי כן כתיב ויעברו בתוך הים המדברה וילכו שלשת ימים במדבר איתם ויחנו במרה והלכו המסעו' ההם מרה ואלים עד שבאו עד ים סוף וכן כתו' ויסעו מאלים ויחנו על ים סוף ומה שאמר עד ים סוף והם כבר עברו הים ואחרי עברם הלכו בזה המדבר. דע כי ישרא' לא עברו הים לרחבו כי בפיאה שנכנסו ממנה לים סוף באותה הפיאה עצמה יצאו כי הנה נכנסו ממדבר איתם לים סוף ומים סוף יצאו למדבר איתם עצמו ואם תאמר אחרי שלא הוצרכו לעבור הים לרחבו למה נכנסו בו והם יצאו אל המקום שהיו בו מתחלה לא עשה כן יתברך שמו אלא להראות עוצם גדולתו שעברו ישראל בתוך הים ביבשה ויטבעו המצריים בתוכו ולאורך הים הלכו המסעו' ההם אחר שעברו ומה שאמר ויחנו על ים סוף ועד עתה במדבר ים סוף הלכו המסעו' עד עתה הלכו רחוק מן הים ובמסע הזה חנו על שפת הים לפיכך אמר גם כן הנה עד ים סוף ומשם נסעו אל מדבר סין ומה שאמר הנה ויבא קדשה קצר המסעות וכת' הצריך לו לכתוב והוא קדש כי משם שלחו המלאכים כמו שכתוב וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום וגם אל מלך מואב שלח והנה לא ראינו בתורה ששלח אל מלך מואב רק מצינו שאמ' כאשר עשו לי בני עשו היושבי' בשעיר והמואבי' היושבים בער נראה ששלח להם כמו ששלח לבני עשו ומה שאמר כאש' עשו לי בני עשו והם לא הניחום לעבור וגם כן המואבים לא הניחום לעבור כמו שאמר וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה והוא אמר כאשר עשו לי בני עשו והמואבים כלומר שהניחום לעבור פי' החכם ראב"ע ז"ל כי מלך אדום לא הניח' לעבור על דרך מדינתו כי משם היתה ארץ כנען קרובה אבל עברו על דרך שעיר לפיכך אמר היושבים בשעיר כי כן כתיב אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר וכתיב ונסב את הר שעיר וכן מלך מואב לא הניחם לעבור אבל המואבים היושבים בער הניחום לעבור שנ' אתה עובר היום את גבול מואב את ער: וילך במדבר. במדבר ים סוף כמו שכתוב ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לסבוב את ארץ אדום: ויחנון. הנו"ן נוספת כנו"ן תשמרון תזכרון:

כמוש

רדק

כמוש אלהיך • והנה הוא היה אלהי מואב רק זה אמר לו אתה שואל הארץ שהיתה ממואב ומלך האמרי לקחה ממואב ולא הצילו כמוש אלהיו וכן היה בפי המושלים אוי לך מואב אבדת עם כמוש ואם כן הוא שהארץ היתה לך וכמוש היה אלהיך את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש כי הוא לא היה יכול להציל הארץ מיד מלך האמרי וי' אלהינו הוריש מלך האמרי מפנינו וירשנו את הארץ ההיא: הוריש • ענין גירושין כתרגומו דתריך וכן כל אשר הוא דבק עם מפני הוא לשון גירוש וזולתו הוא לשון ירושה : הטוב טוב אתה • הזקף מלרע בתיו ומקצת ספרים מדויקים מלעיל הזקף באלף : הרוב רבי ענין מריבה : אם נלחם נלחם בם • הראשון מקור בחולם בשקל נשאל נשאל דוד והשני בפעל עבר שהוא פתח והנה אמ' ביהושע ויקם בלק וילחם בישר' אלא כמו שפי' שם כי המלחמה היתה ששלח בלעם לקלל אותם והנה הוא לא נלחם עם ישראל בעבו' ארצו וגם מלכי מואב אחרי כן לא נלחמו בישר' בזו הטענה היום שלש מאות שנה שהאל ביד ישר' י"ב מאו' שנה • ג' מאות שנה ישבו בארץ הזאת עד היום מיום שכבשה ומדוע לא נלחמת' עליה עד היום ולא הצלתם אותה ושלש מאות שנה בחשבון זה כמו ש שמנו' בסדר עולם יהושע פרנס את ישראל כ"ח שנה עתניאל בן קנז ארבעים שנה אהוד שמונים שנה דבורה וברק ארבעים שנה גדעון ארבעים שנה אבימלך ג' שני' תולע בן פואה כ"ג שנה יאיר כ"ב שנה הרי ר"עו שנה ושני ה השעבוד בכלל וי"ח שנה ששעבדו בני עמון בישראל עד שלא קם יפתח הרי ג' מאות שנה עם שש שנים של יפתח : ותהי על יפתח רוח יי' • ושרת על יפתח רוח גבורתא מן קדם יי' : עבר בני עמון • פי' אל ארץ בני עמון : והעליתיהו עולה • דעת ר"זל בזה ידוע ואא"ז ז"ל פיר' והעליתיהו הוי"ו במקום או ופיר' והיה ליי' הקדש אם איננו ראוי לעולה או העליתיהו עולה אם ראוי לעולה וכמו זה הוי"ו מכה אביו ואמו או אמו ויפה פי' וכן נר' מהפסוק כי לא המיתה שאמר ותבכה על בתולי' לאות כי לא המית' אך לא ידעה איש כמו שאמר והיא לא ידעה איש ומה שאמר גם כן ויעש לה את נדרו אשר נדר ולא אמר ויעלה עולה לאות כי פרושה היתה וזהו את נדרו אשר נדר והיה ליי' כך כ נראה לפי פשטי הפסוקים ו ודברי ר"זל אם קבלה היא נדרש עלינו לקבלה : אין לו ממנו • ת' כמו ממנה לית ליה מינה כ כלומר כי מביתו זאת לא היה לו בן או בת כי לא היה לה בעל עדין כמו שאמר והיא לא ידעה איש וכן אמר בעל המסור' ששה סבירין ממנה וקרינן ממנו ו ויתכן לפרש ממנו כמשמעו כי אפשר שהיו לאשת יפתח בנים מאיש אחר קודם שנשאת ליפתח והיה מגדלם יפתח בביתו והיו חשובים כבניו אבל ממנו לא היה לו בן או בת כי אם זאת : ויהי

רשי

ויירשו מארנון ועד היבק • שאתה אומר שהוא שלך הם מסיחון לקחוה : מן המדבר ועד הירדן • מדברות היו שם לפני הירדן : על ידי ארנון • אצל ארנון שהיו ממואב וידעו שלא היה להם לעבור עליה שהרי מסיחון כבשום שלקחה ממלך מואב : שלש מאות שנה • משכיבשו את הארץ בימי יהושע עד יפתח מכאן יש ללמוד שנות השופטי' הנזכרים עד הנה אם שני השעבוד של כל אומה נמנים בתוך ימי השופט אם לאו שכינו בסדר עולם יהושע פרנס את ישרא' עשרים ושמנה שנה ואין לי מקרא ממנו ל ללמוד עתניאל ארבעים שנה ושני שעבוד של כושן רשעתים בכללם אחריו אהוד שמונים שנה ושמנה עשרה ש שני שעבוד של עגלון בתוכם הרי קמ"ח שנה דבורה ארבעים שנה ושני שעבוד יבין ב בתוכ' הרי קפ"ח אחריו שבע שנים של שעבוד מדין וארבעים של ג גדעון ושלש של א אבימלך הרי רל"ח ש שני אחריו כ"ג של תולע וכ"ב של יאיר הלא שעלתה שנה אחת ל לשניהם וי"ח של בני עמון עד שלא בא יפתח הרי שלש מאות : עבר בני עמון • אל בני עמון : אבל כרמי' • מישר כרמיא : הכרע

השוב ד' רפין וסי' הטוב טוב אתה מבלק בן צפור • הטוב היותך כהן • הטוב לך כי תעשק • הטוב כי יחקור אתכם : הרוב ג' ב' חס' וא' מלא וסי' ועתה הטוב • הרב עם שדי יסור • הרב דברים לא יענה קדמא מ"ל : נלחם י"ב פתחין וסי' נמסר לעיל בהאי סיפרא סימן ט' : ומדוע י' וסי' נמסר בריש סדר קרח : וידר ג' בקריא' וסי' וידר

וַיִּֽירְשׁ֗וּ אֵ֚ת כָּל־גְּב֣וּל הָאֱמֹרִ֔י מֵֽאַרְנוֹן֙ וְעַד־הַיַּבֹּ֔ק וּמִן־הַמִּדְבָּ֖ר וְעַד־הַיַּרְדֵּֽן׃ וְעַתָּ֞ה יְהוָ֣ה ׀ אֱלֹהֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל הוֹרִישׁ֙ אֶת־הָ֣אֱמֹרִ֔י מִפְּנֵ֖י עַמּ֣וֹ יִשְׂרָאֵ֑ל וְאַתָּ֖ה תִּירָשֶֽׁנּוּ׃ הֲלֹ֞א אֵ֣ת אֲשֶׁ֧ר יוֹרִֽישְׁךָ֛ כְּמ֥וֹשׁ אֱלֹהֶ֖יךָ אוֹת֣וֹ תִירָ֑שׁ וְאֵ֨ת כָּל־אֲשֶׁ֜ר הוֹרִ֨ישׁ יְהוָ֧ה אֱלֹהֵ֛ינוּ מִפָּנֵ֖ינוּ אוֹת֥וֹ נִירָֽשׁ׃ וְעַתָּ֗ה הֲט֥וֹב טוֹב֙ אַתָּ֔ה מִבָּלָ֥ק בֶּן־צִפּ֖וֹר מֶ֣לֶךְ מוֹאָ֑ב הֲר֥וֹב רָב֙ עִם־יִשְׂרָאֵ֔ל אִם־נִלְחֹ֥ם נִלְחַ֖ם בָּֽם׃ בְּשֶׁ֣בֶת יִ֠שְׂרָאֵל בְּחֶשְׁבּ֨וֹן וּבִבְנוֹתֶ֜יהָ וּבְעַרְע֣וֹר וּבִבְנוֹתֶ֗יהָ וּבְכָל־הֶֽעָרִים֙ אֲשֶׁר֙ עַל־יְדֵ֣י אַרְנ֔וֹן שְׁלֹ֥שׁ מֵא֖וֹת שָׁנָ֑ה וּמַדּ֥וּעַ לֹֽא־הִצַּלְתֶּ֖ם בָּעֵ֥ת הַהִֽיא׃ וְאָנֹכִי֙ לֹא־חָטָ֣אתִי לָ֔ךְ וְאַתָּ֞ה עֹשֶׂ֥ה אִתִּ֛י רָעָ֖ה לְהִלָּ֣חֶם בִּ֑י יִשְׁפֹּ֨ט יְהוָ֤ה הַשֹּׁפֵט֙ הַיּ֔וֹם בֵּ֚ין בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל וּבֵ֖ין בְּנֵ֥י עַמּֽוֹן׃ וְלֹ֣א שָׁמַ֔ע מֶ֖לֶךְ בְּנֵ֣י עַמּ֑וֹן אֶל־דִּבְרֵ֣י יִפְתָּ֔ח אֲשֶׁ֖ר שָׁלַ֥ח אֵלָֽיו׃ וַתְּהִ֤י עַל־יִפְתָּח֙ ר֣וּחַ יְהוָ֔ה וַיַּעֲבֹ֥ר אֶת־הַגִּלְעָ֖ד וְאֶת־מְנַשֶּׁ֑ה וַֽיַּעֲבֹר֙ אֶת־מִצְפֵּ֣ה גִלְעָ֔ד וּמִמִּצְפֵּ֣ה גִלְעָ֔ד עָבַ֖ר בְּנֵ֥י עַמּֽוֹן׃ וַיִּדַּ֨ר יִפְתָּ֥ח נֶ֛דֶר לַֽיהוָ֖ה וַיֹּאמַ֑ר אִם־נָת֥וֹן תִּתֵּ֛ן אֶת־בְּנֵ֥י עַמּ֖וֹן בְּיָדִֽי׃ וְהָיָ֣ה הַיּוֹצֵ֗א אֲשֶׁ֨ר יֵצֵ֜א מִדַּלְתֵ֤י בֵיתִי֙ לִקְרָאתִ֔י בְּשׁוּבִ֥י בְשָׁל֖וֹם מִבְּנֵ֣י עַמּ֑וֹן וְהָיָה֙ לַֽיהוָ֔ה וְהַעֲלִיתִ֖הוּ עוֹלָֽה׃ וַיַּעֲבֹ֥ר יִפְתָּ֛ח אֶל־בְּנֵ֥י עַמּ֖וֹן לְהִלָּ֣חֶם בָּ֑ם וַיִּתְּנֵ֥ם יְהוָ֖ה בְּיָדֽוֹ׃ וַיַּכֵּ֡ם מֵעֲרוֹעֵ֡ר וְעַד־בּוֹאֲךָ֩ מִנִּ֨ית עֶשְׂרִ֜ים עִ֗יר וְעַד֙ אָבֵ֣ל כְּרָמִ֔ים מַכָּ֖ה גְּדוֹלָ֣ה מְאֹ֑ד וַיִּכָּֽנְעוּ֙ בְּנֵ֣י עַמּ֔וֹן מִפְּנֵ֖י בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ וַיָּבֹ֨א יִפְתָּ֜ח הַמִּצְפָּ֗ה אֶל־בֵּית֔וֹ וְהִנֵּ֤ה בִתּוֹ֙ יֹצֵ֣את לִקְרָאת֔וֹ בְּתֻפִּ֖ים וּבִמְחֹל֑וֹת וְרַק֙ הִ֣יא יְחִידָ֔ה אֵֽין־ל֥וֹ מִמֶּ֛נּוּ בֵּ֖ן אוֹ־בַֽת׃ וַיְהִי֩ כִרְאוֹת֨וֹ אוֹתָ֜הּ וַיִּקְרַ֣ע אֶת־בְּגָדָ֗יו וַיֹּ֙אמֶר֙ אֲהָ֤הּ בִּתִּי֙

וִירִיתוּ יָת כָּל תְּחוּם אֱמוֹרָאָה מֵאַרְנוֹנָא וְעַד יוּבְקָא וּמִן מַדְבְּרָא וְעַד יַרְדְּנָא : וּכְעַן יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל תָּרֵיךְ יָת אֱמוֹרָאָה מִן קֳדָם עַמֵּיהּ יִשְׂרָאֵל וְאַתְּ מְדַמֵּי לְמֵירְתֵיהּ : הֲלָא יָת דְיַחְסְנִינָךְ כְּמוֹשׁ טַעֲוָתָךְ יָתֵיהּ תַּחְסִין וְיָת כָּל דְתָרֵיךְ יְיָ אֱלָהָנָא מִן קֳדָמָנָא יָתֵיהּ נֵירַת : וּכְעַן הֲטַב טַב אַתְּ מִבָּלָק בַּר צִפּוֹר מַלְכָּא דְמוֹאָב הֲמִדָּן דָּן עִם יִשְׂרָאֵל אִם קְרָבָא אֲגִיחַ בְּהוֹן : כַּד יָתִיב יִשְׂרָאֵל בְּחֶשְׁבּוֹן וּבְכַפְרָנָהָא וּבַעֲרֹעֵר וּבְכַפְרָנָהָא וּבְכָל קִירְוַיָּא דְעַל תְּחוּמֵי אַרְנוֹן תְּלַת מְאָה שְׁנִין וּמָא דֵין לָא שֵׁיזֵבִיתוּן בְּעִידָנָא הַהִיא : וַאֲנָא לָא חָטֵית לָךְ וְאַתְּ עָבֵד עִמִּי בִּישָׁא לְאַגָּחָא קְרָבָא בִי יְדִין יְיָ דַעֲבֵד דִּינָא יוֹמָא דֵין בֵּין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבֵין בְּנֵי עַמּוֹן : וְלָא קַבִּיל מַלְכָּא דִבְנֵי עַמּוֹן לְפִתְגָּמֵי יִפְתָּח דִשְׁלַח לְוָתֵיהּ : וּשְׁרַת עַל יִפְתָּח רוּחַ גְבוּרָא מִן קֳדָם יְיָ וַעֲבַר יָת גִּלְעָד וְיָת מְנַשֶּׁה וַעֲבַר יָת מִצְפֵּיָא דְגִלְעָד וּמִמִּצְפֵּיָא דְגִלְעָד עֲבַר בְּנֵי עַמּוֹן : וְקַיֵּים יִפְתָּח קְיָים קֳדָם יְיָ וַאֲמַר אִם מִמְסַר תִּמְסַר יָת בְּנֵי עַמּוֹן בִּידִי : וִיהֵי דְיִפּוֹק מִפַּתְּבַר מִדְּשֵׁי בֵיתִי לְקַדָּמוּתִי כַּד אֲתוּב בִּשְׁלָם מִבְּנֵי עַמּוֹן וִיהֵי קֳדָם יְיָ וְאַסְּקִינֵיהּ עֲלָתָא : וַעֲבַר יִפְתָּח לְוָת בְּנֵי עַמּוֹן לְאַגָּחָא קְרָבָא בְּהוֹן וּמְסָרִינוּן יְיָ בִּידֵיהּ : וּמְחָנוּן מֵעֲרֹעֵר עַד מֵעַלָנָא דְמִנִּית עֶשְׂרִין קִרְוִין וְעַד מֵישַׁר כַּרְמַיָּא מַחְתָּא רַבְּתָא לַחֲדָא וְאִתְבָּרוּ בְּנֵי עַמּוֹן מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : וַאֲתָא יִפְתָּח לְמִצְפֵּיָא לְבֵיתֵיהּ וְהָא בְרַתֵּיהּ נָפְקַת לְקַדָּמוּתֵיהּ בְּתוּפִּין וּבְחִינְגִּין וּלְחוֹד הִיא יְחִידָה לֵית לֵיהּ מִנַּהּ בַּר אוֹ בְרַת : וַהֲוָה כַּד חֲזָיָתַהּ וּבְזַע יָת לְבוּשׁוֹהִי וַאֲמַר וַוי בְרַתִּי

יעקב נדר לאמר אם יהיה • וידר ישראל נדר לי"י ויאמר • וידר יפתח נדר • נתון ד' מלאים וסי' ונתון אותו על • נתון תתן לו ולא ירע • ויאמרו נתון נתן • וידר יפתח • וכל כתו' דכו' : ה' סבירין ממנה וקרינן ממנו וסי' והרים ממנו בקמצו מסלת המנחה ומשמנה • ואם בהמה אשר יקריב ממנה קרבן • ויבא יפתח המצפה אל ביתו • אל השדה ללקט אורות • וילך בכל דרך אסא דמלכים • וסי' בל"יש ארמית אפרש בעירא דיפתח ולקט באורחא • ונמסר גם בסדר צו :

רלבג

וספר שכב' נדר יפתח נדר לי"י שאם יתן בידו את בני עמון יהיה לי"י אשר יצא מביתו בשובו בשלו' מבני עמון ויעלנו עולה אם היה ראוי לזה והנה היוצ' מדלתי ביתו יהיה בהכרח בעל ה החיים ואם היה ממין האדם יהיה לי"י והיה מיוחד לעבודת הש"י לבד ואם יהיה זכר לא יצטרך שיהיה פ פרוש מן האשה כי כ כבר יהיה מיוח' לעבוד' הש"י בזולת זה האופן כמו שנמצא בכהנים ובלוים ונמצאנו ב"ב זה הלשון בשמואל עם ל לקחו אם והולידו בנים מתנה ונמצא אם ה היתה אשה יתחייב ש שתהיה פרושה מאיש שאם היה לה בעל לא תהיה מיוחדת לעבודת הש"י אבל תעבוד על זה בעלה כמשפט הנשים הנשואות ולזה קרע י יפתח את בגדיו ב בראותו בתו יוצאה ל לקראתו כי זה הנדר יחייב שלא תהיה לאיש ידעתה

הכרע הכרעתני. לשון נקבה ודומה לו לבבתני אחותי כלה ׃ היית בעוכרי. כל דמי כעכר קפחת את רגלי ׃ וירדתי על ההרים. לשון ליל״ה הוא ודוגמתו על גגותיה וברחובותיה כולו ייליל יורד בבכי המתעצם בבכי עד שגופו משתכר ומדרש אגדה דורשו רבי תנחומא על ההרים. לפני סנהדרין שמא ימצאו פתח לנדריך ׃ ותבך על בתוליה. מדלא כתיב על בתולותיה משמע בתולים ממש ׃ ותהי חק. גזרו שלא יעשה אדם עוד כן שאילו הלך אצל פנחס או בא אצלו היה מתיר לו כ נדרו עמדו בגדולתן ומבין שניהם אבדה ונפרעתהם פנחס נסתלקה שכינה מ ה ימנו שנאמר בדברי הימים לפנים יי׳ עמו למדנו שבסופו אינו עמו ויפתח הוכה בשחין ונפול איברים שנאמר ויקבר בערי הגלעד ויש עוד לפתור ותהי חק בישר׳ מחובר למקרא שלאחריו מ מימים ימימה תלכנה וגו׳ הדב׳ הזה קבעוהו עליהם לחק ׃ לתנות ׃ לקונן ׃ ויעבר צפונה ׃ ויעברו את הירד׳ והלכו לצפון עבר הירדן אל הגלעד ׃ כי

וירדתי. י״ת מענין אריד בשיחי וירד ויריד בענין אחד ורבי׳ כמוהו והנכון לפרשו כמשמעו כי המצפה ששם היה בית יפתח היה גבוהה על ההרים או אמר וירדתי כנגד העמק אשר בין המצפה וההרים וכן ויעלו אותם עמק עכור וירד הסלע כמו שפירשנו ות״י ואתנגיד על טוריא ובדרש וירדתי על ההרים אלך לפני סנהדרין אולי ימצאו פתח לנדרך ׃ ויעש לה את נדרו אשר נדר. שעשה לה בית והכניסה שם והיתה שם פרוש׳ מבני אדם ומדרכי העולם והיה חק בישרא׳ כי משנה לשנה היו הולכות אליה בנות ישראל ׃ לתנות לה. כלומר לקונן ולבכות על בתוליה עמה כתרגומו לשאה ותרגום ויקונן המלך ואלא ת מלכא או פירוש לתנות להשיחה ולנחמה ארבעה ימים כי כל ה השנה היתה מתבודדת כמו ה האנשים הפרושים הסגורים ב בבתים והחק הזה עשו עמה כל ימי חייה ומה שאמר ותהי חק לשון נקבה ר״ל הליכ׳ בנות ישרא׳ היתה לחק בכל שנה וי״ת והות גזרה בישראל בדיל דלא לאסקא גבר ית בריה וית ברתיה וגו׳ ונחלקו בזה מחלוקת רז״ל אמרו וכי נדר היה רבי יוחנן ור׳ שמעון בן לקיש רבי יוחנן אמר דמים היה חייב וריש לקיש אמר אפי׳ דמים לא היה חייב דתנינן אמר על בהמה טמאה ועל בעלת מום הרי אלו עולה לא אמ׳ כלום הרי אלו לעולה ימכרו ויביא בדמיהן עולה ולא היה שם פנחס שיתיר לו נדרו כלומר שיאמר לו כי ב בדמים היה פטור אמר פנחס הוא צריך לי יבא אצלי ויפת׳ אמ׳ ראש קציני ישראל אני ואלך א אצלו בין דין לדין אבדה הנערה ושניהם נענשו יפתח בנשילת אברים מת שנאמר ויקבר בערי גלעד פנחס נסתלקה ממנו רוח הקדש שנאמר ופנחס בן אלעזר הכהן נגיד היה עליהם הוא ע עליהם אין כתיב כאן אלא היה עליהם לפנים ויי׳ עמו שעכשיו לא היה עמו. ראינו מדבריה׳ כי מה שעשה יפתח בטעות עשה והיה הוא סבור שנדרו היה נדר כמו שאמר ואנכי פציתי פי אל יי׳ ולא אוכל לשוב ובתו גם כן דעתה בדברו כי חשב׳ גם כן שנדרו היה נדר כמו שאמרה פצית את פיך אל יי׳ עשה לי כאשר יצא מפיך ׃ פליטי

ולא אוכל ג׳ בקריאה וסימ׳ ויהי כראותו אותה ויקרע את בגדיו ויאמר · ונלאיתי כל כל ולא אוכל · ואשלחה אליהם מלאכים ׃ מימים ימימה ה׳ בקריאה וסי׳ ושמרת את החקה הזאת למועדה · מימים ימימה תלכנה בנות ישראל · ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה · ויאמרו הנה חג יי׳ בשילו מימים ימימה · ומעיל קטן תעשה לו אמו · ונמסר גם בסוף סדר בא ׃

הכרע הכרעתני ואת היית בעכרי ואנכי פציתי פי אל יהוה ולא אוכל לשוב ׃ ותאמר אליו אבי פציתה את פיך אל יהוה עשה לי כאשר יצא מפיך אחרי אשר עשה לך יהוה נקמות מאיביך מבני עמון ׃ ותאמר אל אביה יעשה לי הדבר הזה הרפה ממני שנים חדשים ואלכה וירדתי על ההרים ואבכה על בתולי אנכי ורעיתי ׃ ויאמר לכי וישלח אותה שני חדשים ותלך היא ורעותיה ותבך על בתוליה על ההרים ׃ ויהי מקץ שנים חדשים ותשב אל אביה ויעש לה את נדרו אשר נדר והיא לא ידעה איש ותהי חק בישראל ׃ מימים ימימה תלכנה בנות ישראל לתנות לבת יפתח הגלעדי ארבעת ימים בשנה ׃

ויצעק איש אפרים ויעבר צפונה ויאמרו ליפתח מדוע עברת להלחם בבני עמון ולנו לא קראת ללכת עמך ביתך נשרף עליך באש ׃ ויאמר יפתח אליהם איש ריב הייתי אני ועמי ובני עמון מאד ואזעק אתכם ולא הושעתם אותי מידם ׃ ואראה כי אינך מושיע ואשימה נפשי בכפי ואעברה אל בני עמון ויתנם יהוה בידי ולמה עליתם אלי היום הזה להלחם בי ׃

אכרעא אכרעתיני ואת הוית בעכרי ואנא פתחית פומי בנדר קדם יי ולא איכול למיתבו ׃ ואמרת ליה אבא פתחתא פומך בנדר קדם יי עיביד ליכמא די נפק מפומך בתר דעבד לך יי פורענותא מבעלי דבבך מבני עמון ׃ ואמרת לאבוהא יתעביד לי פתגמא הדין שבוק מיני תרין ירחין ואיהך ואתנגיד על טוריא ואבכה על בתולי אנא ותברותי ׃ ואמר איזילי ושלח יתה תרין ירחין ואזלת היא ותברותיה ובכת על בתולהא על טוריא ׃ והוה מסוף תרין ירחין ותבת לות אבוהא ועבד לה ית נדריה די נדר והיא לא ידעת גבר והות לגזירא בישראל ׃ תוספת בדיל דלא לאסקא גבר ית בריה וית ברתיה לעלתא כמא דעבד יפתח גלעדאה ולא שאיל לפינחס כהנא ואילו שאיל לפינחס כהנא הוה פריק יתה בדמין ׃ מזמן לזמן אזלן בנת ישראל לאלאה לבת יפתח גלעדאה ארבעא יומין בשתא ׃ ואיתכניש אנש אפרים ועבר לציפונא ואמרו ליפתח מא דין עברת לאגחא קרבא בבני עמון ולנא לא קריתא למיזל עימך ביתך נוקיד עלך בנורא ׃ ואמר יפתח להון אנש דין הויתי אנא ועמי ובני עמון לחדא ובעית אנא מנכון ולא פרקתון יתי מידהון ׃ וחזית ארי ליתך פריק ומסרית נפשי כבעל גב לאתקטלא ועברית לות בני עמון ומסרינון יי בידי ולמה סליקתון לותי יומא דין לאגחא קרבא בי ׃

רלבג

ידמה שעשה לה יפתח ב׳ מחוץ לא ראת׳ אדם בו ולא אשה וישבה שם אך המתין לה ש שנים חדשי׳ תלך בהם עם רעותיה לבכות על בתוליה על ההרי׳ ובזה הזמן הסגירה בבית ההוא ולא היתה רואה אפילו אשה שם זולתי ארבע׳ ימים בשנ׳ שהיה חק לישראל שתלכנה בנות ישרא׳ לתנות לבת יפתח על בתוליה והיא היתה פרושה מאיש כל ימיה׳ וראוי שנעיין במה שאמר יפתח זה שלש מאות שנה עברו מעת שכבשו הארץ ההיא עד ה התחלת שנות יפתח ונעיין עם זה במה שנאמר בבנין הבית שהיה בת״פ שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים וזה ממה שיחייב שלא היה מעת במיתת יפתח עד בנין הבית כי אם ק״מ שנה ואם חקרנו בזה נמצא בו יותר וזה שכשנקבץ שנות יפתח ואבצן ואילון ועבדון יהיו ל״א ואם נקבץ עם זה שנות השעבוד ביד פלשתים שהיו מ׳ שנה עם שנות שמשון שהם כ׳ שנה ושנות עלי ושנות שמואל ושאול שהם י״ג שנה ושנות דוד ושלמה עד בנין הבית שהם מ״ג שנה יהיו קפ״ז שנים ואם אמרנו ששנות השעבוד ביד פלשתים נכללו בשנות שמשון ועלי עדיין יהיו נוספים ז׳ שנה ועוד כי יתכן שנסבור שהתחילה השעבוד קודם הריון שמשון אחר שנסבר נראה המלאך ל׳ האשה ואמר לה והוא יחל להושיע את ישר׳ מיד פלשתי׳ · וידמה שנאמ׳ בהיתר זה כי ישר׳ היו ביד פלשתים גם בימי יפתח ובימי השופטים הבאים אחריו לא שלא היו פלשתי׳ עדיין מושלים בישר׳ אך היו מתגברים עליהם במלחמותיה׳ ולזה ספר קודם במיתת יפתח שנסבר מכרם הש״י ביד פלשתי׳ ובימיה׳ היה הריון שמשון והתחיל השעבוד להיות פלשתי׳ מושלי׳ בישר׳ שסביב במיתת ממשלת שמשון ולזה אמרו ישר׳ לשמשון הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים ועכ״ז הנה יהיו שם ז׳ שני׳ נוספות ואפשר שנאמ׳ כי אלו הז׳ שנים היו חסרי׳ מהג׳ מאות שנה שאמר יפתח והנה אמר על דרך הקירוב ג׳ מאות שנה כי לא חשב לז׳ שנים החסרות מזה והנה ימצא זה מסכי׳ על האופן שפירשנו בשנכית שיהושע והזקנים פרנסו ישרא׳ כ״ז שנה ואחר פרנסם עתניאל בן קנז ישראל מ׳ שנה עד שנות השעבוד ופרנסם אהוד את ישר׳ עד פ׳ שנה עד שנות השעבוד ופרנסו דבורה וברק את ישר׳ מ׳ שנה עד שנות השעבוד ופרנסם ירובעל את יש׳ עד מ׳ שנה עד שנות השעבוד ופרנסם אבימלך את ישראל ג׳ שנים ותולע אחריו כ״ג שנה ויאיר כ״ב שנה וי״ח שנות השעבוד הרי רצ״ג שנים וכשנחבר אליהם מ׳ שנה מעת יציאת מצרים עד כבישת הארץ ההיא וקמ״ז שנה מבמיתת יפתח עד בנין הבית יהיה הכל ת״פ שנה ואם נפל ספק מתי היה פסל מיכה וענין פילגש בגבעה שסופר שם שהיו בעת שלא היה מושל בישראל איש הישר בעיניו יעשה ולזה יחשב שהיה בין שמשון ובין עלי זמן בלתי קצר עמדו בו ישראל בזולת שופט הנה כתיר זה הספק בשנאמר שזה היה בשנות השעבוד שזכרנו שלא היה שופט אם קודם במיתת עתניאל בן קנז או קודם במיתת אהוד או קודם במיתת זולתם מן השופטים בשנות השעבוד שלא היה בישראל מושל וכבר כתב׳ בזה עוד בג״ה בהגיענו לשם ואפש׳ שנאמ׳ שמה שאמ׳ יפתח שלש מאות שנה היה אמת בלא שום קירוב אך כבלעו קצת משנות שמשון בשנות עלי שהרי בסוף היה יושב שמשון בארץ פלשתים ויתכן שאז היה שופט עלי וכתשבו אותם השנים בשנות שמשון כי הוא היה שופט אותם אם היה עומד אצלם והנה כבאר עוד זה בהגיענו שם בע״ה ונשוב למה שהיינו בו מביאור אילו הדברים · וספר אחר זה שנסבר הגיע מרוע בני אפרים שאמרו לשרוף בית יפתח עליו באש על אשר לא קראם בצאת המלחמה ונתאמו שראוי להם לגמלו חסד על הטובה אשר עשה להם ששם נפשו בכפו ונלחם עם אויביה׳ והנה לא נשתדל יפתח לפייסם באופן שפייסם ירובעל או אולי לא היה יכול על זה והיה זה סבה על שנפלו מאפרים מ״ב אלף · וספר

פליטי אפרים אתם · כלו' פליטי אפרים אתם שאתם מחולקים בתוך אפרים ובתוך מנשה ואין אתם חשובים לכלום לפי שהיו אנשי אפרים מחרפין אותם כך היו אנשי
גלעד מכים אותם כשהיו מוצאים אותם יחידים עוברין בארצם ולדעת המתרגם אותם רבק עם גלעד לא עם אפרי' וכתי' ארי אמרו משזביא דבית אפרי' מה אתון חשיבין
דבית גלעד בגו בית אפרים ובגו בית מנשה ומה שאמר פליטי אפרים ר"ל הפחותים שבאפרים היו מחרפין אותם כך ויוכיח הפירוש הזה והיה כי יאמרו פליטי אפרים
אעבורה והמלחמה הזאת לא היתה להם לבני גלעד כי עם האנשים הרקים והפחותים שבאפרים והם נקראים פליטי אפרים והם אשר היו צריכים לעבור מפני
הבהמו' שהיו רועי' מעבר לירדן שהיה שם מרעה לבני אפרים כמו שאנו עתידים לבאר בספר שמואל בפסוק ביער אפרים ו והפחותים הם הרועים ברוב והחרב הרב הזה היה לעונש ל עונות שהיו בשבט אפרי' בנסתר : האפרתי אתה · נקרא אפרתי אשר משבט אפרים ונקרא א אפרתי אשר מבית לחם אפרת כמו ודוד בן איש אפרתי : שבלת · כמו שהיו מכנין אותם בזאת המלה כן היו מכנין אות' בכל מלה שיש בו שי"ן והאפרתים היו קורין אותה סי"ן ולקח הכתו' אחת מהמלות ו"מ כי לקח מלת שבולת לפי שהיה שבולת הנהר במקום שהיו עוברים בני אפרים שהיו מגמגמין באותה השי"ן אולי היה אויר ארצם גורם להם זה כמו אנשי צרפת שאינן מ מבינים לקרא השי"ן וקוראין א אותה כמו תי"ו רפה : בערי גלעד · דרך הדרש בזה שהוכה בשחין כבד והיה נופל איברים מעיר לעיר ובכל עיר שהיה נופל איברו היה נקבר שם וזה היה לו עונש שהרג בתו ולא נשאל על נדרו ובדרך הפשט פירוש בערי הגלעד באחת מערי הגלעד ו וכמוהו בשתים תתחתן כי באחת משתים ועל עיר בן אתונות בן אחת האתונות : אבצן מבית לחם · אמרו רז"ל אבצן זה בועז והנראה בעיני כי אמרו זה בעבור ספור הכתוב בנותי בניו ובנותיו וסמך לו דבר מנוח ללמדך שלא יתגאה אדם לא ב בעושר ולא בבנים כי אבצן עשה ששים סעודות בין בניו ובנותיו ובכלן לא זימן מנוח לפי שהיה עקר והיה אומר כודרתא עקרתא במאי פרע לי ואירע לו מפני ש שכולן מתו בחייו והיה לו למנוח בן קיים והיה שופט ישראל כי ראה השם בעלבונו וטוב הו' אם קבלה היתה אבלם זה ולפי דרך הפשט ספר הכתוב כמואלי בניו ובנותיו לספר ההצלחה הגדולה שהיתה לו בבנים ובבנות כי כלם השיאם בחייו ובאמת היו בו ד דברים טובים אשר בספר הגיע לזאת ההצלחה ולמעלה גדולה להיותו שופט ישראל : רוכבים על שבעים עיירים · הספור הזה גם כן להודיע הצלחתו שראה בנים ובנות ובני בנים גדולים אנשים רוכבים על עיירים כלומ' מרוב עשרם וגדולתם לא היו צריכין להתעסק במלאכ' אחרת ובעבודת הארץ אלא רוכבים על עיירים ונתמנה שופט ישראל : ארבעים שנה · מחשבון ימי השופט הם אלו הארבעים :

והחוצה ו' וסימ' ויוצא אתו החוצה · ויהי כהוציאם אותם החוצה · ולרבקה אח · ותתפשהו בבגדו · ויהי בראותה כי עזב · ויהי כשמעו כי · ויהי בהרימי קולי · כי ישבו אחים · בחוץ תעמד והאיש · והיה כל אשר יצא · ויהי לו שלשים בנים · וישכימו ויהי בעלות · ויקרא את נערו · ואריכו הבדים

ויקבץ יפתח את כל אנשי גלעד
וילחם את אפרים ויכו אנשי גלעד
את אפרים כי אמרו פליטי אפרים
אתם גלעד בתוך אפרים בתוך
מנשה : וילכד גלעד את מעברות
הירדן לאפרים והיה כי יאמרו
פליטי אפרים אעברה ויאמרו לו
אנשי גלעד האפרתי אתה ויאמר
לא : ויאמרו לו אמר נא שבלת
ויאמר סבלת ולא יכין לדבר כן
ויאחזו אותו וישחטוהו אל
מעברות הירדן ויפל בעת ההיא
מאפרים ארבעים ושנים אלף :
וישפט יפתח את ישראל שש שנים
וימת יפתח הגלעדי ויקבר בערי
גלעד : וישפט
אחריו את ישראל אבצן מבית לחם
: ויהי לו שלשים בנים ושלשים
בנות שלח החוצה ושלשים בנות
הביא לבניו מן החוץ וישפט את
ישראל שבע שנים : וימת אבצן
ויקבר בבית לחם :
וישפט אחריו את ישראל אילון
הזבולני וישפט את ישראל עשר
שנים : וימת אילון הזבולני ויקבר
באילון בארץ זבולן :
וישפט אחריו את ישראל עבדון
בן הלל הפרעתוני : ויהי לו
ארבעים בנים ושלשים בני בנים
רכבים על שבעים עירם וישפט
את ישראל שמנה שנים : וימת
עבדון בן הלל הפרעתוני ויקבר
בפרעתון בארץ אפרים בהר
העמלקי : יג ויספו
בני ישראל לעשות הרע בעיני
יהוה ויתנם יהוה ביד פלשתים
ארבעים שנה :

וכנש יפתח ית כל אנשי גלעד
ואגיח קרבא עם דבית אפרים
ומחו אנשי גלעד ית דבית אפרים
ארי אמרו משזביא דבית אפרים
מה אתון חשיבין דבית גלעד בגו
בית אפרים בגו בית מנשה :
ואחדו דבית גלעד ית מגיזת
ירדנא על דבית אפרים והוה
כד אמר חד ממשזביא דבית
אפרים אעיבר ואמרין ליה אינשי
גלעד אפרתי את ואמר לא :
ואמרין ליה אמר כען שובלתא
ואמר סובלתא ולא מתקין למללא
כן ואחדין ליה ונכסין ליה במגזת
ירדנא ואתקטלו בעדנא ההיא
מאפרים ארבעין ותרין אלפין :
ודן יפתח ית ישראל שית שנין
ומית יפתח גלעדאה ואתקבר
בקירוי גלעד : ודן
בתרוהי ית ישראל אבצן דמבית
לחם : והוה ליה תלתין בנין
ותלתין בנן שלח לברא ותלתין
בנן כנש אעיל לבנוהי מן ברא
ודן ית ישראל שבע שנין : ומית
אבצן ואתקבר בבית לחם :
ודן בתרוהי ית ישראל
אילון דמבית זבולן ודן ית ישראל
עסר שנין : ומית אילון דבית
זבולן ואתקבר באילון בארע
זבולן : ודן בתרוהי
ית ישראל עבדון בר הלל
דמפרעתון : והוה ליה ארבעין
בנין ותלתין בני בנין רכיבין על
שבעין עילין ודן ית ישראל תמניא
שנין : ומית עבדון בר הלל
דמפרעתון ואתקבר בפרעתון
בארע שבטא דאפרים בטורא
דבית עמלק : ואוסיפו
בני ישראל למעבד דביש קדם יי
ומסרינון יי בידא דפלשתאי
ארבעין שנין :

רשי

כי אמרו פליטי אפרי' אתם · גלעד פחותים שבאפרים היו מבזין את הגלעד ואומרים להם מה אתם גלעד חשובין בתוך אפרים ובתוך מנשה כך ת תרגם יונתן : וילכד את מעברות וגו' · היו שומרים במקום ה המעברות : אמר נא שבולת · שבולת הנהר הזה אעבור ולא יכין לדב' כן שהיו מגמגמי' בלשונם : אבצן · זה בועז : יין

רלבג

וספר אחר זה שכבר מת יפתח ונקבר בערי גלעד והנה הרצו' בזה שכבר נקבר באחת מערי גלעד והנכון אצלי כי יפתח מפני שלא השאיר אחריו בן או בת יהיה נקר' בהם שמו כזה שיקברו ע עצמותיו בכל ערי גלעד קצת פה וקצת פה כדי שיהיה לו זכר באותן ה המקומות שהציל מיד מלך בני עמון · והנה זכר שכבר שפט אחריו את ישראל אבצן מבית לחם ולפי שבועז כראה מעניינו שהיה שופט ישראל והיה מבית לחם ולא נמנה בשופטים זולת אבצן שיהיה מבית לחם אמרו רבו' ז"ל כי אבצן זה בועז והנה אות ואחריו שפט את ישראל אילון הזבולני ואחריו שפט את ישראל עבדון בן הלל ·

דמלכים · וחברו דדה · יען כצר ובכתף תהדפו :

עד

מתשפחת

רדק

ממשפחת הדני. ביאור היותם כמו שבט המנשי ומשפחת כמו שבט וכן ויקרב את משפחת יהודה: עקרה ולא ילדה. תוספת ביאור וכן ותהי שרי עקרה אין לה ולד: ואל תשתי יין ושכר. הוא"ו מורה כי השמרי נא ר"ל מטומאה כמו שהנזיר היה נשמר מטומאה ומיין ושכר כן צוה אותה להיותה נשמרת מכל הדברים האסורין לנזיר להיות קדושתו מן הבטן ומה שאמ' ואל תאכלי כל טמא אחר שאמ' השמרי נא פי' השמרי נא מטומאת מגע ואהל ופי' כל טמא שלא תאכל דברים טמאים או פי' ואל תאכלי כל טמא דברים האסורים לנזיר כמו כל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים ועד זג וכל משרת ענבים כמו שפירשו רבו' ז"ל מאי ואל תאכלי כל טומאה דברים האסורים לנזיר אבל את כל מסאב ולדעתנו לפירושינו ב בהשמרי נא שמשון לא נטמא למתי' אבל מצאנו בדברי רז"ל כי קבלה בידם כי שמשון נטמא למתים ולדבריהם ואל תשתי יין ושכר פי' השמרי נא ומפני זה פירשו כל טומאה דברי האסורי' לנזיר. ויש לתמוה היאך מי שבוא עליו הבור' ית' להיות קדושתו מן הבטן איך נטמ' בבנות הערלים והנראה בזה כי הנבי' אשר לקח בתמנה ובעזה ובנחל שורק גייר אותן והשיבן לדת ישראל כי חלילה משופט ישראל ומושיעם להתחתן בפלשתי' ועובר על לאו דלא תתחתן בם אם חמור מאד ומביא את האדם לידי כפירה בבורא ית' ויתע' כמו שאמר כי יסיר את בנך מאחרי ולא מצאנו בכתוב שנענש על זה ולא נאמר עליו שעשה רע בעיני יי' והיה הבורא יתעלה מצליחו בכל אשר יפנה וכן אמר הכתוב כי מיי' היא כלומר לקחתו אשה מבנות פלשתים מיי' היתה ורצון האל ית' היה בזה כי בודאי היה מגייר אותן ומשיבן אל דת ישראל ואף על פי כן סבה היתה מאת השם לקחת אשה מפלשתים להנקם בהם כי נראה כי ישראל שבאותו הדור לא היו ירואים השם כל כך שיושיעם תשועה שלמה מיד פלשתים כי כל ימי שמשון היו מושלים פלשתים בישראל כי מת שאמר הכתוב ויתנם יי' ביד פלשתים ארבעים שנה ששנים של שמשון בכללם על כרחך לפי חשבון השנים ולא היו ישראל נלחמים בהם כי אם שמשון לבדו ולפיכך לא היה לפלשתים טענה להלחם בישראל מפני שמשון כי לא היה ברשותם והוא לבדו היה עושה הרעה בפלשתים ועם פלשתים היה שוכן בעוד שהיה מריע להם ומיראתם אותו גם כן היו נמנעים מלהלחם בישראל לפיכך כשבקשוהו פלשתים מבני יהודה שהלך לסלע עיטם מסרוהו להם וכן עדת דבורי' בגוית האריה ודבש וכן היות אשת שמשון למרעהו הכל סבה להנקם מפלשתים יתב' האל אשר לו נתכנו עלילות וסבות ומאתו הכל. אבל עונש נקירת עיניו לפי שאמר ותישר בעיני שמשון ואמר אותה קח לי כי היא ישרה בעיני ידמה כי חשק בה ליופיה וכן באחרות אשר חשק ולקח לתאותו אליהן והנה הפסיד כוונתו הראשונ' הטובה שהיתה רצון האל כמו שכתוב כי מיי' היתה כי תואנה הוא מבקש מפלשתים נראה כי בתחלה היתה כוונתו לטובה לבקש תואנה מפלשתים ואחר כך גברה עליו התאוה בראותו אותה וישרה בעיניו והפסיד כונתו האלהית בכוונתו הנפשית הבהמית אשר התערבה בה ולפיכך נענש ונקרו פלשתים את עיניו מדה כנגד מדה ורז"ל אמרו כן אף על גב דכתיב כי מיי' היא כי אזל מיהא בתר ישרותיה אזל ואף על פי כן עזרוהו מן השמים ונקם נקמת עיניו מפלשתים: יין ושכר. כתרגומו חמר חדת ועתיק ובדברי רז"ל מיין ושכר יזיר ר' אליעזר הקפר ברבי אומ' יין זה מזוג שכר זה חי: הנך הרה. תהיה הרה: וילדת בן. מורכב מן יולדת וילדת ואמר בו בלשון פועלת ואף על פי שאינה עדיין יולדת לפי שאמר הרה שהוא תואר כמו פועלת אמר גם כן לשון פועלת בלידה ואמר בו לשון ופעלת לפי שעתידה ללדת או יהיה וילדת מן הדומה למרובע: ומורה לא יעלה על ראשו. הוא התער וכ"תי ומספר: והוא יחל. כי השופטים אשר היו לפניו לא היו נלחמים בפלשתים ורז"ל דרשו הוחלה שבועתו של אבימלך דכתיב אם תשקור לי ולניני ולנכדי ואז נלחמו בישראל תחלה או אמ' יחל להושיע לפי שלא הושיעם תשועה שלימה: כמראה מלאך האלהים נורא מאד. פי' כי המון בני אדם חושבין כי המלאך גוף וצורתו נורא נוראה: לנער היולד. שיהיה יולד והוא תואר כמו והסכה איננו אוכל וכתב במלת היולד הו"א עם הרגש וכן אשר יולד לישראל לעמל יולד: אשר

וילדת ג' בקריאה וסימ' וקראת שמו ישמעאל כי שמע. כי הנך הרה וילדת בן ומורה. ויאמר לי הנך הרה: יחל ה' ב' קמצין וג' פתחין וסימ' נמסר בריש סדר מטות: ויאמר לי ח' דסמיכי בקריאה וסימ' ויאמר לי הנך הרה וילדת בן. ויאמר לי מי אתה ואומר. ויאמר לי עבדי. ויאמר לי שלמה בנך. ויאמר לי יתמוך דברי.

ויהי איש אחד מצרעה ממשפחת הדני ושמו מנוח ואשתו עקרה ולא ילדה: וירא מלאך יהוה אל האשה ויאמר אליה הנה נא את עקרה ולא ילדת והרית וילדת בן: ועתה השמרי נא ואל תשתי יין ושכר ואל תאכלי כל טמא: כי הנך הרה וילדת בן ומורה לא יעלה על ראשו כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים: ותבא האשה ותאמר לאישה לאמר איש האלהים בא אלי ומראהו כמראה מלאך האלהים נורא מאד ולא שאלתיהו אי מזה הוא ואת שמו לא הגיד לי: ויאמר לי הנך הרה וילדת בן ועתה אל תשתי יין ושכר ואל תאכלי כל טמאה כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן עד יום מותו: ויעתר מנוח אל יהוה ויאמר בי אדוני איש האלהים אשר שלחת יבוא נא עוד אלינו ויורנו מה נעשה לנער היולד: וישמע האלהים בקול מנוח ויבא מלאך האלהים עוד אל האשה והיא יושבת בשדה ומנוח אישה אין עמה:

והוה גברא חד מצרעה מזרעית דן ושמיה מנוח ואתתיה עקרא לית לה ולד: ואתחזי מלאכא דיי לאתתא ואמר לה הא כען את עקרא ולית ליך ולד ותעדין ותלדין בר: וכען איסתמרי כען ולא תשתין חמר חדת ועתיק ולא תיכלין כל מסאב: ארי הא את מעדיא ותלדין בר ומספר לא יעיבר על רישיה ארי נזירא דיי יהי רביא מן בטנא והוא ישרי למפרק ית ישראל מידא דפלשתאי: ואתת איתתא ואמרת לבעלה למימר נביא דיי אתא לותי וחזויה כחיזו מלאכא דיי חסין לחדא ולא שאילתיה אי מדין הוא וית שמיה לא חוי לי: ואמר לי הא את מעדיא ותלידין בר וכען לא תשתין חמר חדת ועתיק ולא תיכלין כל מסאב ארי נזירא דיי יהי רביא מן בטנא עד יום מותיה: וצלי מנוח קדם יי ואמר בבעו יי נביא דיי דשלחתא ייתי כען עוד לותנא ויליפננא מה נעבד לרביא דאתיליד: ושמיע קדם יי צלותיה דמנוח ואתא מלאכא דיי עוד לות איתתא והיא יתבא בחקלא ומנוח בעלה לית עמה:

מדוע פניך רעים. על מה זה אתה מבקש: והשגל יושבת אצלו: מלאך האלהים ח' דסמיכי בקריאה וסימ' ויאמר אלי מלאך. ויסע מלאך. קח את הבשר. ומראהו כמראה. וישמע האלהים בקול מנוח. וירגל בעבדך. ואדני חכם כחכמת. כי כמלאך האלהים כן אדני המלך: ויעתר ד' בקריאה וסימ' ויעתר יצחק ליי' לנכח אשתו. ויצא משה מעם פרעה דערוב. ויצא מעם פרעה דארבה. ויעתר מנוח אל יי' ויאמר. ונמסר גם בריש סדר תולדות: בי אדני ה' דסמיכי וסימ' נמסר בסדר שמות:

רשי

יין ושכר. חמר חדת ועתיק: ומורה. תער על שם שמורה ומסליק את השער: ואל תאכלי כל טמא. דברי' האסורין לנזיר: לנער היולד. העתיד להיולד: אחרי

רלבג

עוד ספר שכבר הוסיפו בני ישר' לעשו' הרע בעיני יי' והיה זה סבה אל שהיו פלשתים מושלים בהם ארבעים שנה וזה המספר התחיל שבוא במיתת ממשלת שמשון כמו שזכרנו אמנם קודם זה מכרם הש"י ביד פלשתים מקודם עת יפתח ובימי השופטים אשר אחריו שזכרנו היו פלשתים מצרים לישראל ולזה בא היעוד לאשת מנוח שהיא תהר ותלד בן והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים או אולי לא היתה כלל יד פלשתים על ישראל בימי השופטים ההם אבל יעד שני ענינים יחד והוא שכבר יהיו ישר' תחת יד פלשתים ושמשון יחל להושיעם מידם ולפי שהיה גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד שמשון לרדוף אחרי הנשים וללקות בהם יתחכם הש"י מלידה ומבטן ומהריון למנעו מזה ולזה רצה שיהיה נזיר אלהים כי ההמנע משתיית יין מועיל מאד לזה הענין כאמרם כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין ולזאת הסבה בעינה מנע אמו בעת היותה הרה ממנו משתיית היין והשכר והזהיר אותה מאכילת כל טומאה להורות על קדושת הנער הילוד כי זה ממה שיישירם להכינו בקדושה והיה עוד זה סבה לחנכו אל שיהיה פרוש מהבלי העולם מהתאוות הגופניות ולזאת הסבה ג"כ צוה שלא יעלה מורה על ראשו להורות על קדושתו כי זה כלו ממה שירחיק ממנו ההתגאל בענין המשגל לפי מה שאפשר ועם שבזה הענין מבוא לענין הגבורה ר"ל גדול השער אלא שראוי שלא יעלם ממנו שהשם חדש בו גבורה נוספת מפני הנזירות אשר לא יחייבה גדול השער לפי הטבע וזה שכבר מצאנו שתכף שגולח סר כחו ממנו ולא היה זה כן אם היתה הגבורה מתחייבת מגדול השער כי הרושם שיש בגדול השער בגבורה הוא מצד עצרו האידים העשניים בגוף שהיה מדרכם שיתהוה מהם השער וזה כי השער כשהגיע אל תכליתו לא יגדל ואז יעצרו האידים העשניים ההם תוך הגוף ותתגבר האדומה בגוף ויתחדש מזה רוח גבורה ומי שזה דרכו לא תסור הגבורה בגלוח השער כי אם אחר זמן רב ומעט מעט. הנה

כל טמאה קרי כל טמא תמן כל טמאה תליות וכל טמאה אל תאכל

אמר בא ביום אלי. בזה היום וכן ת״י ביומא דיכי: משפט הנער ומעשהו. דחזי לרביא ומה נעביד ליה: בלחמך. במאכלך כי לחם כולל כל המאכל: ואם תעשה עולה. כלומ׳ זה גדיעזים שאתה אומר שתעשה לפני לא אוכל ממנו ואם תרצה אתה לעשות ממנו עולה תעשה ובאמרו לי״י לפי שאותו הדור היו עושים הרע בעיני י״י והיו מעלים עולות לאלהים אחרים: כי לא ידע. טעמו דבק עם נעצרה נא אותך: מי שמך. ולא אמר מה כמשפט הלשון שלא לאמר מי אלא על עצם חי מדבר והשם אינו העצם לפי׳ לא יאמר על השם מי אלא מה שמך מה שמו ואם נאמר כי לפי שהיה רוחני אמ׳ כן כי אין למלאך גוף והשם כמו העצם הנה לא ידע מנוח כי היה רוחני עד שעלה ויש לפרש לפי שהיה בעיני מנוח כביא גדול ונכבד והאדם הגדול נודע בשמו למי שלא ראהו והנה השם כמו העצם: כי יבא דברך וכבדנוך. וכתו׳ דבריך ואחד הו׳ על הענין ופירושו כתרגומו ארי יתקיימו׳ פתגמך ויקרינך: פלאי. בהעלם האל״ף והיו״ד ליחם ואם היתה האל״ף נראת היה על משקל עברי ופירושו מכוס׳ ונעלם שלא תוכל לדעתו ות״י והוא מפרש וכן תרגום כי יפליא ארי יפריש וענינו מופרש ומובדל מדעתך אותו: ויעל על הצור. מבנין הפעיל ומה שהעלה מנוח עולה על הצור לי״י בשעת איסור הבמות שכל זמן שהי׳ אהל מועד בשילה נאסרו הבמות אמרו רז״ל הוראת שעה היתה כי הנה המלאך אמר לו ואם תעשה עולה לי״י תעלנה: ומפלי׳ לעשו׳. המלאך היה מפליא לעשו׳ בהוצאת האש מן הצור ואכול הגדי והמנחה וכשהאש גדל והעלה להב עלה מלאך י״י כלומר נסתלק מעליהם בלהב: בעלו׳ הלהב מעל המזבח: בבית: ולא יסף עוד. שלא נראה להם פעם אחרת עוד. וטעם אז ידע מנוח דבק עם ויעל מלאך י״י בלהב המזבח ולא עם ולא יסף או יהיה פי׳ ולא יסף כלו׳ כשראה שנסתלק מעיניו ידע כי מלאך י״י היה ויש לפרשו דבק עם ולא יסף ויהיה פירוש ולא יסף להראה על המראה ההיא בעצמה כלומר עלה בלהב המזבח ולא נראה להם עוד אז ידע כי מלאך הוא שהלך מעיניהם ולא ראוהו עוד במראה ההיא להרא׳ בחולם וכן להרא׳ בשילה כמו שבא בשלמים הנתון תקינן: ותחל רוח י״י לפעמו ת״י ושריאת רוח גבורה מן קדם י״י לתקפותיה כלומר הגבורה והכח שהיה לו במחנה דן החל לו והוא המקום שחנו שם בני דן כשהלכו ללכוד את ליש והוא המקום בין צרעה ובין אשתאול ושם החל לו הכח מאת י״י אולי היה לו שם דבר עם אויבי׳ ונכחם והכתוב לא ספר ויהיה פירוש לפעמו לחזקו הפך בנין כפעל והתפעל ממנו שהוא חסרת הכח ומבורת האיברים כמו נפעמתי ולא אדבר ותפעם רוחו ותתפעם וכבר כתבתי בו פירושים אחרים בספר מכלל בשרש פעם אבל זה הפירוש הו׳ הנכון בעיני ובדברי רז״ל כי פי׳ לפעמו מענין פעמון שהיתה רוח הנבוא׳ מקשקש׳ לפניו כזוג ופי׳ רוח י״י נבואתו של יעקב אבינו החלה אז שאמר יהי דן נחש עלי דרך: וירד שמשון תמנתה. וכתיב ביהוד׳ הנה חמיך עולה תמנתה ויש מרז״ל שאמרו שני תמנות היו ומהם אמ׳ חדא תמנת היא דאתי מהאי גיסא עלייה דאתי מהאי גיסא ירידה. ודרך דרש יהודה שנתעלה בה כתיב ביה עליה שמשון שנתגנה בה כתיב ביה ירידה: תמנה

ומעשהו ג׳ בקרי׳ וסי׳ מה יהיה משפט הנער ומעשהו. ואיש במעון ומעשהו בכרמל. ומעשהו השכילו: ומפלא פלי׳ ד׳ חס׳ יו״ד בליש׳ וסי׳ כי יפלא נדר בערכך׳ כי יפלא לנדר נדר בערכך נפשות. כי יפלא לנדר נדר נזיר. ומפלא לעשות ומנוח ואשתו. הפלא עצה הגדיל תושיה. ונמס׳ גם בסד׳ נשוא: ואת המנחה ח׳ בסדר פקודי:

וַתְּמַהֵר הָאִשָּׁה וַתָּרָץ וַתַּגֵּד לְאִישָׁהּ וַתֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה נִרְאָה אֵלַי הָאִישׁ אֲשֶׁר־בָּא בַיּוֹם אֵלָי: וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ מָנוֹחַ אַחֲרֵי אִשְׁתּוֹ וַיָּבֹא אֶל־הָאִישׁ וַיֹּאמֶר לוֹ הַאַתָּה הָאִישׁ אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ אֶל־הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר אָנִי: וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ עַתָּה יָבֹא דְבָרֶיךָ מַה־יִּהְיֶה מִשְׁפַּט־הַנַּעַר וּמַעֲשֵׂהוּ: וַיֹּאמֶר מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־מָנוֹחַ מִכֹּל אֲשֶׁר־אָמַרְתִּי אֶל־הָאִשָּׁה תִּשָּׁמֵר: מִכֹּל אֲשֶׁר־יֵצֵא מִגֶּפֶן הַיַּיִן לֹא תֹאכַל וְיַיִן וְשֵׁכָר אַל־תֵּשְׁתְּ וְכָל־טֻמְאָה אַל־תֹּאכַל כֹּל אֲשֶׁר־צִוִּיתִיהָ תִּשְׁמֹר: וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־מַלְאַךְ יְהוָה נַעְצְרָה־נָּא אוֹתָךְ וְנַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ גְּדִי עִזִּים: וַיֹּאמֶר מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־מָנוֹחַ אִם־תַּעְצְרֵנִי לֹא־אֹכַל בְּלַחְמֶךָ וְאִם־תַּעֲשֶׂה עֹלָה לַיהוָה תַּעֲלֶנָּה כִּי לֹא־יָדַע מָנוֹחַ כִּי־מַלְאַךְ יְהוָה הוּא: וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־מַלְאַךְ יְהוָה מִי שְׁמֶךָ כִּי־יָבֹא דְבָרְיךָ וְכִבַּדְנוּךָ: וַיֹּאמֶר לוֹ מַלְאַךְ יְהוָה לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי וְהוּא־פֶלִאי: וַיִּקַּח מָנוֹחַ אֶת־גְּדִי הָעִזִּים וְאֶת־הַמִּנְחָה וַיַּעַל עַל־הַצּוּר לַיהוָה וּמַפְלִא לַעֲשׂוֹת וּמָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ רֹאִים: וַיְהִי בַעֲלוֹת הַלַּהַב מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ הַשָּׁמַיְמָה וַיַּעַל מַלְאַךְ־יְהוָה בְּלַהַב הַמִּזְבֵּחַ וּמָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ רֹאִים וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם אָרְצָה: וְלֹא־יָסַף עוֹד מַלְאַךְ יְהוָה לְהֵרָאֹה אֶל־מָנוֹחַ וְאֶל־אִשְׁתּוֹ אָז יָדַע מָנוֹחַ כִּי־מַלְאַךְ יְהוָה הוּא: וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־אִשְׁתּוֹ מוֹת נָמוּת כִּי אֱלֹהִים רָאִינוּ: וַתֹּאמֶר לוֹ אִשְׁתּוֹ לוּ חָפֵץ יְהוָה לַהֲמִיתֵנוּ לֹא־לָקַח מִיָּדֵנוּ עֹלָה וּמִנְחָה וְלֹא הֶרְאָנוּ אֶת־כָּל־אֵלֶּה וְכָעֵת לֹא הִשְׁמִיעָנוּ כָּזֹאת: וַתֵּלֶד הָאִשָּׁה בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שִׁמְשׁוֹן וַיִּגְדַּל הַנַּעַר וַיְבָרְכֵהוּ יְהוָה: וַתָּחֶל רוּחַ יְהוָה לְפַעֲמוֹ בְּמַחֲנֵה־דָן בֵּין צָרְעָה וּבֵין אֶשְׁתָּאֹל:

יד וַיֵּרֶד שִׁמְשׁוֹן תִּמְנָתָה וַיַּרְא אִשָּׁה בְּתִמְנָתָה מִבְּנוֹת פְּלִשְׁתִּים:

ואוחיאת איתתא ורהטת וחויאת לבעלה ואמרת ליה הא איתחזי לי גברא דיאתא ביומא דיכי לותי: וקם ואזל מנוח בתר איתתיה ואתא לות גברא ואמר ליה האת גברא דמליל עם איתתא ואמר אנא: ואמר מנוח כען יתקיימון פתגמך מה יהי חזי לרביא ומה נעביד ליה: ואמר מלאכא דיי למנוח מכל דאמרית לאיתתא תסתמר: מכל דיפוק מגופנא דחמרא לא תיכול וחמר חדת ועתיק לא תשתי וכל מסאב לא תיכול כל די פקידתה תיטר: ואמר מנוח למלאכא דיי נעכב כען יתך ונעביד קדמך גדיא בר עיזי: ואמר מלאכא דיי למנוח אם תעכבינני לא איכול בלחמך ואם תעביד עלתא קדם יי תסקינה ארי לא ידע מנוח ארי מלאכא דיי הוא: ואמר מנוח למלאכא דיי מה שמך ארי יתקיימון פתגמך ונוקרינך: ואמר ליה מלאכא דיי למא דנן את שאיל לשמי והוא מפרש: ונסיב מנוח ית גדיא בר עיזי וית תקרובתא ואסיק על טינרא קדם יי ומפרש למעבד ומנוח ואיתתיה חזן: והוה במיסק שלהוביתא מעילוי מדבחא לצית שמיא וסליק מלאכא דיי בשלהובית מדבחא ומנוח ואיתתיה חזן ונפלו על אפיהון על ארעא: ולא אוסיף עוד מלאכא דיי לאיתחזאה למנוח ולאיתתיה בכן ידע מנוח ארי מלאכא דיי הוא: ואמר מנוח לאיתתיה ממת נמות ארי מלאכא דיי חזינא: ואמרת ליה איתתיה אילו רעוא קדם יי דנמות לא קביל מיננא עלתא ומנחתא ולא אחזיננא ית כל אילין וכעידן פון לא אשמעיננא כהדא: וילידת איתתא בר וקרת ית שמיה שמשון ורבא רביא וברכיה יי: ושריאת רוח גבורא מן קדם יי לתקפותיה במשירית דן בין צרעה ובין אשתאול:

ונחת שמשון לתמנת וחזא איתתא בתמנת מבנת פלשתאי:

רשי

אחרי אשתו. אחר עצת׳: מה יהיה משפט הנער ומעשהו. מה חזי למיעבד לעולימא ומה נעביד ליה: נעצרה נא. נאסוף אותך אל הבית: כי יבא דברך. אם יבא לנו שליחות דבר מאתך משרע נכיר את שמך וכבדנוך וגעם׳ מה שתשלח לנו: והוא פלאי. מכוסה תמיד הוא משתנה ואינו יודע למה משתלח היום: וכעת השמיענו כזאת. לא השמיענו כזא׳ לא היה משמיענו בשור׳ זו אם ראויים אנו למות: לפעמו. לבא נקרנו לפעמים: כי

רלבג

הנה זה המלאך שדבר אל מנוח ואל אשתו היה נבי׳ בהכרח כי אין מדרך הנבואה שתהיה יותר לשני בזה האופן הנזכר בזה המקום והנה אחשוב שזה הנביא היה פינחס והנה לא רצה לאכול מגדי העזי׳ כמו שלא רצה לאכול מהבשר והמצות שהביא אל פניו גדעון כדי ליטב יותר בלב מנוח ואשתו כי הוא מלאך י״י כדי שיהיו נזהרים מכל שאמר להם. והנה עלה המלאך בלהב המזב׳ כמו הענין במה שעש׳ לגדעון מענין האש שאכל הבשר והמצות והלך מעיניו אז מלאך י״י ואולי לזאת הסבה לא רצה הנביא לגלו׳ שמו כי אז לא היו מאמינים מאד בנבואו׳ כי דבר י״י יקר אז ולהוסיף להם האמנה בדבריו העלי׳ מהם מי הוא. והנה היו יראי׳ מהמות מנוח ואשתו בראותם מלאך י״י לסבה אשר זכרנו בזה הענין בגדעון: ותחל רוח י״י לפעמו. ר״ל שכבר החלה רוח גבורה שהיתה בו מאת הש״י לפעמו וזה שפעם היה חושב להלחם עם פלשתים ופעם חושב להמנע מזה כפעמון זה שמכ׳ אילך ואילך׳ והתחכם

ואביו ט׳ בקרי׳ וסי׳ ואביו שמר את הדבר · ואביו קרא לו בנימן · ויותר הוא לבדו לאמו ואביו · איש אמו ואביו תיראו ואת שבתתי · ואביו ואמו לא ידעו · וירד שמשון ואביו ואמו תמנתה · בן אשה אלמנה הוא · בן אשה מבנות דן · איש ואביו ילכו אל הנערה · ונמסר גם בסדר וישלח : דברים ג׳ חס׳ בליש׳ בקריא׳ וסי׳ וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדברים · סבוני כדברים דעכו כאש קוצים · והנה עדת דברים · אנך : אישך

וַיַּעַל וַיַּגֵּד לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ וַיֹּאמֶר אִשָּׁה רָאִיתִי בְתִמְנָתָה מִבְּנוֹת פְּלִשְׁתִּים וְעַתָּה קְחוּ אוֹתָהּ לִי לְאִשָּׁה: וַיֹּאמֶר לוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ הַאֵין בִּבְנוֹת אַחֶיךָ וּבְכָל עַמִּי אִשָּׁה כִּי אַתָּה הוֹלֵךְ לָקַחַת אִשָּׁה מִפְּלִשְׁתִּים הָעֲרֵלִים וַיֹּאמֶר שִׁמְשׁוֹן אֶל אָבִיו אוֹתָהּ קַח לִי כִּי הִיא יָשְׁרָה בְעֵינָי: וְאָבִיו וְאִמּוֹ לֹא יָדְעוּ כִּי מֵיְהוָה הִיא כִּי תֹאֲנָה הוּא מְבַקֵּשׁ מִפְּלִשְׁתִּים וּבָעֵת הַהִיא פְּלִשְׁתִּים מֹשְׁלִים בְּיִשְׂרָאֵל:

וַיֵּרֶד שִׁמְשׁוֹן וְאָבִיו וְאִמּוֹ תִּמְנָתָה וַיָּבֹאוּ עַד כַּרְמֵי תִמְנָתָה וְהִנֵּה כְּפִיר אֲרָיוֹת שֹׁאֵג לִקְרָאתוֹ: וַתִּצְלַח עָלָיו רוּחַ יְהוָה וַיְשַׁסְּעֵהוּ כְּשַׁסַּע הַגְּדִי וּמְאוּמָה אֵין בְּיָדוֹ וְלֹא הִגִּיד לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיֵּרֶד וַיְדַבֵּר לָאִשָּׁה וַתִּישַׁר בְּעֵינֵי שִׁמְשׁוֹן: וַיָּשָׁב מִיָּמִים לְקַחְתָּהּ וַיָּסַר לִרְאוֹת אֵת מַפֶּלֶת הָאַרְיֵה וְהִנֵּה עֲדַת דְּבוֹרִים בִּגְוִיַּת הָאַרְיֵה וּדְבָשׁ: וַיִּרְדֵּהוּ אֶל כַּפָּיו וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְאָכֹל וַיֵּלֶךְ אֶל אָבִיו וְאֶל אִמּוֹ וַיִּתֵּן לָהֶם וַיֹּאכֵלוּ וְלֹא הִגִּיד לָהֶם כִּי מִגְּוִיַּת הָאַרְיֵה רָדָה הַדְּבָשׁ: וַיֵּרֶד אָבִיהוּ אֶל הָאִשָּׁה וַיַּעַשׂ שָׁם שִׁמְשׁוֹן מִשְׁתֶּה כִּי כֵּן יַעֲשׂוּ הַבַּחוּרִים: וַיְהִי כִּרְאוֹתָם אוֹתוֹ וַיִּקְחוּ שְׁלֹשִׁים מֵרֵעִים וַיִּהְיוּ אִתּוֹ: וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְשׁוֹן אָחוּדָה נָּא לָכֶם חִידָה אִם הַגֵּד תַּגִּידוּ אוֹתָהּ לִי שִׁבְעַת יְמֵי הַמִּשְׁתֶּה וּמְצָאתֶם וְנָתַתִּי לָכֶם שְׁלֹשִׁים סְדִינִים וּשְׁלֹשִׁים חֲלִפֹת בְּגָדִים: וְאִם לֹא תוּכְלוּ לְהַגִּיד לִי וּנְתַתֶּם אַתֶּם לִי שְׁלֹשִׁים סְדִינִים וּשְׁלֹשִׁים חֲלִיפוֹת בְּגָדִים וַיֹּאמְרוּ לוֹ חוּדָה חִידָתְךָ וְנִשְׁמָעֶנָּה: וַיֹּאמֶר לָהֶם מֵהָאֹכֵל יָצָא מַאֲכָל וּמֵעַז יָצָא מָתוֹק וְלֹא יָכְלוּ לְהַגִּיד הַחִידָה שְׁלֹשֶׁת יָמִים: וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיֹּאמְרוּ לְאֵשֶׁת שִׁמְשׁוֹן פַּתִּי אֶת אִישֵׁךְ וְיַגֶּד לָנוּ אֶת הַחִידָה פֶּן נִשְׂרֹף אוֹתָךְ וְאֶת בֵּית אָבִיךְ בָּאֵשׁ

וּסְלִיק וְחַוִּי לַאֲבוּהִי וּלְאִימֵּיהּ וַאֲמַר אִתְּתָא חֲזֵיתִי בְּתִמְנַת מִבְּנַת פְּלִשְׁתָּאֵי וּכְעַן סְבוּ יָתַהּ לִי לְאִיתּוּ: וַאֲמָרוּ לֵיהּ אֲבוּהִי וְאִימֵּיהּ הֲלֵית בִּבְנַת אֲחָךְ וּבְכָל עַמִּי אִתְּתָא דְאַתְּ אָזִיל לְמִסַּב אִתְּתָא מִפְּלִשְׁתָּאֵי עֲרְלָיָא וַאֲמַר שִׁמְשׁוֹן לַאֲבוּהִי יָתַהּ סַב לִי אֲרֵי הִיא כַשְׁרַת בְּעֵינָי: וַאֲבוּהִי וְאִימֵּיהּ לָא יָדְעִין אֲרֵי מִן קֳדָם יְיָ הוּא אֲרֵי תוּסְקְפָא הוּא בָעֵי לְאִיתְגָרָאָה בִפְלִשְׁתָּאֵי וּבְעִידָנָא הַהִיא פְּלִשְׁתָּאֵי שַׁלְטִין בְּיִשְׂרָאֵל:

וּנְחַת שִׁמְשׁוֹן וַאֲבוּהִי וְאִימֵּיהּ לְתִמְנַת וַאֲתוֹ עַד כַּרְמֵי תִמְנַת וְהָא אַרְיָא בַּר אַרְיָוָן נָהִים לְקַדָּמוּתֵיהּ: וּשְׁרַת עֲלוֹהִי רוּחַ גְּבוּרָא מִן קֳדָם יְיָ וְהַדְמֵיהּ כְּמָא דִמְהַדְמִין גַּדְיָא וּמִדַּעַם לֵית בִּידֵיהּ וְלָא חַוִּי לַאֲבוּהִי וּלְאִימֵּיהּ יָת דַּעֲבַד: וּנְחַת וּשְׁאֵיל בְּאִתְּתָא וְכַשְׁרַת בְּעֵינֵי שִׁמְשׁוֹן: וְתָב לִזְמַן יוֹמִין לְמִיסְבַהּ וְזָר לְמֶחֱזֵי יָת פִּגְרָא דְאַרְיָא וְהָא קִינָא דְדַבְרִיתָא בְּפִגְרָא דְאַרְיָא וּבֵיהּ דּוּבְשָׁא: וְנַסְחֵיהּ בִּידֵיהּ וַאֲזַל מֵיזַל וְאָכֵיל וַאֲזַל לְוָת אֲבוּהִי וּלְוָת אִימֵּיהּ וִיהַב לְהוֹן וַאֲכָלוּ וְלָא חַוִּי לְהוֹן אֲרֵי מִפִּגְרָא דְאַרְיָא נְסֵיהּ דּוּבְשָׁא: וּנְחַת אֲבוּהִי עַל עֵסַק אִתְּתָא וַעֲבַד תַּמָּן שִׁמְשׁוֹן מִשְׁתְּיָא אֲרֵי כֵן עָרְדִין עוּלֵימַיָא: וַהֲוָה כַּד חֲזוֹ יָתֵיהּ וְדַבָּרוּ תְלָתִין חַבְרִין וַהֲווֹ עִמֵּיהּ: וַאֲמַר לְהוֹן שִׁמְשׁוֹן אֵיחוֹר כְּעַן לְכוֹן חוּדְתָא אִם חַוָּאָה תְחַווֹן יָתַהּ לִי שִׁבְעַת יוֹמֵי מִשְׁתְּיָא וְתַשְׁכְּחוּן וְאֶתֵּן לְכוֹן תְּלָתִין פַּלְדְּסִין וּתְלָתִין אִצְטְלָוָן דִּלְבוּשָׁא: וְאִם לָא תוּכְלוּן לְחַוָּאָה לִי וְתִתְּנוּן אַתּוּן לִי תְּלָתִין פַּלְדְּסִין וּתְלָתִין אִצְטְלָוָן דִּלְבוּשָׁא וַאֲמָרוּ לֵיהּ חוּר חוּדְתָךְ וְנִשְׁמְעִינַהּ: וַאֲמַר לְהוֹן מֵאַכְלָא נְפַק מֵיכְלָא וּמִתַּקִּיפָא נְפַק חוּלְיָא וְלָא יְכִילוּ לְחַוָּאָה חוּדְתָא תְּלָתָא יוֹמִין: וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וַאֲמָרוּ לְאִתַּת שִׁמְשׁוֹן שַׁדֵּילִי יָת בַּעְלִיךְ וִיחַוֵּי לָנָא יָת חוּדְתָא דִּילְמָא נוֹקִיד יָתִיךְ וְיָת בֵּית אֲבוּךְ בְּנוּרָא

לבקריא׳ וסי׳ אל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך והרונך · ואם לא שטית טמאה תחת אישך · ואת כי שטית תחת אישך ב׳ בפסוק · פתי את אישך · אחרי מות אישך · וחד השולחת לאישך :

רש"י

כי תואנה הוא מבקש. עלילה להתגרות בם: וידבר לאשה. על האשה דבר לקרוביה כן תירגם יונתן: עדת דבורים. קיבוץ דבוריתא כנישת דבורים: וירדהו. לשון הבדלת דיבוק של כל דבר הנדבק וכן לגבי׳ פת הנדבקת בתנור קורא הבדלתו רדייה הרודה פת מן התנור הרודה את כוורתו על שם שהדבש עשוי על ידי חלות שעוה מדובקת בדופני הכלי בכל צדדין מדופן אל דופן כמדת עוגל הכלי וכן תרג׳ יונתן וירדהו ונסחיה: וירד אביהו אל האשה. על עיסק איתתא: מרעים. חברים לשושבינות: ויהי ביום השביעי. לימות השבת ולא שביעי למשתה והוא רביעי לימי המשתה:

הלירשנו

רלב"ג

והתחכם לתבוא תואנה מפלשתים כדי שיוכל להכותם ולזה בחר לקחת אשה מפלשתים כי בזה האופן חשב שישיג מבוקשו והנה אמרו ז״ל שהוא גיירה תחלה כי חלילה למי שהוא שופט ישראל שיתגאל בבנות הערלים ויהיה עובר על מה שהזהירה התורה מלהתחתן בם כ״ש הוא שהיה נזיר אלהים. וכבר ספר מעוצם גבורת שמשון שבאה עליו רוח גבורה מאתי׳ עד ששסע כפיר האריות השואג לקראתו כשסע הגדי ומאומה אין בידו·

ואחר שכה מהעת הזאת שהיתה האשה הזאת לשמשון לאשה שב שמשון לקח׳ אותה לו לאשה וידמה שכתבו לה שנים עשר חדש לפרנס את עצמה:

וינר

רד"ק

תואנה. עלילה כתרגומו תוסקפא ותרגום עלילות דברים תסקופי מלין וכן והאלהים אנה לידו. לשון עלילה וסבה: כפיר אריות. שמיכתו כשמיכת גדי עזים והכפיר גדול מגור והאריה גדול מהכפיר והלביא גדול מהאריה והליש גדול מהלביא וכל זמן שמזקין גבורתו נוספת בו: לקראתו. אולי הוא הולך בדרך לפני אביו ואמו מרחוק והכפיר בא לקראתו ואביו ואמו לא ראוהו והוא שאמר ולא הגיד לאביו ולאמו את אשר עשה: רוח יי׳. רוח גבורה מן קדם יי׳: וישסעהו. תרגומו והדמיה כמא דמהדמין גדיא וכן בארמית הדמין יתעבדון ענין חתיכת הדבר לשנים וכן ושסע אותו בכנפיו לפיכך היה צריך לפרש ולא יבדיל: וידבר לאשה. בעבור האשה שיתנוה לו או דבר עם האשה עצמה שתנשא לו: וירדהו. תרגומו ונסחיה מן בית גאים יסח יי׳ ענין כריתת הדבר ממקומו וכן והכהנים ירדו על ידיהם ומענין הזה הרדיה בדברי רז״ל לקיחת הפת ממקומו שנדבק שם בתנור ואמר אף שהרודה ונותן לשל הסל מצרפן לחלה וקראו שם הכלי שנותנין בו הפת מרדה כאמרה כשירדה לא ירדה במרדה אלא בסכין: אל האשה. כתרגומו על עיסק איתתא. ואמר וירד אביהו והנה ירדו שלשתם שמשון ואביו ואמו נראה כי אביו נכנס לעיר תחילה על ענין האשה שתכין עצמה לנשואין: ויקחו שלשים מרעים. כמו ויקח קרח כלומר כל אחד לקח חבירו ונתקבצו ומ״ם כראותם על המרעים שזכר אחר כן וכמוהו ותראהו את הילד והדומה לו שכתבנו בספר מכלול: סדינים. הם יריעות של פשתן שאדם שוכב בהם בלילה או מתעטף בהם ביום וי״ת פלדסין ותרגם בשכיחריעין בתרי פלדסין: ביום השביעי. יום השבת היה יום רביעי לימי החופה ופי׳ ותבך עליו שבעת ימים השלמת שבעת ימים מיום השבת עד סוף שבעת ימי המשתה היתה בוכה בכל יום ומפוצרת בו שיגיד לה החידה וגם לפרש ביום השביעי כמשמעו שביעי לימי המשתה והם כשראו שלא יכלו להגיד החידה בשלשת הימים נואשו מהגדתה והחרישו עד יום השביעי וביום השביעי אמרו לאשת שמשון פתי את אישך ופירוש ותבך עליו שבעת הימים היא מעצמה בכתה עליו כל שבעת ימי המשתה ולא רצה להגיד לה וביום השביעי הציקתהו לפי שאמרו לה נשרוף אותך והגיד לה:

הלירשנו

רדק

הלירשנו · הל״ף מעמדת בגעיה במקצת הספרים ופירוש הפסוק הלירש אותנו קראתם לנו כדי שתקחו מתוכינו ואם לא בעבור מה קראתם לנו שאנחנו רואים שתרצו לקחת מתוכינו על ידי החידה ות״י הלמסכנותנא קריתון יתנא הלכא תרגם הלא כמו הלום · החרסה · השמש כמו האומר לחרס ולא יזרח וה״א נוספת כמו החדרה והטעם שאם בא השמש ביום השביעי טרם הגידם החידה היו נותנים לו שלשים סדינים כי כבר שלמו שבעת הימים לפיכך דחקו להגידה טרם בא השמש: חרשתם בעגלתי · על דרך משל כלומר שחקרו הדבר באשתו וכן חרשתם רשע על דרך משל והמסרה אמרה בתרי ליסני: ויך מהם שלשים איש · קבלו רבותי׳ ז״ל כי מותר היה לו ליטמא למתים אף על פי שהיה נזיר כי המלאך אמר נזיר אלהים יהיה הנער ולא נדר הוא עצמו בנזיר הדברים שאמ׳ לו המלאך בפירו׳ היו אסורים לו יין ותגלחת לפיכ׳ היה מכה בפלשתים ומפשיטם אחר כן שנאמר ויך ויקח ולולי קבלתם היינו יכולין לומר כי היה מכה בפלשתים באבן או בזולתה ולא היה נוגע בהם כמו שהכה אות׳ בלחי החמור שהיה משליך אותה עליהם והורג אותם בה או אפילו היה נוגע בם טרם מותם היה מסלק ידו מהם כי לא ימות האדם תכף המכה ואף על פי שהוכה מכת מות גם כן ויקח את חליצותם טרם מותם או אפי׳ אחר מותם כוה לפלשתי׳ אחר להפשיטו׳ · או נוכל לומר כי היה נזהר מלהטמא למת אלא במקום מצוה והמלחמה בפלשתים מצוה היתה להלחם בהם ולהושיע את ישרא׳ מידם ומהיו׳ היה הכל כמו שכתוב כי מיי׳ הוא והנה קבלו רבו׳ ז״ל כי נזיר מטמא למתמנו: חליצותם · בגדיהם וכלי זינם וברמיהם נתן החליפות למגידי החידה גם כן הסדינים אף על פי שלא זכרם או החליפות לבד כידי היה להם אחר שבמרמה לקחום ממנו: למרעהו · אשר רעה לו · כתרגומו לחבריה דהוה שושביניה: אשר רעה לו · שלקח אותו שמשון לריע: נקיתי הפעם · הפעם הזאת אני נקי מהם כי צריך אעשה עמם רעה: שועלים · למה שועלים לפי שהשועל מנהגו לחזור לאחוריו לפיכך היה דבק הלפיד בין שתי הזנבות כי כל אחד מהם היה חוזר לאחוריו ולא היה נפרד מחבירו ומתוך כך היה הלפיד דבק בהם ואלולי כן היה זה הולך לפניו וזה לפניו והלפיד נופל מביניהם ורז״ל דרשו מאי שנא שועלים · אמר שמשון יבא שועל שחוזר לאחוריו ויפרע מפלשתים שחזרו בשבועת׳ והיא שבועת אבימלך לאברהם: ויפן זנב אל זנב · שבנין הפעיל כי הוא בשש נקודות: ועד

רשי

הלירשנו קראתם לנו הלא · ת״י הלמסכנותנא קריתון יתנא הלכא: שבעת הימים · הנותרים משבעת הימים מרביעי ואילך: בטרם יבא החרסה · לפני שקיעת החמה שעדיין היה להם שהות עד הערב: חרשתם בעגלתי · משל הוא אילולפון לא בדקתון באתתי: רוח יי׳ · רוח גבורה מן קדם יי׳: חליצותם · מלבושים שחלץ מעליהן: למרעהו · לאחד משושביניו כתרגומו: נקיתי הפעם · צריך אעשה לה׳ הרעה: ויפן את הזנבות · זנב אל זנב משמע הוא עצמו פנה ויפן משמע הפנה את אחרים וכן שימוש כל תיבה שפעל שלא בה״א וירב העם · וירב בבת יהודה תאניה ויגל יהודה מעל אדמתו · יגלה ויגל מלך אשור את ישראל אשורה ה׳ הגלה: חתן

ויגד ד׳ רפין וסימ׳ פתי את אישך · ויגד לנו יי׳ אלהיך · ויגד לך תעלמות חכמה · ועוף השמים ויגד לך: ולי ח׳ בקריאה וסימ׳ ותבך אשת שמשון עליו · ויחר לשאול מאד · ולי אני עבדך ולצדוק הכהן · ולי הכסף ולי הזהב אמר · לי גלעד ולי מנשה קדמאה דספר׳ · ולי מה יקרו רעיך · יי׳ דלותי ולי יהושיע ·

הַלְיָרְשֵׁנוּ קְרָאתֶם לָנוּ הֲלֹא׃ וַתֵּבְךְּ אֵשֶׁת שִׁמְשׁוֹן עָלָיו וַתֹּאמֶר רַק־שְׂנֵאתַנִי וְלֹא אֲהַבְתָּנִי הַחִידָה חַדְתָּ לִבְנֵי עַמִּי וְלִי לֹא הִגַּדְתָּה וַיֹּאמֶר לָהּ הִנֵּה לְאָבִי וּלְאִמִּי לֹא הִגַּדְתִּי וְלָךְ אַגִּיד׃ וַתֵּבְךְּ עָלָיו שִׁבְעַת הַיָּמִים אֲשֶׁר־הָיָה לָהֶם הַמִּשְׁתֶּה וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיַּגֶּד־לָהּ כִּי הֱצִיקַתְהוּ וַתַּגֵּד הַחִידָה לִבְנֵי עַמָּהּ׃ וַיֹּאמְרוּ לוֹ אַנְשֵׁי הָעִיר בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי בְּטֶרֶם יָבֹא הַחַרְסָה מַה־מָּתוֹק מִדְּבַשׁ וּמֶה עַז מֵאֲרִי וַיֹּאמֶר לָהֶם לוּלֵא חֲרַשְׁתֶּם בְּעֶגְלָתִי לֹא מְצָאתֶם חִידָתִי׃ וַתִּצְלַח עָלָיו רוּחַ יְהוָה וַיֵּרֶד אַשְׁקְלוֹן וַיַּךְ מֵהֶם שְׁלֹשִׁים אִישׁ וַיִּקַּח אֶת־חֲלִיצוֹתָם וַיִּתֵּן הַחֲלִיפוֹת לְמַגִּידֵי הַחִידָה וַיִּחַר אַפּוֹ וַיַּעַל בֵּית אָבִיהוּ׃ וַתְּהִי אֵשֶׁת שִׁמְשׁוֹן לְמֵרֵעֵהוּ אֲשֶׁר רֵעָה לוֹ׃

טו וַיְהִי מִיָּמִים בִּימֵי קְצִיר־חִטִּים וַיִּפְקֹד שִׁמְשׁוֹן אֶת־אִשְׁתּוֹ בִּגְדִי עִזִּים וַיֹּאמֶר אָבֹאָה אֶל־אִשְׁתִּי הֶחָדְרָה וְלֹא־נְתָנוֹ אָבִיהָ לָבוֹא׃ וַיֹּאמֶר אָבִיהָ אָמֹר אָמַרְתִּי כִּי־שָׂנֹא שְׂנֵאתָהּ וָאֶתְּנֶנָּה לְמֵרֵעֶךָ הֲלֹא אֲחוֹתָהּ הַקְּטַנָּה טוֹבָה מִמֶּנָּה תְּהִי־נָא לְךָ תַּחְתֶּיהָ׃ וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְשׁוֹן נִקֵּיתִי הַפַּעַם מִפְּלִשְׁתִּים כִּי־עֹשֶׂה אֲנִי עִמָּם רָעָה׃ וַיֵּלֶךְ שִׁמְשׁוֹן וַיִּלְכֹּד שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת שׁוּעָלִים וַיִּקַּח לַפִּדִים וַיֶּפֶן זָנָב אֶל־זָנָב וַיָּשֶׂם לַפִּיד אֶחָד בֵּין־שְׁנֵי הַזְּנָבוֹת בַּתָּוֶךְ׃ וַיַּבְעֶר־אֵשׁ בַּלַּפִּידִים וַיְשַׁלַּח בְּקָמוֹת פְּלִשְׁתִּים וַיַּבְעֵר מִגָּדִישׁ וְעַד־קָמָה

הלמסכנותנא קריתון יתנא הלכא׃ ובכת איתת שמשון עלוהי ואמרת לחוד שנאתני ולא רחמתני חורתא חדתא לבני עמי ולי לא חויתא ואמר לה הא לאבא ולאימא לא חויתי וליך אכדין אחוי׃ ובכת עלוהי שבעא יומיא דהוה להון משתיא והוה ביומא שביעאה וחוי לה ארי דחקתיה וחויאת חורתא לבני עמה׃ ואמרו ליה אנשי קרתא ביומא שביעאה עד לא מיעל שמשא מה חלי מדובשא ומה תקיף מאריא ואמר להון אילולפון בדקתון באיתתי לא אשכחתון חורתי׃ ושרת עלוהי רוח גבורא מן קדם יי ונחת לאשקלון וקטל מנהון תלתין גברא ונסיב ית זרזהון ויהב איצטלויא לדחויאו חורתא ותקיף רוגזיה וסליק לבית אבוהי׃ והות איתת שמשון לדחבריה דהוה שושביניה׃ והוה לזמן יומין ביומי חצד חיטין ואדכר שמשון ית אתתיה בגדיא בר עיזי ואמר איעול לות איתתי לאידרון בית משכבא ולא שבקיה אבוה למיעל׃ ואמר אבוהא מימר אמרית ארי מיסנא סניתא ויהביתה לחברך הלא אחתה זערתא שפירא מינה תהי כען לך חלופה׃ ואמר להון שמשון זכאי אנא זימנא הדא מפלשתאי ארי עביד אנא עמהון בישא׃ ואזל שמשון ואחד תלת מאה תעלין ונסיב בעוריא וקטר דנבא בריש דנבא ושוי בעוריא חד בין תרין דנביא במיצען׃ ואדליק אשתא בבעוריא ושלח בקמת פלשתאי ואדליק מגדישא ועד כרמיא

ולי הדברי׳ ורברבני: לולא ד׳ כתיב א׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר בסדר מקץ: אביהו ז׳ בקריא וסי׳ וירד אביהו אל האשה · וירד אשקלון · וירד אחיו וכל בית אביהו · ודקרהו אביהו · וישלח חירם מלך צר · ולאסה מן בני מררי · ויחל שלמה לבנות: אמרו ו׳ ג׳ חס׳ וג׳ מ״ל וסי׳ נמסר בראש סדר משפטים ובסדר נשא:

רלבג

ויגד לה כי הציקתהו · הספר שהיה הרצון בזה שמרוב השתדלות בזה עמו הלאה אותו והציקתהו עד שלא יכול להכיל שלא יגיד לה החידה או יהיה הציקתהו בענין המסגל כי כשהיה תובע אותה היתה מונעת ממנו בעת שהי׳ יצרו תוקפו וכאשר לא יכול לסבול זה הגיד לה את החידה עד שבטר׳ יבא השמש ביום הזה כשלם לאנשי העיר ענין הגד׳ החידה: לולי חרשתם בעגלתי · אמר זה להעיד להם כי אשת שמשון גלתה להם החידה ולולי זה לא מצאוהו או אמר זה להורות שהוא היה חושד אשתו שזנתה עם אחד מהם ולזה גלתה לו ענין החידה והוא הגידה לאנשי העיר · ובגבורתו הכה ל׳ מפלשתים באשקלון ולקח את חליצותם ונתנ׳ למגידי החידה · וחרה אף שמשון על רוע תכונת אשתו ונפרד ממנה ועלה בית אביה וכאשר ראה אביה כי עזבה שמשון החזירה לסור׳ ונתנ׳ לאח׳ מן החברים אשר רעה לו שמשון בשבעת ימי המשתה · ואחר זה בימי קציר חטים היה שב שמשון לפקוד את אשתו בגדי עזים וחשב לבוא אליה והגיד לו אביה כי נתנה למרעהו לאשה לחשבו שכבר שנאה ורצה לתת לו לפייסו אחותה הקטנה אשר היתה טובה ממנה והתפעל מזה שמשון ורצה להנקם מפלשתים ואמר שהוא נקי אם יעשה עמם רעה ולא יוכלו לגנותו על זה כי צריך היה לו להרע להם על מה שעשו כנגדו מזה הפועל · והנה התחכם שמשון להרע להם בזה האופן והוא שכבר לכד שלש מאות שועלים ולקח לפידים ושם פני זנב אל זנב מהשועלים וקשר בין הזנבות לפיד אחד והוא ענין ידלק בו האש בקלות ולאיחור תנועת השועלי׳ היה בוער האש בכל מקום שיעברו בו טרם עברם ממנו ובזה האופן הבעיר שמשון מקומו׳ פלשתים מגדיש ועד קמה ועד כרם זית ר״ל השדה שהוא כטוע זית׳ כרמו׳ כרם כי לאיחור תנועת השועלים בהם בער בהם האש קוד׳ עברם מהם וכאשר ידעו פלשתי׳ כי שמשון עשה זה מצד מה שעשה כנגדו אב אשתו ורצו להנק׳ מאבי אשתו ומאשתו ולא התפעלו כנגד שמשון כי כבר התבאר להם כי צריך עשה מה שעשה:

ויאמר

חתן התימני: חתן הפלשתי אשר בתמנה: אם תעשון כזאת. שמא רגילים אתם בכך לתת אשתו של זה לזה: שוק על ירך: פרשין עם רגלאין. רוכב סוס אינו כשען על ירכו כי אם על שוקו רגל אחד כתון בברזל התלוי במרכבתו: בסעיף. בנקרת סלע עיטם וחבירו סעיפי הסלעים משעף פארה: ויכטשו ויתפזרו: בלחי. שם מקום: למה עליתם עלינו. והלא עבדיך אנחנו לכם: לאסור את שמשון. שתאסרוהו ותסגירוהו לנו: לא כי אסור נאסרך. לא נהרג אותך כי אסר נאסרך: רוח ה'. רוח גבורה מן קדם ה': אסוריו. קשוריו: טריה. לחה וראיתי בספר רפואות שקורא ללחה שיצאה מן המכה טרי: חמור חמורתים בלחי החמור. לכבור כיבורין רבי' בלועא דחמר רמיתינון דגורין:

את המכתש: גומא שהשן יושבת בה שעשויה כמין מכתש: עין הקורא. מעין שבא על ידי זעקת הקורא לה': לעולם.

וחתנו ד' וא' וחתן וסי' נמסר בשמות: תעשון ט"ו וסי' נמסר בסוף משות ובהאי סיפרא סימן ז': ויקרא ויאמר ז' בתר פסוק וסי' וירא אהרן ויבן מזבח. ויקרא שמשון אל ה'. ותלך לקחת ויקרא אליה: ויקרא אל ה' ויאמר.

ועד כרם זית: ויאמרו פלשתים מי עשה זאת ויאמרו שמשון חתן התמני כי לקח את אשתו ויתנה למרעהו ויעלו פלשתים וישרפו אותה ואת אביה באש: ויאמר להם שמשון אם תעשון כזאת כי אם נקמתי בכם ואחר אחדל: ויך אותם שוק על ירך מכה גדולה וירד וישב בסעיף סלע עיטם:

ויעלו פלשתים ויחנו ביהודה וינטשו בלחי: ויאמרו איש יהודה למה עליתם עלינו ויאמרו לאסור את שמשון עלינו לעשות לו כאשר עשה לנו: וירדו שלשת אלפים איש מיהודה אל סעיף סלע עיטם ויאמרו לשמשון הלא ידעת כי משלים בנו פלשתים ומה זאת עשית לנו ויאמר להם כאשר עשו לי כן עשיתי להם: ויאמרו לו לאסרך ירדנו לתתך ביד פלשתים ויאמר להם שמשון השבעו לי פן תפגעון בי אתם: ויאמרו לו לאמר לא כי אסר נאסרך ונתנוך בידם והמת לא נמיתך ויאסרהו בשנים עבתים חדשים ויעלוהו מן הסלע: הוא בא עד לחי ופלשתים הריעו לקראתו ותצלח עליו רוח יהוה ותהיינה העבתים אשר על זרועותיו כפשתים אשר בערו באש וימסו אסוריו מעל ידיו: וימצא לחי חמור טריה וישלח ידו ויקחה ויך בה אלף איש: ויאמר שמשון בלחי החמור חמור חמרתים בלחי החמור הכיתי אלף איש: ויהי ככלתו לדבר וישלך הלחי מידו ויקרא למקום ההוא רמת לחי: ויצמא מאד ויקרא אל יהוה ויאמר אתה נתת ביד עבדך את התשועה הגדלה הזאת ועתה אמות בצמא ונפלתי ביד הערלים: ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי ויצאו ממנו מים וישת ותשב רוחו ויחי על כן קרא שמה עין הקורא אשר בלחי עד היום הזה:

ועד זיתא: ואמרו פלשתאי מן עבד דא ואמרו שמשון חתניה דתימנאי ארי נסיב ית אתתיה ויהבה לחבריה וסליקו פלשתאי ואוקידו יתה וית אבוהא בנורא: ואמר להון שמשון אם תעבדון כהדא אלהן כד איתפרע מנכון ובתר כן אתמנע: ומחא יתהון פרשין עם רגלאין מחא סגיאה ונחת ויתיב בשקיף כיף עיטם:

וסליקו פלשתאי ושרו בארעא דבית יהודה ואתרטישו על לחי: ואמרו אנשי יהודה למא סלקתון עלנא ואמרו למיסר ית שמשון סליקנא למעבד ליה כמא דעבד לנא: ונחתו תלתא אלפין גבר מדבית יהוד' לשקיף כיף עיטם ואמרו לשמשון הלא ידעתא ארי שלטין בנא פלישתאי ומה דא עבדת לנא ואמר להון כמא דעבדו לי כן עבדית להון: ואמרו ליה למיסרך נחתנא למימסרך בידא דפלשתאי ואמר להון שמשון קיימו לי דילמא תשלטון בי אתון: ואמרו ליה למימר לא ארי מיסר נסרינך ונימסרינך בידיהון ומקטל לא נקטלינך ואסרוהי בתרתין גדילן חדתין ואסקוהי מן כיפא: הוא אתא עד לחי ופלישתאי יביבו לקדמותיה ושרת עלוהי רוח גבורא מן קדם יי והואה גדילתא דעל דרעוהי כביתנא דארח ביה נורא ואיתמסיו איסרוהי מעל ידוהי: ואשכח לועא דחמרא בטינתא ואושיט ידיה ונסבה וקטל בה אלף גברא: ואמר שמשון בלועא דחמרא רמיתינון דגורין בלועא דחמר קטלית אלף גבר: והוה כשיצויתי למללא ורמא לועא מן ידיה וקרא לאתרא ההוא רמת לחי: וצחי לחדא וצלי קדם יי ואמר את עבדת על יד עבדך ית פורקנא רבא חדא וכען אימות בצחותא ואיתמסר בידא דערליא: ובזע יי ית כיפא דיבלועא ונפקו מיניה מיא ושתי ותבת רוחיה וחייא על כן אתקרי שמה עינא דאיתיהיבת בצלותא דשמשון היא קיימא בלחי עד יומא הדין:

וחברו גבי בן הצרפית. ויחל יונה לבא בעיר. ויקרא אסא אל ה' דה"ה: המכתש ב' בקריא וסי' הילילו ישבי המכתש. ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי: קורא הקורא י' מלאים בליש' בקריא וסי' במסרה רבתא:

רדק

ועד כרם זית. ועד כרם ועד זתים הכל הבעיר וכת' ועד כרמית ועד זיתיה. וים לפר' כרם סמוך לזית ויקר' כרם זית הזיתי' הנטועי' ביחד הרבה כמו שנקרא כרם הגפנים הנטועים ביחד הרבה וכן אמרו רז"ל כרם זית איקרי כרם סתמא לא איקרי: אם תעשון כזאת. אם מתחילה כשגזלו אשתי עשיתם זאת ש שרפתם אותה ואת בית אביה היה טוב אבל עתה שלא חששת' מתחילה עד שבקשתי אני דיני מכם לא אחדל עדיין ע"א אם כן נקמתי בכם פעם אחרת ואחר כן אחדל: שוק על ירך. ת' פרשין עם רגלאין. שוק הוא הרגלי וירך הוא הרוכב. וים לפרש שוק על ירך על הנופלים בנוסס כלומר כי לא הפך אחד מהם פניו אליו ולא עמד איש בפניו אלא כלם נסו מפניו והכה אותם בנוסם ונופלי' שוק על ירך כי הנכה ונופל על פניו מתהפך שוקו על ירכו: וינטשו בלחי. על שם סופו כי על דבר לחי החמור נקרא המקו' לחי ופירו' וינטשו לשון שטיחה כמו והנם נטושים על פני האדמה: כאשר עשו לי. רעעשו לי ורע עשיתי להם וכן כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו: ויעלוהו מן הסלע. כי מקום בני יהודה היה גבוה מן הסלע כמו שאמ' למעלה וירדו אל סעיף סלע עיטם: בערו באש. ת' ככיתנא דאחד ביה נורא: וימסו. מבנין נפעל והוא כמו וימס לבב העם: אסוריו. שם והאחר ממנו אסור והם היתרי' אשר נאסר בהם: טריה. לחה וכן מכה טריה וכן יקראו לה בערבי טרי ו"ת בטינתא ואם הב"ית שמוש פירושו בלחותה מדברי רז"ל אם היתה שדה מטונפת מותר כי לחה: חמור חמורתי' כבור וכבורי' כמו חמר חמרים והם שלשה משקלי' בזה הענין חמור משקל אחד במקל טהור יטהר וחומר מן חומרים משקל אחר במקל קדם חדש וחמורתי' מן חמורה משקל אחר משקל דבור חבורה: רמת לחי. תרגו' ויטלך ורמת ולפי שהשליך הלחי שם קראו רמת לחי: את המכתש אשר בלחי. ת"ת ית כיפא דבלועא ירא' דעת התרגום כי סלע היה תחת הלחי והיה הסלע עשוי כמו מכתש לפיכך קראו מכתש ובנסחא אחרת מכאתיית ככא דבלועה והיא הגומא שהשן תקועה בתוכה ובנוסחא אחרת מכאתי רומזא דבלעא ולא ידעתי מה: עין הקורא. כתרגומו עינא דאתיהיבת בצלותיה דשמשון:

רלבג

ויאמר להם שמשון. הראוי שתעשו כזאת להוסיף לעשות כנגדי הנה אם נקמתי בכם מענין הראשון ואחר אחדל מהרע לכם אך עתה שסבתם לעשות כנגדי הנה אני עושה עמכם רעה והכה את אותם שמשון שוק על ירך מכה גדולה ר"ל שוק אצל ירך ורמז הרגלי' לשוק והפרשי' הרוכבים בסוסי' לירך כי השוק הוא למטה מהירך. ואחר ירד שמשון וישב בסעיף סלע עיטם מפני פ פלשתי' שהיו אורבים לו: וינטשו בלחי. ר"ל שהתפזרו והתפשטו במקום ההוא מענין והנם נטושים. והנה אסרו בני יהודה את שמשון בשנים עבותים חדשים לתתו ביד פ פלשתים הוא בא עד לחי שהיו שם פלשתים רבים ותצלח עליו רוח גבורה מאת ה' ושבו העבותים אשר על זרועותיו אצל גבורתו כפשתים אשר בערו באש באופן שנדמה לו כאלו נמסו אסוריו מעל ידיו כי לא נצטרך לכח מרגיש לנתק העבותים ולפטר עם זה שהיו שאר הדברי' יחד ר"ל שהמ' החלים על דרך המופת העבותות ההם ושמם כחולשם כפשתי' אשר בערו באש ורוח הגבורה שסרתה עליו היתה בהריגתו אלף איש בלחי החמור שמצ' ואמר שמשון בלחי החמור החרבתי כבור וכבורין מהרוגי' ואמר חמור חמורתים לזווג שם עם חמור על דר צחות: ויהי ככלותו לדבר וישלך הלחי מידו ויקרא למקום ההוא רמת לחי. כי נעשית שם גבורה נפלאה בהתגבעות לחי החמור עם שהמקום ההוא שאכלו הית' המלחמה היה שמו לחי וידמ' שהו' היה מקו' גבוה ולזה ג"כ קראו רמת לחי: המכתש אשר בלחי. אחשו' שהיה שן סלע דומ' למכתש במקו' שהיה שמו לחי ועש' המופת בקע אותו הש"י ויצאו ממנו מים וישת ולהזכי' זה הנס קרא שמו עין הקורא אשר בלחי הרצון בזה ששם היה עין הנס ש' הקור' לו שהו' שמשון להוציא לו משם מים:

רדק

ויספט את ישראל בימי פלשתים. טעם בימי פלשתים הימים שפלשתים מושלים בישראל והוא הושיעם מהם אע"פ שלא היתה תשועתם שלמה: אשה זונה. איתתא פונדקיתא וכבר כתבנו דעת המתרגם בענין רחב הזונה: לעזתים לאמ'. לעזתים הוגד לאמר וכן הוא התרגום לעזתאי איתחוה למימר: ויתחרשו. כתרגומו ושתיקו כל ליליא כלומר עשו עצמן כחרשים כדי שלא ישמר מהם שמשון: ויסעם. ויסע עמם ועם הבריח כי לא נמצא ממנו מפעל הקל יוצא כי אם בודד וכן ויסע את היתד הארג עם היתד או יהיו אלה השנים פעלים יוצאים והאחרים פעלים עומדי': ואנחנו נתן לך. בפתח שלא כמנהג והדברים האלה אשר עשת לו לדעת כחו לא היו ביו' אחד לא היתה שואלת ממנו יום אחד ואחר יומים היתה עוד חוקרת אותו ומציקה אותו בדבריה כמו שכתוב ויהי כי הציקה לו בדבריה כל הימים: יתרים לחים. אשר משכבים לחים: וחליתי. כתרגומו ואחלוש: בהריחו אש. כלומר כשיתקרב בהיותו קרוב לאש שלא ישלוט בו האש אלא מעט בריח ולדעת יונתן וי"ו בהריחו על האש שתרגם דארח ביה נורא: עבותים. יתרים עשויי' משלשה חבלים שהם חזקים:

מחלפות

רלבג

והנה זכר שכבר שפט את ישראל בימי פלשתים עשרים שנה ואמר בימי פלשתים להורות שבימי שמשון בכללם היו פלשתים מושלים בישראל אלא שהוא הושיעם מידם תשועת מה. אחר זה ספר שבא שמשון עזתה וראה שם אשה פונדקיתא ובא לביתה ללון שם והנה הוגד לבני עזה שבא שמשון שם וארבו לו כל הלילה בשער העיר ר"ל שהם סגרו השער וארבו לו כל הלילה בזה האופן להרגו בבקר לחשבם שהוא תחת ידם: והנה שכב שמשון עד חצי הלילה ואז קם ואחז בדלתות שער העיר ובשתי המזוזות והסיעם עם הבריח ושמם על כתפיו והעלה אותם על ראש ההר אשר על פני חברון וזה ממה שיורה על עוצם גבורתו. אחר כן ספר שאהב אשה בנחל שורק מבנות פלשתי' ושמה דלילה ודומה שגיירה תחלה כמו שאז"ל: ועלו אליה סרני פלשתי' והסיתוה לפתות את שמשון שיודיעה במה כחו גדול ובמה יוכלו לאסור אותו לענותו והתל בה ג"פ ואחר זה הציקתהו בדבר עד שהלאת אותו עם שכבר היתה מונעת ממנו בעת שהיה יכרו תקפו כמו שאמרו רז"ל ולזה קצר' נפשו למו' וכשקצרה נפשו למות אז הגיד לה את כל לבו והיה זה סבה שנפל ביד פלשתים ונקרו עיניו ואסרוהו בנחשתים והיה טוחן בבית האסורי' כמנהג האסורי' שהיו טוחנים שם מיני התבואה להשתעבד בהם:

והנה

עד אור הבקר ו' וסי' ויתחרשו כל הלילה· ונבזה בהם· כי אם נותר לנבל· ולא הגידה לו דבר· עד אחר לא נעדר להם· ואנחנו מחשים וחכינו עד אור הבקר: ינתק ג' וסי' כאשר ינתק פתיל· ינתק מאהלו מבטחו·

שופטים

וישפט את ישראל בימי פלשתים עשרים שנה:

וילך שמשון עזתה וירא שם אשה זונה ויבא אליה: לעזתים לאמר בא שמשון הנה ויסבו ויארבו לו כל הלילה בשער העיר ויתחרשו כל הלילה לאמר עד אור הבקר והרגנהו: וישכב שמשון עד חצי הלילה ויקם בחצי הלילה ויאחז בדלתות שער העיר ובשתי המזוזות ויסעם עם הבריח וישם על כתפיו ויעלם אל ראש ההר אשר על פני חברון:

ויהי אחרי כן ויאהב אשה בנחל שורק ושמה דלילה: ויעלו אליה סרני פלשתים ויאמרו לה פתי אותו וראי במה כחו גדול ובמה נוכל לו ואסרנהו לענתו ואנחנו נתן לך איש אלף ומאה כסף: ותאמר דלילה אל שמשון הגידה נא לי במה כחך גדול ובמה תאסר לענותך: ויאמר אליה שמשון אם יאסרני בשבעה יתרים לחים אשר לא חרבו וחליתי והייתי כאחד האדם: ויעלו לה סרני פלשתים שבעה יתרים לחים אשר לא חרבו ותאסרהו בהם: והארב ישב לה בחדר ותאמר אליו פלשתים עליך שמשון וינתק את היתרים כאשר ינתק פתיל הנערת בהריחו אש ולא נודע כחו: ותאמר דלילה אל שמשון הנה התלת בי ותדבר אלי כזבים עתה הגידה נא לי במה תאסר: ויאמר אליה אם אסור יאסרוני בעבתים חדשים אשר לא נעשה בהם מלאכה וחליתי והייתי כאחד האדם: ותקח דלילה עבתים חדשים ותאסרהו בהם ותאמר אליו פלשתים עליך שמשון והארב ישב בחדר וינתקם מעל זרעתיו כחוט: ותאמר דלילה אל שמשון עד הנה התלת בי ותדבר אלי כזבים הגידה לי במה תאסר ויאמר אליה אם תארגי את שבע

תרגום

ודן ית ישראל ביומי פלישתאי עסרין שנין: ואזל שמשון לעזתא וחזא תמן אתתא פונדקיתא ועל לותה: לעזתאי איתחוה למימר אתא שמשון הלכא ואסחרו וכמנו ליה כל ליליא במעלנא דתרע קרתא ושתיקו כל ליליא למימר עד ניהור צפרא ונקטליניה: ושכב שמשון עד פלגות ליליא וקם בפלגות ליליא ואחד בדשי תרע קרתא ובתרין סיפיא ונטלינון עם עברא ושוי על כתפוהי ואסקינון לריש טורא דעל אפי חברון:

והוה בתר כן ורחים אתתא בנחלא דשורק ושמה דלילה: וסליקו לותה טורני פלישתאי ואמרו לה שדילי יתיה וחזי במה חיליה רבא ובמה ניכול ליה ונסרינה לעניותיה ואנחנא נתן ליך גבר אלף ומאה סלעין דכסף: ואמרת דלילה לשמשון חוי כען לי במה חילך סגי ובמה תיתאסר לעניותך: ואמר לה שמשון אם יסרונני בשבע יתרין רטיבין דלא יבישו ואחלוש ואיהוי כחד מן בני אנשא: ואסיקו לה טורני פלישתאי שבעא יתרין רטיבין דלא יבישו ואסרתיה בהון: וכמנא יתיב לה באידרון בית משכב ואמרת ליה פלישתאי אתו עלך שמשון ופסק ית יתריא כמא דמיתפסק חוטא דכיתנא דארח ביה נורא ולא אתידע חיליה: ואמרת דלילה לשמשון הא שקרת בי ומללתא עמי כדבין כען חוי כען לי במה תתאסר: ואמר לה אם מיסר יסרונני בגדילן חדתן דלא אתעבידא בהון עיבידתא ואחלוש ואיהוי כחד מבני אינשא: ונסיבת דלילה גדילן חדתן ואסרתיה בהן ואמרת ליה פלישתאי אתו עלך שמשון וכמנא יתיב באידרון בית משכבא ופסקינון מעל דרעוהי כחוטא: ואמרת דלילה לשמשון עד הכא שקרת בי ומלילת עמי כדבין חוי כען לי במה תתאסר ואמר לה אם תשתין ית שבע

רשי

לעזתים לאמר. לאנשי עזה נאמר: ויתחרשו. כהנו עצמן בשתיקה: ויסעם. ויעקרם ממקומם: יתרים. חבלים דקים: ולא נודע כחו. לא הוצרך להתחזק בנתקו אותם: עבותי'. חבלים גסים:

מחלפות

חוט המשולש לא במהרה ינתק: נעשה ה' קמצין וסי' נעשה בסוד יצ':

רדק

והימשני · כתיב מרשו ימשני והמישני קרי מרשו מוש והענין אחד כמו ייטב ויטב וענינו ענין הסרה אל הדבר כמו לא ימיש עמוד הענן לא ימיש מתוך האהל שהם ענין הסרה אלא שאלו פעלים עומדים וזה פועל יוצא ואלו ענין ריחוק מפני שהם דבקים עם מ״ם וזה ענין קרוב מפני שהוא דבק עם את כמו אל במקומות ואת העמודי׳ · כמו ואל וכמוהו ואת בית יי׳ אני הולך ואחרים זולתו · וי״מ אותו ענין מישוש וכתי׳ והמישני ומוש ומשש בענין אחד ולזה הפירוש יהיה כמשמעו : נקם אחת · סמוך נקם אחת משתי עיני כלומר מאחת משתי עיני אנקם מהם ובדרש אמר רבונו של עולם תן לי שכר עיני אחת בעולם הזה ושכר עיני אחרת תהא שמורה לי ומתוקנת לעתיד לבא ורפיות ידיו משתי על הכוונה כי כל אות בג״ד כפ״ת אח׳ שוא נע רפה לבד מתלת שתי שתי שנקראת רגם ולכמי מזרח קוראים אות באות גבוהה אשתי אמתי׳ להיות השוא נח : וילפת · כמו וילפת מן ויחרד האיש וילפת ילפתו ארחו׳ דרכו שהוא ענין ההפוך והכטייה : והוא שפט · והרי אמר למעלה וישפט את ישראל אלא למעלה אמר וישפט אחר התשועה ש שהגעשית לו בענין הקורא כאלו אז מת כי לא נעשית לו אחר כן תשועה אבל החלה תפלתו ולא היתה לו אלא במותו ועכשיו כשמת אמר והוא שפט את ישראל כמו שאמר בכל שופט ושופט וים בו דרש למה כאמר שני פעמים כי שפט את ישראל עשרים שנה אמר ר׳ אחא מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו ע עשרים שנה לאחר מותו כמו שהיו יראים ממנו עשרים שנה בחייו : ויהי

רשי

בין העמודים אשר הבית נכון עליהם : והימשני · שכתיב בלע״ז כמו אולי ימושני זכרני נא · זכור עשרים שנה ששפטתי את ישראל ולא אמרתי לאחד מהם העבר לי מקל זה ממקום למקום : נקם אחת משתי עיני · ושכר עין השנית הנח לי לעולם הבא וכאן פרע לי שכר האחת מהן : וילפת · ויאחז אכבר״ח בלע״ז כמו ויחרד האיש וילפת כאחז בזרועו האשה : ויהי

תמות ג׳ בקריא׳ וסי׳ תמות נפשי עם פלשתים · תמות נפשי מות ישרים · תמות בנער נפשם וחיתם · וחד ותמת כעצמא · וחד את פלגשי ענו ותמת · ונמסר גם בסדר בלק : וכל בית ׳ב וס׳ נמס׳ בהאי סיפרא סימן ט׳ : אביהו ז׳ וסי׳ נמסר לעיל בהאי סיפרא סוף סימן י״ד :

וַאֲמַר שִׁמְשׁוֹן לְעוּלֵימָא דְמַתְקֵיף בִּירֵיהּ שְׁבוֹק מִינִי וַאֲמִישְׁנִי יַת ע עַמּוּדַיָּא דְבֵיתָא מְתַקַּן עֲלֵיהוֹן וְאֶסְתְּמִיךְ עֲלֵיהוֹן : וּבֵיתָא מְלֵי גַּבְרַיָּא וּנְשַׁיָּא וְתַמָּן כָּל טוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי וְעַל אִיגָּרָא כִּתְלָתָא אַלְפִין גַּבְרָא וְאִתְּתָא דַּחֲזַן בְּחוּכָא דְשִׁמְשׁוֹן : וְצַלִּי שִׁמְשׁוֹן קֳדָם יְיָ וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים יְעוּל דָּכְרָנִי קֳדָמָךְ וְתַקְּפְנִי כְּעַן בְּרַם זִימְנָא הָדָא יְיָ וְאֶתְפְּרַע פּוּרְעָנוּתָא חֲדָא מִתַּרְתֵּי עֵינַי דְּנַקַּרוּ לִי פְלִשְׁתָּאֵי : וַאֲחַד שִׁמְשׁוֹן יַת תְּרֵין עַמּוּדֵי מְצִיעָאֵי דְּבֵיתָא מְתַקַּן עֲלֵיהוֹן וְאִיסְתְּמִיךְ עֲלֵיהוֹן חַד בִּימִינֵיהּ וְחַד בִּסְמָלֵיהּ : וַאֲמַר שִׁמְשׁוֹן תְּמוּת נַפְשִׁי עִם פְלִשְׁתָּאֵי וּנְגַד בְּחֵילָא וּנְפַל בֵּיתָא עַל טוּרְנַיָּא וְעַל כָּל עַמָּא דִּי בֵיהּ וַהֲווֹ קְטִילַיָּא דִּיקְטַל בְּמוֹתֵיהּ ס סַגִּיאִין מִדִּיקְטַל בְּחַיּוֹהִי : וּנְחַתוּ אֲחוּהִי וְכָל בֵּית אֲבוּהִי וּנְטַלוּ יָתֵיהּ וּסְלִיקוּ וּקְבַרוּ יָתֵיהּ בֵּין צָרְעָה וּבֵין אֶשְׁתָּאוֹל בְּקִבְרָא דְמָנוֹחַ אֲבוּהִי וְהוּא דָן יַת יִשְׂרָאֵל ע עַסְרִין שְׁנִין :

וַיֹּאמֶר שִׁמְשׁוֹן אֶל־הַנַּעַר הַמַּחֲזִיק בְּיָדוֹ הַנִּיחָה אוֹתִי וַהֲימִשֵׁנִי [ב׳ · והמישני ק׳] אֶת־הָעַמֻּדִים אֲשֶׁר הַבַּיִת נָכוֹן עֲלֵיהֶם וְאֶשָּׁעֵן עֲלֵיהֶם : וְהַבַּיִת מָלֵא הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְשָׁמָּה כֹּל סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים וְעַל־הַגָּג כִּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ וְאִשָּׁה הָרֹאִים בִּשְׂחוֹק שִׁמְשׁוֹן : וַיִּקְרָא שִׁמְשׁוֹן אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אֲדֹנָי יְהוִה זָכְרֵנִי נָא וְחַזְּקֵנִי נָא אַךְ הַפַּעַם הַזֶּה הָאֱלֹהִים וְאִנָּקְמָה נְקַם־אַחַת מִשְּׁתֵי עֵינַי מִפְּלִשְׁתִּים : וַיִּלְפֹּת שִׁמְשׁוֹן אֶת־שְׁנֵי עַמּוּדֵי הַתָּוֶךְ אֲשֶׁר הַבַּיִת נָכוֹן עֲלֵיהֶם וַיִּסָּמֵךְ עֲלֵיהֶם אֶחָד בִּימִינוֹ וְאֶחָד בִּשְׂמֹאלוֹ : וַיֹּאמֶר שִׁמְשׁוֹן תָּמוֹת נַפְשִׁי עִם־פְּלִשְׁתִּים וַיֵּט בְּכֹחַ וַיִּפֹּל הַבַּיִת עַל־הַסְּרָנִים וְעַל־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר־בּוֹ וַיִּהְיוּ הַמֵּתִים אֲשֶׁר הֵמִית בְּמוֹתוֹ רַבִּים מֵאֲשֶׁר הֵמִית בְּחַיָּיו : וַיֵּרְדוּ אֶחָיו וְכָל־בֵּית אָבִיהוּ וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ וַיַּעֲלוּ וַיִּקְבְּרוּ אוֹתוֹ בֵּין צָרְעָה וּבֵין אֶשְׁתָּאֹל בְּקֶבֶר מָנוֹחַ אָבִיו וְהוּא שָׁפַט אֶת־יִשְׂרָאֵל עֶשְׂרִים שָׁנָה :

רלבג

והנה שבב שמשון עם הנער המחזיק אותו שיביאהו למשש ה העמודים אשר הבית נכון עליהם למשמש כדי שישען עליהם : וקרא שמשון לשם ית׳ שיחזקהו בפעם ה הזאת להנקם מאויביו שנקרו עיניו ושמע ה השם לקולו ובחר ש שמשון למות עם פלשתי׳ כדי שינקם מהם : והנ׳ הטה שמשון שני עמודי התוך אשר ה הבית נכון עליהם וכבר נסמך עליה׳ א׳ בימינו ואחד בשמאלו והטה אותם בכח ב באופן שנפל הבית על הסרנים ועל כל העם עד שכבר המית ב במותו רבים מאשר המית בחייו · והנה זכר אחר זה פעם ש שנית שהוא שפט את ישראל עשרים שנה להורו׳ כי הזמן שישב בארץ פלשתים ככלל באלו הכ׳ שנה :

והתועלות

המגיעות מזה הספור הן אלו :

הראשון לפרסם מה שנפלו בו ישראל מהרע תכף שהרשיעו לעבוד את אלהי הגוים אשר הפילם השם ביד ישראל עד שבשנה ההיא רעצו ורצצו פלשתים ובני עמון את ישראל והתמיד השעבוד הזה החזק שמנה עשרה שנה עד ששבו אל יי׳ בכל לבם כי בזה תתקיים אמונת ההשגחה והגמול והעונש אשר היא גדולה שבפנות התוריות ולזאת הסבה גם כן זכר כאשר שבו אל יי׳ בכל לבם נעזרו מאת השם יתברך להכניע אויביהם :

השני הוא להודיע שאין ראוי לרדוף החלומים כי אין בשער עזרתם הלא תראה מה שקרה לזקני גלעד שרדפו יפתח בעבור אחיו שהיו קדושהם וגרשוהו מהסתפח בנחלתו ולסוף הענין כשצרכו אליו שיהיה מושל עליהם :

השלישי הוא להודיע שראוי לאדם שישים דבר מה לתקות גמול שיעשה דבריו בחכמה באופן שיגיע לו הגמול אחר עשותו המעשה ולזה רצה יפתח שישימו זקני גלעד יי׳ עד ביניהם על תנאיהם כדי שיתברר לו שלא יהתלו בו אחר כאשר זו המלחמה אשר בעבורה אמרו לו זקני גלעד שיהיה להם לקצינים והיות מלחמת בני עמון והיה זה במצפה שהיה מקום שהיו מתקבצים בו יש׳ תמיד כי נגלו בו דברי׳ כפלאים כאלו ויכף יי׳ שם :

הרביעי הוא להודיע שאין ראוי להלחם עם האנשים אם לא היתה שם סבה ראויה תביא על זה ועל זה ספר שלח יפתח מה שלח לבני עמון והיה משיב לו מלך בני עמון תחלה כי בסבת החמס שעשו לו ישראל בארץ ההיא שהחזיקו בה הוא רוצה להלחם עמם ובסוף הענין כתבאר שלא היתה שם סבה ראויה תביעהו לזה ואמר יפתח שישפוט השם ביניהם כי עול היה עושה לו מלך בני עמון וכמשך מזה שכבר נכחו יפתח והכה בבני עמון מכה רבה מאד :

החמישי הוא להודיע שראוי לאדם שישפה עניניו בחכמה ובהתישבות כדי שלא תשיגהו החרטה על זה הלא תראה כי יפתח מהר לנדור נדר ליי׳ בזולת התישבו ותשיגהו החרטה כי היה ראוי שיתישב תחלה אם היה שתצא בתו מדלתי ביתו לקראתו שיקדש ליי׳ דבר אח׳ זולתה ולא ימנע מהנה פריבתו :

הששי הוא להודיע שראוי לשי שיבקש טוב מה מהש״י שידור לו נדר מה כדי לפרסם בלב האנשים כי כל הטובו׳ מאתו ולזה זכר כי יפתח נדר ליי׳ אם יתן בני עמון בידו :

השביעי הוא להודיע שמי שנדר ליי׳ יתחייב לו שיקיימהו ואע״פ שיכבד לו מאד הלא תראה כי יפתח בעבור שפצה פיו ליי׳ הוכרח לקיים את נדרו אע״פ שהיה שדבר לו בתכלית הקושי · והנה יש לשואל שישאל איך לא נשאל יפתח על נדרו כי כבר היה פינחס קיים והוא היה יודע פי׳ התורה בשלימות ואפשר שנאמר שלא היה יודע יפתח שיש לנדרים היתר גם לא ידעו זה אז אחר שאבותי גבולו כי כבר נשקעו כלם במנהגי הגוים ועזבו את התור׳ ימים רבי׳ והנה החכם אין לו להתיר את הנדרים אלא כשישאל הנודר היתר לנדרו להיותו מתחרט בנדר · ואפשר עם כי בקיום זה הנדר פרסום הכח שעשה לו הש׳ היה בלתי ראוי שיתחרט יפתח על זה הנדר לפי מה שחשב :

השמיני הוא להודיע שאין ראוי לאד׳ שיקנא לחברו ברעותו שהגיע ממנו פועל טוב כשלא קרא לו בעשיית הטוב ההוא כדי שיהיה נקרא על שמו ג״כ זה הפועל הטוב הלא תראה כי בני אפרים היו מקנאים על יפתח כשלא קרא להם ללכת עמו וקרא להם מפני זה מהרע מה שקרה :

התשיעי הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיהיה בלתי מכיר הטובה שקבל מאחר ויגמול רע תחת טוב הלא תראה כי בני אפרים שהיה להם להכיר הטו׳ שבא להם ע״י יפתח ולגמול להם חסד על זה כשחשבו לגמול להם רע תחת טוב שעם׳ להם כמשך להם מהרע הנפלא מה שסופר בזה הספור עד שנפלו מבני אפרים מ״ב אלף :

העשירי הוא להודיע שאין ראוי לבעלי היכולת לגבות החלומים הלא תראה כי בני אפרים היו קורין גלעד פליטי אפרים על בד הבוז והאבן שמאסו היתה לראש פנה וקעקעה את בנינם החזק :

האחד עשר הוא להודיע שראוי שתלך האשה אחר בעלה ולא ימנענה מזה גדלות בית אביה ולזה זכר מאבצן עם היותו גדול שכבר שלח שלשים בנות החוצה :

השנים עשר הוא להודיע עוצם ההשגחה האלהית בענין שמשון בעבור ישראל וזה כי מפני שנגלה לשם ית׳ מסופו

רשי

ויהי איש מהר אפרים. אע"פ שנכתבו שתי פרשיות הללו בסוף הספר של מיכה ושל פלגש בגבעה בתחלת השופטים היה בימי עתניאל בן קנז שנאמר וישימו להם בנירן את הפסל כל ימי היות בית אלהים בשילה למדנו שכל ימי שילה היה פסל מיכה ובפלגש בגבעה כתו' על יבוס שהיא ירושלם לא נסור אל עיר נכרי למדנו שעדיין לא כבשו את את ירושלם: אשר לוקח לך. אשר נגנב ממך ויש לו דומה כי אשה עבורה לנו עבור ממנו: ואת אלית. קללת כל מי שגנבו וגם אמרת הקללה באזני: הנה הכסף. אני מודה לך עליו שהו' בידי שאני לקחתיו: וישב את האלף ומאה הכסף לאמו. אמר להחזירו לה ובמקום שהוא שם הרי הוא ברשותך: הקדש הקדשתי אותו מידי לבני. קבלתי עליו למוסרו מידי לידך לעשות פסל מסכה תקנהו לי עתה ומידי אני אשיבנו אליך יש אומרים שהאשה הזאת היא דלילה לפי שכתוב אלף ומאה כסף וטעות הוא בידם שהרבה שנים קודם שמשון למיכה אך הפרשיות נסמכו על הכסף הרע ששוה כאן וכאן וכסף על פורענות היו שניהם: בית

יז

א וַיְהִי־אִישׁ מֵהַר־אֶפְרָיִם וּשְׁמוֹ מִיכָיְהוּ׃ ב וַיֹּאמֶר לְאִמּוֹ אֶלֶף וּמֵאָה הַכֶּסֶף אֲשֶׁר לֻקַּח־לָךְ וְאַתִּי אָלִית וְגַם אָמַרְתְּ בְּאָזְנַי הִנֵּה־הַכֶּסֶף אִתִּי אֲנִי לְקַחְתִּיו וַתֹּאמֶר אִמּוֹ בָּרוּךְ בְּנִי לַיהוָה׃ ג וַיָּשֶׁב אֶת־אֶלֶף־וּמֵאָה הַכֶּסֶף לְאִמּוֹ וַתֹּאמֶר אִמּוֹ הַקְדֵּשׁ הִקְדַּשְׁתִּי אֶת־הַכֶּסֶף לַיהוָה מִיָּדִי לִבְנִי לַעֲשׂוֹת פֶּסֶל וּמַסֵּכָה וְעַתָּה אֲשִׁיבֶנּוּ לָךְ׃ ד וַיָּשֶׁב אֶת־הַכֶּסֶף לְאִמּוֹ וַתִּקַּח אִמּוֹ מָאתַיִם כֶּסֶף וַתִּתְּנֵהוּ לַצּוֹרֵף וַיַּעֲשֵׂהוּ פֶּסֶל וּמַסֵּכָה וַיְהִי בְּבֵית מִיכָיְהוּ׃

ר' וכל אסף רכו׳ · ואת ל' · לה · י · לה · ל' יד אל ויד חס

תרגום

וַהֲוָת גַּבְרָא מִטּוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם וּשְׁמֵיהּ מִיכָיְהוּ׃ וַאֲמַר לְאִימֵּיהּ אֲלַף וּמְאָה סִלְעִין דִּכְסַף דְּאִתְנְסִיב לִיךְ וְאַתְּ אוֹמֵית וְאַף אֲמַרְתְּ קֳדָמַי הָא כַסְפָּא עִמִּי אֲנָא נְסֵיבְתֵּיהּ וַאֲמַרַת אִמֵּיהּ בְּרִיךְ בְּרִי קֳדָם יְיָ׃ וְאָתֵיב יַת אֲלַף וּמְאָה סִלְעִין דִּכְסַף לְאִימֵּיהּ וַאֲמַרַת אִמֵּיהּ אַקְדָּשָׁא אַקְדֵּישִׁית יַת כַּסְפָּא קֳדָם יְיָ מִן יְדִי לִבְרִי לְמֶעְבַּד צְלַם וּמַתְּכָא וּכְעַן אֲתִיבִינֵיהּ לָךְ׃ וְאָתֵיב יַת כַּסְפָּא לְאִימֵּיהּ וּנְסֵיבַת אִימֵּיהּ מָאתַן סִלְעִין דִּכְסַף וִיהָבִיתֵיהּ לְקֵינָאָה וַעֲבַדֵיהּ צְלַם וּמַתְּכָא וַהֲוָת בְּבֵית מִיכָה׃

רדק

ויהי איש מהר אפרים ושמו מיכיהו. כתוב בסדר עולם כי בימי כושן היה פסלו של מיכה שנ' וישימו להם את פסל מיכה אשר עשה כל ימי היות שם בית האלהים וגו' ובימיו היתה פלגש בגבעה שנאמר ויקם וילך עד נכח יבוס היא ירושלם ואמר לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישרא' הנה ואם מפני הפסוקים האלה אמר אב' אף בימי יהושע היה פסלו של מיכ' כי בימיו השכינו אהל מועד בשילה אחר ארבע עשרה שנה שבע שכבשו ושבע שחלקו וזה רחוק שבימי יהושע היה זה הפסל שהרי כתוב ויעבדו את יי' כל ימי יהושע ועוד שאמר אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה ולא היה זה בימי יהושע כי אפי' על המזבח שבנו בני גד ושבט ר' ראובן אמרו לעלות עליה' לצבא כל שכן פסל מיכה ומה שאמר כי דבר פלגש בגבע' היה בימים ההם מפני שאמר לא נסור אל עיר נכרי דומה שלא נכבשה י' ירושלם עדין ואני אומ' כי בימי יהושע נכבשה שנא' ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהוש' ובני ישר' ובכללם מלך ירושלם אחד ואומ' ואת היבוסי יושב ירושלם לא יכלו בני ישרא' להורישם וישב היבוסי את בני יהוד' בירושלם הנה כי לקחו בני ישרא' ויהודה ירושלם בימי יהושע לבד מצודת ציון שלא נכבשה עד דוד ונראה כי לא נתיישבה ירושלם מישר' כל כך אע"פ שנכבשה לפי שהיה היבוסי עדיי' שם והלוי ונערו כשעברו נכח יבוס היה ערב ודומה כי משפחת היבוסי היה דרכם לא משפחת ירושלם שהיו בה ישראל ואם בא ללון שם בערי היבוסי היו פוגעי' תחילה ואמר לו נערו נסורה אל עיר היבוסי הזאת ונלין בה ואמר לו אדוניו לא נסור אל עיר נכרי ואמרו בדרש כי נסמך זה הענין לענין שמשון מפני שהיו אלף ומאה כסף בדבר שמשו' לרעה ואלף ומאה כסף של אם מיכה גם כן לרעה ונסמך גם כן אליו דבר פלגש בגבעה כי בעון פסל מיכה נהרגו כמה אלפים מישרא' במלחמת בנימין ולולא זה לא היו מתים מישראל כי בדין היו נלחמים עם בנימין לבער הרעה מישראל: אשר לקח לך. הכסף אשר לך אשר לקח ונגנב מאתך: ואת אלית. כל מי שלקח אותו יהיה כך וכך אני מודה כי אני לקחתיו והשיב הכסף לאמו ואמר' לו אמו אחר שהשבת אותו לי הנה הקדשתי הכסף מידי לך שתעשה ממנו פסל ומסכה ועתה אשיבנו לך שתעש' ממנו הפסל ולא רצה מיכה להשתדל בו לעשות הפסל ומסכה והשיבו פעם אחרת לאמו ואמו לקחה מאתים כסף ונתנתם לצורף לעשות פסל ומסכה והמאתים כסף היו שכר הצורף ובתשע מאות כסף עשה הפסל והמסכה: לו

רלבג

ששופו ללקות בדבר השטים התחכם למנעו מזה כפי היכולת ולזה היה נזיר אלהי' מן הבטן ונמנעה ממנו התגלחת להוסיף לו כח באופן שתשלם לו ההצלה מצד הגבורה אם לא יוכל לכבוש יצרו משגות הפלשתים והזהרה אמו שתנהג מקצת דיני הנזירות בעודה הרה ממנו לזאת הסבה בעינה ומן הנראה שזאת ההשגחה שיתה עוד מצד תפלת הנביא יעקב שאמר לישועתך קויתי יי' וזה שכשראה הרע הראוי לבא לשמשון לסוף הענין משאת הנשים אמר שהוא מקוה מהשם ית' ושיושיעהו מזה על דרך ההשגחה: הי"ג הוא להודיע שראוי לחקור מדברים הנמשרי' לתכלית מה בתכלית מה שאפשר כדי שיגיע מהם התכלית הדרוש ולזה ספר שלא סמך מנוח על דברי אשתו אבל בקש מאת השם ית' שישוב לו איש האלהים אשר שלח כדי שתשלם לו הידיע' מה יהיה משפט הנער ומעשהו ומי הוא זה האיש אם הוא ראוי לסמוך עליו: הי"ד הוא להודיע ולפרסם ענין המופתים אשר יעשה הש"י ע"י נביאיו כי באמונתם יתקיימו הפנות התוריות ולזה זכר זה המופת שנעשה בפני מנוח ואשתו בעליית המלאך בלהב המזבח ומופת שמשון המים אסוריו מעל ידיו ובקע המכתש אשר בלחי ויצאו ממנו מים להציל שמשון תהצמא שחזק שהיה לו: ההמשה עשר הוא להודיע שסבר יקשה מאד השגת המלאך ולזה חשב מנוח שימות כשהשיגו מלאך השם וכן זכר זה גדעון והיה זה כן כי כשהשיג השכל אשר לנו המציאות הרוחני ידמה שיחוייב שידבק בו וישאר הגוף מת אם לא ילוה לו עזר אלהי: הששה עשר הוא לפרסם קיום יעודי השם ולזה התחיל לספר הגבורה שעשה שמשון מדבר כפיר האריה ולקחו האשה שלקח בתמנתה שהיתה סבה להפיל מפלשתים ולזאת הסבה אמר כי מיי' היתה כדי שיפיל חללים רבים מפלשתים כמו שיעד שהוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים לא שהיה מאת הש"י שיתגאל בבנות פלשתים הערלים ולזה ספר ג"כ אחר מה שהרע שמשון לפלשתים בחייו ובמותו ודבר גבורתו עד שגלוי שגלה סודו לדלילה לא היה נופל ביד פלשתים עם היותו בארצם יחיד מרוב גבורתו כאילו התחכם הש"י שאם היה שיהיה נפתה לבו לנשים שתהיה לו גבורה נפלאת יהיה נשמר בה מהפלשתים: השבעה עשר הוא להודיע שאין ראוי לגלו' סודו גם לשוכבת חיקו הלא תראה כי תקף שגלה שמשון סודו לאשתו גלתה אותו לחכמי העי' וכן הענין במה שגלה סודו לדלילה שהיה סבה להפילו ביד פלשתים שנמסך מזה מהרעה מה שנזכר כבר בזה הספור: השמנה עשר הוא לבאר שאין ראוי לידבק בבנו' הערלים גם אחר התגיירם כי יקל להם לחזור לסורם הלא תראה מה שקרה לשמשון מפני רדבקו בהו הנשי' עם שהוא מבואר שאם לא היה דבק בהם והיה נלחם בפלשתים עם ישראל היה מכניעם ומשפילם מצד חוזק גבורתו והנלחתו עליהם באמצעו' העזר האלהי שהיה בהכרח נוסף עליו אם היה נשמר משאו הנשי' והיה מנהיג ישר' כמנהג השופטי' השלמי': הי"ט הוא להודיע שראוי למנהיג שישמור עמו ולא יספיק לו שמירת עצמו הלא תראה כי שמשון עם מה שנתפרסם לו מגבורתו שלא יוכלו רבים להזיק לו אם יהיה בידו כלי מלחמה כי גם בלא כלי מלחמה היה מנצח רבים כמו שבא בזה הספור הנה לא רצה להזיק בבני יהודה בבואם לאסרו לתתו ביד פלשתים וסבל שיאסרוהו ברצותו שאם לא יסבול זה יריבו בני יהוד' על זה עמו בחזקה למלט נפשם מיד פלשתים ונתחדש בזה מריבה בינו ובין בני יהודה ואולי יפול מהם רב ולזאת הסבה שאל מהם כשהסכים לסבול שיאסרוהו שלא יפגעו בו הם כי אולי אם יראה כוונתם לבא לפגעבו לא יוכל לסבול שלא יקום כנגדם ויפיל מהם רב והנה ג"כ סבל שמשון שיאסרוהו בני יהודה להבתו אותם כדי שיעשה להם התנכלות עם פלשתים במה שהיה משחית בהם כי הם הראו עצמם עוזרים לפלשתים לאסרו בידם ולזה נודע להם כי לא מלבם היה עושה שמשון הרע להם: הכ' הוא להודיע עוצם השגחת הש"י עד ששבב שאיש אחד אסור וזולת כלי מלחמה נצח והמית רבים כי אין ליי' מעצור להושיע ברב או במעט: הכ"א הוא להודיע שיש גמול ומשפט על כל המעשה מדה כנגד מדה ולזה זכר כי לקה שמשון בעיניו כי לכתו אחר עיניו הכשילהו בזה: הכ"ב הוא להודיע מה שעשה השם לקנאת כבודו במה שהיו הפלשתים מיחסים לאלהיהם נפילת שמשון בידם אשר היתה סבת התפתותו פתויי הנשים וזה שכבר הסיב לשמשון כחו שנבר להנקם מהם ונפשו לא חיה כי הוא היה ראוי לכך מצד התפתותו בדברים הפחותים האלה ולזה שאל שתמות נפשו עם פלשתים לפי שלא היה ראוי לו אז לעשות לו נס יותר גדול מזה והם היו ראויים ג"כ לזה מפני שהיו מיחסים זאת ההצלחה לאלהיהם. עוד ספר שכבר היה איש מהר אפרים ושמו מיכיהו והנה אחשוב שכבר היה זה בימים הקדומים שלא היה שם שופט והיה זה בימי השעבור אם קודם עתניאל בן קנז אם קודם אהוד אם קודם אחד מהבאים אחריהם והנראה לזה שאי איפשר לומר שהיה זה הענין בין שנות שמשון ובין שנות עלי לפי מה שהתבאר מדברינו הקודמים וכבר נבאר במה שאחר זה שראוי שיהיה כל זה הספור במה שבין מיתת יהושע ובין עתניאל בן קנז ואחשוב שנסמך זה הספור לשמשון שהיה מסבתו לספר מה שאירע על החטא לסנהדרין על דבר פסל מיכה שהתמיד זמן ארוך מאד וכבר אמרו קצת המפרשים שהיה זה בשביל הסכמת מספר אלף ומאה כסף שבא בסיפור שמשון ודלילה למספר אלף ומאה כסף שבא בסיפור מיכ' ונופל לומ' לפי זה המאמר עוד שכבר היה' הסכמ' אחרת בענין גם הכספי' והוא שמכל אחד מהם נמשך רע לרן כי כסף דלילה היה סבה שנפל שמשון ביד פלשתי' ונקרו עיניו ונמשך לו המו' בשבתו וכסף מיכה היה סבה שטעו בני דן בפסל ההוא זמן ארוך. והנה ספר שכבר אמ' מיכה לאמו אלף ומאה סלעין כסף אשר לוקח לך ואת קללת כל מי שלקחו אם לא ישיבנו לך וגם אמרת זה באזני ולזה הוכרחתי להגיד לך שאני לקחתיו והוא אתי והשיב הכסף לאמו ואמרה לו אמו הקדש הקדשתי הכסף ליי' מידי לבני לעשות פסל ומסכה אשר היו צורות שטעו בהן האנשים אז ויחשבו שיהיה בהם כח להגיד העתידות מצד עוררם כח הדמיוני וידמה שלזאת הסבה עשאום תחלה לא לשם עז' ויורה על זה מה שאמרה הקדשתי הכסף ליי'. והנה השיבה לו אמו הכסף והוא השיב אותו שנית לאמו ועשתה ממנו פסל ומסכה והיה בבית מיכיהו כדי שיגיד לו העתידות לפי מחשבתם. וכבר

רדק

לו בית אלהים · עשה אותו בית אלהים ועשה עוד אפוד ותרפים ותרגום בית אלהים בית טעותא ואמרו רבותי ז"ל כל אלהים האמור במיכה חול חוץ מן אחד שהוא קדש כל ימי היות בית אלהים בשילה ותרגום אפוד ותרפים אפוד ודמאין : וימלא · שהקריב קרבנותיו על יד אחד מבניו ומנהו להיות כהן וכן ומלאת יד אהרן ויד בניו : איש הישר בעיניו יעשה · אמר זה לפי שעשה מיכה הפסל ולא היה מי שימחה בידו כי אין מלך ושופט בימים ההם : מבית לחם יהוד' · בית לחם אח' היה לפיכך סומך בית לחם זה ליהוד' בכל מקום ומה שאמר ממשפחת יהודה הוא תוספת ביאור ועל בית לחם אמר שהיה משבט יהוד' והנער הזה לוי היה ואיך יאמר עליו ממשפחת יהודה · והאומר כי אמו ממשפחת יהוד' ירא[נו] היכן מיחס הכתוב אדם למשפחת האם · ומה שאמר כל אלה בני מכיר אבי גלעד והיה שגוב ויאיר בני בת מכיר בעבור הערים שהיו ליאיר בארץ הגלעד אמר כן · ור' ז"ל דרשו כי בן גרשם בן משה רבינו היה ולפי שעשה מעשה מנשה שהיה מיהודה אמר עליו ממשפחת יהודה · לפיכך תלוי בו הנון כשאמר עליו ויהונתן בן גרשם בן מנשה תלו נון מלמעלה בין המם והשין לומר כי ככר משה היה ולכבוד משה תלוי עליו הנון כלומ' כי עשה מעשה כאלו היה בן מנש' ולא בן משה : והוא גר שם · בבית לחם היה גר ואף על פי שהיה לוי והיו ללוי' ערים לשבת זה הנער התגורר שם בבית לחם על ברכי מחיתו והנה לא מצא שם עוד מחיתו ויצא משם לגור במקום שימצא שם מחיתו : עד בית מיכה לעשות דרכו · כלומר בא עד בית מיכה ולא לכוונה שיעמוד שם אלא לעשות דרכו משם והלך : לימים · לשנה : וערך בגדים · תרגם יונתן וזוג לבושין רוצה לומר כי ערך האדם בבגדי' לשנה שני' אחד לימי הקיץ ואחד לימי החורף · וילך הלוי · הלך לברכי מיכה ולמה שצוהו וכתרגמו ליתב עמו : וימלא · כבר פירשתיו : כי היה לו הלוי לכהן · כלומר סימן טוב הוא זה לי שנזדמן לי משבט הכהנים להיות כהן לי : בימים ההם · גם זה הפסוק מוכיח כי לא היה זה בימי עתניאל בן קנז כי שופט היה לישראל וכל ימי השופט לא היו עושים איש הישר בעיניו כמו שאמר והושיעם מיד אויביהם כל ימי השופט וגו' ואומר והיה במות השופט ישובו והשחיתו מאבותם וגו' נראה כי בימי השופט לא היו עושים איש הישר בעיניו ובשלשת הענינים האלה בדבר מיכה ובדבר בני דן ובדבר פלגש בגבעה אמר אין מלך בישראל ואלו הענינים היו בין שמשון לעלי שהיה שופט ישראל והיה הזמן ביניהם כמו שהיה שלא היה להם שופט בישראל והיו עושים איש הישר בעיניו ואם תאמר כי לא היה זמן ביניהם כדברי בעל סדר עולם שהרי ביפתח מצאנו שאמר שלש מאו' שנה מיום שבאו ישראל לארץ סיחון שהיה בשנת הארבעים לצאת בני ישראל מארץ מצרים והנה מיפתח עד שנבנה הבית מאה וארבעים שנה שהרי אומר הכתוב ויהי בארבע מאות שנה ושמונים שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים וגו' הנה שלש מאות שנה עד יפתח משנת הארבעים ומאה וארבעים מן יפתח עד שבנה המלך שלמה את הבית הנה הם מיציאת מצרים ארבע מאות ושמנים עם ארבעים שהיו במדבר ואכחנו מוצאים אלו מאה וארבעים אשר מיפתח לבנין הבית כמנין השופטים והמלכים כי אבצן שפט את ישראל אחרי יפתח שבע שנים ואילון עשר שנים ועבדון שמנה שנים ושמשון עשרים שנה ועלי ארבעים שנה ושמואל עשרים שנה ודוד ארבעים שנה וארבע שנה של שלמה שהרי בשנה הרביעית למלכו בנה הבית כמו שכתוב בשנה הרביעית בחדש זיו והנה לפי חשבון זה יתרו' על מאה וארבע שנה של שלמה שהרי בשנה הרביעית למלכו בנה הבית כמו שכתוב בשנה הרביעית בחדש זיו והנה לפי חשבון זה יתרים על מאה וארבעים תשע שנים הנה אנחנו צריכים על כל פנים לתקן החשבונות אפילו לדברי בעל סדר עולם כי תשע שנים הם יתרים לחשבונו והנה עשרים שנה שמנה לשמואל לא נמצא בפירוש בכתב ועוד כי אינם עשרים שנה לשמואל כי ביום שגלה הארון מת עלי והנה הארון היה בשדה פלשתים שבעה חדשים ועלה בית שמש ובית שמש לקרית יערים ויהי שם עשרים שנה עד שהעלהו דוד משם אחר שבע שנים שמלך בחברון הנה חסרו מהעשרים שנה שבע שנים נשארו י"ג שנה אחד עשר לשמואל ושתי שנים לשאול וכלם נחשבים לשמואל שאפילו במלוך שאול היה שופט שמואל שנאמר וישפט שמואל את ישראל כל ימי חייו הנה משמת עלי עד שמלך דוד שלש עשרה שנים נשארו עדיין שתי שנים והנה שש שנים נקח מהשלש מאות שאמר יפתח כי לא נשלמו אלא עם השש שנים שלו והוא אומר זה בתחילת ימי שפטו נמצא כי חשבון זה אינו מדוקדק ועוד כי ראינו כי בחיי עלי היה שמואל שופט את ישראל שנאמר ויהי דבר שמואל אל כל ישראל ויצא ישראל לקראת פלשתים למלחמה ואומר ואני התהלכתי לפניכם מנעורי ועד היום הזה ודרך הכתוב לרדוף אחרי הכלל ולא יקפיד בפרט אם יהיה חסר או יותר והנראה כי בין שמשון לעלי היו בלא שופט ימים רבים כי הנה הכתוב מעיד בשלשה הענינים האלה הסמוכים אין מלך בישראל והנה עלי בן שמנה וחמשים שנה כשנתמנה שופט ובן צ"ח שנים היה כשמת ושפט את ישראל ארבעים שנה ולא יתכן לומר שנכנסו שנותיו של שמשון בשנותיו של עלי כי לא יתכן שהיה שמשון שופט בימי עלי והוא בן חמשים שנה ויותר והיה מנביאי ישראל ומזקניהם ותנאי הקבלה שקבלו תורה שבעל פה שהרי עלי קבל מפנחס ושמואל קבל מעלי וכן נביא אחרי נביא אם כן הפסק היה בין שמשון לעלי שלא היה שופט לישראל ובימים ההם שלא היה להם מלך ושופט היו עושים כל איש ואיש הישר בעיניו ועשה מיכה פסלו ובני דן הקימו להם אותו הפסל ובני בנימין הרעו בדבר פלגש : כי

רשי

בית אלהים · בית טעות כל אלהים האמורים בפרשה זו חול חוץ מזה כל ימי היות אלהים בשילה : וימלא את יד אחד · חנכו לעבודת הפסל להיות כהן לפניו כל חינוך דבר שאדם נכנס בו לשם גדולה קרוייה מילוי ידים ריסווסטיר בלע"ז וכשנותנין פקידות לאדם קורין למתן ריסווטיר בלע"ז : ממשפחת יהודה · והוא לוי מן האם ורבותינו אמ' לפי שעשה מעשה מנשה שבא מיהודה קראו ממשפחת יהוד' והוא לוי בן גרשם בן משה רבינו היה כמו שמפורש בענין ויהונתן בן גרשם וגו' : לעשות דרכו · דרך הליכתו : באשר אמצא · פרנסתי להסתכר : לימים · לסוף שנה : וערך בגדי' · זוג חליפת בגדי' שהם ערך וסדר לכל בני אדם כפי מה הראוי להם לשנה : וערך בגדים · אפרלייאמינט בלע"ז : ומחיתך · ומזונותיך : וילך

בית אלהים ה' וסי' נמסר בסדר ויצא : וימלא ט' וסי' נמסר בסדר שלח לך : והוא לוי והוא גר שם ו' פסוק' והוא והוא וסי' ויהי נער מבית לחם יהודה · והנה עמך שמעי בן גרא בן הימיני מבחורים · וימצא את אלישע בן שפט והוא חרש · אותו תקדישו והוא יבנה · אכלו זרים כחו · ואחר בא חצרון דדה : והיהו' בקריא' וסימ' ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה · התהלך לפני והיה תמים · עלה אלי ההרה והיה שם · והיה נכון לבקר ועלית · ויאמר לו מיכה שבה עמדי · ויאמרו לו החרש שים ידך על פיך · ונמסר גם בסדר לך לך :

ה וְהָאִישׁ מִיכָה לוֹ בֵּית אֱלֹהִים וַיַּעַשׂ אֵפוֹד וּתְרָפִים וַיְמַלֵּא אֶת־יַד אַחַד מִבָּנָיו וַיְהִי־לוֹ לְכֹהֵן : ו בַּיָּמִים הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה : ז וַיְהִי־נַעַר מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה מִמִּשְׁפַּחַת יְהוּדָה וְהוּא לֵוִי וְהוּא גָר־שָׁם : ח וַיֵּלֶךְ הָאִישׁ מֵהָעִיר מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה לָגוּר בַּאֲשֶׁר יִמְצָא וַיָּבֹא הַר־אֶפְרַיִם עַד־בֵּית מִיכָה לַעֲשׂוֹת דַּרְכּוֹ : ט וַיֹּאמֶר־לוֹ מִיכָה מֵאַיִן תָּבוֹא וַיֹּאמֶר אֵלָיו לֵוִי אָנֹכִי מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ לָגוּר בַּאֲשֶׁר אֶמְצָא : י וַיֹּאמֶר לוֹ מִיכָה שְׁבָה עִמָּדִי וֶהְיֵה־לִי לְאָב וּלְכֹהֵן וְאָנֹכִי אֶתֶּן־לְךָ עֲשֶׂרֶת כֶּסֶף לַיָּמִים וְעֵרֶךְ בְּגָדִים וּמִחְיָתֶךָ

וְגַבְרָא מִיכָה לֵיהּ בֵּית טַעֲוָתָא וַעֲבַד אֵפוֹד וּדְמָאִין וְקָרִיב יָת קוּרְבַּן חַד מִבְּנוֹהִי וַהֲוָה לֵיהּ לְכוּמְרָא : בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן לֵית מַלְכָּא בְּיִשְׂרָאֵל גְּבַר דְּכָשַׁר בְּעֵינוֹהִי יַעְבֵיד : וַהֲוָת עוּלֵימָא מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה מִזַּרְעִית יְהוּדָה וְהוּא לֵוִי וְהוּא דָּר תַּמָּן : וַאֲזַל גַּבְרָא מִקַּרְתֵּיהּ מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה לְמִידַּר בַּאֲתַר דְּיַשְׁכַּח וַאֲתָא לְטוּר דְּבֵית אֶפְרַיִם עַד בֵּית מִיכָה לְמֶעְבַּד אוֹרְחֵיהּ : וַאֲמַר לֵיהּ מִיכָה מְנָן אַתְּ אָתֵי וַאֲמַר לֵיהּ לֵיוָאָה אֲנָא מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וַאֲנָא אָזֵיל לְמִידַּר בַּאֲתַר דְּאַשְׁכַּח : וַאֲמַר לֵיהּ מִיכָה תִּיב עִמִּי וֶהֱוֵי לִי לְאָב וּלְכָהֵין וַאֲנָא אֶתֵּן לָךְ עֲסַר סִלְעִין דִּכְסַף לִזְמַן עִידָּן וְזוּג לְבוּשִׁין וּפַרְנָסָתָךְ

רלבג

וכבר עשה מיכה לו בית מיוחד לזה הפסל והמסכה ועשה מהם אפוד ותרפים וקראו אותו בית אלהים לחשבו כי שכינתו תשרה שם ומלא יד אחד מבניו להיו' לכהן לשאול לו העתידות : אין מלך בישראל וגו' : וסיפר זה כי אולי היה זה סבה להעשות זה הפסל ולזה ראוי שנאמר שזה היה אחר המלך שהיה מונע אותם מזה אם הוא חי והוא יהושע לפי מה שאחשוב שהזהיר ישראל על זה כדי לבער ע"ז כי גם עלי שהיה ככבד מכל אשר לפניו מהשופטים לא בערו בימיו הבעלי' והעשתרות עד שבא שמואל ובערם כמו שמספר בספר שמואל ולזה ארך עליו פסל מיכה עד מות עלי כמו שיבא אחר זה ולזה ידמה שהיה זה הענין אחר מות יהושע וקודם ממשלת עתניאל בן קנז ויורה על זה עוד שכבר זכר בזה הספור שבשבט הדני היה מבקש לו נחלה לשבת בימי ההם וזה היה אחרי מות יהושע כי אז השתדלו השבטים להלחם כל אחד בגבולו כמו שנתבאר בראש זה הספר שאלו ישראל מי יעלה לנו תחלה להלחם בכנעני : עוד ספר שכבר היה נער ממקום שנקרא בית לחם יהודה והיה המקום ההוא ממשפחת יהוד' והוא לוי והוא גר שם · והנה משך לבו מיכה אל שיהיה לו לכהן בביתו לשאול העתידות באמצעו' הפסל והתרפים שהיה משתמש בהם להתבודד הכח הדמיוני מבין שאר הכחות לא שהפסל והתרפים ידברו חלילה ועכז הנה התרפים דברו און על הרעב כי אין כח בקסם להודעת העתידות באמת כמו שביארתי בספר מלחמות ה' · וספר

רשי

וילך הלוי · את עבודתו כי לא נפלה לו ירושה כפי הראוי להם בארץ מסובבת כמו שנאמר ביהושע ויצא גבול בני דן מהם · ואף כאן יש ללמוד שהיה מעשה זה בתחלת השופטים מיד : מי הביאך הלום · יש כאן תמיהות הרבה · לא מזרעו של משה רבינו אתה שנאמ' בו אל תקרב הלום · ומי שם פה לאדם ומה זה בידך : שאל נא באלהים · בתרפים שמדברי' על ידי מכשפות · נוכח יי' דרככם · נוכח הקב"ה גלוי כי זה אי' בוטחים : ואין מכלים דבר · אין אחד מהם כרי' לחברו שיחזירנו ריקם · ויכלימנו כמו שנאמר בסוף הענין אין מחסור כל דבר · כך שמעתי : יורש עצר · יורשים מועטים שאם יהרגו את אלו אין עוד יורשין כלחמים · עם המחזיקים בנחלה : ורחוקים הם מעזרת צידונים : ודבר אין להם עם אדם · שום ברית כרות שיבאו לעזרתם לעת הצורך : מה אתם · כלומר מה אתם משיבין דבר מה מצאתם במקום שנפל לנו בגורלנו מה העם החזק הוא הרפה : ואתם

רדק

כי לא נפלה לו · לא נפלה לו כל נחלת גורלו · כמו שאומר בספר יהושע ויצא גורל בני דן מהם כלומר פחו' ממה שהיה ראוי להם כמו שפירשנו ופירוש בנחלה בנחלה שנחלקת לו בתוך שבטי ישראל לא נפלה לו הראויה לו והוצטרכו לבקש נחלה : עד בית מיכה · סמוך לביתו : שאל נא באלהים · לפי מחשבתם כי לא היה זה האפוד אלא לשם ע"ז עשוי בדמות אפוד והתרפים היו שואלים בהם לדעת העתידות ולא היה חלק הש"י בזה אך הם היו חושבים כי דבר יי' היה השאלה בתרפים ההם לפיכך אמרו לו שאל נא באלהים וכתי' שאל כגן במימרא דיי' · אל' באלהים זה אינו כמחק כי קדש הוא ובדברי רז"ל שאמרו כל אלהים האמור במיכה חול חוץ מאחד שהוא קדש כל ימי היות בית אלהים בשילה אם כן באלהים זה חול הוא ומחק והנה הרב' אבינו ספק ומספיק אני אומר שאינו כמחק ואני תמיה על כי נתנה שהיה בידכם איך אמרו עליו שהוא חול ואף רבי אליעזר שאמר במיכה יש מהם חול ויש מהם קדש הכתובים באלף למ"ד חול הכתובים ביו"ד ה"א קדש חוץ מזה שבאלף למ"ד והוא קדש כל ימי היות בית אלהים בשילה · והנה לא הסכים עמו יונתן בן עוזיאל ואם זה באלהים הוא חול אמרו לו שיטאל בתרפים ההם כי הלוי אמ' להם כי מגידי' הם העתידות באמת וכתפתו לדבריו · וענין התרפים יש אומרי' כי הוא כלי נחשת העשוי לדעת חלקי השעות ויספטו בהם על דרך המזלות והם הוברי שמים ויש אומרי' כי יש כח בחכמי המזלות לעשות צורה בשעות ידועות ותדבר הצור' ההיא כי הנה כתו' כי התרפים דברו און והנה אין זה הפסוק ראיה כי ר"ל בעלי התרפים והחכם רבי אברה' אבן עזרא כת' כי הקרוב אליו כי התרפים הם על צורת בן אדם והיא עשויה לקבל כח העליונים והעד שהתרפים כן התרפי' ששמה מיכל בת שאול במטה עד שחשבו שומרי הבית שהוא דוד : נכח יי' דרככם · על דרך הנה יי' יצא לפניך כלומר שיוע אלהים עמכם ותרגומו אתקין יי' ארחכון : ויבאו ליש · והוא לשם הנזכר בספר יהושע ושני שמות היו לו : את העם אשר בקרבה יושבת לבטח · זכר העם בלשון נקבה וכן חטאת עמך מדוע שובבה העם הזה : כמשפט צדונים · כי הצדונים היו קרובי' לארץ ישר' והיו שוקטים כי לא היו רוצי' להלחם עמהם כי לא היו מארץ כנען כמו שכתו' ויהי גבול הכנעני מצידון ואמר בזבולן וירכתו על צידון שהוא כמו עד צידון אבל צידון לא היה מארץ כנען לפיכך היו שוקטי' ולא היה להם פחד מישראל ותרגומו כהלכת צידונאי דשקטין ושרן לרוחצן : ואין מכלים דבר בארץ · כלומר אין להם שכנים שיזיקום ויכלימום בשום דבר כמו לא הכלמנום וכן תרגם יונתן לית דמזיק ולפיכך הם שוקטים ובוטחים ואינם יראים ואינם נשמרים ולפיכך הם נוחי' להכבש כי לפי שהם בוטחים אינם שומרים העיר ואין להם כלי זיין : יורש עצר · ת"י ירותין זעירין כלומר יורשי המלוכה היו קטנים ולא היה חוזק במלוכה ולפי הפשט עצר הוא מלוכה מן זה יעצר בעמי ומלת ואין מכלים עומדת במקום שנים ואין יורש עצר כי לא היה בהם מלך ולא יורש מלוכה : ורחוקים המה מצדונים · כלומר שלא יוכלו לעזרם : ודבר אין להם עם אדם · שאין להם ברית עם אדם לעזרם אם יצטרכו כמו שכתו' בסוף הענין ואין מציל כי רחוקה היא מצידון ודבר אין להם עם אדם וכן אלה הדברים ידעו המרגלים מבני העיר שנכנסו בעיר כאנשים סוחרים או הראו עצמם שרוצים לשבת בארץ והיו שואלים ענין הארץ : מה אתם · אומרים כלומר מה בשורה בפיכם : קומה ונעלה · ענין זירוז כמו קום עבור קום התהלך בארץ : ואתם

מסורה

אלהים ו' חס' כסיפרא וסי' ויאמ' אלהם רדפו אחריהם דאהוד · ויאמ' אלהם גדעון לא אמשול אני בכם · אשאלה מכם שאלה · וישלחו בני דן · כזה וכזה עשה לי מיכה · ויאמר אלהם אל אחי אל תרעו נא תנינא דפסו' : כזה וכזה ג' דסמיכי וסי' כזה וכזה עשה לי מיכה · כי כזה וכזה תאכל החרב · הנה אשת ירבעם באה : צידנים

מקרא

וילך הלוי : ויואל הלוי לשבת את האיש ויהי הנער לו כאחד מבניו : וימלא מיכה את יד הלוי ויהי לו הנער לכהן ויהי בבית מיכה : ויאמר מיכה עתה ידעתי כי ייטיב יהוה לי כי היה לי הלוי לכהן :

בימים ההם אין מלך בישראל ובימים ההם שבט הדני מבקש לו נחלה לשבת כי לא נפלה לו עד היום ההוא בתוך שבטי ישראל בנחלה : וישלחו בני דן ממשפחתם חמשה אנשים מקצותם אנשים בני חיל מצרעה ומאשתאל לרגל את הארץ ולחקרה ויאמרו אלהם לכו חקרו את הארץ ויבאו הר אפרים עד בית מיכה וילינו שם : המה עם בית מיכה והמה הכירו את קול הנער הלוי ויסורו שם ויאמרו לו מי הביאך הלם ומה אתה עשה בזה ומה לך פה : ויאמר אלהם כזה וכזה עשה לי מיכה וישכרני ואהי לו לכהן : ויאמרו לו שאל נא באלהים ונדעה התצליח דרכנו אשר אנחנו הלכים עליה : ויאמר להם הכהן לכו לשלום נכח יהוה דרככם אשר תלכו בה : וילכו חמשת האנשים ויבאו לישה ויראו את העם אשר בקרבה יושבת לבטח כמשפט צדנים שקט ובטח ואין מכלים דבר בארץ יורש עצר ורחקים המה מצדנים ודבר אין להם עם אדם : ויבאו אל אחיהם צרעה ואשתאל ויאמרו להם אחיהם מה אתם : ויאמרו קומה ונעלה עליהם כי ראינו את הארץ והנה טובה מאד

תרגום

ואזל ליואה : וצבי ליואה למיתב עם גברא והוה עולימא ליה כחד מבנוהי : וקריב מיכה ית קורבן ליואה והות ליה עולימא לכהן והוה בבית מיכה : ואמר מיכה כען ידענא ארי אוטיב יי לי ארי הוה לי ליואה לכומרא :

ביומיא האינון לית מלכא בישראל וביומיא האינון שיבטא דבית דן בען להון אחסנתא למיתב ארי לא איתפלגת להון עד יומא ההוא בגו שבטיא דישראל באחסנא : ושלחו בני דן מזרעיתהון חמשא גוברין מקצתהון גברין בני חילא מצרעה ומאשתאול לאללא ית ארעא ולמבדקה ואמרו להון איזילו בדוקו ית ארעא ואתו לטורא דבית אפרים עד בית מיכה ובתו תמן : אינון עם בית מיכה ואינון אשתמודעו ית קל עולימא ליואה וזרו לתמן ואמרו ליה מן אתייך הלכא ומא את עביד הכא ומא לך כדין : ואמר להון כדין וכדין עבד לי מיכה ואגרני והוית ליה לכומר : ואמרו ליה שאיל כען במימרא דיי ונידע התצלח אורחנא די אנחנא אזלין עלה : ואמר להון כהנא איזילו לשלם אתקין יי אורחתכון די תהכון בה : ואזלו חמשא גוברין ואתו ללישׁ וחזו ית עמא די בגוה יתבין לרוחצן כהילכת צידונאי דשקטין ושרן לרוחצן ולית דמזיק פיתגמא בארעא ירותין זעירין ורחיקין אינון מצידונאי ופתגם לית להון עם אנש : ואתו לות אחוהון צרעה ואשתאול ואמרו להון אחוהון מה אתון : ואמרו קומו וניסק עליהון ארי חזינא ית ארעא והא טבא לחדא

מסורה

ה' חס' ו' בליש' בקריאה וסי' וילכו חמשת האנשים ויבאו לישה · ועתה צוה ויכרתו לי ארזים מן הלבנון · וילך שלמה אחרי · יען אשר עזבוני · ומאכל ומשתה ושמן · לצדנים כתיב דעזרא · וצידונים ועמלקכן כתיב מ"ל דמ"ל ושארא צידנים כתיב :

רלבג

וספר שכבר היה שבט הדני מבקש נחלה לשבת בה ושלחו מרגלי' לעיר ליש לרגל הארץ שנפלה בגורלם ועברו דרך בית מיכה והכירו הנער הלוי ושאלו לו התצליח דרכם ואמ' להם על דבר הקסם באמצעות הפסל והתרפי' שכבר הצליח דרכם · והנה באו המרגלים לעיר ליש וראו העם אשר בה שוקט ובוטח לא היו יראים ממלחמ' ולזה לא היו שומרים בשער העיר לשמור העי' שלא יכנסו בה אויבים · ולא היה בארץ ההיא מכלי' דבר שיהיה יורש המלוכה והוא המושל שהוא מכלי' בתוכחתו החוטאים · ומלת עצר הוא מענין זה יעצור בעמי והיה הרצו' בזה שלא היתה הממשלה הזאת באה מהאב לבנו וזה ממה שימנע המנהיג הקו' מלמסור עצמו לסכנה בעבור שמירת הגוי' שהם אינם לו ולזרעו והאוי עוד שהם רחוקים מצידונים שיעזרום כשידעו דבר המלחמה ולזה הוא מבואר שטרם שתגיע הידיע' לצידונים תשלם לבני דן הורשת העיר ההיא · והנה

מחשים ד׳ בקריאה וסי׳ אל תעצלו ללכת · ואנחנו מחשים וחכינו עד אור הבקר · מחשים מקחת אותה · והלוים מחשים לכל העם · על כן ח׳ בטעם וסים׳ נמסר בסדר וישלח · הידעתם ג׳ וסים׳ נמסר בסדר ויצא ·

ואתם מחשים אל־תעצלו ללכת לבא לרשת את־הארץ׃ כבאכם תבאו אל־עם בטח והארץ רחבת ידים כי־נתנה אלהים בידכם מקום אשר אין־שם מחסור כל־דבר אשר בארץ׃ ויסעו משם ממשפחת הדני מצרעה ומאשתאל שש־מאות איש חגור כלי מלחמה׃ ויעלו ויחנו בקרית יערים ביהודה על־כן קראו למקום ההוא מחנה־דן עד היום הזה הנה אחרי קרית יערים׃ ויעברו משם הר־אפרים ויבאו עד־בית מיכה׃ ויענו חמשת האנשים ההלכים לרגל את־הארץ ליש ויאמרו אל־אחיהם הידעתם כי יש בבתים האלה אפוד ותרפים ופסל ומסכה ועתה דעו מה־תעשו׃ ויסורו שמה ויבאו אל־בית־הנער הלוי בית מיכה וישאלו־לו לשלום׃ ושש־מאות איש חגורים כלי מלחמתם נצבים פתח השער אשר מבני־דן׃ ויעלו חמשת האנשים ההלכים לרגל את־הארץ באו שמה לקחו את־הפסל ואת־האפוד ואת־התרפים ואת־המסכה והכהן נצב פתח השער ושש־מאות האיש החגור כלי המלחמה׃ ואלה באו בית מיכה ויקחו את־פסל האפוד ואת־התרפים ואת־המסכה ויאמר אליהם הכהן מה אתם עשים׃ ויאמרו לו החרש שים־ידך על־פיך ולך עמנו והיה־לנו לאב ולכהן הטוב היותך כהן לבית איש אחד או היותך כהן לשבט ולמשפחה בישראל׃ וייטב לב הכהן ויקח את־האפוד ואת־התרפים ואת־הפסל ויבא בקרב העם׃ ויפנו וילכו וישימו את־הטף ואת־המקנה ואת־הכבודה לפניהם׃ המה הרחיקו מבית מיכה והאנשים אשר בבתים אשר עם־בית מיכה נזעקו וידביקו את־בני־דן׃ ויקראו אל־בני־דן ויסבו פניהם ויאמרו למיכה מה־לך כי נזעקת׃

ואתון שתקין לא תיתרשלון למיזל למיעל למירת ית ארעא׃ כמיתכון תיעלון לות עמא דישרן לרוחצן וארעא פתיות ידין ארי מסרה יי בידיכון אתרא דלית תמן חסרן כל מדעם די בארעא׃ ונטלו מתמן מזרעית דן מצרעה ומאשתאול שית מאה גברין מזרזין במני קרבא׃ וסליקו ושרו בקרית יערים בארעא דבית יהודה על כן קרו לאתרא ההוא משרית דן עד יומא הדין הא הוא אחורי קרית יערים׃ ועברו מתמן לטורא דבית אפרים ואתו עד בית מיכה׃ ואתיבו חמשא גובריא דאזלו לאללא ית ארעא ליש ואמרו לאחוהון הידעתון ארי אית בבתיא האילין איפוד ודמאין ופסלא ומתכא וכען דעו מה תעבדון׃ וזרו לתמן ועלו לבית עולימא ליואה בית מיכה ושאילו ליה לשלם׃ ושית מאה גברין מזרזין במני קרביהון קיימין במעלנא דתרע דמשיבט בני דן׃ וסליקו חמשא גבריא דאזלו לאללא ית ארעא עלו לתמן ונסיבו ית צילמנא וית איפודא וית דמאין וית מתכא וכהנא קאים במעלנא דתרעא ושית מאה גברא דמזריז במני קרבא׃ ואילין עלו לבית מיכה ונסיבו ית צלם אפודא וית דמאין וית מתכא ואמר להון כהנא מה אתון עבדין׃ ואמרו ליה שתוק שוי ידך על פומך ואזיל עמנא והוי לנא לאב ולכהן הטב דתהי כהין לבית גברא חד או דתהי כהין לשבטא ולזרעי בישראל׃ ושפר לבא דכהנא ונסיב ית איפודא וית דמאין וית צלמא ועל בגו עמא׃ ואתפניאו ואזלו ושויאו ית טפליא וית בעירא וית קנינא קדמיהון׃ אינון ארחיקו מבית מיכה וגבריא די בבתיא דעם בית מיכה אתכנישו ואדביקו ית בני דן׃ וקרו לבני דן ואסחרו אפיהון ואמרו למיכה מא לך ארי אתכנישתא׃

רדק

ואתם מחשים. אתם שותקין שלא תקחו הדבר בזריזות ולא תעשו: אל תעצלו. לא תתרשלון: כל דבר אשר בארץ. הזאת או כמוס ארץ בעולם שם תמצאו כי אין שם מחסור כל דבר: ואלה באו. מה שחזר ואמר ויקחו את פסל האפוד וכבר אמר לקחו את הפסל ואת האפוד מפני מאמר הכהן שם שאמר להם מה אתה עושי׳ חזר ואמר. ומה שאמר פסל האפוד סמך הפסל לפי שיש פסל בלא אפוד וזה היה עם אפוד: את הטף. כי אלו שש מאות איש חגור כלי מלחמה עם טפם ונשיהם ומקניהם הלכו כי היו בטוחים שילכדו העיר: ואת הכבודה. כתו׳ בוי״ו עם הדגש וכבר כתבנו הדומים לו בספר מכלל. ופירו׳ הכבודה הכלים והמטלטלים. ותרגומו קנינא כתרגום רכוש שהוא גם כן כולל קנין האדם כלים וכסף וזהב ושאר מטלטלין: נזעקו. נאספו וכן מה לך כי נזעקת נאספת אתה ואנשיך וכאמרה האסיפה בלשון זעקה לפי שעל ידי זעקה יאסף העם: ויסבו פניהם. כרגם הסתך והביט:

פן

רשי

ואתם מחשים. מתעצלי׳: ואת הכבוד׳. משואות: כל דבר. שהוא כבד בהליכתו שאינו יכול לרוץ אם ירדפו בני המקום אחריהם: הכבודה. שנכתמ״א בלע״ז: ויסבו פניהם. בגוין של הקוראים אליהם:

ומה

רלבג

והנה ליש הוא לשם הנזכר בספר יהושע והעד שכבר אמר ג״כ שם שכבר קראו שם העיר דן כשם דן אביהם כמו שנאמר בזה המקום. וספר כי מרי עברם עברו בית מיכה חמשת ה המרגלי׳ ולקחו הפסל והמסכה והאפוד ו והתרפים מבית מיכה ופתו הנער הלוי ו ולקחוהו עמם והיה לאב ולכהן לכל ש שבט דן והיו שם פתח השער שש מאות איש חגור כלי מלחמה מ משבט דן. וכראות

ושש ג׳ רפ׳ וסים׳ נמסר בסדר משפטים: כבודה ג׳ מלאים ודגשי׳ וסים׳ ואת הכבודה לפניהם · וישבת על מטה כבודה · כל כבודה בת מלך פנימה: ויסבו ג׳ דגשי׳ בקריאה וסים׳ ויקראו אל בני דן · את ארון אלהי ישראל · ויסבו את פניהם ממשכן יי׳:

רשי

מה לי עוד · ומה כאמר לי עוד : אנשים מרי נפש · כעסנים שים בסיעתנו : ליש · שם העיר · ובספר יהושע קורא שמה לשם על שמצאו שם אבן טובה · ששמה לשם ואיא היתה על התשן לשבט דן שמו כתוב על לשם וידע שבאמת היא נחלתם : בן מנשה · מפני כבודו של משה כתב נ"ון לשנות את השם · ונכתבה תלויה לומ' שלא היה מנשה אלא משה : עד יום גלות הארץ · בימי סנחריב בגלות ראשונה : ותזנה

רדק

פן יפגעו בכם · ענינו פגיעת החרב כמו ויפגע בו וימת ות"י וישלטון בכון וכן ויפגע בו ושליטו ביה : מרי נפש · אנשים כעסנים שים בחברתינו : ואספת נפשך · אתה תהיה גורם שתמותו כלכם אם תשמיעם קולך ותוסיף לדבר עוד בדבר הזה והוא מבנין הכבד אוסיפך אל אבותיך תוסיף רוחם יאסף אהרן והדומי' להם : שרפו באש · יש לתמוה למה שרפו אותה והם רוצים לשבה והנה כל הערים העומדות על תלם לא שרפם יהושע רק חצור לבדה והיתה זה לפי שהיתה ראש הממלכות להבהיל הכנענים והנה אף למה שרפו העיר ויתכן כי כשנכנסו בני דן בעיר פתאום נכנסו כי הם לא היו מרגישים ולא היו נשמרי' מהם ושלחו אש בעיר להבהיל העם ולא יהיה שם פנאי לאדם להשיב מלחמה בין האש והמלחמה שעשו להם בני דן או אפשר כי היתה מלאה גלולים ולפיכך שרפוה ואף על פי שהם הקימו הפסל להם היתה כוונתם לשמים ואף על פי כן היו חוטאים ליי' כי כן כתיב לא תעשון אתי אלהי כסף וגו' כלומ' אתי אע"פ שתהיה כוונתכ' לעבודתי · ובאגדה והם לקחו את אשר עשה מיכה וגו' ויכו אותה לפי חרב · עבדין ע"ז והיא מצלחה בידיהון יש צדק' גדולה מזו היינו הך דכתיב לך יי' הצדקה ולנו בשת הפנים : אשר יולד · בו"ו עם דגש וכבר כתבנו הדומים לו בספר מכלל · וטעם אשר יולד לישר' שלא תחשוב כי ראש המשפחה ההיא אשר באו ללוש היה שמו דן ובשם אבי המשפחה ההיא קראו שם דן המקום ההוא לפי' אמר אביהם אשר יולד לישראל : בן מנשה · הנו"ן תלויה וכבר זכרנו טעמו למעלה : עד יום גלות הארץ · מדרך הסברא נראה כי עד יום גלות הארץ הוא יום שגלה הארון ועליו נאמר ויטש משכן שילה וגו' ואמר ויתן לשבי עוזו ותפארתו ביד צר · ויסגר לחרב עמו ואח"כ ויכעיסוהו בבמותיהם ובפסיליהם יקניאוהו וזה נאמר על פסל מיכה · והפסוק האחר שנ' כאן גם כן מוכיח שאמר כל ימי היות בית האלהים בשילה ידמה כי עד יום גלות הארץ וימי היות בית האלהים בשילה זמן אחד הוא · ושמואל אע"פ שהיה שופט לא מחה בפסל ההוא כי כל ימי עלי לא היה מתפרסם כל כך בשררה לכבוד עלי ועלי גם כן התרפה בזה כמו שהתרפ' במוסר בניו וכשמת עלי וגלה הארון וגלו מישראל רבים ונפלו בחרב רבים בטל אותו פסל וזהו שאמר עד יום גלות הארץ כי רחוק הוא שיהיה הפסל עד יום גלות הארץ אפילו גלות בני גד ובני ראובן שהיה הגלות הראשון ואיך היה דוד מלך ישראל ולא בערו וגם שלמה בנו ולא בערו אין הדעת סובלת להאמין זה : ותזנה

ואין מציל ו' פסוק' אית בהון ואין אין בקריא וס' וילכו חמשת האנשים · ואין מציל כי רחוקה היא · הבט ימין וראה · עשה גדולות ואין קדמאה · ואין אני ואחי ונערי · אני יי' ואין עוד זולתי : רחוב ג' מלאים בקרתא

וַיֹּאמֶר אֶת־אֱלֹהַי אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי לְקַחְתֶּם וְאֶת־הַכֹּהֵן וַתֵּלְכוּ וּמַה־לִּי עוֹד וּמַה־זֶּה תֹּאמְרוּ אֵלַי מַה־לָּךְ׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו בְּנֵי־דָן אַל־תַּשְׁמַע קוֹלְךָ עִמָּנוּ פֶּן־יִפְגְּעוּ בָכֶם אֲנָשִׁים מָרֵי נֶפֶשׁ וְאָסַפְתָּה נַפְשְׁךָ וְנֶפֶשׁ בֵּיתֶךָ׃ וַיֵּלְכוּ בְנֵי־דָן לְדַרְכָּם וַיַּרְא מִיכָה כִּי־חֲזָקִים הֵמָּה מִמֶּנּוּ וַיִּפֶן וַיָּשָׁב אֶל־בֵּיתוֹ׃ וְהֵמָּה לָקְחוּ אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה מִיכָה וְאֶת־הַכֹּהֵן אֲשֶׁר הָיָה־לוֹ וַיָּבֹאוּ עַל־לַיִשׁ עַל־עַם שֹׁקֵט וּבֹטֵחַ וַיַּכּוּ אוֹתָם לְפִי־חָרֶב וְאֶת־הָעִיר שָׂרְפוּ בָאֵשׁ׃ וְאֵין מַצִּיל כִּי רְחוֹקָה־הִיא מִצִּידוֹן וְדָבָר אֵין־לָהֶם עִם־אָדָם וְהִיא בָּעֵמֶק אֲשֶׁר לְבֵית־רְחוֹב וַיִּבְנוּ אֶת־הָעִיר וַיֵּשְׁבוּ בָהּ׃ וַיִּקְרְאוּ שֵׁם־הָעִיר דָּן בְּשֵׁם דָּן אֲבִיהֶם אֲשֶׁר יוּלַּד לְיִשְׂרָאֵל וְאוּלָם לַיִשׁ שֵׁם־הָעִיר לָרִאשֹׁנָה׃ וַיָּקִימוּ לָהֶם בְּנֵי־דָן אֶת־הַפָּסֶל וִיהוֹנָתָן בֶּן־גֵּרְשֹׁם בֶּן־מְנַשֶּׁה הוּא וּבָנָיו הָיוּ כֹהֲנִים לְשֵׁבֶט הַדָּנִי עַד־יוֹם גְּלוֹת הָאָרֶץ׃ וַיָּשִׂימוּ לָהֶם אֶת־פֶּסֶל מִיכָה אֲשֶׁר עָשָׂה כָּל־יְמֵי הֱיוֹת בֵּית־הָאֱלֹהִים בְּשִׁלֹה׃

יט

וַיְהִי בַּיָּמִים הָהֵם וּמֶלֶךְ אֵין בְּיִשְׂרָאֵל וַיְהִי אִישׁ לֵוִי גָּר בְּיַרְכְּתֵי הַר־אֶפְרַיִם וַיִּקַּח־לוֹ אִשָּׁה פִילֶגֶשׁ מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה׃

וַאֲמַר יָת דַּחַלְתִּי דִּי עֲבָדִית נְסֵיבְתּוּן וְיָת כַּהֲנָא וַאֲזַלְתּוּן וּמָה לִי עוֹד וּמָה דֵּין תֵּימְרוּן לִי מָה לָךְ׃ וַאֲמָרוּ לֵיהּ בְּנֵי דָן לָא תַשְׁמַע קָלָךְ עִמָּנָא דִּילְמָא יִשְׁלְטוּן בְּכוֹן גֻּבְרִין מְרִירַן נַפְשָׁן וְתֵסִיף נַפְשָׁךְ וְנַפְשׁ אֱנָשׁ בֵּיתָךְ׃ וַאֲזַלוּ בְנֵי דָן לְאוֹרְחֲהוֹן וַחֲזָא מִיכָה אֲרֵי תַקִּיפִין אִנּוּן מִנֵּיהּ וְאִתְפְּנֵי וְתָב לְבֵיתֵיהּ׃ וְאִנּוּן נְסִיבוּ יָת דַּעֲבַד מִיכָה וְדַבָּרוּ יָת כַּהֲנָא דִּי הֲוָה לֵיהּ וַאֲתוֹ לְלַיִשׁ לְעַמָּא דְּשָׁקְטִין וְשָׁרַן לְרוֹחֲצָן וּמְחוֹ יָתְהוֹן לְפִתְגַּם דְּחָרֶב וְיָת קַרְתָּא אוֹקִידוּ בְּנוּרָא׃ וְלֵית דִּמְשֵׁיזֵיב אֲרֵי רְחִיקָא הִיא מִצִּידוֹן וּפִתְגַּם לֵית לְהוֹן עִם אֱנָשׁ וְאִנּוּן בְּמֵישַׁר דִּלְבֵית רְחוֹב וּבְנוֹ יָת קַרְתָּא וִיתִיבוּ בָהּ׃ וּקְרוֹ שְׁמָא דְּקַרְתָּא דָּן בְּשׁוּם דָּן אֲבוּהוֹן דְּאִתְיְלִיד לְיִשְׂרָאֵל וּבְרַם לַיִשׁ שְׁמָא דְּקַרְתָּא מִלְּקַדְמִין׃ וַאֲקִימוּ לְהוֹן בְּנֵי דָן יָת צַלְמָא וִיהוֹנָתָן בַּר גֵּרְשׁוֹם בַּר מְנַשֶּׁה הוּא וּבְנוֹהִי הֲווֹ כּוּמָרִין לְשִׁבְטָא דְּבֵית דָּן עַד יוֹמָא דִּיגְלוֹ יָתְבֵי אַרְעָא׃ וְשַׁוִּיאוּ לְהוֹן יָת צַלְמָא מִיכָה דִּי עֲבַד כָּל יוֹמַיָּא דַּהֲוָה קָיֵים בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ בְּשִׁילוֹ׃ וַהֲוָה בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וּמַלְכָּא לֵית בְּיִשְׂרָאֵל וַהֲוָה גְּבַר לֵיוָאָה דָּר בְּסִיפֵי טוּרָא דְּבֵית אֶפְרַיִם וּנְסֵיב לֵיהּ אִתְּתָא לְחֵינָתָא מִבֵּית לֶחֶם דְּבֵית יְהוּדָה׃

וסימניהון והיא בעמק אשר לבית רחוב · וישברו את ארם בית רחוב · וארם צובה ורחוב · וכל שום גברא דכוו' מ"ל בכ"ב חס' וסימניהון ויך דוד את הדדעזר בן רחב · ומשלל הדדעזר בן רחב : תרויהון בשמואל : מנשה ד' מלין דאית בהון אות תלוי וס' רשעים · לאחוז בכנפות הארץ · מרשעים · וימנע מרשעים אורם · מנשה · ויקימו להם בני דן את הפסל · מיער · יכרסמנה חזיר מיער :

רלבג

ובראות מיכה כי חזקים הם ממנו הניח ושב לביתו והם באו על ליש והכו יושביה לפי חרב ואת העי' שרפו באש וידמה ששרפו העיר באש כדי שיראו יושבי שאר העיירות אשר נפלו בגורלם מהם ויכנעו בקלות יותר מצד כפול פחדם עליהם · ואח"כ בנו העיר וקראו שמה דן כשם דן אביהם · והנה הקימו את פסל מיכה בבית שעשו לו ויהונתן בן גרשום בן מנשה הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני בבית הפסל ההוא עד יום גלות הארץ והוא הנער הלוי שהביאו מבית מיכה · והנה יום גלות הארץ לא יתכן שיאמר על יום גלות בימי צדקיה שכבר עברו כמה מנהיגים ביערו עבודה זרה מן הארץ כמו שמואל ושאול ודוד ורבים זולתם אחריהם · ואולם אמר עד יום גלות הארץ כי יתכן שגלתה הארץ ההיא כשעשו הרע ישראל בעיני יי' עד שהקים השם לישראל מושיע ושבו לארצם · ויתכן שגלתה הארץ ההיא בימי יבין מלך כנען שבריחו להם שבט דן ועברו מעבר לירדן כמו שאמרו דבורה וברק ודן למה יגור אניות · ואיך שהיה הוא מבואר שיום גלות הארץ היה קודם מות עלי וזה שהפסל ההוא לא נתקיים להם כי אם כל ימי היות בית האלהים בשילה ולא יתכן שיהיו להם כהני הפסל אחר שהוסר הפסל ולזה הוא מבואר שהיה כבר יום גלות הארץ ההיא קודם זה כי ידמה שאחר זה היו להם כהני' אחרי' לזה הפסל אשר לא היו מזרע זה הנער הלוי וזה מחויב מהלשון שאמר עד יום גלות הארץ ההיא להורות כי אחר זה היו להם כהנים אחרים · והנה אמרו רבותינו ז"ל שזה הנער הלוי היה בן בנו של משה והיה חושב שראוי לאדם לעבוד עבודה זרה ואל יצטרך לבריות ואין הענין כן אבל ראוי לעבוד עבודה שהיא זרה לו ודמה שזה האיש היה אחר ואשר נזכר בענין דוד איש אחר כי כבר זכר כי הוא ובניו היו כהנים ר"ל שאחר מותו הוקם שם כהן אחד מבניו · ואפשר שנאמר כי לא יתחייב מזה שמת יהונתן ויהיה אמרו הוא ובניו שהם היו יחד כהנים עמו לא בזה אחר זה ויהיה זה האיש הוא אשר נזכר בענין דוד שאמרו ז"ל · וספר עוד כי בימים ההם שלא היה מלך בישראל שיוכיח החוטאים היה איש לוי גר בירכתי אפרים ולקח לו אשה פלגש מבית לחם יהודה וזנתה עליו פלגשו ר"ל שנטתה ממנו ושבה אל בית אביה לברוח ממנו וזה היה הזנות הזה כי הנטייה איך שתהיה תקרא זנות אמר זנות יין ותירוש יקח לב · והוכרחנו לפרש הענין בזה האופן שאם זנתה עליו לשכב עם זולת אישה היתה אסור' לבעלה ולא היה ראוי שישוב לבקשה עוד · אבל ענין זנותה ביאר במה שאמר ותלך מאתו אל בית אביה שעמדה שם שנה וארבעה חדשים וזה ממה שהורה שאין רצונה לשוב אליו עוד · והנה רבותינו ז"ל פירשו זה הזנות לענין קרוב למה שפירשנו · וכשראה

שבמרלה זה איפה הלך אחריה לדבר על לבה להשיבה כי ידמה שסרה ממנו על דבר הקטטות שהקניטה בביתו ולזה הודרך לפייסה ובזה האופן הלך להשיבה· ויראהו אבי הנער' וישמח לקראתו וידמה שזה האיש הלוי היה נכבד מאד ולזה השתד' לכבדו מאד אבי הנערה והיה מרבה מאד כי כבר קשה עליו פרידתו עד שכבר עכבם שם עד היום החמישי ורצה לעכבם עד היום הששי ולא יכול· וקם האיש הלוי ללכת עם פילגשו אע"פ שכבר רפה היו' לערוב· והנה באו עד נוכח יבוס והיא ירושלם : והיום רד מאד : ר"ל שלא נשאר ממנו כי אם מעט כי השמש ירד מהאופק ולפי שהיום מתחדש מן השמש יאמ' שהיום ירד מאד כשירד השמ' ולא רצה האיש הלוי לסור שם כי היה שם היבוסי יושב בעת ההיא ולזה אמר לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל הנה וזה לאות כי לא כבשו עדין בני יהוד' את ירושלם ולא כבשוה ג"כ בימי יהושע ואף ע"פ שכבר הכה יהוש' את מלך ירושלם לא מצאנו שכבשו העיר עד שבא שבט יהודה אחריו ונלח' בירושלם ולכדו אותה כמו ש[illegible] שנזכר בראש זה ה[illegible] הספר. והנה היה זה הענ' מהפילגש קודם שנלחמו שבט יהודה בירושלם ולזה גם כן יתבאר שאחרי מות יהושע היו אלו הספורי' כמו שזכרנו ואולם נכתבו בזה המקום ל[illegible] לסבה שביארנו· והנה ספר שלכו בגבעת ב[illegible] בנימין והגיע מרוע ת[illegible] תכונתם שלא היה שם איש מבני הענ' מאסף אותם הביתה ללון עד שבא איש אחד מהר אפרים היה גר שם והוא הביאו לביתו· והנה

להשיבו ח' מלין כתיב וי"ו בסוף תיבותא וקרינן ה"א וסי' וכ"ל שינויי דקרי ודלא כתיב · דכתיב ודלא קרי כלהון נמסרו בריש הא' חיבורא בסם' רבתא דאסדרנא לפום ענוות דעתין : הואל ד' בקריאה וסים הואל

וַתִּזְנֶה עָלָיו פִּילַגְשׁוֹ וַתֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ אֶל־בֵּית אָבִיהָ אֶל־בֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וַתְּהִי־שָׁם יָמִים אַרְבָּעָה חֳדָשִׁים׃ וַיָּקָם אִישָׁהּ וַיֵּלֶךְ אַחֲרֶיהָ לְדַבֵּר עַל־לִבָּהּ לַהֲשִׁיבוֹ וְנַעֲרוֹ עִמּוֹ וְצֶמֶד חֲמֹרִים וַתְּבִיאֵהוּ בֵּית אָבִיהָ וַיִּרְאֵהוּ אֲבִי הַנַּעֲרָה וַיִּשְׂמַח לִקְרָאתוֹ׃ וַיֶּחֱזַק־בּוֹ חֹתְנוֹ אֲבִי הַנַּעֲרָה וַיֵּשֶׁב אִתּוֹ שְׁלֹשֶׁת יָמִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ וַיָּלִינוּ שָׁם׃ וַיְהִי בַּיּוֹם הָרְבִיעִי וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וַיָּקָם לָלֶכֶת וַיֹּאמֶר אֲבִי הַנַּעֲרָה אֶל־חֲתָנוֹ סְעָד לִבְּךָ פַּת־לֶחֶם וְאַחַר תֵּלֵכוּ׃ וַיֵּשְׁבוּ וַיֹּאכְלוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו וַיִּשְׁתּוּ וַיֹּאמֶר אֲבִי הַנַּעֲרָה אֶל־הָאִישׁ הוֹאֶל־נָא וְלִין וְיִטַב לִבֶּךָ׃ וַיָּקָם הָאִישׁ לָלֶכֶת וַיִּפְצַר־בּוֹ חֹתְנוֹ וַיָּשָׁב וַיָּלֶן שָׁם׃ וַיַּשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר בַּיּוֹם הַחֲמִישִׁי לָלֶכֶת וַיֹּאמֶר אֲבִי הַנַּעֲרָה סְעָד־נָא לְבָבְךָ וְהִתְמַהְמְהוּ עַד־נְטוֹת הַיּוֹם וַיֹּאכְלוּ שְׁנֵיהֶם׃ וַיָּקָם הָאִישׁ לָלֶכֶת הוּא וּפִילַגְשׁוֹ וְנַעֲרוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ חֹתְנוֹ אֲבִי הַנַּעֲרָה הִנֵּה נָא רָפָה הַיּוֹם לַעֲרֹב לִינוּ־נָא הִנֵּה חֲנוֹת הַיּוֹם לִין פֹּה וְיִיטַב לְבָבֶךָ וְהִשְׁכַּמְתֶּם מָחָר לְדַרְכְּכֶם וְהָלַכְתָּ לְאֹהָלֶךָ׃ וְלֹא־אָבָה הָאִישׁ לָלוּן וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ וַיָּבֹא עַד־נֹכַח יְבוּס הִיא יְרוּשָׁלִָם וְעִמּוֹ צֶמֶד חֲמוֹרִים חֲבוּשִׁים וּפִילַגְשׁוֹ עִמּוֹ׃ הֵם עִם־יְבוּס וְהַיּוֹם רַד מְאֹד וַיֹּאמֶר הַנַּעַר אֶל־אֲדֹנָיו לְכָה־נָּא וְנָסוּרָה אֶל־עִיר־הַיְבוּסִי הַזֹּאת וְנָלִין בָּהּ׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲדֹנָיו לֹא נָסוּר אֶל־עִיר נָכְרִי אֲשֶׁר לֹא־מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵנָּה וְעָבַרְנוּ עַד־גִּבְעָה׃ וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ לְךָ וְנִקְרְבָה בְּאַחַד הַמְּקֹמוֹת וְלַנּוּ בַגִּבְעָה אוֹ בָרָמָה׃ וַיַּעַבְרוּ וַיֵּלֵכוּ וַתָּבֹא לָהֶם הַשֶּׁמֶשׁ אֵצֶל הַגִּבְעָה אֲשֶׁר לְבִנְיָמִן׃ וַיָּסֻרוּ שָׁם לָבוֹא לָלוּן בַּגִּבְעָה וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב בִּרְחוֹב הָעִיר וְאֵין אִישׁ מְאַסֵּף־אוֹתָם הַבַּיְתָה לָלוּן׃ וְהִנֵּה אִישׁ זָקֵן בָּא מִן־מַעֲשֵׂהוּ מִן־הַשָּׂדֶה בָּעֶרֶב וְהָאִישׁ מֵהַר אֶפְרַיִם וְהוּא־גָר בַּגִּבְעָה וְאַנְשֵׁי הַמָּקוֹם בְּנֵי יְמִינִי׃

וּבְסָרַת עֲלוֹהִי לְחִינְתֵיהּ וַאֲזָלַת מִלְוָתֵיהּ לְבֵית אֲבוּהָא לְבֵית לֶחֶם דְּבֵית יְהוּדָה וַהֲוַת תַּמָּן יוֹמִין אַרְבְּעָא יַרְחִין׃ וְקָם בַּעֲלַהּ וַאֲזַל בַּתְרַהּ לְמַלָּלָא עַל לִבַּהּ לְאָתָבוּתַהּ וְעוּלֵימֵיהּ עִמֵּיהּ וְזוּג חֲמָרִין וְאַעֲלְתֵיהּ לְבֵית אֲבוּהָא וַחֲזָתֵיהּ אֲבוּהָא דְעוּלֵימְתָא וַחֲדִי לְקַדְמוּתֵיהּ׃ וְאַתְקֵיף בֵּיהּ חֲמוּהִי אֲבוּהָא דְעוּלֵימְתָא וִיתֵיב עִמֵּיהּ תְּלָתָא יוֹמִין וַאֲכָלוּ וּשְׁתִיאוּ וּבָתוּ תַּמָּן׃ וַהֲוָה בְּיוֹמָא רְבִיעָאָה וְאַקְדִּימוּ בְצַפְרָא וְקָם לְמֵיזַל וַאֲמַר אֲבוּהָא דְעוּלֵימְתָא לַחֲתָנֵיהּ סְעִיד לִיבָּךְ פִּיתָא דְלַחְמָא וּבָתַר כֵּן תֵּיזְלוּן׃ וְאַסְחַרוּ וַאֲכָלוּ תַּרְוֵיהוֹן כַּחֲדָא וּשְׁתִיאוּ וַאֲמַר אֲבוּהָא דְעוּלֵימְתָא לְגַבְרָא שְׁרִי כְעַן וּבִית וְיִשְׁפַּר לִבָּךְ׃ וְקָם גַּבְרָא לְמֵיזַל וְאַתְקֵיף בֵּיהּ חֲמוּהִי וְתָב וּבָת תַּמָּן׃ וְאַקְדֵּים בְּצַפְרָא בְּיוֹמָא חֲמִישָׁאָה לְמֵיזַל וַאֲמַר אֲבוּהָא דְעוּלֵימְתָא סְעוֹד כְּעַן לִיבָּךְ וְאִתְעַכָּבוּ עַד מִתְפְּנֵי יוֹמָא וַאֲכָלוּ תַּרְוֵיהוֹן׃ וְקָם גַּבְרָא לְמֵיזַל הוּא וּלְחִינְתֵיהּ וְעוּלֵימֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ חֲמוּהִי אֲבוּהָא דְעוּלֵימְתָא הָא כְעַן פְּנָא יוֹמָא לְמֶעֱרַב בִּיתוּ כְעַן הָכָא לְחוֹד יוֹמָא דֵין בִּית הָכָא וְיִשְׁפַּר לִבָּךְ וְתַקְדְּמוּן מְחַר לְאוֹרְחַתְכוֹן וּתְהָךְ לְקִירְוָךְ׃ וְלָא אֲבָא גַבְרָא לְמִבַת וְקָם וַאֲזַל וַאֲתָא עַד לָקֳבֵיל יְבוּס הִיא יְרוּשְׁלֵם וְעִמֵּיהּ זוּג חֲמָרִין חֲשִׁיקִין וּלְחִינְתֵיהּ עִמֵּיהּ׃ אִינוּן עִם יְבוּס וְיוֹמָא מָאֵךְ לַחֲדָא וַאֲמַר עוּלֵימָא לְרִבּוֹנֵיהּ אִיתָא כְעַן וְנֵזוּר לְקַרְתָּא דִיבוּסָאֵי הָדָא וּנְבִית בַּהּ׃ וַאֲמַר לֵיהּ רִבּוֹנֵיהּ לָא נְזוּר לְקַרְתָּא בְּנֵי עַמְמַיָּא דְלָא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִינוּן וְנִיתְמְטֵי עַד גִּבְעֲתָא׃ וַאֲמַר לְעוּלֵימֵיהּ אִיתָא וְנִקְרֵיב בְּחַד מִן אַתְרַיָּא וּנְבִית בְּגִבְעַת אוֹ בְרָמְתָא׃ וְעָבַרוּ וַאֲזַלוּ וַעֲלַת לְהוֹן שִׁמְשָׁא בִּסְטַר גִּבְעֲתָא דִי לְשִׁבְטָא בִנְיָמִן׃ וְזָרוּ לְתַמָּן לְמֵיעַל לְמִבַת בְּגִבְעַת וַאֲתָא וִיתֵיב בִּרְחוֹבָא דְקַרְתָּא וְלֵית אֱנָשׁ דִּכְנִישׁ יָתְהוֹן לְבֵיתָא לְמִבַת׃ וְהָא גַבְרָא סָבָא אֲתָא מִן עִיבִידְתֵּיהּ מִן חַקְלָא בְּרַמְשָׁא וְגַבְרָא מִטּוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם וְהוּא דָר בְּגִבְעֲתָא וֶאֱנָשֵׁי אַתְרָא מִן שִׁבְטָא דְבֵית בִּנְיָמִן׃

רדק

ותזנה· תרגו' ובסרת ותרגו' דבר יי' בזה בסר רוצה לו' בזתה אותו ויצאה מביתו והלכה לבית אביה או יהיה פי' זנות כמשמעו כי אשתו היתה אבל בלא כתובה וקדושין וזנת' מתחתיו· ופי' עליו על פניו כלומ' שלא חששה לו ולא נסתרה ממנו לזנות או פירו' עליו שהו בעוד שהית' עמו כמו ויבאו האנשי' על הנשי' שהוא כמו עם· ופי' ותלך מאתו שכעס בעל' עמה והלכה לה לבית אביה: ימים ארבעה חדשי'· חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח ופי' ימים שנה או יהיה ד' חדשים פי' ימים וכן תי' יומין ארבע' ירחין: להשיבו· כן כתי' וקרי' להשיבה ופירש הכתו' להשיבו אליה והיא תשיב אלין : ותביאהו בית אביה· מצא' אותו פלגשו בדרך והכניס' אותו לבית אביה: סעד לבך פת לחם· בפת לחם והוא שלא כמשפ' אבל סעד נא לבבך והו' קמוץ הו' חטוף כי הוא סמוך במקף: נטות היום· נטות השמש לצד מערב כי היום נקר' זמן היות השמ' על הארץ : רפה היום לערוב· רפיון השמש הוא לעת ערב שרפה חומו ואורו וגבורתו וחזקו הוא בחצי היום וכמו שאומר בגבורתו בחצי היום והוא מה שאמר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו ר"ל כצאת השמש עד זמן שהוא בגבורתו והוא חצי היום כי עד אז האור הולך ומתחזק כן מ[illegible] מחצי היום עד הערב הולך ומתרפה : הנה חנות היום· הלילה הוא חנות היום כי ביום אדם הולך הנה והנה ובלילה חונה או פירוש חנות השמש כי בערב ידמה לאדם כי השמש חונה אע"פ שהוא הולך וסובב כיון שנעלם מעין האדם ידמה כי הוא חונה ממהלכו ות"י ביתו כען הכא לחוד יומא דין : חבושים· אמר חבושים להודיע כי טעוני' היו בלחם ויין ומספוא והחמורים החבוש' הוא שיטעון האדם או ירכב עליהם : עם יבוס· סמוך ליבוס כמו שפירשתי עם בית מיכה סמוך לבית מיכה : רד מאד· ירד לצד מערב : הנה· אמר הנה על העריס אע"פ שלא זכר אלא עיר ר"ל לא בזו ולא באחרת אמר לא מבני ישראל הנה : לך ונקרבה· כמו לכה הכתו' בה"א וכמוהו לך כתראה פניס הכתו' בה"א : ולנו· חס' למ"ד הפע' והיה נבלע ברגש ומשפטו ולננו בגבעה בשקל וקמנו : בני ימיני· להודיע כי הגבעה היתה לבנימין כי גבעה אחרת היתה אשר בה עיר וכן אמר הגבעה אשר לבנימין· וי"א כי אמ' בני ימיני כי בחזקת רעי' היו והוכיחו עליהם מעשיה : ואת

רשי

ותזנה עליו פלגשו· זנתה מביתו אל החוץ כל לשון זנות אינו אלא לשון יוצא כפיקת ברא יוצאה מבעלה לאהוב את אחרים : הואל נא ולין · הלילה : רפה · השמש מגבורתו ונטה לערוב : הנה חנות היום · עת שכל הולכי דרכים נוחים לחנות בבית : עד גבעה· גבעת בנימין : ולכו· כמו ולכנו דגשו' הנו"ן במקום נו"ן שנייה : ואת

מסרה

נא ולין וייטב לבך · ועתה הואל וברך את בית עבדך דשמואל· הואל קח ככרי' כסף · הואל נא ולך את עבדך : והשכמתם ג' וסימ' נמסר בסדר וירא : ופילגשו ד' בקריאה ב' מנהון ר"פ וסימ' ופילגשו ושמה ראומה ותולד גם הוא· ופילגשו אשר בשכם ילדה· הוא ופילגשו ונערו· ועמו צמד חמורים חבושים :

רלבג

והנה הגיע מרוע תכונת בני העיר שרצו לקחת האיש הלוי למשכב זכור והחזיק האיש בפילגשו והוציאה להם החוץ ודמה שכבר היתה יפה מאד ולזה נתפייסו בזה ברצותם אותה כי כבר התיר להם האיש הזקן להוציא להם בתו הבתולה ופילגש האיש הלוי ולא נתפייסו בזה והאנשי החוטאים האלה התעללו בה כל הלילה עד הבקר ומרוב המשגל השיגה אותה החולשה עד שנפלה עד שמתה פתח הבית אשר אדוניה שם בשיבה אליו. והנה האיש הלוי התפעל מזה השיעור התפעלות רבו שתיק עד בואו אל ביתו ושם שלח נתחיה לי״ב שבטים השפלים כי לא שלח לשבטו בנימן כי מהם יצאה הרעה ולזה נתח פילגשו לי״ב נתחים. והנה

רדק

ואת בית יי׳ אני הולך. הוא שילה ושילה היתה עירו כי מהר אפרים היה כמו שאמר בירכתי הר אפרים ושילה היתה לאפרים או פי׳ ואת בית יי׳ אני הולך אף על פי שלא היה עירו שילה אמר כי היה הולך שם להתפלל או לזבוח וכן ידמה לדעת המתרגם ולבית מקדשא דיי׳ אנא אזיל ואמר זה כדי שיאספהו אל ביתו בלב טוב׃ ולנער עם עבדך. לי ולאמתך אמר על פלגשו ולנערים הרבה לחם ויין וגם לעבדיך אשר בביתך אם ירצו לאכול ולשתות מזה שיש עמנו וית ולעולימא דעם עבדך את עבדך על האיש ופלגשו כלומר הנער אשר עמנו ונכון הוא׃ ויבול. כתיב וקרי ויבל ואחד הוא פ״א הפעל בפתח והוא מפעלי הכפל פרשו בלל רוצה לומר נתן להם מספוא והמספוא נקרא בליל כמו שכתוב בליל חמיץ יאכלו אם יגעה שור על בלילו ולפי שבוללים למאכל הבהמה השעורים והשבולת שועל או אחד מהם עם התבן נקרא כן׃ מטיבים. פרשו יטב מבין הפעלים׃ מתדפקים. זכרנו דקדוקו בספר מכלל בחלק הדקדוק בדבר בנת התפעל והוא מלשון קול דודי דופק והוא הנקישה על הדלת׃ ונדענו. פירשו בו למשכב זכור לפי שאמר הנה בתי הבתולה ופלגשו ולאיש הזה לא תעשו את דבר הנבלה הזאת ד דומה כי למשכב משו אותו. וי״ל כי היו רוצים להרגו כמו שכתוב הוא אותי דמו להרוג ודבר נבלה הוא להרוג האכסנאי הבא ללין בעיר ולדעת המפרשים יהיה פי׳ דמו להרוג שדעתו היה להרג קודם שיזיקו לנבלה ההיא או כנה הדבר הכשר בלשון הריגה׃ ויחזק האיש בפלגשו. הוציאה על כרחה להציל עצמו׃ וידעו אותה. ואע״פ שמתחילה לא אבו האנשים לשמוע לו כיון שראו הפלגש חשקו בה ונתרצו בה לבדה׃ בעלות השחר. כתיב כבית וקרי כבף׃ שימו

חמורים ו׳ בלאים בליש׳ בקריא׳ וסימ׳ ויבל לחמורים׃ ולא אבה האיש ללון. והחמורים לבית המלך. אשר בשר חמורים בשרם. וישבו מקניהם דדה״. וגם הקרובים אליהם עד יששכר דדה׃ לך ג׳ חס׳ ה׳ בליש׳ הליכה וסימ׳ לך נא אתי אל מקום אחד. לך ונקרבה באחת המקומות. לך נתראה פנים דדה״׃

תרגום

וזקף עינוהי וחזא ית גברא דארח ברחוב קרתא ואמר גברא סבא לאן את אזיל ומנן את אתי׃ ואמר ליה עברין אנחנא מבית לחם דבית יהודה עד סיפי טורא דבית אפרים מתמן אנא ואנא אזיל עד בית לחם דבית יהודה ולבית מקדשא דיי׳ אנא אזיל ולית אנש דכניש יתי לביתא׃ ואף תיבנא אף כיסתא אית לחמרנא ואף לחם וחמר אית לי ולאמתך ולעולימא דעם עבדך לית חוסרן כל מדעם׃ ואמר גברא סבא שלם לך לחוד כל חוסרונך עלי לחוד ברחובא לא תבית׃ ואעליה לביתיה ורמא כיסתא לחמריה ואסחו רגליהון ואכלו ושתיאו׃ אינון מטיבין ית לבהון והא אנשי קרתא גברין בני רשעא אקיפו ית ביתא דתקין למיתבר דשא ואמרו לגברא מריה דביתא סבא למימר אפיק ית גברא דעל לביתך ונדעיניה׃ ונפק לותהון גברא מריה דביתא ואמר להון בבעו אחי לא תבאשון כען בתר דעל גברא הדין לביתי לא תעבדון ית קלנא הדין׃ הא ברתי בתולתא ולחינתיה אפיק כען יתהן וענו יתהן ועיבידו להן דתקין בעיניכון ולגברא הדין לא תעבדון עיסק קלנא הדין׃ ולא אבו גבריא לקבלא מניה ואתקיף גברא בלחינתיה ואפיק לותהון לברא וידעו יתה ואיתלעבו בה כל ליליא עד צפרא ושלחוהא כמיסק צפרא׃ ואתת איתתא למיפני צפרא ונפלת בתרע בית גברא די ריבונה תמן עד דינהור׃ וקם ריבונהא בצפרא ופתח דשי ביתא ונפק למיזל לאורחיה והא איתתא לחינתיה רמיא בתרע ביתא וידהא מחתין על סיפא׃ ואמר לה קומי וניזיל ולא מתיבא ונסבה על חמר וקם גברא ואזל לאתריה׃ ואתא לביתיה ונסיב ית סכינא ואתקיף בלחינתיה והדמה ל לאיברהא לתרי עשר איברין ושלחה בכל תחום ארע דישראל׃

שופטים

וישא עיניו וירא את האיש הארח ברחוב העיר ויאמר האיש הזקן אנה תלך ומאין תבוא׃ ויאמר אליו עברים אנחנו מבית לחם יהודה עד ירכתי הר אפרים משם אנכי ואלך עד בית לחם יהודה ואת בית יהוה אני הלך ואין איש מאסף אותי הביתה׃ וגם תבן גם מספוא יש לחמורינו וגם לחם ויין יש לי ולאמתך ולנער עם עבדיך אין מחסור כל דבר׃ ויאמר האיש הזקן שלום לך רק כל מחסורך עלי רק ברחוב אל תלן׃ ויביאהו לביתו ויבול לחמורים וירחצו רגליהם ויאכלו וישתו׃ המה מיטיבים את לבם והנה אנשי העיר אנשי בני בליעל נסבו את הבית מתדפקים על הדלת ויאמרו אל האיש בעל הבית הזקן לאמר הוצא את האיש אשר בא אל ביתך ונדענו׃ ויצא אליהם האיש בעל הבית ויאמר אלהם אל אחי אל תרעו נא אחרי אשר בא האיש הזה אל ביתי אל תעשו את הנבלה הזאת׃ הנה בתי הבתולה ופילגשהו אוציאה נא אותם וענו אותם ועשו להם הטוב בעיניכם ולאיש הזה לא תעשו דבר הנבלה הזאת׃ ולא אבו האנשים לשמע לו ויחזק האיש בפילגשו ויצא אלהם החוץ וידעו אותה ויתעללו בה כל הלילה עד הבקר וישלחוה בעלות השחר׃ ותבא האשה לפנות הבקר ותפל פתח בית האיש אשר אדוניה שם עד האור׃ ויקם אדניה בבקר ויפתח דלתות הבית ויצא ללכת לדרכו והנה האשה פילגשו נפלת פתח הבית וידיה על הסף׃ ויאמר אליה קומי ונלכה ואין ענה ויקחה על החמור ויקם האיש וילך למקמו׃ ויבא אל ביתו ויקח את המאכלת ויחזק בפילגשו וינתחה לעצמיה לשנים עשר נתחים וישלחה בכל גבול ישראל׃

רשי

ואת בית יי׳. לשילה אני הולך׃ ויבל לחמורים. ויתן יבול לחמורים ויבל אפרו״כדיר בלע״ז׃ ונדענו. משכב זכור׃ ואין עונה. כי מתה׃ פנות

מסורה

ללון ז׳ וסי׳ גם מקום ללון. ויסרו שמה לבא ללון ב׳ בפסו׳. ויען האיש הלוי. למה תהיה כגר בארץ. ולא אבה האיש׃ וגם תבן גם ח׳ פסוקין כן ג׳ מלין ק קדמ׳ ובתראה נסבין ו׳ ובציעתא לא נסיב ו׳ וסימ׳ ויהיו בני שאול ושם שם ושם. ויאמר אליו מה אתה ראה ושבעה שבעה ושבע׳ אדין סרכיא וכל כל וכל׳ יש אחד ואין אין ואין. ואלה יצאו מן העיר אלה ואלה. ואם רע בעיניכם אם ואם. וגם תבן גם מספוא וגם לחם ויין. ופתח הצלע פתח ופתח׃ ברחוב ד׳ ובלאים בקריא׳ וסי׳ ויאמרו לו כי ברחוב נלין. רק כל מחסורך עלי. כי בשלה ברחוב אמת. ברחוב אבין מושבי׃

שימו לכם. שימו לב לכם על הרעה הזאת: אל יי׳ במצפה. במקום שיתקבצו כל ישראל או רובם שם שכינה שורה כמו שנאמר אלהים נצב בעדת אל או הטעם כמו שמפורש בספר יהושע כי במצפה היה מזבח יי׳ ובית תפלה והיה בית מועד לישראל כשהיו מועדים על דבר. כבר כתבנו בספר יהושע למה היה דרכם להקבץ במצפה כי שם היתה תשועה גדולה ליום׳ כהתקבץ מלכים להלחם עם יהושע: ויתיצבו פנות כל העם. ראשי העם התיצבו בתוך הקהל שהיה הקהל ד׳ מאות אלף איש ויתיצבו הראשים בקהל לשאול ולחקור איכה נהייתה הרעה והפסיק בנתים וישמעו בני בנימן להודיע כי הם שמעו בהתקבצם ולא הרגישו בדבר לבא לפניהם ולבער הרעה והם שלו איך נהיה ופירוש ויתיצבו ויאמרו פנות העם עמדו בקהל ואמרו בני ישראל דברו איכה נהייתה הרעה הזאת:

ובני ישראל. לשון קריאה הוא: עליה בגורל. עליה נעלה בגורל וענין הגורל שהעשרה אנשים שיהיו למאה ואלף לרבבה יהיו לקחת צידה לעם ההולכים למלחמה כלומר שיפילו גורלות בעשרה חלקים בכל מאה ובכל רבבה ואשר יפול הגורל עליהם יקחו צידה לתשעה החלקים היוצאים וההולכים למלחמה כי לא היו יודעים כמה יתעכבו שם: חברים. כלם היו חברים בזה הדבר ונאספו כלם כאיש אחד לנקום לדבר הנבלה הזאת ולהכות מהעושים אותה: בכל שבטי בנימן. משפחות בנימן כי המשפחה נקראת שבט ושבט משפחה כמו שכתוב ויקרב את משפח׳ יהוד׳ ועוד קרא באומרו מכל משפחות שבטי בנימן והמשפח׳ הגדולה נקראת שבט ושבט בנימן היו בה עשרה משפחו׳ גדולות שהיו בתי אבות בלע ובכר ואשבל גרא ונעמן אחי וראש מפים וחפים וארד והיו גבורים וכל המשפחה היתה כחשבת שבט ואמרו אנחנו עשרה משפחות כלחמה כנגד עשרה שבטי ישראל כי שבט לוי לא היו בכללם: ויתפקדו

למיום ג׳ בקריא׳ וסי׳ והיה כל הראוה. יביא יי׳ על ירושלם. כי לא ישבתי בבית: עלות ו׳ בקריא׳ וסי׳ ויאבק איש עמו עד עלות השחר. והגבלת את העם סביב לאמר השמרו. והיה כל הרואה. והנה יוצר גבי. עד עלות חמת יי׳. מנגד עלות הבשק. בתר׳ חס׳. ונמס׳ גם בסדר וישלח: י״א פסו׳ כל כל ומלה חדא בינהון

וְהָיָה כָל הָרֹאֶה וְאָמַר לֹא נִהְיְתָה וְלֹא נִרְאֲתָה כָּזֹאת לְמִיּוֹם עֲלוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד הַיּוֹם הַזֶּה שִׂימוּ לָכֶם עָלֶיהָ עֻצוּ וְדַבֵּרוּ: וַיֵּצְאוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַתִּקָּהֵל הָעֵדָה כְּאִישׁ אֶחָד לְמִדָּן וְעַד בְּאֵר שֶׁבַע וְאֶרֶץ הַגִּלְעָד אֶל יְהוָה הַמִּצְפָּה: וַיִּתְיַצְּבוּ פִּנּוֹת כָּל הָעָם כֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל בִּקְהַל עַם הָאֱלֹהִים אַרְבַּע מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ רַגְלִי שֹׁלֵף חָרֶב: וַיִּשְׁמְעוּ בְּנֵי בִנְיָמִן כִּי עָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל הַמִּצְפָּה וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דַּבְּרוּ אֵיכָה נִהְיְתָה הָרָעָה הַזֹּאת: וַיַּעַן הָאִישׁ הַלֵּוִי אִישׁ הָאִשָּׁה הַנִּרְצָחָה וַיֹּאמַר הַגִּבְעָתָה אֲשֶׁר לְבִנְיָמִן בָּאתִי אֲנִי וּפִילַגְשִׁי לָלוּן: וַיָּקֻמוּ עָלַי בַּעֲלֵי הַגִּבְעָה וַיָּסֹבּוּ עָלַי אֶת הַבַּיִת לָיְלָה אוֹתִי דִּמּוּ לַהֲרֹג וְאֶת פִּילַגְשִׁי עִנּוּ וַתָּמֹת: וָאֹחֵז בְּפִילַגְשִׁי וָאֲנַתְּחֶהָ וָאֲשַׁלְּחֶהָ בְּכָל שְׂדֵה נַחֲלַת יִשְׂרָאֵל כִּי עָשׂוּ זִמָּה וּנְבָלָה בְּיִשְׂרָאֵל: הִנֵּה כֻלְּכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָבוּ לָכֶם דָּבָר וְעֵצָה הֲלֹם: וַיָּקָם כָּל הָעָם כְּאִישׁ אֶחָד לֵאמֹר לֹא נֵלֵךְ אִישׁ לְאָהֳלוֹ וְלֹא נָסוּר אִישׁ לְבֵיתוֹ: וְעַתָּה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר נַעֲשֶׂה לַגִּבְעָה עָלֶיהָ בְּגוֹרָל: וְלָקַחְנוּ עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים לַמֵּאָה לְכֹל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל וּמֵאָה לָאֶלֶף וְאֶלֶף לָרְבָבָה לָקַחַת צֵדָה לָעָם לַעֲשׂוֹת לְבוֹאָם לְגֶבַע בִּנְיָמִן כְּכָל הַנְּבָלָה אֲשֶׁר עָשָׂה בְּיִשְׂרָאֵל: וַיֵּאָסֵף כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל אֶל הָעִיר כְּאִישׁ אֶחָד חֲבֵרִים: וַיִּשְׁלְחוּ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אֲנָשִׁים בְּכָל שִׁבְטֵי בִנְיָמִן לֵאמֹר מָה הָרָעָה הַזֹּאת אֲשֶׁר נִהְיְתָה בָּכֶם: וְעַתָּה תְּנוּ אֶת הָאֲנָשִׁים בְּנֵי בְלִיַּעַל אֲשֶׁר בַּגִּבְעָה וּנְמִיתֵם וּנְבַעֲרָה רָעָה מִיִּשְׂרָאֵל וְלֹא אָבוּ בנימן לִשְׁמֹעַ בְּקוֹל אֲחֵיהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיֵּאָסְפוּ בְנֵי בִנְיָמִן מִן הֶעָרִים הַגִּבְעָתָה לָצֵאת לַמִּלְחָמָה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

(בגליון: ג׳ ל׳ · ל׳ חס׳ עבה ותגכר · ל׳ · ל׳ · פ׳ · ל׳ · ב׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ותר ותחת · ל׳ ל׳ · ל׳ כו׳ · ל׳ · ו׳ וכל ידבר דכל · ל׳ החזין · ג׳ חס׳ · ל׳ · ל׳ ל׳ · ב׳ מתפיתת · בני ק׳ ולא כתי׳ · י״כ׳ ג׳)

וַהֲוָה כָל דַּחֲזֵי וְאָמַר לָא הֲוָת וְלָא אִתְחֲזִיאַת כְּהָדָא לְמִן יוֹמָא דִּי סְלִיקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם עַד יוֹמָא הָדֵין שַׁוּוּ לִבְּכוֹן עֲלַהּ אִתְיָעֲצוּ וּמַלִּילוּ: וּנְפַקוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִתְכְּנִישַׁת כְּנִישְׁתָּא כְּגַבְרָא חַד לְמִדָּן וְעַד בְּאֵר שֶׁבַע וְאַרְעָא גִּלְעָד לִקְדָם יְיָ לְמִצְפַּיָא: וְאִתְעַתָּדוּ רֵישֵׁי כָּל עַמָּא כָּל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל בִּקְהַל עַמָּא דַיְיָ אַרְבַּע מְאָה אַלְפִין גְּבַר רִיגְלִי שְׁלִפֵי סַיְפָא: וּשְׁמַעוּ בְּנֵי בִנְיָמִן אֲרֵי סְלִיקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִצְפַּיָא וַאֲמַרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מַלִּילוּ אֵיכְדֵין הֲוָת בִּישְׁתָּא הָדָא: וַאֲתֵיב גַּבְרָא לֵיוָאָה בַּעְלָהּ דְּאִתְּתָא קְטִילְתָּא וַאֲמַר לְגִבְעָתָא דִּי לְשִׁבְטָא בִנְיָמִן עָלֵית אֲנָא וּלְחֵינְתִּי לִמְבָת: וְקָמוּ עֲלַי יָתְבֵי גִּבְעָתָא וְאַקִּיפוּ עֲלַי יָת בֵּיתָא בְּלֵילְיָא עֲלַי חֲשִׁיבוּ לְמִקְטַל וְיָת לְחֵינְתִּי עַנִּיוּהָא וּמִיתַת: וַאֲחַדִית בִּלְחֵינְתִּי וְהַדְמֵיתַהּ וְשַׁלַּחְתַּהּ בְּכָל תְּחוּם אַחְסָנַת אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי עֲבַדוּ עֵיצַת חֶטְאִין וּדְלָא כְשַׁר בְּיִשְׂרָאֵל: הָא כוּלְכוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָבוּ לְכוֹן פִּתְגָם וְעֵיצָה הַלְכָא: וְקָם כָּל עַמָּא כְּגַבְרָא חַד לְמֵימַר לָא נֵיזֵיל גְּבַר לְמַשְׁכְּנֵיהּ וְלָא נְזוּר גְּבַר לְבֵיתֵיהּ: וּכְעַן דֵּין פִּתְגָם דְּנַעְבֵּיד לְגִבְעָתָא נִתְמְנֵי עֲלַהּ בְּעַדְבָא: וּנְדַבַּר עַשְׂרָא גֻבְרִין לִמְאָה לְכָל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל וּמְאָה לְאַלְפָא וְאַלְפָא לְרִבּוֹתָא לְמִסַּב זְוָדִין לְעַמָּא לְמֶעְבַּד לְאַיְתָיוּתְהוֹן לְגִבְעָתָא דְבֵית בִּנְיָמִן כְּכָל קְלָנָא דְּאִתְעֲבֵיד בְּיִשְׂרָאֵל: וְאִתְכְּנִישׁ כָּל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל לְקַרְתָּא כְּגַבְרָא חַד שָׁוֵון: וּשְׁלַחוּ שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל גֻּבְרִין בְּכָל שִׁבְטָא דְבִנְיָמִן לְמֵימַר מַה בִּישְׁתָּא הָדָא דַּהֲוָת בְּכוֹן: וּכְעַן אַיְתוּ יָת גֻּבְרַיָּא בְּנֵי רִשְׁעָא דִּי בְגִבְעָתָא וְנִקְטְלִינּוּן וּנְפַלֵּי עַבְדֵי בִישְׁתָּא מִיִּשְׂרָאֵל וְלָא אֲבוֹ בְּנֵי בִנְיָמִן לְקַבָּלָא לְמֵימַר אֲחוּהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וְאִתְכְּנִישׁוּ בְּנֵי בִנְיָמִן מִן קִרְוַיָּא לְגִבְעָתָא לְמִיפַּק לַאֲגָחָא קְרָבָא עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

רשי

פנות כל העם. ראשי כל עמא: דימו להרוג. כיוונו להרוג אותי שמ״כתב בלע״ז: לעשות לבואם זו לגבעת בנימן ככל הנבלה וגו׳: חברים. שוים בעצה את׳: בכל שבטי בנימן. עשרה שבטים כחשבו עשרה משפחותיו שיהו מישראל י״ב שבטים:

אטר

(בגליון: כל א׳ כס כל ו מלה ידה בינהון)

רלבג

והנה נקהלו כל שבטי ישר׳ זולת שבט בנימן על זה אל יי׳ המצפה כי שם היו נקהלים לכל הדברי׳ הנפלאים לסבה שזכרנו במה שקדם ושם הודיעם האיש הלוי איך היה הדבר הזה ואמ׳ אותי דמו להרו׳ לרמתו שהו׳ יתיר עצמו להריגה ולא יתנו בזה החטא הגדו׳ המגונה תכלית הגנות ר״ל משכב זכור. והנה התפעלו מאד ישר׳ מזה הענין ורצו לבער הרע מקרבם כ כמשפטי התור׳ ולמען יוכלו להתעכב שם עד בערם הרע שלחו ע עשירית המחנ׳ לקחת ציד׳ לעם והנה שלחו תחלה בכל גבו׳ בנימן ובכל משפחותיו שיתנו האנשי׳ האלה החטאים האלה ביד בני ישראל להמיתם ולבער הרע מקרב ישר׳ ולא אבו בני בנימן לשמוע בקול אחיהם והורה זה כי יד כלם היתה במעל זה. וכראות

מסרה

וסי׳ המה וכל החיה למינה. ויאמר אם שמוע תשמע. מי יתן והיה לבבם זה. ויתיצבו פנות כל העם. כל נגע כל מחלה. כל שבטי ישראל בקהל. בהר מרום ישראל. ויעד יי׳ בישראל. ועתה אל ישא דדה״. הנה טפחות נתת. וישתחוו לו כל מלכים. ראית כל נקמתם. ולהביא את בכורי אדמתינו. כל תפלה כל תחנה דמלכים. וחברו דדה״: איכה י״ז וסי׳ נמסר בריש איכה: הלם י״ב וחס׳ וסי׳ נמסר בסדר שמות: בגורל ה׳ רפין וסימ׳ נמסר ביהושע ריש ס׳ י״ד: ויאספו י״ב וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא וביהושע סימן י׳:

זכרהאות בני בנימן מרבון ישר' להלחם בם יצאו בני בנימן למלחמה עם בני ישרא' והיה מספרם כו אלף איש שולף חרב ושבע מאות איש בחור היה כל אחד מהם אטר יד ימינו והיו בקיאים בירית אבנים בכף הקלע עד שכבר היו קולעים אל השער האחד עם רוב דקותם ולא יחטיאו שלא יכזבו וזה היה דבר כפלא מאד :

ויתפקדו · קל והפא קמוצה ומשפט הקוף להדגש כמשפט התפעל להיות עינו דגושה לבד מעטים נמצאו קלים לבד מיושבי הגבעה התפקדו וכן ואיש ישראל התפקדו וכן ויתפקד העם : עשרים וששה אלף איש · ובמפלתן נמצאו שנפלו מבנימן עשרים וחמשה אלף ומאה ושש מאות נסו אל סלע הרמון נמצאו אלף חסרים כי במנינם היו עשרים וששה אלף ושבע מאות מיושבי הגבעה ואלה האלף החסרים לא מצאנו מה היה להם ויתכן לפ' כי אותם אלף נפלו במלחמות הראשונות שהיו נגפים ישראל כי אי אפשר שלא מתו במלחמו' ההם מבנימן והכתוב לא מנה אלא המתים בהנגף בנימן לפני ישראל ובמדרש אומר כי אותן אלף הלכו לארץ רומניא וישבו שם : אל השערה ולא יחטיא · תרגומו ומרמן בבינת שערא ולא משגן : וישחיתו בישראל · אמרו כי העונש הזה היה לישר' בעון פסל מיכה שהיה בימים ההם כמו שפירשתי והנה קנאו לדבר פלגש בגבעה ולא קנאו לפסל מיכה והיה להם לקנא ולעלו' עליו למלחמ' ולבער הפסל מישראל כמו שבערו זאת הרעה ולפיכך נענשו במלחמה הזאת אמר להם הקב"ה בכבודי לא מחיתם בכבוד בשר ודם מחית : ויבאו ביתאל · הנראה בעיני כי על שילה אמ' כי שם היה הארון ונקרא בית אל ובית יי' כמו ואת בית יי' אני הולך כי לא מצאנו שהביאו הארון לביתאל שהוא לוז ובשאלה הראשונה גם כן לשילה באו כמו שכ' ויקומו ויעלו ביתאל וישאלו באלהים ואחר כן שאלתם קמו וחנו על הגבעה ל' להלחם והטעם שהזכיר פעם אחרת ויבאו ביתאל להודיע כי בפעם אחרונה שבו בכל לבם לאל ויצומו ויעלו עולות וכל זה בשילה היה ונעתר להם בפעם הזאת ויתכן לפר' גם כן שהביאו הארון לביתאל כי ביתאל סמוך לשילה הוא כמו שאמר בסוף הענין בשילה אשר מצפונ' לבית אל והביאוהו שם להתפלל שם ויענם האל יתעלה בזכות יעקב שבירך אותו אלהים שם וכולו באותו פרק בנימן אלא שאין מ' משמעות הפסו' שהביאו הארון שם אז כי הפסוק אומ' ושם ארון ברית האלהים בימים ההם ה' כרא' כי שם היה הארון בקביעו' ולא שהביאו אותו שם ובשילה היה הארון בימים ההם והרבו בתפלה ופנחס גם כן שהיה עמהם התפלל גם כן עליהם ונענו בפעם הזאת : עומד לפניו בימים ההם : כי הוא היה כהן גדול בימים ההם ובו היו שואלים באורים ותומים והיום הזה עמד לפני הארון והתומים עמו :

לאמר

מהערים ד' בקריא וסי' ונס אל אחת מהערים האל · ויתפקדו בני בנימן · ואשר מהערים · ולבן הנני פותח את כתף מואב : אטר ב' וסי' איש בחור אטר יד ימינו · ויקם יי' להם מושיע : ויתחזק ח' וסי' ויתחזק ישראל

וַיִּתְפָּקְדוּ בְּנֵי בִנְיָמִן בַּיּוֹם הַהוּא מֵהֶעָרִים עֶשְׂרִים וְשִׁשָּׁה אֶלֶף אִישׁ שֹׁלֵף חָרֶב לְבַד מִיֹּשְׁבֵי הַגִּבְעָה הִתְפָּקְדוּ שְׁבַע מֵאוֹת אִישׁ בָּחוּר : מִכֹּל הָעָם הַזֶּה שְׁבַע מֵאוֹת אִישׁ בָּחוּר אִטֵּר יַד־יְמִינוֹ כָּל־זֶה קֹלֵעַ בָּאֶבֶן אֶל־הַשַּׂעֲרָה וְלֹא יַחֲטִא : וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל הִתְפָּקְדוּ לְבַד מִבִּנְיָמִן אַרְבַּע מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ שֹׁלֵף חָרֶב כָּל־זֶה אִישׁ מִלְחָמָה : וַיָּקֻמוּ וַיַּעֲלוּ בֵית־אֵל וַיִּשְׁאֲלוּ בֵאלֹהִים וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי יַעֲלֶה־לָּנוּ בַתְּחִלָּה לַמִּלְחָמָה עִם־בְּנֵי בִנְיָמִן וַיֹּאמֶר יְהוָה יְהוּדָה בַתְּחִלָּה : וַיָּקוּמוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּבֹּקֶר וַיַּחֲנוּ עַל־הַגִּבְעָה : וַיֵּצֵא אִישׁ יִשְׂרָאֵל לַמִּלְחָמָה עִם־בִּנְיָמִן וַיַּעַרְכוּ אִתָּם אִישׁ־יִשְׂרָאֵל מִלְחָמָה אֶל־הַגִּבְעָה : וַיֵּצְאוּ בְנֵי־בִנְיָמִן מִן־הַגִּבְעָה וַיַּשְׁחִיתוּ בְיִשְׂרָאֵל בַּיּוֹם הַהוּא שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אִישׁ אָרְצָה : וַיִּתְחַזֵּק הָעָם אִישׁ יִשְׂרָאֵל וַיֹּסִפוּ לַעֲרֹךְ מִלְחָמָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־עָרְכוּ שָׁם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן : וַיַּעֲלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיִּבְכּוּ לִפְנֵי־יְהוָה עַד־הָעֶרֶב וַיִּשְׁאֲלוּ בַיהוָה לֵאמֹר הַאוֹסִיף לָגֶשֶׁת לַמִּלְחָמָה עִם־בְּנֵי בִנְיָמִן אָחִי וַיֹּאמֶר יְהוָה עֲלוּ אֵלָיו : וַיִּקְרְבוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־בְּנֵי בִנְיָמִן בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי : וַיֵּצֵא בִנְיָמִן לִקְרָאתָם מִן־הַגִּבְעָה בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי וַיַּשְׁחִיתוּ בִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד שְׁמֹנַת עָשָׂר אֶלֶף אִישׁ אַרְצָה כָּל־אֵלֶּה שֹׁלְפֵי חָרֶב : וַיַּעֲלוּ כָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכָל־הָעָם וַיָּבֹאוּ בֵית־אֵל וַיִּבְכּוּ וַיֵּשְׁבוּ שָׁם לִפְנֵי יְהוָה וַיָּצוּמוּ בַיּוֹם־הַהוּא עַד־הָעָרֶב וַיַּעֲלוּ עֹלוֹת וּשְׁלָמִים לִפְנֵי יְהוָה : וַיִּשְׁאֲלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּיהוָה וְשָׁם אֲרוֹן בְּרִית הָאֱלֹהִים בַּיָּמִים הָהֵם : וּפִינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן עֹמֵד לְפָנָיו בַּיָּמִים הָהֵם

וְאִתְמְנִאוּ בְּנֵי בִנְיָמִן בְּיוֹמָא הַהוּא מִן קִרְוַיָּא עַסְרִין וְשִׁיתָּא אַלְפִין גַּבְרָא שָׁלְפֵי סַיְפָא בַּר מִיתְבֵי גִבְעֲתָא אִתְמְנִיאוּ שְׁבַע מְאָה גְּבַר עוּלֵים : מִכָּל עַמָּא הָדֵין שְׁבַע מְאָה גְּבַר עוּלֵים גַּבְרָא גְּמִיד בִּידֵיהּ דְּיַמִּינָא כָּל אִילֵין דְּשַׁדָּן אַבְנָא בְּקִילְעָא וּמַרְמַן בְּבֵינַת שַׂעֲרָא וְלָא מְשַׁגַּן : וֶאֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל אִתְמְנִיאוּ בַּר מִדְּבֵית בִּנְיָמִן אַרְבַּע מְאָה אַלְפִין גַּבְרָא שָׁלְפֵי סַיְפָא כָּל אִילֵין גַּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא : וְקָמוּ וּסְלִיקוּ לְבֵית אֵל וּשְׁאִילוּ בְּמֵימְרָא דַּיְיָ וַאֲמַרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מַן יִסַּק לָנָא בְּקַדְמֵיתָא לְאַגָּחָא קְרָבָא עִם בְּנֵי בִנְיָמִן וַאֲמַר יְיָ יְהוּדָה בְּקַדְמֵיתָא : וְקָמוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצַפְרָא וּשְׁרוֹ עַל גִּבְעֲתָא : וּנְפַק אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל לְאַגָּחָא קְרָבָא עִם דְּבֵית בִּנְיָמִן וְסַדָּרוּ עִמְּהוֹן אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל קְרָבָא עַל גִּבְעֲתָא : וּנְפָקוּ בְּנֵי בִנְיָמִן מִן גִּבְעֲתָא וְחַבִּילוּ בְּיִשְׂרָאֵל בְּיוֹמָא הַהוּא עַסְרִין וְתַרְתֵּין אַלְפִין גַּבְרָא קְטוֹלִין רְמַן לְאַרְעָא : וְאִתְתַּקַּף עַמָּא אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל וְאוֹסִיפוּ לְסַדָּרָא קְרָבָא בְּאַתְרָא דְּסַדָּרוּ תַמָּן בְּיוֹמָא קַדְמָאָה : וּסְלִיקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְכוֹ קֳדָם יְיָ עַד רַמְשָׁא וּשְׁאִילוּ בְּמֵימְרָא דַּיְיָ לְמֵימַר הַאוֹסִיף לְמִקְרַב לְאַגָּחָא קְרָבָא עִם בְּנֵי בִנְיָמִן אָחִי וַאֲמַר יְיָ סַקוּ עֲלֵיהוֹן : וּקְרִיבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְוַת בְּנֵי בִנְיָמִן בְּיוֹמָא תִנְיָינָא : וּנְפַק בִּנְיָמִן לְקַדָּמוּתְהוֹן מִן גִּבְעֲתָא בְּיוֹמָא תִנְיָנָא וְחַבִּילוּ בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד תְּמָנֵת עֲסַר אַלְפִין גַּבְרָא קְטִילִין רְמַן לְאַרְעָא כָּל אִילֵין שָׁלְפֵי סַיְפָא : וּסְלִיקוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכָל עַמָּא וַאֲתוֹ לְבֵית אֵל וּבְכוֹ וִיתִיבוּ תַמָּן קֳדָם יְיָ וְצָמוּ בְּיוֹמָא הַהוּא עַד רַמְשָׁא וְאַסִּיקוּ עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ : וּשְׁאִילוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵימְרָא דַּיְיָ וְתַמָּן אֲרוֹן קְיָמָא דַּיְיָ בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן : וּפִינְחָס בַּר אֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן קָאִים קֳדָמוֹהִי בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן

ואיש ישר' התפקדו · לבד מבנימן ד' מאות אלף איש שולף חרב ויעלו בית אל שפש היה ארון האלהים להשאל באורים ותומי' לפנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן שהיה כהן גדול אז ויראה שקראו שם שילה ביתאל להקבע בו בית האלהים כי שם נקבע ימים רבי' והנה היה שם מנוחה כמו שאמרו חז"ל מנוחה זה שילה נחלה זה בית עולמים והנה ידענו כי אחר שסר ארון יי' מהגלגל בא לשילה ונקבע שם עד מות עלי או יהיה הרצון בבית אל בית האלהים והנה אי אפשר שנאמ' ג"כ שעלו לעיר בית אל כי היא היתה בגבול בנימן כמו שנזכר בספר יהושע · ושאלו מי יעלה בתחלה למלחמ' ואמ' כי יהודה יעלה בתחלה ולא השלימו שאלתם כי כבר היה ראוי להם לשאול אם ינצחו או ינוצחו ואם יאמ' להם שינוצחו יחדלו לעלות עליהם למלחמה ולזה קרה להם מה שקרה מפני שלא שאלו כהוגן לא בפעם הראשונה ולא בפעם השנית · והולם

רשי

אטר יד ימינו · גמודי יד ימינם לא היו שולטי' בה כאילו היא אטומה כמו ואל תאטר עלי באר פיה : כל זה · שבע מאות איש הללו : אל השערה · לחוט השער : ולא יחטיא · ולא ישגה : יהודה בתחלה · אבל לא בחנו לשאול אם לנצח אם לינצח ובאחרונה שבחנו אמר עלה כי מחר אתננו בידך השכימו והשלימו דבריהם : וישחיתו · נענשו על שלא קנאו כמו כן במעשה פסל מיכה שהיה כבר :

בבעל

ויתחזק ח' וסי' ויתחזק ישראל · וישב על המטה · ויתחזק העם איש ישראל · ויתחזק דוד באלהיו · ויתחזק שלמה בן דוד · ויתחזק המלך רחבעם · וימלוך יהושפט בנו תחתיו ויתחזק על · ויתחזק יותם · ויתחזק אביה וישא לו נשים :

רדק

לאמר האוסף אם אחדל. ידמה כי בשאלות הראשונות לא שאל הוא ובשאלות הראשונות לא ביארו שאלתם וגם התשובה לא היתה מבוארת והכל היתה סבה מאת השם כדי שיעלו וינגפו כי היה להם לשאול אם יעלו ויצליחו והוסיפו עתה לבאר השאלה ואמרו אם אחדל כלומר שאם לא אצליח אחדל והשיב לו מבואר עלו כי מחר אתננו בידך ומשפט השאלה באורים ותומים כך היה כמו שכתבו רז"ל כיצד שואלין השואל פניו כלפי נשאל והנשאל פניו כלפי השכינה השואל אומר הארדוף אחרי הגדוד הזה האשיגנו והנשאל אומר רדוף עלה והצלח ואין שואלין בקול שנ' ושאל לו ולא מהרהר בלבו שנאמ' על פיו אלא כדרך שאמרה חנה בתפלתה וכיצד נעשית התשובה באורים ותומים שהיו האותיות בולטות והיו מסיבות הצורך עם סיוע רוח הקדש שהיה בכהן שם שואלין בו וכן אמרו כל כהן שמדבר ברוח הקדש ושכינה שורה עליו שואלין בו ושאינו מדבר ברוח הקדש ואין שכינה שורה עליו אין שואלין בו שהרי שאל בדוד ועלתה לו עם אביתר ולא עלתה לו שנ' ויעל אביתר וי"ב שבטים היו כתובין בחשן ואמרו רז"ל שגם אברהם יצחק ויעקב נכתבו בם והנה כל האותיו' בהם ואמר ופנחס בן אלעזר בן אהרן הכה' מפני שלא יאמינו בני אדם כי אותו פנחס היה לפי שים לו משנותיו עד הזמן ההוא יותר מג' מאות שנה לפי' יחסו עד אהרן וחיה זמן רב כי הא' יתה הבטחתו בזה על אשר קנא בשטים ואמר הנני נותן לו את בריתי שלום ואמר בריתי היתה אתו החיים והשלום ועל פנחס אמר ומקצת רז"ל אמרו כי פנחס זה אליהו ומקצתם אמרו כי אליהו משבט בנימן היה ויש להם סמך בזה ברה: הנתקו מן העיר. מבנין שלא נזכר פועלו מבנין הפעל והפעל' עד התיקנו אות מן הע' והוא ענין ההעתקה והעקירה: ונתקנוהו. דגש הקוף לתפארת הקריאה והדומי' לו כתבנו בספר מכלל: קמו ממקומו. קמו על הפרט ממקומו על הכלל: מגיח. פי' יוצא והוא פעל עומד כי יגיח ירדן אל פיהו פעל יוצא: ממערה גבע. ית' ממישר גבעתא ויש לפרשו מענין ערות על יאור ומערה כאזרח רענן שהוא ענין לחות ואותו המקום שהיה סמוך לגבע' היה מקום דשאי: מקום לבנימן. לרדף שהיה סמוך לגבעה לרדוף אחריה והיו נסים לפניהם בכונה כדי שינתקו מן העיר והיו בוטחים אל האורב שיכבשו את העיר: וימשך הארב. יונתן פירשו פעל עומד ואתנגיד כמנא כלומר שנמשך אל הגבעה ויש לפרשו כמשמעו פעל יוצא ופירושו שמשכו בשופר והריעו כמו במשוך היובל: והמועד. זמן זה התנו ביניהם כדי כשיכבשו האורב בעיר שישלחו אש בעיר ומשאת העשן יהיה סימן לישראל שכבר לכדו העיר ובזמן שיראו העשן יחזרו פניהם כלפי בנימן להכות בהם. ופירוש משאת העשן עמוד העשן שהוא נשא כלפי מעלה. ומה שאמר עמוד עשן אחר שאמר והמשאת החלה הוא תוספת ביאור או יהיה משאת שריפה מענין ויש אם דוד משאת שריפה משאת על שם הלהב שהוא נשא למעלה וכן במשנה משיאין משואות ופירוש משאת העשן משאת הלהב ומשאת העשן משאת עומד במקום שנים יקרא גם כן עמוד העשן משאת על שם שהוא נשא למעלה ולזה הפירוש יהיה עמוד חסר וי"ו ופירוש והמשאת שהוא הלהב החלה לעלות ועמוד עשן גם כן החלה לעלות: ויהפך איש ישראל. הפך עורף לפני בנימן במלחמה כדי שינתקו מן העיר:

רשי

בבעל תמר. במישור יריחו: מגיח. נמשך כמו יגיח ירדן אל פיהו. גוחי מבטן: ממערה גבע. ממקום כר ערותה וגלויה של גבעת בנימן מקום תורפה שלא שהית נוחה ליכבש משם כמו לראות את ערות הארץ באתם: ויתנו איש ישר'. אשר בשדה מקום לבנימן לברוח אל הגבעה כי סמכו ישר' על האורב שיבאו לקראתם: וימשך האורב. נמשך בשופר. ד"א נמשך בשופר העם אשר אתו אל העיר: והמועד היה. ומתחלה היה אות בין ישראל ובין האורב לזה את האורב מרבה להעלות עשן העיר ויבינו ישרא' אשר לכד האורב את הגבעה: משאת העשן. גובה העשן: ויהפך איש ישראל. עכשיו חוזר לתחלת הדברי' ומפרש עשרי' וחמשה אלף שכתבנו למעלה כיצד נפלו והיכן נפלו: והאש

לאמר האוסף

בבראשנה ה' בקריא' וסי' בבס' רבת': והמלחמה ג' בקריאה וסימניהון בבסרה רבתא: נגעת ג' חס' בקריאה וסי' והנפש הנגעת תטמא עד הערב. כי נגעת עליה הרעה. ובנף הכרוב השני: משאת ו' פתחין וסי' בבס' רבת': ובנימן ט' יחידאין וסי' בבס' רבת': השמימה י"א וסי' נמסר בסדר ואתחנן: כפעם בפעם ו' וסימניהון בבסרה רבתא:

שופטים

לאמר האוסף עוד לצאת למלחמה עם בני בנימן אחי אם אחדל ויאמר יהוה עלו כי מחר אתננו בידך: וישם ישראל ארבים אל הגבעה סביב: ויעלו בני ישראל אל בני בנימן ביום השלישי ויערכו אל הגבעה כפעם בפעם: ויצאו בני בנימן לקראת העם הנתקו מן העיר ויחלו להכות מהעם חללים כפעם בפעם במסלות אשר אחת עלה בית אל ואחת גבעתה בשדה כשלשים איש בישראל: ויאמרו בני בנימן נגפים הם לפנינו כבראשנה ובני ישראל אמרו ננוסה ונתקנוהו מן העיר אל המסלות: וכל איש ישראל קמו ממקומו ויערכו בבעל תמר ואורב ישראל מגיח ממקמו ממערה גבע: ויבאו מנגד לגבעה עשרת אלפים איש בחור מכל ישראל והמלחמה כבדה והם לא ידעו כי נגעת עליהם הרעה: ויגף יהוה את בנימן לפני ישראל וישחיתו בני ישראל בבנימן ביום ההוא עשרים וחמשה אלף ומאה איש כל אלה שלף חרב: ויראו בני בנימן כי נגפו ויתנו איש ישראל מקום לבנימן כי בטחו אל הארב אשר שמו אל הגבעה: והארב החישו ויפשטו אל הגבעה וימשך הארב ויך את כל העיר לפי חרב: והמועד היה לאיש ישראל עם הארב הרב להעלותם משאת העשן מן העיר: ויהפך איש ישראל במלחמה ובנימן החל להכות חללים באיש ישראל כשלשים איש כי אמרו אך נגוף נגף הוא לפנינו כמלחמה הראשנה: והמשאת החלה לעלות מן העיר עמוד עשן ויפן בנימן אחריו והנה עלה

למימר האוסיף עוד למיפק לאגחא קרבא עם בני בנימן אחי אם איתמנע ואמר יי סקו ארי מחר אמסרינון בידך: ושוי ישראל כמנין על גבעתא סחור סחור: וסליקו בני ישראל לות בני בנימן ביומא תליתאה וסדרו קרבא על גבעתא כזמן בזמן: ונפקו בני בנימן לקדמות עמא איתנגידו מן קרתא ושריאו לקטלא מעמא קטילין כזמן בזמן בכבישא אורחא דחדא סלקא לבית אל וחדא לגבעתא בחקלא כתלתין גברא בישראל: ואמרו בני בנימן תבירין אינון קדמנא כדבקדמיתא ובני ישראל אמרו ניפוך וניגדרינון מן קרתא לכבישיא: וכל אנש ישראל קמו מאתריהון וסדרו קרבא במישרי ירחו וכמנא ישראל מגיח מאתריה ממישר גבעתא: ואתו מדרום לגבעתא עסרא אלפין גבר עולים מכל ישראל ועבדי קרבא תקיפו ואינון לא ידעין ארי קריבת דתיתי להון בישתא: ותבר יי ית בנימן קדם ישראל וחבילו בני ישראל בדבית בנימן ביומא ההוא עסרין וחמשא אלפין ומאה גברא כל אילין שלפי סיפא: וחזו בני בנימן ארי איתברו ויהבו אנש ישראל אתר לבנימן ארי איתרחיצו על כמנא דשויאו על גבעתא: וכמנא אוחי ואתנגיד על גבעתא ואתנגיד כמנא ומחא ית כל קרתא לפיתגם דחרב: וזמנא הוה מתקן לאנש ישראל עם כמנא דיכגון לאסקותהון יטור ידיתנן מן קרתא: ואיתחזר אנש ישראל בקרבא ודבית בנימן שריאו לקטלא קטיליא באנש ישראל כתלתין גבר ארי אמרו ברם מיתבר תבירין אינון קדמנא כקרבא קדמאה: וכמנא שרי לאסקא מן קרתא יטור דתנן ואיתפניאו דבית בנימן בתריהון והא סליק

רלבג

והנה בפעם השלישי' שאלו כהונן ואמרו האוסיף עוד לצאת למלחמה עם בני בנימן אחי אם אחדל והיה זה ע"ד שאלת העצה אם יקרם רע מזה יחדלו כי הדבר הוא בבחירתם לא ע"ד הודעת העתידות כמו שהיה הענין בשתי השאלות הראשונות שם שאלו באלהים והיתה אז התשובה שלימה ואמר עלו כי מחר אתננו בידך והנה עשו בני ישראל בחכמה לשום אורבים אל הגבעה כמו שעשו כשכבשו את העי' והראו ישר' את עצמם נגפים ונסו להם לפני בנימן כדי לנתקם מן העיר והאורב שהיה בעמק והוא אשר קרא מערה כי שם ישכנו כל המימות אשר שם והלחיות ולא ראו אותו בני בנימן לפשוט אז אל הגבעה ולהכות את העיר לפי חרב' והנה היו האורבים י' אלפים איש מהיותר בבורים שבישראל ואחר שנכשו ישראל והרחיקו בני בנימן מן העיר קמו וערכו מלחמה עם בני בנימן במקום שהיה שמו בעל תמר וזה הענין הוציא אורב ישראל ממקומו לפשוט אל הגבעה ולהכות העיר לפי חרב כי היה סימן ביניהם ובין האורב שכאשר יגיעו לבעל תמר יקום האורב ממקומו לפשוט אל הגבעה. והנה

כליל

ואשר מהערים. האורב שנכנס בעיר משחיתים אותו בתוך השבט בתוך העיר: כתרו את בנימן. הקיפו את בנימין ככתר המקיף את הראש וכן אבירי בשן כתרוני וכן כי רשע מכתיר את הצדיק וכן גם בלשון עטרה נקראת הקפה ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואל אנשיו לתפשם: הרדיפוהו. קוראים אחריו. רדיפה כושקים זה ל לזה לרדוף: מנוחה הדריכוהו. אצל העירים שהם נוחים בהם שם הדביקוהו: הדריכוהו. הסיגוהו ויש דוגמתו בלשון תלמוד רהט בתריה פרסא בחלא ולא א אדרכיה: עד נכח הגבעה. ממזרחה של גבעה: ויפלו מבנימן שמ' עשר אלף. בשדה בתוך המלחמה: ויעוללוהו. הריגה אחר הריגה כעוללות שאחר הבציר: חמשת אלפים. הרי עשרים ושלשה אלף: עד גדעם. שם מקום: ויכו מהם אלפים איש. הרי עשרים וחמשה אלף האמו' למעלה והמאה הכתובים למעלה לא פירש היכן נפלו: שבו אל בנימן. בכל העירי: מעיר מתום.. התמו כל יושבי העירים ועד בהמה ואנשים בכלל מתים היו שמתום ל לשון כליה הוא ויש לתמוה על אלף היכן הם שהרי עשרי ושמנה אלף התפקדו מן ה העירי ומן הגבעה שש מאות וכאן מנה ב בנופלי' עשרי' וחמשה אלף ומאה איש ושש מאות נמלטו אל סלע הרמון והאלף ברחו אל העירים ונפלו ל לאחרת כששבו בני ישראל אל ערי בנימין להחרים הנשי' והטף: להפקד. להגרע: ויכחמו

כליל העיר. שריפת העיר כלה עלה עשן השרפה אל השמימה: הפך. פניו אל בנימן להכות בהם: ויפנו. פנו עורף אל ישראל ונסו דרך המדבר: והמלחמה הדביקתהו. אנשי המלחמה הדביקוהו. ואשר מהערים. כתרגומו ואנשי כמנא דמו מקרויהון קטלין בהון מכא ומכא ר"ל האורב שנכנסו בגבעה משחיתים אותן מהגבעה ומשאר העירים ופי' בתוכו בתוך בנימן הנהרגים מ מבחוץ היו גם אלה נהרגי' מבפני': כתרו. סבבו אותו ככתר ועל הדרך הזה עוטרים אל דוד ואל אנשיו לתפשם: הרדיפוהו. זה לזה אומר רדוף אחריו: מנוחה הדריכוהו: חסר מ"ם השמוש ופי' ממנוחה הדריכוהו וכן ת"י מבית ניחהון טרדונון או פי' במקום מנוחתם הדריכוהו כמו שאמר נוכח הגבעה כלומר ב במקום שהיו חושבים לנוח שם הדריכוהו ויהיה הדריכוהו לפי' זה מענין כדורך בגת: ויעללהו. אפילו העוללות שנשארו מהם כרתו כמו מעולל הכרם: חמש' ועשרי' אלף איש. והמאה שמספר עוד למעלה הניחם כאן לפי ש שהוא פרט וסמך על המספר הראשון שזכר: שש מאות איש. ולא היתה בהם אשה כי מן ה המלחמה נסו אלה השש מאות ואין אשה במלחמה לפיכך לא נשארה מבנימן אשה כי הכל הרגו מלבד אלה השש מאות ש שנסו אל סלע רמון: מעיר מתים. מעיר אנשים ומתי' שם לאנשות כולל אנשים ונשים וטף רוצה לומר האנשים בעיר והבהמה במד' הכל הרגו: עד כל הנמצ'. פי' כל הנמצא עופות או חיות כל הנמצא להם הרגו: הערים הנמצאות. פי' הנמצאות להם שלא נהרסו בהכנס בהם ישרא' להרוג העם שהיו הורסים העיר והערים שלא נכנסו בהם ב במלחמה שבו אליהם ושלחו א אותם באש: לא יתן בתו. כתנו אותם כמו מנודים שלא יתחתנו בם עוד על הקבלה הזאת אמר עמו אחר שלא כתנו הרשעים נ והפושעים: להפקד. ענין חסרון כמו ולא נפקד מ ממנו איש: ויבנו שם מזבח. אם בית אל זה הוא שילה למה בנו שם מזבח וכי לא היה שם מזבח המשכן ואם הוא העיר הנקרא ביתאל גם שם היה ה המזבח שבנה יעקב אבינו כמו שאנו עתידין לפר' בספר שמואל בפסוק עולים אל האלהים ביתאל וי"ל שבנו שם מזבח חדש והיה המקום הזה שילה או ביתאל ובנות המזבח הוא דרישת האל כמו שנמצא במקומות רבים ש שהיו בונין מזבח לדרוש את יי' ומפני המקרה הרע הזה שקרה להם בדבר בנימן בנו מזבח ו והעלו עולות ובכו לפני יי' ואמרו למה היתה זאת להפקד שבט אחד: נגרע

השמימה י"א וסימניהון נמסר בסדר ואתחנן: משחיתים ח' וסי' נמסר בסדר וירא: המדברה י"ב בקריאה וסי' נמסר בסדר אחרי מות: מתם ד' בקריאה וחסרים וסימניהון מעיר מתם עד בהמה. אין בו מהם פצע וחבורה. אין מתם בבשרי מפני. כי כסלי מלאו נקלה: וישאו קולם נשאה קולם ד' חס' את בלישניהון

כָּלִיל־הָעִיר הַשָּׁמָיְמָה: וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל הָפַךְ וַיִּבָּהֵל אִישׁ בִּנְיָמִן כִּי רָאָה כִּי־נָגְעָה עָלָיו הָרָעָה: וַיִּפְנוּ לִפְנֵי אִישׁ יִשְׂרָאֵל אֶל־דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר וְהַמִּלְחָמָה הִדְבִּיקָתְהוּ וַאֲשֶׁר מֵהֶעָרִים מַשְׁחִיתִים אוֹתוֹ בְּתוֹכוֹ: כִּתְּרוּ אֶת־בִּנְיָמִן הִרְדִּיפֻהוּ מְנוּחָה הִדְרִיכֻהוּ עַד נֹכַח הַגִּבְעָה מִמִּזְרַח־שָׁמֶשׁ: וַיִּפְּלוּ מִבִּנְיָמִן שְׁמֹנָה־עָשָׂר אֶלֶף אִישׁ אֶת־כָּל־אֵלֶּה אַנְשֵׁי־חָיִל: וַיִּפְנוּ וַיָּנֻסוּ הַמִּדְבָּרָה אֶל־סֶלַע הָרִמּוֹן וַיְעֹלְלֻהוּ בַּמְסִלּוֹת חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ וַיַּדְבִּיקוּ אַחֲרָיו עַד־גִּדְעֹם וַיַּכּוּ מִמֶּנּוּ אַלְפַּיִם אִישׁ: וַיְהִי כָל־הַנֹּפְלִים מִבִּנְיָמִן עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אֶלֶף אִישׁ שֹׁלֵף חֶרֶב בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־כָּל־אֵלֶּה אַנְשֵׁי־חָיִל: וַיִּפְנוּ וַיָּנֻסוּ הַמִּדְבָּרָה אֶל־סֶלַע הָרִמּוֹן שֵׁשׁ מֵאוֹת אִישׁ וַיֵּשְׁבוּ בְּסֶלַע רִמּוֹן אַרְבָּעָה חֳדָשִׁים: וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל שָׁבוּ אֶל־בְּנֵי בִנְיָמִן וַיַּכּוּם לְפִי־חֶרֶב מֵעִיר מְתֹם עַד־בְּהֵמָה עַד כָּל־הַנִּמְצָא גַּם כָּל־הֶעָרִים הַנִּמְצָאוֹת שִׁלְּחוּ בָאֵשׁ:

כא וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל נִשְׁבַּע בַּמִּצְפָּה לֵאמֹר אִישׁ מִמֶּנּוּ לֹא־יִתֵּן בִּתּוֹ לְבִנְיָמִן לְאִשָּׁה: וַיָּבֹא הָעָם בֵּית־אֵל וַיֵּשְׁבוּ שָׁם עַד־הָעֶרֶב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים וַיִּשְׂאוּ קוֹלָם וַיִּבְכּוּ בְּכִי גָדוֹל: וַיֹּאמְרוּ לָמָה יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הָיְתָה זֹאת בְּיִשְׂרָאֵל לְהִפָּקֵד הַיּוֹם מִיִּשְׂרָאֵל שֵׁבֶט אֶחָד: וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיַּשְׁכִּימוּ הָעָם וַיִּבְנוּ־שָׁם מִזְבֵּחַ וַיַּעֲלוּ עֹלוֹת וּשְׁלָמִים:

תְּנָנָא דְקַרְתָּא לְצֵית שְׁמַיָּא: וֶאֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל אִיתְחֲזַר וְאִתְבְּהִיל אֱנָשׁ בִּנְיָמִן אֲרֵי חֲזָא אֲרֵי קְרִיבַת דְּתֵיתֵי לְהוֹן בִּישְׁתָא: וְאִתְפְּנִיאוּ קֳדָם אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל לְאוֹרַח מַדְבְּרָא וְעָבְדֵי קְרָבָא אַדְבִּיקוּנוּן וֶאֱנָשׁ כְּמָנָא קָמוּ מִקִּירְוֵיהוֹן קָטְלִין בְּהוֹן מִכָּא וּמִכָּא: טַלְטִילוּ יַת דְּבֵית בִּנְיָמִן רְדָפִינוּן מִבֵּית נְיָחֲהוֹן טְרָדוּנוּן עַד לָקֳבֵיל גִּבְעַת מִמַּדְנַח שִׁמְשָׁא: וְאִתְקְטָלוּ מִדְּבֵית בִּנְיָמִן תַּמְנֵת עֲסַר אַלְפִין גַּבְרָא יַת כָּל אִילֵין גַּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא: וְאִתְפְּנִיאוּ וַאֲפִיכוּ לְמַדְבְּרָא לְכֵיף רִמּוֹן וְאִטַּמָּרוּ בִּכְבִשַׁיָּא חַמְשָׁא אַלְפִין גְּבַר וְאַדְבִּיקוּ בַּתְרֵיהוֹן עַד גִּדְעוֹם וְקַטִּילוּ מִנְּהוֹן תְּרֵין אַלְפִין גַּבְרָא: וַהֲווֹ כָּל דְּאִתְקְטִילוּ מִדְּבֵית בִּנְיָמִן עַסְרִין וַחֲמְשָׁא אַלְפִין גַּבְרָא שָׁלְפֵי סַיְפָא בְּיוֹמָא הַהוּא יַת כָּל אִילֵין גַּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא: וְאִתְפְּנִיאוּ וַאֲפִיכוּ לְמַדְבְּרָא לְכֵיף רִמּוֹן שִׁית מְאָה גַּבְרָא וִיתִיבוּ בְּכֵיף רִמּוֹן אַרְבְּעָא יַרְחִין: וֶאֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל תָּבוּ לְוַת בְּנֵי בִנְיָמִן וּמְחוֹנוּן לְפִתְגַם דְּחָרֶב מִקִּירְוֵיהוֹן גַּמְרִינוּן עַד בְּעִירָא עַד כָּל דְּאִישְׁתְּכַח אַף כָּל קִירְוַיָּא דְּאִישְׁתְּכָחָא אוֹקִידוּ בְּנוּרָא: וֶאֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל קַיִּים בְּמִצְפַּיָּא לְמֵימַר אֱנָשׁ מִנָּנָא לָא יִתֵּן בְּרַתֵּיהּ לִדְבֵית בִּנְיָמִן לְאִיתּוּ: וַאֲתָא עַמָּא לְבֵית אֵל וִיתִיבוּ תַמָּן עַד רַמְשָׁא קֳדָם יְיָ וַאֲרִימוּ קָלְהוֹן וּבְכוֹ בִּכְיָא סַגִּיאָה: וַאֲמָרוּ לְמָא יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל הֲוַת דָּא בְּיִשְׂרָאֵל לְמִסְגֵּי יוֹמָא דֵין מִיִּשְׂרָאֵל שִׁבְטָא חַד: וַהֲוָת מִיּוֹמָא דְּבַתְרוֹהִי וְאַקְדִּימוּ עַמָּא וּבְנוֹ תַמָּן מַדְבְּחָא וְאַסִּיקוּ עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין:

בקריאה וסימניהון ויבא העם ביתאל דעלם. ואיש ישראל נשבע במצפה. ויהי בכלתו לדבר דמיתת אמנון. וישאו את עיניהם מרחוק ולא הכירוהו דאיוב. הנה ישאו קולם:

רלבג

והנה בזה האופ' ספר בכללות שהשחיתו בני ישראל בבנימין כ"ה אלף ומאה איש ואחר זכר הפרטים וזכר איך היתה ההתחלה בענין האורב וזכר איך ה היתה התחבולה בענין האורב למועד שהגבילו איש ישראל למהר לפשוט אל הגבעה ולהכות העיר לפי חרב ואמר זה להעלות העשן מן העיר להבהיל את בנימן בראותו כי עלה כליל העיר השמימה והנה לא זכר בפרטים כי אם כ"ה אלף איש ולא חשש למאה העודפים על החשבון כי לא זכר בפרטים כי אם האלפי' וידמה שיהיו שם יותר על האלפי' בכל הרג והרג מספר מה כשהקבץ כלו יהיו מאה איש. וספר שנשארו בבנימן שש מאות איש ונסו אל סלע רמון וכבר נזכר תחלה שמספר בני בנימן עשרים וששה אלף שולף חרב ושבע מאות וידמה שהאלף הנשארים מתו במלחמות הראשונות. עוד זכר שאיש ישראל נשבע במצפה לאמר שלא יתן איש ממנו בתו לבנימן לאשה וכראותם כי נפקד שבט אחד מישראל חרה להם מאד והנה בנו שם מזבח חדש בבית האלהים והעלו עולות ושלמים ובנסו לדרוש את יי' על זה הקלקול שבא על ידם אולי סדרו שאם יתן יי' את בנימן בידם עשו זה הענין לכבוד השם והנה היה קשה בעיני ישראל הגרע שבט אחד מישראל והתחכמו למצוא נשים לנותרים. והרגו

רד״ק

צרעי כברית: ויתפקד העם: פקדו כא וראו מי הלך מעמנו: קל וריבו להרגם והוא ענין זכירה והשגחה כמו יודעת משכב זכר: והיאך כורע זה יתכן כי העבירום לפני הארון ומי שקלטה הארון היה הבתולה כמו שעשו בנשי מדין שהעבירום לפני הציץ הבעולה פניה מוריקות כמו שקבלו רז״ל ויש דרך אחרת זכרו רז״ל בדבר הבתולה ודנו דין בזה להושיבם על פי חבית של יין בעולה ריחה נודף בתולה אין ריחה נודף והם אמרו כי זה הנסיון עשו לנשי יבש גלעד ולא שהעבירום לפני הציץ כמו שעשו בנשי מדין ועשו סמך בזה מה שכתו׳ בציץ לרצו׳ להם לפני י״י לרצון להם ולא לפורענו׳ להם: אל המחנ׳ שילה· גם זה הפסוק מוכיח כי בית אל הנזכר בענין הזה הוא שילה שהרי במקום שבנו מזבח ובכו לפני י״י ואמרו מי אשר לא עלה שם היו עדין ומשם שלחו להחריב אנשי יבש גלעד: אשר בארץ כנען· לא מצאתי טעם לסיפור הזה כי ידוע הוא כי שילה בארץ כנען: ולא מצאו להם כן· כמו שהיו כי הם היו שש מאות והנערות לא היו אלא ארבע מאות: והעם נחם· כפעל עומד כי הו׳ קמוץ: ירשת פליטה· צריך שתהיה ירשת פליטה לבנימן ולא ימחה שבט מישראל· וטעם ירשת כי ירושה הוא מיעקב אבינו להיות שבטיו שני׳ עשר שבטי׳ עד עולם: אשר מצפונה לבית אל· פירשו רז״ל כי על שילה הוא אומ׳ שהיא בצפונה של בית אל ובדרומה של לבנה ובמזרחה של מסלה העולה מבית אל שכמה ואני תמה מה צריך לכל זה כי שילה ידוע היה בלא סימנין:

והנראה בעיני כי החג היה בשילה מימים ימימה ופירושו משנה לשנה ואמר בו התרגום מזמן לזמן ממועד למועד ואפשר כי משפח לפסח היה זה או מסכות לסכות שהיה זמן שמחה או ביום הכפורים שהיו בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים כדברי רז״ל והמחול זה שהיה לבנות ישראל חוץ לעיר שילה באותו המקו׳ אשר מצפונ׳ לבית אל ולהודיע אותו המקום זכר אלה הסימנין וכרמי שילה היו סמוכים לזה המקום והנה הפסו׳ יוכיח כי המחול חוץ לעיר היה כמו שכתוב והיה אם יצאו בנות שילה וגו׳ ואמרו להם שיארבו בכרמים: חסנו

רש״י

וינחמו· שבו לחשוב עליהם מחשבת פליטה: ארבע מאו׳ נערה בתולה· הושיבום על פי חביות של יין בעולה ריחה נודף בתולה אין ריחה נודף: ולא מצאו להם· לא ספקו להם: ירושת פליטה· נחלת השבט נשארה ריקנית הבו עצה שיולידו בנים ויחזיקו בנחלתם הפליטה הנשארת ולא ימחה שבט מישראל: מזרחה השמש למסילה· במזרחה של מסילה שילה בצפונה של בית אל ובדרומה של לבונה ובמזרחה של מסילה העולה מבית אל שכמה: לריב

בקהל ד׳ דגשין בקריאה וס׳ מי אשר לא עלה בקהל· בי רבת בקהל אשר לא התקדשו· אשר צוית לא יבאו בקהל לך· קמתי בקהל אשוע· וסימ׳ בלשון תרגום ניסק נצלי דסגין אתפקדית: יבש ו׳ חס בליש׳ בקריאה וסימ׳ ויתפקד העם· וישלחו שם העדה· וישב בנימן בעת ההוא· ויקשר עליו שלום

וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי אֲשֶׁר לֹא־עָלָה בַקָּהָל מִכָּל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה כִּי הַשְּׁבוּעָה הַגְּדוֹלָה הָיְתָה לַאֲשֶׁר לֹא־עָלָה אֶל־יְהוָה הַמִּצְפָּה לֵאמֹר מוֹת יוּמָת: וַיִּנָּחֲמוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־בִּנְיָמִן אָחִיו וַיֹּאמְרוּ נִגְדַּע הַיּוֹם שֵׁבֶט אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל: מַה־נַּעֲשֶׂה לָהֶם לַנּוֹתָרִים לְנָשִׁים וַאֲנַחְנוּ נִשְׁבַּעְנוּ בַיהוָה לְבִלְתִּי תֵּת־לָהֶם מִבְּנוֹתֵינוּ לְנָשִׁים: וַיֹּאמְרוּ מִי אֶחָד מִשִּׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר לֹא־עָלָה אֶל־יְהוָה הַמִּצְפָּה וְהִנֵּה לֹא בָא־אִישׁ אֶל־הַמַּחֲנֶה מִיָּבֵישׁ גִּלְעָד אֶל־הַקָּהָל: וַיִּתְפָּקֵד הָעָם וְהִנֵּה אֵין־שָׁם אִישׁ מִיּוֹשְׁבֵי יָבֵשׁ גִּלְעָד: וַיִּשְׁלְחוּ־שָׁם הָעֵדָה שְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף אִישׁ מִבְּנֵי הֶחָיִל וַיְצַוּוּ אוֹתָם לֵאמֹר לְכוּ וְהִכִּיתֶם אֶת־יוֹשְׁבֵי יָבֵשׁ גִּלְעָד לְפִי־חֶרֶב וְהַנָּשִׁים וְהַטָּף: וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ כָּל־זָכָר וְכָל־אִשָּׁה יֹדַעַת מִשְׁכַּב־זָכָר תַּחֲרִימוּ: וַיִּמְצְאוּ מִיּוֹשְׁבֵי יָבֵישׁ גִּלְעָד אַרְבַּע מֵאוֹת נַעֲרָה בְתוּלָה אֲשֶׁר לֹא־יָדְעָה אִישׁ לְמִשְׁכַּב זָכָר וַיָּבִיאוּ אוֹתָם אֶל־הַמַּחֲנֶה שִׁלֹה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנָעַן: וַיִּשְׁלְחוּ כָּל־הָעֵדָה וַיְדַבְּרוּ אֶל־בְּנֵי בִנְיָמִן אֲשֶׁר בְּסֶלַע רִמּוֹן וַיִּקְרְאוּ לָהֶם שָׁלוֹם: וַיָּשָׁב בִּנְיָמִן בָּעֵת הַהִיא וַיִּתְּנוּ לָהֶם הַנָּשִׁים אֲשֶׁר חִיּוּ מִנְּשֵׁי יָבֵשׁ גִּלְעָד וְלֹא־מָצְאוּ לָהֶם כֵּן: וְהָעָם נִחָם לְבִנְיָמִן כִּי־עָשָׂה יְהוָה פֶּרֶץ בְּשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל: וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי הָעֵדָה מַה־נַּעֲשֶׂה לַנּוֹתָרִים לְנָשִׁים כִּי־נִשְׁמְדָה מִבִּנְיָמִן אִשָּׁה: וַיֹּאמְרוּ יְרֻשַּׁת פְּלֵיטָה לְבִנְיָמִן וְלֹא־יִמָּחֶה שֵׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל: וַאֲנַחְנוּ לֹא נוּכַל לָתֶת־לָהֶם נָשִׁים מִבְּנוֹתֵינוּ כִּי־נִשְׁבְּעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אָרוּר נֹתֵן אִשָּׁה לְבִנְיָמִן: וַיֹּאמְרוּ הִנֵּה חַג־יְהוָה בְּשִׁלוֹ מִיָּמִים יָמִימָה אֲשֶׁר מִצְּפוֹנָה לְבֵית־אֵל מִזְרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ לִמְסִלָּה הָעֹלָה מִבֵּית־אֵל שְׁכֶמָה וּמִנֶּגֶב לִלְבוֹנָה:

תרגום

ואמרו בני ישראל מן דלא סליק בקהלא מכל שבטיא דישראל לקדם יי ארי שבועתא רבתא הות לדלא סליק לקדם יי למצפיא למימר איתקטלא יתקטיל: ואתנחמו בני ישראל על דבית בנימן אחוהון ואמרו איתמנע יומא דין שיבטא חד מישראל: מה נעביד להון לדאשתארו לנשין ואנחנא קיימנא במימרא דיי בדיל דלא למתן להון מבנתנא לנשין: ואמרו מן חד משבטיא דישראל דלא סליק לקדם יי למצפיא והא לא אתא אנש למשריתא מיבש גלעד לקהלא: ואתמניאו עמא והא לית תמן אנש מיתבי יבש גלעד: ושלחו תמן כנישתא תרי עסר אלפין גברא מגיברי חילא ופקידו יתהון למימר איזילו ותמחון ית יתבי יבש גלעד לפתגם דחרב ונשיא וטפלא: ודין פתגמא די תעבדון כל דכורא וכל אתתא דידעת משכבי דכורא תגמרון: ואשכחו מיתבי יבש גלעד ארבע מאה עולימן בתולן דלא ידעא גבר משכבי דכורא ואיתיאו יתהון למשריתא לשילו די בארעא דכנען: ושלחו כל כנישתא ומלילו עם בני בנימן די בכיף רמון וקרו להון מילין דשלם: ותבו בני בנימן בעדנא ההיא ויהבו להון נשין דקיימו מנשי יבש גלעד ולא ספיקו להון כן: ועמא אתנחמו על דבית בנימן ארי עבד יי תרעתא בשיבטיא דישראל: ואמרו סבי כנשתא מה נעביד לדאשתארו לנשין ארי פסקת מדבית בנימן אתתא: ואמרו ירותת שזבתא לבני בנימן ולא יתמחי שיבטא מישראל: ואנחנא לא ניכול למתן להון נשין מבנתנא ארי קיימו בני ישר׳ למימר ליט די יתן אתתא לדבית בנימן: ואמרו הא חגא קדם יי בשילו מזמן מועד למועד די מציפונא לביתאל מדנח שימשא לכבשא דסליק מבית אל לשכם ומדרומא ללבונתא:

רלב״ג

והרגו בהם כל יושבי יבש גלעד כי לא באו אל המחנה לקהלת ראשי העם והשאירו כל הבתולות להיות לנשים לבני בנימן ולפי שלא נמצא להם בזה האופן נשים במספרם כי לא היו שם ביבש גלעד כי אם ד׳ מאות בתולות נתנו להם דרך לקחת נשים מן המחוללות למאתים הנשארים אשר בבנות שילה בשיחטפו להם איש אשתו: ירושת פליטה לבנימן· הרצון בו במה שפלט מהם והם השש מאות איש ראוי שנעשה בדרך שיהיו ירושה לבנימן רוצה לומר שלא יעקר שם בנימן במותם ואז אמנם יהיה בשיקחו להם נשים וזה ענין הירוש׳ כי היא נשארת עד מות המורישים והנה אמרו זה להורות כי לא סבב הש״י שיהיו השש מאות האלו מפליטיו אם לא מפני שלא ימחה שבט מישראל ולזה חוייב לנו לעשותו שיהיו להם נשים בזאת כדי שלא נעבור על שבועתינו וידמה שזאת השבוע׳ לא היתה רק לאותם החכמים לא לבאים אחריהם ויתכנו מתת להם איש בתו לא שם איש אחר יהיו להם בנות יושבי יבש גלע׳: חננו

בין יבש· תחת האלה ביבש· יבש בן שלום ר״פ· וכל יבשו דבו׳ חס: לנשים י״ד רפין וסי׳ לטוב בעיניה׳ ב׳ כו· והן לאחד מבני· לבני דדיהן לנשים· את בנותם נקח לנו לנשים· ממשפחות בני מנשה· ויקחו את בנתיהם· מה נעשה לנותרים ב׳ בו· ויאמרו זקני העדה· ותהיין גם שתיהן לו· חרב אל סוסיו· חדלו גבורי בבל· ואלמנה וגרושה לא· מבנותינו ד׳ מ׳ל וסי׳ נמסר בתהלים סימן קמ״ד: מימים ימימה ה׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ נמסר בסוף סדר בא:

חנונו אותם · הוא על דרך לאטו לי לנער לאבשלום · והרצון חנונו בעבורנו את בני בנימן והניחום להם כי מה שנשבענו היה על דרך מתינת הנשים לאנשים ולא נשבענו שלא יחטפו ממנו כי אין כהוג שיקח איש אשה על זה הדרך ותוכלו לראות ממנו זה בכלל כי לא לקחנו איש אשתו במלחמה אבל כתנום לנו ברצון וכן המנהג.

חנונו אותם · כמו מהם כלומר מהנשים האלה תחנונו שתניחום להם או פי' כמו אשר חנן אלהים את עבדך כלומר תנו אותם לנו במתנה כי לקחנו לבני בנימן הנותרים נשים במלחמה כי הכל הרגנו לפיכך אנו צריכים שיהיו להם נשים שלא ימחה השבט ואם תאמרו שתעברו על החרם שהחרמנו איש אשר יתן בתו לבנימן לא אתם נתתם להם שתאשמו בזה אלא הם לקחו אותם ורז"ל כי אחר כן התירו שבט בנימן לבא בקהל ולישא אשה משאר השבטים כי מצאו היתר בלשון החרם שהם נשבעו אמרו איש ממנו לא יתן בתו לבנימן ודרשו ממנו ולא מבנינו וה"ר מהדורות הבאים אחריהם היו יכולי' לישא נשים ועוד דרשו אילו היה עולה מן השבטים לא היה האלהים אומר ליעקב ומלכים מחלציך יצאו ולא אמר אלא מבנימן שלא נולד עדיין ואמרו כיון שעתיד לעמוד מלכים מבנימן ולא עמדו עדיין חייבין אנו לקרבן · בימי ההם אין מלך בישראל · הטעם להזכיר זה כי עדיין לא היה מלך בישראל ולא שופט ולא כוגש משיב אותם לטובה עד שבא שמואל הנביא ז"ל שמספר תולדותו ועניינו בספר הבא אחר זה הנקרא על שמו שמואל:

ויצוו ד' ג' מלאים וא' חס' וסי' ויצוו אל יוסף לאמר אביך צוה · ויצוו את העם לאמר כראתכם · ויצוו אתם לאמר לכו והביאו · ויצוו את בני בנימן דין כתיב חס': יצאו ט"ו בקריא' וסימ' נמסר בסדר כי תבא:

וַיְצַוּ אֶת־בְּנֵי בִנְיָמִן לֵאמֹר לְכוּ וַאֲרַבְתֶּם בַּכְּרָמִים׃ וּרְאִיתֶם וְהִנֵּה אִם־יֵצְאוּ בְנוֹת־שִׁילוֹ לָחוּל בַּמְּחֹלוֹת וִיצָאתֶם מִן־הַכְּרָמִים וַחֲטַפְתֶּם לָכֶם אִישׁ אִשְׁתּוֹ מִבְּנוֹת שִׁילוֹ וַהֲלַכְתֶּם אֶרֶץ בִּנְיָמִן׃ וְהָיָה כִּי־יָבֹאוּ אֲבוֹתָם אוֹ אֲחֵיהֶם לָרוֹב אֵלֵינוּ וְאָמַרְנוּ אֲלֵיהֶם חָנּוּנוּ אוֹתָם כִּי לֹא לָקַחְנוּ אִישׁ אִשְׁתּוֹ בַּמִּלְחָמָה כִּי לֹא אַתֶּם נְתַתֶּם לָהֶם כָּעֵת תֶּאְשָׁמוּ׃ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי בִנְיָמִן וַיִּשְׂאוּ נָשִׁים לְמִסְפָּרָם מִן־הַמְּחֹלְלוֹת אֲשֶׁר גָּזָלוּ וַיֵּלְכוּ וַיָּשׁוּבוּ אֶל־נַחֲלָתָם וַיִּבְנוּ אֶת־הֶעָרִים וַיֵּשְׁבוּ בָּהֶם׃ וַיִּתְהַלְּכוּ מִשָּׁם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בָּעֵת הַהִיא אִישׁ לְשִׁבְטוֹ וּלְמִשְׁפַּחְתּוֹ וַיֵּצְאוּ מִשָּׁם אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ׃ בַּיָּמִים הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה׃

ויצוו ק' · ב' וכסתם · ג' מ"ל · לריב ק' · ז' · ומ"ל בכבי' · ז'

וּפַקִּידוּ יָת בְּנֵי בִנְיָמִן לְמֵימַר אֱזִילוּ וְתִכְמְנוּן בְּכַרְמַיָּא׃ וְתֶחֱזוּן וְהָא אִם יִפְּקוּן בְּנָת שִׁילֹה לְמֵיחַג בְּחִינְגַיָּא וְתִפְּקוּן מִן כַּרְמַיָּא וְתַחַטְפוּן לְכוֹן גְּבַר אִתְּתֵיהּ מִבְּנָת שִׁילֹה וְתְהַכוּן לְאַרְעָא שִׁבְטָא דְבִנְיָמִן׃ וִיהֵי אֲרֵי יֵיתוּן אֲבָהָתְהוֹן אוֹ אֲחֵיהוֹן לְמֵידַן קֳדָמַנָא וְנֵימַר לְהוֹן חֲנִינוּנוּן לְהוֹן אֲרֵי לָא סַפִּיקְנָא לְמִתַּן גְּבַר אִתְּתֵיהּ בִּקְרָבָא אֲרֵי לָא אַתּוּן יְהַבְתּוּן לְהוֹן כְּעִידָן פּוֹן תְּחוֹבוּן׃ וַעֲבַדוּ כֵן בְּנֵי בִנְיָמִן וּנְסִיבוּ נְשִׁין לְמִנְיָנֵיהוֹן מִן חִנְגַיָּא דִּי אֲנַסוּ וַאֲזַלוּ וְתָבוּ לְאַחְסַנְתְּהוֹן וּבְנוֹ יָת קִירְוַיָּא וִיתִיבוּ בְהוֹן׃ וְהַלִּיכוּ מִתַּמָּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעִידָנָא הַהִיא גְּבַר לְשִׁבְטֵיהּ וּלְזַרְעִיתֵיהּ וּנְפַקוּ מִתַּמָּן גְּבַר לְאַחְסַנְתֵּיהּ׃ בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן לֵית מַלְכָּא בְּיִשְׂרָאֵל גְּבַר דְּכָשַׁר בְּעֵינוֹהִי יַעְבֵּד׃

סכום פסוקים של ספר שפטים שש מאות ושמונה עשר וסימנו תיח וסדריו י"ד וחציו וירעצו וירצצו:

רשי

לריב אינו · ללכת אינו במלחמ': ואמרנו אליהם חנונו אותם · ריחמנו עליהם כי אינכם יודעים מה לעשות כי לא לקחנו לאיש אשתו במלחמה של יבש גלעד אלא לארבע מאות איש מהם ואם על השבועה אתם מקפידים לא עון לכם בדבר כי לא אתם נתתם להם את בנותיכם שתהא לכם אשמה בדבר ושלום לכם ש' תירהו:

סליק ספר שופטים

בלקיחת האמ' ובהיות הענין כן הוא מבואר שכאשר לא הכחתם אותן להם בעת הזאת תמחה שבט מישראל אם לא יהיו נשים לנשארים מבני בנימן הנה אתם אשמי' תהיו · וספר כי משם הלכו בני ישראל איש לשבטו ולמשפחתו ואיש לנחלתו · ובני בנימן ג"כ שבו לנחלת' ובנו עריהם וישבו בהם:

ואולם התועלות המגיעות מאלו הספורים הם אלו: הראשון הוא להודי' מה שקרה מן הסכנה למיכה מפני נטייתו מדרכי התורה עד שמעט שבב הפסל ההוא לאבד מיכה וביתו: השני הו' להודיע שראוי לנלחמים שיראו מראשית הענין אם יתכן להם לנצח שכנגד' ואם לא יתכן להם זה אין ראוי שיתחילו במלחמ' ולזה ספר שבני דן שלחו חמשה מרגלי' והם ראו כי כבר תכונת העיר ההיא בקלות ולזה התעוררו לבא למלחמה עליהם: הג' הוא להודיע שאין ראוי לאדם לריב עם מי שתקיף ממנו כ"ש כשיהיה עם זה שכנגדו מר נפש שלא יירא מאד מהמות ולזה זכר כי כשראה מיכה שחזקים בני דן ממנו עם מה שספרו להם שהם מרי נפש פנה ושב לביתו: הד' הוא לפרסם מה שנסתפקו בו בני דן מהטעות זה הזמן הארוך אשר ספר וכאילו היה זה התנבלו' מה למשמון שהיה מהשבט ההוא אם נסתפק במדה המגונה ההיא ר"ל ללכת אחר עיניו: החמישי הו' להודיע שאין ראוי לאדם לקחת פילגש להמשך לענין המשגל אלא תראה מה שקרה מהרע מהפילגש הזאת שלקח האיש הלוי שנכשלו בסבתה כמה רבבות מישרא' ולזאת הסבה זכר רוע תכונת בני בנימן אשר בגבעה בענין המשגל ומה שקרה להם בעבור זה מההשחתה והכליון: הששי הוא להודיע שאין ראוי לאדם להתנהג בקנטורין בתוך ביתו ולהטיל אימה יתרה שם הלא תראה מה שנמשך מהרע מההקנטות שהקניט האיש הלוי פילגשו שהיה זה סבה שברחה ממנו ושבה אל בית אביה ואילו ישבה בבית לא אירע לה זה הרע ולא לישראל בעבורה: השביעי הוא להודיע גם כן שראוי לאשה שלא תטה מאימה ללכת מאתו אבל ראוי לה לסבול דבריו ותוכחתו ותטה אל כל אשר יחפוץ הלא תראה מה שנמשך מהרע לישראל מפני שלא סבלה הפילגש דברי הקנטורין ההם שבעלה כי זה היה סבה אל שבתה אל בית אביה ונמשך מזה מהרע מה שבא בזה הספור: השמיני הוא להודיע שאין ראוי לאחר לעכב הליכת האורחי' מביתו בעבור תשוקתו לכבדם אבל ראוי כשירצה רצונם שיניחם להשלים רצונם ולזה ספר מה שקרה מהרע בעבור מה שעכב אבי הנערה את האיש הלוי כי זה היה סבה אל שלנו בגבעה וקרה מזה מהרע מה שבא בזה הספור: התשיעי הוא להודיע שאין ראוי להולכי דרכים ללכת בלילה למה שקרה בזה מהסכנה ולזה ספר שלא רצו ללכת אחר ערוב השמש ולולי כי ירושלם היתה אז ליבוסי היו לנים בירושלם מצד כי היום רד מאד: העשירי הוא להודיע כי כשיבא הכרח להתבעלות המשגל האיש והאשה מתירין האשה קודם לאיש לזה ואעפ"כ שתהיה אשת איש ולזה התיר זה האיש פילגשו להם קודם שיתיר עצמו להם: הי"א הוא להודיע זנות בני בנימן ואכזריות' שהם העם שהתעללו בפילגש כל הלילה לא הסתפקו להאכילה ולהשקות' אבל שלחוה בשחר באופן שמתה מהחולש' עם זה שבאו עלי' באכזריו' באופן שהזיקוה בתשמיש עד שנמשך לה מות מזה ולזה ג"כ ספר מאכזריותם שאין איש מהם מאסף האיש הלוי הביתה עם שאין לו מחסור כל דבר ולזה לא יצטרך שיהנוהו מאשר להם לפי מה שהגיד להם ועם מה שאמר להם שהוא הולך לבית יי' כי זה היה ראוי שיביאם אל שיאספוהו הביתה לכבוד השם: הי"ב הוא להודיע שראוי לאדם כשארעו לו שלא ישמיעקולו כדי שלא יוסיף לעצמו רע על רע עד היותו במקום יוכל לבטוח בו ואז יוכל להשמיע קולו לבקשת הנקמה ולזה ספר שתיקת האיש הלוי עד שבא אל ביתו ואז השתדל להנקם מבני הגבעה על הזמה שעשו: הי"ג הוא להודיע שראוי למי שירצה להניע האנשים לעשות דבר מה שיעשה זה בחכמה כדי שיגיע למבוקשו ולזה ראוי שיראה להם בעיניה' הדבר אשר ינעם לזה כשיהיה אפשר לו זה ולא יספיק לו ספור הדברים ההם להם כי יותר יאמינו האנשים במה שיראו ממה שיאמינו במה שיסופר להם ולא יראוהו בעיניה' ולזה ספר שלא האיש הלוי נתחי הפילגש לכל שבטי ישר' ולא רצה לשלוח הספור להם לבד בכתב עם שזה משך לבם מאד לקנא לזה לרוב הזרות אשר היה בזה הענין ולזאת הסבה לא רצה לגלות להם מה זה ועל מה זה עד שהיו דבריו להם פנים בפני' על זה: הי"ד הוא להודיע שראוי לבער החטא' מן הארץ כדי שלא ילמדו הנשאר' ממעשיהם כ"ש בדבר שיפותו בו האנשים בקלות והוא ענין המשגל ולזה ספר שכבר התפעלו בני ישראל על זה התפעלות הנפלא והתעוררו לבער החטאים בזה האופן שבא בזה הספור: הט"ו הוא להודיע שראוי לאדם שלא יחזק יד אחד כשיהיו חטאים למשם תשיגע להם העונש הראוי להם אבל ראוי לו שלא יכיר להם אחוה אחר סורם מדרכי התורה הלא תראה מה שקרה לבני בנימן בעזרם לאחיהם החטאים שנפל עוזר ונפל עזור ויחדו כלו: הי"ו הוא להודיע שראוי למי שישאל עצה על דבר מה שיבאר דבריו תכלית הביאור עד שיתבאר לו בשלימות איך יתנהג בדבר ההוא שישאל עליו עצה ומתי יהיה עת ראוי ויבאר בו דרכו ולזה ספר מה שקרה מהרע ליש' כששאלו באלהים איך יעשו המלחמ' מפני שלא חקרו בזה מחקר ראוי כי היה להם לשאול אם ינצחו או ינוצחו ואם הודיע להם שינוצחו היו נשמרים אז מהמלחמ' ולזאת הסבה היה ראוי שישאלו מתי ילחמו בבני עמון ויתנם השם בידם והם לא שאלו אלא מי יעלה בתחלה ולא שאלו מתי יעלו עליהם למלחמה וינצחום ובשאלה השנית היה ג"כ זה החסרון ואולם בשאלה השלישית הרגישו בזה ולזה אמרו האוסיף עוד לצאת למלחמה עם בני בנימן אחי אם אחדל ולזה היה הרצון בזה שישאלו אם יחדלו מזה לגמרי שכבר בא להם המענה מאת השם' באופן שאלות הקודמות מורה שרצון האל ית' שיעלו אליו אך שאלו אם יחדלו עתה וימתינו עד עת אחר ולזה באה להם התשוב' בשלמו' והודיע להם כי מחר יתנם ליד ישר' · ואולם התועלות שהגיעו מענין האורב בדבר המלחמה כבר זכרנום בענין מלחמת העי ומשם ילקחו: הי"ז הוא להודיע טוב נפש ישר' כי עם מה שהשחיתו בנימן בהם השיגה אותם החרטה הנפלאה על כל הרע שהרעו לבנימן והתחכמו להעמיד השבט על ענינו בשמצאו דרך לתת להם נשים מישראל מזולת שיעברו על השבועה שנשבעו במצפה ולזה נתנו להם עצה שיגזלו איש אשתו מהמחוללות כשלא הספיקו בנות יבש גלעד והכה כהנו ביושבי יבש גלעד המנהג בותה התורה במלחמ' מדין וידמה שעל פי יי' עם כל זה ואולם בני בנימן מפני שהיו כלם מורדי' ביי' בחזק ידי החטאים רצה הש"י שישיגם זה העונש הנפלא באופן שיאבדו הם וטפם: הי"ח הו' להודיע אופן השגחת הש"י באבות הקדושי' ולזה סבב שלא ימחה שבט מישר' והשאיר מפני זה מהם שש מאו' איש וסבב שיתקדלו ישר' בכלענין שיתקיים זה השבט בדרך שלא ימחה שמו מישר':

חז׳ מן מ״א מלין דכתיב ו״ו בסוף תיבותא וקרי׳ ו״ד וסי׳ מצותו ועשה חסד דמשנה תורה· תקעו החלוץ הולך לפני הכהנים תקעו דיהושע· אזנו ויאמר שאול
וביהודה· הביאו עצה עשי פליליה· הברו נלאית ברוב עצתיך· התפתחו ההנערי מעפר קומי· עצתו קורא ממזרח עיט· מטעו ועמך כולם
לדוד בי״י חסיתי· חסדו אלהי חסדו יקדמני· ועננו למען יחלצון ידידך· כחו ענה בדרך כחו· ויודעו ישובו לי יראיך· הראיתנו אשר הראיתנו

כי עמך מקור חיים

באורך נראה אור

ויהי

רדק

ויהי איש אחד מן הרמתים צופים· כבר כתבנו בתחילת ספר יהושע כי הוי״ו תמצא בלשון הקדש בתחילת הדברים וכן מנהג לשון ישמעאל ודקדוק מלת ויהי כתבנו שם גם כן: מן הרמתי׳· כתבו רבותינו ז״ל שתי רמות הם שצופו׳ זו את זו ואם כן שתי רמות הם והמלה מוכיחה כן שהיא בלשון שנים ויהיה פירוש מן הרמתים מאחת משתי רמות כמו ויקבר בערי גלעד בשתים מהן כי ו והדומים להם· וטעם צופים על הרמתים כמו שפירשנו וים לפרש צופים נביאים ומן שזכר עומד במקום שנים כאילו אמ׳ מן צופים כלומר ממשפחת צופים וכן תרג׳ יונתן מתלמידי נביאיא כי הנביא יקרא צופה כמו צופה נתתיך וזהו פי׳ הנכון כי ממשפחת נביאים היה כי מבני קרח היה כמו שמפורש יחסו בדברי הימי׳ ובני קרח נביאים היו והם אסיר ואלקנה ואביאסף ואלקנה אבי שמואל היה מבני בניו של אלקנה בן קרח: מהר אפרים· לוי היה והיה גר בארץ אפרים ואפשר כי לטעם זה נסמך מעשה פלגש בגבעה לסיפור הזה בדבר אלקנה ותולדת שמואל שגם הוא לוי היה והיה גר בירכתי הר אפרים ומסבתו באה רעה גדולה לישראל ומסבת זה באה טובה גדולה לישראל ושמואל בנו החזיר ישראל לדרך טובה: אפרתי· כאמר על שני פנים האחד מיוחס על השבט על מי שהוא משבט אפרים או על מי שהוא גר בארץ אפרים כמו האפרתי אתה והאחד מיוחס למקום הנקרא בית לחם אפרת כמו ודוד בן איש אפרתי מחלון וכליון אפרתים וזה הוא מיוחס אל הר אפרים כמו שאמר מהר אפרים ולכך קראו אפרתי כי לא נוכל לפרש שהיה אפרתי מיוחס לשבט אפרים כי לוי היה אם כן מה שאמר אפרתי שהיה מהר אפרים· ויש לתמוה אחר שאמר מהר אפרים למה אמר אפרתי אחר כן ואפשר שאמר גם כן לפי שהוא ואבותיו היו גרים שם ועל צוף אמר אפרתי לא על אלקנה כי על אלקנה כבר פירש מהר אפרים וזהו נכון לפי הפשט ומה שאמר כי הוא ואבותיו היו גרים בהר אפרי׳ נראה כי נחלתם היתה שם כי מבני קהת היו ובני קהת להם ערי׳ בהר אפרים כמו שאמר בספר יהושע ולמשפחות בני קהת הלוים וגו׳ את שכם ואת מגרשיה בהר אפרים ובדרש מפרש אותו לשון גדולה וחשיבות: אפרתי· אמר רבי יהושע בן לוי פלאטויני ו״ת אפרתי גברא פליג חולק בקודשיא בטורא דבית אפרים: ועלה

רשי

ויהי איש אחד· הכל לפי הסדר משה מסר את התורה ליהושע ויהושע לזקנים ושופט מסר לשופט עד שהגיע לעלי וממנו לשמואל כמו ששנינו וזקנים לנביאים: מן הרמתים צופים· שתי רמות היו שצופות ורואות זו את זו ויונתן תירגם צופים מתלמידי נביאות: אלקנה· לוי היה מבני אביאסף בן קרח כמתייחס בדברי הימים: אפרתי· יונתן תירגם בטורא דבית אפרים ומדרש אגדה אפרתי בן פלטין אבגינוס אר׳ חשוב כמו אפרין כמטייה לר״ם למון חז׳: ועלה

ולו ד׳ ר״פ וסי׳ ולו שתי נשים· ולו היה בן ושמו שאול· ולו אחים בני יהושפט ·ולו הכין כלי מות חציו:

א אִישׁ אֶחָד מִן־הָרָמָתַיִם צוֹפִים מֵהַר אֶפְרָיִם וּשְׁמוֹ אֶלְקָנָה בֶּן־יְרֹחָם בֶּן־אֱלִיהוּא בֶּן־תֹּחוּ בֶן־צוּף אֶפְרָתִי׃ ב וְלוֹ שְׁתֵּי נָשִׁים שֵׁם אַחַת חַנָּה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית פְּנִנָּה וַיְהִי לִפְנִנָּה יְלָדִים וּלְחַנָּה אֵין יְלָדִים׃

ב׳ מערבאה ... ד׳ ל׳ ... ד׳ ל׳ ... נ׳

והוה גַּבְרָא חַד מֵרָמָתָא מִתַּלְמִידֵי נְבִיאַיָּא מִטּוּרָא דְּבֵית אֶפְרָיִם וּשְׁמֵיהּ אֶלְקָנָה בַּר יְרֹחָם בַּר אֱלִיהוּא בַּר תּוֹחוּ בַּר צוּף גַּבְרָא פְּלִיג חוּלָק בְּקוּדְשַׁיָּא בְּטוּרָא דְּבֵית אֶפְרָיִם׃ וְלֵיהּ תַּרְתֵּין נְשִׁין שׁוּם חֲדָא חַנָּה וְשׁוּם תִּנְיֵיתָא פְּנִנָּה וַהֲוָה לִפְנִנָּה בְּנִין וּלְחַנָּה לֵית בְּנִין׃

רלבג

הנה ספר שכבר היה איש אחד מן הרמתים צופים מהר אפרים ושמו אלקנה בן ירוחם בן אליהו בן תוחו בן צוף אפרתי וכבר נתבאר בספר דברי הימים שהוא היה לוי והיה מבני קרח ולזה נתבאר שלא נקרא אפרתי אלא מפני היותו גר בהר אפרים ולזה יהיה ראוי אמרו מן הרמתים צופים מודיע המקום המיוחד שהיה ממנו והוא הרמתה כמו שאמר אחר זה ויבאו אל ביתם הרמתה ואמרו מהר אפרים מודיע מקומו הכולל שהיה גר שם ודמה שתהיה העיר הנקראת הרמתה נראית כשתים והיו צופות זו לזו ולזה אמר שהוא הרמתים צופים או יהיה זה מודיע מעלת משפחתו ומקומם ויהיה הרמתים כמו הרמתים אשר נקוד חירק תחת התי״ו וכמו ונעקם דרכים יפול באחת והרצון בזה שהוא היה מן האנשים היושבים ברמה שהיו צופים ר״ל נביאים כי היושב ברמה יקרא רמתי כמו שהיושב במצרי׳ יקרא מצרי והוא הודיע בזה כי ממשפחו׳ נביאים היה שהיו יושבים ברמה ולזה קבע שם שמואל ביתו כאמרו ותשובתו הרמתה כי שם ביתו והנה הוא היה מבני קרח שהיו מהם כמה נביאים או נקראו אז הרמתים צופים להיותם מבני צוף שנקרא שמו צופי בספר דברי הימים ויורה על שהם היו מתיחסים אל צוף מה שאמ׳ אחר זה כאשר בא שאול ונערו הרמתה המה באו בארץ צוף· והנה סמך זה הספור לשני הספורים הקודמים כי בכל אחד מהספורים ההם היה מה שהגיע מהקלקול בסבת לוי היה גר בהר אפרים כי הנער הלוי היה גר בבית מיכה שהיה בהר אפרים והאיש הלוי בעל הפילגש גם כן היה גר בהר אפרים והסכימו עוד שני הספורים ההם שכבר נסע מבית לחם יהודה מי שבא על ידו הקלקול כי הלוי אשר בא בבית מיכה היה מבית לחם יהוד׳ ופילגש הלוי היתה מבית לחם יהוד׳ ומשם נסע האיש הלוי שבאה התקלה על ידו ·והנה סמך לזה זה הספור שהיה איש לוי גר בהר אפרי׳ ויצא ממנו מי שבאה טובה גדולה על ידו לישר׳· וספר שכבר היו לאלקנה שתי נשים שם האחת חנה ושם השנית פנינה ולא זכתה חנה לבנים:

מיתים

וַעֲלָה הָאִישׁ הַהוּא מֵעִירוֹ מִיָּמִים יָמִימָה לְהִשְׁתַּחֲוֺת וְלִזְבֹּחַ לַיהוָה צְבָאוֹת בְּשִׁלֹה וְשָׁם שְׁנֵי בְנֵי־עֵלִי חָפְנִי וּפִנְחָס כֹּהֲנִים לַיהוָה׃ וַיְהִי הַיּוֹם וַיִּזְבַּח אֶלְקָנָה וְנָתַן לִפְנִנָּה אִשְׁתּוֹ וּלְכָל־בָּנֶיהָ וּבְנוֹתֶיהָ מָנוֹת׃ וּלְחַנָּה יִתֵּן מָנָה אַחַת אַפָּיִם כִּי אֶת־חַנָּה אָהֵב וַיהוָה סָגַר רַחְמָהּ׃ וְכִעֲסַתָּה צָרָתָהּ גַּם־כַּעַס בַּעֲבוּר הַרְּעִמָהּ כִּי־סָגַר יְהוָה בְּעַד רַחְמָהּ׃ וְכֵן יַעֲשֶׂה שָׁנָה בְשָׁנָה מִדֵּי עֲלֹתָהּ בְּבֵית יְהוָה כֵּן תַּכְעִסֶנָּה וַתִּבְכֶּה וְלֹא תֹאכַל׃ וַיֹּאמֶר לָהּ אֶלְקָנָה אִישָׁהּ חַנָּה לָמֶה תִבְכִּי וְלָמֶה לֹא תֹאכְלִי וְלָמֶה יֵרַע לְבָבֵךְ הֲלוֹא אָנֹכִי טוֹב לָךְ מֵעֲשָׂרָה בָּנִים׃ וַתָּקָם חַנָּה אַחֲרֵי אָכְלָה בְשִׁלֹה וְאַחֲרֵי שָׁתֹה וְעֵלִי הַכֹּהֵן יֹשֵׁב עַל־הַכִּסֵּא עַל־מְזוּזַת הֵיכַל יְהוָה׃ וְהִיא מָרַת נָפֶשׁ וַתִּתְפַּלֵּל עַל־יְהוָה וּבָכֹה תִבְכֶּה׃

וּסְלִיק גַּבְרָא הַהוּא מִקַּרְתֵּיהּ מִזְּמַן מוֹעֵד לְמוֹעֵד לְמִסְגַּד וּלְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת בְּשִׁילֹה וְתַמָּן תְּרֵין בְּנֵי עֵלִי חָפְנִי וּפִינְחָס מְשַׁמְּשִׁין קֳדָם יְיָ׃ וַהֲוָה יוֹם מוֹעֲדָא וְדַבַּח אֶלְקָנָה וִיהַב לִפְנִנָּה אִתְּתֵיהּ וּלְכָל בְּנַהָא וּבְנָתַהָא חוּלָקִין׃ וּלְחַנָּה יְהַב חוּלָק חַד בְּחִיר אֲרֵי יַת חַנָּה רָחֵים וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְמְנַע מִנַּהּ וְלָד׃ וּמְצַהֲבָא לַהּ צָרְתַהּ אַף מַרְגְּזָא לַהּ בְּדִיל לְאַקְנָיוּתַהּ אֲרֵי אִתְמְנַע מִן קֳדָם יְיָ מִינַּהּ וְלָד׃ וְכֵן יַעֲבֵיד שְׁנָא בִשְׁנָא בִּזְמַן מִסְּקַהּ לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ כֵּן מַרְגְּזָא לַהּ וּבָכְיָא וְלָא אָכְלָת׃ וַאֲמַר לַהּ אֶלְקָנָה בַּעֲלַהּ חַנָּה לְמָה אַתְּ בָּכְיָא וּלְמָה לָא תֵיכְלִי וּלְמָה בָּאִישׁ לִיךְ לִיבֵּךְ הֲלָא רְעוּתִי טָבָא לִיךְ מֵעַשְׂרָא בְּנִין׃ וְקָמַת חַנָּה בָּתַר דַּאֲכָלַת בְּשִׁילֹה וּבָתַר דִּשְׁתִיאַת וְעֵלִי כַּהֲנָא יָתִיב עַל כּוּרְסֵיהּ עַל מְזוּזֵי בִּסְטַר סִיפָּא דְהֵיכְלָא דַייָ׃ וְהִיא מְרִירַת נְפַשׁ וּמְצַלְיָא קֳדָם יְיָ וּמִבְכָּא בָּכְיָא׃

מימים ימימה ה' וסימ' נמסר בסוף סדר בא : אהב ט' בקריאה וסימ' לך נא אל הצאן וקח לי משם · וילך ויקח ויבא לאמר · כי את חנה אהב וי' סגר רחמה · בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל · כנען בידו מאזני מרמה לעשוק · כי צדיק יי' צדקות אהב ישר יחזו · יבחר לנו את נחלתינו את הר ציון · ויבחר את שבט יהודה · ועז מלך משפט אהב : תכעסנה ב' חס' וסימ' מדי עלותה בית יי' · ויעזבו את יי' · וכל ירמיה דכוו' במ"א ולא תכעיסו · וכל מכעיסים דכוו' מ"ל במ"א חס' והכה יי' את ישר' : ולא תאכל ג' בקריא' וסי' רק חזק לבלתי אכל הדם כי הדם הוא הנפש · שורך טבוח לעיניך ולא תאכל ממנו · כן תכעסנה ותבכה ולא תאכל :

רשי

ועלה האיש · לשון הוה הוא שעולה היה מזמן מועד למועד לשילה ומדרש אגד' בדרך שהיה עולה בשנה זו לא היה עולה בשנה אחר' כדי להשמיע ישר' ויעשו כמותו · ויהי היום · והוה יום מועדא · מנה אחת אפים · חולק חד בחירי הראוי להתקבל בסבר פנים יפות : צרתה · אשת בעלה פנינה : גם כעס · כעס אחר כעס תמיד לכך נאמר גם היתה אומר' לה כלום קנית מטפורת לבנך גדול או חלוק לבנך קטן : בעבור הרעימה · שתתאונן ורבותינו אמרו בעבור הרעימה שתתפלל ולשם שמים נתכוונה : בעד רחמה · כנגד רחמה וכן כל לשון בעד : וכן יעשה אלקנה שנה בשנה · נותן לה אלא מובחר להראותה שמחבבה וכרתה לפי חנה שבעלה מראה לה כן תרבה גם היא להכעיסה : מעשרה בנים · שילדה לי פנינה : אנכי טוב לך · מחבבך : אכלה בשילה · לא מפיק הה"א והאל"ף חטוף קמץ והו' כמו אחרי אכול ב בשילה ואחרי שתה והלשון נופל בין לזכר בין לנקבה אחרי אכלה לשון פעול כמו לאכלה לשון לפעול : ועלי הכהן יושב על הכסא · אותו היום ישב על כסא גדול שנתמנה שופט על ישראל : על מזוזת · כמו אצל מזוזתי · ויכבאות

רדק

ועלה · כן היה עושה בכל שנה ושנה שהיה עולה לשילה לזבוח ומה שאמר מעיר לומר שהיה מזרז בני עירו לעלו' · ודרש לא בדרך שהיה עולה בשנה זו היה עולה בשנה אחרת אלא בכל שנה היה עולה בדרך אחרת בשביל להשמיע את ישראל ולהעלות אותן לשילה : מימים ימימה · משנה לשנה כמו ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה או פי' ממועד למועד וכ"תי מזמן מועד למועד : להשתחוות ולזבוח · להתפלל לפני יי' ולזבוח שם זבח המועד · ודרש ר' שנא' בשם רבי יצחק שקולה תפילה כנגד הקרבנות שנא' להשתחוות ולזבוח ורבנן אמרי חביבה תפילה יותר מכל הקרבנות דכתיב להשתחוות ואחר כך לזבוח : ושם שני בני עלי · זכרם על הזבחים לפי מה שעתיד לזכור עליהם מה שהיו עושים בקרבנות : ויהי היום · יום מועד וכ"תי יומא דמועדא · ודרש ר' יהושע בן לוי אומר זה יומא של עצרת : ונתן לפנינה · מן השלמי' שהיה זובח : ולחנה יתן · כמו נתן כמו אז יבדיל משה והדומים להם : מנה אחת אפים · מנה אחת כשברת להסיר אפה וכעסה וכן ארך אפים ארך כעס ויונתן תרג' חולק חד בחיר ר"ל מנה הראוי' להתקבל בסבר פני' יפו' · ודרש מהו אפי' בכפילת אפים בסבר פנים יפות אפים כנגד פנינה וילדיה ורבותי' אבי ז"ל פי' אפים כעס כלו' בכעס היה נותן לה מנה אחת לבד לפי שהש"י סגר את רחמה ולא היו לה בנים שיתן לה מנות כמו לבני פנינ' היה לו כעס ועצב בזה לפי שהיה אוהב חנה והיה מתאוה להיות לו ממנה בנים : ויי' סגר את רחמה · ת"י מן קדם יי' איתמנע לה ולד : צרתה · פנינה שהיתה צרה לה וכן כל שתי נשים לאיש אחד נקראות צרות לפי שהן אויבו' זו לזו ברוב וכן במשנה פוטרות צרותיהן : גם כעס · כעס אחר כעס היתה אומרת לה דברים של כעס לפי שלא היו לה בנים · ובדרש מכעסת וחוזרת ומכעסת מה היתה אומרת לה זבנת לבריך רבה סודר או לתנייכא חלוק : בעבור הרעימה · מן רעמו פנים ענין זעף ור"ש הרעימה דגושה שלא כמשפט ובא כן לחזק קריאת הרי"ש כמו קו"ף ונתקנוהו מן העיר וזולתו מן הדגושי' לתפארת הקריאה וי"ת הרעימה לאקניותא כלומר שתהא לה קנאה ממנה היתה אומרת בפניה דברים של גדולי בנים וכיוצא בהם כדי שתהא לה קנאה ויכאב לבה : בעד רחמה · על רחמה כמו בעד השלח יפולו וכפר בעדו : וכן יעשה · אלקנה היה עושה כן שנה בשנה לעלות בית יי' עם ביתו ופנינה גם כן היתה מכעיסה חנה בכל פעם מדי עלותה בית יי' כי בדבר המנות היתה מכעסת אותה שהיו לה ולבניה מנות ולחנה לא היתה אלא מנה אחת לפי שלא היו לה בנים שיקחו מנות : הלא אנכי · כתרגומו הלא רעותי טבא לך כלומר רצוני אליך ואהבתי אותך טוב לך מעשרה בנים וי"ת אנכי טוב לך יותר ממה שאני טוב לעשרה בנים שיש לי מפנינה כלומר יותר אני אוהב אותך ממה שאני אוהב את בני ואמרו כי עשרה בנים היו לפנינה ולפירושינו יהיה טעם עשרה דרך כלל חשבון כמו ואפו עשר נשים מעשר שליטים שבע כחטאתיכם שבע יפול צדיק והדומים להם : אכלה · מקור בתוספת הא' ואין הה"א לנקבה כי איננה מפיק וכן שתה מקור ופירוש אחרי שאכלו ושתו ואפשר כי חנה גם כן אכלה אף על פי שאמר ותבכה ולא תאכל אפשר כי אחר שאמר לה בעלה ולמה לא תאכלי ופצר בה אכלה מעט ובעל הדרש אמר שתה ולא שתתה לא דיקדק : ועלי הכהן יושב על הכסא על מזוזת היכל יי' · פי' סמוך למזוזת כי המזוזות הם לחיי השערים לא המפתן וכן ועליו מטה מנשה סמוך לו וחבחת עליו סמוך לו וכ"תי בסטר ספא דהיכלא דיי' ויש מרבותינו ז"ל שאמרו כי אין ישיבה בעזרה אפי' למלכי בית דוד אלא לכהן גדול שנאמר ועלי הכהן יושב על הכסא על מזוזת אבל ויבא דוד וישב לפני יי' פירשוהו שישב עצמו לתפלה ודרשו רבותינו ישב שהוא חסר וי"ו ואמרו ישב כתיב מלמד שבאותו היום מינוהו כהן גדול : ותתפלל על יי' · כמו אל יי' · וכן ונתן הספר על יודע ספר כמו אל יודע ספר על ספן כמו אל ספן : ודוד

רלבג

מימים ימימה · הרצון בזה משנה לשנה או מרגל לרגל כמצות התורה והיותר נכון שמשנה לשנה היה עולה שם עם נשיו ברגל ורגל ולזה נאמר ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה ר"ל שפעם אחת בשנה היה עולה מעירו בדרך שלא נשאר לו שם בביתו אפילו הנשים והטף : להשתחוות ולזבוח ליי' בשילה · פי' רבותי' ז"ל להשתחוות ולהתפלל ואף על פי שהיה מתפלל גם כן בעירו הנה התפלה בבית המקדש היתה יותר נבחרת · ואפש"ב שהיתה ההשתחואה ממש כי הנכנס שם היה משתחוה כמו שאמרו ז"ל : ולזבוח · הם שלמי שמחה ושלמי חגיגה : ויהי היום · כאשר זבח אלקנה זבח השלמים נתן לפנינה אשתו ולכל בניה ובנותיה מנות כי כלם היו שם כמו שפירשנו · ואולם לחנה יתן מנה אחת אפים ר"ל שהיה נותן לה מנה אחת בעלת שני פנים כאילו תאמר שהיה נותן לה מהנתחים השמנ' מאד ומהנתחים שאין בהם שומן כדי שתבחר מה שתרצ' לאהבתו אותה או יהיה אמרו אפים רומז לפנים וירצה בזה שהיתה יושבת לנגדו פנים בנגד פנים להשגיח בעניינה איך תאכל ולזה הרגיש אלקנה שלא אכלה · והנה היתה הסבה בזה הכעס שהכעיסתה צרתה שהיתה מתפארת ברבוי בניה והיתה מבזה אותה על שאין לה בנים · והנה אמר לה אלקנה לנחמה כשהיה רואה אותה בוכה ואינה אוכלת למה תבכי ולמה לא תאכלי ולמה ירע לבבך הלא אנכי טוב לך מעשר בנים לרוב אהבתי אותך · והנה קמה חנה אחרי האכילה והשתייה אבל היא לא אכלה ולא שתתה כמו שאמר ותבכה ולא תאכל וכמו שאמרה ויין ושכר לא שתיתי : ועלי הכהן יושב על הכסא אצל מזוזת היכל יי' · ולא היה יושב בהיכל אבל בעזרה והיה לו רשות לשבת שם לפי שהיה כהן גדול : והיא מרת נפש ותתפלל על יי' · ר"ל כנגד קדשי הקדשי' והנה ההוא היה לפני יי' ר"ל מה שיביט לצד המערבי שהיה בו ארון בריתו' והיתה בוכה בעת התפלה כי שערי דמעה לא ננעלו · והנה

וַתִּדֹּר נֶדֶר וַתֹּאמַר יְהוָה צְבָאוֹת אִם־רָאֹה תִרְאֶה בָּעֳנִי אֲמָתֶךָ וּזְכַרְתַּנִי וְלֹא־תִשְׁכַּח אֶת־אֲמָתֶךָ וְנָתַתָּה לַאֲמָתְךָ זֶרַע אֲנָשִׁים וּנְתַתִּיו לַיהוָה כָּל־יְמֵי חַיָּיו וּמוֹרָה לֹא־יַעֲלֶה עַל־רֹאשׁוֹ׃ וְהָיָה כִּי הִרְבְּתָה לְהִתְפַּלֵּל לִפְנֵי יְהוָה וְעֵלִי שֹׁמֵר אֶת־פִּיהָ׃ וְחַנָּה הִיא מְדַבֶּרֶת עַל־לִבָּהּ רַק שְׂפָתֶיהָ נָּעוֹת וְקוֹלָהּ לֹא יִשָּׁמֵעַ וַיַּחְשְׁבֶהָ עֵלִי לְשִׁכֹּרָה׃ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ עֵלִי עַד־מָתַי תִּשְׁתַּכָּרִין הָסִירִי אֶת־יֵינֵךְ מֵעָלָיִךְ׃ וַתַּעַן חַנָּה וַתֹּאמֶר לֹא אֲדֹנִי אִשָּׁה קְשַׁת־רוּחַ אָנֹכִי וְיַיִן וְשֵׁכָר לֹא שָׁתִיתִי וָאֶשְׁפֹּךְ אֶת־נַפְשִׁי לִפְנֵי יְהוָה׃ אַל־תִּתֵּן אֶת־אֲמָתְךָ לִפְנֵי בַּת־בְּלִיָּעַל

וְקַיֵּימַת קְיָם וַאֲמַרַת יְיָ צְבָאוֹת אִם מִגְלָא גְלֵי קֳדָמָךְ סִיגוּף אַמְתָךְ וְיֵיעוֹל דָּכְרָנִי קֳדָמָךְ וְלָא תַרְחֵיק יַת אַמְתָךְ וְתִתֵּן לְאַמְתָךְ בַּר בְּגוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא וְאֶמְסְרִינֵיהּ דִּיהֵי מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי וּמָרוּת אֱנָשׁ לָא תְהֵי עֲלוֹהִי׃ וַהֲוָה מִדְּאַסְגִיאַת לְצַלָּאָה קֳדָם יְיָ וְעֵלִי אוֹרִיךְ לַהּ עַד דְּתִפְסוֹק׃ וְחַנָּה הִיא מְצַלְיָא בְּלִבַּהּ לְחוֹד סִפְוָתַהָא נָיְדָן וְקָלַהּ לָא מִשְׁתְּמַע וְחַשְׁבַהּ עֵלִי כְּאִתְּתָא רַוְיָא׃ וַאֲמַר לַהּ עֵלִי עַד אֵימָתַי מִשְׁתַּטְיָא הֲלָא תְפַגִּין יַת חַמְרִיךְ מִנִּיךְ׃ וַאֲתֵיבַת חַנָּה וַאֲמַרַת לָא רִבּוֹנִי אִתְּתָא עַקְתַּת רוּחַ אֲנָא וַחֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק לָא אִשְׁתֵּיתִי וַאֲמָרִית עוּלְבַן נַפְשִׁי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ׃ לָא תְכַלִּים יַת אַמְתָךְ קֳדָם בַּת רִשְׁעָא

ראה ה׳ בקריאה וסימ׳ ראה ראינו כי היה יי׳ עמך · ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים · אם ראה תראה בעני אמתך · וראו ראו ואל תרעו · קדמאה ובתרא כתיב ו׳ ומציעתא כתיב ה׳ · ונמסר גם בסדר תלדות : ויחשבה ג׳ בקריאה וסימ׳ ויראה יהודה ויחשבה לזונה · ויחשבה לו צדקה · ויחשבה עלי לשכורה : ויין ושכר ב׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ לחם לא אכלתם ויין ושכר · מכל אשר יצא מגפן היין · ותען חנה ותאמר לא אדני ·

רשי

יי׳ צבאות · למה נתיחד שם זה כאן אמרה לפניו רבונו של עולם שני צבאות בראת בעולמך העליונים לא פרים ולא רבים ולא מתים והתחתונים פרים ורבים ומתים אם אני מן התחתונים אהא פרה ורבה ומתה ואם אני מן העליונים אני לא אמות זו מצאתי באגדה של רבי יוסי הגלילי · ורבותינו דרשו במסכת ברכות מה שדרשו עד הנה לא היה אדם שקראו לו להקב״ה צבאות אלא כך אמרה לפניו רבונו של עולם מכל צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך ליתן לי בן אחד : אם ראה תראה · רבותינו דרשו בו במס׳ ברכות מה שדרשו : אמתך · האמו׳ ג׳ פעמי׳ במקרא כנגד שלשה דברים שהאשה מצוה עליהם : זרע אנשים · ידרוקי׳ במה דאת אמ׳ אנשים חכמים וידועים : ומורה · ת״י ומרות אינש לא תהא עלוהי : ונתתיו ליי׳ · שיהא ראוי לתתו ליי׳ : שומר את פיה · משפה שתפסוק כך תרגמו יונתן ועלי מוריך לה עד דתפסוק · שומר לשון המתנ׳ כמו שמר את הדבר : לא תשמר על חטאתי : ויחשבה עלי לשכורה · שלא היו רגילים להתפלל בלחש : לא אדוני · לא אדון אתה בדבר הזה גילית עצמך שאין רוח הקדש שורה עליך שתדע שאיני שכורת יין : אל תתן את אמתך · כלפי שאמרה לו דבר קשה חזרה ופייסתו שלא יתננה הפקר ובזיון לפני כרתה בת בליעל : כי

רדק

ותדור נדר · אני תמה איך חל נדרה על בנה שיהיה נזיר ועוד שלא היה בעולם ואיך חל הנדר עליו ואפי׳ היה בעולם הרי אמרו האיש מדיר את בנו נזיר ואין האשה מדרת את בנה בנזיר ואפי׳ באיש לא מצאנו בו טעם אלא אמרו הלכה היא בנזיר ואם תאמר כי אלקנה עשה הנדר גם כן אחרי ששמע מאשתו זה לא ראינו והיאך הניח הפסוק לספור עיקר הנדר וכתב נדר חנה שאינו נדר זה רחוק · ויותר אני תמיה איך לא דברו רז״ל בזה הדבר כי לא מצאתי בדבריהם בזה שום דבר לא במדרש ולא בתלמוד : יי׳ צבאו׳ · דרשו רז״ל לפי שלא מצאנו עד הנה אדם שקראו יי׳ צבאות · כי מה שאמר למעלה ליי׳ צבאות בשילה הוא סיפור דברים ממחבר הספר לפיכך אמרו למה נתיחד כאן בשם הזה אמר׳ חנה לפני הקב״ה שני צבאות בראת בעולמך העליונים לא פרים ולא רבים ולא מתים התחתונים פרים ורבים ומתים אם מן התחתוני׳ אני אהיה פרה ורבה אם מן העליונים אני אהיה בחיים ולא אמות ועוד אמרו רז״ל אמר רב בפעמי רגלים היו עולים אמרה חנה לפני הקב״ה רבון העולמים מכל אוכלוסין שים לפניך אין אתה פוקדני באחד מהן : אם ראה תראה · דרשו מפני הכפל ואין צריך כי כן מנהג הלשון לצרף המקור עם הפעלים כמו אם שמוע תשמעון ואמת כי לחזק הדבר הוא זה הצירוף והם ז״ל דרשו בו אם ראה מוטב ואם לאו תראה אני מקנא׳ לאלקנה בעלי ואני יולדת כמו שכתבת בתורתך ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא וגו׳ : בעוני אמתך · שלשה יש בפסוק כמו אלה תולדות נח ושראל חמשה בפסוק כיכן דרך המקראות לצחות · ודרשו בו אמר׳ חנה שלש מצות כתובות האשה ולא עברתי על אחת מהן : וזכרתני ולא תשכח את אמתך · הכפל לחזק התפילה והבקשה וכן זכור את אשר עשה לך עמלק לא תשכח לחזק המצוה · ודרשו רז״ל וזכרתני בזכרים ולא תשכח את אמתך בנקבות : זרע אנשים · פי׳ זכרים ומה שאמר ומורה לא יעלה על ראשו מוכיח כי על זכרים אמרה כי לא יאמר זה על הנקבות ות״י בר בגו בני אינשא · ובדרש זרע אנשים שלא יהו שניהם דומים לא לקוף ולא לגרים · ד״א זרע אנשים חכמים כמה דאת אמר אנשי׳ חכמים ונבונים אנשי׳ גבורים · כמה דאת אמר וישארו שני אנשים ועוד אמרו זרע ששקול כשני אנשים ומאי ניהו משה ואהרן שנאמר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו : ונתתיו ליי׳ · שיהיה נזיר קדש ליי׳ ות״י ואמסריניה דיהא משמש קדם יי ואם כן לדבריו מה נתנה בו חנה והלא כל הלויים ליי׳ נתונים נוכל לפרש כי שאר הלוים היו באין לעבודת יי׳ מבן עשרי׳ וחמש שנה והיא כתב׳ אותו ליי׳ כל ימיו · ובדרש אמרו לה לחנה למה את מבקשת זרע אנשים חכמים זרע אנשים גבאים אמרה להם שיהא ראוי לתתו ליי׳ וזהו ונתתיו ליי׳ : ומורה · תער כמו ומורה לא יעלה על ראשו דשמשון ות״י של שמעון ומספר ותרגם זה ומרות אנש לא תהא עלוהי ועניינו לפי דעתו כמו באלף ובדברי רז״ל מחלוקת בזה רבי נהוראי אומר נזיר היה שמואל שנ׳ ומורה לא יעלה על ראשו מה מורה האמורה בשמשון נזיר אף מורה האמורה בשמואל נזיר אמר רבי יוסי אין מורה אלא של בשר ודם אמר לו רבי נהוראי והלא כתיב ושמע שאול והרגני הרי שכבר היה עליו מורא של בשר ודם · אמר רב יוסף כמאן מתרגמי׳ ומרות אינש לא תהא עלוהי כמאן כר׳ יוסי · ובדרש שמ׳ למה נקרא תער מורה אר״ח אמי לא תבא שמה יראת שמיר ושית מה הדין מורה לא מדחיל אלא מן פרזלא אף הדין טעַרא לא מדחיל אלא מן פרזלא : והיה כי הרבת׳ · בדרש ר״ש בשם ר׳ חלפתא ובשם ר״מ מכאן כל המרבה בתפילה נענה מחלפא שטתיה דר״מ תמן אמר רבי אבהו בריה דרב פפי ורבי יהושע דסכנין בשם דרבי לוי בשם רבי מאיר בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור חנה על ידי שהרבתה בתפלה קצרה ימיו של שמואל שנאמר וישב שם עד עולם ואין עולם של לוים אלא חמשים שנה דכתיב ומבן חמשים שנה וגו׳ והא איכון נ״ב אמר רבי יוסי בר בון תרתי שגמלתו : שומר את פיה · היה שומר ועיין את פיה מה היתה זאת התפלה הארוכ׳ לא ישמע קולה רק שפתיה נעות לפיכך היה חושב אותה שהיא שכורה ות״י שומר כמו ממתין כמו שמר את הדבר לא תשמר על חטאתי ופירוש את פיה כמו מאמרה ודבריה וכן תרגם יונתן ועלי מוריך לה עד דתפסוק : מדברת על לבה · כתרגומו כד מצלא בלבה כלומר שהיתה מכוונת את לבה בתפלתה : עד מתי תשתכרין · עד מתי תראי עצמך כאילו את שכורה שאת מתנועעת בשפתי פיך ואין דבריך נשמעין : הסירי את יינך · והתפקחי כי את נראת כשכורה ואין את עושה כשאר המתפללין שאומרים בקשתם בדרך שתוכל לשמוע ואף על פי שלפעמים המתפלל אומר דבריו בחשאי קצת אפי׳ הכי צועק ומתפלל במקצת דבריו גם כן ואת הרבית כל כך להתפלל ולא נשמע קולך ומתוך זה נראה כי שכורה את · ות״ע אימתי את משתטיא הלא תפיגין ית חמריך מינך : לא אדני · אינני שכורה כמו שתחשוב אלא אשה קשת רוח אנכי רוח קשה עלי מרוב צרתי וסמיכו׳ קשת רוח כסמיכו׳ נובלת עליה מגלחי זקן קרועי בגדי׳ והדומי׳ להם : ויין ושכר · כתרגומו חמר חדת ועתיק וכן אומר בדרש יין זה חדש שכר זה ישן ויתכן לפרש שכר הנעשה מהפירות : ואשפוך את נפשי · ברוב התפלה כאלו שפכה נפשה כמו שפכו לפניו לבבכם ות״י ואמרית עולבן נפשי בצלו קדם יי׳ : לפני בת בליעל · לפני יי׳ כבת בליעל כלומר אל תחשוב שאעמוד שכורה לפני יי׳ ית׳ כבת רשע ות״י לא תכלים ית אמתך קדם בת רשיעא · כראה מדבריו כי בת בליעל אמרה על פנינה צרתה ואמרה לו לא תכלימני בפניה כי היא תשמח לאידי והיא מכעיסה אותי · ופירוש אל תתן אל תתנני בזה הדבר הרע ואל תכלימני בו לפני זאת האשה בת בליעל ונכון הוא הפירוש : כי

רלבג

והנה נדרה חנה נדר ליי׳ שאם יראה בעניה ויתן לה זרע אנשים רוצה לומר הזרע המתהוה מן האנשים והוא שיהיה לה ולד יתכנו ליי׳ כל ימי חייו רוצה לומר שיהיה תמיד לעבודת הש״י עד יום מותו ותער לא יעלה על ראשו לגלח שערו כי יהיה נזיר וקדש ליי׳ אם יהיה ראוי לזה רוצה לומר אם היה זכר · ובכאן רמז שהנודר מן התגלחת כל דיני נזירות חלין עליו כי הוא לא נדרה רק מן התגלחת ושתקה משאר דיני נזירות · או יהיה הרצון באמרה זרע אנשי׳ בן זכר וזה כי זרע האנשים כשלא ישתנה מזרע הנקבה יהיה הולד זכר וכשישנהו זרע הנקב׳ תהיה נקבה כמו שהתבאר בחכמה הטבעית : והיה כי הרבתה להתפלל לפני יי׳ · ר״ל לפני קדשי הקדשים · הנה היה עלי מביט ורואה תנועת שפתיה וקולה לא היה נשמע ולזאת הסבה חשבה עלי לשכורה וגנה אותה על שכרותה · וענתה חנה ואמר׳ לא אדני והנה אין הענין כמו שחשבת אבל אני קשת רוח מאד מרוב הרעם והכעס על קשי מזלי : ואשפוך את נפשי · על דרך ולפני יי׳ ישפוך שיחו והענין בו ענין התפלה שאמרה בה כל רצונה לפני השם : אל תתן את אמתך · ראוים להיות בת רשע והרצון בו שלא יתכנה כבת בליעל כי אשר הם במדרג׳ אחת מהצדק או במדרגה אחרת מהרשע הם ראוים שישבו יחד להסכמתם בתכונה ההיא ולזה הם אוהבים זה את זה ומתחברים יחד : כי

רשי

מריב שיחי. דברתי לפניך קושי: שיחי. יש מקומות שהוא לשון תאניות לב. ד"א מרוב שיחי וגו' כתרגומו ארי מסגי אקניותי וארגיזותי אוריכית בצלו עד כען: בכעסי. שגרתי מכעסת אותי: אל תתן. כמו אל תתנני בכפם כדי: את שלתך. חסר אלף נדרש בו לשון בניס כמו בשליתה היוצאת וגו': יתן את שאלתך. בשורה שנתקבלה תפלתה: תמצא שפחתך חן לבקש עלי רחמים: ופניה לא היו לה. פניס של זעם: ויבאו ביתם. וידע אלק'. מכאן לאשבנאי שאסור בתשמיש המטה: לתקופות הימי'. מיעוט תקופות שתים מיעוט ימים שנים לשבעה חדשים ושני ימים מכאן היולדת לשבעה יולדת למקוטעים: שמואל. על שם אל ועל שם המקום יקרא כי ממנו שאלתיו: את זבח הימי'. יתרבח מוצדיא: ואת נדרו. נדרים שנדר בין רגל לרגל היה מקריב ברגל: עד יגמל. לסוף כ"ב חדשים שכך זמן תנוק לינק: וישב שם עד עולם. עולמו של לוים חמשים שנה שנ' ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה וכך היו ימיו של שמואל חמשים ושתים שהרי עלי שפט את ישראל ארבעים שנה וביום תפלת חנה נתמנה שנשפט אותה שנה לעבורו של שמואל כשנגמל ובשמואל פירנסם את ישראל משמת עלי שלש עשרה שנה שהרי יום שמת עלי גלה הארון וישב בשדה פלשתים ארבעה חדשים משם בא לקרית יערים עד שהעלהו דוד משמלך שבע שנים בחברון על יהודה והמליכוהו כל ישראל עליהם וכתיב ויהי מיקץ שבת הארון בקרית יערי' וירבו הימים ויהיו עשרים שנה צא מהן שבע שנים שמלך דוד בחברון נמצא משגלה הארון עד שמת שאול שלש עשרה שנה וארבעה חדשי' ושמואל מת לפני שאול ארבעה חדשי':

אך

וכל ביתו ג' וסימ' ויעל האיש אלקנה. ויצא המלך וכל ביתו ברגליו. ויבח שאול ושלשת בניו דדה: ונראה ה' בקריאה וסימ' ונראה אל הכהן. ונראה שנית אל הכהן. עד יגמל הנער והביאתיו ונראה את. וגם אני חשפתי שוליך ונראה קלונך. גלה חציר ונראה דשא. ונמסר גם בסדר תזריע:

כי מרב שיחי וכעסי דברתי עד הנה: ויען עלי ויאמר לכי לשלום ואלהי ישראל יתן את שלתך אשר שאלת מעמו: ותאמר תמצא שפחתך חן בעיניך ותלך האשה לדרכה ותאכל ופניה לא היו לה עוד: וישכמו בבקר וישתחוו לפני יהוה וישבו ויבאו אל ביתם הרמתה וידע אלקנה את חנה אשתו ויזכרה יהוה: ויהי לתקפות הימים ותהר חנה ותלד בן ותקרא את שמו שמואל כי מיהוה שאלתיו: ויעל האיש אלקנה וכל ביתו לזבח ליהוה את זבח הימים ואת נדרו: וחנה לא עלתה כי אמרה לאישה עד יגמל הנער והביאתיו ונראה את פני יהוה וישב שם עד עולם: ויאמר לה אלקנה אישה עשי הטוב בעיניך שבי עד גמלך אתו

ארי מסגי אקניותי וארגיזותי אורכית בצלו עד כען: ואתיב עלי ואמר איזילי לשלם ואלהא ישראל יתן ית בעותיך דבעית מן קדמוהי: ואמרת תשכח אמתך רחמין בעינך ואזלת איתתא לאורחיה ואכלת ואפין בישין לא הוו לה עוד: ואקדימו בצפרא וסגידו קדם יי ותבו ואתו לביתהון לרמתא וידע אלקנה ית חנה אתתיה ועל דכרנה קדם יי: והוה לזמן מישלם יומיא ועדיאת חנה וילידת בר וקרת ית שמיה שמואל ארי אמרת מן קדם יי שאילתיה: וסליק גברא אלקנה וכל אנש ביתיה לדבחא קדם יי ית דבחת מועדיא ולשלמא ית נדריה: וחנה לא סליקת ארי אמרת לבעלה עד דיתחסיל רביא ואיתיניה ויתחזי קדם יי ויתיב תמן עד עלמא: ואמר לה אלקנה בעלה עיבידי כדתקין בעינייכי אוריכי עד דתחסלין יתיה

רדק

כי מרוב שיחי ובעסי. כתרגומו ארי מסגי אקניותי וארגיזותי אוריכית בצלו עד כען כלו' מרוב שיש לי לשוח לפני האל על הקנאות שמקנאה אותי צרתי ומכעסת אותי דברתי לפני יי' יתברך עד הנה: יתן יי' את שלתך. חסר האלף והוצאה תנועתה על השין כי משפטו שאלתך ופי' דרך תפלה או אמר לה כך דרך נבואה כי נביא היה ואמר לה לכי לשלום כי אלהי ישראל יתן את שאלתך לכי בך הטיבה את לבך ואכלי כי קויתה לדברי הנביא ואמרה לו תמצא שפחתך חן בעיניך על דרך אמצא חן בעיני אדוני כי נחמתני ולפי' הראשון יהיה פירוש תמצא שפחתך חן בעיניך שתתפלל עליה ולפיכך הטיבה את לבה ואכלה כי חשבה כי תפילת עלי תועיל לה: ובדרש נרא' כי דרך נבואה אמר לה לכי לשלום אמר לה הדין שאלת מן ידידי ברם שלמיך מן בריך: ואלהי ישראל יתן את שלתך. שלתך כתיב אמ' לה הבן הזה שאתה עתידה להעמיד הרבה שלל עתיד הוא לשלול מן התורה: לדרכה. הלכה לא לביתה ואכלה כראה שלא אכלה עם בעלה או הכס' כי אכלה מעט בהספר בעלה ועכשיו הטיבה את לבה ואכלה: ובדרש מהו לדרכה שפירשה נדה כמו כי דרך נשים לי: ופניה. כניה הרעי' לא היו לה עוד וכ"ת והפנים בישין: לתקופות הימים. ימי העבור כתרגומו לזמן משלם יומיא. ופי' ותהר חנה שהרתה כבר כי כאשר שבו משילה ידעה אלקנה בעלה והרתה כמו שאמר ויזכרה יי' לתקופת הימים זהו כשהשלים ימי ההריון ילדה בן ויש ווי"ן כזאת מורו' לשעבר כמו הן אתה קצפת ונחטא ויבקשו המים והדומים להם ואמרו רז"ל כי ימי הריונה היו ששה חדשים ושני ימים מעוט תקופות שתים מעוט ימים שנים והתקופה היא שלשה חדשי' ולמדנו מזה היולדת לשבעה יולדת למקוטעים: שמואל. הורכבה המלה בזה הטעם מן כי מיי' שאלתיהו כי יש ביאותיות שמואל שאול ויש באותיותיו גם כן מן כאילו אמרה שאול מאל: כי מיי' שאלתיהו. חסר מלת אמרה כלומ' לזה קראה שמו שמואל כי אמרה מיי' שאלתיהו: וכן ת"י ארי אמרת מן קדם יי' שאלתיה: וכל ביתו. כתרגומו וכל אנש ביתיה: את זבח הימים. כתרגומו ית דבח מועדיא: ואת נדרו. לזבוח את זבח הימי' שהיה רגיל לזבוח את זבח המועד מימים ימימה ועלה גם כן לזבוח נדרו כי נדר קרבן ליי' על בנו וכ"ת ולאשלמא ית נדריה: עד יגמל. עד תשלם יניקתו והוא עשרים וארבעה חדש שהתינוק יונק והע"פ שהיו חייבין להביאו משום יראה כל זכורך אמרו רז"ל כי ראתה חנה בנער שהיה מעונג וחלוש וחששה שמא יחלה מפני הדרך: וישב שם עד עולם. כמו שנדרה עליו ונתתיו ליי' ופי' עד עולם כל ימי חייו ורז"ל דרשו עד עולם עולם הלוים שהיו משרתים עד חמשים שנה כמו שכתוב ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה ואמרו כל שנותיו של שמואל לא היו אלא נ"ב שנה כי כבר אמרה חנה ונתתיו ליי' כל ימי חייו ואמ' וישב שם עד עולם והוא עולם של לויים שהם חמשי' שנה ושמשה לבית יי' עד יום מיתו חמשי' שנה ושתי שנים שינק כמו שאמר עד יגמל הנער ודרך הנער לינק כ"ד חדש' הרי נ"ב שנה:

ויקם

רלבג

כי לא דברתי בשבת השכרות אבל בשבת רוב צרכי להתפלל לשם ית' ולשבת הצרה שמכעסת אותי צרתי דברתי עד הנה להשיג רצוני מהשם' ולהשקיט המיית לבבי מהכעס כי כבר ישקיט הכעס באופן מה הספור וההגדה בו כאמרם ז"ל דאגה בלב איש ישחנה ישיחנה לאחרי' ובזה האופן היה מגיע לה מרגוע ומנוחה. והנה אמר לה עלי על הדרך מן הנבואה שתפלתה תהא נשמעת או אמ' לה זה על דרך התפלה והבקשה ולזה אמרה לו תמצא שפחתך חן בעיניך שתתן לבך להתפלל עליה: ותלך האשה לדרכה ותאכל. לבטחונה על תפלת הנביא שתהיה נשמעת או לבטחונה ביעודו ושקט כעסה לזאת הסבה. והנה השכימו בבקר והשתחוו לפני יי' ושבו לביתם וזכר השם' חנה וילדה בן ותקרא שמו שמואל להורות כי מיי' שאלה אותו. ואם אמר אומר שהיה ראוי אם כן שתקרא שמו שאול. אמרנו לו כי לא ידקדקו קוראי השמות כל כך הלא תראה לאה שקראה שם בנה ראובן כי ראה יי' בעניה ונקראת שם בנה שמעון כי שמע ... ראוי לאמר זה יתחמנו ממעשינו והיה ראוי אם כן שיהיה שמו מנחם. והנה מקץ שנה שנפרדו משילה עלה האיש אלקנה וכל ביתו לזבוח ליי' שלמי היום טוב ההוא ואת נדרו אשר נדר בשנה ההיא כי בבואו שם חוייב לשלם של' ובאית שמה יהבאתם שמה עולותיכם וזבחיכם וחנה לא עלתה אז כי אינה מחוייבת בזה כמו שקדם ולא רצתה להביא שם שמואל עד גמלו כי בדעתה שתכף היותו שם ישאר שם בבית יי' כל ימיו וזה אמרה וישב שם עד עולם ולפי שסבר מכאנו שעולם שהוא יובל אמ' ז"ל שסבר ששם חמשים שנה כשולמו של יובל ולזה אמרו שכל ימיו של שמואל הרמתי לא היו כי אם נ"ב שנה כי ימי ההגמל היו ב' שני' ולזה יהיה המאמר מבוגה על דרך הנבוא' והנה יראה שכן היה כי לא שפט על ישראל כי אם ארבעים שנה ואחריו עמד ארון יי' בבית אבינדב עשרים שנה ואז עברו שבע שנים למלכות דוד לפי מה שנזכר בזה הספר ולזה לא יהיה תרשות ימי עלי עד מלכות דוד כי אם נ"ג שנה ושבעה חדשים שעמד הארון בשדה פלשתים וכבר מת שמואל קודם מות שאול והיה עלי שופט קודם הולד שמואל ... מן נ"ב שנה זמן מותו ולזה יהיה מן הפלא במה שאמר שמואל ואני זקנתי ושבתי ולהתיר זה הספק אמרו שקפצה עליו זקנה והנה נפרש זה על דרך הפשט בהגיענו שם בע"ה.

אמר

ותביאהו ג' ב' חס' וא' מלא וסימ' ויגדל הילד ותבאהו לבת פרעה · ויקם אישה וילך אחריה · ותעלהו עמה כאשר גמלתו בפרים שלשה · מצעית מל' : אויבי י"א מלאים בקריאה וסימ' רחב פי על אויבי · ואנקמה מאויבי · בשוב אויבי אחור · ארדוף אויבי ואשיגם · אל יעלצו אויבי לי · הצילני מיד אויבי · אויבי יאמרו רע לי · כי אמרו אויבי לי · אז ישבו אויבי אחור · מהוללי בי נשבעו · פרץ האלהים :

אַךְ יָקֵם יְהוָה אֶת דְּבָרוֹ וַתֵּשֶׁב הָאִשָּׁה וַתֵּינֶק אֶת בְּנָהּ עַד גָּמְלָהּ אֹתוֹ : וַתַּעֲלֵהוּ עִמָּהּ כַּאֲשֶׁר גְּמָלַתּוּ בְּפָרִים שְׁלֹשָׁה וְאֵיפָה אַחַת קֶמַח וְנֵבֶל יַיִן וַתְּבִאֵהוּ בֵית יְהוָה שִׁלוֹ וְהַנַּעַר נָעַר : וַיִּשְׁחֲטוּ אֶת הַפָּר וַיָּבִאוּ אֶת הַנַּעַר אֶל עֵלִי : וַתֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי חֵי נַפְשְׁךָ אֲדֹנִי אֲנִי הָאִשָּׁה הַנִּצֶּבֶת עִמְּכָה בָּזֶה לְהִתְפַּלֵּל אֶל יְהוָה : אֶל הַנַּעַר הַזֶּה הִתְפַּלָּלְתִּי וַיִּתֵּן יְהוָה לִי אֶת שְׁאֵלָתִי אֲשֶׁר שָׁאַלְתִּי מֵעִמּוֹ : וְגַם אָנֹכִי הִשְׁאִלְתִּהוּ לַיהוָה כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר הָיָה הוּא שָׁאוּל לַיהוָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁם לַיהוָה : ב וַתִּתְפַּלֵּל חַנָּה וַתֹּאמַר עָלַץ לִבִּי בַּיהוָה רָמָה קַרְנִי בַּיהוָה רָחַב פִּי עַל אוֹיְבַי כִּי שָׂמַחְתִּי בִּישׁוּעָתֶךָ :

בְּרַם יְקַיֵּים יְיָ יָת פִּתְגָמוֹהִי וְאוֹרִיכַת אִתְּתָא וְאוֹנִיקַת יָת בְּרַהּ עַד דְּחַסְלִית יָתֵיהּ : וְאַסְּקַתֵּיהּ עִימַּהּ כַּד חַסְלִיתֵיהּ בְּתוֹרִין תְּלָתָא וּמְכִילְתָּא חֲדָא דְּקִמְחָא וּגְרַב דַּחֲמַר וְאַיְיתִיתֵיהּ לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ לְשִׁילוֹ וְרַבְיָא הֲוָה יָנִיק : וְנַכִּיסוּ יָת תּוֹרָא וְאַיְתִיאוּ יָת רַבְיָא לְוָת עֵלִי : וַאֲמַרַת בְּבָעוּ רִיבּוֹנִי חַיֵּי נַפְשָׁךְ רִיבּוֹנִי אֲנָא אִתְּתָא דְּאִתְעַתְּדַת עִמָּךְ הָכָא לְצַלָּאָה קֳדָם יְיָ : עַל רַבְיָא הָדֵין צַלֵּיתִי וִיהַב יְיָ לִי יָת בָּעוּתִי דִּבְעֵית מִן קֳדָמוֹהִי : וְאַף אֲנָא מְסַרְתֵּיהּ דִּיהֵי מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ כָּל יוֹמַיָּא דְּהוּא קַיָּים הוּא מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ וּסְגִיד תַּמָּן קֳדָם יְיָ : וְצַלִּיאַת חַנָּה בְּרוּחַ נְבוּאָה וַאֲמַרַת כְּבַר שְׁמוּאֵל בְּרִי עָתִיד לְמֶהֱוֵי נְבִיָּא עַל יִשְׂרָאֵל בְּיוֹמוֹהִי יִתְפָּרְקוּן מִידָא דִּפְלִשְׁתָּאֵי וְעַל יְדוֹהִי יִתְעַבְדָן לְהוֹן נִסִּין וּגְבוּרָן בְּכֵין תְּקוֹף לִבִּי בְּחוּלָקָא דִּיהַב לִי יְיָ וְאַף הֵימָן בַּר יוֹאֵל בַּר בְּרִי שְׁמוּאֵל עָתִיד דִּיקוּם הוּא וְאַרְבְּעַת עֲשַׂר בְּנוֹהִי לְמֶהֱוֵי אָמְרִין בְּשִׁירָה עַל יְדֵי נִבְלִין וְכִנָּרִין עִם אֲחֵיהוֹן לֵיוָאֵי לְשַׁבָּחָא בְּבֵית מַקְדְּשָׁא בְּכֵין רָמַת קַרְנִי בְּמַתְּנְתָא דְּמַנִּי לִי יְיָ וְאַף עַל פּוּרְעָנוּת נִיסָא דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בִּפְלִשְׁתָּאֵי דַּעֲתִידִין דְּיֵיתוּן יָת אֲרוֹנָא דַּיְיָ בַּעֲגַלְתָּא חֲדַתָּא וְעִמֵּיהּ קוּרְבַּן אֲשָׁמָא בְּכֵין תֵּימַר כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אִיפְתַּח פּוּמִי לְמַלָּלָא רַבְרְבָן עַל בַּעֲלֵי דְבָבַי אֲרֵי חֲדֵיתִי בְּפוּרְקָנָךְ :

רדק

יקם יי' את דברו · הפסוק מוכיח כי מה שאמ' עלי יתן יי' את שאלתך דרך נבואה אמ' שיתן לה יי' את שאלתה והנה שאלתה היתה שיהיה לה זרע אנשי' ושיהיה ליי' לפי' אמ' יקם יי' את דברו פי' אשר דבר ע"י הנביא שיתן שאלתה והוא בן שיחיה ויהיה ליי'. ובדרש אך יקם יי' את דברו בכל יום ויום היתה בת קול יוצאת ומפוצצת בעולם ואומרת עתיד צדיק אחד לעמוד ושמו שמואל וכל אשה שהית' יולד' בן היתה מוציאה שמו שמואל כיון שהיו רואין את מעשיו היו אומרי' אין זה שמואל כיון שנולד זה וראו מעשיו אמרו דומה שזה הוא וזהו שאמר יקם יי' את דברו: בפרים שלשה · אחד לאכול ואחד לזבוח ליי' וכן ואיפה אח' קמח לאכול ולהקריב ממנה מנחה וכן ונבל יין לשתות ולהסיך ממנו לפיכך אמר וישחטו את הפר ולא אמר הפרים ר"ל הפר שהקריבו ליי': והנער נער · כלומר עודנו נער קטן ורך ואף על פי כן לא המתינה לו עד שיתחזק אלא כיון שגמלתו כלומר שהשלימה לו יניקתו לסוף כ"ד חדשים שנולד מיד העלתהו עמה בית יי'. וי"ת ורביא הוה יניק ואין ר"ל שהיה יונק עדיין שהרי אומר כאשר גמלתו שהשלימה יניקתו אלא יניק ר"ל נער קטן כי כן לשון ארמית קוראין לנער יניק כמו שמצאנו בדברי רז"ל יניק וחכים מר יניק' ומר קשיש'. וי"מ והנער נער חריף יודע בין טוב לרע כמו המנער שמנער את הפסולת מן הפשתן · ויביאו את הנער · אלקנה וחנה אחרי ששחטו את הפר ל' לקרבן הביאו את הנער בית יי' אל עלי להיות יושב ולומד לפניו ושיחנך אותו לכל תורה ומצוה והדרש אין צריך לכתוב כי נודע הוא והוא רחוק: בי אדני · ענין תחנה ובקשה כתרגומו בבעו רבוני חי נפשך שתתן ע' עיניך אל הנער הזה ותלמדהו כי אני האשה שהתפללתי אל יי': עמכה · כלומר לפניך ובמעמדך שהיית אתה שם בהתפללי ובעבור הנער הזה התפללתי ונתן לי יי' את שאלתי כמו שבשרתני אתה וה"א עמכה כה"א אשר מלאתי במסכה ספרים והיו לאות על ידכה והדומים להם כי הנה פעמים יכתב ופעם לא יכתב ויש בו דרש מכאן לארבע אמות של תפלה: אל הנער · בעבור הנער: השאלתיהו · החזרתי לו השאלה שהוא נתן ליי' ות"י מסרתיה דיהא משמש קדם יי': אשר היה · כמו אשר יהיה ורבים כמוהו: הוא שאול · כמו נתון כלומר הוא שהיה שאול הנה הוא נתון ליי' ויש בו דרש באותה שעה נכנסה בה רוח הקדש ואמרה כל זמן ששמואל קיים שאול קיים זהו שאמר שאול ליי': וישתחו אלקנה · כנוטל רשות לצאת מבית יי' או פירושו וישתחו וישתחו שמואל אף על פי שלא היה אלא בן שתי שנים למדוהו להשתחות ליי': ותתפלל חנה ותאמר · התפללה לפני יי' ונתנה לו שבח והודאה על הבן שנתן לה והתפללה ליי' שיחיה ויהיה ליי' ות"י וצליאת חנה ברוח נבואה ואמרת כבר שמואל ברי עתיד למיהוי נביאה על ישראל וגו' וכת"י שירה זו על מלכי אומות העולם ועל כנסת ישראל ובפסוק אין קדוש כיי' אמר על סנחריב מלכא דאתור אתנביאת ואמרת ובפסוק אל תרבו אמר על נבוכדנצר מלכא דבבל אתנביאת ואמרת ובפסוק קשת גבורים חתים אמ' על מלכות יון אתנביאת ואמרת ובפסוק שבעים בלחם על בנוהי דהמן אתנביאת ואמרת ובפסוק יי' ממית ומחיה עד יי' יחתו מריביו אמר על גמול הצדיקים בגן עדן ועל פורענות הרשעים בגיהנם ובפסוק יי' יחתו מריביו אמרת דין גוג ומגוג ומלכות משיח · ולפי הפשט פתחה חנה בשירה זו על שלוי עולם ומתגאים ועל ענוי ארץ ושפלים כי הקב"ה רואה הכל ומשפיל גאים ומגביה השפלי' כמו שהיה הדבר עליה ועל פנינה צרתה: עלץ לבי ביי' · לבי שהיה עצב עתה עלץ ושמח וקרני שהיתה שפלה שלא היה לי להרים ראש לפני צרתי עתה רמה: רמה קרני ביי' · התוקף יקרא קרן לפי שהוא המקום הגבוה שבבהמה גם הקרנים תוקף החיה כמו שאמר בהם עמי' ינגח והוא בדרך משל וכאילו אמר רם ראשי כמו שאמר ועתה ירום ראשי על אויבי וכל זה ביי' שהיה בעזרי: רחב פי · מלעיל מפני פי שהוא מלה זעירה: על אויבי · על פנינה ועל המכעיסים אותה בהיותה עקרה: בישועתך · שהושעת לי מצרתי ונתת לי בן:

רשי

אך יקם יי' את דברו · את שאלת ממנו זרע אנשים ועלי בישרה ברוח הקדש ואמר ואלהי ישראל יתן את שאלתך יקם יי' את דברו זהו לפי פשוטו ומדרש אגדה רבי נחמיה בשם רבי שמואל בר רבי יצחק אמר בכל יום ויום בת קול יוצאת ומפוצצת בעולם ואומרת עתיד צדיק אחד לעמוד ושמו שמואל וכל אשה שהיתה יולדת בן היתה מוציאה שמו ש' שמואל כיון שהיו רואים את מעשיו היו אומרי' אין זה שמואל כיון שנולד זה וראו מעשיו אמרו דומה שזה הוא וזהו שאמ' יקם יי' את דברו שיהא זה שמוא' הצדיק: ואיפה אחת קמח · שמעתי בשם רבינו יצחק הלוי איפה קמח שלש סאין להוציא ממנה שלשה עשרונים סלת הראוי לפר האחד כדתנן לחם הפנים עשרים וארבע עשרונים מעשרים וארבע סאין עשרון סלת לסאה חטין: ונבל יין · לנסך: והנער נער · ורביא הוה יניק: ויביאו הנער אל עלי · לראות שנתקיימה נבואתו: ורבו' דרשו מה שדרשו שהורה הלכה שאינו צריך כהן לשחיטה כדאית' בברכות: בי אדני · לתתעיכך עליו שיהא תלמידך ולפי מדרש רבותנו שלא י' יענישוהו מיתה: אל הנער הזה התפללתי · אילו תאמר זה ימות ויתן לך אחר: וגם אנכי השאלתיהו ליי' · כאדם המשאיל כלי לרבו או משאילו בנו לשמשו: הוא שאול · אפר"וכטין בלע"ז כלומ' אף אתה רשאי לענשו הקב"ה נעשה עליו שול כי השאלתיו לו ועליו להחזירו לו: וישתחו שם · שמואל ויש אומרים אלקנה: רחב פי על אויבי · על פנינה:

רלבג

אמר אלקנה אך יקם יי' את דברו על דרך תפלה ר"ל שיחיה הבן בזה האופן שיתקיים בו מה שנדרה חנה: בפרים שלשה · אחשוב שהביאום שם לזבוח שלמים מרוב השמחה והקמח למנחות והיין לנסכים והביאה הנער בית יי' שילה לקיים נדרה · והנה היה הנער צעיר ימים מאד והנה עם זה לא נמנעה מלהביאו שם לקיים את נדרה · והנה אמר ששחטו את הפר והביאו את הנער לפני עלי כי בעבור הבאתו היתה רוב השמחה וידמה שאמרו לעלי שהוא ישאר שם והיה עלי מנחק זה לקטנו כי הלוי לא יכנס לעבודה כי אם מבן כ"ה שנה ומעלה ולזה אמרה לו חנה בבקשה שישמע דבריה והנה נשבעה בחיי נפש הכהן הגדול שהיא האשה הנצבת עמו במקום ההוא להתפלל אל יי' הנה הוא הנער שהיתה בעבורו תפלתו כי בה נתן השם שאלתי אשר שאלתי ממנו גם אנכי השאלתיו ליי' לעבדו כל ימיו כדרך המשאיל דבר מה להשתמש בו. והנה השתחוה עלי ליי' שם לתת לו תודה כששמע שנתן לה השם שאלתה כמו שאמר עלי לה או אולי השתחוה הנער ליי' כי למדוהו זה לחנכו לעבודת הש"י וידמה שאחר הפרי' שהביאו שחטו בימי הנשאר' מהרגל או הביאום בית יי' לנדבה עם הנער. והנה התפללה חנה לש"י על דבר בנה שבח והודאה לש"י כפעל כל אשר גמלה רב טוב וידמה שזאת התפלה היתה על דרך הנבואה ולא נתערב בה קצת ממה שהורגם לה בחום · וזה ענין התפלה לפי מה שאחשב: שמח לבי ביי' · אמר כל זה בעד כנסת ישראל כשיבא שמואל בנה לעבוד את יי' לבדו ולהסיר הבעלים והעשתרות שאם לא יעשה לישראל טוב אחר די בו שמחה: רמה קרני ביי' · לנגח את אויבי אחר כן כי כבר נפלו לו אז הפלשתים בידו: רחב פי על אויבי · להיותם תמיד נופלים בידו כל ימי שמואל כמו שנזכר אחר זה והיתה סבת זה כי שמחתי בישועתך שהראית במלחמה הראשונה שהיתה לשמואל עם פלשתים להגלות בה ידך החזקה אשר חזקה והוסיפה המוכתי בך ·

הנה

אֵין־קָדוֹשׁ כַּיהוָה כִּי־אֵין בִּלְתֶּךָ וְאֵין צוּר כֵּאלֹהֵינוּ׃ אַל־תַּרְבּוּ תְדַבְּרוּ גְּבֹהָה גְבֹהָה יֵצֵא עָתָק מִפִּיכֶם כִּי אֵל דֵּעוֹת יְהוָה וְלֹא נִתְכְּנוּ עֲלִלוֹת׃ קֶשֶׁת גִּבֹּרִים חַתִּים וְנִכְשָׁלִים אָזְרוּ חָיִל׃ שְׂבֵעִים בַּלֶּחֶם נִשְׂכָּרוּ וּרְעֵבִים חָדֵלּוּ עַד־עֲקָרָה יָלְדָה שִׁבְעָה וְרַבַּת בָּנִים אֻמְלָלָה׃ יְהוָה מֵמִית וּמְחַיֶּה מוֹרִיד שְׁאוֹל וַיָּעַל׃

על סנחריב מלכא דאתור איתנביאת ואמרת עתיד דיקום הוא וכל חילותיה על ירושלם ונס סגי יתעביד ביה תמן יפלון פגרי משריתיה בכין יודון כל עממיא אומיא ולישניא ויימרון ליה דקדיש אלא יי ארי לית בר מינך ועמך יימרון לית תקיף אלא אלהנא: על נבוכדנצר מלכא דבבל אתנביאת ואמרת אתון כסדאי וכל עממיא דעתידין למשלט בישראל לא תסגון למללא רברבן לא יפקון גידופין מפומכון ארי אלהא ידע כולא ועל כל עובדוהי מתיח דיניה אף לכון עתיד לשלמא פורענות חוביכון: על מלכות יון אתנביאת ואמרת קשתת דגיברי יונאי יתברון ודבית חשמונאי דהוו חלשין יתעבדן להון ניסין וגבורן: על בנוהי דהמן אתנביאת ואמרת דהוו סבעין בלחמא וגען בעותרא וסגיאין בממונא איתמסכנו תבו לאתגרא בלחם ומזון פומהון מרדכי ואסתר דהוו חשיבן מסכינין עתרו ואתנשיאו ית מסכינותהון תבו למהוי בני חורין כן ירושלם דהות כאתתא עקרא עתידא דתתמלי מעם גלוותהא ורומי דמליא סגי עממיא יסופון משיריתהא תיצדי ותחרוב: כל אלין גבורתא דיי דהוא שליט בעלמא ממית ואמר לאחאה ומחית לשאול ואף עתיד לאסקא בחיי עלמא:

רשי

ואין צור כאלהינו: אין צייר כאלהינו הצר צורה בתוך צורה: אל תרבו תדברו. כלנגדי הרוח אמר שעתם מכלות ובשביל פנינה שהית' מתגאה עליה היא מדברת לפי פשוטו ולפי מדרשו כתרגומו שתרגם יונתן: עתק. חזק: ד"א עתק לשון סרה כמו ויעתק משם ההרה יצא דבר סרה מפיכם: כי אל דעות יי'. יודע מה בלבבכם: ולו נתכנו עלילות. כל מעשה האדם נמכין לפניו: נתכנו. לשון מכין כמו ותוכן לבנים. ת' תתכנו: קשת גבורי' חתים וגו'. כך אומנותו של הקב"ה מתיש את הגבורים ומחזיק את החלשים משביע את הרעבים ומרעיב את השבעים: שבעים בלחם. ולא צריכים להיות נשכרים לשום מלאכה מרעבם נשכרו בלחם פרנסתם ורעבים שהיו טורחים ויגעים על מזונותיהם חדלו מטרחם: עד עקרה ילדה שבע' ורבת בנים וגו'. ובשעה שהעקרה יולדת שבעה בנים רבת בנים אמללה וקוברת בניה חנה ילדה שבעה שנאמר כי פקד יי' את חנה ותהר ותלד ג' בנים ושתי בנות וכשחנה יולדת אחד פנינה קוברת שנים שנ' ועשרה בנים היו לה שנאמר הלא אנכי טוב לך מעשרה בנים של פנינה כשילדה חנה ד' קברה פנינה שמונה וכשנתעברה וולד חמישי נשתטחה פנינה לרגליה ובקשה רחמים וחיו וקראו על שמה אלו דברי רבי נחמיה רבי יהודה אומר בני בנים הרי הן כבנים ויש אומרים שבעה בגימטריא כמנין שמואל: חסידו

רדק

אין קדוש כיי'. שהתפללתי בבית מקדשו ושמעה תפלתי: כי אין בלתך. ידעתי כי אין בלתך שראוי להתפלל לו ועל כן עלי לומר אין קדוש כיי': ואין צור כאלהינו. אין חזק כאלהינו שהופך הטבעים ברצונו כי הייתי עקרה ולא היה בטבעי ללדת: אל תרבו. אל תרבו שתדברו גבוהות אמרה כנגד פנינה וכנגד המכעיסים אותה: יצא. אל יצא ואל שזכר עומד במקום שנים: עתק. דבר חזק: כי אל דעות יי'. הכל יודע הוא ואין נסתר ממנו ואמר דעות לשון רבים כלומר כל דעות בני אדם ידעם כאחד בלא רבוי ובלא שינוי אבל כמו שאמ' היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם: ולא נתכנו עלילות. כתוב באלף וקרי בוי"ו ופירוש הכתוב כי לא נתכנו עלילות בני אדם אם לא יחפוץ האל ופי' הקרי כי לו לבדו נתכנו העלילות לא לבן אדם כי הוא עושה כאמר ירבה ובן אדם אומר ולא יעשה ודב' ולא יקימנה ופירוש עלילות מעשים: קשת גבורים חתים. טעם חתים על גבורים לא על קשת כי היה לו לומר חתה ופי' חתים הם וקשתם וכמוהו כי היתה אליו פני' ה' המלחמה קול נגדים נחבאו והדומים להם שכתבנו בספר מכלל: אזרו חיל. החיל והכח הוא אזורם: שבעים בלחם נשכרו. אותם שהם שבעי' מתחילה שבו להיות נשכרי' בפת לחם ואותם שהיו רעבים מתחלה ונשכרו חדלו מלהשתכר ומלטרוח על טרפם כי היו שבעים ברצון הבורא יתברך עד שיגיע רצון הבורא עד כך והשגחתו עד כי מי שהיתה עקרה כמוני ילדה שבעה ומי שהיתה רבת בנים כצרתי פנינה עתה אומללה נכרתה כלומר שמתו בניה. ומה שאמר שבעה אינו דווקא אבל הוא סך חשבון כי כן דרך הכתוב כשירצה לומר רבים יאמר שבע כמו אומללה יולדת השבעה שבע כחטאתיכם שבע יפול צדיק וקם לפי שהעולם במספר שבעה ז' כוכבים משרתים שבע ימי השבוע ועל עצמה אמרה חנה שהיו לה בנים ובנות כמו שכתוב כי פקד יי' את חנה ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות ורבת בנים זה אמרה על פנינה אמרו כשהיתה חנה יולדת אחד היו בני פנינה מתים שנים. ובדרש עד עקרה ילדה שבעה שמואל בגימטריא במספר שבעה ויתכן לומר כי אמרה זה חנה על כנסת ישראל וכל השירה כולה גם כן על כנסת ישראל ולכך התחיל בה בלשון ותתפלל כי לשון התפלה יפול ברוב על העתידי' ובמעט על מה שעבר ואמרה זה ברוח נבואה ולכך הושמה במכתב בין הנביאים כי היא נבואה כולה עתידה על צרות ישראל ותשועתם כמו שתרגם המתרגם יונתן בן עוזיאל ויפה אמר ומתיישב בלב הכתובים ודעתינו בזה הפסוק והשירה כולה כי אמרה חנה כל ענייני העולם ודרכי בני אדם תלויים ביד הבורא ית' וברצונו והוא משגיח בכללים ובפרטים ועושה בהם כרצונו ואפילו אם יראה לבני אדם שיעשה להם דבר שאינו על רצונם ותפסם יש להם להתפלל אליו בכל נפשם כמו שעשיתי אני והוא יתן להם בקשתם ורצונם בכל דבר שיהיה חפצם ודרכם כי השגחתו בתחתונים כמו שהיא בעליונים כמו שאמר בסוף כי ליי' מצוקי ארץ וישת עליהם תבל ואמרה כי אם יהיו ישראל בצרה ובגלות תחת האומות הנמשלי' לאשה שילדה בנים הרבה והיא מתגאה בהם ושמחה ומתאדרת עליה' בכל עת שתתגבר האשה הרבה בבנים להצר ולהרע לעקרה והיא כנסת ישראל הנמשלת לאשה עקרה שיולדת מעט בנים כמו שקראה ישעיה רני עקרה לא ילדה וכמוהו הרבה אפילו שהוו לה מעט בנים לזאת העקרה עוד יבא זמן שתהיה גם היא רבת בנים בעת שישובו אל יי' בכל לבם ויתפללו אליו בגלותם וצרתם ואז אותה שהיתה רבת בנים אומללה פי' נכרתה ונפסקה מלהוליד ולהצליח ומה שילדה יכרת ויאבד וזה מורה על ביאת המשיח וענין תשועת ישראל בשובינו לארצינו במהרה בימינו ומיתת הכועדים עם גוג ומגוג כי תהיה בהם מהומה גדולה וישראל יכלו הטובי' שבהם ועל זה אמר רגלי חסידיו ישמור וכל העניין נמשך בזה הדרך ומעתה פתחתי לך הדרך ותבין מעצמך: יי' ממית ומחיה. את האדם אמר בתחלה ממית ואח' כך מחיה בהפכו מחיה שמעמידו בחיים ומאריך ימיו כשירצה וכן והחלימני והחייני והדומים לו שפי' העמדת החיים באדם וכן מוריד שאול ויעל כמו העלית משאול נפשי חייתני מיורדי בור וכן מיד שאול כי יקחני סלה כי טעם מיד שאול למעלה ממנו ולמטה ממנו או הוא רמז לצרות ולרוחות וכן אני אמית ואחיה או יהיה ממית ומחיה אני אמית ואחיה רמז לגמול הצדיקים ולעונש הרשעים בנפשותם או אמרה פסוק זה בדרך נבואה או בדרך קבלה על תחיית המתים לעתיד לבא: לף

רלבג

הנה כשענין בקדושים שברא הש"י והם המלאכים שהם נבדלים וקיים מחומר לא ימצא בהם מי שהוא קדוש ונבדל כמו הש"י וזה שכל אחד מהם לו יחס מה אל הגלגל שהוא מניע אותו והוא משים אותו חי ביחס ההוא המיוחד כמו שבארנו בחמשי מספר מלחמות יי' אמנם הש"י אין לו יחס לאחד מהם כי אין בלתו במציאותו ואין לו שום יחס עם חומר ואין בורא ויוצר כאלהינו כי אף על פי שהש"י סדר שיהיו קצת היצירות באמצעות פועלים מה הנה הם לא ישנו את תפקידם ולא יתחדש מהם רק מה שסדר הש"י שיתחדש מהם על המנהג הטבעי ואולם הש"י יעשה ויוצר כל מה שירצה ואף על פי שיהיה כנגד הטבע. והנה אמרה זה לפי מה שאחשוב בעבור המופת שעשה הש"י לה שהיתה עקרה וילדה ובעבור שאר המופתי' הדומים לזה שעשה הש"י: אל תרבו תדברו. אמרה בעבור דברי פנינה והכעסתה אותה על שאין לה בנים והיותה מתגדלת עליה מצד רבוי בניה ובעבור הדברים האלו שאומרים האנשים קצת לקצת אל תרבו לדבר גבוהה גבוהה ודבר חזק בעבור מה שתראו שהגיע לכם מהטוב או שראוי להגיע מצד כחכם ועוצם ידיכם או רוב הצלחתכם או אולתת שכנגד' או רוע הצלחתם כי השם לבדו יודע העתידות ולא נתכנו המעשים לאיש אשר יחשב לעשותם כי לא אדם דרכו כמו שזכרה אחר זה: ולמה שהוא קרי בו"ו ולו נתכנו הנה הרצון בזה כי הש"י לו לבדו נתכנו העלילות כי הוא לבד יכול על כל אשר יחפוץ. הגבורים הם חתים כשירצה הש"י עם היות קשתם בידם ובחם. והאנשים הכשלים אזרו חיל עם עזר הש"י כמו שהתבאר מענין סנחריב להלחם על ירושלם עם שאר המופתים הדומים לו. האנשים השבעים כשהם עשירים שבו כשירצה הש"י להיות עניים עד שיהיו משתכרים בפת לחם שהוא השכר המיוחס להם בתכלית הדלות: והאנשים הדלים והם הרעבים חדלו כי שבו עשירים וחדלו מהשתכר כשירצה הש"י עד שהעקרה כשרצה השם ילדה שבעה ר"ל בנים רבים ואמרה זה על עצמה בדרך נבואה כי ראתה שיהיו לה עוד בנים ובנות כמו שספר אחר זה כי פקד יי' את חנה ותהר ותלד שלש' בנים והנה אמרה שבעה על דרך אמרו שבע יפול צדיק וקם שבע תועבו' בלבו ומי שהיא רבת בנים יקרה לה כשרצה הש"י שאומללה ונכרתה מרוב בניה באבדן בניה ואפשר שמתו בסוף בני פנינה ועליה אמרה כן: יי' ממית ומחיה. האנשים אחר זה כאן נתנבאה על תחיית המתים בביאור להיות עינינו בתכלית הפלא. ואמרה מוריד שאול ויעל לכפול הענין במלות שונות כי הרצון בשאול קבר כמו כי ארד אל בני אבל שאולה ונקרא הקבר שאול להיותו בבטן הארץ וכזה נקרא המקום היותר שפל שאול כמו שפירשנו בביאורנו לספר איוב:

רדק

אף מרומם. הרבוי לפי שהעלייה יותר כח וגבורה מהירידה: מאשפות. לשון יחידות בשקל אחות הראוי בתשלומו אחיות וקטנו חבקו אשפתות בתמורת הנח ברגש: מצוקי ארץ. עמודי ארץ וכן ויציקום לפני יי' ויעמידום ומצוקי ארץ הם הצדיקים כי בזכותם מתקיי' התבל וכן או' וצדיק יסוד עולם או יהיה פירושו על דרך ומתחת זרועות עולם ר"ל כי הוא יתברך הוא קיום עולם ומעמידו ומעמידי הארץ לו הם ובכחו עומד הכל וסדר היישוב בארץ להעמיד היצורים עליה וזהו שאמר וישת עליהם תבל כי מקומות היישוב יקראו תבל: חסידו. כתוב בלא יוד וקרי ביוד וכן מריבו עלו והענין אח' כי יו"ד הרבוי תפול לפעמים: ישמור. שלא יכשלו: ידמו. שתקו מרגשת' ורשעתם או פי' יכרתו וכן נ' תדמו בעונם ופי' בחשך כאדם שהולך בחשך שיפול: כי לא בכח יגבר איש. לא יהיה מה שיחשבו שיגברו בכחם ובחילם כי כאשר יהיה רצון הא' להושיבם בחשך והיא הצרה שתבא אליהם לא תועילם גבורתם ועשרם: יי' יחתו מריביו. מריבי הצדיקים הם מריביו: עליו בשמי' ירעם. עליו על כל אח' מריביו ובי"ת בשמים במקום מן כמו שאמר ירעם מן שמים יי' וכן בי"ת בקדשים לא יאכל והנותר בבשר ובלחם והדומים להם ויש לפרשו כמשמעו כלומר יעשה הרעם בשמים להשמיעם ולבהלם וזהו פירוש עליו כלומר בעבורו והרעם הוא משל על הגזירות היורדות מן השמים שאמר וישלח חציו ויפיצם ברק ויהם: ידין אפסי ארץ. על דרך כי הוא לקצות הארץ יביט אם יסתר איש במסתרים: ויתן עז למלכו וירים קרן משיחו. כפל דבר כי המלך הוא המשיח ואמר' חנה זה על דרך נבואה או דרך קבלה כי היתה קבלה אצלם כי עתיד להיות מלך בישראל וחתמה השירה הזאת בדברי המלך לפי שזכרה מפלת הרשעים והם אויבי ישראל ואמרה כי האל יתן עז למלך ישראל שיושעו ישר' על ידו מיד אויביהם ואם אמרה זה בדרך נבואה רמזה בזה שעל ידי שמואל בנה יהיה מלך בישר' והוא ימשחנו: על ביתו. כמו אל ביתו וכן ויתפלל על יי' כמו אל יי': את פני עלי. כמו לפני כלו' שהיה עלי מלמדו עבודת יי' ות"י בחיי עלי כהנא כמו שתרגם אונקלוס על פניו לאהבדו בחייהון לאובדיהון: בני בליעל. בני רשע. ובדרש בנים שבלו עם שמים מעליהם אמרו אין מלכות בשמים וזהו שאמר לא ידעו את יי' או פירושו לא ידעו את יי' לא היו יודעים דרך יי' שהיו עושים מעשה רשע בכהונתם כמו שמספר והולך מה היו עושים ות"י גברין רשיעין לא הוו ידעין למדחל מן קדם יי': ומשפט הכהנים. הם שמו להם זה החק והמשפט: כבשל הבשר. בשר שלמים ולבד משפט שהוא חזה ושוק היה נער הכהן לוקח משאר הבשר שהיה חלק הבעלים: כל אשר יעלה המזלג. בבת אחת וזה היה חק עולה וגזל ששמו הכהנים על ישראל והמזלג ידוע והוא כלי ברזל יש לו שינים שמעלין בו בשר מן הקדירה: שלש השינים בידו. שלש שם תואר סמוך כאילו אמר כי המזלג משולש בשנים וכמוהו גדול הכנפים ר"ל שכנפיו גדולים כן שלש השיני' ר"ל בו שיניו שלש ויהיה שלש תואר על משקל גדול. ואמר שנים בלשון שנים ואף על פי שהם שלש לפי ששיני האדם והבהמ' הם זוגות אמר בשיני הכלים בלשון זוגות ואף על פי שאינם זוגות: והכה. במזלג שבידו היה מכה בבשר שבכיור וכל הבשר שהיה מעלה במזלג היה לוקח לו ולא היה מתרצה בחלק הכהונה הכתוב בתורה: בכיור. כיור דוד קלחת פרור מיני קדרות הם ות"י וקבע לי' בכיורא או בדודא או בקדירא או במיליסא ותרג' מזלג משיליא ותרגום ירושלמי ומזלגותיו ומחתותיו ומשיליתיה ומחתיתיה: יעלה. מבנין הפעיל: גם

רשי

חסידו כתיב חסידיו קרי בין יחיד בין רבים וכן יחתו מריבו בין יחיד בין רבים: עליו בשמים ירעם. עלו כתיב אפילו עלו בשמים מרעים עליהם ומורידם: ידין אפסי ארץ. שופטן ומייסרם יוסטו"ציא"ה בלע"ז: היה משרת את יי' את פני עלי. מכאן למשמש פני תלמידי חכמים כמשמש פני שכינה: ומשפט הכהנים. הם קבעו להם חק זה ולהם לא היה לכהן כי אם חזה ושוק של שלמים: דוד. סיר: בקלחת. יורה: בפרור. מחבת: כי

ינחלם ג' חס' בליש' נחילה בקריאה וסימ' וכסא כבוד ינחלם. כי הוא ינחלנה את ישר'. ומאחזתו ינחל את בניו: וישת ו' בקריאה וסימ' וישת לו עדרים לבדו ולא שתם. וישת על ראש אפרים והוא הצעיר. וישת אל המדבר פניו. וישת עליהם תבל. וישת חשך סביבתיו. ויֹמר שש שערים וישת עליה. ונמסר גם בסדר ויצא:

יהוה מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם: מקים מעפר דל מאשפת ירים אביון להושיב עם נדיבים וכסא כבוד ינחלם כי ליהוה מצקי ארץ וישת עליהם תבל: רגלי חסידו ישמר ורשעים בחשך ידמו כי לא בכח יגבר איש: יהוה יחתו מריבו עלו בשמים ירעם יהוה ידין אפסי ארץ ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו:

וילך אלקנה הרמתה על ביתו והנער היה משרת את יהוה את פני עלי הכהן: ובני עלי בני בליעל לא ידעו את יהוה: ומשפט הכהנים את העם כל איש זבח זבח ובא נער הכהן כבשל הבשר והמזלג שלש השנים בידו: והכה בכיור או בדוד או בקלחת או בפרור כל אשר יעלה המזלג יקח הכהן בו ככה יעשו לכל ישראל הבאים שם בשלה:

יי ממסכין ומעתיר משפיל אף מרים: מקים מעפרא מסכינא מקילקלתא מרים חשיכא לאותבותהון עם צדיקיא רברבי עלמא וכורסי יקרא מחסין להון ארי קדם יי גלן עובדי בני אינשא מלרע אתקין גהנם לרשיעיא עברי על מימריה וצדיקיא עבדי רעותיה שכליל להון תבל: וגוית עבדוהי צדיקיא יטר מגהנם ורשיעיא בגהנם בחשוכא יתדנון להודעא ארי לא מן דאית ביה חילא זכי ליום דינא: יי יתבר בעלי דבבא דקיימין לאבאשא לעמיה עליהון מן שמיא בקולרם ישקיף יי יעביד פורענות מן מגוג וממשירית עממין חטופין דאתן עימיה מסיפי ארעא ויתן תוקפא למלכיה וירבי מלכות משיחיה: ואזל אלקנה לרמתא לביתיה ורביא הוה משמש קדם יי בחיי עלי כהנא: ובני עלי גברין רשיעיא לא הוו ידעין למדחל קדם יי: ונימוסא דכהניא מן עמא כל גבר דנכיס נכסתא ואתי עולימא דכהנא כמבשל בסרא ומשיליא דיליה תלת שינין בידיה: ובקע ליה בכיורא או בדודא או בקדירא או במיליסא כל דמסיק משיליא נסיב כהנא לנפשיה כדין עבדין לכל ישראל דאתן לרבתא תמן בשילו:

רלבג

יי' מוריש. השי"ת מוריש ואחר כך מעשיר אחר כשירצה ומשפיל אותו ואח' כך מרומם אותו כשירצה ולזה אין ראוי שיתגאה העשיר על עשרו ורוממותו ולא שידאג מאד על שפלותו השפל ועל עניו העני כי הש"י מקים מעפר דל וירים האביון מן האשפה ר"ל מי שהיה אביון כל כך עד שהיה מנקה המקומו' להסיר מהם האשפה והלכלוך ירימהו הש"י להושיב אותו עם נדיבים. וינחילם כסא כבוד ר"ל שישימם מלכים נכבדים ומנהיגי' אחר היותם דלים ואביוני'. והנה אמרה זה לפי מה שאחשב על דלותה מהבנים ונתן לה הש"י בן שסופו להיו' מושל בישראל וממשלה נכבדת. והנה היה זה כן כי ליי' עמודי הארץ ועל העמודים ההם שת היישוב אשר בו ימצא המין האנושי ואלו העמודים הם אופני השגחתו בזו השפלו' אם הם סבת קיום המין האנושי באופן שלם. ובזאת ההשגחה ישמר רגלי חסידיו מהכשל ברעות העולם. ואולם הרשעים לא יכין להם אור ויראה להם הרע שיפלו בו כדי שישמרו ממנו אבל יכרתו בחשך. וכבר יתבאר מזה אמת כי לא בכח יגבר איש אבל ימצא שינוצח עם היותו יותר חזק משכנגדו וזה יהיה בהכרח מצד השגחת הש"י באיש החלוש. והנה עתה התפללה חנה בעבור בנה ואמרה דרך תפלה יי' יחתו מריבי שמואל והם הפלשתים שבאו להלחם עמו ועם ישראל בעבורו. ירעם הש"י בשמים וכן היה במלחמה ההיא שנלחם שמואל בפלשתים שנאמר וירעם יי' בקול גדול ביום ההוא על פלשתים ויהמם. יי' ידין אפסי ארץ כי הוא היה הולך ממקום למקום לשפוט ישראל. ויתן הש"י עוז למלוכה אשר ימליכהו שמוא' וימלוך בחייו והוא שאול באופן שיכה אויבי ישראל. וירים הש"י קרן משיחו אשר ימשחהו שמואל ולא ימלוך בחייו והוא דוד אשר רמה קרנו מאד לנצח כל אויביו ונתנה לו המלוכה ולזרעו אחריו. עוד ספר שכבר הלך אלקנה הרמתה בעבור ביתו ולולי זה היה נשאר שם בעבור הנער שנשאר שם לשרת את יי' והניחו שם את פני עלי הכהן כדי שילמדהו וייסירהו לעבודת הש"י. או יהיה על ביתו כמו אל ביתו כמו ישעה האדם על עושהו שהוא כמו אל עושהו. והנה בני עלי היו רשעים ובלתי יודעים הש"י ולזאת הסבה היו רודפים אחרי הזוללות והיו מפני זה לוקחים מישראל יותר מכדי חקם מבשר השלמים שהוא חזה ושוק ושמו להם הכהנים חק ומשפט שהיו לוקחים מהבשר שבשלו ישראל מן השלמים כל אשר יעלה המזלג מהכלי שהיו מבשלים בו הבשר וזה היה חמס ובזיון לקרבנות שהם היו לוקחים אות' על צד רדיפת התאוות ולא נתנו להם המתנו' שנתן להם הש"י אם לא לתכלית שיחזקו בתורת יי' מצד שלא יצטרך להם לטרוח במזונם. ועשו רעה גדולה יותר מזאת שקודם שקרבו מתירי השלמים לכהנים ולישראל והם החלבים עם מה שנמשך להם היו חוטפים להם בחזקה מבשר הזבח לאכל בבלי יתחת הבשר המבושל ששמו להם לחק לקחת מזבחי ישראל יותר על מה שהיה ראוי להם והנה שמו שלחנם קודם לשולחן גבוה כאילו היתה לשוא העבודה ליי' והיה עקר הכוונה למלאת בטנם ובזה האופן נאצו בזיעלו את מנחת יי'. והנה

כי נאצו. לשון בזיון: נער חגור אפוד בד. כרדוט דבוץ והוא לשון מעיל שהרי תורגם ויתן מעילין דהכי כן תלבשנה הבתולות מעילין כרדוטין: ומעיל קטן תעשה לו אמו. משנה לשנה: וברך עלי. לשון הווה מברכו היה בכל שנה תחת השאלה אשר שאל לנו בנו ואומר לו ישים יי' לך זרע. יהי רצון שכל בנים שיהיו לך יהיו מן הבריאת הזו והרי זה מקרא מסורס: אשר ישכבון. כמשמעו ורבותינו אמרו מתוך ששיהו את קיניהן והם היו ממתינות עד שתראין קיניהן קריבין מעלה עליהם כאילו שכבום: אשר

חטאת ז' פתחין בקריאה וסימ' מלבד חטאת הכפורים. כי חטאת קסם מרי. ותהי חטאת הנערים. חטאת יהודה כתובה. וכפר אהרן על קרנתיו אחת בשנה. חטאת הקהל הוא. חטאת פימו דבר שפתימו. וכל תריסר דכות בבא קמ' רתם המרכבה לרכש. ונמסר גם בסדר תצוה: וברך ג' בקריאה וסימ' וברך את לחמך ואת מימיך. וברך פרי בטנך ופרי אדמתך. וברך עלי את אלקנה ואת אשתו. ונמסר גם בסדר משפטים:

גם בטרם יקטרון את החלב ובא נער הכהן ואמר לאיש הזבח תנה בשר לצלות לכהן ולא יקח ממך בשר מבשל כי אם חי: ויאמר אליו האיש קטר יקטרון כיום החלב וקח לך כאשר תאוה נפשך ואמר לו כי עתה תתן ואם לא לקחתי בחזקה: ותהי חטאת הנערים גדולה מאד את פני יהוה כי נאצו האנשים את מנחת יהוה: ושמואל משרת את פני יהוה נער חגור אפוד בד: ומעיל קטן תעשה לו אמו והעלתה לו מימים ימימה בעלותה את אישה לזבח את זבח הימים: וברך עלי את אלקנה ואת אשתו ואמר ישם יהוה לך זרע מן האשה הזאת תחת השאלה אשר שאל ליהוה והלכו למקומו: כי פקד יהוה את חנה ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות ויגדל הנער שמואל עם יהוה: ועלי זקן מאד ושמע את כל אשר יעשון בניו לכל ישראל ואת אשר ישכבן את הנשים הצבאות פתח אהל מועד:

אף עד דלא יתסקון תרבא למדבחא וייתי עולימא דכהנא ואמר לגברא דדבח הב בסרא למטוי לכהנא ולא יסב מינך בשר מבשל אלהן כד חי: ואמר ליה גברא אוריך עד דיתסקון ית תרביא וסב לך כמא דרעוא נפשך ואמר ליה ארי כען תתן ואם לא יסבון מינך בעל כורחך: והות חוב עולימיא סגי לחדא קדם יי ארי בזו גבריא ית קורבניא דיי: ושמואל משמש קדם יי עולימא אסיר כרדוט דבוץ: ומעיל זעיר עבדא ליה אמיה ומסקא ליה מזמן מועד למועד במסקה עם בעלה לדבחא ית דבח מועדיא: ובריך עלי ית אלקנה וית אתתיה ואמר יקים יי לך בנין כשרין מן אתתא הדא חלף שאלתא דשאיל קדם יי ואזלו לאתריהון: ארי על דכרנא דחנה קדם יי ועדיאת וילידת תלתא בנין ותרתין בנן ורבא רביא שמואל משמש קדם יי: ועלי סיב לחדא ושמע ית כל דעבדין בנוהי לכל ישראל וית די שכבין ית נשיא דאתין לצלאה בתרע משכן זימנא:

גם בטרם. היו לוקחי' את הבשר ואוכלים קודם הקטרת האימורים וזה רעה רבה כי לא נתן להם האל אלא שיאכלו משלחנו אחר שיזרקו הדם ויקטירו החלבים. ובדרש אמר להם הקב"ה מפני מה אתם אוכלים שירי מנחה ומניחים את הקומץ לזבובים מפני מה אתם אוכלים את הבשר ומניחין את החלבים שטוחין בחמה מה ישר' אומרין להם יבא הכהן ויזרוק את הדם ויקטיר את החלב ואחר כך יקח לו הבש' מה הכהן אומר לו הדם אני זורק והחלב אני מקטיר תנה בשר לצלות לכהן: ולא יקח ממך. כך היה אומר לו ואחר כך היה לוקח גם מן המבושל או פעמים היה לוקח מן המבושל כמו שכתוב כבשל הבשר ופעמי' היה לוקח מן החי לצלי ולא היה לוקח אחר כך מן המבושל: כיום. הכ"ף כ"ף האמתות וכן השבעה לי כיום כי אותו כהיום: ואמר לו. כתוב בו"ו וקרי בלמ"ד ושניהם נכונים בענין: כי נאצו. כמו כי נאץ כאשר ענין מיאוס ובזוי וכ"ת אני בזו: את מנחת יי'. כתרגו' ית קורבנא דיי': משרת את פני יי'. למה כתב זה והלא אמר למעלה משרת את יי' אלא לפי שספר בגנו' עלי ספר בשבח שמואל שלא למד ממעשיהם להתעסק באכילה ובשתייה ובתענוג העולם אלא משרת את פני יי' ומה היתה עבודתו היה מתעסק בתלמוד תורה ולדעת את יי' וללמוד את עבודת הלויים בשיר בפה ובכלי וכל זה הוא עבוד' יי': חגור אפוד בד. ת"י כרדוט דבוץ ותרגם כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילין כרדוטין ותרגם ומעיל קטן כמשמעו זעיר דומה לי כי המעיל נעשה בתכונו' שונות יש מעיל לעטיפה וכן מעיל שמוש שלמ' והוא עוטה מעיל וכן היה מעיל כהן גדול הבגד העליון שהיה עוטה אותו והמעיל שהיו בנות המלך לובשות היה מלבוש עשוי בתכונ' מלבושי הנשים וכן האפוד עשוי בתכונו' שונות של כהן גדול היה עשוי בתכונה הכתובה בתורה והאפוד של פשתן היו חוגרים אותו העובדים את יי' והיו משתמשים בו משה"ר בני אהר' ואותו היו חוגרים בין כהן בין לוי בין ישראל כמו שכתוב בכהנים וימת ביום ההו' שמנים וחמשה איש נושא אפוד בד וכן בשמואל שהיה לוי חגור אפוד בד וכן דוד כשהיה בעבודת האל לפני הארון חגור אפוד בד כמו שכתוב ודוד חגור אפוד בד: ומעיל קטן עשתה לו. המעיל שהיה עוטהו במועד לכבוד היום ובאמרו קטן כלומ' במדתו והוצרך לומר זה כי לא היה מנהגם לעטות מעיל אלא הגדולים אבל הקטנים לא וזה מרוב אהבתה אותו וכי היה משרת את פני יי' עשתה לו מעיל ולא היתה מניחתו אצלו כדי שלא יעטה אותו בימי החול אלא ממועד למועד לכבוד היום והוא היה נער ולא היה נשמר מלעטותו לפי' היתה מעלה אותו לו במועד ומחזיר' אותו עד מועד אחר: תעשה. כמו עשתה ורבים כמוהו או אמר תעשה כי לא עשתה לו מעיל אחד לבד אלא כמו שהיה הולך וגדל כן תעשה לו כמדתו מעיל: והעלתה. כפתחו הה"א והענין להקל על קריאתם וקריאת המלה מלרע כי הטעם בתי"ו: וברך. כן היה עושה בכל זמן שהיו עולים היה מברך אותם ואומר להם ישים יי' להם זרע שיהיו עמהם כי שמואל כבר נתנוהו ליי' ותחתיו יתן להם זרע וזהו תחת השאלה אשר שאל כל אחד מהם אלקנה ואשתו והשאלה הוא שמואל וליי' כמו מיי' או יהיה פירושו תחת השאלה אשר שאלו כי כבר נתנוהו ליי' והיו צריכין לבנים אחרים שיגדלו עמהם וישרתו' לעת זקנתם ות"י זרע בנין כשרין: למקומו. ולא אמר למקומם כראה כי הרמתה היתה מקומו ולא מקומה כי חנה היתה משפחתה מעיר אחרת: כי פקד. טעם למה שאמר והלכו למקומו כלומר הלכו בטוחין בברכת עלי שברכם וכן היה להם כי פקד יי' אותה: עם יי'. משמש כתרגומו משמש קדם יי': זקן מאד. אמר זה להודיע כי עלי לא היה משמש בכהונה מרוב זקנותו לפיכך היו עושין בניו מה שהיו עושים בדברי הכהונה ואע"פ שכהן אינו נפסל בשנים אם הזקין בשנים הרבה שירתת הוא נפסל ועל עלי נאמר זקן מאד מלמד שהגיע לעת הרתת: ישכבון. כמשמעו וית' מרבותי' ז"ל שפירשוהו שלא כמשמעו ואמרו שלא היו שוכבין עמהם אלא ע"י שהיו מעלות קרבניהן לשילה והיו הם משהים אותן ומליכים אותם חוץ לבתיהם לילה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו שכבום: הצובאות. הנשים היולדות הבאות לשילה בקרבן כמו שכתוב בתורה שהיולדות צריכות קרבן וקראו בלשון צבא וכן בלויים הבאים לעבודת אהל מועד אמר לצבוא צבא לפי שהבאים לעבודת האהל לביתו באים צבא ות"יל שנאספין מזה ומזה לבא שם וכן הנשים היולדות נאספות להביא קרבנותיהן לפיכך אמר הצובאות וכן אמר במראות הצובאות ותרגם בשיהן דאתיין לצלאה. ומה שאמר בשיהם פתח אהל מועד לפי שלא היו נכנסות הנשים באהל מועד וקרא בית יי' אשר בשילה אהל מועד לפי שלא היה עליו תקרה אלא יריעות מלמעלה:

רלבג

והנה היה שמואל משרת את יי' והנה מקטנותו היה חגור אפוד בד לשמו שהוא כבר לעבוד הש"י כמו הענין בכהני נב עיר הכהנים שהיו שם שמנים וחמשה איש נושאי אפוד בד. והיתה עושה לו אמו מעיל קטן שנה בשנה ועליו היה חגור אפוד בד. ושנה בשנה היה מברך עלי את אלקנה ואת אשתו שישים לו זרע מן האשה תחת השאלה אשר שאל ליי' כל אחד מהם והלכו אחר זה למקו' אלקנה ודומה שזאת הברכה היתה שנה בשנה מפני ראות עלי טוב תכונת הנער והיותו גדל וטוב גם עם אלהים וגם עם אנשים כמו שזכר אחר זה. עוד ספר כי עלי היה זקן ושמע האותם שהיו עושין בניו לכל ישראל מענין לקיחתם מהם הבשר המבושל או החי באופן הקודם. ושמע גם כן את אשר ישכבון הנשים הצובאות פתח אהל מועד. וראוי שתדע שאין הכונה בזה הענין המשגל שאם היה הענין כן היה ראוי שיגנה הכתוב טבח לבני עלי על זה החטא העצום ולא שיגנה אותם רק על החטא שזכר תחלה ולזה יהיה הרצון בזה כי הנשי' הצובאו' פתח אהל מועד מצד הבאת קיניהן והם הזבות והיולדות הם היו מתעכבין בהקרבת קרבניהן באופן שהיו שוהין וקיניהן לא קרבו ובזה האופן היו שוכבין את הנשים שלא הקריבו קרבנותיהן בדרך שיוכלו ללכת לבתיהן וזהו פירוש כאות אחר לפי הלשון ולפי הענין ובדרך זאת הבינו רז"ל זה הפסוק ר"ל שלא שכבו עמהן אבל היו שוהין קיניהן. ואמר

העם

רדק

העם. אלה הבאים לזבוח גם בני העיר שילה: מעבירים עם יי׳. שאתם מעבירים עם יי׳ מלבא באהל מועד מפני החמס שאתם עושים להם בקרבנותיהם ו״ת דרנכין עמא דיי׳ כלומר מעבירים עם יי׳ קול עליכם ומרננים אחריכם: ופללו אלהים. ישפטנו הדיין ו״ת אם יחוב גבר לגבר הלא ייתון לקדם דיינא וישמע מליהון ויפלי ביניהון נראה כי פירש פללו מתרגום ובערת ותפלי: מי יתפלל לו. מי יתפלל בעבורו כלומר מי יכנס למשפט בעבורו עם השם ית׳. ויש לפרשו לשון תפלה ובקשה על דעת יונתן שתרגמו כן ממן יבעיה וישתביק ליה: כי חפץ יי׳ להמיתם. על דרך השמן לב העם הזה ואמר עד אשר אם שאו ערי׳ וכן ויחזק יי׳ את לב פרעה וכן כי הקשה יי׳ אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו והטעם כי כשיגדיל האד׳ לחטוא ימנע האל ממנו דרכי התשובה כדי שיקבל עונשו והנשארי׳ יראו וייראו אבל הרשע שלא הרבה לחטוא יפתחו לו דרכי התשובה אם רוצ׳ לשוב ועליו נאמר כי לא אחפוץ במות המת השיבו וחיו ואפילו ירבה הרשע לחטוא אם שב אל יי׳ בכל לבבו ונראה לבני אדם גם כן תשובתו שלימה ואוחז הדרך הטובה בכל נפשו ובכל מאודו באמת תקובל תשובתו שלימה ויהיה לו סיוע אלהי בתשובה אבל בוחן לבבות יודע האמ׳ ונראה בבני עלי כי לא היה לבבם שלם ואפילו ישמעו לקול אביהם ויסורו מדרכם הרעה ידע כי לא יעשו זה בכל לבם לפיכך חפץ שלא ישמעו לקול אביהם ויענשו וימותו ברשע כדי שיאמרו בני אדם רשעי׳ היו אלה וראוים היו לעונש הזה ויצדיקו עליה׳ את הדין. ורבותי׳ הקשו אלה הפסוקים ואמרו כתיב כי חפץ יי׳ להמיתם וכתוב כי לא אחפוץ במות המת ותירצו כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין: הולך וגדל וטוב. כמו שהיה גדל כן היה מטיב דרכיו ו״ת וטוב ושמיה טב: גם עם יי׳ וגם עם אנשי׳. כתרגומו ותקנן אורחתי׳ קדם יי׳ ותריצן עובדוהי בגו בני אינשא: ויבא איש האלהים. רבו׳ אמרו כי הוא אלקנה אבי שמואל כי נביא היה והיה מכלל ארבעים ושמנה נביאים שנתנבאו לבני ישראל: הנגלה. מקור בתשלומו עם נו״ן נפעל כמו נשא נשא דוד והה״א לתמיהה והמפרשים פירשו הה״א לאמת הדבר כפשוטו של הענין וכן ה״א הרצחת גם ירשת ואדוני אבי ז״ל פירשו לתמיהה והוא קשור עם סוף הענין וכן ה״א הנגלה נגליתי אל בית אביך ובחר אותו כדי שתבעטו בזבחי ובמנחתי למה תבעטו בזבחי והנכון בעיני כי תבא זאת הה״א לתחלת הדברים לשמוע התשובה ואע״פ שהדבר ידוע וכן במלות השאלה כמו אי הבל אחיך ויאמר לו איכה מה זה בידך מה לך פה אליהו מה לך הים וכן הה״א שהיא לשאלה גם כן כמו הנגלה נגליתי וכן הרצחת וגם ירשת המן הסלע הזה הרצתי כי נכנע אחאב: אל בית אביך. אהרן ומשה שהיו נביאי יי׳ במצרי׳: לבית פרעה. כתרגומו ומשעבדי׳ לבית פרע׳: לעלות על מזבחי. משפטו להעלות מבניין הפעיל כלומר להעלות עולות: למה תבעטו בזבחי. כי המבזה הדבר בועט בו ברגליו כך אתם תבזו הזבח והמנחה שתראו שאינ׳ באים הזבחים והמנחות אלא להבריאכם והנה זה בזיון הקדשים וכאילו תבעטו בהם ותרחיקות׳ כי בעבורכ׳ נמנעים ישראל מלהביא׳: אשר צויתי מעון. כלומר במעוני וכן המנצא בית יי׳ כמו בבית יי׳: ותכבד. שלא גערת בהם ולא מנעתם מעשות הרעות׳: להבריאכם. ולא אמר להבריאכם כי אי אפשר שלא היה עלי אוכל ממה שהיו בניו אוכלי׳ ופירוש להבריאכם להשמינכם וכן ועגלון איש בריא מאד:

לעמי

רשי

אשר אנכי שומע. מעבירים עם יי׳ שמועה שעם יי׳ מעבירים עליכם לשון ויעבירו קול במחנה מוציאים עליכם קול שמועה לא טובה: ופללו. לשון משפט כמו ונתן בפלילים: אלהים. דיין: כי חפץ יי׳ להמיתם. שכבר נחתם גזר דין אבל קודם שנחתם גזר דין נאמר כי לא אחפוץ במות המת: ויבא איש אלהים. זה אלקנה: הנגלה נגליתי אל בית אביך. מכאן שנתנבא אהרן במצרים ומה היא הנבואה היא שנאמרה ביחזקאל ואומ׳ אליהם איש את שיקוצי עיניו השליכו ובגילולי מצרים אל תטמאו: הנגלה נגליתי. הידעתם כי הטובה הזאת והגדולה נתתי לאהרן: אשר צויתי מעון: אשר צויתי במעוני: להבריא׳ מראשי׳ וגו׳. הרי זה מקרא מסורס ותכבד את בניך ממני לעמי לעיני עמי כבדת את בניך ממני ומהו הכבוד להבריאכם מראשית כל מנחת ישראל קודם שעורתכם לשעורתי כמה שנאמ׳ גם בטרם יקטירון את החלב וגו׳: להבריאכ׳. לשון שעור כמו תבא נא תמר אחותי ותברני לחם:

לעמי

ולא ישמעו ד׳ וסי׳ נמסר בסדר שמות: ושוב ה׳ קמצין בקריא׳ וסי׳ ואל הבקר רץ אברהם ויקח בן בקר. והנער שמואל. ושמו שאול בחור וטוב. וימצאו מרעה שמן. הוספת חכמה וטוב. וסי׳ בלשון תרגום שמואל שליא בחירא רדש ואשכח חכמתא. ונמסר גם בריש וירא:

וַיֹּאמֶר לָהֶם לָמָּה תַעֲשׂוּן כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ אֶת־דִּבְרֵיכֶם רָעִים מֵאֵת כָּל־הָעָם אֵלֶּה׃ אַל בָּנָי כִּי לוֹא־טוֹבָה הַשְּׁמֻעָה אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ מַעֲבִרִים עַם־יְהוָה׃ אִם־יֶחֱטָא אִישׁ לְאִישׁ וּפִלְלוֹ אֱלֹהִים וְאִם לַיהוָה יֶחֱטָא־אִישׁ מִי יִתְפַּלֶּל־לוֹ וְלֹא יִשְׁמְעוּ לְקוֹל אֲבִיהֶם כִּי־חָפֵץ יְהוָה לַהֲמִיתָם׃ וְהַנַּעַר שְׁמוּאֵל הֹלֵךְ וְגָדֵל וָטוֹב גַּם עִם־יְהוָה וְגַם עִם־אֲנָשִׁים׃

וַיָּבֹא אִישׁ־אֱלֹהִים אֶל־עֵלִי וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה הֲנִגְלֹה נִגְלֵיתִי אֶל־בֵּית אָבִיךָ בִּהְיוֹתָם בְּמִצְרַיִם לְבֵית פַּרְעֹה׃ וּבָחֹר אֹתוֹ מִכָּל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל לִי לְכֹהֵן לַעֲלוֹת עַל־מִזְבְּחִי לְהַקְטִיר קְטֹרֶת לָשֵׂאת אֵפוֹד לְפָנָי וָאֶתְּנָה לְבֵית אָבִיךָ אֶת־כָּל־אִשֵּׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לָמָּה תִבְעֲטוּ בְּזִבְחִי וּבְמִנְחָתִי אֲשֶׁר צִוִּיתִי מָעוֹן וַתְּכַבֵּד אֶת־בָּנֶיךָ מִמֶּנִּי לְהַבְרִיאֲכֶם מֵרֵאשִׁית כָּל־מִנְחַת יִשְׂרָאֵל לְעַמִּי׃

וַאֲמַר לְהוֹן לְמָא תַעַבְדוּן כְּפִתְגָמַיָא הָאִלֵין דִי אֲנָא שָׁמַע יָת פִּתְגָמֵיכוֹן בִּישִׁין מִן כָּל עַמָּא אִלֵין׃ לָא בְּרַי אֲרֵי לָא תַקְנָא שְׁמוּעֲתָא דִי אֲנָא שָׁמַע דְרָעַן עַמָּא דַיְיָ׃ אִם יְחוּב גְּבַר לִגְבַר הֲלָא יֵיתוּן לִקְדָם דַיָנָא וְיִשְׁמַע מִלֵיהוֹן וְיִפְלֵי בֵּינֵיהוֹן וְאִם קֳדָם יְיָ יְחוּב גַּבְרָא מִמַן יִבְעֵי וְיִשְׁתְּבִיק לֵיהּ וְלָא קַבִּילוּ לְמֵימַר אֲבוּהוֹן אֲרֵי רַעֲוָא קֳדָם יְיָ לְקַטָלוּתְהוֹן׃ וְרַבְיָא שְׁמוּאֵל אָזִיל וְסָגֵי וּשְׁמֵיהּ טָב וְתַקְנָן אוֹרְחָתֵיהּ קֳדָם יְיָ וְתָרִיצִין עוֹבָדוֹהִי בְּגוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא׃ וַאֲתָא נְבִיָא דַיְיָ לְוַת עֵלִי וַאֲמַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אִתְגְלָאָה אִתְגְלֵיתִי לְבֵית אֲבוּךְ כַּד הֲווֹ בְּמִצְרַיִם וּמְשַׁעְבְּדִין לְבֵית פַּרְעֹה׃ וְאִתְרְעֵיתִי בֵיהּ מִכָּל שִׁבְטַיָא דְיִשְׂרָאֵל קֳדָמַי לְמֶהֱוֵי כָהֵין לְאַסָקָא קוּרְבָּנָא עַל מַדְבְּחִי לְאַקְטָרָא קְטוֹרֶת בּוּסְמִין לְמִלְבַּשׁ אֵפוֹד לְשַׁמָשָׁא קֳדָמַי וִיהָבִית לְבֵית אֲבוּךְ יָת כָּל קוּרְבָּנַיָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לְמָא אַתּוּן אַנְסִין בְּנִכְסַת קוּדְשַׁיָא וּבְקוּרְבָּנֵי דְפַקֵדִית לְקָרָבָא קֳדָמַי בְּבֵית מַקְדְשִׁי וְיַקְרַתְּ יָת בְּנָךְ קֳדָמַיתָא לְאַכָלוּתְהוֹן מֵרִישׁ כָּל קוּרְבַּן מִנְחַת יִשְׂרָאֵל

רלבג

ואמר להם על זה עלי כי לא טובה השמועה והקול שהיו מעבירין עליהם עם יי׳ כי הם היו חוטאים בזה ליי׳ ובועטים בקרבנותיו באופן שזכרנו: אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים. ר״ל ישפטהו הדיין ובזה הדרך יתקן את אשר עותו כי הדיין אינו לובש קנאה על זה החטא כי לא לו חטא ויראה זכותו לפי מה שאפשר׳ ואולם אם ליי׳ יחטא איש הנה אין בזה תקון כי אין שם שופט על זה זולת השי׳ והוא יענשהו כי לו חטא וילבש קנאה על זה דרך משל כאמרו כי אנכי יי׳ אלהיך אל קנא והיה בחטא זה ע״ז שהיה החטא לשי׳. והנה לא היו שומעים בקול אביהם לקבל תוכחת כי השי׳ היה חפץ להמיתם על אלו החטאים כדי שירחקו מהם הבאים אחריה׳ ולא יפסידו כונת התורה בענין הקרבנות כמו שהמית נדב ואביהוא לזאת הסבה כמו שבארנו לדברי התורה. או היה זה הענין מהעדר קבולם התוכחת מיוחס לשם ית׳ במקרים להיותו סבת כל הדברים כאמרו ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר יי׳. או יהיה הרצון בזה כי היה לבני עלי חטא אחר היה ראוי שימית השי׳ עליו אע״פ שישובו מזה החטא שהוכיחם עליו עלי וזה כי הם לא ידעו את יי׳ הפך מה שכוון בענין העבודה והנה אע״פ שישובו מזה החטא שהוכיחם עליו עלי היה המות ראוי להם כי הם לא הרגישו בענין הקרבנו׳ מה שבהם לעבוד׳ השי׳ ולא חשבו בהם תכלי׳ את זולת השמנ׳ גופם וכבר דקדק׳ התור׳ שתהיה הכונה בהם ליי׳ ולזה הרחיק׳ שתווי׳ מן ההקרב׳ שאי אפשר שתהיה כוונתם שלימה כ״ש שאמר לא ידעו את יי׳ ירוחקו מן ההקרבה ולזה היה רצון השם ית׳ שימותו בני עלי כדי שידקדקו הבאי׳ אחריה׳ בכונ׳ הקרבנות וידעו שאין הכונה בהם השמנת גופם כמו שחשבו אלו: ויבא איש האלהים אל עלי. אמרו שהוא אלקנה אולי היה זה מקובל אצלם והנה לא מצאנו לו נבואה במקום אחר ואפשר שנאמר כי הוא פנחס כמו הענין בנבואות הנזכרות בספר שופטים וידמה שפסקה נבואה מעלי מצד הזקנה ולזה הוצרך שיבא לו איש האלהים: הנגלה נגליתי. אין הה״א ה״א התימה אבל הוא ה״א האמתות כמו ה״א הלבן מאה שנה כמו שפירשנו שם וכבר נגלה השי׳ לאהרן בהיות ישראל במצרים והיה מוכיח ישראל כמו שנזכר בספר יחזקאל ולזה אמר השי׳ הנה השפעתי לאהרן שפע הנבואה ולא הספיק זה אבל בחרתי אותו לכהן מכל משפחות ישראל להקריב על המזבח ולהקטיר על המזבח הפנימי ולשאת לפני בגדי כהונה גדולה להשרות עליהם רוח נבואה באמצעות האורים והתומי׳ ואני עשיתי להם כל הטובה הזאת ולמה אתם בועטים בזבחי ובמנחתי אשר צויתי במעון שהיה במעון הידוע ואחר זה תזכו במתנות משולחני ואתה מכבד את בניך ממני וזה שהם לוקחי׳ תחלה מהזבח והמנחה קודם שיקריבו מהם כאילו היה הרצון להשמינכם מראשית כל מנחת ישראל שהיה ראוי להיות לי בעבור עמי שיקחו בו תועלת כמו שבארנו בדברינו לדברי התורה ואתם משימים התועלת שכוון לעמי בזה הענין להשמינכם. והנה יקחו ישראל תועלת במה שיאכלו הכהנים כשישתמשו בו באופן הראוי כי הם יורו משפטי השי׳ ליעקב ותורתו לישראל:

מכברי

רשי

לעמי. שתסבול ותכבד את בניך ממני הראיתם לעמי שאתם כבדים ממני ובמה הראיתם להבריאכם מראשית מנחתי: אמור אמרתי. שני פעמים פסקתי גדולה לבני איתמר כבני גרשם וכבני מררי כאמר ביד איתמר בן אהרן הכהן ועלי מבני איתמר היה זו ראיתי במדרש שמואל ולשון הגון מזה שמעתי: את אמרתי ביתך ובית אביך וגו'. מתחלה נתתי כהונה גדולה לאלעזר הכהן שנאמר והפשט את אהרן את בגדיו וגו' ובימי פלגש שפקרו ישראל ברוב המכות ומי גרם להם פנחס ויוצא בו שהיה להם לסבב מעיר אל עיר ולהוכיחם נטלתי הכהונה גדולה מהם ונתתיה לך שמבני איתמר אתה ואמרתי יתהלכו לפני עד עולם שכשפוסקין לו גדולה לאדם פוסקין לו ולדורותיו עד עולם: כי מכבדי אכבד. את בני פנחס שכבד אותי בשטים וכן היה בימי שלמה כשנבנה בית המקדש ויגרש שלמה את אביתר מהיו' כהן לה' כדבר ה' אשר דבר על בית עלי ונעשה צדוק כהן גדול תחתיו שהי' מבני פנחס שכן מתייחס בדברי הימי': ובוזי יקלו. מאליהם שאסתלק מהם: וגדעתי את זרועך. החוזק שיש לכם בבריתי שאת' אומרים אם לא לקחתי בחזק': והבטת צר מעון. וראית צרתך בברך שתוך מעוני כאשה הרואה צרת' עמה בבית: בכל אשר ייטיב את ישראל. כשיבנה בית עולמים בימי שלמה ותהא טובתם של ישראל שלימה כמה שנאמר שם לא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב יהודה וישראל רבים כחול אשר על שפת הים וגו' וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו כל ימי שלמה: ולאדיב. כמו ולדאיב: ימותו אנשים. בחורים איכו דומה אבלו של בחור לאבלו של תינוק: ולא יהיה זקן בביתך. מדה כנגד מדה אתם אכלתם קדשים לפני זמנן בטרם יקטירון את החלב אף אתם תמותון בלא זמן: וזה לך האות. שיתקיים הדבר ביום אחד ימותו שני בניך והיא תהיה לך אות שיתקיימו כל הפורענות שאמר לך והבטת צר מעון וכל מרבית ביתך ימותו אנשים: כהן נאמן. הוא צדוק: לאגורת

זרעך ה' חס' בליש' בקריאה וסימ' נמסר בסדר עקב: זרוע ג' חס' בנביאים ובכתובים וסימ' וגדעתי את זרעך ואת זרע. כל היום יחרש החרש לזרע. ולא בזרוע גדולה ובעם רב. וכל אוריתא דכוו' חס' בב"ג מל' וסימ' וגאלתי אתכם בזרוע נטויה. במסות באתות ובמופתים ובמלחמה. וטרף זרוע אף קדקד. ונמסר גם בסדר

לְעַמִּי׃ לָכֵן נְאֻם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר אָמַרְתִּי בֵּיתְךָ וּבֵית אָבִיךָ יִתְהַלְּכוּ לְפָנַי עַד־עוֹלָם וְעַתָּה נְאֻם־יְהוָה חָלִילָה לִּי כִּי־מְכַבְּדַי אֲכַבֵּד וּבֹזַי יֵקָלּוּ׃ הִנֵּה יָמִים בָּאִים וְגָדַעְתִּי אֶת־זְרֹעֲךָ וְאֶת־זְרֹעַ בֵּית אָבִיךָ מִהְיוֹת זָקֵן בְּבֵיתֶךָ׃ וְהִבַּטְתָּ צַר מָעוֹן בְּכֹל אֲשֶׁר־יֵיטִיב אֶת־יִשְׂרָאֵל וְלֹא־יִהְיֶה זָקֵן בְּבֵיתְךָ כָּל־הַיָּמִים׃ וְאִישׁ לֹא־אַכְרִית לְךָ מֵעִם מִזְבְּחִי לְכַלּוֹת אֶת־עֵינֶיךָ וְלַאֲדִיב אֶת־נַפְשֶׁךָ וְכָל־מַרְבִּית בֵּיתְךָ יָמוּתוּ אֲנָשִׁים׃ וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת אֲשֶׁר יָבֹא אֶל־שְׁנֵי בָנֶיךָ אֶל־חָפְנִי וּפִינְחָס בְּיוֹם אֶחָד יָמוּתוּ שְׁנֵיהֶם׃ וַהֲקִימֹתִי לִי כֹּהֵן נֶאֱמָן כַּאֲשֶׁר בִּלְבָבִי וּבְנַפְשִׁי יַעֲשֶׂה וּבָנִיתִי לוֹ בַּיִת נֶאֱמָן

דְעַמִּי׃ בְּכֵין אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל מֵימַר אֲמָרִית בֵּיתָךְ וּבֵית אֲבוּךְ יְשַׁמְשׁוּן קֳדָמַי עַד עָלְמָא וּכְעַן אֲמַר יְיָ קוּשְׁטָא אִינוּן דִינָאֵי אֲרֵי לִדְמִיקְרִין קֳדָמַי אֵיקַר וְדִמְבַסְרִין עַל שְׁמִי יִתְשַׁטוּן׃ הָא יוֹמַיָא אָתָן וְאֶקְטוֹף יַת תְּקוֹף זַרְעָךְ וְיַת תְּקוֹף דְרַע בֵּית אֲבוּךְ מִלְמֶהֱוֵי סִיב בְּבֵיתָךְ׃ וּתְהֵי חָזֵי מִיסְתַּכַּל וּתְהֵי חָזָא בְּעָקְתָא דְתֵיתֵי עַל אֱנַשׁ בֵּיתָךְ בְּחוֹבִין דְחַבְתּוּן קֳדָמַי בְּבֵית מַקְדְשִׁי וּבָתַר כֵּן אַיְיתִי טַבְתָא עַל יִשְׂרָאֵל וְלָא יְהֵי סִיב בְּבֵיתָךְ כָּל יוֹמַיָא׃ וֶאֱנַשׁ לָא אַפְסֵיק לָךְ מִן מַדְבְּחִי לְחַשָּׁכָא יַת עֵינָךְ וּלְאַפָּחָא יַת נַפְשָׁךְ וְכָל סַגִיאוּת בֵּיתָךְ יִתְקַטְלוּן עוּלֵימִין׃ וְדֵין לָךְ אָתָא דְתֵיתֵי לְוַת תְּרֵין בְּנָךְ לְוַת חָפְנִי וּפִינְחָס בְּיוֹמָא חַד יִתְקַטְלוּן תַּרְוֵיהוֹן׃ וַאֲקִים קֳדָמַי כָּהֵין מְהֵימַן דִכְמֵימְרִי וְכִרְעוּתִי יַעֲבֵיד וַאֲקַיֵים לֵיהּ מַלְכוּ קַיָּמָא

ואדא: מזבחי ח' בקריא וסי' נמסר בסוף סדר וישמע יתרו: מרבית ג' בקריא' וסי' וכל מרבית ביתך ימותו אנשים. וחצי מרבית חכמתך. כי מרבית העם. וכ' ובמרבית וסי' לא תתן אכלך. ובמרבית ביתך:

רדק

לעמי. הלמ"ד כלמ"ד הרגו לאבנר והמליטו לאבשלום: אמור אמרתי. במדרש מתחילה נתתי כהונה לאלעזר הכהן ובניו שנאמר והלבשת אותם את אלעזר בנו ובימי פלגש בגבעה שהפקרו ישראל ברוב המכות ומי גרם להם פנחס ושאר ושאר הכהנים שהיה להם לסבב מעיר אל עיר ולהוכיחם ולא עשו כן לפיכך נטלתי כהונה גדולה מהם ונתתיה לך שאתה מבני איתמר ואמרתי שיתהלכו ביתך ובית אביך לפני עד עולם עתה חלילה לי כי מכבדי אכבד בני פנחס שכבד אותי בשטים: ובוזי יקלו. שנאמר ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן וגו' כדבר יי' אשר דבר אל בית עלי ונעשה צדוק כהן גדול שהיה מבני פנחס חלילה לי שיתהלכו הם לפני כי אחר שהם בוזיי הם שיקלו ועל זרע עלי אמר זה ולא על שאר הכהנים אעפ"י שאמר מתחילה ביתך ובית אביך ובכלל בית אביך שאר הכהנים כמו שאמר נגליתי לבית אביך והוא אהרן הכהן הוא ובניו שחטאו בכהונה סילק מהם כבוד הכהונה וברית הכהונה וכבוד הכהונה הוא ש' להיות כהן גדול ולא היה בזרעו כהן גדול אלא טפל לאחרים כמו שאמר ספחני נא וברית הכהונ' החיים והשלום כמו שאמ' לפנחס הנני נותן לו את בריתי שלום ואמר בריתי היתה אתו החיים והשלום ועל זרע עלי אמר וכל מרבית ביתך ימותו אנשים הפך הברית כמו שהם חללו הברית וכבוד הכהונה: יקלו. ענין קלון ולהבדיל הענין בא קל ה' הקוף ותרגם קוף יקלו דודפיכם שהוא ענין קלות ושניהם מבנין כפעל משפלי הכפל ואמר יקלו ולא אמר יקל כמו שאמר אכבד כי הם יקלו מעצמם בהסתירי פני מהם. ובדרש רבי ירמיה בשם רבי שמואל שכינו שהחמיר הקב"ה בכבודו של צדיק יותר מכבודו בכבודו של צדיק מה כתי' ומקללך אאור בכבודו של הקב"ה כתיב ובוזי יקלו יקלו על ידי אחרים: הנה ימים באים. כי לא חלה הקללה על זרע עלי עד שנעשה צדוק כהן גדול: וגדעתי. פי' והכרתי: זרועך. חוזקך כלומר אורך החיים: מהיות זקן. שימותו בחורים ורבו' פירשו חכם כמו והדרת פני זקן ר"ל שלא יהיה מבית עלי סמוך בסנהדרין. צר מעון. מעון הוא בית יי' ופי' צר כמו ונעצבת צרתה כי כמו שתי נשים לאיש אחד צרות זו לזו כן שני כהנים בבית המקדש צרים זה לזה לפי שכל אח' נוטל חלקו ועינו צרה בשל חבירו וצר סמוך למעון או פירושו צר במעון: וכל אשר ייטיב. וכל הטוב אשר ייטיב יי' את ישראל כשיבנה בית המקדש זרעך יהיה נקלה שם שיהיה גדול עליהם והם טפלי' לאחרי' ות"י ותהא מסתכל בעקתא דתיתי על אינש ביתך בחובין דחבתון בבית מקדשי ובתר כן אייתי טבתא על ישראל: לכלות את עיניך. ר"ל עיני בני בניך אשר יהיו בזמן ההוא וכן ולאדיב את נפשך נפש בני בניך שיהיו בזמן ההוא ותהו כליון עיני' שיראו בבית המקדש כהן נגיד עליהם ויותר גדול יהיה עונש זה משימותו כלן ולא ישאר מהם זכר לפיכך אמר ואיש לא אכרית לך מעם מזבחי והענין כענין שאמר דוד אל תהרגם פן ישכחו עמי הניעמו בחילך והורידמו כי זה הוא העונש הגדול שיחיו ויראו ברעתם וכן שאל משה רבינו ע"ה הרגני נא הרוג ולא אראה ברעתי: ולאדיב את נפשך. השפוך מן דאבון נפש וכן תרגומו ולאפחא נפשך וכן תרגם ומדיבו' נפש ומפחן נפש: וכל מרבית ביתך. כענין אשר טפחתי ורביתי טרימ"כט בלעז: ימותו אנשי'. בחורים ות"י עולימין וכן בא באנשי' כאנשי' זקני' כל אחד יתפרש לפי מקומו: וזה לך האות. כשתראה שני בניך ימותו ביום אחד יתברר לך כי העתיד אשר דברתי על בניך יתקיים: והקימותי לי כהן נאמן. אמרו כי זה היה צדוק כי לא חלה על זרע עלי הקללה עד שנעשה צדוק כהן גדול וזה היה כשהיה בורח דוד מפני אבשלום שנסתלק אביתר והיה צדוק כהן גדול שנאמר ויעל אביתר ואחר כן אמר ויאמר המלך לצדוק השב את ארון האלהים העיר ואותו היום נתמנה כהן גדול אבל לא היה כהן גדול עד שנמשח שלמה והוא גם כן נמשח לכהן גדול וקודם היום הזה לא היה מסולק זרע עלי מכהונה גדולה שהרי היה אחיה בן אחיטוב נושא אפוד במלחמת שאול ואחימלך היה כהן גדול בנוב ואביתר בנו היה כהן גדול עד שהוקם צדוק: כאשר בלבבי ובנפשי יעשה. פי' שיעשה כל אשר ברצוני ות"י במימרי וברעותי יעביד: בית נאמן. פי' קיים כמו במקום נאמן כי זרע צדוק היו כהנים גדולים וכן תמצאם מיוחסים בדברי הימים עד עזרא: והתהלך

רלבג

מכבדי אכבד. ר"ל פינחס שכבד הש"י בקנאו את קנאת הש"י בשטים ולזה השיב הכהונה הגדולה לו בימי שלמה כי היה צדוק כהן גדול תחת אביתר שהיה מבית עלי שהיה מבני איתמר כמו שנזכר בדברי הימים כי אחימלך בן אביתר היה מבני איתמר: מהיות זקן בביתך. ירצה בזה שלא יהיה בהם מי שיזקין אבל ימותו בחורים: והבטת צר מעון בכל אשר ייטיב את ישראל. ר"ל שכבר תביט מקום צר דחוק לך בכל הטוב אשר ייטיב יי' את ישראל ולא יהיה בך לו חלק לשמח בו: ולא יהיה זקן בביתך כל הימים. ר"ל שלא ימצא חכם בביתו כל הימים כמו שהוא עתה שהיה בו עלי שהיה חכם ונביא: ואיש לא אכרית לך מעם מזבחי. כדי שיראו בדעת' בהיותם תחת כהן מושל עליהם תחת אשר היתה להם הממשלה לולי זה החטא ולזאת הסבה לא ימותו בניך בעודם קטנים אבל ימותו בהיותם אנשים בדרך שיראו שפלותם ודלותם בעבודת הכהונה: כהן נאמן. הוא צדוק שהושם כהן תחת אביתר בימי שלמה: והתהלך

רדק

והתהלך לפני משיחי. הוא ודרעו ואמר לפני משיחי כי הכהן היה בא לפני המלך להורותו הדרך הטובה ולא היה המלך בא לפני הכהן הגדול אלא כשהיה שואל באורים ותומים כמו שכתוב ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים אבל בכל עת אחר שירצה המלך לראות הכהן הגדול ולדבר עמו הכהן היה בא לפניו וכן אמר זכריה הנביא ויסב ומשל על כסאו והיה כהן על כסאו ועצת שלום תהיה בין שניהם ופי׳ והיה כהן על כסאו כמו לפני כסאו כמו עומדים עליו כנבי׳ עליו שהוא כמו לפניו ות״י ויסמש קדם משיחי ונראה כי דעתו כמו שפירשנו:
להספחו לו. כתרגו׳ לאיסתפלא ליה כלומר ישפיל עצמו לפניו ויבקש ממנו על מחיתו: לאגור׳ כסף. בעבור אגורת כסף והאל״ף נוספת והוא מן עשרים גרה ותרגומו למעא דכסף כתרגום עשרים גרה עשרים מעין ויש מפרשים אותו מתרגום שכר אגרא: וככר לחם. כתרגומו פיתא דלחמ׳ כלומ׳ חתיכת לחם: ספחני נא. חברני נא כמו ונספחו על בית יעקב שהסתפחו בנחלת יי׳ ענין החבור והדבוק: אל אחת הכהונות. אל אחת ממשמרות הכהנים ות״י מכוני כען לחדא ממטרת כהניא: משרת את יי׳. כבר פירשנוהו: יקר. שלא היו נביאים בישראל והו אין חזון נפרץ שלא היה ה החזון נפרץ אלא נגדר וסתום ותרגומו הוה כסי ביומיא האינון לית נבואה גליא: ויהי ביום ההוא. הלילה בכלל היום: במקומו. במקו׳ שהכהנים ישכים לפנים מן הלוים: החלו כהות. להיות כהות כי הוא תואר: לא יוכל לראות. תוספת ביאור ופי׳ לא יוכל לראות היטב אבל רואה היה שהרי אמר החלו ולא אמר כהו וכן הוא אומר ביעקב אביכו לא יוכל לראות ואח״כ אמ׳ וירא ישראל את בני יוסף וטעם הספור הזה במקום הזה אם פירשנו על דרך פשוטו לא מצאתי לו טעם נכון ואם הו׳ דרך משל ור״ל עיני הלב כלומר רוח הקדש נטענו שהיתה רוח הקדש הולכת ופוסקת ממנו שלא היתה רגילה אצלו כבתחילה מפני מעשה בניו לפי׳ באה הנבואה הזאת׳ לשמוא׳ ולא באה אליו. ובדרש אומ׳ כהות ממש ואמר כל המעמיד בן רשע עיניו כהות מנא לן מיצחק וכן עלי ולדעת הדרש היה הספור הזה הנה לפי שעתיד לזכור הנבואה שבאה לשמוא׳ על עון בנו: ונר אלהי׳ טרם יכבה. אם על נרות המנורה אמ׳ היה זה קודם עלות השחר כי הנרו׳ היו דולקי׳ מערב עד בקר אע״פ שפעמים היו כבות מקצתן בלילה ושמן היו נותנין בהן במדה שהיו דולקי׳ מערב עד בקר וברוב פעמים היו דולקין עד הבקר ונר מערבי בכל זמן היו מוצאי׳ אותו דולק ואמ׳ כי באה נבואה זאת לשמוא׳ קודם שכבו הנרות בעוד לילה כמו זמן קריאת הגבר שהרי אומר אחר כן וישכב שמואל עד הבקר. ובדרש אמר כי על נר הנבואה אמר ואמרו זרח השמש ובא השמש עד שלא ישקיע הקב״ה שמשו של צדיק אחד הוא מזריח שמשו של צדיק אחר עד שלא ישקיע שמשו של משה מזריח שמשו של יהושע עד שלא תשקע שמשו של עלי הזריח שמשו של שמואל וזהו שאמר ונר אלהים טרם יכבה: ושמואל שוכב בהיכל יי׳. בהיכל יי׳ דבק עם ונר אלהים טרם יכבה כי הנר היה בהיכל יי׳ ושמואל היה שוכב במקומו כי שמואל לא היה שוכב בהיכל יי׳ אלא בעזרת הלוים לפיכך האתנחתא בשוכב לפי שאינו דבק עם בהיכל יי׳ וכן פירשו ר״זל כי לא יתכן להבין הפסו׳ כמשמעו שהרי אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד וכל שכן שכיבה וכל שכן בהיכל וכ״תי ובוצין בית מקדשא דיי׳ עד דלא טפא ושמואל שכיב בעזרת ליואי וקלא אישתמע מהיכלא דיי׳ דתמן ארונא דיי׳. ובדרש ירעם אל בקולו נפלאות תמן תניכן כעל הכהן מבפנים וכן לויים לו מבחוץ קפץ הדבר על עלי ודבר על שמואל מבחוץ: אשר שם ארון אלהים. בלא ה״א הידיעה והמסרה לית כוותיה: טרם ידע את יי׳. פי׳ טרם שידע את דבר יי׳ היה זה שקרא אליו ולא הבין כי עדיין לא ידע את יי׳ ולא נגלה אליו דבר יי׳ בנבואה לפיכך לא היה מבין כי יי׳ קורא על בן אדם לפיכך קם שלש פעמים אל עלי בטרם ידע: וטרם נגלה. הוא כפול דבר או פי׳ טרם ידע כי עדיין לא ידע בחכמת האלהות אע״פ שלמד בשאר החכמות כי אליו למד בזאת החכמה היה מבין ומבחין בקול הנבואה ונראה שכן דעת יונתן שתרגם עד דלא אליף למידע דחלתא דיי׳: ויבן עלי. כי בשתי הפעמים חשב עלי כי נדמה לו לשמואל כי אדם קורא אותו ומתוך שנתו היה נדמה לו זה ולא היה קורא לו אדם אבל כאשר ראה כי שלש פעמים זו אחר זו שמע הקול אחרי שניעור משנתו ידע כי לא היה טועה שמואל ובאמת היה שומע הקול ולא היה קול אדם כי לא היה שם אדם אחר שהיה קורא אותו לפי׳ הבין עלי כי קול מלאך יי׳ היה. והחכ׳ ר״אבע פי׳ כי לפי ששמוא׳ לבדו היה שומע הקול ועלי לא היה שומע אותו ידע עלי והבין כי קול הנבואה היה שהקב״ה משמיע אותו למי שירצה וכן וישמע את הקול מדבר אליו וכן אר״זל מדבר אליו קול לו קול אליו משה שומע ואין ישר׳ שומעין:

רשי

לאגורת כסף. בשביל להשתכר מעה כסף: לאגור׳ כסף. מתמשקולות עשרים גרה הוא: ספחני. אספני: היה יקר. היה מנוע. וכן יקר רוח איש תבונה מנוע דברים אדם מבין: אין חזון נפרץ. לית נבואה גליא: נפרץ. לשון ופרצת ימה וקדמה: ושמוא׳ שוכב. במקומו בעזרת הלוים השומרי׳ בית המקדש וכן תירגם יונתן ושמואל שכיב בעזרת ליואי: בהיכל יי׳ אשר שם ארון האלהים: ויקרא יי׳. וקול יצא מהיכל יי׳ מבית קדש הקדשים שקרא שמואל סוף המקרא העליון מחובר לראש המקר׳ התחתון זהו שאמר הכתוב. ירעם אל בקולו נפלאו׳ עלי היה כהן ושומר מבפנים ושמוא׳ היה לוי ושוכב מבחוץ וקפץ הקול דרך עלי לשמואל במסכ׳ תמיד: טרם ידע את יי׳. עדיין לא היה מכיר ענין קול נבואה כל טרם ש שבמקרא לשון עדיין לא כתרגומו ועד לא והיכו׳ לשון לפני וזה יוכיח ועוד כי טרם ת תיראון מפורש ממנו וכן כל שיח השדה טרם יהיה בארץ: ויאמר

וְהַנַּעַר שְׁמוּאֵל מְשָׁרֵת אֶת־יְהֹוָה לִפְנֵי עֵלִי וּדְבַר־יְהֹוָה הָיָה יָקָר בַּיָּמִים הָהֵם אֵין חָזוֹן נִפְרָץ: וַיְהִי בַּיּוֹם הַהוּא וְעֵלִי שֹׁכֵב בִּמְקֹמוֹ וְעֵינָו הֵחֵלּוּ כֵהוֹת לֹא יוּכַל לִרְאוֹת: וְנֵר אֱלֹהִים טֶרֶם יִכְבֶּה וּשְׁמוּאֵל שֹׁכֵב בְּהֵיכַל יְהֹוָה אֲשֶׁר־שָׁם אֲרוֹן אֱלֹהִים: וַיִּקְרָא יְהֹוָה אֶל־שְׁמוּאֵל וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: וַיָּרָץ אֶל־עֵלִי וַיֹּאמֶר הִנְנִי כִּי־קָרָאתָ לִּי וַיֹּאמֶר לֹא־קָרָאתִי שׁוּב שְׁכָב וַיֵּלֶךְ וַיִּשְׁכָּב: וַיֹּסֶף יְהֹוָה קְרֹא עוֹד שְׁמוּאֵל וַיָּקָם שְׁמוּאֵל וַיֵּלֶךְ אֶל־עֵלִי וַיֹּאמֶר הִנְנִי כִּי קָרָאתָ לִי וַיֹּאמֶר לֹא־קָרָאתִי בְנִי שׁוּב שְׁכָב: וּשְׁמוּאֵל טֶרֶם יָדַע אֶת־יְהֹוָה וְטֶרֶם יִגָּלֶה אֵלָיו דְּבַר־יְהֹוָה: וַיֹּסֶף יְהֹוָה קְרֹא־שְׁמוּאֵל בַּשְּׁלִשִׁית וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־עֵלִי וַיֹּאמֶר הִנְנִי כִּי קָרָאתָ לִי וַיָּבֶן עֵלִי כִּי יְהֹוָה קֹרֵא לַנָּעַר:

וְהִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי־מְשִׁיחִי כָּל־הַיָּמִים: וְהָיָה כָּל־הַנּוֹתָר בְּבֵיתְךָ יָבוֹא לְהִשְׁתַּחֲוֺת לוֹ לַאֲגוֹרַת כֶּסֶף וְכִכַּר־לָחֶם וְאָמַר סְפָחֵנִי נָא אֶל־אַחַת הַכְּהֻנּוֹת לֶאֱכֹל פַּת־לָחֶם:

תרגום

וִישַׁמֵּשׁ קֳדָם מְשִׁיחִי כָּל יוֹמַיָּא: וִיהֵי כָּל דְּיִשְׁתְּאַר בְּבֵיתָךְ יֵיתֵי לְאִשְׁתַּפְּלָא לֵיהּ לְמָעָא דִכְסַף וּפִיתָּא דִלְחָמָא וְיֵימַר מַנֵּינִי כְּעַן לַחֲדָא מִמַּטְּרַת כַּהֲנַיָּא לְמֵיכַל פִּיתָּא דִלְחָמָא: וְרַבְיָא שְׁמוּאֵל מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ בְּחַיֵּי עֵלִי וּפִתְגָּמָא דַיְיָ הֲוָה כַּסֵּי בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן לֵית נְבוּאָה גַּלְיָא: וַהֲוָה בְּיוֹמָא הָאִינוּן וְעֵלִי שָׁכִיב בְּאַתְרֵיהּ וְעֵינוֹהִי שְׁרִיאוּ לְמִכְהֵי לָא יָכִיל לְמֶיחֱזֵי: וּבוֹצִין בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ עַד לָא טְפָא וּשְׁמוּאֵל שָׁכִיב בַּעֲזָרַת לֵיוָאֵי וְקָלָא אִשְׁתְּמַע מֵהֵיכְלָא דַיְיָ דְתַמָּן אֲרוֹנָא דַיְיָ: וּקְרָא יְיָ לִשְׁמוּאֵל וַאֲמַר הָא אֲנָא: וּרְהַט לְוָת עֵלִי וַאֲמַר הָא אֲנָא אֲרֵי קְרֵיתָא לִי וַאֲמַר לָא קְרֵיתִי תּוּב שְׁכוּב וַאֲזַל וּשְׁכִיב: וְאוֹסִיף יְיָ לְמִקְרֵי עוֹד שְׁמוּאֵל וְקָם שְׁמוּאֵל וַאֲזַל לְוָת עֵלִי וַאֲמַר הָא אֲנָא אֲרֵי קְרֵיתָא לִי וַאֲמַר לָא קְרֵיתִי בְּרִי תּוּב שְׁכִיב: וּשְׁמוּאֵל עַד לָא אֲלַף לְמִידַע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ וְעַד דְּלָא אִתְגְּלֵי לֵיהּ פִּתְגָּם נְבוּאָה דַיְיָ: וְאוֹסִיף יְיָ לְמִקְרֵי שְׁמוּאֵל בִּתְלִיתָאָה וְקָם וַאֲזַל לְוָת עֵלִי וַאֲמַר הָא אֲנָא אֲרֵי קְרֵיתָא לִי וּסְבַר עֵלִי אֲרֵי מִן קֳדָם יְיָ מִתְקְרֵי לְרַבְיָא:

רלבג

והתהלך לפני משיחי כל הימים. ר״ל לפני המלך אשר יעצור בעמי: יבא להשתחות לו לאגורת כסף וככר לחם: ר״ל שיבקש לו שישימהו במשמרות כהונ׳ בעבור ד״ל תועלת שיגיע לו מהתועלת בשביל הכהונה ההיא והיא מעה כסף וככר לחם ויספיק לו לרחותו שיחברהו לאחת מ ממשמרות כהונה כדי שיגיע לו ממנה מעט לחם לאכול וזהו העונש הראוי לבית עלי יתחת לקחם אשר לא להם להשמין את עצמ׳ ויסיר הש״י מהם מה שראוי להיו׳ להם בדרך שלא ישאר להם כי אם מעט יוכלו לחיות ממנו בדוחק. והנה הנער שמואל היה משרת את יי׳ לפני עלי שהיה מיישיר אותו על זה. והנה היה דבר יי׳ בימים ההם יקר ר״ל שהנבואה היתה מגעת בקושי עד שלא היתה אז נבואה כפתחת אבל היה ענין הנבואה סתום שלא ימצא אז מי שיתנבא: ויהי ביום ההוא. שבא איש האלהים לעלי להגיד לו הדברים הקודמים בימי עלי היה שוכב במקומו מרוב הזקנה והחלו עיניו להיות כהות באופן שלא יוכל לראות. והנה טרם שכבה נר אלהים והוא אצל עלית השחר היה שמואל שוכב אצל היכל יי׳ אשר שם ארון האלהים. בלשכה אחת היתה שם ובעת הזה המוכן בהגעת החלומות הצודקים החלה להגיע אליו הנבואה עד שקרא שיו יי׳ במראה הנבואה ואמ׳ הנני ורץ לעלי כי נדמה לו שעלי היה קורא אותו וכן נדמה לו זה עד ג׳ פעמים שהרגיש עלי כי יי׳ קורא לנער וצוהו שאם יקראהו עוד ישיב לו דבר יי׳ כי שומע עבדך ודמה שלא סמך שמוא׳ על זה כי יי׳ קור׳ לו להיות דבר יי׳ והיה הנבוא׳ יקר בימים ההם עם חשבו שיותו בלתי ראוי לנבואה:

והנה הודיעהו הש"י בדרך הנבואה הרע העתיד לבא על ישראל עת מלחמת פלשתים שמתו בה רבים מישראל ולוקח ארון האלהים ומתו חפני ופנחס והרע העתיד לבא לנב עיר הכהני' כימתו בה בית עלי מלבד אביתר על יד שאול ודימה שלזה אמר החל וכלה כי התחלת הפורענות היה במלחמה שמתו בה חפני ופנחס וכלוי הפורענות היה בבנין נב עיר הכהנים · ואמר כי כל שומעו תצלינה שתי אזניו להפלגת קושי הענין הזה יהיה הקול ההוא מרעיד האזנים וכאלו מחוזק הקורא מהקול ההוא תתחדש הצלילה וההכרה באוזן : מקללים להם בניו ולא כהה בם · הרצון בזה שהוא ידע שישראל היו מקללים בניו בסבת העושק שהיו עושקים אותם בית עלי ממה שהיו חוטפי' מהם מן הזבחי' ובעבור העגלה שהית' בהם מהקרבת ה' הקרבנות אשר ה' הוביאו להם עד שבבר ישכבון וקרבנות ה' הנשים הצובאות פתח אהל מועד לא קרבו ע עדיין והנה לא הוכיח עלי על זה כאופן ם שיכנעו תכשות כן אבל אמר להם אל בני כי לא טובה השמועה וגו' ולא דקדק אח"זה שישרו מאלו החטאים · ולכן נשבע השם לבית עלי שלא יתכפר להם עונם בהתמצעות קרבנות כאילו יאמר זבח ומנחה כי כלם באים לכפרה ולזה היתה שמיכה על ראש הסלמים להעביר עונם הם באים לכפרה ומזה התקים דקדקו רז"ל שהכפרה לא תשלם לבית עלי בזבח ובמנחה ואולם תשלם במה שהוא יותר טוב מהם והוא העסק בתורה ובגמילות חסדים ומזה התקום יותר הספק איך ענש הש"י האנשים שלא חטאו מפני חטאת אבותיהם וזה כי זה השכם לא היה אלא למי שלא ידע את ה' מהכהנים שהוא אוחז את חטאת אבותם אותם מי שהתקנא מהם בידיעת השי"ת לא מזה העונש אלא שכבר ימסך לו שגם מה בעיקרה בעבור חטאת אבותיו והוא שלא תהיה לו שררה בענין הכהונה מפני היות שרה מכל תפארתו בחטאת אבותיו : כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף · הוא לשון קללה והרצון בו כה יעשה לך אלהים רעה כי לא היה ידע עלי שיהיה ענין הנבואה הזאת דבר קללה ורוה כל אמתת זה הפירוש מה שאמר בן הדד כה יעשון לי אלהים וכה יוסיף · ואולם רז"ל הוציאו מזה שקללת חכם אפילו על תנאי היא באה על דרך הדרש : כי נאמן שמואל לנביא לה' · לימדנו מזה שמי שלא יפיל מכל דבריו ארצה לא יצטרך לבקשת אות או מופת אחר שהוא נביא לפי שזה דבר מיוחד בנבואה ולא ידקדק בשאר ההודעות כמו החלום והקסם והוברי שמים כי הם אם יאמרו אמת לפעמי' הנה יכזבו פעמי' רבות ואין הענין כן בנביא כי כל דבריו אמת · וכבר יתבאר באיזה סוג מן הדברי' ידקדק זה בנבואה ובאי זה מהם לא יכדק כי ירמיה שמה שתגיד הנבואה בקצ' הטובו' והרעו' האנושיות יקרה שלא יתקיים כשיתקנו האנשים שבאו להם הייעוד מהטוב אשר בא להם בעבור הייעוד הטוב או מהרע אשר בא להם בעבור הייעוד הרע · והנה

אנכי עשה ד' בליש' וסי' הנה אנכי עשה דבר ביש' · והיתה לי' ב' בפסוק · אנכי יי' עשה : אקים ו' וסי' אקים את יצחק · נביא אקים · אקים אל עלי · ואת דוד מלכם · את סכת דוד · והריסותיה אקים :

ויאמר עלי לשמואל לך שכב והיה אם יקרא אליך ואמרת דבר יהוה כי שמע עבדך וילך שמואל וישכב במקומו : ויבא יהוה ויתיצב ויקרא כפעם בפעם שמואל שמואל ויאמר שמואל דבר כי שמע עבדך : ויאמר יהוה אל שמואל הנה אנכי עשה דבר בישראל אשר כל שמעו תצלינה שתי אזניו : ביום ההוא אקים אל עלי את כל אשר דברתי אל ביתו החל וכלה : והגדתי לו כי שפט אני את ביתו עד עולם בעון אשר ידע כי מקללים להם בניו ולא כהה בם : ולכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם : וישכב שמואל עד הבקר ויפתח את דלתות בית יהוה ושמואל ירא מהגיד את המראה אל עלי : ויקרא עלי את שמואל ויאמר שמואל בני ויאמר הנני : ויאמר מה הדבר אשר דבר אליך אל נא תכחד ממני כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף אם תכחד ממני דבר מכל הדבר אשר דבר אליך : ויגד לו שמואל את כל הדברים ולא כחד ממנו ויאמר יהוה הוא הטוב בעינו יעשה : ויגדל שמואל ויהוה היה עמו ולא הפיל מכל דבריו ארצה : וידע כל ישראל מדן ועד באר שבע כי נאמן שמואל לנביא ליהוה :

ואמר עלי לשמואל איזיל שכוב ויהי אם יקרי לך ותימר מליל יי ארי שמע עבדך ואזל שמואל ושכיב באתריה : ואתגלי יי ואתעתד וקרא כזמן בזמן שמואל שמואל ואמר שמואל מליל ארי שמע עבדך : ואמר יי לשמואל הא אנא עביד פתגמא בישראל דכל דישמעיניה יצלן תרתין אודנוהי : ביומא ההוא אקים על עלי ית כל דמליליית על ביתיה אגבר ואשיצי : וחויתי ליה ארי כיתפרע אנא מן אנש ביתיה עד עלמא בחובין ד דידע ארי מרגזין להון בנוהי ולא כהה בהון : ובכן קיימית לבית עלי אם יתעדבקון חובי בית עלי בניכסת קודשין ובקורבנין עד עלמא : ושכב שמואל עד צפרא ופתח ית דשי בית מקדשא דיי ושמואל דחיל מלחואה ית חיזו נבואתא לעלי : וקרא עלי ית שמואל ואמר שמואל ברי ואמר הא אנא : ואמר מה פתגמא דמליל עמך לא כען תכסי מיני בדין יעביד לך יי וכדין יוסיף אם תכסי מיני פתגם מכל פתגמא דמליל עמך : וחוי ליה שמואל ית כל פתגמיא ולא כסי מיניה ואמר יי הוא דתקין בעינוהי יעביד : ורבא שמואל ומימרא דיי הוה בסעדיה ולא בטיל מכל פתגמוהי לארעא : וידעו כל ישראל מדן ועד באר שבע ארי מהימן שמואל בפתגמי נבואתא דיי :

רשי

ויאמר שמואל דבר · ולא הזכיר שם שמים כמו שציוהו עלי אמר שמא קול אחר הוא : עושה דבר · היא לקיחת הארון ביד פלשתים : תצלינה · לשון צלצלים טנטי"ר בלע"ז : החל וכלה · אותו היום תתחיל גזרתי על בית עלי שימותו חפני ופנחס ומכאן ואילך אכ"ה גזרתי ואשלים עליה' מדור לדור להמיתם אכפי' בן שמונה עשרה שנה : החל וכלה · אקומ"נכש אחימפ"ליינכש בלע"ז : כי מקללים להם בניו · מקללים לי היה לו לומר אלא שכנה הכתוב מקללים מקילים כל קללה לשון קלות ובזיון הוא : ולא כהה · לא הכהה פניהם להעביר' מגדולתן : כה יעשה לך · כאות קללה שבמה שלא יהיו לך בנים הגונים וכן עלתה בו ואף על פי שהגיד לו ולא כיחד מכאן אמרו קללת חכם אפילו על תנאי היא באה : יי' הוא · אדון הוא והכל שלו : כי

רדק

ויבא יי' ויתיצב · נראה בפעם הזאת נראית תמונה לנגד עיניו במראה הנבואה לפי' אמ' ויתיצב כמו ויתיצב מלאך יי' בדרך : דבר כי שומע עבדך ולא אמר יי' כמו שאמר לו עלי כי היה ירא ע עדיין מהזכיר השם במראה ה הנבואה ואם בדרש כי חשש ע עדיין שמא קול שד הוא וזה רחוק : עושה דבר · זהו גלות הארון : תצלינה · מבנין הפעיל שרשו צלל והוא ענין הרעשה כמו לקול צללו שפתי : ביום ההוא · ביום שיהיה זה הדבר הקשה אשר כל שמעו תצלינה שתי אזניו ביום ההוא אקים אל עלי מה שדברתי אל ביתו על ידי איש האלהים כמו שכתוב למעלה כי ביום ההוא תהיה תחלת הפורענות הבאה על בית עלי שימותו בניו וכן א כמו על ביתו וכן אל ההרים לא אל ביתו · כמו על ביתו וכן אל ההרים לא אכל : כי שופט אני · לא יכלה משפטי בזרעו עד זמן קצוב אלא עד עולם · ···· בעון אשר ידע · בעון במוך למלת אשר כאילו אמר בעון הדבר אשר ידע ובעונו ילקה זרעו עד עולם שכתו ומשלם עון אבות על חיין בניהם אחריהם ואף על פי שהיו בנבים זכאים האל ית' שמו קורא הדורות מראש ויודע מה שעתיד להיות ידע כי לא יהיה בבניו עד עולם שיהיה זכאי כל כך שלא יזכר לו עון אבותיו זה : כי מקללים להם בניו · תקון סופרים כי לא רוצה לומר לו יתברך אלא שכנה הכתוב וזה אחד משמונה עשר פסוקים שהם תקון סופרים והקללה הזאת היא ענין בזיון כמו שאמר עליהם ובוזי יקלו וית' ארי מרגזין להון בנוהי : לא כהה בם · לא עכרם ולא הכעם ואף על פי שאמר אל בני כי לא טובה השמועה זה היה לעת זקנותו שלא היו יראים ממנו ומתחלת עשותם הרעה היה לו להכעם ולהריב עמהם בחזקה ולא עשה כן : בזבח ובמנחה · לפי שהיו שמעלו בזבח ובמנח' רע"פ שיסתדלו בזבח ובמנח' לכפר מעלם לא יכפר להם לעולם ורבותי' ז"ל דרשו בזבח ובמנחה הוא דלא יתכפר אבל יתכפר בתלמוד תורה ובגמילות חסדי' ומהם אמרו אבל מתכפר בתפלה : ויפתח · כלו' קם בבקר ופתח דלתות בית יי' כמנהגו ולא הלך אל עלי בקומו לספר לו המראה כי ירא מהגידה לו : כה יעשה לך אלהי' · כן הוא מנהג הלשון לאמר דבר זה בשבוע וכן כה יעשה לי אלהי' · ובדרש כה יעשה לך אלהי' כשם שאין בני יורשי' את מקומי כך אין בניך יורשין את מקומיך : ולא כחד ממנו · ובדרש ר"ע פ כן באה לו קללתו ומכאן אמרו קללת חכם אפי' על תנאי היא באה : יי' הוא · בדרש אמר ליה אדון הוא מר הוא הטוב בעיניו יעשה : ולא הפיל מכל דבריו ארצה · כל מה שהיה אומר היה בא והקב"ה מקיים על ידו לפי' הדברים שהיה אומ' שלא ברוח נבואה ובזה הדבר ידעו כל ישראל כי נאמן שמואל לנביא ליי' ותרגומו ולא בטיל מכל פתגמוהי יחד :

להראה

ויסף יהוה להראה בשלה כי נגלה יהוה אל שמואל בשלו בדבר יהוה׃ ויהי דבר שמואל לכל ישראל ויצא ישראל לקראת פלשתים למלחמה ויחנו על האבן העזר ופלשתים חנו באפק׃ ויערכו פלשתים לקראת ישראל ותטש המלחמה וינגף ישראל לפני פלשתים ויכו במערכה בשדה כארבעת אלפים איש׃ ויבא העם אל המחנה ויאמרו זקני ישראל למה נגפנו יהוה היום לפני פלשתים נקחה אלינו משלה את ארון ברית יהוה ויבא בקרבנו וישענו מכף איבינו׃ וישלח העם שלה וישאו משם את ארון ברית יהוה צבאות ישב הכרבים ושם שני בני עלי עם ארון ברית האלהים חפני ופינחס׃ ויהי כבוא ארון ברית יהוה אל המחנה וירעו כל ישראל תרועה גדולה ותהם הארץ׃ וישמעו פלשתים את קול התרועה ויאמרו מה קול התרועה הגדולה הזאת במחנה העברים וידעו כי ארון יהוה בא אל המחנה׃ ויראו הפלשתים כי אמרו בא אלהים אל המחנה ויאמרו אוי לנו כי לא היתה כזאת אתמול שלשם׃ אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה אלה הם האלהים המכים את מצרים בכל מכה במדבר׃ התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן תעבדו לעברים כאשר עבדו לכם והייתם לאנשים ונלחמתם׃ וילחמו פלשתים וינגף ישראל וינסו איש לאהליו ותהי המכה גדולה מאד ויפל מישראל שלשים אלף רגלי׃

ואוסיף יי' לאיתגלאה בשילו ארי איתגלי יי' לשמואל בשילו בפיתגמא דיי׃ והוה פיתגם שמואל מדעא לכל ישראל ונפק ישראל לקדמות פלשתאי לאגחא קרבא ושרו על אבן סעדא ופלשתאי שרו באפק׃ וסדרו קרבא פלשתאי לקדמות ישראל ואיתרטישו עבדי קרבא ואיתברו ישראל קדם פלשתאי ומחו בסידרא בחקלא כארבעא אלפין גברא׃ ואתא עמא למשריתא ואמרו סבי ישראל למה תברנא יי' יומא דין קדם פלשתאי ניסב לנא משילו ית ארון קימא דיי' וייתי בינגא בדיל יקר שמיה נתפריק מיד בעלי דבבנא׃ ושלח עמא לשילו ונטלו מתמן ית ארון קימא דיי' צבאות דשכינתיה שריא עיל מן כרוביא ותמן תרין בני עלי עם ארון קימא דיי' חפני ופינחס׃ והוה כד אתא ארון קימא דיי' למשריתא ויביבו כל ישראל יבבא רבא ואשתגשת ארעא׃ ושמעו פלשתאי ית קל יבבא ואמרו מה קל יבבא רבא הדין במשריתא דיהודאי וידעו ארי ארונא דיי' אתא למשריתא׃ ודחילו פלשתאי ארי אמרו אתא ארונא דיי' למשריתא ואמרו ווילנא ארי לא הות כהדא מאתמלי ומדקמוהי׃ ווילנא מן ישזביננא מיד מימרא דיי' דעוברוהי רברבין אילין אינון גבורתא דיי' דמחא ית מצרים בכל מחא ולעמיה עבד פרישן במדברא׃ איתקפו והוו לגברין פלשתאי דילמא תשתעבדון ליהודאי כמא דאשתעבידו לכון ותהון לגברין גברין ותגיחון קרבא׃ ואגיחו קרבא פלשתאי ואתברו ישראל ואפכו גבר לקירוהי והות מחתא רבתא לחדא ואתקטל מישראל תלתין אלפין גבר ריגלי׃

רשי

כי נגלה יי' אל שמואל. לפי שאמר למעלה ודבר יי' היה יקר בימים ההם אמר כאן כי מעתה בשביל שמואל נגלה ושכח והרגיל להגלות׃ ויהי דבר שמוא' לכל ישראל. כהיה הדבר שנאמר לשמואל ובא לכל ישראל והיאך היה הפורענות ויצא ישראל לקראת פלשתים למלחמה׃ ותטש המלחמה. ותתפשט המלחמה כמו והנם כטושים על פני הארץ וכן ויטשו בלחי׃ אבן העזר. עדיין לא היה כן שמה כי בימי שמוא' נקראת כן וכאן קראה על שם סופה׃ בכל מכה במדב'. על ים סוף ויונתן תירגם ולעמיה עבד פרישן במדברא ובסיפרי שנינו שהפרשה הזו עירוב דברים מי שאמר זה לא אמר זה כשרין שבהם אמרו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה והרשעים אמרו אלה הם האלהים המכים את מצרי' בכל מכה כל מכות שהיו לו על המצריים הביאם אין לו עוד מכה מעתה הים

רדק

להראה. בחולם וכן להראה אל מנוח כמו שבא בשלמים הכתון תנתן׃ כי נגלה. טעם מלת כי לפי שאמר ויוסף אמר כי המראה הראשונה הבאה לשמואל היתה בשילה בבית יי' וכן עתה הוסיף להראה לו בשילה והמרא' הזאת היתה לו לצוות בני ישראל לצאת לקראת פלשתים למלחמה וזהו שאמר כדבר יי' וכן אמר ויהי דבר שמואל לכל ישראל ויצא ישרא'. כלומר צוה אותם לצאת בדבר השם ויצאו וצוה אותם לצאת לא להנגף לפני פלשתים לפי שהיו ענושים וחייבי' את המשפט הזה וכן במלחמת הגבעה צוה אותם לעלות וינגפו׃ על האבן העזר. כמו הארון הברית והכותב אמר זה כי כשהיתה זאת המלחמה אבן נגף היתה ולא אבן עזר ועדיין לא נקראת אבן העזר כי על המלחמה האחרת שעשה שמואל עם פלשתים בין המצפה ובין השן שקרא אותה שמואל אבן העזר שעזרם הש"י באותה מלחמה אבל מה שכתב הכא אבן העזר דברי הסופר הם וכן וירדף עד דן׃ ותטש המלחמה. כענין ויטש על המחנה ענין התפשטות הדבר ות"י ואתרטישו עבדי קרבא׃ ויושיענו. ת"י ובדיל יקר שמיה נתפריק מיד בעלי דבבנא׃ את ארון ברית יי' צבאות יושב הכרובים. טעם הספור הזה לומר כי הוא ארון החיילו' להגביר אוהביו ולהחליש אויביו ויושב הכרובי' אמ' להודיע כי הוא קרוב לבני אדם לכל אש' יקראוהו באמת ולולי העונו' לכל זה היה כמצא והעונות גרמו ומפני זה אמר ושם שני בני עלי עם ארון ברית האלהים חפני ופינחס להודיע כי הם גרמו המכשלה וכדי שיבואו למלחמה היתה סבה מאת האלהים שמשו זקני ישראל את הארון והם גרמו את המכשלה עם עונות ישראל הבאים למלחמה כי היו בהם עובדי עבודה זרה והארון זה הוא הארון שבו מונחין שברי לוחות והוא היה יוצא עמהם למלחמה והוא שכתו' עליו וארון ברית יי' נוסע לפניהם. ומצאנו מחלוקת בדברי רבותינו ז"ל בזה שהם אמרו כי לוחו' ושברי לוחות מונחין בארון אחד וספר תורה עמהם בארון ומה שאמ' ושמתם אותו מצד ארון ברית יי' פירושו ושמתם אותו בארון מצד לוחות ברית יי' ויש אמרו כי כמין גלוסקא עשו לארון מבחוץ ושם היה ספר תורה מונח וזהו שאמר מצד ארון ברית יי' ויש אמרו כי בארון אחר לבדו היה ספר תורה מונח ויש אמרו כי לשברי לוחות היה ארון לבדו והוא היה יוצא למלחמ' והפסוקי' מוכיחין כי הלוחות השלימו' היו בזה הארון שהביאו במחנ' שהרי אמר יושב הכרובים מראה כי הכרובי' היו עליו ועוד כי זה הארון שיצא למלחמה זה הוא ארון שהיה בבית שמש בשובו משדה פלשתי' והוא שהיה בקרית יערים ובבית עובד אדום ובעיר דוד ומעיר דוד העלוהו והכניסוהו לבית קדש הקדשי'׃ מיד האלהי' האדירי' האלה. ת"י מיד מימר' דיי' דעוברוהי רברבין אילי' אינון גבורת' דיי' וגו' ואדוני אבי ז"ל פי' במדב' מן ומדברך נאוה וזה פיר' במכותיו ודבריו הכה מצרי' ועתה הוא בעצמו בא אוי להם ודברי רבותינו ז"ל עירובי דברים כאמרה הפרשה מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה עד כאן דברי צדיקים שבהם אבל הרשעים היו אומרים אלה הם האלהים המכים את מצרים בכל מכה במדבר אמרו עשר מכות היו לו וכלן הביאן על המצרים ושאר המכות כלה על עמו במדבר אין לו מכה עוד מעתה אמר להם הקב"ה אתם אומרי' שאין לי מכה עוד אני מביא עליכם מכה שלא כהיתה מעולם והיא אחד מהם יוצא בטחור ועכבר יוצא מן התהום ומושך את בני מעיו וחוזר לתהום וכן הוא אומר ותכבד יד יי' על האשדודים. ויש מפרשים מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה כי מנהג בלשון הערלים לקרא לאלהים אחרים לשון רבים וזהו שאמרו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה וכיוצא בדבר ואתה עיף ויגע על ישראל ולא ירא אלהים על עמלק עירובי דברים כתובין כאן וכן יתכן להיות כפשוטו׃

רלבג

והנה זכר שכבר הוסיף יי' להראה בשילה לשמואל והיה דבר שמואל לכל ישרא' בחיי עלי בעניני הנבואה ובזה האופן היה מנהיג אותם גם בחיי עלי כי כבר נתפרסם להם שהוא היה נביא אמת. אחר זה ספר שכבר יצא ישרא' לקראת פלשתים למלחמה מעצמם ולא שאלו באלהים עם היות אצלם אורים ותמים ונבי' איך יתנהגו בעני' המלחמ' הזאת ובסוף הענין מתוארבים מישרא' וארון האלהים נלקח ובזה נתקיים מה שאמר איש האלהים לעלי ומה שאמר לו שמואל׃ ותטוש המלחמה. הרצון בו שפשטה המלחמה׃ אלה הם האלהים המכי' את מצרי' בכל מכה במדבר. ר"ל ובמדב' כי ענין קריעת ים סוף היה במדבר אשר בו מתו פרעה וחילו וכבר הכם קודם זה במצרים במינים רבים מהמכות׃ פן תעבדו לעברים כאשר עבדו לכם. זה מורה כי לא היו פלשתים מושלי' בישראל ולא ישראל בפלשתי' ולפשר שמזמן קרוב יצאו בני ישרא' מעבדותם או אפשר שיארך זמן עבדות את הפלשתים עד מות עלי ויהיו אכ"ל כל שנות שמשון נכללות בשנות עלי וכמנו לשניהם כי רוב ישיבת שמשון היה בישיבת ארץ פלשתי' וכשלא היה שמשון שר היה שופט את עלי׃

בדבר יי' ה' בקריאה וסי' במס' רבת׃ ויבא י"א רפין בקריאה וסי' במס' רבת׃ וישיענו ג' ב' מלאים וא' חס' וסי' נקחה אלינו. אל תחרש ממנו. זה יי' קוינו לו ויושיענו. קדמאה חס׃ ותהם ג' וחס' וסי' ותהם הארץ. ותהם הקריה. ותהם כל העיר עליהן׃ מה כ"ד פתחין וסי' נמס' בסדר כי תשא׃ אתמל ג' בקריאה וסי' גם אתמל גם שלשם דשמואל. כי לא היתה כזאת אתמול שלשם. כיום אתמול׃

וַאֲרוֹן אֱלֹהִים נִלְקָח וּשְׁנֵי בְנֵי עֵלִי מֵתוּ חָפְנִי וּפִינְחָס׃ וַיָּרָץ אִישׁ בִּנְיָמִן מֵהַמַּעֲרָכָה וַיָּבֹא שִׁלֹה בַּיּוֹם הַהוּא וּמַדָּיו קְרֻעִים וַאֲדָמָה עַל רֹאשׁוֹ׃ וַיָּבוֹא וְהִנֵּה עֵלִי יֹשֵׁב עַל הַכִּסֵּא יַךְ דֶּרֶךְ מְצַפֶּה כִּי הָיָה לִבּוֹ חָרֵד עַל אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וְהָאִישׁ בָּא לְהַגִּיד בָּעִיר וַתִּזְעַק כָּל הָעִיר׃ וַיִּשְׁמַע עֵלִי אֶת קוֹל הַצְּעָקָה וַיֹּאמֶר מֶה קוֹל הֶהָמוֹן הַזֶּה וְהָאִישׁ מִהַר וַיָּבֹא וַיַּגֵּד לְעֵלִי׃ וְעֵלִי בֶּן תִּשְׁעִים וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה וְעֵינָיו קָמָה וְלֹא יָכוֹל לִרְאוֹת׃ וַיֹּאמֶר הָאִישׁ אֶל עֵלִי אָנֹכִי הַבָּא מִן הַמַּעֲרָכָה וַאֲנִי מִן הַמַּעֲרָכָה נַסְתִּי הַיּוֹם וַיֹּאמֶר מֶה הָיָה הַדָּבָר בְּנִי׃ וַיַּעַן הַמְבַשֵּׂר וַיֹּאמֶר נָס יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי פְלִשְׁתִּים וְגַם מַגֵּפָה גְדוֹלָה הָיְתָה בָעָם וְגַם שְׁנֵי בָנֶיךָ מֵתוּ חָפְנִי וּפִינְחָס וַאֲרוֹן הָאֱלֹהִים נִלְקָחָה׃ וַיְהִי כְּהַזְכִּירוֹ אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיִּפֹּל מֵעַל הַכִּסֵּא אֲחֹרַנִּית בְּעַד יַד הַשַּׁעַר וַתִּשָּׁבֵר מַפְרַקְתּוֹ וַיָּמֹת כִּי זָקֵן הָאִישׁ וְכָבֵד וְהוּא שָׁפַט אֶת יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה׃ וְכַלָּתוֹ אֵשֶׁת פִּינְחָס הָרָה לָלַת וַתִּשְׁמַע אֶת הַשְּׁמֻעָה אֶל הִלָּקַח אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וּמֵת חָמִיהָ וְאִישָׁהּ וַתִּכְרַע וַתֵּלֶד כִּי נֶהֶפְכוּ עָלֶיהָ צִרֶיהָ׃ וּכְעֵת מוּתָהּ וַתְּדַבֵּרְנָה הַנִּצָּבוֹת עָלֶיהָ אַל תִּירְאִי כִּי בֵן יָלָדְתְּ וְלֹא עָנְתָה וְלֹא שָׁתָה לִבָּהּ׃ וַתִּקְרָא לַנַּעַר אִי כָבוֹד לֵאמֹר גָּלָה כָבוֹד מִיִּשְׂרָאֵל אֶל הִלָּקַח אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וְאֶל חָמִיהָ וְאִישָׁהּ׃ וַתֹּאמֶר גָּלָה כָבוֹד מִיִּשְׂרָאֵל כִּי נִלְקַח אֲרוֹן הָאֱלֹהִים׃

וַאֲרוֹנָא דַיְיָ אִשְׁתְּבִי וּתְרֵין בְּנֵי עֵלִי אִתְקְטָלוּ חָפְנִי וּפִינְחָס׃ וּרְהַט גַּבְרָא מִשִּׁבְטָא דְבִנְיָמִין מִסִּידְרָא וַאֲתָא לְשִׁילֹה בְּיוֹמָא הַהוּא וּלְבוּשׁוֹהִי מְבַזְּעִין וְעַפְרָא רְמֵי עַל רֵישֵׁיהּ׃ וַאֲתָא וְהָא עֵלִי יָתִיב עַל כּוּרְסַיָא עַל כִּיבֵשׁ אוֹרַח תַּרְעָא מְסַכֵּי אֲרֵי הֲוָה לִבֵּיהּ תְּבִיר עַל אֲרוֹנָא דַיְיָ וְגַבְרָא אֲתָא לְחַוָּאָה לְקַרְתָּא וְאִשְׁתְּגִישַׁת כָּל קַרְתָּא׃ וּשְׁמַע עֵלִי יָת קָל צְוָוחְתָא וַאֲמַר מָה קָל שִׁיגוּשְׁיָא הָדֵין וְגַבְרָא אוֹחִי וַאֲתָא וְחַוִּי לְעֵלִי׃ וְעֵלִי בַּר תִּשְׁעִין וְתַמְנֵי שְׁנִין וְעֵינוֹהִי קָמָה וְלָא יָכֵיל לְמֶחֱזֵי׃ וַאֲמַר גַּבְרָא לְעֵלִי אֲנָא אֲתֵית מִן סִידְרָא וַאֲנָא מִן סִידְרָא דִקְרָבָא אַפְּכִית יוֹמָא דֵין וַאֲמַר מָה הֲוָה פִּתְגָמָא בְּרִי׃ וַאֲתֵיב דִּמְבַשַּׂר וַאֲמַר אַפֵּךְ יִשְׂרָאֵל קֳדָם פְּלִשְׁתָּאֵי וְאַף מְחָתָא רַבְּתָא הֲוָת בְּעַמָּא וְאַף תְּרֵין בְּנָךְ אִתְקְטָלוּ חָפְנִי וּפִינְחָס וַאֲרוֹנָא דַיְיָ אִשְׁתְּבִי׃ וַהֲוָה כַּד אַדְכַּר יָתֵיהּ יָת אֲרוֹנָא דַיְיָ וּנְפַל מֵעַל כּוּרְסַיָא לַאֲחוֹרוֹהִי עַל כִּיבֵשׁ אוֹרַח תַּרְעָא וְאִיתְּבָרַת פְּקוֹתֵיהּ וּמִית אֲרֵי סִיב גַּבְרָא וְיַקִּיר וְהוּא דָן יָת יִשְׂרָאֵל אַרְבְּעִין שְׁנִין׃ וְכַלְּתֵיהּ אִתַּת פִּינְחָס מְעַדְיָא לְמֵילַד וּשְׁמַעַת יָת שְׁמוּעֲתָא דְּאִשְׁתְּבֵי אֲרוֹנָא דַיְיָ וּדְמִית חֲמוּהָא וּדְאִתְקְטֵל בַּעֲלַהּ וּכְרַעַת וִילֵידַת אֲרֵי בְּעוּתָהָא חִיבְלָהָא׃ וּכְעִידַן מוּתַהּ וּמַלִּילָן נְשַׁיָּא דְקַיְמָן עִילָוַהּ לָא תִדַּחֲלִין אֲרֵי בַר דְּכַר יְלֵידַת וְלָא אֲתֵיבַת וְלָא שַׁוִּיאַת עַל לִבַּהּ׃ וּקְרַת לְרַבְיָא אִיכָבוֹד לְמֵימַר גְּלָה יְקָרָא מִיִּשְׂרָאֵל דְּאִשְׁתְּבֵי אֲרוֹנָא דַיְיָ וּדְמִית חֲמוּהָא וּדְאִתְקְטֵל בַּעֲלַהּ׃ וַאֲמַרַת גְּלָא יְקָרָא מִיִּשְׂרָאֵל אֲרֵי אִשְׁתְּבֵי אֲרוֹנָא דַיְיָ׃

ויבוא ט"ו מלאים בקריאה וסי' ויבוא והנה עלי יושב על הכסא · ויקץ שלמה והנה חלום · בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי · ונביא אחד זקן · ויבוא אל המלך · ויתחפש מלך ישראל ויבוא · וימת המלך ויבוא שמרון · ויבא יהוא יזרעאלה · ויבוא ישעיה בן אמוץ דישעיה · ויבוא אלי אנשים מזקני ישר' · ויבוא אל הגוים אשר באו שם · ויבוא אליה כבוא אל אשה זונה · ויבוא אל שער אשר פניו · ויבוא גם השטן · וחברו · וכל מגלת אסתר דכות מ"ל במ"ב חס' וסי' אל המשתה אשר עשתה אסתר · ויבוא המלך והמן לשתות · ותדברנה ג' בקריאה וסי' ותדברנה הנצבות עליה · ותאמר האשה האחרת לא כי בנך · ותדברנה בפיכם דירמיה:

רשי

איש בנימן. זה היה שאול שחטף את הלוחות מיד גלית וברח לו: יד דרך מצפה. אצל יד הדרך היה מצפה: מפרקתו. אפרקותיה עצם הצואר: ללת. על כרחי ללדת פירושו ואין לו דמיון ומכחס חברו בחלק יללה לפי שחבלי לידתה ביללה באו לה ויסוד וללה אין אות ביסודה אלא למד לבדה: נהפכו. נשתנו מכדרכן לכך מתה: ציריה. צירי דלתי בטכה קרדונ"ל בלע"ז: איכבוד. אין כבוד וכן וימלט אי נקי אין נקי: אל הלקח. כמו על הלקח ואינו צריך לזוז מלשון אל למי שיודע להבין דבריו: אל הלקח. איטוריי"ם לאיסטוריפרים בל': אל מות חמיה. אל הרעה הזאת שמת חמיה ואישה: אבל

רדק

וירץ איש בנימן. דרשו בו שאול היה שאול בן קיש שחטף הלוחות מיד גולית הפלשתי וברח לו ורחוק הוא שהוציא אדם את הלוחות מהארון שהרי כמה נגעים וכמה רעות באו לפלשתים מקדושת הארון בהיותו בארץ פלשתים לבד כל שכן אם שלחו יד בו כי נגם אנשי בית שמש שהיו ישראלים מתו כמה מהן כי ראו בארון יי': יד דרך מצפה. כתיב יך כלומר שהיה לבו מכה אותו ומפחד על ארון האלהים שיבא וכתב יך לזה הטעם על דרך ויך לב דוד אותו וקרי יד שפי' מקום כמו ויד תהיה לך כלומר היה יושב על הכסא במקום שהיה רואה דרך הבאים מן המלחמה והיה מצפה ומיחל שיבא אדם כי היה לבו חרד על ארון האלהים ויונתן הוסיף בו שער שתירגם על כיבש אורח תרעא מסכי כמו שאמר בפסוק האחר בעד יד השער: ועיניו קמה. כל אחת מעיניו קמה כלומר כהתה ואמר לשון קימה בעין וכן כי קמו עיניו משיבו כי לעת הזקנה תיבש הלחות ויקומו יתרי העין ותכנס העין בחורה ויש מפרשים ענין כליון עינים וכן תרגם יונתן כלו עיניהם קמה עיניהון וכן תרגם ועיניו קמה: ויען המבשר. מספר החדשות על טוב ועל רע נקרא מבשר: נלקחה. נזכר ארון בלשון זכר ובלשון נקבה בלשון זכר ברוב וכן בזו הפרשה וארון האלהים נלקח ובזה הפסוק בלשון נקבה וכן אשר בהם אליהם ארון יי': כהזכירו. כהזכיר המבשר ארון האלהי': ויפל. עלי מרוב כאב לב שאחזו נפל לאחריו: בעד יד השער. כתרגומו על כיבש אורח תרעא: מפרקתו. עצם הצואר נקרא מפרקת לפי שנעשה פרקים פרקים: וכבד. כבד התנועה מפני זקנתו או פי' שהיה כבד בבשר שהיה בעל בשר לפיכך מת בנפלו מפני כובד כבדו: הרה ללת. היתה הרה וקרבו ימיה ללדת והדל"ת חסרה כן דעת רוב המפרשים וכן ת"י מעדיא למילד ורבי אחי רבי משה פירשו מן יללה כלומר קרבו ימיה לחיל ולזעוק בחבליה ודקדוק המלה ללת בפלס לרדת לשבת בחסרון יו"ד ילל כמו יו"ד ירד ישב ומכפל הלמ"דין חסרו האחרונה שהיא למ"ד הפעל ונשאר במלה מן השרש ע"ין הפעל לבד כמו לתת אלא שזו בצירי וזו בפתח: כי נהפכו עליה ציריה. כלומר נהפכו ונתגלגלו עליה ציר וחבלי הלידה עם חבלי השמועה הרעה ומחזק ציריה כרעה וילדה ומתה ות"י ארי בעתוה חבלהא ובדברי רבותינו ז"ל תניא רבי אליעזר או' כשם שצירים לדלת הבית כך יש צירים לאשה שנ' ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה: וכעת. כבכ"ף: מותה. במותה: אי כבוד. כמו אין כבוד בחסרון הנ"ון ובא בחיריק כמו ואין יש פה תחת ידך או כמו אי כבוד בצירי כלומר איה הכבוד שאיננו היום בישראל: ותאמר. פעם אחרת אמרה כי בתחלה אמרה גלה כבוד בעבור הארון שנשבה ובעבור שמת חמיה ואישה ועתה שבה ואמרה בעבור הארון לבדו גלה כבוד כי הוא עיקר הכבוד:

רלבג

והנה עלי יושב על הכסא יד דרך מצפה. ר"ל שהיה הכס' במקו' שהיה מצפה ומביט הדרך אם יבא מבשר להגיד לו מה שקרה לארון האלהים: כי היה לבו חרד על ארון האלהים. ולזאת הסבה היה הכסא אצל מקום השער לראות העוברי' והשבים וזה מורה על רוב חסידותו שלא היה חרד לבניו עם מה שגלה לו איש האלהים ששניהם ימותו ביום אחד גם בשמעו מות חפני ופנחס לא חרד מאד עד ששמע שארון האלהים נלקח כי אז נפל אחורנית מעל הכסא מרוב החרדה ובשבת הנפילה נשברה מפרקתו מרוב החולשה ומת מכובד גופו ורוב הזקנה כי הכובד הזה היה סבת מיתתו בנפלו: הרה ללת. אחשוב שיהיה שרשו ילה ויהיה מקור וענינו ענין שלמות כי כאילו יאמ' שמלאו ימי הריונה ללדת כאמרו וימלאו ימיה ללדת וכבר פירשוהו מענין יללה והוא חסר למ"ד אחרת כי היה משפטו לללת: ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה. ולא יכלה להתאמץ על דבר שלידה כראוי: ותקרא לנער אי כבוד לאמ' גלה כבוד מישראל: ואל הלקח ארון האלהים ואל מות חמיה ואישה. כי חמיה היה נביא וכהן גדול ואישה היה ראוי לשמש בכהונה גדולה אחריו כי ידמה שהיה יותר ראוי לכהונה מחפני כי לא היה רע כל כך כמו חפני ולזה נתקיימה הכהונה גדולה מזרע פינחס עד מלכות שלמה כמו שיתבאר במה שיבא ולזה הקדים בפורענות לזכר חפני קודם פינחס בסוף הענין שבא לזכר כי הסבה החזקה למה שאמרה גלה כבוד מי שר' הו' הלקח ארון האלהים כי כבר נשאר לישראל נביא והיה שם מהכהנים גם כן מי שיתמנה כהן גדול תחת עלי.

ויכנו והנס

והנה הביאו הפלשתים ארון האלהים בבית ע״ז שלהם שהיה בהם צלם על צורת בן אדם שהיו קורין אותו דגון · והנה על צד המופת עשה הש״י לכבודו שהפיל דגון ארצה לפני ארון י״י להעיד כי אין עוד מלבדו ואולי חשבו הפלשתים שכבר היה זה על דרך המקרה לא מאת הש״י ולזה לקחו את דגון והשיבו אותו למקומו ולא השתדלו להסיר משם ארון האלהים · וביום השני מצאו דגון נופל לפני ארון י״י וראש דגון ושתי כפות ידיו כרותות על המפתן רק הנשאר מדגון היה נשאר אצל ארון י״י נופל ארצה ולזה היו כומרי דגון נשמרים מלדרוך על מפתן דגון כי חשבו שיהיה המקום קדוש מצד מה שמצאו שם ראש דגון ושתי כפות ידיו · ולא הספיק לש״י המשפטי׳ שעשה באלהיה׳ אבל הכה האשדודי׳ ושמם שוממים ותמהים על המכות שבאו להם ב׳ בדרך שלא היו יכולים לאמר שיהיה ארוע זה המקרה להם אם לא מפני מה שהסבו אצלם ארון האלהים · וזאת המכה היתה שהוכו בטחורים והוא חולי מצער מאד ויוצ׳ מהם דם רב כל שכן אלו שבאו להם מאת הש״י להכאיבם מאד · ולזה הוכרחו להוציא ארון האלהים מאשדוד ושלחוהו בגת ודמה שאלה המופתים עשה הש״י באמצעות שמוא׳ שהיה נביא או נעם זה בזולת נביא להשגחתו על ישראל שלא יאבד ארון האלהים מהם · והנה אחר הסבו אותו בגת היתה מכת הש״י בעיר מהומה גדולה לא נשאר שם אחד שלא הוכה במכת הטחורי׳ והיו הטחורי׳ נסתרים ולזה הם יותר קשים ויותר קשי הרפואה · וכאשר ראו זה שלחו ארון האלהים לעקרון ותכף שבא שם הביא הש״י מהומ׳ מות בכל העיר והנשארים בהם שלא מתו הוכו בטחורי׳ הנה כל זה קרה לפלשתים מפני ארון האלהים תוך שבעה חדשים · אז קראו פלשתים לכומריהם ולקוסמיהם לקחת עצה מהם מה יעשה לארון י״י אם ישיבוהו לישראל אם לא ואם היתה עצתם שישלחוהו לישראל במה ישלחוהו שם כדי שתסור אף הש״י מהם ; ונתנו

רשי

אצל דגון · צלם עשוי בדמות דג ; המפתן · איסקופה ; וישימם · לשון שממה ; בטחורים · חלוחלת כרכשא מכת הנקב שבברין ננכסין ושומטים בני מעיהן ויוצאין ; ויסתרו · כמו ויסתרו שהרי הוא במסורת כ׳ כתובין שי״ן ומפורשי׳ בלשון סמ״ך מכת בית הסתרי׳ ; מהומ׳ מות · כל מהומות ע״י רעש וזה אביהן וירעם י״י בקול גדול על פלשתי׳ ויהומם כך מפורש באגדת ס׳ שלשי׳ ושתים מידות דרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי ;

רדק

ויציגו · ויעמידו ; נופל לפניו · כמו על פניו וכן ת״י על אפוהי ; אל המפתן · כמו על המפתן וכן ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על והמפתן היא האסקופ׳ התחתונ׳ ; רק דגון נשאר עליו · אמרו כי דגון מטבורו ולמטה היה צורת דג . לפיכך נקרא דגון ומטבורו ולמעלה צורת אדם כמו שאומר ושתי כפות ידיו כרותו׳ אל המפתן וזהו פירושו רק דגון נשאר עליו צורת דג נשאר עליו ות״י לחוד גופיה דדגון אשתאר עלוהי ; לא ידרכו · בדרש ר׳ ירמיה בשם ר׳ שמואל בר רב יצחק מכינו שהחמירו ישרא׳ בע״ז יותר מאומו׳ העולם באומות העולם כתי׳ על כן לא ידרכו אבל בישרא׳ כתיב ופקדתי על כל הדולג על המפתן קפץ ; בעפולי׳ כתי׳ וקרי בטחורי׳ והכתיב הוא שם כנוי לתחתוני׳ כי עפולי׳ לשון גבוהות כמו עפל ובוחן והכנוי בהפך והקרי הוא שם החולי ; גת יסוב · לגת ר׳בים כמוהו ; ויסבו את ארון אלהי ישראל · ברגש הסמ״ך והבי״ת ; וישתרו להם · כתיב בשי״ן והוא כמו בסמ״ך ופי׳ שהיה להם מכת הטחורים במקום סתר מבפנים והיה קשה להם מאד שאם היה להם במקו׳ גלוי ותרגו׳ ולקו יתהון בטחוריא ; להמיתני ואת עמי · שרי עיר עקרון אמרו כן ;

ורא״ש י״א וסימ׳ נמסר בסדר האזינו ובשפטים סוף סימן ז׳ ; טחרים דכתבן עפלים ו׳ בקריאה וסימ׳ בשחין מצרים ובעפלים · ותכבד יד י״י · ויהי אחרי הסבו אתו · והאנשים אשר לא מתו · מה האשם אשר נשיב לו · ועשיתם צלמי עפליכם וצלמי עכבריכם · ושארא בדקרין · בן בתבן ; ארון אלהי ישראל ג׳ וסי׳ ויראו

ה וּפְלִשְׁתִּים לָקְחוּ אֵת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיְבִאֻהוּ מֵאֶבֶן הָעֶזֶר אַשְׁדּוֹדָה׃ וַיִּקְחוּ פְלִשְׁתִּים אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיָּבִיאוּ אֹתוֹ בֵּית דָּגוֹן וַיַּצִּיגוּ אֹתוֹ אֵצֶל דָּגוֹן׃ וַיַּשְׁכִּמוּ אַשְׁדּוֹדִים מִמָּחֳרָת וְהִנֵּה דָגוֹן נֹפֵל לְפָנָיו אַרְצָה לִפְנֵי אֲרוֹן יְהוָה וַיִּקְחוּ אֶת־דָּגוֹן וַיָּשִׁבוּ אֹתוֹ לִמְקוֹמוֹ׃ וַיַּשְׁכִּמוּ בַבֹּקֶר מִמָּחֳרָת וְהִנֵּה דָגוֹן נֹפֵל לְפָנָיו אַרְצָה לִפְנֵי אֲרוֹן יְהוָה וְרֹאשׁ דָּגוֹן וּשְׁתֵּי כַּפּוֹת יָדָיו כְּרֻתוֹת אֶל־הַמִּפְתָּן רַק דָּגוֹן נִשְׁאַר עָלָיו׃ עַל־כֵּן לֹא־יִדְרְכוּ כֹהֲנֵי דָגוֹן וְכָל־הַבָּאִים בֵּית־דָּגוֹן עַל־מִפְתַּן דָּגוֹן בְּאַשְׁדּוֹד עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ וַתִּכְבַּד יַד־יְהוָה אֶל־הָאַשְׁדּוֹדִים וַיְשִׁמֵּם וַיַּךְ אֹתָם בְּעְפָלִים אֶת־אַשְׁדּוֹד וְאֶת־גְּבוּלֶיהָ׃ וַיִּרְאוּ אַנְשֵׁי־אַשְׁדּוֹד כִּי־כֵן וְאָמְרוּ לֹא־יֵשֵׁב אֲרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עִמָּנוּ כִּי־קָשְׁתָה יָדוֹ עָלֵינוּ וְעַל דָּגוֹן אֱלֹהֵינוּ׃ וַיִּשְׁלְחוּ וַיַּאַסְפוּ אֶת־כָּל־סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים אֲלֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ מַה־נַּעֲשֶׂה לַאֲרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ גַּת יִסֹּב אֲרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּסֵּבּוּ אֶת־אֲרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיְהִי אַחֲרֵי הֵסַבּוּ אֹתוֹ וַתְּהִי יַד־יְהוָה בָּעִיר מְהוּמָה גְּדוֹלָה מְאֹד וַיַּךְ אֶת־אַנְשֵׁי הָעִיר מִקָּטֹן וְעַד־גָּדוֹל וַיִּשָּׂתְרוּ לָהֶם עְפָלִים׃ וַיְשַׁלְּחוּ אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים עֶקְרוֹן וַיְהִי כְּבוֹא אֲרוֹן הָאֱלֹהִים עֶקְרוֹן וַיִּזְעֲקוּ הָעֶקְרֹנִים לֵאמֹר הֵסַבּוּ אֵלַי אֶת־אֲרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לַהֲמִיתֵנִי וְאֶת־עַמִּי׃ וַיִּשְׁלְחוּ וַיַּאַסְפוּ אֶת־כָּל־סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים וַיֹּאמְרוּ שַׁלְּחוּ אֶת־אֲרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְיָשֹׁב לִמְקֹמוֹ וְלֹא־יָמִית אֹתִי וְאֶת־עַמִּי כִּי־הָיְתָה מְהוּמַת־מָוֶת בְּכָל־הָעִיר כָּבְדָה מְאֹד יַד הָאֱלֹהִים שָׁם׃ וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לֹא־מֵתוּ הֻכּוּ בָּעְפָלִים וַתַּעַל שַׁוְעַת הָעִיר הַשָּׁמָיִם׃

וּפְלִשְׁתָּאֵי שְׁבוֹ יָת אֲרוֹנָא דַייָ וְאַיְתוּהִי מֵאַבְנָא סַעֲדָא לְאַשְׁדּוֹד׃ וּנְסִיבוּ פְלִשְׁתָּאֵי יָת אֲרוֹנָא דַייָ וְאַעִילוּ יָתֵיהּ לְבֵית דָּגוֹן וְאַקִימוּ יָתֵיהּ בִּסְטַר דָּגוֹן׃ וְאַקְדִּימוּ אֱנָשֵׁי אַשְׁדּוֹד בְּיוֹמָא דְבָתְרוֹהִי וְהָא דָגוֹן רְמֵי עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא קֳדָם אֲרוֹנָא דַייָ וּנְסִיבוּ יָת דָּגוֹן וַאֲתִיבוּ יָתֵיהּ לְאַתְרֵיהּ׃ וְאַקְדִּימוּ בְּצַפְרָא בְּיוֹמָא דְבָתְרוֹהִי וְהָא דָגוֹן רְמֵי עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא קֳדָם אֲרוֹנָא דַייָ וְרֵישׁ דָּגוֹן וְתַרְתֵּין פִּיסַת יְדוֹהִי קְצִיצָן מְחַתָּא עַל סְקוּפְתָּא לְחוֹד גּוּפֵיהּ אִשְׁתְּאַר עֲלוֹהִי׃ עַל כֵּן לָא דָרְכִין כּוּמְרֵי דָגוֹן וְכָל דְּעָלִין לְבֵית דָּגוֹן עַל סְקוּפַת דָּגוֹן בְּאַשְׁדּוֹד עַד יוֹמָא הָדֵין׃ וּתְקֵיפַת מַחֲתָא דַייָ עַל אֱנָשׁ אַשְׁדּוֹד וְאַצְדִּינוּן וְאַלְקִי יָתְהוֹן בִּטְחוֹרִין יָת אַשְׁדּוֹד וְיָת תְּחוּמָהָא׃ וַחֲזוֹ אֱנָשֵׁי אַשְׁדּוֹד אֲרֵי שְׁוָא עֲלֵיהוֹן מַחֲתָא וַאֲמַרִין לָא יִשְׁרֵי אֲרוֹן אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל עִמָּנָא אֲרֵי תְקֵיפַת מַחֲתֵיהּ עֲלָנָא וְעַל דָּגוֹן טַעֲוְתָנָא׃ וּשְׁלַחוּ וּכְנַשׁוּ יָת כָּל טוּרָנֵי פְלִשְׁתָּאֵי לְוָתְהוֹן וַאֲמַרוּ מָה נַעֲבֵיד לַאֲרוֹן אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמַרוּ לְגַת יִסְתְּחַר אֲרוֹן אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל וְאַסְחַרוּ יָת אֲרוֹן אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃ וַהֲוָה בָּתַר דְּאַסְחַרוּ יָתֵיהּ וַהֲוַת מַחֲתָא דַייָ בְּקַרְתָּא שִׁגּוּשָׁא רַבָּא לַחֲדָא וּמְחָא יָת אֱנָשֵׁי קַרְתָּא מִזְּעֵירָא וְעַד רַבָּא וּלְקוֹ לְהוֹן בִּטְחוֹרִין׃ וְשַׁלַּחוּ יָת אֲרוֹנָא דַייָ לְעֶקְרוֹן וַהֲוָה כְּמֵיתֵי אֲרוֹנָא דַייָ לְעֶקְרוֹן וּזְעִיקוּ עֶקְרוֹנָאֵי לְמֵימַר אַסְחַרוּ לְוָתָנָא יָת אֲרוֹן אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל לְקַטָּלָא יָתַנָא וְיָת עַמָּנָא׃ וּשְׁלַחוּ וּכְנַשׁוּ יָת כָּל טוּרָנֵי פְלִשְׁתָּאֵי וַאֲמַרוּ שַׁלַּחוּ יָת אֲרוֹן אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל וִיתוּב לְאַתְרֵיהּ וְלָא יִקְטוֹל יָתִי וְיָת עַמִּי אֲרֵי הֲוָת שִׁגּוּשׁ קְטוֹלָא בְּכָל קַרְתָּא תְּקֵיפַת לַחֲדָא מַחֲתָא דַייָ תַּמָּן׃ וְגֻבְרַיָּא דְלָא מִיתוּ לְקוֹ בִּטְחוֹרִין וּסְלֵיקַת צְוָחַת קַרְתָּא לְצֵית שְׁמַיָּא׃

אנשי אשדוד ושל אחריו ג׳ בספוק · הסבו אלי · אם משלחים את ארון אלהי ישראל ; וישלחו ד׳ בנביאים ובכתובים וסימ׳ וישלחו את ארון האלהים עקרון · ויקחו את ירמיהו · ויכרתו את ראשו · וישאו את ראשו ואת כליו · וכל אוריתא דכוו׳ כמא וישלחו האנשים את ידם ; ויאספו׳ פתחין וסימ׳ בלשון תרגום סבא שלא סילויא ושלחו פלשתאי גרמוי׳ דמלכא ולאחיהון חברא וכספא ופירושם נמסר בסדר שמות ;

במה נשלחנו · באיזה ענין נשלחנו שלא יחרה אפו וישוב חרונו ממנו : אשם · היכר דבר שאתם מודים שמעלתם : אז תרפאו ונודע לכם · שהוא עשה כי למה לא תסור ידו אז מכם : סרני פלשתי׳ · חמשה הם כמה שנאמר ביהושע העזתי והאשדודי והאשקלוני והגתי והעקרוני : עלות׳ מניקות : אשר לא עלה עליהם עול · כל זה לנסיון שאין לו ראיות למשוך ועוד שנועות אחר בניהם ואם יהא כח בארון שיוליכו אותו מאליה׳ נדע שהו׳ עשה לנו : ארגז · אוסקרי״ן בלע״ז : כלו בבית · לשון כלא :

ויפרכה

ופרעה ג׳ בקריא׳ וסי׳ ופרעה חולם והנה עומד על היאר · ופרעה הקריב וישאו · ולמה תכבדו את לבבכם : עלות ה׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר בסדר וישלח : ואת בניהם ד׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר בסדר ואתחנן ויהושע סי׳ ה׳ : וישמו ד׳ חס׳ וסי׳ אבנים גדולות : ארון יי׳ אל העגלה · אל האבן הגדולה · וישמו לה ידים ואיזבל דמלכים · ונמסר בסדר מקץ וגם ביהושע סי׳ י׳ :

ו וַיְהִי אֲרוֹן־יְהוָה בִּשְׂדֵה פְלִשְׁתִּים שִׁבְעָה חֳדָשִׁים : וַיִּקְרְאוּ פְלִשְׁתִּים לַכֹּהֲנִים וְלַקֹּסְמִים לֵאמֹר מַה־נַּעֲשֶׂה לַאֲרוֹן יְהוָה הוֹדִעֻנוּ בַּמֶּה נְשַׁלְּחֶנּוּ לִמְקוֹמוֹ : וַיֹּאמְרוּ אִם־מְשַׁלְּחִים אֶת־אֲרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אַל־תְּשַׁלְּחוּ אֹתוֹ רֵיקָם כִּי־הָשֵׁב תָּשִׁיבוּ לוֹ אָשָׁם אָז תֵּרָפְאוּ וְנוֹדַע לָכֶם לָמָּה לֹא־תָסוּר יָדוֹ מִכֶּם : וַיֹּאמְרוּ מָה הָאָשָׁם אֲשֶׁר נָשִׁיב לוֹ וַיֹּאמְרוּ מִסְפַּר סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים חֲמִשָּׁה עָפְלֵי זָהָב וַחֲמִשָּׁה עַכְבְּרֵי זָהָב כִּי־מַגֵּפָה אַחַת לְכֻלָּם וּלְסַרְנֵיכֶם : וַעֲשִׂיתֶם צַלְמֵי עָפְלֵיכֶם וְצַלְמֵי עַכְבְּרֵיכֶם הַמַּשְׁחִיתִם אֶת־הָאָרֶץ וּנְתַתֶּם לֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כָּבוֹד אוּלַי יָקֵל אֶת־יָדוֹ מֵעֲלֵיכֶם וּמֵעַל אֱלֹהֵיכֶם וּמֵעַל אַרְצְכֶם : וְלָמָּה תְכַבְּדוּ אֶת־לְבַבְכֶם כַּאֲשֶׁר כִּבְּדוּ מִצְרַיִם וּפַרְעֹה אֶת־לִבָּם הֲלוֹא כַּאֲשֶׁר הִתְעַלֵּל בָּהֶם וַיְשַׁלְּחוּם וַיֵּלֵכוּ : וְעַתָּה קְחוּ וַעֲשׂוּ עֲגָלָה חֲדָשָׁה אֶחָת וּשְׁתֵּי פָרוֹת עָלוֹת אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עֲלֵיהֶם עֹל וַאֲסַרְתֶּם אֶת־הַפָּרוֹת בָּעֲגָלָה וַהֲשֵׁיבֹתֶם בְּנֵיהֶם מֵאַחֲרֵיהֶם הַבָּיְתָה : וּלְקַחְתֶּם אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וּנְתַתֶּם אֹתוֹ אֶל־הָעֲגָלָה וְאֵת כְּלֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר הֲשֵׁבֹתֶם לוֹ אָשָׁם תָּשִׂימוּ בָאַרְגַּז מִצִּדּוֹ וְשִׁלַּחְתֶּם אֹתוֹ וְהָלָךְ : וּרְאִיתֶם אִם־דֶּרֶךְ גְּבוּלוֹ יַעֲלֶה בֵּית שֶׁמֶשׁ הוּא עָשָׂה לָנוּ אֶת־הָרָעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת וְאִם־לֹא וְיָדַעְנוּ כִּי לֹא יָדוֹ נָגְעָה בָּנוּ מִקְרֶה הוּא הָיָה לָנוּ : וַיַּעֲשׂוּ הָאֲנָשִׁים כֵּן וַיִּקְחוּ שְׁתֵּי פָרוֹת עָלוֹת וַיַּאַסְרוּם בָּעֲגָלָה וְאֶת־בְּנֵיהֶם כָּלוּ בַבָּיִת : וַיָּשִׂמוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה אֶל־הָעֲגָלָה וְאֵת הָאַרְגַּז וְאֵת עַכְבְּרֵי הַזָּהָב וְאֵת צַלְמֵי טְחֹרֵיהֶם :

וַהֲוָת אֲרוֹנָא דַייָ בְּקִירְוֵי פְלִשְׁתָּאֵי שַׁבְעָא יַרְחִין : וּקְרוֹ פְלִשְׁתָּאֵי לְכוּמְרַיָא וּלְקוֹסְמַיָא לְמֵימַר מַה נַעְבֵּיד לַאֲרוֹנָא דַייָ הוֹדִיעוּנָנָא בְּמָה נְשַׁלְּחִנֵיהּ לְאַתְרֵיהּ : וַאֲמַרוּ אִם אַתּוּן מְשַׁלְּחִין יָת אֲרוֹן אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל לָא תְשַׁלְּחוּן יָתֵיהּ רֵיקָן אֱלָהֵין אֲתָבָא תְּתִיבוּן קֳדָמוֹהִי קֻרְבַּן אֲשָׁם בְּכֵין תִּתָּסוּן וְיִתְרַוַח לְכוֹן לְמָא לָא תְנוּחַ מַחְתֵיהּ מִנְכוֹן : וַאֲמַרוּ מָה קוּרְבַּן אֲשָׁמָא דְנָתִיב קֳדָמוֹהִי וַאֲמַ מִנְיַן טוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי חַמְשָׁא טְחוֹרֵי דְדַהֲבָא וַחֲמִשָּׁא עַכְבְּרֵי דְדַהֲבָא אֲרֵי מַחְתָא חֲדָא שַׁוְיָא לְכוּלְכוֹן וּלְטוּרְנֵיכוֹן : וְתַעְבְּדוּן צַלְמֵי טְחוֹרֵיכוֹן וְצַלְמֵי עַכְבְּרֵיכוֹן דִמְחַבְּלִין יָת אַרְעָא וְתִתְּנוּן קֳדָם אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל יְקָרָא מָאִים תְּנוּחַ מַחְתֵיהּ מִנְכוֹן וּמִן טַעֲוָתְכוֹן וּמִן אַרְעֲכוֹן : וּלְמָה תֵיקְרוּן יָת לִבְּכוֹן כְּמָה דְיַקְּרוּ מִצְרָאֵי וּפַרְעֹה יָת לִבְּהוֹן הֲלָא כַּד אִתְפְּרַע מִנְהוֹן וּבָתַר כֵּן שַׁלְּחִינוּן וַאֲזַלוּ : וּכְעַן סַבוּ וְעִיבִידוּ עֲגַלְתָּא חַדְתָּא חֲדָא וְתַרְתֵּין תּוֹרְן מֵינְקָן דִי לָא נְגִידָא בְּנִיר וְתֵיסְרוּן יָת תּוֹרְתָא בַּעֲגַלְתָּא וְתָתִיבוּן בְּנֵיהֶן מִבַּתְרֵיהֶן לְגָיו : וְתִסְּבוּן יָת אֲרוֹנָא דַייָ וְתִתְּנוּן יָתֵיהּ בַּעֲגַלְתָּא וְיָת מָנֵי דְדַהֲבָא דַאֲתֵיבְתּוּן קֳדָמוֹהִי קֻרְבַּן אֲשָׁמָא תְּשַׁוּוּן בְּתֵיבוּתָא מִסִּיטְרֵיהּ וּתְשַׁלְּחוּן יָתֵיהּ וְיֵהָךְ : וְתֶחֱזוּן אִם בְּאוֹרַח תְּחוּמֵיהּ יִסַּק לְבֵית שֶׁמֶשׁ מִן קֳדָמוֹהִי אִתְעֲבִידַת לָנָא יָת בִּישְׁתָא רַבְּתָא הָדָא וְאִם לָא וְנִידַע אֲרֵי לָא מַחְתֵיהּ קְרִיבַת בָּנָא עֲירוּעַ הוּא דַהֲוָה לָנָא : וַעֲבַדוּ גַבְרַיָא כֵּן וּנְסִיבוּ תַּרְתֵּין תּוֹרִין מֵינְקָן וְאַסְּרִינוּן בַּעֲגַלְתָּא וְיָת בְּנֵיהֶין כְּלוֹ בְּבֵיתָא : וְשַׁוִּיאוּ יָת אֲרוֹנָא דַייָ בַּעֲגַלְתָּא וְיָת תֵּיבוּתָא וְיָת עַכְבְּרֵי דְדַהֲבָא וְיָת צַלְמֵי טְחוֹרֵיהוֹן :

למה לא תסור ידו מכם · אז תדעו למה לא סרה ידו ומכתו מכם לפי שהיית׳ מעכבים ארונו אצלכם כי בשלחכם אותו תרפאו והאשם לכפרה על אשר עשיתם : וחמשה עכברי זהב · זה מסייע הדרש שכתבנו למעלה כי כשהיה להם חולי התחתוניות והית׳ יוצאת האחולת שלהם בפי הטבעת מתוך החולי והיו באי׳ העכברי׳ ושותטי׳ את המעי ההוא ולפי שהיה החולי אחד לסרני׳ ולעם אמרו להם הכהנים והקוסמים שיעשו אף בדמות הטחורים חמשה ובדמות העכברי׳ חמשה כמספר הסרנים ויהיו אשם לכפר להם ולהסיר אותו החולי מהם : לכולם ולסרניכם · כמו שמעו עמים כלם : ולמה תכבדו · זה לבדו נמצא מבניין הדגוש בלשון כבדות : התעולל בהם · עשה מעשה השחתה כמו את אשר התעללתי במצרים : חדשה · שלא נעשה בה מלאכה בעבור קדושת הארון : עלות · מניקות כתרגומו ונקראו עלות על שם היונקים שנקראו עולים ועוללים וצוו לקחת פרות עלות להראות המופת שלא שבו בעבור בניהם : אשר לא עלה עליהם עול · זה אמרו בעבור קדושת הארון שלא נעשה בהם מלאכה אחר כמו שאמרו גם כן עגלה חדשה : אל העגלה · כמו על העגלה וכן ויך את הפלשתים אל מכחו כמו על מכתו או הוא כמו בעגלה וכן ואל הארון תתן שהו׳ כמו ובארון וכת׳ בעגלתא : בארגז · בתיבה כתרגומו בתיבותא : כלו בבית · כמו כלאו והוא מבעלי הה״א כמו לא יכלא ממך אשר כלתני היום הזה או הוא מבעלי האל״ף ובא כדרך בעלי הה״א וכן מלו תוכך חמס כמו מלאו וכמו את כלאת׳ כמו וכשאו כי כבר כתבנו בזה הענין בשתי למוכות בה״א ובאל״ף לפי שדרכם להמיר זה בזה : וטעם להשיב את בניהם מאחריהם ולכלוא אותם בבית לפי שלולי דבר הארון היו שבות אל בניהם אחר שלא היו בניהם הולכים אחריהם :

ויפרכה

רלבג

ונתנו להם עצה שישלחוהו בכבוד וישיבו לו אשם לכפר עליהם אז ירפאו אם בסבתו בא להם הרע ויהיה נודע להם למה לא תסור יד הש״י מהם כי הוא רוצה שיתנו לו כבוד תחת אשר חשבו לחלל שמו · ואמרו זה להורות כי בזה יבחן אם בא להם הרעה הזה בסבתו כי כבר היה דעתם שאם לא בא להם הרע בסבתו לא ישיבוהו לישרא׳ · וידמה שכבר שלח הש״י עוד שם עכברים היו משחיתי׳ את הארץ והתפשט׳ המכ׳ הזאת בכל ערי פלשתים ולזה אמרו להם כומריהם וקוסמיהם שיעשו להם צלמי טחורי זהב ועכברי זהב כמספר הסרנים וזהו האשם שישיבו ליי׳ כדי שתסור ידו מעליה׳ והזהירום שלא יקשה להם מעשות זה שלא יקרה להם כמו שקרה למצרים ולפרעה · והנה הישירו אותם עוד באופן אחר לדעת בקלות אם בא להם רעה זה בסבת ארון האלהים כי האופן הראשון היה בו מה ספק וזה כי אע״פ שהיה זה הרע להם בסבת ארון האלהים הנה לא יחויב שירפאו תכף קודם השבתם אותו למקומו ולזה לא יתכפר להם כי מידו היתה זאת להם עד שובו לישראל וזה אם לא ירפאו לא יוכלו הפלשתים להשיבו אליהם עם האשם ולזה לא תועיל לפלשתים זאת הבחינה הראשונה ולזה ידמה שלא היו מסכימי׳ בזאת העצה והבירו זה הכהנים והקוסמים ואמרו להם שלא יכבידו לבם ועם כל זה נתנו להם בחינה שנית תוכר להם קודם השיבם הארון לישראל ולזה צוו שיעשו עגלה חדשה לכבוד הש״י ויהיו להם שתי פרות מניקות עגלים שלא עלה עול על הפרות ולזה לא תהיינה בנות תרבות למשוך בעגלה כי לא כמו שום מלאכה עם שבהפך תהיה סבה שנית למנען מן ההליכה והיה היותם משיבים בניהם מאחריהם הביתה כי אהבתם את העגלים תמשכם לשוב אליהם כפי כחם אם לא יהיה זה מאת הש״י להשיב הארון לישראל ואם תתישרנה הפרות מעצמן ללכת לישראל דרך בית שמש שהיה המקום הקרוב להם מישראל הנה יתבאר כי מיי׳ היתה זאת בסבת ארון האלהים ואם לא הנה קנגע זה הרע לנו במקרה שאם היה מגיע ממנו על דרך המופת לא תקצר ידו מעשות זה המופת השני והוא להניע הפרות אל שילכו מעצמן דרך בית שמש ואם היה זה לנו במקרה לא יושב זה האשם לנו ולא נשיב ארון האלהים לישראל ·

והנה

רדק

וישרנה הפרות · כתרגו' ואכוונא תורתא ר"ל כוונו וחלכו דרך בית שמש והלכו דרך ישרה לא סרו ימין ושמאל ובא בסימן אחר של נקבה לבד כמו ויחמנה בבואן לשתות ודגש ה' שין בחסרון היוד פ"א הפועל ובמלת ויחמנה בא כח הכ"ף תמורת היו"ד פ"א הפועל: הלוך וגעו · היו געות בעבור בניהם כגעית הבקר תקרא געייה כמו אם יגעה ס"ר ובדרש שאמרו שירה הוציאו ויפרכה מלשון שירה: וישמחו לראות · עד שמרוב שמחה פרצו לראות בארון ופתחו וראו מה שבתוכו לפיכך נענשו כמו שכתוב ולא יבואו לראות כבלע את הקדש ומתו: ואת הפרות העלו עולה · אנשי בית שמש בקעו עצי העגלה והעלו הפרות עולה כי הותרו הבמות משחרבה שילה ונקבה כשירה בבמת יחיד · ויש בדרש מרז"ל כי סרני פלשתים העלו אותם כי ר' אליעזר אומר כי אין מקריבין מבהמות גוים והקשו לו זה הפסו' ותירץ וכי מסרני פלשתי' אנו למדין ובמקום אחר אמרו הוראת שעה היתה זהו לדעת ר' אליעזר אם ישראל הקריבום: ועכברי הזהב · כמו שהיו טחורי הזהב במספר הערים חמשה כן היו העכברים מספר כל ערי פלשתים שהם חמשה הנזכרים וכן היו חמשה בעבו' חמשת הסרני' כלומ' שהיו כפר' לכולן כמו שאמר למעלה כי מגפה אחת לכלם ולסרניכם · ומה שאמ' מעיר מבצר עד כפר הפריזי חסר וי"ו מעיר מבצר כלומר אעפ"י שלא היתה מכות הקוסמים והכהנים לעשות אלא חמש' טחורי זהב וחמש' עכברי זהב למספר הסרנים והעירות הגדולות שהם אשדוד ועזה ואשקלון וגת ועקרון הם עשו מעצמם יות' טחורי' זהב ועכברי' כי היו יריאים עדיין ועשו מכל הערים והכפרים שהם ערי הפרזות כל עיר וכל כפר עשו טחור זהב ועכבר זהב בכל המקומות שהיו יושבים שם פלשתים: עד אבל הגדולה אשר הניחו עליה את ארון יי' כלומר כי סמוך לאותו מקום היו פרזו' פלשתים · ומה שאמר עד היום הזה בשדה יהושע אמ' שהניחו עליה הארון שהיא עד היום הזה בשדה יהושע וקראת האבן הגדולה אבל על האבל שנעשה בו כמו שאמר ויתאבלו העם ות"א אבל הגדולה אבנא רבתא: כי ראו בארון · ת"י על דחדיאו דחזו ית ארונא דיי' כמו שאמ' וישמחו לראות ודברי רז"ל משו' דחזו ויך באנשי בית שמש ונחלקו בזה מהם אמרו שהיו קוצרים ומשתחוים כלומר שלא הניחו מלאכתם בעבורו ומהם אמרו שאמרו דברים אסר לא כן כשבר הארון ואמרו מאן אמריך דאמרית ומאן פייסך דפייסית ובדברי הדרש הזה יהיה פירו' ראו כמו לראות בך והדומי' לו שמפרשי' אותם לשון בזיון והנכון מה שפירשנו שפתחו אותו וראו מה שבתוכו לפיכך אמר בארון ולא אמר ארון: שבעים איש חמשים אלף איש · חסר וי"ו השמוש ואחמשי' אלף איש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומי' להם ות"י וקטיל בסבי עמא שבעין גברא ובקהלא חמשין אלפי גברא · ובדברי רז"ל שבעים איש שכל אחד שקול כחמשים אלף איש וי"א חמשים שכל אחד שקול כ שבעים סנהדרין: אל

קציר חטים ונגפו מהעם שבעים איש שהיו שקולים חמשים אלף איש לגודל מעלתם או היו המוכים אלף ושבעים איש · ויתאבלו העם כי הכה יי' בעם מכה גדולה · והביאו

רשי

ויסרנה · הרי תיבה זו אנדרוגינוס מלמד שאף הוולדות היו אומ' שירה · רבותי' הטיטה התכופפי וכו' כדאיתא במסכת ע"ז ולפי פשוטו ויסרנה לשון דרך ישר היו הולכות: בית שמש · הלך וגעה · לשון געית בקר געייה: וישמחו לראות · היו מסתכלין היאך הוא בא לכבוד ומשמחתם נהגו בו קלות ראש · ולא היו מסתכלין בו באימה ודרך כבוד: כופר הפרזי · כפר שאין לו חומה: אבל הגדולה · היא אבן הגדולה האמורה למעלה שהלמ"ד באה במקום נו"ן וכן נשכה במקום לשכה בספר עזרא ומפני שאירע להם אבלות בדבר קראה אבל: שבעים איש · חמשי' אלף איש תרגם יונת' וקטל בסבי עמא שבעי' גברא ובקהלא חמשין אלפי גברא ורבותינו אמרו שבעים איש שכל אחד היה שקול כחמשים אלף או חמשים אלף איש שכל אחד שקול כשבעים סנהדרין: קדשו

רלבג

והנה כשישרו הפרות דרך בית שמש מזולת נטייה וסרני פלשתים הולכים אחריהם עד גבול בית שמש לראו' אמתת הענין: והעגלה באה אל שדה יהושע בית השמשי ותעמד שם ושם אבן גדולה ויבקעו את עצי העגלה ואת הפרות העלו אותם עולה לי"י על המזבח אשר בנו שם · ואנשי בית שמש העלו עולו' וזבחו זבחי שלמי' ביום ההוא לי"י: ויך השי"ת באנשי בית שמש כי ראו בארון י"י · ולא עזבו מלאכתם שהיו קוצרי'

על דרך ה' וסי' נמסר בשפטים סי' ח': הניחו והניחו ד' וסי' ועכברי הזהב · וכצאתם הכהנים · והפכים ללענה · ממתים ידך י"י ממתים מחלד חלקם בחיים: הקדוש ד' מלאים וסי' נמסר בסדר קרח: ואל מי ד' וסי' ואל מי יעלה מעלינו · ואל מי תדמיון אל · ואל מי תדמיוני · ואל מי מקדושים תפנה:

וישרנה הפרות בדרך על דרך בית שמש במסלה אחת הלכו הלך וגעו ולא סרו ימין ושמאול וסרני פלשתים הלכים אחריהם עד גבול בית שמש: וּבית שמש קצרים קציר חטים בעמק וישאו את עיניהם ויראו את הארון וישמחו לראות: והעגלה באה אל שדה יהושע בית השמשי ותעמד שם ושם אבן גדולה ויבקעו את עצי העגלה ואת הפרות העלו עלה ליהוה: והלוים הורידו את ארון יהוה ואת הארגז אשר אתו אשר בו כלי זהב וישמו אל האבן הגדולה ואנשי בית שמש העלו עלות ויזבחו זבחים ביום ההוא ליהוה: וחמשה סרני פלשתים ראו וישבו עקרון ביום ההוא: ואלה טחרי הזהב אשר השיבו פלשתים אשם ליהוה לאשדוד אחד לעזה אחד לאשקלון אחד לגת אחד לעקרון אחד: ועכברי הזהב מספר כל ערי פלשתים לחמשת הסרנים מעיר מבצר ועד כפר הפרזי ועד אבל הגדולה אשר הניחו עליה את ארון יהוה עד היום הזה בשדה יהושע בית השמשי: ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון יהוה ויך בעם שבעים איש חמשים אלף איש ויתאבלו העם כי הכה יהוה בעם מכה גדולה: ויאמרו אנשי בית שמש מי יוכל לעמד לפני יהוה האלהים הקדוש הזה ואל מי יעלה מעלינו: וישלחו מלאכים אל יושבי קרית יערים לאמר השבו פלשתים את ארון יהוה רדו העלו אתו אליכם: ויבאו אנשי קרית יערים ויעלו את ארון יהוה

ואכוונא תורתא באורחא על אורח בית שמש בכבישא חדא אזלין מיזל וגען ולא סטאה לימינא ולסמלא וטורני פלשתאי אזלין בתריהון עד תחום בית שמש: ובית שמש חצדין חצד חיטין במישרא וזקפו ית עיניהון וחזו ית ארונא וחדיאו למחזי: ועגלתא אתת לחקל יהושע די בבית שמש וקמא תמן ותמן אבנא רבתא וצלחו ית אעי עגלתא וית תורתא אסיקו עלתא קדם יי: ולואי אחיתו ית ארונא דיי וית תיבותא די עימיה די ביה מני דהבא ושויאו על אבנא רבתא וגברי בית שמש אסיקו עלוון ונכיסו ניכסת קודשין ביומא ההוא קדם יי: וחמשא טורני פלשתאי חזו ותבו לעקרון ביומא ההוא: ואילין טחורי דהבא דאתיבו פלשתאי קרבן אשמא קדם יי דאשדוד חד דעזה חד דאשקלון חד דגת חד דעקרון חד: ועכברי דהבא מניין כל קירוי פלשתאי לחמשא טורניא מקרוין כריכן ועד קירוי פצחיא ועד אבנא רבתא דאחיתו עלה ית ארונא דיי עד יומא הדין הא היא בחקל יהושע דמבית שמש: וקטל בגברי בית שמש על דחדיאו דחזו ארונא דיי כד גלי וקטל בסבי עמא שבעין גברא ובקהלא חמשין אלפי גבר ואתאבלו עמא ארי מחא יי בעמא מחא סגיאה: ואמרו גברי בית שמש מן יכיל למקם קדם ארונא דיי אלהים קדישא הדין ולואי דין אתר יסתלק מיננא: ושלחו איזגדין לות יתבי קרית יערים למימר אתיבו פלשתאי ית ארונא דיי חותו אסיקו יתיה לותכון: ואתו גברי קרית יערים ואסיקו ית ארונא דיי

ה' ר"פ וכל ירמיה דכו' כמו' מ"ל · ב'

ב' עברין · ב' · ד' · ב' · ד' ר"פ · ב' כתי' ו' מנין · ב' · ב' · ב' · ב' · ב' · ב' · ב' · י' · ר' י' · לי' מ"ל · ב' יתם

רש"י

קדשו. זמינו: מיום שבת הארון בקרית יערים. ורוב הפורענות שבא עליהם בעון בית עלי ואת הגבורה שעשה הקב"ה בפלשתים: וינהו אחרי יי'. על ידי שמואל שהיה מחזר מעיר לעיר ושופטם ומוכיחן: וינהו. לשון המשכה הוא ותרגומו ואתנהון לפולחני וכן לא נה בהם אין בהם תועלת למושכם אל הטוב. ומנחם חברו וינהו לשון יללה כמו נהי נהיה וכן ולא נה בהם ופי' וינהו אחרי ה' שהתאבלו על מעשיהם הרעים ושבו אחרי יי'. לא וינהו כמו ויתאספו ונקוו שיה כל הגוי' מתרגמי' ויתנהון למפלח בה כל עממי' ונהרו מזה הענין. גם כן ולא נה בהם כענין שאמר לא מהם ולא מהמונם ולא מנהם שבהם כלומר ולא מקבוץ שלהם: וישאבו מים וישפכו. תרגם יונתן ושפיכו לבהון בתיובתא כמיא קדם יי' ולפי משמעו אינו אלא סימן הכנעה הרי אנו לפניך כמים הללו הנשפכין: וישפט שמואל. בין איש לרעהו על עסקי ממון שביניהם או על עיסקי עבירה שעברו: ויעלהו עולה. ויעלה כתיב נקבה היתה מכאן למדו רבותינו עולה נקבה כשרה בבמת יחיד במס' ע"ז:

מתחת

מסורה

אל ישראל ז' דסמיכי בקריאה וסימ' נמסר בסדר ויחי: דמואביא וברק בירקון בבבל ופירוש' נמסר בסדר ראה: ויהמם יי' לפני ישראל. ברקים רב ויהמם:

מעלה ח' פתחין וסימ' שמואל אסיא שיצי נהריהון ויהמם ג' בקריאה וסי' ויהי שמואל מעלה העלה:

מקרא

וַיָּבֹאוּ אֹתוֹ אֶל־בֵּית אֲבִינָדָב בַּגִּבְעָה וְאֶת־אֶלְעָזָר בְּנוֹ קִדְּשׁוּ לִשְׁמֹר אֶת־אֲרוֹן יְהוָה׃ וַיְהִי מִיּוֹם שֶׁבֶת הָאָרוֹן בְּקִרְיַת יְעָרִים וַיִּרְבּוּ הַיָּמִים וַיִּהְיוּ עֶשְׂרִים שָׁנָה וַיִּנָּהוּ כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִם־בְּכָל־לְבַבְכֶם אַתֶּם שָׁבִים אֶל־יְהוָה הָסִירוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר מִתּוֹכְכֶם וְהָעַשְׁתָּרוֹת וְהָכִינוּ לְבַבְכֶם אֶל־יְהוָה וְעִבְדֻהוּ לְבַדּוֹ וְיַצֵּל אֶתְכֶם מִיַּד פְּלִשְׁתִּים׃ וַיָּסִירוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַבְּעָלִים וְאֶת־הָעַשְׁתָּרֹת וַיַּעַבְדוּ אֶת־יְהוָה לְבַדּוֹ׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל קִבְצוּ אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל הַמִּצְפָּתָה וְאֶתְפַּלֵּל בַּעַדְכֶם אֶל־יְהוָה׃ וַיִּקָּבְצוּ הַמִּצְפָּתָה וַיִּשְׁאֲבוּ־מַיִם וַיִּשְׁפְּכוּ לִפְנֵי יְהוָה וַיָּצוּמוּ בַּיּוֹם הַהוּא וַיֹּאמְרוּ שָׁם חָטָאנוּ לַיהוָה וַיִּשְׁפֹּט שְׁמוּאֵל אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּמִּצְפָּה׃ וַיִּשְׁמְעוּ פְלִשְׁתִּים כִּי־הִתְקַבְּצוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל הַמִּצְפָּתָה וַיַּעֲלוּ סַרְנֵי־פְלִשְׁתִּים אֶל־יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁמְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּרְאוּ מִפְּנֵי פְּלִשְׁתִּים׃ וַיֹּאמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־שְׁמוּאֵל אַל־תַּחֲרֵשׁ מִמֶּנּוּ מִזְּעֹק אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְיֹשִׁעֵנוּ מִיַּד פְּלִשְׁתִּים׃ וַיִּקַּח שְׁמוּאֵל טְלֵה חָלָב אֶחָד וַיַּעֲלֶה עוֹלָה כָּלִיל לַיהוָה וַיִּזְעַק שְׁמוּאֵל אֶל־יְהוָה בְּעַד יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲנֵהוּ יְהוָה׃ וַיְהִי שְׁמוּאֵל מַעֲלֶה הָעוֹלָה וּפְלִשְׁתִּים נִגְּשׁוּ לַמִּלְחָמָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיַּרְעֵם יְהוָה בְּקוֹל־גָּדוֹל בַּיּוֹם הַהוּא עַל־פְּלִשְׁתִּים וַיְהֻמֵּם וַיִּנָּגְפוּ לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל׃

תרגום

ואעילו ית ארונא לבית אבינדב די בגבעתא וית אלעזר בריה זמינו למיטר ית ארונא דיי': והוה מיומא דשרא ארונא בקרית יערים וסגיאו יומיא והוו עסרין שנין ואתנהיאו כל בית ישראל בתר פולחנא דיי': ואמר שמואל לכל בית ישראל למימר אם בכל לבכון אתון תייבין לפולחנא דיי' אעדו ית טעוות עממיא מביניכון ועשתרתא ואתקינו לבכון לפולחנא דיי' ופלחו קדמוהי בלחודוהי וישיזיב יתכון מידא דפלשתאי: ואעדיו בני ישראל ית בעליא וית עשתרתא ופלחו קדם יי' בלחודוהי: ואמר שמואל כנושו ית כל ישראל למצפיא ואצלי עליכון קדם יי': ואתכנישו למצפיא ושפיכו לבהון בתיובתא כמיא קדם יי' וצמו ביומא ההוא ואמרו תמן חבנא קדם יי' ודן שמואל ית בני ישראל במצפיא: ושמעו פלשתאי ארי אתכנישו בני ישראל למצפיא וסליקו טורני פלשתאי על ישראל ושמעו בני ישראל ודחילו מן קדם פלשתאי: ואמרו בני ישראל לשמואל לא תשתיק מיננא מלצלאה קדם יי' אלהנא ויפרקיננא מידא דפלשתאי: ונסיב שמואל אימרא דחלבא חד ואסקיה עלתא קדם יי' וצלי שמואל קדם יי' על ישראל וקביל צלותיה יי': והוה שמואל מסיק עלתא ופלשתאי אתקרבו לאגחא קרבא בישראל ואכלי יי' בקל רב ביומא ההוא על פלשתאי ושגישינון ואיתברו קדם ישראל:

רד"ק

אל בית אבינדב בגבעה. פי' אשר בגבעה וכמוהו רבים ואפשר שגבעה זו בתוך קרית יערים והיה בעיר אבינדב אחר לפיכך הודיע כי לבית אבינדב שהיה יושב בגבעה הביאו הארון: קדשו. כתרגומו זמינו: לשמור את ארון יי'. לשמור הבית שהיה בו הארון שיהיה בטהרה ולכבד ולרבץ לפני הארון: וינהו. י"מ לשון נהי כלומר בכו וחזרו בתשובה שלימה כי ראו דבר הארון וקדושתו והיה להם לאות גדול כי יי' הוא האלהים ונתחרטו על אלהי הנכר שהיו עובדים וי"מ מתרגום ונקוו אליה ויתנהון וכן תרגם יונתן וינהו ואיתנהיאו כלומר כלם נאספו אחריו ועבדוהו לבדו כמו שאמ' ויעבדו את יי' לבדו אחר שהסירו הבעלים והעשתרות ובערו כל זכר ע"ז: קבצו את כל ישראל המצפתה. כבר פירשתי בספר יהושע למה היה מנהג ישראל להקבץ המצפתה ושם מזבח ובית תפילה כי שם היתה תשועה גדולה בהלחם יהושע עם המלכים. ובדרש אמר ר' שימון וכי שילה היא המצפתה או המצפתה היא שילה אלא כיפה יוצאה מתחומו של בנימין לתחומו של יוסף ועליה בית המקדש של שילה בנוי. ותמה אני מזה הדרש וכי מה ליי' אצל שילה והלא חרב משכן שילה מיום שגלה הארון ומעת שבא הארון לקרית יערי' הביאו אהל מועד אל נוב. וכן אמר בסדר עולם בתחילת עשרים שנה הביאו את אהל מועד לנוב: וישאבו מים וישפכו לפני יי'. ת"י ושפיכו לבהון בתיובתא כמיא קדם יי' ויתכן לפרש ששפכו מים לפני יי' סימן לכפרת עונות על דרך כמים עברו תזכור: וישפט שמואל. שמואל העניש כל אחד לפי עונו כי שם התודו על עונותיהם: אל תחרש ממנו. מבנין הפעיל והוא פועל עומד וכן החרישו ממני וכן רוב הפעל הזה בבנין הפעיל הוא פועל עומד: טלה חלב. שהיה יונק עדיין: ויעלה עולה. כן כתיב וקרי ויעלהו ודרשו רז"ל הכתוב ואמרו ויעלה כתיב שהיתה נקבה ומכאן שמנו שעולת נקבה כשרה בבמת יחיד וקבלו גם כן כי זר מקריב בבמת יחיד כי משחרב משכן שילה ובאו להם לנוב הותרו הבמות כל זמן שהיה אהל מועד בנוב ובגבעון עד שנבנה בית עולמים שנאסרו ושוב לא היה להם היתר ואמרו אין הבמה כשרה אלא ע"י נביא כי שמואל העלה ראשון בבמת יחיד משחרב משכן שילה וכן בגלגל יהושע העלה בבמת יחיד ראשון שנאמר אז יבנה יהושע: ויענהו יי'. אפשר ע"י אש שירדה מן השמים על העולה או על ידי הרעם שהרעים בקול גדול על פלשתים להבהילם וכאשר נשמע הרעם אז ידע כי ענהו יי':

לבית

רלב"ג

ויביאו הארון לקרית יערים אל בית אבינדב אשר בגבעה ואת אלעזר בנו קדשו לשמור את ארון יי': ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים וירבו הימים ויהיו עשרים שנה. ר"ל שכבר עמד בית אבינדב עשרים שנה עד שהסירו דוד משם. והנה נאספו כל בית ישראל אחר יי' אחר מות עלי ונתחרטו ממעשיהם הרעים בראותם המגפה הגדולה שהיתה בעם במלחמה ההיא ושאר הרעות שקרו להם והכירו כי פעולותיהם הרעות הטו אלה. או יהיה הרצון בזה שכבר רבו הימים מיום שבת הארון בקרית יערים והיו הימים עשרים שנה ואחר כן נאספו כל בית ישרא' אחרי יי' והמנם היה שם הארון יותר מעשרים שנה כי הוא עמד שם עד שמלך דוד שבע שנים והנה לזה הפי' צריך שנאמר שנכנסו כל שנות שמשון בשנות עלי ולזה הפי' יתכן שיהיו ימי חיי שמואל בתכליתם כמו ס"ה שנה. ויאות שיאמר ואני זקנתי ושבתי והמנם אם לא נאמר כן הנה לא תהיה כי אם נ"ב שנה ולא יתכן שיאמר על עצמו שהוא זקן ואיש שיבה והפשר עם זה שנולד שמואל קודם שנתמנה עלי שופט על ישראל ויהיו ימי חייו יותר ממה שזכרנו. והנה קבץ שמואל אחר זה שהסירו ישראל את אלהי הנכר אשר בקרבם ועבדו את יי' לבדו וקבצם שמואל המצפה ושאבו ישראל מים ושפכו לפני יי' להעיד שכבר התרחצו מה בעניניהם ושפטם להסיר מהם כל לכלוך ועון שביניהם במה שבין אדם לחברו והמנם עשו זה במצפה כי כבר היה מוסכם ביניהם שמה שיעשה שם נעשה לפני יי' כמו שזכרנו בדבר יפתח. וכאשר שמעו פלשתים כי התקבצו בני ישראל במצפה עלו סרני פלשתים אל ישראל להלחם עמם ויראו ישרא' מפני פלשתים ובקשו משמוא' שיתפלל לשם בעבורם בדרך שיושיעם מיד פלשתים. והנה להגיע הנבואה לו והדבקות האלהי העלה שמואל עולה ליי' כי העולה תיישיר לזה כמו שבארנו בפירושנו לדברי התורה והפשר שהעלה אותה על ידי כהן כי שמואל לא היה כהן והפשר שהיתה הוראת שעה והנה אז הותרה במת יחיד כי כבר חרב משכן שילה ולא היה שם עדיין במת צבור. ועם העלותו העולה התפלל שמואל לש"י בעבור ישראל והרעים הש"י ביום ההוא בקול גדול מרעיד על פלשתים באופן שכבר נגפו לפני ישראל והפשר שלזאת הסבה העלה העולה להראות לישראל שתכף שהיה מעלה העולה נתחדשו הקולות האלו המרעידים כדי שיאמינו יותר בש"י והחשוב שעם אלו הרעמים היו יורדות להבות ואש אלהים זר ולולא זה כבר היה מזיק הקול לישראל באופן הזיקו לפלשתים.

וזכר

לבית כר · ת׳ לבית שרון כמו כר נרחב׃ ובין השן · שן סלע היה שם ונקרא המקום על שמו׃ כל ימי שמואל · עד אשר זקן שמואל ולא יכול לבאת ולבא לפניהם ולסבב על עריהם ולהוכיחם כמו שעשה לפני זקנתו ולפיכך חטאו ישראל והיתה יד פלשתים עליהם וזה היה להם הסבה אשר שאלו להם מלך ואילו לא חטאו לא היו צריכים לפיכך היה רע בעיני יי׳ יתברך כששאלו להם מלך אבל צריכים היו למלך כמו שאמר האל לשמואל כשבא אליו שאול כעת מחר אשלח אליך איש מארץ בנימן ומשחתו לנגיד והושיע את עמי מיד פלשתים כי באה צעקתו אלי׃ ותשבנה הערים · כי שבו יהודה לכד הערים האלה מתחלה כמו שאמר בתחלת ספר שופטים ואחר כך באו פלשתים ולקחום מהם ועתה בימי שמואל שבו אותם הערים לישראל׃ בין ישראל ובין האמרי · לא ידעתי טעם לספור הזה בזה המקו׳ כי לא ראינו בזמן ההוא מלחמה בין ישראל ובין האמרי אלא עם פלשתים ואולי בהיות הפלשתים נלחמים בישראל היו נלחמי׳ בהם גם כן יתר האמרי שנשארו בארץ עם בני דן כמו שאמר בספר שופטים וילחצו האמרי את בני דן ואו׳ וגבול האמורי ממעלה עקרבי׳ מהסלע ומעלה והם היו נלחמים בהם ובראותם כי נכנעו פלשתי׳ עשו גם הם שלום עם ישראל׃ כל ימי חייו · פי׳ שהאל להיו׳ שופט עד שמת והם שלש עשרה שנה · ובדרש וכי כל ימי חייו והלא לא שפטם אלא שלש עשרה שנה אלא בן לוי עד שהוא במעי אמו הוא כתו׳ באסרטויא של מעלה׃ ותשבתו הרמתה כי שם ביתו · ומשאר מקומות הרחוקי׳ זולתי אותם שזכר שהיה סובב היו באים שם ברמה לפניו למשפט ורבותינו ז״ל דרשו בכל מקום שהיה הולך ביתו עמו כלומ׳ שלא היה נהנה מאדם אלא משלו ופי׳ שם בכל המקומו׳ שהיה סובב׃ ויבן שם מזבח ליי׳ · פיו׳ שנחרב שילה שהותרו הבמו׳ עשה הוא במתו שהיה מקריב עליה כ כשהיה רוצה להקריב נדרים ונדבות וזבחי שלמים כי זה מ מקרי׳ בבמת יחיד כמו שכתבנו׃

ולא יספו ד׳ דסמיבי בקריאה וסי׳ ויכנע מדין · ויכנעו הפלשתים דשמואל · ויתקע יואב בשופר · ויעמדו כל כל העם · ויכרה להם כירה גדולה׃ וסבב ג׳ בקריא׳ וסימ׳ והלך מדי שנה בשנה · וסבב לעפל ויגבהה · ובא אליה מלך גדול וסבב אתה׃

רשי

מתחת לבית כר · מלרע לבית שרון׃ ובין השן · בין הסלע׃ ויטו

וַיֵּצְאוּ אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל מִן הַמִּצְפָּה וַיִּרְדְּפוּ אֶת פְּלִשְׁתִּים וַיַּכּוּם עַד מִתַּחַת לְבֵית כָּר׃ וַיִּקַּח שְׁמוּאֵל אֶבֶן אַחַת וַיָּשֶׂם בֵּין הַמִּצְפָּה וּבֵין הַשֵּׁן וַיִּקְרָא אֶת שְׁמָהּ אֶבֶן הָעָזֶר וַיֹּאמַר עַד הֵנָּה עֲזָרָנוּ יְהוָה׃ וַיִּכָּנְעוּ הַפְּלִשְׁתִּים וְלֹא יָסְפוּ עוֹד לָבוֹא בִּגְבוּל יִשְׂרָאֵל וַתְּהִי יַד יְהוָה בַּפְּלִשְׁתִּים כֹּל יְמֵי שְׁמוּאֵל׃ וַתָּשֹׁבְנָה הֶעָרִים אֲשֶׁר לָקְחוּ פְלִשְׁתִּים מֵאֵת יִשְׂרָאֵל לְיִשְׂרָאֵל מֵעֶקְרוֹן וְעַד גַּת וְאֶת גְּבוּלָן הִצִּיל יִשְׂרָאֵל מִיַּד פְּלִשְׁתִּים פ וַיְהִי שָׁלוֹם בֵּין יִשְׂרָאֵל וּבֵין הָאֱמֹרִי׃ וַיִּשְׁפֹּט שְׁמוּאֵל אֶת יִשְׂרָאֵל כֹּל יְמֵי חַיָּיו׃ וְהָלַךְ מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה וְסָבַב בֵּית אֵל וְהַגִּלְגָּל וְהַמִּצְפָּה וְשָׁפַט אֶת יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל הַמְּקוֹמוֹת הָאֵלֶּה׃ וּתְשֻׁבָתוֹ הָרָמָתָה כִּי שָׁם בֵּיתוֹ וְשָׁם שְׁפָטוֹ אֶת יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה׃

וּנְפַקוּ אֱינָשֵׁי יִשְׂרָאֵל מִן מִצְפַּיָא וּרְדַפוּ יָת פְּלִשְׁתָּאֵי וּמְחוֹנִין עַד מִלְרַע לְבֵית שָׁרוֹן׃ וּנְסֵיב שְׁמוּאֵל אַבְנָא חֲדָא וְשַׁוִּי בֵּין מִצְפַּיָא וּבֵין שִׁינָא וּקְרָא יָת שְׁמַהּ אֶבֶן סַעֲדָא וַאֲמַר עַד הָכָא סַעֲדָנָא יְיָ׃ וְאִתְּבַרוּ פְּלִשְׁתָּאֵי וְלָא אוֹסִיפוּ עוֹד לְמֵיעַל בִּתְחוּם יִשְׂרָאֵל וַהֲוַת מַחֲתָא דַיְיָ בִּפְלִשְׁתָּאֵי כָּל יוֹמֵי שְׁמוּאֵל׃ וְתָבָא קִירְוַיָא דִּנְסִיבוּ פְּלִשְׁתָּאֵי מִן יִשְׂרָאֵל לְיִשְׂרָאֵל מֵעֶקְרוֹן וְעַד גַּת וְיָת תְּחוּמֵיהוֹן שֵׁיזִיב יִשְׂרָאֵל מִידָא דִּפְלִשְׁתָּאֵי וַהֲוָה שְׁלָמָא בֵּין יִשְׂרָאֵל וּבֵין אֱמוֹרָאֵי׃ וְדָן שְׁמוּאֵל יָת יִשְׂרָאֵל כֹּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי׃ וְאָזֵל בִּזְמַן שְׁנָא בִשְׁנָא וּמִסְתַּחַר לְבֵיתְאֵל וּלְגִלְגָּלָא וּלְמִצְפַּיָא וְדָאִין יָת יִשְׂרָאֵל יָת כָּל אַתְרַיָא הָאִלֵּין׃ וּבְמִתְבֵיהּ לְרָמְתָא אֲרֵי תַמָּן בֵּיתֵיהּ וְתַמָּן דָּן יָת יִשְׂרָאֵל וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ׃

יא · בא כתתי׳ · ל · יב · ל · ל׳ קמץ וכל סוס גבר דכו׳

רלבג

וזכר שכבר נגפו ישר׳ את הפלשתים ויכום באופן שנכנעו ה הפלשתים ולא יספו עוד לבא בגבול ישר׳ ושבו הערים לישראל שלקחו פלשתים מ מאתם והנה היה גם כן שלום בימי שמואל בין ישר׳ ובין האמורי · והנה זכר איך שפט שמואל את ישראל כל ימי חייו בהשגחה כ נוספת כי הוא לא היה מטריח ישראל לבא אליו כמו שהיו עושים בפני׳ אבל הוא היה ה הולך לשפטם בבית אל והגלגל והמצפה והיו מתקבצים שם אליו ה המקומות הקרובים להם ואחר היה שב אל הרמה כי שם היה ביתו ובית אבותיו ושם היה שופט את ישראל הקרובים לו והנה בנה שם מזבח ליי׳ לא נאסרה אז במת יחיד כמו שזכרנו׃

נמלך ל׳ ויתחנן ל׳ ויתחנן ל׳ וכמוהן ל׳ חתקוקן ל׳ חטין ל׳ הלוין ל׳ אחרין ל׳ נמוין ל׳ מלכין ל׳ הימין ל׳

והנה התועלות המגיעות מזה הספור הם אלו · הראשון הוא להודיע יחס שמואל לכבודו והודיענו כי הבור שחוצב ממנו היה נכבד מאד מצד אביו ואמו שהיתה נביאה לפימה שנזכר ממנה ולזה היה ראוי ש שיגיע לזאת המעלה הנכבדת שהגיע אליה עם שכבר היה קדוש ונבדל לעבודת הש״י מעת הלידה׃ השני הוא להודיע כי הש״י משגיח בשפלים ולזה משני שראה הש״י כי חנה היתה האהובה אבל אלקנה נתן לפנינה ילדים ולחנה אין ילדים כמו שנזכר בתורה בדומה לזה בענין רחל ולאה׃ השלישי הוא להודיע שאע״פ שאין הנשים חייבות לעלות לרגל ולא הטף אלא מי שיכול לעלות ברגליו מירושלם להר הבית אחת בשנה ראוי לשלם לעלות שם עם נשיו וטפו בכללם וזה לשתי סבות האחת להיישירם לאמונה אמתית כמו שיראו מענין המקדש והשנית כי השמחה השלימה לא תשלם לאדם אם לא בהיותו עם אשתו ובניו בכללם ולזה ידמ׳ שיהיה ראוי להיות זה בחג הסוכות שהוא חג השמחה ולזה זכר שאלקנה היה עולה משנה בשנה להשתחוות ולזבוח ליי׳ ר״ל שלא היה משאיר בעירו דבר מבני ביתו ולזה היו שם נשיו וכל בניו וכל בנותיו פעם אחת בשנה׃ הרביעי הוא להודיע שראוי לחנון הקמי׳ יום ולהיטיב לבם כפי היכלת ולזה ספר כי מפני שהיה צר לחנה בראותה רבוי המנות לפנינה ולבניה ולבנותיה והיה היתה יחידה היה אלקנה מטיב לב חנה כפי היכלת והיה נותן לה מנה שהיו עיניו בה ולזה היה מוסיף חנה אבל פניו ושאר המנות היה נותן כאילו היה משליך אותם אחרי גוו ובזה האופן היה מנחם אותה מן הכעס שהיתה מכעסת אותה צרתה כשהיה אומר לה שהוא טוב לה מעשרה בנים׃ החמשי הוא להודיע שאין ראוי להתגאות על רבוי הטובה ולבזו׳ הקטני׳ יום הלא תראה כי פנינה מתפארת ברבוי בניה ובנותיה והיתה מכעסת חנה מפני היות׳ עקרה והש״י ראה עני חנה ונתן לה בנים ובנות ובני פנינה היו מתים כמו שאמרה חנה עד עקרה ילדה שבעה ורבת בנים אומללה׃ הששי הוא להודיע שאין ראוי להתפלל אחר האכילה והשתייה כי אז לא יתכן שתשלם הכונה בזה לפי הראוי ולזה ספר כי מפני שאחר זמן אכילה ושתייה קמה חנה להתפלל לפני יי׳ הנה לא חשב עלי שתהיה מתפללת אך חשבה עלי לשכורה כי לא נכון להתפלל אחר האכילה והשתייה והיתה תשובת חנה מפני זה שיין ושכר לא שתת ולזה לא תתגנה אם תתפלל אז׃ השביעי הוא להודיע שרבוי התפלה והבכיה עוזרים אל שתהיה בכוונה יותר ולזה אר״זל כי שערי דמעה לא ננעלו ורבוי התפלה גורם שתחזק הדבקות בין המתפלל ובין הש״י ולזאת הסבה זכר בתפלת חנה שהיתה כשמעת כי היא הרבתה להתפלל ובכה תבכה להעיד שבאלו הדברים היה רוצה להשמע התפלה וידמה שלזאת הסבה אמר שנתן לה השם שאלתה׃ השמיני הוא להודיע שהמתפלל אין צריך שישמיע קולו כי הש״י יודע מחשבות האנשים אבל צריך שיוציא בשפתיו דברי התפלה כדי שתשלם לו הכונה בה ולזה אמר בתפלת חנה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע׃ התשיעי הוא להודיע שהמבקש דבר מה מהש״י על צד החסד שידור נדר שאם יתן שאלתו יקיימהו כי בזה יבוא להאמין שהטוב ההוא הגיע לו מהש״י ולזה יקיים בעבורו הנדר ההוא ולזה היה קיום הנדר באלו המקומות הזכרת החסד במקומות רבים כדר נדרו בזה האופן שאלנו זה מיעקב וביפתח וברבים זולתם ולזה מצאנו שנדרה חנה זה הנדר בזה המקום וידמה שכבר קיים אותו שמואל ואע״פ שאין האשה מדרת את בנה בנזיר ולא האיש גם כן בזה האופן שהרי לא נולד שמואל עדיין כשנדרו חנה זה הנדר לפרסום האות והמופת שעשה לה הש״י׃ העשירי הוא להודיע שראוי לשלם שיעיין בעניני האנשים כדי שיוכיחם אם עשו דבר שלא כהוגן ולזה ספר כי עלי היה שומר את פיה לעיין מה היה עניינה ואף על פי שלא היה מדרך השלם ההוא לתת עינו בנשים וכאשר הרבתה לעשות זה הפועל חשב עלי שתהיה שכורה ולזה הוכיחה על זה׃ האחד עשר הוא להודיע שראוי לכל אדם שיציל עצמו מן החשד לפימה שאפשר לו ולזה ספרה חנה ואם היה ראוי שתבוש מלדבר בפני עלי שהיה כהן גדול ובזיה לא קראה מלדבר לעלי את דבר התנבלותה׃ השנים עשר הוא להודיע שתפלת הנביא יותר נשמעת מתפלת זולתו ולזה שמחה חנה כשהתפלל עלי שיתן לה הש״י את שאלתה ובקשתה ממנו שיתפלל ליי׳ בעבורה על זה ולזה גם כן בטחה שתהיה תפלתה נשמעת ולזה אכלה וסר כעסה ממנה׃ הי״ג הוא להודיע שאין ראוי לאכסני שיטמא מטתו ולזה זכר שידע אלקנה את חנה אשתו אחר ששבו ובאו אל ביתם למדנו מזה כי במילא לא ידעה ואע״פ שהיה בתכלית הכוסף שיהיה לו זרע מחנה אשתו · ואם אמר אומר כי נמנענו מזה מצד ברכם להכנס במקדש אמרנו לו שלא היה מחויב שיכנסו שם בכל יום ולזה הוא מבואר שכבר היה אפשר לאלקנה שיטמא יום אחד שם׃ הארבעה עשר הוא להודיע שחלב האם יותר נאות לנער מחלב זולתה ולזה דקדק מרים הנביאה שתניק יוכבד את משה ודקדק׳ חנה שתניק היא את בנה מפני רצותה שיהיה נבדל לעבודת הש״י

הט״ו

החמשה עשר הוא להודיע שראוי לתת לש״ית כפי כל אשר בידו מן הטוב ולזה זכר שהביאה חנה עם שמואל שלשה פרים לזבוח לי״י ואיפת אחת קמח ונבל יין ושחטו הפר האחד מהם לי״י קודם הביאם הנער אל עלי כדי לשים עבודת הש״י ראשונה בזה כדי שיעזרו בזה הפעל מהש״י :

הששה עשר הוא להודיע שמי שירצ׳ בו שיהיה שלם מאד צרי׳ שיחנכוהו אל השלמות בעודו קטן לפי מה שאפשר כדי שיגדל ב במנהגים המשובחים וימשך אחריהם ולזה זכר שכבר השתחוה שמואל לי״י והוא כמו בן שתי שנים לפי שהם צוהו על זה לחנכו ולהרגילו לעבודת הש״י ולזאת הסבה נ״כ היה שמואל מקטנותו חגור אפוד בד :

השבעה עשר הוא להודיע מה שנזכר במאמר חנה על דרך הנבואה שנתבאר בזה הספו׳ עם מה שיבא אחריו שכבר נתקיי׳ אחר זה לפי מה שפירשנו בפסוק ותתפלל חנה ובפסוק י״י יחתו מריביו :

השמנה עשר הוא להודיע שאין בקדושים ובמלאכים שישוה לש״י בענין הקדושה וההבדל מחומר והנה למדנו מזה שאין הש״י המגיע אחד מן הגלגלים היותר נכבד מהם אבל הוא עליון על כל מניעיהם כמו שבארנו במאמר החמשי מספר מלחמו׳ י״י וזה למדנו בזה שאמרה חנה אין קדוש כי״י כי אין בלתך :

התשעה עשר הוא להודי׳ שהש״י הוא אשר לו נתכנו עלילות לבדו וליצר מה שירצה אתנם זולתו מהפעלו׳ מתכו לא יוכל לחדש רק מה שסדר לו הש״י ית׳ מהפעלות ולזה אמרה חנה ואין צור כאלהינו :

העשרים הוא מה שלמדנו מדברי חנה שאין ראוי להתגאו׳ מפני רבוי הבנים ולא מפני יתרון הגבורה ולא מפני יתרון העושר כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים :

העשרים ואחד הוא מה שלמדנו מדברי חנה שהש״י מחייה המתים ומעלה אותם מקברותיהם וזה אחת מפנו׳ האמונה :

העשרים ושנים הוא להודי׳ שהש״י משגיח במין האנושי וביחוד לצדיקי׳ ואמנם הרשעים ידמו בחשך וכבמו זה אמר דוד כי יודע י״י דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד :

העשרים ושלשה הוא להודיע כי לא היתה הסבה בחטא בני עלי הוא היות עלי בלתי משגיח בענינם ובלתי מייסיר אותם אל הטוב וזה כי את פני עלי ובהשגחתו כתישר שמואל לשרת את י״י ועם כל זה לא הועילה הכהנת עלי להיסיר בניו אל השלמות מצד רוע תכונתם :

העשרים וארבעה הוא להודיע תכונת בני עלי בענין הקרבנו׳ כי בזה תועלת לבאר שמה שהגיע להם מאת הש״י ית׳ מהעונש המופלג אשר נזכר בזה הספר היה ביושר ולזה באר שהם פנו אל המרה המגונה מאד והוא הזוללות ובמדה אחרית מגונה גם כן והיא החמס עד שנאצו בזה מנחת י״י ואכר עוד מגנותם שהם היו מתעצלים בהקרבת הקרבנות עד אשר ישכבון ועדיין לא הקריבו קני הזבות והיולדות וכל זה היה מפני שלא ידעו את י״י ולזה לא השגיחו בתכלית הכוונה אשר בעבורה היו הקרבנו׳ שאם היו משגיחי׳ בו היו משתדלים להתנהג בענין הקרבנות בקדושה ויראו מלהקל בענינם :

העשרים וחמשה הוא להודיע מעלת שמואל מקטנותו עם בני עלי לא למד ממעשיהם ולזה שב לזכור ששמואל היה משרת את י״י אחר זכרו רוע תכונת בני עלי וזכר עם זה שמחת עלי בו מצד טוב תכונתו ולזה זכר שהיה עלי מברך את אלקנה ואת אשתו בבאם שם לרגל :

העשרים וששה הוא להודיע שכבר נתקיי׳ מה שנתנבאה חנה ואמר׳ עד עקרה ילדה שבעה ושכבר נתקיימה תפלת עלי במה שהיה אומר יתן י״י לך זרע מן האשה הזאת ולזה זכר שכבר ילדה שלשה בנים ושתי בנות :

העשרים ושבעה הוא להודיע שהתוכחת בחטאים הקשי׳ לא יספיקו בה דברים רכים ולזה זכר תוכחת עלי לבניו שלא היו בה דברים קשים כגלים בתחלת העיון כראוי בענין אלו החטאים ולזה גנה או החטאים הש״י על צד התוכחת ואמ׳ לשמואל כי גם עלי חטא מפני שידע חטא בניו ולא כהה בהם כראוי ומזה המקום יתבאר כי לא מנע הש״י דרכי התשובה מבני עלי שאם היה הענין כן לא היה הש״י מגנה עלי על זה בזה האופן . ואפשר שנאמ׳ שאעפ שרצה הש״י שלא ישובו כי חפץ להמיתם היה ראוי לעשו׳ לעלי הראוי לעשות לו מהתוכחת :

העשרים ושמנה הוא להודיע שמי שיחטא לאשר גמלהו טובות רבות הנה חטאו יותר גדול מאד ממה שהיה אם לא גמלהו אלו הטובות ולזה כאשר רצה הש״ם להודיע לעלי העונש הנפלא שיענשהו על אלו החטאים הודיע לו תחלה רבוי הטובות אשר גמלהו כי מפני זה היה ראוי שיהיה נשמר יותר מחטא לש״י ולזה היה העונש הזה הנפלא שתאבד הכהונה הגדולה לזרע פינחס בן אלעזר אשר כבדו הש״י בכל עוז וזה מבואר בפנחס ובאלעזר הלא תראה כי יהושע היה טפל לאלעזר שנאמר ולפני אלעזר הכהן יעמד ופנחס קנא לאלהיו בשטים ומסר עצמו לסכנה גדולה בעבור כבוד הש״י וכן היה מעת היות צדוק כהן גדול עד תחלת בית שני כי יהושע בן יהוצדק היה מזרע פנחס בן אלעזר כמו שנזכר בספר דברי הימים והוא היה כהן בתחלת בית שני וראוי שנאמין לפי זאת הנבואה שכל ימי בית שני נתקיימה הכהונ׳ הגדולה לזרע אלעזר כי הכהנים שהיו מזרע איתמר היו מעטים ודלים כי לא היה׳ להם שדות ולזה לא היו יכולין לתת ממון למלכי ישראל שיעמידום כהנים גדולים וזה היה העונש הראוי להם הם לקחו את אשר לא להם וצעק הש״י מהם אשר להם הם בזו הקרבנות ורצה הש״י שיגיע להם בבזוי ובשפלות התגיע להם ממתנו׳ הכהונה ולזאת הסבה רצה שלא יכרית זרעו מעם מזבח הש״י לאדיב את נפשם על מה שנפלו בו מהבוז והשפלות הם השתמשו בקרבנות בחיי נפש לבד ורצה הש״ם ית׳ שיסורו אלו החיים מהם קודם מיתתם :

העשרים ותשעה הוא לבאר עוצם מעלת שמואל בנבואה שעם היות דבר י״י יקר בימי׳ ההם הגיע לו הנבוא׳ בזה האופן שהתפעל דמיונו מהשפע האלהי המגיע לו באופן שהשיג זה הקול באמצעו׳ הדמיון והנה זה היה שומע הקול בחוזק כל כך עד שהיה מקיץ משנו וזה ממה שהורה על שכם שלמות הכח המדמה והשכלי בשמואל ונתבאר שכבר נתקיי׳ מה שייעד מזה לעלי ולבניו והשאר נתקיים בנוב עיר הכהנים ובהסרת אבותם מהיותו כהן גדול ונתבאר עוד מעוצם מעלתו בנבואה שלא הפיל מכל דבריו ארצה ונתפרסם לכל ישראל היותו נביא גם בימי עלי וזה יורה שתמיד היתה מגעת לו הנבואה בכל מה ששאלו ממנו :

השלשים הוא להודיע בית ישרא׳ אשר בעבורו נתחייבו שיפלו ביד פלשתים וזה כי הפלשתים הכירו בצד מה לשם ית׳ מעלתו אמרו אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה וכשבא ארון י״י בידם לקחו מוסר תכף ושלחו אותו בכבוד מעליהם ואולם ישראל היו עובדים הבעלים והעשתרות והמירו כבודם בלא יועיל ולא לקחו מוסר בכל הרעות שהביא הש״י עליהם על זה ולזה לא סרו מכפול ביד פלשתים עד שעבדו את י״י לבדו והסירו הבעלים והעשתרות :

השלשים ואחד הוא להודיע עוצם השגחת השם ית׳ בשפלים במה שחדש מהמופתים הנפלאי׳ כדי שישוב ארון האלהי׳ לעם הראוי לו והודיע בו עם זה אופן יושר הש״י שלא רצה בתחלה לעשות רע לפלשתים על זה אבל עשה אות מה באלהיהם להיסיר אותם בישיבוהו וכשראה שלא כוסרו בזה עשה באלהיהם ובהם שפטים נפלאי׳ וזה ג״כ היה בהדרגה ר״ל שהרע היה הולך וגדל וזה כי בתחלה הכם בטחורים בסתרי׳ שלא היו יכולי׳ לחבוש עליהם שום תחבשת ומזה הצד היו מכאיבים יותר והיו יותר רב הסכנה ואח׳ כך המית הש״י קצתם והנשארים הכם בטחורים ומהמופתים שנעשו שם גם כן היה התישר הפרות מעצמם למשך העגלה אשר היה בה ארון י״י לנכח בית שמש עם שלא משכו בעול ושהשיבו בניהם מאחריהם הביתה :

השלשים ושנים הוא לבאר שראוי להתנהג בענין ארון האלהים בקדושה גדולה ובפלאה ובתכלית הכבוד כי ככללה בו התורה שהוא מקום השלמויות ולזה זכר שנענשו אנשי בית שמש כי ראו ארון י״י עם היותם קוצרים קציר חטים בעמק והיה ראוי להם שיניחו מלאכתם ויתעסקו בענין גניזת הארון כי התורה לא התירה ראייתו גם לבני קהת כמו שאמר ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו וזה כלו היה להפליג בקדושתו ובמעלתו אבל האנשים כי מה שתתכן ראיתו לכל האנשים לא יתנו לו מעלה בנפש במדרגת המעלה שיתנו למה שלא ימשלו על ראייתו :

השלשים ושלשה הוא להודיע שתכף ששבו ישרא׳ לי״י בכל לבם נעתר להם על יד שמואל עד ששמים נלחמו עם פלשתי׳ על צד המופת ברעמים ולהבות ואחר זה הכו אותם ישראל ושבו להם על יד שמוא׳ כל הערים שלקחו מהם פלשתים :

השלשים וארבעה הוא להודיע שהמעלה שהשם ית׳ נותן לצדיקי׳ אינ׳ נטלת מהם עד יום מותם ולזה ספר שמוא׳ שפט ישראל כל ימי חייו אף על פי שבסוף ימיו היה מולך שאול הנה היה אז שופט שמואל את העם :

השלשים וחמשה הוא להודיע שראוי למנהיג שיעשה באופן שלא תכבד הנהגתו אל המנוהגים ממנו ולזה ספר ששמואל היה הולך מדי שנה בשנה לשפט ישרא׳ בבית אל והגלגל והמצפה כדי שלא יכבד אל המקומות הרחוקים לבא אליו ואחר היה שב אל הרמה כי שם ביתו לשפוט שם כל אשר יבאו אליו :

השלשים וששה הוא להודיע כי שמוא׳ מפני שהית׳ כונתו שתהיה הנהגתו כלה על פי י״י בנה מזבח לי״י ברמה להעלות עליו עולות להמשיך לו הנבואה כי בזה הישרה להגעת הנבואה כמו שבארנו בביאורנו לדברי התורה תם :

שאל. הוא ומני הנזכר בדברי הימים: שופטים בבאר שבע. ספור זה להודיע כי לא הלכו בדרכי אביה' שהיה הולך וסובב על הערים שלא להטריח את כל ישר' לבא אלא למשפט והם לא די להם שלא עשו זה אלא שישבו בקצה ארץ ישראל כי באר שבע היה בקצה ארץ ישראל כמו שאמר הכתוב מדן ועד באר שבע כי אלה שתיהן היו קצות ארץ ישראל ועדיין אילו היה האחד יושב בדן והאחד בבאר שבע לא היה רע אבל שניהם היו שופטים בבאר שבע להטריח ישראל לבא אליהם ולהרבות שכרן. ואמרו רבותינו ז"ל בני שמואל לא חטאו אלא לפי שלא היו מחזירין בכל מקומות ישראל וישבו בבתיהם כדי להרבות שכר לחזניהם ולסופריהם מעלה עליהן הכתוב כאילו לקחו שוחד ושהם אמרו חלקם שאלו בפיהם ושהם אמרו מתנו' נטלו בזרוע ולפי פשט הפסוק נראה שחטאו: ויטו אחרי הבצע. הם נטו אחרי הבצע כלומר שהיה לבבם נוטה לממון והיו נבהלים להון ואין טוב להיות שופטים אנשים כאלה אלא שונאי בצע כמו שאמר בתורה והם האנשי' המסתפקים בחלקם הנמנעים מן העולם הזה ואינם רודפים אחר הממון וזהו פי' שונאי בצע ואין לפרש שונאי גזלה וחמס ושוחד כי כבר אמר יראי אלהים אנשי אמת ובני שמואל היו א' אוהבי בצע ולא עוד אלא שלקחו שוחד ויטו משפט אבל ית' ויטו אח' הבצע ואתפניאו בתר ממון דשקר: אתה זקנת. ואין אתה יכול לשפטנו כמו שעשית עד היום ובניך שמת לנו שופטים לא הלכו בדרכיך: שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים. אמרו רבותי' ז"ל שלש מצו' נצטוו ישראל בכניסתן לארץ למנות עליהם מלך ולמחות זרע עמלק ולבנות בית הבחירה אם כן למה היה הדבר רע בעיני יי' לפי שבתרעומת שאלו אותו ולא לשם מצו' כי אילו אמרו תנה לנו מלך שישפטנו ביושר ובאמונה לא היה הדבר רע בעיני שמואל שהרי הכתוב מעיד כי בניו לא היו שופטי' ישרים או אילו אמרו ככה לפניך ותשפטנו אתה כל ימי חייך אחר שאין אתה יכול לחזור על המקומו' היו אומרי' טוב או אם אמרו כנה בעצתך מלך עלינו אחר שאתה זקנת והמלך ישפטנו ויוכיחנו ויהיה מוראו עלינו לשמור דרך יי' זו השאלה היתה טובה אבל כשאמרו שימה לנו מלך זה היה רע ומיעוט בטחו' בי' ועוד שאמרו ככל הגוים והם לא היו צריכי' ככל הגוים אם היו שומרים דרך יי' כי הוא לוחם את מלחמות' והם אמרו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו לפיכך אמר הקב"ה לשמואל לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליה' ואין כונתם שימאסו אותך למשפט כי אינם רוצי' מלך בדבר המשפט לבד כי די היה להם בך כל ימי חייך אבל עתה כשמבאו שאלה לשאול שופט שאלו מלך ואותי מאסו ממלוך עליהם וסלקו בטחונם ממני. ובדברי רבו' ז"ל מחלוקת שהם אמרו למה נענשו על שהקדימו ככל הגוים ושהם אמרו לא בקשו להם מלך אלא להעבידם ע"ז שנאמר שימה וגו' והיינו אנחנו ככל הגוים ושהם אמרו זקנים שבהם כהוגן שאלו שנאמר שימה עלינו מלך לשפטנו ועמי הארץ שבהם קלקלו שנ' והיינו גם אנחנו ככל הגוי': ויתפלל שמואל. התפלל שתבא אליו הנבואה בענין זה מה ידבר יי': גם לך. פירו' עמך כלומר אע"פ שאתה עמה' ויצאת לפניהם במלחמותיהם והצליחו עד אשר השלמת להם אויביהם עד אשר לא הוצרכו למלחמה כי השיבותם על הדרך הטובה אע"פ כן עתה מרדו גם עמך לשאול להם מלך מה שלא היו צריכי' כי אין להם מלחמה כי אם מלחמת נחש מלך בני עמון: משפט. חוק וכן משפט הכהני' מאת העם וכן תרגם יונתן נימוסא. ונחלקו רבותינו ז"ל במשפט המלוכ' ר' יוסי אומ' כל האמור בפרשת המלך מלך מותר בו ר' יהודה אומר לא נאמרה פרשה זו אלא ליראם ולבהלם: ורצו

דירמיה. חסד ואמת אל יעזבך: ומה עשים ה' דסמ' כי בקריאה וסי' נמסר בסדר ויקהל: ועד תעיד בהם העדה בהם ד' בליש' בקרי' וסי' אך כי העד העיד בהם. ותעד בהם להשיבם. אשר העדות בהם. ואעידה בהם. יקח ג' קמצין בקריא' וסי' וזה יהיה משפט המלך. גם אתו לאשור יובל. בנשך לא יתן. וכל אסף דבוו' קמצין:

ויטו ד' וסי' ויקחו שחד ויטו משפט. ויטו לאבשלום האהל. ויטו בתהו צדיק. ויטו נשיו את לבבו: ככל הגוים ד' בקריא' וסי' ככל הגוים אשר סביבתי. עתה שימה לנו מלך לשפטנו. והיינו גם אנחנו ככל הגוים. יען אמר מאב ושעיר: ויעזבני ג' חס' בליש' וסי' ויעזבני ויעברו אלהים אחרים דשמואל. יען אשר עזבני

ח ויהי כאשר זקן שמואל וישם את בניו שפטים לישראל: ויהי שם בנו הבכור יואל ושם משנהו אביה שפטים בבאר שבע: ולא הלכו בניו בדרכו ויטו אחרי הבצע ויקחו שחד ויטו משפט: ויתקבצו כל זקני ישראל ויבאו אל שמואל הרמתה: ויאמרו אליו הנה אתה זקנת ובניך לא הלכו בדרכיך עתה שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים: וירע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטנו ויתפלל שמואל אל יהוה: ויאמר יהוה אל שמואל שמע בקול העם לכל אשר יאמרו אליך כי לא אתך מאסו כי אתי מאסו ממלך עליהם: ככל המעשים אשר עשו מיום העלתי אותם ממצרים ועד היום הזה ויעזבני ויעבדו אלהים אחרים כן המה עשים גם לך: ועתה שמע בקולם אך כי העד תעיד בהם והגדת להם משפט המלך אשר ימלך עליהם: ויאמר שמואל את כל דברי יהוה אל העם השאלים מאתו מלך: ויאמר זה יהיה משפט המלך אשר ימלך עליכם את בניכם יקח ושם לו במרכבתו ובפרשיו

בדרכיו ל' ק' ל' ר' — ב' ריהוש' ח"ל דשמואל חס' — ד' וחס' — ג' חס' — ג' קמצי' וכל' אתנ' וס"פ דכו'

והוה כד סיב שמואל ומני ית בנוהי דיינין על ישראל: והוה שום בריה בוכריה יואל ושום תנייניה אביה דיינין בבאר שבע: ולא הליכו בנוהי באורחתיה ואתפניאו בתר ממון דשקר וקבילו שוחדא וצלו דינא: ואתכנישו כל סבי ישראל ואתו לות שמואל לרמתא: ואמרו ליה הא את סבתא ובנך לא הליכו באורחתך כען מני לנא מלכא למדיננא ככל עממיא: ובאיש פתגמא בעיני שמואל כד אמרו מני לנא מלכא למדיננא וצלי שמואל קדם יי: ואמר יי לשמואל קביל למימר עמא לכל דיימרון לך ארי לא יתך רחיקו ארי בפולחניקצו מלמהוי מליך עליהון: ככל עובדיא די עבדו מיומא דאסיקית יתהון ממצרים ועד יומא הדין ושבקו פולחני ופלחו לטעות עממיא כן אנון עבדין אף לך: וכען קביל למימריהון ברם ארי אסהדא תסהיד בהון ותחוי להון נימוסא דמלכא דימלך עליהון: ואמר שמואל ית כל פתגמיא דיי לעמא דשאלין מיניה מלכא: ואמר דין יהי נימוסא דמלכא די מלך עליכון ית בניכון ידבר וימני ליה ברתיכוהי ובפרשוהי

רשי

ויטו. הם עצמם. ד"א את המשפט: ורבותינו אמרו לא חטאו בני שמואל אלא לא הלכו בדרכי אביהן שהיה מחזר בכל מקומות ישראל ושופטן בעריהן והם לא עשו כן כדי להרבו' שכר לחזניהם ולסופריהם: וירע הדבר. לפי שאמרו לשופטנו ככל הגוים. העד תעיד בהם. שתהא אימת מלכם עליהם: ולעמות

רלבג

ספר אחר זה שכאשר היה זקן שמואל והיה לואה מהנהיג ישראל על דרך שנהג שם בניו שופטים לישראל בבאר שבע כדי שישפטו שם הרחוקים ממנו ויקלו מעליו והנ' לא הלכו בניו בדרכיו אבל הלכו אחר התועלת ולזה לקחו שוחד והיה זה סבה שהטו משפט כי השוחד יעור עיני חכמי' כמו שנזכר בתורה ולזה אסור לקבל שוחד אף על פי שלא יכוין להטו' משפט כי טבע השוחד כן הוא שיפות האדם בו להועיל בריכו לאשר קבלו ואע"פ שלא יתכוין מקבל השוחד להטות הדין הנה השוחד יסבב שיעלם ממנו אמתת הדין מפני חשקו להועיל לאשר קבל השוחד ממנו עד שלא יוכל לראות לו חובה: והנה נתקבצו כל זקני ישראל ובאו לשמואל הרמתה ואמרו לו שישים להם מלך לשפטם ככל הגוים והנה טעו בזה כי ישר' אינם באופן שישפט להם המלך לפי מה שירצה כמו הענין במלכי הגוים שמיסרי' לעמם נימוסים כאשר יעלה על רוחם ולזה אמרה התורה שאם יאמרו ישראל שישימו עליהם מלך ככל הגוים אשר סביבותיהם שלא יוכלו לשים עליהם כי אם מאחיהם שהם נקשרים לקיים התורה ועל פי התורה והמשפט לא בנימוסים אחרים ולזה צותה התורה שיכתוב לו המלך ספר תורה אחר זולת הספר שהיה לו כשהיה הדיוט והיה עמו תמיד וקרא בו כל ימי חייו כדי שתהיה הנהגתו לעם על פי התורה ולזאת הסבה היה רע בעיני שמואל כאשר בקשו ישר' זאת הבקשה ולזה הודיע להם בסוף הענין כי אין לישרא' מלך זולת הש"י וגם הש"י אמר לשמואל כי בקשתם היתה לסור מדרכי התורה ולזה אמר כי אותי מאסו ממלוך עליהם והנה בסוף הענין היו מלכיהם סבה להתעות ישר' ולהסירם מעל הש"י עד שהביאו לגלות מעל אדמתם כמו שנתבאר מירבעם בן נבט וחבריו ולזה רצה הש"י להרחיקם מזה מפני התכלית הרע שהיה עתיד להמשך מזה וצוה מפני זה את שמואל להגיד לישראל את משפט המלך כדי שיסורו מזה בסבת הקושי אשר יהיה לעם לסבול כל אלו הדברים שזכר שיהיה מושל המלך עליהם עד שיהיו לו לעבדים: ויאמר זה יהיה משפט. והנה הודיע שמואל לישראל את משפט המלך ר"ל שיקח המשפט מהם ואחשוב שאין המלך מותר באותם הענינים שזכר אבל רצה שמואל לירא' ולבהלם והודיעם מה שיעשה המלך כשיתחזק על ממלכתו כשיקשה להם מאד שאי אפשר לעמותו מכל משפטי התורה:

ושעקים

ורצו לפני מרכבתו · מלרע והיה משפטו מלעיל על דרך כחי ועת׳ אף על פי כן בא׳ו מהם מלרע כמו שכתבנו בחלק הדקדוק תספר מכלל וטעם ורצו על הפרשים שזכר או
טעמו כי יקח מבניכם גם כן להיות רצים רגלים לפני מרכבתו וכן תרגם יונתן כמו רצים ורדפין קדם רתיכוהי : ולעשות כלי מלחמתו · ת״י ואומניה למיעבד מאני
קרביה וכל זה בשכר ולא בחנם אלא שהמלך קודם לכל אדם : לרקחות · לרקח מרקחת הבשמים וי״ת לפטמן : ולטבחות · מבשלות וכן בערבי יקרא המבשל טב״אך
והכף בערבי חי״ת בעברי או יהיה כמשמעו לשון זביחה כי המבשלות יזבחו מה שיבשלו : ולאופות · אופות הלחם : וזרעיכם · פירוש שדות וכרמים וכבר אמר
ואת שדותיכם ואת כרמיכם כי השדות והכרמים והזתים הטובים יקחם כלם אם ירצה ום״ר השדות והכרמי׳ יעשר ר״ל יקח המעשר מן השדו׳ והכרמים או מתבואות אחר מעשר הלוי ·
ורבותינו ז״ל פירשו לא שיקח השדות והכרמים אלא פירותיהם אם יצטרכו אותם עבדיו כשילכו למלחמה ישטו על המקומות אם אין להם מה יאכלו שם יקחו אותם ונותן את דמיהן אבל מעשר התבואה והפירו׳ והצאן הוא משפטו בכל עת שירצה שהרי שלמה מלך ישראל היה לוקח וכן לקחת בנותיכם לנשים ולפלגשים ככל אשר יבחר והראיה כי לא אמר שיקח השדות והכרמים והזתים לעצמו אלא ונתן לעבדיו כלומר לאנשי מלחמתו כי כלם עבדיו אלא נותן ונתן לעבדיו לאנשי החיל אשר עמו לא שיקח גוף השדות והכרמים לעצמו שאם כן היה לוקח אחאב כרם נבות במשפט המלוכה ולא היתה מתערכת איזבל לכל הגלולים ההם ולשפיכת דם נקי ומה שאומר הטובים כלומר שיבחר מהטובי׳ לקחת פירותיהם ולתת לעבדיו ומה שאמר שדותיכם וכרמיכם וזיתיכם כי הם עיקר המחיה וכן אמר דגנך תירושך ויצהריך : צאנכם יעשר · ובגללם הבקר שהרי לא זכר בפרשה : ואתם תהיו לו לעבדי׳ · אחר שאמר כל הפרט מה צריך ואתם תהיו לו לעבדים הלא אמר שיקח הבנים והבנות והשדות והכרמים וכל מה שירצה אמרו רבותינו ז״ל שיוכל להטיל מס עליהם כתיב הכא לעבדי׳ וכתיב התם והיו לך למס ועבדוך :
ויאמרו לא · ברגש הלמ״ד וכן ויאמרו לא כי ברחוב נלין :
ושפטנו מלכנו · בדברי הדיינין או פירושו יקח משפטינו מיד אויבינו כמו שפטני יי׳ וריבה ריבי וכ״תי ויתפרע לנא :
ונלחם · מבנין נפעל כלומ׳ הוא יהיה נלחם את מלחמותינו וכ״תי במקטת הנוסחאות ויגיח ית קרבנא ואפשר שיהיה הנון למדברים בעדם מהקל וכן הוא בתרגום במקצת הנוסחאות ונגיח ית קרבנא : וידברם באזני יי׳ · כתרגומו וסדרינון קדם יי׳ כלומ׳ בתפילתו שהתפלל לאל שיעזהו בדבר המלוכ׳ וסדר דבריהם לפניו : ויהי איש מבן

ולא יענה ה׳ בקריא׳ וס׳ וזעקתם ביום ההוא · אז יזעקו אל יי׳ דמיכה · ישאהו על כתף · שם יצעקו ולא יענה ·
לעבדי קראתי ולא יענה · ונלחם הפתחין בקריא׳ וס׳ נמסר בסדר שמות :

רשי

ולעשות כלי מלחמתו · לעשות אותם אומנים ושפחים וגרים :
לרקחות · מתקנות מרקחים ובשמים לתמרוקי הנשים :

רלבג

חשקתם · ואמר להם הנה יכבד עליכם זה עד אשר תזעקו ליי׳ מכובד העול פעמים עליכם מלכם ולא יענה יי׳ אתכם כי רוח בחירתכם הביאה אתכם כל זה ועכו הם העם כי על כל פנים הם בוחרים שיהיה להם מלך לשפטם ויוסף להם מהתועלת ממנו שיצא לפניהם להלחם את מלחמותיהם עד שלא ימשלו עליהם האויבי׳ באופן שהיו מושלים מקדם כי המלך יסבב שיתקבצו כל העם להלחם עם אויביהם וזה יוסיף לישר׳ חוזק ואולם כשלא היה לישראל מלך היו האויבים נלחמים עם קצת ישראל והיו הנשארי׳ בלתי מחזיקי׳ את ידם ובזה האופן היו האויבים מנצחים עם היותם מעטים מישראל הרבה ודמה שכבר אמר זה מכר ירחתם מנחם מלך בני עמון שבא עליהם להלחם עמם כמו שאמ׳ להם שמואל במה שאחר זה וכאשר ראה השופ׳ כוונתם השכים עמהם אך הישירם בסוף הענין על פי שמואל שיהיו נזהרים לשמור מצות התורה ואם לא הנה יספו גם הם גם מלכם :
המה

ורצו לפני מרכבתו : ולשום לו שרי אלפים ושרי חמשים ולחרש חרישו ולקצר קצירו ולעשות כלי מלחמתו וכלי רכבו : ואת בנותיכם יקח לרקחות ולטבחות ולאפות : ואת שדותיכם ואת כרמיכם וזיתיכם הטובים יקח ונתן לעבדיו : וזרעיכם וכרמיכם יעשר ונתן לסריסיו ולעבדיו : ואת עבדיכם ואת שפחותיכם ואת בחוריכם הטובים ואת חמוריכם יקח ועשה למלאכתו : צאנכם יעשר ואתם תהיו לו לעבדים : וזעקתם ביום ההוא מלפני מלככם אשר בחרתם לכם ולא יענה יהוה אתכם ביום ההוא : וימאנו העם לשמע בקול שמואל ויאמרו לא כי אם מלך יהיה עלינו : והיינו גם אנחנו ככל הגוים ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמתנו : וישמע שמואל את כל דברי העם וידברם באזני יהוה : ויאמר יהוה אל שמואל שמע בקולם והמלכת להם מלך ויאמר שמואל אל אנשי ישראל לכו איש לעירו :

ויהי איש מבן ימין ושמו קיש בן אביאל בן צרור בן בכורת בן אפיח בן איש ימיני גבור חיל : ולו היה בן ושמו שאול בחור וטוב ואין איש מבני ישראל טוב ממנו משכמו ומעלה גבה מכל העם : ותאבדנה האתנות לקיש אבי שאול ויאמר קיש אל שאול בנו קח נא אתך את אחד מהנערים וקום לך בקש את האתנת : ויעבר בהר אפרים ויעבר בארץ שלשה ולא מצאו ויעברו בארץ שעלים ואין ויעבר בארץ ימיני ולא מצאו :

ורדפין קדם רתיכוהי : ולמנאה ליה רבני אלפין ורבני חמשין ואיכריא למינר נירֵיה ולמיחצד חצדיה ואומניא למעבד מני קרבי׳ ומאני רתיכוהי : וית בנתיכון ידבר לשמשן ולטבחן ולאפן : וית חקליכון וית כרמיכון וזיתיכון טביא יסב ויתן לעבדוהי : וזרעיכו׳ וכרמיכון יסב חד מן עסרא ויהב לרברבוהי ולעבדוהי : וית עבדיכון וית אמהתכון וית עולימכון שפירַיא וית חמריכון ידבר למהוי עבדין עיבידתא : ענכון יסב חד מן עסרא ואתון תהון ליה לעבדין : ותצוחון ביומא ההוא מן קדם מלככון דאתרעיתון לכון ולא יקביל יי׳ צלותכון ביומא ההוא : וסריבו עמא לקבלא למימ׳ שמוא׳ ואמרו לא אלהין מלכא יהי עלנא : ונהי אף אנחנא ככל עממיא ויתפרע לנא מלכנא ויפוק ברישנא ויגיח ית קרבנא : ושמע שמואל ית כל פתגמי עמא וסדרינון קדם יי׳ : ואמר יי׳ לשמואל קביל למימריהון ותמליך להון מלכא ואמר שמואל לאנשי ישרא׳ איזילו גבר לקרתיה :

והוה גברא משבטא דבית בנימן ושמיה קיש בר אביאל בר צרור בר בכורת בר אפיח בר גברא משבטא דבית בנימן גיבר חילא : וליה הוה בר ושמיה שאול עולים ושפיר ולית גבר מבני ישר׳ שפיר מיניה מכתפיה ולעילא רם מכל עמא : ואבדא אתניא לקיש אבוהי דשאול ואמר קיש לשאול בריה דבר כען עמך ית חד מעולימי׳ וקום איזיל בעיית אתני׳ : ועבר בטור דבית אפרים ועבר בארע דרומא ולא אשכחו ועבר בארע מתברא ולית ועבר בארע שיבט בנימן ולא אשכחו :

יתין · כן כתיב בשתי מלות וקרי משבמין מלה אחת והענין אחד : קיש בן אביאל · ובדברי הימים אומר ונר הוליד את קיש ונר היה בן אביאל והלא היה אחי קיש ואבי אבנר כמו שאומר בזה הספר ויתכן לפרש כי אביאל היה שמו ב׳ כנוים ושני שמות היו לו כמו שמצאנו כמוהו רבים בדברי הימים והיו לו שני בנים האחד קרא שמו קיש והאחד קרא שמו נר כשמו והוא היה אבי אבנר · ומצאתי בויקרא רבה כי עיקר שמו אביאל והיו קוראים שמו נר לפי שהיה מדליק נרות במבואות האפלות : בחור וטוב · פי׳ טוב בתאר ובמראה וכ״תי עולים ושפיר פי׳ טוב בתאר וכן טוב ממנו שפיר מיניה : בארץ שליפה · תרגם יונתן בארעא דרומא וכן תרגם מבעל שלישה מארעא דרומא : בארץ שעלים · תרגם יונתן בארע מתברא : בארץ

בארץ צוף · תרגם יונתן בארע דבה נבייא : ודאג לנו · תרג' יונתן ויציף לנא כלומ' יפחד וכן בבראשית רבה ואיה השה לעולה אמר לו יציף ההוא גברא מכל מקו' יראה לו השה : והאיש נכבד · כלומר נכבד וגדול בדברי הנבואה כל אשר ידבר בא יבא וכן תרגם יונתן וגברא מתנבי קשוט כל מה דיתנבי אתקיימא יתקיים והוצרך לומר זה אף על פי שכל נביא אמת כן הוא כי כל מה שידבר בנבואה יבא אלא לפי שהיה אלכם בזמן ההוא דבר הנבוא' יקר עד שהתנבא שמוא' והוברי שמים או הקוסמי' שהיו בהם או בעלי אוב אם יאמרו פעמים העתיד או הנעלם יכזבו פעמים רבות. לפיכך אמר כל אשר ידבר בא יבא : את דרכינו אשר הלכנו עליה · כלומ' הדבר אשר הלכנו בעבורו : ומה נביא לאיש · לא היו יודעים אם היה מקבל ממון כמו הקוסמים שנותנים להם ממון השואלים מהם ותרגם יונתן אם מקבל ממון מה נעיל לגברא : כי הלחם אזל · וכי לחם היו נותנין לו שכר אלא כך אמרו אין לנו כסף כי אפילו הלחם אין לנו לבידה ובמה נקנה בידה לדרכינו ובדרך הזה תרגם יונתן אף אכלנא זודין עטרו מיכלא עטרו פי' סרו והבמות לא סרו תרגומו לא עטרו : ותשורה אין להביא · מנחה אין לנו להביא לו : מה אתנו · ויונתן תרגם ומדעם דכשר לית לאעלאה לנביא דיי' מה עמנא למיעבד : ויוסף הנער לענות את שאול · פירוש לדבר כמו וענית ואמרת ויען איוב הראשון כי זה תחלת השבת הדבור שהשיב הנער אל שאול בדבר הנביא. ואיך יאמ' ויוסף הנער וכן תרגם יונתן למעני ית שאול ולא תרגם לאתבא ויתכן לפרשו כמשמעו ענין מענה שהוא השבת הדבור ופי' ויוסף כי מתחילה אמ' שאול לנערו לכה ונשוב' וענה לו הנער הנה נא איש האלהים בעיר הזאת ועתה כשאמר לו שאול ומה נביא לאיש הוסיף הנער לענותו הנה נמצא בידי רבע שקל : רבע שקל כסף · ת"י זוזא חד דכספא כי השקל ארבעה זוזים : כי לנביא היו' · קבלו רז"ל כי שמואל הנביא כת' ספרו וזה המעשה היה בסוף ימיו כי בחיי שאול מת שמואל ושאול לא מלך כי אם שתי שנים אם כן מה הוא לפנים או מהו היום יתכן לפרש כי קריאת הרואה לנביא כמו שהיה לפנים כן היה היום שכתב שמואל זה ומה שאמר לפנים אין רצונו לומר שנפסק היום אלא רוצה לומר כי מלפנים היתה זאת הקריאה שקראו לנביא שאול ונערו רואה כמו שאמרו הים בזה הרואה איזה בית הרואה אבל מקרוב בימי שמואל שנפרצה הנבואה ויצאו דברי הנביאי' בישר' הן בתוכחות הן בעתידו' היו קוראים גם כן לרואה נביא לפי שלשון נביא הוא לשון דבור מענין ניב שפתים ואף על פי שאינם שורש אחד ובימי שמוא' יש שהיו קוראי' רואה בדברי הקדמונים ויש שהיו קוראים נביא ופירוש רואה שרואה במראה הנבואה העתידות או מה שמכוסה לפי שעה להגיד וכן זאת לפנים בישראל וגו' שלף איש נעלו כי מלפנים היה ואותו היום גם כן היתה זאת התעודה ועוד היום הוא הקנין שקונין בו כל דבר : ותאמרנ'ים · יש בו דרש אמרו לו תראה העשן קשור על פתחו כד"א ויש אשר יהיה הענן : הנה לפניך · כנגד שאול כי הוא הנכבד וחבירו נערו היה : לעם בבמה · כל במה בזה הענין ובדומה לו תרגם יונתן בית אסחרותא לפי שהיו זבחי שלמים שהם נאכלין לכל אדם אחר הקטרת חלבים וזריקת דם והיו עושין אנשי העיר אותו זבח לאכול אותו בבית הבמה אשר עמו אותה לשעה כי היתר הבמות היה באותו הזמן משחרב שילה והיה המשכן בנוב וכל מקום שאוכלים אותו מסיבה לפי שהיתה יושבים לאכול במסיבה וכן תרגם וישבו לאכול לחם ואסחרו כמו שאמרו רבותינו ז"ל בתסיבה הלך אחר זקנה ובלשון ארמית אסחרותא : כבואכם העיר · כן אמרו רבותינו ז"ל מה היה כל האריכות הזה שהאריכו אלו הנערות לדבר מהם אמרו כדי להסתכל ביופיו של שאול ומהם אמרו כי מיום' היה לפי שלא הגיע עדין השעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא לשמואל כעת מחר אשלח אליך איש : כי

אשר עמו י"א וסי' ויאכלו וישתו הוא · ויאמר יעקב אל ביתו · ויבא יעקב לוזה · ויארכו על שכם · ואבימלך והראשים · מה ראיתם עשיתי · בארץ צוף · ושאול יושב בגבעה · ויקם דוד ויעבר הוא · ואנשים אשר

המה באו בארץ צוף ושאול אמר לנערו אשר עמו לכה ונשובה פן יחדל אבי מן האתנות ודאג לנו : ויאמר לו הנה נא איש אלהים בעיר הזאת והאיש נכבד כל אשר ידבר בא יבא עתה נלכה שם אולי יגיד לנו את דרכנו אשר הלכנו עליה : ויאמר שאול לנערו והנה נלך ומה נביא לאיש כי הלחם אזל מכלינו ותשורה אין להביא לאיש האלהים מה אתנו : ויסף הנער לענות את שאול ויאמר הנה נמצא בידי רבע שקל כסף ונתתי לאיש האלהים והגיד לנו את דרכנו : לפנים בישראל כה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים לכו ונלכה עד הראה כי לנביא היום יקרא לפנים הראה : ויאמר שאול לנערו טוב דברך לכה נלכה וילכו אל העיר אשר שם איש האלהים : המה עלים במעלה העיר והמה מצאו נערות יצאות לשאב מים ויאמרו להן היש בזה הראה : ותענינה אותם ותאמרנה יש הנה לפניך מהר עתה כי היום בא לעיר כי זבח היום לעם בבמה : כבאכם העיר כן תמצאון אתו בטרם יעלה הבמתה לאכל כי לא יאכל העם עד באו

אינון אתו בארעא דבה נבייא דיי ושאול אמר לעולימא דעמיה איתא ונתוב דילמא ישבוק אבא מן עסק אתניא ויציף לנא : ואמר ליה הא כען נבייא דיי בקרתא הדא וגברא מתנבי קשוט כל דאתנבי אתקיימא יתקיים כען ניזיל לתמן מאים יחוי לנא ית אורחנא דאתנא עלה : ואמר שאול לעולימיה והא ניזיל ואם מקביל ממון מה נעיל לנביא דיי אף אנחנא זוודין עדן עטרו מננא ומדעם דכשר לית לאעלא לנביא דיי ומה עמנא למעבד : ואוסיף עולימא למעני ית שאול ואמר הא אישתכח בידי זוזא חדא דכספא וניתן לנביא דיי ויחוי לנא ית אורחנא : בקדמין בישראל כדנן אמר גברא במיזליה למתבע אולפן מן קדם יי איתו ונתמטי עד חוזיא ארי לנביי יומא דין מתקרי מלקדמין חוזיא : ואמר שאול לעולימיה תקין פתגמך איתא ניזיל ואזלו לקרתא דתמן נבייא דיי : אינון סלקין במסקנא דקרתא ואינון אשכחו עולימן נפקן לממלי מיא ואמרו להין האית הכא חוזיא : ואתיבת יתהון ואמרת אית דא הא קדמך אוחי כען ארי יומא דין על לקרתא ארי שירו ניכסת קודשיא יומא דין לעמא בבית אסחרותא : כמיעלכון לקרתא כן תשכחון יתיה עד לא יסק לבית אסחרותא למיכל ארי לא אכיל עמא עד מיתוהי

עמו העלה · ויגש יואב והעם · וכל דה"י דכו' : לדרוש אלהים ד' בקריאה וסי' כי יבא אלי העם לדרש אלהים : לפנים בישׂ כה אמר האיש בלכתו · לכה ונלכה עד הרואה · והי' לדרוש אלהים בימי זכריהו · וכ' לדרוש האלהים · וסי' אבל דברים טובים · כל לבו הכין :

בארץ צוף · בארעא דבה נבייא · צוף · כמו צופה : פן יחדל אבי מן האתונות · פתגם דאתנא שלכו עליו עד שישכח את האתונות : ודאג · אירוב' ירא בלע"ז : את דרכינו · מעשה האתונות מה נהיה בם שבשבילם הלכנו את כל הדרך הזה : מה נביא לאיש · תרגם יונתן אם מקבל ממון מה נעיל לגברא : לא היה שאול מכיר במעשיו של שמואל וסבור שאל מכר : ותשורה · תירגם יונתן מדעם דכשר לשון יושר ומנחם פי' תשור לשון תקרובת ראיית פני מלך ואדם חשוב לשון אשורנו ונראין דבריו : רבע שקל · זוזא חדא דכספא : לפנים בישר' · הסופר כתב זאת ואין זה מדברי נער שאול : כי לנביא היום · למי שקורין אותו נבי' היום היו קורין לפני' רואה : כבאכם העיר כן וגו' · מאריכות היו בדברי' כדי להסתכל ביופיו של שאול : הבמתה · לבית אסחרותא משחרב' שילה הותרו הבמות והיו מקריבין שלמים ואוכלין יחד : כי

רלבג

המה באו בארץ צוף · היא הרמה שהיה בית ישראל שם וקראה ארץ צוף לפי שהיו היושבי' שם מתיחסים בצוף כמו שאמר בראש זה הספר כי אלקנה היה בן צוף ולא נכנסו עדיין ברמה אך היו בשדה העיר : ואמר הנה נמצא בידי רבע שקל כסף · ראוי שישא שוא מה המתן הזה למי שהיה מושל בישראל ואיך יתכן שידמה שיהיה מדרך הנביא לקחת אלו המתנו' · ונדמה שנאמ' בזה כי זה המתן לא היה אלא להעיר הנביא שיתבודד בעניני בעל זה המתן ובזה האופן היתה מחשבתו מתבודדת בעניניו והיתה מגעת לו הנבואה בהם ולזה היה כהוג' שיתנו לו השואל' ממנו דבר נבואה דבר מה לסבב שיתבודד מחשבתו בעניניה' ואולי היה זה עתה כי אולי מצד הזקנה לא היתה מגעת לו הנבוא' בכמו אלו העניני' כי אם בזה האופן וכן מצאנו ביצחק שאמר לעשו שיביא לו מטעמים ויאכל כדי שתתבודד מחשבתו בעניניו זמן רחב ויגיע לו בדרך נבואה מה שעתיד לבא שיו כי אין מדרך השלם שיבקש כמו אלו הדברים לבקשת התענוג כמו שבארנו בפירושינו לדברי התורה והנה שמואל להיו' מחשבתו מטוטטת בענין המלך שאלו ישראל מי מהם יבחר לו להיות מלך כי כבר אמר לו הש"י שימליך לישראל מלך הגיע שיו הנבואה בזה קודם שישאל ממנו שאול דבר ולזה הודיע אותו כל עניניו תכף ובשר אותו על דבר המלוכה כשאמר לו שכל חמדת ישראל היה לו ולכל בית אביו · והנה

כי הוא יברך הזבח: אריה הוא פרים על מזונא · בוצע על המזון על השלמים
מברכין באכילתן ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וציונו
לאכול הזבח: כהיום · כאשר היום קיים: יעצור בעמי · ימשול כמו עצור ועזוב כן
דרך המושל לעצור העם במלחמה שלא יתפזרו ולא יתפשטו זה מזה ולעצור בכל

כי הוא יברך הזבח · תרגם יונתן ארי הוא פרים על מזונא והוא לשון בוצע בדברי
רז"ל בעל הבית בוצע וקורא המברך תחלה בסעוד' בוצע לפי שבוצע הלחם ומברך
עליו ופירוש יברך הזבח יברך על הזבח ואף על פי שעל הלחם היה מברך תחלה
לפי שעיקר סעודה היה הזבח אמר יברך הזבח או לפי שהזבח היה לו ברכה

יעצר ג' וחס' וס' ושמואל ראה את שאול · אל יעצר עמך אנוש · הן יעצר במים ויבשו: ולמי ג' וס' ולמי אלה
לפניך · ולמי כל חמדת ישר' · ולמי אני עמל: כשלשים איש ג' וס' ויצאו בני בנימן · ויהפך איש ישראל ·
ויתן להם מקום · קדם' בשלשם כתיב: וירם ח' בקריאה וס' במסרה רבתא:

כִּי־הוּא יְבָרֵךְ הַזֶּבַח אַחֲרֵי־כֵן יֹאכְלוּ
הַקְּרֻאִים וְעַתָּה עֲלוּ כִּי־אֹתוֹ כְהַיּוֹם
תִּמְצְאוּן אֹתוֹ: וַיַּעֲלוּ הָעִיר הֵמָּה
בָּאִים בְּתוֹךְ הָעִיר וְהִנֵּה שְׁמוּאֵל
יֹצֵא לִקְרָאתָם לַעֲלוֹת הַבָּמָה:
וַיהוָה גָּלָה
אֶת־אֹזֶן שְׁמוּאֵל יוֹם אֶחָד לִפְנֵי בוֹא־
שָׁאוּל לֵאמֹר: כָּעֵת מָחָר אֶשְׁלַח
אֵלֶיךָ אִישׁ מֵאֶרֶץ בִּנְיָמִן וּמְשַׁחְתּוֹ
לְנָגִיד עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְהוֹשִׁיעַ אֶת־
עַמִּי מִיַּד פְּלִשְׁתִּים כִּי רָאִיתִי אֶת־
עַמִּי כִּי בָּאָה צַעֲקָתוֹ אֵלָי: וּשְׁמוּאֵל
רָאָה אֶת־שָׁאוּל וַיהוָה עָנָהוּ הִנֵּה
הָאִישׁ אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֵלֶיךָ זֶה יַעְצֹר
בְּעַמִּי: וַיִּגַּשׁ שָׁאוּל אֶת־שְׁמוּאֵל
בְּתוֹךְ הַשָּׁעַר וַיֹּאמֶר הַגִּידָה־נָּא לִי אֵי־
זֶה בֵּית הָרֹאֶה: וַיַּעַן שְׁמוּאֵל אֶת־
שָׁאוּל וַיֹּאמֶר אָנֹכִי הָרֹאֶה עֲלֵה לְפָנַי
הַבָּמָה וַאֲכַלְתֶּם עִמִּי הַיּוֹם וְשִׁלַּחְתִּיךָ
בַבֹּקֶר וְכֹל אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ אַגִּיד לָךְ:
וְלָאֲתֹנוֹת הָאֹבְדוֹת לְךָ הַיּוֹם שְׁלֹשֶׁת
הַיָּמִים אַל־תָּשֶׂם אֶת־לִבְּךָ לָהֶם כִּי
נִמְצָאוּ וּלְמִי כָּל־חֶמְדַּת יִשְׂרָאֵל
הֲלוֹא לְךָ וּלְכֹל בֵּית אָבִיךָ:
וַיַּעַן שָׁאוּל וַיֹּאמֶר
הֲלוֹא בֶן־יְמִינִי אָנֹכִי מִקְּטַנֵּי שִׁבְטֵי
יִשְׂרָאֵל וּמִשְׁפַּחְתִּי הַצְּעִרָה מִכָּל־
מִשְׁפְּחוֹת שִׁבְטֵי בִנְיָמִן וְלָמָּה דִּבַּרְתָּ
אֵלַי כַּדָּבָר הַזֶּה:
וַיִּקַּח שְׁמוּאֵל אֶת־שָׁאוּל וְאֶת־נַעֲרוֹ
וַיְבִיאֵם לִשְׁכָּתָה וַיִּתֵּן לָהֶם מָקוֹם
בְּרֹאשׁ הַקְּרוּאִים וְהֵמָּה כִּשְׁלֹשִׁים
אִישׁ: וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל לַטַּבָּח תְּנָה
אֶת־הַמָּנָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לָךְ אֲשֶׁר
אָמַרְתִּי אֵלֶיךָ שִׂים אֹתָהּ עִמָּךְ: וַיָּרֶם
הַטַּבָּח אֶת־הַשּׁוֹק וְהֶעָלֶיהָ וַיָּשֶׂם
לִפְנֵי שָׁאוּל וַיֹּאמֶר הִנֵּה הַנִּשְׁאָר שִׂים
לְפָנֶיךָ אֱכֹל כִּי לַמּוֹעֵד שָׁמוּר־לְךָ
לֵאמֹר הָעָם קָרָאתִי וַיֹּאכַל שָׁאוּל עִם
שְׁמוּאֵל בַּיּוֹם הַהוּא: וַיֵּרְדוּ מֵהַבָּמָה
הָעִיר וַיְדַבֵּר עִם־שָׁאוּל עַל־הַגָּג:

אֲרֵי הוּא פָּרִיס מְזוֹנָא בָּתַר כֵּן
אָכְלִין זַמִּנַיָּא וּכְעַן סַקוּ אֲרֵי יָתֵיהּ
כְּיוֹמָא דֵין תַּשְׁכְּחוּן יָתֵיהּ: וּסְלִיקוּ
לְקַרְתָּא אִינוּן עָלִין בְּגוֹ קַרְתָּא
וְהָא שְׁמוּאֵל נָפִיק לִקְדָמוּתְהוֹן
לְמִיסַק לְבֵית אַסְחָרוּתָא:
וּמִן קֳדָם יְיָ
אִתְאֲמַר לִשְׁמוּאֵל יוֹמָא חַד קֳדָם
מֵיתֵי שָׁאוּל לְמֵימַר: כְּעִדָּן הָדֵין
מְחַר אֲשַׁלַּח לְוָתָךְ גַּבְרָא מֵאַרְעָא
שִׁבְטָא בִנְיָמִן וְתִמְשְׁחִנֵּיהּ לְמֶהֱוֵי
מַלְכָּא עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְיִפְרוֹק יָת
עַמִּי מִידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי אֲרֵי גְלֵי
קֳדָמַי דוּחֲקָא דְעַמִּי אֲרֵי עָלַת
קְבִילְתְּהוֹן לִקְדָמַי: וּשְׁמוּאֵל חֲזָא
יָת שָׁאוּל וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְאֲמַר לֵיהּ
הָא גַּבְרָא דַּאֲמָרִית לָךְ דֵּין יַעְדֵּי
מַרְוָתָא מִן עַמִּי: וַעֲרַע שָׁאוּל יָת
שְׁמוּאֵל בְּגוֹ תַּרְעָא וַאֲמַר חֲוֵי כְעַן
לִי אֵי דֵין בֵּית חֶזְוָיָא: וַאֲתֵיב שְׁמוּאֵל
יָת שָׁאוּל וַאֲמַר אֲנָא חֶזְוָיָא סַק
לִקְדָמַי לְבֵית אַסְחָרוּתָא וְתֵיכְלוּן
עִמִּי יוֹמָא דֵין וְאֶשְׁלְחִנָּךְ בְּצַפְרָא
וְכָל דִּי בְּלִבָּךְ אֲחַוֵּי לָךְ: וְעַל עֵיסַק
אֲתָנַיָּא דַּאֲבָדָא לָךְ וְאַתְּ אָתֵיתָא
לְמִבְעֵיהוֹן יוֹמָא דֵין דְּנַן תְּלָתָא יוֹמִין
לָא תְשַׁוֵּי יָת לִבָּךְ עֲלֵיהוֹן אֲרֵי
אִשְׁתְּכַחָא וּדְמַן כָּל חֶמְדַּת יִשְׂרָאֵל
הֲלָא דִי לָךְ וּלְכָל בֵּית אֲבוּךְ:
וַאֲתֵיב שָׁאוּל וַאֲמַר
הֲלָא בַר שִׁבַט בִּנְיָמִן אֲנָא מִזְּעֵירֵי
שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל וְזַרְעִיתִי חַלָּשָׁא
מִכָּל זַרְעִיַּת שִׁבַט בִּנְיָמִן וּלְמָא
מַלֶּלְתָּא עִמִּי כְּפִתְגָּמָא הָדֵין: וּדְבַר
שְׁמוּאֵל יָת שָׁאוּל וְיָת עוּלֵימֵיהּ
וְאַעֵילִינוּן לְאַסְחָרוּתָא וִיהַב לְהוֹן
אֲתַר בְּרֵישׁ זַמִּינַיָּא וְאִינוּן כִּתְלָתִין
גַּבְרָא: וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְטַבָּחָא הַב
יָת מַנְתָּא דִּי יְהָבִית לָךְ דַּאֲמָרִית לָךְ
שַׁוֵּי יָתַהּ עִמָּךְ: וַאֲרִים טַבָּחָא יָת
שָׁקָא וְיַרְכֵיהּ וְשַׁוֵּי קֳדָם שָׁאוּל
וַאֲמַר הָא דְּאִשְׁתְּאַר שַׁוֵּי קֳדָמָךְ
אֱכוֹל אֲרֵי לְזִמְנָא נְטִיר לָךְ לְמֵימַר
עַמָּא זַמֵּינִית לְשֵׁירוּתָא וַאֲכַל שָׁאוּל
עִם שְׁמוּאֵל בְּיוֹמָא הַהוּא: וּנְחָתוּ
מִבֵּית אַסְחָרוּתָא לְקַרְתָּא וּמַלִּיל
עִם שָׁאוּל עַל אִיגָּרָא:

אחד מעשות רעה · כ בלשוננו קורין מעצור קו"סטניר בלע"ז: ויגש · ויערע: ולמי כל חמדת ישראל · כאן בא לרמוז לו דבר ה המלוכה: בראש הקרואים · במקום מסיבת הגדולים כי בדרך מסיבתן היה מכיר איזה הגדול דרך מסיבתן: אשר אמרתי לך · לפי שידע שמואל שיבא שאול בזה לתת לו מנה יפה לכבדו: את השוק והעליה · את השוק והירך ם שעליה: הנה הנשאר · מן המנות של הקרואי' והוכן לכבד לברכך: שים לפניך לאכול · בפרק אחרון דזבחי' קימא לן חזה ושוק ב בבמה גדולה ואין חזה ושוק בבמה קטנה ל לפיכך הותר לאכול לשאול: כי למועד שמור · כי למועד האכילה היה השוק הזה שמור לברכך: לאמר העם קראתי · אמירתי היתה לטבח העם קראתי לסעודה ויודע אני מספרם ו והזהר במנותם ונתתי לו המנו' למספרם וזו שמורה לכבודך: וידבר עם שאול על הגג · מוכיחו ומלמדו ליראה את הקב"ה: ויעבר

בפני עצמה כי כשהיו אוכלין זבחי שלמים היו מברכים שלא אשר קב"ו לאכול הזבח וברכת הלחם לא היתה פוטרת של זבח: הקרואים · הקראים והמזומנים לאכול שם כתרגומו זמניא: כהיום · הכ"ף לאמת הדבר וכן השבעה לי כיום והדומים לו: יוצא לקראתם · יוצא מבית אחד מן העיר לעלות הבמה ופגע בהם: כעת מחר · כעת הזאת למחר וכן תרגם יונתן בעידנא הדין מחר: כי ראיתי את עמי · כתרגומו ארי גלי קדמי עולבנא דעמי: כי באה צעקתו אלי · כי פלשתים היו לוחמים בהם מעת שזקן שמואל ולא היה יכול להוכיחם וחטאו ופלשתים משלו בהם עד ששמו בארצם נציבים וזעקו אל יי' ואמרו לשמואל להקים להם מלך להושיעם: ויי' ענהו · אמ' לו ברוח הנבואה וכן תרגם יונתן ומן קדם יי' אתאמר ליה: זה יעצר בעמי · ימלוך כמו יורש עצר יורש מלוכה ונקרא המלך עוצר לפי שעוצר העם שלא ילכו ולא יעשו דבר אלא ברשותו ויונתן תרגם דין יעדי מרוותא מן עמי כלומר יסיר המרות והממשלה מן עמי ואמר זה בעבור פלשתי' שהיו מושלים בהם ואמר יעצור כלומ' שיעצור פלשתים וימנעם מלהלחם ב בישראל כמו שאמר והושיע את עמי מיד פלשתים: את שמואל · כמו אל שמואל: אנכי הרואה · לא היה זה חוץ מדרך הענוה כי כיון ששאל לו איזה בית הרואה לא יתכן שלא יענהו ורבותינו ז"ל אמרו כי נכשל בזה הדבר כי היה לו לומר שאל לאחרים או כיוצא בזה אמ' לו הקדוש ברוך הוא אתה הוא הרואה אני מ מודיעך שאין אתה הרואה והיכן הודיעהו בשעה שאמר לו לך ואשלחך אל ישי בית הלחמי וגו' וירא את אליאב אמר לו הקד' ב"ה לא אמרת אנכי הרואה אל תבט אל מראהו: וכל אשר בלבבך אגיד לך · דבר האתונו' וזולתו ממה שיש בלבו לשאול: שלשת הימים · לא אמר שלשת ימים על אבדת האתונות אלא על בקשתם וכן תרגם יונתן ועל עיסק אתניא דאבדא לך ואת אתיתא למיבעיהון יומא דנן תלת יומין: ולמי כל חמדת יש' · בזה הדבר רמז לו דבר המלוכה: ויביאם לשכתה · אל הלשכה ועכשיו חדר וזאת הלשכה היתה בית הבמ' אשר שם אכלו הקרואי' וכן ת"י ואעלינון לבית אסחרות': כשלשים איש · הכ"ף היא כ"ף השיעור ר"ל שלשי' פחות מעט או יותר מעט: את השוק והעליה · פי' ואשר עליה והוא הירך וכן ת"י וירכיה · ובדברי רז"ל מאי והעליה ר' יוחנן אומ' שוק ואיה ר' אליעזר או' שוק וחזה ר' שמואל בר נחמני אומר שוק ושופי ומאי והעליה דשופי עלוי שוק: ויאמר הנה הנשאר · פי' ויאמר שמוא' לשאול הנה זאת המנה הנשארת לבדה חלוקה מהמנות האחרות אשר סדרתי לקרואים וזאת המנה אמרתי לטבח להצניעה לבדה לשים לפניך אכול כי למועד הזה הוא שמור לך את זה החלק כשאמרתי לטבח העם קראתי הכן המנות ואמרתי לשמור זה לך החלק כי ידעתי בואך: ויהי

רלבג

והנה קראתין זה שאול להיות שבטו היותר ק קטן שבשבטים ומ ומשפחתו הצעירה מ מכל משפחות בנימן · והנה הביא שמואל את שאול ואת נערו ל הלשכה ולכבוד שאול כבדם יחד הוא ונערו ונתן להם מקו' בראש הקרואי' · וייחד שמוא' מנה יפה לשאו' להורו' על הגדולה והמלכות ולזה שם לפניו השוק ומה שעליה ואמר לו שהנשאר שלא יוכל לאכול ישים לפניו ל לאכו' לנערו את זה או לאשר לפניו מהקרואי' והוא יותר נכון כי לזמן כזה תהשכה האחרת תמתין ותיחל למלכות שתמלוך על ישראל ואמר העם קראתי · והנה

ויהי כעלות השחר. בבקר: ויעבור לפנינו. שלא ישמע את דברינו: עמוד כיום. ולא אמר שיעמוד היום בעיר שהרי באותו היום הלך לו שהרי אמר לו ואם לכתך ועוד שאמר לו בלכתך היום מעמדי אלא פירוש כיום לאמת הדבר כמו השבעה לי כיום ופי׳ עמוד עמוד עד שאדבר עמך: את פך השמן. לא היה זה השמן המשחה כי לא היו משוחים ממנו אלא מלכי בית דוד אבל שמן אפרסמון היה ואמרו שאול ויהוא שנמשחו בפך לא נמשכה מלכותן דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותן: וישקהו. ברא״ש כל נשיקות הם של תפלות חוץ מג׳ נשיקות נשיקה של גדולה נשיקה של פרקים נשיקה של פרישות נשיקה של גדולה ויצק על ראשו וישקהו נשיקה של פרקי׳ וילך ויפגשהו בהר האלהים וישק לו נשיקה של פרישות ותשק ערפה לחמותה ר׳ תנחומא אומר אף נשיקה של קריבות שנא׳ וישק יעקב לרחל למה שהיתה קרובתו: הלא כי משחך. מלת הלא תבא במקומות לחזק הדבר ולזרז האדם וכן הלא שלחתיך הלא שמעת בתי והדומים להם: בלכתך היום. אמרו רבותינו ז״ל היכן מצינו שקבורת רחל ב בצלצח בגבול בנימן והלא לא נקברה אלא בבית לחם שנאמר ותמת רחל ותקבר בדרך אפרת היא בית לחם ואין בית לחם אלא חלקו של יהודה שנאמר ואתה בית לחם אפרתה וגו׳ אלא כך אמר לו עכשיו שאני מדבר עמך הנה הם עם קבורת רחל הנה הם באים ואתה הולך ואתה מוצא אותם בגבול בנימן ב בצלצח: והנה נטש אביך. פירוש קודם שנמצאו האתונות: אלון תבור. כתרגומו מישור תבור: עולים אל האלהים בית אל. הוא לוז שקראו יעקב בית אל ושם היה המזבח שבנה יעקב ובשעת היתר הבמות היו מקריבים שם ואותו הבית היה קדוש והיו באים שם ישר׳ באותו הזמן להתפלל בזכות יעקב וכן אמר על זה יעקב יהיה בית אלהים ואף על פי שהדרשים לו דרך אחרת בזה זה שכתבנו הוא הנראה לפי פשטי הפסוקי׳ כי בית אל היה מקום קדוש לעולם ומקום מזבח והיו באים להתפלל שם והיה מקום נבואה כמו שאמר וזה שער השמים פי׳ שער לירד ממנו מה שנגזרין בתחתונים מן השמים ואמר הושע בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו ותרגם יונתן עולים אל האלהים דסלקין למיסגד קדם יי׳ לבית אל: שתי לחם. תרגם יונתן תרתין גריצן דלחם פירושו חלות לחם: ושלשה ככרות לחם. תרגו׳ תלתא פיתין דלחם והככרות הם גדולות מן החלות כנרא׳ כי אותו שהיה נושא שלשה ככרות לחם היה נושא גם כן חלות לחם וזכר גם כן הככרות לפי שהם הגדולות ולא זכר הקטנות כי לא יתכן כי אם לא היו נושאים אלא ג׳ ככרות לחם שיתנו לשאול ונערו שתים ולא ישארו עמהם אלא ככר אחד והם היו שלשה אלא כינגם חלות לחם היו נושאים שתים או שלשה ונתנו לשאול ונערו שתי חלות לחם ואחר שזכר ככרות וזכר חלות ידוע הוא שלא יקראו הככרות חלות וכן כתוב בתורה וככר לחם אחת וחלת לחם אחת: גבעת האלהים. תרגם יונתן לגבעת׳ די בה ארונא דיי׳ והוא גבעת קרית יערים כי שם היה הארון מיום שהשיבוהו פלשתים עד שהעלהו דוד משם: אשר שם נציבי פלשתים. שהיו פלשתים מושלים בישראל והיו להם נציבים ממונים על ישראל שם וכן גבע בנימן כמו שאמר בדוד כשהיה מושל באדום וישם באדום נציבים והממונה על דבר נקרא נציב שמעמידין אותו עליהם. ואמר לו שמואל כי שם תצלח עליו רוח יי׳ לשני דברים האחד לפי שהיה שם הארון והשני לפי שהיו שם נציבי פלשתים רמז לו כי הוא יסירם משם ויושיע ישראל מידם: חבל נביאים. תרגם יונתן סיעת ספריא רוצה לומר תלמידים כי תלמידי חכמים נקראו סופרים ואלה היו תלמידי הנביאים הגדולים והתלמידים היו נקראים בני הנביאים והנביאים הגדולים שהיו באותו הזמן מעלי עד דוד היו אלקנה ושמואל וגד ונתן ואסף והימן וידותון: מהבמה. כי שם בקרית יערים היה במה: ולפניהם נבל ותוף וחליל וכנור: כי רוח הקדש אינה שורה אלא מתוך שמחה: והמה מתנבאים. תרגם יונתן משבחין כלומר נבואתם היתה שירות ותושבחות לאל באמרות ברוח הקדש: וצלחה עליך רוח יי׳. תעבור ותנוח עליך רוח נבואה: והתנבית. בא על דרך בעלי הה״א: ונהפכת לאיש אחר. רוצה לומר שתהיה לך רוח יתירה ורוח נבואה ושררה וזהו שאמר גם כן ויהפוך לו אלהים לב אחר: כי תבאינה. כתוב ביו״ד כמו תבואינה בהיכל ונלך שנקראת האל״ף והיו״ד למסך אבל זה נקרא תבאנה בהעלם האל״ף והכתוב והקרי שניהם אחד ושניהם נכונים בלשון כמו תקומנה ותקומינה:

ויעבר ג׳ בקריא רפין וסי׳ אמר לנער ויעבר לפנינו. ויעבר אחד מהנערים. ויעבר עלי מה: דבר אלהים ג׳ בקריא וסימ׳ ואהוד בא אליו. ויהי בלילה ההוא דבר ה׳. ואשמיעך את דבר אלהים: קברת ג׳ ב׳ חסרים וא׳ מלא וסי׳ נמסר בסדר וישלח: רוח יי׳ ה׳ בסיפ׳ וסי׳ נמסר בסדר ויקהל: והתנבית ד׳ חס׳ א׳ בליש׳

וישכמו ויהי כעלות השחר ויקרא שמואל אל שאול הגג לאמר קומה ואשלחך ויקם שאול ויצאו שניהם הוא ושמואל החוצה: המה יורדים בקצה העיר ושמואל אמר אל שאול אמר לנער ויעבר לפנינו ויעבר ואתה עמד כיום ואשמיעך את דבר אלהים:

ויקח שמואל את פך השמן ויצק על ראשו וישקהו ויאמר הלוא כי משחך יהוה על נחלתו לנגיד: בלכתך היום מעמדי ומצאת שני אנשים עם קברת רחל בגבול בנימן בצלצח ואמרו אליך נמצאו האתנות אשר הלכת לבקש והנה נטש אביך את דברי האתנות ודאג לכם לאמר מה אעשה לבני: וחלפת משם והלאה ובאת עד אלון תבור ומצאוך שם שלשה אנשים עלים אל האלהים בית אל אחד נשא שלשה גדיים ואחד נשא שלשת ככרות לחם ואחד נשא נבל יין: ושאלו לך לשלום ונתנו לך שתי לחם ולקחת מידם: אחר כן תבוא גבעת האלהים אשר שם נצבי פלשתים ויהי כבאך שם העיר ופגעת חבל נבאים ירדים מהבמה ולפניהם נבל ותף וחליל וכנור והמה מתנבאים: וצלחה עליך רוח יהוה והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר: והיה כי תבאינה האתות האלה לך

ואקדימו והות כמסק צפרא וקרא שמואל לשאול לאגרא למימר קום ואשלחינך וקם שאול ונפקו תרויהון הוא ושמואל לברא: אינון נחתין בסיפי קרתא ושמואל אמר לשאול אימר לעולימא ויעיבר קדמנא ועבר ואת קום הבא כיומא דין ואשמעינך ית פתגמא דיי:

ונסיב שמואל ית מנא דמשחא ואריק על רישיה ונשקיה ואמר הלא ארי משחך יי על אחסנתיה למהוי מלכא: במהכך יומא דין מיני מלותי ותשכח תרין גברין עם קבורתא דרחל בתחום בנימן בצלצח ויימרון לך אישתכחתא אתניא דאזלת למבעי יתהין והא שבק אבוך ית עיסק אתניא ותציף לכון למימר מה אעביד לברי: ותהך מתמן ולהלא ותיתי עד מישר תבור וישכחונך תמן תלתא גוברין דסלקין למיסגד קדם יי בבית אל חד נטיל תלתא גדין וחד נטיל תלת פתין דלחים וחד נטיל גרבא דחמר: וישאלון לך לשלם ויתנון לך תרתין גריצן דלחים ותקבל מידיהון: בתר כן תהך לגבעתא די בה ארונא דיי דתמן איסטרטיגי פלשתאי ויהי כמיעלך תמן לקרתא ותערע סיעת ספריא נחתין מבית אסחרותא וקדמיהון ניבלין ותופין וצלצלין וכינרין ואינון משבחין: ותישרי עלך רוח נבואה מן קדם יי ותשבח עמהון ותשתני לגבר אוחרן: ויהי ארי ייתון אתיא האילין לך

נבואה וסי׳ וצלחה עליך רוח. יכל מהתנבות. מדוע נבית בשם יי׳. והתנבי חגי:

רשי

ויעבור לפנינו. ולך ברחו׳ ממנו ולא ישמע דברינו ויעבר הנער לפניהם ולשאול אמר ואתה עמד כיום: עם קבורת רחל בגבול בנימן. והלא קבורת רחל בגבול יהודה ב בבית לחם אלא עכשיו הם בקבורת רחל ו וכשתפגע בהם ת תמצאם בגבול בנימן בצלצח. כך שנויה בתוספתא דסוטה בצלח כל לצת של הבה״ שהוא נח והרס והיה ירושלם: ודאג לכם. ירא עליכם כל לשון דאגה לשון יראה דוטי״ר בלע״ז: אילון תבור. מישור תבור: גבעת האלהים. גבעת קרית יערים אשר עכשיו ארון ה האלהים שם: נציבי פלשתים. סרדיוטות שמינו על ישראל שהיו רודין בהם ומושיבין נציבים בערי ישראל: חבל נביאים. כיתת ספרים. חבל שעה וכן חבלי שאול שבוני מסרית רשיון אקפוני: מהבמה. מבית אסחרותא: כי תבאנה האותות האלה לך. ותדע כי דברי אמת וכשם ש שבאו לך אותות הללו כך יתקיים דבר ה המלוכה:

רלבג

והנה לקח שמואל פך השמן ויצק על ראש שאול למשחו למלך על ישר׳ ונתן לו אותות כדי שיאמין כי ה המלכה תהיה לו והאות היותר חזק מ מהם הוא ההפך לו לב אחר והתנבאו עם נביאי׳ והוא לא נשא קודם זה להיות לו יד ושם בנבואה: ומי

עמה

רדק

עשה לך אשר תמצא ידך. כלומר כל מה שתרצה לעשות עשה כי האלהים עמך ויש לפרש כי רמז לו בזה הדבר על מלחמת נחש העמוני ויונתן תרגם אתקן לך מאני מלכותא: שבעת ימים תוחל. פי' שיום הפרדו ממך בגלגל וזה היה אחר חידוש המלוכה שנאמר ויבאו הגלגל יחד עם כל ישראל ואחר שדבר שמואל דברים הלך לו ובחר לו שאול שלשת אלפים ויתר העם שלח לאהליו ומיום שנפרד שמואל משאול שם בגלגל אמר לו שיוחיל לו שבעת ימים עד שיבא אליו ושאול לא יצא מן הגלגל אלא היה שם מחדוש המלוכה עד שעת המלחמה כמו שאמר ושאול עודנו בגלגל ומה שאמר לו זה הדבר עתה ולא המתין לו עד שיהיו בגלגל ויפרד ממנו שיאמר לו אז שבעת ימים תוחל עד בואי אליך מפני שעתה כשדבר לו בדבר המלוכה רמז לו בזה הדבר אם תתקיים לו המלוכה אם לאו כי זו היא מצוה ראשונה שצוהו ואם יעמוד בה תתקיים בידו המלוכה ואם לאו לא תתקיים לפיכך אמר והודעתי לך את אשר תעשה כלומר אז אודיע אותך מה יהיה ממלכותך: מאתמול. בחירק האלף ודגש התי"ו: ומי אביהם. תרג' יונתן ומאן רבהון וכן הוא הפירו' מי המלמד את הנביאים ומשרה עליהם רוח נבואה ואין לתמוה בזה כי הקדוש ברוך הוא המלמד את הנביאים מלמד גם כן זה. ויש מפרשים אביהם כמשמעו לפי שאמרו מה זה היה לבן קיש אמרו ואלה הנביאים מי אביה' וכי מאביהם היה להם הנבואה שאתם תמהים על בן קיש: על כן היתה למשל. פירו' זאת האמירה היתה למשל מהיום ההוא ומעלה כשהיה אדם שפל עולה במעלה היה אומר הגם שאול בנביאים: מהתנבות. בא על דרך בעלי הה"א: ויבא הבמה. כי הנביאים מצאוהו חוץ לבמה וכשכלה מהתנבות עמה' בא לבית הבמ': ויאמר דוד שאול אליו. אולי מצאו שם בבית הבמה' או קצר הכתוב והלך לו שאול אל עירו ומצאו דודו ושאל אותם על דרכם: לא הגיד לו. אולי מתוך צניעות שהיתה בו: ויצעק שמואל. כמו ויאסף ולפי שהאסיפה והקבוץ על ידי הצעקה יבא בזה הלשון: אל ה' המצפה. כמו שפי' בספר יהושע ובספר שופטי' הטעם למה היה מנהג ישראל להקבץ במצפה ושם היה מזבח ובית התפלה: כה אמר. מתחלה כששאלתם מלך אמר לכם זה: ותאמרו לו. יש מפרשים כמו לא באלף כי אותיות אהו"י מתחלפות והנכון כמשמעו כמו שתי' ואמרתון קדמוהי לית אנחנא מתפרקין אילהין מלכא תמני עלנא והוא הוסיף בו מלת לא באלף כמו שאמר בחדוש המלוכה ותאמרו לא כי מלך ימלך עלינו: התיצבו לפני ה'. לפי שאם היה אומר להם שמואל שאול ימלוך עליכם היו מקנאים שאר השבטים אם לא היה נלכד על ידי אורי' ותומי' וזהו לפני ה' שהיה שם כהן ואורים ותומים והיו שואלים בהם על הדרך שפירשנו בדבר פלגש בגבעה ואפשר שהביאו שם את הארון: וילכד

רשי

עשה לך אשר תמצא ידיך. אתקין לך מאני מלכות' והכן לך טכסיסי המלכים כמה שתוכל: וירדת לפני הגלגל. ולאחר שתלך תרד הגלגל לפני קודם שארד אני: והנה אנכי יורד אליך. לסוף שבעת ימים שתרד אתה: תוחל. תמתין: לב אחר. רוח גבורת מלכות: ומי אביה'. מה תימה לך בדבר מי אביהן של נביאים וכי נבואה ירושה היא: ואת דבר המלוכה לא הגיד. דרך צניעות היה בו: וילכד

רלבג

ומי אביהם. רוצה לומר שאין ענין הנבואה והשלמות מגיע מהאב לבן ולזה יתכן שיהיה הבן נביא ואף על פי שאביו איננו נביא. ובכאן יראה שאול אף שהיה שם כל כך נביאי' ובזמן ההוא במה שקדם כי דבר ה' היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ. ואפשר שנאמר כי הפרש יש בין זה הזמן ובין הזמן שהתחיל שמואל להתנבא ועל כן אפשר שנאמר שהתורת זה הנפק כי זה היה בעת ההיא שהתחיל שמואל להתנבא ואמנם עתה רבו הנביאי' אם מצד מה שלמד אותם שמואל והביאם אל השלמות אם לסבה אחרת: ויקרב שמואל. והנה על פי הגורל נפלה המלוכה לגורל שאול: והנה

עשה לך ז' בקריא' וסי' נמסר בסדר בהעלתך: כי האלהים ו' דסמיכי בקריא' וסי' ועתה לא אתם שלחתם אתי הנה. והיה כי תבאנה האתות האלה. ויאמר נתן אל דוד דד"ה. מענה בשמחת לבו. כי האלהים בשמים ואתה על הארץ על כן. ויזבחו ביום ההוא: והנה אנכי ה' בקריא' וסי' נמסר בריש סדר ויצא: בנביאים

עֲשֵׂה לְךָ אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדֶךָ כִּי הָאֱלֹהִים עִמָּךְ: וְיָרַדְתָּ לְפָנַי הַגִּלְגָּל וְהִנֵּה אָנֹכִי יֹרֵד אֵלֶיךָ לְהַעֲלוֹת עֹלוֹת לִזְבֹּחַ זִבְחֵי שְׁלָמִים שִׁבְעַת יָמִים תּוֹחֵל עַד בּוֹאִי אֵלֶיךָ וְהוֹדַעְתִּי לְךָ אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה: וְהָיָה כְּהַפְנֹתוֹ שִׁכְמוֹ לָלֶכֶת מֵעִם שְׁמוּאֵל וַיַּהֲפָךְ לוֹ אֱלֹהִים לֵב אַחֵר וַיָּבֹאוּ כָּל הָאֹתוֹת הָאֵלֶּה בַּיּוֹם הַהוּא: וַיָּבֹאוּ שָׁם הַגִּבְעָתָה וְהִנֵּה חֶבֶל נְבִאִים לִקְרָאתוֹ וַתִּצְלַח עָלָיו רוּחַ אֱלֹהִים וַיִּתְנַבֵּא בְּתוֹכָם: וַיְהִי כָּל יוֹדְעוֹ מֵאִתְּמוֹל שִׁלְשֹׁם וַיִּרְאוּ וְהִנֵּה עִם נְבִאִים נִבָּא וַיֹּאמֶר הָעָם אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ מַה זֶּה הָיָה לְבֶן קִישׁ הֲגַם שָׁאוּל בַּנְּבִיאִים: וַיַּעַן אִישׁ מִשָּׁם וַיֹּאמֶר וּמִי אֲבִיהֶם עַל כֵּן הָיְתָה לְמָשָׁל הֲגַם שָׁאוּל בַּנְּבִאִים: וַיְכַל מֵהִתְנַבּוֹת וַיָּבֹא הַבָּמָה: וַיֹּאמֶר דּוֹד שָׁאוּל אֵלָיו וְאֶל נַעֲרוֹ אָן הֲלַכְתֶּם וַיֹּאמֶר לְבַקֵּשׁ אֶת הָאֲתֹנוֹת וַנִּרְאֶה כִי אַיִן וַנָּבוֹא אֶל שְׁמוּאֵל: וַיֹּאמֶר דּוֹד שָׁאוּל הַגִּידָה נָּא לִי מָה אָמַר לָכֶם שְׁמוּאֵל: וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל דּוֹדוֹ הַגֵּד הִגִּיד לָנוּ כִּי נִמְצְאוּ הָאֲתֹנוֹת וְאֶת דְּבַר הַמְּלוּכָה לֹא הִגִּיד לוֹ אֲשֶׁר אָמַר שְׁמוּאֵל:

וַיַּצְעֵק שְׁמוּאֵל אֶת הָעָם אֶל יְהוָה הַמִּצְפָּה: וַיֹּאמֶר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָנֹכִי הֶעֱלֵיתִי אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם וָאַצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד כָּל הַמַּמְלָכוֹת הַלֹּחֲצִים אֶתְכֶם: וְאַתֶּם הַיּוֹם מְאַסְתֶּם אֶת אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוּא מוֹשִׁיעַ לָכֶם מִכָּל רָעוֹתֵיכֶם וְצָרֹתֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ לוֹ כִּי מֶלֶךְ תָּשִׂים עָלֵינוּ וְעַתָּה הִתְיַצְּבוּ לִפְנֵי יְהוָה לְשִׁבְטֵיכֶם וּלְאַלְפֵיכֶם: וַיַּקְרֵב שְׁמוּאֵל אֵת כָּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּלָּכֵד שֵׁבֶט בִּנְיָמִן:

עביד לך מני מלכותא ארי מימרא דיי בסעדך: ותיחות קדמי לגלגלא והא אנא נחית לותך לאסקא עלון ולנכסא נכסת קודשין שבעא יומין תוריך עד מיתי לותך ואחוי לך ית דתעביד: והוה כד אתפני כתפיה למיזל מלות שמואל ושני ליה יי לבא אוחרנ' ואתאה כל אתיא האילין ביומא ההוא: ואתו לתמן לגבעתא והא סיעת ספריא לקדמותיה ושרת עלוהי רוח נבואה מן קדם יי ושבח ביניהון: והוה כל דידע ליה מאיתמלי ומדקמוהי וחזו והא עם ספריא משבח ואמר עמא גבר לחבריה מא דין הוה לבר קיש האף שאול בספריא: ואתיב גברא מתמן ואמר ומן רבהון על כן הות למתלא האף שאול בספריא: ופסק מלשבחא ועל לבית אסחרותא: ואמר אח אבוהי דשאול ליה ולעולימיה לאן אזלתון ואמר למבעי ית אתניא וחזינא ארי לא אשכחנא ואתינא לות שמואל: ואמר אח אבוהי דשאול חוי כען לי מה אמר לכון שמואל: ואמר שאול לאח אבוהי חואה חוי לנא ארי אשתכחא אתניא ועל עיסק מלכותא לא חוי ליה דאמר שמואל: וכנש שמואל ית עמא לקדם יי למצפיא: ואמר לבני ישראל כדנן אמר יי אלהא דישראל אנא אסיקית ית ישראל ממצרים ושיזבית יתכון מידא דמצראי ומיד כל מלכותא דדחקין יתכון: ואתון יומא דין קצתון בפולחנא דאלהכון דהוא פריק לכון מכל בישתיכון ועקתכון ואמרתון קדמוהי לית אנחנא מתפרקין אילהין מלכא תמני עלנא וכען איתעתדו קדם יי לשבטיכון ולאלפיכון: וקריב שמואל ית כל שבטיא דישראל ואיתאחד שבטא דבית בנימן:

ה' וסי' הגם שאול. ושל אתריו. על כן יאמרו. וישאל שאול. חצבתי בנביאים: דודו ה' מלאים וסי' נמסר בספר שפטים סוף סימן ט':

וילכד שאול׳ מקרא קצר כי קודם לכן הקריב משפחת המטרי לגברים ואז נלכד שאול: הבא עוד הלום איש׳ כלו אם בא עדיין הנה שאול: אל הכלים׳ כמו בכלים כלומר בין כלי העם הבאים שם שנתנו כליהם בבית אחד והוא נחבא בין הכלים ההם שהיה בורח מן השררה ובא אל במקום בית השמוש כמו ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון׳ ובדרש אל הכלים באורים ותומים אמר שאול שמא איכני הגון למלכות עד שישאלו באורים ותומים: הראיתם׳ ברגש הרי״ש שלא כמנהג וכן הראיתם כי שלח בן המרצח הזה: כי אין כמוהו׳ כי אדם בעל קומה וצורה נאה יאות למלוכה וייראו העם אותו יותר: יחי המלך׳ תרגם יונתן יצלח מלכא: משפט המלוכה׳ חק המלוך על העם כמו שכתו׳ למעלה: וינח לפני יי׳ בארון הניחו: וגם שאול הלך לביתו׳ להודיע שהלך לו לביתו כבתחילה כיון שראה שלא היה מקובל ומרוצה לכל ישראל הלך לביתו ולא התנהג עדיי׳ כמשפט מלך: אשר נגע אלהים בלבם׳ שנתן אלהים בלבם לרצות לו ויונתן תרגם ואזלו עמיה קצת מן עמא גברין ד דחלי חטאה דאתיהב דחלא מן קדם יי׳ בלבהון ויוכיח פ פירושו ובני בליעל שאמר אחר כן: ולא הביאו לו מנחה׳ כמו שהוא מנהג שמביאי׳ מנחה למלך ביום שהוקם מלך ויונתן תרגם ולא אתו למשאל בשלמיה: עין ימין׳ עין השמיכות רוצה לומר עין צד הימין ופי׳ הפסוק כמשמעו ויש בו דרש אמר להם כשם הביאו ספר תורה שהוא עין ימינכם ואעקר מתוכו לא יבא עמוני בקהל יי׳: בא אחרי הבקר׳ כמו שאמר למעלה וגם שאול הלך לביתו כמו שפירשתי והיה מתעסק בצרכי ביתו והיה בא אחרי הבקר עם האכרים: ותצלח רוח אלהים׳ רוח גבורה וכן תרגם יונתן ושרת רוח גבורא מן קדם יי׳ על שאול: בשמעו׳ כתיב בבי״ת וקרי כ״ף והענין אחד: ואחר שמואל׳ לפי שלא קבלו אותו כולם למלך אמר ואחרי שמואל מי שלא ירצה לצאת אחרי יצא אחרי שמואל כדי שיהיו זריזים לצאת: בבזק

וילכד שאול׳ אף על פי שלא היה שם כשל הגורל עליו שהיו כותבין שמם באגרות ונותנין בקופסא והנביא מכניס ידו ונוטל אגרת אחת: נחבא אל הכלים׳ בבית שנתנו שם הבאים כליהן שהיה בורח מן הגדולה ומדרש אגדה רבי תנחומא אל הכלים באורים ותומים אמר שמא איני ראוי לגדולה עד שישאלו באורי׳ ותומים ושאלה בידו: אשר נגע אלהים׳ גברין דחלי חטאה דאתיהב ד דחלא מן קדם יי׳ בלבהון: כל עין ימין׳ כמשמעו ומדרש אגדה הביאו לי ספר תורתכ׳ שכתוב בימין: ואשר פנה׳ על שכתו׳ בו לא יבא עמוני ומואבי: חרפה׳ נדוף: אחרי הבקר׳ אחר זמן מועד באת הבקר מן השדה: לבקרו׳ לבהמותיו: ויפקדם

הראיתם ג׳ בקריאה ודגשים וסי׳ הראיתם אשר בחר בו יי׳ הראיתם האיש העלה׳ כי שלח בן המרצח הזה: וינח ז׳ דגשין בקריאה וסי׳ נמסר בסדר קרח וביהושע סוף סימן ב״א: בלבם ט׳ בקריא׳ וסי׳ במסרה רבתא: העמוני ה׳ מלאים בליש׳ בקריא׳ וסי׳ ויעל נחש העמוני׳ ושל אחריו׳ ויאמר אלהם נחש׳ לא יבא עמוני:

ויקרב את־שבט בנימן למשפחתו ותלכד משפחת המטרי וילכד שאול בן־קיש ויבקשהו ולא נמצא: וישאלו־עוד ביהוה הבא עוד הלם איש ויאמר יהוה הנה־הוא נחבא אל־הכלים: וירצו ויקחהו משם ויתיצב בתוך העם ויגבה מכל־העם משכמו ומעלה: ויאמר שמואל אל־כל־העם הראיתם אשר בחר־בו יהוה כי אין כמהו בכל־העם וירעו כל־העם ויאמרו יחי המלך: וידבר שמואל אל־העם את משפט המלכה ויכתב בספר וינח לפני יהוה וישלח שמואל את־כל־העם איש לביתו: וגם־שאול הלך לביתו גבעתה וילכו עמו החיל אשר־נגע אלהים בלבם: ובני בליעל אמרו מה־ישענו זה ויבזהו ולא־הביאו לו מנחה ויהי כמחריש:

יא ויעל נחש העמוני ויחן על־יביש גלעד ויאמרו כל־אנשי יביש אל־נחש כרת־לנו ברית ונעבדך: ויאמר אליהם נחש העמוני בזאת אכרות לכם בנקור לכם כל־עין ימין ושמתיה חרפה על־כל־ישראל: ויאמרו אליו זקני יביש הרף לנו שבעת ימים ונשלחה מלאכים בכל גבול ישראל ואם־אין מושיע אתנו ויצאנו אליך: ויבאו המלאכים גבעת שאול וידברו הדברים באזני העם וישאו כל־העם את־קולם ויבכו: והנה שאול בא אחרי הבקר מן־השדה ויאמר שאול מה־לעם כי יבכו ויספרו־לו את־דברי אנשי יביש: ותצלח רוח־אלהים על־שאול בשמעו את־הדברים האלה ויחר אפו מאד: ויקח צמד בקר וינתחהו וישלח בכל־גבול ישראל ביד המלאכים לאמר אשר איננו יצא אחרי שאול ואחר שמואל כה יעשה לבקרו ויפל פחד־יהוה על־העם ויצאו כאיש אחד:

וקריב ית שבטא דבנימן לזרעיתיה ואתחדת זרעית מטרי ואתחד שאול בר קיש ובעוהי ולא אשתכח: ושאילו עוד במימרא דיי האית עוד הכא גברא ואמר יי הא הוא טמיר במניא: ורהטו ודברוהי מתמן ואתעתד בגו עמא ורם מכל עמא מכתפיה ולעילא: ואמר שמואל לכל עמא החזיתון דאיתרעי ביה יי ארי לית דכותיה בכל עמא ויביבו כל עמא ואמרו יצלח מלכא: ומליל שמואל עם עמא ית נמוסא דמלכא וכתב בספרא ואצנע קדם יי ושלח שמואל ית כל עמא גבר לביתיה: ואף שאול אזל לביתיה לגבעתא ואזלו עמיה קצת מן עמא דחלי חטאה דאתיהב דחלא מקדם יי בלבהון: ובני רשעא אמרו במה יפרקיננא דין ושטוהי ולא אתו למשאל בשלמיה והוה כשתיק: וסליק נחש מלכא דבני עמון ושרא על יבש גלעד ואמרו כל אנשי יבש לנחש גזר לנא קיים ונפלחינך: ואמר להון נחש מלכא דבני עמון בהדא אגזר לכון במיקר לכון כל עינא דימינא ואשוינה חסודא על כל ישראל: ואמרו ליה סבי יבש אוריך לנא שבעא יומין ונשלח איזגדין בכל תחום ישראל ואם לית דפריק יתנא וניפוק לותך: ואתו איזגדיא לגבעתא דשאול ומלילו פתגמיא קדם עמא וארימו כל עמא ית קליהון ובכו: והא שאול אתא בתר תוריא מן חקלא ואמר שאול מה לעמא ארי בכן ואשתעאו ליה ית פתגמי אנשי יבש: ושרת רוח גבורא מן קדם יי על שאול כד שמע ית פתגמיא האילין ותקיף רוגזיה לחדא: ונסיב פדן תוריא והדמיה ושלח בכל תחום ישראל ביד אזגדיא למימר דליתוהי נפיק בתר שאול ובתר שמואל כדין יתעביד לתוריה ונפל זיעא מן קדם יי על עמא ונפקו כגברא חד:

רלבג

והנה היה גבוה מכל העם משכמו ומעלה׳ והנה דבר שמואל אל העם את משפט ה המלוכ׳ ר״ל הנה שיש למלך על עמו והענינים הראוי׳ למי שימרה את פיו וכתב זה בספר והניחו לפני יי׳ ר״ל אצל ארון יי׳ כדי שימצ׳ שם תמיד׳ וידמה שכבר כבדוהו והלכו עמו והביאו לו מנחה רבים מישראל׳ והרשעים בזו שאול ואמרו מה יושיענו זה ועל כה הבזיון גם לא הביאו לו מנחה והיה שאול בכל זה מחריש ולא רצה להוכיחם על זה: אחר זה עלה נחש העמוני והנה אל יבש גלעד להלחם עם ישר׳ ולירשתם מתנו ואמרו לו יושבי יבש גלעד ש שיכרות להם ברית ויעבדוהו ר״ל שיהיו לו למס והוא לאכזריותו לא הסכי׳ לקחת מהם מס אלא שינקר להם כל עין ימין להשים זה הענין חרפה על כל ישראל שלא נלחמו ה הלכו ויבטחו לכרות ברית עמו וזה שאופן אשר בו מהאכזרות והקושי הרבה ולקחו ממנו זמן שבעת ימי׳ לשלח זה בכל גבול ישר׳ לראות אם ימצאו עוזר ואם לא ימצאו יצאו אליו ויעשה בהם כרצונו׳ והנה הסכים בזה נחש כי דעתו היה להלחם עם יש׳ ולקחת את ארצם אם יוכל׳ והנה

ומואבי׳ צלק העמוני דד״ה׳ וטוביה העבד העמוני דוילעגו לנו דעזרא׳ ונמסר בתצא: ואם אין ג׳ בקריאה וסי׳ ואם אין לאיש גואל להשיב׳ ואם אין מושיע׳ ואם אין לך לשלם:

רשי

ויפקדם בבזק · רבותינו אמרו בשבריהרסים · לשון אחר בבזק באבנים שנטל מכל אחד אבן ומנאם כמו ויפקדם בטלאים שנטל מכל אחד טלה ומנאם בהם כמו שהיו מונים אותם בחצאי שקלים ותרגו׳ כצרור אבן במתרגמה היך בזקא דכיפא בקלעא · ובילמדנו ויפקדם בטלאים כד אינון מסכינין באילן בזקייא כד אינון עתירין באילן אמריא · לשון אחר בבזק שם מקום הנזכר בספר שופטי׳ וימצאו את אדוני בזק בבזק : מי האומר · בלשון בזיון : שאול ימלוך עלינו תנו אותם ונמיתם · ימלוך עלינו בתמיה : ויאמר שמואל ונחדש שם המלוכה · לפי שבראשונה היו עוררים על הדבר ועתה נתרצו כולם : ואני זקנתי ושבתי · אמרו רבותינו זקנה קפצה עליו כדאיתא במס׳ תענית : את שור מי לקחתי · לעבודתי : וחמור מי לקחתי · כשהייתי הולך מעיר לעיר לשפוט אותם על עסקי בדיניהם הייתי הולך על חמורי משלי והיה לי ליטול משלה : ואת מי רצותי · כל לשון מרוצה הסמוך לעושק לשון עשוק ורצוץ הוא חומס דלים ורוצץ : ואעלים

נחס אחילין מנכב׳ וקיין כ׳

רדק

בבזק · שם מקום וכבר פירשנו בו פירוש אחר בספר משלי שהוא כמו באבנים כלומר שלקח אבן מכל אחד ולא ידע בזה מספרם ותרגום כצרור אבן במתרגמה היך בזקא דכיפא בקלעא · ובמדרש ויפקדם בבזק ויספרם בטלאים כד אינון מסכינין באילן בזקייא כד אינון עתירין באילן אמריא : בחם השמש · כתי׳ בבי״ת וקרי בכף והענין אחד :

באשמורת הבקר · משלש משמרות שמחלקים הלילה · הם השומרים כמו שנאמר בדברי גדעון ושאול בא אל מחנה עמון באשמורת השלישית שהיא אשמורת הבקר : ויפוצו · הו״א כו״ו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו והדומים לו כלומר מה שנשארו מהם שלא הכום כי נפוצו הנה והנה : שנים יחד · כתרגומו תרין דערקין כחדא : שאול ימלוך עלינו · בתמיהה ות״י מא דין דמבסר למימר לא כשר שאול למימלך עלנא : ונחדש שם המלוכה · לפי שבפעם הראשונה נקבצו בזוהו ואמרו מה יושיענו זה עכשיו נתרצו כלם מפני התשועה שבאה על ידו במלחמת נחש ואמר שמואל לחדש המלוכה בגלגל לכבוד הארון ואהל מועד שהיו שם מתחלה כשבאו לארץ לפיכך היו מכבדין אותו המקו׳ אע״פ שעתה לא היה שם כי בנוב היה : זקנתי ושבתי · השיבה יותר מהזקנה ואמרו רבותינו ז״ל כי קפצה עליו זקנה כי לא היה אלא בן חמשים ושתים שנה כשמת ולפי שלא יאמרו עליו ולא ירכנו העם שמת בקצר ימים קפצה עליו זקנה כדי שיראה זקן כי לא היו הכל יודעים מספר שניו והוא באחר מיתתו כדי שלא ימות שאול בחייו ונ״ב שנה של שמואל · א אמרו כי כשהתפללה חנה אותו היום נתמנה עלי שופט אולי קבלה היתה אבלם זה כי מן הפסוקי׳ לא ראינו זה כי אפשר שעדיין לא היה שופט עלי אבל היה נביא וכהן גדול בשילה ולאחר זמן נתמנה שופט ואם כן הוא שבאותו היום נתמנה שופט ימצא לפי זה שלא היה שמואל אלא בן נ״ב שנה שהרי עלי שפט את ישרא׳ ארבעי׳ שנה ומת ביום שגלה הארון והיה שבעה חדשים בשדה פלשתים והיה בקרית יערים עשרים שנה ודוד העלה אותו מקרית יערים אחר שבע שנים שמלך בחברון הנה יחסרו מעשרים שנה שבע שני׳ של דוד נשארו שלש עשרה לשמואל וארבעים של עלי הרי נ״ב לא מהם שנה אחת לעבורו שנאמר ויהי לתקופות הימי׳ וגו׳ הרי חמשים ושנים : ובני הנם אתכם · לאמר תכשרנו להם בדברי התורות והדיכן שקבלו ממני : לקחתי · כלומ׳ למלאכתי : ואת מי עשקתי · בממון : את מי רצותי · בגופו וכן עשוק ורצוץ ויונתן תרגם ית מאן עשקית וית מאן אנסית ורז״ל דרשו עשקתי באונס רצותי ברצון כלומר כי אפילו ברצונו לא לקח ממונו

ולדבריה יהיה רצותי מן רצון א״כ פ שאינו מפרשו : כופר · להטות הדין : ואעלים

ויאמרו ו׳ ר״פ בטעם גריש וסי׳ הבה נבנה · הבה נלבנה · אבל אשמים · לכו ונפילה גורלות דיונה : למלאכים הבאים · ויאמרו אל ירמיהו הנביא תפל נא תחנתנו : וישמחו ג׳ קמץ וסי׳ ויגידו לאנשי יביש וישמחו · ויהי בראות כל העם · ויזבחו ביום ההוא זבחים גדולים דעזרא : ואני זקנתי ושבתי ט׳ פסוקים אית בהון תרתין

ויפקדם בבזק ויהיו בני ישראל שלש מאות אלף ואיש יהודה שלשים אלף : ויאמרו למלאכים הבאים כה תאמרון לאיש יביש גלעד מחר תהיה לכם תשועה בחם השמש ויבאו המלאכים ויגידו לאנשי יביש וישמחו : ויאמרו אנשי יביש מחר נצא אליכם ועשיתם לנו ככל הטוב בעיניכם : ויהי ממחרת וישם שאול את העם שלשה ראשים ויבאו בתוך המחנה באשמרת הבקר ויכו את עמון עד חם היום ויהי הנשארים ויפצו ולא נשארו בם שנים יחד : ויאמר העם אל שמואל מי האמר שאול ימלך עלינו תנו האנשים ונמיתם : ויאמר שאול לא יומת איש ביום הזה כי היום עשה יהוה תשועה בישראל : ויאמר שמואל אל העם לכו ונלכה הגלגל ונחדש שם המלוכה : וילכו כל העם הגלגל וימלכו שם את שאול לפני יהוה בגלגל ויזבחו שם זבחים שלמים לפני יהוה וישמח שם שאול וכל אנשי ישראל עד מאד :

יב ויאמר שמואל אל כל ישראל הנה שמעתי בקלכם לכל אשר אמרתם לי ואמליך עליכם מלך : ועתה הנה המלך מתהלך לפניכם ואני זקנתי ושבתי ובני הנם אתכם ואני התהלכתי לפניכם מנערי עד היום הזה : הנני ענו בי נגד יהוה ונגד משיחו את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי ואת מי עשקתי את מי רצותי ומיד מי לקחתי כפר

ו׳ בטעם ל״פ · ט׳ · כתס ק׳ · ג׳ · ג׳ · ל׳ ב׳ ויהי · ל׳ · ל׳ · י׳ · ח׳ חס׳ · ב׳ חס׳ · ל׳ · ג׳ חס׳ · ה׳ תלשין פסקין ד׳

ומנינון בבזק והוו בני ישראל תלת מאה אלפין ואנש יהודה תלתין אלפין : ואמרו לאיזגדיא דאתו כדין תימרון לאנש יבש גלעד מחר תהי לכון פורקנא במיחם שימשא ואתו איזגדיא וחויאו לאנשי יבש וחדיאו : ואמרו אנשי יבש מחר ניפוק לותכון ותעבדון לנא ככל דתקין בעיניכון : והוה ביומא דבתרוהי ומני שאול ית עמא תלתא משרין ועלו בגו משריתא במטרת צפרא ומחו ית בני עמון עד מיחם יומא והוו דאישתארו ואיתבדרו ולא אישתארו בהון תרין דערקין כחדא : ואמר עמא לשמואל מא דין די מבסר למימר לא כשר שאול למימלך עלנא איתו גבריא ונקטלינון : ואמר שאול לא יתקטיל גבר ביומא הדין ארי יומא דין עבד יי פורקנא בישראל : ואמר שמואל לעמא איתו וניזיל לגילגלא ונחדת תמן מלכותא : ואזלו כל עמא לגילגלא ואמליכו תמן ית שאול קדם יי בגלגלא ונכיסו תמן נכסת קודשין קדם יי וחדי תמן שאול וכל אנשי ישראל עד לחדא : ואמר שמואל לכל ישראל הא קבילית למימריכון לכל די אמרתון לי ואמליכית עליכון מלכא : וכען הא מלכא מדבר ברישיכון ואנא קשישית וסבית ובני הא אינון עמכון ואנא הליכית קדמיכון מזעירי עד יומא הדין : הא עד די אנא קיים אסהידו בי קדם יי וקדם משיחיה ית תורא דמן דברית וחמרא דמן שחרית וית מן עשקית וית מן אנסית ומיד מן קבילית ממון דשקר

מלין ופתרונן חד וסי׳ ואני זקנתי ושבתי · כי עשית משפטי ודיני · עדי ושהדי במרומים · פרא חפשי ומוסדות ערוד · עד זקנה אני הוא ועד שיבה · עצמיו אפיק נחושה גרמיו · גם שב גם ישיש בנו · דין ומשפט יתמכו · שמחה וששון ליהודים : את שור מי לקחתי ה׳ פסוקים תלשין ופסק׳ בקריאה וסי׳ אל אלהים יי׳ · את שור מי לקחתי · וידבר אחאב אל נבות · וישלח חזקיה אל מלך אשור · אתן לגוג מקום שם קבר בישראל · ויקהל דוד את כל שרי ישראל · וישלח אליו מלאכים לאמר מה לי ולך דד״ח · קימו וקבלו היהודים : ואת מי ד׳ בקריאה וסי׳ נמסר בישעיה סימן כ״ח :

רלבג

והנה באו הדברים עד שאול ושבב שנאספו כל ישראל להלחם עם נחש · והכו את עמון מכה רבה והנשארים נסו ונתפזרו אנה ואנה עד שלא נשארו בהם שנים יחד : לא יומת איש ביום הזה · יתכן שאחר היום ההוא המיתום כי הוא אמ׳ שאול לא יומת איש בזה היום על כד התחבולה לנלוש החכמים ההם מיד ישראל להראות להם שדעתו להמיתם אחר היום ההוא · והוליכאת הסבה סבב שמואל לחדש המלוכה בגלגל כאילו הראה שעד עתה לא היה מלך בשלמות · ואמר לפני יי׳ בגלגל כי שם בנו מזב׳ וזבחו בו וכראשונ׳ היה שם המשכן כמו שנזכר בספר יהושע בתחלתו · ואחר זה השתדל שמוא׳ להביא את ישר׳ ואלכם אל שיתנהגו בדרכי התורה ולא יסורו ממנה וזכר להם תחלה שכל ימיו שהיה נוהג בדרכי התורה מאין כמא פנים לארם ולא לקחם שום דבר לא על כד השעק ולא באופן אחר והעיד להם זה בפני יי׳ ובפני שאול כאילו יהיה השם יתעלה לעד ביניהם על זה ושאול משיחו עד שהם הודו שהאמת כן הוא כמו שאמר שמואל ·

והנה

ואעלים עיני בו. אם יבוא לומ' בפני אעלים עיני שלא אסתכל בו ויאמר לכם ואשיב כן פירשו אדוני אבי ז"ל ויונתן פירש לענין הדין וכן תרגם ומיד מאן קבילית ממון לשקר וכבשית עיני מניה בדינא ואתיב לכון: ויאמר עד. כל ישראל כאחד אמרו עד לפיכך אמר ויאמר בלשון יחיד ורבותינו ז"ל אמרו כי בת קול יצאה ואמרה עד אמר להם הקדוש ברוך הוא אתם מעידים עליו על מה שבגלוי ואני מעיד עליו על מה שבנסתר וזה אחד משלשה מקומות ש שהופיע רוח הקדש בבית דין שלמטה: אשר עשה את משה ואת אהרן. אשר הגדילם ולמדם וכן ואת הנפש אשר עשו בחרן ות"י דעבד גבורן על ידי משה ואהרן. וטע' הפסוק הזה על אשר הקדים עד יי' כלומר אשר עשה את משה ואת אהרן לגאולתכם ועל ידם העלה את אבותיכ' מארץ מצרי' הוא יהיה עד ביני וביניכ': ואשפטה אתכ'. כלומר אהיה נשפט עמכם לפני ה' ביניכם ובין יי' כי הוא עשה עם אבותיכם ועמכם צדקות ואתם עשיתם רעות: כאשר בא יעקב מצרי' ויזעקו. דרך קצרה דבר כי כאשר בא יעקב מצרים לא זעקו ולא היה להם במה ל לזעוק אלא כאשר בא יעק' מצרים והאריכו הימים לבניו ולבני בניו עד שקם מלך חדש על מצרים וגזר על ישראל גזירות וזעקו אל יי': ויושיבום במקום הזה. והנה משה ואהרן מתו מעבר לירדן ואיך הושיבו אותם במקום הזה אלא שהוכיחו אותם ולמדום ללכת בדרך יי' ולפיכך נכנסו ל לארץ והרי הם כאילו הושיבום במקום הזה: ויאמר חטאנו. ויאמ' כתיב וקרי ויאמרו והכתוב על דרך כלל והקרי על דרך פרט: ירובעל. הוא גדעון: ואת בדן. הוא שמשון וכת"י ופירוש בדן בן דן כי מן משפחת הדני היה ואף ע"פ שהיה אחר יפתח הקדימו ליפתח לפי שהיה גדול ממנו: ואת שמואל. ואותי היה לומר אלא כי כן מנהג הלשון ב במקומות כמו נשי למך וז' משה אמר עלה אל יי'. ובדרש אמר רבי אלעזר משום רבי יוסי בן זמרא אף שמוא' רבן של נביאי' מתנבא ולא היה יודע מה היה מתנבא שנאמ' וישלח יי' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל ואותי לא אמ' אלא ושמוא' לפי שלא היה יודע מה היה מתנבא: אשר בחרתם אשר שאלתם. האלף בסגול וכן הלא שאלתם עוברי דרך: נתן יי' עליכם מלך. פי' להושיעכם אם תיראו את יי': ובאבותיכם

ואעלים עיני בו. כדי להעלים עיני מן המשפט בשבי' הממון: ואשיב לכם. כל מה שתאמרו: ויאמ' עד. בת קול יוצאת ואומרת עד וזה אחד משלש' מקומות שהופיעה רוח הקדש בבית דין של מטה כדאיתא במסכת מכות: אשר עשה את משה ואת אהרן. להיות נכונים לשליחותו להוציא אבותיכם ממצרים: ואשפטה אתכם. אתווכח עמכם: ירובע'. זה גדעו': בדן. זה שמשון שמשבט דן בא הרי שלשה קלי עולם עם שלש' חמורי עולם משה ואהרן ושמואל לומר לך הקל בדורו כחמור בדורו כל בית דין המתמנה על הדור צריך לילך אחריו כאילו הוא א אביר שבאבירים: והייתם גם אתם. ותתקיימו לאורך ימי' גם אתם גם המלך: והיתה

ויוציאו י"ב וסי' נמסר בסוף אמור וביהושע סימן ו': בדן ד' בקריאה וסי' את ירבעל ואת בדן: וישם את האחד בדן. עגלי הזהב. ובני אולם בדן: אם ו' ראשי פסו' בספרא וסי' אם כה יאמרו: אם יוכל להלחם אתו. אם תראו את יי'. אם פקד יפקדני אביך. אם כה יאמר טוב שלום לעבדך. אם יחטא איש לאיש:

וכבשית עיני בדינא מיניה ואתיב לכון: ואמרו לא עשקתנא ולא אנסתנא ולא קבילתא מיד אנש מדעם: ואמר להון סהיד מימרא דיי בכון וסהיד משיחיה יומא הדין ארי לא אשכחתון בידי מדעם ואמרו סהיד: ואמר שמואל לעמא יי דעבד גבורן על ידי משה ואהרן ודאסיק ית אבהתכון מארעא דמצרים: וכען איתעתדו ואיתוכח עמכון קדם יי ית כל זכוותא דיי דעבד עמכון ועם אבהתכון: כד על יעקב למצרים וזעיקו אבהתכון קדם יי ושלח יי ית משה וית אהרן ואפיקו ית אבהתכון ממצרים ואותיבינון באתרא הדין: ואתנשיאו ית פולחנא דיי אלההון ומסר יתהון ביד סיסרא רב חילא דחצור ובידא דפלישתאי ובידא מלכא דמואב ואגיחו קרבא בהון: וזעיקו קדם יי ואמרו חבנא ארי שבקנא ית פולחנא דיי ופלחנא ית בעליא וית עשתרתא וכען שזבנא מיד בעלי דבבנא ונפלח קדמך: ושלח יי ית גדעון וית שמשון וית יפתח וית שמואל ושיזיב יתכון מיד בעלי דבביכון מסחור סחור ויתיבתון לרוחצן: וחזיתון ארי נחש מלכא דבני עמון אתא עליכון ואמרתון לילא אילהין מלכא ימלוך עלנא ויי אלהכון מלככון: וכען הא מלכא דאתרעיתון די שאילתון והא מני יי עליכון מלכא: אם תדחלון קדם יי ותיפלחון קדמוהי ותקבלון למימריה ולא תסרבון על מימרא דיי ותהוון אף אתון ואף מלכא דמלך עליכון בתר פולחנא דיי אלהכון:

וְאַעְלִים עֵינַי בּוֹ וְאָשִׁיב לָכֶם׃ וַיֹּאמְרוּ לֹא עֲשַׁקְתָּנוּ וְלֹא רַצּוֹתָנוּ וְלֹא לָקַחְתָּ מִיַּד אִישׁ מְאוּמָה׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם עֵד יְהוָה בָּכֶם וְעֵד מְשִׁיחוֹ הַיּוֹם הַזֶּה כִּי לֹא מְצָאתֶם בְּיָדִי מְאוּמָה וַיֹּאמֶר עֵד׃

וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל הָעָם יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אַהֲרֹן וַאֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת אֲבֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וְעַתָּה הִתְיַצְּבוּ וְאִשָּׁפְטָה אִתְּכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֵת כָּל צִדְקוֹת יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה אִתְּכֶם וְאֶת אֲבוֹתֵיכֶם׃ כַּאֲשֶׁר בָּא יַעֲקֹב מִצְרָיִם וַיִּזְעֲקוּ אֲבֹתֵיכֶם אֶל יְהוָה וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אַהֲרֹן וַיּוֹצִיאוּ אֶת אֲבֹתֵיכֶם מִמִּצְרַיִם וַיֹּשִׁבוּם בַּמָּקוֹם הַזֶּה׃ וַיִּשְׁכְּחוּ אֶת יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיִּמְכֹּר אֹתָם בְּיַד סִיסְרָא שַׂר צְבָא חָצוֹר וּבְיַד פְּלִשְׁתִּים וּבְיַד מֶלֶךְ מוֹאָב וַיִּלָּחֲמוּ בָּם׃ וַיִּזְעֲקוּ אֶל יְהוָה וַיֹּאמֶר חָטָאנוּ כִּי עָזַבְנוּ אֶת יְהוָה וַנַּעֲבֹד אֶת הַבְּעָלִים וְאֶת הָעַשְׁתָּרוֹת וְעַתָּה הַצִּילֵנוּ מִיַּד אֹיְבֵינוּ וְנַעַבְדֶךָּ׃ וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת יְרֻבַּעַל וְאֶת בְּדָן וְאֶת יִפְתָּח וְאֶת שְׁמוּאֵל וַיַּצֵּל אֶתְכֶם מִיַּד אֹיְבֵיכֶם מִסָּבִיב וַתֵּשְׁבוּ בֶּטַח׃ וַתִּרְאוּ כִּי נָחָשׁ מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן בָּא עֲלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ לִי לֹא כִּי מֶלֶךְ יִמְלֹךְ עָלֵינוּ וַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם מַלְכְּכֶם׃ וְעַתָּה הִנֵּה הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם אֲשֶׁר שְׁאֶלְתֶּם וְהִנֵּה נָתַן יְהוָה עֲלֵיכֶם מֶלֶךְ׃ אִם תִּירְאוּ אֶת יְהוָה וַעֲבַדְתֶּם אֹתוֹ וּשְׁמַעְתֶּם בְּקֹלוֹ וְלֹא תַמְרוּ אֶת פִּי יְהוָה וִהְיִתֶם גַּם אַתֶּם וְגַם הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר מָלַךְ עֲלֵיכֶם אַחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

רלבג

והנה אמר שמואל יי' שעשה את משה ואת אהרן לשוכם השגחתו על ישרא' ואשר העלה את אבותיכם מארץ מצרים רצה בזה כי יי' שעשה כל זה יהיה לעד ביניהם. או אמר זה על צד ההודעה ו והרצון בו יי' הוא אשר עשה כל זה להשגחתו על זה וזה נגלה מצד האותות והמופתים ש שנתחדשו או וזה יותר נכון ויותר נקשר למה שאחריו: ואחר זה הרחיב הביאור ב בחסדים שעשה הש"י לישראל ונקצר מזה לפרסומו כי לא זכר יהושע שהנחיל להם את האר' ולא זכר גם כן מהשופטי' שהקים הש"י להם כי אם א ארבעה ולא זכר ה השופט שהצילם מיד סיסרא עם שכבר זכר מה שמכרם השם ית' לסיסרא ודמה שלא זכר אלו הארבע' כי אם לבאר להם שמרוב ח חסדי הש"י היה ש שהושיע את ישראל מאויביהם פעם על יד הבלתי שלמים מאד אף על פי שלא היו ראויים לזה מצד עצמם כמו הענין בירובעל ויפתח כי ירובעל היה עובד עבודה זרה כשקרא השם אליו להושיע את ישראל ויפתח גם כן לא ראינו לו מעלה כי אם בגבורה ופעם הושיעם על יד השלמים מאד כמו הענין בבדן ושמואל וזה כי בדן שהוא שמשון מצאנו לו מהשלמות שכבר עשה הש"י מופת על ידו וכאשר קרא אל יי' ענהו וזה הורה על שלמותו והיותו באופן מה במדרגת הנביאים כי המופתים לא יעשם השם יתעלה רק על יד הראוי כמו שבארנו בששי מספר מלחמות יי' ואולם שלמות שמואל הוא מבואר מאד וזה היה מעוצם ההשגחה האלהית בישראל כי כשהיה אפשר שיהיה ביניהם איש שלם ראוי שיעשה נס על ידו הקימוהו עליהם לשופט והושיעם על ידו וכשלא היה ביניהם איש בזה התאר הושיעם גם כן על יד בלתי שלם ואם אינו ראוי לכך מצד יתרון השגחתו על ישראל וכאילו אמר זה להורות להם כי לא יצטרכו למלך להלחם מלחמותיהם כי יי' אלהי ישראל הוא מלכם ויושיעם כאשר ישובו אליו כמו שעשה בימי השופטים שלא להם שופטים להושיעם ואם יסורו מדרכי התורה לא יועיל להם המלך אבל תהיה יד יי' בהם כמו שהיתה באבותיהם שלא היה להם מלך: הלא

רשי

והיתה יד יי' בכם ובאבותיכם. כלומ' והיתה בכם אחר שהיתה באבותיכ' ורבותינו אמרו בכם ובאבותיכם הטוטוי שכבי והיא מכת בזיון על המתים: התיצבו וראו וגו'. וכמה שעל ידי תפילתי אני יכול לשנות את העתים כך אם פגעה בכם מלחמה היה כח בתפילתי לעמוד על האויב ולא הייתם צריכי' לשאול מלך בחייו ואע"פ שאני זקן: הלא קציר חטי' היום. והגשמים סימן קללה וקשה בעיני הב"ה להביא פורענות חנם אע"פ כן יש בי כח ואקרא אל יי' ויתן קולו' ומטר ודעו וראו כי לא הייתם צריכים לשאול מלך ולזלזל בי: בעבור שמו הגדול. אשר יצא שמו עליהם שהוא מושיע' ולמען לא יתחלל שם גדלו: הואיל יי'. נשבע כמו ויואל שאול את העם: גם אנכי חלילה לי. מאח' שתעבו אתם את מלכם לטוב לא יי': גם אנכי חליל' לי. מחדול מהתפלל בעדכם:

רדק

והיתה יד יי' בכם ובאבותיכם. כמו ובמלככם כי האדון לעם כמו האב לבן וכן אמר ושמני לאב לפרעה וי"ת כמה דהות באבהתכון ורז"ל פירשו הטוטוי דשכיבי דאמר מר בעון חיים מתים נחטטים. כלומר אם תמרו את פי יי' תהיה יד יי' בכם וגם באבותיכם המתים שמתו שיוציאום מקברותיהם לבזיון: את הדבר הגדול הזה. מה דבר גדול היה המטר בעת הקציר פעמים רבות יהיה זה פירש הא' ז"ל כי בארץ ישראל לא היה יורד מטר כלל כל ימי קציר וזהו שאמר הכתוב הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו שבועות חקות קציר ישמור לנו וכך אמר בבבא רבה בת היא מתחילת קציר עד כתך מים עליהם ואמרו רבותינו ז"ל משבעה עשר בניסן עד יז במרחשון שהו' עת המטר ולפי שהיה המטר בקציר חדוש גדול אכלם כחרדו מאד ואמרו התפלל בעד עבדיך אל יי' אלהיך ואל נמות. ובדברי רז"ל יצא כיסן וירדו גשמים סימן קללה שנאמ' הלא קציר חטים היום וגו' ועשה כל זה שמואל להודיעם כי רע בעיני יי' היה מה ששאלו מלך ואף על פי שהם מאמינים לשמואל היה בהם בני בליעל שהיה לבם נקפם בדברי שמואל כמו שעשו בהמליכו את שאול ואמרו מה יושיענו זה ואע"פ שאמר להם כי על פי יי' נתנו להם וראו כי נלכד באורים ותומים או בגורל על ידי קלפי לפיכך עשה להם שמואל אות שיראו כלם ולא יוכלו להכחישו לפיכך אמר ויירא כל העם מאד את יי' ואת שמואל: אתם עשית' את כל הרע' הזאת. לשאול לכם מלך אבל אל תיראו אם לא תסורו מאחרי יי' וי"ת את כל הרע' הזאת על המטר שתרג' כן אתון גרמתון ית כל בישתא הדא ובמקצת נסחאות אתון עבדיתון: ולא תסורו כי אחרי התוהו. פי' ולא תסורו מאחרי יי' כי אם תסורו מאחריו ותסורו אחרי התוהו והם האלילים אשר לא יועילו ולא יצילו אתכם כי תוהו המה או פירוש ולא תסורו אחרי התוהו כי הם אשר לא יועילו ולא יצילו: כי לא יטוש. כי אע"פ שאתם חוטאים לפניו לא יטוש אתכם בעבור שמו הגדול כלו' כי כבר נשמע בגוים כי רצה בכם להיותכם לו לעם סגולה ואם לא יסבול אתכם ויגמולכם כחטאתיכ' וישחיתכם הרי כאילו נתמעט שמו בגוים ויאמרו לא יכול להצילם וכן אמר משה ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך לאמר מבלתי יכולת יי' וגו' וכן אמר יהושע ומה תעשה לשמך הגדול: מחטוא ליי'. כי אחר שאתם שבי' ליי' ומתודים על חטאתיכ' אהיה חוטא אם לא אתפלל בעדכם: יראו את יי'. הא' הנה נקראת: הגדיל עמכם. הגדיל עמכם לעשות טובו' או פירושו שהגדיל שנתן קולות ומטר ביום קציר והדין עליכם שתיראו ממנו כי אשר יחפוץ יעשה בכם לטובה או לרעה כפי מעשיכם ולא תחשבו כי אין רואה ומשגיח במעשיכם: תרעו. אם תריעו מעלליכם: גם אתם גם מלככם. האחד לרבות על חבירו וכן גם באנכם גם בקרכם ואמר מלככם שאם לא יוכיח אותם הוא יהיה נענש עליהם: בן שנה

קלות ו' כב' חס' ו' קדמא וסי' נמסר בתילים סימן צ"ג: קלת ד' חס' דחס' וסי' נמסר בסדר וארא: ולא תסורו ד' פס' ולא לא ולא וסי' נמסר בסוף סדר קרח: הואיל ג' ומלאים וסי' נמסר בסדר דברים: מחטא ג' ומשונים בכתיבתן וסי' ואחשך גם אנכי אותך מחטו כתיב. מחטא ליי' מחדל כן כתיב. מחטוא בלשוני כן כתי' אנ"ך.

ואם־לֹא תִשְׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה וּמְרִיתֶם אֶת־פִּי יְהוָה וְהָיְתָה יַד־יְהוָה בָּכֶם וּבַאֲבֹתֵיכֶם׃ גַּם־עַתָּה הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת־הַדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אֲשֶׁר יְהוָה עֹשֶׂה לְעֵינֵיכֶם׃ הֲלוֹא קְצִיר־חִטִּים הַיּוֹם אֶקְרָא אֶל־יְהוָה וְיִתֵּן קֹלוֹת וּמָטָר וּדְעוּ וּרְאוּ כִּי־רָעַתְכֶם רַבָּה אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם בְּעֵינֵי יְהוָה לִשְׁאוֹל לָכֶם מֶלֶךְ׃ וַיִּקְרָא שְׁמוּאֵל אֶל־יְהוָה וַיִּתֵּן יְהוָה קֹלֹת וּמָטָר בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּירָא כָל־הָעָם מְאֹד אֶת־יְהוָה וְאֶת־שְׁמוּאֵל׃ וַיֹּאמְרוּ כָל־הָעָם אֶל־שְׁמוּאֵל הִתְפַּלֵּל בְּעַד־עֲבָדֶיךָ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְאַל־נָמוּת כִּי־יָסַפְנוּ עַל־כָּל־חַטֹּאתֵינוּ רָעָה לִשְׁאֹל לָנוּ מֶלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ אַתֶּם עֲשִׂיתֶם אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת אַךְ אַל־תָּסוּרוּ מֵאַחֲרֵי יְהוָה וַעֲבַדְתֶּם אֶת־יְהוָה בְּכָל־לְבַבְכֶם׃ וְלֹא תָּסוּרוּ כִּי אַחֲרֵי הַתֹּהוּ אֲשֶׁר לֹא־יוֹעִילוּ וְלֹא יַצִּילוּ כִּי־תֹהוּ הֵמָּה׃ כִּי לֹא־יִטֹּשׁ יְהוָה אֶת־עַמּוֹ בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל כִּי הוֹאִיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת אֶתְכֶם לוֹ לְעָם׃ גַּם אָנֹכִי חָלִילָה לִּי מֵחֲטֹא לַיהוָה מֵחֲדֹל לְהִתְפַּלֵּל בַּעַדְכֶם וְהוֹרֵיתִי אֶתְכֶם בְּדֶרֶךְ הַטּוֹבָה וְהַיְשָׁרָה׃ אַךְ יְראוּ אֶת־יְהוָה וַעֲבַדְתֶּם אֹתוֹ בֶּאֱמֶת בְּכָל־לְבַבְכֶם כִּי רְאוּ אֵת אֲשֶׁר־הִגְדִּל עִמָּכֶם׃ וְאִם־הָרֵעַ תָּרֵעוּ גַּם־אַתֶּם גַּם־מַלְכְּכֶם תִּסָּפוּ׃

וְאִם לָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרָא דַיְיָ וְתִסְרְבוּן עַל מֵימְרָא דַיְיָ וּתְהֵי מְחָתָא דַיְיָ בְּכוֹן כְּמָא דַהֲוָת בַּאֲבָהַתְכוֹן׃ אַף כְּעַן אִיתְעַתַּדוּ וַחֲזוֹ יַת פִּתְגָמָא רַבָּא הָדֵין דַיְיָ עֲבִיד לְעֵינֵיכוֹן׃ הֲלָא חֲצַד חִטִּין יוֹמָא דֵין אֲצַלֵּי קֳדָם יְיָ וְיִתֵּן קָלִין וּמִטְרָא וּדְעוּ וַחֲזוֹ אֲרֵי בִּישַׁתְכוֹן סַגִּיאָה דַעֲבַדְתּוּן קֳדָם יְיָ לְמִשְׁאַל לְכוֹן מַלְכָּא׃ וּקְרָא שְׁמוּאֵל קֳדָם יְיָ וִיהַב יְיָ קָלִין וּמִטְר בְּיוֹמָא הַהוּא וּדְחַל כָּל עַמָּא לַחֲדָא מִן קֳדָם יְיָ וּמִפִּתְגָמֵי שְׁמוּאֵל׃ וַאֲמַרוּ כָּל עַמָּא לִשְׁמוּאֵל צַלִּי עַל עַבְדָךְ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וְלָא נְמוּת אֲרֵי אוֹסֵפְנָא עַל כָּל חוֹבָנָא בִּישְׁתָא לְמִישְׁאַל לָנָא מַלְכָּא׃ וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְעַמָּא לָא תִדְחֲלוּ אַתּוּן גְרַמְתּוּן יַת כָּל בִּישְׁתָא הָדָא בְּרַם לָא תִסְטוּן מִבָּתַר פּוּלְחָנָא דַיְיָ וְתִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ בְּכָל לִבְּכוֹן׃ וְלָא תִסְטוּן מִבָּתַר פּוּלְחָנֵיהּ וְלָא תִפְלְחוּן לְטַעֲוָתָא דְאִנּוּן לְמָה וְלֵית בְּהוֹן הֲנָאָה וְלָא מְשֵׁיזְבוּ אֲרֵי לְמָא אִנּוּן׃ אֲרֵי לָא יִרְחֵיק יְיָ יַת עַמֵּיהּ בְּדִיל שְׁמֵיהּ רַבָּא אֲרֵי רַעֲוָא קֳדָם יְיָ לְמֶעְבַּד יַתְכוֹן קֳדָמוֹהִי לְעָם׃ אַף אֲנָא חַס לִי מִלְּמֶחְטֵי קֳדָם יְיָ מִלְּאִתְמְנָעָא לְצַלָּאָה עֲלֵיכוֹן וְאַלִּיף יַתְכוֹן דְתִתְהַכוּן בְּאוֹרַח תַּקְנָא וְכַשְׁרָא׃ בְּרַם דְחִילוּ מִן קֳדָם יְיָ וְתִפְלְחוּן קֳדָמוֹהִי בְּקוּשְׁטְ בְּכָל לִבְּכוֹן אֲרֵי חֲזוֹ יַת דְאַסְגֵּי לְמֶעְבַּד עִמְּכוֹן׃ וְאִם אַבְאָשָׁא תַבְאֲשׁוּן עוֹבָדֵיכוֹן אַף אַתּוּן אַף מַלְכְּכוֹן תִשְׁתֵּיצוּן׃

ר' חס' דחס' ב' מ' לאריה שלא ב' · ו' חס · ג' ומל' · ג' ומשכין באתיהון ב' · ל' ג' · ל' חס' · ה' ג' כישין וב' טבין · ל' ב' פן תספו

וכן הוא אוריתא טו' נביאים טא' כתובי' טוא' ונמסר גם בסדר וירא: יראו ג' בקריאה וסימ' נמסר בסוף יהושע סימן כ"ד: הגדל ג' חס' ו' בליש' בקריאה וסי' אשר הגדל עמכם. אשר חרפו את עמי ויגדלו. מגדל ישועות מלכו: הרע ה' בקריאה ג' בישין וב' טבין וסי' ואם הרע תרעו גם אתם. חדלו הרע. היהפך כושי עורו. בכל עת אהב הרע. וכל הרע לאיש מתן. וחד והרע הרעתי: תרעו ה' בקריאה וסי' נמסר בסדר וירא:

רלבג

הלא קציר חטים. והנה הראה שמואל לעם אות כי חטאו מאד ליי' כששאלו להם מלך ואמר הלא קציר חטים היום אקרא אל יי' ויתן קולות ומטר ואמ' אמ' זה כי קציר חטים היה שם סביב חג השבועות והנה העת הוא אז לפי הטבע חם ולח גם התקופ' שעברה היתה בטבעה קרה ולחה ולא יתכן על המנהג הטבעי שיהיו שם אז אדים עשנים יתהוו מהם הרעמי' והברקי' וזהו האות שנתן לפי מה שאחשוב שאם לא היה שם אות זולת כ בתנות הקולו' והמטר כשקרא שמואל אל יי' לא היה צריך לומר הלא קציר חטי' היום. ואפשר שכאמר הלא קציר חטים היום היה להורו' על בחות האויר כי האנשי' היו קוצרים חטים וזה יורה על היות העת ההוא בלתי מוכן ובלתי ראוי למטר. והנה הבאור הראשון יותר נכון לפי מה שאחשב. והנה הרגישו העם בזה האות והודו כי חטאו מאד כששאלו להם מלך. ואחר זה הזהירם שמוא' באמצעות זה הפעל אל שיתנהגו בדרכי התורה ולא יסורו מאחרי השם יתעלה כי הסר מאחריו הולך אחרי התהו אשר לא יועילו ולא יצילו. והודיעם כי הש"י לא יטוש עמו בעבור שמו הגדול ולזה הוא משגיח עליהם בזה האופן הנפלא שזכר. ואמר להם שחלילה לו מחטוא ליי' מחדול להתפלל בעד' שלא ימותו על החטא הזה שחטאו ליי' לשאול להם מלך. והנה יורה להם גם כן כל ימיו הדרך הטוב' והישר' לא יסור מזה מפני מה שעשו כנגדו לשאול להם מלך כאילו מאסו אותו ממלוך עליה' אך הזהירם שיירא' את יי' ויעבדוהו אחר הפליא חסדו להם ואם יסורו ממנו יספו הם ומלכם. והוא"ס

ואולם התועלות המגיעות מזה הספור הם אלו:

הראשון הוא להודיע שראוי לשלם שידקדק בהנהגת בניו שתהיה באופן הראוי ולא יקל מזה מפני רוב טרדותיו בהנהגת העם הלא תראה מה שקרה לשמואל בעבור שלא דקדק בהנהגת בניו שתהיה לפי הראוי וזה שזה היה סבה שסרה הממשלה מזרעו והמשך מזה ששאלו להם ישראל מלך שהיה סבה בסוף לגלות ישראל מעל אדמתם כמו שזכרנו וכזה בעצמו קרה לעלי מפני שלא דקדק בהנהגת בניו לפי הראוי כי זה היה סבת שמתו בניו וסרה מבית עלי בסוף הענין הכהונה הגדולה ונתנה לזרע פנחס בן אלעזר:

השני הוא להודיע שראוי לשלם כשיראה בשיטות האנשים מה שהוא נכון שיזיקו בו שישתדל להסיר מזה לפי מה שאפשר לו ולזה היה קשה לשמואל כשראה שהיו ישראל שואלים להם מלך לרעתו ההיזק הראוי להגיע להם מזה בסוף הענין והתפלל אל יי' והודיעהו איך יתנהג בזה להסירם מזה הענין וגלה לו בנבואה שבקשתם זאת היתה כנגד השם יתעלה לא כנגד שמואל לבד וכוונו השם יתעלה שיראה לישראל שהוא רוצה לשמוע בקולם בזה אך יודיע להם את משפט המלך אשר ימלוך עליהם והמשא הכבד אשר ישים עליהם כדי שיעזבו מעצמם זאת הבחירה:

השלישי הוא להודיע שכאשר היה בלתי אפשר לאדם שיעתיק האנשים מהבחירה רעה אשר בחרו ראוי שישתדל לפי מה שיוכל שיסיר ממנה הרע לפי מה שאפשר לו ולזאת הסבה זכר שכבר אמר השם יתע' לשמואל שישמע בקולם להמליך להם מלך ובחר הש"י מהם היותר שלם שהיה ראוי לזאת המעלה מצד יופיו וטובו עד שכבר נבא עם נביאים כדי שתהיה הנהגתו להיישיר העם לעבוד את יי' והזהיר העם על יד שמואל אזהרה אחר אזהרה שינהגו בדרכי התורה ולא יסורו מאחרי יי' פן יספו הם ומלכם כי לא יועילם המלך שלא תהיה יד יי' בהם אם יסורו מאחריו ואם ישמעו בקול השם לא יועיל להם המלך כי הש"י היה מלכם והיה מקים להם שופטים כשהיו שבים אליו להצילם מיד אויביהם ולזה לא היתה בקשתם המלך כי אם לרע וזה ממה שיניע ישראל מסורו מאחרי יי' פן יספו הם ומלכם:

הרביעי הוא להודיע שראוי לאדם שיהיה זריז בשמירת קניניו כראוי ולזה זכר שלא סמך קיש לבקש האתונות אם ילך עם אחד מהנערים אם לא ילך בנו עם כי אולי הנער לא יהיה זריז בבקשתם או אם ימצאם לעצמו ימכרם ולא יודיע זה לאדוניו והנה הלך עם שאול ונזדרז מאד על בקש' האתונו' עם שכבר בקשם בכל המקומות שזכר בזה הספור ובא לנביא לשאול לו באלהי' על זה:

החמשי הוא להודיע שלימות מספר שאול במה שאמר פן יחדל אבי מן האתונות ודאג לנו כי כן היה הענין כפי מה שסופר בזה הספור והנה יש לזה הכח מבוא בענין הנבואה:

הששי הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיתחזק על בקשת קניניו האובדים יותר מן הראוי כי זה יביא לפעמים אל שיהיה הנזק יותר הרבה מן השבח ואף אם תמצא האבדה כל שכן אם לא תמצא:

השביעי הוא להודיע שראוי לנביא שתתבודד מחשבתו במי שירצה שתגיע לו בעניניו הנבואה ולזה ספר שהיה המנהג לתת דבר מה לנביא בשאלם ממנו דבר הנבואה ולהורות שכן היה המנהג אמר הנה נלך ומה נביא לאיש האלהים ואמר לו נערו הנה נמצא בידי רבע שקל כסף ונתתי לאיש האלהים והוא מבואר שהוא לא היה לוקח אלו המתנות לבקשת התועלת כי לא היה זה מנהגו כמו שהתבאר במה שאמר את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי כל שכן כמו אלו המתנות הקטנות שלא היו ראויות לתת לקטן האנשים כל שכן למי שהיה מושל על ישראל:

השמיני הוא להודיע שראוי לאדם שיהיה שומע לעצה הטובה אף על פי שיהיה היועץ שפל וקטן ממנו ולזה ספר ששמע שאו' לנערו במה שיעץ לו שילכו לאיש האלהים והגיד להם את בואם:

התשיעי הוא להודיע שראוי למי שירצה לדבר עם איש מה שיחקור תחלה אנה ימצאהו כדי שיתיישר לבא אליו בזריזות כי אולי אם לא יחקור בזה תהיה דרכו לבטלה ולזה ספר שחקר שאול ונערו עם הנערות היוצאות לשאב מים אם היה הנביא שם קודם שרצו להכנס לעיר:

העשירי הוא להודיע לאשר יחקרו ממנו דבר מה שלא יקצר מהיישיר בו השואל גם במה שלא שאל שהוא צריך לשאול עליו לפי מה שכבר מהיותו ולזה ספר שכאשר שאל שאול לשמואל אי זה בית הרואה לא הודיעהו זה כי כבר ידע שכונתו היתה לדבר עמו ולזה הוצרך להודיע לו שהוא הרואה כי זאת היתה תכלית כונת שאול בזאת השאלה ולזאת הסבה גם כן ספר שהנערות ההן לא הספיק להם שהשיבו על מה ששאלו להם היש בזה הרואה אבל רצו להיישירם על זה איך יתכן שימצאוהו בקלות יותר ולזה נתנו לו עצה שימהר בטרם יעלה הרמתה לאכל כדי שלא יתעכבו מלדבר עמו עד אחר האוכל והודיעוהו עם זה שאם ימהרו ימצאוהו ברמה ואם לא יוכלו למהר כל כך הנה ימצאוהו שם ביום ההוא שבא שם שאול וזה כי כבר גלה הש"י אזן שמואל ביום הקודם לו שכבר ישלח לו למחר איש מארץ בנימין וימשחהו לנגיד על ישראל ולזה ידמה שבא שם שמואל ביום ההוא:

האחד עשר הוא להודיע עוצם מעלת שמואל בנבואה עד שכבר באה לו הנבואה בהקיץ ולזה ספר שכאשר ראה שמואל את שאול ענהו יי' הנה האיש אשר אמרתי אליך זה יעצור בעמי:

השנים עשר הוא להודיע אמתות הנבואה כי בהאמתתה יתקיימו הפנות התוריות ולזה זכר שכבר הגיד לו שמואל תכף את דבר האתונות כאשר היה לפי מה שנזכר אחר זה והגיד לו את דבר המלוכה כאשר היה גם כן:

השלשה עשר הוא להודיע שראוי לאדם לברוח מן השררה ולזה זכר ששאול הרחיק שיהיה מלך מצד שפלות שבטו ומשפחתו וגם כשהפילו הגורל על זה היה נחבא לברוח מן השררה ולזאת הסבה גם כן לא ספר שאול לדודו את דבר המלוכה כי לא היה רוצה להתפאר בזה:

הארבעה עשר הוא להודיע שראוי לתת כבוד לאנשים לפי המעלה שהם עתידים להיות בה אע"פ שאינה בידם עתה ולזה ספר מה שחלק שמואל לשאול מהכבוד לתת לו מנה יפה ולשומו בראש הקרואים עם שכבר עשה זה ליסד בלב שאול כי ימלוך על ישראל ולזאת הסבה גם כן נתן לו האותות שזכר שבאו לו כלם לפי מה שבא בזה הספור ובמה שזכר באלו האותות נתבאר שהנבואה תגיע לנביא גם בהודעת הדברי' אשר ייחסום האנשים אל הקרי' והזדמן כמו שביארנו בשני מספר מלחמות יי':

החמשה עשר הוא להודיע כי מיי' כל משפט הגורל ולזה ספר שכבר נפל הגור' על שאו' למלך כמו שאמ' שמואל מצד הנבואה:

הששה עשר שראוי לאנשים לתת כבוד למלך ולברכו ולזה ספר שכבר אמר כל העם יחי המלך והלכו עמו החיל אשר נגע אלהים בלבם:

השבעה עשר הוא להודיע שאין ראוי לשלם שיתפעל ממה שיאמרו האנשים כנגדו כל שכן שיתפעל אם לא יכבדוהו אבל ראוי שיסבול זה ולזה ספר ששאול היה כמחריש על הבזיונות שבזוהו הרשעים ההם ועל מה שלא הביאו לו מנחה עם שזה גם כן היה ראוי לו מפני היותו עתה בהתחלת המלוכה ואולי במעט שבה יסירוה ממנו:

השמנה עשר הוא להודיע שכאשר נתמנה איש לשרר' יצטרך בעבורה לרבוי ההוצאה ראוי לאשר תחתיו שיביאו לו מנחה כחזקת היד שיוכל להתנהג בכבוד לפי השררה ההיא ולא ימנעהו מזה מיעוט קניניו ולזה ספר באלו הרשעים שלא הביאו לשאול מנחה להורות שכבר היה ראוי להם להביא לו מנחה כדי שיוכל להתנהג בכבוד כמנהג המלך ולזאת הסבה לא היה מתנהג עדיין שאול כמנהג המלך מצורף לזה מה שהיה מתכוונת להיות בורח מן השררה ולזה ספר אחר זה שכבר היה שאול בא אחרי הבקר מן השדה:

התשעה עשר הוא להודיע שאין ראוי להתנהג במדת האכזריות הלא תראה כי נחש העמוני לולי אכזריותו היה מושל על יושבי יבש גלעד שלא היה רוצה לכרו' ברית עמהם כי אם בנקור להם כל עין ימין וסבת אכזריותו אל שנפל עמו ביד ישראל והכו בהם מכה רבה:

העשרים הוא להורו' שראוי שתהיה לשלם מדת הגבור' במקומו' הראוי' להציל הנרדפי' שהם מעמו ולזה ספר הפעלות שאול על ענין נחש העמוני ואף על פי שלא היה ישרא' נוהג בו עדיין כמנהג המלך וגם הוא לא היה נוהג בעצמו מנהג המלך:

העשרים ואחד הוא להודיע שאין ראוי למהר על המתת האנשים אבל ראוי להשמר מזה כפי היכולת ולזה ספר שלא הסכים שאול שימותו האנשים ההם אשר כמוהו:

העשרים ושנים הוא שראוי למלך שיהיה באופן שייראו ממנו האנשים ולפי שלא נתחדש על בחיר' שאו' דבר יביא בלב האנשי' שהוא כמו בריאה חדשה ולזה לא היה דומה להם למלך וגם הוא לא היה נוהג כמנהג המלך והנה ספר שמואל לחדש המלוכ' לפני יי' בגלג' ולזבוח שם על זה זבחי' שלמים לפני יי' ליסד בלבם שהוא כמו בריאה חדשה ויביא זה אל שיראו ממנו כראוי ולזה ידמה שאמרה חנה ויתן עוז למלכו כי עד שנתן לו השם יתעלה עוז בענין מלחמת בני עמון לא היה במדרגת מלך:

העשרים ושלשה הוא להודיע שהשם יתעלה מקים דבר עבדו ולזה שמע לשמואל לתת קולות ומטר כשבקש זה ממנו להראות לישראל מה שהיה מן החטא בבקשתם זאת שאין פריה רק להרע כמו שאין תועלת בקולות ומטר בימי קציר חטים רק להשחית:

העשרים וארבעה להודיע שמי שאפשר לו לבקש רחמי' על חברו ואינו מבקש נקרא חוטא שנ' וגם אנכי חלילה לי מחטוא ליי' וגו' וכן הענין בכל טוב שהיה אפשר שייטיב אדם לחבירו ולזה אמר והוריתי אתכם בדרך הטובה והישרה תם:

בן שנה שאול במלכו. אמרו רבותינו כבן שנה שלא טעם טעם חטא וים לפתור בו שנה בשנה ראשונה שהומלך בה והוא מלך שתי שנים על ישר׳ ובשנה הראשונה מיד ויבחר לו שאול שלשת אלפים: את נציב פלשתים. סרדיוט שהיה להם על ישרא׳ והושיבוהו בגבעת בנימן: ישמעו העברים. שמרדנו בפלשתים וישמרו מהם: וגם נבאש ישראל. נבאש ריחם בפלשתים לשון שנאה: אחרי שאול הגלגל. הוא שאמר לו שמואל וירדת לפני הגלגל: קדמת בית און. במזרח בית און: בחוחים. מקום קבוצת חוחים א׳ איספינ״יר בלע״ז: ובצריחים. פלייש״ץ בלע״ז: ובבורו׳. גומות: עברו את הירדן ארץ גד. לברוח מפני פלשתים שהפלשתים היו בארץ כנען בעבר הירדן ימה: חרדו אחריו. מהרו ללכת אחריו: וייחל. המתין: למועד אשר שמוא׳. הרי זה מקרא חסר תיבה אחת למועד אשר שם שמואל או למועד אשר לשמואל ודוגמא לו ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול היה לו לכתוב לבן שאול אף כאן א׳ אשר לשמוא׳ שאמר לו שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך: הגישו אלי העולה. זר מותר להקריב בבמה: מה עשית. הלא אמרתי לך הנני יורד אליך להעלות העולה אני אעלה אותה ולא אתה:

ועם ג׳ קמצין בקריא׳ וסימ׳ כחול אשר על שפת הים · ועם לא יבין ילבט · ואם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו אם : ולא בא ג׳ וסימ׳ וייחל שבעת ימים למועד · ולא בא כפי בשר פגול · ולא בא עליהם :

בן שנה שאול במלכו ושתי שנים מלך על ישראל: ויבחר לו שאול שלשת אלפים מישראל ויהיו עם שאול אלפים במכמש ובהר בית אל ואלף היו עם יונתן בגבעת בנימין ויתר העם שלח איש לאהליו: ויך יונתן את נציב פלשתים אשר בגבע וישמעו פלשתים ושאול תקע בשופר בכל הארץ לאמר ישמעו העברים: וכל ישראל שמעו לאמר הכה שאול את נציב פלשתים וגם נבאש ישראל בפלשתים ויצעקו העם אחרי שאול הגלגל: ופלשתים נאספו להלחם עם ישראל שלשים אלף רכב וששת אלפים פרשים ועם כחול אשר על שפת הים לרב ויעלו ויחנו במכמש קדמת בית און: ואיש ישראל ראו כי צר לו כי נגש העם ויתחבאו העם במערות ובחוחים ובסלעים ובצרחים ובברות: ועברים עברו את הירדן ארץ גד וגלעד ושאול עודנו בגלגל וכל העם חרדו אחריו: וייחל שבעת ימים למועד אשר שמואל ולא בא שמואל הגלגל ויפץ העם מעליו: ויאמר שאול הגשו אלי העלה והשלמים ויעל העלה: ויהי ככלתו להעלות העלה והנה שמואל בא ויצא שאול לקראתו לברכו: ויאמר שמואל מה עשית ויאמר שאול כי ראיתי כי נפץ העם מעלי ואתה לא באת

כבר שנא דלית ביה חובין בר שאול כד מלך ותרתין שנין מלך על ישראל: ובחר ליה שאול תלתא אלפין מישראל והוו עם שאול תרין אלפין במכמש ובטור ביתאל ואלפא הוו עם יונתן בגבעתא דבית בנימן ושאר עמא שלח גבר לקירוהי: ומחא יונתן ית איסטרטיגי פלשתאי די בגבעתא ושמעו פלשתאי ושאול תקע בשופרא בכל ארעא למימר ישמעון יהודאי: וכל ישראל שמעו למימר מחא שאול ית איסטרטיגי פלשתאי ואף איתגרי ישראל בפלשתאי ואתכנישו עמא בתר שאול לגלגלא: ופלשתאי אתכנישו לאגחא קרבא בישראל תלתין אלפין רתיכין ושתא אלפין פרשין ועמא כחלא דעל כיף ימא לסגי וסליקו ושרו במכמש מדנח בית און: ואינש ישראל חזו ארי עקת להון ארי אדחק עמא ואיטמרו עמא במערתא ובמצדתא ובשקיפי כיפיא ובמערת טינריא ובגוביא: ויהודאי עברו ית ירדנא לארע גד וגלעד ושאול עד כען בגילגלא וכל עמא אתכנישו בהרותי: ואוריך שבעא יומין לזמנא דאמר ליה שמואל ולא אתא שמואל לגלגלא ואיתבדר עמא מעילוהי: ואמר שאול קריבו לותי עלתא ונכסת קודשיא ואסיק עלתא: והוה כשיצויתיה לאסקא עלתא והא שמואל אתא ונפק שאול לקדמותיה למשאל בשלמיה: ואמר שמואל מה עבדתא ואמר שאול ארי חזיתי ארי אתבדר עמא מעלוי ואת לא אתיתא ל

בן שנה שאול במלכו. פי׳ אז כשהיו הדברים האלה שדבר שמואל בחדוש המלוכה שנה היה לו מתחלת מלכותו ושתי שנים מלך אחר כן או בין הכל לא מלך אלא שתי שנים כדברי בעל סדר עולם וי״ת בן שנה כבר שנה דלית ביה חובין כן שאול כד מלך וכן פירשו רז״ל ועוד בדרש כי כשמלך כמחלו עונותיו עד אותו היום ואמרו שלשה כ׳ כמחלו להם עונותיהם חתן חכם ונשיא נשיא מניין דכתיב בן שנה שאול במלכו וכי בן שנה היה אלא מה תינוק בן יומו נקי מעון כך היה שאול במלכו נקי מעונותיו ביום שמלך: ויבחר לו שאול. כשעדנו בגלגל והיו שם כל ישראל בחדוש המלוכה בחר לו מהם שלשת אלפים שיהיו עמו במכמש אלפים ועם יהונתן אלף ויתר העם שלח ובמסורה מנין ריש ספרא עד כאן יהונתן איתקרי יונתן בר מן ב׳ יהונתן ויאמר יהונתן אל הנער ויאמ׳ יהונתן הנה ומן כאן יהונתן עד סופו יהונתן: את נציב פלשתי׳. כבר פירשתיו ויונתן הרגו כדי למרוד בפלשתי׳: אשר בגבע. גבע היא גבעת בנימין כי שני מקומות היו וכן כתוב בספר יהושע: ושאול תקע. צוה לתקוע בכל הארץ כמו ויבן שלמה את הבית כי שאול לא יצא מהגלגל: ישמעו העברים. כדי שישמעו וישמרו מפלשתים ועוד שיבאו למלחמ׳ כי ידע כי כאשר ישמעו פלשתים שנהרג נציבם יאספו להלחם עם ישראל: הכה שאול. כן חשבו השומעים כי שאול הכהו או צוה יהונתן להכותו: נבאש. נתעב כמו שמתעב האדם הדבר המבאיש: אחרי שאול הגלגל. כי שם היה עדיין מזמן חדוש המלוכה: כי נגש העם. נדחק בעבור שבא להם הדבר פתאם: ובחוחים. במצודות כמו שת״י ובמצדתא: ובצריחים. במקומות הגבוהים כמו ויבואו אל צריח: ועברים עברו. מקצתם התחבאו ומקצתם עברו את הירדן וברחו שם והשאר חרדו אחרי שאול: וחרדו. ענינו התנועה כמו ויחרדו זקני העיר לקראתו. ואמר ארץ גד וגלעד ולא זכר ארץ ראובן אולי הם הקרובים לירדן: וייחל. כן כתי׳ וקרי ויוחל והכתיב כמו וייחל עוד ש׳ שבעת ימים והקרי ויוחל מבניין הפעיל והענין אחד: למועד אשר שמואל. חסר ור״ל למועד אשר אמר שמואל וכן ת״י לזמנא דאמר ליה שמואל: ויפץ העם מעליו. פועל עומד וכן ויפץ העם בכל ארץ מצרים: הגישו אלי העולה. כי שמואל אמר לו שהוא יבא אליו שם לסוף שבעת ימים להעלות עולות לזבוח זבחי שלמים ואמר לו שבעת ימים תוחל עד בואי אליך וכאשר ראה שאול כי לא בא ביום השביעי בבקר להעלות העולה וכבר הכין העולה והשלמים כמו שאמר לו שמואל את שאול שיגישו אליו העולה והשלמים כי הוא יעלה אותם וחטא בזה כי היה לו להוחיל כל היום עד הערב כי הוא בזמנו בא בו ביום כמו שנ׳ ויהי ככלותו אבל בהקריבו קרבן והוא זר לא חטא בזה כי היתר הבמות היה אז וזר מקריב בבמת יחיד: לברכו. לתת לו שלום כמו כי תמצא איש לא תברכנו וכת׳ לשאל בשלמיה: מה

רלבג

בן שנה שאול במלכו וגו׳. הנה יש מן הזרו׳ מאד בזה הפסוק ל׳ לפי פשטו׳ האמת היא שלא יתכן שנאמ׳ לפי הפשט שיהיה שאול בן שנה לבד במלכו והשנית שהוא רחוק שנאמ׳ שלא מלך שאול כי אם שתי שנים עם רוב הדברים שנשה מצורף לזה שכבר עמד זמן מעת המשחו קודם החזיקו במלוכה. והנכון בעיני לפי הפשט שיהיה הרצון בזה שכבר עברה שנה אחת לשאול מעת המשחו עד העת שמלך שחדשו המלוכ׳ בגלגל והוא כשמלך שתי שנים על ישר׳ וסיפר כי בחר לו שאול שלשת אלפים מישראל היותר גבורים שבהם והיו עם שאול אלפים ואלף עם יונתן ויתר העם שלח איש לאהליו כדי שלא יכביד על ישרא׳ · והנה היו ישראל אז תחת יד פלשתי׳ עד שכבר שמו פלשתי נציב בגבע בנימין לתופשׂ והכהו יהונתן ונודע לפלשתים והיו משתדלי׳ לקחת נקמה מזה ושאול תקע בשופר בכל הארץ להשמיע לעברים זה הענין למען יקחו עצה להמלט מיד פלשתי׳ או להלחם עמהם. והנה נאספו העם על זה הענין אל שאול בגלגל חרדו כל העם אחריו להאסף אליו ומיראתם נתחבאו קצת ישראל במערות ובמה שידמה להם וקצתם ברחו מעבר לירדן. ועוד היה שאול בגלגל חרדו כל העם אחריו להאסף עליו. והנה הוחיל שאול שבעת ימים למועד אשר הגביל לו שמואל באמרו אליו וירדת לפניו הגלגל והנה אנכי יורד אליך להעלות עולות לזבוח זבח שלמים שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך. וכאשר הגיע היום השביעי וראו העם כי לא בא שמואל נפוצו מעל שאול מרוב פחדם ויראתם וידמה כי שאול להגיע אליו הנבואה העלה העולה והשלמים כאשר ראה כי לא בא שמואל ולא ראה שלא הועיל אבל נמנעה גם כן נבואת שמואל להודיע אותו מה יעשה ואיך יתנהג בענין זאת המלחמה לפי שכבר עבר על מצות השי״ת במה שצוהו על יד שמואל כבואו שיוחיל שבעת ימים עד בואו אליו אך לא חטא במה שהעלה העולות והשלמים והוא זר כי אז היה מותר לזר להקריב בבמת יחיד כמו שנתבאר בסוף זבחים: והנה

רדק

מה עשית· ידע בדרך נבואה כי העלה העולה: לא חליתי· פי' העולות היתה תפילתם ברוב: ואתאפק· התחזקתי ועברתי על רצוני ועל מצותך כי כל לשון התאפקות לחזק לבו לעבור על רצונו: נסכלת· כי כבר ראית מה שאמרתי לך ולישראל הכל מתקיים ואתה כי לא המתנת שאבא בזמני כפרת ה' ובנבואתי ולא שמרת את מצות יי' אלהיך אשר צוך על ידי שאני אמרתי לך ולישראל בשמו ולא תמרו את פי יי' והנה אתה מרית את פיו כי מה שאני אומר פיו ודברו הוא ואני אמרתי לך שתוחל לי להעלות העולות וכאשר לא עשית כן ופחדת כדבריך הנה מרית את פי יי' וסלקת בטחונו מלבך כי חשבת שלא תושע אתה וישראל אם תוחיל עוד: על ישראל· כמו על ישראל וכן ויתליכוהו אל הגלעד: בקש יי' לו איש כלבבו· ברוח נבואה אמר לו זה אבל לא ידע שמואל עדיין מי הוא: ויקם שמואל· ושאול עמו וכאשר היה בגבע בנימן ופקד העם הנמצאים עמו לא היו עמו אלא כשש מאות איש כי נפוצו העם מעליו: ויצא המשחית· בני החיל הגבורים אוחזי חרבות ורמחים בידם כי הם המשחיתים: אל ארץ שועל· ת"י לארעא דרומא כמו שתרגם בארץ שועלים גם כן בארעא דרומא: על גיא הצבעים· כתרגו' לחילת אפעיא וכן בדברי רז"ל ר' מאיר אומר אף הצבוע ואמרו צבוע זה אפה ופי' אפה אפעה כי כן מנהגם להסתיר אותיות הגרון וקרא האפעה צבוע לפי שעשוי בגוונים ובמיני הצבעים: וחרש לא ימצא· יש לתמוה איך לא היו חרשי ברזל בישראל רבים ויש לפרש לפי שפלשתים משלו בישראל שנים רבות כי אף בימי שמשון מושיע ישראל אמרו הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים ואע"פ שבימי שמואל נכנעו פלשתי' ושבו הערים אשר לקחו פלשתים מאת ישראל לישראל אע"פ כן מעת אשר זקן שמואל תחת ממשלתם היו והיו להם נציבים בארץ ישר' אף בימי שמואל כמו שכתוב ובגבעת שאול והיתה ידם תקיפה עליה' הורידו פלשתי' כל חרשי ברזל מן העברים לארץ פלשתים ולא השאירו בארץ ישראל חרש ברזל אף לתקן כלי אומנות וכלי חרישה כי אמרו פלשתים פן יעשו העברים חרב או חנית וימרדו בנו והיה מנהג כל ישראל בימים ההם לרדת ארץ פלשתי' לתקן כלי אומנות וכלי חרישה ואפשר כי היו בארץ ישראל חרבות ורמחים וחניתות מאותם אשר נעשו קודם הזמן ההוא אבל מעטים היו ובמלחמה הזאת לא נמצא חרב וחנית ביד השש מאות אשר נשארו עם שאול וביד האלף אשר עם יונתן כמו שאמר אשר את שאול ואת יהונתן ובלתי כלי זיין לא יתכן להם אבל היו בידם קשתות ומקלי יד וקלעים ורוב הגבורים ואנשי חיל באותו הזמן בחצים ובאבנים היתה מלחמתם כמו שנ' בספור גבורי דוד מימינים ומשמאילים באבנים ובקשת ונאמר במלחמת מואב ויסובו הקלעים ויכוה ונאמר בדוד וקלעו בידו ואף על פי כן חסרון גדול היה אבלם כשלא היו נמצאים אצלם חרבות וחניתות והיה הספור הנה כי לא נמצא חרב וחנית ביד כל העם כי אם ביד שאול ויהונתן להודיע כי לא בחרב ובחנית יושיע יי' ולולי לברו התשועה כי ישראל היו בלא חרב וחנית ולא היו שש אלף ושש מאות איש ופלשתים היו שלשים אלף רכב וששת אלפים פרשים ועם כחול הים והיתה תשועה גדולה ביום ההוא עד כי נסו פלשתים מפני ישראל והכום ישראל מכה גדולה: כי אמר· כן כתיב וקרי אמרו והכתוב על דרך כלל והקרי על דרך פרט: וירדו כל ישראל הפלשתי'· פי' ארץ פלשתים וכת"י לארע פלשתאי: ללטוש· לחדד: מחרשתו· והוא כלי ברזל שחורשין בו ות"י פרשיה וכן תרגם במלמד הבקר בפרשא דתורא: אתו· הוא הכלי שחופרין בו ות"י סיכת פדניה ר"ל יתד השוורים והוא יתד ברזל אולי היה להם יתד שמכניסין בעול לחבר שני השוורי' יחד לפיכך תרג' פדניה כי פדנא דתורי הנזכר בתלמו' פירושו צמד בקר וכן תרגם צמד בקר פדן דתורי וגם אותו הכלי צריך לחדדו בראשו האחד ושמעתי כי בלשון ישמעאל קורין למחרישה סכה: קרדומו

רשי

למועד הימים· בתחלת היום: ואתאפק· כתחזקתי על רצוני שהיה לבי אומר להמתין לך על כרחי העמדתי את לבי ואעלה העולה: כי עתה· לפני עשותך זאת הכין יי' את ממלכתך עד עולם שמשפוסקין לו גדולה לאדם פוסקין לו ולדורותיו ועתה ממלכתך לא תקום שכן אמר משה בתורה לבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל למען יאריך ימים וגו' הא אם סר לא יאריך ימים ואת' לא על מצו' נביא כאמ' אלא על מצות התורה הרי כבר כאמ' ולשמור את כל דברי התורה הזאת ואחר כך ולבלתי רום לבבו ולבלתי סור מן המצוה אפילו מצות נביא: הנמצאי' עמו· כי העם כפרצו מעליו ואלו כשתיירו: גיא הצבועי'· שמצויין בו את הצבועי' הוא ששנינו ר' מאיר אומ' אף הצבוע ותרגם יונתן אפעיא וכן פירשו רבותינו צבוע זה אפה מין שרץ רעו ומזיק: וחרש לא ימצא· לא היה מצוי בתחלת מלכות שאול כי הפלשתי' המושלים בישראל העבירו כל חרשי ברזל מישראל פן יעשו כלי זיין לה' להלחם: וירדו כל ישראל הפלשתים· וכשהיו ישראל צריכין לחרשי ברזל ללטוש אתים וקרדומות ומחרישות היו זקוקים לירד אל ארץ פלשתים: מחרשתו· שוק בלע"ז: אתו· קולט"רא בלע"ז: קרדומו

וחרש לא ימצא חד מן ז' פסו' אית בהון ט"ו מלין ז' מהכא ומציעתא כתיב וקרי וסימ' ובי ישמע לכם לדבר הזה· וטהרתים מכל עונם· וחמשה ועשרים דיחזקאל· ממתים ידך יי' ממתים· ויתי איוב אחרי זאת· ועשה למבצרי מעוזים· וחרש לא ימצא בכל ארץ ישראל כי אמר פלשתים:

לְמוֹעֵד הַיָּמִים וּפְלִשְׁתִּים נֶאֱסָפִים מִכְמָשׂ׃ וָאֹמַר עַתָּה יֵרְדוּ פְלִשְׁתִּים אֵלַי הַגִּלְגָּל וּפְנֵי יְהוָה לֹא חִלִּיתִי וָאֶתְאַפַּק וָאַעֲלֶה הָעֹלָה׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל נִסְכָּלְתָּ לֹא שָׁמַרְתָּ אֶת־מִצְוַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר צִוָּךְ כִּי עַתָּה הֵכִין יְהוָה אֶת־מַמְלַכְתְּךָ אֶל־יִשְׂרָאֵל עַד־עוֹלָם׃ וְעַתָּה מַמְלַכְתְּךָ לֹא־תָקוּם בִּקֵּשׁ יְהוָה לוֹ אִישׁ כִּלְבָבוֹ וַיְצַוֵּהוּ יְהוָה לְנָגִיד עַל־עַמּוֹ כִּי לֹא שָׁמַרְתָּ אֵת אֲשֶׁר־צִוְּךָ יְהוָה׃ וַיָּקָם שְׁמוּאֵל וַיַּעַל מִן־הַגִּלְגָּל גִּבְעַת בִּנְיָמִן וַיִּפְקֹד שָׁאוּל אֶת־הָעָם הַנִּמְצְאִים עִמּוֹ כְּשֵׁשׁ מֵאוֹת אִישׁ׃ וְשָׁאוּל וְיוֹנָתָן בְּנוֹ וְהָעָם הַנִּמְצָא עִמָּם יֹשְׁבִים בְּגֶבַע בִּנְיָמִן וּפְלִשְׁתִּים חָנוּ בְמִכְמָשׂ׃ וַיֵּצֵא הַמַּשְׁחִית מִמַּחֲנֵה פְלִשְׁתִּים שְׁלֹשָׁה רָאשִׁים הָרֹאשׁ אֶחָד יִפְנֶה אֶל־דֶּרֶךְ עָפְרָה אֶל־אֶרֶץ שׁוּעָל׃ וְהָרֹאשׁ אֶחָד יִפְנֶה דֶּרֶךְ בֵּית חֹרוֹן וְהָרֹאשׁ אֶחָד יִפְנֶה דֶּרֶךְ הַגְּבוּל הַנִּשְׁקָף עַל־גֵּי הַצְּבֹעִים הַמִּדְבָּרָה׃ וְחָרָשׁ לֹא יִמָּצֵא בְּכֹל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כִּי־אָמַר פְּלִשְׁתִּים פֶּן יַעֲשׂוּ הָעִבְרִים חֶרֶב אוֹ חֲנִית׃ וַיֵּרְדוּ כָל־יִשְׂרָאֵל הַפְּלִשְׁתִּים לִלְטוֹשׁ אִישׁ אֶת־מַחֲרַשְׁתּוֹ וְאֶת־אֵתוֹ

לִזְמַן יוֹמִין וּפְלִשְׁתָּאֵי אִתְכְּנָשׁוּ לְמִכְמָשׁ׃ וַאֲמָרִית כְּעַן יֵיחֲתוּן פְּלִשְׁתָּאֵי לְוָתִי לְגִלְגָּלָא וְקֳדָם יְיָ לָא צַלֵּיתִי וְאִתְחַסְנִית וְאַסֵּיקִית עֲלָתָא׃ וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְשָׁאוּל טְפַשְׁתָּא לָא נְטַרְתָּא יָת תַּפְקֵידְתָּא מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ דְּפַקְדָךְ אֲרֵי כְעַן אַתְקִין יְיָ יָת מַלְכוּתָךְ עַל יִשְׂרָאֵל עַד עָלְמָא׃ וּכְעַן מַלְכוּתָךְ לָא תִתְקַיַּים אַתְקִין יְיָ קֳדָמוֹהִי גְּבַר עָבֵיד רְעוּתֵיהּ וּפַקְדֵיהּ יְיָ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל עַמֵּיהּ אֲרֵי לָא נְטַרְתָּא יָת דְּפַקְדָךְ יְיָ׃ וְקָם שְׁמוּאֵל וּסְלֵיק מִן גִּלְגָּלָא לְגִבְעֲתָא דְבִנְיָמִין וּמְנָא שָׁאוּל יָת עַמָּא דְאִשְׁתְּכָחוּ עִמֵּיהּ כְּשִׁית מְאָה גַּבְרָא׃ וְשָׁאוּל וְיוֹנָתָן בְּרֵיהּ וְעַמָּא דְאִשְׁתְּכַח עִמְּהוֹן יָתְבִין בְּגִבְעֲתָא דְבֵית בִּנְיָמִן וּפְלִשְׁתָּאֵי שְׁרוֹ בְמִכְמָשׁ׃ וּנְפַק מְחַבְּלָא מִמַּשְׁרִיתָא פְלִשְׁתָּאֵי תְּלָתָא מַשִּׁירְיָן מַשְׁרִיתָא חֲדָא מִתְפַּנְיָא לְאוֹרַח עָפְרָה לְאַרְעָא דָּרוֹמָא׃ וּמַשְׁרִיתָא חֲדָא מִתְפַּנְיָא לְאוֹרַח בֵּית חוֹרוֹן וּמַשְׁרִיתָא חֲדָא מִתְפַּנְיָא לְאוֹרַח תְּחוּמָא דְּמִסְתְּכֵי לְחֵילַת אַפְעַיָּא לְמַדְבְּרָא׃ וְאוּמָּן עָבֵיד זַיָּן לָא מִשְׁתְּכַח בְּכָל תְּחוּם אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי אֲמָרוּ פְלִשְׁתָּאֵי דִּילְמָא יַעְבְּדוּן יְהוּדָאִין סַיְפִין אוֹ רוֹמְחִין׃ וּנְחַתוּ כָּל יִשְׂרָאֵל לְאַרְעָא פְלִשְׁתָּאֵי לְחָרָפָא גְּבַר יָת פַּרְשֵׁיהּ וְיָת סִיכַּת פַּדָּנֵיהּ

רלבג

והנה גנהו שמואל על אשר לא שמר מצות השם אשר צוהו על יד נביאו שמואל ואמ' לו שזה העון יהיה סבה שלא תקום מלכותו ותנתן המלוכה לאיש אחר וזה האיש שכתנה לו המלוכה הוא דוד לפי מה שהתבאר אחר זה· וכבר יספק מספק ויאמר איך יתכן שיאמ' שמואל לשאול כי עתה הכין יי' את ממלכתך על ישראל עד עולם וכבר התבאר מברכות יעקב לבניו כי המלוכ' תהיה לשבט יהודה ואם היתה המלוכה לשאול עד עולם לא יתכן שיתקיים הייעוד הזה שייעד יעקב· והנה התר זה הספק היכנו ממה שיקשה לפי מה שכ' וזה כי אמרנו עד עולם יתכן שיובן עד זמן רחב כמאמר הנה ויעבדו עד עולם שהרצון בו כמו חמשים שנה וכן מה שאמ' בתורה ועבדו לעולם הרצון בו עולמו של יובל כמו שבארנו שם ולפי זה הענין היה הרצון בזה המאמר כי השי' הכין ממלכת שאול באופן שתתקיי' זמן רחב לולי זה המרי שמנע ממנו הטוב ולא נתקיים המלכות לו כי אם זמן מועט: ויקם שמוא' וגו'· ולא זכר שקם שאול עמו לפי שהוא מבואר כי לא בא שאול בגלגל כי אם בעבור שמוא' שייעד לו שיבא אליו שם להודיע לו מה יעשה· והנה ספר שכל העם הנמצא עם שאול ויונתן בנו היו בגבע בנימן לא היו כי אם שש מאות איש כי השאר הלכו להם מרוב הפחד· והנה חנו פלשתי' במכמש במקו' שהיה שם שאול בתחלה ועשו להם שלשה ראשים להשחית ארץ ישראל כי היו עם רב מאד כמו שקדם· והנה זכר כי בכל ארץ ישראל לא היה נמצא חרש ברזל או יהיה זה כן לפי מה שאחשב כי למיעוט המצא הברזל בארץ ישראל כמו שהוא מפי רבים היום לא היו בישראל חרשי ברזל ולזה היו צריכים לרדת אל הפלשתים לתקן להם כלי החרישה ועבודת האדמה ולא הניחו הפלשתים שישב בישראל חרש פלשתי ליראתם שמא יעשו העברים חרב או חנית וימרדו בהם כי הפלשתים היו עדיין מושלי' בישרא' ממשלה וזה היה סבה שביום המלחמה לא נמצא חרב וחנית לאחד מן הנערים שהיו את שאול ויהונתן בנו ונמצא החרב והחנית לשאול וליהונתן לבדם: וזה

רשי

קרדומו. בשגור בלעז: מחרשתו. פושוירא בלעז: והיתה הפצירה פים למחרשות. והיתה להם לאותם שהיה להם טורח לרדת אל הפלשתים ללטוש: היתה הפצירה פים. לימ"א בלעז שיש לה הפכר פיות כלומר פיות וחידודים הרבה היתה להם לחדד המחרשות והאתים: ולשלש קלשון. מלזג עשוי כמין עתר שקורין פורק"א ולו שלש שניים: ולהציב הדרבן. לחדדו בראשו לנועצו ולהציבו בתוך המרדע: ותמצא לשאול. על ידי נס: מצב פלשתים. דרך אנשי צבא לעשו' מהם מצב ומשחית הם הפושטים ורצים אחר השלל אל העיר שקורין כנב"יל בלע"ז: מצב. הם נציבים לשמור שלא יצאו מן העיר משחיתים בהם: אל מעבר מכמש. הפלשתים היו חונים במכמש ומכמש בהר וישראל בעיר ששמה גבע וגבע היתה בראש ההר ושני הרי' היו זה כנגד זה והגיא ביניהם כמו שאמור בענין ומצב פלשתים נגש אל עבר מכמש שלצד גבע אל הגיא אשר ביניהם: מעבר הלז. כל הלז והלזה שבמקרא אינו לשון הזה אלא לשון דבר שכנגדו והוא מראהו באצבע ובלע"ז אינו לשון זיטש בלע"ז אלא ציי"ל בלע"ז: מעבר הלז. גיא שני ההרי': בקצה הגבעה. בסוף הגבעה: נושא אפוד. אורים ותומים: ובין המעברות אשר בקש יונתן לעבור. כן היה עשוי שן הסלע היה מהעבר מזה לבין המעברות מכאן ושן הסלע לבין המעברות מזה הגיא הוא קרוי בין המעברות והיה לו סלע מכאן וסלע מכאן זה בעברו מזה וזה בעברו מזה והגיא בין שני העברים ואותו הגיא בקש יונתן לעבור: שן הסלע. שן האחד בוצץ ושם השני סנה: מצוק מצפון. משופע ועולה מצד צפון אל מכמש מול גבע שממנה יצא יהונתן: דומו

ולאביו ג' בקריאה וסימ' ולאביו שלח כזאת עשרה חמרים נשאים. כי אם לשארו הקרוב אליו. ולאביו לא הגיד: ושם האחד ו' פסוקים בקריאה ושם ושם וסימ' נמסר בסוף סדר' וישלח: ושם האחד ג' וסי' ושם האחד אליעזר. ושם האחד בוצץ. ושם האחד סנה ב' בפסוק:

ואת קרדמו ואת מחרשתו: והיתה הפצירה פים למחרשות ולאתים ולשלש קלשון ולהקרדמים ולהציב הדרבן: והיה ביום מלחמת ולא נמצא חרב וחנית ביד כל העם אשר את שאול ואת יונתן ותמצא לשאול וליונתן בנו: ויצא מצב פלשתים אל מעבר מכמש:

יד ויהי היום ויאמר יונתן בן שאול אל הנער נשא כליו לכה ונעברה אל מצב פלשתים אשר מעבר הלז ולאביו לא הגיד: ושאול יושב בקצה הגבעה תחת הרמון אשר במגרון והעם אשר עמו כשש מאות איש: ואחיה בן אחטוב אחי אי כבוד בן פינחס בן עלי כהן יהוה בשלה נשא אפוד והעם לא ידע כי הלך יונתן: ובין המעברות אשר בקש יונתן לעבר על מצב פלשתים שן הסלע מהעבר מזה ושן הסלע מהעבר מזה ושם האחד בוצץ ושם האחד סנה: השן האחד מצוק מצפון מול מכמש והאחד מנגב מול גבע:

ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' חס' · ל' · ל' · נ' · ל' · יב וכל ד"ה דכו' · ד' חס' · ג' חס' · ל' · ג' · ל' ומ' · ו' מכו' וסם ושם ל' ויתר כל אים מנוק' · ד'

וית כלוביה וית עושפיה: והוי להון שופינא לחרפא ביה פיגמת כל מאן דברזל לעושפיא ולסיכת פדניא ולמיצלת קצריא די לה תלת שנין ולכולביא ולאנצבא זקת: והוה ביומא דקרבא ולא אשתכח חרבא ומורניתא ביד כל עמא דעם שאול ועם יונתן ומשכחא לשאול וליונתן בריה: ונפק איסטרטיג פלשתאי למגיזת מכמש: והוה יומא ואמר יונתן בר שאול לעולימא נטיל זיניה איתא ונעיבר לאיסטרטיג פלשתאי דמעברא דיכי ולאבוהי לא חוי: ושאול יתיב בסיפי גבעת בשיפולי רמון די במגרון ועמא דעמיה כשית מאה גברא: ואחיא בר אחיטוב אחוהי דאיכבוד בר פינחס בר עלי כהין משמש קדם יי בשילו לביש איפודא ועמא לא ידע ארי אזל יונתן: ובין מגיזתא דבעא יונתן למעבר על אסטרטיג פלשתאי שינא דכיפא מעיברא מכא ושינא דכיפא מעיברא מכא ושום חדא משרועיתא ושום חדא מרדוכיתא: שנא חדא מיסתביא מצפונא לקביל מכמש וחדא מדרומא לקביל גיבעתא:

רדק

קרדומו. הוא הכלי שחוטבין בו העצים ות"י כולביה ובבראשית רבה ונבלה שם שפתם משפתם אעשה נבלה הוא אמר חד לחבריה אייתי ליכולב חד ומייתי ליה מגרופי הוה מחי ליה ופצע מוחיה ות"י כולב צבת כי כן נקר' בלשון ערבי כולאב ויש שקוראים התרגום כולבי בכ"ף גם האחרונה וכן נמצא במקצת הנסחאות: מחרשתו. כלי אומנות מן חרש עצים חרש אבן ות"י עושפיה וכן תרגם למחרשות לעושפיא ובמסכת מסכת כלים קרדום שנטל עשפו טמא מפני בית ב בקועו נטל בית בקועו טמא מפני עושפו נשבר מקופו טהור נראה מדעת המתרגם כי גם מחרשתו הוא כלי המחרישה שחורשים בו ששוטין הגדודים בארץ והוא המחרישה ותרגם עושפיה לפי שהוא דומה לצד האחד של ה הקרדום כי לקרדום שני פיות האחד חד והאחד רחב והרחב בוקעים בו עצים ברוב והוא הנקרא במשנ' בית בקועו והצד האחר שלו בו בוקעים גם כן ל לפעמים והוא הנקרא במסכת עושפו והוא דומה למחרישה בחדודו לפיכך אמרו במסכת מסכת ביצה אין מבקיעין לא בקרדו' ולא במגל ואמרו בגמר' לא בקרדו' לא שנו אלא בנקבת שלו והוא הצד הרחב שבו קוצין בו ברוב לפיכך אין מבקעים בו בי"ט שנראה כמלאכת חול אבל בזכרות שלו מותר והוא הצד האחר שלו לפי שאין דרך לבקוע בו ברוב ופירוש מקופו הנזכר במשנה הוא נקב הקרדום ש שנכנסת בו יד הקרדום ופי' כמו נקב המחט שנקרא קופא: הפצירה פים. שתי מילות ופי' פצירה רבה מלשון ויפצר בו שהוא רבוי דברים ותחנונים ופי' פים פיות ר"ל רבת פיות כ כלומר שיש לה חדודים הרבה והוא הנקרא בלשון התרגום שופינא ובלע"ז ליימ"א ומחדדין בה כל כלי ברזל והוא' כי בעבור הפים היו מחדדים כליהם מי שלא היו לו כלים לרדת בארץ פלשתים ללטוש הכלי: ולשלש קלשון. הוא כלי ברזל יש לו שינים ומסלקין בו הזבל והתבן ושם הכלי קלשון ואמרו לשלש קלשון כאילו אמ' קלשון שלש השינים וקורי' לו בלע"ז פורק"א ות"י ולמיצלת קרניא די לה תלת שנין ויקרא הוא תרגום כובש ור"ל כי אותו הכלי הוא שיש לו שינים ומותחין בו הכובשין הבגדי' אחר כביסתן: ולהקרדמים. נכתבה בו ה"א הידיעה עם למ"ד השמוש כמשפטו שלא כמנהג כי אם מעטים נמצאים כמוהו כמו להגדור הבא אליו להעם הזה והדומים להם: ולהציב הדרבן. שלו קטן לבן כפתלי ולכן אשר הבי"ת בפתח והד"לת לשניהם מעמדת בגעיא ופי' הדרבן הוא מחט המלמד כי העץ נקרא מלמד והמחט התחוב בתוכו שדוקר בו הבקר נקר' דרבן כמו שאמרו במשנ' מלמד שבלע את הדרבן ופי' להציב לסדרו בראשו ולהעמידו בתוך המלמד ות"י ולאנצבא זקתא: והיה ביום מלחמת. מוכרת כמו משמרת כי יבא זה המסקל סמוך ומוכרת ופי' והיה כן היה בכל יום שהיו עורכים מלחמה שא עם אלה לא נמצא חרב וחנית ביד כל העם אלא ביד שאול וליהונתן ועל הדרך הזה ת"י והוה ביומא דקרב' לא משתכח חרבא. וברדם מהו ותמצא לשאול ויהונתן אף בידם לא היה שא שהמלאך המציאה להם: ויצא מצב פלשתי'. פי' שרי החיל וכת"י אסטרטיג וכן תרגם כביב כביבי ופירו' שרים ובבראשית רבה ויבדל אלהי' בין האור ובין החושך ר' יוחנן וריש לקיש משל למלך שהיו לו שני אסטרטיגין אחד שליט ביום ואחר בלילה ויצא זה המצב כי כלם חנו במכמש ונפרד זה המצב ממחנה פלשתים ובא לו אל מעבר אחר ממכמש להתקרב אל הגבעה אשר היו שם שאול ויהונתן: כשש מאות איש. והלא אמר זה ויפקוד שאול את העם הנמצאים עמו כשש מאות איש אם כן למה חזר ואמר עוד אלא להודיע כי לא נוספו בהם עוד ואף על פי שהיה להם להלחם עם הפלשתים אשר חנו שם כנגדם להלחם הוסיעם האל: אחי אי כבוד. לפי שנזכר אי כבוד ולא נזכר אחיטוב לפיכך אמר אחי אי כבוד בעבור שנקרא שמו כן על גלות הארון והיה אביו את עם הארון במחנה ונכשלו ישראל בעון הכהני' ובעונם אבל במלחמה הזאת שהיה אחיה נושא אפוד והיה טוב לפני יי' היה הדבר בהפך והיתה תשועה גדולה בישראל: כהן יי' בשילה. על עלי אמר שהיה כהן יי' בשילה ואחיה זה היה שם במחנה עם ארון האלהים נושא אפוד והוא כלל החושן והאורי' והתומים כי בהם שאלו הגישה ארון האלהים כקרבה הלום אל האלהים ולפיכך היה ספור זה הנה להודיע כי עדיין לא החלה קללת עלי שהרי מבני בניו היה נושא אפוד כי לא חלה הקללה ההיא עד שהוקם צדוק כהן גדול כמו שפירשתי: והעם לא ידע. פי' העם אשר עם יהונתן כי מן הנראה כי שני ראשי' היו ישראל למלחמה הזאת האחד שאול עם העם אשר עמו והאחד יונתן עם העם אשר עמדו עמו ויונתן נפרד עם נושא כליו מן העם אשר אתו בלא דעתם לפיכך אמר והעם לא ידע כי אילו ידע היו הולכים עמו: ושם האחד בוצץ ושם האחד סנה. כן היה שמם לא נודע אלינו ענין השמות שא ש"ת בוצץ משרועיתא מקום חלקלק מדברי רז"ל בפרעתא דרהרא ותרגומו בחלקלקות באפלה במשרעא בקבלה ותרגם סנה מדרוכיתא פי' מקום דרוך: מצוק מצפון. מעמד מצד צפון כנגד הפלשתים שהיו במכמש והאחד מצד דרום כנגד ישראל שהיו בגבע ויונתן עבר בין שני הסלעים האלה ות"י מצוק מסתבי ותרגום מצפה סכותא: דומו

רלבג

וזה הספור כלו בא להורות כי לא בחרב ובחנית יהושיע יי' אלא תראה כי יהונתן לבדו עם נושא כליו היו כנגד החיל הרב הזה ונתן השם תשועה גדולה בידו: כהן יי' בשילה. שבא עלי לא אל אחיה כי כבר היה חרב משכן שילה ואולם אמרו נושא אפוד בר שב אל אחיה והרצון בזה לפי מקומו כי הוא היה כהן גדול: והעם לא ידע כי הלך יהונתן. אמנם אמר זה שאם ידעו היו הולכים עמו: לכה

רד"ק

דמו עד הגיענו · המתינו וזה שאמר יהונתן לאות ולסימן אמר כמו שאמר וזה לנו האות כי אם יאמרו עלו עלינו פירש הכסילים כי אכחנו נעלה והם ירדו וזה אינו כחש האסור ואם היה אסור לא היה הקב"ה עוזרו בהליכה ההיא אבל הוא וכיוצא בו הוא קול דברים ישמע אדם ויחזק לבו כי הם סימן ואות על המעשה וגו׳ יעשה אותך מה שכתבא בדברי רז"ל אמר רב כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם וכיונתן בן שאול אינו נחש כי אינו אומר שיהיה אותו נחש אסור כמו ש שפירשוהו רבים כי הנה אלו המנחשים בחולדה ובעופו׳ אינו כנחש אליעזר וכיונתן והוא היה אסור כמו שאמרו רז"ל לא ת תנחשו אלו המנחשים בחולדה ובעופות ובכוכבים והאומר פתו נפלה מפיו מקלו נפל מידו בני הפסיקו שרב קורא לו שועל מימינו וכחש משתחלו ש תתחיל כי שחרית הוא ר"ח הוא מוכחי שבת הוא · הנה אלו הדברים וכיוצא בהן שנהגו בהן בעלי הדיעות הרעות וקבעום חק ומנהג עליהם וחושבים כי הם המטיבים והמריעים זה הוא שאסרה התורה אבל אם ירצה אדם לעשות מעשה ועשה דבר אחד לאות וסימן למעשה ההוא כדי לחזק לבו ולעורר לבו לדבר ההוא זה הדבר מותר כי אילו היו עושי׳ רע בדבר הזה אליעזר ויהונתן לא היה עונה אותן ה הקב"ה כהוגן ומסייע את מעשיהם ועוזרם והנה רב בעל השמועה הזה שאמ׳ כל נחש שאינו כנחש אליעזר ויונתן אינו נחש הוא בעצמו היה עושה כנחש שלהם כמו שאמר רב בדיק׳ במברא ואמרו רב הוה אזיל לביה רב נחמן חתניה ואמר אי מברא אתא לאפאי ימא טבא לנו וכן אמרו שמואל הוה בדיק במברא ר׳ יוחנן בדיק בינוקא פי׳ שהיה אומר לתינוק אמור לי פסוקך שאתה קורא בו כשהיה רוצה להתחיל שום מעשה או דרך אבל המאמ׳ ההוא שאמר רב כך פירושו כל נחש וסימן שהוא אינו עושה אותו סימן ל לעצמו מתחילה כמו שעשה א אליעזר ויהונתן אינו נחש וסימן ואין לסמוך עליו או לחוש ממנו אם יבא מאליו לפיכך הקשה לו למה לא אכל מההיא סעודה מפני שהכיחו כולם הבשר ויבאו לקראתו חשב זה לסימן כי הסעודה ההיא לא תהיה לברכה מפני שהכיחוה ומה סימן ונחש היה לו בזה כיון שמתחלה לא שם לבו לזה והא אמר רב כל נחש שאינו כנחש אליעזר ויהונתן אינו נחש ואין לסמוך עליו ואין לחוש ממנו אם כן רב למה חשש בזה הדבר ולפיכך אמרו רבו׳ ז"ל בית תינוק ואשה אף על פי שאין נחש יש סימן כלומר אע"פ שאינו נחש כנחש שסומכין עליו יש קצת סימן בדבר לשמח לבו ולחזקו אם יהיה לטוב ואם יהיה לרע יש לדאוג ממנו ולבקש רחמי׳ מתנו מלפני הקב"ה ופי׳ בית אם בנה בית חדש ויארע לו מאורע טוב או רע סמוך לחנוך הבית וכן אם יולד לו ילד או לקח אשה בזה הדרך ואמרו והוא דאתחזק תלתא זמני אז ראוי לסמוך עליו אע"פ שבא מאליו ולא עשהו סימן בתחילה אבל הנחש שעשהו סימן מתחילה לא שאלו בו שלש פעמים אלא בפעם ראשונה לבד יש סימן וסמכו השלשה פעמים על מה שאמר יעקב אבינו יוסף איננו ושמעון איננו ואת בנימן תקחו ואלה המקרים באו לו מסכולר בבימן לפיכך חשש בדבר וכן אמר יוסף הצדיק הלא אתם ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמוני כלומר אדם כמוני יחשב סימן רע אם יאבד ממנו הגביע אשר הוא שותה בו לפיכך אמר הלא זה אשר ישתה אדוני בו והוא נחש ינחש בו וכן נחשתי ויברכני ה׳ בגללך וכן והחכמים יכתבו כל זה הוא לשו׳ סימן ואות על הדבר לא נחש ולא קסם ואמרו רז"ל מכאן שמשתמשין בבת קול שנאמ׳ ואזנך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו כי תאמינו וכי תשמאילו ואמרו וקל גברא במתא וקל איתתא בדברא ומה נחזור אחרי ספורי התלמוד וסמכי הפסוקים והנה פסוק מפורש כעשה כמעשה יונתן על פי הנבואה כאמר לגדעו׳ ושמעת מה ידברו ואחר תחזקנה ידיך : אנשי המצבה · כמו מצב פלשתים שפירשנו ות"י אינשי מטרתא כלומר הנצבים סביב המחנה שומרים המחנה : על ידיו ועל רגליו · אולי היתה המעלה קשה לעלות ברגליו לבד וסמך גם בידיו ונראה כי דרכו אליה׳ היה דרך הסלע ששמו בוצץ שת"י מטרועית והיה חלקלק לפיכך היה צריך לסמוך על ידיו ועל רגליו שלא ימעדו רגליו בדרך החלקלק וי"מ על ידיו ורגליו על דרך משל כלומר בכל כחו עלה עליהם : ויפלו לפני יהונתן · היו נופלים לפניו ונושא כליו ממותת אחריו ות"י ונפלו כד טעינין חרבא קדם יהונתן : כבחצי מענה צמד שדה · הוא שיעור מהלך צמד הבקר בחרשו ובצדי מקום שהיה חצי השיעו׳ הזה הכה כעשרים איש ות"י בבית פלגות מהלך פדן דתוריא בחקלא וכ"פ כבחצי כ"פ השיעור וכן כ"פ כעשרים איש : צמד שדה · ר"ל צמד בקר בשדה : המצב והמשחית · פירשנום : לפיכך אמר גם המה כי הם אוחזי החרב והחנית : ותרגז הארץ · על דרך משל כלומר רגז מחנה פלשתים : ותהי

מסורה

כל שמואל וכל נתינה דמלכים לך כמה לך וסי׳ ויאמר לה אלקנה אישה חנה · ויאמר לו נשא כליו · וידבר דוד ביהונתן טוב · ואבי ראה גם ראה · וגם אשר לא שאלת נתתי לך : ועלינו ב׳ וסימ׳ הננו ועלינו אל המקום · ואם כה יאמרו עלו : ויגלו ב׳ וסימ׳ שניהם אל מצב פלשתים · מסדות תבל : ונשא ו׳ חס׳ בקריאה

ויאמר יהונתן אל הנער נשא כליו לכה ונעברה אל מצב הערלים האלה אולי יעשה יהוה לנו כי אין ליהוה מעצור להושיע ברב או במעט : ויאמר לו נשא כליו עשה כל אשר בלבבך נטה לך הנני עמך כלבבך : ויאמר יהונתן הנה אנחנו עברים אל האנשים ונגלינו אליהם : אם כה יאמרו אלינו דמו עד הגיענו אליכם ועמדנו תחתינו ולא נעלה אליהם : ואם כה יאמרו עלו עלינו ועלינו כי נתנם יהוה בידנו וזה לנו האות : ויגלו שניהם אל מצב פלשתים ויאמרו פלשתים הנה עברים יצאים מן החרים אשר התחבאו שם : ויענו אנשי המצבה את יונתן ואת נשא כליו ויאמרו עלו אלינו ונודיעה אתכם דבר ויאמר יונתן אל נשא כליו עלה אחרי כי נתנם יהוה ביד ישראל : ויעל יונתן על ידיו ועל רגליו ונשא כליו אחריו ויפלו לפני יונתן ונשא כליו ממותת אחריו : ותהי המכה הראשנה אשר הכה יונתן ונשא כליו כעשרים איש כבחצי מענה צמד שדה : ותהי חרדה במחנה בשדה ובכל העם המצב והמשחית חרדו גם המה ותרגז הארץ

[ל׳ ומ״ל · ב׳ א׳ קמץ וא׳ פתח · ל׳ נטע׳ · ל׳ · ו׳ ר״פ בסיפ׳ ב׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ מסדות · ל׳ · ל׳ וכל קריא׳ המצבה · ל׳ · ב׳ והמה בפתח · ל׳ · ל׳ · ל׳]

ואמר יהונתן לעולימא נטל זיניה איתא ונעיבר לאיסטרטיג ערלאיא האילין מאים יעביד יי לנא ניסא ארי לית קדם יי מעצור למפרק בסגיאי או בזעירי : ואמר ליה נטל זיניה עיביד כל די בלבך אתפני לך הא אנא עמך כרעותך : ואמר יהונתן הא אנחנא עברין לות גבריא ונתגלי להון : אם כדין יימרון לנא אוריכו עד דנתמטי לותכון ונקום באתרנא ולא ניסק לותהון : ואם כדין יימרון סקו עלנא וניסק ארי מסרינון יי בידנא ודין לנא אתא : ואיתגליאו תרויהון לאיסטרטיגי פלשתאי ואמרו פלשתאי הא יהודאי נפקין מן חוראי דאטמרו תמן : ואתיבו אנשי מטרתא ית יונתן וית נטיל זיניה ואמרו סקו עלנא ונהודע יתכון פתגמא ואמר יהונתן לנטל זיניה סק בתריי ארי מסרינון יי בידא דישראל : וסליק יונתן על ידוהי ועל ריגלוהי ונטיל זיניה בתרוהי ונפלו מטעינין קדם יונתן ונטל זיניה ממית בתרוהי : והות מחתא קדמיתא דמחא יונתן ונטיל זיניה כעסרין גברא כבית פלגות מהלך פדן תוריא בחקלא : והות זיעא במשריתא בחקלא ובכל עמא איסטרטיגא ומחבלא זעו אף אינון וזעת ארעא

וסימ׳ ויעל יונתן על ידיו ב׳ בפסוק · ושלאחריו ותהי המכה הראשונה · ויפקדו והנה אין יונתן · ונושא הצנה הולך לפניו · וימת שאול ונשא כליו :

רש"י

דומו · המתינו כמו שמש בגבעון דום וכן דום לה׳ אם כה יאמרו דמו ונעלה עליכם פעמים תצלחת ולבם רם עליהם אם כה יאמרו עלו שיכו פחד הקב"ה בלבם ויבאם לזוז ממקומם : על ידיו ועל רגליו · כלומר בכל כח ומרוצה : כבחצי מענה צמד שדה · בתוך שיעור מדת קרקע מלא חצי מענה של מחרישת צמד בקר החורש׳ בשדה מענה הוא תלם המחרישה שקורין ריי"א בלע"ז וגבורה גדולה היא זו שהיו קרובי׳ זה לזה ונכונים לעבור זה את זה : הכופים

רלב"ג

לכה ונעברה אל מצב הערלים האלה · רמז מזה כי מפני פחיתותם והיותם כבדלים ראוי שיהיו יונתן ונושא כליו כ כעשרים בפי׳ לנצח א אותן כי אין לשם ית׳ מעכור להושיע ברב או במעט : אם כה יאמרו אלינו דמו עד הגיענו אליכם ועמדנו תחתינו · ראוי שידע כי העתידו יגלו בפנים מוכים וכבר תהיה לפעמי׳ הודעה אלוהית מושפעת מהש"י בזה האופן החלום וילקח בה ראיה כמו שנאמר לגדעון שירד הוא ו ופורה נערו ש׳ המחנה וישמעו מה ידברו ש׳ בזה קצת הוראה מ מהדברי׳ המתחדשים וזה מבואר אח׳ העיון ממה שזכרנו בספר מלחמות יי׳ ואין הנה מקום זאת החקירה · והנה אמרו דמו עד הגיענו אליכם לאות כי ההתחלה ת תהיה מפלשתי׳ לרדוף אחרי ישראל ולזה יש להם לירא שינוצחו כי הרודף הוא המנכח על הרוב : ואם כה יאמרו עלו עלינו · הנה זה לאות על שינצחום ישרא׳ וירדפו אחריהם אחרי היותם מתחבאים מפחדם כי בלי ספק לא יכנעו ישראל אחריהם אם לא יתברר להם שינצחום אחר היותם יראים מהם בזה האופן הנפלא : ויגלו שניהם אל מצב פלשתים · הם הראשים והגבורים שהיו בפני המחנה לצד ישראל : כעשרים איש כבחצי מענה צמד שדה · ר"ל שהכה יונתן ונושא כליו כעשרים איש בשעור קטן מהארץ כי אם חצי שיעור הארץ שיחרושו צמד בקר מהשדה ביום אחד : ותהי חרדה במחנה וגו׳ · זה היה מהש"י על צד ההשגחה להביא עליהם החרדה הזאת הנפלאה באופן שתהיה חרב איש באחיו עם מה שראו בתחלה שלא באו עם מישראל כי אם יונתן ונושא כליו : ותהי

רשי

הצופים לשאול. הצופים אשר היו לשאול בגבעת בנימן. צופים איספיאנ"טש בלע"ז: והנה ההמון של פלשתים נמוג. מתקומתו וילך ויקרב הלום לצד ישראל כמוג כמו נר נע: פקדו. לשון פקידה כמו ותפקדו לבקרים: הגישה ארון האלהים. אורים ותומים כי היה ארון האלהי' ביום ההוא המקרא חסר תיבה אחת כי היה ארון האלהים שם ביום ההוא: והעברים היו לפלשתים. בעזרתם מחמת יראה מתמול שלשם והיום נהפכו גם המה עם חבריהם להיות בעזרת אחיהם: נגש ביום ההוא. היו אנסים ונוגשים להלחם בפלשתים: ויואל. לשון אלה: אשר

רדק

ותהי לחרדת אלהים. כתרגומו והות לזיע מן קדם יי' כלומר כי מהאלהים באה להם החרדה כי הם לא היו רואים למה היו חרדי' כי אין נלחם אתם כי אם יונתן ונושא כליו: הצופים לשאול. אשר לשאול: ההמון. המון מחנה פלשתים: וילך והלום. מן והלמה שיסרא פי' הליך והשבר: פקדו נא. כמו פקדתי אתכם והוא ענין זכירה והשגחה על הדבר: הגישה ארון האלהים. ר"ל האפוד והאורים והתומים שהיו עם ארון האלהי' לשאול בהם על יהונתן: ובני ישראל. עם בני ישראל וכן ויוסף היה במצרים עם יוסף שהיה במצרים וכאשר ראה שאול כי ההמון אשר ב במחנה פלשתים הולך ומתמוגג אמ' לכהן אסוף ידיך כי אין פנאי עתה אלא ללכת למלחמה כי רואים אנחנו כי אלהים עזרנו כי כל המון פלשתים מתמוגגים. ומה שאמ' וילך הלוך ורב פירושו ורב להתמוגג ולהשבר והוא חסר וחסרונו ידוע מן הענין ובת"י והמונא די במשרית פלישתאי אזל מזל וסגי תבריה ויתכן לפרש בלי חסרון ויהיה פירוש וההמון מענין מהומה ומערבו ויהיה בשקל שאון ו והראיה שאמר אשר במחנה פלשתים ואם היה פירושו כמו שאר המון די לו בזכרו וההמו' כי ההמון הוא המחנה הרב וכן אמר למעלה והנה ההמון נמוג וילך ולא זכר מחנה ופי' אסוף ידיך כמו ויאסוף רגליו כלומר שיאסוף ידיו אליו וימנע משאלות האורים והתומי' ומלשאול בהם. וי"ת אסוף ידיך קרב אפודא ואם כפירושו מה ענינו והלא כבר אמר הגישה ארון האלהים ומה טעם ויהי עוד דבר שאול אל הכהן וגו' ועוד מה טעם אסוף ידיך היה לו לומ' פתח ידיך ועוד לא ספר הכתו' ששאל בהם אלא מיד ויזעק שאול וכל העם אולי היתה דעת המתרגם קרב אותו אל הארון והגישהו: ויזעק. ויאסף כי אסיפת העם הוא על ידי זעקה: חרב איש ברעהו. מפני מהומת יי' רבה אשר היתה במחנה היו נבהלי' ומהוממי' והיו הפלשתי' מכים איש את רעהו והיו חושבי' להכות בישראל: והעברים. פי' אותן העברים אשר היו לפלשתים כאתמול שלשום שהיו גרים בארצם אשר עלו עמם ועל כרחם להלחם בישראל והיו במחנה סביב כלומר שלא היו שם מדעתם לא היו שמים עצמם במחנה אלא סביב מחוץ כדי למשוך ידיהם ולהיותם כשמטים מלהלחם בישראל רס יוכלו ועתה כשראו שישראל נכח היו גם המה עם ישראל אשר היו עם שאול ויונתן והכו בפלשתים גם המה ואם תאמר היאך לא חשבו על בניהם שהניחו בארץ פלשתים לפי שראו כי מהומת יי' היתה רבה בפלשתי' עד שהיו מכים איש את רעהו בלא ידיעה ובלא הרגשה אמרו גם הם בנו לא ירגישו ולא ידעו והכו בהן: וידבקו גם המה. כמו וידביקו וכן וידרכו את לשונם כמו וידריכו ופי' וידבקו ענין השגה כמו וידבק אותו ובזה הלשון תרגומו כיון השגה ופירושו שרדפו אחריהם עד שהשיגום במלחמה והכו בהם גם הם: והמלחמה עברה את בית און. כתרגו' ועבדי קרבא מטו עד בית און ופי' עברה כי מבית און והלאה עברה ברדפם אחרי פלשתים: נגש. נדחק וכן תרגומו אדחק כלומר שהיו רעבים כי כבר השביע שאול את העם שלא יאכל עד הערב כדי שלא יפסיקו המלחמה: ויואל. וי"ו ויואל פירושה כמו וי"ו הן עתה קספת ונחטא שפירושו וכבר חטאנו לפיכך קצפת וכן ויואל וכבר השביע שאול את העם לפיכך נגש: אשר

וכל איש יו' וכו' במסרה רבת' · ויאל ז' ה' בלאים וב' חס' וסי' נמסר בסדר שמות:

וַתְּהִי לְחֶרְדַּת אֱלֹהִים׃ וַיִּרְאוּ הַצֹּפִים לְשָׁאוּל בְּגִבְעַת בִּנְיָמִן וְהִנֵּה הֶהָמוֹן נָמוֹג וַיֵּלֶךְ וַהֲלֹם׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ פִּקְדוּ־נָא וּרְאוּ מִי הָלַךְ מֵעִמָּנוּ וַיִּפְקְדוּ וְהִנֵּה אֵין יוֹנָתָן וְנֹשֵׂא כֵלָיו׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לַאֲחִיָּה הַגִּישָׁה אֲרוֹן הָאֱלֹהִים כִּי־הָיָה אֲרוֹן הָאֱלֹהִים בַּיּוֹם הַהוּא וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיְהִי עַד דִּבֶּר שָׁאוּל אֶל־הַכֹּהֵן וְהֶהָמוֹן אֲשֶׁר בְּמַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וָרָב וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־הַכֹּהֵן אֱסֹף יָדֶךָ׃ וַיִּזָּעֵק שָׁאוּל וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיָּבֹאוּ עַד־הַמִּלְחָמָה וְהִנֵּה הָיְתָה חֶרֶב אִישׁ בְּרֵעֵהוּ מְהוּמָה גְּדוֹלָה מְאֹד׃ וְהָעִבְרִים הָיוּ לַפְּלִשְׁתִּים כְּאֶתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם אֲשֶׁר עָלוּ עִמָּם בַּמַּחֲנֶה סָבִיב וְגַם־הֵמָּה לִהְיוֹת עִם־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עִם־שָׁאוּל וְיוֹנָתָן׃ וְכֹל אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמִּתְחַבְּאִים בְּהַר־אֶפְרַיִם שָׁמְעוּ כִּי־נָסוּ פְּלִשְׁתִּים וַיַּדְבְּקוּ גַם־הֵמָּה אַחֲרֵיהֶם בַּמִּלְחָמָה׃ וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל וְהַמִּלְחָמָה עָבְרָה אֶת־בֵּית אָוֶן׃ וְאִישׁ־יִשְׂרָאֵל נִגַּשׂ בַּיּוֹם הַהוּא וַיֹּאֶל שָׁאוּל אֶת־הָעָם לֵאמֹר

וַהֲוַת לְזִיעַ מִן קֳדָם יְיָ׃ וַחֲזוֹ סָכוּתַיָּא לְשָׁאוּל בְּגִבְעֲתָא דְבֵית בִּנְיָמִן וְהָא הֲמוֹן מַשִׁרְיַת פְּלִשְׁתָּאֵי אִתְּבַר אָזִיל תַּבְרֵיהּ וְסָגֵי׃ וַאֲמַר שָׁאוּל לְעַמָּא דְעִמֵּיהּ בְּעַרוּ כְעַן וַחֲזוֹ מַן שְׁנָא מִנַּנָא וּבְעַרוּ וְהָא לֵית יוֹנָתָן וְנָטֵל זְיָנֵיהּ׃ וַאֲמַר שָׁאוּל לַאֲחִיָּה קָרֵיב אֲרוֹנָא דַיְיָ אֲרֵי הֲוָה אֲרוֹנָא דַיְיָ בְּיוֹמָא הַהוּא עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַהֲוָה עַד דְּמַלֵּיל שָׁאוּל עִם כָּהֲנָא וְהַמּוֹנָא דִּבְמַשִׁרְיַת פְּלִשְׁתָּאֵי אָזִיל מֵיזַל וְסָגֵי וַאֲמַר שָׁאוּל לְכָהֲנָא קָרֵיב אֵיפוֹדָא׃ וְאִתְכְּנֵישׁ שָׁאוּל וְכָל עַמָּא דְעִמֵּיהּ וַאֲתוֹ עַד קְרָבָא וְהָא הֲוַת חַרְבָּא גְּבַר בְּחַבְרֵיהּ שִׁגּוּשָׁא רַב לַחֲדָא׃ וִיהוּדָאֵי הֲווֹ לִפְלִשְׁתָּאֵי כְּמֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי דִּסְלִיקוּ עִמְּהוֹן בְּמַשִׁרְיָתָא כְּחוֹר כְּחוֹר וְאַף אִנּוּן תָּבוּ לְמֶהֱוֵי עִם יִשְׂרָאֵל דְּעִם שָׁאוּל וְיוֹנָתָן׃ וְכָל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל דְּאִטַּמַּרוּ בְּטוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם שְׁמַעוּ אֲרֵי אַפִּיכוּ פְלִשְׁתָּאֵי וְאַרְבִּיקוּ אַף אִנּוּן בָּתְרֵיהוֹן בִּקְרָבָא׃ וּפְרַק יְיָ בְּיוֹמָא הַהוּא יָת יִשְׂרָאֵל וְעָבְדֵי קְרָבָא מְטוֹ עַד בֵּית אָוֶן׃ וֶאֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל אִדְּחִיקוּ בְּיוֹמָא הַהוּא וּמוֹמֵי שָׁאוּל יָת עַמָּא לְמֵימַר

רלבג

ותהי לחרדת אלהים. ר"ל חרדה גדולה כטעם אם אהי' הררי אל או יהיה הרצון בו שהחרדה היתה מ מסובבת מהשי': ויראו הצופים לשאול. ויתכן שהעם אשר אתו שם קצתם במקו' גבוה שהיו צופים ו ומביטים מה יעשו פ פלשתים כי זה מתח מ יושרם אם להציל נפשם אם לנצח פ פלשתים ברואותם כי יש לאל ידם: והנה ההמון נמוג וילך ו והלם. ר"ל שהקול שהיה במחנ' פלשתים הוא קול המוגים ל והלומים לא קול המנצחים: ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון האלהים. ר"ל האורי' והתומים שהיה בארון לשאל לו באלהי' על דבר יונתן והחרדה הזאת אשר במחנה פלשתים אם ראוי שירדפו אחריהם אם יעמדו במקומם: כי היה ארון האלהים ביום ההוא ובני ישראל. ירצה לפי מה שאחשב כי ביום שבאו בגלגל זה הדבר היה בא שם ארון האלהים ובני ישראל ולזאת הסבה קרה כאשר נפץ העם מעל שאול שנשאר שם הכהן הגדול עם ארון האלהים וכאשר נסעו משם שמואל ושאול והעם אשר עם שאול ללכת הגבעה אשר בבנימן נשאו עמם הכהן הגדול וארון האלהים והלכו בגבעה ואולם מקום ארון האלהים היה שם אז ברוב: וההמון אשר במחנה פלשתים. ר"ל קול ההמון הנזכר במחנה פלשתים שהוא קול הנשברי' והמדוכאים היה הולך וחזק: אסוף ידיך. ר"ל שיאסף ידיו אליו ולא יתעסק עוד בענין האורים והתומים על השאלה הזאת כי אין להם פנאי: והעברים היו לפלשתים כאתמול שלשום וגו'. יתכן שהפלשתים היו מושלים בקצת ישראל והיו יושבים תחתיהם והביאום הפלשתים עמם במחנה להכריחם שילחמו עם ישרא' כמו שראינו באכיש מלך גת שהביא עמו דוד ואנשיו להלחם עם שאול ועם ישראל ולזה אמר והעברים אשר היו לפלשתים מקודם זה שעלו עם הפלשתים במחנה סביב גם המה נהפכו להיות עם ישרא' אשר עם שאול ויונתן כן פירשו קצת המפרשים. והנכון בעיני שהרצון בזה שעם היות ישראל בדבר זאת המלחמה בתכלית הדלות והשפלות עד שנתחבאו במקומות הנזכרים הנה אחר הגיע זאת המהומה לפלשתים היו העברים לפלשתים כאתמול שלשום בהלחמם עמם בימי שמואל שגברה יד ישראל עליהם ועל עמם במחנה סביב להכותם ולתפשם באופן שלא ישאר מהם איש ולא עוד אלא גם המה ר"ל הפלשתים להיות עם ישראל אשר עם שאול ויונתן כי קצתם היו הורגים קצתם ובזה האופן היו עוזרים לישראל כאלו היו עמם: והמלחמה עברה את בית און. ר"ל שהרודפים עברו המקום ההוא מרוב מרוצתם ושקדם על דבר המלחמה: ואיש ישראל נגש ביום ההוא. ר"ל שסבר מדחקו על דבר זאת הרדיפה מפני אולת שאול עד שלא יכלו לבטל מזה אפי' לצורך האכילה כי כבר השביע שאול את העם שלא יאכל מזון עד הערב כדי שישלם לו הנקמה מאויביו ולזה כשמרו העם מלקחת הדבש להזון ממנו ולקח ממנו יונתן כי לא שמע השבועה ועם זה נחשב לו לעון כמו שיראה אחר זה אם מפני שלא חקר בזה קודם כי כבר היה רואה שאין משיג ידו ל פיו מהעם וזה לא היה נכון להיות אם לא בסבת נדר והסכמה ביניהם אם מפני שגנה אביו על ההשבעה הזאת באמרו עכר אבי את הארץ וחשב שאם אכל העם משלל אויביו היו מתחזקים יותר ותרב מפני זה המכה בפלשתים עם מה שהתבאר לו כי לא בכח גברו על פלשתים אך מאת יי' היתה זאת: והנה

רדק

אשר יאכל לחם עד הערב. פוס מאכל ר"ל כי לחם כולל כל מאכל כי אפי' הדבש לא היו טועמים מפני השבועה נראה כי על כל מאכל השביע: וכל הארץ. עם הארץ כמו וכל הארץ באו מצרימה ר"ל כל בני המלחמה והנאספים אליהם ודרך רדפם אחרי פלשתים באו ביער והיה בעבי היער עד תדבורים והדבש נוטף מהם על פני השדה והר' ר' שלמה ז"ל כתב כי יער קנה הסוכר היה והוא הדבש שהיה נוטף מהם ולא ידעתי מאין היה לו זה כי ת"י בחורשא: הלך דבש. כלומ' הליכת דבש שהיה הולך ונגר על פני השדה ות"י בריז דובשא ופי' ביונה ופורה ובבראשית רבה בין שורותים יבהירו שהיו עושין גריריות קטנות: ואין משיג ידו. אין מגיע ידו עם הדבש אל פיו: ביערת הדבש. היא חלת הדבש כמו שיוציאו ממנה הדבש כמו אכלתי יערי עם דבשי ות"י בקינא דדובשא לפי שאחלה עשויה קנים קנים: ותראנה. כתי' וקרי ותארנה כלומר כי היו חשכות ונהות מן הרעב ומן העיפות והכתו' מן ראה והענין אחד: ויעף העם. ולא עברו על השבוע' אע"פ שהיו עיפי' ורעבי': כי עתה לא רבתה מכה בפלשתי' דרך תמיהה כי בודאי אם אכלו היה להם יותר כח והיו מכים בפלשתים יותר: ויעט העם. כלו פתוח לפי שפרשו עטה ופירושו ויסר או ויטה כמו ותעט אל השלל שפירושו ותסר או ותטה וכתי' ואתפני עמא. והכתי' הוא ויעט ופי' לשון אסיפה כמו ותעט אל הארץ: ויאכל העם. פי' בערב אכלו ופירושו על הדם לפי שהיו מכינים הבשר בחפזון כי היו רעבים היו שוחטים בארץ ולא היה הדם נגר ומתמצה יפה והיה נבלע בבשר לפיכך צוה שאול לגול אבן גדולה ולשחוט עליה כדי שיצא הדם נגר ומתמצה היטב ואין זה פי' לא תאכלו על הדם רק פירושו כמו שהוא חק הזובחים לשדים שאוכלי' סביב הדם אחר שזבחו להם וזה דבר הלמד מעניינו לא תנחשו ולא תעוננו. ורז"ל פי' כי היו מקריבים שלמים ואוכלים לפני זריקת הדם ומה שאמר איש שורו בידו הלילה וישחטו שם העם נחלקו עליו רז"ל יש אומרי' כי שחיטת לילה כשירה בבמת יחיד יש אומרים פסולה ומה שאמר שחטו בלילה על החולין אמר אבל אם לא היו מקריבים היה מותר לאכל בלא זריקת דם כי משנכנסו לארץ הותר להם בשר תאוה בבל מקום בלא זריקת דם על המזבח זה פירשו רבו' ז"ל כי על השלמים אמר שהיו אוכלים בלא זריקת דם אבל אין משמעות פשטי הפסוקים אלא כמו שפירשנו כי החטא היה מפני הדם נבלע בבשר ולא היה מתמצה מפני שהיו שוחטי' ארצה: חוטאים ליי'. בהעלים האלף מהקריאה כמו קוראים אל יי' והוא יענם: גלו אלי היום. פי' העת הזאת כלומ' מעתה שלא ישחטו עוד כמו ששחטו וכן יום בעקתי בלילה כנגד כמו עת: פצו בעם. לעבדיו אמר שיפוצו במחנה ויאמרו לכל העם הרוצי' לשחוט שיביאו לשאול מי שרוצה לשחוט שורו או שיו: ושחטתם. פי' בזה המקו' על האבן ורז"ל פי' בזה הסכין שבדק להם הסכין ושמנו מכאן לבדיקת הסכין. ובדרש עוד ושחטתם בזה רבנן אמרי סכין בת ארבע עשרה אצבעות הראה להם ב' תרין ז' שבעה ה' חמשה אמר להם בזה היו שוחטים ואוכלים כסדר הזה היו שוחטין ואוכלין: לאכול אל הדם. כמו על הדם וכן אל ההרי' לא אכל על ההרי':

וכל הארץ ה' בקריאה וסימ' נמסר בסדר מקץ: אל פיו ג' בקריאה וסימ' ואין משיג ידו אל פיו. כי ירא העם את השבועה. וישב ידו אל פיו ותארנה עיניו. טמן עצל ידו תנינא: לא שמע ה' דסמיכי בקריא' וסימ' ויונתן לא שמע בהשביע אביו את העם. ירא כל ישראל כי לא שמע. וכל ישראל דד"ה. בן חכם

ארור האיש אשר יאכל לחם עד הערב ונקמתי מאיבי ולא טעם כל העם לחם: וכל הארץ באו ביער ויהי דבש על פני השדה: ויבא העם אל היער והנה הלך דבש ואין משיג ידו אל פיו כי ירא העם את השבעה: ויונתן לא שמע בהשביע אביו את העם וישלח את קצה המטה אשר בידו ויטבל אותה ביערת הדבש וישב ידו אל פיו ותראנה עיניו: ויען איש מהעם ויאמר השבע השביע אביך את העם לאמר ארור האיש אשר יאכל לחם היום ויעף העם: ויאמר יונתן עכר אבי את הארץ ראו נא כי ארו עיני כי טעמתי מעט דבש הזה: אף כי לוא אכל אכל היום העם משלל איביו אשר מצא כי עתה לא רבתה מכה בפלשתים: ויכו ביום ההוא בפלשתים ממכמש אילנה ויעף העם מאד: ויעש העם אל שלל ויקחו צאן ובקר ובני בקר וישחטו ארצה ויאכל העם על הדם: ויגידו לשאול לאמר הנה העם חטאים ליהוה לאכל על הדם ויאמר בגדתם גלו אלי היום אבן גדולה: ויאמר שאול פצו בעם ואמרתם להם הגישו אלי איש שורו ואיש שיהו ושחטתם בזה ואכלתם ולא תחטאו ליהוה לאכל אל הדם ויגשו כל העם איש שורו בידו הלילה וישחטו שם:

(מסורה בגליון: כ' · ה' · ל' לאיש העשיר · ג' · ב' חס' ויתיך עליונו וכל תורי' דכל · ב' מ"ל בסופ' · ותארנה ק' ל' מ"ל · ג' דין חס' מרוז ב' מ מ"ל · ג' מ"ל · ל' וחס' · ויעט ק' · השלל ל' ק' · ל' · ב' אבנים גדולות ל' חס' · ל' · ל' · ג' ב' חס' וא' מ"ל)

ליט גברא דייכול לחמא עד רמשא עד דאתפרע מבעלי דבבי ולא טעים כל עמא לחמא: וכל דיירי ארעא עלו בחורשא והורת דובשא על אפי חקלא: ואתא עמא לחורשא והא בריז דובשא ולית דמתיב ידיה לפומיה ארי דחיל עמא משבועתא: ויונתן לא שמע כד אומי אבוהי ית עמא ואושיט ית ריש שוטיתא דבידיה וטבל יתה בקינא דדובשא ואתב ידיה לפומיה ונהרא עינוהי: ואתיב גברא חד מעמא ואמר אומאה אומי אבוך ית עמא למימר ליט גברא דייכול לחמא יומא דין ואשתלהי עמא: ואמר יונתן עכר אבא ית עמא דארעא חזו כען ארי נהור עיני ארי טעימי זעיר דובשא הדין: ברם אילו מיכל אכל יומא דין עמא מבזת בעלי דבבוהי דאשכח ארי כען לא אסגיאת מחתא בפלשתאי: וקטלו ביומא ההוא בפלשתאי ממכמש עד מישר אילון ואשתלהי עמא לחדא: ואיתפני עמא על ביזתא ונסיבו עאן ותורין ובני תורין ונכיסו על ארעא ואכל עמא על דמא: וחויאו לשאול למימר הא עמא חייבין קדם יי למיכל על דמא ואמר שקרתון קריבו לותי יומא דין אבנא רבתא: ואמר שאול אתבדרו בעמא ותימרון להון קריבו לותי גבר תוריה וגבר אימריה ותכסון הכא ותיכלון ולא תחובון קדם יי למיכל על דמא וקריבו כל עמא גבר תוריה בידיה בליליא ונכיסו תמן:

רשי

אשר יאכל לחם. כל מאכל במשמע כמו נשחיתה עץ בלחמו: ויהי דבש. דבש קנים גדל בארץ ישראל: והנה הלך דבש. שהיה נוטף מן הקנים: ביערת הדבש. בקנה הדבש כמו ותפס בסוף דמתרגמי' ושויתיה ביערא וסוף הם קנים של אגם וכן אכלתי יערי עם דבשי ובלשון ישמעאל קורין לאותו דבש סוקר"א בלע"ז מפי ר' נתן הישמעאלי: עכר אבי את הארץ. בלבל את דעתם ואת ישועתם כמים עכורים: כי עתה לא רבתה מכה. בתמיה: ויעף העם. כמו ויעט העם לשון עיט: צאן ובקר ובני בקר. אומר אני זה אותו ואת בנו לא תשחטו ולכך קראם חוטאי' ורבותינו אמרו בשחיטת קדשי' שהיו מקריבי' אותם שלמים ואוכלים לפני זריקת דם הוא שאמר ויאכל העם על הדם אוכלים קדשים ועדיין הם במזרק: גלו אלי. לשון גללו: היום. מבעוד יום ולמטה כאמר ויגישו איש שורו בידו הלילה רבותינו נחלקו בדבר בסוף מסכת זבחים יש מהן פירשו כאן בחולין כאן בקדשי' ויש מהן פירשו כאן בקדשי' שהוקדשו ליקרב בבמת נוב גדולה כאן בקדשים שהוקדשו ליקרב בבמה קטנה לימד על עולת יחיד שכשירה לישחט בלילה: אבן גדולה. עשאה במה לזרוק עליה דם והקטר חלבים: ושחטתם בזה. כאן במקום שחיטה. ר"א סכין בדק להם: פוצו בעם. הכריזו במקומו' הרבה ויהיו המכריזים נפוצים בעם: הלילה. בהמות של חולין נשחטו בלילה כך מפורש בזבחים: אותו

רלבג

והנה היה הדבש על פני השדה מפני שנשברו היו שם כלים רבים ששכנו בהם הדבורי' ויצאו בו הדבש כמנהגם והדבש היה בכלים ההם בתוך יערו כמשפטו וידמה שהיו הכלים ההם מושמים שם שורות שורות ביושר בדמיון דרך ולזה קרא זה הקבוץ הלך דבש כי הארח יקרא הלך מגזר הדרך או לרבוי הדבורי' שם ביער ההוא היה הדבש נגר על פני השדה כמו שפירשו הקודמים: ויכו ביום ההוא בפלשתי' ממכמש אילונה. אחשוב כי ספר זה להורות על רוב שקדם לרדוף אחריהם ולהכות בהם עד שאחר כשבו ממכמש בהזעקם לרדוף אחריהם הכו בהם עד אילונה שהוא שם עיר אחרת ולזה היה עיף ויגע מאד: ויעט העם אל השלל. ר"ל סר וסבב לקחת מהשלל לאכל: וישחטו ארצה ויאכל העם על הדם. ר"ל אכל הדם כי כל אחד היה שוחט במקום שהיה בו מהמקנה ואחר היו אוכלים שם וכבר דקדקה התורה שלא יאכלו אצל הדם במה שאמרה לא תאכלו על הדם כדי שלא יתקבצו באמונות הכפרדות שהיו אז למי שעושים זה כמו שזכרנו בבאורנו לדברי התורה ולזה סבב סביב שיגולו לו אבן גדולה וישחטו שם כלם ואחר ישובו למקומם לאכל ובזה ישמרו מלאכול אכל הדם: פוצו בעם. ר"ל התפרדו אנה ואנה בכל המחנה לבותם כלם שיעשו איש שורו ואיש שיו לשחוט על האבן כדי שיהיו העם נשמרים מלאכל על הדם זהו הפי' אשר פירשנו אנחנו בזה והוא נאות מאד וכבר ראינו בו פירושים למפרשים בלתי נאותים אם באנו לספר מה שיש בהם מהספק יארך מאד ואין זה מכוונתינו: ויבן

מוסר אב. כפר נפש איש עשרו ורש לא שמע גערה: לוא ג' מלאים וסימ' אף כי לוא אכול אכל. לא הקשבת למצותי. לוא קרעת שמים: ויגשו ג' ב' חס' וא' מלא וסימ' ויעלו עלות ויגשו שלמים וישב העם. איש שורו ואיש שיהו. את שעירי החטאת דד"ה. בתראה מלא:

אותו החל לבנו' מזבח ליי' · פי' אותו המזבח היה תחלת המזבחו' שבנה שאול כי מה שהקריב קרבנות בגלגל מצא שם המזבח בנוי · ובדרש אותו החל והלא כמה מזבחות בנו ראשונים נח בנה מזבח אברהם בנה מזבח יצחק בנה מזבח יעקב בנה מזבח משה בנה מזבח יהושע בנה מזבח ואת אמרת אותו החל לבנות מזבח אמר רבי יודן החל במלכים ועוד יש דרש אותו המזבח הוא החל לבנותו כלומ' הוא בעצמו נתן האבן הראשונה ואחר כך בנו הבונים המזבח עד כלותו׃ וכבוזה בהן · קל הזין ומשפטו להדגש ׃ ולא נשאר · בבריו כמו בחירק ואחד הוא׃ אל האלהים · כתרגומו כשאל במימרא דיי' ׃ פנות העם · כתרגומו רישי עמא וקראו ראשי העם פנות שהעם נשען עליהם כמו פנה לקיר ׃ לעבר אחד · בגורל שהיו כל ישראל בקלף אחד יונתן ושאול בקלף אחר ׃ הבה תמים · גורל תמים ואמת וי"ת אייתיניה בקושטא כלומר הבה הגורל באמת׃ הפילו · פי' הפילו הגורל וכת"י רמו עדבין ׃ כה יעשה אלהים · ר"ל כה יעשה לי וכן מנהג הלשון כלומר כך וכך יהיה לי אם לא תמות׃ כי עם אלהים עשה · כלומר טובה עשה עם אלהים ועם עמו כי הגדיל בטחונו באלהים ומסר נפשו על עם יי' והלך הוא ונושא כליו להלחם במחנה פלשתים וי"ת ארי קדם יי' גלי דבשלו עבד יומא דין · וטעם ויפדו העם את יהונתן לפי' הזה בטענתם פדו אותו שטענו עליו כי היה שוגג אם כן מה טעם אמר עשה ה הישועה לא היה אלא מפני שהיה שוגג · אבל ר"ל רע ומר היה אם לא הייתי מוכיחים עליו טענה ל לפדותו מן המות כי ישועה גדולה עשה בישראל וכן פי' אדוני אבי ז"ל · ויש לשאול אחרי ששגג בזה יהונתן והכתו' מעיד עליו ויונתן לא שמע בהשביע אביו אם כ' למה לא נענה שאול באורי' ותומים · פי' הגאון רב סעדיה ז"ל בעבור הראות לעם כי שוגג היה כי היו אומרי' משוא פנים יש בדבר כי בן המלך עבר על החרם ולא נענש ואילו היה אחר היה נענש וכל העם לא היו יודעים כי לא היה שם יונתן בשעת השבועה וכאשר לא נענה שאול באורים ותומים הוצרכו להפיל גורלו על מי היה החטא ונפל על יהונתן וחקרו ודרשו ומצאו כי לא היה שם בשעת השבועה טענו כל העם עליו כי שוגג היה ואין עליו משפט מות · ובדרש ויפדו העם את יהונתן ר' אליעזר אומר נתנו משקלו זהב ופדאוהו ר' יוחנן ור"ל ר' יוחנן אמ' וכי לחם אכל והלא דבש אכל · ריש לקיש אמ' וכי לא מטעמת טעם לא כן אמ' ר' אבהו משום ר' זעירא מטעמת אין בו משום אכילה ולא משום שתייה ולא משום הפסק תענית ואינה טעונה ברכה הרי ויפדו העם את יונתן ׃ ויעל שאול מאחרי פלשתים · כיון שלא ענהו יי' באורים ותומים לא רצה לרדוף אחרי פלשתי' בעת הזאת כי חשב אף על פי שנמלט יונתן בטענה עון יש ביניכו על השבוע' או אחר שהלך הלילה בזה הענין שנתעסקו בו בין כך ה הלכו פלשתים למקומם ׃ לכד המלוכה · התחזק במלוכה והיתה בידו בלא שום פקפוק כי ראו כל ישראל כי היה מצליח במלחמותיו ׃ ירשיע

נרדה ג' בקריאה וסימ' נרדה ונשברה לך אבל · הבה נרדה ונבלה שם שפתם · נרדה אחרי הפלשתים לילה׃ גשו ג' וחס' וסימ' נמסר ביהושע סימ' ג' ׃ הלם י"א בקריאה וחס' וסימ' נמסר בסדר שמות ׃ ישנו ד' בקריא' וסימ' כי את אשר ישנו פה עמנו · כי אם ישנו ביונתן · והיה אם ישנו בארץ · ישנו עם אחד מפזר ומפרד ׃

וַיִּבֶן שָׁאוּל מִזְבֵּחַ לַיהוָה אֹתוֹ הֵחֵל לִבְנוֹת מִזְבֵּחַ לַיהוָה׃

וַיֹּאמֶר שָׁאוּל נֵרְדָה אַחֲרֵי פְלִשְׁתִּים לַיְלָה וְנָבֹזָה בָהֶם עַד אוֹר הַבֹּקֶר וְלֹא נַשְׁאֵר בָּהֶם אִישׁ וַיֹּאמְרוּ כָּל הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עֲשֵׂה וַיֹּאמֶר הַכֹּהֵן נִקְרְבָה הֲלֹם אֶל הָאֱלֹהִים׃ וַיִּשְׁאַל שָׁאוּל בֵּאלֹהִים הַאֵרֵד אַחֲרֵי פְלִשְׁתִּים הֲתִתְּנֵם בְּיַד יִשְׂרָאֵל וְלֹא עָנָהוּ בַּיּוֹם הַהוּא׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל גֹּשׁוּ הֲלֹם כֹּל פִּנּוֹת הָעָם וּדְעוּ וּרְאוּ בַּמָּה הָיְתָה הַחַטָּאת הַזֹּאת הַיּוֹם׃ כִּי חַי יְהוָה הַמּוֹשִׁיעַ אֶת יִשְׂרָאֵל כִּי אִם יֶשְׁנוֹ בְּיוֹנָתָן בְּנִי כִּי מוֹת יָמוּת וְאֵין עֹנֵהוּ מִכָּל הָעָם׃ וַיֹּאמֶר אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל אַתֶּם תִּהְיוּ לְעֵבֶר אֶחָד וַאֲנִי וְיוֹנָתָן בְּנִי נִהְיֶה לְעֵבֶר אֶחָד וַיֹּאמְרוּ הָעָם אֶל שָׁאוּל הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עֲשֵׂה׃

וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הָבָה תָמִים וַיִּלָּכֵד יוֹנָתָן וְשָׁאוּל וְהָעָם יָצָאוּ׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל הַפִּילוּ בֵּינִי וּבֵין יוֹנָתָן בְּנִי וַיִּלָּכֵד יוֹנָתָן׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל יוֹנָתָן הַגִּידָה לִּי מֶה עָשִׂיתָה וַיַּגֶּד לוֹ יוֹנָתָן וַיֹּאמֶר טָעֹם טָעַמְתִּי בִּקְצֵה הַמַּטֶּה אֲשֶׁר בְּיָדִי מְעַט דְּבַשׁ הִנְנִי אָמוּת׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל כֹּה יַעֲשֶׂה אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִף כִּי מוֹת תָּמוּת יוֹנָתָן׃ וַיֹּאמֶר הָעָם אֶל שָׁאוּל הֲיוֹנָתָן יָמוּת אֲשֶׁר עָשָׂה הַיְשׁוּעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל חָלִילָה חַי יְהוָה אִם יִפֹּל מִשַּׂעֲרַת רֹאשׁוֹ אַרְצָה כִּי עִם אֱלֹהִים עָשָׂה הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפְדּוּ הָעָם אֶת יוֹנָתָן וְלֹא מֵת׃

וַיַּעַל שָׁאוּל מֵאַחֲרֵי פְּלִשְׁתִּים וּפְלִשְׁתִּים הָלְכוּ לִמְקוֹמָם׃ וְשָׁאוּל לָכַד הַמְּלוּכָה עַל יִשְׂרָאֵל וַיִּלָּחֶם סָבִיב בְּכָל אֹיְבָיו בְּמוֹאָב וּבִבְנֵי עַמּוֹן וּבֶאֱדוֹם וּבְמַלְכֵי צוֹבָה וּבַפְּלִשְׁתִּים

ובנא שאול מדבחא קדם יי' יתיה שרי למבני מדבחא קדם יי'׃ ואמר שאול נחות בתר פלשתאי בליליא ונקטול בהון עד מנהר צפרא ולא נשאר בהון אנש ואמרו כל דתקין בעינך עביד ואמר כהנא נתקרב הלכא ונשאל במימרא דיי'׃ ושאל שאול במימרא דיי' האיחות בתר פלשתאי התמסרינון בידא דישראל ולא קביל צלותיה ביומא ההוא׃ ואמר שאול אתקרבו הלכא כל רישי עמא ודעו וחזו במן הות חובא הדין יומא דין׃ ארי קיים הוא יי' דפריק ית ישראל ארי אילו איתוהי ביונתן ברי ארי אתקטלא יתקטל ולית דמתיב ליה מכל עמא׃ ואמר לכל ישראל אתון תהון לעברא חד ואנא ויונתן ברי נהי לעברא חד ואמרו עמא לשאול דתקין בעינך עביד׃

ואמר שאול קדם יי' אלהא דישראל אתנה בקשוט ואיתאחד יונתן ושאול ועמא נפקו׃ ואמר שאול רמו עדבין בינא ובין יונתן ברי ואתאחד יונתן׃ ואמר שאול ליהונתן חוי לי מה עבדתא וחוי ליה יהונתן ואמר מטעם טעמית בריש שוטיתא דבידי זעיר דובשא הא אנא חייב לממת׃ ואמר שאול כדין יעביד לי יי' וכדין יוסיף ארי ממת תמות יונתן׃ ואמר עמא לשאול היונתן יתקטיל די עבד פורקנא רבא הדין בישראל חס קיים הוא יי' אם יפול מסער רישיה לארעא ארי קדם יי' גלי דבשלו עבד יומא דין ופרקו עמא ית יונתן ולא מית׃ וסליק שאול מבתר פלשתאי ופלישתאי אזלו לאתריהון׃ ושאול אצלח במלכותא על ישראל ואגיח קרבא סחור סחור בכל בעלי דבבוהי במואב ובבני עמון ובאדום ובמלכי צובא ובפלשתאי

ונמסר גם ברוש סדר נצבים ׃ יצאו ה' קמצין וסימ' נמסר ביהושע סימ' ב' ׃ הישועה ג' בקריאה וסימ' היונתן ימות אשר עשה · ושאבתם מים בששון · ליי' הישועה על עמך ׃

רשי

אותו החל · אותו המזבח ראשון ל למזבחו' שבנה שאול ׃ פנות העם · שרי העם אבן הפנה היא ה החשובה ׃ לעבר אחד · להפיל גורל בין כולכם וביניכו ׃ הבה תמים · תן גורל אמת והעם יצאו נקיים מן הגורל ׃ ויפדו העם · התירו לו לשאול ש שבועתו ׃ ויעש

רלבג

ויבן שאול מזבח ליי' אותו החל לבנו' מזבח ליי' · ראוי שתדע שלא יתכן שנאמ' כי שאול החל לבנות מזבח ליי' שהרי כמה וכמה אנשי' בנו מזבח קודם שאול כמו שאמרו במדרש והנראה ב בעיני שהרצון בזה כי כשצוה שאול לגול אבן גדולה לשחוט עליה איש שורו ואיש שיו החל הענין ההוא ל לבנות מזבח ליי' כי בלילה ההוא לא בנאו כי היה נחפז לרדוף אחרי פלשתים אך היתה האבן ההיא התחלת הבנין ושם בנה המזבח אחר כן להזכיר הנס שנעשה להם ולתת תודה לשם ית' על כל אשר גמלם או יהיה הרצון באותו החל שב אל האבן ואל תתמה אם יהיה אבן פעם זכר פעם נקבה כי יש כמוהו רבים בלשון · והנה התעורר שאול בראותו ה ההצלחה לישראל ל לרדוף אחרי פלשתים בלילה ההוא בעינו לא נשלמה כוונתו כי שאל באלהים ולא ענהו ביום ההוא על דבר חטא יונתן לפי מה שנתברר על פי הגורל · והנה נשבע שאול שימות יומת יונתן בנו על דבר זה החטא ו וסבבו ישרא' שלא מת יונתן כי עם אלהים עשה מעשיו ביום ההוא והנה ההצלחה הזאת נקראת פרייה על דרך אמרו פדה בשלום נפשי ופדויי יי' ישובון ׃ ושאול לכד המלוכה על ישראל · כי באלו התשועות הנפלאות שנעשו על ידו בהלחמו בכל אויביו לכד המלוכה על ישראל בעיראו ממנו כל העם יראה עצומה ונכנעו לעשות מצותו וגזרתו בלא עכוב ׃ ובכל

ירשיע. יחריד ויבלבל וכן והוא ישקיט ומי ירשיע ותרגומו יחייב: ויעש חיל. אסף וכתי' וכנש משריין: ויך את עמלק. מה שצוה לו הש' לך והכית את עמלק: וישוי. הוא אבינדב הנזכר במלחמ' שמתו בה שאול ובניו והוא הוא הנזכר בדברי הימים ולא זכר איש בושת כי אלו השלשה היו יוצאים עמו במלחמה ולפי שנזכרם בענין המלחמה לא זכר איש בושת ובדברי הימים שזכרם בענין התולד' זכרו והוא אשבעל שזכר הוא איש בושת: ונר אבי אבנר בן אביאל. כבר פירשתיו למעלה: למשחך למלך. בקמץ חטף הח"ית: ועתה שמע. כלומר כיון שנמשחת למלך על ישרא' צריך שתעשה מה שמצוה עליך לעשו' והוא מלחמת עמלק. ואמרו רבותינו ז"ל שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ למנות עליהם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות בית הבחירה ועל זה המלך כאמ' וירם מאגג מלכו: פקדתי. עתה אני רוצה לפקוד ולגמול על עמלק את אשר עשה לישראל: שם לו. שארבים ואילו בדרך ויונתן תרגם דכמן ליה באורחא: והחרמתם. כמו ואת כל הנשמה החרים לשון כלייה והשחתה וכן תרגם יונתן ותגמר ואדוני אבי ז"ל פי' לשון חרם וקללה כלומר בתחלה החרימו שלא יהנה אדם מהם ואחר כך והמתה: ולא תחמול. לפי שסופם לחמול כמו שאמ' ויחמול שאול והעם הזהירו ולא תחמול עליו שלא יהיה לו פתחון פה: ועד חמור. כי אם יחיו מהם שור או חמור יאמרו זה היה משלל עמלק והרי לא נמחה זכר עמלק והכתוב אומר תמחה את זכר עמלק: וישמע. כמו ויאסף וכן תרגם יונתן וכנש כלומר אספם שיהו נשמעי' אליו ללכת למלחמה או פי' אספם על ידי כרוז: משמיע וכן במשנה באחד באדר משמיעים על השקלים פירוש מכריזין: בטלאים. שם מקום ואף על פי שבא בה"א הידיעה שלא כמנהג הנה כמוהו בקרקר בסכות בשטי' ויונתן פירשו כמו ובזרועו יקבץ טלאים שתרגומו באמרי פסחיא ואם כדבר יונתן שפסחים היו אם כן זמן פסח היה ובכוב שהיה אהל מועד שם פקדם שהביאו פסחיהם ועל ידי הפסחים ידע מנייכם כי פסח לא היה קרב בבמת יחיד ובדברי רבותי' ז"ל שמנה אותם בטלאים לא מן הפסחים אלא שאמר להם שיקחו כל אנשי החיל טלאים משלו ויקח כל אחר טלה אחד ואחר כך צוה למנות הטלאים וסמכו על זה הפסוק ואמרו אסור למנות את ישרא' אפילו לדבר מצוה שנאמר ויפקדם בטלאים אמר רבי אלעזר כל המונה את ישרא' עובר בלאו שנאמר אשר לא ימד ולא יספר ואמרו כל זמן שמנו ישראל לצורך לא חסרו שלא לצורך חסרו בימי דוד נראה כי אפי' מנה אותם בדבר אחד כיון שמנה אותם שלא לצורך הם חסרים שאם כן למה לא לקח יואב מכל אחד שום דבר וימנה הדבר ההוא ולא יהיה בהם נגף וכן כשמנה אותם לצורך צריך שימנה אותם בדבר אחד כמו שאול שמנה אותם בטלאים וכן במלחמה הראשונה שפקדם בבזק שפירושו באבנים כמו שפירשנו: וירב בנחל. שרשו ארב משפטו ויארב מבנין הפעיל או מן הדגוש ומשפטו ויארב והוא הנכון מפני קמצות היו"ד ויש לפרשו ענין ריב ומצה כלומר יצא עמלק עליהם ונלחם אתם בנחל ויונתן תרגם וטקים משרייתיה ואגח קרבא בנחלא ובדברי רבותינו ז"ל לשון דין הוא רב ודן שאול בעצמו על עסקי נחל כלומר עגלה ערופה בנחל אמ' ומה בשביל נפש אחת אמרה תורה ערוף עגלה כל הנפשות הללו לא כל שכן יצאתה בת קול ואמרה לו שאול אל תהי צדיק הרבה יותר מבוראך: ויאמר שאול אל הקיני. ואף על פי שאמרנו בכבוש הארץ כי הקיני עלו מעיר התמרים וישבו עם בני יהודה במדבר יהודה הלכו להם כולם או מקצתם לשבת עם העמלקי כי יושבי אהלים היו והיו נוסעים ממקום למקום כפי שהיה מזדמן להם: פן

ויעש חיל. ויאסוף חיל: אבינר בן נר. ונר היה דוד שאול אחיו של קיש ושניהם בני אביאל וגם אביאל נקרא נר בדברי הימים שהיה מדליק נרות לרבים במבואות האפלים: וראה שאול. לשון הוה וכשהיה שאול רואה איש גבור חיל היה אוספו אליו: ועתה שמע לקול דברי יי'. פעם אחת כסכלת עתה הזהר בעצמך: משור ועד שה. שהיו בעלי כשפים ומשנין עצמן ודומין לבהמ': וישמע שאול. לשון הכרזה כמו ויזעק שאול: ויפקדם בטלאי'. אמר לכל אחד ואחד שיקח טלה משלו של מלך ואחר כך מנה את הטלאים לפי שאסור למנות את ישראל שנ' בם לא יספר מרוב: וירב בנחל. ויאחס בנחל ורבותינו אמרו על עסקי נחל רב ודן את עצמו ומה בשביל נפש אחת אמרה תורה ערוף עגלה בנחל בשביל כל הנפשות האלו לא כל שכן אם אדם חטא בהמה מה חטאת: אל הקיני. בני יתרו שהיו יושבין במדבר יהודה כנגד ערד שהלכו אצל יעבץ ללמוד תורה וערד הוא עמלק הכנעני מלך ערד שעמלק היה שנ' יושב הנגב ועמלק יושב בארץ הנגב: עם כל

ירשיע ד' א' מנהון חס' וסי' ובכל אשר יפנה ירשיע · והוא ישקיט · אף אמנם אל לא · ואיש מזמות מזמות חס: והכית ה' מלרע וסימ' והכית את כל זכורה לפי חרב · והכית את מדין כאיש אחד · עתה לך והכית את עמלק והחרמתם · בית אחאב · את ארם עד כלה:

וּבְכֹל אֲשֶׁר־יִפְנֶה יַרְשִׁיעַ׃ וַיַּעַשׂ חַיִל וַיַּךְ אֶת־עֲמָלֵק וַיַּצֵּל אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד שֹׁסֵהוּ׃ וַיִּהְיוּ בְּנֵי שָׁאוּל יוֹנָתָן וְיִשְׁוִי וּמַלְכִּישׁוּעַ וְשֵׁם שְׁתֵּי בְנֹתָיו שֵׁם הַבְּכִירָה מֵרַב וְשֵׁם הַקְּטַנָּה מִיכַל׃ וְשֵׁם אֵשֶׁת שָׁאוּל אֲחִינֹעַם בַּת־אֲחִימָעַץ וְשֵׁם שַׂר־צְבָאוֹ אֲבִינֵר בֶּן־נֵר דּוֹד שָׁאוּל׃ וְקִישׁ אֲבִי־שָׁאוּל וְנֵר אֲבִי־אַבְנֵר בֶּן־אֲבִיאֵל׃ וַתְּהִי הַמִּלְחָמָה חֲזָקָה עַל־פְּלִשְׁתִּים כֹּל יְמֵי שָׁאוּל וְרָאָה שָׁאוּל כָּל־אִישׁ גִּבּוֹר וְכָל־בֶּן־חַיִל וַיַּאַסְפֵהוּ אֵלָיו׃

טו וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל אֹתִי שָׁלַח יְהוָה לִמְשָׁחֳךָ לְמֶלֶךְ עַל־עַמּוֹ עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַתָּה שְׁמַע לְקוֹל דִּבְרֵי יְהוָה׃ כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת פָּקַדְתִּי אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה עֲמָלֵק לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂם לוֹ בַּדֶּרֶךְ בַּעֲלֹתוֹ מִמִּצְרָיִם׃ עַתָּה לֵךְ וְהִכִּיתָה אֶת־עֲמָלֵק וְהַחֲרַמְתֶּם אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלֹא תַחְמֹל עָלָיו וְהֵמַתָּה מֵאִישׁ עַד־אִשָּׁה מֵעֹלֵל וְעַד־יוֹנֵק מִשּׁוֹר וְעַד־שֶׂה מִגָּמָל וְעַד־חֲמוֹר׃ וַיְשַׁמַּע שָׁאוּל אֶת־הָעָם וַיִּפְקְדֵם בַּטְּלָאִים מָאתַיִם אֶלֶף רַגְלִי וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אֶת־אִישׁ יְהוּדָה׃ וַיָּבֹא שָׁאוּל עַד־עִיר עֲמָלֵק וַיָּרֶב בַּנָּחַל׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־הַקֵּינִי לְכוּ סֻּרוּ רְדוּ מִתּוֹךְ עֲמָלֵקִי

ה' י"ד א' חס' · ל"נ ל"פ · ל' · ל' יתיר ויאספהו במכמרתו · ל' · ה' · כ' פסוקי' על על ומלת ביניהון · ג' · כה ל"פ י"נ בטע' תי"ו · ל' ולא תכנה · ל' כאיש אחד · ל' יתיר משור עד חמור · ב' · ל' · ל' וחס'

וּבְכָל אֲתַר דְּמִתְפְּנֵי מְחַיֵּב׃ וּכְנַשׁ מַשִּׁרְיָין וּמְחָא יַת דְּבֵית עֲמָלֵק וְשֵׁיזֵיב יַת יִשְׂרָאֵל מִיַּד בָּזְזֵיהוֹן׃ וַהֲווֹ בְּנֵי שָׁאוּל יוֹנָתָן וְיִשְׁוִי וּמַלְכִּישׁוּעַ וְשׁוּם תַּרְתֵּין בְּנָתֵיהּ שׁוּם רַבְּתָא מֵירַב וְשׁוּם זְעֶרְתָּא מִיכַל׃ וְשׁוּם אִתַּת שָׁאוּל אֲחִינוֹעַם בַּת אֲחִימַעַץ וְשׁוּם רַב חֵילֵיהּ אֲבִינֵר בַּר נֵר אַח אֲבוּהִי דְשָׁאוּל׃ וְקִישׁ אֲבוּהִי דְשָׁאוּל וְנֵר אֲבוּהִי דְאַבְנֵר בַּר אֲבִיאֵל׃ וַהֲוַת קְרָבָא תַּקִּיפָא עַל פְּלִשְׁתָּאֵי כֹּל יוֹמֵי שָׁאוּל וַחֲזָא שָׁאוּל כָּל גְּבַר גִּבַּר וְכָל גְּבַר עֲבִיד קְרָב וּכְנַשׁ יָתֵיהּ לְוָתֵיהּ׃ וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְשָׁאוּל יָתִי שְׁלַח יְיָ לְרַבּוּתָךְ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל עַמֵּיהּ עַל יִשְׂרָאֵל וּכְעַן קַבֵּיל לְמֵימַר פִּתְגָּמָא דַיְיָ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת דְּכִירְנָא יַת דַּעֲבַד עֲמָלֵק לְיִשְׂרָאֵל דִּכְמַן לֵיהּ בְּאוֹרְחָא בְּמִסְּקֵיהּ מִמִּצְרָיִם׃ וּכְעַן אֵיזִיל וְתִמְחֵי יַת דְּבֵית עֲמָלֵק וּתְגַמַּר יַת כָּל דִּילְהוֹן וְלָא תְחוּס עֲלֵיהוֹן וְתִקְטוֹל מִגְּבַר וְעַד אִתְּתָא מֵעוֹלִים וְעַד יָנִיק מִתּוֹר וְעַד אִימַּר מִגַּמְלָא וְעַד חֲמָר׃ וּכְנַשׁ שָׁאוּל יַת עַמָּא וּמְנִינוּן בְּאִימְרֵי פִסְחָא מָאתַן אַלְפִין גַּבְרָא רַגְלָאֵי וְעַסְרָא אַלְפִין יַת אֱנָשׁ יְהוּדָה׃ וַאֲתָא שָׁאוּל עַד קַרְתָּא דְבֵית עֲמָלֵק וְשַׁקִּיס מַשִּׁרְיָתֵיהּ בְּנַחְלָא׃ וַאֲמַר שָׁאוּל לְשַׁלְמָאָה אֱזִילוּ זוּרוּ אִתְפְּרַשׁ מִגּוֹ עֲמַלְקָאָה

רלבג

ובכל אשר יפנה ירשיע. ר"ל שיחייב אויביו וישחיתם על דרך אומר אל אלוה אל תרשיעני או יהיה הרצון בזה ירשיע היה נלחם ר"ל שהוא היה נלחם בכל אשר יפנה שיעשו לו חמס וזהו אמרו בסוף ויצל את ישרא' מיד שוסהו כי לא היה נלחם בהם אם לא מפני היותם שוסים את ישראל ומרשיעים כנגדם· והנה האריך בזכירת שמות בניו ובנותיו ושם אשתו ושם שרי הצבא אשר לו לכבוד שאול ולצורך מה שזכר אחר זה באלו הספורים· והקדים אבנר לקיש אבי שאול למעלת אבנר ולפחיתות קיש הלא תראה מה שאמ' במה שקדם מה זה היה לבן קיש ולזאת הסבה ג"כ הקדים לזכור אבנר קודם שיזכור אביו שהיה שר צבא ג"כ ויחס מפני זה נר אביו שהוא אבי אבנר באמרו ונר אבי אבנר בן אביאל: כל איש גבור וכל בן חיל· הנה אחשוב כי קרא הגבור האיש החזק והאמיץ הבקיא בענייני המלחמות ובן חיל מצליח במלחמות: והמתה מאיש ועד אשה וגו'· בגדול החל ובקטון כלה וזה בהדרגה כי האיש יותר נכבד מהאשה וכל אחד מהם יותר נכבד מהעולל כי הוייתו חסרה עדיין כי לא נשלם הגדול בו והצמיחה והעולל יותר נכבד מהיונק כי היונק עם חסרון גופו הנה הוא חסר הכח עד שלא יוכל לעכל כי אם החלב שהוא מתדמה לטבעו מאד והשור יותר נכבד מהשה והגמל הוא כמו ממוצע בין טבע הטהור וטבע הטמא והחמור הוא מהמינים הפחותים שבבהמה הטמאה: ויפקדם בטלאים· עשה זה כדי שיפקוד הטלאים ולא יפקוד העם פן יהיה בהם נגף בפקדו אותם כמו שקרה לדוד ולזאת הסבה גם כן מנה אותם בבזק במלחמת נחש מלך בני עמון: וירב בנחל· ר"ל שהוא נלחם עם עמלק במישור כי שם יכאו להלחם· הנה הריב והמלחמה אחד כאמרו הרוב רב עם ישראל אם נלחם נלחם בם: ויאמר שאול אל הקיני· הרצון בו וכבר אמר שאול אל הקיני קודם שילחם בעמלק: ואתה

פן אספך עמו ואתה עשיתה חסד עם כל בני ישראל בעלותם ממצרים ויסר קיני מתוך עמלק׃ ויך שאול את עמלק מחוילה בואך שור אשר על פני מצרים׃ ויתפש את אגג מלך עמלק חי ואת כל העם החרים לפי חרב׃ ויחמל שאול והעם על אגג ועל מיטב הצאן והבקר והמשנים ועל הכרים ועל כל הטוב ולא אבו החרימם וכל המלאכה נמבזה ונמס אתה החרימו׃ ויהי דבר יהוה אל שמואל לאמר׃ נחמתי כי המלכתי את שאול למלך כי שב מאחרי ואת דברי לא הקים ויחר לשמואל ויזעק אל יהוה כל הלילה׃ וישכם שמואל לקראת שאול בבקר ויגד לשמואל לאמר בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יד ויסב ויעבר וירד הגלגל׃ ויבא שמואל אל שאול ויאמר לו שאול ברוך אתה ליהוה הקימתי את דבר יהוה׃ ויאמר שמואל ומה קול הצאן הזה באזני וקול הבקר אשר אנכי שמע׃ ויאמר שאול מעמלקי הביאום אשר חמל העם על מיטב הצאן והבקר למען זבח ליהוה אלהיך ואת היותר החרמנו׃ ויאמר שמואל אל שאול הרף ואגידה לך את אשר דבר יהוה אלי הלילה ויאמרו לו דבר׃

ויאמר ק'

דילמא אשיצינך עמיה ואת עבדת טיבו עם כל בני ישראל במסקהון ממצרים ואיתפרש שלמאה מגו עמלקאה׃ ומחא שאול ית דבית עמלק מחוילה מעלנא דחגרא די על אפי מצרים׃ ואחד ית אגג מלכא דבית עמלק כד חי וית כל עמא גמר לפתגם דחרב׃ וחס שאול ועמא על אגג ועל שפר ענא ותורי שמיניא ופטימיא ועל כל דטב ולא אבו לגמרותהון וכל מרעם דשיט ודבסיר יתה גמירו׃ והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם שמואל למימר׃ תבית במימרי ארי אמליכית ית שאול למהוי מלכא ארי תב מבתר פולחני וית פתגמי לא אקים ותקיף לשמואל וצלי קדם יי כל ליליא׃ ואקדים שמואל לקדמות שאול בצפרא ואתחוא לשמואל למימר אתא שאול לכרמלא והא מתקן ליה תמן אתר לפלגא ביה ביזתא ואיסתחר ועבר ונחת לגלגלא׃ ואתא שמואל לות שאול ואמר ליה שאול בריך את קדם יי קיימית ית פתגמא דיי׃ ואמר שמואל ואילו קיימתא ומה קל ענא הדין באודני וקל תוריא דאנא שמע׃ ואמר שאול מעמלקאה איתיאונון דחס עמא על שפר ענא ותורי בדיל לדבחא קדם יי אלהך וית שאר מותרא גמרנא׃ ואמר שמואל לשאול אוריך ואחוי לך ית דאתמליל מן קדם יי עמי בליליא ואמר ליה מליל׃

רשי

עם כל בני ישראל · שנהנו מסעודתו משה ואהרן וכל זקני ישראל והרי מעלה עליו כאילו עשה עם כל בני ישראל : והמשנים · אין לו דמיון והם הבריאים ואומר אני לשון משנים כמו כסף משנה על שם שהוא כפול בבשר ובשומן וכן ופר השני שבע שנים : נמבזה ונמס · כמו נבזה והמ"ם טפלה בו : נחמתי · מחשבה עלתה בלבי על מלכות שאול שהמלכתי : מציב לו יד · בונה לו מזבח הוא מזבח שנ' באליהו וירפא את מזבח יי' ההרוס · ויונתן תירגם והא מתקן ליה תמן אתר לפלגא בה ביזתא : הרף · כתרגומו אוריך המתן : ראם

רדק

פן אוסיפך · שרשו אסף מבנין הפעיל על דרך אוסף העיר עבייגו לשון כליון : ואתה עשית חסד · בעצה שנתן יתרו למשה ונחשב לזרעו אחריו כאילו הם עשו החסד וזהו שאמר עם כל ישראל כמו שאמר שם וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום · ובדרש וכי עם כל בני ישראל עשה חסד והלא לא עשה חסד אלא עם משה הדא דכתיב קראן לו ויאכל לחם אלא ללמדך שכל העושה טובה עם אחד מגדולי ישראל מעלה עליו כאילו עשה חסד עם כל ישראל : מחוילה בואך שור · אולי שכנו שם עם בני ישמעאל או לקח הארץ מידם וכ"ף בואכה פירשתי שהיא לנכח ידוע המקום : והמשנים · תרגם יונתן כמו הפוך והשמנים שתרגם שמיניא ותרגם הכרים פטימיא ורוצה לומר השמני' שהם שמנ' מאליהם על ידי מרעיתם : והמפוטמים שהם מפוטמים על ידי אדם שמאכילם כי כן דרך הפטם שמפטם הבהמות מכין שמאכל ומשי' בפי הבהמה ויש לפרש המשנים הכבשים בני שנה והכרים גדולים משנה · ויש מפרשים המשנים שהם שניים לבטן : וכל המלאכה · פירו' המקנה וכן לרגל המלאכה אשר לפני כי כל דבר שיתעסק בו האדם נקרא מלאכה ומעשה בין מלאכת אומנות בין עבודת האדמה בין במקנה : נמבזה ונמס · בתוספת שתי אותיות וכן מתלאה ואמר נמבזה ונמס נקבה וזכר כמו רוח גדולה וחזק והנקבה על המלאכה והזכר על הענין וכן יעשה מלאכה והענין בזה המקום המקנה : נחמתי · מבנין נפעל : מציב לו יד · מכין לו שם מקום לחנות החיל ולחלוק הבזה וכן תרגם יונתן מתקין ליה תמן אתר לפלגא ביה בזתא · ובדרש בונה לו מזבח שם בכרמל והוא המזבח שנאמר באליהו וירפא את מזבח יי' ההרוס : ויסב ויעבר · אחר שהציב לו יד בכרמל סבב ועבר לו הגלגל לזבוח שם כמו שאמר והטעם לפי שהיה שם המזבח ואהל מועד תחילה כשבאו לארץ ואף על פי שעתה היה בנוב היו מכבדים מקום אהל מועד בגלגל והיו זובחים שם בשעת היתר הבמות וכן חדשו שם המלוכה וזבחו שם זבחים שלמים : למען זבוח · לא חמלו עליהם להנאתם אלא למען זבוח ליי' שהיה עמהם במלחמה ואמר אלהיך לכבוד שמואל להגדיל מעלתו כי כל מה שיגדל האדם ראוי לומר עליו אלהיו אלהיך וכן היו הנביאים אומרים יי' אהי' וכן אמר בחטאת הנשיא מכל מצות יי' אלהיו : ויאמרו לו דבר · כתיב ויאמרו רוצה לומ' שאול והזקנים אשר עמו וקרי ויאמר רוצה לומר שאול : הלא

רלבג

ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל בעלותם ממצרים · הנה זה החסד היה כשבא יתרו אל משה המדבר והראה עצמו שמח בהצלחת ישראל ונתן עצה למשה להשים אל העם שוטרים באופן שנזכר בפרשת יתרו וידמה שהכונה היתה בהחרמת עמלק בזה האופן שצוה הש"י שלא יהנו ישראל כלל מנכסיהם להעיד כי הכונה האלהית היתה בזה ללקיחת הנקמה ממה שעשה עמלק לישראל בדרך בצאתם ממצרים אשר זנב בהם כל הנחשלים אחריהם למען ייראו הבאים מעשות כדבר הרע הזה ולא היתה הכונה בזאת המלחמה לקיחת שללם וליהנות מנכסיהם · וכאשר פשטו שאול וישראל ידיהם בשלל הראו כי לא היתה כוונתם בזה לנקמה אך להועיל לעצמם וזה היה הפך הכוונה האלהית וידמה שלזאת הסבה בעינה כשמרו ישראל בימי מרדכי ואסתר משלוח ידם בבזת אויביהם שהיו מעמלק כמו שספר ובבזה לא שלחו את ידם · והנה ספר כי חמלו שאול והעם על אגג · ועל מיטב השלל ולא אבו החרימם והמלאכה הפחותה החרימו ויקרה מזה לשאול שנענש להסיר המלוכה ממנו : בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יד · ידמה שיהיה הרצון בזה שהוא היה מציב לו מקום לשבת בו ולעבוד הש"י שם ולתת לו תודה על כל הטובה אשר הטיב לישראל והנה היה המקום שהיה מציב לו יד בו הגלגל כי שם היו נקבצים ישראל תמיד על כל הדברים הגדולים ולזה אמר ויסב ויעבר וירד הגלגל : ויבא שמואל אל שאול עד לזבח ליי' אלהיך בגלגל · והנה אפשר שחשב שאול שאם יזבחו ליי' מן השלל ההוא לא יקשה בעיני הש"י אחר שאינם נהנים בשללם ולתועלת ההתנצלות הזה יחנו אל העם ועוד חשב כי מפני שלא בזה לאחרים מלך עמלק ועמו שיוכל להציל מלכם וזהו אמרו ואביא את אגג מלך עמלק ואת עמלק החרמתי : החפץ

בואך ה' כתיב כן וסימ' ויחנו עליהם וישחיתו · ויקבו אנשי ישראל · ויך שאול את עמלק · ויפשטו אל הגשורי · ושבתך ובואך דישעיה · ועיין בסדר נח : הכרמלה ג' בקריאה וסימ' בא שאול הכרמלה והנה מציב לו · עלו כרמלה ובאתם אל נבל · ויבאו עבדי דוד : הקימתי ג' מלעיל וסימ' נמסר בסדר נח : היותר ז' מלאים בליש' בקריאה וסימ' איש אל יותר ממנו עד בקר · ואת היותר החרמנו · ויותר ממנו מאה רבב דשמואל · וחברו דד"ה · כי מה יותר לחכם עם הכסיל · ואל תתחכם יותר למה · לעשות יקר יותר ממני · ונמסר גם כסדר בשלח : הרף ו' בקריאה וסימ' הרף ממני ואשמידם · הרף לנו שבעת ימים · הרף ואגידה לך את אשר דבר · למלאך המשחית בעם · וחברו דד"ה · הרף מאף ועזוב חימה ואל תתחר :

רדק

הלא אם קטן אתה. לפי שאמר לו שאול אשר חמל העם כלומר העם חמל ולא הוא ולא רצה למכעס אמר לו שמואל הלא אם קטן אתה בעיניך כלומר אף על פי שאתה קטן בעיניך ולא רצית להתגדל על העם ולמכעס הלא ראש שבטי ישראל אתה ולפיכך משחך יי׳ למלך עליה׳ להנהיגם על הדרך הישרה ולמכעס מהעבירה ואיך הנחת אותם לעבור על דברי יי׳ לא עשו הם אלא אתה שהיה בידך למחות ולא מחית נראה כי רצונך וחפצך היה בדבר וחמדת השלל ותעט אליו ויונתן תרגם הפסוק כן הלא אם שריותך חזי הויתא שיט וגו׳ וכן אמר בדרש כי כשעברו ישראל את הים והיו מתיראים ישראל לעבור קפץ שבטו של בנימן והתחילו לעבור וראו שבט יהוד׳ והתחילו לרגמם באבנים כדי שיחזרו להם וקפץ נחשון בן עמי נדב ועבר עם כל שבטו ואחריו כל ישראל וסמכו על הפסוק הזה שם בנימן צעיר רודם אל תיקרי רודם אלא רד ים וכתיב בתריה שרי יהודה ר רגמתם וגו׳: עד כלות׳ אותם. עד כלות ישראל אותם ותהיה מ״ם כלותם על הפועל או תהיה על הפעול ותהיה מלת אותם הבאה אחריו תוספת ביאור: ותעט. כבר פירשנו המלה הזאת שהיא כמו ותשר או ותטה: אשר שמעתי בקול יי׳. זה אשר אמר שאול היה הפסק לדברי שמואל כי עדיין לא השלים דבריו ולא אמר לו עדיין מה שדבר אליו יי׳ הלילה שאמר לו נחמתי והוא שאמר לו שמואל בסוף הענין כי מאסת את דבר יי׳ וימאסך ממלך אבל כשאמר לו שמואל ולמה לא שמעת הפסיק שאול את דבריו ואמר אשר שמעתי ופירושו כן שמעתי בקול יי׳ ויש לפרשו כמשמעו כמו שתתפרש מלת אשר בכל מקו׳ שהוא טעם למה שקדם וחוזר למה שאמר שאול תחילה הקמותי את דבר יי׳ אמר עוד אמת אמרת כי הקימותי את דבר יי׳ אשר שמעתי בקול יי׳ ואלך בדרך אשר שלחני: ואביא את אגג. כלומ׳ אם לא המיתיו עם האחרי׳ לא שלחתיו לנפשו כי הנה הביאותיו ויומת: ראשית החרם. פי׳ מימטב החרם כמו ראשית שמנים ימשחו ות״י לשון תחלה קודם דיתחרמון כלומר טרם שיחרימו ויקללו שלא יהנה אדם מהשלל לקחו העם הצאן והבקר לזבוח ליי׳ לא לדבר אחר: כי חטאת קסם מרי. חסר כ״ף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה וכת״י ארי כחובי גברי׳ דשאלין בקסמיא וגו׳ כלומר כמו שחטא קסם הוא חטאה גדולה כי הוא מסיר בטחונו מהקב״ה ונותן בטחונו בקסם כן הוא חטאת גדולה חטאת מרי והוא מי שמורה פי האל ואינו עושה מה שצוהו כי אחרי שעבר על מצותו הרי הוא כופר בו ומסיר בטחונו ממנו ואומר כי אין בידו להטיב ולהרע לפיכך לא יירא ממנו לעבור על מצותו והרי הוא כעובד ע״ז וכתרפים גם כן שהוא חטאת גדולה כן הוא חטאת גדולה הפצר והוא מי שעובר על רצון המצוה אותו כמו שפירשנו: וימאסך. הוי״ו כוי״ו ויפח אברהם את עיניו וכן הוא הפי׳ יען מאסת דבר יי׳ מאסך ממלך ר״ל מהיות מלך: ואת

רשי

ראש שבטי ישר׳ אתה. תירגם יונתן שבטא דבנימן עבר בימא ברים כל עמא כמה שנאמר בנימן צעיר רודם: עד כלותם אותם. העם אשר אתך יכלו אותם: ותעט. כמו ותעף לשון עיט: ראשית החרם. מיטב החרם וכן ראשית דגנך כמה שנאמ׳ בהרימכם את חלבו ממנו ויונתן תירגם קדם דיתחרמון: הנה שמוע בקולו מזבח טוב להקשיב מחלב אילי׳. זה מוסב על הנה שמוע מזבח טוב ולהקשיב מחלב אילים: כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר. וכעונש של און ותרפים כן עונש של הפצר ויונתן תירגם ארי כחוב ג גברא דשאיל בקסמא כן חובת כל אינש דמסרב על מילי נ נבייא: הפצר. לשון תוספת וכן ויפצר בו הרבה עליו דברים: ירא׳תי

החפץ ג׳ בקריאה וסימ׳ החפץ לי״י בעלות וזבחים. החפץ אלוה תמצא. אל תתמה על החפץ: מרי ד׳ וסימ׳ כי חטאת קסם מרי. למשמרת לאות. אל תהי׳ מרי. ואמרת אל מרי. ונמסר גם בסדר קרח:

ויאמר שמואל הלוא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה וימשחך יהוה למלך על ישראל: וישלחך יהוה בדרך ויאמר לך והחרמתה את החטאים את עמלק ונלחמת בו עד כלותם אתם: ולמה לא שמעת בקול יהוה ותעט אל השלל ותעש הרע בעיני יהוה: ויאמר שאול אל שמואל אשר שמעתי בקול יהוה ואלך בדרך אשר שלחני יהוה ואביא את אגג מלך עמלק ואת עמלק החרמתי: ויקח העם מהשלל צאן ובקר ראשית החרם לזבח ליהוה אלהיך בגלגל: ויאמר שמואל החפץ ליהוה בעלות וזבחים כשמע בקול יהוה הנה שמע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים: כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר יען מאסת את דבר יהוה וימאסך ממלך:

ואמר שמואל הלא מן שריותך הויתא שיט וחלש בעיני נפשך ברם זכות שיבטא דבנימן אבוך גרמא לך די בעו למיעבר בימא קדם בני ישראל בדיל כן רבוך יי למהוי מלכא על ישראל: ושלחך יי באורחא ואמר איזיל ותגמר ית חייביא ית דבית עמלק ותגיח קרבא בהון עד דתשיצי יתהון: ולמה לא קבלתא למימרא דיי ואתפניתא על בזתא ועבדתא דביש קדם יי: ואמר שאול לשמואל דקבלית למימרא דיי ואזלית באורחא דשלחני יי ואיתיתי ית אגג מלכא דעמלק וית עמלקאה גמרית: ואפריש עמא מן בזתא עאן ותורי קדם די חרמון לדבחא קדם יי אלהך בגילגלא: ואמר שמואל הא רעוא קדם יי בעלון ובנכסת קודשין בקבלא למימרא דיי הא קבלת למימריה מנכסת קודשין טב לאצתא למילי נביוהי מתרב פטימין: ארי כחוב גברא דשאלין בקיסמא כן חובת כל גבר דמסריב על פתגמא דיי וכחובי עמא דטעו בתר טעוותא כן חובת כל אנש דפצר ומוסיף על מילי נביא חלף דקצתא בפתגמא דיי רחקך מלמהוי מלכא:

רלבג

החפץ ליי׳ בעולות וזבחים כשמוע בקול יי׳. הנה זה מבואר כי העולות והזבחי׳ יבאו על החטאים כמו ש שהתבאר בתור׳ ולזה הוא מבואר כי הוא יותר טוב שישמ׳ אדם מהחטא ולא יצטרך לאלו הקרבנות: הנה שמוע. לשמור מצות השם הוא טוב משהביא ה הזבח ולהקשיב ל למצותיו הוא יותר מ מהקרבת חלב אילים על מזבח יי׳: כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר. אחשוב שיהיה וי״ו ותרפים כוי״ו נרדם ורכב וסוס ויהיה הענין והרצון בו ואון ותרפי׳ כאמרו התרפים דברו און והרצון בזה הוא כי מי שגורע ממצות השם במקיים קצתה לבד הנה הוא ממרה את פיו וכן מי שמוסיף על דברי השם הוא חוטא ולזה אמר שמואל לשאול על מה שאמר אשר שמעתי בקול יי׳ וגו׳ שאע״פ שבמה שעשה קיים את דבריו הנה מרה את פיו במה שלא קיים מצותו להחרים את עמלק בכללו ושללם וענין המשל בזה לפי מה שאומר והוא כי חסרון הקסם הוא ענין דומה למרי וזה כי הקוסם יגיד מה שיגיד באמצעות שפע מה עלול מן הש״י אלא שהשפע ההוא חסר כמו שאמ׳ ובארנו בספר מלחמות יי׳ וחסרון השפע ההוא איננו מצד מה שיגיע ממנו כי כבר היה צודק מצד ההוא אבל החסרון הוא מצד מה שחסר להגיע ממנו ולא אוכל לפרש בזה המקום לעומק זה הענין אבל אעשה בזה הלמוד השירי והמשליי כי הוא בלתי מזיק בזה המקו׳. והמשל שיהיה בכאן מרקחת מורכב מסמים רבים וידע אדם סגולות שם אחד מהסמים ההם וטבעו בשלמות הנה עדיין לא ידע פעל המרקחת ההוא כי מצד הסמי׳ האחרים ישתנה הטבע ההוא ולא עוד אלא אפי׳ ידע טבע כל שם ושם מההרכבה בשלמות הנה עדיין לא יוכל לשפט באמתות על פעל המרקחת ההוא בגופותיו מה שלא ידע הצורה המתחדשת מההרכבה וכן הענין בעינו בקסם כי הכזב בו נכנס מזה הצד כמו שבארנו בספר מלחמו׳ יי׳ כי לפעמים יתגלה לקוסם מה שישפע מאחד מן הפשוטים או מיותר מאחד מהם ולא יתגלה לו מה שישפע מכל אחד מהם ולא מה שישפע מכללם וזה כלו בלתי מבואר בזה המקו׳ ולזה אמר שמואל כי חסרון הקסם הוא דומה למרי כי כמו שמה שחסר בקסם מההודעה מסיר בכללות הטוב שהיה ראוי שיגיע מההודעה ולא די בזה אלא שהרבה פעמים תהיה ההודעה החסרה סבה להגעת הרע כמו שבארנו בספר מלחמות יי׳ כן הענין במי שימרה פי השם שיגרע ממצותו כי התועלת המכוון במצוה ההיא לא תתקיים אלא בכללה ויקרה גם כן קצתה זולת קצתה הפסד ורע תחת הטוב שכוון במצוה ההיא וזה כי הש״י צוה לעשות זאת הנקמה הנפלאה למען יוסרו שאר האומות מהנהגת זאת המדה הפחותה ולזה רצה שלא יהנו ישראל מנכסיהם כדי שלא יביא זה לחשב כי אהבת הממון הביא לישראל לזאת המלחמה עם שבהחרמת כל שלל עמלק תועלת אחר והוא התועלת המגיע במה שצותה התורה שלא ליהנות בדבר מע״ז פן יביא זה להמשך אחר ע״ז אם יראה הנהגת מנכסיה היות נכסיו מצליחי׳ אולי ייחס זה למה שהגיע לו מע״ז וכן הענין בנכסי עם עמלק בטוח כי בלי ספק היו דעותיהם ואמונותיהם נפסדות וכן יאמר שהאון שדברו התרפי׳ הוא דומה להפצר ההוא בהתעסק בדבר יותר מן הראוי והרצון בהוספה על מצות השם יגיע ממנה חסרון כמו הענין בהוספה שהיה בדבור אשר יהיה באמצע התרפים כי ההוספה ההיא תהיה סבה לטעות הנופל בהודעה המגעת באמצעותם וזה כי התרפים הוא דבר מעורר הכח הדמיוני בהתעוררותו ידמה קצת דברים בודקים כמו הענין בחלומות הבודקים והרבה דברים כוזבים ידמה עמהם ויגיע לו דמוי הדברים הבודקים משפע עליוני יגיע אל הדמיון בעת היותו מתבודד מבין שאר הכחות המניעות המטיבות הגיע לו כמו הדברים הכוזבים מצד הדברים אשר הגיע רשומם בכח הדמיוני ויתערבו אלו הדמיונות בדמויים הבודקים ויהיה זה סבה לכזב המגיע בהודעה ההיא ולזה אמר הנביא אשר אתו חלום ידבר אתו חלום וגו׳ מה לתבן את הבר נאם יי׳ כי ההודעה המגעת באמצעות אלו הדמיונות תדמה לבר הבלתי נקי שהתבן מצד הכזב המתערב בה מהצד שבארנו ולזה הוא מבואר שאין לגרוע ממצו׳ השם ית׳ ולא להוסיף עליה כי תפסד הכוונה אשר בעבורה היתה המצוה ההיא: יען מאסת את דבר יי׳ וימאסך ממלך. זהו מה שנוסף לו עתה מהעונש כי במה שחטא בראשונה לא נאמר לו אלא שממלכתו לא תקום ואולם עתה אמר לו שמאסו השם אותו מהיות מלך על ישראל וזה מורה שימי מלכותו יהיו מעטים כי הדבר הנמאס ירוחק:

וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל חָטָאתִי
כִּי־עָבַרְתִּי אֶת־פִּי־יְהוָה וְאֶת־דְּבָרֶיךָ
כִּי יָרֵאתִי אֶת־הָעָם וָאֶשְׁמַע בְּקוֹלָם׃
וְעַתָּה שָׂא נָא אֶת־חַטָּאתִי וְשׁוּב עִמִּי
וְאֶשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָה׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל
אֶל־שָׁאוּל לֹא אָשׁוּב עִמָּךְ כִּי מָאַסְתָּה
אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ יְהוָה מִהְיוֹת
מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּסֹּב שְׁמוּאֵל
לָלֶכֶת וַיַּחֲזֵק בִּכְנַף־מְעִילוֹ וַיִּקָּרַע׃
וַיֹּאמֶר אֵלָיו שְׁמוּאֵל
קָרַע יְהוָה אֶת־מַמְלְכוּת יִשְׂרָאֵל
מֵעָלֶיךָ הַיּוֹם וּנְתָנָהּ לְרֵעֲךָ הַטּוֹב
מִמֶּךָּ׃ וְגַם נֵצַח יִשְׂרָאֵל לֹא יְשַׁקֵּר
וְלֹא יִנָּחֵם כִּי לֹא אָדָם הוּא לְהִנָּחֵם׃
וַיֹּאמֶר חָטָאתִי עַתָּה כַּבְּדֵנִי נָא נֶגֶד
זִקְנֵי־עַמִּי וְנֶגֶד יִשְׂרָאֵל וְשׁוּב עִמִּי
וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ וַיָּשָׁב
שְׁמוּאֵל אַחֲרֵי שָׁאוּל וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁאוּל
לַיהוָה׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל
הַגִּישׁוּ אֵלַי אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וַיֵּלֶךְ
אֵלָיו אֲגַג מַעֲדַנֹּת וַיֹּאמֶר אֲגָג אָכֵן
סָר מַר־הַמָּוֶת׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל
כַּאֲשֶׁר שִׁכְּלָה נָשִׁים חַרְבֶּךָ כֵּן־
תִּשְׁכַּל מִנָּשִׁים אִמֶּךָ וַיְשַׁסֵּף שְׁמוּאֵל
אֶת־אֲגָג לִפְנֵי יְהוָה בַּגִּלְגָּל׃
וַיֵּלֶךְ שְׁמוּאֵל הָרָמָתָה
וְשָׁאוּל עָלָה אֶל־בֵּיתוֹ גִּבְעַת שָׁאוּל׃
וְלֹא־יָסַף שְׁמוּאֵל לִרְאוֹת אֶת־שָׁאוּל
עַד־יוֹם מוֹתוֹ כִּי־הִתְאַבֵּל שְׁמוּאֵל
אֶל־שָׁאוּל וַיהוָה נִחָם כִּי־הִמְלִיךְ
אֶת־שָׁאוּל עַל־יִשְׂרָאֵל׃
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל
עַד־מָתַי אַתָּה מִתְאַבֵּל אֶל־שָׁאוּל
וַאֲנִי מְאַסְתִּיו מִמְּלֹךְ עַל־יִשְׂרָאֵל

וַאֲמַר שָׁאוּל לִשְׁמוּאֵל חָבֵית אֲרֵי
עֲבָרִית עַל מֵימְרָא דַיְיָ וּבְסָרִית עַל
פִּתְגָּמָךְ אֲרֵי דְחֵלִית מִן עַמָּא
וְקַבֵּלִית לְמֵימְרֵיהוֹן׃ וּכְעַן שְׁבוֹק
כְּעַן לְחוֹבִי וְתוּב עִמִּי וְאֶסְגּוֹד קֳדָם
יְיָ׃ וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְשָׁאוּל לָא
אֵיתוּב עִמָּךְ אֲרֵי קַצְתָּא בְּפִתְגָּמָא
דַיְיָ וְרַחֲקָךְ יְיָ מִלְּמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל
יִשְׂרָאֵל׃ וְאִסְתְּחַר שְׁמוּאֵל לְמֵיזַל
וְאִיתְקַף בִּכְנַף מְעִילֵיהּ וְאִתְבְּזַע׃
וַאֲמַר לֵיהּ שְׁמוּאֵל אַעְדִּי יְיָ יָת
מַלְכוּתָא דְיִשְׂרָאֵל מִינָּךְ יוֹמָא דֵין
וִיהָבַהּ לְחַבְרָךְ דְּתַקִּין עוֹבָדוֹהִי מִינָּךְ׃
וְאִם תֵּימַר אֵיתוּב מֵחוֹבַי וְיִשְׁתְּבֵק
לִי בְּדִיל דְּאַעְבֵּיד מַלְכוּ אֲנָא וּבְנַי
עַל יִשְׂרָאֵל לְעָלַם כְּבָר גְּזוֹר עֲלָךְ
מִן קֳדָם מָרֵי נִיצְחָנֵיהּ דְּיִשְׂרָאֵל
דְּלֵית קֳדָמוֹהִי שְׁקַר וְלָא תָאֵיב
מִמָּה דַּאֲמַר אֲרֵי לָא כִבְנֵי אֱנָשָׁא
הוּא דְּאָמְרִין וּמְכַדְּבִין גָּזְרִין וְלָא
מְקַיְּמִין׃ וַאֲמַר חָבֵית כְּעַן יַקְּרְנִי
כְּעַן קֳדָם סָבֵי עַמִּי וְקֳדָם יִשְׂרָאֵל
וְתוּב עִמִּי וְאֶסְגּוֹד קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃
וְתָב שְׁמוּאֵל בָּתַר שָׁאוּל וּסְגִיד
שָׁאוּל קֳדָם יְיָ׃
וַאֲמַר שְׁמוּאֵל קָרִיבוּ לְוָתִי יָת אֲגָג
מַלְכָּא דְבֵית עֲמָלֵק וַאֲתָא לְוָתֵיהּ
אֲגָג מְפַנְּקָא וַאֲמַר אֲגָג בְּבָעוּ רִיבּוֹנִי
מְרִיר מוֹתָא׃ וַאֲמַר שְׁמוּאֵל כְּמָא
דְאִיתְכַּלַת נְשַׁיָּא חַרְבָּךְ כֵּן תִּתְכַּל
מִנְּשַׁיָּא אִמָּךְ וּפַשַּׁח שְׁמוּאֵל יָת
אֲגָג קֳדָם יְיָ בְּגִילְגְּלָא׃ וַאֲזַל
שְׁמוּאֵל לְרָמָתָא וְשָׁאוּל סְלֵיק
לְבֵיתֵיהּ לְגִבְעֲתָא דְשָׁאוּל׃ וְלָא
אוֹסֵיף שְׁמוּאֵל לְמֶחֱזֵי יָת שָׁאוּל עַד
יוֹם מוֹתֵיהּ אֲרֵי אִתְאַבַּל שְׁמוּאֵל
אַל שָׁאוּל וַיְיָ תָּב בְּמֵימְרֵיהּ אֲרֵי
אַמְלֵיךְ יָת שָׁאוּל עַל יִשְׂרָאֵל׃
וַאֲמַר יְיָ לִשְׁמוּאֵל עַד אֵימָתַי אַתְּ
מִתְאַבֵּל אַל שָׁאוּל וַאֲנָא רַחֲקְתֵּיהּ
מִלְּמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל ם

נצח ד׳ קמצין וסימ׳ וגם נצח ישראל. ותנצח וההוד. עד נצח לא יראו אור. לנצח נצחים : ולא יסף ה׳ בקריאה וסי׳ ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני. את הדברים האלה דבר יי׳ אל כל קהלכם. ויגד לשאול כי ברח דוד. ולא יסף שמואל לראות את שאול. ולא יסף עוד מלאך יי׳ להראה אל מנוח. ובקצת ספרי מס״רה מונ״ה ג״ם פסוק עוד מלך מצרים ונראה לי כי אינו לפי שהוא ולא הוסיף עוד מלך מצרים :

יראתי את העם. דואג האדומי שהיה חשוב ככולם : ויחזק בכנף מעילו. לפי פשוטו משמעו שכשפנה שמואל ללכת אחר שאול אחז בכנף של שמואל לפי שהיה שאול מבקש ממנו שישוב עד שיתחוה בגלגל שהיה שם אהל מועד ומדרש אגדה חלוקים אמוראים יש שאומרי׳ מעילו של שמואל קרע שאול ויש שאומרים מעילו של שאול קרע שמואל ומסר לו סימן זה מי שיכרות כנף מעילו הוא ימלוך תחתיו ו והוא שאמר לו שאול לדוד ביום שכרת את המעיל ידעתי כי מלוך תמלוך : וגם נצח ישראל לא ישקר. ואם תאמר לטוב מעוני לפניו לא יועיל עוד ליטול את ה המלוכה ממני שנתנה לו כי הקב״ה שהוא כ נצחונו של ישראל לא ישקר מליתן הטובה שאמר ליתן : אגג מעדנות. אגג תפנקא : אכן סר מר המות. באמת ידעתי כי סר וקרב עלי מ מרירות המות : כאשר שכלה נשים חרבך : להושיבם אלמנות מבעליהם שהייתם מזנבים בחורי ישרא׳. וישסף. חתכו לארבעה ואין לתיבה זו דמיון ותרגו׳ וישסף ופסח ובתלמוד שלנו יש הוה מפסח ויהיב לן אלותא כלומר ב בוקע : בית הלחמי. מבית לחם וכן דרך כל דבר ששמו בשתי תיבות כמו בית לחם בית שמש בית אל ק קרית ארבע אם בא להטיל בו ה״א מטיל בין שתי התיבות כגון קרית הארבע בית האלי בית הלחמי : ויחרדו

רלבג

נצח ישרא׳. הוא הש״י שהוא חוזק ישראל וכחם ותוקפם כטעם ואומ׳ אבד נצחי והנה הרצון בנצח ישראל חיי ישראל שהוא הש״י כמו הדם שהוא חיי הגוף כי הדם יקרא נצח כטעם ויז נצחם על בגדי : כבדני נא. כאשר ראה שמואל היות שאול מתבייש מזקני העם והעם אז כשמע אליו לשוב עמו להשתחוות ליי׳ : וילך אליו אגג מעדנות. יתכן שבא אליו בשלשלאות ובכבלי ברזל לתלאת מכות שמואל כדי שלא יוכל לברוח כטעם התקשר מעדנות כימה : ויאמר אגג אכן סר מר המות. ידמה שאגג היה ירא כשהגישוהו לפני שמואל אסור ונקשר בכבלי ברזל וכאשר ראה שמואל והיתה צורתו מוכחת על גודל חסידותו ורחמנותו אמר באמת סר מרירות המות כי כבלתי ביד מי שראוי שירחם עלי וכאשר הבין שמואל מדבריו שהוא היה חושב שינצל על יד שמואל אמר לו אין הענין כן כמו שאתה חושב אבל תדע כי מות תמות מיתה אכזרית וזה ראוי לך מדה כנגד מדה כאשר שכלה נשים חרבך כשהרגת בעליהן כן תשכל מנשים אמך במותך : וישסף שמואל את אגג. ר״ל שחלקו בחרבו כאילו היה בוקע עצים לתלאת מכות הש״י והנה היה בזה תועלת לתת יראה לכשאחרים שלא ילחמו עם ישראל : ויאמר

ואת דבריך. שאמרת לי במצות יי׳ ות״י ארי עברית על מימרא דיי׳ ובסרית על פתגמך : ללכת. בשגול באתנחתא : ויחזק בכנף מעילו. שאול החזיק בכנף מעיל שמואל כדי שישוב עמו. ובמדרש חולקין בו יש אומרי׳ כי שמואל קרע במעיל שאול ורמז לו בזה כי מי שיכרות כנף מעילו הוא ימלוך תחתיו וי״א כי שמואל קרע מעילו שלעצמו שכן דרכן של צדיקים להיות קורעין בשעה שאין כ כטיעתן מסובחת : קרע יי׳ את ממלכות ישראל מעליך היום. ואף על פי שאמר לו זה בגלגל כשהעלה העולה ממלכתך לא תקום ועתה אמר לו היום אפשר שהחטא ההוא היה כמחל לו ע״י תשובה ומעשים טובים וכיון ששנה בחטא אמר לו היום כ כקרעה הממלכה ממך. ויש לפרש עוד כי בחטא הראשון אמ׳ לו ממלכתך לא תקום כלומר שלא תתקיים לו ולבניו אחריו אבל אפשר כי הוא יאריך ימים במלכותו ועתה אמר לו כי גם הוא לא יאריך במלכותו וזהו שאמר קרע יי׳ מעליך וכן אמר לו שמוא׳ כשהעלהו באוב ויקרע יי׳ את הממלכה מידך וגו׳ ולא עשית חרון אפו בעמלק הכה כי בדבר עמלק נגמר דינו : וגם נצח ישראל לא ישקר. אף על פי שממלכתך לא תקום נצח ישר׳ לא יסור ממקומו ולא ישקר אותו הקב״ה אבל יעמידהו כי לא ינחם כלומ׳ ולא ינחם על הטובה שדבר עליהם : כי לא אדם הוא להנחם כי האדם ינחם על טובה שיבטיח לאדם מפני כעסו עליו אם נשתנה לבבו שלא יהיה שלם לבו עמו כמו שהיה מתחילה אבל הקב״ה אין בו שינוי חפץ וכיון שהבטיח את ישראל לא ישקר להם הבטחתו הטובה אף על פי שחטאו ייסרם כפי חטאם אבל הטובה קיימת אחרי קבלם ענשם אבל לשאול לא הבטיחו על המלוכה לעולם ואם היה שומר מצות יי׳ היה מאריך לו המלוכה ג״כ ולבניו אחריו אם ישמרו את מצות יי׳ אבל לדוד שהבטיחו על המלוכה לעולם לא תסור ממנו המלוכה לעולם אע״פ שתפסק מבניו זמן כפי עונם הטובה והמלוכה קיימת להם לעולם ותשוב להם אחרי קבלם ענשם כמו שכתוב אשר בהעוותו והוכחתיו בשבט אנשים וגו׳ וחסדי לא יסור ממנו ות״י הפסוק כן ואם תימר איתוב מחובי וגו׳ כבעמוד : אגג מערנות. כתרגומו מפנקא כלומ׳ הלך אליו כמהלך המלכים בתענוג. כלומר אף על פי שהיה קרוב למיתה הלך אליו בגאוה או פירושו הלך אליו בתענוג ובשמחה כי בחר מותו מחייו וי״ת מערנות קטורים מן התקשר מעדנות כימה כלומר בקשורים ובשלשלאות של ברזל שהיה בהן הלך אליו : אכן סר מר המות. הגיע מרירות המות ידע כי להמיתו הביאו אותו אליו : וישסף שמואל. כמו ויבקע כתרגומו ופשח כמו ויפשחני וכן בדברי רז״ל הוה מפשח ויהיב לן אלותא כלומר בוקע : גבעת שאול. איפשר שהיא גבעת בנימן שזכר למעלה ובנה שם שאול בית מלוכה לפיכך שמכה אליו או היתה גבעה אחרת שבנה אותה שאול : ויי׳ נחם. כפעל עומד כי הוא קמוץ : מלא

מלא קרנך שמן. אמר קרנך לפי שהיה הקרן הזה מזומן למשוח בו מלכי בית דוד ועל העתיד היה מזומן אותו הקרן על פי הנביאים והיה באהל מועד עם כלי שמן המשחה וכן אמר כשנמשח שלמה ויקח צדוק הכהן את קרן השמן מן האהל כראה כי שם באהל מועד היה מוכן זה הקרן עם כלי שמן המשחה ולפיכך אמר לשמואל מלא קרנך שמן כי על הנביאים היה מוטל למשוח המלכים על פי יי׳ ואף על פי שצדוק הכהן משח שלמה הנה היה שם עמו נתן הנביא כמו שכתו׳ ומשח אותו צדוק הכהן ונתן הנביא ומשיחת המלכים ליצוק מן השמן תחלה על ראש המלך ואחר כך היה מושח ממנו כצורת נזר בין ריסי עיניו ואחר כך הנשאר בקרן היה יוצק על ראשו כי מלא הקרן היה שיעור ה המשיחה עם היציקה: לי מלך. ולא אמר לישראל מלך ר״ל לי שיהיה לעבודתי וישמע אלי לכל אשר אצונו לא כשאול שעבר על מצותי: עגלת בקר. מכאן כי אף על פי שהיה מבטיח הקב״ה הנביא או הצדיק אע״פ כן הוא נשמר מלכת במקום סכנה כמו שראינו ביעקב אבינו שהבטיחו הקדוש ברוך הוא בעברו ארם נהרים ואמר לו והשיבותיך אל האדמה הזאת וגם ג״כ נראה לו המלאך והבטיחו ואמר לו שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך וכאשר שמע כי עשו בא לקראתו ויירא יעקב מאד ויצר לו וכן דוד שהיה נמשח למלך על פי יי׳ היה בורח מפני שאול וגם גד הנביא אמר לו לא תשב במצודה וכן בדברי המלחמות היו עושין תחבולות אחר הבטחת האל ית׳ כמו שעשה גדעון בדבר הכדים והלפידים וגם כעמ׳ היו עושין התחבולות במצות האל כמו שכתו׳ ביהושע בכבוש יריחו הקף את העיר וכן צוה לשמואל הנביא תחבולה אף על פי שהיה הולך במצותו והטעם כי אף על פי שהקדוש ברוך הוא עושה נסים ונפלאות עם יראיו ברוב הם על מנהג העולם וכן על ת מנהג העולם היה לו ליעקב לירא מפני עשו ולדוד מפני שאול אם היה מושח מלך בחיו והיה לו לבקש תחבולה איך ילך וזו היתה שאלתו איך אלך ואמר לו הקב״ה עגלת בקר תקח בידך כי בכל מקו׳ היו רשאין להקריב באותו זמן כי זמן היתר הבמות היה כל זמן שהיה אהל מועד בנוב ובגבעון ולמדו ר״זל מזה הפסוק שמצוה לשנות בדברי שלו׳ שהרי הקב״ה אמר לשמואל עגלת בקר תקח בידך והראה לו שאין ראוי לאדם ללכת במקום סכנה ולסמוך על הנס משום שנ׳ לא תנסון את יי׳ אלהיכם. וי״מ כי הקב״ה אמ׳ לו כך אני אמרתי לך שתלך בהצנע ואתה אמרת ושמע שאול והרגני עתה אני אומר לך שתלך בפרהסיא ותקח עגלת בקר לעשות זבחים שלמים ביום משחך אותו למלך וזה שאמר וקראת לישי לזבח אמר לו לך בפרהסיא ונראה מי הורג אותך ועל זה הדרך פירשו ג״כ במדרש מה שאמר לו הקב״ה למשה רבינו עבור לפני העם הזה לפי שאמ׳ לו עוד מעט וסקלוני אמר לו הקב״ה עבור לפני העם ונראה מי סוקל אותך: את אשר אומר אליך. ולמה לא אמר לו מתחילה שימשח דוד כדי שידעו כלם כי מיי׳ הוא ויראו כלם כי לא בחר בכל בני ישי אלא בדוד כי בפני כל העומדים שם כאמר לו על פי הנבואה: ויחרדו ויזועו. ויתקבצו לצאת לקראתו וכן יחרדו כצפור ממצרים ויחרדו בנים מים וכת׳ לשון קבוץ ואתכנשו וים לפרשו לשון חרדה כי תמהו על בואו ופחדו אולי היה בעיר מי שחטא חטא גדול שיצטרך שמואל הנביא לבא העיר וזהו שאמרו שלום בואך והוא ענה להם שלום כלומר אין דבר רק שלום אל תפחדו כי לזבוח ליי׳ באתי: ויאמר שלום בואך. הגדול שבזקנים אמ׳ ולפיכך אמר שלום בלשון יחיד ושאר הזקנים הסכימו עמו והוא אמר שלום בואך אם לשלום באת: התקדשו. כתרגו׳ אזדמנו וכן ויקדש: בבואם. בב״ת: ויאמר אך נגד יי׳ משיחו. פי׳ אמר בלבו או בפיו כי חשב כי זה הוא המלך שצוהו האל למשוח לפי שהיה בכור בבני ישי ועוד כי ראהו יפה צורה וקומה כשאול וחשב כי הקב״ה בוחר באנשי׳ יפה קומה וצורה למלכות כדי שיהא מוראו על העם וכן אמר בשאול הראיתם אשר בחר בו יי׳ כי אין כמוהו בכל העם וכן הוא כמו שחשב שמואל כי בעל קומה וצורה יפה בוחר בו האל למלוכה כדי שיראו ממנו העם וכלבד שיהיה לבו טוב וישר ופי׳ נגד יי׳ משיחו כמו נכח יי׳ דרככם כלומר יי׳ יהיה עמו וי״ת תקין קדם יי׳ משיחיה וכן תרגם נכח יי׳ אתקין יי׳: אל תבט אל מראהו. בוחן לבות וכליות בני אדם ידע לבב אליאב כי איננו ישר לפיכך אמר לשמואל אל תבט אל מראהו כי אע״פ שהוא יפה מראה והגון למלכות לפי מראהו אני יודע לבבו ומאסתיהו למלכות כי איננו הגון לפי לבבו גבוה. שם בפלם גדול העצה וי״מ כי כאשר אמר נגד יי׳ משיחו על שאול בקש עוד שלא תסור המלוכה ממנו כשראה אליאב שלא היה יפה כמוהו בקש מי׳ שלא יחליף שאול באחר לפיכך ענה לו האל אל תבט אל מראהו כי מאסתיהו ושאול הוא שהיה יפה מראה וגבה קומתו: גם בזה

מלא ה׳ דגש בקריאה וסי׳ מלא שבוע זאת ונתנה לך׳. מלא את אמתחות האנשים. מלא קרנך שמן. מלא פניהם קלון. מבחר עצמים מלא. וחד ומלא חפניך גחלי אש: עגלת ה׳ וסי׳ ולקחו זקני העיר. עגלת בקר תקח בידך. יחיה איש עגלת בקר. עד צער עגלת שלישיה. מצער חרנים עגלות שלישיה

א מַלֵּא קַרְנְךָ שֶׁמֶן וְלֵךְ אֶשְׁלָחֲךָ אֶל־יִשַׁי בֵּית־הַלַּחְמִי כִּי־רָאִיתִי בְּבָנָיו לִי מֶלֶךְ׃ ב וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֵיךְ אֵלֵךְ וְשָׁמַע שָׁאוּל וַהֲרָגָנִי וַיֹּאמֶר יְהוָה עֶגְלַת בָּקָר תִּקַּח בְּיָדֶךָ וְאָמַרְתָּ לִזְבֹּחַ לַיהוָה בָּאתִי׃ ג וְקָרָאתָ לְיִשַׁי בַּזָּבַח וְאָנֹכִי אוֹדִיעֲךָ אֵת אֲשֶׁר־תַּעֲשֶׂה וּמָשַׁחְתָּ לִי אֵת אֲשֶׁר־אֹמַר אֵלֶיךָ׃ ד וַיַּעַשׂ שְׁמוּאֵל אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה וַיָּבֹא בֵּית לָחֶם וַיֶּחֶרְדוּ זִקְנֵי הָעִיר לִקְרָאתוֹ וַיֹּאמֶר שָׁלֹם בּוֹאֶךָ׃ ה וַיֹּאמֶר שָׁלוֹם לִזְבֹּחַ לַיהוָה בָּאתִי הִתְקַדְּשׁוּ וּבָאתֶם אִתִּי בַּזָּבַח וַיְקַדֵּשׁ אֶת־יִשַׁי וְאֶת־בָּנָיו וַיִּקְרָא לָהֶם לַזָּבַח׃ ו וַיְהִי בְּבוֹאָם וַיַּרְא אֶת־אֱלִיאָב וַיֹּאמֶר אַךְ נֶגֶד יְהוָה מְשִׁיחוֹ׃ ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל אַל־תַּבֵּט אֶל־מַרְאֵהוּ וְאֶל־גְּבֹהַּ קוֹמָתוֹ כִּי מְאַסְתִּיהוּ כִּי לֹא אֲשֶׁר יִרְאֶה הָאָדָם כִּי הָאָדָם יִרְאֶה לַעֵינַיִם וַיהוָה יִרְאֶה לַלֵּבָב׃ ח וַיִּקְרָא יִשַׁי אֶל־אֲבִינָדָב וַיַּעֲבִרֵהוּ לִפְנֵי שְׁמוּאֵל וַיֹּאמֶר גַּם־בָּזֶה לֹא־בָחַר יְהוָה׃

א מלי קרנך משחא ואיתא אשלחינך לות ישי דמבית לחם ארי גלי קדמי בבנוהי כשר קדמי למהוי מלכא: ואמר שמואל איכדין איזיל ואם ישמע שאול ויקטלינני ואמר יי עגלת תורין תיסב בידך ותימר לדבחא קדם יי אתיתי: ותזמין לישי בשירותא ואנא אהוינך ית דתעבד ותמשח קדמי ית דאימר לך: ועבד שמואל ית דמליל יי ואתא לבית לחם ואתכנשו סבי קרתא לקדמותיה ואמרו שלם מיתך: ואמר שלם לדבחא קדם יי אתיתי אזדמנו ותיעלון עמי לשירותא וזמין ית ישי וית בנוהי וקרא להון לנכסת קודשא: והוה במעלהון וחזא ית אליאב ואמר ברם תקין קדם יי משיחיה: ואמר יי לשמואל לא תסתכל בחזויה וברום קומתיה ארי רחיקתיה ארי לא כמא דחזן בני אנשא ארי בני אנשא חזן בעיניהון וקדם יי גלין מחשבות לבא: וקרא ישי לאבינדב ואעבריה קדם שמואל ואמר אף בדין לא רעוא קדם יי:

ב׳ · ז״ח
ג׳
נ׳
ה׳ חס׳ ו׳ לב
ב׳ תעשה על העלה
ל׳ · ל׳
ר׳ ב׳ פת׳ וב׳ קמץ ב׳

דירמיה: ויעברהו ח׳ חס׳ בליש׳ העברה וסי׳ נמסר ביהושע סימן ד׳:

רשי

ויחרדו. מהרו לצאת לקראתו: ויאמר אך נגד יי׳ משיחו. ויאמר בלבו אך אמת הוא זה ההגון למלכו׳: אל תבט אל מראהו. אל יופי תארו: כי מאסתיהו. לפי שכעסן הוא כמה שנ׳ ויחר אף אליאב בדוד: כי לא אשר יראה האדם. אף על פי שקראת לעצמך רואה שאמרת לשאול אנכי הרואה כאן אני תודיעך שאינך רואה: ויעבר

רלבג

ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני. ר״ל שאם ידע שאול שאני הולך למשוח מלך אחר יהרגני: ויאמר יי׳ עגלת בקר תקח בידך. ידמה שהרצון בזה שלקחה לזבוח זבח שלמים וכבר היה אפשר לו זה כי אז נתרו הבמות והיה אפשר לו ל להקריבו בבמת יחיד ואע״פ שיהיה המשכן בנוב. וכבר אמר לי אחד מחכמי דורינו שמור׳ שלמה הנשיא בפי׳ זה הפסוק דבר כאות אחר לפי הפשט וזה שהוא רואה שכבר בחר השם ית׳ עגלה להעיד על שכבר נמצא חלל באדמה לא נודע מי הכהו והיה הולך לערוף העגלה ולזה לא היה לשאול לחקור איך היה הולך במקום ההוא עם העגלה כי העגלה תערף באי זה מקום ימצא בו החלל באדמה והיה אומר על כר מליצת המיר כי היה לשאול לירא מהריגתו כי אותה העגלה שהיה הכוכה בו לאמת מי הוא המכה ולזה היה לו להתרחק מהריגת שמואל והנה אמרו ואמרת לזבוח ליי׳ באתי לפי זה הפי׳ הוא לפי הנראה בעיני כי כאשר יבא לבית לחם ויתבאר להם שלא נמצא חלל באדמה על זה האופן יאמר לאנשי המקום והוא שהוא בא לזבוח ליי׳ וזה כאות אחר ולזה תמצא שלא קרם שמואל מאנשי בית לחם יהודה כי אם ישי ובניו כדי שלא יתגלה סודו: אך נגד יי׳ משיחו. יש שפירשו שהוא כאשר ראה אליאב בלתי ראוי למלוכה אמר על שאול כי נגד יי׳ משיחו וקרא משיחו שאול כי הוא היה משוח על יד שמואל והנה אמ׳ לו השם שלא יביט אל מראה שאול ואל גבה קמתו כי מאסהו כמו שקדם באמרו כי מאסת את דבר יי׳ וימאסך ממלך אלא שכבר יקשה לזה הפי׳ אמרו גם בזה לא בחר יי׳ כי לפי זה הפי׳ לא תהיה הוראה מדברי השי׳ לשמואל שלא בחר באליאב אבל יראה ממנו הפך זה באולי והנראה בעיני כי אמר שמואל אך נגד יי׳ משיחו כאשר ראה אליאב חשב שיהיה הוא הראוי למלוכה מצד מראהו שהיה טוב וגובה קומתו שהוא ראוי למלך למען יהיה לו כח גבורה להלחם מלחמות יי׳ וענהו השם שלא יביט אל מראה אליאב ואל גובה קומתו כי מאסהו מצד שאין לבבו ישר כי השי״ת יראה ללב והנראה בעיני השם איננו ראוי למלך וכאשר הבין זה שמואל מדברי השי׳ אז אמר לישי שיקרא לאחר מבניו כי לא בחר יי׳ בזה וקרא אל אבינדב אך קצר הכתוב ובסוף הענין נמשח דוד וידמה שכבר נמשח בשמן המשחה ולא צוהו בלכתו שם שימלא קרנו. והנה

יגם בזה לא בחר יי׳. לפי שלא אמר לו יי׳ ידע כי לא בחר בו כי הוא אמר לו אשר אומר אליך: לא בחר יי׳ באלה׳ בקמץ הבי״ת והם שנים בקריאה בקמץ זה ולא אוכל ללכתי באלה: עוד שאר הקטן. פועל עומד כמו נשאר וזה לבדו מן הקל: שלחה וקחנו. הביאהו כלומר קחנו על ידי שליח שיביאהו הנה: כי לא נסוב. פי׳ לאכול כי כבר זבחו זבחי שלמים וקדם ישי ובניו ושאר הזקנים לאכול כמו וקידם שאכלו כמשח דוד: עם יפה עינים. כמו ויפה עינים כמו תאנים עם בכורים כמו ובכורים: וטוב רואי. שם בטקל בריחו ולין לא תסורנו עין רואי והספור הזה להודיע כי הבנין היה למלכות כי יפה תואר היה: קום משחהו. קום ענין זרוז וכן קום עבור את הירדן הזה קימו ועברו לכם קום התהלך בארץ. ורבותינו ז״ל דרשו אמר לו הקב״ה משיחי עומד ואתה יושב קום משחהו: כי זה הוא׳ זהו משיחם מלך לא כאשר חשבת אתה או פירושו זהו אשר אמרתי לך ומשחת לי את אשר אומר אליך׳ ויש בודרש זהו ענין משיחה ואין אחר ענין משיחה וסמכו מזה כי אין מושחין בשמן המשחה אלא מלכי בית דוד בלבד: בקרב אחיו. לומר שנבחר מכלם: ותצלח רוח יי׳ אל דוד. כתרגומו ושרת רוח נבואה מן קדם יי׳ על דוד וכן רוח יי׳ סרה מעם שאול תרגומו רוח גבורה מן קדם יי׳ דהות עם שאול עדית מניה וזאת רוח הגבורה העירה את דוד להרוג את הארי והדוב והפלשתי וכן רוח הקדש בולדה בו מהיום ההוא ומעלה ואמר השירים והמזמורי׳ ברוח הקדש שנולדה בו כי בכלל רוח יי׳ רוח הקדש ורוח גבורה: ובעתתו. בעתה אותו עד שלא היה בדעתו: מבעתך. רגם התי״ו לחברון תי״ו לתר הפעל: עבדיך לפניך. לעשות מה שתצוה יאמ׳ ארונינו להם שיבקשו איש מנגן: יודע מנגן בכנור. יודע בחכמת הניגון שהוא מנגן בכנור או הוא במקום מקור כלומר איש שיודע לנגן בכנור. וכתי׳ גבר דידע לנגא בכנורא: וגבור חיל. שיש לו גבורת הלב לכל דבר כמו שנודעה גבורתו בדבר הארי והדוב: ואיש מלחמה. יודע בעניני המלחמה והורגל בה: ונבון דבר. כתרגומו וסוכלתן בעצה כלומר לכל דבר עצה הוא נבון כמו ונבון לחש: ואיש תאר. פי׳ תאר יפה וכן אנשי מדות מדות גדולות וכתי׳ וגבר שפיר בריויה: ויי׳ עמו. כי בכל אשר יעשה יצליח ובכל הדברים ששבח הנער את דוד הם דברים שכל אדם שהם בו הוא הגון לעמוד בהיכל מלך ויודע נגן אמר לפי צורך השעה: חמור לחם ונאד יין. חמור טעון לחם ונאד מלא יין וכתי׳ טעון חמרא בלחם ויש חמור בכור מן חמורתי׳ חמרים חמרים: נושא כלים. נושא כלי זיינו: רוח אלהים אל שאול. פי׳ רוח רעה כמו שאמר למעלה רוח אלהים רעה וכתי׳ רוח בישא מן קדם יי׳: ורוח לשאול. מן הנזיקה שהיה בו מרוח רעה: וטוב

שלחהו וסיב׳ שלחה הנער אתי. ויאמר שמואל אל ישי. וישלח שאול מלאכים. שלחה נא דלי אחוד. ודליותיו שלחה לו. ואת תעלותיה שלחה: וטוב יו וסיב׳ ויצבח יי׳ אלהים. ובערת דם הנקי מישראל. למען תתנון: וישלח ויביאהו. יאמר נא אדננו. והיה בהית רוח אלהים. ויקרא אביש אל דוד. עדנו

ויעבר ישי שמה ויאמר גם בזה לא בחר יהוה: ויעבר ישי שבעת בניו לפני שמואל ויאמר שמואל אל ישי לא בחר יהוה באלה: ויאמר שמואל אל ישי התמו הנערים ויאמר עוד שאר הקטן והנה רעה בצאן ויאמר שמואל אל ישי שלחה וקחנו כי לא נסב עד באו פה: וישלח ויביאהו והוא אדמוני עם יפה עינים וטוב ראי ויאמר יהוה קום משחהו כי זה הוא: ויקח שמואל את קרן השמן וימשח אתו בקרב אחיו ותצלח רוח יהוה אל דוד מהיום ההוא ומעלה ויקם שמואל וילך הרמתה: ורוח יהוה סרה מעם שאול ובעתתו רוח רעה מאת יהוה: ויאמרו עבדי שאול אליו הנה נא רוח אלהים רעה מבעתך: יאמר נא אדננו עבדיך לפניך יבקשו איש ידע מנגן בכנור והיה בהיות עליך רוח אלהים רעה ונגן בידו וטוב לך: ויאמר שאול אל עבדיו ראו נא לי איש מיטיב לנגן והביאותם אלי: ויען אחד מהנערים ויאמר הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי ידע נגן וגבור חיל ואיש מלחמה ונבון דבר ואיש תאר ויהוה עמו: וישלח שאול מלאכים אל ישי ויאמר שלחה אלי את דוד בנך אשר בצאן: ויקח ישי חמור לחם ונאד יין וגדי עזים אחד וישלח ביד דוד בנו אל שאול: ויבא דוד אל שאול ויעמד לפניו ויאהבהו מאד ויהי לו נשא כלים: וישלח שאול אל ישי לאמר יעמד נא דוד לפני כי מצא חן בעיני: והיה בהיות רוח אלהים אל שאול ולקח דוד את הכנור ונגן בידו ורוח לשאול

ואעבר ישי שמה ואמר אף בדין לא רעוא קדם יי׳: ואעביר ישי שבעא בנוהי קדם שמואל ואמר שמואל לישי לא רעוא קדם יי׳ באילין: ואמר שמואל לישי השלימו עולימיא ואמר עוד אשתאר זעירא והא רעי בענא ואמר שמואל לישי שלח ואיתיניה ארי לא נסתחר עד מיתוהי הכא: ושלח ואיתיניה והוא כסוק עינוהי ויאין ושפיר בריויה ואמר יי׳ קום משחיה ארי דין הוא: ונסיב שמואל ית קרנא דמשחא ומשח יתיה בגו אחוהי ושרת רוח נבואה מן קדם יי׳ על דוד מיומא ההוא ולעילא וקם שמואל ואזל לרמתא: ורוח גבורא מן קדם יי׳ דהוות עם שאול עדת מיניה ובעתתא ליה רוח בישא מן קדם יי׳: ואמרו עבדי שאול ליה הא כען רוח בישא מן קדם יי׳ מבעתא לך: יימר כען ריבוננא עבדך קדמך יבעון גברא דידע לנגנא בכנורא ויהי כד תשרי עלך רוח בישא מן קדם יי׳ וינגן בידיה ויטב לך: ואמר שאול לעבדוהי חזו כען לי גברא דמוטיב לנגנא ותיתוניה לותי: ואתיב חד מעולימיא ואמר הא חזיתי בר לישי דמבית לחם ידע לנגנא וגבר חילא וגבר עביד קרבין וסוכלתן בעיצא וגברא שפיר בריויה ומימר דיי׳ בסעדיה: ושלח שאול אזגדין לות ישי ואמר שדר לי ית דוד ברך די בענא: ונסיב ישי טעון חמרא טעון דלחמא וגרב דחמר וגדיא בר עיזי חד ושדר ביד דוד בריה לות שאול: ואתא דוד לות שאול ושמיש קדמוהי ורחמיה לחדא והוה ליה נטיל זינין: ושלח שאול לות ישי למימר ישמש כען דוד קדמי ארי אשכח רחמין קדמי: והוה כד שריא רוח בישא מן קדם יי׳ לות שאול ונסיב דוד ית כנורא ומנגן בידיה ומתרוח לשאול

רשי

ויעבר ישי שמה. הוא שמעא: שאר הקטן. נשאר הקטן: לא נסב. לאכול כל מוסב סעודה קרויה הסבה: ותצלח רוח יי׳. רוח גבורה: עבדיך לפניך. הנה עבדיך לפניך אשר ישמעו מצותיך: אחד מהנערים. מיוחד שבהם דואג האדומי: יודע נגן. כל שעמו מתכוון להכנים רוח רעה על שאול בדוד שיתקנא בו: באפם

רלבג

והנה ספר שהיום ההוא צלחה רוח יי׳ אל דוד בדרך שהיה מצליח בכל אשר היה עושה וסרה רוח יי׳ מעם שאול שהיתה לו תחלה בכל אשר יפנה ונכנס הש״י שבעתהו רוח רעה להמיתו בלא עיון כי אהבהו מתוך שם שזה היה כלי להתקרב דוד אל המלוכה בדרך השם אשר לו נתכנו עלילות׳ וגבור חיל ואיש מלחמה׳ הנה קרא גבור חיל מי שהוא בעל אומץ ותוקף ואיש מלחמה מי שהוא יודע להתגייר תחבולות עם אויביו וינצחם והנה תאר דוד בשו התארים כימי שיש לו אלו ה היתרו׳ יותר ראוי לבא בהיכל מלך ואף על כי שלא היה המבוקש ממנו תחלה כי אם שיהיה מטיב לנגן: ונבון דבר. הוא האיש המשכיל דבריו במשפט ובתבונה: ואיש תאר. ולזה הוא יותר ראוי לבא בהיכלי מלך: ויי׳ עמו. כל אשר הוא עושה יי׳ מצליח ולזה אפשר שתסור הרוח הרעה מתוך בהיותו עמך כי

מדבר והנה יהונתן׳ בקול בפלתו הרשעתי׳ ועמהם הלרים שמעיהו׳ יגיע כפיך כי תאכל. כל ימי עני רעים. תאות אדם חסדו. ויצא הכהן ביום ההוא׳ וטוב לא יהיה לרשע. וטוב משניהם את:

מבורכת התצליחו׳ יתברכו אדניהם עם שזה גם כן היה סבה אל שיהיה דוד ראוי יותר לבא בהיכלי מלך ולזה שבחוהו בכל אלו התארים כי כבר ימצאו רבים מטיבים לנגן אך אינם שלמים באלו הענינים כדוד ולזה בחרוהו מבין שאר המנגנים: אים

רדק

וטוב לו. פעל עבר׃ באפס דמים. הוא שם דגמה והוא שם מקום ובדברי הימים בפס דמים כזכר במלחמת דוד. ודרש רבי יוחנן אמר בחלק סמיקתא ור׳ שמואל בר נחמן אמר ששם פסקו דמים לישראל׃ עומדים אל ההר מזה. וכבר אמר ויחנו בעמק האלה כל המחנה חנו בעמק האלה וערכי המלחמה עלו אל ההר לקראת פלשתים׃ ויצא איש הבינים. לפי שהיה יוצא יום יום בין שתי המערכות נקרא איש הבינים ויש בו דרש ועוד נכתבנו ות״י ונפק גבר׳ מביניהון׃ וכובע נחשת. מלמעל וכן וקובע ישועה בראשו ותרגום מגבעת קובעין והוא אחד בכ״ף ובקו״ף ותרגומו קולסא ודומה לו בדברי רז״ל גרי מקולס נקרא כן לפי שהיו צולין הפסח היו תולין בני מעיו חוצה לו למעלה מראשו ונראה ככובע על הראש׃ ושריון קשקשים. ת״י ושריין גלבין בכ״ף ויש נוסחאות כתוב בבי״ת והוא קלפין שתרגום קשקשת ובדברי רבו׳ ז״ל לובשי שריון קליפה ופי׳ כי כל טבעת וטבעת של שריון תלויה כמין קשקשת לסתום נקב הטבעת כדי שלא יבא חץ בתוך הטבעת׃ שקלים נחשת. שקלי נחשת כמו שיגים כסף׃ ומצחת נחשת. ת״י וטרקלילין דנחש פי׳ טס של נחשת תלויה על רגליו לכסותם והוא שם מושאל מן מצח כי כן נוספות הנערות טס הזהב או כסף על מצחן ואותו נקרא מצחה על דרך האמת׃ וכידון נחשת. ת״י ומסחפא דנחשא כפיק מן קולסא ומטל בין כתפוהי ותרגום כטה בכידון ברומחא נראה כי זה אשר היה בין כתפי גלית היה כדמות רומח אבל היתה לו תכונ׳ אחרת במקבת והיה דבק עם הכובע ויורד בין כתפו עד למטה ולפי הפסוק הכתוב למטה שאמר לו דוד לגלית אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון נראה כי כידון זהו רומח כמו נטה בכידון והוא עשוי להכות בו לא להגן והיה נותן אותו בין שתי כתיפיו לפי ששתי ידיו היו כלי המלחמה בימינו החנית וכלי אחר בשמאלו ואם שזה לא נזכר וזה היה לו בין כתפיו לאחוז בידו אחר שיטיל החנית לבעל מלחמתו׃ כמנור אורגים. תרגום יונתן כאכסין דגרדאין והוא יתד של האורג׃ שקלי ברזל. כמו שקלי ברזל וכן שיגי׳ כסף ומה שאמר למעלה שקלים נחשת והנה אמ׳ שקלי ברזל לפי שלכל המתכות יש שקלים מיוחדים וכאשר שם שוקלים הזהב שוקלים בשקלים המיוחדים לזהב וכן לכסף וכן לנחשת וכן לברזל ולהבת חניתו היתה ברזל לפיכ׳ זכר בה שקלי ברזל׃ הלא אנכי הפלשתי. כלו׳ אני פלשתי אחד מן הפלשתים ויצאתי מעצמי כדי להלחם׃ ואתם עבדים לשאול. כלומר כיון שיש לכם מלך היה לכם עם מלככם לברור מכם איש להלחם עמי ותרגום של תוספתא תרגם הפסוק כן וקם ואכריז על סדרי קרבא דישראל וגו׳ כבעמוד׃

ודוד

רשי

באפס דמים. כך שם המקום׃ איש הבינים. גבור ליצא ממערכתו לעמוד בין שתי המערכות׃ ושריון קשקשים. מין קשקשות דגים עשויין מברזל נופלים על גבי השריון קשקשת לכל נקב׃ ומצחת נחשת. כמין יד ברזל היוצא מן הכובע כנגד החוטם שקורין נס״ל בלע״ז והיתה מגעת לו עד רגליו׃ וכידון נחשת. ומסחפא דנחשא כפיק מן קולסא ומטל בין כתפוהי כמין חנית נחשת בולטת מן הכובע ונמשכת בין כתיפיו להגין על צוארו מן החרב׃ כמנור אורגים. כאכסן דגרדאין איכסוב״לא בלע״ז׃ שש מאות שקלים. כל השקלים האמורים בנביאים מנים׃ למה תצאו כולכם לערוך מלחמה. ילחם אחד כנגדי בשביל כולכם ובתנאי שהוא מפורש אם יוכל להלחם אתי וגו׳׃ הלא אנכי הפלשתי. אינו לא שר מאה ולא שר אלף אלא פלשתי כאחד מן האחרים ואף על פי שבמלחמתי להם כמה מלחמות אני הרגתי חפני ופנחס ושביתי את הארון ואתם כנעשיתם עבדי׳ לשאול ולא יושיע אתכם מ׳ מיתתו בגבורתו׃ ברו לכם איש. ברו לכם איש את שאול וירד אלי׃ חרפתי

מקרא ותרגום

ויאספו׳ פתחין בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר שמות. וסימ׳ פלשון תרגום סביא שלחו ושלחו פלשתאי גרמוי דמלכא ולאחיהון כספא ותמרא׃ עומדים אל ההר עמידה אל׳ בליש׳ בקריאה וסי׳ ופלשתים עמדים אל ההר מזה ב׳ בפסוק׳ וירץ דוד ויעמד אל הפלשתי׳ ויעמד המלך אל יד השער׳ וילך הנביא׳ כי עמד

וטוב לו וסרה מעליו רוח הרעה׃ ויאספו פלשתים את מחניהם למלחמה ויאספו שכה אשר ליהודה ויחנו בין שוכה ובין עזקה באפס דמים׃ ושאול ואיש ישראל נאספו ויחנו בעמק האלה ויערכו מלחמה לקראת פלשתים׃ ופלשתים עמדים אל ההר מזה וישראל עמדים אל ההר מזה והגיא ביניהם׃ ויצא איש הבנים ממחנות פלשתים גלית שמו מגת גבהו שש אמות וזרת׃ וכובע נחשת על ראשו ושריון קשקשים הוא לבוש ומשקל השריון חמשת אלפים שקלים נחשת׃ ומצחת נחשת על רגליו וכידון נחשת בין כתפיו׃ וחץ חניתו כמנור ארגים ולהבת חניתו שש מאות שקלים ברזל ונשא הצנה הלך לפניו׃ ויעמד ויקרא אל מערכת ישראל ויאמר להם למה תצאו לערך מלחמה הלוא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול ברו לכם איש וירד אלי׃ אם יוכל להלחם אתי והכני והיינו לכם לעבדים ואם אני אוכל לו והכיתיו והייתם לנו לעבדים ועבדתם אתנו׃ ויאמר הפלשתי אני חרפתי את מערכות ישראל היום הזה תנו לי איש

וטאיב ליה ומסתלקא מניה רוח בישא׃ וכנשו פלשתאי ית משריתהון לאגחא קרבא ואתכנשו לשוכה די לשבט יהודה ושרו בין סוכו ובין עזקה באפס דמים׃ ושאול ואנש ישראל איתכנשו ושרו במישר בוטמא וסדרו קרבא לקדמות פלשתאי׃ ופלשתאי קיימין על טורא מכא וישראל קיימין על טורא מכא וחילתא ביניהון׃ ונפק גברא מביניהון ממשריית פלשתאי גלית שמיה מגת רומיה שיתא אמין וזרתא׃ וקולס דנחש על רישיה ושריון גלבין הוא לביש ומתקל שריונא חמשא אלפין תקלין נחשא׃ וטרקלילין דנחש על ריגלוהי ומסחפא דנחש נפיק מן קולסא ומטל דנחש בין כתפוהי׃ ואעא דמורניתיה כאכסן דגרדאין ושננא דמורניתיה מתקל שית מאה תקלי ברזלא ונטיל תריסא אזיל קדמוהי׃ וקם ואכריז על סדרי ישראל ואמר להון למא תיפקון לסדרא קרבא הלא אנא פלשתאה ואתון עבדין לשאול אנא הוא גלית פלשתאה דמן גת דקטלית תרין בני עלי כהני חפני ופנחס ושביתית ארון קימא דיי ואובילית יתיה לבית דגון טעוותי והוה תמן בקירוי פלשתאי שבעא ירחין ואף בכל קרב וקרב דהוו להון לפלשתאי אנא נפיק בריש חילא ונצחנא בקרבא ורמינא קטילין כעפרא דארעא ועד כען לא אכשרו יתי פלשתאי למהוי רב אלפא עליהון ואתון בני ישראל מה גבורא עבד לכון שאול בר קיש דמן גבעתא דמניתון יתיה מלכא עליכון אם גבר גבר הוא ייחות ויעביד קרבא עמי ואם גבר חלש הוא בחרו לכון גברא וייחות לותי׃ אם יכול לאגחא קרבא עמי ויקטלינני ונהי לכון לעבדין ואם אנא איכול ליה ואקטלניה ותהון לנא לעבדין ותפלחון יתנא׃ ואמר פלשתאה אנא חסדית ית סידרי ישראל יומא דין למימר איתו לי גברא

מלך בבל אל אם׳ וירדו מאניותיהם׳ אל העומדים לפניו לאמר׳ אל העמד לנגדי׳ והוא בא ויעמד אל אדניו׳ אל דרך עמדי וצפי׃

רלבג

איש הבינים. קראו כן לפי שהיה הולך בין מערכת פלשתים ובין מערכת ישראל והנה זה האיש היה לפי מה שאחשב שר אחד משרי פלשתים וזהו אמרו הלא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול ברו לכם איש וירד אלי ובזה היה מתפאר כנגדם כי אף על פי שאין מתנהג השרים והסגנים להלחם כי אם עם השרים והסגני׳ אשר כנגדם הנני מתיר עצמי להלחם עם אי זה שיהיה במחנה רב כמו מחנה ישרא׳ ובזה האופן חרף מערכות ישראל שהוא כאילו אמ׳ שאין בהם איש יוכל להלחם עמו׃ ושריון קשקשים. הם פלט״אש בלע״ז והורה על חוזק כח גבורתו משקל כלי המלחמה שהיה נושא שהיה רב מאד לפי מה שנזכר׃ וכידון נחשת בין כתפיו. אחשוב שהוא גורגיירה עשויה מפלטא״ש סביב צוארו׃ ועץ חניתו כמנור אורגים. הוא יתד האורג שהוא גם מאד ביחס אל הנהוג משער עץ החנית והנה היה משקל ברזל חניתו קרוב משלישית ככר וזה ענין נפלא מאד מורה על כח הפלשתי הזה׃

זקן

אפרתי · בית לחם יושבת בארץ אפרת : ולו שמנה בנים · ומה שכתוב בדברי הימים אוצם השביעי דוד · השביעי ולא כתב יותר יש לומר שהאחד מת בלא בנים ולפיכך לא כתבו שם : באנשים · כמנה בכנסיות החשובים : ודוד הוא הקטן · שהיה בבית שאול מקודם לכן לנגן לפניו ודוד היה הולך ושב תמיד מאצל שאול לבית אביו : השכם והערב · אמרו רבותינו כדי לבטלן מקריית שמע : חריצי חלב · גבנין דחלבא : לשר האלף · אני אומר לשר של אותו אלף שאני אומר שכל השבטים היו שרי אלפים לפי אלפיהם ואני שמעתי לשר האלף זה יהונתן שאמור עליו ואלף היו עם יהונתן בגבעת בנימין : ואת ערובתם תקח · ואת ערובת הבלתם ושלומם תקח באזניך ובלבך ותגיד ליי וכן תרגם יונתן וית טיבהון תיתי : ערובתם · לשון הצלה כמו ערוב עבדך לטוב גרנטיש בלעז ורבותינו אמרו גט כריתות יקח מאתם ויביא לנשותיהם כדי להפריד עירוב שביניהם לביניהן : המעגלה · סביבות המחנ' שהיו עושים מעגל והיוצא חוץ לא לפנים ולא לאחור מתחייב לפנים שמא ירדו עליו בני מערכו' האויבי' לאחור מבקש הוא לנוס : ותערך ישרא' · מערכת ישרא' : שומר הכלי' · של בני הצבא : ממערות

ונלחמה ד' בקריאה וסי' ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגורלי · ויאמרו ליפתח לכה והייתה לנו לקצין · תנו לי איש ונלחמה יחד דגלית · ונלחמה אתם במישור · ונמסר גם בריש שפטים : והשלשי ג' חס' וסימ' נמסר בסדר וישמע יתרו · ואת אחיך ב' וסי' תפקד לשלום ואת ערבתם תקח · במיטב הארץ הושב את אביך :

וְנִלָּחֲמָה יָחַד : וַיִּשְׁמַע שָׁאוּל וְכָל־יִשְׂרָאֵל אֶת־דִּבְרֵי הַפְּלִשְׁתִּי הָאֵלֶּה וַיֵּחַתּוּ וַיִּרְאוּ מְאֹד :

וְדָוִד בֶּן־אִישׁ אֶפְרָתִי הַזֶּה מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וּשְׁמוֹ יִשַׁי וְלוֹ שְׁמֹנָה בָנִים וְהָאִישׁ בִּימֵי שָׁאוּל זָקֵן בָּא בַאֲנָשִׁים : וַיֵּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת בְּנֵי־יִשַׁי הַגְּדֹלִים הָלְכוּ אַחֲרֵי־שָׁאוּל לַמִּלְחָמָה וְשֵׁם שְׁלֹשֶׁת בָּנָיו אֲשֶׁר הָלְכוּ בַּמִּלְחָמָה אֱלִיאָב הַבְּכוֹר וּמִשְׁנֵהוּ אֲבִינָדָב וְהַשְּׁלִשִׁי שַׁמָּה : וְדָוִד הוּא הַקָּטָן וּשְׁלֹשָׁה הַגְּדֹלִים הָלְכוּ אַחֲרֵי שָׁאוּל : וְדָוִד הֹלֵךְ וָשָׁב מֵעַל שָׁאוּל לִרְעוֹת אֶת־צֹאן אָבִיו בֵּית־לָחֶם :

וַיִּגַּשׁ הַפְּלִשְׁתִּי הַשְׁכֵּם וְהַעֲרֵב וַיִּתְיַצֵּב אַרְבָּעִים יוֹם :

וַיֹּאמֶר יִשַׁי לְדָוִד בְּנוֹ קַח־נָא לְאַחֶיךָ אֵיפַת הַקָּלִיא הַזֶּה וַעֲשָׂרָה לֶחֶם הַזֶּה וְהָרֵץ הַמַּחֲנֶה לְאַחֶיךָ : וְאֵת עֲשֶׂרֶת חֲרִצֵי הֶחָלָב הָאֵלֶּה תָּבִיא לְשַׂר־הָאָלֶף וְאֶת־אַחֶיךָ תִּפְקֹד לְשָׁלוֹם וְאֶת־עֲרֻבָּתָם תִּקָּח : וְשָׁאוּל וְהֵמָּה וְכָל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּעֵמֶק הָאֵלָה נִלְחָמִים עִם־פְּלִשְׁתִּים :

וַיַּשְׁכֵּם דָּוִד בַּבֹּקֶר וַיִּטֹּשׁ אֶת־הַצֹּאן עַל־שֹׁמֵר וַיִּשָּׂא וַיֵּלֶךְ כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ יִשָׁי וַיָּבֹא הַמַּעְגָּלָה וְהַחַיִל הַיֹּצֵא אֶל־הַמַּעֲרָכָה וְהֵרֵעוּ בַּמִּלְחָמָה : וַתַּעֲרֹךְ יִשְׂרָאֵל וּפְלִשְׁתִּים מַעֲרָכָה לִקְרַאת מַעֲרָכָה : וַיִּטֹּשׁ דָּוִד אֶת־הַכֵּלִים מֵעָלָיו עַל־יַד שׁוֹמֵר הַכֵּלִים וַיָּרָץ הַמַּעֲרָכָה וַיָּבֹא וַיִּשְׁאַל לְאֶחָיו לְשָׁלוֹם : וְהוּא מְדַבֵּר עִמָּם וְהִנֵּה אִישׁ הַבֵּנַיִם עוֹלֶה גָּלְיָת הַפְּלִשְׁתִּי שְׁמוֹ מִגַּת

וְנַגִּיחַ קְרָבָא כַּחֲדָא : וּשְׁמַע שָׁאוּל וְכָל יִשְׂרָאֵל יַת פִּתְגָמֵי פְלִשְׁתָּאָה הָאִלֵּין וְאִתְבָּרוּ וּדְחִילוּ לַחֲדָא : וְדָוִד בַּר גְּבַר אֶפְרָתִי הָדֵין מִבֵּית לֶחֶם דְּבֵית יְהוּדָה וּשְׁמֵיהּ יִשַׁי וְלֵיהּ תְּמַנְיָא בְּנִין וְגַבְרָא בְּיוֹמֵי שָׁאוּל סִיב מְנֵי בִבְחִירַיָא : וַאֲזָלוּ תְּלָתָא בְּנֵי יִשַׁי דְּרַבְרְבַיָא אֲזָלוּ בָתַר שָׁאוּל לִקְרָבָא וְשׁוּם תְּלָתָא בְנוֹהִי דַאֲזָלוּ לִקְרָבָא אֱלִיאָב בּוּכְרָא וְתִנְיָנֵיהּ אֲבִינָדָב וּתְלִיתָאָה שַׁמָּה : וְדָוִד הוּא זְעֵירָא וּתְלָתָא רַבְרְבַיָא אֲזָלוּ בָתַר שָׁאוּל : וְדָוִד אָזֵל וְתָב מִלְּוַת שָׁאוּל לְמִרְעֵי יַת עָנָא דַאֲבוּהִי בֵּית לָחֶם : וְקָרֵיב פְּלִשְׁתָּאָה וּמַקְדִים וּמַחְשִׁיךְ וְאִתְעַתַּד אַרְבְּעִין יוֹמִין : וַאֲמַר יִשַׁי לְדָוִד בְּרֵיהּ סַב כְּעַן לַאֲחָךְ מְכִילְתָּא דְּקָלְיָא הָדֵין וְעַסְרָא טוּלְמִין דִּלְחֵמָא הָדֵין וְאוֹבֵיל לְמַשְׁרִיתָא לַאֲחָךְ : וְיַת עֲסַר גּוּבְנִין דַּחֲלַבָא הָאִלֵּין תּוֹבֵיל לְרַב אַלְפָא וְיַת אַחָךְ תִּסְעַר לִשְׁלָם וְיַת טִיבֵיהוֹן תֵּיתֵי : וְשָׁאוּל וְאִינוּן וְכָל אֱנַשׁ יִשְׂרָאֵל בְּמֵישַׁר בּוּטְמָא מְגִיחִין קְרָבָא עִם פְּלִשְׁתָּאֵי : וְאַקְדִּים דָּוִד בְּצַפְרָא וּשְׁבַק יַת עָנָא עַל נַטְרָא וּנְסִיב וַאֲזַל כְּמָא דְּפַקְדֵיהּ יִשַׁי וַאֲתָא לְכַרְקוֹמָא וּמַשְׁרִית עָבְדֵי קְרָבָא נָפְקוּ לְסִידְרָא וְיַבִּיבוּ בִקְרָבָא : וְסָדְרוּ יִשְׂרָאֵל וּפְלִשְׁתָּאֵי סִידְרָא לָקֳדָמוּת סִידְרָא : וּשְׁבַק דָּוִד יַת מָנַיָא דִּי עֲלוֹהִי עַל יַד נָטִיר מָנַיָא וּרְהַט לְסִידְרָא וַאֲתָא וּשְׁאֵיל לַאֲחוֹהִי בִּשְׁלָם : וְהוּא מְמַלֵּיל עִמְּהוֹן וְהָא גַבְרָא מְבֵינֵיהוֹן סָלֵיק גָּלְיַת פְּלִשְׁתָּאָה שְׁמֵיהּ מִגַּת

ודוד בן איש אפרתי הזה · אמר הזה לפי שזכרו למעלה שהיה מנגן לפני שאול וזכרו הנה לספר ענייני היאך בא להלחם עם הפלשתי כי לא היה תמיד עם שאול אלא הולך ושב לא היה נוטש הצאן מכל וכל ולא היה בזאת המלחמה כי שלשת בניו ישי היו שם במלחמה ודי יהוא להם תבית ישי שהיו לו שמנה בנים אם השלשה היו במלחמה וישי עצמו לא היה במלחמה לפי שהיה זקן בא בשנים והיתה סבה לבא דוד במלחמה ששלחו אביו לאחיו לפקדם ולדעת ענייניהם ושלא להם מה ששלח ולפיכך היה כל הספור הזה הנה : זקן בא באנשי' · באנשי הזקנה והחולשה שלא היה יכול לצאת ולבוא וכן ואברהם זקן בא בימים · בימי הזקנה והחולשה שהם סימן למיתה לפיכך הוצרך לקחת אשה לבנו בחייו וב"ת באנשים פתוחה ואין בו ידיעה · וי"ת בא באנשי' מני בבחיריא ורז"ל אמרו בא באנשי' זה ישי אבי דוד שיצא באוכלוסא ונכנס באוכלוסא : וילכו · ואחר כך אמר הלכו ר"ל אותם שהיו רגילים ללכת אחרי שאול : והשלישי שמה · הוא שמעה הנזכר בזה הספר יונדב בן שמעה אחי דוד וכן בספר דברי הימים ושמעא השלישי : השכם והערב · בקר וערב כדי להבהילם · ובדרש כדי לבטל מהם קרית שמע שחרית וערבית : ויתיצב ארבעים יום · התיצב לפני מחנה ישראל לחרפם · ובדרש ארבעי' יום כנגד ארבעי' יום שנתנה בהם תורה כלומר שלא היה להם כח לישראל על גלית אלא עד סוף ארבעים כי בסוף ארבעים יום שירד משה מן ההר קבלו התורה : ובדרש אחר ארבעים פסיעות הלכה ערפה עם חמותה נעמי ובזכותה כתלה לבנה ארבעים יום ואמרו כי הרפה אם גלית זו היא ערפה : איפת הקליא הזה · בא על דרך בעלי הה"א והאל"ף בסקל כביא נשיא והאל"ף בו תמורת הה"א למ"ר הפעל וכמוהו וא תתן עליו ודם נקי : ועשרה לחם · ת' ועסרא טולמין דלחמא הדין פירום חלות לחם : והרץ המחנ' לאחיך · אמ' לו שיוליך הדברים האלה במרוצה לאחיו : חריצי החלב · כתרגומו גובנין דחלבא : לשר האלף · פי' שר האלף שאחי כמנה בו : ואת ערובתם תקח · המשכונות ששמו על הוצאותם כי כן מנהג אנשי החיל לפי שאין מעות מצויות במלחמה וישי נתן לדוד מעות שיוציא בהם משכונותיהם וי"ת וית טבהון תיתי כלומר עסייכם תקח ותאמר ותגיד לי ודעת רז"ל שיקח מהם גיטין לנשותיהם טרם המלחמה אמרו ערובתם דברי' המעורבים בינו לבינם כלומר הקדושין והכשואין שביניהם והגט מסלק אותם : המעגלה · לפי שהמחנה הוא בסבוב לפיכך קורא אותו מעגל וי"ת לכרקומא וכן תרגם אנקלום ובנית מצור ותבני כרקומין וכן בדברי רז"ל עיר שכבשה כרקום ובניין המצור הוא שבונין סביב המחנה בפסק ובשלשלאו' שלא יצא אדם חוץ למחנה אלא במצות שרי החיל ואמרו איזהו כרקום כל שגין ושלשלאות וכלבים מקיפין והענין הזה להבהיל העיר או המחנה האחר כמו שכתוב והרעו במלחמה : ותערוך ישראל · עדת ישראל : שומר הכלים · שהיה שומר כלי אנשי המחנה בגדיהם ואשר עמהם : ממערות

רלבג

זקן בא באנשים · ר"ל בא במדרגת האנשים הישישים · או יהיה הרצון באמרו בא באנשי' שלגודל מעלתו היה בא כאשר יבא עם חברה נכבדת מ האנשים שלמים רבים היו מלוים אותו : תביא לשר האלף · ר"ל שר האלף אשר היו שלשת בני ישי תחתיו ולזה צוה שיזכור לו אחיו לשלום בתתו לו זה המתן למען ימצאו חן בעיני שר האלף שהוא עליהם : ואת ערובתם תקח · ידמה לפי מה שאחשו' שהם שלחו לאביהם ישלח להם המצטרך למזון ונתנו ביד השליח ערבון יביא לאביהם למען יתן לו המאכ' עם שסבר היה הערבון ההוא ככר לאביהם שהוא משלהם ולזה אמר ישי שיקח עמו ערובתם להביא להם על הכר שאמ' קח נא לאחיך איפת הקליא הזה · או יהיה הרצון בזה שיקח עמו להביא להם ערובתם שנהגו למשכן הערבון ההוא במחנה כשהיו במלחמה כדי שיספיק להם כל ימי היותם במחנה וזה כי מה שנשא להם מהמזון לא יספיק להם כי אם לזמן מועט ולזה הוצרך ישי לצוות לדוד שיביא להם ערובתם : נלחמים עם פלשתים · ר"ל שהיו משתדלים להלחם עם פלשתים : ויבא המעגלה · ר"ל במחנה ונקרא כן לפי שיושבים בעגול להשמר שלא יבאו עליהם האויבים בכל צד מצדדי המחנה · והנה

שומר י' מלאים וסי' ויטש את הצאן על שומר · הנה לא ינום · שוא שקד שומר · שומר יי' את כל אהביו · ארח לחיים שומר מוסר · צנים פחים · שומר הברית והחסד · שומר מצוה לא ידע · שומר הבגדים · ואת שומר ואת אותם : עולה ה' מלאים בליש' בקריאה וסימ' מן ההר החלק העלה שעירה · והנה איש הבינים עולה · והעולה בתוך הפחת יפול · ואל הבתף בחוצה · מקנה אף על עולה :

רדק

ממערות פלשתים. כן הוא כתיב וקרי ממערכו' והקרי מבואר והכתו' פירושו ממחנות פלשתים מהמיסורי' שהיו חונים שם כי מערה הוא לשון מישור כמו ממערה גבע. שתי' ממישר גבעתא והנה הכתי' והקרי קרובים וזה וזה יכשר ות"ע דרך הכתיב ממשריית קרבא דפלשתאי ודעת הדרש בכתובו באים הביכים רחוקה שדרשו כי נקרא אים הביכים שהיה מכמה אנשים וכן דרשו ממערות פלשתי' ממאה ערלות שהערו באמו ומהם אמרו בר מאה פפין וחד ככא פי בן מאה אנשים וכלב אחד שבאו על אמו שכן אמר לדוד הכלב אנכי ואמרו כי אמו היתה ערפה כלת נעמי והרפה כמו ערפה אבל מה שאמרו כתיב הרפה וקרינן ערפה זה לא מצאנו ובברית אומרי הדרש הזה כי אשה מתעברת מאנשי' רבים

ועל מי ד' בקריאה וסימ' ועל מי נטשת מעט הצאן· ועל מי הרמות קול דמלכים· וחברו דישעיה· ועל מי לא יקום אורהו: מנעריו ג' ב' חס' וא' מלא וסימ' כי יצר לב האדם רע· והוא איש מלחמה מנעריו· שאנן מואב מנעוריו· בתרא מל':

מִמַּעַרְוֹת פְּלִשְׁתִּים וַיְדַבֵּר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּשְׁמַע דָּוִד׃ וְכֹל אִישׁ יִשְׂרָאֵל בִּרְאוֹתָם אֶת־הָאִישׁ וַיָּנֻסוּ מִפָּנָיו וַיִּירְאוּ מְאֹד׃ וַיֹּאמֶר ׀ אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַרְּאִיתֶם הָאִישׁ הָעֹלֶה הַזֶּה כִּי לְחָרֵף אֶת־יִשְׂרָאֵל עֹלֶה וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר־יַכֶּנּוּ יַעְשְׁרֶנּוּ הַמֶּלֶךְ ׀ עֹשֶׁר גָּדוֹל וְאֶת־בִּתּוֹ יִתֶּן־לוֹ וְאֵת בֵּית אָבִיו יַעֲשֶׂה חָפְשִׁי בְּיִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־הָאֲנָשִׁים הָעֹמְדִים עִמּוֹ לֵאמֹר מַה־יֵּעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר יַכֶּה אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי הַלָּז וְהֵסִיר חֶרְפָּה מֵעַל יִשְׂרָאֵל כִּי מִי הַפְּלִשְׁתִּי הֶעָרֵל הַזֶּה כִּי חֵרֵף מַעַרְכוֹת אֱלֹהִים חַיִּים׃ וַיֹּאמֶר לוֹ הָעָם כַּדָּבָר הַזֶּה לֵאמֹר כֹּה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר יַכֶּנּוּ׃ וַיִּשְׁמַע אֱלִיאָב אָחִיו הַגָּדוֹל בְּדַבְּרוֹ אֶל־הָאֲנָשִׁים וַיִּחַר־אַף אֱלִיאָב בְּדָוִד וַיֹּאמֶר ׀ לָמָּה־זֶּה יָרַדְתָּ וְעַל־מִי נָטַשְׁתָּ מְעַט הַצֹּאן הָהֵנָּה בַּמִּדְבָּר אֲנִי יָדַעְתִּי אֶת־זְדֹנְךָ וְאֵת רֹעַ לְבָבֶךָ כִּי לְמַעַן רְאוֹת הַמִּלְחָמָה יָרָדְתָּ׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד מֶה עָשִׂיתִי עָתָּה הֲלוֹא דָּבָר הוּא׃ וַיִּסֹּב מֵאֶצְלוֹ אֶל־מוּל אַחֵר וַיֹּאמֶר כַּדָּבָר הַזֶּה וַיְשִׁבֻהוּ הָעָם דָּבָר כַּדָּבָר הָרִאשׁוֹן׃ וַיִּשָּׁמְעוּ הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר דָּוִד וַיַּגִּדוּ לִפְנֵי־שָׁאוּל וַיִּקָּחֵהוּ׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־שָׁאוּל אַל־יִפֹּל לֵב־אָדָם עָלָיו עַבְדְּךָ יֵלֵךְ וְנִלְחַם עִם־הַפְּלִשְׁתִּי הַזֶּה׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־דָּוִד לֹא תוּכַל לָלֶכֶת אֶל־הַפְּלִשְׁתִּי הַזֶּה לְהִלָּחֵם עִמּוֹ כִּי־נַעַר אַתָּה וְהוּא אִישׁ מִלְחָמָה מִנְּעֻרָיו׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־שָׁאוּל רֹעֶה הָיָה עַבְדְּךָ לְאָבִיו בַּצֹּאן וּבָא הָאֲרִי וְאֶת־הַדּוֹב וְנָשָׂא שֶׂה מֵהָעֵדֶר׃ וְיָצָאתִי אַחֲרָיו וְהִכִּתִיו וְהִצַּלְתִּי מִפִּיו וַיָּקָם עָלַי וְהֶחֱזַקְתִּי בִּזְקָנוֹ וְהִכִּתִיו וַהֲמִיתִּיו׃ גַּם אֶת־הָאֲרִי גַּם־הַדּוֹב הִכָּה עַבְדֶּךָ וְהָיָה הַפְּלִשְׁתִּי הֶעָרֵל הַזֶּה כְּאַחַד מֵהֶם כִּי חֵרֵף מַעַרְכֹת אֱלֹהִים חַיִּים׃

(מסורה: ממערכות. ק'. יו' — ג' ב' חס' וא' מל' ודין הוא· ל' מל' בסיפ' — ג'· ג' — ל' — ל' — ל' — לג' — לב' — לג' — ר'· ב' חד מל' וחד חס' כי נטשתה מל' — ב' וחס' — ה' פתחין — ג' ב' חס' וא' מל' — ל' מל'· יב' — ל' וחס' — יב' ב' חס')

מסדרי פלשתאי ומליל כפתגמיא האילין ושמע דוד׃ וכל אנש ישראל במחזיהון ית גברא ואפיכו מן קדמוהי ודחילו לחדא׃ ואמר אנש ישראל החזיתון גברא דסליק הדין ארי לחסדא ית ישראל סליק ויהי גברא דיקטלינה יעתרינה מלכא עותר סגי וית ברתיה יתן ליה וית בית אבוהי יעביד חורין רברבין בישראל׃ ואמר דוד לגבריא דקיימין עמיה למימר מה יתעביד לגברא דיקטול ית פלשתאה דיכי ויעדי חסודא מעל ישראל ארי מן פלשתאה ערלאה הדין ארי חסד סידרי עבדי קרבא דעמיה דיי קיימא׃ ואמר ליה עמא כפתגמא הדין למימר כדין יתעביד לגברא דיקטלינה׃ ושמע אליאב אחוהי רבא במללותיה עם גבריא ותקיף רוגזא דאליאב בדוד ואמר למה דנן נחתיתא ועל מן רטשתא זעיר ענא האנון במדברא אנא ידענא ית בקרנותך וית בישות לבך ארי בדיל למיחזי עבדי קרבא נחתיתא׃ ואמר דוד מה עבדית כען הלא פיתגם הוא דאמרית׃ ואסתחר מלותיה לקביל אוחרן ואמר כפתגמא הדין ואתיבוהי עמא פתגמא כפתגמא קדמאה׃ ואישתמעו פתגמיא דמליל דוד וחויאו קדם שאול ודבריהי׃ ואמר דוד לשאול לא יתבר לבא דאנשא מניה עבדך ייזיל ויגיח קרבא עם פלישתאה הדין׃ ואמר שאול לדוד לא תיכול למיזל עם פלישתאה הדין לאגחא קרבא עימיה ארי יניק את והוא גבר עביד קרבין מינקותיה׃ ואמר דוד לשאול רעיא הוה עבדך לאבוהי בענא ואתא אריא ואף דובא ונסיב אימרא מעידרא׃ ונפקית בתרוהי ומחיתיה ושזיבתי מפומיה וקם עלי ואחדית בלועיה ומחיתיה וקטליתיהי׃ אף ית אריא אף דובא קטל עבדך ויהי פלשתאה ערלא הדין כחד מנהון ארי חסד סידרי עמא דיי קיימא׃

ו"ת כי אהליבמה בת ענה בת צבעון שנתעברה אמה מהאב ומהבן ויש חולקין עליהם בזה ואומרי' אין אשה מתעברת משני אנשים כאחת ויש מתרצים שתי הסברות כי משנסרח הזרע אין מתעברת משני אנשים עד שלא נסרח הזרע אשה מתעברת מ משני אנשים: הראיתם. ברגש הרי"ש לחזק קריאתה מפני ה"א התמיהה אשר עליה אע"פ שאין מנהג הרי"ש להדגש ברוב: יעשרנו המלך. משפטו יעשירנו כי מבניין הפעיל הוא וכן רבת תעשרנה כמו תעשירנה: יעשה חפשי. חפשי ממשפט המלוכ' ות"י יעבד רברבין בישר' אולי כן היה דעתו כמו שפירשנו או ר"ל חפשי כמו אמרך ארץ שמלכך בן חורין חוריה ואין שם מלוכה יקראו שעבייכם השרים הגדולים הנכבדים על השרים האחרים ור"ל יעשה שיהי' בית אביו להיות מגדולי המלכות לכל דבר: ויחר אף אליאב. כי הבין כי רצון דוד היה להלחם עם ה הפלשתי והיה רחוק בעיניו ש שיכבל מידו אם ילחם עמו לפיכ' חרה אפו בו: את זדונך. ת"י ית בקרנותך הב"ת כמו פ"א עניים הפקר וקלו' דעת כלומר שאתה מקפיר עצמך לבאת ולעזוב הצאן וכת"י פוחז' בקרין והוא כמו פקרין בפ"א וכן במשנה הבקר עניים הבקר כמו הפקר בפ"א: הלא דבר הוא. כתרגומו הלא פתגם הוא דאמרית כלומ' אם דברתי לא עשיתי דבר ואין רצוני לעשות אף על פי שאני מדבר: אל מול אחר. פי' אל מול אדם אחר שהיה מול זה המקום: אל יפול לב אדם עליו. פי' על עצמו או פירוש עליו על גלית כלומר לא יפחד אדם ב בעבורו כי אני אלחם עמו: ואת הדוב. פי' ועם הדוב בא הארי כלומר עם כל זה הכיתי הארי והדוב ובקצת נוסחאו' מהתרגו' ואת הדוב ואף דוב': והחזקתי בזקנו. ת"י ואחדית בלועיה ר"ל כשאחז בזקן הארי לא אחז בשער הזקן לבד אלא הזקן עם הלחי התחתון: והכתיו והמיתיו. ביו"ד עם הדגש וכבר כתבנו הדומים לו בספר מכלל: גם את הארי גם הדוב. כל אחד לרבות על חבירו וכן גם באכם גם בקרכם. ובדרש אילו אמר ארי ודוב הייתי אומר אלו שתי חיות רעות בלבד הכה וכשהוא אומר גם את הארי גם את הדוב הרי כאן שלש רבויין מלמד שהיו שם חמש חיות רעות כיכד ארי ושני גורותיו והדוב ובוריו: וכתן

רשי

ממערות פלשתים כתיב. רבותנו דרשו מאה בני אדם הערו בערפה אמו כשפירשה מאחרי רות ונעמי חמותה: יעשה חפשי. מדברים האמורים במשפטי המלוכה: ובא הארי ואת הדוב. ואתא אריא ואף דובא: גם את הארי וגם הדוב. הרי אלו ריבויין ארי ושני גוריו ודוב ושני ילדיו: ומי אמר.

רלבג

והנה התנדב דוד להלחם עם הפלשתי כאשר ידע מה יעשה לאיש אשר יכנו וידמה שעם היותו נשען בשם ית' שיקום נקמתו מ מהפלשתי הזה כי בא לחרף מערכות אלהים חיים שכבר נשען בזה על מה שייעדו שמואל מן המלוכה וכאלו חשב שזה יהיה כלי להשלים רצון הש"י בהמשחת מלכותו כי עם היותו חתן המלך יתכן ש שתגיע לו ההצלחה במלוכה. והרחיק שאול זה מצד ראותו כי דוד נער ולא נסה להלחם עדיין ו והפלשתי היה איש מלחמ' מנעוריו מצורף לזה מה שהתפרסם מגודל גוף גלית ועוצם כחו. וכאשר

רשי

אשר הצילני מיד הארי. יודע אני שלא לחנם נזדמן לי הדבר הזה אלא שעתיד אני בא לידי כיוצא בה לתשועות ישראל ואסמוך עליה ואצא וזה אחד משני צדיקים שנתן להם רמז וחשו להסכיל לדבר דוד ומרדכי שנאמר ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר וגו' לא לחנם עליתה בבדיקות זו שנתפסה במשכב המלך הזה אלא שעתידה היא לעמוד לישראל ביום צרה: את מדיו נהפכו להיות כמדת דוד משכמשת בשון המשיח גבה מכל העם משכמו ומעלה וכיון שראה שאול כן הכניס בו עין הרע והרגיש דוד בדבר: ויואל ללכת. ולא אבה למיזל יש תיבות משמשות לשון ואילופו כמו משעף פ' פורה ושרסך מארץ חיים וכי לא נסה. ארי לא אליף כי לא נסיתי ארי לית בהון נסה אין שבחו של נס בכך. לשון אחר ויואל ללכת רצה ללכת ולנסות ו וכאשר ראה שהיו כ כבדים עליו הסירם: חלוקי אבנים. אבנים דקות וחלקות: ובילקוט ובתורמילה: לבהמת הארץ. אין דרך לבהמות לאכול אדם אמר דוד כבר נטרפה דעתו של זה שלי הוא בא דוד ואמר לו ונתתי פגר מחנה פלשתים וגו' ולחית הארץ: ויפל

הצילני ג' בקריאה וסימ' אשר הצילני מיד הארי. דרשתי את יי' ועונני. כי מכל צרה הצילני: באלה ב' ובספרא וסימ' לא בחר יי' באלה. ויאמר דוד אל שאול לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי: ויראה ה' בקריאה וסימ' ויבט הפלשתי ויראה את דוד. וירדף גחזי אחרי נעמן. ויראה ולא יעשה כהן. ויראה וישוב

וַיֹּאמֶר דָּוִד יְהֹוָה אֲשֶׁר הִצִּלַנִי מִיַּד הָאֲרִי וּמִיַּד הַדֹּב הוּא יַצִּילֵנִי מִיַּד הַפְּלִשְׁתִּי הַזֶּה וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל דָּוִד לֵךְ וַיהֹוָה יִהְיֶה עִמָּךְ: וַיַּלְבֵּשׁ שָׁאוּל אֶת דָּוִד מַדָּיו וְנָתַן קוֹבַע נְחֹשֶׁת עַל רֹאשׁוֹ וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ שִׁרְיוֹן: וַיַּחְגֹּר דָּוִד אֶת חַרְבּוֹ מֵעַל לְמַדָּיו וַיֹּאֶל לָלֶכֶת כִּי לֹא נִסָּה וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל שָׁאוּל לֹא אוּכַל לָלֶכֶת בָּאֵלֶּה כִּי לֹא נִסִּיתִי וַיְסִרֵם דָּוִד מֵעָלָיו: וַיִּקַּח מַקְלוֹ בְּיָדוֹ וַיִּבְחַר לוֹ חֲמִשָּׁה חַלֻּקֵי אֲבָנִים מִן הַנַּחַל וַיָּשֶׂם אֹתָם בִּכְלִי הָרֹעִים אֲשֶׁר לוֹ וּבַיַּלְקוּט וְקַלְעוֹ בְיָדוֹ וַיִּגַּשׁ אֶל הַפְּלִשְׁתִּי: וַיֵּלֶךְ הַפְּלִשְׁתִּי הֹלֵךְ וְקָרֵב אֶל דָּוִד וְהָאִישׁ נֹשֵׂא הַצִּנָּה לְפָנָיו: וַיַּבֵּט הַפְּלִשְׁתִּי וַיִּרְאֶה אֶת דָּוִד וַיִּבְזֵהוּ כִּי הָיָה נַעַר וְאַדְמֹנִי עִם יְפֵה מַרְאֶה: וַיֹּאמֶר הַפְּלִשְׁתִּי אֶל דָּוִד הֲכֶלֶב אָנֹכִי כִּי אַתָּה בָא אֵלַי בַּמַּקְלוֹת וַיְקַלֵּל הַפְּלִשְׁתִּי אֶת דָּוִד בֵּאלֹהָיו: וַיֹּאמֶר הַפְּלִשְׁתִּי אֶל דָּוִד לְכָה אֵלַי וְאֶתְּנָה אֶת בְּשָׂרְךָ לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הַשָּׂדֶה: וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל הַפְּלִשְׁתִּי אַתָּה בָּא אֵלַי בְּחֶרֶב וּבַחֲנִית וּבְכִידוֹן וְאָנֹכִי בָא אֵלֶיךָ בְּשֵׁם יְהֹוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי מַעַרְכוֹת יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר חֵרַפְתָּ:

וַאֲמַר דָּוִד יְיָ דְשֵׁזְבַנִי מִידָא דְאַרְיָא וּמִידָא דְדוּבָא הוּא יְשֵׁזְבִינַנִי מִידָא דִפְלִשְׁתָּאָה הָדֵין וַאֲמַר שָׁאוּל לְדָוִד אֱזִיל וּמֵימְרָא דַיְיָ יְהֵי בְסַעְדָּךְ: וְאַלְבֵּשׁ שָׁאוּל יָת דָּוִד לְבוּשׁוֹהִי וִיהַב קוֹלַס דִּנְחָשׁ עַל רֵישֵׁיהּ וְאַלְבֵּישׁ יָתֵיהּ שִׁרְיוֹנָא: וְזָרִיז דָּוִד יָת חַרְבֵּיהּ מֵעִיל לִלְבוּשׁוֹהִי וְלָא אֲבָה לְמֵיזַל אֲרֵי לָא אֲלִיף וַאֲמַר דָּוִד לְשָׁאוּל לֵית אֲנָא יָכִיל לְמֵיזַל בְּאִלֵּין אֲרֵי לֵית בְּהוֹן נִסָּא וְאַעְדִּינוּן דָּוִד מֵעֲלוֹהִי: וּנְסִיב חוּטְרֵיהּ בִּידֵיהּ וּבְחַר לֵיהּ חַמְשָׁא שְׁעִיעֵי אַבְנַיָּא מִן נַחְלָא וְשַׁוִּי יָתְהוֹן בְּמָאן רַעֲיָא דִּי לֵיהּ וּבְתַרְמַלֵיהּ וְקַלְעֵיהּ בִּידֵיהּ וּקְרֵיב לְוָת פְּלִשְׁתָּאָה: וַאֲזַל פְּלִשְׁתָּאָה אָזִיל וְקָרִיב לְוָת דָּוִד וְגַבְרָא נָטֵיל תְּרִיסָא קֳדָמוֹהִי: וְאִסְתְּכֵי פְלִשְׁתָּאָה וַחֲזָא יָת דָּוִד וְשַׁטְיֵהּ אֲרֵי הֲוָה עוּלֵים וְסוּמָק שַׁפִּיר בְּרֵיוֵיהּ: וַאֲמַר פְּלִשְׁתָּאָה לְדָוִד הֲכַלְבָּא שַׁטְיָא אֲנָא דְאַתְּ אָתֵי עֲלַי בְּחוּטְרַיָּא וְלָיֵט פְּלִשְׁתָּאָה יָת דָּוִד בְּטַעֲוָתֵיהּ: וַאֲמַר פְּלִשְׁתָּאָה לְדָוִד אִיתָא לְוָתִי וְאֶתֵּן יָת בִּסְרָךְ לְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּלְבְעִירָא דְאַרְעָא: וַאֲמַר דָּוִד לִפְלִשְׁתָּאָה אַתְּ אָתֵי עֲלַי בְּחַרְבָּא וּבְמוּרְנִיתָא וּבְרוּמְחָא וַאֲנָא אָתֵי עֲלָךְ בִּשְׁמָא דַיְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא סִידְרֵי יִשְׂרָאֵל דְּחַסַּדְתָּא:

מכל פשעיו. ויראה את בניו ואת בני בניו דאיוב: ויקלל ד' בקריאה וס' נמסר בסדר אמר: בשם יי' צבאת ד' דסמיכי וס' ואני בא אליך בשם. אשר נקרא שם שם יי'. ויברך את העם. אל מקום שם: כחרב ח' בקריאה וס' ויאמר דוד אל הפלשתי. וידעו כל הקהל הזה. ואותו הרגת בחרב בני עמון. הנני נותנך למגור. ונפלל חלל בתוכה. וירדו סוסים ורכביהם. ונפל אשור בחרב לא איש. ונכשלו בחרב ובלהבה בשבי ובבזה:

רדק

ונתן קובע נחשת על ראשו. בקוף תלעיל ויש ספרים שכתוב בכף והיא מנגת הסופרים והמסרה מעידה עליו שהוא בקוף וכן הו' המסרה עליו ליתכותיה בקוף ואמר כבה ומגן וקובע והוא מלרע ותרויהון מלאו' ושאר קריא' כובע בכף כלם בר אילין תרין בקוף: ויואל ללכת. ת"י ולא אבה למיזל ארי לא אליף ויש לפרשו כמשמעו כי רצה ללכת בהם ולא יכול כי לא נסה ללכת בכלי ה המלחמה כאלה וכן אמר לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי ות"י כי לא נסיתי ארי לית בהון ניסא כלומר לא יכירו הנס ש שיעשה לי האל אם אלך בכלי המלחמ' ודרך דרש הוא פירושו ואין להוציאו ממשמעו: ללכת באלה. בקמץ הבי"ת והם שני' במסרה בקמץ הבית זה ואשר כתבנו למעלה לא בחר יי' באלה: חמשה חלוקי אבנים. אבנים חלוקים ר"ל ראוים לקלע וכן ת ת"י שעיעי אבניא. ובדרש למה חמש אחד לשמו של הקב"ה ואחר לשמו של אהרן ושלשה כ לשלש' האבות אמ' הקב"ה וכי לא לפני חירף וגדף עלי לפרע ממנו אמר אהרן וכי לא גואל הדם אני עלי לפרע ממנו אמרו אבות וכי לא עלינו לפרע ממנו שחירף ו וגידף מערכות שהיה חיים ובקש לעקור בנינו ולעקור תורתם ש שהיא מחייתם ופירוש אהרן ש שהיה גואל הדם דם של חפני ופנחס שהיו כהני' שהרגם גלית כמו שכתוב בתרגומו של ת תוספתא הכתוב למעלה. ובדרש עוד חמשה חלוקי אבנים מלמד שנתקנא דוד על גלית על חמשה שבזה וגידף וחרף חמשה חומשי תורה ושמו של הקב"ה ו וזכרם של שלש' איתני עולם שהם אברהם יצחק ויעקב: ובילקוט. כלי שמשים בו הקלע האבנים שלוקט לתת בכף הקלע לפיכך נקרא ילקוט ות"י ובתרמיליה והו' כלי עור או בגד שנושאין בו ה הולכי דרכים מזונות הדרך ו וקורין לו בערבי תעלאקה ומה שאמר בכלי הרועים ובילקוט ובאחד מהם די לו לתת בו חמש' אבני קלע אפשר שלקט יותר א אבני' שם בכלי האחד והחמשה שבחר שם בכלי האחר: ואדמוני עם יפה מראה. כבר פירשנו שהוא כמו ויפה והנה לא בזה אותו בעבור כי ראה אותו שהיה נער אלא למה בזה אותו בעבור שהיה אדמוני עם יפה מראה לפי שחשב בלבו כי לא יתכן ש שיהיה איש מלחמ' כי מי שהוא רגיל לצאת למלחמ' לא יעמוד בו יופיו מפני היגיעה והטורח והיותו בחוץ בעתות המלחמה לקרח ולמטר ולשרב: לכה אלי. לפי שהיה הפלשתי כבד ללכת מפני כובד כלי ברזל והנחשת אש' עליו וזהו שאמ' הולך וקרב אל דוד כלומר מעט מעט מפני המשא אשר עליו וכאשר ראהו בלא שריון ובלא כלי מלחמה אמ' לו שיבא אליו. ובדרש ואבא אליך אין כתוב כאן אלא לכה אלי מכאן שהארץ אחזתו ולא יכול לזוז ממקומו: ולבהמת השדה. כמו ולחית השדה כי החיות אוכלות בשר לא הבהמות וחיה בכלל בהמה כמו זאת הבהמה אשר תאכלו ואומר אחריו איל וצבי ויחמור וכן ולבהמת הארץ ואין מחריד שהוא אומר על החיות האוכלות בשר וכן כל בהמת הארץ עליו תחרף. ובדרש כיון שראה דוד שדבריו מקולקלין שאמר ולבהמת הארץ אמר וכי היתבעיר אכיל בשר אמר אין דידי הוא אמר היום הזה יסגרך יי' בידי וגו' עד לעוף השמים ולבהמת הארץ אין כתיב כאן אלא ולחית הארץ אמר יש אלהים בישראל עביד דידי ודידהון: והיה

רלבג

וכאשר שמע שאול מה שספר לו דוד שהתגבר על הארי ועל הדוב עד שכבר בטח בשם' שיעזרהו להרוג את הפלשתי כי חרף מערכות אלהים חיים אז הודה לו שילך ובטח שבש' יהיה השם' עמו לנצח הפלשתי: ובילקוט. ר"ל שהוא שם כפרט בילקוט והוא הכלי שמשימין בו הרועים כל צרכיהם ולזה נקרא ילקוט כי שם ילקטו כל הדברים שהוא צורך. וכבר התפרסם בזה הפרסום מעוצ' נפלאות השם שהכה נער אחד בלא חרב וחנית איש גבור כגלית היה כגובה ארזים גבהו עם עוצם כלי מלחמתו: בחרב ובחנית ובכידון. זה הכידון איננו הכידון שזכר שהיה בין כתפיו אבל הוא דומה לחנית כאמרו לה בחנית וכידון והנה הראה דוד בדבריו עם הפלשתי כי בטחונו בשם' לבד לא בגבורתו. והנה

והיה כי קם הפלשתי. ענין זריזות כמו קום עבור קום התהלך הנה הוא או לו מתחילה לכה אי ועתה כאשר שמע דברי דוד בערה חמתו בו ונזדרז ללכת אליו וילך ויקרב כמו
שפירשנו שהיה כבד בכלי שעליו והלך מעט מעט וקרב לקראת דוד: אל מצחו כמו על מצחו. כמו וימליכהו אל הגלעד אל ההרים לא אכל. יש שואלין היאך טבעה האבן
במצחו והלא קובע נחשת שהיה על ראשו מכסה מצחו ואי אפשר שלא היה על מצחו מגן שהרי על כל גופו היה לו דבר מגין. ואומרים כי כאשר אמר ולתנה את בשרך לעוף
השמים הביט כלפי מעלה בזכרו עוף השמים ובשמעו מה שהיה על מצחו לאחור ואז קלע דוד והכהו על מצחו וזהו דרך דרש ואחרי אשר היתה מלחמת דוד עם הפלשתי
סבה מאת יי' והכתוב או שהכה

ויקרב ה' פתחין בקריאה וסי' נמסר בסדר שמיני: ויחזק ט"ו וסי' והרעב היה על כל פני. ויחזק לב פרעה דתנין
ויעשו כן חרטומי מצרים. ויחזק לב פרעה דכנים ודערוב. דוד מן הפלשתי. ולא אבה לשמוע לקולה.
ויקרא אבשלום לפני. ויחזק דבר המלך על. ויחזק העם אשר אחרי: בתשעה לחדש ויחזק הרעב. וחברו

רשי

הַיּוֹם הַזֶּה יְסַגֶּרְךָ יְהוָה בְּיָדִי וְהִכִּתִיךָ וַהֲסִרֹתִי אֶת־רֹאשְׁךָ מֵעָלֶיךָ וְנָתַתִּי פֶּגֶר מַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים הַיּוֹם הַזֶּה לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְחַיַּת הָאָרֶץ וְיֵדְעוּ כָּל־הָאָרֶץ כִּי יֵשׁ אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל׃ וְיֵדְעוּ כָּל־הַקָּהָל הַזֶּה כִּי־לֹא בְּחֶרֶב וּבַחֲנִית יְהוֹשִׁיעַ יְהוָה כִּי לַיהוָה הַמִּלְחָמָה וְנָתַן אֶתְכֶם בְּיָדֵנוּ׃ וְהָיָה כִּי־קָם הַפְּלִשְׁתִּי וַיֵּלֶךְ וַיִּקְרַב לִקְרַאת דָּוִד וַיְמַהֵר דָּוִד וַיָּרָץ הַמַּעֲרָכָה לִקְרַאת הַפְּלִשְׁתִּי׃ וַיִּשְׁלַח דָּוִד אֶת־יָדוֹ אֶל־הַכֶּלִי וַיִּקַּח מִשָּׁם אֶבֶן וַיְקַלַּע וַיַּךְ אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי אֶל־מִצְחוֹ וַתִּטְבַּע הָאֶבֶן בְּמִצְחוֹ וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו אָרְצָה׃ וַיֶּחֱזַק דָּוִד מִן־הַפְּלִשְׁתִּי בַּקֶּלַע וּבָאֶבֶן וַיַּךְ אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי וַיְמִיתֵהוּ וְחֶרֶב אֵין בְּיַד־דָּוִד׃ וַיָּרָץ דָּוִד וַיַּעֲמֹד אֶל־הַפְּלִשְׁתִּי וַיִּקַּח אֶת־חַרְבּוֹ וַיִּשְׁלְפָהּ מִתַּעְרָהּ וַיְמֹתְתֵהוּ וַיִּכְרָת־בָּהּ אֶת־רֹאשׁוֹ וַיִּרְאוּ הַפְּלִשְׁתִּים כִּי־מֵת גִּבּוֹרָם וַיָּנֻסוּ׃ וַיָּקֻמוּ אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה וַיָּרִעוּ וַיִּרְדְּפוּ אֶת־הַפְּלִשְׁתִּים עַד־בּוֹאֲךָ גַיְא וְעַד שַׁעֲרֵי עֶקְרוֹן וַיִּפְּלוּ חַלְלֵי פְלִשְׁתִּים בְּדֶרֶךְ שַׁעֲרַיִם וְעַד־גַּת וְעַד־עֶקְרוֹן׃ וַיָּשֻׁבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִדְּלֹק אַחֲרֵי פְלִשְׁתִּים וַיָּשֹׁסּוּ אֶת־מַחֲנֵיהֶם׃ וַיִּקַּח דָּוִד אֶת־רֹאשׁ הַפְּלִשְׁתִּי וַיְבִאֵהוּ יְרוּשָׁלָםִ וְאֶת־כֵּלָיו שָׂם בְּאָהֳלוֹ׃ וְכִרְאוֹת שָׁאוּל אֶת־דָּוִד יֹצֵא לִקְרַאת הַפְּלִשְׁתִּי אָמַר אֶל־אַבְנֵר שַׂר הַצָּבָא בֶּן־מִי־זֶה הַנַּעַר אַבְנֵר וַיֹּאמֶר אַבְנֵר

יוֹמָא הָדֵין יִמְסְרִינָךְ יְיָ בִּידִי וְאֶקְטְלִינָךְ וְאַעְדֵּי יָת רֵישָׁךְ מִינָךְ וְאֶתֵּן פִּיגּוּל מַשְׁרִית פְּלִשְׁתָּאֵי יוֹמָא הָדֵין לְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּלְחֵיוַת אַרְעָא וְיִדְעוּן כָּל דַּיָּרֵי אַרְעָא אֲרֵי אִית אֱלָהָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ וְיִדְעוּן כָּל קְהָלָא הָדֵין אֲרֵי לָא בְּחַרְבָּא וּבְמוּרְנִיתָא פָּרִיק יְיָ אֲרֵי מִן קֳדָם יְיָ נִצְחָן קְרָבַיָּא וְיִמְסַר יַתְכוֹן בִּידָנָא׃ וַהֲוָה כַּד קָם פְּלִשְׁתָּאָה וַאֲזַל וּקְרֵב לְקַדָּמוּת דָּוִד וְאוֹחִי דָוִד וּרְהַט לְסִדְרָא לְקַדָּמוּת פְּלִשְׁתָּאָה׃ וְאוֹשִׁיט דָּוִד יָת יְדֵיהּ לְמָנָא וּנְסֵיב מִתַּמָּן אַבְנָא וְאַקְלַע בְּקַלְעָא וּמְחָא יָת פְּלִשְׁתָּאָה עַל בֵּית עֵינוֹהִי וּטְבַעַת אַבְנָא בְּבֵית עֵינוֹהִי וּנְפַל עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא׃ וּתְקֵיף דָּוִד מִן פְּלִשְׁתָּאָה בְּקַלְעָא וּבְאַבְנָא וּמְחָא יָת פְּלִשְׁתָּאָה וְקַטְלֵיהּ וְחַרְבָּא לֵית בִּידָא דְדָוִד׃ וּרְהַט דָּוִד וְקָם עַל פְּלִשְׁתָּאָה וּנְסֵיב יָת חַרְבֵּיהּ וּשְׁלָפַהּ מִנַּרְתְּקַהּ וְקַטְלֵיהּ וּפְסַק בַּהּ יָת רֵישֵׁיהּ וַחֲזוֹ פְּלִשְׁתָּאֵי אֲרֵי מִית גִּיבָּרְהוֹן וְאַפִּיכוּ׃ וְקָמוּ אֱנָשֵׁי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה וְיַבִּיבוּ וּרְדַפוּ יָת פְּלִשְׁתָּאֵי עַד מֵעַלָנָא דְגֵיאָ וְעַד תַּרְעֵי עֶקְרוֹן וּנְפָלוּ קְטִילֵי פְלִשְׁתָּאֵי בְּאוֹרַח שַׁעֲרַיִם וְעַד גַּת וְעַד עֶקְרוֹן׃ וְתָבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִלְּמִרְדַּף בָּתַר פְּלִשְׁתָּאֵי וּבְזוֹ יָת מַשְׁרְיָתְהוֹן׃ וּנְסֵיב דָּוִד יָת רֵישָׁא דִפְלִשְׁתָּאָה וְאַיְתְיֵהּ לִירוּשְׁלֵם וְיָת זֵינֵיהּ שַׁוִּי בְּמַשְׁכְּנֵיהּ׃ וְכַד חֲזָא שָׁאוּל יָת דָּוִד נָפֵיק לְקַדָּמוּת פְּלִשְׁתָּאָה אֲמַר לְאַבְנֵר רַב חֵילָא בַּר מַן דֵּין עוּלֵימָא אַבְנֵר וַאֲמַר אַבְנֵר

רלבג

ויחזק והרעב. וילך שלמה חמת צובה. והוא נלחם עם מלך בני עמון ויחזק דוד. כעת ההיא שלח
מרודך דישעיה. הפלשתים ה' בקריאה וסי' ויראו הפלשתים כי מת גבורם. וינגעו הפלשתים. וירדו
כל ישראל והפלשתים. ויראו הפלשתים כי אמרו. ויקומו אנשי ישראל ויהודה. ואת הארץ דבשארת.
דשאל דוד דשמואל תנינא דפסוק. ויער יי' על יהורם את רוח הפלשתים. חזר והפלשתים נאספו

רשי

אמר לו שאול שאל כמה אתה בן מי זה העלם למעלה כתיב הנער וכאן כתיב העלם אמר לו הלכה כתעלמה ממך יבא ושאל בבית המדרש כדאיתא ביבמות: ובשלישים. תירגם יונתן ובצלצלין מין כלי זמר: ועוד לו אך המלוכה. ועוד לו מה הוא כחסר שצריך להוסיף לו אך המלוכה אינו צריך עוד אלא למלכות: עון. עין רעה: ותקבלת

על אנשי. ד' בקריאה וסימ' וישימהו שאול על אנשי המלחמה. ומן העיר לקח סריס אחד דמלכים. ואחרו דירמיה. על אנשי ענתות:

רדק

ומעלה גבוה מכל העם לפיכך שאל עליו אם מפרץ הוא או מזרח אם מפרץ הוא יהיה מלך שהמלך פורץ לו דרך ועושה כרצונו אם מזרח הוא יהיה אדם חשוב לשון אזרח אבל לא יהיה מלך אמ' לו דואג עד שאתה שואל עליו אם הגון למלכו' אם לאו שאל עליו אם ראוי לבא בקהל אם לא דיקא אתי מרות המואביה אמר לו אבנר עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית מ"ט דטעמיה כתיב ביה על דבר אשר לא קדמו אתכם אים דרכו לקדם ואין דרכה של אשה לקדם ואם תאמ' היה להם לקדם אנשים לקראת אנשים ונשים לקראת נשים הא כתיב כל כבודה בת מלך פנימה וכתי' ויאמרו אליו איה שרה אשתך ויאמר הנה באהל: בן עבדך ישי בית הלחמי. פי' בן גבור אני כי אבי נקרא בית הלחמי לשני דברים על שם מקומו בית לחם ועל שם שהיה איש מלחמה: ונפש יהונתן. המסרה מן ריש ספרא עד הכא יונתן בר מן ב' לכה ונעברה אל מצב הערלים ויאמר יהונתן ומן הכא עד סוף ספרא יהונתן: ויתפשט יהונתן את המעיל. פי' מן המעיל כמו הם יבאו את העיר כי אין בנין התפעל יבא ואמ' בלשון התפעל כי ברצון גדול ובאהבה רבה ה התפשט בגדיו ונתנם לו: וגם בעיני עבדי שאול. הרבותי הזה ר"ל שלא קנאו בו עבדי שאול אף על פי שנתן לו מעלה עליהם: ויהי בבואם. בבי"ת וכן בשוב ופי' בבוא ישראל מהמלחמה בשוב דוד מהכות את הפלשתי: לשור. כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד והם שני בניינים והענין אחד: והמחולות. פי' והמחולות בדרש ות"י לשבחא בחינגיא: ובשלישי'. כלי נגון שיש לו שלש' יתרים ות"י ובצלצלין: ותענינה. כמו ותען להם מרים: הכה שאול באלפיו. האלפים והרבבות של פלשתים כלומר שאול הכה באלפים בפלשתים ודוד מכה בהם רבבות או פירושו עם אלפיו ועם רבבותיו כלומר כשמכה שאול בפלשתים מכה הוא לבדו כאילו עמו אלפים ודוד לבדו מכה בפלשתי' מכה גדולה כאילו עמו רבבות: ועוד לו אך המלוכה. ועוד מה נשאר שיתנו לו אלא המלוכה כלומר לא נשאר דבר גדולה שלא נתנו לו בדבריה' אלא שלא קראוהו מלך ועל זה הדרך הוא התרגום ומרכנן לא אשתאר ליה עוד אילהן מלכותא: ויהי שאול עון את דוד. כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד ושניהם אחד ופירושו מביטו בעין רעה ותרגומו כמין: ותבלא

Text

חֵי־נַפְשְׁךָ הַמֶּלֶךְ אִם־יָדָעְתִּי׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ שְׁאַל אַתָּה בֶּן־מִי־זֶה הָעָלֶם׃ וּכְשׁוּב דָּוִד מֵהַכּוֹת אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי וַיִּקַּח אֹתוֹ אַבְנֵר וַיְבִאֵהוּ לִפְנֵי שָׁאוּל וְרֹאשׁ הַפְּלִשְׁתִּי בְּיָדוֹ׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו שָׁאוּל בֶּן־מִי אַתָּה הַנָּעַר וַיֹּאמֶר דָּוִד בֶּן־עַבְדְּךָ יִשַׁי בֵּית הַלַּחְמִי׃

יח וַיְהִי כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אֶל־שָׁאוּל וְנֶפֶשׁ יְהוֹנָתָן נִקְשְׁרָה בְּנֶפֶשׁ דָּוִד וַיֶּאֱהָבוֹ יְהוֹנָתָן כְּנַפְשׁוֹ׃ וַיִּקָּחֵהוּ שָׁאוּל בַּיּוֹם הַהוּא וְלֹא נְתָנוֹ לָשׁוּב בֵּית אָבִיו׃ וַיִּכְרֹת יְהוֹנָתָן וְדָוִד בְּרִית בְּאַהֲבָתוֹ אֹתוֹ כְּנַפְשׁוֹ׃ וַיִּתְפַּשֵּׁט יְהוֹנָתָן אֶת־הַמְּעִיל אֲשֶׁר עָלָיו וַיִּתְּנֵהוּ לְדָוִד וּמַדָּיו וְעַד־חַרְבּוֹ וְעַד־קַשְׁתּוֹ וְעַד־חֲגֹרוֹ׃ וַיֵּצֵא דָוִד בְּכֹל אֲשֶׁר יִשְׁלָחֶנּוּ שָׁאוּל יַשְׂכִּיל וַיְשִׂמֵהוּ שָׁאוּל עַל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה וַיִּיטַב בְּעֵינֵי כָּל־הָעָם וְגַם בְּעֵינֵי עַבְדֵי שָׁאוּל׃

וַיְהִי בְּבוֹאָם בְּשׁוּב דָּוִד מֵהַכּוֹת אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי וַתֵּצֶאנָה הַנָּשִׁים מִכָּל־עָרֵי יִשְׂרָאֵל לָשׁוּר וְהַמְּחֹלוֹת לִקְרַאת שָׁאוּל הַמֶּלֶךְ בְּתֻפִּים בְּשִׂמְחָה וּבְשָׁלִשִׁים׃ וַתַּעֲנֶינָה הַנָּשִׁים הַמְשַׂחֲקוֹת וַתֹּאמַרְןָ הִכָּה שָׁאוּל בַּאֲלָפָו וְדָוִד בְּרִבְבֹתָיו׃ וַיִּחַר לְשָׁאוּל מְאֹד וַיֵּרַע בְּעֵינָיו הַדָּבָר הַזֶּה וַיֹּאמֶר נָתְנוּ לְדָוִד רְבָבוֹת וְלִי נָתְנוּ הָאֲלָפִים וְעוֹד לוֹ אַךְ הַמְּלוּכָה׃ וַיְהִי שָׁאוּל עָוֵן אֶת־דָּוִד מֵהַיּוֹם הַהוּא וָהָלְאָה׃

(Marginal notes: ל' — לא' כתוב — ל' — ותקחהו ל' ה — ל' — כ' ל' — ל' — ל' — לשיר ק' ל' — ל' ל' — חס' כנכי' — פית ק' — ח' — עין ק')

ויהי — חן ריש' דסיפר' ש' הל יונתן כת"ב יהונתן וספ' לכה ונעברה אל מצב ויאמ' יהונתן הנה ומן הכא עד סוף סיפר' יהונתן במ"א ודבר שאול

Targum

חַיֵי נַפְשָׁךְ מַלְכָּא אִם יָדַע אֲנָא׃ וַאֲמַר מַלְכָּא שְׁאַל אַתְּ בַּר מַן דֵּין עוּלֵימָא׃ וְכַד תָּב דָּוִד מִלְמִקְטַל יַת פְּלִשְׁתָּאָה וּדְבַר יָתֵיהּ אַבְנֵר וְאַיְתְיֵהּ קֳדָם שָׁאוּל וְרֵישָׁא דִפְלִשְׁתָּאָה בִּידֵיהּ׃ וַאֲמַר לֵיהּ שָׁאוּל בַּר מַן אַתְּ עוּלֵימָא וַאֲמַר דָּוִד בַּר עַבְדָּךְ יִשַׁי דְּמִבֵּית לָחֶם׃ וַהֲוָה כַּד שֵׁיצֵי לְמַלָּלָא עִם שָׁאוּל וְנַפְשָׁא דִיהוֹנָתָן אִתְחַבִּיבַת בְּנַפְשָׁא דְדָוִד וְרַחֲמֵיהּ יְהוֹנָתָן כְּנַפְשֵׁיהּ׃ וְדַבְרֵיהּ שָׁאוּל בְּיוֹמָא הַהוּא וְלָא שַׁבְקֵיהּ לְמֵיתַב בֵּית אֲבוּהִי׃ וּגְזַר יְהוֹנָתָן וְדָוִד קְיָם בְּדְרַחִים יָתֵיהּ כְּנַפְשֵׁיהּ׃ וְאַשְׁלַח יְהוֹנָתָן יַת מְעִילָא דִּי עֲלוֹהִי וִיהָבֵיהּ לְדָוִד וּלְבוּשׁוֹהִי וְעַד חַרְבֵּיהּ וְעַד קַשְׁתֵּיהּ וְעַד זַרְזֵיהּ׃ וּנְפַק דָּוִד בְּכָל אֲתַר דִּשְׁלַח יָתֵיהּ שָׁאוּל מַצְלַח וּמַנְיֵיהּ שָׁאוּל עַל גַּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא וּשְׁפַר בְּעֵינֵי כָּל עַמָּא וְאַף בְּעֵינֵי עַבְדֵי שָׁאוּל׃

וַהֲוָה בְּמֵיעַלְהוֹן כַּד תָּב דָּוִד מִלְמִקְטַל יַת פְּלִשְׁתָּאָה וּנְפַקָא נְשַׁיָא מִכָּל קִירְוֵי יִשְׂרָאֵל לְשַׁבָּחָא בְּחִינְגַיָא לִקְדָמוּת שָׁאוּל מַלְכָּא בְּתוּפִין בְּחֶדְוָא וּבְצִלְצְלִין׃ וְאַתִּיבָא נְשַׁיָא דִּמְשַׁבְּחָן וַאֲמַרַת קְטַל שָׁאוּל בְּאַלְפִין וְדָוִד בְּרִיבְוָן׃ וּתְקֵיף לְשָׁאוּל לַחֲדָא וּבְאֵשׁ בְּעֵינוֹהִי פִּתְגָמָא הָדֵין וַאֲמַר יְהַבוּ לְדָוִד רִיבְוָן וְלִי יְהַבוּ אַלְפַיָא וּמִכְּעַן לָא אִשְׁתְּאַרַת לֵיהּ אֱלָהֵין מַלְכוּתָא׃ וַהֲוָה שָׁאוּל כָּמִין לְדָוִד מִיּוֹמָא הַהוּא וּלְהָלָא׃

רלבג

ודמה כי המלך לרוב עסקיו ולרוב הבאים לפניו לא יוכל להכיר כל אחד מהם בפרט ויתבאר מתשובת דוד לו ששאלת שאול לא היתה רק לדעת מי הוא כדי שיתבאר לו מאי זו משפחה הוא כי כבר הבטיחהו ש שיתן לו בתו לאשה והנה מזה הענין כ כשישב דוד למלכות כי זה היה סבה ש ששמהו שאול על אנשי המלחמה ונתבאר טוב הצלחתו ומזה המקום הסכימו לשים אותו למלך עליהם ולזה תמצא שאמרו לו כל שבטי ישר' גם אתמול גם שלשום בהיות שאול מלך עלינו אתה היית המוציא והמביא את ישראל ברוך אשר לו נתכנו עלילות. וידמה שכרת יהונתן ברי' עם דוד כי ראה היותו מלך על ישרא' בראותו טוב הצלחתו ולזה תמצא במה שיבא שאמר יהונתן לדוד ידעתי כי מלוך תמלוך על ישר' וקמה בידך ממלכת ישראל וגם שאול אבי יודע כן והיטיב אותם לזאת הידיעה מה שיעד להם שמואל שלא תקום הממלכה לשאול: בשמחה ובשלישים. ענינו כענין הלא כתבתי לך שלישים והם דברים נפלאים ונכבדים ובזה יאמר שהן היו אומרות בשיריהן דברים נכבדים ומהמאמרים ההם היה אמרם הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו כאילו התנבאו על מעלת דוד שיהיה למעלה ממעלת שאול: עון את דוד. הרצון בו שהיה מביט אליו מבט הסוכה באופן שהיו כל מעייניו בו להשחיתו כפי היכולת אם בלקיחת תחבולות אם להרגו בידיו באופן שלא יהיה דוד נשמר מזה והנה היו מהתחבולות האלו כי כשבאה רוח אלהים רעה אל שאול והיה מדבר בתוך הבית דברים מבולבלים בסבת הרוח הרעה והיה מדרך דוד לנגן לפניו בידו להסיר הרוח הרעה ממנו והנה היה מתחבולות שאול שלקח את החנית בידו וחשב להכות בו דוד בעת היותו מנגן לפניו באופן שיהרגנו כי אז לא יהיה דוד נשמר מזה. והנה

רדק

ותצלח · ותעבור כמו וצלחו את הירדן ותרגומו ושרת: ויתנבא · כתרגומו אישתטי כלומר היה מדבר דברי שטות: בדוד ובקיר · שיעבירנו החנית ויכנץ בקיר ותרגומו ואברזיניה בכותלא מן בריזא בדברי רז"ל דאישתקיל בריזא כל דלהדרי בריזא שפירושו כקבה החני: ויירא שאול · בז"ד אותן לבדו ואוד הסרם כשלא תהמכת: מעמו · שלא יהיה תמיד עמו בבית כמו שהיה אלא שיהיה יוצא ובא לפני העם: לכל דרכיו · כמו בכל דרכיו וכמוהו ישבת לכסא לפניכם לחרב: משכיל · כתרגומו מצליח: ומי חיי · מה חיי חשובים כי האדם הנכבד חייו חשובים ויקרי' אבל הנבזה אין חשובים ובאמרו מי כי בחיים הוא החיות והדבר שיאמר בעבורם מי כי לא יאמר מי אלא על חי מדבר: משפחת אבי בישר' · פי' ומי משפחת אבי בישראל ומי שזכר עומד במקום שנים ויתכרם זרעית אבא בישראל כלומר אין דבר גדולה בי אלא שמשפחת אבי מהידועות אשר בישר': בעת תת · כתרגומו בעידן דימטא וגו' ית מירב לדוד למתן כלות כשהגיע הזמן שנתן לו שאול שיתננה לו נתגלגל הדבר ונתנה לעדריאל ודוד לא היו לו קדושין בה: בשתים תתחתן בי · כתרגומו בחדא מן תרתי וכן ויקבר בערי הגלעד ופירו' אף על פי שדברתי לך בשתי בנותי ולא נזדמן הדבר שתהיה לך הראשונה אחת מהן תהיה לך האחרת באמת היום · ובאותה תתחתן בי היום וכראה כי דוד משך ידו מהמעשה לפי שהתל בו בראשונה לפיכך הוצרך שאול לצוות את עבדיו שידברו אל דוד: בלאט · כלומר בסתר כתרגומו ברז כדי שיראה כי דברי שאול אמת ולא דברי התול ושקר ויש מרז"ל שאמרו כי שתיהן היו לדוד לנשים ואחר מיתת מירב נשא מיכל ועדריאל בעבירה נשא את מירב · ומהם אמרו כי קדושי טעות היו לו לדוד במירב ובהיתר נשאה עדריאל: הנקלה · בא לשון נקבה על התחתן שהוא מקור וכן הלא זאת תעשה לך עזבך את יי' אלהיך: רש ונקלה · תרגומו מסכן והדיוט · רש שאין לי שאוכל לתת מהר הראוי לבת מלך לפיכך אמר שאול לעבדיו כה תאמרו לדוד אין חפץ למלך במהר כי אם במאה ערלות פלשתים: ונקלה · שאיני כדאי לקחת בת המלך: ויגדו

רשי

ויתנבא · ואישתטי כנוא ושוטה מדברים דברי רזים שאינם נזכרים: אכה בדוד ובקיר מכה אחת · הכה שיכנס החנית בדוד ובקיר: משכיל · מצליח: ושאול אמר בלבו אל תהי ידי בו פן אענש ותהי יד פלשתים בו ולכך אמר לו והלחם מלחמות יי': בעת תת · כשהגיע זמן שקבעו לתתה לו ובעוד שהיו מתעסקים לתתה לו נתגלגל הדבר ונתנה לעדריאל: בשתי' תתחתן בי · שתי בנות יש לי באחת מהן תתחתן בי וכן תירגם יונתן בחדא מן תרתין כיוצא בו שלש אני נוטל עליך אחת משלש כמו שמפורש שם בחר לך אחת מהן: ולא

ותהי יד רפין וסימ' אשה לבן אדניך · ותהי נדחה עליו · ותהי אחריתי במחזו · ותהי לו למוקש ותהי בו יד פלשתים ב' בפסוק · אל תהי ידי בו ותהי בו יד פלשתים · ותהי לו סכנת · ותהי להשוות גלים דמלכים ·

ויהי ממחרת ותצלח רוח אלהים רעה אל שאול ויתנבא בתוך הבית ודוד מנגן בידו כיום ביום והחנית ביד שאול: ויטל שאול את החנית ויאמר אכה בדוד ובקיר ויסב דוד מפניו פעמים: ויירא שאול מלפני דוד כי היה יהוה עמו ומעם שאול סר: ויסרהו שאול מעמו וישמהו לו שר אלף ויצא ויבא לפני העם: ויהי דוד לכל דרכו משכיל ויהוה עמו: וירא שאול אשר הוא משכיל מאד ויגר מפניו: וכל ישראל ויהודה אהב את דוד כי הוא יוצא ובא לפניהם: ויאמר שאול אל דוד הנה בתי הגדולה מרב אתה אתן לך לאשה אך היה לי לבן חיל והלחם מלחמות יהוה ושאול אמר אל תהי ידי בו ותהי בו יד פלשתים: ויאמר דוד אל שאול מי אנכי ומי חיי משפחת אבי בישראל כי אהיה חתן למלך: ויהי בעת תת את מרב בת שאול לדוד והיא נתנה לעדריאל המחלתי לאשה: ותאהב מיכל בת שאול את דוד ויגדו לשאול ויישר הדבר בעיניו: ויאמר שאול אתננה לו ותהי לו למוקש ותהי בו יד פלשתים ויאמר שאול אל דוד בשתים תתחתן בי היום: ויצו שאול את עבדו דברו אל דוד בלט לאמר הנה חפץ בך המלך וכל עבדיו אהבוך ועתה התחתן במלך: וידברו עבדי שאול באזני דוד את הדברים האלה ויאמר דוד הנקלה בעיניכם התחתן במלך ואנכי איש רש ונקלה: ויגדו עבדי שאול לו לאמר כדברים האלה דבר דוד:

והוה ביומא דבתרוהי ושרת רוח בישא מן קדם יי על שאול ואשתטי בגו ביתא ודוד מנגן בידיה כיום ביום ומורניתא בידא דשאול: וארים שאול ית מורניתא ואמר אמחיניה בדוד ואברזיניה בכותלא ואסתחר דוד מן קדמוהי תרתין זמנין: ודחיל שאול מן קדם דוד ארי הוה מימרא דיי בסעדיה וית שאול רחיק: ואפנייה שאול מלותיה ומנייה ליה רב אלפא ונפק ועל בריש עמא: והוה דוד לכל אורחתיה מצלח ומימרא דיי בסעדיה: וחזא שאול דהוא מצלח לחדא ודחיל מן קדמוהי: וכל ישראל ויהודה רחמין ית דוד ארי הוא נפק ועליל בברישיהון: ואמר שאול לדוד הא ברתי רבתא מרב יתה אתן לך לאיתו ברם הוי לי לגבר עביד קרבי ואגח קרב דעמיה דיי ושאול אמר לא תהי ידי ביה ויתמסר בידא דפלשתאי: ואמר דוד לשאול מן אנא ומן חיי זרעית אבא בישראל ארי אהי חתנא למלכא: והוה בעידן דמטא למתן ית מירב בת שאול לדוד והיא איתיהיבת לעדריאל דמחולת לאיתו: ורחימת מיכל בת שאול לדוד וחויאו לשאול וכשר פיתגמא בעינוהי: ואמר שאול איתננה ליה ותהי ליה לתקלא ויתמסר בידא דפלשתאי ואמר שאול לדוד בחדא מתרין תתחתן ביומא דין: ופקיד שאול ית עבדוהי מלילו עם דוד ברז למימר הא אתרעי בך מלכא וכל עבדוהי רחמוך וכען אתחתן במלכא: ומלילו עבדי שאול קדם דוד ית פיתגמיא האילין ואמר דוד הזעיר בעיניכון לאיתחתנא במלכא ואנא גבר מסכן והדיוט: וחויאו עבדי שאול ליה למימר כפתגמיא האילין מליל דוד:

וחברו להשאות גלים דישעיה · עתה בא כתכה · שמעו שמוע מלתי · מי יתן החדש תחרישון · ותהי עוד נחמתי · ותהי משברתך שלמה: אהבוך ג' וכל עבדיו אהבוך · משרים אהבוך · על כן עלמות:

ולא

רלבג

והנה עזר השי' את דוד ונשמר מזה כשנטה מפניו שני פעמים או בתגבר לשאול כי השי' עם דוד ומעמו סר וויראה ממנו והסירהו מעמו ושמהו לו שר אלף ויצא ויבא לפני העם והנה היתה כונת שאול להפילו ביד פלשתים · והנה היה דוד מצליח מאד בכל דרכיו והיה השי' עמו וזה הוסיף יראה לשאול מפני דוד · מצורף לזה שכבר היה זה סבה אל שכל ישרא' ויהודה אוהבים את דוד כי היה יוצא ובא לפניהם · וכראות שאול זה התחכ' לתת לו בתו באופן שנדר בעת הלחמו עם גלית וחשב שיהיה זה כלי להפיל דוד ביד פלשתי' כי התנה עמו שילחם מלחמות יי' בפלשתים והנה הרחיק דוד מצד הענוה מהתחתן במלך ואמר מי אנכי שאהיה ראוי להתחתן במלך כאלו אמר הנני נבזה ושפל מאד: ומי חיי · ר"ל מה חיי חשובים שאהי' ראוי לזה הלא הייתי רועה צאן ואיך יתכן שאלקח מאחרי הצאן לקחת בת המלך: משפחת אבי בישראל · ידמה שהרצון בזה ומי משפחת אבי שבשבט והנה אמר זה מצד שהיה בא מרות המואביה וככה אמר שאול ומשפחתי הצעירה מכל משפחו' שבטי בנימן להורות שאין ראוי למלוכה: ויהי בעת תת את מרב בת שאול אל דוד · ר"ל בעת ההיא כועד ביאתם שיתננה לדוד וידמה מזה המקום שלא קדשה דוד: בשתים תתחתן בי היום · ר"ל בשתי בנותיו לי תתחתן בי היום כי אתן אחת מהן והיא הפנויה כי הנשואה אי אפשר שאתן לך ואחשוב שאמר לו זה מפני שנדר לו שיתן לו בתו לאשה יתכן שיתן לו הגדולה כי היא הראויה יותר בזה כי לא יתכן לתת הצעירה לפני הבכירה ואולם עתה שנתנה הגדולה לעדריאל המחולתי כתברר שלא יהיה הרצון בזה אלא שיתן לו אחת מבנותיו וידמה שלא הסכים דוד בזה מצד הענוה כמו שקדם אלא שקצר הכתוב ושאול חשב שתהיה הסבה כשלא הסכים דוד בזה שיירא שיפול ביד פלשתים ולזה צוה לעבדיו שידברו אל דוד בסתר ויודיעו לו שהמלך חפץ בו וכל עבדיו אהבוהו כדי שיחשוב דוד שאין כונת שאול להפילו ביד פלשתים: ואנכי איש רש ונקלה · ר"ל ולזה לא אוכל לתת מוהר ומתן כראוי לבת המלך: ויגדו

רש״י

ולא מלאו הימים. לא המתין עד מלאת הימים שקבע לו להביא את מאה הערלות: ויקם דוד וילך הוא ואנשיו וגו' וימלאום. פריסכטי"ר בלע"ז: לרוא. ליראה: ויצאו שרי הפלשתים. לבא בגדודים לשלול שלל בישראל: ליד אביו. סמוך לאביו. אשמ"ם איינ"שים בלע"ז: ותקח מיכל. כדי שלא יבינו שברח וירדפו אחריו: את

רד״ק

ויסר הדבר. בוי"ו אחת לבד ויו"ד השרש נפלה מהמכתב: ולא מלאו הימים. הזמן שנתן לו שיביא לו מאה הערלות לא הגיע הזמן עד שקם והלך והביא לו מאתים: וימלאום למלך. קל הלמ"ד ועניין וימלאום עבדיו הביאום לו כי דוד לא הביאם לפני המלך אך שלחם ביד עבדי שאול או ביד אנשי דוד כמשפט המהר ששולח אותו אדם ביד אחר. ופירוש וימלאום השלימום כלומר כל המאתים הביאו לפניו: ומיכל בת שאול אהבתהו. לפיכ' הוסיף לירא מפניו לשני דברים האחד שראה כי יי' עמו ועוד שמיכל בתו אהבתו ולא יוכל לגרום לו מיתה על ידה ואפי' הוא ידבר על מיתתו בביתו מיכל בתו תגלה לו: לרוא. כמלאת היו"ד פ"א הפועל מהמכתב לפיכך הלמ"ד בגעיא: מדי צאתם. בכל זמן צאתם וכן מדי עלותה בית יי' מדי חדש בחדשו מדי דברי בו והדומים להם: שכל דוד. הצליח: וייקר שמו. היה יקר בעיני כל השומעים שמעו. ובדרש וייקר שמו בהלכה כיון ששמעו פלשתים שנשא דוד אשה ויצאו שרי פלשתים אמרו כתוב בתורתם כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא נלך ונלחם עמהם ולא היו יודעי' כי דוד חכם היה ודורש במה דברים אמורי' במלחמת רשות אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה: ליד אבי. למקום אבי כלומ' למקום שיושב תמיד או פירושו ליד ממש והוא כמו אשר למלך נשען על ידו ואני ואקום לקדם אבא. ופי' בשדה אשר אתה שם כי היה רגיל לצאת שם שאול ביום ל אותו השדה לפיכך צוה יהונתן את דוד שיחבא באותו השדה כדי שישמע הדברים הטובים שידבר הוא לאביו בעבורו. ומה שאמר והגדתי לך אם יהיה שלא תשמע דברינו אני אגיד לך מה שיענה אותי: וישם את נפשו בכפו. תרגומו ומסר ית נפשיה בעל גב לאתקטלא: בדוד

איב ג' חד וסי' ויהי שאול איב את דוד. כי חרב לאיב מגור. אם לא הפגעתי בך: שרי פלשתים ו' דסמיכי בקריא' וסי' ויצאו שרי פלשתים. ויאמרו שרי פלשתים מה העברים ב' בפסו'. ויקצפו עליו שרי פלשתים. אך שרי פלשתים אמרו. ושארא סרני פלשתים: וראיתי י"ב בקריא' וסי' וראיתי את הדם ופסחתי עליכם.

וַיֹּאמֶר שָׁאוּל כֹּה־תֹאמְרוּ לְדָוִד אֵין־חֵפֶץ לַמֶּלֶךְ בְּמֹהַר כִּי בְּמֵאָה עָרְלוֹת פְּלִשְׁתִּים לְהִנָּקֵם בְּאֹיְבֵי הַמֶּלֶךְ וְשָׁאוּל חָשַׁב לְהַפִּיל אֶת־דָּוִד בְּיַד־פְּלִשְׁתִּים׃ וַיַּגִּדוּ עֲבָדָיו לְדָוִד אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּשַׁר הַדָּבָר בְּעֵינֵי דָוִד לְהִתְחַתֵּן בַּמֶּלֶךְ וְלֹא מָלְאוּ הַיָּמִים׃ וַיָּקָם דָּוִד וַיֵּלֶךְ הוּא וַאֲנָשָׁיו וַיַּךְ בַּפְּלִשְׁתִּים מָאתַיִם אִישׁ וַיָּבֵא דָוִד אֶת־עָרְלֹתֵיהֶם וַיְמַלְאוּם לַמֶּלֶךְ לְהִתְחַתֵּן בַּמֶּלֶךְ וַיִּתֶּן־לוֹ שָׁאוּל אֶת־מִיכַל בִּתּוֹ לְאִשָּׁה׃ וַיַּרְא שָׁאוּל וַיֵּדַע כִּי יְהוָה עִם־דָּוִד וּמִיכַל בַּת־שָׁאוּל אֲהֵבַתְהוּ׃ וַיֹּאסֶף שָׁאוּל לֵרֹא מִפְּנֵי דָוִד עוֹד וַיְהִי שָׁאוּל אֹיֵב אֶת־דָּוִד כָּל־הַיָּמִים׃

וַיֵּצְאוּ שָׂרֵי פְלִשְׁתִּים וַיְהִי מִדֵּי צֵאתָם שָׂכַל דָּוִד מִכֹּל עַבְדֵי שָׁאוּל וַיִּיקַר שְׁמוֹ מְאֹד׃

וַיְדַבֵּר שָׁאוּל אֶל־יוֹנָתָן בְּנוֹ וְאֶל־כָּל־עֲבָדָיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד וִיהוֹנָתָן בֶּן־שָׁאוּל חָפֵץ בְּדָוִד מְאֹד׃ וַיַּגֵּד יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵאמֹר מְבַקֵּשׁ שָׁאוּל אָבִי לַהֲמִיתֶךָ וְעַתָּה הִשָּׁמֶר־נָא בַבֹּקֶר וְיָשַׁבְתָּ בַסֵּתֶר וְנַחְבֵּאתָ׃ וַאֲנִי אֵצֵא וְעָמַדְתִּי לְיַד־אָבִי בַּשָּׂדֶה אֲשֶׁר אַתָּה שָׁם וַאֲנִי אֲדַבֵּר בְּךָ אֶל־אָבִי וְרָאִיתִי מָה וְהִגַּדְתִּי לָךְ׃

וַיְדַבֵּר יְהוֹנָתָן בְּדָוִד טוֹב אֶל־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַל־יֶחֱטָא הַמֶּלֶךְ בְּעַבְדּוֹ בְדָוִד כִּי לוֹא חָטָא לָךְ וְכִי מַעֲשָׂיו טוֹב־לְךָ מְאֹד׃ וַיָּשֶׂם אֶת־נַפְשׁוֹ בְכַפּוֹ וַיַּךְ אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי וַיַּעַשׂ יְהוָה תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה לְכָל־יִשְׂרָאֵל רָאִיתָ וַתִּשְׂמָח וְלָמָּה תֶחֱטָא בְּדָם נָקִי לְהָמִית אֶת־דָּוִד חִנָּם׃ וַיִּשְׁמַע שָׁאוּל בְּקוֹל יְהוֹנָתָן וַיִּשָּׁבַע שָׁאוּל חַי־יְהוָה אִם־יוּמָת׃ וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן לְדָוִד וַיַּגֶּד־לוֹ יְהוֹנָתָן אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיָּבֵא יְהוֹנָתָן אֶת־דָּוִד אֶל־שָׁאוּל וַיְהִי לְפָנָיו כְּאֶתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃

תרגום

וַאֲמַר שָׁאוּל כְּדֵין תֵּימְרוּן לְדָוִד לָא רַעֲוָא לְמַלְכָּא בְּמוֹהֲרִין אֱלָהֵן בְּמָאָה עָרְלוֹת פְּלִשְׁתָּאֵי לְאִיתְפְּרָעָא בְּסַנְאֵי מַלְכָּא וְשָׁאוּל חֲשִׁיב לְמִמְסַר יַת דָּוִד בִּידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי׃ וְחַוִּיאוּ עַבְדּוֹהִי לְדָוִד יַת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וּכְשַׁר פִּתְגָּמָא בְּעֵינֵי דָוִד לְאִתְחַתְּנָא בְּמַלְכָּא וְלָא שְׁלִימוּ יוֹמַיָּא׃ וְקָם דָּוִד וַאֲזַל הוּא וְגַבְרוֹהִי וּקְטַל בִּפְלִשְׁתָּאֵי מָאתַן גַּבְרָא וְאַיְתִי דָוִד יַת עָרְלָתְהוֹן וְאַשְׁלְמִינוּן לְמַלְכָּא לְאִתְחַתְּנָא בְּמַלְכָּא וִיהַב לֵיהּ שָׁאוּל יַת מִיכַל בְּרַתֵּיהּ לְאִתּוּ׃ וַחֲזָא שָׁאוּל וִידַע אֲרֵי מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדֵיהּ דְּדָוִד וּמִיכַל בַּת שָׁאוּל רַחֲמִיתֵיהּ׃ וְאוֹסִיף שָׁאוּל לְמִדְחַל מִן קֳדָם דָּוִד עוֹד וַהֲוָה שָׁאוּל בְּעֵיל דְּבָב לְדָוִד כָּל יוֹמַיָּא׃

וּנְפַקוּ רַבְרְבֵי פְלִשְׁתָּאֵי וַהֲוָה בִּזְמַן מִפְּקְהוֹן אַצְלַח דָּוִד מִכֹּל עַבְדֵי שָׁאוּל וּסְגֵי שְׁמֵיהּ לַחֲדָא׃

וּמַלֵּיל שָׁאוּל עִם יוֹנָתָן בְּרֵיהּ וְעִם כָּל עַבְדּוֹהִי לְמִקְטַל יַת דָּוִד וִיהוֹנָתָן בַּר שָׁאוּל אִתְרְעֵי בְּדָוִד לַחֲדָא׃ וְחַוִּי יְהוֹנָתָן לְדָוִד לְמֵימַר בָּעֵי שָׁאוּל אַבָּא לְמִקְטְלָךְ וּכְעַן אִסְתַּמַּר כְּעַן בְּצַפְרָא וְתִיתֵּב בְּסִתְרָא וְתִטַּמַּר׃ וַאֲנָא אִיפּוֹק וְאֵיקוּם לְוָת אַבָּא בְּחַקְלָא דְּאַתְּ תַּמָּן וַאֲנָא אֲמַלֵּיל עֲלָךְ פִּתְגָּמִין תַּקְנִין קֳדָם אַבָּא וְאֶיחֱזֵי מָה וַאֲחַוֵּי לָךְ׃

וּמַלֵּיל יְהוֹנָתָן עַל דָּוִד פִּתְגָּמִין תַּקְנִין קֳדָם שָׁאוּל אֲבוּהִי וַאֲמַר לֵיהּ לָא יְחֱטֵי מַלְכָּא בְּעַבְדֵּיהּ בְּדָוִד אֲרֵי לָא חָטֵי לָךְ וַאֲרֵי עוֹבָדוֹהִי תַּקְנִין לָךְ לַחֲדָא׃ וּמְסַר יַת נַפְשֵׁיהּ בְּעַל גַּב לְאִיתְקְטָלָא וּקְטַל יַת פְּלִשְׁתָּאָה וַעֲבַד יְיָ פּוּרְקָנָא רַבָּא לְכָל יִשְׂרָאֵל חֲזֵיתָא וַחֲדֵיתָא וּלְמָה תִּתְחַיַּב בִּדְם זַכַּאי לְמִקְטַל יַת דָּוִד מַגָּן׃ וְקַבֵּיל שָׁאוּל לְמֵימַר יְהוֹנָתָן וְקַיֵּים שָׁאוּל קַיָּים חַי יְיָ אִם יִתְקְטֵיל׃ וּקְרָא יְהוֹנָתָן לְדָוִד וְחַוִּי לֵיהּ יְהוֹנָתָן יַת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וְאַיְתִי יְהוֹנָתָן יַת דָּוִד לְוָת שָׁאוּל וַהֲוָה מְשַׁמֵּשׁ קֳדָמוֹהִי כְּמֵאֶתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי׃

רלב״ג

ויסר הדבר בעיני דוד להתחתן במלך. ר"ל עם זה התכלי' כי בטח בשיגיע זה ויתברר לשאול כי יי' עמו ותחת ערלות מאה פלשתים הביא לו מאתי' להורות על טוב הצלחתו: ומיכל בת שאול אהבתהו. הנה זה גם כן היה מוסיף יראה לשאול כי זה מורה על טוב הצלחת דוד ועל כי המלוכ' תהיה לו כי עם התברר לבת שאול שנאת אביה את דוד עם כל זה נקשרה אהבתה בנפש שזה גם כן יהיה סבה מה מונעת שאול מהריגת דוד כדי שלא יכאיב לב בתו ועוד כי יתכן שהיא תגלה לדוד סודות אביה ויהיה מפני זה נשמר מהרעה אשר יחשב לעשות לו: שכל דוד מכל עבדי שאול. ר"ל שהצליח במלחמ' יותר מכלם: וייקר שמו מאד. ר"ל שכל מי שהיה מזכיר שמו היה מזכירו ביקר ובכבוד רב: ויפטר

מסרה

וראיתי מה והגדתי לך. וראית לבית גבה. וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה. וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות. וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם. וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון. וראיתי את כל מעשה האלהים. כי איככה אוכל וראיתי ב' בפסוק. וראיתי אני דניאל לבדי את המראה. והנה שנים אחרים:

בדוד ובקיר׳ פירשנו׃ ויפטר׃ כשהלך מלפניו ושמר מהחנית והכה בקיר׃ ויך את החנית בקיר. תקעו בקיר׃ נס וימלט. פי׳ גם בלילה ההוא כמו שאמר כי הגידה לו אשתו מיכל כי אביה רוצה להמיתו בלילה׃ לשמרו ולהמיתו׃ לשמרו שלא יצא מן הבית ויברח ולהמיתו בבקר כי לא היה ממית אותו הלילה בפני בתו אלא חשב ם פיה אותו אליו בבקר וימיתוהו׃ בעד החלון׃ כי דרך הפתח לא יוכל לצאת מפני השומרים והיה לבית חלון מצד אחר שלא ראו אותו השומרים כשהורידתהו מן החלון. ובדרש והולך ברח דוד רבי אבא ורבי אבין רבי אבא אמר שני שערים היו לו לבית של דוד אחד גדול ואחד קטן ושמרו אותו מן השער הגדול ויצא לו מן השער הקטן ורבי אבין אמר שער אחד לבד היה לו ועמדו להם על השער מה עשתה מיכל שלשלה דוד בעד החלון׃ את התרפים. תרגומו צלמניא והם צמויים בדמות גוף האדם לפיכך שמה אותם במטה שידמה דוד מוכב שם ובמקום ראשו שמה כביר העזים שידמה כשער ראש האדם ופי׳ כביר עזים כר עשוי משער העזים ויונתן תרגם רעזיא וכן את׳ מתרגם ונתנה כר יין תחת דוד על המטה ר״ל כר מעור העזים והיה השיער לו למעלה לפיכך שמה אותו במקום ראשו. ועניין התרפים י״מ כי הם ע״ז כמו התרפים אשר ללבן שגנבתם רחל ולבן עובד ע״ז היה כמו שאמר לה למה גנבת את אלהי וחלילה חלילה שיהיה בבית דוד ע״ז ויש אומרי׳ שהוא כלי הכחשת העשוי לדעת חלקי השעות וידיעו בהם העתידות במשפט המזלות וזה יתכן בדבר לבן אבל בדבר מיכל הוא קשה לפרש למה שמה אותם במטה מקום דוד ואותו הכלי איננו בתכונה הזאת והחכם ר׳ אבע״ז ז״ל כתב כי התרפים הם על צורת בן אדם והיא עשויה לקבל כח עליוני׳ והשר שהתרפים כן התרפים ם שמה מיכל במטה עד מחשבו שומרי הבית שהם דוד׃ אל המטה. כמו על המטה וכן אל ההרים לא אכל׃ וישבו בניות. כתוב הוי״ו קודם היו״ד וקרי היו״ד קודם הוי״ו והכתוב והקרי שוים בעניין תהיה היו״ד קודם הוי״ו או הוי״ו קודם היו״ד אח׳ הו׳ והוא מלשון נוה והיה המקום הזה הנקרא נוית בעיר הנקראת רמה לפיכך אמר בנוית ברמה כלומר אשר ברמה או היה זה המקום חוץ לעיר הנקראת רמה קרוב לה בגבולה ואמר ברמה כמו ויהי בהיות יהושע ביריחו וזה הנכון לפיכך אמר וילך הוא ושמואל וישבו בניות והיה זה המקום מקום לבני הנביאים שהיו יושבים שם ולומדים לפני שמואל ובת״י בית אולפנא ורבו׳ ז״ל אמרו מה עניין נוית אצל רמה אלא שהיו יושבין ברמה ועוסקין בנוו של עולם כלומר בבית המקדש כלומר באיזה מקום יהיה׃ ויראה

ויפטר מפני שאול ויך את החנית בקיר׃ ר״ל שכשהלך מלפניו בעת שזרקו החנית להכות דוד והכה החנית בקיר ולא נגע בדוד והנה היה זה גם כן עצום כי עם היותו מנגן והיה מתפחד שיהיה שירו מעוזב כראוי כשהלך מלפניו אחר הריקו החנית אליו. ולפי שהכבד לדוד כי כלתה הרעה מאת שאול להמיתו גם לביתו לשמרו ולהמיתו בבקר׃ ר״ל לשמרו שלא יצא משם כדי שימיתו להבאת אותו אליו בבקר להמיתו על ידי אחד מעבדיו באופן ם שיתאמת שאול שכבר מת דוד ולזה לא צוה למלאכים שהלכו אל בית דוד שימיתוהו כי ירא כן יעשה דוד ע עמהם בתחבולות למלט את נפשו כבר מה מן הדרים עם מכבר רצה שאול לעמוד זה בבקר כי חושש היה עושה לאת לדוד על לא חמס בכפיו ולזה הסתיר בתחלה להכותו בחנית בהיותו מנגן בידו לפניו שלא יתפרסם זה לזולתו וזה גם כן בעת היות רוח אלהים רעה מבעתו שלא יודע הדבר יהיה לשאול ה התחבולות מצד חליו או שיפילנו ביד פלשתים כי בזה לא יאשימנו אחד מן האנשים׃ בעד החלון׃ הנה השומרים היו אצל ה הפתח מוכנים בו לבית דוד והחלון היה בכותל אחר מהבית ומשם הורידה אותו מיכל כדי שימלט ו ולקחה התרפים ושמה אותם על המטה ם שידמה שיהיה מוכב במטה דוד׃ ופור עמו מעור עזים והיה בה שערות שמה ם מראשותיו להטעות ה הבאים שם ויחשבו ב התקום ההוא ודומה להם מפני השערות שיהיה שם דוד׃ ואחר זה כשהבא בכבר כביר העזים להורות כי כסה דוד ראשו ל לשמרו מהקררו בעת המיכה עם שזה יהיה סבה שלא יתראה לה׳ שלא יהיה אשר במטה דוד אם לא אחר׃ ם

וחוסף ה׳ רפ׳ בקריאה ג׳ מלאים וב׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר וישב׃ ויבא יעקב מן השדה. ויקם בלילה הוא. ודוד נס וימלט. בלילה הוא ד׳ וסימ׳ ותשקין את אביהן יין. וסימ׳ בלשון ארמי שתא ודכך וקם וערק׃

ותוסף המלחמה להיות ויצא דוד וילחם בפלשתים ויך בהם מכה גדולה וינסו מפניו׃ ותהי רוח יהוה רעה אל שאול והוא בביתו יושב וחניתו בידו ודוד מנגן ביד׃ ויבקש שאול להכות בחנית בדוד ובקיר ויפטר מפני שאול ויך את החנית בקיר ודוד נס וימלט בלילה הוא׃ וישלח שאול מלאכים אל בית דוד לשמרו ולהמיתו בבקר ותגד לדוד מיכל אשתו לאמר אם אינך ממלט את נפשך הלילה מחר אתה מומת׃ ותרד מיכל את דוד בעד החלון וילך ויברח וימלט׃ ותקח מיכל את התרפים ותשם אל המטה ואת כביר העזים שמה מראשתיו ותכס בבגד׃ וישלח שאול מלאכים לקחת את דוד ותאמר חלה הוא׃ וישלח שאול את המלאכים לראות את דוד לאמר העלו אתו במטה אלי להמיתו׃ ויבאו המלאכים והנה התרפים אל המטה וכביר העזים מראשתיו׃ ויאמר שאול אל מיכל למה ככה רמיתני ותשלחי את איבי וימלט ותאמר מיכל אל שאול הוא אמר אלי שלחני למה אמיתך׃ ודוד ברח וימלט ויבא אל שמואל הרמתה ויגד לו את כל אשר עשה לו שאול וילך הוא ושמואל וישבו בנוית׃ ויגד לשאול לאמר הנה דוד בניות ברמה׃	ג׳ מל׳ ה׳ נסיפ׳ ל׳ ד׳ וסי׳ שתא ודמך וקם וערק ל׳ ל׳ ג״ב תב׳ וח׳ מל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ וחס׳ בניות ק׳ בנוית ק׳	ואוסיפו עבדי קרבא למהוי ונפק דוד ואגיח קרבא בפלשתאי ומחא בהון מחא סגיאה ואפיכו מן קדמוהי׃ ושרת רוח בישא מן קדם יי לות שאול והוא בביתיה יתיב ומורניתא בידיה ודוד מנגן ביד׃ ובעא שאול למימחי במורניתא בדוד ולמיגרזיה בכותלא ואיתפטר מן קדם שאול וקבע ית מורניתא בכותלא ודוד ערק ואשתיזב בליליא ההוא׃ ושלח שאול איזגדין לות בית דוד למיטריה ולמקטליה בצפרא ותחויאת לדוד מיכל אתתיה למימר אם ליתך משיזב ית נפשך בליליא מחר את מתקטל׃ ושלשילת מיכל ית דוד מן חרכא ואזל וערק ואשתיזיב׃ ונסיבת מיכל ית צילמניא ושויאת על ערסא וית נודא דעזיא שויאת איסדוהי וכסיאת בלבושא׃ ושלח שאול איזגדין למדבר ית דוד ואמרת שכיב מרע הוא׃ ושלח שאול ית איזגדיא למיסער ית דוד למימר אסיקו יתיה בערסא לותי למקטליה׃ ואתו איזגדיא והא צלמניא על ערסא ונודא דעזיא איסדוהי׃ ואמר שאול למיכל למא כדין שקרת בי ושלחת ית בעיל דבבי ואישתיזיב ואמרת מיכל לשאול הוא אמר לי שלחני למא אקטלינך׃ ודוד ערק ואישתיזיב ואתא לות שמואל לרמתא וחוי ליה ית כל די עבד ליה שאול ואזל הוא ושמואל ויתיבו בבית אולפנא׃ ואיתחוא לשאול למימר הא דוד בבית אולפנא ברמתא׃

הרמתה ה׳ בקריאה וסימ׳ וישבו ויבואו אל ביתם הרמתה׃ וילך אלקנה׃ ותשובתו הרמתה׃ ויתקבצו כל זקני ישראל. וילך שמואל הרמתה. ויקח שמואל את קרן השמן. ודוד ברח וימלט. וילך גם הוא הרמתה׃

מיכל זה ובכן כך יתכן שימלט דוד ויתרחק ולחשב מעשיה זה מיכל שלא יסכימו בבקר לקרא לה שתפתח להם תוכל לרחותם בתחלה להם שהוא במטה ותאמ׳ להם שהוא חולה כדי שיהיה לדוד מהפנאי יותר להתרחק. והנה עם כל זה שאול שיעלוהו ש״ו במטה אשר הוא בה לחשקו בהריגתו והביאו המלאכים את המטה אשר היה בה דוד לפי מחשבתם וכאשר היתה המטה אצל שאול נתברר לו כי לא היה שם דוד אך היו התרפים ע׳ המטה והיה כביר העזי׳ למראשו׳ התרפים׃ והנה התרפים היו על צורת בן אדם עשוית במצות ידועות אצלם והיו הוספים שהצורה ההיא תעורר הכח הדמיוני ברוך שיהיה מתבודד מבין כחו ש אמר הנפש בדרך שיקבל כח עליון כמהבו והיה שומע הדמיון קול כמוך מגיד העתידות לפי מחשבתם וכבר נכנס בהודע הזאת מהחכמון מה שכבר העירונו עליו בפי אמרו ואון ותרפים הפבר׃ וישבו בניות. אמרו שהיה בית מדרש לנביאים אצל עיר הרמה שהיה יושב בה שמואל׃ להקת

רשי

את התרפים. עפויים בדמות גוף אדם׃ כביר העזים. עור מוספנו שלם כחמת פלגי״ל בלע״ז׃ שמה מראשותיו. לפי שאין לתרפים שיער וזה דומה לשיער אדם׃ הוא אמר לי וגו׳. אתה מסרתני ביד ליסטים אחר שלף חרבו עלי עד שלחתיו׃ בנוית. בית אולפנא׃ להקת

להקת: שיטת: ויפשט גם הוא בגדיו. בגדי מלכות ללבוש בגדי התלמידים: ויפל ערום: בדסן תירגם יונתן וכפל ערטילאי בפס׳ ר׳ מנחם שמשמע מפי ערבי אחד בדסן בלשון ערבי משוגע: כפשע: כפסיעה אחד שכפטרתי מפניו והכה בחנית בקיר ובאותה פסיעה נצלתי מן הבית: הנה חדש מחר. חידוש הלבנה וכל אוכלי שולחן המלך אין ב מתכנאים מלבא ביום טוב אל הלחם: ואנכי ישב אשב עם המלך לאכול. לשון הוה הוא ואנכי רגיל לישב עם המלך תמיד לאכול סמוך לו: ושלחתני. מעתה ונסתרתי עד הערב של יום שלישי ולא א אהיה עם האוכלים ו ונפקד מושבי ויתמה המלך עלי או מחר או למחרתו: כשאל

ויראו: הגדול שבמלאכי שאול או כל אחד ואחד ממלאכי שאול: להקת. כמו הפוך קהלת ותרגומו סיעת ספריא ר״ל תלמידי חכמים כי ת״ח נקראו סופרים: נבאים. תרגומו משבחין כלומר היו אומרים שירות ותושבחות לאל ברוח הקדש ואפשר שהיו מתנבאין נבואות עתידות קרובות בזמנם: עומד נצב עליהם. עומד שהיה עומד על רגליו: נצב. מלמד אותם כמו נצב על הקוצרים וממונה עליהם להורות מה יעשו וכן נצב על עבדי שאול גדול וממונה עליהם וכת״י קאים ומליף עליהון: בשכו. שם מקום ובא בידיעה שלא כמנהג וכמוהו בקירקר בשכות: וילך שם. ובדרך היתה רוח אלהים וילך הלוך ויתנבא עד בואו בניות: ויפשט גם הוא בגדיו. מלמד שהנביאים האחרים פשטו ב בגדיהם כי גם הוא לרבות וענין זה כי בבא הנבואה על האדם יתבטלו הרגשותיו ויפול האדם כמו שאומר בבלעם נופל וגלוי עינים ואמר בדניאל ואני הייתי נרדם על פני ופני ארצה ופעמים יקרה שיפשט בגדיו מפני רוב בטול הרגשותיו ומחשבותיו ה הגשמיות ויפאר בכח השכל ל לבדו: ויפול ערום. תרגם וכפל ברסן ולא מצאתי לו חבר ויש נסחאות כתיב ביישן: על כן יאמרו הגם שאול בנביאים. כמו שאמר למעלה על כן היתה למשל ושם פרשנוהו: ויברח דוד. בעוד שהיה מתנבא שאול ברח לו: ויאמר לו חלילה. יש לשאול היאך היה מבטיחו יהונתן על שקר והיך אמ׳ לו ולא יגלה את אזני והלא לעיני כל היה רודפו ומבקש על נפשו אלא היה חושב יהונתן שלא היה בלב אביו להמיתו אחר שנשבע לו ואמ׳ חי יי׳ אם יומת ומה שהיה מטיל לו החנית אחרי השבוע ומה ששלח לביתו לשמרו ולהמיתו ומה ם שהלך אחריו עד נוית ברמה ל להמיתו היה חושב יהונתן כי מפני רוח רעה שהיתה מבעתת אותו היה רוצה להמיתו בעוד שהיתה בו הרוח הרעה כי לא היתה לו רוח רעה אלא לעיתים כמו שאמר והיה בהיות רוח א אלהים רוח רעה אל שאול וכן לא ראינו שהיה רוצה להמיתו אחר השבועה אלא בהיות עליו רוח רעה לפיכך היה מבטיחו יהונתן כי היה יכול להשמר ממנו בהיות עליו רוח הרעה ואף על פי שהיה לו לכנן לפניו בעת ההיא אף על פי כן היה יכול להשמר ממנו שלא יעמוד למולו ושאול היה ב בלבו להמיתו גם בלא עת רוח רעה אלא שלא היה מראה זה מפני השבועה שנשבע ליהונתן או כדי שלא יעצב יהונתן כמו ש שאמר לדוד והגידו לדוד מעבדי שאול האוהבי אותו כי בלב שאול להמיתו כי גלה להם והסתיר מיהונתן לפיכך נשבע דוד ואמר חי יי׳ וחי נפשך כי כפשע ביני ובין המות. ונראה כי החזירו יהונתן לפני אביו אחר מעשה נוית והיה בשלחן אביו כיום ביום כמו שאומר ואנכי ישב אשב עם המלך לאכול כלומר מנהגי לשבת עמו בשלחנו יום ביום ואף על פי כן היה ירא דוד ואמר ליהונתן כי

איפה׳ כתיב כן וד׳ כתיב אפו וס׳ נמסר בסדר וישב: ערם ד׳ חס׳ וסי׳ ויפל ערם כל היום. בי תראה ערם ונסיתו. כי אמר אלי ערם יערים. ערם יצאתי מבטן: ב׳ מלין חס׳ יו״ד בריש תיבותא וקרינן וסי׳ עשה. ויאמר

וַיִּשְׁלַח שָׁאוּל מַלְאָכִים לָקַחַת אֶת־דָּוִד וַיַּרְא אֶת־לַהֲקַת הַנְּבִיאִים נִבְּאִים וּשְׁמוּאֵל עֹמֵד נִצָּב עֲלֵיהֶם וַתְּהִי עַל־מַלְאֲכֵי שָׁאוּל רוּחַ אֱלֹהִים וַיִּתְנַבְּאוּ גַּם־הֵמָּה׃ וַיַּגִּדוּ לְשָׁאוּל וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֲחֵרִים וַיִּתְנַבְּאוּ גַּם־הֵמָּה וַיֹּסֶף שָׁאוּל וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים שְׁלִשִׁים וַיִּתְנַבְּאוּ גַּם־הֵמָּה׃ וַיֵּלֶךְ גַּם־הוּא הָרָמָתָה וַיָּבֹא עַד־בּוֹר הַגָּדוֹל אֲשֶׁר בַּשֶּׂכוּ וַיִּשְׁאַל וַיֹּאמֶר אֵיפֹה שְׁמוּאֵל וְדָוִד וַיֹּאמֶר הִנֵּה בְּנָוֺית בָּרָמָה׃ וַיֵּלֶךְ שָׁם אֶל־נָוֺית בָּרָמָה וַתְּהִי עָלָיו גַּם־הוּא רוּחַ אֱלֹהִים וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וַיִּתְנַבֵּא עַד־בֹּאוֹ בְּנָוֺית בָּרָמָה׃ וַיִּפְשַׁט גַּם־הוּא בְּגָדָיו וַיִּתְנַבֵּא גַם־הוּא לִפְנֵי שְׁמוּאֵל וַיִּפֹּל עָרֹם כָּל־הַיּוֹם הַהוּא וְכָל־הַלָּיְלָה עַל־כֵּן יֹאמְרוּ הֲגַם שָׁאוּל בַּנְּבִיאִם׃

וַיִּבְרַח דָּוִד מִנָּוֺית בָּרָמָה וַיָּבֹא וַיֹּאמֶר לִפְנֵי יְהוֹנָתָן מֶה עָשִׂיתִי מֶה־עֲוֺנִי וּמֶה־חַטָּאתִי לִפְנֵי אָבִיךָ כִּי מְבַקֵּשׁ אֶת־נַפְשִׁי׃ וַיֹּאמֶר לוֹ חָלִילָה לֹא תָמוּת הִנֵּה לוֹ־עָשָׂה אָבִי דָּבָר גָּדוֹל אוֹ דָּבָר קָטֹן וְלֹא יִגְלֶה אֶת־אָזְנִי וּמַדּוּעַ יַסְתִּיר אָבִי מִמֶּנִּי אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֵין זֹאת׃ וַיִּשָּׁבַע עוֹד דָּוִד וַיֹּאמֶר יָדֹעַ יָדַע אָבִיךָ כִּי־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וַיֹּאמֶר אַל־יֵדַע־זֹאת יְהוֹנָתָן פֶּן־יֵעָצֵב וְאוּלָם חַי־יְהוָה וְחֵי נַפְשֶׁךָ כִּי כְפֶשַׂע בֵּינִי וּבֵין הַמָּוֶת׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן אֶל־דָּוִד מַה־תֹּאמַר נַפְשְׁךָ וְאֶעֱשֶׂה־לָּךְ׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־יְהוֹנָתָן הִנֵּה־חֹדֶשׁ מָחָר וְאָנֹכִי יָשֹׁב־אֵשֵׁב עִם־הַמֶּלֶךְ לֶאֱכוֹל וְשִׁלַּחְתַּנִי וְנִסְתַּרְתִּי בַשָּׂדֶה עַד הָעֶרֶב הַשְּׁלִשִׁית׃

ל׳ ג׳ מל׳ בלים׳ · ל׳ וא׳ ב׳ מלאכי ומעתם אב׳ · ל׳ וכתי׳ ס״ן · ל׳ כתי׳ כן נה״א · ניות ק׳ · בניות ק׳ · ג׳ חס׳ · ג׳ כתי׳ כן · מניות ק׳ · לא יעשה ק׳ · ב׳ חסיע אבכים ל׳ · ל׳ · ג׳ מ״ל

וּשְׁלַח שָׁאוּל אִזְגַּדִּין לְמִדְבַּר יָת דָּוִד וַחֲזוֹ יָת סִיעַת סָפְרַיָּא מְשַׁבְּחִין וּשְׁמוּאֵל קָאֵים מַלִּיף עִלָּוֵיהוֹן וּשְׁרַת עַל אִזְגַּדֵּי שָׁאוּל רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ וְשַׁבַּחוּ אַף אִנּוּן׃ וְחַוִּיאוּ לְשָׁאוּל וּשְׁלַח אִזְגַּדִּין אוֹחֲרָנִין וְשַׁבַּחוּ אַף אִנּוּן וְאוֹסִיף שָׁאוּל וּשְׁלַח אִזְגַּדִּין תְּלִיתָאִין וְשַׁבַּחוּ אַף אִנּוּן׃ וַאֲזַל אַף הוּא לְרָמְתָא וַאֲתָא עַד גּוּבָא רַבָּא דִּי בְשֵׂכוּ וּשְׁאֵל וַאֲמַר אֵיכָא שְׁמוּאֵל וְדָוִד וַאֲמַר הָא בְּבֵית אוּלְפָנָא בְּרָמְתָא׃ וַאֲזַל לְתַמָּן לְבֵית אוּלְפָנָא דִּי בְרָמְתָא וּשְׁרַת עֲלוֹהִי אַף הוּא רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ וַאֲזַל מֵיזַל וּמְשַׁבַּח עַד דַּאֲתָא לְבֵית אוּלְפָנָא בְּרָמְתָא׃ וְאַשְׁלַח אַף הוּא לְבוּשׁוֹהִי וְשַׁבַּח אַף הוּא קֳדָם שְׁמוּאֵל וּנְפַל בִּרְשָׁן כָּל יוֹמָא הַהוּא וְכָל לֵילְיָא עַל כֵּין יֵימְרוּן הַאַף שָׁאוּל בְּסָפְרַיָּא׃ וַעֲרַק דָּוִד מִבֵּית אוּלְפָנָא דִּי בְרָמְתָא וַאֲתָא וַאֲמַר קֳדָם יְהוֹנָתָן מָה עֲבָדִית מָה חוֹבִי וּמָה סוּרְחָנִי קֳדָם אֲבוּךְ אֲרֵי בָּעֵי לְמִקְטְלִי׃ וַאֲמַר לֵיהּ חַס לָא תְמוּת הָא לָא יַעֲבֵיד אַבָּא פִּתְגַּם רַב אוֹ פִּתְגַּם זְעֵיר וְלָא יְחַוֵּי לִי וּמָא דֵין כַּסֵּי אַבָּא מִנִּי יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין לֵית דָּא קְיָמָא׃ וְקַיֵּים עוֹד דָּוִד וַאֲמַר מִדַּע יָדַע אֲבוּךְ אֲרֵי אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ וַאֲמַר לָא יִדַּע דָּא יְהוֹנָתָן דִּילְמָא יִתְנְסֵיס וּבְרַם קַיָּים הוּא יְיָ וְחַיֵּי נַפְשָׁךְ אֲרֵי כְּפִסְעָא חֲדָא בֵּינָא וּבֵין מוֹתָא׃ וַאֲמַר יְהוֹנָתָן לְדָוִד מָא רַעֲוָא נַפְשָׁךְ וְאַעֲבֵיד לָךְ׃ וַאֲמַר דָּוִד לִיהוֹנָתָן הָא יַרְחָא מְחַר וַאֲנָא אַסְחָרָא אַסְחַר עִם מַלְכָּא לְמֵיכַל וְתִשְׁלְחִינַנִי וְאֶטַּמַּר בְּחַקְלָא עַד עִידָּן רַמְשָׁא דְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה׃

רלבג

להקת הנביאי׳ נבאים. ר״ל קהלת הנביאים מתנבאים דברים ע עתידים: נצב עליהם. ר״ל אצלם והנה זאת הנבואה היתה ממין רוח הקדש בהסתמם החושים על מנהגיהם וכאילו השפיע שמואל מן הרוח אשר עליו עליה׳ ונתנבאו מלאכי שאול הראשונים והשניים והשלישים. וגם שאול נתנבא ב בבואו שם ופשיטת ה הבגדים ונפלו ערום היה מחוזק הדבקות במושכלו׳ עם שלא היו מרגישים בענינים ה הגשמיים והתמיד זה לשאול כל היום ההוא וכל הלילה כדי שיוכל דוד להמלט אז מיד ש שאול: ומדוע יסתיר אבי ממני את הדבר הזה אין זאת. יתכן שסבר חשב יהונתן שמה שהיה שאול ר רודף דוד להרגו לא יהיה כי אם בסבב הרוח הרעה שהיתה מבעתת אותו אך בהיות שאול בדעתו השלם לא ה היתה כונתו להרע ל לדוד כי כבר נשבע לו באלהים כאמרו חי יי׳ אם יומת: כפשע ביני ובין המות. ר״ל שיעור מועט כאילו תאמר פ פסיעה אחת וזה מבואר מאד בעת שהיה דוד מכנן לפניו כי לולי נטה מפניו

יצ׳ ה׳ וחס׳ וסי׳ אכל ומכיל בכרתה ר דירושלם ואתנחם

לו חלילה לא תמות הנה לו עשה. עבר שוש שוטף כי עבר. וחלופיהון ב׳ כתיב ולא קרינן וסי׳ יצאו ומארץ בשדים יצאו. יעמדו והיה יעמדו עליו דוגים כתיב יחזקאל:

ואנכי ישב אשב עם המלך לאכול. בכמו היום הזה ולזה ירגיש המלך שאנכי שם וישאל מה הסבה בזה: עד הערב השלישית. הוא ערב יום החדש השני כי היה שלישית לערב ההוא: כי כמו מעט הרגו בחניתו:

בזה יבחן הדבר אם יפקדהו כשלא יהיה שם ויאמר טוב שלום לעבדך כלומר כי שקר דברו לי המדברים אז היטב לבבו לי ופירוש כפשע דבר מועט כמו פסיעה והוא כעד הרגל וכת״י ארי כפיסעא חדא בינא ובין מותא. ובדרש בפסיעה אחת שנפטרתי מפניו נצלתי כמו שנאמר ויפטר דוד מפני שאול: הנה חדש מחר. יום ראשון מהחדש וכיון שמנהגו לאכול בשלחנו יפקדני כל שכן שהוא יום ראש חדש ובאים כל האוכלים בשלחן אחד כמו ביום טוב: עד הערב השלישית. פירוש עד עת ערב של יום שלישי ואומר השלישית לשון נקבה על העת וכת״י עד עידן רמשא דיומא תליתאה:

פקד ה׳ וחס׳ וסי׳ ויאמר יוסף אל אחיו אנכי מת. וישבע יוסף את בני ישראל לאמר. ויקח משה את עצמות יוסף. פקד פקדתי אתכם. אם פקד יפקדני אביך: יחרה ג׳ וסי׳ למה יי׳. פן יחרה אף יי׳. ואם חרה יחרה לו דע: עבדך ז׳ חס׳ וקמצין בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר בהעלתך: בברית ג׳ בקריאה וסימ׳

אם פקד יפקדני אביך ואמרת נשאל נשאל ממני דוד לרוץ בית־לחם עירו כי זבח הימים שם לכל־המשפחה: אם־כה יאמר טוב שלום לעבדך ואם־חרה יחרה לו דע כי־כלתה הרעה מעמו: ועשית חסד על־עבדך כי בברית יהוה הבאת את־עבדך עמך ואם־יש־בי עון המיתני אתה ועד־אביך למה־זה תביאני: ויאמר יהונתן חלילה לך כי אם־ידע אדע כי־כלתה הרעה מעם אבי לבוא עליך ולא אתה אגיד לך: ויאמר דוד אל־יהונתן מי יגיד לי או מה־יענך אביך קשה: ויאמר יהונתן אל־דוד לכה ונצא השדה ויצאו שניהם השדה: ויאמר יהונתן אל־דוד יהוה אלהי ישראל כי־אחקר את־אבי כעת מחר השלשית והנה־טוב אל־דוד ולא־אז אשלח אליך וגליתי את־אזנך: כה־יעשה יהוה ליהונתן וכה יסיף כי־ייטב אל־אבי את־הרעה עליך וגליתי את־אזנך ושלחתיך והלכת לשלום ויהי יהוה עמך כאשר היה עם־אבי: ולא אם־עודני חי ולא־תעשה עמדי חסד יהוה ולא אמות: ולא־תכרית את־חסדך מעם ביתי עד־עולם ולא בהכרית יהוה את־איבי דוד איש מעל פני האדמה: ויכרת יהונתן עם־בית דוד ובקש יהוה מיד איבי דוד:

אם מיבעא יבעינני אבוך ותימר אשתאלא אשתאל מיני דוד למיזל לבית לחם קרתיה ארי שירוי ניכסת קודשיא זומא דין תמן לכל זרעיתא: אם כדין יימר שב שלם לעבדך ואם מיתקף יתקיף ליה דע ארי גמירא בישתא מיניה: ותעביד טיבו עם עבדך ארי בקימא דיי אעילתא ית עבדך עמך ואם אית ביה חובא קטולני את ולות אבוך למה דנן תעילנני: ואמר יהונתן חסלך ארי אם מידע אידע ארי גמירא בישתא מן אבא למיתי עלך ולא יתה אחוי לך: ואמר דוד ליהונתן מן יחוי לי או דילמא יתיבינך אבוך פתגמין קשין: ואמר יהונתן לדוד איזל וניפוק לחקלא ונפקו תרויהון לחקלא: ואמר יהונתן לדוד יי אלהא דישראל ארי אבדוק ית אבא כעידנא הדין מחר או ביומא תליתאה והא פתגמיא תקנין מיתאמרין על דוד ולא מכען אשלח לותך ואחוי לך: כדין יעביד יי ליהונתן וכדין יוסיף ארי גמירא מן אבא למיתי בישתא עלך ואחוי לך ואשלחינך ותהך לשלם ויהי מימרא דיי בסעדך כמא דהוה בסעדיה דאבא: ולא עד דאנא קיים ולא תעביד עמי טיבו מן קדם יי ולא אמות: ולא תפסיק ית טיבותך מן אנש ביתי עד עלמא ולא כד שיצי יי ית סנאי דוד גבר מעל אפי ארעא: וגזר יהונתן קיים עם בית דוד ואיתפרע ליה יי מיד סנאי דוד:

לעבדך כברית יי׳ אלהיך ובאלתו. ועשית חסד על עבדך. ואשבע לו ואבוא בברית: אזנך כלהון מלאים בנביאים במ״ג חס׳ וסי׳ כי אחקר את אבי. כי יישיב אל אבי. גם מאז לא פתחה אזנך: ולא תעשה ג׳ וסי׳ ולא תעשה כמעשיהם. ולא אם עודני חי. ועתה שוב ולך בשלום:

רשי

זבח הימים. היה מכהנס לעשות זבחי שלמים בני המשפחה יום בשנה וכן כאמ׳ באלקנה לזבוח את זבח הימים: ועשית חסד על עבדך. כמו עם עבדך וכתי׳ וכן ויבואו האנשים על הנשים כמה אנס על אפרים: חלילה לך. פי׳ חלילה לך מלחשדני בזה שאדע הרעה ולא אותה אגיד לך: מי יגיד לי. פי׳ אם טוב יענך או אם יענך קשה ומסוף הפסוק למדנו חסרון ראשיתו וכמוהו כביר חסר תבונות וגומ׳ ופי׳ מה כמו אם או פירושו הקשה שיענך מה תהיה אם להמיתני או לגרשני ות״א או דילמא. ופי׳ קשה אמירה קשה וכן ועשיר יענה עזות: יי׳ אלהי ישראל. שבועה: כעת מחר השלישית. מחר כעת הזאת אחקרנו ושלישית על העת כלומר העת כזאת של יום השלישי כי מחר יאמר בקרוב וברחוק ות״א כעדנא הדין מחר או ביומא תליתאה: ולא אז אשלח אליך. בתמיהה: כי ייטב אל אבי. אם ייטב וישר בעיניו להביא את הרעה אליך וגליתי את אזנך: ויהי יי׳ עמך כאשר היה עם אבי. בדבר המלוכה יהיה עמך שתצליח על אויביך כמו שהיה עמו: ולא אם עודני חי לא אבקש ממך אם עודני חי כשתמלוך כי איני ירא שלא תעשה חסד יי׳ עמדי: ולא אמות. כי ידעתי כי חסד תעשה עמדי. ומה שאמ׳ חסד יי׳ כי בברית יי׳ באו שניהם כשכרתו ברית כמו שאומר ויכרתו יהונתן ודוד ברית ואמר לו דוד כי בברית יי׳ הבאת את עבדך וזהו בריתיי שאמרו בבריתם בריתיי׳ עד בני ובניך. אבל זה הדבר אני שואל ממך שלא תכרית חסדך מביתי עד עולם: ולא בהכרית. כלומר אפילו בהכרית יי׳ את אויבי דוד מעל פני האדמה עד שלא ישאר איש מהם לא תכרית ביתי. אף על פי שמשפחת אבי מכלל אויבי דוד: ויכרות יהונתן עם בית דוד. אחר שבקש יהונתן מאת דוד שיהיה בריתו עם ביתו כרת גם הוא ברית להיות בריתו עם בית דוד גם כן והם שניו ובניו ובית אביו גם כן כי כל זמן שתמשך מלכות אביו שיהיה בריתו עם בית דוד לשמרם בכל כחו. ועוד הוסיף יהונתן ואמר ובקש יי׳ מיד אויבי דוד אם ישקר בברית: מיד אויבי דוד. כנוי הוא כי מיד דוד ר״ל שאם יפר הברית יי׳ יבקש מידו ועוד הוסיף להשביעו בכח האהבה שהיה אוהב אותו:

ונפקדת

רדק

נשאל נשאל. דמות שאל ממני: זבח הימים. משנה לשנה בזמן הזה: אם כה יאמר טוב. שלא יחרה לו: שלום לעבדך. אין בלבו להרגני: ואם חרה יחרה. זהו שאמר לו מכוין להרגני: כלתה הרעה מעמו. סוף דבר מחשבה רעה לו עלי: ועשית חסד. לשלחני: חלילה לך. כזאת לחשדני שאדע בו שכלתה מעמו הרעה ולא אגיד לך: מי יגיד לי. במקום שאסתר שם: השלישית. מחר זהו יום שלישי כשעה של עכשיו כי מחר חדש ושמא לא יתמה מחר אבי אבל יתמה ביום השלישי: יי׳ אלהי ישראל. לשון שבועה יעשה לי הקב״ה כי אחקור את אבי ואמצא שהוא טוב אליך אם לא אשלח על ידי שליח וגליתי אזנך כי הטובה אני יכול לגלות ואם ייטיב אל אבי להרע לך אותה לא אגלה פן יודע לאבי מקום שאתה שם וגליתי אני בעצמי את אזנך: ולא אם עודני חי. לשון בקשה הוא כמו ולא יתן נא לעבדך והיכן זז ממשמעו ולא תעשה לי טובה בעודני חי שתעשה עמי חסד יי׳ בטרם אמות ומהו החסד שלא תכרית את חסדך מעם ביתי בזאת תכרות לי ברית בחייו: ולא בהכרית יי׳. וגם לא תכרית חסדך מהם כי אף בבא הפורענות על בית אבי שידעתי שיכרית המקום את אויביך: ובקש יי׳ את הברית בזאת מיד אויבי דוד. ככה הכתוב ופירושו בקש הקב״ה את העון מיד דוד אביו כשעבר על הברית ואמר למפיבושת אתה וציבא תחלקו את השדה יצתה בת קול ואמרה רחבעם וירבעם יחלקו את המלכות וכן תירגם יונתן ואיתפרע ליה יי׳ מיד סנאי דוד:

מחר

רלבג

כי זבח הימים שם לכל המשפחה. יתכן שעל דבר נס עשה השם ית׳ להם היו עושים שנה בשנה ביום ההוא זבחי שלמים וזה היה נקרא זבח שלמים לכל המשפחה: חלילה לך. ר״ל חלילה לך מחשוד אותי בזה שאדרכה שתמות ביד אבי כי בודאי אם אדע שכלתה הרעה מעם אבי לבא עליך אגיד לך כדי שתמלט: ויאמר דוד אל יהונתן מי יגיד לי או מה יענך אביך קשה. ר״ל מי יגיד לי אם חרה יחרה לו כדי שאשתדל להמלט ממנו או מה יענך קשה כי יזכר מהדברים ההם הרבה מכוונתו. או ירצה בזה והוא מי יגיד לי אם יאמר טוב כדי שלא אסתר מפניו ולא אכעיסנו כנגדי או מי יגיד לי אם חרה יחרה לו ויענך אביך קשה מה יהיו הדברים ההם הקשים כדי שאתנהג בזה לפי הראוי: לכה ונצא השדה. היתה עצתו שיצאו השדה כדי שיוכלו לדבר שם כל רצונם כי שם יראו מי סביבם ולא יראו זה בהיותם בבית או בעיר: ולא אם עודני חי וגו׳. ר״ל אוכי ירא אם עודני חי בהיותך מולך שלא תעשה עמי חסד יי׳ ולא אמות וגם אחרי אוכי ירא שתכרית חסדך מעם ביתי עד עולם ולא בעת שיכרית הש״י את אויבי דוד מעל פני האדמה אוכי ירא שתכרית חסדך מעם ביתי שהוא ממשפחת אויבי דוד. והנה כרת יהונתן גם כן ברית עם בית דוד ר״ל שאין בריתו עם דוד לבד אבל עם בית דוד בכללם לשמרם מהרע כפי היכלת וקלל יהונתן עצמו אם יעבור על זה הברית לבגוד בדוד ובביתו ואמר שהש״י יבקש מיד אויבי דוד ויפרע מהם אם יבגוד בזה הברית.

והוסיף

מחר חדש. ודרך כל הוכל׳ שולחן המלך לבא ביום מועד אל השולחן: ונפקדת. אבי יפקדך ויש׳אל היכן אתה: כי יפקד מושבך. שיהיה מושבך חסר שאתה יושב בו וכן תירגם יונתן ותתבעי ארי יהא מרווח בית אסחרותך: ונפקדת. לשון זכרון: כי יפקד. לשון חסרון: ושלשת. שלשת ימים ואז תרד מאד כלומר להסתגיע ביום השלישי

ונפקדת. ונזכרת כי יזכרך אבי כשיחסר ממושבך יושב: יפקד. ענין חסרון כמו ולא נפקד ממנו איש ות״י ותתבעי ארי יהי מרוח בית אסחרותך: ושלשת תרד מאד. תהיה נסתר ג׳ ימים כמו שאמרתי ונסתרת בשדה עד הערב השלישי ותרד מאד בעמק במקו׳ הסתר ההוא באותו מקום שנסתרת ביום המעשה והוא

אהבו ד׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר בסדר ויגש: מושבך ג׳ בקריא׳ וסי׳ הנה משמני הארץ יהיה מושבך ומטל. איתן מושבך ושים בסלע. ונפקדת כי יפקד מושבך: ובאת ז׳ בטעם לרע וסי׳ נמסר בסדר נח: אבנר ג׳ חס׳ וג׳ מל׳

וַיּוֹסֶף יְהוֹנָתָן לְהַשְׁבִּיעַ אֶת־דָּוִד בְּאַהֲבָתוֹ אֹתוֹ כִּי־אַהֲבַת נַפְשׁוֹ אֲהֵבוֹ׃ וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׃ וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל׃ וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה׃ וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי־יְהוָה׃ וְאִם־כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה׃ וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־עוֹלָם׃ וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל׃ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד׃ וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא

וְאוֹסִיף יְהוֹנָתָן לְאוֹמָאָה יַת דָּוִד בְּדִרְחִים יָתֵיהּ אֲרֵי רַחֲמַת נַפְשֵׁיהּ רַחְמֵיהּ׃ וַאֲמַר לֵיהּ יְהוֹנָתָן מְחַר יַרְחָא וְתִתְבְּעֵי אֲרֵי יְהֵי מְרַוַח בֵּית אַסְחָרוּתָךְ׃ וּבִתְלָתוּת יוֹמַיָא תִּתְבְּעֵי לַחֲדָא וְתֵהָךְ לְאַתְרָא דְאִיטְמַרְתָּא תַמָּן בְּיוֹמָא דְחוֹלָא וְתֵתֵיב בִּסְטַר אֶבֶן אָתָא׃ וַאֲנָא תְּלָתָא גִירִין בְּקַשְׁתָּא אַשְׁדֵי לְמִיכְוָן לִי לְפַלְגִיתָא׃ וְהָא אֶשְׁלַח יַת עוּלֵימָא אֵיזִל וְאַיְתִי יַת גִירַיָא אִם מֵימַר אֵימַר לְעוּלֵימָא הָא גִירַיָא מִנָּךְ וּלְכָא סַבְהִי וְאִיתָא אֲרֵי שְׁלָם לָךְ וְלֵית מִדַּעַם בִּישׁ קַיָים הוּא יְיָ׃ וְאִם כְּדֵין אֵימַר לְעוּלֵימָא הָא גִירַיָא מִנָּךְ וּלְהַלְאָה אֵיזִיל אֲרֵי שַׁיזְבִינָךְ יְיָ׃ וּפִתְגָמָא דִּי מַלֵּילְנָא אֲנָא וְאַתְּ הָא מֵימְרָא דַיְיָ בֵּינִי וּבֵינָךְ סָהִיד עַד עָלְמָא׃ וְאִיטְמַר דָּוִד בְּחַקְלָא וַהֲוָה יַרְחָא וְאַסְחַר מַלְכָּא עַל לַחְמָא לְמֵיכַל׃ וְאַסְחַר מַלְכָּא עַל שְׁוִויֵהּ כִּזְמַן בִּזְמַן עַל שְׁוִויֵהּ דִמְתַקַּן לֵיהּ בִּסְטַר כּוֹתְלָא וְקָם יְהוֹנָתָן וְאַסְחַר אַבְנֵר מִסִּטְרָא דְשָׁאוּל וַהֲוָה אַתְרָא דְדָוִד מְרַוַח׃ וְלָא מַלֵּיל שָׁאוּל מִדַּעַם בְּיוֹמָא הַהוּא

הכהנים לאכול בתכבה במצות וכן מצאנו בדברי רבותינו ז״ל כי גם בימיהם היה מנהג. ומה שאמר ויקם יהונתן פירושו אחר שישב מצד אביו קם והושיב אבנר מצד אביו כי לא רצה להיות סמוך לאביו שאם יקצוף עליו על דבר דוד לא יהיה סמוך לו להכותו. והנה נפקד מקום דוד שלא היה בו יושב: כי

רלבג

והוסיף גם כן יהונתן להשביע את דוד בדרך שיהיה ברית שלם ביניהם מצד חוזק אהבתו אותו כי אהבת נפשו אהבו: ושלשת תרד מאד. ר״ל שישבו שם עד הערב השלישית כמו שאמר דוד או יהיה הרצון בזה שישב שם עד בקר היום השלישי מהחדש השני וכן נראה ממה שאמר אחר זה ויהי בבקר ויצא יהונתן השדה למועד דוד ותרד מאד בעמק באופן שלא יראה אותך שום אדם. ובאת אל המקום אשר נסתרת שם ביום המעשה שנסתרת בשדה ודברתי אל אבי עליך טובה עד שנסבב שלא ימיתך: אצל האבן האזל. לפי שהמקום ההוא היה רחב ויחד מקום מוגבל ממנו והוא אצל האבן האזל ואחשוב שנקראת כן שהיתה סימן להולכי דרכים: צדה אורה. ר״ל לצד האבן אורה בדרך שתהיה האבן לי למטרה: החצים ממך והנה. הוא אות שיסוב דוד ליהונתן ואמנם יהיה זה כשיהיה יהונתן מורה החצים בדרך שלא יגיעו עד האבן שהיתה למטרה וכאשר יאמר שלא החצי ממך והלאה הוא אות שיסור דוד מעליו וזה מבואר מצד הלשון ואמנם יהיה זה כשיהיה יהונתן מורה החצים באופן שיעברו האבן שהיתה למטרה: כי

רדק

כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי לא טהור. פירושו אמר שאול מקרה קרה לו שלא בא כלומר היה לו דבר להתעסק בו זולתי כי טהור הוא או לא טהור מקרה לילה לפיכך לא בא. ופי' בלתי זולתי כמו בלתי כלב בן יפונה והיו נשמרים מלאכול הטמא והטהור יחדו אפי' בחולין אעפ"י שהיו שם זבחי שלמים שעשה המלך השלמי' ביום החדש גם יתכן לפרש כי אין צריך מוסר לבא טמא ד לשלחן המלך ויתרגם יונתן ארי אמר דילמא עירוע הוא ליה ולא דכי הוא או דילמא לאורח אזל ואתנסא לא זמינוהי. פי' מקרה הוא לשון קרי מן מקרה לילה ובלתי כמו לא מן כל קרוב אליך ופירוש כי לא טהור שלא הגיע כשבור שלא טהור הוא אלא שהלך בדרך קרוב ואכתנו לא זמנו אותו שיהיה מוכן לבא היום אל השלחן כי כל האוכלים על שלחן המלך לא היו תמידים בכל יום: ממחרת החדש השני. ר"ל ממחרת ר"ח שהוא שני לחדש ויונתן תרגם ביומא דבתרוהי דהוא עיבור ירחא תניינא: גם תמול גם היום. תמיד שלם מבין כפשוטו: מעמדי. כלומר ממני לקח רשות ללכת לבית לחם ולא הלך בלא רשותו ושון נשאל בזה הענין רוצה לומר ששאל דוד פניו ממני כדי ללכת עד בית לחם והנה הוא נשאל בעצמו וכן כשאלתיהו מן המלך: זבח משפחה לנו. כבר פירשתיו: והוא צוה לי אחי. פי' אחי צוה לי ללכת שמה והוא אליאב הבכור שחייב לכבדו ולשמוע למצותו ונראה כי כן היה דרכם באותם הימים להיות האח הקטן נשמע למצות האח הגדול כמו שנזכר לתאלה בבנין ויחר אף אליאב: אמלטה נא. אתלוש מעבודת המלך מעט ואלך לראות את אחי: בן נעות המרדות. בן סמוך לנשות כי הוא מקור שגל ונעות אמר על אמו שרוצה תאמר הכתוב נעוה לזכר ונעוה לנקבה ובסמוך נעות והוא סמוך אל המרדות כלומר מאמך היה לך זה שהיא מורדת ברצונו וכמו כן אתה מורד בתה שאני רוצה ואוהב מה שאני שונא ות"י בר שרבנות דמרדותא קשיא פירש נעותם: לבן ישי. האמר כמו הרגו לאבנר או הוא במקום בית כלומר לבניכם לאחר: לבשתך ולבשת ערות אמך. עתה יאמרו השומעים שאת אוהב אדם שאני שונא כי אימך בני ויהיה זה בשתך ובשת ערות אמך שיאמרו שזנתה וכי כלה. כלומר נגמר הדבר בלב אבי להמית את דוד: מעם השלחן. כמו מעם כרמיו: ביום החדש השני. תרגומו ביום עבור ירחא תניינא: כי נעצב. נכאב ונצער כי הוא פתוח: כי הכלימו אביו. כלומר על שני דברים לא אכל לחם כי נעצב בעבור דוד ובעבור שהכלימו אביו בדבור ובמעשה: למועד דוד. כתרגומו לזמנא דאמר ליה דוד והוא יום השלישי להסתרו בשדה ואף על פי שהוא אמר לו בערב והוא הלך אלא בבקר לא היה צריך להמתין עד הערב כי כבר ראה לב אביו: להעבירו. ירה החצי כדי להעבירו המטרה והוא האבן האזל ועשה זה כדי שיוכל לומר החצי ממך והלאה כי פתאום יבא אדם בין כך ולא יוכל להתחבר עם דוד. ויסתר דוד הסימן וכאשר ראה כי לא בא אדם שם אמר לנער שימהר ויבא העיר כדי שיוכל להתחבר עם דוד ולדבר עמו פנים בפנים: וילקט

החצים אשר אנכי מורה. קצר הכתוב וזה כי הוא באר לנער או זה דבר ישים לו למטרה והוא האבן האזל בעבר מקום אחד יותר רחוק מהאבן ההוא כדי שיעבור החץ המקום שהגביל תחלה:

רשי

מקרה הוא. קרי ראה. בלתי טהור הוא ועדיין לא טבל לקריו שאילו טבל לקריו אין צריך הערב שמש לחולין: כי לא טהור. זו היא נתינת טעם לדבר שאינו טהור לפיכך לא בא שלא יטמא את הסעודה: ממחרת החדש. ממחרת חידוש הלבנה: השני. ביום שני לחדש: והוא צוה לי אחי. גדול הבנים שהיה שם והוא אחי אליאב: אמלטה נא. אפנה נא אלך יום אחד והבא: בן נעות המרדות. לשון נוע אשה נעות ומרדות כאשר כתוב מן זו בן כאשר כנוי מן נע והרבה מן הדיבוק שהוא רבין למרדות המרדות שהיא ראויה לרדות ולייסר. ד"א כשהתענו כני בנימין תבנו נשים בשילו כמו שאמר להם בכרמים היה שאול ביניהן ולא רצה לחטוף עד שבאת היא מעצמה והעיזה פניה ורדפה אחריו: כעות. על שם הכרמים והוא נת כמו נעים אכלתי יטופון נעוויו כחמר ולא מן השם: נעצב אל דוד. בשביל דוד כי הכלימו אביו. בשביל דוד: למועד דוד. למועד אשר קבע לדוד: להעבירו. החצי עבר את הנער מהלך:

ואראה ה' וסימ' ארדה נא ואראה. אסורה נא ואראה. ואראה העודם חיים. אעברה נא ואראה. אמלטה נא ואראה:

כִּ֣י אָמַ֔ר מִקְרֶ֣ה ה֔וּא בִּלְתִּ֥י טָה֛וֹר ה֖וּא כִּֽי־לֹ֥א טָהֽוֹר׃ וַיְהִ֗י מִֽמָּחֳרַ֤ת הַחֹ֙דֶשׁ֙ הַשֵּׁנִ֔י וַיִּפָּקֵ֖ד מְק֣וֹם דָּוִ֑ד וַיֹּ֤אמֶר שָׁאוּל֙ אֶל־יְהוֹנָתָ֣ן בְּנ֔וֹ מַדּ֗וּעַ לֹא־בָ֧א בֶן־יִשַׁ֛י גַּם־תְּמ֥וֹל גַּם־הַיּ֖וֹם אֶל־הַלָּֽחֶם׃ וַיַּ֧עַן יְהוֹנָתָ֛ן אֶת־שָׁא֖וּל נִשְׁאֹ֨ל נִשְׁאַ֥ל דָּוִ֛ד מֵעִמָּדִ֖י עַד־בֵּ֥ית לָֽחֶם׃ וַיֹּ֡אמֶר שַׁלְּחֵ֣נִי נָ֡א כִּ֣י זֶבַח֩ מִשְׁפָּחָ֨ה לָ֜נוּ בָּעִ֗יר וְה֤וּא צִוָּה־לִי֙ אָחִ֔י וְעַתָּ֗ה אִם־מָצָ֤אתִי חֵן֙ בְּעֵינֶ֔יךָ אִמָּ֥לְטָה נָּ֖א וְאֶרְאֶ֣ה אֶת־אֶחָ֑י עַל־כֵּ֣ן לֹא־בָ֔א אֶל־שֻׁלְחַ֖ן הַמֶּֽלֶךְ׃ וַיִּֽחַר־אַ֤ף שָׁאוּל֙ בִּיה֣וֹנָתָ֔ן וַיֹּ֣אמֶר ל֔וֹ בֶּֽן־נַעֲוַ֖ת הַמַּרְדּ֑וּת הֲל֣וֹא יָדַ֗עְתִּי כִּֽי־בֹחֵ֤ר אַתָּה֙ לְבֶן־יִשַׁ֔י לְבָ֨שְׁתְּךָ֔ וּלְבֹ֖שֶׁת עֶרְוַ֥ת אִמֶּֽךָ׃ כִּ֣י כָל־הַיָּמִ֗ים אֲשֶׁ֤ר בֶּן־יִשַׁי֙ חַ֣י עַל־הָֽאֲדָמָ֔ה לֹ֥א תִכּ֖וֹן אַתָּ֣ה וּמַלְכוּתֶ֑ךָ וְעַתָּ֗ה שְׁלַ֨ח וְקַ֤ח אֹתוֹ֙ אֵלַ֔י כִּ֥י בֶן־מָ֖וֶת הֽוּא׃ וַיַּ֙עַן֙ יְה֣וֹנָתָ֔ן אֶת־שָׁא֖וּל אָבִ֑יו וַיֹּ֧אמֶר אֵלָ֛יו לָ֥מָּה יוּמַ֖ת מֶ֥ה עָשָֽׂה׃ וַיָּטֶל֩ שָׁא֨וּל אֶֽת־הַחֲנִ֥ית עָלָ֖יו לְהַכֹּת֑וֹ וַיֵּ֙דַע֙ יְה֣וֹנָתָ֔ן כִּֽי־כָ֥לָה הִ֛יא מֵעִ֥ם אָבִ֖יו לְהָמִ֥ית אֶת־דָּוִֽד׃ וַיָּ֧קָם יְהוֹנָתָ֛ן מֵעִ֥ם הַשֻּׁלְחָ֖ן בָּחֳרִי־אָ֑ף וְלֹא־אָכַ֞ל בְּיוֹם־הַחֹ֤דֶשׁ הַשֵּׁנִי֙ לֶ֔חֶם כִּ֤י נֶעְצַב֙ אֶל־דָּוִ֔ד כִּ֥י הִכְלִמ֖וֹ אָבִֽיו׃ וַיְהִ֣י בַבֹּ֔קֶר וַיֵּצֵ֧א יְהוֹנָתָ֛ן הַשָּׂדֶ֖ה לְמוֹעֵ֣ד דָּוִ֑ד וְנַ֥עַר קָטֹ֖ן עִמּֽוֹ׃ וַיֹּ֣אמֶר לְנַעֲר֔וֹ רֻ֗ץ מְצָ֥א נָא֙ אֶת־הַ֣חִצִּ֔ים אֲשֶׁ֥ר אָנֹכִ֖י מוֹרֶ֑ה הַנַּ֣עַר רָ֔ץ וְהֽוּא־יָרָ֥ה הַחֵ֖צִי לְהַעֲבִרֽוֹ׃

אֲרֵי אֲמַר דִילְמָא עִירוּעַ הוּא לֵיהּ וְלָא דְכֵי הוּא אוֹ דִילְמָא לְאוֹרַח אֲזַל וְאַתְנַנָא לָא זְמִנֵיהּ׃ וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבָתְרוֹהִי דְהוּא עִיבּוּר יַרְחָא תִּנְיָנָא וַהֲוָה אַתְרָא דְדָוִד כְּרוּחַ וַאֲמַר שָׁאוּל לִיהוֹנָתָן בְּרֵיהּ מָא דֵין לָא אֲתָא בַר יִשַׁי אַף תְּמָלֵי אַף יוֹמָא דֵין לְלַחְמָא׃ וַאֲתֵיב יְהוֹנָתָן יָת שָׁאוּל אִשְׁתְּאָלָא אִשְׁתְּאַל דָוִד מִינִי לְמֵיזַל עַד בֵּית לָחֶם׃ וַאֲמַר שַׁלְחֵנִי כְעַן אֲרֵי שֵׁירוּ נִיכְסַת קוּדְשָׁא לְכָל זַרְעִיתָנָא בְקַרְתָּא וְהוּא פַּקִיד לִי אַחִי וּכְעַן אִם אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ אִישְׁתְּזִיב כְּעַן וְאַחֲזֵי יָת אַחַי עַל כֵּן לָא אֲתָא לְפָתוֹרָא דְמַלְכָּא׃ וּתְקֵיף רוּגְזָא דְשָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַאֲמַר לֵיהּ בַּר שַׁרְבְּנוּתָא דְמַרְדוּתָא קַשְׁיָא הֲלָא יְדַעְנָא אֲרֵי רָעֵי אַתְּ לְבַר יִשַׁי לְבַהֲתָךְ וּלְבַהֲתַת קְלָן אִמָּךְ׃ אֲרֵי כָל יוֹמַיָא דְבַר יִשַׁי קַיָים עַל אַרְעָא לָא תִתְקַן אַתְּ וּמַלְכוּתָךְ וּכְעַן שְׁלַח וְאַיְתֵינֵיהּ לְוָתִי אֲרֵי גְבַר חַיָיב קְטוֹל הוּא׃ וַאֲתֵיב יְהוֹנָתָן יָת שָׁאוּל אֲבוּהִי וַאֲמַר לֵיהּ לְמָא יִתְקְטַל מָה עֲבַד׃ וַאֲרֵים שָׁאוּל יָת מוּרְנִיתָא עִלוֹהִי לְמִמְחֵיהּ וִידַע יְהוֹנָתָן אֲרֵי גְמִירָא הִיא מִן אֲבוּהִי לְמִקְטַל יָת דָוִד׃ וְקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם פָּתוֹרָא בִּתְקוֹף רוּגְזָא וְלָא אֲכַל בְּיוֹם עִיבּוּר יַרְחָא תִּנְיָנָא לַחְמָא אֲרֵי אִתְנְסֵיס עַל דָוִד אֲרֵי אַכְלְמֵיהּ אֲבוּהִי׃ וַהֲוָה בְצַפְרָא וּנְפַק יְהוֹנָתָן לְחַקְלָא לִזְמָנָא דַאֲמַר לֵיהּ דָוִד וְעוּלֵים זְעֵיר עִמֵּיהּ׃ וַאֲמַר לְעוּלֵימֵיהּ רְהַט אִתְאַכְּעַן יָת גִירַיָא דַאֲנָא שָׁדֵי וְעוּלֵימָא רְהַט וְהוּא שְׁדָא גִירָא לְאַעְבָּרוּתֵיהּ׃

רלבג

כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי לא טהור. הרצון בזה לפי מה שאחשב שסבר אמר שאול מקרה הוא שלא בא דוד אל הלחם לא בעבור שמאס בו ולא כונתו אולי בלתי טהור הוא ועד הערב לא נטהר ר"ל שלא נטהר כי טבעו היה רבוי המשגל כמו שנתבאר מענינו ולזה נשמר מלבא אל שולחן המלך כי לא נכון שיאכלו הטמא והטהור יחדו בשלחן המלך עם שסבר אפשר שהיו אוכלים זבחי שלמים: והוא צוה לי אחי. הנה על דרך אמרו ותכתח ותדחהו את הילד שבר אחר הכבוד והרצון בזה שאחיו צוה לדוד שילך שם: בן נעות המרדות. ר"ל משיכת המוסר כאילו יאמר שלא הוכיחתו אמו בקטנותו ולזה לא קבל מוסר כראוי ויהיה הרצון במרדות מוסר וכזה אמרו רבות: ומכה מרדות או יהיה הרצון במרדות ממשלה כענין וירד מים עד ים והוא היותר נכון ויורה בזה שהוא בן אשה שאינה ראויה לממשלה אבל היא מצוות בדבר הממשלה כי אין מינה כאות לארצותיו ובזה יאמר ביהונתן שהוא בלתי ראוי לממשלה כי הוא בוחר במה שימנעהו ממלוך על ישראל והוא דוד: כי נעצב אל דוד כי הכלימו אביו. באר בזה ששני דברים היו סבה שלא אכל יהונתן ביום החדש השני לחם האחד כי היה נעצב אל דוד שיצטרך שיפרד ממנו מפחד אביו וזאת היתה הסבה היותר חזקה ולזה הקדימה והסבה השנית היא כי הכלימו אביו במה שקרא לו בן נעות המרדות: רוץ מצא נא את [החצים]. והוא ירה החצי להעבירו. ר"ל שיהונתן ירה חצו בחוזק

רשי

מאצל הנגב. מסטר אבן אתא דלקביל דרומא: עד דוד הגדיל. הרבה לבכות: לך לשלום. והשבועה אשר נשבענו יי' יהיה עד עליה עד עולם: ואת הנערים יודעתי. לשון טורח הנערים אשר יבאו עמי הטרחתים לרוץ לפני אל מקום פלוני אלמוני: יודעתי כמו ויודע בהם אנשי סוכות: פלוני אלמוני. מכוסה ואלמון מאין שם שם שאינו חפץ להזכיר כי דבר סתר הוא פלוני כמו כי יפלא ונכסה: או הנמצא. אם אין חמשה תן לי מה שנמצא בידך: אך מאשה. בקושי אני מאכילן לזרים אך זה אני אפשר שאאכילנו לטמאים: עצורה לנו. עצורה ממנו: ויהיו כלי הנערי' קדש. טהורי': והוא דרך חול. והלא' משנסתלק מעל השולחן והקטירו הבזיכין קרוב הוא ל להיו' חולין שיצא מידי מעילה משהי' לו שעת היתר לכהנים: והא

רדק

וילקט נער יהונתן את החצי. החצי כתיב וקרי החצים הכתוב הוא לשון יחיד כי נראה שחץ לבד ירה כמו שאמר הלא החצי וקרי החצים להודיע כי חצים שלשה ירה כמו שאמר שלשת החצים צדה אורה: את כליו. קשתו וחציו: קם מאצל הנגב. כי שמע שאמר לנער שיבא העיר וידע כי אין שם אדם אחר ולפיכך אמר לנער שילך לו כדי שידבר עמו וקם ממקום הסתר ופירושו מאצל הנגב כתרגומו קם מסטר אבן אתא לקביל דרומא כלומר כי דוד היה נסתר אצל האבן לצד דרומה של אבן כמו שאמר וישבת אצל האבן האזל ויונתן שם למטרה האבן לצד צפונה שלא יראה הנער את דוד בלקטו החצים: עד דוד הגדיל. לבכות יותר מיהונתן: אשר נשבענו. וזכור אשר נשבענו שנינו אנחנו והכפל לחזק ה הענין וכן ופניתי אני וראיתי אני והדומים להם. שכתבנו בספר מכלל מבנין פועל הדגוש: נבה. אל נוב והה"א נוספת לפיכך הטעם מלע"ל: ויחרד. הגידו לו שהיה בא דוד וחרד ויצא לקראתו והוא לשון תנועה כמו ויחרדו זקני העיר לקראתו ויחרדו כצפור ממצרים ויתכן לפרשו כמשמעו ענין חרדה ו ופחד לפי שהיה בא לבדו פחד וחרד לקראתו מה היה ענין באו לבדו וכ"תי ואיתבעית: יודעתי. כמו הודעתי או הוא מן הדומה למרובע ופי' הודעתי אות' שילכו לפני ואמצא אותם במקו' פלוני. ופי' פלוני אלמוני מקום מכוסה ונסתר פלוני מן כי יפלא ממך דבר אלמוני מן אלם כלו' מקום שלא ידובר בו ותרגומו וית ע עולימיא שלחי' קדמי לאתר כסי וטמיר: לחם קדש. פירש אדוני אבי ז"ל לחמי תודה שיוכל זר לאוכלו בטהרה: אם נשמרו הנערים. דרך כבוד אם נשמרת ר"ל וכמוהו וירדו כל עבדיך אלה אלי: כי אם אשה עצורה לנו. אפילו היתה אשה עצורה עמנו כתמול שלשום בבאתי טהרנו ע עצמינו: ויהיו כלי הנערים. כלומר בגדיהם קדש: והוא

החצי חד מן ה' מלין קריין מ"ם בסוף תיבותא ולא כתיב וסי' עברנו דויהי כשמע כל מלכי. החצי ויקרא יהונתן אחרי הנער. אלהיך וגם באו עבדי המלך לברך ייטב. שנה בן טלשים ושתים דיורם בן אחאב קדמא דפסוק כנ"ל. בה והיה כל מעבר מטה בם בה כתיב: הבא ג' בקריאה וסימ' הבא את האנשים הביתה.

ויבא הנער עד מקום החצי אשר ירה יהונתן ויקרא יהונתן אחרי הנער ויאמר הלוא החצי ממך והלאה: ויקרא יהונתן אחרי הנער מהרה חושה אל תעמד וילקט נער יהונתן את החצי ויבא אל אדניו: והנער לא ידע מאומה אך יהונתן ודוד ידעו את הדבר: ויתן יהונתן את כליו אל הנער אשר לו ויאמר לו לך הביא העיר: הנער בא ודוד קם מאצל הנגב ויפל לאפיו ארצה וישתחו שלש פעמים וישקו איש את רעהו ויבכו איש את רעהו עד דוד הגדיל: ויאמר יהונתן לדוד לך לשלום אשר נשבענו שנינו אנחנו בשם יהוה לאמר יהוה יהיה ביני ובינך ובין זרעי ובין זרעך עד עולם: ויקם וילך

כא ויהונתן בא העיר: ויבא דוד נבה אל אחימלך הכהן ויחרד אחימלך לקראת דוד ויאמר לו מדוע אתה לבדך ואיש אין אתך: ויאמר דוד לאחימלך הכהן המלך צוני דבר ויאמר אלי איש אל ידע מאומה את הדבר אשר אנכי שלחך ואשר צויתך ואת הנערים יודעתי אל מקום פלני אלמוני: ועתה מה יש תחת ידך חמשה לחם תנה בידי או הנמצא: ויען הכהן את דוד ויאמר אין לחם חל אל תחת ידי כי אם לחם קדש יש אם נשמרו הנערים אך מאשה: ויען דוד את הכהן ויאמר לו כי אם אשה עצרה לנו כתמול שלשם בצאתי ויהיו כלי הנערים קדש

ואתא עולימא עד אתר גירא דישדא יהונתן וקרא יהונתן בתר עולימא ואמר הלא גירא מינך ולהלא: וקרא יהונתן בתר עולימא אוחי בפריע לא תתעכיב ולקיט עולימא דיהונתן ית גיריא ואתא לות רבוניה: ועולימא לא ידע מדעם ברם יהונתן ודוד ידעין ית פתגמא: ויהב יהונתן ית זיניה לעולימא דיליה ואמר ליה איזיל אוביליה לקרתא: עולימא אתא ודוד קם מסטר אבן אתא דלקביל דרומא ונפל על אפוהי על ארעא וסגיד תלת זמנין ונשיקו גבר ית חבריה ובכו גבר עם חבריה עד דדוד אסגי: ואמר יהונתן לדוד איזיל לשלם דקיימנא תרוינא אנחנא בשמא דיי למימר מימרא דיי יהי סהיד בינא ובינך ובין בני ובין בנך עד עלמא: וקם ואזל ויהונתן על לקרתא: ואתא דוד לנוב לות אחימלך כהנא ואיתבעית אחימלך לקדמות דוד ואמר ליה מא דין את בלחודך וגבר לית עמך: ואמר דוד לאחימלך כהנא מלכא פקדני פ פתגמא ואמר לי אינש לא ידע מדעם ית פתגמא דאנא שלח לך ודפקידתך וית עולמיא שלחית קדמי לאתר כסי וטמיר: וכען מה אית כא תחות ידך חמש טולמין דלחמא הב בידי או מה דאשתכח: ואתיב כהנא ית דוד ואמר לית לחם חולין לתחות ידי אלהין לחמא דקודשא אית ברם אם נטרין עולימיא לחוד מ מסואבת אתתא: ואתיב דוד ית כהנא ואמר ליה בקושטא איתתא מרחקא לנא כמאיתמלי ומדקמוהי במפקי והוה מניהון דעולמיא דכן לקודשא

רלבג

עד מקום החצי אשר ירה יהונתן. ר"ל עד המקום שאמר לנער שישים לו למטרה והוא אבן האזל והנה עבר החץ המקום ההוא כי יהונתן השתדל בזה כמו שקדם כדי שיאמר לנער הלא החצי ממך והלאה ויבין דוד כי שלחו הש"י וימלט כ כאשר יוכל והנה היה ירא יהונתן שלא יוכל לדבר עמו פנים בפני' ולזה הוצרך לזאת ה האות כי אולי יבאו אנשים בשדה ההוא ולא יוכל דוד לבאת א יהונתן לדבר עמו אך אחר שראה יהונתן ש שלא היו שם כי אם הוא ונערו שלח נערו אל העיר והרגיש דוד כי אין שם איש ולזה שלח יהונתן נערו וקם דוד מהמקום שהיה נסתר בו ונתן תודה ליהונתן והשתחוה לו שלש פעמים: ויבכו איש את רעהו עד דוד הגדיל. ר"ל שדוד הגדיל לבכות יותר כן הראוי לו למה שהיה בו מן הפחד מפני ש שאול ולזה מהר י יהונתן לשלוח את דוד ונפרדו איש מעל אחיו: מדוע אתה לבדך ואין איש אתך. תמה על שר וגדול כדוד עם שהיה חתן המלך שילך יחיד: ואת הנערים יודעתי אל מקום פלוני אלמוני. ר"ל ואת הנערים הודעתי שילכו לפני ואמצאם במקום אחד רוצה לגלותו ולזה יהיה המקום ההוא נסתר ונעלם והסבה בזה שמירתי צוואת המלך שלא יודע לאיש הדרך אשר אני הולך בה וידמה שדוד שאל לו באלהים אם תצליח דרכו שהוא הולך בה כי כבר נגלה במה שאחר זה שדוד שאל לו באלהים ולפי שהוא אמר לאחימלך כי המלך צוהו שלא יגלה סודו לשום אדם היה מחויב שישאל לו זה דרך כללות: כי אם לחם קדש יש. יתכן שבחר מלחם הקדשים מה שאסורו יותר קל והוא קדשים קלים כמו הענין בלחמי תודה ועליו אמר שיתנהו לו ולנעריו: אם נשמרו הנערים אך מאשה. והנה יחס זה לנערים לכבוד דוד ואחשוב שיהיה הרצון בזה שיהיו נשמרים מטומאת אשה וממה שידמה לזאת הטומאה: כי אם אשה עצורה לנו וגו'. ר"ל הנה אשה היתה נמנעת לנו מעת צאתנו שהיתה מאתמול שלשם לרוב זריזותנו לעשות מצות המלך והנה היו כלי הנערים ראויים לקדש כי טהרנו עצמנו בצאתנו: והוא

מסרה
הבא נא ידך אל חיקך. לך הביא העיר בתראה יתיר יו"ד: שנינו ג' בקריאה וסימ' ויוכיחו בין שנינו. אשר נשבענו שנינו אנחנו. ישה ידו על שנינו. אנ"ך: לבדך ג' זקפין בקריאה וסימ' מדוע אתה יושב לבדך. ויבא דוד נבה. אתה הוא יי' לבדך. אנ"ך. וכל אסף דבור': בתמול שלשם ג' בנביאים וסי' כתמול שלשם על כל גדותיו. וישבו בני ישראל באהליהם. אשה עצורה לנו: בתמל ז' חס' וסי' נמסר בסדר ויצא: שלשם ד' חס' בנביאים וכתובי' וסי' נמסר בסדר ויצא:

וְהוּא דֶּרֶךְ חֹל וְאַף כִּי הַיּוֹם יִקְדַּשׁ בַּכֶּלִי׃ וַיִּתֶּן־לוֹ הַכֹּהֵן קֹדֶשׁ כִּי לֹא־הָיָה שָׁם לֶחֶם כִּי־אִם־לֶחֶם הַפָּנִים הַמּוּסָרִים מִלִּפְנֵי יְהוָה לָשׂוּם לֶחֶם חֹם בְּיוֹם הִלָּקְחוֹ׃ וְשָׁם אִישׁ מֵעַבְדֵי שָׁאוּל בַּיּוֹם הַהוּא נֶעְצָר לִפְנֵי יְהוָה וּשְׁמוֹ דֹּאֵג הָאֲדֹמִי אַבִּיר הָרֹעִים אֲשֶׁר לְשָׁאוּל׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד לַאֲחִימֶלֶךְ וְאִין יֶשׁ־פֹּה תַחַת־יָדְךָ חֲנִית אוֹ־חָרֶב כִּי גַם־חַרְבִּי וְגַם־כֵּלַי לֹא־לָקַחְתִּי בְיָדִי כִּי־הָיָה דְבַר־הַמֶּלֶךְ נָחוּץ׃ וַיֹּאמֶר הַכֹּהֵן הֶרֶב גָּלְיָת הַפְּלִשְׁתִּי אֲשֶׁר־הִכִּיתָ בְּעֵמֶק הָאֵלָה הִנֵּה־הִיא לוּטָה בַשִּׂמְלָה אַחֲרֵי הָאֵפוֹד

וְהוּא בְּאוֹרַח חוֹלָא הֲוָת אָזִיל וְיוֹם דֵּין הֲוָה מִתְאֲכִיל וְלָא מִתְפְּסַל בְּמָנָא׃ וִיהַב לֵיהּ כָּהֲנָא קוּדְשָׁא אֲרֵי לָא הֲוָה תַּמָּן לְחֵים חוּלִּין אֱלָהֵן לְחֵים אַפַּיָּא דְּמַעְדַּן מִן קֳדָם יְיָ לְשַׁוְיוּתֵיהּ לְחֵים חַמִּים בְּיוֹם אִתְנְסִיבוּתֵיהּ׃ וְתַמָּן גַּבְרָא מֵעַבְדֵי שָׁאוּל בְּיוֹמָא הַהוּא כְּנִישׁ קֳדָם יְיָ וּשְׁמֵיהּ דּוֹאֵג אֲדוֹמָאָה רַב רַעֲיָא דִּלְשָׁאוּל׃ וַאֲמַר דָּוִד לַאֲחִימֶלֶךְ אִילוּ אִית כָּא תְּחוֹת יְדָךְ מוּרְנִיתָא אוֹ חַרְבָּא אֲרֵי אַף חַרְבִּי וְאַף מָנַי לָא נְסֵבִית בִּידִי אֲרֵי הֲוָת פִּתְגַם מַלְכָּא בִּבְהִילוּ׃ וַאֲמַר כָּהֲנָא חַרְבָּא דְּגָלְיַת פְּלִשְׁתָּאָה דִּקְטַלְתָּא בְּמֵישַׁר בּוּטְמָא הָא הִיא מְכָרְכָא בְּשׁוֹשִׁיפָא בָּתַר דִּשְׁאֵיל לֵיהּ בְּאֵפוֹד

רשי

ואף כי היום יקדש בכלי. ואפי' היום היתה תחלת קדושתו על השולחן הייתה זקוקה ליטלו משם ולהאכילנו שאחזו בולמוס ומסוכן הוא כך מפורש במנחות: לשום לחם חם אחר ביום הלקחו זה ורבותנו אמרו חם ביום הלקחו חם ביום סילוקו חם ביום סידורו: אביר הרועי'. אב בית דין: נעצר לפני יי'. שעצר עצמו לפני אהל מועד לעסוק בתורה: ואין יש פה. ואם יש פה: נחוץ. בבהילו: לוטה. כרוכה וכן וילט פניו באדרתו: אחרי האפוד. אחר ששאל לו באורים ותומים אמר לו כן וכן תירגם יונתן בתר דשאיל ליה באפודא: הלא

רלבג

והוא דרך חול. רצוני שכן דרך אוכלי חולין שתהיה מעלת' כמעלתי לאכל חוליהן בטהרה ר"ל על טהרת הקדש. ואף כי היום שיהיה בכלינו נהיה נשמרים ונזהרים לאכלו בטהרה והיה הרצון בזה והוא ה' הנכון הנה אם היתה עצורה כתמול שלשם לבא אליה כצאתי טהרנו את עצמנו ויהיו כלי הנערי' ראויי' לקדש והנה זה הו' דרכנו ומנהגנו גם באכילת חולי' שנשתדל לאכלם על טהרת הקדש ובהיות הענין כן איך לא נהיה נזהרים לאכל בטהרת הקדש כשיהיה בכלינו: ויתן לו הכהן קדש. ר"ל כי לא היה שם לחם אחר לתת לו כי אם לחם הפנים שהיו מוסרים מלפני שולחן הזהב כי אם לשום לחם חום תחתיו ביום הלקחו באופן שיהיו בשלחן תמיד שתי מערכות לחם הפנים והנה לא היו מסירים אותו כי אם ביום השבת כמו שנתבאר בתורה ואז היה מתחלק לכהני' ולזה לא היה דרך לאחימלך לתת לדוד מלחם הפנים. וידמה שאמר זה להורות שאם היה אפשר לו זה היה יותר נכון לו לתת לדוד מלחם הפנים כי אחר הקרבת מכשיריו והם בזיכי הלבונה אין בו מעלה כלל וידמה לפי זה המאמר שהיה בקדש שנתן יות' מהנטייה מדרכי התור' ממה שיהיה בלחם הפני' אחר הקרב' מתיריו ולזה ידמה שזה הקדש שנתן לו הוא תרומה או מנחה והתיר הכהן אכילתה לזר ולא אכילתה בטומאה כי הזרו' יתכן שיותר מפני פקוח נפש כי האכילה היא בעצמותה מסירה הסכנה שתהיה מהרעב ואולם הטומאה אין ראוי שתדחה מפני זה אחר שאינה בעצמותה סבה להסיר הסכנה ולזאת הסבה בעינה יותר לכבות את הנר בשבת בשביל החולה שיישן כשהיה בחליו סכנה ולא יותר לטלטל את הנר להוציאו חוץ מחדר החולה כמו שבארנו במקומו. והנה קרא הלחם שישימו תחת הלחם המוסר לחם חום כי הוא היה נאפה מאתמול סביב יום השבת עם שהוא אפשר שהיה עומד ברפוסיו של זהב שהיה נאפה בהם עד עת המערכה ואז היה נשמר חומו קצת לזאת הסבה: אביר הרועים. ר"ל גדול רועי המקנה אשר לשאול וממונה עליהם: לוטה בשמלה. נסתרת ומכוסת בשמלה אחרי האפוד והחשן שהיו בלשכה ששמים שם בגדי כהונה והנה שם זה החרב שם לפרסם הנס שנעשה לישראל בדבר גלית: ויסנו

רדק

והוא דרך חול. כלומר אף על פי שהלכנו דרך חול שלא היינו סבורים שהיינו צריכים ללחם קדש אף על פי כן טהרנו עצמינו כדרך בני אדם שדעתם ללכת לדרך: ואף כי היום יקדש בכלי. פי' כל שכן היום שיהיה עמנו לחם קדש שנשמר בו ונזהר שיהיה בקדושתו בכלי: ויתן לו הכהן קדש. לחם קדש כלומר לחמי תודה כי לא היה שם לחם אחר אלא לחם הפנים המוסר' לפני יי' ואותו אסור לזרים לפיכך נתן לו לחמי תודה. כי לא היה שם לחם חולין כך פי' אדוני אבי ז"ל. ורבותינו ז"ל פירשו כי לחם הפני' נתן לו ופירשו והוא דרך חול על לחם הפנים כי אחר הקטרת בזיכים היה כמו שאמ' המוסרים מלפני יי' ואין מעילה בלחם הפנים אחר הקטרת בזיכ' ופי' ואף כי היום יקדש בכלי אין צריך לומר זה שנוכל לאכלו כי רעבים אנחנו ומסוכנים אלא אפי' זה שהושם עתה על השלחן שהו' קדו' בכלי שהשלחן מקדשו ויש בו מעילה אף על פי כן נוכל לאכלו מאחר שאין לך לחם אחר שתתן לנו ואנחנו רעבי' ומסוכנין ואמרו שאחזו לדוד חולי הנקרא בולמוס מחמת רעב ואין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש אלא ע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים: לשום לחם חום. חום תואר בפלס מעות לשם דרך יי' ופי' כי בעת שהיו לוקחים אותו מעל השלחן היו משימין עליו האחר חם כמו שאמרו טפחו של זה בצד טפחו של זה שנאמר לחם פנים לפני תמיד שלא יהא שלחן בלא לחם. ופי' ביום הלקחו בעת הלקחו כמו ביום הכותי כל בכור יום צעקתי בלילה נגדך לפיכך אמר לשום כלומר היו מוסרים הראשונים לשום במקומם את החדשי'. ומה שאמר לשום לחם חם יש לשאול איך היה חם ביום סדורו והלא לחם הפנים לא היתה אפייתו דוחה שבת ומערב שבת היו אופין אותו ומסדרין אותו בשבת כמו שכתוב ביום השבת יערכנו ועוד היאך נתן לו לחם הפנים ולחם הפנים ביום השבת שהיו מסלקין אותו היה נחלק בין משמר היוצא ומשמר הנכנס והיו אוכלין אותו ודוד בודאי לא היה בא בדרך בשבת. ואם תאמר מפני סכנת נפשות היה בא בדרך בשבת עד שתמה עליו אחימלך ואמ' לו מדוע אתה לבדך היה לו לתמוה יותר היאך היה בא בשב' ועוד יש לשאול אם עם אחימלך לא היה לחם חול לא היה בכל העיר לחם חול שישאל דוד מאחד מבני העיר עד שהוצרך אחימלך לתת לו לחם קדש ואת' לא רצה דוד לגלות עצמו בעיר ובסתר בא אל אחימלך היה לו לאחימלך לבקש לחם חול מאחד מבני העיר להאכיל לישראל וכי היו חוקרים לאחימלך בעבור מי מבקש אותו. ותשובת אלו השאלות כי נוב עיר הכהנים היתה כלה כהנים לפיכך נקראת עיר הכהנים ולפיכך צוה שאול להרוג כל העיר כי לא היה לו קצף אלא על הכהנים בעבור אחימלך וכיון שהיתה כלה כהנים ולא היה ישראל זר שוכן ביניהם היו כל העיר אוכלי תרומה והתרומה היא לזרים בעון מיתה והמסוכן מחמת רעב מאכילין אותו דבר האסור אם אין לנו מותר ומשני דברים האסורין מאכילין אותו הקל לפיכך נתן לו אחימלך לחם הפנים המוסרים מלפני יי' שאין בהם מעילה אחר הקטרת בזיכי לבונה ודוד בודאי בחול בא אל אחימלך ואם תאמר כיון שבא בחול היאך היה לאחימלך לחם הפנים המוסרים מלפני יי' והלא כבר נאכל בשבת שעברה בין שני המשמרות אפשר שמצא דוד ממנו שלא היה נאכל כלו כי שתים עשרה חלות היו שהיו נחלקות לכמה כהני' והיה מגיע לכל אחד דבר מועט כזית או יותר מעט עד שאמרו כי הכהנים הצנועי' היו מושכין את ידיהם והגרגרני' חולקין ואוכלין ואחר שהצנועים מושכין את ידיהם ממנו ולא היו אוכלי' היה נשאר ממנו פעמים אחר השבת והנשאר שמצא דוד נתן לו אחימלך ואם תאמר כי מה שהצנועים היו מניחין שיו האחרים אוכלין אפשר שהיו אוכלים חלקם וחלק הצנועים וכן פירשו חולקין חוטפין ואפשר שהיה חלק הצנועים מונח וכן אמרו מעשה באחד שחטף חלקו וחלק חבירו והיו קורין אותו בן חמצן כרא' כי רובן לא היו עושין כן והנכון לומר עוד כי חלק אחימלך נשאר כי כהן גדול היה חולק עם המשמרות בחלות שנאמר והיתה לאהרן ולבניו מחצה לאהרן ומחצה לבניו ומה שאמר לשום לחם חם ביום הלקחו מצאנו מחלוקת בין רבו' ז"ל אם היו חלות אלה נאפות בשבת או בחול כי רבי יהודה אומר כי בשבת היו נאפות ולדבריו פשוט הוא כי חם היה הלחם בעת סדורו ולדברי חכמים שאומרי' כי לא היתה אפייתו דוחה את השבת ומערב שבת היה נאפה איפשר שהיה חם בעת סדורו למחר כי בערב שבת היו אופין אותו ומחר בבקר אח' הקרבת המוספין היו מסדרין אותו ואפשר שהלילה היה בתנור ולא היו מוציאין אותו מן התנור עד שעת סדורו והיה חם עדיין אולי היו סותמים פי התנור כדי שישאר בחמותו עד מחר ומרז"ל שאמרו כי במעשה נס היה הלחם חם כל זמן שיהיה בשלחן שאמרו אמר רבי יהושע בן לוי נס גדול נעשה בלחם הפנים סלוקו חם כסדורו שנאמר לשום לחם חום ביום הלקחו ואמרו רז"ל גדולה לגימה שמגעתה עולה זדון שמשלא הלוהו יהונתן לדוד שתי ככרות לחם לא נהרגה נוב עיר הכהנים ולא נטרד דואג האדומי ולא נהרג שאול ושלשת בניו: נעצר לפני יי'. נראה כי בא שם לזבוח עם אנשים אחרים והלכו חביריו והוא נשאר שם אחריהם להתפלל או לזבוח עוד לפיכך אמר נעצר. ורז"ל פירשו עוצר עצמו לפני אהל מועד לעסוק בתור'. ופי' אביר הרועי' שהיה אב ב"ד וזהו דרך דרש: דואג האדומי. גר בארץ אדום לפיכך קראו אדומי וכן אוריה החתי יתרא הישמעאלי אתי הגתי מיוחסים על שם מקומם שהיו גרים בהם: אביר הרועים. אביר הוא אחד במוכרת ובסמוך לפי שהוא דגוש על משקל כביר אביר יעקב הוא קל ממשקל שריד לפי' שנתנה בסמיכותו ופי' גדול רועי המקנה אשר לשאול וממונה עליהם: ואין. בחירק כמו ואין בצרי והוא דרך שאלה כלו' אין יש תחת ידך חרב או חנית שתתן לי וכמוהו חירק וצרי כיר וכר בין ובן ריש ורש חין וחן וי"ת ואלו אית הכא: תחת ידך. ברשותך וכמוהו רבים: כלי. כתרגומו זיני: נחוץ. ענינו לפי מקומו מהיר ואין לו חבר ולתי בבהילו: לוטה בשמלה. מן וילט פניו פני הלוט הלוט ופי' כרוכה בשמלה וכן הוא תרגומו מכרכא בשושיפא: אחרי האפוד. שהיתה תלויה אחרי המקו' שהיה מונח האפוד והחשן או יהיה פי' האפוד שלא היה אפוד החשן אלא אפוד בד והוא לבוש שהיו לובשים הכהנים ועבדי יי' כמו שאמר שמנים וחמשה איש נושאי אפוד בד וזו החרב היתה תלויה אחרי אלה הבגדים וזהו הנכון וי"ת בתר דשאיל ליה באפודא כלומר אחר ששאל לו באפוד החשן אתדרכנו ואחר כן אמר לנו שיקח זו החרב כי כן אמר לו דואג וישאל לו בה' וכן שאול אמר לו לאחימלך ושאול לו באלהים ולא כחש לו אחימלך אבל אמר היום החילותי לשאול לו באלהים וכנח הוא בענין פירושו אבל אינו דרך פשט הפסוק לפי מקומו שאמר אחרי האפוד בין לוטה בשמלה ובין אותה תקח לך:

אם

רש"י

הלא זה דוד מלך הארץ · אמרו לו לאכיש תכאי היה בימינו אם יוכל להלחם אתי והכני והיינו להם לעבדים אין לך אלא שתרד מכסאך ויהא מלך הארץ הזאת: את טעמו · את דברו: ויתהולל · כשוטה: ויתו · ויכתוב: רירו · רוקו דבר הנוטף קרוי ריר וכן בריר חלמות וכן רר בשרו: הזה יבא אל ביתי · לשון תמיהה לכך נקוד חטף פתח ופי': וישבו עמו כל ימי היות דוד במצוד' · סמוך למואב וכשיצ' דוד משם ליער חרת הרג מלך מואב את אביו ואת אמו ואחיו חוץ מאח' שבה' שהחייהו נחש העמוני והוא החסד שאמר דוד כאשר עשה אביו עמדי חסד כדאיתא במדרש רבי תנחומא: כי

כמוה ד' בקריאה וסי' אשר יעשה כמוה להרית בה: אין כמוה תננה לי · כל הגונב מזה כמוה נקה ב' בפסוק: לזה ג' בקריא' וסימ' הלא לזה יענו במחולות לאמר · אך לשקר שמרתי את אשר לזה · נתת לזה מזה: טעמו ד' בקריאה וסימ' והיה טעמו כטעם לשד · וישנו את טעמו בעיניהם · על כן עמד טעמו בו · לדוד

אִם־אֹתָהּ תִּקַּח־לְךָ קָח כִּי אֵין אַחֶרֶת זוּלָתָהּ בָּזֶה וַיֹּאמֶר דָּוִד אֵין כָּמוֹהָ תְּנֶנָּה לִּי׃ וַיָּקָם דָּוִד וַיִּבְרַח בַּיּוֹם־הַהוּא מִפְּנֵי שָׁאוּל וַיָּבֹא אֶל־אָכִישׁ מֶלֶךְ גַּת׃ וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי אָכִישׁ אֵלָיו הֲלוֹא־זֶה דָוִד מֶלֶךְ הָאָרֶץ הֲלוֹא לָזֶה יַעֲנוּ בַמְּחֹלוֹת לֵאמֹר הִכָּה שָׁאוּל בַּאֲלָפָו וְדָוִד בְּרִבְבֹתָו׃ וַיָּשֶׂם דָּוִד אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בִּלְבָבוֹ וַיִּרָא מְאֹד מִפְּנֵי אָכִישׁ מֶלֶךְ־גַּת׃ וַיְשַׁנּוֹ אֶת־טַעְמוֹ בְּעֵינֵיהֶם וַיִּתְהֹלֵל בְּיָדָם וַיְתָו עַל־דַּלְתוֹת הַשַּׁעַר וַיּוֹרֶד רִירוֹ אֶל־זְקָנוֹ׃ וַיֹּאמֶר אָכִישׁ אֶל־עֲבָדָיו הִנֵּה תִרְאוּ אִישׁ מִשְׁתַּגֵּעַ לָמָּה תָּבִיאוּ אֹתוֹ אֵלָי׃ חֲסַר מְשֻׁגָּעִים אָנִי כִּי־הֲבֵאתֶם אֶת־זֶה לְהִשְׁתַּגֵּעַ עָלָי הֲזֶה יָבוֹא אֶל־בֵּיתִי׃

כב

וַיֵּלֶךְ דָּוִד מִשָּׁם וַיִּמָּלֵט אֶל־מְעָרַת עֲדֻלָּם וַיִּשְׁמְעוּ אֶחָיו וְכָל־בֵּית אָבִיו וַיֵּרְדוּ אֵלָיו שָׁמָּה׃ וַיִּתְקַבְּצוּ אֵלָיו כָּל־אִישׁ מָצוֹק וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר־לוֹ נֹשֵׁא וְכָל־אִישׁ מַר־נֶפֶשׁ וַיְהִי עֲלֵיהֶם לְשָׂר וַיִּהְיוּ עִמּוֹ כְּאַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ׃ וַיֵּלֶךְ דָּוִד מִשָּׁם מִצְפֵּה מוֹאָב וַיֹּאמֶר אֶל־מֶלֶךְ מוֹאָב יֵצֵא־נָא אָבִי וְאִמִּי אִתְּכֶם עַד אֲשֶׁר אֵדַע מַה־יַּעֲשֶׂה־לִּי אֱלֹהִים׃ וַיַּנְחֵם אֶת־פְּנֵי מֶלֶךְ מוֹאָב וַיֵּשְׁבוּ עִמּוֹ כָּל־יְמֵי הֱיוֹת־דָּוִד בַּמְּצוּדָה׃ וַיֹּאמֶר גָּד הַנָּבִיא אֶל־דָּוִד לֹא תֵשֵׁב בַּמְּצוּדָה לֵךְ וּבָאתָ־לְּךָ אֶרֶץ יְהוּדָה וַיֵּלֶךְ דָּוִד וַיָּבֹא יַעַר חָרֶת׃

אם יתה תיסב לך סב ארי לית אוחרי בר מינה הכא ואמר דוד לית דכוותה הבהא לי׃ וקם דוד וערק ביומא ההוא מן קדם שאול ואתא לות אכיש מלכא דגת׃ ואמרו עבדי אכיש ליה הלא דין דוד מלכא דארעא הלא לדין משבחין בחנגיא למימר קטל שאול באלפין ודוד בריבבן׃ ושוי דוד ית פתגמיא האילין בליביה ודחיל לחדא מן קדם אכיש מלכא דגת׃ ואשני ית טעמיה בעיניהון ואשתטי בידיהון ומסריט על דשי תרעא ומחית ריריה על דיקניה׃ ואמר אכיש לעבדוהי הא כד חזיתון גבר שטי הוא למא אייתיתון יתיה לותי׃ חסר שטיא אנא ארי אייתיתון ית דין לאשתטאה קדמי הדין יעול לביתי׃ ואזל דוד מתמן ואשתזיב למערת עדולם ושמעו אחוהי ובית אבוהי ונחתו לותיה לתמן׃ ואתכנישו לותיה כל גבר מעיק רוח וכל גבר די ליה מרי רשו וכל גבר מריק נפש והוה עליהון לרבא והוו עמיה כארבע מאה גברא׃ ואזל דוד מתמן למצפיא דמואב ואמר למלכא דמואב יפוק כען אבא ואמא עמכון עד דאידע מה יעביד לי יי׃ ואשרינון קדם מלכא דמואב ויתיבו עמיה כל יומין דהוה דוד מיטמר במצדיא׃ ואמר גד נביא לדוד לא תתב במצודיא איתא ואיזיל לך לארע יהודה ואזל דוד ואתא לחורשא דחרת׃

בשנותו את טעמו לפני · וחר וטעמו בצפיחית: הבאתם ג' וסימ' נמסר בסדר חקה: כארבע ד' בקריאה וסימ' ויתקבצו אליו כל איש מצוק · ויאמר דוד לאנשיו חגרו · ויקבץ מלך ישראל דמלכים · כי כארבע רוחות השמים: וינחם ז' בקריאה וסי' את פני מלך מואב · וינחם בערי הרכב דמלכים · וינחם בחלח וחבור דמלכים · וינחם בענן יומם · וינחם לבטח ולא פחדו · וינחם אל מחוז חפצם · שוטח לגוים וינחם:

רלב"ג

וישנו את טעמו · הו' מענין וטעם זקנים יקח והרצון ששנה דבריו באופן שהיה נראה כי בבלי דעת דבר ועשה עצמו הולל: ויתו על דלתות השער · ר"ל שהיה מתוה תו ורושם על דלתות השער על דרך השטות והיה מוריד ריר פיו על זקנו: חסר משוגעים אני · ר"ל האני חסר משוגעים ומצטרך אליהם עד שתביאו אלי זה להשתגע ועוד האם זה שהוא בתכלית השגעון הוא ראוי לבא אל ביתי · והנה בזאת התחבולה נמלט דוד מיד אכיש מלך גת: כל איש מצוק וכל איש אשר לו נושא · הרצון באיש מצוק מי שמלאכתו מצוקת לבו מפני היותו עשוק ורצוץ ואין לו כח מיד אויביו ועושקיו או למה שידמה לזה · ואיש אשר לו נושה הו' הלוה ואין לאל ידו לפרוע · ואיש מר נפש הוא העני אשר שדי המר נפשו לרוע מזלו וקשי יומו כי ירות לו מצד החבורה ולזה נתקבצו אלו אל דוד עם שסבר שתפרנס להם מטוב הצלחתו מה שהביאם לקוות לטוב בהיותם בצלו: כל ימי היות דוד במצודה · זה לאות שאחר שיצא דוד מהמצודה נפרדו אביו ואמו ממלך מואב: ואין

רד"ק

אם אותה תקח לך קח · אם אותה תרצה לקחת קח כי אין אחר' זולתה · בזה ר"ל בזה המקום: אין כמוה · והלא אחימלך היה יודע שאין כמוה למה אמר לו אם אותה תקח לך לפי שהיתה באהל מועד לזכרון הנס כמו שפירשתי לא היה ברצון אחימלך להוציאה משם אם היתה שם אחרת אבל כיון שלא היתה שם אחרת לא היה יכול למנעה מדוד כי הוא לקחה מהפלשתי והוא שם אותה שם באהל מועד ובידו יש ללקחתה ולהחזירה כאשר ירצה: מפני שאול · והלא תמול ברח אלא ר"ל כי היום ההוא ברח לו מארץ ישראל ובא לו אל אכיש שלא ימצאהו שאול זהו מפני שאול: ויבא אל אכיש · ובספר תהלי' קראו אבימלך ושני שמות היו לו וכמוהו רבים או אבימלך שם כנוי לכל מלכי פלשתים כמו פרעה מלך מצרים וכן מצאנוהו קרוי אבימלך בימי אברה' ובימי יצחק: וירא · בו"ו אחת לבד וי"ו השרש נגרעה מן המכתב וירא מפניו שלא יהרגהו כי הוא הרג גבורים וכמה מהם: וישנו את טעמו · שינה את דברו ודעתו בעיניה' כדי שיתנכר להם ולא יחשבו עליו שהוא דוד או כדי להראו' עצמו שוטה בעיניהם ולא יחושו עליו ויגרשהו מהיכל המלך וילך לו ופירוש טעמו הוא מטעם המלך וברוך טעמך ות"י ושני ית מדעיה וי"ו וישנו כנוי קוד' זכר הפעול וכמוהו ותראהו את הילד ויכו האחד את האחד ופי' בעיניהם כמו לפניהם: ויתהלל בידם · עשה מעשה סכלות והוללות ופירוש בידם לפניהם כלומר בעוד שהיה בין ידיהם שהיו סובבים אותו ומביטים אליו וזה מעשה הוללות שהיה עושה: ויתו על דלתות השער · שהיה כותב בדלתו' השער או משרט שריטות כי השריט' גם כן נקראת תי"ו ות"י ומשרט על דשי תרעא: וירד רירו אל זקנו · הוא ריר הרוק היוצא מהפה: חסר משוגעי' אני · בתמיהה וכי הייתי חסר משוגעים וצריך אליהם כי זה הבאתם אלי · ובדרש כי אשתו של אכיש ובתו היו משוגעות וצועקות ומשטות מבפנים ודוד צועק ומשטה מבחוץ אמר להם אכיש וכי יודעים אתם כי שחסר משוגעים אני: כל איש מצוק · מענין צוקה והוא תואר או שם: וכל איש אשר לו נושא · האלף במקום ה"א ופירושו כל איש אשר היה בורח מפני המלוים אותו והיו מתקבצים אל דוד: וכל איש מר נפש · שהיה רש כמו ויין למרי נפש ישתה וישכח רישו או איש מצוק ר"ל צרות אחרות והיה יוצא מביתו לאתרווחא ולשכח צרותיו ות"י כל גבר מעיק רוחא: יצא נא אבי ואמי אתכ' · יצא ממער' עדולם וישב אתכ' אבל אחיו היו הולכים עמו כי ברחו אביו ואמו מפני שאול כי היה שונא אותם מפני דוד והיו מתיראי' שלא יהרגם לפיכך הלכו אל דוד: וינחם · מענין נחית בחסדך כלומר הניחם והושיבם לפניו ויונתן פירשו כמו וינחם שתרגם ואשרינון: במצודה · תרגומו מטמר במצדיא: ובאת לך ארץ יהודה · על פי יי' אמר לו כי שם יהיה נשמר מן שאול וכן היה כי בעוד שהיה שם לא בקשו עד שהלך אל קעילה והטעם לפי שבארץ יהודה היו אוהבים אותו ואם היה קם שאול לבקשו היו מגידים לו והוא נמלט ממקום למקום ואף על פי שקעילה מארץ יהודה היתה רחוקה ממיודעיו וממשפחתו ואף על פי כן על פי יי' הלך שם גם כן: יער חרת · חרת היה שם המקום ות"י חורשא דחרית · ובדרש שהיה מנוגב אותו המקום כחרית הזו ובזכות דוד הרטיבו הקב"ה · פירוש חרת כמו חרותה בידי שמים שפי יבשה: כי

רד"ק

כי נודע דוד. כי נתפרסם דוד כלומר נודע הדבר שאתו אנשים עד ששמע שאול והיה הספור הזה הנה מפני הדבר שאמר שאול לעבדיו כי עד עתה לא ידע שאול כי התקבצו אל דוד אנשים וכאשר שמע כי עמו כארבע מאות איש אמר בלבו זה מרד הוא שמרד בי ודעתו לארוב ולהלחם עלי או לחלוק עלי המלכות וזהו שאמ' כי הקים בני את עבדי עלי לאורב. ואת לכלכם ישים שרי אלפים כלו' בחיל שהו' מקבץ עליו בהיותו מלך כאשר הו' חושב: האשל. כמו העץ וכן ויטע אשל: ברמה. מקום היה בגבעת שאול והיה גבוה ונקרא רמה ואין זה רמת שמואל כי הוא בגבעה היה. ולדברי בעל הדרש הוא רמת שמואל שאמר וכי מה ענין גבעה אצל רמה אלא שאול יושב בגבעה במלכותו בזכות האשל הגדול אשר ברמה והוא שמואל שהיה מתפלל עליו: בני ימיני. כלומר עליכם היה לחוס עלי כי אתם משבטי וממשפחתי: קשרתם. מרדתם כי הקשר הוא המרד והוא בהתחבר לב זה עם זה: בכרת בני. בכרת ברית: בן ישי. לא זכר שמו דרך בזיון: נצב על עבדי שאול. כלומר ברתם היה נצב כי גדול שבעבדי שאול הנצבי' עליו היה ושמום זה ברב' והפכו כי נצבי' עליו ר"ל נצבי' לפניו וסמוך לו לעשות מה שיצום אותם: ונצב על עבדי שאול. ר"ל כמשמעו שהיה להם לראש וממונה עליהם וכת"י והוא ממנא על עבדי שאול והוא כמו הנצב על הקוצרי': בן אחיטוב. לא זכר שמו דרך בזיון: ושאול לו באלהים. להגיד לו דרכו: והוא בורח מפני. ומדרשו עשיתו מלך שאין נשאלין באורים ותומים אלא למלך ולאב בית דין זולתי שצורך צבור בו: וסר אל משמעתך. אל עבודתך כלומר שהו' נשמע לכל מצותיך וכן ובני עמון משמעתם: היום החלותי לשאול לו באלהים. ת' בתמיהה היום החילותי לשאול בעבורו חלילה שהייתי יודע כי הו' בורח כי כמה פעמי' שאלתי לו שהיה הולך במצותיך ויש לפרשו בלא תמיהה כלומר למה אתה מאשימני לפי ששאלתי לו באלהים וזה הוא היום הראשון ולא הייתי יודע כי קשה הוא בעיניך וכי בורח הוא חלילה לי שאם הייתי יודע לא הייתי עושה ומעתה לא אעשה עוד אחר שקשה בעיניך ובורח הוא מפניך כי לא הייתי יודע כל זה אבל הייתי חושב אותו מתחילה כאמן ביתך: בכל בית אבי. ולא כל בית אבי: אל ישם המלך. דבר אשם אמר זה לפי ששלח שאול לקרא גם כן כל בית אביו: ולא אבו. ידרשו כי אבנר ועמשא היו ולא אבו לפגוע בכהני יי' כי דרשו אכין ורקין מיעוטין מה שכתו' כל איש אשר ימרה את פיך יומת יכול אפילו לדבר עבירה תלמוד לומ' רק חזק ואמץ ולדעת הדרש הזה יהיה פירוש ויאמר המלך לרצים ולנצבים עליו כי אבנר ועמשא לא היו רצים אלא שרים:

רש"י

כי נודע דוד. כי התבונן להשמר ממנו: תחת האשל ברמה. אחת שהיתה בגבול בנימן ורבותינו אמרו היא היתה רמה של שמואל ושני מקומות הן וכן מדרשו ושאול יושב בגבעה בזכות האשל הגדול אשר ברמה שהיה מתפלל עליו: לשאל לו באלהים. עשיתו מלך שאין נשאלים באורים ותומים להדיוט: וסר אל משמעתך. כמו ויסורו אליו וקרוב למשמעתך ואל שמע דבריך וכי לא היה לו להבין שהוא הולך בשליחותך: היום החילותי לשאול לו. בתמיה זה ימים רבים שצורך הצבור בו שמיכהו מוציא ומביא את ישראל ומאז אני שואל לו באלהים: חלילה לי. מעשות דבר זה למרד ולמעל: לרצים הנצבים עליו. אבנר ועמשא היו: ולא אבו. דרשו אכין ורקין כל איש אשר ימרה את פיך וגו' יכול אפילו לדבר עבירה ת"ל רק:

וכל עבדיו ז' וסימ' ויקם פרעה לילה. הלא פחדו ולא קרעו דירמיה. ויצו שאול את עבדיו. וישמע שאול כי. ויקם המלך ויקרע. ויהי ככלתו לדבר. וכל עבדיו עברים: אלו ג' חס' יבקריאה וסימ' למה קשרתם כלכם עלי. עבור בתוך העיר בתוך ירושלם. רוץ דבר אל הנער הלז. וכל צורת הבית דיחזקאל דכות':

וישמע שאול כי נודע דוד ואנשים אשר אתו ושאול יושב בגבעה תחת האשל ברמה וחניתו בידו וכל עבדיו נצבים עליו: ויאמר שאול לעבדיו הנצבים עליו שמעו נא בני ימיני גם לכלכם יתן בן ישי שדות וכרמים לכלכם ישים שרי אלפים ושרי מאות: כי קשרתם כלכם עלי ואין גלה את אזני בכרת בני עם בן ישי ואין חלה מכם עלי וגלה את אזני כי הקים בני את עבדי עלי לארב כיום הזה: ויען דאג האדמי והוא נצב על עבדי שאול ויאמר ראיתי את בן ישי בא נבה אל אחימלך בן אחטוב: וישאל לו ביהוה וצידה נתן לו ואת חרב גלית הפלשתי נתן לו: וישלח המלך לקרא את אחימלך בן אחיטוב הכהן ואת כל בית אביו הכהנים אשר בנב ויבאו כלם אל המלך: ויאמר שאול שמע נא בן אחיטוב ויאמר הנני אדני: ויאמר אלו שאול למה קשרתם עלי אתה ובן ישי בתתך לו לחם וחרב ושאול לו באלהים לקום אלי לארב כיום הזה: ויען אחימלך את המלך ויאמר ומי בכל עבדיך כדוד נאמן וחתן המלך וסר אל משמעתך ונכבד בביתך: היום החלתי לשאול לו באלהים חלילה לי אל ישם המלך בעבדו דבר בכל בית אבי כי לא ידע עבדך בכל זאת דבר קטן או גדול: ויאמר המלך מות תמות אחימלך אתה וכל בית אביך: ויאמר המלך לרצים הנצבים עליו סבו והמיתו כהני יהוה כי גם ידם עם דוד וכי ידעו כי ברח הוא ולא גלו את אזנו ולא אבו עבדי המלך לשלח את ידם לפגע בכהני יהוה:

ושמע שאול ארי אתידע דוד וגבריא די עמיה ושאול יתיב בגיבעתא תחות אישלא ברמתא וסורניתיה בידיה וכל עבדוהי קיימין עלוהי: ואמר שאול לעבדוהי דקיימין עלוהי שמעו כען בני שבטא דבית בנימן אף לכולכון יתן בר ישי חקלין וכרמין לכולכון ימני רבני אלפין ורבני מאותא: ארי מרדתון כולכון עלי ולית דתוי לי כד גזר קים ברי עם בר ישי ולית דכאיב מנכון עלי ומתוי לי ארי אקים ברי ית עבדי עלי לכמנא ביומא הדין: ואתיב דואג אדומאה והוא ממנא על עבדי שאול ואמר חזיתי ית בר ישי אתא לנוב לות אחימלך בר אחיטוב: ושאיל ליה במימרא דיי וזודין יהב ליה וית חרבא דגלית פלשתאה יהב ליה: ושלח מלכא למקרי ית אחימלך בר אחיטוב כהנא וית כל בית אבוהי כהניא די בנוב ואתו כולהון לות מלכא: ואמר שאול שמע כען בר אחיטוב ואמר הא אנא ריבוני: ואמר ליה שאול למה מרדתון עלי את ובר ישי במיתנך ליה מזון וחרבא ושאלית ליה במימרא דיי למיקם עלי לכמנא כיומא הדין: ואתיב אחימלך ית מלכא ואמר ומן בכל עבדך כדוד מהימן וחתנא דמלכא ורב על משמעתך ויקיר בביתך: יומא דין שריתי למשאל ליה במימרא דיי חס לי לא ישוי מלכא בעבדיה פיתגמא בכל בית אבא ארי לא ידע עבדך בכל דא פתגם זעיר או רב: ואמר מלכא ממת תמות אחימלך את וכל בית אבוך: ואמר מלכא לרהטי דקיימין עלוהי איסתחרו וקטולו כהניא דיי ארי אף ידיהון עם דוד וארי ידעו ארי עריק הוא ולא חוו לי ולא אבו עבדי מלכא לאושטא ית ידיהון למישלט בכהניא דיי:

רלב"ג

ואין חולה מכם עלי. ר"ל אין אחד מכם שיחשוב עצמו חולה בעבורי ברב הנעשה כנגדי ודמה שהיראה שאול שיהיה הקשר חזק מבני ישראל את דוד וילחם עמו ולזה אמר שכבר הקים בנו עבדו עליו לאורב: אחימלך בן אחיטוב הכהן ואת כל בית אביו הכהנים. ידמה שקרא עמו כל בית אביו חשב שאול שהיה ששאלו באלהים אם יצליח במרדו על שאול בדרך שינצחהו במלחמה והיתה תשובת אחימלך כי חלילה לו כי הוא לא ידע בזה דבר ומה שעשה עשה מצד מחשבתו שיהיה דוד היותו נאמן מכל עבדי שאול והיותר סר אל משמעתו: היום החלותי לשאול לו באלהים. ר"ל וכי היום החלותי לשאול לו באלהים שתחשדוני בזה הלא כמה פעמים שאלתי לו באלהים בשליחותך על דבר מלחמות ישראל כי הוא המוציא והמביא את ישראל: בעבדו דבר בכל בית אבי. ר"ל ולא בכל בית אבי ואמנם אמר זה לפי שכבר נר' לו שחשדם שאול כלם לפי שקראם כלם לבא לפניו:

וכל בית יב' וסי' וכל בית יוסף. וכל בית מלוא. וירדו אחיו וכל בית דשמשון. וילך דוד משם. ויאמר המלך אל אחימלך. ודוד וכל בית ישראל דמשחקים. והגרו דמעלים. בענא בן אחילוד. כי כל הגוים ערלים. בן אדם אחיך. הנשיא המשא הזה. ואתה בן אדם קח לך עץ אחד. ונמסר גם בשפטים סימן ט':

רשי

לדויג. נתפשה שמו אמר לו נתפשתה כדג אתה הלשנת עליהם אתה הרוג אותם : אנכי סבותי. סבבתי הדבר עד שבא לידי כך : כי אשר יבקש נפשי. אדם אחד רודף שנינו במקום שאמלט שם אני המלט אתה כי במשמרתי תהיה תמיד כך תירגם יונתן ארי מאן דבעי למיקטלי בעי למיקטלך וים עוד לפרש כי את אשר יאהבני יאהבך ואשר ישמור את נפשי ישמור את נפשך וים דוגמא במקרא אנשי דמים ישנאו תם וישרים יבקשו נפשו הרי כאן בקשת נפש לטובה : ככר

רדק

לדויג. כתיב וקרי לדואג כי היה נקרא דויג ודואג כמו שאומר ויסב דויג ולא קר דואג ויש ספרים שגם הוא קרי דואג והקרי הוא לפי שברוב היו קוראי' אותו דואג ומדרשו כי לכך כתוב דויג אמר לו שאול נתפשת כדג אתה הלשנת עליהם אתה הרוג אותם ונראה כי בשעת המעשה קראו הכתוב דויג לגריעות שמו : נושא אפוד בד. כתרגומו דכשרין למילבש אפוד דבוץ נראה לפירושו כי הוא הרג יותר משמנים וחמשה אבל השמנים וחמשה היו ראויין ללבוש אפוד בד כי נראה כי הגדולים בעובדי יי' היו לובשים זה המלבוש וכן דוד המלך לבשו ביום שהעלה הארון וביום זה שחרבה נוב הביאו המשכן לגבעון : מאיש ועד אשה. דרשו בו ברב' שמלך כתיב ויחמול שאול והעם על מיטב הצאן וגו' יצאתה בת קול ואמרה לו אל תהי צדיק הרבה ובנוב עיר הכהנים כתיב מעולל ועד יונק ושור וחמור ושה לפי חרב יצאתה בת קול ואמרה לו אל תרשע הרבה יש לתמוה כי בכל אשר הזכיר הכתוב עונות שאול לא ראינו שהזכיר עון נוב עיר הכהנים ואפילו כשקראם בית הדמים לא אמר אלא על אשר המית את הגבעונים ולא אמר הכהנים ונראה כי חייבים היו הכהנים ולא נגלה בכתוב שנכס זולתי עון בית עלי ואף על פי כן נענש שאול על דמם שנפל בחרב פלשתים הוא ובניו ואמרו רז"ל גדולה לגימה שמרחקת הקרובי' ומקרבת את הרחוקים ומעלמת עין מן הרשעים ומשרה שכינתו על נביאי הבעל ושגגתה עולה זדון מרחקת את הקרובי' מעמון ומואב מקרבת את הרחוקים מיתרו דכתיב קראן לו ויאכל לחם מעלמת עין מן הרשעים ממיכה משרה שכינתו על נביאי הבעל מדברי הנביא דכתיב ויהי הם יושבין על השלח' וגו' ושגגתה עולה זדון שאלמלא הלוה יהונתן לדוד שתי ככרות לחם לא נהרג נוב עיר הכהני' ולא נטרד דואג האדומי ולא נהרג שאול ושלשת בניו : כי אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך. שאול הוא שמבקש את נפשי והוא מבקש את נפשך לכן שבה אתי : כי משמרת אתה עמדי. אשמור אותך כמו שאשמור את עצמי ויש לפרשו נפשי יבקש מי שיבקש את נפשך : שוסים. בוזזים כמו זה חלק שוסינו : וישאל דוד ביי'. בסוף הענין מפרש במה שאל והוא שאמ' ויהי בברוח אביתר אפוד ירד בידו : ביהודה יראים. הנה אנחנו בין בני ישראל אנחנו בסכנה מפני שאול וכשים עצמינו יותר בסכנה בין פלשתים ומפני דבריהם הוסיף דוד לשאול ולא מפני עצמו כי הוא בפעם הראשונה היה בוטח אלא מפני אנשיו הוסיף לשאול וכשראהו אנשיו שהבטיחו האל פעמי' הלכו עמו : ויכהג את מקניהם. איך היו מקניהם במלחמה אלא כשהכה דוד מהם מכה גדולה רדף אחרי הנסים מהם עד ארץ פלשתים ונהג את מקניהם : אפוד ירד בידו. פירשו אותו כמו הוריד וכ"תי אחית ואני מפרשו בורד כמשפטו ואמר ירד כלומ' ירד האפוד בדרך מקרה בידו אע"פ שהורידו לא הורידו מדעתו אבל כשלקח כליו עמו בברחו לא השגיח מה לקח ומה הניח כאדם בורח והיתה סבה מאת יי' והיה האפוד כדרך מקרה בין כליו לפיכך אמר ירד ולא אמר הוריד : ככר

רמת ה' בקריאה וסימ' וירע בעיני יי' אשר עשה. ויאמר המלך לדואג. ולשפחתך שני בנים. ויקם ישמעאל בן נתניה. והפך את מימיהם לדם. וסימ' בלשון תרגום אבאיש דואג וקטל נתיא לגדליה : ושה ה' בקריאה וסימ' נמסר בסדר שפטים : בן כל בן המוקף פתח בב"ד ואם הנגינה בו קמץ כגון בן חכם בן כסיל ופירושו

ויאמר המלך לדויג סב אתה ופגע בכהנים ויסב דויג האדמי ויפגע הוא בכהנים וימת ביום ההוא שמנים וחמשה איש נשא אפוד בד : ואת נב עיר הכהנים הכה לפי־חרב מאיש ועד־אשה מעולל ועד־יונק ושור וחמור ושה לפי־חרב : וימלט בן־אחד לאחימלך בן־אחטוב ושמו אביתר ויברח אחרי דוד : ויגד אביתר לדוד כי הרג שאול את כהני יהוה : ויאמר דוד לאביתר ידעתי ביום ההוא כי־שם דויג האדמי כי־הגד יגיד לשאול אנכי סבתי בכל־נפש בית אביך : שבה אתי אל־תירא כי אשר־יבקש את־נפשי יבקש את־נפשך כי־משמרת אתה עמדי : ויגדו לדוד לאמר הנה פלשתים נלחמים בקעילה והמה שסים את־הגרנות : וישאל דוד ביהוה לאמר האלך והכיתי בפלשתים האלה ויאמר יהוה אל־דוד לך והכית בפלשתים והושעת את־קעילה : ויאמרו אנשי דוד אליו הנה אנחנו פה ביהודה יראים ואף כי־נלך קעלה אל־מערכות פלשתים : ויוסף עוד דוד לשאול ביהוה ויענהו יהוה ויאמר קום רד קעילה כי־אני נתן את־פלשתים בידך : וילך דוד ואנשו קעילה וילחם בפלשתים וינהג את־מקניהם ויך בהם מכה גדולה וישע דוד את ישבי קעילה : ויהי בברח אביתר בן־אחימלך אל דוד קעילה אפוד ירד בידו :

ואמר מלכא לדואג אסתחר את ושלוט בכהניא ואסתחר דואג ארומאה ושלט הוא בכהניא וקטל ביומא ההוא תמנן וחמשא גברין דכשרין למלבש איפוד דבוץ : וית נוב קרית כהניא קטל לפיתגם דחרב מגבר ועד איתתא מעולים ועד יניק ותור וחמר ואימר לפיתגם דחרב : ואשתיזב ברא חד לאחימלך בר אחיטוב ושמיה אביתר וערק בתר דוד : וחוי אביתר לדוד ארי קטל שאול ית כהניא דיי : ואמר דוד לאביתר ידענא ביומא ההוא ארי תמן דואג ארומאה ארי חואה יחוי לשאול אנא גרמית לאסתקפא בכל נפש בית אבוך : תיב עמי לא תדחל ארי דבעי למקטלי בעי לקטלך ארי נטיר את עמי : וחויאו לדוד למימר הא פלשתאי מגיחין קרבא בקעילא והא אינון בוזזין ית אדריא : ושאיל דוד במימרא דיי למימר האיזיל ואקטול בפלשתאי האילין ואמר יי לדוד איזיל ותקטול בפלשתאי ותפרוק ית יתבי קעילה : ואמרו גברי דוד ליה הא כד אנחנא הכא בארעא דבית יהודה אנחנא דחלין ואף אלהן דניזיל לקעילא לסדרי פלשתאי : ואוסיף עוד דוד למשאל במימרא דיי וקביל צלותיה יי ואמר קום חות לקעילה ארי אנא מסר ית פלשתאי בידך : ואזל דוד וגברוהי לקעילה ואגיח קרבא בפלשתאי ודבר ית גיתהון ומחא בהון מחא סגיאה ופרק דוד ית יתבי קעילה : והוה כד ערק אביתר בר אחימלך לות דוד לקעילה אפודא אחית בידיה :

בן שהוא חכם בן שהוא כסיל בב"ו וסימ' נמסר בסדר ויצא : וישאל דוד ביי' ה' דסמיכי בקריאה וסימ' האלך והכיתי בפלשתים. ארדף אחרי הגדוד. האעלה באחת ערי יהודה. האעלה אל פלשתים. לא תעלה דסמוך בבאים : האלך ג' בקריא' וסי' נמסר בסדר שמות : אנשי דוד ד' בקריא' וסי' הנה אנחנו פה ביהודה יראים. חנה היום אשר אמר יי' אליך. מדוע גנבוך. אז נשבעו אנשי דוד : וינהג ה' בקריאה וסי' נמסר בסדר שמות : קעלה ד' חס' בליש' וסימ' ואף כי נלך קעלה פלוגתא עליה. ויצאו מקעלה. וישע דוד את ישבי קעלה. ויש ספרים קום רד קעלה חס'. ויש ספרים מסר' בונים והושעת את קעלה ושובטים וישע דוד את ישבי קעלה :

רלבג

נושא אפוד בד. ר"ל שהיו נכבדים וראויים לזה הלבוש כי זה הלבוש היו לובשים הנכבדים וכ"ש מי שהיו מהם מיוחדים לעבודת השם כמו שזכרנו בענין אפוד שמואל : כי אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך. ר"ל שכבר אשמור את נפשך כמו נפשי : כי משמרת אתה עמדי. ידמה שאמר זה מפני שכבר הביא אביתר עמו האורי' והתמים ובהם יהיה נשאל דוד באלהים ולזה אמ' שיש לו לבטוח על דוד שישמרהו כנפשו : הנה אנחנו פה ביהודה יראים. ר"ל שאף על פי שאנחנו תוך בני יהודה אנחנו יראי' מפני שאול ואיך נוסף על יראתנו יראת מערכות פלשתים : והנה שאל דוד באלהים בעבור אנשיו ועל הסבות היעוד האמיתי אנשי דוד בו אך דוד האמין בו בראשונה'. ויתכן שיאמר והוא הנכון לפי מה שאחשוב כי הלשון הראשון הי' מסופק וכבר אפשר שיובן שאם ילך והכה בפלשתים הנה יושיע את קעילה לא בזולת זה אבל לא יהיה בזה האמר הבטח' שיכה את הפלשתים ולזה יראו אנשי דוד מרדת קעילה הלא תראה בענין פילגש בגבעה מה שקרה לישראל מהרע מפני הספק שהיה בלשון כאשר שאלו באלהים כשלא דקדקו בו ולזה הסכי' דוד לשאול באלהים פעם שנית על זה ובא אליו הלשון בזולת שום ספק שירד את קעילה והשם יתן את פלשתים בידו : ככר

רדק

נכר. פי' סגר ומסר אמר מאחר שהוא בעיר דלתי' ובריח לא ימלט מידי כי מאחר שהיה סביב העיר ואצור עליה לא יוכל לברוח מן העיר כי עיר דלתים ובריח הוא. והוא לא חשב שיהיה אדם מגיד לדוד: וישמע. כמו ויאסף לפי שהעם נאספים ע"י כרוז משמיע וכן במשנה משמיעין על הסקלים פי' מכריזין: מחריש הרעה. ענינו חושב כמו אל תחרוש על רעך רעה:

רשי

נכר אותו בידי. הסגיר וכן אל תרא ביום אחיך ביום נכרו משמשל תחזקים כאל כמו אסר ומסר בריחיה ולא בקש לדבר במשקולת הרפים היה נקוד נכר: נסגר לבא בעיר דלתים ובריח. ובטוח בכך ולא יחוש לברוח ממני: מחרים הרעה. כמין ית בישתא: היסגרוני בעלי קעילה וגו'. למדנו מכאן שהשואל שני דברים אין משיבין לו את אחד ואין משיבין לו אלא ראשון וכאן דוד שאל שלא כסדר שהיה לו לשאול תחלה הירד שאול היסגירוני בידו והשיבוהו כסדר: באשר יתהלכו. באשר דכשר להלכא במקום הצלה: ויחזק את ידו. חידוש ברית שביניהם: ולנו הסגירו. ועלינו להסגירו:

שמע ה' חס' בקריא' וסימ' כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע. שמע בין אחיכם ושפטתם צדק. והיה אם שמע השמעו אל מצותי. כי מבקש שאול ללכת קעילה. והיה אם שמע תשמעון דירכיה. ובמסרה אחרית כתב דתריסר חוקא דזכריה. וב' מלאים ואל תבנו. אפרים מתנודד. ואכלו טוב: היסגרנו ה' חס' י' בליש':

תרגום

ואיתחוא לשאול ארי אתא דוד לקעילה ואמר שאול מסר יתיה יי בידי ארי ניתמסר למיעל בקרתא דלה דשין ועברין: וכנש שאול ית כל עמא לאנתאה קרבא למיחת לקעילה למצר על דוד ועל גברוהי: וידע דוד ארי עלוהי שאול כמין בישתא ואמר לאביתר כהנא קריב איפודא: ואמר דוד יי אלהא דישראל משמע שמע עבדך ארי בעי שאול למיעל לקעילה לחבלא לקרתא בדילי: המסרין למימסרי יתבי קעילה בידיה הסביר למיחת שאול כמא דשמע עבדך יי אלהא דישראל חוי כען לעבדך ואמר יי למיחת: ואמר דוד הסבירין למימסרי יתבי קעילה יתי וית גברי בידא דשאול ואמר יי סבירין למימסר: וקם דוד וגברוהי כשית מאה גברא ונפקו מקעילה והליכו באתר דכשר להלכא ולשאול איתחוא ארי אשתיזב דוד מקעילה ואתמנע מלמיפק: ויתיב דוד במדברא במצדתא ויתיב בטורא במדברא דזיף ובעוהי שאול כל יומיא ולא מסריה יי בידיה: וחזא דוד ארי נפק שאול למיקטליה ודוד במדברא דזיף בחורשא: וקם יהונתן בר שאול ואזל לות דוד להורשא ותקף ית ידיה במימרא דיי: ואמר ליה לא תדחל ארי לא תשכחינך ידא דשאול אבא ואת תמלוך על ישראל ואנא אהי לך לתנין ואף שאול אבא ידע כן: וגזרו תרויהון קים קדם יי ויתיב דוד בחורשא ויהונתן אזל לביתיה: וסליקו אנשי זיף לות שאול לגבעתא למימר הלא דוד מטמר עמנא במצדתא בחורשא בגבעת חכילה דמדרום לישימון: וכען לכל רעות נפשך מלכא למיחת חות ואנחנא נמסריניה בידא דמלכא: ואמר שאול בריכין אתון קדם יי ארי חסתון עלי:

מקרא

ויגד לשאול כי בא דוד קעילה ויאמר שאול נכר אתו אלהים בידי כי נסגר לבוא בעיר דלתים ובריח: וישמע שאול את כל העם למלחמה לרדת קעילה לצור אל דוד ואל אנשיו: וידע דוד כי עליו שאול מחריש הרעה ויאמר אל אביתר הכהן הגישה האפוד: ויאמר דוד יהוה אלהי ישראל שמע שמע עבדך כי מבקש שאול לבא אל קעילה לשחת לעיר בעבורי: היסגרני בעלי קעילה בידו הירד שאול כאשר שמע עבדך יהוה אלהי ישראל הגד נא לעבדך ויאמר יהוה ירד: ויאמר דוד היסגרו בעלי קעילה אתי ואת אנשי ביד שאול ויאמר יהוה יסגירו: ויקם דוד ואנשיו כשש מאות איש ויצאו מקעילה ויתהלכו באשר יתהלכו ולשאול הגד כי נמלט דוד מקעילה ויחדל לצאת: וישב דוד במדבר במצדות וישב בהר במדבר זיף ויבקשהו שאול כל הימים ולא נתנו אלהים בידו: וירא דוד כי יצא שאול לבקש את נפשו ודוד במדבר זיף בחרשה: ויקם יהונתן בן שאול וילך אל דוד חרשה ויחזק את ידו באלהים: ויאמר אליו אל תירא כי לא תמצאך יד שאול אבי ואתה תמלך על ישראל ואנכי אהיה לך למשנה וגם שאול אבי ידע כן: ויכרתו שניהם ברית לפני יהוה וישב דוד בחרשה ויהונתן הלך לביתו: ויעלו זפים אל שאול הגבעתה לאמר הלוא דוד מסתתר עמנו במצדות בחרשה בגבעת החכילה אשר מימין הישימון: ועתה לכל אות נפשך המלך לרדת רד ולנו הסגירו ביד המלך: ויאמר שאול ברוכים אתם ליהוה כי חמלתם עלי:

רדק

היסגירוני. פי' מוסרי' מכאן למדו רז"ל שאין שואלין באורי' ותומי' שני דברים כאחד ואם שאל אין משיבין לו אלא אחד ואין משיבין אלא ראשון שהרי דוד אמר היסגירוני הירד ויאמר יי' ירד הנה הוא שאל שני דברים לא השיבו אלא אחד והשיבו יי' על הראוי להיות ראשון והוא ירד כי דוד שאל שלא כסדר וכיון שהכיר במענה כי שלא כסדר שאל חזר ושאל כסדר היסגירו בעלי קעילה אבל אם היה צורך השעה לשאול שני דברים כאחד כגון שאין שהות לעמדו שואלין על שני דברים ומשיבין על שניהם כאחד כמו ששאל דוד הארדוף אחרי הגדוד הזה ואשיגנו ויאמר לו רדוף כי השג תשיג והצל תציל: בעלי קעילה. ארוני העיר וגדוליה ות"י יתבי קעילה: באשר יתהלכו. הלכו בדרך מקרה באיזה מקום שיזדמן להם לשבת שם ות"י באתר דכשר להלכא: במצדות. במקומות הגבוהים שהיו במדבר ופירושו לפניו וישב בהר במדבר זיף: וירא דוד. כי הכיר דוד כי שאול יצא לבקש את נפשו שם במדבר זיף כי שמע כי הזיפי' אמרו לו כי הוא מסתתר שם והיה בדעתו ללכת משם ובין כך בא אליו יהונתן שם וכרתו ברית שניהם והלך יהונתן ודוד יושב עדיין בחורש וכאשר שמע כי שאול בא הלך לו למדב' מעון והוא סמוך למדב' זיף כמו שכתוב' שניהם בנחלת בני יהודה מעון כרמל וזיף: בחרשה. פירוש ביער תרגום יער חורשא והה"א נוספת כי הטעם מלעיל או בחורשה שם מקום: באלהים. חזק ידו שלא ייר' בדבר אלהים שהבטיחו על ידי הנביא כי ימלוך והוא שאמר כי לא תמצאך יד שאול אבי וכן ת"י ותקיף ית ידיה במימרא דיי': אהיה לך למשנה. אני מבקש ממך שאהיה אני משנה לך כשתמלוך: ידע כן. שתמלוך והיו יודעין זה מפי השמועה שנמשח דוד למלך: לפני יי'. אורי' ותומים שהיו שם עם אביתר הכהן או פירושו שהש"י יתברך יהיה עד בין שניהם: לביתו. ת"י לאורחיה: ויעלו זיפים. וכבר עלו הזיפי' ואמרו לשאול וזהו שאמ' וירא דוד כמו שאמרנו למעלה: הסגירו

מסרה

הסגירו וסימ' נמסר בסדר תזריע. במצדות ח' בליש' בקריאה וסימ' במס' רבת'. ברוכים ג' ב' חס' וסימ' ויאמר שאול ברכים אתם ליי'. ברכים אתם ליי' אשר עשיתם החסד הזה. ברוכים אתם ליי' עשה שמים וארץ. בתרא מלא:

רלבג

נכר אותו אלהים בידי. הוא מענין כן יכרו ברימו. והרצון בזה שהש"י הסיר ממנו את ההכר' והבחינה כדי שיפול בידיו וזה שאם היה מתנהג בטוב את העצה היה נשמר את מהכנס בעיר מוקפת חומה הנסגר' בחומה דלתי' ובריח כי בבואי עליו שם לא יוכל לו להמלט ללכת ולנוס אנה ואנה והנה חשב שאול שלא יגלה שום אדם זה הסוד לדוד וכבר קבב הש"י שגלה לו הסוד הזה: מחרים הרעה. הוא מענין אל תחרוש על רעך רעה והרצון בזה ששאול היה מסבב שיתחבר עם כל ישראל לאבוא הרעה על דוד: היסגירוני בעלי קעיל' בידו הירד שאול כאשר שמע עבדך יי' אלהי ישר' הגד נא לעבדך ויאמ' יי' ירד. מזה המקום נוכל ללמד שהנשאים באורים ותומים אין נשאלין בהם אלא שאלה אחת לבד לא יהיו נשאלין בהם שתי שאלות יחד או יותר ולזה תמצא כי כששאל דוד על שתי שאלות לא באהו המענה כי אם באחת מהן: בחרשה. ר"ל ביער כי אף על פי שהיה במדבר זיף שאין עוברין בני אדם שם הנה להציל עצמו מן הסכנה מיד שאול היה נסתר ביער: וישב דוד בחרשה ויהונתן הלך לביתו. באר לנו בזה כי נפטר דוד מדברי יהונתן עמו שלא יגלה מקומו לאביו ואף ע"פ שנתפרסם ליהונתן שלא נתכוין דוד אחר זה מלפנות כי דוד יקח המלוכה ותסור ממנו ולזה ספר שלא נתכוון כי

ביער ההוא:

הכינו עוד. הכינו וראו היטב שתדעו מקומו בכוון: כי אמר אלי. בעוד שהיה עמי היה אומר לי כשהייתי שואלו איך היה מכה בפלשתים כל כך ואיך היה נשמר מהם והיה אומר לי כי ערום יערים הוא ובערמות ובתחבולות היה בא עליהם שלא היו נשמרים ממנו כן עתה הוא עושה שמראה עצמו במקום זה כדי שנבקש אותו שם ומחר יהיה במקום אחר לפיכך דעו כל המקומות אשר דרכו להחבא שם ויש כי אמר אלי האומר כמו ויאמר ליוסף ר"ל אמר אלי המגיד כי עתה ערום יערים הוא וכ"תי ארי אמרין לי דערים ונפיק הוא: אל נכון. דבר נכון וברור בכל אלפי יהודה לפי שלא היה דוד בא אלא בארץ יהודה לפי שהיו מחפין עליו אבל שאר השבטים אם היה בא ביניהם היו מוסרין אותו לשאול ומה שאמר אלפי ר"ל אכריח כל שרי אלפים שביהודה שהיו ידם עמי לחפשו היטב כל אחד באלוף שלו: וילכו זיפה לפני שאול. אלה הזיפים הבאים אל שאול הלכו אל זיף לפני שילך שם שאול הלכו הם לחפש המקום שהיה שם דוד באמת ושבו אל שאול והכתוב לא ספר התשובה אבל אחר שאמר וילך שאול ואנשיו ידענו כי הזיפים שבו אליו טרם לכתו: וירד הסלע. כנראה שעמק היה בין הערבה שהיה שם דוד ובין הסלע ואמר וירד כלומר ירד העמק לעלות הסלע ועל הדרך הזה כאמר ועלו אותם עמק עכור כמו שפירשתיו במקומו ומה שאמר עוד וישב במדבר מעון להודיע כי לא היה לו פנאי לברוח ממדבר מעון ועלה לסלע הזה שהיה במדבר להסתגב בו מפני שאול: מצד ההר מזה. זהו הסלע: נחפז ללכת. היה טרוד ומהיר ללכת ולברוח מפני שאול ולא יכול כי שאול ואנשיו סבבוהו כי אע"פ שאמר שאול מצד ההר מזה כיון שראו כי רצה לברוח סבבו את הסלע ולא היה להם אלא לתפשם כשבא המלאך אל שאול בשבת כורא עליו. ובדרש נחפז ללכת זהו שאמר דוד ואני אמרתי בחפזי כל האדם כוזב כיון שראה דוד עצמו מכותר ביד שאול ואנשיו אמר על חנם משח אותי שמואל ואמר לי כי משחך יי' למלך היכן היא אותה הבטחה שאמר לי ומניין שכך אמר שנאמר ואני אמרתי בחפזי כל אדם כוזב אפילו שמואל היכן היא אותה הבטחה שאמר לי אמר לו הקב"ה אני מעיד עליו שנאמן שמואל שנאמר וידע כל ישראל מדן ועד באר שבע כי נאמן שמואל לנביא ואתה קראת לשמואל כוזב מיד ומלאך בא אל שאול לאמר מהרה ולכה וגו' אמר רבי יודן מלאך שליח היה אמר לו רבי פנחס וכי השליח יענן הוא שהיה אומר מהרה ולכה אלא מלאך מן השמים היה שנאמר ישלח משמים ויושיעני: עוטרים. כמו סובבים כמו עטרה שהיא סובבת את הראש וכן כצנה רצון תעטרנו: מרדוף אחרי דוד. באירך הא"ם שלא כמנהג: סלע המחלקות. לפי שנחלקו בו אלה מאלה. ות"י כיף פלגותיא אתרא דאתפליג ביה לבא דמלכא דשאול למיזל לכא ולכא כלומר נחלק לב המלך אם יתעכב עד שיתפש דוד או אם ילך אחרי פלשתים וכן הוא אומר בדרש מהו סלע המחלקות אמר רבי שמואל בר נחמני ששם נחלקו גבורים של שאול על דוד מהם היו אומרים עד שבן ישי בידינו לא נפנה ממנו ומהם אמרו מלחמת ישראל קודמת שבן ישי יתנו לנו בכל שעה. דבר אחר מהו סלע המחלקות שבשעה שהיה דוד ועבדיו עוברים על אותו מקום היה מתחלק מחיילותיו הוא ושם מאו' אים שהיה אתו באותה שעה והיו יורדין מעל סוסיהן ומשתטחין על פניהם ואומרין ברוך שעשה לנו נס במקום הזה: על פני צורי היעלים. כי היעלי' בצורי' ובסלעים שוכנים כמו שנאמר ג"כ יעלי סלע והוא אקו הנזכר בתורה ואמרו כי הוא תיש הבר ות"י על אפי שקיפי כיפיא ולא ידעתי מה היה דעתו לתרגם יעלים כיפיא: להסך את רגליו. להשתין מים ות"י למיעבד צרכיה ר"ל להפנות הנקבים הגדולים וכן במשכה זה הכלל היה במקדש כל המסיך את רגליו טעון טבילה וכן המטיל מים טעון קדוש ידים ורגלים והוא דרך כבוד והוא ענין יציקה מענין נסך ואם הם שני שרשים או הוא לשון סכוך וכן פרשוהו רז"ל אמר רבי אלעזר מלמד שעשה עצמו כסוכה כלומר מתוך צניעות גדולה שהיתה בו היה מסכך עצמו בעת היציאה שלא יראה בשרו ערום ורגליו דרך כבוד והוא כנוי לאבר היציאה וכן את מימי רגליהם: בירכתי המערה. נחבאו שם מפני שאול: אמר

ויקומו ט' מלאים בקריאה וסימ' ויקומו בבקר ויאמר שלחוני לאדני. ויקומו שרי מואב קדמא. ויחנו על הגבעה. ויקומו וילכו זיפה. ויקומו כל איש חיל. וחברו דדה וישאו גופת. ויקומו וינוסו בנשף ויעזבו את אהליהם. ויקומו ראשי האבות. ויקומו על עמרם דדה:

לְכוּ־נָא הָכִינוּ עוֹד וּדְעוּ וּרְאוּ אֶת־מְקוֹמוֹ אֲשֶׁר תִּהְיֶה רַגְלוֹ מִי רָאָהוּ שָׁם כִּי אָמַר אֵלַי עָרוֹם יַעְרִם הוּא׃ וּרְאוּ וּדְעוּ מִכֹּל הַמַּחֲבֹאִים אֲשֶׁר יִתְחַבֵּא שָׁם וְשַׁבְתֶּם אֵלַי אֶל־נָכוֹן וְהָלַכְתִּי אִתְּכֶם וְהָיָה אִם־יֶשְׁנוֹ בָאָרֶץ וְחִפַּשְׂתִּי אֹתוֹ בְּכֹל אַלְפֵי יְהוּדָה׃ וַיָּקוּמוּ וַיֵּלְכוּ זִיפָה לִפְנֵי שָׁאוּל וְדָוִד וַאֲנָשָׁיו בְּמִדְבַּר מָעוֹן בָּעֲרָבָה אֶל יְמִין הַיְשִׁימוֹן׃ וַיֵּלֶךְ שָׁאוּל וַאֲנָשָׁיו לְבַקֵּשׁ וַיַּגִּדוּ לְדָוִד וַיֵּרֶד הַסֶּלַע וַיֵּשֶׁב בְּמִדְבַּר מָעוֹן וַיִּשְׁמַע שָׁאוּל וַיִּרְדֹּף אַחֲרֵי־דָוִד מִדְבַּר מָעוֹן׃ וַיֵּלֶךְ שָׁאוּל מִצַּד הָהָר מִזֶּה וְדָוִד וַאֲנָשָׁיו מִצַּד הָהָר מִזֶּה וַיְהִי דָוִד נֶחְפָּז לָלֶכֶת מִפְּנֵי שָׁאוּל וְשָׁאוּל וַאֲנָשָׁיו עֹטְרִים אֶל־דָּוִד וְאֶל־אֲנָשָׁיו לְתָפְשָׂם׃ וּמַלְאָךְ בָּא אֶל־שָׁאוּל לֵאמֹר מַהֲרָה וְלֵכָה כִּי־פָשְׁטוּ פְלִשְׁתִּים עַל־הָאָרֶץ׃ וַיָּשָׁב שָׁאוּל מִרְדֹף אַחֲרֵי דָוִד וַיֵּלֶךְ לִקְרַאת פְּלִשְׁתִּים עַל־כֵּן קָרְאוּ לַמָּקוֹם הַהוּא סֶלַע הַמַּחְלְקוֹת׃ וַיַּעַל דָּוִד מִשָּׁם וַיֵּשֶׁב בִּמְצָדוֹת עֵין־גֶּדִי׃

כד

וַיְהִי כַּאֲשֶׁר שָׁב שָׁאוּל מֵאַחֲרֵי פְּלִשְׁתִּים וַיַּגִּדוּ לוֹ לֵאמֹר הִנֵּה דָוִד בְּמִדְבַּר עֵין גֶּדִי׃ וַיִּקַּח שָׁאוּל שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ בָּחוּר מִכָּל־יִשְׂרָאֵל וַיֵּלֶךְ לְבַקֵּשׁ אֶת־דָּוִד וַאֲנָשָׁיו עַל־פְּנֵי צוּרֵי הַיְּעֵלִים׃ וַיָּבֹא אֶל־גִּדְרוֹת הַצֹּאן עַל־הַדֶּרֶךְ וְשָׁם מְעָרָה וַיָּבֹא שָׁאוּל לְהָסֵךְ אֶת־רַגְלָיו וְדָוִד וַאֲנָשָׁיו בְּיַרְכְּתֵי הַמְּעָרָה יֹשְׁבִים׃

אִיזִילוּ כְעַן אַתְקִינוּ עוֹד וּדְעוּ וַחֲזוֹ יָת אַתְרֵיהּ דְשָׁרֵי בֵיהּ מַן חֲזָהִי תַמָּן אֲרֵי אָמְרִין לִי דְעָרִים וְנָפִיק הוּא׃ וַחֲזוֹ וּדְעוּ מִכֹּל מַטְמוֹרְיָתָא דְאִטְּמַר תַּמָּן וּתְתוּבוּן לְוָתִי בְקֻשְׁטָא וְאֵהָךְ עִמְּכוֹן וִיהֵי אִם אִיתוֹהִי בְאַרְעָא וְאֶבְלוֹשׁ יָתֵיהּ בְּכֹל אַלְפַיָּא דְבֵית יְהוּדָה׃ וְקָמוּ וַאֲזַלוּ לְזִיף קֳדָם שָׁאוּל וְדָוִד וְגַבְרוֹהִי בְּמַדְבְּרָא דְמָעוֹן בְּמֵישְׁרָא דִמְדָרוֹם לִישִׁימוֹן׃ וַאֲזַל שָׁאוּל וְגַבְרוֹהִי לְמִבְעֵי וְחַוִּיאוּ לְדָוִד וּנְחַת לְכֵיפָא וִיתִיב בְּמַדְבְּרָא דְמָעוֹן וּשְׁמַע שָׁאוּל וּרְדַף בָּתַר דָּוִד בְּמַדְבְּרָא דְמָעוֹן׃ וַאֲזַל שָׁאוּל מִסְטַר טוּרָא מִכָּא וְדָוִד וְגַבְרוֹהִי מִסְטַר טוּרָא מִכָּא וַהֲוָה דָוִד מִתְבְּעֵי לְמֵיזַל מִן קֳדָם שָׁאוּל וְשָׁאוּל וְגַבְרוֹהִי כָּמְנִין עַל דָּוִד וְעַל גַּבְרוֹהִי לְמֵחְדִּינוּן׃ וְאִיזְגַדָּא אֲתָא לְוַת שָׁאוּל לְמֵימַר אוֹחִי וְאִיזֵל אֲרֵי אִתְנְגִידוּ פְלִשְׁתָּאֵי עַל אַרְעָא׃ וְתָב שָׁאוּל מִלְמִרְדַּף בָּתַר דָּוִד וַאֲזַל לִקְדָמוּת פְּלִשְׁתָּאֵי עַל כֵּן קְרוֹ לְאַתְרָא הַהוּא כֵּיף פַּלְגוּתָא אַתְרָא דְאִתְפְּלִיג בֵּיהּ לִיבָּא דְמַלְכָּא לְמֵיזַל לְכָא וּלְכָא׃ וּסְלֵיק דָּוִד מִתַּמָּן וִיתִיב בִּמְצָדַתָא עֵין גֶּדִי׃ וַהֲוָה כַּד תָּב שָׁאוּל מִבָּתַר פְּלִשְׁתָּאֵי וְחַוִּיאוּ לֵיהּ לְמֵימַר הָא דָוִד בְּמַדְבְּרָא דְעֵין גֶּדִי׃ וּדְבַר שָׁאוּל תְּלָתָא אַלְפִין גְּבַר עוּלֵימִין מִכָּל יִשְׂרָאֵל וַאֲזַל לְמִבְעֵי יָת דָּוִד וְגַבְרוֹהִי עַל אַפֵּי שְׁקִיפֵי כֵיפַיָּא׃ וַאֲתָא לְחַטְרֵי עָנָא דְעַל אוֹרְחָא וְתַמָּן מְעַרְתָּא וְעַל שָׁאוּל לְמֶעְבַּד צוֹרְכֵיהּ וְדָוִד וְגַבְרוֹהִי בְּסִיפֵי מְעַרְתָּא יָתְבִין׃

רש"י

כי אמר אלי. מי שאמר: ערום יערים הוא. מתנהג הוא בערמה היום כאן ולמחר במקום אחר כדי שלא ידעו מקומו: אל נכון. על דבר מכוון ואמת: לפני שאול. שהיה שאול עתיד לילך אחריהם והם הלכו לפניו לחפש אל נכון: עוטרים. מקיפים וסובבים מכל צד כמו עטרה המקפת את הראש: ומלאך בא אל שאול. מלאך ממש כדי להציל את דוד: סלע המחלקות. שהיה לבו של שאול חלוק לשתי דעות אם לשוב להציל את ארצו מיד פלשתים או לרדוף ולתפוס את דוד וכן תרגמו יונתן: צורי היעלים. סלעי היעלים: להסך רגליו. להפנות לנקבים גדולים: ויהי

רלב"ג

כי אמר אלי ערום יערים הוא. ר"ל הוא אמר מי הוא זה וכן יתכן דוד הוא אשר מי הוא המשתוקק והרצון בו ויתכן כפשט דוד וכן יהיה הרצון בזה המקום כי אמר לבני אלי שהוא יתנהג בערמה ויתראה במקום אחר ואינו בלתי מתחבא שם בלתי על המעט ולזה הזהירם מחקרו מכל המחבואים אשר יתחבא שם. או יהיה אמרו כי אמר אלי שב אל דוד והרצון שהוא אמר אליו בהיותו עמו שהוא מתנהג בערמה ובתחבולות יעשה לו מלחמה: ומלאך בא אל שאול לאמר מהרה ולכה. באר בזה הספור מה נפלא עוצם השגחת השם על אהוביו ואיך הציל דוד עם היותו בעוצם הסכנה: על פני צורי היעלים. הם הצורים החזקים שנהגו לשבת שם היעלים כי היעלים הם שוכנים בסלעים כאמרו הידעת עת לדת יעלי סלע. וזכר זה כי דוד עם ראותו יד הש"י הטובה עליו לא היה מוסר עצמו לסכנות אך היה מחביא עצמו במקומות אשר יתכן לו בהם להעלם יותר: להסך את רגליו. ר"ל לסכך את רגליו והוא עשיית הצרכים הגדולי' כי מדרך הגדולים הצנועים לסכך רגליה' בבגדיהם שלא תראה ערותם: ויקם

רד״ק

אשר אמר יי׳. אמר לו ע״י שמואל או גד או נתן הנביא שיתן אויביו בידיו ושימלוך למלוכה אבל על שאול לא נאמר לו כי לא נפל בידו אבל אנשי דוד אמרו לו אחר שאל הבטיחך שיתן אויביך בידיך הנה שאול ראש אויביך והנה עתה הגיע היום כי הנה הוא בידך ולטעם זה פירשתי שכתיב אויביך וקרי אויבך : כאשר יטב בעיניך. ביו״ד אית לבד ויו״ד השרש נפלה מהמכתב : ויכרת את כנף המעיל. דרשו רבותינו כל המבזה את הבגדים לסוף אינו נהנה מהם שנאמר ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו ובעונש שכרת מעיל שאול היה לו זה : ויך לבב דוד אותו. חשב בלבו שמא יחשוב יי׳ לו עון כריתו כנף מעיל המלך כי אף על פי שהוא היה רודפו אעפ״כ יש לו ליראה ממנו ות״י ואחש דוד בליביה : חלילה לי. הם חשבו כי להרגו הלך אליו וכראותם כי בא וכנפו בידו אמרו לו למה לא הרגתו אמר להם חלילה לי כי משיח יי׳ הוא : וישסע. שלק אות׳ מעליו בדברי׳ טובים כי הם היו רוצים לקום עליו להרגו כיון שלא הרגו כאשר חשבו הם ובאמרו בדברים בפתח הבי״ת מורה על הידיעה ר״ל אותן דברים שזכר כי משיח יי׳ הוא וכיוצא בדברים אלו ות״י ופייס : בדרך. באותו דרך שזכר וכן ויבא אל גדרות הצאן על הדרך : מן המערה. כן כתיב וקרי מהמערה והענין אחד : ואמ׳ להרגך. מחלוקת בקריאת המלה הזאת לבן אשר הרי״ש מעמדת בגעיא והגימ״ל בשוא ופתח ולבן נפתלי הרי״ש חטופה ופי׳ ואמר כל אחד מאנשי דוד שהיו רוצים להרגו לולי כי שסעם דוד בדברים ועל הדרך הזה ת״י ואמרו אוחרנין למקטלך וחסת נפשי עלך ויש נוסחאות וחסית עלך. ורז״ל פי׳ ואמרו הכתוב אומר הבא להרגך השכם להרגו אם במחתרת ימצא הגנב כלומר בהיתר הייתי יכול להרגך לולי שחסה נפשי עליך : ותחס עליך. נפשי או עיני ורז״ל פי׳ צניעות שהיתה בך חסה עליך כי מותר היה להרגך כי רודף אתה והבא להרגך השכם להורגו : ואבי. כתרגומו רבוני : ראה. ראה בעיניך הכנף וראה בלבך כדקתי ויוסר לבני שלא הרגתיך : צודה. אורב כתרג׳ כמין וכן ואשר לא צדה : משל הקדמוני. משל מאדם הקדמוני כי הוא שמוך ר״ל המושל הראשון אשר אמר זה המשל והיה המשל בפי כל אדם אחריו ות״י כמה דאמרין מתלא מלקדמין : מרשעים יצא רשע. מהם יצא הרשע שיכלם ויאבדם מן העולם אבל ידי לא תהיה בך כי ממקום אחר יבא לך הרע או פירושו מרשעים יצא מעשה הרשע כלומר כמו שהם רשעי׳ בלבם כן יעשו מעשה רשע ולבם יבחן במעשיהם וכן ואני מכיר לבך כי לא תרחם עלי אם אפול בידך אף על פי כן ידי לא תהיה בך ורבו׳ ז״ל פי׳ משל הקדמוני משל קדמונו של עולם הוא הקב״ה והוא מה שאמרה תורה והאלהים אנה לידו כלומר ראוי היה זה למות אלא שמגלגלין זכות ע״י זכאי וחובה על ידי חייב כך ינקמני יי׳ ממך על ידי רשע כמותך לא על ידי כי ידי לא תהיה בך :

רש״י

ויהי אחרי כן וגו׳. ויאמר דוד לאנשיו חלילה שני מקראות הללו כתובין שלא כסדרן אלא כיון שהתחיל לדבר בכריתת המעיל כלה כל דבריו ואמר שנתחרט בכריתת המעיל ואחר כך חוזר לדבריו הראשון ואומר על שאמרו לו אנשיו הנה היום וגו׳ השיב להם חלילה לי וגו׳ : וישסע׳. הבדיל ודחה אותם בדברים : למה תשמע. למה תקבל עלי לשון הרע של דואג : ואמר להרגך ותחס עליך. הרי כאן חסרים התיבות ואמר האומר שאהרגך ותחס נפשי עליך כמו ותכל רוח לצאת אל אבשלום ותכל נפש דוד : כאשר יאמר משל הקדמוני. משל קדמונו של עולם הוא התורה שהיא משלו של הקב״ה ומרשעים יצא רשע הקב״ה מזמן לרשע שנופל ביד רשע כיוצ׳ בו והיכן אמרה תורה והאלהים אנה לידו כדאיתא במס׳ מכות : ידעתי

אנכי נתן ז׳ בקריאה וסימ׳ ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים · ואתה פה עמוד עמדי ואדברה אליך · ראה אנכי נותן לפניכם היום · ושמרתם לעשות את כל החקים · משה עבדי מת · נותן את כלם חללים · הנה אנכי נתן את איבך בידך · ישב ג׳ חס׳ בקריאה וסימ׳ ועשית לו כאשר ישב בעיניך · קום אכול לחם וישב לבך דאחאב · ועבדו את מלך בבל : ואבי ב׳ וסימ׳ ראה גם ראה את כנף · אשר פגע בשני אנשים צדיקים : הקדמני ג׳ וסימ׳ את הקני · משל · ארחיק :

תרגום

וַאֲמַרוּ גֻבְרֵי דָוִד לֵיהּ הָא יוֹמָא דַאֲמַר יְיָ לָךְ הָא אֲנָא מָסַר יָת בְּעֵיל דְּבָבָךְ בִּידָךְ וְתַעְבֵּיד לֵיהּ כְּמָא דְתַקִּין בְּעֵינָךְ וְקָם דָּוִד וּפְסַק יָת כְּנַף מְעִילָא דִלְשָׁאוּל בְּרָז׃ וַהֲוָה בָּתַר כֵּן וְחַשׁ חָדָא דְדָוִד בְּלִבֵּיהּ עַל דִּפְסַק יָת כַּנְפָא דִּלְשָׁאוּל׃ וַאֲמַר לְגֻבְרוֹהִי חַס לִי מִן קֳדָם יְיָ אִם אַעֲבֵיד יָת פִּתְגָמָא הָדֵין לְרִבּוֹנִי לִמְשִׁיחָא דַיְיָ לְאוֹשָׁטָא יְדִי בֵּיהּ אֲרֵי מְשִׁיחָא דַיְיָ הוּא׃ וּפַיֵּיס דָּוִד יָת גֻּבְרוֹהִי בְּפִתְגָמַיָּא וְלָא שַׁבְקִינוּן לְמֵיקַם עַל שָׁאוּל וְשָׁאוּל קָם מִמְּעַרְתָּא וַאֲזַל בְּאוֹרְחָא׃ וְקָם דָּוִד בָּתַר כֵּן וּנְפַק מִן מְעַרְתָּא וּקְרָא בָּתַר שָׁאוּל לְמֵימַר רִבּוֹנִי מַלְכָּא וְאִסְתְּכֵי שָׁאוּל לַאֲחוֹרוֹהִי וּכְרַע דָּוִד עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא וּסְגִיד׃ וַאֲמַר דָּוִד לְשָׁאוּל לְמָא אַתְּ שָׁמַע יָת פִּתְגָמֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא דְאָמְרִין הָא דָוִד כָּמֵין בִּישְׁתָךְ׃ הָא יוֹמָא הָדֵין חֲזָאָה עֵינָךְ יָת דִּמְסָרָךְ יְיָ יוֹמָא דֵין בִּידֵי בִּמְעַרְתָּא וַאֲמַרוּ אוֹחֲרָנִין לְמִקְטְלָךְ וְחָסִית עֲלָךְ וַאֲמָרִית לָא אוֹשִׁיט יְדִי בְּרִבּוֹנִי אֲרֵי מְשִׁיחָא דַיְיָ הוּא׃ וְרִבּוֹנִי אִסְתַּכַּל אַף חֲזִי יָת כְּנַף מְעִילָךְ בִּידִי אֲרֵי בְּמִפְסְקִי יָת כְּנַף מְעִילָךְ וְלָא קְטַלְתִּיךְ דַּע וַחֲזִי אֲרֵי לֵית בִּידִי חוֹב וְסוּרְחָן וְלָא חָטֵית לָךְ וְאַתְּ כָּמֵין עַל נַפְשִׁי לְמִקְטְלַהּ׃ יְדִין יְיָ בֵּינָא וּבֵינָךְ וְיִתְפְּרַע לִי יְיָ מִנָּךְ וִידִי לָא תְהֵי בָךְ׃ כְּמָא דְאָמְרִין מַתְלָא דְמִלְּקַדְמִין מֵרַשִּׁיעַיָּא יִפּוֹק חוֹבַתְהוֹן וִידִי לָא תְהֵי בָךְ׃ בָּתַר מַן נְפַק מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בָּתַר מַן אַתְּ רָדֵיף

מקרא

וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי דָוִד אֵלָיו הִנֵּה הַיּוֹם אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה אֵלֶיךָ הִנֵּה אָנֹכִי נֹתֵן אֶת אֹיִבְךָ בְּיָדֶךָ וְעָשִׂיתָ לּוֹ כַּאֲשֶׁר יִטַב בְּעֵינֶיךָ וַיָּקָם דָּוִד וַיִּכְרֹת אֶת כְּנַף הַמְּעִיל אֲשֶׁר לְשָׁאוּל בַּלָּט׃ וַיְהִי אַחֲרֵי כֵן וַיַּךְ לֵב דָּוִד אֹתוֹ עַל אֲשֶׁר כָּרַת אֶת כָּנָף אֲשֶׁר לְשָׁאוּל׃ וַיֹּאמֶר לַאֲנָשָׁיו חָלִילָה לִּי מֵיְהוָה אִם אֶעֱשֶׂה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה לַאדֹנִי לִמְשִׁיחַ יְהוָה לִשְׁלֹחַ יָדִי בּוֹ כִּי מְשִׁיחַ יְהוָה הוּא׃ וַיְשַׁסַּע דָּוִד אֶת אֲנָשָׁיו בַּדְּבָרִים וְלֹא נְתָנָם לָקוּם אֶל שָׁאוּל וְשָׁאוּל קָם מֵהַמְּעָרָה וַיֵּלֶךְ בַּדָּרֶךְ׃ וַיָּקָם דָּוִד אַחֲרֵי כֵן וַיֵּצֵא מִן הַמְּעָרָה וַיִּקְרָא אַחֲרֵי שָׁאוּל לֵאמֹר אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ וַיַּבֵּט שָׁאוּל אַחֲרָיו וַיִּקֹּד דָּוִד אַפַּיִם אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד לְשָׁאוּל לָמָּה תִשְׁמַע אֶת דִּבְרֵי אָדָם לֵאמֹר הִנֵּה דָוִד מְבַקֵּשׁ רָעָתֶךָ׃ הִנֵּה הַיּוֹם הַזֶּה רָאוּ עֵינֶיךָ אֵת אֲשֶׁר נְתָנְךָ יְהוָה הַיּוֹם בְּיָדִי בַּמְּעָרָה וְאָמַר לַהֲרָגְךָ וַתָּחָס עָלֶיךָ וָאֹמַר לֹא אֶשְׁלַח יָדִי בַּאדֹנִי כִּי מְשִׁיחַ יְהוָה הוּא׃ וְאָבִי רְאֵה גַּם רְאֵה אֶת כְּנַף מְעִילְךָ בְּיָדִי כִּי בְּכָרְתִי אֶת כְּנַף מְעִילְךָ וְלֹא הֲרַגְתִּיךָ דַּע וּרְאֵה כִּי אֵין בְּיָדִי רָעָה וָפֶשַׁע וְלֹא חָטָאתִי לָךְ וְאַתָּה צֹדֶה אֶת נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ׃ יִשְׁפֹּט יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּנְקָמַנִי יְהוָה מִמֶּךָּ וְיָדִי לֹא תִהְיֶה בָּךְ׃ כַּאֲשֶׁר יֹאמַר מְשַׁל הַקַּדְמֹנִי מֵרְשָׁעִים יֵצֵא רֶשַׁע וְיָדִי לֹא תִהְיֶה בָּךְ׃ אַחֲרֵי מִי יָצָא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי מִי אַתָּה רֹדֵף

רלב״ג

ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל. ויתכן לפי הפשט שכבר היה רצון דוד להרגו ולא השיג ממנו כי אם הכנף והתחרט אחר זה דוד על מחשבתו ואף על פי שהותר לו להורגו כי רודף היה ואמר חלילה לי מה׳ מעשות הדבר הזה וזה היה מהפלגת חסידותו עם שזה גם כן יהיה סבה אחת לה׳ להקל בהריגת המלכים וידע דוד כי המלכו׳ תהיה לו ולזה רצה להרחיק ענין הריגת המלכו׳ משיחי ה׳ ולזאת הסבה בשיניה בזה להרוג הנער העמלקי אשר הגיד לו שהרג שאול אעפ״י שכבר בזה שאול על זה ולזה גם כן בזה להרג אשר הרגו איש בשת בן שאול : וישסע דוד את אנשיו בדברים. ר״ל שעשה שהיו כלם נסכמי׳ על הריגתו והיו להגדה אחת על זאת הסכמ׳ הנה חלק דוד לבם בדבריו באופן שבלבל הסכמתם ונמנע בזה האופן מהריגת שאול : ואמר להרגך ותחס עליך. ר״ל אמר לבי תחלה להרגך ותחס עליך נפשי ונתחרטתי על המחשבה ההיא ואמרתי לא אשלח ידי באדני כי משיח ה׳ הוא או יהיה הרצון באמרו ואמר להרגך שכבר אמר זה אחד מאנשיו ותחס עליו נפש דוד והביאור הראשון יותר נכון לפי מה שאחשב : וכי

אחרי

אחרי כלב מת אחרי פרעש אחד: והיה יהוה לדין ושפט ביני ובינך וירא וירב את ריבי וישפטני מידך: ויהי ככלות דוד לדבר את הדברים האלה אל שאול ויאמר שאול הקלך זה בני דוד וישא שאול קלו ויבך: ויאמר אל דוד צדיק אתה ממני כי אתה גמלתני הטובה ואני גמלתיך הרעה: ואת הגדת היום את אשר עשיתה אתי טובה את אשר סגרני יהוה בידך ולא הרגתני: וכי ימצא איש את איבו ושלחו בדרך טובה ויהוה ישלמך טובה תחת היום הזה אשר עשיתה לי: ועתה הנה ידעתי כי מלך תמלוך וקמה בידך ממלכת ישראל: ועתה השבעה לי ביהוה אם תכרית את זרעי אחרי ואם תשמיד את שמי מבית אבי: וישבע דוד לשאול וילך שאול אל ביתו ודוד ואנשיו עלו על המצודה:

וימת שמואל ויקבצו כל ישראל ויספדו לו ויקברהו בביתו ברמה ויקם דוד וירד אל מדבר פארן: ואיש במעון ומעשהו בכרמל והאיש גדול מאד ולו צאן שלשת אלפים ואלף עזים ויהי בגזז את צאנו בכרמל: ושם האיש נבל ושם אשתו אבגיל והאשה טובת שכל ויפת תאר והאיש קשה ורע מעללים:

בתר חלש חד בתר הדיוט חד: ויהי יי לדיין ויעביד דין בינא ובינך ויגלי קדמוהי וידון דיני ויתפרע עולבני מינך: והוה כד שיצי דוד למללא ית פתגמיא האילין עם שאול ואמר שאול הקלך דין ברי דוד וארים שאול קליה ובכא: ואמר לדוד זכאי את מיני ארי את גמלתני טבתא ואנא גמלתך בישתא: ואת חויתא יומא דין ית דעבדתה עמי טיבו ית דמסרני יי בידך ולא קטלתני: וארי ישכח גבר ית בעיל דבביה וישלחיניה באורח תקנא ויי ישלמינך טבתא חלף יומא דין דעבדתא לי: וכען הא ידענא ארי ממלך תמלוך ותתקיים בידך מלכותא דישראל: וכען קיים לי במימרא דיי דלא תשיצי ית בני בתרי ולא תפסוק ית שמי מבית אבא: וקיים דוד לשאול ואזל שאול לביתיה ודוד וגברוהי סליקו למצדתא:

ומית שמואל ואתכנישו כל ישראל וספדו עלוהי וקברוהי בביתיה ברמה וקם דוד ונחת למדברא דפארן: וגברא במעון ונכסוהי בכרמלא וגברא רב לחדא וליה ען תלתא אלפין ואלף עזין והוה כמיגז ית ענה בכרמלא: ושום גברא נבל ושום אתתיה אביגיל ואתתא תקיפת מדע ושפיר ריוו וגברא קשי וביש עובדין:

רש"י

רלב"ג

והוא כלבי · הלוד לבים לפי שהיה ממשפחת כלב קראו כן וכתיב והוא מזרעיית כלב והכתיב הוא כוון כלבו והפסר לפרש הכף לפתים כפי הכתו ר"ל כן היה מראה מעשיו רעים כמו שהיה לבו רע כיים בני אדם מעשיהם נאים ולבם רע והוא היה תוכו כברו וברו כתוכו לרעה וגם הקרי יש לפרשו על זה הדרך כי כל אדם ששואל ממנו היה אומר עליו הוא כלבי כמו שהייתי חושב עליו כי ימנע שאלתו כן היה ובזה הדרך אמ' הכתו' על שון רעה כי כמו שער בנפשו כן הוא ויש לפרש כלבי מענין גריעת מעשיו יחסו לכלב : כה לחי · כזה הטוב יהיה לך כל ימי חייך ובתי כרין לחייך ויש ואמרתם כה לנשיר כמו מה לנשי יודע להלך נגד החיים ויהיה פירושו ואמרתם זה השלו לעשיר ויהיה ויש ואתה שלום לזה הפירוש כוי ויש אבריהם את עיניו : לא הכלמנום · הסא בסגול והוא כמו בחירק ופירושו לא עשינו להם דבר רע שיהיה להם כלימה בו אם היו צריכי ממנו דבר לא השיבונום ריקם ויית לא אנזיקנון : ולא נפקד להם · ולא חסר כמו ולא נפקד ממנו איש פירוש ולא נפקד להם מכל אשר להם והלא די כלומר תרל לספור : כל ימי היותם בכרמל · פי' עמנו : כי על יום טוב באנו · חסר אלף מהמתכונת ומלא במבטא ופי' כי מנהג לעשות משתה ויום טוב בעת שהיו גוזזים כמו שפירשנו כדבר אבשלום וזה כי על יום טוב באנו כלומר באנו אליך בעת שאתה עושה יום טוב ולא תרבה הוצאה בעבורינו כי יום טוב אתה עושה לגוזזי אשר לך ויתנת לרוב מאכל ומשתה : וינוחו · ת"י ופסקו מלדבר עוד עד ששמעו תשובת נבל ויתכן לפרשו וינוחו מיגיעתם מן הדרך וספר זה בעבור זריזותם כי לא נחו עד שדברו לו הדברים בשם דוד : המתפרצים · לברוח ולהעיד איש מפני אדניו : את מימי · כלום כל משתה שלי כתרגומו כל משתיי וכן את לחמי ויש לפרשו לחמי על הלחם המיוחד כי זכר אחר כן את טבחתי שהוא שאר המאכלים וכן יש לפרש מימי כמשמעו כי המים היו יקרים במדבר : ואת טבחתי · תבשילי ומאכלי וכן ויית סירותי וכמוהו לרקחות ולטבחות ולאופות ולטבחות מתקנות התבשיל וכן אמר בתה שהביאה לו אביגיל חמש צאן עשויות כלומר מתוקנות ומבושלות : ויחגר גם דוד חרבו · אעפ שהיה בי בזמני אשר עמו אעפ כן מרוב כעסו חגר גם הוא את חרבו ורז"ל אמרו מזה שרוצי נבל אין מתחילין מן הגדול ובריך נפטרין דין אותו עם חבריו והסכימו כי מורד במלכות היה וחייב מיתה כי כבר ידעו כל ישראל כי דוד נמשח למלך ובזהו נבל וקראו עבד והוא נכנס עמהם באחרונה ואם היה הוא אומר דעתו כראשונה האחרים לא היו רוצים לחלוק עליו והיו אומרים כדבריו לפיכך לא אמר הוא דעתו אלא באחרונה וזהו ויחגר גם דוד את חרבו : לברך את אדנינו · לתת לו שלום כמו כי תמצא איש לא תברכנו ויברך יעקב את פרעה : ויעט בהם · געד בהם והוא מבנין עיט ותרגומו כמו ויעט בהם ויית ואתיקף ... דבריו הרע' וכן בבירנים תהיו ויעט בהם אפרחינון כמלין ויית ויתן בהון : והוא

וישמע דוד וגו' · והוא כלבי · מבית כלב : כה לחי · כה יהיה לשנה הבאה לנוי ולחי · טוב וקיים · ואתה שלום וגו' · ולא הכלמנום · לא נכרכו לנו למים ריקם · תשיבונם ריקם : ולא נפקד להם · מכאנס כי שומרים היינו להם : וימצאו הנערים עלי חן וטובה בעיניך בטובה שיגידו לך עבדיך מהם עליהם : כי על יום טוב באנו · על כיוך משתה יום טוב שם לך באנו שתה לפני ר"א ערב ראש השנה היה וצריכין אנו לסעודת יום טוב : וידברו אל נבל כל הדברים האלה בשם דוד וינוחו · נעשיתם מתורת הדרך ונדרו לתבוע דוד ולא נחו עד שדברו אליו דבריו וינוחו · ויית ופסקו כלומר כשקו מלדבר עוד עד שישמעו את תשובתו : מי דוד · מה הן חשוב מאחר בן לא סלי הלא מרות המולכים כה ויחגר גם את דוד חרבו · מכאן שמתחילין בדיני נפשות מן הקטן · פדין מקטן על הכלים · לשמר האהליהם וכליהם : אחד מהנערים · עלה ויעט בהם · אפרחינון במילין לשון שם : ולא הכלמנו · לא נכלמנו : כי

ויגידו ד' רפין וסימ' שאל את נעריך · אם איפוא חכמיך · יגישו ויגידו לנו את · יבאו ויגידו צדקתו : תמצא ידך ג' וס' תנה נא את אשר תמצא ידך · כל אשר תמצא · תמצא ידך לכל איביך : כארבע ד' וס' נמסר לעיל בהאי ספרא סימן כב : טבים והטבים ה' חס' בקריאה וס' נמסר בסדר תולדות :

וְהוּא כָלִבּוֹ׃ וַיִּשְׁמַע דָּוִד בַּמִּדְבָּר כִּי־גֹזֵז נָבָל אֶת־צֹאנוֹ׃ וַיִּשְׁלַח דָּוִד עֲשָׂרָה נְעָרִים וַיֹּאמֶר דָּוִד לַנְּעָרִים עֲלוּ כַרְמֶלָה וּבָאתֶם אֶל־נָבָל וּשְׁאֶלְתֶּם־לוֹ בִשְׁמִי לְשָׁלוֹם׃ וַאֲמַרְתֶּם כֹּה לֶחָי וְאַתָּה שָׁלוֹם וּבֵיתְךָ שָׁלוֹם וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ שָׁלוֹם׃ וְעַתָּה שָׁמַעְתִּי כִּי גֹזְזִים לָךְ עַתָּה הָרֹעִים אֲשֶׁר־לְךָ הָיוּ עִמָּנוּ לֹא הֶכְלַמְנוּם וְלֹא־נִפְקַד לָהֶם מְאוּמָה כָּל־יְמֵי הֱיוֹתָם בַּכַּרְמֶל׃ שְׁאַל אֶת־נְעָרֶיךָ וְיַגִּידוּ לָךְ וְיִמְצְאוּ הַנְּעָרִים חֵן בְּעֵינֶיךָ כִּי־עַל־יוֹם טוֹב בָּנוּ תְּנָה־נָּא אֵת אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדְךָ לַעֲבָדֶיךָ וּלְבִנְךָ לְדָוִד׃ וַיָּבֹאוּ נַעֲרֵי דָוִד וַיְדַבְּרוּ אֶל־נָבָל כְּכָל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּשֵׁם דָּוִד וַיָּנוּחוּ׃ וַיַּעַן נָבָל אֶת־עַבְדֵי דָוִד וַיֹּאמֶר מִי דָוִד וּמִי בֶן־יִשָׁי הַיּוֹם רַבּוּ עֲבָדִים הַמִּתְפָּרְצִים אִישׁ מִפְּנֵי אֲדֹנָיו׃ וְלָקַחְתִּי אֶת־לַחְמִי וְאֶת־מֵימַי וְאֵת טִבְחָתִי אֲשֶׁר טָבַחְתִּי לְגֹזְזָי וְנָתַתִּי לַאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתִּי אֵי מִזֶּה הֵמָּה׃ וַיַּהַפְכוּ נַעֲרֵי־דָוִד לְדַרְכָּם וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ וַיַּגִּדוּ לוֹ כְּכֹל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד לַאֲנָשָׁיו חִגְרוּ אִישׁ אֶת־חַרְבּוֹ וַיַּחְגְּרוּ אִישׁ אֶת־חַרְבּוֹ וַיַּחְגֹּר גַּם־דָּוִד אֶת־חַרְבּוֹ וַיַּעֲלוּ אַחֲרֵי דָוִד כְּאַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ וּמָאתַיִם יָשְׁבוּ עַל־הַכֵּלִים׃ וְלַאֲבִיגַיִל אֵשֶׁת נָבָל הִגִּיד נַעַר־אֶחָד מֵהַנְּעָרִים לֵאמֹר הִנֵּה שָׁלַח דָּוִד מַלְאָכִים מֵהַמִּדְבָּר לְבָרֵךְ אֶת־אֲדֹנֵינוּ וַיָּעַט בָּהֶם׃ וְהָאֲנָשִׁים טֹבִים לָנוּ מְאֹד וְלֹא הָכְלַמְנוּ וְלֹא־פָקַדְנוּ מְאוּמָה כָּל־יְמֵי הִתְהַלַּכְנוּ אִתָּם בִּהְיוֹתֵנוּ בַּשָּׂדֶה׃ חוֹמָה הָיוּ עָלֵינוּ גַּם־לַיְלָה גַּם־יוֹמָם כָּל־יְמֵי הֱיוֹתֵנוּ עִמָּם רֹעִים הַצֹּאן׃

וְהוּא מַרְבִּית כָּלֵב׃ וּשְׁמַע דָּוִד בְּמַדְבְּרָא אֲרֵי גָזֵיז נָבָל יָת עָנֵיהּ׃ וּשְׁלַח דָּוִד עַשְׂרָא עוּלֵימִין וַאֲמַר דָּוִד לְעוּלֵימַיָּא סַקוּ לְכַרְמְלָא וְתֵיתוּן לְוָת נָבָל וְתִשְׁאֲלוּן לֵיהּ בִּשְׁמִי לִשְׁלָם׃ וְתֵימְרוּן כְּדֵין לְחַיָּיךְ וְאַתְּ שְׁלָם וּבֵיתָךְ שְׁלָם וְכֹל דִּילָךְ שְׁלָם׃ וּכְעַן שְׁמָעִית אֲרֵי גָזְזִין לָךְ כְּעַן רָעֲיָא דִילָךְ הֲווֹ עִמָּנָא לָא אַנְזֵיקְנוּנוּן וְלָא שְׁגָא לְהוֹן מִדְּעַם כָּל יוֹמִין דַּהֲווֹ בְּכַרְמְלָא׃ שְׁאַל יָת עוּלֵימָךְ וִיחַוּוֹן לָךְ וְיִשְׁכְּחוּן עוּלֵימַיָּא רַחֲמִין בְּעֵינָךְ אֲרֵי עַל יוֹם טָב אֲתֵינָא הַב כְּעַן יָת דְּתַשְׁכַּח יְדָךְ לְעַבְדָּךְ וְלִבְרָךְ לְדָוִד׃ וַאֲתוֹ עוּלֵימֵי דָוִד וּמַלִּילוּ עִם נָבָל כְּכָל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין בִּשְׁמָא דְדָוִד וּפְסָקוּ׃ וַאֲתֵיב נָבָל יָת עַבְדֵי דָוִד וַאֲמַר מַן דָּוִד וּמַן בַּר יִשַׁי יוֹמָא דֵין דִּסְגִיאִין עַבְדַיָּא דְּעָרְקִין וּמִטַּמְּרִין גְּבַר מִן קֳדָם רִבּוֹנֵיהּ׃ וְאֶיסַב יָת מֵיכְלִי וְיָת מִשְׁתִּי וְיָת שֵׁירוּתִי דְּאַתְקֵינִית לְגוֹזְזַי וְאֶתֵּן לְגֻבְרַיָּא דְּלָא יְדָעִית אִי מִנַּן אִנּוּן׃ וְאִתְהֲדָרוּ עוּלֵימֵי דָוִד לְאוֹרְחַתְהוֹן וְתָבוּ וַאֲתוֹ וְחַוִּיאוּ לֵיהּ כְּכָל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין׃ וַאֲמַר דָּוִד לְגֻבְרוֹהִי זְרִיזוּ גְּבַר יָת חַרְבֵּיהּ וְזָרִיזוּ גְּבַר יָת חַרְבֵּיהּ וְזָרִיז אַף דָּוִד יָת חַרְבֵּיהּ וּסְלִיקוּ בָּתַר דָּוִד כְּאַרְבַּע מְאָה גֻבְרָא וּמָאתַן אִשְׁתְּאָרוּ לְמִטַּר מָנַיָּא׃ וְלַאֲבִיגַיִל אִתַּת נָבָל חַוִּי עוּלֵימָא חַד מֵעוּלֵימַיָּא לְמֵימַר הָא שְׁלַח דָּוִד אִזְגַּדַּיָּא מִמַּדְבְּרָא לְבָרָכָא יָת רִבּוֹנַנָא וְקַץ בְּהוֹן׃ וְגֻבְרַיָּא טָבִין לָנָא לַחֲדָא וְלָא אִתְנְזֵיקְנָא וְלָא שְׁגָא לָנָא מִדְּעַם כָּל יוֹמִין דִּי הַלֵּיכְנָא עִמְּהוֹן כַּד הֲוֵינָא שָׁרַן בְּחַקְלָא׃ שׁוּר מַקַּף הֲווֹ עֲלַנָא אַף בְּלֵילֵי אַף בִּימָם כָּל יוֹמִין דַּהֲוֵינָא עִמְּהוֹן רָעַן עָנָא׃

רלבג

והוא כלבי · ר"ל שלרוב אכזריותו היה תכונתו כתכונת הכלבים שמנהגו כי מיכם ויכחו להם בבאם אצלם ולא יכותו לגרל מתכונתם בבית ואתם עליהם מחמתם ...

בעבורכו וזה התואר היה לתורו שלא עסקו בבר התקכה יסיבם הכוונת בעבורו כשלא יחשבו כבל חשבונו : ולא נפקד להם מאומה · ר"ל שלא די שלא השבנו נזק מגרבנו אבל שמרנו אותם שלא השגם נזק מזולתנו ולזה אמרו כאשר נבל חומה היו עלינו גם לילה גם יומם : וידברו אל נבל ככל הדברים האלה בשם דוד וינוחו · הרצון בזה אצלי כי להתפרסם רוב תכונת נבל לא דברו אליו אלו הדברים תכף באם אצל נבל והתחזקו העת הראוי לדבר לו מזה ולא דברו אלו רק לכל הדברי' האלה שסדר דוד בפיהם שהיה בהם תפוס הלב הרבה ועם כל זה היתה תשובת נבל בזה האופן מן הקיוצי שנזכר בזה המקום · ויעט בהם · ר"ל שלא די שלא נתנה אותם מעבה טוב אבל נהג בהם מנהג העיט והוא העוף הדורס שמתנהג באכזריות :

והוא

כי כלתה הרעה · מאת דוד אליו: והוא בן בליעל מדבר אליו · ואדונינו בן בליעל מהיותו דובר אליו מה שאני אומר אליך כי יתקוף עלינו: עשוות · תירגם יונתן תכברא ממולאות בשר דק וביצים פרד"ץ בלע"ז · כמו ששנינו בפסחים ונותן את הכרעים ובני מעיו לתוכו. רבי טרפון קוראו תכברא מה שנותנו לבנו כרכי עקיצה דאמר תולין חוצה לו: כך היא שנויה בתוספתא ורבי קלונימוס ז"ל מן רומי פירשה לנו כן: צימוקים · ענבים יבשים · דבלים · עיגולי דבלה תאנים דרוסות וכבושו' בכלי: יורדים לקראתה · נוא היה בין שני ההרים היא יורדת מהר זה והוא יורד מהר זה שכנגדו: ודוד אמר · בלבו כשאמ' לנעריו גדופי' נבל אך לשקר שמרתי וגו': משתין · ידע מדע משית קירות לבו · ד"א אפילו כלב שדרכו להשתין בקיר: בי אני אדני העון · מתחלה אמר' כך כדי שיטה אוזן לדבריה ולסוף אמר' לו האמתי: אני אמתך · לא ראיתי את נערי אדני: אשר מנעך · שמלאכנו לקראתך למונעך מששפיכות דמים: והושע ידך לך · מלנקום אתה בעצמך את נקמתך ותענם: יהיו כנבל איביך · נתנבאית ברוח הקדש שלא יאריך ימים: ונתנה לנערים · ותנתן לנערים המתהלכים ונ' כתנה לשון שעבר ונתנה לשון הבא: כי

והוא בן בליעל מדבר אליו · אדונינו בן בליעל מדבר אליו אם היינו מדברים אליו היה גוער בנו לכן את דעי מה תעשי ויכן לפרשו על דוד כלומר דוד בן בליעל מדבר לאדונינו על הדבר הזה אלא יבא ויכלה הכל עם חילו: וחמש צאן עשוות · כן כתיב בספרי וו"ן וקרי עשויות ביו"ד ואחד הוא כי אותיות אהוי מתחלפות ופי' מתוקנות ומבושלות כמו וימהר לעשות אותו וי"ת עשוו' תכברא ולא ידעתי מה הוא ובנסחא אחרת מצאתי תכברא ופירש אותו רבינו שלמה ז"ל בשם רבי קלונימוס מרומי ממולאות בשר דק וביצים פרד"ץ בלע"ז והביא לו חבר מה שאמרו רז"ל בפסחי' ונותן את כרעיו ואת בני מעיו לתוכו ר' טרפון קורהו תכברא: צמוקי' · ענבים יבשים ופי' מאה אשכולות וכ"תי ומאה אתכלין דענבין יבשין: ודבלי' · הדבלה היא ככר תאנים יבשות דרוסות יחד עד שנעשית כמו ככר לחם ופי' מאתים מאתים ככרי' מאלו הככרים או פירו' מאתים ליטר' וכ"תי ומאתן מנן דבילתא והמנה הוא ליטרא: בסתר ההר · יורדת בצד זה מן ההר שהיה מקום סתר לבאי' וליורדי' מצד האחר ואמר זה בעבור כי לא ראתה היא דוד מרחוק עד שפגע בהם וירדה מהרה מעל החמור בראותה את דוד וי"ת בסתר ההר בשטר טורא: לשקר · לחנם: וישב לי רעה · במה שחירף אותי בדבריו: לאויבי דוד · כנוי הוא לדוד: משתין בקיר · כמו שפירשו רז"ל אפי' הכלב שדרכו להשתין בקיר וי"ת ידע מדע ר"ל משית בקירות לבו כלומר בן דעת: לאפי דוד · כמו לפני דוד: בי אני · כלומר אדוני העון בעצמי ואני הוא שחטאתי לך לפניך כלומר חשוב כי אני חטאתי שמע דברי אמתך: אשר מנעך · דבק עם חי י"י: והושע ידך לך · השם מנעך מבוא בדמים והושע ידך לעצמך שלא שפכה ידך דם נקי כי לא יקרא זה מורד במלכות כאשר חשבת כי עדיין לא יצא טבעך בעולם ועדיין שאול קיים: יהיו כנבל · שאין בו כח להרע לך: הברכ' · כמו המנחה כמו קח נא את ברכתי · אשר הביא שפחתך · ואמר שפחתך בלי זכר הנער לפי שהיא עקר ההבאה: ונתנה לנערים · דרך כבוד: בית

כלה ג' דסמיכי אל בליש' בקריאה וסי' וכלות אלהם כל היום ואין לאל · ועתה דעי וראי מה תעשי כי כלתה · כי כלתה אליו הרעה מאת המלך: מדבר ח' בקריאה וסי' נמסר בסוף סדר ויצא: כל ספרא אל כל ואל כל במו על כל ועל כל וסי' ויאמר אלי הם נחש · ויאמרו כל העם · וידמל שאול · ועתה דעי · וימלך דוד · בחברון מלך: ותדבר ג' בקריאה וסי' ותדבר נא אמתך · ופתח פיך את הפליט · למה תאמר יעקב:

ועתה דעי וראי מה תעשי כי כלתה הרעה אל אדנינו ועל כל ביתו והוא בן בליעל מדבר אליו: ותמהר אבוגיל ותקח מאתים לחם ושנים נבלי יין וחמש צאן עשוות וחמש סאים קלי ומאה צמקים ומאתים דבלים ותשם על החמרים: ותאמר לנעריה עברו לפני הנני אחריכם באה ולאישה נבל לא הגידה: והיה היא רכבת על החמור וירדת בסתר ההר והנה דוד ואנשיו ירדים לקראתה ותפגש אתם: ודוד אמר אך לשקר שמרתי את כל אשר לזה במדבר ולא נפקד מכל אשר לו מאומה וישב לי רעה תחת טובה: כה יעשה אלהים לאיבי דוד וכה יסיף אם אשאיר מכל אשר לו עד הבקר משתין בקיר: ותרא אביגיל את דוד ותמהר ותרד מעל החמור ותפל לאפי דוד על פניה ותשתחו ארץ: ותפל על רגליו ותאמר בי אני אדני העון ותדבר נא אמתך באזניך ושמע את דברי אמתך: אל נא ישים אדני את לבו אל איש הבליעל הזה על נבל כי כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו ואני אמתך לא ראיתי את נערי אדני אשר שלחת: ועתה אדני חי יהוה וחי נפשך אשר מנעך יהוה מבוא בדמים והושע ידך לך ועתה יהיו כנבל איביך והמבקשים אל אדני רעה: ועתה הברכה הזאת אשר הביא שפחתך לאדני ונתנה לנערים המתהלכים ברגלי אדני: שא נא לפשע אמתך

וכען דעי וחזי מה תעבדין ארי גמירא בישתא למיתי על ריבוננא ועל כל ביתיה והוא גבר רשיעא מלמללא עמיה: ואוחיאת אביגיל ונסיבת מאתן גריצן דלחם ותרין גרבין דחמר וחמש אען תכברא וחמש סאין קליא ומאה אתכלין דעינבין יבישין ומאתן מנן דבילתא ושויאת על חמריא: ואמרת לעולימהא עיברו קדמי הא אנא בתריכון אתיא ולבעלה נבל לא חויאת: והות היא רכיבא על חמרא ונחתת בסטר טורא והא דוד וגברוהי נחתין לקדמותהא וערעת יתהון: ודוד אמר ברם לשקרא נטרית ית כל די לדין במדברא ולא שגא מכל דיליה מדעם ואתיב לי בישתא חלף טבתא: כדין יעביד אלהי לסנאי דוד וכדין יוסיף אם אשאיר מכל דיליה עד מנהר צפרא ידע מדע: וחזת אביגיל ית דוד ואוחיארת ואתרכינת מעל חמרא ונפלת לאפי דוד על אפהא וסגידת על ארעא: ונפלת על ריגלוהי ואמרת בבעו עלי דילי ריבוני חובא ותמליל כען אמתך קדמך ותשמע ית פתגמי אמתך: לא כען ישוי ריבוני ית ליביה על גברא שטיא הדין על נבל ארי כשמיה כן הוא נבל שמיה וטיפשותא עימיה ואנא אמתך לא חזיתי ית עולימי ריבוני דשלחת: וכען ריבוני קיים הוא יי וחיי נפשך די מנעך יי מלמשפך דם זכאי ולמפרק ידך לך וכען יהון כנבל סנאך ודתבעין על ריבוני בישתא: וכען תיקרובתא הדא דאיתיאת אמתך לריבוני ותתיהב לעולימיא דמשמשין קדם ריבוני: שבוק כען לחובי אמתך

רלבג

והוא בן בליעל מדבר אליו · הנה בליעל באת' בשתוף על הרשע ועל הכילי ומזה הענין השני הוא בזה המקו' וממנו אמרו האמור למלך בליעל רשע אל נדיבים: עברו לפני · אמרה זה לכפר פני דוד במנחה הגדולה הזאת: משתין בקיר · והוא הזכר · ויש להפלא איך נסכם ר דוד להרוג נבל וביתו והוא לא הסכים על הריגת שאול עם היותו רודפו · ואפשר שכאמר שכבר נתפרסם לכלם היות דוד נמשח למלך ע"י ישראל ולפי שהיה נבל מבזה המלכות היה עונשו למות וכל הנסכמים לו בזה וכבר התבאר ממאמר אביגיל לדוד שזה הענין היה מפורסם אז לישראל: ותפול על רגליו · ר"ל אצל רגליו: בי אני אדני העון · הוא על דרך אמרו ולי אני עבדך והרכון בו בי אדני העון והפשע והודת זה תחלה כדי שיכנסו דבריה באזני דוד ותשקיט חמתו בזה המאמ' כי בו מהפיוס מה שלא יעלם ואחר זה חלתה פניו שישמע את דבריה והראה לו שלא חטאה בזה אך חטא בו נבל בעלה מצד רוע מנהגו ותכונתו כי כנבל שמו ונבלה עמו: מנעך י"י מבוא בדמי' והושע ידך לך · הנה כשבעה שכן היה הענין שהיא לא ראתה נערי דוד ואמרה עם שבועתה מה שיור' שהיה בלתי ירלה שישחית דוד בעלה וביתה אך הוא מפורסם חללה שכבר ימנע דוד מזה אחר הפיוס אשר פייסה אותו וזה כלו היה מטוב חכמתה ואמרה שהש"י מנעהו מבוא בדמים ר"ל מבוא בהריגת אנשים ומנעהו מהושיע ידו לו להנקם מאויביו העברים בכחו ובעוצם ידו: ויקם

רדק

בית נאמן. כתרגומו מלכו קיימא ודרך נבואה אמרה זה כי היא אחת משבע נביאות על דעת רבו׳ ז״ל ויש לפרש כי היה הדבר נשמע ונודע בישר׳ כי דוד נמשח למלך כמו שאמרה ככל אשר דבר את הטובה עליך וצוך לנגיד על ישראל: כי מלחמות יי׳. תרגומו אריקרבית דעמיה דיי׳: לא תמצא בך. עתיד במקום עבר כמו לא נמצאה ומלת מימיך יוכיח זה וכן תרגומו לא אשתכחת: ויקם אדם. שאול וקראו אדם ולא מלך דרך בזיון כלומ׳ כי אין לו תקומה לפניך: והיתה נפש אדני. שלא יוכלו להמיתך מי שרודפין אותך ותהיה בחיים את השם כלומר שתלך בדרכיו כל ימיך וכן ורעה לא תמצא בך כל ימיך ונפש אויביך יקלענה ויתברך השם הרודפים אותך ויבריח כנפש כמו אבן הקלע וכף הקלע פירו׳ מושב אבן הקלע שהוא עשוי כמו כף ולדעת יונתן פירו׳ נפש אדני צרורה בצרור החיי׳ לעולם הבא שתרגם הפסוק כן ותהא נפשא דרבוני גניזה בגנז חיי עלמא קדם יי׳ אלהך וית נפש בעלי דבבך יפרחינה כמה דמפרחין אבנא בקלעא וכן בדברי רז״ל ר׳ אליעזר אומר נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד שנ׳ צרורה בצרור החיים את יי׳ אלהיך ונשמתן של רשעים מטרפות ומשוטטות מסוף העול׳ ועד סופו ואין להם מנוחה שנ׳ יקלענה בתוך כף הקלע: ולא תהיה זאת לך לפוקה. זאת ההנקמה שאתה רוצה להנקם בנבל: לפוק׳. כמו ופיק ברכי׳ על ענין מכשול ותרגומו ליבפא: ולמכשול לב. כי הענין מכשול הלב הוא והכפל פוקה ומכשול לחזק כי כן דרך הכתוב ויש בו דרש כי דוד תבע אביגיל לעביר׳ אמרה לו לא תהיה זאת לך לפוקה על שפיכות דמים ולמכשול על אשת איש: ולהושיע אדוני לו. לעצמו שלא ישפוך דם נקי: וזכרת את אמתך. כשייטיב יי׳ לאדוני ותמלוך תזכירני לטובה כי טוב עשיתי עמך שמנעתיך מדמי חנם: לאביגל. חסר יו״ד כמו לאביגיל כי קרוב הוא והיתה נקראת כך וכך והרבה כזה נמצא בשמות. ויש בו דרש כי כשאמרה וזכרת את אמתך פקרה עצמה לו וכיון שפקרה עצמה לו נפגמה הכתו׳ בקריאה כי למעלה קראה אביגיל והנה אביגל: אשר שלחך. שנתן בלבך לבאת לקראתי: טעמך. עצתך ודברך הטוב וכ״תי וברוך מדעיך: כליתני. מנעת אותי כמו לא יכלה ממך: מהרע אותך. כמו לך: ותבאתי. כן כתי׳ והקרי ותבאת ובמלה בכתוב שני סימני נקבה עבר ועתיד כי לשון העתיד תבא ולשון עבר באת והיה הכפל הזה במלה מורה על זריזות ביאתה וכן בקרי משני הסימנים: בבאת היין. בב״ת ופי׳ בעת שסרה שכרותו ותרגומו כד פג חמר׳ מנבל וכן תרגם הסורי את יינך מעליך הלא תפיגין ית חמרך: וימת לבו. שנשתתק ויהי כמת כי נצטער על המנחה שהביאה אשתו לדוד: כעשרת הימים. הכ״ף כ״ף האמיתות ר״ל לעשרת הימים וכן כמשלש חדשים ר״ל למשלש חדשים עשרת הימים חלה החולי הקשה ובסוף העשרה ימים נגפו הא׳ ומת ואלו הייסורין היו לו עונש עונו עם מיתתו. ויש דרש שתלו לו עשרה ימים לתשובה וכן אמרו לעשרת לא נאמר אלא כעשרת כעשרת ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים שמא יעשה תשובה. וזה רחוק כי הכתוב מעיד עליו כי עשרת הימים האלה היה מת לבו והיה לאבן היאך יעשה תשובה אדם כזה ועוד דרשו כנגד עשר לגימות שנתן לעשרה נערי דוד ששלח אליו ואני אומ׳ כי לרעתו היו אלה העשרה ימים לא לטובתו ועוד בדרש ויהי כעשרת הימים ויגף יי׳ את נבל והלא אין מגפה אלא לשלשה ימים דתניא המת ליום אחד הרי זו מיתה של זעף לשנים מיתה של בהלה לשלשה מיתה של מגפה אלא שתלו לו משום ימי אבלו של שמואל הצדיק כדי שלא יתערב אבלו של רשע בתוך אבלו של צדיק:

ואת נפש ד׳ בקריאה וסימ׳ ויקם אדם לרדפך. ויבא יואב אל המלך. ועתה לכי איעצך נא עצה: ויאמר אלהים לשלמה. וחד ואת הנפש אשר עשו בחרן: ולא תהיה ח׳ וסימ׳ נמסר בסדר קדשים: וברוך ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר לך לך: ואולם ה׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בסדר וארא:

כי עשה יעשה יהוה לאדני בית נאמן כי מלחמות יהוה אדני נלחם ורעה לא תמצא בך מימיך: ויקם אדם לרדפך ולבקש את נפשך והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים את יהוה אלהיך ואת נפש איביך יקלענה בתוך כף הקלע: והיה כי יעשה יהוה לאדני ככל אשר דבר את הטובה עליך וצוך לנגיד על ישראל: ולא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול לב לאדני ולשפך דם חנם ולהושיע אדני לו והיטב יהוה לאדני וזכרת את אמתך: ויאמר דוד לאביגל ברוך יהוה אלהי ישראל אשר שלחך היום הזה לקראתי: וברוך טעמך וברוכה את אשר כלתני היום הזה מבוא בדמים והשע ידי לי: ואולם חי יהוה אלהי ישראל אשר מנעני מהרע אתך כי לולי מהרת ותבאתי לקראתי כי אם נותר לנבל עד אור הבקר משתין בקיר: ויקח דוד מידה את אשר הביאה לו ולה אמר עלי לשלום לביתך ראי שמעתי בקולך ואשא פניך: ותבא אביגיל אל נבל והנה לו משתה בביתו כמשתה המלך ולב נבל טוב עליו והוא שכר עד מאד ולא הגידה לו דבר קטן וגדול עד אור הבקר: ויהי בבקר בצאת היין מנבל ותגד לו אשתו את הדברים האלה וימת לבו בקרבו והוא היה לאבן: ויהי כעשרת הימים ויגף יהוה את נבל וימת:

ארי קיימא יקיים יי׳ לריבוני מלכו קיימא ארי קרבי עמא דיי׳ ריבוני מגיח ובישתא לא אשתכחת בך מיומך: וקם אנשא למרדפך ולמבעי למקטלך ותהי נפשא דריבוני גניזא בגנז חיי עלמא קדם יי׳ אלהך וית נפש בעלי דבבך יפרחינה כמא דמפרחין אבנא בקלעא: ויהוה כד יקיים יי׳ לריבוני ככל דמליל לאיתאה טבתא עלך ויפקרינך למהוי מלכא על ישראל: ולא תהא דא לך לתקלא ולתקלת לב לריבוני ולמשפך דם זכאי ולמפרק ריבוני ליה וכד יוטיב יי׳ לריבוני ותדכר ית אמתך: ואמר דוד לאביגיל בריך יי׳ אלהא דישראל דשלחך יומא דין לקדמותי: ובריך מדעיך ובריכא את דמנעתני יומא הדין מלמשפך דם זכאי ולמפרק ידי לי: וברם קיים הוא יי׳ אלהא דישראל דמנעני מלאבאשא ליך ארי אילו לא אוחית ואתית לקדמותי אילהין אשתאר לנבל עד מנהר צפרא ידע מדע: וקביל דוד מינה ית דאיתיאת ליה ולה אמר סקי לשלם לביתיך חזי דקבלית מיניך ונסבית אפיכי: ואתת אביגיל לות נבל והא ליה משתיא בביתיה כמשתי מלכא ולבא דנבל שפיר עלוהי והוא רווי עד לחדא ולא חויאת ליה פתגם זעיר ורב עד מנהר צפרא: והוה בצפרא כד פג חמרא מנבל וחויאת ליה איתתיה ית פתגמיא האילין ומית לביה במעוהי והוא הוה כאבנא: והוה לזמן עסרא יומין ותבר יי׳ ית נבל ומית:

רשי

כי עשה יעשה יי׳ לאדני. בית נאמן להיו׳ מלך על ישראל לפיכך ורעה לא תמצא בך לכך לא נאה לך לעשות שלא כדין להוציא לעז על מלכותך: כף הקלע. חתיכת עור רחבה עשויה כמין כף באמצע הקלע שנותן בה האבן: והיה כי יעשה יי׳ וגו׳ ותמלוך: ולא תהיה לפוקה. לכשלון כמו לפיק ברכים שאם הייתי עושה זאת לא יהיה לך פתחון פה לרדות לדורות הבאים על שפיכות דמים: ולהושיע אדני לו. שתנקום אתה את נקמתך: כליתני. מנעת אותי כמו לא תכלא רחמיך לא יכלא ממך: והושע ידי לי. מוסב על מבא בדמים אם של מבא מחוברת על והושע כמו מבא בדמים ומהושע ידי לי: בבאת היין מנבל. כד פג חמרא מנבל: וימת לבו. שנצטער על המנחה שהובאת לדוד: כעשרת הימי׳. שבעת ימי אבלו של שמואל תלה לו הקב״ה שלא יתערב אבל רשע באבלו ואחר כך תלה שלשה ימי׳ ומת כענין שנאמ׳ ויגף יי׳ את נבל ואמר מר חלה שלשה ימי׳ ומת זו היא מיתה מגפה. ורבותינו אמרו אלו עשרת ימי תשוב׳ שהמתין לו הקב״ה שיחזור בתשובה ויש אומ׳ כנגד עשר לגימו׳ שנתן נבל לעבדי דוד ששלח לו דוד עשרה נערים והאכילן: את

רלבג

ויקם אדם לרדפך. והוא רמז אל שאול: והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים. הוא העולם הבא כי שם תתאחד הנפש במושכליה שהם צרור החיים ומצרם יהיה עם השם ית׳ כמו שבארנו בראשון מספר מלחמות יי׳: ואת נפש אויבך יקלענה בתוך כף הקלע. ר״ל שלא יהיה לה השארו׳ וקיו׳ והנה אמרה זאת להורות שכבר יתטא דוד אם ישחיתם ותמנע ממנו ההצלח׳ הנפשיית שהיא ערך ההצלחה ואמרה עוד כי בהיותו נגיד על ישר׳ יהיה לו זה העון לפוקה ולמכשול לב אם ישחיתם ואולי יהיה זה סבה שתסור המלוכה ממנו כמו שקרה לשאול. ועם זה היה מטוב חכמתה שחלתה פני דוד שיזכרה כאשר ייטיב יי׳ לו לגמול אותה חסד הן אולי המאמר נמשך על צד הנבואה וראתה שעתיד נבל למות ותהיה היא אשת דוד: וימת לבו בקרבו והוא היה לאבן. אמר זה על צד ההפלגה לרוב הדאגה שהיה דואג על גודל המנחה ולרוב הפחד שהיה לו מדוד: הנה

חרפתי. שחרף אותי ואמר מי דוד ומי בן ישי היום רבו עבדים המתפרצים איש מפני אדוניו: גם שתיהן. האחת לרבות האחרת ואמר זה להודיע כי אלו שתיהן היו לו לנשים ולא מיכל כי שאול נתנה לפלטי בן ליש ולפיכך אמר ושאול נתן את מיכל בתו וגו'. ויש לשאול הרי מיכל אשת דוד היתה איך נתנה לפלטי ואיך לקחה פלטי בן ליש והיא אשת דוד ואם תאמר כי בעבירה ובאיסור עשו הדבר איך לקחה אחרי כן דוד והנה היתה אסורה לו כיון שנבעלה ברצון לאחר בעודה אשתו ויש מרז"ל אמרו כי קדושי פלטי במיכל בעבירה היו והם אמרו כי קדושי טעות היו לו לדוד במיכל כמו שאמר יעשרנו המלך עושר גדול ואותו היום היה מלוה אצל שאול והמקדש במלוה אינה מקודשת ואף על פי שהיו ערלות פלשתים לקדושין גם כן חשב שאול כי דעת דוד על העושר שהיה מלוה ודוד היה דעתו על מאתים ערלות שהרי למוהר נתנם ולקדושין ומהם אמרו כי פלטי בן ליש לא בא עליה וכל הימים שהיתה עמו חרב היה נועץ בינו לבינה שלא יגע בה ומה שאמר הלוך ובכה אחריה על המצוה הזאת שהלכה מידו שהיה כל כך כובש את יצרו וכל אלה הדברים רחוקים מדרך הפשט. והנכון בעיני כי גט נתן דוד למיכל כי ראינו שפנה שאול את דוד אחר שנתחתן עמו עד שברח דוד מפני שאול וכראות שאול כי דוד היה בורח אע"פ שהיה חוזר אליו לפעמים הכריחו לתת גט לבתו שלא תשב עגונה ועשה כן ושאול נתנה לאשה לפלטי בן ליש ואם תאמר אם כן אסו' היה לדוד להחזירה כי אסור לאדם להחזיר גרושתו אחר שנשאת לאחר או שנתארסה ונאמר כי לא מדעתו נתן זה הגט ואם תאמר מי הכריחו והלא הוא ברח מאת שאול אע"פ שברח ראינו שהיה עם שאול אחר כן כמו שאמר אם פקוד יפקדני אביך וכל הענין שהוא מורה כי אחר שברח היה חוזר אליו ובעוד שהיה עמו הכריחו לתת הגט וגט המעושה בישראל שלא כדין פסול ואם תאמר וכי לא היו יודעים בית דינו של שאול כי הגט פסול אפשר שהיה דעתם כי כדין היה אחרי אשר היה רצון המלך וטוב מזה עו' שנאמ' כי דוד קודם שנתן הגט אמר בפני שני עדים מאוהביו דאנו שאני אנוס בנתינת הגט והסתירו הדבר ונתן הגט והנה הגט לא היה גט ופלטי בן ליש לא ידע ומיכל לא ידעה והיו סבורין כי הגט גט ואפשר גם כן כי הגט היה מתחלתו כהוגן ועפ"י שליח שלחו דוד ואחר כן בטלו קודם שיגיע גט לידה והם לא ידעו והנה מיכל נבעלה בטעות ולא נאסר' על דוד והיה זה כמי שנבעלה באונס כי היתה סבורה כי הגט גט כשר כי האונס והשגגה שוין באשת איש וכן אמר והיא לא נתפשה פרט לאנוסה ומעלה בו מעל פרט לשוגגת שמותרת לבעלה: בחורי ישראל. מן הקלים לפיכך נפתחה תנועת הבי"ת לשוא אבל ובחורי ישראל הכריע שהבי"ת בפתח הוא מהדגושים לפיכך לא נפתחה התנועה: אל נכון. באמת ובברור וכתוי בתכונת:

חשך ז' בקריא' וסימ' במס' רבת': בראשו י"ד בקריאה וסימ' נמסר בסוף סדר ויקרא: מסתתר ד' בקריאה וסימ' ויבאו הזיפים ויגידו' ויעלו הזיפים. אתה אל מסתתר. בבוא הזיפים ויאמרו לשאול הלוא דוד: מראשתיו ח' ג' מנהון כתובין תו וסימ' נמסר בסדר ויצא:

וישמע דוד כי מת נבל ויאמר ברוך יהוה אשר רב את ריב חרפתי מיד נבל ואת עבדו חשך מרעה ואת רעת נבל השיב יהוה בראשו וישלח דוד וידבר באביגיל לקחתה לו לאשה: ויבאו עבדי דוד אל אביגיל הכרמלה וידברו אליה לאמר דוד שלחנו אליך לקחתך לו לאשה: ותקם ותשתחו אפים ארצה ותאמר הנה אמתך לשפחה לרחץ רגלי עבדי אדני: ותמהר ותקם אביגיל ותרכב על החמור וחמש נערתיה ההלכות לרגלה ותלך אחרי מלאכי דוד ותהי לו לאשה: ואת אחינעם לקח דוד מיזרעאל ותהיין גם שתיהן לו לנשים: ושאול נתן את מיכל בתו אשת דוד לפלטי בן ליש אשר מגלים: ויבאו הזפים אל שאול הגבעתה לאמר הלוא דוד מסתתר בגבעת החכילה על פני הישימן: ויקם שאול וירד אל מדבר זיף ואתו שלשת אלפים איש בחורי ישראל לבקש את דוד במדבר זיף: ויחן שאול בגבעת החכילה אשר על פני הישימן על הדרך ודוד ישב במדבר וירא כי בא שאול אחריו המדברה: וישלח דוד מרגלים וידע כי בא שאול אל נכון: ויקם דוד ויבא אל המקום אשר חנה שם שאול וירא דוד את המקום אשר שכב שם שאול ואבנר בן נר שר צבאו ושאול שכב במעגל והעם חנים סביבתו: ויען דוד ויאמר אל אחימלך החתי ואל אבישי בן צרויה אחי יואב לאמר מי ירד אתי אל שאול אל המחנה ויאמר אבישי אני ארד עמך: ויבא דוד ואבישי אל העם לילה והנה שאול שכב ישן במעגל וחניתו מעוכה בארץ מראשתו ואבנר והעם שכבים סביבתו:

ושמע דוד ארי מית נבל ואמר בריך יי דדן ית דין חיסודי מידא דנבל וית עבדיה מנע מלמיעבד בישא וית בישת נבל אתיב יי ברישיה ושלח דוד ושאיל באביגיל למיסבה ליה לאיתו: ואתו עבדי דוד לות אביגיל לכרמלא ומלילו עמה למימר דוד שלחנא לותיך למסביך ליה לאיתו: וקמת וסגידת על אפהא על ארעא ואמרת הא אמתך לאמהו לאסחאה ריגלי עבדי ריבוני: ואוחיאת וקמת אביגיל ורכיבא על חמר וחמש עולימתהא דאזלין לקיבלה ואזלת בתר איזגדי דוד והות ליה לאיתו: וית אחינועם נסיב דוד מיזרעאל והואה אף תרויהון ליה לנשין: ושאול יהב ית מיכל ברתיה אתת דוד לפלטי בר ליש דמגלים: ואתו אנשי זיף לות שאול לגבעתא למימר הלא דוד מטמר בגבעתא דחכילה די על אפי ישימון: וקם שאול ונחת למדברא דזיף ועימיה תלתא אלפין גברא בחורי ישראל למבעי ית דוד במדברא דזיף: ושרא שאול בגבעת חכילה די על אפי ישימון על אורחא ודוד יתיב במדברא וחזא ארי אתא שאול בתרוהי למדברא: ושלח דוד מאללין וידע ארי אתא שאול בקשוט: וקם דוד ואתא לאתרא די שרא תמן שאול וחזא דוד ית אתרא דשכב תמן שאול ואבנר בר נר רב חיליה ושאול שכיב בכרקומא ועמא שרן סחרנוהי: ואתיב דוד ואמ' לאחימלך חתאה ולאבישי בר צרויה אחוהי דיואב למימר מן ייחות עמי לות שאול למשריתא ואמר אבישי אנא אחות עמך: ואתא דוד ואבישי לות עמא בליליא והא שאול שכיב דמוך בכרקומא ומורניתי נעיצא בארעא איסדוהי ואבנר ועמא שרן סחרנוהי:

רשי

את ריב חרפתי. גדופי שחרפני היום רבו עבדי' המתפרצים: ואת עבדו חשך מרע'. שלא הרגתיו: מעוכה. נעוצה: חי

רלבג

הנה אמתך לשפחה לרחוץ רגלי עבדי אדני. אמרה זה על דרך הענוה להורו' שדי לה אם תהיה לאמה לאחד מעבדי דוד ותרחץ רגליו כמנהג האמה לבעלה: ושאול נתן את מיכל בתו אשת דוד לפלטי בן ליש וגו'. מן הפלא איך עשה זה שאול והיא היתה אשת איש וכבר אמרו רז"ל שלא נגע בה פלטי בן ליש וידמה שכן הוא שכבר חזר דוד ולקחה וזה מור' שכבר התפרסם ונודע שלא נגע בה ולפי שכבר היתה פרושה בלתי ראויה לבנים מזה הצד כתבו לה בני מרב אחותה לגדלם וגדלתם כאילו הם בניה ומפני זה נקראו בני מיכל כמו שאמר בסוף זה הספר ואת חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל בן ברזלי המחולתי: ושאול שוכב במעגל. ר"ל במחנה והוא היה בתוך שגל למען ירא הכלים אליהם מכל הגדודים: חי

במעגל. מקום המחנה יקרא מעגל לפי שחונים שם העם בסבוב: מעוכה. תקועה והוא קרוב לענין מעוך וכתות:

בחנית ובארץ. אכנו בחני' מכה גדולה עד שתתקע החנית בארץ תחתיו וכת' אמחיניה כען במורניתא ואברזינה בארעא: ולא אשנה לו. לא אצטרך לשנות לו פעם אחרת כי באותה מכה אמיתנו: חי יי'. השבועה שלא ימות על ידו כי אם יי' יגפנו ונשבע בעבור אבישי שלא יעבור על רצונו ויכנו ובדר' כי אם יי' יגפנו למה זכר שני פעמים יי' אמר חי יי שלא תהרגנו ואם תהרגנו חי יי' שאהרוג אותך: כי אם יי' יגפנו. בחולי טרם זמנו כמו ויגוף יי' את נבל כלומר על ידי השם ימות ולא על ידי ומיתתו תהיה קרובה באחת מהשלש ועל קירוב מיתתו אמר כי אם לא כן מה אמר כל אדם גם כן מת באחת מהשלש אמר זכר אלא אמר זה לאבישי להשקיטו כלומר אל תחוש עליו כי לא יארך זמנו ש שימות או ימות בחולי שיגפנו יי' טרם יומו שהכיב לו בעת ש שנולד וזה יקרה לו בשנו: כי יומו יבא. כלומר או זמנו שקבוע בעת לידתו קרוב הוא וזה אמר דוד מלבו כי אמ' בלבו כיון שמשח בו השם ית' שיהיה מלך וכוה למשחני לא יתכן ש שיארך הזמן. או אפשר כי מפי שמואל אמר שימות בקרוב ואם כן יתכן לפרש חי יי' כי על אלה הדברים אמר חי יי' כי כן יהיה לו שימות בקרוב באחת מ מהשלשה כי כיון שבא לו מפי הנביא זה יכול להשבע בזה: או במלחמה ירד ונספה. ונספה טרם יומו הקבוע לו כי באלה שני הפנים ימות אדם טרם יומו או בחולי או בחרב וזו ה המיתה בעבור עון גדול מעון מי שמת בחולי טרם יומו ואם יש ביד האדם זכות מוסיפין לו על זמן הקבוע לו גם כן וזה הדבר מצאנו בו מחלוקת בין רבו' ז"ל את מספר ימיך אמלא אלו שני דורות זכה משלימין אותן לו לא זכה פוחתין לו מהם דברי רבי עקיבא ופי' שני דורו' כמו שכתוב ימי שנותינו בהם שבעי' שנה וגו' וזהו שאמר אמלא אשלי' אותם אליך שלא יפחתו וחכמים אומרים זכה מוסיפים לו עליהם לא זכה פוחתין לו מהם ופי' מספר ימיך אמלא אעשה מלוי ותוספת עליהם אמרו לו לרבי עקיבא הרי הוא אומר והוספתי על ימיך חמש עשרה שנה אמר להם משלו הוסיפו לו: צפחת. פי' כלוחית: ויקח דוד. אחר שאמר לאבישי קח נא כתחרט בו ולא רצה שיקרב אבישי אליו שמא לא יוכל לכבוש את יצרו ויכנו לפיכך הלך דוד בעצמו ולקח החנית והצפחת: מראשותי שאול. המ"ם הוא לשמוש לפיכך היא נקודה בצרי אבל מ"ם מראשותיו בשוא והיא נוספת ואינה לשמוש: ואין רואה. לא היה בכל המחנה אדם שהיה ער ורואה בקחתו הצפחת והחנית: ואין יודע. אין מרגיש בבואם: ואין מקיץ. שלא הקיץ אחד מהם לקול ל לכתם וקחתם ולקול דבריהם שהיו מדברים ביניהם: כי תרדמת יי'. הסמיכו הוא לאחד משני פנים או פירושו תרדמה גדולה כי הדבר שרוצ' להגדילו סומך אותו לאל ית' כמו מאפל יה שלהבת יה כהררי אל עיר גדולה לאלהים ותהי לחרדת אלהים או פירושו להודיע כי התרדמה היתה שבה מאת האל כדי שלא ירגישו בדוד ובאבישי בקחתם הצפחת והחנית: הלא תענה אבנר. אחר שקרא אל העם ואל אבנר ולא היו שוכים אותו קרא עוד אל אבנר בשם ואמ' הלא תענה אבנר. ובדרש אמר לו דוד מה יש לך לענות אבנר הרי אמרת על המערה אילו היה עושה מאומה הייתי ככנסין לשם ומחתכין אותו אבר אבר או שמא אומר בסירה הוקרע לחנית וצפחת מה יש לך לענות הלא תענה אבנר לא היה לך לענות דבר וכנגד זה כ"אלם הדא היא דכתיב האמנם אלם צדק תדברון: מי אתה קראת אל המלך. כמו על המלך כלומ' שלא יראת לקרוא במקום שהמלך ישן לא חששת שתעירהו משנתו בקראך בקול כי הוא לא היה קורא אל המלך כי אם אל אבנר וכן ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על מצחו אל ההרים לא אכל כמו על ההרים ובענין הזה: ת"י מאן דין דקרי ברים מלכא: הלא איש אתה. איש גדול וכן גדעון בן יואש איש ישראל גדול ישראל וכן כלם אנשים אנשים גדולים ות"י גבר את: שמרת אל אדוניך. כמו על אדוניך וכן אמר אחר כן על אדוניכם ות"י על ריבונך וכמוהו אל ההרים לא אכל כמו על ההרים: הסיפר

ואין ראה ג' פסוקים בקריאה ואין ואין ואין ושימניהון ואין רואה ואין יודע ואין מקיץ. ואין קול ואין עונה ואין קשב. זרעתם הרבה והבא מעט: ידע' כלאים וכו' ואין רואה ואין יודע. ואנכי היודע ועד כן בתיב. ותהי להם חזות הכל. כי ידע יי' דרך. כי יודע כל שער. יודע יי' ימי תמימים. מי יודע עז אפך. ט

ויאמר אבישי אל דוד סגר אלהים היום את איבך בידך ועתה אכנו נא בחנית ובארץ פעם אחת ולא אשנה לו: ויאמר דוד אל אבישי אל תשחיתהו כי מי שלח ידו במשיח יהוה ונקה: ויאמר דוד חי יהוה כי אם יהוה יגפנו או יומו יבוא ומת או במלחמה ירד ונספה: חלילה לי מיהוה משלח ידי במשיח יהוה ועתה קח נא את החנית אשר מראשתו ואת צפחת המים ונלכה לנו: ויקח דוד את החנית ואת צפחת המים מראשתי שאול וילכו להם ואין ראה ואין יודע ואין מקיץ כי כלם ישנים כי תרדמת יהוה נפלה עליהם: ויעבר דוד העבר ויעמד על ראש ההר מרחק רב המקום ביניהם: ויקרא דוד אל העם ואל אבנר בן נר לאמר הלוא תענה אבנר ויען אבנר ויאמר מי אתה קראת אל המלך: ויאמר דוד אל אבנר הלוא איש אתה ומי כמוך בישראל ולמה לא שמרת אל אדניך המלך כי בא אחד העם להשחית את המלך אדניך: לא טוב הדבר הזה אשר עשית חי יהוה כי בני מות אתם אשר לא שמרתם על אדניכם על משיח יהוה ועתה ראה אי חנית המלך ואת צפחת המים אשר מראשתו: ויכר שאול את קול דוד ויאמר הקולך זה בני דוד ויאמר דוד קולי אדני המלך:

ואמר אבישי לדוד מסר יי יומא דין ית בעיל דבבך בידך וכען אמחיניה כען במורניתא ואברזינה בארעא זמנא חדא ולא איתני ליה: ואמר דוד לאבישי לא תחבליני ארי מן אושיט ידיה במשיחא דיי וזכא: ואמר דוד קיים הוא יי אלהין מן קדם יי יתמחי או יומיה ימטי וימות או בקרבא ייחות ויתקטיל: חס לי מן קדם יי מלאושטא ידי במשיחא דיי וכען סב ית מורניתא די איסרוהי וית מנא דמיא וניזיל לנא: ונסיב דוד ית מורניתא וית מנא דמי מאיסרי שאול ואזלו להון ולית דחזי ולית דידע ולית דמיתער ארי כולהון דמכין ארי שינא תקיפא מן קדם יי נפלת עליהון: ועבר דוד עיברא וקם על ריש טורא מרחיק סגי אתרא ביניהון: וקרא דוד לעמא ולאבנר בר נר למימר הלא תעני אבנר ואתיב אבנר ואמר מן דין דקרי בריש מלכא: ואמר דוד לאבנר הלא גבר גיבר את ומן כותך בישראל ולמא לא נטרתא על ריבונך מלכא ארי אתא חד מן עמא לחבלא ית מלכא ריבונך: לא תקין פיתגמא הדין די עבדתא קיים הוא יי ארי גברין חייבי קטול אתון דלא נטרתון על ריבונכון על משיחא דיי וכען חזי אן מורניתא דמלכא וית מנא דמי דאיסרוהי: ואשתמודע שאול ית קלא דדוד ואמר הקלך דין ברי דוד ואמר דוד קלי ריבוני מלכא:

יודע אם לעת כזאת. כל יודע מבין: ואין אתנו יודע עד. וכל תריסר וד"ה וקהלת ומשלי דכו' כ"ל בכג' חס' וס' כפשע ארץ רבים. ידע יי' דין דלים. כי איננו ידע כה שיהיה: מרחק ד' חס' בקריאה וסי' יעמד על ראש ההר מרחק. האלה' מקרוב. עצות מרחק אמונה אמן. וקרב' מרחוק עמדו. ו"ס נמסר גם זה והשלו' צירך עד מרחק. וכל אוריתא דכו' חס':

רשי

חי יי'. יש אומרי' לדוד נשבע. ויש אומרים לאבישי נשבע אם תהרג את הצדיק אני אהרג דמך בדמו: כי אם יי' יגפנו. יקרב מיתתו: או יומו יבא. אם זמן מיתתו: צפחת. צלוחית: הסיפר

רלבג

חי יי' כי אם יי' יגפנו. ר"ל להמיתו בלא עתו על צד העונש: או יומו יבא ומת. ר"ל הקץ המוגבל לו לחיות כי זה הקץ מתחלף לפי פנת הלדה: או במלחמה ירד ונספה. ר"ל שהוא בעצמו מצד בחירתו יסבב מותו בלא עתו וזה כי מי שלא בא עתו עדיין הנה יתכן כבאו במקום הסכנ' שימות בלא עתו וכבר זכרו זה בעלי חכמת מ משפטי הכוכבים ב בספריהם והוא עד דעת תורתנו השלמה ולזה צותה לעשות מ מעקה לגגים למלט הבאי' שם מהנפילה: ויעמד על ראש ההר מרחוק רב המקום ב ביניהם. הנה עמד על ראש ההר כדי שיהיה קולו יותר נשמע כי היה רוצה לדבר אל שאול מרחוק למלט עצמו מהסכנה אם ישכימו לרדוף אחריו: אם

רשי

הסיתך בי. לפי שאתי כל הסתה לשון סוסה אמיטמינט בלעז: ירח מנחה. יקבל ברצון תפלתי להסיב חמתך ממני: כי גרשוני. מארץ ישראל: לך עבד אלהים אחרים. היוצא מחוץ לארץ כאילו עובד עבודה זרה ויונתן תרגם איזיל דור בינו עממייא פלחי טעותא: הקורא. עוף ששמו קורא ובלעז פירדרין וכן קורא דגר ולא ילד ומרדף אחר קן פלוני שפעת ויושב על ביציהם: ישיב לאיש. לכל בריו ובריך: ורגה אכפה יום אחד. פתח ירחוב ויבא עלי פלשתים: ולמה ישב עבדך וגו'. והיה לך למשא: ימים

רדק

הסיתך בי. אם בלבך להרעני בשנאה ואתא מן קדם יי' איתגרית בי. ורז"ל דרשו כי כשון שאמר לשון הסתה על הברה יעו חטא שהסיתה ומת אתרור בהם: ירח מנחה. כלומר אקריב לפניו מנחה שיריחה וירצה בה לכפר עוני ולהסיר סיבתך ממני: מהסתפח. מלגור והדבק בנחלתו: לך עבוד אלהים אחרים. כאילו אומר לו לך עבוד אלהים אחרים כיון שמגרשים אותי מנחלת יי' לגור בין הגוים אף על פי שעדיין לא יצא מארץ יהודה ידע כי יצטרך לצאת כי לא יוכל לברוח מפני שאול אחר זה והנה בארץ יהודה וישראל וגם הוצרך לו לצאת כשהלך אל אכיש מלך גת וגם כן הלך למצפה מואב והביא אביו ואמו לפני מלך מואב וישבו שם אף על פי שהוא ואנשיו היה הולך וסב בארץ יהודה ויונתן תרגם איזיל דור בינו עממייא פלחי טעותא: אל יפול דמי ארצה. שיאמר דמי נגד יי' תמיד לפני נקיתי כאילו שפך דמי כי בכל יום אני בסכנת דמי: כאשר ירדוף הקורא בהרים. כאשר ירדוף הרודף את הקורא והקורא הוא עוף הנקרא בלע"ז פירדיץ ויש ירדוף כמו ירדף מנכפל או כמו פתי יתרדף מהתפעל שתרג' כמא דמתרדיף קוריאה בטוריא: הנה החנית. כתיב וקרי חנית והענין אחד: ויי' ישיב לאיש. לאיש שפעם כמו פעמים ברקה ואמונה: אשר נתנך יי' היום ביד. כמו בידי וכן תי' וכן עזי וזמרתי כמו וזמרתי ויתכן לפרש ביד סיוע ועזם שהוא קטון והנסמך חסר ופירושו ביד אחד מאלפי ולא אביתי אני שלח ידי בך: אספה. לשון כליון והוא לשון אחום: אל אכיש. בן מעוך מלך גת. יש לשאול איך הלך אליו והוא היה כבר בסכנה עמו עד שהתהולל ונמלט משם ויש לפרש כי בפעם ההיא היה דוד לבדו והתנכר שם ובפרחה ש' שהכירוהו כתר אבל עתה בא בשש מאות איש ויודע שנכנם לגת שלח לאכיש כי התכלם ב' בשאול ובעמו ואם ירצה ישב עמו הוא ואנשיו ויעזרוהו להלחם בישראל והודיע עצמו כי הוא דוד ואכיש קבלו בשלום וישב עמו: ולמה ישב עבדך. כי כן אהיה עליך למשא ודעת דוד היה כדי שלא ירגישו בו בכשפנו על המקומות ושיהיה לו ולאנשיו עיר להם לבדם: למלכי

ויעבר ג' חטפין בקריאה וס"ם נמסר לע"ל בהאי ס"פרא ריש סימן י': גדלה ג' בקריאה וסי' נמסר בסדר וארא: יום אחד י' דסבירי בקריאה וס"ם נמסר בסוף תולדות: איש וביתו ג' בקריאה וסי' את יעקב איש וביתו באו. העלה דוד. וישב דוד עם אכיש: וביתו ג' בקריאה וס"ם נמסר בריש שמות:

ויאמר למה זה אדני רדף אחרי עבדו כי מה עשיתי ומה בידי רעה: ועתה ישמע נא אדני המלך את דברי עבדו אם יהוה הסיתך בי ירח מנחה ואם בני האדם ארורים הם לפני יהוה כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת יהוה לאמר לך עבד אלהים אחרים: ועתה אל יפל דמי ארצה מנגד פני יהוה כי יצא מלך ישראל לבקש את פרעש אחד כאשר ירדף הקרא בהרים: ויאמר שאול חטאתי שוב בני דוד כי לא ארע לך עוד תחת אשר יקרה נפשי בעיניך היום הזה הנה הסכלתי ואשגה הרבה מאד: ויען דוד ויאמר הנה החנית המלך ויעבר אחד מהנערים ויקחה: ויהוה ישיב לאיש את צדקתו ואת אמנתו אשר נתנך יהוה היום ביד ולא אביתי לשלח ידי במשיח יהוה: והנה כאשר גדלה נפשך היום הזה בעיני כן תגדל נפשי בעיני יהוה ויצלני מכל צרה: ויאמר שאול אל דוד ברוך אתה בני דוד גם עשה תעשה וגם יכל תוכל וילך דוד לדרכו ושאול שב למקומו:

ויאמר דוד אל לבו עתה אספה יום אחד ביד שאול אין לי טוב כי המלט אמלט אל ארץ פלשתים ונואש ממני שאול לבקשני עוד בכל גבול ישראל ונמלטתי מידו: ויקם דוד ויעבר הוא ושש מאות איש אשר עמו אל אכיש בן מעוך מלך גת: וישב דוד עם אכיש בגת הוא ואנשיו איש וביתו דוד ושתי נשיו אחינעם היזרעאלית ואביגיל אשת נבל הכרמלית: ויגד לשאול כי ברח דוד גת ולא יוסף עוד לבקשו:

ויאמר דוד אל אכיש אם נא מצאתי חן בעיניך יתנו לי מקום באחת ערי השדה ואשבה שם ולמה ישב עבדך בעיר הממלכה עמך:

ואמר למא דנן ריבוני רדיף בתר עבדיה ארי מה עבדית ומה בידי חובא: וכען ישמע כען ריבוני מלכא ית פתגמי עבדיה אם מן קדם יי' איתגרית בי יקבל קורבני ברעוא ואם בני אנשא ליטין אינון קדם יי' ארי תריכוני יומא דין מלמידר באחסנת עמא דיי' למימר איזל דוד בינו עממיא פלחי טעותא: וכען לא יתשד דמי לארעא מן קדם מימרא דיי' ארי נפק מלכא דישראל למבעי ית חליש חד כמא דמתרדיף קוריאה בטוריא: ואמר שאול חבית תוב ברי דוד ארי לא אבאיש לך עוד חלף דיקרת נפשי בעינך יומא הדין הא איסתכלית ואיטפשית סגי לחדא: ואתיב דוד ואמר הא מורנתא דמלכא ויעבר חד מעולימיא ויסבה: ויי' יתיב לגבר ית זכותיה וית קושטיה דמסרך יי' יומא דין בידי ולא אביתי לאושטא ידי במשיחא דיי': והא כמא דיקרת נפשך יומא דין בעיני כן תיקר נפשי קדם יי' וישזבינני מכל עקא: ואמר שאול לדוד בריך את ברי דוד אף מעבד תעביד ואף אצלחא תצלח ואזל דוד לאורחיה ושאול תב לאתריה: ואמר דוד בלביה דילמא אתמסיר יומא חד בידא דשאול לית לי מדעם דטב ארי אשתזבא אשתזיב לארע פלשתאי וינוח מני שאול לבבעני עוד בכל תחום ארעא דישראל ואשתזיב מן ידיה: וקם דוד ועבר הוא ושית מאה גברא דעימיה לות אכיש בר מעוך מלכא דגת: ויתיב דוד עם אכיש בגת הוא וגברוהי גבר ואנש ביתיה דוד ותרתין נשוהי אחינועם דמיזרעאל ואביגיל אתת נבל דמכרמלא: ואתחוא לשאול ארי ערק דוד לגת ולא אוסיף עוד למבעוהי: ואמר דוד לאכיש אם כען אשכחית רחמין בעינך יתנון לי אתר בחדא מן קירוי חקלא ואתיב תמן ולמא יתיב עבדך בקרית מלכותא עמך:

רלבג

אם יי' הסיתך בי ירח מנחה. אמר זה כי אם היה בסבה מאת השי"ת יהיה זה לחטא דוד ולזה אמר שהשי' ירח מנחה ממנו ויהיה בה נרצה לפני: כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת יי' וגו'. אמר זה לפי שמן הקשבנים שירדפוהו ישי' יהיה סבה שיצא דוד מכל ארץ ישראל לימלט את נפשו מיד מלך ישראל וילך לו בין עובדי עבודה זרה: הנה הסכלתי ואשגה הרבה מאד. הרצון בו כי בזאת מה שנפלתי: ש'ה מן ה הטוב הייתי משתדל אחר לכלות רודף א אותך כמו שהתבאר מענין כריתת דוד את כנף המעיל אשר לשאול ולזה היה ש סבלו רב מאד ושגגה ע' אם הסבלות הוא סבה נתפרסם לי ע' עניש הפגחת הפסד יקבר עליך ולזה היה ראוי שכבר הולרדך ואולם השגגה היא שלא זכרתי מה שנתלתי מן הטובה בכלי ב ביך כהיותי בתערה: כאשר ירדף הקרא בהרים. ורצה לומר כאשר ה הציים הבלתי תוקפ' חומה: אל

רדק

למלכי יהודה. אף על פי שאמרו רז״ל כי בעת כיבוש הארץ היתה צקלג לבני יהודה אפשר כי על שם סופו נכתב שם או אפשר שכבשוה או ואחרי כן לקחוה פלשתים מידם ומיום שישב בה דוד נשארה לו על כן היתה למלכי יהודה מהיום ההוא ומעלה לפיכך אמר למלכי יהודה ולא אמר ליהודה: ימים וארבעה חדשים. לא יתכן לפרש ימים זה שנה שהרי שאול לא מלך אלא שתי שנים וכל הימים שהיו לדוד עם שאול אי אפשר שבשנתים חדשים היו ועוד כי דוד לא ירד בשדה פלשתי אלא אחר מיתת שמואל ומיתת שמואל לא קדמה למיתת שאול אלא שבעה חדשים לפיכך אנו מפרשים ימים כמשמעו ורוצה לומר ארבעה חדשים וקצת ימי׳ מהחדש החמשי וכן תרגם יונתן יומין וארבעה ירחין וקצת נוסחאות יש עידן כעדן וארבעה ירחין ר״ל שנה וארבעה חדשים: כי הנה ישבו׳ הארץ אשר מעולם. פי׳ כי אותן משפחות שזכר היו יושבות באותה הארץ מקדם לבואך עד שורה ועד ארץ מצרים ולפיכך לא היו נשמרים כי לא היתה להם מלחמה עם אדם ודוד בא עליהם והכה את הארץ ושלל שלל רב ולא היה נודע מי היה שעשה להם זאת הרעה כי לא יחיה איש ואשה: אל פשטתם היום. כמו אן כי׳ כי חיילות פושטים ורצים בארץ לשלול שלל ולבוז בז כמו לפשוט ונשבה וכן תרגם יונתן לאן אתנגדתון יומא דין והחכם רבי יונה פירשו בחלוף עין לאלף ויהיה מי מסתתר עמו כלומר על מי פשטתם והחכם רבינו אברהם אבן עזרא פי׳ כמשמעו והוא דרך שאלה לא פשטתם היום והם השיבו כן פשטנו במקום פלוני ופלוני: על נגב יהודה. פשט היו אומרים על נגב יהודה פשטנו על נגב הירחמאלי פשטנו על נגב הקיני וירחמאלי היא משפחה משבט יהודה והיא משפחת ירחמאל בן חצרון וכן זכר אותה כשלוח דוד להם מהשלל ולאשר בערי הירחמאלי ולאשר בערי הקיני נראה כי בתוכות היו ערי אלו המשפחות אלו לאלו והקיני הוא משפחת יתרו שנתגיירו וישבו בתוך בני יהודה כמו שכתוב בספר שופטים. ופי׳ דרום כתרגומו: הבאיש בעמו. כיון שהוא פושט עליהם תמיד נ״ל כי נתגרה בעמו שלא ישלים עמהם עוד ותאחז בהם כמו שנאמר אדם דבר הנבאש: ושמואל מת. אף על פי שספר מיתתו למעלה ספר גם כן הנה מפני המעשה שעשה שאול שדרש בבעלת אוב בעבורו ואילו היה הוא חי לא היה דורש כי אם מאתו כי כבר הוא ביער האובות והידעונים ואף על פי כן נחשב לו דרישת האוב לעון גדול כמו שאמר עליו בדברי הימים וימת שאול במעלו וגו׳ וגם לשאול באוב לדרוש. ורבותינו ז״ל דרשו בו כן כתיב וימת שמואל וכתיב ושמואל מת אמר ר׳ יוסי ושמואל מת מיתת ודאי וימת שמואל אין הדברים אמורים אלא לבנין נבל שנאמר וימת שמואל וכתיב בתריה ואיש במעון וגו׳ אמר רבי שמואל בר נחמני הכל סופדין וטופחין במיתת שמואל וזה הרשע עושה לו מרזחים רוצה לומר שמחות: ויקברוהו ברמה ובעירו. לפי שהיו שתי רמות כמו שאמר מן הרמתים לפיכך אמר ובעירו כלומר באותה רמה שהיתה עירו או פירוש ובעירו כי בתוך העיר קברוהו לא חוץ לעיר וכן כתיב למעלה בביתו ברמה ויונתן תרגם וספדו עלוהי אנש בקרתיה כלומר ספדו לו כל ישראל שבאו לקברו ספדו לו שם ברמה ואותם שלא באו ספדו לו כל אחד בעירו כי בכל ערי ישראל ספדו לו כספד שהיה מתחזר בכל המקומות לספדם:

מסורה

לכן ג׳ בטעם וסימ׳ לכן היתה צקלג סבירין על כן. לכן לשקר ישבעו אבן סבי׳. לכן ספק אל ירך דיחזקאל לכען סבירין: ישבות ד׳ בקריאה וסימ׳ כי הנה ישבת הארץ. אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד. ודבה שם ותשים ישבות כבבות. ישבות על מלאת. תניינא ישבת כתיב ושארא ישבות כתיב: משפטו ו׳ בקריאה

וסימ׳ כה עשה דוד וכה משפטו. וארמון על משפטו ישב. כבנו משפטו ושאתו. אשר משפטו פעלו. משפטו יתן לאור. ומי כל משפטו:

מקרא

ויתן לו אכיש ביום ההוא את צקלג לכן היתה צקלג למלכי יהודה עד היום הזה: ויהי מספר הימים אשר ישב דוד בשדה פלשתים ימים וארבעה חדשים: ויעל דוד ואנשיו ויפשטו אל הגשורי והגרזי והעמלקי כי הנה ישבות הארץ אשר מעולם בואך שורה ועד ארץ מצרים: והכה דוד את הארץ ולא יחיה איש ואשה ולקח צאן ובקר וחמרים וגמלים ובגדים וישב ויבא אל אכיש: ויאמר אכיש אל פשטתם היום ויאמר דוד על נגב יהודה ועל נגב הירחמאלי ואל נגב הקיני: ואיש ואשה לא יחיה דוד להביא גת לאמר פן יגדו עלינו לאמר כה עשה דוד וכה משפטו כל הימים אשר ישב בשדה פלשתים: ויאמן אכיש בדוד לאמר הבאש הבאיש בעמו בישראל והיה לי לעבד עולם:

ויהי כח

בימים ההם ויקבצו פלשתים את מחניהם לצבא להלחם בישראל ויאמר אכיש אל דוד ידע תדע כי אתי תצא במחנה אתה ואנשיך: ויאמר דוד אל אכיש לכן אתה תדע את אשר יעשה עבדך ויאמר אכיש אל דוד לכן שמר לראשי אשימך כל הימים: ושמואל מת ויספדו לו כל ישראל ויקברהו ברמה ובעירו ושאול הסיר האבות ואת הידענים מהארץ: ויקבצו פלשתים ויבאו ויחנו בשונם ויקבץ שאול את כל ישראל ויחנו בגלבע:

תרגום

ויהב ליה אכיש ביומא ההוא ית צקלג בכין הות צקלג למלכיא דבית יהודה עד יומא הדין: והוה מנין יומיא דיתיב דוד בקירוי פלשתאי יומין עידן בעידן וארבעא ירחין: וסליק דוד וגברוהי ואתנגידו על גשוראי ועל גזראי ועמלקאי ארי אינון יתבת ארעא דמעלמא מעלנא דחגרא ועד ארעא דמצרים: ומחי דוד ית יתבי ארעא ולא מקיים גבר ואתתא ושבא עאן ותורין וחמרין וגמלין ונסיב לבושין ותאיב ואתי לות אכיש: ואמר אכיש לאן אתנגדתון יומא דין ואמר דוד על דרום יהודה ועל דרום ירחמאלאה ולדרום שלמאה: וגבר ואתתא לא מקיים דוד לאיתאה לגת למימר דילמא יחוון עלנא למימר כדין עבד דוד וכדין הוה הלכתיה כל יומין דהוה יתיב בקירוי פלשתאי: והימן אכיש בדוד למימר איתנראה אתגרי בעמיה בישראל ויהי לי עבד פלח לעלם:

והוה ביומיא האינון וכנשו פלשתאי ית משריתהון להילא לאגחא קרבא בישראל ואמר אכיש לדוד מידע תידע ארי עמי תפוק במשריתא את וגברך: ואמר דוד לאכיש בכן את תידע ית די יעבד עבדך ואמר אכיש לדוד בכן נטרא לרישי אשוינך כל יומיא: ושמואל מית וספדו עלוהי כל ישראל וקברוהי ברמתא וספדו עלוהי אנש בקרתיה ושאול פלי ית בידין וזכורו מן ארעא: ואתכנישו פלשתאי ואתו ושרו בשונם וכנש שאול ית כל ישראל ושרו בגלבוע:

רשי

ימים וארבעה חדשים. מיעוט ימים שנים ואי אפשר לפרש ימים זה שנה שהרי לא הלך דוד אצל אכיש עד מיתת שמואל ושאול לא מלך אחר מיתת שמואל אלא ארבעה חדשים כמו שפירשנו בסדר עולם וגם מתכן שנותיו של עלי ועשרים שנה שהיה הארון בקרית יערים הרי ששים שנה כשתתם חמשים ושתים של שמואל ושנה אחת לשבורי ש׳ ארבעה חדשים הללו ושנה שני שמלך דוד בחברון קודם שהביא את הארון מקרית יערי׳ כתבה שלא מלך שאול אחר מיתת שמואל יותר מארבעה חדשים: ויעל דוד. לשון הוא הוא תמיד היה רגיל בכך: בואך שורה. מן חוילה דתנן: אל פשטתם. לאתר מתחלפת כמו ויעש לו שבה ב׳ בספר עזרא כמו לשנה: ושמואל מת. הרי כבר כתב וימת שמואל אלא לפי שבא לספר בשאול שהוצרך לדרוש בבעלת אוב פתח ואמר ושמואל מת שאילו היה קיים תמיד היה שאול דורש ושאול הסיר האובות והוצרך לבקש אשה בעלת אוב: ויספדו לו כל ישראל ויקברוהו ברמה ובעירו. וספדו עלוהי כל יש׳ וקברוהו ברמתא וספדוהו איש בעירו:

רלבג

אל פשטתם. הוא כמו על והרצון בו על מי פשטתם וזה תכלית מתשובת דוד לו:

גם באורים. לפי שהרג נוב עיר הכהנים לא נענה : ויתחפש שאול. שינה בגדיו וכן התחפש ובא במלחמה וכן ברוב כח יתחפש לבושי וכן תרגם יונתן ואישתני שאול : ויבאו אל האשה לילה. יום היה אלא מתוך צרתם היה דומה להם לילה כך דרש רבי תנחומא : מתנקש. מבקש תקלה : ותזעק קול גדול. שראתהו עולה שלא כדרך העולים שהמעלה בזכורו עולי' רגליהם למעלה וזה עלה ראשו למעלה בשביל כבודו של שאול : אלהים ראיתי עולים מן הארץ. מלאכים שנים משה ושמואל שנתיירא שמואל שמא אני מתבקש בדין והעלה משה עמו כדאית' בתענית : מה תארו. שלשה דברים נאמרו באוב המעלה אותו רואהו ואינו שומעו קולו והנשאל לו שומעו ואינו רואהו ואחר לא רואהו ולא שומעו : והוא

וישאל שאול ביי' ולא ענהו. ובדברי הימים אמר ולא דרש ביי' אלא כיון שדרש באוב אחר כן כאילו לא דרש ביי' שהרי השוה דרישתו באוב בדרישתו ביי' ומה שאמר וישאל שאול ביי' מפרש אחר כן במה שאל ואמר גם בחלומות גם באורים גם בנביאים וכל גם וגם לרבות האחד על חבירו כמו וגם אתה גם בנך גם בן בנך ופירו' בחלומות באנשים שעושין שאלת חלום ומה שאמר באורי' והם לא היו אצלו שהרי היו עם אביתר שהיה עם דוד האפוד שמא שם אנשים לשאול בהם על המלחמ' הזאת ופי' בנביאים תלמידי שמוא' הנביא כמו שכתו' להקת נביאי' נבאי' וגו' : בקשו לי אשת בעלת אוב. אשת במוכרת כמו אשת יפת תואר כפל אשת ואמ' אשה ולא איש לפי שמעשה הזה וכיוצא בו נמצא בנשי' יותר מבאנשים לפי שהן קלות הדעת ולטעם הזה אמ' הכתוב מכשפ' לא תחיה : הנה אשת בעלת אוב בעין דור. אמרו במדרש זו אשת צפניה אמו של אבנר : ויתחפש. הסתי' שהפשיט בגדי מלכות שהיה לובש ולבש בגדים אחרי' כדי שלא תכירהו האשה : ושני אנשים עמו. אמרו בדרש זה אבנר ועמשא : ויבאו אל האשה לילה. גם זה כדי שלא תכירהו לפי בא בלילה. ובדרש יום היה אלא מתוך צרתם היה דומה להם לילה : קסמי. משפטו על המנהג קסמי בשקל מלכי עלינו ונהפך הקמץ חטף לעין הפועל ופ"א הפועל בקמץ רחב לתפארת המלה והקסם הוא כלל לכל המעשים ההם הנעשים בלאט לפי' אמר קסמי ופיר' אחר כן באוב וכן וקסמים בידם בלעם בן בעו' הקוסם כמו מקסם חלק והדומים להם ולפעמי' הוא פרט לקצת המעשי' ההם כמו ולא קסם בי"ש וקוסם קסמי' מעונן ומנחש כי כל אחת מלאכה אחת בפני עצמה היא : מתנקש בנפשי. בעבור להמיתני מתנקש משתדל לתת מוקש בנפשי להמיתני : אם יקרך עון. דגש הקו"ף לתפארת הקריאה : ואתה שאול. היאך הכיר' אותו אמרו ראתה דבר משונה שלא ראתה מימיה כי כל העולי' באוב עולים רגליהם מלמעלה וראשם למטה כיון שראתה אותו עולה בראשו מלמעלה ידעה שלא היה זה אלא לכבוד מלכות לפיכך אמרה ואתה שאול ולפיכך זעקה כי יראה שבא לכשותה ולהרוג אותה לפיכך אמר לה שאול אל תיראי כלומר ממה שאת יראה אל תיראי כי לא אמיתך כי כבר נשבעתי לך אבל מה ראית שהכרת שאני שאול ותאמר האשה אלהים ראיתי עולים מן הארץ ראיתי אדם גדול עולה מן הארץ רגליו כלפי הארץ מה שאינו מנהג העולם לפיכך ידעתי כי שאול המלך אתה ולכבודך עלה כן : אלהים. גדול כמו אלהים לא תקלל ורבוי עולים כרבוי אלהים לכבוד. ובדרש נפשו של משה העלה עמו לבקש רחמים על ישראל לפיכך אמר עולים והקדוש ברוך הוא אמר אם יעמוד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם הזה ויונתן תרגם מלאכא דיי' חזיתי דסליק מן ארעא : כי

ויירא י"ב ו' בקריאה ו' בשמואל וסי' מה נורא. ויירא יעקב מאד. ויאמר מי שמך לא"ש. וישמע המלך יהויקים. ויירא דוד את יי' ביום ההוא. ויירא מאד מפני אכיש מלך גת. ויירא כל העם מאד את יי' ויירא שאול מלפני דוד. ויירא ויחרד לבו. ויירא מאד מדברי שמואל. ויירא דוד את האלהים. ד"ה. ויירא ויתן יהושפט את

וירא שאול את מחנה פלשתים ויירא ויחרד לבו מאד : וישאל שאול ביהוה ולא ענהו יהוה גם בחלמות גם באורים גם בנביאים : ויאמר שאול לעבדיו בקשו לי אשת בעלת אוב ואלכה אליה ואדרשה בה ויאמרו עבדיו אליו הנה אשת בעלת אוב בעין דור : ויתחפש שאול וילבש בגדים אחרים וילך הוא ושני אנשים עמו ויבאו אל האשה לילה ויאמר קסומי נא לי באוב והעלי לי את אשר אמר אליך : ותאמר האשה אליו הנה אתה ידעת את אשר עשה שאול אשר הכרית את האבות ואת הידעני מן הארץ ולמה אתה מתנקש בנפשי להמיתני : וישבע לה שאול ביהוה לאמר חי יהוה אם יקרך עון בדבר הזה : ותאמר האשה את מי אעלה לך ויאמר את שמואל העלי לי : ותרא האשה את שמואל ותזעק בקול גדול ותאמר האשה אל שאול לאמר למה רמיתני ואתה שאול : ויאמר לה המלך אל תיראי כי מה ראית ותאמר האשה אל שאול אלהים ראיתי עלים מן הארץ : ויאמר לה מה תארו ותאמר איש זקן עלה

וחזא שאול ית משרית פלשתאי ודחיל וזע ליביה לחדא : ושאיל שאול במימר דיי ולא קביל צלותיה יי אף בחלמיא אף באוריא אף בספריא : ואמר שאול לעבדוהי בעו לי אתתא דידעא לאסקא בידין ואיהך לותה ואשאל בה ואמרו עבדוהי ליה הא אתתא דידעא לאסקא בידין בעין דור : ואשתני שאול ולבש לבושין אוחרנין ואזל הוא ותרין גברא עמיה ואתו לות אתתא בליליא ואמר קסמי כען לי בבידין ואסקי לי ית דאימר לך : ואמרת אתתא ליה הא את ידעתא ית דעבד שאול דשיצי ית בידין וית זכורו מן ארעא ולמא את מתגרי בנפשי למקטלי : וקיים לה שאול במימר דיי למימר קיים הוא יי אם יערעינך חובא בפתגמא הדין : ואמרת אתתא ית מן אסיק לך ואמר ית שמואל אסיקי לי : וחזת אתתא ית שמואל וצווחת בקל רב ואמרת אתתא לשאול למימר למא שקרת בי ואת שאול : ואמר לה מלכא לא תדחלין ארי מה חזית ואמרת אתתא לשאול מלאכא דיי חזיתי דסליק מן ארעא : ואמר לה מה חיזויה ואמרת גברא סבא סליק

את פניו. ד"ה. ונמסר גם בסדר בשלח : באורים ב' חד מלא וסימ' ולא ענהו יי' גם בחלמות גם באורים. עלכן באורים כבדו. בתרא חס' : בעין דור ב' וסימ' אשת בעלת אוב. נשמדו בעין דאר : אעלה ח' וסי' בלשון ארמי אמר מלאכא לאנתתיה דארונה אריך למכסיא קטרתא בירושלם. ופירו' בסדר שמות :

רלבג

ולא ענהו יי' גם בחלומות גם באורים גם בנביאים. שלא גם הדרמון הוא להורות שלא ענהו באחד מאלו האופנים על דרך אמרו גם לי גם לך לא יהיה והרצ' שלא ענהו בחלומות על יד בעלי החלומות המודקים כשהיו תמימים רעיוניהם בהקיץ על זאת השאלה כדי שתבא להם ההודעה בחלו' ויותר נפלא מזה שלא ענהו באורים אסר מדרך הנשאל בהם שיבא לו מענה אם לא יהיה זה בסבת חטא כמו שמצאנו בשאול כששאל באלהים שלא ענהו מכד מה שעבר יהונתן בנו על השבועה במה שטעם מהדבש וידמה שלא היה שם כהן ראוי שתשרה עליו רוח הקדש להיות כשאל באורים ובתמי' כי כבר הרג שאול נוב עיר הכהנים שהיו בה הכהנים החשובים והנמלט מהם היה עם דוד או היתה הסבה על שלא באהו מענה חטא שאול או יתקבצו שתי הסבות יחד ויותר נפלא מזה שלא ענהו על יד הנביאים עם רבויים כמו שקדם וירא את להקת הנביאים : בקשו לי אשה בעלת אוב. הנה זה היה חטא עצום ולזה גנה שאול על זה החטא כמו שנזכרו חטאיו וגם שאול באוב לדרוש : ויתחפש שאול. ר"ל שנה בגדיו כדי שלא יכירוהו רואיו ויטיב מפני זה מבוקשו על יד האשה בעלת אוב : קסמי נא לי באוב. ראוי שתדע כי ענין האוב הוא לעורר הדמיון כדי שיגיע לו מין ממיני הקסם ולזה לא ישמע קולו כי אם לשואל והוא ישמע קול כמוך מאד כאמרו והיה כאוב מארץ קולך וכבר בארנו בספר מלחמות יי' מה שיש בענין ההודעה אשר תגיע בקסם מהחסרון והנה אמרו ז"ל שענין האוב הוא שהמעלה את המת הוא בלתי שומע דבר אבל רואה תמונת המת הוא והשואל לא יראה התמונה ההיא אבל ישמע דברים מה לפי מחשבתו על שאלתו ולזה לא ראה תמונת שמואל זולת האשה אשר העלתהו ולא שמעה היא הדברים אבל שמע אותם שאול כי היה שמה התבודדותו בדבר התמונה ההיא ולזה הראתהו לה דמיונה אחר עשותה פעולות מה לעורר דמיונה והתבודדותה בזה ואולם שאול לבדו שמע אלו הדברים להתבודד דמיונו בדבר השאלה עם מה שעוררה היא דמיונו בפעולות שעשתה ולזה ייוחס זה הקסם לה ומפני זה אמר קסמי נא לי באוב וידמה כי אחר שעשתה מה שעשתה לעורר זה הקסם מתברר לה מי הוא זה אשר העלתה אותו ושהשואל ממנה זה הוא שאול ולזה זעקה האשה בקול גדול בראותה תמונת מי שהעלתהו כי ממנה התבאר לה שאשר העלתה אותו הוא שמואל הנביא לא איש אחר שיהיה שמו שמואל ושהשואל ממנה הוא שאול : ויהי

רדק

כי שמואל הוא. לפי שמכתנו היה שהיה עוטה מעיל: הרגזתני. מתמוחתני: להעלות אותי. מתנועתי ובררם לפני כחד ולעד הוא פחדתי מיום הדין הייתי כבור סיום הדין הוא וקורין אותי לדין: גם ביד הנביאים גם בחלומות. ולא אמר באורים כמו שאמר למעלה הכתוב כי באורים פעל אמרו בדרש כי בוש לומר לפני שמואל באורים לפי שהרג נוב עיר הכהנים: ואקראה לך. בה"א נוספת כמנהג כמו אשמעה אשמרה אבל להיות למ"ד הפעל בשגל אינו כמנהג ובא כמוהו ידפנה סלה: ויהי ערך. שונאיך וכן והשמדתי עריך ויונתן תרגם הפסוק כן ומימרא דיי' רחיק מינך והוה בסעדיה דגברא דאת בעיל דבביה: ויעש לו. לרעך התרגם לו לדוד.

ולפי הפשט לו כמו לך כי כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח בענין אחד: על כן הדבר הזה. כבר פיר' למעלה בפסוק קרע יי' את ממלכות ישראל מעליך היום: אתה ובניך עמי. שתהיו מתים כמו שאני מת ודרשו בו עמי במחיצתי בספר שתחדל למלחמה על מנת למות ולא תברח יכופר לך עון נוב עיר הכהנים ותהיה עמי במחיצת הצדיקים וכן דרשו בספר שמתכיים במעשה ובולא זכר אורי נתכפר לו אותו מעשה ושמנו זה עמד לפנו לתתן תזכירו ובמת בבפרי לך וגו' שכל הנפש דבר ומתכיים בו מוחלין לו ולפי הפשט העם ששמואל אמר לו שימות לא יתכן שהיה בורח וניצח כמו במלחמה ועל כל פנים היה לו לירד במלחמ' אם למות אם לחיים: וימהר שאול. מהר להשתחות כנגד שמואל כלומ' כנגד הקול שהיה שומע כי אותו לא היה רואהו כמו שפתידי אינו לפרש: וירא מאד. ביוד אינן לבד ויוד השרש כבלתי מתמכתב: גם כח לא היה בו. לקום מן הארץ אחר שנפל ארצה: מלא קומתו. מהפחד שהיה לו שהפחידו שמואל והכנים בלבו מדבריו של שמואל ומפני שלא אכל לחם כל היום ההוא וכל הלילה ולא היה בו כח וגם לא רצה שיקימוהו מן הארץ לרוב דאגתו: ואשים נפשי בכפי. כי הייתי ירא מאד שלא תהרגני כמו שהכרת האובות והידעונים מן הארץ וכן תרגם יונתן ומסרית נפשי כעל גב לאתקטלא ופי' כי נפשה התנפשה שהוא הוא בסכנה: ויפרצו בו עבדיו. כמו ויפצרו כמו ויפצר בם מאד: אל המטה. כמו על המטה כמו אל ההרי' לא אכל ר"ל על ההרי' לא אכל ורבים כמוהו: עגל מרבק. עגל משוט' והמקום שמפטמין אותו שם יקרא מרבק וכן ותי' עגל פטים ודומה לו בדברי רבותינו ז"ל הכניסה לרבקה ודשה: ותפתו

רשי

והוא עוטה מעיל. שהיה רגיל ללבוש מעיל שכא' ומעיל קטן תעשה לו אמו והעלתה כקבר וכן עלה וכן לעתיד לבא יעמדו בלבושיהם: הרגזתני. החרדתני: גם ביד הנביאים גם בחלומות. אבל באורים ותומים לא אמר לו ואף על פי ששאל בהם כמו שאמור למעלה שהיה בוש ממנו כל שהרג נוב עיר הכהני': ואקראה לך. לשון ואזעק אחריך כמו כ קרא נקריתי בהר הגלבע וכמו ושם קרא יום רע ובלשו' הוזכרתי להיות קרא' אליך שתודיעני מה אעשה: ולמה תשאלני. הרי שאת מן הנביאי' החיים: ויהי ערך. והוה בסעדיה דגברא דאת בעיל דבביה. ערך לשון שונא ובתים כמקרא: לרעך לדוד. ובחיו לא הזכיר לו שמו אלא ונתנה לרעך הטוב ממך לפי שהיה ירא ממנו: אתה ובניך עמי. במחיצתי: עגל מרבק. עגל בטים: מיים

ואלהים ח' בקריאה וסימ' ואלהים פקד יפקד אתכם ועלתם. ויאמר שמואל אל שאול. ואלהים אמר לבלעני. ואלהים זולתי לא תדע. ואלהים מלכי מקדם פועל ישועות: ערך ח' בל"ש דכבו בקריאה וסימ' וי"י סר מעליך ויהי ערך. והשמדתי עריך. והגרתי ערי ארצך. ומלאו פני תבל ערים. וערים נטשת

והוא עטה מעיל וידע שאול כי שמואל הוא ויקד אפים ארצה וישתחו׃ ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אתי ויאמר שאול צר לי מאד ופלשתים נלחמים בי ואלהים סר מעלי ולא ענני עוד גם ביד הנביאים גם בחלמות ואקראה לך להודיעני מה אעשה׃ ויאמר שמואל ולמה תשאלני ויהוה סר מעליך ויהי ערך׃ ויעש יהוה לו כאשר דבר בידי ויקרע יהוה את הממלכה מידך ויתנה לרעך לדוד׃ כאשר לא שמעת בקול יהוה ולא עשית חרון אפו בעמלק על כן הדבר הזה עשה לך יהוה היום הזה׃ ויתן יהוה גם את ישראל עמך ביד פלשתים ומחר אתה ובניך עמי גם את מחנה ישראל יתן יהוה ביד פלשתים׃ וימהר שאול ויפל מלא קומתו ארצה וירא מאד מדברי שמואל גם כח לא היה בו כי לא אכל לחם כל היום וכל הלילה׃ ותבוא האשה אל שאול ותרא כי נבהל מאד ותאמר אליו הנה שמעה שפחתך בקולך ואשים נפשי בכפי ואשמע את דבריך אשר דברת אלי׃ ועתה שמע נא גם אתה בקול שפחתך ואשמה לפניך פת לחם ואכול ויהי בך כח כי תלך בדרך׃ וימאן ויאמר לא אכל ויפרצו בו עבדיו וגם האשה וישמע לקלם ויקם מהארץ וישב אל המטה׃ ולאשה עגל מרבק בבית ותמהר ותזבחהו ותקח קמח ותלש

והוא עטיף מעילא וידע שאול ארי שמואל הוא וכרע על אפוהי על ארעא וסגיד׃ ואמר שמואל לשאול למה אזעתני לאסקא יתי ואמר שאול עקת לי לחדא ופלשתאי מגיחין קרבא בי ומימרא דיי' רחיק יתי ולא קביל צלותי עוד אף ביד ספריא אף בחלמיא וקרית לך להודעותני מה אעביד׃ ואמר שמואל ולמה את שאיל יתי ומימרא דיי' רחיק יתך והוות בסעדיה דגברא די את בעיל דבביה׃ ועבד יי' ליה כמא דמליל בידי ואעדי יי' ית מלכותא מינך ויהבה לחברך לדוד׃ כמא דלא קבילתא במימרא דיי' ולא עבדתא תקוף רוגזיה בעמלק על כן פתגמא הדין עבד לך יי' יומא הדין׃ וימסר יי' אף ית ישראל עמך בידא דפלשתאי ומחר את ובנך עמי אף ית משריתא דישראל ימסר יי' בידא דפלשתאי׃ ואוחי שאול ונפל מלי קומתיה לארעא ודחיל לחדא מפתגמי שמואל אף חילא לא הוה ביה ארי לא אכל לחמא כל יומא וכל ליליא׃ ואתת אתתא לות שאול וחזת ארי אתבהיל לחדא ואמרת ליה הא קבילת אמתך מנך ומסרית נפשי כעל גב לאתקטלא ושמעית ית פתגמך דמלילתא עמי׃ וכען קביל כען אף את למימר אמתך ואשוי קדמך פתא דלחמא ואכול ויהי בך חילא ארי תיזיל באורחא׃ וסריב ואמר לא איכול ואתקיפו ביה עבדוהי ואף אתתא וקביל למימרהון וקם מארעא ויתיב על ערסא׃ ולאתתא עיגל פטים בביתא ואוחיאת ונכיסתיה ונסיבת קמחא ולשת

אבוי זכרם. נשוא לשוא עריך. חלכא לסגאך ופשרה לערך. פתאום עיר ובהלות: ויתן י"ג חטפין בקריאה וסימ' בטע' רבת': לקלם ג' חס' וסימ' וכל ישראל אשר סביבתיהם נסו. וימאן ויאמר לא אכל. ונלחמה אתם במישור: מרבק ד' בקריאה וסימ' ולאשה עגל מרבק בבית. גם שכיריה בקרבה כעגלי מרבק. ועגלים מתוך מרבק. ויצאתם ופשתם:

רלבג

ויהי ערך. ר"ל שונאך: מחר אתה ובניך עמי. ר"ל שיהיו מתים כמוהו: ותנה בענין תהודעה ההיא אשר הגיע לשאול ספקות ראוי שנספר'ל בהתרתם. הספק האחד איך יתכן שהגיע נבואה לשמואל אחר המות וזה בלתי אפשר לפי מה שביארנו מענין הנבוא' ומהותה בספר מלחמות יי' כל שכן שיגיע מתודעות מורגם לשאול בם שהעיד ממנו כלי הדבו'. והספק השני איך יתכן שיגיע באמצעות בעלת האוב מאמ' כזה שהוא נבואי לפי מה שביארנו מענין או ההודעות במאמר ששי מספר מלחמות ה'. ואנחנו אומרים בהתר הספק הראשון כי על דרך האמת לא הופלה ממנו ולא הגיע ממנו דבור לשאול על דרך האמת אבל היה זה כלו פועל תפשלות הדמיון כמו שזכרנו ומזה הצד הותר הספק הראשון. ואולם הספק השני יותר תמה שאומר והוא כי שאול היה לו כח מה נבואיי כאמרו הגם שאול בנביאים והנה גם התבודדות דמיונו מזה הפעל ומה שהתאמת לו מדברי שמואל בחייו שנתבאר לו מהם שהשם יתבר' קרע הממלכה ממנו ונתנה לדוד כמו שאמר שאול לדוד ידעתי כי מלוך תמלוך וגו' ונתבאר לו בזום הזות השם יתברך עם דוד והיותו סר ממנו הגיעו מזאת הפעולה כל אלו הדברים הנזכרים פה וקצתם היו נודעים לו קודם זה וקצתם נודע לו בזה המקום מצד כח מה נבואיי והוא אמרו ויתן יי' גם את ישראל ביד פלשתים ומחר אתה ובניך עמי וגו' ובכאן הותרו אלו הספקות באופן שלם לפי הנראה לנו. יש

ותפהו מצות · האלף נעלמת מהמכתב ואמ' זה להודיע כי מיהרה לאפייתו ולא המתינה לו עד שיחמץ להאכילו מהרה לפי שראתה אותו נבהל מאד ואני רואה לפרש הנה מעשה האוב לפי מה שנמצא כתוב אמרו רז"ל בעל אוב זה המדבר מבין הפרקים ומבין אצילי ידיו ידעוני זה המכניס עצם חיה ששמה ידוע בפיו ומדבר' דברים העתידים ופירוש מבין הפרקים שמשמיע קול כמוך מבין פרקי איבריו ומתחת שחיו על ידי מעשים שעושה שמקים בזרועותיו וי"א אף מקטיר קטרת לשד והשד הוא העונה והמדבר ואמרו עוד בעל אוב אחד המעלה בזכורו ואחד הנשאל בגלגלת. ופי' המעלה בזכורו שמדמה שמעלה המת ומדבר ומשמיע קול מתחת הארץ מעל פי הקבר כדרך ששמע שאול קולו של שמואל והקו' כמוך מאד כמו שכתוב והיה כאוב מארץ קולך הנשאל בגלגלת גם הוא יקרא אוב ופירו' שיש עמו גלגלת של אבן שוהם או של זכוכית זכה ועושה מעשים עד שירמה שיוצא קול כמוך מאד וידמה לו בהאותו הקו' שוא ומשיב כן פירשו רז"ל. והרב החכם הגדול ר"מ ב"מ ז"ל פירש במעשה אוב בהקטרת זרועותיו שאמר' שאוחז שרביט של הדס בידו ומניפו והו' מדבר בלאט בדברי' ידועי' אצלם אחרי אשר הקטיר קטורת ידועה אצלם עד שישמע השואל כאילו אחד מדבר עמו ומשיבו על מה שהוא שואל ב דברי' מתחת לארץ בקול כמוך מאד וכאילו אינו נכר לאוזן אלא במחשבה מרגיש בו ופי' מעשה גלגלת שלוקח גלגלת המת ומקטי' לה קטרת ומנחש בה עד שישמע כאילו קול יוצא מתחת שחיו שפל עד מאד ומשיבו ועוד אמרו רז"ל שלשה דברי' נאמרו במעלה זכורו המעלה רואהו ואינו ש שומעו ומי שצריך לו שומעו ואינו רואהו מי שאינו צריך לו לא ש שומעו ולא רואהו כך שמואל אשה שהעלתהו ראתהו ולא ש שמעתהו שאול שהיה צריך לו שמעו ולא ראהו ואבנר ועמשא שלא נצטרכו לו לא שמעוהו ולא ראוהו וראיתי מחלוקת בין הגאוני' בדבר הזה וכלם כשתו' כי מעשה האוב הבל ותוהו ודברי כזב והתול אבל יש מהם אומרי' כי לא דבר שמואל עם שאול וחס ושלום לא עלה שמואל מ מקברו ולא דבר אבל האשה עשתה הכל ברמאות כי מיד ה הכיר' כי שאול הוא אך להראות לו כי משבר החכמ' הכיר' ומצאה דבר זה אמר' למה רמיתני ואתה שאול ודרך בעלת אוב להביא בן אדם שמדבר מתוך מחבואו בלשון כמוך וכאשר בא שאול לדרוש מאתה וראת' אותו נבהל וידע' כי למחר יהיה יוצא למלחמ' וכל ישרא' היו בפחד גדול וידעה מה שעשה שאול שהרג כהני יי' שמה כפי המגיד הדברי' האמ' בפרשה ומה שאמ' ויאמר שמוא' אל שאול על מחשב' שאול כי היה חושב כי שמואל היה המדבר אליו ומה שאמר ולא עשית חרון אפו בעמלק ידוע היה דבר זה כי מאותה שעה אמ' לו שמואל וימאסך מהיות מלך ומה שאמר לרעך לדוד ידוע היה זה בכל ישראל כי דוד נמשח למלך ומה שאמר ומחר אתה ובניך עמי מדרך סברא אמר זה · זהו פירוש רב שמואל בן חפני הגאון ז"ל ואמר אף על פי שמשמעות דברי החכמים ז"ל בתלמוד כי אמת היה שהחיתה האשה את שמואל לא יקובלו הדברים במקום שיש מכחישים להם מן השכל אבל רב סעדיה ורב האיי הגאונים ז"ל אמרו אמת הוא כי רחוק הוא שתדע האשה העתידות וכן שתחיה היא את המת בחכמת האוב אך הבורא יתברך החיה את שמואל כדי לספר לשאול את כל הקורות העתידות לבא עליו והיא האשה אשר לא ידעה בכל אלה נבהלה כמו שנאמר ותזעק בקול גדול ואשר אמרה האשה את מי אעלה לך דברי התולים הם כי דעתה היה לעשות כמנהגה אלה דבריהם · ויש לתמוה לדברי הגאונים האלה אם הקב"ה החיה את שמואל כדי לספר לשאול הקורות הבאות עליו למה לא אמר לו על ידי חלומות או על ידי אורים או על ידי הנביאים שלא על ידי אשה בעלת אוב ועוד איך היה נעלם משאול שהיה חכם ומלך אשר היו עמו כמה חכמים גדולי' אם ענין אוב נעשה על ידי אדם מדבר מתוך מחבואו ומי יאמר שיטעה הוא בזה ואין זה הדעת מקבלו והנכון הוא מה שפירשנו · וסרני פלשתים עוברים למאות ולאלפים · איכו אומר כי הסרנים היו מאות ואלפים אבל הסרנים היו עוברים עם מאות ואלפים אנשים · או זה שנים · והלא לא היה עמו אלא ארבעה חדשים כמו שפירשנו אלא פירושו היה עמי זה ימים ואני מכירו לטובה כאילו היה עמי זה שנים · מיום נפלו · מיום שנפל אלי כלומר שנכנס עמי כמו על פני כל אחיו נפל · האנשים ההם · כנוי הוא על עצמם · הלא זה דוד · כיון שהוא גבור כל כך שהיו עונין עליו ודוד ברבבותיו יש לנו להשמר ממנו שלא יתרצה בנו עם אדוניו · חי יי' · כי הכל מודים כי הוא הסבה הראשונה ובעבור השבעו לדוד נשבע בשם שמאמין בו דוד · ועבדי

ולא מצאתיה ו' וסימ' לבתך בתולים · בו מאומה · ואבקש מהם איש · ולבנחמים · אשר עוד בקשה נפשי ·
ולא תעשה ג' וסימ' נבסר לעיל בהאי סיפרא סימ' כ' ·

רשי

מיום נפלו · מיום חנייתו עלי : ויבאו

רלבג

יש לשאול איך הסכי' דוד ללכת עם אכיש להלחם עם ישרא' אלא שהתיר זה הספק איננו ממה שיקשה וזה כי דוד הוכרח למלאכת מגן אכיש מצד היותו תחתיו ומפני מה ש נגלה לו שהוא תמיד פושט על ישר' להראו' לו כי נבאש דוד את עמו וזכה היה' מחשב' דוד בלכתו להיות ל לשטן לפלשתי' ולסכל עצתם על ישרא' כי זה ממה שייקל לו עשייתו אחר שהם בוטחי' בו : ועבדי

וַתֹּפֵהוּ מַצּוֹת : וַתַּגֵּשׁ לִפְנֵי־שָׁאוּל וְלִפְנֵי עֲבָדָיו וַיֹּאכֵלוּ וַיָּקֻמוּ וַיֵּלְכוּ בַּלַּיְלָה הַהוּא :

כט וַיִּקְבְּצוּ פְלִשְׁתִּים אֶת־כָּל־מַחֲנֵיהֶם אֲפֵקָה וְיִשְׂרָאֵל חֹנִים בַּעַיִן אֲשֶׁר בְּיִזְרְעֶאל : וְסַרְנֵי פְלִשְׁתִּים עֹבְרִים לְמֵאוֹת וְלַאֲלָפִים וְדָוִד וַאֲנָשָׁיו עֹבְרִים בָּאַחֲרֹנָה עִם־אָכִישׁ : וַיֹּאמְרוּ שָׂרֵי פְלִשְׁתִּים מָה הָעִבְרִים הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר אָכִישׁ אֶל־שָׂרֵי פְלִשְׁתִּים הֲלוֹא־זֶה דָוִד עֶבֶד שָׁאוּל מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיָה אִתִּי זֶה יָמִים אוֹ־זֶה שָׁנִים וְלֹא־מָצָאתִי בוֹ מְאוּמָה מִיּוֹם נָפְלוֹ עַד־הַיּוֹם הַזֶּה : וַיִּקְצְפוּ עָלָיו שָׂרֵי פְלִשְׁתִּים וַיֹּאמְרוּ לוֹ שָׂרֵי פְלִשְׁתִּים הָשֵׁב אֶת־הָאִישׁ וְיָשֹׁב אֶל־מְקוֹמוֹ אֲשֶׁר הִפְקַדְתּוֹ שָׁם וְלֹא־יֵרֵד עִמָּנוּ בַּמִּלְחָמָה וְלֹא־יִהְיֶה־לָּנוּ לְשָׂטָן בַּמִּלְחָמָה וּבַמֶּה יִתְרַצֶּה זֶה אֶל־אֲדֹנָיו הֲלוֹא בְּרָאשֵׁי הָאֲנָשִׁים הָהֵם : הֲלוֹא־זֶה דָוִד אֲשֶׁר יַעֲנוּ־לוֹ בַּמְּחֹלוֹת לֵאמֹר הִכָּה שָׁאוּל בַּאֲלָפָיו וְדָוִד בְּרִבְבֹתָו : וַיִּקְרָא אָכִישׁ אֶל־דָּוִד וַיֹּאמֶר אֵלָיו חַי־יְהוָה כִּי־יָשָׁר אַתָּה וְטוֹב בְּעֵינַי צֵאתְךָ וּבֹאֲךָ אִתִּי בַּמַּחֲנֶה כִּי לֹא־מָצָאתִי בְךָ רָעָה מִיּוֹם בֹּאֲךָ אֵלַי עַד־הַיּוֹם הַזֶּה וּבְעֵינֵי הַסְּרָנִים לֹא־טוֹב אָתָּה : וְעַתָּה שׁוּב וְלֵךְ בְּשָׁלוֹם וְלֹא־תַעֲשֶׂה רָע בְּעֵינֵי סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים : וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־אָכִישׁ כִּי מֶה עָשִׂיתִי וּמַה־מָּצָאתָ בְעַבְדְּךָ מִיּוֹם אֲשֶׁר הָיִיתִי לְפָנֶיךָ עַד הַיּוֹם הַזֶּה כִּי לֹא אָבוֹא וְנִלְחַמְתִּי בְּאֹיְבֵי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ :

וַאֲפִיתֵיהּ פַּטִּיר : וְקָרִיבַת קֳדָם שָׁאוּל וְקֳדָם עַבְדוֹהִי וַאֲכָלוּ וְקָמוּ וַאֲזַלוּ בְּלֵילְיָא הַהוּא : וּכְנַשׁוּ פְלִשְׁתָּאֵי יַת כָּל מַשִּׁרְיָתְהוֹן לַאֲפֵק וְיִשְׂרָאֵל שָׁרַן בְּעֵינָא דִי בְיִזְרְעֶאל : וְטוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי עָבְרִין לְמָאוָן וּלְאַלְפִין וְדָוִד וְגֻבְרוֹהִי עָבְרִין בְּבַתְרֵיתָא עִם אָכִישׁ : וַאֲמַרוּ רַבְרְבֵי פְלִשְׁתָּאֵי מָה יְהוּדָאֵי הָאִילֵין וַאֲמַר אָכִישׁ לְרַבְרְבֵי פְלִשְׁתָּאֵי הֲלָא דֵין דָוִד עַבְדָּא דְשָׁאוּל מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל דַּהֲוָה עִמִּי דְּנַן יוֹמִין אוֹ דְנַן שְׁנִין וְלָא אַשְׁכָּחִית בֵּיהּ מִדַּעַם בִּישׁ מִיּוֹמָא דְאִתְפְּרַשׁ לְוָתִי עַד יוֹמָא הָדֵין : וּרְגִיזוּ עֲלוֹהִי רַבְרְבֵי פְלִשְׁתָּאֵי וַאֲמַרוּ לֵיהּ רַבְרְבֵי פְלִשְׁתָּאֵי אָתֵיב יַת גַּבְרָא וִיתוּב לְאַתְרֵיהּ דְּמַנִּיתֵיהּ תַּמָּן וְלָא יֵחוֹת עִמָּנָא בִּקְרָבָא וְלָא יְהֵי לְשָׂטַן בִּקְרָבָא וּבְמָה יִתְרְעֵי דֵין לְוַת רִבּוֹנֵיהּ הֲלָא בְּרֵישֵׁי גַּבְרַיָּא הָאִינוּן : הֲלָא דֵין דָּוִד דִּמְשַׁמְּעִין לֵיהּ בְּחִינְגַּיָּא לְמֵימַר קְטַל שָׁאוּל בְּאַלְפִין וְדָוִד בְּרִיבְבָן : וּקְרָא אָכִישׁ לְדָוִד וַאֲמַר לֵיהּ קַיָּם הוּא יְיָ אֲרֵי כָשַׁר אַתְּ וְטַב בְּעֵינַי מִפְּקָךְ וּמֵעֲלָךְ עִמִּי בְּמַשִּׁרְיָתָא אֲרֵי לָא אַשְׁכָּחִית בָּךְ מִדַּעַם בִּישׁ מִיּוֹמָא דַּאֲתֵיתָא לְוָתִי עַד יוֹמָא הָדֵין וּבְעֵינֵי טוּרְנַיָּא לָא תַקִּין אַתְּ : וּכְעַן תּוּב וְאֵיזֵל בִּשְׁלָם וְלָא תַעְבֵּיד בִּישׁ בְּעֵינֵי טוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי : וַאֲמַר דָּוִד לְאָכִישׁ אֲרֵי מָה עֲבָדִית וּמָה אַשְׁכַּחְתָּא בְּעַבְדָּךְ מִיּוֹמָא דַּהֲוֵיתִי מְשַׁמֵּשׁ קֳדָמָךְ עַד יוֹמָא הָדֵין אֲרֵי לָא אֵיהַךְ וְאַגִּיחַ קְרָבָא בְּסַנְאֵי רִבּוֹנִי מַלְכָּא :

ועבדי אדוניך. כלומר האנשים אשר באו אתך שנתחברו בשאול אדוניהם גם כן: ואור לכם ולכו: ועמלקי פשטו. בבואם ביום השלישי שנפרד משם ללכת עם אכיש מצאו שעמלקי פשטו אל נגב צקלג כי חשבו הדבר עד שמצאו כי מצקלג היו יוצאים להם השוללים אף על פי שדוד לא היה מחיה איש ואשה שיגיד הם חפשו הדבר עם השבים עד שמצאו ומסבות הבורא יתברך ומשמירתו את אוהביו היה שלא המיתו איש ואשה שהרי דוד הרג כמה מהם: אל נגב. כתרגומו אל דרום והוא חסר הסמוך אל נגב הכרתי ואל נגב כלב הנזכרים למעלה או הוא שם עיר נקרא נגב וכן ולאשר ברמות נגב ואפשר כי שניה היא והראשון נכון: ויכו את צקלג. איננו אומר שהרגו אנשי צקלג שהרי אומר לא המיתו איש ואשה אלא פירוש ויכו הרסו העיר ושרפוה באש ואמר ויכו על הרים שבנין על דרך הרחבת הלשון כמו שאמר על הבנין וירפא את מזבח יי׳ ויואב יחיה את שאר העיר: וישבו את הנשים. כי אנשים לא היו בה כי עם דוד הלכו ולא נשארו בה כי אם הנשים והבנים והבנות לפיכך לכרוה כי לא היה בעיר מי שילח: ותצר לדוד. שרשו יצר והוא מענין צרה וצוקה ובאמרו לשון נקבה ר״ל זאת הרעה: כי מרה נפש כל העם. פעל עבר כי הוא מלעיל בשני פשטין: ויתחזק דוד ביי׳ אלהיו. ושם תוחלתו בו והתאפק על הרעה ואמר לרדוף אחריהם ואמר לאביתר הגישה האפוד: ארדף. דרך שאלה בלא ה״א השאלה כמו אף כי אמר שהי׳ אתה זה בני עשו ושאל דוד שתי שאלות כאחת ואף על פי שלא היו שואלין כן באורים ותומים כמו שפירש׳ למעלה עשה כן לרוחק השעה וצעקה על שתיה: הבשור. שם מקום: והנותרים עמדו. מקרא קצר הוא ור״ל כי כולם באו עד נחל הבשור ועברו הנחל ארבע מאות והנותרים שלא עברו עמדו שם כלומ׳ שלא חזרו להם אלא שם עמדו והמתינו שעוברים שם ושמרו את כליהם כי הרודפי׳ לא היה להם שישאו כלים אלא מעט בגדי שיוכלו להלחם לבד ויונ׳ תרג׳ ומקצתהון אשתארו: אשר פגרו. שבתו מפני חולשתם מכח הרדיפה והדומה לו בדברי רבו׳ ז״ל יומא דמפגרי רבנן הוו אמרי האידנ׳ יומא דשפמי פי׳ יום שהיו בטלים וחלושי׳ מגירסתם ויו״ת דאתמנעו או פי׳ תרגום של הרם תהרסם פגרא תפגרינון: פלח

רשי

ויבאו עד נחל הבשור. שם מקות אים:
והנותרים עמדו. כשהגיעו לנחל הבשור היו בהם עייפי׳ ונותרו שם מקצתן: אשר פגרו. אשר נתנשנו ולשון ארמי הוא תרגו׳ של ונהרסו: נגב

רלבג

ועבדי אדוניך אשר באו אתך. הם אנשי דוד כי לא רצ׳ שיסובו כי הם העברים:
והשכמת׳ בבקר ואור לכם ולכו. ר״ל תכף שיהיה האור לכם ואמ׳ לו זה שלא יסתכנו על יד אנשי המלחמה:
ויבאו עד נחל הבשור והנותרים עמדו. ר״ל כי כולם הלכו עם דוד בהסכמ׳ אחת עד נחל הבשור והנותרי׳ שלא הסכימו ללכת יותר ע עמדו שם והם המאתי׳ איש אשר הראו עצמם כאלו הם בלי כח ויגעי׳ ורפי ידים ולזה לא עברו את המקו׳ ההוא ואולי היה זה ליראתם מהגדוד ההוא או שהיו יגעי׳ מאד וכראו׳ דוד זה הושיבם שם עד בואם לשמור את הכלים: וימצאו איש מצרי בשדה. ידמה שאותם שנשארו את משוטטים הנה והנה קודם שהרחיק דוד מאד משם או מצאוהו אנשים ההולכי׳ עמו: מהגשף

שרי פלשתים ו׳ וסימ׳ נמסר לעיל בהאי סיפרא סוף סימן י״ח: והשכמתם ג׳ וסימ׳ בסדר וירא: ולכו ג׳ בקרי׳ וסימ׳ ואת רעבון בתיכם קחו ולכו. גם צאנכם גם בקרכם קחו. ואור לכם ולכו: נשבו ה׳ בקריאה וסימ׳ והנה שרופה באש. ושתי נשי דוד נשבו אחינעם. והשיבו אל לבבם. וחברו. חברו פליטכם אותי:

ויען אכיש ויאמר אל דוד ידעתי כי טוב אתה בעיני כמלאך אלהים אך שרי פלשתים אמרו לא יעלה עמנו במלחמה: ועתה השכם בבקר ועבדי אדניך אשר באו אתך והשכמתם בבקר ואור לכם ולכו: וישכם דוד הוא ואנשיו ללכת בבקר לשוב אל ארץ פלשתים ופלשתים עלו יזרעאל:

ל ויהי בבא דוד ואנשיו צקלג ביום השלישי ועמלקי פשטו אל נגב ואל צקלג ויכו את צקלג וישרפו אתה באש: וישבו את הנשים אשר בה מקטן ועד גדול לא המיתו איש וינהגו וילכו לדרכם: ויבא דוד ואנשיו אל העיר והנה שרופה באש ונשיהם ובניהם ובנתיהם נשבו: וישא דוד והעם אשר אתו את קולם ויבכו עד אשר אין בהם כח לבכות: ושתי נשי דוד נשבו אחינעם היזרעלית ואביגיל אשת נבל הכרמלי: ותצר לדוד מאד כי אמרו העם לסקלו כי מרה נפש כל העם איש על בנו ועל בנתיו ויתחזק דוד ביהוה אלהיו: ויאמר דוד אל אביתר הכהן בן אחימלך הגישה נא לי האפוד ויגש אביתר את האפוד אל דוד: וישאל דוד ביהוה לאמר ארדף אחרי הגדוד הזה האשגנו ויאמר לו רדף כי השג תשיג והצל תציל: וילך דוד הוא ושש מאות איש אשר אתו ויבאו עד נחל הבשור והנותרים עמדו: וירדף דוד הוא וארבע מאות איש ויעמדו מאתים איש אשר פגרו מעבר את נחל הבשור: וימצאו איש מצרי בשדה ויקחו אתו אל דוד ויתנו לו לחם ויאכל וישקהו מים:

ואתיב אכיש ואמר לדוד ידענא ארי תקין את בעיני כמלאכא דיי ברם רברבי פלשתאי אמרו לא יסק עמנא בקרבא: וכען אקדים בצפרא ועבדי ריבונך דאתו עמך ותקדמון בצפרא ויגהר לכון ותזלון: ואקדים דוד הוא וגברוהי למיזל בצפרא למתב לארע פלשתאי ופלשתאי סליקו ליזרעאל: והוה כד אתא דוד וגברוהי לצקלג ביומא תליתאה ועמלקאה אתנגידו על דרום ועל צקלג ואוקידו יתה בנורא: ושבו ית נשיא די בה מזעירא ועד רבא ולא קטלו אנש ודברו ואזלו לאורחיהון: ואתא דוד וגברוהי לקרתא והא קליא בנורא ונשיהון ובניהון ובנתיהון אשתביאו: וארים דוד ועמא די עמיה ית קלהון ובכו עד דלא הות בהון חילא למבכי: ותרתין נשי דוד אשתביאה אחינעם דמיזרעאל ואביגיל אתת נבל דמכרמלא: ועקת לדוד לחדא ארי אמרו עמא למרגמיה ארי מרת נפשא דכל עמא גבר על בנוהי ועל בנתיה ואתקף דוד במימרא דיי אלהיה: ואמר דוד לאביתר כהנא בר אחימלך קריב כען לי איפודא וקריב אביתר ית איפודא לדוד: ושאיל דוד במימרא דיי למימר ארדוף בתר משריתא הדא האדביקניה ואמר ליה רדוף ארי אדבקא תדביק ושזבא תשיזיב: ואזל דוד הוא ושית מאה גבר די עמיה ואתו עד נחלא דבשור ומקצתהון אשתארו: ורדף דוד הוא וארבע מאה גברא ואשתארו מאתן גבר דאתמנעו מלמעבר ית נחלא דבשור: ואשכחו גברא מצראה בחקלא ואיתיאו יתיה לות דוד ויהבו ליה לחמא ואכל ואשקיוהי מיא:

בניו ד׳ חס׳ בקריאה וסי׳ ונך אתו ואת בנו ואת כל עמו. האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו. כי מרה נפש כל העם. ובנו יתגרו ואספו: ויתחזק ח׳ בקריא׳ וסימ׳ ויתחזק ישראל וישב על המטה. ויתחזק העם איש ישראל. ויתחזק דוד באלהיו. ויתחזק שלמה בן דוד על מלכותו דד״ה. ויתחזק המלך רחבעם. ויתחזק אביה וישא לו נשים. וימלך יהושפט בנו. ויתחזק יותם. וב׳ ויתחזק וסימ׳ ויקם יהורם על ממלכת אביו. ויתחזק ויבן את החומה. וכל התחזק דכוו׳: ארדף ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסימ׳ ארדף אשיג אחלק שלל. ארדף אחרי הגדוד הזה. ארדף איבי ואשיגם דתילים. בתרא מלא:

פלח דבלה · חתיכת דבילה׃ נגב הכרתי · כרתי שם משפחה מפלשתים כמו שנאמר עליהם גוי כרתי והכרתי את כרתי כי בארץ פלשתים ובארץ יהודה פשטו כמו שאמר אשר לקחו מארץ פלשתים ומארץ יהודה׃ ועל נגב כלב · הוא כלב בן חצרון משבט יהודה ואף על פי שאמר ועל אשר ליהודה כחלת כלב זה היתה לה שם ידוע בפני עצמה ונגב פירוש דרום כתרגומו או פי' ארץ מישור כי יקרא נגב כמו המדבר שיקרא נגב מפני החורב והוא מישור׃ נטושים · מענין ניטוש על המחנה ענין התפשטות׃ וחוגגים · רוקדים ומפזזים ומכרכרים כמו יחוגו וינועו כשכור׃ מהנשף ועד הערב למחרתם · מערב יום זה עד ערב יום שני וכל אותו הערב עד הבקר שהוא המחרת ות"ם למחרתם מחרת שני הנשפי' שעברו ומלבד עד עומדת במקום שנים. כאלו אמר ועד למחרתם ולדעת רז"ל שפי' מהנשף ועד הערב ואמרו תרי נשפי הוו נשף יממא ואתי ליליא נשף ליליא ואתי יממ' אינו מתיישב טעם המ"ס ות"י מקבלא ועד עדן רמשא דיומא דבתרוהי ולא פי' שם טעם המ"ס. ובדרש אמר טעם המ"ס על העמלקים למחרתם המחרת שלהם שהם למודים ללקות במחרת שנ' וכא הלחם בעמלק מחר׃ נהגו לפני המקנה ההוא. פירש אדוני אבי ז"ל לפני המקנה שלהם שהצילו נהגו הצאן והבקר שלקחו מן העמלקים. ובדברי רז"ל המלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו דכתיב נהגו לפני המקנה ההוא ויאמרו זה שלל דוד כלומ' היו נוהגי' המקנה לפני המקנה כמו שהיה דרכן וכשהיו פוגעין בגדרות השדות לא היו נותנין המקנה לצד אחר אלא פורצין לפניה' והולכין דרך ישר לפניה' וכשהיו בעלי השדות ממחי' בידן היו אומרים עבדי דוד זה שלל דוד כלומר הרשות בידו לפרוץ לו דרך כי מלך הוא וכל זה לפי שעה׃ ויושיבם בנחל הבשור · כיון שפגרו הם מלכת אמרו להם דוד והארבע מאות איש שישבו שם לשמור הכלים שהניחו כדי שילכו קלים וירדפו אחר העמלקים מהר שישיגום ועכשיו בא דוד ואנשיו אליהם אל המקום אשר הניחום שם והושיבום על הכלים והנה הם יצאו לקראתם כשראו מרחוק שהם באו׃ ויגש דוד את העם · כמו אל העם כמו והראה את הכהן את מי הגברת מלין ופירו' קרב אליהם ושאל להם לשלום ות"י ונגע דוד ית עמא ובנוסח' אחרת וקריב דוד לות עמא׃ יחדיו

רשי

נגב הכרתי · לדרום של פלשתים ומצינו במקום אחר פלשתים נקראים גוי כרתים יושבי חבל הים גוי כרתי׃ למחרתם · למודים הם עמלקיים ללקות ביום מחר כמה שנ' מחר אנכי נצב וגו' לכך נאמ' למחרתם׃ את כל הצאן והבקר · ששבה הגדוד מנגב יהודה ומנגב כלב׃ נהגו אנשים · מנהיגי' והולכים לפני המקנה ההוא להתכבד׃ ולהתהל' זה שלל דוד · מהיום

שבועה באלהים ד' בליש' בקריאה וסי' אם תשקר לי ולנני ולנכדי · אם תמיתני ואם תסגרני · וגם במלך נבוכד נצר מרד דר"ה · ואריב עמם ואקללם׃ ושתים ו' בקריאה וסים' אכלים ושתים וחוגגים · ושתים לפניו ויאמרו יחי יהודה וישראל רבים · ויהו שם עם דוד · ויהי היום ובניו ובנותיו · עוד זה מדבר וזה בא׃ וישיבם ב' וסים' וישיבם בהר · וישיבם בנחל הבשור׃

וַיִּתְּנוּ־לוֹ פֶלַח דְּבֵלָה וּשְׁנֵי צִמֻּקִים וַיֹּאכַל וַתָּשָׁב רוּחוֹ אֵלָיו כִּי לֹא־אָכַל לֶחֶם וְלֹא־שָׁתָה מַיִם שְׁלֹשָׁה יָמִים וּשְׁלֹשָׁה לֵילוֹת׃ וַיֹּאמֶר לוֹ דָוִד לְמִי־אַתָּה וְאֵי מִזֶּה אָתָּה וַיֹּאמֶר נַעַר מִצְרִי אָנֹכִי עֶבֶד לְאִישׁ עֲמָלֵקִי וַיַּעַזְבֵנִי אֲדֹנִי כִּי חָלִיתִי הַיּוֹם שְׁלֹשָׁה׃ אֲנַחְנוּ פָּשַׁטְנוּ נֶגֶב הַכְּרֵתִי וְעַל־אֲשֶׁר לִיהוּדָה וְעַל־נֶגֶב כָּלֵב וְאֶת־צִקְלַג שָׂרַפְנוּ בָאֵשׁ׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו דָּוִד הֲתוֹרִדֵנִי אֶל־הַגְּדוּד הַזֶּה וַיֹּאמֶר הִשָּׁבְעָה לִּי בֵאלֹהִים אִם־תְּמִיתֵנִי וְאִם־תַּסְגִּרֵנִי בְּיַד־אֲדֹנִי וְאוֹרִדְךָ אֶל־הַגְּדוּד הַזֶּה׃ וַיֹּרִדֵהוּ וְהִנֵּה נְטֻשִׁים עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ אֹכְלִים וְשֹׁתִים וְחֹגְגִים בְּכֹל הַשָּׁלָל הַגָּדוֹל אֲשֶׁר לָקְחוּ מֵאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וּמֵאֶרֶץ יְהוּדָה׃ וַיַּכֵּם דָּוִד מֵהַנֶּשֶׁף וְעַד־הָעֶרֶב לְמָחֳרָתָם וְלֹא־נִמְלַט מֵהֶם אִישׁ כִּי אִם־אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ־נַעַר אֲשֶׁר־רָכְבוּ עַל־הַגְּמַלִּים וַיָּנֻסוּ׃ וַיַּצֵּל דָּוִד אֵת כָּל־אֲשֶׁר לָקְחוּ עֲמָלֵק וְאֶת־שְׁתֵּי נָשָׁיו הִצִּיל דָּוִד׃ וְלֹא נֶעְדַּר־לָהֶם מִן־הַקָּטֹן וְעַד־הַגָּדוֹל וְעַד־בָּנִים וּבָנוֹת וּמִשָּׁלָל וְעַד כָּל־אֲשֶׁר לָקְחוּ לָהֶם הַכֹּל הֵשִׁיב דָּוִד׃ וַיִּקַּח דָּוִד אֶת־כָּל־הַצֹּאן וְהַבָּקָר נָהֲגוּ לִפְנֵי הַמִּקְנֶה הַהוּא וַיֹּאמְרוּ זֶה שְׁלַל דָּוִד׃ וַיָּבֹא דָוִד אֶל־מָאתַיִם הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־פִּגְּרוּ מִלֶּכֶת אַחֲרֵי דָוִד וַיֹּשִׁיבֻם בְּנַחַל הַבְּשׂוֹר וַיֵּצְאוּ לִקְרַאת דָּוִד וְלִקְרַאת הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ וַיִּגַּשׁ דָּוִד אֶת־הָעָם וַיִּשְׁאַל לָהֶם לְשָׁלוֹם׃ וַיַּעַן כָּל־אִישׁ־רָע וּבְלִיַּעַל מֵהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ עִם־דָּוִד וַיֹּאמְרוּ יַעַן אֲשֶׁר לֹא־הָלְכוּ עִמִּי לֹא־נִתֵּן לָהֶם מֵהַשָּׁלָל אֲשֶׁר הִצַּלְנוּ כִּי־אִם־אִישׁ אֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־בָּנָיו וְיִנְהֲגוּ וְיֵלֵכוּ׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד לֹא־תַעֲשׂוּ כֵן אֶחָי אֵת אֲשֶׁר־נָתַן יְהוָה לָנוּ וַיִּשְׁמֹר אֹתָנוּ וַיִּתֵּן אֶת־הַגְּדוּד הַבָּא עָלֵינוּ בְּיָדֵנוּ׃ וּמִי יִשְׁמַע לָכֶם לַדָּבָר הַזֶּה כִּי כְּחֵלֶק הַיֹּרֵד בַּמִּלְחָמָה וּכְחֵלֶק הַיֹּשֵׁב עַל־הַכֵּלִים

ויהבו ליה פלס דבילתא ותרין איתכלין דעינבין יבישין ואכל ותבת רוחיה ליה ארי לא אכל לחמא ולא שתא מיא תלתא יומין ותלתא ליליון׃ ואמר ליה דוד דמן את ואי מדין את ואמר עולימא מצראה אנא עבדא לגברא עמלקאה ושבקני ריבוני ארי איתמרעית יומא דין דנן תלתא יומין׃ אנחנא אנגיתנא על דרומא כרית ועל די ליהודה ועל דרום כלב וית צקלג אוקידנא בנורא׃ ואמר ליה דוד התחתינני לסשריתא הדא ואמר קיים לי במימרא דיי דלא תקטלינני ולא תמסרינני ביד דריבוני ואחתינך למשריתא הדא׃ ואחתיה והא רטשין על אפי כל ארעא אכלין ושתן וחוגגין בכל עדאה סגיאה דשבו מארעא פלשתאי ומארעא דבית יהודה׃ ומחנון דוד מקבלא ועד עידן רמשא ביומא דבתרוהי ולא אשתיזיב מנהון אנש אילהין ארבע מאה גבר עולים דרכיבו על גמליא ואפיכו׃ ושיזיב דוד ית כל דשבו עמלקאי וית תרתין נשוהי שזיב דוד׃ ולא שגא להון מן זעירא ועד רבא ועד בנין ובנן ומביזתא ועד כל די נסיבו להון כולא אתיב דוד׃ ודבר דוד ית כל ענא ותורי דברו קדם גיתיא האינון ואמרו דין עדאה דדוד׃ ואתא דוד לות מאתן גבריא דאתמניעו מלמיזל בתר דוד ואותיבינון בנחלא דבשור ונפקו לקדמות דוד ולקדמות עמא דעימיה וערע דוד ית עמא ושאיל להון לשלם׃ ואתיב כל גבר ביש ורשיעא מגבריא דאזלו עם דוד ואמרו חלף דלא אזלו עמי לא נתן להון מעדאה דשיזבנא אילהין גבר ית אתתיה וית בנוהי וידברון ויזלון׃ ואמר דוד לא תעבדון כן אחיית דיהב יי לנא ונטר יתנא ומסר ית משריתנא דאתת עלנא בידנא׃ ומן ישמע לכון לפתגמא הדין ארי כחולק דנחתו בקרבא וכחולק דאשתארו למטר מניא

רלבג

מהנשף ועד הערב למחרת'. יתכן שכבר היה ערב כשהשיגם והכה אותם עד ערב מחרת היום ההוא או יהיה נשף בקר. והנה רדף אחריהם כל הלילה וכעלות השחר ראה אותם נטושי' על פני השדה ובא' בהם מהבקר ועד הערב · ואמר למחרתם לפי שביום שלפניו פשטו על נגב ועל צקלג ושרפו צקלג באש׃ כי כחלק היורד במלחמ' וכחלק היושב על הכלי' יחדיו יחלוקו· אמר להם לאמת שאין ראוי שיעשה כמו שאמרו לפי שאין זכות האדם בשלל מפני הסתכנו בירידה אל המלחמה כי אשר ירד אל המלחמ' ואשר ישב על הכלים לשמרם מהאנשים ה הבאים למלחמה הוא חולק עם היורדים למלחמה ואע"פ שאינו מסתכן שם וזה דבר מבואר ולזה אין ראוי שתאמרו שזכו בשלל אתם לבדכם שירדתם במלחמה מצורף לזה שזה לא היה בעוצם ידכם אבל היה בעזר הי"ת בזכות כלנו אשר הלכו ואשר כשארו · והנה

יחדו יחלוקו · כחלק זה כן חלק זה כי יחדו יחלוקו : לרשהו לאמר · כמו לרעיו וכמוהו מגן גבורהו כמו גבוריו בהתפללו בעד רעהו בעד רעיו : אשר התהלך שם · שהיה מתהלך בשיהם ממקום למקום כשהיה בורח והיו מסתירים אותו ועושים עמו טובות עשה גם כן הוא טובה מהשלל ועוד כי מארץ יהודה היה השלל ההוא כמו שאמר הנגב המכרי אכתבו פשטנו נגב הכרתי ועל אשר ליהודה וגו' וידבקו · כמו וידביקו וכן וידרכו את לשונם עניינו ענין השגה ואלה ג' בני שאול שזכר הם שהיו יוצאים עמו במלחמה לפי מתו עמו ואישבשת כשאר בבית כי לא היה יוצא במלחמה : המורים · אנשים מורים בקשת תי' קשתין גברין דאומנין למיגר בקשתא : ויחל · ענין חיל ופחד כי לא הכוהו עדיין אבל פחד מהם : ודקרוני והתעללו בי · בהרגם אותי דקירות הרבה דרך בקשה ובזיון וכן אשר התעללתי במצרים וכל לשון התפעל בזה הוא ענין המעם' ההו' באי זה מעם שיהיה שיבא זה הלשון ות"י ויתעלבון בי לשון תעתוע ובזיון וכן והייתי בעיניו כמתעתע כמתלעב : כי מת שאול · קרוב למיתה כמו בבאת נפשה כי מתה כי לא מת עדיין עד שהמיתו העמלקי כמו שאמר הוא בבשורתו לדוד ואפשר כי כזב העמלקי כי לא המיתו הוא אלא תבאו מת אחר שנפל על חרבו ולמצוא חן בעיני דוד לפי מחשבתו אמר כן ולא חטא שאול בהרגו עצמו ואע"פ שכתוב אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש כלו' מידכם אדרוש אותו אם תהרגו עצמיכם וכן מיד כל חיה אדרשנו ומיד איש אחיו אף ע"פ כן לא חטא לפי שהיה יודע שאול כי סופו היה למות במלחמ' כי כן אמר לו שמואל ועוד כי ראה כי מצאוהו המורים אנשי' בקשת ולא היה יכול להמלט מיד' טוב היה שיהרוג הוא עצמו ולא יתעללו בו הערלי' וכן אמרו רז"ל אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש יכול כשאול ת"ל אך : וגם כל אנשיו · הסמוכים אליו במלחמתו מתו בהר הגלבע והשאר נסו · אשר בעבר העמק אשר בעבר הירדן · תרגם יונתן די בעברא דמישרא ופי' הערים שהיו בעבר המישור הסמוך לארץ פלשתי' וכן בעבר הירדן המקומות שסמוכו' לירדן וסמוכו' לארץ פלשתים ולא היתה בהם עיר מבצר ועזבו אותם : את כליו · מה שמצאו בו בגדיו וכלי זיינו כי הנזר והאצעד' העמלקי לקחם : בית

וישימה י"חס' בליש' שימה בקריאה וסימנ' ותשכם בכר הגמל · ואשמם בראשיכם · וישמה לחק ולמשפט · ואשמה לפניך פת לחם · מי ישמני שופט בארץ · שמי לך תמרורים · ושמו בבליכם · וישמה למוצאות קרי למוצאות כתיב · אם שום תשמן דירמיה · וישמה בעפר לדוש : ערער ה'חס' בליש' בקריאה וסימ'

יחדו יחלקו : ויהי מהיום ההוא ומעלה וישמה לחק ולמשפט לישראל עד היום הזה : ויבא דוד אל צקלג וישלח מהשלל לזקני יהודה לרעהו לאמר הנה לכם ברכה משלל איבי יהוה : לאשר בבית אל ולאשר ברמות נגב ולאשר ביתר : ולאשר בערער ולאשר בשפמות ולאשר באשתמע : ולאשר ברכל ולאשר בערי הירחמאלי ולאשר בערי הקיני : ולאשר בחרמה ולאשר בבור עשן ולאשר בעתך : ולאשר בחברון ולכל המקמות אשר התהלך שם דוד הוא ואנשיו :

ופלשתים נלחמים בישראל וינסו אנשי ישראל מפני פלשתים ויפלו חללים בהר הגלבע : וידבקו פלשתים את שאול ואת בניו ויכו פלשתים את יהונתן ואת אבינדב ואת מלכי שוע בני שאול : ותכבד המלחמה אל שאול וימצאהו המורים אנשים בקשת ויחל מאד מהמורים : ויאמר שאול לנשא כליו שלף חרבך ודקרני בה פן יבואו הערלים האלה ודקרני והתעללו בי ולא אבה נשא כליו כי ירא מאד ויקח שאול את החרב ויפל עליה : וירא נשא כליו כי מת שאול ויפל גם הוא על חרבו וימת עמו : וימת שאול ושלשת בניו ונשא כליו גם כל אנשיו ביום ההוא יחדו : ויראו אנשי ישראל אשר בעבר העמק ואשר בעבר הירדן כי נסו אנשי ישראל וכי מתו שאול ובניו ויעזבו את הערים וינסו ויבאו פלשתים וישבו בהן :

ויהי ממחרת ויבאו פלשתים לפשט את החללים וימצאו את שאול ואת שלשת בניו נפלים בהר הגלבע : ויכרתו את ראשו ויפשטו את כליו וישלחו בארץ פלשתים סביב לבשר בית עצביהם ואת העם :

כחדא יפלגון : והות מיומא ההוא ולעילא ושויה לגזירת דין לישראל עד יומא הדין : ואתא דוד לצקלג ושדר מביזתא לסבי יהודה לרחמוהי למימר הא לכון מתנא מביזת סנאי עמא דיי : לדי בביתאל ולדי ברמות נגב ולדי ביתיר : ולדי בערוער ולדי בשפמות ולדי באשתמוע : ולדי ברכל ולדי בקרוי ירחמאל ולדי בקרוי שלמאה : ולדי בחרמה ולדי בבור עשן ולדי בעתך : ולדי בחברון ולכל אתריא די הליך תמן דוד הוא וגברוהי :

ופלשתאי מגיחין קרבא בישראל ואפכו אנשי ישראל מן קדם פלשתאי ונפלו קטולין בטורא דגלבוע : ואדביקו פלשתאי ית שאול וית בנוהי וקטלו פלשתאי ית יהונתן וית אבינדב וית מלכישוע בני שאול : ותקיפו עבדי קרבא על שאול ואשכחוהי קשתיא גברין דאומנין למיגר בקשתא ודחיל לחדא מקשתיא : ואמר שאול לנטל זיניה שלוף חרבך וקטלני בה דילמא ייתון ערליא האילין ויקטלונני ויתלעבון בי ולא אבה נטיל זיניה ארי דחיל לחדא ונסיב שאול ית חרבא ונפל עלה : וחזא נטל זיניה ארי מית שאול ונפל אף הוא על חרביה ומית עמיה : ומית שאול ותלתא בנוהי ונטל זיניה אף כל גברוהי ביומא ההוא כחדא : וחזו אנשי ישראל דבעיברא דמישרא ודבעיברא דירדנא ארי אפיכו אנשי ישראל וארי מיתו שאול ובנוהי ושבקו ית קירויא ואפיכו ואתו פלשתאי ויתיבו בהון :

והוה ביומא דבתרוהי ואתו פלשתאי לחלצא קטיליא ואשכחו ית שאול וית תלתא בנוהי קטילין רמן בטורא דגלבוע : ופסקו ית רישיה וחליצו ית זיניה ושלחו בארעא פלשתאי סחור סחור לבסרא בית טעותהון וית עמא :

רשי

מהיום ההוא ומעלה · לא כאמר והלאה אלא ומעלה כבר הנהיג א אברהם בחוק זה ב בלעזי ריק אשר אכלו הנערי' וגו' הם היושבי' על הכלי' וחלק האנשי' ההולכים למלחמה כ כבר אפי' רבה : לרעהו · לאוהביו : אשר התהלך שם דוד · שהיו מחבאים אותו מפני שאול · ופלשתים נלחמים בים · כ"דרש האומר מחזור לענין ראשון : וימצאו

רלבג

והנה שמה דוד לחק ולמשפט בים' שיחלקו כלם בשלל עד היום הזה ולפרסם הנס אשר עשה הש"י לדוד ולכריבותו שלח מן ה השלל לזקני יהודה לרעהו בכל המקומות הנזכרי' פה : פן יבאו הערלים האלה ודקרוני והתעללו בי · הנה ירא שימיתוהו ב באכזריות גדול מפני מה שהשחית בהם ו ולזה בחר שימות ביד אוהביו : ויקח שאול את החרב ויפל עליה · ידמה מזה המקום שכחש העמלקי שאמ' לדוד שכבר הרג שאו' ואולם אמר זה למצא חן בעיני דוד כי יודע היה שנאת שאול אל דוד ואפשר כי לא מת שאול בנפלו על חרבו והשלים להמיתו זה ה הגר העמלקי כמו ש שספר לדוד והוא יותר נכון לפי מה שאחשוב אני ·

מסרה

ולאשר בערעד · ויחנו בערער · ומן הירדן · עזבות ערי ערער · ובלע בן עזן · וכל אוריתא דכות' חסרים : ויחל ט' בקריאה וסימ' ויחל נח איש האדמה · ויחל עוד שבעת ימים אחרים · ויחל העם לזנות אל · ויחל שער ראשו לצמח · ויחל יונה לבוא בעיר · ויחל שלמה לבנות · ויחל מאד מהמורים · מן היורים דדה"י · תרין בתראי לישן חולי : יבואו ג' מלאים בקריאה וסימ' פן יבואו הערלים האלה · למה יבואו מלכי אשור · יבואו וישתחוו לפניך · וכמס"רא אחר"הי נמס"ר יבא"ו ויג"ידו צדק"תו במק' וישתחוו לפנ"יך וכ"ל שה"וא טעות שלא מצאתיו מלא בש"ום ספ' מדוי"ק :

ויחשב אליו. כתו עליו על שאול: וישרפו אותם. ששי וקלו עליהן כמו דקלין על המלכים דתנן סורפין על המלכים ולא מדרכי האמורי: והנה איש בא מן המחנה. [illegible] אחזני השבץ. [illegible] כי כל עוד נפשי בי. [illegible]

בית עשתרות. אלהיהם. והם פסילי העשתרות שהם אלהיהם והם צלמים העשויים בצורת עשתרות צאן. ובדברי הימים כתוב בית אלהיהם והם היו העשתרות שהיו אלהיהם: ואת גויתו תקעו בחומת בית שן: תקעוה במסמרים. ובדברי הימים כתוב ואת גלגלתו תקעו בית דגון [illegible]

ויקומו ט״מ״ל וס׳ נמסר בריש סדר קרח ול׳ עיל כהאי כפרא [illegible] ויבאו יבשה [illegible] ויצומו עד הערב [illegible] ויבאוהו [illegible] ובגדיו [illegible] את ראשו לא יפרע ובגדיו קרועים ואדמה על ראשו [illegible]

וַיָּשִׂמוּ אֶת־כֵּלָיו בֵּית עַשְׁתָּרוֹת וְאֶת־גְּוִיָּתוֹ תָּקְעוּ בְּחוֹמַת בֵּית שָׁן׃ וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו יֹשְׁבֵי יָבֵישׁ גִּלְעָד אֵת אֲשֶׁר־עָשׂוּ פְלִשְׁתִּים לְשָׁאוּל׃ וַיָּקוּמוּ כָּל־אִישׁ חַיִל וַיֵּלְכוּ כָל־הַלַּיְלָה וַיִּקְחוּ אֶת־גְּוִיַּת שָׁאוּל וְאֵת גְּוִיֹּת בָּנָיו מֵחוֹמַת בֵּית שָׁן וַיָּבֹאוּ יָבֵשָׁה וַיִּשְׂרְפוּ אֹתָם שָׁם׃ וַיִּקְחוּ אֶת־עַצְמֹתֵיהֶם וַיִּקְבְּרוּ תַחַת־הָאֶשֶׁל בְּיָבֵשָׁה וַיָּצֻמוּ שִׁבְעַת יָמִים׃

א וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת שָׁאוּל וְדָוִד שָׁב מֵהַכּוֹת אֶת־הָעֲמָלֵק וַיֵּשֶׁב דָּוִד בְּצִקְלָג יָמִים שְׁנָיִם׃ וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וְהִנֵּה אִישׁ בָּא מִן־הַמַּחֲנֶה מֵעִם שָׁאוּל וּבְגָדָיו קְרֻעִים וַאֲדָמָה עַל־רֹאשׁוֹ וַיְהִי בְּבֹאוֹ אֶל־דָּוִד וַיִּפֹּל אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ׃ וַיֹּאמֶר לוֹ דָּוִד אֵי מִזֶּה תָּבוֹא וַיֹּאמֶר אֵלָיו מִמַּחֲנֵה יִשְׂרָאֵל נִמְלָטְתִּי׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו דָּוִד מֶה־הָיָה הַדָּבָר הַגֶּד־נָא לִי וַיֹּאמֶר אֲשֶׁר־נָס הָעָם מִן־הַמִּלְחָמָה וְגַם־הַרְבֵּה נָפַל מִן־הָעָם וַיָּמֻתוּ וְגַם שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן בְּנוֹ מֵתוּ׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־הַנַּעַר הַמַּגִּיד לוֹ אֵיךְ יָדַעְתָּ כִּי־מֵת שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן בְּנוֹ׃ וַיֹּאמֶר הַנַּעַר הַמַּגִּיד לוֹ נִקְרֹא נִקְרֵיתִי בְּהַר הַגִּלְבֹּעַ וְהִנֵּה שָׁאוּל נִשְׁעָן עַל־חֲנִיתוֹ וְהִנֵּה הָרֶכֶב וּבַעֲלֵי הַפָּרָשִׁים הִדְבִּקֻהוּ׃ וַיִּפֶן אַחֲרָיו וַיִּרְאֵנִי וַיִּקְרָא אֵלָי וָאֹמַר הִנֵּנִי׃ וַיֹּאמֶר לִי מִי־אָתָּה וַיֹּאמֶר אֵלָיו עֲמָלֵקִי אָנֹכִי׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי עֲמָד־נָא עָלַי וּמֹתְתֵנִי כִּי אֲחָזַנִי הַשָּׁבָץ כִּי־כָל־עוֹד נַפְשִׁי בִּי׃ וָאֶעֱמֹד עָלָיו וַאֲמֹתְתֵהוּ כִּי יָדַעְתִּי כִּי לֹא יִחְיֶה אַחֲרֵי נִפְלוֹ וָאֶקַּח הַנֵּזֶר אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁוֹ וְאֶצְעָדָה אֲשֶׁר עַל־זְרֹעוֹ וָאֲבִיאֵם אֶל־אֲדֹנִי הֵנָּה׃ וַיַּחֲזֵק דָּוִד בִּבְגָדָיו וַיִּקְרָעֵם וְגַם כָּל־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ׃

וְשַׁוִיאוּ יָת זֵינֵיהּ בֵּית עַשְׁתְּרָתָא וְיָת גּוּפֵיהּ צְלַבוּ בְּשׁוּרָא דְבֵית שָׁן׃ וּשְׁמַעוּ עֲלוֹהִי יָתְבֵי יָבֵשׁ גִּלְעָד יָת דַּעֲבַדוּ פְלִשְׁתָּאֵי לְשָׁאוּל׃ וְקָמוּ כָּל גְּבַר גִּבָּר וַאֲזַלוּ כָּל לֵילְיָא וּנְסִיבוּ יָת גּוּפָא דְשָׁאוּל וְיָת גּוּפֵי בְנוֹהִי מִשּׁוּרָא דְבֵית שָׁן וַאֲתוֹ לְיָבֵשׁ וְקָלוּ עֲלֵיהוֹן כְּמָא דְקָלַן עַל מַלְכַיָּא תַּמָּן׃ וּנְסִיבוּ יָת גַּרְמֵיהוֹן וּקְבַרוּ תְּחוֹת אֶשְׁלָא בְּיָבֵשׁ וְצָמוּ שַׁבְעָא יוֹמִין׃ וַהֲוָה בָּתַר דְּמִית שָׁאוּל וְדָוִד תָּב מִלְּמִמְחֵי יָת דְּבֵית עֲמָלֵק וִיתֵיב דָּוִד בְּצִקְלַג יוֹמִין תְּרֵין׃ וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וְהָא גַבְרָא אֲתָא מִמַּשִׁרְיְתָא מִלְּוָת שָׁאוּל וּלְבוּשׁוֹהִי מְבַזְּעִין וְעַפְרָא רְמֵי בְּרֵישֵׁיהּ וַהֲוָה בְּמֵיתוֹהִי לְוָת דָּוִד וּנְפַל עַל אַרְעָא וּסְגִיד׃ וַאֲמַר לֵיהּ דָּוִד אֵי מִדֵּין אַתְּ אָתֵי וַאֲמַר לֵיהּ מִמַּשִׁרְיַת דְּיִשְׂרָאֵל אִשְׁתֵּזֵיבִית׃ וַאֲמַר לֵיהּ דָּוִד מָה הֲוָה פִּתְגָמָא חַוִּי כְעַן לִי וַאֲמַר דְּאַפֵּיךְ עַמָּא מִן קְרָבָא וְאַף סַגִּי נְפַלוּ מִן עַמָּא וְאִתְקְטִילוּ וְאַף שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן בְּרֵיהּ מִיתוּ׃ וַאֲמַר דָּוִד לְעוּלֵימָא דִּמְחַוֵּי לֵיהּ אֵיכְדֵין יְדַעְתָּא אֲרֵי מִית שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן בְּרֵיהּ׃ וַאֲמַר עוּלֵימָא דִּמְחַוֵּי לֵיהּ אִתְעֲרָעָא אִתְעֲרַעִית בְּטוּרָא דְגִלְבּוֹעַ וְהָא שָׁאוּל סָמִיךְ עַל מוּרְנִיתֵיהּ וְהָא רְתִיכַיָּא וּמַשִׁרְיַת פָּרָשַׁיָּא אַדְבְּקוּהִי׃ וְאִתְפְּנִי לַאֲחוֹרוֹהִי וַחֲזָנִי וּקְרָא לִי וַאֲמָרִית הָא אֲנָא׃ וַאֲמַר לִי מַן אַתְּ וַאֲמָרִית לֵיהּ עֲמַלְקָאָה אֲנָא׃ וַאֲמַר לִי קוּם כְּעַן עֲלַי וְקַטְּלִנִּי אֲרֵי אַחֲדַנִי רְתִיתָא אֲרֵי כָל עוֹד נַפְשִׁי בִי׃ וְקָמִית עֲלוֹהִי וְקַטְּלִתֵּיהּ אֲרֵי יְדַעְנָא אֲרֵי לָא יֵיחֵי בָּתַר דִּי נְפַל וּנְסֵיבִית כְּלִילָא דִּי עַל רֵישֵׁיהּ וְטוֹטֶפְתָּא דִּי עַל דְּרָעֵיהּ וְאַיְתֵיתִנּוּן לְוָת רִבּוֹנִי הָלְכָא׃ וְאַתְקֵיף דָּוִד בִּלְבוּשׁוֹהִי וּבַזְּעִינוּן וְאַף כָּל גֻּבְרַיָּא דְּעִמֵּיהּ׃

רלבג

אמר כי העם נס מן המלחמה. ספר מקרה היה מקרה [illegible]

רד"ק: מסכי זה וזה היה כי גויתו תקעו בחומת בית שן וגלגלתו בית דגון [illegible] וישמעו אליו. [illegible] וישרפו אותם שם. [illegible] ויקחו את עצמותיהם ויקברו תחת האשל [illegible] ויצומו שבעת ימים. [illegible] ויהי כבואו אל דוד [illegible] נקרא נקריתי. במקרה באתי [illegible] ובעלי הפרשים. [illegible] ויאמר אליו עמלקי אנכי. [illegible] כי אחזני השבץ. [illegible] כי כל עוד נפשי בי. [illegible]

[illegible]

ומה שאמר על עם יי' ועל בית ישראל והכל אחד כפל הענין לרוב הצרה כלומר בית ישראל נפלו בחרב והם עם יי' או אמר כן לפי שהיו רוב ישראל שם · ובדרש מפני מה לא פירש הכתוב כמה חללים נפלו בהר הגלבוע על שם אל תגידו בגת אל תבשרו וגו' : אי מזה אתה · לא שאל מאיזה עם שהרי שמע מספור דבריו כי

דמך על ראשך · חובת קטולך תהי בריסך אין עונש במיתתך אלא לעצמך : ויאמר ללמד בני יהודה קשת · ויאמר דוד מעתה שנפלו גיבורי ישראל צריכים בני יהודה ללמדם מלחמה ולמסך בקשת : הלא היא כתובה על ספר בראשית שהוא ספר ישרים אברהם יצחק ויעקב והיכן רמיזה ידך בעורף אויביך איזו

לאחד ולאחד ז' פתחין וסי' נמסר בסדר תבא : ויקונן ג' וסי' על שאול ועל יהונתן · ויקנן המלך אל אבנר · ויקנן ירמיהו על יאשיהו : כ"ג פסוקים בקריאה ריש ומציעתא אל אל וסי' אל תפנו אל האובות ואל הידעונים · אל תגידו בגת אל תבשרו · אל תירא כי עבדך אני · אל תיראו מפני חיל הכשדים · אל תאמינו ברע · אל

וַיִּסְפְּדוּ וַיִּבְכּוּ וַיָּצֻמוּ עַד־הָעָרֶב עַל־שָׁאוּל וְעַל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ וְעַל־עַם יְהוָה וְעַל־בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי נָפְלוּ בֶּחָרֶב : וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־הַנַּעַר הַמַּגִּיד לוֹ אֵי מִזֶּה אָתָּה וַיֹּאמֶר בֶּן־אִישׁ גֵּר עֲמָלֵקִי אָנֹכִי : וַיֹּאמֶר אֵלָיו דָּוִד אֵיךְ לֹא יָרֵאתָ לִשְׁלֹחַ יָדְךָ לְשַׁחֵת אֶת־מְשִׁיחַ יְהוָה : וַיִּקְרָא דָוִד לְאַחַד מֵהַנְּעָרִים וַיֹּאמֶר גַּשׁ פְּגַע־בּוֹ וַיַּכֵּהוּ וַיָּמֹת : וַיֹּאמֶר אֵלָיו דָּוִד דָּמְךָ עַל־רֹאשֶׁךָ כִּי פִיךָ עָנָה בְךָ לֵאמֹר אָנֹכִי מֹתַתִּי אֶת־מְשִׁיחַ יְהוָה :

וַיְקֹנֵן דָּוִד אֶת־הַקִּינָה הַזֹּאת עַל־שָׁאוּל וְעַל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ : וַיֹּאמֶר לְלַמֵּד בְּנֵי־יְהוּדָה קָשֶׁת הִנֵּה כְתוּבָה עַל־סֵפֶר הַיָּשָׁר : הַצְּבִי יִשְׂרָאֵל עַל־בָּמוֹתֶיךָ חָלָל אֵיךְ נָפְלוּ גִבּוֹרִים : אַל־תַּגִּידוּ בְגַת אַל־תְּבַשְּׂרוּ בְּחוּצֹת אַשְׁקְלוֹן פֶּן־תִּשְׂמַחְנָה בְּנוֹת פְּלִשְׁתִּים פֶּן־תַּעֲלֹזְנָה בְּנוֹת הָעֲרֵלִים : הָרֵי בַגִּלְבֹּעַ אַל־טַל וְאַל־מָטָר עֲלֵיכֶם וּשְׂדֵי תְרוּמֹת כִּי שָׁם נִגְעַל מָגֵן גִּבּוֹרִים מָגֵן שָׁאוּל

וּסְפַדוּ וּבְכוֹ וְצָמוּ עַד רַמְשָׁא עַל שָׁאוּל וְעַל יְהוֹנָתָן בְּרֵיהּ וְעַל עַמָּא דַיְיָ וְעַל בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲרֵי אִתְקְטָלוּ בְּחַרְבָּא : וַאֲמַר דָּוִד לְעוּלֵימָא דִּמְחַוֵּי לֵיהּ אֵי מְדִין אַתְּ וַאֲמַר בַּר גְּבַר גִּיּוֹר עֲמַלְקָאָה אֲנָא : וַאֲמַר לֵיהּ דָּוִד אֵיכְדֵין לָא דְחֵילְתָּא לְאוֹשָׁטָא יְדָךְ לְחַבָּלָא יָת מְשִׁיחָא דַיְיָ : וּקְרָא דָוִד לְחַד מֵעוּלֵימַיָּא וַאֲמַר קְרַב שְׁלוֹט בֵּיהּ וּמְחָהִי וְקַטְלֵיהּ : וַאֲמַר לֵיהּ דָּוִד חוֹבַת קְטוֹלָךְ תְּהֵי בְּרֵישָׁךְ אֲרֵי פּוּמָךְ אַסְהֵיד בָּךְ לְמֵימַר אֲנָא קַטֵּילִית יָת מְשִׁיחָא דַיְיָ : וְאַלֵּיא דָוִד יָת אִילְיָא הָדֵין עַל שָׁאוּל וְעַל יְהוֹנָתָן בְּרֵיהּ : וַאֲמַר לְאַלָּפָא בְּנֵי יְהוּדָה מֵיגַד בְּקַשְׁתָּא הָא הִיא כְּתִיבָא עַל סִפְרָא דְאוֹרָיְתָא : אִיתְעַתַּדְתּוּן יִשְׂרָאֵל עַל בֵּית תּוּקְפֵיכוֹן אִיתְרְמִיתוּן קְטִילִין אֵיכְדֵין אִתְקַטָּלוּ גִּבָּרַיָּא : לָא תְחַוּוֹן בְּגַת לָא תְבַסְּרוּן בְּשׁוּקֵי אַשְׁקְלוֹן דִּילְמָא יֶחְדְּיָן בְּנַת פְּלִשְׁתָּאֵי דִּילְמָא יְדוּצָן בְּנַת עַרְלַיָּא : טוּרֵי גִלְבּוֹעַ לָא יְחוּת עֲלֵיכוֹן טַלָּא וּמִטְרָא לָא תְהֵי בְכוֹן עֲלָלָא כְּמִסַּת דְּיַעַבְדוּן מִינֵיהּ חַלְּתָא אֲרֵי תַּמָּן אִתְבְּרוּ תְּרִיסֵי גִּבָּרַיָּא תְּרֵיס דְּשָׁאוּל

ג' · ז' · ל' · דמך ת' · ג' ב' חס' וא' מ' · ח' · ב' · ל' דג' · י' · ל' · ב' · ל' · לית כתי' ה' · ויתר כתי' ו'

עמלקי הוא אלא שאל לו מאיזה מקום כלומ' אם היה גר בארצו שהיא ארץ עמלק ואיך נקרה שם המלחמה והוא ענה כי גם אביו בא מארץ עמלק וגר בארץ ישר' וכן פיר' כל גר שתם ויש מהם גר שנתגייר ושב לדת ישראל ואפשר שזה ר"ל כשאמר כן היה גר עמלקי שנתגייר ושב לדת ישראל : דמך על ראשך · כלומר אתה גרמת על עצמך מיתתך וי"ת חובת קטולך תהי בריסך ר"ל דמי שאול שהרגת ישובו על ראשך ואפשר כי לכך כתב דמיך דם שאול ודמך שניהם על ראשך : ללמד בני יהודה קשת · י"מ מכאן ואילך צריך ללמד לבני יהודה קשת כיון שמתו בו שאול ויהונתן ויש לפרש כי זה אינו מן הקינה ותחילת הקינה הצבי ישראל כי איך היה זוכר בקינת שאול ויהונתן בני יהודה שהיו כנגד מלכותו של שאול אבל פירושו ויאמר ללמד בני יהודה קשת קודם שהחל לקונן עליהם אמר לאנשיו אל יתיאשו מן הטוב' ואל ירך לבבכם במות שאול ויהונתן כי קשת המלחמה ביד בני יהודה ולהם היא ה הגבורה והנה היא כתוב' בספר הישר והוא ספר התורה וכת' על ספרא דאורייתא שכתוב בה ידך בעורף אויביך וכתיב כרע שכב כארי וכן בברכת משה רבינו גם כן ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה ובידם יכנעו פלשתים כמו שראינו שהכניעם דוד ועוזיהו וחזקיהו ואמרו קשת כי הוא עיקר כלי המלחמה ודרך הכתוב לזכור במקום זכר גבורה כמו קשת גבורים חתים חתתה קשתותם ונחתה קשת נחושה זרועותי והדומים להם ואמר ללמד כי כל אחד מבני יהודה ילמד את חבירו למלחמת כי הם עיקר מלחמת ישראל וקרנם החזק · ורבו' ז"ל פירשו ידך בעורף אויביך אי זהו יד שהוא כנגד העורף הוי אומר זה הקשת וזהו שאמר בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר בספר בראשית שהוא ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים והחל לקונן ואמ' : הצבי ישראל · והא ה"א הקריאה כה"א הקהל חקה אחת לכם הדור אתם ראו דבר יי' והדומים להם וענין צבי החפץ והרצון והוא על דרך כי תהיו ארץ חפץ וחסר הכנוי ר"ל הצבי בני ישר' וכן הארון הברית העם המלחמה והדומים להם כלומר אתה שאתה ארץ חפץ איך היה זה שעל במותיך נפלו חללים כאלה איך נפלו גבורים וי"ת אתעתדתון ישראל על בית תוקפכון איתרמיתון קטילין פי' הצבי מענין נצב נצבים : אל תגידו · זה הוא על דרך הקינה כי יודעים היו כי הם היו הורגים ישראל במלחמה וכן אמר מיכה הנביא על דרך קינה בגת אל תגידו : הרי בגלבוע · כמו הרים וכמוהו עוברי בעמק הבכא השכוני באהלים : ושדי תרומות · ואל שדי תרומות ואל שזכר עומד במקום שנים ופירו' שדה של תרומות הוא שדה הראוי ליטול ממנו תרומות כלומר אפילו אם תצמח שם תבואה לא תהיה בה ברכה ולא תגיע לקבור פירשו ממנה תרומות וי"ת לא תהי בכון עללא כמיסת דיעבדון מיניה חלתא ר"ל כשיעור שיוציאו ממנה חלה והוא מדת העומר : נגעל · כמאס והשלך : בלי

תנעו במשיחי דתהלים · וזכרו דוד"ח · רגל גאוה · לחית נפש תורך · אל תתן יי' מאויי רשע · אל תשליכני מלפניך · אל תשליכני לעת זקנה · אל תתהדר · אל תהדר במרעים · אל תזכרו ראשונות · אל תארב · אל למלכים · אל תבהל בפניו תלך · אל תבהל על פיך · אל יבושו בי · אל יאמרו בלבבם · אל תצאי השדה · אל תסג גבול עולם : תרומות ג' בקריאה ב' חס' וא' מל' וסי' כל תרומת הקדשים אשר ירימו · הרי בגלבע אל טל · ואיש תרומות יהרסנה · ושדי מל' · וסי' כל טוריא דמלכא · אנ"ך :

היא מלחמה שמכוון בה ידו כנגד פרקו שהוא מול עורפו הוי אומר זה קשת : הצבי ישראל על במותיך חלל · מכבן של ישר' על תוקף מעוזכם כ נפלתם חללים כן ת תירגם יונתן : הרי בגלבוע · ההרים שבגלבוע : ושדי תרומות · לא תהי בכון עללא כמיסת דיעבדון מיניה חלתא : כי שם נגעל מגן גיבורים · מגני שר היו להם וכשיוצאין למלחמה מושחין אותן בשמן כדי שיהא כלי זיין המכה עליו מחליק כמה דאת אמר קומו השרים משחו מגן ואכן כך היה מקונן הקינה שם נגעל מגן גבורים שלא משחו ולא נדבק בו ונמשח כאילו לא נמשח בשמן · כל הגעלה לשון דבר הפולט מה שנותנין בו כמו שורו עבר ולא יגעיל : לא

רלבג

על שאול ועל יהונתן בנו · ספר זה בהודעה שבגדול החיל ובקטן כלה כן הוא בבנין ההספד והבכי : ויאמר אליו דוד איך לא יראת לשלוח ידך · יש לתמוה מרוב בזה דוד להרגו והנה עשה זה ברצון שאול וביקשתו · אלא שהתשובה בזה אינה ממה שיקשה וזה שהאומר לחבירו חבול בי וחבל בו כמו שהתבאר בתלמוד כ"ש בהמתת המלך ואין מצות המלך ממה שתפטרהו בזה כי דברי הרב ודברי תלמיד דברי מי שומעין והנה הזהירה תורה על דבר ההמתה כ"ש על המתת המלכים ואף על פי שלא היו שם עדים והיה מרשיע את עצמו והיה מפני זה כטור בדין הנה עשה דוד זה להורות שעה שלא יקלו האנשים לשלוח ידם במלכו ולזאת הסבה בעינה כזהר משלוח יד בשאול כשהיה במערה ואף על פי שהיה רודפו והיה מותר להרגו · ודמה שזה הנער המכבר לא היה גר צדק ואע"פ שאמר בן איש גר עמלקי כבר אמר זה להודות שאינו עמלקי באמת אבל אביו התגורר בארץ עמלק וזאת היתה תשובתו לדוד כי כבר ידע דוד מפיו כי עמלקי הוא אבל שאל לו על המקום שהיה חונה בו והוא הסיב כי בעבור המקום נקרא עמלקי לא שהיה ממשפחת עמלק : ויאמר ללמד את בני יהודה קשת וגו' · בעבור שראה כי מיתת שאול היתה בסבת יראתו מהמורי' בקשת ולא היו בישר' מי שיהיה בקי בזה אמר דוד ללמד את בני יהודה קשת כי הוא מהנבחרים שבכלי המלחמה · והנה ספר הישר לפי מה שאחשב ספר היה מפורסם אצלם וכבר אמרו ספר הישר שהוא ספר בראשית : הצבי ישר' וגו' · מכאן התחלת הקינ' ואמ' זה על ארץ ישר' שנקרא ארץ הצבי ועניני הצבי צבי ישראל כמו הארון הברית שהרצון בו הארון הרון ברית : על במותיך חלל · אמר זה בעבור הר הגלבוע שנפלו בו שאול ובניו : אל תגידו בגת · ידוע כי גת ואשקלון היו יושבים בהם פלשתים : הרי בגלבוע · קלל ההרים ההם בעבור שקרה בהם מה שקרה מהתמקרה הרע הזה : ושדי תרומות · ר"ל שלא יהיה שם שדה שיעשה פרי שלם באופן שיפרשו ממנו תרומות : כי שם נגעל מגן גבורי' · כמאס והושלך כאילו לא היה בו פרי להיות מגן והנה אמר זה כי שאול לא המתין ביאת אנשי המלחמה עליו לראות אם מגנו יגן עליו מהמורים אבל חשב בעצמו כאילו אין לו מגן עם היותו גבור מאד ויהונתן לא הועיל לו מגנו שלא יפול ביד פלשתים ·

בלי משוח בשמן · כלומר כן נגעל מגן גבורים של שאול כאילו לא היה המגן משוח בשמן כי מושחים המגן כדי להחליקו שלא יעברוהו כלי זיין וכן משחו מגן לדעת קצת המפרשים או פירושו כן נגעל כאילו לא היה שאול משוח בשמן למלך: לא נסוג אחור · בשין וענינו כמו בסמך מן יסוגו אחור: לא נפרדו · ת״י לא איתפרשו מעיהון כלומר אף על פי שהיו יודעים מותם במלחמה לא נפרדו מעם יי׳ ולא נעצרו ולא נסו מן המלחמה ויתכן פירושו לא נפרדו זה מזה כי כאחד מתו כמו שהיו בחייהם נאהבים זה לזה: עם עדנים · ת״י ומוביל לכון תפנוקין ויש לפרשו כמשמעו כי הלבוש הטוב והנאה עדן ונועם כמו המאכל הטוב · ובדרש ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ר׳ יהודה אומר בנות ישראל אלו בנות ישראל ודאי על שאול בכיה בשעה שהיו בעליהן יוצאין למלחמה היה זנן ומפרנסן ומלבישן שני עם עדנים מכאן שאין התכשיטין נאים אלא לגוף מעודן ר׳ נחמיה אומ׳ בנות יש׳ אלו סנהדראות של ישראל על שאול בכיה בשעה שהיה שאול שומע טעם ההלכה יוצאת מפי תלמיד חכם היה עומד ונושקו על פיו: על במותיך חלל · על במותיך נפלת חלל ות״י על בית תקפך אתקטלתא: נפלאתה אהבתך לי · בשני שימני נקבה והכפל לחזק פליאת האהבה וכן כי החבאתה ובמקומו פירשנו גם כן טעמו: מאהבת נשים · ת״י מרחמת תרתין נשין ר״ל שתי הנשים שהיו לו לדוד אביגיל ואחינועם ואדוני אבי ז״ל פי׳ מאהבת נשים למה שהם אוהבות בין בעליהם בין בניהן שאהבתם חזקה להם: ויאבדו כלי מלחמה · כל כך נפלו גבורי׳ כאילו אבדו כלי מלחמתם או פירושו שאול ויהונתן שהיו כלי מלחמתו של ישראל מתו:

וימשחו

קלו ד׳ בטעם בקוף וסי׳ נבסר בסדר נח · ברוכי׳ ג׳ בקריא ב׳ בלא׳ ואחד חס וסי׳ ברוכי׳ אתם ליי׳ כי חמלתם · ברוכי׳ אתם ליי׳ אשר עשיתם חסד · ברוכים אתם ליי׳ עשה שמים וארץ · דיבש חס׳ וגם אנכי ה׳ בקריא׳ וסימני׳ נבסר בסדר וירא · והיו ו׳ בקריא וסי׳ התחזקו והיו לאנשים פלשתים · תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל · והקיפו הלוים את המלך סביב דדה · נודו מתוך בבל · והקפתם על המלך סביב דמלכים · עזבו ערים ושכנו בסלע:

בְּלִי מָשִׁיחַ בַּשָּׁמֶן: מִדַּם חֲלָלִים מֵחֵלֶב גִּבּוֹרִים קֶשֶׁת יְהוֹנָתָן לֹא נָשׂוֹג אָחוֹר וְחֶרֶב שָׁאוּל לֹא תָשׁוּב רֵיקָם: שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן הַנֶּאֱהָבִים וְהַנְּעִימִם בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרָדוּ מִנְּשָׁרִים קַלּוּ מֵאֲרָיוֹת גָּבֵרוּ: בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל אֶל־שָׁאוּל בְּכֶינָה הַמַּלְבִּשְׁכֶם שָׁנִי עִם־עֲדָנִים הַמַּעֲלֶה עֲדִי זָהָב עַל לְבוּשְׁכֶן: אֵיךְ נָפְלוּ גִבֹּרִים בְּתוֹךְ הַמִּלְחָמָה יְהוֹנָתָן עַל־בָּמוֹתֶיךָ חָלָל: צַר־לִי עָלֶיךָ אָחִי יְהוֹנָתָן נָעַמְתָּ לִּי מְאֹד נִפְלְאַתָה אַהֲבָתְךָ לִי מֵאַהֲבַת נָשִׁים: אֵיךְ נָפְלוּ גִבּוֹרִים וַיֹּאבְדוּ כְּלֵי מִלְחָמָה:

ג׳ · ל׳ כתי׳ שין · ל׳ · ל׳ וכתי׳ כן · ר׳ כטע׳ בקוף · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ז׳ חס · ג׳ · כ׳ · ל׳ · ל׳

דִמְשִׁיחַ כִּדְבִמְשְׁחָא: מִדַּם קְטִילִין מִתְּרַב גִּיבָּרִין גִירֵי קַשְׁתָּא דִיהוֹנָתָן לָא מִסְתַּחֲרִין לַאֲחוֹרָא וְחַרְבָּא דְשָׁאוּל לָא תַיְבָא רֵיקָן: שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן דִרְחִימִין וַחֲבִיבִין בְּחַיֵּיהוֹן וּבְמוֹתְהוֹן לָא אִתְפָּרְשׁוּ מֵעִמְהוֹן מִנִשְׁרַיָא קְלִילִין מֵאַרְיָוָתָא גִיבָּרִין: בְּנָת יִשְׂרָאֵל עַל שָׁאוּל בְּכָאָה דַהֲוָה מַלְבִּישׁ לְכוֹן לְבוּשֵׁי צִבְעוֹנִין וּמוֹבִיל לְכוֹן תַּפְנוּקִין וּמַסִּיק ת תִּקּוּנֵי דְהַבָא עַל לְבוּשְׁכוֹן: אֵיכְדֵין אִתְקְטִלוּ גִיבָּרַיָא בְּגוֹ קְרָבָא יְהוֹנָתָן עַל בֵּית תּוּקְפָּךְ אִתְקְטֵילְתָּא: עָקַת לִי עֲלָךְ אָחִי יְהוֹנָתָן חֲבִיבַת לִי לַחֲדָא מִפַּרְשָׁא רְחִמְתָּךְ לִי כְּרְחֶמַת תַּרְתֵּין נְשִׁין: אֵיכְדֵין אִתְקְטָלוּ גִיבָּרַיָא וְאָבַדוּ מָנֵי קְרָבָא:

רשי

לא נסוג אחור · לא היה רגיל להיות נסוג אחור: מנשרים קלו · לעשות רצון בוראם: המלבישכם שני עם עדנים · דהוה מלבים לכון לבושי צבעונין ומוביל לכון תפנוקין: על במותיך חלל · על בית תוקפך איתקטלתא: כלי מלחמה · שאול ויהונתן שהיו כלי זיין של ישראל: לקח

רלבג

והנה התחיל לספור מגן שאול ואמ׳ שהוא בלתי משוח בשמן ואולם אמ׳ זה לפי מה שאחשוב כי מגן הסר לא ישתמשו בו כי אם לנקום רחוקי׳ יצטרך למשחו בשמן וכן ה הכונה לפי מה שאחשוב במה שאמר הנביא על מיתת פלשתים קומו השרים משחו מגן ר״ל שעתה יצטרכו למשוח המגן כי לא יבאו למלחמה תמיד כמו שהיו שנים קודם זה · ואחר זה שב לספור יהונתן ושאול בענין הגבורה ולזה אמר כי קשת יהונתן לא נסוג אחור מדם החללים מחלב גבורים כי לעולם הכל היה מנצח וחרב שאול לא היתה שבה ריקם שלא יכבה אויביו במלחמה: ובמותם לא נפרדו · אמר זה מפני מותם יחד במלחמה: בנות ישראל אל שאול בכינה · אמר זה כי מרוב הצלחתו על הפלשתים היו ישראל בשלוה בימיו ולא שללו אותם אויביהם בימיו ולזה היה זה אל שילבשו בנות ישראל שני עם עדנים ויעלו עדי זהב על לבושן: יהונתן על במותיך חלל · ר״ל איך היה זה שיהיה על במותיך חלל עם רוב גבורתך: נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים · ר״ל שיותר חזקה ויותר נפלאה היתה אהבת יהונתן לדוד מאהבת הנשים ל׳הוביהן שהיא אהבה חזקה מאד עד שסבר יכה אותה ויקללה ולא תפיל מפני זה מאהבתה לו דבר: איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה · ר״ל שבאבדן שאול ויהונתן כאילו אבדו כלי מלחמה כי הם היו כלי מלחמת ישראל על שונאיהם או רצה בזה איך נפלו גבורים ותקיפים כשאול ויהונתן ואיך אבדו כלי המלחמה אשר בידם שלא השתמשו בהם להשחית בשונאיהם ולא להגן על עצמם: והתועלות המגיעות מזה הספור הם אלו. הראשון הוא במדות. והוא שראוי לאדם שלא ישעור עצמו לסכנה הלא תראה כי יהונתן בהכותו נציבי פלשתים אשר בגבע בנימין נכנס בסכנה כל ישראל לולי יי׳ שהיה לו ואין ראוי לאדם לסמוך על הנס בכל סכנה עם מה שהיה רואה מהפקד כלי המלחמה מישראל עד שלא נמצא חרב וחנית כי אם ביד שאול ויהונתן: השני הוא להודיע כי אין מעצור ליי׳ להושיע ברב או במעט הלא תראה כי יהונתן לבדו עם נושא כליו נצחו כל מחנה פלשתים והחרידוהו באופן שהיתה חרב איש באחיו: השלישי והוא במדות הוא להודיע שאין ראוי לעבור על דברי הנביא הלא תראה כי שאול מפני שעבר על דברי שמואל נענש בשלא נתקיימה לו המלוכה כי אם זמן קצר: הרביעי והוא בדעות הוא להודיע כי ההודעה בדברים העתידים תגיע גם להמון אבל באופן חלום ולזה ילקח ראיה מספוריהם ודבריהם על העתיד להיות ובזה האופן לקח יהונתן ראיה מדברי הפלשתים באמרם עלו עלינו על מה שעתיד לבא על הפלשתים מישראל ובזה האופן גם באר הש״י לגדעון מה שעתיד לבא על מחנה מדין כמו שנוהו שירד הוא ופורה נערו אל המחנה וישמע מה ידברו: החמישי הוא במדות הוא שראוי לאדם שינהג זריזות בהצלתו בעת התנאו כעזר בהם מהש״י ולזה תראה שהשביע שאול את העם שלא יאכלו לחם עד הערב כדי שינהגו בזריזות להכניע הפלשתים בהיות לאל ידם וכבר נמצא שהסכים הש״י בזאת ההשבעה ולזה לא ענהו בשאלו ביי׳ מצד מה שעבר יהונתן על זאת השבועה: הששי הוא להודיע כי בחיק יוטל את הגורל ומיי׳ כל משפטו ולזה נמצא בו מן האמת מה שנתפרסם מזה הספור ובזולתו וזה כי כבר נפל הגורל על יהונתן שהיה החוטא בזה הענין: השביעי להודיע כי הש״י על המשפט והוא המלך ראוי שלא ישא פנים לשום אדם עד שיאמר לבנו שלא ידעם ולזה תמצא שנשבע שאול כי מות ימות יהונתן ולולי יד ישראל עמו היה ממית אותו שאול: השמיני הוא להודיע עוצם רצון הש״י לכלות את עמלק בהיות לאל יד ישראל לנצחו כי גלוי לש״י עוצם שנאת העם הזה את ישראל וזה אולי יהיה סבה במוט רגלי ישראל שישחיתום ולזה התחכם הש״י להשחיתם בעת הצלחת ישר׳ ולזאת הסבה צותה התורה שנזכור את אשר עשה לנו עמלק מצורף לזה מה שרצה הש״י לכלות בעלי האמונות הנפסדות הרעות כדי שלא נלמד ממעשיהם ולפתי אלו הסבות צוה השם שלא ישאירו מהם שריד ופליט ושלא יהנו כלל מנכסיהם כדי אשר לא נתכנו עלילות הלא תראה מחשבת המן האגגי להשחית כל ישראל במוט רגליהם והנה היה כפשע בינם ובין המות לולי יי׳ שהיה להם: התשיעי הוא להודיע בכל עוז ולהציל מי שגמל לאדם חסד באופן שלא יגיעהו נזק ולזה ספר שהשתדל שאול שירד הקיני שהיה מבני חותן משה מתוך עמלק שמא בעת המלחמה יוזקו במקרה עם העמלקים: העשירי הוא להודיע שאין ראוי לעבור על מצות הש״י על יד נביאו הלא תראה איך נענש שאול במה שעבר על דברי שמואל בדבר עמלק שהיה זה סבה להמיתו בלא עתו: האחד עשר הוא להודיע שאין חפץ הש״י בזבחים ועולות אך רצונו שישמעו אל דבריו ולא יצטרכו אל הקרבנות כ״ש שאין רצונו שיחטא האדם למען מצא מה שיזבח ממנו כמו שהבין במה שעשה שאול וישראל במה שלקחו משלל עמלק כי שמוע בקול השם ית׳ הוא יותר טוב מהקרבת זבח כמו שאמר הנה שמוע מזבח טוב: השנים עשר הוא בדעות והוא להודיע על צד הרמז מאי זה צד בא החסרון בקסם ותרפים והוא דבר עמוק מאד לפי מה שהתבאר מדבריכו בספר מלחמות יי׳: השלשה עשר והוא בדעות הוא להודיע עוצם אכזריות לב שמואל וגבורתו עד שלא ירא מלדבר קשות כאלה לשאול עם היותו מלך והרג אגג בדרך אכזריות באופן הנזכר פה לשלם לו מדה כנגד מדה ולמלאת מצות הש״י כי אלו הכונות ראוי שתהיינה לנביא ר״ל שלא ירא משום אדם אך יכנע למלאת מצות השם בכל עוז: הארבעה עשר והוא במדות הוא להודיע שאין חפץ לנביא אם יאמר כזב בדבר מה למלט נפשו הלא תראה שהש״י נתן עצה לשמואל שיאמר לזבוח ליי׳ באתי ואף על פי שאלא בא כי אם למשוח למלך אחד מבני ישי: החמשה עשר הוא להודיע שאין ראוי לאדם שימשוך על הנס ואף על פי שהוא שלם מאד

והוא דבק בשם הנה תראה כי שמואל עם גודל מעלתו ירא שיהרגהו שאול ולקח עצות איך ימלט מזה במה שאמר איך אלך ושמע שאול והרגני ולא נסמך על הנס אף על פי שהיה הולך במצות השם כי רצון השם ית׳ שישתדל האדם בשמירת הראויות בהצלתו כי המופת לא יעשהו השם כי אם במקומות ההכרחיים ולזה אמרו ז״ל למען יברכך יי׳ אלהיך יכול בטל ת״ל בכל אשר תעשה וכבר הראינו המאמר בזה בבאורנו לדברי התורה ובספר מלחמות יי׳ :

הששה עשר הוא להודיע כי לא אשר יראה האדם הוא האמת כי ישי לא חשב שיהיה ראוי למלוך בנו קטן ולזה לא הביאו הביתה להעבירו לפני שמואל והוא אשר בחרו השם לבד ולזה אמר אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה :

השבעה עשר הוא להודיע שהוא ראוי למי שימלוך שיהיה תארו נאות למראות כדי שיחזו עיני כל איש ביפיו ויהיה מפני זה נכבד בעיניהם ויאהבוהו ויכנעו לעבדתו ואילו היה מאום בעיניהם ימאסוהו ולא ייראו מתנו ותפסד הכונה אשר בעבורה היתה המלוכה ולזה ספר בשאול שכבר היה משכמו ומעלה גבוה מכל העם וספר בדוד שכבר היה אדמוני עם יפה עינים וטוב רואי ולזה היה תארו נאות למראות :

השמנה עשר הוא להודיע הרושם הנפלא שיקח האדם בההפך ענינו ש׳ שיהיה מלך כמ״ש בהמשחו על יד נביא הלא תראה כי שאול תכף שנמשח למלך נהפך לאיש אחר וכן הענין בדוד שכבר ספר ואמר ותצלח רוח יי׳ אל דוד מהיום ההוא ומעלה וזה דבר ראוי לפי שרשי התורה כי פעולות המלך מסודרות באופן מה מהשם ולזה אמר שלמה פלגי מים. לב מלך ביד יי׳ על כל אשר יחפוץ יטנו כי אין מן הראוי שיהיה בבחירת המלך להשחית עמו אם ירצה כי גבוה מעל גבוה שומר :

התשעה עשר הוא להודיע איך שמקו מחשבות השם שסבב בהבאתו רוח רעה על שאול שיתקרב דוד למלכות והיה זה סבה להביא עליו המלוכה בקלות מצד מה שראו ישראל טוב הצלחת דוד במלחמות ובכל עניניו ולזה היה הוא המוציא והמביא את ישראל גם בהיות שאול מלך :

העשרים הוא להודיע כי מברכת האיש המושגח מהשם יתברך אדניו כי רצון האיש המשרת ותשוקתו הוא שיתברך אדניו ומזה הצד תבא הברכה לאדון מצד המשרת ולזה ספר בענין שאול כשהיתה רוח אלהים רעה מבעתתו כי דוד הוא מושגח מהשם ולזה יתכן שבסבתו תסור מעל שאול זאת הרעה ולזה ספרו מענין דוד עם היותו יודע לנגן שהוא איש מצליח והשם עמו :

העשרים ואחד הוא להודיע שאין ראוי לבא לפני המלכים והסגנים בידים ריקניות ולזה ספר ששלח ישי לשאול ביד דוד בנו חמור לחם ונאד יין וגדי עזים ולזה צותה התורה לפרסם לאנשי׳ מתמלת השם עליהם שבבואם לראות פניו לא יבאו בידים ריקניות אמר ית׳ לא יראו את פני יי׳ ריקם :

העשרים ושנים הוא להודיע שהסולת מנחה אל המלכים אין ראוי שיבזבז בה מאד ממונו למען תהיה מנחה ראויה אל המלך אבל יספיק שתהיה המנחה מאד ראויה ביחס אל הנותן ולזה ספר ענין זאת המנחה שהיתה קטנת השיעור ביחס אל המלך וכן תמצא ביעקב ששלח ביד בניו למצרי׳ לאדני הארץ מנחה מעוטה אך היתה מהמשובחים שבמיני׳ ואם היה בזה תועלת אחר גם כן כמו שבארנו שם בבאורנו לדברי התור׳ :

העשרים ושלשה הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיסמוך על כחו וגבורתו כי לא בכח יגבר איש אך מיי׳ מצעדי הגבוה כוננו הלא תראה כי גלית הפלשתי עם רוב גבורתו וחוזק כלי מלחמתו נפל בעזר השם ביד דוד שהיה נער ובזולת כלי מלחמה :

העשרים וארבעה הוא להודיע עוצם אבירות לב דוד וקנאתו ליי׳ על דבר גלית ואיך שם נפשו בכפו לנקום את נקמת יי׳ כי זאת התכונה ראוי שתהיה לשלם :

העשרים וחמשה הוא להודיע כי הבוטח ביי׳ ישוגב ולזה תמצא כי כששמע שאול עוצם בטחון דוד בי׳ בטח שינצח דוד הפלשתי ולזה אמר לו שאול לך ויי׳ יהיה עמך :

העשרים וששה הוא להודיע שעם הבטחון בשם ראוי לעשות מה שאפשר שיגיע בו התכלית המכוון ביותר שלם שאפשר ולזה תמצא שהשתדל שאול שילבש דוד כלי המלחמ׳ באופן ראוי להלחם עמו וגם דוד השכים בזה עד שראה כי לא יועילו לו כי לא נסה ללכת באלה וההשתמשות באותם הכלים יצטרך להרגל ולזה לקח דוד מה שנסה ללכת בו עם שיתכן לו בו יותר להכות את גלית מרחוק עם שכבר שם בי׳ מבטחו שיהיה לו לעזר בהכאת גלית :

העשרים ושבעה הוא להודיע כי להמון קצת השפעה אלהית בידיעת העתידו׳ וזה אמנם יהיה במה שיסכימו בו רבים מהדברים העתידים ולזה תמצא שכבר התפעל שאול זה האופן מההפעלות מדברי הנשים שהיו אומרות באלו השירים שורה מה שכבר תהיה לדוד המלוכה והוא אמרם הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו ולזה לא הוכיחן שאול על זה המאמר אבל היה שונא את דוד ואורב לו להפילו בדרך שלא יעשוק המלוכה ממנו ומזרעו והנה זאת המדרגה מההודעה יקראו רז״ל בת קול ואחשוב שהיא חלק מה מהקסם השלם ומהיותר זרוק ממנו וזה יתבאר עם קצת עיון ממה שבארנו בספר מלחמות יי׳ מענין הקסם :

העשרים ושמנה הוא להודיע כי אשר יאהב יי׳ יוכיח כי הוא הכאהב והכשמר הלא תראה איך היה מצליח דוד בכל עניניו ואיך שמרהו השם מכל מה שחשב להפילו בו שאול מהרע לא הועילו לשאול בתחבולותיו :

העשרים ותשעה הוא להודיע כי עצת יי׳ היא תקום עד שכל מה שיעשהו האדם לחלוק עליה יהיה כלי להגיעה ולזה תמצא שכמעט כל מה שעשה שאול כנגד דוד היה כלי אל שתהיה לדוד המלוכה בקלות יותר כי מה ששמהו לשר אלף יוצא ובא לפני העם היה סבה אל שאהבו אותו מאד כל ישר׳ ויהודה בראותם טוב הצלחתו וזה היה סבה אל שהגיע אל דוד המלוכה בקלות במעט שנה אחרי מות איש בושת בן שאול כמו שיתבאר שם ואין ספק במה שחשב להפילו ביד פלשתי׳ כי כבר נתברר ממנו טוב הצלחתו של דוד על אויביו והנה מה שהרג שאול נוב עיר הכהנים בעבור דוד היה גם כן סבה להוסיף שמירה לדוד כי זה היה סבה שבא אביתר הכהן לדוד עם האורים והתומים והיה דוד נשאל ביי׳ בכל מעשיו ולשאול לא היה דרך אל שיהיה נשאל ביי׳ וכן מה שהוכרח דוד לברוח מפני שאול ולבא בארץ פלשתים כי מפני זה נשתלשל הענין שהיה לדוד צקלג והיו נלחמים תמיד דוד ואנשיו עם אויבי יי׳ והיה דוד שולח מהשלל לישרא׳ והנה המלחמות ההם היו כלי להגיע לדוד המלוכה כי אז נתברר לישראל טוב הצלחתו עד שבמתי מעט נצח רבים ושאול וזרעו נפלו ביד פלשתים עד היות יד כל ישרא׳ עמו וכן מה שנתן מיכל בתו לדוד לאשה להפילו ביד פלשתים היה כלי ש׳ מה שנשמר דוד מנפול ביד שאול כמו שנתבאר בזה הספור. וראוי לכל אדם להתנהג במדת הענוה והשפלות הלא תראה כי דוד היה משפיל עצמו מאד ואומר שאינו ראוי לקחת בת מלך ואע״פ שכבר היתה לו מן הדין מפני הכותו את גלית והנה טען תחלה מפני שפלות מדרגתו ושפלות משפחתו ואחר זה טען מצד היותו עני ולא יוכל לתת מהר ומתן לבת המלך לפי הראוי לה :

השלשים הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיהיה מקרב מאד במה שיבקשו ממנו הגדולים ולזה תמצא כי דוד היה מקרב תחלה לקחת את בת המלך מצד מה שזכר שהוא בלתי ראוי לה וכאשר ראה שעם כל זה היה חפץ המלך שיתחתן בו נתרצה להתחתן בו והראה לשאול טוב הצלחתו עד כי הביא לו מאתים ערלות פלשתים תחת מה ששאל כדי שיתרצה בו שאול יותר :

השלשים ואחד הוא להודיע שראוי למי שיבקש תכלית מה שלא יקצר בהגעתו בכל הסבות אשר ישלם בהם התכלית ההוא ביותר שלם שאפשר׳ ולזה תמצא שלא הספיק במיכל מה שהורידה דוד בעד החלון כדי שימלט מיד אביה בשיברח כי אולי יצוה המלך וירדפוהו וישיגוהו אבל חברה אל זה סבות אחרות והם שכבר שמה התרפים אל המטה וכביר העזים מראשותיו כדי שבבא עבדי שאול אליה תוכל לומר להם כי חולה הוא ויניחוהו זמן מה או אולי יתפייס שאול בזה ולא ישתדל עוד להרגו כי אז יראה כי אזלת יד ואולי יי׳ יגבנו או אולי יתחרט שאול על החמה הזאת ויניחהו ובין כך ובין כך יהיה פנאי לדוד לברוח ולהרחיק מהמקום ההוא בדרך שלא יפול ביד שאול ויכבל ולזאת הסבה גם כן תמצא שלא הספיק ליהונתן במה שרצה לגלות לדוד אם דעת אביו להמיתו אלא אם לא שיחקה עמו הענין ואחר כך יגלהו לדוד כי אולי לא ימצא דרך שיוכל לדבר בסוד עם דוד להודיע אליו תשובת אביו לו ולזה תמצא כי בפעם הראשונה יען יהונתן לדוד שיסתר בשדה אחד וישתדל יהונתן לדבר עם אביו בשדה ההוא בעצמו מענין דוד לבקש מלפניו כי לא ימיתהו בדרך שיוכל דוד לשמוע הדברים ההם ואם לא יוכל לדבר עמו במקום שישמע דוד דבריהם יקל ליהונתן ללכת במקו׳ שנסתר בו דוד להסך את רגליו ואז יודיע לדוד כל כונת אביו ובפעם שנית לא הספיק ליהונתן זה כי ראה שאם היה אמת מה שספר לו דוד לא יוכל יהונתן לבטוח שלא יהרוג שאול כשיבטיח אותו שלא יהרגנו כי כבר הבטיחו על זה הענין תחלה ולזה התחכם יהונתן למצוא דרך יוכל בו להודיע לדוד כוונת אביו מה היא ולזה עשה התחבולה מענין יריית החצים אשר יתבאר לנערו אם יצטרך דוד לברוח ולמלט את נפשו אם לא כי אולי לא ימצא דרך יוכל להודיע לדוד כוונת שאול אביו מה היא ולזה עשה התחבולה מענין לבא אל דוד לדבר עמו מזה הענין ולזאת הסבה גם כן תמצא שתעלי׳ דוד היותו בורח גם מאחימלך הכהן ואע״פ ששאל לו באלהים אם יצליח דרכו כי אולי אם יגלה לו זה יהיה סבה שיפול דוד ביד המלך ולזאת הסבה לא לקח דוד עמו אחד מאנשיו בברחו :

השלשים ושנים והוא במצות והוא שאע״פ שכל מצוה נדחית מפני פקוח נפש הנה אם לא היה מפני הדחות המצוה סבה בעצמותה להציל העובר עליה מן הסכנה אע״פ שתהיה סבה לא במקרה אין ראוי לדחותה בזה האופן ולזה לא התיר אחימלך לדוד ולנעריו לאכל לחם קדש בטומאה כמו שבארנו במה שקדם :

השלשים ושלשה הוא להודיע כי ראוי לאדם שיעשה כל התחבולות שאפשר להציל עצמו ולזה תמצא שהתהולל דוד ביד עבדי אכיש מלך גת והוריד רירו על זקנו כדי שיחשבו שכבר נשתגע ולא יחסרוהו כמרגל גם לא ישתדלו לתפשו מפני היותו שר וגדול בישראל כי יחשבו בראותם שגעונותיו של סכלותו נטרד ממעלתו ולזה היה סבה אל שיציל דוד נפשו מיד אכיש מלך גת ועבדיו :

השלשים וארבעה הוא לבאר שכבר נתקיים יעוד השם לבית עלי

עלי בהריגת נוב עיר הכהנים עם שזה היה כלי שסרה הכהונה הגדולה מבית עלי כי לא נשאר מזרעו כי אם אביתר ובו סרה הכהונה מבית עלי ונתנה לצדוק כמו שנתבאר בספר מלכי' ולזה לא מצאנו שנענש שאול בהריגת נוב עיר הכהנים ואף על פי שלא היתה שם סבה תביא להרגם בזה האופן כי גם אחימלך לא חטא כנגד שאול כמו שספר לו כ"ש שלא חטאו לו כל בית אביו שהרג עמו ולזה תמצא שלא נזכר זה החטא עם החטאים שזכר שחטא בהם שאול כי יי' המיתהו בו לקיים ייעודו:

השלשים וחמשה הוא להודיע עוצם קנאת דוד בעושי החמס עד שעם היותו ירא מאד מפני שאול התעורר להציל יושבי קעילה מיד שוסיהם כי זאת התכונה ראוי שתהיה לשלם ולמנהיג:

השלשים וששה הוא להודיע עוצם השגחת השם באוהביו וזה שכאשר היה שאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואל אנשיו לתפשם תכף סבב השם שהוכרח שאול לסור מעל דוד למלט הארץ מיד פלשתים ואחר זה כאשר ירדפו שאול סבב הש"י שנפל ביד דוד בדרך שהיה דוד יכול להזיק לו וזה היה בהיות שאול במערה ואחרי כן בהיותו שוכב ישן במעגל:

השלשים ושבעה הוא להודיע שראוי לאדם שלא יהיה דוחק את השעה אבל ימתין העת הראוי ולזה תמצא שאף על פי שכבר נפל שאול ביד דוד והיה רודפו לא הסכים דוד להרגו אבל קוה שאים אחר יקום תקומתו ממנו או הש"י או יבא יומו למות וימלוך דוד:

השלשים ושמנה הוא להודיע שראוי למי שהיה חושק תכלית מה שלא ישתדל בהגעתו במה שאפשר שיקר' לו ממנו נזק ולזה תמצא כי דוד אעפ"י שהיה מותר לו להרוג שאול כי כבר היה רודפו והיה זה כלי אל שתהיה המלוכה לדוד לא הסכים בהריגתו פן יהיה זה מביא האנשים להקל בהריגת המלכים ויביא זה להגיע נזק לדוד או לזרעו כי כבר משחו השם ית' למלך על ישראל על יד שמואל נביאו ולזאת הסבה הרג דוד האיש העמלקי באמרו שכבר הרג שאול והרג הורגי איש בשת בן שאול:

השלשים ותשעה הוא להודיע שאין ראוי שיתנהג האדם במדת הכילות והכלביות ר"ל ההדמות לתמונת הכלב שלא יניח שאר הכלבים להשאר בבית אשר הוא בו פן ימעיטו מזונו הלא תראה מה שקרה לנבל מעוצם הכילות שהיה לו אשר כמעט היה סבה להאסף נפשו ונפש ביתו לולי היתה חכמת אביגיל:

הארבעים הוא להודיע שראוי למי שיפחד מיד מי שתקיף ממנו לפייסו ברבוי הדורון כמו שעשה יעקב לפייס עשו וכן עשתה אביגיל לפייס דוד כי הפליגה מאד בזה הדורון מפני ידיעתה חוזק הכעס שהיה ראוי שיהיה לדוד על דבר בעלה כי הוא שלם לו רעה תחת טובה וחרפו וגדפו מאד ולזה אמרה אכפר' פניו במנחה הגדולה הזאת ואחר כן אבקש ממנו זה דרך תחנה ובקשה:

הארבעים ואחד הוא להודיע שמי שירצה לפייס מי שתקיף ממנו לעת כעסו חזק ראוי לו שיתחיל דבריו בדרך מן הפיוס שיתרצה הכועס להטות אזנו אל דבריו ושיסדר דבריו באופן מן החכמה שתשלם לו ההצלה מהרע שחשב לעשות לו הכועס עליו ולזה התחילה אביגיל דבריה בזה האופן שהיא אמרה שבה העון הזה כדי שיתפייס דוד קצת פיוס בהודאתה זאת שהודית שחטאה לו כי מודה ועוזב ירוחם ואחר כן באר' לו שאין ראוי שיתפעל כל זה ההפעלות על איש פחות כנבל אם הטיח דברים כנגדו כי רוע תכונת לבו ופחיתותו סבבו זה והנה היה בזה המאמר מהפיוס לדוד מה שלא יעלם ואחר זה התנצלה לדוד ובארה לו שלא היה לה אשם בזה ונשבעה בש"י כדי שיאמי' לדבריה יותר והנה היה מהחכמה עוד בדבריה אלה שהיא לא רצתה להראות לדוד שתירא ממנו שישחית נבל וביתו אבל הניחה הענין דרך הנחה שהשם ית' שמר דוד מעשות זה החטא ר"ל שיבא בדמים לשפך דם חנם ולהראות שהוא סומך על גבורתו בדרך שתושיע ידו לו לפי מחשבתו כי זה על האמת חטא עצום וכללה עוד מהפיוס בדבריה אשר זכרה מרדפו דוד דרך כלל שהש"י יקלע נפשם בכף הקלע ונפש דוד תהיה צרורה בצרור החיים עם הש"י לפי שלא תמצא הרעה מימיו וכאילו הזהירה בזה עוד דוד שלא יאבד ממנו המלוכה שנתן לו הש"י מפני חטא כזה כמו שעשה שאול שהסיר ממנו המלוכה מפני החטאים שחטא כמו שנזכר במה שקדם ולהראות עוד שהיא לא היתה יראה מדוד שיעשה זה הרע שאלה ממנו שיזכר לה זה החסד שעשתה לו בעת שייטיב יי' לו והיתה לו המלוכה כי אז תהיה לאל ידו לשלם לה גמול כפעל כל אשר גמלתהו ולזה נתן דוד תודה לש"י אשר שלחה לפניו למנעו מזה החטא וברך טוב טעמה כי כבר סדרה דבריה בתכלית השלמות כמו שבארנו:

הארבעים ושנים הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיסמוך על הנס אף על פי שרואה תמיד עיני אלהיו בו לשמרו אבל ראוי שיתרחק מן הסכנה לפי מה שאפשר ולזה ספר שברח דוד בארץ פלשתים מפני ראותו שאי אפשר שתשלם לו השמירה בארץ ישראל בזולת סכנה כי תמיד היה שאול רודפו:

הארבעים ושלשה הוא להודיע עוצם אהבת דוד עמו כי גם בעת שברח מארץ ישראל והיה בארץ פלשתים היה נלחם מלחמות יי' בשונאי ישראל והיה מכלה אותם לא יחיה איש מהם והיה מחכמת דוד שעשה הענין באופן שחשב אכיש כי דוד היה רודף ישראל והורגם ובזה בטח בו יותר לחשבו כי הבאש הבאיש בעמו ישראל ולזאת הסבה השתדל דוד שלא ישב את אכיש בעיר המלוכה:

הארבעים וארבעה והוא בדעות הוא להודיע כי הודעת העתידות תגיע לאדם מצד ההשגחה האלהית ולזה ספר שלחטא שאול לא ענהו יי' אפי' על יד אחד מבני הנביאים וכ"ש שלא ענהו בחלומות הצודקים ולא באורים כי אף על פי שנודה שהיו שם אורים ותמים הנה לא היה שם כהן ראוי שיהיו נשאלים באורים ותמים כי כבר המית שאול השלמים מהכהנים אשר היתה להם הכהונה הגדולה בהרגו נוב עיר הכהנים ולא היה שם כהן גדול כ"ש שלא היה שם כהן גדול שרוח הקדש שורה עליו שיתכן שיהיו נשאלים באורים ותמים ולזאת הסבה תמצא שלחטא יהונתן בעברו על שבועת אביו לא ענה הש"י אל שאול בהיותו נשאל באורים ותמים ושאול הרגום אז כי החטא גרם לו שלא יענהו יי' ולזה חקר על פי הגורל במה היתה החטאת הזאת היום ומזה המקום התבאר שהוא אפשר שיעלים הש"י מהנביא קצת העתידות מצד החכמים אשר יקחו תועלת בהודעה ההיא:

הארבעים וחמשה הוא להודיע איך שלם השם ית' לשאול את גמולו הוא הרג נוב עיר הכהנים ובא עת שהרגים במה שנפקד ממנו בהריגתם עד שהוכרח לנטות אחר הדברים הפחותים והם האובות אחר שכבר הרחיקם ובערם מן הארץ למען תגיע לו איזו הודעה בענין המלחמה:

הארבעים וששה הוא להודיע שאין ראוי שיתחבר האדם עם הרשעים הלא תראה כי בהתחבר דוד עם פלשתים למלחמה פרץ הש"י מעשיו והיה זה סבה אל ששרפה צקלג ונשבו הנשי' והטף אשר בה והנה להשגחה על דוד סבב הש"י שלא הסכימו סרני פלשתים שילך אתם דוד במלחמ' כי יראו פן יעשה תחבולה להפילם ביד שאול למען יתרצה בזה אל אדוניו והיה זה סבה אל שהציל דוד כל אשר לקח עמלק ממנו ולקח מהם שלל רב והנה היה בזה היושרה אל שתגיע המלוכה לדוד בראות ישראל הצלחתו כמו שזכרנו במה שקדם:

הארבעים ושבעה הוא להודיע שראוי לאדם שישלח לחמו על פני המים להיטיב לדלים הרעבים כי בזה מקנין התכונה הטובה בענין החמלה מה שלא יעלם עם שכבר יקרה שיגיע לנותן מהמקבל גמול טוב על זה הלא תראה כי דוד בחמלתו על האיש המצרי שמצאוהו בדרך רעב וצמא האכילהו והשקהו ונתן לו פלח דבלה ושני צמוקים והיה זה סבה אל שהורהו מקום הגדוד ששטו על צקלג והיה זה סבה אל שהציל דוד כל אשר לקחו עמלק:

הארבעים ושמנה הוא להודיע שאין ראוי שיבטח האדם על מי שאינו מעמו הלא תראה כי הנער המצרי שהיה עבד לאיש עמלקי היה נקל בעיניו להפיל אדוניו ביד דוד אחר שנשבע לו דוד שלא יסגירנו ביד אדוניו ולזאת הסבה ג"כ לא הסכימו סרני פלשתי' לבטוח בדוד:

הארבעים ותשעה הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיהיה אכזרי למשרתיו ועבדיו לעזוב אותם כשיחלו אבל ראוי שישתדל ברפואתם ובשמירתם כחזקת היד הלא תראה מה שקרה לזה האיש העמלקי בעבור עזבו הנער המצרי בחלותו:

החמשים הוא להודיע כי בתחבולות יעשו להם החכמים מלחמה ולזה השתדל דוד לבא אל הגדוד תכף בעמדם בטח עד שנפלו בידם כלם זולתי מתי מעט שרכבו על הגמלים וינוסו:

החמשים ואחד הוא להודיע שראוי למושל למשוך לב העם אליו בדרך שיאהבוהו וגם בעת שיחטאו לו יראה להם שאין בלבו עליהם דבר כי בזה יקח הנפשות וימשכם לעבודתו הלא תראה כי דוד הקדים לשאול בשלום מאתים האנשים אשר פגרו מעבור את נחל הבשור להראות להם שאין בלבו עליהם דבר ואף על פי שלא הסכימו ללכת עמו להלחם עם הגדוד אשר השחית צקלג ולא די לו בזה אבל הסכים גם כן שיקחו מן השלל חלקם ולזאת הסבה גם כן שלח דוד מהשלל לזקני יהודה עם שכבר נתפרסם להם בזה טוב הצלחתו והיתה בזה היושרה נפלאה להגיע המלוכ' לדוד:

החמשים ושנים הוא להודיע איך הפליא הש"י אשר לו נתכנו עלילו' להמציא הסבות שיגיעו דוד אל שתהיה לו המלוכה בקלות כמו שגזרה חכמתו ורצונו כי אם היה נהרג שאול לבדו הנה לחוזק אהבת דוד אל יהונתן לא היה יכול להסכים בעצמו לעשוק הממלכה ממנו ולזה מת יהונתן עמו וכבר נפלו גם כן עמו קצת ישרא' להראות להם אי זה הבדל יש בין דוד לשאול כי שאול עם היותו מלך נפל הוא ועמו ביד פלשתים ודוד נצח במתי מעט עם רב כי זה ממה שיעיר ישראל אל שיתנו לדוד המלוכה:

החמשים ושלשה הוא להודיע שאין ראוי לאדם שישמח בנפול אויבו אבל ראוי שיהיה חרד בנפילת שר וגדול ויזכור כי כבר יתכן שיקרה לו כך ולזה תמצא שקרע דוד את בגדיו ויספוד ויבכה וצם עד הערב על שאול תחלה להיותו היותר נכבד ואחר זה על יהונתן ואחר על עם יי' שהם בית ישראל ויקונן על שאול ועל יהונתן קינה נפלאה:

החמשים וארבעה הוא להודיע שראוי לאדם שילמד דעת ממה שיכשיל זולתו ולזה תמצא כי מפני שראה דוד שנפלו שאול ובניו על יד המורים אמר ללמד את בני יהודה קשת כי הוא כלי נפלא מאד בענין המלחמה:

ויהי

וימשחו שם את דוד · ואף על פי שכבר היה נמשח ע״י שמואל אף על פי כן בעת שקבלוהו עליהם למלך משחוהו : ויגידו לדוד לאמר אנשי יבש גלעד · פי׳ דבר אנשי יבש גלעד : אשר קברו את שאול · או הוא כמו הפוך אשר קברו אנשי יבש גלעד את שאול : הטובה הזאת · גמול הטובה הזאת : ויעבירהו מחנים · רצה להמליכו תחלה מעבר הירדן והעבירהו מחנים כי הוא מקוע גבול שני שבטים וחצי שהרי מחנים גבול בני גד וגבול בני מנשה ואף על פי שידע אבנר כי דוד נמשח למלך על ידי שמואל היה מתחזק להעמיד עדיין מלכות שאול כפי כחו · ובמדרש ויאמר אלהים אל יעקב אני אל שדי פרה ורבה וגו׳ אמרו מכאן דרש אבנר וקרב לאיש בשת בן שאול אמר הכתוב אומר ומלכים מחלציך יצאו ועל בנימן כאמר שלא נולד עדיין ועד עכשיו לא עמד מ מבנימן אלא שאול לפיכך לקח איש בשת וימליכהו אל הגלעד וגו׳ : וימליכהו אל הגלעד · אל במקום על כמו אל ההרים לא אכל ואולתו המליכהו תחלה מעבר לירדן ואחר כך ישראל : אל האשורי ואל יזרעאל ועל אפרים ועל בנימן · ואחרי אשר אמר על ישר׳ כלו למה זכר אלה המקומות · יש לפרש כי בשובו ממחנים היה וזה היה אחרי מלחמת הנערים שמב אבנר אחרי ה המלחמה למחנים אל איש בשת ואז העבירהו אל אלה המקומות הנזכרים עד שובו לביתו בארץ בנימן אבל על ישראל כלו ה המליכהו זולתי שבט יהודה ופי׳ האשורי כתרגומו דבית אשור ופי׳ ואל יזרעאל איכו יזרעאל זה אשר בנחלת בני מנשה : שבע שנים ושש חדשים · כמצא מלכות בטלה חמש שנים שהרי איש בשת לא מלך אלא שתי שנים : ממחנים גבעונה · עתה אומר כי אחר שהמליכו את איש בשת במחנים קודם שעבר ה הירדן לשוב לביתו היה מה ש שהיה ויצא אבנר עם עבדי איש בשת ללכת לגבעון שהוא ארץ בנימן ויצאו אליהם יואב ועבדי דוד ויפגשום על ברכת גבעון ונראה כי דעת יואב היה להלחם עמם וראה כי רבים אשר אתם וחדל עד שאמר אבנר יקומו נא הנערי׳ וישחקו לפנינו :

וישחקו

ויהי אחרי כן וישאל דוד בי׳ לאמר וגו׳ עד וידבר דוד לי׳ את דברי השירה הזאת · זכר שאחרי כן שאל דוד בי׳ אם יעלה באחת ערי יהודה ובאתהו התשובה בסוף שיעלה לחברון ושם משחוהו בית יהודה למלוך עליהם וכבר אמר דוד לאנשי יבש גלעד שיטיב להם גמול טוב תחת החסד אשר גמלו לאדוניה׳ לשאול להשתדל לקחת גויתו וגוית ב בניו מחומת בית שן וקברו אותם וארזם שיחזקו ידיהם ויהיו לבני חיל למה שיגוס דוד מהמלחמות · והנה אבנר בן נר ה המליך איש בשת על שאר השבטים זולתי שבט יהוד׳ שהיו אחרי דוד · והנה זכר כי בן ארבעי׳ שנה היה איש בשת בן שאול במלכו ושתי׳ שנה מלך והנה אם לא מלך כי אם שתי שנים יתחייב אחד משלשה דברים אם שימתין אבנר ל להמליכו אחרי מות שאול חמש שנים וחצי תכף מיתת שאול כדי שלא יחזיק דוד בכל מלכות ישר׳ והענין השני הוא שימתינו ישראל להמליך דוד עליהם אחרי מות א איש בושת חמש שנים וחצי וזה גם כן רחוק מאד בעיניהם שכבר מצאנו גם כן שכבר כתרצו ישר׳ להמליך דוד עליהם גם בחיי איש בושת ולזה לא יתכן שימתינו להמליכו אחרי איש בשת והעני׳ השלישי הוא שיהיה קצת זה הזמן בין מיתת שאול ובין מ מלכות איש בשת ובין מלכות כל ישראל את דוד עליהם וזה גם כן רחוק מפני הסבות הנזכרות בעניני׳ ה הקודמי׳ וידמה בעיני שאמרו ושתים שנים מלך הוא להעיר שמה שספר אחר זה מענין אבנר ויואב לא היה כי אם אחרי שמלך שתי שנים ולזה יהיה דבק אמרו ושתים שנה מלך לאמרו ויצא א אבנר בן נר ועבדי איש בשת בן שאול וגו׳ והנה בשתי השנים הראשונים לא היתה מלחמה כלל בין דוד ובין זרע שאול וגם עתה לא היתה שם מלחמה זולתי מה ש שהעיר אבנר מענין המלחמה וזה לאות כי דוד לא הסכים ל לרדוף בית שאול זרעו אך שמר לו השבועה שנשבע לו שלא ישמיד את שמו עם שכבר היה דוד מתעסק במה שהגיע לו מן ההצלח׳ ולא רצה למהר את הקץ להגיע לו במהירות המלוכה עד שרצה הש״י אמר לו כתכנו עלילותי · והנה

אשר עמו י״א וסי׳ נמסר לעיל בסיפרא חלק א׳ סימן ט׳ : איש וביתו ג׳ וסי׳ נמסר לעיל בספ׳ חולק א׳ סימן כ״ז :
על בית ועל בית י״ג וסי׳ נמסר בסדר מדבר סיני ולקמן בסיפר׳ סי׳ י״ד : שר צבא ג׳ דסמיכי וסי׳ ואבנר בן נר שר

והוה בתר כן ושאיל דוד במימרא דיי למימר האיסק בחדא מקירויא דבית יהודה ואמר יי ליה סק ואמר דוד לאן אסק ואמר לחברון : וסליק תמן דוד ואף תרתין נשוהי אחינועם דמיזרעאל ואביגיל איתת נבל דמכרמלא : וגבריה דעימיה אסיק דוד גבר ואנש ביתיה ויתיבו בקירוי חברון : ואתו גברי שבט יהודה ומשחו תמן ית דוד למהוי מלכא על דבית יהודה וחויאו לדוד למימר גברי יביש גלעד דקברו ית שאול : ושלח דוד אזגדין לות אנשי יביש גלעד ואמר להון בריכין אתון קדם יי דעבדתון חסדא הדין עם ריבונכון עם שאול וקברתון יתיה : וכען יעבד יי עמכון טיבו וקשוט ואף אנא אעביד עמכון טבתא הדא דעבדתון פתגמא הדין : וכען יתקפן ידיכון והוו לגברין גיברין ארי מית רבונכון שאול ואף יתי משחו דבית יהודה למהוי מלכא עליהון : ואבנר בר נר רב חילא די לשאול דבר ית איש בושת בר שאול ואעבריה למחנים : ואמליכיה על דבית גלעד ועל דבית אשר ועל דבית יזרעאל ועל דבית אפרים ועל דבית בנימן ועל דבית ישראל כולהון : בר ארבעין שנין איש בושת בר שאול כד מלך על ישראל ותרתין שנין מלך ברם דבית יהודה הוו בתר דוד : והוה מניין יומיא דהוה דוד מלכא בחברון על דבית יהודה שבע שנין ושיתא ירחין : ונפק אבנר בר נר ועבדי איש בושת בר שאול ממחנים לגבעון : ויואב בר צרויה ועבדי דוד נפקו וערעונון על בריכתא דבגבעון כחדא ושרו אילין על בריכתא מיכא ואילין על בריכתא מיכא :

ב וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּיהוָה לֵאמֹר הַאֶעֱלֶה בְּאַחַת עָרֵי יְהוּדָה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו עֲלֵה וַיֹּאמֶר דָּוִד אָנָה אֶעֱלֶה וַיֹּאמֶר חֶבְרֹנָה : וַיַּעַל שָׁם דָּוִד וְגַם שְׁתֵּי נָשָׁיו אֲחִינֹעַם הַיִּזְרְעֵלִית וַאֲבִיגַיִל אֵשֶׁת נָבָל הַכַּרְמְלִי : וַאֲנָשָׁיו אֲשֶׁר עִמּוֹ הֶעֱלָה דָוִד אִישׁ וּבֵיתוֹ וַיֵּשְׁבוּ בְּעָרֵי חֶבְרוֹן : וַיָּבֹאוּ אַנְשֵׁי יְהוּדָה וַיִּמְשְׁחוּ־שָׁם אֶת־דָּוִד לְמֶלֶךְ עַל־בֵּית יְהוּדָה וַיַּגִּדוּ לְדָוִד לֵאמֹר אַנְשֵׁי יָבֵישׁ גִּלְעָד אֲשֶׁר קָבְרוּ אֶת־שָׁאוּל : וַיִּשְׁלַח דָּוִד מַלְאָכִים אֶל־אַנְשֵׁי יָבֵישׁ גִּלְעָד וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם בְּרֻכִים אַתֶּם לַיהוָה אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם הַחֶסֶד הַזֶּה עִם־אֲדֹנֵיכֶם עִם־שָׁאוּל וַתִּקְבְּרוּ אֹתוֹ : וְעַתָּה יַעַשׂ־יְהוָה עִמָּכֶם חֶסֶד וֶאֱמֶת וְגַם אָנֹכִי אֶעֱשֶׂה אִתְּכֶם הַטּוֹבָה הַזֹּאת אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם הַדָּבָר הַזֶּה : וְעַתָּה תֶּחֱזַקְנָה יְדֵיכֶם וִהְיוּ לִבְנֵי־חַיִל כִּי־מֵת אֲדֹנֵיכֶם שָׁאוּל וְגַם־אֹתִי מָשְׁחוּ בֵית־יְהוּדָה לְמֶלֶךְ עֲלֵיהֶם : וְאַבְנֵר בֶּן־נֵר שַׂר־צָבָא אֲשֶׁר לְשָׁאוּל לָקַח אֶת־אִישׁ בֹּשֶׁת בֶּן־שָׁאוּל וַיַּעֲבִרֵהוּ מַחֲנָיִם : וַיַּמְלִכֵהוּ אֶל־הַגִּלְעָד וְאֶל־הָאֲשׁוּרִי וְאֶל־יִזְרְעֶאל וְעַל־אֶפְרַיִם וְעַל־בִּנְיָמִן וְעַל־יִשְׂרָאֵל כֻּלֹּה : בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה אִישׁ־בֹּשֶׁת בֶּן־שָׁאוּל בְּמָלְכוֹ עַל־יִשְׂרָאֵל וּשְׁתַּיִם שָׁנִים מָלָךְ אַךְ בֵּית יְהוּדָה הָיוּ אַחֲרֵי דָוִד : וַיְהִי מִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר הָיָה דָוִד מֶלֶךְ בְּחֶבְרוֹן עַל־בֵּית יְהוּדָה שֶׁבַע שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים : וַיֵּצֵא אַבְנֵר בֶּן־נֵר וְעַבְדֵי אִישׁ־בֹּשֶׁת בֶּן־שָׁאוּל מִמַּחֲנַיִם גִּבְעוֹנָה : וְיוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה וְעַבְדֵי דָוִד יָצְאוּ וַיִּפְגְּשׁוּם עַל־בְּרֵכַת גִּבְעוֹן יַחְדָּו וַיֵּשְׁבוּ אֵלֶּה עַל־הַבְּרֵכָה מִזֶּה וְאֵלֶּה עַל־הַבְּרֵכָה מִזֶּה :

רשי

לקח את איש בושת · מקרא היה דורש שעתידין שני מלכים לעמוד מבנימן שאמר לו הקב״ה ליעקב ומלכים ממך יצאו וכבר נולדו כל בניו חוץ מבנימן :

חלקת

צבא אשר לשאול · ולעמשא תמרו · את עמרי שר צבא · ושאר שר צבא בשוא תחת הצרי״ק : כלוג׳ כתיב ה׳ בסוף וסי׳ וימלכהו אל הגלעד · לבן יליל מואב · בחצותיו חגרו שק · וכל ירמיה ויחזקאל ותריסר דכו׳ כתיב ה׳ בסוף במ״ג וסי׳ כי מקטנם ועד גדולם דירמיה · במארה אתם נארים :

רשי

חלקת הצורים. אחסנת קטיליא על שם החרבות כמה דאת אמר אף תשיב צור חרבו: אל החומש. כמו דופן חמישית מקום שמרה וכבד תלויין שם ויונתן תירגם אל החומש בסטר ירכיה: וימת תחתיו. ומית באתריה: לולא דברת. אם דברת כן: לולא. כמו לו ועוד יש לפתרו כמשמעו לולא דברת מה שאמרת יקומו נא הנערים וישחקו:

רדק

וישחקו. דרך שחוק יתגרו אלה עם אלה בחרבותיהם ונראה מי ידע מדרכי המלחמה יותר ודרשו רז"ל ולפי שעשה עם דם הנערים שחוק נענש ונפל בחרב: ולאיש בשת. די היה לו אם אמר שנים עשר לאיש בשת כמו שאמר שנים עשר מעבדי דוד אלא בא להודיע כי משבט בנימן היו הולכין עמו להמליכו: ויפלו יחדו. כל אחד הרג את חבירו: חלקת הצורים. ת"י אחסנת קטיליא מן ותקח כפורה כר כור חרבו שעניינה חרב חדה ויש לפרש כמשמעו כמו והצורים כתבו ממנו ופירושו חלקת ה החזקים כי חזקים היו ובחזקת כלחמו שלא התגבר אחד על חבירו אלא כלם נהרגו כאח' איש על יד אחיו: ועשהאל קל ברגליו. ספור זה כי בטחו בקלותו לרדוף אחרי אבנר מה שלא עמו כן האחרים ולא הבין כי לא לקלים המרוץ: הצבים. ב"ור אחד לבד ו"ור הרבים נעלמה מהמכתב: ואחוז לך אחד מן הנערי. לחברתך שיסוב עמך ואם אתה ירא ממנו יקח לך את חליצתו. פי' כלי מלחמתו וגם אתה לא תהרגנו: למה אככה ארצה. כתרגומו אקטלינך ואירמינך לארעא: ואיך אשא פני. ואיך אריס פני אל אחיך להביטו הלא אבוש ממנו אם אמיתך: באחרי החנית. יש חניתו' שראש עץ החנית מחודד ובו ברזל מחודד עשוי לתקעו בארץ כמו שאומ' בשאול וחניתו מעוכה בארץ ופעמים מכים בו לאחור שאין פונים אל הרודף להכותו בלהבת החנית אלא מכים באחרי החנית וכן עשה אבנר לא פנה אל עשהאל אלא הכהו באחרי החנית: אל החומש. פירשו רבו' ז"ל ברופן חמישית מקום שמרה וכבד תלויים בו ות"י בסטר ירכיה: תחתיו. במקומו כמו ולא קמו איש מתחתיו ור"ל שלא הלך ולא זז ממקומו אחר שהוכה אלא מיד מת: ויעמדו. כאשר שמעו עבדי דוד הריגת עשהאל רדפו אחרי אבנר וכשהיו מגיעים אל המקו' ההוא שמת שם עשהאל היו ע עומדים אבל יואב ואבישי לא עמדו עליו אלא רדפו אחרי אבנר: והשמש באה. כשהגיעו גבעת אמה באה השמש: גבעת אמה. נקראת הגבעה כן על ענין ידוע אצלם אולי היתה אמת המים בצד הגבעה: גיח. שם מקום: ויתקבצו. כשראו שהיו רודפים אחריהם התקבצו אותם שהיו הולכי' ראשוני' ובאו אחרי אבנר והיו לאגודה אחת להלחם עם יואב ופירוש אגודה שיעה מקובצין יחד כאילו נקשרים ונאגדים זה בזה: הלנצח תאכל חרב. תרגם יונת' הלאפרש וכן תרגם אם ישמור לנצח לאפרש ופי' לנצח ידוע כי הוא כמו ל לעולם. ופי' תאכל חרב תאכל חרבך בשר לנצח הלא ידעתי כי תאותך לנצח למלחמה תהיה מרה באחרונה: כי לולא דברת אתה. אם לא שדברת אתה יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו לא היתה מלחמ' זאת היום ואתה החלו' מלחמה זאת לא אני וכבר מאז מן הבקר ועד עתה נעלה העם איש מאחרי אחיו לולי דברת אתה וכשראה יואב כי לא יכול עמהם כי התקבצו כלם תקע בשופר שיעמדו ולא ירדפו וכן עשה ויעמדו כל העם אשר עם יואב:

מסורה

הבתרון

יקמו ז' חס' בקריא' וסי' במס' רבתא: האתה זה ד' בקריאה וסי' האתה זה בני עשו ויאמר אני. האתה זה עשה אל. האתה זה עבר ישר'. האתה זה אדני אליהו: וקח ג' בקריאה וסי' נמסר בסדר קרח: לולא ד' כתיב א' בקריאה וסימ' כי לולא התמהמנו כי עתה. לולא חרשתם בעגלתי. לולא דברת כי אז. לולא האמנתי לראות:

מקרא

ויאמר אבנר אל יואב יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו ויאמר יואב יקמו: ויקמו ויעברו במספר שנים עשר לבנימן ולאיש בשת בן שאול ושנים עשר מעבדי דוד: ויחזקו איש בראש רעהו וחרבו בצד רעהו ויפלו יחדו ויקרא למקום ההוא חלקת הצרים אשר בגבעון: ותהי המלחמה קשה עד מאד ביום ההוא וינגף אבנר ואנשי ישראל לפני עבדי דוד: ויהיו שם שלשה בני צרויה יואב ואבישי ועשהאל ועשהאל קל ברגליו כאחד הצבים אשר בשדה: וירדף עשהאל אחרי אבנר ולא נטה ללכת על הימין ועל השמאל מאחרי אבנר: ויפן אבנר אחריו ויאמר האתה זה עשהאל ויאמר אנכי: ויאמר לו אבנר נטה לך על ימינך או על שמאלך ואחז לך אחד מהנערים וקח לך את חלצתו ולא אבה עשהאל לסור מאחריו: ויסף עוד אבנר לאמר אל עשהאל סור לך מאחרי למה אככה ארצה ואיך אשא פני אל יואב אחיך: וימאן לסור ויכהו אבנר באחרי החנית אל החמש ותצא החנית מאחריו ויפל שם וימת תחתו ויהי כל הבא אל המקום אשר נפל שם עשהאל וימת ויעמדו: וירדפו יואב ואבישי אחרי אבנר והשמש באה והמה באו עד גבעת אמה אשר על פני גיח דרך מדבר גבעון: ויתקבצו בני בנימן אחרי אבנר ויהיו לאגדה אחת ויעמדו על ראש גבעה אחת: ויקרא אבנר אל יואב ויאמר הלנצח תאכל חרב הלוא ידעתה כי מרה תהיה באחרונה ועד מתי לא תאמר לעם לשוב מאחרי אחיהם: ויאמר יואב חי האלהים כי לולא דברת כי אז מהבקר נעלה העם איש מאחרי אחיו:

מסורה (גליון)

ל' ויחד כל חית השדה ישחקו שם: ז' חס. ג'. ב' חס'. ב' יען כבר. מלהון חס'. ל'. ל"ב. ל'. ל'. ל'. ל'. ל'. ל' בזכנו. ל"ג. ל'. ל'. ל' נכוה' וכל תלי' דכו'. תחתיו ק'. ל' זרחה על המים ל'. ל'. ל'. ל'. ל' מ"ל. ל'. ל'. ד' כתי' א' ג'.

תרגום

ואמר אבנר ליואב יקומון כען עולימיא ויתייכון קדמנא ואמר יואב יקומון: וקמו ועברו במנין תרי עסר מדבית בנימן ומדאיש בשת בר שאול ותרי עסר מעבדי דוד: ואתקיפו גבר בריש חבריה וחרביה בסטר חבריה ונפלו כחדא וקרא לאתרא ההוא אחסנת קטליא די בגבעון: והות קרבא תקיף עד לחדא ביומא ההוא ואיתבר אבנר ואנשי ישראל קדם עבדי דוד: והוו תמן תלתא בני צרויה יואב ואבישי ועשהאל ועשהאל קליל בריגלוהי כ כחדא מן טביא די בחקלא: ורדף עשהאל בתר אבנר ולא איתפני למיזל על ימינא או על סמלא מבתר אבנר: ואיתפני אבנר בתרוהי ואמר האת דין עשהאל ואמר אנא: ואמר ליה אבנר איתפני לך על ימינך או על סמלך ואיחוד לך חד מעולימיא וסב לך ית זייניה ולא אבה עשהאל למיזר מבתרוהי: ואוסיף עוד אבנר למימר לעשהאל זור לך מבתרי למה אקטלינך ואירמינך לארעא ואיכדין אזקוף אפי ואיתחמי ליואב אחוך: ולא אבא למיזר ומחהי אבנר באחורי מורניתא בסטר ירכיה ונפקת מורניתא מאחורוהי ונפל תמן ומית באתריה והוה כל דאתי לאתרא דנפל תמן עשהאל ומית וקיימין: ורדפו יואב ואבישי בתר אבנר ושמשא עלת ואינון מטו עד גבעת אמתא די על אפי גיח אורח מדברא דגבעון: ואתכנישו בני בנימן בתר אבנר והוו לסיעא חד וקמו על ריש רמתא חדא: וקרא אבנר ליואב ואמר הלאפרש תקטול חרבא הלא ידעתא ארי מרירא תהי בסופא ועד אימתי לא תימר לעמא למתב מבתר אחיהון: ואמר יואב קיים הוא יי ארי אילולפון מליתא ארי בכין פון מעידן צפרא א אסתלק עמא גבר מבתר אחוהי:

רלבג

והנה הקל אבנר בהריגת הנערי' והיה נמולו מדה כנגד מדה והו' שאבנר נפל בחרב בסוף הענין. והנה היה רודף עשהאל אחר אבנר להרגו במלחמ' כי קוה היה ברחם והמשיג לאיש בשת ובנפלו תגיע המלוכה לדוד בקלו' וכבר אמר לו אבנר שיסור מ מאחריו ויטהו לו על יד ימינו או על שמאלו ויאחז אחד מהנערים ויקח לו את חליצתו כי היה קשה בעיני אבנר להמית את ע עשהאל וכראותו כי לא סר מרדוף אחריו ה הכהו אבנר באחרי החנית אל החומש והוא שכאשר הוכה האדם בו ימות בקלות והוא המקום שמרה וכבד תלויי' בו כמו שפירשו רז"ל והנה היה בחנית ההוא חץ משני צדדיו כדי שיוכל להכות בו לפניו ולאחריו. והנה דקר אותו בחנית ה ההוא עד שיצא ה החנית מאחריו ויפל שם ומת במקומו או יהיה הרצון באמרו אל החומש כנגד הלב ו והוא מענין וחמושים עלו בני ישרא' והרצון בו חמושים מכלי זין וכן הלב כלי זין ה האדם כי ממנו תולדת החיים הטבעי שהוא שומר מכילות האדם שיעור הזמן שאפשר בו שיחיה. והנה היו רודפים יואב ואבישי אחיו אחרי אבנר ש שהרג עשהאל אחיהם והעריבה השמש ו ונתחזק אבנר עם בני בנימין שהתקבצו אליו והיה גם כן שמם ב במקום חזק כי היו על ראש גבעה אחת אז קרא אבנר אל יואב שיסורו מרדוף איש אחיו כי אם יכנו או יכוהו כבר תהיה מרה באחרונה כמו שנתבאר מענין מלחמת השבטים עם בנימין על דבר פילגש בגבעה וענהו יואב כי אבנר היה סבת המלחמה במה שאמר יקומו הנערים וישחקו לפנינו: והנה

באחרונה. ל' אל בלנס' באחונה ונאחרונה

ולא ירדפו. כמו ולא רדפו עתיד במקום עבר ורבים כמוהו: כל הבתרון. שם מחוז וגבול מעבר לירדן נקרא כן על ענין ידוע אצלם: ויקבץ את כל העם. לפקוד אותם מי חסר מהם: ויפקדו. חסרו כמו ולא נפקד ממנו איש: תשעה עשר איש ועשהאל. לפי שהיה נכבד מהתשעה עשר לא כללו עמהם וכתבו בפרט:

הבתרון. שם מחוז: תשעה עשר איש ועשהאל. והלא עשהאל בכלל עבדי דוד ולמה יצא שהיה שקול כנגד כולם וכן לכו וראו את הארץ ואת יריחו וכן והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה: ומשנהו כלאב. ובמקום אחר הוא אותו ומשנהו דניאל ולמה נקרא שמו כלאב אמ' ר' יצחק שהיו ליצני הדור אומרי' מנבל היתה אביגיל מעוברת. והפך ה' קלסתרו ודמה לאביו ורבותינו אמרו שהיה מכלים פני מפיבושת בהלכה: לעגלה. זו מיכל שהיתה חביבה עליו וכן הוא אומר לולא חרשתם בעגלתי והכתיב ולמיכל בת שאול לא היה לה וולד עד יום מותה עד יום מותה לא הוו לה מ מאותו מעשה ואילך הוו לה: היה מתחזק. בכל כח על בית שאול להעמיד מלכותם:

ולא יספו ד' וסי' נמסר לעיל בהאי סיפרא סי"ז: ארבה ג' דגשים וחס' וסי' ותהי המלחמה ארבה בין בית שאול. לאמר ארכה הוא. מארץ מדה: ויולדו ה' בקריאה וסי' ויולדו להם בנים אחר המבול. וילדו לדוד בנים בחברון דשמואל ל' חס' ו'. ויולדו עוד לדוד בנים. ויולדו לאבשלום. ויולדו לו שבעה בנים דאיוב. וא"

וַיִּתְקַע יוֹאָב בַּשּׁוֹפָר וַיַּעַמְדוּ כָּל־הָעָם וְלֹא־יִרְדְּפוּ עוֹד אַחֲרֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא־יָסְפוּ עוֹד לְהִלָּחֵם׃ וְאַבְנֵר וַאֲנָשָׁיו הָלְכוּ בָּעֲרָבָה כֹּל הַלַּיְלָה הַהוּא וַיַּעַבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן וַיֵּלְכוּ כָּל־הַבִּתְרוֹן וַיָּבֹאוּ מַחֲנָיִם׃ וְיוֹאָב שָׁב מֵאַחֲרֵי אַבְנֵר וַיִּקְבֹּץ אֶת־כָּל־הָעָם וַיִּפָּקְדוּ מֵעַבְדֵי דָוִד תִּשְׁעָה־עָשָׂר אִישׁ וַעֲשָׂהאֵל׃ וְעַבְדֵי דָוִד הִכּוּ מִבִּנְיָמִן וּבְאַנְשֵׁי אַבְנֵר שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים אִישׁ מֵתוּ׃ וַיִּשְׂאוּ אֶת־עֲשָׂהאֵל וַיִּקְבְּרֻהוּ בְּקֶבֶר אָבִיו אֲשֶׁר בֵּית לָחֶם וַיֵּלְכוּ כָל־הַלַּיְלָה יוֹאָב וַאֲנָשָׁיו וַיֵּאֹר לָהֶם בְּחֶבְרוֹן׃ וַתְּהִי הַמִּלְחָמָה אֲרֻכָּה בֵּין בֵּית שָׁאוּל וּבֵין בֵּית דָּוִד וְדָוִד הֹלֵךְ וְחָזֵק וּבֵית שָׁאוּל הֹלְכִים וְדַלִּים׃

ארכה ג' וחס' כל לאמר· מארץ מדה· ירדן·

וַיִּלְדוּ לְדָוִד בָּנִים בְּחֶבְרוֹן וַיְהִי בְכוֹרוֹ אַמְנוֹן לַאֲחִינֹעַם הַיִּזְרְעֵאלִת׃ וּמִשְׁנֵהוּ כִלְאָב לַאֲבִיגַל אֵשֶׁת נָבָל הַכַּרְמְלִי וְהַשְּׁלִשִׁי אַבְשָׁלוֹם בֶּן־מַעֲכָה בַת־תַּלְמַי מֶלֶךְ גְּשׁוּר׃ וְהָרְבִיעִי אֲדֹנִיָּה בֶן־חַגִּית וְהַחֲמִישִׁי שְׁפַטְיָה בֶן־אֲבִיטָל׃ וְהַשִּׁשִּׁי יִתְרְעָם לְעֶגְלָה אֵשֶׁת דָּוִד אֵלֶּה יֻלְּדוּ לְדָוִד בְּחֶבְרוֹן׃ וַיְהִי בִּהְיוֹת הַמִּלְחָמָה בֵּין בֵּית שָׁאוּל וּבֵין בֵּית דָּוִד וְאַבְנֵר הָיָה מִתְחַזֵּק בְּבֵית שָׁאוּל׃ וּלְשָׁאוּל פִּלֶגֶשׁ וּשְׁמָהּ רִצְפָּה בַת־אַיָּה וַיֹּאמֶר אֶל־אַבְנֵר מַדּוּעַ בָּאתָה אֶל־פִּילֶגֶשׁ אָבִי׃

ותקע יואב בשופרא וקמו כל עמא ולא רדפו עוד בתר ישראל ולא אוסיפו עוד לאגחא קרבא: ואבנר וגברוהי הליכו במשריא כל ליליא ההוא ועברו ית ירדנא ואזלו כל בתרון ואתו למחנים: ויואב תב מבתר אבנר וכנש ית כל עמא ושגו מעבדי דוד תשעת עסר גברא ועשהאל: ועבדי דוד קטלו מדבית בנימן ובגברי אבנר תלת מאה ושתין גברא מיתו: ונטלו ית עשהאל וקברוהי בקבורא דאבוהי די בבית לחם ואזלו כל ליליא יואב וגברוהי ונהר להון בחברון: והות קרבא תקוף בין בית שאול ובין בית דוד ובית דוד אזלין ותקיפין ובית שאול אזלין ומאכין: ואתילידו לדוד בנין בחברון והוה בוכריה אמנון לאחינועם דמיזרעאל: ותניניה כלאב לאביגיל אתת נבל דמכרמלא ותליתאה לאבשלום בר מעכה בת תלמי מלכא דגשור: ורביעאה אדוניה בר חגית וחמשאה שפטיה בר אביטל: ושתיתאה יתרעם לעגלה אתת דוד אלין אתילידו לדוד בחברון: והוה כד הות קרבא בין בית שאול ובין בית דוד ואבנר הוה מתקף בבית שאול: ולשאול לחינתא ושמה רצפה ברת איה ואמר לאבנר מא דין עלתא לות לחינתא דאבא:

ויולדו להם: סימן ושם האיש נבל אביגל כתיב· ותמהר ותרד מעל החמור אביגיל כתיב· ומשנהו כלאב לאביגל כתיב:

ויאור להם בחברון. כשהיה אור היום בבקר היו בחברון: כלאב. ובספר דברי הימים דניאל שני שמות היו לו וכמוהו רבים בכתו' ויש בו דרש כי לפי שלקח דוד אביגיל אח' מות נבל היו אומרים כי מעוברת היתה מנבל וזה הבן שילדה אביגיל לדוד היה בנו של נבל לפיכך יצא קלסתר פניו כקלסתר פניו של דוד ל להסיר החשד לפיכ' קראו כלאב כלו אב כלומ' בכל צורותיו דומה לאב ודניאל היה שמו העיקר כי אמר דוד דנני אל מנבל: אבשלום בן מעכה. דרשו בו כי לפי שהיה בן יפת תואר שלקחה דוד במלחמה לפיכך היה א אבשלום סורר ומורה באביו כי לכך נסמכה פרשת סורר ומורה לפרשה יפת תואר לומר לך כל הנושא אותה או אשה שאינה הגונה יוצא ממנה בן סורר ומור' ונכון הוא הדרש כי מאחר שהיא שבויה הרי היא כמוכרחת לשוב לדת ישראל ולבה לא נכון אל הדת והטבע יוצא דמות ה השרש: לעגלה אשת דוד. דרשו רז"ל עגלה זו מיכל בת שאול ולפי שהיתה חביבה על דוד קראה עגלה כמו לולי ח חרשתם בעגלתי לא מצאתם חידתי ומה שאמר אשת דוד מסייע הדרש אע"פ שהם לא הביאו כי למה אמ' על זאת אשת דוד מה שלא אמר על האחרות אלא לפי שהיתה אשתו ראשונה ומה שאמר ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה מההוא מעשה ואילך לא היה לה ולד לעונש שבזתה דוד שהיה מפזז לפני יי' אבל מעיקרא הוה לה ולפי הפשט יש לפרש עגלה זו אחרת ומיכל לא נזכרה כאן לפי שלא היה לו ממנה בן וכן הוא אומ' הבנים שהיו בחברון לפיכך זכר הנשים ומיכל אף על פי שהביאה לו אבנר ועודנו בחברון לא זכרה כאן לפי שלא היה לו ממנה בן אבל באמרו אשת דוד וכן אמר בדברי הימי' לעגלה אשתו אולי לא היתה ממשפחה גדולה ולא היתה ידועה בזכור אותה אלא באשת דוד ויש לפרש עוד כי עגלה זאת היתה אשת שאול ולקחה דוד אחרי מות שאול כמו שאמ' ואת נשי אדוניך בחיקך ואף על פי שאמרו אין נושאין אלמנתו של מלך הרי אמרו מלך נושא אלמנתו של מלך אחר מפני זה אמר אשת דוד כלומר שלא היתה ראויה להיות אשת אדם אחר אלא אשת דוד לפי שהיה מלך ואף על פי שזו הסבר' אינה אלא לדעת רבי יהודה כי הוא אומר מלך נושא אלמנתו של מלך ואין חכמים מודים לו אף על פי כן פשט הפסוק נכון לר' יהודה ואף על פי שהיתה אשת חמיו מותרת ואף לדברי הירושלמי שאומר שאשת חמיו אסורה לא אסרוה אלא מפני מראית העין אבל מן התורה אינה אסורה והם אמרו כי רצפה פלגש שאול לקחה דוד לאשה: ויאמר איש בשת אל אבנר. ואף על פי שלא זכרו למעלה בפסוק הנה זכר בית שאול והוא איש בשת כי בו תלויה בית שאול: אל פלגש אבי. חשדו בפלגש אביו ואם היה הדבר אמת היה לו לתפשו בכך לכבוד אביו ועוד כי אסורה היתה לכל אדם לפי שהיתה פלגש המלך ואין נושאין אלמנתו של מלך ואף על פי שלא היתה אשתו אלא פלגשו כיון שהיתה מיוחדת לו הרי היא כחשבת אלמנתו ועוד כיון ששמשתו הרי אמרו אין משתמשין בשרביטו של מלך וזהו שאמר ותפקוד עלי עון האשה כי אסורה היתה להדיוט:

רלבג

והנה שבב יואב שעמדו העם ולא רדפו אחרי בני ישראל ולא יספו עוד להלחם אחר זה בזמן ההוא אך השתדלו כל אחת מ מהכתות לשוב לארצם בזריזו' להמלט מהכת האחרת אם תרדוף אחריהם ולזה הלכו אבנר וסיעתו כל ה הלילה וכן הענין ב ביואב ואנשיו· והנה היה מהצלחת דוד שלא מתו מאנשיו זולת עשרים ומאנשי אבנר מתו שלש מאות וששים איש וכן התמיד הענין כל ימי המשך ה המלחמה בין בית ש שאול ובין בית דוד שכבר היה דוד הולך וחזק ובית שאול הולכים ודלים: לעגלה אשת דוד. אמרו ז"ל כי מפני זה אמר אשת דוד בזו לבד ולא באחרות כי היא היתה בלתי ראויה כי אם לדוד לפי שהיתה אשת שאול כמו שאמ' ואתנה לך את בית אדניך ואת נשי אדניך בחיקך והנה אלמנתו של מלך אינה ראויה כי אם למלך ודומה גם כן כי הנשים אשר לקח בירושלם והפילגשי' כמו שאמר אחר זה היו קנתם מבית שאול·

והנה

הרלם

רש"י

הראש כלב אנכי אשר ליהודה. כלום אני חשוב אפי' כראש שומר הכלבים אשר לדוד. אך לפי הנקוד שהטעם תחת הראש וכלב אנכי מוקף במקף כך פירושו הראש וכי אחפוץ להיות ראש בביתך טוב לי להיות כלב והדיוט בבית דוד וכן תרגם יונתן: היום אעשה חסד. מעתה נאה לי לעשות חסד עם בית שאול ועם כל אוהביו כאשר עשיתי עד הנה: ולא המציתיך. ביד דוד: תחתיו לאמ'. מאתריה למימר מקיימנא במאן דעבד ארעא: למי ארץ. לשון שבועה במי שהארץ שלו. ד"א תחתיו שמו הזכיר תחלה באגרת ואחר כך הזכיר שם דוד ולכך נענש כתב מאת אבנר שר צבא ישראל לדוד מלך ישראל שלום למי ארץ למי שהמלכות הגון לו אני שולח לו לאמר כרתה בריתך: לפני הביאך. לפני ראותך פניו הביאך את מיכל: מעם אישה. מאת בעלה: הלך ובכה. על מצוה ההולכת ממנו שכל אותן השני' נעץ חרב בינו לבינה במטה ולא נכשל בה: ודבר אבנר היה. קודם לכן: אמ' אל דוד. על דוד ואינו זז ממשמש אלי: מהגדוד

במאה ה' וסי' נמסר בסדר וישלח ובסוף יהושע: בחורים ד' חס' בליש' וסימני' וילך אתה אישה הלוך ובכה. והנה עמך שמעי בן גרא בן הימיני. ויאמר חזהאל מדוע. אז תשמח בתולה במחול: שלשם ד' חס' בנביאי' וסי' בא אלהים אל המחנה. ויהי כל יודעו. אשה עצורה לנו. ודבר אבנר היה עם כל ישראל: בנימין י"ח מל' וסי' נמסר בסדר וישלח וביהושע סימן כ"א:

ויחר לאבנר מאד על דברי איש בשת ויאמר הראש כלב אנכי אשר ליהודה היום אעשה חסד עם בית שאול אביך אל אחיו ואל מרעהו ולא המציתך ביד דוד ותפקד עלי עון האשה היום: כה יעשה אלהים לאבנר וכה יסיף לו כי כאשר נשבע יהוה לדוד כי כן אעשה לו: להעביר הממלכה מבית שאול ולהקים את כסא דוד על ישראל ועל יהודה מדן ועד באר שבע: ולא יכל עוד להשיב את אבנר דבר מיראתו אתו: וישלח אבנר מלאכים אל דוד תחתו לאמר למי ארץ לאמר כרתה בריתך אתי והנה ידי עמך להסב אליך את כל ישראל: ויאמר טוב אני אכרת אתך ברית אך דבר אחד אנכי שאל מאתך לאמר לא תראה את פני כי אם לפני הביאך את מיכל בת שאול בבאך לראות את פני: וישלח דוד מלאכים אל איש בשת בן שאול לאמר תנה את אשתי את מיכל אשר ארשתי לי במאה ערלות פלשתים: וישלח איש בשת ויקחה מעם איש מעם פלטיאל בן לוש: וילך אתה אישה הלוך ובכה אחריה עד בחרים ויאמר אליו אבנר לך שוב וישב: ודבר אבנר היה עם זקני ישראל לאמר גם תמול גם שלשם הייתם מבקשים את דוד למלך עליכם: ועתה עשו כי יהוה אמר אל דוד לאמר ביד דוד עבדי הושיע את עמי ישראל מיד פלשתים ומיד כל איביהם: וידבר גם אבנר באזני בנימין וילך גם אבנר לדבר באזני דוד בחברון את כל אשר טוב בעיני ישראל ובעיני כל בית בנימן:

תרגום

ותקוף לאבנר לחדא על פתגמי איש בושת ואמר הלא רישא דכלבא אנא מכען הויתי גבר הדיוט לשארא דבית יהודה יומא דין אעביד טיבו עם בית שאול אבוך עם אחוהי ועם רחמוהי ולא מסרתך בידא דדוד ומכען את מסער עלי חוב אתתא יומא דין: כדין יעביד יי לאבנר וכדין יוסיף ליה ארי כמא דקיים יי לדוד ארי כדין אעביד ליה: לאעברא מלכו מבית שאול ולאקמא ית כורסי דוד על ישראל ועל דבית יהודה מדן ועד באר שבע: ולא יכיל עוד לאתבא ית אבנר פיתגמא מדדחיל יתיה: ושלח אבנר אזגדין לות דוד מאתריה למימר בקיימנא במן דעבד ארעא למימר גזר קיימך עמי והא ידי עמך לאסחרא לותך ית כל ישראל: ואמר טב אנא אגזר עמך קיים ברם פתגמא חד אנא שאיל מעמך למימר לא תחזי ית אפי אילהין קדם מיתיותך ית מיכל בת שאול במיתך לאיתחזאה קדמי: ושלח דוד אזגדין לות איש בושת בר שאול למימר הב ית אתתי ית מיכל דארסית לי במאה ערלות פלשתאי: ושלח איש בושת ודברה מלות בעלה מלות פלטיאל בר ליש: ואזל עמה בעלה אזיל ובכי בתרהא עד עלמת ואמר ליה אבנר איזיל תוב ותב: ופיתגם אבנר הוה עם סבי ישראל למימר אף תמלי אף מדקמוהי הויתו בען ית דוד למהוי מלכא עליכון: וכען עיבידו ארי יי אמר לדוד למימר ביד דוד עבדי אפרוק ית עמי ישראל מידא דפלשתאי ומיד כל בעלי דבביהון: ומליל אף אבנר קדם דבית בנימן ואזל אף אבנר למללא קדם דוד בחברון ית כל דתקין בעיני ישראל ובעיני כל דבית בנימן:

רד"ק

הראש כלב אנכי. מלעיג אילו הייתי ראש כלבים כלומר אפילו לא הייתי ממונה אלא על הכלבים שהייתי נקרא ראש כלב ועוד אפי' לשבט יהודה שאתה מונה אם היה לי שום מנוי עליהם לא היה לך לבזותי כל כך היום יש לי דין לעשות חסד עם בית שאול כי בזיתני והלא חסד גדול עשיתי עד היותי עם בית אביך שהחזקתי בביתו להעמידו במלכותו ולא המציתיך ביד דוד ואתה פקדת עלי עון האשה ות"י הלא רישא אנא מכען הויתי גבר הדיוט לשארא דבית יהודה: ולא המציתיך. בא על דרך בעלי הה"א והע"פ שהוא מבעלי האל"ף ופי' כמו ואת העולה המציאו אליו ענין הזמנה ומסירה: כאשר נשבע ה' לדוד. דברו הוא שבועתו וכן אמר נשבעתי לדוד עבדי או לפי שאמר שני פעמים לשאול בשם האל בגלגל ובדבר עמלק בקש לו ה' איש כלבבו ונתנו' לרעך ואמרו הן הן שבועה לאו לאו שבועה: תחתיו לאמר למי ארץ. בסתר שלח לו למי תהיה הארץ אלא לך כמו שאמר האל כרתה בריתך עמי ואני אסוב לך כל ישראל ות"י מאתריה למימר מקיימנא במאן דעבד ארעא למימר ויש דרש שכתב בכתבו לדוד מן אבנר לדוד הקדים שמו לשם דוד וזהו ע' דוד תחתיו לפיכך נענש אבנר: כי אם לפני הביאך. כי אם לפני כל דבר יהיה הביאך את מיכל: וישלח דוד מלאכים ואף על פי ששלח לאבנר שלח גם כן לאיש בשת לכבודו שלא רצה לקחתה בלא רשותו: אשר ארשתי לי זה משיב פירוש רז"ל שכתבנו למעלה בענין זה כלומ' אשתי היא וארשתיה במאה ערלות פלשתים כלומ' בהם היה דעתי לא בעושר שהתנ' לי שאול שהוא מלוה הכל לפיכך היא אשתי באמת. ולפי הפשט אמר ארשתי לי ר"ל בסכנה ששמתי עצמי בעבורה לפיכך יש עליך להחזיר' לי ובאמרו במאה והוא נתן מאתים והמ' במאה כי מאה היה התנאי ביניהם: מעם איש. מעם אישה ות"י מלות בעלה ואחר כך פירש מי היה בעלה פלטיאל בן ליש והוא פלטי בן ליש שכתוב למעלה. ובדרש לפיכך קראו עתה פלטיאל שפלטו אל מעבירה שלא בא על מיכל כמו שפירשנו למעלה ומה שאמ' הלוך ובכה אחריה עד בחורים על מצוה שהלכה מידו ושהיה כובש את יצרו עד בחורי' שנעשה כבחורי' שלא טעמו טעם אותו חטא וכל זה הוא רחוק מדרך הפשט ובחורים הוא שם מקום בארץ בנימן כמו שמעי בן גרא בן הימיני מבחורים ות"י עלמת ועלמת ובחורים ענין אחד וכן נזכר זה המקום בספר יהושע עלמון ובדברי הימים עלמות ואפשר שנקרא כן על שם אדם הנקרא עלמת בן יעדה משבט בנימן ולו היתה העיר הזאת וכבר כתבנו למעלה כי מיכל ופלטי טובים היו: ביד דוד עבדי הושיע. מקור במקום הושיע כלומר אמרתי להושיע את ישראל בידו וכן ואתכם הוציא מתוכה כאילו אמר אוציא ות"י הושיע אפרוק: וידבר גם אבנר באזני בנימן. כמו וידבר אבנר גם כן באזני בני בנימן ולפי שאמר ודבר אבנר היה עם זקני ישראל אמר כי גם באזני שבט בנימן דבר ואף על פי ששבט בנימן היו קרובים לבית שאול היו יותר חפצים במלכות דוד מפני שראו שהיה מצליח בכל דרכיו ובכל מלחמותיו וראו כי בית שאול היו הולכים ומתמעטים ולא היה להם סימן יפה במלוכה ועוד כי אבנר הוא הטה את לבבם אחרי דוד מפני שרצה להשלים עמו ולכך אמר הנה זה הספור מזה העניין ומזאת המלחמה: מהגדוד

רלב"ג

והנה סבב השי"ת אשר לו נתכנו עלילות שנולדה קטטה בין אבנר ובין איש בשת והשתדל מפני זה אבנר להמליך דוד על כל ישראל כי מיו היתה לו המלוכ' וראוי שלא יעלם ממנו כי לא כשיאת מיכל עם פלטי בן ליש שאם הדבר כן היתה אסורה לדוד ואולם מה שהזכיר הכתוב מבני מיכל הם בני מרב אחותה ומיכל גדלה אותם ומפני שגדלה אותם קראו בניה ולזה אמ' שילדה אותם לעדריאל המחולתי שהיה בעלה של מרב. והנה

מהגדוד · ולא סיפר מאיזה גדוד ומאין הביאו השלל · ומן הנראה כי מארץ פלשתים היה אולי יצא גדוד פלשתים בארץ ישראל להלחם או לפשוט ויואב עם עבדי דוד יצא אליהם ועתה שב מהגדוד ההוא והביאו שלל רב : את מובאך ואת מבואך · כן כתיב וקרי מובאך הכתוב כמשפטו כדרך נחי העי״ן והקרי הוא לזווג המלות והוא מנהג הלשון במקומות הרבה לשנות התנועות מפני הזיווג כמו הודו והונו וכן תהומות יכסיומו ובמובאך הקרי נהפך ע״ן הפועל לפ״א הפועל והוא גם כן מנהג הלשון לכתוב כן כמו אם ימוב ישיבני וכן ריבה יי׳ את יריבי ימוב יתפלא בו והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלול : מבור הסירה · נראה כי סירים וקוצים היה מקום הבור ההוא לפיכך נקרא כן ורבו׳ ז״ל דרשו בור וסירה גרמו לו לאבנר שנהרג שלא החזיק דברי דוד אל שאול שלא רצה אותם בדברי הכנף בכפחת המים שלקח מראשותיו אמר לו אחד מן הנערים שכחה בבור ומכאה דוד שם ושקר הוא שאמר שלקחה ממראשותיך ודבר כנף המעיל אמר בסירים נאחז כנף מעילך ונקרע ולא הרגשת בו כשנקרע ומצאו דוד : אל תוך השער · שער העיר חברון ורבו׳ ז״ל דרשו בו כמו השערה אל הזקנים כלומר אמר לו להביאו לפני הסנהדרין להשפט עמו בדם עשהאל כן אמר לו והטהו באלה הדברים שהיה מדבר עמו בשלי ובשגגה שהיה משגה אותו ולא הבין אבנר והכהו יואב : לדבר אתו בשלי · בשלום מן ישליו אוהליס או פירו׳ בפתאום וכן תרגם פתע פתאום בתכף שלו · ויש בו דרש כי בא אליו בערמה ושאל לו גרמית איאך הולכת והוא היה מוחה ומראה לו כי במיכים תחלץ ואז הכהו וזהו בשלי לשון של נעלך זהו שאמר ובנעלו אשר ברגליו : החומש · כמו אל החומש ורבים כמוהו וכבר פירשנוהו למעלה : וימת בדם עשהאל · אמרו רז״ל שתבעו בדם עשהאל ודנו בדין סנהדרין אמר לו למה הרגת עשהאל אמר עשהאל רודף היה אמר לו היה לך להציל עצמך באחד מאיבריו אמ׳ לו לא יכולתי לכוין לו אמר לו בדופן חמשית כוונת לו באחד מאיבריו לא יכולת לכוין לו : יחולו · דמי אבנר יפלו ויחנו על ראש יואב וכן על ראש רשעים יחול : ואל כל בית אביו · אם יואב חטא מה חטאו בית אביו לא אמר אלא על המסייעים אותו והסומכים את ידו כמו שכתוב בתורה באיש ההוא ובמשפחתו ותרגם את אוכלוס ובסעדוהי : ומחזיק בפלך · מחזיק במשענת מחמת חולי הרגלים ואמרו רז״ל כל הקללות האלו נתקיימו בזרע של דוד לפי שלא כדין קללו אחר שהיה ברעתו לצוות עליו להרגו וכן עשה והיכן נתקיימו זב רחבעם מצורע עוזיהו מחזיק בפלך אסא נופל בחרב יאשיהו · חסר לחם יהויכין ועוד אמרו רז״ל למה קללו באלו הקללו׳ ולמה קלל ביתו אחריו שאמר מבית יואב לפי שאמרו בחמשה דברים אדם זוכה זוכה לבנים הזכאין כלומר שמוסיף הקב״ה לבניו באלה החמשה דברי׳ בזכות אבותיהם ואלו הם החמשה דברים בנוי בכח בעושר בחכמה בימים · בנוי שנאמ׳ והדרך על בניהם · בכח שנ׳ גבור בארץ יהיה זרעו · בעושר שנ׳ לא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם · בחכמה שנ׳ ולמדת אותם את בניכם · בימים שנאמ׳ למען ירבו ימיכם וימי בניכם וכנגדן בהפך אלו לרעה לדור חייב בעון אבותיהם הרשעים והביאו ראייה מדוד שקלל את יואב בשביל שנתברר לו עונו והוא מדה כנגד מדה · זב כנגד חכח זה גבור וזה תשם · מצורע כנגד הנוי שנ׳ ושפח יי׳ את קדקד בנות ציון כי תחת יופי זה הדור וזה כיעור · מחזיק בפלך כנגד חכם כי פירשו מחזיק בפלך טפש · ונופל בחרב כנגד השני׳ זה מאריך ימים וזה מקצר ימים · וחסר לחם כנגד העושר ודוד נתברר לו כי זרע יואב יהיו רשעים וקלל הדור הרשע הבא מזרעו באלה החמש : ויואב ואבישי · אבישי היה עם יואב כשהרגו ונסכם עמו וכאילו הרגו גם כן :

אקומה ג׳ בקריאה וסי׳ אקומה וידברו בי · אקומה ואלכה ואקבצה · אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים :
ידעת את י״ב פסוקים את את ואת את וסי׳ ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן · ואלה תולדת תרח תרח הוליד את אברם · וישא את עיניו וירא את הנשים · אלה תולדות יעקב יוסף בן שבע · והוצאתם את שניהם אל

וַיָּבֹא אַבְנֵר אֶל־דָּוִד חֶבְרוֹן וְאִתּוֹ עֶשְׂרִים אֲנָשִׁים וַיַּעַשׂ דָּוִד לְאַבְנֵר וְלַאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־אִתּוֹ מִשְׁתֶּה : וַיֹּאמֶר אַבְנֵר אֶל־דָּוִד אָקוּמָה ׀ וְאֵלֵכָה וְאֶקְבְּצָה אֶל־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל וְיִכְרְתוּ אִתְּךָ בְּרִית וּמָלַכְתָּ בְּכֹל אֲשֶׁר־תְּאַוֶּה נַפְשֶׁךָ וַיְשַׁלַּח דָּוִד אֶת־אַבְנֵר וַיֵּלֶךְ בְּשָׁלוֹם : וְהִנֵּה עַבְדֵי דָוִד וְיוֹאָב בָּא מֵהַגְּדוּד וְשָׁלָל רָב עִמָּם הֵבִיאוּ וְאַבְנֵר אֵינֶנּוּ עִם־דָּוִד בְּחֶבְרוֹן כִּי שִׁלְּחוֹ וַיֵּלֶךְ בְּשָׁלוֹם : וְיוֹאָב וְכָל־הַצָּבָא אֲשֶׁר־אִתּוֹ בָּאוּ וַיַּגִּדוּ לְיוֹאָב לֵאמֹר בָּא־אַבְנֵר בֶּן־נֵר אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיְשַׁלְּחֵהוּ וַיֵּלֶךְ בְּשָׁלוֹם : וַיָּבֹא יוֹאָב אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר מֶה עָשִׂיתָה הִנֵּה־בָא אַבְנֵר אֵלֶיךָ לָמָּה־זֶּה שִׁלַּחְתּוֹ וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ : יָדַעְתָּ אֶת־אַבְנֵר בֶּן נֵר כִּי לְפַתֹּתְךָ בָּא וְלָדַעַת אֶת־מוֹצָאֲךָ וְאֶת־מִבוֹאֶךָ וְלָדַעַת אֵת כָּל־אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה : וַיֵּצֵא יוֹאָב מֵעִם דָּוִד וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אַחֲרֵי אַבְנֵר וַיָּשִׁבוּ אֹתוֹ מִבּוֹר הַסִּרָה וְדָוִד לֹא יָדָע : וַיָּשָׁב אַבְנֵר חֶבְרוֹן וַיַּטֵּהוּ יוֹאָב אֶל־תּוֹךְ הַשַּׁעַר לְדַבֵּר אִתּוֹ בַּשֶּׁלִי וַיַּכֵּהוּ שָׁם הַחֹמֶשׁ וַיָּמָת בְּדַם עֲשָׂהאֵל אָחִיו : וַיִּשְׁמַע דָּוִד מֵאַחֲרֵי כֵן וַיֹּאמֶר נָקִי אָנֹכִי וּמַמְלַכְתִּי מֵעִם יְהוָה עַד־עוֹלָם מִדְּמֵי אַבְנֵר בֶּן־נֵר : יָחֻלוּ עַל־רֹאשׁ יוֹאָב וְאֶל כָּל־בֵּית אָבִיו וְאַל־יִכָּרֵת מִבֵּית יוֹאָב זָב וּמְצֹרָע וּמַחֲזִיק בַּפֶּלֶךְ וְנֹפֵל בַּחֶרֶב וַחֲסַר־לָחֶם : וְיוֹאָב וַאֲבִישַׁי אָחִיו

ל׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · כ״ב · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ד׳ · ח׳ מ״ל · ל׳ · ל׳ · ה׳ · מובאך ק׳ · ל׳ וחס׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ט׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳

וְאָתָא אַבְנֵר לְוָת דָּוִד לְחֶבְרוֹן וְעִמֵּיהּ עַסְרִין גֻּבְרַיָּא וַעֲבַד דָּוִד לְאַבְנֵר וּלְגֻבְרַיָּא דְעִמֵּיהּ מִשְׁתְּיָא : וַאֲמַר אַבְנֵר לְדָוִד אֵיקוּם וְאֵיזֵיל וְאֶכְנוֹשׁ לְוָת רִבּוֹנִי מַלְכָּא יָת כָּל יִשְׂרָאֵל וְיִגְזְרוּן עִמָּךְ קְיָים וְתִמְלוֹךְ כְּכָל דִּרְעוּת נַפְשָׁךְ וְשַׁלַּח דָּוִד יָת אַבְנֵר וַאֲזַל בִּשְׁלָם : וְהָא עַבְדֵי דָוִד וְיוֹאָב אֲתָא מִמַּשְׁרִיתָא וַעֲדָאָה סַגִּיאָה עִמְּהוֹן אַיְתִיאוּ וְאַבְנֵר לֵיתוֹהִי עִם דָּוִד בְּחֶבְרוֹן אֲרֵי שַׁלְּחֵיהּ וַאֲזַל בִּשְׁלָם : וְיוֹאָב וְכָל חֵילָא דְעִמֵּיהּ אֲתוֹ וְחַוִּיאוּ לְיוֹאָב לְמֵימַר אֲתָא אַבְנֵר בַּר נֵר לְוָת מַלְכָּא וְשַׁלְּחֵיהּ וַאֲזַל בִּשְׁלָם : וְאָתָא יוֹאָב לְוָת מַלְכָּא וַאֲמַר מָה עֲבַדְתָּא הָא אֲתָא אַבְנֵר לְוָתָךְ לְמָה דְנַן שַׁלַּחְתֵּיהּ וַאֲזַל מֵיזָל : יְדַעְתָּא יָת אַבְנֵר בַּר נֵר אֲרֵי לְאַטְעָיוּתָךְ אֲתָא וּלְמִידַע יָת מִפְּקָךְ וְיָת מֵיעֲלָךְ וּלְמִידַע יָת כָּל דְּאַתְּ עָבֵיד : וּנְפַק יוֹאָב מִן קֳדָם דָּוִד וְשַׁלַּח אִיזְגַּדִּין בָּתַר אַבְנֵר וַאֲתִיבוּ יָתֵיהּ מִגּוּבָּא דְסִירָת וְדָוִד לָא יְדַע : וְתָב אַבְנֵר לְחֶבְרוֹן וְאַפְנְיֵהּ יוֹאָב לְגוֹ תַּרְעָא לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ בִּשְׁלְיָא וּמְחָהִי תַּמָּן בִּסְטַר יַרְכֵּיהּ וּמִית בִּדְמָא דַעֲשָׂהאֵל אֲחוּהִי : וּשְׁמַע דָּוִד מִבָּתַר כֵּן וַאֲמַר זַכַּאי אֲנָא וּמַלְכוּתִי מִן קֳדָם יְיָ עַד עָלְמָא מִדְּמָא דְאַבְנֵר בַּר נֵר : יְחוּלוּן עַל רֵישׁ דְּיוֹאָב וְעַל כָּל בֵּית אֲבוּהִי וְלָא יִפְסוֹק מִבֵּית יוֹאָב דָּאִיב וּסְגִיר וּמַתְקִיף בַּאֲגַר וּמִתְקְטִיל בְּחַרְבָּא וַחֲסִיר מְזוֹן : וְיוֹאָב וַאֲבִישַׁי אֲחוּהִי

שער העיר · ויראו אתו העם ויהללו את · ידעת את אבנר בן נר כי לפתותך · ומלך ארם דמלכים · ויבנו את במות הבעל · וישב ישמעאל · ושברתי את זרועותיו · וכי יעשה הנשיא נדבה : ולדעת ה׳ בקריא׳ וסי׳ ידעת את אבנר בן נר ב׳ בפסוק · כי שמך נקרא · ותכרו · ולדעת רשע כסל :

רשי

מהגדוד · פשטו בגדוד לשלול על הארץ : מבור הסירה · שם המקום ורבותינו אמרו בור וסירה גרמו לו לאבנר שיהרג על שלא החזיק דברי דוד בכפחת המים אמר לקח מראשותיו של שאול וגם על כנף המעיל של שאול אמר שמא אחד מן הסירי׳ נאחז בו וקרעו : אל תוך השער · לפני סנהדרין להשפט על דם עשהאל אחיו : בשלי · בשגגה שלא הבין אבנר שבלבו להורגו וסרס המקרא ויטהו יואב בשלי אל תוך השער לדבר אתו : יחולו · יבואו יחולו דמי אבנר על מקרא שלפניו הוא מוסב שאמר נקי אנכי וממלכתי מדמי אבנר יחולו דמיו על ראש יואב דמי הנזכרים במקרא שלפניו : ומחזיק בפלך · נשען על מקלו מחמת חולי הרגלים : הרגו

ואלכה ל׳ קמץ אין כמוהו בטעם יואלכה · אין זב כמוקו׳ אין מחזיק אין

רלבג

והנה המית יואב את אבנר במרמה כי הביאו תוך השער לדבר אתו בשלוה ובבטחון והכהו אל החומש להנקם ממיתת עשהאל אחיו · והנה היה רע מאד בעיני דוד מה שעשה יואב ולזה קללו בזאת הקללה הכפלה והוא שלא יכרת מבית יואב זב ומצורע ומחזיק בפלך מצד חולי הרגלים וחולשת הגוף כי אלו האנשי׳ חשובים הם כמת כי אין פעולותיהם הטבעיות המסודרות מהנפש אחר תמימם חיים באופן ראוי ולזה המשיל המצורע למת באמרו אל נא תהי כמת וכן חסר לחם הוא חשוב כמת כי אין לו מה שיחיה הוא עצמו · והנה

רשי

הרגו לאבנר. כמו את אבנר ודומה לו ונפשקה ליערבני עפקה אותי וכן רפא כא לו... אותה וכמוהו שלח לשריו לבן חיל לעובדיה וגו׳ ללמד בערי יהודה ופריש שלח את שריו את בן חיל: הכמות נבל. הכמות רשע בחרב: ידיך לא אסורות היו ואיך נפל גבור כמותך לפני בני עולה: להברות. לשון סעודה: ואנכי היום רך. ואנא יומא דין הדיוט ותרגי׳ לא למלכא: היו בן שאול. היו לבן שאול כמו למען אשר לשמואל אשר לשמואל:

ויברחו

רדק

הרגו לאבנר. כמו את אבנר וכן לכל כליו תעשה נחשת: במלחמה. כלומר הוא הרג עשהאל במלחמה והם הרגו אבנר בשלום וזהו שאמר דוד וישם דמי מלחמה בשלום: ויאמר דוד. אף על פי שיואב הרגו אמר לו שיקרע עליו ויתאבל כי שלא בדין הרגו: הולך אחרי המטה. כשהיו מוליכין אותו לקבורה ואף על פי שאמרו כי המלך אינו יוצא אחר המת ואפי׳ מת לו מת אינו יוצא מפתח פלטרין שלו עשה כן דוד ל להוציא מלבם של ישראל שלא יחשדוהו כי בעצתו נהרג כמו שאמר בסוף הענין וידעו כל העם וכל ישראל ביום ההוא כי לא היתה מהמלך להמית את אבנר: אל קבר. כמו על קבר וכמוהו אל ההרים לא אכל וכן ויקונן המלך אל אבנר כמו על אבנר: הכמות נבל. בחרב כמו רשע או פירושו כאדם נופל ושפל ימות אבנר שהיה גבור וגדול איך לא השיב ידו למכהו: ידיך לא אסורות. היאך לא הכיתו גם אתה ורגליך גם כן לא לנחושתים הוגשו איך לא ברחת מפניהם כנפול נבל כן נפלת לפני בני עולה ואף על פי שלא זכר נבל אלא ככנוי זה ר״ל כיון שזכר נבל למעלה סמך על המבין וכן מנהג הלשון בהרבה מקומות: להברות את דוד לחם. רבו׳ ז״ל אמרו כתיב להכרות בכף וקרינן להברות בבית בתחלה להכרותו ולבסוף ל להברותו וכן כתב ר׳ מנחם בן סרוק כי הכתוב להכרות וכן כתב רבי יהודה חיוג וכן כתב אדוני אבי ז״ל ואנחנו לא מצאנוהו בשום ספר ומדוייק אשר ראינו וכן כתב רבי יונה כי לא ראה אותו כתוב כך להכרות לא בספרי׳ ולא במסורת ופירוש להברות להאכיל אפי׳ אכילה מועטת ולא רצה כי הבריה היא האכילה המועטת וכן ואברם מידה: רך ומשוח מלך. רך במלוכה כאילו היום נמשחתי למלך כי היום ההוא היה תחלת מלכותו על ישראל על ידי אבנר והאנשים האלה בני צרויה שהם קשים ממני בלבלו לי מלכותי וזכר צרויה אמם ולא זכר אביהם כלומר בני אחותי הם והיה להם לחוס עלי ולא עשו וכשאר ת מקיימו׳ שזוכר אמם ואומר יואב בן צרויה אבישי בן צרויה לפי שהיו יותר נכבדים בזכר אמם לכבוד דוד ויונתן תרגם רך ומשוח מלך הדיוט ותרגו׳ ל למלכא כלומ׳ עד היום לא הייתי חושב עצמי למלך אלא הדיוט וכאילו היום נמשחתי למלך ורבו׳ ז״ל פירשו רך לשון מלוכה כאמר לא רכה ולא בר רכה את ואמר מכא תימרא דהאי רכה ליסנא דמלכותא הוא דכתיב רך ומשוח מלך: היו בן שאול. כמו לבן שאול או עם בן שאול כתרגו׳ או שרי שזכר שיואר כיוקים שנים כאילו אמר שרי בן שאול ומנחם פירשו היו כמו שברו וכן נהייתי ונחליתי ורל המיתו אותו וספר ענין זה הנה להודיע כי אלה שהרגו בן שאול כבר היו עמו ושריו היו לפיכך לא נשמרו מהם בני הבית בבואם תוך הבית ובחדר משכבו וחשבו שבאו לדבר עמו כנכבו ומה שאמר ויברחו הבארותי לא ספר על מה ברחו אולי היו להם דברי מריבה עם שאול או עם בנו ועתה שבו אליו אולי השלימו עמו טרם בואם ובאו עד לביתו ולא נשמרו מהם ויהיה פי׳ לוקחי חטים לזה הפי׳ שבאו עם לוקחי חטים לדבר עם בן שאול ולפי׳ שפירש מנחם המיתו יהיה פי׳ הענין כן כי אלה השרים הרגו בן שאול ולא אמר זה על איש בשת אלא על בן אחר שהיה לשאול והרגו אותו או בחיי שאול או אחרי מותו לפיכך ברחו גתימה והיו שם גרים עד היום הזה שבאו להרוג איש בשת למצוא חן בעיני דוד ולשוב לנחלתם בארות וכשבאו לבית איש בשת התנכרו ועשו עצמ׳ כלוקחי חטים וכת׳ כזובי חטין ונכנסו לביתו לחדר משכבו והרגוהו ובני הבית לא נשמרו מהם כי אמרו שדברו עמו לקחת חטים ממנו: כי גם

מסורה

אחיהם ד׳ בקריא׳ וס׳ נמסר בספר שפטים סימן ט׳: יסיף י״ד חס׳ וי״ו וסי׳ ארבעים יכנו ב׳ כו׳ כה יעשה יי׳ ליהונתן. לאויבי דוד. כה יעשה אלהים לאבנר. וישבע דוד לאמר. קינת אבנר. והבאתו אלי ולא יסיף לגעת בך. הלעולמים יזנח יי׳. יסיף לך לשון רמיה. ושהר ידים יסיף אמץ. ומתק שפתים. לב חכם ישכיל. כי יסיף על חטאתו. הן יסיף רעים רבים:

מקרא

הָרְגוּ לְאַבְנֵר עַל אֲשֶׁר הֵמִית אֶת־עֲשָׂהאֵל אֲחִיהֶם בְּגִבְעוֹן בַּמִּלְחָמָה: וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־יוֹאָב וְאֶל־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ קִרְעוּ בִגְדֵיכֶם וְחִגְרוּ שַׂקִּים וְסִפְדוּ לִפְנֵי אַבְנֵר וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד הֹלֵךְ אַחֲרֵי הַמִּטָּה: וַיִּקְבְּרוּ אֶת־אַבְנֵר בְּחֶבְרוֹן וַיִּשָּׂא הַמֶּלֶךְ אֶת־קוֹלוֹ וַיֵּבְךְּ אֶל־קֶבֶר אַבְנֵר וַיִּבְכּוּ כָּל־הָעָם: וַיְקֹנֵן הַמֶּלֶךְ אֶל־אַבְנֵר וַיֹּאמַר הַכְּמוֹת נָבָל יָמוּת אַבְנֵר: יָדְךָ לֹא־אֲסֻרוֹת וְרַגְלֶיךָ לֹא־לִנְחֻשְׁתַּיִם הֻגַּשׁוּ כִּנְפוֹל לִפְנֵי בְנֵי־עַוְלָה נָפָלְתָּ וַיֹּסִפוּ כָל־הָעָם לִבְכּוֹת עָלָיו: וַיָּבֹא כָל־הָעָם לְהַבְרוֹת אֶת־דָּוִד לֶחֶם בְּעוֹד הַיּוֹם וַיִּשָּׁבַע דָּוִד לֵאמֹר כֹּה יַעֲשֶׂה־לִּי אֱלֹהִים וְכֹה יֹסִיף כִּי אִם־לִפְנֵי בוֹא־הַשֶּׁמֶשׁ אֶטְעַם־לֶחֶם אוֹ כָל־מְאוּמָה: וְכָל־הָעָם הִכִּירוּ וַיִּיטַב בְּעֵינֵיהֶם כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ בְּעֵינֵי כָל־הָעָם טוֹב: וַיֵּדְעוּ כָל־הָעָם וְכָל־יִשְׂרָאֵל בַּיּוֹם הַהוּא כִּי לֹא הָיְתָה מֵהַמֶּלֶךְ לְהָמִית אֶת־אַבְנֵר בֶּן־נֵר: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־עֲבָדָיו הֲלוֹא תֵדְעוּ כִּי־שַׂר וְגָדוֹל נָפַל הַיּוֹם הַזֶּה בְּיִשְׂרָאֵל: וְאָנֹכִי הַיּוֹם רַךְ וּמָשׁוּחַ מֶלֶךְ וְהָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּנֵי צְרוּיָה קָשִׁים מִמֶּנִּי יְשַׁלֵּם יְהוָה לְעֹשֵׂה הָרָעָה כְּרָעָתוֹ:

ד וַיִּשְׁמַע בֶּן־שָׁאוּל כִּי מֵת אַבְנֵר בְּחֶבְרוֹן וַיִּרְפּוּ יָדָיו וְכָל־יִשְׂרָאֵל נִבְהָלוּ: וּשְׁנֵי אֲנָשִׁים שָׂרֵי־גְדוּדִים הָיוּ בֶן־שָׁאוּל שֵׁם הָאֶחָד בַּעֲנָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִי רֵכָב בְּנֵי רִמּוֹן הַבְּאֵרֹתִי מִבְּנֵי בִנְיָמִן

תרגום

קְטָלוּ לְאַבְנֵר עַל דִּקְטַל יָת עֲשָׂהאֵל אֲחוּהוֹן בְּגִבְעוֹן בִּקְרָבָא: וַאֲמַר דָּוִד לְיוֹאָב וּלְכָל עַמָּא דְּעִמֵּיהּ בְּזַעוּ לְבוּשֵׁיכוֹן וְאַסָּרוּ סַקִּין וּסְפָדוּ קֳדָם אַבְנֵר וּמַלְכָּא דָּוִד אָזֵיל בָּתַר עַרְסָא: וּקְבָרוּ יָת אַבְנֵר בְּחֶבְרוֹן וַאֲרֵים מַלְכָּא יָת קָלֵיהּ וּבְכָא עַל קִבְרָא דְּאַבְנֵר וּבְכוֹ כָּל עַמָּא: וְאַלֵּיא מַלְכָּא עַל אַבְנֵר וַאֲמַר הַכְּמִיתַת רַשִׁיעִין יְמוּת אַבְנֵר: יְדָךְ לָא אֲסִירָן וְרַגְלָךְ לָא לְזִקִּין דִּנְחָשׁ אִתְקְרַבוּ כְּמִפַּל קֳדָם גַּבְרֵי רַשִׁיעִין נְפַלְתָּא וְאוֹסִיפוּ כָּל עַמָּא לְמִבְכֵּי עֲלוֹהִי: וַאֲתָא כָּל עַמָּא לְאוֹבָרָא יָת דָּוִד לַחְמָא עַד דְּיוֹמָא קַיָּים וְקַיֵּים דָּוִד לְמֵימַר כְּדֵין יַעֲבֵיד לִי יְיָ וּכְדֵין יוֹסִיף אֲלָהֵן קֳדָם מֵיעַל שִׁמְשָׁא אֶטְעוֹם לַחְמָא אוֹ כָּל מִדְּעַם: וְכָל עַמָּא אִשְׁתְּמוֹדְעוּ וּשְׁפַר בְּעֵינֵיהוֹן כְּכֹל דַּעֲבַד מַלְכָּא בְּעֵינֵי כָּל עַמָּא טָב: וִידַעוּ כָּל עַמָּא וְכָל יִשְׂרָאֵל בְּיוֹמָא הַהוּא אֲרֵי לָא הֲוַת בְּעֵצַת מַלְכָּא לְמִקְטַל יָת אַבְנֵר בַּר נֵר: וַאֲמַר מַלְכָּא לְעַבְדוֹהִי הֲלָא תִּדְעוּן אֲרֵי רַב וְשַׁלִּיט נְפַל יוֹמָא הָדֵין בְּיִשְׂרָאֵל: וַאֲנָא יוֹמָא דֵין הֶדְיוֹט וּמְרַבֵּי לְמַלְכָּא וְגַבְרַיָּא הָאִלֵּין בְּנֵי צְרוּיָה קְשַׁן מִנִּי יְשַׁלֵּם יְיָ לְעָבְדֵי בִישְׁתָא כְּבִישְׁתֵיהּ: וּשְׁמַע בַּר שָׁאוּל אֲרֵי מִית אַבְנֵר בְּחֶבְרוֹן וְאִתְרַשְׁלָא יְדוֹהִי וְכָל יִשְׂרָאֵל אִתְבְּהִילוּ: וּתְרֵין גַּבְרִין רַבְּנֵי רֵישֵׁי מַשִּׁרְיָן הֲווֹ עִם בַּר שָׁאוּל שׁוּם חַד בַּעֲנָה וְשׁוּם תִּנְיָנָא רֵכָב בְּנֵי רִמּוֹן דְּמִבְּאֵרוֹת מִבְּנֵי בִנְיָמִן

רלבג

והנה בכה דוד בבי גדול וקונן אל אבנר ולא טעם לחם כל ה היום ההוא לשתי ם סבות האחת לפי שהיה קשה בעיניו מאד ה הריגת אבנר שהיה גדול בישראל בם היותו בברית עמו והשנה השנית כדי שידעו ישראל כי לא היתה מהמלך להמית את אבנר כי היה זה מדה שיחזיקם מאד להאמינו עליהם כל בריותם כי המית שר וגדול כמהו.

והנה

כי גם בארות תחשב על בנימן · כמו אל בנימן וכן ויתפלל על יי' כמו אל יי' על מפני הסופר כמו אל ומה שאמר כי גם בארות והנה בארות נחשבת בתוך ערי בנימן אם כן מה הוא גם אולי היתה על הגבול והיו חושבים בני אדם כי אינה לבנימן הודיע כי גם היא תחשב לבנימן וכל זה להודיע כי משבט בנימן היה שהיה משבט שאול יבאו לו מכלים ביתו וממלכתו ומה שספר גם כן הנה ענין מפיבושת בן יהונתן להודיע כי במות איש בשת לא נשאר לבית שאול יורש עצר וראוי למלכות כי מפיבשת בן יהונתן נפל ונעשה נכה רגלים ולשאול לא נשאר כי אם בני רצפה הפלגש : כחם היום · בכ"ף : את משכב הצהרים · ת"י שנת מלכיא כלומר כי מנהג המלכים לישן בצהרים : ויבאו הבית · נראה כי אחר שהכוהו ויצאו להם חזרו לבית להסיר את ראשו להביאו לדוד כי הם הרגוהו כי חשבו למצוא חן בעיני דוד בזה הדבר : והרגוהו · והוא לא הרגו אלא כיון שצוה לאחד מהנערי' להרגו כאילו הוא הרגו · ומה שאמר ואוחזה בו אפשר שדוד אחז בו והנער הכהו : אשר לתתי לו בשורה · אשר חשב שאתן לו שכר בשורה וכת' דהוה מדמי למיתן ליה מתנא בבשורתיה : ויתלו על הברכה · כדי שיראום בני אדם וידעו כי דוד בוטח לבבו נקם נקמת בית שאול ואף על פי שהיו אויביו : ויבואו כל שבטי ישראל · מכל שבטי ישראל באו אליו ואפי' משבט בנימן כי לא היה להם עוד תקוה בבית שאול וזה היה חמש שנים אחר שמת איש בשת וחמש שנים היתה המלכות בטלה שלא מלך דוד על כל ישראל עד סוף חמש שנים ושנה חדשים כי איש בשת לא מלך אלא שתי שנים : הננו עצמך ובשרך אנחנו · אף על פי שאתה ממשפחת יהודה והננו קרובים לך אנחנו גם כן עצמך כי כלנו בני ישרא' אחים אנחנו :

אתה

החשב ג' בקריא' וסי' לכנעני תחשב · כי גם בארות · צדקה תחשב לו : שמעת ג' חס' בליש' בקריא וסי' בבוא שמעת שאול ויהונתן · מי האמין לשמעתינו · ושמעות יבהלוהו ממזרח : כחם ד' בקריא' וסי' נמסר בריש סדר וירא : והנה ג' בקריאה וסי' והנה באו תוך הבית · והנה אמרות הסיתך · והנה בשבר תלכנה : חברונה

כי־גם־בארת תחשב על־בנימן :
ויברחו הבארתים גתימה ויהיו־שם גרים עד היום הזה :
וליהונתן בן־שאול בן נכה רגלים בן־חמש שנים היה בבא שמעת שאול ויהונתן מיזרעאל ותשאהו אמנתו ותנס ויהי בחפזה לנוס ויפל ויפסח ושמו מפיבשת :
וילכו בני־רמון הבארתי רכב ובענה ויבאו כחם היום אל־בית איש בשת והוא שכב את משכב הצהרים :
והנה באו עד־תוך הבית לקחי חטים ויכהו אל־החמש ורכב ובענה אחיו נמלטו :
ויבאו הבית והוא־שכב על־מטתו בחדר משכבו ויכהו וימתהו ויסירו את־ראשו ויקחו את־ראשו וילכו דרך הערבה כל־הלילה :
ויבאו את־ראש איש־בשת אל־דוד חברון ויאמרו אל־המלך הנה־ראש איש־בשת בן־שאול איבך אשר בקש את־נפשך ויתן יהוה לאדני המלך נקמות היום הזה משאול ומזרעו :
ויען דוד את־רכב ואת־בענה אחיו בני רמון הבארתי ויאמר להם חי־יהוה אשר־פדה את־נפשי מכל־צרה :
כי המגיד לי לאמר הנה־מת שאול והוא־היה כמבשר בעיניו ואחזה בו ואהרגהו בצקלג אשר לתתי־לו בשרה :
אף כי־אנשים רשעים הרגו את־איש־צדיק בביתו על־משכבו ועתה הלוא אבקש את־דמו מידכם ובערתי אתכם מן־הארץ :
ויצו דוד את־הנערים ויהרגום ויקצצו את־ידיהם ואת־רגליהם ויתלו על־הברכה בחברון ואת ראש איש־בשת לקחו ויקברו בקבר־אבנר בחברון :
ה ויבאו כל־שבטי ישראל אל־דוד חברונה ויאמרו לאמר הננו עצמך ובשרך אנחנו :

ארי אף בארות מתחשבא על דבית בנימן : וערקו אינש בארות לגיתים והוו תמן דיירין עד יומא הדין : וליהונתן בר שאול ברא לקי בתרין ריגלוהי בר חמש שנין הוה כד אתת בסורת שאול ויהונתן מיזרעאל ונטלתיה תורבנתיה ואפכת והוה באתבהלותה למערק ונפל וחגר ושמיה מפיבושת : ואזלו בני רמון דמבארות רכב ובענה ואתו כמיחם יומא לבית איש בושת והוא שכיב ית שנת מלכיא : ואינון אתו עד גו ביתא כזבני חיטין ומחוהי בסטר ירכיה ורכב ובענה אחוהי אשתיזבו : ואתו לביתא והוא שכיב על ערסיה באידרון בית משכביה ומחוהי וקטלוהי ואעדיאו ית רישיה ונסיבו ית רישיה ואזלו באורח מישרא כל ליליא : ואיתיאו ית ריש איש בושת לות דוד לחברון ואמרו למלכא הא ריש איש בושת בר שאול בעיל דבבך דבעא למקטלך ועבד יי' לריבוני מלכא פורענותא יומא הדין משאול ומזרעיה :
ואתיב דוד ית רכב וית בענה אחוהי בני רמון דמבארות ואמר להון קיים הוא יי' דיפרק ית נפשי מכל עקא : ארי דחוי לי למימר הא מית שאול והוא הוה כמבסר בעיני נפשיה ואחדית ביה וקטלתיה בצקלג דהוה מדמי למיתן ליה מתנא בסורתיה : אף ארי גברין רשיעיא קטלו ית גבר זכאי בביתיה על שוויה וכען הלא אתבע ית דמיה מידכון ואפלי יתכון מן ארעא : ופקיד דוד ית עולימיא וקטלינון וקציצו ית ידיהון וית ריגליהון וצלבו על בריכת בחברון וית ריש איש בושת נסיבו וקברו בקברא דאבנר בחברון :
ואתו כל שבטיא דישראל לות דוד לחברון ואמרו למימר הא אנחנא קריבך וביסרך אנחנא :

רשי

ויברחו הבארותים · כשמת שאול שנוסו בני ישראל הערים שסביבות פלשתי' כמו שאמור למעלה אף ב ברחו הבארותים : וליהונתן בן שאול · מוכה והולך איך נשבת מלכות מבית שאול הוא ובניו נהרגו וזה הנשאר הרגוהו על משכבו ובנו של יהונתן נפל ויפסח : נכה רגלים · שבור רגלי' והנה באו עד תוך הבית עם תגרי' לוקחי חטים : לתתי לו בשור' · אשר דימה לו לשמחני למען יתני שכר בשורתו : אל

רלבג

והנה אחר זה קשרו שני שרי גדודים אשר לבן שאול על איש בשת והרגוהו בביתו על משכבו בהיותו שוכב משכב הצהרי' ונכנסו עם אנשי' לוקחי חטים שבאו בתוך הבית ו ונשאו את ראשו לדוד למצוא חן בעיניו והוא נקם את נקמת איש בשת מהם וצוה ל להרגם ולקצץ ידיהם ורגליהם ותלו אותם על הברכה בחברון ויקבור את ראש איש בשת בקבר אבנר בחברון · והנה

ֹ בקריא' וסי' נמסר ביהושע סימן י' ויאמרו לאמר ג' דסמיכי וסי' נמסר בסדר בשלח :

רשי

את היבוסי. מצודת ציון נקראת יבוס ומזרעו של אבימלך היו והיו להם שני צלמים אחד עור ואחד פסח שנעשו על שם יצחק ויעקב ובפיהם השבועה שנשבע אברהם לאבימלך ולכך לא הורישם. כשלכדו את ירושלם לא לכדו את המצודה כמה שנאמר את היבוסי יושבי ירושלם לא יכלו. יושבי יהודה הורישם ותניא אמר ר' יהושע בן לוי יכולין היו אלא שלא היו רשאין: ויאמר לדוד. מי שאמר: העורים והפסחי'. הם הצלמים: כל מכה יבוסי ויגע בצנור. כל דיקטל יבוסאה ויסרי למיכבש כרכא: ואת הפסחי'. וכהנם את הפסחים ואת העורי' שנואי נפש וגו' על כן יאמרו וגו' על אשר אומרים העור והפסח בעוד שהעור והפסח יהיה בכאן לא יבא כו לא יבא דוד עד הנה הרי זה מקרא קצר שאמר כל מכה יבוסי ויגע בצנור ולא פירש מה יעשה לו ובדברי הימים פירש כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ושר ודומה לזה לכן כל הורג קין ולא פירש מה יעשה לו אבל משמעתו הוא נשמע לשון גערה ונזיפה: ויגע בצנור. לשון גובה המגדל כי שם היו נתונים הצלמי' ובימי דוד כבר עברו הדורו' שהוזכרו בשבועה:

מן

ג' מלין קדמיתא נסיב מן תניתא וסי' והיתה מוציא והמבי. ידעת שחר מקומו. ומתחתה לשבות האלה: היבסי ה' חס' בליש' בקריאה וסי' וילך המלך ואנשיו. כל מכה יבסי ויגע בצנור. עלה הקם לי' מזבח. וישלח ידו המלאך. כי יעלה דוד להקים מזבח לי"י דדה: מצודה ד' חס' וב' בליש' בקריאה וסי' וישב דוד במצודה.

גַּם־אֶתְמוֹל גַּם־שִׁלְשׁוֹם בִּהְיוֹת שָׁאוּל מֶלֶךְ עָלֵינוּ אַתָּה הָיִיתָה מוֹצִיא וְהַמֵּבִי אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר יְהוָה לְךָ אַתָּה תִרְעֶה אֶת־עַמִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאַתָּה תִּהְיֶה לְנָגִיד עַל־יִשְׂרָאֵל: וַיָּבֹאוּ כָּל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הַמֶּלֶךְ חֶבְרוֹנָה וַיִּכְרֹת לָהֶם הַמֶּלֶךְ דָּוִד בְּרִית בְּחֶבְרוֹן לִפְנֵי יְהוָה וַיִּמְשְׁחוּ אֶת־דָּוִד לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל: בֶּן־שְׁלֹשִׁים שָׁנָה דָּוִד בְּמָלְכוֹ אַרְבָּעִים שָׁנָה מָלָךְ: בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ עַל־יְהוּדָה שֶׁבַע שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים וּבִירוּשָׁלַ͏ִם מָלַךְ שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה עַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה: וַיֵּלֶךְ הַמֶּלֶךְ וַאֲנָשָׁיו יְרוּשָׁלַ͏ִם אֶל־הַיְבֻסִי יוֹשֵׁב הָאָרֶץ וַיֹּאמֶר לְדָוִד לֵאמֹר לֹא־תָבוֹא הֵנָּה כִּי אִם־הֱסִירְךָ הַעִוְרִים וְהַפִּסְחִים לֵאמֹר לֹא־יָבוֹא דָוִד הֵנָּה: וַיִּלְכֹּד דָּוִד אֵת מְצֻדַת צִיּוֹן הִיא עִיר דָּוִד: וַיֹּאמֶר דָּוִד בַּיּוֹם הַהוּא כָּל־מַכֵּה יְבֻסִי וְיִגַּע בַּצִּנּוֹר וְאֶת־הַפִּסְחִים וְאֶת־הַעִוְרִים

אַף מֵאתְמָלֵי אַף מִדְקַמּוֹהִי כַּד הֲוָת שָׁאוּל מַלְכָּא עֲלָנָא אַתְּ הֲוֵיתָא נָפִיק וְעָלֵיל בְּרֵישׁ יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר יְיָ לָךְ אַתְּ תְּפַרְנֵס יָת עַמִּי יָת יִשְׂרָאֵל וְאַתְּ תְּהֵוֵי לְמַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל: וַאֲתוֹ כָּל סָבֵי יִשְׂרָאֵל לְוָת מַלְכָּא בְּחֶבְרוֹן וּגְזַר לְהוֹן מַלְכָּא דָוִד קְיָם בְּחֶבְרוֹן קֳדָם יְיָ וּמְשַׁחוּ יָת דָּוִד לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל: בַּר תְּלָתִין שְׁנִין דָּוִד כַּד מְלַךְ אַרְבְּעִין שְׁנִין מְלַךְ: בְּחֶבְרוֹן מְלַךְ עַל דְּבֵית יְהוּדָה שְׁבַע שְׁנִין וְשִׁתָּא יַרְחִין וּבִירוּשְׁלֵם מְלַךְ תְּלָתִין וּתְלַת שְׁנִין עַל כָּל יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה: וַאֲזַל מַלְכָּא וְגֻבְרוֹהִי לִירוּשְׁלֵם לְוָת יְבוּסָאָה יָתְבֵי אַרְעָא וַאֲמָרוּ לְדָוִד לְמֵימַר לָא תֵעוּל הַלְכָּא אֱלָהֵן בְּאַעְדִיוּתָךְ חַטָּאַיָּא וְחַיָּבַיָּא דְּאָמְרִין לָא יֵעוּל דָּוִד הַלְכָּא: וַאֲחַד דָּוִד יָת תַּקְרָא דְצִיּוֹן הִיא קַרְתָּא דְדָוִד: וַאֲמַר דָּוִד בְּיוֹמָא הַהוּא כָּל דְּקָטֵל יְבוּסָאָה וְיִשְׁרֵי לְמִכְבַּשׁ כַּרְכָּא וְיָת חַטָּאַיָּא וְיָת חַיָּבַיָּא

וילכד דוד את מצדת ציון. וחברו דודה. סלעי ומצודתי דשמואל:

רדק

אתה הייתה מוציא. הא' כתובה בסוף מלת הייתה והיא נקראת עם מלת מוציא וכן ידעת שחר מקומו: והמבי. חסר אל"ף בכתוב וכן היורש אבי לך: ויבואו כל זקני ישראל. וכבר אמר למעלה ויבואו כל שבטי ישראל אלא פירוש ויבואו וכבר באו תחלה זקני ישראל אל דוד וכרת להם ברית שלא ירע להם בעבור שמשכו ידיהם במלכות איש בשת שני' ובעבור שאחרו להמליכו אחר מות איש בשת חמש שני' וכיון שכרת להם ברית שלחו בעבור שבטי ישראל ובאו אל דוד ומשחוהו למלך ואע"פ שהיה נמשח תחלה ביד שמואל ומשחוהו אחר כן בית יהודה משחוהו גם עתה ישראל כי עתה מלך על כל ישרא' ובדברי הימים אומר וימשחו את דוד למלך על ישראל בדבר יי' ביד שמואל לפי שלא היה נתקיים דבר שמואל עד היום הזה כי שמואל משחו למלך על כל ישרא' כמו שהיה שאול מלך על כל ישראל ומפני זה לא נלחם דוד ביבוסי יושב ציון עד שהיה מלך על כל ישראל ומיד שמשחו אותו ישראל הלך שם: לפני יי'. כבר פירש' כי כל מקום שיתקבצו שם כל ישראל או רובם שם שכינה שורה או פירוש לפני יי' שאמרו יי' יהיה עד בינינו בברית שאנו כורתים: בחברון מלך על יהודה שבע שנים וששה חדשים. ובכלל לא מנאם לפי שלא היתה שנה שלמה וכן בספר מלכים לא מנה אותם ששה חדשי' אפי' בפרט לפי שלא היתה שנה שלימה. ובדרש שין ששה חדשים יתירי' מה אכון ר' יצחק בשם ר' יהודה חסירים היו משלמי' ושלם אלא שהכתובים חולקים כבוד לירושלם ומונין אותם שלימים אמר רבי יודן חשבון המרובה בולע את הממועט אמר ר' יודן כתוב כי ששה חדשים ישב שם יואב אותן חדשים לא עלו לו מן המניין. דבר אחר אותן חדשים שברח מפני אבשלום ובשמירה היה מתכפר כהדיוט לא עלו מן המניין: וילך המלך ואנשיו. ובדברי הימים וילך דוד וכל ישראל כי כל ישראל היו עתה אנשיו וכיון שמלך על כל ישראל הלך אל ירושלם ללכוד מצודת ציון לפי שהיתה קבלה אצלם כי ציון ראש ממלכת ישראל ולא ילכוד אותה אלא מי שיהיה מלך על כל ישראל ועד היום לא נתקיימה מלכות בישראל כי שאול לא קמה מלכותו: כי אם הסירך העורים והפסחים. ת"י אלהן באעדיותך חטאיא וחייביא דאמרין לא יעול דוד הלכא. ומצאנו בדרש אמרו אנשי יבוס לאברה' כרות עמנו ברית שאין זרעך יורש את עיר היבוס ואנו מוכרין לך את מערת המכפלה ועשה כן ואנשי יבוס עשו צלמי נחשת והעמידום ברחוב העיר וכתבו עליהם ברית השבועה וכשבאו ישראל לארץ לא יכלו להכנס שם מפני השבועה שנאמר ואת היבוסי יושב ירושלם לא יכלו בני ישראל להורישם וכשמלך דוד רצה להכנס שם ולא הניחוהו שנאמר ויאמרו אנשי יבוס לא תבא הנה אמרו לו אין אתה יכול עד שתסיר הצלמים הללו שכתוב עליהם ברית השבועה שנאמר כי אם הסירך העורים והפסחים ואלו הם הצלמים שעינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו רגליהם לא יהלכו שנאמר שנואי נפש דוד לפי שסונא מלשמוע ומעבוד ע"ז שנ' על כן יאמרו עור ופסח לא יבא אל הבית אמר דוד לאנשיו כל מי שיעלה בראשונה ויסיר את הצלמים יהיה לראש ועלה יואב והיה לראש שנ' ויעל יואב וגו' ואחר כן קנה דוד את עיר היבוסי לישרא' בשטר זהב בכתב לאחוזת עולם בשש מאות זהב שנאמ' ויתן דוד לארונה במקום וגו' ועוד אמרו כי שני צלמים אלו היו בראש המגדול הנקרא צנור והיה אחד עור על שם יצחק והאחד היה פסח על שם יעקב ובפיהם השבועה שנשבע אברהם לאבימלך שנ' אם תשקר לי ולניני ולנכדי לפיכך לא כבשוה ישראל כשכבשו את ירוש' כי עדיין היה נכד אבימלך חי ובימי דוד כבר מת ובטלה השבועה והחכם ר' אברהם אע"ה פירש כי אם הסירך כמו הסיר כלומר אם תסיר למלחמתך אפי' העורים והפסחי' הם ימנעוך שלא תבא הנה כי המגדל הזה חזק מאד ולא צריך אותך למלחמה: ויאמר דוד. עתה ספר איך לכדה שאמר כל מכה יבוסי ויגע בצנור ופירושו במקום החזק ות"י ויסרי למיכבש כרכא: ואת הפסחים ואת העורים. כלומ' ויכה גם כן הפסחים והעורים ומכה שזכר עומד במקום שנים:

שנואי

רלבג

והנה אחר זה נתקבצו כל שבטי ישראל אל דוד בחברון ויכרות להם המלך דוד ברית בחברון כי שם היתה במה לזבוח שם זבחים כמו שנתבאר בדברי אבשלום. וימשחו את דוד למלך על כל ישראל ואז נעתק דוד מחברון ללכת ירושלם. והנה היה היבוסי יושב בירושלם ולא יכול דוד להוציאם משם בעבור שבועת אברהם לאבימלך שהיתה כתובה בצלמים אשר שם שהם עורים ופסחים כי עינים להם ולא יראו רגלים ולא יהלכו ואפשר שהיו הצלמים ההם בצורת עור ופסח העור להורות על ברית יצחק שבסוף ימיו כהו עיניו מראות והפסח בעבור יעקב שהיה צולע על ירכו ועשו זה להורות שכבר נשתלם להם זה הברית עם האבות בכללם ולזאת הסבה אמר היבוסי לדוד לא תבא הנה אם לא הסירות תחלה העורים והפסחים שהם זכירת זה הברית כאילו יאמר לא יבא דוד הנה כי לא יוכל להסיר אלו הצלמים שהם זכירת זה הברית. וילכד דוד מהיבוסי את מצודת ציון הוא עיר דוד ואמ' דוד ביום ההוא כל מי שיכה יבוסי ויגע בצנור והוא המרזב שנשפכים מימי המים ויפגיעו עם השחתתו את הצנור הפסחים והעורים שהם שנואי נפש דוד מצד שימנעוהו מלבוא אל הבית יהיה לו גמול כך וכך ולא פירש על כן היו אומרים יש שם עור ופסח הנה באמת זה ימנע דוד מלבא אל הבית והנה אפשר השחתתו בזה האופן מזולת הפרת הברית אשר כרתו האבות כי הוא ישחית הבנין אשר בו הצנור ובהשחתתו ישחיתו הצלמים האלו ואפשר שנאמר בפירוש זה הענין שהוא אפשר שהוא שם מקום אחד או אפשר שיכנסו בו אם לא יעברו לפני אלו הצלמים והיו אלו הצלמים עשויים באופן מהתחבולה שיניעו מקלות של ברזל דרך המשקל תנועה חזקה בדרך שלא יוכל אדם לעבור שם כדי שלא יכו אותן הצלמים באותן המקלות וכבר שמענו שכבר נעשו צלמים כאלה בקצת המקומות והנה המלאכת כמו זאת התחבולה אין בה מהקושי למי שיבין בחכמת המשקלות ובהנעה במים וברוח ובכסף חי ואין הנה מקום החקירה לבאר איך יתכן זה והנה עשו אותן הצלמים בדמות עורים ופסחים לפי שמדרך העורים והפסחים שיהיה להם מקל יהיו נשענים בו והנה ידמה שאצל הצנור היו אלו הצלמים והיו מוציאין המים מפיהם והיה נכנס מהמים בהם מה שהיה בו רושם מהנעת אלו המקלות ולזה היה צריך כל איש להשמר שלא יכנס שם ובהכנו' האיש בצנור צריך שלא ישפכו המים לאותן הצלמים יקל יותר להשחית אותן הצלמי':

ויסב

שנואי נפש דוד · לפי שבזוהו בהם שאמרו שהם ימנעוהו שלא ילכוד את המצודה · ואמר כל מכה ולא אמר מה יעשה לו וכמוהו כל הורג קין ובדברי הימים מפרש כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר ויעל יואב בראשונה ויהי לראש · ובמדרש כל מכה יבוסי ויגע בצנור כל מי שהיה מכה יבוסי היה נוגע בצנור כלומר לא היו יכולים לכבשם אם לא היו מגיעים בצנור והוא המקום הגבוה במגדל מה עשו הביאו אילן של ברוש וכפפו אותו וקפץ יואב ועלה בראש החומה ובקשו להורגו והיה גבור קול ונלחם כנגדם ובאו גבורי ישראל ועזרוהו · ובמדרש אחר כתוב כך מה עשה יואב הלך והביא ברוש אחד רענן וקבעו בצד החומה וכפף ראשו שהיה רך ואחז בודד וקפץ יואב על ראשו של דוד ונתלה בברוש ודלג על החומה וזהו שאמר דוד יהלמני צדיק חסד שמן ראש אל יניא ראשי מה עשה הקב"ה קצר את החומה עד שעלה דוד אחריו שנאמר ובאלהי אדלג שור : על כן יאמרו · כי מהיום ההוא והלך לא יבא עור ופסח אל הבית הזה היא מצודת ציון לבזיון אותן העורי' והפסחי' ולזכרון לדורות שהלך לכדה דוד : מן המלוא וביתה · מן המלוא ולפנים ומלוא הוא מקום סמוך לחומה ואותו המקו' היתה רחבה להאסף העם שם לפיכך נקרא מלוא כמו קראו מלאו ואמרו האספו ונבואה · ומשם ולפנים בנה ובדברי הימים אומר כי יואב בנה שאר העיר : הלוך וגדול · שהיה מקוד : ויי' אלהי צבאות עמו · טעם הספור הזה כי בעזרתו היה מנצח כל החיילות בכל אשר יצא כי יי' עמו שהוא אדון צבאו' מעלה וצבאות מטה : וחרשי אבן קיר · לבנות קיר ות"י ונגרין דאומנין למיקץ אעין ואבנין ואדריכלין דאומנין בבניין כותלין : וכי נשא · מבניין פיעל הגדול הקב"ה נשא מלכותו כיון שמלך צור שלח לו כל זה ידע כי מיי' היתה לו זה בעבור עמו ישר' להיות להם רועה טוב : ויקח דוד עוד פלגשים ונשים · אמרו רבו' ז"ל פלגשים בלא כתובה ובלא קדושין נשים בכתובה וקדושין ואף על פי שיש מחלוקת בזה בירושלמי שאמרו שם איזו היא אשה ואיזו היא פלגש ר' מאיר אומר אשה יש לה כתובה פלגש אין לה כתובה וחכמים אומרים אחד זו ואחד זו יש להם כתובה אלא אשה יש לה כתובה ותנאי כתובה פלגש יש לה כתובה ואין לה תנאי כתובה אע"פ כן סוגיית התלמוד כר' מאיר וקבלו רז"ל כי שמנה עשרה נשים היו לו לדוד בין נשים ובין פלגשים ודרשו לא ירבה לו נשים יותר מן שמנה עשרה וסמכו זה אחר הקבלה מפסוק ואוסיפה לך כהנה וכהנה ושש נשים היו לו ואמר כהנה וכהנה והם י"ב ועוד כהנה והם י"ח וזה הפריכם לומר כי עגלה זו מיכל ובכלל השש שהיו לו בחברון היא והנה מצאנו לו שש נשים בחברון קודם בואו לירושלם ואומר ויקח דוד עוד פלגשים ונשים מירושלם ומצאנו בבריחו מפני אבשלום שהניח עשר פלגשים לשמור את הבית אם כן שתים נשים לבד לקח בירושלם ועשר פלגשים ואחת משתי הנשים שלקח בירושלם היתה בת שבע : הילודים · תואר בשקל גבורים וכל אלה בני נשים היו כמו שאומר בדברי הימים לבד בני הפלגשים : שמוע · הוא שמעא הנזכר בדברי הימים בבני הפלגשים · ואלישוע הוא אלישמע הנזכר שם ונזכר שם אליפלט אחר ונזכר גם כן נגה שלא נזכר הנה ואפשר כי שנים אלו מתו בלא זכר לפיכך לא זכר אותם הנה לפי שאמר שם כל בני דוד לפיכך זכרם כלם : לבקש את דוד · להלחם עמו ואז עשה דוד מזמור למה רגשו גוים לפי שנתקבצו כל פלשתים כמו שנאמר ויעלו כל פלשתים : וירד אל המצודה · מגדל חזק ואמר וירד כי מקום המגדל היה שפל מירושלם וכשבא דוד מירושלם אל המצודה היה יורד ומה שאמר האעלה אל פלשתים והם היו בעמק רפאים נראה כי פלשתים היו באותו מקום הנקרא בעל פרצים אלא שהיו חיל רב מאד כמו שאמר כל פלשתים ונתפשטו עד עמק רפאים ואותו מקום בעל פרצים היה גבוה ממקום המצודה שירד שם דוד בתחלה וכן אמר בדברי הימים ויעלו בבעל פרצים וכן אמר בספר ישעיה כי בהר פרצים יקום יי' ועל מלחמה זו אמר ושם במצודה שאל ביי' ועלה בבעל פרצים להלחם בפלשתים ושם הכה אותם : פרץ יי' את אויבי לפני כפרץ מים · כלומר מיי' היתה זאת כי אני במעט עם הכיתי עם רב כזה אלא שהאל פרץ אותם לפני ות"י תבר יי' ית בעלי דבבי קדמי כמה דמתבר מאן דחסף דמלי מיין ולפי הפשט כפרץ שנושן המים בבוא שטף מים שפורצין הגדר : בעל פרצים · ת"י מישר פרצים וכן תרגם בעל גד מישר גד :

וביתה ב' קמץ ופמית : המלוא : ופלשתים ח' וסי' נמסר בהאי סיפרא בחלק א' סימן י"ז : פרצים ה' וסי' ויבא דוד בבעל פרצים ויכם ב' בפסוק · כי כהר פרצים יקום · ויעלו בבעל פרצים ב' בפסוק דד"ה · וא' ופרצים תצאנה דעמוס :

שנאו נפש דוד על כן יאמרו עור ופסח לא יבוא אל הבית : וישב דוד במצדה ויקרא לה עיר דוד ויבן דוד סביב מן המלוא וביתה : וילך דוד הלוך וגדול ויהוה אלהי צבאות עמו : וישלח חירם מלך צר מלאכים אל דוד ועצי ארזים וחרשי עץ וחרשי אבן קיר ויבנו בית לדוד : וידע דוד כי הכינו יהוה למלך על ישראל וכי נשא ממלכתו בעבור עמו ישראל : ויקח דוד עוד פלגשים ונשים מירושלם אחרי באו מחברון ויולדו עוד לדוד בנים ובנות : ואלה שמות הילדים לו בירושלם שמוע ושובב ונתן ושלמה : ויבחר ואלישוע ונפג ויפיע : ואלישמע ואלידע ואליפלט : וישמעו פלשתים כי משחו את דוד למלך על ישראל ויעלו כל פלשתים לבקש את דוד וישמע דוד וירד אל המצודה : ופלשתים באו וינטשו בעמק רפאים : וישאל דוד ביהוה לאמר האעלה אל פלשתים התתנם בידי ויאמר יהוה אל דוד עלה כי נתן אתן את הפלשתים בידך : ויבא דוד בבעל פרצים ויכם שם דוד ויאמר פרץ יהוה את איבי לפני כפרץ מים על כן קרא שם המקום ההוא בעל פרצים : ויעזבו שם את עצביהם

דחיקא נפשא דדוד על כן יימרון חטאיא וחייביא לא יעלון לביתא : ויתיב דוד בחקרא וקרא לה קרתא דדוד ובנא דוד סחור סחור מן מלייתא ולגיו : ואזל דוד אזיל וסגי ומימרא דיי' אלהא צבאות בסעדיה : ושלח חירם מלכא דצור אזגדין לות דוד ואעי ארזין ונגרין דאומנין למיקץ אעין ואבני ואדריכלין דאומנין בבינין כותלין ובנו ביתא לדוד : וידע דוד ארי אתקניה יי' למהוי מלכא על ישראל וארי מנטלא מלכותיה בדיל עמיה ישראל : ונסיב דוד עוד לחינן ונשין מירושלם בתר דאתא מחברון ואתילידו עוד לדוד בנין ובנן : ואילין שמהת דאתילידו ליה בירושלם שמוע ושובב ונתן ושלמה : ויבחר ואלישוע ונפג ויפיע : ואלישמע ואלידע ואליפלט : ושמעו פלשתאי ארי משחו ית דוד למהוי מלכא על ישראל וסליקו כל פלשתאי למבעי ית דוד ושמע דוד ונחת לחקרא : ופלשתאי אתו ואתרטישו במישר גבריא : ושאיל דוד במימרא דיי' למימר האיסק על פלשתאי התמסרינון בידי ואמר יי' לדוד סק ארי ממסר אמסר ית פלשתאי בידך : ואתא דוד במישר פרצים ומחנון תמן דוד ואמר תבר יי' ית בעלי דבבי קדמי כתיבור מאן דחסף דמלי מיין על כן קרא שמיה דאתרא ההוא מישר פרצים : ושבקו תמן ית טעותהון

רשי

מן המלוא וביתה · היקף חומה נמוכה וממלאין אותה עפר וגבוה התל באמצעו ומשפעו והולך לכל רוח הוא קרוי מלוא ועליו בנה דוד בתים ואותו המלוא היה סביב ל למצודה : וידע דוד · בראותו כל מעשיו מצליחין ומלכי ה החומות שולחין לו מנחה : וינטשו · ויתפשטו : בעל פרצים · מישור פרצים : כפרץ מים · כמים הפורצים גדודי ה הספה : וישאם

רלבג

וישב דוד במצודה שלכד ואחשב שיסדו סביבה לחזק העיר ההיא ומלאו החפירה המים כמו שעושין האנשים היום לחזק העיירות שלא יכנסו האנשים בקלות ולזה נקרא המקום ההוא מלוא · והנה בנה דוד סביב מהמלוא וביתה ר"ל שבנה חומה לפני' מהמלוא מקפת בכל הבנינים אשר בעיר ההיא כמנהג · וזכר כי מפני שידע דוד כי הכינו יי' למלך על כל ישראל וכי נשא השם ממלכתו בעבור עמו ישראל ר"ל מאהבתו אותם הנה לקח עוד דוד פילגשים ונשים בירושלם והוליד בנים ובנות ולאחשוב שעשה זה כדי שיהיה בהם אחד יהיה ראוי למלוך על זה העם הקדוש ויהיה כאהב לש"י · והנה זכר שכבר כאספו פלשתים לבקש דוד ושאל דוד את פני יי' ונלחם בהם והכניעם וקרא שם המקום אשר הכם בו בעל פרצי' כדי להזכיר הנס וזכר שכבר עזבו שם עצביהם ושרפום דוד ואנשיו שלא יהנו האנשים בהם כמו שצותה התורה · עוד

וַיִּשָּׂאֵם דָּוִד וַאֲנָשָׁיו׃

וַיֹּסִפוּ עוֹד פְּלִשְׁתִּים לַעֲלוֹת וַיִּנָּטְשׁוּ בְּעֵמֶק רְפָאִים׃ וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּיהוָה וַיֹּאמֶר לֹא תַעֲלֶה הָסֵב אֶל־אַחֲרֵיהֶם וּבָאתָ לָהֶם מִמּוּל בְּכָאִים׃ וִיהִי בְּשָׁמְעֲךָ אֶת־קוֹל צְעָדָה בְּרָאשֵׁי הַבְּכָאִים אָז תֶּחֱרָץ כִּי אָז יָצָא יְהוָה לְפָנֶיךָ לְהַכּוֹת בְּמַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים׃ וַיַּעַשׂ דָּוִד כֵּן כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ יְהוָה וַיַּךְ אֶת־פְּלִשְׁתִּים מִגֶּבַע עַד־בֹּאֲךָ גָזֶר׃

וַיֹּסֶף עוֹד דָּוִד אֶת־כָּל־בָּחוּר בְּיִשְׂרָאֵל שְׁלֹשִׁים אָלֶף׃ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ דָּוִד וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ מִבַּעֲלֵי יְהוּדָה לְהַעֲלוֹת מִשָּׁם אֵת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־נִקְרָא שֵׁם שֵׁם יְהוָה צְבָאוֹת יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים עָלָיו׃ וַיַּרְכִּבוּ אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֶל־עֲגָלָה חֲדָשָׁה וַיִּשָּׂאֻהוּ מִבֵּית אֲבִינָדָב אֲשֶׁר בַּגִּבְעָה וְעֻזָּא וְאַחְיוֹ בְּנֵי אֲבִינָדָב נֹהֲגִים אֶת־הָעֲגָלָה חֲדָשָׁה׃ וַיִּשָּׂאֻהוּ מִבֵּית אֲבִינָדָב אֲשֶׁר בַּגִּבְעָה עִם אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וְאַחְיוֹ הֹלֵךְ לִפְנֵי הָאָרוֹן׃

(Marginal notes: יח ומטמין בלחיהון · ג · כשמעך · ק · ל · י · ל · יב בסי' · ג · ג' חלא תולדו שם · לעל עגלה ל · ה' חס · ג' כתי' א' וכל כתו' דכו' בגת' · ה' חס)

וְאוֹקִידִינוּן דָּוִד וְגֻבְרוֹהִי׃

וְאוֹסִיפוּ עוֹד פְּלִשְׁתָּאֵי לְמִסַּק וְאִתְרְטִישׁוּ בְּמֵישַׁר גִּיבָּרַיָּא׃ וּשְׁאֵיל דָּוִד בְּמֵימְרָא דַּיְיָ וַאֲמַר לָא תִסַּק אִסְתְּחַר לַאֲחוֹרֵיהוֹן וְתֵיתֵי לְהוֹן מִקְבֵיל אִילָנַיָּא׃ וִיהֵי כְּמִשְׁמְעָךְ יָת קָל אַוְתָּתָא בְּרֵישֵׁי אִילָנַיָּא בְּכֵן תִּתְקַף אֲרֵי בְּכֵן נְפַק מַלְאֲכָא דַּיְיָ לְאַצְלָחָא קֳדָמָךְ לְמִקְטַל בְּמַשְׁרְיַת פְּלִשְׁתָּאֵי׃ וַעֲבַד דָּוִד כֵּן כְּמָא דִי פַּקְדֵיהּ יְיָ וּקְטַל יָת פְּלִשְׁתָּאֵי מִגֶּבַע עַד מֵעַלְנָא דְגָזֶר׃

וְאוֹסֵיף עוֹד דָּוִד יָת כָּל בְּחוּרֵי יִשְׂרָאֵל תְּלָתִין אַלְפִין׃ וְקָם וַאֲזַל דָּוִד וְכָל עַמָּא דִי עִמֵּיהּ מִקִּירְוַיָּא דְבֵית יְהוּדָה לְאַסָּקָא מִתַּמָּן יָת אֲרוֹנָא דַּיְיָ דְּאִתְקְרֵי שְׁמָא דַּיְיָ צְבָאוֹת דִּשְׁכִינְתֵּיהּ שַׁרְיָא עִיל מִן כְּרוּבַיָּא עֲלוֹהִי׃ וְאַרְכִּיבוּ יָת אֲרוֹנָא דַּיְיָ בַּעֲגָלְתָא חַדְתָּא וּנְטָלוּהִי מִבֵּית אֲבִינָדָב דִּי בְּגִבְעֲתָא וְעֻזָּא וְאַחְיוֹ בְּנֵי אֲבִינָדָב מְדַבְּרִין יָת עֲגָלְתָא חַדְתָּא׃ וּנְטָלוּהִי מִבֵּית אֲבִינָדָב דִּי בְגִבְעֲתָא עִם אֲרוֹנָא דַּיְיָ וְאַחְיוֹ אָזִיל קֳדָם אֲרוֹנָא׃

רשי

וישאם דוד · ואוקידינון דוד וגברוהי׃ עמק רפאי' · אצל ירושלם הוא בספר יהושע׃ ממול בכאים · מקביל אילניא׃ את קול צעדה בראשי הבכאים · הם מלאכים הנועדים בראשי האילנות אשר אני שולח לעזרתך׃ אז תחרץ · תריס קול מלחמה ואבחת חרב כלפיד בלע״ז וכן לא יחרץ כלב לשונו׃ ויסף עוד דוד לאסוף את כל בחור בישראל ש פלשו׳ שף · לפי שהלשכו עליו כשהמליכוהו בחברון וזו היתה א אסיפה שנייה לכך נאמר ויוסף׃ מבעלי יהודה · היא קרית יערים כמו שנאמר ביהושע ותאר הגבול ועלה בעלה היא קרית יערים וכן בדברי ה הימים ויעל דוד וכל ישראל בעלתה היא קרית יערי׳ ובעל לשון מיטור׃ ויקם וילך דוד מבעלי יהוד׳ שהלכו שם להעלות משם את הארון וגו׳׃ אשר נקרא שם שם · אשר נקרא לו לארון שם ומהו השם שהיה שם ה׳ צבאות עליו׃ אל ו עגלה חדשה · טעה בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו ולכי שאמר זמירות היו לי חוקיך בבית מ מגורי נענש לבא לידי כך ומת עזא על ידו לפי׳ כשהביאו מבית שבר הביאו בכתף שנאמר בדברי הימים ויאמ׳ להם אתם ראשי האבות אשר ללוים התקדשו אתם ואחיכם והעליתם את ארון ו וגו׳ כי למבראשונה לא אתם פרץ ה׳ אלהינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט׃ עם ארון האלהים · הרי זה מקרא קצר והם באים עם ארון האלהים׃ בכל

(Masorah: וישאו ד׳ בקריא׳ וסימ׳ וישאוהו במוט בשנים ובן והדבנים · וישאהו מבית אבינדב אשר בגבעה · חברו דבתריה · וישאהו על הססים דאמציהו דדה׃)

רדק

וישאם דוד · וישרפם ותי׳ ואוקידינון דוד וגברוהי וכן אומר בדברי הימים ויאמר דוד וישרפו באש וכמוהו לשון שריפה ותשא הארץ מפניו כתרגום ישאכי שוטפי ובדברי רז״ל וישאם לשון נטילה והקשו הפסוקים ואמרו כתי׳ וישאם דוד מלמד שבטלן לעצמו וכתי׳ וישרפו ותרצו כאן קודם שבא אתי הגתי כאן לאחר שבא אתי הגתי ר״ל כי באותה המלחמה היה אתי הגתי עם פלשתים ו ופלשתי היה וכשראה תפלת פלשתים בא לו אל דוד וקודם שבא אתי הגתי היו מתחילין לשרוף העצבים כי ע״ז אסורה בהנאה וכיון שבא אתי הגתי ובטל הע״ז הניחו מלשרוף ועל מה שלא נשרף אמר וישאם דוד כי כיון שבטלה גוי מותרת ב בהנאה׃ לעלות · בכל פרשים כמו בתחלה ונטשו גם כן בעמק רפאים׃ לא תעלה · פי׳ לא תעלה עליהם עתה כי לא הגיע עדיין עת הישוע׳ אלא בין כך ובין כך הסב אל אחריהם ובאת להם ממול בכאים ובשמעך הקול אז תכה עליהם׃ ממול בכאים · ת׳ מקביל אילניא ופירשו בהם האילנות הנקראים בדברי רז״ל תותים וכמוהו עוברי בעמק ה הבכא׃ בשמעך · כתוב בבית וקרי בכף והענין אחד׃ את קול צעדה בראשי הבכאי׳ · שמיעך קול לחזק לב העם אשר אתך שידמה להם קול הולכי׳ בראשי האילנות כאילו מלאכים יצאו להכות בפלשתים כמו שאמרו בדבר ברק הלא ה׳ יצא לפניך וכן אמ׳ הנה כי אז יצא ה׳ לפניך׃ אז תחרץ · תנוע ותתחזק על פלשתי כמו לא יחרץ כלב לשונו ענין תנועה ופי׳ צעדה ענין הליכה כמו מצעדי גבר ות׳ כ כשמעך כמישמעך ית קל ב צווחתא ברישי אילניא בכן תתקף ארי בכן נפיק מלאכא דיי׳ לאצלחא קדמך · ובדרש לא תעלה הסב אל אחריהם אמר לו הקב״ה אין לך רשות לפשוט יד בהם אפי׳ הם קרובים אצלך עד שתראה רו״ה את ראשי האילנות מנענעים אז תחרץ דבר חרוץ הוא כמו אם חרוצי׳ ומיו ולמה נתן להם סימן מראשי הבכאים ולא מתחתיהם אמר ר׳ ברכיה מפני שכלו מלא תאנים הבכא הזה לומר לך שכל זמן שישראל שרוים בצרה כאילו צרה לכנ״ו שנאמר בכל צרתם לו צר׃ מגבע עד בואך גזר · ובדברי הימים מגבעון עד גזרה ואחד הוא׃ ויוסף עוד דוד · כמו ויאסוף שרשו אסף וכן ויאחר מן המועד שרשו אחר וכן יוסף רוחם יגועון כמו תאסוף ויש לפרשו כמשמעו ענין תוספת שרשו יסף כלומ׳ הוסיף לקבץ עוד וכתו׳ ואוסיף עוד ופי׳ עוד כי היו עמו רבים מישראל כשהמליכוהו וכן במלחמה הזאת כי באותו הפרק היתה מלחמת פלשתים והיה זה שהעלו הארון וכן מוכיח בדברי הימים׃ מבעלי יהודה · ונקראת גם כן שם קרית יערים בעל ונזכר בעלתה בדברי הימים ואחד הוא ונקראת ג״כ קרית יערים כמו שאומר בספר יהושע בעלה היא קרית יערים ובקרית יערים היה הארון כי שם העלוהו מבית שמש ובאמרו מבעלי יהודה במ״ם והיה לו לומר אל בעלי יהודה כי שם הלכו להעלות משם הארון וכן אמר בדברי הימים וילך דוד וכל ישראל בעלתה אל קרית יערים ואם נאמר כי המ״ם במקום למ״ד זה לא יתכן כי זה הפך זה כי המ״ם מורה הריחוק והלמ״ד מורה הקרוב אלא אין פירוש ויקם וילך דוד על ההליכה לבעלי יהודה אלא על היציאה משם שאמר להעלות משם והוא מקרא קצר וכן פירוש הפסוק וילך דוד וכל העם אשר אתו מבעלי יהודה שבאו שם להעלות משם את ארון האלהים׃ אשר נקרא שם · ואח״כ פירש שם ה׳ צבאות יושב הכרובים עליו נקרא הארון שם ומה שנזכר שם הארון בזה השם במקום זה מה שלא נזכר כן במקום אחר לפי שנתקדש שמו של הקב״ה עליו בהיותו בשדה פלשתים׃ אל עגלה חדשה · כמו על וכן ויך את הפלשתי אל מצחו וכן אל ההרים לא אכל וטעם עגלה חדשה שלא נשתמשו בה הדיוט ועשו זה לקדושת הארון׃ נוהגים את העגלה חדשה · פירו׳ היו נוהגים את הבקר שהיו מושכים העגלה׃ עם ארון האלהים · דבק הוא עם עגלה חדשה כאילו אמר נוהגים את העגלה חדשה עם ארון האלהים ובדרש פעם אחרת וישאוהו לפי שאמר בעזא ואחיו נוהגים פיר׳ היאך היו נוהגים אותו כשנשאוהו מבית אבינדב כי אחיו היה הולך לפני הארון ועזא עם הארון וי״מ כן עם ארון האלהים כי על עזא אמר שהיה הולך עם ארון האלהים ואחיו לפניו לפיכך אחז בו עזא כי הוא היה עם הארון וכן אמר וימת שם עם ארון האלהים · וי״מ וישאהו על הארגז שהשיבו פלשתים אמר כי נשאוהו עם ארון האלהים וזהו שאמר פעם שנית וישאוהו כי הראשון אמר על הארון והאחרון אמר על הארגז׃ בכל

רלבג

עוד זכר שאחר זה הוסיפו עוד פלשתים לעלות להלחם עם דוד ושאל דוד את פי ה׳ אם יעלה עליהם להלחם בהם ובאהו התשו׳ שלא יעלה עליהם אם לא בתחבולה באופן שלא ירגישו בבואו ולזה אמר שיסוב אל אחריהם בדרך שיבא להם ממול בכאים הם מורי״ש בלע״ז והם אילנות רבי הענפים והעלים ויהיה זה סבה שלא ירגישו בהם הפלשתים בבואם וגם שם ימתין שיבא רוח ויניע ראשי הבכאים בדרך שישמע בהם כמו קול צעדי המתנועעים כי זה יהיה סבה שיחשבו פלשתים בשמעם קול צעדי דוד שהוא קול תנועת ראשי הבכאים ולא יהיו נשמרים ממנו כלל ולזה נוהו השם שיתנועע אז במהירות ויפול עליהם כי בזה האופן מן התחבולה ינצחם והנה לפי מה שאחשוב בזה זה השם׳ לפי שנגלה לו כי היה ראוי שינצחו הפלשתים את דוד לפי המערכת לולי זאת התחבולה ואעפ״כ שהיה השם׳ יכול לנצח על דרך המופת הפלשתים הנה לא יעשה השם׳ המופתים כי אם במקומות ההכרחיים כמו שזכרנו פעמים רבות · עוד זכר שכבר התעורר דוד להעלות ארון האלהים מבית אבינדב אשר בגבעה וירכיבוהו על עגלה חדשה ובזה שגגו כי כבר נזכר בתורה שאין ראוי לשאת את ארון האלהים כי אם בכתף אמר על בני קהת כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו וגם שגג עוד עזא כי הוא לא היה לוי ולא היה לו רשות לאחוז בארון האלהים גם ללוים לא הותר זה אבל ישאו בטבעות ולזה פרץ השם פרץ בעזא כמו שנתבאר בספר דברי הימים קצת ביאור אמר כי למבראשונה לא אתם פרץ ה׳ בנו וגו׳ והנה ירא דוד מפני זה להביא אליו ארון האלהים מצד יתרון קדושתו כי אולי לא יוכל להשמר מן השגגה בשמירתו בקדושה וכאשר נתבאר לו שברך ה׳ את בית עובד אדום הגתי בעבור ארון האלהים שישב בביתו שלשה חדשים אז הביא דוד את ארון האלהים אל עיר דוד על יד הלוים כמשפט׃ והנה

בכל עצי ברושים. אמר עצי ברושים לפי שכלי השיר עושה אדם אותם מברוש וכלל תחלה בכל עצי ברושים ופרט אחר כן ובכינורות ובנבלים. ואו ובכינורות מוספת והבות כמוה או יהיה בכל עצי ברושים כלל כלים אחרים לבד הנזכרים: ובמנענעים. הוא כלי כינון יניע אדם גופו בנגעו בו או הוא אמר בו יתדות יקעו בעת הנגון ואת וברביעין והם לוחות דקות יכנגו בהם ובדברי רבותי' זכרונם לברכה רביעית של אלית כי' לוחות של מקוננות כי הלוחות ההם ינגנו בהם ויקוננו: ובצלצלים. כמו בצלצלי שמע והם שני כלי נחשת שמקישין אותן זה בזה ומשמיעים קול: גרן נכון. ובדברי הימים גרן כידון ושני שמות היו לו ואפשר כי שמו גורן נכון וקראוהו גרן כידון על שמת שם עזא מן ירהו' עיניו כידו'. ורבותינו ז"ל אמרו בתחלה כידון ולבסוף נכון כלומ' עתה כשנשאו הארון בעגלה ופרץ יי' בעוזה נקרא כידון ולבסוף כשהעלהו דוד מבית עובד אדום נקרא נכון שנשאוהו לויים בכתף כמו שאומר בדברי הימים ושם כתיב ויהי בעזור האלהים את הלוים כנגד מה שפרץ עתה בנושאיו עזר שם את נושאיו לפי שעשו נכון שנשאוהו הלוים בכתפי' ובמוטות: וישלח עוזה. פי' וישלח ידו: כי שמטו הבקר. שמטו פועל עומד כאילו כשמטו הבקר כלומר נתפרקו איבריהם מקדושת הארון שלא היה ראוי שיהיה נשא בעגלה שימשכוהו הבקר אלא בכתפי הלויים היה ראוי להיות נשא ולדעת יונתן שמטו פועל יוצא שתרגם ארי מרגוהי תוריא פי' שמטוהו והורידו ותרגו' ונרחה ידו ותתמריג ידיה ולפ"ע שבא הארון משדה פלשתים בזה ה העניין ולא שמטו הבקר פלשתי' לא היו יודעי' מכהג משא הארון וכיונו במשאו במוטב אשר יכלו שהרי לקחו עגלה חדשה ופרות אשר לא עלה עליהן עול אבל ישראל שהיו יודעי' משא הארון כמו שכתוב בתורה ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו חטאו בזה לפיכך הראה להם הקב"ה קדושת ה הארון בשני פנים בשמיטת ה הבקר ובמות עוזא והעניין אשר שגה דוד בזה הדבר מקרא מ מפורש חשב כי לא יהיה חטא בזה אם ישאוהו בעגלה אף על פי שכתוב בכתף ישאו כי אמר באותו זמן במדבר צוה האל כי לפי שהיה המשכן נשא בעגלות צוה לשאת את הארון בכתף להראות כי קדושת הארון גדולה מקדושת המשכן אבל בזמן שלא היה שם משכן חשב שאין חטא אם ישאוהו בעגלה ועוד כי בעגלה בא משדה פלשתים ובזה שגה: על השל. על השגגה תרגו' שגגה שלו וכתי' על דאשתלי ועזא שגגה כשאחז בו כי לא נתן כי אם לבני לוי שהם מקודשים משאר בני ישראל ומה שאמר למעלה כי אלעזר אחיו קדשו לשמור הארון פירו' לשמור הבית שהיה בו הארון שיהיה בטהרה לכבד ולרבץ לפני הארון לא שהיה שולח ידו בארון ולהסיעו ממקום למקום כי לא יתכן זה כי אם לבני לוי וכן התודה דוד חטא זה כמו שכתוב בדברי הימים כי למבראשונה לא אתם פרץ יי' אלהינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט ורז"ל דרשו בו כי חטא עזא באחוז בו לפי שחשב שיפול הארון לארץ כי שמטו הבקר והנה מיעט לפי מחשבתו בקדושת הארון שלא היה יכול לשמו' בעצמו בלא נושא ואמרו על דבר זה כענם עזא אמר הקב"ה נושאיו נושא עצמו לא כל שכן ונושאיו נושא פירשנו' בספר יהושע: על עיר דוד. כמו אל עיר וכן ויתפלל על יי' ועיר דוד היא ציון: בית עובד אדום הגתי. לוי היה ומן השוערים היה כמו שכתוב בדברי הימים ועובד אדום ויעיאל מן השוערים ומן המשוררים גם כן היה כמו שכתוב בדברי הימים ועובד אדום ועמיהו בכינורות וקראוהו גתי לפי שהתגורר בגת: ואת כל ביתו. בניו ובנותיו וכל אשר לו היתה להם ברכה בבנים ובעושר ותוספת טובה בכל דבר מעת שהיה הארון בביתו ורבו' ז"ל דרשו ואת כל ביתו זה אשתו ושמנה כלותיה שילדו ששה ששה בכרס אחד וסמכו זה על מה שכתוב בדברי הימים פעולתי השמיני כי ברכו אלהים וכתי' ששים ושנים לעובד והיא ושמנה כלותיה שילדו ששה ששה בכרס אחד הם ששים ושנים עם שמנה הבנים: נושאי ארון יי'. הם הלויים כמו שכתוב בדברי הימים וישאו בני הלויים את ארון האלהים כאשר צוה משה בכתפם במוטות עליהם: ששה צעדים ויזבח שור ומריא. ובדברי הימים כתוב ויהי בעזור האלהים את הלויים נושאי ארון ברית יי' ויזבחו שבעה פרים ושבעה אלים כשהלכו נושאי הארון ששה צעדים הכירו כי אלהים עוזרם במשאת הארון וחפץ בם כי לא נכשלו כמו שנכשל עוזא וטעם ששה צעדים נראה כי כשיעור הזה הלך עוזא כשאחז בארון והכהו השם וכיון שראו שנושאי הארון כי הלכו ששה צעדים ולא היה להם פגע רע שמחו והורידו הארו' וזבחו זבחים ורז"ל דרשו טעם בעזור מכאן שהארון נושא את עצמו כלומר כיון שנשאוהו בכתפים במוטו' ולא הרגישו בו כאילו אין משא בכתפים ידעו כי אלהים עוזרם במשא בכתפים הארון ומה שאמר הכה שור ומריא ושם אומר שבעה פרים ושבעה אלים והנה אומר ויזבח כלומר דוד הוא שזבח שור ומריא ושם אומר ויזבחו כלומר הלויים זבחו שבעה פרים ושבעה אלים כנגד שבעה צעדי' בשער השביעי הורידו הארון וזבחו ות"י צעדים דרגין ורז"ל אמרו על כל פסיעה ופסיעה שור ומריא על כל שש פסיעות שבעה אלים ויש אמרו על כל שש פסיעות שור ומריא על כל ששה סדריהם של שש שש פסיעות שבעה פרים ושבעה אלים ופיר' ומריא כתרגומו ופטים: מכרכר בכל עוז. מרקד בכל כחו וכוונתו ות"י משבח: אפוד בד. חגור באפוד בד נראה כי זה המלבוש לכבוד היו לובשים אותו וכן אמר הכתוב שמונים וחמשה נושאי אפוד בד ולא היה מבגדי כהונה לפיכך היה מותר כל אדם ללובשו ואף על פי שאינו כהן ובדברי הימים מכורבל במעיל בוץ והוא המעיל והוא האפוד וכתי' אותו בלשון אחר תרגם אפוד בד כרדוט דבוץ ותרגם כי כן תלבשנה בנות המלכים המעילים כרדוטין אבל אפוד ומעיל הכתובים בתורה הם כל אחד בגד בפני עצמו אין זה כמו זה שמבואר בתורה:

על עיר ד' וסי' ולא אבה דוד להסיר דשמואל. והמטרתי על עיר אחת ב' בו. שבעים שבעים נחתך על עמך: ויטהו ג' וסי' ויטהו יואב אל השער. ולא אבה דוד. וחברו דדה: סימן שמואל על עיר דוד ויטהו דוד בית. דה אל עיר דויד ויטהו אל בית עבד אדום: ברך י"ב וסי' נמסר בסוף איוב:

רשי

בכל עצי ברושים. שמתקנין מהם כלי זמר: כי שמטו הבקר. כי שמטוהו הבקר ונענעוהו וכן תירגם יהונתן ארי מרגוהי תוריא כמו שמתרגם ונדחה ידו בגרזן ותתמריג ידיה בגרזנא: על השל. על השגגה שהיה לו לדרוש קל וחומר כ נושאיו נשא בירדן הוא עצמו לא כל שכן: עובד אדום. לוי היה בדברי הימים ומן ה השוערים היה: ויברך יי' וגו'. אשתו ושמנה כלותיה ילדו ששה ב בנים בכרס אחד שנ' ופעולתי השמיני ששים ושנים לעובד אדום: מכרכר. מרקד: אפוד בד. מעיל בוץ פורצייטו בלע"ז ויונתן תירגם כרדוט וכן תירגם יונתן מ מעילים דיתמר אחות אבשלום כרדוטין: ואפשר

וְדָוִד וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל מְשַׂחֲקִים לִפְנֵי יְהוָה בְּכֹל עֲצֵי בְרוֹשִׁים וּבְכִנֹּרוֹת וּבִנְבָלִים וּבְתֻפִּים וּבִמְנַעַנְעִים וּבְצֶלְצֶלִים׃ וַיָּבֹאוּ עַד־גֹּרֶן נָכוֹן וַיִּשְׁלַח עֻזָּה אֶל־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיֹּאחֶז בּוֹ כִּי שָׁמְטוּ הַבָּקָר׃ וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּעֻזָּה וַיַּכֵּהוּ שָׁם הָאֱלֹהִים עַל־הַשַּׁל וַיָּמָת שָׁם עִם אֲרוֹן הָאֱלֹהִים׃ וַיִּחַר לְדָוִד עַל אֲשֶׁר פָּרַץ יְהוָה פֶּרֶץ בְּעֻזָּה וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם הַהוּא פֶּרֶץ עֻזָּה עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ וַיִּרָא דָוִד אֶת־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וַיֹּאמֶר אֵיךְ יָבוֹא אֵלַי אֲרוֹן יְהוָה׃ וְלֹא־אָבָה דָוִד לְהָסִיר אֵלָיו אֶת־אֲרוֹן יְהוָה עַל־עִיר דָּוִד וַיַּטֵּהוּ דָוִד בֵּית עֹבֵד־אֱדֹם הַגִּתִּי׃ וַיֵּשֶׁב אֲרוֹן יְהוָה בֵּית עֹבֵד אֱדֹם הַגִּתִּי שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֶת־עֹבֵד אֱדֹם וְאֶת־כָּל־בֵּיתוֹ׃ וַיֻּגַּד לַמֶּלֶךְ דָּוִד לֵאמֹר בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־בֵּית עֹבֵד אֱדֹם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ בַּעֲבוּר אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיֵּלֶךְ דָּוִד וַיַּעַל אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים מִבֵּית עֹבֵד אֱדֹם עִיר דָּוִד בְּשִׂמְחָה׃ וַיְהִי כִּי צָעֲדוּ נֹשְׂאֵי אֲרוֹן־יְהוָה שִׁשָּׁה צְעָדִים וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא׃ וְדָוִד מְכַרְכֵּר בְּכָל־עֹז לִפְנֵי יְהוָה וְדָוִד חָגוּר אֵפוֹד בָּד׃

וְדָוִד וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל מְשַׁבְּחִין קֳדָם יְיָ בְּכָל אָעֵי בְרָזִין וּבְכִנָּרִין וּבְנִבְלִין וּבְתוּפִּין וּבְרַבִיעִין וּבְצִלְצְלִין׃ וַאֲתוֹ עַד אֲתַר מְתַקַּן וְאוֹשֵׁיט עֻזָּה יְדֵיהּ בַּאֲרוֹנָא דַייָ וְאַחַד בֵּיהּ אֲרֵי מַרְגוּהִי תוֹרַיָּא׃ וּתְקֵיף רוּגְזָא דַייָ בְּעֻזָּה וּמְחָהִי תַּמָּן מֵימְרָא דַייָ עַל דְּאִשְׁתְּלִי וּמִית תַּמָּן עִם אֲרוֹנָא דַייָ׃ וּתְקֵיף לְדָוִד עַל דִּתְרַע יְיָ תְּרַעְתָּא בְּעֻזָּה וּקְרָא לְאַתְרָא הַהוּא אַתְרָא דְמִית בֵּיהּ עֻזָּה עַד יוֹמָא הָדֵין׃ וּדְחִיל דָּוִד מִן קֳדָם יְיָ בְּיוֹמָא הַהוּא וַאֲמַר אֵיכְדֵין יֵיעוֹל לְוָתִי אֲרוֹנָא דַייָ׃ וְלָא אֲבָא דָוִד לְאַפְנָאָה לְוָתֵיהּ יַת אֲרוֹנָא דַייָ לְקַרְתָּא דְדָוִד וְאַפְנְיֵהּ דָּוִד לְבֵית עוֹבֵד אֱדוֹם גִּיתָּאָה׃ וּשְׁרָא אֲרוֹנָא דַייָ בְּבֵית עוֹבֵד אֱדוֹם גִּיתָּאָה תְּלָתָא יַרְחִין וּבָרִיךְ יְיָ יַת עוֹבֵד אֱדוֹם וְיַת כָּל בֵּיתֵיהּ׃ וְאִתְחַוָּא לְמַלְכָּא דָוִד לְמֵימַר בָּרִיךְ יְיָ יַת בֵּית עוֹבֵד אֱדוֹם וְיַת כָּל דִּילֵיהּ בְּדִיל אֲרוֹנָא דַייָ וַאֲזַל דָּוִד וְאַסֵּיק יַת אֲרוֹנָא דַייָ מִבֵּית עוֹבֵד אֱדוֹם לְקַרְתָּא דְדָוִד בְּחֶדְוָא׃ וַהֲוָת כַּד נְטָלוּ נָטְלֵי אֲרוֹנָא דַייָ שִׁיתָא זוּגִין וּנְכֵיס תּוֹר וּפַטִּים׃ וְדָוִד מְשַׁבַּח בְּכָל תְּקוֹף קֳדָם יְיָ וְדָוִד אֲסִיר כַּרְדּוּט דְּבוּץ׃

והנה מרוב השמחה היה דוד מרקד ומפזז לפני יי׳ כאילו לא היה מלך ולזה בזתהו בלבה מיכל בת שאול והנה לתת תורה לשם ית׳ הקריב דוד כמה קרבנו׳ אז בהוליך הלוים ארון ברית יי׳ ובסוף הענין בבא ארון יי׳ למקומו אשר הכין לו דוד העלה עולות ושלמים לכבוד השם ית׳ לפי מה שאפשר ואחר זה ברך דוד את העם בשם יי׳ צבאות. ונתן לכל אחד מנה יפה לאכול ולשתו׳ והנה אשפר אחד הרצון בו לפי מה שבארו ז״ל אחד מששה בפר ולפי הפשט נראה שהיתה מנה יפה כהוגן לתת לאיש אחד בשעורי׳ הגדולו׳ ועניינו מענין שפרה עלי והאלף נוסף ר״ל שהיתה המנה הזאת בתכלי׳ היופי לפי המנו׳ הנהוגות לתת כמו או התנות הגדולות ה הנהוגו׳ לתת לאורחים הבאים אצלם. והנה מיכל בת שאול דברים שלא כהוגן אל המלך ונתבאר מדברי דוד שמה שעשה עשה כ כהוגן לכבוד השם ית׳ והמשיך בדבריו מה שהאיב לבה בו כי זה הגמול היה ראוי לה על מה שהטיחה דברים כנגד דוד ר״ל מה שאמר שבחר הש״י בו מאביה ומכל בית אביה והיה מפרי ד דבריה שאמר לה דוד ונגלה עם האמהות ולזה אמר ועם האמהות אשר אמרת עמם אכבדה וכבר אמ׳ והודה שכבר רמז בזה המאמר ש מיכל מה שאמר אחר זה ו ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה כאילו יאמר שזה המאמר היה סבה ל להמנע ממנ׳ פרי בטן כי לא אהב אותה דוד כאוהבו שהיה אוהב א אותה קודם זה. וכבר

מפזז ומכרכר. מפזז גם כן כמו מרקד אלא טעם בענינים שונים זה מזה או יהיה הכל בענין אחד והכפל לרוב הרקוד ות״ת מרקד ומשבח. ובמקומו בדברי הימים מרקד ומשחק. ותבז לו בלבה. כראותה אותו מן החלון בזתה אותו בלבה כי חשבה כי אין כבוד המלך להתנהג כמנהג הדיוט אפי׳ לפני הארון והא״כ כשהלך לביתו אמרה בפיה מה נכבד היום וגו׳: אשר נטה לדוד. יריעה נטה לו מלמעלה אף על פי שבבית אבינדב ובבית עובד אדום היה בבית מקורה כמו שנאמר בהם בית ולא נאמר שם אהל לפי שלא היתה עמידתו בהם אלא דרך עראי אבל עתה שהעלהו דוד לירושלם וידעו כי שם ישכון עדי עד כי קבלה היתה בידם כי ירושלם עיר הקדש ושם יבנה בית המקד׳ אף על פי שלא ידעו באיזה מקום מן העיר עד שבנה דוד מזבח על פי גד הנבי׳ בגרן ארונה היבוסי וירד בו אש מן השמים אז ידע דוד כי שם יבנה בית המקדש אבל עד אותו זמן לא רצה דוד להכניסו בבית מקורה אלא תחת יריעה כמו ש שהיה מקדש וגם עת׳ שהי׳ אהל מועד בגבעון והמשכן והארון ושתי הלוחות וכל כלי הקד׳ תחת היריעה היו הכנים הוא הארון הזה שבו שברי לוחות נ״כ תחת היריע׳ או זה הארו׳ שהיו בו לוחו׳ השלמו׳ והו׳ הנכון כמו שפירשנו למעלה במלחמ׳ פלשתים שלקח הארון זה הארון הוא ש שהכניסו לבית עולמים לתוך ה הדביר אם כן זה הוא שהיו בו הלוחות השלמות או השלמות והשבורות לדעת מי שאמר ל לוחות ושברי לוחות מונחין ב בארון ולמה לא הביא דוד את הארון לגבעון שהיה שם אהל מועד לפי שידע כי אהל מועד היה עתיד לבא לירושלם וחשב כי בימיו יהיה זה והוא יבנה בית המקדש לפיכך אחר שהביא ה הארון לירושלם שאל לנתן ה הנביא אם יבנה בית ליי׳ ונתן אמ׳ לו כל אשר בלבבך עשה ומלבו אמר לו נתן זה לא בנבואה כי חשב בלבו כמו שחשב דוד כי הוא יבנה הבית: חלת לחם. ובדברי הימים ככר לחם והככר גדול מהחלה כי ככרות היו אלא שהיו עשוים כתכונת החלות: ואשפר אחד. חלת אחד מבשר כמו שמנהג לחלוק הבקר או ה הצאן לחלקים ידועים ונתן לכל אחד חלת לחם וחלק בשר ואשישה אחת מלאה יין וכן פי׳ רבותינו ז״ל אשישה גרבא דחמרא אבל אשפר פי׳ מלה מורכבת משמות שלש ואמרו אחד מששה בפר כלומר כי ששה חלקים היו עושים בפר ולכל אחד היה נותן הששית וי״ת פלגא חד כלומ׳ חלק אחד ותרגם אשישה מנתא: לברך את ביתו. לתת שלום לפי שבא מן הדרך וכן כי תמצא איש לא תברכנו: מה נכבד היום. נפעל עבר כי הוא פתוח ודרך לעג אמרה לו מה נכבד כלומר כי לא נכבד היום הזה שאתה נגלית בו משחק כאחד הריקים וההדיוטים: לעיני אמהות עבדיו. אין צריך לומר לפני נשי עבדיך אלא אפילו לעיני אמהות עבדיך נתבזית היום: כהגלות נגלות: שניהם מקור מבנין נפעל האחד שלם כמו השלמים כשאול נשאל דוד והאחד חסר נ״ון נפעל כמנהג וכפל פעמים המקור לרוב התגלותו בשחוק. ובדרש אמרה לו של בית אבא היתה מלכות נאה מעולם לא נראה להם לאחד מהם פסת יד או פסת רגל מגולה כולהון הוו מכובדין ממך מה אמר לה דוד לפני יי׳ אשר בחר בי מאביך אמר לה של בית אביך היו מניחין כבוד שמים ומתעסקין בכבוד עצמן אבל אני מניח כבוד עצמי ומתעסק בכבוד קוני ומן האמהות אשר אמרת חס ושלום מן האמהות את נקראת אין את נקראת אלא מן האמהות וי״ת כמה דחליץ ומתגלי דומה כי יחף היה הולך ומשחק כדברי הדרש: לפני יי׳. מה שרקדתי וכרכרתי לפני יי׳ עשיתי לפי שכבדני ובחר בי מאביך וראוי לו שאקל עצמי לכבודו: ושחקתי לפני יי׳. מלרע לפי שהוא עתיד כלומר עוד יותר ממה שעשיתי אעשה ואשחק לפניו וזהו שאמר ונקלותי עוד מזאת יותר מזאת השמח׳ והרקידה שעשיתי יותר אעשה לבזות עצמי ולהקל: והייתי שפל בעיני לפניו לכל דבר ואין זה קלון אלא כבוד: עמם אכבדה. בעיניהן אני נכבד במה שעשיתי כי אם אקל עצמי לכבוד האל אהיה נכבד בעיני הכל לא כמו בעיניך: לא היה לה ולד. למדינחאי כתיב ולד בוי״ו וקרי ילד ביו״ד ולמערבאי כתיב ילד ביו״ד וקרי בוי״ו ולד ופי׳ רז״ל מהיום שהוא והילך לא היה לה לעונש מה שאמר׳ אבל לפני היום הזה היה לה כמו שאמר יתרעם לעגלה אשת דוד ואמרו עגלה זו מיכל: עד יום מותה. בחולם ובעת מותה בפוריה פירוש עד כמו עד אמר אם עשיתי את אשר דברתי לך ובדרש אבל ביום המיתה היה לה ואמרו כי שלשה נשים מתו חיות רחל וכלתו של עלי ומיכל בת שאול:

נשקפה ד׳ בקריאה וסי׳ בעד החלון נשקפה ותיבב. ומיכל בת שאול נשקפה. וחברון דד״ה. כי רעה נשקפה מצפון. וא׳ ונשקפה על פני הישימון: על עם ה׳ בקריא׳ וסימ׳ ויבא על ליש על עם שקט ובטח. כי אתה המלכתני על עם רב דד״ה. ויקראו בקול גדול דד״ה. כי חרפו ויגדילו על עם יי׳ צבאות. ארי נוהם ודוב

וְדָוִד֙ וְכָל־בֵּ֣ית יִשְׂרָאֵ֔ל מַעֲלִ֖ים אֶת־אֲר֣וֹן יְהוָ֑ה בִּתְרוּעָ֖ה וּבְק֥וֹל שׁוֹפָֽר׃ וְהָיָה֙ אֲר֣וֹן יְהוָ֔ה בָּ֖א עִ֣יר דָּוִ֑ד וּמִיכַ֨ל בַּת־שָׁא֜וּל נִשְׁקְפָ֣ה ׀ בְּעַ֣ד הַחַלּ֗וֹן וַתֵּ֨רֶא אֶת־הַמֶּ֤לֶךְ דָּוִד֙ מְפַזֵּ֤ז וּמְכַרְכֵּר֙ לִפְנֵ֣י יְהוָ֔ה וַתִּ֥בֶז ל֖וֹ בְּלִבָּֽהּ׃ וַיָּבִ֜אוּ אֶת־אֲר֣וֹן יְהוָ֗ה וַיַּצִּ֤גוּ אֹתוֹ֙ בִּמְקוֹמ֔וֹ בְּת֣וֹךְ הָאֹ֔הֶל אֲשֶׁ֥ר נָֽטָה־ל֖וֹ דָּוִ֑ד וַיַּ֨עַל דָּוִ֥ד עֹל֛וֹת לִפְנֵ֥י יְהוָ֖ה וּשְׁלָמִֽים׃ וַיְכַ֣ל דָּוִ֔ד מֵהַעֲל֥וֹת הָעוֹלָ֖ה וְהַשְּׁלָמִ֑ים וַיְבָ֣רֶךְ אֶת־הָעָ֔ם בְּשֵׁ֖ם יְהוָ֥ה צְבָאֽוֹת׃ וַיְחַלֵּ֨ק לְכָל־הָעָ֜ם לְכָל־הֲמ֣וֹן יִשְׂרָאֵ֗ל לְמֵאִישׁ֙ וְעַד־אִשָּׁ֔ה לְאִ֗ישׁ חַלַּ֥ת לֶ֙חֶם֙ אַחַ֔ת וְאֶשְׁפָּ֣ר אֶחָ֔ד וַאֲשִׁישָׁ֖ה אֶחָ֑ת וַיֵּ֥לֶךְ כָּל־הָעָ֖ם אִ֥ישׁ לְבֵיתֽוֹ׃ וַיָּ֥שָׁב דָּוִ֖ד לְבָרֵ֣ךְ אֶת־בֵּית֑וֹ וַתֵּצֵ֞א מִיכַ֣ל בַּת־שָׁא֗וּל לִקְרַ֣את דָּוִ֔ד וַתֹּ֗אמֶר מַה־נִּכְבַּ֨ד הַיּ֜וֹם מֶ֣לֶךְ יִשְׂרָאֵ֗ל אֲשֶׁ֨ר נִגְלָ֤ה הַיּוֹם֙ לְעֵינֵי֙ אַמְה֣וֹת עֲבָדָ֔יו כְּהִגָּל֥וֹת נִגְל֖וֹת אַחַ֥ד הָרֵקִֽים׃ וַיֹּ֣אמֶר דָּוִד֮ אֶל־מִיכַל֒ לִפְנֵ֣י יְהוָ֗ה אֲשֶׁ֨ר בָּֽחַר־בִּ֤י מֵֽאָבִיךְ֙ וּמִכָּל־בֵּית֔וֹ לְצַוֹּ֨ת אֹתִ֥י נָגִ֛יד עַל־עַ֥ם יְהוָ֖ה עַל־יִשְׂרָאֵ֑ל וְשִׂחַקְתִּ֖י לִפְנֵ֥י יְהוָֽה׃ וּנְקַלֹּ֤תִי עוֹד֙ מִזֹּ֔את וְהָיִ֥יתִי שָׁפָ֖ל בְּעֵינָ֑י וְעִם־הָֽאֲמָהוֹת֙ אֲשֶׁ֣ר אָמַ֔רְתְּ עִמָּ֖ם אִכָּבֵֽדָה׃ וּלְמִיכַל֙ בַּת־שָׁא֔וּל לֹא־הָ֥יָה לָ֖הּ יָ֑לֶד עַ֖ד י֥וֹם מוֹתָֽהּ׃

ודוד וכל בית ישראל מסקין ית ארונא דיי ביבבא ובקל שופרא: והות ארונא דיי אתא לקרתא דדוד ומיכל בת שאול איסתכיאת מן חרכא וחזת ית מלכא דוד מרקד ומשבח קדם יי ובסרת עלוהי בלבה: ואיתיאו ית ארונא דיי ואקימו יתיה באתריה בגו משכנא די פרס ליה דוד ואסיק דוד עלון קדם יי וניכסת קודשין: ושיצי דוד מלאסקא עלתא וניכסת קודשיא ובריך ית עמא בשמא דיי צבאות: ופליג לכל עמא לכל המונא דישראל מגבר ועד אתתא לגבר גריצתא דלחים חדא ופלוג חד ומנתא חדא ואזל כל עמא גבר לביתיה: ותב דוד לברכא ית אנש ביתיה ונפקת מיכל בת שאול לקדמות דוד ואמרת מה אתיקר יומא דין מלכא דישראל דאתגלי יומא דין לעיני אמהת עבדוהי כמא דחליץ ומיתגלי חד מן סריקיא: ואמר דוד למיכל קדם יי דאיתרעי בי מאבוך ומכל ביתיה לפקדא יתי למהוי מלכא על עמא דיי על ישראל ואשבחית קדם יי: ואזעירנא עוד מדא ואהי מכיך בעיני נפשי מבכין ועם אמהתא די את אמרת בעיניהון איהי יקיר: ולמיכל בת שאול לא הוה לה ולד עד יום מותה:

יב׳ · ל׳ · ל׳ · ד׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳ · ג׳ מ״ל בכיפ׳ · ו׳ כסו׳ לכל לכל · ג׳ · ל׳ · כ״ה · ג׳ חס׳ בליש׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳ · ב׳ חד מ״ל וחד חס׳ · למדנחאי כתי׳ ולד · ל׳ מ״ל פוס וחד קמץ פוס וכעת מותה

שוקק. וכל שמואל וישעיה ותהלות דכוו׳ על עם בב״ג אל עם וסי׳ השלחבים צירים. פרשתי ידי כל היום. ויהלכו מגוי אל גוי:

רשי

ואשפר. אחד מששה בפר אשישה אחת. נ נרבא דחמר: אחד הריקים. חד מן סריקיא: ונקלותי עוד. לפניו יותר מזאת. ש שקילותי בעצמי עתה: עמם אכבדה. אינם מבינין אותי אלא חשוב אני בעיניהם על זאת: לא היה לה ולד. שאותו היום והלאה:
וי׳

אנכי יושב ה' דסמיכי בקריאה וסי' אשר אנכי יושב בקרבו · אשר אנכי יושב בארצו · אנכי יושב בבית הארזים · וחברו דד"ה · ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב : למיום ג' וסי' נמסר בשפטים סימן י"ט : כשם ד' וסימ' נמסר בסדר בראשית וביהושע סימן י"ט : לענותו ג' מלאים וסי' ואסרנוהו לענותו · ותהל לענותו · ולא יוסיפו בני עולה דשמואל :

וַיְהִ֕י כִּֽי־יָשַׁ֥ב הַמֶּ֖לֶךְ בְּבֵית֑וֹ וַֽיהוָ֛ה הֵֽנִיחַ־ל֥וֹ מִסָּבִ֖יב מִכָּל־אֹיְבָֽיו׃ וַיֹּ֤אמֶר הַמֶּ֙לֶךְ֙ אֶל־נָתָ֣ן הַנָּבִ֔יא רְאֵ֣ה נָ֔א אָנֹכִ֥י יוֹשֵׁ֖ב בְּבֵ֣ית אֲרָזִ֑ים וַֽאֲרוֹן֙ הָֽאֱלֹהִ֔ים יֹשֵׁ֖ב בְּת֥וֹךְ הַיְרִיעָֽה׃ וַיֹּ֤אמֶר נָתָן֙ אֶל־הַמֶּ֔לֶךְ כֹּ֛ל אֲשֶׁ֥ר בִּלְבָבְךָ֖ לֵ֣ךְ עֲשֵׂ֑ה כִּ֥י יְהוָ֖ה עִמָּֽךְ׃ וַיְהִ֖י בַּלַּ֣יְלָה הַה֑וּא וַֽיְהִי֙ דְּבַר־יְהוָ֔ה אֶל־נָתָ֖ן לֵאמֹֽר׃ לֵ֤ךְ וְאָֽמַרְתָּ֙ אֶל־עַבְדִּ֣י אֶל־דָּוִ֔ד כֹּ֖ה אָמַ֣ר יְהוָ֑ה הַאַתָּ֛ה תִּבְנֶה־לִּ֥י בַ֖יִת לְשִׁבְתִּֽי׃ כִּ֣י לֹ֤א יָשַׁ֙בְתִּי֙ בְּבַ֔יִת לְמִיּ֨וֹם הַעֲלֹתִ֜י אֶת־בְּנֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ מִמִּצְרַ֔יִם וְעַ֖ד הַיּ֣וֹם הַזֶּ֑ה וָאֶֽהְיֶה֙ מִתְהַלֵּ֔ךְ בְּאֹ֖הֶל וּבְמִשְׁכָּֽן׃ בְּכֹ֥ל אֲשֶֽׁר־הִתְהַלַּכְתִּי֮ בְּכָל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵל֒ הֲדָבָ֣ר דִּבַּ֗רְתִּי אֶת־אַחַד֙ שִׁבְטֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל אֲשֶׁ֣ר צִוִּ֗יתִי לִרְע֛וֹת אֶת־עַמִּ֥י אֶת־יִשְׂרָאֵ֖ל לֵאמֹ֑ר לָ֛מָּה לֹֽא־בְנִיתֶ֥ם לִ֖י בֵּ֥ית אֲרָזִֽים׃ וְעַתָּ֡ה כֹּֽה־תֹאמַ֞ר לְעַבְדִּ֣י לְדָוִ֗ד כֹּ֤ה אָמַר֙ יְהוָ֣ה צְבָא֔וֹת אֲנִ֤י לְקַחְתִּ֙יךָ֙ מִן־הַנָּוֶ֔ה מֵאַחַ֖ר הַצֹּ֑אן לִֽהְי֣וֹת נָגִ֔יד עַל־עַמִּ֖י עַל־יִשְׂרָאֵֽל׃ וָאֶהְיֶ֣ה עִמְּךָ֗ בְּכֹל֙ אֲשֶׁ֣ר הָלַ֔כְתָּ וָאַכְרִ֥תָה אֶת־כָּל־אֹיְבֶ֖יךָ מִפָּנֶ֑יךָ וְעָשִׂ֤תִי לְךָ֙ שֵׁ֣ם גָּד֔וֹל כְּשֵׁ֥ם הַגְּדֹלִ֖ים אֲשֶׁ֥ר בָּאָֽרֶץ׃ וְשַׂמְתִּ֣י מָק֣וֹם לְעַמִּ֣י לְיִשְׂרָאֵ֡ל וּנְטַעְתִּיו֩ וְשָׁכַ֨ן תַּחְתָּ֜יו וְלֹ֤א יִרְגַּז֙ ע֔וֹד וְלֹֽא־יֹסִ֤יפוּ בְנֵֽי־עַוְלָה֙ לְעַנּוֹת֔וֹ כַּאֲשֶׁ֖ר בָּרִאשׁוֹנָֽה׃ וּלְמִן־הַיּ֗וֹם אֲשֶׁ֨ר צִוִּ֤יתִי שֹֽׁפְטִים֙ עַל־עַמִּ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל

(בגליון: ה' מל' בנביא · ל' · ג' חס' · ל' · ל' · ל' · לא כתיבין · ל' · ל' חס' · ל' חס' · ל' · ל' · ל' · ח' מל' · ל')

וַהֲוָה כַּד יְתֵיב מַלְכָּא בְּבֵיתֵיהּ וַיְיָ אֲנִיחַ לֵיהּ מִסְּחוֹר סְחוֹר מִכָּל בַּעֲלֵי דְבָבוֹהִי׃ וַאֲמַר מַלְכָּא לְנָתָן נְבִיָּא חֲזֵי כְעַן דִּי אֲנָא יָתֵיב בְּבֵיתָא דִּי מְטַלַּל בִּכְשׁוּרֵי אַרְזַיָּא וַאֲרוֹנָא דַּיְיָ שָׁרֵי בְּמַשְׁכְּנָא בְּגוֹ יְרִיעָתָא׃ וַאֲמַר נָתָן לְמַלְכָּא כָּל דִּי בְלִבָּךְ אֱזֵיל עֲבֵיד אֲרֵי מֵימְרָא דַּיְיָ בְּסַעֲדָךְ׃ וַהֲוָה בְּלֵילְיָא הַהוּא וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם נָתָן לְמֵימַר׃ אֵיזִיל וְתֵימַר לְעַבְדִּי לְדָוִד כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הַאַתְּ תִּבְנֵי קֳדָמַי בֵּיתָא לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתִּי בֵּיהּ׃ אֲרֵי לָא אַשְׁרֵיתִי שְׁכִינְתִּי בְּבֵיתָא מִיּוֹמָא דִּי אַסֵּיקִית יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם וְעַד יוֹמָא הָדֵין וַהֲוֵיתִי מַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בְּמַשְׁכְּנָא וּבִירִיעָן׃ בְּכָל אֲתַר דִּי הֲלֵיכִית בְּכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֲפִתְגָם מַלֵּילִית עִם חַד שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּי פַקֵּידִית לְפַרְנָסָא יָת עַמִּי יָת יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר לְמָה לָא בְנֵיתוּן קֳדָמַי בֵּיתָא דִּי מְטַלַּל בִּכְשׁוּרֵי אַרְזַיָּא׃ וּכְעַן כִּדְנַן תֵּימַר לְעַבְדִּי לְדָוִד כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֲנָא דַבַּרְתָּךְ מִן דִּירָא מִבָּתַר עָנָא לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל עַמִּי עַל יִשְׂרָאֵל׃ וַהֲוָה מֵימְרִי בְּסַעֲדָךְ בְּכָל אֲתַר דִּי הֲלֵיכְתָּא וְשֵׁיצֵיתִי יָת כָּל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִן קֳדָמָךְ וַעֲבָדִית לָךְ שׁוּם רַב כְּשׁוּם רַבְרְבַיָּא דִּי בְאַרְעָא׃ וַאֲשַׁוֵּי אֲתַר מְתַקַּן לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל וַאֲקַיְּמִינוּן וְיִשְׁרוֹן בְּאַתְרְהוֹן וְלָא יְזוּעוּן עוֹד וְלָא יוֹסְפוּן בְּנֵי רִשְׁעָא לְעַנְיוּתְהוֹן כִּד בְּקַדְמֵיתָא׃ וּלְמִן יוֹמָא דִּי פַקֵּידִית נָגְדִין עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל

רד"ק

כי ישב המלך בביתו · שלא היה צריך לצאת למלחמה כמו שאמר ויי' הניח לו אז חשב לבנות בית המקדש כי מצוה היה על ישראל לבנות בית המקדש אחר שינוחו מן המלחמות שנאמר והניח לכם מכל אויביכם מסביב וגו' והיה המקום אשר יבחר וגו' לשכנו תדרשו ועל המלך מוטל לעשות ולצוות את ישראל לעשות לפיכך ויאמר המלך אל נתן הנביא · כלומר שישאל את פי יי' על בניין הבית ובאיזה מקו' יבנה ואעפ שהיו לו מלחמות אחר כן כמו שאמר ויהי אחר כן ויך דוד את הפלשתים עד עתה היו באי' עליו אויביו וכיון שהצליחו האל וכנע כל אויביו ויראו אויביו ממנו ולא באו עליו אבל הוא הלך עליהם ולקח גת מיד פלשתים שהיתה לישרא' כבר ועם ארם ועם אדום ועם בני עמון נלחם בטענה : בבית ארזים · בבית מקורה בעצי ארזי' ות"י בביתא די מטלל בכשורי ארזיא : יושב בתוך היריעה · לא היה דעתו על הארון הזה לבדו אלא גם על המזבח ועל הארון האחר ועל כלי המשכן שהיו בגבעון באהל מועד כי הכל יושב בתוך היריע' אבל זכר הארון לפי שהוא כתה לו היריעה ועוד שהוא עיקר הכל ונכבד מכל כלי המשכן ואמר לעצמי בביתי בית ארזים ולארון יי' כסיתי יריעה לא יכשר וצריך שאבנה לו בית ואמר לו נתן כל אשר בלבבך לך עשה ומדעתו אמר זה נתן כי ראה כי יי' עמו והיה מלך הגון וכשר וחשב כי הוא יבנה הבית שעתיד להבנות וזה כי הנביא איננו יודע על אדם אחר אלא מה שנאמר לו ברוח הנבואה כי גם שמואל הנביא שהיה גדול ממנו שנאמ' עליו כל אשר ידבר בא יבא ונאמר ולא הפיל מכל דבריו ארצה לא ידע בבני ישי מי יהיה המלך וחשב כי אליאב הוא המלך כל שכן נתן הנביא : ויהי בלילה ההוא · אולי נבואתו היתה בחלום חזיון לילה כמו שנ' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו ונאמ' ביעקב במראות הלילה · ובדרש למה בלילה ההוא אר' סימון אמר הקב"ה לנתן האיש הזה כדרן הוא כענין שנא' אשר נשבע ליי' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתו וגו' שמא יאמר איכי אוכל ואיכי שותה עד שאבנה בית יי' מהר אמור לו לא אתה תבנה הבית : את אחד שבטי ישראל · שופטי ישראל ומלכים כמו לא יסור שבט מיהודה כמו שאמר אשר צויתי לרעות את עמי ישראל והשופט או המלך הוא הרועה וכן במקומו בדברי הימים את אחד שופטי ישראל : מן הנוה · גדרות הצאן נקרא נוה כמו שנאמר נות כרות רועי וגדרות צאן ות"י מן דירא כמו שנאמר במסכת הכוכב צאן לדיר : כשם הגדולי' · המלכים הגדולי' כמו שנאמר ויצא שם דוד בכל הארצות ור' ז"ל דרשו זה האומרי' מגן דוד כמו שאומרים מגן אברהם : ושמתי מקום · והרי כבר נתן להם מקום ובארץ ישראל היו אלא פירושו כתרגומו ואשוי אתר מתקן כלומר שיהיה מקומם נכון וטוב השמים יתנו טלם והארץ תתן יבולה ותהיה ארץ ברכה וכן ונטעתיו כתרגומו ואקימינון כלומר מה ששכנתי אות' בארץ יהיו נטועין בה שלא יגלו ממנ' כמו שאו' לעתיד ונטעתי' על אדמתם כמו שהנטע קיים בארץ במקומו · וכן פירש אחריו ושכן תחתיו כלומר במקומו כמו שנו אים תחתיו : ולא ירגז עוד · שלא יגלה ממקומו כמו שת"י ולא יזועון עוד כי הרוגז הפך המנוחה כמו ולא נחתי ויבא רוגז מוסרות השמים ירגזו : לענותו · ובדברי הימים לבלותו והענין אחד ובדברי רז"ל כתוב לענותו וכתוב לבלותו בתחילה לענותו ולבסוף לבלותו כי הם פירשו ושמתי מקום לעמי על בית המקדש וכן אמ' בדרש אמ' שמואל בר' יצחק משיבנה בית המקדש יכתבו יסודות לעולם שנאמר ושמתי מקום לעמי ישר' ונטעתיו וגו' ואמר בתחלה כשנבנה בית המקדש אמר שלא יענה אות' אויב ולבסוף בשחטאו משנבנה בית המקדש אמר שלא יכלה אותם מכל וכל אבל יענה אותם אויב לעונם חטאתם : כאשר בראשונה · טרם שהקימותי להם שופטים ואף מן היום אשר צויתי עליהם שופטים היו מענים אותם בני עולה אבל מעתה משבחת המלוכה עליהם לא יוסיפו בני עולה לענותם והניחותי לך מכל אויביך :

רש"י

ויי' הניח לו · אמר הרי נתקיים והניח לכם מכל אויביכם וגו' מה כתוב אחריו והיה המקום אשר יבחר וגו' מעתה עלינו לבנות בית הבחירה : ויהי בלילה ההוא · אמר רבי חנינא בר פפא אמר לו הקב"ה לנתן האדם הזה שאני משלחך אצלו אדם שמח יוכר פועלים ומצאתי מפסידו מהר ואמור לו לא אתה תבנה הבית ר' סימון אומר האדם הזה שאני משלחך א' אצלו נדרן הו' כענין שנאמר אשר נשבע ליי' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי שמא יאמר איני אוכל ואיני שותה עד שאעש' כך ונמצאתי מפסידו : באהל ובמשכן · משכן שילה לא היתה בו ת' תקרה אלא בית של אבנים מלמטן ויריעו' מלמעלן : הדבר דברתי · למון תמיהה הוא לכך הוא נקוד ה"א חטף פתח והדל"ת רפי : מן הנוה · דיר הרועים כמו נות כרות רועים : כשם הגדולי' · זהו שאומרי' מגן דוד : והכריתה את כל אויביך · ולכך עלה על לבך לבנות הבית כמה שכתוב בתורה ושמתי מקום עוד אני חפץ ל' להשקיט שיהא שקט ושלו את עמי בימי בנך : ולמן היום אשר צויתי · מחובר על העליון ולא יוסיפו ל' לענותו כאש' בראשונה קודם השופטי' וכאשר עשו מימי השופטים עד כאן : והניחותי

רלב"ג

וכבר התעורר דוד ל' לבנות בית ליי' יהיה בו ארון האלהים ונועץ בזה עם נתן הנביא ו' וענהו בכללות שיעשה כל אשר בלבבו כי יי' עמו · ואחר זה באהו דבר יי' על יד נתן הנבי' שאין ראוי לבבו לו בית לש"י כי מן היום אשר העלה בני ישר' מארץ מצרים התהלך ה' הארון באהל ובמשכן ולא שלא הש"י לאמר לאחד מן הרועים והשופטים למה לא בנו בית ארזים ועתה די לדוד לקחו השם מאחרי הצאן להיות נגיד על בית ישר' והיה עמו בכל אשר הלך וכרת שונאיו ועשה לו שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ לרוב הצלחתו ורוב עמידת מלכותו ושם על ידו מקום מנוחה לישראל ולא צרו לישראל שונאיהם כמו שעשו בראשונה ובימי השופטי' והניח לו השם מכל אויביו והגיד לו ה' כי בית יעשה לו קיים בדרך שתהיה לו המלוכה כל מה שתתמיד מלוכה ובהיות הענין כן הנה די לו במה שהגיע בזמן ההצלחה ולא ישאל לו גדולות שיהיה בונה בית המקדש על ידו אבל בנו שימלוך אחריו הוא יבננו והוא שלמה וכבר נתבאר בספ' דברי הימים שהסבה שלא הסכים הש"י שיבנה דוד בית המקדש הוא מפני ששפך דמים הרבה · וזכר

כי

רשי

והניחותי לך. יותר ויותר עד שתנוח מכל אויבך והגיד לך יי׳ היום על ידי כי בית יעשה לך להוסיף בנך על כסאך ויתקיים לך בית מלכות והוא יבנה הבית: בשבט אנשים. זה הדד ורזון בן אלידע: ובנגעי בני אדם. זה אשמדאי שדחהו ממלכותו והשדי׳ בני אדם הראשון הם שבל מאה ושלשי׳ שנה שפירש אדם מאשתו במות הבל היו ה׳ הרוחות מתייחמות ו׳ ומולידות הימנו: וישב שם לפני יי׳. לפני הארון: עד הלום. שהמלכתני: גם אל בית עבדך. להמליך את בני אחרי: וזאת תורת האדם. בתמיה ראוי להתבשר כן לבשר ודם. ד״א עשית לי כמו שעשית לאדם הראשון שהראית לו דורות העתידי׳ לצאת ממנו: מה יוסיף עוד לדבר אליך. מה אשאל עוד: ואתה ידעת את עבדך. את ליבל ברכי׳ כמו יודע צדיק נפש בהמתו: בעבור דברך. להקים מה שאמרת לשמואל להמליכני: וכלבך. רצונך הוא ולא שאני כדאי: להודיע את עבדך. הבשורות שבשרתני: אמר

רדק

כי בית יעשה לך יי׳: בית מלכות וכתו׳ אחרי בית מלכו יקיים לך יי׳: כי ימלאו׳ אינו לשון ברכה אלא פירושו כאשר ימלאו ימיך ותשכב את אבותיך אקיים את זרעך אחריך ויתכן לפרשו לשון ברכה בשרו שימות זקן מלא ימים והם חיי האדם הארוכים ברוב שהם שבעים שנה כמו שכתוב ימי שנותינו בהם שבעים שנה ודוד חיה שבעים שנה כמו שכתוב כי בן שלשים שנה היה במלכו וארבעים שנה מלך וכן פירש את מספר ימיך אמלא כמו שכתבנו בפסוק או יומו יבא ומת ובדרש כי ימלאו ימיך ימים שלמים אני מונה לך ולא ימים חסרים: אשר יצא ממעיך. מכאן שאבשלום ואדניהו לא היו כי כבר נולדו בחברון ועדיין לא ידע דוד מי הוא עד שנולד שלמה ושלח לו ביד נתן הנביא שיקרא שמו ידידיה אז ידע דוד כי שלמה ימלוך וזהו שאמר לבת שבע כי שלמה בנך ימלוך אחרי או אמר לו בפירוש על ידי נתן הנביא ואף על פי שלא נאמר בנבוא׳ נתן לא בזה הספר ולא בספר דברי הימי׳ הנה כתב בדברי הימים כשהיה מספ׳ דוד הנבואה שאמר לו נתן כמו שאמ׳ ויהי דבר יי׳ עלי לאמר וגו׳ כי שלמה יהיה שמו ושלום ושקט אתן אל ישראל בימיו: בשבט אנשים ובנגעי בני אדם. כמו שמיסרין בני אדם בניהם בשבט ובנגעו אותם בשבט מוסר לא להמיתם כמו שאמר כי תכנו בשבט לא ימות ואל המיתו אל תשא נפשך לפיכך אמר אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן ואוכיחנו בהעותו כמו שמיסר האב את בנו ולא שאסיר חסדי ממנו כמו שעשיתי לשאול שלקחתי ממנו המלכות אלא המלכות יהיה לבניו עד עולם ועל כל זרע דוד אמ׳ לא על שלמה לבד אלא על רחבעם ועל היוצאים ממנו בניהם ובני בניהם ורבותינו ז״ל דרשוהו על שלמה ואמרו בשבט אנשים זה הדד ורזון בן אלידע שנאמר ויקם יי׳ שטן לשלמה וגו׳ ובנגעי בני אדם אלו המזיקין שטרדוהו ממלכותו כמו שאמרו בא אשמדאי וטרדו ממלכותו ופיר׳ בני אדם כי אמרו כי השדים נולדו מאדם הראשון באותן ק״ל שנה שפירש מאשתו: ונאמן ביתך. כפעל עבר כמו ויתקיים מן ותקעתיו יתד במקום נאמן: ות״י וקיים ביתך: לפניך. כמו שהוא לפניך היום כסאך נכון כן יהיה עד עולם: וישב לפני יי׳. לפני הארון ומכאן שמנו רבותינו ז״ל שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד ויש אומרים כי אף למלכי בית דוד אין ישיבה שהרי למעלה אין ישיבה שנ׳ שרפים עומדים ממעל לו וכתי׳ וכל צבא השמים עומדים עליו וכתיב בין העומדים האלה למעלה אין ישיבה ודוד יושב ומהו וישב לפני יי׳ מהם אמרו שסמך עצמו ומהם אמרו שישב עצמו בתפילה: מי אנכי. שהייתי ראוי למלוכה: ומי ביתי.

<table>
<tr><td>

ובכל ה׳ בקריאה וסימ׳ בכל חקתיו ובכל משפטיו. בכל הדברים האלה ובכל החזיון. ובכל החזיון הזה דד״ה. כי התעיתם בנפשתיכם. ובכל כחי הכינותי לבית אלהי: מי אנכי ג׳ בקריאה וסימ׳ מי אנכי כי אלך אל פרעה. כי הביאתני עד הלם. מי אנכי ומי חיי:

</td></tr>
</table>

והניחתי לך מכל איביך והגיד לך יהוה כי בית יעשה לך יהוה: כי ימלאו ימיך ושכבת את אבתיך והקימתי את זרעך אחריך אשר יצא ממעיך והכינתי את ממלכתו: הוא יבנה בית לשמי וכננתי את כסא ממלכתו עד עולם: אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן אשר בהעותו והכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם: וחסדי לא יסור ממנו כאשר הסרתי מעם שאול אשר הסרתי מלפניך: ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם לפניך כסאך יהיה נכון עד עולם: ככל הדברים האלה וככל החזיון הזה כן דבר נתן אל דוד: ויבא המלך דוד וישב לפני יהוה ויאמר מי אנכי אדני יהוה ומי ביתי כי הביאתני עד הלם: ותקטן עוד זאת בעיניך אדני יהוה ותדבר גם אל בית עבדך למרחוק וזאת תורת האדם אדני יהוה: ומה יוסיף דוד עוד לדבר אליך ואתה ידעת את עבדך אדני יהוה: בעבור דברך וכלבך עשית את כל הגדולה הזאת להודיע את עבדך: על כן גדלת יהוה אלהים כי אין כמוך ואין אלהים זולתך בכל אשר שמענו באזנינו:

ואנחית לך מכל בעלי דבבך ותוי לך יי׳ ארי בית מלכו יקים לך יי׳: ארי ישלימון יומך ותשכוב עם אבהתך ואקים ית ברך בתרך די תוליד ואתקין ית מלכותיה: הוא יבני ביתא לשמי ואתקין ית כורסי מלכותיה עד עלמא: אנא אהי ליה כאב והוא יהי לי דמי כבר דאם יסרח ואלקיניה במלקות גברין ובמרדוות בני אנשא: וטובי לא יעדי מיניה כמא דאעדיתי מן שאול די אעדיתי מן קדמך: וקיים ביתך ומלכותך עד עלמא קדמך כורסי מלכותך יהי מתקן עד עלמא: ככל פתגמיא האלין וככל נבואתא הדא כדין מליל נתן עם דוד: ואתא מלכא דוד ויתיב קדם יי׳ ואמר ליה אנא כמיסת יי׳ אלהים ומן ביתי ארי אמטרתני עד הלכא: וזעירת עוד דא קדמך יי׳ אלהים ומלילתא אף על בית עבדך לעלמא דאתי ודא חזיא לבני אנשא יי׳ אלהים: ומה יוסיף דוד עוד למללא קדמך ואת עבדתא בעות עבדך יי׳ אלהים: בדיל מימרך וכלבך עבדתא ית כל רברבתא הדא להודעא ית עבדך: על כן רב את יי׳ אלהים ארי לית דכותך ולית אלהא בר מינך בכל די שמענא אמרין קדמנא:

רלבג

וזכר שזרע דוד אשר יקום אחריו יכונן את כסא ממלכתו עד עולם ואף על פי שיחטא לא יסור חסדו ממנו כדרך שתפסוק ממנו המלכה לגמרי כמו שנפסקה משאול: כי הביאותני עד הלום. ר״ל שהבאת אותי לזאת המעלה אשר אני בה היום והייתי קודם זה רועה צאן ומשם לקחתני ולא די לך בזה אבל הברית גם אל בית עבדך למרחוק ר״ל שתתמיד המלכה לי גם כשיחטא לך זרעי ויתרחקו ממך. והנה זאת תורת האדם שקנתם צדיקים וקנתם רשעים והשגחת כי שלא תאבד טובתך וחיבתך וחסדך מזרעי בעבור הרשעים: על כן גדלת יי׳ אלהים וגו׳. ר״ל שידיעת העתידות היא לך לבדך ואתה קורא הדורות מראש כמו שנזכר בספר ישעיה ואין כמוך שידע על נכון כל המתחדש כי לשאר השכלים ידיעות חלק מה מנימוס הנמצאות וסדרם ויושרם ואולם ידיעתו בכללות לא יתכן שתהיה כי אם לשם ית׳ כמו שבארנו בחמשי מספר מלחמות יי׳. ומי

בית אבי או אמר ביתי על בנין כלומר מי בבני שיהיה ראוי למלוכה: עד הלום. עד המקום הזה שנתת לי המלוכה ולבני אחרי. ובדרש מי אנכי והלא מן עמוני ומואבי באתי עד הלום לא די שבאתי בקהל אלא שעשיתני מלך ואין הלום אלא מלכות שנאמר הבה עוד הלום איש ויאמר יי׳ הנה הוא נחבא אל הכלים: ותדבר גם אל בית עבדך למרחוק. שהייתי רחוק ונתקרבתי: ותקטן עוד זאת. המלכות שנתת לי ולא די בה אלא שדברת לתת המלכו׳ לבית עבדך עד עולם זהו למרחוק ות״י למרחוק לעלמא דאתי: וזאת תורת האדם. תכונת האדם כלומר זאת שדברת עלי תכונת האדם הגדול הוא ולא אדם שפל ונבזה כמוני כמו שאמר מי אנכי ומי ביתי וכן בדברי הימים וראיתני בתור האדם המעלה ות״י ודא חזיא לבני אינשא. ובדרש בתור האדם המעולה שבנביאים ואיזהו זה משה רבי׳ שנ׳ ומשה עלה אל האלהים משה משובח שבנביאים ודוד משובח שבמלכים אתה מוצא מה שעשה משה עשה דוד משה הוציא את ישראל ממצרים ודוד הוציא את ישראל משעבוד מלכיות משה קרע לישראל את הים ודוד קרע לישראל את הנהרות שנ׳ בהכותו את ארם נהרים וגו׳ ומשה נתן לישראל חמשה חומשי תורה ודוד נתן לישראל ה׳ ספרים שבתילים: ואתה ידעת את עבדך. אתה ידעת לבב עבדך ולא אדע לדבר מה שבלבי ואתה ידעת ות״י ואת עבדת׳ בעות עבדך פירוש ידעת כמו מה אדם ותדעהו: בעבור דברך וכלבך. בעבור דברך שאמרת לשמואל להמליכני וכלבך וברצונך עשית כי איני ראוי לכך אלא שאתה רצית בי. ויתכן לפרש גם כן בעבור דברך ורצונך ויהיה כפל דבר לחזק: את כל הגדולה. שכתב בו״ו עם הרגש וחבירו כתבנו בספר מכלל ובחלק הדקדוק: להודיע את עבדך. כלומר רצית להודיע עבדך את כל הגדולה הזאת שדברת עלי ולזרעי אחרי: על כן גדלת יי׳ אלהים. על כן שאני משיג דעתך ורצונך ידעתי שגדלת על הכל ואין יודע מחשבותיך וידעתי כי אין כמוך ואין אלהים זולתך: ככל אשר שמענו באזנינו. וככל אשר ידענו ולבנו הכרנו שאין כמוך ואין אלהים זולתך ות״י ככל די שמענא אמרין קדמנא כלומר מה ששמענו אומרים הקדמונים אשר לפנינו על דרך שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך:

רדק

ומי כעמך כישראל · שמו שאין כמוך באלהים כן אין כעמך ישראל בעמים : אשר הלכו אלהים · הלכו לשון רבים דרך כבוד כמו ישמח ישראל בעושיו ובדברי הימים אשר הלך האלהים ות״י דאזלו שלוחין מן קדם יי׳ · ובדרש אשר הלך האלהי׳ זה הקב״ה אשר הלכו האלהים זה משה ואהרן : ולשום לו שם · פי׳ לו כלומר לאלהים להגדיל בפי בני אדם אשר לא ידעוהו כמו פרעה שאמ׳ מי יי׳ אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל לא ידעתי את יי׳ וגו׳ לפיכך אמר האל ואכבדה בפרעה וזהו ולשום לו שם ובדברי הימים לשום לך שם : ולעשו׳ לכם · כנגד ישרא׳ ידבר : הגדולה · גם זה בוי״ו עם הדגש : לארצך · כנגד ישראל או כנגד השם ופי׳ עשית להם גדולה וכוראו׳ עד שבאו לארצך וכ״תי עד די עלו לארע בית שכינת׳ דיהבת׳ להון : מפני עמך · כשבאו לארצך גרשת יושבי הארץ הזאת מפני עמך וכוראו׳ שעשית להם וכן הו׳ בדברי הימי׳ לגרש מפני עמך : גוים ואלהיו · פי׳ מגוים ומאלהיו ומ״ם ממצרים משמשת במקום שנים ושלשה או פירוש והכית גוים ואלהיו כמו שכתוב ובכל אלהי מצרים אעשה שפטי׳ או פי׳ גוים על ישראל כלומ׳ אשר פדית ממצרים גוים וזקניו וגדוליו ואמר גוים בלשון רבים כלומר משפחות ישראל כמו בנימן בעממיך ואלהיו כמו אלהים לא תקלל שפי׳ שופטים ויונתן לא תרגם גוים ואלהיו ואפשר שהיה דעתו כדעת מקצת רבו׳ ז״ל שפי׳ ואלהיו על השם ית׳ על דרך בכל צרתם לו צר ואמרו גוים ואלהיו כביכול שהוא פדוי עמהם מפני זה לא תרגמו : בית אבנה לך · כתרגומו מלכו אקיים לך : על כן מצא עבדך את לבו · מצאו מכוון להתפלל אליך : ודבריך יהיו אמת · דרך תפילה אמר או פי׳ הם אמת וכ״תי איכון קשוט : הואל · ענין רצון וחפץ כמו ויואל משה הואל נא ולין הנה נא הואלתי ות״י לשון התחלה שרי כמו שתר׳ אנקלו׳ הנה הואלתי הראשון שריתי : להיות לעולם לפניך · שיהיו עובדים לפניך : בית עבדך לעולם · על עצמו אמר כמו האחרי׳ ות״י ומברכתך יתברכון בתי עבדך צדיקיא לעלם : את מתג האמה · ת״י ית תיקון אמתא אולי היתה אמת המים עוברת בעיר תקנו אותו לבא מחוץ לעיר אל העיר לפיכך נקראת העיר מתג האמה ובמקומו בדברי הימים את גת ובנותיה מיד פלשתים גת ובנותיה היו נקראים בכלל מתג האמה ויש בו מדרש בברייתא דרבי אליעזר פר׳ שלשי׳ ושש׳ כשבא אבימלך ליצחק ואמ׳ לו ראה ראינו כי היה יי׳ עמך וגו׳ אמרו יודעי׳ אנו שעתיד הקב״ה ליתן לך ולזרעך את כל הארצות האלה כרות עמנו ברית שבועה שאין זרעך יורש את ארץ פלשתים וכרת עמהם ברית שבועה מה עשה יצחק כרת אמה אחת ממתג החמור שהיה רוכב עליו ונתן להם שיהיה בידם אות ברית שבועה וכשמלך דוד רצה לבא בארץ פלשתים ולא היה יכול מפני אות הברית משבועת יצחק עד שלקח מהם אותו הברית שנ׳ ויקח דוד את מתג האמה מיד פלשתים ואחר כך לקח ארץ פלשתי׳ : וימדדם בחבל השכב אותם ארצה · דרך נקמה ובזיון ת״י חבל עד בא כלו׳ גורל וחלק · ואמרו בדרש כי עשה זה בעבור שהמיתו אביו ואמו ואחיו כשבחה אותם בארץ מואב כשהיה בורח מפני שאול כמו שאמר וינחם את פני מלך מואב וגו׳ וכשיצא דוד משם והלך לעיר חמת הרג מלך מואב אביו ואמו ואחיו חוץ מאחד שברח והחייהו נחש העמוני והוא החסד שאמר דוד כאשר עשה אביו עמדי חסד : ותהי מואב · ערת מואב : נושאי מנחה · ת״י נטלי פרס כלומר שהיו נושאין לו מס ידוע בכל שנה : בלשון

ולעשות ט״ו בקריאה וסימ׳ השמר בנגע הצרעת · ונתנך יי׳ לראש ולא לזנב · וחזקתם מאד לשמר · ולשום לו שרי אלפים דשמואל · ומי כעמך בישראל דשמואל · ועברה העברה · ולשלמה בניתן לב׳ · והיה אם תלך לפני · ויאמר ליהודיע לדרוש · אם מצאתי חן בעיני המלך · כי עוזרא הכין לבבו · וילכו כל העם

ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם ולשום לו שם ולעשות לכם הגדולה ונוראות לארצך מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו : ותכונן לך את עמך ישראל לך לעם עד עולם ואתה יהוה היית להם לאלהים : ועתה יהוה אלהים הדבר אשר דברת על עבדך ועל ביתו הקם עד עולם ועשה כאשר דברת : ויגדל שמך עד עולם לאמר יהוה צבאות אלהים על ישראל ובית עבדך דוד יהיה נכון לפניך : כי אתה יהוה צבאות אלהי ישראל גליתה את אזן עבדך לאמר בית אבנה לך על כן מצא עבדך את לבו להתפלל אליך את התפלה הזאת : ועתה אדני יהוה אתה הוא האלהים ודבריך יהיו אמת ותדבר אל עבדך את הטובה הזאת : ועתה הואל וברך את בית עבדך להיות לעולם לפניך כי אתה אדני יהוה דברת ומברכתך יברך בית עבדך לעולם :

ח ויהי אחרי כן ויך דוד את פלשתים ויכניעם ויקח דוד את מתג האמה מיד פלשתים : ויך את מואב וימדדם בחבל השכב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית ומלא החבל להחיות ותהי מואב לדוד לעבדים נשאי מנחה : ויך דוד את הדדעזר בן רחב מלך צובה

ל׳ · ל׳ · | ב׳ לו שרי אלפי׳ ט״ו ב׳ כתיב כן | ל׳ | ל׳ | ה׳ כתיב כן בכנויים כולהון כתיבין באלף | ל׳ | ל׳ מל׳ וחד חס׳ ור״ה | כל כנויים כ״כ נמה יי׳ אלהים | ג׳ תאך | ל׳ · ד׳ ב׳ וכ׳ | ל׳ · ל׳ · ד׳ מ׳ ל׳ בסיפר׳ | ב׳ תכניו קמצית

ומן כעמך כישראל עמא חד בחיר בארעא דאזלו שלוחין מן קדם יי׳ למיפרק ליה לעם ולשואה ליה שום ולמעבד לכון רברבן וחסינן עד די עלו לארע בית שכנתך דיהבתא להון מן קדם עמך די פרקתא לך ממצרים גוים ואלהיו : ואתקינתא לך ית עמך ישראל קדמך לעם עד עלמא ואת יי׳ הויתא להון לאלהא : וכען יי׳ אלהים פיתגמא די מלילתא על עבדך ועל אנש ביתיה אקים עד עלמא ועיבד כמא די מלילתא : ויסגי שמך עד עלמא למימר יי׳ צבאות אלהים על ישראל ובית עבדך דוד יהי מתקין קדמך : ארי את יי׳ צבאות אלהא דישראל חויתא לעבדך למימר מלכו אקיים לך על כן הות בלבא דעבדך לצלאה קדמך ית צלותא הדין : וכען יי׳ אלהים את הוא יי׳ ופתגמך אינון קשוט ומלילתא על עבדך ית טבתא הדא : וכען שרי ובריך ית בית עבדך למהוי לעלמא קדמך ארי את יי׳ אלהים מלילתא ומברכתך יתברכון בתי עבדך צדיקיא לעלם : והוות בתר כן ומחא דוד ית פלשתאי ותברינון ונסיב דוד ית תיקון אמתא מידא דפלשתאי : ומחא ית מואבאי ומשח להון בעדבא רמי יתהון לארעא ומשח תרין חבלין למקטל ומלי חבלא לאחאה והוו מואבא לדוד לעבדין נטלי פרס : ומחא דוד ית הדדעזר בר רחוב מלכא דצובה

לאביל · מחזיקים על אחוזם · ויקשרו נדם יחדו · ידעתי כי אין טוב בם : רחב ב׳ חס׳ בגברי וסימ׳ ויך דוד את הדר עזר דשמואל · ומשלל הדד עזר בן רחב דשמואל · וכל שום קרתא דבוו׳ חס׳ במ״ג מלאים וסימ׳ והיא בעמק אשר לבית רחוב · וישכרו את ארם בית רחוב · וארם צובה ורחוב :

רשי

אשר הלכו אלהים · משה ואהרן שנאמר נתתיך אלהים לפרעה וכן תירג׳ יונתן דאזלו שלוחין מן קדם יי׳ : לפדות לו לעם · כך אמרו השלוחים לישראל הקב״ה שלחנו לפדות לו לעם ולעשות לו שם ולעשות לכם הגדולה ונוראות עשית לארצך לאחר שיצאו משם ומה הם הנוראות מפני עמך לגרש גוים ואלהיהם ומקרא זה חסר לגרש ובדברי הימים פירשו לגרש מפני עמך אשר פדית ממצרים מבין הגוים ואיכו חסר׳ כי משמע שנאמר מפני עמך גוים אנו שומעין לשון טרודין וגרושין : אתה הוא האלהים · שליט ויש בידך יכולת לקיים : הואל · רצה : מתג האמה · ובדברי הימים כתוב ויקח דוד את גת מיד פלשתים והיא נקראת מתג האמה על שם שהיא מקל רודה בכל פלשתים מטרופולין של מלכים שלא מצינו בכל סרני פלשתים בעזה ובאשדוד ובעקרון ובאשקלון שם מלכות אלא בגת מצינו אכיש מלך גת · מתג · אגויי״לון בלע״ז · האמה הו׳ המרדע של עץ : וימדד שני חבלים להמית · לפי שהרגו את אביו ואת אמו ואחיו שנאמר וינחם את פני מלך מואב ולא מצינו שיצאו משם : בלכתו

רלבג

ומי כעמך כישרא׳ גוי אחד בארץ · מיוחד לעבוד׳ השם ית׳ כי הוא הולך לפדותם לו לעם ולזה הרבה הנפלאות בהוציאו אותה מארץ מצרים למען יהיו לו לעם והוא יהיה להם לאלהים ועשה גם כן נפלאות ונוראות בהורישו אותם ארץ ישראל : אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו · ר״ל שהשחית׳ ישראל גוים ואלהיו בעת ירשם הארץ או ירצה שהנוראות ההם שעשה מפני עמו קנתם היה להשחית גוים וקנתם להשחית אלהיהם כמו שנתבאר בענין דגון בראש זה הספר : את מתג האמה ביד פלשתי׳ · הנה כתוב במקומו בספר דברי הימים את גת ובנותיה ואולי היה זה המחוז נקרא מתג האמה · והנה במואב מדד שני חבלים להמית ומלא החבל להחיות ואמרו ר״זל שהיה בעבור שהמיתו אביו ואמו כי כבר הביאם אל מלך מואב כמו שנזכר במה שקדם שאם שאם היה הענין כן יהיה פי׳ ויסבו עמו כל ימי היות דוד במצודה כי מאז הפרד דוד משם לא שמרו להם והמיתום : ויעקר

רשי

בלכתו: כשהלך הדדעזר להשיב ידו כתרגומו לאשנאה תחומיה שכבש מן הארץ חוץ לגבול ארצו והרחיב את גבולו: ויעקר דוד את הרכב. משום לא ירבה לו סוסים: ויותר ממנו מאה רכב. שהיו צריכין לו לכדי מרכבתו והרכב ארבעה סוסים כמו שנאמר מרכבה בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה כאן למרכבו שהרכב ארבעה סוסי׳: שלטי הזהב· הם אשפתות שנותני׳ בהם החצים כמה דאת אמ׳ הברו החצים מלאו השלטים׳ כל הפרשיו׳ הללו שמכון אצל פ פרשה של בית ה המקדש לפי שמכל המלחמות הללו קיבץ הקדשו׳ לבדקי הבית: ויעש דוד שם. שקבר את ההרוגים שהרג ב בארום והוא שם טוב לישראל שקוברין את אויביהם וכן הוא אומ׳ במלחמת גוג ומגוג וקברו כל עם הארץ והיה להם לשם ומכיין שקברן דוד שנאמר בספר מלכים ויהי ב בהיות יואב בארום ב בעלות יואב שר הצבא לקבור את החללים: שמונה עשר אלף· ובספר תילים הוא או׳ שנים עשר אלף אמור מעתה שתי מלחמות היו: נציבים· פקידי׳ לגבות מס: ויהי

רלבג

ויעקר דוד את כל ה הרכב· עשה זה כדי שלא ירבה לו סוסים כמו שבאה המצו׳ בזה בתורה: וישם דוד נציבים בארם דמשק · שם אנשיו מושלים בהם כי כבר היה א ארם לדוד לעבדים: ויהי

רדק

בלכתו להשיב ידו בנהר פרת· כשהלך הדדעזר להשיב גבולו בנהר פרת שהיה מסיג גבול ישראל להרחיב גבולו בארצם וכ״תי לאשנאה תחומיה ובספר דברי הימים להציב ידו אף על פי שהם שני לשונות העניין אחד והדדעזר עזר בתחלה לישראל ולקח מארצם על כן אמר דוד במזמור אלהים זנחתנו פרצתנו הרעשת ארץ פצמתה וגו׳ ועתה בא להעמיד גבולו עד מקום שכבש מארץ י ישראל סמוך לנהר פרת והתחזק דוד עליו ברצון האל והכהו: וילכד דוד ממנו. ולא אמר ויך כראה כי לא הכה מהם אלא אשר הכה בהלחמו עליהם ו ובהתגברו עליהם לנצחם לכד מהם הסך הזה שאמר לשם ו ולקח מהם פדיון נפשם וכ״תי וילכד ואסרם כלומר אסרם ב בכבלים עד שפדו עצמם: אלף ושבע מאות פרשים ועשרים אלף איש רגלי· ובדברי הימים אלף רכב ושבעת אלפים פרשים הנה מנה השרים הגדולים אשר ב במחנה הדדעזר ושם מנה כל הרכב והפרשי׳ וכן לא זכר הנה מניין הרכב ושם זכר אותם ו והרגלים זכרם הנה ולא זכרם שם: ויעקר דוד· לפי שהוא אסור לו להרבות סוס כמו שכתו׳ ולא ירבה לו סוסי׳ ולא המיתם כי אסור להשחית דבר כבריה דרך השחת׳ אם לא היה מזיק או דבר שאסור בהנאה או למחות זכר כמו בעמלק שנא׳ בו משור עד שה מגמל ועד חמור ועקר׳ כדי שלא יקחו מהם אנשי החיל והעיקור הותר בסוסי האויבים כדי שלא ילחמו בהם עוד לישר׳ כמו שצוה האל ליהושע את סוסיהם תעקר והעיקור שהוא מגשר פרסותיהם מאחרובה ולמטה שלא תוכל לזוז ממקומה: ויותר ממנו מאה רכב· הם ארב׳ מאות סוס הותיר׳ לצרכו כדי מרכבתו כי לא א אסרה תורה להרבות סוס אלא סוסים בטלים כדי שלא יהיו י ישראל רגילים ללכת למצרים כי משם היו מביאין הסוסים לפיכך לא יהיו לו סוסים בטלי׳ אלא כדי צרכו: ארם דמשק· לפי שים ארם צובה ארם נהרים ארם מעכה ארם בית רחוב: נושאי מנחה· כתרגומו נטלי פרס כמו שפיר׳: שלטי הזהב· מגיני הזהב אש׳ היו על עבדי הדדעזר פי׳ אשר לקחם במלחמה ופי׳ על עבדי כמו על עבדי וכן הוא בדברי הימים והוצרך לומר ויביאם ירושלם כלומר שלא נתנם לפדיון כמו שנתן הפרשי׳ של עבדי הדדעזר לפדיון כמו שאמר למעלה וילכד או אמר ויביאם ירושלם לומר שנתנם באוצר בית יי׳ להקדש:

ומבטח ומברותי· ובדברי הימים ומטבחת ומכון שני שמות היו להם ובטח וטבחת אחד אלא שהפוכות האותיות: ולברכו· שיצליחהו האל במלחמותיו או פירו׳ ולתת לפניו מנחה כמו שאמר ובידו היו כלי כסף וגו׳ כי המנחה נקרא׳ ברכ׳ כמו קח נא את ברכתי אשר הובאת לך: הקדיש המלך· לבניין בית המקדש: ויעש דוד שם· כי נצח מלחמה גדולה ויצא שמו בעמים ורבו׳ ז״ל פי׳ שקבר את החללים כמו שנ׳ במלכים בעלות יואב שר הצבא לקבור את החללים וזהו שם גדול לישראל שמקברים את אויביהם וכן הו׳ או׳ במלחמ׳ גוג ומגוג וקברו כל עם הארץ והיה להם לשם: את ארם בגיא מלח שמונה עשר אלף· אבל אותם עשרים ושנים אלף שאמר למעלה היו במקום אחר וזה היה בגיא מלח וד״ה ואבישי בן צרויה הכה את אדום בגיא מלח שמונה עשר אלף ובספר תהילים וישב יואב ויך את אדום בגיא מלח י״ב אלף הנה בספר הזה או׳ ארם ובשני הספרי׳ הוא׳ אדום ובספר תילים או׳ י״ב ובשני הספרי׳ שמונה עשר כו׳ כי מלחמ׳ אדום היתה כשהיתה מלחמת ארם כי כן כתוב בתהיל׳ בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובה ומארם ומאדום היו אלה י״ח אלף ואמר בזה הספר ארם ור״ל ואשר עמהם והם אדום ואמ׳ בשני הספרי׳ אדום ור״ל ואשר עמהם והם ארם ובאמרו בדברי הימי׳ כי אבישי עשה מלחמה והכה בהם שמנה עשר אלף ובתילי׳ אמר יואב ואמר י״ב אלף אים אבישי עשה תחלה המלחמה והכה בהם ששת אלפים ואח״כ עשה עמהם יואב מלחמה והכה בהם י״ב אלף וזהו שאמר בתהילים וישב יואב כלומר שב אחר כן יואב אחרי אבישי וזכר בדברי הימים כל המלחמה בשם אבישי לפי שהוא היה תחלת המלחמה זכר כל הי״ח אלף על שמו ובזה הספר זכר המלחמה בשם דוד כי הוא העיקר· ובדרש אומר כי כשהלך יואב להלחם עם ארם עמדו עליו בני אדום אמרו לו לא כך אמר הכתוב אל תתגרו בם הטיבם יואב ולא כך אמר הכתוב אתם עוברים בגבול אחיכם הניחו אותנו לעבור ולא רצו אמר יואב אם כחריב אדום עכשיו אין אנו מוכאין בחזרתינו לא הכילה ולא שתייה אלא נניח אותם עד שנכה את ארם ונחזור עליהם לכך נאמר וישב יואב ויך את אדום אמר להם הקב״ה מה אתם מועילין שתכו את אדום קמעה קמעה אבישי בן צרויה הרג שמנה עשר אלף ואתם י״ב אלף כשיגיע זמן אני אכלה אותם ואחריבם ולדברי הדרש הזה היו שתי מלחמות בשני פעמים: בכל אדום שם נציבים· לפי שאמר וישם נציבים בארם דמשק אמר בכל אדום שלא תחשוב כי במקום אחד באדום שם נציבים כמו בארם דמשק שלא שם בשאר ארם אלא בכל אדום שם נציבים:

וימלוך

מסורה

פרת חד מן ז׳ מלין דקריין ולא כתיבן וסימ׳ נמסר בריש ספר אלה הדברים: וישע ג׳ חס׳ בקריאה וסימ׳ וישע י״י את יושבי קעילה· וישע י״י את דוד דשמואל· וישע מחרב מפיהם· וחד קוה אל י״י וישע לך:

מקרא

בְּלֶכְתּוֹ לְהָשִׁיב יָדוֹ בִּנְהַר־[פרת]: וַיִּלְכֹּד דָּוִד מִמֶּנּוּ אֶלֶף וּשְׁבַע־מֵאוֹת פָּרָשִׁים וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אִישׁ רַגְלִי וַיְעַקֵּר דָּוִד אֶת־כָּל־הָרֶכֶב וַיּוֹתֵר מִמֶּנּוּ מֵאָה רָכֶב: וַתָּבֹא אֲרַם דַּמֶּשֶׂק לַעְזֹר לַהֲדַדְעֶזֶר מֶלֶךְ צוֹבָה וַיַּךְ דָּוִד בַּאֲרָם עֶשְׂרִים־וּשְׁנַיִם אֶלֶף אִישׁ: וַיָּשֶׂם דָּוִד נְצִבִים בַּאֲרַם דַּמֶּשֶׂק וַתְּהִי אֲרָם לְדָוִד לַעֲבָדִים נוֹשְׂאֵי מִנְחָה וַיֹּשַׁע יְהוָה אֶת־דָּוִד בְּכֹל אֲשֶׁר הָלָךְ: וַיִּקַּח דָּוִד אֵת שִׁלְטֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר הָיוּ אֶל עַבְדֵי הֲדַדְעָזֶר וַיְבִיאֵם יְרוּשָׁלָםִ: וּמִבֶּטַח וּמִבֵּרֹתַי עָרֵי הֲדַדְעָזֶר לָקַח הַמֶּלֶךְ דָּוִד נְחֹשֶׁת הַרְבֵּה מְאֹד: וַיִּשְׁמַע תֹּעִי מֶלֶךְ חֲמָת כִּי הִכָּה דָוִד אֵת כָּל־חֵיל הֲדַדְעָזֶר: וַיִּשְׁלַח תֹּעִי אֶת־יוֹרָם בְּנוֹ אֶל־הַמֶּלֶךְ דָּוִד לִשְׁאָל־לוֹ לְשָׁלוֹם וּלְבָרְכוֹ עַל אֲשֶׁר נִלְחַם בַּהֲדַדְעֶזֶר וַיַּכֵּהוּ כִּי־אִישׁ מִלְחֲמוֹת תֹּעִי הָיָה הֲדַדְעָזֶר וּבְיָדוֹ הָיוּ כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי־זָהָב וּכְלֵי נְחֹשֶׁת: גַּם־אֹתָם הִקְדִּישׁ הַמֶּלֶךְ דָּוִד לַיהוָה עִם־הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב אֲשֶׁר הִקְדִּישׁ מִכָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר כִּבֵּשׁ: מֵאֲרָם וּמִמּוֹאָב וּמִבְּנֵי עַמּוֹן וּמִפְּלִשְׁתִּים וּמֵעֲמָלֵק וּמִשְּׁלַל הֲדַדְעֶזֶר בֶּן־רְחֹב מֶלֶךְ צוֹבָה: וַיַּעַשׂ דָּוִד שֵׁם בְּשֻׁבוֹ מֵהַכּוֹתוֹ אֶת־אֲרָם בְּגֵיא־מֶלַח שְׁמוֹנָה עָשָׂר אָלֶף: וַיָּשֶׂם בֶּאֱדוֹם נְצִבִים בְּכָל־אֱדוֹם שָׂם נְצִבִים וַיְהִי כָל־אֱדוֹם עֲבָדִים לְדָוִד וַיּוֹשַׁע יְהוָה אֶת־דָּוִד בְּכֹל אֲשֶׁר הָלָךְ:

תרגום

כַּד אֲזַל לְאַשְׁנָאָה תְּחוּמֵיהּ בִּנְהַר פְּרָת: וַאֲסַר דָּוִד מִינֵּיהּ אֲלַף וּשְׁבַע מְאָה פָּרָשִׁין וְעֶשְׂרִין אַלְפִין גְּבַר רִיגְלִי וְעַקַּר דָּוִד יַת כָּל רְתִיכַיָּא וְאַשְׁאַר מִנְּהוֹן מְאָה רְתִיכִין: וַאֲתוֹ אֱנָשׁ אֲרָם דַּמֶּשֶׂק לְמִסְעַד לַהֲדַדְעֶזֶר מַלְכָּא דְּצוֹבָא וּמְחָא דָּוִד בַּאֲרָם עֶשְׂרִין וּתְרֵין אַלְפִין גַּבְרָא: וּמַנִּי דָּוִד אִסְטְרַטִיגִין בַּאֲרָם דַּמֶּשֶׂק וַהֲווֹ אֱנָשׁ אֲרָם לְדָוִד לְעַבְדִּין נָטְלֵי פְּרָס וּפְרַק יְיָ יַת דָּוִד בְּכָל אֲתַר דִּי הֲלַךְ: וּנְסֵיב דָּוִד יַת שִׁלְטֵי דְדַהֲבָא דַּהֲווֹ עַל עַבְדֵי הֲדַדְעֶזֶר וְאַיְתִינוּן לִירוּשְׁלֶם: וּמִבֶּטַח וּמִבֵּרוֹתַי קִרְוֵי הֲדַדְעָזֶר נְסֵיב מַלְכָּא דָּוִד נְחָשָׁא סַגִּי לַחֲדָא: וּשְׁמַע תּוֹעִי מַלְכָּא דַּחֲמָת אֲרֵי מְחָא דָּוִד יַת כָּל מַשִּׁרְיַת הֲדַדְעֶזֶר: וּשְׁלַח תּוֹעִי יַת יוֹרָם בְּרֵיהּ לְוָת מַלְכָּא דָּוִד לְמִשְׁאַל לֵיהּ לִשְׁלָם וּלְבָרְכוּתֵיהּ עַל דְּאַגִּיחַ קְרָבָא בַּהֲדַדְעֶזֶר וְקַטְלֵיהּ אֲרֵי גְּבַר עָבֵיד קְרָבִין עִם תּוֹעִי הֲוָה הֲדַדְעָזֶר וְעִמֵּיהּ הֲווֹ מָנֵי כַּסְפָּא וּמָנֵי דַהֲבָא וּמָנֵי נְחָשָׁא: אַף יַתְהוֹן אַקְדֵּישׁ מַלְכָּא דָּוִד קֳדָם יְיָ עִם כַּסְפָּא וְדַהֲבָא דִּי אַקְדֵּישׁ מִכָּל עַמְמַיָּא דִּי כְּבַשׁ: מֵאֲרָם וּמִמּוֹאָב וּמִבְּנֵי עַמּוֹן וּמִפְּלִשְׁתָּאֵי וּמֵעֲמַלְקָאֵי וּמִבִּזַּת הֲדַדְעֶזֶר בַּר רְחוֹב מַלְכָּא דְּצוֹבָה: וּכְנַשׁ דָּוִד מַשִּׁרְיָן כַּד תָּב מִלְּמִמְחֵי יַת אֲרָם בְּגֵיא מֶלַח תְּמָנַת עֲסַר אַלְפִין: וּמַנִּי בֶּאֱדוֹם אִסְטְרַטִיגִין בְּכָל אֱדוֹם מַנִּי אִיסְטְרַטִיגִין וַהֲווֹ כָּל אֱדוֹם עַבְדִּין לְדָוִד וּפְרַק יְיָ יַת דָּוִד בְּכָל אֲתַר דִּי הֲלִיךְ:

מסורה

שמונה ג׳ מלאים וסימ׳ ויעש דוד שם בשבו מהכותו· שמונה שלחנות· תנחלק לשבעה וגם· וכל דברי הימים דכות׳ מלאים· וכל שמונת ושמונת חס׳ בר״מ שמונת אלפים בכרים:

ויאמר דוד הכי יש עוד אשר נותר לבית שאול ואעשה עמו

סופר הסופר כל נביאים חס׳ במ״ב מלאים וסימ׳ ושריה סופר • וישלח את אליקים אשר על הבית דישעיה •
וכל כתובי׳ דכוו׳ מ״ל במ״ עזרא דהוא כוליה חס׳ במ״ג מ״ל וסימ׳ אלה בימי יויקים • ואחיו שמעיה • ואוצרח

תרגום	מקרא
ומלך דוד על כל ישראל והוה דוד עביד דין דקשוט וזכו לכל עמיה: ויואב בר צרויה ממנא על חילא ויהושפט בר אחילוד ממנא על דוכרניא: וצדוק בר אחיטוב ואחימלך בר אביתר כהניא ושריה ספרא: ובניהו בר יהוידע ממנא על קשתיא ועל קלעיא ובני דוד רברבין הוו:	ו וימלך דוד על כל ישראל ויהי דוד עשה משפט וצדקה לכל עמו: ויואב בן צרויה על הצבא ויהושפט בן אחילוד מזכיר: וצדוק בן אחיטוב ואחימלך בן אביתר כהנים ושריה סופר: ובניהו בן יהוידע והכרתי והפלתי ובני דוד כהנים היו:
ואמר דוד האית כא עוד די אשתאר לבית שאול ואעביד עמיה טיבו בדיל יהונתן: ולבית שאול עבדא ושמיה ציבא וקרו ליה לות דוד ואמר מלכא ליה האת ציבא ואמר עבדך: ואמר מלכא האית עוד גברא לבית שאול ואעביד עמיה טיבו מן קדם יי ואמר ציבא למלכא עוד ברא ליהונתן לקי בתרתין רגלוהי: ואמר ליה מלכא היכא הוא ואמר ציבא למלכא הא הוא בית מכיר בר עמיאל בלו דבר: ושלח מלכא דוד ודבריה מבית מכיר בר עמיאל מלו דבר: ואתא מפיבושת בר יהונתן בר שאול לות דוד ונפל על אפוהי וסגיד ואמר דוד מפיבושת ואמר הא עבדך: ואמר ליה דוד לא תדחל ארי מעבד אעביד עמך טיבו בדיל יהונתן אבוך ואתיב לך ית כל אחסנת שאול אבוך ואת תיכול לחמא על פתורי תדירא: וסגיד ואמר מה עבדך ארי אתפניתא על גבר הדיוט דכותי: וקרא מלכא לציבא עולימא דשאול ואמר ליה כל דהוה לשאול ולכל ביתיה יהבית לבר רבונך:	ט ויאמר דוד הכי יש עוד אשר נותר לבית שאול ואעשה עמו חסד בעבור יהונתן: ולבית שאול עבד ושמו ציבא ויקראו לו אל דוד ויאמר המלך אליו האתה ציבא ויאמר עבדך: ויאמר המלך האפס עוד איש לבית שאול ואעשה עמו חסד אלהים ויאמר ציבא אל המלך עוד בן ליהונתן נכה רגלים: ויאמר לו המלך איפה הוא ויאמר ציבא אל המלך הנה הוא בית מכיר בן עמיאל בלו דבר: וישלח המלך דוד ויקחהו מבית מכיר בן עמיאל מלו דבר: ויבא מפיבשת בן יהונתן בן שאול אל דוד ויפל על פניו וישתחו ויאמר דוד מפיבשת ויאמר הנה עבדך: ויאמר לו דוד אל תירא כי עשה אעשה עמך חסד בעבור יהונתן אביך והשבתי לך את כל שדה שאול אביך ואתה תאכל לחם על שלחני תמיד: וישתחו ויאמר מה עבדך כי פנית אל הכלב המת אשר כמוני: ויקרא המלך אל ציבא נער שאול ויאמר אליו כל אשר היה לשאול ולכל ביתו נתתי לבן אדניך:

ב׳ מל׳ בנביא׳ • ה׳ • ל׳ • ל׳ וחד כטחתי בחסד אלהים • ל׳ כתיב כן • ג׳ קמץ בלו מלו מלא • ב׳ • ב׳ העמלקי • כלרסמיך לחית ועין מהומה • כמ״ז מה ומה

על אוצרות: איפה׳ כתיב כן בקריאה וסימ׳ ויאמר לו המלך איפה הוא • איפה הם רעים • איפה שמואל ודוד • איפה לא שגלת • ואיפה ישרים נכחדו • איפה היית ביסדי ארץ • איפה לקטת היום ואנה עשית • איפה האנשי׳ אשר הרגתם • ואיש אל ידע איפה הוא • ואלה איפה הם • ב״ד קמצין ומקפ׳ וסימ׳ נמכר בסדר ויצא:

רדק

וימלך דוד על כל ישראל. כשנצח כל המלחמות ואפס בית שאול לא היה אדם בישראל מפקפק במלכותו: משפט וצדקה. כתרגומו דין דקשוט וזכו כלומר היה שופט באמת במשפטי הריב אשר בין איש לאיש גם היה עושה עמם צדקה כמו שהיו צריכין אליו: מזכיר. כתרגומו ממנא על דוכרניא כלומר ממונה על ספר הזכרונות: כהנים. שרי הכהונה כי הוא מנה צדוק להיות כהן גדול מבני אלעזר ומשנהו אחימלך בן אביתר מבני איתמר אף על פי שהיה אביתר עדיין חי כי ראינו כי שלמה גרשו מהיות כהן נראה כי במצות דוד עשה כי כאשר סדר דוד ראשי האבות סדר צדוק ואחימלך כמו שכתוב בדברי הימים והיה נקר׳ אחימלך ואבימלך כי שני השמות קרובי׳: ושריה סופר • ובד״ה שושא ושני שמות היו לו: ובניהו בן יהויד׳ והכרתי והפלתי• ת״י ובניהו בן יהויד׳ ממנא על קשתיא ועל קלעיא ובניהו היה ממונה על הקשתי׳ ועל הקלעים • וי״ו והכרתי כמו על או כמו עם וכן ויוסף היה במצרים און ועברה וכן אומר בד״ה על הכרתי וי״מ כרתי ופלתי שתי משפחות היו מישראל שהיו קרים אל משמעת המלך ורואים פניו תמיד ובניהו היה בראשם ורבותינו ז״ל פרשוהו אלו אורים ותומים: ובני דוד כהנים היו• כתרגומו ובני דוד רברבין הוו כלומר גדולים היו וממונים על כלם ובדברי הימים אומר ה הראשונים ליד המלך ובדברי רבותינו ז״ל תלמידי חכמים היו ולמה קראם כהנים מה כהן ב גדול נוטל חלק בראש אף תלמיד חכם נוטל חלק בראש: הכי יש עוד• כטעם האם וכן אני אמרתי הבו לי וטעם זכר זה הענין הנה בעבור שנצח המלחמות והיה ב במנוחה וסדר הפקידי׳ והממוני׳ שם אל לבו שבועת יהונתן שאם היה בזרעו אדם ראוי והגון היה ממנה אותו כמו שאמ׳ לו יהונתן ואני אהיה לך למשנה לפיכך שא׳ אם נותר לבית שאול שיעשה עמו חסד בעבור יהונתן: ולבית שאול עבד• עבד כנעני היה והיה לשאול ולביתו אחריו כמו שכתוב והתנחלתם אותם לבניכ׳ אחריכ׳ ובני ציבא ועבדיו כלם עבדי׳ לבית שאול כמו שאמר וכל מושב בית ציבא עבדים למפיבשת כי העבדים הם ובניהם וכל אשר להם היו לאדוניה׳ וכן נר׳ מדברי ר״זל כי ציבא עבד כנעני היה וכן נראה מהפסוקים ואת אשר כן מה נתן לו דוד באמרו הנה לך כל אשר למפיבשת והלא כל מה שקנה עבד קנה רבו אף על פי כן מצות המלך היה והמלך יכול ל לקחת מזה ולתת לזה: האפס עוד איש• האין עוד ותמהתי למה תרגמו יונתן האית: חסד אלהים• בעבור שבועת אלהים שהיתה ביניהם: נכה רגלים• כתרגומו לקי בתרתין רגלוהי שהוכה בנפלו ונפסח בשתי רגליו ונכה תואר סמוך: בלו דבר• שם מקום: שדה שאול• שם כלל לנחלתו וכ״תי אחסנת שאול ומהו זה החסד אם שלו נתן לו כי מפיבשת יורש היה נחלת שאול ולא היה שם יורש אחר מיהונתן ובני רצפה בת איה היו גם כן יורשים של שאול ואע״פ שהם בני פילגש אם כן היאך היה כח ביד דוד לתת הכל למפיבשת ואת״ מלך יש לו רשות להעביר נחלה מזה ולתת לזה כמו שכתוב במשפט המלוכה מה חסד עשה אם כטל מאחר יורשים ונתן למפיבשת אם היה נותן לו משלו זה היה חסד ועוד שאמר והשיבותי לך מלמד כי קודם זה נטלה ממפיבשת נחלתו ומאחר היורשים ועוד כי מה שאמר במשפט המלוכה ואת שדותיכם ואת כרמיכם יקח כבר כתבנו בפירושים מה שפירשו בו רבותינו ז״ל כי אינו אומר אלא על פירותיה׳ לפי שעה וכו׳ כי הדבר כן מאחאב שבקש מנבות כרמו שימכרנו לו ולא רצה אילו היה משפט המלוכה לקחת הכרם והשדה הטוב למה לא היה לוקח אותו זה לא היה נחשב לו לגזלה כי משפט המלוכה הוא ועוד שאמר במשפט המלוכה שדותיכם וכרמיכם וזיתיכם ולא אמר בתיכם מלמד שעל פירותיהם אמר ועוד שאמר ונתן לעבדיו ולא אמר שיקח לעצמו ויתכן לפרש כי דוד זכה בכל נחלת שאול לפי שאים בשתו ובית שאול היו מורדים במלכות כי ידוע היה בכל ישראל כי דוד היה מלך אחרי מות שאול וכמשח על פי יי׳ ומורד במלכות הוא וכל נכסיו נתחייבו וכן כתוב ואתנה לך את בית אדוניך וכיון שהכל שלו ומן הדין זכה בו ואמר להשיב הכל למפיבשת חסד ג׳ דול עשה עמו ועוד שנתנו באוכלי שלחנו כל הימים: והבאת

רשי

ויהי דוד עושה משפט וגו׳ ויואב על הצבא. דוד גרם ליואב להיות מצליח על הצבא לפי שעושה משפט וצדקה ויואב גרם לדוד לעשו׳ משפט וצדקה לפי שהוא דן ויואב שוטר ורודה על ידו ועוד מתוך שיואב עוסק במלחמות לא היה דוד טרוד בהן ולבו פנוי לשפוט צדק: מזכיר. אותו דין בא לפניו ראשון לפוסקו ראשון: ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי ת״י ובניהו בן יהוידע מ ממנא על קשתיא ועל קלעיא ורבותינו אמרו כרתי ופלתי אורים ותומים: כהנים הוו• רברבין הוו: כתתי לבן אדוניך• המלך רשאי להעביר נחלה שנאמר במשפט המלוכה את שדותיכ׳ ואת כרמיכם יקח ונתן לעבדיו:

רלבג

ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו• הנה צדקה יאמר על יותר ממה שיאמר מ משפט כי למשפט יהיה מה שיחוייב לפי הדין והצדקה תהיה מה ש שיחוייב לפי המדות השלימות מההנג׳ לכל איש הראוי לו אם ל לחסד אם למשפט: והכרתי והפלתי• אמרו שהם היו שתי משפחו׳ בישראל ורבותינו פ פירשו שהם סנהדרין ואמרו כרתי שכורתין דבריהם פלתי ש שמופלאים במעשיהם: ובני דוד כהנים היו• ר״ל שרים ומופל׳ והנה זה הענין היה שבה ל להרבה מהרעו׳ שבאו לדוד כי אם לא היה הענין כן לא מרד א אבשלום ולא נהרג א אמנון ואדניה כמו ש שיראה במעט עיון ו ובכלל אם היה משגיח המלך במוסר בניו לא קרה להם כך• והנה זכר שכבר היה מטוב נפש דוד שהתעורר ל לעשו׳ חסד אל הנשאר לבית שאול ולזה שם מפיבשת בן יהונתן מ מאוכלי שולחנו והשיב לו את כל שדה שאול אביו: ונגלה

רשי

כן יעשה עבדך ומפיבשת אוכל על שולחני · ציבא אמר כן יעשה עבדך ודוד השיב ומפיבושת אוכל על שלחני : מושב בית ציבא · בניו ועבדיו : כאשר עשה אביו עמדי חסד · ויהו והחסד שעשה דוד בורח מפני שאול בא אליו אביו ואמו ואחיו ויכנס הם בני מלך מואב ואמ׳ לו ישב נא אבי ואמי עמך והרג׳ אותם חוץ מאחד מהם שברח שנמלט לארץ בני עמון אצל נחש כדאיתא בתנחומא · המכבד דוד את אביך בעיניך · הנראה בעיניך שדוד מכבד את אביך הם מרגלים לא יכבדום שלוחי והוא ירדום עליך : מדויהם · חלוקיהם : שתותיהם · העגבות : סוכך

רדק

והבאת · תאסוף מן השדה הביתה ויש אומרים ענין תבואה כלומר תעבוד לו את האדמה בכל דרכי עבודה עד שתאסוף התבואה : והיה לבן אדוניך · הוא מיכא בן מפיבשת כלומר תבואת האדמה יהיה לחם לבן אדוניך מיכא ואכלו : ומפיבשת יאכל על שלחני · אעפ שמפיבשת אוכל על שלחני כאחד מבני המלך ולא יצטרך לכל הדבר הזה אעפכ אעשה כמו שצויתני לעבוד כל הנחלה למפיבשת ולבניו ויש ומפיבשת אוכל על שלחני דברי דוד כי אחר שאמר לו ציבא כן יעשה עבדך להכין הכל למיכא בן מפיבשת אמר דוד ומפיבשת יהיה אוכל על שולחני כאחד מבני המלך : וכל מושב בית ציבא · בניו וכל עבדיו וכל בני ביתו : כאשר עשה אביו עמדי חסד · אמרו כי כשהיה בורח דוד ובאו אליו אביו ואמו ואחיו ואמר ויניחם את פני מלך מואב והרגם מלך מואב אחר שהיו עמו חוץ מאחד מהם שברח לארץ בני עמון והחיהו נחש מלך בני עמון · ובדרש עד לא ירדום שלומם וטובתם אחת מואב בעמי שנאמר לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה׳ ... זה שנ׳ אעשה חסד עם חנון ונו׳ ... ויקח חנון את עבדי דוד ונו׳ ... בני עמון וארם נוכח ואיש טוב ומלך מעכה מגרם לו לדוד כל זה שבקש לעשות טובה עם מי שאמר הקב״ה לא תדרוש שלומם וטובתם אמר לו הקב״ה לדוד אתה עובר על תורתי אני כתבתי לא תדרוש שלומם וטובתם ואתה עושה עמהם חסד אל תהי צדיק הרבה מכאן שלא יהא אדם מוותר על התורה : אל אביו · כמו על אביו וכן אל ההרים לא אכל : המכבד · התחשוב כי לטובה ולנחמך שלחם לא שלחם אלא לרגל את הארץ : ולהפכה · כתרגו׳ ולמבדק כי בודק הדבר יפה הופך הענין מצד אל צד : מדויהם · כתרגו׳ לבושיהון כמו מדו בד ואם הוא פרט אחר : בחצי · בחצי לבושיהם כי עד השתות חצי הלבוש : עד שתותיהם · ענבותיהם כמו חשופי שת ותרגם אתר בית בהתתהון ואמר הוא כי הוא מקום המושב : עד יצמח זקנכם · ולא אמר לגלח החצי האחר כי לא היה מנהגם לגלח הזקן ואפי׳ במספר׳ אלא הספס לבד אלא אם כן משום צער ואבל כמו שאמר מגולחי זקן וקרועי בגדים והרבה היא גלוח הזקן אלא שנהגו כן באלה האבכות שהם ארכות הערלים : יצמח · פועל עומד מן הדגש וכן וספרך צמח : נבאשו · נתעבו כמו שיתעב האדם הדבר הנבאש : ואת כל הצבא · הגבורים כמו הגבורים המלחמה או פי׳ הצבא והגבורים : ורחוב · פירוש וארם רחוב וארם צובה שזכר שעמדו במקום פנים : ומעכה · ארם מעכה או מלך מעכה : לבדם · להודיע כי מלך בני עמון וכלם היו מבפני׳ ויבאו ... פתח השער ויבאו בני עמון היו לו בני עמון מבפנים וארם שהיו בשדה מאחור :

נחמה אל ז׳ בליש׳ בקריאה וסימ׳ וינחמו בני ישראל אל · וישלח דוד לנחמו ביד עבדיו דספרא · וינחם יי אל הרעה ויאמר למלאך · אולי ישמעו וישובו · השיבו דרכיכם ומעלליכם · הדבת והבתהו · אם שוב

ועבדת לו את האדמה אתה ובניך ועבדיך והבאת והיה לבן אדניך לחם ואכלו ומפיבשת בן אדניך יאכל תמיד לחם על שלחני ולציבא חמשה עשר בנים ועשרים עבדים : ויאמר ציבא אל המלך ככל אשר יצוה אדני המלך את עבדו כן יעשה עבדך ומפיבשת אכל על שלחני כאחד מבני המלך : ולמפיבשת בן קטן ושמו מיכא וכל מושב בית ציבא עבדים למפיבשת : ומפיבשת ישב בירושלם כי על שלחן המלך תמיד הוא אכל והוא פסח שתי רגליו :

ויהי אחרי כן וימת מלך בני עמון וימלך חנון בנו תחתיו : ויאמר דוד אעשה חסד עם חנון בן נחש כאשר עשה אביו עמדי חסד וישלח דוד לנחמו ביד עבדיו אל אביו ויבאו עבדי דוד ארץ בני עמון : ויאמרו שרי בני עמון אל חנון אדניהם המכבד דוד את אביך בעיניך כי שלח לך מנחמים הלוא בעבור חקר את העיר ולרגלה ולהפכה שלח דוד את עבדיו אליך : ויקח חנון את עבדי דוד ויגלח את חצי זקנם ויכרת את מדויהם בחצי עד שתותיהם וישלחם : ויגדו לדוד וישלח לקראתם כי היו האנשים נכלמים מאד ויאמר המלך שבו בירחו עד יצמח זקנכם ושבתם : ויראו בני עמון כי נבאשו בדוד וישלחו בני עמון וישכרו את ארם בית רחוב ואת ארם צובא עשרים אלף רגלי ואת מלך מעכה אלף איש ואיש טוב שנים עשר אלף איש : וישמע דוד וישלח את יואב ואת כל הצבא הגברים : ויצאו בני עמון ויערכו מלחמה פתח השער וארם צובא ורחוב ואיש טוב ומעכה לבדם בשדה :

ותפלח ליה ית ארעא את ובנך ועבדך ותיעול ויהי לבר ריבונך מזון ויתפרנס ומפיבושת בר ריבונך איכול תדירא לחמא על פתורי ולציבא חמשת עסר בנין ועסרין עבדין : ואמר ציבא למלכא ככל דיפקיד רבוני מלכא ית עבדיה כן יעביד עבדך ומפיבושת אכיל על פתורי כחד מבני מלכא : ולמפיבשת ברא זעירא ושמיה מיכא וכל מותב בית ציבא עבדין למפיבשת : ומפיבשת יתיב בירושלם ארי על פתורא דמלכא תדירא הוא אכיל והוא לקי בתרתין רגלוהי : והוה בתר כן ומית מלכא דבני עמון ומלך חנון בריה תחותוהי : ואמר דוד אעביד טיבו עם חנון בר נחש כמא דעבד אבוהי עמי טיבו ושלח דוד לנחמותיה בידא דעבדוהי לות אבוהי ואתו עבדי דוד לארעא בני עמון : ואמרו רברבי בני עמון לחנון רבוניהון המיקר דוד ית אבוך בעינך ארי שלח לך מנחמין הלא בדיל למיחקר ית קרתא ולאללותה ולברקה שלח דוד ית עבדוהי לותך : ונסיב חנון ית עבדי דוד וגרע ית פלגות דיקנהון ופסיק ית לבושיהון עד פלגיהון עד אתר בית בהתתהון ושלחינון : וחויאו לדוד ושלח לקדמותהון ארי הוו גבריא מתכלמין לחדא ואמר מלכא תיבו בירחו עד דיצמח דיקניכון ותתובון : וחזו בני עמון ארי איתגריאו בדוד ושלחו בני עמון ואגרו ית ארם בית רחוב וית ארם צובא עשרין אלפין גבר רגליו וית מלך מעכה אלף גבר ואיש טוב תרי עסר אלפין גברא : ושמע דוד ושלח ית יואב וית כל חילא דגבריא : ונפקו בני עמון וסדרו קרבא במעלנא דתרעא וארם צובא ורחוב ואיש טוב ומעכה בלחודיהון בחקלא :

רלבג

ויגלח את חצי זקנם · כדי לנוולם והיה לאות שלא היה מנהג לגלח זקן שלא היו מגלחים זקנם והיה לספר להם לבזיון · ... ויכרת את מדויהם בחצי עד שתותיהם · התועלת ... וזה הענין ... הראה ... לא נגלחו עד צמח זקנם : חזק

תשבו : איש ואיש ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ויראו בני עמון כי נבאשו · ולציון יאמר · מים עמקים עצה : ורחוב ג׳ בלא״ם וסי׳ נמסר לעיל בסימן ח׳ :

... מלחמה ואלה בני ארם השכירים והנזכרים היו בשדה לערוך מלחמה עם ישראל גם כן בני עמון מבפנים וארם שהיו בשדה מאחור : וכאשר בא יואב והצבא עד פתח השער ויבאו בני עמון היו לו בני כי

כי היתה אליו פני המלחמה · אמר היתה על המלחמה ואף על פי שזכר פני וכמוהו וקשת גבורים חתים וקול נגידים נחבאו ופני פני הגבורים שהם פני המלחמה שהולכים לפנים ופ״תי ארי תקיפו עלוהי עבדי קרבא : בחורי · בשוא הבית והוא מן הקלים ובחורי ישראל הכריע וכן בחורים שהם בפתח הבית מן הדגושים : ביד אבישי · בשוא הבית וכתוב בספרים לית כותיה וכל דברי הימים כותיה : והיתה לי לישועה · בחסרון היוד שהיא במקום למ״ד הפועל מהמכתב : בעד עמנו · שלא יהיו לחרב ולשבי : ובעד ערי אלהינו · שלא יכבשו אותם אויבינו וישבו בהם אם יתחזקו עלינו ויכבשונו ואם ישבו כן לא יהיו ערי אלהינו אלא ערי אלהים אחרים : וי׳ יעשה הטוב בעיניו · אנחנו נתחזק בכל כחינו למלחמה וי׳ יעשה הטוב בעיניו כי לי׳ התשועה : ושובך · ובדברי הימים כתו׳ ושופך והבית והפא קרובים במוצא והם ממוצא אחד וכן בזר פיזר : המלחמה · הוא אלם הנזכר והה״א כה״א מבריאה והאלף נוספת למשך : שבע מאות רכב וארבעים אלף פרשים · ובדברי הימים שבעת אלפים רכב וארבעים אלף רגלי מה שאמר בזה הספ׳ שבע מאות רכב ר״ל רכב בחור ולא מנה שאר הרכב ובדברי הימים מנה את כל הרכב שהיו שבעת אלפים ובזה הספר מנה הפרשים ולא מנה הרגלים ושם מנה הרגלים ולא מנה הפרשים : שר צבאו · שר צבא הדרעזר הנזכר למעלה : לעת צאת המלאכים · האלף נוספת למשך ופירושו לסוף השנה שהיא תשובת השמש אל הנקודה ההיא וחשבון שנה זו מזמן שיצאו אלה המלכים הנזכרים להלחם וי״ת לעת צאת העם שדרך המלכים לצאת עם חיילותיהם והוא עת שהקמות בשדות והסוסים מוצאים לאכול והראשון נכון בעיני : מעל הגג · הוא ראה אותה מעל הגג שהיתה רוחצת בביתה : וידרש לאשה · דרש לאנשי ביתה בעד האשה מי היא אם היא בת שבע בת אליעם : אוריה החתי · איפשר כי גר היה או ישראל היה וקראו חתי לפי שגר עם בני חת וכן אתי הגתי : מתקדשת

ויאספו ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא · ויוצא ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר קרח : וישלמו ג׳ חסרים יו״ד בליש׳ בקריא׳ וסימ׳ ויראו כל המלכים עבדי הדרעזר · וכל חפצו ישלם · גם אויביו ישלם אתו : וישחיתו ב׳ חס׳ בליש׳ בקריאה וסימ׳ פן תשחתון ועשיתם לכם פסל · כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחתון · וישחתו את

וירא יואב כי היתה אליו פני המלחמה מפנים ומאחור ויבחר מכל בחורי בישראל ויערך לקראת ארם : ואת יתר העם נתן ביד אבשי אחיו ויערך לקראת בני עמון : ויאמר אם תחזק ארם ממני והיתה לי לישועה ואם בני עמון יחזקו ממך והלכתי להושיע לך : חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלהינו ויהוה יעשה הטוב בעיניו : ויגש יואב והעם אשר עמו למלחמה בארם וינסו מפניו : ובני עמון ראו כי נס ארם וינסו מפני אבישי ויבאו העיר וישב יואב מעל בני עמון ויבא ירושלם : וירא ארם כי נגף לפני ישראל ויאספו יחד : וישלח הדדעזר ויצא את ארם אשר מעבר הנהר ויבאו חילם ושובך שר צבא הדדעזר לפניהם : ויגד לדוד ויאסף את כל ישראל ויעבר את הירדן ויבא חלאמה ויערכו ארם לקראת דוד וילחמו עמו : וינס ארם מפני ישראל ויהרג דוד מארם שבע מאות רכב וארבעים אלף פרשים ואת שובך שר צבאו הכה וימת שם : ויראו כל המלכים עבדי הדדעזר כי נגפו לפני ישראל וישלמו את ישראל ויעבדום ויראו ארם להושיע עוד את בני עמון : ויהי לתשובת השנה לעת צאת המלאכים וישלח דוד את יואב ואת עבדיו עמו ואת כל ישראל וישחתו את בני עמון ויצרו על רבה ודוד ישב בירושלם : ויהי לעת הערב ויקם דוד מעל משכבו ויתהלך על גג בית המלך וירא אשה רחצת מעל הגג והאשה טובת מראה מאד : וישלח דוד וידרש לאשה ויאמר הלוא זאת בת שבע בת אליעם אשת אוריה החתי :

וחזא יואב ארי תקיפו עלוהי עבדי קרבא מאפוהי ומאחורוהי ובחר מכל בחורי ישראל וסדר לקדמות אנש ארם : וית שאר עמא יהב ביד אבישי אחוהי וסדר לקדמות בני עמון : ואמר אם תתקף אנש ארם מני ותהי לי לפריק ואם בני עמון יתקפון מנך ואיתי למפרק לך : תקף ונתקף על עמנא ועל קירוי אלהנא וי״י יעבד דתקין קדמוהי : וקריב יואב ועמא די עמיה לאגחא קרבא באנש ארם ואפיכו מן קדמוהי : ובני עמון חזו ארי אפכו אנש ארם וערקו מן קדם אבישי ואתו לקרתא ותב יואב מלות בני עמון ואתא לירושלם : וחזו אנש ארם ארי אתברו קדם ישראל ואתכנישו כחדא : ושלח הדרעזר ואפיק ית אנש ארם דמעיבר פרת ואתו לחילם ושובך רב חילא דהדרעזר קדמיהון : ואתחוא לדוד וכנש ית כל ישראל ועבר ית ירדנא ואתו לחילאם וסדרו אנש ארם לקדמות דוד ואגיחו קרבא עמיה : ואפכו אנש ארם מן קדם ישראל וקטל דוד מארם שבע מאה רתיכין וארבעין אלפין פרשין וית שובך רב חיליה מחו ומית תמן : וחזו כל מלכיא עבדי הדרעזר ארי אתברו קדם ישראל ואשלימו עם ישראל ופלחונון ודחילו אנש ארם לסעדא עוד ית בני עמון : והוה לזמן סופא דשתא לעידן מפק מלכיא ושלח דוד ית יואב וית עבדוהי עמיה וית כל ישראל וחבילו ית בני עמון וצרו על רבה ודוד יתיב בירושלם : והוה לעידן רמשא וקם דוד מעל שויויה והליך על איגר בית מלכא וחזא אתתא משתטפא על איגרא ואתתא שפירת חזו לחדא : ושלח דוד ושאל לאתתא ואמר הלא דא בת שבע בת אליעם אתת אוריה חתאה :

רשי

שובך שר צבא הדדעזר · על שם שהיה גיבור ועריץ מאד הזכירו בשמו : לעת צאת המלכים · יש עת בשנה שדרך החיילות לצאת שהארץ מלאה קמות והסוסים מוצאים בשדה לאכול מטוחלתה

רלבג

חזק ונתחזק בעד עמנו · למדנו מזה שאין ראוי לסמוך על הנס אבל ראוי שישתדל האדם בהצלתו לפי מה שאפשר ואז יעזור הש׳ כי השם ית׳ לא יחדש המופתים רק במקומות הכרחיים כמו שזכרנו פעמים רבות : לעת צאת המלכים · הוא בימי החום שימצאו התבואות והעשבים בשדות והפירות בהליכות כי אז ימצאו הבהמות לאכול ואנשי החיל : והיה

והיא מתקדשת מטומאתה. ר"ל שהיא היתה אז רוחצת להיות טהורה מטומאתה: ותאמר הרה אנכי. יתכן שאחר המשגל כשאר ראתה בזולת לחות כי זה מורה על ההריון: ותבא אחריו משאת המלך. והוא מענין ארוחה כמו וישא משאות מאת פניו ואפשר שיהיה מענין אבוקה ללותו בבואו אל ביתו ולהראות לו הדרך והנה חטא דוד לעשות הענין בדרך שיעלם חטאו מהאנשים שלא חטא וכראותו דוד שלא יוכל על זה סבב שימות ביד בני עמון ולקחה אחר זה לו לאשה בדרך שלא יודע כי זנתה עמו בהיות אשת אוריה: ויבא

מתקדשת מטומאתה. להודיע כי לא שכב עמה והיא נדה כי כבר התקדשה מטומאתה כמו שאמר רוחצת והודיע כי הרחיצה ההיא להתקדש מן הנדות היתה ולא עבר עליה משום נדה אלא משום אשת איש ורבו' ז"ל אמרו כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כתב לאשתו אם ימות במלחמ' לפי' שבב דוד את מיתת אוריה שתהא מגורשת למפרע: שלח אלי את אוריה. ודעתו כדי שישכב עם אשתו ויאמרו כי מבעלה היתה מעוברת: ולשלום המלחמה הגבורים העושים המלחמה וכ"תי עבדי קרבא: משאת המלך. כתרגומו סעודת' דמלכ' כמו וישא משאת מאת פניו אליה': חיך. חסר יו"ד הרבים: וחי נפשך. חייך בעולם הזה וחי נפשך בעולם הבא: בשמר יואב. בשמרו עת לבא על העיר להלחם וכ"תי כד כר: וירא

ולשלום ג' וסימ' ויבא אוריה אליו וישאל ב' בו' ולשלום הגבירה: וממחרת ג' בקריאה וסימ' ואם נדר או נדבה זבח קרבנו ביום זבחכם יאכל וממחרת: שב בזה גם היום ומחר אשלחך: בשמור ג' מלאים בליש'

רשי

מטומאתה. מנדתה: שלח אלי את אוריה. שהיה מתכוין שישכב עם אשתו ויהא סבור שממנו היא מעוברת: משאת המלך. סעודת' דמלכא: ונכה ומת. כדי שתהא מגורשת למפרע וכמ"ש שלא בא על אשת איש שכל מי היוצא למלחמה כותב גט לאשתו על תנאי אם ימות במלחמה: בן

ויִשלח דוד מלאכים ויקחה ותבוא אליו וישכב עמה והיא מתקדשת מטמאתה ותשב אל ביתה: ותהר האשה ותשלח ותגד לדוד ותאמר הרה אנכי: וישלח דוד אל יואב שלח אלי את אוריה החתי וישלח יואב את אוריה אל דוד: ויבא אוריה אליו וישאל דוד לשלום יואב ולשלום העם ולשלום המלחמה: ויאמר דוד לאוריה רד לביתך ורחץ רגליך ויצא אוריה מבית המלך ותצא אחריו משאת המלך: וישכב אוריה פתח בית המלך את כל עבדי אדניו ולא ירד אל ביתו: ויגדו לדוד לאמר לא ירד אוריה אל ביתו ויאמר דוד אל אוריה הלוא מדרך אתה בא מדוע לא ירדת אל ביתך: ויאמר אוריה אל דוד הארון וישראל ויהודה ישבים בסכות ואדני יואב ועבדי אדני על פני השדה חנים ואני אבוא אל ביתי לאכול ולשתות ולשכב עם אשתי חיך וחי נפשך אם אעשה את הדבר הזה: ויאמר דוד אל אוריה שב בזה גם היום ומחר אשלחך וישב אוריה בירושלם ביום ההוא וממחרת: ויקרא לו דוד ויאכל לפניו וישת וישכרהו ויצא בערב לשכב במשכבו עם עבדי אדניו ואל ביתו לא ירד: ויהי בבקר ויכתב דוד ספר אל יואב וישלח ביד אוריה: ויכתב בספר לאמר הבו את אוריה אל מול פני המלחמה החזקה ושבתם מאחריו ונכה ומת: ויהי בשמור יואב אל העיר ויתן את אוריה אל המקום אשר ידע כי אנשי חיל שם: ויצאו אנשי העיר וילחמו את יואב ויפל מן העם מעבדי דוד וימת גם אוריה החתי: וישלח יואב ויגד לדוד את כל דברי המלחמה: ויצו את המלאך לאמר ככלותך את כל דברי המלחמה לדבר אל המלך:

ושלח דוד אזגדין ודברה ואתת לותיה ושכיב עמה והיא מתדכיא מסובתה ותבת לביתה: ועדיאת אתתא ושלחת וחויאת לדוד ואמרת מעדיא אנא: ושלח דוד לות יואב שדר לי ית אוריה חתאה ושדר יואב ית אוריה חתאה לות דוד: ואתא אוריה לותיה ושאל ליה דוד לשלם יואב ולשלם עמא ולשלם עבדי קרבא: ואמר דוד לאוריה חות לביתך ושטוף רגלך ונפק אוריה מבית מלכא ונפקת בתרוהי סעודתא דמלכא: ושכב אוריה בתרע בית מלכא עם כל עבדי ריבוניה ולא נחת לביתיה: וחויאו לדוד למימר לא נחת אוריה לביתיה ואמר דוד לאוריה הלא מאורחא את אתי מא דין לא נחתתא לביתך: ואמר אוריה לדוד ארונא וישראל ויהודה יתבין במטליא ורבוני יואב ועבדי רבוני על אפי ברא שרן ואנא איעול לביתי למיכל ולמשתי ולמשכב עם אתתי חייך וחיי נפשך אם אעביד ית פתגמא הדין: ואמר דוד לאוריה תיב הכא אף יומא דין ומחר אשלחינך ויתיב אוריה בירושלם ביומא ההוא וביומא דבתרוהי: וקרא ליה דוד ואכל קדמוהי ושתי ורוייה ונפק ברמשא למשכב בשוויה עם עבדי ריבוניה ולביתיה לא נחת: והוה בצפרא וכתב דוד אגרתא לות יואב ושדר ביד אוריה: וכתב באגרתא למימר הבו ית אוריה לקביל אפי קרבא תקיפא ותתובון מבתרוהי ויתמחי וימות: והוה כד צר יואב על קרתא ויהב ית אוריה לאתרא דידע ארי גברין גברין תמן: ונפקו אנשי קרתא ואגיחו קרבא עם יואב ואתקטיל מעמא מעבדי דוד ומית אף אוריה חתאה: ושלח יואב וחוי לדוד ית כל עסקי קרבא: ופקיד ית איזגדא למימר כשיציותך ית כל עסקי קרבא למללא עם מלכא:

יח' דאין בקריא' וסמ' ויהי בשמור יואב את העיר. לעולם אשמור לו חסדי. ותשמור כל ארחתי. ובמסר' אחרי' תי' מוס"ף הארח עולם תשמור:

רשי

ויראו המוראים. נכתב בשני יודין כמו כל הבאים וכפל האותיות לחזק כי הורו חצים ואבנים מאד: כזה וכזה. הראשון בחולם והשני בסגול: וחזקהו. דוד אמר למלאך שיחזק יואב בדבריו: שני אנשים. המשל הזה מבואר כי דוד הוא העשיר. שהיו לו נשים רבות ואוריה האיש הרש שלא היתה לו אלא אשתו זאת ומה שאמר אשר קנה כי האדם קונה את אשתו בקדושין ומה שאמר ותגדל עמו ועם בניו יחדו אמרו כי בני היו לו מאשה אחר' שהיתה לו ומתה. והלך ואורח הוא היצר והלך ואורח אחד ורבו' ז"ל דרשוהו כן כי יצר הרע בתחילה הוא דומ' להלך שעובר על אדם ולא ילין עמו ואחר כך דומה לאורח שעבר על אדם ולן עמו ואחר כך דומה לבעל הבית רוצ' לומ' שמושל על האדם ולפיכ' קראו איש ויעשה לאיש הבא א אליו ודוד לא הבין כי משל הוא ואמר כי בן מות הוא דרך גוזמא כי לא יתחייב אדם מיתה בעבור גזילה וגנבה אבל לפי שעשה דבר מכוער אמר כי בן מות הוא האיש העושה זאת ומה שאמר ואת ה הכבשה ישלם ארבעתים כפלים על משפטן כ. גנב אחד משלם ארבע כאן תחת השה אבל זה שהוא עשיר וגנב הכבשה של הרש ראוי לקנוס אותו ולשלם כפלים עקב אשר עשה את הדבר הזה ועל אשר לא חמל על העני ראוי לקנסו שישלם ד' עוד וזה ארבעתי' על אחד ארבעין ומדרך הדקדוק ארבעתים שמנה ובדברי רז"ל כי בעונש זה לקה בארבעה הילד ואמנון תמר ואבשלום: את

רדק

בן ירובשת: הוא גדעון שעשה מריבה עם הבושת הוא הבעל: החזק מלחמתך אל העיר והרסה. עד כאן דברי השליחות: וחזקהו. דוד אמ' למלאך וחזקהו ליואב בדברי תנחומין שלא ירך לבו: ויבא הלך. דימה את יצר הרע תחלה להלך שעובר לדרכו ואח"כ לאורח שנעשה אכסנאי ואח"כ לאיש שהוא בעל הבית: כי בן מות. הגוזל את העני כאילו נוטל את נפשו שנאמ' את נפש בעליו יקח: ישלם ארבעתים. כך אירע לו שלקה בארבעה בנים הילד ואמנון תמר ואבשלו': ואוסיפה

ירו ז' חסרים בליש' בקריא' וסי' אשר ירו מעל החומה. וירו המראים אל עבדיך. וירו הירים למלך יאשיהו. וירם אלהים חץ פתאם. פתאם ירהו. הירה זיקים: המראים ד' בקריאה וסימ' נמסר בסדר חקת התורה: כזה וכזה ג' וסימ' עשה לי מיכה. האכל החרב. הנה אשת ירבעם: ראש ג' כתיב כן בקריאה וסימ'

והיה אם תעלה חמת המלך ואמר לך מדוע נגשתם אל העיר להלחם הלוא ידעתם את אשר ירו מעל החומה: מי הכה את אבימלך בן ירבשת הלוא אשה השליכה עליו פלח רכב מעל החומה וימת בתבץ למה נגשתם אל החומה ואמרת גם עבדך אוריה החתי מת: וילך המלאך ויבא ויגד לדוד את כל אשר שלחו יואב: ויאמר המלאך אל דוד כי גברו עלינו האנשים ויצאו אלינו השדה ונהיה עליהם עד פתח השער: ויראו המוראים אל עבדיך מעל החומה וימותו מעבדי המלך וגם עבדך אוריה החתי מת: ויאמר דוד אל המלאך כה תאמר אל יואב אל ירע בעיניך את הדבר הזה כי כזה וכזה תאכל החרב החזק מלחמתך אל העיר והרסה וחזקהו: ותשמע אשת אוריה כי מת אוריה אישה ותספד על בעלה: ויעבר האבל וישלח דוד ויאספה אל ביתו ותהי לו לאשה ותלד לו בן וירע הדבר אשר עשה דוד בעיני יהוה:

יב וישלח יהוה את נתן אל דוד ויבא אליו ויאמר לו שני אנשים היו בעיר אחת אחד עשיר ואחד ראש: לעשיר היה צאן ובקר הרבה מאד: ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה אשר קנה ויחיה ותגדל עמו ועם בניו יחדו מפתו תאכל ומכסו תשתה ובחיקו תשכב ותהי לו כבת: ויבא הלך לאיש העשיר ויחמל לקחת מצאנו ומבקרו לעשות לארח הבא לו ויקח את כבשת האיש הראש ויעשה לאיש הבא אליו: ויחר אף דוד באיש מאד ויאמר אל נתן חי יהוה כי בן מות האיש העשה זאת: ואת הכבשה ישלם ארבעתים עקב אשר עשה את הדבר הזה ועל אשר לא חמל: ויאמר נתן אל דוד אתה האיש כה אמר יהוה אלהי ישראל אנכי משחתיך למלך על ישראל ואנכי הצלתיך מיד שאול:

ויהי אם ידלק רוגזא דמלכא ויימר לך מא דין אתקרבתון לקרתא לאגחא הלא ידעתון ית דירמון עליכון מן שורא: מן קטל ית אבימלך בר ירבשת הלא אתתא רמת עלוהי פלגות רכב ריחיא מן שורא ומית בתבץ למא אתקריבתון לשורא ותימר אף עבדך אוריה חתאה מית: ואזל איזגדא ואתא וחוי לדוד ית כל דשלחיה יואב: ואמר איזגדא לדוד ארי תקיפו עלנא גבריא ונפקו לותנא לחקלא והוינא טרדין להון עד מעלנא דתרעא: ושדו קשתיא בעבדך מן שורא ואתקטילו מעבדי מלכא ואף עבדך אוריה חתאה מית: ואמר דוד לאיזגדא כדין תימר ליואב לא יבאש בעינך ית פתגמא הדין ארי כדין וכדין תקטול חרבא אתקיף קרבך על קרתא ופגרה ותקפוהי: ושמעת אתת אוריה ארי מית אוריה בעלה וספדת על בעלה: ועבר אבלא ושלח דוד וכנשה לביתיה והות ליה לאיתו וילידת ליה בר ובאש פתגמא דעבד דוד קדם יי:

ושלח יי ית נתן לות דוד ואתא לותיה ואמר ליה תרין גברין הוו בקרתא חדא חד עתירא וחד מסכינא: לעתירא הוו עאן ותורין סגי לחדא: ולמסכינא לית כל מדעם אלהן אימרתא חדא זעירא דזבנה וקיימה ורבת עמיה ועם בנוהי כחדא מפתיה אכלת ומכוסיה שתיא ובחיקיה שכבא והות ליה כברתא: ואתא אורחא לגברא עתירא וחס למיסב מעניה ומתוריה למיעבד לאורחא דאתא ליה ונסיב ית אימרתא דגברא מסכינא ועבדה לגברא דאתא לותיה: ותקיף רוגזא דדוד בגברא לחדא ואמר לנתן קיים הוא יי ארי גבר חייב קטול גברא דעבד דא: וית אמרתא ישלם על חד ארבעין חלף דעבד ית פתגמא הדין ועל דלא חס: ואמר נתן לדוד את גברא כדנן אמר יי אלהא דישראל אנא משחתך למהוי מלכא על ישראל ואנא שיזביתך מידא דשאול:

רלבג

ויבא הלך לאיש העשיר. הוא הלך הוא אורח נקרא הלך מצד לכתו בדרכים ומפני זה ג"כ נקרא אורח ורבותינו ז"ל דרדקו מזה בענין יצר הרע כי מתחלה כראה כדל הולך לבקש די מחסורו כי ההלך הוא דל אחים ואחר כן ישוב והוא איש סוחר הולך בדרכים ואחר זה ישוב למדרג' ארון ולזה קראו בסוף העני' איש אמר ויעשה לאיש הבא אליו:

ויאמר נתן אל דוד אתה האיש. אמרו רבו' ז"ל כי כמו ששפט דוד כן היה כמו שאמ' תחת הכבש' ישלם ארבעת' כי הוא המית אוריה ומתו תחתיו ארבעה מבניו והם בן בת שבע אמנון ואבשלום ואדניה. והנראה בעיני כי על מה שאמר ישלם ארבעתים הוא שפטו הש"י שישכב איש עם הרבה מנשיו לעיני השמש והוא היה אבשלום שבא אל עשר פילגשי אביו אלא כי במה שאמר חי יי' כי כי בן מות האיש העושה זאת לא שפטו הש"י כפיו ולזה אמר לו כתן גם יי' העביר חטאתך לא תמות ובעבור שנעזר בחרב שונאיו להרוג אוריה היה דינו שתמשול חרב שונאיו על ביתו ימים רבי' מבורף אל זה מה שעשה כנגד השם ית' להשתדל בהריגתו כדי שיקח את אשתו לו לאשה ולפי שמאתו היתה ההתחלה בזאת העבור' גם הש"י רצה שתצמח רעה מביתו לשלם לו גמול עליה וכן היה כי מביתו צמחה רעת אמנון ואבשלו' ושכב אבשלום את נשיו לעיני השמש: ויאמר

מסרה

אחד עשיר ואחד ראש. כבשת האיש הראש. ראש עשה כף רמיה: ויחיה ג' בליש' בקריאה וסימ' לגלות ערותה עליה. אשר קנה ויחיה. גמלתהו טוב ולא רע. אנך: באיש ח' בקריאה וסימ' נמסר בסדר קדשים: ועל אשר ד' דסמיכי בקריאה וסימ' אנחנו פשטנו על נגב הכרתי. ואת הכבשה ישלם ארבעתים. וגם ביד יהוא בן חנני. ואקרא חרב על הארץ:

ואוסיפה. והייתי מוסיף לך: את נשי אדוניך. מיכל בת שאול: כי נאץ
נאצת את אויבי. כינוי הוא זה דרך כבוד למעלה ויונתן תירג' ארי מיפתח פתחת'
פומא דסנאי עמא דיי': ויאנש. לשון חולי: ובא ולן ושכב ארצה. ובא בבית
ובא ולן ושכב בלילה שוכב לארץ: ולא ברא. לשון אכילה כמו ואברה
מידה: בעבור

את בית אדוניך. כמו שכתבנו כי דוד זכה במלכות שאול אחרי מות איש בשת: את
נשי אדוניך. עגלה אשת שאול כמו שפירשנו ומיכל בת שאול ושתי הנשים של שאול
היו האחת היא אשתו והאחת בתו או כאמר כי נשים רצפה פלגש שאול לקח דוד
לאשה כדברי הדרש שכתבנו: ואם מעט. ואם מעט עמדת שלא חטאת אני
הייתי תוסיף לך כבוד וגדולה
כהנה וכהנה וכבר כתבנו דרש
כהנה וכהנה למעלה: הכית
בחרב. כאילו אתה הכיתו כיון
שצוית את יואב לשומו במקום
הסכנה: ואותו הרגת בחרב
בני עמון. אחר שאמר הכית
בחרב למה אמר ואותו הרגת ב
בחרב בני עמו' ר"ל שתים רעות
עשית במיתתו שהרגתו בחרב
בני עמון כלומר שהפלתו ביד
שונאי ישראל ובדברי ר"ז"ל אף על
על גב דבכל התורה כלה אין
שליח לדבר עבירה כי בכל מקום
השולח פטור והשליח חייב הכא
שאני שהכתוב קראו הורג ש
שנאמר ואותו הרגת והטעם לפי
שהיה מלך ואין עובר על מצותו
כאילו הוא הרגו וכן שאול שצוה
להרוג נוב עיר הכהני' כאילו הוא
הרגם ואף על גב שאין לאדם ל
לעשות מצות מלך בזה הענין
וכיוצא בו כמו שכתבנו למעלה
כל איש אשר ימרה את פיך י
יומת יכול אפילו לדבר עבירה
תלמוד לומ' רק ואף על פי כן אין
כל אדם נזהר בזה ויודע לדרוש
אכין ורקין לפיכך העונש על ה
המלך: לעיניך. כי אפילו
תדע לא יהיה בידך למנוע והרי
הוא כאילו הוא לעיניך: לרעיך.
כתוב ביו"ד והוא לשון יחיד והיו"ד
למ"ד הפועל או פירושו לאחד מ
מרעיך כלומר אחד מאוהביך
ואין לאדם אוהב יותר מבנו או למי
שירצה להיות כאילו רעך במוס
בדבר המלוכה: עם נשיך.
הם הפלגשים: לעיני השמש
הזאת. בגלוי כי בגלוי שכבם
אבשלום עמהן לאהל. יש לשאול
איך גזר הא-ל על אבשלום ש
שיחטא וישכב עם נשי אביו ואם
לא חטא דוד לא היה חוטא א
אבשלום והיה נענש דוד בדבר
חטא אבשלום יש לפרש כי הא-ל
לא גזר בפירוש על אבשלום ולא
הזכירו בשם ואף על פי שידע
הא-ל כי אבשלום יהיה החוטא
בעבור תאות נפשו לחטוא לא
שהא-ל גזר עליו לחטוא ואם
לא חטא דוד היה הא-ל מונע
נשי דוד מהמכשול על ידי שכבה
אף על פי שאבשלום סופו לחטוא
מפני תאות יצרו לא היה חוטא
עם נשי אביו ועוד כי לא היה ח
חטא גדול בזה כי פלגשי אביו היו
ומפותת האב מותרת לבן אלא
לפי שהיו פלגשי מלך אסורו' לכל

מעט ז' זקפין קמצין בקריא' וסימ' ונשארתם במתי מעט תחת · ואם מעט ואוסיפה לך כהנה · גם כי יתנו בגוים · זרעתם הרבה והבא מעט · פנה אל הרבה והנה מעט · וקצף גדול אני קוצף · רק הכהנים

רלבג

ויאנש. ר"ל שבא לו חולי אנוש וביום ה השביעי מת: ויקרא

וָאֶתְּנָה לְךָ אֶת־בֵּית אֲדֹנֶיךָ וְאֶת־נְשֵׁי אֲדֹנֶיךָ בְּחֵיקֶךָ וָאֶתְּנָה לְךָ אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה וְאִם־מְעָט וְאֹסִפָה לְּךָ כָּהֵנָּה וְכָהֵנָּה׃ מַדּוּעַ בָּזִיתָ אֶת־דְּבַר יְהוָה לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינָו אֵת אוּרִיָּה הַחִתִּי הִכִּיתָ בַחֶרֶב וְאֶת־אִשְׁתּוֹ לָקַחְתָּ לְּךָ לְאִשָּׁה וְאֹתוֹ הָרַגְתָּ בְּחֶרֶב בְּנֵי עַמּוֹן׃ וְעַתָּה לֹא־תָסוּר חֶרֶב מִבֵּיתְךָ עַד־עוֹלָם עֵקֶב כִּי בְזִתָנִי וַתִּקַּח אֶת־אֵשֶׁת אוּרִיָּה הַחִתִּי לִהְיוֹת לְךָ לְאִשָּׁה׃

כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי מֵקִים עָלֶיךָ רָעָה מִבֵּיתֶךָ וְלָקַחְתִּי אֶת־נָשֶׁיךָ לְעֵינֶיךָ וְנָתַתִּי לְרֵעֶיךָ וְשָׁכַב עִם־נָשֶׁיךָ לְעֵינֵי הַשֶּׁמֶשׁ הַזֹּאת׃ כִּי אַתָּה עָשִׂיתָ בַסָּתֶר וַאֲנִי אֶעֱשֶׂה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה נֶגֶד כָּל־יִשְׂרָאֵל וְנֶגֶד הַשָּׁמֶשׁ׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־נָתָן חָטָאתִי לַיהוָה וַיֹּאמֶר נָתָן אֶל־דָּוִד גַּם־יְהוָה הֶעֱבִיר חַטָּאתְךָ לֹא תָמוּת׃ אֶפֶס כִּי־נִאֵץ נִאַצְתָּ אֶת־אֹיְבֵי יְהוָה בַּדָּבָר הַזֶּה גַּם הַבֵּן הַיִּלּוֹד לְךָ מוֹת יָמוּת׃ וַיֵּלֶךְ נָתָן אֶל־בֵּיתוֹ וַיִּגֹּף יְהוָה אֶת־הַיֶּלֶד אֲשֶׁר יָלְדָה אֵשֶׁת־אוּרִיָּה לְדָוִד וַיֵּאָנַשׁ׃ וַיְבַקֵּשׁ דָּוִד אֶת־הָאֱלֹהִים בְּעַד הַנָּעַר וַיָּצָם דָּוִד צוֹם וּבָא וְלָן וְשָׁכַב אָרְצָה׃ וַיָּקֻמוּ זִקְנֵי בֵיתוֹ עָלָיו לַהֲקִימוֹ מִן־הָאָרֶץ וְלֹא אָבָה וְלֹא־בָרָא אִתָּם לָחֶם׃ וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיָּמָת הַיָּלֶד וַיִּרְאוּ עַבְדֵי דָוִד לְהַגִּיד לוֹ כִּי־מֵת הַיֶּלֶד כִּי אָמְרוּ הִנֵּה בִהְיוֹת הַיֶּלֶד חַי דִּבַּרְנוּ אֵלָיו וְלֹא־שָׁמַע בְּקוֹלֵנוּ וְאֵיךְ נֹאמַר אֵלָיו מֵת הַיֶּלֶד וְעָשָׂה רָעָה׃

ויהבית לך ית בית רבונך וית נשי רבונך בחנך ויהבית לך ית בית ישראל ויהודה ואם זעיר ואוסיף לך כאילין וכאילין: מא דין בסרתא על פתגמא דיי למעבד דביש קדמוהי ית אוריה חתאה קטלתא בחרבא וית אתתיה נסבתא לך לאיתו ויתיה קטלתא בחרבא דבני עמון: וכען לא תפסוק חרבא מן אנש ביתך עד עלמא חלף דאשטתני ונסבתא ית אתת אוריה חתאה למהוי לך לאיתו: כדנן אמר יי הא אנא מקים עלך בישא מביתך ואדבר ית נשך לעינך ואתן לחברך וישכוב עם נשך לעיני שמשא הדא: ארי את עבדתא בסתרא ואנא אעביד ית פתגמא הדין קדם כל ישראל וקביל שמשא: ואמר דוד לנתן חבית קדם יי ואמר נתן לדוד אף יי אעבר חובך לא תמות: ברם ארי מפתח פתחתא פומא דסנאי עמא דיי בפתגמא הדין אף ברא דאתיליד לך ממת ימות: ואזל נתן לביתיה ותבר יי ית רביא דילידת אתת אוריה לדוד ואטען: ובעא דוד רחמין מן קדם יי על רביא וצם דוד צומא ועל ובת ושכיב על ארעא: וקמו סבי ביתיה עלוהי לאקמותיה מן ארעא ולא אבה ולא אכל עמהון לחמא: והוה ביומא שביעאה ומית רביא ודחילו עבדי דוד לחואה ליה ארי מית רביא ארי אמרו כד הוה רביא קיים מלילנא עמיה ולא קביל מננא ואיכדין נימר ליה מית רביא ויעביד בישא:

הוו למעט דעזרא · וכל אתנחתא וסוף פסוק דכוותהו' קמצין: בסתר ד' וסימ' נמסר בסדר תבא: בקולנו ר' בליש' ג' מל' וא' חס' וסימ' נמסר בסדר חקת התורה:

אדם ולבם כי לבנו מכוער הדבר ורבי' סעדיה ז"ל כתב כן כי אלה הדברי' אמר ספר נתן לדוד על שני חלקי' אחד מהם מעשה הבורא והוא הגבורת אבשלו' והמליטו על כל אשר לדוד ועל זה אמר הנני מקים עליך רעה והשני מעשה אבשלום בבחירתו והוא מה שכתב ושכב את נשיך ורצה בהקדמתו להודיע לדוד בחירת אבשלום להראו' את לבו בזה: גם יי' העביר. גם לרבות על וידויו כלו' כמו שאתה מתודה כן הוא גם כן קבל תשובתך והתודותיך: לא תמות. ואף על פי שאתה חייב מיתה הא-ל קבל התודותיך ותשובותיך ולא תמות אתה. כלומר לא תמות מות רשעים שתרד כשפך בגהינם כמשפט החוטאין אבל תענש בעולם הזה בעון הזה כי עונש הבעילה ושכב עם נשיך ובכלל זה המרד שמרד בו אבשלום כי לא יוכל שישכב עם נשיו אם לא מרד בו בתחלה ועונש ההריגה לא תסור חרב מביתך עד עולם ועוד זה הבן הילוד לך שנולד בעון מות ימות: נאץ. מקור בחירק וכמוהו אחר חלץ את האבנים: את אויבי יי'. ר"ל מכעס את יי' ויונתן פירשו כמשמעו ארי מפתח פתחתא פומ' דסנאי עמא דיי' כלומר שנתת פתחון פה למוכחי ישרא' שעשה בישראל דבר רע כזה: וילך נתן אל ביתו. להודיע שנפרד ממנו תכף שאמר לו הנבואה ולא הלך לו כבו' להאריך ולשבת עמו כדי להראות כי כעס היה עליו או פי' תכף שהלך נתן אל ביתו ויגף יי' את הילד: ויאנש. חלה חולי כבד כמו אנושה מכתך ותיו ואטען: ויבקש דוד את האלהים. שהתפלל בעד הנער אף על פי שהנביא אמר לו מות ימות התפלל בעדו כמו שאמר הוא מי יודע וחנני יי' וחי הילד אע"פ שהיה עונש עונו הרי עונשו עונש גדול באמרו לו ושכב עם נשיך ולא תסור חרב מביתך והתפלל לא-ל שיעביר ממנו עונש הילד: ובא ולן. ובא מבית יי' שהיה שם כל היום כם ומתפלל כשבא לביתו לן בלא אכילה ושכב ארצה: ולא ברה אתם לחם. ולא אכל אפי' אכילה מועטת כי הבריה אכילה מועטת כמו ואברה מידה: ועשה רעה. יעשה רעה בגופו:

ויקם דוד מהארץ· הרחיצה והסיכה וחלוף הבגדים אסור לאבל בימי אבלו והיאך עשה אותם דוד יש לפרש כי קודם קבורה עשה כן שלא נתחייב עדיין באבילות ובעבור שהיה רוצה לבא בית יי׳ להשתחוות ולהודות על הרעה רחץ וסך וחלף שמלות שחייב אדם לברך על הרעה להודות את יי׳ ולקבל בשמחה כשם שהוא מברך על הטובה שנ׳ חסד ומשפט אשירה אם חסד אשירה אם משפט אשירה וכתיב כוס ישועות אשא ובשם יי׳ אקרא וכתיב צרה ויגון אמצא ובשם יי׳ אקרא ולא נוכל לפרש כי הרחיצה והסיכה לא היתה ביום המיתה אלא עד הלילה שאחר שאין חייב באבילות מן התורה אלא יום מיתה בלבד שהרי אומר ויקם מן הארץ וירחץ ויסך ויש לפרש עוד כי לא נתחייב דוד באבילות מן התורה כי תוך שלשים יום ללידתו מת הילד והוא ספק נפל אם נולד לשמנה וזהו שאמ׳ ויהי ביום השביעי וימת הילד פירוש שביעי ללידתו כי אם נפרש לחליו רחוק הוא שצם דוד שבעת ימים ושכב ארצה אלא שביעי ללידתו היה ולא היה חייב באבילו׳ אם לא היה יודע בו שכלו לו חדשיו לפיכך לא היה חייב באבילות וכששמע שמת הילד רחץ וסך ובא בית יי׳ כדי להודות ולהשתחוות ומה שתמהו עליו עבדיו והוא לא היה חייב באבילו׳ תמהו על שלא נצטער ולא בכה כשאר בני אדם אלא שאל שישימו לו לחם ועשה הנאו׳ גופו שנמנע מהם קודם שמת ומה שסמכו רז״ל שאבל אסור בתשמיש המטה מפסוק וינחם דוד את בת שבע אשתו ויבא אליה שלא בא אליה אלא בעת תנחומין והוא אחר האבילו׳ סמך בעלמא אבל היתה קבלה אצלם שהאבל אסור בתשמיש המטה ועשו הפסוק הזה סמך אבל הפי׳ הנכון כמו שכתבנו ופסוק ויהי ביו׳ השביעי מחזק פירושינו כמו שכתבנו וכן ביו׳ שמת הילד נחם דוד את אשתו שלא תצטער ולא תבכה על הילד ומה שהוצרך לומר ויבא אליה להודיע כי זה הבן האחר שילדה היה של קיימ״ ורצון האל היה בו אחר שדוד עשה תשובה ונחם על חטאו וזהו שאומר ויי׳ אהבו לא כמו הראשון שמנאו לפי שנוצר בעון והמיתו ויש להעמיד דברי רבו׳ ז״ל שאמרו כי דוד נהג אבילות על הילד אך לפירוש שפירשנו ויהי ביום השביעי שביעי ללידתו כי דוד ידע בילד שכלו לו חדשיו שהרי אומר וישכב עמה ותשב לביתה נראה כי לא שכב עמה אלא אותה הפעם ובאותה ביאה נתעברה כמו שכתוב ותהר האשה ומאותו יום מנה לו חדשיו׃ בעבור הילד החי. ת״י כמו בעוד העד רביא קיים ויש לפרשו כמשמעו בעבור הילד כשהיה חי במת׃ יחנני. כתוב ביו״ד וקרי בו״ו והענין אחד ר״ל צומי ובכיתי לא היה אלא דרך תפילה כמו שמתפלל אדם על החולה אבל אחר שמת למה אצום עליו וכי אתפלל על מת שיחיה וגם הילד איננו כראוי לבכות עליו אחר שמת כמו שבוכים על המתים כי קטן הוא לא בן דעת שיבכה אדם על אבידתו כי הנה דוד בכה על אמנון ועל אבשלום ולא היתה בכייתו להשיבם אלא דרך צער ואבל׃ את בת שבע אשתו׳ עתה אמ׳ אשתו כי כבר מת אוריה אבל מתחלה אמ׳ אשר ילדה אשת אוריה לדוד כי אשת אוריה היתה עד שמת ומצאתי בספר אחר כתוב אשו וקרי אשתו וחפשתי בספרים מדוייקים ולא מצאתי כן וסמכתי על המסרה שמצאתי שאומר במסרה י״א מילין קורין ת״ו ולא כתיב ולא מנה זה אבל לא מצאתים אותם ואם כדברי הספר הזה הם י״ב ויהיה טעם הכתוב אשו כי כמו אש היתה לו כמו שאמר הכתוב היחתה איש אש בחיקו וגו׳ כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנוגע בה׃ ויבא אליה וישכב עמה׳ הכפל להודיע כי לא נתעברה בביאה ראשונה׳ ובדרש ויבא אליה בא אליה בטענה כי היתה נמנעת מלהזקק לו אמרה לו הילד מת מפני העון אפי׳ יהיה לי בן של קיימא ממך יבזו אחיו אותו מפני שבאתי אליך בעון מתחילה אמר לה דוד האל מחל לי העון והבן הראשון שיהיה לי ממך ימלוך אחרי כי כן שלח לי האל על יד הנביא ונשבע לה וזהו שאמרה לו בת שבע הלא אתה אדוני המלך נשבעת לאמתך כי שלמה בנך ימלך אחרי׃ ויקרא את שמו שלמה. כן כתיב וקרי ותקרא הכתוב אומר כי הקב״ה קרא אותו שלמה כמו שאמר בדברי הימים שאמר עליו דוד ויהי עלי דבר יי׳ וגו׳ כי שלמה יהיה שמו ושלום ושקט אתן על ישראל בימיו לפיכך אמר ויי׳ אהבו כמו שאמר הוא יהיה לי לבן ואני אהיה לו לאב וקרי ותקרא בת שבע קראה שמו שלמה כמו שאמ׳ לה דוד בשם הנביא וטעם וישלח ביד נתן הנביא למעלה ממנו למה קראה שמו שלמה כי כן שלח האל ביד הנביא וכמו ו״ו וישלח זו הן אתה קצפת ונחטא למה קצפת בעבור כי חטאנו ומה שאמר ויקרא את שמו ידידיה דוד קרא שמו ידידיה מעצמו לפי שאמר לו הנביא כי יי׳ אהבו׃ עיר המלוכה. עיר שהמלך יושב בה והיא נקראת עיר המים שבאותה העיר היו המים ולא באחר העיר שהיה יושב בה העם ועיר המים זאת היתה בצד העיר האחרת לא בתוכה ונכבש יואב תחלה עיר המים והאחרת נוחה להכבש אלא שלא רצה ללכדה לכבוד דוד׃ עטרת מלכם. מלך בני עמון׃ ותהי

מהארץ ה׳ בקריאה וסימ׳ ושמואל מת ויספדו לו כל ישראל · וימאן ויאמר · ויקם דוד מהארץ · מהארץ עד מעל הפתח · כי משלשות הנה דיחזקאל ׃ ויסך ד׳ רפין וסי׳ נמסר בסדר פקודי ׃ אהבו ד׳ וסי׳ נמסר בסד׳ ויגש ׃

וַיַּרְא דָּוִד כִּי עֲבָדָיו מִתְלַחֲשִׁים וַיָּבֶן דָּוִד כִּי מֵת הַיָּלֶד וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־עֲבָדָיו הֲמֵת הַיֶּלֶד וַיֹּאמְרוּ מֵת׃ וַיָּקָם דָּוִד מֵהָאָרֶץ וַיִּרְחַץ וַיָּסֶךְ וַיְחַלֵּף שִׂמְלֹתָו וַיָּבֹא בֵית־יְהוָה וַיִּשְׁתָּחוּ וַיָּבֹא אֶל־בֵּיתוֹ וַיִּשְׁאַל וַיָּשִׂימוּ לוֹ לֶחֶם וַיֹּאכַל׃ וַיֹּאמְרוּ עֲבָדָיו אֵלָיו מָה־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר עָשִׂיתָה בַּעֲבוּר הַיֶּלֶד חַי צַמְתָּ וַתֵּבְךְּ וְכַאֲשֶׁר מֵת הַיֶּלֶד קַמְתָּ וַתֹּאכַל לָחֶם׃ וַיֹּאמֶר בְּעוֹד הַיֶּלֶד חַי צַמְתִּי וָאֶבְכֶּה כִּי אָמַרְתִּי מִי יוֹדֵעַ יְחָנַנִי יְהוָה וְחַי הַיָּלֶד׃ וְעַתָּה מֵת לָמָּה זֶּה אֲנִי צָם הַאוּכַל לַהֲשִׁיבוֹ עוֹד אֲנִי הֹלֵךְ אֵלָיו וְהוּא לֹא־יָשׁוּב אֵלָי׃ וַיְנַחֵם דָּוִד אֵת בַּת־שֶׁבַע אִשְׁתּוֹ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שְׁלֹמֹה וַיהוָה אֲהֵבוֹ׃ וַיִּשְׁלַח בְּיַד נָתָן הַנָּבִיא וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יְדִידְיָהּ בַּעֲבוּר יְהוָה׃

וַיִּלָּחֶם יוֹאָב בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן וַיִּלְכֹּד אֶת־עִיר הַמְּלוּכָה׃ וַיִּשְׁלַח יוֹאָב מַלְאָכִים אֶל־דָּוִד וַיֹּאמֶר נִלְחַמְתִּי בְרַבָּה גַּם־לָכַדְתִּי אֶת־עִיר הַמָּיִם׃ וְעַתָּה אֱסֹף אֶת־יֶתֶר הָעָם וַחֲנֵה עַל־הָעִיר וְלָכְדָהּ פֶּן־אֶלְכֹּד אֲנִי אֶת־הָעִיר וְנִקְרָא שְׁמִי עָלֶיהָ׃ וַיֶּאֱסֹף דָּוִד אֶת־כָּל־הָעָם וַיֵּלֶךְ רַבָּתָה וַיִּלָּחֶם בָּהּ וַיִּלְכְּדָהּ׃ וַיִּקַּח אֶת־עֲטֶרֶת־מַלְכָּם מֵעַל רֹאשׁוֹ וּמִשְׁקָלָהּ כִּכַּר זָהָב וְאֶבֶן יְקָרָה

וחזא דוד ארי עבדוהי מלחשין וסבר דוד ארי מית רביא ואמר דוד לעבדוהי המית רביא ואמרו מית׃ וקם דוד מן ארעא ומשח ושף ושני כסותיה ועל לבית מקדשא דיי וסגיד ואתא לביתיה ושאיל ושויאו ליה לחמא ואכל׃ ואמרו עבדוהי ליה מה פתגמא הדין דעבדתא עד דרביא קיים צמתא ובכיתא וכד מית רביא קמתא ואכלתא לחמא׃ ואמר עד דרביא קיים צמית ובכיתי ארי אמרית מן ידע דילמא יתרחים עלי מן קדם יי ויחי רביא׃ וכען מית למא דנן אנא צאים האיכול לאתבותיה עוד אנא אזיל לותיה והוא לא תאיב לותי׃ ונחים דוד ית בת שבע אתתיה ועל לותה ושכיב עמה וילידת בר וקרת ית שמיה שלמה ויי רחמיה׃ ושלח ביד נתן נביא וקרא ית שמיה ידידיה בדיל יי׃

ואגיח קרבא יואב ברבת בני עמון וכבש ית קרית מלכותא׃ ושלח יואב אזגדין לות דוד ואמר אגחית קרבא ברבה ואף כבשית ית קרית מלכותא׃ וכען כנוש ית שאר עמא ושרי על קרתא וכבשה דילמא אכבוש אנא ית קרתא ויתקרי שמי עלה׃ וכנש דוד ית כל עמא ואזל לרבת ואגיח קרבא בה וכבשה׃ ונסיב ית כלילא דמלכיהון מעל רישיה ומתקלה כבר דדהבא ובה אבן טבא

רשי

בעבור יי׳. אשר אהבו׃ את עיר המלוכה. שכי חיצוני׳ חומה היו בה חיצונה ופנימית העיר החיצונה עיר מלוכה והפנימית למשכב ולחוזק׃ את עטרת מלכם. תועבת בני עמון מלכם שמו לשון מלך׃ ותהי

רלבג

ויקרא את שמו ידידיה בעבור יי׳ ראוי שיתבאר לך מזה שדוד לא חטא למפרע בענין אשת איש אחר שמת בעלה כי ההולך למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו ואחר שמת במלחמה נתבאר הענין למפרע שלא היתה אשת אוריה כשבא עליה דוד שאם לא היה הענין כן איך לא זוהו הש״י על ביאתו שיעזבה והאשה המזנה אסורה לבעל ואסורה לבועל כמו שנתבא׳ בענין הסוטה ואיך אהב הש״י את הילד ורצה שתהיה ממנו המלכה אבל על כל פנים ראוי ש שאמ׳ כי לא חטא דוד בבעילת בת שבע אחר שכבר נהרג בדבר המלחמה והנה לולי מהר דוד הנה היתה לו בת שבע לאשה אח׳ שאנחנו רואים שכבר רצה הש״י שתהיה ממנה המלכה אשר נשבע השם שתהיה לדוד ולזה אמרו רז״ל ראויה היתה בת שבע לדוד אלא שאכלה פגה׃ ויאסף

ותהי על ראש דוד · תלויה היתה למעלה מראשו בטבעה שהיה יושב על הכסא כי איך היה סובל אותה ומשקלה ככר זהב · ובדברי רבותינו ז״ל כי אבן יקרה שהיתה בה שוה ככר זהב ועוד אמרו אבן שואבת היתה והיתה מעמידה אותה באויר · ויש לפרש עוד כי לא היתה על ראשו תמיד אלא פעמים היתה על ראשו

ואת העם י״ב בקריאה וסי׳ נמסר בסדר שלח לך : במלבן ג׳ מלין כתבן כ״ף וקרי בי״ת וסי׳ במלבן · ואת העם אשר בה הוציא · ויבן את מזבח יי׳ · יכין העז איש רשע בפניו : אחות ג׳ בקריאה וסי׳ אחות יפה ושמה תמר · הוי אחי והוי אחות · אחות לנו קטנה ושדים : ויצר ג׳ וסי׳ יעקב אשתבע לאמנון · ופ׳ נמסר בסדר

וַתְּהִי עַל־רֹאשׁ דָּוִד וּשְׁלַל הָעִיר הוֹצִיא הַרְבֵּה מְאֹד : יא וְאֶת־הָעָם אֲשֶׁר־בָּהּ הוֹצִיא וַיָּשֶׂם בַּמְּגֵרָה וּבַחֲרִצֵי הַבַּרְזֶל וּבְמַגְזְרֹת הַבַּרְזֶל וְהֶעֱבִיר אוֹתָם בַּמַּלְכֵּן וְכֵן יַעֲשֶׂה לְכֹל עָרֵי בְנֵי־עַמּוֹן וַיָּשָׁב דָּוִד וְכָל־הָעָם יְרוּשָׁלִָם :

יג וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וּלְאַבְשָׁלוֹם בֶּן־דָּוִד אָחוֹת יָפָה וּשְׁמָהּ תָּמָר וַיֶּאֱהָבֶהָ אַמְנוֹן בֶּן־דָּוִד : וַיֵּצֶר לְאַמְנוֹן לְהִתְחַלּוֹת בַּעֲבוּר תָּמָר אֲחֹתוֹ כִּי בְתוּלָה הִיא וַיִּפָּלֵא בְּעֵינֵי אַמְנוֹן לַעֲשׂוֹת לָהּ מְאוּמָה : וּלְאַמְנוֹן רֵעַ וּשְׁמוֹ יוֹנָדָב בֶּן־שִׁמְעָה אֲחִי דָוִד וְיוֹנָדָב אִישׁ חָכָם מְאֹד : וַיֹּאמֶר לוֹ מַדּוּעַ אַתָּה כָּכָה דַּל בֶּן־הַמֶּלֶךְ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר הֲלוֹא תַּגִּיד לִי וַיֹּאמֶר לוֹ אַמְנוֹן אֶת־תָּמָר אֲחוֹת אַבְשָׁלֹם אָחִי אֲנִי אֹהֵב : וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוֹנָדָב שְׁכַב עַל־מִשְׁכָּבְךָ וְהִתְחָל וּבָא אָבִיךָ לִרְאוֹתֶךָ וְאָמַרְתָּ אֵלָיו תָּבֹא נָא תָמָר אֲחוֹתִי וְתַבְרֵנִי לֶחֶם וְעָשְׂתָה לְעֵינַי אֶת־הַבִּרְיָה לְמַעַן אֲשֶׁר אֶרְאֶה וְאָכַלְתִּי מִיָּדָהּ : וַיִּשְׁכַּב אַמְנוֹן וַיִּתְחָל וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ לִרְאֹתוֹ וַיֹּאמֶר אַמְנוֹן אֶל־הַמֶּלֶךְ תָּבוֹא־נָא תָּמָר אֲחֹתִי וּתְלַבֵּב לְעֵינַי שְׁתֵּי לְבִבוֹת וְאֶבְרֶה מִיָּדָהּ : וַיִּשְׁלַח דָּוִד אֶל־תָּמָר הַבַּיְתָה לֵאמֹר לְכִי נָא בֵּית אַמְנוֹן אָחִיךְ וַעֲשִׂי־לוֹ הַבִּרְיָה :

וַהֲוַת עַל רֵישָׁא דְדָוִד וַעֲדַת קַרְתָּא אַפֵּיק סַגִּיל לַחֲדָא : וְיָת עַמָּא דְבַהּ אַפֵּיק וּמְסַר יַתְהוֹן בִּמְסָרִין וּבְמוֹרִיגֵי בַרְזְלָא וּבְמִיגְזְרֵי בַרְזְלָא וּגְרַר יַתְהוֹן בְּשׁוּקַיָּא וְכֵן עֲבַד לְכָל קִרְוֵי בְנֵי עַמּוֹן וְתַב דָּוִד וְכָל עַמָּא לִירוּשְׁלֵם : וַהֲוָה בָּתַר כֵּן וּלְאַבְשָׁלוֹם בַּר דָּוִד אֲחָת שַׁפִּירְתָּא וּשְׁמַהּ תָּמָר וְרַחֲמַהּ אַמְנוֹן בַּר דָּוִד : וְעָקַת לְאַמְנוֹן לְאִתְמַרְעָא בְּדִיל תָּמָר אֲחָתֵיהּ אֲרֵי בְתוּלְתָּא הִיא וַהֲוָת מְכַסְּאָ בְּעֵינֵי אַמְנוֹן לְמֶעְבַּד לַהּ מִדָּעַם : וּלְאַמְנוֹן שׁוֹשְׁבִינָא וּשְׁמֵיהּ יוֹנָדָב בַּר שִׁמְעָא אֲחוּהִי דְדָוִד וְיוֹנָדָב גְּבַר חַכִּים לְחֲדָא : וַאֲמַר לֵיהּ מָא דֵין אַתְּ כְּדֵין חֲשׁוֹךְ בַּר מַלְכָּא בְּצַפַּר בְּצַפַּר הֲלָא תְחַוֵּי לִי וַאֲמַר לֵיהּ אַמְנוֹן יָת תָּמָר אֲחָתֵיהּ דְאַבְשָׁלוֹם אָחִי אֲנָא רָחֵים : וַאֲמַר לֵיהּ יְהוֹנָדָב שְׁכַב עַל שִׁוּוּיָךְ וְאִתְמְרַע וְיֵיתֵי אָבוּךְ לְמֶחֱזָךְ וְתֵימַר לֵיהּ תֵּיתֵי כְעַן תָּמָר אֲחָתִי וְתַכְלֵינַנִי לַחְמָא וְתַעְבֵּיד לְעֵינַיַּת סְעוּדְתָא בְּדִיל דְּאֶחֱזֵי וְאֵיכוֹל מִן יְדַהּ : וּשְׁכִיב אַמְנוֹן וְאִתְמְרַע וַאֲתָא מַלְכָּא לְמִחְזְיֵיהּ וַאֲמַר אַמְנוֹן לְמַלְכָּא תֵּיתֵי כְעַן תָּמָר אֲחָתִי וְתַחְרוֹט לְעֵינַי תַּרְתֵּין חֲלִיטָתָא וְאֵיכוֹל מִן יְדַהּ : וּשְׁלַח דָּוִד לְוָת תָּמָר לְבֵיתָא לְמֵימַר אִיזִילִי כְעַן לְבֵית אַמְנוֹן אָחוּךְ וְעִיבְדִי לֵיהּ סְעוּדְתָא :

וישלח : כל ספרא יונדב בבא וסי׳ ויאמר לו יהונדב שכב על משכבך · וכל קריאה דכוו בב״ג : אחותי ג׳ מלאים וסים׳ תבא נא תמר אחותי · באי שכבי עמי · ועתה אחותי החרישי · תלתיהון גבי תמר ואמנון :

ר״ל שרפם במקום ששורפים שם הלבנים וכתוב במלכן בכ״ף ר״ל במקום המולך באש שהיו מעבירין בני עמון בניהם למולך כי מלכום שקוץ בני עמון והוא המולך ומלכם ומלבן אחד כי המ״ם והנו״ן יבואו זה במקום זה כמו כמוהן כמוהם מוף ונוף · וי״ת והעביר אותם במלבן וגרר יתהון בשוקיא רוצה לומר שגררם בחוצות שהם מחופין בלבנים : לכל ערי בני עמון · לכל אנשי ערי בני עמון כלומר לכל העריים שלכד מבני עמון כן עשה להם שיהם זה המשפט : אחות יפה ושמה תמר · תמר בת יפת תואר היתה כמו שאמרו רבותינו ז״ל והראייה כי לא ימנענו ממך והיתה אחות אבשלום מאמו כי מעכה אמו של אבשלום לקחה דוד במלחמה ושכב עמה קודם שנתגיירה כי התורה התירה זה כנגד יצר הרע כמו שכתוב וראית בשביה אשת יפת תואר וגו׳ והיתה מותרת לו קודם שנתגיירה אלא ביאה ראשונה בלבד ואחר כך אם תרצה להתגייר יקחנה לאשה ומעכה נתעברה מדוד בביאה ראשונה בעודה גויה לפיכך היתה מותרת תמר לאמנון אף על פי שהיתה בת דוד כיון שבגיותה נתעברה מעכת

ויקח

רדק

ותקח את הבצק ותלוש · אמר הבצק על שם סופו כי הקמח אחר שנלוש יקרא בצק וכן וטחני קמח וכן אפיתי על גחליו לחם : ותקח את המשרת ותצק לפניו · המשרת היא המחבת וכן תרגום מחבת מסריתא והמשרת היא שבשלה בה הלביבות ולקחה המשרת ויצקה לפניו בקערה ובדברי רז״ל שעפתה לו מיני טגן והוא שמטגנים הבצק במחבת עם השמן :

ויענה אמנון · זאת השנאה היתה שבה מאת השם כדי להגדיל החרפה בשלחו אותה מביתו ויהיה אבשלום יותר שונא אותו עד מות עד שחשב להרגו וזה המעשה היה עונש דוד על מעשה בת שבע ואוריה שבעונש הזנות כענית בביתו זמה הבאה לידי חרב לקיים מה שאמר לו הנביא לא תסור חרב מביתך וכן בדבר אבשלום זמה וחרב הכל מדה כנגד מדה · ובדרש מה היתה השנאה הזאת נימה קשרה לו בשעת בעילה ועשאתו כרות שפכה : אל אודות · אל יהיה זה הדבר לשלחני כי גדולה ה הרעה הזאת וחרפה ובזיון יותר מהאחרת שעשית עמי כי אותה בסתר וזאת בגלוי וי״ת אל על : מעילים · ת׳ כרדוטין והמעיל הזה עשוי כתכונת הכתונת כי כן אמר ועליה כתנת פסים לא כמו המעיל הכתוב בתורה והיה זה המלבוש ידוע בימיהם ויונתן שתרגם כרדוטין כך תרגום אפוד בד כרדוט דבוץ : הלוך וזעקה · עבר במקום בינוני כלומר הולכת וזועקת שכך ת תרגם יונתן ואזלת מיזל וצוחה ואמרו רבותינו ז״ל בקבלה בידם כי על אותו מעשה באותה שעה גזרו על ייחוד הפנויה שאמרו בנות מלכים כך בנות הדיוטות על אחת כמה וכמה בצנועות כך בפרוצות על אחת כמה וכמה עמדו בית דינו של דוד וגזרו ו ואסרו להתיחד עם הפנויה : האמינון · דרך בזיון : ושוממה · הוי״ו ללא תוספת דבר כוי״ו ויפח אבריהם את עיניו ואדוני אבי ז״ל פירש אלה והדומים להם עם ח חסרון ענין הדומה ופי׳ ושוממה בכה ושוממה : גוזזים

עשהה ה׳ קמצין בקרי׳ וסימ׳ ותתן את המטעמים ואת הלחם · ותקח את הלביבות ותלבב · ואת כל אלה ידי עשתה · זכר את ושתי ואת אשר עשתה · אף לא הביאה אסתר המלכה · וישנאה ב׳ חד רפ״ וחד דג״ וסימ׳ את בתי נתתי לאיש הזה · וישנאה אמנון : ועליה ג׳ וסימ׳ ועליה כתנת פסים · ועליה למרום

תרגום

וַאֲזַלַת תָּמָר בֵּית אַמְנוֹן אֲחוּהָא וְהוּא שָׁכִיב וּנְסִיבַת יַת לֵישָׁא וְלָשַׁת וַחֲלָטַת לְעֵינוֹהִי וּבַשִּׁילַת יַת חֲלִיטָתָא : וּנְסִיבַת יַת מַסְרִיתָא וַאֲרִיקַת קֳדָמוֹהִי וְלָא אֲבָה לְמֵיכַל וַאֲמַר אַמְנוֹן אַפִּיקוּ כָּל אֱנָשׁ מֵעִילָוַי וְאַפִּיקוּ כָּל אֱנָשׁ מֵעִילָוֹהִי : וַאֲמַר אַמְנוֹן לְתָמָר אָעִילִי סְעוֹדְתָא לְאִידְרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָא וְאֵכוּל מִן יְדִיךְ וּנְסִיבַת תָּמָר יַת חֲלִיטָתָא דַעֲבָדַת וְאָעֵילַת לְאַמְנוֹן אֲחוּהָא לְאִידְרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָא : וְקָרִיבַת לֵיהּ לְמֵיכַל וְאִתְקֵיף בַּהּ וַאֲמַר לַהּ עוּלִי שְׁכִיבִי עִמִּי אֲחָתִי : וַאֲמַרַת לֵיהּ אָחִי בְּבָעוּ לָא תְעַנֵּינַנִי אֲרֵי לָא מִתְעֲבֵד כֵּן בְּיִשְׂרָאֵל לָא תַעְבֵּד יַת קְלָנָא הָדֵין : וַאֲנָא לְאָן אוֹבִיל יַת חִסוּדִי וְאַתְּ תְּהֵי כְּחַד מִן שַׁטְיָא בְּיִשְׂרָאֵל וּכְעַן מַלֵּיל כְּעַן עִם מַלְכָּא אֲרֵי לָא יְמַנְעִינַנִי מִינָךְ : וְלָא אֲבָא לְקַבָּלָא מִנַּהּ וּתְקֵיף מִנַּהּ וְעַנְיַהּ וּשְׁכֵיב עִמַּהּ : וּסְנָאַהּ אַמְנוֹן סִנְאֲתָא רַבְּתָא לַחֲדָא אֲרֵי סַגִּיאַת סִנְאֲתָא דִּי סְנָאַהּ מֵרַחֲמְתָא דִּרְחֵמַהּ וַאֲמַר לַהּ אַמְנוֹן קוּמִי אִיזִילִי : וַאֲמַרַת לֵיהּ עַל עֵיסַק בִּישְׁתָא רַבְּתָא הָדָא מֵאוּחֲרַנְתָּא דַּעֲבַדְתָּא עִמִּי אַתְּ אָמַר לְשַׁלָּחוּתִי וְלָא אֲבָה לְקַבָּלָא מִינַּהּ : וּקְרָא יַת עוּלֵימֵיהּ מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ וַאֲמַר שַׁלַּחוּ כְעַן יַת דָּא מִלְוָתִי לְבָרָא וַאֲגֵיף דַּשָּׁא בַּתְרַהָא : וַעֲלַהּ כִּיתוּנָא דְּפַסֵּי אֲרֵי כֵן לָבְשָׁן בְּנַת מַלְכָּא בְּתוּלָתָא כַּרְדוּטִין וְאַפֵּק יָתַהּ מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ לְבָרָא וַאֲגֵיף דַּשָּׁא בַּתְרַהָא : וּנְסִיבַת תָּמָר קִטְמָא עַל רֵישַׁהּ וְכִיתוּנָא דְּפַסֵּי דַּעֲלַהּ בְּזָעַת וְשַׁוִּיאַת יְדַהּ עַל רֵישַׁהּ וַאֲזָלַת מֵיזַל וּצְוָוחַת : וַאֲמַר לַהּ אַבְשָׁלוֹם אֲחוּהָא הַאֲמִינוֹן אֲחוּךְ הֲוָה עִמָּךְ וּכְעַן אֲחָתִי שְׁתוֹקִי אֲחוּךְ הוּא לָא תְשַׁוִּין יַת לִבִּיךְ לְפִתְגָּמָא הָדֵין וִיתִיבַת תָּמָר וְצַדְיָא בֵּית אַבְשָׁלוֹם אֲחוּהָא : וּמַלְכָּא דָוִד שְׁמַע יַת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וּתְקֵיף לֵיהּ לַחֲדָא :

מקרא

וַתֵּלֶךְ תָּמָר בֵּית אַמְנוֹן אָחִיהָ וְהוּא שֹׁכֵב וַתִּקַּח אֶת־הַבָּצֵק וַתָּלָשׁ וַתְּלַבֵּב לְעֵינָיו וַתְּבַשֵּׁל אֶת־הַלְּבִבוֹת : וַתִּקַּח אֶת־הַמַּשְׂרֵת וַתִּצֹק לְפָנָיו וַיְמָאֵן לֶאֱכוֹל וַיֹּאמֶר אַמְנוֹן הוֹצִיאוּ כָל־אִישׁ מֵעָלַי וַיֵּצְאוּ כָל־אִישׁ מֵעָלָיו : וַיֹּאמֶר אַמְנוֹן אֶל־תָּמָר הָבִיאִי הַבִּרְיָה הַחֶדֶר וְאֶבְרֶה מִיָּדֵךְ וַתִּקַּח תָּמָר אֶת־הַלְּבִבוֹת אֲשֶׁר עָשָׂתָה וַתָּבֵא לְאַמְנוֹן אָחִיהָ הֶחָדְרָה : וַתַּגֵּשׁ אֵלָיו לֶאֱכֹל וַיַּחֲזֶק־בָּהּ וַיֹּאמֶר לָהּ בּוֹאִי שִׁכְבִי עִמִּי אֲחוֹתִי : וַתֹּאמֶר לוֹ אַל־אָחִי אַל־תְּעַנֵּנִי כִּי לֹא־יֵעָשֶׂה כֵן בְּיִשְׂרָאֵל אַל־תַּעֲשֵׂה אֶת־הַנְּבָלָה הַזֹּאת : וַאֲנִי אָנָה אוֹלִיךְ אֶת־חֶרְפָּתִי וְאַתָּה תִּהְיֶה כְּאַחַד הַנְּבָלִים בְּיִשְׂרָאֵל וְעַתָּה דַּבֶּר־נָא אֶל־הַמֶּלֶךְ כִּי לֹא יִמְנָעֵנִי מִמֶּךָּ : וְלֹא אָבָה לִשְׁמֹעַ בְּקוֹלָהּ וַיֶּחֱזַק מִמֶּנָּה וַיְעַנֶּהָ וַיִּשְׁכַּב אֹתָהּ : וַיִּשְׂנָאֶהָ אַמְנוֹן שִׂנְאָה גְּדוֹלָה מְאֹד כִּי גְדוֹלָה הַשִּׂנְאָה אֲשֶׁר שְׂנֵאָהּ מֵאַהֲבָה אֲשֶׁר אֲהֵבָהּ וַיֹּאמֶר־לָהּ אַמְנוֹן קוּמִי לֵכִי : וַתֹּאמֶר לוֹ אַל־אוֹדֹת הָרָעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת מֵאַחֶרֶת אֲשֶׁר־עָשִׂיתָ עִמִּי לְשַׁלְּחֵנִי וְלֹא אָבָה לִשְׁמֹעַ לָהּ : וַיִּקְרָא אֶת־נַעֲרוֹ מְשָׁרְתוֹ וַיֹּאמֶר שִׁלְחוּ־נָא אֶת־זֹאת מֵעָלַי הַחוּצָה וּנְעֹל הַדֶּלֶת אַחֲרֶיהָ : וְעָלֶיהָ כְּתֹנֶת פַּסִּים כִּי כֵן תִּלְבַּשְׁןָ בְנוֹת־הַמֶּלֶךְ הַבְּתוּלֹת מְעִילִים וַיֹּצֵא אוֹתָהּ מְשָׁרְתוֹ הַחוּץ וְנָעַל הַדֶּלֶת אַחֲרֶיהָ : וַתִּקַּח תָּמָר אֵפֶר עַל־רֹאשָׁהּ וּכְתֹנֶת הַפַּסִּים אֲשֶׁר עָלֶיהָ קָרָעָה וַתָּשֶׂם יָדָהּ עַל־רֹאשָׁהּ וַתֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְזָעָקָה : וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אַבְשָׁלוֹם אָחִיהָ הַאֲמִינוֹן אָחִיךְ הָיָה עִמָּךְ וְעַתָּה אֲחוֹתִי הַחֲרִישִׁי אָחִיךְ הוּא אַל־תָּשִׁיתִי אֶת־לִבֵּךְ לַדָּבָר הַזֶּה וַתֵּשֶׁב תָּמָר וְשֹׁמֵמָה בֵּית אַבְשָׁלוֹם אָחִיהָ : וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד שָׁמַע אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּחַר לוֹ מְאֹד :

רשי

ותלבב · ותחלוט סולת מורבכת במים רותחין תחלה ואחר כך בשמן : את המשרת · תרגום של מחבת מסריתא : כי לא ימנעני ממך · שמותרת אני לך לפי שנתעברה בה אמה כשהיא נכרית יפת תואר שלקחה דוד במלחמה ומי שיש לו בן או בת מן השפחה אינו בנו לכל דבר : וישנאה אמנון · אמרו רבותינו נימה נקשרה לו ועשאתו כרות שפכה : אל אודות · אל יעשו אודו׳ הרעה הזאת של שילוח הגדולה מן האחרת שעשית עמי ועניתני ועוד תוסיף רעה מתנה לשלחני : ויהיו

הספחה כנענית אשר הם עבדים כמוה לא ישראלים : וישנאה אמנון שנאה גדולה · ידמה שהתעצמה כפי יכלתה לחלוק על רצונו ואולי הכאיבה אותו בזה ההתעצמות שהיה ביניה׳ או אמרה לו דברי חרפות ולזה שנאה כי כבר אמרה לו ואתה תהיה כאחד הנבלים בישראל או אולי אמרה לו דברים יותר קשים מאלו · והנה מרוב השנאה שלחה אמנון מביתו דרך בזת למרכו מזה שגדר השנאה הוא שלא ידבר עמו למרע ועד טוב ולפי שאמרו והוא לא שוכח לו מתמול שלשום למרכו שאם לא דבר עמו שלש׳ ימים איכו נולה : כתנת פסים · לבוש מצבעים מתחלפים היה דרך משל כשיעור פסת יד מצבע אחד וכן תמשך להיות מצבעי׳ רבים · ועתה אחותי החרישי אחיך הוא · ר״ל ואין ראוי לפרסם גנותו ותשב תמר שוממה בית אבשלום אחיה ידמה כי לבשתה ולדאגתה היתה שם בלי חברה כטעם אמרה כל שעריה שוממים כי רבים בני שוממה : כי

רלבג

ותבשל את הלביבות · בשלה אותן בשמן ב באלפס והנה אמר בשול גם על הצלי אמ׳ ויבשלו את הפסח : המשרת · האלפס : ותצוק לפניו · שפכה לפניו הלביבות עם השמן בכלי אשר ה הביאה בו לפניו את הבריה והנה עשת זה לפניו בעבור שכבר דקדק אמנון שתלבב לעיניו את הלביבות והנה השתדל אמנון להביאה החדר כדי שיוכל להשיג שם מ מבוקשו מתנה פן י יהיה לבוז אם ישמע בחוץ קולה בענותו אותה : כי לא יעשה כן בישרא׳ · לא אמרה משום שאין ראוי ל לשכב עם אחותו משו׳ גלוי ערוה שאם היה זה כן איך ירדה לו ה המלך אך אמר׳ שלא יעשה כן בישרא׳ לבא על אשה דרך זנות אם לא יהיה דרך אישות ומזה יתבאר שלא ה היתה תמר אחותו על דרך האמת ולזה אמרו רז״ל שתמר ה היתה בת יפת תואר שנבעלה בגיותה ו ונתעברה מדוד אחר כן נתגיירה ונשאה דוד ולפי שאמה לא הייתה גיורת בעת ש שנתעברה ממנה הנה לא היתה הבת בת דוד כי אין הבן הבא ל לישראל מן השפחה ואמן הגויה קרוי בן לישראל ההוא ולזה אמר בפרשת ואלה המשפטים בבנים ש שיולדו לישראל מן ה

מסרה

שוכה · ועליה יכרעון אחרין : ותשב י״ב בקריאה וסימ׳ ותלך ו ותשב לה מנגד הרחק ב׳ בפסוק : ורחל לקחה את התרפים · ויאמר יהודה אל תמר כלתו שבי · ותסר בגדי אלמנותה מעלה · ותשב באיתן קשתו · ואת רחב הזונה · ויאמר לה אלקנה אישה עשי · ויאמר לה אבשלום אחיה · ותבא בת שבע אל המלך · ותדבק בנערות בעז ללקט · ויאמר לה בעז לעת האכל גשי הלם :

רלבג

כי שנא אבשלום את אמנון׳ למדנו מזה כי כבר תוכר השנאה כשישמור היודע לדבר עם רעהו מפני השנאה למרע ועד טוב: הנה נא גוזזים לעבדך׳ כשהיו להם גוזזים היו שמחים על הטובה כמו שספר דוד לנבל כי על יום טוב באנו׳ והנה היה מתחבולת אבשלום שפחד מהמלך שילך הוא ועבדיו עמו לשמוח ולאכול ולשתות עמו כי ירכבו זה דבר בלתי ראוי שיטריח בו המלך נפשו זה כדי שיצטרך דוד לשלוח אמנון עמו ולא יתן את לבו את דבר אמנון השנאה הראוי׳ בין אבשלום ובין אמנון על דבר תמר אחותו והנה היה אמנו׳ הבן הבכור לדוד שראוי למלוך שהיה ראוי שימלוך אחריו ולזה נתאהב דוד יותר באמנון מזולתו משאר הבנים: על פי אבשלום היתה שומה. ר״ל שדבר זה היה מסודר בפי אבשלום תמיד מיום ענותו את תמר אחותו כי כאשר תמצא ידו יקח נקמתו ממנו: ויתאבל

רדק

גוזזים. מנהגם היה לעשות משתה ביום שהיו גוזזים צאנם וכן בענין נבל׳ עם אפרים. סמוך לארץ אפרים וכן וישב יצחק עם באר לחי ראי: ולא נכבד עליך. שלא נהיה כלנו צריך כבדות לרוב ההוצאה ולא דרך בקשה כמו ולא יותן לעבדיך: ויפרץ. כמו הכוך ויכבד: הלא. המלה הזאת באה פעמים לענין זירוז וחזוק וכן הלא שלחתיך הלא כי מסחך: שומה. כמלת כלומר הריגת אמנון היתה שומה בפי אבשלום תמיד כי תמיד היה מספר ברעתו מיום ענותו את תמר אחותו וי״ת ארי בלבא דאבשלום הות כמינא וכן תרגום אשר שם לו בדרך דיכמן ליה: מדרך אחריו. זה העם היו בני המלך ושאר העם שנסו ובאו לירושלם והצופה רואה אותם באים מדרך שאחרי ההר מצד ההר ואמר הכנוי טרם הודיעה כמו ותראהו את הילד וזולתו: ויאמר יונדב. הצופה אמר לו כי עם בא והוא אמר למלך כי בני המלך באו:

כטוב ד׳ בקריאה וסי׳ ויהי כי טוב לבם בן כתיב וקרי כטוב. גפן בוקק ישראל פרי ישוה לו. ויצו אבשלום את נעריו. ביום השביעי כטוב לב המלך בין אמר: והשביעה ו׳ חס׳ בליש׳ שמועה וסי׳ אל בני כי לא טובה השמעה. ויהי המה בדרך. והשמעה באה אל יואב. כי שמעה רעה. שמעה שבעתי. ושבעה אל שמועה

וְלֹא־דִבֶּר אַבְשָׁלוֹם עִם־אַמְנוֹן לְמֵרָע וְעַד־טוֹב כִּי־שָׂנֵא אַבְשָׁלוֹם אֶת־אַמְנוֹן עַל־דְּבַר אֲשֶׁר עִנָּה אֵת תָּמָר אֲחֹתוֹ׃ וַיְהִי לִשְׁנָתַיִם יָמִים וַיִּהְיוּ גֹזְזִים לְאַבְשָׁלוֹם בְּבַעַל חָצוֹר אֲשֶׁר עִם־אֶפְרָיִם וַיִּקְרָא אַבְשָׁלוֹם לְכָל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיָּבֹא אַבְשָׁלוֹם אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא גֹזְזִים לְעַבְדֶּךָ יֵלֶךְ־נָא הַמֶּלֶךְ וַעֲבָדָיו עִם־עַבְדֶּךָ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־אַבְשָׁלוֹם אַל־בְּנִי אַל־נָא נֵלֵךְ כֻּלָּנוּ וְלֹא נִכְבַּד עָלֶיךָ וַיִּפְרָץ־בּוֹ וְלֹא־אָבָה לָלֶכֶת וַיְבָרְכֵהוּ׃ וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם וָלֹא יֵלֶךְ־נָא אִתָּנוּ אַמְנוֹן אָחִי וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ לָמָּה יֵלֵךְ עִמָּךְ׃ וַיִּפְרָץ־בּוֹ אַבְשָׁלוֹם וַיִּשְׁלַח אִתּוֹ אֶת־אַמְנוֹן וְאֵת כָּל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיְצַו אַבְשָׁלוֹם אֶת־נְעָרָיו לֵאמֹר רְאוּ נָא כְּטוֹב לֵב־אַמְנוֹן בַּיַּיִן וְאָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם הַכּוּ אֶת־אַמְנוֹן וַהֲמִתֶּם אֹתוֹ אַל־תִּירָאוּ הֲלוֹא כִּי אָנֹכִי צִוִּיתִי אֶתְכֶם חִזְקוּ וִהְיוּ לִבְנֵי־חָיִל׃ וַיַּעֲשׂוּ נַעֲרֵי אַבְשָׁלוֹם לְאַמְנוֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה אַבְשָׁלוֹם וַיָּקֻמוּ כָּל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וַיִּרְכְּבוּ אִישׁ עַל־פִּרְדּוֹ וַיָּנֻסוּ׃ וַיְהִי הֵמָּה בַדֶּרֶךְ וְהַשְּׁמֻעָה בָאָה אֶל־דָּוִד לֵאמֹר הִכָּה אַבְשָׁלוֹם אֶת־כָּל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וְלֹא־נוֹתַר מֵהֶם אֶחָד׃ וַיָּקָם הַמֶּלֶךְ וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו וַיִּשְׁכַּב אָרְצָה וְכָל־עֲבָדָיו נִצָּבִים קְרֻעֵי בְגָדִים׃ וַיַּעַן יוֹנָדָב בֶּן־שִׁמְעָה אֲחִי־דָוִד וַיֹּאמֶר אַל־יֹאמַר אֲדֹנִי אֵת כָּל־הַנְּעָרִים בְּנֵי־הַמֶּלֶךְ הֵמִיתוּ כִּי־אַמְנוֹן לְבַדּוֹ מֵת כִּי־עַל־פִּי אַבְשָׁלוֹם הָיְתָה שׂוּמָה מִיּוֹם עַנֹּתוֹ אֵת תָּמָר אֲחֹתוֹ׃ וְעַתָּה אַל־יָשֵׂם אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אֶל־לִבּוֹ דָּבָר לֵאמֹר כָּל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ מֵתוּ כִּי־אִם־אַמְנוֹן לְבַדּוֹ מֵת׃ וַיִּבְרַח אַבְשָׁלוֹם וַיִּשָּׂא הַנַּעַר הַצֹּפֶה אֶת־עֵינָו וַיַּרְא וְהִנֵּה עַם־רַב הֹלְכִים מִדֶּרֶךְ אַחֲרָיו מִצַּד הָהָר׃ וַיֹּאמֶר יוֹנָדָב אֶל־הַמֶּלֶךְ הִנֵּה בְנֵי־הַמֶּלֶךְ בָּאוּ כִּדְבַר עַבְדְּךָ כֵּן הָיָה׃

וְלָא מַלִּיל אַבְשָׁלוֹם עִם אַמְנוֹן לְמִבִישׁ וְעַד טַב אֲרֵי סְנֵי אַבְשָׁלוֹם יַת אַמְנוֹן עַל עֵיסַק דְעַנִּי יַת תָּמָר אֲחָתֵיהּ׃ וַהֲוָה לִזְמַן תַּרְתֵּין שְׁנִין וַהֲווֹ גָזְזִין לְאַבְשָׁלוֹם בְּמִישַׁר חָצוֹר עִם בֵּית אֶפְרָיִם וְזַמִּין אַבְשָׁלוֹם לְכָל בְּנֵי מַלְכָּא׃ וַאֲתָא אַבְשָׁלוֹם לְוָת מַלְכָּא וַאֲמַר הָא כְעַן גָזְזִין לְעַבְדָּךְ יֵיזִיל כְּעַן מַלְכָּא וְעַבְדוֹהִי עִם עַבְדָּךְ׃ וַאֲמַר מַלְכָּא לְאַבְשָׁלוֹם לָא בְרִי לָא כְעַן נֵיזִיל כּוּלָּנָא וְלָא נִתְקַף עֲלָךְ וְאַתְקֵיף בֵּיהּ וְלָא אֲבָא לְמֵיזַל וּבָרְכֵיהּ׃ וַאֲמַר אַבְשָׁלוֹם וְלָא יֵיזִיל כְּעַן עִמָּנָא אַמְנוֹן אֲחִי וַאֲמַר לֵיהּ מַלְכָּא לְמָא יֵיזִיל עִמָּךְ׃ וְאַתְקֵיף בֵּיהּ אַבְשָׁלוֹם וּשְׁלַח עִמֵּיהּ יַת אַמְנוֹן וְיַת כָּל בְּנֵי מַלְכָּא׃ וּפַקֵּיד אַבְשָׁלוֹם יַת עוּלֵימוֹהִי לְמֵימַר חֲזוֹ כְעַן כַּד יִשְׁפַּר לִבָּא דְאַמְנוֹן בְּחַמְרָא וְאֵימַר לְכוֹן קְטוּלוּ יַת אַמְנוֹן וְתִקְטְלוּן יָתֵיהּ לָא תִדַחֲלוּן הֲלָא אֲרֵי אֲנָא פַּקֵּידִית יַתְכוֹן אַתְקִיפוּ וַהֲווֹ לְגַבְרִין גִּבָּרִין׃ וַעֲבַדוּ עוּלֵימֵי אַבְשָׁלוֹם לְאַמְנוֹן כְּמָא דְפַקֵּיד אַבְשָׁלוֹם וְקָמוּ כָּל בְּנֵי מַלְכָּא וּרְכִיבוּ אֱנַשׁ עַל כּוּדַנְתֵּיהּ וְאַפְכוּ׃ וַהֲוָה עַד דְּאִנּוּן בְּאוֹרְחָא וּשְׁמוּעֲתָא אֲתַת לְוָת דָּוִד לְמֵימַר קְטַל אַבְשָׁלוֹם יַת כָּל בְּנֵי מַלְכָּא וְלָא אִשְׁתְּאַר מִנְּהוֹן חַד׃ וְקָם מַלְכָּא וּבְזַע יַת לְבוּשׁוֹהִי וּשְׁכֵיב עַל אַרְעָא וְכָל עַבְדוֹהִי מְעַתְּדִין כַּד מְבַזְּעִין לְבוּשֵׁיהוֹן׃ וַאֲתֵיב יוֹנָדָב בַּר שִׁמְעָה אֲחוּהִי דְדָוִד וַאֲמַר לָא יֵימַר רִבּוֹנִי יַת כָּל עוּלֵימַיָּא בְּנֵי מַלְכָּא קְטַלוּ אֲרֵי אַמְנוֹן בִּלְחוֹדוֹהִי מִית אֲרֵי בְּלִבָּא דְאַבְשָׁלוֹם הֲוַת כְּמָנָא מִיּוֹמָא דְעַנִּי יַת תָּמָר אֲחָתֵיהּ׃ וּכְעַן לָא יְשַׁוֵּי רִבּוֹנִי מַלְכָּא עַל לִבֵּיהּ פִּתְגָמָא לְמֵימַר כָּל בְּנֵי מַלְכָּא מִיתוּ אֱלָהֵין אַמְנוֹן בִּלְחוֹדוֹהִי מִית׃ וַעֲרַק אַבְשָׁלוֹם וּזְקַף עוּלֵימָא סַכּוּאָה יַת עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא עַם סַגִּי אָתַן מֵאוֹרַח מֵאֲחוֹרוֹהִי מִסְּטַר טוּרָא׃ וַאֲמַר יוֹנָדָב לְמַלְכָּא הָא בְּנֵי מַלְכָּא אֲתוֹ כְּפִתְגָמָא דְעַבְדָּךְ כֵּן הֲוָה׃

רשי

ויהיו גוזזים. ודרכם היה לעשות משתה בגוז צאנם: ולא ילך נא אתנו. ולא יכול היה ללכת ילך נא עמנו אמנון: על פי אבשלום היתה שומה. בגזרה של אבשלום היתה שימה זו ניסומת על עבדיו להרוג את אמנון: ותכל

תהה: ולא נותר ה׳ בקריא׳ וסי׳ בלשון תרגו׳ ירקא קטל אבשלום בסלא דסנבלט. ופירושן נכס׳ כסדר פנחס:

וַיְהִי כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר וְהִנֵּה בְנֵי־הַמֶּלֶךְ בָּאוּ וַיִּשְׂאוּ קוֹלָם וַיִּבְכּוּ וְגַם־הַמֶּלֶךְ וְכָל־עֲבָדָיו בָּכוּ בְּכִי גָּדוֹל מְאֹד׃ וְאַבְשָׁלוֹם בָּרַח וַיֵּלֶךְ אֶל־תַּלְמַי בֶּן־עַמִּיחוּר מֶלֶךְ גְּשׁוּר וַיִּתְאַבֵּל עַל־בְּנוֹ כָּל־הַיָּמִים׃ וְאַבְשָׁלוֹם בָּרַח וַיֵּלֶךְ גְּשׁוּר וַיְהִי־שָׁם שָׁלֹשׁ שָׁנִים׃ וַתְּכַל דָּוִד הַמֶּלֶךְ לָצֵאת אֶל־אַבְשָׁלוֹם כִּי־נִחַם עַל־אַמְנוֹן כִּי־מֵת׃

וַיֵּדַע יוֹאָב בֶּן־צְרֻיָה כִּי־לֵב הַמֶּלֶךְ עַל־אַבְשָׁלוֹם׃ וַיִּשְׁלַח יוֹאָב תְּקוֹעָה וַיִּקַּח מִשָּׁם אִשָּׁה חֲכָמָה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הִתְאַבְּלִי־נָא וְלִבְשִׁי־נָא בִגְדֵי־אֵבֶל וְאַל־תָּסוּכִי שֶׁמֶן וְהָיִית כְּאִשָּׁה זֶה יָמִים רַבִּים מִתְאַבֶּלֶת עַל־מֵת׃ וּבָאת אֶל־הַמֶּלֶךְ וְדִבַּרְתְּ אֵלָיו כַּדָּבָר הַזֶּה וַיָּשֶׂם יוֹאָב אֶת־הַדְּבָרִים בְּפִיהָ׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַתְּקֹעִית אֶל־הַמֶּלֶךְ וַתִּפֹּל עַל־אַפֶּיהָ אַרְצָה וַתִּשְׁתָּחוּ וַתֹּאמֶר הוֹשִׁעָה הַמֶּלֶךְ׃

וַיֹּאמֶר־לָהּ הַמֶּלֶךְ מַה־לָּךְ וַתֹּאמֶר אֲבָל אִשָּׁה־אַלְמָנָה אָנִי וַיָּמָת אִישִׁי׃ וּלְשִׁפְחָתְךָ שְׁנֵי בָנִים וַיִּנָּצוּ שְׁנֵיהֶם בַּשָּׂדֶה וְאֵין מַצִּיל בֵּינֵיהֶם וַיַּכּוּ הָאֶחָד אֶת־הָאֶחָד וַיָּמֶת אֹתוֹ׃ וְהִנֵּה קָמָה כָל־הַמִּשְׁפָּחָה עַל־שִׁפְחָתֶךָ וַיֹּאמְרוּ תְּנִי אֶת־מַכֵּה אָחִיו וּנְמִתֵהוּ בְּנֶפֶשׁ אָחִיו אֲשֶׁר הָרָג וְנַשְׁמִידָה גַּם אֶת־הַיּוֹרֵשׁ וְכִבּוּ אֶת־גַּחַלְתִּי אֲשֶׁר נִשְׁאָרָה לְבִלְתִּי שׂוּם־לְאִישִׁי שֵׁם וּשְׁאֵרִית עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־הָאִשָּׁה לְכִי לְבֵיתֵךְ וַאֲנִי אֲצַוֶּה עָלָיִךְ׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַתְּקוֹעִית אֶל־הַמֶּלֶךְ עָלַי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ הֶעָוֹן וְעַל־בֵּית אָבִי וְהַמֶּלֶךְ וְכִסְאוֹ נָקִי׃

וַהֲוָה כְּשֵׁיצָיוּתֵיהּ לְמַלָּלָא וְהָא בְּנֵי מַלְכָּא אֲתוֹ וַאֲרִימוּ קָלְהוֹן וּבְכוֹ וְאַף מַלְכָּא וְכָל עַבְדוֹהִי בְּכוֹ בְּכִי סַגִּיאָה לַחֲדָא׃ וְאַבְשָׁלוֹם עֲרַק וַאֲזַל לְוָת תַּלְמַי בַּר עַמִּיחוּר מַלְכָּא דִגְשׁוּר וְאִתְאַבַּל עַל בְּרֵיהּ כָּל יוֹמַיָּא׃ וְאַבְשָׁלוֹם עֲרַק וַאֲזַל לִגְשׁוּר וַהֲוָת תַּמָּן תְּלָת שְׁנִין׃ וַחֲמִידַת נַפְשָׁא דְדָוִד מַלְכָּא לְמִפַּק עַל אַבְשָׁלוֹם אֲרֵי אִתְנַחַם עַל אַמְנוֹן אֲרֵי מִית׃ וִידַע יוֹאָב בַּר צְרוּיָה אֲרֵי לִבָּא דְמַלְכָּא לְמִפַּק עַל אַבְשָׁלוֹם׃ וּשְׁלַח יוֹאָב לִתְקוֹעַ וּנְסִיב מִתַּמָּן אִתְּתָא חַכִּימְתָּא וַאֲמַר לַהּ אִתְאַבְּלִי כְּעַן וּלְבוּשִׁי כְּעַן לְבוּשֵׁי אֶבְלָא וְלָא תְשׁוּפִין מִשְׁחָא וּתְהֵי כְּאִתְּתָא דְנַן יוֹמִין סַגִּיאִין מִתְאַבְּלָא עַל מִיתָא׃ וְתֵהָכִין לְוָת מַלְכָּא וּתְמַלְּלִין עִמֵּיהּ כְּפִתְגָמָא הָדֵין וְשַׁוִּי יוֹאָב יָת פִּתְגָמַיָּא בְּפוּמַהּ׃ וַאֲמַרַת אִתְּתָא דְמִתְּקוֹעַ לְמַלְכָּא וּנְפַלַת עַל אַפַּהּ עַל אַרְעָא וּסְגִידַת וַאֲמַרַת פְּרוֹק מַלְכָּא׃ וַאֲמַר לַהּ מַלְכָּא מַה לִּיךְ וַאֲמַרַת בְּקוּשְׁטָא אִתְּתָא אַרְמַלְתָּא אֲנָא וּמִית בַּעֲלִי׃ וּלְאַמְתָךְ תְּרֵין בְּנִין וְאִתְנַצִּיאוּ תַּרְוֵיהוֹן בְּחַקְלָא וְלֵית דְּמַשֵׁיזֵיב בֵּינֵיהוֹן וּמְחוֹ חַד יָת חַד וּקְטַל יָתֵיהּ׃ וְהָא קָמַת כָּל זַרְעִיתִי עַל אַמְתָךְ וַאֲמַרוּ הַבִי וְנִקְטוֹל יַת דִּקְטַל אֲחוּהִי וְנִקְטְלִינֵיהּ בְּחוֹבַת נַפְשָׁא דַאֲחוּהִי דִּקְטַל וּנְשֵׁיצֵי אַף יַת יָרוּתָא וּבְעוֹ לְמִקְטַל יַת חַד יְחִידִי דְאִישְׁתְּאַר בְּדִיל דְּלָא לְשַׁוָּאָה לְבַעֲלִי שׁוּם וּשְׁאַר עַל אַפֵּי אַרְעָא׃ וַאֲמַר מַלְכָּא לְאִתְּתָא אֱזִילִי לְבֵיתֵךְ וַאֲנָא אֲפַקֵּד עֲלָךְ׃ וַאֲמַרַת אִתְּתָא דְמִתְּקוֹעַ לְמַלְכָּא עֲלַי דִּילִי רִבּוֹנִי מַלְכָּא חוֹבָא וְעַל בֵּית אַבָּא וּמַלְכָּא וְכוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ זַכָּאי׃

צרויה ג' חסרים וסימ' וידע יואב בן צרויה· מה לי ולכם בני צרויה· צלק העמוני דשמואל: וימה ה' וסימ' בלשון תרגום אבאש דויג ולגדליה וקטיל נוניה: ופירושן נמסר בסדר וישב ובהאי סיפרא בחלק א' סימן כ"ב: ונמיתהו ה' חסרים יו"ד בליש' מיתה וסימ' כפגעו בו הוא ימיתנו· להמתו דהעלו אתו אלי במטה· והנה קמה כל המשפחה· ועשרה אנשים· ויך אתם מלך בבל· עוד כצאתי הוציאם להמתם במדבר גם הוא חס': על בית ועל בית י"ג דסמיכי בקריאה וסימ' במסרה רבתא:

רשי

ותכל דוד· הרי זה מקרא קצר ותכל נפש דוד וכן תירגם יונתן וחמידת נפשא דדוד כמו נכספה וגם כלתה: כי נחם על אמנון· קבל תנחומין: וישלח יואב תקועה· אמרו רבותינו שמן זית מצוי שם לכך חכמ' מצוייה שם: אבל אשה אלמנה אני· אבל בקושטא: עלי אדוני העון· כינוי הוא לכבודו כלומר אתה מרחם אותי לאמר אני מצוה עליך ואני אך לדרכי ואתה לא תצוה עלי ובני יהרג על מי העון הזה: יזכור

רדק

אל תלמי· שהיה אבי אמו: ויתאבל דוד· היה מתאבל על אמנון בנו כל הימים שזוכר אחר כן והם שלש שנים שהיה אבשלום בגשור: ותכל דוד· פירושו כתרגומו וחמידת נפשא דדוד מלכא למיפק על אבשלום ר"ל אותה נפשו לצאת בעבור אבשלום מרוב תאותו לו על דרך נכספה וגם כלתה נפשי· והחכם רבי אברהם ב"ע פירש ותכל את דוד והוא פועל יוצא כלו' אשתו את אבשלו' בקשה דוד מאד עד שהתאוה דוד אל אבשלום והתאוה שיצא אחריו אחד מעבדיו בעבורו וזהו שאמר לצאת אל אבשלום: וידע יואב· הכיר מתוך דבריו ויירא מלאמור לו בפירוש ושלח לו הדבר על ידי סבה וגלגול דברים: וישלח יואב תקועה· אמרו רבותינו ז"ל מאי שנא תקוע' אמ' רבי יוחנן מתוך שרגילין בשמן חכמ' מצוי' בהם והית' העיר ההיא רבת זיתי שמן· וכן אמרו תקוע אלפא לשמן ר"ל העיר המשובחת בשמן בארץ ישר' היתה תקוע לפי' קורא אות אלפא לשמן כמו שהאלף ראש לאותיו' והיתה העיר בחלקו של אשר דכתי' ביה וטובל בשמן רגלו שמוסף שמן כמעין: וישם את הדברי' בפיה· אמרו והם הנ' סדר את המשל בפיה מה היה צריך לאשה חכמה לפי שתדע להשיב בחכמה למה שיאמר לה המלך כי יואב לא היה יודע מענה המלך שישים בפיה כל הדברי' אלא כלל הדברי' סדר לה ויש לפרש גם כן כי הוא ספר לה המעשה והיא תקנה המשל: ותאמ' האשה התקועית אל המלך· ת"י ואתת איתתא לפי שאחר כן אמר ותאמר הושיעה המלך ולא אמר ותבא אל המלך לפי' תרגם ותאמר הראשון ואתת· ואדוני אבי ז"ל פירשו כן כי ותאמר הראשון ליושבי השער אמרה אל המלך אני רוצה להכנס והם אמרו לא לא ישמע לך המלך כי רבים עומדי' עליו וזהו שאמר כי יראוני העם כלומר הפחידוני כי אמרו שלא תשמע דברי' וכשנכנס' אמרה הושיעה המלך כדרך הצועקים: אבל אשה אלמנה אני· כתרגומו בקושטא: וימת אישי· אחר שאמרה אלמנה אני ידוע הוא שמת אישה למה אמרה וימת אישי אלא כך אמרה אני אשה אלמנה זה ימים אבל עתה אחשוב שמת אישי היום אם יהרגו בני הנשאר לי: ויכו האחד את האחד· הכנוי טרם ההודעה וכן ויתנו את טעמו ותהמתו חיתו לאם והדומי' להם: גם את היורש· כמו שמת היורש האחד זהו רבוי גם: לבלתי שום לאישי שם ושארית· בני המשפח' מתכוונין שלא ישאר לאישי שם ולהשמיד את היורש כדי שיהיו הם יורשים נכסי בעלי כי אין עליהם דין ומשפט להמיתו אף על פי שהרג את אחיו כי לא היו שם עדי' כמו שאמ' הכתו' ואין מציל ביניה' ואין דין בני מסור להם אלא לשמים ולא לבד ואת"ה הם גואלי הדם ואם לבבם ולא ילכו אחר הדין כי הבור יתי' חשם על ההרוג בשוגג שאין דינו מסור לבני אדם אע"פכ את' פן ירדוף גואל הדם אחרי הרוצח כי יחם לבבו אבל זו אין לבבם חם על זה אבל כונת' להרוג את היורש כדי שירשו הם הנחלה ואני אשאר בלא בן: וכבו את גחלתי· המאירה לי אחרי מות אישי ובני האחד: אצוה עליך· אצוה בני המשפחה עליך שלא יגעו בבנך: עלי אדוני המלך העון· בהפך רצתה לומר אלא שכנתה לכבוד המלך כלומר עליך יהיה העון אם נכנס אני ובני עליך ולא ישמר שהם ויהרגוהו בני המשפחה:

רלבג

ויתאבל על בנו כל הימים· ר"ל ימים רבים כי אחר שלש שנים נחם על אמנון כי מת כמו שזכר אחר זה ואולי אמר כל הימים לספר שלא היה יום בימי השבה ואפילו המועדי' שלא היה דואג דוד זה והנה מצאנו בבן הראשון שנולד מבת שבע שתכף שמת רחץ וסך ואכל ושתה ואמר לעבדיו ועתה מאחר שהילד מת למה זה אני צם האוכל להשיבו עוד אני הולך אליו והוא לא ישוב אלי והנה בזה היה ראוי שנאמר למה הוא מתאבל עליו כל כך והוא לא ישוב אליו אא שנאמר זה הספק הוא ממה שיקל כי דוד הרחיק היותו צם בצום אח' מות הילד כי הצום יעשה על דרך התפלה והבקש' מהש"י וזה דבר בלתי ראוי אחר מות הילד אבל יתאבל עליו והדאגה הוא דבר יחייב הטבע אהבה הדמיוני' ולזה לא הרחיק מפני זה התאבל על המות: ותכל דוד המלך· הוא משעם כסף כטעם נכספה וגם כלתה נפשי והוא חסר המצטרף והרצון בו ותכל נפש דוד המלך לצאת אל אבשלום להביאו אליו כי נחם על אמנון כי מת: ויקח משם אשה חכמה· ר"ל יודעת לסדר דבריה בחכמה ובשכל· והנה בקש ממנה שתשים עצמה כאשה זה ימים רבים מתאבלת על מת וזה תהיה במלבשה בגדי אבל לא תסוך שמן ותבכה ותתאבל בהיותה לפני המלך: תני את מכה אחיו ונמיתהו· הנה שאלתם זאת ירמה מפני שתהיה חשבם עצמם גואלי הדם והנה לא הותרו גואלי הדם להרוג הרוצח עד עמדו לפני העדה למשפט ולזה אמר דוד חי ה' אם יפול משערת בנך ארצה: עלי אדני המלך העון ועל בית אבי והמלך וכסאו נקי· ר"ל עון רציחת בנה אם ירצחוהו בני המשפח' והנה אמרה דרך מוסר להראות שהמלך אשר כזה לא יקח עצה שלא להצילו: המדבר

חבור נא המלך את ה'. שהקפיד על אורך הדרך להציל נפשות שנאמר ושמתו כי ירבה הדרך וזהו מהרבית גואל הדם לשחת ואתה רודף אותי: ולמה חשבת כזאת. שחשדת לישראל שיבואו להרוג את השני בלא עדים והתראה: ומדבר המלך הדבר הזה כאשם. והדבר הזה מחרבת לאחרים שאמרת לי לא יפל משערת בנך ארצה שכמו שאגלה לך שאין הדבר הזה שא על שני בניך אל תתחרט לאמר דברתי זה כאשם והנני חוזר בי לבלתי השיב המלך את אבשלום שנדח ממנו וברח לו: ומדבר המלך. אוקיכ"ן פרלטי"ט בלע"ז: כי מות נמות. וידינו בחותי שנים ולא ישא אלהים נפש חים מן המיתה לפיכך וחשב המלך מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח: ועתה אשר באתי לדבר אל המלך אדוני את הדבר הזה. בבכוי עלי ועל בני: כי יראוני העם. הפחידוני מלבקש את אדוני על בנו פן יכעוס עלי: ותאמר שפחתך אדברה נא. יכעיס זה אולי יעשה וגו': כי ישמע המלך שי להציל את אמתו מכף האיש הבא להרוג את בני ולהשמידני יחד מנחלת אלהים: ותאמר שפחתך. אחר שיכוה המלך עלי יהיה דברו למנוח לבני כי לא ישוב מדברו הטוב כי כמלאך השם אדוני המלך ולא יחזירנו כעס ושנאה מדברו הטוב: אס

מנחה ד' חס' ו' בליש' וסי' וירא מנוחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה. יהיה נא דבר אדני המלך למנוחה. ודמשק מנחתו: והיתה מנחתו כבוד' וכל המנחות דכות': מלאך האלהים ח' בקריא' וסי' נמסר בשפטים סי' י"ג:

ויאמר המלך המדבר אליך והבאתו אלי ולא יסיף עוד לגעת בך: ותאמר יזכר נא המלך את יהוה אלהיך מהרבית גאל הדם לשחת ולא ישמידו את בני ויאמר חי יהוה אם יפל משערת בנך ארצה: ותאמר האשה תדבר נא שפחתך אל אדני המלך דבר ויאמר דברי: ותאמר האשה ולמה חשבתה כזאת על עם אלהים ומדבר המלך הדבר הזה כאשם לבלתי השיב המלך את נדחו: כי מות נמות וכמים הנגרים ארצה אשר לא יאספו ולא ישא אלהים נפש וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח: ועתה אשר באתי לדבר אל המלך אדני את הדבר הזה כי יראני העם ותאמר שפחתך אדברה נא אל המלך אולי יעשה המלך את דבר אמתו: כי ישמע המלך להציל את אמתו מכף האיש להשמיד אתי ואת בני יחד מנחלת אלהים: ותאמר שפחתך יהיה נא דבר אדני המלך למנחה כי כמלאך האלהים כן אדני המלך לשמע הטוב והרע ויהוה אלהיך יהי עמך: ויען המלך ויאמר אל האשה אל נא תכחדי ממני דבר אשר אנכי שאל אתך ותאמר האשה ידבר נא אדני המלך: ויאמר המלך היד יואב אתך בכל זאת ותען האשה ותאמר חי נפשך אדני המלך

ואמר מלכא מן דיימר ליך מדעם ותייתיניה לותי ולא יוסיף עוד לאנזקא ביך: ואמרת ידכר כען מלכא מה דכתיב בספר אוריתא דיי אלהך בדיל לאסגאה אורחא קדם גאיל דמא לחבלא ולא ישיצון ית ברי ואמר קיים הוא יי אם יפול מסער ריש בריך לארעא: ואמרת אתתא תמליל כען אמתך קדם רבוני מלכא פתגמא ואמר מליל: ואמרת אתתא ולמה חשבתא כהדא על עמא דיי וממליל מלכא פתגמא הדין כגבר חייב בדיל דלא לאתבא מלכא ית בידוריה: ארי מיתא דמאית וכמיא דמתאשדין לארעא דלא איפשר להון דיתוספון כן לית איפשר לדינא דקושטא לקבלא ממון דשקר ודמחשב מחשבן בדיל דלא לברדא מיניה בידורא: וכען דאתיתי למללא קדם מלכא רבוני ית פתגמא הדין ארי דחלונני עמא ואמרת אמתך אמליל כען קדם מלכא מאים יעביד מלכא ית פתגמא דאמתיה: ארי ישמע מלכא לשזבא ית אמתיה מיד גברא לשיצאה יתי וית ברי כחדא מאחסנת עמא דיי: ואמרת אמתך יהי כען פתגמא דריבוני מלכא לניחא ארי כמלאכא דיי כן רבוני מלכא למשמע טב וביש ומימרא דיי אלהך יהי בסעדך: ואתיב מלכא ואמר לאתתא לא כען תכסי מני פתגם דאנא שאיל יתיך ואמרת אתתא ימליל כען ריבוני מלכא: ואמר מלכא היד יואב עמך בכל דא ואתיבת אתתא ואמרת חיי נפשך רבוני מלכא

המדבר אליך. מבני המשפחה תביאהו אלי ואני אכוה לו ולא יוסיף עוד לגעת בך ואמר והבאתו והיה לו לומר מדרך הדקדוק והבאתיו בחירק התיו כי לנקבה הוא מדבר אבל אמר והבאתו כנגד אחד מנעריו העומדים שם כי האשה לא היתה יכולה להביאו אם לא עם אחד מנערי המלך: יזכר נא המלך. רצתה לומר שיוציא שבועה מפיו שלא יומת בנה ולמה מהרבית גואל כלומר שהיו רבים גואלים הדם ואם יכוה המלך לאחד יבא האחר ויהרגנו אבל אם ישבע המלך שלא יומת ישמעו הגואלים את השבועה ויראו שלא יגעו בו וי"ת ידכר כען מלכא מה דכתיב בספר אוריתא דיי' אלהך בדיל לאסגאה אורח' קדם גאיל דמא לחבלא: משערת בנך ארצה. כתרגומו מסער ריש בריך: תדבר נא. אחרי אשר כתן לה מה ששאלה ממנו רצתה לגלות לו קצת הדברים ברמיזה כדי שיבין כי על דבר אבשלום באה: ולמה חשבת. כי לא יאמינו שאתה נשבעת שלא יומת בני אבל יאמרו אם דבר המלך הדבר הזה באשם ובשוגג דבר אותו שהרי הוא אינו משיב את אבשלום שהוא ברח מפני שהרג אמנון אחיו ואיך נשבע הוא שזה שהרג אחיו לא יומת ולא ידח: כי מות נמות. כלנו סופינו למות וכמו המים הנגרים ארצה אשר לא יאספו אחרי שנשפכו במקום מדרון שנגרים כן נפשות בני אדם לא יאספו עוד אל הגוף מדרך הטבע אלא במעשה נס בתחיית המתים: ולא ישא אלהים נפש. שלא יוציאנה מן הגוף כלומ' לא ישא פניכל אים כי כלנו נמות ואין על האדם להרבות שפיכות דם אלא למעטו כמו שיוכל ואם יהרוג אדם חבירו לא צוה המקו' להרגו אם לא הרגו במזיד בעדים ובהתראה כדי למעט שפיכות הדם ואם הרגו שוגג צוה שיגלה עד זמן ידוע ולא יהרגו אותו אפילו הרגו מזיד אם אין שם עדים והתראה וזהו שאמ' וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח אלהים חשב מחשבות ושם משפטים לבלתי ידח ההורג ויש לפרש וחשב מחשבות על המלך כלומר אחר שכן הוא שכלנו סופינו למות יחשוב המלך מחשבו' שלא ידח ממנו נדח ואם מת אחד לא יומתו שנים וי"ת אלהים דייכא ותרגם הפסוק כן ארי מיתא דמאית וכמיא דמתאשדין וגו': כי יראוני העם. כבר פירשנו בו פירוש אחר בתחילת הפרשה כי על נערי המלך העומדים אמרה והפירוש הנכון בעיני כי על כל בני עירה אמרה כי הפחידוני העם שלא תועיל צעקתי לפני המלך בדבר הזה: למנוחה. שיניחני מדאגתי ומעצבי: לשמוע הטוב והרע. כלומר שתשפט האמת לפי מה שתשמע: היד יואב. עצתו ודברו: אס

רלבג

מהרבית גואל הדם לשחת. ר"ל שלא ירבו גואלי הדם לשחת כי אין זה מחק גואלי הדם כי זה הנשאר הוא גם כן קרובם וכשו אמרה שיזכור לפניו שיאמר להם שאין ראוי להם מצד היותם גואלי הדם שירבו לשפוך דם קרוביהם ואז נשבע דוד חי יי' אם יפול משערת ראשו ארצה וידמה שלא אמרה שהיה שם עדים ולזה נשבע לה כי לפי דיני התור' לא היה בן מות אם היה הענין כמו שהגיד לו ואפשר עוד שאף על פי שהיה בן מות לפי משפטי התורה הנה היה יכלת למלך להצילו להוראת שעה: ומדבר המלך הדבר הזה כאשם לבלתי השיב המלך את נדחו. ר"ל והנה המלך מדבר הדבר הזה שנראה בו שהוא כמו אשם על שלא השיב את נדחו והוא אבשלום כי אם יבקש להמיתו על דבר אמנון יעשה מה שהרחיק אותו בדברו עם זאת האשה התקועית: כי מות נמות. כלנו כמו המים הנגרים ארצה שלא יתקבצו לעמוד מההגרה כן בני האדם דורכים אל המות: ולא ישא אלהי' נפש. להצילה מהמות ר"ל שלא יכובד בזה הענין שום אדם ולא ישא פני נפש בזה כי סוף כל אדם למות. והנה חשב הש"י מחשבות להמית בני האדם במינים שונים ובסבות שונות בדרך שלא יהיה נדח אחד מן האנשים שידמה בנפשו לברוח מהמות וכאילו אמרה זה להעיד כי אולי מאת הש"י היתה הסבה להמית את אמנון כי הוא חושב מחשבות לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו: יהיה נא דבר אדני המלך למנוחה. ר"ל להניח לי מרגזי וזה יהיה סבה לשאול ממנו שישיב את נדחו אחר שהסכים זה הענין בבני: כי כמלאך האלהים כן אדני המלך לשמוע הטוב והרע. ר"ל כי מה שישפט באלו הדברים שיבאו לפניו מהטוב והרע ישפוט בתכלית מה שאפשר מהטוב והיושר והחמלה כאילו הוא מלאך האלהים: אס

אם אש להמין ולהשמיל. אש חסר יו"ד והוא כמשמעו ו"ת אם אית כמו הים וכן האים בבית רשע שהוא חסר תרגם האית ופי' הפסוק לדעת יונתן אם יש לנטות ימין ושמאל מכל אשר דברת אלא כן הוא כמו שאתה אומר כי עבדך יואב צוני ואם כפרש איש כמשמעו יהיה פירושו כן אם איש אחר צוני להימין ולהשמאיל מכל הדברים האלה אלא כאשר דבר אדוני המלך כן הוא כי עבדך יואב הוא היה שצוני ויהיה פי' אשר כמו כאשר וכן תאכל מצות אשר צויתיך כאשר צויתיך ויהיה מכל אשר דבר כסתר עמו ופירושו מכל מה אשר אמרתי וכמוהו רבים במקרא להיות מלה חסירה מן הענין בהיות הדבר מובן מן הענין הקודם כמו שכתבנו בספר מכלל: לדעת את כל אשר בארץ. בין בדבריך בין בדברי אחרים: הנה נא עשיתי. שמעתי לדברי האשה המדברת אלי במצותיך ובשאת מרוצת מצאתי כתוב עשיתי וקרי עשית ופי' לאותה הבשאת אתה עשית את הדבר הזה לשלוח לי התקועית לסבב פני הדבר על אבשלום לך השיבו כדבריך: אל פניו. כמו על פניו כמו ש ההרי' לא אכל על ההרי': עבדו. כתיב עבדך קרי והענין אחד הוא: וכאבשלום לא היה איש יפה. סמוך לסיפור המרד שמרד באביו ספר מה גרם לו זה כי היה יפה ובכל ישראל לא היה כמוהו ונתגאה ביופיו ובשערו וחשב כי אין ראוי למלוכה מבני דוד כמוהו ומרד אולי שמע כי בלב המלך להמליך שלמה אחריו ומרד על אביו בחייו וגנב לב ישראל: ובגלחו. אמרו רבו' ז"ל כי אבשלו' נזיר עולם היה כן היתה קבלה בידם כי מן הפסוקים לא ראו זה כי אפשר כי הוא היה מגדל שערו ליופי שערו להתנאות בו ולהתכאות ומשנה לשנה כשהיה כבד עליו שלא יוכל לסבלו היה מגלחו אבל הם ז"ל קבלו כי בנזירות היה מגדל אותו ולמדו מזה כי מי שנדר בנזי' עולם כל ימי חייו כשהכביד שערו מיקל בתער משנים עשר חדש לשנים עשר חדש שנ' ויהי מקץ ימים לימים זהו משנ' לשנ' כי ימים הוא שנה כמו ימים תהיה גאולתו: באבן המלך. כתרגו' במתקלא דמלכא כמו לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן שהוא מ משקל: אל ידי. סמוך למקום שדותי וכת' דסמיכא לדילי: לכו והציתוה. הכתוב הוא על דרך כתי' הפ"א למדבר בעדו ר"ל שהוא עצמו ילך עמה והקרי הוא על דרך חסרי הפ"א והוא כווי לרבים ושניהם ענין אחד אלא שהקרי יותר קרוב: ואם

אש ג' סבירין יש וסי' עוד האש בית רשע. אש רעים. אם אש להמין ולהשמיל. ולך י"א בקריא וסי' ויאמר קח נא את בנך יחידך. ותאמר לו אמו עלי קללתך בני. ויאמרו לו החרש. ועתה שוב ולך בשלום.

אם אש להמין ולהשמיל מכל אשר דבר אדני המלך כי עבדך יואב הוא צוני והוא שם בפי שפחתך את כל הדברים האלה: לבעבור סבב את פני הדבר עשה עבדך יואב את הדבר הזה ואדני חכם כחכמת מלאך האלהים לדעת את כל אשר בארץ:

ויאמר המלך אל יואב הנה נא עשיתי את הדבר הזה ולך השב את הנער את אבשלום: ויפל יואב אל פניו ארצה וישתחו ויברך את המלך ויאמר יואב היום ידע עבדך כי מצאתי חן בעיניך אדני המלך אשר עשה המלך את דבר עבדו: ויקם יואב וילך גשורה ויבא את אבשלום ירושלם:

ויאמר המלך יסב אל ביתו ופני לא יראה ויסב אבשלום אל ביתו ופני המלך לא ראה:

וכאבשלום לא היה איש יפה בכל ישראל להלל מאד מכף רגלו ועד קדקדו לא היה בו מום: ובגלחו את ראשו והיה מקץ ימים לימים אשר יגלח כי כבד עליו וגלחו ושקל את שער ראשו מאתים שקלים באבן המלך: ויולדו לאבשלום שלושה בנים ובת אחת ושמה תמר היא היתה אשה יפת מראה:

וישב אבשלום בירושלם שנתים ימים ופני המלך לא ראה: וישלח אבשלום אל יואב לשלח אתו אל המלך ולא אבה לבוא אליו וישלח עוד שנית ולא אבה לבוא: ויאמר אל עבדיו ראו חלקת יואב אל ידי ולו שם שערים לכו והוציתיה באש ויציתו עבדי אבשלום את החלקה באש:

ויקם יואב ויבא אל אבשלום הביתה ויאמר אליו למה הציתו עבדיך את החלקה אשר לי באש:

אם אית למסטי לימינא ולסמלא מכל די מליל ריבוני מלכא ארי עבדך יואב הוא פקדני והוא שוי בפומא דאמתך ית כל פתגמיא האילין: בדיל לאקפא ית אפי פיתגמ' עבד עבדך יואב ית פתגמ' הדין וריבוני חכים כחכמת מלאכא דיי למידע ית כל די בארעא: ואמר מלכא ליואב הא כען עבדית ית פתגמא הדין ואזיל אתיב ית עולימא ית אבשלום: ונפל יואב על אפוהי לארעא וסגיד ובריך ית מלכא ואמר יואב יומא דין ידע עבדך ארי אשכחית רחמין בעינך ריבוני מלכא דעבד מלכא ית פתגמא דעבדיה: וקם יואב ואזל לגשור ואיתי ית אבשלום לירושלם:

ואמר מלכא יסתחר לביתיה ואפי לא יחזי ואסתחר אבשלום לביתיה ואפי מלכא לא חזא: וכאבשלום לא הוה גבר שפיר בכל ישראל לשבחא לחדא מפרסת רגלוהי ועד מוחיה לא הוה ביה מומא: ובספרותיה ית רישיה והוי מזמן עידן לעידן דמספר ארי יקיר עלוהי ומספר ליה ותקל ית סער רישיה מאתן סלעין במתקלא דמלכא: ואתילידו לאבשלום תלתא בנין וברתא חדא ושמה תמר היא הות אתתא שפירת חיזו: ויתיב אבשלום בירושלם תרתין שנין ואפי מלכא לא חזא: ושלח אבשלום לות יואב לשלחא יתיה לות מלכא ולא אבה למיתי לותיה ושלח עוד תנינות ולא אבה למיתי: ואמר לעבדוהי חזו אחסנתיה דיואב דסמיכא לדילי וליה תמן סערין אזילו ואדלקוהא בנורא ואדליקו עבדי אבשלום ית אחסנתיה בנורא:

וקם יואב ואתא לות אבשלום לביתא ואמר ליה למה אדליקו עבדך ית אחסנתא דילי בנורא:

רשי

אם אש. כמו אם יש כמו הים וכן עוד האים בית רשע כמו הים: לבעבור סבב. לגלגל עד שיבא דבר בנו של מלך לאור: ואדני חכם. והבנת כי מאת יואב יצאת: אל ידי. סמוך לרשותי במקום שאני יכול לו להזיק: אל ידי. איכמי"ם אוס"ם בלע"ז: והציתוה

רלבג

אם אש להמין ולהשמיל. פירושו אם יש להימין ולהשמאיל והרצון בו שאין לנטו' ימין ושמא' מכל אשר דבר המלך כי כן הוא האמת: לבעבור סבב את פני הדבר. הנה פני הדבר הוא מה שראוי שיפנה הדבר אליו והוא התכלית הראוי וכאן אמר שהוא עשה כן כדי שיגיע התכלית הראוי: כי כבד עליו וגלחו. מגיד שלולא שכבד עליו לא היה מגלח אותו וזה לאות כי היה נזיר מגדל פרע שער ראשו ולפי ש שהנזיר לתגלחת הוא נזיר לסתר הדברים אשר בהם הנזירו' כמו שבארנו בפרשת נזיר למדנו שהוא היה נזיר ולפי שזה היה מנהגו תמיד משנ' לשנה כמו שספר בזה המקום למדנו מזה שאבשלום היה נזיר עולם: מאתים שקלים באבן המלך. הנה היה שוקל זה במשקל ש המלך אם לפי שהיה נותן משקלם כסף או זהב לבית המקדש או לעניי' או היה שוקל זה לראות הפלגת רבוי שערו: ויסק

מלא קרנך שמן. השב את הנער. ואלישע הנביא. ויאמר המלך אל חזאל. קח בידך את המגלה. הואל נא ולך. ולך בא אל הגולה. אכול. את המגלה הזאת: אל פניו ו' בקריאהה וסימ' לשנאיו אל פניו להאבדו כ' כו. ויפל יהושע אל פניו ארצה וישתחו. ויפל יואב אל פניו. ויצא אל פניו יהוא בן חנני. הן יקטלני לו איחל:

המיתני. ויהרוג אותי המלך: והשכים אבשלום. בבל בקר: מאחר שבטי ישראל צריך. משבט פלוני: והצדקתיו. ואודכיניה בקושטא: וחמשים אים ונומ׳. כולם נטולי טחול וחקוקי כפות רגלים: מקץ ארבעים שנה. משאלו ישראל מלך לשמואל נתגלגל דבר מרד והספלה במלכות: אלכה נא בחברון ואשלם את נדרי. אמרו רבותינו להביא כבשים מחברון כי שם היו כבשים שמנים:

קרואים

רלבג

וישק המלך לאבשלום. הנה לא נשקו בפיו ולזה היתה הנשיקה נקשרת עם אות למ״ד: וחמשים אים רצים לפניו. הנה מפני שלא היה מדרך מלכי ישראל להרבות סוסים כמו שהזהירה התורה הנה היה הענין הזה דבר גדול בזה אל אבשלום כי לא היה מלך: ועמד על יד השער. ר״ל שהוא עומד על מקום ששם יעברו העוברים לבא אל שער המלך: ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל. ר״ל באלו הכזבים כאלו גנב לבם מאת המלך דוד ולקחו לו כי בזה משך לב העם אליו: ויהי מקץ ארבעים שנה. יתכן שאלו ארבעים שנה התחילו מעת שנמשחה המלכות בישראל ר״ל מעת המשח שאול או התחילו מעת שלמה ארבעים שנה מעת המשח דוד ואולי הונד על דרך נבואה שארבעים שנה יעמוד מלכות דוד ולזה חשב אבשלום שאז יהיה העת שתסור המלוכה מדוד ודמה מפני זה שכבר תשלם מחשבתו בהריגת אביו לשוב שתהיה המלוכה לו: ואשלם את נדרי ליי׳ בחברון. דימה שהיתה אז במת נכוד בחברון ואמר אבשלום לזבוח שם זבחי ליי׳ כי לא נאסרו הבמות כי אז היו בין התנות והנחלה ר״ל בין משכן שילה ובין בית המקדש ולא נאסרו הבמות לגמרי עד שנבנה בית המקדש בהר המוריה כמו שנתבאר בתורה ולזה אמר בספר מלכים רק העם מזבחים ומקטרים בבמות כי לא נבנה בית לשם יי׳ עד הימים ההם והנה מפני שראה אבשלום ששם נמשחה המלוכה לדוד והצליח בה חשב שיהיה המקום גורם ולזה בחר ללכת לחברון: ועבדתי את יי׳. ר״ל לזבוח לו זבחים:

ואם יש בי עון. כי לא לחנם הרגתי אמנון כי הוא ענה את תמר אחותי ובזה אותה בתכלית הבזיון: והשכים. כן היה מנהגו בכל בקר ובקר: על יד דרך השער. על מקום שהיה בדרך השער ות״י על כיבש אורח תרעא ר״ל מסילת הדרך: ועלי יבא. כמו ואלי ורבים על במקום אל: והצדקתיו. כתרגומו ואודכיניה בקושטא: בקרב איש: הבי״ת מעמדת בגעיא והרי״ש חטופה: והחזיק לו. כמו בו וכן לפניכם לחרב כמו בחרב: ויהי מקץ ארבעים שנה. אמרו רז״ל ארבעים שנה תזמן ששאלו להם מלך ואמרו אותה שנה ששאלו להם מלך עשירית של שמואל היתה ושאול מלך עם שמואל שנה אחת ושתים שמלך שאול בעצמו הרי שלש ולז׳ של דוד הרי ארבעי׳ כי בשלשים ושבע של דוד מרד אבשלום ואמר זמן זה במרד אבשלום כלומר כי לקץ ארבעי׳ שנה ששאלו להם ישראל מלך יצא מרד במלכותם והרגו כמה מישראל: ואשלם את נדרי. את שיקרב קרבן נדרו בחברון אשר נדר בגשור כי שנת היתר הבמו׳ היה והיה האדם מקריב בכל מקום שירצה אע״פ שאהל מועד היה בגבעון. ומן הנראה מה שהלך לחברון להקריב לפי שהיה דעתו למרוד ולמלוך בחר המקום שהוקם בו אביו למלך: ובדברי רבו׳ ז״ל לא הלך אלא להביא כבשים מחברון להקריב שם כי שם היו הכבשים הטובים והקשו על האומר זה ואמרו בחברון מחברון מבעי ליה: אם ישוב ישיבני. ישיב כתיב וקרי ישוב ישיב לשון תשובה והקרי ישוב לשון ישיבה והוא מקור ר״ל אם ישיבני ירושלם שאשב בה: כשמעכם. בכ״ף קרואים

ואם יש ג׳ וסימ׳ ואם יש בו עון והמתני אתה. ואם יש בי עון והמתני. דבר יי׳ אתם: מאחרי ג׳ וסימ׳ ויעש לו אבשלום מרכבה. שוא לכם משכימי. הוי משכימי בבקר: למשפט ט״ו דגשים וסימ׳ והיו לכם הערים.

ויאמר אבשלום אל יואב הנה שלחתי אליך לאמר בא הנה ואשלחה אתך אל המלך לאמר למה באתי מגשור טוב לי עד אני שם ועתה אראה פני המלך ואם יש בי עון והמתני: ויבא יואב אל המלך ויגד לו ויקרא אל אבשלום ויבא אל המלך וישתחו לו על אפיו ארצה לפני המלך וישק המלך לאבשלום:

טו ויהי מאחרי כן ויעש לו אבשלום מרכבה וססים וחמשים איש רצים לפניו: והשכים אבשלום ועמד על יד דרך השער ויהי כל האיש אשר יהיה לו ריב לבוא אל המלך למשפט ויקרא אבשלום אליו ויאמר אי מזה עיר אתה ויאמר מאחד שבטי ישראל עבדך: ויאמר אליו אבשלום ראה דבריך טובים ונכחים ושמע אין לך מאת המלך: ויאמר אבשלום מי ישמני שפט בארץ ועלי יבוא כל איש אשר יהיה לו ריב ומשפט והצדקתיו: והיה בקרב איש להשתחות לו ושלח את ידו והחזיק לו ונשק לו: ויעש אבשלום כדבר הזה לכל ישראל אשר יבאו למשפט אל המלך ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל:

ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום אל המלך אלכה נא ואשלם את נדרי אשר נדרתי ליהוה בחברון: כי נדר נדר עבדך בשבתי בגשור בארם לאמר אם ישיב ישיבני יהוה ירושלם ועבדתי את יהוה: ויאמר לו המלך לך בשלום ויקם וילך חברונה:

וישלח אבשלום מרגלים בכל שבטי ישראל לאמר כשמעכם את קול השפר ואמרתם מלך אבשלום בחברון:

ואמר אבשלום ליואב הא שלחית לותך למימר איתא הלכא ואשלחינך לות מלכא למימר למה אתיתי מגשור טב לי עוד דאנא תמן וכען אחזי אפי מלכא ואם אית בי חובא ויקטלינני: ואתא יואב לות מלכא וחוי ליה וקרא לאבשלום ואתא לות מלכא וסגיד ליה על אפוהי על ארעא קדם מלכא ונשק מלכא לאבשלום:

והוה מבתר כן ועבד ליה אבשלום רתיכין וסוסון וחמשין גברא רהטין קדמוהי: ומקדים אבשלום וקאי על כיבש אורח תרעא והוי כל גברא דיהי ליה דין למיעל לקדם מלכא למדן וקרי אבשלום ליה ואמר אי מדא קרתא את ואמר מחד שבטיא דישראל עבדך: ואמר ליה אבשלום חזי פתגמך תקנין ויאין ושמע לית לך מן קדם מלכא: ואמר אבשלום מן ימנינני דיינא בארעא וקדמי ייתי כל גבר דיהי ליה דין ומצו ואדכיניה בקשוט: והוה כד קרב גברא למסגד ליה ומושיט ית ידיה ומתקיף ביה ונשיק ליה: ועבד אבשלום כפתגמא הדין לכל ישראל דאתן למדן לות מלכא וגניב אבשלום ית ליבא דאנשי ישראל:

והוה מסוף ארבעין שנין ואמר אבשלום למלכא איזיל כען ואשלים ית נדרי דנדרית קדם יי׳ בחברון: ארי נדרא נדר עבדך במיתבי בגשור בארם למימר אם אתבא יתיבנני יי׳ לירושלם ואפלח קדם יי׳: ואמר ליה מלכא איזיל בשלם וקם ואזל לחברון:

ושלח אבשלום מאללין בכל שבטיא דישראל למימר כמשמעכון ית קל שופרא ותמרון מלך אבשלום בחברון:

כי יפלא ממך דבר. וישב בעיר ההיא עד. והיא ישבת תחת תמר. והשכים אבשלום ועמד. ויעש אבשלום כדבר הזה. ויסרו למשפט אלהיו יורנו. החרישו אלי איים ולאמים. כל כלי יוצר עליך. נהמה כדובים כולנו וביונים. אתה אל תירא עבדי. וחברו. וקרבתי אליכם למשפט. ויי׳ לעולם ישב. בקום למשפט אלהים:

מורן ד' וסימ' נמסר בסדר ויגש ׃ וכל ביתו ג' בקריאה וסימ' ויעל האיש אלקנה וכל ביתו · וימת שאול ושלשת בניו דדה · ויצא המלך וכל ביתו ברגליו ׃ גולה וגולה ה' בקריא' וסימ' כי קשרתם כלכם עלי ב'

וְאֶת־אַבְשָׁלוֹם הָלְכוּ מָאתַיִם אִישׁ מִירוּשָׁלִַם קְרֻאִים וְהֹלְכִים לְתֻמָּם וְלֹא יָדְעוּ כָּל־דָּבָר׃ וַיִּשְׁלַח אַבְשָׁלוֹם אֶת־אֲחִיתֹפֶל הַגִּילֹנִי יוֹעֵץ דָּוִד מֵעִירוֹ מִגִּלֹה בְּזָבְחוֹ אֶת־הַזְּבָחִים וַיְהִי הַקֶּשֶׁר אַמִּץ וְהָעָם הוֹלֵךְ וָרָב אֶת־אַבְשָׁלוֹם׃ וַיָּבֹא הַמַּגִּיד אֶל־דָּוִד לֵאמֹר הָיָה לֶב־אִישׁ יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם׃ וַיֹּאמֶר דָּוִד לְכָל־עֲבָדָיו אֲשֶׁר־אִתּוֹ בִירוּשָׁלִַם קוּמוּ וְנִבְרָחָה כִּי לֹא־תִהְיֶה־לָּנוּ פְלֵיטָה מִפְּנֵי אַבְשָׁלֹם מַהֲרוּ לָלֶכֶת פֶּן־יְמַהֵר וְהִשִּׂגָנוּ וְהִדִּיחַ עָלֵינוּ אֶת־הָרָעָה וְהִכָּה הָעִיר לְפִי־חָרֶב׃ וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי־הַמֶּלֶךְ אֶל־הַמֶּלֶךְ כְּכֹל אֲשֶׁר־יִבְחַר אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ הִנֵּה עֲבָדֶיךָ׃ וַיֵּצֵא הַמֶּלֶךְ וְכָל־בֵּיתוֹ בְּרַגְלָיו וַיַּעֲזֹב הַמֶּלֶךְ אֵת עֶשֶׂר נָשִׁים פִּלַגְשִׁים לִשְׁמֹר הַבָּיִת׃ וַיֵּצֵא הַמֶּלֶךְ וְכָל־הָעָם בְּרַגְלָיו וַיַּעַמְדוּ בֵּית הַמֶּרְחָק׃ וְכָל־עֲבָדָיו עֹבְרִים עַל־יָדוֹ וְכָל־הַכְּרֵתִי וְכָל־הַפְּלֵתִי וְכָל־הַגִּתִּים שֵׁשׁ־מֵאוֹת אִישׁ אֲשֶׁר־בָּאוּ בְרַגְלוֹ מִגַּת עֹבְרִים עַל־פְּנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־אִתַּי הַגִּתִּי לָמָּה תֵלֵךְ גַּם־אַתָּה אִתָּנוּ שׁוּב וְשֵׁב עִם־הַמֶּלֶךְ כִּי־נָכְרִי אַתָּה וְגַם־גֹּלֶה אַתָּה לִמְקוֹמֶךָ׃ תְּמוֹל בּוֹאֶךָ וְהַיּוֹם אֲנוֹעֲךָ עִמָּנוּ לָלֶכֶת וַאֲנִי הוֹלֵךְ עַל אֲשֶׁר־אֲנִי הוֹלֵךְ שׁוּב וְהָשֵׁב אֶת־אַחֶיךָ עִמָּךְ חֶסֶד וֶאֱמֶת׃ וַיַּעַן אִתַּי אֶת־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמַר חַי־יְהוָה וְחֵי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ כִּי אִם בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִהְיֶה־שָּׁם אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אִם־לְמָוֶת אִם־לְחַיִּים כִּי־שָׁם יִהְיֶה עַבְדֶּךָ׃

ועם אבשלום אזלו מאתן גברין מירושלם זמינין ואזלין לתומיהון ולא ידעין כל מדעם׃ ושלח אבשלום ית אחיתופל גילונאה מלכא דדוד מקרתיה מגילו בדבחותיה ית דבחיא והות מרדא תקיף ועמא אזיל וסגי עם אבשלום׃ ואתא דמחוי לות דוד למימר אתפני ליבא דאנש ישראל בתר אבשלום׃ ואמר דוד לכל עבדוהי דעמיה בירושלם קומו ונערוק ארי לא תהי לנא שיזבא מן קדם אבשלום אוחו למיזל דילמא יוחי וידבקיננא ויכמון ית בישתא עלנא וימחי ית קרתא לפתגם דחרב׃ ואמרו עבדי מלכא למלכא ככל דייתר רבוני מלכא הא עבדך׃ ונפק מלכא וכל אנש ביתיה די עמיה ושבק מלכא ית עשר נשין לחינן למיטר ביתא׃ ונפק מלכא וכל אנש ביתיה עמיה וקמו באתר רחיק׃ וכל עבדוהי עברין על ידוהי וכל קשתיא וכל קלעיא וכל גתאי שית מאה גברא דאתן עמיה מגת עברין קדם מלכא׃ ואמר מלכא לאתי גתאה למא תיזיל אף את עמנא תוב ותיב עם מלכא ארי נוכרא את ואף אם גלי את איזיל לך לאתרך׃ תמלי אתית ויומא דין איטלטלינך עמנא למיזל ואנא אזיל לאתר דלית אנא ידע לאן אנא אזיל תוב ואתיב ית אחך עמך ועביד עמהון טיבו וקשוט׃ ואתיב אתי ית מלכא ואמר קיים הוא יי וקיים ריבוני מלכא אלהין באתרא דיהי תמן רבוני מלכא אם למותא ואם לחיי ארי תמן יהי עבדך׃

בפסוק · וגם גלה אתה ממקומך · אילין ג' קדמאי חס' · עשרת אלפים גולה · גולה סוד הולך רכיל מל' ׃ והשב ד' בקריאה וסימ' נמסר בסדר ויחי ׃

רדק

קרואים והולכים לתומם · קראם שילכו עמו לחברון שלך שם להקריב קרבן והם לא ידעו דבר המרד שהיה בלבו וזהו לתומם כמו משך הקשת לתומו שלא היה יודע כי מלך ישראל הוא · ובדרש כי אמר לאביו שיכתוב לו בכתב מצותו לשני זקנים שיבחר שילכו עמו והיה מראה הכתוב ההוא לשני זקנים ואחר כך לשני זקנים אחרים ולא היו יודעים אלו באו כן עשה עד שהיו עמו מאתים איש הה"ד קרואים והולכים לתומם קרואים מדוד והולכים לתומם מאבשלום ׃ מעירו מגילה בזבחו את הזבחים · בחברון שלח לאחיתופל שיבא מעירו מגילו או פירושו וישלח אבשלום ויקח את אחיתופל מעירו מגילה ויבא אליו וקשר עמו ׃ קומו ונברחה · כי אם לא נהיה בעיר לא יבא אל העי' ואם יבא אל העי' וימצא אותנו בעיר לא תהיה לנו פליטה ממנו ויכה את העיר וזהו שאומר פן ימהר קודם שיעש' דבר אחר יבא אל העיר שיחשב שימצאני הנה לפיכך מהרו אתכנו לברוח · ובדרש שלא ידון אותנו בעיר הנדחת ועוד אמרו כשל בשל הכוס להדיח את הכוס אינו זז עד שימרקנו כלומר כיון שהתחיל הפורענות לבא ירא אני שלא ככלה ממנו ׃ ברגליו · עמו וכן וכל העם אשר ברגליך וכת' עמיה ׃ בית המרחק · כתרגומו באתר דרחיק כלומר מקום שהיה רחוק מירושלם · ובדרש מלמד שנדוהו הה"ד ישובו לי ידיאיך מלמד שפרשו ממנו ׃ על ידו · כמו לפניו כמו שאמ' על פני המלך ׃ וכל הכרתי וכל הפלתי · ת' וכל קשתיא וכל קלעיא ואפשר שהיו משפחות ידועות בישראל ורבו' ז"ל פי' אלו אורים ותומים ומלת כל קשה לפירושם ׃ וכל הגתי' · אמרו כי גרים היו וכן אתי הגתי גוי היה ולפי דעתי כי ישראלים היו שהיו מתגוררי' בגת ובאו עתה לעזרת דוד וזהו שאמ' אשר באו ברגלו מגת פי' בעבורו כמו ויברך יי' אות' לרגלי בעבורי וכבר פי' עוד למעלה בענין הגתים בדבר ע עטרת מלכם ות"י ברגלו עמיה ר"ל עם אתי הגתי ואעפ"כ שלא כזכ' ידוע כי אתי הגתי היה ראש לשש מאות איש אלה וכן אמר ויעבור אתי הגתי וכל אנשיו ׃ שוב ושב עם המלך · פי' עם אבשלום המלך שרצו ישראל להמליכו ׃ כי נכרי אתה · לפי שהתגורר בגת ימים רבי' ואולי נולד שם ועתה באת מקרוב כי נכרי אתה עדיין וגולה אתה איך אניעך עוד ופי' גולה מטלטל כי לשון גלו ים שהוא טלטול השבי והוא הרוב ויש שהו' טלטול בלא שבי אלא ממקום למקום כמו זה וכן ויגלם אל מנחת ומלת למקומך דבק עם שוב ושב שזכר כאילו אמר שוב למקומך ושב עם המלך ומקומו היה ירושלם כי שם בא לשבת כשבא מגת ובענין הזה ת' אלא שלא הדביקו עם שוב אלא הוסיף בו ואמ' ואף אם גלי את אזיל לך לאתרך ׃ אניעך · כתו' בוי"ו וקרי ביו"ד והענין אחד אלא שזה מן הקל וזה מן הכבד ׃ ואני הולך על אשר אני הולך · על כמו אל כמו ותתפלל על יי' כלומ' אני הולך אל המקום אשר אני הולך במקרה · כי לא אדע אנה אלך כאדם בורח כתרגומו ואנא אזיל לאתר דלית אנא ידע לאן אנא אזיל ׃ את אחיך עמך · הם הגתים שש מאות איש שבאו עמו מגת ׃ חסד ואמת · אני מחזי' לך חסד ואמת על מה שעשית ואני מכיר כי לבך טוב עמי וכן ת' ואתיב ית אחך עמך ועביד עמהון טיבו וקשוט ׃ כי אם במקום · אם כתיב ולא קרי והענין אחד אם קרי או לא קרי והמלות האלה דכתיב ולא קרין או דקורין ולא כתיבן וכן קרי וכתיב נראה כי בגלות הראשונה אבדו הספרים ונטלטלו והחכמים יודעי המקרא מתו ואנשי כנסת הגדולה שהחזירו התורה ליושנה מצאו מחלוקת בספרים המצאים והלכו בהם אחר הרוב לפי דעתם ובמקום שלא השיגה דעתם על הבירור כתבו האחד ולא נקדו או כתבו מבחוץ ולא כתבו מבפנים או כתבו אחד מבחוץ ואחר מבפנים ׃ וכל

רשי

קרואים והולכי' לתומם · מפורש במסכת סוטה ירושלמית שבקש מאביו שיכתוב לו שכל שני בני אדם שיבקש שילכו עמו ילכו והיה מראה אותה לשנים כאן ואחר כך לשני אחרי' וכן הרבה ׃ בית המרחק · באתר דרחיק ׃ על ידו · אצלו הוא עומד והם עוברים ׃ עם המלך · עם אבשלום ׃ כי נכרי אתה · ואכחנו בורחים מאין ברית ומזון ומתוך שאתה נכרי לא תמצא מ מרחמים ׃ וגם גולה אתה למקומך · וגם אם גולה אתה מעם המלך שאינך רוצה להיות עמו למקומך חזור לו כי לא טוב לכתך עמי שהרי תמול באתה ׃ והיום אניעך עמנו · ואין לי מקום שאוכל להושיבך שם ולהמלט כי אני הולך על אשר יקרני המקרה ללכת יום יום כשאשמע שהרודפים כאן אני בורח כאן וכן תירגם יונתן וגם גולה אתה למקומך ואף אם גלי את איזיל לך לאתרך ׃ חסד ואמת · אני מחזיק בך טובת חסד ואמת ששעית עמדי ׃ לך

רלבג

מעירו מגילה · יתכן ששלחו אל חברון מ מגילה לא מירושלם ליראתו כמה לא יתרצ' אחיתפל להיות כנגד דוד ואם היה אומר לו זה בירושלם אולי היה אחיתופל מגיד זה ל לדוד כי הוא יועץ דודי ׃ והדיח עלינו את הרע' ר"ל ויבא בחוזק נ ובתוקף את הרעה עלינו ׃ ויצא המלך וכל ביתו ברגליו · הנה לא רכב על ס סוסים פרדי שלא י יתפרסם לכתו כי ה הרואים אותו הולך ברגליו לא יחשבו ש שהוא דוד ויש לו מפני זה יותר ההמלט מיד אבשלום ׃ ויעמדו בית המרחק · ר"ל בבית היותר רחוק מ מירושלם והוא דרך משל מהבתים אשר חוץ לחומה ׃ וכל הכרתי וכל הפלתי · הם היו שתי משפחות בתכלית החכמ' ומהם היו סנהדרין כמו ש שיתבאר אחר זה וידמה שהסנהדרין נקראו כך כי הם כורתין הדין במה שיבא לפניהם כי אחריהם אין ללכת לאחרים למעלה מהם והם גם כן מבארי' כל מה שיפלא למשפט באי זה דבר שיהיה מדברי התורה כמו שנתבאר בפי' כי יפלא ממך דבר למשפט ואמר כל הכרתי וכל הפלתי לפי שהיו שם לפניהם מורות של תלמידים להקים מהם כשיצטרך ולזה אמ' כי כלם עברו עם דוד ׃ וגם אתה גולה למקומך · יתכן שלא היה יושב בירושלם כי אם זמן מועט והיה תמיד נע ונד ממקומו להעתיק משם קניניו ולזה אמר לו כי נכרי אתה · ואמ' לו גם כן תמול באתך והיום אניעך עמנו ללכת ׃ ויניקו

לך ועבור. עם שאר העם אחר שאמר לו אחר אשר אני הולך רוצה להפרד ממני: וכל העם עוברים. מן המלך והלאה לפי שהוא עומד קורא אותם שעברים: ויציקו. כמו ויצינו ויקימו את ארונה העמידוהו לצד אחד והעם עוברים שהיה דוד רוצה לשאתו עמו: ויעל אביתר עד תם וגו'. הרי זה מקרא מסורס ויציקו ארון האלהים עד תום כל העם לעבור: ויעל אביתר. אותו היום נסתלק מן הכהונה שנשאל באורים ותומים ולא נענה ונכנס צדוק תחתיו. וכן שנינו בסדר עולם ובסדר יומא: הרואה אתה. אם רואה אתה שענה כהוגן היא טוב העיר וגו': שני בניכם אתכם. ובידם תוכלו להודיעני מה שתשמעו מבית המלך ולפי מה שתודיעוני אמלט: במעלה הזתים. בהר הזתים: חפוי. מכרך כדרך האבלים: חפו. כריכו: ודוד הגיד. ולדוד הגיד המגיד: סכל. קלקל כמו הסכל ירבה דברי: בא עד הראש. עד ריש טוריא: אשר ישתחוה שם לאלהי'. אשר היה רגיל להשתחוות שם כשהיה בא לירושלם היה רואה משם את האהל שהארון בתוכו והיה משתחוה: עבד

וכל הארץ בוכים. פי' וכל אנשי הארץ וכן וכל הארץ באו מצרימה: על פני דרך את המדבר. כמו ל' המדבר וכן והראה את הכהן כלומר עוברים אל המדבר על פני הדרך שהיה שם כלומר שלא עברו דרך הנחל או פירושו וכל העם גם כן עוברים בנחל קדרון כמו שהיה המלך עובר וכלם מגמת פניהם אל המדבר כמו שאמ' דוד אנכי מתמהמ' בערבו' המדבר ומדבר יקרא מרעה הבהמו' בין קרוב לעיר בין רחוק לעיר לפיכך אמר ורעו כבשים כדברם כעדר בתוך הדברו: והוא מתרגום ויבהג.דבר מקום שהרועה נוהג שם המקנה: ויציקו. כמו ויעמידו וכן ויציקום לפני יי': ויעל אביתר. לפי פשט הכתוב ירא' כי פי' ויעל אביתר נסתלק לצד אחד עם הארון עד תום כל העם לעבור מן העיר ר"ל מירושלם אבל רבו' ז"ל קבלו כי באותו היום נסתלק אביתר מכהונה גדולה והכניסו צדוק תחתיו שנ' ויאמר המלך לצדוק השב את ארון האלהים העיר ולמה נסתלק באותו היום כי שאל באורי' ותומים ולא נענה ושאל צדוק ונענ' כמו שפי' בספר יהוש' כי השואל באורים ותומי' הכהן הנשאל רוח הקדש שורה עליו ובה היה מכוין ומשיב השאלה עם מה שהיה נראה לו באורים ותומים כמו שפי' בספר שופטים וכיון שראה דוד שנסתלקה רוח הקדש מאביתר ידע שהגיע זמן הקללה שקלל הקב"ה זרע עלי: ואביתר היה מזרע עלי שהיה מבני איתמר וצדוק מזרע פינחס ונתקיימ' בו ברכה שברכו הקב"ה כמו שכתוב והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם. אבל לא נמשח צדוק לכהן גדול עדיין אלא שנתמנה לכהן גדול עד יום מלוך שלמה שמשחוהו כמו שכתוב וימשחו שלמה ליי' לנגיד ולצדוק לכהן כי הקללה היתה תלויה עד מלוך שלמה כמו שכתו' ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן כי הכתוב אומר: והבטתה צר מעון והמעון הוא בית המקדש ובית המקדש לא נבנה עד מלוך שלמה: והראני אותו ואת נוהו. הבית שהיה שם הארון ופי' אותו שישיבני לאהבתו ויחפוץ בי כי עתה בלקחו עונש עוני היה מרוחק ממנו כאדם שמעלים עיניו משונאו ואינו רואהו. ות"י ויחזינני קדמוהי ואפלח קדמוהי בבית מקדשיה: הנני. כלומר אקבל גזירותיו באהבה: הרואה אתה. אם רואה אתה בעיניך כלומ' בעצתך ות"י חזוויא את תוב לקרתא כלומ' נביא אתה שראית שסרתה עליך רוח הקדש ונענה אותו היום באורי' ותומי' ואמ' לו טוב הוא שתשוב העיר ותודיעני משם כל דבר: בעברות המדבר. כן כתי' וקרי בערבו' ופי' הכתו' בעבר נחל קדרון ופי' הקרי כתרגומו במשרי מדברא ושניהם כנוכים בענין אלא שהקרי יותר קרוב: במעלה הזתי'. כתרגו' במסקנ' דטור זיתיא ועלה שם להשתחוות יי' משם כי מהר הזיתים יראה הרס מקום בית המקדש ואעפ"י שלא היה שם אז בית גם מקום הבית בעצמו לא היה יודע עד שאמר גד הנביא לדוד שיבנה מזבח בגורן ארונה אעפ"כ גבול המקום היה יודע בקבלה כי בהר המוריה יבנה בית יי' אבל לא היו יודעים באיזה מקום עד שאמר גד לדוד ור"ת כי מהר הזתים היה רואה האהל שהיה בו הארון:

וכל הארץ ה' בקריאה וסימ' נמסר בסדר מקץ: ה' פסוק' וכל וכל וכל ג' במצעות פסוק וב' ראשי פסוקי' וסי' והערים יהרוסו · אתה הוא יי' לבדך אתה עשית · ורעשו מפני דגי הים ועוף · וכל פסיליה יכרתו · וכל הארץ בכים קול גדול: עלה ג' כתיב ה' בקריאה וסימ' אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי · עלה נעלה וירשנו

וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־אִתַּי לֵךְ וַעֲבֹר וַיַּעֲבֹר אִתַּי הַגִּתִּי וְכָל־אֲנָשָׁיו וְכָל־הַטַּף אֲשֶׁר אִתּוֹ׃ וְכָל־הָאָרֶץ בּוֹכִים קוֹל גָּדוֹל וְכָל־הָעָם עֹבְרִים וְהַמֶּלֶךְ עֹבֵר בְּנַחַל קִדְרוֹן וְכָל־הָעָם עֹבְרִים עַל־פְּנֵי־דֶרֶךְ אֶת־הַמִּדְבָּר׃ וְהִנֵּה גַם־צָדוֹק וְכָל־הַלְוִיִּם אִתּוֹ נֹשְׂאִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית הָאֱלֹהִים וַיַּצִּקוּ אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיַּעַל אֶבְיָתָר עַד־תֹּם כָּל־הָעָם לַעֲבוֹר מִן־הָעִיר׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְצָדוֹק הָשֵׁב אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים הָעִיר אִם־אֶמְצָא חֵן בְּעֵינֵי יְהוָה וֶהֱשִׁבַנִי וְהִרְאַנִי אֹתוֹ וְאֶת־נָוֵהוּ׃ וְאִם כֹּה יֹאמַר לֹא חָפַצְתִּי בָּךְ הִנְנִי יַעֲשֶׂה־לִּי כַּאֲשֶׁר טוֹב בְּעֵינָיו׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־צָדוֹק הַכֹּהֵן הֲרוֹאֶה אַתָּה שֻׁבָה הָעִיר בְּשָׁלוֹם וַאֲחִימַעַץ בִּנְךָ וִיהוֹנָתָן בֶּן־אֶבְיָתָר שְׁנֵי בְנֵיכֶם אִתְּכֶם׃ רְאוּ אָנֹכִי מִתְמַהְמֵהַּ בְּעַבְרוֹת הַמִּדְבָּר עַד בּוֹא דָבָר מֵעִמָּכֶם לְהַגִּיד לִי׃ וַיָּשֶׁב צָדוֹק וְאֶבְיָתָר אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים יְרוּשָׁלִָם וַיֵּשְׁבוּ שָׁם׃ וְדָוִד עֹלֶה בְמַעֲלֵה הַזֵּיתִים עֹלֶה וּבוֹכֶה וְרֹאשׁ לוֹ חָפוּי וְהוּא הֹלֵךְ יָחֵף וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ חָפוּ אִישׁ רֹאשׁוֹ וְעָלוּ עָלֹה וּבָכֹה׃ וְדָוִד הִגִּיד לֵאמֹר אֲחִיתֹפֶל בַּקֹּשְׁרִים עִם־אַבְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר דָּוִד סַכֶּל־נָא אֶת־עֲצַת אֲחִיתֹפֶל יְהוָה׃ וַיְהִי דָוִד בָּא עַד־הָרֹאשׁ אֲשֶׁר־יִשְׁתַּחֲוֶה שָׁם לֵאלֹהִים וְהִנֵּה לִקְרָאתוֹ

ל' בכנוים · ב' חד כי כוכי' כל העם · ה' כתו' וכל וכל וכל · ל' · ב' · ל' ומל' · ל' ומל' · ל' ומס' · ל' בספ' · ב' חד מל' וחד חס' בן אדם הרואה חס' · בערבות ק' · חד מל' וחד חס' · ג' כתי' ה"א · ל' ומל' · ל' · נ'

וַאֲמַר דָוִד לְאִתַּי אֵיזֵיל וְעִיבַר וַעֲבַר אִתַּי גִּתָּאָה וְכָל גֻּבְרוֹהִי וְכָל טַפְלָא דְעִמֵּיהּ׃ וְכָל דָיְרֵי אַרְעָא בָּכַן קָל רַב וְכָל עַמָּא עָבְרִין וּמַלְכָּא עָבַר בְּנַחֲלָא דְקִדְרוֹן וְכָל עַמָּא עָבְרִין עַל אַפֵּי אוֹרַח מַדְבְּרָא׃ וְהָא אַף צָדוֹק וְכָל לֵיוָאֵי עִמֵּיהּ נָטְלִין יָת אֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ וְאַקִימוּ יָת אֲרוֹנָא דַיְיָ וּסְלֵיק אֶבְיָתָר עַד דְשְׁלִים כָּל עַמָּא לְמֶיעְבַּר מִן קַרְתָּא׃ וַאֲמַר מַלְכָּא לְצָדוֹק אָתֵיב יָת אֲרוֹנָא דַיְיָ לְקַרְתָּא אִם אַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָם יְיָ וִיתֵיבִנַּנִי וְיַחֲזִינַנִי קֳדָמוֹהִי וְאֶפְלַח קֳדָמוֹהִי בְּבֵית מַקְדְּשֵׁיהּ׃ וְאִם כְּדֵין יֵימַר לָא רַעֲוָא קֳדָמַי בָּךְ הָא אֲנָא יַעֲבֵיד לִי כְּמָא דְרַעֲוָא קֳדָמוֹהִי׃ וַאֲמַר מַלְכָּא לְצָדוֹק כַּהֲנָא חֶזְוָיָא אַתְּ תּוּב לְקַרְתָּא בִּשְׁלָם וַאֲחִימַעַץ בְּרָךְ וִיהוֹנָתָן בַּר אֶבְיָתָר תְּרֵין בְּנֵיכוֹן עִמְּכוֹן׃ חֲזוֹ דַאֲנָא מִתְעַכַּב בְּמֵישְׁרֵי מַדְבְּרָא עַד דְיִמְטֵי פִּתְגָמָא מִנְּכוֹן לְחַוָאָה לִי׃ וְאָתֵיב צָדוֹק וְאֶבְיָתָר יָת אֲרוֹנָא דַיְיָ לִירוּשְׁלֵם וִיתִיבוּ תַמָּן׃ וְדָוִד סָלֵיק בְּמַסְקָנָא דְטוּר זֵיתַיָא סָלֵיק וּבָכֵי וְרֵישֵׁיהּ לֵיהּ מְכָרַךְ וְהוּא אָזֵיל יְחֵיף וְכָל עַמָּא דְעִמֵּיהּ כְּרִיכוּ גְבַר רֵישֵׁיהּ וְסַלְקִין מְסַק וּבָכַן׃ וּלְדָוִד אִתְחֲוָא לְמֵימַר אֲחִיתוֹפֶל בְּמָרוֹדַיָא עִם אַבְשָׁלוֹם וַאֲמַר דָוִד קַלְקֵיל כְּעַן יָת מַלְכְּתָא דַאֲחִיתוֹפֶל יְיָ׃ וַהֲוָה דָוִד אָתֵא עַד רֵישׁ טוּרָיָא דִי סְגֵיד תַּמָּן קֳדָם יְיָ וְהָא לְקַדְמוּתֵיהּ

אותה. ועלו עלה ובכה: ישתחוה ג' בקריאה וסימ' ויהי דוד בא עד הראש · ויהי אחרי בא אמציהו · וכל עבדי המלך · והוד השתחוה · ויעבד את הבעל וישתחוה:

רלבג

ויציקו את ארון האלהים. ר"ל שכבר העמידו אותו במקום אחד עד שעלה אביתר ועד שתם כל העם לעבור מן העיר ולפי שלא הגיע עדיין אביתר אל המלך היו דברי המלך תחלה לצדוק לבד ובסוף הענין היו דבריו גם כן עם אביתר כי אז הגיע אל המלך ולזה אמ' ויהונתן בן אביתר שני בניכם אתכם: הרואה אתה שובה העיר וגו'. ר"ל ואתה רואה אלו הענינים לאי זה תכלית פונה שתלך עמנו להגיד לנו זה בדאי צריך אתה לזה לקחת עצה בדברי לפי מה שיגלה מעניניהם ולזה טוב שתשוב העיר בשלום: ואחימעץ בנך ויהונתן בן אביתר שני בניכם אתכם. ידמה שהיו להם בנים אחרים אך בחר דוד באלו להיותם יותר חכמים ויותר ראויים מהאחרים ולזה אמר אחר זה הנה שם עמם שני בניהם אחימעץ לצדוק ויהונתן לאביתר: ודוד עולה במעלה הזיתים. זהו הר הזיתים שהיו אצל ירושלם אצל בית המקדש וידמה כי לקדושת המקום ההוא היה דוד נוהג בהיותו שם להשתחוות שם לשם יתעלה וזהו אמרו אשר ישתחוה שם לאלהים: והיית

הארון: ודוד הגיד לאמר. יחסר לאמ"ר השמוש ופי' ולדוד הגיד המגיד וכמוהו בחסרון למ"ד השמוש היו בן שאול כל אלה בני מכיר וכמוהו בחסרון המגיד ויגד ליעקב ויאמר ליוסף: עד הראש. ראש הר הזיתים וכן תרגומו עד ריש טוריא: אשר ישתחוה שם. שהיה רגילו שישתחוה שם כמו שאמר עולה במעלה הזיתים ועשה כן לפי שהיה כפרו' ממקום המקדש ולא היה יודע אם ישוב עוד כאדם הלוקח רשות מאוהבו בגלותו: חושי

חושי הארכי. על שם מקומו נקרא כן והוא הנזכר בתחלת בני יוסף אל גבול הארכי עטרות: קרוע כתנתו. כמו לבוש הבדים חגור אפוד בד וכולם יחסרו את הפ״ים כי בלא חסרון היה משפטו פ״א הפעל במקום כדרך השמוכים: והיית עלי למשא. ביו״ד אחר לבדו והוא עין הפועל ופי׳ למשא לטורח כי רבים אשר שהם עמי לכבד ולתת שלי בהם ומן העיר תועילני בעצתך: עבדך אני המלך אהיה. מהיום ואילך אהיה עבדך כמו שהייתי עבד אביך מאז ועתה אני אהיה עבדך וי״ו ואני נוספת כוי״ו ויש אביהם את עבדיו וזולתה וכן דרך הלשון בהרבה מקומות וכן דרך לשון הערב בפה: רעה דוד. תרגמו שושבינא דדוד כלומר אוהבו וריעו שהיה עמו תמיד וכן עצתו וכן אמר בדברי הימים בספור שרי דוד וחושי הארכי ריע המלך: יבא ירושלם. כשבא חושי הארכי באותה שעה היה אבשלום נכנס לירושלם: מאתים לחם. תרגום הפסוק מאתן גריצן דלחים ומאה אתכלין דעינבין יבישין ומאה מנן דבילתא וגרב דחמר ופי׳ ומאה מאנן דבילתא מאה ליטרין של תאנים יבשים ונקרא דבלת שמכבשין הרבה מן התאנים יחד ועושין מהם כמו ככר לחם ונקרא דבלת תאנים: לבית המלך לרכוב. לנשי המלך כי לא הניח אחת מנשיו אלא עשר פלגשי׳ לשמור הבית ולא לקחו בבאתם מרכבה לנשים כי בחפזון יצאו כמו שאמר להם קומו ונברחה ומ׳ מהרו ללכת: ולהלחם והקיץ. כן כתיב בלמ״ד ואיננה נקראת וכבר כתבנו דעתינו במלות האלה וכדומיהן והלמ״ד הכתובה אין לה טעם בשמוש והיא כלמ״ד הרגו לאבנר והשליכי לאבשלום לאותות חתם והדומי׳ להם. ואמ׳ והקיץ ובכללו הצמוקים כי הפירות היבשים כלם פירות קיץ הם: בחורים. עיר מבני בנימן ונקראת בדברי הימים עלמת וכ״ת עלמת ועלמת ובחורים אחד הוא: ויסקל באבנים. השליך אבנים כמו פועל קל וסקלתו באבני׳ ואינו הפך הקל כמו שכתב רבי יונה כי פי׳ סקלו מאבן סקלו המסלה באבנים שתשליכו שם מכני השיט והטיט הוא מכסו הדרכי׳ וזהו שאמר הרימו מכשו מדרך עמי ומ״ש מאבן בתקו׳ בית כמו מסיני באו תהיה המס כמשמע׳ ויהיה פי׳ סקלו המסלה מאבני׳ גדולו׳: מימינו ומשמאלו. כל העם והגבורים שהיו מימין דוד ומשמאלו היה מסקל באבני׳: איש הדמים. ת׳ גבר דחייב קטול ור״ל שחשדו בדמי איש בשת ובדמי אבנר וזהו שאמ׳ לו השיב עליך יי׳ כל דמי בית שאול אשר מלכת תחתיו כלו׳ הרגת ביתו ומלכת תחתיו ואת כל דמי בית שאול כל חובי בית שאול: כי

לבשא ג׳ בקריא וס׳ אם עברת אתי והית. ולמה יהיה עבדך. חטאתי כה אפעל לך. וחזר לעבד ולמשא: רעה ג׳ בקריאה וס׳ ויבא חוש רעה דוד העיר. ויהי כאשר בא חושי. הבור בן נתן כהן רעה: ובא י״ו ר״פ בקריא וס׳ ובא אשר לו הבית והגיד לכהן. ובא הכהן וראה והנה פשה. ובא אחרן אל אהל מעד ופשט.

חושי הארכי קרוע כתנתו ואדמה על־ראשו: ויאמר לו דוד אם עברת אתי והית עלי למשא: ואם־העיר תשוב ואמרת לאבשלום עבדך אני המלך אהיה עבד אביך ואני מאז ועתה ואני עבדך והפרתה לי את עצת אחיתפל: והלוא עמך שם צדוק ואביתר הכהנים והיה כל־הדבר אשר תשמע מבית המלך תגיד לצדוק ולאביתר הכהנים: הנה שם עמם שני בניהם אחימעץ לצדוק ויהונתן לאביתר ושלחתם בידם אלי כל־דבר אשר תשמעו: ויבא חושי רעה דוד העיר ואבשלם יבוא ירושלם:

וְדוד עבר מעט מהראש והנה ציבא נער מפיבשת לקראתו וצמד חמרים חבשים ועליהם מאתים לחם ומאה צמוקים ומאה קיץ ונבל יין: ויאמר המלך אל־ציבא מה־אלה לך ויאמר ציבא החמורים לבית־המלך לרכב ולהלחם והקיץ לאכול הנערים והיין לשתות היעף במדבר: ויאמר המלך ואיה בן־אדניך ויאמר ציבא אל־המלך הנה יושב בירושלם כי אמר היום ישיבו לי בית ישראל את ממלכות אבי: ויאמר המלך לצבא הנה לך כל אשר למפיבשת ויאמר ציבא השתחויתי אמצא־חן בעיניך אדני המלך: ובא המלך דוד עד־בחורים והנה משם איש יוצא ממשפחת בית־שאול ושמו שמעי בן־גרא יצא יצוא ומקלל: ויסקל באבנים את־דוד ואת־כל־עבדי המלך דוד וכל־העם וכל־הגברים מימינו ומשמאלו: וכה־אמר שמעי בקללו צא צא איש הדמים ואיש הבליעל: השיב עליך יהוה כל דמי בית־שאול אשר מלכת תחתו ויתן יהוה את־המלוכה ביד אבשלום בנך והנך ברעתך כי איש דמים אתה: ויאמר אבישי בן־צרויה אל־המלך למה יקלל הכלב המת הזה את־אדני המלך אעברה נא ואסירה את־ראשו:

חושי ארכאה מבזעין לבושוהי ועפרא רמי ברישיה: ואמר ליה דוד אם עברתא עמי ותהי עלי למטול: ואם לקרתא תתוב ותימר לאבשלום עבדך אנא מלכא אהי עבדך דאבוך ואנא מבכין וכען ואנא עבדך ותקלקל לי ית מלכא דאחיתפל: והלא עמך תמן צדוק ואביתר כהניא ויהי כל פתגמא דתשמע מבית מלכא תחוי לצדוק ולאביתר כהניא: הא תמן עמהון תרין בניהון אחימעץ לצדוק ויהונתן לאביתר ותשלחון בידיהון לותי כל מדעם דתשמעון: ואתא חושי שושבינא דדוד לקרתא ואבשלום אתא לירושלם: ודוד עיבר זעיר מריש טורא והא ציבא עולימא דמפיבשת לקדמותיה וזוג חמרין חשיקין ועליהון מאתן גריצן דלחים ומאה אתכלין דעינבין יבישין ומאה מנן דבילתא וגרב דחמר: ואמר מלכא לציבא מה אילין לך ואמר ציבא חמריא לבית מלכא למרכב ולחמא ודבילתא למיכל עולימיא וחמרא למשתי דמשלהי במדברא: ואמר מלכא ואן בר ריבונך ואמר ציבא למלכא הא יתיב בירושלם ארי אמר יומא דין יתיבון לי בית ישראל ית מלכותא דאבא: ואמר מלכא לציבא הא לך כל די למפיבשת ואמר ציבא סודינא אשכח רחמין בעינך רבוני מלכא: ואתא דוד מלכא עד עלמת והא מתמן גבר נפק מזרעית בית שאול ושמיה שמעי בר גרא נפק מיפק ומלטיט: ומרגים באבניא ית דוד וית כל עבדי מלכא דוד וכל עמא וכל גבריא מימיניה ומסמליה: וכדין אמר שמעי בלטטותיה פוק פוק גבר חייב קטול וגבר רשיעא: אתיב עלך יי כל חובי בית שאול דמלכתא תחותוהי ואצלח יי ית מלכותא בידא דאבשלום ברך והא את בבישתך ארי גבר חייב קטול את: ואמר אבישי בר צרויה למלכא למא ילטט כלבא מיתא הדין ית רבוני מלכא אעבר כען ואעדי ית רישיה:

מסרה

ובא השמש וטהר ואחר. ובא אהרן ובניו בנסע המחנה. ובא האות והמופת אשר דבר אליך. ובא הלוי כי אין לו חלק. ובא המלך דוד עד בחורים. ובאה והכה את ארץ מצרים דירמיה בן כתיב. ובא הנשיא דרך אולם השער מחוץ. ובא לפנימה וימוד. ובא עליך רעה. ובא לציון גואל. ובא כמהלך רישך. וחברו ובא מתהלך. ובא במלכות מלך הנגב. ובא בארץ הצבי ורבות יכשלו: ואסירה ג׳ וסימ׳ נמסר בשפט״כ סימן ט׳:

רשי

עבד אביך ואני מאז. כמו ואני עבד אביך מאז ומקרא מסורס הוא: ובא ירושלם. כתן לבו שיבא לירושלם: ומאה קיץ. ומאה מנן דבילתא: כה

רלבג

והיית עלי למשא. יתכן שלא היה גבור והיה זקן ושיתה מפני זה תכושתו כבדה: ומאה קיץ. ר״ל מתאפירות המיובשים בקיץ: איש הדמים ואיש הבליעל. יתכן שקראו איש הדמים כי דמים רבים שכך וקראו איש הבליעל דבר בת שבע אשת אוריה החתי: כי

רש"י

כה יקלל. כן יקלל: וה' אמר לו. אי אפשר אדם כמותו שהוא ראש לסנהדרין יקלל את המלך אם לא שנאמר לו מאת הקב"ה: יראה ה' בעיני. דמעת עיני: ויכפש שם. בבחורים: וחזקו ידי כל אשר אתך. כי עתה ידם רפה לעזור לך שאומרים בלבם הבן יתחרט אצל אביו ואנו נהיה שנואים למלך: בסוף

רד"ק

כי יקלל. כן כתיב וקרי כה ושניהם קרובי' בענין: וכי ה'. כתו' בוי"ו וקרי בלא וי"ו כאילו אמר לו קלל את דוד כי הוא רצה בטלטולי זה או פירושו ה' אמר לו. הוא העיר את רוחו לבזות אותי לעונש עוני: אולי יראה ה' בעוני. כמו בעיני שאני בו וכן בדברי רז"ל מעין כל ברכה וברכה כמו מענין ות"י דמעת עיני והכתוב הוא בעוני כלו' בעניי: תחת קללתי. כתי' ביו"ד וקרי בוי"ו והענין אחד כי הכנוי דבק עם הפעל ועם הפעול וכן כבית תפילתי שמעתי את תפלתך: באבנים לעומתו. כי לא היו משיגי' אותו האבנים והעפר כי רחוק היה ממנו אלא לעומתו היה מסקל: ועפר בעפר. הכפל לחזק הענין כי די היה לו אם אמ' ועפר לבדו או השליך עפר וכמוהו מקרקר קיר ותמרם מרמיה: ויכפש שם. בבחורים כמו שאמר למעלה ובא המלך דוד עד בחורים: לא אהיה. כתי' באל"ף וקרי בוי"ו ופי' הכתו' דרך תמיהה והקרי כמשמעו: והשנית. והטעם השנית למה באתי אליך: למי אני אעבוד. כלומר משני פנים היה הדין עלי לבא אליך: הבו לכם. לשון תפארת או פי' אתה והחכמי אשר אתך: ויטו לאבשלום האהל. הטו לו אהלים על הגג שיבואו שם הפלגשים וישכב אבשלום עמהן תוך האהלים וזהו לפני כל ישראל כי כלם ראו שנכנס עמהן בסתר תוך האהלים ותרגומו ונגדו לאבשלו' קינופין על אגרא ובדברי רז"ל פי' קינופין שמעמידין ארבע עמודי' עצים ונוטלים עליהם וסביבותיהם יריעות והוא אהל כנוי: כאשר ישאל איש בדבר האלהי'. איש קרי ולא כתיב והכתוב ר"ל על דוד כן היתה עצתו נכונה ומתאמתת לדוד כמו אם היה דוד שואל בדבר האלהים כי אחיתופל יועץ היה לדוד כמו שאומר בדברי הימים ואחיתופל יועץ למלך וקרי איש כלומ' לכל אדם המתיעץ בו ומה שאמר לדוד כי לא היה לו יועץ תמיד ומה שאמ' גם לדוד גם לאבשלום האחד לרבו' על חבירו כמו גם אנכי גם בקרכם קחו כי עתה שב להיות יועץ אבשלום כמו שהיה יועץ דוד. וברדם איש קרי ולא כתיב לא היה איש אלא מלאך: גם לאבשלום. ואע"פ שזה היתה עצתו תחילה לאבשלום דבר הפלגשים עצה נכונה היתה ואף על פי שהיתה לרעה כי בדבר ההוא חזקו ידי כל אשר אתו וידעו כי לא יעשה עוד אביו שלו' עמו וגם העצה הזאת האחרת היתה נכונה ואילו נעשתה היה נהרג דוד כדברו אלא שהקב"ה צוה להפר העצה: שנים

לא טו כתיב א' וקרינן ו"ו וסי' נמסר בסדר שמיני: לשמור ח' מ"ל בקריא' וסי' בוא אל פילגשי אביך. אם תשמע דירבעם. אך יתן לך ה' שכל ובינה. ולשלמה בני תן לבב. ויהי בצאת הכהנים מן הקדש. ויעמד המלך על

ויאמר המלך מה לי ולכם בני צרויה כי יקלל וכי יהוה אמר לו קלל את דוד ומי יאמר מדוע עשיתה כן: ויאמר דוד אל אבישי ואל כל עבדיו הנה בני אשר יצא ממעי מבקש את נפשי ואף כי עתה בן הימיני הנחו לו ויקלל כי אמר לו יהוה: אולי יראה יהוה בעוני והשיב יהוה לי טובה תחת קללתו היום הזה: וילך דוד ואנשיו בדרך ושמעי הלך בצלע ההר לעמתו הלוך ויקלל ויסקל באבנים לעמתו ועפר בעפר: ויבא המלך וכל העם אשר אתו עיפים וינפש שם: ואבשלום וכל העם איש ישראל באו ירושלם ואחיתפל אתו: ויהי כאשר בא חושי הארכי רעה דוד אל אבשלום ויאמר חושי אל אבשלום יחי המלך יחי המלך: ויאמר אבשלום אל חושי זה חסדך את רעך למה לא הלכת את רעך: ויאמר חושי אל אבשלם לא כי אשר בחר יהוה והעם הזה וכל איש ישראל לא אהיה ואתו אשב: והשנית למי אני אעבד הלוא לפני בנו כאשר עבדתי לפני אביך כן אהיה לפניך: ויאמר אבשלום אל אחיתפל הבו לכם עצה מה נעשה: ויאמר אחיתפל אל אבשלם בוא אל פלגשי אביך אשר הניח לשמור הבית ושמע כל ישראל כי נבאשת את אביך וחזקו ידי כל אשר אתך: ויטו לאבשלום האהל על הגג ויבא אבשלום אל פלגשי אביו לעיני כל ישראל: ועצת אחיתפל אשר יעץ בימים ההם כאשר ישאל בדבר האלהים כן כל עצת אחיתפל גם לדוד גם לאבשלם:

כה: כי ק' יקלל · ח"ל · ל' חס' ל · בעיני ק' · קללתו ק' · ל' · ל' יתיר ויכפש · ג' · יד חס' · לו ק' ל' בטל · יד חס' · ב' חס' אביו ח' מל ל' · ד' כתיב · ב' חס' ובמנין אביך · איש קרי ולא כתי' · יד חס'

תרגום

ואמר מלכא מה לי ולכון בני צרויה כדין ילטיט ארי יי אמר ליה לטיט ית דוד ומן יימר מה דין עבדתא כן: ואמר דוד לאבישי ולכל עבדוהי הא ברי דאוליד־ית בעי למקטלי ואף ארי כען בר שבט בנימן שבוקו מיניה וילטט ארי אמר ליה יי: מאים גלי קדם יי דמעת עיני ויתיב יי לי טבתא חלף לוטתיה יומא הדין: ואזל דוד וגברוהי באורחא ושמעי אזיל בסטר טורא לקבליה אזיל ומלטיט ומרגים באבני לקבליה ומשרי עפרא: ואתא מלכא וכל עמא די עמיה כד משלהן ונחתמן: ואבשלום וכל עמא אנש ישראל אתו לירושלם ואחיתופל עמיה: והות כד אתא חושי ארכאה שושבינא דדוד לות אבשלום ואמר חושי לאבשלום יצלח מלכא יצלח מלכא: ואמר אבשלום לחושי דא טיבותך דעם חברך למא לא אזלת עם חברך: ואמר חושי לאבשלום לא אלהין דאתרעי יי ועמא הדין וכל אנש ישראל די ליה אהי ועמיה אתיב: ותניינות קדם מן אנא אפלח הלא קדם בריה כמא דפלחית קדם אבוך כן אהי פלח קדמך: ואמר אבשלום לאחיתופל הבו לכון מלכא מה נעביד: ואמר אחיתופל לאבשלום עול לות לחינתא דאבוך די שבק למיטר ביתא ושמע כל ישראל ארי איתגריתא באבוך ויתקוף ידי כל די עמך: ונגדו לאבשלום קיטפין על איגרא ועל אבשלום לות לחינתא דאבוהי לעיני כל ישראל: ומלכא דאחיתופל דמלך ביומיא האינון כמא דשאיל גבר בפתגמא דיי כן כל מלכא דאחיתופל אף לדוד אף לאבשלום:

רלב"ג

כי ה' אמר לו קלל את דוד. אמר זה להעיר כי אולי מהשי"ת היה לו לפגוע זה העונש לדוד ולזה אין ראוי שישתדל במניעתו כי השם ית' שליט בכל אשר יחפוץ ומי שישתדל לחלוק על מחשבתו יתוסף עליה' כמו שעשו אחי יוסף לתוספ' להמלט מענין חלומותיו וזה היה סבה אל שהגיעו לדבר החלומות ההם: אולי יראה ה' בעיני. ר"ל אולי יביט השם בעני עיני ודמעות בזה בעבור מה שעיני רואה מהבזיונות האלו ואני סובלם לכבוד השי' ואע"פ שיש לא' ידי להנקם משמעי הנה מפני זאת התכונה הטובה אשר אני בה מסבול אלו החרפות אולי ישיב לי השם ית' טוב תחת קללתו אשר קלל אותי היום הזה: ויבא אבשלום אל פילגשי אביו לעיני כל ישראל. הנה בזה נתקיים מה שייעד לו השי' לדוד באמרו הנני מקים עליך רעה מביתך ולקחתי את נשיך לעיניך ונתתי לרעך ושכב עם נשיך לעיני השמש הזאת כי אתה עשית בסתר ואני אעשה את הדבר הזה נגד כל ישראל ונגד השמש: והנה יעץ לו זה אחיתופל לחשבו כי אולי יחשבו ישראל שתהיה זאת התחבולה לבחון אם לב ישראל ישר את דוד ולזה יראו מלמרוד בדוד אך כשיראו הפעל הזה המגונה מאבשלו' כנגד אביו אז יתבאר להם שינגבו את דוד ושאין זה הענין על צד שתחבולה לבחון לבבם ולפי שהפילגשי' בלא כתובה ובלא קדושין דינן כדין מפותת האב שהיא מותרת לבן: כן כל עצת אחיתופל גם לדוד גם לאבשלום. הנה אחיתופל היה אבי אביה של בת שבע אשת דוד שכ' בגבורי דוד אליעם בן אחיתופל הגילוני והנה בת שבע היתה בת אליעם כאמרו הלא זאת בת שבע בת אליעם והנה עם כל זה ספר כי עצתו היתה תמיד בתכלית מה שאפשר מהטוב להגיע אל התכלית לדוד בהיותו יועץ דוד ואחר שהיה בקושרים היתה עצתו גם כן שלמה לאבשלום כנגד דוד: ואמיבה

עמדו דד"ה. עת לשמור ועת. לשמור על אחיהם: ויטו ד' בקריאה וסי' ויקחו שחד ויטו משפט. ויטו לאבשלום האהל על הגג. ויטו נשיו את לבבו. ויטו בתהו צדיק:

רדק

שנים עשר אלף. אלף מכל שבט ושבט: כשוב הכל. כשוב כל דבר שירצה אדם להשיב אליו כן נקל לי להשיב אליך כל העם ות״ת כד יתיבון כלהון: האיש אשר אתה מבקש. אחר אשר אהרג האיש אשר אתה מבקש רעתו והוא דוד כמו שאמר והכיתי את המלך לבדו ות״י בתר דיתקטל גברא דאת בעי ואמרו כי השכלה הגדולה הזאת שהיה שונא א אחיתופל את דוד שיעץ הריגתו ובזהו בדבריו שאמר אחרי דוד ולא אמר אחרי המלך דוד מפני המעשה שעש׳ בבת שבע ואמרו כי בת שבע היתה בת בנו של אחיתופל דכתיב הלא זאת בת שבע בת אליעם וכתי׳ אליעם בן אחיתופל הגילוני: בפעם הזאת. אע״פ שכל עצותיו נכונות בפעם הזה חטא בעצתו: כדוב שכול. שהוא מר נפש כשהרגו לו ג גורותיו והוא נלחם עם אד׳ אשר ימצא בחזקה ובמרירו׳ לבו: ולא ילין את העם. כי הוא איש יודע מלחמה וירא הוא שמא תבא עליו פתאום: ולא ילין את העם. כמו עם העם אלא יחבא באחת הפחתי׳ ולא ידע אדם מקומו אם כן מה שאמר אחיתופל והכיתי את המלך לבדו זה לא יהיה אם כן עצתו בטלה: באחת הפחתי׳. זכר פחת בלשון נקבה שאמר באחת ובמקום אחר זכר פחת בלשון זכר אל הפחת הגדול ו והפחת הוא חפיר ותרגומו בחד מן קומציה כמו חופר גומץ או באחת המקומו׳ שיוכל להחבא שם: ושמע השומע. כי המלחמ׳ הנעשת בלילה לא יבחין אד׳ בין מערכה זו למערכה אחרת אשר כנגדה והראשונים מאלו שנים עשר אלף שיפלו על ידי חיל דוד וחיל דוד נסתרים ועומדים על עמדם ונלחמו כנגד הנופלים עליהם ותהיה הצעקה ביניהם וישמע השומע מאלו שנים עשר אלף מהאחרוני׳ שבהם כשישמעו הצעקה וידעו כי חיל דוד הם ג גבורי ומרי נפש ונלחמי׳ בחזקה ויאמר השומע היתה מגפה בעם אשר אחרי אבשלום והם הם ה המנוצחים כי לא יבחנו בלילה: והוא גם בן חיל. פי׳ והוא א אחיתפל שהוא בן חיל שאמר אבחרה נא שנים עשר אלף אע״פ שהוא בן חיל ולבו כלב האריה שבחו כדי שלא ירגיש כי כדי לגנותו הוא מדבר כלומר אפילו אחיתופל שלבו כלב האריה ה המס ימס לקול השמוע שישמע ויחשוב כי אנשיו הם המנוצחים וימס לבבו אלא יעצתי שתהיה המלחמה בו׳ ובידיעת כל ישרא׳ שיאספו מדן ועד באר שבע ו ובגלוי תהיה המלחמה:

ופניך

ואשיבה ד׳ בקריא׳ ומ״ל וסי׳ ואשיבה כל העם אליך. ואשיבה שפטיך כבראשנה ויועציך. ואשיבה ידי עליך ואשיבה חרפי דבר: ויישר ג׳ מלאים בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר בלק: אם אין ד׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר בסדר בשלח:

ויאמר אחיתפל אל- יז
אבשלם אבחרה נא שנים-עשר
אלף איש ואקומה וארדפה אחרי-
דוד הלילה: ואבוא עליו והוא יגע
ורפה ידים והחרדתי אתו ונס כל-
העם אשר-אתו והכיתי את-המלך
לבדו: ואשיבה כל-העם אליך
כשוב הכל האיש אשר אתה מבקש
כל-העם יהיה שלום: ויישר הדבר
בעיני אבשלם ובעיני כל-זקני
ישראל: ויאמר
אבשלום קרא נא גם לחושי הארכי
ונשמעה מה-בפיו גם-הוא: ויבא
חושי אל-אבשלום ויאמר אבשלום
אליו לאמר כדבר הזה דבר אחיתפל
הנעשה את-דברו אם-אין אתה דבר:
ויאמר חושי אל-
אבשלום לא-טובה העצה אשר-
יעץ אחיתפל בפעם הזאת: ויאמר
חושי אתה ידעת את-אביך ואת-
אנשיו כי גברים המה ומרי נפש
המה כדוב שכול בשדה ואביך איש
מלחמה ולא ילין את-העם: הנה
עתה הוא-נחבא באחת הפחתים או
באחד המקומת והיה כנפל בהם
בתחלה ושמע השמע ואמר היתה
מגפה בעם אשר אחרי אבשלם:
והוא גם-בן-חיל אשר לבו
כלב האריה המס ימס כי-ידע כל-
ישראל כי-גבור אביך ובני-חיל
אשר אתו: כי יעצתי האסף
יאסף עליך כל-ישראל מדן ועד-
באר שבע כחול אשר-על-הים לרב

ואמר אחיתפל לאבשלום
אבחר כען תרי עסר אלפין גברא
ואקום וארדוף בתר דוד בליליא:
ואיתיך עלוהי כד הוא משלהי
וידוהי מרשלן ואזיע יתיה ז
וייעירוק כל עמא די עימיה ואקטול
ית מלכא בלחודוהי: ואתיב כל
עמא לותך יתובון כולהון בתר
דיתקטל גברא דאת בעי כל עמא
יהי שלם: וכשר פתגמא בעיני
אבשלום ובעיני כל סבי ישראל:
ואמר אבשלום קרי
כען אף לחושי ארכאה ונשמע
מה דיימר אף הוא: ואתא חושי
לות אבשלום ואמר אבשלום ליה
למימר כפתגמא הדין מליל א
אחיתופל הנעביד ית פתגמיה אם
לא דכשר בעינך את מליל:
ואמר חושי
לאבשלום לא תקין מלכא דמלך
אחיתופל בזמנא הדא: ואמר
חושי את ידעתא ית אבוך וית
גברוהי ארי גברין אינון ומרירן
נפשן אינון כדוב תכל בחקלא
ואבוך גבר עביד קרבין ולא יבית
ית עמא: הא כען הוא טמיר
בחד מן קומציא או בחד מן אתריא
ויהי כמיפל בהון בקדמית וישמע
די שמע ויימר הות מחתא בעמא
דבתר אבשלום: והוא אף גבר
גבר דליביה כלבא דאריא ממס
ימסי ארי ידע כל ישראל ארי
גיבר אבוך וגברין גברין די ע
עמיה: ארי מלכית אתכנשא
יתכנשון עלך כל ישראל מדן ועד
באר שבע כחלא די על ימא לסגי

שכול ג׳ בקריאה וסי׳ כדוב שכול בשדה. אפגשם כדוב שכול. פגוש דוב שכול. תלתיהון גבי דוב. סימן והלך פרי שנה בשנה. ונמצאתי לכם המקומות כתיב מל׳ דמל׳ והנה עתה הוא נחבא. ובאנו אליו באחת המקומות. כבקרת רועה עדרו. המקומת כתיב חס׳ וי״ו בתר׳ ושארא המקמות כתיב חסר וי״ו קדמ׳:

רשי

כשוב הכל אליך האיש אשר אתה מבקש. יעשה בו בקשתך ויהרג ואחר כך כל העם יהיה שלום וזה מקרא קצר: ובעיני זקני ישראל. זקני אשמאי: ואביך איש מלחמה. ויודע ענייני מלחמה וטכסיסיה וטוב מארב ובטוח הוא שתרדוף הלילה לבא עליו לפיכך לא ילין עם שאר העם: הנה עתה הוא נחבא. וכשתבא על מחנה העם אשר אתו הוא לא יהיה שם שתהרגנו: והיה כנפל בהם ב בתחלה. אני אמרתי לך כי אנשיו גבורים ומרי נפש ואם יהרגו בעמך תהיה בם ת מפלה במלחמ׳ זו הוא שהיא ראשונה ושמע השומע מכל ישראל הבאים להתחבר אליך ואמר הית׳ מגפה בעם אבשלום: והוא גם בן חיל. ואותו השומע אפי׳ הוא בן חיל ולבו כלב האריה המס י ימס בפחד ורעדה ולא יתקשר עוד אליך כי יאמר כבר התחיל ל ליפול ושעמם הוא על אביו ולא יצליח: כי יעצתי. כי זאת עצתי:

ופניך

רלבג

ואשיבה כל העם אליך כשוב הכל האיש אשר אתה מבקש. ר״ל בזה הדרך אשיב כל ישראל בכללם אליך כי הכותי האיש אשר א אתה מבקש יהיה כ כשוב הכל כי ממיתת דוד ימשך שישובו כל ישראל אליך ויהיה זה סבה שלא תפחית ע עמך אשר אתך או א אמר את דוד אך יהיה כל העם שלום בלי ת מלחמה כי אחר מותו לא יתכן שתהיה שם מלחמה כלל על זה: בעיני כל זקני ישרא׳. הנה כל חכמי ישראל הסכימו בזאת העצה כי נם האמינו בדברי אבשלו׳ אל העם שאין אביו רוצה לעשות דין ומשפט לאחד מהבאי׳ לפניו עם שזה היה מ מהשי׳ לענוש את דוד על דבר אוריה החתי: כדוב שכול בשדה. ר״ל כדוב טורף ולרוב טרפו קראו שכול ל היותו משכל והנה

אביך איש מלחמה ולזה הוא יודע באי זה צד ראוי שיכנס בזאת המלחמה ומפני זה לא ילין העם במוש מלון מפורסם אבל הוא נחבא עתה באחת מהמקומות אשר יתכן לו שהחבא שם והיה כשיפלו מהם בתחלה בני החיל הרודפים אחריהם ויגותו על ידם בעבור שאיכם נסתרים מהם שיהיו שם ושמע השומע זה ואמר שכבר היתה מגפה בעם אשר אחרי אבשלום יהיה זה סבה להביא מורך לב בלב הנשארים ויכוסו ויפלו ביד דוד ואנשיו ועוד כי דוד הוא גם כן בן חיל אשר לבו כלב האריה ואיך תחשב שימס לבבו כמו שאמר אחיתופל והחרדתי אותו וגם כל העם אשר אתו הנה יודע כל ישראל כי גבור אביך ואשר אתו הם בני חיל ולא ימס לבבם או ירצה בזה כי מתורך הלב אשר יפול בלב החיל אשר לאבשלום שמעם כי מגפה היתה בעם אשר אחרי אבשלום הנה לא יהיה שם אחד אע״פ שיהיה בן חיל ולבו כלב האריה שלא ימס לבבו ויוסיף להם מורך בלבבם מה שמפורסם לכל ישראל כי גבור אביך והאנשים אשר אתו: ויאמר

ופניך הולכים בקרב: אתה תהיה במלחמה לא כמו שאמר אחיתופל שילך הוא עם יב אלף איש ותשב אתה בירושלם והוא יסיב לך כל ישראל לא טובה עצתו כי טוב שתלך אתה במלחמה כי יתחזקו ישראל להלחם כשתהיה אתה במלחמה ופירוש ופניך הולכים בקרב שתלך אתה בעצמך ולא תשלח אחר במקומך וכן אם אין פניך הולכים ואמרו כנוי ההליכה בפנים כי בהם השמירה וההשגחה כאשר ילך האדם ויונתן ואת תהי אזיל בריש כולנא: באחת המקומות. כתיב באחת בתיו וקרי באחד בד״לת: כאשר יפול הטל. שמכסה כל פני האדמה כן נכסה עליו: ולא נותר בו. כמו ולא יותר עבר במקום עתיד ורבים כמוהו: וסחבנו. דרך גוזמא אמר כל כך יהיו ישראל רבים שאפילו ירימו חבלים אל העיר למשכה ולסחבה עד הנחל יוכלו לעשות עד אשר לא ישאר בעיר אפילו אבן אחת ומה שאמר אותו וזכר עיר שהיא לשון נקבה אותו אמר על מגדל שיהיה בתוך העיר כלו׳ אפילו יהיה מגדל עוז בתוך העיר שיאסוף אליה הכל יסחבו העיר והמגדל ויונ׳ תרגם והסיאו ויתכנשון כל ישראל על קרתא ההיא ויקפונה משריין וגו׳ כמשמעו תרגם חבלים משריין כמו חבל נביאים או דעתו על חבלי האהלים אשר במחנה: שלחו. לפניכ׳ יהונתן ואחימעץ שהיו חוץ לעיר: והגידו על ידיהם הגידו לדוד: תעבר את הירדן: פן יבולע למלך. פן ישחת כמו אם יבלענו ממקומו כי ירא אכי שמא יעשו עצת אחיתופל אע״פ שאמרו כי טובה עצתי מעצתו אולי תתהפך דעת׳ שדיין לעצת אחיתופל לכן לא תלין הלילה בערבות המדבר שנודעת שם אלא עבור הלילה הירדן ות׳ פן יבולע דילמא יתחני למלכא ולא ידעתי דעתו: בעין רוגל. תרגם יונתן בעין קצרא וקצרא הוא הכובס ובעין הזה היו מכבסין בגדים וקרא הכובס רוגל לפי שמשפשף את הבגדי׳ ברגליו: והלכה השפחה שפחה של בית צדוק הלכה לעין רוגל למקו׳ שהיה שם יהונתן ואחימעץ והגיד׳ להם שהם ילכו ויגידו לדוד הדברי׳ שדבר חושי: על פני הבאר. כמו על פי הבאר וכן תרגם יונתן על פומא דבירא והוא מן ג׳ דסבירי׳ פי וקורין פני והענין אחד כי פי הבאר הוא פניו: הריפות. החטי׳ הכתושים יקראו הריפות וכן בתוך הריפות בעלי והוא מן עמודי שמים ירופפו ויונתן תרגם הריפות דקילן: מיכל המים. אין לו חבר ולפי ענינו פלג מים ויונתן תרגם עבר ירדנא: אל

ופניך הולכי׳. ברא״ם ואת תהי אזיל בריש כולנא: ונחנו עליו. ונוח עליו לשון חנייה כמו וינח בכל גבול מצרים נחה ארבה על אפרים: חבלים. משריין כמו חבל נביאים חבלי רשעים: עד הנחל. חומת העיר כשחוב אל הגי: וגם עבור תעבור. את הירד׳: פן יבלע למלך. שלא יעצתיו לטובה ועם׳ כדברי אחיתופל ויבלע. יהא׳ לו בסתר ובבליעה: עין רוגל. עין קצרא כובסי בגדי׳ כמו שחובטין אותם שם שבועטין אותם ברגל: את המסך. וילון: הריפות. חטין כתושות כמו בתוך הריפות: מיכל המים. איני יודע לו פתרון במחברת כל ופתרונו לפי ענינו כמו שיבולת הנהר: בת

רלבג

ויאמר אבשלום וכל איש ישראל. זה מורה כי זקני ישראל לא הסכימו בזאת העצה הפנית: פן יבולע למלך ולכל העם אשר אתו. למען תתיסב העצה ביחס על זה אויר׳ בזה פן ישחית מה שהוא למלך מנשיו ובניו וטפו ומה שהוא לכל העם אשר אתו ולא אמרו פן יבולע המלך לחלוק כבוד למלכות ושלא לפתוח פיו לרע כנגדו: ותשטח עליו הריפו׳. היא חטה הכתשת במכתש ושטחוה תחלה כדי שתיבש: מיכל המים. רוצה לומר פלג המים: ויבו

ואת זקני ג׳ בקריא׳ וסי׳ ויאמר חושי אל צדוק· וישלח את אליקים אשר על הבית דמלכים· וחברו דישעיה: העירה ט״ח לישן עורה וחד לישן קריה וסי׳ נמסר ביהושע סימן ו׳: אבשלם י״ד חס וסי׳ כי לא תהיה לנו פליטה· התה מגפה בעם· כזאת וכזאת· ועצת אחיתופל· ויישר הדבר· אשר בחר יי׳ והעם הזה· בוא אל

וּפָנֶיךָ הֹלְכִים בַּקְרָב: וּבָאנוּ אֵלָיו בְּאַחַת הַמְּקוֹמֹת אֲשֶׁר נִמְצָא שָׁם וְנַחְנוּ עָלָיו כַּאֲשֶׁר יִפֹּל הַטַּל עַל־הָאֲדָמָה וְלֹא־נוֹתַר בּוֹ וּבְכָל־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־אִתּוֹ גַּם־אֶחָד: וְאִם־אֶל־עִיר יֵאָסֵף וְהִשִּׂיאוּ כָל־יִשְׂרָאֵל אֶל־הָעִיר הַהִיא חֲבָלִים וְסָחַבְנוּ אֹתוֹ עַד־הַנַּחַל עַד אֲשֶׁר־לֹא־נִמְצָא שָׁם גַּם־צְרוֹר: וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם וְכָל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל טוֹבָה עֲצַת חוּשַׁי הָאַרְכִּי מֵעֲצַת אֲחִיתֹפֶל וַיהֹוָה צִוָּה לְהָפֵר אֶת־עֲצַת אֲחִיתֹפֶל הַטּוֹבָה לְבַעֲבוּר הָבִיא יְהֹוָה אֶל־אַבְשָׁלוֹם אֶת־הָרָעָה: וַיֹּאמֶר חוּשַׁי אֶל־צָדוֹק וְאֶל־אֶבְיָתָר הַכֹּהֲנִים כָּזֹאת וְכָזֹאת יָעַץ אֲחִיתֹפֶל אֶת־אַבְשָׁלֹם וְאֵת זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְכָזֹאת וְכָזֹאת יָעַצְתִּי אָנִי: וְעַתָּה שִׁלְחוּ מְהֵרָה וְהַגִּידוּ לְדָוִד לֵאמֹר אַל־תָּלֶן הַלַּיְלָה בְּעַבְרוֹת הַמִּדְבָּר וְגַם עָבוֹר תַּעֲבוֹר פֶּן יְבֻלַּע לַמֶּלֶךְ וּלְכָל־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ: וִיהוֹנָתָן וַאֲחִימַעַץ עֹמְדִים בְּעֵין־רֹגֵל וְהָלְכָה הַשִּׁפְחָה וְהִגִּידָה לָהֶם וְהֵם יֵלְכוּ וְהִגִּידוּ לַמֶּלֶךְ דָּוִד כִּי לֹא יוּכְלוּ לְהֵרָאוֹת לָבוֹא הָעִירָה: וַיַּרְא אֹתָם נַעַר וַיַּגֵּד לְאַבְשָׁלֹם וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם מְהֵרָה וַיָּבֹאוּ אֶל־בֵּית־אִישׁ בְּבַחוּרִים וְלוֹ בְאֵר בַּחֲצֵרוֹ וַיֵּרְדוּ שָׁם: וַתִּקַּח הָאִשָּׁה וַתִּפְרֹשׂ אֶת־הַמָּסָךְ עַל־פְּנֵי הַבְּאֵר וַתִּשְׁטַח עָלָיו הָרִפוֹת וְלֹא נוֹדַע דָּבָר: וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי אַבְשָׁלוֹם אֶל־הָאִשָּׁה הַבַּיְתָה וַיֹּאמְרוּ אַיֵּה אֲחִימַעַץ וִיהוֹנָתָן וַתֹּאמֶר לָהֶם הָאִשָּׁה עָבְרוּ מִיכַל הַמָּיִם וַיְבַקְשׁוּ וְלֹא מָצָאוּ וַיָּשֻׁבוּ יְרוּשָׁלִָם: וַיְהִי אַחֲרֵי לֶכְתָּם וַיַּעֲלוּ מֵהַבְּאֵר וַיֵּלְכוּ וַיַּגִּדוּ לַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיֹּאמְרוּ אֶל־דָּוִד קוּמוּ וְעִבְרוּ מְהֵרָה אֶת־הַמַּיִם כִּי־כָכָה יָעַץ עֲלֵיכֶם אֲחִיתֹפֶל: וַיָּקָם דָּוִד וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיַּעַבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן עַד־אוֹר הַבֹּקֶר עַד־אַחַד לֹא נֶעְדָּר אֲשֶׁר לֹא־עָבַר אֶת־הַיַּרְדֵּן:

וְאַתְּ תְּהֵי אָזֵיל בְּרֵישׁ כּוּלָּנָא: וְנֵהַךְ עֲלוֹהִי בְּחַד מִן אַתְרַיָּא דְּנֵהַךְ לְתַמָּן וְנִשְׁרֵי עֲלוֹהִי כְּמָא דְשָׁרֵי טַלָּא עַל אַרְעָא וְלָא נַשְׁאַר בֵּיהּ וּבְכָל גֻּבְרַיָּא דִי עִמֵּיהּ אַף חַד: וְאִם לְקַרְתָּא יִתְכְּנֵישׁ וְיִתְכַּנְשׁוּן כָּל יִשְׂרָאֵל עַל קַרְתָּא הַהִיא וְיַקְפוּנַהּ מַשִּׁירְיָין וְנֶעֱקַר יָתַהּ וְיָת אַבְנַהָא וְנִרְמֵינַהּ לְנַחְלָא עַד דְּלָא נַשְׁאַר תַּמָּן אַבְנָהָא: וַאֲמַר אַבְשָׁלוֹם וְכָל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל תַּקִּין מִלְּכָא דְחוּשַׁי אַרְכָּאָה מִמִּלְּכָא דַאֲחִיתוֹפֶל וַיָי פַּקִּיד לְקַלְקָלָא יָת מִלְּכָא דַאֲחִיתוֹפֶל תַּקִּנָא בְּדִיל דְּיֵיתֵי יְיָ עַל אַבְשָׁלוֹם יָת בִּישְׁתָא: וַאֲמַר חוּשַׁי לְצָדוֹק וּלְאֶבְיָתָר כַּהֲנַיָּא כְּדֵין וּכְדֵין מַלֵּיךְ אֲחִיתוֹפֶל יָת אַבְשָׁלוֹם וְיָת סָבֵי יִשְׂרָאֵל וּכְדֵין מַלְכִית אַף אֲנָא: וּכְעַן שְׁלַחוּ בִּפְרִיעַ וְחַוּוּ לְדָוִד לְמֵימַר לָא תְבִית בְּלֵילְיָא בְּמֵישְׁרֵי מַדְבְּרָא וְאַף מֶעְבַּר תְּעִיבַר דִּילְמָא יִתְחֲנֵי לְמַלְכָּא וּלְכָל עַמָּא דִי עִמֵּיהּ: וִיהוֹנָתָן וַאֲחִימַעַץ קָיְימִין בְּעֵין קַצְרָא וַאֲזָלַת אַמְתָא וְחַוִּיאַת לְהוֹן וְאִינוּן יֵזְלוּן וִיחַוּוּן לְמַלְכָּא דָּוִד אֲרֵי לָא יָכְלִין לְאִתְחֲזָאָה לְמֵיעַל לְקַרְתָּא: וַחֲזָא יַתְהוֹן עוּלֵימָא וְחַוִּי לְאַבְשָׁלוֹם וַאֲזַלוּ תַּרְוֵיהוֹן בִּפְרִיעַ וְעָלוּ לְבֵית גַּבְרָא בְּעַלְמֶת וְלֵיהּ גּוּבָא בְּדַרְתֵּיהּ וּנְחַתוּ תַמָּן: וּנְסִיבַת אִתְּתָא וּפַרְסַת יָת פַּרְסָא עַל פּוּמָא דְבֵירָא וּשְׁטַחַת עֲלוֹהִי דְקִילָן וְלָא אִתְיְדַע פִּתְגָמָא: וַאֲתוֹ עַבְדֵי אַבְשָׁלוֹם לְוַת אִתְּתָא לְבֵיתָא וַאֲמַרוּ אָן אֲחִימַעַץ וִיהוֹנָתָן וַאֲמַרַת לְהוֹן אִתְּתָא כְּבַר עֲבַרוּ יַרְדְּנָא וּבְעוֹ וְלָא אַשְׁכַּחוּ וְתָבוּ לִירוּשְׁלֵם: וַהֲוָה בָּתַר מֵיזַלְהוֹן וּסְלִיקוּ מִגּוּבָא וַאֲזַלוּ וְחַוִּיאוּ לְמַלְכָּא דָּוִד וַאֲמַרוּ לְדָוִד קוּמוּ וְעִבַרוּ בִּפְרִיעַ יָת יַרְדְּנָא אֲרֵי כְדֵין מַלֵּיךְ עֲלֵיכוֹן אֲחִיתוֹפֶל: וְקָם דָּוִד וְכָל עַמָּא דִי עִמֵּיהּ וַעֲבַרוּ יָת יַרְדְּנָא עַד מִנְהַר צַפְרָא עַד חַד לָא שְׁנָא דְּלָא עֲבַר יָת יַרְדְּנָא:

פלגשי אביך· ודוד בא מחנימה· אכחרה נא· ואת עמשא שם· ויחן ישראל· וירא אתם נער ויגד· ראיתי את אבשלם· ואבשלם לקח: פני הבאר ג׳ סבירין פי וקרינן פני בקריאה וסי׳ נמסר בריש סדר מסעי: אור הבקר ו׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ נמסר בשפטים סימן י״ן:

מחנימה ג' וסי' ודוד בא מחנימה׃ ויהי כבוא דוד מחנימה׃ ...
משכב וספות וכלי יוצר ב' כו׳ • וא' מצות וקלי׃ ...

וַאֲחִיתֹפֶל רָאָה כִּי לֹא נֶעֶשְׂתָה עֲצָתוֹ וַיַּחֲבֹשׁ אֶת הַחֲמוֹר וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל בֵּיתוֹ אֶל עִירוֹ וַיְצַו אֶל בֵּיתוֹ וַיֵּחָנַק וַיָּמָת וַיִּקָּבֵר בְּקֶבֶר אָבִיו׃ וְדָוִד בָּא מַחֲנָיְמָה וְאַבְשָׁלֹם עָבַר אֶת הַיַּרְדֵּן הוּא וְכָל אִישׁ יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ׃ וְאֶת עֲמָשָׂא שָׂם אַבְשָׁלֹם תַּחַת יוֹאָב עַל הַצָּבָא וַעֲמָשָׂא בֶן אִישׁ וּשְׁמוֹ יִתְרָא הַיִּשְׂרְאֵלִי אֲשֶׁר בָּא אֶל אֲבִיגַל בַּת נָחָשׁ אֲחוֹת צְרוּיָה אֵם יוֹאָב׃ וַיִּחַן יִשְׂרָאֵל וְאַבְשָׁלֹם אֶרֶץ הַגִּלְעָד׃ וַיְהִי כְּבוֹא דָוִד מַחֲנָיְמָה וְשֹׁבִי בֶן נָחָשׁ מֵרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן וּמָכִיר בֶּן עַמִּיאֵל מִלֹּא דְבָר וּבַרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי מֵרֹגְלִים׃ מִשְׁכָּב וְסַפּוֹת וּכְלִי יוֹצֵר וְחִטִּים וּשְׂעֹרִים וְקֶמַח וְקָלִי וּפוֹל וַעֲדָשִׁים וְקָלִי׃ וּדְבַשׁ וְחֶמְאָה וְצֹאן וּשְׁפוֹת בָּקָר הִגִּישׁוּ לְדָוִד וְלָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ לֶאֱכוֹל כִּי אָמְרוּ הָעָם רָעֵב וְעָיֵף וְצָמֵא בַּמִּדְבָּר׃ וַיִּפְקֹד דָּוִד אֶת הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיָּשֶׂם עֲלֵיהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי מֵאוֹת׃ וַיְשַׁלַּח דָּוִד אֶת הָעָם הַשְּׁלִשִׁית בְּיַד יוֹאָב וְהַשְּׁלִשִׁית בְּיַד אֲבִישַׁי בֶּן צְרוּיָה אֲחִי יוֹאָב וְהַשְּׁלִשִׁת בְּיַד אִתַּי הַגִּתִּי וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל הָעָם יָצֹא אֵצֵא גַּם אֲנִי עִמָּכֶם׃ וַיֹּאמֶר הָעָם לֹא תֵצֵא כִּי אִם נֹס נָנוּס לֹא יָשִׂימוּ אֵלֵינוּ לֵב וְאִם יָמֻתוּ חֶצְיֵנוּ לֹא יָשִׂימוּ אֵלֵינוּ לֵב כִּי עַתָּה כָמֹנוּ עֲשָׂרָה אֲלָפִים

וַאֲחִיתוֹפֶל חֲזָא אֲרֵי לָא אִתְקַיַּים מִלְכֵּיהּ וְזָרֵיז יָת חֲמָרָא וְקָם וַאֲזַל לְבֵיתֵיהּ וּלְקַרְתֵּיהּ וּפַקֵּיד עַל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וְאִתְחֲנַק וּמִית וְאִתְקְבַר בְּקִבְרָא דַּאֲבוּהִי׃ וְדָוִד אֲתָא לְמַחֲנַיִם וְאַבְשָׁלוֹם עֲבַר יָת יַרְדְּנָא הוּא וְכָל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל עִמֵּיהּ׃ וְיָת עֲמָשָׂא מַנִּי אַבְשָׁלוֹם חֲלַף יוֹאָב עַל חֵילָא וַעֲמָשָׂא בַּר גַּבְרָא וּשְׁמֵיהּ יִתְרָא יִשְׂרְאֵלָאָה דְּעַל לְוַת אֲבִיגַל בַּת נָחָשׁ אֲחָתֵיהּ דִּצְרוּיָה אִמֵּיהּ דְּיוֹאָב׃ וּשְׁרָא יִשְׂרָאֵל וְאַבְשָׁלוֹם בַּאֲרַע גִּלְעָד׃ וַהֲוָה כַּד אֲתָא דָוִד לְמַחֲנַיִם וְשׁוֹבִי בַּר נָחָשׁ מֵרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן וּמָכִיר בַּר עַמִּיאֵל מִלּוֹא דְבָר וּבַרְזִלַּי גִּלְעָדָאָה מֵרֹגְלִים׃ מַכְבִּין וְקוּלִין וּמָאן דַּחֲסַף וְחִטִּין וּסְעוֹרִין וְקִמְחָא וְקַלְיָא וּפוּלָא וְטַלּוֹפְחִין וְקַלְיָא׃ וּדְבַשׁ וְשָׁמַן וְעָאן וְגוּבְנִין דַּחֲלַב תּוֹרִין קָרִיבוּ לְדָוִד וּלְעַמָּא דִּי עִמֵּיהּ לְמֵיכַל אֲרֵי אֲמָרוּ עַמָּא כָּפִין וּמְשַׁלְהִין וּצְחֵי בְּמַדְבְּרָא׃ וּמְנָא דָוִד יָת עַמָּא דִּי עִמֵּיהּ וּמַנִּי עֲלֵיהוֹן רַבָּנֵי אַלְפִין וְרַבָּנֵי מָאוָתָא׃ וְשַׁלַּח דָּוִד יָת עַמָּא תִּלְתָּא בְּיַד יוֹאָב וְתִלְתָּא בְּיַד אֲבִישַׁי בַּר צְרוּיָה אֲחוּהִי דְּיוֹאָב וְתִלְתָּא בְּיַד אִתַּי גִּיתָאָה וַאֲמַר מַלְכָּא לְעַמָּא מִפַּק אֶפּוֹק אַף אֲנָא עִמְּכוֹן׃ וַאֲמַר עַמָּא לָא תִפּוֹק אֲרֵי אִם מֵעֲרַק נַעֲרוֹק לָא יְשַׁוּוֹן עֲלָנָא לִבָּא וְאִם יִתְקַטְלוּן פַּלְגָּנָא לָא יְשַׁוּוֹן עֲלָנָא לִבָּא אֲרֵי כְעַן אַתְּ יָכִיל לְמִסְעַר כְּוָותָנָא עַסְרָא אַלְפִין

כמנו ד' ג' חס' וא' מ"ל וסי' אם תהיה כמנו לדמול לכם • מדבר מתוך האש • כי עתה כמנו עשרה אלפים • גם אתה חלית כמנו • אלפים מ"ל •

רשי

כי תהיה לנו מעיר לעזור. וכען טב ארי תצלי עלנא מן קרתא למסעד: לאט לי לנער. אם יקרא לפניכם במלחמה חמלו עליו: ביער אפרים. ומהיכן היה יער לאפרים בעבר הירדן מזרחה שלא ניתן שם חלק אלא לבני גד ולבני ראובן ולמנשה אלא מתוך שהתנה יהושע שיהו מרעין בחורשין והיה אותו היער סמוך לאפרים אלא שהירדן בינו לאפרים מפסיק והיו מרעין שם בהמותיהם היה נקרא יער אפרים: וירב היער לאכול בעם. חיות רעות שביער תרגם יונתן: ויקרא אבשלום. לשון מקרה ופגע: ויתן בין השמים ובין הארץ. אמרו רבותינו שלף חרבו לקצוץ שערו וראה גיהנם פתוחה תחתיו: שמרו מי בנער. כל מי שיבא לידו שמרוהו: לא

רדק

ועתה טוב הוא שתהיה בעיר ומן העיר תעזרנו בעצתך ובתפלתך ויש מפרשים אתה חשוב כנגד כולנו ואם היינו עשרת אלפים לפיכך צריך שנשמור אותך שלא תלך למלחמה ותהיה לנו מעיר לעזור ויתכן שיהיה כמוהו עשרת אלפים הרי כנן רית יתיב למקשר כותנא עשרה אלפין ותרגם כי תהיה לנו ארי תצלי עלנא מן קרתא למסעד ר"ל יותר תעזרנו אתה בתפלתך בעיר ממה שיהיו עמנו כמוך כ עשרת אלפים עוד יותר תעזרנו אתה בתפלתך. וכתיב לעזיר ביו"ד וקרי לעזור בוי"ו והקרי מ תנואר והכתוב מבנין הפעיל להעזיר והוא יוצא לשלישי כי"ר שתעזיר אתה אותנו על ידי האל כלומר שתתפלל לאל שיעזרנו: אל יד השער. במקום הישיבה בשער העיר מחנים: וכל העם יצאו. יצאו לפניו למאות ולאלפים: לאט לי לנער לאבשלום. אם תפגשו בו במלחמה לאט לו ב בגבורי אל תהרגוהו שלא תהרגו ברפתו כי אף על פי שהרע לי אני אב לרחם ופי' לאט בנחת כלומר לא תנהגו בכעס וברוגז להכותו כמו שהיה ראוי שמרד לו בגבוריו: את כל השרים. אף על פי שצוה את הראשים שהם יואב ואבישי ואתי כן צוה גם כן שרי האלפים ושרי המאות לפי ששמעו כל העם: ביער אפרים. ובי מכיון היה לבני אפרים יער מעבר לירדן פירשו רז"ל לפי שמעשר תקנות שתקן יהושע א אחת מהם היא שיהיו מרעין ב בהמותיהם בחורשין כלומר שלא יהו קפדין אם בהמות שבט זה ירעו ביער של שבט אחר ונחלת בני אפרים היתה בארץ כנען סמוכה לירדן כמו שכתוב בספר יהושע וגד נחלתם היה מעבר לירדן יער והירדן מפסיק ב ביניהם והיו מעבירים בני אפרים בהמותיהן שם ומרעין אותן ב באותו יער לפיכך היה נקרא על שמם יער אפרים: עשרים אלף. השוכם הזה על שמרדו בדוד ש שהיה מלך ע"פ י"י ולא שהחזיקו יד בנו המורד בו: נפוצת. הכתוב נפצות לשון רבות והקרי נפוצת לשון יחידה והכתוב אומר על הגבורים והגדודים מזה ומזה שהיו נפוצים על פני כל היער והקרי אומר בכלל על המלחמה: וירב היער. ת' ואסגיאת חיות חורשא לקטלא בעמא ויתכן לפרש היער עצמו שהיו נפוצים ונופלים בגומי היער בברחם: ויקרא אבשלום. כתרגו' ואתערע: שובך האלה. סובכת הענף מסתבכת ענף בענף נקראת ש סובך ונאחז בו ראש אבשלום שהיה לו שיער רב ואמרו רז"ל לפי שנתגאה בשערו נתלה ב בשערו: עשרה כסף. כתרגומו עסר סלעין דכסף: ולא אנכי שוקל על כפי. ולא כתיב כלומר לא הייתי לוקח אלף כסף בדבר הזה ולא אתה אמרת שהיית נותן לי עשרה כסף והקרי הוא ולו כלומ' אפי' היית מוכח מי שיתן לי אלף כסף בדבר הזה ואשקלם על ידי בהכרעה לא אשלח ידי אל בן המלך: שמרו מי בנער. מי ינצ בנער כלומר שמרו שלא יגע אדם בו: או עשיתי בנפשו שקר. בנפשו כתיב פירוש בנפשו של אבשלום אם הייתי הורג אותו שקר הייתי עושה בעצמי כי המלך צוה עליו והקרי הוא בנפשי כלומר אפילו לא יודע הדבר הייתי עושה שקר בעצמי כי אני יודע כי המלך צוה עליו ובדומו או תאמר שהייתי עושה זה שקר והייתי הורג אותו אי אפשר שלא יבא הדבר לידי ידיעה כי כל דבר לא יכחד מן המלך: ואתה

ויקרא ה' בקריא' וס' ויקרא אבשלום לפני עבדי יואב. ויקרא לה יד אבשלום. ואמר אלהם כה הבכה. ומבני הבהנים בני חביה. וחברו מבני הכהנים: תלוי ג' בקריא' וס' לא תלין נבלתו על העץ. ראיתי את אבשלום תלוי. אלף המגן תלוי עליו. אנ"ך: ומדוע י' בקריא' וס' נמסר בריש סדר קרח: ועליה' בקריאה

ועתה טוב כי תהיה לנו מעיר לעזיר (לעזור ק'): ויאמר אליהם המלך אשר ייטב בעיניכם אעשה ויעמד המלך אל יד השער וכל העם יצאו למאות ולאלפים: ויצו המלך את יואב ואת אבישי ואת אתי לאמר לאט לי לנער לאבשלום וכל העם שמעו בצות המלך את כל השרים על דבר אבשלום: ויצא העם השדה לקראת ישראל ותהי המלחמה ביער אפרים: וינגפו שם עם ישראל לפני עבדי דוד ותהי שם המגפה גדולה ביום ההוא עשרים אלף: ותהי שם המלחמה נפצות (נפוצת ק') על פני כל הארץ וירב היער לאכל בעם מאשר אכלה החרב ביום ההוא: ויקרא אבשלום לפני עבדי דוד ואבשלום רכב על הפרד ויבא הפרד תחת שובך האלה הגדולה ויחזק ראשו באלה ויתן בין השמים ובין הארץ והפרד אשר תחתיו עבר: וירא איש אחד ויגד ליואב ויאמר הנה ראיתי את אבשלם תלוי באלה: ויאמר יואב לאיש המגיד לו והנה ראית ומדוע לא הכיתו שם ארצה ועלי לתת לך עשרה כסף וחגרה אחת: ויאמר האיש אל יואב ולא (ולו ק') אנכי שקל על כפי אלף כסף לא אשלח ידי אל בן המלך כי באזנינו צוה המלך אתך ואת אבישי ואת אתי לאמר שמרו מי בנער באבשלום: או עשיתי בנפשו (בנפשי ק') שקר וכל דבר לא יכחד מן המלך

וכען טב ארי תצלי עלנא מקרתא למסעד: ואמר להון מלכא דתקין בעיניכון אעביד וקם מלכא על כיבש אורח תרעא וכל עמא נפקו למאתן ולאלפין: ופקיד מלכא ית יואב וית אבישי וית אתי למימר אסתמרו לי בעולימא באבשלום וכל עמא שמעו כד פקיד מלכא ית כל רברביא על עיסק אבשלום: ונפק עמא לחקלא לקדמות ישראל והות קרבא בחורשא דבית אפרים: ואתברו תמן עם ישראל קדם עבדי דוד והות תמן כתשא רבתא ביומא ההוא עסרין אלפין: והוו תמן עבדי קרבא מתבדרא על אפי כל ארעא ואסגיאת חיות חורשא לקטלא בעמא מדקטילת חרבא ביומא ההוא: ואתערע אבשלום קדם עבדי דוד ואבשלום רכיב על כודנתא ועלת כודנתא תחות כובא דבוטמא רבא ואתאחד רישיה בבוטמא ואתלי בין שמיא ובין ארעא וכודנתא די תחותוהי עברת: וחזא גברא חד וחוי ליואב ואמר הא חזיתי ית אבשלום תלוי בבוטמא: ואמר יואב לגברא דמחוי ליה והא חזיתא ומא דין לא מחתוהי תמן ורמיתוהי לארעא ועלי פון למתן לך עסר סלעין דכסף ואספנקי חרא: ואמר גברא ליואב ולו אנא תקל על כפי אלף סלעין דכסף לא אושיט ידי בבר מלכא ארי קדמנא פקיד מלכא יתך וית אבישי וית אתי למימר איסתמרו לי בעולימא באבשלום: או פון עבדית בנפשי שקר וכל מדעם לא יתכסא מן מלכא

וס' ועלי יבא כל איש. ועלי להת לך. ועלי שמו כל ישראל. ועלי תשוקתו. ועלי הנה חסד: אלף כסף ג' בקריאה וס' נמסר בסדרו וירא:

רלבג

ועתה טוב כי תהיה לנו מעיר לעזור. הנה העזר הוא שיעזרם ב בתפלתו לשי"ת ועוד כי מפני שרבון חיל א אבשלום לא היה ריק להמית דוד לא יהיו משתדלים מאד בהרוג בני חיל דוד אחר ש שיהיה רוחו' עם דוד: לאט לי לנער לאבשלו'. ר"ל התנהגו בנחת לזה הנער שתלטו א אותו אם יבא לידך והנה עשה דוד זה לפי מה שחשב כי הוא חטא שעשו בבת שבע סבב את כל זה ובאלו היה אבשלום בזה ה הפועל בלי להביא ב גזרת השם על דוד במה שאמר לו הנני מקים עליך רעה מ מביתך ולזה ראה דוד שאין לאבשלום פשע בזה והשתדל מפני זה בהצלתו: ותהי שם המלחמה נפוצת על פני כל הארץ. ידמה כי מכני נפילת ישראל כי עבדי דוד נלחמו בלבב והיו נכונים אנשי המלחמה הנה והנה על פני כל הארץ עד שהרבתה חיתה להשחית בעם כמו מה שהשחיתה החרב: והנה סבב השם שיקרא אבשלו' לבדו לפני עבדי דוד מפני רוב פיזור חילו והוא היה רוכב על הפרד ובא הפרד תחת סבוך ענפי האלה הגדולה שהיתה ומרוב ההסתבכות עם מרוצת הפרד נתחזק ראשו ונאחז באלה ועמד שם באויר והפרד אשר תחתיו עבר: שמרו מי בנער באבשלום. ר"ל שמרו מי שיהיה מכם שלא ישלח ידו בנער באבשלום: או עשיתי בנפשי שקר. ר"ל להכלי' מהמלך המיתתי אותו הנה שום דבר לא יכחד ולא יעלם מן המלך שלא יגיע לידיעתו וידיעתו מרוב החקירה והדרישה:

ואתה תתיצב מנגד · שלא תושיעני מיד המלך: לא כן אוחילה · לא טוב שאיחל אותך ואדבר אליך שתלך ותכהו אני אלך: שלשה שבטים · ולהב בראשיהם כמו חניתות והיו אלא שהדקים כקראו שבטים ות"ת גיססין ואמרו רז"ל לפי שגנב ג' לבבות לבב אביו ולבב בית דין ולב אנשי יש' לפיכך נתנו בו ג' שבטים ולפי שבא על עשר פילגשי אביו לפיכך נתנו בו עשר לוכיות עשר נערי יואב ולב בית דין שאמר על מאתים איש שהלכו עמו הלכו לתומם ואמרו כי מאתים ראשי סנהדרין היו: עודנו חי בלב האלה · טעם בלב האלה דבק עם בלב אבשלום · פירוש תקע השבטים בלבו עד שעברו גופו ונתקעו בלב האלה על דרך אכה בדוד ובקיר אכנו כא בחנית ובארץ · ופירו' בלב האלה באמצע האלה כמו עד לב השמים · ופי' עודנו חי אחר שתקע בלבו שלש' השבטים עדיין היה חי על כן הכוהו עוד נערי יואב עד ש שהמיתוהו: ויסובו · שמרו סביביו להכותו: מרדוף · המ"ם בחירק שלא כמנהג וכמוהו מ מרדוף אחרי דוד · מעבבך ומרגזך: אל הפחת הגדול · חפירה גדולה שהיתה ביער: מאד · אמר מאד לפי שהפחת היה גדול ומלאוהו באבנים על אבשלום ועוד מעל הארץ הגיבו הגל הגדול: לאהלו · חסר כתיב בלא יו"ד הרבים ויש בו דרש לפי שהיו נכלמי' מן המרד שעשו לא התחברו יחד אלא כל אחד גם לאהלו: ואבשלום לקח · פירוש לקח זאת העצה בעצמו להזכיר את שמו וכן ויקח קרח ואמרו כי בזה המקום נזכר אחר כך כי הוציאו עצמותיו מן הפחת ה הגדול וקברו אותו בזה המקום כי לכך נתכוון הוא שהציב שם מצבה בחייו: ויצב לו בחיו · חסר יו"ד הרבים כמו לאהלו ש שזכרנו וכמוהו רבים ויש בו דרש כי חסרו חיי אבשלום עשר שנים על שש"כב עם עשר פלגשי אביו לפיכך חסר יו"ד שהוא ב בחשבון עשרה: כי אמר אין לי בן · ולמעלה כתי' ויולדו לאבשלו' שלשה בנים ובת אחת היו לו אלא שמתו לפיכך עשה לו המצבה הזאת להיות לו לזכרון אחר מ מותו שהיו אומרים יד אבשלום ויד פירושו מקום וכמוהו רבים ובדברי רבותינו ז"ל יש מי שאמר שהיה לו בן אלא שלא היה הגון למלכות ומהם אמרו גמירי שכל הטורף תבואתו של חבירו אינו מניח בן ליורשו והוא טרף את תבואתו של יואב ות"י לית לי בר קיים בדיל לאדכרא שמי: ובשרת ביום אחר · תשועה אחרת שתזדמן לישר' כי זאת התשועה לא תהיה שלימה בעיני המלך על אשר מת בנו: כי על כן בן המלך מת · בן קרי ולא כתיב והקרי הוא יותר קרוב כאלו אמר כי על אשר בן המלך מת אין אתה ראוי לבשר ויש בו דרש כי על כן ועל יוסר מת שמרד באביו: לכושי · מבני כוש היה ונתגייר או אפשר שהיה ישר' והוא שחור ככושי לפיכך היו קוראים אותו כושי: ולכה אין בשורה מוצאת · תרגם יונתן ולך לית בסורתא מתיהבא כלומ' למה אתה רוצה ללכת לא לך יהיה שכר מזאת הבשורה ומוצאת כמו מזדמנת כמו וימציאו בני אהרן: ויהי מה · יהיה מה שיהיה על כל פנים ארוץ וכן ויעבר עלי מה יעבר עלי מה שיעבור אני חושש: בין שני השערים · שהיה לעיר חומה לפנים מחומה ושער לפנים משער ובין שני השערים היה מקום הישיבה כמו שנאמר למעלה ל יד השער: ואל

בשורה ג' חס' וסימ' אשר לתתי לו בשרה · לא איש בשרה אתה · היום הזה יום בשרה · ובמסרה אחרתי נמסר במקום לא איש בשורה אתה ולכה אין בשרה מוצאת: ארוץ ד' בקריאה וסימ' ויהי מה ארוץ · כי בכה ארוץ גדוד · ואחרו · דרך מצותיך ארוץ:

ואתה תתיצב מנגד: ויאמר יואב לא כן אחילה לפניך ויקח שלשה שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום עודנו חי בלב האלה: ויסבו עשרה נערים נשאי כלי יואב ויכו את אבשלום וימיתהו: ויתקע יואב בשפר וישב העם מרדף אחרי ישראל כי חשך יואב את העם: ויקחו את אבשלום וישליכו אתו ביער אל הפחת הגדול ויצבו עליו גל אבנים גדול מאד וכל ישראל נסו איש לאהלו: ואבשלם לקח ויצב לו בחיו את מצבת אשר בעמק המלך כי אמר אין לי בן בעבור הזכיר שמי ויקרא למצבת על שמו ויקרא לה יד אבשלום עד היום הזה: ואחימעץ בן צדוק אמר ארוצה נא ואבשרה את המלך כי שפטו יהוה מיד איביו: ויאמר לו יואב לא איש בשרה אתה היום הזה ובשרת ביום אחר והיום הזה לא תבשר כי על כן המלך מת: ויאמר יואב לכושי לך הגד למלך אשר ראיתה וישתחו כושי ליואב וירץ: ויסף עוד אחימעץ בן צדוק ויאמר אל יואב ויהי מה ארצה נא גם אני אחרי הכושי ויאמר יואב למה זה אתה רץ בני ולכה אין בשורה מצאת: ויהי מה ארוץ ויאמר לו רוץ וירץ אחימעץ דרך הככר ויעבר את הכושי: ודוד יושב בין שני השערים וילך הצפה אל גג השער אל החומה וישא את עיניו וירא והנה איש רץ לבדו: ויקרא הצפה ויגד למלך ויאמר המלך אם לבדו בשורה בפיו וילך הלוך וקרב: וירא הצפה איש אחר רץ ויקרא הצפה אל השער ויאמר הנה איש רץ לבדו ויאמר המלך גם זה מבשר:

ואת תתעתד מקביל: ואמר יואב הלא מבבין אישרי קדמך ונסיב תלתא גיססין בידיה וקבעינון בלבא דאבשלום ועד כען קיים בגו בוטמא: ואסתחרו עסרא עולימיא נטלי זיניה דיואב ומחו ית אבשלום וקטלוהי: ותקע יואב בשופרא ותב עמא מלמירדף בתר ישראל ארי מנע יואב ית עמא: ונסיבו ית אבשלום ורמו יתיה בחורשא לגו קומצא רבא ואקימו עלוהי דגור אבנין רב לחדא וכל ישראל אפכו גבר לקירוהי: ואבשלום נסיב ואקים ליה בחיוהי ית קמתא די במישר מלכא ארי אמר לית לי בר קיים בדיל לאדכרא שמי וקרא לקמתא על שמיה וקרא לה אתרא דאבשלום עד יומא הדין: ואחימעץ בר צדוק אמר ארהוט כען ואבסר ית מלכא ארי אתפרע ליה יי מיד בעלי דבבוהי: ואמר ליה יואב לא גבר כשר לבסרא את יומא דין ותבסר ביום אוחרן ויומא הדין לא תבסר אלהין דבר מלכא מית: ואמר יואב לכושי איזיל חוי למלכא דחזיתא וסגיד כושי ליואב ורהט: ואוסיף עוד אחימעץ בר צדוק ואמר ליואב ויהי מה ארהוט כען אף אנא בתר כושי ואמר יואב למא דנן את רהיט ברי ולך לית בסורא מתיהב: ויהי מה בכדין ארהוט ואמר ליה רהוט ורהט אחימעץ באורח מישרא וקדים ית כושי: ודוד יתיב בין תרין תרעיא והליך סכואה על איגר תרעא על שורא וזקף ית עינוהי וחזא והא גברא רהיט בלחודוהי: וקרא סכואה וחוי למלכא ואמר מלכא אם בלחודוהי הוא בסורתא בפומיה ואזל מיזל וקרב: וחזא סכואה גבר אוחרן רהיט וקרא סכואה לנטר תרעא ואמר הא גבר רהיט בלחודוהי ואמר מלכא אף דין מבסר:

רשי

לא כן אוחילה לפניך · לא אבקש עוד בקשה ממך כי אני אלך: כי אמר אין לי בן · ממלא מקומי ויהיה חשוב כ כמותי: בעבור הזכיר שמי · אקים לי מצבת אבן ובנין חשוב הוא: ובשרת ביום אחר · בשורת תשועה אחרת: כי על כן · כי על אשר בן המלך מת לפיכך לא טובה לך הבשורה הזאת: ולך אין בשור' מוצאת · אין מתת שכר בשורה מצויה היום: ויהי מה · יכלות מה בכך אם אין לו שכר: ויעבור · וקדים ית כושי: ראותי

רלבג

ויקח שלשה שבטים בכפו · יתכן שיהיו גדולים וחזקים וחדים בראשם ורמה בזה להמיתו בזולת חרב בתקעו אותם בלבו ולפי שכבר היה עדיין חי בלב האלה צוה יואב את נעריו נושאי כליו להכות אותו ולהמיתו: כי חשך יואב את העם · הנה מנע יואב את אנשי דוד מרדוף אחרי ישר' כי לא היה רצונו להשחיתם אך כתפיים בנפול אבשלו' בידיהם: את מצבת אשר בעמק המלך · ידמה שנבנה שם בנין גבוה: כי אמר אין לו בן בעבור הזכיר שמי · ואעפ שספר שכבר היו לו שלשה בני' יתכן שמתו אחר זה ואז ב בנה זאת המצבה וקרא שמה יד אבשלום: ובשרת ביום אחר · ר"ל כאשר יקרה דבר טוב ישמח בו דוד אז אמנם הבשורה בכאן: ולכה אין בשורה מוצאת · ר"ל שאין לך בזה בשורה מוצאת הצלחה וטוב למבשר אבל היא כמו נקמה לו כי בנו מת: ויאמר

ראית ההמון הגדול. הומים וכועס במלחמה: לשלוח את עבד המלך יואב ואת עבדך. הרי זה מקרא מסורס לשלוח יואב את עבד המלך ואת עבדך לאחר ששלח יואב את עבד המלך זה הרץ אחרי ואת עבדך על עצמו הוא אומר ולא ידעתי מה היה אחר כן: סוב התיצב כה. ופנה לצד אחר והתיצב כה ונשמע מה יאמר זה: בני בני. שמונה פעמי' אמרו רבותינו שבעה דהעלהו משבעה מדורי גהינם ואחד דהחזירו לעלמ' דאתי: לאט את פניו. כריך ית אפוהי כמשפט האבלים. לאט כמו ולוט פניו באדרתו הנה היא לוטה בשמלה: כי

ואל בשורה טובה. כמו ובבשורה וכן ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון: סיגר. מסר את האנשים וסגר' בידך והפטר כי בית בארוני המלך עומד במקום שכים: לשלוח את עבד המלך יואב. לשלוח יואב את עבד המלך כלומר ראית ההמון הגדול וראיתי שהיה משתדל יואב לשלוח את עבד המלך והוא הכושי: ואת עבדך. אמ' על עצמו ומפני מהירות יואב לשלוח אותנו לא כתעכבנו לדעת מה: ויאמר המלך סוב התיצב כה. פנה לצד אחד והתיצב כה ונשמע מה יאמר זה: על עליית השער. בשער העיר היה עלייה על השער ועל גג אותה עלייה היה עומד הצופה כמו שאמ' למעלה על גג השער: בני בני. כן דרך הבוכים לכפול דבריה' וכן מעי מעי אוחילה. ובדרש כי שמונה פעמים אמר בני בשמונה פעמי' העלהו משבעה מדורי גהינם ובשמיני הביאהו לגן עדן: נעצב. בפעל עבר כי הוא פתח: לאט. כתרגומו כריך: כי כן דרך האבלים להתעטף: כי הגדת. כלומר בזה הדבר שאתה עושה כאילו אתה מגיד ואומר לכל כי אין לך שרים: ישר. תואר כי הוא כולו קמוץ: כי

נשאו י' בקריא' וסימ' עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה. אשר נשאו את ידם. קול צופיך נשאו קול יחדו. ומשנאיך נשאו ראש. נשאו נהרות י"ב בפסוק. ורעבים נשאו עמך. נשאו את רדידי מעלי שמרי. כי נשאו מבנותיהם. נשאו נשים נכריות: סב ו' חס' וסימ' נמסר בסדר דברים: התשעה ו' חס' בליש'

וַיֹּאמֶר הַצֹּפֶה אֲנִי רֹאֶה אֶת־מְרוּצַת הָרִאשׁוֹן כִּמְרֻצַת אֲחִימַעַץ בֶּן־צָדוֹק וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אִישׁ־טוֹב זֶה וְאֶל־בְּשׂוֹרָה טוֹבָה יָבוֹא׃ וַיִּקְרָא אֲחִימַעַץ וַיֹּאמֶר אֶל־הַמֶּלֶךְ שָׁלוֹם וַיִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ לְאַפָּיו אָרְצָה וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר סִגַּר אֶת־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־נָשְׂאוּ אֶת־יָדָם בַּאדֹנִי הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ שָׁלוֹם לַנַּעַר לְאַבְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר אֲחִימַעַץ רָאִיתִי הֶהָמוֹן הַגָּדוֹל לִשְׁלֹחַ אֶת־עֶבֶד הַמֶּלֶךְ יוֹאָב וְאֶת־עַבְדֶּךָ וְלֹא יָדַעְתִּי מָה׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ סֹב הִתְיַצֵּב כֹּה וַיִּסֹּב וַיַּעֲמֹד׃ וְהִנֵּה הַכּוּשִׁי בָּא וַיֹּאמֶר הַכּוּשִׁי יִתְבַּשֵּׂר אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ כִּי־שְׁפָטְךָ יְהוָה הַיּוֹם מִיַּד כָּל־הַקָּמִים עָלֶיךָ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־הַכּוּשִׁי הֲשָׁלוֹם לַנַּעַר לְאַבְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר הַכּוּשִׁי יִהְיוּ כַנַּעַר אֹיְבֵי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ וְכֹל אֲשֶׁר־קָמוּ עָלֶיךָ לְרָעָה׃

יט וַיִּרְגַּז הַמֶּלֶךְ וַיַּעַל עַל־עֲלִיַּת הַשַּׁעַר וַיֵּבְךְּ וְכֹה אָמַר בְּלֶכְתּוֹ בְּנִי אַבְשָׁלוֹם בְּנִי בְנִי אַבְשָׁלוֹם מִי־יִתֵּן מוּתִי אֲנִי תַחְתֶּיךָ אַבְשָׁלוֹם בְּנִי בְנִי׃ וַיֻּגַּד לְיוֹאָב הִנֵּה הַמֶּלֶךְ בֹּכֶה וַיִּתְאַבֵּל עַל־אַבְשָׁלֹם׃ וַתְּהִי הַתְּשֻׁעָה בַּיּוֹם הַהוּא לְאֵבֶל לְכָל־הָעָם כִּי־שָׁמַע הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר נֶעֱצַב הַמֶּלֶךְ עַל־בְּנוֹ׃ וַיִּתְגַּנֵּב הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא לָבוֹא הָעִיר כַּאֲשֶׁר יִתְגַּנֵּב הָעָם הַנִּכְלָמִים בְּנוּסָם בַּמִּלְחָמָה׃ וְהַמֶּלֶךְ לָאַט אֶת־פָּנָיו וַיִּזְעַק הַמֶּלֶךְ קוֹל גָּדוֹל בְּנִי אַבְשָׁלוֹם אַבְשָׁלוֹם בְּנִי בְנִי׃ וַיָּבֹא יוֹאָב אֶל־הַמֶּלֶךְ הַבָּיִת וַיֹּאמֶר הֹבַשְׁתָּ הַיּוֹם אֶת־פְּנֵי כָל־עֲבָדֶיךָ הַמְמַלְּטִים אֶת־נַפְשְׁךָ הַיּוֹם וְאֵת נֶפֶשׁ בָּנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ וְנֶפֶשׁ נָשֶׁיךָ וְנֶפֶשׁ פִּלַגְשֶׁיךָ׃ לְאַהֲבָה אֶת־שֹׂנְאֶיךָ וְלִשְׂנֹא אֶת־אֹהֲבֶיךָ כִּי הִגַּדְתָּ הַיּוֹם כִּי אֵין לְךָ שָׂרִים וַעֲבָדִים כִּי יָדַעְתִּי הַיּוֹם כִּי לֹא אַבְשָׁלוֹם חַי וְכֻלָּנוּ הַיּוֹם מֵתִים כִּי־אָז יָשָׁר בְּעֵינֶיךָ׃

וַאֲמַר סַכּוּאָה אֲנָא חָזֵי יַת רִיהֲטָא דְקַדְמָאָה כְּרִיהֲטָא דַאֲחִימַעַץ בַּר צָדוֹק וַאֲמַר מַלְכָּא גְּבַר טַב דֵּין וְאַף בְּסוֹרָא טָבָא יֵיתֵי׃ וּקְרָא אֲחִימַעַץ וַאֲמַר לְמַלְכָּא שְׁלָם וּסְגִיד לְמַלְכָּא עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא וַאֲמַר בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהָךְ דִּמְסַר יַת גַּבְרַיָּא דַאֲרִימוּ יַת יְדֵיהוֹן בְּרִיבוֹנִי מַלְכָּא׃ וַאֲמַר מַלְכָּא שְׁלָם לְעוּלֵימָא לְאַבְשָׁלוֹם וַאֲמַר אֲחִימַעַץ חֲזֵיתִי הֲמוֹנָא סַגִּיאָה בָּתַר דִּשְׁלַח יַת עַבְדָּא דְמַלְכָּא יוֹאָב וְיַת עַבְדָּךְ וְלָא יְדָעִית מָה׃ וַאֲמַר מַלְכָּא אִסְתַּחַר אִתְעַתַּד הָכָא וְאִסְתְּחַר וְקָם׃ וְהָא כוּשִׁי אָתָא וַאֲמַר כּוּשִׁי יִתְבַּסַּר רִבּוֹנִי מַלְכָּא אֲרֵי אִתְפְּרַע לָךְ יְיָ יוֹמָא דֵין מִיַּד כָּל דְּקָמוּ עֲלָךְ׃ וַאֲמַר מַלְכָּא לְכוּשִׁי הֲשְׁלָם לְעוּלֵימָא לְאַבְשָׁלוֹם וַאֲמַר כּוּשִׁי יְהוֹן כְּעוּלֵימָא סַנְאֵי רִבּוֹנִי מַלְכָּא וְכָל דְּקָמוּ עֲלָךְ לְבִישָׁא׃ וּרְגַז מַלְכָּא וּסְלִיק עַל עֲלִיַּת תַּרְעָא וּבְכָא וְכִדֵין אֲמַר בְּמֵיזְלֵיהּ בְּרִי אַבְשָׁלוֹם בְּרִי בְרִי אַבְשָׁלוֹם לְוַי דְּמָתִית אֲנָא חֲלוּפָךְ וְאַתְּ קַיָּים יוֹמָא דֵין אַבְשָׁלוֹם בְּרִי בְרִי׃ וְאִתְחַוָּאָה לְיוֹאָב הָא מַלְכָּא בָּכֵי וּמִתְאַבַּל עַל אַבְשָׁלוֹם׃ וַהֲוַת תְּשׁוּעֲתָא בְּיוֹמָא הַהוּא לְאֶבְלָא לְכָל עַמָּא אֲרֵי שְׁמַע עַמָּא בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר אִתְנְסִיס מַלְכָּא עַל בְּרֵיהּ׃ וּמִתְגַּנְבִין עַמָּא בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵיעַל לְקַרְתָּא כְּמָא דְמִתְגַּנְבִין עַמָּא דְמִתְכַּלְמִין בְּמַפַּכְהוֹן בִּקְרָבָא׃ וּמַלְכָּא כְּרִיךְ יַת אַפּוֹהִי וּצְוַח מַלְכָּא בְּקָל רַב בְּרִי אַבְשָׁלוֹם אַבְשָׁלוֹם בְּרִי בְרִי׃ וַאֲתָא יוֹאָב לְוַת מַלְכָּא לְבֵיתָא וַאֲמַר אַבְהֵיתְתָּא יוֹמָא דֵין יַת אַפֵּי כָּל עַבְדָּךְ דְּשֵׁזִבִין יַת נַפְשָׁךְ יוֹמָא דֵין וְיַת נַפְשׁ בְּנָךְ וּבְנָתָךְ וְנַפְשׁ נְשָׁךְ וְנַפְשׁ לְחֵינָתָךְ׃ לְמִרְחַם יַת סַנְאָךְ וּלְמִסְנֵי יַת רַחֲמָךְ אֲרֵי חַוֵּיתָא יוֹמָא דֵין אֲרֵי לֵית לָךְ רַבְרְבִין וְעַבְדִּין אֲרֵי אֲנָא יְדַעְנָא יוֹמָא דֵין אֲרֵי אִילוּ אַבְשָׁלוֹם קַיָּים וְכוּלָּנָא יוֹמָא דֵין מִתְקַטְלִין אֲרֵי בְכֵין כָּשַׁר בְּעֵינָךְ׃

רלבג

ויאמר אחימעץ ראיתי ההמון הגדול. הנה כשראה אחימעץ בן צדוק שלב המלך דוד על אבשלו' תמה עצמו מלספר לו זאת הבשורה אשר יכאב לבו בה ולזה התנכל ואמר שלא ידע בזה דבר אך ראה ההמון הגדול לשלוח יואב את עבד המלך את הכושי ואת עבדך אמר זה אחימעץ על עצמו וכאילו אמר שהאחר הבא הוא יודע אמתת הדברי' כי לולא זה לא שלחו יואב. והנה בכה דוד בזה האופן הנפלא על מיתת אבשלום לפי שהיה יודע כי עונותיו סבבו זה: לאט את פניו. כסה את פניו כי היה בוש מהתפעל כמו זה ההתפעלות החזק כי אין מזה מחק המלכו': ויהי

וס' וינבל צור ישעתו. ותהי התשעה ביום ההוא. מי יתן מציון ישעת ישראל. ולכה לישעתה. אמר לנפשי ישעתך אני. ובעב עברה ישעתי: לאט ב' בקריאה וס' והמלך לאט את פניו. ודבר לאט עמך:

כי איכך יוצא · כי אם איכך יוצא וכן ובמית והלכת ואם במית. ונתן יי' לכם לחם בר ואם כתן ותמאן לשלחו ואם תמאן ; ורעה לך זאת · פועל עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו וכן ורעה עיניך ; נדון · נשפטים זה עם זה ומתווכחים להשיב את המלך וכן תרגם יונתן מתווכחין ; מעל אבשלום · שלא יהיה עלינו וכנגדו להלחם עמו ותרג' יונתן מלות אבשלום ; אחי אתם · תכלית הדברים ששלח לצדוק ולאביתר שידברו הדברי' האלה אל זקני יהודה ובעוד ש שהיה משים דוד הדברים האלה בפיהם שליח בא דבר כל ישראל ; את המלך א' ביתו · על ידי שלוחי' וספרים להשיבו ובעבור זה ה הפסוק בין הדברים ודבר כל ישראל בא ; תמרו · חסר אלף וכן אשר ימרוך למזמה ; תחת יואב · כי שנא דוד את יואב על שהרג את אבשלו' ורצה להסירו שלא יהיה שר צבאו ; ויט את לבב כל איש יהודה · עמשא הטה את לבב כל איש יהודה ויונתן שתרגם ואתפני דומה ש שהיה קור' אותו · ויט בכרי הא'ד והמסרה מעידה עליו שהוא ב בפתח הא'ד ואמרה כי שני הם בפתח ויט עליכו חסר וזה ; וצלחו · כמו ועברו וכן תרגם יונתן וגזו ותרגם על המעברות על מגיזתא או פי' ובקעו וכמוהו פן יצלח באש בית יוסף ותרגו' ויבקע עבי העולה וצלח ית אעי דעלתא כלומר עברו ברגליהם כי היה מקום בירדן בעת ההיא שהיו עוברים שם ברגל ; לפני המלך · לבא לפני המלך ; ועבר' העברה לעביר · כמו להעביר וכן לשמיד מעוזניה כמו ל להשמיד ופי' העברה הספינה שעוברים בה את הירדן ולפיכ' נקראת עברה ; את בית המלך · הנשים והקטנים שלא היו יכולין לעבור ברגליהם ויש לפרש העברה שם לאברת האנשי' וכן תרג' יונתן כתשמעו מגיזתא ואפשר שהוא קרא ה הספינה השוברת מגיזתא וכן הוא ולפיכ' תרגם ועברה ועברו ; בעברו בירדן · כשבא המלך לעבור את הירדן בא שמעי ונפל לו שיכפר לו על עונו ; לכל

ויהי כל העם נדון בכל שבטי ישראל · ר"ל שהיו מריבים קצתם עם קצת לאמר שראוי להם להשיב את המלך שהציל אותם מכף אויביהם ומלטם מיד פלשתים אחר שכבר מת אבשלום שמשחו עליהם למלך ; ודבר כל ישראל בא אל המלך אל ביתו · ר"ל שכל ישראל הסכימו שישוב המלך אל ביתו ; אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב ; ידמה שעשה זה דוד כדי שלא ייראו ממנו עמשא פן יכיא את לב איש יהוד' מעל דוד או אולי התפעל על זה קצת התפעלות כנגד יואב בעבור הדברים הקשים שאמר לו על בכותו על אבשלום או אפשר גם כן שסופר לו כי יואב על מצותו להרוג את אבשלום ; וצלחו את הירדן לפני המלך · כאלו בקעוהו מרוב עברם שם ; ועברה העברה · היא הספינה קטנה אשר יעברו בה הנהר ; נפל לפני המלך · התנפל והכנע לפניו לבקש מ ממנו מחילה על חטא העוה כנגדו בבאתו ; לכל

עד עתה ד' בקריא' וסי' ואחר עד עתה · כי לא באתם עד עתה אל · ויתן יי' אותם וירחמם · ועתה קום צא ודבר · יושב ח' מל' בספרא וסי' והנה שאול יושב תחת האשל · אל היבוסי יושב · ודוד יושב בירושלם · הנה יושב בירושלם · ודוד יושב בין שני העמודים · בבית הארזים · ויקם המלך וישב בשער ; מחרשים

ועתה קום צא ודבר על לב עבדיך כי ביהוה נשבעתי כי אינך יוצא אם ילין איש אתך הלילה ורעה לך זאת מכל הרעה אשר באה עליך מנעריך עד עתה : ויקם המלך וישב בשער ולכל העם הגידו לאמר הנה המלך יושב בשער ויבא כל העם לפני המלך וישראל נס איש לאהליו : ויהי כל העם נדון בכל שבטי ישראל לאמר המלך הצילנו מכף איבינו והוא מלטנו מכף פלשתים ועתה ברח מן הארץ מעל אבשלום : ואבשלום אשר משחנו עלינו מת במלחמה ועתה למה אתם מחרשים להשיב את המלך : והמלך דוד שלח אל צדוק ואל אביתר הכהנים לאמר דברו אל זקני יהודה לאמר למה תהיו אחרנים להשיב את המלך אל ביתו ודבר כל ישראל בא אל המלך אל ביתו : אחי אתם עצמי ובשרי אתם ולמה תהיו אחרנים להשיב את המלך : ולעמשא תמרו הלוא עצמי ובשרי אתה כה יעשה לי אלהים וכה יסיף אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב : ויט את לבב כל איש יהודה כאיש אחד וישלחו אל המלך שוב אתה וכל עבדיך : וישב המלך ויבא עד הירדן ויהודה בא הגלגלה ללכת לקראת המלך להעביר את המלך את הירדן : וימהר שמעי בן גרא בן הימיני אשר מבחורים וירד עם איש יהודה לקראת המלך דוד : ואלף איש עמו מבנימן וציבא נער בית שאול וחמשת עשר בניו ועשרים עבדיו אתו וצלחו הירדן לפני המלך : ועברה העברה לעביר את בית המלך ולעשות הטוב בעינו ושמעי בן גרא נפל לפני המלך בעברו בירדן :

וכען קום פוק ומליל על לבא דעבדך ארי במימרא דיי קיימית ארי ליתך נפיק אם יבית גבר עמך בליליא ותהי בישא לך דא מכל בישתא דאתת עלך מעורך עד כען : וקם מלכא ויתיב בתרעא ולכל עמא חויאו למימר הא מלכא יתיב בתרעא ואתא כל עמא לקדם מלכא וישראל אפיך גבר לקירווהי : והוו כל עמא מתווכחין בכל שבטיא דישראל למימר מלכא שיזבנא מיד בעיל דבבנא והוא פרקנא מידא דפלשתאי וכען ערק מן ארעא מלות אבשלום : ואבשלום דמשחנא עלנא מית בקרבא וכען למא אתון שתקין לאתבא ית מלכא : ומלכא דוד שלח לצדוק ולאביתר כהניא למימר מלילו לסבי יהודה למימר למא תהון בתראין לאתבא ית מלכא לביתיה ופתגם כל ישראל אתא לות מלכא לביתיה : אחי אתון קריבי ובסרי אתון ולמה תהון בתראין לאתבא ית מלכא : ולעמשא תימרון הלא קריבי ובשרי את כדין יעביד לי יי וכדין יוסיף אם לא רב חילא תהי קדמי כל יומיא חלף יואב : ואתפני לבא דכל אנש יהודה כגברא חד ושלחו למלכא תוב את וכל עבדך : ותב מלכא ואתא עד ירדנא ודבית יהודה אתו לגלגלא למיזל לקדמות מלכא לאעברא ית מלכא ית ירדנא : ואוחי שמעי בר גרא בר שיבט בנימן די מעלמת ונחת עם אנש יהודה לקדמות מלכא דוד : ואלף גברא עמי משבטא דבנימן וציבא עולימא דבית שאול וחמשת עסר בנוהי ועשרין עבדוהי עמיה וגזו ירדנא קדם מלכא : ועברו מגזתא לאעברא ית בית מלכא ולמעבד דתקין בעינוהי ושמעי בר גרא נפל קדם מלכא במעבריה בירדנא :

רשי

כי איכך יוצא · אם איכך יוצא ; וישראל נס · אותם שהיו עם אבשלום ; כל העם נדון · מתווכחים זה עם זה ; ודבר כל ישראל בא אל המלך · כל זה מדברי שליחותו ; ולעמשא ת' · שהוא שר צבא תאמרו הלא בן אחותי אתה ; וצלחו את הירדן · בקעוהו בתריסהון ועברו ; העברה · ספינה המעבורת שעוברי' בה את עבר רוחב הנחל ; ראשון

ז' חס' בליש' וסי' נמסר בסדר וישלח : תמרו ג' חס' אלף בליש' אמירה וסי' ולעמשא תמרו · אשר ימרוך למזמה · ובנמא פתגמא התיבונא למימר : ולעשות טו בקריאה וסי' נמסר לעיל סימן ז :

רשי

דאמון לכל בית יוסף · כל ישראל הנקראו לך ואני יותר מכולם והנני באתי לבקש מחילה אם תקבלני בטוחים כל ישראל שתקבלם ואם לאו יהיו יראים לשוב אליך עוד: היום יומת איש · בתמיה כי היום אני מלך עד עכשיו הייתי סבור לא זולתי בי ארם בניו כזה שאם כן נפסקה מלכותו מאת המקום והוא אומר לו קלל את דוד אבל עכשיו שהוא מחזרת ידעתי כי מלך אני: ולא עשה רגליו · לשו' תקון היא העברת שיער שבין ה הרגלי': שפמו · גרנון בלע"ז: למה לא הלכת עמי · לצאת מירושלם כשיצאתי כי פסח אני ואיני יכול לילך ברגלי: לשלחו · ללותו: כי איש גדול הוא · בעושר: כמה

רדק

לכל בית יוסף · לפי שהיה משבט בנימין ושבט בנימין ואפרים ומנשה נקראים בית יוסף כי יוסף היה הראש ויש בו דרש אמר לו שמעי לדוד אחיו של יוסף גמל אותו רעה והוא גמלם טובה כך אני אני גמלתיך רעה גמלני אתה טובה ויש דרש אחר קרוב מזה כל ישרא' נקראו יוסף כמו שכתוב אולי יחנן יי' צבאות שארית יוסף וכן רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף אמר לו שמעי לדוד כל ישרא' גמלו אותך רעה ואני יותר מכולם וכל ישראל יושבים ומצפי' לראות מה אתה עושה עמי אם אתה מקבל אותי כל ישראל באים אליך כאחד ומשלימים לך: התחת זאת · אם בעבור ההכנעה הזאת שעשה שמעי תכפר לו שלא ימות והוא חטא חטא גדול שקלל את משיח יי': ולא עשה רגלו ולא עשה שפמו · כתרגומו ולא שטף רגלוהי ולא ספר ספמיה כלומר לא רחץ אפילו רגליו ואין צריך לומ' כל גופו ולא גלח אפי' שפמו והוא השיער שעל השפה: כי בא ירושלם לקראת המלך · פירו' כאשר בא דוד ירושלם בא מפיבושת לקראתו ובא שזכר שומר במקום שנים: עבדי רמני · שהלך בלא ידיעתי ואני אמרתי אחבשה לי את החמור ובתוך כך הלך הוא: וארכב עליה · אתון היתה וחמור כולל זכר ונקב': וירגל בעבדך · ענין רכילות וכן מן הקל לא רגל על לשונו: ומה יש לי עוד צדק' · מה לבקש עוד ממך צדקה שתעשה עמי ולזעק אליך שתעזרני כי די לך שמת אותי באוכלי שולחנך: תחלקו את השדה · השדה כולל לכל הנחלה

ובדברי רבותינו ז"ל כשאמר דוד אתה וציבא תחלקו השדה יצאת בת קול ואמרה ירבעם ורחבעם יחלקו את המלכות כי קבל לשון הרע מפי ציבא ולא קבל הצטדקות מפיבושת לפניו ואמר לו למה תדבר עוד דבריך והכתוב מעיד עליו ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו ואת בגדיו לא כבס: לשלחו את בירדן · כתרגומו לאלוויותיה ית ירדנא וכתי' בירדן וקרי הירדן ושניהם קרובים: בשיבתו במחני' · כמו בישיבתו במחנים וחסר פ"א הפועל מן השם כמו שחסר מן המקור בשבתו: כמעט

ראשון ח' בקריאה וסי' החדש הזה לכם ראש חדשים · הנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף · ולא וגיה דברי ראשון · אני יי' ראשון · אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי · אני הוא ראשון אף אני אחרון · ראשון לציון הנה הנם · כי שאל נא לדור ראשון ל' חס' א': התחת ג' בקריא' וס' יעקב · יוסף · שמעי: ולא עשה ה' וס' ומפבשת

ויאמר אל המלך אל יחשב לי אדני עון ואל תזכר את אשר העוה עבדך ביום אשר יצא אדני המלך מירושלם לשום המלך אל לבו: כי ידע עבדך כי אני חטאתי והנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף לרדת לקראת אדני המלך: ויען אבישי בן צרויה ויאמר התחת זאת לא יומת שמעי כי קלל את משיח יהוה: ויאמר דוד מה לי ולכם בני צרויה כי תהיו לי היום לשטן היום יומת איש בישראל כי הלוא ידעתי כי היום אני מלך על ישראל: ויאמר המלך אל שמעי לא תמות וישבע לו המלך: ומפבשת בן שאול ירד לקראת המלך ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו ואת בגדיו לא כבס למן היום לכת המלך עד היום אשר בא בשלום: ויהי כי בא ירושלם לקראת המלך ויאמר לו המלך למה לא הלכת עמי מפיבשת: ויאמר אדני המלך עבדי רמני כי אמר עבדך אחבשה לי החמור וארכב עליה ואלך את המלך כי פסח עבדך: וירגל בעבדך אל אדני המלך ואדני המלך כמלאך האלהים ועשה הטוב בעיניך: כי לא היה כל בית אבי כי אם אנשי מות לאדני המלך ותשת את עבדך באכלי שלחנך ומה יש לי עוד צדקה ולזעק עוד אל המלך: ויאמר לו המלך למה תדבר עוד דבריך אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה: ויאמר מפיבשת אל המלך גם את הכל יקח אחרי אשר בא אדני המלך בשלום אל ביתו: וברזלי הגלעדי ירד מרגלים ויעבר את המלך הירדן לשלחו את בירדן: וברזלי זקן מאד בן שמנים שנה והוא כלכל את המלך בשיבתו במחנים כי איש גדול הוא מאד:

ואמ' למלכא לא יחשוב עלי דילי רבוני חובא ולא תדכר ית די סרח עבדך ביומא די גלא ריבוני מלכא מירושלם לשואה מלכא על לביה: ארי ידע עבדך ארי אנא חבית והא אתית יומא דין קדמאי לכל בית יוסף למחת לקדמות רבוני מלכא: ואתיב אבישי בר צרויה ואמר החלף דא לא יתקטל שמעי ארי לט ית משיחא דיי: ואמר דוד מה לי ולכון בני צרויה ארי תהוון לי יומא דין לסטן יומא דין יתקטיל גברא בישראל ארי הלא ידענא ארי יומא דין אנא מלכא על ישראל: ואמר מלכא לשמעי לא תמות וקיים ליה מלכא: ומפיבשת בר שאול נחת לקדמות מלכא ולא שטף רגלוהי ולא ספר ספמיה וית לבושוהי לא חוור למן יומא דיגלא מלכא עד יומא דאתא בשלם: והוה כד אתא לירושלם לקדמות מלכא ואמר ליה מלכא למה לא אזלת עמי מפיבשת: ואמר רבוני מלכא עבדי שקר בי ארי אמר עבדך אחשוק לי חמרא וארכוב עלה ואהך עם מלכא ארי חגיר עבדך: ואמר על עבדך מלין דלא כשרן קדם רבוני מלכא ורבוני מלכא חכים כמלאכא דיי ועבד דתקין בעינך: ארי לא הות כל בית אבא אלהין גברי חייבי קטול לרבוני מלכא ושויתא ית עבדך באכלי פתורך ומה אית לי עוד זכו ולמקבל עוד קדם מלכא: ואמר ליה מלכא למא תמליל עוד פיתגמך אמרית את וציבא תפלגון ית אחסנתא: ואמר מפיבשת למלכא אף ית כולא יסב בתר דאתא רבוני מלכא בשלם לביתיה: וברזילי גלעדאה נחת מרוגלים ועבר ית מלכא ית ירדנא לאלוויותיה ית ירדנא: וברזילי סיב לחדא בר תמנן שנין והוא סובר ית מלכא במיתביה במחנים ארי גבר רב הוא לחדא:

רלבג

לכל בית יוסף · קרא כלל ישראל יוסף לרב בני יוסף עם שמבני יוסף היו רוב המושלי' בישראל: ולא עשה את רגליו ולא עשה ספמו · ר"ל שלא הסיר צפרני רגליו ולא גלח השער אשר בזקנו בשפמו: כי לא היה כל בית אבי כי אם אנשי מות לאדני המלך: הנה אמר זה על רוב הרדיפות שרדף שאול את דוד: ויאמר לו המלך למה תדבר עוד דבריך · לפי שקבל דוד זה הלשון הרע מציבא לא יכול לבא' מה אמתתו לגמרי בדברי מפיבשת ולזה שם הענין ממוצע בין האמתה ובין בלתי האמת' ואמ' שהוא וציבא יחלקו את השדה: בשבתו מחנים · ר"ל בישיבתו במחני' או ירצה בזה שהוא כלכל אותו בשובו במחנים: כמעט

רדק

כמעט יעבר · אעבור מעט עמך מן הירדן ואלך ואחר כך אשוב לעירי ׃ ישב נא · אחר שאעבור עמך יתרצה שאשוב בעירי ׃ עם קבר אבי ואמי · אמות בעירי ואקבר עם קבר אבי ואמי ׃ ויעבירו · כן כתיב וקרי העבירו ושניהם קרובים ׃ חצי עם ישראל · קצת עם ישראל שהרי אמר אחר כן וכל ישראל באים אל המלך אם כן אותם שעברו עמו מישראל מעטים היו ולא היו אלא אותם שהיו בין בני יהודה שעברו עמו בבואו ואלה אלף איש שעברו עם שמעי בן גרא מבנימן ולשון חצי ומחצה ומחצית אינו אלא חלוק החלק מהכלל פעמים הוא חלק בחלק בשוה וזהו ברוב ופעמים אינו בשוה כמו חצים סרפתי במו אש וכן אומר עד צואר יחצה והצואר אינו חצי הגוף בשוה ומשנו ולמעלה אינו אלא קצת מעט מהגוף ׃ גנבוך · שהעבירוך בסתר להשיבך אל המלכות בלא רשותינו ומראים כאילו אין אנו רוצים במלכותך יותר אנו רוצים מהם שלא לבזותינו עמו ׃ וכל אנשי דוד עמו · כמו וכל אנשיך עמך כי עמו היו מדברים וכמוהו ואת יפתח ואת שמואל כאילו אמר ואותי ׃ אם נשאת · כמו משאות אם נשאתי פרס מבית המלך ויש לומר אם נשאתי מנחה כמו וישא משאת והוא שם במשקל ושבת על מלאת ׃ עשר ידות · לפי שהם עשרה שבטים כי בנימן עם יהודה ועוד כי אלף איש מבנימן עם שמעי העבירו המלך את הירדן ׃ וגם בדוד אני ממך · כתרגומו ואף בדוד אנא רעינא מנך כלומר אף על פי שהוא משבטך אני רוצה בו יותר ממך ׃ ויקש דבר איש יהודה · קשה דברם וחזק יותר מדבר איש ישראל ודברו איש יהודה לאיש ישראל קשות והמלך היה שותק להם לפיכך חרה לאיש ישראל והלכו אחרי שבע בן בכרי כשתקע בשופר ואמר איש לאוהליו ישראל ואליהם

רשי

כמה ימי שני חיי · אשר יש לי לחיות כי אעלה וגו׳ הלא מעט הם ומה הנייה יש לי בכלכולך ׃ האדע בין טוב לרע · בין מאכל טוב למאכל רע ואמרו רבותינו ז״ל שטוף בזמה היה לפיכך קפצה עליו זקנה ׃ כמעט יעבר עבדך · הלוויה מועטת יעבר עבדך ללוותך אחר שתעבור את הירדן הגמולה הזאת שאיכ׳ טוב לי ׃ עבדך כמהם · בנו היה ׃ כי קרוב המלך אלי · משבטי הוא ׃ אם נשאת · כמו משאת פרס מבית המלך ׃ עשר ידות לי במלך · שאנו עשרה שבטים ׃ וגם בדוד · אף על פי שהוא קרוב לכם אני משוך בו יותר ממך שאנו עשר ידות ומדוע הקלותני להיות אתה קודם וכי לא היה דברי ראשון לי להשיב את מלכי יכלום לכם בא דברינו אלא להשיבו כמו שכתוב למעלה ודבר כל ישראל בא אל המלך ׃ ויקש דבר איש יהוד׳ · לשון התקושו גרא׳ והוקשה דבר איש יהודה ם שהראום איגר׳ ששלח להם דוד למה תהיו אחרונים להשיב אל המלך וגו׳ כך מפורש באגדה ויש לפרש ויקש לשון קושי וחוזק וכן תרגם יונתן ותקיף וכם נקרא כזרמן ל לשון הקדים קרואין ויקרא לכל בני המלך לשון זימון ׃ הזעק

ימי שני ז׳ דסמיכי וסי׳ אברהם · ישמעאל · יעקב · וחכרו מעט ורעים היו ימי שני חיי ג׳ בפסוק · ויאמר ברזלי אל המלך כמה ימי שני חיי ׃ שרים ח׳ בליש׳ וסי׳ אם אשמע עוד בקול שרים · ויקונן ירמיהו על יאשיהו · קדמו שרים · לשכות שרים בחצר הפנימי · ויאמרו השרים והשרות · וכנרות ונבלים לשרים · ושרים כחללים כל

וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־בַּרְזִלָּי אַתָּה עֲבֹר אִתִּי וְכִלְכַּלְתִּי אֹתְךָ עִמָּדִי בִּירוּשָׁלִָם׃ וַיֹּאמֶר בַּרְזִלַּי אֶל־הַמֶּלֶךְ כַּמָּה יְמֵי שְׁנֵי חַיַּי כִּי־אֶעֱלֶה אֶת־הַמֶּלֶךְ יְרוּשָׁלִָם׃ בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה אָנֹכִי הַיּוֹם הַאֵדַע בֵּין־טוֹב לְרָע אִם־יִטְעַם עַבְדְּךָ אֶת־אֲשֶׁר אֹכַל וְאֶת־אֲשֶׁר אֶשְׁתֶּה אִם־אֶשְׁמַע עוֹד בְּקוֹל שָׁרִים וְשָׁרוֹת וְלָמָּה יִהְיֶה עַבְדְּךָ עוֹד לְמַשָּׂא אֶל־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ׃ כִּמְעַט יַעֲבֹר עַבְדְּךָ אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶת־הַמֶּלֶךְ וְלָמָּה יִגְמְלֵנִי הַמֶּלֶךְ הַגְּמוּלָה הַזֹּאת׃ יָשָׁב־נָא עַבְדְּךָ וְאָמֻת בְּעִירִי עִם קֶבֶר אָבִי וְאִמִּי וְהִנֵּה עַבְדְּךָ כִמְהָם יַעֲבֹר עִם־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ וַעֲשֵׂה־לוֹ אֵת אֲשֶׁר־טוֹב בְּעֵינֶיךָ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אִתִּי יַעֲבֹר כִּמְהָם וַאֲנִי אֶעֱשֶׂה־לּוֹ אֶת־הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ וְכֹל אֲשֶׁר־תִּבְחַר עָלַי אֶעֱשֶׂה־לָּךְ׃ וַיַּעֲבֹר כָּל־הָעָם אֶת־הַיַּרְדֵּן וְהַמֶּלֶךְ עָבָר וַיִּשַּׁק הַמֶּלֶךְ לְבַרְזִלַּי וַיְבָרְכֵהוּ וַיָּשָׁב לִמְקֹמוֹ׃ וַיַּעֲבֹר הַמֶּלֶךְ הַגִּלְגָּלָה וְכִמְהָן עָבַר עִמּוֹ וְכָל־עַם יְהוּדָה וַיַּעֲבִירוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ וְגַם חֲצִי עַם יִשְׂרָאֵל׃ וְהִנֵּה כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל בָּאִים אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמְרוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ מַדּוּעַ גְּנָבוּךָ אַחֵינוּ אִישׁ יְהוּדָה וַיַּעֲבִרוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ וְאֶת־בֵּיתוֹ אֶת־הַיַּרְדֵּן וְכָל־אַנְשֵׁי דָוִד עִמּוֹ׃ וַיַּעַן כָּל־אִישׁ יְהוּדָה עַל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל כִּי־קָרוֹב הַמֶּלֶךְ אֵלַי וְלָמָּה זֶּה חָרָה לְךָ עַל־הַדָּבָר הַזֶּה הֶאָכוֹל אָכַלְנוּ מִן־הַמֶּלֶךְ אִם־נִשֵּׂאת נִשָּׂא לָנוּ׃ וַיַּעַן אִישׁ־יִשְׂרָאֵל אֶת־אִישׁ יְהוּדָה וַיֹּאמֶר עֶשֶׂר־יָדוֹת לִי בַמֶּלֶךְ וְגַם־בְּדָוִד אֲנִי מִמְּךָ וּמַדּוּעַ הֱקִלֹּתַנִי וְלֹא־הָיָה דְבָרִי רִאשׁוֹן לִי לְהָשִׁיב אֶת־מַלְכִּי וַיִּקֶשׁ דְּבַר־אִישׁ־יְהוּדָה מִדְּבַר אִישׁ יִשְׂרָאֵל׃

וַאֲמַר מַלְכָּא לְבַרְזִילַי אַתְּ עֲבַר עִמִּי וַאֲסוֹבַר יָתָךְ עִמִּי בִּירוּשְׁלֶם׃ וַאֲמַר בַּרְזִלַּי לְמַלְכָּא כַּמָּה יוֹמֵי שְׁנֵי חַיַּי אֲרֵי אֶיסַּק עִם מַלְכָּא לִירוּשְׁלֶם׃ בַּר תְּמָנַן שְׁנִין אֲנָא יוֹמָא דֵין הַאִדַּע בֵּין טַב לְבִישׁ אִם יִטְעַם עַבְדָּךְ יַת מַה דְּאֵיכוּל וְיַת מַה דְּאֶשְׁתֵּי אִם אֶשְׁמַע עוֹד בְּקַל כִּינָרִין וְתוּשְׁבְּחָן וּלְמָה יְהֵי עַבְדָּךְ עוֹד לְמַטּוּל עַל רִיבּוֹנִי מַלְכָּא׃ כִּזְעֵיר יְעִיבַּר עַבְדָּךְ יַת יַרְדְּנָא עִם מַלְכָּא וּלְמָה יְשַׁלְּמִנַנִי מַלְכָּא תַּשְׁלוּמָא הָדָא׃ יְתִיב כְּעַן עַבְדָּךְ וְאֵמוּת בְּקַרְתִּי וְאִתְקְבַר בְּקִבְרָא דְּאַבָּא וּדְאִמָּא וְהָא עַבְדָּךְ כִּמְהָם יְעִיבַּר עִם רִיבּוֹנִי מַלְכָּא וְעִיבֵיד לֵיהּ יַת דְּתַקִּין בְּעֵינָךְ׃ וַאֲמַר מַלְכָּא עִמִּי יְעִיבַּר כִּמְהָם וַאֲנָא אַעְבֵּיד לֵיהּ יַת דְּתַקִּין בְּעֵינָךְ וְכָל דְּתִתְרְעֵי עֲלַי אַעְבֵּיד לָךְ׃ וַעֲבַר כָּל עַמָּא יַת יַרְדְּנָא וּמַלְכָּא עֲבַר וּנְשַׁק מַלְכָּא לְבַרְזִלַּי וּבָרְכֵיהּ וְתַב לְאַתְרֵיהּ׃ וַעֲבַר מַלְכָּא לְגִלְגָּלָא וְכִמְהָן עֲבַר עִמֵּיהּ וְכָל עַמָּא דְּבֵית יְהוּדָה אַעֲבַרוּ יַת מַלְכָּא וְאַף פַּלְגוּת עַמָּא דְּיִשְׂרָאֵל׃ וְהָא כָּל אֱנַשׁ יִשְׂרָאֵל אָתָן לְוַת מַלְכָּא וַאֲמָרוּ לְמַלְכָּא מָא דֵין כַּסִּיוּךְ מִינָנָא אַחָנָא אֱנַשׁ יְהוּדָה וְאַעֲבַרוּ יַת מַלְכָּא וְיַת אֱנַשׁ בֵּיתֵיהּ יַת יַרְדְּנָא וְכָל גַּבְרֵי דָוִד עִימֵּיהּ׃ וַאֲתֵיב כָּל אֱנַשׁ יְהוּדָה עַל אֱנַשׁ יִשְׂרָאֵל אֲרֵי קָרִיב לִי מַלְכָּא מִדִּילָךְ וּלְמָא דְנַן תְּקוֹף לָךְ עַל פִּתְגָּמָא הָדֵין הֲמֵיכַל אֲכַלְנָא מִנִּכְסֵי מַלְכָּא אִם מַתְּנָא מַנֵּי לָנָא׃ וַאֲתֵיב אֱנַשׁ יִשְׂרָאֵל יַת אֱנַשׁ יְהוּדָה וַאֲמַר עַסְרָא חוּלָקִין אִית לִי בְּמַלְכָּא וְאַף בְּדָוִד אֲנָא רָעֵינָא מִינָךְ וּמָא דֵין אַשְׁטִיתַנִי וְלָא הֲוָה פִּתְגָּמִי קַדְמוּתָא לִי לַאֲתָבָא יַת מַלְכִּי וּתְקֵיף פִּתְגַּם אֱנַשׁ יְהוּדָה מִפִּתְגַּם אֱנַשׁ יִשְׂרָאֵל׃

מעיני בך · עשיתי לי שרים ושרות ׃ הגלגלה ז׳ בקריא׳ וסי׳ וישלחו אנשי גבעון · וישב יהושע קדמ׳ ובתראה דיהודה · וישב המלך · ויבא עד הירדן · ויעבר המלך דכמהן · ואלישע שב הגלגלה ׃ וכל עם ז׳ דסמיכי וסי׳ נמסר ביהושע סימן ח׳ ׃

רלבג

כמעט יעבר עבדך את הירדן את המלך · רוצה לומר מעט הוא מה שעבר עבדך את הירדן ע׳ המלך ובהיו׳ הענין כן למה יגמלני המלך הגמולה הזאת בעבו׳ מעט שהטיבותי לו ׃ אם נשאת נשא לנו · ר״ל אם נשא משאת המלך מאת ש שכיו אלינו להאכילנו ׃ עשר ידות לי במלך · רוצה לו׳ באי זה מלך שיהיה וגם בדוד יש לי חלק גדו׳ ממך ואף על פי שהוא קרובך ׃ ולא היה דברי ראשון לי להשיב את מלכי · רוצה לומר שכבר היה ראוי לאיש יהודה שימתינו דבר איש ישראל להיותם הרוב ברדך שיהיה דבריהם ראשון להשיב את המלך ׃ ויקש דבר איש יהודה מדבר איש ישראל · וזה כי המלך היה קרוב להם להיותו משבט יהודה והיה גם כן קרוב להם מצד אחר כי ישיבתו היתה בתוך ארץ יהודה ואשר היתה ישיבתו ביניהם היה ראוי שיהיו קודמים להשיבו שם ׃ ויתקע

סימן שמואל אין לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי · מלכים וד"ה מה לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי · שמואל איש לאהליו ישראל · מלכים לאהליך ישראל · ד"ה לאהליך ישראל : במלכם ג' בקריאה וסימ' ואיש יהודה דבקו במלכם · הנשבעים במלכם · בני ציון יגילו במלכם : והציל ג' בקריאה וסימ' פן מצא לו ערים

ד וְשָׁם נִקְרָא אִישׁ בְּלִיַּעַל וּשְׁמוֹ שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי אִישׁ יְמִינִי וַיִּתְקַע בַּשֹּׁפָר וַיֹּאמֶר אֵין־לָנוּ חֵלֶק בְּדָוִד וְלֹא נַחֲלָה־לָנוּ בְּבֶן־יִשַׁי אִישׁ לְאֹהָלָיו יִשְׂרָאֵל: וַיַּעַל כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל מֵאַחֲרֵי דָוִד אַחֲרֵי שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי וְאִישׁ יְהוּדָה דָּבְקוּ בְמַלְכָּם מִן־הַיַּרְדֵּן וְעַד־יְרוּשָׁלָםִ: וַיָּבֹא דָוִד אֶל־בֵּיתוֹ יְרוּשָׁלַםִ וַיִּקַּח הַמֶּלֶךְ אֵת עֶשֶׂר־נָשִׁים פִּלַגְשִׁים אֲשֶׁר הִנִּיחַ לִשְׁמֹר הַבַּיִת וַיִּתְּנֵם בֵּית־מִשְׁמֶרֶת וַיְכַלְכְּלֵם וַאֲלֵיהֶם לֹא־בָא וַתִּהְיֶינָה צְרֻרוֹת עַד־יוֹם מֻתָן אַלְמְנוּת חַיּוּת: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־עֲמָשָׂא הַזְעֶק־לִי אֶת־אִישׁ־יְהוּדָה שְׁלֹשֶׁת יָמִים וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד: וַיֵּלֶךְ עֲמָשָׂא לְהַזְעִיק אֶת־יְהוּדָה וַיִּיחֶר מִן־הַמּוֹעֵד אֲשֶׁר יְעָדוֹ: וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־אֲבִישַׁי עַתָּה יֵרַע לָנוּ שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי מִן־אַבְשָׁלוֹם אַתָּה קַח אֶת־עַבְדֵי אֲדֹנֶיךָ וּרְדֹף אַחֲרָיו פֶּן־מָצָא לוֹ עָרִים בְּצֻרוֹת וְהִצִּיל עֵינֵנוּ: וַיֵּצְאוּ אַחֲרָיו אַנְשֵׁי יוֹאָב וְהַכְּרֵתִי וְהַפְּלֵתִי וְכָל־הַגִּבֹּרִים וַיֵּצְאוּ מִירוּשָׁלַםִ לִרְדֹּף אַחֲרֵי שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי: הֵם עִם־הָאֶבֶן הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר בְּגִבְעוֹן וַעֲמָשָׂא בָּא לִפְנֵיהֶם וְיוֹאָב חָגוּר מִדּוֹ לְבֻשׁוֹ וְעָלָו חֲגוֹר חֶרֶב מְצֻמֶּדֶת עַל־מָתְנָיו בְּתַעְרָהּ וְהוּא יָצָא וַתִּפֹּל: וַיֹּאמֶר יוֹאָב לַעֲמָשָׂא הֲשָׁלוֹם אַתָּה אָחִי וַתֹּחֶז יַד־יְמִין יוֹאָב בִּזְקַן עֲמָשָׂא לִנְשָׁק־לוֹ: וַעֲמָשָׂא לֹא־נִשְׁמַר בַּחֶרֶב אֲשֶׁר בְּיַד־יוֹאָב וַיַּכֵּהוּ בָהּ אֶל־הַחֹמֶשׁ וַיִּשְׁפֹּךְ מֵעָיו אַרְצָה וְלֹא־שָׁנָה לוֹ וַיָּמֹת וְיוֹאָב וַאֲבִישַׁי אָחִיו רָדַף אַחֲרֵי שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי:

וְתַמָּן אִתְעֲרַע גְּבַר רַשִׁיעָא וּשְׁמֵיהּ שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי גְּבַר מִשִּׁבְטָא דְבֵית בִּנְיָמִן וּתְקַע בְּשׁוֹפָרָא וַאֲמַר לֵית לַן חוּלָק בְּדָוִד וְלָא אַחְסָנָא לָנָא בְּבַר יִשַׁי גְּבַר לְקִירְווֹהִי יִשְׂרָאֵל: וּסְלִיק כָּל אֱנַשׁ יִשְׂרָאֵל מִבָּתַר דָּוִד לְמֵיזַל בָּתַר שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי וֶאֱנַשׁ יְהוּדָה לָווּ עִם מַלְכְּהוֹן מִן יַרְדְּנָא וְעַד יְרוּשְׁלֶם: וַאֲתָא דָוִד לְבֵיתֵיהּ לִירוּשְׁלֶם וּדְבַר מַלְכָּא יַת עֲשַׂר נְשִׁין לְחֵינָן דְּיִשְׁבַק לְמִטַּר בֵּיתָא וּמַנִּינִין בְּבֵית מַטְּרָא וּמְסוֹבַר לְהֶן וְלְוָתְהֶן לָא עַל וַהֲוָאָה נַטְרָן וּמִתְקַרְיָין עַד יוֹם מוֹתְהֶן אַרְמְלָן דְּבַעְלֵיהֶן קַיָּים: וַאֲמַר מַלְכָּא לַעֲמָשָׂא כְּנוֹשׁ קֳדָמַי יַת אֱנַשׁ יְהוּדָה תְּלָתָא יוֹמִין וְאַתְּ הָכָא קוּם: וַאֲזַל עֲמָשָׂא לְמִכְנַשׁ יַת דְּבֵית יְהוּדָה וְאוֹחַר מִן זִמְנָא דַאֲמַר לֵיהּ: וַאֲמַר דָּוִד לַאֲבִישַׁי כְּעַן יַבְאֵשׁ לָנָא שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי מִן אַבְשָׁלוֹם אַתְּ דְּבַר יַת עַבְדֵי רִבּוֹנָךְ וּרְדַף בַּתְרוֹהִי דִּילְמָא יַשְׁכַּח לֵיהּ קִירְוִין כְּרִיכָן וְיַעִיק לָנָא: וּנְפָקוּ בַּתְרוֹהִי גַּבְרֵי יוֹאָב וְקַשָּׁתַיָּא וְקַלָּעַיָּא וְכָל גִּבָּרַיָּא וּנְפָקוּ מִירוּשְׁלֶם לְמִרְדַּף בָּתַר שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי: אִינוּן עִם אַבְנָא רַבְּתָא דִּי בְּגִבְעוֹן וַעֲמָשָׂא אֲתָא לְאַפֵּיהוֹן וְיוֹאָב אָסִיר מְזָרֵיז לְבוּשׁוֹהִי וַעֲלוֹהִי אִיסְפַּנִּיקֵי חֶרֶב מְזָרְזָא עַל חַרְצֵיהּ בְּלִדְנַהּ וְהוּא אָזִיל וּפָסַע: וַאֲמַר יוֹאָב לַעֲמָשָׂא הֲשְׁלָם אַתְּ אָחִי וַאֲחַדַת יַד יְמִין יוֹאָב בִּדְיקְנָא דַעֲמָשָׂא לְמִנְשַׁק לֵיהּ: וַעֲמָשָׂא לָא אִסְתַּמַּר בְּחַרְבָּא דִּי בְּיַד יוֹאָב וּמְחָהִי בָהּ בִּסְטַר יַרְכֵיהּ וּשְׁפַךְ מְעוֹהִי לְאַרְעָא וְלָא תָנָא לֵיהּ וּמִית וְיוֹאָב וַאֲבִישַׁי אָחוּהִי רְדַף בָּתַר שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי:

רשי

הזעק לי את איש יהודה · שיהו כאן עד שלשה ימים: ואתה פה עמוד · לסוף שלשת ימים הוי זהיר להיות עומד כאן לפני כי חפץ היה לרדוף אחרי שבע בן בכרי: ויוחר מן המועד · שמצאם שהיו עוסקים בתורה כדאיתא בסנהדרין: אתה קח את עבדי אדוניך · אחרי אשר איחר עמשא מן הצבא ולא הביא את צבא יהודה קח אתה מן הנמצאים סביבי ורדוף אחריו: והציל עינינו · והציל עצמו לעינינו והרי זה מקרא קצר: מצומדת על מתניו · שמוכה אחר לעצמו לרוחב מתניו שלא כדרך חוגרי חרב כדי שתהא נוחה ליפול ולא יצטרך להוציאה מתערה והוא יצא כנגד עמשא ותער החרב מתערה לפי שהיתה חלק' ולטושה והיכה תלויה לצד ירכו אלא לרוחב מתניו וכשנטה ממנו עצמו לצד הארץ נפלה מתערה ואחזה בימינו ולא הכיר עמשא בדבר: כאמר

רדק

ואליהם לא בא · כתלקו רבו' ז"ל מהם אמרו כי מותרות היו לו אלא שגזרו את יצרן מהם תמורות מה שהטביע יצרו במה שהיה אסור לו מכשעתה יצרו ממה שהי' מותר לו ומהם אמרו אסורו' היו לו אמרו ומה כלי הדיוט שנשתמש בו מלך אסור להדיוט כלי מלך שנשתמש בו הדיוט אינו דין שיהא אסור למלך: צרורות · קשורות שלא היה להם עוד היתר ות"י נטירין וכן תרג' צור תעודה טר: עד יום מותן · כתרגומו ומתקריין עד יום מותהן ארמלן דבעליהן קיים: הזעק לי · אספם לי שירדפו אחרי שבע בן בכרי: שלשת ימים · עד שלשת ימים תאספם אלי: ואתה פה עמוד · כלומר שתשוב עמהם ודעתו היה למנותו שר צבא כמו שיעד לו וכששמע יואב קנא בדבר לפיכך הרגו: וייחר מן המועד · כתוב בו"ו וקרי ביו"ד והכתוב הוא מבנין הפ"א מן הקל מאות' שפ"איהם יו"ד כמו מן ייטב וייטב והקרי הו' מאותם שפ"איהם וא"ו והוא בשקל ויוסף עוד דוד ופי' אחר שלא בא לשלשת הימים: ויאמר דוד שלא בא אמ' לאבישי שירדוף אחרי שבע בן בכרי ולא אמר ליואב כי בלבו היה להסירו שלא יהיה שר צבאו מפני שהרג אבשלום: ירע לנו שבע בן בכרי · פועל עומד ופירושו ירע לנו דבר שבע בן בכרי או יהיה פועל יוצא שאמר אחריו ויצאו אנשי יואב: עבדי אדוניך · על יואב אמר וקראו אדניו כי גדול היה ונכבד ממנו וזהו שאמר ויצאו אחריו אנשי יואב וגם יואב יצא אחר כן אלא שאבישי יצא במצות דוד: פן מצא לו · כמו ימצא עבר במקום עתיד ורבים כמוהו ות"י דילמא ישכח: והציל עינינו · ישיר ראותינו ודעתינו שלא נדע באי זה עיר יסגב אם לא נמהר לרדוף אחריו או פירו' הבטחתינו והשגחתינו שהייתי בוטח כי שבתי אל מלכותי והנה עתה הלכו אחרי ישראל ואם יסגב באחת הערים הבצורות יהיה לו פנאי למשוך לב ישראל אליו וצריכים אנו למהר לרדוף אחריו. ולהרגו ות"ת והציל עיניו ויעיק לנא: והכרתי והפלתי · כבר פירשנוהו: עם האבן · סמוך לה וכן עם באר לחי רואי: חגור מדו לבושו · וי"ו מדו נוספת כוי"ו מדו בד וסמך מדו אל לבושו ולבוש הוא שם כולל ומדו פורש לאחד מן הלבושים ידוע אצלם תכונתו ות"ת אסיר מזריז לבושוהי: מצמדת · דבוקה: בתערה · יהו' תיק החרב: והוא יצא ותפל · יצא מהמקום שהיו בו עם האבן הגדולה או מגבעון העיר ובצאתו נפלה החרב מתערה ולקחה בידו השמאלית כדי שלא יהא נשמר עמשא שבא להכותו וכתן לו שלום ואחזו בזקנו ביד ימינו לנשק לו: ועמשא לא נשמר · כלומר שלא שמר עצמו מן החרב: עמד

רלבג

ויתנם בית משמרת: ר"ל בבית שתהיינה נשמרות שם ויכלכלם שם ולא בא אליה' לפי שכבר בא אליהם אבשלום בנו: ותהיינה צרורות עד יום מותן אלמנות חיות · הנה זה קר' להן בעבור היותן פילגשי המלך ואי' ראוי לאחר להשתמש בהן: שלשת ימים ואתה פה עמוד · ר"ל שאחר שלשת ימים ישוב שם: ויוחר מן המועד אשר ייעדו · ר"ל שנתאחר שלא שב אל המלך לשלשת הימים: ויאמר דוד אל אבישי · לא רצה לומ' זה ליואב לפי שכבר העבירו מהיות לו שר צבא: פן מצא ערים בצורות והציל עינינו · הוא מבנין אמרו ויצל את אלהים את מקנה אביכן והרצון בו שאם מצא לו ערים בצורות להמלט שם יבדיל ויפריד מה שעינינו שיו והוא להשיב אלינו כל מלכות ישרא' והוא ימשך לבבם אליו וימנענו מהשיב לנו כל הממלכה: והכרתי והפלתי · הם שני משפחות שזכרנו שהיו מהם הסנהדרין בימי דוד וזכר שכל שתי המשפחות האלו יצאו אחרי אבישי להשיב המלוכה לדוד: חגור מדו לבושו · הוא כמו הרמת עפר: ועליו חגור חרב מצומדת על מתניו בתערה · הנה הערים יואב שלא שם תער החרב תלוי כמשפט אבל חבר אותה על מתניו בדרך שיפול החרב בקלות וזה היה סבה אל שלא נשמר עמשא מן החרב אשר ביד יואב כי ראה שנפלה לו מעל מתניו: אל החומש · אמרו ז"ל שהוא חומש הצלע החמישית שמרה וכבד תלויין בה ודומה שקרא חומש מענין חמושים והוא המקום אשר חזקו הטבע יותר מכל המקומו' הוא אשר שם משכן החיים והחום הטבעי אשר ישולח ממנו אל כל הגוף והנה זה המקום הוא מקום הלב: מתגולל

בצרות והציל · כצפרי' עפות כן יגן · ורעו את ארץ אשור: חגור ד' בקריאה וסימ' הם עם האבן הגדולה אשר בגבעון · ואלישע הנביא קרא לאחד · ויאמר לגיחזי חגור מתניך וקח משענתי · חגור חרבך על ירך גבור · וחד וחגור נתנה לכנעני: לבשו ג' חסרי' בקריא' וסימ' כלשון תרגום חמרא דיואב ערפלא · ופירושן נמסר בסדר ויחי:

וְאִישׁ עָמַד עָלָיו מִנַּעֲרֵי יוֹאָב וַיֹּאמֶר מִי אֲשֶׁר חָפֵץ בְּיוֹאָב וּמִי אֲשֶׁר־לְדָוִד אַחֲרֵי יוֹאָב׃ וַעֲמָשָׂא מִתְגֹּלֵל בַּדָּם בְּתוֹךְ הַמְסִלָּה וַיַּרְא הָאִישׁ כִּי־עָמַד כָּל־הָעָם וַיַּסֵּב אֶת־עֲמָשָׂא מִן־הַמְסִלָּה הַשָּׂדֶה וַיַּשְׁלֵךְ עָלָיו בֶּגֶד כַּאֲשֶׁר רָאָה כָּל־הַבָּא עָלָיו וְעָמָד׃ כַּאֲשֶׁר הֹגָה מִן־הַמְסִלָּה עָבַר כָּל־אִישׁ אַחֲרֵי יוֹאָב לִרְדֹּף אַחֲרֵי שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי׃ וַיַּעֲבֹר בְּכָל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אָבֵלָה וּבֵית מַעֲכָה וְכָל־הַבֵּרִים וַיִּקָּלֲהוּ וַיָּבֹאוּ אַף־אַחֲרָיו׃ וַיָּבֹאוּ וַיָּצֻרוּ עָלָיו בְּאָבֵלָה בֵּית הַמַּעֲכָה וַיִּשְׁפְּכוּ סֹלְלָה אֶל־הָעִיר וַתַּעֲמֹד בַּחֵל וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר אֶת־יוֹאָב מַשְׁחִיתִם לְהַפִּיל הַחוֹמָה׃ וַתִּקְרָא אִשָּׁה חֲכָמָה מִן־הָעִיר שִׁמְעוּ שִׁמְעוּ אִמְרוּ־נָא אֶל־יוֹאָב קְרַב עַד־הֵנָּה וַאֲדַבְּרָה אֵלֶיךָ׃ וַיִּקְרַב אֵלֶיהָ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַאַתָּה יוֹאָב וַיֹּאמֶר אָנִי וַתֹּאמֶר לוֹ שְׁמַע דִּבְרֵי אֲמָתֶךָ וַיֹּאמֶר שֹׁמֵעַ אָנֹכִי׃ וַתֹּאמֶר לֵאמֹר דַּבֵּר יְדַבְּרוּ בָרִאשֹׁנָה לֵאמֹר שָׁאֹל יְשָׁאֲלוּ בְּאָבֵל וְכֵן הֵתַמּוּ׃ אָנֹכִי שְׁלֻמֵי אֱמוּנֵי יִשְׂרָאֵל אַתָּה מְבַקֵּשׁ לְהָמִית עִיר וְאֵם בְּיִשְׂרָאֵל לָמָּה תְבַלַּע נַחֲלַת יְהוָה׃ וַיַּעַן יוֹאָב וַיֹּאמַר חָלִילָה חָלִילָה לִי אִם־אֲבַלַּע וְאִם־אַשְׁחִית׃ לֹא־כֵן הַדָּבָר כִּי אִישׁ מֵהַר אֶפְרַיִם שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי שְׁמוֹ

וְגַבְרָא קָאִים עִילָוֹהִי מֵעוּלֵימֵי יוֹאָב וַאֲמַר מַן דְּרָעֵי בְּיוֹאָב וּמַן דִּי לְדָוִד יֵיזִיל בָּתַר יוֹאָב׃ וַעֲמָשָׂא מִטְּרַף בִּדְמָא בְּגוֹ כִּבְשָׁא וַחֲזָא גַּבְרָא אֲרֵי קָם כָּל עַמָּא וְאַסְחַר יַת עֲמָשָׂא מִן כִּבְשָׁא לְחַקְלָא וּרְמָא עֲלוֹהִי לְבוּשָׁא כַּד חֲזָא כָּל דְּאָתֵי עֲלוֹהִי וְקָאִים׃ כַּד אַפְנְיֵהּ מִן כִּבְשָׁא עֲבַר כָּל גַּבְרָא בָּתַר יוֹאָב לְמִרְדַּף בָּתַר שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי׃ וַעֲבַר בְּכָל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל לְאָבֵלָה וּבֵית מַעֲכָה וְכָל בִּירַיָּא וְאִתְכְּנִישׁוּ וַאֲתוֹ אַף אִינוּן בִּתְרוֹהִי׃ וַאֲתוֹ וְצָרוּ עֲלוֹהִי בְּאָבֵל בֵּית מַעֲכָה וְצַבְּרוּ מְלִיָתָא עַל קַרְתָּא וְאַקְפָהּ מַשְׁרְיָן וְכָל עַמָּא דְעִם יוֹאָב מִתְעַשְּׁתִין לְחַבָּלָא שׁוּרָא׃ וּקְרַת אִתְּתָא חַכִּימְתָא מִן קַרְתָּא שְׁמַעוּ שְׁמַעוּ אִמְרוּ כְעַן לְיוֹאָב קְרַב עַד הָכָא וַאֲמַלֵּל עִמָּךְ׃ וּקְרִיב לְוָתַהּ וַאֲמַרַת אִתְּתָא הַאַתְּ יוֹאָב וַאֲמַר אֲנָא וַאֲמַרַת לֵיהּ שְׁמַע פִּתְגָּמֵי אַמְתָךְ וַאֲמַר שָׁמַע אֲנָא׃ וַאֲמַרַת לְמֵימַר אִדְכַּר כְּעַן מָה דִכְתִיב בְּסֵפֶר אוֹרַיְתָא לְמִשְׁאַל בְּקַרְתָּא בְּקַדְמִין לְמֵימַר הֲכְדֵין הֲוָה לָךְ לְמִשְׁאַל בְּאָבֵל אִם מַשְׁלְמִין׃ אֲנַחְנָא שַׁלְמִין בְּהֵימָנוּתָא עִם יִשְׂרָאֵל דְּאַתְּ בָּעֵי לְחַבָּלָא קַרְוָא דְהִיא כְּרַךְ רַב וְאִמָּא בְּיִשְׂרָאֵל לְמָא תְקַלְקֵל אַחְסָנַת עַמָּא דַיְיָ׃ וַאֲתִיב יוֹאָב וַאֲמַר חַס חַס לִי אִם אֲקַלְקֵל וְאִם אֲחַבֵּל׃ לָא כֵן פִּתְגָּמָא אֲרֵי גַבְרָא מִטּוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי שְׁמֵיהּ

ל׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ בנסב׳ · ג׳ · ל׳ ויקהלו · ל׳ · ה׳ תמ׳ בליש׳ · ב׳ כתיב כן וחס׳ ל׳ · ה׳ · ל׳ וח׳ הט אתך ושמע דברי · ב׳ מ׳ לס החיים ל׳ · ל׳ וחס׳ ל׳ · ל׳ · ל׳

הוגה ג׳ ב׳ מלאים וא׳ חס׳ וסי׳ כאשר הגה מן המסלה · אשר הוגה יי׳ ביום חרון אפו · כי אם הוגה ורחם כרוב · קדמא חס׳ · וחד כיי׳ הוגה על כל ל׳ מפיק ה״א ׃ בחל ה׳ חס׳ יוד בליש׳ וסי׳ וישפכו סוללה · וגם לאיזבל דבר יי׳ לאמר וגו׳ בחל יזרעאל · ישית חומות וחל · וגלות החל הזה · ויאבל חל וחומה יחדיו אמללו ׃

רדק

ועמד עליו · לזרז הבאים שלא יעמדו על החלל אלא ילכו אחרי יואב וכאשר ראה האיש שלא הועילה הזהרתו לאנשים הבאים אלא היו עומדים על החלל הסירו מן המסילה שלא יראוהו העוברים ׃ כאשר הוגה · הוסר פרשו הגה על דעת אדוני אבי ז״ל והוא מן שלא כזכר פעלו מן המרובע ומענייני ומפרשו הגה ברוחו הקשה הגה סיגים ועל דעת ר׳ יהוד׳ ורבי׳ יונה פרשו הוגה יגה מבנין הפעיל משפטו בתשלומו הוגה בשקל הגלה ׃ ויעבר · שבע בן בכרי שהיה בורח כששמע שרודפין אחריו עבר בכל שבטי ישר׳ עד אבלה ובא בעיר להמלט בה ויש לפרש ויעבור על יואב ׃ אבלה ובית מעכה · שני מקומות סמוכים היו ואחר שאמר באבלה בית המעכה נראה כי היה אבל אחר וזה היה סמוך לבית המעכה והיו סומכים אותו אליו ׃ וכל הברים · מקומות הסמוכות לבארות שהיו לבנימן נקראים ברים ואמר כי עבר כל אלה המקומות ובסוף נכנס באבל שהיא עיר ומבצר וחשב להשגב בה ׃ ויקלהו · כן כתי׳ וקרי׳ ויקהלו ושניהם אחד כי מלים שוים באותיות השוכות רבים במקרא כמו כבש וכשב שמלה ושלמה קהלת להקת ומזה יאמר קלהת והקרי הוא כמנהג ומבואר ׃ ויבאו אף אחריו · פירוש אחרי יואב ובאמרו אף לפי שהלכו אחרי שבע בן בכרי מתחלה ובראותם כי רדפו יואב ואנשיו אחריו במקומות שהיה עובר יואב לרדוף אחרי שבע בן בכרי היו נקהלים אנשי המקומות ההם ובאים גם אחריו לרדוף אחרי שבע בן בכרי ׃ סוללה · כתרגומו מליתא והוא תל עפר ובדברי רז״ל מולייא בריכה ושפיכת הסוללה הוא למלא החפירות אשר סביב העיר עפר ולעשות תל להגיע אל החומה ׃ ותעמוד בחיל · עמדה העיר להכבש בחומה כי מלאו החפירות עפר ולא היה להם אלא להפיל החיל והוא החומה כמו שפי׳ רז״ל חיל וחומה שורא ובר שורא או פי׳ בחיל בחפיר׳ כתרגו׳ בני׳ בחלת ופי׳ את ששפכו הסוללה וסתמו החפירה עמדו אנשי המלחמה בחיל לרגלי החומה וחשבו להפילה ופי׳ ותעמוד למון כקבה על המלחמה וי״ת בחל כמו בחיל ואקיפה משריין ׃ משחיתים · משחיתים בכלי המכפץ האבנים להפיל החומה וי״ת מתעשתין לחבלא שורא ועניין משחיתים כתרגומו משחיתים בלבם כלומר חושבים ומתכוונים היאך יפילו החומה ׃ ותקרא אשה חכמה · בדרש מי היתה אשה זאת סרח בת אשר אמרה דבר ידברו בראשונה שאול ישאלו באבל וכן התמו כאן תמו דברי תורה כלומר תמו דברי תורה כאן שאין יודעים אותן אני שמעתי דבר זה ממשה רבינו כשהיו באים להלחם על עיר שיהיו פותחין לשלום ׃ שלמי אמוני ישר׳ · אני השלמתי כאמן לכאמן על ידי נגלה ארונו של יוסף למשה אני הגדתי ליעקב כי יוסף חי · ותימה הוא אם האריכה ימים כל כך סרח בת אשר אף על פי שראינו שהאריכה ימים רבים שהרי נמנית עם באי מצרים ונמנית עם באי הארץ והיו שנותיה אז לפחות מאתים וחמשים שנה ׃ דבר ידברו בראשונה · שמעתי שהיו מדברים בראשונה וכן התמו עדיין כלומר מאז ועד עתה כן שמענו אומרים כי בכל עיר שבאים להלחם ים אלו אם תשלים אפילו באומות העולם כל שכן באבל שהיא עיר גדולה והיא משלומי אמוני ישראל שאוכלה מורדת במלך וי״ת אדכר כען וגו׳ ׃ נחלת יי׳ · אחסנת עמא דיי׳ ׃ במלך

רשי

כאשר ראה כל הבא עליו ועמד · כאשר ראה האיש שכל הבא עליו היה עומד ׃ כאשר הוגה · כאשר הומשך כמו הגו סיגים מכסף וכמו הגו רשע לפני מלך ׃ ויעבר בכל שבטי ישר׳ · שבע בן בכרי לפתותם שימליכוהו עליהם ׃ וכל הברים · לא ידעתי מהו ׃ ותעמד בחל · ואקיפה משריין ויש פותרין ותעמד בחל לשון חיל וחומה הפילו החומה החיצונה ונתחזקה לעמוד על ידי הפנימית ׃ האתה יואב · שנאמר בן יושב בשבת תחכמוני ׃ דבר ידברו בראשונה לאמר · היה לך לדבר לשלום בראשונה אם שלם יענוך ויפתחו לך לא היה לך להלחם עליהם ׃ שאול ישאלו באבל · אם שאלו בני חילך בשלום העיר הזאת ששמה אבל ׃ וכן התמו · מיד היו בני העיר משלימי׳ עמכם ׃ אנכי שלומי אמוני ישר׳ · אני מבני העיר משלמים ונאמנים לישר׳ ולמלך ומדרש אגדה סרח בת אשר היתה אני השלמתי נאמן לנאמן על ידי נגלה ארונו של יוסף למשה אני הגדתי ליעקב כי יוסף חי ׃ חלילה חלילה · חלילה לי חלילה למלך ׃ כשא

רלבג

מתגולל בדם בתוך המסלה · ר״ל שהיה מתגלגל ומתגאל בדם שיצא ממנו בתוך הדרך ׃ כאשר הוגה מן המסלה · כאשר הוסר מן הדרך ׃ ויעבר בכל שבטי ישראל אבלה ובית מעכה · ר״ל כי עבר שבע בן בכרי אל אבל ובית מעכה אחרי עברו בכל שבטי ישראל ל למשוך לב לכל שבטי ישראל והנה שם המקום כקרא אבל וקראו גם כן בית המעכה ׃ וכל הברים ויקהלו ויבאו אף אחריו · וכל הברים אחשוב שהם אנשי בארות כי בארות היה מבנימין וספר כי כל אנשי המקום ההוא נקהלו עם שבע בן בכרי לעזרו וגם באו אחריו ׃ ויבאו ויצורו עליו · הנה שמו עיר אבל במצור בעבור שבע בן בכרי שהיה מורד במלכות ׃ וישפכו סוללה ותעמוד בחיל · הנה החיל הוא החומה הפנימית וזכר כי עם הסוללה הרסו החומה החיצונה והיו משתדלים להשחית גם כן החומה הפנימית ׃ דבר ידברו בראשונה לאמר וגו׳ · ר״ל הנה ידברו בראשונה הבאים עם שבע בן בכרי למשוך לב העם אליו והוא שישאלו באבל אם יסכימו אליהם בזה ומפני דבריהם אלה אם השלימו אחריהם אנשי אבל מאתה רוצה להשחית כל העיר כאילו היו כלם מורדים במלכות ׃ אנכי שלומי אמוני ישראל · הלא אנכי אבל שכנו בני השלמים לשמור אמונה שבישראל ולזה לא הסכימו בני אבל לשבע בן בכרי כי הם שומרים אמונים ובהיות הענין כן לאי זה סבה תשחית עיר לא קטנה אבל היא אם ר״ל שיש לה בנות והם הכפרים אשר סביבותיה ועוד למה תשחית את נחלת יי׳ מזולת סבה תביאך אל זה ׃ ויואב

רשי

כשא ירו במלך בדוד. במלך אפי' אינו דוד חייב מיתה או בדוד שהוא תלמיד אפילו אינו מלך חייב מיתה וכל שכן במלך בדוד כך נדרש במדרש קהלת: ותבא האשה אל כל העם בחכמתה. שנינו בתוספתא אמרה להם הואיל והוא נהרג והם נהרגין תנוהו להם אם היה יכול להנצל כגון שהוא משפנים ואתם מבחוץ ואתם בסכנה והוא יכול להמלט אין דוחין נפש מפני נפש להורגו בשביל הצלתכם אבל עכשיו שגם הוא יהרג עמכם הואיל ונהרסו החומות ואין כח להמלט מוטב ימות לבדו ואל תמותו עמו רבי שמעון אומר כך אמרה להם המורד במלכות דוד חייב מיתה: ויואב אל כל הצבא. אף על פי שאמר דוד אל עמשא כי שר צבא אשימך תחתיו יואב עכשיו שמת עמשא לא זז יואב ממקומו ועל ידי יואב הוחזק לימנות את חבריו ועירא היאירי. תרגו' יונתן עירא דמתקוע וכן הוא קרוי בספר הזה עירא בן עקש התקועי ויאירי נקרא על שם ששנינו במנחות תקועא אלפא לשמן ששמן זית מצוי לשם שממנו מדליקין הנרות: היה כהן לדוד. לו היה נותן כל מתנות כהונה שלו כך אמרו רבותינו ופשוטו של מקרא שעשאו שר ושופטו:

רדק

במלך בדוד. דרשו בו במלך אפילו לא היה בדוד המורד בו חייב מיתה כל שכן במלך בדוד שהוא תלמיד חכם אפילו לא היה מלך המורד בו חייב מיתה ולפי הפשט כי אף על פי שמרד אבשלום דוד היה המלך וכל המורד בו חייב מית' ויהרג כמו שנהרג אבשלום: בחכמתה. לפי שהיתה העיר מבני בנימן היתה צריכה לפתותם בדברי חכמה שיהרגו שבע בן בכרי לבדו ואל יהרגו כלם אמרה להם הנה העיר קרובה להכבש ויואב יחשוב אותנו כלנו כמורדים במלכות ואחר שיכבוש העיר בחזקה ולא בשלום עמו יהרוג כלנו כי המורד במלכות חייב מיתה שנ' כל איש אשר ימרה את פיך וגו' יומת וכן אמרו תנו את האנשים ונמיתם לא שאול מחל על כבודו ואף על פי שאין כבודו מחול הנ' כזה שלא יומתו ואפילו בדברי זקנים שנא' הן למות הן לשרשי הן לענוש נכסי' ולאסורי' ובדברי רבותינו ז"ל סיעה של בני אדם שאמרו להם גוים תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותו ואם לאו הרי אנו הורגי' את כלכם יהרגו כלם ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל ואם ייחדוהו להם כגון שייחדו לשבע בן בכרי יתנוהו להם ואל יהרגו כולם אמר רבי יהודה אימתי בזמן שהוא מבפנים והם מבחוץ כמו שעשו בני יהוד' בשמשון פי' שהיה יכול להמלט שמשון שהיה מבפנים בסלע לפיכך לא נתנוהו להם שלא מדעתו אבל הוא והם מבפנים הואיל והוא נהרג והם נהרגין יתנוהו להם ואל יהרגו כלם כגון שהוא אומר ותבא האשה אל כל העם בחכמתה אמרה להם הואיל והוא נהרג והם נהרגין תנוהו להם ואל תהרגו כלכם ר' שמעון אומר כך אמרה להם כל המורד במלכות בית דוד חייב מיתה נסחא אחריתא רבי שמעון אומ' והוא שנתחייב מיתה כשבע בן בכרי ועוד בגבריהם אתו אמרין ליה ליהושע' כגוכד כבר בעי לך אמר להם איפשר כן וכי דוחין נפש מפני נפש אתון מחיין ית' נפשכון וממיתים. לדילי אמרו ליה לא כן עשו אבותי' בשבע בן בכרי הנה ראשו מושלך אליך: ויואב אל כל הצבא. למעלה כתוב גם כן מספר השרים אשר לו כשהניח יי' לו מכל המלחמות ותפסו כל בית שאול ומלך על כל ישראל ספר כל השרים אשר לו ועתה כאשר שב אל מלכותו שמת אבשלום ומת שבע בן בכרי שחשב למרוד בו להסיר המלוכה ממנו ספר גם כן השרים אשר לו כאילו עתה תחילת מלכותו ומה שאמר אל כל הצבא מה שלא אמר כן במקום אחר לפי שהיה בלב דוד להסירו ולשום במקומו עמשא או בכל הצבא או במקצתו והנה עתה מת עמשא ויואב הרג שבע בן בכרי שהיה מורד במלכותו נתגאה יואב בזה הדבר כנגד דוד ולא יכול דוד להשיבו ומנהו על כל הצבא ושמר לו עונו עד אחר מותו: על הכרי ועל הפלתי. כן כתיב וקרי הכרתי והם קרובים בלשון וכבר פרשנו מי הם ודעת יונתן גם כן שתרגם קשתיא וקלעיא: על המס. להעלות מס על ישראל כשהיה צריך לתת לחייליו או לעשות רצונו כי הוא משפט המלוכה כמו שכתוב ואתם תהיו לו לעבדים ופירשו רז"ל שיוכל להטיל עליהם מס כתיב הכא לעבדי' וכתי' התם והיו לך למס ועבדוך ולמעלה לא כתב שר על המס כי היה תחלת מלכותו ולא היה מטיל מס על ישראל עדיין: המזכיר. ממנה על דוכרניא כלומר על ספר הזכרונות: כהנים. שרי הכהונה כי אף על פי שנסתלק אביתר לא נסתלק מכל וכל מהכהונה עד שמלך שלמה וגרשו: וגם עירא היאירי. ת"י ואף עירא דמתקוע והוא עירא הנמנה עם הגבורים שנ' עליו עירא בן עקש התקועי אם כן היאירי הוא שם משפחתו כי אביו או זקינו היה שמו יאיר ועוד יש לפ' כי קראו יאיר לפי שהיה מתקוע והיה תקוע רבת השמן כמו שכתבנו בדבר התקועית והשמן נקרא יצהר ויאיר ויצהר אחד הוא: היה כהן לדוד. כתרגומו הוה רב לדוד כלומר גדולו ובעל עצתו וכן אמר בשלמה זבוד בן נתן כהן רעה המלך וכבר זכר הכהנים אלא כהן ר"ל גדולו ובעל עצתו כמו שאמר רעה המלך כן בכאן זכר כהן אחר הזכר הכהנים אם כן ר"ל גדולו ובעל עצתו ועוד שאמר לדוד ואם כהן כמשמעו כן היה כהן לכל ישראל למה אמר לדוד וכן אמר ובני דוד כהנים היו שפי' שרים וגדולים כמו שפירשנו ורז"ל פירשוהו כהן ממש ומלת וגם מסייע לדבריהם ופי' כהן לדוד פי' שהיה מכירו ונותן לו מתנות כהונה היואלים מביתו ודרשו סמוכים ואמרו כל המסגר מתנות לכהן אחד מביא רעב לעולם שנאמר וגם עירא היאירי היה כהן לדוד וכי לדוד היה כהן לכולי עלמא לא היה כהן אלא שהיה מסגר לו כל מתנותיו וכתיב ויהי רעב בימי דוד: ויבקש דוד את פני יי'. יש לשאול מפני מה לא בקש עד השנה השלישית פי' רבינו סעדיה גאון ז"ל שנה ראשונה חשב מקרה הוא כדרך העולם שנייה חשב כי בעון פסל מיכה היה ובער כל מה שמצא כשהיה רעב בשנה השלישית ידע כי עון אחר היה ובקש את פני יי' לדעת מה זה. ויש לשאול אנה הרג שאול את הגבעונים. ונשיב כי בהכותו נוב עיר הכהנים היו שם הגבעונים עמהם חוטבי עצים ושואבי מים והרגום עם הכהנים ומה שאמר והגבעונים לא מבני ישר' המה כי מיתר האמורי לפי שהכהני' מחלו על דם אחיה' והם לא רצו למחול ומה שאמרו יותן לנו שבעת אנשים מבניו לפי שלא נשארו מן ההורגים שלא או השבעה ועליהם אמר ואל בית הדמים ואמרו אין לנו כסף וזהב עם שאול אין אנו רוצים לקחת ממון אלא נפשות בעבור הנפשות שהרגו ונשיאי העדה נשבעו להם ומה שאמ' ויחמל המלך על מפיבושת פי' רב סעדיה גאון וישמח כי מפיבשת לא היה מן ההורגים כי קטן היה כמו שאמר הכתוב כי בן חמש שנים היה בבוא שמוע' שאול ויהונתן לפיכך פי' ויחמול וישמח כמו וחמלתי עליכם כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו כי הבן העובד אין צריך חמלה אלא הדם שמח בבנו העובד אותו וכן פי' ויחמל וישמח ושמח עליו שלא נכשל בדבר על הברית והשבועה שהיה בינו ובין יהונתן וכי היה אוהבו מאד לפיכך שמח על בנו שלא נכשל בזה הדבר ובכל מיתה זו ומה שלא הורידו אות מהעצים כמצות התורה לא תלין נבלתו על העץ פי' כי המלך צוה לתלותם וחשב המלך כי הורידום בערב מהעצים ולא עשו כן כי אמרו המלך צוה לתלותם והוא יצוה להורידם אך כאשר עברו ימי הקציר ובאו ימי הגשמים בקשו מהמלך שיצוה להורידם בעבור צדקת רצפה שהיתה שומרת עליהם ולא נתנה עוף השמים לנוח עליהם ומה שאמר חמשת

בניה ז' וסימ' ויהי בצבאי · ויואב אל כל הצבא · ואליועני · בניה בן יהוידע מקבצאל דד"ה · איתי בן ריבי מגבעת · עשתי עשר לעשתי עשר · ויחזיאל בן עוריה · וכל עזרא דכוו':

נָשְׂאוּ יָדוֹ בַּמֶּלֶךְ בְּדָוִד תְּנוּ אֹתוֹ לְבַדּוֹ וְאֵלְכָה מֵעַל הָעִיר וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל יוֹאָב הִנֵּה רֹאשׁוֹ מֻשְׁלָךְ אֵלֶיךָ בְּעַד הַחוֹמָה: וַתָּבוֹא הָאִשָּׁה אֶל כָּל הָעָם בְּחָכְמָתָהּ וַיִּכְרְתוּ אֶת רֹאשׁ שֶׁבַע בֶּן בִּכְרִי וַיַּשְׁלִכוּ אֶל יוֹאָב וַיִּתְקַע בַּשֹּׁפָר וַיָּפֻצוּ מֵעַל הָעִיר אִישׁ לְאֹהָלָיו וְיוֹאָב שָׁב יְרוּשָׁלִַם אֶל הַמֶּלֶךְ: וְיוֹאָב אֶל כָּל הַצָּבָא יִשְׂרָאֵל וּבְנָיָה בֶּן יְהוֹיָדָע עַל הַכְּרֵי וְעַל הַפְּלֵתִי: וַאֲדֹרָם עַל הַמַּס וִיהוֹשָׁפָט בֶּן אֲחִילוּד הַמַּזְכִּיר: וּשְׁיָא סֹפֵר וְצָדוֹק וְאֶבְיָתָר כֹּהֲנִים: וְגַם עִירָא הַיָּאִרִי הָיָה כֹהֵן לְדָוִד:

כא וַיְהִי רָעָב בִּימֵי דָוִד שָׁלֹשׁ שָׁנִים שָׁנָה אַחֲרֵי שָׁנָה וַיְבַקֵּשׁ דָּוִד אֶת פְּנֵי יְהוָה

אָרִים יְדֵיהּ בְּמַלְכָּא בְּדָוִד הָבוּ יָתֵיהּ בִּלְחוֹדֵיהּ וְאֵיהַךְ מֵעַל קַרְתָּא וַאֲמַרַת אִתְּתָא לְיוֹאָב הָא רֵישֵׁיהּ מִיתְרְמֵי לָךְ מִן שׁוּרָא: וַאֲתַת אִתְּתָא לְוָת כָּל עַמָּא בְּחוּכְמְתַהּ וּפְסָקוּ יָת רֵישׁ שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי וּרְמוֹ לְיוֹאָב וּתְקַע בְּשׁוֹפָרָא וְאִתְבַּדָּרוּ מֵעַל קַרְתָּא גְּבַר לְקִרְוֹהִי וְיוֹאָב תָּב לִירוּשְׁלֶם לְוָת מַלְכָּא: וְיוֹאָב מְמַנָּא עַל כָּל חֵילָא דְיִשְׂרָאֵל וּבְנָיָה בַּר יְהוֹיָדָע עַל קַשָּׁתַיָּא וְעַל קַלָּעַיָּא: וַאֲדוֹרָם מְמַנָּא עַל מַסְּקֵי מִסִּין וִיהוֹשָׁפָט בַּר אֲחִילוּד מְמַנָּא עַל דוּכְרָנַיָּא: וּשְׁיָא סַפְרָא וְצָדוֹק וְאֶבְיָתָר כַּהֲנַיָּא: וְאַף עִירָא הַיָּאִירִי דְמִתְּקוֹעַ הֲוָה רַב לְדָוִד: וַהֲוָה כַפְנָא בְּיוֹמֵי דָוִד תְּלָת שְׁנִין שַׁתָּא בָּתַר שַׁתָּא וּבְעָא דָוִד רַחֲמִין קֳדָם

רלבג

ויואב אל כל הצבא ישראל. ר"ל אל כל הצבא צבא ישראל כי היה שר צבא: ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי. ר"ל שהיה מופלא שבב"ד והיה ראש לסנהדרי גדולה והוא היה כהן באמרו בניהו בן יהויד' הכהן וזה כבר ראוי שיהיה הגדול שבסנהדרין כהן כאמרו בתורה ובאת אל הכהן והטעם כי לא תאבד תורה מכהן והוא מבואר שאין הרצון בכרתי צבא גבורי' כי כבר היה יואב שר צבא לכל ישראל: ואדורם על המס. הוא היה ממונה לגבות המס מהגוים אשר היו למס ומישראל: ויהושפט בן אחילוד המזכיר. הוא היה מזכיר לאדורם את דבר המס ושואל אותו לגבותו: ושוא סופר. לכתוב החשבונות האלו: וצדוק ואביתר כהנים. הנה ידמה שהעקר היה צדוק הכהן ואף על פי ששניהם היו משמשין בכהונה גדולה: וגם עירא היאירי היה כהן לדוד. ידמה ששמהו דוד בממשלה מה לא נזכר והוא לפי מה שאחשוב עירא היתרי אשר נזכר בגבורי דוד והוא מבני יתר הישראלי לפי מה שאחשוב או יהיה אחד מהכהני' ובחרו דוד לתת לו כל מתנותיו:

יתן ז' בקריאה וסימ' נמסר בסדר שמיני ובסדר פנחס: ז' מלין כתיבן נ"ח יתיר ולא קרינן וסימ' יונתן. יונתן לנו שבעה אנשים. תחן כי כה אמר יי' אלהים כד הקמח. ופני לב נבון יבקש דעת ופני כסילים. בן ויקח

ויאמר יהוה אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבענים: ויקרא המלך לגבענים ויאמר אליהם והגבענים לא מבני ישראל המה כי אם מיתר האמרי ובני ישראל נשבעו להם ויבקש שאול להכתם בקנאתו לבני ישראל ויהודה: ויאמר דוד אל הגבענים מה אעשה לכם ובמה אכפר וברכו את נחלת יהוה: ויאמרו לו הגבענים אין לי כסף וזהב עם שאול ועם ביתו ואין לנו איש להמית בישראל ויאמר מה אתם אמרים אעשה לכם: ויאמרו אל המלך האיש אשר כלנו ואשר דמה לנו נשמדנו מהתיצב בכל גבל ישראל: ינתן לנו שבעה אנשים מבניו

ל' · ט"ו וכל לפרכו' · ל' · ל' · סאו ידיכם · לנו ק' · ל' מרכא · ל' · ל' · ל' · ט' חס' כליט' · יתן ז' ק'

ואמר יי' על שאול ועל בית חייבי קטול על דקטל ית גבעונאי: וקרא מלכא לגבעונאי ואמר להון וגבעונאי לא מבני ישראל אינון אלהן משאר אמוראי ובני ישראל קיימו להון ובעא שאול לקטלותהון בדקניל לבני ישר' ויהוד': ואמר דוד לגבעונאי מה אעביד לכון ובמה אתכפר ובריכו ית אחסנת עמא דיי': ואמרו ליה גבעונאי לית אנחנא צריכין למיסב כסף ודהב מן שאול ומן ביתיה ואף לא אנש למקטל בישראל ואמ' מה אתון אמרין אעביד לכון: ואמרו למלכא גברא דשיצינא ודחשיב לנא אישתיצינא מלמידר בכל תחום ארעא דישראל: יתיהבון לנא שבעא גברין מבנוהי

לו רחבעם אשה · מן בת ויצא מן בת ציון כל הדרה · מן המערה ויקם דוד אחרי בן ויצא · מנהסערה ויען יי' את איוב:

רשי

על שאול · על עון שאול שלא נקבר כהלכה ... ולא נספד לפי כבודו: ואל בית הדמי' · שהרג נוב עיר הכהנים על אשר המית את הגבעוני' שהרג נוב עיר הכהנים המית מהם ז' שני חוטבי עצים ושני שואבי מים ושמש וחזן וסופר כך שנו בתלמוד ירוש' בסנהדרי' ורבותינו אמרו מתוך שהרג את הכהני' שהיו מספיקין להם מזון העלה עליו הכתוב כאילו המיתם ואל תתמה שהרי היה הקב"ה תובע כבודו ותובע שורחנו שכך כתו' אשר משפטו פעלו באשר משפטו שם פעלו כך שנינו ביבמות: ויאמר אליהם · דברי ריצוי שיעברו על מדותיהם וימחלו לשאול ולביתו: והגבעונים לא מבני ישראל המה · כלומר ואין הראוי בשבטן מדת אכזריות שאין מזרעו של אברה' אבינו ואינן ראויין לידבק בישראל ולכך גזר עליהם דוד שלא יבאו בקהל אמר שלשה סימנין יש באומה זו רחמנים וביישנים וגומלי חסדים מי שיש בו שלשה סימנים הללו ראוי לידבק בו: נשבעו להם · כמו' ויהושע כשנתגיירו עשאן חוטבי עצים ושואבי מים למזבח: בקנאתו לבני ישראל · בתתו לב לפקות ולטהר את ישר' ולעשות גבורותיו בקש להורגם וקנאה זו לטובה כמו המקנא את לי וכן בקנאו לי' דיהוא זהו פשוטו ולפי מדרשו לא אמר להרוג את הכהנים וקנאה זו האמורה כאן איכה לטובה כי אם לרעה שירע שלא תמשך מלכותו מיום שלא שמר מצות הקב"ה בעמלק ומאז נתקנא בהם: וברכו את נחלת יי' · התפללו עליהם: אין לנו כסף וזהב עם שאול · כי אם נפשו בקשו לפייסם בממון ולא רצו אמר שמא הם מתבייישין זה מזה הלך ופייס כל אחד ואחד לעצמו ולא נתפייסו לכך כתב אין לי כסף וזהב וגו' לשון יחיד · זו ראיתי בתלמוד ירושלמי: ואין לנו איש להמית · בכל שאר בני ישר' שלא חטאו לנו: ואשר דימה לנו נשמדנו · אשר אמר בלבו שנשמדנו על ידו מהתיצב וגו' שחשב להשמידנו: דימה לנו · חשב עלינו להשמידנו: והוקענום

רדק

שני מיכל בני מירב היו אלא שגדלה אותם מיכל ונקראו על שמה ומוכיח זה אשר ילדה לעדריאל ומיכל לא היתה אשת עדריאל אלא מירב היתה אשתו כמו שנאמר כתנה לעדריאל המחולתי · אלה השאלות והתשובות כך סידרם רבינו סעדיה גאון ז"ל · ומה שפירשו רבו' ז"ל בענין זה זהו שנה ראשונה אמר להם דוד לישראל שמא עובדי עבודה זרה יש בכם דכתיב ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם וגו' ועצר את השמים בדקו ולא מצאו שנייה אמ' להם שמא עוברי עבירה יש בכם דכתי' וימנעו רביבים ומלקוש לא היה ומצח אשה זונה היה לך בדקו ולא מצאו שלישית היה רעב אמר אין הדבר תלוי אלא בי מיד ויבקש דוד את פני יי' מאי היא ששאל באורים ותומים: ויאמר יי' אל שאול ואל בית הדמים · אל שאול שלא נספד כהלכה ואל בית הדמי' שהמית את הגבעונים והיכן מצינו שהמית שאול את הגבעוני' אלא מתוך שהרג נוב עיר הכהנים שהיו מספיקים להם מים ומזון מעלה עליו הכתוב כאילו הרגם אמר דוד שאול כפקו ליה תריסר ירחי שתא ולאו אורח ארעא למספדיה גבעונים נקריהו ונפייסינהו מיד ויקרא המלך לגבעונים · ויתן לנו שבע' אנשים מבניו · אמר דוד שלשה סימנין יש באומה זו ישראל רחמנים וביישנים וגומלי חסדים רחמני' דכתיב ונתן לך רחמים וגו' ביישנים דכתיב למען תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו גומלי חסדים דכתיב כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' כל שיש בו שלשה סימני' הללו ראוי לקרבן וכל שאין בו ג' סימנים אלו אין ראוי לידבק באומה זו מיד גזר עליהם שלא יבאו בקהל שנא' והגבעונים לא מבני ישראל המה ואעפ"י שיהושע גזר עליה' שלא לבא בקהל יהושע לא גזר עליה' אלא כל זמן שבית המקדש קיים כמו שאומר לבית אלהים בא דוד וגזר עליהם לעולם כמו שכתוב בספר עזרא כי הנתינים היו מתאחדים וקראם נתינים לפי שנתנו לעבודה ולא לבא בקהל וכן כתוב ומן הנתינים אשר נתן דוד והשרים לעבודת הלוים · ויקח שלשה בני רצפה בת איה · מאי שנא הכי אמר רב הונא שהעבירום לפני הארון כל שהארון קולטו למיתה והא כתי' ויחמול המלך על מפיבשת שלא העבירו לפני הארון וכי משוא פנים יש בדבר אלא שבקש רחמים שלא יקלטנו הארון והא כתיב לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות ולמה המיתו הבנים בעון שאול אמר רבי יוחנן מוטב שתעקר פרשה אחת מן התורה ולא יתחלל שם שמים בפרהסיא כלומר שנשבעו להם נשיאי העדה בימי יהושע · עד נתך מים עליהם והא כתיב לא תלין נבלתו על העץ אמר רבי יוחנן מוטב שתעקר פרשה אחת מן התורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא שהיו עוברין ושבין אומרי' מה טיבן של אלו בני מלכים מה עשו פשטו ידיהם בגרים גרורים מה היו אומרים אין לך אומה ראויה להדבק בה אלא זו מיד נתוספו על ישראל מאה וחמשים אלף דכתיב ויהי לשלמה שבעי' אלף נושא סבל ושמני' אלף חוצב בהר וכתיב ויספרם מאה וחמשי' אלף גרים ואמרו גדול קדוש השם מחלול השם בחלול השם כתיב לא תלין נבלתו על עץ ובקדוש השם כתיב ויהיו תלויים מתחלת קציר עד נתך מים עליהם מלמד שהיו תלויים מי"ו בניסן עד י"ז במרחשון ועוד אמרו למה בקשו ממנו שבעה אנשים כי שבעה אנשים הרגו מהגבעונים עם הכהני' שני חוטבי עצים ושני שואבי מים ושמש וחזן וסיפר · ולפי פשט הפסוקים נראה כי לא נאמר דבר הגבעונים על נוב עיר הכהנים שהרגם שאול בכלל הכהנים שהרי אמרו האיש אשר כלנו ואשר דמה לנו נראה כי להם לבדם כלה ודמה ועוד שאמר בקנאתו לבית ישראל ויהודה שגזר שלא יהיו הגבעונים חוטבי עצים ושואבי מים לבית יי' כי אמר מוטב שיהיו מישראל שמשים לפני יי' ועוד מפני שרמו את ישראל וגנבו את דעתם ובטעו' נשבעו להם נשיאי העדה וקנא שאול בדבר זה והרג מהם וגירש מהם הנשארי' שלא ישבו בארץ ישרא' וזהו שאמר נשמדנו מהתיצב בכל גבול ישראל ואעפ"י שנראה כי לכוונה טובה עשה זה שאול נענש על המעשה הזה כי יהושע כשנתנם יי' נתנם להיות חוטבי עצים ושואבי מים לבית יי' וכדי לקיים השבועה שנשבעו להם לא רצה להרגם אעפ"י שבטעו' נשבעו להם כדי שלא יהיה בדבר חלול יי' כי יאמרו השומעי' הנה נשבעו להחיותם ואחר כך הרגום אין שבועת יי' חשובה בעיניהם ויהיה בדבר חלול השם וכל שכן בימי שאול שהרי כמה דורות היה להם שנתקיימו בישראל שהיה בהריגתם חלול השם גדול ושאול לא חשש לחלול השם על השבועה לפיכך נענש זרעו בדבר זה ואם תאמר מפני מה נענש זרעו במה שחטא הוא יתכן כי אלו הבנים היו מההורגים הגבעונים גם יתכן כי לא היו אלה השבעה מההורגי' שהרי קטנים היו אז כי שאול לא מלך אלא שתי שנים ומירב נתנה לעדריאל לאשה מעת שחשב לתתה לדוד ואם נאמר כי קודם מלכות שאול נתנה לעדריאל וחשב שאול להבריחו לגרשה לתתה לדוד זה רחוק אבל זה העונש לא היה מידי אדם כי כשאמר הכתוב לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות לא אמר אלא במיתה בידי אדם שאין לב"ד לענוש האב על הבן ולא הבן על האב אבל בידי שמים כתיב פוקד עון אבות על בנים וגו' והוא כשהבנים אינם צדיקים כמו שאמרו כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם וזו המיתה אעפ שהיתה בידי אדם במצות האל היתה והרי היא כמיתה בידי שמים ומה שאמר ויחמול המלך על מפיבשת כיון שלא בקשו הגבעוני' אלא שבעה מבני שאול והיו בהם שבעה זולתי מפיבשת חמל עליו על השבוע' אשר היתה בינו ובין יהונתן ולא נתנו בידם ועוד כי נראה לו שהיה טוב מהאחרי' ואין ראוי ליפול עליו עונש שאול זה הוא הנראה בעיני בענין הזה: ויאמר אליהם · אמר להם מה רצונכם שאעשה להם כמו שאמר מה אעשה לכם והפסיק העניין לפר' מה היה ענין תלונתם ופי' גם כן שהיו מיתר האמורי ולא מבני ישראל שיחמלו על דמם ואמ' והגבעונים לא מבני ישראל המה והר"ל כל שאינו מקבל פיוס אינו מבני ישראל שנ' והגבעונים לא מבני ישראל המה: ויבקש שאול להכותם · פי' והכם וכן להרגו בערמה והרגו לשכב את בית יעקב ושכב: בקנאתו · כבר פירשנוהו: אין לי כסף וזהב · לי כתיב וקרי לנו והעניין אחד כי כן דרך המקרא לדבר בלשון רבים פעם בלשון כלל פעם לשון פרט · ויש בו דרש שבקש מהם שימחלו דם אחיהם ויתן להם ממון ולא רצו אמ' דוד אבקש מכל אחד לבדו שמא הם מתביישין זה מזה לקחת ממון בדבר זה ועשה כן וכל אחד אמר לו אין לי כסף וזהב עם שאול ועם ביתו: יתן לנו · כן כתיב וקרי יתן ושניהם ענין אחד אך כי הכתוב ינתן מבנין נפעל והקרי יתן מבנין הפעל ויש מעט הפרש ביניהם כי פי' הכתוב ינתן אע"פ שלא תתנו אותם הקב"ה יפרע לנו מהם ופי' הקרי יתן שתתנו אותם:

רלבג

על אשר המית את הגבעונים · ידמה שכבר המית מהם בקנאתו לבני ישר' ויהודה כמו שזכר אחר זה ובקש להכותם כלם ולהשמידם מהתיצב בכל גבול ישראל כי הוכרכו לברות ולחטוב שעשה זה בעבור התחבולה אשר הביאו בה נשיאי ישראל להשבע להם כמו שנזכר בספר יהושע: והוקענום

ואיקענוס

רשי

והוקענום. תליה: ליי׳. לשמו של מקום להודיע משפטו: בחיר יי׳. בת קול יצאה ואמרה בחיר יי׳: ויחמל המלך. בקש רחמים שלא יקלטנו ארון שהעבירם לפני ארון כל שהארון קולטו למיתה: בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל. וכי מיכל ילדה והלא מירב ילדה לו אלא מירב ילדה ומיכל גדלה לפי׳ נקראת על שמה והמגדל יתום ויתומה בתוך ביתו כאילו ילדו ונקרא על שמו: מתחלת קציר. בימי ניסן: עד נתך מים. בימות הגשמים בתשרי שלא נתנו לקבורה והלא כתיב לא תלין נבלתו אלא אמרו מוטב תיעקר אות מן התורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא שהיו עוברים ושבין את אומרים מה טיבן של אלו אומרים להם מבני מלכים הם ומה עשו פשטו ידם בגרים אומרים אין לך אומה ראויה לידבק בה כאומה זו: ויקח את עצמות שאול. שכא׳ לו עליהם ש׳ שאול שלא נספד כהלכה: ויאספו את עצמות שאול המוקעין כאן: כל אשר צוה המלך. להספיד עליהם בכל ערי ישראל: ומשקל

ג׳ כתבן תים יתירים יוד וסימ׳ ויפלו שבעתים יחד. מזבחהים. כי התעיתים בנפשתם: בתחלת ו׳ בקריא׳ וסימ׳ והם הומתו בימי קציר תחלת כתיב. ויהי בתחלת שבתם שם. בתחלת עלות הלקש. באו בית לחם

והוקענום ליהוה בגבעת שאול בחיר יהוה ויאמר המלך אני אתן: ויחמל המלך על־מפיבשת בן־יהונתן בן־שאול על־שבעת יהוה אשר בינתם בין דוד ובין יהונתן בן־שאול: ויקח המלך את־שני בני רצפה בת־איה אשר ילדה לשאול את־ארמני ואת־מפבשת ואת־חמשת בני מיכל בת־שאול אשר ילדה לעדריאל בן־ברזלי המחלתי: ויתנם ביד הגבענים ויקיעם בהר לפני יהוה ויפלו שבעתים יחד והם המתו בימי קציר בראשנים ∙ תחלת קציר שערים: ותקח רצפה בת־איה את־השק ותטהו לה אל־הצור מתחלת קציר עד נתך־מים עליהם מן־השמים ולא־נתנה עוף השמים לנוח עליהם יומם ואת־חית השדה לילה: ויגד לדוד את אשר־עשתה רצפה בת־איה פלגש שאול: וילך דוד ויקח את־עצמות שאול ואת־עצמות יהונתן בנו מאת בעלי יבש גלעד אשר גנבו אתם מרחב בית־שן אשר תלום ∙ שם ∙ הפלשתים ביום הכות פלשתים את־שאול בגלבע: ויעל משם את־עצמות שאול ואת־עצמות יהונתן בנו ויאספו את־עצמות המוקעים: ויקברו את־עצמות שאול ויהונתן־בנו בארץ בנימן בצלע בקבר קיש אביו ויעשו כל אשר־צוה המלך ויעתר אלהים לארץ אחרי־כן: ותהי־עוד מלחמה לפלשתים את־ישראל וירד דוד ועבדיו עמו וילחמו את־פלשתים ויעף דוד:	ונצלובינון קדם יי בגבעתא דשאול בחירא דיי ואמר מלכא אנא אתן: וחס מלכא על מפיבשת בר יהונתן בר שאול על שבועתא דיי דביניהון בין דוד ובין יהונתן בר שאול: ונסיב מלכא ית תרין בני רצפה בת איה דילידת לשאול ית ארמני וית מפיבשת וית חמשת בני מרב דרביאת מיכל בת שאול דילידת לעדריאל בר ברזלי דממחולות: ומסרינון בידא דגבעונאי וצלובינון בטור קדם יי ונפלו שבעתהון כחדא ואינון אתקטלו ביומי חצדא בקדמאין בשריות חצד סעורין: ונסבת רצפה בת איה ית סקא ופרסתיה לה על טנרא משריות חצדא עד דנחתת מטרא עליהון מן שמיא ולא שבקת עופא דשמיא למנח עליהון ביממא וית חית ברא בליליא: ואתחוא לדוד ית דעבדית רצפה בת איה לחינתא דשאול: ואזל דוד ונסיב ית גרמי שאול וית גרמי יהונתן בריה מלות יתבי יבש גלעד דגנבו יתהון משורא דבירת שן דצלבונון תמן פלשתאי ביומא דקטלו פלשתאי ית שאול בגלבוע: ואסיק מתמן ית גרמי שאול וית גרמי יהונתן בריה וכנשו ית גרמי צליביא: וקברו ית גרמי שאול ויהונתן בריה בארע שיבט בנימן בצלע בקברא דקיש אבוהי ועבדו כל דפקיד מלכא וקביל יי צלותא דדיירי ארעא בתר כן: והות עוד קרבא לפלשתאי עם ישראל ונחת דוד ועבדוהי עמיה ואגיחו קרבא עם פלשתאי ואשתלהי דוד:

ל׳ ∙ ה׳ ∙ ג׳ וחס׳ ∙ ל׳ וחס׳ ∙ ב׳ חס׳ בן שאול ∙ ב׳ וחס׳ ∙ ל׳ וחס׳ ∙ יתיר י׳ והמתו ק׳ ∙ בתחלת ק׳ ∙ ג׳ בליש׳ ∙ ג׳ ∙ ב׳ חס׳ ∙ ז׳ ∙ ב׳ חס׳ ∙ ל׳ תלאום ק׳ פלשתים ק׳ ∙ ל׳ קמץ ∙ ב׳

בתחלת קציר שערים. בתחלת החנוניך יצא. וכמלכות אחשורש בתחלת: ב׳ מלין תנינא נסיב מן קדמאה וסימ׳ שם הפלשתים. ושורי אשכללו. וחלופיהן ג׳ מלין קדמ׳ נסיב מן תנינא וסי׳ נמסר לעיל סימ׳ ה׳: ויעתר ה׳ בקריא׳ וסימ׳ ויעתר יצחק ליי׳ לנכח אשתו תנינא דפסו׳. ויקברו את עצמות שאול. ויבן שם דוד מזבח ליי׳. ויתפלל אליו דמנשה. ונצומה ונבקשה מאלהינו על זאת:

רדק

והוקענום. ונתלה אותם כתרגו׳ ונצלובינון ובקשו להם זו המיתה כדי שיראו כל ישראל נקמתם ויאמרו ישראל מנגוע בהם עוד: ליי׳. להודיע משפטו כי הוא רוצה לנקום נקמתינו מהם: בחיר יי׳. שאול בחרו למלך. ובדרש הם לא אמרו בחיר יי׳ אלא בת קול יצתה ואמרה בחיר יי׳ כלומר שנתכפרו לו עונותיו: ויחמול המלך. כבר פירשנוהו: את ארמוני. ברי״ם: בני מיכל. בני מירב היו אלא שמיכל גדלה אות׳ ונקראו על שמה כענין שנ׳ יולד בן לנעמי וכן הוא תרגו׳ בני מירב דרביאת מיכל וכן הוא או׳ אשר ילדה לעדריאל ומירב היא שהיתה אשת עדריאל לא מיכל כמו שכתוב על מירב והיא נתנה לעדריאל המחולתי וכן כתוב אלה תולדות אהרן ומשה ולא זכר אלא בני אהרן אלא שמשה גדלם ולמדם כאילו הם תולדותיו: לפני יי׳. כי הארון היה שם ואורים ותומים שנתקבצו דוד וישראל לשאול את יי׳ על הרעב ולא נפרדו משם עד שקראו לגבעונים ונגמר המעשה: ויפלו שבעתי׳. ביו״ד כתיב רוצה לומ׳ שתי פעמים שבע כמו שבעתים יוקם קין ואמ׳ שבעתים לפי שלא נשאר מהם זרע כן נדרש הכתוב ודרש אחר אומר על מפיבשת בן יהונתן שנחסר מהם והקרי הוא שבעתם ר״ל הם השבעה כמו ויבאו שלשתם הם השלשה ומה שאומ׳ שנפלו יחד כי יחד הוקעו והנפילה היא המיתה: והם. כתיב וקרי והמה ושניה׳ א׳ וכבר כתבתי בזה ובדומיה׳ כי נסחאו׳ נמצאו אחר הגלות והלכו בקריאה אחר הרוב וכן כתיב תחלת קציר שעורי׳ וקרי בתחלת כתיב תלום שם הפלשתים וקרי׳ תלאום שמה פלשתים ושניהם ענין אחד: בראשונים. בימים הראשונים של קציר שעורי׳ כמו שפירש בתחלת קציר שעורים: ותטהו לה אל הצור. על הצור היו נתלים כמו שאמר ויוקיעום בהר והטתה השק אל הצור להתכסות תחתיו יום ולילה. ובדרש מהו ותטהו לה אל הצור שאמר׳ הצור תמים פעלו שהצדיקה עליה׳ את הדין: ויגד לדוד. כי דבר גדול עשתה ומפני זה נכמרו רחמיו ובוה לקברם. ובדרש ראה כי אשת חיל היא ולקח׳ לאשה וכבר כתבנו מה שפירשו רבותי׳ ז״ל כי היו נתלים מי״ו בניסן עד י״ז במרחשון שהוא זמן הגשמים וכל כך למה כדי שיתקדש שם שמים על ידיהם ונראה כי רצון האל היה בזה שיהיו מוקעים עד זמן גשמים כדי שיודע כי בעונם היה עצירת גשמי׳ ומה שאמ׳ עד נתך מים עליהם ירדו גשמים מעט להודיע שיקברו אותם ואחר שקברו אותם נעתר האל׳ לארץ וירדו גשמים הרבה: בצלע. מלרע והוא שם מקום הנזכר בספר יהושע וצלע האלף: ויעשו כל אשר צוה המלך. להביא העצמות ולקברם כמו שאמר לא הוסיף דבר אלא שכן דרך המקרא לכפול הדברי׳ בהתחזק המעש׳. ובדרש כי זה בא להוסיף שצוה המלך להספידם בכל מקום שהיו עוברים שם בערי ישראל: ויעף דוד. בפתח פ״א הפעל להקל הקריאה וכן ויעף העם אבל ויעף אלי אחד בקמץ להבדיל ביניהם כמו שעניינם מובדל: ויעתר אלהים לארץ אחרי כן: כמו שאמר ויעתר

רלבג

והוקענום. הו׳ ענין תליה כי בה יתקע ה הנפש מהנתלה בזולת מכה וחבורה: ואת חמשת בני מיכל בת שאול אש׳ ילדה לעדריאל. ידוע כי עדריאל היה בעל מרב אחות מיכל כמו שקדם ולזה הוא מבואר כי לא היו אלו בני מיכל ועוד שהרי אמר במה שקד׳ ומיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה ולזה הוא מבואר שהרצון בזה שגדלה א אותם: ויעתר אלהים אל ארץ אחרי כן. ר״ל אחר שלקחו נקמת ה הגבעונים מבני שאול וקברו עצמות שאול ו ויהונתן ועצמות ה המוקעים בקבר קיש אבי שאול כמו שצוה המלך. והנה זכר תחלה כי הגבעונים לא מבני ישראל המה לפי מה שבקשו מזה היה בזמן האכזריו׳ ומיעוט החמלה כאילו יאמר שזאת התכונה היתה לאלו כי לא מבני ישראל המה: ויעף דוד. ר״ל שהיה יעף ויגע ולזה נתרחק קצת מעבדיו ומצאו ישבי בנוב שהיה מילדי הרפה ואמ׳ להכותו לולי שסבב הש״י שהרגיש בזה אבישי בן צרויה והלך אבל דוד להצילו: ומשקל

רדק

וישבי בנוב: כך היה שמו וכתוב בוי"ו וקרי ביו"ד: ודרש ישבי בנוב איש שבא על עסקי נוב כלומר כי בא על דבר נוב עיר הכהנים שהיה דוד סבת הריגתם קרה לו לדוד שהיה בסכנ׳ ודרשו ויעזר לו אבישי שעזרו בתפלה וכל זה רחוק ומהם אמרו עזרו ממש ואמרו כי קפצה לפניו הארץ כי לא היה שם אבישי עם דוד כי הוא ויואב היו נלחמים בבני עמון ועברה יונה לפני אבישי מטרפ בכנפיה וידע כי דוד היה בסכנה ובכרח וקפצה לפניו הארץ והלך שם ועזר לדוד והרג את ישבי בנוב: הרפה׳ כמו הענק והוא אחד מן רפאים וכתב בה"א ובאלף כן כתבו אדוני אבי ז"ל וכ"תי גברא וכבר כתבנו דעת הדרש למעלה שהוא שם האם: קינו׳ הוא עץ החנית וכן נקרא בערבי עץ החנית אלקנה ולא אמר ה המשקל על קינו אלא על להבת החנית וקראו קינו בכלל הלהבת עם העץ ועל הלהבת אמר שהיה משקלו שלש מאות משקל נחשת כי על העץ לא יאמר משקל וכן אמר בגלית ולהבת חניתו שש מאות שקלי ברזל ומשקל הברזל והנחשת אינו שוה כי לכל אחד משקל מיוחד וכן לכסף ולזהב וי"ת ומתקל סופיניה מתקל תלת מאת סילעין דנחשא: והוא חגור חדשה׳ חרב חדשה וכמוהו ותאכלו בריאה ר"ל שה בריאה וכן דרך המקר׳ בהרב׳ מקומות והחסרון יתבונן לפי הענין: ויאמר להכות את דוד׳ כשראה כי עף דוד חשב להכותו ועזר לו אבישי: בגוב עם פלשתים׳ ובדברי הימים כתוב בגזר שני שמות היו לאותו המקום וכמוהו רבים וכן כת׳ הכה סף ושם ספי וקרובים הם: אלחנן בן יערי אורגי׳ בית הלחמי את גלית הגתי • ובדברי הימים כתוב אלחנן בן יעזר אורגים את לחמי אחי ג גלית הגתי וקרי יאיר ויאיר ויערי אחד ופירו׳ את גלית אם אמ׳ הכה את מי שהיה עם גלית והוא אחיו הרגו אלחנן בגוב וגלית הרגו דוד באפס דמים ואלחנן זה מבית לחם היה לפיכך קראו בית הלחמי וכן מה שאמר בדברי הימים בית הלחמי כמו מלחמי כלומר מבני לחמי ר"ל מהגבורים המתיחסי׳ לבית לחם וכן יאמ׳ שם ומן הגדי נבדלו אל דוד למדבר ר"ל מן המתיחסים לגד או פירוש עם בית הלחמי והוא דוד ר"ל כי דוד עזרו וזהו שאמר שם את הלחמי עם דוד שהוא לחמי שעזרו והרגו ולדעת יונתן אלחנן זהו דוד וכן תרגם הפסוק וקטל דוד בר ישי מוחי פרוכתא דבית מקדשא דמבית לחם ית גלית וקרא ישי יערי לפי שהיה אורג פרוכות הבריכות לבית המקדש ובית המקדש נקרא יער שכתוב יער הלבנון מצאכוה בסדה יער אבל מה שקרא דוד אלחנן לא ידעתי לו טעם: כמנור אורגים׳ כאכסן דגרדאין והוא העץ שמקפל עליו האורג הבגד שארגו וגרדאין הם אורגין ותרגם ירושלמי מעשה אורג עבד דגרדאי וכן בדברי רז"ל מקרא האורג גרדי וכן מנור אורגים הוא מכלי האורג בדבריהם באמרם העושה פתי כתי כירין בגירים ובקירום: איש מדין׳ כתוב בו"ו וקרי ביו"ד ואחד הוא ובדברי הימים איש מדה וכ"תי גבר דמשחן ואם כן הנה אמר במדין הוא מקום הרגם במדה: שש ושש עשרים וארבע׳ אילו אמר שש ושש ולא אמ׳ עשרים וארבע הייתי אומר שבין ידיו ובין רגליו לא היו אלא שש ושש לכך צריך עשרים וארב׳ ואילו אמר כ"ד ולא אמר שש ושש הייתי אומר ה׳ באחת ושבע באחת לכך כאמר שש ושש: להרפה׳ לענק ובא בה"א הידיעה עם למ"ד השמוש כמשפט אלא שברוב כפלה הא הידיעה להקל וכמוהו להעם הזה להנדור הבא אליו: וידבר

רשי

ומשקל קינו׳ הוא כמו תיק שברחם בית יד הרומח שקורין אריסטויי"ל בלע"ז ועשוי כנובע ויש דוגמתו בזבחים רימוני המעיל למה הם דומים כמין קולסות שבראשי התינוקות קולסות היינ"לם בלע"ז: והוא חגור חגורה חדשה׳ ושמעתי שאותו היום נתחנך ללבוש כלי מלחמה ודרך המתחנכים לעשות כבחון וגבורה ביום חינוכם לקנות שם לכך ויאמר להכו׳ את דוד ויעזור לו שעזרו בתפלה כדאית׳ בחלק: ותהי עוד מלחמה׳ כבר קדמה זו לכולן ולא מנאה כאן אלא לצרף מיתת ארבעה בני ערפה: אלחנן׳ דוד: בן יערי אורגי׳ שהיו משפחתו אורגי פרכות למקדש הקרוי יער: כמנור אורגים׳ כאכסן דגרדאי הקרוי א איכסובל"א בלע"ז תבא ארינה ותעמד כנגד ארינה: איש מדון׳ כתרגומו גבר דמשחן שאין עיקר התיבה אלא מ"ם ודל"ת כמו מאזן ס"ן ואל"ף ומהמון ה"א ומ"ם ובדברי הימי׳ כתי׳ איש מדה כלומר גבוה מאד שאומרין כמה מדיקו: שש ושש וגו׳ פירשו רבותי׳ בבכורות שהוצרך לומר עשרים וארבע שלא תאמר א אצבעות שבידיו אינן אלא שש ואצבעו׳ רגלית אינן אלא שש לכך נאמ׳ עשרים וארב׳ ואם כתב עשרים וארב׳ ולא אמר שש ושש הייתי אומר שבעה באחת וחמשה באחת ומהו מספר שכולן היו כספרות ב בסדר האצבעות כנג הי׳: ביום

מסורה

ואצבעות ידיו ואצבעות לב"פסוקים מסורתא מ׳בא ומסורתא כבא נסבין וי"ו ומלה ביניהון וסימ׳ במסרה רבתא בערך וי"ו: ו׳ מלין כתבן׳ בסוף תיבות וקרינן ה׳ וסימ׳ העמני וכפר העמני: כי ויאמר דוד מה לי

תרגום

וישבי בנוב דייבבני גברא ומתקל סופיניה מתקל תלת מאה סלעין דנחשא והוא אסיר איספניקי חדתא ואמר למיקטל ית דוד: וסעיד ליה אבישי בר צרויה ומחא ית פלשתאה וקטליה בכן קיימו גברי דוד ליה למימר לא תפוק עוד עמנא לקרבא ולא תיטפי ית מלכותא דישראל: והות בתר כן והות עוד קרב בגוב עם פלשתאי בכין קטל סבכי דמן חושת ית סף דבבני גיברא: והות עוד קרבא בגוב עם פלשתאי וקטל דוד בר ישי מוחי פרוכית בית מקדשא דמבית לחם ית גלית גיתאה ואעא דמורניתיה כאכסן דגרדאין: והות עוד קרבא בגת והוה גבר דמשחן ואצבעת ידוהי ואצבעת ריגלוהי שית ושית עסרין וארבע במניין ואף הוא אתיליד לגיברא: וחסיד ית ישראל וקטליה יהונתן בר שמעא אחוהי דדוד: ית ארבעת אילין איתילידו לגיברא בגת ואיתמסרו בידא דדוד ובידא דעבדוהי:

מקרא

וישבו בנב אשר בילדי הרפה ומשקל קינו שלש מאות משקל נחשת והוא חגור חדשה ויאמר להכות את דוד: ויעזר לו אבישי בן צרויה ויך את הפלשתי וימתהו אז נשבעו אנשי דוד לו לאמר לא תצא עוד אתנו למלחמה ולא תכבה את נר ישראל:

ויהי אחרי כן ותהי עוד המלחמה בגב עם פלשתים אז הכה סבכי החשתי את סף אשר בילדי הרפה:

ותהי עוד המלחמה בגוב עם פלשתים ויך אלחנן בן יערי ארגים בית הלחמי את גלית הגתי ועץ חניתו כמנור ארגים:

ותהי עוד מלחמה בגת ויהי איש מדין ואצבעת ידיו ואצבעות רגליו שש ושש עשרים וארבע מספר וגם הוא ילד להרפה: ויחרף את ישראל ויכהו יהונתן בן שמעי אחי דוד: את ארבעת אלה ילדו להרפה בגת ויפלו ביד דוד וביד עבדיו:

מסורה

וישבי ק׳ ל׳ ומ׳ — ד׳ — ל׳ — ב׳ — ב׳ חס׳ בליש וגם ילדי — ל׳ — ל׳ — ל׳ — ל׳ — מדין ק׳ — שמעה ק׳ ד׳ ב׳ כתי׳ ה׳ וב׳ כתי׳ אלף

ולכם בני צרויה׳ שמעי ויחרף את ישראל׳ השלשי ואבישי אחי יואב׳ ומשי וקרבתי אליכם למשפט׳ ובמראי שמח בחור בילדותך׳ ואי נביאכם אשר נבאו פלוגתא:

רלבג

ומשקל קינו שלש מאות משקל נחשת׳ אחשוב שקרא קנו להבת החנית וקראו קן מצד הנקבות שבו אשר בו יכנס עץ החנית כי הוא כמו קן או יהיה קנו כובע נחשת אשר על ראשו כי הוא כמו קן או יהיה קנו העץ ויהיה חסר הכופא והרצון בו להבת חניתו: ולא תכבה את נר ישראל׳ אמרו זה כאילו יאמרו שכל ישראל מושגחים בעבור דוד וכאילו יכבה נרם אם ימות במלחמה: ועץ חניתו כמנור אורגים׳ הוא העץ שמקפלין סביב את הארוג והוא גם מאד וזה ממה שיורה על גבורת הפלשתי הזה: איש מדון׳ ר"ל איש בעל ריב ומלחמה: והוא חרף את ישראל׳ לפי מה שאחשוב במה שאמר שלא ימצא בישראל איש שלא ינצחהו כמו שאמר גלית אל שאול׳ זהו מה שנראה לנו שיצטרך אל באור במה שהגבלנו באורו פה באלו הספורים: ואולם התועלות המגיעים מהם הם אלו׳

הראשון הוא במדות והוא להודיע שראוי לכל אדם שיעשה מה שיעשהו אח׳ יישוב רב ועצה ראויה ולא יסמו׳ על עצתו הנראים לו מתחלת הענין ולזה תמצא שאף על פי שידמה שהיה מבואר היות ראוי לדוד שישוב באחת ערי יהודה אחרי מות שאול לפי שלא ברח משם דוד אלא מפני יראת שאול ועוד כי כבר משך לב עם יהודה אליו במה ששלח להם משלל אויבי יי׳ עם שסבר נתפרסם להם בזה טוב הצלחת דוד שנצח אויביו במתי מעט ורוע הצלחת שאול שנפל ביד אויביו עם היות כל ישראל עמו ועוד כי גם בהיות שאול מלך על ישראל אוהבים מאד את דוד בראותם הצלחתו כמו שקדם הנה עם כל זה לא רצה דוד ללכת שם אם לא בשיאל תחלה את פי יי׳ ולזה שאל אם יעלה באחת ערי יהודה וכאשר ענהו הש"י על ידי אורי ותומים שיעלה שם שאל עוד באי זה מהם יעלה ובאתהו התשובה שיבא לחברון ושם בא בדבר הש"י:

השני הוא להודיע כי שם אשר מקומות יותר נאותים אל שיגיע להם תכלית מה מקצת מקומות אחרי׳ ואף על פי שהש"י שליט להגיע אשר יחפוץ הנה יבקש כזה ברוב הענינים הסבות הנאותו׳ מצד ההשגחה הכוללת כשהיה אפשר זה ולא יחדש השם ית׳ המופתים אלא כשהביא לזה הכרח כמו שזכרנו פעמים רבות ולזה בחר השם ית׳ שיבא דוד לחברון להגלות הענין אלו משם תצמח לו המלוכה בקלות יותר ולזה תמצא שתכף שבא דוד שם התעוררו אנשי יהודה מעצמם למשוח דוד למלך עליהם עם שכבר היה אפשר שלב בני חברון היה יותר שלם את דוד מלב זולתם מבני יהודה וכאילו סבבו הם שבא דוד לחברון למשוך לב יהודה למשוח דוד למלך עליהם:

השלישי

השלישי והוא במדות הוא שראוי לאדם לגמול טוב לאשר גמלהו טוב ולזה תמצא שהעלה דוד עמו את אנשיו אשר הלכו אתו בהיותו נרדף כדי שישמחו בהצלחתו וייטב להם בה ולזה הושיבם בערי חברון כדי שיהיו קרובים אליו עם שבזה ישלם לו ג"כ העזר הראוי :

הרביעי והוא במדות הוא להודיע שראוי לאדם כשיעתק ממקום למקום שיעתיק אשתו וביתו עמו בהעתקו כי בזה תועלת לשמור עצמו מהרהור עבירה ולתת לאשתו חקה מהעונה כדי לשמור אותה מהחטא ובזה עוד תועלת להשגיח במוסר בני הבית ולא יתעלם מהם ולזה תמצא שספר שהעלה דוד עמו שתי נשיו ושכבר העלה עמו את אנשיו איש וביתו :

החמשי הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי למלך שיטוש אלו ועם חברתו האנשים אשר התהלכו עמו קודם היותו מלך כי מפני מה שראו תכונתו נהיה ביניהם מהחברה קודם היותו מלך לא תהיה יראתו על פניהם ויהיה זה סבה להקל במלכות הלא תראה כי אע"פ שהיה דוד לשר לאלו האנשים שהיו עמו הנה היו מקילים בו עד שכבר תמצא שאמרו לסקלו על דברת שריפת צקלג ולזאת הסבה תמצא שלא הסכי' דוד להושיב את אנשיו בחברון אך הושיבם בערים הסמוכי' לחברון כאמרו וישבו בעיר חברון ולזאת הסבה תמצא ביואב שהי' בחברה ההיא שכבר הקל בדוד בדבר בניו על אבשלום בנו כמו שנזכר באלו הספורים :

הששי היא במדות והוא להודיע שראוי לאדם כשיחשב שיהיה לו כשיכוין להגיע תכלית מה יראה לו מונע מה מהגעת התכלית ההוא שלא יקצר מהסרת המונע ההוא ולזה תמצא שכאשר נתבאר לדוד שאנשי יבש גלעד השתדלו לעשות חסד גדול עם שאול והיה זה ממה שימנעם מלהסכים שיהיה דוד מלך עליהם לחשבם כי בלבו עליהם על מה שהראו אהבה חזקה למי שהיה שונא את דוד ורודף אותו הנה הראה להם שעל מה שעשו מהחסד את אדניהם שיברכם ולזה ברך אותם וביאר להם שהוא מוכן להטיב להם גמול טוב על מה שעשו מזה כי זה ממה שיורה שהם אנשים שהם נאמנים למלכות ולזה יבטח דוד בהם שהם נאמנים לו ולזאת הסבה הודיעם שתחזקנה ידיהם ויהיו לבני חיל ולא ייראו שיקרה להם רע מזה מדוד אבל ישולם להם תמור זה גמול טוב :

השביעי הוא להודיע שהמלך זוכה לבניו במלכותו תמיד כמו שאמר התור' למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו ולזה תמצא שמלך איש בשת אף על פי שהיה מפורסם לכל ישראל כי השם בחר לדוד למלוך על עמו ישר' כמו שזכר זה שאול ויהונתן ואמר אותו אבנר ג"כ וזכר כל ישר' אותו כמו שנזכר זה במה שאמרו לדוד בעת שהמליכו אותו כל ישראל עליהם :

השמיני הוא במדו' והוא להודיע שאין ראוי לאדם לרחוק את השעה ולמהר את הקץ בדברים העתידי' לו אך ראוי שימתין בואם בבוא האותות פן ימהר יותר מן הראוי ויסיר ממנו הטובות ההם הלא תראה כי דוד לא השתדל להלחם עם בית שאול להביא אליו המלוכה ולזה תמצא שספר ששתי שנים מלך איש בשת על ישראל קודם שהיתה מלחמה בין אנשי איש בשת ובין אנשי דוד וגם אז לא היתה ביניהם מלחמה לולא שעורר המלחמה ההיא אבנר וגם אחרי זה לא השתדל דוד בהמתת איש בשת כדי שתגיע המלוכ' אבל לקח נקמתו מההורג אותו :

התשיעי הוא להודיע יושר לב דוד ושמרו הברית שכרת עמו שאול לבלתי ישמיד את שמו מתחת השמים ואף על פי שהיה שאול רודף אותו בגלוי כמו שקדם הנה שמר דוד את הברית שהיה ביניהם ולא הכר כלל לאיש בשת להשתדל בהרמתו אבל הספיק לו מה שזכה מהמלכות :

העשירי והוא במדות להודיע שאין ראוי לאדם שיקל בהריגת האנשי' מעם יי' אפי' בדרך המלחמה הלא תראה כי אבנר הקל בהריגת הנערים אשר אמר שיקומו וישחקו לפני אבנר ויואב וקרה לו שנהרג מפני מה שקרה לו בזאת המלחמה מהריגת עשהאל כאילו שלם לו השם מדה כנגד מדה ואף על פי שיחשב שלא היה לו בהריגת עשהאל חטא כי הוא היה רודפו הנה עם כל זה לא נכל אבנר מן החטא במה שסבב מהריגת הנערים ההם שהיה סבה לכל זה עם שכבר היה לו חטא בזה כשלא השתדל להציל עצמו מעשהאל בזולת הריגה כי לא הותר לנרדף להרוג הרודף כשהיה יכול להציל עצמו ממנו בזולת שיהרגהו כאילו תאמר שיכהו במקום שלא ימות בו אשר ישלם לו בו ההצלה ואמנם אבנר ידמה שכיון להכותו במקום שימות בו ולזה כיון להכותו אל החומש :

האחד עשר הוא במדות והוא להודיע שראוי להשמר מהריב והמדון ואף ע"פ שהיה חלוש בתחלתו כי כל מה שימשך יתחזק הלא תראה כי אבנר לא חשב שיבא דבר אחר מזה זולתי המכות שיכו האחד את האחד מהנערים ההם ונתחדשה מזה זאת המלחמה העצומה עד שלולא שתקע יואב בשופר למנוע המלחמה היתה נמשכת המלחמה עד להשחית וארכה גם כן מפני זה המלחמה ביניהם אחר זה כמו שנזכר בזה הספור :

השנים עשר הוא במדו' והוא שראוי לאדם שלא ימסור עצמו לסכנה מפני קלות תנועתו הלא תראה עשהאל לקלו' תנועתו לא פחד ממה שאמ' אבנר להכותו אם לא ישוב מאחריו ונהרג על יד אבנר ולא הועיל לו קלו' רגליו :

השלשה עשר והוא במדות והוא שראוי לאדם שלא יחזיק במלחמ' עם עם יי' ואף על פי שיש שם סבה חזקה תביאהו על זה אבל ראוי שיניח מקום לשלום הלא תראה כי יואב אע"פ שהשיגהו הפעלות גדול על אבנר ממיתת עשהאל הנה תכף שבקש ממנו שיאמר לעם שישובו מרדוף איש מאחרי אחיו נדרש יואב לשאלתו ולא מנעו מזה חוס לבבו מדם אחיו :

הארבעה עשר והוא במדות והוא להודיע שראוי לכל אד' שלא יקל מליראה ממה שהוא אפשר שיגיע לו בו רע ולזה תמצא שאע"פ שתקע יואב בשופר שישובו איש מאחרי אחיו לא סמך על זה לב אבנר ולזה ספר שהלכו הוא ואנשיו כל הלילה וכזה תמצא ג"כ ליואב שלא בטח על זה ולזה הלכו כל הלילה יואב ואנשיו עד שובם לחברון כי אם יתעכב בדרך היה אפש' שיתקבצו משכנגדם חיל עליהם ויהרגום :

החמשה עשר הוא להודיע כי אם יי' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו ולזה תמצ' שספר מהצלחת דוד ורוע הצלחת איש בשת עד שכבר נפקדו מעבדי איש בשת שלש מאות וששים איש ומאנשי דוד לא מתו כי אם עשרים וכאשר נגרע מזה שנים עשר איש מהמשחקים שמתו מכל אחד מהחלקים תמצא שכבר הרגו מאנשי איש בשת שלש מאות וארבעים ושמנה ולא מתו מעבדי דוד כי אם שמנה וספר גם כן לזאת הסבה שבית דוד היה הולך וחזק ובית שאול הולכי' ודלים ולזאת הסבה גם כן תמצא שסבב הש"י שנתחדש ריב בין איש בשת ובין אבנר למען הסיר הממלכה מעל איש בשת ולהביאה אל דוד כי זה היה סבה אל שמשך אבנר כל ישרא' אל דוד עד שלא השתדלו אחרי מות איש בשת להמליך איש על ישראל מבית שאול אך באו תכף אל דוד להמליכו :

הששה עשר הוא להודיע שאין ראוי לאדם כשיראה שיגיע לו טוב מה שיקצר מפני זה בבקשת טוב אחר עמו אשר יתכן לו להשיגו אבל ראוי שישתדל להגיע לו כל הטובות אשר יראה שהוא נכון להגיע אליו ולזה תמצא שאע"פ ששלח אבנר לדוד שאם יכרות ברית עמו יסב אליו את כל ישר' הנה לא יקצר מפני זה מלשאול שיביא לו את מיכל אשתו והנה לא רצה דוד להמתין ביאת מיכל אחרי בא אבנר אליו לפי שאם היה הענין כן מאבנר על דרך התחבולה יתכן שתהיה מיכל יודעת זה ותגלה הסוד אל דוד כמו שגלתה לו הסוד במה שרמה שאול להרוג את דוד ואמרה לו אם אינך ממלט את נפשך מחר אתה מומת והסבה השנית היא כי בזה מהכבוד לדוד ר"ל אם תובל לו מיכל אשתו בעוד בית שאול מחזיקי' במלוכה אמנם אם לא ימשול בהבאתה אלו כי אם אחר סור הממשלה מבית שאול הנה לא יהיה זה לדוד לכבוד וזה מבואר מאד :

השבעה עשר הוא להודיע כי ברצות יי' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו ולזה תמצא שספר שכבר התעורר אבנר לבקש שלום דוד והשתדל להסב לו המלוכה באופן שמי שהיה מונע הממלכה מדוד הוא בעצמו שם הש"י כלי להסב הממלכה אליו ולהסירה ממשפחתו :

השמנה עשר הוא במדות והוא להודיע שראוי לאד' שיפחד תמיד על מה שראוי הלא תרא' כי מפני שאבנר לא פחד מיואב על הרגו עשהאל אחיו ולא יירא מלבא אל חברון גם לא שאל מהמלך דוד שישלים ביניה' קרה לו שמת בידו ולזאת הסבה גם כן למדנו שאין ראוי לאדם שיבא במקום שונאיו אע"פ שיבואוהו שלוחים או מכתב שאחד מהאנשים אשר הוא בוטח בו שולח לקרא לו כי יש לו לירא שתהיה זאת התחבולה מאויביו הלא תראה כי יואב שלח לאבנר מלאכי' בשם דוד להשיבו לחברו' ודוד לא ידע אך סבב זה יואב להמי' את אבנר שם :

התשעה עשר הוא במדות והוא שראוי לאדם כשהוא נקי מפעל מה מגונה אשר יתכן שיחשב שמאתו נהיה שיפליג להראות שהוא נקי ממנו באופן יתבאר לכל שהוא לא סבב זה הפעל המגונה כ"ש כשיהיה בו מה שירחיק ממנו התכלית שהוא פונה אליו אם לא יתבאר שהוא נקי ממנו ולזה תמצא שהפליג דוד להראות איך היה קשה בעיניו דבר הריגת אבנר ולזה קלל בני צרויה שהיו עבדיו וקלל את יואב בזאת הקללה הנפלאה ר"ל שלא יכרת מביתו זב ומצורע ומחזיק בפלך ונופל בחרב וחסר לחם ולזה הלך המלך דוד אחרי מטתו ואם לא היה זה מחק המלך ונשא את קולו ובכה אל קבר אבנר וקונן עליו את הקינ' הזאת אשר הראה בה גנו' הורגיו ולזה נשבע ג"כ שלא יטעם לחם או כל מאומ' לפני בא השמש כי זה כלו ממה שהביא כל העם וכל ישרא' להאמין כי לא היה מהמלך להמית את אבנר עם שבהאמין ישר' כי בהמית מאת המלך נהיה רושם גדול למנוע ממנו המלוכה כי לא ירצו האנשי' להמליך עליהם מי שלא יקפיד להריגת השרים והגדולים בתחבולה ובמרמה ולזאת הסבה בעינה צוה להרוג הורגי איש בשת בן שאול כדי שלא יחשבו כי מאתו נהיה להמיתו בזאת התחבולה על משכבו :

העשרים הוא שכבר למדנו מזה המקום על דרך הרמז כי ירושלם לא נתחלקה לשבטים ולזה תמצא שכאשר היה דוד מלך על יהודה לבד היה יושב בחברון שהיא משבט יהודה ואמנם אחר שהמלך על ישראל נעתק לירושלם וזה ממה שיורה שירושלם היתה לכלל ישרא' וכבר התירו רבותינו הספק במה שנראה מספר יהושע שכבר באה לגורל יהודה ולגורל בנימין :

העשרים ואחד הוא להודיע שראוי למי שירגיש שנתחדשה לו הצלחה שיסתכל במה שיגיע לו ממנה מה שאפשר מהטוב ולזה ספר כי מפני שראה דוד כי נשא הש"י ממלכתו בעבור עמו ישר' והוא עתה באופן מההשגחה האלהית נוסף על מה שהיה מקודם זה השתדל לקחת נשים ופילגשים לחשבו שהבנים שיולידו עתה יהיו יותר ראויים למלוכה מהראשונים וכן היה כי מהראשונים לא מלך אחד כי אשר היו חושבים מהם למלוך נהרגו ומאלו הבנים שהוליד עתה מלך שלמה כמו שנזכר אחר זה בספר מלכים :

העשרים ושנים הוא להודיע ולפרסם הצלחת דוד בכל מלחמותיו להיות הש"י עמו מפני עשותו הישר בעיני יי' כמו שנתפרס' בכל אלו הספורים רק בדבר אוריה החתי ולזה ג"כ אמר וילך דוד הולך וגדול ויי' צבאות עמו ולזה תמצ' שספר כי דוד ואנשיו שרפו את עצבי הגוים אשר הגיעו לידם להעיר כי דוד היה מישיר אנשיו בכל עת להתנהג בדרכי התורה :

העשרים ושלשה הוא להודיע שאף על פי שהש"י שליט בכל אשר יחפוץ הנה יבקש במה שיעשהו הסבות הנאותות כשאפשר לו זה ולא יחדש המופתים אם לא כשיביא לזה הכרח ולזה תמצא שכאשר שאל דוד ביי' היעלה אל פלשתים בהנטשם בעמק רפאים באהו דבר הש"י שלא יעלה אליהם אך יסב אחריהם ממול בכאים בדרך שלא יראו אותו פלשתים וכשמעו קול הצעדה בראשי הבכאים אז יחרץ לעלות אליה' כי אז לא ירגישו בקול צעדי חיל דוד לחשבם שהוא קול הצעדה אשר בראשי הבכאים וזה ממה שיעזור מאד לדוד לנכות את פלשתים ואפשר גם כן שתחובר בזה הענין סבה אחרת והיא כי אולי אז יגיע עת תמוט בו רגלם כי הש"י נמצאהו גם כן שימתין לפעמים כאמרו לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם ואמר וגם רשע ליום רעה :

הכר

העשרים וארבעה והוא במצוה הו' מה שלמדנו מזה הספור כי מה שאמר תורה בענין ארון יי' בכתף ישאו הוא הרחקה שלא ישאוהו בזולת זה האופן ולזה תמצא שפרץ יי' פרץ בעזא על אשר לא נשאו הארון באופן הכתוב בתורה כמו שנזכר בספר דברי הימים על דבר זה הספור ולזה השתדל דוד אחר זה שישאו הלויים ארון יי' באופן הנזכר בתורה:

העשרים וחמשה הוא לפרסם ענין קדושת ארון יי' הנפלאה עד שתכף שיפילו דבר מקדושתו יגיע הש"י על דרך מופת אלו העונשים הנפלאים כמו שמצאנו באנשי בית שמש שהיתה בהם מגפה גדולה כי ראו ארון יי' ובזה המקום בענין פרץ עזא כי זה כלו ממה שיוסיף האמנה בענין קדושת התורה ושהיא נאצלת מן השם:

העשרים וששה הוא להודיע שמה שהוא לעבוד הש"י ולכבודו ראוי שיעשה בשמחה ובטוב לבב ולזה ספר מה שעשה דוד להפלגת השמחה בזה הענין כשהביאו הארון למקומו אשר נטה לו דוד והיה זה כן לפי שעבודתו ית' איננה דבר יכבד על האדם אבל היא בעצמותה מוספת האנשי' אליה בהפך הענין בנימוסי שאר האומות כי הם לא יקובלו כי אם על צד ההכרח והאונס כי את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם:

העשרים ושבעה הוא להודיע שראוי לכל אדם שיתמיד עצמו במנהגי הקדושה ויחשב כי אולי אין מנהגו ומחשבותיו באופן מהשלמות אשר יצטרך שיהיו למי שהוא במקום קדוש כי זה ממה שיעירהו לדקדק בפעולותיו ומחשבותיו שיהיו לפי הראוי לפי מה שאפשר ולזה ספר שירא דוד את ארון יי' להביאו אליו לחסרו עצמו שלא יוכל לנהוג בו בקדושה הראויה ויקרה לו מזה עונש כפלא עד שנתבארו לו שברך יי' את בית עובד אדום ואת כל אשר לו בעבור ארון יי' ולשערו שאין פעלות עובד אדום יותר שלמות ויותר נקיות מפעולותיו הסכי' להביאו אליו ולזאת הסבה בעינה מצאנו ביעקב שאמ' מה נורא המקו' הזה אין זה כי אם בית אלהים להורות על שבמקומות הקדושי' ראוי שיתנהג האד' בקדוש' יתירה:

העשרים ושמנה הוא להודיע שמי שיכבד התורה באופן הראוי ויכהג בה בקדושה תבואהו ברכת השם ית' בכל אשר לו כי זה ממה שיעיר לעמוד על דבריה הקדושי' ולהתנהג בהם אשר ימשך מזה דבקות ההשגחה האלהית לאדם כמו שנתבאר בדברי התורה ולזה זכר שכבר ברך יי' את בית עובד אדום ואת כל אשר לו כי בודאי הוא הקפיד לנהוג בו מנהג קדושה יתרה ליראתו מפרץ עזא ובראותו כי גם דוד ירא מהביאו אליו:

העשרים ותשעה הוא במצות והוא להודיע שבשעת היתר הבמות הותרה העבודה בזר ולזה ספר בזה המקום על דבר העלאת ארון יי' מבית עובד אדום כי דוד העלה עולות לפני יי' וזבח שלמים ואחר כך ברך העם בשם יי' צבאות וזהו מה שאמר כי לא באתם עד עתה אל המנוחה וגו' הנחלה כמו שבארנו בביאורנו לדברי התורה:

השלשים הוא להודיע שאין השמחה הראויה בעבודת השם ית' שיזבח האדם שלמים למלא בטנו אבל ראוי לשמח בו כל הצריכים ולזה תמצא שדקדקה התורה במה שצותנו לשמח בחגנו שנשמח בזה העניים והם הלוי והגר והיתום והאלמנ' כמו שבארנו שם ולזאת הסבה תמצ' בזה המקו' ששמח דוד מהשלמים שזבח לפני יי' כל ישראל ונתן לכל אחד מהם אשפר אחד והיא חתכה גדולה מבשר השלמים והשלים להם המצטרך לשמחה מלחם ויין כדי שתכלל זאת השמחה כל ישראל ויהיה ענינם מסודר לעבודת השם ית' לא לבקשת התענוג הגופיי:

השלשים ואחד הוא להודיע שהיות גדול שבאנשי' ראוי שיהיה שפל בעיניו מאד לפני מעלת הש"י ר"ל במה שהיה מפזז ומכרכ' להראו' עוצם שמחתו לעבוד' הש"י ולא הרא' לו בזה הענין גדולה על שאר האנשי' אבל השפיל עצמו כאחד הריקים כי כן ראוי ולפי שגנתה מיכל זה המנהג הטוב שנהג דוד בזה וחשב שלא יהיה ראוי למלך להשפיל עצמו כל כך לפני הש"י מנע הש"י ממנה פרי הבטן:

השלשים ושנים הוא להודיע שאין ראוי במה שאפשר שתגיע לאד' ידיעה שלימה שיסתפק האדם בידיעה חסרה והמשל שאין ראוי לנביא שישפט בדברים על צד האומד והמחשבה אבל ראוי שימתין שיבאהו דבר יי' על הדבר שנשאל ממנו כמו שמצאנו במשה שאמר עמדו ואשמעה מה יצוה יי' לכם ולזה תמצא בזה המקום כי נתן הנביא מפני שאמר לדוד מה שאמר על צד האומד כששאל ממנו דוד אם יבנה בית יי' ישים בו ארון יי' והוא אמרו כל אשר בלבבך לך עשה כי יי' עמך הנה השיגתהו בזה החרטה והוא שכבר אמר לו הש"י בנבואה בלילה ההוא בהפך מה שאמר נתן מעצמו לדוד על צד האומד:

השלשים ושלשה הוא להודיע כי במשכן שילה לא נבנה בית לארון יי' ואע"פ שהיה שם בנין כתלים הנה לא היה מקורה מלמעלה אבל היה עליו אהל ולזאת הסבה אמר כי לא ישבתי בבית למיום העלותי את בני ישראל ממצרים ועד היום הזה ואהיה מתהלך באהל ובמשכן:

השלשים וארבעה הוא להודיע שהדברים הנעשי' לפרסם גדולת השם יתעלה ראוי שיעשו על יד מי שהוא גדול יותר בעיני האנשים כי בזה יתייחס יותר הגדלה וההדרה לש"י ובהיות הענין כן והוא מבואר בדוד כי הוא לקחו מאחרי הצאן למלוך על ישראל לא הסכים השם יתעלה שיהיה נבנה בית המקדש על ידו כי הוא בא להעיד על גדולת הש"י אשר איננה דבר נתחדש בו אחר שלא היה ולזה בחר שיבנהו שלמה שהיה בן מלך מלידה ומבטן ומהריון ולזאת הסבה גם כן נוכל לומר שהיה אחר שרצון הש"י באלו נבחר שיהיה בן מלך מהריון לזה לא צוה הש"י לא מן השופטי' והמלכי' אשר היו לפני דוד לבנות לו בית והנה אין בהם אע"פ שהיה בן מלך לא היה בן מלך מהריון כמו שיתבאר במה שנזכר מתספר השני' שהיו בין יציאת מצרי' ובנין בית המקדש וכבר האר כנו בזה בספר שופטים ועוד כי לא רצה הש"י שתאחר לו המלוכה ולזה גם כן בחר הש"י שיהיה זה הבנין נעשה על יד שלמה כי לו ולזרעו נתנה הממלכה מי שהתמיד העולם להיות נמצא ר"ל כי כשתהיה מלוכה בישר' תהיה לו וראוי שיהיה זה נעשה על ידו להעיד כי גדולת הש"י אין לה קץ וסוף ועוד נכללה בזה סבה אחר' והיא מפני כי אין מדרך הש"י לעשות כי אם הטובות כי הרעות כשיעשה אותם יעשם מצד מה שהם טובות והיה ראוי שלא יהיה זה הבנין נעשה על יד דוד כי דמים רבים שפך כמו שנתבארה הסבה בזה הספור בספר דברי הימים ואולם שלמה היה ראוי לזה מפני שכל ימיו היה לו שלום ולא נלחם מלחמות עם שכבר נתקבץ בזה תועלת אחת והוא כי כשנגרם החטא חורבן בית המקדש אולי אם היה נבנה על יד דוד היו מתיחסים חורבן הבית לדוד מצד רוב הדמים אשר שפך ורוב הרעות שקרו לו בימיו ורוב הרדיפות שנרדף ויאמרו כי פעולותיו גם כן הם כך ר"ל שראוי שיקרום מקרים לקוטי' ויהיה זה סבה אל שלא יסורו מחטאיהם בסבת העונש שיביא הש"י עליהם ואולם כשהיה הבנותו על יד שלמה סרה זאת הטענה כי היה איש מצליח מאד וכל ימיו היה לו שלום מסביב:

השלשים וחמשה הוא להודיע שמלכו' בית דוד לא תכלה ותפסק הפסק עולמי אבל תשאר נצחית ואע"פ שתפסק זמן מה ולזה אמר וחסדי לא יסור ממנו כאשר הסיר אותו מעם שאול ר"ל שלא תסתלק ממנו הממלכה לגמרי להנתן לאחר כמו שהיה הענין בשאול ולזה גם כן אמר וכוננתי את כסא ממלכתו עד עולם ר"ל כל הימים שהעולם נמצא ואם תספק עלינו ממה שאמרה חנה ויושב שם עד עולם שלא היה זמנו כי אם ימי חייו משמואל אמרנו לך כי הענין שם יחייב שיהיה סוב העולם לזמן שמואל כי לא יתכן שישב שם אחר מותו ואולם בזה המקום שבהכרח אל העולם לא אל חיי שלמה ולזה אמר דוד לאמר יי' צבאות אלהים על ישראל ובית עבדך דוד יהיה נכון לפניך להורות כי תמידות זה כתמידות זה ואולם תמידו' ישראל התבאר בתורה בדבר הקללות כמו שבארנו שם וזה מורה על נצחיות מלכות בית דוד:

השלשים וששה הוא בדעות והוא לבאר שהייעודים אשר לא יקחו זמן מה אבל יקחו כל הזמן ים בהם תנאי בהכרח והוא שיהיה המקבל ראוי ולזה תמצא כי כששמע דוד זה הייעוד הנפלא שייעד אותו הש"י על יד נביאו התעורר להתפלל אל השם יתעלה שיתקיים לו הייעוד ההוא כי תפלת דוד אפשר שתעזור בזה לפי שכבר היתה רוח הקדש שורה עליו כאמרו רוח יי' דבר בי ומלתו על לשוני וכבר התפרסם זה מספר תהלים אשר זכרו דוד ברוח הקדש ולזאת הסבה תמצא בזה המקום ולא יוסיפו בני עולה לענותו כי זה מחויב מצד ברית הש"י עם האבות כמו שבארנו בבאורנו לדברי התורה ואפשר עוד שמה שאמ' בכאן ושמתי מקו' לעמי ישר' ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יוסיפו בני עולה לענותו כאשר בראשונה הוא רמז למלכו' משיח בן דוד כי אז יתאמת זה לפי מה שנתבאר מספר דניאל ומקומות רבים מדברי הימים והנה הודיע לו הש"י בזה המאמר תכלית והצלחה שתהיה למה שיצמח מדוד ואחר זה באר מה שיהיה אחרי דוד ואמר והגיד לך יי' כי בית יעשה לך יי':

השלשים ושבעה טוב תבונת דוד שלא נלחם עם הגוים ההם לכספו על הממון אבל לעלות התורה האמתית ולהכניע החולקים עליה ולזה תמצא כי כשנלחם דוד על אותם המלכים והכניע אותם לא נטה לקחת השלל לעצמו אבל לקח אותו ליי' לבאר שלא מפני תשוקתו אל השלל היה נלחם עמהם אבל מפני הפסד דעותיהם ואמונותיהם ובזה היה עוד תועלת לבאר כי יי' נלחם בישראל ולזה היה מקדיש דוד ליי' הכסף והזהב והנחשת אשר בא אליו כי הוא הסבה בכל זה:

השלשים ושמנה לפרס' שכבר נתקיי' הייעוד שנזכ' בתור' כאמרו דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישר' ומחץ פאתי מואב כי זה נתאמת על יד דוד שהשכיב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית וחבל אחד להחיות:

השלשים ותשעה הוא להודיע יושר דוד שכבר היה עושה משפט וצדק לכל עמו ולא היה מעלים עינו מאחד מהם כי זאת התכונה ראוי שתהיה למלך הגון והראוי ולזאת הסבה זכר גם כן שכבר חקר דוד אם נותר איש לבית שאול ויעשה לו חסד יי' בעבור יהונתן ולזה ג"כ ספר שנגש לחנון בן נחש השתדל דוד לעשות חסד להטיב לו גמול תחת החסד שגמל לו אביו:

המ' הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיתן ממשלה לבניו בחייו הלא תראה מה שקרה לדוד מהרע מפני מה שעשה בניו שרים כי לולי זה לא היה חוטא אמנון עם אחותו ולא מרד אבשלום בו ולא קרה לאדוניהו מה שקרה וזה מבואר מאד:

המא הוא להודיע איך עמקו מחשבות השם ית' ששם עשות דוד חסד לחנון בן נחש כלי להשחית בני עמון ועוזריהם כי זה היה סבה אל שילקח חנון עבדי דוד ויביישם ובזה בתכלית מה שאפשר והם בעצמם היו סבה להריע על עצמם הרעה לחשבם כי נבאשו בדוד:

המב הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיפנה אל התענוגי' בעת היות חברו בצער הלא תרא' כי אוריה החתי לא הסכים בעצמו ללכת לביתו לשכב עם אשתו מפני היות יואב וכל ישראל בצער ר"ל שהיו חונים על פני השדה לצור על רבה וראה מה קרה לדוד מהרע בתתו אז לעצמו התענוגים עד שחשק בבת שבע עם ידיעתו שהיא אשת איש ובא אליה ותהר לו כי זה היה סבה אל שהוסיף פשע על חטאתו והשתדל שימות אוריה בחרב בני עמון כסברא שלא נשלם לו מה שחשב שיבא שישכב עם אשתו בדרך שיתכס' קלון דוד:

המג הוא להודיע קיום יעודי הש"י אשר ייעד לדוד על חטא אשת אוריה החתי ואיך עמקו מחשבותיו לסבב שתצמח מביתו הרע' ויבא מהם מי שימרוד בו וישכב עם נשיו לעיני השמש ונגד כל ישראל והוא היה אבשלום והנה שלם תחת כבשה ארבעתים בשני הפנים וזה כי הוא לקח אשה אחת ואבשלום לקח ממנו עשר פלגשים והוא המית אוריה ומתו מבניו ארבעה והם אמנון ואבשלום ואדניה והבן הנולד אז לבת שבע והנה ידוע כי הבן הנולד לבת שבע מת בעבור זה החטא כמו שנזכר בזה המקום ולפי שענין מרד אבשלום צמח מענין מיתת אמנון את תמר אחותו וענין התחזקות אדניה במלוכה היה סבה לו דבר אבשלום כי חשב היותו מלך בעבו' שנולד אחרי אבשלום הנה יתאמת שמיתת אלו השלשה היתה על דבר זה החטא לפי שהוא גם כן שפט כי בן מות האיש הזה אך הבטחו

נתן

ניתן הנבואה כי הש"י העביר חטאתו בזה העונש האחד שזכ' ולזה לא ימות והנה הוא מסבר כמחה כל הרע הזה' מביתו לפי שיורכב שנתן העצה לאמנון היה אחיו ואמנון היה בנו ותמר בתו ואבשלו' היה בנו וכן היתה מיתת אדניהו על יד שלמ' שהיה מביתו:

המד הוא להודיע שאעפ"י שגזר הש"י להביא רע מה שאין ראוי לאדם מלהמנע להתפלל לו להעביר הרעה ההיא כי חנון יי' ונחם על הרע ולזה תמצ' שאעפ"י שיעד הש"י לדוד על יד נביאו כי מות ימות הילד ההוא הנה לא נמנע דוד מלהתפלל עליו ומלבוש בוש והיה שוכב ארצ' לרוב ההכנע לפני השם ית' אולי יחננו יי' ויחי הילד ומזה המקום למדנו שמה שאמרה התורה וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות ונזכרתם וגו' הנה הרצון בו עם התפלה והתענ' כמו שבארנו בביאורנו לדברי התורה:

המה הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי לצום ולהתפלל על הצרה אחר שכבר הגיעה כי אין ראוי להתפלל על הדבר הנמנע האפ' אם לא היה המתפלל נביא והיה שואל זה על דרך המופ' ולזה אמר דוד למה זה אני צם האוכל להשיבו וגו' וכבר בארנו זה בביאור התורה תמה שאמר על הצר הצורר ולא שכבר צרר:

המו הוא להודיע שכבר נבחר שלמה מלידה ומבטן ומהריון לזה נקרא שמו מאת יי' ידידיה להורות על שהש"י אהבו:

המז הוא להודיע שמה שיכבשו יחידים מישר' לא תכתב בו קדוש' ארץ ישר' ולזה דקדק יואב בעת שלכד את עיר רבה ונקר' שמו עלי' ולזה שלח אל דוד שיבא שם עם יתר ישר' כדי שיהיה שם המלך וכל ישראל ויהיה זה הכבוש מיוחס לכלם:

המח הוא להודיע לכל אדם שראוי שישמר מעצת היועצים הרעים ומהפעלות המגונות שלא תראה מה שקרה לאמנון מפני ששמע לעצת יונדב עם מה שהיה בדבריו מהפיוס לו:

המט הוא להודיע שזרע יפת תאר אשר יהיה מהביאה הראשונה שנבעלה בגיותה איננו מיוחס לאב כלל ולזה הגיד כי תמר לא היתה אסורה לאמנון כאמרו ועתה דבר נא אל המלך כי לא ימנעני ממך:

הנ' והוא במדות והוא מה שלמדנו שעני' השנאה יוכר לנו כשלא ידבר עם שונאו למרע ועד טוב כאמרו ולא דבר אבשלום לאמנון למרע ועד טוב כי שנא אבשלום את אמנון ומזה המקום למדנו כי מה שאמרה התורה בהורג נפש בשגג' והוא לא שונא לו מתמול שלשום יוכר בזה האופן כי אם הכתנו לא נדע מה שיש בלבו אך אם ראינוהו שלא דבר עמו שלשה ימים ידענו כי הוא שונא לו ולא יהיה גולה על הרציחה ההיא כי גדול עונו משיכופר על ידי גלות:

הנא הוא להודיע שראוי לאדם שיתיישב במה שנשאל ממנו אם אפשר שיקרה ממנו נזק קודם הסכימו לדבר השאלה ההיא הלא תראה כי דוד בעבור שלא התיישב על מה ששאל ממנו שילך אתו אמנון נתן לו את שאלתו והיה זה סבה להמתת אמנון כי כבר היה לו לדוד לתת אל לבו דבר השנאה אשר שנא אבשלום את אמנון על דבר תמר אחותו עם שזה היה מסובב מהשם ית' להקים על דוד את הרעה מביתו כי הריגת אמנון היה מסלול ודרך אל התכלית ההוא כמו שבאר' מדברי זה הספור:

הנב הוא להודיע שאין ראוי לבקש דבר מאיש מה אם היה מבואר שלא יתן בקשתו ולזה ספר שלא התעורר יואב להשתדל עם המלך דוד להשיב את אבשלום עד אשר ידע כי לב דוד על אבשלום כי נחם על אמנון כי מת:

הנג הוא להודיע שמי שיירא אם יבקשו ממנו דבר מה אם למשפט אם לחסד שימנעהו הנה ראוי שיבאו אליו בענינים דומים לדבר ההוא אשר ישוער שהוא ישפוט בהם לפי הרצון ואחר זה כשיעתיקהו אל הנושא שתהיה בו השאלה לא יתכן לו למנוע מה שכבר שפט שהוא ראוי ולזאת הסבה תמצא כי מפני שהיה ירא יואב שיבקש מהמלך דוד להשיב את נדחו פן ימנע ממנו בקשתו כי יחס לבבו על דם אמנון סבב להעתיקו אל מה שדומה לזה ממה שספרה לו האשה התקועית ואם נתבאר מדבריו שהוא חמל על ההורג ונשבע שלא יפול משער' ראשו ארצ' אז היה קל להפך השאלה אל שישיב המלך את נדחו ובזה נתרצה המלך לעשות בקשת יואב:

הנד הוא להודיע כי יש מין מן הנזירות יהיה בו אדם נזיר עולם ויגלח משנה לשנה כמו שנראה מענין אבשלום במה שהיה מגלח ראשו משנה לשנה כי כבד עליו לפי מה שזכרנו בביאורנו לזה הספור:

הנה הוא להודיע שהזרע שיבא מיפת תאר הוא בלתי ראוי כמו שהעידה עליו התורה בפרשת כי תצא למלחמ' כמו שבארנו שם הלא תראה איך היה ענין אבשלום בתכלית הרוע והוא היה בן יפת תאר לפי מה שיתבאר מענין תמר:

הנו הוא להודיע איך ענש השם אבשלום שכבר היו לו שלשה בנים וכלם מתו קודם מותו על שהוכרך לבנות מצבה וקרא שמו עליה כי אמר אין לו בן שיקרא שמו עליו:

הנז הוא להודיע כי אין היופי עדות על יושר הלב ולא יושר הדברים כי לפעמי' יעשה אדם זה על דרך תחבולה כמו שמצאנו באבשלו' שמדבריו לישר' היה נרא' שהוא איש חסיד ורודף הצדק והיושר והיה זה כלו על צד התחבולה למשוך לב ישראל אליו והנה אף על פי שהיה היפה שבישראל לא היה טוב אך היה בתכלית הרוע והנה גנב אבשלום בזאת התחבולה לב ישראל ועמם זקני ישראל כי כלם היו נסכמים בהריגת דוד כמו שנתבאר מעצת אחיתופל:

הנח הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי שיתרשל אדם מלקיחת עצה מפני הפלגת רוע המקרי' אשר יקרו לו ולזה תמצ' שהתנהג דוד בחכמ' נפלאה בכל זה הענין בברחו מפני אבשלו' בנו וזה שהו' ירא אם ישאר שם שינצחהו אבשלו' בנו כי כבר יעדו הנבי' שיקים השם רעה מביתו ויתן נשיו לרעהו וישכב עמה' לעיני השמש ולעיני כל ישרא' וזה לא היה אפש' שיתקיי' אם ישאר שם דוד אם לא בשיפול דוד בידי אבשלום ולא רצה דוד לקחת כל נשיו אתו בברחו כי כבר ימשך מזה גם כן אם יתקיים ייעוד הש"י שינצחהו אבשלום במקום אשר ברח שם ולזה הניח דוד שם הפלגשים לבד כי יותר מעט בזה היה לו מן הגנות והצער אם ישכב אבשלום עמהם ממה שיקרה לו מזה אם ישכב עם נשיו והנה ברח המלך ברגליו כדי שלא יכירו כל רואיו כי הוא המלך כי בזה יתכן לו שימלט ההמלט מן אבשלום ולזאת הסבה גם כן לא רצה שישאו לו ארון יי' והניח שם אנשים טובים יוכל לבטוח בהם שיגידו לו האמת להודיע לו מה שיסכים אבשלום לעשו' כנגדו והשתדל לשלוח שם איש חכם למען יפר את עצת אחיתופל הטובה ועם הכינו עצמו לטוב העצה הכין עצמו לתפלה ולזה התפלל לש"י שיסכל עצת אחיתופל ועם זה היה לב דוד נשבר ונדכה והיה הולך ובוכה וראש לו חפוי וסבל הקללות הנמרצות שקללו שמעי בן גרא להכנע בתכלית מה שאפשר אל הש"י אולי יחננו יזכרו וינחם על הרעה והכין עצמו עם זה למלחמה לפי הסדור הראוי ולזה שם עם מחנהו שרי אלפ' ושרי מאות:

הנט הוא להודיע כי גם בעת הרעה על הצדיק לא יעזבנו הש"י ביד הרשע ולא יסיר השגחתו ממנו לגמרי הלא תראה כי עם היות דוד נרדף הוכנו ענינים רבים לו להצלתו עד שבבחורים שהיו שם בני ימיני שהיה ראוי שישנאו דוד הוכנה שם אשה החביאה אחימעץ ויהונתן באופן שהשלימו המבוקש מדוד לדעת מה שיסכימו לעשות אבשלום וישראל כדי שיוכל לקחת עצה להמלט ממה שחשבו לעשות כנגדו ומצא גם כן בדרכו רבים נשאו לו מנחה ולעם אשר ברגליו כי לא יגרע הש"י מצדיק עיניו ובעת המלחמ' גם כן נפלו עם אבשלום ואבשלום ביד אנשי דוד כי כבר סבב הש"י שנפוצו ישראל הנה והנה לברוח והיה זה סבה אל שנפל אבשלו' ביד עבדי דוד ולא יכול לברוח כי כבר סבב הש"י והי' תלוי בלב האלה:

הס' הוא להראו' עוצם בטחון דוד בשם ית' עד שצוה יואב ואבישי ואתי שיחמלו על הנער אבשלום ולא ימיתוהו להשענו שכבר ינוצח אבשלום ונבא ישר' אשר עמו מפני רדפם אותו על לא חמס בכפיו וזה גם כן הורה על טוב תכונת דוד שלא היה רוצה לשלם לו מדה כנגד מדה אך לא יכול דוד למנוע זה כי מן השמים בלחמו עם אבשלום שיפול ביד פשעיו עם שבזה נשמר הדבר שתהיה המלוכה לשלמה כאשר גזר הש"י והנה היתה תכונת דוד חזקה בזה הענין עד שכבר נתאבל על אבשלום זה האבל הנפלא הנזכר בזה הספור:

הסא הוא להודיע שאין ראוי לאדם טוב לבשר בשורה לגדול לא ישמח בה ולזה הרחיק יואב את אחימעץ מלבשר אל המלך דבר דוד הריגת אבשלו' ולזה אמר לו לא איש בשורה אתה היום הזה על זה הענין ובשרת ביום אחר כאשר יקרה דבר טוב ישמח בו דוד אז אשלח הבשור' בפיך ולפי שחשב אחימעץ שישמח בה דוד בקש שירוץ הוא לבשר אל המלך זאת הבשור' וכאשר הרגיש שדוי"ג המלך בזה לא רצה לבשר זאת הבשורה ובזה תמצא שאמ' המלך דוד איש טוב הוא ואל בשורה טובה יבא למדנו מזה שאין מדרך האיש הטוב לבשר הבשורה הרעה:

הסב הוא להודיע שראוי שיתנהג האדם בחכמה גם בעת האבל והצער ולא יסור ממנו הצער טוב העצה הלא תראה כי יתכף שהרגיש דוד מה שיקרה לו מן הנזק אם יראה לעבדיו שהוא דואג ומיצר על מיתת אבשלום ולזאת הסבה קם וישב בשע' להראו' שאינו מצר על מיתתו ולזה תמצא שהתנהג דוד בחכמ' נפלאה בענין השבתו למלכותו ולזאת הסבה בעינה שלח לבקש בדברי שלום ואהבה ואחוה מהיותר קרובים אליו שיתרצו בהשבתו כדי שלא יראו שיהיה בלבו עליה' על אשר מרדו בו ומשחו אבשלום עליהם למלך ושלח להם כי דבר כל ישראל בא להשיב אל המלך כדי שימהרו להשיבו באופן שלא יקדמו להם ישראל כי זה יהיה בשת להם ולזאת הסבה גם כן שלח לעמשא גם כן בזה האופן ונשבע לו שיעשהו שר צבא תחת יואב והנה רצה המלך שיסכימו זה זקני יהודה כי לא ידע מה ילד יום כי אולם יקים לו הש"י שטן אחר כי במעט סבה יתרצו ישראל להמליכו עליהם לבשתם על ענין דוד ולחשבם כי נבאשו בעיניו ולזאת הסבה תמצא דוד שמחל לשמעי בן גרא את דבר הקללות אשר קללהו ונשבע לו שלא ימות ליראתו שיהיה לשטן לו ולזה גם כן תמצא שכאשר קם שבע בן בכרי להיות לדוד לשטן מהר דוד להפילו טרם יתחזק עמו כי אז יכבד לו יותר ואולי ימותו בזה רבים מישר' ולזה השתדל למהר להמיתו לבדו:

הסג הוא במדות והוא להודיע שראוי להתרחק מלקבל לשון הרע הלא תראה כי על לשון הרע שספר ציבא על מפיבוש' ענש דוד מפיבשת ונתן לעבדו את השדה אשר היה לשאול וכאשר נתבאר שקרות הדברים ההם הוכרח להשאיר מהעונש ההוא קצת מפני ההטבות שהטיב לו ציבא בעת היותו נרדף והנה הסכימו ז"ל שכל מה שאמר דוד למפיבשת אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה נענש דוד כשנחלק המלכות וקצתו לרחבעם וקצתו לירבעם והיה זה כן לפי שעון קבול לשון הרע קשה מאד הלא תראה מפני מה שקבלו ישראל לשון הרע מאבשלום כנגד דוד מתו כמה נפשות מישראל:

הסד הוא במדות והוא להודיע שראוי למקבל הטובה שישלם גמול למיטיב על הטבתו ולזה ספר שכבר נתעצם דוד עם ברזלי והעביר חוקו כמהם להיטיב לו כאשר שאל ברזלי:

הסה הוא להודיע שראוי לכל אדם להיות מפחד תמיד כשהיתה שם סבה מביאה אל זה ואם כבר יראה בתחלת המחשב' שלא נתישר הענין לתכלית שיגיע לו נזק הלא תראה כי עמשא עם היותו ראוי שיפחד מיואב שימיתהו כדי שלא ירד מגדולתו ר"ל שלא ירד מהיות שר צבא והיה החרב ביד יואב עם כל זה לא פחד לחשבו שזה לא היה לכונה שיכהו אך מקרה היה שנפלה החרב מתערה וקרה לו מזה המות:

הסו הוא להודיע שאין ראוי שימסרו נפשם להריגה בני העיר בעבור הצלת נפש אחת מישראל כשהיה האיש ההוא מחוייב מיתה כשבע בן בכרי ומזה יתבאר גם כן שאם לא היה מחוייב מיתה כשבע בן בכרי לא הותר להם זה לפי המקומות הכוללי' שזכרנו בפתיחת באורנו לדברי התור' ולזה תמצ' שהסכימו אנשי העי' ההוא להרוג שבע בן בכרי להסיר מעליה' אנשי המלחמ' שהיו משתדלים להשחית העיר בכללה בעבור שבע בן בכרי אם לא יתנוהו להם כי אם לא יאות להם הם ג"כ מורדים במלכות ויתחייבו מיתה ולזאת הסבה תמצא שספרה האשה החכמ' שהיתה שם כי בני העי' ההיא אינם מורדי' במלכו' אך הם שלומי אמוני ישר':

הסז הוא להודיע כי העונש לא יבא בזולת מרי ולזה ספר שכבר היה רעב בימי דוד שלש שנים שנה אחר שנה והיה זה אצלם דבר זר מאד לחוזק השגחת הש"י על דוד ולזה בקשו לדעת במה היתה החטאת הזאת וכאשר נתאמת להם שבסבת חטא הגבעונים היה על מה שרדפם שאול והרגם והשמידם מהתיצב בכל גבול ישראל כי כבר עבר בזה על השבוע' שנשבעו להם נשיאי העדה פיוס באופן

אחד

רדק

וידבר דוד לה'. שירה זאת חבר דוד בסוף ימיו כשהציל ה' לו מכל אויביו ואמ' ומכף שאול כי הוא היה שקול כנגד כל אויביו וכתובה שירה זו בספר תהלים ומתחלפת במקומות במלים והענין אחד ויש השירה הזאת על הצלת ישראל מאויביהם גם דבר פרשה זכר בפסוק עלה עשן באפו: סלעי ומצודתי. שהייתי כמגבו מאוים: ומפלטי לי. הוא קל האמר וכמוהו רבים מבניין הרגום ומה שאמר לי אחר יוד הכינוי הוא תוספת ביאור כי די באחד מהם או תהיה יוד של ומפלטי כ נוסף ואינו לכינוי כיוד המגביהי לשבת היושבי בשמים: אלהי צורי. אחר שאלהי במוך יהיה צורי שם לא תואר ובתלים אלי צורי וסכיהם תואר ואפשר כי צ צורי לעולם שם ר"ל כי הוא ה החוזק שלי וכל צור עולמי' חוזק העולמים וקיומם: וקרן ישעי. דרך המקרא לכנות החוזק בקרן כמו וקרני ראם קרניו לפי שהאיל והשור והראם חוזקם ו וכחם בקרניהם שהם מנגחים בהם: מחמס. מאנשי חמס וכת' ואף מיד כל חטופין ואנסין שזיב יתי: מהולל אקרא ה'. כשאני מתפלל ואקרא ה' מהולל שאהללנו בתהלותי אז מן אויבי אושע: משברי מות. הם הצרות החזקות שהיה בהם קרוב למות כמו שהיה בסלע ה המחלקות ופי' משברי כי הצרות שוברות לב האדם באנחותיו ו ואנחותיו או פי' משברי על דרך משל כאילו אמ' גלי מות כי הגלים החזקים נקראים משברים כמו שאמר כל משבריך וגליך עלי ע עברו ונקרא הגל כן לפי שהוא כשבר בתנועתו החזקה ויונתן פירש שהיה כצרה כאשה יושבת על משבר והיא מסוכנת למות: נחלי בליעל יבעתוני. על דרך משל כמו הנחל השוטף בן הצרה הגדולה ובליעל אמר על כל רשע ורשע מאויביו או יהיה בליעל שם הרשע ויונתן תרגם סיעת חייבין ואפשר לפרש נחלי מן נחלה מ מנתך: חבלי שאול. ענין כאב מן חבלי יולדה ויונתן תרגם משריית רשיעין כמו חבל נביאים:

רשי

ביום הציל ה' אותו. לעת זקנותו לאחר שעברו עליו כל צרותיו וניצל מכולם: ומכף שאול. והלא שאול בכלל היה אלא שהיה אויבו ורודפו מכולם כיוצא בו תפשת עמר אים ובסחל כיוצא בו לכו וראו את הארץ ואת יריחו כיוצא בו והמלך שלמה אהב נשים נכריות ואת בת פרעה: סלעי ומצודתי. לשון חוזק הם כלומ' כמשמעו מצודה היא מצודת יערים שקורין פלייש"א בלע"ז וכל שם כם שמשמשה לו כבלע' המתלקות והמצודות בחורשה: ומפלטי לי. מפלט שם כבא ישראל במלחמות ופעמים שהוא מפלט לי כשאני לברי כגון מן ישבי בנוב: צורי. לשון סלע שהסלע מחסה לעוברי דרך מן המטר והרוחות אבריהם בנפו: ומנוסי. שהייתי נס אז לעזרה: אחסה. לשון כיסוי שהייתי מתכסה לעזרה: משגבי. סימככי: מהולל אקרא ה'. כתרגומו בקראי לו אהודנו לפי כי מאויבי אני בוטח שאושע ויתכן נכתב אקר' ואושע לשון הווה: הכפוני. הקיפוני: משברי מות. כתרגו' כאיתא דיתבא על מתברא כן שם תיפב האבנים שהאשה יולדת שם: נחלי. גייסות שוטפות כנחל כתרגומו משריין כמו חבל נביאים: קדמוני. באו לפני: בצר לי אקרא ה' וישמע וגו'. כן דרך לשון הווה מדבר לשון עבר ולשון עתיד בענין אחת: ותגעש ותרעש. לא על ניסים שאירעוהו בימי אלא כל ניסים שנעשו לישראל וראש המקר' מחובר על סופו: כי חרה לו. כי משמש כאן לשון כאשר וכן פתרונו וכאשר חרה לו מפני מכעיסיו נתגעשה ונתרעשה הארץ ומוסדות השמים רגזו ורעשו: עלה עשן באפו. כן דרך הכועס יוצא עשן מנחיריו וכן עלה עשן באפו והוא כל לשון חרון אף שהאף נוחר ומעלה הבל: ואש מפיו תאכל. מגחלת דבר פיו תאכל את ברשעים:

אפפוני ד' בקריאה וסימ' כי אפפוני משברי מות. אפפוני מים עד נפש. אפפוני חבלי מות. וחברו דתהלים: מקשי ג' חס' ו' כליש' בקריאה וסימ' קדמוני מקשי מות דשמואל. מקשים שתו לי סלה. ומקשות פעלי און. וכל מבקשי דכוו':

וַיְדַבֵּר דָּוִד לַיהוָה אֶת־דִּבְרֵי כב
הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּיוֹם הִצִּיל יְהוָה
אֹתוֹ מִכַּף כָּל־ אֹיְבָיו וּמִכַּף
שָׁאוּל׃ וַיֹּאמַר יְהוָה
סַלְעִי וּמְצֻדָתִי וּמְפַלְטִי־לִי׃
אֱלֹהֵי צוּרִי אֶחֱסֶה־בּוֹ מָגִנִּי
וְקֶרֶן יִשְׁעִי מִשְׂגַּבִּי וּמְנוּסִי
מֹשִׁעִי מֵחָמָס תֹּשִׁעֵנִי׃
מְהֻלָּל אֶקְרָא יְהוָה וּמֵאֹיְבַי
אִוָּשֵׁעַ׃ כִּי אֲפָפֻנִי
מִשְׁבְּרֵי־מָוֶת נַחֲלֵי בְלִיַּעַל
יְבַעֲתֻנִי׃ חֶבְלֵי שְׁאוֹל
סַבֻּנִי קִדְּמֻנִי מֹקְשֵׁי מָוֶת׃
בַּצַּר־לִי אֶקְרָא יְהוָה וְאֶל־אֱלֹהַי
אֶקְרָא וַיִּשְׁמַע מֵהֵיכָלוֹ קוֹלִי
וְשַׁוְעָתִי בְּאָזְנָיו׃ וַתִּגְעַשׁ וַתִּרְעַשׁ
הָאָרֶץ מוֹסְדוֹת הַשָּׁמַיִם יִרְגָּזוּ
וַיִּתְגָּעֲשׁוּ כִּי־ חָרָה לוֹ׃
עָלָה עָשָׁן בְּאַפּוֹ וְאֵשׁ מִפִּיו
תֹּאכֵל גֶּחָלִים בָּעֲרוּ מִמֶּנּוּ׃

ל׳ · ג׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ חס׳ ל׳ חס׳ · נ׳ · ד׳ ל׳ חס׳ · נ׳ ב׳ חס׳ וב׳ · מל׳ נ׳ חס׳ · ויתגעשו ק׳ · י׳

וידבר ושבח דוד בנבואת קדם יי ית פתגמי תושבחתא הדא על כל יומיא דשיזיב יי ית ישראל מיד כל בעלי דבביהון ואף לדוד שיזביה מחרבא דשאול׃ ואמר יי תוקפי ורוחצני ומשיזב יתי׃ אלהי אלהי דאיתרעי בי קרבני לדחלתיה תוקפי דמן קדמוהי מתיהב לי תקוף ופורקן לאתגברא על בעלי דבבי רוחצני דעל מימריה אנא רחיץ בעידן עקא מגין עלי מבעלי דבבי ואמר לארמא קרני בפורקניה סומכני דהוית מימריה סמך לי כד הויתי עריק מן קדם רודפי פורקני מבעלי דבבי ואף מיד כל חטופין שיזיב יתי׃ מהלל אמר דוד בתושבחא אנא מצלי קדם יי דבכל עידן מבעלי דבבי פריק יתי׃ כי ארי אקיפתני עקא כאתתא דיתבא על מתברא וחילא ליתלה למילד והיא מסכנא ליכוכת סיעת חייבין בעתת יתי׃ חבלי משריית רשיעין אקפוני קדמוני דמזיינין במני קטול׃ בצר אמר דוד כד עקא לי אנא מצלי קדם יי וקדם אלהי אנא מתחנן ומקבל מהיכליה צלותי ובעותי קדמוהי מתעבדא׃ ותגעש ואתרגיפת ואתרגישת ארעא שכלולי שמיא זעו ואתרכינו ארי תקף רוגזיה׃ עלה סליק זדוני דפרעה רשיעא כתננא קדמוהי בכן שלח רוגזיה כאשא בערא דמן קדמוהי משיצאה מזופיתיה כגומרין דנור דלקא ממריה׃

רדק

מהיכלו. מן השמים: ושועתי באזניו. באה באזניו וכן כתוב בתהלים תבא באזניו: ותגעש. כתיב כמו בתהלים וקרי ויתגעש והענין אחד וקריאת התלה מלרע וכל הענין הזה עד ישלח ממרום רמז להשחית ולכלות אויבי ישר' כי להם הוא רעש הארץ והשמים וחשך וערפל וגחלים ואש וחצים וברק הכל דרך משל וכן ויט שמים וירד כאילו ירד לכלותם במהרה וזהו וירכב על כרוב ויעף וירא על כנפי רוח רמז למהירות הכליה והאבדון לאויבים: עלה עשן. משל על חרון אפו באויבים כמו אז יעשן אף ה' וקנאתו: ואש מפיו תאכל. אש שיצאה מפיו תאכלם: וירא

רלבג

אחר ולא נתרצו עד שנתרצו בזה האופן שבקשו שהיה בו מהאכזריות מה שלא יעלם והנה זכר כי בזה נעתר להם השם ית' לארץ: **הסח** הוא להודיע שהשיקה הריגת נב עיר הכהנים בקשה מתי שיגיע הפעל' וירדפ' לאחשבו כי אין בשער עזרת' ולזה תראה שיות' נענש שאול על הריג' הגבעוני' ורדיפת' ממה שנענש על הריגת הכהני' והנה היה זה לפתי סבת האחת כי מי שיתפך בזאת התכונה הכאותה ר"ל לרדף השפלים ימצא לו תמיד מה שאין כן ברדיפ' הבלתי שפלי' והב' כי בהריג' הכהני' אשר בנוב היה שאול כלי להשלים מה שיעד השי"ת לבית עלי ולזה לא מצאנו כשזכר זה החטא והנה האריך בפרטי או הספורי להוסיף ההתל' בהם: וידבר דוד לה' עד סוף הספר. באור המלות: סלעי ומצודתי. הם ענין חוזק כי ברוב יהיו הבניינים החזקים על שן סלע והמצודה הוא הבנין החזק: ומפלטי. ר"ל ומציל אותי מהרעות אשר אני בהם והרצון בזה ה' לי כלעי ומצודתי לא אצטרך למקום חזק ולמציל אחר: אלהי צורי. ר"ל אלהי חזקי: וקרן ישעי. ותוקף ישעי והמשיל התוקף לקרן כי הוא כלי לבעל הקרני' להסיר ממנו כל מזיק ולכי שהוא ישתמש בה גם כן להזיק וזה דבר לא יתכן שייוחס לשם ית' אמ' קרן ישעי הוא להושיע ולהציל מהרע כי השי"ת לא יעשה רע אם לא מצד מה שהוא טוב: משגבי. ר"ל חזקי ותקפי: ומנוסי. כמו שינוס האדם אל המקום הידוע לו שיתכן לו שימלט בו כי אין לי מנוס זולתי אל השי"ת: מהלל אקרא ה'. ר"ל כשאקרא לשם יתע' ואתפלל לו הנה יהיה קודם זה מהלל ר"ל שאספר שבחיו תחלה כי בזה יתכן שתהיה התפלה נשמעת כי בספור השבחים ישלם לאדם הדבקות עם השי"ת ואז יתכן שתהיה תפלתו נשמעת מפני דבקות ההשגחה בו: אפפוני משברי מות. ר"ל הקיפוני רשת סובבות ומובילות אל מות או יהיה אפפוני מענין אף והוא מענין פנים כאמרו ויפל לאפיו ארצה והרצון בו שמו פניהם אלי ואפשר שיהיה משברי מות מענין אמרו כל משבריך וגליך עלי עברו והרצון בו על צד המשל גלי הים המביאים אל מות שמו פניהם אלי: ונחלי בליעל. נחלי רשע והנה קרא נחלי רשע הנחלים השוטפים ורצים בכח וזה כלו תמשל על הרעות הגדולות: חבלי שאול סבוני. כאבי מות סבבוני והנה קרא שאול מות כי הוא שם לקבר וכאילו אמר שהכאבים ההם מובילי' מות: קדמוני מוקשי מות. קדמו אותי אויבי לשים בדרכי אשר אני הולך מוקשים אכשל בהם מוליכים אל מות: בצר לי אקרא ה' ואל אלהי אשוע. ודמה שכפל הענין במלות שונות כי זה דרך השירים ואפשר עוד שהראשון יכוון שיקרא שם ה' והוא ההשתדלות בהשגתו ית' באמצעות סדור שבחיו כי זה הוא קריאת השם לו ואחר זה היה מתפלל לפני ובזה האופן עלתה שועתי באזני השי"ת ואם חזקה מאד מדרגתו ממדרגת האדם: ותגעש ותרעש הארץ. הגעש והרעש הוא דבר אחד: מוסדות השמים. הם מקיימות הארץ כי הם כמו מוסדותיהם להיות תנועותיהם סביב המרכז ואמ' עליהם שירגזו וירעשו מנגד היות האש נבנין הארץ וזהו אמרו כי חרה לו והוא מענין חום ושרפה על רוב הכעס וזה כלו תמשל על הנפלאות שהיה עושה השי"ת בעבור הצלת דוד מאויביו ויתכן שרמז באמרו מוסדות השמים על מוסדי ההרים כי הם גבוהי' ולזה יתארם בשם שמים ודמה שהענין כן לפי שסבר כמאמרו אשר תשוף בשמים כאמרו תמור זה בספ' תהלי' ומוסדי הרים:

וַיֵּט שָׁמַיִם וַיֵּרַד וַעֲרָפֶל תַּחַת רַגְלָיו׃
וַיִּרְכַּב עַל־כְּרוּב וַיָּעֹף וַיֵּרָא עַל־כַּנְפֵי־רוּחַ׃
וַיָּשֶׁת חֹשֶׁךְ סְבִיבֹתָיו סֻכּוֹת חַשְׁרַת־מַיִם עָבֵי שְׁחָקִים׃
מִנֹּגַהּ נֶגְדּוֹ בָּעֲרוּ גַּחֲלֵי־אֵשׁ׃
יַרְעֵם מִן־שָׁמַיִם יְהוָה וְעֶלְיוֹן יִתֵּן קוֹלוֹ׃
וַיִּשְׁלַח חִצִּים וַיְפִיצֵם בָּרָק וַיָּהֹם׃
וַיֵּרָאוּ אֲפִקֵי יָם יִגָּלוּ מֹסְדוֹת תֵּבֵל בְּגַעֲרַת יְהוָה מִנִּשְׁמַת רוּחַ אַפּוֹ׃
יִשְׁלַח מִמָּרוֹם יִקָּחֵנִי יַמְשֵׁנִי מִמַּיִם רַבִּים׃
יַצִּילֵנִי מֵאֹיְבִי עָז מִשֹּׂנְאַי כִּי אָמְצוּ מִמֶּנִּי׃
יְקַדְּמֻנִי בְּיוֹם אֵידִי וַיְהִי יְהוָה מִשְׁעָן לִי׃
וַיֹּצֵא לַמֶּרְחָב אֹתִי יְחַלְּצֵנִי כִּי־חָפֵץ בִּי׃
יִגְמְלֵנִי יְהוָה כְּצִדְקָתִי כְּבֹר יָדַי יָשִׁיב לִי׃
כִּי שָׁמַרְתִּי דַּרְכֵי יְהוָה וְלֹא רָשַׁעְתִּי מֵאֱלֹהָי׃
כִּי כָל־מִשְׁפָּטָו לְנֶגְדִּי וְחֻקֹּתָיו לֹא־אָסוּר מִמֶּנָּה׃
וָאֶהְיֶה תָמִים לוֹ וָאֶשְׁתַּמְּרָה מֵעֲוֹנִי׃
וַיָּשֶׁב יְהוָה לִי כְּצִדְקָתִי כְּבֹרִי לְנֶגֶד עֵינָיו׃

ויט וַאֲרְכִין שְׁמַיָא וְאִתְגְּלִי יְקָרֵיהּ וַעֲנַן אֲמִיטְתָא כְּבִישׁ קֳדָמוֹהִי׃ וירכב וְאִתְגְּלִי בִּגְבוּרְתֵּיהּ עַל כְּרוּבִין קַלִּילִין וְדַבַּר בִּתְקוֹף עַל כַּנְפֵי רוּחָא׃ וישת וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתֵּיהּ בַּעֲרַפֶּלָּא וַעֲנַן יְקָר סְחוֹר סְחוֹר לֵיהּ מַחִית מַיִין תַּקִּיפִין מֵרְכֶּבֶת עֲנָנִין קַלִּילִין בְּרוּם עָלְמָא׃ מנגה מִזִּיו יְקָרֵיהּ מַבְהִיקִין שְׁמֵי שְׁמַיָּא מִזּוֹפִיתֵיהּ כְּגוּמְרִין דְּנוּר דָּלְקָא מֵימְרֵיהּ׃ ירעם אַכְלֵי מִן שְׁמַיָּא יְיָ וְעִילָּאָה אֲרִים מֵימְרֵיהּ׃ וישלח וּשְׁלַח מַחְתֵיהּ בְּגִידִין וּבַדַּרִינוּן בַּרְקִין וְשַׁגְּשִׁינוּן׃ ויראו וְאִתְחַזִּיאוּ עוֹמְקֵי יַמָּא אִתְגְּלִיאוּ שַׁכְלוּלֵי תֵבֵל בְּמְזוֹפִיתָא מִן קֳדָם יְיָ מִמֵּימַר תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ׃ ישלח שְׁלַח נְבִיאוֹהִי מֶלֶךְ תַּקִּיף דְיָתִיב בִּתְקוֹף רוּמָא דַּבְּרַנִי שֵׁיזְבַנִי מֵעַמְמִין סַגִּיאִין׃ יצילני שֵׁיזְבַנִי מִסַּנְאַי אֲרֵי תַקִּפָנִי מִבַּעֲלֵי דְבָבִי אֲרֵי אִתְגַּבָּרוּ עָלַי׃ יקדמני יְקַדְּמוּנִי בְּיוֹם טִלְטוּלִי וַהֲוָה מֵימְרָא דַייָ סְמָךְ לִי׃ ויצא וְאַפֵּיק לִרְוָחָא יָתִי שֵׁיזְבַנִי אֲרֵי אִתְרְעֵי בִי׃ יגמלני אֲמַר דָּוִד יְשַׁלְמִינַנִי יְיָ כִּזְכוּתִי כְּבְרִירוּת יְדַי יָתִיב לִי׃ כי אֲרֵי נְטָרִית אוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָם יְיָ וְלָא הֲלִיכִית בְּרֶשַׁע קֳדָם אֱלָהָי׃ כי אֲרֵי כָל דִּינוֹהִי גְּלַן לְקִבְלִי לְמֶעְבַּדְהוֹן וּקְיָמוֹהִי לָא עֲדֵית מִנְּהוֹן׃ ואהיה וַהֲוַת שְׁלִים בִּדְחַלְתֵּיהּ וַהֲוֵית נָטַר נַפְשִׁי מֵחוֹבִין׃ וישב וְאָתִיב יְיָ לִי כִּזְכוּתִי כְּבְרִירוּתִי קֳדָם מֵימְרֵיהּ׃

ג׳ פתחין · ב׳ · ו׳ · ב׳ · ויהם ח׳ ר׳ · ב׳ חס׳ · ב׳ · יג חס׳ · לב׳ · כב׳ · חסכטיו · ב׳ ת׳ חס׳ · ב׳ · לה · ל ותס׳

וירד ג׳ פתחין וסימ׳ ויט שמים דשמואל· וחברו דתהלים. מי עלה שמים׃ ויעף ג׳ בקריאה וסימ׳ וירכב על כרוב ויעף· וחבירו דתילים· ילק פשט ויעף׃ וישת ו׳ בקריאה וסי׳ וישת לו עדרים לבדו ולא · וישת על ראש אפרים והוא הצעיר· וישת אל המדבר פניו· וישת עליהם תכל· וישת חשך סביבתיו· וימד שש שערים וישת עליה׃ ויראו ד׳ בקריאה וסימ׳ ויראו אפיקי ים יגלו מוסדות· ויראו אפיקי מים· ויראו ראשי הבדים מן הקדש· וחברו דד״ה׃ ויוצא י״ג חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר קרח׃

רשי

ויט שמים· להכניס אויביו ממצרים ומפרעה ויושת חשך סביבותיו לסוכה כענין שנאמר ויהי הענן והחשך מפסיק בין מצרים לישראל׃ חשרת מים עבי שחקים· אלא היה החשך עבי שחקים היו שהן חושרין מים על הארץ חשרת לשון כברה הוא שהוא נופל על הארץ דק דק וכן הוא אומר באגדות הרבה חושרין אותו בכבר׳ ויש לפתו׳ חשר לשון קשר שמתקשרין המים בעבים על ידי המים כמו וחשוריהם האמור באופני המכונ׳ שהם זרועו׳ העץ החוטם המדבקין וקושרין ע׳ עיגולים יחד׃ מנגה נגדו· שלא תאמר בחשך הוא שרוי אלא הנוגה לפניו מן המחיצה ואותו נוגה אשר לפניו בערו גחלי אש שנשתלחו חציו על מ׳ מצרים׃ יגלו מוסדות תבל· שנבקע התהום כשנבקע ים סוף נבקעו כל תימות שבעולם׃ מנשמת· מכח נשיבת רוח אפו׃ כי אמצו· כאשר אמצו׃ כצדקתי· כשיצאו אחריו למדב׳ ושמכו על אבטחתו׃ עש

רדק

וירא· ובתהלים וידא בדל״ת מן כאשר ידאה הנשר והענין קרוב׃ חשרת מים· ובתהלים חשכת מים והענין אחד כי חשרת מים הוא קשור העבים זו בזו כמו וחשוקיהם וחשוריהם הכל מוצק וכשהעבים מתקשרים זו בזו הוא החשכה׃ מנוגה נגדו· מנוגה שהוא נגדו אל אוהביו בערו גחלי אש לאויביו כלומר אשו מאיר לאוהביו ובוער במוכאיו׃ ירעם· מן רעם׃ ויהמם׃ כמו בתהלים כתוב וקרי ויהם ואין ביניהם אלא הכנוי׃ אפיקי ים יהמים הנגרים בכח נקראים אפיקים וכל המקומות שהמים נגרים בהם נקראים אפיקים על שמם׃ ימשני ממים רבים· דרך משל שהצילהו מצרות רבות והוא מגזרת כי מן המים מ׳ משיתיהו וענינם ענין המשכה והוצא׳׃ מאויבי עז· לשון יחיד על גלית או על ישבי בנוב ואפשר על שאול׃ יקדמוני ביום אידי· תרגם יונתן יקדמוני ביום טלטולי כלומר ביום שהייתי נע ונד היו אויבי מקדימים אותי ב׳ ברעותיהם כמו שעשו הזיפים׃ ולא רשעתי מאלהי· לא רשעתי שיצאתי מדרכי אלהי׳ ׳ ודרכי שזכר עומד במקום שנים ויונתן תרגם ולא הלכית ברשע קדם אלהי׃ לא אסור ממנה׃ מכל מצוה וחוקה ובתהלים לא אסור מני והענין אחד׃ תתחסד

רלבג

ויט שמים וירד· ר״ל שהוא הטה שמים אל מה שרצה שיגיע ב׳ במצאות השפלות ל׳ להציל דוד וירדה ה׳ הפעלה האלהית ממנו על זה או רצ׳ בזה והו׳ הנכון יותר שהו׳ כאילו נטה מהשמים אשר שם משכנו לפי מה ש׳ שיחשב וירד במצאות השפלות להשגיח בי ולרוב החשך והאפל אשר במצאות האלו השפלות קראם עופל ולזה אמר וערפל תחת רגליו׃ וירכב על כרוב ויעף· אמר כי הש״י רכב על כרוב והוא ה׳ השכל הפועל שהוא מלאכו השלוח ממנו להשגיח על אישי האדם כמו שנתבאר בספר מלחמות י״י והכהיג אותו אל שישגיח בדוד ומרוב מהירות הגלות פעלתו אמר שכבר עף על כנפי רוח ללכת אליו במהירות׃ וישת חשך סתרו סביבותיו סכתו· אמר זה על דר המשל למה שהמציא הש״י להיות לסכה ולמחסה לדוד מאויביו׃ חשרת מים עבי שחקים· ר״ל קשור המים בעבים ואמר זה לפי שמהם יבאו המים והם בו בכח וכאילו יאמר שמה שהמציא הש״י מזה הוא מכוון תחלה להשפיע טוב לדוד ולהצילו כמו שהמים היורדי׳ מהעבים הם מכמיחים הצמחים ובו גם כן מה שיקרה בו רע והשחת לאויביו דרך משל כמו הברק והאש היוצא מהאיד הקיטורי שלפעמים ירד המטר וירדו עמו הברקים והאש והברד ויתחדשו הקולות המרעידים והרעמים׃ וישלח חצים ויפיצם· הם האשים הבוערים שירדו בחוזק מהענן לאש״ם בלע״ז והם גם כן מתחדשים מגוף הברק ולזה אמר ברק ויהם׃ ויראו אפיקי ים· הם מעמקי ים׃ יגלו מוסדות תבל· הם המקומות השפלי׳ שאצל מרכז הארץ כאילו יאמר שהדברים הנסתרים שלא חשב איש שיתחדשו נתחדשו באלו הפעולות הנפלאות הנופעות מהש״י והמשל כי לא חשב איש שיתחדש מהרע לשאול ולבניו בהר הגלבוע אשר נגלה בו מה שרצה הש״י לתת הממלכה לדוד שאם שאמר יהונתן לא היה דוד חולק עמו על דבר המלוכה ולזה סבב הש״י שמתו יחד וגם ענין איש בשת לא עלה בלב אדם שיהיה כך ר״ל שתתחדש מריבה בינו ובין אבנר ושיקומו עליו אנשים להרגו על משכבו בביתו׃ ישלח ממרום יקחני· ישלח ממרום מה שיקחני ויכהגני על חפצי׃ יקדמוני ביום אידי· ר״ל יקדמוני הרע ביום אידי להוסיף רעה על רעה כמו הענין בזיפים בעת היותו נרדף משאול וכמו הענין באחיתופל שהיה יועץ אבשלום להמית אביו בעת שפלותו והיותו נרדף׃ ולא רשעתי מאלהי· ר״ל לא רשעתי לנטות מאלהי אך שמרתי כל מצות הש״י והנה הרשע הוא הנטייה מדבר הראוי כמו שהצדק הוא ההליכה בדרך הראוי׃ כי כל משפטיו לנגדי· ר״ל כי כל משפטי הש״י הם לנגד עיני תמיד להנהיג עצמי בהם׃ וחקותיו לא אסור ממנה· ר״ל כי חקותיו הם תמיד לנגדי ובכלל הנה לא אסור מן התורה כלל או יהיה שבאמרו ממנה ש׳ מה שאמר יגמלני י״י כצדקתי והרצון בזה שלא יסור מן הצדקה׃ ואשתמרה מעוני· ר״ל שכשמרתי מעון ותהיה הי״וד נוספת או ירצה בזה כי כשעלה בלבי לחטוא בדבר כשמרתי מאותו עון ולא הוצאתי לפעל מחשבתי הרעה או ירצה בזה שאחר שחטאתי בדבר בת שבע ושבתי אל הש״י מאותו עון הנה נשמרתי מאותו עון שלא יגיעני נזק בעבורו או כשמרתי מחטוא אחר זה במה שידמה לאותו עון׃ עש

תתחסד· מי שהוא חסיד בדרכיו אתה מרחם לו וגם כן שאתה חסיד בהטיבך עמו: עם גבור· כמו איש שתרגומו גבר וכן הוא בתהלים גבר וי"ת הפסוק על האבות חסיד ותמים וגבר ותרגם עקש על פרעה: תתבר· משפטו תתברר ובא חסר הכפל ואם היה אומר תתבר ידעתי מנחי הלמ"ד לפיכך שמו תשובות תתבר בתתבר ודגש התיו להורות שהוא מכפלי הכפל: תתפל· בא כן לזווג המלות עם תתבר ותתמם ועיקרו תכתל ומשפטו תתפתל ונהפכה ע"ין ה הפעל בפ"א הפעל כמו אם ישוב ישובו ועניין תתפל תביא עליו כ כדרכו הנפתלה וכן ענין אם ללצים הוא יליץ יביא עליה' שיכשלו בליצנותם: ועיניך על רמים תשפיל· עיניך תתן על רמי' עד שתשפילם וכן הוא בתהלים בזה הענין רק על פי שאין המלות שוות ועינים רמות תשפיל: כי אתה נריי'· נכתב בו הנח והוא היוד ע"ין הפועל הנרה היא החשכה והתשועה ממנה היא האורה ו והמנוחה וזהו שאמר יגיה חשכי: כי בכה· נכתבה בו הה"א הנחה אשר אחרי הכ"ף הקמוצה וכן ו ובכה ובעיניכה הנכבת שונכה והדומים להם וברוב לא תכתב ואת הה"א ופירושו בעזרתך א אשבר גדוד אויבי וארוץ תשרם רכך ובא בשורק כמו ירון ושמא ישוד כהרים או פי' ארוץ לקראת גדוד אויבי ולא אירא מהם וכן אדלג שור אדלג חומת ערי אויבי לכבשם ואומר אדלג למהירות כבושו אותם כאילו ברלוג ככנס בהם וי"ת בך ארוץ גדוד במימרך אכבי משריין: האל תמים דרכו· שמשלם לכל אים כמעשהו והשיב לי כצדקתי ולאויבי כ כרשעתם ואמרתו צרופה שאין בכל משפטיו סיג אלא הכל ב ברור ונקי עשויי' ביושר וכאמונה צרופים ומזוקקים מכל סיג: כי מי אל· לא כאותם שבוטחים באליליהם ובהתגברי על אויבי בכל עתים להם לדעת כי שקר נסכם ואין צור אלא אלהינו וי"ת על ימות המשיח כי אז יודו לו כל העמים ויאמרו מי אל מבלעדיו בכן על כסא וגו': האל מעוזי חיל· נכתב בויו עם הדגש והדומים לו כתבו בספר מכלל ופי' חיל בחיל כלומ' בכח או פירושו כשהייתי בחיל ובכח היה הוא מעוזי· ופי' ויתר שהתיר ופתח דרכי במלחמה ושיהו תמים ושלם שלא נפקד אחד מאנשי במלחמ' וכתיב דרכו כי דרכי היה דרכו כי בשמו הייתי בא להלחם וכן רגליו שכתוב וקרי רגלי יומר על דרך משל עזרתו והוא תכנה רגליו על דרך שמה הנחת יי' גבוריך: משוה רגלי· משים כמו שויתי יי' לנגדי תמיד ותרגם שם שוי אמר אם הצרכתי לברוח להמלט שם רגלי כאילות ולא השיגוני אויבי ועל במותי יעמידני ואחר כך במקום שהייתי נמלט שם והם במותי יעמידני שם בטוח: ונחת· ובספר תהלים ונחתה כי קשת תכונה בלשון זכר ונקבה ורוצה לומר כל כך למד ידי למלחמה עד שאפילו קשת נחושה לא עמדה לפני אלא נשברה בזרועותי ופי' נחושה חזקה כנחושה והוא ברזל חזק מאד וכן ואת אדככם כנחושה ונחתה שרשו חתת והוא כבעל מכפלי הכפל: וענותך פי' ובענותך תרבני כתרגומו ובמימרך אסגיתני ויהיה לדעתו ענותך מן ענינת ואמרת ובספר תהלים וענותך בקריאת הויו מן עקב ענוה יראת יי' וענוים ירשו ארץ שהוא ענין חסידות ורוח נמוכה ויהיה וענותך הנכתב הנה כמוהו ור"ף על פי שכתה הו"ו ותהיה מ"ו תרבני לנקבה על הענוה שזכר כמו וימינך תסעדני שאמר בתהלים ופי' שמתני ענותך לעם רב כי אף על פי שהייתי בעם מעט ואויבי בעם רב אני הייתי מנצח כי ענותך היתה עמי וכאילו הייתי אני עם רב מהם ויש לפרשו עזרתך ורצונך וכן והככף יענה את הכל: תחתני· כמו תחתי ובא בנון יור שלא כמנהג במשות: קרסולי· כרעי ותרגום אשר לו כרעים דליה קרסולין וי"ת רכובתי והם הברכים: ותזרני

בכה"ג כתיבה בקריאה וסי' ובכה ובעמך ובכל עבדיך· כי בכה ארוץ גדוד דשמואל· אל תער נפשי· ואינון כן כ' מלין כתיב כה בסוף תיבותא וסימ' נכסר בסדר וארא: ועיניך ז' וסימ' נכסר בסדר כי תבא:

עם־חסיד תתחסד עם־גבור תמים
תתמם: עם־נבר תתבר
ועם־עקש תתפל:
ואת־עם עני תושיע ועיניך
על־רמים תשפיל:
כי־אתה נירי יהוה ויהוה
יגיה חשכי: כי בכה ארוץ
גדוד באלהי אדלג־שור:
האל תמים דרכו אמרת יהוה
צרופה מגן הוא לכל החסים בו:
כי מי־אל מבלעדי יהוה
ומי צור מבלעדי אלהינו:
האל מעוזי חיל ויתר תמים
דרכו: משוה רגליו
כאילות ועל במתי יעמידני:
מלמד ידי למלחמה ונחת
קשת־נחושה זרעתי:
ותתן־לי מגן ישעך וענתך
תרבני: תרחיב צעדי
תחתני ולא מעדו קרסלי:

עם עם אברהם דאשתכח חסיד קדמך כבין אסגיתא למיעבד חסדא עם זרעיה יצחק דהוה שלים בדחלתך כבין אשלימתא מימר רעותך לכעבד עמיה: עם עם יעקב דהליך בברירותא קדמך בחרתא בנוהי מכל עממיא ואפרישתא זרעיה מכל פסולא פרעה ומצראי דחשיבו מחשבן על עמך בלבלתינון במחשבתהון: ואת וית עמא בית ישראל דמתקרן בעלמא הדין עם חשוך את עתיד למפרק ובמימרך תקיפא דמתגברין עליהון תמאיך: כי אריאת הוא מריה נהוריה דישראל יי ויי יפקינני מחשוכא לנהורא ויחזינני בעלמא דעתיד למיתי לצדיקיא: ארי במימרך אסגי משירין ובמימר אלהי אכבש כל כרכין תקיפין: האל אלהא דכיוונא אורחיה אוריתא דיי בחירא היא תקיף הוא לכל די מהרחצין עלוהי: כי בכן על ניסא ופורקנא די תעביד למשיחך ולשארא דעמך דאשתארון יודון כל עממיא אומיא ולישניא ויימרון לית אלהא אלא יי ארי לית בר מינך ועמך ייכרון לית דתקיף אלא אלהנא: האל אלהא דסעיד לי בחילא ומתקן שלים אורחי: משות משוי ריגלי קלילין כאילתא ועל בית תוקפי יקימנני: מלמד מליף ידי למעבד קרבא ומתקף בקשת נחשא דרעי: ותתן ויהבת לי תקוף ובפורקנך ובמימרך אסגיתני: הרחיב אסגיתא פסיעתי תחותי ולא אזדעזעא רכובתי:

עם חסיד תמים גבר· כנגד שלשה אבות שכלם הקב"ה גמול צדקתם לבניהם: עם עקש· פרעה: תתפל· לשון נפתל ועקש ובספר תהלים כתוב תתפתל: ד"א יפלא ממרום יקחני על עצמו אמר כשהיה נחפז ללכת מפני שאול בסלע המחלקות והיה קרוב להתפס ומלאך בא אל שאול לאמר מהרה ולכה כי פשטו פלשתים: כצדקתי· שלא הרגתיו בכרתי כנף מעילו: ואמרת יי' צרופה· ברור' מבטיח ושומה: ויתר תמים דרכי· מכל מכשול ומכל חטא ומכל [illegible] מכוס עד כי היה שלם וכבוש: ונחתה קשת נחוש זרועותי ודריכת קשת נחושה על זרועי שים בינה לדרכה קשתות היו תליים לדוד בביתו [illegible] הלוחות באין ודורשים אותן ואומרין זה לזה אתה כבור כהוא יכול לדורכן אין זה אלא לדוד והוא [illegible] ונוטלן ומכתתן לפניהם ודריכת קשת לשון חית היא וכן חניך נחתו בי ובריתך תרבני· הגדלת לי מרת ענותנותך: תרחיב צעדי· כשאדם מרבה רגליו זו לזו הוא נוח ליפול וכן הוא אומר בלכתך לא יצר צעדך: קרסולי· עקבי:

רלבג

עם חסיד תתחסד· אתה שהשם עושה חסד לחסידים לא יעשם כ בחטאיה' כאופן שבו זולתם וכאילו הוא זה על החסד שעשה לו השם בדבר חטאת בת שבע והנה על הקטן ממנו כמעט שאול ה העונש הנפלא שנזכר בזה הספר ואמנם היה זה כן כי דוד היה רצונו שלם עם השם ומשתדל תמיד לעשות הישר והטוב בדברים וזה מבואר מספורי דוד לסר תמצא מהם מה שיורה על חסידות דוד הוראה נפלאה אלא שנתגבר יצרו עליו על דבר בת שבע ולא יכול לכבש אותו ואולם שאול נמצא ענינו בהפך זה עד שכבר תמצא ששאול היה רוצה להכחיש דברי הנביא כמנהג אותו על חטאו ולא היה כוש מזה ואולם דוד הודה תכף ואמר חטאתי ליי': ועיניך על רמים תשפיל· ר"ל עיניך על רמים להוכיחם עד שתשפילם: כי אתה נרי יי'· ר"ל להאיר לי מחשך הצרה: ארוץ גדוד· אשבר וארוץ חיל רב: אדלג שור· אקפץ החומה באופן שלא תמנעני מהכנס לעיר להכניע אויבי: האל תמים דרכו· ר"ל שדרך תורתו במנית ובאזהרות הוא שלם ובגלה התועלת ואמרת יי' והוא כפורי התורה היא צרופה ר"ל שאין בה דבר יהיה במדרגת הסיגים והדבר שאין בו תועלת או יהיה הרצון באמרו תמים דרכו שפעלו ודרך הנהגתו בזה העולם השפל הוא תמים ושלם ואמרת יי' והיא התורה צרופה שאין בה סיגים ודבר ללא תועלת: האל מעוזי חיל· ר"ל האל הוא מעוזי מצוה חיל והרצון בו תמוה נפלא או ירצה בזה הנה האל הוא מעוזי להתלי חיל וידיעה שכן הוא כי כבר אמר בספר תהלים תמורת זה האל המאזרני חיל: ויתר תמים דרכי· ר"ל כל כך מהר להגיע אלי הטוב עד שהוא כאילו יתר ויקבץ דרכי אל התקום היותר שלם ותמים וזה מבואר שכן היו הצלחותיו עם רודפיו כמו שמצאנו בשאול ובאבשלום ולזה אמר משוה רגלי כאילות לרוץ כאילו ועם קלות המרוץ הוא יעמידני על הצלחות רוממותי: ונחת קשת נחושה זרועותי· ר"ל והוריד קשת נחושה כל אחד מזרועותי ואף על פי שהיתה הקשת ההיא חזק' וקשה מאד להכף כאילו היא מנחושה שהוא הברזל היותר קשה וענין ההורדה בקשת היא הורדת ראשי הקשת בכפיפתו כדי לירות בו חצים או יהיה חבר יתר או יהיה הרצון שהוריד יתר קשת נחושה כל אחד מזרועותי וענין היתר הוא שיורידהו אל המקום מהקשת המוגבל לירות משם החצים:

רשי

ישעו ואין מושיע וגו׳. הרי זה מקרא מסורס ישעו אל יי׳ ולא ענם ואין מושיע כמו ישעה האדם אל עושהו כמו יפכה ומכחם חברו עם וישע יי׳ אל הבל ופתר בו לשון עתירה ונופל הלשון על המעתיר ועל הנעתר כמו ויעתר יצחק ליי׳ ויעתר לו יי׳ אף כאן ישעו ואין מושיע נופל על המתפלל וישע יי׳ נופל על הלשון על מי שמתפללין לפניו: ארקעם. ארמסם והרבה יש בספר יחזקאל ורקע ברגליך ורקעך ברגל: מריבי. מרודג ואחיתופל ושאול והזיפים ותשמרני לראש גוים. כפכתני לכך. ומדר׳ אגדה אמ׳ דוד רבונו של עולם הבילני מריבו של ישראל שאם חטאו אני תרדה את ישראל בעבורתי אני כעכם אלא לראש גוים תשימני והם יעבדוני עליהם לא אעכם: יתכחשו לי. מחתת יראה יאמרו לי כזבי: לשמע אזן ישמעו לי. אפילו שלא בפני יגורו מפני למשמע אזכיהם לבור אל משמעתי: בני נכר יבולו. ילאו לשון עלה נבל פליסטירונט בלעז: ויחגרו לשון פסחים: ממסגרותיהם. מקומי יסורי מסגר שאני מיסרן בהם: חיי׳. העושה לי אלה: הוקם על. הוקם למעלה: ואלה דברי דוד׳ כבואת דוד האחרונים ומי הם האחרונים דברי השירה האמורים למעלה אבל בכל שירות ותושבחות שאמר אין נקראין דברים: ונעים זמירות ישראל. אין ישראל משוררין במקדש אלא שירותיו וזמירותיו:

דבר

רדק

ותזרני. משפטו ותאזרני כמו ותאזרני שמחה מהבנין הדגוש ולהקל נעלמה האלף והוטלה תנועתה על התי״ו ופי׳ חיל כח כתרגומו חילא והאדוני אבי ז״ל כתבו מבנין הפעיל משרש זרה ופי׳ הזרית לי חיל וכח בכל אברי לעשות מלחמה: תתה. כמו נתתה חסר פ״א הפעל שלא כמנהג בעוברים: ישעו. ר״ל יביטו כמו ולא ישעו אל קדוש ישראל ולא ישעה אל המזבחות ופי׳ יביטו אל יי׳ ולא יושיעם: אל יי׳ ולא ענם. בעבור כי הם רשעים וקוראי׳ אל יי׳ ולבם לא נכון עמו: אדיקם. כמו ויודק לעפר: ארקעם. מענין וירקעו את פחי הזהב: מריבי עמי. כמו עמים וכן הרודד עמי תחתי ויתכן לפר׳ כמשמעו והוא שאול והסומכים אותו: תשמרני לראש גוים. ובספר תהלים תשימני לראש גוים ופי׳ תשמרני שמרתני וכתת עיניך בי לטובה עד שהייתי לראש גוים: יתכחשו לי מיראת אותי יכזבו לי ויאמרו לא חטאנו לך: לשמוע אזן. ובספר תהלים לשמע אזן והוא שם וכן לשמוע שם בפלם שאור יאור תהום. וענין הפסוק כמו בכתוב ויצא שם דוד שם: ישמעו לי. כענין וסר אל משמעתך ואותם בני נכר שאינם כשמעים לי יבלו מעלה נבל: ויחגרו ממסגרותם כלומר שהם כסגרים מפחדם ופי׳ ויחגרו כמו ויחרגו הפוך כמו שכתוב בספר תהלים והוא ענין תנועת הפחד מתרגום ומחרדים אימה חרגת מותא וכ״ת ויזועון מבירניתיהון: חיי׳. הפסוק הזה דרך הודאה ותהלה הוא כלומ׳ יי׳ צורי ואלהי ישעי הוא חי וברוך ורם: על כן אודך יי׳ בגוים. שהצלתני מאנשי חמס ורוממתני מאויבי ונתת לי נקמות מהם אודך בגוים לפני כל עם ועם: מגדול. מגדיל כתיב ביו״ד וקרי בו״ו כמו שהוא בספר תהלים בקריאה גם כן הקרי מגדול בחולם והוא תואר והענין אחר. מלכו ומשיחו על עצמו הוא אומר כמו שהגדיל ישועתי ועשה לי חסדים כן יעשה לי ולזרעי עד עולם: ואלה דברי דוד האחרונים. עוד מלבד השירה אמר דברים אלה שהם דברי שבח והודאה לא׳ שהקימו למלכות ואמר האחרונים שהיו אחרונים לכל השירות והמזמורים שאמ׳ כי אחר זה לא הופיע עליו רוח הקד׳ וי״ת ואלין פתגמי נבוא׳ וגו׳: יהוקם על. הוקם עליון ומלך: ונעים זמירות ישראל. על הזמירות שעשה בספר תהלים שהיו משוררים ומזמרים הלוים בהם לפני הארון ובבית המקדש וי״ת ותקין למימני בחיר וגו׳:

רוח

ולא אשוב ד׳ וסי׳ ארדפה איבי דשמואל. ארדוף אויבי דתהלים. על כי דברתי זמתי דירמיה. בטרם אלך ולא אשוב דאיוב: בעפר ארץ ג׳ דסמיכי וסי׳ ואשחקם. השאפים. תשטף ספיחיה: עמי ג׳ סבירין

אֶרְדְּפָה אֹיְבַי וָאַשְׁמִידֵם וְלֹא אָשׁוּב עַד־כַּלּוֹתָם׃
וָאֲכַלֵּם וָאֶמְחָצֵם וְלֹא יְקוּמוּן וַיִּפְּלוּ תַּחַת רַגְלָי׃
וַתַּזְרֵנִי חַיִל לַמִּלְחָמָה תַּכְרִיעַ קָמַי תַּחְתֵּנִי׃
וְאֹיְבַי תַּתָּה לִּי עֹרֶף מְשַׂנְאַי וָאַצְמִיתֵם׃
יִשְׁעוּ וְאֵין מֹשִׁיעַ אֶל־יְהוָה וְלֹא עָנָם׃
וְאֶשְׁחָקֵם כַּעֲפַר־אָרֶץ כְּטִיט־חוּצוֹת אֲדִקֵּם אֶרְקָעֵם׃
וַתְּפַלְּטֵנִי מֵרִיבֵי עַמִּי תִּשְׁמְרֵנִי לְרֹאשׁ גּוֹיִם עַם לֹא־יָדַעְתִּי יַעַבְדֻנִי׃
בְּנֵי נֵכָר יִתְכַּחֲשׁוּ־לִי לִשְׁמוֹעַ אֹזֶן יִשָּׁמְעוּ לִי׃
בְּנֵי נֵכָר יִבֹּלוּ וְיַחְגְּרוּ מִמִּסְגְּרוֹתָם׃
חַי־יְהוָה וּבָרוּךְ צוּרִי וְיָרֻם אֱלֹהֵי צוּר יִשְׁעִי׃
הָאֵל הַנֹּתֵן נְקָמֹת לִי וּמוֹרִיד עַמִּים תַּחְתֵּנִי׃
וּמוֹצִיאִי מֵאֹיְבָי וּמִקָּמַי תְּרוֹמְמֵנִי מֵאִישׁ חֲמָסִים תַּצִּילֵנִי׃
עַל־כֵּן אוֹדְךָ יְהוָה בַּגּוֹיִם וּלְשִׁמְךָ אֲזַמֵּר׃
מִגְדִּיל יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ וְעֹשֶׂה־חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד־עוֹלָם׃

כג וְאֵלֶּה דִּבְרֵי דָוִד הָאַחֲרֹנִים נְאֻם דָּוִד בֶּן־יִשַׁי וּנְאֻם הַגֶּבֶר הֻקַם עָל מְשִׁיחַ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וּנְעִים זְמִרוֹת יִשְׂרָאֵל׃

אֶרְדּוֹף רְדָפִית סַנְאַי וְשֵׁיצִיתִינוּן וְלָא תָבִית עַד דִּי גְמַרְתִּינוּן׃ ואכלם וְשֵׁיצֵיתִינוּן וּגְמַרְתִּינוּן וְלָא יְכִילוּ לְמֵיקָם וּנְפַלוּ קְטִילִין תְּחוֹת פַּרְסַת רִיגְלָי׃ ותזרני וְסַעֲדְתַּנִי בְּחֵילָא לְמֶעְבַּד קְרָבָא תְּבַרְתָּא עַמְמַיָּא דְקָיְימִין לְאַבְאָשָׁא לִי תְּחוֹתָי׃ ואויבי וְסַנְאַי תְּבַרְתָּא קֳדָמַי מְחַזְרֵי קְדָל בַּעֲלֵי דְבָבַי וְשֵׁיצֵיתִינוּן׃ ישעו כְּעַן סָעִיד וְלֵית לְהוֹן פָּרִיק מִצַּלַּן קֳדָם יְיָ וְלָא מְקַבֵּיל צְלוֹתְהוֹן׃ ואשחקם וְדוּשַׁשְׁתִּינוּן בַּעֲפַר דְּאַרְעָא כְּסֵין שַׁקִּין בַּעֲטִית בְּהוֹן רְפַסְתִּינוּן׃ ותפלטני וְתַשֵּׁיזְבִינַנִי מִפַּלְגוּת עַמָּא תְּמַנֵּינַנִי רֵישָׁא לְעַמְמַיָּא עַמָּא דְלָא יְדַעִית יִפְלְחוּנַנִי׃ בני בְּנֵי עַמְמַיָּא יִתְכַּדְבוּן לִי לְשִׁמּוֹעַ אוּדֶן יִשְׁתַּמְעוּן בִּי׃ בני בְּנֵי עַמְמַיָּא יְסוּפוּן וְיִזּוּעוּן מִבִּירָנְיָתְהוֹן׃ חי בְּכֵן עַל נִיסָא וּפוּרְקָנָא דַּעֲבַדְתָּא לְעַמָּךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל אוֹדִיאוּ וַאֲמַרוּ קַיָּים הוּא יְיָ וּבְרִיךְ תַּקִּיפָא דְּמִן קֳדָמוֹהִי מִתְיְהִיב לָנָא תְּקוֹף וּפוּרְקָן וּמְרוֹמָם אֱלָהָא תְּקוֹף פּוּרְקָנָנָא׃ האל אֱלָהָא דַּעֲבַד פּוּרְעָנוּתָא לִי וּתְבַר עַמְמַיָּא דְקָיְימִין לְאַבְאָשָׁא לִי תְּחוֹתָי׃ ומוציאי וּפָרְקִי מִסַּנְאַי וְעַל דְּקָיְימִין לְאַבְאָשָׁא לִי תִּתְגַּבְּרִינַנִי מִגּוֹג וּמִמַּשִּׁרְיַת עַמְמִין חָטוֹפִין דְּעִימֵּיהּ תְּשֵׁיזְבִינַנִי׃ על כן אוֹדֵי קֳדָמָךְ יְיָ בְּעַמְמַיָּא וְלִשְׁמָךְ אֵימַר תּוּשְׁבְּחָן׃ מַסְגֵּי לְמֶעְבַּד פּוּרְקַן עִם מַלְכֵּיהּ וְעָבֵד טִיבוּ לִמְשִׁיחֵיהּ לְדָוִד וּלְזַרְעֵיהּ עַד עָלְמָא׃

וְאִלֵּין פִּתְגָּמֵי נְבוּאַת דָּוִד דְּאִתְנַבֵּי לְסוֹף עָלְמָא לְיוֹמֵי נֶחָמָתָא דַּעֲתִידִין לְמֵיתֵי אֲמַר דָּוִד בַּר יִשַׁי וַאֲמַר גַּבְרָא דִּמְרַבָּא לְמַלְכוּ מְשִׁיחָא בְּמֵימַר אֱלָהֵיהּ דְּיַעֲקֹב וְתַקִּין לְמִימְנֵי בְּחִיךְ מְבוּסַם תּוּשְׁבְּחָתֵיהּ דְּיִשְׂרָאֵל׃

עמים וסי׳ ותפלטני מריבי עמי דשמואל. הרודד עמי תחתי. הייתי שחוק לכל עמי: לשמוע ד׳ מ״ל וסי׳ נמסר בסדר בחקתי: וברוך ז׳ וסי׳ נמסר בסדר לך לך: זמירות ד׳ בקריא׳ וסי׳ ונעים זמירות ישראל. מכנף הארץ זמרות שמענו. זמרות היו לי חקיך. נותן זמירות בלילה:

רלבג

ישעו ואין מושיע. ר״ל יפנו אל השם ית׳ שיושיעם ואין מושיע: ארקעם. הוא מענין ורקע ברגלך והרצון בו ארמסם: ותפלטני מריבי עמי. ר״ל והצלתני מהמריבים עמי כמו שאול ונבל ואחיתפל ואבשלום: תשמרני לראש גוים. פירושו תשמרני להשים אותי לראש גוים ואמר כן כי גוים רבים היו עובדין אותו: יבלו. ילאו מענין כבול תבול או יהיה מענין הבלוי וההשחתה: ויחגרו. ר״ל ויפחדו מהמקום שהם נסגרים בו ר״ל כי מחדרים תהיה להם אימות מות או יהיה הרצון בזה שהם יחגרו כלי מלחמה מהמקום שהם נסתרים בו אך לא יוכלו חוץ להלחם לרוב פחדם: חי יי׳ וברוך צורי. ר״ל יי׳ העוזר אותי הוא חי וקיים ומי שהוא תקפי וחזקי הוא ברוך על כל ברכ׳ ותהלה ולזה אין לי לירא שיחדל עזרו ממני והאלוה שהוא תוקף ישעי הוא רם על כל רמים ולזה לא אירא שתקצר ידו מלהושיעני: ומקמי תרוממני. ר״ל שתשימני בשא ורם בממשלה יותר מקמי והנה אמר זה כנגד שאול ואבשלו׳ או היה הרצון בזה ומקמי תסתירני ותגביהני שלא תחול בידם: אודך יי׳ בגוים. ר״ל בפרסום לעיני הגוים: מגדול ישועות מלכו. ר״ל שהוא תוקף ישועות מלכו והוא דוד כמו המגדול שהוא תוקף העיר: הוקם על. כמו הוקם למעלה והוא מעלת כסא המלוכה: ונעים זמירות ישראל. ר״ל שהוא אמר לש״י בנעים שבמיני הזמירות והם זמירות ישר׳ כי הם חוברו שיזמרו בהם ישרא׳ לש״י וזה מבואר בזמירות הנזכרות בספר תהלים:

רוח

רוח יי דבר בי · הזמירות ברוח הקדש אמרתי אותם אמר דבר בי ומלתו היתה על לשוני כלומר הזמירות כי רוח הקדש שרתה אותי והופיעה הדברים על לשוני · לי דבר · כמו דבר הוא כמנהג הלשון ואמר ודבר לשמואל הנביא שאהיה מושל באדם

דבר בי · השרה בי רוח קדשו ודבר בי וכל לשון נבואה נופל בו לשון דבור כמו הרק אך במשה דבר הלא גם בנו דבר אדבר בו וטעמו של דבר לפי שהוא נובע בו בקרב הנביא ומדבר בו · לי דבר צור ישראל · עלי דבר וזהו צור ישראל שאהיה מושל באדם בישראל שנקראו אדם שנאמר אדם אתם והיה צדיק מושל

יראת אלהים ג׳ וס׳ רק אין יראת אלהים במקום הזה · צדיק מושל יראת · ואני לא עשיתי בן כפני :

רוּחַ יְהוָה דִּבֶּר בִּי וּמִלָּתוֹ עַל לְשׁוֹנִי : אָמַר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לִי דִבֶּר צוּר יִשְׂרָאֵל מוֹשֵׁל בָּאָדָם צַדִּיק מוֹשֵׁל יִרְאַת אֱלֹהִים : וּכְאוֹר בֹּקֶר יִזְרַח שָׁמֶשׁ בֹּקֶר לֹא עָבוֹת מִנֹּגַהּ מִמָּטָר דֶּשֶׁא מֵאָרֶץ : כִּי לֹא כֵן בֵּיתִי עִם אֵל כִּי בְרִית עוֹלָם שָׂם לִי עֲרוּכָה בַכֹּל וּשְׁמֻרָה כִּי כָל יִשְׁעִי וְכָל חֵפֶץ כִּי לֹא יַצְמִיחַ : וּבְלִיַּעַל כְּקוֹץ מֻנָד כֻּלָּהֶם כִּי לֹא בְיָד יִקָּחוּ : וְאִישׁ יִגַּע בָּהֶם יִמָּלֵא בַרְזֶל וְעֵץ חֲנִית וּבָאֵשׁ שָׂרוֹף יִשָּׂרְפוּ בַּשָּׁבֶת :

אמר דוד ברוח נבואה דיי אנא ממליל אילין ופתגמי קודשיה בפומי אנא סדר : אמר דוד אלהא דישראל עלי מליל תקיפא דישראל דשליט בבני אנשא קושטא דאין אמל מנאה לי מלכא דהוא משיחא דעתיד דיקום וישלוט בדחלתא דיי : טוביכון צדיקיא עבדתון לכון עובדין טבין דאתון עתידין לאנהרא כזיהור יקריה כנהור צפר דאזיל ותקיף וכשמשא דעתיד לאנהר כזיהור יקריה על חד תלת מאה ארבעין ותלת כנהור שבעת כוכביא שבעת יומיא יתיר מכדין תתרבון וייטב לכון דהויתון מחמדין לשני נחמתא דאתין והא כמטרא דמסובר בשני בצורתא ויחות מטרא על ארעא : אמר דוד יתירא מבכין ביתי קדם אל ארי קיים עלם קיים לי למהוי מלכותי קיימא כמא דקיימין סדרי בראשי ונטירא לעלמא דאתי ארי כל צרכי וכל בעותי קדמוהי מתעבדין בכן כל מלכו לקיבליה עוד לא תתקיים : ורשיעא עבדי תקלא דמן לכבין דבמפקהון רכיכין למקטף וכד אנש חיים עליהון ושביק להון אילין ותקפין עד דלית איפשר למקרב להון ביד : ואף כל אנש דמשרי למקרב בחובין אילין ותקפין עלוהי עד דמתפן ליה כלבוש דברזלא ודלא יכלין ליה באעי כורנין ורומחין בכין לית פורענותהון ביד אנש אלהין באשתא עתידין לאתוקדא יתוקדון באתגלאת בית דינא רבא למתב על כורסי דינא למדן ית עלמא :

רלבג

ביאור הדברים

את כרי שיפלו אויבי דוד במהירות וזה שכבר סבב השי׳ שינגפו ישראל במלחמה
ומתו עמהם שאול ובניו · וכן הענין במיתת אבשלום ובכלל הנה כשתחקור
בספורי הקורות שקרו לדוד כמעט שלא עבוס בסבות אשר בהם השם ית׳ הביא
הרע לאויבי דוד בא ההמלטו לדוד · ואמר ●לרוב השגחת השם על דוד
כאלו ירד מן השמים ודרך על הארץ ושלח מלאכו בקלות כאלו התעופף · ושת
כביכול ענן וחשך להסך עליו ולהסתיר שם מאויביו וכאלו היה זה משל אל מה
שסבב השי׳ בשרדף שאול אחרי דוד שלא יכול למצאו וכאשר מצא אותו והיה קרוב
אל שיתפש דוד סבב השי׳ שבא מלאך אל שאול כי פשטו פלשתים על הארץ והוכרח
לעזוב דוד · ואמר כי מהענן בעצמו שאחרו השם ית׳ על יד מלאכו להתיר דוד
ולמלטו מאויביו ממנו יצא ברק בערו ממנו גחלי אש והם הלפידי׳ היורדים מהענן
אשר כשבר בו איד קיטורי וממנו נתחדשו רעמים שנתחדשו לאויביו מהדבר בעינו
אשר חורש להציל דוד · והנה בזה האופן כאלו נבקעה הארץ מרוב הרעש
שנתחדש בגערת יי׳ מנשמת רוח אפו · ונראו מעינקים ונגלו מוסדות תבל כמו
שימצא הענין בהיות הרעש שתבקע הארץ ויראו המקומו׳ השפלים מהארץ ויראו
שם נהרות גדולים נתחדשו ממה שהיה באיד שחדש הרעש מהטבע המימיי ·
והנה קרא המים ההם ים כי ענינם דומה במליחות למי הים מפני רבוי השריפה
שנתחדשה שם כי היה גם כן הסבה במליחות מי הים כמו שנתבאר בטבעיו׳ והנה
אפשר שאמר זה להפלגת הסרת ענין אויביו במהירות כמו הענין בארץ הנבקעת
מפני הרעש כי יתהפך המקום הגבוה להיות למטה ולזה קרא ענין חטאת סדום
הפכה אמר כמהפכת סדום ועמרה ואפשר עם זה שרמז בזה להגלות בקלות
ובמהירות דבר הנעלם מהאנשים מהצלחת דוד · וכאשר השלים זה המשל
אמר זה הענין בדברים יותר מבוארים ואמ׳ הנה השי׳ ישלח מלאכו ויקחני וימשני
וימשוך אותם ממי הרעות אשר חשבו אויבי להטביע אותי בהם · ובזה האופן
יצילני השי׳ מאויבי שהיה חזק ועז ביחס אלי בתכלית הפלא והוא שאול כי הוא היה
מלך ואני הייתי עבדו ובכלל הנה יצילני בזה האופן מכל שונאי כאשר חזקו ממני ·
הנה אויבי יקדמים אותי רע ביום אידי כי חשבו שאז היא עת רעה ויסיגו מבוקשו׳ ·
והנה אז היה השי׳ למשען לי בדרך שלא נפלתי בידם ואחשב שזה היה משל על
הזיפים שהודיעו לשאול כי דוד מסתתר עמהם במערה ועל מה שיעץ אחיתפל
לרדוף אחר דוד בלילה להמיתו · והנה השי׳ הוציא אותי למרחב מהצרה שהייתי בה
ומלט אותי מיד אויבי כי חפץ בי להיות מלך על ישר׳ ונתן לי גמול כצדקתי והשיב
לי כבור ידי שברו התכונות המשובחות והנה אמ׳ זה להעיר כי בכל עת היה רודף
הדרכים המשובחים וזה מבואר מהספורים שבאו בענין דוד זולתי בחטא אשת
אוריה · והנה היתה לי הטובה הזאת מאת השי׳ לפי ששמרתי דרכי יי׳ והלכתי
אחרי מצותיו ולא הרשעתי לנטות מדרכי השי׳ · כי כל משפטי השי׳ והם משפטי
התורה שויתי תמיד לנגדי לזכור אות׳ כדי שאתנהג בהם וכן הענין בחוקותיו כדי
שלא אסור מדרכי התורה כלל · ואהיה שלם בלבי לשי׳ כי כל מגמתי היתה לפנות
אליו וזה היה כבה פעמים רבות שנשמרתי מעוני אשר הביאתני להשתוקק אליו
רתיחת טבעי · והנה השיב יי׳ לי כצדקתי וכנקיו׳ לבבי לפי מה שידע השי׳ ממנו וזה
היה בעת שנכנסתי על החטא שחטאתי כי לא הפליג מאד בנכנסי להגלות אליו טוב
לבבי והפליג בעונש שאול להגלות אליו רוע לבבו ואף על פי שהיה חטאי יותר עצום
לפי הנראה מחטא שאול · והנה יורה על טוב לב דוד כי הוא לא הסכים בהריגת
אחד משונאיו ואף על פי שנפלו בידיו כמו הענין בשאול ואבנר ואבשלום ושמעי בן
גרא אבל היה חומל ומרחם כמו שנז׳ בספו׳ קורותיו והנה ענייני שאול היו בהפך זה
והנה בכלל כשתחקור על כל ספורי קורות דוד וסיפורי כל קורות שאול יתבאר לך
ההבדל העצום שהיה בין תכונת דוד ובין תכונות שאול · הנה אתה השי׳ מתחסד
עם חסיד לעשות לו חסד גם אם יחטא לך בשתקל מענשו כמו שאמר בדוד גם יי׳
העביר חטאתך ולא תמות · והנך הולך בתום ובברות הלב עם איש תמים וכבר
לזאת הסבה גם כן · ואתנהג עם איש עקש אתה מביא עליו העונש בדרכים
עקלתונים להפליג בענשו על החטא מפני היות לבו מוכן להתנהג בזה המנהג
הפחות · והנך מושיע השפלים אף על פי שהם מהמון העם אשר אזלת יד מהם ·
ועיניך על רמים להשפילם כשיחטאו לך ואף על פי שהם מלכים והנה אמר זה
מפני שהשם הושיע דוד בעת הזאת מהעם שהיה עבד לשאול והיו אז עיני השי׳
להשפיל שאול שהיה מלך בעבור שהגיעה המלוכה לדוד · הנה אתה היית נרי יי׳
להאיר לי בהיותי בליל חשך הצרות ואז הגהת חשכי וזה בעת שהיה דוד נרדף
משאול ואבשלום · הנה בעזר שהיה לי ממך שברתי הגדוד הבא עלי ובעזר אלהי
דלגתי וקפצתי החומה הנפלאה שהיתה ביני ובין הגדוד ההוא וזה היה רמז אל
הגדוד שבא מעמלק לצקלג ושרפו את צקלג באש ונהגו לפניהם נשי דוד ואנשיו
וטפיו וכל קניניהם כי היה מאת השי׳ שסבב שהסרנים לא חפצו בהליכת דוד עמם
פן יהיה להם לשטן עד שהוצרך שאכיש אמר דוד שישוב לצקלג וזה היה סבה לו
שיוכל להשיג הגדוד ההוא כי לולא שלחו אכיש לא היה יכול ללכת שם והנה זאת
החומה הגבוהה שדלג אז להשיג הגדוד ההוא · הנה דרך האל ית׳ ומנהגו
בפעולותיו היא בתכלית השלמות · ואמרת השי׳ בדברי התורה היא צרופה שאין
בה סיגים אבל כל ענייניה מגיעי׳ לתועלת נפלא · הנה השי׳ מגן הוא לכל החוסים בו
להצילם מן הרעות הנכונות לבא עליהם והנה ענין התחסו׳ בו הוא התנהג בדרכי
התורה ולזה הקדים לזה אמרו אמרת יי׳ צרופה כי באמצעותה יהיה השי׳ מגן לאדם
ויתדבק בו השגחתו כמו שהתבאר מדברי התורה · כי מי אל מבלעדי יי׳ שיוכל להיות
מגן לכל החוסים בו הנה זה לא ישלם לזולתו מהאמצעיים שם הא׳ ית׳ ביני ובין
הנמצאות השפלות כי מהם יסודר פעם רע ופעם טוב ולא יוכלו לשנות סדור׳ ואולם
השי׳ לבדו יוכל על זה · ומי הוא גם כן תקיף לעזור לכל הקוראים אליו באופן ראוי
מבלעדי השם ית׳ הנה הוא האל אשר הוא מאזרי לתת לי חיל · והוא סבה שקפץ
דרכי ודלג אל התכלית השלם הדרוש והנה אמ׳ זה להפלגת מהירות הגעתו לדרכו
אל התכלית · והנה הוא שמני קל המרוץ כאילות · ובזה המהירות והמרוצה
העמידני על רוממות הצלחתי מה שלא היה ראוי להיות כן לפי המנהג כי המהירות
בעניינים יהיה טוב העצה ואולם היה כל זה מסודר ממך ולזה היה מגיע בו הטוב
בתכלית מה שאפשר · הנה השי׳ מפני השגחתו בי למד ידי למלחמ׳ עד שכבר הוריד
יתר קשת חזק מאד אל המקו׳ שמשם תהיה ירית החצי׳ כל א׳ מזרועותי והנה אמ׳ זה
כי בעת שהלך להלחם עם גלית לא רצה לקח׳ כלי המלחמ׳ כי לא נסה ואחר זה בזולת
למוד אחר והרגל היה מצליח מאד במלחמו׳ כמו שנזכ׳ בספורי דברי שאול והנה
אז נתת לי מגן ישעך שהגינות עלי שלא נפלתי ביד גלית הפלשתי · וענותך אותי
אז בעת הצרה ההיא תרבני ותגדל מעלתי כי זה היה סבה ששמהו שאול על אנשי
המלחמ׳ ושהיה חתן למלך כמו שנזכר בספור דבר שאול ומזה נתגלגלה הצלחתו
בהתפרסם לישראל טוב הצלחת דוד במלחמותיו ומזה גב׳ היתה סבה לשמור דוד
מנפול ביד שאול כי מיכל אשתו גלתה לו הסוד והצילה אותו · תרחיב צעדי תחתני
בברחי מפני שאול כשחש׳ להכותי בחניתו בעת היותי מנגן לפניו · ולא מעדו קרסולי
שאם הייתי נופל מהבהלה והפחד היה הורג אותי · ובזה האופן גם כן נתת לי כח
לרדוף אויבי ולהשיגם באופן שאשמידם ולא אשוב עד כלותם וזה היה בימי שאול
שהכה דוד מכה רבה בפלשתים ובעת רדפו אחר גדוד עמלק כששרפו צקלג והנה
אכלה אותם אז ואכה אותם באופן שלא יקומון ויפלו תחת רגלי · ואחר זה כשמלך
היה בעת אזרתני חיל למלחמה והכרע׳ אויבי תחתי כי תמיד היו אז במלחמה בית
שאול הולכים ודלים ובית דוד הולך וחזק · ואז נתת לי אויבי עורף כי אבנר ואנשי
היו בעת ההיא נסו עורף במלחמ׳ ואנשי דוד היו הולכי׳ ורודפים אותם בדרך שאחרית
מסכתי · והנה היו פונים אל השם ית׳ שיושיעם ואין מושיע אותם והיו מתפללים אל
יי׳ ולא ענם עד ששחקתי אותם כעפר ארץ וכטיט חוצות שירמסוהו ברגל וכתתו
העפר שבו ונשבר והיו כן אשברם וארמסם · והנה הצלת אותי מהמריבים אתי
מעמי כמו איש בשת ואבשלום ושבע בן בכרי · תשמרני להשים אותי לראש גוים
רבים והם הגוים שנצחתי אותם במלחמה שהיו לי לעבדים עד שעם לא ידעתי
יעבדוני וזה שכבר היו מואב וארם ואדום לעבדים לדוד · בני נכר יכחשו לי מרוב
יראתם ממני · לשמע אזן לבד היו נשמעים לי לעשות רצוני ואף על פי שלא ידעו
רוממות מעלתי וגודל הצלחתי · הנה בני נכר מרוב יראתם ממני היו נובלים
כנבול עלה מגפן כי מתלבם בקרבם מרוב הפחד והנה גם באחריה׳ שהיו נסגרי׳
בהם נפלו עליהם אימות מות ממני · הנה השי׳ העוזר אותי הוא חי וקיים תמיד
ותקפי שהוא השי׳ הוא ברוך לא יחסר כחו בעת מהעתים כמו הענין באשר הם
שהם תחת מערכות הככבים כי הם ישפיעו פעם טוב ופעם רע · ומי שהוא מנהיג
תוקף ישעי שהוא השי׳ אשר ישעי מסודר ממנו על דרך ההשגחה הפרטית הוא
תמיד רם ונשא על כל הנמצאות · ולזה אין לי לירא שיסור עזרו ממני בעת מהעתי׳ ·
הנה זה האל הוא הנותן נקמות לי מאויבי ומוריד עמי תחת ממשלתי והוא המוציא
אותי מאויבי שלא אפול בידם · והנך האל הזה מרומם אותי מקמי והם איש בשת
ואבשלום ושבע בן בכרי והצלתני מאיש חמסים והוא שאול · ואמר זה כי בחמס
היה רודפו ונראה גם כן מענייניו שכבר היה איש חמסי׳ כשיעויין בתכונותיו כמו
שזכרנו במה שקדם · על כן אודך יי׳ בגוים לתת לך תודה כמו שגמלתני
מהטובות ולשמך אזמר ואשבח · הנה השי׳ הוא תוקף ישועות מלכו שהוא דוד והוא
עושה חסד למשיחו שנתן המלוכה לדוד ולזרעו כל זמן שיתקיי׳ העולם כמו שירא׳
הבטחתו בזה על יד נתן הנביא :

ואלה דברי דוד האחרונים

ר״ל אחר שיימו דבר ספר תהלים בכללם ואחר זכרו דברי השירה

בזה המקום תמם דבריו בזה המאמר · נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הקם על כסא
המלוכה אשר משחו אלהי יעקב בשמן המשחה על יד נביאו והוא נעים זמירות
שחבר אלו הזמירות הערבות הנכללו׳ בספר תהלים שהם זמירות ישראל כי כל
הזמירות שישבחו ישראל ישבחו השם ית׳ באלו הזמירות · הנה רוח יי׳ דבר בי
בחברי הזמירות ההם ודברו היה על לשוני ומפיו חוברו אלו הזמירות ר״ל שכבר
חוברו ברוח הקדש · הנה כבר אמר אלהי יעקב ותקפו שאהיה מושל באדם מפני
היותי צדיק ומושל ביראת אלהים · והנה זריחת אורי והצלחתי תהיה כאור בקר
כעלות השחר שיזרח השמש אחר האור ההוא בדרך שיהיה האור הולך ונוסף כן
ממשלתי תתחזק תמיד · או ירצה בזה שיהיה כאור בקר בזריחת השמש שהוא אור
שלם ואחר זה מתמיד ונוסף והמשילו לשמש לפי שהוא קיים וכמו זה מלכותי
קיים ולזה אמר וכאשר כשמש נגדי כן הענין במלכות בית דוד אור בקר שלא
יסתר בו השמש בסבת העבים שיסתירוהו כמו שהיה הענין במלכו׳ ירבעם וחבריו
שלא היה במלכות ההוא אור כלל על דרך האמת והיה האור הנראה מהעבי׳ אשר
אין להם קיום כלל ולא יהיה גם כן האור ההוא מנגה שתתחדש ההארה ההיא
מנגה שיתחדש ממטר כשהיה בענן שיצא ממנו המטר איד קיטורי באופן שיברק
הברק כי האור ההוא הוא סר תכף וכן היה הענין במלכו׳ שאול שעמדה זמן מועט
כמו דשא מארץ שמהרה יצמח ומהרה יבש · הנה לא כן בית מלכותי עם אל כי
ברית עולם שם לי להיות המלוכה לי ולזרעי · הנה הברית הזאת סדורה וערוכה
בכל אשר תמשך לו הגדולה מזרעי לא תפקד מהם המשמש לה כי יהיה לישראל כל
ישע וכל חפץ וזה יהיה בעת שידבקו בשי׳ ויתנהגו בדרכי התורה כי לא תקצר יד
השם ית׳ מהגיע להם אז כל ישע ואף על פי שמצד ההשגחה הכוללת לא היו ראוי׳
לו כי מצד ההשגחה הפרטית יושיעם בכל עת ויגיע להם כל חפצם והיא שמורה
לזרעי אם תפסוק מלוכה לישראל וזה יהיה כאשר לא יצמיח ישר׳ ר״ל בעת שיסורו
מאחרי השי׳ כי אז לא תתקיי׳ להם מלוכה והשי׳ ישמרנה לזרעי כי מזרעי יבא מלך
ימלוך בישראל הוא ובניו כל הימים כמו שהתבאר בזולת זה המקום מדברי
הנביאים · ואולם אנשי הרשע כמו ירבעם וחבריו שמלכו ברשע לא ביראת
אלהים כמו הענין במלכותי הנה הם כקוץ מונד כלהם שלא יקחוהו האנשים ביד
ליראת פן תנקב ידם וגם לא יקרב אליו כי מצד תכונתו יבא אל היד ויזיקה כן האיש
שיקרב בבני הבליעל יזיקו · וימלא גופו ברזל החנית והעץ אשר הוא תקוע בו כי
מרוב השחתתו הקרבי׳ אליו לא יספיק לו הכנס הברזל בגוף אבל יכניס שם אחרין
עץ החנית · ובסוף הענין כשתשבת מלכותם שרוף ישרפו ולא ישאר מהם שארית :

יושב בשבת · דעת המתרגם וכן דעת רז"ל כי זה הפסוק על דוד ר"ל אלה שמות הגבורים אשר לדוד שהיה יושב בשבת וכו' אלה שמות גבורותיו של דוד ואת כך אלין שמהת גיבריא וגו' וגם ז"ל פי' יושב בשבת שהיה יושב בישיבה של תורה: ראש השלישי · ראש לג' האבות: עדינו העצני · בשעה שהיה עוסק בתורה מעדן עצמו כתולעת ובשעה שהיה יוצא למלחמה מקשה עצמו כעץ ויש מרבותינו ז"ל שאמרו כי על יואב אמר זה הפסוק שהיה חכם גדול וראש סנהדרין שנאמר תחכמוני ראש השלישי ולפי הפשט נראה כי גבור אחד היה מגבורי דוד וראש גבורי דוד היה ושמו עדינו העצני וכפר עליו שהיה חכם מוסף על גבורתו והיה יושב בשבת סנהדרין וחכמי ישראל והיה ראש להם וזהו שאמר ראש השלישי והוא כמו השלישים וכן לכרי ולרצים כמו לכרים ושלישים הוא לשון גדולה גדולים ושרים כמו השלישים אשר למלך ומבחר שלישיו ותחכמוני שם תואר מן חכמה וספר תגבורותיו על שמונה מאות חללים שהיה על שמונה מאות חלל כלומ' שהרג שמונה מאות אנשים במלחמה אחת וזהו בפעם אחת ובדברי הימים קורא אותו ישבעם ר"ל שהיה יושב בראש הגבורים הוא עם מה שכתוב כאן יושב בשבת ומה שאמר הנה על שמונה מאות חלל ושם אומר הוא עורר את חניתו על שלש מאות חלל בפני מלחמות היו ב פעמים הרג שמונה מאות ובאחר שלש מאות ומה שאמר הנה תחכמוני ושם בן חכמוני בן כמו בן חכמוני כמו בן חיל ר"ל בן חכמה או יהיה שם אביו תחכמוני כי אחד הוא וזה עדינו היה כנו: העצני · כתוב בה"א וקרי ביו"ד: בפעם אחד · כת' בדלת לשון זכר וקרי אחת בתי"ו לשון נקבה: אלעזר בן דודו · כך היה שמו בכתב בדודו וקרי דודו כמו וכתי' דדי ביו"ד: בן אחחי · ובדברי הימים האחוחי שם משפחתו היה לפיכך אמר בן אחחי ואמ' האחחי כמו בן קנז הקנזי: בשלשה גבורים · וקרי הגבורי' והענין אחד והג' גבורים הם הנזכרי' הנה עדינו ואלעזר ושמה בן אגא ר"ל בשלשת כי היה הפלשתי שהיה עמהם במלחמ' זאת עם דוד והוא היה ראש המלחמה הזאת: בחרפם · מבנין כבד הדגש כי האות משרת בנגינה ועניינו כמו חרף נפשו למות ענינו גלה וכן בחרפם גלו נפשם לסכנה על דרך וישלך את נפשו מנגד ואת כד חסידו פלישתאי דעתו כי בחרפם אומר על פלשתים אשר תהיה חרפה בפלשתי' מוספת ולפי הפשט בחרפם אומר על אלה הגבורים שגלו עצמם להלחם בפלשתים שנאספו שם להלחם וישראל עלו מפניהם ואלה שלשת הגבורים ירדו אליהם ואלעזר התגבר במלחמה זאת יותר מהשנים ועליו אמר הוא קם ויך בפלשתים: והעם ישבו אחריו · אחר ישובו כי כבר נסו מפני פלשתים כמו שאמר ויעלו איש ישראל ואמר ראו גבורת אלעזר שהיה מכה בפלשתים שבו אחריו: אך לפשט · כלומר לא היו צריכים להכות בפלשתים רק לפשט את החללים לבד שהיה מכה אלעזר: ואחריו שמה בן אגא הררי · ת' שמה בר אגא דמן הרר טוראה: לחיה · עיר פרזות שאין לה חומה והמקום ההוא נקרא אפס דמים כמו שאומר בדברי הימים כי שם היתה מלחמה זאת: מלאה עדשים · ובדברי הימים אמר מלאה שעורים שעורים היתה מלאה כי החלקה כבר נקצרה אלא שנשארו בתוכה עמרים מהשעורים ואותם העמרים היו מהעדשים ומהשעורים והיתה מלאה מהם ואמר הנה עדשים ושם אמר שעורים: ויתיצב · ובדברי הימים אמר ויתיצבו ר"ל הוא ואלעזר ואמר הנה ויתיצב כי שמה היה עיקר המלחמה ההיא: וירדו שלשה · וכתוב שלשים ר"ל הגדולים והגבורים שבשלישים כמו ושלישים על כלו וקרי שלשה כי השלשה היו אלה הגבורים אשר ירדו אל דוד: מהשלשים ראש · מהשלישים שהיו ראשי המחנות וכתי' מגברי רישי משריתא אבל הוא תרגם שלשים כמו שלישים: ויבואו אל קציר · בעת קציר כאלו אמר בקציר וכן אמר ואל האחרון יתן את העבות אשר אתן אליך כמו ובאחרון: אל מערת עדלם · ובדברי הימים אמר על הצור אל דויד אל מערת עדלם כי צור חזק וגבוה היה שם והיא המצודה שאמר ודוד אז במצודה וזה הענין היה כשהיה דוד בורח מפני שאול ובמלט אל מערת עדלם ועל המקום ההוא אמר כל ימי היות דוד במצודה: וחית פלשתים · מחנה פלשתים כמו שאומר בדברי הימים ומחנה פלשתים חנה בעמק רפאים וחיה הוא לשון קבוץ ועדה כמו חיתך ישבו בה כמו שיתך ומצב פלשתים · ובדברי הימים ונציב פלשתים ואחד הוא וכתי' ומצב ואסכרטיא כמו שתרגם נציבים בכל מקום וכן תרגם ויצא מצב פלשתים ופי' ומצב ונציב שרי החיל ואמר כי המחנה הגדול היה בעמק רפאים והשרים היו עם קצת החיל בבית לחם:

אמר לדוד יושב בשבת · יושב בשבת סנהדרין והוא תחכמוני והוא ראש השלישים וכן רב' ז"ל בגוי בחכמה ובגבורה בשלשה דברים הללו הוא ראש כמו שנאמר וכגון רב' ז"ל חכם ואמר וגבור חיל: עדינו העצני · כשעוסק בתורה כורך ומקשר עצמו כתולעת וכשיוצא למלחמה קשה כעץ והורג שמונה מאות חלל במלחמה אחת: בשלשה גבורים · המשולשים שבגבורים: בן דודו · כך שמו: בחרפם בפלשתים · חרפו כף נגלה בהם ולנצחם: אך לפשט · לחלוץ הנשקים לא היה איש לצריך להרוג אלא כולם פושטים אחריו את החללים: הררי · מן ההר: לחיה · לצייד כחית השדה: מהשלשים ראש · יונתן מגיברי רישי משריתא: ומצב פלשתים אז בית לחם · החיל היה חונה בעמק רפאים ושלחו מצב מלהם לבית לחם:

גברים חד כן י"ג חס"ה בריש תיבותא וקרי' וס"ש לל · ויעט העם אל שלל · גבדים ואחריו אלעזר בן דודי בן כתיב · אחד ולשלמה שנים עשר נצבים על כל ישראל · שבכה וכותרות על שני העמודים · כלך ויקח אסא את כל הכסף דמלכים · כלך וישבח כל עם הארץ דמלכים · מלך ויקשר עליו פקח בן רמליהו ·

אֵלֶּה שְׁמוֹת הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר לְדָוִד יֹשֵׁב בַּשֶּׁבֶת תַּחְכְּמֹנִי רֹאשׁ הַשָּׁלִשִׁי הוּא עֲדִינוֹ הָעֶצְנוֹ עַל־שְׁמֹנֶה מֵאוֹת חָלָל בְּפַעַם אֶחָד׃ וְאַחֲרוֹ אֶלְעָזָר בֶּן־דֹּדִי בֶּן־אֲחֹחִי בִּשְׁלֹשָׁה גִבֹּרִים עִם־דָּוִד בְּחָרְפָם בַּפְּלִשְׁתִּים נֶאֶסְפוּ־שָׁם לַמִּלְחָמָה וַיַּעֲלוּ אִישׁ יִשְׂרָאֵל׃ הוּא קָם וַיַּךְ בַּפְּלִשְׁתִּים עַד כִּי־יָגְעָה יָדוֹ וַתִּדְבַּק יָדוֹ אֶל־הַחֶרֶב וַיַּעַשׂ יְהוָה תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהָעָם יָשֻׁבוּ אַחֲרָיו אַךְ לְפַשֵּׁט׃ וְאַחֲרָיו שַׁמָּא בֶן־אָגֵא הָרָרִי וַיֵּאָסְפוּ פְלִשְׁתִּים לַחַיָּה וַתְּהִי־שָׁם חֶלְקַת הַשָּׂדֶה מְלֵאָה עֲדָשִׁים וְהָעָם נָס מִפְּנֵי פְלִשְׁתִּים׃ וַיִּתְיַצֵּב בְּתוֹךְ־הַחֶלְקָה וַיַּצִּילֶהָ וַיַּךְ אֶת־פְּלִשְׁתִּים וַיַּעַשׂ יְהוָה תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה׃ וַיֵּרְדוּ שְׁלֹשִׁים מֵהַשְּׁלֹשִׁים רֹאשׁ וַיָּבֹאוּ אֶל־קָצִיר אֶל־דָּוִד אֶל־מְעָרַת עֲדֻלָּם וְחַיַּת פְּלִשְׁתִּים חֹנָה בְּעֵמֶק רְפָאִים׃ וְדָוִד אָז בַּמְּצוּדָה וּמַצַּב פְּלִשְׁתִּים אָז בֵּית לָחֶם׃

(Marginal notes: ד"פ בקמ' · ל ותס' ל ותס' · העצני ק' · אחת' ק' · הגבורים ק' · ד' · ז"חס · ואחריו ק' · סלשה ק' · כת' ח"ס כקמ' · ק' · ב' וחס)

אלה אִלֵּין שְׁמָהַת גִּבָּרַיָא דַּהֲווֹ עִם דָּוִד גִּבָּרֵיהּ רֵישֵׁי מַשְׁרִיָתָא יָתִיב עַל כּוּרְסֵי דִינָא וְכָל נְבִיַּיָא וְסָבַיָא סַמְּכִין לֵיהּ מְשִׁיחַ בִּמְשַׁח קוּדְשָׁא בְּחִיר וּמְפַנֵּק שַׁפִּיר בְּרֵיוֵיהּ וְאַף כַּחֲזְוֵיהּ חַכִּים בְּחוּכְמְתָא וְכוּלְּהוֹן בְּעֵצָה גִּיבַּר בִּגְבוּרְתָא רֵישׁ גִּיבָּרַיָא הוּא כַּהֲקַן בְּמָנֵי זֵינָא נָפֵק בְּפוּם קְלָא וְנָצַח בִּקְרָבָא וּכְתַב עַל יְדֵי סוּרְנְיָתֵיהּ תְּמָנֵי מְאָה קְטִילִין בְּזִמְנָא חֲדָא׃ ואחריו וּבָתְרוֹהִי אֶלְעָזָר בַּר דּוֹדִי בַּר אֲחוֹהִי בִּתְלָתָא גִּבָּרַיָא עִם דָּוִד כַּד חַסִּידוּ פְּלִשְׁתָּאֵי וְאִתְכְּנִישׁוּ תַמָּן לְאַגָּחָא קְרָבָא וּסְלִיקוּ אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל׃ הוא הוּא קָם וּקְטַל בִּפְלִשְׁתָּאֵי עַד דְּלָאִית יְדֵיהּ וְאִדְבֵּיקַת יְדֵיהּ עִם חַרְבָּא וַעֲבַד יְיָ פּוּרְקָנָא רַבָּא בְּיוֹמָא הַהוּא וְעַמָּא תָּבַת בָּתְרוֹהִי בְּרַם לְחַלָּצָא קְטִילַיָּא׃ ובתרוהי שַׁמָּא בַּר אָגָא דְּמִן הַר טוּרָאָה וְאִתְכְּנִישׁוּ פְלִשְׁתָּאֵי לְחַיְתָא וַהֲוַת תַּמָּן אַחְסָנַת חַקְלָא מַלְיָא טְלוֹפְחִין וְעַמָּא אַפֵּךְ מִן קֳדָם פְּלִשְׁתָּאֵי׃ ויתיצב וְאִתְעַתַּד בְּגוֹ אַחְסַנְתָּא וְשֵׁיזְבֵיהּ וּקְטַל יָת פְּלִשְׁתָּאֵי וַעֲבַד יְיָ פּוּרְקָנָא רַבָּא׃ וירדו וּנְחַתוּ תְּלָתָא גִּבָּרַיָא מִגִּבָּרֵי רֵישֵׁי מַשְׁרִיתָא וַאֲתוֹ לְחַצְדָא לְוָת דָּוִד לִמְעָרַת עֲדֻלָּם וּמַשְׁרִיַת פְּלִשְׁתָּאֵי שָׁרְיָא בְּמֵישַׁר גִּבָּרַיָא׃ ודוד וְדָוִד בְּכֵן בְּחַקְרָא וְאִיסְטַרְטִיג פְּלִשְׁתָּאֵי בְּכֵן בְּבֵית לָחֶם׃

עם כה אבד יי' הלוך ועבדת כשער · ארץ לקול תהו הבון מים קדמא · דבר ויבא ויעש יי' כאשר דבר · כלכם ודבר אתו טבות דירכיה · רשע הנפש החטאת היא תמות · עבים צדיק הוא יי' כי פיהו מריתי ·

רלבג

יושב בשבת תחכמוני · ידמה שזה היה לשבת עדינו העצני וכן היה הענין בספור התארים שזכר לו בזה הענין ואחשב שקראו יושב בשבת תחכמוני מרוב היכנו החכמה היה שוכח על מלאכ' אחרת ומתעסק תמיד בקנין החכמה: ראש השלישי · קראו בזה התאר לפי שהיה ראש באלו השלשה גבורים שזכר אלה והם עדינו העצני אלעזר בן אחחי שמה בן אגא הררי: בחרפם בפלשתים · ירצה שהם היו מחרפים בפלשתים להתגבר עליהם שלא יכלו להם במלחמה כמו שהיה מחרף גלית הפלשתי מערכות ישראל: עד כי יגעה ידו ותדבק ידו בחרב · הנה יגעה ידו מרוב התנועה וההכאות שהכה בפלשתים ונתדבק ידו בחרב כי כבר מהתכבץ כח הפשיטה ונשארו כפופי' או היה זה מרוב הדם הנגר ביד והבאור הראשון הוא נראה יותר: אך לפשט · ר"ל לפשט החללים: ויאספו פלשתים לחיה · ר"ל שכבר נאספו לקחת המחיה משדה והיא התבואות ומיני קטנית ומה שדומה לזה ממה שהוא מזון: וירדו שלשה מהשלשים ראש · ר"ל שכבר ירדו שלשה שהיו ראש מהשלשים גבורים שנזכר אחר זה: וחית פלשתי' · היא עדת פלשתים: ומצב פלשתים · הם האנשים ההולכים לפני החיל והם בעלי הגבורות:

ויתאו

מי ישקני מים. אמרו רבותינו הוצרך לשאול שאלה מסנהדרין היושבים בשער בית לחם: הדם ההלכים. לשון תמיהה: ויסך אותם לה'. כך אמ' מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי כל המוסר עצמו למיתה על דברי תורה אין אומרין שמועה מפיו ומתוך יסך אותם לה' דאמריכהו משמיה דגמר': ועד השלשה לא בא. ולתלת גברין לא מטא: את שני אריאל מואב. ית תרין רברבי מואב ורבותינו אמרו שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני: אריאל מואב. על שם שבכאו דוד שבא מרות המואביה: כל

מי ישקני מים. כמשמעו שהתאוה לאותן המים שהיו יקרים וטובים ומימי קציר היה כמו שאומר ובאותן הימי' אדם מתאוה למים קרים מפני החום אולי במבור שהיה שם דוד לא היו שם מים טובי' ואחר שהביאו אותם נתחרט על ששמו עצמם שלשת הגבורים אלה בסכנה גדולה בעבור תאותו אל המים. ולא אבה לשתותם שהיה חושב בנפשו אילו שתה אותם כאילו שתה דמם. כי בנפשותם הביאום: ויסך אותם לה'. כלומר שפכם לארץ לשם יי' כי לא היה שם מזבח. ומה שכתבו רז"ל בעניין זה הם דברים של תימה כי חברו שני העניינים האלה כאחד והיו בשני המקומות כי דבר חלקת השדה היה באפס דמים ודבר המים היה במערת עדולם. והם פי' מי ישקני מים דרך משל כי המים הם התורה כמו הוי כל צמא לכו למים ופירוש מי ישקני מים הלכה שנצרכ' לו לשאול מסנהדרין שהיו בבית לחם וזהו שאמר מבאר בית לחם אשר בשער כמו השערה אל הזקנים והשלכה אשר הוצרכה לשאול מהם הוא דבר חלקת השדה מלאה עדשי' ושעורים ונחלקו בדבר זה מהם אמרו כי הגדישים משעורים ומעדשים היו מישראל ופלשתים היו טמונים בהם ושאל דוד אם יש לו רשות לשלוח אש בגדישים בעבור שישרפו עמם הפלשתים ושלחו לו אסור להציל עצמו בממון חבירו אבל אתה מלך ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו ומהם אמרו כי הגדישי' משעורים היו של ישראל והגדישים של עדשים היו של פלשתים ושאל אם יש לו רשות לתת השעורים לפני הבהמות שהיו עמו לאכול וישלם חילופם לבעלי השעורי' מגדישי העדשי' ושלחו לו אבול ישיב רשע גזלה ישלם הע"פ שמשלם נקרא רשע אבל אתה מלך ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו

קור ג' כתיב באר וסי' ויתאוה דוד ויאמר. ויבקעו שלשת הגברי' במחנה פלשתי'. והכה את הארי בתוך: ויאמר ין בטעמ' בקריאה וסי' קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת. ויאמר מי איפוא הוא הצד ציד. ויאמר הגי

וַיִּתְאַוֶּה דָוִד וַיֹּאמַר מִי יַשְׁקֵנִי מַיִם מִבֹּאר בֵּית־לֶחֶם אֲשֶׁר בַּשָּׁעַר׃ וַיִּבְקְעוּ שְׁלֹשֶׁת הַגִּבֹּרִים בְּמַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים וַיִּשְׁאֲבוּ־מַיִם מִבֹּאר בֵּית־לֶחֶם אֲשֶׁר בַּשַּׁעַר וַיִּשְׂאוּ וַיָּבִאוּ אֶל־דָּוִד וְלֹא אָבָה לִשְׁתּוֹתָם וַיַּסֵּךְ אֹתָם לַיהוָה׃ וַיֹּאמֶר חָלִילָה לִּי יְהוָה מֵעֲשֹׂתִי זֹאת הֲדַם הָאֲנָשִׁים הַהֹלְכִים בְּנַפְשׁוֹתָם וְלֹא אָבָה לִשְׁתּוֹתָם אֵלֶּה עָשׂוּ שְׁלֹשֶׁת הַגִּבֹּרִים׃ וַאֲבִישַׁי אֲחִי יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה הוּא רֹאשׁ הַשְּׁלֹשִׁי וְהוּא עוֹרֵר אֶת־חֲנִיתוֹ עַל־שְׁלֹשׁ מֵאוֹת חָלָל וְלוֹ־שֵׁם בַּשְּׁלֹשָׁה׃ מִן־הַשְּׁלֹשָׁה הֲכִי נִכְבָּד וַיְהִי לָהֶם לְשָׂר וְעַד־הַשְּׁלֹשָׁה לֹא־בָא׃ וּבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע בֶּן־אִישׁ־חַי רַב־פְּעָלִים מִקַּבְצְאֵל הוּא הִכָּה אֵת שְׁנֵי אֲרִאֵל מוֹאָב	וְחַמִידַת נַפְשָׁא דְדָוִד וַאֲמַר מַן יַשְׁקִינַנִי מַיָּא מִגּוּבָּא דְבֵית לֶחֶם דִּי בְתַרְעָא׃ וּבְזָעוּ תְּלָתָא גִּבָּרַיָּא בְּמַשִּׁירְיַת פְּלִשְׁתָּאֵי וּמְלוֹ מַיָּא מִגּוּבָּא דְבֵית לֶחֶם דִּבְתַרְעָא וּנְסִיבוּ וְאַיְתִיאוּ לְוָת דָּוִד וְלָא אֲבָה לְמִשְׁתֵּיהוֹן וַאֲמַר לְנַסָּכָא יַתְהוֹן קֳדָם יְיָ׃ וַאֲמַר חַס לִי מִן קֳדָם יְיָ מִלְמֶעְבַּד דָּא הֲדַם גֻּבְרַיָּא דַאֲזַלוּ בְּנַפְשַׁתְהוֹן וְלָא אֲבָא לְמִשְׁתֵּיהוֹן אִלֵּין עֲבָדוּ תְּלָתָא גִּבָּרַיָּא׃ וַאֲבִישַׁי אֲחוּהִי דְיוֹאָב בַּר צְרוּיָה הוּא רֵישׁ גִּבָּרֵי וְהוּא תַבֵּית יַת מוֹרַנִיתֵיהּ עַל תְּלַת מְאָה קְטִילִין וְלֵיהּ שׁוּם בִּתְלָתָא גִּבָּרַיָּא׃ מִן גִּיבָּרַיָּא הֲוָה יַקִּיר וַהֲוָה לְהוֹן לְרַב וְלִתְלַת גִּבָּרִין לָא מְטָא׃ וּבְנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע בַּר גְּבַר דָּחִיל חֶטְאִין דִּילֵיהּ עוֹבָדֵי מִקַּבְצְאֵל הוּא קְטַל יַת תְּרֵין רַבְרְבֵי מוֹאָב

קרא שמו יעקב. ילך נא אדני בקרבנו כי עם קשה. וישמע דוד כי מת נבל. את אלהי אשר עשיתי דמיכה. ויאמר שלחני נא כי זבח. ויאמר אליו דוד התורידני אל הגדוד תנינא דפסוק. ויאמר עד אשר אם שאר ערים. ויאמר חלילה לי יי'. ויאמר בא אל בינות לגלגל. ויאמר חזהאל. ואני באתי בית שמעיה. ויאמר עבד מלך הכושי אל ירמיהו. וג' כטעמא ואמרת וסימ' לעבד מלך הכושי. הנבא על אדמת ישראל ואמרת הלא עוד. ואמרה לפני יי' אלהיך בערתי הקדש:

רלבג

ויסך אותם לה'. מזה המקום למדנו שכבר ונסכו מים לשם שאם לא היה כעשה זה במקדש לא היה דוד מנסכם לה' ולפי שלא מצאנו מקום יורה ראוי לזה הנסוך מחג הסוכות וזה לסבות האחת כי השם בחר אז שיקחו מהכמחים הגדולי' על המי' כאמרו ונסף בן ענבות וערבי נחל והסבית כי אז ראוי לבקש המים מהשם וכמו שיקרבו העומר בפסח לבקש ברכת הקציר והבכורים בעצרת לבקש ברכת פירות האילן כן יקרבו המים בחג הסוכות לבקש מהשם ברכת הגשמים כי אז יבא עת הזריע' וצריכו לגשמים והשלישית כי שם לבד תמצא ההערה בתורה על רבוי הנסכים הנה ראוי שיהיו אלו הנסכים בחג הסוכות בזה האופן: ואבישי אחי יואב בן צרויה הוא ראש השלשה. ר"ל שהוא היה היותר נכבד מן השלשה שהיו ראש לשלשים הגבורים הנזכרים אחר זה: מן השלשה הכי נכבד ויהי להם לשר ועד השלשה לא בא. אך לא בא למעלת השלשה הראשונים שהיה עדינו העצני ראש להם: ובניהו בן יהוידע בן איש חיל רב פעלים מקבצאל. הנה תאר אותו שמעלת הגבורה באה לו מאבותיו ולזה אמ' עליו שהוא בן איש חיל ר"ל שאביו היה גבור חיל והיה רב פעלי' בעניני הגבורה כי עשה פעולות רבות מיוחסות לגבור והוא היה מעיר קבצאל שהיתה לגורל בני יהודה והנה הכתוב כנה בן איש חי הנה הרצון שגבור כי הגבור יראה בו פעל החיות יותר מזולתו ומזה גם כן אמרו כי חיו' הנה ר"ל רשות הכח והגבורה: הוא הכה את אריאל מואב. הנה המגדל החזק יקרא אריאל ולזה נקרא בית המקדש אריאל והרצון בו שהוא הכה אנשי המגדלי' החזקי' אשר שהיו במואב והמלה מורכבת מארי ומאל ועניינו ארי תקיף כי הארי הוא רב הגבורה ואפשר גם כן שהיה בהם צורת אריה להורות על התוקף והחוזק: והוא

ופי' ויתיצב בתוך החלקה ויצילה שלא הניח דוד לשרוף את הגדישים או להאכילם לבהמותיו ופי' ולא אבה דוד לשתותם שלא אמר הלכ' זו בשם שלשה אלא כך אמר מקובלני מבי' דינו של שמואל הרמתי כל המוסר עצמו למיתה על דברי תורה אין אומרין דבר שמועה מפיו ומאי ויסך אותם ליי' דאמרינהו משמי' דגמרא. ודברים אלה רחוקים מאד מדרך הפשט כי הפסוקים הם ספור הגבורי' אשר לדוד ומספר הגבורות אשר עשה כל אחד מהשלשה הראשונים ומה שעשו שלשת האחרונים בהביאם המים ולא היה שאלת ההלכה בחלקה ההיא אבל מלחמה גדולה היתה עד שנס ישראל מפני פלשתים כמו שאמר הכתוב ושמה התגבר והתיצב בתוך זאת החלקה והצילה שלא שרפו אותה פלשתים ואמר שהכה בפלשתים ואמר ויעש יי' תשועה גדולה ואין להבין בכל זה אלא פשט הכתו' כמו שהוא ומהם אמרו כי מה שאמר במקום אחר מליאה עדשים שתי שדות היו אחת של שעורים ואחת של עדשים ומהם אמרו כי בשתי שנים היה הדבר הזה בשנה אחת שהיו בחלקה זאת היתה מלאה עדשים ובשנה האחרת היתה מלאה שעורים ויש מרבותי' ז"ל שפי' דברים אלה כמשמען שנתאוה דוד למים אבל אמרו כי הזמן הזה היה חג הסכות שהיו מנסכין בו המים ובמה עשה דוד שם כי היתר הבמות היה אז וכבך מים אלו בבמה ואמרו למה שלח שלשה אחד היה הורג ואחד היה מפנה ההרוגי' ואחד מכניס כלוחית בטהרה ודברי אלה קרובים מן הראשונים ות"ת ויסך אותם ליי' ואמר לנסכא יתהון קדם יי': חלילה לי יי'. כמו מיי' וכן אלחנן בן דודו בית לחם מבית לחם או יהיה יי' קריאה כבגד השם יתברך: הוא ראש השלישי. כן כתיב וקרי השלשה והכתוב הוא מן שלישים על כלו ופי' ראש השלשה מביאי המים והיה לו שם בהם כי היה נזכר בגבורה עמהם ומה שאמר מן השלשה הכי נכבד ויהי להם לשר כפל דבר לחזק העניין כי כן דרך הלשון ובדברי הימים מן השלשה בשנים נכבד ונראה כי הוא היה אחד מהשלשה והיה נכבד מהשנים ושר עליהם ומה שאמר הנה מהשלשה הכי נכבד ר"ל משלשתם כי הוא היה אחד מהם ומה שאמר ועד השלשה לא בא ר"ל עד שלשה הראשוני' והם עדינו ואלעזר ושמה לא הגיע עד גבורתם ות"י ולתלת גבורין לא מטא כלומר לא הגיע בגבורתו לשלשה הגבורות שעשו השלשה: בן איש חי' בן כתיב וקרי' איש חיל כי יהוידע אביו גם כן היה גבור חיל. ומה שכתוב חי דרשו בו שהיה צדיק גמור וצדיקים אפילו במיתתם קרואים חיים ות"י בן איש חיל בר גבר דחיל חטאין: רב פעלים. שהיה גדול במעשים טובים: מקבצאל. שם מקום נזכר בנחלת בני יהודה קבצאל ועדר ויגור ורבו' ז"ל דרשו שהרבה פעלים וקבץ לתורה: את שני אריאל מואב. כתרגומו ית תרין רברבי מואב והיא מלה מורכבת מן ארי ומן אל וארי יש לו גבורה ואל הוא לשון חוזק וא"ע שהיה בניהו כהן ואסור להטמא למתים להלחם באויבי יי' הוא מצוה כשמצוה הקב"ה להלחם בשבעה גוים ובשאר האומות המצרות לישראל לא חלק בין כהנים לישראל וכן בזה להיות כהן משוח מלחמה ולהכנס עם ישראל למלחמה והנה פנחס טמא עצמו למצוה כשהרג זמרי וכזבי וכן הלך למלחמת מדין עם ישראל: והכה

רדק

והכה את האריה · הא כתוב ולא קרי והענין אחד ארי או אריה : ביום השלג · אמרו כי האריה ביום צנה ושלג · כוספת גבורתו ובדברי רז"ל את שני אריאל שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני ואריאל שם בית המקדש כמו הוי אריאל ופי' מואב שבנה אותו שלמה שבא מרות המואביה ומה שאומר ביום השלג

רלבג

והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביו' השלג · אמ' ביום השלג להורות על רוב גבורתו שעם היו' כחו אז חלוש מצד התגבורת הקור והיה גם כן בתוך הבור שם ישלוט הקור יותר לקרירות המקום ההוא ולא היו לו ולאריה מנוס שלא ישחית האחד את האחר עם כל זה ירד בניהו בן יהוידע הכהן הגדול ולא ירא שיזיקהו הארי ב

הבארתי חד מן ד' זוגין מן ב' ב' קדמא מפיקא' ותניין לא מפיק א' וסימ' נמסר בסדר מקץ : ויוסף ג' ברליש' תוספ' וסימ' ויוסף יי' אלהיך אל העם כהם וכהם · ישמע חכם ויוסף לקח · הודע לצדי' ויוסף לקח · א' מלרע וב' מלעיל :

וְהוּא יָרַד וְהִכָּה אֶת־הָאֲרִיָּה בְּתוֹךְ הַבֹּאר בְּיוֹם הַשָּׁלֶג : וְהוּא הִכָּה אֶת־אִישׁ מִצְרִי אֲשֶׁר מַרְאֶה וּבְיַד הַמִּצְרִי חֲנִית וַיֵּרֶד אֵלָיו בַּשָּׁבֶט וַיִּגְזֹל אֶת־הַחֲנִית מִיַּד הַמִּצְרִי וַיַּהַרְגֵהוּ בַּחֲנִיתוֹ : אֵלֶּה עָשָׂה בְּנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע וְלוֹ־שֵׁם בִּשְׁלֹשָׁה הַגִּבֹּרִים : מִן־הַשְּׁלֹשִׁים נִכְבָּד וְאֶל־הַשְּׁלֹשָׁה לֹא־בָא וַיְשִׂמֵהוּ דָוִד אֶל־מִשְׁמַעְתּוֹ : עֲשָׂהאֵל אֲחִי־יוֹאָב בַּשְּׁלֹשִׁים אֶלְחָנָן בֶּן־דֹּדוֹ בֵּית לָחֶם : שַׁמָּה הַחֲרֹדִי אֱלִיקָא הַחֲרֹדִי : חֶלֶץ הַפַּלְטִי עִירָא בֶן־עִקֵּשׁ הַתְּקוֹעִי : אֲבִיעֶזֶר הָעַנְּתֹתִי מְבֻנַּי הַחֻשָׁתִי : צַלְמוֹן הָאֲחֹחִי מַהְרַי הַנְּטֹפָתִי : חֵלֶב בֶּן־בַּעֲנָה הַנְּטֹפָתִי אִתַּי בֶּן־רִיבַי מִגִּבְעַת בְּנֵי בִנְיָמִן : בְּנָיָהוּ פִּרְעָתֹנִי הִדַּי מִנַּחֲלֵי גָעַשׁ : אֲבִי־עַלְבוֹן הָעַרְבָתִי עַזְמָוֶת הַבַּרְחֻמִי : אֶלְיַחְבָּא הַשַּׁעַלְבֹנִי בְּנֵי יָשֵׁן יְהוֹנָתָן : שַׁמָּה הַהֲרָרִי אֲחִיאָם בֶּן־שָׁרָר הָאֲרָרִי : אֱלִיפֶלֶט בֶּן־אֲחַסְבַּי בֶּן־הַמַּעֲכָתִי אֱלִיעָם בֶּן־אֲחִיתֹפֶל הַגִּלֹנִי : חֶצְרַו הַכַּרְמְלִי פַּעֲרַי הָאַרְבִּי : יִגְאָל בֶּן־נָתָן מִצֹּבָה בָּנִי הַגָּדִי : צֶלֶק הָעַמֹּנִי נַחְרַי הַבְּאֵרֹתִי נֹשְׂאֵי כְּלֵי יוֹאָב בֶּן־צְרֻיָה : עִירָא הַיִּתְרִי גָּרֵב הַיִּתְרִי : אוּרִיָּה הַחִתִּי כֹּל שְׁלֹשִׁים וְשִׁבְעָה :

וַיֹּסֶף אַף־יְהוָה לַחֲרוֹת בְּיִשְׂרָאֵל וַיָּסֶת אֶת־דָּוִד בָּהֶם לֵאמֹר לֵךְ מְנֵה אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאֶת־יְהוּדָה :

וְהוּא נְחַת וּקְטַל יַת אַרְיָא בְּגוֹ גוּבָּא בְּיוֹמָא דְתַלְגָא : וְהוּא קְטַל יַת גַּבְרָא מִצְרָאָה גְּבַר דְּחֵיזוּ וּבִידָא דְמִיצְרָאָה מוֹרְנִיתָא וּנְחַת עֲלוֹהִי בְּחוּטְרָא וַאֲנִיס יַת מוֹרְנִיתָא מִידָא דְמִיצְרָאָה וְקַטְלֵיהּ בְּמוֹרְנִיתֵיהּ : אִילֵין עֲבַד בְּנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע וְלֵיהּ שׁוּם בִּתְלָתָא גִּיבָּרַיָּא : מִן גִּיבָּרַיָּא יַקִּיר וְלִתְלָת גִּבּוֹרַן לָא מְטָא וּמַנְיֵיהּ דָּוִד עַל מִשְׁמַעְתֵּיהּ : עֲשָׂהאֵל אֲחוּהִי דְיוֹאָב בְּגִיבָּרַיָּא אֶלְחָנָן בַּר דּוֹדוֹ דְּמִבֵּית לָחֶם : שַׁמָּה דְּמִן חֲרוֹד אֱלִיקָא דְמִן חֲרוֹד : חֶלֶץ דְּמִן פֶּלֶט עִירָא בַּר עִקֵּשׁ דְּמִתְּקוֹעַ : אֲבִיעֶזֶר דְּמִן עֲנָתוֹת מְבֻנַּי דְּמִן חוּשָׁת : צַלְמוֹן דְּמִן אֲחוֹחַ מַהְרַי דְּמִן נְטוֹפָה : חֵלֶב בַּר בַּעֲנָא דְמִנְּטוֹפֶת אִתַּי בַּר רִיבַי מִגִּבְעֲתָא דִּבְנֵי בִנְיָמִן : בְּנָיָהוּ דְּמִפִּרְעָתוֹן הִדַּי דְּמִנַּחֲלֵי גָעַשׁ : אֲבִי עַלְבוֹן דְּמִן עַרְבַת עַזְמָוֶת דְּמִבַּרְחוּם : אֶלְיַחְבָּא דְּמִשַּׁעַלְבוֹן בְּנֵי יָשֵׁן יְהוֹנָתָן : שַׁמָּה דְּמִן הַר טוּרָאָה אֲחִיאָם בַּר שָׁרָר דְּמִטּוּר גָּבוֹהַּ : אֱלִיפֶלֶט בַּר אֲחַסְבַּי בַּר מַעֲכַת אֱלִיעָם בַּר אֲחִיתוֹפֶל גִּילוֹנָאָה : חֶצְרַי דְּמִן כַּרְמְלָא פַּעֲרַי דְּמִן אֲרָב : יִגְאָל בַּר נָתָן דְּמִצּוֹבָא בְּנֵי מְשֵׁיבַט גָּד : צֶלֶק דְּמִבְּנֵי עַמּוֹן נַחְרַי דְּמִן בְּאֵרוֹת נָטֵיל זַיְנֵיהּ דְּיוֹאָב בַּר צְרוּיָה : עִירָא דְּמִן יֶתֶר גָּרֵב דְּמִן יֶתֶר : אוּרִיָּה חִתָּאָה כָּל גִּבָּרַיָּא תְּלָתִין וּשְׁבַע : וְאוֹסִיף רוּגְזָא דַּיְיָ לְמִתְקַף בְּיִשְׂרָאֵל וְגָרֵי יַת דָּוִד בְּהוֹן לְמֵימַר אֵיזֵיל מְנֵי יַת יִשְׂרָאֵל וְיַת דְּבֵית יְהוּדָה :

דרשו בו איכא דאמרי דתבר גזיזי דברדא ונחית וטביל ואיכא דאמרי דתנא סיפרא דבי רב ביומא דסתוא וכל אלה דברים רחוקי' מדרך הפשט כי הכתוב מספר גבורות כל אחד מהם לא תלמודו וחכמתו וכתי' ה הפסוקים על דרך הפשט : אשר מראה · כתוב ר"ל איש מצרי אשר היה לו מראה וגדול וקרי איש מראה כמשמעו ו ובדברי הימי' איש מדה והענין אחד כי איש מדה ר"ל מדה גדולה כמו אנשי מדו' ואיש מראה ר"ל בעל פרצוף גדול : ולו שם בשלשה הגבורי' · המביאים את המים : מן השלשים נכבד · מן השלשי' הגבורים שזכר אחר אלה ות"י מן גיבריא יקיר תרגם השלשים כמו השלישים : ואל השלשה לא בא · תחכמוני ואלעזר ושמה ות"י ולתלת גבורן לא מטא כלומר לא הגיע בגבורתו לשלש הגבורו' שעשו השלשה : וישימהו דוד אל משמעתו · אל עצתו או פי' שהפקידו על אנשי משמעתו והם הכרתי והפלתי כמו שאמר למעלה ובניהו בן יהוידע על ה הכרתי ועל הפלתי : עשהאל אחי יואב בשלשים · במספר השלשים היה והם שלשי' גבורי' שמנו עד אוריה החתי ויונתן ת תרגם בגיבריא : אלחנן בן דודו · כך היה שמו דודו וכ"תי בר דודו : בית לחם · מבית לחם וכן השמרו לכם עלות בהר מ מעלות : שמה החרדי · הראשון רי"ש והשני דל"ת וכן א אליקא החרדי הראשון רי"ש ו והשני דל"ת ושניה' ליחס מקומם כתרגומו דמן חרוד וכן הוא כ במסרה ובפסוק : בני ישן יהונתן · כמו ובני פלוא אליאב ובני דן חושים : שמה הררי · כתרגומו דמן הרר טוראה : אחיאם בן שרר האררי · האלף כהא ותרגומו דמטור גבוה : חצרו · כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד : הארבי · בבי"ת : נושאי כלי יואב · כתוב בוי"ו לשון רבי' ר"ל על צלק ועל נחרי וקרי נושא על נחרי : כל שלשים ושבעה · אלה השלשים המנויי' הם מעשהאל עד אוריהו ושלשת הראשונים תחכמוני אלעזר ושמה ושלשה מביאי המים הם שמה ואבישי

בן צרוי' היה אחד מאלה הג' כמו שפירשנו ובניהו בן יהוידע הרי שבעה ויואב לא הוצרך למנות כי שר צבא היה : ויוסף אף יי' · לא ידענו זה החרון למה היה אם היה רע ביושר דוד היה מבער אותו אולי היה ביושר' עוברי עבירה בסתר ומה שאמ' ויוסף כי דבר אבשלו' חרון אף היה מיי' על ישר' הע"פ שהיה הדבר ההוא לעונש דוד שברח מפני בנו ושכב עם נשיו וג"כ נענשו ישראל שנגפו בעת ההיא כ' אלף ביום אחד אך הדבר ההוא היתה סבה מאת יי' לחרות בישר' על מעשים רעים שהיה בסתר בהם וכן עתה הוסיף אף יי' לחרות בישראל על נסתרו' שהיו ביניהם כי אילו היו גלויו' לא הניחם דוד ולפי שלא היו גלויות הענישם הא' על ידי סבה כי כל משפטיו צדק ואמת והסית את דוד ונתן בלבו שימנה אותם או אמר ויוסף על הרעב שהיה שלש שנים ואע"פ שנגלה אותו העון חרון אף היה על כל ישראל ועתה הוסיף לחרו' בהם והסית את דוד שימנה אותם וכבר היה דבר זה נודע בישראל מן התורה כי אם ימנו את ישראל שלא יתנו איש כופר נפשו שיהיה בהם נגף ואפילו ימנה אותם לצורך וזהו דוד את יואב שימנה אותם והיה קשה בעיני יואב לעשות זה הדבר לפי שידע שיחסרו וכן אמ' בדברי הימים למה יהיה לאשמה לישראל ואע"פ שיקח מהם כסף או שום דבר כיון שימנה אותם שלא לצורך יחסרו כמו שפי' למעלה בפסוק ויפקדם בטלאי' ואמרו רז"ל כל זמן שמנמו ישר' לצורך לא חסרו שלא לצורך חסרו כמו בימי דוד לפיכך היה קשה בעיני יואב לעשות זה הדבר עד שחזק דבר המלך אל יואב ועל שרי החיל ומה שאמר ויסת את דוד בהם כלומר שם בלבו למנותם ומה שאמר לאמר לך מנה את ישראל הוא בלב דוד שיאמר לאחר מכריו לך מנה את ישר' לא שהאל אמר לו בנבואה לך מנה שאם כן איך אמר דוד חטאתי מאד ואם האל אמר לו מה חטא אלא שסם בלבו למנותם בעבור עון ישראל ודוד לא ידע כי מיי' הוא ות"י וגריית דוד בהון והזכיר שהיה בלבו למנותם הוא השטן שנאמר בדברי הימים : ויוסף

בירידתו שם והכה האריה לרוב גבורתו : ולו שם בשלשה הגבורים · ר"ל שכבר היה לו שם בשלשה הגבורים האלו שהיו ראשם מהשלישים אך מדרגתו לא באה אל מדרגת השלשה גבורי' האלה ולזה לא נמנה עמהם ולא נמנה גם כן עם השלשי' כי היה יותר נכבד מהם : וישימהו דוד אל משמעתו · ר"ל ששם אותו אחד ממשרתיו הסרים אל משמעתו והנה לא היה בניהו בן יהוידע מן השלשה שהיו מן השלישי' ראש אך היותר נכבד מ מהשלשים ולזה היה מכיכם בכללם נז' הג' הראשוני שהיה עדינו העצני ראש להם והב' השניי' שהיו מהשלשי' ראש ובניהו בן יהוידע שהיה ענינו ממוצע בין השלשה ובין השלשים ושלשי' הגבורי' הם לז אך לא זכר בזה ה המקום מהשלשה ה הגבורי' השניים כי אם אבישי ולזה לא תמצא בזה המספר כי אם לה' · וזכר אחר זה שכבר הוסיף אף יי' ל לחרות בישראל מלבד מה שחר' אפו על דבר הגבעונים שהיה רעב שנה אחר שנה : ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישר' ואת יהודה · ראוי שתדע שראוי שיובן מזה שאמ' השי' הוא המסית את

רשי

כד כל שלשים שבפרשה זו ת"י גיבריא כל שלשים ושבעה ואינן מנויין כאן ואני אומר יואב לא הוצרך ל להזכי' שהו' שר הצבא ושאר שחסרו שמ' בפי

ישיב' אור' היו : ויוסף יי' לחרות · לא ידעתי על מה בוסר' : ויסת, גירה : כהס

ויאמר המלך אל־יואב שר־החיל אשר־אתו שוט־נא בכל־שבטי ישראל מדן ועד־באר שבע ופקדו את־העם וידעתי את מספר העם: ויאמר יואב אל־המלך ויוסף יהוה אלהיך אל־העם כהם וכהם מאה פעמים ועיני אדני־המלך ראות ואדני המלך למה חפץ בדבר הזה: ויחזק דבר־המלך אל־יואב ועל שרי החיל ויצא יואב ושרי החיל לפני המלך לפקד את העם את־ישראל: ויעברו את־הירדן ויחנו בערוער ימין העיר אשר בתוך־הנחל הגד ואל־יעזר: ויבאו הגלעדה ואל־ארץ תחתים חדשי ויבאו דנה יען וסביב אל־צידון: ויבאו מבצר־צר וכל־ערי החוי והכנעני ויצאו אל־נגב יהודה באר שבע: וישטו בכל־הארץ ויבאו מקצה תשעה חדשים ועשרים יום ירושלם: ויתן יואב את־מספר מפקד־העם אל־המלך ותהי ישראל שמנה מאות אלף איש־חיל שלף חרב ואיש יהודה חמש־מאות אלף איש: ויך לב־דוד אתו אחרי־כן ספר את־העם ויאמר דוד אל־יהוה חטאתי מאד אשר עשיתי ועתה יהוה העבר־נא את־עון עבדך כי נסכלתי מאד: ויקם דוד בבקר ודבר־יהוה היה אל־גד הנביא חזה דוד לאמר:

ואמר מלכא ליואב רב חילא דעמיה הליך כען בכל שבטיא דישראל מדן ועד באר שבע ומני ית עמא ואידע ית חושבן עמא: ואמר יואב למלכא ויוסף יי אלהך על עמא כאילין וכאילין מאה זימנין ועיני רבוני מלכא חזן ורבוני מלכא למה אתרעי בפתגמא הדין: ותקיף פתגמא דמלכא על יואב ועל רבני חילא ונפק יואב ורבני חילא קדם מלכא למימני ית עמא ית ישראל: ועברו ית ירדנא ושרו בערער דרום קרתא דבגו נחלא דשבט גד ואליעזר: ואתו לגלעד ולארעא דרומא לחדשי ואתו לדן יען ומתמן אסתחר לצידון: ואתו לקרוין כריכן וכל קרוי חואי וכנענאי ונפקו לדרום יהודה לבאר שבע: והליכו בכל ארעא ואתו מסיפי תשעת ירחין ועסרין יומין לירושלם: ויהב יואב ית חושבן מניין עמא למלכא והוו ישראל תמני מאה אלפין גבר גבר שלפי סיפא ואנש יהודה חמש מאה אלפין גברא: וחש דוד בלביה בתר כן דמנא ית עמא ואמר דוד קדם יי תבית לחדא דעבדית הדא וכען יי אעיבר כען ית חובא דעבדך ארי אסתכלית לחדא: וקם דוד בצפרא ופתגם נבואה מן קדם יי הוה עם גד נביא חזויא דדוד למימר:

ויבאו הגלעדה ואל ארץ · לחצי המנשה
הגלעדה ג' בקריא' וסימ' וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדה · גלעדה: וסביב ב' למשכן יחנו · וסביב אל צידון:

רשי

כהם וכהם · כהם כפלים וכהם שני כפלים הרי ארבעה כפלים וכן חוזר וכופל את הכפילה עד מאה פעמים כמנהגת ברכתו של יואב יתירה על של משה שאמר ככם אלף פעמים ועוד שברכתו של משה לזמן מרובה ושל יואב מיד שנאמר בה ועיני אדוני המלך רואות: הגד ואליעזר · התחיל בבני גד לפי שהם גבורים וקשים אמר הלואי וילחמו בו ויכבו על ידו: ואל ארץ תחתים חדשי · מקום ישוב חדש שאוכלוסיהן מועטין אולי בתוך כך יתחרט דוד וישלח אלינו שליח שיחזור בו: דנה · בבני דן: יען · שם המקום: מספר מפקד · אם מספ' למה מפקד שני אכריחו כשם גדולה וקטנה אמר ארחכו את הקטנה ואם יקנוף ארחכו את הגדולה לכך כאמ' מפקד לשון חסרון כך נדרש בפסיקתא: ותהי ישראל · השם כתן בנקבה: שמנה מאות אלף · ובדברי הימים הוא אומר אלף אלפים ומאה אלף בהגדת אמוראים מצינו אמר רבי יהושע בן לוי הכתובי' מוספי' כאן מה שחסרו כאן אלו שני שבטים שלא נימנו שכך כתוב בדברי הימים ולוי ובנימן לא פקד בתוכם כי נתעב דבר המלך אל יואב אמר יואב באלו אני יכול להשמט ולומ' שבט לוי איננו נמל במניין שאר שבטי' כי אם מבן חדש ומעלה ובנימן דיו שנחסר וכלה בפלגש בגבעה' ובשלשים ושתי' מדות דר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי שנינו כתו' אחד אומר ויהי כל ישראל אלף אלפי' ומאה אלף ויהוד' ארבע מאות ושבעים אלף וכתו' אחד אומר ותהי ישר' שמנה מאות אלף ואיש יהודה חמש מאות אלף כמג' ביניהם שלש מאות אלף אלו ג' מאות אלף מה טיבן בא הכתו' השלישי והכריע ובני ישראל למספרם ראשי האבות ושרי האלפים והמאות ושוטריהם המשרתים את המלך לכל דבר המחלוקת הבאה והיוצאת חדש בחדשו לכל חדשי השנה המחלוקה האחת כ"ד אלף מלמד שאו ג' מאות אלף היו הכתובי' בנימוסו של מלך ולא היו צריכין לימנות כיצד עשרי' וארבעה אלף לשנים עשר הרי כאן מאתים ושמוני' אלף ומוכת שפים נשתיירו שנים עשר אלף הן הן נשיאי ישראל: שלם

רדק

ויוסף יי' · וי"ו זו לתחלת הדברים ולא לתוספת דבר וכמוהו וו"ין רבים במקרא כמו שכתבנו בתחלת ספר יהושע: אל העם · כתרגומו על עמא: ויעברו את הירדן · מעבר הירדן התחילו למנות וכשעברו הירדן חנו בערוער: ימין העיר · מחוץ לעיר ושם הסכימו באיזה מקום יעברו למנות ואותו המקום שחנו בו היה בתוך הנחל וזהו שאמ' אשר בתו' הנחל הגד ואל יעזר כתרגומו דבגו נחלא דבשבט' גד ואל יעזר וי"ת הגד מעניין מלא על כל גדותיו: ואל ארץ תחתים חדשי · ת"י ולארע' דרומא לחדשי לא ידעתי למה תרגם תחתים דרומא · חדשי מקום ישוב חדש: דנה יען · לדן יען כן היה שם המקום דנה מלעיל והנו"ן רפה: וסביב אל צידון · כתרגומו דמתמן אסתחר לצידון: מבצר צור · מבצר שהיה בצור גבוה ועל כן נקרא מבצר צור וכן הוא נזכר בספר יהושע בנחלת בני אשר ועד עיר מבצר צור: וכל ערי החוי והכנעני · שהיו יושבי' בהם חוי וכנעני עם ישראל שלא הורישום בני ישראל והיו למס: את מספר מפקד העם · כתרגומו ית חושבן מניין עמא והוא כפל דבר לחזק ובא סמוך על סמוך כמו מבחר וטוב לבנון כהרי נחלי דבש וחמאה: ותהי ישראל · ותהי עדת ישראל וכן ותהי מואב לדוד לעבדי': שמנה מאות אלף איש חיל · ואיש יהוד' חמש מאו' אלף איש ובדב' הימים ויהי כל ישראל אלף אלפי' ומאה אלף ויהודה ארבע מאו' ושבעי' אלף מצאנו באגדה אמר רבי יהושע בן לוי הכתובים מוקיפי' כאן מה שחסרו כאן אלו שני שבטים שלא נמנו שכך כתוב בדברי הימים ולוי ובנימין לא פקד בתוכ' כי נתעב דבר המלך אל יואב אמר יואב בשו אני יכול להשמט ולומ' שבט לוי איננו נמנה במניין שאר השבטי' כי אם מבן חדש ומעלה ובנימן דיו שחסר וכלה בפלגש בגבעה ולזה הפי' פסוק זה ולוי ובנימן לא פקד בתוכם בכאן היה לו לכתו' אותו לא בדברי הימים כי כאן הוא חסר המספר והיה לתת טעם לחסרון גם לחסרון שחסרו בני יהודה בדב' הימים לא נתן טעם ובשלשים ושתים מדות דרש רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר משני כתובים המכחישים זה את זה יבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם כיצד כתוב אחד אומר ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף ויהודה ארבע מאות ושבעי' אלף וכתוב אחד אומר ותהי ישרא' שמנה מאות אלף ואיש יהודה חמש מאו' אלף נמצא ביניהם שלש מאות אלף אלו ג' מאות אלף מה טיבן בא הכתו' השלישי והכריע ובני ישראל למספרם ראשי האבות ושרי האלפים והמאות ושוטריהם המשרתים את המלך לכל דבר המחלוקת הבאה והיוצאת חדש בחדש לכל חדשי השנה המחלוקת האחת כ"ד אלף מלמד שאלו שלש מאות אלף היו הכתובים בנימוסו של מלך ולא היו צריכים להמנות כיצד ארבעה ועשרים אלף לשנים עשר הרי כאן מאתים ושמונים אלף ומוכת שפים נשתיירו י"ב אלף הן הן נשיאי ישר' והשליכם הכתו' מכאן וחזר וכללן להלן וגם זה לא נתן טעם לחסרון מספר יהודה שנמצא בדברי הימים חסרים שלשים אלף ואפשר שאותם שלשים אלף אלו מתו במגפה כי שבעים אלף היו המתים במגפה ושלשים אלף מהם היו מיהודה ומתו כל כך מיהוד' לפי שהוא שבטו של דוד והוא היה הסבה או היו באותו שבט רוב החוטאי' ובדר' עוד שני פתקי' עשה יואב אחד מרובה ואחד מועט אמר אם מקבל הוא את המועט טוב ואם לאו אני נותן לו את המרובה: ויך לב דוד אותו · כתרגומו וחש דוד בליביה כלומר חשש על העון שעשה שיקרהו עונש בזה לו ולישראל והכה לבו אותו בעבור זה כלומ' הומה וחרד לבו ונתחרט וביקש רחמי' מהאל שיעביר עונו: אחרי כן ספר · אשר ספר וכמוהו רבי': ויקם דוד בבקר · לא שכב לבו בלילה ויקם בבקר והנה בא אליו גד הנביא בדבר יי' שנגלה אליו בלילה: חוזה דוד · כי נבואותיו היו לדוד ועל ידו היה מדבר הקב"ה עם דוד ואע"פ שלא נכתבו מנבואותיו אלא זאת:

רלבג

את דוד למנות אותם שאם היה זה כן לא היה אשם לדוד על זה ואיך ענשהו הש' הש"י בזה העונש הנפלא האלהי שלא שנ' שזאת ההכאה מיוחסת לש"י באופן כולל לפי שהוא הסבה בכל מה שיתחדש על הסדר שאמר ויהי חמה לבן ארניך כאשר דבר יי' לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים ואפשר שנאמר עוד כי היה גם כן הש"י סבה מה בזאת ההסתה וזה כי להשגחתו על דוד היה הש"י מסיר מדוד זאת התשוק' לולי כעסו על ישראל · והנראה בעיני שהיה המרו ויסת את דוד חסר והרצון בו ויסת לבו את דוד כאמרו ותכל דוד שהוא חסר וענינו ותכל נפש דוד והנה החטא היה בזה המספר לפי מה שאחשב כי זה יור' על שדוד היה בשר שם זרועו בבטחו על רוב העם ולא היה ראוי שיבטח כי אם בשם ית' לבדו ועוד כי התורה צותה שבפקוד אותם יתנו איש כפר נפשו למנו' מה שיתנו לו ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם כמו שבארנו בפרשת כי תשא: למלאך

רדק

ודברת אל דוד · בפסיה חוטא היה אומר אל דוד וכשירצה לבנות הבית אמר לך ואמרת אל עבדי דוד: שלש אנכי נוטל עליך · כתרגומו חדא מתלת וכן אמר בחר לך אחת מהם ואמר שלש לשון נקבה כלומר שלש גזירות לפיכך כתבה גם כן לשון נקבה: שבע שנים · ובדברי הימים שלש שנים לא אמר לו אלא שלש שנים מה שאמ' שבע לפי שזה הענין היה אחר שלש שני רעב שהיו בימי דוד שנה אחר שנה והנה אם יהיו עתה שלש שנים אחרי הנה יהיו שש שנים והשביעית אע"פ שירד בה מטר לא תמלט בלא רעב שנה שתבא אחר שש שני רעב ועוד כי עד עת הקציר לא יהיה להם לחם בשביעית: והוא רודפיך · שלא יהיה לך תקומה מפניו כדי שיכירו הכל כי מאת האל הוא והוא רודפך: נפלה נא ביד יי' · זהו הדבר כמו הנה יד יי' הויה ועוד כי ברעב אע"פ שהוא ביד יי' יפלו גם כן ביד אד' שילכו למצרים או לשאר ארצות לשבור בר ולחם אבל הדבר אין בו אלא יד השם לבד לפיכך המובן מתלת ביד יי' הוא הדבר לפיכך בחר הוא בדבר כי הוא ביד יי' לבד אבל בשנים היה חרפה בגוים בנוסם לפני אויביהם ונגפים לפניהם וכן ברעב כי היו הולכים בארצות הגוים והיו חרפה בהם וכן אומ' הכתוב ולא אתן אתכם עוד חרפת רעב בגוי' · ובדרש חשב דוד בדעתו ואמר אם בוחר אני רעב עכשיו כל ישראל אומרים מאי איכפת לו לבן ישי על אוצרותיו הוא בוטח ויש' ימותו ברעב ואם בורר אני חרב עכשיו ישראל אומרין מה לו על גבוריו הוא בוטח שהם יצאו למלחמה הם ימותו והוא ינצל אמ' יבא דבר שהכל שוין בו · ד"א אם בורר אני רעב עכשיו כל ישראל מוכי רעב ברכים אם בורר אני חרב עכשיו כל ישרא' מוכי חרב ברכים יבא דבר וי"א גד רמז לו דע וראה מה אשיב שולחי דבר הוא דבר באותיות: מהבקר ועד עת מועד · כתרגו' מעידן דמתנכים תמירא ועד דמיתסק ויש מרז"ל שפירשו עד חצי היום והוא עת מועד ממועדי השמש כי זריחתו מועד אחד וחצי היו' מועד אחר ובא השמש מועד אחר ויהם אמרו משהאיר מזרח עד הנץ החמה והנה מרחמי האל קצר זמן הדבר שהרי אמר לו ג' ימים ולא היה אלא מהבקר ועד עת מועד' ובדרש ויתן יי' דבר שלשי' ושפה שעות של פורענות נגזר עליהם באותו היום באו פרקליטין גדולים וביטלו אותם ואלו הן חמשת ספרי תורה שבעת ימי השבת ח' ימי ברית מילה וזכו' שלשה אבות כשתיירו שלשה עשרה תרי אמוראי חד אמר בזכות שנים עשר שבטים וחד אמר בזכות עשרת הדברות ושני לוחות כשתיירה שם שעה אחת רבי חייא אמר משהיעות התמיד עד זריקת דמו: וישלח ידו המלאך · הראה הקב"ה דמות מלאך וחרבו בידו כמו שאומ' בדברי הימי' וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלם והעמידו סמוך לגרן ארונה היבוסי כדי שיראהו דוד שם ויתפלל ויעתר לו האל במקו' ההוא ותעצר המגפה ויהיה סימן לדוד כי שם הוא מקו' העתרה ושם יהיה בית המקדש ושם בית התפלה והעבודה כמו שצוה לו האל על יד גד להקים שם מזבח ושם נעתר לו בלא מירד מן השמים על העולה כמו שאמר בדברי הימים: אל הרעה · שמואל הרעה ורבי' כמוהו: רב עתה הרף ידך · די במגפה אל תשחית ירושלם · ויש בו דרש אחר אמר לו הקדוש ברוך הוא למלאך טול הרב שבהם באותה שעה מת אבישי בן צרויה ששקול כרובה של סנהדרין: עם גורן · סמוך לגורן הארונה · כתוב בו קודם לרים וקרי הארונה רים קודם לנו' ואחד הוא כי רבים כמוהו בהפוך האותיות ומה שאמר אדם בהא הידיעה הוא שלא כמנהג ואפשר שהוא שם תואר: עלה · לפי שגרן ארונה שהיה מקום בית המקדש הוא במעלה כנגד ירושלם: כדבר גד · כבר גד ובדברי הימים כדבר גד בבית: אפיו ארצה · כמו על אפיו: והמורינס

רשי

שלש אנכי נוטל עליך · אחת משלש וכן בשתים תאחזן כי היום באחת משתים שלש אנכי נוטל עליך כנגד שלש שהטלת על מחול כי אם יי' יגפנו או יומו יבא ומת או במלחמה ירד ונספה: צר לי מאד · הקטנה שבהם קשה מאד: נפלה נא ביד יי' · הדבר ולא החרב והרעב שגם הוא מסור לעשירים אוצרי פירות אמר רבי אלכסנדרי אמר דוד אם אני בורר לי החרב עכשיו ישראל אומרים הוא בוטח בגבוריו שהוא לא ימות והאחרים ימותו ואם אני בורר הרעב יאמרו בוטח הוא בעשרו אבחור לי דבר שהכל שוין בו: מהבקר ועד עת מועד · מעידן דמתנכים תמידא ועד דאתסק: היבוסי · שר מצודת ציון היה ששמה יבוס: וישקף ארונה · מתחבא היה מפני המלאך כך כתוב בדברי הימים: המורינס

הלוך חד מן י"ד פסוק' אית בהון לך לך וסי' חלילה לך מעשות · עם אשר תמצא את אלהיך · ויאמר עשו יש לי רב · והיה כי יביאך · ושמעת ישראל ושמרת · לא תטע לך אשרה · וכתבת עליהן · למען הקים

הלוך ודברת אל דוד כה אמר יהוה שלש אנכי נוטל עליך בחר לך אחת מהם ואעשה לך: ויבא גד אל דוד ויגד לו ויאמר לו התבוא לך שבע שנים רעב בארצך ואם שלשה חדשים נסך לפני צריך והוא רדפך ואם היות שלשת ימים דבר בארצך עתה דע וראה מה אשיב שלחי דבר: ויאמר דוד אל גד צר לי מאד נפלה נא ביד יהוה כי רבים רחמו וביד אדם אל אפלה: ויתן יהוה דבר בישראל מהבקר ועד עת מועד וימת מן העם מדן ועד באר שבע שבעים אלף איש: וישלח ידו המלאך ירושלם לשחתה וינחם יהוה אל הרעה ויאמר למלאך המשחית בעם רב עתה הרף ידך ומלאך יהוה היה עם גרן האורנה היבסי: ויאמר דוד אל יהוה בראתו את המלאך המכה בעם ויאמר הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו תהי נא ידך בי ובבית אבי: ויבא גד אל דוד ביום ההוא ויאמר לו עלה הקם ליהוה מזבח בגרן ארניה היבסי: ויעל דוד כדבר גד כאשר צוה יהוה: וישקף ארונה וירא את המלך ואת עבדיו עברים עליו ויצא ארונה וישתחו למלך אפיו ארצה:

ל' מל · יך כסוקי' לך לך · ל' וחס · ל' · ג' · ל' · רחמיו ק' · ל' · ג' · ל' · ל' · האורנה ק' · ארונה ק' · ל' כן' יתיר ב' כדבר גד ר' · ל'

איזיל ותמליל עם דוד כדנן אמר יי' חדא מתלת אנא רמי עלך בחר לך חד מנהון ואעביד לך: ואתא גד לות דוד וחוי ליה ואמר ליה התעיל לך שבע שנין כפנא בארעך אם תלתא ירחין תהי עריק קדם סנאך והוא רדיף לך ואם מהוי תלתא יומין מותא בארעך כען דע וחזי מה אתיב לשלחי פתגמא: ואמר דוד לגד עקת לי לחדא נתמסר כען ביד מימרא דיי' ארי סגיאין רחמוהי וביד דאנשא לא אתמסר: ויתב יי' מותא בישראל מעידן דמתנכים תמידא ועד דמתסק ומית מן עמא מדן ועד באר שבע שבעין אלפין גברא: ואושיט ידיה מלאכא לירושלם לחבלותה ותב יי' מן בישתא ואמר למלאכא דמחבל בעמא מיסת כען אנח ידך ומלאכא דיי' הוה שרי בבית אדרי דארנון יבוסאה: ואמר דוד קדם יי' כד חזא ית מלאכא דמקטל בעמא ואמר הא אנא חבית ואנא סרחית ואילן עמ' דאינון כענא ביד רעיא מה עבדו תהי כען מחתך בי ובבית אבא: ואתא גד לות דוד ביומא ההוא ואמר ליה סק אקים קדם יי' מדבחא בבית אידרי דארון יבוסאה: וסליק דוד כפיתגמא דגד כמא דפקיד יי': ואסתכי ארון וחזא ית מלכא וית עבדוהי עברין עלוהי ונפק ארון וסגיד למלכא אפוהי על ארעא:

אתך · בחר לך אחת מהנה · וחברו דד"ה · מה אעשה לך אפרים · אם גנבים באו לך · מה יתן לך ומה יוסיף · כל הארץ ישתחוו לך: מהבקר ג' וסי' ויאמר יואב חי האלהים · ויתן יי' דבר ביש' דסיפרא' ויקראו בשם הבעל מהבקר: כאשר צוה יי' ג' סוף פסוק וסימ' קרב אל המזבח · שוק התרומה וחזה התנופה · ויעל דוד כדבר גד דשמואל:

רלבג

למלאך המשחית בעם ידמ' לפי מה שאחשוב שזה המלאך היה נ' נביא ולזה היה נראה בהקיץ לדוד והוא היה משחית בעם במכות השם על דרך מאמר הנביאים ללוט כי מ משחיתים אנחנו את העיר והיה נר' לדוד שתהיה חרבו בידו נ' נטויה על ירושלם ל' להעיר על שהוא היה מביא הדבר שם ב במלאכות יי' ואחשוב שזה המלאך היה פ' פינחס בן אלעזר בן אהרן כי הוא היה חי בימי דוד כאמרו והוא פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן נגיד על ההוכרו לפנים ויי' עמו וכבר ביארנו במה ש' שקדם בספר שופטים במקומות רבי' שנזכר שם בשם מלאך יי' שהוא היה פנחס והו' אמר לגד שיהיה לדוד אומר שיבנה מזבח בגרן ארונה כמו ש' שנזכר בספר דברי הימים ומלאך יי' אמר אל גד לאמר וגו' · והנה גרן ארונה היה בהר המוריה כמו שנזכר בספר דברי הימים ודמה שנבחר זה המקום להיות בו בית המקדש מקדם והוא המקום שבנה אברהם בו מזבח לעקד את יצחק בנו כי הוא היה גם כן בהר המוריה כמו שנזכר בתורה · והנה בחר דוד לטוב תכונתו שימות הוא ובית אביו ולא ימותו ישראל מצד החטא שחטא דוד · וידמה שארונה היבוסי נתגייר ולזה נשאר בירושלם עם ישרא' ואולם קראו מלך לפי שסבר היה מלך על היבוסי שהיה שם קודם שלקחו אותה ישראל מהם: המורינס

מלאך נ' אי' ה' ואי' מלאך באותו ולאין תל'

ויאמר ארונה מדוע בא אדני המלך אל עבדו ויאמר דוד לקנות מעמך את הגרן לבנות מזבח ליהוה ותעצר המגפה מעל העם: ויאמר ארונה אל דוד יקח ויעל אדני המלך הטוב בעינו ראה הבקר לעלה והמרגים וכלי הבקר לעצים: הכל נתן ארונה המלך למלך ויאמר ארונה אל המלך יהוה אלהיך ירצך: ויאמר המלך אל ארונה לא כי קנו אקנה מאותך במחיר ולא אעלה ליהוה אלהי עלות חנם ויקן דוד את הגרן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים: ויבן שם דוד מזבח ליהוה ויעל עלות ושלמים ויעתר יהוה לארץ ותעצר המגפה מעל ישראל:

חזק

סכום הפסוקים של ספר אלף וחמש מאות ושש וסי׳ או״ד וסדריו ל״ד וחציו ולאשה עגל מרבק:

ואמר ארונן מא דין אתא רבוני מלכא לות עבדיה ואמר דוד למזבן מינך ית בית אידרי למבנא מדבחא קדם יי׳ ויתכלי מותנא מעל עמא: ואמר ארונן לדוד יסב ויסק ריבוני מלכא דתקין בעינוהי חזי תוריא דכשירין לעלתא ומוריגיא ומני תורי לאעיא: כולא יהב ארונה מלכא למלכא די בעא מיניה מלכא ואמר ארונן למלכא יי׳ אלהך יקבל קורבנך ברעוא: ואמר מלכא לארונן לא ארי מזבן אזבון מינך בדמין ולא אסיק קדם יי׳ אלהי עלוון מגן וזבן דוד ית בית אידרי וית תוריא בכסף סלעין חמשין: ובנא תמן דוד מדבחא קדם יי׳ ואסיק עלוון ונכסת קודשין וקביל יי׳ צלות דיירי ארעא ואתכלי מותנא מעל ישראל:

ז׳ · כ״ו ח׳ · ג׳ ק׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ כ׳ כתי׳ ה׳ וי״ד כתי׳ ו׳ · ט״ו רפין ל׳ וכל קרי׳ חלוף · ד׳

ויעל ז׳ רפין בקריאה וסי׳ נשהידך על ארץ מצרים בארבה · ויאמר ארונה אל המלך · כי איש איש מבית ישראל · כה אמר כורש · וחברו · מי יפתה את אחאב · וחברו דדברי הימים: לעלה ה׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסוף נשוא: קנה ג׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר בהר סיני: ויקן ד׳ בקריא׳ וסי׳ ויקן את חלקת השדה אשר · ויקן יוסף את כל אדמת מצרים · ויקן דוד את הגרן · ויקן את ההר שמרון: ותעצר המגפה ד׳ בקריא׳ וסימ׳ ויעמד בין המתים ובין החיים · ויבא אחר איש ישראל · ויבן שם דוד מזבח · ויעמד פנחס ויפלל ותעצר:

רשי

המורגים · כלי עץ מלא חריצים וכבד הוא ומעבירין אותו על הקש תמיד ומחתכו להיות תבן למאכל בהמות: ארונה המלך · שר היבוסי היה: שקלים חמשים · ובדברי הימי׳ הוא אומ׳ שקלי זהב משקל שש מאות הא כיצד גבה חמשים שקלים כסף מכל שבט ושבט הרי שש מאות ונתן לו כסף ברמי הזהב וכן שנינו בסוף שחיטת קדשים גבה כסף בשם מאו כסף בשקלי זהב וכן שנינו בספרי:

סליק ספר שמואל:

רדק

והמורגים · מן למורג חרוץ: וכלי הבקר · ופי׳ כלי הבקר ובדברי הימים עוד והחטי׳ למנחה: הכל נתן · הוא נתן אבל לא רצה דוד לקבל במתנה: ארונה המלך · מלך היבוסי היושב בירושלם היה כי אף בימי דוד היה היבוסי בירושלם כמו שנאמרו שם משכבשום בני יהודה כמו שכתוב ויושב היבוסי את בני יהודה בירושלם עד היום הזה והיו שם למס עובד והיו להם בתים שדות וכרמי׳ על ידי המס שהיו עובדים לבני יהוד׳ ובני בנימן וזה השדה והגורן היה לארונ׳ היבוסי ורצה לתתם לדוד ולא רצה לקבל כי אם במחיר ואף אחר שכבש דוד המצודה הניחם לשבת בעיר ירושלם אותם שהיו יושבי׳ בעיר מתחילה למס עובד והיו שם עד שבנה שלמה את הבית וזה היבוסי לא היה מן שבע אומות אלא מפלשתים מזרע אבימלך כמו שפירשנו בספר יהושע והיה מותר להניחם לשבת בארץ כיון שקבלו עליהם שלא לעבוד ע״ז ואחר מצו׳ שהוזהרו עליהם בני נח ואפילו מז׳ אומות היו יכולין לשבת בארץ בתנאי זה שלא יחטיאו שכאמר לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי אבל כל זמן שאינן חוטאין שקבלו עליהם ז׳ מצות מותר להניחם בארץ: ומשקבת כשאות התרג׳ תרג׳ נתן ארונה המלך למלך יהב ארונן למלכא די בעא מיניה מלכא: ירצך · כתרגומו יקבל קרבנך ברעוא ומאותך במחיר · כמו מאתך כי רבים מן הרפים כענין עם: בכסף שקלי׳ חמשי׳ · ובדברי הימי׳ שקלי זהב משקל שש מאות אמרו רז״ל גבה מכל שבט ושבט חמשים שקלים שהן שש מאו׳ כסף ושקלם במשקל של זהב וזהו שאמר שקלי זהב ועוד אמרו כתוב אחד אומר באחד שבטיך וכתוב אחר אומר מכל שבטיכם זהו שר׳ יהודה אומר כסף מכל שבטיכם בית הבחירה משבט אחד רבי אומר משו אבא יוסף בן דוסתאי בקר ועצים ומקום המזבח בחמשים וכל הבית כלו בשש מאות ולמון הפסוקים מוכיחים דברי רבי כי אומר קנה את הגרן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים והגרן היה המזבח ובדברי הימים אומר ויתן דוד לארונה במקום שקלי זהב ונו׳ ר״ל כל המקום שהוא בשדה שבנה בו הבית: ויעתר יי׳ לארץ ותעצר המגפה מעל ישראל · וקביל יי׳ צלות דיירי ארעא · ובדרש כל האלפים האלה שנפלו בימי דוד לא נפלו אלא על ידי שלא תבעו בית המקדש והרי דברים קל וחומר ומה אם אלו שלא היה בימיהם ולא חרב בימיהם נפלו על שלא תבעו אותו אנו שהיה בימינו וחרב בימינו על אחת כמה וכמה לפיכך התקינו זקנים ונביאים ליתע בפיהם של ישראל להיות מתפללים שלשה פעמים בכל יום השב שכינתך ומלכותך לציון וסדר עבודתך לירושלם אכי״ר סלה:

סליק ספר שמואל

רלבג

המורגים · הם כלים מענין דשים בהם התבוא׳: וכלי הבקר · הם הכלים שים בהם עצים המוכני׳ לחרישה ולהוציא כמו דרבן ומה שידמה לו ובספר דברי הימי׳ זכר שכבר נתן גם כן ארונה החטים שכבר היה בגרן למנחה ושם זכר שכבר נתן דוד במקו׳ שקלי זהב משפר שש מאות · והנה אחשוב שהגרן עם הבקר קנה דוד בכסף שקלים כ׳ לבנות שם מזבח ולהעלות הבקר לעולה ואולם המקום ההוא בכללו שנבנה בית המקד׳ שם קנה בשש מאות שקלי זהב וזהו אמרו לפי מה שנזכר בספר דברי הימי׳ זהו בית יי׳ האלהים וזה מזבח לעולה לישראל כי זה ממה שיורה שכבר קנה המקום שנבנה בו בית המקדש: ויעל עולות ושלמים · הנה לא כאסרו הבמות עד שנבנה בית המקדש ולזה היה אפשר לדוד להעלות עולות ושלמים ואע״פ שהיה זר וזהו מה שצריך אל ביאור לפי הנראה לנו במה שהגבלנו באורנו בזה המקום:

ואולם התועלות המגיעים ממנו הם אלו ·

הראשון הוא במדות והוא שראוי לכל מקבל טובה מאחר שיתן לו תודה כפעל כל אשר גמלהו וכל שכן אם היה השם יתברך המטיב כי בנתינת התוד׳ לו תועלת נפלא להיישיר לאמונתו ית׳ ושכל הטובות ממנו ולזה תמצא שאחר שהיטיב הש׳ לדוד כל אלו הטובות הנכללות באלו הספורים נתן לו תודה דוד בכללו על כולם ואע״פ שכבר הודה לו על אחת אחת מהם ביחוד כמו שיראה מדבריו בספר תלים ולזה ספר שדבר דוד לה׳ את דברי השירה הזאת לה׳ ביום הציל יי׳ אותו מכף כל אויביו ומכף שאול:

השני הוא להודיע שהש׳ כשיתחדשו ממנו הרעות לא יתחדשו ממנו כי אם מצד מה שהם טובות ולזה אמר דוד שהשם ית׳ הוא קרן ישעו להעי׳ שלא יחדש הש׳ הרע כי אם מצד שהוא ישע לאוהביו והוא להצילם מאויביהם ולרחותם מעליהם כמו שיראה הבעל חי בעל קרנים בקרניו מעליו את החי המזיק לו:

השלישי הוא להודיע שהתפלה תהיה נשמעת כשיהיה המתפלל מסדר משבחי הש׳ מה שיגיעהו הסגתו לפי מה שאפשר כי אז הוא דבק בו ואז תהיה תפלתו נשמעת מפני דבקות ההשגחה האלהית בו וזהו אמרו מהולל אקרא יי׳ ונו׳ ולזה גם כן אמר בצר לי אקרא יי׳ ואל אלהי וגו׳ כמו שבארנו:

הרביעי הוא בדעות והוא להודיע כי מה שיחדשהו הש׳ על דרך ההשגחה הפרטית יהיה מתחדש על יד מלאך ישולח מאתו על זה כאמרו אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולזה אמר בזה המקום וירכב על כרוב ויעף כמו שבארנו:

החמישי הוא להודיע כי בסיבת ההכרח שיחדש השם רעות להציל אוהביו הנה יסודרו ממנו ענינים להיטיב לאוהביו ומהם יתחדש רע במקרה לאויביו כשהיה אפשר שישלם המכוון בזה האופן וזה כלו להעיר כי הש׳ מרחיק עשיית הרעות לפי מה שאפשר כי מה שיתחדשו ממנו תמיד הוא הטוב והנה כמו שהעננים שיהיה מהם מטר הם המתחדשים לתכלית טוב שירוה את הארץ והולידה והצמיחה ויקרה מהם רע במקרה כמו הברד והרעמים והברקי׳ והלפידי׳ כן ייטיב הש׳ לאוהביו בכמו זה הטוב שיסודר ממנו רע במקרה לאויביהם וזהו אמרו מספר מה שהסגיח הש׳ להצילו ולהכניע לאויביו וישת חשך סתרו סביבותיו סוכתו חשרת מים עבי שחקים מנגה נגדו בערו גחלי אש ירעם מן שמים יי׳ וגו׳:

הששי הוא במדות והוא להודיע שמי שירצה שיסיג מבוקשו מכנות אויבו ראוי שישתדל בזה בעת היותו קשה יום כי אז יתכן יותר להסיג המבוקש כאמרו אל יתאחר במלאכה דרכו שיורה כי מצד היותו מבליח ינצח ומזה יתבאר שהקשה יום ראוי שינוצח ולזה אמר דוד מספר בהשגחת הש׳ יקדמוני ביום אידי ויהי יי׳ למשען לי כאילו יאמר שהם התחכמו להרע לו בעת היותו נכון לקבל הרע לולי יי׳ שהיה לו:

השביעי הוא להודיע שההשגחה הפרטית מהש׳ תרבה באדם מצד שמרו דרכי השם ית׳ והתנהגו בתורתו והתבונן בה תמיד כי זה יביא אל קנין השלמות האנושי בתכלית מה שאפשר אשר הוא סבת דבקות ההשגחה בשם ית׳ ולזה אמ׳ דוד בספרו חוזק דבקות ההשגחה האלהית בו יגמלני יי׳ כצדקתי כבור ידי ישיב לי כי שמרתי דרכי יי׳ ולא רשעתי מאלהי כי כל משפטיו לנגדי וחקותיו לא אסור ממנו:

השמיני הוא להעיר הספק למה נענש שאול יותר מדוד עם היות חטא דוד יותר עצום הורה בזה כי הוא מתהלך בדרכי השם ית׳ ומתבונן בחקותיו ומשפטיו:

הרבה מחטא שאול וזה כי דוד היה הולך בכל דרכיו בדרכי השם והיו מדותיו ותכונותיו בתכלית השלמו' והחסידו' בכל ענייניו רק בדבר אוריה החתי וזה ממה שיורה שדוד היה משתדל בכל עת שתהיינה פעולותיו תמיד לפי הראוי אלא שלא יכול לנצח יצרו בענין בת שבע ומזה סובב דבר הריגת אוריה לכסו' קלונו ולמלט שלא תהיה פעולתו מבעילת בת שבע בעילת אשת איש עם שהיה קצת דין בהריגתו מפני שלא קיים מצות המלך. ואולם חטא שאול היה נראה היותו כנגד השם מפני שאר התכונות שראינו לשאול שלא היו מתישרות אל היושר והחסידות ולזה גם כן תראה ששאול היה חושב להתנצל לשמואל בדברי שקר ואולם דוד הודה תכף ואמר חטאתי לי' ולזה אמר דוד להסיר את הספק הזה עם חסיד תתחסד ועם גבר תמים תתמם עם נבר תתבר ועם עקש תתפל כמו שבארנו:

התשיעי הוא להודיע שדרכי השם ופעולותיו הם תמימות בתכלית מה שאפשר וכן הענין באמרתו והיא התורה עד שאין בה דבר ללא תועלת ומה שחסר מהטוב בקצת פעולותיו שיקרה מהם רע לבני אדם בקצת העתי' הנה העיר השם להשלים מה שחסר מזה בשם האדם בעל בחירה ורצון לא ימשלו על הבחירה ההיא מה שיסודר מהם זה הרע במקרה ולזה יתכן שינצל האדם ממנו בזה האופן כשתהיה בחירתו אל הטוב המסודר מן התורה ו ובאמונתו ידבק בשם ויהיה לו למגן מהרעו' ההם כי הוא לבדו אפשר שיהיה מגן לכל החוסים בו:

העשירי הוא להודיע שכבר ימשך מחוזק דבקות השגחת השם שיובא האדם מהרע אל הטוב בקלות כאילו קפץ ודלג אליו מזולת שידרך בהגעתו אליו הנה כמו שיעשה השם מהמעט' כחש על דרך מופת בזולת סבותיו כן יביא הטוב בקלו לאוהביו בזולת סבותיו וזהו אמרו האל המאזרני חיל ויתר תמים דרכי משוה רגלי כאילות ועל במותי יעמידני:

האחד עשר הוא להודיע כי השם נתן המלוכה לזרע דוד כל הימים שהעולם נמצא על צד החסד מצד הברית ששם לדוד על זה מצד הצדק והיושר שמצא בו וזה ימשך תמיד לזרעו כשיעשו ישר' הטוב בעיני השם בדרך שיוכל לעשות להם כל ישע וכל חפץ גם בעת שהיה נכון לבא עליהם רע מצד ההשגחה הכוללת ואולם כשלא יהיה זה ותפסק המלכות מישראל הנה לא תסור מבית דוד אבל היא שמורה לו וזה ממה שיתבאר ממנו שכבר יצא חוטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה וימלך ותתקיים על ישר' כי אי אפשר שתכון הממלכה מזרעו השרה נצחית וכבר נתבאר זה יותר בדברי הנביאי' וזהו אמרו ועושה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם ואמר כי ברית עולם שם לי ערוכה בכל ושמורה כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח:

השנים עשר הוא מה שהודיע שאחר המלכים שיקומו על ישראל מפני שאינם מושלים ביראת אלהים אבל הם אנשי רשע לא תתקיים מלכותם ויתיקו ישראל בעבורם ובשבתם והם וזרעם יהיו לכליון חרוץ וזה ממה שנתקיים בענין מלכות ירבעם וחבריו כאמרו ובליעל כקוץ מונד כלהם כי לא ביד יקחו ואיש יגע בהם ימלא ברזל ועץ חנית ובאש שרוף ישרפו בשבת וגם על הטובים אמר שלא תתקיי' מלכותם אך יהיו כמו דשא מארץ שתהיה להם צמיחה זמן לא ארוך מאד ואחר ייבשו וכן אמר השם לירבעם שאם ילך בדרכיו יבנה לו בית נאמן כאשר בנה לדוד אך לא יתקיים זה לו כל הימים ולזה תראה שמלכות החשמונאים לא נתקיים מאד בבית שני:

השלשה עשר הוא להודיע שגבורי דוד היו כלם אנשים חכמים גם כן בחכמת התור' ולכן היתה דבקה השגחת השם בהם ולזה תאר עדינו העצני שהוא יושב בשבת תחכמוני ולזה גם כן היה מהגבורים בניהו בן יהוידע הכהן שהיה מופלא שבב"ד והיו גם כן מהם הכרתי והפלתי והם הסנהדרין כמו שנתבאר במה שקדם ולזה תמצא שכאשר שבח אלו הגבורי' אמ' מן השלשה הכי נכבד ולא אמר מן השלשה היה חזק או תקיף אבל תארו בכבוד מצד גודל המעלה ולזה הגיע מגבורתם מה שזכר מפני הדבק בהם ההשגחה האלהית:

הארבעה עשר הוא להודיע שאין ראוי לאד' שיבקש דבר ויוציא בבקשת קניינו דברים יותר נכבדים ממנו והמשל כי מי שאבד דבר שוה פרוטה אין ראוי שיוציא בבקשה דבר שוה יותר וכ"ש שאין ראוי שיסכן עצמו או איש אחד מן האנשים בבקשתו ולזה תמצא כי כשהתאוה דוד ואמר מי ישקני מים מבור בית לחם אשר בשער וסכנו עצמם שלשת הגבורים להביא מהם אליו לא רצה לשתותם להורות כי לא הסכים שיסכנו עצמם בעבור זה ואף על פי שאמר זה במאמר על צד התאוה אל המים ההם כי כמה פעמים יאמר אדם כך במה שאין רצונו שישתדלו בהגעתו וגם בדברים הנמנעים כאמרו מי יתן לי אבר כיונה ולזה הסכים לנסך אותם לי' לרמוז כי על עבודתו ית' לבד ראוי לסכן נפשו כאמרו ואהבת את יי' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך:

החמשה עשר הוא במנו' והוא להודיענו כבר היה במקדש נסוך המים ולזה נסך דוד המים ההם לי' כי הוא מן השקר שיעבוד דוד השם בדבר לא הוסכם שיעבוד בו במקדש הנה כמו שלא יעש' אחד מן האנשי' הטובים קרבן מן הנבי לי' כן לא היה ראוי לנסך המים אם לא היו מנסכו' אותם במקד' ומזה המקו' יש סמך גדול וחזק למה שאמ' רבותי' מנסוך המי' בחג הסוכו':

הששה עשר הוא להודיע כי ממוקשי עם יקרה שיעש' המלך דבר בלתי ראוי להיות כלי להדיח הרעה עליהם וזהו אמרו ויוסף אף יי' לחרות בישראל ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישראל ואת יהודה הנה כמו שימלך אדם חנף ממוקשי עם כן יקרה ממוקשי עם למנהיג הטוב שגגה מה שהיה נשמר ממנה מהשם לולא חטא העם הלא תראה כי דוד לא עשה זה במרד ובמעל כי תכף שהרגיש שחטא השיגתהו החרטה ובקש מהשם המחילה:

השבעה עשר הוא להודיע כי מן הרעו' ראוי לבחור במה שהוא רע מעט מאי זה צד שיהיה אם מפני היותו מעט רע בעצמותו אם מפני שיקל יותר לקחת העצה עליו והנה מפני זה בחר דוד היות הדבר בארצו שלשת ימים להשענו כי רבים רחמי השם וניחם על הרעה ואע"פ שגם כן הרעב הוא נפילה ביד השם הנה בו מה שהוא ביד אדם והוא השחתת האויבים יבול הארץ והוא היותר קשה וידמה שלזה המין מהרעב כיון בזה המקום והנה היו ש' הרעו' מסודרות כי הניסה לפני האויבים והם רודפים היא יותר קשה מהרעב כי זה הוא אימת מות והאחר הוא אי' ז' חסרון המזון ואע"פ שימשך מחסרון המזון מות לקצת האנשים הנה בתח... ז' יכילו הרבה מהמזון כמו שמצאנו שעשו ישראל בתשול מלך מדין עליהם והדבר הוא יותר קשה מהניסה מאויבים והם רודפים כי ממנו לא יתכן לנוס כי הוא באויר שהוא אצל האדם ולזה הוסם בקירוב יחס זמן הדבר אל זמן הניסה כיחס זמן הניסה אל זמן הרעב:

השמנה עשר הוא להודיע שאפי' מחטאת דוד נמשך טוב אלא תראה כי בעבור זה החטא נגלה לו מקו' בית המקדש אשר בחרו השם אשר רמז אליו בתורה באמרו אל המקום אשר יבחר יי' ובאמרו כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה וכמו כן נמשך טוב מחטא בת שבע שיצא ממנו שלמה אשר נתנה לו הממלכה לנצח ועל החטא ההוא גם כן עשה דוד הרבה מהזמירות הנזכרים בספר תלים שהם זמירות ישראל לשבח בהם השם ולשוב מחטאיהם וזה כלו מורה על יושר לבב דוד עם השם:

התשעה עשר הוא להודיע שהדבר שיש בו קדושה נפלאה לשם אין ראוי שיהיה לאדם השתמשות בדברים הנוגעים בו כי זה ממה שיביא להקל בקדושתו ולזה תמצא שכאשר נבחר זה המקום הקדוש להיות בו מזבח לי' לא רצה שיהיו הדברים שבו לשמוש אדם ולזה רצה ועשו מהבקר עולה ומהמוריגים וכלי הבקר עשו עצים להעלות העולה ומהחטים מנחה שאם ישתמשו בהם לצורך הדיוט יביא זה להקל בקדושת המקו' הקדוש ההוא ולזאת הסבה ג"כ תמצא שכאשר בא ארון יי' משדה פלשתים על ידי הפרות שאסרום בעגלה הנה בקעו עצי העגלה ואת הפרות העלו עולה לי':

העשרים הוא להודיע שאין ראוי להעלות לשם עולות יתכן שיחשב בהם שיהיה בהם קצת אונס כמו הענין בזה שהיה נותן ארונה לדוד שהוא אפשר שלא היה נותן זה כי אם על צד היראה ממנו להיותו מלך ולזה רצה דוד על כל פנים לקנות אותם ולקנות הגרן שעשה בו המזבח לזאת הכונה בעינה שלא יעבד השם בדבר גזל ובמה שהוא לא לו ומפני זה הוצרך לקנות כל המקום ההוא אשר נבנה בו בית המקדש:

העשרים ואחד הוא להודיע מה שהעיר בזה הספור שהקרבנות הם סבה להתמיד ההשגחה בישראל ולעצור המגפה והמשחית מהם כי זה ממה שיישיר לעמוד על המכוון בענין הקרבנות שהוא מביא באופן שלם אל הדבקות בשם כמו שבארנו בבאורנו בספר ויקרא הנה כמו שהיה הענין על הכפרת מבין שני הכרובים בכל דבור ודבור שהיה מדבר השם עם משה להיישיר ישראל לעמוד על כוונות התורה ועל סודות הנבואה כן רצה השם לעצור המגפה על יד הקרבנו' האלה להעמידנו על המכוון בהם כי כבר התבאר מדברי השירה שסבות ההשגחה הם הדבקות בשם וההליכה בדרכיו וההתנהגו' בדרכי התורה בכללם:

ובכאן נשלם באור ספר שמואל והיתה השלמתו אותו בראש אדר ראשון של שנת תשעים ושמנה לפרט האלף הששי. והתהלה לאל לבדו אשר עזרנו ברחמיו וברוב חסדיו יתברך ויתרומם על כל ברכה ותהלה:

חד מן מ״ר מלין כתי׳ י׳ בסוף תיבות׳ ולא קרי׳ וסי׳ מהרתי ותבאתי · ואולם חי יי׳ אלהי יש׳ אשר מנעני ב׳ בו כנ״ל · נשאי · צלק העמוני נחרי דשמואל · לכי ויאמר כנענתך · יושבתי בלבנון מקוננתי בארזים מה נחנתי בבא לך חבלים · הרבית עלי גלעד וקחי צרי · שכנתי על מים רבים רבת · הלכתי הציבי לך ויהי בשכבו וידעת את המקום אשר ישכב שם ובאת וגלית מרגלותיו ושכבתי · קניתי ויאמר בעז ביום קנותך · שנאי נגיד חסר

אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה

חד מן י״ח מלין חס׳ ו׳ין בסוף תיבות׳ וקרי׳ וסי׳ ויצו את בני בנימן לאמר · ויעלה ויקח שמואל טלה חלב · בשחק במעשיך · ותלה ונתתיו ביד הורים לכו · ויעל ויבינו המזכח על מכונתיו · שני ומן בני

והמלך

[illegible] ויך שרשיו כלבנון ·

רשי

מקים מלכים ומשפיל נסיכים מאיר חכמים מורה נבוכים ·
אל הוא לבדו ויורה לעבדו דוד בחסדו בספר מלכים :

ולא יחם לו · אמרו רבותינו כל המבזה בגדים אינו נהנה מהם לסוף לפי שקרע את כנף המעיל לשאול · ומדרש אגדה אמ׳ רבי שמואל בר נחמני כיון שראה דוד את המלאך עומד בירושלם וחרבו בידו נצטנן מיראתו : בתולה · בתוליה מחממין את בשרה : סוכנת · מחממת וכן ובוקע עצים יסכן בם : לא ידע · שהבתולה יפה לחמם מן הבעולה ורבותינו אמרו משום לא ירבה לו נשי׳ וכבר היו לו שמונה עשר : מתכנשא

והמלך דוד ג׳ ר״פ בקריאה וסי׳ והמלך דוד זקן בא בימים · והמלך דוד שמע את כל הדברים · שלח אל צדוק ואל אביתר הכהנים : ותהי י״ד וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן י״ח ובאיוב סימן י״ג : וחם ג׳ פתחין בקריאה וסי׳ וחם השמש ונמס · וחם לאדני המלך · גם אם ישכבו שנים וחם להם · אנ״ך · וחד חם לבי בקרבי · וכל בן נח דכוו׳ :

והמלך דָּוִד זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיְכַסֻּהוּ בַּבְּגָדִים וְלֹא יִחַם לוֹ : וַיֹּאמְרוּ לוֹ עֲבָדָיו יְבַקְשׁוּ לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ נַעֲרָה בְתוּלָה וְעָמְדָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וּתְהִי־לוֹ ס סֹכֶנֶת וְשָׁכְבָה בְחֵיקֶךָ וְחַם לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ : וַיְבַקְשׁוּ נַעֲרָה יָפָה בְּכֹל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל וַיִּמְצְאוּ אֶת־אֲבִישַׁג הַשּׁוּנַמִּית וַיָּבִאוּ אֹתָהּ לַמֶּלֶךְ : וְהַנַּעֲרָה יָפָה עַד־מְאֹד וַתְּהִי לַמֶּלֶךְ סֹכֶנֶת וַתְּשָׁרְתֵהוּ וְהַמֶּלֶךְ לֹא יְדָעָהּ :

נ״ל פ׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ י״ד · נ׳ וכל בן נח דכו׳ · נ״ז · ל׳ ובעכין י״ל · ל׳ ולים

ומלכא דָּוִד סִיב עַל בְּיוֹמִין וּמְכַסַּן לֵיהּ בִּלְבוּשִׁין וְלָא שָׁחִין לֵיהּ : וַאֲמַרוּ לֵיהּ עַבְדוֹהִי יִבְעוֹן לְרִבּוֹנִי מַלְכָּא עוּלֵימְתָּא בְתוּלְתָּא וּתְשַׁמֵּישׁ קֳדָם מַלְכָּא וּתְהֵי לֵיהּ קְרִיבָא וְתִשְׁכּוּב לְוָתָךְ וְתִשְׁחַן לְרִבּוֹנִי ם מַלְכָּא : וּבְעוֹ עוּלֵימְתָא שַׁפִּירְתָּא בְּכָל תְּחוּם אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְאַשְׁכַּחוּ יַת אֲבִישַׁג דְּמִן שׁוּנֵם וְאַיְתִיאוּ יָתַהּ לְמַלְכָּא : וְעוּלֵימְתָא שַׁפִּירָא עַד לַחֲדָא וַהֲוָת לְמַלְכָּא קְרִיבָא וּמְשַׁמְּשָׁא לֵיהּ וּמַלְכָּא לָא יְדָעַהּ :

רדק

והמלך דוד זקן · בן שבעים שנה היה שהרי בן שלשים היה במלכו וארבעים שנה מלך : בא בימים · בימי הזקנה אלם ונפל למטה ואף על פי שלא היה אלא בן שבעי׳ שנה מפני המלחמות אשר כלאה תשש כחו וקפצה עליו הזקנה והזקן כל זמן שהולך ומזקין החום הטבעי הולך וחסר לפיכך ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו · ויש בו דרש שכל המבזה את הבגדים לסוף אינו נהנה מהם ולפי שכרת דוד את כנף המעיל אשר לשאול לא נהנה מהבגדי׳ לעת זקנתו וזה הדרש רחוק ויש עוד בו דרש קרוב מזה כי בראות דוד המלאך וחרבו שלופה בידו נבעת ונצטנן כמו שכתוב כי נבעת מפני חרב ה׳ המלאך : ולא יחם לו · ולא יחם בשרו לו כמו ויחם בשר הילד וכן וחם לאדני המלך וחם להם ר״ל וחם הבשר ויחם פרשו יחם מבנין הקל והוא כתוב ביו״ד ה׳ האיתן לבד ויו״ד השרש נעלמת מהמכתב וכן וירא שאול מלפני דוד וירם זרעך ואחרים זולתם : נערה בתולה · כי היא יותר מחממת מן הבעולה : סוכנת · את קריבא ויש מפרשים מחממת כמו ובוקע עצים יסכן בם לדעת קצת המפרשים וכן בלשון ערב לדבר חם יאמרו סכון ויש מפרשים אוכרת כמו לך בא אל הסוכן ואין טעם לפי׳ הזה כי מה צורך למלך שתהיה אוכרת ובעלת אוכרו׳ והנכון בעיני שפי׳ מועילה כלו׳ שיהיה למלך תועלת בה מפני הנכה אשר אחזתהו וזהו שפירש אחר כך ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך וכמוהו כי תאמר מה יסכן לך מה אועיל מתעלתי וכן הוכח בדבר לא יסכן ומלים לא יועיל בם : והמלך לא ידעה · כמו שפי׳ שהבתולה טובה לחמם מן הבעולה וכתב זה להודיע כי מותרת היתה לשלמה כי אביו לא ידעה אע״פ שהיתה סוכבת בחיק ורבותינו ז״ל פירשו שהיתה אסורה לו לבעלה משום לא ירבה לו נשים ואמרו בקבלה לא ירבה לו יותר משמנ׳ עשרה וכבר היה לו שמנה עשרה וסמכו זה על פסוק ואוסיפה לך כהנה וכהנה כמו שכתבנו בספר שמואל : מתכנשא

רלבג

והמלך דוד זקן עד ויתחתן שלמה את בת פרעה : ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו · ידוע שהבגדי׳ אינם מחממים כי אם במקרה מצד שמירתם שהאויר המקיף בגוף לא יקררהו ולזה בקשו לו עבדיו דבר שיחממהו מצד חמימותו בו ובחרו לו שיתחמם בחום נערה בתולה מפני שיתקבצו שבות רבות אל שתחממהו האחת מצד אשר בה והשנית מצד התחממה בהיותה עם הזכר והתעוררה למשגל והשלישית כי הוא גם כן יתעורר טבעו לקראתה מצד יפיה והיותה בתולה וזה יהיה סבה אל שיתחמם מעצמו : ותהי לו סוכנת · ר״ל שומרת האוכרות וזה יהיה סבה שתוכל לבא לשכב בחיקו ואים לא ירננים : ויעם

מתנשא · מתפאר ומתגאה אני אמלוך כי חשב לפי שהיה יפה תואר יותר מאחיו כמו שאמר וגם הוא טוב תואר מאד ואמר בלבו שאביו היה אוהב אותו יותר מאחיו לפי שלא גער בו מימיו ולא הכעיסו לפיכך היה מתנשא לאמר אני אמלוך: וחמשים איש רצים לפניו · שהיו הולכין לפניו בכלי זיין כמנהג המלכי' שהולכי' לפניהם רגלים בכלי זיין וכן אמר ב באבשלום וחמשי' איש רצי' לפניו ובדברי רז"ל מאי מעליותא אלא שהיו כטולי טחול וחקוקי כפות הרגלי': ולא עצבו · ולא הכעיסו כשהיה עושה שום דבר רע לא היה מכלימו ומיסרו לאמ' מדוע ככה עשית לפיכך יצא לדרך רעה ולמרוד באביו כי ידע היה אדוניהו כי דוד אמר להמליך שלמה אף על פי שלא הודיע דוד המלוכה עדיין אבל חשב בלבו אבי אוהב אותי ולא גער בי מימי אכנס בדבר המלוכה בימיו ואם לא ירע לו ידעתי שאני אמלוך: וגם הוא טוב תואר · וגם לרבות על אבשלו' ואף על פי שלא זכרו הנה זכר מעשה אדוניה לעשות לו רכב ופרשים למלוך כמעשה אבשלום שהיה חושב גם כן ל' למלוך ויפיו גרם לשניהם להתנשאות ולמרוד: ילדה · חגית אם אדוניהו ילדה אותו אחרי שילדה מעכה את אבשלום כי אחרי אבשלום היה גדול מאחיו כמו שכתוב השלישי אבשלום הרביעי אדוניה ואמנון שהיה הבכו' כבר מת ואולי דניאל שהיה משנהו מת א"פ שלא נכתבה מיתתו ולפיכ' היה חושב אדוניהו למלוך: ויהיו דבריו · דבריו ועצתו בדב' הזה היו עם יואב ועם אביתר כי יואב ידע כי דוד היה שונא אותו שהרי קללו על שהרג אבנר וגם אבשלום הרג שצוהו עליו לשמור שלא יהרגהו וגם עמשא הרג ועל כל אלה הדברי' היה שונא דוד אותו אלא שהיה דוד ירא אותו כל ימי חייו לפי שהיה נלחם מלחמותיו לפי' היה אחרי אדוניהו כדי שיניחנו שר צבא אם ימלוך כמו שהיה חושש בלבו שדוד יצוה אל בנו המולך תחתיו להמיתו ואביתר הכהן גם כן לפי שדוד סלקהו מן כהונה גדולה ושם תחתיו צדוק כשהיה בורח מפני אבשלום כמו שפירשנו בספר שמואל ולפיכך עזרוהו אלה השנים והיו אחריו והטו לב בני המלך ואנשי יהודה אחריו כמו שאמר ויעזרו אחרי אדוניה: ומריא · כתרגומו ופטימין הצאן והבקר היו מהמרע' והמריא הו' צאן ובקר שהם מפוטמי' בבית על האבוס ובמשנה אמרו מלפטן מריא אין ממרים את העגלי' ואמרו איזו היא המראה מרביצה ופוקס את פיה ומאכילה כרשינין ומים בבת אחת: עם אבן הזוחלת · סמוך לאבן הזוחלת זבחו הצאן והבקר ופירוש הזוחלת שהיו מים זוחלין אצל האבן לפיכך נקראת זוחלת כמו שאמר אצל עין רוגל ויונתן תרגם סכותא ותרגום מצפה סכותא: עין רוגל · כתרגומו עין קצרא וקצרא הוא הכובס ובעין הזה היו מכבסין בגדים וקרא הכובס בעבור זה רוגל לפי שהוא מכבסם בגדים ברגליו: לא קרא · לא קרא לאלה לפי שידע כי ידם עם שלמה: ויאמר נתן · חשש בדבר יותר לפי שהוא אמ' בנבואה לדוד כי שלמה ימלוך כמו שפירשנו בספר שמואל גם בדברי הימים כתוב: ואדנינו · בהגעת האלף והוא אחד מן השבעה: לא ידע · שאם ידע היה מוחה בדבר שהרי נאמר לו בנבואה כי שלמה ימלוך: ומלטי את נפשך · כי חשש שאם ימלוך אדוניהו ימית אחרי מות דוד בת שבע ושלמה כדי שלא יהא לו ערעור במלכות או פי' ומלטי את נפשך ואת נפש בנך מבזיון שלא תהיו עבדים לאדוניהו: כשבעת

אדניה ה' בקריאה וס' הרביעי אדניה בן חגית · וזכרו דדברי הימים · ואדניה בן חגית מתנשא לאמר · ויהיו דבריו עם יואב בן צרויה · ועתה הנה אדניה מלך · והשמוע באה עד יואב · ועמהם הלוים שמעיהו תנינא דפסו' ·

ה וַאֲדֹנִיָּה בֶן־חַגִּית מִתְנַשֵּׂא לֵאמֹר אֲנִי אֶמְלֹךְ וַיַּעַשׂ לוֹ רֶכֶב וּפָרָשִׁים וַחֲמִשִּׁים אִישׁ רָצִים לְפָנָיו׃ ו וְלֹא־עֲצָבוֹ אָבִיו מִיָּמָיו לֵאמֹר מַדּוּעַ כָּכָה עָשִׂיתָ וְגַם־הוּא טוֹב־תֹּאַר מְאֹד וְאֹתוֹ יָלְדָה אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם׃ ז וַיִּהְיוּ דְבָרָיו עִם יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה וְעִם אֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וַיַּעְזְרוּ אַחֲרֵי אֲדֹנִיָּה׃ ח וְצָדוֹק הַכֹּהֵן וּבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע וְנָתָן הַנָּבִיא וְשִׁמְעִי וְרֵעִי וְהַגִּבּוֹרִים אֲשֶׁר לְדָוִד לֹא הָיוּ עִם־אֲדֹנִיָּהוּ׃ ט וַיִּזְבַּח אֲדֹנִיָּהוּ צֹאן וּבָקָר וּמְרִיא עִם אֶבֶן הַזֹּחֶלֶת אֲשֶׁר־אֵצֶל עֵין רֹגֵל וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־אֶחָיו בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְכָל־אַנְשֵׁי יְהוּדָה עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ׃ י וְאֶת־נָתָן הַנָּבִיא וּבְנָיָהוּ וְאֶת־הַגִּבּוֹרִים וְאֶת־שְׁלֹמֹה אָחִיו לֹא קָרָא׃ יא וַיֹּאמֶר נָתָן אֶל־בַּת־שֶׁבַע אֵם־שְׁלֹמֹה לֵאמֹר הֲלוֹא שָׁמַעַתְּ כִּי מָלַךְ אֲדֹנִיָּהוּ בֶן־חַגִּית וַאדֹנֵינוּ דָוִד לֹא יָדָע׃ יב וְעַתָּה לְכִי אִיעָצֵךְ נָא עֵצָה וּמַלְּטִי אֶת־נַפְשֵׁךְ וְאֶת־נֶפֶשׁ בְּנֵךְ שְׁלֹמֹה׃

וַאֲדוֹנִיָה בַר חַגִית מִתְרַבְרַב לְמֵימַר אֲנָא אֶמְלוֹךְ וַעֲבַד לֵיהּ רְתִיכִין וּפָרָשִׁין וְחַמְשִׁין גַבְרָא רָהֲטִין קֳדָמוֹהִי׃ וְלָא אַכְלִימֵיהּ אֲבוּהִי מִיוֹמוֹהִי לְמֵימַר מָא דֵין כְּדֵין אַתְּ עָבֵיד וְאַף הוּא שַׁפִּיר בְּרֵיוֵא לַחֲדָא וְיָתֵיהּ יְלִידַת בָּתַר אַבְשָׁלוֹם׃ וַהֲווֹ פִתְגָמוֹהִי בְּעֵצָה עִם יוֹאָב בַּר צְרוּיָה וְעִם אֶבְיָתָר כַּהֲנָא וְסַעֲדִין בָּתַר אֲדוֹנִיָה׃ וְצָדוֹק כַּהֲנָא וּבְנָיָהוּ בַר יְהוֹיָדָע וְנָתָן נְבִיָא וְשִׁמְעִי וְרֵעִי וְגִבָּרַיָא דִי לְדָוִד לָא הֲווֹ בְּעֵצַת אֲדוֹנִיָהוּ׃ וּנְכַס אֲדוֹנִיָהוּ עָאן וְתוֹרִין וּפַטִּימִין עִם אֶבֶן סְכוּתָא דִי בִסְטַר עֵין קַצְרָא וּזְמִין יָת כָּל אֲחוֹהִי בְּנֵי מַלְכָּא וּלְכָל גַבְרֵי יְהוּדָה עַבְדֵי מַלְכָּא׃ וְיָת נָתָן נְבִיָא וּבְנָיָה וְיָת גִבָּרַיָא וְיָת שְׁלֹמֹה אֲחוּהִי לָא זְמִין׃ וַאֲמַר נָתָן לְבַת שֶׁבַע אִמֵּיהּ דִשְׁלֹמֹה לְמֵימַר הֲלָא שְׁמַעַת אֲרֵי מְלַךְ אֲדוֹנִיָהוּ בַר חַגִית וְרִבּוֹנַנָא דָוִד לָא יְדַע׃ וּכְעַן אִיתָא אֲמַלְכִינָךְ כְּעַן מִלְכָּא וְשֵׁזִבִי יָת נַפְשִׁיךְ וְיָת נַפְשׁ בְּרִיךְ שְׁלֹמֹה׃

אדניה בגו': ושארא אדניהו: וגם הוא ז' בקריא' דסמיכי וסי' נמסר בסדר בלק: שמעת ד' בקריאה וסי' הלוא שמעת כי מלך · כי קול שופר שמעת נפשי · הלא דברתי אליך בשלוחיך · הלא שמעת בתי אל תלכי:

מתנשא · מתפאר: וחמשים איש · נטולי טחול וחקוקי כפות רגלים: ולא עצבו · לא הכעיסו למרדו שהמונע תוכחה מבנו מביאו לידי מיתה: וגם הוא טוב תואר · כאבשלום שנאמר וכאבשלום לא היה איש יפה היה גרמה להם שנתגאו: ואותו ילדה אמו אחרי אבשלום · כלומ' גדלתו אחר תרבות שגדלה אמו של אבשלום: עם יואב בן צרויה · לפי שהיה יודע שלבו של דוד עליו על שהרג את אבנר ועמשא ואבשלום וסופו שיצוה את בנו המולך תחתיו עליו לפיכך היה רוצה שימלוך זה על ידו ויאהבנו: ועם אביתר הכהן · שנסתלק מן הכהונה משברח דוד מירושלם מפני אבשלום ששאל באורים ותומים ולא עלתה לו שנאמר ויעל אביתר והיה משבני בניו של עלי וידע שלא ישמש בימי שלמה שהרי נאמר לעלי והקימותי לי כהן נאמן והתהלך לפני משיחי והיה אחפץ שיעמוד זה על ידו: ונתן הנביא · שנבא לדוד ששלמה ימלוך כמו שכ' בדברי הימים ושלמה יהיה שמו: ומריא · שור של פטם: אבן הזוחלת · אבן גדולה שהיו הבחורים מנסין בה את כחם להזיזה ולגררה לשון מים זוחלין זוחלי ע' עפר ויונתן תרג' אבן סכותא שעומדין עליה וצופים למרחוק: עין רוגל · תירגם יונתן עין קצרא הוא כובס שמתקן בגדי במר ב ברגליו על ידי בעיטה: ולשלמה אחיו לא קרא · שיודע היה שנכתב עליו הנבואה למלוך: ומלטי את נפשך · מן המחלוקת לאחר מות המלך שירצה בנך למלוך כמה שהבטיחו הקב"ה: חטאים

רלבג

ויעש לו רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו · ראוי שתדע שמלכי ישראל לא הותר להם להרבות סוסים ולזה לא היה זה הענין קטן אצל מלכי ישראל: ולא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית · הנה מפני זה חשב אדוניה שיהיה לב דוד להמליכו אחריו כי לא נגה אותו על דבר ממעשיו והוא היה גם כן יפה תאר מאד ובעבור יפיו חשב שהוא ראוי למלך: ואותו ילדה אחרי אבשלום · הנה הוא מבואר שאי אפשר שנבין מזה ענין הלידה כי אבשלום היה בן מעכה ואדוניה היה בן חגית ואילו היה ענין הלידה היה ראוי שיהיו שניהם מאם אחת תלד אדוניה אחרי אבשלום ולזה הוא מבואר שהוא מענין הגדול כאמרו ואת חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל המחולתי שהוא מענין הגדול כמו שקדם והרצון בזה שאמו גדלה אותו אחרי אבשלום והתנהג במנהגיו ובמדותיו ולזה אמר וגם הוא טוב תאר מאד כמו אבשלום שהיה יפה תאר מאד כמו שזכר במה שקדם הנה כמו שחשב אבשלום שימלוך אחר דוד מפני רוב יפיו כמו שחשב אדוניה: ויהיו דבריו עם יואב בן צרויה ועם אביתר הכהן · ר"ל שסבב משך את לבבם להמשיך ולהסכים להמליכו והם עזרוהו בזה והנה חשב שכמו שאלו עזרו לדוד להגיעו למלכות ולהצליח כן יגיע לו על ידם וזה כי אביתר בא אל דוד מפני ברחו מפני שאול ועל פיו היה עושה דוד כל מעשיו ויואב הקים דוד על כסא המלוכה ונלחם מלחמותיו עם איש בשת ואבשלום ושבע בן בכרי ויואב גם כן נמשך לאדניה ועזרהו על הממלכה כדי שיאהבהו ולא יסירהו מהיות שר צבא כי נתבאר לו כי לב דוד להסירו ממעלתו בעבור דבר אבשלום ואביתר הכהן גם כן ראה כי דוד היה נותן יותר מהכבוד והמעלה לצדוק ממה שהיה נותן לאביתר וזה מבואר מהספורי' הקודמי' שהקדים בהם דוד צדוק לאביתר: ומריא · הוא מין ממיני הבקר השמנים והגדולים: עם אבן הזוחלת · ר"ל אצל אבן הזוחלת ונקראת האבן ההיא כך לסבה לא ידענוה ואפשר כי האבן ההיא היתה גדולה וחלקה מאד ולרוב חלקותה היו מגיעין אותה ודוחין אותה הנה והנה · והנה לא קרא שלמה אחיו לאכל עמו כי ידע שהוא ינגד לו בזה להיותו בוטח שימלוך אחרי דוד אביו ולזאת הסבה גם כן לא קרא אל נתן הנביא כי הוא נבא לדוד שלמה ימלוך אחריו כמו שנזכר בדברי הימי' ובכלל הנה לא קרא לאותם שלא היו מסכימי' לעצתו כמו צדוק הכהן ובניהו בן יהוידע ונתן הנביא ושמעי ורעי והגבורי' אשר לדוד כי ידע כי הם יבלבלו עצתו ויתחדש מזה תנואה לב העם הנסכמי' לעצתו:

ומלאתי

נשבעת לאמתך. ידוע היה נתן שנשבע לה שמעו זה ממנה ולמה נשבע לה אמרו כי כשמתת הילד אמרה בת שבע הילד מת מפני העון אפילו יהיה לי ממך בן של קיימא ינוו אותו אחיו מפני שבאתי אליך בעון מתחלה ולא רצתה להזקק לו עד שנשבע לה כי הבן שיהיה לו ממנה ראשונה ימלוך אחריו ואמר לה כי על פי הנבואה כאמר לו זה יהיה. זקן מאד. חלום מאד כי קפצה עליו זקנה כמו שפירשנו: משרת את המלך. בשכבה בחיקו ומחממת אותו ובמה שהיה צריך שירות אחר ואמר הספור הזה לפי שנכנסה בת שבע החדרה ואף כי היה המלך בשכבה במטתו עם אבישג ולא היה רשות לאדם אחר להכנס שם בלא רשות אבל היא לפי שהיתה אשתו נכנסה החדרה בלא רשות ומלת משרת חסר ממנה התי"ו למד הפועל מפני כובד קריאת שני תוי"ן רפות כאלו כי משפטו משרתת ובא הרי"ש בפתח גדול תמורת הקטן: מה לך. לפי שלא היתה רגילה לבא אצלו ידע כי על דבר בא לפיכך אמר לה מה לך או לפי שנכנסה החדרה שלא ברשות ידע כי דבר נחוץ היה לה: ועתה אדוני המלך לא ידעת. רבים מהסופרים טעו בזאת המלה וכתבו ואתה באל"ף לפי שהוא קרוב לענין אבל ברור הוא אצלינו כי הוא ועתה בעי"ן מפי ספרים המדוייקים ומפי המסורת: ולשלמה עבדך לא קרא. כיון שלא קרא לשלמה בסעוד' זו וקרא לשאר בני המלך נראה כי לדבר מלוכ' עשה זבח זה וקרא לכל הסומכים ידו שיאכלו עמו: ואתה אדני המלך. זהו ואתה באל"ף וטועים בו בעי"ן לפי שהענין יותר קרוב: להגיד להם. שאם לא תגיד להם קודם שתשכב עם אבותיך והייתי אני ובני שלמ' חטאי' מדבר המלוכה. חטאים ת"י מתרכין כלומר מגורשין מן המלוכה ויש מפרשים אם לא יהיה בני מלך גלוי עון יהיה לכן יאמרו כי מפני עון שנמצא בי ובן שנולד ממני לא היתה לו מלוכה ויש מפרשי' כנגד דוד אמרה אלא שכנתה מפני כבודו כלומר אתה תהיה חוטא בזה אם לא תמליך שלמה בני כי אתה נשבעת לי ביי': ונתן הנביא בא. בחצר או בבתים החיצונים עד שיאמרו למלך ויכנס ברשות ויגידו למלך ואמר המלך שיבא וכן עשה ויבא לפני המלך: אתה אמרת. על דרך תמיהה כלומר נראה שאתה אמרת לו שימלוך שזבח זבחים וקרא למי שרצה: כי ירד. ירד היום אל עין רוגל לזבוח: ולי אני עבדך. זה שלא קרא לנו ידמה כי לדבר המלוכה עשה הזבח: ולא הודעת את עבדך. תמה אני אם מאתך נהיה הדבר הזה איך לא הודעתני טרם שתמליכהו וכתוב עבדיך ביו"ד כלומ' לי ושאר עבדיך שנאמני קראו

ובואי ד' בקריאה וסי' ובאי שכבי עמו ונחיה. לכי ובאי אל המלך דוד. שבי דומם ובאי בחשך. עורי צפון ובאי תימן: ואמרת ג' בקריאה וסי' לכי ובאי אל המלך. היש פה איש. ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה: ומלאתי ד' וסי' את דבריך. את הרי״ו חלליו. ומלאתי את הגאות. את הבית הזה כבוד. ותנה הא"ם בספרא

לכי ובאי אל המלך דוד ואמרת אליו הלא אתה אדני המלך נשבעת לאמתך לאמר כי שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על כסאי ומדוע מלך אדניהו: הנה עודך מדברת שם עם המלך ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך: ותבא בת שבע אל המלך החדרה והמלך זקן מאד ואבישג השונמית משרת את המלך: ותקד בת שבע ותשתחו למלך ויאמר המלך מה לך: ותאמר לו אדני אתה נשבעת ביהוה אלהיך לאמתך כי שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על כסאי: ועתה הנה אדניה מלך ועתה אדני המלך לא ידעת: ויזבח שור ומריא וצאן לרב ויקרא לכל בני המלך ולאביתר הכהן וליאב שר הצבא ולשלמה עבדך לא קרא: ואתה אדני המלך עיני כל ישראל עליך להגיד להם מי ישב על כסא אדני המלך אחריו: והיה כשכב אדני המלך עם אבתיו והייתי אני ובני שלמה חטאים: והנה עודנה מדברת עם המלך ונתן הנביא בא: ויגידו למלך לאמר הנה נתן הנביא ויבא לפני המלך וישתחו למלך על אפיו ארצה: ויאמר נתן אדני המלך אתה אמרת אדניהו ימלך אחרי והוא ישב על כסאי: כי ירד היום ויזבח שור ומריא וצאן לרב ויקרא לכל בני המלך ולשרי הצבא ולאביתר הכהן והנם אכלים ושתים לפניו ויאמרו יחי המלך אדניהו: ולי אני עבדך ולצדק הכהן ולבניהו בן יהוידע ולשלמה עבדך לא קרא: אם מאת אדני המלך נהיה הדבר הזה ולא הודעת את עבדך מי ישב על כסא אדני המלך אחריו:

אזילי ותעלין לות מלכא דוד ותמרין ליה הלא את ריבוני מלכא קיימת לאמתך למימר ארי שלמה בריך ימלוך בתרי והוא יתיב על כורסי מלכותי ומא דין מליך אדוניה: הא עד די את ממללא תמן קדם מלכא ואנא איעול בתרך ואקיים ית פתגמיכי: ועלת בת שבע לקדם מלכא לאדרון בית משכבא ומלכא סיב לחדא ואבישג דמן שונם משמשא קדם מלכא: וכרעת בת שבע וסגידת למלכא ואמר מלכא מה ליך: ואמרת ליה רבוני את קיימתא במימרא דיי אלהך לאמתך ארי שלמה בריך ימלוך בתרי והוא יתיב על כורסי מלכותי: וכען הא אדוניה מליך ואת ריבוני מלכא לא ידעתא: ונכס תורין ופטימין ועאן לסגי וזמין לכל בני מלכא ולאביתר כהנא וליואב רב חילא ולשלמה עבדך לא זמין: וכען רבוני מלכא עיני כל ישראל סברין עלך לחואה להון מאן יתיב על כורסי מלכותא דרבוני מלכא בתרוהי: ויהי כד ישכוב רבוני מלכא עם אבהתוהי ואהי אנא וברי שלמה מתרכין: והא עוד היא ממללא עם מלכא ונתן נבייא אתא: וחויאו למלכא למימר הא נתן נבייא ואתא קדם מלכא וסגיד למלכא על אפוהי על ארעא: ואמר נתן רבוני מלכא את אמרת אדוניה ימלוך בתרי והוא יתיב על כורסי מלכותי: ארי נחת יומא דין ונכס תורין ופטימין ועאן לסגי וזמין לכל בני מלכא ולרבני חילא ולאביתר כהנא והא אינון אכלין ושתן קדמוהי ואמרו יצלח מלכא אדוניה: ולי דאנא עבדך ולצרוק כהנא ולבניה בר יהוידע ולשלמה עבדך לא זמין: אם מן רבוני מלכא הוה פתגמא הדין ולא הודעת ית עבדך מן יתיב על כורסי מלכותא דרבוני מלכא בתרוהי:

רשי

חטאים. חסרים ומנועים מן הגדולה כמו אל השערה ולא יחטיא: אתה אמרת. בתמיה: כי ירד היום. שהעיר היתה גבוהה ואבן הזוחלת למטה בגיא: על

רלבג

ומלאתי את דבריך. אשלים מה שיחסר בהם או ירבה בזה שימשך לדבריה כטע' כימלא אחרי יי': והייתי אני ובני שלמה חטאים. ר"ל נענשים כי מפני שידע אדניהו כי המלכה עתידה להיות לשלמה ישתדל להמיתו כמו שהיה מבקש שאול להרוג את דוד לזאת הסבה עם שזה יהיה סבה להזכיר חטא בת שבע אחרי מות דוד ויבא זה לגנ' ג"כ על שלמה ואולם אם ימלוך שלמ' יתבאר לכל כי מיי' היתה בת שבע לדוד ושלא היתה אסורה לו אחרי מות אוריה עם שמפני אימת מלך יירא לאמ' דבר כנגדו או יהיה הרצון בזה והייתי אני ובני שלמה חטאים אם לא נגלה אזנך על זה בחייך כי כשמוך ממנו המתנה הטובה שנתת לנו ולא יהיה האשם זולתי בנו להגלות הענין שדעתך היה להמליכנו כאשר דבר ונשבעת לאמתך: אתה אמרת אדניה ימלוך אחרי. ר"ל האם אתה אמרת אם מאת אדני המלך נהיה הדבר הזה ולא הודעת את עבדך. ר"ל האם היה מאת אדני המלך הדבר הזה ולא קראו לנו כי לא הסכמת להודיע לעבדך מי ישב על כסאך: ויען

וסי' והנה עודנה מדברת עם המלך. והנה עמך שמעי בן גרא בן הימיני מבחורים. והנה איש אלהי' בא מיהודה. והנה אנשים עברים. והנה נביא אחד נגש: ושתים ה' חס וא' מל וסי' נמסר בשמואל חלק א' סימן ל': ולית וסימ' נמסר בספר שפטים סי' יד: נהיה ח' וסי' אם מאת אדני המלך. כה אמר יי' לא תעלו ולא תלחמון דמלכים. וחברו דדברי הימים. יום חשך ואפלה. ביום ההוא ישא עליכם. כי לפני הימים ההם. ואשלחה אליו לאמר לא נהיה. תאוה נהיה תערב:

ויען המלך דוד ויאמר קראו לי לבת שבע · הנה נראה מזה כי בת שבע יצאה מן החדר בבא נתן הנביא לדבר אל המלך כדי שלא יכיר המלך כי זה הדבר היה מוסכם ביניהם ולזה קרא דוד לבת שבע ופחד לבא אליה ולומר אלו הדברים כי היא היתה יותר עצמית בזה מנתן הנביא כמו שמצאנו באשה התקועית שעשתה שאמרה הדברים אל יואב לא אליה: על הפרדה אשר לי · זה אחד מסימני המלוכה כי לא ירכב על מרכבת המלך מי שאינו מלך: והורדתם אותו אל גיחון · הנה בחר למשחו במקום נהר להיות סימן שיתמשך מלכותו ותתקיים ותתפשט: ומשח אותו שם צדוק הכהן · ידענו כי שמן המשחה שעשה משה הוא נעשה לדורות כמו שנזכר שם לא נעשה עוד זולתו ולזה הוא מבואר ש מאין זאת המשיחה שימשחהו כולו בשמן ההוא כי לא יספיק ה השמן ההוא לזה לא היתה המשיחה כן בכל מה שמש משה ממנו ולזה הוא מבואר שלא ימשח בו כי אם חלק מהכמשח והנה היתה משיח' המלך על ראשו כמו שאמ' בשאול ויקח שמואל את פך השמן ויצוק על ראשו והנה ראוי שתהיה זאת ה המשיחה אצל המקום שתהיה בו כתר ה המלכו' · וראוי שתדע כי לא הוצרכו למשוח שלמה אלא מפני מ מחלקת אדניה כי ב במשיחת דוד נמשחו כל הקמים תחתיו מ מזרעו כמו שבמשיחת אהרן ובניו נמשחו כל הבאים אחרים להיות כהני' ולזה לא הוצרכו למשוח אח' זה כי אם כהן גדול : ובא וישב על כסאי · לפרסם לכל שהוא מלך כדי שיסור המחלוקת מעל שלמה : אמן כן יאמ' יי' אלהי אדני המלך · הוא תפלה שיהיה ר רצון השם ית' שיהיה הענין כן ר"ל שתהיה המלוכ' לשלמה כי אם לא תהיה לו מי' לא יועיל לו זה : ויגדל את כסאו מכסא אדני ה המלך דוד · למדנו מזה שאין זה כנגד ה המלכות וזה כי רצון המלך הוא שיצליח ב בנו יותר ממנו : וירד צדוק הכהן ונתן ה הנבי' ובניהו בן יהויד' והכרתי והפלתי · הם היו סנהדרין כמו ש שקדם וזה כי או מזכ' הם אשר על פיהם ר ראוי שתהיה בחירת המלך להיות מה ש שיבחרו כנבחר מאת ה' והנה אשר יבחרהו הנביא יודע שבחרו יי' כמו שמצאנו בשמואל כשבחר שאו' ודוד וכן העניין בכהן גדול כי באורי' ותומי' ידע מי הוא אשר בחר יי' בו וכן העניין בסנהדרי גדולה כי כל ישר' מחוייבים להמשך למה שיגזרו כמו שמתבאר בתורה ולזה זכר בזה המקו' צדוק הכהן כי הוא היה כ"ג ונתן שהיה נביא ובניהו בן יהויד' והכרתי והפליתי שהיו סנהדרי גדולה ובניהו בן יהוידע היה עליה' כמו שנזכ' בספר שמו' מחללים

ארץ ה' סבירין ארצה וס' ויבאו ארץ כנען אל יעקב אביהם · נחנו נעבר חלוצים לפני יי' · ותרא אביגיל את דוד ותמהר · ותקד בת שבע אפים ארץ · ולא יפול צרור ארץ : גיחון ו' ג' מלאים וג' חסרים וס' ושם הנהר השני גיחון · סתם את מוצא · בנה חומה חיצונה דמלכים · הלין ג' קדמאי מלאים · והורדתם אתו אל גחון ·

ויען המלך דוד ויאמר קראו לי לבת שבע ותבא לפני המלך ותעמד לפני המלך: וישבע המלך ויאמר חי יהוה אשר פדה את נפשי מכל צרה: כי כאשר נשבעתי לך ביהוה אלהי ישראל לאמר כי שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על כסאי תחתי כי כן אעשה היום הזה: ותקד בת שבע אפים ארץ ותשתחו למלך ותאמר יחי אדני המלך דוד לעלם: ויאמר המלך דוד קראו לי לצדוק הכהן ולנתן הנביא ולבניהו בן יהוידע ויבאו לפני המלך: ויאמר המלך להם קחו עמכם את עבדי אדניכם והרכבתם את שלמה בני על הפרדה אשר לי והורדתם אתו אל גחון: ומשח אתו שם צדוק הכהן ונתן הנביא למלך על ישראל ותקעתם בשופר ואמרתם יחי המלך שלמה: ועליתם אחריו ובא וישב על כסאי והוא ימלך תחתי ואתו צויתי להיות נגיד על ישראל ועל יהודה: ויען בניהו בן יהוידע את המלך ויאמר אמן כן יאמר יהוה אלהי אדני המלך: כאשר היה יהוה עם אדני המלך כן יהי עם שלמה ויגדל את כסאו מכסא אדני המלך דוד: וירד צדוק הכהן ונתן הנביא ובניהו בן יהוידע והכרתי והפלתי וירכבו את שלמה על פרדת המלך דוד וילכו אתו על גיחון: ויקח צדוק הכהן את קרן השמן מן האהל וימשח את שלמה ויתקעו בשופר ויאמרו כל העם יחי המלך שלמה:

ואתיב מלכא דוד ואמר קרו לי לבת שבע ועלת לקדם מלכא וקמת לקדם מלכא: וקיים מלכא ואמר קיים הוא יי דפרק ית נפשי מכל עקא: ארי כמא דקיימית לך במימרא דיי אלהא דישראל למימר ארי שלמה בריך ימלוך בתרי והוא יתיב על כורסי מלכותי תחותי ארי כן אעביד יומא הדין: וכרעת בת שבע על אפהא על ארעא וסגידת למלכא ואמרת יתקיים רבוני מלכא דוד לעלם: ואמר מלכא דוד קרו לי לצדוק כהנא ולנתן נביא ולבניהו בר יהוידע ואתו לקדם מלכא: ואמר מלכא להון דברו עמכון ית עבדי רבוניכון ותרכבון ית שלמה ברי על כודנתא די לי ותחתון יתיה לשילוחא: וימשח יתיה תמן צדוק כהנא ונתן נביא למהוי מלכא על ישראל ותתקעון בשופר ותימרון יצלח מלכא שלמה: ותסקון בתרותי וייתי ויתיב על כורסי מלכותי והוא ימלוך תחותי ויתיה פקידית למהוי מלכא על ישראל ועל יהודה: ואתיב בניה בר יהוידע ית מלכא ואמר אמן כן תהי רעוא מן קדם יי אלהא דריבוני מלכא: כמא דהוה מימרא דיי בסעדיה דריבוני מלכא כן יהי בסעדיה דשלמה ויריבי ית כורסיה מכורסיה דריבוני מלכא דוד: ונחת צדוק כהנא ונתן נביא ובניה בר יהוידע וקשתיא וקלעיא וארכיבו ית שלמה על כודנתא דמלכא דוד ואובילו יתיה לשילוחא: ונסיב צדוק כהנא ית קרנא דמשחא מן משכנא ומשח ית שלמה ותקעו בשופרא ואמרו כל עמא יצלח מלכא שלמה:

ושל אחריו ויוליכו אתו · ושל אחריו וימשחו אתו צדוק הכהן · חס' : ויאמרו כל העם ד' וס' אל שמואל · ויקח צדוק הכהן את קרן השמן · אמן והלל ליי' · אשר בשער והזקנים :

רשי

על הפרדה אשר לי · הוא סימן לו שימלוך ותחלת הגדולה שאין הדיוט רוכב על סוסו של מלך : אל גיחון · הוא מעיין השילוח מכאן שאין מושחין את המלכי' אלא על המעיין סימן שתמשך מלכותו : ומשחת אותו · נותן לו שמן בין ריסי עיניו כמין כזר כ כזה : אמן · שיחיה שלמה : מכסא אדוני המלך · מכאן שאין אדם מתקנ' בבנו : והכרתי והפלתי · תרגם יונתן וקשתיא וקלעיא · ורבותינו אמרו אורים ותומים : את קרן השמן · משמן המשח' שעשה משה : מן האהל · שהארון נתון בעיר דוד וצלוחית של שמן המשחה לפני הארון כמו שאנו שונין בסדר יומא : בחלילים

רדק

קראו לי לבת שבע · לא יצאה מהחדר אבל רחקה ממנו מעט בעוד שהיה נתן מדבר עמו לפי' אמר קראו לי ודרש הכתו' בזה דיוק אחר שאמר כי לתשמיש קראה להודיע לאבישג כי מה שלא ידעה לשבה שהיתה אסור' לו לא מפני שלא היה יכול : יחי לעולם · פירוש חיי כבם לעולם הבא כי בעולם הזה קרוב היה למיתה וכן ת"י יתקיים וכל שאר יחי המלך תרגם יצלח : עבדי אדוניכם · על הכרתי ועל הפלתי אמר ומה שאמ' עבדי אדוניכם כאילו אמר עבדי וכן ואל משה אמר עלה אל יי' ר"ל אלי ואת יפתח ואת שמואל ר"ל אותי : אשר לי · שהייתי רוכב בה וזה יהיה סימ' למלוכה שהרי אין הדיוט רוכב על סוסו של מלך : אל גיחון · הוא שילוח וכן ת"י לשילוחא ונקרא בשני שמו' צוה להמליכו אל גיחון למשחו שם לסימן טוב שתמשך מלכותו כמו שתמשך המעין : ומשח אותו · אף על פי שלא היה צריך למשחו שאין מ מושחי' מלך בן מלך כי כשנמש' דוד לו ולזרעו נמשח למלכות אלא מפני מחלוקתו של אדניהו צוה למשחו : יחי המלך · יצלח מלכא וכן תרגם יונתן כל יחי המלך כי התפלה על החיים וההצלחה כי אוכם חיים בלא הצלחה : ויוליכו אותו על גיחון · כמו אל גיחון וכן ויתפלל על יי' כמו אל יי' וכן הרמתה על ביתו כמו אל ביתו : את קרן השמן · הוא שמן המשחה : מן האהל · מאהל מועד כי שם היה שמן המשחה ואף על פי שאהל מועד היה בזמן ההוא בגבעון הלך שם צדוק או שלא להביאו ואף על פי שאמר כי צלוחית של שמן המשחה היתה נתונה לפני הארון זה היה כשהארון היה באהל מועד אבל כשהוציאו אותו משם למלחמת פלשתי' הצלוחית ונכנסת השמן הניחו שם באהל מועד ולא לקחו משם את הארון ואם הביאו הצלוחית אחר והניחוה

מחללים בחלילים. ר״ל שהיו מנגנים בחלילים והם כלי זמר בדמיון קנים והם נקובים נקבים מסודרים להוצאת מינים מוגבלים מהקולות: ותבקע הארץ לקולם. אמר זה על דר ההפלגה והגוזמא או יהיה הרצון בזה כי לקולם נאספו רבים אליהם מכל הצדדים וכאילו בקעו אויר הארץ בחוזק: מה קול הקריה הומה. ר״ל מה קול העיר אשר היא הומה זאת ההמיה הנפלאה: כי איש חיל אתה וטוב תבשר. ידמה שהרצון באיש חיל איש טוב כי האיש הטוב עושה חיל בטובותיו ומדרך האיש הטוב לבשר הטוב לא הרע או יהיה הרצון באיש חיל גבור והנה מדרך הגבור שיתגבר תמיד הטוב בדברי הריב והמלחמה לסבת גבורתו בלתי מפחד: ויחזק בקרנות המזבח. הנה כבר נתבאר בתורה כי המזבח קולט אלא אם בא שם רוצח מכה נפש בזדון ובערמה והנה אדוניה לא בא שם כי שם לא היה מפחד שיהרגנו שלמה ויהיה המקום ההוא לו למקלט עד שיבטיחהו המלך שלמה שלא ימיתהו: אם יהיה לבן חיל לא יפול משערתו ארצה. ר״ל אם תחזקנה ידיו להיות לעבודת המלך ולמלכותו כמאמר בני החיל לא יגעוהו מקמתי וכן אמר דוד לאנשי יבש גלעד ועתה תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל: ויבא וישתחו למלך שלמה ויאמר לו שלמה. ידמה כי מפני שאמר לו שלמה אם יהיה לבן חיל שב אדוניהו שירצה לעמוד לפניו וישרתהו ולזה לא היה רוצה שלמה להפרד ממנו אם לא יתן לו רשות וכאשר הרגיש שלמה בזה אמר לו שילך לביתו: וחזקת והיית לאיש. רוצה לומר שלא תהיינה פעולותיך פעולות נער קטן ונער אבל תהיינה פעולות איש גדול וזה אמנם יהיה עם התישבנו בעצה: ושמרת

ותבקע ד׳ וסי׳ האדמה אשר תחתיתם. ותבקע הארץ בקולם. ותבקע העיר דמלכים. וחברו דירמיה: וטוב יז בקריאה וסי׳ ויצמח ה׳ אלהים מן האדמה כל עץ. ולא החוס עינך עליו. בכל הדרך אשר צוה. וישלח ויביאהו והוא אדמוני. יאמר נא אדנני. ויהי בהיות רוח אלהים. ויקרא אכיש אל דוד. עודנו מדבר והנה

וַיַּעֲלוּ כָל־הָעָם אַחֲרָיו וְהָעָם מְחַלְּלִים בַּחֲלִלִים וּשְׂמֵחִים שִׂמְחָה גְדוֹלָה וַתִּבָּקַע הָאָרֶץ בְּקוֹלָם: וַיִּשְׁמַע אֲדֹנִיָּהוּ וְכָל־הַקְּרֻאִים אֲשֶׁר אִתּוֹ וְהֵם כִּלּוּ לֶאֱכֹל וַיִּשְׁמַע יוֹאָב אֶת־קוֹל הַשּׁוֹפָר וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ קוֹל־הַקִּרְיָה הוֹמָה: עוֹדֶנּוּ מְדַבֵּר וְהִנֵּה יוֹנָתָן בֶּן־אֶבְיָתָר הַכֹּהֵן בָּא וַיֹּאמֶר אֲדֹנִיָּהוּ בֹּא כִּי אִישׁ חַיִל אַתָּה וְטוֹב תְּבַשֵּׂר: וַיַּעַן יוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לַאֲדֹנִיָּהוּ אֲבָל אֲדֹנֵינוּ הַמֶּלֶךְ־דָּוִד הִמְלִיךְ אֶת־שְׁלֹמֹה: וַיִּשְׁלַח אִתּוֹ הַמֶּלֶךְ אֶת־צָדוֹק הַכֹּהֵן וְאֶת־נָתָן הַנָּבִיא וּבְנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע וְהַכְּרֵתִי וְהַפְּלֵתִי וַיַּרְכִּבוּ אֹתוֹ עַל פִּרְדַּת הַמֶּלֶךְ: וַיִּמְשְׁחוּ אֹתוֹ צָדוֹק הַכֹּהֵן וְנָתָן הַנָּבִיא לְמֶלֶךְ בְּגִחוֹן וַיַּעֲלוּ מִשָּׁם שְׂמֵחִים וַתֵּהֹם הַקִּרְיָה הוּא הַקּוֹל אֲשֶׁר שְׁמַעְתֶּם: וְגַם יָשַׁב שְׁלֹמֹה עַל כִּסֵּא הַמְּלוּכָה: וְגַם־בָּאוּ עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ לְבָרֵךְ אֶת־אֲדֹנֵינוּ הַמֶּלֶךְ דָּוִד לֵאמֹר יֵיטֵב אֱלֹהֶיךָ אֶת־שֵׁם שְׁלֹמֹה מִשְּׁמֶךָ וִיגַדֵּל אֶת־כִּסְאוֹ מִכִּסְאֶךָ וַיִּשְׁתַּחוּ הַמֶּלֶךְ עַל־הַמִּשְׁכָּב: וְגַם־כָּכָה אָמַר הַמֶּלֶךְ בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר נָתַן הַיּוֹם יֹשֵׁב עַל־כִּסְאִי וְעֵינַי רֹאוֹת: וַיֶּחֶרְדוּ וַיָּקֻמוּ כָּל־הַקְּרֻאִים אֲשֶׁר לַאֲדֹנִיָּהוּ וַיֵּלְכוּ אִישׁ לְדַרְכּוֹ: וַאֲדֹנִיָּהוּ יָרֵא מִפְּנֵי שְׁלֹמֹה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ וַיַּחֲזֵק בְּקַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ: וַיֻּגַּד לִשְׁלֹמֹה לֵאמֹר הִנֵּה אֲדֹנִיָּהוּ יָרֵא אֶת־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְהִנֵּה אָחַז בְּקַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ לֵאמֹר יִשָּׁבַע־לִי כַיּוֹם הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה אִם־יָמִית אֶת־עַבְדּוֹ בֶּחָרֶב: וַיֹּאמֶר שְׁלֹמֹה אִם יִהְיֶה לְבֶן־חַיִל לֹא־יִפֹּל מִשַּׂעֲרָתוֹ אָרְצָה וְאִם־רָעָה תִמָּצֵא־בוֹ וָמֵת: וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיֹּרִדֻהוּ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ וַיָּבֹא וַיִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיֹּאמֶר־לוֹ שְׁלֹמֹה לֵךְ לְבֵיתֶךָ:

ב וַיִּקְרְבוּ יְמֵי־דָוִד לָמוּת וַיְצַו אֶת־שְׁלֹמֹה בְנוֹ לֵאמֹר: אָנֹכִי הֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ כָּל־הָאָרֶץ וְחָזַקְתָּ וְהָיִיתָ לְאִישׁ:

וּסְלִיקוּ כָל עַמָּא בַּתְרוֹהִי וְעַמָּא מְשַׁבְּחִין בְּחִינְגַיָא וְחָדַן חֶדְוָא רַבָּא וְזָעַת אַרְעָא לְקָלְהוֹן: וּשְׁמַע אֲדוֹנִיָה וְכָל זְמִינַיָא דִי עִמֵּיה וְאִינוּן סַפִּיקוּ לְמֵיכַל וּשְׁמַע יוֹאָב יַת קָל שׁוֹפָרָא וַאֲמַר מָא דֵין קָל קַרְתָּא אִשְׁתַּגִּישַׁת: עַד דְּהוּא מְמַלֵּיל וְהָא יוֹנָתָן בַּר אֶבְיָתָר כַּהֲנָא אֲתָא וַאֲמַר אֲדוֹנִיָה עוֹל אֲרֵי גְבַר דְּחִיל חֶטְאִין אַתְּ וְטָב תְּבַסַּר: וַאֲתֵיב יוֹנָתָן וַאֲמַר לַאֲדוֹנִיָה בְּקוּשְׁטָא רִבּוֹנָנָא מַלְכָּא דָוִד אַמְלֵיךְ יַת שְׁלֹמֹה: וּשְׁלַח עִמֵּיה מַלְכָּא יַת צָדוֹק כַּהֲנָא וְיַת נָתָן נְבִיָּא וּבְנָיָה בַּר יְהוֹיָדָע וְקַשָּׁתַיָא וְקַלָּעַיָא וְאַרְכִּיבוּ יָתֵיהּ עַל כּוֹדַנְתָּא דְמַלְכָּא: וּמְשַׁחוּ יָתֵיהּ צָדוֹק כַּהֲנָא וְנָתָן נְבִיָּא לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא בְּשִׁילוֹחָא וּסְלִיקוּ מִתַּמָּן כַּד חָדָן וְאִשְׁתַּגִּישַׁת קַרְתָּא הוּא קָלָא דִּשְׁמַעְתּוּן: וְאַף יְתֵיב שְׁלֹמֹה עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא: וְאַף עָלוּ עַבְדֵי מַלְכָּא לְבָרָכָא יַת רִבּוֹנָנָא מַלְכָּא דָוִד לְמֵימַר יוֹטֵיב יְיָ יַת שׁוּם שְׁלֹמֹה מִשְּׁמָךְ וִירַבֵּי יַת כּוּרְסְוֵהּ מִכּוּרְסֵי מַלְכוּתָךְ וּסְגִיד מַלְכָּא עַל שִׁוְויָא: וְאַף כְּדֵין אֲמַר מַלְכָּא בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִּיהַב יוֹמָא דֵין בַּר יָתֵיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתִי וְעֵינַי חָזְיָן: וּתְוַהוּ וְקָמוּ כָּל זְמִינַיָא דִּי לַאֲדוֹנִיָה וַאֲזַלוּ גְּבַר לְאוֹרְחֵיהּ: וַאֲדוֹנִיָה דְּחִיל מִן קֳדָם שְׁלֹמֹה וְקָם וַאֲזַל וְאִתְקִיף בְּקַרְנַת מַדְבְּחָא: וְאִתְחַוָּא לִשְׁלֹמֹה לְמֵימַר הָא אֲדוֹנִיָה דְּחִיל מִן קֳדָם מַלְכָּא שְׁלֹמֹה וְהָא אֲחַד בְּקַרְנַת מַדְבְּחָא לְמֵימַר יְקַיֵּים לִי כְּיוֹמָא דֵין מַלְכָּא שְׁלֹמֹה דְּלָא יִקְטוֹל יַת עַבְדֵּיהּ בְּחַרְבָּא: וַאֲמַר שְׁלֹמֹה אִם יְהֵי לִגְבַר דְּחִיל חֶטְאִין לָא יִפֹּל מִסְּעַר רֵישֵׁיהּ לְאַרְעָא וְאִם בִּישְׁתָא תִּשְׁתְּכַח בֵּיהּ וְיִתְקְטִיל: וּשְׁלַח מַלְכָּא שְׁלֹמֹה וְאַחֲתוּהִי מֵעִילָוֵי מַדְבְּחָא וַאֲתָא וּסְגִיד לְמַלְכָּא שְׁלֹמֹה וַאֲמַר לֵיהּ שְׁלֹמֹה אֵיזֵיל לְבֵיתָךְ:

וּקְרִיבוּ יוֹמֵי דָוִד לִימְמַת וּפַקֵּיד יַת שְׁלֹמֹה בְּרֵיהּ לְמֵימַר: אֲנָא אָזֵיל בְּאוֹרַח כָּל אַרְעָא וְתִתְקֵף וּתְהֵי לִגְבַר דְּחִיל חֶטְאִין:

רדק

והניחוה לפני הארון בירושלם ויהיה פי׳ האהל אשר נטה לו דוד אבל רחוק הוא שהוציאו מאהל מועד שום דבר עד שהביאוהו לבית שלמה׳ כ״ש אם היה הארון שהיה בירושלם היה הארון שבו שברי לוחות והארון שבו הלוחות היה באהל מועד כמו שכתבנו בספר שמואל והקרן הזה מלא היה מדת המשיחה כמו שאמר לשמואל מלא קרנך שמן ולך אשלחך אל ישי והיה יוצק ממנו על ראש המלך תחלה ואחר כך מושח בצורת כזר בין ריסי עיניו ויש אומ׳ כי מתחלה היה מושח בין ריסי עיניו ואחר כך הנותר בקרן היה יוצק אותו על ראשו כי מלא הקרן יהיה השיעור מהמשיחה ועוד המליכו שלמה ומשחו אותו פעם שני׳ כמו שכתו׳ בדברי הימי׳ וימליכו שנית לשלמ׳ מפני כי עתה לא היו שם אלא אנשי ירושלם ואחר כך הקהיל המלך כל שרי ישראל מכל השבטים לירושלם ושרי האלפים ושרי המאות ולעיני כל הקהל משחוהו לנגיד ואז משחו גם כן לצדוק לכהן גדול ואז עשו שמחה גדולה וזבחו זבחים לרוב: מחללים בחלילים. מזמרים בכלי זמר ששמו חליל והוא כלי חלול ונקוב נקבים קטנים: ותבקע הארץ לקולם. כאילו נבקעה הארץ מרוב השמחה והוא לשון הגדלה ותוספת כמו גדולות בצורות בשמים: מדוע קול הקריה הומה. מדוע הוא זה הקול שהקריה הומה: איש חיל אתה. כלומר אדם זריז וטוב ות״י גבר דחיל חטאין כלו׳ בעל כח לכבוש את יצרו: אבל אדונינו. כלומר איכו כמו שאתה חושב כי טוב אבשר לך אבל הוא להפך כי אדונינו המלך דוד המליך את שלמה: את שם שלמה משמך. אמרו רז״ל בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו בנו משלמה ותלמידו מיהושע: על המשכב. השתחוה לאל על המשכב שהיה שוכב עליה וכן וישתחו ישראל על ראש המטה: ויחזק בקרנו׳ המזבח. המזבח שהיה בירושלם כי הייתה הבמות היה אז והחזיק במזבח להנצל שם: אם ימית את עבדו. מזה שאני מפחד תמיד ומסופק בו ישבע לי שלא ימיתני: אם יהיה לבן חיל. כמו בן חיל לאדוניו וירא מפניו וסר אל משמעתו ות״י אם יהא לגבר דחיל חטאין פי׳ בן חיל בעל כח לכבוש את יצרו: והיית לאיש. זריז ומוס׳ בנפשך וכובש את יצרך וכן ת״י לגבר דחיל חטאין ופי׳ לפניו ושמרת וכו׳ וכן ועמשא בן איש רוצה לו׳ גדול ונכבד וכן כולם אנשים גדולים ונכבדים: את

רשי

בחלילים. קלמ״ילש בלע״ז: ותבקע הארץ. דברו הכביאים לשון האי כלשון בני אדם: אבל אדונינו. כלומר עכשיו אין בשורתי טובה לך: בקרנות המזב׳. שהיה בגבעון אמר הרוני בית דין נקברין בקברי בית דין אמות כאן ואקבר בקברות אבותי כך דרש רבי תנחומא: את

יונתן. מקול מפלתו הרעשתי. ועמהם הלוים שמעיהו. יגיע כפיך כי תאכל. כל ימי עני רעים. תאות אדם חסדו. ויצא המן ביום ההוא. ומתוק האור וטוב לעינים. וטוב משניהם. וטוב לא יהיה לרשע: ותהם ג׳ בקריאה וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ד׳: אחז ג׳ חד מלעיל וסי׳ חיל אחז ישבי. והנה אחז בקרנות המזבח׳ שמאל בעשתו ולא אחז. בתרא מלעיל וכל שום גבר קמץ ומלרע:

ועדותיו ה' מפקן ו"ו כליש' וסי' ושמרת את משמרת · וימאסו את חקיו · ויעמד המלך על העמוד · ותברו על עמדו ודברי הימים · מפני אשר קשרתם : שלוס ח' חס' בליש' בקריאה וסי' בבסרה רבתא : והנה ח' רפ' בספרא וסימ' נמסר לעיל בריש סיפרא : מבחרים ד' חס' בליש' וסימ' נמסר בשמואל חלק ב' סימן ג' :

וְשָׁמַרְתָּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו לִשְׁמֹר חֻקֹּתָיו מִצְוֺתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְעֵדְוֺתָיו כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה לְמַעַן תַּשְׂכִּיל אֵת כָּל־אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר תִּפְנֶה שָׁם׃ לְמַעַן יָקִים יְהוָה אֶת־דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלַי לֵאמֹר אִם־יִשְׁמְרוּ בָנֶיךָ אֶת־דַּרְכָּם לָלֶכֶת לְפָנַי בֶּאֱמֶת בְּכָל־לְבָבָם וּבְכָל־נַפְשָׁם לֵאמֹר לֹא־יִכָּרֵת לְךָ אִישׁ מֵעַל כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל׃ וְגַם אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לִי יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה אֲשֶׁר עָשָׂה לִשְׁנֵי־שָׂרֵי צִבְאוֹת יִשְׂרָאֵל לְאַבְנֵר בֶּן־נֵר וְלַעֲמָשָׂא בֶן־יֶתֶר וַיַּהַרְגֵם וַיָּשֶׂם דְּמֵי־מִלְחָמָה בְּשָׁלֹם וַיִּתֵּן דְּמֵי מִלְחָמָה בַּחֲגֹרָתוֹ אֲשֶׁר בְּמָתְנָיו וּבְנַעֲלוֹ אֲשֶׁר בְּרַגְלָיו׃ וְעָשִׂיתָ כְּחָכְמָתֶךָ וְלֹא־תוֹרֵד שֵׂיבָתוֹ בְּשָׁלֹם שְׁאֹל׃ וְלִבְנֵי בַרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי תַּעֲשֶׂה־חֶסֶד וְהָיוּ בְּאֹכְלֵי שֻׁלְחָנֶךָ כִּי־כֵן קָרְבוּ אֵלַי בְּבָרְחִי מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם אָחִיךָ׃ וְהִנֵּה עִמְּךָ שִׁמְעִי בֶן־גֵּרָא בֶן־הַיְמִינִי מִבַּחֻרִים וְהוּא קִלְלַנִי קְלָלָה נִמְרֶצֶת בְּיוֹם לֶכְתִּי מַחֲנָיִם וְהוּא־יָרַד לִקְרָאתִי הַיַּרְדֵּן וָאֶשָּׁבַע לוֹ בַיהוָה לֵאמֹר אִם־אֲמִיתְךָ בֶּחָרֶב׃

וְתִיטַר יַת מַטְרַת מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ לִמְהָךְ בְּאוֹרְחָן דְתַקְנָן קֳדָמוֹהִי לְמִטַר קְיָמוֹהִי פִיקוּדוֹהִי וְדִינוֹהִי וְסָהִידְוָתֵיהּ כְּמָא דִכְתִיב בְּאוֹרַיְתָא דְמֹשֶׁה בְּדִיל דְתַצְלַח יַת כָּל דְתַעְבֵּיד וְיַת כָּל אֲתַר דְתִתְפְּנֵי לְתַמָּן׃ בְּדִיל דִי יְקַיֵים יְיָ יַת פִּתְגָמוֹהִי דִי מַלִיל עֲלַי לְמֵימַר אִם יִטְרוּן בְּנָךְ יַת אוֹרְחָתְהוֹן לִמְהָךְ קֳדָמַי בִּקְשׁוֹט בְּכָל לִבְּהוֹן וּבְכָל נַפְשְׁהוֹן לְמֵימַר לָא יִפְסוֹק לָךְ גְּבַר מֵעַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְיִשְׂרָאֵל׃ וְאַף אַתְּ יְדַעְתָּ יַת דַעֲבַד לִי יוֹאָב בַּר צְרוּיָה דַעֲבַד לִתְרֵין רַבָּנֵי חֵילְוָתָא דְיִשְׂרָאֵל לְאַבְנֵר בַּר נֵר וְלַעֲמָשָׂא בַּר יֶתֶר דִקְטַלִינוּן בַּעֲרְמוּתֵיהּ וּדְמֵי דִי יִתְחַשִׁיב לֵיהּ דְמֵיהוֹן עֲלוֹהִי בְּרַם תְּבִירֵי קְרָבָא וִיתֵיב לְהוֹן בִּכְסַנַת שְׁלָמָא וְאַשַׁד דְמְהוֹן בְּאִיסְפְּנִיקֵי דִי בְּחַרְצֵיהּ וְדַשׁ בְּטַלְרִיתָא דִי בְרִגְלוֹהִי׃ וְתַעֲבֵיד כְּחוּכְמְתָךְ וְלָא תַחֵית סֵיבְתֵיהּ בִּשְׁלָמָא לִשְׁאוֹל׃ וְלִבְנֵי בַרְזִלַי גִלְעָדָאָה תַּעֲבֵיד טֵיבוּ וִיהוֹן בְּאָכְלֵי פָתוֹרָךְ אֲרֵי אִינוּן סַפִּיקוּ צוֹרְכַי בְּמֵעַרְקִי מִן קֳדָם אַבְשָׁלוֹם אָחוּךְ׃ וְהָא עִמָּךְ שִׁמְעִי בַּר גֵרָא בַּר מִשִׁיבַט בִּנְיָמִן מֵעוּלֵימַת וְהוּא לְטָנִי לְוָטָן מְרִירָן בְּיוֹמָא דַאֲזָלִית לְמַחֲנַיִם וְהוּא נְחַת לְקַדָמוּתִי לְיַרְדְנָא וְקַיֵימִית לֵיהּ בְּמֵימְרָא דַיְיָ לְמֵימַר דְלָא אֲקַטְלִנָךְ בְּחַרְבָּא׃

רדק

את משמרת יי' אלהיך · כמו ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבות ללכת בדרכיו תקון המדו' מה הוא חנון אף אתה היה חנון מה הוא רחום אף אתה היה רחום : לשמור חקותיו · המצות שלא נגלה טעמם : מצותיו · אשר כאמר בהם מצות כגון שלוח טמאים והפרשת פררים וכיוצא בהן : ומשפטיו · הדינין : ועדותיו · אשר הם עדות וזכר כמו שבת ומועדי' וכיוצא בהם שהם לזכר והנה כל התורה · ועדותיו כראית בו הוא"ו שקריא' והיא למ"ד הפעל אע"פ שהוא מנחי העי"ן כהפכה פ"ן הפעל וכן בדרך עדותיך ששתי והדומים להם : תשכיל · כתרגומו תצלח : את כל אשר תעשה · כמו בכל אשר תעשה ויהיה תשכיל פועל עומד או יהי' את כמשמעו ויהיה תשכיל פועל יוצא כלו' בשמרך המצו' תצליח אתה את כל אשר תעשה ואת כל אשר תפנה שם : וגם אתה · וגם לרבות על מצותיי אשר צויתו ללכת בדרכיו' אמר וגם זאת היא מדרכי יי' לבער אנשי הרשע כי אתה ידעת את אשר עשה לי יואב וגו' או יהיה וגם אתה ידעת כמו שאני יודע ואיני צריך להודיעך אלא לצוותך עליו לבערו מן העולם : אשר עשה לי · פירו' אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל ולי עשה מה שעשה להם כי אבנר אני הבטחתיו וקבלתיו באהבתי ועמשא גם כן היה בשליחותי ומשכ אנשי יהודה אלי ויש מפרשי' אשר עשה לי שהרג אבשלום ולפירו' הזה יהיה אשר עשה לשני שרי חסר וי"ו השמוש ואשר עשה · וברד"ק אשר עשה לי שהרא' הספר ששלח לו דוד ביד אוריה : לשני שרי צבאות ישראל · כי אבנר היה שר צבא ועמשא שמהו אבשלו' שר צבא וברעת דוד היה למנותו אחר כך שר צבא ועוד כי גדול היה ביהודה ושר צבא יהודה וכתוב עליו שויט את לבב כל איש יהודה כאיש אחד : ויהרגם · בשלום · טעמו עם ויהרגם כלומ' ויהרגם בשלום ושם אותם דמים כאילו היו דמי מלחמה או פירוש וישם דמי מלחמה דמי עשאל שהיו דמי המלחמה כי עשאל רודף היה לאבנר שם אותם כדמי שלום כאילו הרג אבנר לעשאל בשלום נקם נקמתו מאבנר וגם כן הרגו בשלום כי לקחו לדבר עמו ולא נשמר ממנו ועמשא גם כן הרג בשלום שאמר לו השלו' אתה אחי ואחז בזקנו לנשק לו ולא היה לו שום טענה להרגו ונתן הדמי' ההם שעשה אותם דמי מלחמה נתן אותם בחגורתו אשר במתניו כמו שנא' ועליו חגור חרב מצומדת לו על מתניו ובנעלו אשר ברגליו שנפלו מתים לרגליו ויונתן תרג' הפסו' כן דקטלינון בערמומותיה וגו' כשאמור · ויש דרש ובנעלו אשר ברגליו שהרג אבנר בערמה ושאל לו נדמת היאך חולצת והיה שוחה ומראה לו כי בשיניה היה חולצת את הכהו וזהו שאמר לדבר אתו בשלי לשון של נעלך והנה את' ובנעלו אשר ברגליו : ועשית כחכמתך · כלו' שלא תהרגנו עד שתמצ' עליו עלה אע"פ שהוא חייב מיתה כי מלחמותיי כלחם וטובות כמצאו בו אלא שהרג לשני השרים הנם לפי' תעשה כחכמתך שתביאהו לידי עילה והסיבה שיתחייב הריגה : ולא תורד שיבתו בשלום שאול · שלא תניחנו למות מיתת עצמו אלא יהרג כמו שהרג : כי כן קרבו אלי · בזה הדרך קרבו אלי במאכל ובמשתה כמו שכתוב משכב וספות וחטים ושעורים הגישו לדוד וכתוב והוא כלכל את המלך בשבתו במחנים וכן ת"י אינון ספיקו צרכי : והנה עמך · כלו' אף על פי שהוא משבט בנימן עמך ובכרסותך הוא להביאו לידי מיתה או פירוש והנה עמך בירושלם כדי שתוכל למצוא לו עילה וסיבה להמיתו · ובדרש כי רבו היה והיה מלמדו וזהו טעם עמך : קללני · בזה אותי בדברים ובמעשה : נמרצת · חזקה שאמר לו איש הדמים איש הבליעל ועפר בעפר כמו מה נמרצו אמרי יושר · ויש דרש שהוא נוטריקון : ירד לקראתי · שאמחול לו ונשבעתי לו שלא אמיתנו אף ע"פ שנשבעתי לו שלא אמיתנו חייב מיתה הוא ולשמור שבועתי לא תמיתנו עד שתמצא לו עילה ועון ושבב אתה הדבר שיבא לידי עון שיהיה לך דין עליו כדי להמיתו כי איש חכם אתה ותדע למצוא לו עילה :

בעיר

רשי

את אשר עשה לי · שהראה הספר ששלח דוד ביד אוריה במדרש רבי תנחומא : דמי מלחמה בשלום · שהיה להם שלום עמו ולא היו נשמרים ממנו : בחגורתו אשר במתניו · שחגר חרבו מצומדת על מתניו שלא כדרך החוגרי' כצאתו לקראת עמשא ופיה למטה כדי שתפל כמה שנאמר והוא יצא ותפול וכשנפלה נטלה כשהוא עמשא שלא כפל אלא להביאה מן הארץ ולא נשמר בחרב אשר ביד יואב : ובנעלו אשר ברגליו · את אבנר הרג בערמה שאלו נדמת היאך חולצת כמה שנאמר ויטהו יואב אל תוך השער לדב' אתו בשלי לשון של נעלך : ולא תורד את שיבתו בשלו' שאול · לא תניחהו למות מיתת עצמו וליפול בגהינם : קללה נמרצת · מפורשת כמו מה ימריצך מה נמרצו כמו מה נמלצו : כי

רלבג

ושמרת את משמרת יי' אלהיך · ר"ל שישמור בלבבה שיצווהו הש' לשמרו וזה אמנם יהיה בלמידת התורה ותהיה הלמידה ההיא בהתבוננות לתכלית שתלך בדרכי הש' אשר נזכרו בתורה : ולשמור כל החקים והמצות והמשפטים והעדות שכתובו' בתו' משה כי בלמידה ה' הזאת תשכי' ותדע כל מה שראוי לך לעשות בדבר דבר שיקרה לך ותהיה מפני זה מוכן להתנהג בדרכי ה' התורה בכל מעשיך ובזה גם כן תשכיל ותדע כל מה שראוי שתפנה שם והמשל כי אם לא ידע אדם שמחוייב לשבת בסוכה בחג הסוכות לא יפכה להשתדל בעשייתה ויהיה זה סבה אל שלא יקיים זאת המצוה או ירצה בזה כי שמירתך חקות הש' ומצוותיו ומשפטיו ועדותיו ככתו' בתורת משה יהיה סבה שתצליח את כל אשר תעשה וכל מה שתפנה אליו תגיע לך ההצלחה והוא מענין אמרו בכל אשר יפנה ישכיל שכל דוד מכל עבדי שאול : למען יקים יי' את דברו וגו' · באר לו שכבר יגיע לו משמירת ההכהנה תועלת אחר והוא התמדת המלוכ' לו ולזרעו : את אשר עשה לי יואב בן צרויה · ר"ל על דבר אבשלום שעבר מצותו והרגו ואחר כך דבר אל דוד קשות כמו שנזכר במה שקדם : וישם דמי מלחמה בשלום · ר"ל על הריגת אבנר כי הוא הרגו בעת היותו בשלום עמו מפני שהרג עשאל אחיו במלחמה והנה היה אז אבנר בשלום עמו כי הוא בא אל המלך להביא לו המלוכה והוא שלחו וילך בשלום : ויתן דמי מלחמה בחגורתו אשר במתניו ובנעלו אשר ברגליו · זה שב אל עמשא כי יואב שם כלי המלחמה בהרגו אותו בחגורתו אשר במתניו ובנעלו אשר ברגליו לפי שהוא שם תער חרבו מצומדת בחגורתו ולא שם תערה תוכה כמנהג וכאשר ראה עמשא שחה לתקן נעלו אשר ברגליו ואז בשחותו נפל החרב מתערו לארץ ולקחו יואב משם ולזה לא נשמר עמש' מן החרב אשר ביד יואב ובהיות הענין כן הנה יתאמת שיואב נתן דמי המלחמה באלו הכלים אשר אינם מוכנים לצד המלחמה כלל : ולא תורד את שיבתו בשלום שאול · ר"ל עשה כחכמתך באופן שלא תניחנו למות מיתת עצמו כי כבר הגדיל לעשות הרעות הכפלאו' הא' ויוסרו שאר האנשי' מעשות ככה ויראו בכ"ב מלבעוט במלכות : והנה עמך שמעי בן גרא · אמר זה כי הוא היה עמו בהמשחו כאמרו ושמעי ורעי והגבורים אשר לדוד לא היו עם אדניהו וידמה גם כשאמר עמו לעבודתו כי היה יושב בירוש' כמו שתמצ' שנזכר במה שאח' זה : והוא קללני קללה נמרצת · חזק' וקשה וזה מבואר מדבריו לו בעת ברחו מפני אבשלום :

ושתה

ועתה אל תנקהו · ר"ל אף על פי שהוא עמך ואין לך עליו דרך ותואנה להרגו ולא על מה שחרף וקלל אותי כי כבר נשבעתי לו שלא אמיתהו הנה תעשה בדרך שלא יהיה נקי מהעונש כי איש חכם אתה ותמצא בזה דרכים יתכן בהם שתוכל להגיע עליו עונש המות באופן שתוריד את שיבתו אל הקבר בשפיכות דמים לא כמות כל האדם : וישכב דוד עם אבותיו · מגיד שאבותיו היו צדיקים וישרים כמוהו : ויקבר בעיר דוד · היא ציון : ושלמה ישב על כסא דוד אביו · מגיד שאחז מעשה אבותיו : ולו ולאביתר הכהן וליואב בן צרויה · רוצה לומר שהוא היה יותר ראוי למלוך כי הוא הגדול ממני כי הממלכה ראויה שתהיה לגדול כאמרו ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור ולאביתר הכהן היתה גם כן ראויה יותר הכהונה הגדולה כי ראשונה היתה לו קודם היותה לצדוק והיתה לו גם כן מאבותיו וליואב בן צרויה גם כן היה ראוי יותר שיהיה שר הצבא מזולתו כי הוא היה ראשון בזאת המדרגה ובהיות הענין כן שהוא ראוי יותר למלוכה ואלו אשר עזרוהו ראויים יותר למדרגותיהם הנה ימשך מזה במעט שנה שתשוב המלוכה לאדניה ומפני זה הוא מבקש אבישג השונמית לאשה לחזק את ידו וידי עוזריו שהמלוכה ראויה שתהיה לו כי אם היתה הרכובה על הפרדה אשר רכב עליה המלך סימן למלוכה כמו מקדם כל שכן שהלקיח לאשה אשר שכבה בחיק המלך הוא סימן למלוכה ובהיות הענין כן הנה הוא מבואר כי זאת תחבולה מאדניה למשוך אליו המלכות : ולאביתר

מלכתו ג' חס' וסימ' נמסר בסדר בלק: ועלי ה' בקריא' וסימ' נמסר בשמואל ב' סימ' יח: למלך ג' חס' וסימ' ועלי שמו כל ישראל פניהם · ויהי בשמנים שנה · כי מבית הסורים יצא למלך: מאתך ה' בקריא' וסי' ועתה שאלה אחת קטנה · ותאמר שאלה אחת קטנה · והיה אני אלך מאתך · שתים שאלתי מאתך · אם הראה

וְעַתָּה אַל תְּנַקֵּהוּ כִּי אִישׁ חָכָם אָתָּה וְיָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לּוֹ וְהוֹרַדְתָּ אֶת שֵׂיבָתוֹ בְּדָם שְׁאוֹל : וַיִּשְׁכַּב דָּוִד עִם אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר בְּעִיר דָּוִד : וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ דָּוִד עַל יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ שֶׁבַע שָׁנִים וּבִירוּשָׁלַ͏ִם מָלַךְ שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנִים : וּשְׁלֹמֹה יָשַׁב עַל כִּסֵּא דָּוִד אָבִיו וַתִּכֹּן מַלְכֻתוֹ מְאֹד : וַיָּבֹא אֲדֹנִיָּהוּ בֶן חַגִּית אֶל בַּת שֶׁבַע אֵם שְׁלֹמֹה וַתֹּאמֶר הֲשָׁלוֹם בֹּאֶךָ וַיֹּאמֶר שָׁלוֹם : וַיֹּאמֶר דְּבָר לִי אֵלָיִךְ וַתֹּאמֶר דַּבֵּר : וַיֹּאמֶר אַתְּ יָדַעַתְּ כִּי לִי הָיְתָה הַמְּלוּכָה וְעָלַי שָׂמוּ כָל יִשְׂרָאֵל פְּנֵיהֶם לִמְלֹךְ וַתִּסֹּב הַמְּלוּכָה וַתְּהִי לְאָחִי כִּי מֵיְהוָה הָיְתָה לּוֹ : וְעַתָּה שְׁאֵלָה אַחַת אָנֹכִי שֹׁאֵל מֵאִתָּךְ אַל תָּשִׁבִי אֶת פָּנָי וַתֹּאמֶר אֵלָיו דַּבֵּר : וַיֹּאמֶר אִמְרִי נָא לִשְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ כִּי לֹא יָשִׁיב אֶת פָּנָיִךְ וְיִתֶּן לִי אֶת אֲבִישַׁג הַשּׁוּנַמִּית לְאִשָּׁה : וַתֹּאמֶר בַּת שֶׁבַע טוֹב אָנֹכִי אֲדַבֵּר עָלֶיךָ אֶל הַמֶּלֶךְ : וַתָּבֹא בַת שֶׁבַע אֶל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לְדַבֶּר לוֹ עַל אֲדֹנִיָּהוּ וַיָּקָם הַמֶּלֶךְ לִקְרָאתָהּ וַיִּשְׁתַּחוּ לָהּ וַיֵּשֶׁב עַל כִּסְאוֹ וַיָּשֶׂם כִּסֵּא לְאֵם הַמֶּלֶךְ וַתֵּשֶׁב לִימִינוֹ : וַתֹּאמֶר שְׁאֵלָה אַחַת קְטַנָּה אָנֹכִי שֹׁאֶלֶת מֵאִתָּךְ אַל תָּשֶׁב אֶת פָּנָי וַיֹּאמֶר לָהּ הַמֶּלֶךְ שַׁאֲלִי אִמִּי כִּי לֹא אָשִׁיב אֶת פָּנָיִךְ : וַתֹּאמֶר יֻתַּן אֶת אֲבִישַׁג הַשֻּׁנַמִּית לַאֲדֹנִיָּהוּ אָחִיךָ לְאִשָּׁה : וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיֹּאמֶר לְאִמּוֹ וְלָמָה אַתְּ שֹׁאֶלֶת אֶת אֲבִישַׁג הַשֻּׁנַמִּית לַאֲדֹנִיָּהוּ וְשַׁאֲלִי לוֹ אֶת הַמְּלוּכָה כִּי הוּא אָחִי הַגָּדוֹל מִמֶּנִּי וְלוֹ וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וּלְיוֹאָב בֶּן צְרוּיָה : וַיִּשָּׁבַע הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בַּיהוָה לֵאמֹר כֹּה יַעֲשֶׂה לִּי אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִיף כִּי בְנַפְשׁוֹ דִּבֶּר אֲדֹנִיָּהוּ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה :

וּכְעַן לָא תְזַכֵּינֵיהּ אֲרֵי גְבַר חַכִּים אַתְּ וְתִידַע יַת דְּתַעְבֵּיד לֵיהּ וְתַחֵית יַת סֵיבְתֵיהּ בִּקְטָלָא לִשְׁאוֹל : וּשְׁכֵיב דָּוִד עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר בְּקַרְתָּא דְדָוִד : וְיוֹמַיָּא דִּי מְלַךְ דָּוִד עַל יִשְׂרָאֵל אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּחֶבְרוֹן מְלַךְ שְׁבַע שְׁנִין וּבִירוּשְׁלֶם מְלַךְ תְּלָתִין וּתְלָת שְׁנִין : וּשְׁלֹמֹה יְתֵיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְדָוִד אֲבוּהִי וְאִתְקֵינַת מַלְכוּתֵיהּ לַחֲדָא : וַאֲתָא אֲדֹנִיָּה בַר חַגִּית לְוָת בַּת שֶׁבַע אִמֵּיהּ דִּשְׁלֹמֹה וַאֲמַרַת שְׁלָם מֵיתָךְ וַאֲמַר שְׁלָם : וַאֲמַר פִּתְגָם אִית לִי לְמַלָּלָא עִמָּךְ וַאֲמַרַת מַלֵּיל : וַאֲמַר אַתְּ יָדַעַתְּ אֲרֵי דִילִי הֲוַת מַלְכוּתָא וְעָלַי שַׁוִּיאוּ כָּל יִשְׂרָאֵל אַפֵּיהוֹן לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא וְאִסְתְּחַרַת מַלְכוּתָא וַהֲוַת לְאָחִי אֲרֵי מִן קֳדָם יְיָ הֲוַת לֵיהּ : וּכְעַן שְׁאֶלְתָּא חֲדָא אֲנָא שָׁאֵיל מִינִיךְ לָא תְתִיבִין יַת אַפַּי וַאֲמַרַת לֵיהּ מַלֵּיל : וַאֲמַר אֲמַרִי כְעַן לִשְׁלֹמֹה מַלְכָּא אֲרֵי לָא יְתִיב יַת אַפַּיִךְ וְיִתֵּן לִי יַת אֲבִישַׁג דְּמִן שׁוּנֵם לְאִתּוּ : וַאֲמַרַת בַּת שֶׁבַע טַב אֲנָא אֲמַלֵּיל עֲלָךְ קֳדָם מַלְכָּא : וַאֲתַת בַּת שֶׁבַע לִקֳדָם מַלְכָּא שְׁלֹמֹה לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ עַל אֲדֹנִיָּה וְקָם מַלְכָּא לִקְדָמוּתָהּ וּסְגִיד לַהּ וִיתֵיב עַל כּוּרְסֵיהּ וְשַׁוִּי כּוּרְסָא לְאִמָּא דְמַלְכָּא וִיתֵיבַת לִימִינֵיהּ : וַאֲמַרַת שְׁאֶלְתָּא חֲדָא זְעֵירָא אֲנָא שָׁאֲלָא מִינָךְ לָא תְתִיב יַת אַפַּי וַאֲמַר לַהּ מַלְכָּא שְׁאַלִי אִמִּי אֲרֵי לָא אֲתִיב יַת אַפַּיִךְ : וַאֲמַרַת תִּתְיְהֵב יַת אֲבִישַׁג דְּמִן שׁוּנֵם לַאֲדֹנִיָּה אָחוּךְ לְאִתּוּ : וַאֲתֵיב מַלְכָּא שְׁלֹמֹה וַאֲמַר לְאִמֵּיהּ וּלְמָא אַתְּ שָׁאֲלָא יַת אֲבִישַׁג דְּמִן שׁוּנֵם לַאֲדֹנִיָּה וְשָׁאֲלִי לֵיהּ יַת מַלְכוּתָא אֲרֵי הוּא אָחִי קַשִּׁישׁ מִינִּי הֲלָא בְעֵצָה הֲווֹ הוּא וְאֶבְיָתָר כַּהֲנָא וְיוֹאָב בַּר צְרוּיָה : וְקַיֵּים מַלְכָּא שְׁלֹמֹה בְּמֵימְרָא דַייָ לְמֵימַר כְּדֵין יַעֲבֵיד לִי אֱלֹהִים וּכְדֵין יוֹסִיף אֲרֵי בְנַפְשֵׁיהּ מַלֵּיל אֲדֹנִיָּהוּ יַת פִּתְגָמָא הָדֵין :

רדק

בעיר דוד · היא ציון : ותכון · אחר שהמית אלה שרמז להיות לו לשטן כמו שאמר אחרי מות שמעי והממלכה נכונה ביד שלמה : כי מיי' היתה לו · כי נודע כי נתן הנביא אמר על פי יי' כי שלמה יהיה מלך ואף ע"פ כן היה הוא מערער במלוכה אם יוכל ויתן לו את אבישג כי מותרת היתה לו כי דוד אביו לא ידע' את שאין משתמשין בשרביטו של מלך שלא הוא מלך ולתואנ' זו ביקש אות' אדוניהו ובת שבע לא הרגישה בדבר : וישב על כסאו · אחר שקם לקראתה והשתחוה לה חזר למקומו על כסאו וצוה לשים כסא לאמו שתשב לימינו · ויש דרש לאם המלך לאמה של מלכות והיא רות כי עדיין היתה היא בחיי' וזה רחוק מאד : יתן · הינו לשון זכר לנקבה אלא פי' יותן זה המתן והיא אבישג ולשון זכר נופל על הענין וכן יעשה מלאכה : ושאלי לו את המלוכה והבין שלמה כי בתואנה הוא מבקש אותה לפי שהיה אסור להשתמש בה אם לא היה מלך ואם יתנו לו את אבישג היה סבור שאחזיק במלכות והבין כי אביתר ויואב שהחזיקו את ידו יעצוהו זה לפי' אמר לו ולאביתר וליואב בן צרויה וכן ת"י הלא בעצה דא הוו הוא ואבית' כהנא ויואב בר צרויה : וישיבני

רשי

כי איש חכם אתה · יתן לבך למצוא לו עון מות בשביל דבר אחר · ד"א וידעת אשר תעש' לו : ותכון מלכותו מאד · אף על העליוני' · לדבר לו · לדבר בשבילו בשביל אדוניהו : לאם המלך · אמרו רבותינו לאמה של מלכות היא רות : ושאלי לו את המלוכה · שמשתמש בשרביטו של מלך היא תחלת שמירה : עשה

מסרה

אתי לקח מאתך : תשב ה' ד' קמץ ומלרע וחד פתח ומלעיל וסים'

רק את בני לא תשב שמה · תשב אנוש עד דכא ותאמר · בעבור דוד עבדך אל תשב · אל תשב את פני דמלכים · בתראה מלעיל : יתנו וסי' נמסר בסדר שמיני ובסדר פנחס : השנמית ג' חס' בקריאה וסי' וימצאו את אבישג השנמית · ותאמר יתן את אבישג השנמית · ולמה את שואלת את אבישג השנמית : לי אלהים י"א בקריאה וסי' כי שת לי אלהים זרע אחר · צחק עשה לי אלהים · בני הם אשר נתן לי אלהים בזה · בן שלם לי אלהים · להברות את דוד · ולעמשא תמרו · וישבע המלך שלמה · אם יספוק עפר שמרון לשעלים · אם יעמד ראש אלישע · עד אשר אדע · לב טהור ברא לי אלהי' :

רדק

הושיבני · כפשת יקום צרי וכן יאהבני אישי : עשה לי בית · בית מלכות וכן ת״י ודקיים לי מלכו : ביד בניהו · אע״פ שהיה כהן ואסור להטמא למתים כשפגע בו לא מת מיד ושלך ידו ממנו טרם מותו או אע״פ שאסור לכהן להטמא למתים במקום מצוה מטמא ולעשות מצות המלך מצוה היא וכן מותר לכהן להלחם במלחמות מצוה ולהטמא לפי כתבו שלמה שר צבא וכן פירש בספר שמואל בפסוק הוא הכה את שני אריאל מואב : ענתות · אים שנתות כי מפסס היה וענתות לכהנים היה כי כן כתוב בספר יהושע וכתוב מן הכהנים אשר בענתות וכן ואני תפלה ואני איש תפלה שקר מזין איש שקר דמשק אליעזר איש דמשק או פירוש לענתות לך וכן ת״י על שדיך אל נחלתך כלומר לך לך לענתות וכן ת״י אזיל לך לקירוך ועל במקום אל וכן הרימותה על ביתו ויתפלל על יי׳ כמו אל יי׳ : איש מות · חייב מיתה הוא מי שמורד במלכות ואביתר מרד בדוד שהיתה ידו עם אדוניהו והיה יודע כי שבועת דוד להמליך שלמה או אפילו לא היה יודע מרד היה להמליך מלך בחיי דוד שלא ברשותו : התענית · שהלך עם דוד בברחו מפני שאול ובברחו מפני אבשלום ובני הדרך היה להם כמו שכתוב כי אמרו העם רעב ועיף וצמא במדבר : מהיות כהן · פירוש כהן גדול ומעתה התחיל הענש על בית עלי כמו שאמר ספחני נא אל אחת הכהונות כי לשלם לא יהיה להם שום שררה בכהונה אלא יהיו נטפלים לאחרי׳ שיהיו שרים עליהם ואביתר מבית עלי היה : והשמועה · שמע שהומת אדוניהו ונירש אביתר פחד על עצמו לפי שהוא נטה אחרי אדוניהו ואחרי אבשלום לא נטה כי אילו נטה אחרי אבשלום ולא נטה אחרי אדוניהו לא היה לו לפחד שכיון שכל ישראל היו רוצים להמליכו לא היה מרד שיתחייב מיתה שאם כן היה עמשא חייב מיתה והנה דוד אמ׳ לו לשומו שר הצבא וכשם דמו שתה מיד יואב אבל במרד הזה היה חייב מיתה שהרי היה יודע כי בלב דוד להמליך את שלמה ומרד בדוד ובשלמה ונטה אחרי אדוניהו וטרם שהרג שלמה אדוניהו לא היה מפחד כי לא שמע מה שצוה דוד את שלמה ומהמרד לא היה ירא כי אמר כיון שאדוניהו מרד והנה מחל לו שלמה שאמר לו לא יפול משערתו ארצה כן מחל גם כן למורדיו וכששמע שהרג אדוניהו ושגרש אביתר מהיות כהן פחד על עצמו וינס אל אהל יי׳ ששם היה הארון בירושלם ויחזיק בקרנות המזבח להמלט שם כי מזבח היה שם כמו שכתוב כי שם העלה דוד עולות ושלמים לפני הארון ושלמה לא הרגו עד עתה כי אמר עד שימצא לו קצת עלה להמיתו כי כן צוה לו דוד ועשית כחכמתך והיה מחפש לו עד שימצא לו עלה להמיתו וכיון שהוגד לו לשלמה כן כי הלך והחזיק בקרנות המזבח אמר זהו קצת מרד שחושב להנצל מידי והנה הוא עדיין ברשעתו ובמרדו כיון שנס מפני ואני לא אמרתי להמיתו לפיכך צוה את בניהו שיפגע בו ורבותינו ז״ל נתנו טעם אחר כי אחרי אבשלום לא נטה אמרו בקש לנטות ולא נטה כלומר גם בדבר אבשלום מרד יואב בלבו ובקש לנטות אלא שלא נטה אחריו אמר עדיין לחלוחית של דוד קיימת כלומר גבורתו אבל בדבר אדוניהו שהיה דוד זקן ומוטל במטה נטה אחרי אדוניהו בגלוי והחכם רבי אברהם אבן עזרא אמר כי יואב לא נטה אחרי אבשלום בעבור שהיה יודע כי אמנון ראוי להיות לו המלוכה וגם כן חשב על שלמה : אצל המזבח · כמו שאמר שהחזיק בקרנות המזבח ואמרו רבותינו ז״ל כי בדבר זה טעה יואב כי לא היה קולט המזבח אלא על מגג וגם נגורתיב מעם מזבחי ולא על מזבחי : לא כי פה אמות · אמר כן כדי להכנים שלמה לפי מחשבתו שיהרגהו במזבח יי׳ ורז״ל פתם אמרו כי הרוגי מלכות נכסיהם למלך ומפני זה לא רצה לצאת כדי שלא יהיו נכסיו למלך אחר שלמה לבניהו וכי למתוכו אני צריך עשה כאשר דבר ופגע בו ומהם אמרו כי נכסיהם ליורשים כמו הרוגי בית דין ומה שאמר לא כי פה אמות לא אמר אלא לחיי

וְעַתָּה חַי יְהוָה אֲשֶׁר הֱכִינַנִי	וכען קיים הוא יי דאתקנני
וַיּוֹשִׁיבַנִי עַל כִּסֵּא דָּוִד אָבִי וַאֲשֶׁר	ואותיבני על כורסי מלכות דדוד
עָשָׂה לִי בַּיִת כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר כִּי הַיּוֹם	אבא ודקיים לי מלכו כמא דמליל
יוּמַת אֲדֹנִיָּהוּ : וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה	ארי יומא דין יתקטיל אדניהו :
בְּיַד בְּנָיָהוּ בֶן יְהוֹיָדָע וַיִּפְגַּע בּוֹ	ושלח מלכא שלמה ביד בניה בר
וַיָּמֹת : וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֵן אָמַר הַמֶּלֶךְ	יהוידע ושליט ביה וקטליה :
עֲנָתֹת לֵךְ עַל שָׂדֶיךָ כִּי אִישׁ מָוֶת	ולאביתר כהנא אמר מלכא
אָתָּה וּבַיּוֹם הַזֶּה לֹא אֲמִיתֶךָ כִּי	לענתות אזיל לך לקירוך ארי
נָשָׂאתָ אֶת אֲרוֹן אֲדֹנָי יְהוִה לִפְנֵי דָּוִד	גבר חייב קטול את וביומא הדין
אָבִי וְכִי הִתְעַנִּיתָ בְּכֹל אֲשֶׁר הִתְעַנָּה	לא אקטלינך ארי נטלתא ית
אָבִי : וַיְגָרֶשׁ שְׁלֹמֹה אֶת אֶבְיָתָר	ארונא דיי אלהים קדם דוד אבא
מִהְיוֹת כֹּהֵן לַיהוָה לְמַלֵּא אֶת דְּבַר	וארי אתעניתא בכל די אתעני
יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר עַל בֵּית עֵלִי	אבא : ותריך שלמה ית אביתר
בְּשִׁלֹה : וְהַשְּׁמֻעָה	מלמהוי כהין משמש קדם יי
בָּאָה עַד יוֹאָב כִּי יוֹאָב נָטָה	לקיימא ית פיתגמא דיי די מליל
אַחֲרֵי אֲדֹנִיָּה וְאַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם לֹא	על בית עלי בשילה :
נָטָה וַיָּנָס יוֹאָב אֶל אֹהֶל יְהוָה וַיַּחֲזֵק	ובסורתא מטת עד יואב ארי יואב
בְּקַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ : וַיֻּגַּד לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה	אתפני בתר אדניה ובתר אבשלום
כִּי נָס יוֹאָב אֶל אֹהֶל יְהוָה	לא אתפני ואפך יואב למשכנא
וְהִנֵּה אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ וַיִּשְׁלַח שְׁלֹמֹה	דיי ואתקיף בקרנת מדבחא :
אֶת בְּנָיָהוּ בֶן יְהוֹיָדָע לֵאמֹר לֵךְ	ואתחוא למלכא שלמה ארי
פְּגַע בּוֹ : וַיָּבֹא בְנָיָהוּ אֶל אֹהֶל	אפך יואב למשכנא דיי והא
יְהוָה וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה אָמַר הַמֶּלֶךְ	בסטר מדבחא ושלח שלמה ית
צֵא וַיֹּאמֶר לֹא כִּי פֹה אָמוּת וַיָּשֶׁב	בניה בר יהוידע למימר אזיל שלוט
בְּנָיָהוּ אֶת הַמֶּלֶךְ דָּבָר לֵאמֹר	ביה : ואתא בניה למשכנא דיי
	ואמר ליה כדנן אמר מלכא פוק
	ואמר לא ארי כא אתקטיל ואתיב
	בניה ית מלכא פתגמא למימר

ואשר עשה ז׳ בקריאה דסמיכי וסימ׳ ואשר עשה לכם במדבר · ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו · ואשר עשה לדתן ולאבירם · לעיניכו את האותות הגדלת דיהושע · ואשר עשה לי בית · ויתר דברי בעשא · ויתר דברי חזקיהו : וחשבעה ה׳ חס בליש׳ וסימ׳ נבסר בשמואל חלק ב׳ סימן י״ג :

רשי

עשה לי בית · בית המלוכה כאשר דבר ביד נתן : ענתות לך · משם היה : כי מות אתה · שמרדת במלכות אבי בהיותך עם אדניהו להמליכו שלא מדעתו : כי נשאת את ארון · בברוח אבי מפני אבשלום : וכי התענית · עמו בהיותו במדבר שנאמר כי אמרו העם רעב ועיף וצמא במדבר : אשר דבר על בית עלי · והקימותי לי כהן נאמן וגו׳ והבטתי צר מעון וגו׳ ומשחרבה שילה לא היה בו׳ חשוב לשרת להקב״ה ועתה כשיבנה בית הבחירה מלא הקב״ה את דברו לגרש את בני עלי : והשמוע׳ באה עד יואב · שמועת מצות דוד שצוה לשלמה להורגו וידע ששלמה שונאו כי יואב נטה אחרי אדניה ואחרי אבשלום לא נטה שום דבר אבל בקש לנטות אלא בזכירה שעדיין לחלוחית של דוד קיימת : ויאמר לא · שרים לא אקבל עלי קללות שקללני דוד אביך במיתת אבנר ועמשא יחולו על ראש יואב יקבלם שלמה עליו ואחר כך אמר עשה

רלבג

ולאביתר הכהן אמר המלך ענתות לך על שדך כי איש מות אתה · הנה היה אביתר יושב בענתות ולזה אמר שישוב משם ויילך לענתות על השדה אשר לו שם והנה אמר כי הוא איש מות על אשר בזה המלך לא להמליך מלך בזולת עצתו ואמר לו כי ביום הזה לא ימיתהו כי נשא ארון יי׳ לפני דוד וזה היה בעת ברחו מפני אבשלום שהיה נושא ארון יי׳ עד שרצה דוד שישיבוהו אל ירושלם : וכי התענית בכל אשר התענה אבי · ר״ל שהיה מיצר בצרתו וזה היה בבואו אל דוד כשהרג שאול נוב עיר הכהנים כי אחר זה לא נפרד מדוד כלל והיה דוד נשא לו באורים ותומים ובעת היותו בורח מפני אבשלום היה גם כן מיצר בצרתו עד שכבר היה שולח עמו לולי שמנעו דוד מזה : למלא את דבר יי׳ אשר דבר על בית עלי בשילה · והיה מה שאמר השם יתע׳ לעלי והקימותי לי כהן נאמן כאשר בלבבי ובנפשי יעשה ובניתי לו בית נאמן והתהלך לפני משיחי כל הימים והנה הוא מבואר שמשיחו הוא המעולה שבכלם בחכמה בקנינה וברעת מכל אשר לפניו ואחריו והוא שלמה כי זה ראוי שיהיה נבחר להיות מלך כל הימים והוא שלמה שאמר עליו הש׳ לא יסור ממנו וגו׳ והוא היה משיח הש״י על ידי צדוק הכהן ונתן הנביא : כי יואב נטה אחר אדניה ואחרי אבשלום לא נטה · הכונה בזה כי יואב הרגיש היותו אשם משני צדדים האחד כי נטה אחרי אדניהו להמליכו בזולת עצת דוד והשני כי לא נטה אחרי אבשלום להצילו מן המות כמו שצוהו דוד : ויחזק בקרנות המזבח · ראוי שתדע כי לא הועיל לו אחוז בקרנות המזבח מפני שהרג נפשות במזיד ובערמה ולזה הסכים המלך שימות שם ויפגע שלא היתה שם התראה הנה המלך יוכל לענוש ביותר ממשפטי התורה ליסר העם וזה נלמד אותו מזה המקום וממקומות רבים ממה שצוה דוד להרוג המבשר במיתת שאול ורכב ובענה על הודאתם שהמיתו איש בשת גם לא היה מועיל ליואב אחוז בקרנות המזבח כי לא היה כהן ועבודה בידו אבל ראוי שנלמד מזה שזאת החזקה בקרנות המזבח היתה מועילה לו שלא ימסרוהו למלך להמיתו אם לא היה מחוייב מיתה בבר וזה נלמד מזה המקום כמו שהתבאר בשלשה עשר מסנהדרין :

לחיי שעה להאריך בחייו עד שילך בניהו לשלמה וישוב ועוד מדבריהם ז"ל וכי יואב שהיה חכם גדול וראש סנהדרין שנ' יושב בשבת תחכמוני לא היה יודע שכתוב בתורה
כי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות שהלך והחזיק בקרנות המזבח והלא הוא הרג אבנר ועמשא בערמה ושלמה שלח להוציאו משם ולדינו בבית
דין אלא אמר יואב הרוגי שתרין אין נקברין בקברי אבותיהם אלא הם לעצמן מוטב לי שאמות כאן ואקבר בקברי אבותי וזהו שאמ' לא כי פה אמות ולדעת בעל זה הדרש
בא טעם וקברתו יפה כלומר פגע שם בו כדבריו וקברתו בקברי אבותיו: כה דבר יואב וכה ענני. כפל דבר כמנהג המקרא כי הוא לא אמר לו אלא לא כי פה אמות ואפטר
שאמר לו דברים אחרי' ותכלית הדברים לא כי פה אמות ורז"ל אמרו כי אמ' לו לך אמור לשלמה שלא יהיכני בשני דינין אם ירצה להמיתני יקבל עליו הקללות שקללני אביו ואם לא יניחני עם הקללות שקללני אביו ושלמה אמר לבניהו עשה כאשר דבר ופגע בו ואני אקבל את הקללות וכן ראינו שנתקיים בזרעו מ' מרחבעם דכתי' והמלך רחבעם התאמץ לעלות במרכבה וכתיב וכל המרכב אשר ירכב עליו הזב ודרשו זה שלמון התאמץ נראה כי קשה היה לו הרכיבה מפני חולי הזוב שהיה לו מצורע מעוזיהו דכתיב והצרעת זרחה במצחו מחזיק בפלך מאסא דכתי' ואסא חלה את רגליו נופל בחרב מיאשיהו דכתיב וירוהו המורים למלך יאשיהו וחסר לחם מיכניה דכתיב וארוחת תמיד נתנה לו מאת המלך:
כאשר דבר. שתמיתהו כי אין לטעון בזה שהרי הוא הרג שני השרים בערמה ובזדון וכתיב מעם מזבחי תקחנו למות:
וקברתו. והשתדל בקבורתו כי גדול ושר צבא היה ועל ארכיהו לא היה צרי' להזהירו על קבורתו כי בן מלך היה: צדיקי' וטובים ממנו. שלא שפכו דם נקי כמו ששפך הוא ואפשר שהיו להם מעלות יתירות עליו ודרשו בו צדיקים וטובים שהם צדיקים וטובי' בפה ובלב ולא עשו כמיתה שאמר ויאמר המלך לרצים ש' הנכבים סובו והמיתו את כהני יי' דרשו בו כי אבנר ועמשא היו שהיו נכבים עליו ופי' הפסוק כן לרצים ולאחר היו נכבים עליו כי אבנר ועמשא שרים היו ולא רצי' וכן ת"י ולא אבו עבדי המלך אף על פי שאמ' להם שאול בפה להרוג לא רצו הם והוא באגרת שלח לו דוד לסבב מיתת א' אוריה ועשה הנה שהיו שניהם צדיקים ממנו וטובים שדרשו אכין ורקין והוא לא דרש כי כאשר בזה שאול להם להמית את כהני יי' אמרו הם כתיב כל איש אשר ימרה את פיך יומת יכול אפילו בזה המלך לעבור על דברי תורה והמרה אדם את פיו יומת תלמוד לומר רק חזק ואמץ ואכין ורקין מעוטין הם הנה דרשו הם הפסוק כהוגן ומרו את פי שאול שלא להרוג כהני יי' ויואב לא דרש כן כי כיון ששלח
לו דוד לסבב מיתת אוריה עשה כן מיד: ואבי דוד לא ידע. כי שמא היה אדם סבור כי דוד ידע במיתת אבנר לפי שהיה אחרי בית שאול והרי הראה בקוננו עליו ובצומו עד שהכירו העם כי לא היתה מאת המלך להמית את אבנר וכן בעמשא שמא היה אדם סבור כי דוד ידע לפי שנטה אחרי אבשלום לפיכך אמר ואבי דוד לא ידע שהרי אמר לו הזעק לי את איש יהודה ואתה פה עמוד: ובראש זרעו. כמו שקלל דוד אביו זרעו כמו שאמר ולא יכרת מבית וגו': ויעל בניהו. עלה אל האהל שהיה שם הארון והמזבח שהחזיק יואב בקרנותיו ומקום גבוה היה: בביתו במדבר. מדבר יקרא מקום שאין שם יישוב כלל ויקרא גם כן מדבר מקום שהוא ביישוב אבל אינו עבור יכוחנו למרעה הבהמות כמו שפי' בספר שמואל בפסוק עוברים על פני דרך את המדבר וכן במדבר זה פירושו במקום שהיה לו שם מרעה למקנה והיה לו שם בית ובאותו המקום נקבר ויש בו דרש מה מדבר זה מופקר לכל אף ביתו של יואב מופקר לכל כי נדיב היה מאד. ד"א מה מדבר זה מנוקה מגזל אף ביתו של יואב מנוקה מגזל. ד"א וכי במדבר היה אלא כיון שהרג נעשה ביתו כמדבר: בנה לך בית. כי ביתו היה בבחורי' וצוהו לבנות לו בית בירושלם כמו שפי' כדי שיהיה מזומן לו וימצא לו עילה להמיתו: הלא השבעתיך. אע"פ שלא זכר למעלה השבוע אלא שהתר' בו כרת' שהשביעו את שאול והוא כפר בו ורז"ל פי' כי מצות המלך הוא כמו השבוע וכן אמ' אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת אלהי':
ואמר

רשי

עשה כאשר דבר. אני מקבלם עלי לכך נדבקו כל אלו בזרע דוד עוזיה היה מצורע אסא מחזיק בפלך יהויקים נפל בחרב וחסר לחם צדקיהו: בביתו במדבר. שהיתה ביתו הפקר כמדבר לעניי': ולא תצא משם. כדי שיהא שבוי לו ולמצוא לו חטא מות: ואעיד

רלבג

ופגע בו וקברתו. ר"ל שתצוה לקברו תכף כי בניהו היה כהן ולא היה מותר לו להטמא ליואב ולזה אמר אחר זה וימיתהו ויקבר בביתו במדבר להורות שכבר נקבר על ידי אחרים:
ויקבר בביתו במדבר. ר"ל שכבר נקבר אצל ביתו במדבר שהיה שם או ירצה בזה שהוא נקבר במדבר והוא היה ביתו הראוי לו כי לא יאות לאיש כמוהו להיות מדינתו מפני הרגו האנשים בתחבולה ובמרמה:
ויאמר

טבים ג' ב' מלאים וא' חס' וסי' וצדיקים וטבים ממנו. גדלים וטובים מאין יושב. צופות רעים וטובים. קדמא חס': אנה ואנה ג' בקריאה וסי' וישלח המלך ויקרא לשמעי. הלא השבעתיך ביי' ואעד. מאן גחזי ויאמר לא

כה־דבר יואב וכה ענני: ויאמר לו המלך עשה כאשר דבר ופגע־בו וקברתו והסירת דמי חנם אשר שפך יואב מעלי ומעל בית אבי: והשיב יהוה את־דמו על־ראשו אשר פגע בשני־אנשים צדקים וטבים ממנו ויהרגם בחרב ואבי דוד לא ידע את־אבנר בן־נר שר־צבא ישראל ואת־עמשא בן־יתר שר־צבא יהודה: ושבו דמיהם בראש יואב ובראש זרעו לעלם ולדוד ולזרעו ולביתו ולכסאו יהיה שלום עד־עולם מעם יהוה: ויעל בניהו בן־יהוידע ויפגע־בו וימתהו ויקבר בביתו במדבר: ויתן המלך את־בניהו בן־יהוידע תחתיו על־הצבא ואת־צדוק הכהן נתן המלך תחת אביתר: וישלח המלך ויקרא לשמעי ויאמר לו בנה־לך בית בירושלם וישבת שם ולא־תצא משם אנה ואנה: והיה ביום צאתך ועברת את־נחל קדרון ידע תדע כי מות תמות דמך יהיה בראשך: ויאמר שמעי למלך טוב הדבר כאשר דבר אדני המלך כן יעשה עבדך וישב שמעי בירושלם ימים רבים: ויהי מקץ שלש שנים ויברחו שני־עבדים לשמעי אל־אכיש בן־מעכה מלך גת ויגידו לשמעי לאמר הנה עבדיך בגת: ויקם שמעי ויחבש את־חמרו וילך גתה אל־אכיש לבקש את־עבדיו וילך שמעי ויבא את־עבדיו מגת: ויגד לשלמה כי־הלך שמעי מירושלם גת וישב: וישלח המלך ויקרא לשמעי ויאמר אליו הלוא השבעתיך ביהוה

כדין מליל יואב וכדין אתיבני: ואמר ליה מלכא עיביד כמא דמליל ותשלוט ביה ותקבריניה ותפלי חובת דם זכאי דאשד יואב מגן מיני ומן בית אבא: ויתיב יי' ית חובת קטוליה ברישיה דשלט בתרין גבריא דזכאין וטבין מיניה וקטלינון בחרבא ואבא דוד לא ידע ית אבנר בר נר רב חילא דישראל וית עמשא בר יתר רב חילא דבית יהודה: ויתובון דמיהון ברישׁ יואב ובריש בנוהי עד עלמא ולדוד ולזרעיה ולביתיה ולכורסיה יהי שלמא עד עלמא מן קדם יי': וסליק בניהו בר יהוידע ושליט ביה וקטליה ואתקבר בביתיה במדברא: ומני מלכא ית בניהו בר יהוידע חלופוהי על חילא וית צדוק כהנא מני מלכא חלף אביתר: ושלח מלכא וקרא לשמעי ואמר ליה בני לך ביתא בירושלם ותתיב תמן ולא תיפוק מתמן לכא ולכא: ויהי ביום מיפקך ותעיבר ית נחלא דקדרון מידע תדע ארי מימת תמות חובת קטולך תהי ברישך: ואמר שמעי למלכא תקין פתגמא כמא דמליל רבוני מלכא כן יעביד עבדך ויתיב שמעי בירושלם יומין סגיאין: והוה מסוף תלת שנין וערקו תרין עבדין לשמעי לות אכיש בר מעכה מלכא דגת וחויאו לשמעי למימר הא עבדך בגת: וקם שמעי וזריז ית חמריה ואזל לגת לות אכיש למבעי ית עבדוהי ואזל שמעי ואיתי ית עבדוהי מגת: ואתחוא לשלמה ארי אזל שמעי מירושלם לגת ותב: ושלח מלכא וקרא לשמעי ואמר ליה הלא קיימית עלך במימרא דיי'

הלך עבדיך: והיה ביום ה' וסימ' נמסר בריש סדר תצא: בראשך ג' וסימ' והיה ביום צאתך ועברת. ויאמר המלך אל שמעי. כי קרוב: וישב ב' ס"פ וסי' ויאמר אליו אבנר לך שוב וישב. ויגד לשלמה כי הלך שמעי:

ויאמר המלך לשמעי אתה ידעת את כל הרעה וגו׳. הנה אמר המלך זה כי אולי יאשימוהו הרואים שימיתהו בזולת סבה ראויה שימות עליה ולזה באר לו כי מצד אחר היה ראוי שימות והוא מה שחרף וקלל דוד כי לולי זה לא ענשהו למות על צאתו מירושלם אמנ׳ בזאת התחבולה מצא מקום לשפטו במורד לגבות את חובו מהקללות ההם שקלל את המלך דוד: והממלכה נכונה ביד שלמה. מגיד שקודם זה לא היתה נכונה בידו כי אולי אלו שהרג והם אדניהו ויואב ושמעי יסבבו מה שהיה לו לשטן לשערם כי הם נכבדים בעיניו אך אחר זה לא היה לו לירוא משום דבר זה ביאור מה שסבר׳ אל ביאור בזאת הפרש׳ שהגבלנו באורה בזה המקו׳. **ואולם התועלות** המגיעו׳ ממנה הם אלו:

ומדוע י׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בריש סדר קרח: שבעת ה׳ ד׳ חס וא׳ מלא בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר משפטים ובסדר משות:

וָאָעִד בְּךָ לֵאמֹר בְּיוֹם צֵאתְךָ וְהָלַכְתָּ אָנֶה וָאָנָה יָדֹעַ תֵּדַע כִּי מוֹת תָּמוּת וַתֹּאמֶר אֵלַי טוֹב הַדָּבָר שָׁמָעְתִּי׃ וּמַדּוּעַ לֹא שָׁמַרְתָּ אֵת שְׁבֻעַת יְהוָה וְאֶת הַמִּצְוָה אֲשֶׁר צִוִּיתִי עָלֶיךָ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל שִׁמְעִי אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר יָדַע לְבָבְךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְדָוִד אָבִי וְהֵשִׁיב יְהוָה אֶת רָעָתְךָ בְּרֹאשֶׁךָ׃ וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בָּרוּךְ וְכִסֵּא דָוִד יִהְיֶה נָכוֹן לִפְנֵי יְהוָה עַד עוֹלָם׃ וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת בְּנָיָהוּ בֶּן יְהוֹיָדָע וַיֵּצֵא וַיִּפְגַּע בּוֹ וַיָּמֹת וְהַמַּמְלָכָה נָכוֹנָה בְּיַד שְׁלֹמֹה׃

וְאַסְהֵידִית בָּךְ לְמֵימַר בְּיוֹם מִפְּקָךְ וּתְהָךְ לְכָא וּלְכָא מִידַע תִּידַע אֲרֵי מֵימַת תְּמוּת וַאֲמַרְתְּ לִי תַּקִּין פִּתְגָמָא שְׁמָעִית׃ וּמָא דֵין לָא נְטַרְתָּא יָת שְׁבוּעֲתָא דַייָ וְיָת תַּפְקֵידְתָּא דִּי פַקֵּידִית עֲלָךְ׃ וַאֲמַר מַלְכָּא לְשִׁמְעִי אַתְּ יְדַעְתָּא יָת כָּל בִּישְׁתָא דִּי יְדַע לִבָּךְ דַּעֲבַדְתָּא לְדָוִד אַבָּא וְאָתֵיב יְיָ יָת בִּישְׁתָךְ בְּרֵישָׁךְ׃ וּמַלְכָּא שְׁלֹמֹה בְּרִיךְ וְכוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְדָוִד יְהֵי מְתַקַּן קֳדָם יְיָ עַד עָלְמָא׃ וּפַקֵּיד מַלְכָּא יָת בְּנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע וּנְפַק וְשַׁלִּיט בֵּיהּ וְקַטְלֵיהּ וּמַלְכוּתָא אִתְקְנַת בִּידָא דִשְׁלֹמֹה׃

רשי

ואעד בך. לשון התראה: את שבועתי׳. אשר השבעתיך בי״י: והממלכה נכונה וגו׳. כלומ׳ לא נשכם על כל אלה: ויתחתן

רדק

ואעד בך. כלומר לא צויתיך ביני ובינך שלא תוכל להכחיש הדבר אלא בפני אחרים אמרתי לך זה הדבר והשבעתיך בהש״י וקבלת המצוה והשבועה ואמרת טוב הדבר והנה עברת על שניהם על שבוע׳ השם ועל המצוה אשר צויתיך: אשר ידע לבבך. אע״פ שראו רבים ושמעו מה שעשית לדוד אבי אתה בעצמך תדע מ מחשבתך רעה שהיית חושב עליו יות׳ ממה שאמרת בפיך: והשיב י״י את רעתך. כי מיתתו היתה הסבה כמו שכתוב והא־להי׳ אנה לידו לפי שהיית חייב מית׳ שקללת דוד אבי והוא נשבע לך שלא ימיתך בגלגל הא־ל על ידיך ׳דבר אחר שאתה חייב מיתה בעבורו והוא העבירה על שבועת י״י ועל מצותי: ויצא. יצא בניהו מלפני המלך והוציא עמו שמעי למקום המשפט ושם פגע בו: נכונה ביד שלמה. כיון שמתו אויביו ה המלוכה היתה נכונ׳ ביד שלמה:

ה״א הוא במדות והוא להודיע כי כשיביא ההכרח לעשות דבר יגיע ממנו בושת ראוי שיעשהו באופן שיסור הבושת וישאר התועלת ולזה תמצא כי כשהביא ה ההכרח אל שיחמם המלך דוד בשכיבת אבישג בחיקו והיה ב בזה מין הבשת לא ולו כי יודע שהיא נכנסת לשכב בחיקו הנה ה העירימו ומצאו אותה סוכנת כי בזה יעלם ענין הכנסה שם על מה ועל מה היה כי יחשבו הרואים שהיא נכנסת לעיין בדבר ה המנוי אשר שם אותה המלך עליו:

ולאמר ב״א תל ו תם״ מיום מכרס נא דין הס׳

ה״ב הוא להודיע ענ׳ יוסר דוד כי מפני שלא יוכל להרבות עוד נשים כי כבר נשא מהם מה שאפשר לו לפי הנימוס התוריי לא ידע את אבישג עם שכבה בחיקו אחר שלא היה אפשר לו לקחתה לאשה וזה ממה שיורה שכבר נתחרט בתכלית מחטא בת שבע ולזה הגיעה מדרגתו מהפרישות לזאת המדרגה הנפלאה שהיה רואה בעיניו ומשש לא אכל: ה״ג הוא במדות והוא להודיע שהוא ראוי לכל אדם שישגיח במוסר בנו ולא יעצרהו מזה דבר הלא תראה כי אדניהו לא קדמו תוסר אביו והתנהג מפני זה במנהגי אבשלום הפחותים והיה זה סבה אל שבעט באביו לקחת המלוכה בזולת עצתו ורצונו ונמשך מזה לו המות כמו שקרה לאבשלום מפני רוע מנהגו וכבר תעמוד על רוע תכונותיו ממה שבקש לו את אבישג השונמית לאשה לחמדו אותה מפני יפיה: ה״ד הוא להודיע כי אם ה׳ לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו ובכלל הנה מי שיכוון לחלוק על כונת הש״י לא תועילהו בזה מחשבתו אבל יסבב שיגיע רצון ית׳ באופן יותר שלם הלא תראה כי מפני שהיתה המלוכה לשלמה מה׳ כמו שהגיד נתן הנביא לדוד לא הועיל לאדניה מה שנתחכם לחלוק על הכוונה ההיא במה שמשך לב גדולי העם אשר היה ראוי שיסכימו עמו כמו יואב ואביתר אבל היה זה סבה אל שיגיע דבר השם אל שלמה באופן יותר שלם אשר לא יתכן עמו מחלוקת והוא מה שמשחוהו כל הראשי׳ הכוללים אשר להם מבוא בבחיר׳ המלך וישב על כסא דוד בחיין כי זה ממה שהסיר משלמה כל מחלוקת בדבר המלוכה: ה״ה הוא להודיע כי אין תועלת האדם לקוח׳ מהיופי ואין לו בה רושם כלל ולזה תראה כי אע״פ שהיה אדניה טוב תאר מאד לא בחר הש״י בו כמו שלא בחר באבשלום אחיו ולזה אמר הש״י לשמואל אל תבט אל מראהו ואל גובה קומתו כי מאסתיו ואמנ׳ נבחר שלמה כי הוא היה חכם כמו שנתבא׳ מדברי דוד באמרו לו כי איש חכ׳ אתה ועשית כחכמתך כי בחכמ׳ ימלוך מלך לא ביופיו: ה״ו הוא להודיע כי השם ית׳ מסבב סבות להגיע לעושה הרעה כרעתו ולזה סבב שיהיו יואב ואביתר עם אדניה להשיב על ראש יואב את דמי האנשים אשר הרג בתחבולה ובערמה ולהשיב על בית עלי מה שייעד לו הש״י על מה שחטאו לו בניו: ה״ז הוא להודיע שראוי למי שישתדל בדבר מה שיתחכם בהגעתו בכל הסבות האותות באופן שיתכן שיגיע לו מבוקשו ולזה תמצא כי מפני שנתן הנביא לא יכול להתרעם מאד על ענין מלכות אדניהו כי לא היה נוגע ברב׳ ולזה לא היה ראוי שיתרעם הוא על זה עם שתיקת בת שבע ושלמה שהיו נוגעים בדבר עם שכבר היה זה מביא חולשה בענין נבואתו כי הוא התנבא שתהיה המלוכה לשלמה ואם ישתדל הוא בהגעת המלוכה יבא זה חשד בלב המלך דוד ר״ל שיחשדהו כי מלבו אמר לו הדבר הוא לא בנבואה ולזה הוא משתדל בהגעתו כי אין מדרך הנביא זה הענין כאמרו לא ישא ולא ישמיע בחוץ קולו לאמת יוציא משפט ולזה סבב שיתרעם בת שבע על דבר סור המלוכה משלמה כמו שנשבע לה דוד והראתה עם זה בדבריה כי לב אדניה להמית אותו ולזה לא קרא לו במשתה אשר עשה וקרא לכל בני המלך ואחר זה בא נתן הנביא להוסיף חוזק וקיום לדבריה וספר הדברי׳ באופן שספרה אותם בת שבע ונתרעם לפני המלך אם היה זה הענין במצותו להשתדל שלא יודיעוהו אליו כי לא היה לו דבר אחר להתרעם עליו ומפני זה לא בא דבר בקיום בשלמה ימלוך אחריו כי אם לבת שבע והנה היה מאופן החכמה בזה ההשתדלות שתכף שנכנס נתן הנביא יצאה בת שבע כדי שלא יראה שכיוהם הסכימו בזה הענ׳ כי זה ממה שיחליש החזוק שהיה בדברי נתן הנביא לדברי בת שבע: ה״ח הוא להודיע שמשיחת המלך ראוי שתהיה על המעין על יד כהן גדול או נביא או על ידי סנהדרין כי אלו הם אשר יתכן שיאמר במי אשר יבחרו שבחרו יי׳ והנה זאת התורה שתהיה בחירת המלך על זה האופן כמו שנתבאר בתורה בפרשת שופטי׳: ה״ט הוא להודיע שאין ראוי לאיש טוב שימנע מלהודיע הבשורות הרעות כשיתכן לקחת עצה עליהם כי מזה הצד יהיה זה הענין פועל טוב ולזה תמצא שלא נמנע יונתן בן אביתר מלהגיד האמת בזה הענין לאדוניה ואף ע״פ שהיתה בשורה רעה לכל האנשים אשר שם כי זה ממה שיתישרו בו ללקיחת העצה למלט נפשם ולזה ספר בשלמות כל המאורעות בו כדי שיתאמת להם שאין להשיב הנעשה במשיחת שלמה כי זה ממה שיביאם אל שלא יקלו בזה הענין ללקיחת עצה למלט נפשם מיד שלמה כי כנגדו נעשה כל הנעשה: ה״י הוא כי כשיירא האד׳ מדבר מה אין ראוי להמתין עליו כלל ולזה תמצא שאדניהו השתדל תכף לדעת אם רצון שלמה להמיתו ולזה שם עצמו במקום אין לו לירוא ממנו שימיתהו שם כי היה המקום ההוא מקלט לו והוא המזבח שהוא למקלט כמו שנתבאר בתורה עם שאז גם כן היה עת רצון כי היה אז די שמחה לשלמה במה שהשיג מהמלוכה ואולי מפני זה יתפיים אז יותר למחול לאדניהו והנה השיג אז מזה מה שהיה ראוי להשיג וזה שכבר מחל לו הנעשה בתנאי שישמור בעתיד שלא תמצא בו רעה כי אז ישוב בראשו מה שעשה מזה כי בזה הראה לבבו לעשוק המלוכה משלמה ולזה עם מעט שיעשה מהרע שיראה בו שהוא נמשך לזאת המחשבה יוזק אז בזה המעשה מפני שבו בחינת כוונתו במה שיעשה אחר זה:

ה״יא והוא במדות הוא להודיע שראוי לכל אדם שיצוה בעת מותו המוכנים ממנו וידריכם אל הטוב לפי מה שאפשר כי אז יפסק ממנו דבר מוסרו בעתיד ולזה ראוי שישתדל אז להקנותם מהמוסר מה שיספיק להם אחר מותו ולזה תמצא שדוד כשקרבו ימיו למות צוה לבנו שלמה לשמור משמרת התור׳ להיות עיניו ולבו תמיד בכל חלקיה כי בזה ידבק בו ההשגחה הא־להית ויצליח בכל מעשיו ובכל מה שיפנה אליו ובזה תתמיד לו ולזרעו המלוכה ולזה משך לבו מאד בזאת הצוואה להתנהג בדרכי התורה כדי שיחזיק בה וכן מצאנו שעשו משה ויהושע ע״ל שהם הוכיחו את ישראל וצוו אותם לשמור את התורה קרוב למותם יותר ממה שצוו אותם קודם מותם:

ה״יב הוא להודיע שראוי להשתדל בכל הפנים לשפוט עושה הרע כרשעתו לבער הרע מן הארץ כי בזה יוסרו שאר האנשים ולזאת הסבה ראוי גם כן לגמול טוב לאשר גמלו טוב ולזה ספר כי דוד צוה לשלמה שיעשה הדבר בחכמה באופן שימצא מקום להשיב ליואב ולשמעי הראוי להם ונהרע בדרך שיוריד שיבתם בדם שאול ושישיב חסד לבני ברזלי הגלעדי כאשר גמלוהו בברחו מפני אבשלום: ה״יג והוא במדות והוא להודיע שיש למלך לענוש הראויים לענוש ביותר ממה שימשך מדברי התור׳ ולזה תמצ׳ שהרג שלמ׳ את יואב ואם לא היה בן מות לפי משפטי התורה כי לא היתה שם התראה גם הרגו במקום שלא היה ראוי להמיתו והוא בהיותו מחזיק בקרנות המזבח כי התורה לא הקפידה שם שנאמר מעם מזבחי תקחנו למות וכזה מצאנו בדוד שהרג אנשים בעבור הודאת פיהם שלא היו ראויים למשפט לפי משפטי התורה: ה״יד והוא להודיע שכבר מיהר שלמה לקיים מצות אביו בענין יואב ושמעי והיה מחכמתו שצוה לשמעי דבר לא הרגים שיהיה מכוון מאד מן המלך והודיעו המלך כי זה סבב מיתתו מפני מה שעשה מהרע לדוד ומצא בזה שלמה מקו׳ לגבות את חובו עם שזה היה ממה שיתבאר ממנו כי ראוי היה למלך לכוונתו זה כי אולי אם יצא משם ישתדל להסית לב העם מאחרי המלך כי היה בלתי נאמן למלך כמו שיראה מדבריו לדוד בברחו מפני אבשלום בנו: ויתחתן

רשי

ויתחתן שלמה · וכל זמן שהיה שמעי רבו קיים לא נתחתן בו מכאן אמרו לעולם ידור אדם במקום רבו: עד כלותו לבנות וגו׳ · ואחר כך בנה לה בית: מזבחים בבמות · לשם שמים כל הרוצה בונה מזבח בראש גגו או בחצרו: ויאהב שלמה ללכת בחוקות דוד אביו · ארבע שנים עד שלא התחיל לבנות הבית אבל משהתחיל לבנות ויתחתן שלמה את בת פרעה כשבאת הוא כיעל אפי וחמתי היתה לי העיר ההיא למן היום אשר בנו אותה ועד היום הזה כך שנינו בסדר עולם למדנו שהפרשיות כתובות כסדר: בבמות הוא מזבח · בגנותו ספר הכתוב שפיהא את בנין ה הבית ארבע שנים: הבמה הגדולה · הוא מזבח הנחשת שעשה משה במדבר והוקבעה בשילה חרבה שילה בימי עלי ובאו לנוב חרבה נוב בימי שאול ובאו לגבעון: יעלה שלמה · כמו מעלה שלמה: על המזבח ההוא · ביום אחד: ותשמור לו · לשון מאמת את דבריו כמו ושמר יי׳ אלהיך לך וגו׳ ואף כאן ותשמר לו את החסד האמנת דבריך לקיים לו את החסד אשר הבטחתו על ידי נתן הנביא: נער קטן · בן שתים עשרה שנה היה וזה לך החשבון ויקרא את שמו ידידיה בו בפרק שנה אמנון את תמר שנאמר ויהי אחרי כן ולאבשלום אחות מקץ שנתי ימים ויהיו גוזזים לאבשלום והרג את אמנון ואבשלום ברח וילך גשורה ויהי שם שלש שנים הרי ה׳ שנים ושב אבשלום לירושלם וישב בירושלם שנתים הרי שבע לשלמה ומרד באביו ונהרג · אחרי זאת ויהי רעב בימי דוד שלש שנים הרי עשר באחת עשרה מנה את ישראל וישוטו בכל הארץ תשעה חדשים בשנת מותו תיקן משמרות בשנת הארבעים למלך דוד כדרשו הרי שתים עשרה למלך שלמה: את עמך

מסורה

ויביאה ד׳ בקריאה וסי׳ ויבאה אל האדם · ויבאה יצחק האהלה שרה אמו · ויתחתן שלמה את פרעה · וישקד יי׳ אל הרעה: עד כלותו ג׳ בקריאה וסי׳ ידבק יי׳ בך את הדבר · ויתחתן שלמה · אל תודעי לאיש · אנך: ומקטיר ג׳ וסי׳ ויאהב שלמה את יי׳ · ולכהנים הלוים לא יכרת איש · והשבתי למואב: אלהי ה׳ זקפין קמצין

מקרא

וַיִּתְחַתֵּן שְׁלֹמֹה אֶת־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וַיִּקַּח אֶת־בַּת־פַּרְעֹה וַיְבִיאֶהָ אֶל־עִיר דָּוִד עַד כַּלֹּתוֹ לִבְנוֹת אֶת־בֵּיתוֹ וְאֶת־בֵּית יְהוָה וְאֶת־חוֹמַת יְרוּשָׁלַ͏ִם סָבִיב׃ רַק הָעָם מְזַבְּחִים בַּבָּמוֹת כִּי לֹא־נִבְנָה בַיִת לְשֵׁם יְהוָה עַד הַיָּמִים הָהֵם׃ וַיֶּאֱהַב שְׁלֹמֹה אֶת־יְהוָה לָלֶכֶת בְּחֻקּוֹת דָּוִד אָבִיו רַק בַּבָּמוֹת הוּא מְזַבֵּחַ וּמַקְטִיר׃ וַיֵּלֶךְ הַמֶּלֶךְ גִּבְעֹנָה לִזְבֹּחַ שָׁם כִּי הִיא הַבָּמָה הַגְּדוֹלָה אֶלֶף עֹלוֹת יַעֲלֶה שְׁלֹמֹה עַל הַמִּזְבֵּחַ הַהוּא׃ בְּגִבְעוֹן נִרְאָה יְהוָה אֶל־שְׁלֹמֹה בַּחֲלוֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים שְׁאַל מָה אֶתֶּן־לָךְ׃ וַיֹּאמֶר שְׁלֹמֹה אַתָּה עָשִׂיתָ עִם־עַבְדְּךָ דָוִד אָבִי חֶסֶד גָּדוֹל כַּאֲשֶׁר הָלַךְ לְפָנֶיךָ בֶּאֱמֶת וּבִצְדָקָה וּבְיִשְׁרַת לֵבָב עִמָּךְ וַתִּשְׁמָר־לוֹ אֶת־הַחֶסֶד הַגָּדוֹל הַזֶּה וַתִּתֶּן־לוֹ בֵן יֹשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ כַּיּוֹם הַזֶּה׃ וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהָי אַתָּה הִמְלַכְתָּ אֶת־עַבְדְּךָ תַּחַת דָּוִד אָבִי וְאָנֹכִי נַעַר קָטֹן לֹא אֵדַע

(ר׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ · ג׳ · ב׳ מפק · ב׳ · ב׳ תר מל׳ וחד חס׳ · ב׳ דג׳ · ל׳ · ב׳ · ב׳ · ח׳ קמץ וכל אס״ף דכו׳ במ״ב ־ ח)

תרגום

וְאִתְחַתַּן שְׁלֹמֹה בְּפַרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרָיִם וּדְבַר יַת בַּת פַּרְעֹה וְאַתְיַהּ לְקַרְתָּא דְדָוִד עַד דְשֵׁיצִי לְמִבְנֵי יַת בֵּיתֵיהּ וְיַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וְיַת שׁוּרָא דִירוּשְׁלֶם סְחוֹר סְחוֹר׃ לְחוֹד עַמָּא מְדַבְּחִין עַל בָּמָתָא אֲרֵי לָא אִתְבְּנֵי בֵּיתָא לִשְׁמָא דַיְיָ עַד יוֹמַיָּא הָאִינוּן׃ וּרְחֵים שְׁלֹמֹה יַת פּוּלְחָנָא דַיְיָ לְמֵיזַל בִּגְזֵרַת דָּוִד אֲבוּהִי לְחוֹד עַל בָּמוֹתָא הוּא מְדַבַּח וּמַסִּיק בּוּסְמִין׃ וַאֲזַל מַלְכָּא לְגִבְעוֹן לְדַבָּחָא תַּמָּן אֲרֵי הִיא בָּמְתָא רַבְּתָא אֲלַף עֲלָוָן יַסִּיק שְׁלֹמֹה עַל מַדְבְּחָא הַהוּא׃ בְּגִבְעוֹן אִתְגְּלִי יְיָ לִשְׁלֹמֹה בְּחֶלְמָא דְלֵילְיָא וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ שְׁאֵיל מָה אֶתֵּן לָךְ׃ וַאֲמַר שְׁלֹמֹה אַתְּ עֲבַדְתָּא עִם עַבְדָּךְ דָּוִד אַבָּא חִסְדָּא רַבָּא כְּמָא דְהַלֵּיךְ קֳדָמָךְ בְּקוּשְׁטָא וּבִזְכוּ וּבְתְרִיצוּת לִבָּא קֳדָמָךְ וּנְטַרְתְּ לֵיהּ יַת חִסְדָּא רַבָּא הָדֵין וִיהַבְתְּ לֵיהּ בַּר יָתֵיב עַל כּוּרְסֵיהּ כְּיוֹמָא הָדֵין׃ וּכְעַן יְיָ אֱלָהִי אַתְּ אַמְלֵיכְתָּא יַת עַבְדָּךְ תְּחוֹת דָּוִד אַבָּא וַאֲנָא יְנִיק זְעֵיר לֵית אֲנָא יָדַע

וסי׳ נמסר בסדור בלק׳ · וכל אס״ף דכו׳ במ״ב פתחין באתנחתא וסי׳ נמסר בסדור בלק׳:

רדק

ויתחתן שלמה · דרשו בו כי לפיכך נסמך ענין זה למיתת שמעי שכל זמן ששמעי קיים לא נשא שלמה את בת פרעה שהיה ירא ממנו והיה מוכיחו על זה כי רבו היה ובשנה הרביעית נשא את בת פרעה שהרי שמעי ישב בירושלם שלש שנים ומה שכתוב לא תתחתן בם יש מרז״ל שאומרים כי בנותן כאמר אבל אם נתגיירו מותרין ויש אומרים כי בנותן לית להו חתנות ולא שיכא בהן חתנות וכן כתוב לא תתחתן בם כי מנגיירי הוא ושלמה גייר את בת פרעה ועבר לא תתחתן בם ולמי שאמר שלא קבלו גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה מתוך אהבה יתירה שאהבה מעלה עליו הכתוב כאילו נתחתן וקרי ליה בלשון חתון ואמר ויתחתן: אל עיר דוד: ר״ל אל ציון שהיה שם בית דוד וציון נקרא עיר דוד: עד כלותו · אבל אחר שכלה לבנות לה בית העלה אותה מבית דוד כמו שאומר הטעם בדברי הימים כי אמר לא תשב לי אשה בבית דוד כי קדש המה אשר באה אליהם ארון יי׳: את ביתו ואת בית יי׳ · את ביתו אחר בית יי׳ כי בית יי׳ בנה תחלה בשבע שנים ואחר כך בנה ביתו בשלש עשרה שנה: מזבחים בבמות · עד שנבנה הבית כי אחר הבמות היה מחרבן שילה עד שנבנה בית עולמים: ויאהב שלמה את יי׳ · עברו מאהבה כלומר אף על פי שלקח בת פרעה לא סר בעבודה מיי׳ עד לעת זקנתו שהרבה נשים נכריות ובת פרעה והאחרות הטו את לבבו מאהבת יי׳ ובאמת נראה שהסיב אותה לדת ישראל אף על פי כן היתה אסורה לו לפי שהיתה מצרית ראשונה ומרז״ל שאמרו כי מותרת היתה לו כי מה שאמר בני אשר יולדו להם דור שלישי בנים ולא בנות ואף על פי שלא נקבעה ההלכה כדברי זה החכם אף על פי שאמר כי קבלה היתה בידו נראין דבריו כי לא ראינו בכתוב שחטא שלמה על שלקח בת פרעה אלא על שהרבה נשים ודבק בהם באהבה עד שהסירו את לבבו והביאו נשיו הנכריות לעבוד אלהים אחרים והנה בשנה הרביעית למלכו לקח בת פרעה והכתוב מעיד ויאהב שלמה את יי׳ וגו׳ רק בבמות הוא מזבח ומקטיר ולא אמר רק שלקח בת פרעה ועד עת זקנתו לא הטו את לבבו ואז זכר בת פרעה לגבאי עם האחרות לפי שהסירו את לבבו כלם ואז בהרבות הנשים לא היה שומר להשיבם לדת ישראל אלא היה לוקחן בצותן לתאות לבו ומניחן לעשות כמשפטי הגוים וע״כ נענש עליהם: רק בבמות הוא מזבח ומקטיר · קודם שנבנה הבית כי אחר שנבנה הבית לא ראינו שזבח בבמות ואכ״ל למה אמר רק והלא מותרות היו הבמו׳ עד שנבנה הבית לפי שאמר בחקות דוד אביו ודוד לא זבח אלא במזבח אשר לפני הארון בירושלם או בבמה אשר בגבעון ולא ראינו לו שזבח וקטר בבמות אחרות כי הרבות הבמות מביא האדם לע״ז כי הוא משפט הגוים שבונים במה בכל הר וגבעה ותחת כל עץ רענן: היא הבמה הגדולה · לא קראה גדולה לגודל מדתה כי היא מזבח הנחשת שעשה משה וכן בדברי הימים ויעל שלמה שם על מזבח הנחשת אשר לפני יי׳ אשר לאהל מועד ויעל עליו עולו׳ אלף אלא נקראת גדולה למעלת על האחרות כי הוא המזבח שעשה בצלאל במצות משה כמו שכתוב האל ובו היתה תמיד האש העליונה שירדה ביום השמיני למלואים והאחרו׳ היו נעשות ע״י הדיוט אים היסר בעיניו והן היו במות קטנות במעלה כנגד אותה אשר בגבעון וכן במשנה אין בין במה גדולה לבמה קטנה: יעלה · עתיד במקום עבר ורבים כמוהו ואומר כי בפעם ההוא שהלך שלמה לגבעון אלף עולות העלה על המזבח ההוא לא ביום אחד אלא טרם שובו משם לירושלם ומדברי רז״ל נראה בפע׳ אחת: נער קטן · ארז״ל כי בן שתים עשר שנה היה כשנמשח למלך כי באותו פרק שנולד הכתוב מספר ענין אמנון ותמר ואומר ויהי לשנתים ימים ויהיו גוזזים לאבשלום והרג אמנון וברח לגשור ויהי שם שלש שנים הרי ה׳ שנים ושב אבשלום לירושלם והיה שם שנתים הרי שבע שנים ומרד באביו ונהרג אחרי כן ויהי רעב בימי דוד שלש שנים הרי עשר ובשנה הבאה אחריה מנה דוד את ישראל וכתיב וישוטו בארץ תשעה חדשים הרי אחת עשרה ובשנת מותו היא שנת ארבעים למלך דוד תקן המשמרות הרי שתים עשרה: צאת ובא

רלבג

ויתחתן שלמה את בת פרעה וגו׳ עד וימלוך רחבעם בנו תחתיו · ראוי שתדע כי שלמה נתחתן את פרעה אחר שנתגיירה בתו ועם זה היה בזה הענין יציאת קצת מדרכי התורה כי לא התירה מהם לבא בקהל כי אם דור שלישי: ויביאה אל עיר דוד · היא ציון: ואת בית יי׳ ואת חומת ירושלם סביב · הנה היה ראוי לבנות חומה סביב ירושלם לקדש מה שבתורה כי הרבה מן הקדשים לא היו נאכלים כי אם לפנים מן החומה אחר שנבנה בית יי׳ שם כמו הענין במעשר שני ובבכורי׳ ופסח ובכורות ומה שדומה להם לפי מה שנתבאר בתורה: רק העם מזבחים בבמות כי לא נבנה בית לשם יי׳ עד הימים ההם · זה ממה שיורה כי בין המנוחה והנחלה הותרו הבמות ר״ל בין משכן שילה ובין בית עולמי׳ אך אחר זה נאסרו כיון שנבנה בית לשם יי׳: רק בבמות הוא מזבח ומקטיר · להגיע אליו הנבואה כי יש בהעלאת העולות רושם בהגעת הנבואה כמו שנתבאר בפרשת בלעם וכבר נתננו הסבה בזה במה שבארנו מדברי התורה בפרשת נח ולזה זכר שהעלה שלמה אלף עולות בבמה אשר בגבעון ושם נראה לו הש״י בחלום הלילה ואי אפשר שיצוייר לפי מה שנתבאר מטבע השכל האנושי בהשגחת המושכלות: ונתתי

רדק

צאת ובא · לפני העם כמו אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם : לב שומע · מבין וכתי' לב סבר כמו שאמר להבין בין טוב לרע לאסבר : הכבד · הרב כתרגו' כבודה וכן מקנה כבד מאד : ושאלת לך הבין · כמו להבין : לב חכם ונבון · אמרו רז"ל חכם המקיים את תלמודו כלומר כי מה שלמד מקויים בלבו ומזומן : נבון · מבין דבר מתוך דבר : לא היה לפניך · אפי' משה רבי' בחכמת הטבע לא היה כמוהו אבל בחכמת האלהו' היה חכם יותר ממנו או פירושו לא היה לפניו במלכים : גם עושר גם כבוד · האחד לרבות על חבירו כמו גם אלכם גם בקרכם : איש במלכים · כל שכן בשאר בני אדם שלא היה איש כמוך בעושר ובכבוד והעושר והכבוד יהיו לך כל ימיך : ואם תלך בדרכי · והארכתי את ימיך · הארכו' הימים היה בתנאי אבל העושר והכבוד בין שומר בין לא שומר וכן היה לו כי מפני שלא שמר מצות אלהיו לא האריך ימים שלא חיה אלא חמשים ושתים שנה אבל העושר והכבוד היו לו כל ימיו וכן בדברי רז"ל נתתי לך גם עושר גם כבוד על מה שלא התניתי בתורה נתתי לך בין שומר בין לא שומר אבל על מה שהתניתי בתורה למען יאריך ימים על ממלכתו איני נותן לך אלא אם עשית וכן הוא אומר אם תלך בדרכי לשמור חקי והארכתי ימיך : והנה חלום · כשידע החלום כשהקיץ ושמח במתנה טובה שנתן לו האל ובא אל ירושלם והעלה עולות ושלמים לפני ארון ברית י"י ועשה משתה לכל עבדיו · ובדרש והנה חלום כשהקיץ ראה שנתקיים חלומו שנתן לו האל חכמה יתירה שהיה שומע עוף מצפצף ומבין לשונו : אז תבאנה · כמו באו וכמו מלת אז יבא ברוב עתיד במקום עבר כמו אז ישיר משה אז ישיר ישראל אז יבדיל משה אז ידבר יהושע אז יבנה שלמה ופי' אז כאשר שב מגבעון ובא לו לירושלם בא לו זה הדין לידו ונראתה בו המתנה הטובה שנתן לו הקדוש ברוך הוא חכמה ובינה : אשר שכבה עליו · נראה כי מפני ששכבה עליו מת כי אילו לא מת כך אלא שקדמו חולי לא נולד הספק הזה כי היו מכירין אותו שאר נשים בחוליו והיה נודע למי הוא לפיכך אמרה אשר שכבה : ואתבונן · הסתכלתי בבקר בצורתו : ותדברנה

רשי

את עמך הכבד · מתוך שהם רבים יש להם עסקים רבים ובאים לדין ואין לי מתון לעיין בדיניהם · ד"א כי מי יוכל לשפט את עמך הכבד הזה משפטם כבד איך אם יבא דין שני גוים לפני ואטול מזה ואתן לזה שלא כדין איני נענש אבל ישראל הדיין נענש עליו נפשות שנאמר וקבע את קובעיהם נפש : ואם תלך בדרכי · והארכתי את ימיך · העושר והכבוד שלא התניתי בתורתי לתת למלך אתן לך בין זכאי בין חייב אבל אורך הימים ומלכות הדורות כבר התניתי בתורתי לבלתי סור מן המצוה למען יאריך ימים על ממלכתו וגו' ועל אותו תנאי לא אמנע אם תלך בדרכי והארכתי וגו' וכן במלכות דורותיו אחריו אמר לו ואתה אם תלך לפני וגו' כי לא יכרת לך איש וגו' כך שנויה בספרי ור' חנינא בן גמליאל אומר הרי הוא אומר גם עושר גם כבוד וגו' : ויקץ שלמה והנה חלום · והנה הבין חלומו אמת שומע עוף מצפצף ומבין לשונו כלב נובח ומבין לשונו : ויעש משתה · משמחת לבו שהבין שחלומו אמת : ואתבונן אליו · נתתי לב להסתכל בו : היה

הבין ה' וקמצין וסי' יען אשר שאלת · והכלבים עזי נפש · מדי עברו יקח · חכמת ערום הבין · אל תהיו כסוס כפרד · וסי' בלשון תרגום הוון כלביא שאלין תבכיתא לסוסיא : בבית ו' רפין בקריא וסי' בביה אחד יאכל · אני והאשה הזאת ישבות בבית · כי לא ישבתי בבית דשמואל · וחבירו דסיפרא · הוי מגיעי בית בבית · והיה אם יותרו עשרה אנשים :

צֵאת וָבֹא׃ וְעַבְדְּךָ בְּתוֹךְ עַמְּךָ אֲשֶׁר בָּחָרְתָּ עַם־רָב אֲשֶׁר לֹא־יִמָּנֶה וְלֹא יִסָּפֵר מֵרֹב׃ וְנָתַתָּ לְעַבְדְּךָ לֵב שֹׁמֵעַ לִשְׁפֹּט אֶת־עַמְּךָ לְהָבִין בֵּין־טוֹב לְרָע כִּי מִי יוּכַל לִשְׁפֹּט אֶת־עַמְּךָ הַכָּבֵד הַזֶּה׃ וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי אֲדֹנָי כִּי שָׁאַל שְׁלֹמֹה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֵלָיו יַעַן אֲשֶׁר שָׁאַלְתָּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא־שָׁאַלְתָּ לְּךָ יָמִים רַבִּים וְלֹא־שָׁאַלְתָּ לְּךָ עֹשֶׁר וְלֹא שָׁאַלְתָּ נֶפֶשׁ אֹיְבֶיךָ וְשָׁאַלְתָּ לְּךָ הָבִין לִשְׁמֹעַ מִשְׁפָּט׃ הִנֵּה עָשִׂיתִי כִּדְבָרֶיךָ הִנֵּה נָתַתִּי לְךָ לֵב חָכָם וְנָבוֹן אֲשֶׁר כָּמוֹךָ לֹא־הָיָה לְפָנֶיךָ וְאַחֲרֶיךָ לֹא־יָקוּם כָּמוֹךָ׃ וְגַם אֲשֶׁר לֹא־שָׁאַלְתָּ נָתַתִּי לָךְ גַּם־עֹשֶׁר גַּם־כָּבוֹד אֲשֶׁר לֹא־הָיָה כָמוֹךָ אִישׁ בַּמְּלָכִים כָּל־יָמֶיךָ׃ וְאִם תֵּלֵךְ בִּדְרָכַי לִשְׁמֹר חֻקַּי וּמִצְוֺתַי כַּאֲשֶׁר הָלַךְ דָּוִיד אָבִיךָ וְהַאֲרַכְתִּי אֶת־יָמֶיךָ׃ וַיִּקַץ שְׁלֹמֹה וְהִנֵּה חֲלוֹם וַיָּבוֹא יְרוּשָׁלַםִ וַיַּעֲמֹד לִפְנֵי אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה וַיַּעַל עֹלוֹת וַיַּעַשׂ שְׁלָמִים וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה לְכָל־עֲבָדָיו׃

אָז תָּבֹאנָה שְׁתַּיִם נָשִׁים זֹנוֹת אֶל־הַמֶּלֶךְ וַתַּעֲמֹדְנָה לְפָנָיו׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הָאַחַת בִּי אֲדֹנִי אֲנִי וְהָאִשָּׁה הַזֹּאת יֹשְׁבֹת בְּבַיִת אֶחָד וָאֵלֵד עִמָּהּ בַּבָּיִת׃ וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי לְלִדְתִּי וַתֵּלֶד גַּם־הָאִשָּׁה הַזֹּאת וַאֲנַחְנוּ יַחְדָּו אֵין־זָר אִתָּנוּ בַּבַּיִת זוּלָתִי שְׁתַּיִם־אֲנַחְנוּ בַּבָּיִת׃ וַיָּמָת בֶּן־הָאִשָּׁה הַזֹּאת לָיְלָה אֲשֶׁר שָׁכְבָה עָלָיו׃ וַתָּקָם בְּתוֹךְ הַלַּיְלָה וַתִּקַּח אֶת־בְּנִי מֵאֶצְלִי וַאֲמָתְךָ יְשֵׁנָה וַתַּשְׁכִּיבֵהוּ בְּחֵיקָהּ וְאֶת־בְּנָהּ הַמֵּת הִשְׁכִּיבָה בְחֵיקִי׃ וָאָקֻם בַּבֹּקֶר לְהֵינִיק אֶת־בְּנִי וְהִנֵּה־מֵת וָאֶתְבּוֹנֵן אֵלָיו בַּבֹּקֶר וְהִנֵּה לֹא־הָיָה בְנִי אֲשֶׁר יָלָדְתִּי׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הָאַחֶרֶת לֹא כִי בְּנִי הַחַי וּבְנֵךְ הַמֵּת וְזֹאת אֹמֶרֶת לֹא כִי בְּנֵךְ הַמֵּת וּבְנִי הֶחָי

תרגום

למפק ולמיעל׃ ועבדך בגו עמך דאתרעיתא עם סגי דלא יתחשבון ולא יתמנון מסגי׃ ותתן לעבדך לב סבר למידן ית עמך לאסתכלא בין טב לביש ארי מן יכול למדן ית עמך סגיאה הדין׃ ושפר פתגמא קדם יי ארי שאל שלמה ית פתגמא הדין׃ ואמר יי ליה חלף דשאלתא ית פתגמא הדין ולא שאלתא לך יומין סגיאין ולא שאילתא לך עתרא ולא שאילתא נפש בעלי דבבך ושאילתא לך סוכלתנו למשמע דינא׃ הא עבדית כפתגמך הא יהבית לך לב חכים וסוכלתן דכותך לא הוה קדמך ובתרך לא יקום כותך׃ ואף דלא שאלתא יהבית לך אף עתרא אף יקרא דלא הוה כותך גבר במלכיא כל יומך׃ ואם תהך באורחן דתקנן קדמי למיטר קימי ופיקודי כמא דהליך דוד אבוך ואוריך ית יומך׃ ואתער שלמה והא חלמא ואתא לירושלם וקם קדם ארונא קימא דיי ואסיק עלון ונכיס נכסת קודשין ועבד משתיא לכל עבדוהי׃

בכן אתאה תרתין נשין פונדקין למידן קדם מלכא וקמא קדמוהי׃ ואמרת אתתא חדא בבעו ריבוני אנא ואתתא הדא יתבן בביתא חדא וילידית עמה בביתא׃ והות ביומא תליתאה למלדי וילידת אף אתתא הדא ואנחנא כחדא זכאין לית נוכרא עמנא בביתא אלהן תרתן אנחנא בביתא׃ ומית בר אתתא הדא בליליא דשכיבת עלוהי׃ וקמת בגו ליליא ונסיבת ית ברי מלותיה ואמתך דמכא ואשכיבתיה לותה וית ברה מיתא אשכיבת לותי׃ ואקימית בצפרא לאונקא ית ברי והא מית ואסתכלית ביה בצפרא והא לא הוה ברי דילידית׃ ואמרת אתתא אוחרנתא לא כן ברי חייא וברך מיתא ודא לדא אמרא לא כן ברך מיתא וברי חייא

רלבג

נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך · אחשוב כי רמז בזה שחכמתו תהיה גדולה מחכמת דוד ומחכמת המלך הבא אחריו או שחכמתו תהיה גדולה מחכמת כל בני הדור שהיו לפניו ומכל ה הבאים אחריו כי הוא דבר זר מאד שלא ימצא אחריו בכל ה מהשנים חכם כמוהו האלהים אם לא שנתן לו השם החכמה ב בדרך המופת מה שלא יתכן השגתו ל לאחר ולא אפשר איך יתכן שיפורש זה והנה יתבאר ממה שיבא קצת ביאור שהבין הוא כמו שביארנו כי כבר שהיתה חכמתו למעלה מחכמת ה האנשים רמוז אליהם והם איתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול : ויעמד לפני ארון ברית י"י ויעש תו' · הנה עשה זה לתת תודה לש' על מה שייעד לו מהטוב : שתים נשים זונות · אחשוב שהיו פונדקאות ומוכרות מזון כטעם רחב הזונה ואפשר שהיו מפקירות עצמן ויפי ונראה שהתחכם שלמה להבהילם בזה העניין כדי שיתבאר מדבריהן מי היא אמו כי אפשר תחמול יותר על הבן החי יתבאר בלי ספק שהיא אמו :

רשי

היה אמו. בת קול הופיעה ואמרה היא אמו: מלך על כל ישראל. משראו בחכמתו שמחו כולם במלכותו: סופרי׳. לכתוב דברי הימים: המזכיר. אותה משפט לפניו ראשון שיפסקנו ראשון כך שמעתי: על הנצבים. שנים עשר נציבי׳ היו לו לכלכל את המלך ואת ביתו: על המס. שהטיל על ישראל כמה שנאמר ויעל המלך שלמה מס: וכלכלו את המלך. כל שעורים ומאכל הסוסים וכל צרכי ביאתו: נפת דור. פלך דור: כל

רדק

ותדברנה. אלה הטענות שנו ושלשו לפני המלך כמנהג בעלי הדין שכל אחד טוען כטענותיו לחזקן ולהטיבן ולהשיבן לשופט: ויאמר המלך זאת אומרת. אמרו רבותינו ז״ל מכאן שצריך הדיין לשנות טענות בעלי הדין כדי שישמעו בעלי הריב שהבין טענותיהם ועליהם ישפטם: גם לי גם לך לא יהיה. ואמר כנגד אותו החרב גזורו ומה שלא לקחה אותו אחר שהאחרת אמרה תנו לה כי ידעה כי מרחמת עליו אמרה וחשבה כי המלך לא יתנהו לה: לא תמיתוהו. הראשון אל תמיתהו: היא אמו. כיון שמרחמת עליו וברז״ל יצאה בת קול ואמרה היא אמו: לעשות משפט. לפיכך יראו מפניו לעשות דבר רע ואפילו בסתר כי ראו כי ברוב חכמתו יוציא לאור משפט כמו שעשה בזה המשפט: על כל ישראל. לפי שדוד אביו לא מלך בתחלת מלכותו על כל ישרא׳ אמ׳ שמלמה מלך על כל ישראל לא היה אדם מפקפק במלכותו כיון שראו בו חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט: ועזריהו בן צדוק. לא כתב על מי מנהו ואם צדוק זה צדוק הכהן בן אחיטוב שהיה עם דוד שמשחו אותו לכהן עם שלמה הנה עזריהו בן בנו היה כי אחימעץ היה בן צדוק ועזריה בן אחימעץ: וצדוק ואביתר כהנים. היו שרי הכהונה ואם זה אביתר הוא אביתר בן אחימלך תמה הוא כי הנה שלמה גרשהו מהיו׳ כהן גדול ואמר לו ענתות לך אל שדיך אלא מן הדומה כי כהן אחר היה שמו אביתר: על הנצבים. ממונה על שנים עשר נציבים שזכר: רעה המלך. שושבינא דמלכא שהיה עמו תמיד: ואדונירם. זהו אדורם הנזכר למעלה בדוד וכן נזכר עם רחבעם אדורם: על המס. כמו שאומר למטה ויהי המס שלשים אלף איש: ואלה שמותם. אלה שמות שנים עשר נציבים לא היה ממונה כל אחד על שבט אחד אלא לפי עלוי הנחלות שמו שנים עשר חלקי׳ בכל ארץ ישרא׳ ונתנו המס בשוה: בן חור. זה והאחרים שלא זכרם בשמם אלא בשם אבותם לפי שהיו נודעים בשם אבותם יותר משמותם לפיכך לא חשש להזכיר שמם: ובריח

מסורה

ותדברנה ג׳ בקריאה וסי׳ ובעת מותה ותדברנה הנצבות. ותאמר האשה האחרת לא כי בנך המת ובני החי. אתם ונשיכם ותדברנה בפיכם דירמיה: ה׳ פסוקים אית בהון ה׳ מלין מן ב׳ ב׳ אתין וסי׳ ויולד נח את שם את חם ואת יפת. אל תיראי כי גם זה לך בן. על כן לא בא אל שולחן המלך. גם לי גם לך לא יהיה גזרו. אין זה

רלבג

ויהי המלך שלמה מלך על כל ישראל. אחשוב שהרצון בזה שכלם שיחזו בו ואין בלבם למרוד בו כמוס פנים: וצדוק ואביתר כהני׳. ידמה כי אע״פ שגרש אותו מהיות כהן ליי׳ ואמר לו שילך ענתות הנה הוכרח לעבור בעת היות צדוק בלתי ראוי לעבודה: על הצבא. כמו הנציבים והרצון בו השרים: ואחישר על הבית. ידמה שהוא היה ממונה להשגיח בדברי בית המלך בכל מה שיצטרך שם: ואדונירם בן עבדא על המס. הוא היה ממונה שהיו פורעים ישראל ויתר העמים שהיו לתם לשלמה: שנים עשר נציבים על כל ישראל. ר״ל שהיו על כל ישראל לגבות מהם זה המס והיה יודע כל אחד מהם החלק מישראל אשר נגזרו לפרנס המלך וביתו בחדשו כדרך שיפרנסוהו כלם כל השנה: ובריב

מקרא

וַתְּדַבֵּרְנָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ זֹאת אֹמֶרֶת זֶה־בְּנִי הַחַי וּבְנֵךְ הַמֵּת וְזֹאת אֹמֶרֶת לֹא כִי בְּנֵךְ הַמֵּת וּבְנִי הֶחָי׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ קְחוּ לִי־חָרֶב וַיָּבִאוּ הַחֶרֶב לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ גִּזְרוּ אֶת־הַיֶּלֶד הַחַי לִשְׁנָיִם וּתְנוּ אֶת־הַחֲצִי לְאַחַת וְאֶת־הַחֲצִי לְאֶחָת׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־בְּנָהּ הַחַי אֶל־הַמֶּלֶךְ כִּי־נִכְמְרוּ רַחֲמֶיהָ עַל־בְּנָהּ וַתֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי תְּנוּ־לָהּ אֶת־הַיָּלוּד הַחַי וְהָמֵת אַל־תְּמִיתֻהוּ וְזֹאת אֹמֶרֶת גַּם־לִי גַם־לָךְ לֹא יִהְיֶה גְּזֹרוּ׃ וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר תְּנוּ־לָהּ אֶת־הַיָּלוּד הַחַי וְהָמֵת לֹא תְמִיתֻהוּ הִיא אִמּוֹ׃ וַיִּשְׁמְעוּ כָל־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר שָׁפַט הַמֶּלֶךְ וַיִּרְאוּ מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ כִּי רָאוּ כִּי־חָכְמַת אֱלֹהִים בְּקִרְבּוֹ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט׃

ד וַיְהִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ וְאֵלֶּה הַשָּׂרִים אֲשֶׁר־לוֹ עֲזַרְיָהוּ בֶן־צָדוֹק הַכֹּהֵן׃ אֱלִיחֹרֶף וַאֲחִיָּה בְּנֵי שִׁישָׁא סֹפְרִים יְהוֹשָׁפָט בֶּן־אֲחִילוּד הַמַּזְכִּיר׃ וּבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע עַל־הַצָּבָא וְצָדוֹק וְאֶבְיָתָר כֹּהֲנִים׃ וַעֲזַרְיָהוּ בֶן־נָתָן עַל־הַנִּצָּבִים וְזָבוּד בֶּן־נָתָן כֹּהֵן רֵעֶה הַמֶּלֶךְ׃ וַאֲחִישָׁר עַל־הַבָּיִת וַאֲדֹנִירָם בֶּן־עַבְדָּא עַל־הַמַּס׃ וְלִשְׁלֹמֹה שְׁנֵים־עָשָׂר נִצָּבִים עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וְכִלְכְּלוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ וְאֶת־בֵּיתוֹ חֹדֶשׁ בַּשָּׁנָה יִהְיֶה עַל־אֶחָד לְכַלְכֵּל׃ וְאֵלֶּה שְׁמוֹתָם בֶּן־חוּר בְּהַר אֶפְרָיִם׃ בֶּן־דֶּקֶר בְּמָקַץ וּבְשַׁעַלְבִים וּבֵית שָׁמֶשׁ וְאֵילוֹן בֵּית חָנָן׃ בֶּן־חֶסֶד בָּאֲרֻבּוֹת לוֹ שֹׂכֹה וְכָל־אֶרֶץ חֵפֶר׃ בֶּן־אֲבִינָדָב כָּל־נָפַת דֹּאר טָפַת בַּת־שְׁלֹמֹה הָיְתָה לּוֹ לְאִשָּׁה׃ בַּעֲנָא בֶּן־אֲחִילוּד תַּעְנַךְ וּמְגִדּוֹ וְכָל־בֵּית שְׁאָן אֲשֶׁר אֵצֶל צָרְתַנָה מִתַּחַת לְיִזְרְעֶאל מִבֵּית שְׁאָן עַד אָבֵל מְחוֹלָה עַד מֵעֵבֶר לְיָקְמְעָם׃

תרגום

ודיינן קדם מלכא׃ ואמר מלכא דא אמרא דין ברי חיא וברך מיתא ודא אמרא לא כן בריך מיתא וברי חיא׃ ואמר מלכא איתו לי חרבא ואיתיאו חרבא לקדם מלכא׃ ואמר מלכא פסוקו ית רביא חיא לתרין גזרין והבו פלגא לחדא ופלגא לחדא׃ ואמרת אתתא דיברה חיא למלכא ארי אתגוללו רחמהא על ברה ואמרת בבעו רבוני הבו לה ית רביא חיא ומקטל לא תקטלוניה ודא אמרא אף דילי אף דילך לא יהי פסוקו׃ ואתיב מלכא ואמר הבו לה ית רביא חיא ומקטל לא תקטלוניה היא אימיה׃ ושמעו כל ישראל ית דינא דדן מלכא ודחילו מן קדם מלכא ארי חזו ארי חוכמתא מן קדם יי במעוהי למעבד דינא׃ והוה מלכא שלמה מלכא על כל ישראל׃ ואילין רברביא די ליה עזריהו בר צדוק כהנא׃ אליחורף ואחיה בני שישא ספריא יהושפט בר אחילוד ממנא על דכרניא׃ ובניהו בר יהוידע ממנא על חילא וצדוק ואביתר כהניא׃ ועזריהו בר נתן ממנא על אסטרטיגיא וזבוד בר נתן רבא שושבינא דמלכא׃ ואחישר ממנא על ביתא ואדנירם בר עבדא ממנא על מסקי מיסין׃ ולשלמה תרי עסר איסטרטיגיא ממנן על כל ישראל וסוברין ית מלכא וית אנש ביתיה ירחא בשתא מטי לחד לסוברא׃ ואילין שמהתהון בר חור בטורא דבית אפרים׃ בר דקר במקץ ובשעלבים ובית שמש ואילון דבית חנן׃ בר חסד בארובות דיליה סוכו וכל ארע חפר׃ בר אבינדב כל פלכי דאר טפת בת שלמה הות ליה לאיתו׃ בענא בר אחילוד תענך ומגדו וכל בית שאן די בסטר צרתן מלרע ליזרעאל מבית שאן עד מישר מחולה עד מעבר ליקמעם׃

מסורה

כי אם רע לב דעזרא: רעה ג׳ וסי׳ ויבא חושי רעה. ויהי כאשר בא חושי. וזבוד בן נתן כהן רעה: ואת ביתו ז׳ בקריאה וסי׳ כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו. וינגע יי׳ את פרעה נגעים. ודגה כל איש ישר׳. וכלכלו את המלך. ואת ביתו בנה שלמה. וזה דבר המס. ויהי מקץ עשרים דדברי הימים: דאר ד׳ כתוב׳ כן וסי׳ נמסר ביהושע סימן י״ז:

רדק

ובריח נחשת. גלה מה שכתוב בתורה דלתים ובריח כי בריח נחשת ר"ל: באשר ובעלות. בגלילת אשר ובעלות שהיה מארץ יהודה: ונציב אחד אשר בארץ. בכל הארץ אשר זכר היה נציב אחד ממונה על שנים עשר הנציבים לגבות מכל אחד הכסף לכלכל המלך ורז"ל מהם אמרו כמו שפי' ומהם אמרו ונציב אחד לחדש העבור: כחול אשר על הים. כמו על שפת הים והספור הזה ר"ל כי היו מבורכים בימי שלמה בפרי בטנם והיו רבים וכן בפרי בהמתם ובפרי אדמתם והיו אוכלים ושותים ושמחים כי לא היה להם פחד מאויב: מושל בכל הממלכות. שהיו יראים ממנו ומגישים לו מנחה ועובדים אותו: מן הנהר ארץ פלשתים. כתרגומו מן נהר פרת עד ארע פלשתאי: בריאים. שמנים ומפוטמים וכת' פטימיא וכן ועגלון איש בריא וכן להבריאכם: רעי. מן המרעה אבל הבריאי' הם המפוטמי' בבית: וברבורים אבוסים. ת"י ועופא פטימיא ולא פי' איזה עוף הם וי"מ כי הם העופות המבורסים כי הם שמנים מהאחרים ובדברי רז"ל עוף הבא מברבריא נקראים ברבורים על שם מקומם: כי הוא רודה. הטעם כי האיל וצבי ויחמור וברבורים אבוסים שהיו בשלחנו בכל יום שהיו מביאי' לו מנחה מכל עבר הנהר כי מושל בהם היה כלומר היו יראים ממנו ומגישים לו כל מלכי עבר הנהר מנחה תמיד: מתפסח ועד עזה. מדינות הם בעבר הנהר ורז"ל נחלקו בזה מהם אמרו תפסח בסוף העולם ועזה בסוף העולם ומהם אמרו תפסח ועזה סמוכות היו וכמו שמלך על תפסח ועל עזה כן מלך על כל העולם כלו: ארבעים אלף ארות סוסים. ובדברי הימים ארבעת אלפים ארות סוסים פירשו רז"ל ארבעים אצטבלאות ובכל אחת היו ארבעת אלפים סוסים או ארבעים אלף אצטבלאות ובכל אחת ארבעים סוסים ופירוש ארות אבוסים ת"י אבוס בעלין אורוא דמרוהי ואמרו חכמי' ז"ל כי עבר על לא ירבה לו סוסים ופיר' לא ירבה לו סוסים בטלי' וכיון שלא היו לו אלא שנים עשר אלף פרשים והיו לו ארבעי' אלף ארות סוסים הרבה סוסים בטלים היו לו ומה שהרבה שלמה סוסים ופרשים והוא לא היתה לו שום מלחמה לא עשה אלא לכבוד וגדולה כדי שילכו עמו כשילך ממקו' למקום וגם קצת מלחמה היתה לו כשלקח חמת צובה ועציון גבר: וכלכלו. והלא כבר זכר למעלה וכלכלו את המלך ואת ביתו למה חזר וכתב וכלכלו את המלך אלא כמו שזכר הסוסים אמר כי ג"כ היו נותני' מאכל הסוסים ובכלל הכלכלה היה גם כן מה שהיו צריכים הסוסים לאכול כמו שכתו' והשעורים והתבן לסוסים ולרכש והוסיף ג"כ ואת כל הקרב אל שלחן המלך כי למעלה זכר את המלך ואת ביתו והם התמידים בביתו ועתה הוסיף ואת כל הקרב אל שלחן המלך אנשים אחרים שיבואו לשלחן המלך לפעמים: לא יעדרו דבר. לא היו מחסרים דבר מכל הצורך אל שלחן המלך ות"י לא מעכבין מידעם והוא טעם למה שזכר איש חדשו כלומר לא היו מעכבין שלא היה מביא כל אחד ואחד בחדשו: ולרכש. מין בהמה וי"א שהם פרדים בני הסוסיות כמו רוכבי הרכש: יביאו אל המקום אשר יהיה שם. הנצבים מהם היו מביאים צורך המאכל אל בית המלך מהם היו מביאים צורך מאכל הסוסים למקום שהיו שם הן מה שהיו בירושלם הן מה שהיו בערי הרכב: איש

רשי

חבל ארגב. ממונה היה עליהם לגבות מס המלך כי משפט המלך יש לגבות יבאתו מן העם כמה שנאמר במשפט המלוכה בספר שמואל: ונציב אחד אשר בארץ. רב ושמואל פליגי חד אמר אחד ממונה על כולם הוא עזריה בן נתן האמור למעלה וחד אמר כנגד חדש העיבור: בריאים. פטומים על האבוס: רעי. מן האחו: וברבורים אבוסים. ים תרגומו אוז תרגולין פטומין: ארבעים אלף אורוות סוסים. ובדברי הימים הוא אומר ארבעת אלפים פירשו רבותינו ארבעים אלף אורוות היו ובכל אחת ארבע אלף איצטבלאות או ארבעת אלפים אורוות ובכל אחת ארבעים אלף איצטבלאות: לא יעדרו דבר. אפילו של ימות החמה בימות הגשמים והשעורין: והתבן היו נותנים אל הנציבים אל המקום אשר יהיה שם המלך: מחכמת

מחנימה ג' בקריא' וסי' ודוד בא מחנימה ויהי כבא דוד מחנימה אחינדב בן עדוא מחנימה: בענא ג' כתיב א' בקריא' וסימ' בענא בן אחילוד בענא בן חושי ועל ידם החזיק: ושתים ו' ה' חס' וא' מלא וסימ' נמסר בשמואל א' סימן ל': מגישים ג' ב' מלאים וא' חס' וסי' מגשים מנחה ועבדים את שלמה והם מגישים אליה

בֶּן־גֶּבֶר בְּרָמֹת גִּלְעָד לוֹ חַוֺּת יָאִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה אֲשֶׁר בַּגִּלְעָד לוֹ חֶבֶל אַרְגֹּב אֲשֶׁר בַּבָּשָׁן שִׁשִּׁים עָרִים גְּדֹלוֹת חוֹמָה וּבְרִיחַ נְחֹשֶׁת: אֲחִינָדָב בֶּן־עִדֹּא מַחֲנָיְמָה: אֲחִימַעַץ בְּנַפְתָּלִי גַּם־הוּא לָקַח אֶת־בָּשְׂמַת בַּת־שְׁלֹמֹה לְאִשָּׁה: בַּעֲנָא בֶּן־חוּשָׁי בְּאָשֵׁר וּבְעָלוֹת: יְהוֹשָׁפָט בֶּן־פָּרוּחַ בְּיִשָּׂשכָר: שִׁמְעִי בֶן־אֵלָא בְּבִנְיָמִן: גֶּבֶר בֶּן־אֻרִי בְּאֶרֶץ גִּלְעָד אֶרֶץ סִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וְעֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וּנְצִיב אֶחָד אֲשֶׁר בָּאָרֶץ: יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל רַבִּים כַּחוֹל אֲשֶׁר־עַל־הַיָּם לָרֹב אֹכְלִים וְשֹׁתִים וּשְׂמֵחִים: וּשְׁלֹמֹה הָיָה מוֹשֵׁל בְּכָל־הַמַּמְלָכוֹת מִן־הַנָּהָר אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וְעַד גְּבוּל מִצְרָיִם מַגִּשִׁים מִנְחָה וְעֹבְדִים אֶת־שְׁלֹמֹה כָּל־יְמֵי חַיָּיו:

וַיְהִי לֶחֶם־שְׁלֹמֹה לְיוֹם אֶחָד שְׁלֹשִׁים כֹּר סֹלֶת וְשִׁשִּׁים כֹּר קָמַח: עֲשָׂרָה בָקָר בְּרִאִים וְעֶשְׂרִים בָּקָר רְעִי וּמֵאָה צֹאן לְבַד מֵאַיָּל וּצְבִי וְיַחְמוּר וּבַרְבֻּרִים אֲבוּסִים: כִּי־הוּא רֹדֶה בְּכָל־עֵבֶר הַנָּהָר מִתִּפְסַח וְעַד־עַזָּה בְּכָל־מַלְכֵי עֵבֶר הַנָּהָר וְשָׁלוֹם הָיָה לוֹ מִכָּל־עֲבָרָיו מִסָּבִיב: וַיֵּשֶׁב יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל לָבֶטַח אִישׁ תַּחַת גַּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֵנָתוֹ מִדָּן וְעַד־בְּאֵר שָׁבַע כֹּל יְמֵי שְׁלֹמֹה:

וַיְהִי לִשְׁלֹמֹה אַרְבָּעִים אֶלֶף אֻרְוֺת סוּסִים לְמֶרְכָּבוֹ וּשְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף פָּרָשִׁים: וְכִלְכְּלוּ הַנִּצָּבִים הָאֵלֶּה אֶת־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְאֵת כָּל־הַקָּרֵב אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ־שְׁלֹמֹה אִישׁ חָדְשׁוֹ לֹא יְעַדְּרוּ דָּבָר: וְהַשְּׂעֹרִים וְהַתֶּבֶן לַסּוּסִים וְלָרֶכֶשׁ יָבִאוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִהְיֶה־שָּׁם

בַּר גֶּבֶר בְּרָמוֹת גִּלְעָד דִּילֵיהּ כַּפְרָנֵי יָאִיר בַּר מְנַשֶּׁה דִּי בְּגִלְעָד דִּילֵיהּ בֵּית פֶּלֶךְ טַרְכוֹנָא דִּבְמַתְנָן שִׁתִּין קִרְוִין רַבְרְבָן מַקְפָן שׁוּר רָם דִּילְהֵין עַבְּרִין דִּנְחָשָׁא: אֲחִינָדָב בַּר עִדּוֹא מִדְּבֵית מַחֲנַיִם: אֲחִימַעַץ בְּשִׁבְטָא דְּבֵית נַפְתָּלִי אַף הוּא נְסִיב יָת בָּשְׂמַת בַּת שְׁלֹמֹה לְאִיתּוּ: בַּעֲנָא בַּר חוּשַׁי בְּשִׁבְטָא אָשֵׁר וּבְעָלוֹת: יְהוֹשָׁפָט בַּר פָּרוּחַ בְּשִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר: שִׁמְעִי בַּר אֵלָא בְּשִׁבְטָא דְּבֵית בִּנְיָמִן: גֶּבֶר בַּר אוּרִי בְּאַרְעָא גִלְעָד אַרְעָא סִיחוֹן מַלְכָּא אֱמוֹרָאָה וְעוֹג מַלְכָּא דְמַתְנַן וְאִיסְטְרַטִיגָא חַד דִּי מְמַנָּא בְּאַרְעָא: יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל סַגִּיאִין כְּחָלָא דְּעַל יַמָּא לִסְגִי אָכְלִין וְשָׁתַן וְחָדַן: וּשְׁלֹמֹה הֲוָה שַׁלִּיט בְּכָל מַלְכְוָתָא מִן נְהַר פְּרָת עַד אֲרַע פְּלִשְׁתָּאֵי וְעַד תְּחוּם מִצְרַיִ מְקָרְבִי קוּרְבָּנָ וּפָלְחִין יָת שְׁלֹמֹה כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי: וַהֲוָה לַחְמָא דִשְׁלֹמֹה לְיוֹמָא חַד תְּלָתִין כּוֹרִין סוּלְתָּא וְשִׁתִּין כּוֹרִין קִמְחָא: עַסְרָא תּוֹרִין דְּפַטִּימָא וְעַסְרִין תּוֹרִין דְּרַעְיָא וּמְאָה עָנָא בַּר מֵאַיָּלִין וְטַבְיָן וְיַחְמוּרִין וְעוֹפַיָּא פַּטִּימַיָּא: אֲרֵי הוּא מַפְלַח בְּכָל עִיבַר פְּרָת מִתִּפְסַח וְעַד עַזָּה בְּכָל מַלְכֵי עִיבַר פְּרָת וּשְׁלָמָא הֲוָה לֵיהּ מִכָּל עַבְרוֹהִי מִסְחוֹר סְחוֹר: וִיתֵיב יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל לְרוֹחְצָן גְּבַר תְּחוֹת פֵּירֵי גוּפְנוֹהִי וּתְחוֹת פֵּירֵי תְּאֵנוֹהִי מִדָּן וְעַד בְּאֵר שֶׁבַע כָּל יוֹמֵי שְׁלֹמֹה: וַהֲווֹ לִשְׁלֹמֹה אַרְבְּעִין אַלְפִין אֻרְוֺת סוּסָוָן לִרְתִיכוֹהִי וּתְרֵי עֲסַר אַלְפִין פָּרָשִׁין: וּמְסוֹבְרִין אִיסְטְרַטִיגַא הָאִילֵן יָת מַלְכָּא שְׁלֹמֹה וְיָת כָּל דְּקָרִיב לְפָתוֹרָא דְּמַלְכָּא שְׁלֹמֹה גְּבַר יַרְחֵיהּ לָא מְעַכְּבִין מִדַּעַם: וְסַעוֹרַיָּא וְתִבְנָא לְסוּסָוָתָא וְלִרְכָשָׁא מַיְתַן לְאַתְרָא דִּיהֵי תַמָּן

והיא מרצקת. מגישים על מזבחי לחם מגואל. קרמא חס': ושלום ה' בקריא' וסי' כי הוא רדה בכל עבר הנהר. הנה בן נולד לך. ורוח לכשה את עכשי. כי ארך ימים ושנות חיים. חסד ואמת נפגשו: הקרב ז' בקריאה וסי' ובנסוע המשכן יורידו אתו הלוים. ואת אהרן ואת בניו תפקד. והחנים לפני המשכן קדמה. כל הקרב הקרב אל משכן ימות ב' בו. אתן את כהנתכם והזר הקרב. וכלכלו הנצבים האלה את המלך:

רלבג

ונציב אחד אשר בארץ. יתכן שהיה שר אחד מושל על אלו השרים יביאם לפרנס המלך וביתו איש חדשו או היה שם נציב אחד לחדש העבור והביאור הראשון יותר נכון: ואם היה כן הנה יתחייב שיהיה חלקו מארץ ישראל מעט יותר מפליגית חלק אחד משאר השרים שהיו מפרנסין אותו חדש אחד בשנה: עשרה בקר בריאים. ר"ל שמנים: וברבורים אבוסים. הם עופות שמנים: ויהי לשלמה ארבעים אלף ארות סוסים למרכבו. הנה ארות הם אבוסים ויאכלו שם הסוסי' והנה מבאהו בדברי הימים תמורת זה ארבעת אלפים ארות סוסים ומרכבות וידמה שזה מנה האבוסים ובזה המקום מנה הסוסים והרצון בו שהיו לו ארבעים אלף סוסים למרכבו בארות והנה היו עשרה סוסים בכל אבוס ולפי שאמ' אחר זה לסוסים ולרכש: ידענו כי הרכש הוא מין אחר ממיני הסוסי' ואחשוב שהם היותר קלי המרוץ והם אשר ירכבו בהם במלחמה או ירצה בזה ארבעים אלף ארות סוסים למרכבו אך לא היו בהם כי אם ארבעת אלפים אוריות שהיו בהם סוסים ומרכבות: לא יעדרו דבר. הוא מעכבין איש לא נעדר: מחכמת

רשי

מחכמת כל בני קדם. מה היא חכמת בני קדם יודעים במזלות וכו' כדאיתא בפסיקתא דפרה אדומה וכל הפרשה הזאת נדרשת שם לפי משמעה : ויחכם מכל האדם. כמשמעו : איתן והימן וכלכל ודרדע. אחין היו ובני זרח בן יהודה בדברי הימים ובני זרח זמרי ואיתן היו לוים משוררים בני מחול היו יודעים ליסד מזמורים האמורים במחולות שיר שהיו הלוים אומרים על דוכנם מזמורי' שיסדו בספר תילים משכיל לאיתן האזרחי. ות"א בפסיקתא מכל האדם זה אדם הראשון א איתן האזרחי זה א אברה' הימן זה משה וכלכל זה יוסף ו ודרדע זה דור המדבר מחול שנמחל להם על מעשה העגל : שלשת אלפים משל. שלשת לימודי משלות שלש פעמים כתוב משלי שלמה בספר משלי : ויהי שירו חמשה. שלשה אלה ושיר השירי' וקהלת : ואלף בכל אחד כדי הוא לתלמוד : ומדרש אגדה שהיה אומ' בכל פסוק שלשת אלפים משל ועל כל משל אלף וחמשה טעמים : וידבר על העצים. מה רפואת כל אחת וכן פלוני יפה לבניין פ פלוני וליטע בקרקע פלונית וכן על הבהמ' מה רפואתה ועיקר גדוליה ומאכלה. ומ"א מה ראה מצורע ליטהר בגבוה שבגבוהים ו ובנמוך שבנמוכים ועל הבהמה ועל העוף מה ראה זה להיות כשר בשחיטה בסימן אחד וזו בשני סימנין ודגים וחגבים בולא כלום : לא יכול לבנות בית וגו'. לא היה רשאי מפני המלחמה והכתו' אומ' והניח לכם מכל אויביכם מסביב והא"כ והיה המקום וגו' לשכנו תדרשו וגו' : בנידוכים

מסורה

אביהו ז' וסי' נמסר בספר שפטים סוף סימן י"ד : אתה י"א ראשי פסוקים בתורה ובנביאים וסימ' אתה תהיה על ביתי ועל פיך. אתה תדבר את כל אשר אצוך. אתה עבר היום את גבול. אתה הראית לדעת. אתה ידעת

מקרא

אִישׁ כְּמִשְׁפָּטוֹ׃
וַיִּתֵּן אֱלֹהִים חָכְמָה לִשְׁלֹמֹה וּתְבוּנָה הַרְבֵּה מְאֹד וְרֹחַב לֵב כַּחוֹל אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת הַיָּם׃ וַתֵּרֶב חָכְמַת שְׁלֹמֹה מֵחָכְמַת כָּל־בְּנֵי־קֶדֶם וּמִכֹּל חָכְמַת מִצְרָיִם׃ וַיֶּחְכַּם מִכָּל־הָאָדָם מֵאֵיתָן הָאֶזְרָחִי וְהֵימָן וְכַלְכֹּל וְדַרְדַּע בְּנֵי מָחוֹל וַיְהִי־שְׁמוֹ בְכָל־הַגּוֹיִם סָבִיב׃ וַיְדַבֵּר שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים מָשָׁל וַיְהִי שִׁירוֹ חֲמִשָּׁה וָאָלֶף׃ וַיְדַבֵּר עַל־הָעֵצִים מִן־הָאֶרֶז אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן וְעַד הָאֵזוֹב אֲשֶׁר יֹצֵא בַּקִּיר וַיְדַבֵּר עַל־הַבְּהֵמָה וְעַל־הָעוֹף וְעַל־הָרֶמֶשׂ וְעַל־הַדָּגִים׃ וַיָּבֹאוּ מִכָּל־הָעַמִּים לִשְׁמֹעַ אֵת חָכְמַת שְׁלֹמֹה מֵאֵת כָּל־מַלְכֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת־חָכְמָתוֹ׃ וַיִּשְׁלַח חִירָם מֶלֶךְ־צוֹר אֶת־עֲבָדָיו אֶל־שְׁלֹמֹה כִּי שָׁמַע כִּי אֹתוֹ מָשְׁחוּ לְמֶלֶךְ תַּחַת אָבִיהוּ כִּי אֹהֵב הָיָה חִירָם לְדָוִד כָּל־הַיָּמִים׃ וַיִּשְׁלַח שְׁלֹמֹה אֶל־חִירָם לֵאמֹר׃ אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־דָּוִד אָבִי כִּי לֹא יָכֹל לִבְנוֹת בַּיִת לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהָיו

תרגום

גְּבַר כְּהִלְכְתֵיהּ׃
וִיהַב יְיָ חוּכְמְתָא לִשְׁלֹמֹה וְסוּכְלְתָנוּתָא סַגִּי לַחֲדָא וּפְתָיוּת לִבָּא כְּחָלָא דְעַל כֵּיף יַמָּא׃ וּסְגִיאַת חוּכְמַת שְׁלֹמֹה מֵחָכְמַת כָּל בְּנֵי מַדִינְחָא וּמִכֹּל חָכְמַת מִצְרָיִם׃ וַחֲכִים מִכָּל אֱנָשָׁא מֵאֵיתָן בַּר זֶרַח וְהֵימָן וְכַלְכּוֹל וְדַרְדַּע בְּנֵי מָחוֹל וַהֲוָה שְׁמֵיהּ סַגִּי בְּכָל עַמְמַיָּא סְחוֹר סְחוֹר׃ וּמַלֵּיל תְּלָתָא אַלְפִין מַתְלִין וַהֲוָאָה תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ אֲלַף וַחֲמֵשׁ׃ וְאִתְנַבֵּי עַל מַלְכֵי בֵית דָּוִד דַּעֲתִידִין לְמִשְׁלַט בְּעָלְמָא הָדֵין וּבְעָלְמָא דְאָתֵי דִּמְשִׁיחָא וְאִתְנַבֵּי עַל בְּעִירָא וְעַל עוֹפָא וְעַל רִיחֲשָׁא וְעַל נוּנַיָּא׃ וְאָתוֹ מִכָּל עַמְמַיָּא לְמִשְׁמַע יָת חוּכְמַת שְׁלֹמֹה מִכָּל מַלְכֵי אַרְעָא דִּשְׁמַעִין יָת חוּכְמְתֵיהּ׃ וּשְׁלַח חִירָם מַלְכָּא דְצוֹר יָת עַבְדוֹהִי לְוָת שְׁלֹמֹה אֲרֵי שְׁמַע אֲרֵי יָתֵיהּ מְשַׁחוּ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא תְּחוֹת אֲבוּהִי אֲרֵי רָחֲמָא הֲוָה חִירָם לְדָוִד כָּל יוֹמַיָּא׃ וּשְׁלַח שְׁלֹמֹה לְוָת חִירָם לְמֵימַר׃ אַתְּ יְדַעְתְּ יָת דָּוִד אַבָּא אֲרֵי לָא יְכֵיל לְמִבְנֵי בֵּיתָא לִשְׁמָא דַיְיָ אֱלָהֵיהּ

מסורה

את דוד אבי. אתה תשמע השמים בהראה דנכרי דמלכים. אתה ידעת יי' זכרני ופקדני. אתה אל תירא עבדי יעקב בתראה. אתה בן אדם הגד את בית ישראל. אתה תאכל ולא תשבע : אתה תזרע :

רדק

איש כמשפטו. כמו שפסקו ביניהם זה יביא הכה וזה יביא הכה : ורחב לב כחול. ואין החול כמות המדה אלא כמות המספר ואף על פי שכתוב אשר לא ימד ולא יספר המדה ג"כ לענין מספר זכר אותה כמו שאמר והיה מספר בני ישראל ורחב הוא לענין מדה לא למספר אלא ר"ל רחב היה לו בכל דברי החכמה שהם כחול ורז"ל פירשו מה חול גדר ליס כך היתה החכמה גדר לשלמה : בני קדם. בני מזרח היו יודעים בחכמה וכן כתיב כי מלאו מקדם ובדברי רבותינו ז"ל מה היתה חכמת בני קדם שהיו יודעים במזלות וערומים בטייר פירוש בטייר בלשון העופות וכן בערבי יקרא עוף אל טייר וכן בני מצרים היו יודעים בחכמה שבה היו נקראים החרטומים : מאיתן האזרחי : כתרגומו מאיתן בר זרח. אלה הארבע מצאנו אותם בבני זרח בן יהוד' איתן והימן וכלכל ודרדע והנה אומר כי השלשה אלה הנו בני מחול אם כן לא היו שם. ובלוים מצאנו בתלים במשוררי' משכיל לאיתן האזרחי משכיל להימן האזרחי ומצאנו בדברי הימים בבני גרשון בן לוי בן אתני בן זרחי ואפשר שזה הוא איתן האזרחי ואיתני ואיתן קרובים הם והימן מצאנו בבני קהת הימן המשורר אבל כלכל ודרדע לא מצאנו אותם בלוים ורבותינו ז"ל דרשו ויחכם מכל האדם זה אדם הראשון ומה היתה חכמתו של אדם הראשון שקרא מ מחכמתו שמות לכל הבהמה ולכל עוף השמי' מאיתן האזרחי זה אברהם אבינו שנאמ' משכיל לאיתן האזרחי הימן זה משה שנאמר בכל ביתי נאמן הוא וכלכל זה יוסף שנאמר ויכלכל יוסף ודרדע זה דור המדבר דור שיש בהם דעה בני מחול שנמחל להם מעשה העגל : שלשת אלפים משל. אינם נמצאים אצלינו וכן ויהי שירו חמשה ואלף כי רבים ספרים אבדו מישראל בגלותם וכן מה שחבר בחכמת הטבע כמו שאמר וידבר על העצים שהודיע טבעם ורפואתם וכן על הבהמה ועל העוף ועל הרמש ועל הדגים בכל מה שתחת גלגל הירח גבורה חכמתו וחבר בהם ספרי' ואינם נמצאים אצלינו. ובדרש חזרנו על כל המקראות ולא מצאנו שדבר שלא קרוב לשמנה מאות פסוקים אלא מהו וידבר שלשת אלפים משל מלמד שעל כל פסוק ופסוק שאמר יש בו שנים ושלשה טעמי' כדאית אמרת נזם זהב וחלי כתם : וידבר על העצים. מפני מה מצורע כטהר בגבוה שבגבוהים ובנמוך שבנמוכים בעץ ארז ואזוב על ידי שהגביה עצמו כארז לקה בצרעת כיון שמשפיל עצמו כאזוב כטהר ונתרפא : על הבהמה ועל העוף. מפני מה בהמה ניתרת בשני סימנין ועוף בסימן אחד כתוב אחד אומר מן היבשה נברא העוף דכתיב וייצר יי' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים וכתוב אחר אומר מן המים נברא דכתיב ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף שלא מן הרקק נבראו : ועל הרמש. מפני מה שמונה שרצים שבתורה הצדן והחובל בהם חייב ושאר שרצים פטור מפני שיש להם עורות : ועל הדגים. מפני מה בהמה חיה ועוף טעונין שחיטה ואין הדגים טעונין שחיטה שנאמר ואם את כל דגי הים יאסף להם באסיפה בעלמא הני ו"ת פסוק וידבר על העצים כן ואתנבי על מלכי בית דוד וגו' כבעמוד : מאת כל מלכי הארץ. מלכי הארץ היו באים אל שלמה לשמוע חכמתו והעמים היו באים אצל מלכיהם בשובם משלמה לשמוע חכמתו : וישלח חירם. שלח עבדיו אל שלמה להקים עמו אהבת דוד אביו ואם יבקש דבר מאתו ישלח לו כמו ששלח לדוד אביו עצי ארזים : וישלח שלמה. ביד מלאכי חירם השיב לו זה הדבר : מפני

רלבג

מחכמת כל בני קדם ומחכמת כל מצרים. ידמה שבימי שלמה היתה חכמה גדולה בשתי אלו האמות : האיתן והימן וכלכל ודרדע. ולזה קרא שם איתן האזרחי להיותו בן זרח ואמר בני מחול להעיר שהם היו לחכמתם ראויים להלל השי"ת במחול או היו שתי שמות לזרח ר"ל שנקרא שמו גם כן מחול : וידבר שלשת אלפים משל. ידמה שמאלו המשלים שכלל אותם ספר משלי ומאותם השירים נבחר השיר אשר כלל אותו ספר שיר השירים ולזה אמר בראש ספר משלי משלי שלמה בן דוד מלך ישראל לדעת חכמה ומוסר וכו' ר"ל שאלו המשלים לבד יהיה תועלתם באלו הענינים שזכר פה ואולם שאר המשלי' שדבר שלמה לא היה תועלתם לאלו הדברים ולזה לא נכתבו באלו הספרים הנכתבים ברוח הקדש ולזאת הסבה אמר גם כן בראש ספר שיר השירים שיר השירים אשר לשלמה ר"ל שזה השיר הוא הנבחר שבשירים אשר לשלמה : וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון וגו'. הנה זה הדבור הוא להודיע סבותיה' ויסודותיה' ומשיגיהם העצמיים וזהו העיון הטבעי בהם וידמה שהודיע עם זה תועלותיהם ברפואות האדם למזונותיו והנה כלל עיונו כל הצמחי' מהיותר נכבד עד היותר פחות והנה הבחן עניינם בכבוד וזולת כבוד מצד פעלותיהם ואבריהם ומצד טבע המזון שיזונו ממנו וזה שכאשר תהייכה פעלותיהם יותר שלמות תהיה צורתם אשר סודרו מתנה אותם הפעלות יותר נכבדות וגם כן הנה מה שממנו יותר מתיחס לטבע הדומם ויותר גם החומר הוא יותר מעט בכבוד כי המזון דומה באופן מה לכזון ולזה הוא מבואר כי הארז אשר בלבנון הוא יותר נכבד ההרכבה מהאזוב אשר בקיר כי פעלות הצמח ההוא יותר שלמות מאד ואבריו יותר רבים ומזון האזוב הוא יותר גם ולזה היה שיצא בקיר ובכלל הנה כתבאר מזה המקום שהוא דבר בכל הצמחים מן היותר גדול ועד היותר קטן ומן היותר נכבד ועד היותר פחות ודבר גם כן בזה האופן על החי ההולך ועל המעופף ועל הרומש על הארץ ועל הדגים והנה זכרם בהדרגה החי ההולך הוא יותר נכבד מהעוף ולזה הוא עושה ב"ח בגופו והעוף לא יעשה כן אבל יעשה ביצה שלימה ואולם רמש הארץ יעשה ביצה חסרה התבאר גם כן מענין אחר כי הוא יותר פחות מצד המזונות שיזונו מהם יותר קרובים לטבע הדומם וזה כלל לכל מיני השרצים האלו והנה רמש הארץ יותר נכבד מהדגים כי הדגים יעשו ביצה שלמה ויעשו מהם רבוי מופלג לאולשת החום היסודי אשר יצטרך ביצירתם והנה באור אלה הדברים כלם הוא ראוי בספר הצמחים ובספר ב"ח ושם באַרנו הרבה מאלו הדברים :

ויהי

רדק

מפני המלחמה · לא רצה לגלות לו הטעם כי האל מנעו כי לא היה כבוד אביו לאמר לו זה הטעם הנראה · אשר סבבוהו · כל מלחמה ומלחמה וכן כי תקראנה מלחמ' ות"י עבדי קרבא דאקפוהו · רגלו · כן כתיב וקרי. רגלי הכתוב אומר על דוד כי גם לדוד שם אויביו תחת כפות רגליו והקרי אומר על שלמה כלומ' אני איני מנוחה ולא היתה לי מלחמ' ויש לי פנאי לבנות הבית · הניח יי' אלהי · כי אחר המנוחה היתה המצוה לבנות בית המקד' כמו שכתוב והניח לכם מכל אויביכ' מסביב וגו' והיה המקום אשר יבחר וגו' לשכנו תדרשו · מן הלבנון · הלבנו' בארץ ישר' היה ולא היה יכול לכרות העצים אלא שישלח לו חרשי עץ שידעו לכרות העצים וכן שלח לדוד חרשי עץ · כצדונים · צידון וצור קרובים וחירם היה מושל על כלם וכן זכר אותם ביחד מה אתם לי צור וצידון כי חכמה מאד · דוברות · הם הקורות הגדולו' שקושרין ראשיהן ביחד ומשליכין אותם בים לכן נקראו דוברות תרגום וינהג ודבר · ונפצתי' · אפזרם ואשליכ' שם וכן תרגו' ואירמינון תמן ואמר בו לשון נפוץ שהוא ענין פיזור על הספר לפי שהדוברות כשמוליכין אותם בים הם קשורות בראשיהם וכשמוציאין אותם ליבשה מתירין הקשרים ומנפצים הקורות הנה והנה · לחם ביתי · בשכר עבדי שיכרתו העצים ויוליכום עד המקום אשר תרצה ופי' ביתי האוכלים על שלחני ומה שזכר בדברי הימים הוא למאכל החוטבים כורתי העצים · מכולת לביתו · כמו מאכל ומשפט המלה מאכולת ונבלעה האל"ף ברגש ות"י פרנוס לאנש ביתיה · שנה בשנה · כל זמן שהתעסקו עבדי חירם במלאכת שלמה · ויי' נתן חכמה לשלמה · טעם הספור הזה הנה כי ברוב הבנין אשר בנה נראתה חכמתו כמו שאמר' מלכת שבא ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה והבית אשר בנה וגו' · ויהי שלום · והלא גם עם המלכים האחרים היה לו שלו' אלא שלום קיים וחזק בברית שכרתו שניהם והספיק לו עצים לבנין זה אשר בנה · ויעל המלך שלמה מס · כמשפט המלוכה כמו שנ' ואתם תהיו לו לעבדים ופירוש על המס כמו שפירשנו בספר שמואל · ויהי

רשי

כצדונים · שכינים ליער לבד אחד הוו ובממשלתו של חירם · אשימם דוברות · רפסודות קורא להם בדברי הימים ובלשון אשכנז וויל"וש ובלע"ז ר"ץ קושרין העצי' זה עם זה ומציפים אותן על פני המים ומוליכין אותן כמו שמוליכין ספינה · עד המקו' אשר תשלח אלי · אשר תודיעני להביאם שם · ונפצתים שם · כשמתיר אגדן ומוציאן אל היבשה כל עץ ועץ לעצמו הוא קרוי ניפוץ דיספל"יר בלע"ז · מכולת לביתו · לשון מאכל · שמן כתית · שמן נקי שאין זתים נטחנים בריחים אלא כותש במכתשת ואין מעלה שמרים כל כך כמות הטחון · ויהי

והנני ג' בקריא' וסי' נמסר בסדר נח: צוה ג' וסי' נמסר ביהושע סימן ד': צידנים ה' חס' וי"ו בליש' וסי' נמסר בספר שפטים סימן י"ח: חירום ג' מלאים וסי' ויהי חירום נתן לשלמה · ובוני חירום והגבלים · ויעש חירום

מפני המלחמה אשר סבבהו עד תת יהוה אתם תחת כפות רגלו: ועתה הניח יהוה אלהי לי מסביב אין שטן ואין פגע רע: והנני אמר לבנות בית לשם יהוה אלהי כאשר דבר יהוה אל דוד אבי לאמר בנך אשר אתן תחתיך על כסאך הוא יבנה הבית לשמי: ועתה צוה ויכרתו לי ארזים מן הלבנון ועבדי יהיו עם עבדיך ושכר עבדיך אתן לך ככל אשר תאמר כי אתה ידעת כי אין בנו איש ידע לכרת עצים כצדנים: ויהי כשמע חירם את דברי שלמה וישמח מאד ויאמר ברוך יהוה היום אשר נתן לדוד בן חכם על העם הרב הזה: וישלח חירם אל שלמה לאמר שמעתי את אשר שלחת אלי אני אעשה את כל חפצך בעצי ארזים ובעצי ברושים: עבדי ירדו מן הלבנון ימה ואני אשימם דברות בים עד המקום אשר תשלח אלי ונפצתים שם ואתה תשא ואתה תעשה את חפצי לתת לחם ביתי: ויהי חירום נתן לשלמה עצי ארזים ועצי ברושים כל חפצו: ושלמה נתן לחירם עשרים אלף כר חטים מכלת לביתו ועשרים כר שמן כתית כה יתן שלמה לחירם שנה בשנה: ויהוה נתן חכמה לשלמה כאשר דבר לו ויהי שלם בין חירם ובין שלמה ויכרתו ברית שניהם: ויעל המלך שלמה מס מכל ישראל

מן קדם עבדי קרבא דאקפוהי עד דמסר יי יתהון תחות פרסת ריגלוהי: וכען אניח יי אלהי לי מסחור סחור לית שטן ולית פגע ביש: והא אנא אמר למיבני ביתא לשמא דיי אלהי כמא דמליל יי עם דוד אבא למימר ברך דאתן תחותך על כורסי מלכותך הוא יבני ביתא לשמי: וכען פקיד ויקצצון לי ארזין מן ליבנן ועבדי יהון עם עבדך ואגר עבדך איתן לך בכל דתימר ארי את ידעת ארי לית בנא גברא דידע למיקץ אעין כצידונאי: והוה כד שמע חירם ית פתגמי דשלמה וחדי לחדא ואמר בריך יי יומא דין דיהב לדוד בר חכים על עמא סגיאה הדין: ושלח חירם לות שלמה למימר שמעית ית דשלחתא לותי אנא אספיק ית כל צורכך באעי ארזין ובאעי בירוון: עבדי יחתון מן ליבנן לימא ואנא אשוינון תורגסין בימא עד אתרא דתשלח לי ואירמינון תמן ואת תטול ואת תספיק צורכי למתן מזון לאנש ביתי: והוה חירם יהיב לשלמה אעי ארזין ואעי בירוון כל צורכיה: ושלמה יהיב לחירם עסרין אלפין כורין חיטין פרנוס לאנש ביתיה ועסרין כורין משחא כתישא כדין יהיב שלמה לחירם שנא בשנא: ויי יהב חוכמתא לשלמה כמא דמליל ליה והוה שלמא בין חירם ובין שלמה וגזרו קיים תרויהון: ומני מלכא שלמה מסקי מסין מכל ישראל

את הסירות דמלכים: ויי' ז' בטעמא ר"פ בקריאה וסי' המטיר על סדם ועל עמרה גפרית · נתן חכמה לשלמה כאשר · נתן קולו לפני חילו · הטיל רוח גדולה אל הים ויהי סער · שב את שבות איוב בהתפללו · ברך את אחרית איוב · ויי' השמיע אל מחנה: שלשח' חס' וסי' נמסר בסדר וישב ולעיל בסיפרא סימן ב':

רלבג

ויהי כשמוע חירם את דברי שלמה · יתכן שלא אמר זה על אלו הדברים ששלח לו שלמ' כי לא היה בהם על מה שישמח מצד החכמה שהיה נראה בהם אלא שנאמר כי כאשר שמע דברי שלמה בחכמ' הנפלאה שהיתה בו לפי מה שספרו לו המגידים שמח מאד והודה לשי' שנתן לדוד בן חכם יושב על כסאו והנה אמר זה להורות על שמרוב אהבתו את שלמה נתרצה חירם לעשות חפץ שלמה והנה עם כל זה היו דברי שלמה לחירם בחכמה ולזה שלח לו שהוא יעשה חפצו משכר עבדיו בכל אשר יאמר להיותם יותר בקיאי' במלאכת כריתת העצים ונשען שלא יכביד לשאול חירם מפני אהבתו את דוד ולזה הודיע לו כי מרצון דוד היה לבנותו אך מפני שלא יכול נעתק הענין אל שלמה והיטיבו גם כן בדבריו אל שזה הבית יהיה נבנה לשם יי' אשר בידו להפיל ולהכניע כל האויבים והשונאים כאילו כלל בדבריו הפיוס והאיום יחד · והנה הוסיף חירם ואמר' שהוא יעשה כל חפצו בעצי ארזים ובעצי ברושים ויעבירם לו הים ויוציאם אל היבשה אל המקום אשר יבחר שלמה ושם יתיר הקשרים אשר נקשרים בהם העצים קצתם בקצת · והנה הרצון בדוברות קשירת העצים קצתם בקצת באופן שיוכלו החובלים להעבירם הים ר"ל ראדי"לץ בלע"ז · ונפצתים · ר"ל אתיר הקשרים בדרך שיהיו מוכנים לנשאם שם עץ עץ בפני עצמו ודמה שהים היה מגבול מלכות חירם ולזה רצה חירם להעביר העצים לשלמה עד גבול מלכות שלמה · מכולת לביתו · ר"ל לאכול לביתו · שמן כתית · והוא הנבחר שבשמנים כמו שנתבאר בתורה מענין שמן המנורה והנה היו כותשין הזיתים במכתש בלא טחינה ומה שהיה יוצא מתוכו מן השמן הוא שמן כתית ואחר זה טחנוהו להוציא השאר מהשמן וכבר נזכר בספר דברי הימים מה שהיה נותן שלמה בשכר עבדי חירם לשנה אמנם בזה המקום זה מה שהיה נותן שלמה לחירם שנה בשנה · ויי' נתן חכמה לשלמה כאשר דבר לו ויהי שלום בין חירם ובין שלמה · מגיד שרוב חכמת שלמה היתה סבה אל שהיה שלום בין חירם ובין שלמה כי מפני חכמתו אהב אותו חירם · ויעל המלך מס מכל ישראל · הנה היה ענין זה המס כמו שזכר שהוצרכו לברור מישראל שלשים אלף יהיו על מלאכת כריתת העצים והבאתם באופן שלא יכבד מאד עליהם והוא שסבר יחלקו לשלש כתות תהיה כל כת חדש אחד בלבנון ושנים חדשים בביתו · והנה

ויהי המס · שולה למכר של שלשים אלף איש: חליפות · כמו ששנים ואומר חדש היו בלבנון כשהיו עשרת אלפים איש בתשרי בלבנון והעשרים אלף איש בביתו ובמרחשון מתחלפין עשרת אלפים השניים ויוצאים ללבנון ואלו חוזרים לביתם ובכסלו יוצאים עשרת אלפים השלישי' ויוצאין ללבנון ואלו חוזרים לביתם ובכסלו יוצאין עשרת אלפים השלישי' ואלו חוזרים לביתם ובטבת יוצאין הראשונים וחוזרים ללבנון וכן חוזרים חלילה נמצאו כל ע עשרת אלפים שנהם חדש בלבנון ושנים חדשים בביתם: על המס · לגבותו: שבעים אלף נושא סבל · להביא האבני' מן ההר לעיר ושמוני' אלף החוצבים אותם בהר הרי מאה וחמשים אלף וכולם גרים גרורים היו ש שכתגיירו מחמת ג גדולת שלמה ומולחכו וכן כתוב בדברי ה הימים ויספר שלמה את כל הגרי' וימצאם מאה וחמשי' אלף ויעש מהם שבעים אלף וגו': שרי הנצבים · נוגשים ונציבים על עושי ה המלאכ': שלשת אלפים ושלש מאות · ובדברי הימים הוא אומ' ושש מאות אומ' אני שלשת אלפי' ושלש מאות היו ממונים על מאה וחמשים אלף שכל אחד ממונה על ארבעים וחמשה ויותר והשלש מאות שנוספים בדברי הימים היו ממונים על כולם שכל אחד ממונה על חמש מאות ויותר ותדע שהריים עוד שני כתובי' בדבר זה מכחישין זה את זה שנ' כו בספר זה ואלה שרי הנצבים אשר לשלמה חמש מאות וחמשים ובדברי הימים הוא אומר מאתים וחמשים הרי ארבע מקראות מכחישין זה את זה אבל יש לנו לפרש שמקראות האחרונים ממונים על כולן ולשלמה היו אלו הגרים להיות נושא סבל ולחצב בהר והיו לו שאר עושי המלאכה לערי המסכנות שהם אזרחיים שאלו הכתובים האמורי' שם ובספר מלכים מנה את הנציבים הגרים שני מניינים שרי הארבעים והחמשה לבדם והשלש מאות החשובים בירף עם מאתים וחמשים שהיו ממונים על עושי ערי המסכנות ומנה חמש מאות וחמשים שרים ובדברי הימים מנה כל נציבי הגרים למנין הגדולים עם הקטנים שלשת אלפים ושש מאות וכולן גרים ונציבי ערי המסכנות שהיו ישראל מאתים וחמשי' מנה לעצמן: הרודים בעם העושים במלאכה · הכונשים את העם עושי המלאכה: ויסעו · מן ההר לשון עקירה: אבנים יקרות · כבדות: אבני גזית · כפסלות ומסותתות ואת"ה והריכבר כאמר ומקבות והגרזן לא נשמע בבית בהבנותו פי' כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו אלא שהיה מסתת מבחוץ ומכנים ובונה מבפנים כך נדרש בסוטה: ויפסלו · נהרים: והגבלים · אומה ששמה גבל ובקיאים לסתת אבנים ולבנות כמה שנ' נגר זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בדקך: ויכינו · לשון הזמנה: בחדש

ובית ד' קמצין בר"ש וס' יליד בית ומקנת · וכל אנשי ביתו יליד בית · ויעש לבית חלוני · ליסד את הבית · וכל אסף דגון:

וַיְהִ֥י הַמַּ֖ס שְׁלֹשִׁ֥ים אֶ֖לֶף אִֽישׁ׃ וַיִּשְׁלָחֵ֣ם לְבָנ֗וֹנָה עֲשֶׂ֨רֶת אֲלָפִ֤ים בַּחֹ֙דֶשׁ֙ חֲלִיפ֔וֹת חֹ֚דֶשׁ יִהְי֣וּ בַלְּבָנ֔וֹן שְׁנַ֥יִם חֳדָשִׁ֖ים בְּבֵית֑וֹ וַאֲדֹנִירָ֖ם עַל־הַמַּֽס׃ וַיְהִ֧י לִשְׁלֹמֹ֛ה שִׁבְעִ֥ים אֶ֖לֶף נֹשֵׂ֣א סַבָּ֑ל וּשְׁמֹנִ֥ים אֶ֖לֶף חֹצֵ֥ב בָּהָֽר׃ לְבַד֩ מִשָּׂרֵ֨י הַנִּצָּבִ֤ים לִשְׁלֹמֹה֙ אֲשֶׁ֣ר עַל־הַמְּלָאכָ֔ה שְׁלֹ֥שֶׁת אֲלָפִ֖ים וּשְׁלֹ֣שׁ מֵא֑וֹת הָרֹדִ֣ים בָּעָ֔ם הָעֹשִׂ֖ים בַּמְּלָאכָֽה׃ וַיְצַ֣ו הַמֶּ֗לֶךְ וַיַּסִּ֜עוּ אֲבָנִ֤ים גְּדֹלוֹת֙ אֲבָנִ֣ים יְקָר֔וֹת לְיַסֵּ֖ד הַבָּ֑יִת אַבְנֵ֖י גָזִֽית׃ וַֽיִּפְסְל֞וּ בֹּנֵ֧י שְׁלֹמֹ֛ה וּבֹנֵ֥י חִיר֖וֹם וְהַגִּבְלִ֑ים וַיָּכִ֛ינוּ הָעֵצִ֥ים וְהָאֲבָנִ֖ים לִבְנ֥וֹת הַבָּֽיִת׃

ר״ל וח״ל · פסק׳ וונת ב · ל׳ וחס׳ · ה׳ קמץ וכל אסף רכ׳ ג׳ מל׳ ל

וַהֲוָה מַסְּקֵי מִסִּין תְּלָתִין אַלְפִין גַּבְרָא׃ וּשְׁלַחִינוּן לְלִבְנָן עַסְרָא אַלְפִין יַרְחָא מִשְׁתַּנַּן יַרְחָא הֲווֹ בְּלִבְנָן תְּרֵין יַרְחִין גְּבַר בְּבֵיתֵיהּ וַאֲדֹנִירָם מְמַנָּא עַל מַסְּקֵי מִסִּין׃ וַהֲוָה לִשְׁלֹמֹה שַׁבְעִין אַלְפִין דְּנָטְלִין בְּכַתְפָּא וְתַמְנַן אַלְפִין דְּפַסְלִין בְּטוּרָא׃ בַּר מֵרַבְּנֵי אִיסְטַרְטִיגַיָּא דִּמְמַנַּן עַל עִיבִידְתָּא דִּשְׁלֹמֹה תְּלָתָא אַלְפִין וּתְלַת מְאָה דְּמַפְלְחִין בְּעַמָּא דְּעָבְדִין בְּעִבִידְתָּא׃ וּפַקִּיד מַלְכָּא וַעֲקַרוּ אַבְנִין רַבְרְבָן אַבְנִין יְקָרָן לְשַׁכְלָלָא בֵּיתָא אַבְנִין פְּסִילָן׃ וּפְסָלוּ אַרְדִּיכְלֵי שְׁלֹמֹה וְאַרְדִּיכְלֵי חִירוֹם וְאַרְגּוּבְלַיָּא וְאַתְקִינוּ אָעַיָּא וְאַבְנַיָּא לְמִבְנֵי בֵיתָא׃

ויהי המס שלשים אלף איש · והנה מצאנו ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד כי הגרים היו החוצבים והסבלים ואם תאמר כי כסף העלה מס על שכר שלשים אלף מה טעם לומ' חדש יהיו בלבנון ושנים חדשים בביתו אלא נאמר כי כריתות העצים בלבנון לא היתה עבודה קשה כמו חציבת האבנים בהר ונשאם בכתף וכריתות העצים בלבנון לא היתה עבודה אלא אומנות לכרות אותם ומשם היו מביאי' בעגלות עד הים וגו' כי הגרים לא היו אלא מאה ו וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות והנה עשה השבעים אלף סבלים ושמנים אלף חוצבים ושלשת אלפים ושש מאות מנצחי' אם כן השלשים אלף שהיו ש בלבנון בני ישראל היו והיו מס עם עבדי חירום ואלה השלשים אלף היו מתחלפים מחדש לחדש כי לא היו בלבנון מאלה שלשים אלף אלא עשרת אלפים בחדש וכל עשרת אלפים היו בלבנון ארבעה חדשים בשנה ושמנה חדשי' בביתו הנה שלשה פעמים עשרת אלפים שלמה להם השנה בלבנון והמשל לך בראובן ש שמעון ולוי כיצד הלך ראובן בתשרי ושמעון ולוי היו בביתם שמעון הלך במרחשון וראובן ולוי היו בביתם הלך לוי בכסליו וראובן ושמעון בביתם הלך ר ראובן בטבת ולוי ושמעון בביתם הלך שמעון בשבט וראובן ולוי בביתם הלך לוי באדר וראובן ושמעון בביתם וכן לשנה חדשים האחרים: שנים חדשים · כמו ושנים חדשים וכן שמש ירח ראובן שמעון מלך שרים וזולתם: נושא סבל · פי' נושא משא ויהיה סבל שם ולא תואר או כתרגומו דנטלין בכתפא ויהיה אם כן סבל תואר לכתף ויהיה ענינו נושא בסבל כמו שאמר במשקל אחר והנושאי' בסבל וקראו הכתו' סבל או סבל לפי שהוא נושא המשא בכתפיו ואם יהיה הסבל תואר לאדם כמו שאומר בדברי הימים שבעים אלף נושא סבל יהיה ענינו בחסרון וי"ו נושא וסבל כמו שמש ירח ופירוש נושא ומסיע האבנים בהר ממקום למקום וסבל שמביא האבן בכתיפיו עד המקום אשר היו באים שם העגלות שלא היו יכולין לעלות בהר ואלה שבעים אלף ושמנים אלף מן הגרים מן האומות כמו שאומר בדברי הימי' שספר שלמה הגרים ומצאם מאה וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות ועשה שבעים אלף נושא סבל ושמנים אלף חוצב בהר והשלש אלפים ושש מאות מנצחי' להעביד את העם כמו שאומר הנה הרודים בעם אלא ששם אומר שלשת אלפים ושש מאות והנה אומר שלש אלפים ושלש מאות ואלו השלש מאות היתרים במנצחים היו על שלשת אלפים ושלש מאות והיו מנצחים על מנצחים כמו שוטרים ונוגשים: ויסעו · כתרגומו ועקרו כזה לחוצבים בהר שיחצבו ויסיעו מן ההר אבנים גדולות ליסוד הבית ואותם הם שאומ' עליהם אבני עשר אמות ואבני שמנה אמות ולאחר הבנינים יחצבו אבנים קטנות והם הנקראי' אבני גזית וכן אומר בסמוך מלמעלה אבנים יקרות במדות גזית ויהיה אבני גזית חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח ופירושו אבנים גדולות ליסוד הבית ואבני גזית לאחר הבנין מלמעלה ואבן גזית היה ידוע ביניהם מדתה כמו שאומר בסמוך במדות גזית כמו שהיה ידוע בימי חכמי המשנה מדת הגזית חמשה טפחים אבל של שלמה היו יותר גדולות אבל מדה ידועה היה להם: יקרות · כבדות ואף על פי שאומר אבנים גדולות הוסיף במאמרו יקרות שהיו כבדות במשא כי אותן הם טובות ליסוד מן הקלות וי"ת אבנין יקרן תרגם יקרות כמשמעו כי היה מחצב האבנים בהר ידוע שהיו אבניו טובות ויפות מהמחצבים האחרים לפיכך היו יקרות כי לא היו נמצאות אלא באותו ההר וכל דבר שאינו נמצא יקרא יקר: והגבלים · אומנין ידועים לפיסול האבנים במדה הצריכה לקיר והוא מענין גבול שנותנין גבול לאבן בפסלם אותה ויש מפרשי' אנשי גבל כי אותם היו אומני אבן טובים כמו שאומ' זקני גבל וחכמיך היו בך מחזיקי בדקך ויונתן תרגם וארגובליא וכן תרגם ולגודרים ולחוצבי האבן ולארגובליא ולפסלי אבניא אם כן לדבריו יהיו הגבלים בוני הקיר ותרגם בוני שלמה ובוני חירם ארדיכלי והם האומנין הגדולים שיש אומנים אחרים תחתיהם ובוני שלמה ובוני חירם כולל פוסלי האבן ופוסלי העץ: בחדש

רלבג

והנה היה אדנירם על זה המס כי הוא היה על המסים: ויהי לשלמה שבעים אלף נושא סבל · סבל הוא משוא או הוא תואר לסובל המשא · והנה היה מספר החוצבי' בהר יותר רב מפני קושי החציבה בהר ההוא עם שמירתם באבנים שחצבו שיהיו באמות המוגבל להם · והנה אלו העושים במלאכה עם הרודי' בהם לעשות אותם לעשות המלאכ' היו כלם גרים כמו שנזכר בספר דברי הימים ושם זכר כי מנינם היה מאה וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות לפי מה שמנה אותם שלמה אחרי המנין שמנאם דוד ואחשוב שאלו הגרים היו מהגבעונים כי הם היו גרים תושבים לא גרי צדק והשמידם שאול מפני זה מהתיצב בכל גבול ישראל ועל זה מתו שבעה מבני שאול ואז שבו בארץ ישראל ולפי שהיו מחויבים לחטוב עצים ולשאוב מים לבית הש' כמו שמבואר בספר יהושע היו מוכרחים מפני זה לעשות זאת המלאכה והנה השלש מאות הנשארי' הם הנצבים שהיו כל אחד מהשוטרים הרודים בעם העושים במלאכה והשוטרים ההם היו שרי הנצבים ר"ל שימנום הנצבים שרים ורודים בעם העושים: אבנים גדולות אבנים יקרות ליסד הבית · ירמה שבחרם מהמחצב שתמצאהו בו יותר כבדות במשקלם כי הם יותר חזקות ולזה רצה שיהיה יסוד הבית מאבנים כאלו ר"ל שהם גדולות בעצמותם ורבות המקשיות והכובד: אבני גזית · שפסלום בכלי ברזל בדרך שתהיינה ישרות השטחים ונכבות הזויות בתכלית מה שאפשר כי בזה יהיה הבנין יותר קיים: ויפסלו בוני שלמה ובוני חירום והגבלים · ר"ל כי אחר שחצבו האבנים אלו החוצבים בהר פסלום בוני שלמה שהיו מישראל החכמים בזאת המלאכה והיו עמהם גם כן אומנים לעשות זאת המלאכה מבוני חירום ששלחם אל שלמה לעשות המלאכה עם הגבלים והם מעם גבל היו יותם בקיאים בזאת המלאכה ולזה עזרו יחד בה והם גם כן תקנו העצים ששלח חירום ופסלו אותם בדרך שיהיו נכונים לבנין הבית בזולת תקון אחר וזה כלו היה נעשה חוץ מהבית כמו שאמר אחר זה ומקבות והגרזן וכל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו והיה זה כן להורות על שלמות הבית ולזה לא בא שם לבנותו דבר יהיה חסר לתקון אחר זולת הבניה: במנה

רדק

בחדש זיו. הוא חדש אייר שהוא שני לחדשים כי ניסן ראש לחדשים ונקרא זיו כמו שפירשו רבו׳ ז״ל ראיית כיה זיוא לאילני פירוש זוהר הפרחים והנצנים וכן תרגם יונתן בירח זיו נצניא: למלך שלמה. טעמו לשנה הרביעית לא לחדש השני שזכר הסמוך אליו וכמוהו רבים כי בשנה הרביעית למלכותו החל לבנות כן כתוב בדברי הימים ויחל לבנות בשנת ארבע למלכותו: ויבן את הבית. התחיל לבנותו: ששים אמה ארכו. כל הבית בין הדביר וההיכל כי ארבעים אמה היה ההיכל באורך והדביר עשרים אמה באורך וכן ברוחב במדת הבית מרובע היה הדביר: ושלשים אמה קומתו. ובדברי הימים והגובה מאה ועשרים וקרוב אלי בזה כי על האולם לבדו אמר שהיה גבהו מאה ועשרי׳ והגובה הזה היה לו עם העליות שעליו כי בספור מדות האולם אמר והגובה מאה ועשרים ועוד אמר שם על האולם ובגזיו ועליותיו ואם העליות היו על כל הבית כמו שנראה מדברי רבותינו ז״ל יהיה מה שאמ׳ שם והגובה מאה ועשרים עם העליות שעל הבית והיה גבוה הבית מן הקרקע עד הספון שלשי׳ אמה וגובה העליות תשעים אמה: והאולם. נקרא בלשון המקרא אולם מה שנקר׳ בלשון התלמוד בית שער: ארכו על פני רחב הבית. כי השטח הגדול במדה יקרא אורך והקטן רחב והנה אורך האולם לרחב הבית: על פני הבית. שלא היה מסוך ממנו אלא היה דבק בבית על פניו ועל רחבו צריך לומר זה: חלוני. כמו חלונים כמו כנעני כלתנים כמו כנענים אכנסי מחוקה על הקיר וזולתם רבים כמו שכתבנו בספר מכלל: שקופים אטומים. תרגם יונתן פתיחן מלגו וסתימן מלברא והוסיף בו עוד וחפין כליכסא בית אנחת רישי שירית ארזיא ובדברי רבותינו ז״ל בהפך זה שקופי אטומים שקופים מבחוץ ואטומים מבפנים לא לאורה אני צריך כלומר רחבים היו מבחוץ וצרים מבפנים הפך מנהג העולם לומר שאינו צריך לאור העולם: יציע סביב. הוא הנקרא בלע׳ ונקרא תא ועשה סביב כל הבית סביב ההיכל וסביב הדביר מבחוץ אלה התאים וקרא אותם צלעות כי בשלשה שמות אלו נקראו ואחרי כן אומר איך בנה אותה עם קירו׳ הבית סביב ואמר כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה רוצה לומר כי קיר הבית היה רחב תלמטה והלך ומצר כלפי חוץ כנגד התאי׳ לפי׳ היציע התחתונ׳ חמש באמה רחבה וקרוי התחתונה שהוא קרקע התיכונה היה מונח מצד הבית על קיר הבית אמה אחת ועל אותה אמה לא היה בנין כי חלל היציע התיכונה היה והוא קיר הבית היה מצר מתה שהיה למטה אמה אחת כל גובה היציע התיכונה שהיה חמש אמות וזהו המגרעות שהוא אומר שנתן לבית חוצה הנה התיכונה שש באמה רחבה עם האמה שמוספת ברחבה בקיר הבית וקרוי התיכונה שהוא קרקע העליונה שהיא השלישית היה מונח על קיר הבית אמה אחת הנה העליונה שבע באמה רחבה כי שתי אמות מוספות ברחבה בקיר הבית הנה קיר הבית בעליונה היה צר מתה שהיה למטה בתחתונה שתי אמות וכל זה עשה כדי שלא יאחזו קורות התאים בקירות הבית בחורים שיעשו בקירות אלא על המגרעות היו נתונות קורות התאים כי לא יכלו לעשות חורים בקיר: והבית בהבנותו. זהו טעם למה שהקדים לבלתי אחוז בקירות הבית לפיכך הוא צריך לתת מגרעות בקיר הבית להניח שם ראשי קורות התאי׳ כי לא יכלו לעשות חורים בקיר להניח הקורות כמו שעושין במאר בנינים של חול כי כל כלי ברזל לא נשמע שם בבית בהבנותו ואבני הקיר היו מדה אחת כלם אם כן לא יתכן להניח שם חורים בבנין הקיר ולעשות שם החורי׳ אחר בנין הקיר גם כן לא יתכן כי לא נשמע כלי ברזל בבנין הבית. ולטעם זה הכניסו פסוק זה בין ספור התאים וספור פתחי התאים:

אבן

רשי

בחדש זיו. הוא אייר דאיית ביה זיוא לאילני וכן תירגם יונתן זיו ניצניא: הוא החדש השני. למניין חדשים שהרי ניסן ראש השנה לחדשים: למלך שלמה. מוסב על השנה הרביעית רביעית למלכות שלמה וכן הוא אומר במקום אחר ויחל לבנות בחדש השני בשנת ארבע למלכותו: ששים אמה. ההיכל והדביר יחד: והאולם על פני. לפני ההיכל בכניסתו: ארכו על פני רוחב הבית. אורך האולם לרחבו של ההיכל מן הצפון ולדרו׳ כל מדה היתרה קרויה אורך והפחות קרויה רוחב לפי שבהיכל מדת מן המזרח למערב יתירה קרויה אורך ובאולם שמדת מן הצפון לדרום יתירה בו קרויה אורך מן הצפון לדרום ומן המזרח למערב קרויה בו רוחב: על פני הבית. לפני הבית לצד מזרח: שקופים אטומים. רבותינו פירשו שקופים לפנים ראייה ופתוחה והסקפה פתוחים מבחוץ ואטומים מבפני׳ קצרי׳ מבפנים שלא כדרך חלונות אחרות העשויו׳ לאחר להראות שאינו צריך לאורה: יציע. אפנטי״ץ בלע״ז ושלש שמות יש לה יציע תא צלע כך מפורש בבבא בתרא: את קירות הבית סביב. כנגד ההיכל ובית קדשי הקדשים הוא הדביר עשה צלעות מבחוץ לדרו׳ ולמערב ולצפון: וסוף המקרא הוא פירוש לראשו ויבן על קיר הבית סמוך לקיר הבית יציע סביב כיצד עשה את קירות ההיכל ולדביר עשה צלעו׳: ויעש. כמו עשה וכן עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה כמו היה לי לישועה: היציע התחתונה. בכל רוח ורוח היו התאים שלשה זה על זה ומדת ארכו לא נאמרה כאן ובמסכת מדות שנינו שלשים ושמונה תאים היו חמשה עשר בצפון חמשה על גבי חמשה וחמשה על גביהן וכן בדרום ושמנה במערב שלשה על גבי שלשה ושנים על גביהם התחתונה חמש והאמצעית שש והעליונה שבע למה כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה קומת התא חמש אמות וכשעלה כותל ההיכל חמש אמות נגרע את עוביו וכנס בו אמה לפנים והניח על אותה כניסה ראשי קורות גג עליית התא שהיא קרקעית לאמצעית וכשעלה עשר כנס אמה להניח ראשי קורות עליית האמצעית שהיא קרקע העליונה נמצאת אמצעית רחבה מן התחתונה אמה והעליונה רחבה מן התיכונה אמה: לבלתי אחוז בקירות. שלא נדחק ראשי הקורות דרך נקבים בקירות הבית שקילקול החומה הוא והיכו דרך בזיון:

אבן

שמונים בשמונים ו׳ מ׳ל וס׳ נמסר בסדר בראשית ובספר שופטים סימן ד׳: למלך ג׳ וחס׳ וסימ׳ נמסר לעיל בספרא סימן ב׳: והשלישית ט׳ מ׳ל וס׳ נמסר בסדר שלח לך:

מקרא

ו וַיְהִי בִשְׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית בְּחֹדֶשׁ זִו הוּא הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לִמְלֹךְ שְׁלֹמֹה עַל־יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן הַבַּיִת לַיהוָה: וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנָה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לַיהוָה שִׁשִּׁים־אַמָּה אָרְכּוֹ וְעֶשְׂרִים רָחְבּוֹ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתוֹ: וְהָאוּלָם עַל־פְּנֵי הֵיכַל הַבַּיִת עֶשְׂרִים אַמָּה אָרְכּוֹ עַל־פְּנֵי רֹחַב הַבָּיִת עֶשֶׂר בָּאַמָּה רָחְבּוֹ עַל־פְּנֵי הַבָּיִת: וַיַּעַשׂ לַבָּיִת חַלּוֹנֵי שְׁקֻפִים אֲטֻמִים: וַיִּבֶן עַל־קִיר הַבַּיִת יָצוּעַ סָבִיב אֶת־קִירוֹת הַבַּיִת סָבִיב לַהֵיכָל וְלַדְּבִיר וַיַּעַשׂ צְלָעוֹת סָבִיב: הַיָּצוּעַ הַתַּחְתֹּנָה חָמֵשׁ בָּאַמָּה רָחְבָּהּ וְהַתִּיכֹנָה שֵׁשׁ בָּאַמָּה רָחְבָּהּ וְהַשְּׁלִישִׁית שֶׁבַע בָּאַמָּה רָחְבָּהּ כִּי מִגְרָעוֹת נָתַן לַבַּיִת סָבִיב חוּצָה לְבִלְתִּי אֲחֹז בְּקִירוֹת־הַבָּיִת: וְהַבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ

(הערות גליון: ומ׳ וכל ר״ת רכו׳ בכ״א חס׳ · ל׳ מ׳ל· ב׳ · ג׳ וחס׳ · ד׳ וכל אתף רכו׳ · יצ״יע ק׳ · היצ״יע · ל׳ מ׳ל ק׳ · ס׳ מ׳ל · ל׳ · ל׳ וחס׳)

תרגום

וַהֲוָה בְּאַרְבַּע מְאָה וְתַמְנַן שְׁנִין לְמִיפַּק בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּשַׁתָּא רְבִיעֲתָא בְּיַרְחָא זִיו נִיצָנַיָא הוּא יַרְחָא תִּנְיָנָא לְמִימְלַךְ שְׁלֹמֹה עַל יִשְׂרָאֵל וּבְנָא בֵּיתָא קֳדָם יְיָ: וּבֵיתָא דִי בְנָא מַלְכָּא שְׁלֹמֹה קֳדָם יְיָ שִׁתִּין אַמִּין אוּרְכֵּיהּ וְעַסְרִין פּוּתְיֵהּ וּתְלָתִין אַמִּין רוּמֵיהּ: וְאוּלָמָא עַל אַפֵּי הֵיכְלָא דְבֵיתָא עַסְרִין אַמִּין אוּרְכֵּיהּ עַל אַפֵּי פּוּתְיָא דְבֵיתָא עֲסַר אַמִּין פּוּתְיָא עַל אַפֵּי בֵיתָא: וַעֲבַד לְבֵיתָא כַּוִּין פְּתִיחָן מִלְגָיו וּסְתִימָן מִלְבָרָא וְחָפִין כְּלִינְסָא בֵּית אַנְחַת רֵישֵׁי שִׁירַית אַרְזַיָא: וּבְנָא עַל כָּתְלֵי בֵיתָא זִיזָא סְחוֹר סְחוֹר לְהֵיכְלָא וּלְבֵית כַּפּוּרֵי וַעֲבַד מְחִיצָיָא סְחוֹר סְחוֹר: מְחִיצָתָא אַרְעִיתָא חֲמֵשׁ אַמִּין פּוּתְיַהּ וּמְצִיעֲתָא שִׁית אַמִּין פּוּתְיַהּ וּתְלִיתֵיתָא שְׁבַע אַמִּין פּוּתְיַהּ אֲרֵי גַפְקְתָא עֲבַד לְבֵיתָא סְחוֹר סְחוֹר לְבָרָא מִן מְחִיצָתָא לְמֶהֱוֵי רֵישֵׁי שִׁירִיתָא נָיְחִין עַל זִיזַיָא וְלָא יְהוֹוְיָן שִׁירִיתָא מְעַבְּרָן בְּכָתְלֵי בֵיתָא: וּבֵיתָא בְּאִתְבְּנְיוּתֵיהּ

רלבג

בשנה הרביעית בחדש זיו הוא החדש השני למלוך שלמה על ישראל וגו׳. ר״ל כי בשנה הרביעית למלוך שלמה על ישראל בחדש השני ממנה והוא חדש אייר החל שלמה לבנות הבית וכן כתוב בספר דברי הימים: והבית אשר בנה המלך שלמה ליי׳ ששים אמה ארכו. הנה זה הבית כלל מקום קדש הקדשים ומקום הקדש והנה מקום קדש הקדשים היה לפנים לפאת מערב אוכל מזה הבית עשרים אמה ושם היה ארון ברית יי׳ והארבעים אמה הנשארות הם מקום הקדש ושם היה השולחן והמנורה ומזבח הזהב ובזה היתם גם כן היה דבר המשכן שעשה משה: והאולם על פני היכל הבית. ר״ל לצד המזרח ממנו והנה היה ארכו רבין לרחב ההיכל שהוא עשרים אמה והיה נמשך ברחב עשר אמות עד שהיה האורך בין האולם וההיכל והדביר שבעים אמה ועשרים עמה רחב׳ והנה קומת האולם כתבאר בספר דברי הימים שהיה מאה ועשרים אמה והוא כפל גובה הקדש וקדש הקדשים: ויעש לבית חלוני שקופים אטומים. פירשו ר״ז״ל שהיו רחבים מבחוץ וצרים מבפנים להורות שאינו צריך לאורה אלא כי זה דרך דרש כי כבר התבאר במופתים הנדסיים כי מפני היות החלונות רחבות מבחוץ והולכות בשפוע ירבה יותר האור בבית כמו שנזכר אחר זה ולפי שקומת הבית היתה שלשים אמה כמו שקדם הנה יהיה אמרו ושדרות בארזים רומז אל תקרה שבית היו בה קורות ארזים והנה היתה התקרה התחתונה לעשרים אמה גובה כי בזה יהיה כפלו באורך וברוחב ובעומק וכמו שהיה במשכן שעשה משה כשוי יותר מאחד כן היה בזה הבנין:

ויבן

רשי

אבן שלמה מסע. כמו שהסיעוה מן ההר על ידי השמיר כמות שהיא בלא מפס ניקוב בחומת הבנין ולא סתתוה בכלי ברזל ואבני גזית האמור למעלה מחלוקת היה בסוטה: פתח הצלע התיכונה אל כתף הבית הימנית. יונתן תירגם תיכונה זו כמו תחתונה לתיכונה בין עליונה לתחתונה שבחמש תאים שבדרום היה לה פתח אל החוץ בשורש התחתונה וזה התרגו׳ ובלולים יעלו אל ה התיכונה התיכונה תירגם יונתן מציעתא התאים הללו לא היו פתוחים אל החוץ שא ג׳ פתחי׳ היו לכל אחד כך היא שנויים ב במסכת מדות אחד לתא מן הימין ואחד לתא מן השמאל ואחד לתא שעל גביו ולימד כאן שאחד מן ה התחתונים שבכותל דרומי היה לו פתח אל החוץ ודרך אותו פתח כולם: ובלולים יעלו. ממנה אל התיכונה שלמעלה ובלולים תירגם יונתן מסיבתא והוא שקורין בלשוננו וי"ן בלע"ז ובלשון אשכנז ווינד"לש שטיין והוא בניין עומד אבני׳ עשוי מעלות מעלות וההולך בהן דומה כ כמקיף סביבות עמוד ועולה בו כמה וכמה אמות גבוה ואין צריך לפסע כשאר סולם כי היקפו הוא שיפועו: אל השלישים. כמו אל השלישיים: ויספון. לשון כסוי תקרה: גבים ושדרות בארזים. שתי תקראות אחת עשויה לכוי מלמטה ואחת של לוחי ארזים מלמעלה של גבים היא התחתונה ותירגם יונתן הנתוכין ולא ידעתי מה הן ושמעתי משמו של ר׳ מנחם זצ"ל שהם כשרים ארוגים באים כמין צורה וקורין לו בלשוננו ב"ליר ובלשון אשכנז הימ"לי והוא לשון שמים שמי קורה ואני אומר שהם לגבים חלולות כחצי קנה עגול שעושין לכסוי בתים. גבים לשון ארמי גובתא דקניא והם היו למעלה והשדרות למטה. ושדרות לוחי ארזים סדורי׳ למעלה מן הגבים לדריסת הרגל כשעולין לראות בבדק הבית וכן תירגם שדרות בארזים ועילא מינהון סידרא דריכפת ריטי סריא ארזיא ריכפת לשון תכיפת וחבירו עבי פחתי׳ מריכפת עננין קלילין: חמש אמות קומתו. שלכל אחד ואחד הרי גובהן ט"ו אמות לבד עובי התקרה: ויאחז את הבית. הוא כיסוי הגג העליון והספון האמור למעלה והוא תקרת העליה: מבית׳ה

רדק

אבן שלמה מסע נבנה. כמו שהסיעו אותן מן ההר ושם היו פוסלין אותן במדת גזית אבל משהביאו האבנים לבית לא היו פוסלים מהם דבר אלא היו בונים אותן שלמות כמו שהביאו אותן מן ההר ויש מרבותינו זכרונם לברכה שאמרו כי אף בהר לא היו פוסלין אותן בשום כלי ברזל אלא בתולע אחת הנקרא שמיר וכשהיו נותנין אותו על גבי אבני׳ מתפתחות לפניו ואמרו והשמיר כמין שעורה הוא והיו נותנין אותו לתוך קנה של עופרת מלא מוכין ומלא סובין ואם היה כ נותנו אפי׳ על ההר היה בוקעו ובו היה שלמה חולק אבני כל בית המקדש ומי הביאו לשלמה הכשר הביאו לו מגן עדן שכאמ׳ וידבר על הבהמה ועל העוף מה דבר לעוף שאל לו היכן השמיר קבוע והלך הכשר והביאו לו מגן עדן וזה אחד מן הדברים שהשליט הקדו׳ ברוך הוא הדרך בקפה ובו פסל משה אבני ה האפוד של משכן ובו פסל את הלוחות הראשונות ולוחות ה האחרונות וזה מדרך הקבלה היה אבלם מימי משה רבינו ואין להרהר אחריו: פתח הצלע. הצלע מלרע: אל כתף הבית הימנית. אינו אומר שהצלע היתה פתוחה לבית אלא אומר כי הפתח שהיה בין התחתונה לתיכונה היה לרוח דרומית של הבית וכן מה שבין התיכונה לעליונה הפתחים היו לצד רוח דרומית של הבית והנה אמר שהיו הצלעות פתוחות זו לזו ועתה אומר במה היו עולים מזו לזו לא במעלות אבנים ועצים אלא בלולים. ובלולים כתוב בוי"ו עם הדגש ובלול הוא עמוד חלול עשוי מעלות סביב והעולה בו עולה דרך היקף והיורד בו גם כן יורד דרך היקף וכן תרגם יונתן ובלולים ובמסבתא וכן תרגם הפסוק תרעא דמחיצתא ארעיתא פתיח לעיבר ביתא מימינא ובמסבתא סלקין מן ארעיתא לעיליתא באורח מציעיתא ויש לפרש לול ארובה כלומר דרך ארובה היו עולים מזו לזו ובדברי רבותינו ז"ל לול הפתוח מבית לעליה: אל השלישים. אל היציע השלישית שהיא העליונה ואומר השלישים בלשון רבים כי רבים היו היציעים סביב כל הבית מחוץ משלש רוחות דרום ומערב וצפון: ויבן את הבית. בנה הבית וכלהו תחלה ואחר כך ספן אותה כלומר כל קירותיו בנה תחילה ואחר כך הניח הקורו׳ שהוא הספון: גבים. שתי תקרות קרה הבית התחתון הוא הנקרא גבים ולמעלה מאותה תקרה אחרת מארזי׳ וכן תרגם יונתן וטליל ית ביתא בהנתוכין ועילא מנהון סדרא דריכפת ריסי שריית ארזיא ושריית פירושו קורות כמו בבל קורתי תרגומו בטלל שירותי ופי׳ גבים כמו עשה הכחל גבים שהוא חפירות והקורות ההם היו מצויירות בחטוכים בדמות גבים או יהיה פי׳ כפה שהיתה עשויה אותה תקרה כמין כפה וכן בדברי רבותינו ז"ל שלשה גוגבין את הקומה ופירושו כמו כופפין: ושדרות. פירוש כי הארזים היו מונחים סדרים סדרים והתקרה התחתונה הנקראת גבים היתה של ברושים ושלמעלה ממנה של ארזים וכן אמר בדברי הימים ואת הבית הגדול חפה עץ ברושים וזכר שמה התקרה התחתונה ולא זכר העליונה שהיתה של ארזים והקרוב אלי עוד במלת גבים שיהיה כמו הצלעות כי צלעות הבהמות יקראו גב כמו שאמר על גבי בהמה וכן צלעות האדם כשיהיה כפוף כמו שכתוב על גבי תלמו חורשים וכאשר אמר גבים כאילו אמר צלעות ברושים כמו שאמ׳ בסמוך בצלעות ארזים בצלעות ברושים והלוחות הנדרות שאינן רחבות כמו האחרות יקראו צלעות שהם בדמות צלעות: ויבן את היציע. כל יציע ויציע: על כל הבית. כמו עם כל הבית וכן ויבאו האנשים על הנשים וזולתו כי היציעים לא היו על הבית אלא סביב סביב: קומתו. זכר הנה היציע בלשון זכר ולמעלה זכרו בלשון נקבה היציע התחתונה לפי שנקרא צלע והצלע הוא לשון נקבה: ויאחז את הבית. היציע אחז עם הבית בעצי ארזים והם קורות הארזים שהיו סמוכות על קיר הבית ויהיה טעם ויאחז על המקרה ויהיה עובר לשלישי או יהיה טעמו על היציע: ויהי דבר יי׳ אל שלמה. בעוד שהיה בונה הבית בא לו הנביא בשם יי׳ ואמר לו זה והנביא הוא אחיה השילוני: ויבן שלמה את הבית ויכלהו. פי׳ בנה הבית וכלהו קירותיו וקירויו ואחר כך בנה קירות הבית מבפנים והוא ההיכל: בצלעות

דברי׳ ג׳ בקריא׳ וסי׳ עתה תראה היקרך דברי אם לא׳ לא והה דברי ראשון׳ הבית הזה אשר אתה בונה אם תלך בחקתי׳ ויאמר אליהו התשבי׳ כן יהיה דברי אשר יצא מפי׳ לא ישוב׳ ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו׳

אֶבֶן שְׁלֵמָה מַסָּע נִבְנָה וּמַקָּבוֹת וְהַגַּרְזֶן כָּל־כְּלִי בַרְזֶל לֹא־נִשְׁמַע בַּבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ׃ פֶּתַח הַצֵּלָע הַתִּיכֹנָה אֶל־כֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית וּבְלוּלִּים יַעֲלוּ עַל־הַתִּיכֹנָה וּמִן־הַתִּיכֹנָה אֶל־הַשְּׁלִשִׁים׃ וַיִּבֶן אֶת־הַבַּיִת וַיְכַלֵּהוּ וַיִּסְפֹּן אֶת־הַבַּיִת גֵּבִים וּשְׂדֵרֹת בָּאֲרָזִים׃ וַיִּבֶן אֶת־הַיָּצִיעַ עַל־כָּל־הַבַּיִת חָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמָתוֹ וַיֶּאֱחֹז אֶת־הַבַּיִת בַּעֲצֵי אֲרָזִים׃

וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־שְׁלֹמֹה לֵאמֹר׃ הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר־אַתָּה בֹנֶה אִם־תֵּלֵךְ בְּחֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי תַּעֲשֶׂה וְשָׁמַרְתָּ אֶת־כָּל־מִצְוֹתַי לָלֶכֶת בָּהֶם וַהֲקִמֹתִי אֶת־דְּבָרִי אִתָּךְ אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־דָּוִד אָבִיךָ׃ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא אֶעֱזֹב אֶת־עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּבֶן שְׁלֹמֹה אֶת־הַבַּיִת וַיְכַלֵּהוּ׃

(מסורה: ב׳ חגית׳ ב׳ · ד׳ בליש׳ · ל׳ וכבסו׳ · ל׳ ותל׳ · ל׳ וכתי׳ ק · ל׳ · ל׳ חס׳ · כית ק · ל׳ ר״פ · ט׳ תב׳ וכל אוריי׳ דכו׳ כמ״א · ל׳)

אַבְנִין שְׁלְמִין מְתַקַּס אִתְבְּנִי וְאַרְזוּבִין וְחוּלִילִין כָּל מָאן דְּבַרְזֶל לָא אִשְׁתְּמַע בְּבֵיתָא בְּאִתְבְּנִיוּתֵיהּ׃ תַּרְעָא דִּמְחִיצָתָא אַרְעִיתָא פְּתִיחַ לְעֵבַר בֵּיתָא מִימִינָא וּבְמְסִבְּתָא סַלְקִין מִן אַרְעִיתָא לְעִילִיתָא בְּאוֹרַח מְצִיעִיתָא׃ וּבְנָא יַת בֵּיתָא וְשַׁכְלְלֵיהּ וְטַלִּיל יַת בֵּיתָא בְּהַנְתּוֹכִין וְעֵילָא מִנְּהוֹן סִדְרָא דְּרִיכְפַּת רֵישֵׁי שָׁרְיָתָא אַרְזַיָּא׃ וּבְנָא יַת תִּיקָא עַל כָּל בֵּיתָא חֲמֵשׁ אַמִּין רוּמֵיהּ וְטַלִּיל יַת בֵּיתָא בְּאָעֵי אַרְזַיָּא׃ וַהֲוָה פִּתְגַּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם שְׁלֹמֹה לְמֵימַר׃ בֵּיתָא הָדֵין דִּי אַתְּ בָּנֵי אִם תְּהָךְ בִּקְיָמַי וְיַת דִּינַי תַּעֲבֵיד וְתִטַּר יַת כָּל פִּקּוֹדַי לְמֵהַךְ בְּהוֹן וְאָקִים יַת פִּתְגָּמַי עִמָּךְ דִּי מַלֵּילִית עִם דָּוִד אָבוּךְ׃ וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא אַרְחֵיק יַת עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ וּבְנָא שְׁלֹמֹה יַת בֵּיתָא וְשַׁכְלְלֵיהּ׃

כי שוקד אני על דברי׳ הלא כה דברי כאש נאם יי׳ וכפטיש׳ הנביא אשר אתו חלום ב׳ בפסוק׳ כי כה אמר יי׳ לפי מלאת לבבל׳ ויתפלל אל יי׳ דיונה׳ אחרי דברי לא ישנו׳

רלבג

ויבן את היציע על כל הבית. ר"ל שכבר בנה היציע אצל כל הבית והיה חמש אמות קומת כל יציע והנה היציע אחז את הבית בעצי ארזים שעליהם היתה התקרה והם היו מונחים על המגרעות שנתן לבית כמו שקדם או ירצה בזה שהתקרה העליונה לבית אחזה הבית בעצי ארזים והבאור הראשון הוא יותר נאות לפי מה שאחסוב: ויהי דבר יי׳ אל שלמה לאמר. לפי שאמר אחר זה וירא יי׳ אל שלמה שנית כאשר נראה אליו בגבעון למדנו שזאת הנבואה לא באה לשלמה בעצמו ואמנם הודיעה לו הש"י על יד נביא בעת שהיה בונה הבית: ויבן שלמה את הבית ויכלהו. ר"ל אחר שבנה אותו באופן הנזכר וכלה חפויו וקרויו בנה את קירות הבית מביתה בצלעות ארזים לכסות בנין האבנים כסה אותן הקירות מבפני׳ בנסרים וקורות ארזים עד עשרים אמה שהיה שם הקרוי התחתון וקרקע הבית כפה בצלעות ארזים וזה אמנם היה בבית שהוא ההיכל ואמנם מירכתי הבית שהם לפאת המערב והם עשרים אמה שהיה שם הדביר וקדש הקדשים כפה גם כן ארז מן הקרקע ועד הקירות וזה בנה לו מבפנים לדביר להיות קדש הקדשים ואולם הבית שזכרנו ראשונה אשר חפה קרקעו עץ הוא ההיכל שהיה לפנים מן האולם:

וַיִּבֶן אֶת־קִירוֹת הַבַּיִת מִבַּיְתָה בְּצַלְעוֹת אֲרָזִים מִקַּרְקַע הַבַּיִת עַד־קִירוֹת הַסִּפֻּן צִפָּה עֵץ מִבָּיִת וַיְצַף אֶת־קַרְקַע הַבַּיִת בְּצַלְעוֹת בְּרוֹשִׁים׃ וַיִּבֶן אֶת־עֶשְׂרִים אַמָּה מִירְכּוֹתֵי הַבַּיִת בְּצַלְעוֹת אֲרָזִים מִן־הַקַּרְקַע עַד־הַקִּירוֹת וַיִּבֶן לוֹ מִבַּיִת לִדְבִיר לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ וְאַרְבָּעִים בָּאַמָּה הָיָה הַבָּיִת הוּא הַהֵיכָל לִפְנָי׃ וְאֶרֶז אֶל־הַבַּיִת פְּנִימָה מִקְלַעַת פְּקָעִים וּפְטוּרֵי צִצִּים הַכֹּל אֶרֶז אֵין אֶבֶן נִרְאָה׃ וּדְבִיר בְּתוֹךְ־הַבַּיִת מִפְּנִימָה הֵכִין לְתִתֵּן שָׁם אֶת־אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה׃ וְלִפְנֵי הַדְּבִיר עֶשְׂרִים אַמָּה אֹרֶךְ וְעֶשְׂרִים אַמָּה רֹחַב וְעֶשְׂרִים אַמָּה קוֹמָתוֹ וַיְצַפֵּהוּ זָהָב סָגוּר וַיְצַף מִזְבֵּחַ אָרֶז׃ וַיְצַף שְׁלֹמֹה אֶת־הַבַּיִת מִפְּנִימָה זָהָב סָגוּר

ובנא ית כותלי ביתא מלגיו בפחיצת ארזיא מארעית ביתא עד כותליא עד מטי שמי שריתא חפי נסרין דארזא מלגיו וחפא ית אושי ביתא בפחיצת בירון : ובנא ית עסרין אמין מסיפי ביתא בפחיצת ארזיא מן אושיא עד כתליא ובנא ליה מגיו לבית כפורי לקודש קודשיא : וארבעין אמין הוי ביתא הוא היכלא לקיבליה : ונסרין דארזא חפי ביתא מלגיו וגלף חיזו ביעין ואטונין שושנין כל ביתא חפי נסרין דארזא לית אבנא מתחזיא : ובית כפורי מגו ביתא מלגיו אתקין למתן תמן ית ארון קימא דיי : וקדם בית כפורי עסרין אמין אורכא ועסרין אמין פותיא ועסרין אמין רומיה וחפהי דהבא טבא וחפא מדבחא נסרין דארזא : וחפא שלמה ית ביתא מלגיו דהבא טבא

פנימה ה׳ בקריאה וסי׳ הן לא הובא את דמה אל הקדש פנימה · וארז אל הבית פנימה · ויבאו פנימה אל חזקיהו · ויקרא השערים ויגידו בית המלך · כל כבודה בת מלך פנימה : נתינה שם ז׳ בליש׳ בקריא׳ וסי׳ ונתת את הכיור · ונתן י״י לך שם לב רגז וכליון · לתתן שם את ארון · במקום אשר נתנו שם ריח · ויתנו שם כעס קרבנם · שם תתנו נחלתו · שם אתן את דודי לך :

רשי

מביתה בצלעות ארזים · קירות ארז אצל קיר האבן כדי לטוח עליו זהב כמו שהוא אומר למטה ויצף שלמה את הבית פנימה זהב סגור ואי אפשר לטוח זהב על גבי האבני׳ כי אם בעצי׳ ובמסמרות : קירות הספון · קירות העלייה : את קרקע הבית · הרצפה כולה : את עשרים אמה מירכתי הבית · עשרים שהן מסוף ההיכל והלאה והעשרי׳ שבסוף הבית הן של בית הכפורת : עד הקירות · עד התקר׳ עשה קיר ארז לכסות קיר האבן לטוח עליו זהב : ויבן לו · אותם עשרים אמה : מבית לדביר · לפנים ממחיצת אמה טרקסין המפסקת בין ארבעים לעשרים ואותה מחיצה קרויה דביר : לקדש הקדשי׳ · הבדילן לאותן עשרי׳ אמה : ההיכל לפנים · לצד החוץ : וארז אל הבית פנימה מקלעת פקעים · ואותם קירות ארזים שעשה אל הבית פנימה לכסות קיר האבן קלוע היה בציורי קליעות וצורת פקעים כמין כפתורים פקעים לתיישיל״ש בלע״ז : ופטורי צצים · תירגם יונתן ואטונין שושנין צורת שלשלאות פטורי לשון הבלים · בלשון תלמוד כמו כפיטורי בפי וושט ציצים לשון פרחים כמו ויצץ ציץ חבלים ופרחים ומנחם חברו ופטורי לשון פטר רחם וכמו יפטירו בשפה : הכל ארז · אין אבן נראה כל ביתא חפי נסרין דארזא לית אבנא מתחזיא : מקלעת פקעים · ת״י גלף חיזו ביעין : ודביר בתוך הבית · מחיצת אמה טרקסין : לתתן · כמו לתת : ולפני הדביר · ולפנים מן אותה מחיצה חלל של עשרי׳ אורך ושל עשרי׳ רוחב ועשרים קומתו עליית בית של קדשי הקדשי׳ נמוכה משל היכל : ויצפהו · לדביר היא המחיצה : ויצף מזבח ארז · היא מזבח הקטורת ותמיה אני ושל משה לאן נגנז : את הבית · בית קדשי הקדשים : זהב סגור · פירשו רבותינו בשעה שנפתח ליסגר כל חנויות נסגרות ויונתן תירגם זהב טב שמי שם לו מתוך סוגרו לעצמו : ויעבר

רדק

בצלעות ארזים · שלא תראה אבן הקיר כמו שאמר בסמוך אין אבן נראה : עד קירות הספון · ועד הספון כלומ׳ כל הקירות מקרקע הבית ועד שתי קורה צפה עץ ארז מבפנים וסמיכות קירות הספון ר״ל עד ראשי קירות הסמוכות לספון וכתי׳ מארעית ביתא עד כותליא וגו׳ : ויבן את עשרים אמה מירכתי הבית · כלומ׳ העשרים אמה שלקח לבד אחד מירכתי הבית שהוא הדביר בנה אותן גם כן בצלעות ארזים מבפנים מן הקרקע עד הקירות כמו שעשה לבית שהוא ההיכל : מירכותי · כתוב בסימן רבוי הנקבות עם סימן הזכרים וקרי מירכתי בסימן רבוי הזכרים לבד : ויבן לו מבית לדביר · אותו שהוא מבפנים בנה אותו לדביר להיותו קדש הקדשים שהוא מקודש מההיכל ומהאולם : וארבעים באמה · עתה חלק השטים אמה שזכר למעלה ב במדת ארך הבית כלומר עתה חלקם שאמר כי העשרים אמה היו דביר והארבעים היכל ופי׳ לפני לפני הדביר כי הדביר היה פנימי וההיכל לפניו וכתי׳ לקבליה ולמ״ד לפני ולמ״ד לדביר אינם משמשות להביא דבר אל הענין אבל הם מורות על הענין כלומ׳ הרגו לאבנר והשליכו לאבשלום לאמות חמה ומלת לפני הוא תואר לדבר העומד לפני האחר ובמשקל זה תואר בפתח מוכיח אדם אחרי ולכילי לא יאמר שוע : וארז אל הבית · פי׳ אלה צלעות הארזים שהיה מכסה בהן הבית מבפנים היו מצויירות במקלעות פקעים ופטורי ציצים : מקלעת פקעים · כמעשה קלעים ופקעים והם צורות פקועות שדה או מקלעת פקעים סמוך לפקעים ופי׳ ציור פקעים כמו וקלע כרובים שפי׳ ציור צורת כרובים ויונתן תרגם מקלעת פקעים וגלף חיזו ביעין רוצה לומר כצורת בצים : ופטורי ציצים · פתוחים דמות ציצים ופרחים ופטורי כמו פוטר מים ראשית מדון שהוא כמו פותח ודגם ציצים תמורת הנח אשר בציץ שהוא עין הפעל : ודביר בתוך הבית · הדביר הנזכר שעשה אותו פנימי להיכל הכין אותו לתת שם הארון לפיכך הדביר קדש הקדשים ומלת לתתן מקור כמו לתת והנו״ן נוספת במקור לפעמים כמו באבדן מולדתי השבת מחרון אפך כמו שכתבנו בספר מכלל ואחר שנוספה בו הנו״ן היתה הנטוי בו התי״ו הנוספת לחסרון הנו״ן לת״ר הפעל ומה שאמר הכין פיר׳ רז״ל כי שלמה צפה ברוח הקדש שסוף הבית ליחרב וחפר בקרקע הדביר ובנה שם מקום לגנוז בו הארון סמוך לחרבן הבית ובנה אותו בתטמוניות עמוקות ועקלקלות והניח אבן על פי המקום ההוא ועל האבן ההיא היה הארון מונח ויאשיהו גנז הארון שם : ולפני הדביר · אינו אומר שהיה שם מקום אחר לפני הדביר זולתי ההיכל שהיה עשרים אמה ארכו כי לא היה שם אלא ההיכל וההיכל ארבעים אמה ארכו ושלשים אמה קומתו והוא אומר עשרים אמה קומתו אלא פי׳ ולפני כמו ולפנים כלומר הדביר שהיה לפנים שעשה לתת שם הארון היה שם עשרים אמה ארכו ועשרים אמה רחבו ועשרים אמה קומתו ויתכן לפרש לפני שהוא כמו לפנים כמו חלוני שקופים כמו חלוני׳ כטעי כמו כטעים : ועשרים אמה קומתו · והנה אומר למעלה על כל הבית ושלשים אמה קומתו ואם כאמר שהדביר היה שפל מן ההיכל הלא כשאמר מדת הבית ששים ארכו והדביר בכלל וגם כן כשאמר ושלשים אמה קומתו הדביר בכלל ויש מפרשים מה שאמר ועשרים אמה קומתו מה שהיה מצופה זהב וזהו שאמר אחריו ויצפהו זהב סגור כי עשרים אמה בגובה צפה הקירות זהב והעשר אמות העליונות צפה באבן יקרה בלשם שבו ושוהם וספיר ודומיהם מן האבני׳ הטובות וזהו שאמר בדברי הימים ויצף את הבית אבן יקרה וזה לתפארת ואחר כך אמר ויצף את הבית זהב נראה כי שני כפויים היו על הקירות וזהו הפירוש הנכון ורבותינו ז״ל הקשו אלה הפסוקים ותרצו כי קרא חשיב מספת קנים ולמעלה קרא חשיב : זהב סגור · כתרגומו דהבא טבא : ויצף מזבח ארז · תרגו׳ וחפא מדבחא נסרין דארזא כפה את המזבח בנסרים של ארז ועל מזבח הקטורת אמ׳ ולא אמר על המזבח מה היה קודם שצפהו בנסרים של ארז ואפשר שהיה מאבנים וזה אינו מזבח שעשה משה כי אותו היה של עצי שטים מצופה זהב וכתב ספור המזבח עם הדביר לפי שהיה מכוון כנגד פתח הדביר : ויעבר

רלבג

וארז אל הבית פנימה מקלעת פקעים · הנה הפקעים הם בצורת ביצים ששני ראשיהם חדים והנה מקלעת מענין השלכה והוצאה כטעם יקלענה בכף הקלע והטעם שכבר היה מצוייר בארזים מבפנים בדמיון הוצאת הצמחים או הפקעים בעת אשר הם מתחילים להציץ כי בראשונה יהיו כמו פקעים והם כמו ביצים ששני ראשיהם חדים ואחר זה יפריח מהפרט כמו גביעים משוקדים ומתוכם יצא הפרח כמו שזכרנו בפרשת ויקחו לי תרומה ולזאת הסבה בעינה שהיו אלו הציורים במנורה היו בזה המקום וזה אמנם היה בהיכל או יהיה הרצון במקלעת כמו קלעים ר״ל שציירו שם בדמיון קלעים שהם יריעות שהיו בהם אלו הציורים וזה הביאור יותר נאות לפי מה שיראה ממה שאחר זה או יהיה מקלעת בדמיון החריות והדליות שבהם הפרחים : ודביר בתוך הבית מפנימה · ר״ל בתוך הבית מלפני׳ ר״ל כי בתוך הבית מלפנים והוא לפאת מערב היה דביר והכין אותו להיות שם ארון האלהים ואמרו רז״ל כי בזה רמז אל הבנין שעשה שלמה תחת הקרקע לגנוז שם את ארון י״י לפי שהיה נודע שעתיד הבית הזה ליחרב ואולם לפי הפשט הוא לפי מה שזכרנו : ולפני הדביר · ר״ל לפני ארון הדביר והוא חסר המצטרף וכמהו רבים ואמר כי לפניו צפה מזבח ארז והוא מזבח הקטורת שהיה בהיכל ולזה אמר אחר זה וכל המזבח אשר לדביר צפה זהב כי לפני הדביר היה מכוון ר״ל לפני ארון הדביר או לפני פתח הדביר וענין הפסוק הזה הוא כן ולפני הדביר שהיה שיעור הדביר עשרים אמה בארך וברוחב ובקומה צפה אותו זהב טהור ומזוקק והנה צפה שם לפני הדביר מזבח ארז וכבר באר אחר זה כי כבר צפה אותו זהב אף קבר להגלות זה הענין בו : ויצף שלמה את הבית מפנימה וגו׳ ר״ל שכבר צפה שלמה את הבית הזה והוא הדביר בכלל אשר מבפנים ממנו בזהב מזוקק וזה יורה שעשה שם מחיצה בינו ובין ההיכל ובזה גם כן יתאמת שהיה עשרים אמה אורך : ויעבר

הכרבים ג׳ חס׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר תרומה: צצים ד׳ וסי׳ וארז אל הבית פנימה. פתוחי מקלעות כרבים: ושתי דלתות עצי שמן. וקלע כרובים ותמרות:

ויעבר ברתיקות זהב לפני הדביר
ויצפהו זהב: ואת כל הבית צפה
זהב עד תם כל הבית וכל המזבח
אשר לדביר צפה זהב: ויעש
בדביר שני כרובים עצי שמן עשר
אמות קומתו: וחמש אמות כנף
הכרוב האחת וחמש אמות כנף
הכרוב השנית עשר אמות מקצות
כנפיו ועד קצות כנפיו: ועשר
באמה הכרוב השני מדה אחת וקצב
אחד לשני הכרבים: קומת הכרוב
האחד עשר באמה וכן הכרוב השני
: ויתן את הכרובים בתוך הבית
הפנימי ויפרשו את כנפי הכרבים
ותגע כנף האחד בקיר וכנף הכרוב
השני נגעת בקיר השני וכנפיהם
אל תוך הבית נגעת כנף אל כנף:
ויצף את הכרובים זהב: ואת כל
קירות הבית מסב קלע פתוחי
מקלעות כרובים ותמרת ופטורי
צצים מלפנים ולחיצון: ואת קרקע
הבית צפה זהב לפנימה ולחיצון:
ואת פתח הדביר עשה דלתות עצי
שמן האיל מזוזות חמשית:

(ל׳ בריתוקות ק׳ צ׳ · ה׳ ל׳ · י״ד חס׳ וכל אורי׳ וכו׳ · נ׳ ל׳ חס׳ נביא׳ · ג׳ וחס׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ד׳ ד׳ · ד׳ · כל קיפ׳ מ״ל)

ואעבר בשלשלן דדהב קדם בית
כפורי וחפהי דהבא: וית כל
ביתא חפא דהבא עד דשלים כל
ביתא וכל מדבחא לבירת כפורי
חפא דהבא: ועבד בבית כפורי
תרין כרובין דאעי זיתא עסר אמין
רומיה: וחמש אמין כנפא
דכרובא חד וחמש אמין כנפא
דכרובא תנינא עסר אמין מקצת
כנפוהי ועד קצת כנפוהי: ועסר
אמין כרובא תנינא משחא חדא
ועיברא חד לתרין כרוביא:
רומיה דכרובא חד עשר אמין וכן
כרובא תנינא: ויהב ית כרוביא
בגו ביתא גואה ופרסו ית כנפי
כרוביא ומטיא כנפא דחד
בכותלא וכנפא דכרובא תנינא
מטיא בכותלא תנינא וכנפיהון
לגו ביתא מטיא כנף לכנף: וחפא
ית כרוביא דהבא: וית כל כותלי
ביתא אקיף ציורין וגלף קליען
כרובין וצורת דקלין ואטונין
שושנין מלגיו ולברא: וית אושי
ביתא חפא דהבא מלגיו ולברא:
ולתרע בית כפורי עבד דשין
דאעי זיתא אילהי סיפוהי מתקסין:

רשי

ויעבר: לשון בריחים: ברתוקות: שלשלאות: ואת כל הבית. כל ההיכל כולו: עצי שמן. דאעי זיתא: עשר אמות קומתו. ורגליהם בקרקע עומדים אחד מצפון לארון ואחד מן הדרום. סובבין עליו ועל בדיו שהארון היה נתון ארכו לרחבו של בית ובדיו בולטין בפתח הדביר בפרוכת שכנגד הפתח ובדיו נתונין ברחב ארכו כדי שיהיו שני לויים יכולים ליכנס ביניהם כשנושאין אותו במדבר: עשר אמות מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו. כשהן פרושות כמלאו כנפות שניהם שהיו נוגעות זו בזו ממלאו׳ כל חלל עשרים אמה וגוף הכרובי׳ היו מן המדה ושמר בגם ומהלך כ׳ כנף אחד בקיר צפון וכנף הכרוב השני נוגעת בקיר מזרח סוככי׳ על הארון ועל בדיו: וכנפיהם אל תוך הבית נוגעות. וראשי הכנפים אשר באמצע הבית נוגעות כנף אל כנף שכל חלל הבית עשרי׳: ואת כל קירות הבית. קירות העץ: מסב קלע. מוקפות ציורין: פיתוחי מקלעות כרובים. חקוקי צורת כרובים ודקלי׳ וחבלי׳ ופרחי׳: מלפני׳ ולחיצו׳. לבית הכפורת הפנימי וההיכל החיצון: ואת קרקע הבית. כל הרצפה לפנימה ולחיצון לבית הכפורת ולהיכל: עצי שמן. עצי זית: האיל. אילי הפתח הם המזוזות שמכאן ושמכאן עשויות עגולות כמין אילים אילו ואילמיו וכן בכל בנין יחזקאל ספות הפתחים קרויין אילין: מזוזות חמשית. המפתן האחד והמזוזות מכאן ומכאן שתים הרי שלש והמשקוף שעליו עשוי כשתים כזה כך שמעתי והכי אומר מזוזות חמשית חמשה בלעות היו למזוזה ולא היתה מרובעת ואינו מדבר לא במפתן ולא במשקוף שלא מינו מפתן ומשקוף קרויין אילים: וירד

רדק

ויעבר ברתוקות זהב. תרגום בריחין עברין ורתוקות כמו שלשלאות וענין זה כי כותל היה לפני הדביר מבדיל בין הדביר ובין ההיכל במקו׳ שהיה בו משכן הפרכת ורחב כותל זה אמה. ואמ׳ כי באותו כותל שהיה לפני הדביר כתן בריחי זהב וכפה הכל והכותל זהב: ואת כל הבית צפה זהב. ובדברי הימים שבעת אלפים ככר כסף מזוקק לטוח קירות הבתים ואמר כי לטוח קירות הבתים טעמו לשלשת אלפים ככרי זהב שזכר או טעמו על הכסף ופירו׳ לטוח שאר הבתים חוץ מן ה ההיכל ובדברי ר״ל לטוח קירות הבתים וכי כסף היה והלא זהב היה אלא למה קורא אותו כסף שהיה מכסף לכל בעלי זהבים: וכל המזבח אשר לדביר. סמך המזבח לדביר ואף על פי שלא היה בתוכו אלא בהיכל היה ה השלחן לפי שהיה מכון כנגד פתח הדביר כי בהיכל היה ה השלחן בצפון משוך מן הכותל שתי אמות ומחצה ומנור בדרו׳ משוכה מן הכותל שתי אמות ומחצה ומזבח הקטרת ממוצע ביניהם ומשוך קמעא כלפי חוץ והיה מכוון כנגד פתח הדביר ומפני זה סמך המזבח לדביר ואמר המזבח אשר לדביר ומה שאומר וכל לומר כי קירותיו וגגו הכל צפה זהב: עצי שמן תרגומו אעי דזיתא ואין לשאול איך שחת מעצי מאכל לצורך מלאכה יש לומר כי כרת הזתים הזקנים שאינם עושים פירות וכן בעצי מערכה שהיה כהן מעצי תאנה ועצי רקל הרז״ל מאותן שאינן עושים פירות ויש לפרש עצי שמן מין ממיני הארז יוצא ממנו שמן שעושין ממנו הזפת לפיכך נקרא עץ שמן כי הנה מצאנו בעזרא שאמ׳ צאו ההרה והביאו עלי זית ועלי עץ שמן כמצא עץ שמן אינו עץ זית: וכנפיה׳ אל תוך הבית. כי הכנפי׳ הקצויות היו נוגעות אל הקירות כמו שאמ׳ זאת לקיר דרומי וזאת לקיר צפוני כי פניהם כנגד ההיכל כמו שאומר בדברי הימים ופניהם לבית והכנפים האחרות שהיו תוכיות זהו תוך הבית שאמ׳ כי כלם היו תוך הבית אלא שאלה קצויות ואלה תוכיות והתוכיות היו נוגעות כנף כרוב זה לכנף כרוב זה והנה בין ארבע הכנפי׳ עשרי׳ אמה כמדת הבית וגופות הכרובים תחת הכנפים הם ואין צריך להיותם עומדות בגם: מסב. שם בשקל מכר ופי׳ כמו סביב: קלע. שם בשק׳ פעל ופי׳ ציור ר״ל כי סביב הבית צייר ציורים כרובים מפותחים לא שהיו בולטין: ותמרות. צורת תמרים: מלפנים ולחיצון. מלפנים הוא הדביר ולחיצון הוא ההיכל ואמר כי בכל קירות הבית סביב עשה אלה הציורין בדביר ובהיכל וכן פי׳ לפנימה ולחיצון שצפה קרקע הדביר וקרקע ההיכל זהב: ואת פתח הדביר. כמו ולפתח הדביר וכן ועשה את דמו כמו לדמו וכת״י ולתרע בית כפורי: האיל מזוזות חמישית. האיל הוא הסף העליון והמזוזות הם אשר מפה ומפה אשר הסף סמוך עליהם ואומר כי איל הפתח ומזוזותיו היו בתכונה חמשית שהיתה המזוזה חמש בלעות זו לפנים מזו וכן המזוזה האחרת וכן האיל ות״י אילא וספוהי מתקסין ולדעתו יהיה ענין הפסוק כן כאילו אמר האיל והמזוזות היו חמושים תרגם חמישית מתקסין כמו חמושים וכן תרגום ומדדו את תבנית תקוס: ושתי

רלבג

ויעבר ברתוקות זהב. ר״ל עשה כמו בריחים בשלשלאות זהב בהיכל אשר לפני הדביר כי עשה שם כותל בין הדביר ובין ההיכל להיות תמורת הפרכת אחר שצפה הכותל ההוא זהב כמו שקדם: ואת כל הבית צפה זהב עד תום כל הבית. ר״ל כי גם ההיכל צפה זהב אך לא היה מזוקק כמו הזהב שצפה בו הדביר לגודל דבר ההבדל שהיה בין קדש הקדשים ובין הקדש: וכל המזבח אשר לדביר צפה זהב. אחשוב שיהיה הרצון בזה שקודם זה צפה מזבח הקטרת באבנים וצפהו עצי ארז כמו שעשה בקירות הבית שהיו של אבן וכסה אותם בארז ואחר כן צפה אותם זהב: ויעש בדביר שני כרובים עצי שמן. הנה עשה צורת כרובים מעץ שמן והוא ממיני הארזים והוא קרי׳ בלע״ז או פי״ן ויש ממנו שאינו עושה פירות ואולי מזה המין עשה זה או שלחו לו חירם ולא השחית שלמה בזה עץ מאכל גם יתכן שיהיה זה אחר שיבש האילן והנה הכרובים הם בצורת בן אדם מן הקטנים. וזכר שכבר היה עשר אמות כל אחד מהם בקומה ורוחב פריסת כנפיו גם כן עשר אמות. והנה היו פני הכרובים האלו מביטים לפני הנכנס שם והכנף השמאלית מהאחד מהם נוגעת לכנף הימנית מהאחר ובזה יחזיקו כל רוחב הדביר מקיר אל קיר כי החלל שביניהם היה עשרים אמה. וזכר שכבר צפה אלו הכרובים זהב: מסב קלע. ר״ל סביב ציור ברמיון יריעה או סבב ענפי אילן וחריותיו: פתוחי מקלעות כרובי׳ ותימורות. ר״ל שהיה חקוק ומצוייר בהם דמות יריעות שהיה בהם צורת כרובים וצורת תימורות שהם כמו פקעים וזה כי צורת תמרים היא כמו ביצה שבני ראשיה חדין או דמות ענפי אילן וחריותיו ויהיה בהם צורת כרובים וצורת פקעים ופטורי צצים וזה היה מצוייר מלפנים והוא הדביר ולחיצון והוא ההיכל. וזכר שצפה זהב קרקע הבית לדביר ולהיכל אך ידמה שקרקע ההיכל היה מצופה עץ ארז לא קרקע הדביר כמו שקדם ולמנס היה זה כדי שישאר עומק הדביר עשרים אמה ויהיה גם כן ההבדל נראה בין הקדש ובין קדש הקדשים: ואת פתח הדביר עשה דלתות עצי שמן האיל מזוזו׳ חמשית. ר״ל שהאיל והוא הסף אשר על הפתח והמזוזות שהיו לצדדיו היו מאת הפתח החמשית כי היתה החמשית לדביר והרביעית להיכל והשלישית לפתח האולם והשנית לחצר הכהנים והראשונה לעזרה הגדולה וזה כי מחוץ לאולם היה חצר הכהנים ומחוץ לחצר הכהנים היתה העזרה הגדולה והנה נזכר חצר הכהנים והעזרה הגדולה בספר ד״ה: ושתי

ושתי דלתות עצי שמן וקלע עליהם מקלעות כרובים ותמרות ופטורי צצים וצפה זהב וירד על הכרובים ועל התמרות את הזהב׃ וכן עשה לפתח ההיכל מזוזות עצי שמן מאת רבעית׃ ושתי דלתות עצי ברושים שני צלעים הדלת האחת גלילים ושני קלעים הדלת השנית גלילים׃ וקלע כרובים ותמרות ופטרי צצים וצפה זהב מישר על המחקה׃ ויבן את החצר הפנימית שלשה טורי גזית וטור כרתות ארזים׃ בשנה הרביעית יסד בית יהוה בירח זו׃ ובשנה האחת עשרה בירח בול הוא החדש השמיני כלה הבית לכל דבריו ולכל משפטו ויבנהו שבע שנים׃ ואת ביתו בנה שלמה שלש עשרה שנה ויכל את כל ביתו׃ ויבן את בית יער הלבנון מאה אמה ארכו וחמשים אמה רחבו ושלשים אמה קומתו על ארבעה טורי עמודי ארזים

ותרתין דשין דאעי זיתא וגלף עליהון קליען כרובין וצורת דקלין ואטונין שושנין וחפא דהבא ונסיך על כרוביא ועל צורת דיקלין ית דהבא׃ וכין עבד לתרע היכלא סיפין דאעי זיתא מן ארבעה סטריהון מרבעין׃ ותרתין דשין דאעי ברותין תרין צירין דדשא חדא סגלגלין ותרין צירין דדשא תנייתא סגלגלין׃ וגלף כרוביא וצורת דקלין ואטונין שושנין וחפי דהבא מכבש על צורתא׃ ובנא ית דרתא גויתא תלתא כדרין דאבן כבא וכדרא חד דמריש אעי ארזיא׃ ובשתא רביעיתא שרי לאשתכללא בירת מקדשא דיי בירח זיו ניצניא׃ ובשתא חדא עסרי בירח מיסף איבביא הוא ירחא תמינאה אשתכלל ביתא לכל גזרתיה ולכל דחזי ליה ובנהי שבע שנין׃ וית ביתיה בנא שלמה תלת עסרי שנין ושכליל ית כל ביתיה׃ ובנא ית בית מקרת מלכיא מאה אמין אורכיה וחמשין אמין פותיה ותלתין אמין רומיה על ארבעה סדרי עמודי ארזיא

ד׳ ל׳ · ו׳ · ל׳ל בטע׳ · ג׳ ובכת׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ · ג׳ וחס׳ · ד׳ ר׳ ל׳ · ד׳ ל׳ תרי · ומ״ב טע׳ ל׳ חס׳ · ח׳ · ג׳ וחס׳

טורי ג׳ ובלאים וס׳ וימלאו בו ארבעה טורי אבן׃ ויבן את החצר׃ ויבן את בית יער הלבנון דספרא׃ בירח ד׳ בקריא׳ וס׳ בשנה הרביעית יסד בית יי׳׃ ובשנה האחת עשרה׃ בירח האיתנים בחג הוא החדש׃ ואכחד את שלשת ורעים בירח׃ ואת ביתו ז׳ וס׳ נבפר בסדר לך לך ולעיל בספרא סימן ד׳׃

רשי

וירד על הכרובים. היה מרדד הזהב טסין דקין לסקען בפיתוחי הצורות להיות שוקע בו במקום החקק ובולט על הבליטה שלא יהא הזהב מבטל את הצורות ויהיו צורות העץ ניכרות בזהב׃ מאת רבעית. מזוזות ההיכל היו רבועות וכן ת״י מן ארבעה סיטריהון מרבעין׃ ושתי דלתות. כל אחת כדי חצי רוחב הפתח׃ שני צלעים ת׳ תרין צירין ציר העליון וציר התחתון׃ גלילים. סגלגלין׃ ושני קלעים אף זה מתורגם צירין לשון קלעי אומ׳ אני שהוא לשון תרמי לשון כניבה שהוא כבכם בחור המפתן׃ וקלע כרובים׃ על הדלתות׃ מיושר על המחוקה. הזהב מכוון על חיקוי הצורו׳ שוקע במקום שיקוע ובולט במקום בליטתו שיהו הצורות ניכרות בו׃ וטור כרותות ארזים. כרבך של קורות שיפה בחומה׃ בשנה הרביעית. למלך שלמה׃ יסד בית יי׳. הוחל יסודו׃ בירח בול. הוא מרחשון שהעשב כלה בשדה ובוללין לבהמה מן הבית מלשון ויבל לחמורים׃ ואת ביתו בנה שלא שלש עשרה שנה. שבמלאכת גבוה כזדרז ובשלו נתעצל וכשבחו ספר הכתוב׃ בית יער הלבנון. ת׳ בית מקירת מלכיא׃ וכרותות

רדק

ושתי דלתות עצי שמן. ושתי דלתות עצי שמן שאמר שעשה לפתח הדביר וקלע עליהם מקלעות כרובים כמו שעשה לקירות ויו׳ וקלע כו״ו ויפ״א אברהם את עיניו כרדם ורכב וסום וזולתם או יהיה פירושו כמשמעו ומה שאמ׳ ושתי דלתות עצי שמן אחר שאמר ושתי דלתות עצי שמן בא לומר כי ארבע דלתות היו לפתח הדביר וכן לפתח ההיכל וכן את׳ בבנין יחזקאל ושתי דלתות להיכל ולקדש ושתי דלתות לדלתות ופי׳ רז״ל החצונות נפתחות לתוך הפתח לכסות עביו של כותל והפנימיות נפתחות לתוך הבית לכסות אחר הדלתות שכל הבית היה טוח בזהב חוץ מאחרי הדלתות ואע״פ שהיו הדלתות לפתח הדביר היה שם גם כן פרוכת כמו שאומר בדברי הימים להיות מסך לפתח לפי שלא היו הדלתות נסגרו׳ שהרי בדי ארון נתוכים על פני הדביר אבל הפרכת היה מסך לשער הדביר׃ וירד על הכרובים. ואחר שאמר וצפה זהב למה אמר אח״כ וירד אלא שלא תאמ׳ כי צפה הכל זהב ולא נראו הצורות כמו שהיו קודם צפוי הזהב כן היו אחר כך כי רדד הזהב על הצורות ותרגו׳ ורקעו ורדידו׃ וכן עשה. על המזוזות הוא אומר שעשה מזוזות פתח ההיכל עצי שמן כמו שעשה ל׳ לפתח הדביר אבל דלתות פתח ההיכל היו עצי ברושים׃ מאת רביעית. כמו שפי׳ חמישית שהיו במזוזה חמש בלטות זו לפנים מזו ובמזוזו׳ פתח ההיכל היו ארבע זו לפנים מזו ופירו׳ מאת כי רביעית תואר לתבונה כמו שפיר׳ חמישית ג״כ תואר לתבונה ומאת דבק עם התבונה כאילו אומר עשויה מתבונה ר רביעית וכן גם מאת זה תבאר כמו מזה וי״ל עוד שיהיה ענין רביעית לוח כימכ״הו במשנת ורביעית של ארז על גביהן ופי׳ לוחות ואומר כי המזוזה לא היתה גוף אחר מקום׳ אבל היתה מלוחות מרובקו׳ זו לזו ות״י מן ארבעה סיטריהון מרבעין אומר כי המזוזות היו מרובעות בארבע זויותיהן ולענין זה נוכל לפרש חמישית כי למזוזות היו חמש פאות לכל מזוזה ומזוזה ולמזוזות ההיכל ארבע׃ שני צלעים. שני צדי הדלת הצד הפנימי והצד החיצון היו עשויין מעשה גלילים בציור וכן הדלת השנית׃ וקלעים. כמו צלעים וכן תירגום כמו תירגום וקלע עליהם כרובים ותימורות וכבר פיר׳ וקלע שהוא כמו וצייר ומקלעות כמו ציור וי״ת תרין צירין דדשא חדא סגלגלין ותרין צירין דדשא תנייתא סגלגלין תרגו׳ קלעים כמו צלעים כמו שפיר׳ ותרג׳ אותם כמו ציר הדלת׃ מיושר על המחקה. כמו שאומר למעלה וירד על הכרובים ועל התמרות את הזהב כך אמר הנה שלא תאמר וצפה זהב ולא היו נכרות הצורות אלא הזהב היה מיושר ומונח על המחקה ועד הצורות כמו שהיו שוקעות או בולטות הזהב מכסה אותם והצורות הם נראות כבתחלה אבל היו מכוסות זהב וכתי׳ מכבש על צורתא׃ ויבן את החצר הפנימית. הוא החצר הנקראת ג״כ עזרה וקראה פנימית לפי שהיתה פנימית להר הבית׃ כרותות. קורות ארזים כרותות ומתוקנות היטב לשומם בכותל והיו שלשה הטורים אבן גזית והאחד מקורות ארזים וכת׳ כרותות מרים ובדברי רז״ל על מרים הגזול שבנאו בבירה׃ יוסד. משנה הרביעית למלכות שלמה הוחל בניין הבית והו יסוד שבנו יסודו׃ בירח זיו. כמו שכתוב למעלה׃ בירח בול. הוא מרחשון כמו שאמ׳ הוא החדש השמיני וקרא כן מפני הגשמי׳ שמתחילין בו ענין מבול ובדברי רז״ל בירח בול שבו העלה נבל והארץ עשויה בולו׳ בולות וירח שבו בוללין לבהמה מתוך הבית כלות שאוכל הבהמה כלה מן השדה ודעת יונתן כזה שתרגם בירח מיסף איבביא׃ ויבנהו שבע שנים. בשבע שנים ואחר שאמר ובשנה האחת עשרה כלה הבית מה היה צריך לומר ויבנהו שבע שנים שלא תאמר שנתעכב בתים מהבנייני׳ ולא התעסק כל שבע שנים בבניין לפיכך חזר ואמ׳ ויבנהו שבע שנים׃ שלש עשרה שנה. שלש עשרה שנה אחר כלות בית יי׳ התעסק בבניין ביתו וי״מ כי לא נתעסק בבנין ביתו אלא שתי שני׳ ופירוש שלש עשרה שנה עד תום שלשה עשרה שנה למלכותו ולפי זה יקשה מה שאמר למטה ויהי מקץ עשרים שנה אשר בנה שלמה את שתי הבתים נראה כי עשרים שנה הוציא בין שני הבתים שבע בבית יי׳ ושלשה עשר בביתו ויוכל לתרץ כי פירוש אחד ועשרים שנה למלכותו שבע שנים אחר השלמת הבתים נתן הערים לחירם ואף על פי שחירם נשא את שלמה בעצי ארזים ובעצי ברושים ובזהב לבניין הבתים לא נתן הוא לחירם אלה הערים אלא מקצה עשרים שנה למלכותו׃ בית יער הלבנון. ת״י בית מקירת מלכיא נראה כי מנהג המלכים היה בזמן ההוא לבנות בית ביער להתקרר שם בימי הקיץ ושלמה בנה ביער שהיה ידוע בארץ ישראל נקרא לבנון ובנה הבית הזה מאבנים כותליו וקירותיו ובנה אותו על ארבעה טורי עמודי ארזים על ארבע פנות הבית ומעמוד לעמוד כרותות ארזים שהם קירות גדולות הנקראים מרישים בדברי רז״ל וי״ת כרותות קרנתהון׃ וכפון

רלבג

ושתי דלתות עצי שמן וקלע עליהם. ר״ל ושתי דלתות עצי שמן שעשה לדביר צייר ע עליהם צורת כרובים ותימורות ופטורי צצים וצפה זהב באופן שירד הזהב על הציורים ההם והם נראו בזהב בתמונה שעשו בה בעצי שמן׃ וכן עשה לפתח ההיכל וגו׳. ר״ל שכן עשה לפתח ההיכל מזוזות עצי שמן היתה תאר הפתח הרביעית. והנה מזה מדרגת הפתחים במנין כי בזה הערה אל מה שכוון בזה הבנין כמו שנבאר׃ ושתי דלתות עצי ברושים שני צלעים הדלת האחת גלילים׃ ר״ל ששני צדי הדלת היה מצוייר בהם צורת גלילים ועמודים׃ ושני קלעים. ר״ל שני צידי הדלת השני היו ציוריה גם כן גלילים׃ וקלע כרובים וגו׳ וצפה זהב מיושר על המחקה. ר״ל שהיה יורד הזהב בישר על החקוק שם מאלו הציורים בדרך שהצורות תהיינה נראות בזהב׃ ויבן את החצר הפנימית. היא העזרה ולא כי מעורה. והנה בנה כתליה סביב שלשה טורים אבני גזית וטור אחד על גביהם מחתכות גדולות של ארזים׃ בירח בול. הוא מרחשון׃ ויבנהו שבע שנים. לא הקפיד בחצי השנה העודפת או אולי בשבע שנים נשלם בניינו אך קצת הדברים שעשו בו ליופי ולקשוט לא נשלמו עד הזמן הנזכר והנה נזכר זה לפי שהוא יזכור אחר זה כי ביתו בנה שלמה בשלש עשרה שנה וזה מורה על שנשם זריזותו בבנין בית המקדש׃ ויבן את בית יער הלבנון. הנה נראה מזה שזכר אחר זה שזה הבנין בנה שלמה לעצמו והנה היה זה הבנין להתקרר שם לימות החמה ולזה ידמה שעשה פתחי׳ רבים ואחשו שיער לבנון היה קרוב לבית המקדש ולזה נקרא בית המקדש לבנון׃ וזכר שכבר בנה זה הבית על ארבעת טורי עמודי ארזים והחשוב שעמודי הארזים היו כלם לרחב הבית וחולק האורך בהם לשלשה חלקים שנים עמודים היו בכל טור׃ והנה

ועמדים י״א חס׳ ו׳ וס׳ נמסר בסדר ויקהל : אלם ג׳ חס׳ בקריא׳ וס׳ אלם המשפט עשה · ולחצר בית יי׳ הפנימית · ויקם את העמדים · וכל צורת הבית דכו׳ חס׳ בגמ׳ מ״ל :

וּכְרֻתוֹת אֲרָזִים עַל־הָעַמֻּדִים : וְסָפֻן בָּאֶרֶז מִמַּעַל עַל־הַצְּלָעֹת אֲשֶׁר עַל־הָעַמּוּדִים אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה חֲמִשָּׁה עָשָׂר הַטּוּר : וּשְׁקֻפִים שְׁלֹשָׁה טוּרִים וּמֶחֱזָה אֶל־מֶחֱזָה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים : וְכָל־הַפְּתָחִים וְהַמְּזוּזֹת רִבֻּעִים שָׁקֶף וּמוּל מֶחֱזָה אֶל־מֶחֱזָה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים : וְאֵת אוּלָם הָעַמּוּדִים עָשָׂה חֲמִשִּׁים אַמָּה אָרְכּוֹ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה רָחְבּוֹ וְאוּלָם עַל־פְּנֵיהֶם וְעַמֻּדִים וְעָב עַל־פְּנֵיהֶם : וְאוּלָם הַכִּסֵּא אֲשֶׁר יִשְׁפָּט־שָׁם אֻלָם הַמִּשְׁפָּט עָשָׂה וְסָפוּן בָּאֶרֶז מֵהַקַּרְקַע עַד־הַקַּרְקָע : וּבֵיתוֹ אֲשֶׁר־יֵשֶׁב שָׁם חָצֵר הָאַחֶרֶת מִבֵּית לָאוּלָם כַּמַּעֲשֶׂה הַזֶּה הָיָה

וְקָרְנָתְהוֹן דְאַרְזַיָא עַל עַמּוּדַיָא : וַחֲפָא נְסָרִין דְאַרְזָא מֵעִילָוֵי מְחִיצַיָא דְעַל עַמּוּדַיָא אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא חֲמֵשׁ עַסְרֵי סִדְרָא : וְכַלְנְסָא תְּלַת סִדְרִין וְזוִי לָקֳבֵיל זְוִי תְּלַת זִמְנִין : וְכָל תַּרְעַיָא וְסִפַּיָא מְרַבְּעִין וַחֲפַן כַּלְנְסָא וּמְקַבֵּיל זְוִי לָקֳבֵיל זְוִי תְּלַת זִמְנִין : וְיָת אוּלָמָא דְעַמּוּדַיָא עֲבַד חַמְשִׁין אַמִּין אוּרְכֵּיהּ וּתְלָתִין אַמִּין פּוּתְיֵהּ וְאוּלָמָא עַל אַפֵּיהוֹן וְעַמּוּדַיָא וּסְקוּפְתָא עַל אַפֵּיהוֹן : וְאוּלָמָא לְאַתְקְנָא תַּמָּן כּוּרְסֵי בֵּית דִּינָא דְדָאֵין תַּמָּן פְּרוֹסְדָא לְבֵית דִּינָא עֲבִיד וַחֲפֵי נְסָרִין דְאַרְזָא מֵאוּשַׁיָא עַד אוּשַׁיָא : וּבֵיתֵיהּ דְיָתֵיב תַּמָּן דָּרְתָא אוּחֲרַנְתָא מִגָּיו לְאוּלָמָא כְּעוֹבָדָא הָדֵין הֲוָה

ב׳ חס׳ וי״ו קדמ׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · י״א חס׳ · ה׳ ל״פ · ג׳ חס׳ · ל׳ · ו׳ · ל׳

רשי

וכרותות ארזים · קורות ארזים לאורך שבית היה טור העמודי׳ בקרקע והכרותות ממוד לעמוד וטור השני ממול החצר הפנימי היא עזרת הכהנים ועזרת ישראל והיא היתה לפני האולם וקורא אותה פנימית לפי שהיתה לפנים מעזרת נשים ובמקרא לא מצינו כתוב עזרת נשים כי אם במשנה : וספון בארז · קירוי עלייה אלמעלה : על הצלעו׳ · מחיצות עליונות שעל הכרותות ארבע מ מחיצות לאורך הבית כולן פתחים וחלונות כי בית הקיץ הוא עשוי לאויר ועל אותן מחיצות קירוי הספון ארבעי׳ וחמשה נסרים היה הסיפון שלשה טורי נסרי׳ על ארבעת טורי העמודים חמשה עשר נסרים הטור : ושקופים שלשה טורים ועוד עשה קירוי אצל שלשת טורי הנסרים שלשת טורי הנסרים ושלשת טורי השקופי׳ כי רוחב של חמשה עשר נסרים לא קירה את הבית לאורכו שהוא מאה אמה ועשה אצלו לקרות הבית קירוי של נסרי׳ קטנים נתונים על מרישין ק קטנים הכותרי׳ מטור כרותות הארזים אל טור שלשה מריש׳ן זה לסוף זה ושקופי׳ משני צדיהן כעין משקוף שהדלת שוקף בו ועל אותן שקופין ראשי הנסרים הקטנים נתונים בו אורכן של נסרים קטנים כנגד רוחבן של נסרים גדולי׳ שנתן תחלה : ומחזה אל מחזה · ראשי נסרים של שקוף זה למול נסרים של זה · מחזה לשון קצה ומנחם כן פותרו וחיברו אצל מחות חפנים וכל חזית שבלשון משנה כך הוא בסדר מערכת התמיד וכן הוא עושה מחזה מבחוץ בפרק השותפין דבבא בתרא ויונתן אף הוא תירגמו זוי לקביל זוי אבל שקופים אטומים וכן רבועים שקף כולם תירגם כלונסא וכל הפתחי׳ והמזוזות שסתם מקירות מלכים עשוי פתחים פתחים מפני האויר ולכך יקראו בית יער : רבועים שקף · ת״י מרבעין וחפן כלונסא מחופין היו הפתחים בנסרים דיקין ורבועין היו כשאר פתחי בתים ולא עשויין כיפה כעין פתחי אולם : ומול מחזה אל מחזה · ומול של מחזה זה מוסב לקראת מחזה האחרת ראש הנסר לקראת ראש הנסר שלש פעמים בכל תקרה ותקרה ואיני יודע היאך : ואת אולם העמודים · אולם עשה לפני העמודי׳ האלה לבית מבוא חמשים אמה אורכו לרחבו של בית שהיה חמשים אמה ושלשים רחבו לפני ארך מסך הבית אלא שלעולם המדה היתירה קרוייה אורך והקצר קרוייה רוחב : ואולם על פניהם · אולם גבוה עשה על כל הבית : ועמודים ועב על פניהם · על כרותות ארזים שעל העמודים התחתונים הכיב על עמודים אחרים ומריסין מעמוד לעמוד העמודים לארוג בהן צלעות מזה לזה והעבים לקירוי העלייה · עב הוא מריש כמו שפיכו והעבים אלו המריסים : ואולם הכסא · ואולמא לאתקנא תמן כורסייה לבית דין דדאין תמן פרוסדא לבית דינא עביד פרוסדא לשון פרוסדור : וספון בארז · מחופה קרקע הרצפה בארזים : מן הקרקע · ת״י מן אוסיא ועד אוסיא מיסוד כותל זה ועד יסוד כותל זה : וביתו אשר ישב שם · דירה גמורה לאכול שם ולשכוב שם : מבית לאולם · לפנים מן אולם של בית יער הלבנון : ובית

רדק

וספון בארז · וחפא נסרין דארזא : על הצלעות · הם הכרותות שזכר וי״ת מחיציא והוא הענין בעצמו כי הכותלים נקראו מחיצה : ארבעים וחמשה · אלה הנסרים של ארז שקרה בהם הבית היו מ״ה כי שלשה טורים היו כל טור וטור היו בו חמשה עשר נסרים : ושקופים שלשה טורים · חלונות עשה בבית הזה וקראם שקופים לפי שאדם משקיף מהם כמו שאמר וישקף אבימלך בעד ה החלון ומה שאמר שלשה טורים שלשה טורי נסרי ארז בין חלון לחלון ומה שאמר מחזה אל מחזה מראה כנגד מראה כלומ׳ כי החלונו׳ היו בשלשה הכותלים וזהו שאמר שלש פעמים והיו חלון כנגד חלון וזהו מחזה אל מחזה וי״ת וכלונסא תלתא ס סידרין זוי לקבל זוי תלת זמנין ובדברי רז״ל ומורלה על גבי כ כלונסות והם בדים ארוכי׳ כמין קנה של רומח וזוי כמו זוית : וכל הפתחי׳ והמזוזות רבעים שקף · הפתחים היו מרובעים לא שהיו עשויים מלמעלה כמין כפה וכן מזוזות השערים היו מרובעים ולא עגולים : שקף · ת״י וחפן כלונסא ויש לפרש שקף כמו משקוף כי המשקוף שעל ה הפתחים היה גם כן מרובע והמשקוף הוא חלון שעושין על הפתח להשקיף ממנו מי שקורא בשער והחלון ההוא היה עשוי מחזה מול מחזה שלש פעמים כמו שפירשנו : ואת אולם העמודים · האולם הוא הנקרא בית שער וקרויו עשוי כמין כפה וסמך האולם אל העמודים כי הבית היה בנוי על ארבעה עמודים כמו שזכר ואמר כי זה האולם היה על פני העמודים וזהו שאמר ואולם על פניהם ועוד היו עמודים אחרים על פניהם ועוד עב על פניהם ועב הוא עץ עב וגדול הוא הנקרא מריש בדברי רז״ל ואמרו והעבי׳ אלו המריסים : ואולם הכסא · סמך האולם אל הכסא כי לא היה שם אלא כסא המשפט אומר כי עשה אולם לבית המשפט ושם היה הכסא שהיה יושב בו ושופט הבאים לפניו במשפט ומה שאמ׳ אחר כך אולם המשפט הוא כפל דבר או פירושו כי לאותו אולם שהיה בו כסא עשה אולם אחר לפניו הוא הנקרא אולם המשפט שהיה בית שער לבית המשפט וכן נראה דעת המתרגם שתרגם ואולמא לאתקנא תמן כורסיה בית דינא דדאין תמן פורסדא לבית דינא עביד ופירוש פורסדא בית שער כמו שאמרו התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין כאין ויש נוסחאות פרוסדור בסמ״ך : מהקרקע עד הקרקע · ת״י מאושיא ועד אושיא ר״ל מיסוד כותל זה לכותל זה שכנגדו כלומר כל הרצפה היתה מכוסה בנסרים של ארז : וביתו אשר ישב שם · הוא הבית שאמר למעלה ואת ביתו בנה שלמה שלש עשרה שנה ואומר כי החצר האחרת שהיתה לבית הזה והיא החצר שהיתה מבפנים לאולם היתה עשויה כמעשה אולם המשפט שזכר וכן הבית שעשה לבת פרעה עשה נ״כ כמעשה האולם הזה : כל אלה

רלבג

והנה היו כרותות הארזים על העמודים שיסבלו נסרי התקרה אשר עליהם והיו גדולים וחזקים והנה ארכם לפי מה שתארנו שלישית מאה אמה · והנה היה ספון בנסרים של ארז ממעל על הצלעות והם כרותות הארזים אשר על העמודים שהיו ארבעים וחמשה כי חמשה עשר עמודים היו בטור האחד ולזה היו קורות הארזים אשר עליהם חמשה עשר ומזה התבאר כי מקצת עובי העמוד האחד לקצה עובי העמוד השני הנמשך לו היה שלש אמות ושליש אמה ואולם עובי העמודי׳ האלו היה לפי מה שיראה לי ממה שנזכר אחר זה שתי אמות ואני בדרך שהיה בין טור וטור שלשים אמה והיה גובה העמודים שלשים אמה ובזה יתאמת שכל העמודים עם כרותות הארזים אשר עליהם היו רבועים : ושקופים שלשה טורים · הם הצלעות שזכר כי הם היו ברמות משקוף עם העמודים והוא מבואר שלא היו כי אם שלשה טורים מאלו על ארבעת טורי העמודים : ומחזה אל מחזה שלש פעמים · ר״ל הפתח שהיה נכח פתח אחר כנגדו וזה הענין היה בזה הבית שלש פעמים כי שלש פתחים היו בכל אחד מצדי הארך זה כנגד זה והנה קרא הפתח מחזה כי שם יראה האדם מה שבחוץ : וכל הפתחים והמזוזות רבועים · ר״ל שהפתחים האלו היו ברמות מרובע וזה כי המשקף שהיה עליהם עם העמודים אשר משתי קצותיו משימים הפתח בצורת רבוע שלשים אמה לכל רוח ובזה התבאר שמול מחזה אל מחזה על פני רחב הבית שהיה זה שלשה פעמים בבית ההוא היה הכל כמשך בזה הרבוע עם השקופים שעליו · והנה היה זה הבית נחלק לשלשה חלקים שוים · זהו מה שנראה לי בפירוש צורת זה הבית והוא מסכים מאד ללשון שבא בזה והנה לא ראינו בו פירוש יאות לזה : ואת אולם העמודים עשה חמשים אמה ארכו ושלשים אמה רחבו · הנה זה האולם לפי מה שאחשוב היה ארכו לרחב בית יער הלבנון שזכרנו וגם הוא היה מרובע באופן רבוע החלקים האחרים שזכרנו כי הוא היה סמוך לעמודי׳ ולזה היה גבהו כגבהם : ואולם על פניהם וגו׳ · ר״ל שעל פני העמודים והוא אצל מקום הפתחים הנזכרי׳ היה כמין אולם והיו בו עמודים וכרותות ארז עבה היתה על פניהם ואלו העמודים אחשב שהם של ארז ואע״פ שהיה האולם בנין כמו שנראה מהנזכר אחר זה : ואולם הכסא אשר ישפט שם · ובמקום אחר יהיה הנגמר דין והוא הנקרא אולם המשפט או יהיה הכל ענין אחד ר״ל כי אולם הכסא אשר ישפט שם הוא אולם המשפט או יהיה הראשון תואר הוא הכסא אשר ישפט שם ר״ל כי ממנו יכנהו לאולם המשפט כמו שתרגם יונתן : וספן בארז מן הקרקע ועד הקרקע · ר״ל על פני כל הקרקע אולם המשפט מיסוד כותל זה עד יסוד כותל זה שכנגדו : וביתו אשר ישב שם חצר האחרת מבית לאולם · ר״ל הוא החצר האחרת שהיה מבפנים לאולם אשר בנה שם ביתו שישב שם תמיד ויאכל וישתה וישכב בו הנה היה נעשה כמעשה הזה ר״ל שהיה ספון בארז כל הקרקע אשר שם : ובית

ובית יעשה לבת פרעה אשר לקח שלמה כאולם הזה: כל אלה אבנים יקרת כמדות גזית מגררות במגרה מבית ומחוץ וממסד עד הטפחות ומחוץ עד החצר הגדולה: ומיסד אבנים יקרות אבנים גדלות אבני עשר אמות ואבני שמנה אמות: ומלמעלה אבנים יקרות כמדות גזית וארז: וחצר הגדולה סביב שלשה טורים גזית וטור כרתת ארזים ולחצר בית יהוה הפנימית ולאלם הבית: וישלח המלך שלמה ויקח את חירם מצר: בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי ואביו איש צרי חרש נחשת וימלא את החכמה ואת התבונה ואת הדעת לעשות כל מלאכה בנחשת ויבוא אל המלך שלמה ויעש את כל מלאכתו: ויצר את שני העמודים נחשת שמנה עשרה אמה קומת העמוד האחד

ובית דעבד לבת פרעה דנסיב שלמה כאולמא הדין: כל אילין אבנין טבן כמשחת גזירת מסרן במסרין מגיו ומברא ומשכללן בפושכיא ומלברא עד דרתא רבתא: ומשכלל באבנין טבן אבנין רברבן אבני עסר אמין ואבני תמני אמין: ומלעילא אבנין טבן כמשחת גזית ונסרין דארזא: ודרתא רבתא סחור סחור תלתא סדרין דאבן טבא וסדרא חד דמריש אעי ארזין ולדרת בית מקדשא דיי גוייתא ולאולמא דביתא: ושלח מלכא שלמה ודבר ית חירם מצור: בר אתתא ארמלתא הוא משבטא דבית נפתלי ואבוהי גבר צורי אומן בעובדא נחשא ואתמליא ית חוכמתא וית סוכלתנא וית דעתא למעבד כל עיבידא בנחשא ואתא לות מלכא שלמה ועבד ית כל עיבידתיה: וצר ית תרין עמודיא דנחשא תמני עסרי אמין רומיה דעמודא חד

ל' ויקחהו · ל' חס' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ג' חס' · ל' מן במית ח ודה · י' · ו' חל' בכיפ' · ל' · ג' וכל עליה דכו'

בן ב' רפ' בקריאה וסי' בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי · בן אשה מבנות דן דדברי הימים: י"ח פסוקי' בקריאה אית בהון את ואת ואת את וסי' ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת לוט בן הרן · ויקם בלילה הוא ויקח את שתי נשיו · וכלה מכפר את הקדש ואת אהל מועד · הן הראנו יי' אלהי' את כבודו · ויקח את זקני העיר · ויהי לתשובת השנה · ויצו המלך את יואב · בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי · ויעש חירום את הכירות ואת היעים · ויקח את אוצרות · אז יכה מנחם · ויעמד המלך על העמוד ויכרת את הברית · את ירושלם ואת · והארץ תענה את הדגן · ועיפה פילגש כלב · ויעש חירום את הסירות דד"ה · ובשנת שמנה עשרה · חבול חבלנו:

רדק

כל אלה · כל אלה הבתים שזכר שבנה בית יי' וביתו ובית המשפט ובית בת פרעה וחצרותיהם כלם היו בנוי' באבנים יקרות כלומר טובות ממחצב כמו שפירשנו למעלה: כמדות גזית · אבן גזית היה ידוע מדתו ביניהם כמו שאמרו ר"ז"ל שהיה מדת גזית חמשה טפחים: מגררות במגרה · מגרה הוא המיסור שהיו פני האבנים חלקות וישרות יותר כשהיו מגררות במגרה ממה שהיו אם היו נפסלות במקבות ופירו' מבית ומחוץ כי שני הפני' היו מגוררות: וממסד עד הטפחות · והיו שם אבנים ישרות וחלקות כן מן היסוד עד שמי קורה ונקרא מקו' הנחת הקורות טפחים כי האבנים שמניחין ראשי הקורות עליהם יוצאים חוץ לכותל כמדת טפח מבית ומחוץ ותכונת הבנין היה גם כן מחוץ לבית עד החצר הגדולה אבל החצר הגדולה היה בנין אחר כמו שאמ' באבני שלשה טורים וטור כרותו' ארזים: ומיוסד אבנים · היה הבנין הזה מיוסד באבנים טובות וגדולות שהיו אבני' מעשר אמות ואבנים משמנה אמות אבל מן היסוד ולמעלה היו אבני' טובות אבל לא גדולות כמדת היסוד אלא במדת הגזית ור"ז"ל אמרו כי אלו אבני עשר אמות ואבני שמנה אמות היו איצטוכיות יוצאות חוץ לכותל בולטות מ מבפנים לבית ואמ' אבני עשר ואבני שמנה שאלו ככנסות ואלו יוצאות ומן היוצאות היו עולות לגדולות ששם היו יושבים זקני כהונה שלא היו מכניסין מטות למקדש ופרחי כהונה היו יושבים אים על כסותו לארץ: ולחצר · בניין החצר הגדולה כמו שאמר למעלה ויבן את החצר הפנימית וגו' וכן עשה לבנין הבית כבניין הזה: ממטה נפתלי · הוא היה ממטה נפתלי ואמו מבנות דן כמו שאמר בדברי הימים בן אשה אלמנה מבנות דן ומה שאמר ואביו איש צרי שהיה גר בצור כמו עובד אדום הגתי כי לוי היה ולפי שגר בגת קראוהו גתי וכוריקריאתו מלרע: חרש נחשת · הוא או אביו גם כן היה חרש נחשת ורבותינו ז"ל שתכו מזה כי חייב אדם להתעסק באומנו' אביו לפיכך הזכיר הכתוב אביו כינס כן הוא היה אומן ובנו למד אומנותו ומה שאמר בן אשה אלמנה להודיע כי מת בעלה אבי חירם לפיכך לקח שלמה בנו כי גם הוא היה אומן טוב ומה שאמר חרש נחשת לעשות כל מלאכה בנחשת ובדברי הימים אומר יודע לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובברזל וגו' שמה ספר כל אומנו' שהיה לו והנה לא ספר אלא מלאכת הנחשת כי לאותה מלאכה היה צריך לו שלמה כמו שאמר מעשה את העמודים והכותרות והמכונות והכיורות והים והיעים והמזרקות כלם כלי נחשת היו: ויצר · אמר ויצר לפי שצורתם עשה בקרקע שהתיכם בו: שמנה עשר אמה · ובדברי הימים אמות שלשים וחמש אורך מה שאומר בדברי הימים הוא אומר על מדת שני העמודים כאחד בעת היציקה שהיו שוכבים לפי' אמר שמה אורך והנה אמר קומה כשהעמידם וקומת העמוד האחד היה שמנה עשרה וכן העמוד השני הנה שלשים ושש בין שניהם ומה שאמר שלשי' וחמש האמה האחת היה נכנס חצי אמה מכל עמוד בתוך הכותרת לפיכך לא אמר אלא שלשים וחמש והעמודי' האלה היו חלולים כמו שאומר בסוף ירמיהו ועביו ארבע אצבעות נבוב ומה שאומר וחוט שתים עשרה יסוב את העמוד השני הוא הדין לראשון והקומה שזכר לראשון זהו' הדין לשני אלא אחז הכתוב דרך קצרה והוא אחד משלשים ושתים מדות שהתורה נדרשת בהן וכן אמר בסוף ירמיהו שמנה עשרה אמה בקומת העמוד האחד וחוט י"ב יסובנו ואמ' בסוף וכן לעמוד השני וכו' תרגם יונתן הפסוק הנה תמני עסרי אמין רומיה דעמודא חד וחוט משח תרתין עסרי אמין מקיף ליה וכן לעמודא תנייכא ומדת הקף העמוד היה שתים עשרה אמה וזהו שאמר וחוט שתים עשרה אמה יסוב את העמוד: ושתי

רשי

ובית יעשה לבת פרעה · עלה בלבו לעשות בית לבת פרעה: כאולם הזה · כמעשה האולם הזה: כל אלה · כל האבנים האלה עשויים כבידות: כמדת גזית · כמדת אבני גזית מדה אחת היתה לאבני גזית במדיני' : וממסד עד הטפחו' · בגובה היה הבניין הזה כסוי באבני גזית האלה מן היסוד עד שמי קורה: ממסד · לשון יסוד: הטפחות · שמי קורה כמן ומיניה טפחה שמים: ומחוץ · לצד החוץ היה כל מסך הקירות באבנים הללו עד החצר הגדולה: ומיוסד אבנים גדולות · והיסוד שבתוך הקרקע היה של א אבנים גדולות יותר ממדת גזית: ומלמעלה אבני' יקרות · ומלמעלה ליסודו' היו אבנים יקרות עד ה הטפחות כמו שאמור למעלה: וארז · וחפי נסרין דארזא כמו שאמר וספון בארז: שלשה טורי גזית · החומה עשויה שלש נדבכין של אבנים ונדבך של עץ עליהם: חרש · אומן: וימלא את החכמה ואת התבונה ואת הדעת · שלשה כלי אומנות שהעולם נברא בהן שנ' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בדעתו תהומו נבקעו בשלשתן נבנה הבית: את שני העמודים · שהעמיד באולם יכין ובועז: שמנה עשרה אמות קומת וגו' · ובדברי הימים הוא אומר שלשים וחמש אמה קומתן שיכן שניהם כאחת והאמה החסרה אומר אני חצי אמה היתה לכל אחד בראשו שאינה דומה למלאכת שאר העמוד כמו שאמור למעלה בבניין ועל ראש העמודים מעשה שושן: וחוט

רלבג

ובית יעשה לבת פרעה · ר"ל וכן הבית שהיה עושה לבת פרעה היה מעשהו כמעשה האולם הזה והוא אולם המשפט שהיה כל קירקעו ספון בארז: כל אלה אבנים יקרות כמדות גזית · הנה היתה מדת אבן גזית מוגבלת וידועה אצלם: מגוררות במגרה מבית ומחוץ · ר"ל שהאבנים האלה להחליקם יותר היו מגוררות במגרה והוא חרב פגום מאד שי"א בלע' כי הוא ישאיר האבן חלקה מאד ושלמה והיה זה באלו האבנים בשני שטחיהם הנראים האחד מבפנים והאחר נראה מבחוץ: וממסד עד הטפחות · ר"ל מאבני היסוד עד אבני הכותל הנראי' שידקדקו בשיעורם למדדו בטפחות והם כל אבני הכותל הנראים כלם היו בזה האופן או אמר עד הטפחות כי בטור העליון אשר עליו תושם התקרה יוציאו האבנים יותר מהשאר כמדת טפח או יותר מעט ר"ל שישימום שם נוספות בפנים וזה מבואר בבניינים היפים והשלמים: ומחוץ עד החצר הגדולה · מחוץ לבית עד החצר הגדולה היו כל האבנים אשר בבנין עשויות בזה האופן ויהיה הרצון באמרו כל אלו האולמים והבתים שזכר אחר זכרו בית יער הלבנון: ומיוסד אבנים יקרות · ר"ל שאבני היסוד היו גדולות יותר מאבני גזית כי היו בהם אבנים של עשר אמות ושל שמנה אמות · ולמעלה מן היסוד היו אבני' יקרות כמדת גזית והיה ספון בארז בתקרה או היה שם באהלים כרותות אבנים עם האבנים ההם: וחצר הגדולה סביב וגו' · ר"ל שהחצר הגדולה אשר בה בית המלך היא מוקפת סביב חומה שלשים טורים אבני גזית וטור כרותות ארזים עליהם וכן היה לחצר בית יי' הפנימית כמו שקדם וכן היה לאולם הבית ר"ל האולם אשר לפני ההיכל והדביר: וישלח המלך שלמה ויקח את חירם וגו' · זכר שאביו גם כן היה חרש נחשת ולזה היה הבקיאות לו יותר בזאת המלאכה: ויצר את שני העמודים · ר"ל שהוא עשה צורתם מפני עשותו הדפוס שבו השליך הנחשת אחר שהתיכו: שמנה עשרה אמה קומת העמוד האחד · בספר דברי הימים התבאר שקומת שניהם היתה שלשים וחמש אמות ויחסר מזה אם כן אמה · ואפשר שנאמר שלא דקדק בזה כמו שלא דקדק בכמו האופן הזה במקומות רבים שאמר על דוד בחברון מלך שבע שנים וששה חדשים ובירושלם מלך שלשים ושלש שנה ובמקום אחר אמר כי הימים אשר מלך דוד הם ארבעים שנה: וחוט

רשי

וחוט שתים עשרה אמה יסוב העמוד השני. לימד שהיה ד' אמות על ד' אמות עגול שכל שיש בהיקפו שלשה טפחים יש בו רוחב טפח: ועביו ארבע אצבעות. והוא חלול מפרש בסוף ספר ירמיה והרי זה מקרא קצר פירוש אורכו של אחד וילמד השני ממנו ופירש היקפו של שני וילמד ממנו הראשון וכן תירגם יונתן וחוט משח תרתין עסרי אמין מקיף ליה וכן לעמודא תנינא: ושתי כותרות פומיי"לש בלע"ז: מוצק: טריסגיט"יר בלע"ז: חמש אמות קומת הכותר' האחת. ובסוף הספר הוא אומ' שלש אמות שכינו במשנת ארבעים ותשע מדות שתי אמות התחתונות של כותרות היו שוות לעמוד שלא היה בהן צורה ושלש העליונות היו שרפות לחוץ מוקפות צורה שנא' שבכים מעשה שבכה כמין לולבין של דקל היו מוקפות ולמ' הכי שלא מנה אותן שתי אמות התחתונו' בסוף הספר לפי שהיו שוות לעמוד והעמוד נחשב בכותרת שתי אמות: שבכים מעשה שבכה. השבכות שהיו להן דומות כמין כיפה שקורין קוייפ"א מעשה שבכה מוקפות היו צורות של לולבי דקל כמו ועל שבכה יתהלך וגדילים היו להם כמעשה שרשרות: שבעה לכותרת האחת. שבעה לולבין היו להיקף אחד לשבכה אחת ושני טורים של רימונים ושל נחושת הרימונים תחובים בשרשרת המקפת את הכותרת כך מפורש בדברי הימים ובמשנת ארבעים ותשע מדות: לכסות את הכותרת אשר על ראש הרימונים. הרי זה מקרא מסורס לכסות הרימונים את הכותרת אשר על הראש וכן היו הכותרות עשויות לפי סדר משמעות המקראות כמין שני אגנים היתה כל אחת אגן התחתון בית קיבולו למעלה והוא קרוי גולה כמו שאמור בענין וגולות הכותרות ותרגמו יונתן אגני קרנותא העליון כפוי על התחתון בית קיבולו למטה היא הקרוייה שבכה כמה שנאמ' בענין זה והשבכות שתים לכסות את שתי גולות הכותרות כמגלת רחבה במקום הדבק ומשופעת ועולה ומשופעת ויורדת והוא קרוי בטן וכן ת"י מלעומת הבטן לקבל דובקא וגובה שתי האגנות האלה ארבע אמות וזהו שאמ' מעשה שושן באולם ארבע אמות מצויירות היו גם כמין פרחי שושנים כדרך הציורין בכותל האולמות ארבע אמות גובה והאמה החמשית היא כותרת קטנה למעלה מן הגדולה הוא שנ' וכותרות על שני העמודים: גם ממעל מלעומת הבטן. שהוא לעבר השבכה בסוף השבכה בשוליה הוא באמצע במקום הדבק שעל השבכה מדובקת בגולה אשר תחתיה: והרימונים מאתים. רימוני' עשויין שני טורים סביב מחוררים בשלשלת ומקיפין את השבכה על הכותרת השנית אף זה מקרא קצר על האחת וכן על השנית: ועל ראש

רדק

ושתי כותרות עשה. פירוש עטרות כמו כתר מלכות ותרגומו קרונתון: מוצק נחשת. הכותרות היו נחשת מותך כלומ' שהתיכו הכותרות כמו שהתיכו העמודי': חמש אמות קומת הכותרת האחת. ובסוף זה הספר אומר וקומת הכותרות שלש אמות אמרו רבותי' ז"ל שתי אמות התחתונות של כותרות היו שוות לעמוד שלא היה בהן צורה ובלם ושלש ע עליונו' הן כפרדות לחוץ מוקפות שבכים מעשה שבכה כמו לולבי דקל היו מוקפי' לפיכך לא מנה בזה הספר בסוף אלא השלש אמות העליונות שהיתה בהם השבכה לפיכך אמר בסמוך ושבכה ורמונים של הכותרות סביב: לכסות את הכותרות. אינו אומר שהשבכה האחת היתה לכסות שתי הכותרו' אלא פי' על השבכה האחת משתי השבכות שהיו מכסות את ה הכותרות: אשר על ראש הרמונים. היאך היה זה והלא הכותרות היו על ראש העמודים והרמונים על הכותרו' ויש ספרי' שכתוב בהם אשר על ראש ה העמודים טעות הוא כי המסרת אומרת ראש הרמונים לית כ כותיה הנה כי זה לבדו ראש ה הרמונים והשאר ראש העמודים אם כן אפשר שגם על ראש הרמונים היו כותרות אחרות: וכן עשה לכותרת השנית. שני טורים רמוני' על השבכה לצורך הכותרת לכסותה כמו שעשה באחרות: מעשה שושן באולם. על הכותרות שהיו על ראש ה העמודים היה עליהם מעשה שושן ארבע אמות למעלה כנגד האולם שהיא הכיפה וזהו שאמ' גם כן למטה ועל ראש העמודים מעשה שושן ויונתן תרגם עובד שושנתא לקיט באולמא וכן תרגם פרח שושן לקיט שושנתא: מלעומת הבטן. כנגד המקום האמצעי אשר לעבר השבכה היו כותרות אחרות מלעיל לאותו המקום ויונתן תרגם מלקבל דיבקא: מאתים טורים סביב על הכותרת השנית. והוא הדין לראשונה כי ארבע מאות רמונים היו בין שני העמודים כמו שאומר למטה ומה שאומר מאתים טורים לא שהיו הטורים מאתים אלא הרמונים היו מאתים לשבכה האחת והיו שני טורים סביב בכל טור מאה וזהו שאמר בדברי הימים ויעש רמוני' מאה ויתן בשרשרות והם השרשרות שעשה לכותרות וכן מה שאמ' בספר ירמיה כל הרמונים מאה על השבכה בטור האחד ר"ל וכן בטור השני מאה והנה הם מאתים בשבכה האחת ומאתים בשבכה האחרת ומה שאמר שם תשעים וששה רוחה אומר כי תשעים וששה מן המאה אשר היו בטור האחד היו מיוחדות סביב לעבר אחד והארבע מיוחדות לעבר אחר גם כן סביב: לאולם

האחת ג' קמצין וסי' נמסר בסדר תרומה: השבכה י"ג חס' ה"א בריש תיבותא וקרינן וסי' נמסר בספר שמואל חלק ב' סימן כ"ג:

וְחוּט שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה אַמָּה יָסֹב אֶת־הָעַמּוּד הַשֵּׁנִי׃ וּשְׁתֵּי כֹתָרֹת עָשָׂה לָתֵת עַל־רָאשֵׁי הָעַמּוּדִים מֻצַק נְחֹשֶׁת חָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמַת הַכֹּתֶרֶת הָאֶחָת וְחָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמַת הַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ שְׂבָכִים מַעֲשֵׂה שְׂבָכָה גְּדִלִים מַעֲשֵׂה שַׁרְשְׁרוֹת לַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים שִׁבְעָה לַכֹּתֶרֶת הָאֶחָת וְשִׁבְעָה לַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ וַיַּעַשׂ אֶת־הָעַמּוּדִים וּשְׁנֵי טוּרִים סָבִיב עַל־הַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָרִמֹּנִים וְכֵן עָשָׂה לַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ וְכֹתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים מַעֲשֵׂה שׁוּשַׁן בָּאוּלָם אַרְבַּע אַמּוֹת׃ וְכֹתָרֹת עַל־שְׁנֵי הָעַמּוּדִים גַּם־מִמַּעַל מִלְּעֻמַּת הַבֶּטֶן אֲשֶׁר לְעֵבֶר שְׂבָכָה וְהָרִמּוֹנִים מָאתַיִם טֻרִים סָבִיב עַל הַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃

ל' חס' ול"א תירה · ל' נ' מ"ל ויעש שרשרות ל' בו ודין · ל' רכתי' · ג' קמצין וכל אסף דכו' במ"ב · ב' למכנה וכל שושן חבירה דמל · ל' · השבכה ק' : ל' מ"ל בכיו' וכל סתר קריא' דכו' מ"ל בנ"ב חס'

וְחוּט מְשַׁח תַּרְתֵּין עַסְרֵי אַמִּין מַקִּיף לֵיהּ וְכֵן לְעַמּוּדָא תִּנְיָנָא׃ וְתַרְתֵּין קְרוֹנְתְּוָן עֲבַד לְמִתַּן עַל רֵישׁ עַמּוּדַיָּא מַתָּךְ נְחָשָׁא חָמֵשׁ אַמִּין רוּמָהּ דִּקְרוֹנְתָּא חֲדָא וְחָמֵשׁ אַמִּין רוּמָהּ דִּקְרוֹנְתָּא תִּנְיָתָא׃ סְרִיגָן עוֹבַד סְרִיגָא קְלִיעָן עוֹבַר גְּדִילָן לִקְרוֹנְתְּוָן דְּעַל רֵישׁ עַמּוּדַיָּא שַׁבְעָא לִקְרוֹנְתָּא חֲדָא וְשַׁבְעָא לִקְרוֹנְתָּא תִּנְיָתָא׃ וַעֲבַד יָת עַמּוּדַיָּא וּתְרֵין סִדְרִין סְחוֹר סְחוֹר עַל סְרִיגְתָּא חֲדָא לְכַסָּאָה יָת קְרוֹנְתְּוָן דְּעַל רֵישׁ רִימּוֹנַיָּא וְכֵין עֲבַד לִקְרוֹנְתָּא תִּנְיָתָא׃ וּקְרוֹנְתְּוָן דְּעַל רֵישׁ עַמּוּדַיָּא עוֹבַד שׁוֹשַׁנְתָּא לָקִיט בְּאוּלָמָא אַרְבַּע אַמִּין׃ וּקְרוֹנָתָ עַל תְּרֵין עַמּוּדַיָּא אַף מִלְּעֵילָא מִלְּקָבֵיל דִּבְקָא דִּי לְעִבַר סְרִגְתָּא וְרִימּוֹנַיָּא מָאתָן סִדְרִין עֲבִידִין לֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר עַל קְרוֹנְתָּא תִּנְיָיתָא׃

רלבג

וחוט שתים עשרה אמה יסוב את העמוד השני. מזה יתבאר כי קוטר עגול העמוד היה כמו שלש אמות וארבע חמישיות אמה בקירוב והנה התבאר בספר ירמיה כי העמוד היה חלול והיה עביו ארבע אצבעות: ושתי כותרות עשה לתת על ראשי העמודים מוצק נחשת. ר"ל שהתיך נחשת ועשה לתת על ראש העמודים מוצק נחשת כצורת שני כתרים דבוקים זה בזה כל אחד מהם כצורת אבן ומצד אחד היה נכנס בהם העמוד. והנה אמר בזה המקום שקומת הכותרת היתה חמש אמות ובסוף זה הספור אמר שקומתה היתה ג' אמות וזה ראיה ששתי אמות התחתונות היתה כמו מלאכת העמוד והיה העמוד הנכנס בהם ומזה יתבאר שרוחב הכותרות גדול מעמקם כי זה רחבם היה מוסיף על רחב העמוד ורחב העמוד הוא שלש אמות וארבעה חומשי אמה בקירוב כמו שקדם: שבכים מעשה שבכה. הוא מעשה רשת קרספינ"ה בלע"ז והיתה מקפת כל הכותרת ממעל ומתחת: גדילים מעשה שרשרות לכותרות. הם טרינ"אש בלע"ז והיו מוקפים מהם שבעה על כל שבכה: ויעש את העמודים ושני טורים סביב על השבכה האחת. אחשוב שהעמודים האלו היו טורים עומדים בגובה בשבכה ואילו העמודים היו קבועים בשבכה בשני גדילים ממנה ביותר רחב וכאשר נמשך אחריו משבעה גדילים אשר בכל שבכה והיה זה לכסות את הכותרת אשר על ראש העמודים והיא האבן העליונה והנה תהיה אות וי"ו במלת ושני טורים כפ"א רפה בלשון ישמעאל והרצון בו ויעש את העמודים שני טורים או ירצה בזה שכבר עשה את העמודים בשבכה באופן שזכרנו ועשה אותם שני טורים והכונה אחת ממה שזכרנו קודם: וכותרות אשר על ראש העמודים. ר"ל שכבר עשה זה בכותרות אשר על ראש העמודים והם האגנות העליונות ציור שושנים ופרחים היו עולים על ראש הכותרות באולם ארבע אמות ואחשוב שזה הציור היה כעשה בשני טורי העמודים היוצאים מן השבכה כי העמודי' ההם היו גבוהים על ראש הכותרת והיה בהם צורת פרחים ושושנים: וכותרות על שני העמודים וגו' יהם הכותרות התחתונות ר"ל האגנים התחתונים המביטים אל העמודים הגדולים וירצה בזה שכמה שהיה מהם מביט לעמודים היה טור רמונים וגם ממעל למקום ההוא מלעמת הבטן והוא אמצע דבוק שתי האגנות כי המקום ההוא בלתי רואה העמודים היה טור רמונים. והנה היה בכל טור מהם מאה רמונים כמו שכתוב בספר דברי הימים באמרו ואת הרמונים ארבע מאות לשתי השבכות שני טורים רמונים לשבכה האחת לכסות את שתי גלות הכותרות אשר על פני העמודים. והנה הרמונים תלויים בשרשרות כמו שנזכר שם ודמה שהשרשרות שהיו שבעה לכל כותרת היו שלשה בגלה העליונה ושלשה בגלה התחתונה והאחת במקום דבוקם והיא היתה לעמת הבטן. והנה אמרו בזה המקום כי הרמונים היו מאתים טורים סביב אין הרצון בו שיהיו מאתים טורים כי זה אינו כמו שזכרנו אך הרצון בזה שהרמונים היו מאתים טורים סביב ר"ל שהיו מסודרים בשני טורים סביב: ויקם

רדק

לאולם ההיכל · כמו באולם ההיכל וכמוהו כי אים הרגתי לפצעי בפצעי ואחרים זולתו : יכין · מה שקרא שם לעמודים לסימן טוב לפי שהיו בכניסת הבית קרא להם שמות לסימן טוב לאחד יכין לשון הכנה שיכון הבית לעולם כמו שאמ׳ כירח יכון עולם ובועז לשון עוז והיא מלה מורכבת בו עז כלומר שיתן האל בו עוז וקיום כמו שנאמר יי׳ עוז לעמו : ותתום · לפי שהיו בהם מלאכות רבות וציורים רבים כמו שכתוב אמר עם כל זה שלמה מלאכת העמודים : ויעש את הים מוצק · כלומ׳ מותך בצורתו כמו שהיתה כן התיכו בדפוס בקרקע אלא שהקיפו בקורנס כמו שעשו הכלים : עשר באמה · שהיה רחבו עשר אמות והקיפו שלשים אמה יסוב אותו וכל שיש ב בהקיפו שלשה טפחים יש בו רוחב טפח : ופקעים · ת״י וצורת ביעין ובדברי הימי׳ ודמו׳ בקרים אב״ גופם היה עגול כדמות בצים ופניהם היו דמות פני בקרים ומה שאמר מתחת לשפתו איננו אומר מתחת לשפתו ממש אלא מתחת לשפתו רחוק משפתו שתי אמות כי חמש אמות היה קומת הים והשתי׳ אמות העליונות היו חלקות שלא היו בהם צורות ב בקרים ובאותן שתי אמות היה הים עגול ומתחת אותם שתי אמות היה הים מרובע השלש התחתונות ולהם היה צורת בקרי׳ וזהו שאמר עשר באמה מקיפים את הים פירוש עשר באמה לכל רוח הנה היה רבוע הים ארבעי׳ אמה בעגולו מלמעלה שלשים אמה כך פירשו רבותינו ז״ל וכן נראה משפט הפסוק : יצוקים ביצוקתו · הבקרים היו יצוקים ביציקת הים כאחד לא שחוברו אחר כך ויצוקתו שם ואמר ממנו. יצוקה בשקל מלוכה גדולה : עומד על שני עשר בקר · גם זה הפסוק מעיד כי הים היה מרובע מתחת שהיה מונח לו ארבע רוחות כנגד מרובע ובכל רוח היה שלשה בקר שהיה הים עומד עליהם ופני הבקרים אל הרוחות ואחוריהם מרובעים : ושפתו · תרגם יונתן וסיפתיה כעובד שפת כס סגלגל לקיט כמוסכתא : אלפים בת יכיל · ובדברי הימים אומר מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל פירשו רבותינו ז״ל אלפים בלח ושלשת אלפים ביבש וכן תרגם יונתן תרין אלפין ביתין ברטיבא מחסיל כי כל כלי שעמקו חצי רחבו גודשו משפתו ולמעלה הוא שליש ממה שמכיל הכלי עד שפתו לפיכך היה הים מחזיק אלפים

רשי

ועל ראש העמודים מעשה שושן · חצי אמה בראש כל אחד היה כותלורק כמין ומאר העמוד שביו ארבע אצבעו׳ כבוב לכך לא כמנית אותה אמה ביציקת העמודי׳ בדברי הימי׳ לפי שלא היתה שוה למלאכת העמוד : עשר באמה משפתו עד שפתו : באמצעיתו שכל רוחב כלי עגול באמצעיתו הוא : וקו שלשי׳ באמה · זהו שאמר כל שיש בהיקפו שלשה טפחים יש בו רוחב טפח היקפו שלשים ורחבו עשר ומתוכו הוא מודד : קומתו · עומקו ובדברי הימים הוא אומר שעמאו לרחיצת הכהנים ל לטבול בתוכו : ופקעי׳ · גלף צורת ביעין תרגם יונתן : מתחת לשפתו · בשלש אמות תחתונות שהיו מ מרובעות שכך שנינו בגמרא דעירובין שלש תחתונות מרובעות ו ושתים עליונות עגולות ואי איפשר לן להכיל אלפים בת שהם מאה וחמשים מקוה טהרה ארבעים אלא בענין זה כמו שפירשו ר׳ רבותינו בעירובין ו ועליונות מרובעות ו והתחתונות עגולות אי אפשר לומר דכי׳ כתיב עגול סביב מ משפתו לכך הוא אומ׳ בפקעים הללו עשר באמה מקיפין את הים סביב שבמקום ריבועו והיקפו ארבעי׳ אמה עשר אמה לכל רוח אבל במקו׳ עיגולו אי איפשר לומר עשר באמה סביב : שני טורים הפקעים יצוקי׳ ביצוקתו · הכל מוצק יחד לא שחבר לו את הפקעי׳ אח׳ יציקתן על ידי מסמרו׳ או על ידי דבק שקורין שולדור״א בלע״ז : וכל אחוריהם · של בקרים הללו ביתה אל תחת הים היו אחוריה׳ פונים פנים שבצפון לקראת שבדרום ושל מזרח כנגד של מערב : ועביו טפח · שוליו ודופנותיו אלא שעל פיו היה דק ומרוקע ומרודד כמעשה שפת כוס שעושין בו ומצוייר פרח ושושן : אלפים בת · משת אלפים סאין שהבת בת שלש סאין שכאמ׳ האיפה והבת תוכן אחד כמנאו חמשים ומאה מקוה טהרה הארבעים מאות מאה מקוואות והעשרים מאות חמשים מקוואות ואף כשתחלוק הכל לפי מדה שעיערו חכמים אמה על אמה ברום שלש אמות למקוה תמצאנו כן שלש אמות המרובעות מאה מקוואות ולשתים העגולות חמשים מקוואות שהמרובע יתר על העיגול ריבוע ובדברי הימים כתי׳ הים שלשת אלפים ופירשו רבותינו במרת היבש שהגודש היה שליש בבית הקיבול : שלש

וקוה ג׳ כתיב ה׳ בסוף וסימ׳ ויצא עוד קוה המדה · ויעש את הים מוצק · לכן כה אמר יי׳ שבתי לירושלם ברחמי׳ : והים ו׳ בקריאה וסימ׳ והים הגדול וגבול דיהושע · ראו הפלתי לכם דיהושע · והים בקעת לפניהם · והים

תרגום		מקרא
וְאָקִים יַת עַמּוּדַיָא לְאוּלָמָא דְהֵיכְלָא וְאָקִים יַת עַמּוּדָא מִימִינָא וּקְרָא יַת שְׁמֵיהּ יָכִין וְאָקִים יַת עַמּוּדָא מִסְמָלָא וּקְרָא יַת שְׁמֵיהּ בּוֹעַז :	ו׳ וכתי׳	וַיָּקֶם אֶת־הָעַמֻּדִים לְאֻלָם הַהֵיכָל וַיָּקֶם אֶת־הָעַמּוּד הַיְמָנִי וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יָכִין וַיָּקֶם אֶת־הָעַמּוּד הַשְּׂמָאלִי וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ בֹּעַז :
וְעַל רֵישׁ עַמּוּדַיָא עוֹבַד שׁוֹשַׁנְתָּא וּשְׁלִימַת עִיבִידַת עַמּוּדַיָא :	ל׳ הסכה	וְעַל רֹאשׁ הָעַמּוּדִים מַעֲשֵׂה שׁוֹשָׁן וַתִּתֹּם מְלֶאכֶת הָעַמּוּדִים :
וַעֲבַד יַת יַמָּא מַתָּךְ עֲסַר אַמִּין מִסִּפְתֵיהּ עַד סִפְתֵיהּ סַגְלְגַל סְחוֹר סְחוֹר וְחָמֵשׁ אַמִּין רוּמֵיהּ וְחוּט מְשַׁח תְּלָתִין אַמִּין מַקִּיף לֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר :	וקו ג׳ כ׳ י׳ / ל׳	וַיַּעַשׂ אֶת־הַיָּם מוּצָק עֶשֶׂר בָּאַמָּה מִשְּׂפָתוֹ עַד־שְׂפָתוֹ עָגֹל סָבִיב וְחָמֵשׁ בָּאַמָּה קוֹמָתוֹ וְקָוֶה שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה יָסֹב אֹתוֹ סָבִיב :
וְצוּרַת בֵּיעִין מִלְּרַע לְסִפְתֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר מַקְּפִין לֵיהּ עֲסַר אַמִּין מַקְּפִין יַת יַמָּא סְחוֹר סְחוֹר תְּרֵין סִידְרִין דְצוּרַת בֵּיעִין מַתְּכִין בְּאַתְּכוּתֵיהּ :	ל׳ חס׳ וה״ה / ח״ל / ל׳ ותכר׳ דה״ה / ל׳ · ל׳	וּפְקָעִים מִתַּחַת לִשְׂפָתוֹ סָבִיב סֹבְבִים אֹתוֹ עֶשֶׂר בָּאַמָּה מַקִּפִים אֶת־הַיָּם סָבִיב שְׁנֵי טוּרִים הַפְּקָעִים יְצֻקִים בִּיצֻקָתוֹ :
קָאִים עַל תְּרֵי עֲסַר תּוֹרִין תְּלָתָא אַפֵּיהוֹן לְצִיפּוּנָא וּתְלָתָא אַפֵּיהוֹן לְדָרוֹמָא וּתְלָתָא אַפֵּיהוֹן לְמַעְרְבָא וּתְלָתָא אַפֵּיהוֹן לְמַדִינְחָא וְיַמָּא מְתַקַּן עִילָוֵיהוֹן מִלְּעֵילָא וְכָל אֲחוֹרֵיהוֹן לְגָיו :	י׳ / ל׳ / ל׳ / י׳ / ג׳ · ג׳	עֹמֵד עַל־שְׁנֵי עָשָׂר בָּקָר שְׁלֹשָׁה פֹנִים ׀ צָפוֹנָה וּשְׁלֹשָׁה פֹנִים ׀ יָמָּה וּשְׁלֹשָׁה ׀ פֹּנִים נֶגְבָּה וּשְׁלֹשָׁה פֹּנִים מִזְרָחָה וְהַיָּם עֲלֵיהֶם מִלְמָעְלָה וְכָל־אֲחֹרֵיהֶם בָּיְתָה :
וְסוּמְכֵיהּ פּוּשְׁכָא וְסִפְתֵיהּ כְּעוֹבַד שְׂפַת כַּס סַגְלְגַל לְקִיט בְּשׁוֹשַׁנְתָּא תְּרֵין אַלְפִין בֵּיתִי בִּרְטִיבָא מְחַסִּיל :	ב׳ ועל ראש העמודים	וְעָבְיוֹ טֶפַח וּשְׂפָתוֹ כְּמַעֲשֵׂה שְׂפַת־כּוֹס פֶּרַח שׁוֹשָׁן אַלְפַּיִם בַּת יָכִיל :

לרחצה הבהנים בו׳ · והים עליהם מלמעלה · כל הנחלים הולכים אל הים : אחוריהם ג׳ וסימ׳ וכל אחריהם ביתה · וחברו · ופניהם קדמה והמה משתחוים :

רלבג

ויקם את העמודים לאולם ההיכל · ר״ל שהקימם בו ולא היו נעשים · והנה קרא שם העמוד הימני והוא אשר לפאת דרום יכין ושם העמוד אשר לפאת צפון קרא בועז כאילו העיר בזה על סוד גדול מהכוון מענין כלי בית המקדש כמו שאחרנו מעניניהם בספר ואלה שמות והוא ידוע כי הש״י שם בטבע בתקופות הארבעה רושם להויות הנפלות והתקופות השתים אשר הצמח בהם דרומי׳ הם מכינות ההויות ובתקופות הנאחרות יהיה הטבע חזק ועז לעשות פעולותיו וזה מבואר נגלה בנמחים כי הם יקחו רושם מאלו התקופות יותר ממה שיקחו מהם הב׳ ולזה סמך אל זה הענין משמות העמודים שבראש העמודים מעשה שושן והנה כבאר זה באור יותר בב״ה בזכרנו התועלות המגיעים מזה : ויעש את הים מוצק וגו׳ הנה התבאר בספר דברי הימים כי הים היה מוכן לרחצה לכהנים בו וכדי שלא יהיו המים שאובין בריכים אנו שרגלי הבקרים היו נקובים מלמטה והיו המים באים שם מלמטה נובעים מהקרקע ונכנסים שם · והנה זכר שהיה רחב הים משפתו ע׳ שפתו עשר אמות והיה עגול סביב והיה חמש אמות קומתו · והנה אמרו שקו שלשים באמה יסוב אותו סביב הוא על דרך קירוב כי ההיקף בעגול הוא מוסיף על שלשה בשעור בקוטר כמו שביעית הקוטר בקירוב מעט ואם אמרנו שמדת הקו הסובב היא לקוחה בחלל הים הנה יהיה יותר קרוב אל האמת אך יהיה בו קירוב מעט כי עביו היה טפח ולזה יהיה קטר אלו עשר אמות פחות שליש אמה ויהיה היקפו בקירוב יותר על שלשים אמה אמה ושליש אמה : ופקעים מתחת לשפתו סביב · הם כמו צורת ביצים כמו שזכרנו במה שקדם והיו מהם עשר באמה בדרך שהיו מהם בכל ההיקף שלש מאות ולזה היו מהם בשני הטורים שש מאות והם היו יצוקים ביציקת הים שם לא שיהיו שם מסובבים אחר כן אך בהתכת הים נעשו עמה אלו הפקעים יחד ולפי שבספר דברי הימים כתוב תמורת הפקעים בקרי׳ הנה ידמה שהיה בכל פקע צורת ראש שור יבאו המים מפיו והנה אמרו רבותי׳ ז״ל שלא היה הים עגול אלא בשפתו אך מתחת היה מרובע וזה נתבאר להם מהשעור שהיה מחזיק שהוא אלפים בת והבת היא שלש סאין כאמרו האיפה והבת תוכן אחד להם ולפי שאמה על אמה ברום שלש אמות היא מחזקת ארבעים סאה כמו ששערו חכמים הנה תהיינה אלפים בת שהם ששת אלפים סאים ארבע מאות וחמשים פעם אמה על אמה ברום אמה והנה האמה גבוה מזה הים העגול אמה מהאמו׳ הנזכרי׳ כי הם כמו שבעים וארבע אמות בקירוב ולא יהיו בחמש אמות שבגובה הים כי אם שלש מאות ושבעים אמה בקירוב וזה פחות ממה שזכרנו שמנים אמה ולזה יתחייב שתהיינה קצת האמות מרובעות וכן מצאנו במכונה שהיתה מרובעת והיה בראש המכונה חצי האמה קומה עגול סביב ואמרו ז״ל ששלש אמות התחתונות היה בהם הים מרובע ובשתי אמות העליונות היה עגול ובזה יתאמת מה שזכרנו בקירוב ובזה יאות יותר מה שזכר מצורו׳ הבקר שהיה הים מונח עליהם שהיו מהם שלשה לכל רוח · והנה היו פני הבקר בחוץ כראשים ואחוריהם היו נסתרים תחת הים : ועביו טפח ושפתו כמעשה שפת כוס פרח שושן · שמצוייר בו פרח · והנה אמר בזה המקום אלפים בת יכיל ובספר דברי הימים אמר מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל ואמרו רז״ל שאשר נזכר בזה המקום הוא בלח אך ביבש יחזיק יותר מפני הגודש ויהיה אם כן גודש הים מחזיק כמו חצי השיעור שמחזיק הים וזה אפשר כשהיה הדבר הנגדש עולה על הים שיעור רב : ויעש

ושלש באמה קומתה · של מכוכ' לבד קומת האופן שהי' יושבת עליו אמה וחצי אמה ונבה המכוכה אמה וחצי ארבע באמה אורך וגו' האמה גובה היתה מרובעת אבל חצי האמה היתה עגולה שנאמר וברא̇ש המכוכה חצי האמה קומה עגול סביב ׃ מסגרות להם · ראיתי במשכת ארבעים ותשע מדות המסגרות כמין טבלאות

אלפים בלא שמתמלא עד שפתו ושלשת אלפים כיבם עם הנגדש משפתו ולמעלה והיס לא אמר למה עשה אותו ובדברי הימים אומר לרחצה הכהנים בו פירוש שהכהנים טובלים מטומאתן ובדברי רבותי' ז"ל והלא כלי היה ואין טבילה בכלים אמר רבי יהושע בן לוי אמת המים היתה נמשכת לו מעין עיטם והיו רגלי השור' פתוחים כרמוכים ׃

ומתחת ג' בקריא' וש"מ ומתחת זרועות עולם · ומתחת הלשכות האלה · ומתחת לאריות ׃

ויעש את המכנות עשר נחשת ארבע באמה ארך המכונה האחת וארבע באמה רחבה ושלש באמה קומתה ׃ וזה מעשה המכונה מסגרת להם ומסגרת בין השלבים ׃ ועל המסגרות אשר בין השלבים אריות בקר וכרובים ועל השלבים כן ממעל ומתחת לאריות ולבקר ליות מעשה מורד ׃ וארבעה אופני נחשת למכונה האחת וסרני נחשת וארבעה פעמתיו כתפת להם מתחת לכיר הכתפות יצקות מעבר איש ליות ׃ ופיהו מבית לכתרת ומעלה באמה ופיה עגל מעשה כן אמה וחצי האמה וגם על פיה מקלעות ומסגרתיהם מרבעות לא עגלות ׃ וארבעת האופנים למתחת למסגרות

ועבד ית בסיסיא עסרא דנחשא ארבע אמין אורכא דבסיסא חדא וארבע אמין פותיה ותלת אמין רומה ׃ ודין עובד בסיסיא גדנפין להון וגדנפין בין שליביא ׃ ועל גדנפיא דבין שליביא ציור אריון תורין וכרובין ועל שליביא כנתא מלעיל ומלרע לאריון ולתורין ס מרבק עובד כיבוש ׃ וארבעה גלגלי נחשא לבסיסא חדא וניסרין דנחש וארבע זויתיה כתפין להון מלרע לכיור כתפין מתכין כבבש עובד דיבוק ׃ ופומיה מגיו לקרונתהון ולעילא באמתא ופומיה סגלגל עובד כנתא אמתא ופלגות אמתא ואף על פומה קליעין וגדנפיהון מרבעין ולא סגלגלין ׃ וארבעא גלגליא למלרע לגדנפיא

מסגרו' להם המסגרו' מיר אופן ליד אופן האופן הכתוב בתוך האופן בנקב וקרוי אישיל בלע"ז וארבעת האופנים במכוכה מ מסגרות מכאן מארב' צדדין ובין זו לזו ארב' אמות רוחב ולמעלה קרני' כמו כסרים מול המסגרות והשלבים מן התחתוכה לעליוכה ומסגרות אחרות בין השלבים כמין מלאכת כרעי המטה של בני כפר שאוכן עגולי' שא פלט לצור בהם אריות וכרובים ואומר אני שהשלבים הללו כמין שליבות סולם כמין מ מקלות נחושת זקופין על המסגרו' התחתוכה בגוי' ושלמה בין מקל למקל מסגרות קבוע' משליבה לשליבה ויונתן כן תירגמו ס שליבה ׃ ועל המסגרות אשר בין השלבים · היו מצויירין צורות אריות וצורות בקרים וכרובי' על השלבי' ׃ כן · בסיס להושיב הכיור עליו מלמעלה למסגרת אשר על ראשם ומתחת לאריות ולבקר המרוקמין על המסגרות שבין השלבים ׃ לויות מעשה מורד · לויות כמין זכר וקבה מחוברין זה בזה ׃ מעשה מורד · מרדדין כמין רידוד טס דק ואין בולטין בעוביו ולא חקוקי' בשיקוע יונת' תירג' לויות מעש' מורד מדבק עובד כיבוש שול"הר' בלע"ז ׃ וארבעה אופני · שנים לפניהם ושנים לאחריהם כדרך העגלות הגדולו' ׃ וסרני נחשת · יונתן תירגם נסרין דנחשא הם הנסרים העליונים מול המסגרות קרני כמו נסרים ׃ וארבעה פעמותיו · של כן שעליה' כתפות להם בולטות למעלה מן הנסרים בזוית הכן ותחת הכיור היושב על הכן היו הכתפות יצוקות ללמד שמתוך הכן היו הכתפות יוצאות ביציקה אחת והכתפו' מחזיקות לכיור שלא יפול למטה לתוכו של כן ׃ מעבר איש לויות · מצד כל אחד מן הכתפות היו לזוית של זכר ונקבה מצויירות ׃ מעבר איש · כמו איש אל אחיו האמורים בכרובים ׃ ופיהו מבית לכותרת ומעלה באמה · פיהו של כן יוצא בתוך פיה של כותרת והכותרת הוא גג המכוכה עשוי כמין כובע משפע מכל צדדיו ובאמצע נקבעת נקב עגול אמה וחצי אמה רוחב בעגול וסביב אותו נקב כמין היקף מחיצה חצי אמה גובה סביב וכך מפורש למטה בענין שנאמר ובראש המכוכה חצי אמה קומה עגול סביב והוא קרוי פי הכותרת והכן מונח על אותו היקף ושולי הכן תחתיו תחובין בתוך פי ההיקף ולמעלה הימנו הוא בולט אמה וזהו שאמור כאן ופיהו מבית לכותרת ומעלה באמה ׃ ופיה עגול מעשה כן · ופיה של כותרת עגול דוגמת כן העגול ׃ אמה וחצי האמה · רוחבה בעגול וגם על פיה מקלעות צורת פרחים ׃ וארבעה אופנים מתחת למסגרות שהמסגרות אופן לאופן כמו שפירשתי ׃ ודות

המכונה היא מושב הכיור כמו שנאמר בכיור שעשה משה את הכיור ואת כנו ׃ מסגרות להם · לכל מכונה ומכונה עם' מסגרות שיסגר הכיור בתוכה ׃ השלבים · בדים כמין חונקי הסולם וכן אמרו בסולם הלך אחר שליבותיו וכן ת"י שליביא ׃ אריות · צורת אריות וצורת בקר וצורת כרובים שהם צורת אדם אלא שיש להם כנפים ׃ ועל השלבים כן ממעל · כן הוא מושב כמו מכוכה ס שהיתה מושב כיור וכן קטן מהמכונ' וית' מכונה בסיסא וכן כנתא וכן זה לא אמר מה היו מושיבין בו ואפשר שהיו מושיבין בו קיתון ׃ לוית מעשה מורד · לוית הוא מן ילוה אישי אלי והיוד תמור' וי"ו עי"ן הפעל והענין דבוק וכ"תי מדבק ור"ל כי אותן הצורות ההם בדי נחשת קטנים דבוקים זה בזה והיה מעש' מורד לא שהיה מותך מורד פירו' כמו רקוע תרגום וירקעו ורדידו ׃ וסרני נחשת · פי' כמו השוך וכ"תי ונסרין דנחש ועניכו כמו לוחות ׃ הכתפות יצוקות · לפי שהלויות היו מעשה רקוע אמ' כי הכתפות לא היו כן אלא מותכות היו ׃ מעבר איש לויות · מעבר כל איש ואיש מן הלויות היו הכתפו' ואיש זה פירושו כמו ופניהם איש אל אחיו וכן בירועת אשה אל אחותה ׃ ופיהו · פירושו כל אחד מהלויות ופיה פירושו כל אחד מהכותרות ׃ מעשה כן · כבר פירשנו מה הוא כן ׃ לא עגולות · מכל בריהן לא היה בהם שום עגול אלא מרובעות היו והוצרך לומר זה לפי שהיס היה מרובע מתחת ועגול ממעל ׃ ודות

רלבג

ויעש את המכונות · הנה היו המכונות משמשות להיות מושב הכיור והכיורים היו לרחצה בהם את מעשה העולה ידיחו בה כמו שנזכר בספר ד"ה · וזכר שכבר היה ארך המכונה בתחלה ד' אמות וככה רחבה ואולם קומתה היה שלשה אמות ׃ וזה מעשה המכונה · אחשוב שהמסגרות הם באופן המסגרת אשר סביב השלחן שתפש השלחן כמו כלי קבול והנה הצורה היתה לפי הנראה בעיני והיו מתחת המכונות ארבעה אופנים צורתם כמעשה אופן המרכבה ר"ל כמעשה אופן העגלות והיו בין האופנים כמו נסרים מנחשת נכבים עליהם ובארבעה קצותיהם היו כתפות מחוברות בהם או הנסרי' כדרך שיעשו האומנים בארגז' שהם עושים כתפות בארבע זויות הארגז יחוברו בהם הנסרים מקצה אל קצה והכתפות והנסרים היו עולים בגובה עד מקום מושב הכיור והבולט מהכתפו' היה מבפני' אך מבחוץ היה הכל מרובע ושוה ומחוץ מהלוחות אלו היה עושה כמין שלבים הם מעלות שלם היו מרקעים ויוצאים מהלוחות שהיו בגובה ושטחם נכחיי לשטח הקרקע ומהם יוצאים מסגרות שסבבם בגובה ועל המסגרות ההם עשה צורות אריות וצורות בקר וצורות כרובים והם כמו צורות אדם אלא שיש להם כנפים ואלו הם הצורות שראה יחזקאל במרכבה אלא שלא זכר בזה המקום צורת נשר והנה היה מתחת למסגרות האלו השליבות שהיו מחוברות סביב הלוחות ויוצאות מהם כאילו היו מרוקעות ויוצאות משם והנה על השלבי' האלו היה מלמעלה כן הכיור ר"ל מושבו והמסגרת העליונה היתה סוגרת ומקיימת הכיור שם והיא הנקרא' כותרת והנה כן הכיור היה גבהו אמה וחצי האמה והאמה התחתונ' היתה עולה ברבוע וחצי האמה העליונה היתה עגולה ושם היה ככנס הכיור אמה וחצי האמה ועל הכתפות הנזכרות היה עומד ועל השלבי' העליוני' ואחשוב שכן הכיור היה לו מתח' לוח אחד ממנו ישימהו כלי שלם בעל בית קבול · ביאור המלות · מסגרו' להם ומסגרו' בין השלבי' · ר"ל שהיו להם מסגרו' מלמעלה להשים בהם כן הכיור והיו מסגרו' אחרו' בין השלבים ההם שהם כמו מעלו' שלם יוצאי' מהלוחו' המחוברי' ברבוע · ועל המסגרו' אשר בין השלבי' ר"ל כי על המסגרות אשר היו בין השלבים ר"ל בין קצתם לקצתם היו צורות אריות וצורות בקר וצורות כרובים · ועל השלבים כן ממעל ר"ל שעל השלבים היה מושב הכיור מלמעלה ר"ל בשלבים העליונים ומתחת לאריות ולבקר היו כמו לוחות במסגרות ההם יהיה מושבם עליהם והם מעשה רקוע יוצאים מהמסגרות אך הכרובים ידמה שהם מונחים על שפת המסגרות בעצמם ולפי זה הפירוש יהיה שב אמרו אחר זה כרובים אריות ותימורות כמער איש ולויות סביב אל האריות והתימורות לא אל הכרובים או קצר הלשון ורצה בזה הכרובים והאריות והבקר והנה הרצון באמרו לויות מחוברות מענין לויתן ילוה אישי אלי והרצון באמרו מעשה מורד מעשה רקוע · וארבעה אופני נחשת ר"ל שארבעה אופנים היו מתחת למכונה כאילו ישאו את המכונה והיו עליהם סרני נחשת והם כמו לוחות ונסרים מנחשת ולארבע זויות המחובר מהנסרים האלו היו להם כתפות עולות עד מתחת לכיור ואין הכתפות מחוברות לנסרים ההם במלאכה אך הם יצוקות עמהם ומקצה כל אחד מהנסרי' היו מחוברו' בעצמות' · ופיהו מבית לכותרת ומעלה באמה ר"ל שפי הכיור היה עולה אמה בגובה מלפני' מהמסגרת העליונה שהיא הכותרת ומחוברת בין הכיור ולמעלה מהאמה היה פיהו עגול מעשה כן הכיור כי הכיור היה עגול והיה עולה בעגול עד שלמות אמה וחצי אמה בדרך שהיה שם חצי אמה עגול כמו שנזכר אחר זה · וגם על פיה מקלעות ר"ל שעל שפתה היו ציורים ר"ל על שפת הכותרת והיא המסגרת העליונה · ומסגרותיהם מרובעות לא עגולו' ר"ל מסגרות המכונות כלם היו מרובעות ואע"פ שהיה כן הכיור עגול מלמעלה כמו שזכרנו · וארבעת האופנים למתחת למסגרות ר"ל שארבעה אופנים היו מתחת לכל המסגרות ׃ וידות

וידות האופנים. תרגומו ואשרת גלגליא: אופן המרכבה. מרכבת הקדש הנראית במראה הנבואה ליחזקאל ות"י מרכבת יקרא וראה שלמה בחכמתו מה שראה יחזקאל בנבואתו: וחשוקיהם וחשוריהם הכל מוצק. חשוקיהם הוא ענין כבוש והדוק וחשוריה' ענין קשירה ות"י ותופיהון וכיבושיהון כולא מתך: ויפתח על הלחות. הם שרבי נחשת שזכר ואמר כי בפתוח עשה ידות המכונה על הלוחות: ותימורות. צורת דקלין: כמער איש ולויות סביב. כדבוק כל אחד ואחד מן הלויות שזכר למעלה. ומער לשון דבוק וכן קיר ערים מגן וכן בדברי רז"ל מעורה בטרפשין ו"ו ולויות כוי"ו כרכם ורכב וסוס וזולתם ובדברי רז"ל מאי כמער איש ולויות כאיש המעורה בלויה שלו ות"י כיבש חד ומדבק סחור סחור: מוצק אחד. בהתכה אחת: קצב אחד לכלהנה. לכל עשר המכונות היה קצב אחד וקצב כמו מדה ענין דבר החתוך במדה: על כתף הבית מימין. פירוש הבית עזרת הכהנים ושם היו נתונים הכיורות: על

ומעשה ה' וסי' האפנים כמעשה. והיה כנור ונבל. אשר ברכו יי' צבאות. אנחנו החמר. לא יבנו ואחר ישב. כי מעמדם. השמים מספרים. לפנים הארץ יסדת. ויהי נועם יי' אלהינו ב' בו: על כתף ה' וסי' נמסר בסדר מסעי:

וִידוֹת הָאוֹפַנִּים בַּמְּכֹנָה וְקוֹמַת הָאוֹפָן הָאֶחָד אַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה׃ וּמַעֲשֵׂה הָאוֹפַנִּים כְּמַעֲשֵׂה אוֹפַן הַמֶּרְכָּבָה יְדוֹתָם וְגַבֵּיהֶם וְחִשֻּׁקֵיהֶם וְחִשֻּׁרֵיהֶם הַכֹּל מוּצָק׃ וְאַרְבַּע כְּתֵפוֹת אֶל־אַרְבַּע פִּנּוֹת הַמְּכֹנָה הָאֶחָת מִן־הַמְּכֹנָה כְּתֵפֶיהָ׃ וּבְרֹאשׁ הַמְּכוֹנָה חֲצִי הָאַמָּה קוֹמָה עָגֹל סָבִיב וְעַל רֹאשׁ הַמְּכֹנָה יְדֹתֶיהָ וּמִסְגְּרֹתֶיהָ מִמֶּנָּה׃ וַיְפַתַּח עַל־הַלֻּחֹת יְדֹתֶיהָ וְעַל וּמִסְגְּרֹתֶיהָ כְּרוּבִים אֲרָיוֹת וְתִמֹרֹת כְּמַעַר־אִישׁ וְלֹיוֹת סָבִיב׃ כָּזֹאת עָשָׂה אֵת עֶשֶׂר הַמְּכֹנוֹת מוּצָק אֶחָד מִדָּה אַחַת קֶצֶב אֶחָד לְכֻלָּהְנָה׃ וַיַּעַשׂ עֲשָׂרָה כִיֹּרוֹת נְחֹשֶׁת אַרְבָּעִים בַּת יָכִיל הַכִּיּוֹר הָאֶחָד אַרְבַּע בָּאַמָּה הַכִּיּוֹר הָאֶחָד כִּיּוֹר אֶחָד עַל־הַמְּכוֹנָה הָאַחַת לְעֶשֶׂר הַמְּכֹנוֹת׃ וַיִּתֵּן אֶת־הַמְּכֹנוֹת חָמֵשׁ עַל־כֶּתֶף הַבַּיִת מִיָּמִין וְחָמֵשׁ

ואשרת גלגליא בבסיסא ורומיה דגלגל חד אמתא ופלגות אמתא: ועובד גילגליא כעובד גילגלי מרכבת יקרא אשרתהון וגביהון וחופיהון וכיבושיהון כולא מתך: וארבע כתפין לארבע זוין דבסיסא חדא מן בסיסא כתפהא: ובריש בסיסא פלגות אמתא רומא סגלגל סחור סחור ועל ריש בסיסא אשרתהא וגדנפהא מינה: וגלף על לוחיא אשרתהא ועל גדנפהא כרובין אריון וצורת דיקלין כיבש חד ומדבק סחור סחור: כהדא עבד ית עסר בסיסיא מתך חד משחתא חדא עוברא חד לכולהון: ועבד עשרא כיורין דנחשא ארבעין בתין ברטיבא מחסיל לכיורא חד ארבע אמין כיורא חד כיורא חד על בסיסא חדא לעשר בסיסיא: ויהב ית בסיסיא חמש על עיבר ביתא מימינא וחמש

וידות האופני'. הוא שם התחוב באופנים וקורין איי"ש בלע"ז: במכונה. דבוקי' ותקועים במכונ' ביציקה: כמעשה אופן המרכבה. תרגם יונתן כעובד גילגלי מרכב יקרא אופן בתוך האופן שתי' וערב כמו שאמור ביחזקא' במרכב' גבוה: ידותם. איי"ש: וגביהם. בווי"לש בלע"ז הם הנקבים: וחשוקיהם. עיגולם סביב שהוא קימורן: וחשוריהם. זרועות האופנים התחובים מגביהם לחישוקיהם שקורין ריי"ש בלע"ז: וארבע כתפות. כמו שפירשתי למעלה שהוא סביב הנקב וד' פעמותיו כתפו' להם ולא שכאן כאן לא לנו' ומן המכונ' כתפיה: חצי האמ' קומה עגול. היא מחיבה כמו שפירשתי למעלה שהן סביב הנקב והאמה מ' מרובעת: ועל ראש המכונה ידותיה. הם שרבי הנחשת האמורים למעלה: ומסגרותיה ממנה. מסגרות התחתונות הוצקו עמה ולא ש' חיברן לאחר כן: ויפתח על הלוחות ידותיה ועל מסגרותי'. התחתונות על שניהם פתח וחקק כרובים א' אריות ותימורות: כמער איש ולויו' פתח סביב כזכר ונקבה ה' החבוקין בזרועותיהן כן פירשו רבותינו: כמער. לשון אחיזה ודיבוק ופירושו איש ולוייתו זכר ולווייתו נ' ולפי משמעותו לויות לשון דיבוק שולדור"א בלע"ז כמו לוית היה שם עשויות כמער איש והמער כמו שפירשנו: מוצק אחד. כשם שיצק את הראשונות כן יצק את כולם: עשרה כיורות. כתוב בדברי הימים את מעשה העולה ידיחו בם ואמר רבי כיורות הן הן סירות כמה דאת אמר ככיור אש בעצים וגו': על

רלבג

וידות האופנים במכונה: הנה ידות האופנים הם בדמיון העץ התחוב באופן העגלה אשר סביבו יסובב האופן והם היו דבוקים במכונה ממנה היו יוצאים: וקומת האופן האחד אמה וחצי האמה. אחשוב שקומת האופן היא קומת ידו כי ככה יגביהו המכונה מהקרקע: ידותם וגביהם וחשוקיהם וחשוריהם. הנה ידותם הם הידות שהיו האופנים תחובים בהם כמו שבארנו וגביהם הם העגלות הגדולות שסביב האופנים כי הם על גביהם וחשוקיהם הם העגלות הקטנות שסביב ידות האופנים כי הם מדובקים ונקשרים בהם וחשוריהם הם כמו עמודים וזרועות יבאו מעגלה הקטנה אל העגלה הגדולה. וכל זה היה מוצק ומחובר בהתכה לא במלאכה: המכונה כתפיה. ר"ל שהכתפות אינן מחוברות בלוחות הנחשת והם שרבי הנחשת חבור מלאכותי אך היו בעצמם יוצאים מהמכונה: ובראש המכונה חצי האמה קומה עגול סביב: ר"ל שהכן שהיה בראש המכונה שהיה חצי האמה היה עגול סביב כמו שקדם והיה זה על ראש המכונה כי מתחת היה הכל מרובע כמו שקדם: וידותיה והם השלבים ומסגרותיה אשר סביב השלבים הכל היה ממנה ר"ל מהמכונה בעצמה ולא היה מחובר בדרך מלאכה: ויפתח על הלוחות. ר"ל שכבר חקק וקעקע סביב הלוחות כדרך שעשה מהמכונה בעצמה: ידותיה. והם השלבים: ומסגרותיה. גם כן הכל היה ממנה ר"ל מהמכונה בעצמה. ואחשוב שהאופנים לא היו סובבים כי היו מחוברים בהתכה עם המכונה אך הכל היה אחד מוצק. והנה זכר כי ככה גם כן היו הכרובים והאריות והתימורות שהיו על המסגרות בבד כל אחד מהם והיו מחוברים סביב הכל היה מעצם המכונה מוצק. והנה התימורות היו בצורת פקעים כמו שזכרנו במה שקדם וידמה שהיו בצורת בקר בבד אחד מהם כמו שקדם בצורת הבקר שהיה בפקעים אשר בים. והנה הרצון באמרו כמער איש ולויות סביב שבבד כל אחד מהמסגרות היו מחוברים סביב: ויהיה הרצון באמרו כמער איש כטעם אמרו מעבר איש והרצון בו כהכלות כל איש מהם והוא בקצותיהם הם שם מחוברות סביב מעצמותם וכמוהו במערה גבע: כזאת עשה את עשר המכונות מוצק אחד. ר"ל שכל אחת מהן עם כל אלו הדברים שכלולים לה הם כלם נעשים בהתכה ובזה האופן הם מחוברים לא בדרך מלאכה והם כלם במדה אחת ובקצב אחד לא היה ביניהם שום שנוי במדה ובתמונה: ויעש עשרה כיורות נחשת. הנה הכיור היה משמש לקדש ידיו ורגליו של כהן כמו שנזכר בתורה והיה משמש להדיח מעשה העולה גם כן כמו שנזכר בספר ד"ה. וזכר שקוטר הכיור היה ארבע באמה וידענו שהוא היה עגול בשפתו והיה גבהו בשיעור שיחזיק הכיור האחד ארבעים בת שהם מאה ועשרים לאין ולזה הוא מבואר שלא היה שיעור חלל הכיור כי אם תשע פעמים אמה על אמה ברום אמה: ויתן את המכונות חמש על כתף הבית מימין. הרצון בבית ההיכל ובמה שבין הכותל הדרומי וכותל העזרה שם חמשה כיורות והחמשה הנשארים שם במה שבין הכותל הצפונים ההיכל וכותל העזרה. ואפשר שנאמר והוא יותר נכון שהבית הנזכר בזה המקום הוא חצר הכהנים ובו היה המזבח התיכון שנזכר שם בספר ד"ה שהיה שעורו עשרים אמה בארך וברוחב ובעומק ושם נזכר כי הוא עשה חצר הכהנים ונתן הים מכתף הימנית קדמה ממול נגבה וזה מורה שכתף הבית הימנית הנזכר בזה המקום הוא שב אל חצר הכהנים ולפי זה הפי' השני לא נצטרך לומר שיהיו הכיורים בין כותלי ההיכל וכותלי העזרה אבל יהיו לפאת מזרח מההיכל ואולם הים היה לפאת מזרחי דרומי שבחצר הכהנים והנה היה במקום היותר פנוי שם לפי מה שבארנו בפרשת ויקרא ולזה היה מקום הרחצן לפאת מזרח מחצר הכהנים: ויעש

רשי

על כתף הבית. כנגד כתף הבית הימנית: מכתף הבית הימני. מסוף מצר הדרום לצד צפון וזהו קדמה מול נגב מקצוע מזרחית צפונית כנגד האויר שבין כותל צפוני של בית לצד כותל העזרה לצד צפוני קרוי ממול נגב משוך ומרוחק מן הדרום והוא מול וממול שוין בפתרון: סירות. של נחושת לדשן את המזבח: יעים. מגרפות של נחושת שקורין וודי״ל בלע״ז לחתות בהן הדשן לתת בתוך הסירות: שני טורים רימונים. מלא רימוני׳ בטור הרוזי׳ בסרסרו: יצקם. התיכם והציקם כתבניתם: במעבה האדמה. בעובי גרגישתא: ויכח שלמה. שלשקול את משקל הכלים האלה מרוב מאד וחדל לספר משקלם: חמש מימין וחמש משמאל. אי אפשר לומר חמש מימין הפתח וחמש משמאל הפתח אם כן מכינו מנורה בצפון והתורה אמרה על ירך המשכן תימנה אלא של משה באמצע וחמש מימינ׳ וחמש משמאלה: והפרח

רדק

על כתף הבית מימין. פירוש מימין הבית וכן משמאלו משמאל הבית או יהיה פירו׳ מימין כיור שעשה משה ומשמאלו והכיורים היו לרחוץ מהם הכהנים ידיהם ורגליהם ולהדיח בהם מעשה העולה כמו שאומר בדברי הימים: ואת הים. הים היה גם כן נתון בעזרה וכן כתוב בדברי הימים ויעש חצר הכהנים והעזרה הגדולה וגו׳ ואומר ואת הים נתן מכתף הימנית קדמ׳ וגו׳ פירו׳ נתן הים בעזר׳ לצד דרום משוך כלפי מזרח: ואת כל הכלים האהל. כן כתיב וקרי האלה והקרי מבואר והכתוב ר״ל כענין אותם הכלי׳ שהיו באהל מועד כן עשה חירם למלך שלמה בבית המקד׳ וכן תרג׳ יונתן כל מאניא האילין כעובד מאני משכנא דעבד משה כן עבד חירם למלכ׳ שלמה בית מקדשא דיי׳: ממורט. זך ונקי מכל חלודה ומכל סיג: בככר הירדן. כתרגומו במישרי ירדנא: במעבה האדמה. תרגומו בעובי גרגישתא והגרגישתא היא העפר הטוב אשר ממנו יעשו הכורים לצקת בהם ובככר הירדן היה שם מקום לצקת בו: בין סכות ובין צרתן. ובדברי הימים צרדתה ושני שמות היו לו והעפר ההוא טוב להתכה ובעובי אותו קרקע צייר דפוס הכלים ויצקם שם כי לא יתכן לעשות כורים לכלים גדולים כאלה אלא בעובי האדמה התיכו אותם: וינח שלמה. הניח מלשקלם מרב מאד מאד לא נחקר משקלם והניחם כמו שנעשו ולא נודע משקלם ויונתן תרגם ואצנע שלמה כלומר הביאם ממקום יציקתם והניחם בבית המקדש במקומם ומרוב שהיו הכלים לא נחקר משקלם: ואת השלחן. שם כלל כמו ויהי לי שור וחמור כי עשרה שלחנות עשה שלמה כמו שכתוב בדברי הימים ויעש שלחנות עשרה ואו׳ ואת השלחנו׳ ועליהם לחם הפנים: חמש מימין וחמש משמאל. פי׳ מימין מנורת משה הניח חמש מנורות וחמש משמאל מנורת משה אבל כל המנורו׳ היו גם כן בדרום וכן כל השלחנות בצפון ואומ׳ בדברי הימים על השלחנו׳ שהניח חמש מימין וחמש משמא׳ ופירושו כמו במנורת חמש מימין שלחן משה וחמש משמאלו ועל כל המנורות היו מדליקין ועל כל השלחנו׳ היו מסדרין ואף על פי שיש מחלוקת בזה בדברי רז״ל הנראה מן הפסוקים כן הוא: והפרח

מסורה

על כתף ה׳ וסימ׳ וירד הגבל משפם. ויתן את המכונות ב׳ בו. משא בהמות נגב. ויביאני במבוא אשר על צפונה. ונמסר גם בסדר מסעי: ואת הים ה׳ וסי׳ ואת הים האחד. ואת הים נתן מכתף הבית. וחברו דד״ה. ויקצץ המלך אחז. ואני מרעיש את דכה אמר יי׳ צבאות עוד: וגלת ז׳ חס׳ וסי׳ ותאמר לו תנה לי ברכ׳ כי ארץ

הנגב נתתי ג׳ בפסוק. וחברו ותאמר לו תנה לי ברכה דשפטים ג״ בו. עמדים שנים דמלכים קדמא דפסו׳ חסר ו״ו. ונמסר גם ביהושע סי׳ ט״ו: וינח ז׳ דגשין בקריא׳ וסי׳ משה את המטה. וינח יי׳ את הגוים. ויכתב בספר וינח: וינח שלמה את כל הכלי׳. וינח את נבלתו. וינח את נערו שם. ויעש שלחנות. ונמסר גם בסדר קרח: מאד מאד ו׳ בקריאה וסימ׳ והמים גברו מאד מאד על הארץ. ויפרץ האיש מאד מאד. טובה הארץ מאד מאד. וינח שלמה את כל הכלים. וייראו מאד מאד. והנבאתי כאשר צותי: ואת השלחן ג׳ בקריאה וסימ׳ ואת כל כליו. וחברו ואת השלחן. ויעש שלמה את כל הכלים:

מקרא

עַל־כֶּ֫תֶף הַבַּ֫יִת מִשְּׂמֹאל֑וֹ וְאֶת־הַיָּ֗ם נָתַ֞ן מִכֶּ֨תֶף הַבַּ֧יִת הַיְמָנִ֛ית קֵ֖דְמָה מִמּ֥וּל נֶֽגֶב׃

וַיַּ֣עַשׂ חִירֹ֗ום אֶת־הַכִּיֹּרֹ֔ות וְאֶת־הַיָּעִ֖ים וְאֶת־הַמִּזְרָק֑וֹת וַיְכַ֣ל חִירָ֗ם לַעֲשׂוֹת֙ אֶת־כָּל־הַמְּלָאכָ֔ה אֲשֶׁ֥ר עָשָׂ֛ה לַמֶּ֥לֶךְ שְׁלֹמֹ֖ה בֵּ֥ית יְהוָֽה׃

עַמֻּדִ֣ים שְׁנַ֔יִם וְגֻלֹּ֧ת הַכֹּתָרֹ֛ת אֲשֶׁר־עַל־רֹ֥אשׁ הָעַמֻּדִ֖ים שְׁתָּ֑יִם וְהַשְּׂבָכ֣וֹת שְׁתַּ֔יִם לְכַסּ֗וֹת אֶת־שְׁתֵּי֙ גֻּלֹּ֣ת הַכֹּתָרֹ֔ת אֲשֶׁ֖ר עַל־רֹ֥אשׁ הָעַמּוּדִֽים׃

וְאֶת־הָרִמֹּנִ֥ים אַרְבַּ֛ע מֵא֖וֹת לִשְׁתֵּ֣י הַשְּׂבָכ֑וֹת שְׁנֵֽי־טוּרִ֤ים רִמֹּנִים֙ לַשְּׂבָכָ֣ה הָאֶחָ֔ת לְכַסּ֗וֹת אֶת־שְׁתֵּי֙ גֻּלֹּ֣ת הַכֹּתָרֹ֔ת אֲשֶׁ֖ר עַל־פְּנֵ֥י הָעַמּוּדִֽים׃

וְאֶת־הַמְּכֹנ֖וֹת עָ֑שֶׂר וְאֶת־הַכִּיֹּרֹ֣ת עֲשָׂרָ֔ה עַל־הַמְּכֹנֽוֹת׃

וְאֶת־הַיָּ֖ם הָאֶחָ֑ד וְאֶת־הַבָּקָ֥ר שְׁנֵים־עָשָׂ֖ר תַּ֥חַת הַיָּֽם׃

וְאֶת־הַסִּיר֤וֹת וְאֶת־הַיָּעִים֙ וְאֶת־הַמִּזְרָק֔וֹת וְאֵת֙ כָּל־הַכֵּלִ֣ים הָאֹ֔הֶל אֲשֶׁ֥ר עָשָׂ֛ה חִירָ֖ם לַמֶּ֣לֶךְ שְׁלֹמֹ֑ה בֵּ֣ית יְהוָ֔ה נְחֹ֖שֶׁת מְמֹרָֽט׃

בְּכִכַּ֤ר הַיַּרְדֵּן֙ יְצָקָ֣ם הַמֶּ֔לֶךְ בְּמַעֲבֵ֖ה הָאֲדָמָ֑ה בֵּ֥ין סֻכּ֖וֹת וּבֵ֥ין צָרְתָֽן׃

וַיַּנַּ֤ח שְׁלֹמֹה֙ אֶת־כָּל־הַכֵּלִ֔ים מֵרֹ֖ב מְאֹ֣ד מְאֹ֑ד לֹ֥א נֶחְקַ֖ר מִשְׁקַ֥ל הַנְּחֹֽשֶׁת׃

וַיַּ֣עַשׂ שְׁלֹמֹ֔ה אֵ֚ת כָּל־הַכֵּלִ֔ים אֲשֶׁ֖ר בֵּ֣ית יְהוָ֑ה אֵ֚ת מִזְבַּ֣ח הַזָּהָ֔ב וְאֶת־הַשֻּׁלְחָ֗ן אֲשֶׁ֥ר עָלָ֛יו לֶ֥חֶם הַפָּנִ֖ים זָהָֽב׃

וְאֶת־הַמְּנֹר֡וֹת חָמֵ֣שׁ מִיָּמִין֩ וְחָמֵ֨שׁ מִשְּׂמֹ֜אל

תרגום

עַל עִיבַר בֵּיתָא מִסְמָלֵיהּ וְיָת יַמָּא יְהַב מֵעֲבַר בֵּיתָא מְיַמִּינָא קִידוּמָא מְקָבֵיל דָּרוֹמָא׃

וַעֲבַד חִירוֹם יָת כִּיּוֹרַיָּא וְיָת מַגְרוֹפְיָתָא וְיָת מִזְרְקַיָּא וְשֵׁיצֵי חִירָם לְמֶעְבַּד יָת כָּל עֲבִידְתָּא דַּעֲבַד לְמַלְכָּא שְׁלֹמֹה בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַּייָ׃

עַמּוּדַיָּא תְּרֵין וְאַגָּנֵי קְרוֹנְתְּהוֹן דִּי עַל רֵישׁ עַמּוּדַיָּא תַּרְתֵּין וּסְרִיגָתָא תַּרְתֵּין לְכַסָּאָה יָת תַּרְתֵּין אַגָּנֵי קְרוֹנְתְּהוֹן דְּעַל רֵישׁ עַמּוּדַיָּא׃

וְיָת רִימוֹנַיָּא אַרְבַּע מְאָה לְתַרְתֵּין סְרִיגָתָא תְּרֵין סִידְרִין דְּרִימוֹנִין לִסְרִיגְתָא חֲדָא לְכַסָּאָה יָת תַּרְתֵּין אַגָּנֵי קְרוֹנְתְּהוֹן דְּעַל אַפֵּי עַמּוּדַיָּא׃

וְיָת בְּסִיסַיָּא עֲשַׂר וְיָת כִּיּוֹרַיָּא עֲסַר עַל בְּסִיסַיָּא׃

וְיָת יַמָּא חַד וְיָת תּוֹרַיָּא תְּרֵי עֲסַר תְּחוֹת יַמָּא׃

וְיָת דּוּדַיָּא וְיָת מַגְרוֹפְיָתָא וְיָת מִזְרְקַיָּא וְיָת כָּל מָנַיָּא הָאִילֵּין כְּעוֹבַד מָנֵי מַשְׁכְּנָא דַּעֲבַד מֹשֶׁה כֵּן עֲבַד חִירָם לְמַלְכָּא שְׁלֹמֹה בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּייָ נְחָשׁ טָב׃

בְּמֵישְׁרֵי יַרְדְּנָא אַתִּיכִינּוּן מַלְכָּא בְּעוֹבֵי גַּרְגִּישְׁתָּא בֵּין סֻכּוֹת וּבֵין צָרְתָן׃

וְאַצְנַע שְׁלֹמֹה יָת כָּל מָנַיָּא מִסְּגֵי לַחֲדָא לַחֲדָא לֵית סוֹף לְמַתְקַל נְחָשָׁא׃

וַעֲבַד שְׁלֹמֹה יָת כָּל מָנַיָּא דִּי בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַּייָ יָת מַדְבְּחָא דְּדַהֲבָא וְיָת פָּתוֹרָא דִּי עֲלוֹהִי לְחֵם אַפַּיָּא דְּדַהֲבָא׃

וְיָת מְנָרָתָא חֲמֵשׁ מִיַּמִּינָא וַחֲמֵשׁ מִסְּמָלָא

רלבג

ויעש חירם את הכיורות. הרצון בו הסירות וכן אמר אח״ז ואת הסירות ואת היעים וכן כתוב בדברי הימים בשני או המקומות והנה ענין אלו הכיורות הוא מענין אמרו והכה בכיור או בדוד והנה אלו הסירות היו משמשות לשים בהם דשן המזבח: ואת היעים. הם מגרפו׳ של נחשת לדשן בהם המזבח: ואת המזרקות. הם כלים יקבלו בהם הדם להזות על המזבח: ואת כל הכלים האלה. קרי וכתוב הכלים האהל והנה תרגם יונתן לפי הכתב שאלו הכלים היו נעשים בצורת שעשאם משה באהל ומזה אמרו ואת כל הכלים האהל כאילו אמר את כל הכלים כלי האהל וכמוהו רבים בלשוננו: נחשת ממורט. ר״ל צרוף ונקי מכל סיג: בככר הירדן. ר״ל במישור הירדן: במעבה האדמה. ר״ל שחפר בעובי האדמה צורת הדפוסים להתיך את כל הכלים האלה כי לא היה נכון לגדלם לעשות להם דפוסים יותכו בהם זולת זה הדרך: וינח שלמה את כל הכלים. ר״ל כי מרוב משקלם הניח שלמה מלחקור על משקלם כמה היה: ויעש שלמה את כל הכלים אשר בית יי׳. ר״ל אשר בבית יי׳: את מזבח הזהב. הוא מזבח הקטורת אשר היה בהיכל: ואת השולחן אשר עליו לחם הפנים זהב. כבר נתבאר בספר דברי הימים כי שלמה עשה עשרה שולחנות והניחם בהיכל חמשה מימין וחמשה משמאל שיהיו קצת השולחנות לפאת צפון וקצתם לפאת דרום כי כבר התבאר מדברי התורה שמקום השולחן היה בצפון והמנורה היה בדרום אבל הרצון בזה של פאת צפון שם השלחנות בשתי שורות השורה האחת לפאת ימין מהאחר׳ וכן ראוי שכבין מענין המכונות והנה לא זכר מעשה השולחן והמנורות לפי שכבר עשאם באופן שנזכר בתורה:

לפני

לִפְנֵי הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר וְהַפֶּרַח וְהַנֵּרֹת וְהַמֶּלְקָחַיִם זָהָב: וְהַסִּפּוֹת וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר וְהַפֹּתוֹת לְדַלְתוֹת הַבַּיִת הַפְּנִימִי לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים לְדַלְתֵי הַבַּיִת לְהֵיכָל זָהָב: וַתִּשְׁלַם כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה וַיָּבֵא שְׁלֹמֹה אֶת־קָדְשֵׁי דָּוִד אָבִיו אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַכֵּלִים נָתַן בְּאֹצְרוֹת בֵּית יְהוָה:

ח אָז יַקְהֵל שְׁלֹמֹה אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־כָּל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת נְשִׂיאֵי הָאָבוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה יְרוּשָׁלָםִ לְהַעֲלוֹת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה מֵעִיר דָּוִד הִיא צִיּוֹן: וַיִּקָּהֲלוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּיֶרַח הָאֵתָנִים בֶּחָג הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי: וַיָּבֹאוּ כֹּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׂאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־הָאָרוֹן: וַיַּעֲלוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר בָּאֹהֶל

ח' ל' חס' בכב' וכתו' · ל' · ח' · ל' · ל' בכיב' · ג' ר' · ל"ח · ז"ח כמו' את את ואת ואת · ג' · כולהון קמצין · ר' · ט' כמו' כמו' את ואת ואת ·

ז קֳדָם בֵּית כְּפוּרֵי דַּהֲבָא טָבָא וְשׁוֹשַׁנְתָּא וּבוֹצִינַיָּא וְצִיבְתַיָּא דַּהֲבָא: וְקוּלַיָּא וּמְזַמְרַיָּא וּמִזְרְקַיָּא וּבָזִיכַיָּא וּמַחְתְּיָתָא דַּהֲבָא טָבָא וּמוּגְלְסַיָּא לְרָאשֵׁי בֵּית גַּוָּאָה לְקֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא לְרָאשֵׁי בֵּיתָא לְהֵיכְלָא דַּהֲבָא: וּשְׁלֵימַת כָּל עִיבִידְתָּא דַּעֲבַד שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּייָ וְאַיְתִי שְׁלֹמֹה יַת קוּדְשֵׁי דָּוִד אֲבוּהִי יַת כַּסְפָּא וְיַת דַּהֲבָא וְיַת מָנַיָּא יְהַב בְּאוֹצְרֵיהּ בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּייָ: ח בְּכֵן כְּנַשׁ שְׁלֹמֹה יַת סָבֵי יִשְׂרָאֵל וְיַת כָּל רֵישֵׁי שִׁבְטַיָּא רַבְרְבֵי אֲבָהָתָא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְוָת מַלְכָּא שְׁלֹמֹה לִירוּשְׁלֶם לְאַסָּקָא יַת אֲרוֹן קְיָמָא דַּייָ מִקַּרְתָּא דְדָוִד הִיא צִיּוֹן: וְאִתְכְּנַשׁוּ לְוָת מַלְכָּא שְׁלֹמֹה כָּל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל בְּיַרְחָא דְעַתִּיקַיָּא דְּקָרַן לֵיהּ יַרְחָא קַדְמָאָה בְּחַגָּא וּכְעַן הוּא יַרְחָא שְׁבִיעָאָה: וַאֲתוֹ כָּל סָבֵי יִשְׂרָאֵל וּנְטָלוּ כָּהֲנַיָּא יַת אֲרוֹנָא: וְאַסִּיקוּ יַת אֲרוֹנָא דַּייָ וְיַת מַשְׁכַּן זִימְנָא וְיַת כָּל מָנֵי קוּדְשָׁא דִּי בְּמַשְׁכְּנָא

ותשלם ג' בקריא וסימ' ותשלם כל המלאכה דמלכים · וחברו דד"ה · ותשלם החומה בעשרים : ואת הכלים ג' בקריא וסימ' ותשלם כל המלאכה אשר עשה · ואשקלה להם · ויתן יי' בידו את יהויקים מלך יהודה ומקצ'

כלי בית : בירח ד' וסי' נמסר לעיל בספרא סימן ז' · באהל ו' קמץ וסימ' בלשון תרגום שרה עלת בענוא דנשיא בקימא דארונא · ופי' נמסר בסדר חקת התורה ובספר שפטים סימן ה' :

רדק

והפרח · פרחי המנורה כמו שכתוב במנורת משה כפתור ופרח וכן הנרות שבע בכל מנורה כמו במנורת משה וכן המלקחים : והספות · הם כלים עשוים בתכונת הבדים ואפשר שהם הנקראים בדברי רז"ל קיתון קיתונות ות"י וקוליא ותרגם אנקלוס וכדה על שכמה וקולתא : והמזמרות · כלי שמזמרין בהם : והפותו' לדלתות הבית · ת"י ומוגלסיא והם צירי הדלתות ואומר כי צירי הדלתו' של הבית הפנימי שהוא הדביר וצירי דלתות ההיכל עשה זהב אבל הדלתו' היו מעץ מצופו' זהב כמו שכתוב למעלה ולהיכל שאמר הוא פי' הבי' שזכר כי אמ' לדלתות הבית ופירו' לדלתו' שהיו להיכל כי הוא הנקרא בית בשת' באותם הבתים כי אין כתוב ולהיכל אלא להיכל בלא וי"ו והספרים שכתוב בהם וי"ו טעות הוא : ויבא שלמה · מה שהקדיש אביו נתן ממנו בבנין הבי' לכבוד אביו כי לא היה צריך לאותו הקדש כי לרוב היה לו כסף וזהב ונחשת אך לכבוד דוד אביו נתן ממנו במלאכת בית המקדש והשאר נתן באוצרו' בית יי' ופירו' ואת כל הכלי' כלי זהב וכלי כסף וכלי נחשת שלקח דוד מהדרעזר ושאר הגוי' כמו שכתוב למעלה · ובדרש שלא נתן שלמה מקדשי' דוד אביו דבר במלאכת בית המקד' "א לפי שידע שלמ' שסופו ליחרב שלא יהו אומרים אומות העולם מפני שהיה בנין הבית מחמס ומגזלות שגזל דוד לפיכך חרב וי"א כך אמ' שלמה רעב היה בימי אבא שלש שנים שנה אחרי שנה והיה לו לבזבז ההקדשות האלה להחיות בהן עניי ישראל יהיו שמורין לעת צורך : מעיר דוד · כי שם העלהו דוד כשהביאו מבית עובד אדום : בירח האיתנים · שבו אוספים הפירו' והתבואות לבית כמו שנקרא חג האסיף לזה הטעם וכן איתנים לשון חוזק שהתבואות והפירות חיי האדם ורבו' ז"ל שאמרו חדש שנולדו בו אבות הם איתני עולם כמו והאיתנים מוסדי ארץ ומהם שאמרו שהוא חזק המצות שיש בזה החדש חגים ומצות · ות"ת בירח' דעתיקיא דקרן ליה ירחא קדמא' בחגא וכען הוא ירחא שביעאה כלו' כי לפני הזמן יצאו ישראל ממצרים היה תשרי החדש הראשון כי בתשרי נברא העולם ומשיצאו בני ישראל ממצרים בניסן הוא ראש לחדשים ותשרי שביעי לו כי כן אמר להם האל יתברך החדש הזה לכם ראש חדשים לכם מכלל כי לשאר העולם איננו ראשון כי תשרי הוא ראשון : בחג · קודם חג הסכות נקהלו אלא אמר כי בחג נקהלו לעשות שם חנוכת המקדש והחג שבעת ימים קוד' חג הסוכות הוא שנקהלו בירושלם כמו שנפרש : וישאו הכהנים את ארון יי' · אמרו רבותינו ז"ל בשלשה מקומות נשאו הכהני' את הארון כשעברו ישראל את הירדן וכשסבבו את יריחו וכשהחזירוהו למקומו כשברח דוד מפני אבשלו' ועתה כשהכניסוהו לבית המקדש לקדש הקדשי' והם לא זכרו זה המקו' אולי בכלל החזירוהו למקומו הוא : את ארון יי' ואת אהל מועד · את ארון יי' מציון כמו שאמ' ואת אהל מועד מגבעון כי שם היה : הכהנים

רשי

והפרח · של מנורה : והנרות · בזיכין שנותנין בהן השמן והפתילה : והמלקחים · שמרימין בהן את הפתילה מתוך השמן : והסיפות · כלי של מיני זמר הן וכן מזמרות · המזרקות והסיפות לקביל דם והכפות לבזיכי לבונה : מחתות · לחתות בהן תרומת הדשן וגחלים להוליך ממזבח החיצון למזבח הפנימי להקטיר קטרת : והפותות · מפתחות שמעתי שמפתחין בהם את המנעול : לדלתות הבית · שהוא קדש קדשי' לדלתי הבי' שהו' להיכל כל · פיתוחיהן היו זהב : את קדשי דוד אביו · מה שנשאר מכסף וזהב שהקדיש אביו ומדר' אגדה שלא רצה שלמ' לתת מאותו הקדש לבניין הבית ושמעתי מחכמי ישראל שהיו אומרין לפי שהיה יודע שסופו ליחרב לפי שלא יהו האומות אומרין קשה יראתם שלקח' נקמתם מן הבית שנבנה מן גזילות וחבלות שגזל מהם דוד ויש אומרי' כך אמר שלמה רעב היה בימי אביו ג' שנים שנה אחר שנה והיה לו לבזבז ההקדשות הללו להחיו' בהן עניי ישראל : נשיאי האבות לבני ישראל · של בני ישראל : מעיר דוד · שנתנו שם דוד כשהביאו מבית עובד אדום : בירח האיתנים · ת' יונתן בירחא דעתיקיא דקרן ליה ירחא קדמאה בחגא וכען הוא שביעאה משניתנה תורה וכתו' בניסן הו' ראש חדשים נקרא תשרי שביעי :

נ"א וקמינן וכו' ירח עלת בענו' דנשיא בקימו' דארונא

ואת אהל מועד · שעשה משה ונגנז שלמה משנבנה בית ראשון כמו ששנינו בתוספתא דסוטה : אשר באהל · אשר נטה דוד לארון : כנפי

רלבג

לפני הדביר זהב סגור · הנה מפני שהשולחנות הם גם כן לפני הדביר ולא זכר זה אלא במנורות ידענו שהמנורות יותר קרובות מקדש הקדשים מהשלחנות והם היו כנגד הארון כי לפני יי' היו כמו שהתבאר מדברי התורה ומה שאמר והפרח והנרות והמלקחים זהב אין הרצון בו שלא יהיה השאר גם כן זהב אבל הרצון בו שעד פרחה שהיה בסוף ירכה ועד הנרות שהיו בקנה המנורה השני הכל היה זהב וכן המלקחים היו זהב כמו שהוגבל בתורה וככה אמר בתורה עד ירכה עד פרחה זהב טהור : זהב סגור · ר"ל נקי ומזוקק וידמה שזקוקו היה בשיסגרוהו תוך הכור באש עם דברים יוציאו ממנו סיגיו בעשן ולזה נקרא סגור : והספות · הם ברמיון כדים העשויים לשים בהם יין : והמזמרות · הם כלי זמר עשויים מזהב · ואפשר שיהיו גם כן הספות מינים אחרים מכלי זמר : והמזרקות · הם לקבל הדם ואחשוב שהיו משמשים לדם קדשים אשר יובא אל הקדש פנימה : והכפות · הם לשים בהם מלא קומץ לבונה להקטיר : והמחתות · הם לחתות בהם גחלים להוליך ממזבח החיצון למזבח הזהב : והפותות לדלתות הבית · ר"ל מה שיכנס ציר הדלת בו שהוא מחובר לדלת · הנה זה היה בדביר ובהיכל מזהב : ותשלם כל המלאכה אשר עשה המלך שלמה בית יי' · למדנו מזה המקום כי שלמה עשה משלו את הבית הגדול הזה ואולם הקדשות דוד אביו שם באוצרו' בית יי' וידמה שלזאת הסבה לא התחיל לבנין הבית תכף מלכו כי בשנה הרביעית החל הבנין כמו שקדם והיה זה כן כדי שיבנהו משלו לא מאוצרות דוד אביו אשר הקדים אותם ליי' וכאילו היה זה מכוון מהשי' כמו שלא רצה שיבנהו דוד כי דמים רבים שפך כן לא הסכים שיבנה מאשר אסף דוד משלל הגוים במלחמה אך שלמה שהיה איש שלום והיה מה שקבץ מהממון מקובץ עם השלום בו בחר ית' לבנותו במה שקבץ מהממון עם השלום · והנה ספר שכבר הקהיל שלמה אליו את זקני ישראל והם השופטים והחכמים ואת כל ראשי המטות והם הנשיאים להעלות ארון ברית יי' מעיר דוד ולהביאו בקדש הקדשים · וזכר שכבר היה זה בירח האיתנים והוא חדש תשרי בחג הסוכות ואחשוב שקראו ירח האיתנים כי בו המועדים היותר חזקים והיותר מיישירים אל השלמות לפי מה שבארנו בבאורנו לדברי התורה ובפרשת פנחס בארנו רוב זה הענין · וזכר כי שם היו כל זקני ישרא' לכבוד השי' ולא נשאו הלוים את הארון רק הכהנים ואע"פ שהיה משאת הארון מעבודת בית המקדש לא הסכימו בזה המקום שישאו אותו הלוים לפי שהכוונה היתה להביאו בבית קדשי הקדשים והוא הדביר אשר לא הותר להכנס בו כי אם כהן גדול יום אחד בשנה וכאשר לא היה אפשר שישא הכהן הגדול לבדו הארון היה יותר ראוי שיכנסו שם הכהנים משיכנסו שם הלוים · ואולם בספר ד"ה כתוב שהלוים נשאו אותו והנה הרצון בו כהנים כי מצאנו שנקראו הכהנים לויים במקומות רבים · ומזה המקום יש ללמד כי כשיביא ההכרח לתקן בית קדש הקדשים ראוי לבחור תחלה שיתוקן על יד כהן גדול אם אפשר זה ואם לא היה אפשר זה כתיר תחלה זה לכהני' ואם אין מהם יודע לתקן כתיר זה ללויים וכן ממדרגה למדרגה שפלה ממנה · והנה העלו עם זה אהל מועד שנעשה במדבר על יד משה וכל כלי הקדש אשר היו באהל אשר הכין דוד לתת שם את ארון האלהים והנה היו נכללים בכלים ההם הכלים שעשה משה ·

והנה

רשי

כנפי הכרובים. אותן שעשה שלמה העומדים על רגליהם בקרקע ואין אלו כרובי של כפורת שעל הארון: אל מקום הארון. מקיר אל קיר כמו שאמר למעלה בענין: ויראו ראשי הבדים. בפרוכת שכנגד הפתח שנאמר אמה טרקסין יכול יהו מקרעין בה ויוצאין תלמוד לומר ולא יראו החוצה הא כיצד דוחקין ובולטין כמין שני דדי אשה כענין שנאמר בין שדי ילין: בצאת הכהנים מן הקדש. הכהני' שכנסו הארון בדביר כשיצאו שרת שכינה בהיכל: אז אמ' שלמה. כשראה הענן עתה רואה אני שהשכינה שורה בבית שבניתי שהרי כך הבטיח לבא ולשכון בו מתוך ענן וערפל והיכן אמר כי בענן אראה על הכפורת כך שנויה בספרי: לשבתך עולמים. שמשנבחרה לא הותרו הבמות ולא שרתה שם שכינה במקום אחר:

רדק

הכהנים והלוים. הכהנים הארון והלוים את אהל מועד וכלי הקדש אשר באהל ואהל מועד גנזו באוצרות בית האלהים: אבל הארון הכניסו אל מקומו אל דביר הבית: אל תחת כנפי הכרובים. הכרובים הכנים בתחילה והכרובים האלה שעשה שלמה היו עומדים על רגליהם ופניהם לבית כמו שאומר בדברי הימים ופורשים כנפיהם מקיר אל קיר ובין כרוב לכרוב הכניסו הארון תחת הכנפים והכרובים שעשה בצלאל היו בשני קצות הכפורת על הארון והיה מכסה הארון כמו שהיה מתחילה אבל אלו הכרובים היו כנפיהם גבוהים על הארון כי חמש אמות היה קומת הכרוב ואין צריך לגוף הכרובים שהיה עומד בגם כי הגוף תחת הכנפים ואין לנו לשאול למה עשה שלמה כרובים אחרים ולא כתבנית הראשונים כאשר אין לנו לשאול למה לא עשה ארון אחר ועשה מזבחות אחרי' ומנורות ושלחנות וכלים אחרים כי הכל עשה על פי הנבואה כמו שמסר לו דוד אביו כמו שכתוב בד"ה שאמר לו דוד הכל בכת' מיד יי' עלי השכיל כל מלאכות התבנית: ויאריכו הבדים. האריכו אותם לחוץ כלומ' שמשכו אות' כלפי חוץ לפי שלא היה צריך עוד לשאת בכתף ומתחילה היו הבדי' כתוכי' בארון במקום שהיו עודפי' אחורי הארון כמו לפני הארון שהרי ארבעה אנשים היו נושאין אותו לכל בד שני אנשים אחד לפניו ואחד לאחוריו וכיון שהביאו הארון לדביר כמו שהיה עם בדיו ולא היה עתיד עוד לנשוא בכתף האריכו הבדי' ומשכום כלפי חוץ עד שנראו ראשי הבדים על פני הדביר כדי שיהיה נכנס שם כהן גדול ביום הכפורי' להקטיר בין הבדים ולא יהיה פונה הנה והנה ולפיכ' האריכו הבדים על פני הדביר ולא יראו החוצ' לפני הדביר ואם תאמר והלא אורך הבדי' לא היה אלא עשר אמות ולא נאמר בתורה שהיו נראים חוץ לפרכת והדביר היה רחבו עשרי' אמה אע"פ שמשכו אות' היאך נראו עדיין על פני הדביר כאמר כי לא נתנו הארון סמוך לכותל מערבי אלא הרחיקו אותו מן הכותל עד כדי שיראו הבדי' על פני הדביר כשמשכו אותם כלפי חוץ ואין צריך לומר כי מקום ארון איננו מן המדה ובגם היה עומד שהרי בתוך המדה היה תחת כנפי הכרובי' בתוך עשרי' אמה ולא היה ממנו עשר אמה לכל רוח: ויהיו שם עד היום הזה. שלא הסירו אותם עוד מן הארון כמו שכתוב לא יסורו ממנו וגם לא החזירו אותם לאחוריהם אלא היו משוכי' לפני הדביר לעולם זהו עד היום הזה אע"פ דלתו' שער הדביר לא היו נסגרות לפיכ' הוצרך שלמה לעשות פרכת להיות מבדילו: אין בארון. זה ראייה כי לא היו בארון לא שברי לוחות ולא ס"ת ומה שבו ס"ת כי נתנוהו באוצרות בית יי' עם אהל מועד ועם הכלי' וכן נראה מדברי חלקיהו הכהן ס"ת מצאתי בבית יי' כו' כי לא היה במקום שהיו רגילי' בו ולא היו יודעי' אותו שם באותו הדור: אשר כרת יי'. כמו שת' די עלויהון כתיבין עשר' פתגמי קיימא דגזר יי' עם בני ישראל: בצאת הכהנים. שהכניסו שם הארון בצאתם מן הקדש נראה כבוד יי' בענן: אז אמר שלמה. אז כשראה שמכן הכבוד בבית הזה שאמר יי' שישכון בתוך בני ישראל בערפל והוא הענן כמו שכתוב ענן וערפל והוא שאמר ושכנתי בתוך בני ישר' והוא שירד כבודו בענן במקום המקדש לעבדו וכמו שאמ' כן עשה ששכין כבודו בבית זבול שבניתי לו ורז"ל אמרו כשאמר כי בענן אראה על הכפורת רמז להם כי בענן יראה בבית עולמי' וי"ת יי' אתרעי לאשראה שכינתיה בירושלם תרגם בערפל בירושלם כלו' מקו' שישכון שם הערפל והוא ענן הכבוד: לשבתך עולמים. כי גלגל ושילה ונוב וגבעון לא היו עולמים כי לא היו הם המקום הנבחר אשר נאמר עליו אל המקו' אשר יבחר יי' כי אם זה המקום שהוא הר המוריה שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו עליו וקראו יי' יראה ואומר בהר יי' יראה כי באותו ההר יראה לדורות ודוד כשראה שנעתר שם וירד אש על עולתו אש מן השמי' ידע כי הוא המקום הנבחר ואמר זהו בית האלהים וזה מזבח לעולה לישראל: ויברך

וכל עדת ג' דסמיכי וסי' נמסר בסדר בהעלותך: יראו ד' בקריא' וסי' את חג המצות תשמור קדמ' ופטר חמור תפדה בשה ואם לא. ופני לא יראו. ולא יראו החוצה ויהיו שם. וחברו דדברי הימים. וחד ויראו לפניך

וַיַּעֲלוּ אֹתָם הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם׃ וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְכָל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל הַנּוֹעָדִים עָלָיו אִתּוֹ לִפְנֵי הָאָרוֹן מְזַבְּחִים צֹאן וּבָקָר אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפְרוּ וְלֹא יִמָּנוּ מֵרֹב׃ וַיָּבִאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֶל־מְקוֹמוֹ אֶל־דְּבִיר הַבַּיִת אֶל־קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים אֶל־תַּחַת כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים׃ כִּי הַכְּרֻבִים פֹּרְשִׂים כְּנָפַיִם אֶל־מְקוֹם הָאָרוֹן וַיָּסֹכּוּ הַכְּרֻבִים עַל־הָאָרוֹן וְעַל־בַּדָּיו מִלְמָעְלָה׃ וַיַּאֲרִכוּ הַבַּדִּים וַיֵּרָאוּ רָאשֵׁי הַבַּדִּים מִן־הַקֹּדֶשׁ עַל־פְּנֵי הַדְּבִיר וְלֹא יֵרָאוּ הַחוּצָה וַיִּהְיוּ שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ אֵין בָּאָרוֹן רַק שְׁנֵי לֻחוֹת הָאֲבָנִים אֲשֶׁר הִנִּחַ שָׁם מֹשֶׁה בְּחֹרֵב אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַיְהִי בְּצֵאת הַכֹּהֲנִים מִן־הַקֹּדֶשׁ וְהֶעָנָן מָלֵא אֶת־בֵּית יְהוָה׃ וְלֹא־יָכְלוּ הַכֹּהֲנִים לַעֲמֹד לְשָׁרֵת מִפְּנֵי הֶעָנָן כִּי־מָלֵא כְבוֹד־יְהוָה אֶת־בֵּית יְהוָה׃ אָז אָמַר שְׁלֹמֹה יְהוָה אָמַר לִשְׁכֹּן בָּעֲרָפֶל׃ בָּנֹה בָנִיתִי בֵּית זְבֻל לָךְ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ עוֹלָמִים׃

וְאַסִּיקוּ יַתְהוֹן כַּהֲנַיָּא וְלֵיוָאֵי׃ וּמַלְכָּא שְׁלֹמֹה וְכָל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דְּאִזְדַּמְּנוּ עֲלוֹהִי קָיְמִין עִמֵּיהּ קֳדָם אֲרוֹנָא מְנַכְּסִין עָן וְתוֹרִין דְּלָא יִתְחַשְׁבוּן וְלָא יִתְמְנוּן מִסְּגִי׃ וְאָעִילוּ כַהֲנַיָּא יַת אֲרוֹן קְיָמָא דַייָ לְאַתְרֵיהּ לְבֵית כַּפּוּרֵי דִי מְתַקַּן לֵיהּ בְּגוֹ בֵיתָא לְקוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא לִתְחוֹת כַּנְפֵי כְּרוּבַיָּא׃ אֲרֵי כְרוּבַיָּא פְּרִיסָן גַּדְפֵיהוֹן עַל אֲתַר אֲרוֹנָא וּמְטַלִּין כְּרוּבַיָּא עַל אֲרוֹנָא וְעַל אֲרִיחוֹהִי מִלְעֵילָא׃ וְאָרִיכוּ אֲרִיחַיָּא וּמִתְחֲזַן רֵישֵׁי אֲרִיחַיָּא מִן קוּדְשָׁא עַל אַפֵּי בֵית כַּפּוּרֵי וְלָא מִתְחֲזַן לְבָרָא וַהֲווֹ תַמָּן עַד יוֹמָא הָדֵין׃ לֵית בַּאֲרוֹנָא לְחוֹד תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא דְּאַצְנַע תַּמָּן מֹשֶׁה בְּחוֹרֵב דִּי עִלָּוֵיהוֹן כְּתִיבִין עַשְׂרָא פִּתְגָמֵי קְיָמָא דִּגְזַר יְיָ עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וַהֲוָה בְּמִפַּק כַּהֲנַיָּא מִן קוּדְשָׁא וַעֲנָן אֲמִיטְתָא אִתְמְלֵי יַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַייָ׃ וְלָא יְכִילוּ כַהֲנַיָּא לְמֵיקַם לְשַׁמָּשָׁא מִן קֳדָם עֲנָנָא אֲרֵי אִתְמְלֵי יְקָרָא דַייָ יַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַייָ׃ בְּכֵן אֲמַר שְׁלֹמֹה יְיָ אִתְרְעֵי לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ בִּירוּשְׁלֶם׃ מִבְנָא בְנֵיתִי בֵּית מַקְדְּשָׁא קֳדָמָךְ אֲתַר מְתַקַּן לְבֵית שְׁכִינְתָּךְ עַלְמִין׃

מראינו ומראה הילדים: לחת האבנים ד' בקריאה וסי' נמסר בסדר עקב: לשבתך ג' בקריא' וסי' מכון לשבתך פעלת יי'. מכון לשבתך עולמים. וחברו דדברי הימים. אנ"ך:

רלבג

והנה הארון נשאו הכהנים ונשאו הכלים שהיה נכון שישאום הלוים נשאו אותם הלוים. וזכר כי המלך שלמה וכל עדת ישראל הנועדים עליו והם ראשי העם וזקניו היו מזבחים צאן ובקר לרוב מאד לפני הארון בהיות הכהנים נועדי' בהעלאת הארון למקומו והכהנים הביאו הארון אל דביר הבית שהוא קדש הקדשים תחת כנפי הכרובים שעשו שם שהיו נוגעים בכנפיה' בכותל רוב הדביר והיו נוגעים כנף זה בכנף זה ובמה שבין הכרובים האלו תחת כנפיה' היה מקו' הארון בדרך שסככו הכרובים על הארון ועל בדיו מלמעלה כי גובה הכרובים ההם היה עשר אמות כמו שקדם. והנה הבדים היו תמיד בארון והזהירה התורה שלא יסורו ממנו ולזה היו תמיד שם: ויאריכו הבדים. אחשוב שאלו הבדים אינם הבדים שעשה משה ולזה אמ' ויאריכו הבדי' שעשו אותם יותר ארוכים ממה שהיו משל משה כי שיעור קדש הקדשים לא היה אז כי אם עשר אמות ועתה היה שיעורו עשרים אמה ואמר שכבר היו נראים ראשי הבדים מן הקדש אל פני הדביר והוא פתח קדש הקדשים ולא היו נראים החוצה בהיכל אך היו מגיעים עד פני הדביר ולזה היו מגיעים בעובי הכותל ושם היתה פרוכת להבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשי' אף על פי שהיו שם דלתות כי לא היה אפשר לסגרם כי הבדי' ימנעו מזה: אין בארון רק שני לוחות האבנים. זה לא ישלול שלא היו שם הדברים שנזכרו בתורה שהם מונחים בו כמו מטה אהרן וצנצנת המן אך שלל בזה שלא היה שם מהתורה רק עשרת הדברים כי הם מקיפים בכח על התורה כמו שבארנו בפרש' יתרו: ויהי בצאת הכהנים מן הקדש. זכר בספר ד"ה כי כל הכהנים התקדשו לא שמרו בזה דבר המחלקות לרוב הזבחים והעולות שנעשו שם. והלוים היו משוררי' להודות ליי' בפה ובכלי זמר. והכהנים מחצצרים בחצוצרות כי זה היתה עבודתן שלא יותר העשותה כי אם על יד כהן כמו שנתבאר בתורה וזה כלו היה בעת העלותם העולות וזבחם הזבחים. והנה בעת ההיא שרתה השכינה על בית יי' ונראה שם כבוד יי' בענן עד שלא יכלו הכהני' לעמוד לשרת במזבח מפני הענן כי מלא כבוד יי' את בית יי': אז אמר שלמה. הנה אמרו לשכן בערפל יאות לפי הנגלה ולפי המשל אמנם לפי הנגלה הרצון בו כי הש"י אמ' להראות כבוד שכינתו בענן וערפל בבית המקדו' הזה ואולם לפי המשל הרצון בו שהש"י אמ' להשרו' שכינתו ולהשגיח בזה העולם השפל שהוא חשך וערפל: בנה בניתי בית זבול לך. אמר על צד המשל להתמדת הראות שכינת הש"י בבית המקדש יותר ממה שיתראה בשאר המקומות שהוא בנה שידור בו הש"י ויהיה מכון לשבתו לנצח כאמרו זאת מנוחתי עדי עד וזה כי אחר שנגלה זה המקום הקדוש נאסרה העבודה בזולת המקום ההוא כמו שנתבאר בתורה כאמרו כי לא באתם עד עתה אל המנוחה והנחלה: ויסב

שסב המלך את פניו ויברך· הנה לא זכר בזה המקום ברכה אשר ברכם אך הסב פניו להם בברכה כי המתברך ראוי שיהיו פניו כנגד המתברכין וזה מבואר בנפשו וכן מבאהו העניין בברכת כהנים: וכל קהל ישראל עומד· למדנו מזה שאין ראוי לישב בעזרה ודומה מזה ששלמה היה יושב ולזה יתבאר שמלכי בית דוד הותר להם לישב בעזרה: ובידו מלא· ר״ל שהשי״ת השלים בידו ובכחו מה שייעד בפיו: לבנות בית לשם יי׳ וגו׳ עד בהוציאו אותם מארץ מצרים· למדנו מזה שבנין בית המקדש ראוי שיבנה בבית קדם הקדשים מקום לכונה שיעמוד שם הארון: ויעמד שלמה לפני מזבח יי׳· אחשוב שהיה עומד בעזרה גדולה שהיא עזרת ישראל כנגד מזבח החיצון שהיה בחצר הכהנים כשהתפלל זאת התפלה או בא בחצר הכהנים לפני מזבח החיצון והבאור הראשון הוא יותר נכון לפי מה שאחשוב כי לא יתקרב לשי״ מפני באו מהעזר׳ אל פני המזבח האלהים אם לא שנאמר כי מפני שהיה מקום המזבח נבחר כמו שנראה מעניין מה שנזכר בסוף ספר שמואל הסכים שלמה לבא שם כדי שתהיה תפלתו יותר נשמעת: ויאמר יי׳ אלהי ישראל אין כמוך אלהים· ר״ל אתה השי״ המנהיג ישראל ומשגיח בם הנה אין כמוך אלהים במנהיגים הנבדלים אשר בשמי׳ ממעל והם מניעי הגרמים השמימיים: ואשר על הארץ מתחת· והוא השכל הפועל שיתה מנהיגנהו אשר הוא משובב ממך היא ההנהגה אלקית כמו שבארנו בחמשי מספ׳ מלחמות יי׳ אך ההנהגתך היא כוללת ומקפת בכל: שומר הברי׳ והחסד לעבדיך· זכר כי בזה הו׳ יותר ההבדל שבין הנהגת השם ית׳ ובין הנהג׳ או העלולים ממנו וזה כי הוא מקיים הברית והחסד לעבדיו ההולכי׳ לפני השי״ בכל לבם על צד ההשגחה הפרטית וזה דבר לא יוכל עליו אחד מאלו הנבדלים העלולים ממנו· והנה הרצון באמרו הברית והחסד הברית שהוא על צד החסד והו׳ אמר והיה מצד ההשגחה הפרטי׳ וכבר יזכר זה הברית שכבר יהיה בו תנאי והוא שיהיה המקבל בחופן שיהיה דבק בשי״ וזהו אמרו לעבדיך ההולכים לפניך בכל לבם ולזה גם כן אמר רק אם ישמרו בניך את דרכם ללכת לפני כאשר הלכת לפני: כי

וכל קהל ג׳ בקריאה וסימ׳ ויסב המלך את פניו דמלכים· וחברון דדה״· וישלחו ויקראו: ואשבה ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר עקב: ואשם ה׳ חס׳ יוד בקריא׳ וסימ׳ ואשם הנזם על אפה והצמידים· ואשם את הלוחות בארון אשר עשיתי· ואשם שם מקום לארון דמלכים· ואשם השק על מתני· ואשם דברי בפיך:

ויסב המלך את פניו ויברך את כל קהל ישראל וכל קהל ישראל עמד: ויאמר ברוך יהוה אלהי ישראל אשר דבר בפיו את דוד אבי ובידו מלא לאמר: מן היום אשר הוצאתי את עמי את ישראל ממצרים לא בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל לבנות בית להיות שמי שם ואבחר בדוד להיות על עמי ישראל: ויהי עם לבב דוד אבי לבנות בית לשם יהוה אלהי ישראל: ויאמר יהוה אל דוד אבי יען אשר היה עם לבבך לבנות בית לשמי הטיבת כי היה עם לבבך: רק אתה לא תבנה הבית כי אם בנך היצא מחלציך הוא יבנה הבית לשמי: ויקם יהוה את דברו אשר דבר ואקם תחת דוד אבי ואשב על כסא ישראל כאשר דבר יהוה ואבנה הבית לשם יהוה אלהי ישראל: ואשם שם מקום לארון אשר שם ברית יהוה אשר כרת עם אבתינו בהוציאו אתם מארץ מצרים: ויעמד שלמה לפני מזבח יהוה נגד כל קהל ישראל ויפרש כפיו השמים: ויאמר יהוה אלהי ישראל אין כמוך אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת שמר הברית והחסד לעבדיך ההלכים לפניך בכל לבם: אשר שמרת לעבדך דוד אבי את אשר דברת לו ותדבר בפיך ובידך מלאת כיום הזה: ועתה יהוה אלהי ישראל שמר לעבדך דוד אבי את אשר דברת לו לאמר לא יכרת לך איש מלפני ישב על כסא ישראל רק אם ישמרו בניך את דרכם ללכת לפני כאשר הלכת לפני: ועתה אלהי ישראל יאמן נא דבריך אשר דברת לעבדך דוד אבי:

ואסחר מלכא ית אפוהי ובריך ית כל קהלא דישראל וכל קהלא דישראל קאים: ואמר בריך יי אלהא דישראל די גזר במימריה עם דוד אבא וברעותיה קיים למימר: מן יומא די אפיקית ית עמי ית ישראל ממצרים לא אתרעיתי בקרתא מכל שבטיא דישראל למבני ביתא לאשראה שכנתי תמן ואתרעיתי בדוד למהוי מלכא על עמי ישראל: והוה בלבא דדוד אבא למבני ביתא לשמא דיי אלהא דישראל: ואמר יי לדוד אבא חלף די הוה עם לבך למבני ביתא לשמי אתקינתא ארי הוה עם לבך: לחוד את לא תבני ביתא אלהין בר דתוליד הוא יבני ביתא לשמי: וקיים יי ית פתגמיה דמליל וקמית תחות דוד אבא ויתיבית על כורסי מלכותא דישראל כמא דמליל יי ובניתי ביתא לשמא דיי אלהא דישראל: ושויתי תמן אתר מתקין לארונא די ביה מחתין תרין לוחי אבניא די עליהון קיימא דיי די גזר עם אבהתנא באפקותיה יתהון מארעא דמצרים: וקם שלמה קדם מדבחא דיי לקביל כל קהלא דישראל ופרס ידוהי בצלו לצית שמיא: ואמר יי אלהא דישראל לית בר מינך את הוא אלהא דשכינתך בשמיא מלעילא ושליט על ארעא מלרע נטר קיימא וחסדא לעבדך די מהלכין קדמך בכל לבהון: די נטרתא לעבדך דוד אבא ית דמלילתא ליה וגזרתא במימרך וברעותך קיימתא ביומא הדין: וכען יי אלהא דישראל טר לעבדך דוד אבא ית דמלילתא ליה למימר לא יפסוק לך גבר מן קדמי יתיב על כורסי מלכותא דישראל לחוד אם יטרון בנך ית אורחתהון למהך קדמי כמא דהליכתא קדמי: וכען אלהא דישראל יתקיימון כען פתגמיא די מלילתא לעבדך דוד אבא:

רדק

ויברך· לא נכתבה הברכה שברכם· אבל הברכה שברכם אחר תפלתו נכתבה ואח׳ שברכם בתן הודאה לאל ואמר ברוך יי׳ אלהי ישר׳ אשר דבר בפיו כלומ׳ מה שדבר בפיו אל דוד אבי כן קיים לי וזהו שאמ׳ ובידו מלא ויו׳ ובידו כמו כנגד האל ית׳ וכן אמר למטה ובידך מלאתי ר״ל בכחו ובכולתו שהשפיל כל הגוים עמו והם עשו רצונו ות״י וברעותי׳ קיים ומלת לאמר שב אל בפיו: ואבחר בדוד· למה שהקדים לא בחרתי בעיר היה לו לומ׳ ואבחר בירוש׳ אלא פירו׳ כי לא הודעתי בחירתי בירושלם עד שבחרתי בדוד להיות על עמי ישראל והראתי לו המקום הנבחר בירושלם כשנעצרתי לו בגרן ארונה באש מן השמים: ואשים שם מקום לארון· והוא הדביר: לפני מזבח יי׳· מזבח הנחשת שעשה שלמה כמו שכתוב בדברי הימים כי עשה מזבח הנחשת עשרים אמה ארכו ועשרים אמה רחבו ועשר אמות קומתו: נגד כל קהל ישראל· בדברי הימים אומר כי עשה כיור נחשת חמש אמות רחבו ושלש אמות קומתו ונתנהו בעזרה ויעמוד עליו נגד כל קהל ישראל ויברך עליו על ברכיו ויפרש כפיו השמים: שומר הברית והחסד· שכרת עם האבות: לעבדיך· לזרעם אחריהם: דבריך· כתיב על הפרט וקרי דברך על הכלל: כי

רשי

אשר דבר בפיו· שיתן לו בן שיבנה בית: ובידו מלא· קיים את דברו בידו הטובה: מן היום וגו׳· את זו דבר אל דוד אבי: ויעמד שלמה לפני מזבח יי׳· כתו׳ בדברי הימי׳ כי עשה שלמה כיור נחשת ויתנהו בתוך העזרה ויעמד עליו ויברך על ברכיו: שומר הברית· ממתין ונוכח לשמר הברית והחסד לקיים אבטחתו: אשר שמרת· לשון אמונת הבטחה: האמנם

רשי

האמנ' לשון תמיה׃ לא יכלכלוך. לא יכילוך׃ אשר יחטא איש לרעהו. בועל אשת איש׃ ונשא בו האלה. כשם שהמים בודקין אותה כך המים בודקין אותו׃ ובא אלה לפני מזבחך. והעמיד הכהן את האשה לפני יי'׃ לתת דרכו בראשו. ובאתה בטנה וצבתה ירכה׃ ולהצדיק צדיק. ונקתה ונזרעה זרע כך כדרש בתוספתא דסוטה׃ ונשא בו. לשון נושה׃ והודו את שמך. שחייב אד' לברך על הרעה׃ כי תענם. למען תענם כי משמם לשון אשר׃ ירקון

רדק

כי האמנם. הה"א פתוחה כי היא לתימה כלומר באמת הוא שישב אלקים עם האדם בארץ זה לא יתכן להאמין כי אתה תתברך ותתעלה על הכל אין לך מקום שיכילך כי אתה מקום העולם ואין העולם מקומך אם כן מה שבניתי הבית לך אינו אלא על דרך משל שיהיה רצונך וכבודך נמצא בבית הזה לשמוע אל התפלה אשר יתפללו במקום הזה והע"פ שבכל המקומות הוא רצונו אל הצועק אליו בלב שלם לשמוע תפלתו בקש שלמה מהאל שיהיה המקום הזה הנבחר מסייע המתפלל בתפלתו כאילו הבית הזה היה מלאך מליץ ותשמע תפלת כל המתפלל בבית הזה בקרוב יותר משיתפלל במקום אחר׃ להיות עיניך פתוחות. להיות שמירתך תמידה במקום הזה ועינך חסר יו"ד הרבוי מ מהמכתב׃ אל המקום הזה. כמו במקום הזה וכן כמו ואל הארון תתן את העדות כמו ו ובארון וכן הדומים לזה בפרשה הזאת אל המקום אל הבית וי"ת באפי אתרא הדין׃ אל מקום שבתך אל השמים. כמו ממקום שבתך מן השמים וכן הוא אומ' בדברי הימים וכמוהו לשבור אל יוסף או פירושו שיכונו לבם אל מקום שבתך ואת תשמע השמים וכן אל יוסף טעמו דבק עם וכל הארץ באו מצרימה או פירוש א המקום אל השמים כמו במקום שבתך בשמים כמו שפירשנו אל המקום׃ ושמעת וסלחת. כתרגומו ותקבל צלותהון ותשבוק לחוביהון׃ ונשא בו אלה. וחייבו הדין להשביעו כשבא מעכין משכת מלומ' שהוא לשון חוב וי"ת וירמי ביה מומי ל לאומתיותיה׃ ובא אלה. פי' ובא הנשבע לקבל האלה לפני מ מזבחך בבי' הזה וי"ת על המשבי' וייתי ויומניה קדם מזבחך׃ ואתה תשמע השמים. מן השמים וכן תרגם יונתן מן ש שמיא׃ ושפטת. אף על פי שאתה מאריך אף לנשבע לשקר ואין אתה נפרע ממנו בשעת עונו אם ישב' בבי' הזה לא תאחר' לו שיכירו בני אדם כי המקום הזה הנבחר סייע במהירות העונש ויראו מן הבית הזה ויפחדו ממנו וכל זה הוא כבודך וגם האל יתברך כוה כן ואמ' ומקדשי תיראו׃ להרשיע רשע. איזה מהם שיהיה רשע הנשבע לשקר או המשביע בחנם והוא נשבע באמת כי העונש על המשביע׃ בהנגף׃ והודו את שמך. כי חייב אדם לברך על הרעה כמו שמברך על הטובה׃ בבית הזה. הכשאמר' בעיר אשר לא יבאו למלחמה יתפללו אליך בבית הזה על אחיהם שיבאו ל למלחמה ואתה תשמע תפילתם וסלחת לחטאתם והשבותם אל אדמתם׃ בהעצר השמים. כי תורם הדרך הטובה שקודיעם על איזה עון נעצר השמים ותורם הדרך הטובה ונתת מטר׃ רעב

כי האמנם ישב אלהים על הארץ הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי׃ ופנית אל תפלת עבדך ואל תחנתו יהוה אלהי לשמע אל הרנה ואל התפלה אשר עבדך מתפלל לפניך היום׃ להיות עינך פתחת אל הבית הזה לילה ויום אל המקום אשר אמרת יהיה שמי שם לשמע אל התפלה אשר יתפלל עבדך אל המקום הזה׃ ושמעת אל תחנת עבדך ועמך ישראל אשר יתפללו אל המקום הזה ואתה תשמע אל מקום שבתך אל השמים ושמעת וסלחת׃ את אשר יחטא איש לרעהו ונשא בו אלה להאלתו ובא אלה לפני מזבחך בבית הזה׃ ואתה תשמע השמים ועשית ושפטת את עבדיך להרשיע רשע לתת דרכו בראשו ולהצדיק צדיק לתת לו כצדקתו׃ בהנגף עמך ישראל לפני אויב אשר יחטאו לך ושבו אליך והודו את שמך והתפללו והתחננו אליך בבית הזה׃ ואתה תשמע השמים וסלחת לחטאת עמך ישראל והשבתם אל האדמה אשר נתת לאבותם׃ בהעצר שמים ולא יהיה מטר כי יחטאו לך והתפללו אל המקום הזה והודו את שמך ומחטאתם ישובון כי תענם׃

אֲרֵי מַן יְסוּבַר וּמַן חֲמֵי דִבְקוּשְׁטָא אַתְרְעֵי יְיָ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ בְּגוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא דְּדַיְירִין עַל אַרְעָא הָא שְׁמַיָּא וּשְׁמֵי שְׁמַיָּא לָא יָכְלוּן לְסוֹבָרָא יְקָרָךְ אַף אֱלָהֵין בֵּיתָא הָדֵין דִּבְנֵיתִי׃ וְתִתְפְּנֵי לִצְלוֹתָא דְעַבְדָּךְ וּלְבָעוּתֵיהּ יְיָ אֱלָהִי לְקַבָּלָא צְלוֹתָא וּבָעוּתָא דְעַבְדָּךְ מְצַלֵּי קֳדָמָךְ יוֹמָא דֵין׃ לְמֶהֱוֵי רַעֲוָא קֳדָמָךְ לְאַגָּנָא עַל בֵּיתָא הָדֵין לֵילֵי וְיֵמָם לְאַתְרָא דִּי אֲמַרְתְּ יְהֵי שְׁמִי תַמָּן לְקַבָּלָא צְלוֹתָא דִּי יְצַלֵּי עַבְדָּךְ לְאַפֵּי אַתְרָא הָדֵין׃ וּתְקַבֵּיל בָּעוּת עַבְדָּךְ וְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל דִּיצַלּוֹן לְאַפֵּי אַתְרָא הָדֵין וְאַתְּ תְּקַבֵּיל מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִינְתָּךְ מִן שְׁמַיָּא וּתְקַבֵּיל צְלוֹתְהוֹן וְתִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיהוֹן׃ יַת דִּיחוֹב גְּבַר לְחַבְרֵיהּ וְיִרְשֵׁי בֵיהּ מוֹמֵי לְאוֹמָאוּתֵיהּ וְיֵיתֵי וִיוֹמֵינֵיהּ קֳדָם מַדְבְּחָךְ בְּבֵיתָא הָדֵין׃ וְאַתְּ תְּקַבֵּיל מִן שְׁמַיָּא וְתַעְבֵּיד וּתְדִין יַת עַבְדָּךְ לְחַיָּבָא חַיָּבָא לְמִתַּן אוֹרְחֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ וּלְזַכָּאָה זַכָּאָה לְמִתַּן לֵיהּ כִּזְכוּתֵיהּ׃ כַּד יִתַּמְחוֹן עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן דִּיחוּבוּן קֳדָמָךְ וִיתוּבוּן לְפוּלְחָנָךְ וְיוֹדוּן לִשְׁמָךְ וִיצַלּוֹן וְיִבְעוֹן מִן קֳדָמָךְ בְּבֵיתָא הָדֵין׃ וְאַתְּ תְּקַבֵּיל מִן שְׁמַיָּא וְתִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵי עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל וּתְתִיבִנּוּן לְאַרְעָא דִּיהַבְתָּא לַאֲבָהַתְהוֹן׃ כַּד יִתְכְּלוּן שְׁמַיָּא וְלָא יְהֵי מִטְרָא אֲרֵי יְחוּבוּן קֳדָמָךְ וִיצַלּוֹן לְאַפֵּי אַתְרָא הָדֵין וְיוֹדוּן לִשְׁמָךְ וּמֵחוֹבֵיהוֹן יְתוּבוּן אֲרֵי תְקַבֵּיל צְלוֹתְהוֹן׃

מסורה: ונשא י"ז בקריא' וסימ' על כתפות האפוד מלמטה. ונשא אהרן את שמות בני ישראל. ונתת אל חשן המשפט את האורים. והיה על מצח אהרן. והוא עד או ראה או ידע. ואם נפש כי תחטא ועשתה. ונשא השעיר עליו את כל עונותם. ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ. איש איש כי יקלל אלהיו ונשא. ואם הפר יפר אתם אחרי שמעו. ונשא כו אלה להאלתו. ונשא שה מהעדר. ויצו המלך את חלקיה תנינא. ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל. וחברו בהר מרום אשתלנו. ונשא המונה ושלל שללה. הנני גוער לכם את הזרע וחריתי פרש על׃ ישובון י' בקריא' וסימ' בהעצר שמים ולא יהיה מטר. וחברו דדה. ופדויי יי' ישובון. וחברו. ופליטי חרב ישובון. לכן יתנם עד עת יולדה. גבול שמת בל יעברון. תסתיר פניך יבהלון. ריגל אזנם למוסר. כל באיה לא ישובון׃

רלבג

כי האמנם ישב אלהים על הארץ. ר"ל הנני מתפלל לפניך את ה התפלה הזאת כי אני רואה באמת ששכינת הש"י והשגחתו תמשך גם כן באלו הדברים השפלי' וזה מקו' פלא כי השמים ושמי ה השמים לא יכילו הורך ורוממות מדרגתך ו והשמים המושכל ו והמוסף לך מהם כי זה בלתי מושג ל לזולתך כי גבהה מאד מדרגת המוסף לך מהם על מה שהם עליו מהמציאות כמו ש שבארנו בראשון ו ובחמשי מספ' מלחמו' יי' וכל שכן שתדבק השגחתך והשקפתך באלו הענינים הפחותי' מאד עד שתרד ה השגחתך בזה הבית אשר בניתי ויושג לך ענינו׃ ופנית אל תפלת עבדך. ר"ל כי מפני היות שכינתך בבית הזה תפנה אל תפלת עבדך׃ לשמע אל הרנה ואל התפלה. הכונה ברנה הו' השיר והשבח כי הוא קודם אל התפלה ולזה פתח שלמה תפלתו בדברי שבח באמרו יי' אלהי ישראל אין כמוך אלהי'׃ ושמעת אל תחנת עבדך. הנה התחנה היא את התפלה והיא בקשת הצרכים בלשון ת תחנונים ומחילת מ החטאים ולזה אמר ושמעת וסלחת׃ את אשר יחטא איש ל לרעהו. ידמה לפי מה שאחשוב ששלמה בקש שכמו שהסוטה נ נבדקת במלות אשר יאלו אותה בבית המקדש על האופן שנזכר בתורה כן יבדוק באלה זה הבית הקדוש כל הדברים אשר תהיה בהם כפירה בין איש לרעהו או אלת שבועה כשיבא הנטען להשבע לפני מזבח יי' בבית הזה והנה אמרו אשר יחטא איש לרעהו יכלול חטא האמון כאמרו וחטאה בשגגה מקדשי יי' ונפש כי תחטא ומעלה מעל ביי' וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד או בגזל ובשבועת העדות כתיב ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה׃ ושבו אליך והודו את שמך. הרצון בזה שכאשר יחטאו ישראל בדרך שיעשם שינגפו לפני אויב והם ישובו אליך ויסורו מדרכיהם הרעים ויודו את שמך לתת שבח לשמך ולכבודך קודם התפלה כראוי ואחר כן יתפללו ויתחננו אליך בבית הזה לבקש סליחת חטאתם ולהושיעם מיד אויב ולהשיבם לאדמתם אשר לקח מהם האויב הנה אתה תשמע השמים ותסלח לחטאת עמך ישראל ותשיבם אל האדמה אשר נתת לאבותם׃ בהעצר השמים ולא יהיה מטר וגו'. הרצון באמרו כי תענם כי תענה בם ותשיח ותעיד על דרך אמרו ישמע אל ויענם שהרצון בו ויענה בם לדעת קצת המפרשים וכמוהו הן תוי שדי יענני ר"ל ויענה בי. והנה גם מאחר הקודם בזמן והוא שצריך תחלה שישובו מחטאתם כי תענה בם אשר על כן עצר את השמים ומטר לא היה ואחר זה ישבחו את הש"י ואחר כתיכת השבח תהיה התפלה׃

כי

רעב כי יהיה. והלא זכר העצר השמים והוא הרעב אם כן מה טעם אמר אחר כן רעב כי יהיה לפי שיתכן שיהיה מטר ויהיה רעב והוא מה שפירש אחר כן שדפון וירקון ארבה חסיל: כי יצר לו אויבו. פירוש או כי יצר לו אויבו: בארץ שעריו. בארצו בשעריו כמו שכתוב והצר לך בכל שעריך: כל נגע וכל מחלה. ואף על פי שזכרתי מקרים שיקרו עמך בפרט אשר יתפללו עליהם לפניך כן אני אומר כל כל נגע ועל כל מחלה שיהיה להם שכל תפילה וכל תחינ' שיתפללו על כל נגע ועל כל מחלה אשר תהיה לכל אדם: לכל עמך ישראל. כלומר בין ליחידים בין לרבים כל אחד ואחד לפי נגעו אשר ידעו לבו מה שלא נודע לאחרי' כלומר בין מן המכאובים הנסתרים בין מן הנגלוים: ופרש כפיו אל הבית הזה. כמו בבית הזה כלומר יפרוש כפיו אל יי' בבית הזה או פי' בכל מקום שיהיה כנגד הבית הזה וכן תרגם לאפי ביתא הדין: למען ייראוך. באור האיין לבד ופי' הכלל נעלמת ופירושו כשיראו שקבלת להם בשובם אליך והתפללו אליך בבית הזה ידעו כי בשביל עון בא להם הנגע והמחלה לא שהו' מקר' ובעבו' זה ייראוך וכן טעם כי עמך הסליח' למען תורא: ככל אשר יקרא אליך הנכרי. ואף על פי שאינו ראוי לכך תשמע תפלתו אבל בישראל אמר ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו אבל הנכרי אף על פי שאין לבבו נכון אליך עשה ככל אשר יקרא אליך למען ידעון כל עמי הארץ את שמך ולדעת כי שמך נקרא על הבית הזה ומתוך כך ידעו ליראה אותך כעמך ישראל: כי יצא עמך למלחמה על אויבו. דרך כלל: בדרך אשר תשלחם. כמו ויהי דבר שמואל לכל ישר' וגו' וכן כשהיו שואלים באורי' ותומים כמו בדבר בגבעון וכן כשלא יהיה עליהם שופט: ועשית משפטם. תעשה משפטם באויביה' וכן כי עשית משפטי ודיני ותרגו' ותתפרע עולבנהון: כי

ירקון. שהתבואה אינה עולה בקנה לעשות שבולת: ככל אשר יקרא אליך הנכרי. ובישראל הוא אומר לתת לאיש ככל דרכיו לפי שישראל מכיר בהקב"ה ויודע שיכולת בידו ואם אין תפילתו נשמעת תולה את הדבר בעצמו ובחטאו אבל הנכרי קורא תגר ואומ' בית ששמו הולך לסוף העולם נתייגעתי לכמה דרכים ובאתי והתפללתי בו ולא מצאתי בו ממש כשם שאין ממש בעבודה זרה לכך ככל אשר יקרא אליך הנכרי אבל ישראל אם אתה רואה שהוא משחית במעוטו את חבירו אל תתן לו: דרך העיר. פונים לצד ירושלם: ועשית משפטם. נקמתם באויביהם: כי

איבו ד' וסימ' נמסר בשמואל חלק א' סימן כ"ד: ידעון ד' בקריאה וסימ' אחל גדלך ויהושע. כל תפלה כל תחנה דמלכים. ואתה תשמע השמים. שפתי צדיק ידעון רצון דמשלי: ישמעון ה' וסימ' נמסר בסדר דברים: וזרעך ה' חס' בליש' וסימ' נמסר בסדר עקב: ולדעת ה' וכימ' נמסר בשמואל חלק ב' סימן ג':

וְאַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם וְסָלַחְתָּ לְחַטַּאת עֲבָדֶיךָ וְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל כִּי תוֹרֵם אֶת־הַדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר יֵלְכוּ־בָהּ וְנָתַתָּה מָטָר עַל־אַרְצְךָ אֲשֶׁר־נָתַתָּה לְעַמְּךָ לְנַחֲלָה: רָעָב כִּי־יִהְיֶה בָאָרֶץ דֶּבֶר כִּי־יִהְיֶה שִׁדָּפוֹן יֵרָקוֹן אַרְבֶּה חָסִיל כִּי יִהְיֶה כִּי יָצַר־לוֹ אֹיְבוֹ בְּאֶרֶץ שְׁעָרָיו כָּל־נֶגַע כָּל־מַחֲלָה: כָּל־תְּפִלָּה כָל־תְּחִנָּה אֲשֶׁר תִהְיֶה לְכָל־הָאָדָם לְכֹל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יֵדְעוּן אִישׁ נֶגַע לְבָבוֹ וּפָרַשׂ כַּפָּיו אֶל־הַבַּיִת הַזֶּה: וְאַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם מְכוֹן שִׁבְתֶּךָ וְסָלַחְתָּ וְעָשִׂיתָ וְנָתַתָּ לָאִישׁ כְּכָל־דְּרָכָיו אֲשֶׁר תֵּדַע אֶת־לְבָבוֹ כִּי־אַתָּה יָדַעְתָּ לְבַדְּךָ אֶת־לְבַב כָּל־בְּנֵי הָאָדָם: לְמַעַן יִרָאוּךָ כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר־הֵם חַיִּים עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לַאֲבֹתֵינוּ: וְגַם אֶל־הַנָּכְרִי אֲשֶׁר לֹא־מֵעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל הוּא וּבָא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה לְמַעַן שְׁמֶךָ: כִּי יִשְׁמְעוּן אֶת־שִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְאֶת־יָדְךָ הַחֲזָקָה וּזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָה וּבָא וְהִתְפַּלֵּל אֶל־הַבַּיִת הַזֶּה: אַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם מְכוֹן שִׁבְתֶּךָ וְעָשִׂיתָ כְּכֹל אֲשֶׁר־יִקְרָא אֵלֶיךָ הַנָּכְרִי לְמַעַן יֵדְעוּן כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ אֶת־שְׁמֶךָ לְיִרְאָה אֹתְךָ כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלָדַעַת כִּי־שִׁמְךָ נִקְרָא עַל־הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִיתִי: כִּי־יֵצֵא עַמְּךָ לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבוֹ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תִּשְׁלָחֵם וְהִתְפַּלְלוּ אֶל־יְהוָה דֶּרֶךְ הָעִיר אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בָּהּ וְהַבַּיִת אֲשֶׁר־בָּנִתִי לִשְׁמֶךָ: וְשָׁמַעְתָּ הַשָּׁמַיִם אֶת־תְּפִלָּתָם וְאֶת־תְּחִנָּתָם וְעָשִׂיתָ מִשְׁפָּטָם:

וְאַתְּ תְּקַבֵּיל מִן שְׁמַיָּא וְתִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵי עַבְדָּךְ וְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל אֲרֵי תַלְפִּינוּן יָת אוֹרְחָא דְתַקְנָא דִּיהָכוּן בַּהּ וְתִיתֵּן מִטַּר עַל אַרְעָךְ דִּיהַבְתָּא לְעַמָּךְ לְאַחְסָנָא: כַּפְנָא אֲרֵי יְהֵי בְּאַרְעָא מוֹתָא אֲרֵי יְהֵי שִׁדָּפוֹנָא יַרְקָנָא גּוֹבָא שַׁמּוּטָא אֲרֵי יְהֵי אֲרֵי יְעִיקוּן לֵיהּ בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן בְּאַרְעָא קִרְוֵיהוֹן כָּל מַכְתַּשׁ כָּל מְרַע: כָּל צְלוֹתָא כָּל בָּעוּתָא דִּתְהֵי לְכָל אֱנָשָׁא לְכָל עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל דִּי יִדְעוּן גְּבַר מַכְתַּשׁ לִבֵּיהּ וְיִפְרוֹס יְדוֹהִי בִּצְלוֹ לְאַפֵּי בֵּיתָא הָדֵין: וְאַתְּ תְּקַבֵּיל מִן שְׁמַיָּא מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִינְתָּךְ וְתִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיהוֹן וְתַעְבֵּיד בָּעוּתְהוֹן וְתִתֵּן לִגְבַר כְּכָל אוֹרְחָתֵיהּ דִּגְלֵי קֳדָמָךְ לִבֵּיהּ אֲרֵי אַתְּ הוּא לֵית בַּר מִינָּךְ קֳדָמָךְ לְחוֹד גְּלַן לִבְבָיָא דְכָל בְּנֵי אֱנָשָׁא: בְּדִיל דִּיִדְחֲלוּן מִן קֳדָמָךְ כָּל יוֹמַיָּא דְּאִינוּן קַיָּימִין עַל אַפֵּי אַרְעָא דִּי יְהַבְתְּ לַאֲבָהָתַנָא: וְאַף כֵּן בַּר עַמְמִין דְּלָא מֵעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל הוּא וְיֵיתֵי מֵאַרְעָא רְחִיקָא בְּדִיל שְׁמָךְ: אֲרֵי יִשְׁמְעוּן יָת שְׁמָךְ רַבָּא וְיָת יְדָךְ תַּקִּיפְתָּא וּדְרָעָךְ מְרָמְמָא וְיֵיתֵי וִיצַלֵּי לְאַפֵּי בֵּיתָא הָדֵין: אַתְּ תְּקַבֵּיל מִן שְׁמַיָּא מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִינְתָּךְ וְתַעְבֵּיד כְּכָל דִּי יְצַלֵּי קֳדָמָךְ בַּר עַמְמִין בְּדִיל דְּיִדְעוּן כָּל עַמְמֵי אַרְעָא יָת שְׁמָךְ לְמִדְחַל קֳדָמָךְ כְּעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל וּלְמִידַּע אֲרֵי שְׁמָךְ אִתְקְרֵי עַל בֵּיתָא הָדֵין דִּי בְנֵיתִי: אֲרֵי יִפּוֹק עַמָּךְ לְאַגָּחָא קְרָבָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן בְּאוֹרְחָא דְּתִשְׁלְחִינוּן וִיצַלּוֹן קֳדָם יְיָ לְאַפֵּי אוֹרַח קַרְתָּא דְּאִתְרְעִיתָא בַהּ וּבֵיתָא דִּי בְנֵיתִי לִשְׁמָךְ: וּתְקַבֵּיל מִן שְׁמַיָּא יָת צְלוֹתְהוֹן וְיָת בָּעוּתְהוֹן וְתִתְפְּרַע עוּלְבַּנְהוֹן:

י' כתיב' ז' ד' ב' ז' ק' ק' ד' ב' א' ו' ר"נ ח' ח' ה' ה' ל' ה' ש' ק' ק' ב' ו' ל' חס' ב'

רלבג

כי תורם הדרך הטוב אשר ילכו בה. ר"ל שבזה האופן מהשגחה תורם את הדרך הטובה כי ישפטו בתשפיה' ויבורו מתה מחטאו אשר עליו כענשו בזה השוגם: רעב כי יהיה בארץ. ר"ל בסבת שטף מטר או ברד או בסבת הרוחות או בסבת חום השמש בשבלים אחר המטר שהם עניים מצד הטבע. והנה מה שיהיה בסבת העצר המטר כבר נזכר: דבר כי יהיה שדפון ירקון. ר"ל כי יהיה דבר בתבואות אלו השדפון או הירקון או מה שדומה להם: ארבה חסיל כי יהיה. ויהיה ג"כ רעב בסבתם מפני אכילתם התבואות והשחתתם אותם: כי יצר לו אויבו בארץ שעריו. ר"ל שיבנה מצור סביב העיירות באופן שלא יוכל אדם לצאת השדה לקחת התבואות או לעבוד האדמה והנה יתחד' שם רעב בסבת זה: כל נגע וכל מחלה. ר"ל כל מכה וכל חולי וכל צורך שהצטרך התפלה והתחנה עליו אשר תהיה לאיש מה מישראל הנגע והמחלה או הצורך האחר או זה שיהיה שתהיה תפלה ותחנה עליו לפי שידע איש ואיש מהם חולי לבו אשר הוא צריך עליו להתחנן לפניך. והנה הרצון באמרו אשר תהיה לכל האדם לעמך ישראל אשר תהיה לכל אחד מאישי האדם אשר לעמך ישראל כי מהנכרי לא התפלל עתה שלמה: ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו כי. באר בזה כי מפני התפלה לא יקבל תועלת אם לא יהיה לבבו שלם עם השם אז תשמע תפלתו לתת לו ככל דרכיו לפי עניינו בעת התפלה וזה יהיה סבה שייראוך ישראל תמיד בהכירם כי חטאיהם סבבו להם אלו הרעות עד שתקף ששבו מהם שמעת לקולם: וגם אל הנכרי וגו' ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי. הנה לא אמר שלמה בנכרי שיתן לו השם כדרכיו אשר ידע את לבבו כי מזה הצד לא היה ראוי שיקובל תפלתו אך בקש מהשם שישמע לקול הנכרי ככל אשר יקרא אליו לבעבור כבב שיקרב לעבודת השם כישראל וכדי שיתפרסם כי שם יי' נקרא על הבית הזה עד שהקורא אליו מזה המקום תהיה תפלתו נשמעת בכל אשר יקרא אליו: כי יצא עמך למלחמה על אויבו. עד עתה זכר התפלה שתהיה בתוך הבית הקדוש הזה ובא עתה לזכור התפלה שתהיה חוץ מהבית לנכח בית המקדש כשלא היה אפשר שתהיה בבית המקד' כמו הענין בצאת ישראל למלחמה על אויבו ואמר בדרך אשר תשלחם העיר בזה שאין ראוי שיצאו למלחמה אם לא יהיו כמלכים בשביבה אם על יד נביא אם על יד אורים ותמים והתכלי' שכאשר יהיה הענין כן והתפללו אל יי' דרך העיר אשר בחרת בה ר"ל שיתפללו נכח ירושלם ונכח בית המקד' ישמע השם תפלתם ותחנתם ויעשה משפט לתת להם מדריכים אשר הם בהם בעת התפלה:

כי

רלבג

כי יחטאו לך · זכר עתה מין אחר מהתפלה חוץ מבית המקדש והוא כשיגלו ישראל מעל אדמתם על רוב חטאיהם ושבו אל הש״י בארץ שוביהם והתודו את עונם ואת חטאתם אשר חטאו בהם ויכירו כי עונותיהם סבבו להם כל זה הרע ושובו אל הש״י ללכת בדרכיו בכל לבם ובכל נפשם והתפללו אליך נכח ארץ ישראל נכח ירושלם ובית המקד׳ שמע יי׳ תפלת׳ ותחנת׳ ועשה משפטם לפי היות לבבם אליך בעת התפלה כדרך שתסלח חטאיהם וגם פשעיה׳ שהם על דרך המרד ותתנם לרחמים לפני שוביהם ורחמום בארץ שהם גולים בה. והנה לא בקש שישמע תפלתם מהגלות כי זה ממה שיצטרך אל ענשם ההשגח׳ הפרטי׳ ושיסלם עון העם היושב אז בארץ ישראל כאמרו כי לא שלם עון האמורי עד הנה: לשמוע אליהם בכל קראם אליך. ר״ל בכל מה שיבקשו ממך בהיותם בארץ שוביהם ואף על פי שאינם מתפללים תוך הבית הזה אחר שהם מתפללים לנכחו לפי מה שאפשר להם:

ויהי ככלות שלמה להתפלל אל יי׳ · למדנו מזה שהמלך כורע על ברכיו מהתחלת תפלתו עד כלותו אותה ומזה המקום אמרו רבותינו שהמלך כיון שכורע שוב אינו זוקף עד כלותו תפלתו: אש׳ נתן מנוחה לעמו ישר׳ ככל אש׳ דבר · הנה זה הוא מה שאמ׳ בפרשת ראה הנכי וישבת׳ בא׳ אשר יי׳ אלהיכם מנחיל אתכ׳ והניח לכם מכל אויביכם מסביב וישבתם בטח: להטות לבבנו אליו: ר״ל שיהיה השם עמנו באופן שישתדל להטו׳ לבבנו אליו לעבודתו כשנחטא לו כמו שעש׳ לאבותינו בהיותם במדבר ולא יעזבנו על חטאתנו. ולא יטשנו בשיסלק השגחתו ממנו: לעשו׳ משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו · ר״ל שיתן לכל אחד מהם לפי הראוי לו ולא ישתי׳ פניו מהם בעת העוותם אבל יוכיחם בדרך שיחזרו למוטב ובזה יתפרסם לכל עמי הארץ כי יי׳ הוא האלהים ואין עוד ר״ל כי בראותם כי כשיחטאו ישרא׳ הם נענשי׳ ובשוב מחטאות׳ הש״י הוא נעתר להם: ביום

רדק

כי יחטאו לך · כמו וכי יחטאו לך כלומר ואם יחטאו לך ואינן ראויין לתשועה ושתניקום נקמתם באויביהם ויתחייבו גלות ויעשו תשובה בגלותם ויתפללו דרך ארצם תשמע תפלתם וכן ראינו בדניאל שנאמר וכוין פתיחן ליה בעליתיה נגד ירושלם: ועשית משפטם · במוביהם שלא חמלו עליהם והכבידו עליהם ועוד תתנם לרחמים לפני שוביהם: ורחמום שיניחום לצאת מהגלות ולטוב לארצם כמו שעשה כרש מלך פרס: מתוך כור הברזל · כי כמו שצורפי הכס׳ והזהב בכור כן נצרפו במצרי׳ בעבוד׳ קש׳ ומה שאמר הברזל והכורים לא יעשו אותם מברזל אלא מאדמה אמר הברזל לחזוק הצרוף שנצרפו שם: בכל קראם אליך · בכל עת שיקראו אליך בצרתם וישובו אליך וכן כיי׳ אלהינו בכל קראינו אליו בתשובה: ככל אשר דבר· והניח לכם מכל אויביכם: להטות לבבינו אליו· טעמו דבק עם יהי יי׳ אלהינו עמנו: יומם ולילה· להיות שמירתו תמיד לעשות משפטינו ופירוש משפט במקום הזה כמו כמשפט הבנו׳ יעשה לה והדומה לו כלומ׳ לתת לנו דבר יום ביומו מה שאנו צריכים להשפיע לנו הטובה ולשמרנו מרע׳ ובזה ידעו כל עמי הארץ כי יי׳ הוא האלהים כי הדבקי׳ בו שבעי׳ טובה ונשמרים מרעה: קדם

רשי

כור הברזל · חרסי׳ שמזקקין בו זהב קרוי כור: ככל אשר דבר׳ והיכן דבר והניח לכם מכל אויביכ׳ · לעשו׳ משפט עבדו ועמו · לתבוע עלבונם מיד האויב: את

ונתתם ו׳ קמצין וסימ׳ ואנפת בם ונתתם · וחברו דד״ה · וסלחת לעמך אשר חטאו · לקוח את הספרים · עשה לך מוסרות · וישאל דוד ביי׳ לאמר האעלה דד״ה · נשבו ה׳ וסימ׳ נמסר בשמואל חלק א׳ סימן ל׳ : שבו ד׳ בטעם מלרע בליש׳ וסימ׳ ואת נשיהם שבו · ושבו אליך בכל לבבם דמלכים · וחברו ושבו אליך

כי יחטאו לך כי אין אדם אשר לא יחטא ואנפת בם ונתתם לפני אויב ושבום שביהם אל ארץ האויב רחוקה או קרובה: והשיבו אל לבם בארץ אשר נשבו שם ושבו והתחננו אליך בארץ שביהם לאמר חטאנו והעוינו רשענו: ושבו אליך בכל לבבם ובכל נפשם בארץ איביהם אשר שבו אתם והתפללו אליך דרך ארצם אשר נתתה לאבותם העיר אשר בחרת והבית אשר בנית לשמך: ושמעת השמים מכון שבתך את תפלתם ואת תחנתם ועשית משפטם: וסלחת לעמך אשר חטאו לך ולכל פשעיהם אשר פשעו בך ונתתם לרחמים לפני שביהם ורחמום: כי עמך ונחלתך הם אשר הוצאת ממצרים מתוך כור הברזל: להיות עיניך פתחות אל תחנת עבדך ואל תחנת עמך ישראל לשמע אליהם בכל קראם אליך: כי אתה הבדלתם לך לנחלה מכל עמי הארץ כאשר דברת ביד משה עבדך בהוציאך את אבתינו ממצרים אדני יהוה:

ויהי ככלות שלמה להתפלל אל יהוה את כל התפלה והתחנה הזאת קם מלפני מזבח יהוה מכרע על ברכיו וכפיו פרשות השמים: ויעמד ויברך את כל קהל ישראל קול גדול לאמר: ברוך יהוה אשר נתן מנוחה לעמו ישראל ככל אשר דבר לא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב אשר דבר ביד משה עבדו: יהי יהוה אלהינו עמנו כאשר היה עם אבתינו אל יעזבנו ואל יטשנו: להטות לבבנו אליו ללכת בכל דרכיו ולשמר מצותיו וחקיו ומשפטיו אשר צוה את אבתינו: ויהיו דברי אלה אשר התחננתי לפני יהוה קרבים אל יהוה אלהינו יומם ולילה לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו:

ארי יחובון קדמך ארי לית אנש דלא חטי ויתחול רוגזך בהון ותמסרינון קדם בעלי דבביהון וישבונון שוביהון לארעא בעלי דבביהון דרחיקא או קריבא: ויתיבון ללבהון בארעא דאשתביאו לתמן ויתובון ויבעון מן קדמך בארעא שביהון למימר חבנא ואטפשנא סרחנא: ויתובון לפולחנך בכל לבהון ובכל נפשהון בארעא בעלי דבביהון דשבו יתהון ויצלון קדמך לאפי אורחא ארעהון דיהבתא לאבהתהון קרתא דאתרעיתא וביתא דבניתי לשמך: ותקביל מן שמיא מאתר בית שכינתך ית צלותהון וית בעותהון ותתפרע עולבנהון: ותשבוק לעמך דחבו קדמך ולכל מרדיהון די מרדו בך ובמימרך ותתנינון לרחמין קדם שוביהון וירחמון עליהון: ארי עמך ואחסנתך אינון דאפיקתא ממצרים מגו כורא דברזלא: למיהוי רעוא קדמך לקבלא בעות עבדך ובעות עמך ישראל לקבלא צלותהון בכל עידן דאינון מצלן קדמך: ארי את אפרישתנון לך לאחסנא מכל עממי ארעא כמא דמלילתא ביד משה עבדך באפקותך ית אבהתנא ממצרים יי אלהים:

והוה כד שיצי שלמה לצלאה קדם יי ית כל צלותא ובעותא הדא קם מן קדם מדבחא דיי כד מרכין פריע על ברכוהי וידוהי פריסן בצלו לצית שמיא: וקם ובריך ית כל קהלא דישראל קל רב למימר: בריך יי דיהיב ניחא לעמיה ישראל ככל די מליל לא בטיל פתגמא חד מכל פתגמוהי תקניא די מליל ביד משה עבדיה: יהי מימרא דיי אלהנא בסעדנא כמא דהוה בסעדא דאבהתנא לא ישבקיננא ולא ירחקיננא: לאפנאה לבנא לדחלתיה למהך בכל אורחן דתקנן קדמוהי ולמטר פקודוהי וקימוהי ודינוהי דפקיד ית אבהתנא: ויהון פתגמי אלין די בעיתי מן קדם יי מתקבלין קדם יי אלהנא יימם ולילי למעבד דין עבדיה ועולבן עמיה ישראל פתגם יום ביומיה:

מסרה

בכל לבם דד״ה · ועשרת אלפים חי׳ שבו : עבדך לעבדך ז׳ קמצין וסימ׳ נמסר בסדר בהעלתך : לבבינו ד׳ בקריאה וסימ׳ אחינו המסו את לבבינו לאמר עם · ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח · להטות לבבנו אליו ללכת · נשא לבבנו אל כפים אל אל : ללכת בכל דרכיו דסמיכי ד׳ בקרי׳ וסימ׳ ועתה ישראל מה יי׳ אלהיך שאל · כי אם שמור תשמרון את כל המצוה · רק שמרו מאד · להטות לבבנו אליו ללכת בכל דרכיו : ויהיו י״א רפין בקריא׳ וסימ׳ נמסר בסדר תרומה :

למען דעת כל־עמי הארץ כי יהוה הוא האלהים אין עוד׃ והיה לבבכם שלם עם יהוה אלהינו ללכת בחקיו ולשמר מצותיו כיום הזה׃ והמלך וכל־ישראל עמו זבחים זבח לפני יהוה׃ ויזבח שלמה את זבח השלמים אשר זבח ליהוה בקר עשרים ושנים אלף וצאן מאה ועשרים אלף ויחנכו את־בית יהוה המלך וכל־בני ישראל׃ ביום ההוא קדש המלך את־תוך החצר אשר לפני בית־יהוה כי־עשה שם את־העלה ואת־המנחה ואת חלבי השלמים כי־מזבח הנחשת אשר לפני יהוה קטן מהכיל את־העלה ואת־המנחה ואת חלבי השלמים׃ ויעש שלמה בעת־ההוא את־החג וכל־ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד־נחל מצרים לפני יהוה אלהינו שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום׃ ביום השמיני שלח את־העם ויברכו את־המלך וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל־הטובה אשר עשה יהוה

בדיל דידעון כל עממי ארעא ארי יי הוא אלהים לית עוד׃ ויהי לבכון שלים בדחלתא דיי אלהנא למהך בקימוהי ולמטר פקודוהי כיומא הדין׃ ומלכא וכל ישראל עימיה מנכסין נכסת קודשין קדם יי׃ ונכיס שלמה ית ניכסת קודשיא די נכיס קדם יי תורי תרתין ועשרין ריבוא ותרין אלפין וענא תרתא עסרי ריבוא וחניכו ית בית מקדשא דיי מלכא וכל בני ישראל׃ ביומא ההוא קדיש מלכא ית גו דרתא די קדם בית מקדשא דיי ארי עבד תמן ית עלתא וית מנחתא וית תרבי נכסת קודשיא ארי מדבחא דנחשא די קדם יי רחיק מלסוברא ית עלתא וית מנחתא וית תרבי נכסת קודשיא׃ ועבד שלמה בעידנא ההיא ית חגא וכל ישראל עמיה קהלא רב ממעלנא דחמת עד נחלא דמצרים קדם יי אלהנא שבעא יומין חנוכת ביתא ושבעא יומין חגא ארבעת עשר יומין׃ ביומא תמינאה שלח ית עמא ובריכו ית מלכא ואזלו לקרויהון כד חדן ושפירא לבהון על כל טבתא דעבד יי

ד׳ בליש׳ · ב׳ את בית האלהים דד״ה · ג׳ · ח׳ · ח׳ · לג׳ מלבוא חמת בסי׳ · ל׳ רבתי · ג׳ רפ · ד׳ ג׳ ומל׳

ואת המנחה ח׳ וסימ׳ נמסר בסדר פקודי׃ ביום השמיני ג׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בסדר נשא׃ שמחים ד׳ וסימ׳ וימשחו אתו צדוק׃ שמחים וטובי לב על כל הטובה׃ וחברו דד״ה על הטובה׃ הגדיל יי׳ לעשות עמנו׃

רדק

קדש המלך את תוך החצר׃ הרי הוא אומר למה קדמו לעשות שם העולה והמנחה והשלמים כי מזבח הנחשת שעשה שלמה היה קטן מהכיל רב העולה והשלמים ואינו אומר על מזבח הנחשת שעשה משה כי בפירוש אמרו בדברי הימי׳ כי מזבח הנחשת אשר עשה שלמה לא יכול להכיל את העולה ושל משה נגנז עם אהל מועד כמו שפירשנו למעלה מזבח הנחש׳ שעש׳ שלמה שהיה עשרי׳ אמה ארכו ועשרים רחבו לא היה יכול להכיל רב העולות והחלבים שהרי מזבח הנחשת שעשה משה היה חמש על חמש ואמר אלף עולו׳ יעלה שלמה על המזבח ההוא ומזבח הנחשת שעשה שלמה היה עשרים על עשרים ולפי חשבון שלו׳ וחשבון אמות לא היה מזבח שעש׳ שלמה מכיל אלא שש עשר אלף והוא אומר בקר עשרי׳ ושני׳ אלף וצאן מאה ועשרים אלף ואם תאמ׳ כל אלו לא היו אלא החלבים כי שלמי׳ היו כל אלו ובמזב׳ של משה אמר אלף עולות שהיו כלם כליל כאמ׳ כי גם הנה היו עולות רבות ומנחות כי לא מנה אלא השלמים והעולות שהיו רבים עד כי בין העולות והמנחות וחלבי השלמים לא יכול מזבח הנחשת שעשה שלמה להכיל הכל עד שהוצרך שלמה לקדש רצפת החצר ועשה שם מן העולה והמנחה וחלבי השלמים מה שלא יכול המזבח להכיל ודברי רבותינו ז״ל מחלוק׳ בזה יש אומרים כי רצפת החצר הוא שקדש כמו שפירשנו ויש אומרים כי מזבח אבני׳ בנה תוך החצר ואמ׳ עוד כי מזבח אבני׳ הוא שעש׳ שלמה לא מזבח נחשת ומה שאמר בדברי הימים ויעש שלמה את מזבח הנחש׳ וכן אמר כי מזבח הנחשת אשר עשה שלמה לא יכול להכיל פי׳ מזבח אבנים שעשה שלמה תחת מזבח הנחשת שעשה משה ואלה דברי׳ של תימה הם ואפשר כי מה שאמר אלף עולו׳ יעלה שלמה על המזבח ההוא לא בפעם אח׳ אלא קוד׳ שובו מגבעון לירושלם כמו שפירשנו בדברי הימים׃ את החג׃ חנוכת המקדש קרא גם כן חג לפי שהיתה סמוכה לחג הסכות ועשו שבעת ימי חנוכת ושבעת ימי חג הסכות ואומר ארבעה עשר יום להודיע כי סמוכים היו לא היה הפרש ביניהם וביום השמיני שאומר שלח את העם הוא שמיני עצרת ולא נוכל לפרש כי שבעת ימי חנוכה היו אחר שבע׳ ימי סכות ויום השמיני שמיני לחנוכת שהרי אומר בדברי הימים וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם ואם תאמר יום שמיני עצר׳ אינו אלא כ״ב לחדש ואיך אמר וביום עשרים ושלשה אמרו רבותינו ז״ל כי ביום השמיני נטלו רשות ממנו ולא נסעו אותו היום לפי שהיה חג וביום שלשה ועשרים לחדש חזרו ונטלו רשות ממנו והלכו לאהליהם ואף על פי שעשו שבעת ימי חנוכה קודם חג הסכו׳ ויום הכפורים בכללם ואפשר שאותו היום לא אכלו שהרי מצוה להתענות וכרת האוכל בו ואף על פי שאומר כי חנוכת המזבח עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים ובכל יום היו מקריבים זבחי שלמים הקריבו השלמים גם אותו היו׳ אבל לא אכלום באותו היום עד הלילה ומחרתו אבל רבותינו ז״ל אמרו כי אכלו אותו יום הכפורים כי בכלל ימי השמחה היה ולמדו זה מחנוכת המשכן מה שם עשו שלמים בשב׳ אף על פי שהוא באסור סקילה יום הכפורים שהוא אסור כרת לא כל שכן ובחנוכת המשכן שבת היה בכלל שנים עשר יום כי רצופין היו ולמדו זה מדכתי׳ ביום עשתי עשר יום ביום שנים עשר יום מה יום כלו רצוף אף ימים אלו כלם רצופין ולמדו יום זה שכתו׳ כאן ד׳ עשר יום מיום שכתוב שם והקשו ואמרו ושמא עשו ביום הכפורים זה שלמים ולא אכלו ותרצו אין שמחת הגוף אלא באכילה ושתיה וזהו שאמר הכתוב וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב רוצה לומר על העון שנתכפר להם שיצאתה בת קול ואמרה להם כלכם מזומנים לחיי העולם הבא׃ ועל דרך פשט הפסוק מפרש על הטובה אשר עשה יי׳ לדוד עבדו ולישר׳ עמו ופי׳ לדוד עבדו שקיים לו מה שהבטיחו כי היוצא מחלציו יבנה הבית ויהיה שלום ושקט בימיו לישר׳ וכן היה כי כל המלכים היו עובדים אותו ומביאים לו מנחה ועל כל זה הלכו לאהליהם שמחים וטובי לב ובדברי הימים אומר על כל הטובה אשר עשה יי׳ לדוד ולשלמה ולישראל עמו ורבו׳ ז״ל דרשו לדוד עבדו כי בשעה שבקש שלמה להכניס ארון לפני ולפנים דבקו שערים זה בזה ואמר שאו שערים ראשיכם ולא נענה כיון שאמר אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה וידעו כל ישראל שמחל הקדוש ברוך הוא לדוד על אותו עון וזהו אשר עשה יי׳ לדוד עבדו׃ מלבא חמת עד נחל מצרים׃ הזכיר שם גבול ארץ ישראל צפון ודרום׃ ואת

רשי

את תוך החצר׃ דברים ככתבן דברי ר׳ יהודה קדש את רצפת העזרה בקדושת מזבח להקטיר על הרצפה׃ כי מזבח הנחשת׃ מזבח האבנים שעשה תחת מזבח הנחשת קטן מהכיל את העולה ואת המנחה שהרבו להביא אמר לו ר׳ יוסי והלא כבר נאמר אלף עולות יעלה שלמה על המזבח שעשה משה וכשתמצא מגיע לחשבון אמות ולעניין עולות זה של אבנים גדול משל משה שמזבח משה מקום מערכתו אמה על אמה וזה היה מקו׳ מערכתו כ״ר על כ״ר הרי של שלמה שלש מאות וסבעי׳ ושש כשל משה אם כן מהו קידש המלך את תוך החצר שקבע בו מזבח של אבנים מחובר ברצפה וקטן מהכיל בשל משה הוא אומר כאד׳ שאומר לחבירו גנס פלוני ופסול לעבודה׃ מלבא חמת׃ שהיא בצפונה של ארץ ישר׳׃ עד נחל מצרי׳׃ שהוא כנגדו בדרומה באלה מסעי׃ שבע׳ ימים׃ של חינוך׃ ושבעת ימים׃ חג הסוכות כמצא שאכלו ושתו ביום הכיפורים׃ לדוד

רלבג

ביום ההוא קדש המלך את תוך החצר׃ ר״ל כי מרוב הקרבנות שהקריבו ביום ההוא הוצרך שלמה לקדש החצר ר״ל חצר הכהני׳ באופן שיקריבו שם הקרבנות על הרצפה כי מזבח הנחשת שעשה שלמה שהיה עשרים אמה ארכו ועשרי׳ אמה רחבו כמו שנזכר בדברי הימים היה קטון מהכיל ושם כתוב בבאור כי מזבח הנחשת שעשה שלמה קטון מהכיל והנה קרא אותו מזבח הנחשת לפי שהיה מצופה נחשת אבל תחתיו היה של אבני׳ שלמות כמו שנזכר בתורה אבנים שלמות תבנה את מזבח יי׳ אלהיך׃ מלבוא חמת עד נחל מצרים׃ הם היו שתי קצוות של ארץ ישראל האחד בצפונה והאחד בדרומה כמו שנזכר בפרשת אלה מסעי׃ שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום׃ כבר נתבאר בספר ד״ה כי החג עשו תחלה לחנכת המזבח שבע׳ ימים ואחר כך עשו חג הסוכות שבע׳ ימים ועשו ביום השמיני עצרת כמשפט וביום של אחריו שהוא עשרים ושלשה שלח את העם ולולי אמרו בזה המקום שבעת ימים ושבעת ימים ארבע׳ עשר יום היינו יכולי׳ לומר שכבר עשו חנכת המזבח אחר החג של ראש השנה בדרך שישלמו ביום השמיני לחדש ואולם מפני אמרו שהם ארבעה עשר יום הוכרחנו לומר שחג חנכת המזבח התחיל בשמיני בתשרי ושלמו שבעת ימים לו בבא חג הסוכות ואולם אם עשו שלמי חגיגה ביום הכפורים ואכלו ושתו בו או לא עשו כן זה ממה שלא התבאר בזה המקו׳ באופן שלם ואם היה שיעשו כן הנה היתה הוראת שעה ועל נביאים שהיו שם ואם לא הנה יהיה אמרו שעשו חג שבעת ימים על דרך אמרו חג הסכות תעשה לך שבעת ימים ואע״פ שלא היו נעשים שלמי חגיגה בשבת ובכלל הנה היה מהחכמה במה שבחרו להיות חנוכת המזבח באלו השבעת ימים שזכרנו מה שנעיר עליו בזכרנו התועלות המגיעות מזה הספור׃ והבית

לדוד עבדו. להודיע שמחל לו עונותיו כדאיתא במועד קטן בשעה שבקש שלמה להכניס הארון לבית קדשי הקדשים דבקו שערים זה בזה: ולישראל עמו. שמחל להם על עון יום הכפורים ויצתה בת קול ואמרה כולכם מזומני' לחיי העולם הבא: והיו עיני ולבי. ת"י ותהא שכינתי שריא ביה אם רעותי מיתעבדא יהא עיני שם אם לבי וחפצי שם: ואת הבית אשר הקדשתי לשמי. תנאי הוא ביני וביניכם ואם לא תשמעו מה כאמור שם והשימותי את מקדשכם: ולשנינה. כתרגומו ולשועי יספרו את הרעות הבאו' עליו ויתלוצצו בו כמו ויספר ואישתעי ולשון שנינה אף הוא לשון דיבור דכתיב ושננתם לבניך: והבית הזה יהיה עליון. כל זמן שלא חטאתם ומשתחטאו כל שעב' עליו ישום וישרק וכן כתו' בדברי הימים והבית הזה אשר היה עליון כל עובר עליו וגו' וזה פתרונו והבי' הזה אשר היה עליון ונורא אף לנכרי כמו שאמור למעלה וגם אל הנכרי אשר לא מעמך וגו' ועכשיו בחורבנו כל העובר עליו אף הנכרי ישום וישרוק ויאמ' כי חטאו של ישרא' גרם: ישם. יתמה כמו וששמו עליה אויביכם על יומו כמו אחרונים: ישרק. שיבליר בלע"ז כן דרך כל הרואה חורבן פתאם לשרוק: עשרים שנה. שבע שני' לבית יי' ואת ביתו שלש עשרה שנה כמו שאמור למעלה: נשא את שלמה. ענין עשה כלכל את משאו בדבר זה: ארץ

ואת כל חשק שלמה. כמו שמפורש בדברי הימי' ואת כל הבא על לב שלמה לעשו' עשה בבית יי' ובביתו והצליח: והיו עיני ולבי שם כל הימי'. השגחתי ורצוני יהיו שם כל הימים ותרגם יונתן ותהא שכינתי שריא ביה אם רעותי מתעבדא תמן כל יומיא: אם שוב תשובון אתם. פירושו אתה וישראל: ולשנינה. לדבור שידברו העמים על רוב רעתם: יהיה עליון. כמו שאומר בדברי הימים אשר היה עליון ויונתן תרגם דהוא עילאי יהא חרוב ויש מפרשים יהיה חרב ויפרשו עליון לשון כריתה כמו כעלות גדיש בעתו אל תעלני בחצי ימי: מקצה עשרים שנה. מסוף עשרים שנה שבנה בית יי' בשבע שנים וביתו בשלש עשר' שנה הרי עשרי' ובבנינים האלה נשא וסייע חירם את שלמה בעצי ארזים ובעצי ברושים ובזהב ובגמול זה גמלהו המלך שלמה ונתן לו עשרי' עיר בארץ הגליל ולא ישרו בעיניו וקראן ארץ כבול ר"ל שגור שלא היו עוברים ושבים שם מגריעו' הארץ ובדברי רז"ל ארץ כבול ארץ שאינה עושה פירות: ורב נחמן בר יצחק אמר ארץ חומטון היתה פי' ארץ חול ואמאי קרי ליה ארץ כבול דמשתקעת כרעה בגוה כי כבלה פירות שרגליו של אדם משתקעת מחמת החול כאילו הם כבולו' על כן אינה עושה פירות ובדברי הימי' אומר כי חירם נתן לשלמה עשרי' עיר בארצו והושיב שם בני ישראל וכן היה כי חירם נתן לשלמה עשרים עיר בארצו ושלמה גם כן נתן לחירם עשרים עיר בארץ הגליל וזה עשו לחזק הברית ביניהם וזכר בזה הספר מה שנתן שלמה לחירם וזכר בדברי הימים מה שנתן חירם לשלמה: וזה

ויאמר יי' אליו ו' ר"פ וסי' מי שם פה לאדם. וזאת הארץ אשר. שמעתי את תפלתך. לך שוב לדרכך מדברה: עבור בתוך העיר בתוך. קרא שמו יזרעאל: חקתי כל אוריתא חס' כמ"א וכל נביאים וכתובים דכוות' מ"ל כמ"ש חס' וסי' נמסר בסדר תולדות: מצותי חקתי ג' דסמיכי בקריאה וסי' עקב אשר שמע אברהם בקולי. אם שוב

לדוד עבדו ולישראל עמו:

ויהי ככלות שלמה לבנות את בית יהוה ואת בית המלך ואת כל חשק שלמה אשר חפץ לעשות: וירא יהוה אל שלמה שנית כאשר נראה אליו בגבעון: ויאמר יהוה אליו שמעתי את תפלתך ואת תחנתך אשר התחננתה לפני הקדשתי את הבית הזה אשר בנתה לשום שמי שם עד עולם והיו עיני ולבי שם כל הימים: ואתה אם תלך לפני כאשר הלך דוד אביך בתם לבב ובישר לעשות ככל אשר צויתיך חקי ומשפטי תשמר: והקמתי את כסא ממלכתך על ישראל לעלם כאשר דברתי על דוד אביך לאמר לא יכרת לך איש מעל כסא ישראל: אם שוב תשבון אתם ובניכם מאחרי ולא תשמרו מצותי חקתי אשר נתתי לפניכם והלכתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם: והכרתי את ישראל מעל פני האדמה אשר נתתי להם ואת הבית אשר הקדשתי לשמי אשלח מעל פני והיה ישראל למשל ולשנינה בכל העמים: והבית הזה יהיה עליון כל עבר עליו ישם ושרק ואמרו על מה עשה יהוה ככה לארץ הזאת ולבית הזה: ואמרו על אשר עזבו את יהוה אלהיהם אשר הוציא את אבתם מארץ מצרים ויחזקו באלהים אחרים וישתחו להם ויעבדם על כן הביא יהוה עליהם את כל הרעה הזאת:

ויהי מקצה עשרים שנה אשר בנה שלמה את שני הבתים את בית יהוה ואת בית המלך:

לדוד עבדיה ולישראל עמיה:

והוה כד שיצי שלמה למבני ית בית מקדשא דיי' וית בית מלכא וית כל רעות שלמה דאתרעי למעבד: ואתגלי יי' לשלמה תניינות כמא דאתגלי ליה בגבעון: ואמר ליה יי' שמיע קדמי צלותך ובעותך דבעיתא מן קדמי אקדישית ית ביתא הדין די בניתא לאשראה שכנתי תמן עד עלמא ותהי שכנתי שריא ביה אם רעותי מתעבדא תמן כל יומיא: ואת אם תהך קדמי כמא דהליך דויד אבוך בקשיטות לבא ובתרצות למעבד ככל דפקידתך קימי ודיני תיטר: ואקים ית כורסי מלכותך על ישראל לעלם כמא דמליליתי עם דויד אבוך למימר לא יפסוק לך גבר מעל כורסי מלכותא דישראל: אם מיתב תתובון אתון ובניכון מבתר פולחני ולא תטרון פיקודיי קיימי די יהבית קדמיכון ותהכון ותפלחון לטעות עממיא ותסגדון להון: ואישיצי ית ישראל מעל אפי ארעא די יהבית להון וית ביתא דאקדישית לשמי ארחיק מקביל מימרי ויהי ישראל למתל ולשועי בכל עממיא: וביתא הדין דהוה עילאי יהי חרוב כל דיעיבר עלוהי יכלי וינוד ויימרון על מה עבד יי' כדין לארעא הדא ולביתא הדין: ויימרון על די שבקו ית פולחנא דיי' אלההון דאפיק ית אבהתהון מארעא דמצרים ואתקיפו בטעות עממיא וסגידו להון ופלחונין על כן איתי יי' עליהון ית כל בישתא הדא:

והוה מסוף עשרין שנין די בנא שלמה ית תרין בתיא ית בית מקדשא דיי' וית בית מלכא:

תשובון דמלכים. ויער יי' את רוח: ואת הבית ה' בקריא' וסימ' ואת הבית יקציע מבית סביב. אשר הקדשתי לשמי. וחברו ואת הבית אשר אמרתי דדברי הימים. ואת הבית הגדול חפה עץ ברושים דדברי הימים: ויהי מקצה ה' דסמיכי בקריאה וסימ' ויהי מקצה שלשת ימים ויעבירו. אחרי אשר ברתו. עשרים שנה אשר בנה דמלכים. ותשב האשה מארץ פלשתים. ויהי מקצה שבעת ימים ויהי דבר יי' דיחזקאל:

רלבג

והבית הזה יהיה עליון. ר"ל והבי' הזה אשר היה עליון כשע' אמרו ככה יעשה' אויב הרצו' בו ככה היה עושה וכן כתוב בספר ד"ה שאמר שם והבית הזה היה עליון: כל עובר עליו ישום וישרק. ר"ל שכל עובר עליו מהנכרים יהיה תמה ושומם וישרוק בשפתיו על זה מרוב ההפעלות ויכירו כלם כי זה היה בחטא ישראל כי הש"י יביא על ישראל מהרעו' אז מה שיזכר בו לכל כי עונותיהם גרמו והלא תראה כי נבוכד נצר כאשר החריב בית המקדש שלח רב טבחים לירמיהו כמו שכתוב בספר ירמיה ואמר לו יי' אלהיך דבר את הרעה הזאת אל המקום הזה ויבא ויעש יי' כאשר דבר כי חטאתם ליי' ולא שמעתם בקולו והיה לכם הדבר הזה: כשא את שלמה. הוא מענין ארוחה ומשאת כטעם אם כשאת כשא לנו או יהיה הרצון בזה שהוא רומם וכשא בזה את שלמה שהעביר עצמו לעשיית מלאכתו: אז יתן המלך שלמה לחירם עשרים עיר בארץ הגליל. כבר נזכר בספר ד"ה כי חירם נתן גם כן לשלמה עיירות הושיב בהם את בני ישראל וראוי היה להיות כן כי לא יתכן למלך למעט ארץ ישראל: ארץ

חירם מלך צר נשא את שלמה בעצי ארזים ובעצי ברושים ובזהב לכל חפצו אז יתן המלך שלמה לחירם עשרים עיר בארץ הגליל: ויצא חירם מצר לראות את הערים אשר נתן לו שלמה ולא ישרו בעיניו: ויאמר מה הערים האלה אשר נתתה לי אחי ויקרא להם ארץ כבול עד היום הזה: וישלח חירם למלך מאה ועשרים ככר זהב: וזה דבר המס אשר העלה המלך שלמה לבנות את בית יהוה ואת ביתו ואת המלוא ואת חומת ירושלם ואת חצר ואת מגדו ואת גזר: פרעה מלך מצרים עלה וילכד את גזר וישרפה באש ואת הכנעני הישב בעיר הרג ויתנה שלחים לבתו אשת שלמה: ויבן שלמה את גזר ואת בית חרן תחתון: ואת בעלת ואת תמר במדבר בארץ: ואת כל ערי המסכנות אשר היו לשלמה ואת ערי הרכב ואת ערי הפרשים ואת חשק שלמה אשר חשק לבנות בירושלם ובלבנון ובכל ארץ ממשלתו: כל העם הנותר מן האמרי החתי הפרזי החוי והיבוסי אשר לא מבני ישראל המה: בניהם אשר נתרו אחריהם בארץ אשר לא יכלו בני ישראל להחרימם ויעלם שלמה למס עבד עד היום הזה: ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד כי הם אנשי המלחמה ועבדיו ושריו ושלשיו ושרי רכבו ופרשיו: אלה שרי הנצבים אשר על המלאכה לשלמה חמשים וחמש מאות הרדים בעם העשים במלאכה:

חירם מלכא דצור סובר ית שלמה באעי ארזין ובאעי בירוון ובדהבא לכל צורכיה בכן יהיב מלכא שלמה לחירם עסרי קירוין בארעא גלילא: ונפק חירום מצור למיסער ית קירויא דיהב ליה שלמה ולא כשרא בעינוהי: ואמר מה קירויא האילין די יהבתא לי אחי וקרא להון ארעא כבול עד יומא הדין: ושדר חירם למלכא מאה ועשרין ככרי דהבא: ודין פתגם מסקי מיסין דמני מלכא שלמה למבני ית בית מקדשא דיי וית ביתיה וית מיליתא וית שורא דירושלם וית חצור וית מגידו וית גזר: פרעה מלכא דמצרים סליק וכבש ית גזר ואוקדה בנורא וית כנענאה דיתיב בקרתא קטל ויהבה מתנ' לברתיה אתת שלמה: ובנא שלמה ית גזר וית בית חורון ארעאה: וית בעלת וית תדמור במדברא בארעא: וית כל קירוי אוצרא דיהואה לשלמה וית קירוי רתיכיא וית קירוי פרשיא וית כל רעות שלמה דאיתרעי למיבני בירושלם ובליבנן ובכל ארע שולטניה: כל עמא דאשתאר מן אימוראי חתאי פריזאי חיואי ויבוסאי דלא מבני ישראל אינון: בניהון דאשתארו בתריהון בארעא דלא יכילו בני ישראל לגמרותהון ומנינון שלמה למסקי מיסין עד יומא הדין: ומבני ישראל לא יהב שלמה למהוי פלחין ארי אינון גברי עבדי קרבא ועבדוהי ורברבנוהי וגברוהי ורבני רתיכוהי ופרשוהי: אילין רבני איסטרטיגיא די ממנן על עיבידתא דשלמה חמש מאה וחמשין די מפלחין בעמא דעבדין בעיבידתא:

נשא ו' ד' כתיב שא וב' כתיב סה וסימ' נמסר בסדר וירא: וזה דבר ג' ר"פ וסימ' וזה דבר השמטה שמוט כל בעל. וזה דבר הרוצח אשר ינוס שמה וחי. וזה דבר המס אשר העלה שלמה: ואת ערי ז' וסימ' במסר' רבת':

ובכל ארץ ה' וסי' נמסר בסדר בהר סיני: למס עובד ג' דסמיכי וסימ' ויט שכמו לסבל. וישב הכנעני בקרב. בניהם אשר נתרו אחריהם:

רדק

וזה דבר המס: כמשך טעמו עד כל העם הנותר כי מהם לקח לעבדים למס ידוע בכל שנה לבנות הבתי' והערי' האלה והוא מה שאמ' למעלה ז' אלף נושא סבל ושמנים אלף חוצב בהר ויש לפרשו כמו זה הדבר אשר מל יהושע שפי' וזה הדבר שבעבורו מל יהושע וכן זה פירושו וזה דבר המס שבעבורו העלהו שלמה ומה הוא הדבר לבנות את בית יי' ולא זכר המס ולמטה זכר אותו באומרו כל העם הנותר וגו': שלוחים. מנחה כלומר במקום מנחה ומתנ' ששולחי' בני אדם לבנותיהן כתן לה זה העיר וכן לכן תתני שלוחים ות"י מתנן: אנשי המלחמה. אף על פי שלא היו לו מלחמות כי שלום היה לו מכל עבריו ומעט מלחמה היתה לו כשלקח חמת צובה ועציון גבר ואילות: חמשים וחמש מאות. לפי שזכר העבדים שהגרים במלאכה ושרי ישראל זכר השרים הנצבים על המלאכה ואמר שהיו חמשים וחמש מאות ובדברי הימים אומר חמשים ומאתי' השלש מאות היו מהגרים שהיו נציבים על שלשת אלפים ושלש מאות והמאתים וחמשים היו מישראל שהיו נציבי' על אותן שלש מאות מהגרים ומנה בספר הזה נציבי הגרים עם נציבי ישר' בכלל ובדברי הימים לא מנה נציבי הגרים כי אם נציבי ישראל כי נציבי הגרים מנה אותם עם שאר הגרים שם שאמר שלשת אלפים ושש מאות ועושי המלאכה לא היו אלא שלשת אלפי' ושלש מאות כמו שאומר בזה הספר: אך

רשי

ארץ כבול. ארץ כבלי' ארץ טיט שהרגל משתקע ומכבלת בה: וזה דבר המס. מה שמפ' בסוף הענין כל העם הנות' וגו' ויעלם שלמ' למס עובד אותו המס היה לבנות בו את כל אלה: ואת המלוא. מקום היה בירושלם בעיר דוד וקורא מלוא על שם שמוקף חומה סמוכה ומלאו' לתוכה עפר: שלוחים. נדוניא: ואת תדמור במדבר בארץ. אבל היישוב: ערי המסכנות. קרוי בית אוצרא: שרי הנציבים. ממונים על הממונים: חמשים וחמש מאות. שלש מאות מהם היו גרים הממונים על שבעים אלף נושא סבל ושמונים אלף חוצב בהר ושלשת אלפים ושלש מאות הרודים בעם שאמר למעלה לבד משרי הנצבים לשלמה וגו' שלשת אלפים ושלש מאות ובדברי הימים הוא אומר שש מאות אלו שלש מאות שאמר שם מנה כאן שהיו ממונים על כולן ומאתים וחמשים הנותרים היו ישראל וממונים על שאר עושי המלאכה ובדברי הימים מנאן לעצמן ואלה שרי הנציבים לשלמה חמשים ומאתים הרודים בעם עושי המלאכה: אך

רלבג

ארץ כבול. ר"ל ארץ חול שאינה עושה פירות: וזה דבר המס אשר העלה המלך שלמה. הרצון בזה כי זה דבר המס אשר העלה המלך שלמה לבנות כל אלו הבניינים שזכר שבנה שלמ' והנה המס הזה היה כל העם הנות' מן האמורי החתי והפרזי החוי והיבוסי אשר לא מבני ישראל המה ר"ל שלא נתגיירו והנה בניהם אשר נותרו אחריהם בארץ אשר לא יכלו בני ישראל להחרימם הנה העלם שלמה כלם למס עובד והם עברו אותו בבניינים האלו אך מבני ישראל לא נתן שלמה עבד כי הם היו אנשי המלחמה כשיצטרך והם היו עברי שלמה המשרתי' לפניו והם היו שהיו השרים הממונים תחת המלך והיו שרי רכבו והיו פרשיו. והנה היו אלו הבניינים בנין ביתו ובנין בית המלך ובנין המלוא שהיה סביב ציון כי דוד בנה מן המלוא ולפני' כמו שכתוב בספר שמואל ובשאר המלוא בלתי בנוי והוא המקום שהיו נאספים שם ישר' ולזה נקרא מלוא כטעם קראו מלאו ואמרו ובנין חומת ירושלם כי מעשה נתקדשה לאכל קדשים תוך החומה כמו שנזכר בתורה ובנין עיר חצור ומגדו וגזר כי פרעה מלך מצרים שרף אותה באש ולזה הוצרך שלמה לבנותה: שלוחים. ר"ל מנחה. ובנין בית חורון התחתון והעליון כמו שנזכר בספר ד"ה ובנין עיר בעלת ובנין עיר תדמור שהיה במדבר בארץ ר"ל שהיה בדרך אחד למדבר ובדרך האחר לארץ עבודה ובנין כל ערי המסכנות והם ערי האוצרות כטעם בא אל הסוכן הלז וכן נזכר בספר ד"ה כי הערים ההם בנה שלמה בחמת ובנין כל הערים שסם בהם שלמה הרכב אשר לו ובנין כל הערי' שהושיב בהם שלמה פרשיו וכל מה שהיה רצון שלמה לבנות בירושלם וביער הלבנון ובכל ארץ ממשלתו: אלה שרי הנצבים. ר"ל הממונים תחת הנציבים שהיו ממונים על כלם: חמשים וחמש מאות הרודים בעם העושים במלאכה. כבר זכרנו במה שקדם שכבר היה על השלשת אלפים ושלש מאות הרודים בעם העושים במלאכה שלש מאות מהגרים שנשארו מספרם כמו שנתבאר ממה שנזכר מספרם בספר ד"ה והנה היו שם עוד ממונים עליהם מאתים וחמשים איש כמו שנזכר בספר ד"ה בזה המקום ומספר שאלו המאתים וחמשים איש היו מישראל והיו ממונים על כלם ולזה מנאם בספר ד"ה אחר זכרו המעלה שהיה משים שלמה לבני ישר' והוא אמרו כי המה אנשי

לנסתו ד׳ חס׳ ו׳ בליש׳ נסיון וסימ׳ ועל נסתם את יי׳ לאמר· למען ענתך לנסתך לדעת· למען ענתך ולמען נסתך· לנסתו בחידות דמלכים׃ ומאכל ד׳ פתחין בקריא׳ וסימ׳ וכסל העליון מכל מאכל פרעה· ומאכל שלחנו ומושב עבדיו· וחברו דד״ה· ונפשו מאכל תאוה· וסימ׳ סלא בנפשיה פתורא דחבריה׃

אַךְ בַּת־פַּרְעֹה עָלְתָה מֵעִיר דָּוִד אֶל־בֵּיתָהּ אֲשֶׁר בָּנָה־לָהּ אָז בָּנָה אֶת־הַמִּלּוֹא׃ וְהֶעֱלָה שְׁלֹמֹה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה עֹלוֹת וּשְׁלָמִים עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר בָּנָה לַיהוָה וְהַקְטֵיר אִתּוֹ אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה וְשִׁלַּם אֶת־הַבָּיִת׃ וָאֳנִי עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בְּעֶצְיוֹן־גֶּבֶר אֲשֶׁר אֶת־אֵלוֹת עַל־שְׂפַת יַם־סוּף בְּאֶרֶץ אֱדוֹם׃ וַיִּשְׁלַח חִירָם בָּאֳנִי אֶת־עֲבָדָיו אַנְשֵׁי אֳנִיּוֹת יֹדְעֵי הַיָּם עִם עַבְדֵי שְׁלֹמֹה׃ וַיָּבֹאוּ אוֹפִירָה וַיִּקְחוּ מִשָּׁם זָהָב אַרְבַּע־מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים כִּכָּר וַיָּבִאוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה׃

וּמַלְכַּת־שְׁבָא שֹׁמַעַת אֶת־שֵׁמַע שְׁלֹמֹה לְשֵׁם יְהוָה וַתָּבֹא לְנַסֹּתוֹ בְּחִידוֹת׃ וַתָּבֹא יְרוּשָׁלְַמָה בְּחַיִל כָּבֵד מְאֹד גְּמַלִּים נֹשְׂאִים בְּשָׂמִים וְזָהָב רַב־מְאֹד וְאֶבֶן יְקָרָה וַתָּבֹא אֶל־שְׁלֹמֹה וַתְּדַבֵּר אֵלָיו אֵת כָּל־אֲשֶׁר הָיָה עִם־לְבָבָהּ׃ וַיַּגֶּד־לָהּ שְׁלֹמֹה אֶת־כָּל־דְּבָרֶיהָ לֹא־הָיָה דָּבָר נֶעְלָם מִן־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא הִגִּיד לָהּ׃ וַתֵּרֶא מַלְכַּת־שְׁבָא אֵת כָּל־חָכְמַת שְׁלֹמֹה וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנָה׃ וּמַאֲכַל שֻׁלְחָנוֹ וּמוֹשַׁב עֲבָדָיו וּמַעֲמַד מְשָׁרְתָו וּמַלְבֻּשֵׁיהֶם

בְּרַם בַּת פַּרְעֹה סְלֵיקַת מִקִּרְתָּא דְדָוִד לְבֵיתָא דִי בְנָא לַהּ בְּכֵן בְּנָא יַת מִילֵיתָא׃ וְאַסִּיק שְׁלֹמֹה תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין עַל מַדְבְּחָא דִּיבְנָא קֳדָם יְיָ וּמַקְטַר עֲלוֹהִי קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא דִּי קֳדָם יְיָ וְשַׁלִּים יַת בֵּיתָא׃ וּסְפִינְתָּא עֲבַד שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּעֶצְיוֹן גֶּבֶר דְּעִם אֵילוֹת עַל כֵּיף יַמָּא דְסוּף בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם׃ וּשְׁדַר חִירָם בִּסְפִינְתָּא יַת עַבְדוֹהִי גַּבְרִין סַפָּנִין דְּאוּמָּנִין לְדַבָּרָא בְּיַמָּא עִם עַבְדֵי שְׁלֹמֹה׃ וַאֲתוֹ לְאוֹפִיר וּנְסִיבוּ מִתַּמָּן דַּהֲבָא אַרְבַּע מְאָה וְעַסְרִין כַּכְּרִין וְאַיְתִיאוּ לְוַת מַלְכָּא שְׁלֹמֹה׃

וּמַלְכַּת שְׁבָא שְׁמַעַת יַת שְׁמַע שְׁלֹמֹה לְשִׁמָא דַיְיָ וַאֲתַת לְנַסָּיוּתֵיהּ בְּחוּדָאִין׃ וַאֲתַת לִירוּשְׁלֶם בְּמַשִּׁירְיָן סַגִּיאִין לַחֲדָא גַּמְלִין טְעִינִין בּוּסְמָנִין וְדַהֲבָא סַגִּי לַחֲדָא וְאַבְנִין טָבָן וַאֲתַת לְוַת שְׁלֹמֹה וּמַלִּילַת עִמֵּיהּ יַת כָּל דִּי הֲוָה עִם לִבָּהּ׃ וְחַוִּי לַהּ שְׁלֹמֹה יַת כָּל פִּתְגָּמָהָא לָא הֲוָה מִדַּעַם דְּאִתְכַּסָּא מִן מַלְכָּא דְּלָא חַוִּי לַהּ׃ וַחֲזָת מַלְכַּת שְׁבָא יַת כָּל חוּכְמַת שְׁלֹמֹה וּבֵיתָא דִי בְנָא׃ וּמֵיכַל פָּתוֹרֵיהּ וְאַסְחָרוּת עַבְדוֹהִי וּמְקַם מְשׁוּמְשָׁנוֹהִי וּלְבוּשֵׁיהוֹן

רשי

אך בת פרעה· שהיתה מתחלה בעיר דוד כמה שנאמר בראש הספר ויביאה אל עיר דוד עלתה מעיר דוד וגו׳ ובדברי הימים מפרש כי אמר לא תשב אשה לי בעיר דוד כי קדש המה אשר באה אליהם ארון יי׳: אז בנה שלמה את בית המילוא· לבנות לתוכו בתים לעבדיה ולשפחותיה וזה שהוכיחו ירבעם אביך הניחו פרוץ לעולי רגלים ואת׳ בנית אותו לעשות אכנדריא לבת פרעה וזהו אך האמור כאן אך בזו העיר ש שלמה שבנה לו את המלוא כך שמעתי· ואני אומר אך בת פ פרעה וגו׳ כלומר ה הערי׳ האמורו׳ למעלה הוצרך לבנו׳ למסכנות ולרכב ולפרשי׳ ולגדולה, אך את המלוא לא היה בונה לשום גדולה כי אביו הניחו לפרוץ בו עולי רגלים אלא שבת פרע׳ עלת׳ מ׳ ביתה והמלוא סמוך לאותו בית אז בנה את המלו׳ ׃ על המזבח· של בין שלמים׃ והקטר אתו· ואותו מזבח הקטרת אשר לפני יי׳ לקטרת הסמים׃ ואני· אניה׃ ושלחנו

רדק

אך בת פרעה· לפי שאמר למעלה לבנות את בית יי׳ ואת ביתו ואת המלוא אמ׳ עתה למה בנה את המלוא כי בנה שם בית לבת פרעה כמו שאמר אז בנה את המלוא ובדברי הימים אומר הטעם למה לא רצה שתהיה בביתו כי אמר לא תשב אשה לי בבית דוד כי קדש המה אשר באה אליהם ארון יי׳׃ והעלה שלמה· ענין זה הוא קצר הנה ובדברי הימי׳ יותר מבואר אמ׳ אז העלה שלמה וגו׳ רוצה לומר אז אחר שבנה הבי׳ העמידו על משפטו להקריב על מזבח הנחשת אשר לפני האולם והתמידי׳ דבר יום ביומו להעלות במצות משה לשבתות ולחדשים ולמועדות שלש פעמים בשנה והעמיד מחלוקת הכהנים על ע עבודתם והלוים על משמרתם להלל ולשרת והשוערי׳ במחלקות׳ כמו שצוה דוד אביו בכל ענין הבית ובדבר האוצרות׃ והקטר אתו· כמו עליו וכת׳ ומקטר עלוהי קטור׳ בוסמיא ועל המזבח אשר לפני יי׳ אמר זה שהוא מ מזבח הזהב שהיה בהיכל אשר לפני יי׳ והוא היה מזבח הקטרת או פי׳ אותו כמשמעו ולפי שזכר כי העלה עולות על המזב׳ האחר אשר בנה והוא מזבח הנחשת אמר כי הקטיר ג״כ על המזבח האחר אשר עמו ואף על פי שלא היה עמו בבית כי זה בהיכל וזה היה בעזרה לפני האולם אף על פי שבבית יי׳ היה עמו לפיכ׳ פירש אשר לפני יי׳׃ ושלם את הבית· השלים עבודת הבי׳ כמו שזכרנו בדבר הקרבנו׳ והעמיד הכהנים הלויים ומה שזכר בדברי הימים בפרט זכר הנה בכלל ואמ׳ ושלם את הבית ושם גם כן אמר בסוף הדברים שלם את בית יי׳׃ ואני עשה· בדברי הימי׳ אמר אז הלך שלמה לעציון גבר ואל אילות ר״ל שהלך ולכדם והנה אמר כי עשה שם אניה׃ אשר את אילות· עציון גבר הסמוך לאילות נראה כי עציון גבר אחר היה וחירם שלח לו שם עוד אניות וזהו שאמר הנה וישלח חירם באני ר״ל באניות וכן הוא אומר בדברי הימים אניות׃ אנשי אניות יודעי הים· כתרגומו גברין ספנין דאומנין לדברא ב בימא׃ ארבע מאות ועשרים ככר· ובדברי הימים אומ׳ ארבע מאות וחמשים ככר זהב כי ה השלשים הוציאו בהוצאו׳ הדרך׃ שמעת· שומעת תמיד את שמע שלמה׃ ותבא לנסותו בחידות· כלומר בדברים סתומים בחכמה ומה שאמר לשם יי׳ כי רב ה החרטומים והאשפי׳ המתעסקי׳ בחכמו׳ החיצוניות אין מלאכתם לשם יי׳ וחכמת שלמה היתה לשם יי׳ לפיכך באה לדבר עמו לחקור על חכמתו כי הוא היתה חכמה׃ ומשקיו

רלבג

אנשי המלחמה ושרי שלישיו ושרי רכבו ו ופרשיו ואלה שרי ה הנצבים אשר למלך שלמה חמשים ומאתים הרודים בעם ואשפר שבבנין בית המקדש לא היו אלא שלש מאות ואולם בשאר הבנינים שעם העושים במלאכ׳ מפוזרים פה ופה ה הוצרך להוסיף על ה הרודים במלאכה ה הממונים על הממוני׳ מאתי׳ וחמשי׳ איש ולקחם מהגרים בעצמ׳ בדרך שלא כשאר הרודים אשר תחתיה׳ כי אם שלשת אלפים וחמשים׃ אך בת פרעה עלתה מעיר דוד אל ביתה אשר בנה לה· כבר ביאר בספר ד״ה כי לא רצה שלמה שתשב לו אשה בבית דוד מלך ישראל כי קדש המה אשר באה אליהם ארון יי׳׃ אז בנה את המלוא· ידמה שלצורך בת פרעה בנה המקום ההוא להיות שם בית לבת פרעה׃ והעלה שלמה שלש פעמים בשנה עולת ושלמים· כבר ביאר בספר ד״ה שזה היה בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות ולא זכר שם כי אם עולות ואחשוב שהם היו בעבור הצבור ובזה המקום זכר השלמי׳ עמהם שהיה שלמה מעלה שם באלו המועדי׳ בעבור החגיגה והשמחה שהוא מחוייב בהם והם היו באים בעבור עצמו או היה מרבה עליהם כל כך שהיו מספיקים לכל ישראל׃ והקטיר אותו אשר לפני יי׳· ר״ל שהיה מביא משלו קטרת הסמים אשר יקטירו על המזבח הזהב׃ ושלם את הבית· ר״ל שהיה משלים משלו ענין התמידין בכל יום והמוספין לשבתות ולחדשים כמו שנזכר בספר ד״ה· וידמה שכמו שבנה שלמה הבית משלו כן רצה שתהיה עבודתו כל ימיו והוא התנדב זה בעבור ישראל ולזה יהיה הרצון באמרו ושלם את הבית שכל מה שיצטרך לבית הזה היה עושה שלמה משלו כמו שמן למאור ולחם הפנים אשר על שלחן הזהב׃ ואני עשה המלך שלמה· ר״ל ספינה׃ אנשי אניות יודעי הים· ר״ל אנשים בקיאים בהנהגת האניות ובקיאים במקומות הים להתישר אל המקום אשר ירצו ללכת אליו׃ ויבאו אופירה· שם היה מקום לזהב יוציאו אותו משם ר״ל כי שם היה מחצב לזהב׃ ומלכת שבא שומעת את שמע שלמה לשם יי׳· ר״ל שהיא היתה שומעת את שמע חכמת שלמה לשם יי׳ והרצון בו כי מיי׳ היתה לו החכמה כמו שקדם באמרו הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ויהיה הרצון באמרו לשם יי׳ בעבור שם יי׳ או יהיה הרצון בזה שהיא שמעה שמעו שכל מה שהיה עושה היה עושה לשם יי׳ ולזה היה דבק בו תמיד והפליג מפני זה בחכמה כי זה אחד מהכלים הגדולים להשגת החכמה או ירצה בזה שהיתה לו חכמה נפלאה ולא היה משתמש בה אלא לשם יי׳ לעשות צדקה ומשפט כמו שמלאכו מהזוכות שבאו לפניו והבאור הראשון הוא יותר נכון לפי מה שאחשוב׃ ותבא לנסותו בחידות· לבחון חכמתו אם יעמוד על סוד החידות ההם אשר כוון בהם כי בזה יבחן אם החכמה היא לו מתת אלהים שאם הענין כן יעמוד על הכוונה אשר כוונה בהם ולע״פ שהם יסבלו כוונות אחרות׃ בחיל כבד מאד· הרצון בו נכסים וקנינים רבים כטעם חילך וכל אוצרותיך׃ ויגד לה שלמה את כל דבריה· ר״ל הדברים אשר כוונה בחידותיה הנה׃ ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה וגו׳· זה מורה כי הבית אשר בנה היה בנוי בחכמה נפלאה וכן מאכל שלחנו ומושב עבדיו ומעמד משרתיו ומלבושיהם ומשקיו שהיה כולה על דרך המזון ועל דרך הרפואה הכל היה מסודר בחכמה׃ וכן

רדק

ומשקיו · ובדברי הימים ומשקיו ומלבושיהם כי כל ענין ביתו היה מסודר מאד ומלבושי כל משרתיו כפי הראוי לעבודה שהיה עובד : ועלתו אשר יעלה בית יי' · מעלות שעשה לעלות מביתו לבית המקדש היו בנויים בחכמה ובאומנות וכן בדברי הימים ועליתו · אבל יונתן תרגם ועלתיה דמסיק בית מקדשא דיי' : ולא היה בה עוד רוח · מרוב שתמהה על חכמתו : עצי אלמוגים · ובדברי הימים אומר אלגמים ואחד הוא כמו כבש וכשב והוא העץ הנקרא קוראי"ל : מסעד · ובדברי הימים מסלות ופירושו ע עמודים לסמיכת התקרות : ולא נראה · ובדברי הימים ולא נראו להם לפנים בארץ יהודה : את כל חפצה אשר שאלה · בדברי חכמה : מלבד אשר נתן לה · מזמרת הארץ מדברי' המשובחים בארץ ישראל ואינם נמצאים בארצה ונתן לה אותם כיד המלך כלומר לרוב ובדברי הימים מלבד אשר הביאה אל המלך ופי' מלבד אשר נתן לה כנגד מה שהביאה אל המלך : לבד מאנשי התרים · לבד מה שהיו מביאים האנשים הסוחרי' והתרים וכן הוא אומר בדברי הימים לבד מאנשי התרים ו והסוחרים וכל מלכי ערב ופחות הארץ מביאים זהב וכסף ומלכי ערב הם מלכי הערב שאמר הנה וא"ע שבספר ירמיה נראה שהם שנים שאמר ואת כל מלכי ערב ואת כל מלכי הערב קרובים הם או אפש' שאלו ואלו היו מביאין מנח' לשלמה · ופירוש התרים הם הסוחרי' הקטני' מעטי הסחורות והעסקים והם מחפשים הרבה על המקח ועל הממכר לפי ם שעסקם מעט לפיכ' נקראו תרים והסוחרי' הם הסוחרים הגדולי' והרוכלים הם הבשמי' כמו מכל אבקת רוכל ומלת מאנשי אינה לסמיכות אלא בא ביו"ד הרבים לבד ונגרעה המ"ם וכמוהו אנשי מחקה על הקיר אנשי בני בליעל חלוני שקופים והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הראשון מן הספר ויונתן תרגם בר מאגר אומניא וסחור' תגריא :

סס

וטוב ה' בקריא' וסי' ואל הבקר רץ אברהם ויקח · והנער שמואל הולך וגדל וטוב · ושמו שאול בחור וטוב · הוספת חכמה וטוב · וימצאו מרעה שמן וטוב · וסי' טליא בחירא רהט ואשכח חכמתא : לשרים ח' בליש' ס'

תרגום

ושקותיה ועלתיה דמסיק בית מקדשא דיי ולא אשתאר בה עוד רוח : ואמרת למלכא קושטא הוה פתגמא דשמעית בארעי על פתגמך ועל חוכמתך : ולא הימנית לפתגמיא עד דאתיתי וחזאה עיני והא לא אתחוא לי פלגו מה דחזיתי אוספתא חוכמתא וטבתא על שמועתא די שמעית : טובי גברך טובי עבדך אילין דקיימין קדמך תדירא דשמעין ית חוכמתך : יהי יי אלהך בריך דאתרעי בך למתנך על כורסי מלכותא דישראל ברחימת יי ית ישראל לעלם ומנייך למהוי מלכא למעבד דין דקשוט וזכו : ויהבת למלכא מאה ועסרין ככרין דדהבא ובוסמנין סגי לחדא ואבנין טבן לא אתא כבוסמניא האינון עוד לסגידי דיהבת מלכת שבא למלכא שלמה : ואף ספינתא דחירם דאתיא דהבא מאופיר איתיאת מאופיר אעי אלמוגין סגי לחדא ואבנין טבן : ועבד מלכא ית אעי אלמוגיא סעיד לבית מקדשא דיי ולבית מלכא וכנוריא ונבליא לבני לוי לא אתו כן אעי אלמוגין ולא אתחזיאו עד יומא הדין : ומלכא שלמה יהב למלכת שבא ית כל רעותה דשאילא בר מדמני לה כעותר ידא דמלכא שלמה ואתפניאת ואזלת לארעה היא ועבדהא : והוה מתקל דדהבא די הוה אתי לשלמה בשתא חדא שית מאה שיתין ושית ככרי דדהבא : בר מאגר אומניא וסחורת תגריא

מקרא

ומשקיו ועלתו אשר יעלה בית יהוה ולא היה בה עוד רוח : ותאמר אל המלך אמת היה הדבר אשר שמעתי בארצי על דבריך ועל חכמתך : ולא האמנתי לדברים עד אשר באתי ותראינה עיני והנה לא הגד לי החצי הוספת חכמה וטוב אל השמועה אשר שמעתי : אשרי אנשיך אשרי עבדיך אלה העמדים לפניך תמיד השמעים את חכמתך : יהי יהוה אלהיך ברוך אשר חפץ בך לתתך על כסא ישראל באהבת יהוה את ישראל לעלם וישימך למלך לעשות משפט וצדקה : ותתן למלך מאה ועשרים ככר זהב ובשמים הרבה מאד ואבן יקרה לא בא כבשם ההוא עוד לרב אשר נתנה מלכת שבא למלך שלמה : וגם אני חירם אשר נשא זהב מאופיר הביא מאפיר עצי אלמגים הרבה מאד ואבן יקרה : ויעש המלך את עצי האלמגים מסעד לבית יהוה ולבית המלך וכנרות ונבלים לשרים לא בא כן עצי אלמגים ולא נראה עד היום הזה : והמלך שלמה נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה מלבד אשר נתן לה כיד המלך שלמה ותפן ותלך לארצה היא ועבדיה : ויהי משקל הזהב אשר בא לשלמה בשנה אחת שש מאות ששים ושש ככר זהב : לבד מאנשי התרים ומסחר הרכלים

נמסר בשמואל חלק ב' סימן י"ט : התרים ג' בקריא' וסימ' מן ההרים את הארץ קרעו · לבד מאנשי התרים ומסחר הרוכלים · וחברו ד דברי הימים :

רשי

ועלתו אשר יעלה בית יי' · דרך מבוא שהכין מביתו לבית המקדש שהיה עולה בו לבית יי' : עצי אלמוגים · קוריי"ל בלע"ז : מסעד לבית יי' · ובדברי הימים כתו' מסילות לבית יי' לכך אני אומ' המסעד הזה לשון רצפה : לשרים · לבני לוי : נתן למלכת שבא · נתינה זו אינה אלא לימוד חכמה : מלבד אשר נתן לה מתנו' · מגרעו המכוון כאן ואינם מכוונין ב במקומה : ששמחות שמי ושמ' חירם נתן לו ק"כ ומלכת שבא ק"כ ואני תרסים הביאה מאופיר ת"כ הריתר"ם והמשה לא ידעתי מאין ובד"ה כתיב שהביאו מאופי' ארבע מאות וכ' ואין מונה שם ק"כ של חיר' ויש לתקן המקר' שהל' היתירים היו מן הק"כ של חירם שהרי עבדי חירם היו שם עם עבדיו : לבד מאנשי התרי' · שהיו מביאי' לו הסוחרים התרי' בארץ לסחורה : הרוכלים · מוכרי בשמים ומוליכין אותם מעיר לעיר : ומלכי

רלבג

וכן העליה אשר יעלה בה בית יי' מביתו היתה גם כן נעשית בחכמה והנה הרצון באמרו ועולתו אשר יעלה בית ה' ועלייתו וכן כתוב ב בספר ד"ה : ש השמועה אשר שמעתי · הרצון בו לשמוע אשר שמעתי מחכמתך ומהטוב אשר יסודר ממך יתוסף עוד לפי מה שמצאתי ממך וטוב הרבה או יהיה הרצון באמרו אל ה השמועה על השמועה והנה היה הטוב ה המשפט והצדקה מ המסודרים ממנו : לא בא כבושם ההוא עוד לרוב · ר"ל שלא בא עוד רבוי כמוהו מהבושם ההוא : עצי אלמוגים · קור"אל בלע"ז והוא עץ נדל בקצות הימים : מסעד לבית יי' ולבית המלך · הנה בספר ד"ה כתוב תמורת זה מסלות ולזה אחשוב שבעליה אשר יעלה בה בית יי' מבית המלך עשה כדמות מעקה מעצי האלמוגים שיסמך האדם בהם במסלתו בזאת העליה וכן הענין בשאר העליות אשר היו בבית יי' ובבית המלך כי לא היו בהם מעלות לא בכבש המזבח ולא בעליות אשר יעלו בהם אל ההיכלים לפי מה שהתבאר מדברינו והנה אמרה התורה ולא תעלה במעלות על מזבחי וידמה שהמלך קדר גם כן כמו זה בביתו שלא תגלה ערות איש בעלותו שם ואיך שיהיה הנה היה המעקה הוא מסעד למסלות אשר ידרכו בהם בעליות ההם : וכנורות ונבלים לשרים · ר"ל שכבר עשה מעצי האלמוגים כנורות ונבלים למשוררים בכלי זמר : לא בא כן עצי אלמוגים ולא נראה · אחשוב שהרצון בזה שלא באו עצי אלמוגים גדולים כאלו שיהיו נכונים לעשות מהם מה שעשה שלמה מאלו : והמלך שלמה נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה · הנה כתוב תמורת זה בספר ד"ה את כל חפצה אשר שאלה מלבד אשר הביאה אל המלך והרצון בזה כי מלבד אשר הביאה מלכת שבא אל המלך מהחידות נתן לה עוד את כל חפצה אשר שאלה ממנו מדברי חכמה ועצה וכן יהיה הרצון בזה המקום בזה שהוא נתן לה את כל חפצה אשר שאלה ממנו מדברי חכמה ועצה מלבד מה שנתן לה תחלה שהיה ביד המלך שלמה כי לא היה חכם אחר בזמן ההוא שיהיה יכול להגיד זה זולתי שלמה מפני שהיה חכם מכל האדם : ויהי משקל הזהב אשר בא לשלמה בשנה אחת · אחשוב שזה המשקל מהזהב היה בא לו מדי שנה בשנה כי המנחות שהיו מביאים לו המלכים היו שולחים אותם לו מדי שנה בשנה כמו שכתוב אחר זה ובספר ד"ה וכל מלכי הארץ מבקשים את פני המלך שלמה לשמוע את חכמתו וגו' והם מביאים איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב ושלמות נשק ובשמים סוסים ופרדים דבר שנה בשנה : לבד מאנשי התרים ומסחר הרוכלים · הנה אמר בד"ה תמורת זה לבד מאנשי התרים והסוחרים מביאים ואחשוב שכל הסוחרים היו פורעים מס למלך שלמה מסחורתם והנה קרא התרים הסוחרים הגדולים שהם תרים וחוקרים על דבר הסחורות בקצות הארץ מאי זה מקום יכפר להם יותר לקנותם או למכרם והרוכלים הם המביאים הבשמים ויתר הדברים הדומים להם בעיר ועיר למכור זעיר שם זעיר שם וזה ערו' שמה שזכר ממשקל הזהב שהיה בא לשלמה היה בא לו מדי שנה בשנה :

וכל

רש״י

וכל מלכי הערב · תירגם יונתן וכל מלכי סומכוותא לשון ערובה המלכים שהיו בערובתן וסומכין עליו גרנטיאה בלע״ז : צנה · מקפת את האדם משלש רוחותיו והוא שאמור בספר תילים כצנה רצון תעטרנו : שש מאות זהב · שש מאות זהוב והוא שש מנים שהזהוב הוא הדינר : זהב שחוט · הוא זהב רך ונמשך כחוט להריקע : זהב מופז · מבהיק כמרגלית : שש מעלות · מדרגות לעלות בו וראש הכסא היה עגול מקום מושב המלך : מאחריו · תיקון הכסא היה רחב והמעלות היו לצד פניו ולצד רחבו לצד אחריו היה המושב גבוה מן הכסא מקום עגול : וידות מזה ומזה · לסמוך זרועותיו עליהם בימין ובשמאל זהב מפואר שלפניו פסוגין לימין ולשמאל : ושנים אריות · של זהב וכל צורת הכסא מפורש באגדת מגלת אסתר : אין כסף לא נחשב · אין כסף באחד מהם כי לא נחשב : אני תרשיש · ספינות אפריקא : שנהבים וקופי׳ ותוכיי׳ · מן דפיל וקופין וטווסין : ונשק · כלי זיין : אלף ושבע מאות רכב · ובדברי הימי׳ כתוב אלף וארבע מאות ואומר אני אלף ד׳ מאות בערי הרכב היו והשלש מאות עם המלך בירושלם וכך פירושו בדברי הימים וינחם בערי הרכב ועם המלך היה עד רכב אחד בירוש׳ וכאן כך פירושו וינחם בערי הרכב ועם המלך היו מקצתן בירושלם : וינחם

רד״ק

שש מאות זהב · משקל זהב היה בימיו ידוע משקלו והיה בצנה אחת זהב במשקל שש מאות זהב וטעם יעלה על שלמה לומר שש מאות זהב היה נותן בצנה האחת : זהב שחוט · אין שחוט אלא משוך וכן חץ שחוט לשונו והיה זהב טוב מאד שהיה נמשך כשעוה ויונתן תרג׳ דהבא טבא : שלשת מנים · ג׳ ליטרין וליטרא זהב מאה ממטבע הזהב שזכרנו וכן אומ׳ בדברי הימים שלש מאות זהב והמנה הוא מאה בדברי רבותינו ז״ל בתולה כתובתה מאתים ואלמנה מנה : על המגן האחת · מגן לשון זכר ונקבה : זהב מופז · טוב ומזוקק מן כתם פז ויש אומרים שהוא שם מקום ויונתן תרגם דהבא טבא : שש מעלות לכסא וראש עגול לכסא · שניהם כתובים ה״א במקו׳ אל״ף : וידות מזה ומזה · במקום ישיבתו היו ידות מזה ומזה לסמיכות זרועותיו והיו צורות אריות עומדות אצל הידות : אין כסף לא נחשב · כל הכלים האלה היו זהב סגור אין כסף בהם כי לא נחשב הכסף למאומ׳ בימי שלמה מרוב הזהב לפיכך עשה כל הכלים זהב ולא עשה אחד מהם מכסף : תרשיש · תרגם יונתן אפריקא : נושאת זהב וכסף · בהנעת האל״ף : שנהבים וקופים ותוכיים · תרגם יונתן שן דפיל וקופין וטווסין שן הפיל ידוע והקוף גם כן שדומים פניו לפני אדם וטווס הוא העוף הנקרא בלע״ז פאוו״ן : וינחם

וכל מלכי ז׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ ויהי כשמע כל מלכי האמרי · לבד מאנשי התרים · וחברו דדברי הימים · וכל הארץ מבקשים את פני שלמה · ולא נעשה פסח כמוהו · ויראו גוים את שם יי׳ · וכל מלכי הארץ דדברי הימים : כסה ג׳ כתיב ה׳ בקריאה וסי׳ ושש מעלות לכסה ב׳ בפסוק · מאחז פני כסה פרשז · וא׳ בכסה ליום

וְכָל־מַלְכֵי הָעֶרֶב וּפַחוֹת הָאָרֶץ : וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מָאתַיִם צִנָּה זָהָב שָׁחוּט שֵׁשׁ־מֵאוֹת זָהָב יַעֲלֶה עַל־הַצִּנָּה הָאֶחָת : וּשְׁלֹשׁ־מֵאוֹת מָגִנִּים זָהָב שָׁחוּט שְׁלֹשֶׁת מָנִים זָהָב יַעֲלֶה עַל־הַמָּגֵן הָאֶחָת וַיִּתְּנֵם הַמֶּלֶךְ בֵּית יַעַר הַלְּבָנוֹן : וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ כִּסֵּא־שֵׁן גָּדוֹל וַיְצַפֵּהוּ זָהָב מוּפָז : שֵׁשׁ מַעֲלוֹת לַכִּסֵּה וְרֹאשׁ עָגֹל לַכִּסֵּה מֵאַחֲרָיו וְיָדֹת מִזֶּה וּמִזֶּה אֶל־מְקוֹם הַשָּׁבֶת וּשְׁנַיִם אֲרָיוֹת עֹמְדִים אֵצֶל הַיָּדוֹת : וּשְׁנֵים עָשָׂר אֲרָיִים עֹמְדִים שָׁם עַל־שֵׁשׁ הַמַּעֲלוֹת מִזֶּה וּמִזֶּה לֹא־נַעֲשָׂה כֵן לְכָל־מַמְלָכוֹת : וְכֹל כְּלֵי מַשְׁקֵה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה זָהָב וְכֹל כְּלֵי בֵּית־יַעַר הַלְּבָנוֹן זָהָב סָגוּר אֵין כֶּסֶף לֹא נֶחְשָׁב בִּימֵי שְׁלֹמֹה לִמְאוּמָה : כִּי אֳנִי תַרְשִׁישׁ לַמֶּלֶךְ בַּיָּם עִם אֳנִי חִירָם אַחַת לְשָׁלֹשׁ שָׁנִים תָּבוֹא ׀ אֳנִי תַרְשִׁישׁ נֹשְׂאֵת זָהָב וָכֶסֶף שֶׁנְהַבִּים וְקֹפִים וְתֻכִּיִּים : וַיִּגְדַּל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מִכֹּל מַלְכֵי הָאָרֶץ לְעֹשֶׁר וּלְחָכְמָה : וְכָל־הָאָרֶץ מְבַקְשִׁים אֶת־פְּנֵי שְׁלֹמֹה לִשְׁמֹעַ אֶת־חָכְמָתוֹ אֲשֶׁר־נָתַן אֱלֹהִים בְּלִבּוֹ : וְהֵמָּה מְבִאִים אִישׁ מִנְחָתוֹ כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂלָמוֹת וָנֶשֶׁק וּבְשָׂמִים סוּסִים וּפְרָדִים דְּבַר־שָׁנָה בְּשָׁנָה : וַיֶּאֱסֹף שְׁלֹמֹה רֶכֶב וּפָרָשִׁים וַיְהִי־לוֹ אֶלֶף וְאַרְבַּע־מֵאוֹת רֶכֶב וּשְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף פָּרָשִׁים

וְכָל מַלְכֵי סוּמְכְוָתָא וְשִׁלְטוֹנֵי אַרְעָא : וַעֲבַד מַלְכָּא שְׁלֹמֹה מָאתַן תְּרִיסִין דַּהֲבָא טָבָא שִׁית מְאָה דַּהֲבָא מַסִּיק עַל תְּרִיסָא חֲדָא : וּתְלַת מְאָה מְגִינִין דַּהֲבָא טָבָא תְּלָתָא מְנַן דַּהֲבָא מַסִּיק עַל מְגִינָא חֲדָא וּמַנִּינוּן מַלְכָּא בֵּית מְקֵירַת מַלְכַיָּא : וַעֲבַד מַלְכָּא כּוּרְסְיָא דְּשִׁינָּא רַבָּא וַחֲפָהִי דַּהֲבָא טָבָא : שִׁיתָּא דַּרְגִּין לְכוּרְסְיָא וְרֵישׁ סַגְלְגַל לְכוּרְסְיָא מֵאֲחוֹרוֹהִי וְאֲשַׁרְתָּא מִכָּא וּמִכָּא עַל אֲתַר מוֹתְבָא וּתְרֵין אַרְיָוָן קָיְימִין בִּסְטַר אֲשַׁרְתָּא : וּתְרֵי עֲשַׂר אַרְיָוָן קָיְימִין תַּמָּן עַל שִׁיתָּא דַּרְגִּין מִכָּא וּמִכָּא לָא אִתְעֲבֵד כֵּן לְכָל מַלְכְוָתָא : וְכָל מָנֵי מַשְׁתְּיָא דְּמַלְכָּא שְׁלֹמֹה דַּהֲבָא וְכָל מָנֵי בֵּית מְקֵרַת מַלְכָּא דַּהֲבָא טָבָא לֵית כַּסְפָּא לָא אִתְחֲשִׁיב בְּיוֹמֵי שְׁלֹמֹה לְמִדָּעַם : אֲרֵי סְפִינָתָא אַפְרִיקָא לְמַלְכָּא בְּיַמָּא עִם סְפִינָתָא דְּחִירָם חֲדָא לִתְלַת שְׁנִין אַתְיָא סְפִינַת אַפְרִיקָא טְעִינָא דְּהַב וּכְסַף שֵׁן דְּפִיל וְקוֹפִין וְטַוָּוסִין : וּרְבָא מַלְכָּא שְׁלֹמֹה מִכָּל מַלְכֵי אַרְעָא לְעוּתַר וּלְחוּכְמָא : וְכָל דָּיְירֵי אַרְעָא בָּעַן לְמִיחֱזֵי יַת סְבַר אַפֵּי שְׁלֹמֹה לְמִשְׁמַע יַת חוּכְמְתֵיהּ דִּיהַב יְיָ בְּלִבֵּיהּ : וְאִינוּן מַיְיתַן גְּבַר קוּרְבָּנֵיהּ מָנֵי כַסְפָּא וּמָנֵי דַּהֲבָא וּלְבוּשִׁין וּמָנֵי זֵינָא וּבוּסְמָנֵי סוּסְוָן וְכוּדְנָוָן גְּזֵירַת שְׁנָא בְּשַׁתָּא : וּכְנַשׁ שְׁלֹמֹה רְתִיכִין וּפָרָשִׁין וַהֲווֹ לֵיהּ אֶלֶף וְאַרְבַּע מְאָה רְתִיכִין וּתְרֵי עֲסַר אַלְפִין פָּרָשִׁין

חגינו : וכל כלי ז׳ בקריא׳ וסי׳ וכל כלי משקה המלך שלמה דמלכים ב׳ בו׳ · וחברו דדברי הימים ב׳ בפסוק · וישלח את הדורם · וישרפו את בית האלהים · וכל כלי בית האלהים : משקה ח׳ קמצין בקריא׳ וסי׳ נכסר בסד׳ וישב : וכל הארץ ה׳ בקרי׳ וסי׳ וכל הארץ באו מצרימה · וכל הארץ הזאת אשר אמרתי · וכל הארץ בכים · וכל הארץ מבקשים את פני שלמה דמלכים · וחברו דדברי הימים :

רלב״ג

וכל מלכי הערב ופחות הארץ · אמר תמורת זה בד״ה וכל מלכי ערב ופחות הארץ מביאים זהב וכסף לשלמה והנה זה ג״כ היה בא מדי שנה בשנה ויעיד על זה מה שזכרנו : ויעש המלך שלמה מאתי׳ צנה זהב שחוט · הנה הצנה הו׳ כמו מגן אלא שהוא גדול ומקיף את האדם כאמרו כצנה רצון תעטרנו והרצון באמרו זהב שחוט לפי מה שאחשוב שהוסר ארמיותו ממנו במלאכ׳ וסור ממנו בזה קצת לחותו ולזה היה יותר חזק : שש מאות זהב · ר״ל שש מאות שקלים זהב : שלשת מנים זהב · יר״ל הנה המנה הוא מאה שקלים ולזה אמר בספר ד״ה שלש מאות זהב : כסא שן גדול · זה היה כסא המלוכה והיה כעשה משן הפיל ואורי בלע״ז : ויצפהו זהב מופז · פירשו בו זהב נקי משיגיו ואחשוב שיהיה ענינו מענין פזור בחלוף אות זי״ן באות צד״י כי ברבותם לנקותו תכלית הנקיון יפזרוהו ויכתתוהו לחלקים דקים ויערבו עמו קצת דברים יוציאו ממנו סיגו : שש מעלות לכסא · הנה היתה צורת הכסא הזה כך שכאשר היה עולה לשבת בו היה עולה בו שש מעלות ואז ישב במקום השבת שהיה למעלה מהמעלה הששית ומאחרי הכסא היה שם לוח יסמוך בו בשבתו שהיה ראש עגול בלוח ההוא באמצעו והיו ידות מזה ומזה אל המקום שהיה יושב בו והנה הידות הם כמו זרועות יסמוך בהם המלך ידיו בשבתו שם · והנה היתה צורת ארי אצל כל יד לצד פני הכסא ולצד ההוא היה פני אריה וכן אצל כל מעלה ממעלות הכסא בשתי קצות המעלה לצד פני הכסא ולצד ההוא היו פני האריות ולזה היו שם ארבעה עשר אריות : שנהבים · הם שני הפיל הגדולים אשר מהם יהיה מה שיתחשו ממנו במלאכה ואורי׳ בלע״ז : וקופים · הם שימיי״ש בלע״ז : ותוכיים · הם פאוו״ש בלע״ז : ונשק · הם כלי זין : ויהי לו אלף וארבע מאות רכב · הנה כתוב בדברי הימים בזה המקום ארבעת אלפים אורית סוסים ובמה שקדם כתוב ארבעים אלף אורות סוסים למרכבו וכבר התרנו הספק הזה במה שקדם באמרנו שמה ארבעים אלף היו ארבעת אלפים שהיו בהם סוסים ומרכבות ובאחר

וינחם בערי הרכב ועם המלך בירושלם. וינחם מבנין הפעיל כמו אשר הנחתי בדרך אמת ובדברי הימים וינחם מן הניח ויונתן תרגם בבנין וינחם ואשרינון ויש לפרש כמשמעו אחרי שאספם כלם בירושלם הניח אותם בערי הרכב שיהיו שם ונשארו אתם עם המלך בירושלם ויונתן תרגם בר מדהוו עם מלכא בירושלם כי אלה היו בערי הרכב מלבד אותם שהיו עם המלך בירושלם ועל כן נקראו ערי הרכב שהיו שם הסוסים והמרכבות:
כאבנים. על דרך גוזמא והפלגה מרוב הכסף שהיה בירושלם. ודרשו כאבנים ולא היו נגנבות אמר רבי יוסי אבני עשר אמות ואבני שמנה אמות היו: ומוצא הסוסים. תרגם הפסוק כן ומתפקין סוסוותא די לשלמה ממצרים ומקוה תגרי מלכא זבנין מקוה ברמין ויש מקוה מענין תקות חוט השני כלומר שני דברים אלה היו באין לשלמה ממצרים הסוסים וחוט הפשתן כי הוא המשובח בארץ מצרים כמו שכתוב שם ברקמה ממצרי' חטובות אטון מצרים ואותן ה הדברי' היו לוקחין סוחרי המלך במצרים במחיר דברים אחרים שהיו מביאין מירושלם למצרים ואדוני אבי ז"ל פי' כי פרעה נתן לשלמה מוצא הסוסים והוא כי לא יוציאו ממצרים סוסים אלא ברשות המלך ונותנין המוציאים למלך דמים בהוצאת הסוסים ואותו המוצא נתן פרעה לשלמה ושלמה היה מוכר אותו לסוחרים לשנה במחיר ידוע היו לוקחין מהמלך מקוה המוצא כלומר ק קבוץ כל המוצא ביחד והם היו במצרים והיו לוקחין מחיר המוצ' על יד כמו שהיו מוציאין מלכי הארץ הסוסים ממצרים וזהו שאמ' כן יוציאו כי מלכי החתי' ומלכי ארם שהיו מוציאין ממצרים על ידי סוחרי המלך היו מוציאין: בידם. כמו ברשותם כמו ויקח את כל ארצו מידו ות"י בידם ברשותהון ברשותם וברשות: וסוס בחמשים ומאה. מכאן למדנו שהמרכבה ארבעה סוסים: נשים נכריות רבות. פתים רעות עשה בזה אחת שהרבה נשים ולא יסור לבבו ועל כל שכן שהיו נכריות שהטו להרבות כמו שכתוב ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו ואת אשר הרבה ולא יסור והוא בטח בחכמתו לבבו אחרי אלהים אחרים והוא בטח בחכמתו ואת אשר הרבה ולא יסור וזהו שאמר הכתוב אל יתהלל חכם בחכמתו ומה שאמר ואת בת פרעה כי היא היתה תחלת הקלקלה ואף על פי שהיא לא הטתה את לבבו עד שהרבה נשים נכריות לעת זקנתו והטו את לבבו ולא שסבר כי לא שהניח נשיו לעבוד ע"ז לאלהים אחרים אף שהניח אותן לבנות במות בירושלם לפ"ז והוא שאמר אז יבנה שלמה שהניח לבנו ולא מיחה בהן: לא תבאו בהם. כמו שכתוב ולא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך ואף על פי שאמר זה בשבעה גוים הוא הדין לכל שאר אומות אלא לפי שהיו כאים בארצם הזהירם עליהם אבל אם היה משיב אותם לדת ישראל לא היה אסור אם היו מתגיירות מלב שלם לא מחמת יראה ואהבה ודבר זה מחלוקת בדברי רבותינו ז"ל כמו שכתבנו בפסוק ויאהב שלמה: אכן יטו את לבבכם. באמת יטו לבבכם כמו שאמר כי יסיר את בנך מאחרי ות"י דילמא יטעון ית לבבכון:

הגהה

במחיר ח' בקריא' וסי' אקנה כאותך במחיר דסוף שמואל. יקחו מקוה במחיר. וחברו מקוה יקחו במחיר דו"ה. ואדמה יחלק במחיר. לא במחיר ולא בשחד. לבו אתן ולא במחיר. ומוציה במחיר יורו. עצינו במחיר

ואשרינון בקירוי רתיכיא בר מ מדהוו עם מלכא בירושלם: ויהב מלכא ית כספא בירושלם באבניא וית ארזיא יהב כשקמיא דבשפלתא לסגי: ומתפקין סוסוותא דלשלמה ממצרים ומקוה תגרי מלכא זבנין מקורה ברמין: וסלקא ונפקא רתיכא ממצרים בשית מאה כספא וסוסיתא במאה וחמשין וכן לכל מלכי חיתאי ומלכי ארם ב ברעותהון נפקין: ומלכא שלמה רחים נשים בנת עממין סגיאין וית בת פרעה מואבאן עמונאן אדומאן צידונאן חיתאן: מן עממיא דיאמר יי לבני ישראל לא תתערבון בהון ואינון לא יתערבון בכון ד דילמא יטעון ית לבכון בתר טעוותהון בהון אתרעי שלמה למרחם: והואה ליה נשין מלכן שבע מאה ולחינן תלת מאה ואטעיאה נשוהי ית לביה:

וינחם בערי הרכב ועם המלך בירושלם: ויתן המלך את הכסף בירושלם כאבנים ואת הארזים נתן כשקמים אשר בשפלה לרב: ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים ומקוה סחרי המלך יקחו מקוה במחיר: ותעלה ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה וכן לכל מלכי החתים ולמלכי ארם בידם יצאו: והמלך שלמה אהב יא נשים נכריות רבות ואת בת פרעה מואבית עמניות אדמית צדנית חתית: מן הגוים אשר אמר יהוה אל בני ישראל לא תבאו בהם והם לא יבאו בכם אכן יטו את לבבכם אחרי אלהיהם בהם דבק שלמה לאהבה: ויהי לו נשים שרות שבע מאות ופילגשים שלש מאות ויטו נשיו את לבו:

יבאו: ואת בת ה' בקריא' וסי' ואת בת היענה דת"כ. וחברו דכ"ת. ואת בת פרעה העלה דדה. ערות אשה ובתה לא תגלה: ויטו ד' ופתחין וסי' נגסר בשמואל חלק ב סימן ו':

וינחם. וינהלם: כאבנים. ולמעלה הוא אומ' למחומה רבותינו פירשו כאן קודם שנשא שלמה את בת פרעה כאן לאחר שנשא שלמה את בת פרעה: ומוצא הסוסים אשר לשלמה. היה ממצרים: ומקוה. אסיפת סוחרי הסוסים במצרים סוחרי המלך שלמה היו קונין אותם במחיר ממצרי' מן המלך שלא יוציא אדם סוס ממס אלא ע"י דם כך שמעתי ולכך נקוד על ומקוה טעם זקף גדול ללמד שהתיבה עומדת בעצמה ואינה דבוקה לאחריה: וסוס בחמשים ומאה. למדנו שהמרכבה בארבעה סוסים וכן בדמים הללו לכל מ מלכי החתים ולמלכי ארם: בידם. ע"י סוחרי שלמה יוצאים ממצרים: ואת בת פרעה. אף היא מן הנכריות אלא שהיתה חביבה עליו מכולם מנאה לעצמה וכן ויפקדו מעבדי דוד שנים עשר איש ועשהאל: אז

רלבג

ובספר היו בהם כוס' בלא מרכבות אם כן היו לו ארבעת אלפים רכב לכל הכחו' ואיך אמר פה שהיו לו אלף וארבע מאות רכב לבד והנראה בעיני שאלו האלף וארבע מאות רכב אסף אותם שלמה ממקומו' רבים לבחור היותר נבחרים ואולי אספם מהסוסים שהיו מביאים לו למנחות כי הם היו נבחרים בלי ספק ואלו היו הנבחרים שבמרכבות אשר לשלמה והניחה אותם בערי הרכב אשר לו שהיו בהם אורות לכלכלם שם וקצתם השאיר עם המלך בירושלם כדי שיהיו יותר קרובים לו: ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים. זה שב לפי מה שאחשב אל מה שזכר למעלה והמה מביאים איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב ושאר הדברים שזכר שהיו באים לשלמה מדי שנה בשנה והרצון בו ומוצא הסוסים ממצרים היה גם כן לשלמה ר"ל שכל מי שהיה מוציא סוס ממצרי' היה נותן דבר ידוע לשלמ' כי ממצרי' לא יצא סוס כי אם ברשות המלך והנה נתן פרעה דינו בזה הענין לשלמה: ומקוה סוחרי המלך יקחו מקוה במחיר. הנה הרצון במקוה בגדי שש כי כמו שהחוט יקרא תקוה כן יקרא הארג מהחוטין מקוה והנה היו במצרים בגדי פשתן חשובים מאד כמו שנתפרסם והנה לא היו מוציאים אותם אלא ברשו המלך ואותו הכח נתן פרעה לשלמה ולרוב המעלה החשובי' והשש במצרי' לא יהיה האדם רשאי לרכוב על סוס או ללבוש בגדי שש אם לא ברשו' המלך כדי שיוכר בין השרי' ובין העבדים והנה הרצון בזה כי מוצא הסוסים ממצרים ומוצא המקוה הכל היה לשלמה וזכר כי סוחרי המלך שלמה היו לוקחים מקוה במחיר משם מצרים כי המוצא היה לשלמה ולזה היו הרוצים להוציאו משם קונין אותו מסוחרי המלך ומזה היה מגיע תועלת רב לשלמה ר"ל מהסוסים והמקוה כי סוחרי המלך הי' קונין זה המוצא ממנו בכך רב לסוסי' ולמקוה והנה קצר המאמר כי סוחרי המלך היו גם כן לוקחים הסוסים שם ומידם יקחום כל מי שירצו להוציאם ממצרים:
ותעלה ותצא מרכבה ממצרים. ר"ל כי בהעלות המרכבה ממצרים לארץ ישראל והוצאתה יתנו שש מאות כסף לשלמה ובמוצא הסוס יתנו חמשים ומאה כסף כי המרכבה ארבעה סוסים וכן מה שיוציאו מהסוסים למלכי החתים ולמלכי ארם היו מוציאים אותם ברשות סוחרי המלך והם היו לוקחים זה הכסף מהם לסוס ולרכב. ואפשר שיהיה הרצון באמרו ומקוה כי מוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים היה מגיע מתנו גם כן מקוה לשלמה והם בגדי שש שהם בגדי מלכות וזה כי סוחרי המלך היו לוקחי' מקוה במחיר מה שראוי שיתן לשלמה מן המוצא והכסף שהיה ראוי לשלמה מהמוצא הוא שש מאות כסף לרכב ומאה וחמשים לסוס. ואפשר גם כן שיהיה הרצון באמרו וכן לכל מלכי החתים ולמלכי ארם בידם יוציאו כי מה שיצא מארצם היה נתן המוצא לשלמה וביד סוחרי המלך וברשותם היו מוציאים היוצא משם: והמלך שלמה אהב נשים וגו'. הנה גנה אותו מפני צדדין האחד שהוא לקח נשים מן הגוים אשר הזהירה התורה שלא נתחתן בם כדי שלא יטו את לבבינו אחרי אלהיהם והצד השני מפני שהרבה לו נשים אשר הזהירה התורה אותו מזה בפרשת שפטים ואם תאמר אומר שסבר ראוי שנאמר שנתגיירו כבר קודם שלקחם שלמה הנה עם כל זה לא היה נמלט מהגנות כי בת פרעה היתה אסורה לבא בקהל יי' גם אחר שנתגיירה כי דור שלישי לבד מותר להם לבא בקהל יי' והעמוניות והמואביות הם גם כן מעם שאינו ראוי לבא בקהל שנאמר לא יבא עמוני ומואבי בקהל יי' ואעפ"י שנקבותיהם לא נאסרו לבא בקהל כמו שבארנו שם הנה לא היה ראוי למלך שישא בהן כי הזרע שיהיה לו מהן אי אפשר שיהיה שלם תאר אחר שהגוי מרוחק וכבר היה ראוי לשלמה שידקדק מאד שיהיה זרעו שלם עם יי' כדי שיתקיים לו הברית שכרת השם לדוד אביו להתקיים לו המלוכ' תמיד אם ישמרו בניו תורתו הלא תראה שרחבעם היה בן עמונית ועשה הרע בעיני יי' ועוד כי מפני שהניח שלמה את נשיו לעבוד אלהיהן הרי הן כאילו לא נתגיירו. והנה אמ' ואת בת פרעה מלך מצרים לפי שבה נעשה יותר מדרכי התורה ממה שנעשה בלקיחת שאר נשיו הנכריות והיא ג"כ היתה חביבה לו מאד עד שכבר בנה לה בית באופן הנזכר במה שקדם:

ויהי

רשי

אז יבנה שלמה במה. רבותינו אמרו מתוך שלא מיחה בנשיו נקראת על שמו: בהר על פני ירושלם. הר הזתים: אשר היתה זאת עמך. אשר ידעת שאתה עובר על תבותי: ויהי בהיות דוד את אדום. אז ויברח אדד מפני דוד ויואב לקבור את החללים שקברן להרוגים של אדום הוא שנאמר שם בספר שמואל ויעש דוד שם בשובו מהכו' את אדום שהיו הכל מקלסין אותו איש חסיד שקבר את הרוגיו וכן הוא אומר במלחמת גוג ומגוג וקברו כל עם הארץ והיה להם לשם ויונתן תירגם לקבר את החללים לחלצא ית קטיליא לקחת את חליצתם ולחס

רדק

הנראה אליו. אשר נראה אליו כי לא תבא הא' הידיעה על העבר וכן ההקדיש שמואל הנמצאו פה וזולתם שכתבנו בספר מכלל: פעמים. בגבעון הפעם האחת והשנית אחר תפלתו שאמר לו שמעתי תפלתך וצוה אליו במראה הראשונה בתנאים ובמראה השנית במפורש: ויאמר יי' לשלמה. על ידי נביא והוא אחיה השילוני: שבט אחד. כי בנימין לפי שהיה חלקו עם יהודה ב' בירושלם בין שניהם נחשבים לשבט אחד: ויקם יי' שטן. זה היה לעת זקנת שלמ' כאשר נטה לבבו מעם יי': הוא באדום. מזרע המלך שהיה באדום או הוא אומר זה על הדד: בהיות דוד את אדום. כמו באדו' כפר ענין זה עתה כי ברח הדד והיה נער קטן בברחו וברח מארצו עם אנשים אדומיי' כשהכה יואב את כל זכר באדו' וכאשר שמע כי מתו דוד ויואב חשב להנקם מישראל ומה שספר ענין אשתו שהיתה אחו' הגבירה ובנו שהיה נגמל בתוך בני פרעה כל זה אמר להודיע כי כל כך גברה שנאתו לישראל עד שהניח כל הטובה הזאת להנקם מישראל ואמר לפרעה שישלחהו וילך לארצו ולא עלתה בידו להזיק לישראל עד עת זקנת שלמה שהקימו יי' לשטן הוא בעבור עון ע"ז שעשו נשי שלמה ובנו במות וכן הקים שטן אחר לשלמה את רזון בן אלידע ושניהם הצרו לישראל לעת זקנת שלמה: ויך כל זכר באדום. אע"פ שהכה כל זכר באדום כי קודם הכם ואחר כן קברם וכמו ו"ו זה הן אתה קצפת ונחטא אחר שחטאנו קצפת ויבש את הים לחרבה ויבקעו המי' אח' שנבקעו המים שם הים לחרבה וזולתם שכתבנו בספר מכלל ולענין זה פיר' ר"זל ויעש דוד שם בשובו מהכותו את אדום זהו שם טוב שקנה בגוים שצוה לקבור את ההרוגים וכן אומר הנביא ב' במלחמת גוג ומגוג וקברום כל עם הארץ והיו להם לשם אבל י"ת לקבור את החללים לחלצא קטיליא כלומר לקחת חליצותם וכליהם: וכל

דויד ה' מל וסימ' והארכתי ימיך. ויהי לעת זקנת שלמה. ולבנו אתן שבט. כמגדל דויד צוארך. והקימותי עליהם דיחזקאל. וכל תריסר ועזרא וד"ה דכות' מלאים: לאלהיהן ה' וס"מ נכתב בסדר כי תשא: בעלות

ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו אחרי אלהים אחרים ולא היה לבבו שלם עם יהוה אלהיו כלבב דויד אביו: וילך שלמה אחרי עשתרת אלהי צדנים ואחרי מלכם שקץ עמנים: ויעש שלמה הרע בעיני יהוה ולא מלא אחרי יהוה כדוד אביו: אז יבנה שלמה במה לכמוש שקץ מואב בהר אשר על פני ירושלם ולמלך שקץ בני עמון: וכן עשה לכל נשיו הנכריות מקטירות ומזבחות לאלהיהן: ויתאנף יהוה בשלמה כי נטה לבבו מעם יהוה אלהי ישראל הנראה אליו פעמים: וצוה אליו על הדבר הזה לבלתי לכת אחרי אלהים אחרים ולא שמר את אשר צוה יהוה:

ויאמר יהוה לשלמה יען אשר היתה זאת עמך ולא שמרת בריתי וחקתי אשר צויתי עליך קרע אקרע את הממלכה מעליך ונתתיה לעבדך: אך בימיך לא אעשנה למען דוד אביך מיד בנך אקרענה: רק את כל הממלכה לא אקרע שבט אחד אתן לבנך למען דוד עבדי ולמען ירושלם אשר בחרתי:

ויקם יהוה שטן לשלמה את הדד האדמי מזרע המלך הוא באדום: ויהי בהיות דוד את אדום בעלות יואב שר הצבא לקבר את החללים ויך כל זכר באדום: כי ששת חדשים ישב שם יואב

והוה לעדן דסיב שלמה נשוהי אטעיאה ית ליביה בתר טעות עממיא ולא הוה ליביה שלים בדחלתא דיי אלהיה כלבא דדוד אבוהי: ואזל שלמה בתר עשתרת טעות צידונאי ובתר מלכם שקוץ עמונאי: ועבד שלמה דביש קדם יי ולא אשלים בתר דחלתא דיי כדוד אבוהי: בבין בנא שלמה במתא לכמוש שקוץ מואב בטורא די על אפי ירושלם ולמולך שיקוץ בני עמון: וכן עבד לכל נשוהי בנת עממיא מסקן בוסמין ומדבחן לטעותהון: ותקיף רוגזא דיי בשלמה ארי איתפני ליביה מדחלתא דיי אלהא דישראל דאתגלי ליה תרתין זימנין: ופקיד עלוהי על פתגמא הדין בדיל דלא למהך בתר טעות עממיא ולא נטר ית דפקיד יי:

ואמר יי לשלמה חלף דהות דא עימך ולא נטרת פיקודי וקימי די פקידית עלך אעדאה אעדי ית מלכותא מינך ואתנינה לעבדך: ברם ביומך לא אעברינה בדיל דוד אבוך מיד בנך אעדינה: לחוד ית כל מלכותא לא אעדי שבטא חד אתן לברך בדיל דוד עבדי ובדיל ירושלם קרתא דאתרעיתי:

ואקים יי סטן לשלמה ית הדד אדומאה מזרעא דמלכא הוא באדום: והוה כד הוה דוד באדום כד סליק יואב רב חילא לחלצא קטיליא וקטל כל דכורא באדום: ארי שיתא ירחין יתיב תמן יואב

רלבג

ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו אחרי אלהים אחרים. אף על פי שזכר שנשיו הטו את לבבו לא היה כדי' לומר ולא היה לבבו שלם את יי' אלהיו כלבב דוד אביו אם היה הרצון בזה ששלמה היה עובד אלהי' אחרים ולזה הוא מבואר שהרצון בו שאהבתו נשיו הטה את לבבו להניחם לעבוד אלהים אחרים ולהעלים עיניו מהם ולזה גם כן התבאר כי אמרו וילך שלמה אחרי עשתרות אלהי צידונים ואחרי מלכום שקוץ עמונים הרצון שהניח לנשיו הצידוניות והעמוניות לעבוד אלהיהם והעלים עיניו מהם ולזה אמר ויעש שלמה את הרע בעיני יי' ולא מלא אחרי יי' כדוד אביו כי אם היה מלא אחרי יי' לא היה סובל לנשיו לעשות זה העון והכלל והעד מאד על זה שהרצון בו שהוא העלים עיניו מנשיו והניחם לעבוד אלהים אחרים אמרו וכן עשה לכל נשיו הנכריות מקטירות ומזבחות לאלהיהן כאשר בזה שחטא שלמה היה שהניחו נשיו שתהיינה מזבחות ומקטרות לאלהיהן וזה ממה שאין ספק בו ולזה אמר אז יבנה שלמה במה שהוא כאילו בנאה אחר שהניח נשיו לבנותה ובכלל הנה לקחו אותם היה סבה לבנות אלו הבמות לע"ז ולזה היה שלמה סבת לבניה ובכלל הנה הוא מן הספק באיש חכם כשלמה שיבא לאלו ההבלים והשקוצים עם היותו משיג הש"י יותר מזולתו מהאנשים וכבר יעיד על זה גם הספרים שחבר ברוח הקדש ונראה אליו גם כן הש"י פעמים ולזה לא יתכן באיש כמוהו שיהיה עובד ע"ז וראוי שתדע שכבר יאמר שכבר עשה פלוני דבר אם בעשותו בעצמו אם בעשותו על ידי שליח כמו שאמר שלמה בנה בניתי בית זבול לך וכבר יאמר גם כן שהוא עשאו כאשר לא מיחה בעושה אותו והיה בידו למחות וזה מורגל מאד בלשונות שאתה תראה שישיבו האנשים בדבר למי שהיה בידו למחות כשלא מחה ויאמרו לו שהוא עושה הכל ולזה אחשוב שאמרה תורה הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא ר"ל שאם לא תוכיחהו תשא עליו חטא במה שיחטא בו כי הוא כאילו עשית החטא ההוא כדרך ובזה האופן השלישי אמר בזה המקום אז יבנה שלמה: וצוה אליו על הדבר הזה לבלתי לכת אחרי אלהים אחרים. ר"ל כי ממצות הש"י היה מחויב שלא יניח לעבוד ע"ז בביתו עם שזה דרך שילכו בניו אחרי אלהים אחרים בראותם אמותיהם עובדו' ע"ז ובכר שרר אותם הש"י כדי שיסיר אותו לבלתי לכת אחרי אלהים אחרים כדי שיתקיים לו המלוכה ולא יגלו ישראל מעל אדמתם ולא יחרב בית המקדש: למען דוד עבדי. מנד שמהשגחה על האב תמשך לבן והנה למען דוד עבדו השגיח בשלמה שלא יקרע דבר מהממלכה ממנו בחייו ולמען דוד עבדו השגיח בזרע שלמה שלא תסור מהם הממלכה לגמרי. והנה קרא שבט אחד יהודה ובנימין מפני היות נחלתם יחד: ולמען ירושלם אשר בחרתי. ר"ל כי מפני שבחר ירושלם לבנות להיות בו בית המקדש ארכם שהמלך בו תתקיים מלכותו שם תמיד עם שזה יהיה סבה להעיד עניני בית המקדש באופן יותר שלם כי כל אחד מהמלכים האלו יטרול בתקונו מפני שבנוהו אבותיו: ויהי בהיות דוד את אדו'. ר"ל שדוד היה את אדום לקבר את החללים לטהר הארץ בעת שעלה יואב שר הצבא על אדו' להכותם ואח' זה ספר שכבר הכה יואב כל זכר באדו'

ה' וסימ' ויהי בעלות הלהב. ויהי בהיות דוד את אדום. ויהי בעלות המנחה קדמאה דספרא. ויהי בעלות נבוכד ראצר. וימן האלהים תולעת:

רדק

וכל ישראל. כל ישראל אשר עמו במלחמה ישבו שם עד הכריתו כל זכר באדום ועד קברם החללים: ויברח אדד. בחלף והאחרים בהא ואחד הוא כי אותיות אהוי מתחלפות כמו ישי אישי והדומים להם: ויקומו ממדין. אולי בצאתם מאדום נתעכבו במדין ויקומו משם ויבאו פארן ויקומו אנשים מפארן כי אותם היו מכירים אותו שהוא מזרע המלוכה לפיכך לקחם עמם כדי שיעידו עליו לפני פרעה שהוא מזרע המלוכה: ולחם אמר לו. אמר לתת לו ותיו ומזון אמר לספקא ליה: וארץ נתן לו. ערים שיהיה שר ופקיד עליהם: כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב שר הצבא. דרשו בו מפני מה נאמרה שכיבה בדוד ומיתה ביואב היא שכיבה היא מיתה אלא דוד שמת על מטתו כתוב בו שכיבה יואב שנהרג כתוב בו מיתה דוד שירשו בניו את מקומו נאמר בו שכיבה יואב שלא ירשו בניו את מקומו נאמר בו מיתה: שלחני. אמר לפרעה שישלחנו כי חשב כיון שמתו דוד ויואב ושלמה נער ואינו איש מלחמה חשב להרע לישראל ובעודו במצרים לא היה יכול להרע להם שהרי בת פרעה היתה לשלמה לאשה ויצא ממצרים ולא עלתה מחשבתו בידו כי כל ימי שלמה אין שטן ואין פגע רע עד עת זקנתו ואז היה שטן לישראל זה הדד ורזון גם כן: ויקם אלהים לו שטן. לשלמה כלומר עוד הקים לו שטן אחר את רזון אשר ברח גם כן מאת הדדעזר בהכות דוד אותו כמו שכתוב בספר שמואל ואומר כי אז ברח מאת אדוניו רזון זה ויקבץ אנשים ויהי שר גדוד וגם עשה זה כי הדד שב לארצו כדי להרע לישראל הלך הוא גם כן עם אנשיו דמשק והצליח שם עד שמלכו הוא ואנשיו בדמשק ואחר כך גבר עוד ומלך הוא על כל ארם כי דמשק מארם היה ומתחלה לא התגבר על אנשיו שבאו עמו והניחם להיות שליטים על העיר עמו עד שהתחזק הוא במלוכה ומלך הוא לבדו על ארם והרע לישראל: כל ימי שלמה. מקצת שקם לשטן היה לשטן כל ימי שלמה לישראל אבל לא נוכל לפרש כל ימי שלמה מעת שמלך שלמה שהרי כתוב וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו כל ימי שלמה ואומר אין שטן ואין פגע רע אלא לעת זקנת שלמה קמו אלה השטנים מעת שנטה לבבו מעם יי ואחר שקמו היו לשטן לישראל כל ימי שלמה עד שמת שלמה כדי שינחם על החטא ויכיר כי בעוד שהיה אוהב את יי אין שטן ואין פגע רע וכיון שחטא קמו השטנים: ואת הרעה אשר הדד. כתחבירה רעתו עם הרע אשר עשה הדד לישראל: ויקץ בישראל. ויקץ זה פעל יוצא ותרגומו ומריד בישראל ולפי שהוא פעל עומד כתרגומו כלומר קץ בהם ומאס אותם בהיותו בשלום עמהם: וירבעם בן נבט. אמרו בדרש הוא נבט הוא מיכה הוא שבע בן בכרי והיה שבע בן בכרי משבט בנימין ונבט משבט אפרים: אפרתי משבט אפרים: וירם

רשי

ולחם אמר לו. אמר למשרתיו כך וכך לחם תנו לו היום: הגבירה. המלכה: שכב דוד. דוד שמת וניתן עצמו. ומרה בו שכיבה ויואב שנהרג נאמרה בו מיתה. דוד שהניח בן הגון ממלא מקומו נאמרה בו שכיבה יואב שלא הניח בן הגון ממלא מקומו לא נאמרה בו שכיבה כי אם מיתה: ויקם אלהים לו שטן. לשלמה וזו היא שאמר נתן הנביא לדוד אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים: ואת הרעה אשר הדד. ועם הרעה שעל ידי הדד היתה גם זו של רזון: וירם

ויאמר לו פרעה ב׳ דסמיכי וסימ׳ ויאמר לו פרעה לך מעלי. כי מה אתה חסר: ויקם ב׳ בקריא׳ וסימ׳ ויקם משה את המשכן ב׳ בפסוק. ויקם את החצר סביב למשכן ולמזבח. ויקם יי׳ שפטי׳ ויזעקו בני ישר׳ דעתניאל

וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום: ויברח אדד הוא ואנשים אדמיים מעבדי אביו אתו לבוא מצרים והדד נער קטן: ויקמו ממדין ויבאו פארן ויקחו אנשים עמם מפארן ויבאו מצרים אל פרעה מלך מצרים ויתן לו בית ולחם אמר לו וארץ נתן לו: וימצא הדד חן בעיני פרעה מאד ויתן לו אשה את אחות אשתו אחות תחפניס הגבירה: ותלד לו אחות תחפניס את גנבת בנו ותגמלהו תחפנס בתוך בית פרעה ויהי גנבת בית פרעה בתוך בני פרעה: והדד שמע במצרים כי שכב דוד עם אבתיו וכי מת יואב שר הצבא ויאמר הדד אל פרעה שלחני ואלך אל ארצי: ויאמר לו פרעה כי מה אתה חסר עמי והנך מבקש ללכת אל ארצך ויאמר לא כי שלח תשלחני: ויקם אלהים לו שטן את רזון בן אלידע אשר ברח מאת הדדעזר מלך צובה אדניו: ויקבץ עליו אנשים ויהי שר גדוד בהרג דוד אתם וילכו דמשק וישבו בה וימלכו בדמשק: ויהי שטן לישראל כל ימי שלמה ואת הרעה אשר הדד ויקץ בישראל וימלך על ארם: וירבעם בן נבט אפרתי מן הצרדה ושם אמו צרועה אשה אלמנה עבד לשלמה

ל״ג מכעל׳ כסו׳ · ל׳ י׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ג׳ יתיר חס׳ · ג׳ · ג׳ מרין חס׳ · ב׳ חס׳ וכמסו׳ · ב׳ זינין מיידין וכי · ב׳ לך מעלי · ד׳ · ג׳ כמ״ל פסק ירנס · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ל׳ כ׳ · ג׳ נכטל׳ · ל׳

וכל ישראל עד דישיצי כל דכורא באדום: וערק אדד הוא וגברין אדומאין מעבדי אבוהי עימיה למיעל למצרים והדד יניק זעיר: וקמו ממדין ואתו לפארן ודברו גברין עמהו מפארן ואתו למצרי׳ לות פרעה מלכא דמצרים ויהב ליה ביתא ומזון אמר לספקא ליה וארעא יהב ליה: ואשכח הדד רחמין בעיני פרעה לחדא ויהב ליה אתתא ית אחת אתתיה אחתי׳ דתחפנס מלכתא: וילידת ליה אחתא דתחפנס ית גנובת בריה ותסלתיה תחפנס בגו בית פרעה והוה גנובת דבית פרעה בגו בני פרעה: והדד שמע במצרים ארי שכיב דוד עם אבהתוהי וארי מית יואב רב חילא ואמר הדד לפרעה שלחני ואיהך לארעי: ואמר ליה פרעה ארי מא את חסר עמי וא את בעי למיזל לארעך ואמר לא ארי שלחא תשלחנני: ואקים יי ליה סטן ית רזון בר אלידע דערק מן קדם הדדעזר מלכא דצובה ריבוניה: וכנש עלוהי גברין והוה רב משריתא כד קטיל דוד יתהון ואזלו לדמשק ויתיבו בה ומלכו בדמשק: והוה סטן לישר׳ כל יומי שלמה וית בישתא דעבד הדד ומריד בישר׳ ומלך על ארם: וירבעם בר נבט אפרתי מן צרדא ושום אמיה צרועה איתתא ארמלתא עבדא לשלמה

וחברו דאהוד בן גרא. ויקם את העמודים לאולם ג׳ בפסוק דשלמה. ויקם יי׳ את דברו אשר דבר וחברו דדה. ויקם יי׳ שטן לשלמה. ויקם לו אלהים שטן. ויקם כו בה לבעל. וישב ויבן את הבבות. וחברו דדה. ויקם את העמדים על דוה. ויקם את דברו אשר דבר עליו דדניאל. ויעל׳ מבור שאון מטיט היון. ויקם עדות ביעקב: אפרתי ג׳ בקריא׳ וסימ׳ בן תחו בן צוף אפרתי. ודוד בן איש. וירבעם בן נבט אפרתי:

רלבג

ויקחו אנשים עמם מפארן. ויתכן שלקחו׳ כדי שיהיה עמו שבט רב וזה יהיה סבה שיכבדהו פרעה וישאלהו עם שהם גם כן העידו שהוא מזרע המלוכה ולזה נתן לו פרעה מה שנתן: ולחם אמר לו. ר״ל שגזר אמר לתת לו לחם חקו תמיד: וארץ נתן לו. ר״ל שנתן לו ערים יהיה מושל עליהם: ויאמר אל פרעה שלחני ואלך אל ארצי. ידמה כי חשב הדד להנקם מישראל ברחותו כי מתו גבוריהם המצליחים במלחמות ועם כל זה לא יכול בעת שהיה שלמה הולך בדרכי יי׳ כדוד אביו אך לעת זקנתו שנתגלה בו זה החטא אז היה הדד שטן לשלמה ולישראל ושב שכתוב וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו מדן ועד באר שבע כל ימי שלמה הנה הרצון בו רוב ימי שלמה והוא עד עת זקנתו כי כמו זה תמצא מלת כל בדברי הנביאים אמר וישכימו בבקר והנה כלם פגרים מתים והנה מה שאמר בזה המקום ויהי שטן לישראל כל ימי שלמה ר״ל כל ימי שלמה הנשארים מעת זקנתו אשר עבדו נשיו אלהי׳ אחרים: ויקץ בישראל. ר״ל שהיה קץ ומואס בישר׳ או יהיה הרצון בו שהיה במצוקת לשם בעבור ישראל כשלא יכול לעשות כל רצונו מהם כי היה רצונו להשחיתם אם יוכל ותמיד היו עיניו נשואות לעשות להם כל הרע כשיפול בידו וברוב השתדלותו להתיש לישר׳ מלך על ארם ושבב שימרדו במלך שלמה כי יקודם זה היו ארם נושאי מנח׳ לשלמה ולדוד כמו שנזכר בספר שמואל ודמות שכל המלכים שהיו בארם אחר זה היו מזרעו ולזה תמצא שהיה שם מלך ארם בימי אחאב בן הדד והיו מיחסים אותו לאביו ובו נקרא שמו מפני עוצם מרדנות הדד אבלם: וירבעם בן נבט אפרתי. ר״ל שהוא משבט אפרים: עבד לשלמה וירם יד במלך. ר״ל כי מפני שמתו שלמה מעבדיו ושריו גבה לבו עד שסבר הרים יד במלך כאילו היתה מעלתו למעלה ממדרגת המלך ואת ההרמת יד היתה מה שלקחה לבו לגבות מעשיו ולהוכיחו עליהם כמו שיספר אחר זה והנה אחר זה יספר באי זה מנוי שמהו שלמה וסבה אחרת לגובה לבו ספר גם כן והוא מה שיעד אותו אחיה השילוני שיהיה מלך על עשרת השבטים אך קודם זה ספר מה היא הרמת ידו והוא שהוא אמר מגנה אתו ראו מה עשה הנה שלמ׳ בנה את המלוא אשר לא רצה לבנותו דוד אביו לתקן יהיה בו תועלת להאסף שם ישראל ועולי רגלים ועוד עשה דבר מגונה אחר סגר את פרץ דוד אביו שהיה שם מקום היתה החומה בו פרוצה כדי שיוכלו ישרא׳ לבא אל המלך כשירצו להגיש לפניו דברי ריבותיהם כן נראה זה בעיני וכבר פירשו בו שסבר הכיח שם מקו׳ פרוץ שיוכל לברוח מתנו אם ימרדו בו ישראל וכאילו אמר ששלמה לגובה לבו לא ירא שימרדו בו ישראל. והנה

ויהי בעת ההיא ג' בקריאה וסימ' נמסר בסדר וירא ׃ עבדי דוד ה' בקריא' וסימ' והשבט האחד יהיה לו · ואקרע את הממלכה · והקימותי עליהם רעה · ואני יי' אהיה · ועבדי דוד מלך עליהם · וכל שמואל דכוו' בב"א דוד עבדי ועתה עשו ׃ חקתי ט' חס' וכל אוריתא דכוו' בב"א וסימ' נמסר בסדר תלדות ׃ לדויד ה' מלאים וסימ' נמסר

וירם יד במלך ׃ וזה הדבר אשר הרים יד במלך שלמה בנה את המלוא סגר את פרץ עיר דוד אביו ׃ והאיש ירבעם גבור חיל וירא שלמה את הנער כי עשה מלאכה הוא ויפקד אתו לכל סבל בית יוסף ׃ ויהי בעת ההיא וירבעם יצא מירושלם וימצא אתו אחיה השילני הנביא בדרך והוא מתכסה בשלמה חדשה ושניהם לבדם בשדה ׃ ויתפש אחיה בשלמה החדשה אשר עליו ויקרעה שנים עשר קרעים ׃ ויאמר לירבעם קח לך עשרה קרעים כי כה אמר יהוה אלהי ישראל הנני קרע את הממלכה מיד שלמה ונתתי לך את עשרה השבטים ׃ והשבט האחד יהיה לו למען עבדי דוד ולמען ירושלם העיר אשר בחרתי בה מכל שבטי ישראל ׃ יען אשר עזבוני וישתחוו לעשתרת אלהי צדנין לכמוש אלהי מואב ולמלכם אלהי בני עמון ולא הלכו בדרכי לעשות הישר בעיני וחקתי ומשפטי כדוד אביו ׃ ולא אקח את כל הממלכה מידו כי נשיא אשתנו כל ימי חייו למען דוד עבדי אשר בחרתי אתו אשר שמר מצותי וחקתי ׃ ולקחתי המלוכה מיד בנו ונתתיה לך את עשרת השבטים ׃ ולבנו אתן שבט אחד למען היות ניר לדויד עבדי כל הימים לפני בירושלם העיר אשר בחרתי לי לשום שמי שם ׃ ואתך אקח ומלכת בכל אשר תאוה נפשך והיית מלך על ישראל ׃ והיה אם תשמע את כל אשר אצוך והלכת בדרכי ועשית הישר בעיני לשמור חקותי ומצותי כאשר עשה דוד עבדי והייתי עמך ובניתי לך בית נאמן כאשר בניתי לדוד ונתתי לך את ישראל ׃

(Marginal notes: ה' ר"פ · ד' · ל' · ב' את גר לויה · ג' ויאמר אבימלך ויהד יהודה ירדן · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ה' · ל' וחס' יוד קדמ' · ל' · ל' וחס' · ל' · ט' חס' וכל תור ת' דכו' כה"א · ב' · ח' י"ה' מ"ל · ג' זנין תתחלכין · ל' · ל' דסמ"ל · ח' מ"ל)

וארים ידא במלכא ׃ ודין פתגמא דארים ידא במלכא שלמה בנא ית מליתא אחד ית תרעתא קרתא דדוד אבוהי ׃ וגברא ירבעם גבר חילא וחזא שלמה ית עולימא ארי עביד עיבידתא הוא ומני יתיה לכל מסקי מיסין דבית יוסף ׃ והוא בעידנא ההיא וירבעם נפק מירושלם ואשכח יתיה אחיה שלונאה נביאה באורחא והוא מתכסי בכסותא חדתא ותרויהון אינון בלחודיהון בחקלא ׃ ואחד אחיה בכסותא חדתא די עלוהי וסדיקה לתרין עסר סידקין ׃ ואמר לירבעם סב לך עסרא סידקין ארי כדנן אמר יי' אלהא דישראל הא אנא מעדי ית מלכותא מידא דשלמה ואתן לך ית עסרא שבטין ׃ ושבטא חד יהי ליה בדיל דוד עבדי ובדיל ירושלם קרתא דאיתרעיתי בה מכל שבטי דישר' ׃ חלף דשבקו פולחני וסגידו לעשתרת טעות צידונאי ולכמוש טעות מואבאי ולמלכום טעות בני עמון ולא הליכו באורחן דתקנן קדמי למעבד דכשר קדמי וקימי ודיני כדוד אבוהי ׃ ולא איסב ית כל מלכותא מיניה ארי מלכא אשויניה כל יומי חיוהי בדיל דויד עבדי דאתרעיתי ביה דנטר פיקודי ואורייתי וקיימי ׃ ואיסב מלכותא מיד בריה ואתננה לך ית עסרא שיבטין ׃ ולבריה איתן שבטא חד בדיל לקיימא מלכו לדויד עבדי כל יומיא קדמי בירושלם קרתא דאיתרעיתי לאשראה שכינתי תמן ׃ ויתך אקרב ותמלוך בכל דרעוא נפשך ותהי מלכא על ישראל ׃ ויהי אם תקביל למימרי ית כל דאפקדנך ותהך בכל אורחן דתקנן קדמי ותעביד דכשר בעיני למיטר קיימי ופקודיי כמא דעבד דויד עבדי ויהי מימרי בסעדך ואקים לך מלכו קיימא כמא דקיימית לדויד ואתן לך ית ישר' ׃

לעי"ל בהאי סיפרא והאי סימן ׃ לשמור ח' מלאים בקריאה וסימ' בא אל פילגשי אביך · והיה אם תשמע דירבעם · אך יתן לך יי' שכל ובינה · ולשלמה בני תן · ויהי כצאת הכהנים מן · ויעמד המלך על עמודו דד"ה · עת לשמור ועת לאבד · לשמור על אחיהם ׃

רש"י

וירם יד במלך · הוכיחו ברבים וזה הדבר אשר הוכיחו עליו שלמה בנה את המלוא ובבנין זה סגר את פרץ עיר דוד שהיה הפרץ אחורי המלוא אמר לו אביך פרץ פרצות בחומה ליכנס בו עולי רגלים ואתה גדרת אותם לעשו' אנגריא לבת פרעה להושיב שם עבדיה ומשרתיה ׃ וירא שלמה את הנער · קודם לכן כי עשה מלאכ' הוא מהיר במלאכתו וזריז ׃ לכל סבל בית יוסף · לכל מסקי מיסין דבי' יוסף מנשה ואפרים לפי שמשבט אפרים היה ׃ ניר · ממשלה וניר לשון של ׃ אך

רלב"ג

והנ' בזה חטא ירבעם לשלמה בשני דרכין האחד מפני שגבהו על עצמו והוכיחו ע עליהם והשנית שלא חלק לו כבוד אך ק קראו בשמו ואמ' שלמ' בנה את המלוא וכן קרא דוד בשמו ולא קרא אחד מהם מלך · והנה ספר כי האיש ירבעם היה גבור חיל וירא שלמה את הנער כי היה רב פעלי' והיה זריז במלאכתו אשר מנהו ומנה אותו מפני זה לקבץ המס ש שסובלים עליהם כל בית יוסף והם מנשה ואפרים ובעת ההיא אח' שנתנהו המלך על זה הפקידות תכף ש שיצא ירבעם מ מירושלים ללכת לקבץ המסים שהפקד עליה' מצאהו אחיה השילוני בדרך והיה אחיה ה השילוני מתכסה ב בשלמה חדשה והיו שניהם לבדם בשדה ובאשר ראה אחיה פה ופה כי אין שם איש ירא' מעשיהם שיוכל להגיד למלך שלמה אז תפש בשלמה ה החדשה אשר עליו ו ויקרעה שנים קרעים והודיע לו כי מלוך י ימלוך על עשרת ה השבטים אחרי מות שלמה יען אשר הניח בניתו לעבוד ע"ז אך לא יקח דבר מ מלכותו בחייו למען דוד עבד יי' אשר שמר מצותיו וחקותיו ולזאת הסבה גם כן לא יסיר המלכ' לגמרי מזרע שלמה כמו שקדם ו והודיעו שאם ישמר מצו' הש' וחקותיו יבנה לו בית קיים זמן ארוך ובזה יענה זרע דוד בזה האופן שלא ת תהיה להם כל המלוכ' אך לא יענה זרעו כל הימים כי עוד תשוב כל המלוכה לזרע דוד ולפי שלא שבה המלוכה כלה לזרע דוד בימי בית ראשון ולא בימי בית שני הנה זה ראיה שסדר ישוב המלכות בכללו לזרע דוד וזה יהיה בימי מלך המשיח ואחריו לא תסו' ממנו המלוכ' כמו שנתבאר במקומות מספר דניא' ׃

רד"ק

וירם יד במלך · מרד בו שדבר בו ולא ירא ממנו וכבר הפקיד אותו שלמה לכל סבל בית יוסף לקבל המס ממנשה ואפרי' כי ראה כי עושה מלאכה כלומר ראהו זריז במלאכתו ובעת ההיא קודם שהרים יד במלך מצא אותו אחיה השילוני ובשרהו במלכות על כן על הפקידות שהיה לו מתחילה ועל בשורת המלכו' שאמר לו אחיה גבה לבו ודבר מה שדבר בשלמ' ושלמה כאשר הוגד לו בקש ל להמיתו וברח למצרים כן הוא סדר הענין הזה אבל בין וירם יד במלך ובין ויבקש שלמה ל להמית את ירבעם הושמו ה הדברים למה גבה לבו להרים יד במלך ׃ שלמה בנה את המלוא · המלוא היה מקו' בעיר ירושלם סמוך לירושלם והיה רחב להתאסף שם העם מענין קראו מלוא אחריך מלוא שהוא ענין אסיפה ושלמה בנה אותו המקום כי הוצרך לו כשבנה בית לבת פרעה ואף על פי כן מן הנראה לא היה טוב בעיני העם מה שעשה שלמה והיו י יראים ממנו לאמר כך וכך עשה שלמה וזה ירבעם גבה לבו והעיז את פניו ואמר שלמה בנה את המלוא כלומר ראו רעה ש שעשה ועוד שאמר שלמה ולא אמ' המלך וזה היה מרד במלך ועוד אמר סגר את פרץ דוד אביו פירשו בו כי דוד עשה פרץ בחומת ציון שאם ימרדו בו י ישראל יצא ויברח משם בלא ד דעתם כמו שהוא מנהג היום במלכי ישמעאל שעשו פרץ ב במבצריה' שאם יקומו על המלך בני העיר שיברח משם ויקראו שמו שער הבגד ושלמ' סגר אותו הפרץ ואמר ירבעם ראו גבהות לבו שסגר הפרץ כלומר שהוא בוטח שאינו ירא ממרד ובדברי רז"ל מפני מה זכה ירבעם ל למלכו' מפני שהוכיח את שלמה ומפני מה נענש מפני שהוכיחו ברבים אמר לו דוד אביך פרץ פרצי' בחומה כדי שיעלו ישראל לרגל ואתה גדרת אותם כדי ל לעשו' אנגריא לבת פרעה והמרו רז"ל מאי וזה הדבר אשר הרים יד במלך שחלץ תפלין בפניו ׃ השילוני · מן שילה היה ואמ' מן שילה שילני מן גילה גילוני ׃ והוא מתכסה · או אחיה או ירבעם אין לו הכרע וכן בדברי רבותינו ז"ל רב ולוי חד אמר ש שמלתו של אחיה וחד אמר ש שמלתו של ירבעם אמר ר' שמוא' מסתבר כמאן דאמר של אחיה שכן דרך של צדיקים להיות ק קורעים במחלוקת של בית דוד ׃ והשבט האחד · יהודה ובנימן חושב לשבט אחד בעבור שהיו מיוחדי' בנחלה ובירושלם ׃ אשר עזבוני · שלמה וביתו והכותים אחריהם ׃ ולא אקח את כל הממלכ' · שום דבר מן הממלכה לא אקח מידו וכן לא תעשה כל מלאכה כל חלב וכל דם לא ת תאכלו והדומים להם ׃ למען היו' ניר לדוד עבדי · ניר בחיר"ק כמו נבר"ו כמו שאמר ערכתי נר למשיחי וי"ת מלכו ותרג' אנקלוס ונירם ומלכו ׃ את כל אשר אבוך · הכ"ף רפה וכן אשר אנכי מצוך בפרשת ואתחנן ׃

עוד

רדק

ואענה את זרע דוד · האלף כתה והענוי הוא שלא תחזור להם מלכות על ישראל ולא כוכל לפרש ענוי אחר כי כל המלכים הטובים מזרע דוד היו בטוב ובשלוה: למען זאת · מה שעשה שלמה ובסדר עולם למען זאת למען ל״ו שנה שנתחתן שלמה בבת פרעה כי בשנה הרביעית למלכו כשאה והגזרה נגזרה למלכות בית דוד לחלק מלכות בית דוד ל״ו שנה ובסוף ל״ו שנה תחזור המלכות ליהודה לפיכך אמר אך לא כל הימים ובימי אסא היתה עתידה לחזור אלא שקלקל אסא שנאמר בשנת שלשים ושש למלכו׳ אסא עלה בעשא וגו׳ ולא היה אלא בשנת י״ו לאסא אלא ל״ו למלכות שלמה שעתידה לחזור אלא לפי שקלקל ושען על מלך ארם לא חזרה: אך לא כל הימים · עתידה לחזור לימות המשיח בימי מלך המשיח שנאמר ועשיתם לעץ אחד ואמר ומלך אחד יהיה לכלם ואומר ועבדי דוד מלך עליהם מכאן תשובה לערלים שאומרין שהוא אבו משפט ימי מלך המשיח כי לא יהיה והנה הנביא אומר אך לא כל הימים ומשנחלקה מלכו׳ בית דוד בימי רחבעם לא חזרה עוד כי כל ה הימים היו לשתי ממלכות עד הגלות ובשוב הגלות משבל לא שבו השבטים אלא גלות בבל שהוא יהודה ובנימן: אל שישק מלך מצרים · פרעה חתן שלמה מת וקם מלך אחר ששמו שישק ולא היה אוהב שלמה לפיכך ברח ירבעם אליו: על ספר דברי שלמה · בספרי׳ שחבר בחכמתו לא נמצאו היו׳ אבלנו וגם בג׳ הנמצאים אבלינו משלי שיר השירים וקהלת ומה שאמר על ספר ולא אמר על ספרי כי לכל דבר בעניינו חבר ספר בפני עצמו ומרז״ל שאמרו שלשה ספרים כתב שלמה שיר השירי׳ בילדותו משלי בבחרותו קהלת בזקנותו ומהם אמרו כיקרו׳ למיתתו שרתה עליו רוח הקדש וחבר שלמה ספרים אלה: כי

תרגום

ל״ט וַעֲנֵי יָת זַרְעָא דְדָוִד בְּדִיל דָא בְּרַם לָא כָּל יוֹמַיָא׃

מ וּבְעָא שְׁלֹמֹה לְמִקְטַל יָת יָרָבְעָם וְקָם יָרָבְעָם וַעֲרַק לְמִצְרַיִם לְוָת שִׁישַׁק מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וַהֲוָה בְּמִצְרַיִם עַד דְּמִית שְׁלֹמֹה׃

מא וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי שְׁלֹמֹה וְכָל דִּי עֲבַד וְחוּכְמְתֵיהּ הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סִפְרָא פִּתְגָמֵי שְׁלֹמֹה׃

מב וְיוֹמַיָא דִּמְלַךְ שְׁלֹמֹה בִּירוּשְׁלֵם עַל כָּל יִשְׂרָאֵל אַרְבְּעִין שְׁנִין׃

מג וּשְׁכִיב שְׁלֹמֹה עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר בְּקַרְתָּא דְדָוִד אֲבוּהִי וּמְלַךְ רְחַבְעָם בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃

מקרא

ל״ט וַאֲעַנֶּה אֶת־זֶרַע דָּוִד לְמַעַן זֹאת אַךְ לֹא כָל־הַיָּמִים׃

מ וַיְבַקֵּשׁ שְׁלֹמֹה לְהָמִית אֶת־יָרָבְעָם וַיָּקָם יָרָבְעָם וַיִּבְרַח מִצְרַיִם אֶל־שִׁישַׁק מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וַיְהִי בְמִצְרַיִם עַד־מוֹת שְׁלֹמֹה׃

מא וְיֶתֶר דִּבְרֵי שְׁלֹמֹה וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְחָכְמָתוֹ הֲלוֹא־הֵם כְּתֻבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי שְׁלֹמֹה׃

מב וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ שְׁלֹמֹה בִירוּשָׁלַ͏ִם עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה׃

מג וַיִּשְׁכַּב שְׁלֹמֹה עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר בְּעִיר דָּוִד אָבִיו וַיִּמְלֹךְ רְחַבְעָם בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃

רשי

אך לא כל הימים · כי לימות המשיח תשוב המלוכה אליו · ובסדר עולם שנאתי ואענה את זרע דוד למען זאת כנגד שלשים ושש שנה שנתחתן שלמה את בת פרעה שנשאה בשנה הרביעית למלכו וכנגדו נגזרה גזירה על מלכות בית דוד ליחלק וראויה היתה המלוכה לחזור בימי אסא בשנת שש עשרה למלכו אלא שקילקל לשלוח שוחד למלך ארם ולא סמך על הקב״ה והוא שנאמר בדברי הימים בשנת שלשים ושש למלכות אסא עלה בעשא את הרמ׳ ואי אפשר שהרי אסא קבר את בעשא בשנת כו למלכותו אלא שש עשרה שנה שלו הוא קורא שלשים ושש שהן סוף שלשים ושש לחליקת המלכו והגיד הכתוב שבאותה שנה קילקל אסא אך לא כל הימים אלא שלשים ושש שנה: קטני

רלבג

עוד ספר שעל מה שאמר ירבעם כנגד שלמה רצה שלמה להמיתו והוצרך לברוח אל מצרים עד מות שלמה · הנה זה הוא באור הדברים הצריכים אל באור במה שהבאנו באורו בזה המקום:

ואולם התועלות המגיעים ממנו הנה התועלת

הראשון הוא להודיע שאין הכונה בקרבנו׳ ההזבח׳ וההקטר׳ בהם הוא מה שיעידו עליו מסודות המציאות אשר יעמדו עליו המיוחדים לזאת העבודה המתבונני׳ בה באורך הזמן ולזה לא יקובל בזה תועלת אלא כשנעשה על ידי הכהנים אלא שהתורה התירה לעשות כל איש הישר בעיניו לזבח ולקטר בבמות עד בואם אל המנוחה ואל הנחלה כמו שנזכר בתורה כדי שיתמידו לעבודת הש״י מפני מה שהוטבעו בו מהעבודו׳ הנעשו׳ לאלהים אך הכוו׳ אחרים יחשבו שלא יהיה הש״י אלוה אם לא יעבדוהו בזה האופן ולפי שהעבודה הזאת הנעשית בבמו׳ איננה מכוונת מצד עצמה בצד מן הצדדין תמצא שנזכר בזה המקו׳ בשלמה שהיה מזבח ומקטר בבמות בתואר יראה ממנו שלא היתה פעלתו זאת משובחת וכבר יתבאר זה באמרו ויאהב שלמה את י״י ללכת בחקו׳ דוד אביו רק בבמות הוא מזבח ומקטיר כאילו אמר שבזה הענין עשה מה שאינו ראוי לעשות:

השני הוא להודיע שיש בהעלאת העולות מבוא להגעת הנבואה וכ״ש כשהפלגנו ברבויים ולזה תמצא שספר כי בגבעון שהיתה בו הבמה הגדולה ולזה היה בו מזבח הנחשת שעשה משה היה מעלה שלמה אלף עולות וספר תכף כי בגבעון נראה י״י אל שלמה וכבר נתבאר זה גם כן מענין בלעם כמו שזכרנו גם במה שהתחיל להגיע אליו הנבוא׳ בשבנה שבעה מזבחות והעלה פר ואיל על כל מזבח וכבר בארנו הסבה בזה בפרשת נח ואולי שלמה מפני רוחק מדרגתו מהנבואה כי היה נער בעת ההיא הוצרך אל זה המספר הרב מן העולות:

השלישי הוא בדעות והוא להודיע כי י״י יתן חכמה על דרך השפע האלהי בזולת סבותיה ולזה תמצא ששלמה בקש מהש״י שיתן לו לב מבין וכתן לו הש״י החכמה והמדע כמו שנזכר בספר ד״ה ובזה הספר וזה לאות כי הש״י ישפיע החכמה לאדם כשירצה מזולת שישתדל האדם לחקור דבר דבר ממנה ויקרא לו מהחום מה שיצטרך לרוב ההוא ומזה המקום יתבאר שאפשר שישפעו לאדם ידיעות עיוניות בחלום או בנבואה וכבר הרחיק זה המפרש דברי הפילוסוף בספר החוש והמוחש וכם בארנו אמות זה השרש כי הוא משרשי התורה הגדולים לפי מה שיראה לי:

הרביעי הוא להודיע שהשלם לא יבקש החיים והעושר אם לא מפני שאי יכול להשיגו אם יחיה יותר ולזאת הסבה תמצא שלא שאל שלמה מהש״י כששאל לו מה יתן לו אלא השגת השלמות בעיון ולא שאל אורך חיים ולא עושר לפי שאיכם חשוקי׳ כי אם מפני זה התכלית ואחר שיהיה לו זה התכלית לא יתעסק בהם מאד: השגחת השלמות שאכושי ולזה לא ידאג על המות אלא מפני הפקד׳ ממנו השגת השלמות

החמשי והוא במדות הוא להודיע כי מי שאדוניו רוצה ליתן לו מה שישאל אין ראוי לו שיכבד לשאול אבל ישאל המעט שיוכל להשיג בו ההרון לתת לו את בקשתו ולזה תמצא שספר כי היה טוב בעיני השם ית׳ כאשר לא שאל שלמה עושר וכבוד וארך חיים ולא כפש אויביו אבל שאל חכמה ובינה להבין משפט: מבוקשו כי בזה יתרבה

הששי והוא במדות והוא להודיע שאשר התירו לו לשאול ויכתן לו זה מבכיעותו שלא ישאל אלא דבר קטון הנה ראוי מפני זה לכותן שלא יקצר מלתת לו הרבה כי אין ראוי שיהיה טוב תכונתו כלי למנוע הטו׳ ממנו אבל ראוי שיוסיף לו טוב׳ ולזה ספר כי מפני שיטב בעיני הש״י כשלא שאל אלא שיהיה לב מבין לו לעשות משפט ולא שאל דברים אחרים הנה כתן לו מה ששאל ביותר שלם שבשלמים עד שכבר היה חכם מכל האדם וכתן לו עם זה מה שלא שאל העשר והכבוד וארך החיים אם ילך בדרכי הש״י:

השביעי הוא להודיע שראוי לשמח על הטובה שייעד השם עליה כי לא דבר ולא יקיימנה ולזה ראוי לתת תודה על הייעוד לשם ית׳ קודם בא הטובה ולזה ספר שכבר בא שלמה אחר החלום של כבואה לירושלם לפני ארון ברית י״י והעלה עולות ועשה משתה לכל עבדיו ושריו:

השמיני והוא במדות הוא להודי׳ שהוא ראוי לשופט שיתחכם בתחבולו׳ לעמוד על אמתת הדברי׳ אשר תהיה בהם טענה בין איש לרעהו הדברים רחוקי׳ שיביאו לעמוד על זה מזולת שירגישו בעלי הריב שמאלו הדברי׳ יעמדו על אמתת זה כמו שתראה במה שנזכר משתי הזונות שבאו לפני המלך זאת אומרת בני החי ובנך המת וזאת אומרת בני החי ובנך המת שאמר המלך גזרו את הילד החי לשנים ומזה הענין עמד על אמתת הדבר כי אשר איננה אמו לא תחוש אם יגזרוהו לשנים וזה מן התחבולות הטובות שראוי שישמשו אותן השופטי׳ הישרי׳ לפי חכמתם כי לא יספיק להם שיתנהגו בזה לפי הנאמר לפניהם אבל ראוי שיעמיקו לעמוד על האמת כדי שישפטו לפי האמת לא לפי הנאמר לפניהם לבד שאם היה שופט שלמה מזה הצד הנה היה ראוי לו שיאמר שיאמר הילד החי לאשה המחזקת בו ולא יצא מיתת ידיה בעבור זאת הטענה המושפטת מהעדות והנה יגיע מזה תועלת עוד בדברים המדריכים כי המון העם כשיראו שופט נשפט תחבולו׳ השופט לעמוד על אמתת הדברים יראוהו מעשו׳ דבר בלתי ראוי בראותם כי כל דבר לא יכחד ממנו ויהיה זה סבה אל שישלם הצדק והיושר במדינ׳:

התשיעי הוא להודיע שהכהן גדול שמשם בכהונה גדולה לא תסור הגדולה ממנו כל ימיו ר״ל שהוא כל ימיו במדרגת כהן גרול אע״פ שיש שם כהן גדול אחר ולזה אמר צדוק ואביתר כהנים אע״פ שגרש אביתר מהיות כהן לי״י כמו שקדם:

העשירי הוא להודיע שיש למלך להעלות מס על עמו לכלכל אותו וביתו ולזה ספר שכבר היה לשלמה שנים עשר שרים ממונים על כל ישראל היה תחת מכוי כל אחד מהם חלק מה מישראל וכל אחד מהם היה מכלכל את המלך ואת ביתו חדש אחד לכל המצטרך לא יעדרו דבר וגם השעורים והתבן היו מביאים לסוסים ולרכש עם רבויים ורבוי המצטרך לבית המלך לכלכל אותו ובזה למדנו מזה הספור שיש למלך לקחת בדרך מס מישראל אנשים לצורך בנין בית הש״י וביתו ולזה ספר שכבר העלה שלמה מס מישראל שלשים אלף וישלחם לבנונה וכבר נתבאר זה גם כן מדברי שמואל בהודיעו את משפט המלוכה:

האחד עשר הוא לפרסם שכבר קיים הש״י מה שייעד להניח לישראל מכל אויביהם ולזה ספר שכבר ישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותאכתו כל ימי שלמה ולזאת הסבה ברך שלמה הש״י אשר כתן מנוח׳ לעמו ישרא׳ ככל אשר דבר:

השנים עשר הוא לפרסם עוצם שכבוד והעושר והחכמה שהיה לשלמה כאשר ייעד לו הש״י עד שכבר היה מושל בכל הממלכו׳ מן הנהר ארץ פלשתים ועד גבול מצרים שהיו כלם עובדים את שלמה ומגישים לו מנחה כל ימי חייו עד שכבר היה משקל הזהב הבא לשלמה בשנה אחת

שש מאות ככר וששים ושש לבד מאנשי התרים ומסחר הרוכלים וכל מלכי הערב ופחות הארץ וכל הארץ היו מבקשים את פני שלמה לשמוע את חכמתו אשר נתן אלהים בלבבו והמה מביאי׳ איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב וקניינים אחרים מדי שנה בשנה עם מוצא הסוסים אשר היה לשלמה ממצרים וכן לכל מלכי החתים ולכל מלכי ארם והיה עשרו כל כך עד שלא נחשב כסף בימי שלמה למאומה והיה מגיע משעכם חכמתו עד שכבר חכם מכל האדם ודבר דבור טבעיי על כל מיני הצמחים מהגדול ועד הקטן בהדרגה ועל כל מיני ב״ח בהדרגה ג״כ וזאת חכמה נפלאה ר״ל לעמוד על ההדרגה הזאת ולעמוד על סבות כל מין מהם ומשיגיו :

השלשה עשר

הוא במדות והוא להודיע שראוי למי שישתדל בדבר מה שלא יקצר בהשתדלות ההוא אלא בו בבנות יותר נאותות וכ״ש כשיהיה ההשתדלות לעשות דבר לכבוד הש״י ולזה תמצא כי כשרצה שלמה לבנות בית המקדש והיה מהכרח הבנין ההוא שיהיו לו עצי ארזים גדולים והיה הלבנון אשר הוא יותר נאות לזה לו במלכות חירם מלך צור וגם הצידונים אשר היה חירם מושל עליהם היו היותר בקיאים בכריתת אלו העצים הנה אחרי הודיעו את חירם שהבית שהוא בונה הוא בונה אותו לשם יי׳ אשר הוא מושל בכל ומשפיל ומגביע כל שוכניו כמו שנזכר בספר ד״ה וכדי שירצה יותר בזה הבנין לעזור אותו הנה שלא לו שיצוה לכרות לו ארזים מהלבנון אשר במלכותו ולא רצה לבאר לו שיגיעהו תועלת מפני זה כי לא יהיה לכבוד לחירם מלך צור אך בקש שיהיו שם לכרות הארזים עבדי חירם עם עבדיו והוא יתן לו שכר עבדיו בכל אשר יאמר כאילו העיר בזה שעם שכר עבדיו יותר לו מה שירצ׳ שיגיע לו מהתועלת מפני כוונתו לכרות הארזים אשר לו להביאם אל שלמה ולא בקש ממנו יותר מזה כי לא היה ראוי שיכביד לשאול ממנו יותר וגם הודיע אותו כי דוד התעורר לבנות זה הבנין כדי שירצה חירם יותר לעזור שלמה במה שבקש ממנו כי אוהב היה חירם לדוד ולזאת הסבה תמצא שנתרצה חירם לעשות את בקשתו ולקח דרך תהיה בה תפיסתו דרך כבוד והוא שהוא יעשה כל חפצו בעצי ארזי׳ ובעצי ברושים ועבדיו יורידו מן הלבנון ימה וחירם ישימם דוברות בים עד המקום שירצה שלמה שיוליכם שם ושם ינפצם כדי שיהיו מוכנים לשלמה לנשאם ובמה שעשה חירם מזה יתן לו שלמה לחם ביתו הנה בזה הגיע לחירם בהבלעה שכר לקיחת הארזים והברושים מהיער שלו במה שלא יגיעהו בשת על לקיחתו שכר בו משלמה והוא שכר הבאתו הארזים לים והוליכם אל המקום שירצה שלמה והנה נתבאר בספר דברי הימים כי זולת זה השכר הנזכר בזה המקום היה נותן עוד שלמה שכר עבדי חירם :

הארבעה עשר

הוא להודיע שיש למלך להעביד הגוים התושבים לעשות מלאכת בית יי׳ ומלאכתו כמו שנזכר בתורה והיו לך למס ועבדוך ולזה ספר בזה המקום עם מה שהשלי׳ הספור בספר דברי הימים שכבר היו לשלמה מהגרים התושבים שבעים אלף נושא סבל ושמנים אלף חוצב בהר :

החמשה עשר

הוא להודיע שראוי בכל ענין שיהיו בו ממונים רבים בדרך שישתדלו שלא יחסר התיקון בו ולזה תמצא ששם שלמה ממונים רבים רודים בעם העושים במלאכ׳ והוכרח להשים הממונים ההם גרים מפני שפקדם על המלאכה כי יכבד מאד לישראלים אם יעשו ככה ולזה תמצא בישראלים שהעלה שלמה למס ושלחם לבנונה שסדר הענין באופן שלא יכבד מאד עליהם והוא שיהיו חדש בלבנון ושני חדשים בביתם וכזה תמצא שסדר בכלכול ביתו וכל המצטרך לו שנים עשר נציבים יכלכלהו כל אחד חדש אחד בשנה שליקט מהעם מהחלק מישראל הבאים לגורלו שאם היה זה המנוי לאיש אחד יכבד עליו מאד ויחסר מפני זה התיקון במה שיעשהו :

הששה עשר

הוא להודיע שבנין בית המקדש ראוי שיהיה לשם יי׳ וזהו אמרו בתורה ועשו לי מקדש ר״ל שבעשייתו יעשוהו לשמו ית׳ ולזה תמצא שכבר נכפל הרבה בזה הספור זה הענין אמר כי לא יוכל לבנות בית לשם יי׳ והנני אומר לבנות בית לשם יי׳ ואבנה הבית לשם יי׳ אשר כנה התלך שלמה לי״עם לבב דוד לבנו׳ בית לשם יי׳ והבית אשר בניתי לשמך והיה זה כן להעיר האנשים אל קדושת הבית הזה ואל היראה ממנו מפני היותו קדוש מתחלת ענינו עם שזה יעיר ויישיר לעמוד על סודות בנינו כשיתבוננו בכל חלקיו ויבינו מזה אי זו היושרה יש בהם להשיג הש״י אך אם לא היתה בניתו בזה האופן יכורו אלו התועלות הנפלאות כי לא יתכן שתפול אז השאלה למה נעשה זה הבנין לסדר כך ואי זו היושרה יש בו להשיג סוד הש״י וסודות המציאות מפני שהעשותו לא היה לש״י אם הונח הענין כן ואין ענין קדושתו כי אם כמו הקדושת הכסף והזהב והשדה והבית לי״י אשר לא תפול השאלה בה למה היו בתואר כך מצד מה שהם קדש :

השבעה עשר

הוא מה שהודי׳ מרוחק עת התחלת בנין בית המקד׳ מעת יציאת מצרים והנה עמדנו מזה על השעת אשר מזמן יפתח עד זה הזמן והוא מאה ושמנים שנה והנה שפטו את ישראל יפתח ואבצן ואילון הזבולוני ועבדון בן הלל הפרעתוני שלשים ואחת שנה ואם חשבנו אחר זה ארבעים שנה של שעבוד ביד פלשתים ועשרים שנה ששפט שמשון את ישראל וארבעים שנה של עלי וארבעים שנה של דוד ושלש שני׳ שכבר עברו למלכו׳ שלמה לא ישארו כי אם שש שנים למלכות שאול ולימי ששפט שמואל את כל ישראל.

וכבר ידמה כי ממשלת שמואל ושאול היתה לכל הפחות שלש עשרה שנה כי עשרים שנה ישב הארון בקרית יערים לכל הפחות וכבר עברו שבע שנים וששה חדשים למלכות דוד ושבעה חדשים היה ארון יי׳ בשדה פלשתי׳ וכשארון יותר משלש עשרה שנה ממיתת עלי עד מלכות דוד עם שכבר אפשר שהארון היה בקרית יערי׳ יותר מעשרים שנה אך אחר שעברו עשרים שנה נהו כל ישראל אחרי יי׳ ולזה ידמה לפי מה שאחשוב שרוב שני השעבוד נכללים בשנות שמשון ועלי כי בימי שמשון היו הפלשתים מושלים בישראל כמו שנזכר שם והנה נראה כי מבנין הבית הזה ר״ל מהתחלת בנינו עד התחלת בנין בית שני היו גם כן ארבע מאות ושמנים שנה :

השמנה עשר

הוא מה שהודיענו מצורת הבית שבנה לשם יי׳ כי ממנו נעמוד על סודות נפלאים מחכמת הנמצאות והנה היה ההיכל והוא הקדש וקדש הקדשים ששים אמה ארכו ורחבו עשרי׳ אמה והנה היה האורך והרוחב כפל מה שהיה מן האורך והרחב באשר עשה משה במדבר ואולם הגובה בלתי שומר זה היחס כי הוא היה שלשים אמה ושם היה עשר אמות אלא שלזאת הסבה עשו תקרה בדביר בגובה עשרים אמה באופן שיהיו האורך והרחב והגובה שוים בקדש הקדשים בבית המקדש כמו שהיו שוים במשכן שעשה משה ובזה האופן גם כן שם התקרה התחתונה בהיכל גבוהה עשרים ובזה היה ענין תמונת הקדש וקדש הקדשי׳ בבית המקדש מתדמה לענין תמונתו במשכן ר״ל שכל אחד מאלו המרחקים היה במקדש בכפל שיעורו במשכן וראוי שתדע כי כבר היה בנין הבית מאבני׳ שלמות ולא תהיה בהם פגימה וחסרון להעיר על שלמות השם ית׳ אשר זה הבית נבנה לשמו ולזאת הסבה גם כן היו באות שם האבנים שלמות עד שלא נשמע בבית מקבות וגרזן וכל כלי ברזל להורות על שאין הנעשה לו זה חסר קנין שום שלמות . והנה היה קדש הקדשים שוה בכל רחקיו להעיר על שהשלמות התכליתי שהוא מעיד עליו הוא מגיע בשווי בדעות ובמדות . והנה היה אולם על פני היכל הבית להוסיף במעלת הבית ויפיו לכל האנשים עם שכבר היה ראוי שהיה למצעית מה בין חצר הכהנים ובין הקדש כי ראוי שיהיה כמו אמצעי בין המדרגה השפלה והעליונה ממנו ולא על פי שאינו אמצע על דרך האמת ולזה לא היתה מחיצה מבדלת בינו ובין חצר הכהנים . והנה עשה לבית והוא ההיכל חלוני שקופים אטומים להעיר על שמקום ההשקפה הוא מתחלת הענין רחב עד שידריך האדם עצמו אל לקיחת ההקדמות וההתחלות ומהם יתישר לפתיחת החלונות לראות האור הבהיר הוא אור השכל . ואולם היציעים שבנה סביב לבית היו שלשה זה על זה כי כן ענין ההשגות והעליון רחב מאשר תחתיו כי ההשגה העליונה רחבה וגדולה מאשר תחתיה כשנעיין בחלקי העולם השפל והאמצעי והעליון . והנה היו עולים מן השפלה אל האמצעית ומן האמצעית אל העליונה כי כן דרך ההשגות האלו ומי שיקחם על זולת סדרם ישיגהו שבוש בהכרח והנה לא היו העליות במעלות שיקפצו וידלגו בהם ממדרגה למדרגה אבל היו בדרך סבוב יעלה האד׳ בו בזולת מעלות להעיר בשינביה שכלו מעט מעט בהדרגה ולזאת הסבה לא היו מעלות בכבש המזבח . והנה צייר בקירות ההיכל והדביר והוא מה שהיה מהם על התקרה התחתונה ציורי כרובים ותימורות והם כדמות כפתורי המנורה ופטורי ציצים והם בדמיון הגביעים המשוקדים והפרח אשר במנורה . והנה הכרובים הם משל לשכל ההיולאני והתימורות ופטורי ציצים הם השושנים אשר הוא רועה בהם כמו שבארנו בבאורנו לשיר השירים ובדבר המנורה והנה עשה זה לקדש ולקדש הקדשים כי שניהם מעידים על זה השלמות אך הראשון מעיד על ההכנ׳ והשני והוא קדש הקדשים מעיד יציאת ההכנה לפעל . ואולם בכותלי ההיכל תחת התקרה התחתונה צייר ציורים פקעים ופטורי צצים והם בדמות כפתורים וגביעים משוקדים ופרחים לסבה בעינה אשר היו אלו הציורים במנורה אך למעלה מהתקרה התחתונה היו שם עם זה כרובים להעיר על השכל הלוקח מהמוחשות ההתחלות כמו שבארנו בדברי התורה אמנם תחת התקרה לא צייר תחלה רק מה שיעיר על ההשגות החושיות . וידמה שהיה הגובה שבין התקרה התחתונה והעליונה עשר אמות להעיר על מספר מדרגות הנבדלים שהם עשר והעשירי קדם וכבר עמדנו על מציאותם מפני זה השכל הנמצא בנו אשר בעבורו צוירו שם כרובים בכותלים . והנה צפה זהב ההיכל והדביר לסבה בעינה אשר בעבורה היו הכלים אשר שם כלם מזהב או מצופים זהב וכבר בארנו הסבה בזה במלאכת המשכן בבאורנו לדברי התורה . והנה היה מצופה עצי ארז תחלה ואחר כך מזהב כי לא יתכן שיצפו האבנים זהב עם שהתמונות שהיו מצויירות שם היו יותר נאות לציירם בעצי הארז משיציירום באבנים והיה הציור בהם יותר קיים שלא ישבר כשיצפוהו זהב והנה עשה בדביר שנים כרובים גדולי׳ אין פניהם איש אל אחיו והיו סוככים בכנפיהם על הארון ועל הכרובים אשר על הכפרת שהיו פניהם איש אל אחיו להעיר שבסוף הענין לא יהיו פניהם איש אל אחיו אך יתדבק האחד עם האחר דבוק מה והוא דבוק קצה כנף זה בקצה כנף זה וראוי שתדע כי אחר המות לא יקבל שפע השכל ההיולאני מהשכל הפועל אבל יעמוד על מה שהשיגו ובו ידבק דבקות מה בשכל הפועל כמו שבארנו בראשון מספר מלחמו׳ יי׳ ואין ראוי שתחשוב מזה שיהיו אלו הכרובים במדרגה אחת מפני היותם בצורה אחת וכנפיהם פרושות באופן אחד כמו שלא יחשב היות צורת הכרובים אשר פניהם איש אל אחיו באופן אחד שיהיו שניהם במדרגה אחת ואמנם אמרנו זה לפי שכבר בארנו בראשון מספר מלחמות יי׳ שאי אפשר שיסב

השכל הנקנה במדרגת השכל הפועל ושם בארנו שהשכל הנקנה נשאר אחר המות והוא נצחי בהפך מה שאמרו הפילוסופים בזה והנה בזה המקום העיר הערה מבוארת שהשכל הנקנה נצחי והנה היה גובה אלו הכרובים עשר אמות להעיר על עשר מדרגות הנבדלים שהעשירי מהם קדם והוא השם ית'· והנה היו לפתח הדביר דלתות עצי שמן לפי מה שאחשוב בעת ההיא להעיר שהשם האור והוא אור השכל ולזה עשה אותם מעץ שמן שהוא מוכן אל שיתפשט בו האור בקלות נפלא ולזה לא עשה כן לדלתות ההיכל· והנה צייר בדלתות ההיכל והדביר כרובים ותימורות ופטורי צצים כי הם הפתחים לכל אלו השמות והנה שהשמות החוציות הם גם כן מכוונו' לזאת הסבה בעינה ולזה היו גם כן הכרובי' בדלתות ההיכל· והנה בנה החצר הפנימית והיא חצר הכהנים סביב שלשה טורי גזית וטור כרותות ארזים עליהם הנה השלשה טורים התחתונים היו מורים על מציאות הצורה הדוממית וטור הארז על הצורה הצומחת אשר איננה ערומה מהצורה הדוממית· והיו הטורים ארבעה להעיר על היותם מהיסודות הארבעה וקורבת מדרגתם מהם· ובמזבח הנחשת אשר שם היתה העולה על העצים להורות גם כן על הנפש החיונית ושהיא לא תופשט מהצומחת כמו שזכרנו בפרשת ויקרא· והנה היה כל מה שהיה ממתכת בחצר הכהנים נחשת לסבה בעינה אשר היה זה כן במשכן· והנה עשה מהשלחנות עשר ומהמנורות עשר לפי שמספר העשר מורה בעצמו על מציאות הש"י כמו שזכרנו במקומות רבים מבאורנו לדברי התורה כאלו העיר בזה כי אלו הצורות אשר יעירו עליהם השולחן והמנורה הם כלם שופעות מהשם ית' באמצעות שאר הנבדלים· והנה קרא הפתח החמישי פתח הדביר והרביעי פתח ההיכל לפי שחצר הכהנים היה מעיר על שלש צורות והם הדוממית והצומחת והחיונית ופתח ההיכל על הרביעית והיא המדברת ופתח הדביר היה מעיר על צורה חמשית באופן מה והיא השכל הנקנ'·

והנה עשה באולם שני עמודים נחשת וקרא העמוד הימני יכין והשמאלי בועז העיר בזה כי שתי הצורות שהם הדוממית והצומחת או הצומחת והחיונית האחת מכינה לקבול הצורה האחרת והיא הנקראת יכין והאחרת היא המושלמת ולה התוקף והעוז וממנה יסודרו פעולות הנמצא ההוא עם שאלו הנמצאים הם צורות רוצה לומ' הצומחת והחיונית יקבלו רושם יותר חזק מתקופות השמש יותר ממה שימצא זה באדם ולזה תמצא בצמחים שבהיות השמש בפאת ימין לא יעשו פעולותיהם אך יקנו מזה הכנה לתת פרים בהיות השמש בפאת צפון ואז ימצא להם חוזק הפעלות וכן תמצא בב"ח שהם יתעברו על הרוב בהיות השמש לפאת צפון אך בהיותו בפאת דרום תתחדש להם קצת הכנה ואין הנה מקום באור אלו הדברים· והנה היה רחב העמודים ארבע אמות להורות על קרבת אלו מטבע ארבע היסודו' ולזה גם כן היה עביים ארבע אצבעות ולזה גם כן היה על הכותרות מעשה שושן באולם ארבע אמות· והנה היתה קומת הכותרות חמש אמות לסבה בעינה אשר היתה מספר החמשה בחצר המשכן כמו שבארנו שם והנה היתה קומת העמודים עם הכותרו' בקרוב כמו גובה מזבח הנחשת עם גובה המערכה שעליה יושמו נתחי העולה כי היה גבהם לפי מה שבארנו כמו אחת ועשרים אמה וגובה מזבח הנחשת היה עשרים אמה כמו שנזכר בספר ד"ה· והנה היו בכל כותרת שתי גלות להעיר שאלו הנמצאים יקבלו הצורה העליונה באמצעות קבולם השפלה ממנה· והנה היו שם בשתי גלות הכותרת שבעה גדילים כי עם שהם מורים על מדרגת הצורו' בכללם שהם שבעה והשביעית היא קדם הנה בזה עוד הערה למספר הארבעה כי בכל גלה היו שלשה גדילים ואחד במקום דבוק הגלה העליונה בתחתונה· והנה העמודים שהיו בגלה העליונה ועליהם מעשה שושן והרמונים שהיו בתחתונה הנה זה כלו מורה על מציאו' הנפש הצומחת כי הוצאת השושן והפירות לא יתכן שיתחדש מן החוש לבד כמו שבאר הפילוסוף· והנה הרמונים שני טורים וכן הענין בעמודים לפי שבזה הורה על שני מינים מהנפש הצומחת האחד בצמחים והאחר בב"ח מחובר עם המרגשת ובכלל הנה היה זה להעיר על הצורה המכינה ועל הצורה שהיא שלמות לה· והנה היו הרמונים מאה בטור אחד מהם להעיר על רבוי מיני הצמחים והב"ח והתחלפותם שהוא בהכרח מצד הצורה· והנה הים היה בזה השיעור כדי שיהיה כאות לרחוץ ושאר מה שהיה בו ידמה שיאמר שכבר נעשה לנוי לבד ואפשר שנאמר כי מפני שנעשה לטהרה שם בשיעורו מה שיעיר על מציאות העשירי שהוא קדם כי לו לבדו הטהרה השלימה ולזה היה עשר אמות רחבו והיו מהפקעים תחת שפתו עשר באמה גם כן לזאת הסבה· והיה גבהו חמש אמות לסבה אשר היה מספר החמש באלו הדברים אשר בחצר הכהני' והנה היה מרובע מלמטה ועגול מלמעלה כי הטמאות תהיינה מצד החומר אשר יסודותיו ארבעה והטהרה תהיה מצד הצורה וההתבוננות בה כמו שבארנו בספר ויקרא והצורה היא קושרת יסודות החמר ומקיפה בהם ולזה היה העגול מעיר עליה· והיו בה שני טורים פקעים להעיר על הצורה המכינה ועל הצורה אשר בה יהיה הנמצא מה שהוא והיא המשלמת אותו· והנה היה בפקעים צורת בקר כמו שזכרנו להעיר על מציאות הנפש החיונית כי מה שהיה בחצר הכהנים מעיר על הצורה הדוממית והצומחת והחיונית כמו שזכרנו· והנה היו שנים עשר בקר כמו נושאים הים להעיר על שהכחות השופעות מהעליונים בשנים עשר המזלות מנהיגים היסודות וקושרים אותם ועשה להם דמות בקר בדמיון מה שאמר יחזקאל פני שור בדבר החיו' עם שכבר העיר בזה בצורה החיונית· והנה היה עביו ארבע אצבעות כמו הענין בעמודים להעיר על מה שמעיר עליו מספר הארבעה אשר הוא סבת הטומאה והוא החומר· והיה עם הפקעים בשפתו ציור פרח שושן להעיר עם זה על הנפש הצומחת והנה היה מספר הארבע במכונות בארכם וברחבם ובקומתם והיו ארבעת אופנים מתחת להעיר על מציאות היסודות שהם סבת הטומאה ולזאת הסבה היו שם ארבעת כתפות דבקות בהם לוחות המכונות· והיו על המסגרות אשר בין השלבים צורות אריות וצורת בקר וצורת כרובים להורות על שאלו הצורות הם עלולות מצורות החיות אשר פניהם פני אריה ופני שור ופני הכרוב כמו שזכר יחזקאל כאלו יעיר בזה שבנפש השכלים ימצאו אלו הצורו' ביותר נכבד שבמציאותם וזה כי האריה הוא המושל בחיות והנכבד שבהם והשור בבהמות וכבר בארנו אמתת זה בראשון ובחמשי מספר מלחמות יי'. והיה פיה עגול לסבה בעינה אשר היה פי הים עגול כי הכיורים היו גם כן לטהרה. והיה הכל מחובר ומדובק בעצמו לא במלאכ' להעיר על הדבוק שהוא מצד הצורה כי הוא יעיד על מציאות הצורה והמשל כי אם תכרית אבר אחד מב"ח ותדבקהו במלאכה יעדר ממנו פועל הצורה וזה עדות על שזה ההתאחדות לא יהיה אם לא מצד הצורה: והנה היה גובה האופנים אמה וחצי האמה ולמעלה מהמכונה היה גובה אמה וחצי אמה ועם גובה המכונה יהיו שבע אמות וישלם בזה מספר השבעה אשר הוא מעיר בעצמו על מציאות כל הצורות ולזאת הסבה היו מספר המכונות עשר וכן הענין במספר הכיורות והיו חמשה מימין וחמשה משמאל לסבה אשר נמצא מספר החמש' במה שהיה בחצר המשכן עם שמספר החמשה מעיר על התכלית מה שהחמר כחיי עליו מן הצורו' כי החמישית היא השכל הנקנ' כמו שקדם· והיה מספר הארבעה לכיור לסבה שזכרנו בכל מספר הארבעה שהיה נמצא בזה המקום ולפי שהכיור היה יותר נכבד מהם אם מצד מה שצוייר בו מהדברים אם מצד שאינו בא על טומאה כמו הענין בים הוא שם היה בגדר היותר פחות והוא הצד המזרחי דרומי· והנה לא רצה המלך שיעשה חירם דבר מהדברים אשר בהיכל ובדביר ואע"פ שהוא היה בקי במלאכת הזהב כמו שנזכר בספר דברי הימים מפני שגם קדושת מה שבהיכל ובדביר כי חירם לא היה ישראלי אבל היה צורי ולזה לא עשה חירם כי אם כלי הנחשת ולא עשה כלי הזהב:

התשעה עשר הוא להודיע שהוא ראוי שיעשה האדם מלאכת השם וחפצו בזריזות נפלא אחר מזריזותו על חפציו הלא תראה כי שלמה המלך עשה את בית יי' בשבע שנים וביתו עשה בשלש עשרה שנה:

העשרים הוא להודיע שראוי לכל אד' שישתדל לזכות בשיעשה מקניניו מה שהוא לכבוד הש"י הלא תראה כי שלמה אף על פי שהיו לו הקדשות רבות לבנות הבית בחר שיהיה נבנה משלו ושאר ההקדשות לש"י ולזאת הסבה ג"כ עשה מביתו כל עבודת בית המקדש בתמידין ומוספין וקרבנות צבור וקטורת הסמים ושמן למאור ושאר הענינים הצריכים לעבודת הבית:

העשרים ואחד הוא להודיע עוצם נפלאו' הש"י ועוצם הראו' שכינתו בבית המקדש עד שכבר ספר שבצאת הכהנים מן הקדש הענן מלא את בית יי':

העשרים ושנים הוא להודיע שהמברך ראוי שיהיו פניו כנגד המתברכין ולזה אמ' ויסב המלך את פניו ויברך את כל קהל ישראל ולזאת הסבה צריך בברכת הכהנים שיהיו פניהם כלפי העם:

העשרים ושלשה הוא להודיע שראוי לברך את השם ית' על הטובה ולתת לו תודה כעל כל אשר גמל מהטוב כי עם שזה דבר ראוי בעצמו הנה עוד בו תועלת להיישיר האדם אל שהטובו' כלם הם עלולות מהש"י ולזה ספר שברך שלמה את יי' על אשר קיים הייעוד הטוב שייעד לדוד אביו מענין המלוכה לבנו ובנין הבית על ידו:

העשרים וארבעה הוא להודיע שהתפלה ראוי שתהיה באופן שישלם הדבקו' למתפלל עם השם ית' כי אז תהיה התפלה נשמעת יותר ולזה תמצא שכבר התפלל שלמה במקום שישלם בו הדבקות בש"י יותר והוא לפני מזבח יי' שהיה המקום נבחר לידבק בו השפע האלהי עד שאמר יעקב בו מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים כמו שזכרנו בסוף ספר שמואל ולזה קרא אברהם שם המקום יי' יראה ולזאת הסבה גם כן הקדים שמואל לשבח הש"י קודם התפלה כי בזה ישלם לו יותר הדבקות בו ולזה ספר שכרע על ברכיו לפני מזבח יי' ופרש כפיו השמים והקדים ואמר יי' אלהי ישראל אין כמוך וגו' לשבח הש"י תחלה וכבר נכפל זה השורש בתפלתו זאת כמו שבארנו בבאורנו לזאת הפרשה:

העשרים וחמשה הוא בדעות והוא להודיע שהשווה אחד והוא מנהיג השמים והארץ לא כמו שאמרו המאמינים בשניות לפי שהם יאמרו שהדברים המתחלפי' ראוי שתהיינה התחלותיהם מתחלפו' ולפי שהדברים השפלים נפסדים והשמים בלתי נפסדים הנה ראוי שתהיה התחלה אחת לשמי' והתחלה אחרת לארץ וכבר זכר שלמה שאין הענין כן במה שאמר

אין

אין כמוך אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ביאר בזה שהוא אלוה בשמים ממעל ועל הארץ מתחת והנה עשה בזה כמו התחלת מופת הביאו שאמר השם אלהים בשמים הם שאלהים על הארץ כי אנחנו נראה מהשמים כחות שופעו׳ בארץ וזה לאות שהמניעים השם מנהיגים גם כן אלו הדברים השפלים וזה תמה שהוא מבואר נגלה ר״ל שיש כאן כחות שופעות מהגלגלים לאלו הדברים השפלים ומזה יתבאר היות לאלו הדברים המתחלפים התחלה אחת במספר:

העשרים וששה הוא להודיע שהשם משגיח בעבדיו הדבקי׳ בו השגחה פרטית ובזאת ההשגחה ישפיע להם טובות ואם אינם מסודרות להם מפאת העליונים ולזה אמר שלמה אין כמוך אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת שומר הברית והחסד לעבדיך ההולכים לפניך בכל לבם כבר באר בזה שאין כח במניעים המסודרים ממנו שהם מנהיגים בשמי׳ ובארץ לעשות זה כי לא ישנו את תפקידם אך השם לבדו שליט לעשות זה:

העשרים ושבעה הוא להודיע שהדברים שייעד השם אשר אי אפשר בהם מזולת השגחה פרטית הנה יהיה בהם תנאי בהכרח והוא שיהיה המקבל ראוי ולזה תמצא שזכר כי במה שייעד השם ית׳ לדוד שלא יכרת לו איש מעל כסא ישראל היה תנאי והוא אם ישמרו בניו את דרכם ללכת לפני השם כאשר הלך דוד לפניו:

העשרים ושמנה הוא להודיע שהתפלה על כל הצרכים הן צרכי רבי׳ הן צרכי יחיד ראוי שתהיה בבית המקדש או נכח בית המקדש ואז תהיה יותר נשמעת וזה מבואר מדברי תפלת שלמה וממענה השם לו עליה ולזאת הסבה מצאנו בדניאל שהיה מתפלל כנגד ירושלם תמיד ומזה המקום נתישב פסק ההלכה להתפלל תמיד כנגד בית המקדש:

העשרים ותשעה הוא להודיע שלא תועיל התפלה על הדברים הבאים בסבת החטא אם לא תקדם לה התשובה בכל לב ובכל נפש ולזה אמ׳ אשר יחטאו לך ושבו אליך והודו את שמך והתפללו והתחננו התפלה והתחנה וכבר התבאר שהתשובה הזאת ראוי שתהיה בכל לבם כי בזולת זה לא תקרא תשובה וכבר אמ׳ גם כן ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו ואמר גם כן ועשית משפטם ר״ל שיתן להם הראוי להם לפי מה שהם בו:

השלשים הוא להודיע שאשר הוא יותר המעלה ראוי שיהיה יותר שפל בעיניו לשם ולזה תמצא שזכר כי שלמה כרע על ברכיו לפני השם תמיד עד כלותו התפלה ומזה למדו שהמלך כשמתפלל כיון שכורע שוב אינו זוקף עד שישלים תפלתו:

השלשים ואחד הוא שאשר יש לו להודות השם על טוב הגיע לו לבדו ועל טוב הגיע לו ולזולתו יודנו תחלה על טוב הגיע לו לבדו ולזה תמצא כי שלמה הודה השם תחלה על הטוב שהגיע לו לבדו מענין המלכות ובנין בית המקדש ואחר כן הודה אותו על הטוב שהגיע לו ולישראל והוא אמרו ברוך יי׳ אשר נתן מנוחה לעמו ישראל והמשיך לזה התפלה שייישרם השם לשמור מצותיו כדי שתתמיד להם זאת הטובה כמו שהמשיך להודאתו על הטוב שהגיע לו לבדו התפלה להתמדת הטוב ההוא:

השלשים ושנים הוא להודי׳ עת חנכת הבית ומספר ימי חנכת הבית והנה היה אחר שהקיפו שבעת ימים לחג החדש השביעי באופן שנשלם כבר מה לחג החדש השביעי והנה היו ימי החג שבעה להורות על הערת השבעה והראשון מהם שיהיה קדש והיה מספר ימי חנכת הבית שבעה לזאת ההערה בעצמה והיו סמוכים לשבעת ימי חג הסוכות באופן שיהיו שבעה ושבעה לסבה בעינה שבארנו בפרשת פינחס שהיו הקרבנות שבעה ושבעה והנה היה זה בעת שמעיר על השגת השלמו׳ ביותר שלם שבפנים כמו שבארנו בפרשת פנחס להעיר על שלמות הבית הזה וההערות הנפלאות אשר בו ובכליו:

השלשים ושלשה הוא להודיע עוצם השגחת השם על ישראל ולזה תמצא כי מפני ששערה החכמה האלהית שלמה יחטא לשם וזרעו אחריו והיה זה סבה לחרבן הבית ולגלות ישראל מעל אדמתם הפליג להזהירו על זה במה שאמר לו כשנראה אליו שנית כדי שיהא נשמר לשם׳ ויצוה את בניו ואת ביתו אחריו לשמור דרך יי׳ ולזה הודיעו דבר גלו׳ ישרא׳ מהארץ וחרבן הבית אם לא ישמרו דרך יי׳ הוא ובניו וכבר היה גם כן דבר יי׳ אל שלמה בעת בנותו להזהירו לשמור כל מצות השם ית׳ ולזאת הסבה בעינה גם בעת שחטא לשם הודיעו השם העונש שיביא על זרעו בעבור זה החטא כדי שישובו לתקן המעוות ולא נכנע מפני זה להוכיח את נשיו גם לא צוה את בניו אחריו לשמור דרך יי׳ והיה זה סבה לגלות ישרא׳ מהארץ ולחרבן הבית:

השלשים וארבעה הוא להודיע שאין ראוי למלך להמעיט ארץ ישראל אבל להרחיבה וכאשר יביא ההכרח לתת ממנה ראוי שיתן מה שהוא יותר מעט התועלת ולזה ספר שהעשרים עיר שנתן שלמה לחירם היו ארץ כבול ואף על פי שכבר נתן לו חירם עיירות אחרות כמו שנזכר בספר דברי הימים:

השלשים וחמשה הוא להודיע שכל מה שעש׳ שלמ׳ וסדר בבנין וביתר הענינים אשר שם היה הכל בחכמה כמו שזכר זה בספור מלכת שבא מדבריה ואחשוב כי כסא המלך היו בו שש מעלות להעיר שהשגתו וחכמתו תתפשט במה שתחת המדרגה הטבעית מן הצורות והיה השם כי לא יושג מבר עוצם מדרגתו ואמנם ישיג האדם חלק מה מנימוס המלאכות וסדרם ויושרם ובזה ישתתף אל הנבדלים אשר תחת השם כי הם משיגים גם כן חלק ממנו לא שהאדם גם כן לא יתכן שיגיע להשגתם כמו שבארנו בחמשי מספר מלחמות יי׳ והנה היו אריות נראים על מעלות הכסא ועל ידותיו כדי שייראו ממנו יותר כי זה הכרחי למלך ובזה יגיע התועלת ממנו אל העם אשר תחתיו לשמרם שלא יזיקו קצתם לקצת ליראתם מהמלך:

השלשים וששה הוא להודיע עוצם החכמה האלהית במה שהזהירה המלך שלא ירבה לו סוסים ולא ירבה לו נשים כי שלמה עם היותו חכם שבחכמים נכשל בזה כי משכו להרבות סוסים היו באים סוחרי המלך שם לקנות לו סוסים ואחשוב גם כן שזה היה סבה להתחתן עם פרעה מצורף אל מה שהיה נוטה לרבוי הנשים וזה היה סבה אל שהטו את לבבו באופן שהעלים עיניו מהם והניחם לעבוד אלהים אחרים והיה זה סבה אל שנחלקה מלכות בית דוד וזה היה סבה להעשות עגלי הזהב אשר היה סבה כל זה בסוף להכרית ישראל מעל אדמתו ולהחריב בית המקדש:

השלשים ושבעה הוא להודיע שתכף שחטא שלמה לשם הוכיחו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם כאשר ייעד את בנו כמו שייעד לדוד בספר שמואל ולזה ספר שתכף זה הקים יי׳ שטן לשלמה הדד האדומי ורזון בן אלידע:

השלשים ושמנה הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיתגאה מפני היותו קרוב למלכות להטיח דברים כנגד המלך הלא תראה כי מפני הדבור שאמר ירבעם כנגד שלמה היו עליו אימות מות עד יום מות שלמ׳ ולא הועיל לו בזה הענין השררה אשר מנהו המלך עליה ובעבור הדבור מהייעוד שייעדו הנביא שימלוך על עשרת השבטים לא היה לו להתגאות כנגד המלך פן יסיר סכלותו ממנו הטוב ההוא הלא תראה כי דוד אף על פי שייעדו שמואל שימלוך על ישראל לא נתגאה על שאול וגם בנפלו בידו בעת שהיה רודפו חלק לו כבוד בדבריו ולא הניח איש מעבדיו להרע לו:

השלשים ותשעה הוא להודיע שראוי לאדם לעשות בחכמה מעשיו כפי מה שאפשר ולא יקצר בזה מפני היותו שלוח מהשם ית׳ כי השם ית׳ יבקש תמיד בדברים הסבות האפשריות כאשר היה אפשר זה ולזה תמצא שפחד שמואל ואמר איך אלך ושמע שאול והרגני ולזה תמצא שכבר המתין אחיה שיצא ירבעם מירושלם קודם שיגיד לו ייעוד המלוכ׳ כדי שלא ישמעו איש דבריהם ולזה גם כן המתין לדבר עמו בשדה כדי שיוכלו לראות אם יש איש שיוכל לשמוע דבריהם וכאשר ראה כי אין איש אז הגיד לו זה כי אם היה מגיד לו זה במקום רואים היה הדבר מגיע אל המלך ויהיו מפני זה הנביא וירבעם בסכנה ויהיה זה כלי אל שלא תתקיים הנבואה כי המלך ישתדל בכל עוז אם ידע זה להמית את ירבעם ולא יועילהו ברחו אל מלך מצרים כי יש כח למלך לתת שחד רב למלך מצרי׳ להמיתו והנה לא היה ירבעם באופן מהמעלה שתדבק בו ההשגחה הפרטית להצילו:

הארבעים הוא להודיע שכבר תשוב המלוכה בכללה לזרע דוד וכבר למדנו זה מאמרו ואענה את זרע דוד למען זאת אך לא כל הימים ולפי שזה לא היה כלל לא בבית ראשון ולא בבית שני כי לא שבו שם כי אם יהודה ובנימין ידענו שעוד ימלוך מלך לדוד על כל ישראל ואותו המלכות לא יסור לעולם כמו שהתבאר מדברי דניאל:

כי שכם בא כל ישראל: שכם היה מושבו אפרים וראה כי הכבואה אשר אמר אחיה השילוני לירבעם נודעה לפי שלחו ישראל וקראו לו וקמו למצוא עלילה להסב המלוכה אל ירבעם לפיכך לא רצו לבא לירושלם אלא באו לשכם שהוא מאפרים וירבעם מאפרי' והוצרך רחבעם לבא שכם. וכדרש שכם מזומן לפורענות בשכם ענו את דינה בשכם מכרו את יוסף בשכם נחלקה מלכות בית דוד: וישלחו ויקראו לו. וכבר שלחו וקראו לו ויהי כשמוע ירבעם מה שלחו לו בא ממצרי' ובא הוא וכל קהל ישרא' בשכם ודברו אל רחבעם אם ירצ' למלוך עליהם שיקל העול מעליהם: אביך הקש'. במס שהיה מעלה עליהם בכל שנה ואף על פי כן לא היה להם להתרעם כי בשלוה גדולה היו בימיו וכל המס היה נקל עליה' כי לא עבר עליהם שבט אויב בימיו אלא סבה היתה מאת האל לבקש לרחבעם עלילה כדי שיפרדו ממנו וימליכו ירבעם: בהיותו חי. למה הוצרך לומר בהיותו חי ידוע הוא בהיותו חי היו עומדי' לפניו לא בהיותו מת אלא כמות שלמה הראו שכמו שהיו עומדים לפני שלמה כמו אם היה חי בתתם עצה הגונה לרחבעם בנו: איך אתם נועצי'. פי' איך אתם נועצים בעצמכם אים באחיו לתת לי עצה: תהיה עבד. שתהיה ככנע להם ותעגם ברצונם: ועניתם. כתרגומו ותעניניון מלין טבן ותמליל עמהון פתגמין תקנין וגם הוא משמעו העברי כי טעם ועניתם דבק עם דברים טובים: ויעזוב. שלא ישרת עצתם בעיניו: אשר העומדים לפניו. אשר הם שמרים לפניו כלומר עזב עצת הזקנים העומדי' לפני אביו ולקח עצת הילדי' העומדי' לפניו: קטני עבה. האבר הקטן שבי עבה ממתני אבי ומלת קטני קמה בדקדוק כי אם היה מגזרת קטן משפטו קטני כמו מן גדול גדולי אלא בשקר הקמץ בקוף כמו שהיה טרם התחברו אל הכנוי כמו שאמר מן בגוד בגודה אחותה ומן שלים בדקר שליטו והדומי' להם שכשארו על תנועתם והנח כבלע בדגש ושב החולם לקמץ בחטף ועניכו יותר יש לי כח ואומץ ממה שהיה לאבי ולמה אקל שלכם: עבה. פועל עבר לזכר במשקל עשה ויש לפרשו תאר לנקב' ויהיה תאר לאצבעו הקטנה ובא האצבע זכר ונקבה הזכר כנגד התואר הקטן וי"ת חלשותי תקיף מעוליתותיה דאבא: העמים. ענין משא כמו ויעמוס אים על חמורו: בשוטי'. ת"י בשרביטין וכן שוט לסוס ועקרבי' קשים מהם שהם עוקצי' בקוצים שבהם וי"ת במרגנין: ויבו ירבעם. כתוב בוי"ו וקרי באל"ף ואחד הוא כי אותיות אהו"י מתחלפות: ולא

וילך רחבעם שכם עד ויסכב אחאב עם אבותיו. וילך רחבעם שכם יתכן שמפני שהיה ירבעם מאפרים בחרו ישראל שילך שם להמליכו כדי שיוכל ירבעם לבטוח שלא יהרגהו רחבעם על מה שאמר כנגד אביו וידמה שלזאת הסבה שלחו וקראו לו בני שבטו לאמרם כי עתה בעת המליכם רחבעם יקל להם להטיב עם רחבעם שלא ימית ירבעם והנה היה גדול בעיניהם מפני שכבר היה ממונה בימי שלמה על כל סבל בית יוסף ולזה גם כן שלחו ויקראו לו. וידמה שהיה מהש"י שיחשבו אותו ישראל כל כך כדי שיהיה זה כלי לקיום הייעוד שייעד לו הש"י מדבר המלוכה: אביך הקש' את עלנו. ידוע כי המס שהעמים שלמ' עליה' לכלכל את ביתו ולא יעדרו דבר למצטרך לו עד מאכל סוסיו שהיו רבים מאד עד שהיו לו ארבעים אלף אוריות סוסי' היה קשה וכבד מאד ועם כל זה היה טוב בעיני ישראל מרוב השלוה שהיו בה אך עתה החלו לבמוח המלחמו' כמו שקדם מדבר בן הדד ורזון בן אלידע ולזה בקשו ישר' שיקל מעליהם מזה העמס קצת: בהיותו חי. ר"ל שהיו שומרים את פני המלך שלמ' להיות אכמי עצתו כל ימי היותו חי ולזה היה ראוי שילך אחר עצתם אך רוע עצתו היה סבה להפר עצת הזקנים הטובה וללכת בעצת הנערים הרעה למען תת המלוכה לירבעם כמו שייעד הש"י על יד אחיה השילוני: קטני עבה ממתני אבי. ר"ל האצבע הקטנ' שיש לי היא יותר גבוה ועבה ממתני אבי והרצון בזה כי בעת שמלך שלמה היה נער קטן כמו שקדם ועם כל זה עבדיתם אותו בזאת העבודה ולזה ראוי ש שתעבדוני עבודה יותר חזקה ויותר קשה כי ירבעם היה בן ארבעי' ואחת שנה במלכו: בשוטים. בשבטים: בעקרבים. שבטים אשר בהם קוצים שנוקבים ומכאיבים והרצ' בזה שהוא יכביד להעמיס על עלם ויוסי' ליסרם במוסר יותר קשה מהמוסר שיסרם בו שלמה. והנה ביום השלישי שבו אליו העם בשכם וענ' להם קשות בעצת הילדים: והשיב

ויבאו י"א מלין כתיב ו' בסוף תיבותא ולא קרינן וסי' ויאמרו איש ישראל אל החוי. ויאמרו איש יש' אל גדעון משל בנו. וצ"ע. ויאמרו אל העם עברו. ויאמרו שמואל אל שאול הרף ואגידה. משוה רגליו כאילות. ויבאו ירבעם וכל קהל ישראל וידברו. ויבאו רחבעם ירושלם ויקהל. ויבאו ירושלם ויפרץ בחומת דיהואש.

וילך רחבעם שכם כי שכם בא כל ישראל להמליך אתו: ויהי כשמע ירבעם בן נבט והוא עודנו במצרים אשר ברח מפני שלמה המלך וישב ירבעם במצרים: וישלחו ויקראו לו ויבאו ירבעם וכל קהל ישראל וידברו אל רחבעם לאמר: אביך הקשה את עלנו ואתה עתה הקל מעבדת אביך הקשה ומעלו הכבד אשר נתן עלינו ונעבדך: ויאמר אליהם לכו עד שלשה ימים ושובו אלי וילכו העם: ויועץ המלך רחבעם את הזקנים אשר היו עמדים את פני שלמה אביו בהיתו חי לאמר איך אתם נועצים להשיב את העם הזה דבר: וידבר אליו לאמר אם היום תהיה עבד לעם הזה ועבדתם ועניתם ודברת אליהם דברים טובים והיו לך עבדים כל הימים: ויעזב את עצת הזקנים אשר יעצהו ויועץ את הילדים אשר גדלו אתו אשר העמדים לפניו: ויאמר אליהם מה אתם נועצים ונשיב דבר את העם הזה אשר דברו אלי לאמר הקל מן העל אשר נתן אביך עלינו: וידברו אליו הילדים אשר גדלו אתו לאמר כה תאמר לעם הזה אשר דברו אליך לאמר אביך הכביד את עלנו ואתה הקל מעלינו כה תדבר אליהם קטני עבה ממתני אבי: ועתה אבי העמיס עליכם על כבד ואני אסיף על עלכם אבי יסר אתכם בשוטים ואני איסר אתכם בעקרבים: ויבו ירבעם וכל העם אל רחבעם ביום השלישי כאשר דבר המלך לאמר שובו אלי ביום השלישי: ויען המלך את העם קשה ויעזב את עצת הזקנים אשר יעצהו: וידבר אליהם כעצת הילדים לאמר אבי הכביד את עלכם ואני אסיף על עלכם אבי יסר אתכם בשוטים ואני איסר אתכם בעקרבים:

ואזל רחבעם לשכם ארי לשכם אתו כל ישראל לאמלכא יתיה: והוה כד שמע ירבעם בר נבט והוא עד כען במצרים דערק מן קדם מלכא שלמה ויתיב ירבעם במצרים: ושלחו וקרו ליה ואתא ירבעם וכל קהל ישראל ומלילו עם רחבעם למימר: אבוך אקשי ית נירנא ואת כען אקיל ית פולחנא דאבוך קשיא ומנריה תקיפא דיהב עלנא ונפלחינך: ואמר להון איזילו עוד תלת יומין ותובו לותי ואזלו עמא: ואתמליך מלכא רחבעם בסביא דהוו משמשין קדם שלמה אבוהי כד הוה קיים למימר אדין אתון מתמלכין לאתבא ית עמא הדין פתגמא: ומלילו עמיה למימר אם יומא דין תיתעליב לעמא הדין ותפלחנון ותעניניון מלין טבן ותמליל עמהון פתגמין תקנין ויהון לך עבדין כל יומיא: ושבק ית מלכא דסביא דימלכוהי ואתמליך בינקיא דרביאו עמיה דמשמשין קדמוהי: ואמר להון מה אתון מתמלכין ונתיב פתגמא ית עמא הדין דמלילו עמי למימר אקיל מן נירא דיהב אבוך עלנא: ומלילו עמיה ינקיא דרביאו עמיה למימר כדין תימר לעמא הדין דמלילו עמך למימר אבוך אתקיף ית נירנא ואת אקיל מיננא כדין תימר להון חלשותי תקיפא מעוליתותיה דאבא: וכען אבא רמא עליכון ניר תקיף ואנא אוסיף על נירכון אבא רדא יתכון בשרביטין ואנא אירדי יתכון במרגנין: ואתא ירבעם וכל עמא לות רחבעם ביומא תליתאה כמא דמליל מלכא למימר תובו לותי ביומא תליתאה: ואתיב מלכא ית עמא פיתגם קשי ושבק ית מלכא דסביא דימלכוהי: ומליל עמהון כמלכא דינקיא למימר אבא אתקיף ית נירכון ואנא אוסיף על נירכון אבא ארדא יתכון בשרביטין ואנא אירדי יתכון במרגנין:

ויאמר שמטהו וישמטוה. ויצוהו המלך אחז את אוריה. יצאו וכבוא עם הארץ לפני י"י במועדים. ויעמידו ואת שער העין החזיק. וקבלו היהודים את אשר החלו לעשות: נועצים ח' ומלאים וסי' איך אתם נועצים ומה אתם תרויהון דמלכים. וחבירם דדה. רקבוזרון יתן מצה: בשוטים ד' וסי' ועתה אבי העמים. וידבר אליהם כעצת הילדים. תרויהון דמלכים. וחבירם דדה:

רשי

קטני עבה. אצבע קטנה שלי: עקרבים. אישגלנטיר בלע"ז שעוקצין כעקרב: ראה

רלבג / רדק

והשיבו לו כי אין להם חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי שאחוזו אם יפרדו ממנה ר"ל מזרעו ואמ' לו ראה ביתך דוד ר"ל ראה הבי' שנאמר לך למלוך בו מה הוא כי באמת לא תמלוך על ישרא' וסרו ממנו והיו הולכים להם אז שלח להם המלך רחבעם את אדורם אשר על המס להשיבם ולדבר אליהם דבריו והם רגמו בו אבן וימת והמלך רחבע' הוצר' להתחזק לעלות במרכבה תכף לנוס לירוש' כדי שלא ימיתוהו: זולתי שבט יהודה לבדו. לרבות שבט יהודה ביחס אל שבט בנימין לא חשב שבט בנימין מפורש שנחלת בני בנימין ה היתה תוך נחלת בני יהודה: ואת כל בית יהוד' ובנימין ויתר העם. זה לאות שמלך על יהודה ובנימין גם היה עמו משאר השבטים וזה אמרו ויתר העם ואחשוב שהיו יושבים בירוש' מכל השבטים ואות כשאמרו לרחבעם גם אפשר כי משבט שמעון כאשר מעט ב במלכות רחבעם כי נחלת שמעון היתה מ מפוזרת תוך נחלת בני יהודה כמו שנזכ בספר יהושע: שובו איש לביתו כי מאתי נהיה הדבר הזה. מגיד שהחולק על כוונת השם ורצונו לא יצלח: ויבן ירבעם את שכם בהר אפרי' ר"ל שחזק בנינו והוסי' על העיר בדרך שהיה ראוי להיות עיר מלוכ' וכן הרצו' באמרו ויבן את פנואל רוצה לומר שחזק בנינו כי כבר היו המקומות ההם בנויים קודם זה: אס

ולא שמע המלך אל העם: להקל עולם כאשר אמרו לו: מה לנו חלק בדוד. כמשמע דרך שאלה כלומר מה לנו עוד בו כיון שאינו שומע בקולינו ואמר שיכביר עולינו מי יכריחנו להיות לנו חלק בו ומה שזכר דוד לפי שהוא היה תחילת המלוכ' קורא בנו או בן בנו דוד וכן ודוד עבדי נשיא להם לעולם וי"ת מה כמו לא ואמר לית לנא חולק בדוד ולא אחסנא בבר ישי: ראה ביתך. כלומר ראה מי בשאר עמך ועל איזה בית תמלוך כי לא על בית ישראל. וי"ת כען מלוך על אינש ביתך דוד. ובד"ר ראה ביתך דוד זה בית המקדש: וימלוך עליהם רחבעם. מלך עליהם והוא כו"ן ושא אבריהם והרומים לו: את אדורם. שלח אותו אחריהם שישובו אליו ויקבלוהו למלך ורגמוהו וכיון שידע רחבעם כי רגמוהו ידע כי הקשר אמיץ והתאמץ לרכוב ולנוס: ויהי כשמוע כל ישראל. אחר שהלכו כל ישרא' לאהליהם וירבע' שב למקומו אשר היה שם בית אביו ומשפחתו נועדו ישראל ולא נזכר באיזה מקום ואפשר שחזרו לשכ' ומפני זה בנה אותו להיות לו לבית מלוכה ושלחו ו וקראו ירבעם שיבא אל העדה במקום שנתקבצו שם והמליכו אותו על כל ישרא': שבט יהודה לבדו. כבר כתבנו כי שבט בנימן בכלל שבט יהודה כי ירושלם בין שניהם היתה ומי ש שימלוך בירושלם בודאי ימלוך על שניהם לפיכך בכלל שבט ב בנימן בכלל שבט יהודה: ויבן ירבעם את שכם. לא נוכל לומר כי חרבה היתה מעת שהחריב אותה אבימלך כי לא יתכן ש שהניחוה חריבה יותר ממאתים שנה ועוד כי שם התקבצו ישרא' להמליך רחבע' ודאי עיר בנויה היתה אלא פי' ויבן שחזק חומות העיר ובנה בו היכל מלך וכן ויבן את פנואל לא שהיתה חריבה מעת שנתץ גדעון מגדל פנואל אלא שחזק בנינו כי חשב שמא ילחם עמו רחבעם וחזק שני אלה הערים כי גם כן רחבעם בנה ערי מצודות כמו שאומר בד"ה: אס

לא שמע ה' וסי' נמסר בשמואל חלק א' סימן י"ד: אלהם י"ג חס' בסי' וסי' נמסר לקמן בסי' י"ג: על כל ישראל ב' דסמי' בקריאה וסי' ושמתיה חרפה על כל ישראל. כחברון מלך דשמואל. וימלך דוד על כל ישר' דשמואל.

וְלֹא־שָׁמַע הַמֶּלֶךְ אֶל־הָעָם כִּי־הָיְתָה סִבָּה מֵעִם יְהֹוָה לְמַעַן הָקִים אֶת־דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהֹוָה בְּיַד אֲחִיָּה הַשִּׁלֹנִי אֶל־יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט׃ וַיַּרְא כָּל־יִשְׂרָאֵל כִּי לֹא־שָׁמַע הַמֶּלֶךְ אֲלֵהֶם וַיָּשִׁבוּ הָעָם אֶת־הַמֶּלֶךְ דָּבָר לֵאמֹר מַה־לָּנוּ חֵלֶק בְּדָוִד וְלֹא־נַחֲלָה בְּבֶן־יִשַׁי לְאֹהָלֶיךָ יִשְׂרָאֵל עַתָּה רְאֵה בֵיתְךָ דָּוִד וַיֵּלֶךְ יִשְׂרָאֵל לְאֹהָלָיו׃ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּשְׁבִים בְּעָרֵי יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ עֲלֵיהֶם רְחַבְעָם׃ וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ רְחַבְעָם אֶת־אֲדֹרָם אֲשֶׁר עַל־הַמַּס וַיִּרְגְּמוּ כָל־יִשְׂרָאֵל בּוֹ אֶבֶן וַיָּמֹת וְהַמֶּלֶךְ רְחַבְעָם הִתְאַמֵּץ לַעֲלוֹת בַּמֶּרְכָּבָה לָנוּס יְרוּשָׁלָם׃ וַיִּפְשְׁעוּ יִשְׂרָאֵל בְּבֵית דָּוִד עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ כָּל־יִשְׂרָאֵל כִּי־שָׁב יָרָבְעָם וַיִּשְׁלְחוּ וַיִּקְרְאוּ אֹתוֹ אֶל־הָעֵדָה וַיַּמְלִיכוּ אֹתוֹ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה אַחֲרֵי בֵית־דָּוִד זוּלָתִי שֵׁבֶט־יְהוּדָה לְבַדּוֹ׃ וַיָּבֹאוּ רְחַבְעָם יְרוּשָׁלַם וַיַּקְהֵל אֶת־כָּל־בֵּית יְהוּדָה וְאֶת־שֵׁבֶט בִּנְיָמִן מֵאָה וּשְׁמֹנִים אֶלֶף בָּחוּר עֹשֵׂה מִלְחָמָה לְהִלָּחֵם עִם־בֵּית יִשְׂרָאֵל לְהָשִׁיב אֶת־הַמְּלוּכָה לִרְחַבְעָם בֶּן־שְׁלֹמֹה׃ וַיְהִי דְּבַר הָאֱלֹהִים אֶל־שְׁמַעְיָה אִישׁ־הָאֱלֹהִים לֵאמֹר׃ אֱמֹר אֶל־רְחַבְעָם בֶּן־שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ יְהוּדָה וְאֶל־כָּל־בֵּית יְהוּדָה וּבִנְיָמִין וְיֶתֶר הָעָם לֵאמֹר׃ כֹּה אָמַר יְהֹוָה לֹא־תַעֲלוּ וְלֹא־תִלָּחֲמוּן עִם־אֲחֵיכֶם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שׁוּבוּ אִישׁ לְבֵיתוֹ כִּי מֵאִתִּי נִהְיָה הַדָּבָר הַזֶּה וַיִּשְׁמְעוּ אֶת־דְּבַר יְהֹוָה וַיָּשֻׁבוּ לָלֶכֶת כִּדְבַר יְהֹוָה׃ וַיִּבֶן יָרָבְעָם אֶת־שְׁכֶם בְּהַר אֶפְרַיִם וַיֵּשֶׁב בָּהּ וַיֵּצֵא מִשָּׁם וַיִּבֶן אֶת־פְּנוּאֵל׃ וַיֹּאמֶר יָרָבְעָם בְּלִבּוֹ עַתָּה תָּשׁוּב הַמַּמְלָכָה לְבֵית דָּוִד׃

ל' ויתר כשמה דל"א · ל' · ה' · ג' חס' בסי' · ל' וחס' · ל' · יו"ד וכל אורית' ויהושע כוות' ב' מנ' להעלות · ו' דסמי' · ויבאו ק' · ג' ל"ב · ל' · ו' דסמי' · ג' דסמי' · י"ה זוגין מתחלפין בטעמ' · י"ה מל' · ל' דד"ה תלחמו וסימ' תלכיא אכלין כוכין · ח' · אמירה בלבו דוקא בלבו י'

ולא קביל מלכא מן עמא ארי הות פלוגתא מן קדם יי בדיל לאקמא ית פתגמיה דמליל יי ביד אחיה שילונאה על ירבעם בר נבט׃ וחזו כל ישראל ארי לא קביל מלכא מנהון ואתיבו עמא ית מלכא פתגמא למימר לית לנא חולק בדוד ולא אחסנא בבר ישי גבר לקירוך ישראל כען מלוך על אנש ביתך דוד ואזל ישראל לקירוהי׃ ובני ישראל דיתבין בקירויא דבית יהודה ומלך עליהון רחבעם׃ ושלח מלכא רחבעם ית אדורם דממנא על מסקי מסין ורגמו כל ישראל יתיה באבנא ומית ומלכא רחבעם אתקף למיסק ברתיכא למיפך ירושלם׃ ומרדו בית ישראל בבית דוד עד יומא הדין׃ והוה כד שמעו כל ישראל ארי תב ירבעם ושלחו וקרו יתיה לות כנישתא ואמליכו יתיה על כל ישראל לא הוה בתר בית דוד אלהן שבטא דיהודה בלחודוהי׃ ואתא רחבעם לירושלם וכנש ית כל בית יהודה וית שבטא דבית בנימן מאה ותמנן אלפין גבר גבר עבדי קרבא לאגחא קרבא עם בית ישראל לאתבא ית מלכותא לרחבעם בר שלמה׃ והוה פיתגם נבואה מן קדם יי עם שמעיה נביא דיי למימר׃ אימר לרחבעם בר שלמה מלכא דבית יהודה ולכל שבטא דבית יהודה ושבטא בנימן ושאר עמא למימר׃ כדנן אמר יי לא תיסקון ולא תגיחון קרבא עם אחיכון בני ישראל תובו גבר לביתיה ארי מן קדם מימרי הוה פתגמא הדין וקבילו לפתגמא דיי ותבו למיזל כפתגמא דיי׃ ובנא ירבעם ית שכם בטורא דבית אפרים ויתיב בה ונפק מתמן ובנא ית פנואל׃ ואמר ירבעם בליביה כען דילמא תתוב מלכותא לבית דוד׃

רשי

ראה ביתך. בית המקדש שבנית לך ל לבדך יהיה: אדורם. הוא אדונירם: ואת שבט בנימין. העומדי' על הגבול שיהודה ו ובנימין היה גבולם ס סמוך זה לזה: אס

ויהי המלך שלמה. ולשלמה שנים עשר נציבים. והימים אשר מלך שלמה. וימליכו אתו על כל ישראל. מלך בעשא בן אחיה. זכרו תורת משה. כל אלה אנשי מלחמה דדברי הימים. כי נמשח דוד. וימלך דוד. ובבני אבי בי רצה להמליך. ודויד בן ישי מלך. וימלך שלמה בירושלם דדברי הימים. וישחטום הכהנים דד"ה. וישלח יחזקיהו. וצפירי עזין לחטיא. הבאים מהשבי. ויתנהו אלהים מלך: י"א נקראו איש האלהים וסימ' משה. אלקנה. שמואל. דוד. שמעיה. מיכה. אמוץ. אליהו. אלישע. עדו. חנן בן יגדליהו: אמירה בלבו דוקא בלבו י' וסימ' הלבן מאה שנה יולד. עשו. ירבעם. נבל. וחברו. המן. אמר בלבו מי יורידני ארץ. אמר בלבו לא תדרוש. אמר בלבו שכח אל. אמר בלבו בל אמוט׃

אם יעלה העם הזה · כשיעלה וכן ואם יהיה היובל לבני ישראל כאשר יהיה כלומר כיון שהם צריכים על כל פנים לעלות לירושלם שלש פעמים בשנה כל ישראל מלבד שיעלו יחידים לזבוח בשאר ימות השנה אי אפשר שלא יטה רחבעם לבבם אליו ושבו אל אדוניהם כי הוא אדוניהם מלך בן מלך וקל הוא להטות לבבם אליו וצריך שאקח עצה שלא יעלו ירושלם שאם יעלו ישובו אל אדוניהם והרגוני שלא אפקפק עוד במלוכה ובדברי רז"ל מאי והרגוני גמירי דאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד כיון דחזו ליה לרחבעם דיתיב ואנא קאימנא סברי מורד במלכות הוא שאם היה מלך היה יושב וקטלי לי ואזלי בתריה ועוד בדבריהם במוצאי שמיטה מלך ירבעם אמ' כתיב במועד מקץ שבע שני' וגו' תקרא את התורה הזאת אם אני ארצה לקרות יאמרו מלך העיר יקרא קודם ואם אני אקרא שני גנאי הוא לי ואם לא אקרא בזיון הוא לי : ויועץ המלך · עם עצה היאך יעשה והסכימה עצתו עם ה היועצי' אותו שיעשה שני עגלים ולמה עגלי' פיתה אותם בדברים אמר להם הלא ידעתם כי ה המלכות נחלקה ברצון הא' כמו שאמר לי אחיה השלוני הנביא אם כן הא' לא רצה במלכות בית דוד ולא רצה ג"כ בירושלם שהוא מלכות בית דוד אם כן נעשה מקום אחר שתבואו ותזבחו שם ולמה עגל אמ' להם הלא אהרן עשה לישראל עגל להשרות השכינה בו במקו' משה שלא היה להם גם אתם עתה שאין לכם מקום השכינה שהוא ירושלם נעשה עגל במקומו ל להשרות שכינה בו לפיכך אמר אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים כמו שאמר בעגל המדבר כי לא היתה כוונתו לע"ז ולמה עשה שנים כדי שלא ל להטריח ישראל שיבאו כלם למקום אחד : וישם את האחד בבית אל ואת האחד נתן בדן · בבית אל לפי שאמר להם זה המקו' גם כן נבחר כמו ירושלם כי יעקב אבינו אמר על המקום הזה יהיה בית אלהים ואחד נתן בדן גבול ישראל כמו שכתוב מדן ועד באר שבע : רב לכם מעלות ירושלם · די לכם עד עתה הכיתו מהיום ואילך מעלות ירושלם ות"י סגיאה לכון אורחא מלמיסק לירושלם הא איכון דחלתך ישר' · ובדרש רב לכם מעלות מה עשה הושיב שני פרדסיאות או קסטריאות אחת על תבור ואח' על המצפה זהו שאמ' הושע כי פח הייתם למצפה ורשת פרושה על תבור : לחטאת · כי מתחלה לא אמר ירבעם כי לשם ע"ז היה עושה אותם אלא לשם הא' ואחר כך שב הדבר ההוא והיה לחטאת שקבלוהו באלוה וממנו יבאו לאלהים אחרים ככל הגוים לפיכך אמר ויהי הדבר הזה לחטאת : עד דן · אף על פי שהיה בקצה הגבול באו אליו מן הקצה האחר כל כך היו אדוקין בעבודה זרה והקצה האחר היה באר שבע כמו שכתוב מדן ועד באר שבע ועל זה אמר הנביא חי אלהיך דן וחי דרך באר שבע כי מבאר שבע היה דרכם לאלהי דן והיו נשבעים בו : ויעש את בית במות · עשה בית ובנה שם במות : מקצות העם · כמו ומקצה אחיו מן הגדולים או מן הפחותים ובדברי רבותינו ז"ל מן הקוצים שבעם : אשר לא היו מבני לוי · כי לא רצו לעבוד עבודה זרה וכן בעגל שעשו במדבר כשאמר משה מי ליי' אלי ויאספו אליו כל בני לוי מודיע שלא עבדו הם את העגל ואמ' מעולם לא עבד שבט לוי עבודה זרה וזהו שאמר כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו ומה שאמר אך לא יעלו כהני הבמות כי אם אכלו מצות מקריבים היו בבמות אבל לשם יי' או מה שאמ' מעולם לא עבד שבט לוי עבודה זרה עד זמן שחטאו מלכי יהודה אבל כיון שחטאו מלכי יהודה והעמידו ע"ז בבית יי' חטאו גם כן מקצת הכהנים והקריבו לעבודה זרה בבית יי' ומבני לוי שהם מבני איתמר היו מקריבים לעבודה זרה לא מבני צדוק שהם מבני אלעזר כי הם לא הקריבו לע"ז מעולם כמו שמפורש ביחזקאל וכיון שראה ירבעם שלא רצו להקריב בבמותיו גרשם מנחלתם ומאחוזתם והלכו להם לארץ יהודה כמו שאמר בדברי הימים כי עזבו הלוים את מגרשיה' ואחוזתם וילכו ליהודה ולירושלם כי הזניחם ירבעם ובניו מכהן ליי' כי אמר ירבע' יקחו מעשרותיהם ואחוזת' במלכותי וילכו ויעבדו לירושלם זה לא יהיה כיון שאינם עובדים בבית אל לא יהיה להם חלק ונחלה במלכותי וזהו שאמר כי הזניחם מכהן ליי' הרחיקם מקחת מעשרותיהם ונחלתם שהם כהונת יי' או פירושו כיון שלא רצו להביא מכהן ליי' לירושלם הזניחם וגרשם מארצו : בחדש השמיני · החליף החדש השביעי בשמיני להרחיק ישר' עוד מחקות ירושלם או אם יהיה מישראל שירצו ללכת בחג הסכות בירושלם כמו שאומר בדברי הימים הנותנים את לבבם לבקש את יי' אלהי ישראל באו ירושלם לזבוח עשה הוא חג בחדש השמיני כי כבר שבו לביתם ההולכים לירושלם ויהיו שם בבית אל בחג אשר עשו מיראת המלך : כן עשה · כחג אשר ביהודה בשביעי כן עשה בבית אל בשמיני : לזבח לעגלים אשר עשה · ובבית אל לא היה אלא עגל אחד אלא כמו שעשה בבית אל כן עשה בדן אלא מפני המעשה הזה שהיה בבית אל והוא ירבעם עלה על המזבח אשר בבית אל להקטיר ובא הנביא אליו לפיכך אמר בבית אל : ויעל

ואת האחד ד' בקריא וסימ' נמסר בסדר מצורע : בית אל ג' בשופר מנוח וסימ' ותקש בלדתה · ולא נשאר איש בעי ובית אל · והעמיד בבית אל את כהני הבמות · ושארא בגעיא :

אִם־יַעֲלֶה הָעָם הַזֶּה לַעֲשׂוֹת זְבָחִים בְּבֵית־יְהוָה בִּירוּשָׁלַםִ וְשָׁב לֵב הָעָם הַזֶּה אֶל־אֲדֹנֵיהֶם אֶל־רְחַבְעָם מֶלֶךְ יְהוּדָה וַהֲרָגֻנִי וְשָׁבוּ אֶל־רְחַבְעָם מֶלֶךְ־יְהוּדָה׃ וַיִּוָּעַץ הַמֶּלֶךְ וַיַּעַשׂ שְׁנֵי עֶגְלֵי זָהָב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם רַב־לָכֶם מֵעֲלוֹת יְרוּשָׁלַםִ הִנֵּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַיָּשֶׂם אֶת־הָאֶחָד בְּבֵית־אֵל וְאֶת־הָאֶחָד נָתַן בְּדָן׃ וַיְהִי הַדָּבָר הַזֶּה לְחַטָּאת וַיֵּלְכוּ הָעָם לִפְנֵי הָאֶחָד עַד־דָּן׃ וַיַּעַשׂ אֶת־בֵּית בָּמוֹת וַיַּעַשׂ כֹּהֲנִים מִקְצוֹת הָעָם אֲשֶׁר לֹא־הָיוּ מִבְּנֵי לֵוִי׃ וַיַּעַשׂ יָרָבְעָם חָג בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי בַּחֲמִשָּׁה־עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ כֶּחָג אֲשֶׁר בִּיהוּדָה וַיַּעַל עַל־הַמִּזְבֵּחַ כֵּן עָשָׂה בְּבֵית־אֵל לְזַבֵּחַ לָעֲגָלִים אֲשֶׁר־עָשָׂה וְהֶעֱמִיד בְּבֵית אֵל אֶת־כֹּהֲנֵי הַבָּמוֹת אֲשֶׁר עָשָׂה׃

אִם יִסַּק עַמָּא הָדֵין לְמֶעְבַּד נִכְסַת קוּדְשִׁין בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ בִּירוּשְׁלֵם וְיִתְפְּנֵי לִבָּא דְעַמָּא הָדֵין בָּתַר רִבּוֹנְהוֹן בָּתַר רְחַבְעָם מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וְיִקְטְלֻנַּנִי וִיתוּבוּן לְוָת רְחַבְעָם מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה׃ וְאִתְמְלִיךְ מַלְכָּא וַעֲבַד תְּרֵין עִגְלִין דְּדַהֲבָא וַאֲמַר לְהוֹן סַגִּיאָה לְכוֹן אָרְחָא מִלְמִסַּק לִירוּשְׁלֵם הָא אִינוּן דַּחַלְתָּךְ יִשְׂרָאֵל דְּאַסְּקוּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וְשַׁוִּי יַת חַד בְּבֵיתְאֵל וְיַת חַד יְהַב בְּדָן׃ וַהֲוָה פִּתְגָמָא הָדֵין לְחוֹבָא וַאֲזַלוּ עַמָּא קֳדָם חַד עַד דָּן׃ וַעֲבַד יַת בֵּית בָּמָתָא וַעֲבַד כּוּמְרַיָּא קְצַת מִן עַמָּא דְּלָא הֲווֹ מִבְּנֵי לֵוִי׃ וַעֲבַד יָרָבְעָם חַגָּא בְּיַרְחָא תְמִינָאָה בַּחֲמִשָּׁא עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא כְּחַגָּא דְשִׁבְטָא דִיהוּדָה וְאַסֵּיק עַל אֱגוֹרָא כֵּן עֲבַד בְּבֵיתְאֵל לְדַבָּחָא לְעִיגְלַיָּא דִּי עֲבַד וְאָקִים בְּבֵיתְאֵל יַת כּוּמְרֵי בָּמָתָא דִּי עֲבַד׃

רשי

אם יעלה העם הזה וגו' · אין ישיבה בעזר' אלא למלכי בית דוד בלבד שנאמר ויהיה הוא יושב ואני עומד ובמוצאי שביעי' בזמן הקהל יקר' את פרשת המלך שהוא ראש ב במדינתו ואני כשאר העם כמצאתי בזוי : עד דן · בסוף גבול הארץ : בחדש

רלבג

אם יעלה העם הזה · ר"ל אם אניח העם הזה לעלות ולעשות זבחי' בבית יי' בירושלם בשלש רגלים כפי מה שתחייבם התור' הנה ישוב לב העם לאדוני' בראותם כבודו ב בירושלם ואת כבוד בית יי' כי עושר גדול הורים שלמ' לרחבעם : ויועץ המלך · ר"ל שלקח עצה על זה בדרך שלא תסור ה המלוכה ממנו ועשה לו שני עגלי זהב ומשך לב העם ואמר הנה רב לכם הדרך מעלות כולכם בירושלם כי ישיגכם לאות רב ולזאת הסבה גם כן עשה להם שני עגלים כדי שלא יצטרכו כולם ללכת למקום אחד כי יכבד עליהם ולזאת הסבה גם כן עשה להם כהנים מאי זה שיהיה מהשבטים לפי שקודם בנין בית המקדש אחר חורבן משכן שילה היתה העבודה מותרת בזרים וכאילו הטעה אותם ואמר שבזה יוכלו לעשות עתה בזולת בית המקדש ובזה נתרצו יותר כדי שלא יהיה כל הכבוד והגדולה בזה לשבט לוי · ומן הפלא איך הסכימו ישראל לעצתו לעבור על דברי התורה בזה להקריב קרבנו' בחוץ אחר אסור הבמות ועל ידי זרים ולהאמין בעגלי הזהב שהם האלהים אשר הוציאו ישראל מארץ מצרים · וידמה כי לא עסקו ישראל בתורה אך היו אוכלים ושותים ושמחים כמו שקדם בתחלת מלכות שלמה וזה היה סבת נפלם באלו החטאים עם שכבר ראו בימי שלמה שנעשו תועבות בירושלם מתועבות הגוים אשר נתחתן בהם שלמה ומזה המקום פרצו החטאים האלו בכל ישראל וידמה שאמר להם מה לכם לעלות לירושלם ובה האלהים אשר עובדים הגוים טוב שנעבוד האלהים שעבדו אבותינו שהיה כשעשה א' אהרן שהיה נביא להיות לישראל תמורת משה ואמרו בו אלה אלהיך ישרא' אשר העלוך מארץ מצרים · והנה עשה האחד בבית אל להתפרסם הענין שכבר שרתה שם שכינה ליעקב והאחד נתן בדן שהיא בקצה ארץ ישראל ולזה אמר אבנר לדוד מדן ועד באר שבע · ויהי הדבר הזה לחטאת · רוצה לומר שכבר היה זה לחטא עצום אף על פי שיעשוהו לעבוד השם יתברך כל שכן כשעשו מהם עבודה זרה : וילכו העם לפני האחד עד דן · ספר זה בעבור גנותם שהיו אדוקים כל כך בע"ז עד שכבר היו באים עד קצה הארץ ללכת לעבוד העגל אשר בדן : ויעש את בית במות · אחשוב שעשה בית שהיו בו במות רבות בהפך מה שהיה בבית המקדש שלא היתה בו כי אם במה אחת : ויעש כהנים מקצות העם אשר לא היו מבני לוי · הנה משך בזה גם כן לב העם כי הוא פטר אותם מהמעשרות ושאר מתנות כהונה שהיו נותנים לשבט לוי חלף עבודתם גם עשה הערים מהם שהיו להם לשבת ומגרשיהם כמו שנזכר בספר דברי הימים כי רצה שיהיה כאן כל מי שירצה ולא יצטרכו ישראל לתת לו מתנות ואפשר גם כן שלא רצו שבט לוי לעבוד כי אם בבית המקדש ולזה גרשם ירבעם מארצו ועשה כהנים מקצות העם אשר לא היו מבני לוי : ויעש ירבע' חג בחדש השמיני · אפשר שעשה זה כדי שלא יחלקו עליו הרוצים לעבוד את יי' כי יוכלו לעלות בירוש' בחדש השביעי לעבוד את יי' כמו שנזכר בספר ד"ה : כן עשה בבית אל לזבח לעגלים אשר עשה · ר"ל כי כמו שנזכר שהלכו העם לפני האחד עד דן ועשה שם בית במות ועשה כהני' מקצות העם אשר לא היו מבני לוי ועשה חג בחדש השמיני כן עשה בבית אל ג"כ בית במות והעמיד שם גם כן כהני הבמות אשר עשה מקצות העם ולפי שבית אל היה לבית יוסף הנה היה שם ירבעם בחג הזה והוא בעצמו העלה עולות על המזבח להקטיר והנה זכר זה מפני מה שנזכר אחריו מדבר איש האלהים לירבעם :

הנה

רשי

בחדש השמיני. דרש להם הוא חדש האסיף ובו ראוי החג להיות: בדא מלבו. לשון כזב קונטרובי"ר בלע"ז: והנה איש האלהים. זה היה עדו: מזבח מזבח. שבבית אל ושבדן: ועצמות אדם. של ירבעם זה אלא שחלק לו כבוד: ונתן ביום ההוא. הנביא מופת לדבריו ביום שנתנבא זה לכם האות המזבח נקרע היום מאליו ונשפך הדשן לארץ: ותיבש ידו. נקם הקדוש ברוך הוא על כבודו של צדיק יותר מכבודו. עומד ומקטיר לעבודה זרה לא יבשה ידו ובשביל שלח הצדיק יבשה ידו: את אלהיך. ולא אלהי שאין עומד במרדו: ותהי כבראשונה. עומד ומקטיר לעבודה זרה: וסעדה. אכול: ונביא אחד: נביא השקר: יושב בבית אל. ולא ממש אלא משומרון: בא משמרון ובא לביתאל וישב שם ואף על פי שלא היה באותו הפרק עיר שמרון בנויה עדיין שהרי עמרי בנה את העיר היה שם מתחילה כרך ועמרי קנה ההר ובנה שם העיר או שהיה שם עיר מתחילה כמו שתרגם יונתן ויקן את ההר וזבן ית כרכא אלא שעמרי חזק הבניין וקרא לעיר שם אחר: ויספרום

רדק

ויעל על המזבח אשר עשה. העלה עליו עולות וזבחים: אשר בדא מלבו. אשר הוציא מלבו וכן כי מלבך אתה בודאם מוציאם ובדברי רז"ל שאור בודה להם ומחכמתן פי' מוציא וי"ת דבדא מרעותיה: מלבו. מלבד כתיב ר"ל אשר בדא מלבד מועדי יי' ולא ראינו אם עשה כן בשאר המועדים כמו בחג הסכות ואפשר כי באותו זמן היה תחלת מלכותו כמו שכתבנו למעלה לפיכך אמר כי חג זה בדא מלבו והוא הדין לאחרים ובדברי רז"ל אף שבתות וימים טובים בדא ירבעם מלבו הדא הוא דכתיב אשר בדא מלבו מלבד כתיב מלבד שבתות יי': ויעל על המזבח להקטיר: ירבעם עלה על המזב' להקטיר: והנה איש אלהים: אר"ז"ל שהוא עידו הנביא ואמת הוא כי בימי ירבעם נבא ועליו נבא כמו שם שכתוב בדברי הימים ובחזות עדוא החוזה על ירבעם בן נבט: מזבח מזבח. כן דרך הקריאה כמו שכתוב אברהם אברהם יעקב יעקב. משה משה שמואל שמואל ובדברי רז"ל מזבח שבבית אל ומזבח שבדן: הנה בן נולד. יהיה נולד: ועצמות אדם. אמר עצמות אדם לפי ששורפין על המזב' עצמות בהמה בעולות אשר יעלו עליו אמר שישרפו עליו עצמות אדם וכן עשה יאשיהו כמו שכתוב ויקח את העצמות מן הקברים וישרף על המזבח: ובדרש עצמות ירבעם ר"ל אלא שחלק כבוד למלכות: חל נא את פני יי' אלהיך. כלומר שהוא שלחך ואתה שלוחו ואני ארע כי ישמע אליך וירא ממנו ואלה את פניו שישיב ידו אליו ובדברי רז"ל אלהיך ולא אלהי ועוד באותה פנים יקרא אותו אלהי והוא עומד ומקריב לעבודה זרה אף על פי כן ויחל איש האלהים: ותהי כבראשונה. שהגיע אותה ברצונו כבתחילה ובדברי רז"ל אם תכתוש את האויל במכתש אין אתה מועיל כלום מה בראשונה עומד ומקריב לע"ז אף אחר כן עומד ומקריב לעבודה זרה: וסעדה. בקמץ חטף: כי כן צוה אותי. המלאך שדבר עמי בדבר יי' ולמה מנעהו מ מלאכול ולשתות במקום ההוא לפי שאסור להנהנות לעיר עובדי ע"ז אם לא להתרו' בהם ולמנעם או לדבר להם בשם יי' לפי שיראו העם כי לא נכנס שם אלא לספר נבואתו בלבד מנעהו מלאכול ולשתות שם ולפי שלא יזכר דרך העיר ההוא ולא ישוב שם מנעהו מלשוב בדרך אשר בא בה: ונביא אחד זקן. ת"י ונביא שקרא חד סבא ויש נוסחאות שכתוב בהם ושמיה מיכה וכן בדברי רז"ל כי מיכה היה ומהם אמרו כי אמציה כהן ביתאל היה ומהם אמרו זה עידוא הנביא ומהם אמרו זה יונתן בן גרשם ותחלת ישיבתו ב בשמרון היתה כמו שכתוב בדברי יאשיהו הנביא אשר בא

נולד ג' קמצין יאשיהו. שלמה. לעם נולד כי עשה: וד' נקראו שמהתהון עד לא אתבריאו וסימ' ישמעאל יצחק. שלמה יאשיהו: להשיבה ג' וסימ' ותיבש ידו דירבעם. ויקם אישה וילך. טמן עצל ידו בצלחת: כבראשנה ה' בקריאה וסימ' נמסר בספר שפטים סימן כ':

ויעל על המזבח אשר עשה בבית אל בחמשה עשר יום בחדש השמיני בחדש אשר בדא מלבד ויעש חג לבני ישראל ויעל על המזבח להקטיר:

יג והנה איש אלהים בא מיהודה בדבר יהוה אל בית אל וירבעם עמד על המזבח להקטיר: ויקרא על המזבח בדבר יהוה ויאמר מזבח מזבח כה אמר יהוה הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו וזבח עליך את כהני הבמות המקטירים עליך ועצמות אדם ישרפו עליך: ונתן ביום ההוא מופת לאמר זה המופת אשר דבר יהוה הנה המזבח נקרע ונשפך הדשן אשר עליו: ויהי כשמע המלך את דבר איש האלהים אשר קרא על המזבח בבית אל וישלח ירבעם את ידו מעל המזבח לאמר תפשהו ותיבש ידו אשר שלח עליו ולא יכל להשיבה אליו: והמזבח נקרע וישפך הדשן מן המזבח כמופת אשר נתן איש האלהים בדבר יהוה: ויען המלך ויאמר אל איש האלהים חל נא את פני יהוה אלהיך והתפלל בעדי ותשב ידי אלי ויחל איש האלהים את פני יהוה ותשב יד המלך אליו ותהי כבראשנה: וידבר המלך אל איש האלהים באה אתי הביתה וסעדה ואתנה לך מתת: ויאמר איש האלהים אל המלך אם תתן לי את חצי ביתך לא אבא עמך ולא אכל לחם ולא אשתה מים במקום הזה: כי כן צוה אתי בדבר יהוה לאמר לא תאכל לחם ולא תשתה מים ולא תשוב בדרך אשר הלכת: וילך בדרך אחר ולא שב בדרך אשר בא בה אל בית אל:

ונביא אחד זקן ישב בבית אל

ואסיק על איגורא דעבד בבית אל בחמשא עסרא יומא לירחא תמינאה בירחא דערא מרעותיה ועבד חגא לבני ישראל וסליק על אגורא לאקטרא:

והא נביא דיי אתא משבט יהודה בפתגמא דיי לבית אל וירבעם קאים על אגורא לאקטרא: ואתנבי על אגורא בפתגמא דיי ואמ' מדבחא מדבחא כדנן אמר יי הא ברא מתיליד לבית דוד יאשיהו שמיה ויכוס עלך ית כומרי במתא דאסיקו בוסמין עלך וגרמי אנשא יוקדון עלך: ויתן ביומא ההוא אתא למימר דא אתא די מליל יי דתידעון די שלחני יי הא מדבחא מתבזע ומשתפיך קטמא די עלוהי: והוה כד שמע מלכא ית פתגמא דנביא דיי דאתנבי על אגורא בבית אל ואושיט ירבעם ית ידיה מעילוי מדבחא למימר אחדוהי ויבשת ידיה דאושיט עלוהי ולא יכיל לאתבותה לותיה: ומדבחא אתבזע ואשתפיך קטמא מן מדבחא כאתא דיהב נביא דיי בפתגמא דיי: ואתיב מלכא ואמר לנביא דיי צלי כען קדם יי אלהך ובעי מן קדמוהי ותתוב ידי לי וצלי נביא דיי קדם יי ותבת ידא דמלכא ליה והות כקדמיתא: ומליל מלכא עם נביא דיי עול עמי לביתא וסעוד ואתן לך מתנא: ואמר נביא דיי למלכא אם תתן לי ית פלגות ביתך לא איעול עמך ולא איכול לחמא ולא אשתי מיא באתרא הדין: ארי כן פקיד יתי בפתגמא דיי למימר לא תיכול לחמא ולא תשתי תמן מיא ולא תתוב באורחא דאזלתא: ואזל באורחא אוחרי ולא תב באורחא דאתא בה לבית אל:

ונביא שקרא חד סבא יתיב בבית אל

רלבג

הנה בן נולד לבית דוד. הרצון בו יהיה נולד: אך הנביאים רואים הדברים ה העתידים כאילו הם הווים: חל נא את פני יי' אלהיך והתפלל ב בעדי. זה פלא כי עם רב חטאי ירבעם ה הסכים הש"י לשמוע תפלת הנביא לרפאו ואפשר כי עשה זה כדי שישוב בתשובה בראותו אלו המופתים ועם כל זה לא שב ירבעם מדרכו הרעה כמו שספר אחר זה: לא תאכל לחם ולא תשתה מים. ידמה שצוהו השם ית' בזה להעיר שאין בהם ת תועלת והכנה כי כלם יאבדו בסוף בעבור זה החטא. וצוהו שלא ישוב בדרך אשר בא בה אל בית אל. כ כאילו יעיר כי דרכו אשר דרך בה ללכת לבית אל לאמר אלו ה הדברים אשר אמר שם אין בה תועלת כי לא הועילו שם דבריו כלום לעזוב מרי ירבעם: ונבא

ויבא בנו ויספר לו · הנה בנו האחד התחיל הספור במה שעשה איש האלהים בבית אל ובנו אחר ספר הדברים אשר דבר אל המלך באופן שבניו ספרו לו אלו הספורים לאביהם · יתחת האלה · אלמ"י בלע"ז והיה יושב שם להיות לו לצל : כחש לו · ראוי שיפול ספק איך לא נענש זה הנביא אשר השיבו שאמר לו בשם י"י אשר לא צוהו לדבר וכבר כתבאר בתורה שהעושה זה חייב מיתה בידי שמים · ועוד יפול ספק למה נענש הנביא אשר בא מיהודה והנה חשב כי דבר י"י אליו שישוב בבית אל ויאכל שם לחם כי כן מצאנו באברהם שצוהו השם יתב' שיעלה את בנו לעולה ואחר כן צוהו שבית שלא ישלח ידו אל הנער · ואולם התשובה בזה הספק השני לא תקשה מאד לפי מה שבארנו

אלהם י"ג חס' בספרא וסימ' וירא כל ישראל · ויועץ המלך ויעש שני עגלי · וידבר אלהם אביהם · קום עלה לקראת מלאכי מלך שמרון · מה משפט האיש · וישובו אליו והוא · לא זה הדרך · וישלח רכב סוס שני · ויקבץ מלך ישראל את הנביאים · ויקבץ יהוא את כל העם · ויפל אחזיהו · ויקרא המלך יהואש · ויקראו אל

ויבא בנו ויספר לו את כל המעשה אשר עשה איש האלהים היום בבית אל את הדברים אשר דבר אל המלך ויספרום לאביהם : וידבר אלהם אביהם אי זה הדרך הלך ויראו בניו את הדרך אשר הלך איש האלהים אשר בא מיהודה : ויאמר אל בניו חבשו לי החמור ויחבשו לו החמור וירכב עליו : וילך אחרי איש האלהים וימצאהו ישב תחת האלה ויאמר אליו האתה איש האלהים אשר באת מיהודה ויאמר אני : ויאמר אליו לך אתי הביתה ואכל לחם : ויאמר לא אוכל לשוב אתך ולבוא אתך ולא אכל לחם ולא אשתה אתך מים במקום הזה : כי דבר אלי בדבר יהוה לא תאכל לחם ולא תשתה שם מים לא תשוב ללכת בדרך אשר הלכת בה : ויאמר לו גם אני נביא כמוך ומלאך דבר אלי בדבר יהוה לאמר השבהו אתך אל ביתך ויאכל לחם וישת מים כחש לו : וישב אתו ויאכל לחם בביתו וישת מים : ויהי הם ישבים אל השלחן ויהי דבר יהוה אל הנביא אשר השיבו : ויקרא אל איש האלהים אשר בא מיהודה לאמר כה אמר יהוה יען כי מרית פי יהוה ולא שמרת את המצוה אשר צוך יהוה אלהיך : ותשב ותאכל לחם ותשת מים במקום אשר דבר אליך אל תאכל לחם ואל תשת מים לא תבוא נבלתך אל קבר אבתיך : ויהי אחרי אכלו לחם ואחרי שתותו ויחבש לו החמור לנביא אשר השיבו :

ואתא בריה ואשתעי ליה ית כל עובדא דעבד נביא דיי יומא דין בבית אל ית פתגמיא דמליל עם מלכא ואשתעיונון לאבוהון : ומליל להון אבוהון באי דא אורחא אזל ואחזיאו בנוהי ית אורחא דאזל נביא דיי דאתא משבטא יהודה : ואמר לבנוהי זריזו לי חמרא וזריזו ליה חמרא ורכיב עלוהי : ואזל בתר נביא דיי ואשכחיה יתיב תחות בוטמא ואמר ליה האת נביא דיי דאתיתא משבטא יהודה ואמר אנא : ואמר ליה איתא עמי לביתא ואכול לחמא : ואמר לא איכול למיתב עמך ולמיעל עמך ולא איכול לחמא ולא אשתי עמך מיא באתרא הדין : ארי גזירא עלי בפתגמא דיי לא תיכול לחמא ולא תשתי תמן מיא ולא תתוב למיהך באורחא דאזלת בה : ואמר ליה אף אנא נביא כותך ומלאכא מליל עמי בפתגמא דיי למימר אתיבהי עמך לביתך ויכול לחמא וישתי מיא כדיב ליה : ותב עמיה ואכל לחמא בביתיה ושתי מיא : והוה עד דאינון מסחרין על פתורא והוה פתגם נבואה מן קדם יי לנביא דאתביה : ואתנבי על נביא דיי דאתא משבטא יהודה למימר כדנן אמר יי חלף דסריבתא על מימרא דיי ולא נטרתא ית תפקידתא דפקדך יי אלהך : ותבתא ואכלתא לחמא ואשתיתא מיא באתרא דמליל עמך לא תיכול לחמא ולא תשתי מיא לא תתכניש נבלתך לקברא דאבהתך : והוה בתר דאכל לחמא ובתר דשתיאו וזרז ליה חמרא לנביא דאתביה :

המלך · ובקצת ספרי מסרה נמסר וידבר אליהם בעצת הילדים במנין החס' ושעות הוא : הביתה י"ח בקריאה וסימ' וישלחו האנשים את ידם · ויבא האיש הביתה ויפתח הגמלים · ויהי כהיום הזה · ויבא יוסף הביתה · וירא יוסף אתם את בנימן · ועתה שלח העז את מקנך · את תקות חוט השני הזה תקשרי · ויסורו שם לבא ללון בגבעה · ויאמרו אליו עברים אנחנו · ועתה קחו ועשו עגלה · וישלח דוד אל תמר · ויקם יואב ויבא אל אבשלום · ויבאו עבדי אבשלום · באה אתי הביתה · ויאמר אליו לך אתי · ויקח אליהו את הילד · ויבא אלישע הביתה · ויקם ויבא הביתה · ויאכל ה' רפין וסימ' קם עשבא דנהמא וכפר בנגתיה · ופירושן נמסר בסדר תולדות :

רשי

בא · וכן הוא אומר בפרשת יאשיהו וימלטו עצמותיו את עצמות אשר בא משומרון : אל הנביא · נביא השקר : אשר השיבו · לאיש האלהים מכאן אמרו גדולה לגימה שמשרה שכינה על נביאי הבעל : ויקרא · הנביא הזקן : אל איש האלהים · לנבי' אשר השיבו שם זה לרכוב עליו איש האלהים : בקברו

רדק

ויספרום · אמר ויספרום אחר שאמר ויבא בנו ויספר לו פירוש כי תחילה בא בנו האחד והיה מספר לו אשר עשה איש האלהים ובעודו מספר באו שאר בניו גם כן ויספרו הדברי' לאביהם כמו שהיה מספר הראשון : ויראו בניו את הדרך · ת"י ואחזיאו כמו ויראו בפתח היו"ד מבניין הפעיל כלומר שהראו לאביהם הדרך אשר הלך בה ויש לפרשו כ כמשמעו ופירושו וכבר ראו בניו הדרך אשר הלך ואמרו לאביהם בדרך זו הלך : כי דבר אלי · פי' כי דבר בא אלי כלומר דבר נבואה בא לי על ידי מלאך שאמ' לי בדבר י"י : כחש לו · כי נביא שקר היה והוא האמין לדבריו ונענש בזה כי היה לו לחקור ולשאול עליו אם הוא נביא אמת והוא עבר על דברי עצמו לפיכך היתה מיתתו בידי שמים שנאמ' אשר לא ישמע אל דברי הנביא אשר ידבר בשמי אנכי אדרוש מעמו כל שכן אם הוא עצמו לא ישמע אל דברי עצמו אשר דבר בשם י"י : אל הנביא אשר השיבו · בעבור אשר מרה פי י"י נביא האמת לא באה אליו הנבואה ובאה אל נביא השקר לצורך להודיע לנביא האמת חטאו ; ועכשו ור"זל אמרו גדולה לגימה שמקרבת את הרחוקי' ומרחקת את הקרובים ומשרה שכינה על נביאי הבעל : ויקרא אל איש האלהים · כתרגו' ואיתנבי על נביא דיי דאתא משבט יהוד' ו"מ כי הנבואה באה אל איש האלהים כמו שאמר ויקרא אל איש האלהים ומה שאמר אל הנביא אשר ם השיבו פירוש אל הנביא אשר השיבו הנביא הזקן ובדברי רז"ל אשר הושב לא כאמר אלא אשר השיבו מלמד שעל נביא השקר שרתה רוח הקדש : אל קבר אבותיך · שלא ישוב לארץ יהוד' וימות שם כי בדרך ימות ובאמרו לו נבלתך רמז לו כי נבלה תהיה גויתו כלומר מושלכת בדרך או כל גוף מת יקרא נבלה בין של בהמה ועוף בין של אדם ואפילו צדיק כמו נבלתי יקומון : ויחבש לו החמור · הנביא הזקן חבש החמור לנביא י"י אשר השיבו מן הדרך ואמר הידיעה אחר הכנוי כמו ותראהו את הילד והדומים לו : וחמור

אלכתבנו בענין עקדת יצחק והוא שהשם לא שב מצוויו הראשון אבל באר לו שרצונו היה באמרו והעלהו שם לעולה שיעלהו שם בעבור העולה כדי ש שיתחנך יצחק בעבודת הש"י כמו שבארנו שם ואמנם בזה המקום היה שב הש"י מצווי הראשון וזה לא יתכן שיהיה ומפני זה היה ראוי שיתן אל לבו ש הנביא אשר מיהודה כי נביא שקר הוא ולא יאמין לדבריו · ובכאן הותר זה הספק · ואולם הספק הראשו' ים בהתרו מקושי ודמה כי לרוב ע עונותיהם שם הסתיר הש"י פניו מהם ולא ענשם על חטאיהם כדרך אמרו לא אפקוד על בנותיכ' כי תזנינה וגו' אלא תראה כי ל לאהבת הש"י יהודה וירושלם ענש את רחבעם והעלה עליו מלך מצרים בשנה ה החמשית למלכו ולא התחיל לחטוא עד השנה הרביעית כמו שנזכר בספר ד"ה ואולם ירבע' לא שמע קול כוגם והנה נענש בזה הענין שלא אחר והוא שהסרה השם נבואתו לנביא השקר ויותר כפלא מזה ש שכבר הגיע לו הנבוא' בהקיץ לפי הנראה ואע"פ שאפשר שלא' שהנביא אשר מיהוד' ובני הנביא הזקן היו יושבים אל השולחן וכא דבר י"י אל הנביא הזקן בחלום ודמה שכמו שהסרה הש"י השכינה על בלעם כ בעבור ישראל ואע"פ שלא היה נביא כי אם קוסם כן שפך רוחו על זה הנביא הזקן בעבור חטא איש ה האלהים והיה זה מרם כנגד מדה הוא האמי' כבו' השקר במה שלא היה ראוי להאמינו ואפילו אם היה נביא אמת והוצרך מפיו ל לשמוע דבר י"י על דבר עצמו ואחר אמר חטי

רשי

קברו· בבית קבורה שהיה לו לנביא השקר הזה בעיר: כי היה יהיה וגו'· אולי ימלטו עצמותיו את עצמותי: אחר הדבר הזה· שראה את המופת הזה ושמע את דברי הנביא ואף על פי כן לא שב ורבותינו דרשו אחר שתפסו הקדוש ברוך הוא בבגדו ואמר לו חזור בך ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן: ונקודים

וימצאהו ד' בקריאה וסימ' וימצאהו איש והנה תעה בשדה· וימצאהו יושב תחת האלה· וימצאהו אריה בדרך וימיתהו· וימצאהו האריה ויכהו: וימיתהו ח' מלאים בקריאה וסים ויהי ער בכור יהודה· וימצאהו אריה בדרך· ויבא זמרי ויכהו· שלום בן יבש ב' בפסוק· ויקשר קשר הושע בן אלה· וימיתהו במגדו

וילך וימצאהו אריה בדרך וימיתהו ותהי נבלתו משלכת בדרך והחמור עמד אצלה והאריה עמד אצל הנבלה: והנה אנשים עברים ויראו את הנבלה משלכת בדרך ואת האריה עמד אצל הנבלה ויבאו וידברו בעיר אשר הנביא הזקן ישב בה: וישמע הנביא אשר השיבו מן הדרך ויאמר איש האלהים הוא אשר מרה את פי יהוה ויתנהו יהוה לאריה וישברהו וימתהו כדבר יהוה אשר דבר לו: וידבר אל בניו לאמר חבשו לי את החמור ויחבשו: וילך וימצא את נבלתו משלכת בדרך וחמור והאריה עמדים אצל הנבלה לא אכל האריה את הנבלה ולא שבר את החמור: וישא הנביא את נבלת איש האלהים וינחהו אל החמור וישיבהו ויבא אל עיר הנביא הזקן לספד ולקברו: וינח את נבלתו בקברו ויספדו עליו הוי אחי: ויהי אחרי קברו אתו ויאמר אל בניו לאמר במותי וקברתם אתי בקבר אשר איש האלהים קבור בו אצל עצמתיו הניחו את עצמתי: כי היה יהיה הדבר אשר קרא בדבר יהוה על המזבח אשר בבית אל ועל כל בתי הבמות אשר בערי שמרון: אחר הדבר הזה לא שב ירבעם מדרכו הרעה וישב ויעש מקצות העם כהני במות החפץ ימלא את ידו ויהי כהני במות: ויהי בדבר הזה לחטאת בית ירבעם ולהכחיד ולהשמיד מעל פני האדמה:

יד בעת ההיא חלה אביה בן ירבעם: ויאמר ירבעם לאשתו קומי נא

ואזל ואשכחיה אריא באורחא וקטליה והות נבלתיה רמיא באורחא וחמרא קאים לקבלה ואריא קאים בסטר נבלתא: והא גבריא עברין וחזו ית נבלתא רמיא באורחא וית אריא קאים בסטר נבלתא ואתו ומלילו בקרתא דנביא שקרא סבא יתיב בה: ושמע נביא דאתביה מן אורחא ואמר נביא דיי הוא דסריב על מימרא דיי ומסריה יי לאריא ותבריה וקטליה כפתגמא דיי דמליל ליה: ומליל עם בנוהי למימר זריזו לי ית חמרא וזריזו: ואזל ואשכח ית נבלתיה רמיא באורחא וחמרא ואריא קיימין בסטר נבילתא לא אכל אריא ית נבילתא ולא תבר ית חמרא: ונטל נביא שקרא ית נבילתא נבייא דיי ואחתיה על חמרא ואתביה ואתא לקרתא דנביא שקרא סבא למספד ולמקבריה: ואחית ית נבילתיה בקבריה וספדו עלוהי ווי על אחא: והוה בתר דקברו יתיה ואמר לבנוהי למימר כד איסות ותקברון יתי בקברא דנביא דיי קבור ביה בסטר גרמוהי אחיתו ית גרמי: ארי אתקיימא יתקיים פתגמא דאתנבי בפתגמא דיי על אגורא די בביתאל ועל כל בתי במתא די בקרוי שמרון: בתר פיתגמא הדין לא תב ירבעם מאורחיה בשתא ותב ועבד קצת מן עמא כומרי במת דרעי מקריב ית קורבניה והוון כומרין לבמתא: והוה פתגמא הדין לחובי בית ירבעם ולגמרא ולשיצאה מעל אפי ארעא: בעידנא ההיא איתמרע אביה בר ירבעם: ואמר ירבעם לאתתיה קומי כען

בראתו אתו· ויהי ער בכור יהודה דדה'· ולא דרש בי': והנה ה' ר"פ וסי' נמסר בריש ספרא: וינחהו ז' חס' בליש' וסי' וינחהו בגן עדן· ויצאהו וינחהו מחוץ לעיר· וינחהו במשמר· הנחו לו ויקלל· אשר הנח שם משה· וינחהו אל החמור· ושמך עלינו נקרא: ימלא ו' בקריא' וסי' נמסר בסוף סדר צו: בדבר הזה ה' בקריא' וסי' ויתעבר יי' בי למענכם· אם יקרך עון בדבר· אפס כי נאץ נאצת· ויהי בדבר הזה לחטאת· יען מאסכם ואדני המלך למה חפץ· בדבר הזה יסלח תנינא דפסו'· כי הרבינו לפשע· ותרין וכדבר הזה וסי' אינכם מאמינים· תאריכו ימים:

רדק

וחמור והאריה· יש אומ' כי חסר ממנו הא הידיעה ומשפטו והחמור כמו בחמור כחמור לחמור ולא יתכן כי לא יתכן הא הידיעה חסר' כי אם על לא עם וי"ו השמוש ובא וחמור בלא ידיעה כי כבר נזכר פעמים וכן ויסרף עליו את בית מלך באש בלא ידיעה כי כבר זכרו בידיעה ארמון בית המלך: לא אכל האריה את הנבלה ולא שבר את החמור· לא אכל את הנבלה על דרך וסגר פום אריות' אבל הרגו לעונש שמרה פי השם והנה הראה לנו בזה גמול הצדיק וענשו כאחד בעולם הזה וכן גמול החמור בעולם הזה לכבוד הנביא שרכב עליו כי יש גמול ועונש במאר בעלי חיים בעולם הזה בענין האדם כמו שכתבנו בפי'תילי' במזמור תהלה לדוד: וינחהו אל החמור· כמו על החמור כמו אל ההרים לא אכל על ההרים וזולתם רבי': בקברו· בקבר הנביא הזקן אשר כרה לעצמו: ויספדו· הוא ובניו: אצל עצמותיו הניחו את עצמותי: זכר העצמות במקום הגוף כי הם מוסדי הגוף: היה יהיה· וכשישרפו עצמו' הקבורי' עצמותיו ימלטו כי הוא איש האלהים ועצמותי ימלטו עם עצמותיו לכבודו וכן כתו' וימלטו עצמותיו את עצמות הנביא אשר בא משומרון: לא שב ירבעם· אף על פי שראה מופת המזבח שנקרע ומופת ידו שיבשה ושבה אליו בתפילת איש האלהים וראה מות הנביא כאשר מרה את פי יי' ושמע המופת שהאריה עומד אצל נבלת הנביא ולא אכל הנבלה ולא שבר את החמור אף על פי כן לא שב מדרכו הרעה ושב כבתחלה ועשה מקצות העם כהני במות כל מי שרוצה לבא להקריב בבמה להיות כהן היה ממלא ידו· החפץ ימלא את ידו· ר"ל להקריב הקרבנות: ויהי בדבר הזה לחטאת בית ירבעם· הנה בזה החטא היה לעונש כשלא בית ירבעם: ולהכחיד ולהשמיד מעל פני האדמה· ר"ל כי זה החטא סבב שלא ישאר לירבעם נין ונכד ועליו ועל חביריו אמרה התורה פן יש בכם איש או אשה אשר לבבו פונה היום וגו' כמו שביארנו שם: ולא

והגדיל החטאתיו יום ופירוש ויהי מכהני הבמות ופירוש ויהי בדבר הזה לחטאת בית ירבעם לעונש בית ירבעם ולהשמיד ולהכחיד וכן זאת תהיה חטאת מצרים ובית דבר במקום הא הידיעה או פירושו כמשמעו כלומר בדבר הזה היה חרון אף האל על בית ירבעם להשמידם מעל פני האדמה כי לא שב מדרכו הרעה בכל אשר ראה: והשתמית

רלבג

והנה זה היה פלא גדול שהאריה המיתו ולא שבר את החמור ולא אכל את הנבלה כי אמנם היה למען יודע שמו זה ויקחו מוסר היודעי' עם שאולי יהיה זה סבה להשיב ירבעם מדרכו הרעה בראותו כי על חטא זה נענש הנביא זה העונש הנפלא: ויספדו עליו הוי אחי· ית' שספדו עליו כל העיר שידעו מה עשה בבית אל ואת הדברים אשר דבר לירבעם או ספדו הנביא הזקן ובניו עליו: אצל עצמותיו הניחו את עצמותי· בזה כי ידע שעצמות איש האלהים ימלטו שלא ישרפם יאשיה ולמלט עצמותיו עמה זה וכן כתוב וימלטו עצמותיו את עצמו' הנביא אשר בא משמרון וזה ראיה שזה הנביא הזקן בא משמרון: ועל כל בתי הבמות אשר בערי שמרון· ידמה שאף על פי שלא עשה ירבעם כי אם שני עגלי זהב הנה היו במלכותו בתי במות רבי' אך במקום העגלים היו הבמות הגדולות· והנה לא נבנה שומרון בימי ירבעם כי עמרי בנה אותו והוא היה בית המלכות בסוף הענין והנה נתנב' זה הנביא הזקן שזה המעש' גם כן יעשה יאשיה על כל בתי הבמו' אשר בערי שמרון וכן היה הענין כמו שנזכר בסוף זה הספר: אחר הדבר הזה· ר"ל דברי הנביא הזה שהיה ראוי שיקח ירבעם מוסר עליהם מפני ראותו מופת המזב' שנקרע ונשפך הדשן וידו שיבשה ושבה לקדמותה מפני תפלת הנביא והמתת האריה איש האלהים על אשר מרה את פי יי' לאכול ולשתות במקום ההוא והפלא שהיה בזה שלא שבר האריה את החמו' ולא אכל את הנבלה:

רדק

והשתנית. לפי שידע כי אחיה היה מוכיח אותו לפי שסר מאחרי ה' אמר בלבו אם ידע אחיה שהיא אשתי לא יתנבא לי כי אם רע לפיכך אמר לאשתו שתשתנה כדי שלא יכירו כי היא אשתו של ירבעם ומה שאמר לה שתקח עשרה לחם ונקודים ובקבוק דבש למנחה לנביא כי כן היה מנהגם כשהיו באים לשאול מהנביא היו מביאים לו מנחה כמו שאמר בשאול ונערו מה נביא לאיש האלהים: ונקודים. ת"י כסנין ובדברי רז"ל פת הבאה בכסנין והיא פת עשויה כעכין יבשים וכוססין אותם בבית המשתה: ובקבוק. כלי שפיו צר ות"י קלוע ומה שאמר לה הוא דבר עלי למלך על העם הזה כלומר שנבואתו מתקיימת כי כמו שדבר עלי כן היה לי ומה שיאמר לך על הנער הוא האמת: כי קמו עיניו משיבו. וכן ועיניו קמה והטעם כי לעת הזקנה תיבש הלחות ויקומו יתרי העין ותכהה העין בחורה וכבר פי' בו פירוש אחר במלת ועיניו קמה: משיבו. כמו משיבתו וכן וכורש לבלות שאול שהוא כמו וכורת' כתבונת עצבים שהוא כמו כתבונתם. ואמ' בדרש כל המעמיד תלמיד שאינו הגון עיניו כהות מכאן לן מאחיה השילוני וירבעם בן נבט תלמידו היה: כזה וכזה. הדברים שאמר לה: מתנכרה. הפך הנכרה: קשה. אזורת קשה וכמוהו מאכלו בריאה שה בריאה: ואותי השלכת אחרי גויך. שלא פנית אלי לא כך ולא כך כאדם המשליך הדבר אחר גוו שלא יפנה אליו ותרגם יונתן ופולחני ארחיקתא מקבל עינך: משתין בקיר. אמרו רז"ל אפילו הכלב שדרכו להשתין בקיר ואמר זה על דרך ההפלגה וי"ת ידע מדע אמר משתין כמו משית ר"ל משית שכה בקירות לבו: עצור ועזוב. אפילו מה שיהיה עזוב ועצור במקום שלא יכרית בתחלת הפורענות הבאה עליו אכריתנו בסוף שלא ישאר ממנו דבר ואדוני אבי ז"ל פירש עצור על הממון שהוא עצור באוצר ועזוב המקנ' שהוא עזוב בשדה: כאשר יבער הגלל עד תמו. אמרו רבותינו ז"ל גלל זה השן רוצה לומר כמו שמבער השן ה המאכל עד תומו ונקרא השן גלל לפי שרואה לאבן שיש הנקר' גלל כמו שאמר נדבכין די אבן גלל ויש מפרשים גלל היא צואה מן כגללי צואת האדם ויונתן תרגם כמו דמנדרין בגולילין עד דמסייפין: בבלאם

רשי

ונקודים. מין קליות מיובשין בתנור ועושין אותן קמח לעשות ממנו מאכל שקורין לו שתיתא בלשון תלמוד: והיא מתנכרה. כאלו היא זרה אחרת: שלוח אליך. מאת הב"ה בשליחות קשה: משתין בקיר. ידע מדע תירגם יונתן משית בקירות לבו: ועצור ועזוב. עצור שיש לו מחזיק יד כמו זה יעצור בעמי ועזוב שאין לו מחזיק ביד: כאשר יבער. המבער את המאכל בפיו ל לעשות גלל כך אבער אחריך עד תומו: דבר

על העם ח' וסימ' ויבחר משה אנשי. ותחזק מצרים. ויקח משה את הדם. ויקח אהרן כאשר דבר משה וירץ. ויקח צמד בקר וינתחהו. ויהי בשמוע חירם. ויאמר ירבעם לאשתו. ויתן שרי מלחמות דדה'. וכל עזרא דכוו' על העם: אחיהו ה' בקריאה וסימ' ותעש כן אשת ירבעם תנינא דפסוק. וי"י אמר אל

וְהִשְׁתַּנִּית וְלֹא יֵדְעוּ כִּי אַתְּ אֵשֶׁת יָרָבְעָם וְהָלַכְתְּ שִׁלֹה הִנֵּה שָׁם אֲחִיָּה הַנָּבִיא הוּא דִבֶּר עָלַי לְמֶלֶךְ עַל הָעָם הַזֶּה׃ וְלָקַחַתְּ בְּיָדֵךְ עֲשָׂרָה לֶחֶם וְנִקֻּדִים וּבַקְבֻּק דְּבַשׁ וּבָאת אֵלָיו הוּא יַגִּיד לָךְ מַה יִּהְיֶה לַנָּעַר׃ וַתַּעַשׂ כֵּן אֵשֶׁת יָרָבְעָם וַתָּקָם וַתֵּלֶךְ שִׁלֹה וַתָּבֹא בֵּית אֲחִיָּה וַאֲחִיָּהוּ לֹא יָכֹל לִרְאוֹת כִּי קָמוּ עֵינָיו מִשֵּׂיבוֹ׃ וַיהֹוָה אָמַר אֶל אֲחִיָּהוּ הִנֵּה אֵשֶׁת יָרָבְעָם בָּאָה לִדְרֹשׁ דָּבָר מֵעִמְּךָ אֶל בְּנָהּ כִּי חֹלֶה הוּא כָּזֹה וְכָזֶה תְּדַבֵּר אֵלֶיהָ וִיהִי כְבֹאָהּ וְהִיא מִתְנַכֵּרָה׃ וַיְהִי כִשְׁמֹעַ אֲחִיָּהוּ אֶת קוֹל רַגְלֶיהָ בָּאָה בַפֶּתַח וַיֹּאמֶר בֹּאִי אֵשֶׁת יָרָבְעָם לָמָּה זֶּה אַתְּ מִתְנַכֵּרָה וְאָנֹכִי שָׁלוּחַ אֵלַיִךְ קָשָׁה׃ לְכִי אִמְרִי לְיָרָבְעָם כֹּה אָמַר יְהֹוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַעַן אֲשֶׁר הֲרִימֹתִיךָ מִתּוֹךְ הָעָם וָאֶתֶּנְךָ נָגִיד עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ וָאֶקְרַע אֶת הַמַּמְלָכָה מִבֵּית דָּוִד וָאֶתְּנֶהָ לָךְ וְלֹא הָיִיתָ כְּעַבְדִּי דָוִד אֲשֶׁר שָׁמַר מִצְוֺתַי וַאֲשֶׁר הָלַךְ אַחֲרַי בְּכָל לְבָבוֹ לַעֲשׂוֹת רַק הַיָּשָׁר בְּעֵינָי׃ וַתָּרַע לַעֲשׂוֹת מִכֹּל אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנֶיךָ וַתֵּלֶךְ וַתַּעֲשֶׂה לְּךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וּמַסֵּכוֹת לְהַכְעִיסֵנִי וְאֹתִי הִשְׁלַכְתָּ אַחֲרֵי גַוֶּךָ׃ לָכֵן הִנְנִי מֵבִיא רָעָה אֶל בֵּית יָרָבְעָם וְהִכְרַתִּי לְיָרָבְעָם מַשְׁתִּין בְּקִיר עָצוּר וְעָזוּב בְּיִשְׂרָאֵל וּבִעַרְתִּי אַחֲרֵי בֵית יָרָבְעָם כַּאֲשֶׁר יְבַעֵר הַגָּלָל עַד תֻּמּוֹ׃ הַמֵּת לְיָרָבְעָם בָּעִיר יֹאכְלוּ הַכְּלָבִים וְהַמֵּת בַּשָּׂדֶה יֹאכְלוּ עוֹף הַשָּׁמַיִם כִּי יְהֹוָה דִּבֵּר׃

אחיהו ה' וסי' ותעש כן אשת תנינ' דפסו' וי"י אמר אל אחיהו. ויקברו אתו ויספדו. ולא שמע המלך דה"י. ידין

ותשתנין ולא ידעון דאת אתת ירבעם ותהכין לשילו הא תמן אחיה נביא הוא מליל עלי למהוי מלכא על עמא הדין: ותסבין בידך עסר טולמין דלחם וכסנין וקלוע דדבש ותהכי לותיה הוא יחוי ליך מה יהי לרביא: ועבדת כן אתת ירבעם וקמת ואזלת לשילו ואתת לבית אחיה ואחיה לא יכיל למחזי ארי קהא עינוהי מסיביה: וייי אמר לאחיה הא אתת ירבעם אתיא למתבע פתגם מינך על ברה ארי מרע הוא כדין וכדין תמליל עמה ויהי במיעלה והיא משתניא: והוה כד שמע אחיה ית קל ריגלאה עלת בתרעא ואמר עולי אתת ירבעם למא דנן את משתניא ואנא שליח לאתנבאה עלך פתגמין קשן: אזילי אמרי לירבעם כדנן אמר יי אלהא דישראל חלף דאפרישתך מגו עמא ומניתך למהוי מלכא על עמי ישראל: ואעדיתי ית מלכותא מבית דוד ויהבתה לך ולא הויתא כעבדי דוד דינטר פיקודי ודהליך בתר פולחני בכל לביה למעבד לחוד דכשר קדמי: ואבאישת למעבד מכל דהוו קדמך ואזלתא ועבדתא לך טעות עממיא ומתכן לארגזא קדמי ופולחני ארחיקתא מקביל עינך: בכן הא אנא מיתי בישתא לבית ירבעם ואשיצי לירבעם ידע מדע ואחיד ושביק בישראל ואפלי בתר בית ירבעם כמא דמנדרין בגולילין עד דמסיפין: דימות לירבעם בקרתא יכלון כלביא ודימות בחקלא יכלון עופא דשמיא ארי מימרא דיי גזר כן:

אחיהו. ויהי כשמע אחיהו. ויקברו אתו ויספדו אתו. ולא שמע המלך דדה"י: חלה ח' ז' חסרים וא' מלא וסימ' נמסר בריש סדר ויחי: שלוח ד' בקריאה וסימ' ואנכי שלוח אליך קשה. וציר בגוים שלוח דירמיה. כי לא אל עם עמקי שפה וכבדי לשון. ואף כי תשלחנה לאנשים: כל מלכים וישעיה וירמיה ותריסר על בית ועל בית במ"ג א' אל בית וסימ' הנני מביא רעה אל בית ירבעם. והלכו גוים רבים. והלכו עמים רבים. אל בית יעקב אשר פדה את אברהם. והקימותי את הדבר הטוב. הלוך אל בית הרכבים. ויאמר ירמיהו אל המלך צדקיהו. כי בא ירמיהו אל בית. ולנה בתוך ביתו ב' בו. ובחנוני:

רלבג

ולא ידעו כי את אשת ירבעם. אמר זה כי כשאמר לו שאחיהו שכאהו על שסר לבו מאחרי ה': עשר לחם ונקודים ובקבוק דבש. אמר זה להביא תשורה לאיש האלהים כי כן היה מנהג כמו שנזכר בענין שאול. והנה נקודים הוא פת יבש מתובל בתבלין ובקבוק הוא בר"אל בלע"ז: כי קמו עיניו משיבו. ר"ל שפסק ראות עיניו מרוב שיבתו: ותרע לעשות מכל אשר היו לפניך. זה לאות כי לא חטא שלמה כי אם על שהעלו עיניו מנשותיו שעשו אלהים אחרים כי אם עשה שלמה זה לא יצדק מה שאמר הנביא בזה המקום: ואותי השלכת אחרי גוך. ר"ל שהשלכת אותי לאחוריך לבלתי פנות אל דבר ממצותי: והכרתי לירבעם משתין בקיר. שלא ישאר לו שום זכר כי הזכר לבדו יוכל להיות משתין בקיר: עצור ועזוב בישר'. רוצה לומר שיכרית לו עצור ועזוב והנה העצור הוא מה שהוא בידו והעזוב הוא מה שהפקיד ועזב ביד זולתו: כאשר יבער הגלל עד תומו. אמרו רבותינו ז"ל כי הגלל הוא השן והרצון בו כי השן האוכלת תבער המאכל עד תומו. ולפי דעתי שהרצון בו כאשר יבער הרוח המגלגל שיבער כל מה שימצא במקום שהוא סובב ועולה משם כן יבער השם ית' אחרי ירבעם עד תומו:

בבלאם

רשי

דבר טוב· שבטל משמרתו שהושיבו אביו שומר שלא יעלה איש לרגל ובטל משמרתו ועלה· אשר יכרית את בית ירבעם זה היום ומה גם עתה· הנולדים לו היום אשר עתידין בו להולד לו משעה כך תירגם יונתן: העיר אשר בחר יי'· ואף על פי כן ועשה יהודה הרע ולא כתבו זה על לבם: ויקנאו· לשון קניטה: גם המה· כשאר השבטים:

רדק

בבואה רגליך העירה· מקור בתוספת הא כמו בבוא רגליך: דבר טוב· לא גלה הכתוב מה דבר טוב נמצא בו ורז"ל אמרו שבטל פרדסאות שהושיב אביו בדרכים למנוע ישראל שלא יעלו ברגל: זה היום· זה היום שיקום אותו המלך: ומה גם עתה· מה ברה זו גם עתה כלומר נקלה היא ברה זו כי יותר ויותר יבאו על ישראל צרות: כאשר ינוד הקנה במים· אמרו רז"ל אפילו בשעת קללה המשילם לקנה במים אמ' שהוא כר ואינו נעקר ממקומו: וזרם מעבר לנהר· יזרה ר"ל יזרם ויפזר אות' לעבר נהרי כוש וזהו גלות ראשונ' שהגלם מלך אשור ויניחם בחלח ובחבור ות"י מעיבר לנהר מעבר פרת: ויתן את ישר'· מקרא קצר רוצה לומר ויתנם לקללה ולשמה: תרצת'· ולמעלה אמר כי ירבעם היה יושב בשכם בתחלת מלכותו ישב שם ואחר כן ישב בתרצה או הנער בנו חלה בתרצה· תרצתה אל תרצה כי שם היה הנער שוכב חולה והיא עיר מערי ישראל כמו שאמר במלכי כנען מלך תרצה אחד: בסף הבית· ואחיה אמר לה בבוא' רגליך העירה כיון שנכנסה בעיר כאלו נכנסה כמתנו עד בואה בסף הבית אשר היה שם שוכב שם: ושם אמו נעמה העמונית· הספור הזה להודיע כי הלך אחר מעשה אמו ועבד עבוד' זרה אחרי שנים שלש כמו שאומר בדברי הימים: וגם

מסורה

קדם העירה ט' א' לשון קרת' וחד' לשון עורה וסימ' נמסר ביהושע סימן ו': ומה כ"ד וסימ' נמסר בסדר כי תשא: לאבותיהם ד' מל' בנביאים וסימ' והכה יי' את ישראל· וינכרו את המקום הזה ויקטרו דירמיה· עד תמם מעל האדמה· נוה הצדק ומקוה: ויתן י"ג רפין וסי' ויתן לי את מערת· את ברכת אברהם· ויתן לך האלהים

רלבג

בבאה רגליך העירה· הוא כמו בבוא רגליך והרצון בזה בבא רגליך העיר אשר הנער בה והעיר היא תרצה ת' תקומי ותלכי לביתך ותמצאי אז הילד מת והנה זה אות חזק על אמתות הנבואה ת' מהנבואה הזאת כי כבר יתחלף עת באה העיר בבחירתה כי ת' תוכל ללכת במהירות או במתון או תוכל ל' להתעכב בדרך אך על כל פנים רצה לאמת זה האות שבבואה ל' לתרצה תקום תכף ותלך לביתה ואז תמצא הענין כמו שאמר ה' הנביא כי אם תאמר לא אשוב לביתי עוד לא ימשך מזה שלא ימות בנה אך ימות א' אח' העת שתוכל ללכת בו בביתה מעת בא ר' רגליה העיר ההיא: יען נמצא בו דבר טוב אל יי' אלהי ישראל· רוצה לומר שאי' בבית ירבעם שנמצ' בו דבר טוב ליי' זולת זה ולזה רצה הש"י לעשות לו טוב קצת והוא שיבא אל קבר וספדו לו כל ישראל אך מה שאמר לא יבא אחד אל קבר והנה לא פירש אי זה דבר טוב נמצ' בו ליי' וראוי שתדע שנמצאו בו ר' דברים רעים רבים ש' שלולי זה לא היה זה הגמול לבד ראוי לו א' אך היה ראוי שימלוך אחרי אביו ומה שירש' לזה מהטובות: אשר יכרית את בית ירבעם זה היום· ר"ל שהמלך ההוא יכרית את זרע ירבעם זה הנמצא לו היום שלא תחשבי ש' שיאריך לו השם הרע' עד עבור הדור הנמצ' לו בביתו: ומה גם עתה· רוצה לומר

פסוק

וְאַתְּ קוּמִי לְכִי לְבֵיתֵךְ בְּבֹאָה רַגְלַיִךְ הָעִירָה וּמֵת הַיָּלֶד׃ וְסָפְדוּ לוֹ כָל יִשְׂרָאֵל וְקָבְרוּ אֹתוֹ כִּי זֶה לְבַדּוֹ יָבֹא לְיָרָבְעָם אֶל קָבֶר יַעַן נִמְצָא בוֹ דָּבָר טוֹב אֶל יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּבֵית יָרָבְעָם׃ וְהֵקִים יְהוָה לוֹ מֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יַכְרִית אֶת בֵּית יָרָבְעָם זֶה הַיּוֹם וּמֶה גַּם עָתָּה׃ וְהִכָּה יְהוָה אֶת יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר יָנוּד הַקָּנֶה בַּמַּיִם וְנָתַשׁ אֶת יִשְׂרָאֵל מֵעַל הָאֲדָמָה הַטּוֹבָה הַזֹּאת אֲשֶׁר נָתַן לַאֲבוֹתֵיהֶם וְזֵרָם מֵעֵבֶר לַנָּהָר יַעַן אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת אֲשֵׁרֵיהֶם מַכְעִיסִים אֶת יְהוָה׃ וְיִתֵּן אֶת יִשְׂרָאֵל בִּגְלַל חַטֹּאות יָרָבְעָם אֲשֶׁר חָטָא וַאֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת יִשְׂרָאֵל׃ וַתָּקָם אֵשֶׁת יָרָבְעָם וַתֵּלֶךְ וַתָּבֹא תִרְצָתָה הִיא בָּאָה בְסַף הַבַּיִת וְהַנַּעַר מֵת׃ וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ וַיִּסְפְּדוּ לוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד עַבְדּוֹ אֲחִיָּהוּ הַנָּבִיא׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי יָרָבְעָם אֲשֶׁר נִלְחַם וַאֲשֶׁר מָלָךְ הִנָּם כְּתוּבִים עַל סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ יָרָבְעָם עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה וַיִּשְׁכַּב עִם אֲבֹתָיו וַיִּמְלֹךְ נָדָב בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ וּרְחַבְעָם בֶּן שְׁלֹמֹה מָלַךְ בִּיהוּדָה בֶּן אַרְבָּעִים וְאַחַת שָׁנָה רְחַבְעָם בְּמָלְכוֹ וּשְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלַם הָעִיר אֲשֶׁר בָּחַר יְהוָה לָשׂוּם אֶת שְׁמוֹ שָׁם מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל וְשֵׁם אִמּוֹ נַעֲמָה הָעַמֹּנִית׃ וַיַּעַשׂ יְהוּדָה הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיְקַנְאוּ אֹתוֹ מִכֹּל אֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבֹתָם בְּחַטֹּאתָם אֲשֶׁר חָטָאוּ׃

תרגום

ואת קומי איזילי לביתך במיעל ריגליך לקרתא ימות רביא: ויספדון ליה כל ישראל ויקברון יתיה ארי דין בלחודוהי יתכניש לירבעם לקברא חלף דאשתכח ביה פתגם דתקין קדם יי' אלהא דישראל בבית ירבעם: ויקים יי' קדמוהי מלכא על ישראל דישיצי ית בית ירבעם מן דקים יומא דין ואף דאתיליד מבכן ולהלא: וימחי יי' ית ישראל כמא דנאיד קניא במיא ויעקר ית ישראל מעל ארעא טבתא הדא דיהב לאבהתהון ויגלינון מעיבר פרת חלף דעבדו ית אשריהון מרגזין קדם יי': וימסר ית ישראל בדיל חובי ירבעם דחב ודחייב ית ישראל: וקמת אתת ירבעם ואזלת ואתת לתרצת היא עלת בסיפא דביתא ורביא מית: וקברו יתיה וספדו עלוהי כל ישראל כפתגמא דיי' דמליל ביד עבדיה אחיה נביא: ושאר פתגמי ירבעם דאגיח קרבא ודמלך הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכיא דישראל: ויומיא דמלך ירבעם עסרין ותרתין שנין ושכיב עם אבהתוהי ומלך נדב בריה תחותוהי: ורחבעם בר שלמה מלך על דבית יהודה בר ארבעין וחד שנא רחבעם כד מלך ושבע עסרי שנין מלך בירושלם קרתא דאיתרעי יי' לאשראה ית שכינתיה תמן מכל שבטיא דישר' ושום אמיה נעמה מבני עמון: ועבד דבית יהודה דביש קדם יי' וארגיזו קדמוהי מכל דעבדו אבהתהון בחוביהון די חבו:

מסורה

מטל· ויתן עז למלכו· הלא קציר חטים היום· גם את ישראל· את אבישג השונמית· ויתן את ישראל בגלל· ויקבץ מלך ישראל· וחברו דד"ה· ויחי ויתן לו מזהב שבא· יסר בנך ויניחך· והתענג על יי': נלחם י"ב פתחין וסימ' בשפטים סימן ט': לשום את שמו ג' וסי' לשכנו תדרשו· ורחבעם בן שלמה מלך· ויתחזק רחבעם דד"ה· וב' לשום שמו וסימ' כי ירחק ממך· ובי ירבה· ושארא לשכן שמו: חטאו ג' וסי' ציה גם חום· בחטאתם אשר· כי ליי' חטאו:

רלבג (המשך)

ויכרית גם כן מה שיולד לו עוד מהבנים גם עתה: והכה יי' את ישראל וגו'· הגיד כי בעבור חטאת ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל יענש ישראל בכללו ויהיה קיומם על אדמתם חלוש מאד כקיום הקנה במים· שינוד במעט מהסבות כן תגידם סבה חלושה עד שבסוף הענין יעקור הש"י ישר' מעל אדמתם ויפיצם מעבר לנהר הוא נהר גוזן לפי מה שאחשוב וזה היה על יד מלך אשור בשני פעמים בפעם הראשונה הגלה מה שהיה מהם מעבר לירדן כמו שנתבאר בספר דברי הימי' והם שני השבטים וחצי השבט והשאר הגלה שם גם כן בימי הושע בן אלה: היא באה בסף הבית והנער מת· רוצה לומר תוך מזוזת ביתה אז מת הנער כמו שאמר לה אחיה והגיד שלא נתעכבה בהיותה בתרצה אך בבאה שם באה אל ביתה כמאמר הנביא: ושם אמו נעמה העמונית· כתב זה בספור דברי רחבעם שני פעמים להודיע כי היות אמו עמונית היה סבת חטאו פי' גדל על מנהגיה והיא היתה עובדת עבודה זרה לעת זקנת שלמה כמו שקדם בסוף ספר ד"ה: ויקנאו אותו· רוצה לומר ויכעיסו אותו בעבדם עבודה זרה:

ויבנו

רדק

תגם קדש · כמשמעו ויונ' תרגם נפקת ברא וכן תרגם ויעבר הקדשים נפקת ברא ; ככל התועבות הגוים · בא"ה הא' הידיעה על הסמיכות כמו על המזבח בית אל והדומים לו בספר מכלל ; והפקיד : מנה אותם על ידי שרי הרצי' שישאום הרצים לפני המלך בבואו בבית יי' ואחרי שובו השיבום אל תא הרצי' כי שם היו מופקדים המגינים ודבר זה שהיה עושה אולי היה ירא ממרד או היה עושה דבר זה לגדולה ותפארת ופירוש תא חדר ויונתן תרגם לדובא ומה שאמר מדי בא בית יי' אחר שנכנע הוא ויהודה עמו ושב אל יי' כמו שאומר בדברי הימים ואמר שם וגם ביהודה היו דברים טובים ; ומלחמה היתה · אף על פי שאמר שמנעו שמעיה הנביא מלהלחם בישראל ושמעו אליו זה היה בתחלת המלכות שחשב רחבעם להשיב המלוכה אליו ובפעם ההוא מנעו כיון ששמעו כי מיי' היתה סבה אבל אחר כן היו מלחמות בניה' ; ובשנת שמנה עשרה שנה · לא ידענו למה נתעכב שנה אחת מלמלוך שהרי רחבעם לא מלך אלא י"ז שנה ורחבעם וירבעם תחלת מלכות' בשנה אחת היתה ויתכן לפרש כי רחבעם נכנס בשנת שמנ' עשרה ולא מנו אותה לפי שלא השלימה ומנה אותה לירבעם כמשפטו ; ושם אמו מעכה בת אבישלום · להודיע כי אשה רעה היתה כמו שאומר למטה אשר עשתה מפלצת לאשרה ובנה הלך בדרכיה ; ניר בירושלם · כבר פירשנוהו למעלה ; ובשנת

רשי

קדש · ניאוף ; שושק · שנינו במדרש שיר השירים הוא פרעה נכה ונקרא שושק על שהיה שוקק ומתאוה כל ימיו לכסא הזהב שהיה לשלמה חתנו ועכשיו עלה ולקחו ; ואת הכל לקח · את הכסא החשוב מן הכל ; ישאום הרצים · לפניו לכבוד ואחר כך ישיבום אל תא שהרצים עומדים שם תמיד ; ובשנת שמנה עשרה למלך ירבעם · שנה אחת אחר מות ירבעם ובשנת עשרים לירבע' מלך אסא שנה השלישית של כרב כימנו' למלך אסא שנה ולו כמי נמנית ; ויסירה

ובשנת ט' ר"פ וחד מציע' פסו' וסי' ובשנת שמנה עשרה לירבעם · ובשנת עשרי' לירבעם · ובשנת חמש ליורם ·
בשנת אחת עשרה שנה ליורם · ובשנת שלוש למלכו דיהושפט דדה' · ובשנת י"ח למלכו דיאשיהו דדה' ·
ובשנת אחת לכורש דריש עזרא וחברו דסוף דה' · ובשנת שתים למלכו דדניאל · ובשנת בצורת לא ידאג ·

ויבנו גם המה להם במות ומצבות ואשרים על כל גבעה גבהה ותחת כל עץ רענן : וגם קדש היה בארץ עשו ככל התועבת הגוים אשר הוריש יהוה מפני בני ישראל :

ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שושק מלך מצרים על ירושלם : ויקח את אצרות בית יהוה ואת אוצרות בית המלך ואת הכל לקח ויקח את כל מגני הזהב אשר עשה שלמה : ויעש המלך רחבעם תחתם מגני נחשת והפקיד על יד שרי הרצים השמרים פתח בית המלך : ויהי מדי בא המלך בית יהוה ישאום הרצים והשיבום אל תא הרצים : ויתר דברי רחבעם וכל אשר עשה הלא המה כתובים על ספר דברי הימים למלכי יהודה : ומלחמה היתה בין רחבעם ובין ירבעם כל הימים : וישכב רחבעם עם אבתיו ויקבר עם אבתיו בעיר דוד ושם אמו נעמה העמנית וימלך אבים בנו תחתיו :

טו ובשנת שמנה עשרה למלך ירבעם בן נבט מלך אבים על יהודה : שלש שנים מלך בירושלם ושם אמו מעכה בת אבישלום : וילך בכל חטאות אביו אשר עשה לפניו ולא היה לבבו שלם עם יהוה אלהיו כלבב דוד אביו : כי למען דוד נתן יהוה אלהיו לו ניר בירושלם להקים את בנו אחריו ולהעמיד את ירושלם : אשר עשה דוד את הישר בעיני יהוה ולא סר מכל אשר צוהו כל ימי חייו רק בדבר אוריה החתי :

תרגום

ובנו אף אינון להון במן וקמן ואשרין על כל רמא מנטלא ותחות כל אילן עבוף : ואף נפקת ברא הוה בארעא עבדו ככל תועבת עממיא די תריך יי' מן קדם בני ישראל :

והוה בשתא חמישתא למלכא רחבעם סליק שישק מלכא דמצרים על ירושלם : ונסיב ית אוצרי בית מקדשא דיי' וית אוצרי בית מלכא וית כולא נסיב ונסיב ית כל מגני דהבא דעבד שלמה : ועבד מלכא רחבעם חילופיהון מגיני נחשא ומני על רבני רהטיא דנטרין תרע בית מלכא : והוה בזמן דעליל מלכא לבית מקדשא דיי נסבין להון רהטיא ומתיבין להון לרובא רהטיא : ושאר פיתגמי רחבעם וכל דעבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכו דבית יהודה : וקרבא הות בין רחבעם ובין ירבעם כל יומיא : ושכיב רחבעם עם אבהתוהי ואתקבר עם אבהתוהי בקרתא דדוד ושום אימיה נעמה דמבני עמון ומלך אביה בריה תחותוהי :

ובשנת תמני עסרי למלך ירבעם בר נבט מלך אבים על דבית יהודה : תלת שנין מלך בירושלם ושום אמיה מעכה בת אבישלום : ואזל בכל חובי אבוהי דעבד קדמוהי ולא הוה לביה שלים בדחלתיה דיי אלהיה כלביה דדוד אבוהי : ארי בדיל דוד יהב יי' אלהיה ליה מלכו בירושלם לאקמא ית בריה תחותוהי ולקימא ית ירושלם : דעבד דוד ית דכשר קדם יי' ולא סטא מכל דפקדיה כל יומי חיוהי לחוד בפתגמא דאוריה חיתאה :

בתרא מצעות ; צוהו י' בקריאה וסימ' ויעש נח ככל אשר צוהו · ויגד משה לאהרן את כל דברי · ויבא משה ויקרא לזקני העם · ויקח משה את המטה · וישכם דוד בבקר ויטש את הצאן · ויעש דוד כן כאשר צוהו · וחברו דדה' · אשר עשה דוד את הישר · ויעש ברוך בן נריה · אלה פקדתם לעבדתם ;

רלבג

ויבנו גם המה להם במות · הנה אמר זה כי כבר נאסרו הבמו' מעת שנבנה בית ה' המקדש ולזה חטאו בזה אף על פי שזבחו להם לה' ; ומצבות · הנה הזהירה התורה גם כן שלא להקים את מצבה אפילו לשם ית' שנאמר לא תקים לך מצבה ; ואשרי' · הנה טו דבר האשרה ידוע וידמה כי אשרים הם אלילים בעלי אשרה והנה עשו הבמות על כל גבעה גבוהה ללכת בחקות הגוים אשר הורישם יי' מפני בני ישראל והאשרים הניחו תחת כל עץ רענן כי עשו אשרה מהעץ ההוא ; וגם קדש היה בארץ · אחשוב כי קדש הוא בית המקום המוכן למשכב זכור ולזה אמר עשו ככל תועבות הגוים אשר הורישם יי' מפני בני ישראל ; והשיבום אל תא הרצים · הנה הרצון בתא מטה פ פורטני בלע"ז והנה היה מביא אותם לשם כדי שיהיה יותר נשמר ; ושם אמו מעכה בת אבי שלום · הנה בספר דברי הימים זכר שמה מיכיהו בת אוריאל מגבעה והכל אחד עוד זכר שם שמה מעכה בת אבשלום ואחשוב שהוא אבשלום בן דוד כי שם זכר לרחבעם שלש נשים האחת בת בן דוד והשנית בת בן ישי והשלישית מעכה בת אבשלום וידמה שזכר אלו הנשים מפני היותם ממשפחתו ולא זכר באבשלו' שיהיה בן דוד כי לא נהג עמו מנהג בן ואולם שאר הנשי' שלקח ופילגשיו לא זכר שמם אך זכר אלו לבד להיותן ממשפחתו כמו שזכרנו והנה זכר שם אמו להעיד כי היתה מתיחסת לאביה שהיה איש רע מאד ולזה תמצא גם כן שזכר כי היא עשתה מפלצת לאשרה וכאילו באר שהסבה בהיות אביה עושה רע בעיני יי' היתה מפני היותו בן מעכה ; ניר בירושלם · ניר הוא הארץ הנעבדת באופן שיתנו הצמחים אשר בה פרים ובזה יאמר כי לולא דוד לא היה השם יתברך נותן לו בירושלם זרע שימשול בו להעמיד את ירושלם והוא אסא ; רק בדבר אוריה החתי · זה ממה שיעיד כי כשאר דבריו בכללם עשה דוד הישר בעיני יי' ; ומלחמה

ומלחמה היתה בין רחבעם ובין ירבעם כל ימי חייו. ר"ל כל ימי חיי רחבעם ואף על פי שבתחלה מנעם הנביא מלהלחם להשיב אל רחבעם המלוכה אחר זה היה ביניהם מלחמות: ומלחמה היתה בין אבים ובין ירבעם. כבר זכר בד"ה מלחמה חזקה שהיתה ביניהם שמתו בה חמש מאות אלף איש מישראל ושם זכר כי רחבעם היה נער ורך כאשר מרדו בו ישראל וזה ממה שיתבאר שמנו שאבים היה במלכו רוב השנים ממה שהיה רחבעם במלכו והנה אמר ורך כי לרוב השלוה שהיתה בימי שלמה היה משנג אחר ולא ידע נימוס המלחמה אך אבים ראה מלחמו' בין ירבעם ובין אביו: ושם אמו מעכה בת אבישלום. ידמה שאם אמו גדלה אותו וזכר זה כי עם כל זה לא למד אסא ממעשיה ועשה הישר בעיני ה' כדוד אביו: ויעבר הקדשים מן הארץ. הם המוכנים למשכב זכור: ויסירה מגבירה. הסירה מהיות גביר' כדי שלא תביא העם לעבוד ע"ז: מפלצת לאשרה. הוא בנין עשתה לכבוד הע"ז וקראה מפלצת לפי שהוא מביא פלצות וצרות רבות לעובדיו: ויכרת אסא את מפלצתה. הנה שרף אותה לפי שע"ז היא אסורה בהנאה ולזה השליך עפרה בנחל קדרון שלא יהנו ממנ': והבמות לא סרו. ידמה שאלו הבמות היו מזבחים בהם לשמי' כמו שהיו עושין קודם בנין בית המקדש ובזה היו חוטאים העם אך הבמות שהיו עובדים בהם ע"ז סרו כמו שהתבאר בספר ד"ה: ויבא את קדשי אביו וקדשי בית יי'. הרצון בו שכבר הביא בית יי' קדשי אביו וקדשי עצמו ולזה היה קרי וקדשו וכן כתוב בד"ה: ויעל בעשא מלך ישראל ויבן את הרמה. יש ספק במה שכתוב בזה בספר ד"ה כי שם כתו' שזה היה בשנת שלשי' ושש למלכות אסא וכבר מצאנו כי בשנת שלש למלכות אסא מלך בעשא ולא מלך בעשא כי אם ארבע ועשרים שנה ואיך יתכן עם זה שתהיה זאת המלחמ' בשנת שלשים ושש למלכות אסא ואולם התר זה הספק הוא לפי מה שאומר והוא שכבר שקטה הארץ מכל מלחמה עשר שנים בימי אסא כמו שכתו' בספר ד"ה וכראות ישר' הנלחמו נקבצו אליו רבים מישראל בחמש עשרה שנה במלכו כי אז נלחם עם ישראל והביאו שלל רב כמו שכתוב שם וכבר כתו' ומלחמה לא היתה עד שלשים וחמש שנה למלכות אסא והרצון בו שלא היתה מלחמה לו עם ישראל קודם זה כי לא יתכן לומר שלא היתה לו מלחמה כלל כי לא שקטה הארץ בימיו כי אם עשר שנים וכאשר התישב זה הוא מבואר שמה שאמר עד שלשים וחמש שנה למלכות אסא הוא שנת חמש עשרה שנה למלכות אסא כי אז היתה לו מלחמה עם ישראל ואתכם מנה שלשים וחמש שנה מעת החלק המלכות כי כבר היו עשרים שנה לרחבעם ואבים ולאסא חמש עשרה והנה בשנת שש עשרה לאסא בנה בעשא את הרמה ואחשב שמנה מעת החלק המלכות כי מה שעשה אסא על דבר בניית הרמה סבב גם כן החלק המלכות כי כבר החל המלכות לשוב לו קודם זה כמו שזכרנו ובעבור זה החטא נשארה המלכות נחלקת כבראשונה והנה זה החטא היה שסמך בשר זרועו במה ששלח אל בן הדד מלך ארם ולא בטח ביי' אשר הפיל מחנה הכושיים לפניו ואחשוב שלזאת הסבה חלה את רגליו לעת זקנתו כי הוא שלח זה אל בן הדד כאילו לא היו לו רגלים ללכת במלחמה ולזה סבב הש"י שחלה כח רגליו לעת זקנתו: בשנת

ויעבר ט' בקריא' וסימ' ויעבר אלהים רוח על הארץ · ויקחם ויעברם את הנחל · ויעבר ישי שמה · ויעבר ישי שבעת בניו · ויעבר הקדשים · וכשמוע אסא הדברים דדברי הימים · ויגע הדבר אל מלך נינוה ·

ומלחמה היתה בין רחבעם ובין ירבעם כל ימי חייו: ויתר דברי אבים וכל אשר עשה הלוא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי יהודה ומלחמה היתה בין אבים ובין ירבעם: וישכב אבים עם אבתיו ויקברו אתו בעיר דוד וימלך אסא בנו תחתיו:

ובשנת עשרים לירבעם מלך ישראל מלך אסא על יהודה: וארבעים ואחת שנה מלך בירושלם ושם אמו מעכה בת אבישלום: ויעש אסא הישר בעיני יהוה כדוד אביו: ויעבר הקדשים מן הארץ ויסר את כל הגללים אשר עשו אבתיו: וגם את מעכה אמו ויסרה מגבירה אשר עשתה מפלצת לאשרה ויכרת אסא את מפלצתה וישרף בנחל קדרון: והבמות לא סרו רק לבב אסא היה שלם עם יהוה כל ימיו: ויבא את קדשי אביו וקדשו בית יהוה כסף וזהב וכלים: ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא מלך ישראל כל ימיהם: ויעל בעשא מלך ישראל על יהודה ויבן את הרמה לבלתי תת יצא ובא לאסא מלך יהודה: ויקח אסא את כל הכסף והזהב הנותרים באוצרות בית יהוה ואת אוצרות בית מלך ויתנם ביד עבדיו וישלחם המלך אסא אל בן הדד בן טברמן בן חזיון מלך ארם הישב בדמשק לאמר: ברית ביני ובינך בין אבי ובין אביך הנה שלחתי לך שחד כסף וזהב לך הפרה את בריתך את בעשא מלך ישראל ויעלה מעלי:

וקרבא הות בין רחבעם ובין ירבעם כל יומי חיוהי: ושאר פתגמי אבים וכל דעבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי דבית יהודה וקרבא הות בין אבים ובין ירבעם: ושכיב אבים עם אבהתוהי וקברו יתיה בקרתא דדוד ומלך אסא בריה תחותוהי:

ובשנת עסרין לירבעם מלכא דישראל מלך אסא על שבטא דבית יהודה: וארבעין וחדא שנין מלך בירושלם ושום אמיה מעכה בת אבישלום: ועבד אסא דכשר קדם יי כדוד אבוהי: ופלי נפקת ברא מן ארעא ואעדי ית כל טעותא דעבדו אבהתוהי: ואף ית מעכה אמיה אעדה ממלכותה דעבדת טעותא לאשרתא וקץ אסא ית טעותה ואוקיד בנחלא דקדרון: ובמתא לא עטרא לחוד לבא דאסא הוה שלים בדחלתיה דיי כל יומוהי: ואיתי ית קודשיה אבוהי וקודשוהי לבית מקדשא דיי כספא ודהבא ומניא: וקרבא הות בין אסא ובין בעשא מלכא דישראל כל יומיהון: וסליק בעשא מלכא דישראל על דבית יהודה ובנא ית רמתא בדיל למשבק למתן נפיק ועליל לאסא מלכא דבית יהודה: ונסיב אסא ית כל כספא ודהבא דאשתארו באוצרות בית מקדשא דיי וית אוצרי בית מלכא ומנינון בידא דעבדוהי ושדרינון מלכא אסא לות בר הדד בר טברימון בר חזיון מלכא דארם דיתיב בדמשק למימר: קיים ביני ובינך ובין אבא ובין אבוך הא שדרית לך שוחדא כספא ודהבא איזיל אשני ית קיימך עם בעשא מלכא דישראל ויסתלק מיני:

ובשנת אחת לכורש דריש עזרא · וחברו דסוף דברי הימים: וישלחם ד' בקריאה וסי' וישלחם יהושע · ויקם יהושע וכל העם · וישלחם לבנונה · ויקח אסא:

רשי

ויסירה מגבירה · מהיות גבירה: ויעבר הקדשים · תרגם יונתן ופלי נפקת ברא: כי עשתה מפלצת · אמרו רבותינו מפליא ליצנותא כמין זכרות עשתה והיתה נבעלת לו בכל יום: והבמות לא סרו · במות היחיד שהורגלו ליקרב עליהם לשמים משחרבה שילה עד שנבנה הבית שהיו הבמות מותרות לא סרו עתה ואף על פי שנאסרו משנבנה הבית והיו ענושים עליה כרת: אין

רדק

ובשנת עשרים לירבעם מלך ישראל מלך אסא על יהודה · מקשה שמונה עשרה משנה שמלך רחבעם כמו שכתבנו למעלה ולא מנה אותם לרחבעם ומנה אותם לאבים בנו וי"ת וקצת שנת עשרים הרי שלש שנים לאבים: ושם אמו מעכה וגו' · ולא היתה אם אסא אלא אם אבים אביו כמו שכתוב למעלה ואם אביו קורא אותה אמו כמו שכתוב ותבאן אל ר רעואל אביהן וזכר לאסא אם אביו בעבור שהיתה עובדת ע"ז כמו שאומר אשר עשתה מפלצת לאשרה ועם כל זה עשה אסא הישר בעיני יי' ולא נטה אחריה: וגם את מעכה אמו · טעמו לפי שאמר ויסר אמר כי גם כן הסיר את מעכה אמו ואחר כך פירש איך הסיר אותה ואמר ויסירה מגבירה כלומר הסירה מהיות גבירה בעבור שעשתה מפלצת לאשרה ופי' מפלצת ע"ז קראה מפלצת שהוא לשון אימה ורעדה כמו פלצו' בעתתני לפי שאימתה מוטלת על עובדיה וכן מזה הטעם נקראו אימים הגלולים כמו שאמר ובאימים יתהוללו: וישרוף בנחל קדרון · שרף המפלצת והשליך האפר בנחל קדרון כי ע"ז אסורה בהנאה: וקדשי בית יי' · ר"ל וקדשי עצמו וחסר הכסמך כמו ושכורת ולא מיין וכן הוא בדברי הימים ו וקדשיו וכת' וקודשוהי לבית מ מקדשא דיי' ובקצת ספרים וקדשו כתוב וקרי וקדשיו: הנותרים באוצרות יי' · לפי שלקח שישק מלך מצרי' אוצרות בית יי' אמר הנותרים כי לא לקחם כלם: אבל

בשנת שתים לאסא מלך יהודה׃ ידוע כי מות ירבעם בשנת שתים לאסא כי עשרים ושתים שנה מלך וכבר מלכו עשרים שנה רחבעם ואביס ולא השלים השנה ונחשבה השנה ההיא לו ולנדב בנו ולא השלים נדב השנה השלימית לאסא ונחשבה השנה ההיא לו ולבעשא ולזה אמר שכבר מלך נדב שנתים ואחר מלך בעשא עשרים וארבע שנה ולזה כשלמו בשנת עשרים ושש לאסא ולא השלים השנה ונחשבה לו השנה ההיא לו ולאלה ואחר מלך עמרי שתים עשרה שנה ולזה כשלמו בשנת שלשים ושמנה לאסא ובזה הותרו ספקות רבות יפלו במבין אלו השנים שנחשבו לכאן ולכאן׃ ויהי כמלכו הכה את כל בית ירבעם. ראוי לספק איך נחשב לו זה לעון והנה היה דבר ה׳ ביד אחיה הנביא שיהיה זה לבית ירבעם בן נבט והנה מבואר שנחשב לו לעון במה שאמ׳ אחר זה ועל כל הרעה אשר עשה ב בעיני ה׳ להכעיסו ב במעשה ידיו להיות כבית ירבעם ועל אשר הכה אותו. והאפשר שנאמר כי כעסם על זה מפני שכבר הראה שלא עשה זה בעבור חטאת ירבעם כי גם הוא הלך בדרכי ירבעם ולא עשה זה גם כן למלא דבר ה׳ כמו שעשה יהוא אבל עשה זה לרוע לבבו בעבור שימלוך ולא ימצא מי שימלוך עמו על המלכות לתתה לבית ירבעם ונענש גם כן בעבור שהרגו בעת שהיה נלחם מלחמות ה׳ עם פלשתים כי כבר היו אז צרים על גבתון אשר לפלשתים והואיל יהוא לא נענש על כלותו בית אחאב כי כבר עשה זה במצות נביא השם ובעבור גם כן הרבה מהתועבות אשר עשה אחאב׃ בשנת

י״ח פסוקים אל על על וסי׳ נמסר כסדר פקודי׃ ד׳ פסוקי׳ את את ואת ואת וסימ׳ ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב · והמלך אסא השמיע את כל יהודה · והבשת אכלה את יגיע אבותינו · ואסא המלך לקח את

וַיִּשְׁמַע בֶּן־הֲדַד אֶל־הַמֶּלֶךְ אָסָא וַיִּשְׁלַח אֶת־שָׂרֵי הַחֲיָלִים אֲשֶׁר־לוֹ עַל־עָרֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּךְ אֶת־עִיּוֹן וְאֶת־דָּן וְאֵת אָבֵל בֵּית־מַעֲכָה וְאֵת כָּל־כִּנְּרוֹת עַל כָּל־אֶרֶץ נַפְתָּלִי׃ וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ בַּעְשָׁא וַיֶּחְדַּל מִבְּנוֹת אֶת־הָרָמָה וַיֵּשֶׁב בְּתִרְצָה׃ וְהַמֶּלֶךְ אָסָא הִשְׁמִיעַ אֶת־כָּל־יְהוּדָה אֵין נָקִי וַיִּשְׂאוּ אֶת־אַבְנֵי הָרָמָה וְאֶת־עֵצֶיהָ אֲשֶׁר בָּנָה בַּעְשָׁא וַיִּבֶן בָּם הַמֶּלֶךְ אָסָא אֶת־גֶּבַע בִּנְיָמִן וְאֶת־הַמִּצְפָּה׃ וְיֶתֶר כָּל־דִּבְרֵי־אָסָא וְכָל־גְּבוּרָתוֹ וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְהֶעָרִים אֲשֶׁר בָּנָה הֲלֹא־הֵמָּה כְתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה רַק לְעֵת זִקְנָתוֹ חָלָה אֶת־רַגְלָיו׃ וַיִּשְׁכַּב אָסָא עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד אָבִיו וַיִּמְלֹךְ יְהוֹשָׁפָט בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃

וְנָדָב בֶּן־יָרָבְעָם מָלַךְ עַל־יִשְׂרָאֵל בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְאָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ עַל־יִשְׂרָאֵל שְׁנָתָיִם׃ וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ אָבִיו וּבְחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּקְשֹׁר עָלָיו בַּעְשָׁא בֶן־אֲחִיָּה לְבֵית יִשָּׂשכָר וַיַּכֵּהוּ בַעְשָׁא בְּגִבְּתוֹן אֲשֶׁר לַפְּלִשְׁתִּים וְנָדָב וְכָל־יִשְׂרָאֵל צָרִים עַל־גִּבְּתוֹן׃ וַיְמִתֵהוּ בַעְשָׁא בִּשְׁנַת שָׁלֹשׁ לְאָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו׃ וַיְהִי כְמָלְכוֹ הִכָּה אֶת־כָּל־בֵּית יָרָבְעָם לֹא־הִשְׁאִיר כָּל־נְשָׁמָה לְיָרָבְעָם עַד־הִשְׁמִדוֹ כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד־עַבְדּוֹ אֲחִיָּה הַשִּׁילֹנִי׃ עַל־חַטֹּאות יָרָבְעָם אֲשֶׁר חָטָא וַאֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל בְּכַעְסוֹ אֲשֶׁר הִכְעִיס אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי נָדָב וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ וּמִלְחָמָה הָיְתָה בֵּין אָסָא וּבֵין בַּעְשָׁא מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל כָּל־יְמֵיהֶם׃

י״ח כסו׳ אל על על · ל׳ נ׳ · ג׳ וסי׳ ואל המלכים · ד׳ · ל׳ פסו׳ כל וכל וכל · ד׳ · ד׳ כסיל · כולהון חס׳ · לה׳ חכמו׳ כסו׳ ו׳ בב״ק · ל׳ כף · נ׳ חב׳ וה׳ חס׳ בליש׳ ד׳ בנע · ה׳ חס׳ בן נבט׳ ב׳ · י״ג כטל׳

וקביל בר הדד מן מלכא אסא ושדר ית רבני חילותא דיליה על קירוי ישראל ומחא ית עיון וית דן וית אבל בית מעכה וית כל גינוסר על כל ארעא שבטא דבית נפתלי׃ והוה כד שמע בעשא ואתמנע מלמבני ית רמתא ויתיב בתרעיתא׃ ומלכא אסא כניש ית כל דבית יהודה לית דנקי ונטלו ית אבני רמתא וית אעהא די בנא בעשא ובנא בהון מלכא אסא ית גבעתא דבני בנימן וית מצפיא׃ ושאר כל פתגמי אסא וכל גבורתיה וכל די עבד וקרויא די בנא הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכא דבית יהודה לחוד לעידן סיבתיה איתמרע בריגלוהי׃ ושכיב אסא עם אבהתוהי ואתקבר עם אבהתוהי בקרתא דדוד אבוהי ומלך יהושפט בריה תחותוהי׃

ונדב בר ירבעם מלך על ישראל בשנת תרתין לאסא מלכא שבטא דבית יהודה ומלך על ישראל תרתין שנין׃ ועבד דביש קדם יי ואזל באורח אבוהי ובחוביה דחייב ית ישראל׃ ומרד עלוהי בעשא בר אחיה משבטא דבית יששכר ומחהי בעשא בגבתון דילפלשתאי ונדב וכל ישראל ציירין על גבתון׃ וקטליה בעשא בשנת תלת לאסא מלכא שבטא דבית יהודה ומלך תחותוהי׃ והוה במימלכיה קטל ית בית ירבעם לא אשאר כל נשמא לירבעם עד די שיציה כפתגמא דיי דמליל ביד עבדיה אחיה שילונאה׃ על חובי ירבעם דחב ודחייב ית ישראל בארגזותיה דארגיז קדם יי אלהא דישראל׃ ושאר פתגמי נדב וכל די עבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל׃ וקרבא הות בין אסא ובין בעשא מלכא דישראל כל יומיהון׃

רדק

אבל בית מעכה. הוא אבל מים הנזכרת בדברי הימים׃ ואת כל כנרות. קבוץ כנרת וזה ת״י גינוסר והיא ארץ שמנה מאד ורז״ל הפליגו בספור שבח פירותיו והקבוץ ר״ל שהיו מקומו׳ בחלקים וכלם היו שמנים׃ על כל ארץ נפתלי. כמו עם וכן ויבאו האנשים על הנשים עם הנשים ובדברי הימים ואת כל מסכנות ערי נפתלי׃ וישב בתרצה. ר״ל ישב לו בעירו כי שם היה מלך כמו שכתוב למטה ולא רצה להלחם עוד עם מלך יהודה כי בסוף ימיו היתה מלחמה זאת וי״ת ויתיב בתרעיתא תרגם בתרצה מן עסוק ורצון כלומר ישב לו ירא וחרד ורצון מפני מלך ארם׃ אין נקי. אפי׳ חתן שנאמ׳ עליו נקי יהיה לביתו שנה אחת׃ וכל גבורתו. במלחמות ובבנינים׃ חלה את רגליו. מן רגלים וכן הם יצאו את העיר מן העיר והדומים לו ובדברי רז״ל אין נקי שעשה אנגריא לתלמידי חכמים ומפני זה נענש וחלה את רגליו מפני שהעביד בעבודה זו תלמידי חכמים׃ ויהי כמלכו. בכ״ף׃ בשנת

רשי

אין נקי. אפילו חתן מחדרו שנאמר בו נקי יהיה לביתו שנה אחת׃ שנתים. השניה והשלימית לאסא׃ בשנת

בשנת שלש לאסא מלך בעשא · היאך היה זה והלא מלחמה זו שנלחם בעשא עם אסא ובנה את הרמה היתה בשנת שלשים ושש למלכות אסא כמו שאומר בדברי הימים ובעשא לא מלך אלא עשרים וארבע שנה ואם בשנת שלש לאסא מלך בעשא הנה מת בעשא בשנת כ"ז לאסא ואיך אמר כי בנה את הרמה בשנת ל"ו לאסא אלא פי' בשנת שלש בשנת שלש שהחל אסא להלחם עם מלכי ישראל ונלחם תחילה עם נדב בן ירבעם ולשנת שלש מלך בעשא ונלחם עם אסא כמו שאמר ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא כל ימיהם ומלחמה זו שעלה בעשא ובנה את הרמה היתה בשנת כ"ב למלכות בעשא שהיא שנת ל"ו לתחילת מלכותו של אסא והיא שנת כ"ה או כ"ו למלחמת אסא כי שנה שניה של נדב בן ירבעם מנה אותם ג"כ לבעשא כי לא שלמה לו השנה ועשר שנים ששקטה הארץ בתחילת מלכות אסא כמו שאומ' בדברי הימים לא מנה אותם לנדב בן ירבעם ושתי שנים מהם היו בימי ירבעם ושמנה השנים לא מלך נדב על ישראל ואם מלך לא חזקה מלכותו ולא מנה אותם לו ובשנה השנית אחר העשר שנים מלך נדב מלכות שלימה ונלחם עם אסא וזה הוא ונדב בן ירבעם מלך על ישרא' בשנת שתים לאסא כלומ' בשנת שתים לאסא למלחמותיו ובשנת ג' לא למלכו התחילו מלחמותיו וכל החשבונות שמנה בספר זה לאסא הכם לתחילת מלכותו של לתחילת מלחמותיו והחשבונות שאומר בדברי הימי' הם לתחילת מלכותו וראיה לדברינו כי ב בחשבונות דברי הימים אומר למלכות אסא ובחשבונות זה הספר אומר לאסא ובסדר עולם אומר כי המלחמה הזאת שבנה בעשא את הרמה היתה בשנת י"ו לאסא שנה אחת אחר מלחמת הכושיים ומנין ל"ו שאומר בדברי הימי' הוא למיתת שלמה כי כשנשא שלמה את בת פרעה בשנת ארבע למלכותו נגזרה גזירה שתחלק מלכות בית דוד ל"ו שנה כנגד אותן ל"ו שנה שהיה שלמה חתן פרעה והיתה עתידה מלכות בית דוד לחזור בשנת י"ו לאסא ששלמו לו ל"ו לשלמה ומפני שקלקל אסא במלחמת בעשא ונשען על מלך ארם ושלח לו אוצרות בית יי' ולא נשען על יי' לא חזרה מלכות בית דוד והיתה חלוקה כשהיתה ולדברי בעל סדר עולם יקשה הפסוק שאומר בדברי הימים ומלחמה לא היתה עד שנת ש שלשים וחמש למלכות אסא והנה מלחמת אסא קודם לא היתה לדבריו ׃ הנני מבעיר · מן ובערתה הרע ׃ וגם ביד יהוא · לפי שאמר וימלך אלה בנו תחתיו אמר כי לא היתה מלכות שלמה כי לא מלך אלא שנתים ואותם היו מקוטעות שהרי מלך בשנת כ"ו לאסא וזמרי המיתוהו בשנת כ"ז לאסא הנה לא מלך אלא שנה אחת ומה שאמר שנתים מקצת שנתים וגם שאמר הוא לרבות על בית ירבעם כי כמו שנבא אחיה השילוני על ירבעם ועל ביתו שלא תקום מלכותו וכן היה לו כי נדב בנו לא מלך אלא שנתים והיו מקוטעות שהרי בשנת שתים לאסא מלך ובשנת שלש לאסא מלך בעשא שהמיתו הנה כי לא מלך בנו אלא שנה ומה שאמר שנתים מקצת שנתים כן היה לו גם לבעשא כי לא מלך בנו אלא שנה ונפסקה מלכותו כמו שנבא עליו יהוא בן חנני ׃ ועל אשר הכה אותו · כי נענש בעשא על דמי נדב כיון שהלך בדרכיו והיה רשע כמוהו נענש על הריגתו והרג גם הוא וכן הוא אומר ג"כ בבית יהוא ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא ואמר אותו ואף על פי שלא זכר נדב הנה זכר בית ירבעם ׃ שר מחצית הרכב · כתרגומו חד מתרין רבני רתיכיא ׃ שותה שכור · כלומר ששתה עד ששכר ׃ בית ארצא · שם אדם והיה פקיד והוא שאמר אשר על הבית ות"י כן בית ארצא טעותא די בביתא בתרצה ׃ ויהי במלכו · כשבתו ׃ כמשמעו · בכסא ׃ לא השאיר לו · בכל זרעו והכה גם כן גואליו והם קרוביו וגם הכה רעהו והם אוהביו ורעהו כמו רעיו וכן בהתפללו בעד רעהו מגן גבוריהו כמו גבוריו ׃ והעם

על כל ישראל כ' דסמי' כי וסימ' נמסר לעיל בסי' סימ' י"ב ׃ ואשר עשה ח' וסימ' נמסר בריש האי סיפרא סימן ב' ׃ ועל אשר ד' וסימ' נמסר בספר שמואל חלק ב' סימן י"כ ׃ וימיתהו ח' מל' וסימ' נמסר בסדר וישב ולעיל בהאי סיפרא סי' י"ג ׃ כשבתו ב' בקריאה וסי' והיה כשבתו על כסא ממלכתו · ויהי במלכו כשבתו ׃

יו בִּשְׁנַת שָׁלֹשׁ לְאָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ בַּעְשָׁא בֶן־אֲחִיָּה עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּתִרְצָה עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע שָׁנָה׃ וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ יָרָבְעָם וּבְחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יֵהוּא בֶן־חֲנָנִי עַל־בַּעְשָׁא לֵאמֹר׃ יַעַן אֲשֶׁר הֲרִימֹתִיךָ מִן־הֶעָפָר וָאֶתֶּנְךָ נָגִיד עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל וַתֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ יָרָבְעָם וַתַּחֲטִא אֶת־עַמִּי יִשְׂרָאֵל לְהַכְעִיסֵנִי בְּחַטֹּאתָם׃ הִנְנִי מַבְעִיר אַחֲרֵי בַעְשָׁא וְאַחֲרֵי בֵיתוֹ וְנָתַתִּי אֶת־בֵּיתְךָ כְּבֵית יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט׃ הַמֵּת לְבַעְשָׁא בָּעִיר יֹאכְלוּ הַכְּלָבִים וְהַמֵּת לוֹ בַּשָּׂדֶה יֹאכְלוּ עוֹף הַשָּׁמָיִם׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי בַעְשָׁא וַאֲשֶׁר עָשָׂה וּגְבוּרָתוֹ הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּשְׁכַּב בַּעְשָׁא עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר בְּתִרְצָה וַיִּמְלֹךְ אֵלָה בְנוֹ תַּחְתָּיו׃ וְגַם בְּיַד־יֵהוּא בֶן־חֲנָנִי הַנָּבִיא דְּבַר־יְהוָה הָיָה אֶל־בַּעְשָׁא וְאֶל־בֵּיתוֹ וְעַל כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר־עָשָׂה בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ בְּמַעֲשֵׂה יָדָיו לִהְיוֹת כְּבֵית יָרָבְעָם וְעַל אֲשֶׁר־הִכָּה אֹתוֹ׃

בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים וָשֵׁשׁ שָׁנָה לְאָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ אֵלָה בֶן־בַּעְשָׁא עַל־יִשְׂרָאֵל בְּתִרְצָה שְׁנָתָיִם׃ וַיִּקְשֹׁר עָלָיו עַבְדּוֹ זִמְרִי שַׂר מַחֲצִית הָרָכֶב וְהוּא בְתִרְצָה שֹׁתֶה שִׁכּוֹר בֵּית אַרְצָא אֲשֶׁר עַל־הַבַּיִת בְּתִרְצָה׃ וַיָּבֹא זִמְרִי וַיַּכֵּהוּ וַיְמִיתֵהוּ בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים וָשֶׁבַע לְאָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו׃

וַיְהִי בְמָלְכוֹ כְּשִׁבְתּוֹ עַל־כִּסְאוֹ הִכָּה אֶת־כָּל־בֵּית בַּעְשָׁא לֹא־הִשְׁאִיר לוֹ מַשְׁתִּין בְּקִיר וְגֹאֲלָיו וְרֵעֵהוּ׃

ד' רסמי' · ל' למעתכאי אל' כעינה · ב' וכתי' כן · ו' חס' כליש' · ל' · ה' כטע' כביפ' · ז' רכמי' · כל סיפ' לס ונם · נ' רסמי' · ג' רכמי' · ל' · ל' מלרע וכתו' ה' בסוף · ה' מל' · ב' על ככא ממלכתו

בשנת תלת לאסא מלכא שבטא דבית יהודה מלך בעשא בר אחיה על כל ישראל בתרצה עסרין וארבע שנין׃ ועבד דביש קדם יי ואזל באורח ירבעם ובחוביה דחב די חייב ית ישראל׃ והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם יהוא בר חנני על בעשא למימר׃ חלף דאפרישתך מן עפרא ומניתך מלכא על עמי ישראל ואזלתא באורח ירבעם וחייבתא ית עמי ישראל לארגזא קדמי בחוביהון׃ הא אנא מפלי בתר בעשא ובתר ביתיה ואיתן ית ביתך כבית ירבעם בר נבט׃ דימות לבעשא בקרתא יכלון כלביא ודמות ליה בחקלא יכלון עופא דשמיא׃ ושאר פתגמי בעשא ודעבד וגבורתיה הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל׃ ושכיב בעשא עם אבהתוהי ואתקבר בתרצה ומלך אלה בריה תחותוהי׃ ואף עם יהוא בר חנני נביא פתגם נבואה מן קדם יי הוה על בעשא ועל ביתיה ועל כל בישתא דעבד קדם יי לארגזא קדמוהי בעובדי ידוהי למהוי כבית ירבעם ועל דיקטל יתיה׃

בשנת עסרין ושית שנין לאסא מלכא שבטא דבית יהודה מלך אלה בר בעשא על ישראל בתרצה תרתין שנין׃ ומרד עלוהי עבדיה זמרי חד מתרין רבני רתיכיא והוא בתרצה שתי רווי בית ארצא טעותא די בביתא בתרצה׃ ואתא זמרי ומחהי וקטליה בשנת עסרין ושבע לאסא מלכא שיבטא דבית יהודה ומלך תחותוהי׃ והוה במלכיה כמתביה על כורסיה קטל ית כל בית בעשא לא אשאר ליה ידע מדע וקריבוהי וחברוהי׃

רשי

בשנת שלש לאסא מלך יהוד' מלך בעשא · שנה שלישית לאסא מנוית לנדב ולבעשא ׃ וגם ביד יהוא בן חנני הנביא דבר ה' היה אל בעשא · כלומר הרי שמלך שלא בן בעשא ואף גם זאת דבר ה' היה ביד יהוא שלא תתקיים מלכותו ׃ ועל אשר הכה אותו · הואיל וגם הוא הלך בחטאותיו כמה שלא היה לו להורגו לכך נענש על הריגתו וכן מכינו ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא הואיל ולא סרו מדרכי אחאב נענשו על הריגתם ׃ שר מחצית הרכב · הוא ואחר היו שרים על הרכב ׃ וגואליו ורעהו · וקריבוהי וחברוהי ׃ וימית

רלבג

המת לבעשא בעיר יאכלו הכלבים · ר"ל שלא יבא אחד מהם אל קבר ׃ וגם ביד יהוא בן חנני · ר"ל כי היה עוד דבר ה' על ידו אל בעשא ואל ביתו שיהיה כבית ירבעם על לכתו בדרך ירבעם ועל אשר הכה אותו וזה מה שהוסיף ב באות הנבואה השנית ועל זה התעורר להרוג אדניו ולזה לא נענש על הריגתם אך נענש על לכתו בחטאת ירבעם ועל החטיאו את ישראל ׃ שר מחצית הרכב · הנה היו שרי הרכב שנים וזמרי היה אחד מהם והנה שלם הגמול לבעשא מדה כנגד מדה כי הוא הרג בית ירבעם בעת היותם צרים על גבתון אשר לפלשתים והוא גם כן בעת שהיו ישר' חונים על גבתון אשר לפלשתים הרג זמרי את כל בית בעשא ומשפחתו ורעהו · והנה

רדק

והעם חונים על גבתון · פרב וישראל צרו על גבתון ולא לכדוה ועתה בימי אלה שבו לצור עליה : וימליכו כל ישראל · אותם שהיו במחנה : וישרף עליו · עמרי שרף על זמרי בית המלך שנסגב בה ומת זמרי : אל בית מלך · חסר ה"א הידיעה שלא כמנהג ולפי שזכרו לא הוצרך בו ה"א הידיעה : להחטיא את ישראל · והלא לא מלך אלא שבעת ימים בתרצה לברה מה החטיא את ישראל בשבעת הימים אלא קודם לכן שהיה שר מחצית הרכב היה מחטיא את ישראל וכן מה שאמ' ויתר דברי זמרי על הימים אשר היה שר אמר : אז יחלק העם ישראל · חסר הסמוך כמו הארון הברית וכתוב בסדר עולם וכמה היתה המחלוקת הזה ארבעה חדשים : ויחזק העם · אמרו לפי שנתחתן עם יהושפט חזר : את העם · מן העם וכן כבאתי את העיר : וימת תבני · מת מיתת עצמו וכיון שמת מלך עמרי בלא מחלוקת ובסדר עולם אומר כי הרגו תבני כיון שהשיא אסא בתו של עמרי ליהושפט הרגו את תבני : בשנת שלשים ואחת · והלא בשנת כ"ז לאסא מלך זמרי ולא מלך אלא שבעת ימים ומלך עמרי אלא מפני מחלוקת תבני לא מלך מלכות שלימה ובשנת שלשים ואחת לאסא מת תבני ומלך עמרי מלכות שלימה וכלל ימי מלכותו י"ב שנה הנה שבע שנים מלך מלכות שלימה שהרי בשנת ל"ח לאסא מלך אחאב בנו ומלא"ו עד ל"ח שבע שנים ושש שני' שמלך בתרצה עד מחלוקת תבני הרי י"ג שנה והכתו' אומר שתים עשרה שנה שנת י"ג לא שלמה לו ולא מנה אותה לו : ההר שמרון · כמו העם ישראל וי"ת ההר כרכא נראה מדבריו כי כרך גדול היה שם מתחילה אלא שעמרי חזק הבנין וקרא שם העיר שמרון על שם שמר אדני ההר שמרון : ובחטאתיו

רשי

וימת תבני · כשהשיא אסא בתו של עמרי ליהושפט בנו הרגו את תבני כשראו חשיבותו של עמרי בסדר עולם : בשנת שלשים ואחת שנה לאסא · מלך עמרי מלכות שלימה וחמש שנים היתה מחלוקתו של תבני מעשרים ושבע לאסא עד שלשים ואחת שתים עשרה שנה סך הכל חמש במחלוקת ושבע במלכות שלימה ואי אפשר לומר שתים עשרה מלכות שלימה שהרי אחאב בנו מלך בשנת שלשים ושמנה לאסא בתרצה מלך שש שנים עד שלא בנה את שומרון : ויעבד

בהבליהם ג' בקריאה וסימ' כעסוני בהבליהם ואני אקניאם · אל כל חטאות בעשא וחטאת אלה · וילך בכל דרך ירבעם דעמרי · וימלכו ה' חס' כליש' וסי' שם את שאול · כל ישראל את עמרי שר צבא · ויצא את בן המלך דמלכים · ויקח כל עם יהודה את עזריה דמלכים : חטאתיו ג' בקריאה וסימ' על חטאתיו דזמרי ·

וַיַּשְׁמֵד זִמְרִי אֵת כָּל־בֵּית בַּעְשָׁא כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר אֶל־בַּעְשָׁא בְּיַד יֵהוּא הַנָּבִיא׃ אֶל כָּל־חַטֹּאות בַּעְשָׁא וְחַטֹּאות אֵלָה בְנוֹ אֲשֶׁר חָטְאוּ וַאֲשֶׁר הֶחֱטִיאוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל לְהַכְעִיס אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַבְלֵיהֶם׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי אֵלָה וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃

בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים וָשֶׁבַע שָׁנָה לְאָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ זִמְרִי שִׁבְעַת יָמִים בְּתִרְצָה וְהָעָם חֹנִים עַל־גִּבְּתוֹן אֲשֶׁר לַפְּלִשְׁתִּים׃ וַיִּשְׁמַע הָעָם הַחֹנִים לֵאמֹר קָשַׁר זִמְרִי וְגַם הִכָּה אֶת־הַמֶּלֶךְ וַיַּמְלִכוּ כָל־יִשְׂרָאֵל אֶת־עָמְרִי שַׂר־צָבָא עַל־יִשְׂרָאֵל בַּיּוֹם הַהוּא בַּמַּחֲנֶה׃ וַיַּעֲלֶה עָמְרִי וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ מִגִּבְּתוֹן וַיָּצֻרוּ עַל־תִּרְצָה׃ וַיְהִי כִּרְאוֹת זִמְרִי כִּי־נִלְכְּדָה הָעִיר וַיָּבֹא אֶל־אַרְמוֹן בֵּית־הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׂרֹף עָלָיו אֶת־בֵּית־מֶלֶךְ בָּאֵשׁ וַיָּמֹת׃ עַל־חַטֹּאתָיו אֲשֶׁר חָטָא לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לָלֶכֶת בְּדֶרֶךְ יָרָבְעָם וּבְחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה לְהַחֲטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי זִמְרִי וְקִשְׁרוֹ אֲשֶׁר קָשָׁר הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃

אָז יֵחָלֵק הָעָם יִשְׂרָאֵל לַחֵצִי חֲצִי הָעָם הָיָה אַחֲרֵי תִבְנִי בֶן־גִּינַת לְהַמְלִיכוֹ וְהַחֵצִי אַחֲרֵי עָמְרִי׃ וַיֶּחֱזַק הָעָם אֲשֶׁר אַחֲרֵי עָמְרִי אֶת־הָעָם אֲשֶׁר אַחֲרֵי תִּבְנִי בֶן־גִּינַת וַיָּמָת תִּבְנִי וַיִּמְלֹךְ עָמְרִי׃

בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וְאַחַת שָׁנָה לְאָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ עָמְרִי עַל־יִשְׂרָאֵל שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּתִרְצָה מָלַךְ שֶׁשׁ־שָׁנִים׃ וַיִּקֶן אֶת־הָהָר שֹׁמְרוֹן מֵאֶת שֶׁמֶר בְּכִכְּרַיִם כָּסֶף וַיִּבֶן אֶת־הָהָר וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם הָעִיר אֲשֶׁר בָּנָה עַל שֶׁם־שֶׁמֶר אֲדֹנֵי הָהָר שֹׁמְרוֹן׃

וְשֵׁיצֵי זִמְרִי יָת כָּל בֵּית בַּעְשָׁא כְּפִתְגָמָא דַיְיָ דְמַלִּיל עַל בַּעְשָׁא בְּיַד יֵהוּא נְבִיָּא׃ עַל כָּל חוֹבֵי בַעְשָׁא וְחוֹבֵי אֵלָה בְרֵיהּ דִּי חָבוּ וְדִי חַיִּיבוּ יָת יִשְׂרָאֵל לְאַרְגָּזָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל בְּטַעֲוָתְהוֹן׃ וּשְׁאַר פִּתְגָמֵי אֵלָה וְכָל דִּי עֲבַד הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכָּא יִשְׂרָאֵל׃

בִּשְׁנַת עַסְרִין וּשְׁבַע שְׁנִין לְאָסָא מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מְלַךְ זִמְרִי שִׁבְעָא יוֹמִין בְּתִרְצָה וְעַמָּא שָׁרַן בְּגִבְּתוֹן דִּלְפְלִשְׁתָּאֵי׃ וּשְׁמַע עַמָּא דְשָׁרַן לְמֵימַר מְרִיד זִמְרִי וְאַף קְטַל יָת מַלְכָּא וְאַמְלִיכוּ כָּל יִשְׂרָאֵל יָת עָמְרִי רַב חֵילָא עַל יִשְׂרָאֵל בְּיוֹמָא הַהוּא בְּמַשְׁרִיתָא׃ וּסְלִיק עָמְרִי וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמֵּיהּ מִגִּבְּתוֹן וְצָרוּ עַל תִּרְצָה׃ וַהֲוָה כַּד חֲזָא זִמְרִי אֲרֵי אִתְכְּבִישַׁת קַרְתָּא וְעַל לְאִידְרוֹן בֵּית מַלְכָּא וְאוֹקִיד עֲלוֹהִי יָת בֵּית מַלְכָּא בְּנוּרָא וּמִית׃ עַל כָּל חוֹבוֹהִי דִּיחַב לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ לִמְהַךְ בְּאוֹרַח יָרָבְעָם וּבְחוֹבֵיהּ דִּי עֲבַד לְחַיָּבָא יָת יִשְׂרָאֵל׃ וּשְׁאַר פִּתְגָמֵי זִמְרִי וּמֵירָדֵיהּ דִּמְרַד הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמִין לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃

בְּכֵן אִתְפְּלַג עַמָּא יִשְׂרָאֵל לְתַרְתֵּין פַּלְגְוָן פַּלְגוּת עַמָּא הֲוָה בָּתַר תִּבְנִי בַּר גִּינַת לְאַמְלָכוּתֵיהּ וּפַלְגוּת בָּתַר עָמְרִי׃ וּתְקֵיף עַמָּא דְּבָתַר עָמְרִי מִן עַמָּא דְּבָתַר תִּבְנִי בַּר גִּינַת וּמִית תִּבְנִי וּמְלַךְ עָמְרִי׃

בִּשְׁנַת תְּלָתִין וַחֲדָא שְׁנִין לְמַלְכָּא אָסָא מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מְלַךְ עָמְרִי עַל יִשְׂרָאֵל תַּרְתָּא עַסְרֵי שְׁנִין בְּתִרְצָה מְלַךְ שִׁית שְׁנִין׃ וּזְבַן יָת כְּרַכָּא דִּלְשׁוֹמְרוֹן מִן שֶׁמֶר בְּתַרְתֵּין כַּכְּרִין דִּכְסַף וּבְנָא יָת כְּרַכָּא וּקְרָא יָת שְׁמָהּ דְּקַרְתָּא דִּבְנָא עַל שׁוּם שֶׁמֶר מָרֵיהּ דְּטוּרָא שׁוֹמְרוֹן׃

רלבג

והנה מלך זמרי שבעת ימים ובאותן הימים הלך בחטאת ירבעם ומת בחטאתו אשר חטא ותכף ה המליכו העם את ע עמרי שהיה שר צבא על ישראל ואף על פי שנתחדש לו אחר זה מחלוקת על המלכות בשבת תבני בן גינת הנה נחשב המלכות לעמרי ומת בשנת ש שלשים ושמנה לאסא ונחשבה לו השנה ה ההיא ולזה אמ' כי מלך עמרי שתי' עשרה שנה ומאלו השתים עשרה שנה מלך שש שנים שלמות בתרצה חס כי בשנת שלשי' ואחת לאסא מלך יהודה מת תבני ומלך עמרי על ישראל בכללם ר"ל ע עשרת השבטים והנה היה כל זמן מלכותו שתים עשר' שנה כמו שזכרנו ובתרצה מלך שש שנים שלמות שים מסוף שלשים ואחת לאסא עד ראש שלשי' ושמנה : ויקן את ההר שמרון · ר"ל ההר שבנה בו עיר שמרון ולפי שהיה שם אדני ההר שמר קרא שם העיר שמרון וזה לאות כי היה שם עיר שמה שמרון קודם זה אך עתה בנאה עמרי : וירע

והרשע כי ישוב · כל חטאתיו אשר עשה ר"פ : ח' פסוקים דאית בהון חטאה ועשייה וסי' נמסר בסדר נשא : העם ישראל ג' דסמיכי בקריאה וסימ' לברך את העם ישראל · אז יחלק העם ישראל · לא נבדלו העם ישראל : שם כל שם קמץ בב"ו פתחין וסי' נמסר בסדר לך לך : אדני ד' בקריאה וסימ' ויקח אדני יוסף אותו · דבר האיש אדני הארץ אתנו קשות · ויאמר אלינו האיש אדני הארץ · ויקן את ההר שמרון · וחד ואדני האדנים :

רשי

ולעבוד את הבעל. מוסף על עגלים של ירבעם: אמרם. אילן כעבד: חיאל בית האלי. חיאל אשר מבית אל כמו ישי בית הלחמי ולא כאמר הבית לחמי וכן יהושע בית השמשי בספר שמואל ולא הבית השמשי וכן בעפרת אבי העזרי ולא כאמר האבי עזרי ויש פותרין בית האלי על שקיבל עליו קללות יהושע ארור האיש אשר יקום ובנה וגו' אמרו רבותינו חיאל משל בנימן ויריחו משל יהושפט ומפני מה תלאו באחאב שתולין את הקללה במקלקל: באבירם בכורו יסדה. כשיסדה מת בנו בכורו וקבר והלך וקבר כל בניו עד שמת האחרון בהצבת דלתו' וכן היא קללתו של יהושע בבכורו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה: ויאמר אליהו התשבי. מארץ ששמה תושב: חי

רדק

ובחטאתיו. כתיב כלומר חטאות רבות שעשה וקרי בחטאתו לשון יחיד כלומר חטאת העגלים: הנקל לכתו. אם היה בעיניו נקל ללכת בחטאת ירבעם והם העגלים כן הראה במעשיו כי נקלים היו בעיניו אותם החטאות ולקח אשה מגוי' האחרות לחטוא עוד ולעבוד הבעל שהיו הם עובדים שם וזהו שאמר וילך ויעבוד

ויעשה ד' בקריאה וסימ' ויעשה עמרי הרע. ודיהורם בן אחאב. ודיואש הסמוך לאלישע. את כל חקתי שמר: וילך בכל דרך ג' דסמיכי בקריאה וסימ' עמרי. יהושפט דמלכים. יאשיהו דמלכים. ושארא

ויעשה עמרי הרע בעיני יהוה וירע מכל אשר לפניו: וילך בכל דרך ירבעם בן נבט ובחטאתיו אשר החטיא את ישראל להכעיס את יהוה אלהי ישראל בהבליהם: ויתר דברי עמרי אשר עשה וגבורתו אשר עשה הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל: וישכב עמרי עם אבתיו ויקבר בשמרון וימלך אחאב בנו תחתיו: ואחאב בן עמרי מלך על ישראל בשנת שלשים ושמנה שנה לאסא מלך יהודה וימלך אחאב בן עמרי על ישראל בשמרון עשרים ושתים שנה: ויעש אחאב בן עמרי הרע בעיני יהוה מכל אשר לפניו: ויהי הנקל לכתו בחטאות ירבעם בן נבט ויקח אשה את איזבל בת אתבעל מלך צדנים וילך ויעבד את הבעל וישתחו לו: ויקם מזבח לבעל בית הבעל אשר בנה בשמרון: ויעש אחאב את האשרה ויוסף אחאב לעשות להכעיס את יהוה אלהי ישראל מכל מלכי ישראל אשר היו לפניו: בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחה באבירם בכרו יסדה ובשגיב צעירו הציב דלתיה כדבר יהוה אשר דבר ביד יהושע בן נון: ויאמר אליהו התשבי מתשבי גלעד אל אחאב

ר' · ובחטאתו ק' · ג' ב' בסיפ' · ה' בטע' · כולהון חס' · כולהון חס' · ב' לבית יהודה · ל' · ל' · ז' מל' · ל' · ל' בל' · ובשגוב ק' · ה' בטע' בסיפ' · יז · ל' וחס'

ועבד עמרי דביש קדם יי ובאיש מכל די קדמוהי: ואזל בכל אורחא ירבעם בר נבט ובחובוהי די חייב ית ישראל לארגזא קדם יי אלהא דישראל בטעותהון: ושאר פתגמי עמרי די עבד וגבורתיה די עבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל: ושכיב עמרי עם אבהתוהי ואתקבר בשומרון ומלך אחאב בריה תחותיה: ואחאב בר עמרי מלך על ישראל בשנת תלתין ותמני שנין לאסא מלכא שבטא דבית יהודה ומלך אחאב בר עמרי על ישראל בשומרון עסרין ותרתין שנין: ועבד אחאב בר עמרי דביש קדם יי מכל די קדמוהי: והוה שיט בעינוהי למיזל בחובי ירבעם בר נבט ונסיב אתתא ית איזבל בת אתבעל מלכא דצידון ואזל ופלח ית בעלא וסגיד ליה: ואקים איגורא לבעלא בית בעלא דיבנא בשומרון: ועבד אחאב ית אשירתא ואוסיף אחאב למעבד לארגזא קדם יי אלהא דישראל מכל מלכי ישראל דהוו קדמוהי: ביומוהי בנא חיאל בית מומי ית יריחו קטל אבירם בוכריה כד שרי לשכללא יתה ושגוב זעיר בנוהי כד אקים דשהא כפתגמא דיי די מליל בידא דיהושע בר נון: ואמר אליהו דמתושב מתותבי גלעד לאחאב

רדק

הלך שם לצידון ועבד הבעל שהיו עובדים שם והשתחוה לו כלומר שקבלו עליו באלוה ועשה כמוהו בשמרון ובנה לו בית וקראו בית הבעל והקים לו שם מזבח: בית הבעל. חסר בי"ת השמוש וכן הנמצא בית יי' שהוא כמו בבית יי' והדומים לו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק: ויעש אחאב. הוסיף עוד לחטוא ונטע אשרה לעבודה זולתי הבעל שעשה ובדרש מאי ויעש אחאב את האשרה אמר ר' יוחנן שכתב על דלתי שמרון אחאב כפר באלהי ישראל לא יהא לו חלק באלהי ישראל: חיאל בית האלי. מבית אל היה כמו בית הלחמי מבית לחם בית השמשי מבית שמש ותחת ממשלתו של אחאב היה ועשה דבר זה ולא מיחה בידו אחאב כל כך הרשיע לעמו ועד ימיו לא היה אדם שעלה בלבו לבנות יריחו מפני השבועה שהשביע יהושע ארור האיש אשר יקים ובנה את העיר וגו' ותמהה הוא כי יריחו למלך יהודה היה כי משבט בנימן היה ואיך נתן יהושפט רשות לבנותה ומצאנו בירושלמי חיאל מן יהושפט יריחו מבנימן אלא שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב ואחר שנבנתה לא נאסרה ישיבתה כי האסור היתה שלא תבנה כמו עיר הנדחת והבונה אותה עובר בחרם והוא נענש כאשר דבר יהושע ות"י בית האלי בית מומי כלומר שעבר על האלה שהשביע יהושע ומפני זה נקרא בית האלי לא שהיה מבית אל ובדברי רז"ל נקרא בית האלי על שעבר על אלה שאמר יהושע ארור האיש וגו': יריחה. כתיב בה"א וקרי בו"ו כמו אהלה והדומים לו: באבירם בכורו יסדה: ומת וכן מתו כל בניו ובעת שהציב דלתיה היה עדיין שגוב צעירו חי ומת. ות"י קטל אבירם בוכריה כד שרי לשכלל יתה וקטיל שגוב זעיר בנוהי כד אקים דשהא: ובשגיב. כתיב ביו"ד וקרי בו"ו כמו פעי פעוי עלין עלון כי אותיות אהו"י מתחלפות: ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד. מעיר ששמה תושב היה תחילה ואחר כך ישב בגלעד ות"י אליהו דמתותבי גלעד ונחלקו רז"ל מאיזה שבט היה מהם אמרו משבט גד היה ומהם אמרו משבט בנימן ומהם אמרו פנחס זה אליהו ובכל אחד מהם סומך דבריו אל הפסוקים בדברים רחוקים ואנחנו לא ידענו האמת והנה גזר אליהו על המטר בקנאתו ליי' על עובדי ע"ז כתוב בתורת משה וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם וחרה אף יי' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר ובטח באל שיקיים את דבריו ועליו נכוחה בו כאמר ותגזר אומר ויקם לך כמו שאמר שמואל הנביא אקרא אל יי' ויתן קולות ומטר ובעבור כי הרע מכל אשר לפניו גזר אליהו ואמר לו כי לא יהיה טל ומטר אולי יחזור בו והאל האריך אפים האריך אפו לו כאשר האריך לאשר לפניו ומה שאמר כי אם לפי דברי עד שיראה שיחזרו מעבוד ע"ז כלם או מקצתן. ובדרש וכי מה ענין זה אצל זה אלא כשמתו בני חיאל כלם הלכו אליהו ואחאב לנחם חיאל ואמר אליהו כי בעון שבנה יריחו מתו בניו כדבר יי' אשר דבר יהושע בן נון. אמר

וילך בדרך: ויוסף ז' מלאים בקריאה וסימ' ויעמד במקום צר אשר אין דרך. ויוסף עוד יפתח. ויוסף יהונתן להשביע. רד קעילה. ויוסף אחאב. דבר אל אחז קדמא דויוסף יי' דבר. ובעת הצר לו דד"ה. ויוסף שאול לירא ויאסף כתיב ושארא ויסף:

רלבג

וירע מכל אשר לפניו. ידמה שהלך בחטאת ירבעם כמו שספר והוסיף עוד לחטוא חטאים אחרים ואפשר עוד שאמ' שהרע מכל אשר לפניו מפני לכתו בכל חטאת ירבעם כי היה ראוי שיקבל מוסר מפני מה שראה מבית בעשא ובית ירבעם. ולפי שלא קבל כלל מהמוסר מפני זה לא להעיר מעט מחטאת ירבעם הנה ראוי שם שיאמר שהרע מכל אשר לפניו ויעיד שם שהענין כן מפני אמרו וילך בכל דרך ירבעם בן נבט: ויהי הנקל לכתו בחטאת ירבעם. ר"ל כי חטאת ירבעם היו קלים ונקלים בעיניו אך הוסיף על החטאים האלו ולקח לאשה את איזבל והיא היתה בת אתבעל מלך צידונים והנה אפשר שהיה שם המלך ההוא אתבעל או יהיה הרצון בזה בת אתבעל בת מלך צידוני' ותהיה מלת בת מוסכת עצמה ואחרת עמה ר"ל שנשאה בהיותה בת אתבעל והוא אלהי צידונים והרצון בו שלא כתגיירה וכמוהו אמרו ובעל בת אל נכר ולא די לו בזה אבל גם הוא הלך ועבד את הבעל שהיתה עובדת לו איזבל והשתחוה לו ואחר זה בנה מזבח לבעל בבית הבעל אשר בנה בשמרון ועשה עוד אשרה לבעל ועוד עשה אחאב להוסיף להכעיס את יי' אלהי ישראל מכל מלכי ישראל אשר היו לפניו: בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחו. ר"ל כי בימיו בנה חיאל שהיה מבית אל את יריחו ונתאמת מה שקלל יהושע אשר יבנה את יריחו כי כאשר יסדה מת אבירם בכורו ומתו כל בניו עד שמת צעירו כאשר הציב דלתיה ואף על פי ששמע אחאב זה לא התעורר ליראה את יי' אך שקד על חטאתיו: ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד. הנה זכר זה למופת הפלגת חטאת אחאב שאע"פ שראה קיום מה שייעד הנביא לו מן הרע על חטאתיו לא שב מפני זה אל ה'. וראוי שתדע שסבר הסכימו קצת רז"ל כי פנחס זה אליהו מפני מה שמצאו ביניהם מן ההתיחסות והנה נזכר בתורה שהשם ית' נתן לו את בריתו שלום

חַי־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עָמַדְתִּי לְפָנָיו אִם־יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמָטָר כִּי אִם־לְפִי דְבָרִי׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר׃ לֵךְ מִזֶּה וּפָנִיתָ לְּךָ קֵדְמָה וְנִסְתַּרְתָּ בְּנַחַל כְּרִית אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הַיַּרְדֵּן׃ וְהָיָה מֵהַנַּחַל תִּשְׁתֶּה וְאֶת־הָעֹרְבִים צִוִּיתִי לְכַלְכֶּלְךָ שָׁם׃ וַיֵּלֶךְ וַיַּעַשׂ כִּדְבַר יְהוָה וַיֵּלֶךְ וַיֵּשֶׁב בְּנַחַל כְּרִית אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הַיַּרְדֵּן׃ וְהָעֹרְבִים מְבִיאִים לוֹ לֶחֶם וּבָשָׂר בַּבֹּקֶר וְלֶחֶם וּבָשָׂר בָּעָרֶב וּמִן־הַנַּחַל יִשְׁתֶּה׃ וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיִּיבַשׁ הַנָּחַל כִּי לֹא־הָיָה גֶשֶׁם בָּאָרֶץ׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר׃ קוּם לֵךְ צָרְפַתָה אֲשֶׁר לְצִידוֹן וְיָשַׁבְתָּ שָׁם הִנֵּה צִוִּיתִי שָׁם אִשָּׁה אַלְמָנָה לְכַלְכְּלֶךָ׃ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ צָרְפַתָה וַיָּבֹא אֶל־פֶּתַח הָעִיר וְהִנֵּה־שָׁם אִשָּׁה אַלְמָנָה מְקֹשֶׁשֶׁת עֵצִים וַיִּקְרָא אֵלֶיהָ וַיֹּאמַר קְחִי־נָא לִי מְעַט־מַיִם בַּכְּלִי וְאֶשְׁתֶּה׃ וַתֵּלֶךְ לָקַחַת וַיִּקְרָא אֵלֶיהָ וַיֹּאמַר לִקְחִי־נָא לִי פַּת־לֶחֶם בְּיָדֵךְ׃

קַיָּים הוּא יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דְמְשַׁמְשְׁנָא קֳדָמוֹהִי אִם יְהֵי שְׁנַיָּא הָאִלֵין טַלָּא וּמִטְרָא אֱלָהֵן כַּד אֵימַר׃ וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמֵּיהּ לְמֵימַר׃ אֵיזִיל מִכָּא וְתִתְפְּנֵי לָךְ לְקִדוּמָא וְתִטַּמַר בְּנַחֲלָא דִכְרִית דִּי עַל אַפֵּי יַרְדְּנָא׃ וִיהֵי מִנַּחֲלָא תִשְׁתֵּי וְיָת עוֹרְבַיָּא פַּקֵּידִית לְסוֹבָרוּתָךְ תַּמָּן׃ וַאֲזַל וַעֲבַד כְּפִתְגָמָא דַיְיָ וַאֲזַל וִיתֵיב בְּנַחֲלָא דִכְרִית דִּי עַל אַפֵּי יַרְדְּנָא׃ וְעוֹרְבַיָּא מַיְתַן לֵיהּ לַחְמָא וּבִסְרָא בְּצַפְרָא וְלַחְמָא וּבִסְרָא בְּרַמְשָׁא וּמִן נַחֲלָא שָׁתֵי׃ וַהֲוָה מִסּוֹף יוֹמִין וִיבֵישׁ נַחֲלָא אֲרֵי לָא הֲוָה מִטְרָא בְּאַרְעָא׃ וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמֵּיהּ לְמֵימַר׃ קוּם אֵיזִיל לְצָרְפַת דִּי לְצִידוֹנָאֵי וְתִיתֵב תַּמָּן הָא פַּקֵּידִית תַּמָּן אִתְּתָא אַרְמַלְתָּא לְסוֹבָרוּתָךְ׃ וְקָם וַאֲזַל לְצָרְפַת וַאֲתָא לִתְרַע קַרְתָּא וְהָא תַמָּן אִתְּתָא אַרְמַלְתָּא מְגַבְּבָא אָעִין וּקְרָא לַהּ וַאֲמַר סַבִּי כְעַן לִי זְעֵיר מַיָּא בְּמָנָא וְאֶשְׁתֵּי׃ וַאֲזַלַת לְמִסַּב וּקְרָא לַהּ וַאֲמַר סַבִּי כְעַן לִי פִּתָּא דְלַחְמָא בִּידִיךְ׃

דברי י"ג וסימ' נמסר לעיל בהאי סיפרא סימן ו': ובשר ה' וסי' נמסר בסדר תזריע: קום ט"ר"פ וסי' נמסר ביהושע סימן ז': לקחי ג' וסי' יערף כמטר לקחי: לקחי נא לי פת לחם. ותאמר זך לקחי. וא' ולקחי ואטעם:

רדק

אמר לו אחאב מי גדול משה או יהושע אמר לו משה שהיה רבו של יהושע אמר לו דברי הרב לא נתקיימו ודברי תלמיד נתקיימו והלא אמר משה ועברתם אלהים אחרים ועצר את השמים והלא כל ישראל עובדי ע"ז הם ואין השמים נעצרי' קפץ אליהו ואמר ונשבע חי ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי: אשר עמדתי לפניו. שאני רגיל לעמוד לפניו בתפלה וכן אל המקום אשר עמד שם את פני ה': כי אם לפי דברי. תרגו' אילהין כד אימר כי לא בא המטר לפי דברו כי האל אמר לו תחילה לך הראה אל אחאב ואתנה מטר אע"פ לפי דברי ר"ל עד שאמ' במצות האל: ונסתרת. שלא ידעך אדם שם: והיה מהנחל תשתה. והיה אותך זה כי מהנחל תשתה והעורבי' יכלכלוך: ואת העורבים צויתי. עורבים ממש והם העופות השחורים וטעם צויתי שמתי בלבם ל להביא לחם ובשר שתי פעמים ביום ואין לשאול מאין היו מביאין לו כי באמת ממקו' כשר היו מביאין לו אחר שברכון הא' היו מביאין לו והרבה כשרי' היו בישראל שאומר והשארתי ב בישראל שבעת אלפים כל ה הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו ובדברי רז"ל י"א שהיו מביאין לו משלחנו של אחאב ויש אומרים משלחנו של יהושפט וי"מ העורבים סוחרים כמו עורבי מערבך והנה הכתוב אומר ונסתרת שלא ידעך אדם שם שהרי ראינו כי אחאב היה מ מחפש אחריו כמו שאמר אם יש גוי וממלכה וגו' ואולי הסוחרים ההם היו מסתירים אותו: צרפתה אשר לצידון. לפי שיש צרפת אחר ואותו של' עליו אמר כנענים עד צרפת וזאת צרפת שאמר הקב"ה לאליהו שילך שם הוא סמוך לצידון ו והיא של ישראל: הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך. אם נאמר שנתן בלב האלמנה לכלכלו לא היה זה כי היא לא היה לה במה שתחיה היא [illegible] הכם אבל אליהו הבין מדבר האל כן כמו שאמ' לו גם כן ואת העורבי' צויתי לכלכלך שם וכיון שראה אליהו כי לא היה לאלמנה במה תחיה היא עצמה כ"ש שתכלכלהו ידע כי מה שאמר לו האל צויתי שם על ידי נס הוא שאמר שיבוא דברו וברכתו בבית האלמנה שתוכל לכלכלו לפיכך אמר לה כה אמר ה' אלהי ישראל כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר. ואמרו בדרש כי זאת האלמנה אמו של יונה הנביא: לקחי נא לי. האומר מעמדת בנעיא: אם

רשי

חי ה'. למה סמכו כאן אלא שהלכו אליהו ואחאב לנחם את חיאל באבלו אמר אחאב לאליהו אפשר שקללת התלמיד נתקיימה וקללת משה רבינו לא נתקיימה שנ' וסרתם ועבדתם אלהים אחרים וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים והרי כל ישראל עובדין ע"ז ואין גשמים נעצרין מיד ויאמר אליהו וגו': ונסתרת. מפני אחאב ואיזבל: ויבש הנחל. כדי שידע צורך הגשמים ויטרח לגלות שהיה קשה ב בעיני הקב"ה שישראל שרויין מתים ברעב: צרפתה. שם העיר: צויתי שם. בשאלה שלי שתכלכלך שם אשה אלמנה: קחי נא לי מעט מים. הוא לא היה מכיר באלמנה שאמר לו הקב"ה ואמר כאליעזר עבד אברה' ואמר אותה שתתן לו מים לשתות היא ה' האלמנה: מעט

רלבג

שלום ואמר הנביא בריתי היתה אתו ה החיים והשלום ולזה ידמה שכבר נתן השם לפנחס ארך ימים נ נפלא והנה מצאנו שהיה כהן בימי פילגש בגבעה ובימי דוד מצאנו כתוב ופנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפנים וה' עמו וכבר בארנו בספר שפטים כי הוא היה מלאך ה' שנראה אל גדעון ואל יפתח והיה נושא אותו רוח ה' כמו מלאך ה' כמו שמצאנו גם כן באליהו ולזה אמר ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא ולזאת הסבה אמר לפנים וה' עמו והנה מצאנו באליהו שאמר לש' קח את נפשי כי לא טוב אנכי מאבותי ר"ל שאין לו לחיות תמיד בזה העולם אבל ימות כדרך כל הארץ כי לא טוב מאבותיו ומצאנו גם כן שלא מת בעת אמר לוקח מעל ראש אלישע וזה כי אחר זה בא מכתב אליהו אל יהורם בן יהושפט כמו שנזכר בספר ד"ה והנה יתבאר כי זה היה אחר זה לפי שאלישע לא היה נביא כי אם אחר שלוקח אליהו מאתו כאמרו נחה רוח אליהו על אלישע והנה מצאנו כי אלישע נבא בימי יהושפט כאמרו חי ה' אשר עמדתי לפניו כי לולא פני יהושפט אני נושא וגו' וזה לאות כי אליהו היה חי אחר זה. ואם אמר אומר כי כבר כתב זה אליהו קודם מותו ובא המכתב ליורם אחר מות אליהו אמרנו לו בלתי אפשר הוא זה כי כבר נכללו בדברי' ההם ענינים לא יתכן שיאמרם הנביא קודם היותם והוא מה שנבאו על שלא הלך בדרכי אבותיו הטובים והלך בדרכי מלכי ישראל והרג את אחיו בית אביו הטובים ממנו ויעד אותו שיענהו עונש נפלא על זה כמו שנזכר שם וזה לא יתכן שיעד בו הנביא קודם עשות החטאים כי אף על פי שיראה הנביא באיש אחד שכבר יחטא חטא מה הנה האיש ההוא יוכל להשמר שלא יחטא כי הש"י לא יכריח האדם שיחטא ושמהו בעל בחירה כדי שימלט מהרעות הנפשיות והגופיות כמו שבארנו בשלישי מספר מלחמות ה' והנה אם לא היה יכול להמלט מזה לא היה ראוי שיענש עליו כי הוא אנוס בעשיית החטא ההוא וזה מבואר מאד ולזה הוא מבואר כי לא מת אז אליהו ולא נעשית בקשתו במה שאמ' קח נא את נפשי ולזה תמצא שאמ' מלאכי הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא עם ה"א הידיעה ולפי שמצאנו זה הארך הנפלא מן החיים לאליהו והנה מצאנוהו גם כן לפנחס כמו שזכרנו ומצאנו בשניהם נשיאות רוח ה' אותם כאילו הם מלאכי ה' ומצאנו ברית החיים לפנחס כמו שזכרנו הנה מן הראוי שנאמר כי פנחס זה אליהו כי יותר ראוי שיונח זרות אחד משיונחו שני זריות והנה אמר שהוא מתושבי גלעד כי שם נתישב בימים ההם והנה היה דרך פנחס שיהיה נעלם זמן ארוך מהאנשים ואח"כ היה נראה כמו שיראה במה שזכרנו בספר שפטים: אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי. הנה מדרגת הטל בתקופו היום כמדרגת המטר בתקופות השנה כי כמו שהמטר עתו בתקופת הקרה ולזה כן הענין בטל ולזה הוא יורד אצל סוף החלק השני מהלילה והפליא אליהו בשליחות השם למנוע מהם טל ומטר בכללות כל השנים ההם לא בעת שיאמר אליהו בשליחות הש"י כי הטל לא יעצר אפי' עם היובש: ונסתרת בנחל כרית. הנה זה עדות כי הש"י יעשה מה שיעשה בסבות הנאותות ולא יחדש דבר כנגד הטבע אם לא בעת הצורך ולזה רצה הש"י שיסתר שם מפני אחאב וסבב הש"י שיגיע לו שם מזונו על יד העורבים והם עופות טמאים כדי שלא ידעהו אדם שם ואין לשאל איך היה יודע אליהו כי הבשר ההוא כשרה כי הש"י רצה שיאכל מה שיביאו לו העורבים עם שכבר היה אפשר שסבב הש"י להאכילו על ידי העורבים דבר טהור וכשר ואיך שיהיה הנה לא היה בזה חטא כי לפי שעה יתכן לעבור על קצת המצות באמצעות הנבואה כמו שנתבאר בתורה: קום לך צרפתה אשר לצידון. לפי שהיה שם צרפת אחרת באמרו וגלות החל הזה לבני ישראל אשר כנענים עד צרפת אמר צרפתה אשר לצידון: הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך. ר"ל על ידי מופת כי לא היה לה דבר תכלכלהו בו כמו שנתבאר אחר זה ולפי שאמר לו הש"י שהיא תכלכלהו רצה אליהו לקחת המים והלחם מיד האלמנה:

אם יש

רשי

מעוג: כמו עוגה: מלא כף. תירגם יונתן מלא פיסת ידא: בצפחת. בוטוי"לא בלע"ז כמו שנאמר בשאול צפחת המים אשר מראשותיו: ומתנו. משם ולהלן כמות ברעב: עוגה קטנה בראשונה. מדרש אגדה יש בבראשית רבה בותאמר לאה בנר: חלה בן האשה. כדי שיצטרך לשפתח של תחיית המתים כראיתא בשילהי אגדתא ד' רחלק: להזכיר את עוני. עד שלא באת אלי היו שוקלין מעשי ומעשה עירי והייתי ראויה לנס משבאת לכאן לא נחשבתי לכלום ואין צדקתי נכרת וכן בלוט הוא אומר ואנכי לא אוכל להמלט ההרה אבל אברהם שלא תהא זכותי נזכרת אצלו: ויתמודד. לשון מדה נשתטח עליו: ויהי

מלכים א

ומתנו ה' בקריא' וסי' נמסר בסדר ואתחנן. ותעשה ד' בקריאה וסי' ותעשה לך אלהים אחרים. ותלך ותעשה כדבר אליהו. ותעשה לך שם כהיום הזה. ותעשה אדם כדגי. ולך ד' קמץ וסימ' נמסר בספר שפטים סימן י"א. י' פסוק' אית כהון ויקרא ויאמר וסי' ויקרא אהרן ויאמר חג. ויקרא שמשון. ויצמא מאד ויקרא

ותאמר חי יהוה אלהיך אם יש לי מעוג כי אם מלא כף קמח בכד ומעט שמן בצפחת והנני מקששת שנים עצים ובאתי ועשיתיהו לי ולבני ואכלנהו ומתנו: ויאמר אליה אליהו אל תיראי באי עשי כדברך אך עשי לי משם עגה קטנה בראשנה והוצאת לי ולך ולבנך תעשי באחרנה: כי כה אמר יהוה אלהי ישראל כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר עד יום תתן יהוה גשם על פני האדמה: ותלך ותעשה כדבר אליהו ותאכל הוא והיא וביתה ימים: כד הקמח לא כלתה וצפחת השמן לא חסר כדבר יהוה אשר דבר ביד אליהו:

ויהי אחר הדברים האלה חלה בן האשה בעלת הבית ויהי חליו חזק מאד עד אשר לא נותרה בו נשמה: ותאמר אל אליהו מה לי ולך איש האלהים באת אלי להזכיר את עוני ולהמית את בני: ויאמר אליה תני לי את בנך ויקחהו מחיקה ויעלהו אל העליה אשר הוא ישב שם וישכבהו על מטתו: ויקרא אל יהוה ויאמר יהוה אלהי הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעות להמית את בנה: ויתמדד על הילד שלש פעמים ויקרא אל יהוה ויאמר יהוה אלהי

ואמרת קיים הוא יי אלהך אם אית לי מדעם אלהין מלי פיסת ידא קמחא במנא וזעיר משחא בצלוחיתא והא אנא מגבבא תרין אעין ואיעול ואעבדיניה לי ולברי וניכליניה ונמות: ואמר לה אליהו לא תדחלין עולי עיבידי כפתגמיכי ברם עיבידי לי מתמן חררא זעירא בקדמית ותפקין לי וליך ולבריך תעבדין בבתריתא: ארי כדנן אמר יי אלהא דישראל מנא דקמחא לא יגמר וצלוחיתא דמשחא לא יחסר עד יומא דיתן יי מטרא על אפי ארעא: ואזלת ועבדת כפתגמא דאליהו ואכלת היא והוא ואנש ביתה יומין: מנא דקמחא לא גמר וצלוחיתא דמשחא לא חסר כפתגמא דיי דמליל בידא דאליהו:

והוה בתר פתגמיא האילין איתמרע בר אתתא מרת ביתא והוה מרעיה תקיף לחדא עד דלא אשתארת ביה נשמתא: ואמרת לאליהו מה לי ולך נבייא דיי אתיתא לותי לאדכרא ית חובי ולמיקטל ית ברי: ואמר לה הבי לי ית בריך ונסביה מחינה ואסקיה לעיליתא דהוא יתיב תמן ואשכביה על ערסיה: וצלי קדם יי ואמר יי אלהי ברם על ארמלתא די אנא דר עמה לא יתבאש לה ולא ימות ברה: ואתמקק על רביא תלת זמנין וצלי קדם יי ואמר יי אלהי

ב' בתרי ליש' · ג' ב' וחס' · ל' וחל' · ל' · לב' · ל' · ה' · ג' ב' כתי' ה' ותר כתי' ת' · תת ק' · היא: והוא ק' ק' · ל' · ל' · ה' · בטע' נביפ' · ל' · ל' · ד' חתן ירכתה אליהו אלישע ואשיהו · ל' · י · ב' תר ח'ל · ב"ח · ח' · ב' · ג' ומשתכין בלתיהון · ב"ח · ח'

אל יי' ויאמר. ויקם וילך צרפתה. ותלך לקחת. הגם על האלמנה. ויתמודד על הילד. ויקרא אסא אל יי'. ויחל יונה לבוא בעיר. גבריאל הבן להלן את המראה:

רלבג

אם יש לי מעוג. הוא מענין עוגה ואמרה שאין לה שום דבר ע' עוגה אך יש לה מעט קמח בכד ומעט שמן בצפחת: ואכלנוהו ומתנו. ר"ל שאחר זה ימותו כי אין לה מה לאכול מפני חוזק ה הרעב: אך עשי לי משם עוגה קטנה ב בראשונה. הנה צוה לה אליהו זה כי מפני כלכלה אותו יביא הש"י הברכה בקמח ההוא ובשמן ואם תעשה לה ולבנה תחלה יכלה הקמח והשמן בו: ותאכל הוא והיא וביתה ימים. הקדים הוא תחלה כמו שאמר לה אליהו. וזכר שכנה אחת אכלו מזה ולא כלתה כד הקמח וצפחת השמן לא חסר והנה היה זה המופת בשנשתנה' האויר אשר בכד לקמח והאויר אשר בצפחת לשמן כמו הענין בהפך המטה לנחש: ויהי חליו חזק מאד עד א אשר לא נותרה בו נשמה. ר"ל שהשיגהו המות מפני החלי ל לחזקו: באתה אלי להזכיר את עוני ולהמית את בני. אמרה זה כי מפני היות אליהו נקי מן החטאים הנה בהיותו עמה יזכר עונה לפי שאינה צדקת כמוהו ואפשר שאמרה זה מפני שחשב השם ידקדק עמו הש"י מאד ויעניהו יותר על חטאו ממה שיענישם איש אחר כמו שזכרנו בדבר הנביא הזקן אשר בבית אל ולזה יתכן שאם לא היה שם אליהו יהיה הש"י מעלים עיניו מחטאיה אך מפני היותו שם ידקדק הש"י בכל הנעשה בבית אשר הוא שם ויהיה זה סבה להגיע עליה העונש: מתגורר. מענין גר ר"ל דר: ויתמודד על הילד שלשה פעמים. ר"ל שנשתטח אצלו ועשה עצמו מדה לו בששם עיניו אצל עיניו ופיו אצל פיו וכפיו אל כפיו וכן בזה הדרך כמו שעשה אלישע בבן השונמית כאילו ירצה בזה שתשוב הרוח מאברי הנביא אל אברי הילד: ותשב

רדק

אם יש לי מעוג. כל דבר עוג בין פרוסה גדולה או קטנה: כי אם מלא כף קמח. שאינו עוג עדיין. ומלא כף תרגו' מלא פסת ידא: ומתנו. אחר שנאכלהו נמות כי אין לנו מה נאכל עוד: עשי כדברך. שתעשה אותו מלא כף ועשי לי ממנו עוגה קטנה כי יספיק הקמח לי ולך ולבנך ומה שאמר בראשונה כי רעב היה כי לא אכל באותו הדרך ויש דרש לפי שהיה כהן שתוציא לו מן העיסה חלה תחילה: לא תכלה. נכתב בה"א ונקודה כבעל אל"ף ועניינו לשון כליון וחסרון כבעלי הה"א: עד יום תתן יי'. כתוב בנו"ן כמו לתתן שם ונקרא בלא נו"ן תת ושניהם נכונים וכבר כתבנו דעתינו בכתוב וקרי כי בגלות כשתכתבו הנסחאו' והיו מוציאין בנסחא אחת כך ובנסחא א אחרת כך ולא עמדו על בירורם וכתבו האחת מבפנים והאחרת מבחוץ: ותאכל היא והוא. הכתוב הזכר בתחילה והנקבה באחרונה והקרי להפך ושניהם ענין אחד כי שניהם אכלו אבל מנהג הלשון הוא כשזוכר זכר ונקבה כאחד יפול הלשון על הקודם אם זכר ואם נקבה והראשון הוא העיקר לפי' נזכר בראשונה כמו ותדבר מרים ואהרן ותכתב אסתר המלכה ומרדכי היהודי קיים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה וכן זה ותאכל היא והוא כי היא העיקר ואעפ"י שעל ידי אליהו בא לה הנס. ובדר' ראה והיא כתי' בזכות אליהו אכלו: וביתה. בנה ואחרים בני ביתה אבל למעלה לא אמר אלא לי ולבני כי לא היה מספיק אלא לשניהם לבד והם קודמין לשאר בני ה הבית: וצפחת השמן לא חסר. לגזירת פעל בבני כמו כי חפץ בבת יעקב ואמר חסר לשו' זכר כי טעמו אל השמן ולמעלה אמר לא תחסר לשו' נקבה טעמו על הצפחת והענין אחד כמו ש שאמר למעלה הוא מנהג הלשו' ברוב להיות טעם הפעל אל הדבק וכמעט יהיה הפעל אל הנדבק כמו כי היתה אליו פני המלחמה קול נגידים נחבאו קשת גבורים חתים: עד אשר לא נותרה בו נשמה. יש מי שאומר שלא מת מכל וכל אלא היה חליו חזק מאד עד שנעצרה נ נשימתו ולא היו מכירין ממנו שום סימן חיות לא בנשימה ולא בדפק הגידים עד שחשבה אמו כי מת הוא וכן הוא אומר ברכ"ע לא נותרה בו נשמה אבל אותו הוא על דרך הפלגה והנכון כי מת מיתה גמורה כמו שסוברין בני העולם: להזכיר את עוני. כמדומה כי על ידך נזכר עוני שמא לא עבדתי לפניך כראוי ועל כן הזכיר לי האל עון שיש לי והענישני האל בבני שמת: הגם אל האלמנה. כלומר אפילו על האלמנה פקדת העון כמו שאתה פוקד היום עונש לישראל בעצירת הגשמים ואפי' על זאת האלמנה פקדת עונה להמית את בנה לא תחייהו בזכותי שאני מתגורר עמה ויונתן תרגם ברם על ארמלתא די אנא דר עמה לא יתבאש לה ולא ימות ברה וזה סיוע למה שכתבנו כי לא מת מיתה גמורה: מתגורר עמה. כמו עם לבן גרתי והוא מבנין התפעל: ויתמודד. מענין מדה מבנין התפעל כלו' שם עצמו במדת הילד כשנשתטח עליו כענין שנ' באלישע וישכב על הילד וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו וכפיו על כפיו והענין הזה שתהיה תפלתו בכוונה יותר על הילד כשסובב עליו ויתמודד עליו ועל"ד הזה ויעתר יצחק ליי' לנכח אשתו כלו' שהיתה אשתו לנגדו בעת תפלתו כדי שיכוין תפילתו עליה כי עקר' היא ואפשר ג"כ כי עשה כן להכנים עליו ולחממו בחום הטבעי היוצא מפיו ומבשרו כירוב פעמים הנסים נעשי' ע"י מעט תחבולה מדרך העולם: שלש פעמים. ולא הוצרך יותר כי בפעם השלישי נענה ובכל פעם מהשלשה פעמים היה קורא יי' אלהי תשב נא נפש הילד הזה על קרבו. וענין תשובת הנפש על קרבו תשובת נשימתו והרגשותיו שבטלו וכן ויאכל ותשב רוחו אליו והדומים לו. ועל

רלבג

תשב נא נפש הילד הזה על קרבו. לפי שהאברים הפנימיים כמו הלב והכבד והאצטומכא נראה כח הנפש יותר התפלל שתשוב הנפש שם וביחוד אל הלב כי משם תתפשט לכל הגוף: עתה זה ידעתי כי איש אלהים אתה ודבר יי' בפיך אמת. ידמה שחשבה אותו בדבר כד הקמח וצפחת השמן שמע זה אליהו מנביא אחר אך הוא לא היה נביא אך כאשר ראתה שהחיה את המת אז נתברר לה כי הוא בעצמו הוא איש אלהים ואמת הוא דבר יי' בפיו: בשנה השלישית. ר"ל בשנה השלישית לעצירת הטל והמטר: ויחביאם חמשים איש במערה. ר"ל כי לירא' שתמצאם איזבל חלקם לשני מחבואות ולזה שם חמשים איש במערה אחת וחמשים במערה אחרת: חציר. עשב להאכיל הבהמות: ולא נכרית מהבהמה. ר"ל שלא נכרית עצמנו מהבהמ' שלא תשאר ממנו לנו קצת: אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדני שם לבקשך. הנה אף על פי שלא יהיה אחאב מולך עליהם היה חוקר עמהם אם ברח שם אליהו גם היה משביע הגוי והממלכ' באלהיהם שיאמרו לו האמת כמו שהוא. שישביע האדם חברו במה שישאל ממנו שיגיד לו האמת אך לא מלך אחאב בכלל העולם כי היה רשע מאד ולא היה ראוי שייטיב לו הש"י זאת הטובה הלא תראה כי כששלח אליו בן הדד כספך וזהבך לי הוא שלח לו כדברך אדני המלך: ורוח יי' ישאך על אשר לא אדע. הנה היה אליהו מורגל בכך כי כאשר היה במקום אחד היה רוח יי' נושאו למקום אחר כמו שזכרנו ולזה ירא עובדיה מזה: עד מתי

תָּשָׁב נָא נֶפֶשׁ הַיֶּלֶד הַזֶּה עַל קִרְבּוֹ׃ וַיִּשְׁמַע יְהוָה בְּקוֹל אֵלִיָּהוּ וַתָּשָׁב נֶפֶשׁ הַיֶּלֶד עַל קִרְבּוֹ וַיֶּחִי׃ וַיִּקַּח אֵלִיָּהוּ אֶת הַיֶּלֶד וַיֹּרִדֵהוּ מִן הָעֲלִיָּה הַבַּיְתָה וַיִּתְּנֵהוּ לְאִמּוֹ וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ רְאִי חַי בְּנֵךְ׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל אֵלִיָּהוּ עַתָּה זֶה יָדַעְתִּי כִּי אִישׁ אֱלֹהִים אָתָּה וּדְבַר יְהוָה בְּפִיךָ אֱמֶת׃	תְּתוּב כְּעַן נַפְשָׁא דְרַבְיָא הָדֵין לִמְעוֹהִי׃ וְקַבִּיל יְיָ צְלוֹתָא דְאֵלִיָּהוּ וְתָבַת נַפְשָׁא דְרַבְיָא לִמְעוֹהִי וַחֲיָא׃ וּנְסֵיב אֵלִיָּהוּ יַת רַבְיָא וְאַחֲתֵיהּ מִן עִילִיתָא לְבֵיתָא וִיהָבֵיהּ לְאִמֵּיהּ וַאֲמַר לַהּ אֵלִיָּהוּ חֲזִי חַיָּא בְּרִיךְ׃ וַאֲמָרַת אִתְּתָא לְאֵלִיָּהוּ כְּעַן דֵּין יְדַעְנָא אֲרֵי נְבִיָּא דַיְיָ אַתְּ וּפִתְגָמָא דַיְיָ בְּפוּמָךְ אִינוּן קְשׁוֹט׃
וַיְהִי יָמִים רַבִּים וּדְבַר יְהוָה הָיָה אֶל אֵלִיָּהוּ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית לֵאמֹר לֵךְ הֵרָאֵה אֶל אַחְאָב וְאֶתְּנָה מָטָר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ וַיֵּלֶךְ אֵלִיָּהוּ לְהֵרָאוֹת אֶל אַחְאָב וְהָרָעָב חָזָק בְּשֹׁמְרוֹן׃ וַיִּקְרָא אַחְאָב אֶל עֹבַדְיָהוּ אֲשֶׁר עַל הַבָּיִת וְעֹבַדְיָהוּ הָיָה יָרֵא אֶת יְהוָה מְאֹד׃ וַיְהִי בְּהַכְרִית אִיזֶבֶל אֵת נְבִיאֵי יְהוָה וַיִּקַּח עֹבַדְיָהוּ מֵאָה נְבִאִים וַיַּחְבִּיאֵם חֲמִשִּׁים אִישׁ בַּמְּעָרָה וְכִלְכְּלָם לֶחֶם וָמָיִם׃ וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֶל עֹבַדְיָהוּ לֵךְ בָּאָרֶץ אֶל כָּל מַעְיְנֵי הַמַּיִם וְאֶל כָּל הַנְּחָלִים אוּלַי נִמְצָא חָצִיר וּנְחַיֶּה סוּס וָפֶרֶד וְלוֹא נַכְרִית מֵהַבְּהֵמָה׃ וַיְחַלְּקוּ לָהֶם אֶת הָאָרֶץ לַעֲבָר בָּהּ אַחְאָב הָלַךְ בְּדֶרֶךְ אֶחָד לְבַדּוֹ וְעֹבַדְיָהוּ הָלַךְ בְּדֶרֶךְ אֶחָד לְבַדּוֹ׃	וַהֲוָה מִזְּמַן יוֹמִין סַגִּיאִין וּפִתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ הֲוָה עִם אֵלִיָּהוּ בְּשַׁתָּא תְּלִיתֵאָה לְמֵימַר אִיזִיל אִתַּחֲזֵי לְאַחְאָב וְאֶתֵּן מִטְרָא עַל אַפֵּי אַרְעָא׃ וַאֲזַל אֵלִיָּהוּ לְאִתַּחֲזָאָה לְאַחְאָב וְכַפְנָא תַּקִּיף בְּשׁוֹמְרוֹן׃ וּקְרָא אַחְאָב לְעוֹבַדְיָהוּ דִּי מְמַנָּא עַל בֵּיתָא וְעוֹבַדְיָא הֲוָה דָּחִיל מִן קֳדָם יְיָ לַחֲדָא׃ וַהֲוָה כַּד קְטָלַת אִיזֶבֶל יַת נְבִיַּיָּא דַיְיָ וּדְבַר עוֹבַדְיָה מְאָה גֻּבְרִין נְבִיאִין וְאַטְמָרִינוּן חַמְשִׁין גֻּבְרָא בִּמְעַרְתָּא וְסוֹבָרִינוּן בְּלַחְמָא וּבְמַיָּא׃ וַאֲמַר אַחְאָב לְעוֹבַדְיָה הֲלִיךְ בְּאַרְעָא עַל כָּל מַבּוּעֵי מַיָּא וְעַל כָּל נַחֲלַיָּא מָאִים נִשְׁכַּח עִסְבָּא וּנְקַיֵּים סוּסָוָן וְכוּדַנְוָן וְלָא נִפְסוֹק מִבְּעִירָא׃ וּפַלִּיגוּ לְהוֹן יַת אַרְעָא לְמֶעְבַּר בַּהּ אַחְאָב אֲזַל בְּאוֹרְחָא חֲדָא בִּלְחוֹדוֹהִי וְעוֹבַדְיָהוּ אֲזַל בְּאוֹרְחָא חֲדָא בִּלְחוֹדוֹהִי׃
וַיְהִי עֹבַדְיָהוּ בַּדֶּרֶךְ וְהִנֵּה אֵלִיָּהוּ לִקְרָאתוֹ וַיַּכִּרֵהוּ וַיִּפֹּל עַל פָּנָיו וַיֹּאמֶר הַאַתָּה זֶה אֲדֹנִי אֵלִיָּהוּ׃ וַיֹּאמֶר לוֹ אָנִי לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ׃ וַיֹּאמֶר מֶה חָטָאתִי כִּי אַתָּה נֹתֵן אֶת עַבְדְּךָ בְּיַד אַחְאָב לַהֲמִיתֵנִי׃ חַי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אִם יֶשׁ גּוֹי וּמַמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא שָׁלַח אֲדֹנִי שָׁם לְבַקֶּשְׁךָ וְאָמְרוּ אָיִן וְהִשְׁבִּיעַ אֶת הַמַּמְלָכָה וְאֶת הַגּוֹי כִּי לֹא יִמְצָאֶכָּה׃ וְעַתָּה אַתָּה אֹמֵר לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ׃ וְהָיָה אֲנִי אֵלֵךְ מֵאִתָּךְ וְרוּחַ יְהוָה יִשָּׂאֲךָ עַל אֲשֶׁר לֹא אֵדָע וּבָאתִי לְהַגִּיד לְאַחְאָב וְלֹא יִמְצָאֲךָ וַהֲרָגָנִי וְעַבְדְּךָ יָרֵא אֶת יְהוָה מִנְּעֻרָי׃	וַהֲוָה עוֹבַדְיָה אָזִיל בְּאוֹרְחָא וְהָא אֵלִיָּהוּ לִקְדָמוּתֵיהּ וְאִשְׁתְּמוֹדְעֵיהּ וּנְפַל עַל אַפּוֹהִי וַאֲמַר הַאַתְּ דֵּין רִבּוֹנִי אֵלִיָּהוּ׃ וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא אִיזִיל אֵימַר לְרִבּוֹנָךְ הָא אֵלִיָּהוּ׃ וַאֲמַר מָה חָבֵית אֲרֵי אַתְּ מָסַר יַת עַבְדָּךְ בִּידָא דְאַחְאָב לְמִקְטְלִי׃ קַיָּים הוּא יְיָ אֱלָהָךְ אִם אִית עַם וּמַלְכוּ דְּלָא שְׁלַח רִבּוֹנִי לְתַמָּן לְמִבְעָךְ וַאֲמָרוּ לָא הֲוָה כָּא וּמוֹמֵי יַת מַלְכוּתָא וְיַת עַמָּא אֲרֵי לָא מַשְׁכַּח לָךְ׃ וּכְעַן אַתְּ אָמַר אִיזִיל אֵימַר לְרִבּוֹנָךְ הָא אֵלִיָּהוּ׃ וִיהֵי עוֹד דַּאֲנָא אָזִיל מִלְּוָתָךְ וְרוּחָא מִן קֳדָם יְיָ יִטְלִינָךְ לַאֲתַר דְּלָא אִדַּע וְאֵיהַךְ לְחַוָּאָה לְאַחְאָב וְלָא יַשְׁכְּחִינָךְ וְיִקְטְלִינַנִי וְעַבְדָּךְ דָּחִיל מִן קֳדָם יְיָ מִזְּעוּרִי׃

ודבר יי' ז' דסמיכי בקריאה וסימ' והיה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ. ויקם דוד בבקר. ותאמר האשה אל אליהו. ויהי ימים רבים ודבר. כי מציון תצא תורה דישעיה. וחברו דמיכה. ויהי ישעיהו לא יצא: להראות ג' ומלאים וסימ' נמסר בסדר כי תזריע ובשמואל חלק א' סימן א': האתה זה ד' בקריא' וסימ' האתה זה בני עשו לאמר. האתה זה עשה אל. אדני אליהו. עבד ישראל: ימצאכה חד מן כ' מלין כתיב בה בסוף תיבות וסי' נמסר בסדר וארא: מנערי ג' חס' בליש' וסימ' ואני התהלכתי לפניהם. ועבדך ירא את יי'. אלוף נערי אתה:

רדק

ועל קרבו. כמו לקרבו וכן ויתפלל על יי' ואומר קרבו לפי שבלב תלוי חיות האדם והוא בקרב האדם ות"י למעוהי: ודבר יי' בפיך אמת. פי' ועוד שדבר יי' בפיך אמת. כלומ' עתה ידעתי כי איש האלהים אתה בהחיותך בני שהיה מת ועוד ידעתי זה בראותי כי דבר יי' בפיך אמת שאמרת כד הקמח לא תכלה וצפח' השמן לא תחס' וכן היה או פי' כי כשאמר לה תני את בנך על מנת להחיותו אמר לה וכמו שאמר לה כן היה ומה שאמרה לו עתה ידעתי כי על הקמח ועל השמן אמרה כי ב ברכת אלהים בזכות הנביא וזה הדבר הוא נמצא על דרך ישלח יי' לך את הברכ' באסמיך אבל להחיות מת לא נמצא: ויהי בשנה השלישית. לעצירת הגשמים: ואתנה מטר. כי מפני הרעב שבו רבי' בתשובה והטיבו דרכיהם ועוד שהיו בישראל ז' אלפי' אשר לא כרעו לבעל: ירא את יי' מאד. ועתה אומר שאחך היה ירא את יי' מאד כי שם נפשו בכפו להציל נביאי יי' ולהחיותם ואמרו רז"ל כי זה עובדיה החביא חמשים איש במערה אחת וחמשים איש במערה אחרת כמו שאמ' למטה חמשים חמשים איש במערה: לחם ומים. כי המים היו יקרים בשני הרעב: ולא נכרית מן הבהמה. מן בהמה כתי' וקרי' מהבהמה ואחד הוא ופי' לא נכרית עירנו מהבהמה: אם יש גוי וממלכה. סביב ארץ ישראל לא כדברי האומר שמלך בכפה והנה בארץ ישר' כלה לא מלך איך מלך בכל העולם והנה היו לו מלחמו' ומלך ארם לקח ערי' ממנו ושם לו חוצו' בשומרון ומה שאמ' והשביע את הגוי והממלכה דרך אהבה ובקשה לא בדרך יראה ומרה או השוחרי' הבאי' מכל גוי וממלכה לארץ ישראל היה משביע אותם אם ראו אותך בארצם: כי לא ימצאכה. טעמו דבק עם לבקשך כלומר בעבור שלא מצא אותך בארץ ישראל שלח לבקשך בארצות הגוים ויש לתמוה איך לא מצא אותו והוא היה בצרפת הסמוך לצידון שהיה בארץ ישראל אולי האלמנה הסתירה אותו ולא גלתה אותו לבני עירה או בני עירה הסתירוהו לשלוחי אחאב כשבאו לבקשו: ורוח יי' ישאך. היו חושבים כשלא היו מוצאים אותו כי רוח יי' נשאו על אחד ההרים כמו שאמרו בני הנביאי' לאליש' פן נשאו רוח יי' וישליכהו באחד ההרים: ועבדך ירא את יי'. לפיכך יש לך לחמול עלי שלא תביאני לידי מיתה: אוכלי

רשי

ויהי בהכרית איזבל. להגיד בא איך היה עובדיה ירא את יי': חמשים איש במערה. אחת וחמשים איש במערה אחרת: ולא נכרית מן בהמה. לא תכרת כל בהמתנו ממנו: להמיתני. כמו שמפרש ואומר ורוח יי' ישאך אל אשר לא אדע כי לא ימצאך שאין הגוי יכול למצוא אותך: פתי

עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעפים · הנה הפסח יטה פעם אל רגלו האחר ופעם אל רגלו השני וכן היו ישראל נוטים על שתי המחשבות פעם יאמינו כי יי' לבדו הוא האלהים ופעם יאמינו כי הבעל הוא האלהים · והנה ענין הבעל היה לפי מה שאחשוב שהיו עושים צורה יורידו בה לפי מחשבתם כח המשרת העליון המושל על החומה ההיא ועל האקלים ההוא והיו נביאי ה הבעל עושים מינים מהפעלות יגיע בהם להם מין מה מהקסם תשפע להם ההודעה לפי מחשבתם מ המשליט ההוא אשר ירדו כחותיו בסבת הבעל אשר עשו לפי מחשבתם וככה היו נביאי האשרה חושבים שישפעו הכחות ההם באילן האשרה אשר נטעוהו בעת מוגבל והיו מגיעים להם מין מהקסם מאותן ה הפעלו' המגונות וכבר בארנו החסרון המגיע בהודעת הקסם בשני מספר מלחמות יי' · והנה ספר שנביאי האשרה הם אוכלי שלחן איזבל והנה לא באו שם כאשר קרא להם אחאב כי שמעו כי לבחון כח האשרה נקראו והם בעצמם ידעו כי שקר נסכם הבל ואין מועיל בם ומלטה אותם איזבל שלא הוכרחו ללכת שם במצות המלך אך נביאי הבעל הוכרחו ללכת שם במצות ה המלך: ולא ענו העם אותו דבר · יתכן שכבר היו נבוכי' בזה ולא היו יודעים לאי זה צד יפנו כי מפני מה שראו שנעצר הטל ו והמטר מהם בסבת הרעות שעשו ללכת אחרי אלהים אחרים היתה נוטה מחשבתם כי יי' הוא האלהים ולרוב הסתות נביאי הבעל והאשרה היתה מחשבתם נוטה כי הבעל הוא האלהים · ודמה כי היה הבעל לפי אמונתם מאדים במזל טלה שהוא ביתו והוא מ ממזלות האש ולזה רצה לבחון זה במה שהם אומרים שהוא מיוחס אל הבעל והוא האש ומפני זה נתרצו בו העם ונביאי הבעל וממה שיורה שהם חשבו שיהיה הבעל מאדים ה התגודדם כמשפטם עד שפוך דם עליהם כי ששפיכת הדם

אוכלי שלחן איזבל · על נביאי הבעל ונביאי האשרה אמר או על נביאי האשרה לבד והוא הנכון לפיכך לא הביאה אותם איזבל ללכת להבחן עם אליהו וזה הראיה שאמ' אליהו אני נותרתי נביא ליי' לבדי ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשים איש ולא זכר נביאי האשרה נראה שלא היו שם: ויקבץ את הנביאים · ולא אמר את כל ישראל כי ישראל נקבצו מעצמם ברצון כששמעו כי אליהו רוצה לעשות מעשה הבחינה אבל הנביאים לא נקבצו אלא בהכרח אחאב כי ידעו כי שקר נסכם אבל נביאי האשרה לא יכול אחאב להכריחם ללכת שם מפני איזבל לפי שהיו אוכלי ש שלחנה לא רצתה שילכו שם: פסחים · כמו הפיסח שהוא פיסח בשתי רגליו כי מי שפיסח רגלו אחת נוטה על הרגל אחת ומי שהוא פיסח שתי רגליו אינו יודע באיזה רגל יעמוד כן אתם פוסחים על שתי הסעיפים והם המחשבות לפי' אמ' לשון נקבות לפי שפי' סעיפים מחשבות שאין אתם יודעים לברור בדעתכם מי האלהים אם האלהים אם הבעל ואת' והלא הם נוטי' אחרי הבעל ולא היו נוטים אחרי ה האלהים נאמר כי כאשר ראו כי נעצרו הגשמים בדבר אליהו שהיה נביא יי' נטה לבבם אחרי יי' אלא שנביאי הבעל היו מתעים אותם ואומרים להם שלא יניחו עבודת הבעל כי היא תיטיב להם ומפני זה היו פוסחים על שתי הסעיפים וי"ת עד אימת אתון פליגין לתרין פלגון הלא יי' הוא אלהים פלחו קדמוהי בלחודוהי ולמא אתון טען בתר בעלא ד דלית בהון צרוך והנה הנסיון שעשה אליהו אפשר שעשה אותו מלבו ובטח באל שלא ישיבנו ריקם ושיקדש שמו ברבים ומה שאמר ובדברך עשיתי כלומר אם תענני ידעו העם הזה כי לא מלבי אני עושה מה שאני עושה אלא בדברך ובמצותך שאני אומר אתה מקיים או אפשר שהאל אמ' לו אף על פי שהכתוב לא ספר וזהו שאמר ובדברך עשיתי אבל הראשון קרוב שאם האל אמר לו למה היה צריך לתפילה ויש לפרש כי הצריכו האל לתפלה אף על פי שאמר לו כמו בדבר המטר שאמר לו האל ואתנה מטר ואף על פי כן הוצרך להתפלל והטעם כדי שידעו ישראל כי נביא אמת הוא והאל שומע תפלתו ואם היה בא שלא בתפלתו היו אומרים מקרה הוא ובדבר האש היו א אומרי' על ידי כשפים הוא עושה: ולא ענו העם אותו דבר · לא רצו לומר לו לא הן ולא לאו לפי שהיו מסופקים בדבר אבל כ כששמעו הבחינה ענו ואמרו טוב הדבר: אמר

והרגני ג' וסימ' ושמע שאול · והיה אני אלך מאתך · הנה אליהו והרגני: כל מלכים ושעיה על כל ועל כל במ"ו אל כל ואל כל וסימ' אמר אל רחבעם בן · ויאמר אחאב אל עבדיהו ב' בו · וישמד זמרי את כל בית בעשא · ויגש אליהו · צדיקים אתם מבני: ויתנו ג' רפין בקריאה וסימ' ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו להם ·

הלא הגד לאדני את אשר עשיתי בהרג איזבל את נביאי יהוה ואחבא מנביאי יהוה מאה איש חמשים חמשים איש במערה ואכלכלם לחם ומים: ועתה אתה אמר לך אמר לאדניך הנה אליהו והרגני: ויאמר אליהו חי יהוה צבאות אשר עמדתי לפניו כי היום אראה אליו: וילך עבדיהו לקראת אחאב ויגד לו וילך אחאב לקראת אליהו: ויהי כראות אחאב את אליהו ויאמר אחאב אליו האתה זה עכר ישראל: ויאמר לא עכרתי את ישראל כי אם אתה ובית אביך בעזבכם את מצות יהוה ותלך אחרי הבעלים: ועתה שלח קבץ אלי את כל ישראל אל הר הכרמל ואת נביאי הבעל ארבע מאות וחמשים ונביאי האשרה ארבע מאות אכלי שלחן איזבל: וישלח אחאב בכל בני ישראל ויקבץ את הנביאים אל הר הכרמל: ויגש אליהו אל כל העם ויאמר עד מתי אתם פסחים על שתי הסעפים אם יהוה האלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו ולא ענו העם אתו דבר: ויאמר אליהו אל העם אני נותרתי נביא ליהוה לבדי ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשים איש: ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו להם הפר האחד וינתחהו וישימו על העצים ואש לא ישימו ואני אעשה את הפר האחד ונתתי על העצים ואש לא אשים: וקראתם בשם אלהיכם ואני אקרא בשם יהוה והיה האלהים אשר יענה באש הוא האלהים ויען כל העם ויאמרו טוב הדבר:

ג' חס' יוד · ל' · ג' ב' בענין ושמע שאול · ב' כי בענין וחד ולהלה כנ אלהי' · כ' ר"פ בטע' תביר · ל' · ל' · ל' · ו' בסיפ' · ל' · ל' · י' · ל' רפמ' · ג' · ל' · ג' רפמ' ל' ותם · ג' · ג' ר"פ · ל' וה' והיה אלהים · ד' ככו' אית ויען ויאמרו

הלא אתחוא לריבוני ית דעבדית כד קטלת איזבל ית נבייא דיי' ואטמרית מנבייא דיי' מאה גברין חמשין חמשין גבר במערתא וסוברתינון בלחמא ובמיא: וכען את אמר איזיל אימר לריבונך הא אליהו ויקטלינני: ואמר אליהו קיים הוא יי' צבאות די משמשנא קדמוהי ארי יומא דין אתחזי ליה: ואזל עובדיה לקדמות אחאב וחוי ליה ואזל אחאב לקדמות אליהו: והוה כד חזא אחאב ית אליהו ואמר אחאב ליה האת דין עוכריה דישראל: ואמר לא עכרית ית ישראל אלהין את ובית אבוך ברשבקתון ית פקודיא דיי' ואזלתו בתר בעליא: וכען שלח כנוש לותי ית כל ישראל לטור כרמלא וית נביי בעלא ארבע מאה וחמשי ונביי אשירתא ארבע מאה אכלי פתורא דאיזבל: ושלח אחאב בכל בני ישראל וכנש ית נביי שקרא לטור כרמלא: וקריב אליהו לות כל עמא ואמר עד אימתי אתון פלגין לתרין פלגון הלא יי' אלהים פלחו קדמוהי בלחודוהי ולמה אתון טען בתר בעלא דלית ביה צרוך ולא אתיבו עמא יתיה פתגם: ואמר אליהו לעמא אנא אשתארית נבייא קדם יי' בלחודי ונביי בעלא ארבע מאה וחמשין גברא: ויתיהבון לנא תרין תורין ויבחרון להון תורא חד ויתרמוניה וישוון על אעיא ואשתא לא ישוון ואנא אעביד ית תורא חד ואתן על אעיא ואשתא לא אשוי: ותיקרון בשום טעותכון ולא תתענון מן קדם דלית ביה צרוך ברם אנא אצלי בשמא דיי' וישלח מימריה ויחות אשתא ארי יי' הוא אלהים ואתיב כל עמא ואמרו תקין פתגמא:

ויתנו אתו לעשי המלאכה · מן הזרעים ונאכלה ומים: וישימו ג' רפין וסימ' וישימו על העצים ואש לא · וישימו וישבילו: וישימו באלהים כסלם: וקראתם ג' ר"פ בקריא' וסימ' נמסר בסדר אמור:

רשי

שתי הסעיפים · שתי המחשבות שאיכם מבינים להכריע מי האלהים ואם הבעל האלהים לכו אחריו: ולא ענו העם אותו דבר · שלא היו יודעין להבחין: אמר

רדק

אשר נתן להם. פירו׳ נתן להם בדברו שאמר להם בחרו לכם הפר האחד ועשו ראשונה או פירוש אשר נתן להם אחאב כמו שאמר אליהו ויתנו לנו שני פרים ונתנם להם אחאב ויש בדברי אגדה דברים רחוקים מן השכל כי כשבחרו את הפר האחד ובאו לקחת אותו לא יכלו לזוז אותו ממקומו עד שאמר לו אליהו לך עמהם אמ׳ לו הפר לאליהו אני וחברי יצאנו מבטן אחד וגדלנו באבוס אחד הוא עלה לחלק האל ושם האל יתקדש עליו ואני עליתי לחלק הבעל להכעיס את בוראי אמר לו אליהו לך עמהם כשם ששמו של הקדוש ברוך הוא מתקדש על זה שעמי כך מתקדש עליך אמר לו וכך אתה יועצני אני זז ממקומי עד שתמסרני בידם הה״ד אשר נתן בידם: ויפסחו על המזבח אשר עשה. תרגם יונתן ואשטיאו על איגור׳ דעבדו ופשוטו עשו עצמם כפסחים וכואבי׳ הולכים ושבים על המזבח ופירוש אשר עשה דרך כלל כמו אשר עשו כלומר אשר עשה ישראל: ויהתל בהם אליהו. בא דגש כמשפטו והשאר רפים ועניינו כי התלוצץ ואמר להם דרך ליצנות קראו בקול גדול: כי שיח וכי שיג. שיח דברים יש לו עם אחרים ואינו פונה לכם ופירוש שיג שרשו כמו מן הסג תשג ומשקלו אם יעלה לשמים שיאו ששרשו נשא וכן שיג ששרשו נשג ועניינו או יש לו אויבי׳ ורודף אחריהם להשיגם ויונתן תרגם אשתדפא אשתדיף: וכי דרך לו. או הלך לו בדרך לעסק מעסקיו: אולי ישן הוא. או שמא ישן הוא ואינו שומע אתכם ואם תקראו בקול גדול יקץ ואם הוא בדרך ישמע אתכם כשתקראו בקול גדול: ויקץ. בו״ו אינן לבר ו״ו השרש נעלמה: ויתגדדו. כמו לא תתגודדו ענין שריטה בבשר: כמשפטם. כן היה משפטם לעתים כדי להראות העם כי אז יענה אותם ויקבל תפלתם או יהיה הגדידה ממשפטי העבודה: ויתנבאו. דברו דברי התולים שהיה מנהגם לאמר לפני הבעל ותרגמו ואשתטיאו: עד לעלות המנחה. עד שעת קרבן מנחת הערב: ואין קשב. שאם היה להם מקשיב היה עונה אותם קשב כמו והקשיב קשב רב קשב: וירפא. דרך השאלה אמר לשון רפואה לבנות הריסת הבנין וכן כי עלתה ארוכה לחומת ירושלם וכן ויואב יחיה את שאר העיר: את מזבח יי׳ ההרוס. אמר כי מזבח היה שם מקדם שנבנה לשם יי׳ ואמרו בדרש כי זה המזבח בנה אותו שאול והוא מה שאמר והנה מציב לו יד והיה זה המזבח הרוס כי הרסו עובדי הבעל לכל המזבחות שנבנו לשם יי׳ בשעת היתר הבמות ועתה משעה שעשה ירבעם העגלים מנעו מהקריב במקום אחר לא או בבית אל או בדן והרסו המזבחות כמו שאמר אליהו את מזבחותיך הרסו ובנה אליהו מזבח והקריב עליו בשעת איסור הבמות לצורך שעה ויש מפרשים וירפא את מזבח יי׳ ההרוס כי בנה שנעשה על ידו שבו בני ישראל בתשובה וזבחו זבחים במזבח יי׳ שהיה הרוס ונמנע מהם: כמספר

מלכים א

(כה) וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לִנְבִיאֵי הַבַּעַל בַּחֲרוּ לָכֶם הַפָּר הָאֶחָד וַעֲשׂוּ רִאשֹׁנָה כִּי אַתֶּם הָרַבִּים וְקִרְאוּ בְּשֵׁם אֱלֹהֵיכֶם וְאֵשׁ לֹא תָשִׂימוּ׃ (כו) וַיִּקְחוּ אֶת הַפָּר אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם וַיַּעֲשׂוּ וַיִּקְרְאוּ בְשֵׁם הַבַּעַל מֵהַבֹּקֶר וְעַד הַצָּהֳרַיִם לֵאמֹר הַבַּעַל עֲנֵנוּ וְאֵין קוֹל וְאֵין עֹנֶה וַיְפַסְּחוּ עַל הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר עָשָׂה׃ (כז) וַיְהִי בַצָּהֳרַיִם וַיְהַתֵּל בָּהֶם אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר קִרְאוּ בְקוֹל גָּדוֹל כִּי אֱלֹהִים הוּא כִּי שִׂיחַ וְכִי שִׂיג לוֹ וְכִי דֶרֶךְ לוֹ אוּלַי יָשֵׁן הוּא וְיִקָץ׃ (כח) וַיִּקְרְאוּ בְּקוֹל גָּדוֹל וַיִּתְגֹּדְדוּ כְּמִשְׁפָּטָם בַּחֲרָבוֹת וּבָרְמָחִים עַד שְׁפָךְ דָּם עֲלֵיהֶם׃ (כט) וַיְהִי כַּעֲבֹר הַצָּהֳרַיִם וַיִּתְנַבְּאוּ עַד לַעֲלוֹת הַמִּנְחָה וְאֵין קוֹל וְאֵין עֹנֶה וְאֵין קָשֶׁב׃ (ל) וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לְכָל הָעָם גְּשׁוּ אֵלַי וַיִּגְּשׁוּ כָל הָעָם אֵלָיו וַיְרַפֵּא אֶת מִזְבַּח יְהוָה הֶהָרוּס׃

תרגום

וַאֲמַר אֵלִיָהוּ לִנְבִיֵי בַעֲלָא בְּחַרוּ לְכוֹן תּוֹרָא חַד וַעֲבִידוּ קַדְמֵיתָא אֲרֵי אַתּוּן סַגִּיאִין וּקְרוֹ בְּשׁוּם טַעֲוָתְכוֹן וְאִשָּׁתָא לָא תְשַׁוּוּן׃ וּנְסִיבוּ יָת תּוֹרָא דִיהַב לְהוֹן וַעֲבַדוּ וּקְרוֹ בְּשׁוּם בַּעֲלָא מִצַּפְרָא וְעַד עִידָן טֵיהֲרָא לְמֵימַר בַּעֲלָא עֲנֵינָא וְלֵית קָל וְלֵית דְּעָנֵי וְאִשְׁתַּטִּיאוּ עַל אִיגוּרָא דַּעֲבַדוּ׃ וַהֲוָה בְּעִידָן טֵיהֲרָא וְתַיֵּךְ בְּהוֹן אֵלִיָהוּ וַאֲמַר קְרוֹ בְּקָל רַב אֲרֵי אַתּוּן אָמְרִין דְּהַלָּא הוּא דִּלְמָא שׁוּעֵי לֵיהּ אוֹ אִשְׁתְּדַפָא אִשְׁתְּדִיף אוֹ אוֹרַח הֲוָת לֵיהּ אוֹ דִּלְמָא דְמִיךְ הוּא וְיִתְּעַר׃ וּקְרוֹ בְּקָל רַב וְאִתְחַמְּמוּ בְּנִימוֹסֵיהוֹן בְּסַיְפִין וּבְרוֹמְחִין עַד דְּאִשְׁתְּפֵיךְ דְּמָא עֲלֵיהוֹן׃ וַהֲוָה כְּמֶעְבַּר טֵיהֲרָא וְאִשְׁתַּטִּיאוּ עַד לְמִסַּק מִנְחָתָא וְלֵית קָל וְלֵית דְּעָנֵי וְלֵית דְּצָאִית׃ וַאֲמַר אֵלִיָהוּ לְכָל עַמָּא אִתְקְרִיבוּ לְוָתִי וְקָרִיבוּ כָל עַמָּא לְוָתֵיהּ וּבְנָא יָת מַדְבְּחָא דַּייָ דַּהֲוָה סָפַר׃

מסורה

ראשנה׳ וסימ׳ וישם את השפחות׳ ויהי בלדתה ויתן יד׳ והקריב את אשר לחטאת׳ כל הפקודים למחנה יהודה ויהי לבני אהרן׳ בחרו לכם הפר האחד׳ ושלמתי ראשונה משנה׳ ומדתי פעלתם׳ במעל הזה ראשנה׳ והקרוב אליו כרשנא׳ במעל׳ ומלק׳ ושלמתי׳ ראשונה כתיב מל׳ בו״ו ואל״ף׳ ויהי לבני אהרן

ראשונה כתיב ביו״ד בתר אל״ף׳ ושארא ראשנה כתיב חס׳ ו״ו׃ מהבקר ג׳ וסימ׳ נמסר בסוף שמואל׃ בצהרים י״ב וסימ׳ כי אתי יאכלו האנשים׳ עד בא יוסף בצהרים׳ והיית ממשש׳ ויהי בצהרים ויהתל יבשלנו בצהרים׳ קומו ונעלה בצהרים׳ ויצאו בצהרים ובן הדד שתה שכור׳ בחור שדד בצהרים׳ והבאתי השמש בצהרים׳ כי עזה עזובה תהיה׳ ובלילה ימששו בצהרים׳ איכה תרעה איכה תרביץ׃

רשי

אשר נתן להם. שהיה כשמש מהם שלא יקרב לע״ז וברח לו תחת כנפיו של אליהו אמר לו לך בשביכם יתקדש המקום: ויפסחו על המזבח אשר עשה. תירגם יונתן ואשטיאו היו מרקדין כמשפטן על מזבחותם: ויפסחו. כמו ויפסעו: כי אלהים הוא. ארי אתון אמרין דחלא הוא: כי שיח לו וכי שיג לו. שמא יש לו דבר עם יועצין עכשיו או משיג ורודף הוא עכשיו במלחמה או דרך לו לבית הכסא: ויתגודדו. ל׳ לשון שריטה בכלי וכך היו נימוסיהן: ויתנבאו. ואשתטיאו: וירפא את מזבח יי׳ ההרוס. בנה מזבח והזכיר לישראל להיות מזבח יי׳ עולה על לבם ושגור בפיהם שהיה הרוס ונשבר ובטל שמו והזכירתו מפי כל עשרת השבטים כך שמעתי פשוטו ומדרשו שמעתי שאול בנה מזבח בהר הכרמל וזהו שאמר בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יד ולהלן הוא אומר ויבן שם מזבח ומלכי ישראל הרסו כל המזבחות והבמות שבארצם שנעשו לשם שמי׳ ובנה אליהו מזבח זה של שאול שהיה הרוס: אשר

רלבג

הרס היא מהדברים המיוחסים לאחרים ולזה אמר להם דרך התול שיקראו בקול גדול כי אלהים הוא מי שיוריד כחו על זה הבעל והוא המשרת העליון ולזה הוא רחוק מאד מכם ועוד סבה אחרת תסבב שלא ישמע אתכם והוא כי שיח וכי שיג לו והנה שיח שרשו נשח כמו פיח שרשו נפח וארצון בו שהעיקר כחו כמו ונסחתם מעל פני האדמה כי הסמך והשין ישתתפו מאד בהוראות התיבה אשר הם בהם והנה עקירת כחו תהיה בהיותו בבית מלחמתו או בבית נופלו או מה שידמה לזה. או ירצה בשיח עקירת התנועה והוא בהיותו עומד בין היושר והכזורות ושיג גם כן שרשו נשג בסמ״ך והוא מענין כזורות כי אז יחלש כחו להתנועע ביושר ולפי שיש בו אלו השנויים בתנועתו אולי ישן הוא עתה שאין לו כח וייקץ עם מה שתעירו כחו כשתקראו לו בקול גדול. או ירצה בו כי שיח לו והוא הדבור עם זולתו וזה משל למבטים אשר יהיו ממנו למשרתים ואז יתערב כחו בכחם. וכי שיג לו והוא השגת משרת אחר בדרך שידבקו יחד ויתן האחד הכח לשני: וכי דרך לו ר״ל שיפרד מהמבט או מהדיבוק או מביתו או מבית כבודו או שליטותו או זולת זה ממה שידמה לו. אולי ישן הוא עתה שאין לו כח מפני היותו בבית נופל וייקץ אם תקראו בקול גדול ולזה האמינו לו נביאי הבעל וקראו בקול גדול כי כן היה דרכם לאלו הסבות אשר זכר להם אליהו וזה היה בתכלית השגעון והשטות. הנה זה הוא הבאור הנאות מאד בזה׃ ואפשר שנאמר עוד שהרצון בזה הוא שאמר להם על צד ההתול קראו בקול גדול אחר שהוא אלהים לפי מחשבתכם ויש לו שיח ותפלה ר״ל שיקבל התפלה וכי שיג לו וכי דרך לו ר״ל שיש לו השגת דבר מבוקש ולו דרך יתנועע בו להשיגו ובהיות הענין כן אולי עתה ישן הוא ר״ל אחר שיש לו הפעלות התנועה שמא יש לו גם כן הפעלות השינה אחרי טרחו בתנועה וייקץ אם תקראו בקול גדול וזה אמר להם על צד הלעג. ואמנם שם יקראו בקול גדול להיות זה מנהגם כשיבקשו דבר מהבעל וכדי שתשלם הבחינה נתן להם הבחירה שיבחרו הפר האחד. והנה אחר שבחרוהו נתנו להם שינתחוהו וישימו על העצים ואש לא ישימו. וידמה שהיה היום ההוא יום מאדים ולזה רצה שיעשו זה בבקר כי בשעה הראשונה הוא מושל יותר ולזה המתינו זה עד שעברה השעה השמינית כי אז תשוב הממשלה לו עד שהוא משתתף גם כן בממשלה בשאר השעות. ואפשר שנאמר כי הבחינה לא היתה באש מפני היותו משפע הבעל כמו שהכחנו אבל רצה לבחון מי הוא האלהים בדברים היוצאים מהטבע כי זה ממה שלא יוכל זולתי השם ית׳ לבדו: ויפסחו על המזבח. ר״ל שהיו הולכים ושבים אצל המזבח אשר עשה אחאב בעת קראם הבעל עננו: ויתגודדו. ר״ל חתכו בשרם בחרבות וברמחים עד שיספך הדם עליהם: ויתנבאו עד לעלות המנחה. ר״ל ודברו אלה הדברים ודומיהם: ואין קול ואין עונה ואין קשב. ר״ל שלא בא שום קול מהבעל ולא ענה אותם בזולת קול לעשות בקשתם ולא שפע ממנו דבר יתבאר שיש שם מקשיב לקולם: וירפא את מזבח יי׳ ההרוס. ר״ל שבזה הפעל העלה רפואה אל מזבח יי׳ ההרוס בישראל עד שלא היו זבחים לו ית׳ כי אם לע״ז או אפשר שהיה שם מזבח בנוי לי״י להיותו במת יחיד והרסו אותו בעבדם ע״ז ולא הרסו כל המזבחו׳ שהיו שם לש׳ כאמרו את מזבחותיך הרסו ויעש

רשי

אשר היה דבר יי' אליו לאמר ישראל יהיה שמך· למה נאמר כאן לפי שביום שנגלתה שכינה על יעקב בבית אל וקראו ישראל בו ביום אמר לו גוי וקהל גוים יצאו ממך עתידין בניך להקהל כשאר הגוים ולבנות מזבח ולהקטיר עליו בשעת איסור הבמות ואני מתירה בדבר בבראשית רבה : תעלה· פוסיד בלע"ז : כבית סאתים· רחבו בית סאתים מאה על חמשים כחצר המשכן : כדים מים· להגדיל את הנס : שלשו וישלשו· ויצקו אלישע על ידיו ונעשו א[צבעותיו] אצבעותיו כמעיינות ונתמלאת התעלה הוא שנאמר פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו ונעשה נס במים על ידיו ראוי הוא שיעשה הנס במים על ידיו : ובדברך עשיתי· שהקרבתי בבמה בשעת איסור הבמות: ענני יי' ענני· ענני באש ענני במטר כך תירגם יונתן ורבותינו אמרו ענני באש ענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם : וידעו כי אתה יי'· ואני עבדך ובשמך שלחני לבשרם לעתיד לבא ויאמינו בי כי אם היום תענני : ואתה הסיבות את לבם· נתת להם מקום לסור מאחריך ובידך היה להכין לבבם אליך ומדרש אגדה אם לא תענני אף אני אהיה כופר ואומר אתה הסיבות את לבם וכן אמר משה אם כמות כל האדם ימותון אלה אף אני כופר ואומר לא יי' שלחני לדבר את התורה והמצות וכן אמר מיכיהו אם שוב תשוב בשלום לא דבר יי' בי : יי' הוא

ויבנה ג' וסימ' על פי יי' נתנו לו את · ויבנה את האבנים מזבח בשם יי' · ויבנה ערים באשדוד דעוזיה דד"ה · וא' ויבנה ערי יהודה : אברהם יצחק וישראל ד' דסמ' בקריאה וסי' נמסר בסדר כי תשא :

וַיִּקַּח אֵלִיָּהוּ שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֲבָנִים כְּמִסְפַּר שִׁבְטֵי בְנֵי־יַעֲקֹב אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ: וַיִּבְנֶה אֶת־הָאֲבָנִים מִזְבֵּחַ בְּשֵׁם יְהוָה וַיַּעַשׂ תְּעָלָה כְּבֵית סָאתַיִם זֶרַע סָבִיב לַמִּזְבֵּחַ: וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים וַיְנַתַּח אֶת־הַפָּר וַיָּשֶׂם עַל־הָעֵצִים: וַיֹּאמֶר מִלְאוּ אַרְבָּעָה כַדִּים מַיִם וְיִצְקוּ עַל־הָעֹלָה וְעַל־הָעֵצִים וַיֹּאמֶר שְׁנוּ וַיִּשְׁנוּ וַיֹּאמֶר שַׁלֵּשׁוּ וַיְשַׁלֵּשׁוּ: וַיֵּלְכוּ הַמַּיִם סָבִיב לַמִּזְבֵּחַ וְגַם אֶת־הַתְּעָלָה מִלֵּא־מָיִם: וַיְהִי בַּעֲלוֹת הַמִּנְחָה וַיִּגַּשׁ אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא וַיֹּאמַר יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל הַיּוֹם יִוָּדַע כִּי־אַתָּה אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל וַאֲנִי עַבְדֶּךָ וּבִדְבָרְיךָ עָשִׂיתִי אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה: עֲנֵנִי יְהוָה עֲנֵנִי וְיֵדְעוּ הָעָם הַזֶּה כִּי־אַתָּה יְהוָה הָאֱלֹהִים וְאַתָּה הֲסִבֹּתָ אֶת־לִבָּם אֲחֹרַנִּית: וַתִּפֹּל אֵשׁ־יְהוָה וַתֹּאכַל אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הָעֵצִים וְאֶת־הָאֲבָנִים וְאֶת־הֶעָפָר וְאֶת־הַמַּיִם אֲשֶׁר־בַּתְּעָלָה לִחֵכָה:

ל' רבי' ויתר כמספר · ג' רגשי' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ב' · ג' א' כות · יתיר יו"ד · ואחרנית · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל'

וּנְסִיב אֵלִיָּהוּ תַּרְתָּא עַסְרֵי אַבְנַיָּא לְמִנְיַן שִׁבְטֵי בְנֵי יַעֲקֹב דִּי הֲוָה פִּתְגָמָא דַייָ עִמֵּיהּ לְמֵימַר יִשְׂרָאֵל יְהֵי שְׁמָךְ: וּבְנָא יָת אַבְנַיָּא מַדְבְּחָא בִּשְׁמָא דַייָ וַעֲבַד מְזִיקְתָּא כְּבֵית סָאתַן זַרְעַ סְחוֹר סְחוֹר לְמַדְבְּחָא: וְסַדַּר יָת אָעַיָּא וְהַדֵּים יָת תּוֹרָא וְשַׁוִּי עַל אָעַיָּא: וַאֲמַר מְלוֹ אַרְבְּעָה כַדִּין מַיָּא וְאָרִיקוּ עַל עֲלָתָא וְעַל אָעַיָּא וַאֲמַר תְּנוֹ וּתְנוֹ וַאֲמַר תַּלִּיתוּ וְתַלִּיתוּ: וַאֲזַלוּ מַיָּא סְחוֹר סְחוֹר לְמַדְבְּחָא וְאַף יָת מְזִיקְתָּא מְלֵי מַיָּא: וַהֲוָה בְּמִסַּק מִנְחָתָא וּקְרֵיב אֵלִיָּהוּ נְבִיָּא וַאֲמַר יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל יוֹמָא דֵין יִתְיְדַע אֲרֵי אַתְּ יְיָ דִּשְׁכִינְתָּךְ שַׁרְיָא בְּיִשְׂרָאֵל וַאֲנָא עַבְדָּךְ וּבְפִתְגָמָךְ עֲבָדִית יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין: קַבֵּיל צְלוֹתִי יְיָ בְּאֶשָּׁתָא קַבֵּיל צְלוֹתִי יְיָ בְּמִטְרָא וְיִדְעוּן עַמָּא הָדֵין בְּמֶעְבְּדָךְ לְהוֹן נִיסָא אֲרֵי אַתְּ יְיָ אֱלֹהִים וְאַתְּ בִּרְחֲמָךְ יַתְהוֹן מִשְׁתְּאֵיל לְהוֹן בְּמֵימְרָךְ לְאַתָבוּתְהוֹן לִדְחַלְתָּךְ וְאִינוּן יְהָבוּ יָת לִבְּהוֹן פְּלִיג: וּנְפַלַת אֶשָּׁתָא מִן קֳדָם יְיָ וַאֲכַלַת יָת עֲלָתָא וְיָת אָעַיָּא וְיָת אַבְנַיָּא וְיָת עַפְרָא וְיָת מַיָּא דְּבִמְזִיקְתָּא לְחֵיכַת:

רדק

כמספר שבטי בני יעקב· מתועיל זכות השבטים בדבר הזה ויעניהו השם בתפלתו או להראותם כי שנים עשר שבטי בני יעקב עליהם להיות מחוברים ודבקים בי' להעלות במזבח אחד לא כמו שהיו שתים עתה כי שני השבטים היו מעלים עולה במזבח יי' והשאר במזבח הבעל לפיכך בנה לעיניהם המזבח משנים עשר אבנים וטעם אשר היה דבר יי' אליו לאמר ישראל יהיה שמך כי ב[בית] בבית אל שבנה שם יעקב אבינו מזבח ליי' נאמר שם ישראל יהיה שמך כדי להגדיל שם זרעו אם יהיו דבקים בו כי ישראל הוא שם שררה כמו שאמר כי שרית עם אלהים ועם אנשי' ובו במקום שבנה יעקב אבינו מזבח ליי' ונאמר לו שם שמך ישראל עשו הם עגל ובנו שם מזבח לבעל · ובדברי רבותינו ז"ל ישראל יהיה שמך למה נאמר כאן לפי שביום שנגלית שכינה על יעקב בבית אל וקראו ישראל בו ביום אמר לו גוי וקהל גוים יהיה ממך עתידים בניך להקהל כשאר הגוי' ולבנות מזבח ולהקטיר קטורת עליו ב[שעת] בשעת איסור הבמו' ואני מתירה בדבר : ויעש תעלה· עשה חפיר' סביב למזבח שילכו בה המים ורחב התעלה כשיעור מקום זריעת סאתים ושיעורו חמשי' אמה על חמשים אמה : מלאו ארבעה כדים מים· אמר זה להגדיל הנס שתאכל האש במקום המים ולא תכבה אף כי תלחך המים וצוה לתת שנים עשר כדי מים שהרי אמ' להם שנו ושלשו ושלשה פעמים ארבעה הם שנים עשר כדי מים כנגד שנים עשר א[בנים] אבנים למספר שבטי בני ישראל ומה שלא צוה לתתם בפעם אחת שנים עשר כדי מים אלא בשלשה פעמי' כנגד האבו' שהם שלשה שהתפלל לאל ואמ' אלהי אברהם יצחק וישראל : ויצקו· כווי שלש ונמשך כא הכפל בטעם כמו משכו וקחו לכם צאן · ובדרש אלישע יצק מים על ידי אליהו ונעשה נס ונעשו עשרה אצבעותיו כמעינות ונתמלאת התעלה מים שנאמר ויצקו הכתוב אשר יצק מים על ידי אליהו : וילכו המים סביב למזבח· המים ששפכו על העולה ועל העצים הלכו על המזבח סביב כי בראש המזבח היו העצים והעולה : מלא מים· צוה אליהו למלאת מים או הוא בעצמו מלא אותה והמים האלה לבד השנים עשר כדים : בעלות המנחה· בעת פירוש בשעת מנחת הערב : ובדבריך· כתיב בוי"ו וקרי בלא יו"ד והענין אחד אלא שזה יחיד וזה רבים וטעם ובדבריך שלא יאמרו מדעתי עשיתי כל מה שעשיתי ומה שאני עושה בכל זמן מדברי הנביאים הם דברי כשפים או קסמים ואם תענני באש שירד מן השמים ידעו כי כל מה שאני עושה ברצונך ובבטחוני בך אני עושה וידעו כי אתה אלהים בישראל ואני עבדך לא כנביאים שהם עובדים ובדברי רבותינו ז"ל ובדברך עשיתי שלא יאמרו אליהו מקריב בבמה בשעת איסור הבמות ובדברך עשיתי : ענני יי' ענני· הכפל לחזק כמו שהוא בכל מקום שאין לו טעם אחר וכן אל אלהים יי' אל אלהים יי' וכן דרך כל מתפלל לשנות דבריו ולשלש כמו יי' שמעה יי' סלחה יי' הקשיבה והדומים להם ות"י קבל צלותי יי' באישתא קבל צלותי יי' במיטרא כלומר כלל בתפלתו עתה ענין המטר שהיה עתיד להתפלל עליו בו ביום ורבותינו ז"ל אמרו ענני יי' באש ענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם ועוד בדרש בדבריהם ענני בזכותי ענני בזכות תלמידי : וידעו העם הזה כי אתה יי' האלהים· וכאשר תשלחני לבשר לעתיד לבא יאמינו בי אם היום תענני : ואתה הסיבות את לבם אחורנית· פירש הגאון רב סעדיה לבם שהיה אחורנית תסב אותו אליך עתה אם תענני ויש מפרשים לבם אחורנית מאמונת הבעל וידעו כי שקר בכחם ויש לומר אם תענני ידעו כי אתה האלהים לבדך ואתה שלא הראית להם עד עתה מופת גלוי שיכירו כי אתה האלהים ידמה שאתה הסיבות את לבם אחורנית. ובדרש אם לא תענני אף אני אהיה כופר ואומר שאתה הסיבות את לבם אחורנית וכן אמר משה אם כמות כל האדם ימותון אלה לא יי' שלחני וכן אמר מיכה אם שוב תשוב בשלום לא דבר יי' בי ועוד דרשו אתה הסיבות את לבם כי היה לך להכין את לבם לטובה ואין ראוי לסמוך על זה הפירוש כי הבחירה נתונה לבני האדם כמו שכתוב הנה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב את המות ואת הרע האדם יבחר במה שירצה ורבותינו ז"ל אמרו גם כן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים והחכם הגדול הרמב"ם ז"ל פירש כשמשמעו מנעת מהם התשובה לרוב פשעם כדי שיקבלו עונשם על דרך ויחזק יי' את לב פרעה וכן כי הקשה יי' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו והדומים להם ויונתן תרגם וידעון עמא הדין במעבדך להון ניסא וגו' כבעמוד : לחכה· יבשה אותם עד שלא נשאר בתעלה שום לחות : ויי' הוא

רלבג

ויעש תעלה· היא חפירה ויעש אותה כבית סאתים זרע כמו שהיה הענין בחצר המשכן שהיה כמו בית סאתים זרע· והנה להפליא המופת רצה אליהו שירבו שם המים על העולה ועל העצים והנה עשה זה אליהו מעצמו לבטחו שהשי"ת יעשה המופת על ידו כמו שעשה מבן הצרפית כאמרו מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים או אולי צוהו השי"ת על זה להסיר ישראל מהטעות הגדול אשר היו בו : ובדברך עשיתי את כל הדברים האלה· ר"ל בשליחותך ובמצותך כי ידמה שצוהו על זה כמו שזכרנו ואפשר שיהיה שלא צוהו על זה והנה יתכן שיאמר כי בדברו עשה זה מפני שאמר לו שיראה אל אחאב ויתן מטר על פני האדמה והיה בלתי נכון שיתן מטר על פני האדמה עודם מחזיקים ברשעתם כי אז יסור מעבירת המטר התועלת אשר בעבורו היה והוא כדי שישובו מדרכם הרעה אבל אם היה הענין כן יאמרו כי מקרה היה זה לא בסבת חטאם הנה מן ההכרח היה שיעשה תחלה מה שיהיה סבה להחזירם למוטב לפי מה שאפשר ואז יכירו כי עונותיהם הטו דבר עצירת הגשמים : וידעו העם הזה כי אתה יי' הוא האלהים· יכירו בזה כי אתה יי' הוא האלהים לבד ומה שנראה להם לפעמים שיגנס הבעל בבא בקשתם הנה זה לא היה מהבעל אבל אותן הפעולות באו מאתך וכאילו הסבות את לבם אחורנית בהסבב אותן הפעולות מאתך כי הם חשבו שהיו בסבת הבעל והמשל הנה היתה אמונתם כי בעבדם הבעל יתן הארץ יבולה הנה בתת הארץ יבולה שהיה מגיע מהשי"ת התחזקו להאמין בבעל לחשבם כי מאתו נהיה זה : ויורידם

רד"ק

יי' הוא האלהים. הכפל לחזק האמונה בלבם אמרו ושנו יי' הוא האלהים: וישחטם שם. צוה לשחט' כי יד כל העם היתה עמו כשראו זה המופת הגדול: עלה אכול ושתה. נראה כי היה מתענה לעצירת הגשמים ואמר לו שיאכל וישתה כי עתה ירד הגשם. ופי' מה שאמר לו עלה ר"ל עלה על המרכבה כי הדרך מהר כרמל ליזרעאל ירידה היא לא עליה כמו שאמר אסור ורד וכן אמ' הכתו' בעמק יזרעאל בחיל יזרעאל נראה כי מקום עמק הוא אלא פי' עלה על המרכבה או פירושו שיעלה מן הנחל שהיו בו ש... ששחטו שם נביאי השקר ואמר שיעלה מן הנחל וילך אל העמק ש... אהלו אשר נטו לו שם ושיאכל וישתה לא שילך עדיין יזרעאל: כי קול המון הגשם. ועדיין לא היה אלא פירושו כי עתה תשמע קול המון הגשם כי בטח אליהו באל שיתן המטר כמו שאמר לו ואתנה מטר על פני האדמה ועוד כי הרג עובדי הבעל ובטל הע"ז: ויעלה אחאב לאכול ולשתו'. עלה על המרכבה ללכת יזרעאל לאכול ולשתות ובראותו כי עלה אליהו אל ראש הכרמל להתפלל המתין לו ולא הלך עד שיראה מה יהיה ולפירושינו ה... האחר עלה מן הנחל אל האהל לאכול ולשתות ואליהו עלה לו משם אל ראש הכרמל: ויגהר ארצה. כתרגו' וגחין שהתכפל לפני יי' על המטר למהר לתתו בעבור אחאב. שם: וישם פניו בין ברכיו. כתיב חסר יו"ד הרבים ומה שאמר וישם פניו בין ברכיו אחר שאמ' ויגהר ארצה מתחילה התכפל והשתטח ארצה והתפלל ואח"כ ישב לו ושם פניו בין ברכיו ולא רצה לקום עדיין מתחינתו עד שידע אם יש סימן מטר לפיכך אמר לנערו הבט דרך ים בעוד שהיה הוא בתפילתו או פי' וישם פניו ויגהר ארצה כלומר שלא התפלל בפשוט ידים ורגלי' אלא שחה כלפי הארץ ושם פניו בין ברכיו והתפלל: עלה נא. אולי לא עלה נערו עמו אל ראש ההר או אם עלה עמו היה בראש ההר מקום גבוה יותר מאותו מקום שהיה בו אליהו ואמר לו הבט דרך ים והוא צד המערב כתרגו' או פירו' ים ממש כי הר הכרמל קרוב לים ומן הים יעלו העננים לפי' אמר לו הבט דרך ים: שוב שבע פעמים. ז' פעמים אמר לו שוב כי לא היה רואה בכל פעם שום סימן עד השביעית: עלה אמור אל אחאב. אולי המקום שעלה בו אחאב לאכול ולשתות היה מקום גבוה בהר: אסור ורד. פי' אסור מרכב' ורד ללכת ליזרעאל מהר שלא יעצרכה הגשם כל כך יהיה הגשם גדול שלא תוכל ללכת בדרך: יעצרכ'. בא"א כמו והיו לאות על ידכה כמו הככבת עמכה. ולא יעצוכה והדומים להם: ויהי עד כה ועד כה. בין כך ובין כך כלומר בעוד שהיה אוסר מרכבתו ויורד מן המקום אשר אכל שם וי"ת והוה עד דמיזדרז וכחית: התקדרו עבים ורוח. חשכו מפני העבים והיה רוח והרוח סימן למטר ותרגו' איתחפיאו עננא ורוחא: ויד יי' היתה אל אליהו. כתרגומו ורוח גבורה מן קדם יי' הות עם אליהו וזריז חרציה כי כח וגבורה נוסף לו שהרי אחאב כבר רכב והוא הלך אחריו ברגליו והשיגו ורץ לפניו עד יזרעאל: וישנס. ויחגור ולמדו רבותינו ז"ל מזה ואמרו לעולם תבא אימת מלכות עליך שהרי אליהו שנס מתניו ורץ לפני אחאב: באכה. בא כה. כן דרך המקרא להורות המקום כמו באכה מנית באכה אשורה וכן כלם וכנוי הכ"ף כנגד יודע המקום: כה

רש"י

יי' הוא האלהים. ולא הבעל האלהים: ויגהר ארצה. ונחין לארעא להתפלל על הגשמים: דרך ים. אם תראה ענן עולה מן הים: אסור ורד. אסור מרכבתיך ורד מהר הכרמל לשוב לביתך פן ירחק אותך הגשם בדרך: עד כה ועד כה. בתוך שהלך השליח ובתוך שאסר המרכבת והשמים התקדרו: ויד יי'. ורוח גבורה מן קדם יי' כתרגומו כח לרוץ לפני המרכב' ברגליו שלא ילך א[...] אחאב יחידי שחלק כבוד למלכות: וישנס מתניו. כמו ויאזור אין לו דמיון ואף הוא לא בא אלא ללמד לשון זירות כזרזיר כגבור: כה

ימלט י"ג וסימ' ויאמר אליהו להם תפשו את. ויבאו לעשות זבחים ועלות. היקח מגבור מלקוח. גם שבי גבור יקח. וצדקיהו מלך יהודה. ראיתי את יי' נצב. אל ינוס הקל. והיה כל אשר יקרא. ובזה אלה

וירא כל העם ויפלו על פניהם ויאמרו יהוה הוא האלהים יהוה הוא האלהים: ויאמר אליהו להם תפשו את נביאי הבעל איש אל ימלט מהם ויתפשום ויורדם אליהו אל נחל קישון וישחטם שם: ויאמר אליהו לאחאב עלה אכל ושתה כי קול המון הגשם: ויעלה אחאב לאכל ולשתות ואליהו עלה אל ראש הכרמל ויגהר ארצה וישם פניו בין ברכו: ויאמר אל נערו עלה נא הבט דרך ים ויעל ויבט ויאמר אין מאומה ויאמר שב שבע פעמים: ויהי בשבעית ויאמר הנה עב קטנה ככף איש עלה מים ויאמר עלה אמר אל אחאב אסר ורד ולא יעצרכה הגשם: ויהי עד כה ועד כה והשמים התקדרו עבים ורוח ויהי גשם גדול וירכב אחאב וילך יזרעאלה: ויד יהוה היתה אל אליהו וישנס מתניו וירץ לפני אחאב עד באכה יזרעאלה:

יט ויגד אחאב לאיזבל את כל אשר עשה אליהו ואת כל אשר הרג את כל הנביאים בחרב:

וחזו כל עמא ונפלו על אפיהון ואמרו יי הוא אלהים יי הוא אלהים: ואמר אליהו להון אוחודו ית נביי בעלא גבר אל ישתיזיב מנהון ואחדינון ואחתינו אליהו לנחלא דקישון ונכסינון תמן: ואמר אליהו לאחאב סק אכול ואשתי ארי קל אתרגושת מטרא: וסליק אחאב למיכל ולמשתי ואליהו סליק לריש טורא דכרמלא וגחין לארעא ושוי אפוהי בין ברכוהי: ואמר לעולימיה סק כען סכי לאורח מערבא וסליק וסכא ואמר לית מדעם ואמר תוב שבע זמנין: והוה בזמנא שביעיתא ואמר הא עננא סליק זעירא כפיסת יד גבר סליק ממערבא ואמר סק אימר לאחאב אזדרז ותות ולא יעכבינך מטרא: והוה עד דמיזדרז ונחית ושמיא אתחפיאו עננא ורוחא והוה מטר סגי ורכיב אחאב ואזל ליזרעאל: ורוח גבורא מן קדם יי הוות עם אליהו וזריז חרציה ורהט קדם אחאב עד דאתא ליזרעאל: וחוי אחאב לאיזבל ית כל די עבד אליהו וית כל דקטל ית כל נביי שקרא בחרבא:

להפר ברית. ומוצא אני מר ממות. בוטח בלבו הוא כסיל. עד שקרים לא ינקה. ובעת ההיא יעמד מיכאל: עד כה ועד כה חד מן ז' פסוקין בקריאה אית בהון עד ועד וסימ' עד אנה ינאצוני העם הזה. ישלח יי' בך את המארה את המהומה. וירד ימה אל גבול היפלטי. והערבה עד ים כנרת. ויהמם יי' לפני ישראל. ויהי עד כה ועד כה והשמים. ואל תתנו דמי לו. עד יבונן ועד לא ישוב חרון אף יי' קדמא. לא ישוב חרון אף יי' עד תנינא. ונעו מים עד ים. ותכן כל מלאכת שלמה דדה' רק הבמות היו למעט. ויקבלון מלכותא קדישי עליונין. אחריו החזיק בנוי בן חנדד. ואמר אלהם לא יפתחו שערי. כי גדול עד שמים חסדך:

רלב"ג

ויורידם אליהו אל נחל קישון וישחטם שם. יתכן שצוה העם לשחוט אותם שם ו... ואפשר שהוא בעצמו שחט אותם בקנאו לש"י כמו שהרג שמו' את אגג בידו והרג פנחס זמרי וכזבי ב... בידו בקנאתו לש"י וזהו היותר נאות: עלה אכל ושתה כי קול ה... המון הגשם. ר"ל שקודם שתשלים לאכול ולשתות תשמע קול המון הגשם והנה אמר לו שיעלה לפי שהעיר ההיא הסמוכ' להר הכרמל היתה יותר גבוהה מהמקום שהיו בו אליהו וישרא' והנה בטח אליהו בש"י שיעשה זה או ידע זה בנבואה: ואליהו עלה אל ראש הכרמל. ידמה שכבר עלה שם כדי שיוכלו לראות משם אם עבים עולים מצד המערב או אולי היה אויר המקו' ההוא יותר זך ולזה יתכן שתהיה תפלתו יותר נשמעת מהמקום ה... ההוא כי לזכות האויר יהיה המקום יותר מוכן אל שידבק בו השפע האלהי: ויגהר ארצה. ר"ל שכפף ראשו למטה בדרך ששם פניו בין ברכיו והיה מתפלל לש"י עם זה ההכנע והצטער כדי שתהיה תפלתו נשמעת יותר כי ימהר הש"י להביא המטר להשגחתו על הנביא שלא ישקוד בזה הצער: עלה נא הבט נא דרך ים. ידמה שלא עלה עמו נערו וקרא לו שיעלה שם להביט דרך ים אם יראה דבר מורה על ירידת המטר כי לא היה מסכים אליהו להסיר עצמו מהמצב ההוא המצער אותו עד יראה בסימן ששמע השם תפלתו ולזה לא היה אליהו בעצמו יכול להביט זה והנה היה מתפלל אליהו תמיד בהיותו בזה המצב וכאשר היה משלים התפלה היה קורא לנערו שיבט דרך ים אם יראה שום ענן והיה אומר לו אין מאומה עד הפעם השביעית שאמר לו שכבר ראה עב קטנה ככף איש עולה מים: והנה הוצרך אליהו בכל זה לפי שלא היו ישראל ראויים מצד עצמם שיגיע להם הש"י זה הטוב על דרך המופת ולולי רוב תפלת אליהו והצטערו בזה האופן לא היה מגיע להם מטר בזה הדרך אבל יבא להם כמנהג הטבע בשתסור עצירת המטר שהביא הש"י להם ואמנם רצה אליהו שיגיע להם המטר תכף כדי שיכירו כי עונותיהם היו מסבבים עצירת המטר ולזה בא המטר תכף ששבו אל יי': אסור ורד אל יעצרכה הגשם. ר"ל אם תרצה שלא יעצרך הגשם פה לרבויו אסור המרכבה תכף ורד ליזרעאל קודם בא הגשם: וירכב אחאב וילך יזרעאלה. ידמה שבהיותו בדרכו ירד גשם גדול קודם באו ליזרעאל: ויד יי' היתה אל אליהו. ר"ל שכבר בא אליו דבר יי' שיעשה זה ר"ל לשנס מתניו ולרוץ לפני אחאב עד שבא אחאב ליזרעאל. והנה שנוס מתניו הוא שחבר מתניו בדרך שיתכן לו לרוץ בזולת נזק באבריו הפנימיים מפני חוזק התנועה: את כל אשר עשה אליהו. הוא מה שעשה להוריד האש על העולה בדרך שאכלה העולה והעצים והאבנים והמים אשר בתעלה לחכה לבחון כי יי' הוא האלהים ומה שעשה מהבאת המטר: ואת כל אשר הרג את כל הנביאים בחרב. ידמה שהודיע לה שהוא צוה לתפשם כלם ולהורידם לנחל קישון ושחטם שם כאילו רצה שלא יטמא דמם את הארץ ולזה נשפך דמם אל הנחל שהוליכהו למקום רחוק: כה

ימלט י"ג וכו' תמצ לגבורה דשבח שביה וצדקיה חמה וערין דפשט ידא באחתא חכמתא ושקרת במיכאל

כה יעשון אלהים וכה יוסיפון. דרך שבועה כמו כה יעשה אלהים לי וכה יוסיף ואמר בלשון רבים כי דעתה אל האלהים שהיתה עובדת הבעל והאשרה ומן התימה מה שתרגם יונתן כדין יעברון דחלתאי ד״י ובבשחא טובא מצאתי כדין יעברון דחלתאי וזה הוא האמת והנוסח שכתוב בהם דחלתא דיי טעות סופר הוא: וירא ויקם. ראה עצמו בסכנה והלך ומלט אל נפשו והמפרשים וירא כמו ויירא לא ידעתי למה ועוד כי לא יתכן מדרך הדקדוק וגם יונתן תרגם וחזא וקם ואזל לשיזבא ית נפשיה: ויבא באר שבע אשר ליהודה. לא כאמר אשר ליהודה. אלא בעבור באר שבע אשר שהיא בנחלת בני שמעון כי הוא אותו הכתוב גם כן בנחלת בני יהודה וכבר פירשתי כי שתיהן אחד ולפי שנחלת בני שמעון בתוך נחלת בני יהודה מנה אותו עם יהודה ומנאו עם שמעון אלא אמ׳ אשר ליהודה כלומר יבא לו מתחת רשות אחאב ומארצו והלך לו אל ארץ יהודה מפחדו מאיזבל: והוא הלך במדבר. אפילו בארץ יהודה לא בטח כי ירא שמא תשלח איזבל להרגו שם ויצא מן היישוב והלך לו במדבר במקום שלא ימצא מחיה וימות כי בחר מותו מחייו או יראה אליו דבר יי׳ מה יעשה: תחת רותם אחת. אחת כתיב וקרי אחד כי יאמר בלשון זכר ונקבה אבל לשון זכר יראה יותר ורותם מן גחלי רתמים כמו מן בקר בקרים והוא עץ שפל שנחלתו חמה ואחד יש מפרשים שהוא שלוחין אותו זכ״סטא ויש אומרי׳ שהוא שלוחים יכ״ברי: ויאמר רב. כלומר רב לי עוד בעולם הזה ואני בו בסכנה כל יום ויום ויונתן תרגם ואמר סגי לי ארכא עד אימתי אנא מיטרף כדין: כי לא טוב אנכי מאבתי. נראה כי ארכו ימיו יותר מימי אבותיו וזה ראיה לאומר פנחס זה אליהו: תחת רותם אחד. ובאמרו פעם שנית תחת רותם אחד ולא אמר תחת הרותם להודיע כי הרותם היה יחידי ולא מצא באותו המדבר מחסה אחר שיסכב שם אלא אותו רותם לבדו ובדוחק היה יכול לחסות תחתיו: והנה זה מלאך. איכו אומר זה על הודעת המלאך אלא יבא על הזמנת העת כמו הנה וכן קול דודי הנה זה בא והיה מספיק באחר לא יבאו שניהם למהירות הזמנת הענין כלומ׳ תכף שישן בא שם המלאך ונגע בו והעירהו משנתו ויאמר לו קום אכול: עוגת רצפים. עוגה אפויה בגחלים: ויאכל וישת. לא אכל כל העוגה ולא שתה כל המים שהרי פעם שנית אמר לו שיאכל ולא ראינו שיאכל ושיהיה שם עוגה אחרת ולא מים אחרים: כי רב ממך הדרך. והוא לא היה יודע אנה ילך אלא שהיה הולך לתומו ארבעים יום וארבעים לילה עד הר חורב ונתיישר לו הדרך שם כמו לארץ שאמר וישרנה הפרות בדרך וגו׳ וכשהגיע שם עמד כי חשב כי שם יראה לו דבר יי׳ שבאותו ההר נגלה תחלה למשה ובו נגלה הכבוד ונתן תורה לישראל או היתה העמידה בלי כוונתו כמו שהיתה ההליכה שמה: בכח האכילה ההיא. לא היה זה כנס משה רבינו כי בו נאמר ארבעים יום וארבעי׳ לילה לחם לא אכל ומים לא שתה ולא אמ׳ שעמד בכח האכילה ובאליהו אמר בכח האכילה כלומר שנשתהא המאכל באסטומכא ולא בשלה אותו הכח המבשלת ולא משכה אותו כח המושך וכזון הגוף באותו מאכל ארבעי׳ יום וארבעים לילה: ויבא שם אל המערה. מערה היתה בהר סיני ועליה נאמר ושמתיך בנקרת הצור כמו שתרגם אנקלוס במערת טינרא: מה לך פה אליהו. טעם השאלה תחלת הדברים לשמוע המענה כדרך לשון בני אדם וכן שאלת מה לך הים כי תנוס מפני התשובה אי הבל אחיך הרבחת וגם ירשת הראית כי נכנע אחאב ואף על פי שהוא יודע לב בני האדם וכן ויאמר לו איכה מה זה בידך וכן ענין מה לך פה למה יצאת ממקומך מה יש לך פה: קנא קנאתי ליי׳. הקנאה שקנאתי לשם יי׳ והרגתי נביאי הבעל המקטים את ישראל עד שעזבו בריתך שכרת עם בני ישראל בהר סיני. ובדרש בריתך שבטלו מהם ברית מילה אותה הקנאה גרמה לי לצאת ממקומי לברוח מפני איזבל ולבא פה: את מזבחותיך הרסו. כמו שאמר למעלה את מזבח יי׳ ההרוס: ואת נביאיך הרגו בחרב. כמו שאמר למעלה בהרוג איזבל את נביאי יי׳: ואותר אני לבדי. והלא נותרו המאה שהחביא עובדיה אלא לפי שלא היו נודעים הרי הם כאילו אינם: בא

יעשון ה׳ בקריא׳ וסימ׳ והזהרת אתהם את החקים ואת התורו׳. ועלי זקן מאד. ותשלח איזבל מלאך אל אליהו לאמר. בן הדד דמלכים. הנה אפרים שרשם יבש: ז׳ מלין כתיב ת״ו ולא קרינן וסי׳ באחת. ובאנו אליו באחת

רשי

כה יעשון אלהים. לא כמו שעשית לנביאי הבעל: רותם. ייניב״רא בלע״ז ויאמר רב. סגי לי ארכא עד אימתי אנא מטרף כדין: רצפים. פחמים וכן ובידו רצפה: אל המערה. היא נקרית צור שעמד בה משה: את מזבחותיך הרסו. במו׳ יחיד הכעסו לשם שמים שהרי מזבח בית הבחיר בירושלם היה: ורוח

וַתִּשְׁלַח אִיזֶבֶל מַלְאָךְ אֶל־אֵלִיָּהוּ לֵאמֹר כֹּה־יַעֲשׂוּן אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִפוּן כִּי־כָעֵת מָחָר אָשִׂים אֶת־נַפְשְׁךָ כְּנֶפֶשׁ אַחַד מֵהֶם: וַיַּרְא וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־נַפְשׁוֹ וַיָּבֹא בְּאֵר שֶׁבַע אֲשֶׁר לִיהוּדָה וַיַּנַּח אֶת־נַעֲרוֹ שָׁם: וְהוּא־הָלַךְ בַּמִּדְבָּר דֶּרֶךְ יוֹם וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב תַּחַת רֹתֶם אחת וַיִּשְׁאַל אֶת־נַפְשׁוֹ לָמוּת וַיֹּאמֶר רַב עַתָּה יְהוָה קַח נַפְשִׁי כִּי־לֹא־טוֹב אָנֹכִי מֵאֲבֹתָי: וַיִּשְׁכַּב וַיִּישַׁן תַּחַת רֹתֶם אֶחָד וְהִנֵּה־זֶה מַלְאָךְ נֹגֵעַ בּוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ קוּם אֱכוֹל: וַיַּבֵּט וְהִנֵּה מְרַאֲשֹׁתָיו עֻגַת רְצָפִים וְצַפַּחַת מָיִם וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּשָׁב וַיִּשְׁכָּב: וַיָּשָׁב מַלְאַךְ יְהוָה שֵׁנִית וַיִּגַּע־בּוֹ וַיֹּאמֶר קוּם אֱכֹל כִּי רַב מִמְּךָ הַדָּרֶךְ: וַיָּקָם וַיֹּאכַל וַיִּשְׁתֶּה וַיֵּלֶךְ בְּכֹחַ הָאֲכִילָה הַהִיא אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה עַד הַר הָאֱלֹהִים חֹרֵב: וַיָּבֹא־שָׁם אֶל־הַמְּעָרָה וַיָּלֶן שָׁם וְהִנֵּה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ מַה־לְּךָ פֹה אֵלִיָּהוּ: וַיֹּאמֶר קַנֹּא קִנֵּאתִי לַיהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי־עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרָסוּ וְאֶת־נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בֶחָרֶב וָאִוָּתֵר אֲנִי לְבַדִּי וַיְבַקְשׁוּ אֶת־נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ:

ושלחת איזבל אזגדא לות אליהו למימר כדין יעבדון דחלתאי וכדין יוספן אלהן כעידנא הדין מחר אשוי ית נפשך כנפשא דחד מנהון: וחזא וקם ואזל לשיזבא נפשיה ואתא לבאר שבע די לשבטא יהודה ושבק ית עולימיה תמן: והוא הליך במדברא מהלך יומא ואתא ויתיב תחות רתמא חד ושאיל ית נפשיה לממת ואמר סגי לי ארכא עד אימתי אנא מטרף כדין כען יי סב נפשי ארי לא טב אנא מאבהתי: ושכיב ודמוך תחות רתמא חד והא דין מלאכא קריב ביה ואמר ליה קום אכול: ואסתכי והא אסדוהי חררא מעופפא וצלוחיתא דמיא ואכל ושתי ותב ושכיב: ותב מלאכא דיי תנינות וקריב ביה ואמר ליה קום אכול ארי סגי מינך אורחא: וקם ואכל ושתי ואזל בחילא דאכילתא ההיא ארבעין יממין וארבעין ליליין עד דאתא לטורא דאתגלי עלוהי יקרא דיי לחורב: ועל תמן למערתא ובת תמן והא פתגמא דיי עמיה ואמר ליה מה לך כא אליהו: ואמר קנאה קניתי קדם יי אלהא צבאות ארי שבקו קימך בני ישראל ית מדבחך פגרו וית נביך קטלו בחרבא ואשתארית אנא בלחודי ובעו ית נפשי למקטלה:

המקומית. אחת תחת רתם אחת. המומחתים ותקח יהושבע בת המלך. ארבעת ואתה בן אדם כה אמר יי׳. בשנת ויהי בשנת ההיא בראשית ממלכת צדקיהו. בשנת הדבר אשר היה אל ירמיהו. הפלשתי בגת אל תגידו:

רלבג

כה יעשון אלהים. אמרה זה בלשון רבים לרבוי האלוהות אשר היו עובדים להם: וירא ויקם וילך אל נפשו. ר״ל שכאשר ראה הסכנה שהוא בה לא רצה לסמוך על הנס אבל קם תכף והלך למלט את נפשו: ויבא באר שבע אשר ליהודה. ר״ל שכבר היה למלך יהוד׳ ולזה בא שם להמלט מיד איזבל ואף על פי שבא לנחלת בני שמעון ה הנה ידמה כי מפני היותו תוך ערי יהודה היו בני העיר ההיא תחת מלך יהודה או אולי במלחמות ש שנלחמו מלכי יהודה עם מלכי ישרא׳ לקחו מלכי יהודה העיר ה הזאת: והוא הלך במדבר דרך יום. בחר ללכת במדבר כדי שלא יראהו איש שיוכל להגיד זה לאיזבל: וישב תחת רותם אחד. הוא עץ שפל גיניש״טה בלע״ז: וישאל את נפשו למות. הנה מחוזק הרעב היה בוחר במות ולזה אמר כי רב לו במה שחיה ובקש מהש״י שיקח את נפשו וימיתהו כי לא טוב הוא מאבותיו שיזכה מפני זה לאורך הנפלא מן החיים: עוגת רצפים. ר״ל עוגה שנאפית ברצפי האש: וילך בכח האכילה ההיא. ר״ל בכח שקנה מהאכילה ההיא הלך ארבעים יום וארבעים לילה ואולם אמר שקנה הכח מהאכילה ההיא כי קודם האכילה היה חלוש מאד והיה קרוב מאד למות מפני הרעב. והנה בא בדרך המדבר עד הר חורב שנתנה בו התורה לישראל: ויבא שם אל המערה וילן שם. ידמה שכבר היתה מערה בהר חורב ולן שם אליהו: והנה דבר יי׳ אליו ויאמר. אחשוב כי בתחלה בא אליו דבר יי׳ על דרך הנבואה ושאל לו הש״י מה לך פה אליהו ואע״פ שכבר ידע זה הש״י על דרך אמרו לקין אי הבל אחיך והנה השיב אליהו כי הוא מקנא לש״י כי בני ישראל עזבו את ברית התורה והרסו מזבחות הש״י כי לא רצו לעבוד כי אם אלהים אחרים והרגו נביאי השם בחרב כי כבר הרגה אותם איזבל כמו שקדם ונשאר אליהו לבדו מן הנביאים הידועים לה ובקשה להרוג אותו וכאילו שאל מהש״י על זה שיקום נקמתו על אלו הרעות שעשו ישרא׳ והנה קרה זה לאליהו מרוב כעסו על חטאת ישראל אז אמר לו הש״י שיצא ויעמוד בהר לפני יי׳ ר״ל כי כשיראה לו כבוד יי׳ אז יצא מהמערה ודמה שכבר עשה זה השם ית׳ כדי שיבקש אליהו רחמים על ישראל לא שיתפלל להשחיתם על רוע מעלליהם כי היה רצון הש״י להאריך להם אפו כדי שישובו אליו ולזה הראה לו הדברים המשחיתים כמו הרוח הגדולה והחזקה שהיא מפרקת הרים ומשברת סלעים. ולא

והנה יי' ד' בקריאה וסימ' צא ועמדת בהר לפני · ויעש השליש תניינא דפסו' נמסר בריש סדר ויצא : ברוח ג' קמצין וסימ' מפרק הרים · ותבנית כל אשר היה ברוח בה"ה · אין אדם שליט ברוח לכלוא : ויאמר יי' אליו

ויאמר צא ועמדת בהר לפני יהוה והנה יהוה עבר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני יהוה לא ברוח יהוה ואחר הרוח רעש לא ברעש יהוה : ואחר הרעש אש לא באש יהוה ואחר האש קול דממה דקה : ויהי כשמע אליהו וילט פניו באדרתו ויצא ויעמד פתח המערה והנה אליו קול ויאמר מה לך פה אליהו : ויאמר קנא קנאתי ליהוה אלהי צבאות כי עזבו בריתך בני ישראל את מזבחתיך הרסו ואת נביאיך הרגו בחרב ואותר אני לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה : ויאמר יהוה אליו לך שוב לדרכך מדברה דמשק ובאת ומשחת את חזאל למלך על ארם : ואת יהוא בן נמשי תמשח למלך על ישראל ואת אלישע בן שפט מאבל מחולה תמשח לנביא תחתיך : והיה הנמלט מחרב חזאל ימית יהוא

ואמר פוק ותקום בטורא קדם יי והא יי מתגלי וקדמוהי משריית מלאכי רוחא מפרקין טוריא ומתברין כיפיא קדם יי ולא במשריית מלאכי רוחא שכינתא דיי ובתר משריית מלאכי רוחא משריית מלאכי זיעא ולא במשריית מלאכי זיעא שכינתא דיי : ובתר משריית מלאכי זיעא אשתא ולא במשריית מלאכי אשתא שכינתא דיי ובתר משריית מלאכי אשתא קל דמשבחין בחשאי : והוה כד שמע אליהו וכריך אפוהי בשושיפיה ונפק וקם בתרע מערתא והא עמיה קלא ואמר מה לך כא אליהו : ואמר קנאה קניתי קדם יי אלהא צבאות ארי שבקו קימך בני ישראל ית מדבחך פגרו וית נביך קטלו בחרבא ואשתארית אנא בלחודי ובעו ית נפשי למקטלה : ואמר יי ליה איזיל תוב לאורחך למדברא דמשק ותהך ותמשח ית חזאל למהוי מלכא על ארם : וית יהוא בר נמשי תמשח למהוי מלכא על ישראל וית אלישע בר שפט ממישר מחולה תמשח למהוי נביא תחותך : ויהי דישתזיב מחרבא דחזאל יקטול יהוא

ו' ר"פ בקריא' וסימ' מי שם פה לאדם או מי ישום · זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם · שמעתי את תפלתך · לך שוב לדרכך מדברה · עבור בתוך העם · קרא שמו יזרעאל :

רשי

ורוח גדולה · משריית מלאכי רוחא : רעש · משריית מלאכי זיעא : אש · משריית מלאכי אישא : קול דממה דקה · קל דמשבחין בחשאי אבל נביאי אומות העולם אומר דממה וקול אשמע דממה היתה לשבח ואני שמעתי קול הבא מתוך הדממה דטיכטימת"כט בלע"ז ואין שומעין הקול מתם : וילט פניו · וכריך אפוהי וכן הוא אומר לוטה בשמלה : תמשח לנביא תחתיך · אי איפשי בנביאותך מאחר שאתה מלמד קטיגוריא על בני : ימית

רדק

בא ועמדת בהר · נראה כי פתח המערה היה בשיפוע ההר או בראשו לא בתחתית ההר שהרי אמר לו בא ועמדת בהר והוא עמד פתח המערה : והנה יי' עבר · פי' כבוד יי' עבר לפניו כמו שאמר במשה רבינו עליו השלום ויעבור יי' על פניו ועבר לפניו תחלה רוח גדולה וחזק והיה אומר לו הקול לא ברוח יי' כלומר הכבוד ההווה לשעתו ומה שאמר מפרק הרים ומשבר סלעים דרך ה הפלגה ואמר לו הקול בעבור הרוח כי הכבוד לא היה עובר עדיין ואחר עבור הרוח היה רעש שרעש ההר ואמר לו הקול כי הכבוד איננו באש ואחר עבור האש עבר הכבוד עם קול דממה דקה והבין אליהו כי אז עבר הכבוד כששמע קול דממה דקה : וילט פניו באדרתו · כמו שאמר במשה רבינו עליו השלום ויסתר משה פניו ופי' ויצא ויעמד פתח המערה כששמע קול דממה דקה בא ועמד בהר פתח המערה ו וכסה פניו כמו שאמר לו הדבר בא ועמדת בהר לפני יי' ר"ל שיעבור הכבוד ומתוך אותו הקול דממה יצא אליו קול דבר שאמר לו מה לך פה אליהו ופירו' קול דממה דקה קול כמוך ות"י הפסוק כן והא יי' מתגלי וקדמוהי משריית מלאכי רוחא מפרקין טוריא ומתברין כיפיא קדם יי' וגו' כשנכתוב ויש לשאול מה היה כל זה הענין ולא אמר לו מה יעשה עד שהביאו אל הר חורב והראה לו כל זה הכבוד ונראה בעיני כי כל זה היה גמול המעשה הטוב שעשה בהר הכרמל וקדש שם יי' בתוך בני ישר' והחזיר' למוטב עד שאמרו כלם יי' הוא האלהים יי' הוא ה האלהים והרג נביאי הבעל גמלו האל בצדקו והביאו אל מקום הכבוד עם פלא גדול שעשה עמו בדרך והראה לו כל הכבוד הזה וצריך להתבונן ברוח וברעש ובאש ובקול דממה דקה : וילט פניו · כסה פניו כמו לוטה בשמלה פני הלוט הלוט : שוב לדרכך · אחר שאמר לו שוב הבטיחו שלא יהרגו אותו ואמר לדרכך המדברה דמשק ומדבר דמשק לא היה דרכו אלא אמר לו לך לדרכך ותקח מדרך הזה דרך המדבר דמשק למשוח חזאל מלך ארם והנה אליהו לא משח את חזאל ולא יהוא אמר לו הקב"ה על הקנאה אשר קנאת לי כי עזבו בני ישראל את בריתי אני מודיעך כי על ידי שלשה אלה אכלה כל העוזבים את בריתי ואתה תמשח חזאל למלך על ארם כלומר תצוה לאלישע שיהיה נביא תחתיך שימשח אותו למלך והוא יעשה רעה על ישראל וכן יהוא תמשח כלומר תצוה לאלישע שימשחהו וכן משחו אלישע ע"י אחד הנביאים אם כן למה צוה לו שילך מדברה דמשק כיון שלא משח הוא חזאל יתכן לפר' כי כיון שהלך מדברה דמשק ומצא בדרכו אלישע בן שפט והנבואה אמרה לו משיחת אלישע אחרון לחזאל ויהוא והוא מצאו ראשון הבין כי ע"י אלישע יהיו נמשחים ולא הקדימם האל בנבואה אלא על דרך הנקמה שיהיה ראשון חזאל ואחריו יהוא ואחריו אלישע כמו שאמר והיה הנמלט וגו' : מדברה דמשק · כפתחה הבי"ת מפני הסמיכות וכן מדברה בית און : ומשחת את חזאל · לפי שמנוי המלוכה או הגדולה הוא ע"י משיחה ברוב כאמר למנוי אע"פ שאינו ע"י משיחה בלשון משיחה לפיכך אמר ומשחת את חזאל וכן אמר תמשח לנביא תחתיך וכן אמ' על האבות אל תגעו במשיחי וכן למשיחו לכורש : תמשח לנביא תחתיך · כיון שאתה רוצה להסתלק מן העולם שאמרת רב עתה יי' קח את נפשי צריך שתניח נביא תחתיך ותמנה אלישע בן שפט ותלמדהו · ובדרש אי אפשר בנבואתך מאחר שאתה מלמד קטיגוריא על בני : ימית יהוא · שהרג כל עובדי הבעל וכל בית אחאב שהיו עובדים ע"ז : ימית

רלבג

ולא היה ברוח יי' כי אין ממדרך הש"י שיביא הרעו' אם לא לתכלית שיגיע מהם טוב ולפי שנתבאר לש"י שלא יהיו מקבלים תוכחת לא רצה לשנס עליו החטאים לפי מה ם שראוי אבל המתין להם אם ישובו מ מדרכם הרעה · והנה היה אחר הרוח רעש והוא מזיק כי הוא כלי לשפכת הארצות · וזכר גם כן שלא ברעש יי' כמו שזכרנו ברוח · והנה אחר הרעש אש שהוא יותר מזיק · וזכר גם כן כי לא באש יי' לסבה ם שזכרנו וכאילו באר בזה שאלו הרעות ם שיבאו להם בהדרגה אינם מכוונות מהש"י אך הסתיר פניו מהם ועזבם כמו מטרה ל לחצי הרעות הכוכנות לבא עליהם והיה זה כן לפי שהרעות ה הבאות על צד הקנאת המוסר לא יועילו ל להם הלא תראה כי מפני עצירת הטל ו והמטר שלש שנים לא נכנעו מפני הש"י · והנה אחר האש קול דממה דקה · ר"ל קול כתוך מהש"י כאילו הוא מורכב מהקול והשתיקה והנה העיר בזה כי ההר נפלם באלו הרעות ולא ירגישו שמכותיהם הטו שיהיו משולחים ונעזבים למקרי הזמן הנה יבא להם מוסר מה מהש"י אך לא יהיה שלם באופן שהיה מביא הש"י המוסר לישר' במדבר בימי משה שהיה מגיע באופן שהיו מרגישים תקף כי בכונת הצון היה אך יהיה בזה הענין כמו מורכב מהקול ומהשתיקה · ודמה כי מרוב כעס אליהו על רוב חטאת ישראל לא שם אל לבו להבין את דבר המראה הזאת ולזה השיב באופן שאמר בראשונה : ויהי כשמוע אליהו · ר"ל כשמוע אליהו קול הש"י הסתיר פניו מהביט אל האלהים ולזה כסה פניו באדרת שהיה לבוש בה ויצא מהמערה כמו שצוהו הש"י ועמד פתח המערה : ויאמר יי' אליו לך לדרכך מדברה דמשק · ר"ל שילך לדרכו אל מדבר דמשק ומשם ימשח חזאל למלך על ארם והרצון בזה היותו נבחר למלך על ארם ומשם ימשח יהוא בן נמשי למלך על ישר' ומשם ימשח אלישע בן שפט מאבל מחולה לנביא תחת אליהו אחר שאין רצון אליהו להיות לנביא ולמזהיר לישרא' עד שבקש קץ בחייו מפני רוע מעשיהם ואמר לש"י שיקח את נפשו · ולפי שלא מצא שם בדרך כי אם אלישע בן שפט השליך אדרתו עליו לעשות לו סימן שיהיה נביא וילבש נבואת אליהו עם שלבישת האדרת היתה סימן לנביא ולזה אמר הכתוב ולא ילבשו עוד אדרת שער למען כחש וידמה שהודיע אליהו לאלישע זאת הנבואה וצוהו שיודיע לחזאל שהוא יהיה מלך על ארם ושימשח יהוא בן נמשי למלך על ישראל ולזה היה כאילו ימשחם אליהו או יהיה הרצון בזה כי מפני רצון אליהו בעונם ישראל לפי מה שיורה מה שאמר עליהם חובה לפני הש"י הנה הוא סבת המשח חזאל למלך על ארם ומשח יהוא למלך על ישראל והמשח אלישע לנביא תחתיו ולזה אמר לו הש"י בכל אלו הדברים ומשחת כי הוא סבת המשחם כמו שזכרנו · והנה ימית יהוא רבים כי הוא השמיד כל בית אחאב והרג כל עובדי הבעל ונביאו וכהניו והרג איזבל אשר עליה אמ' אליהו קנאת אלו הדברים לש"י ומה שאמר כי הנמלט מחרב חזאל ימית יהוא אין הרצון בו שיקדם הרע שעשה חזאל לישראל אל הרע שעשה יהוא לישראל כי היה הענין בהפך זה כי בימי יהואחז בן יהוא היה הרע שעשה חזאל לישר' אך הרצון בו שמה שהיה נמלט מחרב חזאל אם היו חיים ימית יהוא כי ידמה שלא היה כח לחזאל בבית אחאב לו היה קיים כי אחאב ובניו הם היו מצליחים תמיד כנגד מלך ארם · וכן

ימית אלישע. לא מצינו שהמית אלא ארבעים ושנים ילדים על ידי הדובים בדיבורו: לך שוב. מאחריו: כי מה עשיתי לך. שתבא אחריו: בשלם הבשר. בישל להם את הבשר כך פירשו רבותינו ומנחם וכן תירגמו יונתן כשני תיבות ואני אומר אין צריך לחלקו לשתי תיבות ומהו בשלם הבשר בשלם לשני השוורים את הבשר שלהם

ימית אלישע. כי בהוכיחו אותם ולא היו שומעים אליו ולא היו שבים מדרכם הרעה האויבים יבואו עליהם והרגום וכאילו הוא היה ממית אותם כי יותר היו ענושים כשהיה מזהיר להם ומצוה משלא היה להם מזהיר או פי' ימית אלישע במותו כי במות אלישע באו גדודי ארם ומואב בארץ: נשק לו. מלרע: והוא חורש. מצאנו שהיה חורש הוא עם עבדיו שהם

ז' פסוקים והוא והוא בקריאה וסי' ויהי נער מבית לחם יהודה. והנה עמך שמעי בן גרא בן הימיני. וימצא את אלישע בן שפט והוא חרש. אותו תקדישו. והוא יבנה את היכל יי'. אבלו זרים כחו. ואשר בא חצרון:

וְהַנִּמְלָט מֵחֶרֶב יֵהוּא יָמִית אֱלִישָׁע׃ וְהִשְׁאַרְתִּי בְיִשְׂרָאֵל שִׁבְעַת אֲלָפִים כָּל־הַבִּרְכַּיִם אֲשֶׁר לֹא־כָרְעוּ לַבַּעַל וְכָל־הַפֶּה אֲשֶׁר לֹא־נָשַׁק לוֹ׃ וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם וַיִּמְצָא אֶת־אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט וְהוּא חֹרֵשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר צְמָדִים לְפָנָיו וְהוּא בִּשְׁנֵים הֶעָשָׂר וַיַּעֲבֹר אֵלִיָּהוּ אֵלָיו וַיַּשְׁלֵךְ אַדַּרְתּוֹ אֵלָיו׃ וַיַּעֲזֹב אֶת־הַבָּקָר וַיָּרָץ אַחֲרֵי אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אֶשְּׁקָה־נָּא לְאָבִי וּלְאִמִּי וְאֵלְכָה אַחֲרֶיךָ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ שׁוּב כִּי מֶה־עָשִׂיתִי לָךְ׃ וַיָּשָׁב מֵאַחֲרָיו וַיִּקַּח אֶת־צֶמֶד הַבָּקָר וַיִּזְבָּחֵהוּ וּבִכְלִי הַבָּקָר בִּשְּׁלָם הַבָּשָׂר וַיִּתֵּן לָעָם וַיֹּאכֵלוּ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֵי אֵלִיָּהוּ וַיְשָׁרְתֵהוּ׃

כ וּבֶן־הֲדַד מֶלֶךְ־אֲרָם קָבַץ אֶת־כָּל־חֵילוֹ וּשְׁלֹשִׁים וּשְׁנַיִם מֶלֶךְ אִתּוֹ וְסוּס וָרָכֶב וַיַּעַל וַיָּצַר עַל־שֹׁמְרוֹן וַיִּלָּחֶם בָּהּ׃ וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־אַחְאָב מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל הָעִירָה׃ וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה אָמַר בֶּן־הֲדַד כַּסְפְּךָ וּזְהָבְךָ לִי־הוּא וְנָשֶׁיךָ וּבָנֶיךָ הַטּוֹבִים לִי־הֵם׃ וַיַּעַן מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר כִּדְבָרְךָ אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ לְךָ אֲנִי וְכָל־אֲשֶׁר־לִי׃ וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים וַיֹּאמְרוּ כֹּה־אָמַר בֶּן־הֲדַד לֵאמֹר כִּי־שָׁלַחְתִּי אֵלֶיךָ לֵאמֹר כַּסְפְּךָ וּזְהָבְךָ וְנָשֶׁיךָ וּבָנֶיךָ לִי תִתֵּן׃

ז' בכתו' את בהו והוא והוא — ט' א' לגין קרית וא' לשון עירה — י"ב בפ' — ל' תוסיעני

וְדִישְׁתֵּזֵיב מֵחַרְבָּא דְיֵהוּא יִקְטוֹל אֱלִישָׁע׃ וְאַשְׁאַר בְּיִשְׂרָאֵל שִׁבְעָא אַלְפִין כָּל רְכוּבַיָא דְלָא כְרַעוּ לְבַעֲלָא וְכָל פּוּמָא דְלָא נְשַׁק לֵיהּ׃ וַאֲזַל מִתַּמָן וְאַשְׁכַּח יָת אֱלִישָׁע בַּר שָׁפָט וְהוּא רָדֵי בִּתְרֵי עֲשַׂר פַּדָנִין דְתוֹרָא צְמִידִין קֳדָמוֹהִי וְהוּא בְּחַד מִתְּרֵי עַסְרָא וַעֲבַר אֵלִיָהוּ לְוָתֵיהּ וּרְמָא שׁוֹשִׁיפֵיהּ עֲלוֹהִי׃ וְשַׁבַק יָת תּוֹרַיָא וּרְהַט בָּתַר אֵלִיָהוּ וַאֲמַר אֶנְשׁוֹק כְּעַן לְאַבָּא וּלְאִמָּא וְאֵיהַךְ בַּתְרָךְ וַאֲמַר לֵיהּ אֵיזִיל תּוּב אֲרֵי מָה עֲבַדִית לָךְ׃ וְתָב מִבַּתְרוֹהִי וּנְסֵיב יָת פַּדַן תּוֹרַיָא וְנַכְסֵיהּ וּבְמָנֵי תוֹרַיָא בַּשֵּׁיל לְהוֹן בִּסְרָא וִיהַב לְעַמָּא וַאֲכַלוּ וְקָם וַאֲזַל בָּתַר אֵלִיָהוּ וְשַׁמְשֵׁיהּ׃ וּבַר הֲדַד מַלְכָּא דַאֲרָם כְּנַשׁ יָת כָּל מַשִּׁרְיָתֵיהּ וּתְלָתִין וּתְרֵין מַלְכִין עִמֵּיהּ וְסוּסְוָן וּרְתִכִּין וּסְלֵיק וְצָר עַל שֹׁמְרוֹן וַאֲגִיחַ קְרָבָא בַהּ׃ וּשְׁלַח אִזְגַּדִּין לְוַת אַחְאָב מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לְקַרְתָּא׃ וַאֲמַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר בַּר הֲדַד כַּסְפָּךְ וְדַהֲבָךְ דִּילִי הוּא וּנְשָׁךְ וּבְנָךְ שַׁפִּירַיָא דִּילִי אִנּוּן׃ וַאֲתֵיב מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמַר כְּפִתְגָמָךְ רִבּוֹנִי מַלְכָּא דִּילָךְ נַפְשִׁי וְכָל דִּילִי׃ וְתָבוּ אִזְגַּדַּיָא וַאֲמַרוּ כִּדְנַן אֲמַר בַּר הֲדַד לְמֵימַר אֲרֵי שְׁלַחִית לְוָתָךְ לְמֵימַר כַּסְפָּךְ וְדַהֲבָךְ וּנְשָׁךְ וּבְנָךְ לִי תִתֵּן׃

שנאמר אין פחות מן מאתים: ויתן לעם. מרוב שמחה עשה מן משתה: כי שלחתי לך ונו' לי תתן. ידעתי כי תתנם לי אבל את אחרת אני גוזר עליך: כל

רלבג

ובן מה שאמר והנמלט מחרב יהוא ימית את אלישע אין הרצון בו שיהרוג הרע שעשה יהוא לישראל אל הרע שיקרה להם בסבת אלישע כי הדבר היה בהפך והנה מה שהמית אלישע הוא ארבעים ושנים נערים שקללם בשם יי' וידמה שהרעב החזק אשר היה בשמרון היה ג בסבת אלישע ולזה אמר המלך כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם יעמוד ראש אלישע בן שפט עליו היום. ואמר שכבר ימצא זה הרע לשישאר שלא י ישארו בישראל כי אם שבעת אלפים איש והם אשר לא כרעו לבעל ולא נשקו לו. והנה אמר יהוא בן נמשי והוא אבי אביו כי כבר יקרא אבי ה האב אב כאמרו ו ותבאנה אל רעואל אביהן: והוא חורש שנים עשר צמדים לפניו והוא בשנים ה העשר. ר"ל שהיו שם שנים עשר חורשים היו לכל אחד מהם צמד בקר ואלישע היה חורש כי הוא היה א

שהיה חורש הוא עם עבדיו שהם חורשים עם הבקר וי"ב צמדים היו לפניו חורשים. וצמדים ר"ל בקר לפי שהשורי' נצמדים יחד בעת החרישה כקראו' צמד וצמדי' ות"י תרין עשר פדנים דתורא צמידין קדמוהי: והוא בשנים העשר. מן הי"ב צמדים הוא היה חורש באחד מהם וי"א עבדיו היו כל אחד ואחד עם צמדו והוא מתורגם והוא רדי בחד מתרי עשר והספור הזה להורות כי מצאו בי"ב והיה אות כי יהיה ממונה על י"ב שבטי ישר' לנביא ולמזהיר: וישלך אדרתו אליו. כמו עליו ובתי' ורמא שושיפיה עלוהי ולא שמכה אצלו אלא שלקחו והלך לו וזהו שאמר וירץ אחרי אליהו שעשה לו סימן שילך אחריו ולא אמר לו בפי' כידע שיבין כי מיי' יהיה נביא וידע כי הא-ל נתן בלב אלישע ללכת אחריו ולפרקו לפי' לא עשה אלא סימן ומה שאמר לו לך שוב כי מה עשיתי לך לכוונתו אם היה אומר בלב שלם ופי' מה עשיתי לך רוצה לומר אם הטיתי א אדרתי עליך לפיכך אתה רץ אחרי: אשקה נא. במנקת הספרים הש"ין בקמץ חטף: וישב מאחריו. לנשק לאביו ולאמו הע"פ שלא כפר הכתוב ואחר כך שחט הבקר ועשה ם סעודה בלותו המרה לחורשים ולעם אשר באו אחריו ללוותו וזהו שאמר ויתן לעם כי מהעם לא היו אתו בשדה כי אם אחד עשר החורשים אלא זהו כירוש כי הלך לקחת רשות מאביו ו ומאמו ובאו אחריו מאנשי עירו ללוותו כי יהוא נכבד מהם: צמד הבקר. אחד מהשנים עשר: בשלם הבשר. בשל להם הבשר כלומר לעם אשר אתו ובת"י בשיל להון ומרוב מהירתו ללכת אחרי אליהו לא המתין לחטוב עצים לבשל ובקע כלי הבקר והוא כלי המחרישה ובשל להם הבשר ות"ם בשלם במקום להם

ויאמר לו כה אמר בן הדד ר"פ והוא חד בן י"ב אמר דסבירין ויאמרו וסי' נכסר בסדר בואו: הם י"ב בפ'

ויאמר לו כה אמר בן הדד ר"פ והוא חד בן י"ב אמר דסבירין ויאמרו וסי' נכסר בסדר בואו: וסי' נכסר בסדר יתרו: הם י"ב בפ'

אחד משנים העשר החורשים. ואחשוב שזכר זה להעיר כי אבי אלישע היה עשיר מאד ועם כל זה נפרד אלישע מבית אביו לשרת אליהו מפני חשקו אהבתו החכמה: ויעבר אליהו אליו וישלך אדרתו אליו. ר"ל כי כבר עבר אליהו כשוך לו והיותו קרוב אליו מאד השליך כנפי אדרתו עליו עד שכבר הסך אדרתו עליו מדי עברו והנה הרגיש תכף אלישע כי רצון אליהו היה אליו שיבא ויחסה תחת כנפיו ולזה עזב את הבקר ורץ אחרי אליהו ואמ' לו שיעזבהו לנשק אביו ואמו ואחר ילך אחרי אליהו: ויאמר לו לך שוב כי מה עשיתי לך. ירצה לפי מה שאחשוב לך לנשק אביך ואמך ושוב אחרי כי זה הוא מה שעשיתי לך ר"ל שסבור שעשיתי זה להעיר אותך שתבא לחסות תחת כנפי: ובכלי הבקר בשלם הבשר. ר"ל בשל להם הבשר ובאשר נתבשל נתן לעם אשר בשדה ואכלו וקם והלך אחרי אליהו ושרתו כדי שילמד יותר מחכמתו ממה שילמדו שאר תלמידיו כי המשרת הוא תמיד עם הרב ורואה מעשיו ושומע דבריו תמיד וילמד יותר ממה שילמד התלמיד שאינו משרת: לך אני וכל אשר לי. ר"ל שתחת ממשלתך אני לעבדך ולעשות לך מסי. אם

וכמוהו ארץ הנגב נתתני כתת לי ואמר כמו העם ועדיין לא זכר העם וכמוהו ותפתח ותראהו את הילד וזה אתותיתו לחם והדומים להם: לך אני וכל אשר לי. לא אמר על דעת שיקח אלא שיהא הכל תחת ממשלתו להטיל מס ועבודה עליהם והוא שלח לו אהר כן לי תתן כלומ' מה שאמרת ליהם על דעת כן אמרתי כי ממש תתן אותם כי אם כעת מחר אשלח את עבדי ונו' וזה היה בין הדברים הראשונים והאחרונים ומפני זה מאן אחאב והזקנים בדבריו האחרונים ומה שאמר ולא מנעתי ממנו פי' לא מנעתי אלא הודיתי לא שיהיו לו ולא שיקחם לפיכך אמרו לו הזקנים לא תשמע ולא תאבה. ובדרש כל מה שתבע בראשונה תבע בשניה חמדה הוא כסף וזהב נשים ובנים כלם חמדה הם אלא מהו כל מחמד עיניך דבר שהוא חמדה מתוך חמדה ואיזו זו התורה הכתובה מזהב ומפז רב כיון ששמע מלך ישראל כן אמר אין עלי הדבר הזה אלא זקנים הוא מיד ויקרא מלך ישראל לכל זקני הארץ ויאמרו לו אל תשמע ולא תאבה לו כיון ששמע מלך ישראל לעצת הזקנים מיד ויבא מלך ישראל ויך את הסוס ואת הרכב ואמרו עוד לא נוכל לומר כי מחמד עיניך על"ז אמר שהרי כתוב ויאמרו אליו הזקנים וכל העם אל תשמע ואל תאבה והלא היו בהם כמה שלא עברו לבעל שיאמר והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו. אלא ודאי מחמד עיניך זה ספר תורה ואמרו עוד שמפני מה זכה אחאב למלכות עשרים ושתים שנה מפני שכבד את התורה שנכתבה בכ"ב אותיות ר"ל שתיבות כי בפסוק ויאמר לו לאכי בן הדד ונו' כ"ב תיבות ובן הדד חושב שתיבה אחת לפי שהוא שם אחד וכן בפחות כתוב בהן מפני שכבד את התורה שניתנה בכ"ב אותיות: כי אם

רדק

כי אם כעת מחר · כתרגומו אלהין כעידנא הדין מחר: לא אוכל לעשות · שתחפש בתיכו ותקח כל המחמד והנשים והבנים הטובים אלא מה ששלחת בראשונה שיהיו לך ואחיה תחת ממשלתך הדבר ההוא אעשה ואשמע לך בדבר ההוא: כה יעשון · לשון שבועה: אם ישפוק עפר שמרון לשעלים · כל כך העם רב אשר אתי כי כל עפר שמרון ידבק בפרסו' רגליהם ולא יספיק ועל הדרך הזה ת"י אם יספוק עפר' דשמרון למיסב בשעולי פרסת רגלי עמא דעמי ויש לפרש לשעלים ענין מי מדד בשעלו מים שהוא האגרוף ופירו' אם כל אחד מן העם אשר אתי יקח מלא אגרופו מן העפר אשר בשמרון לא י יספיק: ויאמר דברו · אמרו לו זה המשל וכת"י אימרו ליה: אל יתהלל חוגר כמפתח · חוגר החרב להכנס למלחמה אין לו להתהלל כי אינו יודע מה יקרהו במלחמה כמפתח החרב שכבר יצא ונצח המלחמה הוא יוכל להתהלל: ויאמר שימו · פירו' שימו כלי מלחמה להלחם על העיר: וישימו על העיר · הכינו כלי מלחמה להלחם על העיר וטרם ששמו הם על העיר יצאו נערי שרי המדינות בדבר הנביא כי בסכות היו שותין עדיין כשיצאו נערי שרי המדינו' בדבר הנביא וא"כ וישימו על העיר אינו אומר שעשו כן אלא שהכינו כלי המלחמה להלחם אל העיר וי"ת שימו אזדרזו ותרגם וישימו על העיר וכמנו על קרתא א"כ לדבריו פירו' וישימו על העיר שמו מארב על העיר ושאר החיל היו עדיין בסכות כשיצאו נערי שרי המדינות: והנה נביא אחד · אמרו כי הוא מיכיהו בן ימלא: בנערי שרי המדינות · והנערים האלה היו גדולים אצלו כי כן מנהג המלכי' שיגדלו בחצריהן בני השרים הגדולים וי"א כי הם בני התערובו' שלוקח המלך בני השרי' עמו להיות לו ערבון שלא ימרדו בו השרים ומה שאמר בנערי שרי המדינות ר"ל לא תצטרך להביא חיל ופרשים מ מחוץ אלא באותם שעמך נערי שרי המדינות והחיל אשר אתך בעיר ואפשר שנאספו אל שמרון חיל מן הערים האחרות או היו משמרון השבעת אלפים ואפשר שאותם שבעת אלפים היו אותם אשר לא כרעו לבעל: מי יאסור המלחמה · כענין ויאסור את רכבו שהוא ענין טיקוס הרכב כי ראש המלחמה יקרא אוסר לפי שהוא מתחיל והעם אחרין ולמה שאל אחאב מי יאסר ומי יאסור אלא הוא שהיה מלך שא לפי שהיה עובד ע"ז והקב"ה עושה עם ישראל נס חשב אחאב שלא יעשה הקב"ה הנס אם יהיה שם הוא לפי שהוא עובד ע"ז לפיכך שאל מי יאסור המלחמה ויאמר אתה: שותה

רשי

כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו · והלא כל הראשונים דברי חמדה הם שא מהו מחמד עיניך חמדה מתוך חמדה זה ספר תורה שנאמר בו הנחמדי' מזהב ומפז רב אמר אחאב בלבו דבר גדול זה מבקש אין זו שלי לבדי של זקני ישראל היא לפיכך ויקרא לכל זקני הארץ אעפ"י שהיו עובדים ע"ז היו מכבדין את התורה: אם ישפוק עפר שומרון לשעלים וגו' · למיסב בשעולי פרסת ריגלי עמא דעמי עפר ם שנדבק בפרסת רגלים · לשעלי' · לשון מדרך כף רגל וכן במשעול הכרמים וכן מי מדד בשעלו מים שדרך בים סוף שנא' דרכת בים סוסיך: אם יספוק · אם יש דיי: דברו אל יתהלל חוגר כמפתח · אימרו ליה לא ישתבח דמיזדרז ונחית ב בקרבא כגבר דנצח וסליק מנה · ש יתהלל החוגר חרבו לרדת למלחמה שאינו יודע אם ינצח אם לאו: כמפתח · חגורת חרבו שעלה כבר מן המלחמה ונצח כך אין לאדוניכ' להתהלל בדבר העתיד: שימו · כלי המצור על העיר: נביא אחד · הוא מיכיהו בן ימלא: בנערי שרי המדינות · הם בני התערובות שהיו כל השרים של שאר האומות נותנים בניהם תחת ידו וערבו' שלא ימרדו בו: מי יאסור המלחמה · יערוך לצוות אותה בא אתה תחלה וכה תמיתנו ועתה תריעו: שבעת אלפים · אותו אני הם שאמר עליהם כל הברכים אשר לא כרעו לבעל שבעת א אלפים: בסוכות

ולוא לה"ה מלאים וסי' נמסר בסדר ויקרא: יוספו ד' כ"ב חסרים יו"ד וסי' וכל ישראל ישמעו ויראון קדמא · וישלח אליו בן הדד · ועתה יוספו לחטא · אמרו בגוים לא יוספו לגור · הלין יוספו כתיב חס' יו"ד בתראה · בני

כי אם כעת מחר אשלח את עבדי אליך וחפשו את ביתך ואת בתי עבדיך והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו: ויקרא מלך ישראל לכל זקני הארץ ויאמר דעו נא וראו כי רעה זה מבקש כי שלח אלי לנשי ולבני ולכספי ולזהבי ולא מנעתי ממנו: ויאמרו אליו כל הזקנים וכל העם אל תשמע ולוא תאבה: ויאמר למלאכי בן הדד אמרו לאדני המלך כל אשר שלחת אל עבדך בראשנה אעשה והדבר הזה לא אוכל לעשות וילכו המלאכים וישבהו דבר: וישלח אליו בן הדד ויאמר כה יעשון לי אלהים וכה יוספו אם ישפק עפר שמרון לשעלים לכל העם אשר ברגלי: ויען מלך ישראל ויאמר דברו אל יתהלל חגר כמפתח: ויהי כשמע את הדבר הזה והוא שתה הוא והמלכים בסכות ויאמר אל עבדיו שימו וישימו על העיר: והנה נביא אחד נגש אל אחאב מלך ישראל ויאמר כה אמר יהוה הראית את כל ההמון הגדול הזה הנני נתנו בידך היום וידעת כי אני יהוה: ויאמר אחאב במי ויאמר כה אמר יהוה בנערי שרי המדינות ויאמר מי יאסר המלחמה ויאמר אתה: ויפקד את נערי שרי המדינות ויהיו מאתים שנים ושלשים ואחריהם פקד את כל העם כל בני ישראל שבעת אלפים:

אלהין כעידנא הדין מחר אשלח ית עבדי לותך ויבלשון ית ביתך וית בתי עבדך ויהי כל רגגא בעינך ישוון בידיהון ויסבון: וקרא מלכא דישראל לכל סבי ארעא ואמר דעו כען וחזו ארי בישתא דין בעי ארי שלח לי לנשי ולבני ולכספי ולדהבי ולא אמנעית מיניה: ואמרו ליה כל סביא וכל עמא לא תשמע ולא תיבי: ואמר לאזגדי בר הדד אימרו לריבוני מלכא כל דישלחתא לעבדך בקדמיתא אעביד ופתגמא הדין לא איכול למעבד ואזלו אזגדיא ואתיבוהי פתגמא: ושלח ליה בר הדד ואמר כדין יעבדון לי חלתא וכדין יוספן אם יספוק עפרא דשמרון למיסב בשעולי פרסת ריגלי עמא דעמי: ואתיב מלכא דישראל ואמר אימרו ליה לא ישתבח דמזדרז ונחית בקרבא כגבר דנצח וסליק מינה: והוה כד שמע ית פתגמא הדין והוא שתי הוא ומלכיא במטליא ואמר לעבדוהי אזדרזו וכמנו על קרתא: והא נביא חד קריב לות אחאב מלכא דישראל ואמר כדנן אמר יי' החזיתא ית כל המונא סגיאה הדין הא אנא מסר ליה בידך יומא דין ותידע ארי אנא יי': ואמר אחאב במן ואמר כדנן אמר יי' בעולימי רברבי מדינתא ואמר מן יטכס קרבא ואמר את: ומנא ית עולימי רברבי מדינתא והוו מאתן ותלתין ותרין ובתריהון מנא ית כל עמא כל בני ישראל שבעא אלפין:

עולה דשמואל · לדאבה עוד · יסיפו כתיב חסר וי"ו · ולא יוסיפו בני עולה דדברי הימים · כי ארך ימים ושנות חיים · יוסיפו כתיב מל' דמ"ל ושארא יספו כתיב: ישפק ג' ב' כתיב שין חד כתיב סב"ך וסי' אם ישפוק עפר שמרון' ישפוק עלימו בפימו · בינוני יספוק וירב אמריו לאל: ותגהה רפ' בסי' וסי' נמסר בריש ספרא: ויאמר אחאב חד מן ב' פסוקים דאית בהון ד' פעמים ויאמר וסי' ויאמר יצחק אל אברהם · ודין:

רלבג

אם ישפוק עפר שמרון לשעלים: ר"ל שלא יספיק עפר שמרון לכל העם אשר ברגליו אם יקח כל אחד מהם ממנו מלא שעלו והוא מלא אגרופו: ויאמר דברו אל יתהלל חוגר כמפתח · ר"ל שכבר אמר למלאכי בן הדד שיאמרו לאדוניהם שאין ראוי שיתהלל בנצחון המלחמ' מי שהוא חוגר החרב ללכת למלחמה ואף על פי שיש לו חיל רב כמו שראוי להתהלל מי שהוא מפתח החרב אחר שובו ממלחמה ונצח אויביו כי לא ידע החוגר מה יקרה לו כי לפעמים ינצח החיל המעט החיל הרב: ויאמר אל עבדיו שימו · ר"ל החיל והמלחמה על העיר: בנערי שרי המדינות · ידמה שבני שרי המדינות היו גדלים עם המלך בשמרון והיו אצלו לערבון שלא ימרדו בו שריו: פקד את כל העם כל בני ישראל שבעת אלפים · ר"ל שכבר פקד כל ישראל שהיו בשמרון וכבר היו שבעת אלפים ואלה לבדם יכלו להלחם עם חיל מלך ארם:

שותה שכור. שותה ומשתכר כאדם בוטח שלא היה חושש לחיל שומרון: עזר אותו. שהיו עוזרים אותו: תפשום חיים. מה שאמר תפשום חיים חיים תפשום אחר הוא אלא שנכה מפני הכפל ר״ל בין יצאו למלחמה בין יצאו לשלום תפשום חיים כי היה בדעתו כי היו מתגברים עליהם האנשים אשר היה הוא שולח אליהם עד שאם ירצו לתפשם חיים שיוכלו כי לא יעלה בלבב אנשי שמרון שיצאו להלחם עמם כיון שיגעו אליהם מפחדם אליהם לפיכך אמר תפשום חיים ובגאוה ובגודל לבב אמר: ואלה יצאו מן העיר. פי׳ אלה אשר יצאו מן העיר נערי שרי המדינות והחיל אשר אחריהם כלומר החיל אשר נתמנו ללכת אחריהם הכו איש את אישו: ויכו איש אישו. מן האנשים אשר יצאו משמרון כל אחד מהם הכה איש הבא לנגדו מארם אם שלח מלך ארם אליהם לראות אם למלחמה יצאו אם לשלום יצאו וכיון שראו ארם כי הכו האנשים אשר שלחו אליהם וראו כי עצתם הופרה חשבו כי הגבורה והכח עמהם שלא פחדו מאנשיו וינוסו כי פחד אלהים נפל עליהם: על סוס ופרשים. נמלט על סוס שהיה רוכב עליו ופרשים שהיו עמו גם כן נמלטו ולא אמר כמה פרשים אלא מיעוט פרשים שנים ות״א על סוסי׳ ועמיה תרין רתיכין ונסחא אחרת מצאתי על סוסון ועמיה תרין זוג פרשי׳: ויצא מלך ישראל. אחרי אשר יצאו נערי שרי המדינות ומקצ׳ החיל אחריה׳ התחילו להכות בארם ראה מלך ישראל כי החלה התשועה יצא אחר כך כי עדיין היה לבו נוקפו עד שראה כי החלה התשוע׳ וכשנסו ארם יצא גם הוא ושאר החיל אשר נשארו בעיר ורדפו גם הם אחרי ארם: ויך את הסוס ואת הרכב. כי ארם שהיו רוכבי סוסים ורכב היו נסי׳ על הסוסים ועל הרכב והם באים אחריהם והיו מכים הסוסים ומפילים הרכב והרוכבי׳ נופלי׳ והיו מכים בהם כי לא הכה הסוס והרכב אלא בעבור הרוכבי׳ שהיו נסים ואלו היו משיגים אותם לא היו מכים הסוסים והרכב ות״י ומחא ית סוסוותא ומגיר ית רתיכיא: ויגש הנביא. הוא הנביא הנזכר למעלה ונביא אחד: לך התחזק. בפתח ולא כן ברוב הצווי בפתח וכמוהו והתענג על יי׳ בפתח ופירוש התחזק שתכין עצמך למלחמה כי עתיד הוא לעלו׳ עליך בסוף השנה או פירוש שתחזק במעשים טובים ולעקור ע״ז שהרי ראית והכרת כי יי׳ הוא האלהים ושקר הסוס לתשועה שנתן כל ההמון הזה בידך: לתשובת השנה. כתרגומו לזמן סופא דשתא שתשוב השמש לנקוד׳ אשר החלה ממנה בראש השנה: אלהי הרים. כי אמרו זה הנצחון לא מגבורתם ומהמונם כי אנחנו היינו רבים מאד עליהם אם כן מכת אלהיהם היה להם זה שאלהי הרים הוא והיה לו כח לעזרם במלחמה שנלחמנו אתם בהר: אם לא נחזק מהם. תראה אם לא נחזק מהם אם נלחם במישור: הסר המלכי׳. ואמרו זה בעבור שלא ינהגו החיל כשיראו מלכים ראשים עליהם ותשים הפחות במקומם כדי שיתחזקו יותר להלחם בחיל הנופל כדי שנהיה כמו שהיינו בתחלה במנין: ויעל אפקה. ואפקה לבני יהודה הוא ואף על פי שנמצא אפק בנחלת בני אשר זה אפק היה לבני יהודה כי אשר ממלכו׳ אחאב היה ואף על פי שהיה לבני יהודה היה לפי שהיה לפני העיר הזאת מישור גדול חנו שם וקראו להם לבני ישר׳ להלחם עמם שם ובני ישראל הלכו לקראתם: התפקדו וכלכלו. התפקדו החיל אשר יצאו במלחמה הראשונה: וכלכלו. כלומר היו כלם שלא נפקד מהם איש באותה המלחמה וכמו שהיו אז כן יצאו עתה למלחמה הזאת ות״י איתמניאו ואזדמנו: כשני חשיפי עזים. אמר בו התרגום כתרין גזרי עזין כלומר שני עדרים קטנים מן העזים: מלאו את הארץ. קל וראוי להדגש: ויאמר

בצהרים י״ב וסימ׳ נמסר לעיל בספר סימ׳ י״ח: יצאו ח׳ קמצין וסימ׳ נמסר בספר יהושע סימן ב׳: תפשום ג׳ וסימ׳ ויאמר יהוא תפשום. ויאמר אם לשלום ב׳ בו: חזקו ג׳ רפין וסימ׳ ויהי כי חזקו ישראל. ועבדי מלך ארם אמרו. חזקו עלי דבריכם דסוף מלאכי: במישור מישור י׳ מלאים וסימ׳ ועבדי מלך ארם.

ויצאו בצהרים ובן הדד שתה שכור בסכות הוא והמלכים שלשים ושנים מלך עזר אתו: ויצאו נערי שרי המדינות בראשנה וישלח בן הדד ויגידו לו לאמר אנשים יצאו משמרון: ויאמר אם לשלום יצאו תפשום חיים ואם למלחמה יצאו חיים תפשום: ואלה יצאו מן העיר נערי שרי המדינות והחיל אשר אחריהם: ויכו איש אישו וינסו ארם וירדפם ישראל וימלט בן הדד מלך ארם על סוס ופרשים: ויצא מלך ישראל ויך את הסוס ואת הרכב והכה בארם מכה גדולה: ויגש הנביא אל מלך ישראל ויאמר לו לך התחזק ודע וראה את אשר תעשה כי לתשובת השנה מלך ארם עלה עליך: ועבדי מלך ארם אמרו אליו אלהי הרים אלהיהם על כן חזקו ממנו ואולם נלחם אתם במישור אם לא נחזק מהם: ואת הדבר הזה עשה הסר המלכים איש ממקמו ושים פחות תחתיהם: ואתה תמנה לך חיל כחיל הנפל מאותך וסוס כסוס ורכב כרכב ונלחמה אותם במישור אם לא נחזק מהם וישמע לקלם ויעש כן:

ויהי לתשובת השנה ויפקד בן הדד את ארם ויעל אפקה למלחמה עם ישראל: ובני ישראל התפקדו וכלכלו וילכו לקראתם ויחנו בני ישראל נגדם כשני חשפי עזים וארם מלאו את הארץ:

ונפקו בטיהרא ובר הדד שתי רווי במטליא הוא ומלכיא תלתין ותרין מלכיא מסעדין ליה: ונפקו עולימי רברבי מדינתא בקדמיתא ושלח בר הדד וחויאו ליה למימר גברין נפקו משומרון: ואמר אם לשלמא נפקו אחודונון כד חיין ואם לקרבא נפקו כד חיין אחודונון: ואלין נפקו מן קרתא עולימי רברבי מדינתא וחילא דבתריהון: וקטלו גבר גברוהי ואפכו אנש ארם ורדפונון ישראל ואשתיזיב בר הדד מלכא דארם על סוסון ועמיה תרין זוג פרשין: ונפק מלכא דישראל ומחא ית סוסותא ומגיר ית רתיכיא ומחא באנש ארם מחא סגיאה: וקריב נביא לות מלכא דישראל ואמר ליה איזיל איתקף ודע וחזי ית דתעביד ארי לזמן סופא דשתא מלכא דארם סליק עלך: ועבדי מלכא דארם אמרו ליה אלהא דשליט על טוריא אלההון על כן תקיפו מיננא וברם נגיח עמהון במישרא אם לא נתקף מנהון: וית פתגמא הדין עביד אעדי מלכיא גבר מאתרי ומני שלטוניא חילופיהון: ואת תמני לך משרין כמשרין דאיתקטלא מינך וסוסון כסוסון ורתיכין כרתיכין ונגיח עמהון במישרא אם לא נתקף מנהון וקביל למימריהון ועבד כן: והוה לזמן סופא דשתא ומנא בר הדד ית אנש ארם וסליק לאפק לאגחא קרבא עם ישראל: ובני ישראל איתמניאו ואיזדמנו ואזלו לקדמותהון ושרו בני ישראל לקבלהון כתרין גזרי עזין ואנש ארם מליא ית ארעא:

ושל אחריו ואתה תמנה לך חיל. ושפט בצדק דלים. והיה העקוב למישור. ואשים מחשך לפניהם. תורת אמת היתה בפיהו. רגלי עמדה במישור. הורני יי׳ דרכך. ויבן מגדלים במדבר. למדני לעשות רצונך: ושים ט׳ וסימ׳ נמסר בסוף סדר בשלח: ונלחמה ד׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בריש שופטים ובשמואל חלק א׳ סימן י״ז: התפקדו ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר מדבר סיני: מלאו כל סיפרא בחירק וכל אוריתא דכות׳ בט״ג קמצין וסימ׳ כי מלאו ימי. ומלאו בתי. ומלאו בתיך. וכל שאר קריאה דכות׳ בט״ב מלאו בחירק התחת המ״ם וסימ׳ השלשים. ומלאו ידיו:

רשי

בסוכות. שעשה להם מפני החמה: לתשובת השנה. לזמן סופא דשתא: ושים פחות תחתיהם. מתוך שלא יהו ממשפחה רמה יתנו לב להתחזק כדי לשמ׳ חן: אם לא נחזק מהם. ותראה אם לא נחזק מהם: וכלכלו. פרנסת צידת מלחמה הצטיידו הם כלי זיין וכל צורכי המלחמה: וכלכלו. נתכלכלו: כשני חשיפי עזים. קבוצי עזים ואין לו דמיון ומנחם חברו בלשון גילוי כמו מחשוף הלבן חשפי שובל ולשון גילוי נופל על עדרי עזים כמו שגלשו מהר הגלעד כשיורדין מן ההר מתגלה ההר: ויאמר

רלבג

אם לשלום יצאו תפשום חיים. ר״ל שאיך שהיה שיצאו לשלום או למלחמ׳ יתפשום חיים ולא יהרגום: ויכו איש את אישו. ר״ל שכבר הכה כל אחד מהם האיש הבא אליו לתפשו: ויך את הסוס ואת הרכב. יתכן שהכה אותם להרוג הרוכבים: אלהי הרים אלהיהם. ידוע כי שמרון היה בנוי בהר כי שם בנה אותו עמרי: ויעל אפקה למלחמה על ישראל. אחשב שאפק היה לאחאב ולקחוה מים במלחמ׳ ולזה היו נמלטים שם בן הדד וחילו: ובני ישראל התפקדו וכלכלו. ר״ל שכבר התפקדו החיל הנלחם ראשונה עם מלך ארם במלחמה ונמצאו כלם לא נפקד איש. ולפי שבחרם הנביא להיות המלחמה על ידם לא שם אחאב עמהם איש אחר מישר׳: כשני חשיפי עזים. ר״ל כשני עדרים קטני׳ של עזים: והנה היו שני חלקים כי נערי שרי המדינות היו לעבר אחד והשבעת אלפים היו לעבר אחר:

ויגש

רדק

ויאמר אל מלך ישר'. אמ' לו פעם אחר פעם לחזק בלבו כי מיי' התשועה וכן ויאמר המלך ויאמ' לאכת המלכ' ויאמר יצחק אל אברה' אביו ויאמר אבי. ובדרש אמירה ראשונה אמר לו ונתתי את כל ההמון הזה בידך שניה אמר לו אם יפול בן הדד בידך אל תחמול עליו לפיכך כשחמל עליו אמר לו יען אשר שלחת את איש חרמי: יען אשר אמרו. כלומר לא בצדקתך ובישר לבבך כי לא ע עזבת הבעלים בראותך התשועה הגדולה שעשה לך. האל ועזרך ברעתך אלא להקדים שמו שעשה האל עמכם גם לפי שאמרו אלהי הרים הוא ולא אלהי עמקים: וידעתם כי אני יי'. כי אולי בתשועה הראשונה חשבתם כי מקרה היה עתה תוכלו לדעת כי מיי' היתה התשועה: ותקרב המלחמה. כתרגומו וקריבו עבדי קרבא: וינסו הנותרים אפקה אל העיר. כי מלך יהודה היה בשלום עם מלך ארם לפיכך היו נכנסים שם להמלט כי לא היו הורגים אותם כיון שהיה בשלום עמם לפיכך הוצרכו ישראל לנס גדול הזה ובהיותם במבוא העיר להכנס שם ולהמלט נפלה החומ' עליהם ומתו ובן הדד נס ובא אל העיר עם עבדיו הקרובים אליו והיה ראשון לאותן כ"ז אלף או אחרון לפיכ' לא מת עמהם והכל היה סבה מאתי' ית' שמו ובעיר לא הרגוהו כמו שפירשתי לפי שהיו בשלום עמו אבל היה יכול לצאת מן העיר לפיכך אמרו לו עבדיו נצא אל מלך ישראל אולי יחיה את נפשך: וחבלי' בראשנו. אין בו יו"ד לפיכך הרי"ש בחולם כדרך היחיד כי הרבים הוא ב בקמץ הרי"ש וי"ם כפרים כתוב ביו"ד ואם כן הוא בא הרי"ש ב בחולם כמו בכל ראשיו קרחה וגם במסורת מצאתי מחלוקת ב במלה הזאת אם הוא מלא או חסר: ויחלטו הממנו. מלת הממנו דבקה עם מלת וינחשו לא עם מלת ויחלטו ורבים כמוהו ופירושו כי האנשים היו מנחשים כשאמרו עבדך בן הדד אמרו אם ישמעו ממנו מענה טוב י יחשבוהו לסימן שיחייהו וכיון ש שאמרו לו הם עבדך והוא אומר אחי הוא מהרו ואמרו אחיך ומה שאמר וימהרו ויחלטו ושניהם לשון מהירות לרוב מהירות שעד שלא נגמר הדבר מפיו לומר אחי הוא הם אמרו אחיך וכן דרך הלשון לכפול המלים לחזק ה הענין כמו האכה אכה אבי האדרש אדרש בדרך ילך והרומי' להם וי"ת ותטפותא מיניה כאילו ה"א הממנו קשורה עם ו ויחלטו כאילו אמ' ויחלטוה ממנו: באו קחוהו. כתרגומו שלא ורבוהו כלו' הכניסוהו לעיר והביאוהו אלי: וחצות תשים לך בדמשק. פירוש שוקים שיהיו מוכרי השוקים ממה שיקנו וימכרו בהם יהיה המכס שלך וכתי' חצות שוקים כ"ה קירוין: ואני בברית אשלחך. אמר לו אחאב כיון שתעשה זה אני אשלחך בשלום בברית שאכרות לך עתה ומה שאמר בברית עם בי"ת הידיעה כלומר בזאת הברית שתקיים לי מה שאמרת: ואיש אחד מבני הנביאים. כתרגומו מתלמידי נביא ואמרו כי זה הנביא היה מיכיהו:

רשי

ויאמר אל מלך ישראל ויאמר וגו'. אמר רבי יוחנן כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר צריך לדרוש אמירה ראשונה אמ' לו ונתתי את כל ההמון הזה בידך אמיר' שניה אם יפול בן הדד בידך אל תחמל עליו לפיכך כשחמל עליו אמר לו יען אשר שלחת איש חרמי מידך וגו': ינחשו וימהרו ויחלטוה ממנו. ינחשו לשון מנחש אמרו כיון שנפל דבר שלום בפיו אפילו שלא במתכוין סימן טוב הוא זה וימהרו להחזיק הדבר: ויחלטוה. לשון בהירות כרתו הדבר מפיו שלא יחזור בו והיא של ויחלטוה נוטה למסורת לפני התיבו' כאילו נכתב ויחלטו ה הממנו אם ממנו יצא הדבר בכוונ' הלב: ויאמ' לו בן הדד הערי' אשר לקח אבי מאת אביך עמרי אשיב לך: וחוצו' תשי' לך בדמשק. ותהא מושל בה והיא רא"ם למלכותי כאשר שם אבי בשמרון בירך על כרחך וכל זה היה או' מירא אמר לו אחאב ואני בברית הזאת א אשלחך:

הכיני

רלבג

ויהי ביום השביעי ותקרב המלחמה. ר"ל שקרבו אנשי המלחמ' קצתם לקצת בדרך ש שנלחמו זה עם זה: ובן הדד נס ויבא אל העיר חדר בחדר. ידמה שכבר עבר בן הדד קודם נפילת ה החומה ולזה נמלט וכבר היה ירא כי לא היה יכול להאתמן ה העי' ולזה לקחו עבדיו והם בני עיר אפק עצה למלט את נפש בן הדד וזה כי הם חגרו שקים במתניהם כאבלים ו וקשרו חבלי' בראשיה' להעיר שהם שמים ע עצמם תחת ממשלת אחאב והאנשים ינחשו. ר"ל שהיו מנחשי' בדבור ובאשר שמעו שאחאב קראו אחיו הנה ידעו כי לא י יצטרך בן הדד להסי' נפשו עבד לאחאב ולזה מהרו והחליטו ה המאמר לדעת הממנו אמר אחאב שהוא אחיו כי אולי לא שמע אחאב דבריהם כשאמר להם אחי הוא ולזה מהרו לאמר אחיך בן הדד ואז צוה אחאב להם ואמ' באו וקחוהו ויצא אליו בן הדד מן העיר שהיה נחבא בה ויעלהו אחאב על המרכבה ויאמר הדד לאחאב הערים אשר לקח לך אבי מאת אביך אשיב לך וחוצות תשים לך בדמשק לקחת שם מכס מהסוחרים הנכנסי' כאשר שם אבי בשמרון ואז השיב לו אחאב ואני בברית אשלחך מאחר שתעשה לי כן ויכרות לו ברית וישלחהו:

יען

וַיִּגַּשׁ אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמֶר אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר כֹּה־אָמַר יְהוָה יַעַן אֲשֶׁר אָמְרוּ אֲרָם אֱלֹהֵי הָרִים יְהוָה וְלֹא־אֱלֹהֵי עֲמָקִים הוּא וְנָתַתִּי אֶת־כָּל־הֶהָמוֹן הַגָּדוֹל הַזֶּה בְּיָדֶךָ וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ וַיַּחֲנוּ אֵלֶּה נֹכַח אֵלֶּה שִׁבְעַת יָמִים וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וַתִּקְרַב הַמִּלְחָמָה וַיַּכּוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־אֲרָם מֵאָה־אֶלֶף רַגְלִי בְּיוֹם אֶחָד׃ וַיָּנֻסוּ הַנּוֹתָרִים אֲפֵקָה אֶל־הָעִיר וַתִּפֹּל הַחוֹמָה עַל־עֶשְׂרִים וְשִׁבְעָה אֶלֶף אִישׁ הַנּוֹתָרִים וּבֶן־הֲדַד נָס וַיָּבֹא אֶל־הָעִיר חֶדֶר בְּחָדֶר׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו עֲבָדָיו הִנֵּה־נָא שָׁמַעְנוּ כִּי מַלְכֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי־מַלְכֵי חֶסֶד הֵם נָשִׂימָה נָּא שַׂקִּים בְּמָתְנֵינוּ וַחֲבָלִים בְּרֹאשֵׁנוּ וְנֵצֵא אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אוּלַי יְחַיֶּה אֶת־נַפְשֶׁךָ׃ וַיַּחְגְּרוּ שַׂקִּים בְּמָתְנֵיהֶם וַחֲבָלִים בְּרָאשֵׁיהֶם וַיָּבֹאוּ אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ עַבְדְּךָ בֶן־הֲדַד אָמַר תְּחִי־נָא נַפְשִׁי וַיֹּאמֶר הַעוֹדֶנּוּ חַי אָחִי הוּא׃ וְהָאֲנָשִׁים יְנַחֲשׁוּ וַיְמַהֲרוּ וַיַּחְלְטוּ הֲמִמֶּנּוּ וַיֹּאמְרוּ אָחִיךָ בֶן־הֲדַד וַיֹּאמֶר בֹּאוּ קָחֻהוּ וַיֵּצֵא אֵלָיו בֶּן־הֲדַד וַיַּעֲלֵהוּ עַל־הַמֶּרְכָּבָה׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו הֶעָרִים אֲשֶׁר־לָקַח־אָבִי מֵאֵת אָבִיךָ אָשִׁיב וְחוּצוֹת תָּשִׂים לְךָ בְדַמֶּשֶׂק כַּאֲשֶׁר־שָׂם אָבִי בְּשֹׁמְרוֹן וַאֲנִי בַּבְּרִית אֲשַׁלְּחֶךָּ וַיִּכְרָת־לוֹ בְרִית וַיְשַׁלְּחֵהוּ׃

וְאִישׁ אֶחָד מִבְּנֵי הַנְּבִיאִים אָמַר אֶל־רֵעֵהוּ בִּדְבַר יְהוָה

ל' חס' בסיפ' · ל"ר חס' ליה פת"ח · ג' חד' חס' ויחד חסר' חד' יתיר חס' · ל' פתחי · ל' כתבי ויתה לך · ל' · ל' · ל' · ל' וחס' · ל' מקרי לית · ה' דגשים · ל' סב בתא · א'

וּקְרִיב נְבִיָא דַיְיָ וַאֲמַר לְוָת מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ חֲלָף דַאֲמַרוּ אֱנָשׁ אֲרָם אֱלָהָא דְשַׁלִּיט עַל טוּרַיָא יְיָ וְלָא אֱלָהּ דְשַׁלִּיט עַל מֵישְׁרַיָא הוּא וְאֶמְסַר יָת כָּל הֲמוֹנָא רַבָּא הָדֵין בִּידָךְ וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ וּשְׁרוֹ אִלֵּין לָקֳבֵיל אִלֵּין שִׁבְעָא יוֹמִין וַהֲוָת בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וּקְרִיבוּ עָבְדֵי קְרָבָא וּמְחוֹ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת אֱנָשׁ אֲרָם מְאָה אַלְפִין גְבַר רִיגְלִי בְּיוֹמָא חַד׃ וְאַפְכוּ דְאִשְׁתְּאָרוּ לַאֲפֵק לְקַרְתָּא וּנְפַל שׁוּרָא עַל עַשְׂרִין וְשִׁבְעָה אַלְפִין גַבְרָא דְאִשְׁתְּאָרוּ וּבַר הֲדַד עֲרַק וְעַל לְקַרְתָּא תְּוָן בְּגוֹ תְּוָן׃ וַאֲמַרוּ לֵיהּ עַבְדוֹהִי הָא כְעַן שְׁמַעְנָא אֲרֵי מַלְכֵי בֵית יִשְׂרָאֵל אֲרֵי מַלְכֵי גוֹמְלֵי חִסְדָא אִנּוּן נֵיסַר כְּעַן סַקִּין בְּחַרְצָנָא וְאַטּוּנִין בְּרֵישָׁנָא וְנִיפּוֹק לְוָת מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מָאִים יְקַיֵּים יָת נַפְשָׁךְ׃ וַאֲסַרוּ שַׂקִּין בְּחַרְצֵיהוֹן וְאַטּוּנִין בְּרֵישֵׁיהוֹן וַאֲתוֹ לְוָת מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמַרוּ עַבְדָּךְ בַּר הֲדַד אֲמַר תִּתְקַיַּים כְּעַן נַפְשִׁי וַאֲמַר הַעַד כְּעַן קַיָּים אָחִי הוּא׃ וְגֻבְרַיָא נַחִישׁוּ וְאוֹתִיאוּ וְחַטְפוּתָא מִינֵיהּ וַאֲמַרוּ אָחוּךְ בַּר הֲדַד וַאֲמַר עוֹלוּ דַבְּרוּהִי וּנְפַק לְוָתֵיהּ בַּר הֲדַד וְאַסְקֵיהּ לִרְתִיכָא׃ וַאֲמַר לֵיהּ קִרְוַיָּא דִנְסֵיב אַבָּא מִן אֲבוּךְ אָתֵיב וְשׁוּקִין תְּמַנֵי לָךְ בְּדַמֶּשֶׂק כְּמָא דְמַנִּי אַבָּא בְשׁוֹמְרוֹן וַאֲנָא בִקְיָים אֲשַׁלְּחִנָּךְ וּגְזַר לֵיהּ קְיָים וְשַׁלְּחֵיהּ׃

וְגַבְרָא חַד מִבְּנֵי תַּלְמִידֵי נְבִיַּיָא אֲמַר לְחַבְרֵיהּ בְּפִתְגָמָא דַיְיָ

ויאמרו אליו ב' ר"פ וסימ' איה שרה אשתך· ויאמרו אליו עבדיו הנה נא שמענו: יחיה ה' בקריא' וסימ' ואיש ואשה לא יחיה דוד· והכה דוד את הארץ· ויואב יחיה את שאר העיר דד"ה· יחיה איש עגלת בקר· כי לא יחיה רשע· נשימה נא שקים במתנינו· הוא את נפשו יחיה: בברית ה' דגשי' בקריאה וסי' ואני בברית אשלחך· ויעמד כל העם בברית· וישבעו כל השרים וכל העם אשר· התחזק יהוידע דד"ה· ויבאו בברית לדרוש דד"ה:

רשי

הכיני נא. סימן זה רע על אחאב שאמ' לו הנביא על פי הגבורה להכות את בן הדד ולא הכהו ואף זה שאמר לו הנביא בדבר יי' הכני ולא הכהו כשם שנפרע מזה יפרע מאחאב: בדבר יי'. הקב"ה אמר שהכה אותי : ופצוע. מכת חבורה : ויתחפש באפר. שיכה את מעפורתו שלא יכירוהו כל שינוי בגדי' הוא לשון חיפוש : באפר. תירגמו יונתן במעפורתא הוא סודר : והנה איש סר. מן הדרך לבא אלי : ויבא אלי איש. שבוי מן המלחמה : אם הפקד יפקד. אם יברח לשון לא נפקד ממנו איש לשון חסרון : והוא איננו. ברח לו : אתה חרצ'. או נפש או ככר כסף : איש חרמי. איש מלחמתי לשון חירום ולשון חירום נופל ב במלחמה וכן על ארוס תרד ועל עם חרמי. ומדרש אגדה כמה מזורות וחרמים פרשתי לך עד שנפל בידך : סר וזעף. נסיס ודוי רוחו סרה ממנו : ויהי אחר הדברים האלה. עוד אחרת לקרב מיתתו : מחיר זה : הכרם הזה : אל

רדק

הכיני נא. נכתב ביאור מקום לאמר הפעל ומשל זה היה על אחאב שאמר לו הנביא ונתתי את כל ההמון הזה בידך וכמו שהאיש הזה מאן להכותו כן אחאב לא רצה להכות את בן הדד ועבר על פי יי' הלא ראה כי הנותרי' שנכנסו אל אפיקה הרגם האל כדי שלא יותר מהם אחד ולא השאיר בן הדד אלא לנסות בו אחאב והוא היה לו להבין כי לא רצה האל יתברך שיותר אחד מהם וחמל על בן הדד והחמלה על הרשעים א אכזריות כי ידוע כי סופם לעשו' מלחמה וכן שאול שחמל על אגג חרה בו אף יי' וכמו שהאריא הכה האיש שמאן להכות הנביא בדבר יי' כי כן היה דינו כמו ש שאמר העובר על דברי נביא מ מיתתו בידי שמי' שנ' אנכי אדרש מעמו ואם תאמ' היאך ידע האיש כי בשם יי' אמר והלא לא נתן לו אות כשמוחזק הנביא אין שואלי' ממנו אות וחייב אדם להאמין בו כן אחאב שמאן להכות מלך ארם נפל בידו והכהו כמו שאמ' לו הנביא נפשך תח' נפשו ועמך תחת עמו : הכה ופצוע. הפצע הו' מכת דם. ובדרש אות' טיפת דם שיצאה מן הצדיק היתה כ כפרה לישראל שלא מתו מהם במלחמו' רמות גלעד שהרי אמר לו הנביא ועמך תח' עמו כי חייבי מיתה היו אלא שאותה טיפת דם היתה כפרה להם : ויתחפש באפר. השתנה באפר ששם על עיניו שלא יכירהו מלך ישראל ותרגומו וכריך במעפרת עינוהי ונסחא אחר' וכריך במעפרא על אפוהי : באפר. אפר הוא צעיף והוא הפוך מן פארי המגבעות ובא"ת באפר קמוצה מורה על הידיעה ואעפ"י שהנביא כבר עשה משל על דבר אחאב אמר למלך עוד דבר משל שישפוט הוא ב בעצמו המשפט : אם הפקד יפקד. כמו ולא נפקד ממנו איש ענין חסרון : עשה הנה והנה. כתרגו' מתפני לכא ולכא כלומר מתעסק כאן וכאן : אתה חרצת. אתה חתכת הדין בעצמך שקבלת שמירתו ונתחייבת לו : איש חרמי מיד. ר"ל מידך ופירו' חרמי הריגתי מן חרוב וחרם זובח לאלהי' יחרם ר"ל שהיה חייב הרג וכן ת"י גבר דחייב קטול או יהיה פי' חרמי מן יצודו חרמים ומצודים שנכנס רשת ומכמרות וכן הו' בדרש כמה מצודי' וחרמי' פירשתי לו עד שנפל בידך : על ביתו. כמו אל ביתו וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו אל ביתו ודברתי על הנביאי' אל הנביאים : סר וזעף. כמו מה זה רוחך סרה ענינו קרוב לזעף ותרגומו נסיס ודוי ותרגום והנם זועפים והא אינון נסיסי'. וסר פתח שלא כמנהג כחי העי"ן וכן חבירו הסכי : אשר ביזרעאל. הכרם שהיה לו ביזרעאל ולאחאב היה היכל ביזרעאל כמו שכתוב למטה : לגן ירק. הוא העשב שהוא מאכל האדם או עשבים שיש להם ריח טוב ומנהג לעשות מהם גן בחצר הבית או אחורי הבית : מחיר זה. מחיר כרם זה כלומר מה ששוה אם תרצה למוכרו בכסף : מתתי. במחיר כסף או חליפין : ויסב

תשקול ז' מלאים ו' בליש' משקל וסימ' או ככר כסף תשקול · במשקול עשרים שקל · לו שקול ישקל בעסי' · אשקול על ידי עשי המלאכה · על גנזי המלך · ואשקולה להם : משפטך ה' חס' בליש' בקריא' וסימ' כן משפטך אתה חרצת · והוציא כאור צדקך · ואל תצל מפי דבר אמת · קולי שמעה כחסדך · תחי נפשי

הַכֵּינִי נָא וַיְמָאֵן הָאִישׁ לְהַכֹּתוֹ׃ וַיֹּאמֶר לוֹ יַעַן אֲשֶׁר לֹא־שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה הִנְּךָ הוֹלֵךְ מֵאִתִּי וְהִכְּךָ הָאַרְיֵה וַיֵּלֶךְ מֵאֶצְלוֹ וַיִּמְצָאֵהוּ הָאַרְיֵה וַיַּכֵּהוּ׃ וַיִּמְצָא אִישׁ אַחֵר וַיֹּאמֶר הַכֵּינִי נָא וַיַּכֵּהוּ הָאִישׁ הַכֵּה וּפָצֹעַ׃ וַיֵּלֶךְ הַנָּבִיא וַיַּעֲמֹד לַמֶּלֶךְ עַל־הַדָּרֶךְ וַיִּתְחַפֵּשׂ בָּאֲפֵר עַל־עֵינָיו׃ וַיְהִי הַמֶּלֶךְ עֹבֵר וְהוּא צָעַק אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר עַבְדְּךָ יָצָא בְקֶרֶב־הַמִּלְחָמָה וְהִנֵּה־אִישׁ סָר וַיָּבֵא אֵלַי אִישׁ וַיֹּאמֶר שְׁמֹר אֶת־הָאִישׁ הַזֶּה אִם־הִפָּקֵד יִפָּקֵד וְהָיְתָה נַפְשְׁךָ תַּחַת נַפְשׁוֹ אוֹ כִכַּר־כֶּסֶף תִּשְׁקוֹל׃ וַיְהִי עַבְדְּךָ עֹשֶׂה הֵנָּה וָהֵנָּה וְהוּא אֵינֶנּוּ וַיֹּאמֶר אֵלָיו מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל כֵּן מִשְׁפָּטֶךָ אַתָּה חָרָצְתָּ׃ וַיְמַהֵר וַיָּסַר אֶת־הָאֲפֵר מֵעַל עֵינָיו וַיַּכֵּר אֹתוֹ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל כִּי מֵהַנְּבִאִים הוּא׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה יַעַן שִׁלַּחְתָּ אֶת־אִישׁ־חֶרְמִי מִיָּד וְהָיְתָה נַפְשְׁךָ תַּחַת נַפְשׁוֹ וְעַמְּךָ תַּחַת עַמּוֹ׃ וַיֵּלֶךְ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל עַל־בֵּיתוֹ סַר וְזָעֵף וַיָּבֹא שֹׁמְרוֹנָה׃

כא

וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כֶּרֶם הָיָה לְנָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי אֲשֶׁר בְּיִזְרְעֶאל אֵצֶל הֵיכַל אַחְאָב מֶלֶךְ שֹׁמְרוֹן׃ וַיְדַבֵּר אַחְאָב אֶל־נָבוֹת לֵאמֹר תְּנָה־לִּי אֶת־כַּרְמְךָ וִיהִי־לִי לְגַן־יָרָק כִּי הוּא קָרוֹב אֵצֶל בֵּיתִי וְאֶתְּנָה לְךָ תַּחְתָּיו כֶּרֶם טוֹב מִמֶּנּוּ אִם טוֹב בְּעֵינֶיךָ אֶתְּנָה־לְךָ כֶסֶף מְחִיר זֶה׃ וַיֹּאמֶר נָבוֹת אֶל־אַחְאָב חָלִילָה לִּי מֵיְהוָה מִתִּתִּי אֶת־נַחֲלַת אֲבֹתַי לָךְ׃ וַיָּבֹא אַחְאָב אֶל־בֵּיתוֹ סַר וְזָעֵף עַל־הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלָיו נָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי וַיֹּאמֶר לֹא־אֶתֵּן לְךָ אֶת־נַחֲלַת אֲבוֹתָי

מחיני כען ולא אבה גברא למימחיה: ואמר ליה חלף דלא קבלתא למימרא דיי הא את אזיל מלותי ויקטלינך אריא ואזל מלותיה ואשכחיה אריא וקטליה: ואשכח גברא אוחרנא ואמר מחני כען ומחהי גברא מחהי ופרעיה: ואזל נביא וקם למלכא על אורחא וכריך במעפרא עינוהי: והוה מלכא עבר והוא צוח קדם מלכא ואמר עבדך נפק בגו קרבא והא גברא זר ואיתי לי גברא ואמר טר ית גברא הדין אם משגא ישגי ותהי נפשך חלף נפשיה או ככרא דכספא תתקול: והוה עד דעבדך מתפני לכא ולכא והא ליתוהי ואמר ליה מלכא דישראל את דנתא דינך ופסקתא: ואוחי ואעדי ית מעפרא מעלוי עינוהי ואישתמודע יתיה מלכא דישראל ארי מתלמידי נביא הוא: ואמר ליה כדנן אמר יי חלף דשזבתא ית גבר דחייב קטול מידך ותהי נפשך חלף נפשיה ועמך חלף עמיה: ואזל מלכא דישראל לביתיה נסיס ודוי ואתא לשמרון: והוה בתר פתגמיא האילין כרמא הוה לנבות יזרעאלה די ביזרעאלה בסטר היכלא דאחאב מלכא דשמרון: ומליל אחאב עם נבות למימר הב לי ית כרמך ויהי לי לגנת ירקא ארי הוא קריב לביתי ואיתן לך חילופיה כרמא דטב מיניה אם תקין בעינך אתן לך כספא דמותי מה דשוי: ואמר נבות לאחאב חס לי מן קדם יי מלמתן ית אחסנת אבהתי לך: ואתא אחאב לביתיה נסי ודוי על פתגם דמליל עמיה נבות יזרעאלה ואמר לא אתן לך ית אחסנת אבהתי

רלבג

יען לא שמעת בקול יי'. ידוע שהעובר על דברי נביא חייב מיתה כבר נקבא זה בתור' : ויתחפש באפ' על עיניו. הנה אפר הוא צעיף והסתי' בו בששמהו על עיניו כדי שלא יכירהו מלך ישראל : או ככר כסף תשקול. ר"ל אם תשמרהו כראוי : כן משפטיך אתה חרצת. ר"ל אתה גזרת על עצמך להיות נפשך תחת נפשו : ויסר את האפר מעל עיניו. ואז הכירו מלך ישרא' : איש חרמי. ר"ל איש לכדתיו בחרמי ו וגרשתי לתתו בידך כי לא היה לו מקום לנוס : על ביתו. ר"ל אל ביתו אשר הלך שם בעבור הכהנת ב ביתו כי מביתו יצא ל להלחם עם בן הדד : סר וזעף. סר הוא מענין הנטיה וסור מ מהמנהג. והרצון ש שכבר התפעל מזה תכלית ההתפעלות והיה על זה הענין ז זעף וכעוס מאד : ואתנה לך תחתיו כרם טוב ממנו. ר"ל אם לא תחפוץ למכור נחלותיך אתן לך כרם אחר טוב ממנו ואם תרצה למכרו אתן לך כסף מחירו : ויסבב

ותהללך : מתתי ג' בקריא' וסימ' מתתי אתה לאיש אחר · מתתי לך את נחלת אבותי · מתתי את מדין : אבותי ז' מלאים בליש' וסימ' לא אתן לך את נחלת אבותי · אשר שחתו אבותי את גוזן · אשר השחיתו אבותי · מה עשיתי אני ואבותי · מיבכל אלהי הארצות · ועתה אל ישיא אתכם חזקיהו · תושב ככל אבותי :

ויסב את פניו. הסב פניו אל הקיר: מה זה רוחך סרה. כמו סר וזעף שפירשנו ותרגומו כסיס: כי אדבר. עתיד במקום עבר ורבים כמוהו או הוא בלשון הווה כלומר הייתי מדבר לו זה הדבר: תעשה מלוכה. כתרגומו תצלח במלכותא והוא לשון תמיהה: ותשלח הספרים. כתוב בא"ל הידיעה וקרי בלא ה"א וסניהם נכונים: ואל החורים. השרים והסגנים כמו את חורי יהודה ואריבה את החורים ות"י תורביניא: קראו צום. כמשמעו לשון תענית וכ"תי גזרו צומא ואמרה זה לפי שביום התענית מפשפשין במעשיהם ואם יש מעוות מתקנין אותו ואדוני אבי ז"ל פירש צום קבוץ וכן ביום צום שבירמיהו מלשון רז"ל צומת הגידין שהוא מקום קבוץ הגידין: ויעדוהו. יעידו בו. יש לשאול כיון שהשרים והסגנים ידעו הדבר כי שקר היה למה היו צריכין לכל זה יהרגוהו במצות איזבל בלא עדות ובלא דבר. התשובה כי זקני העיר והשרים היו משנין ודרש היה במעל עם איזבל כי אילו רצו הזקנים לגלות הדבר לעם לא היו מכיחין להרגו באנס כל שכן הקרובים שהיו לנבות בעיר ואילו רצתה איזבל להרגו בלא משפט לא היה כח בידה כי אף לגזול הכרם לא היה לה כח כי אחאב ואיזבל אף על פי שהיו רשעים היו לשמים לעבוד ע"ז אבל אם היו הורגין וגוזלין שלא במשפט היו ישראל מורדין בו כי לא היו מניחין מלך עליה' אם לא יעמיד ארץ במשפ' אבל למנעו מע"ז לא היו יכולי' כי לא היו אלא שבעת אלפי' אשר לא כרעו לבעל ושאר ישר' היו רבי' מאד שהיה לבם באמונת הבעל שהיו מטעי' אותם נביאי הבעל לפיכך בקשה איזבל עלילה שיהרג נבות במשפט כי הרוגי מלכות נכסיהם למלך ובטחה איזבל לזקני ישראל שיסכמו עליה ויעלימו הדבר או ידעה בהם שהיו יריאין את אחאב מאד לפי' כתבה להם בשם אחאב וחתמה להם בחותמו כי ידעה שלא ישנו אחרי דברו ואף על פי שהיו יודעי' שמדבר עדות שקר ורביאת נפש היו רשעים הזקנים כמו שהיו השרים כמו שאמר היא והושיבו שני אנשים בני בליעל נגדו ויש לשאול עוד אחאב למה לא היה לוקח זה הכרם במשפט המלוכ' שהרי כתוב את שדותיכ' וכרמיכ' וזיתיכם הטובים יקח. התשובה כמו שפי' בספר שמואל כי אין ממשפט המלוכה שיקח אלא הפירות לצורך עבדיו ואנשי מלחמתו אם יצטרכו והראיה שאמר ונתן לעבדיו ולא אמר שיקח לעצמו וראייה עוד שאמר שדותיכם כרמיכם וזיתיכם ולא אמר בתיכם משמ' כי על הפירות אמר לא על גוף הקרקע: ברכת אלהים ומלך. תרגומו גריפתא קדם יי' ומלכא לטותא למה אמר אלהים ומלך ובאחת מהם חייב מיתה אמר זה להגדיל קצף העם עליו ויסקלוהו מיד: אשר היושבי' בעירו. הודעה אחר הודעה כי די היה אם אמר היושבים או אם אמר אשר יושבים: ויעידוהו. אמר הכנוי תחלה ואחר כך ההודעה שאמר כנגדו ואמר ויעידוהו ואחר כך אמר את נבות כי כן דרך הכתוב במקומות וכן ותפתח ותראהו את הילד ואחרי' זולתו: קום רש. אמר לשון ירושה לפי שנפלו לו נכסיו בדין והוא במקו' היורש' וכן בארץ כנען וירישתה וישבת בה לפי שהיתה להם מתנה וירושה מהאל והיא להם כמו אם ירשוה מאבותם ולפי מה שהועד בנבות כי קלל אלהים ומלך חייב מית' ומי שנתחייב מיתה למלכות הוא וכל אשר לו למלך ונחלקו רבו' ז"ל בזה הדבר ואמרו הרוגי מלכות נכסיהם למלך הרוגי ב"ד נכסיהם ליורשים ומפני זה אמרה איזבל שיעידו העדים כי בירך נבות אלהים ומלך כי אילו יאמרו בירך אלהים לבד והיה דינו מסור לב"ד ויהיו נכסיו ליורשים וכשאמרו קלל המלך נתחייב מיתה למלך ואת"ה ונכסיו למלך אם כן למה הוצרך לומר אלהים לא אמרו שהיה אלא להגדיל הקצף עליו ור' יהודה או' אין הרוגי מלכו' נכסיהן למלכות ומה שאמ' קום רש ואמ' אשר ירד שם לרשתו לפי שקרובו היה בן אחי אביו וראוי היה לירוש כי הבני' שהיו לנבות נהרגו עמו כמו שכתו' אם לא דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אמש וגו' ולדברי ר' יהודה לא הוצרך לומר ומלך שלא להגדיל הקצף עליו: כי מת. אחר שאמ' כי אין נבות חי למה אמ' כי מת לו' שלא מת מיתת עצמו שלא מת שנתחייב מיתה למלך ונכסיו למלך אפר

בכסף ט' רפין וסימ' נמסר ביהושע סימן כ"ב: אתה עתה ג' וס' ואתה עתה הקל מעבדת אביך דמלכים. אתה עתה תעשה מלוכה. אתה עתה ברוך יי': ויסב ג' חסרים וסימ' נמסר בשמואל חלק א' סימן כ"ד: ומלך ה' בקריא' וסימ' ובני מיכה פיתון ומלך' וחברו' ירא את יי' בני ומלך. והושיבו שני אנשים. ויבאו שני האנשים: שני האנשים ד' בקריא' וסימ' נמסר בסדר שפטים.

וישכב על מטתו ויסב את פניו ולא אכל לחם׃ ותבא אליו איזבל אשתו ותדבר אליו מה זה רוחך סרה ואינך אכל לחם׃ וידבר אליה כי אדבר אל נבות היזרעאלי ואמר לו תנה לי את כרמך בכסף או אם חפץ אתה אתנה לך כרם תחתיו ויאמר לא אתן לך את כרמי׃ ותאמר אליו איזבל אשתו אתה עתה תעשה מלוכה על ישראל קום אכל לחם ויטב לבך אני אתן לך את כרם נבות היזרעאלי׃ ותכתב ספרים בשם אחאב ותחתם בחתמו ותשלח הספרים אל הזקנים ואל החרים אשר בעירו הישבים את נבות׃ ותכתב בספרים לאמר קראו צום והושיבו את נבות בראש העם׃ והושיבו שנים אנשים בני בליעל נגדו ויעדהו לאמר ברכת אלהים ומלך והוציאהו וסקלהו וימת׃ ויעשו אנשי עירו הזקנים והחרים אשר הישבים בעירו כאשר שלחה אליהם איזבל כאשר כתוב בספרים אשר שלחה אליהם׃ קראו צום והשיבו את נבות בראש העם׃ ויבאו שני האנשים בני בליעל וישבו נגדו ויעדהו אנשי הבליעל את נבות נגד העם לאמר ברך נבות אלהים ומלך ויצאהו מחוץ לעיר ויסקלהו באבנים וימת׃ וישלחו אל איזבל לאמר סקל נבות וימת׃ ויהי כשמע איזבל כי סקל נבות וימת ותאמר איזבל אל אחאב קום רש את כרם נבות היזרעאלי אשר מאן לתת לך בכסף כי אין נבות חי כי מת׃ ויהי כשמע אחאב כי מת נבות ויקם אחאב לרדת אל כרם נבות היזרעאלי לרשתו׃

ושכיב על ערסיה ואסחר ית אפוהי ולא אכל לחמא׃ ואתת לותיה איזבל איתתיה ומלילת עמיה מה דין רוחך סטיא ולית את אכיל לחמא׃ ומליל עמה ארי מליליתי עם נבות יזרעאלא ואמרית ליה הב לי ית כרמך בכספא או אם רעי את אתן לך כרמא חילופוהי ואמר לא אתן לך ית כרמי׃ ואמרת ליה איזבל אתתיה את כען תצלח מלכותך על ישראל קום אכול לחמא וישפר לבך אנא אתן לך ית כרם דנבות יזרעאלה׃ וכתבת אגרתא בשמא דאחאב וחתמת בעיזקתיה ושדרת אגרן לסביא ולתורביניא דבקרתא דיתבין עם נבות׃ וכתבת באיגרתא למימר גזרו צומא ואותיבו ית נבות ברישׁ עמא׃ ואותיבו תרין גברין בני רשעא לקיבליה ויסהדוניה למימר גדיפתא קדם יי ומלכא לטתא ואפקוהי ורגמוהי ויתקטיל׃ ועבדו אנשי קרתיה סביא ותורבניני דיתבין בקרתיה כמא דשלחת לותהון איזבל כמא דכתבת באגרתא דשלחת להון׃ גזרו צומא ואותיבו ית נבות בריש עמא׃ ואתו תרין גברין בני רישעא ויתיבו לקיבליה ואסהידו גברי רישעא ית נבות קדם עמא למימר גדיף נבות קדם יי ומלכא לט ואפקוהי מברא לקרתא ורגמוהי באבניא ומית׃ ושלחו לות איזבל למימר אתרגים נבות ומית׃ והוה כד שמעת איזבל ארי אתרגים נבות ומית ואמרת איזבל לאחאב קום אחסין ית כרמא דנבות יזרעאל דלא אבי למתן לך בכספא ארי לית נבות קיים אלהן מית׃ והוה כד שמע אחאב ארי מית נבות וקם אחאב למחת לכרמא דנבות יזרעאלה למירתיה׃

רשי

אל הזקנים. זקני המתאי שבי דבההיא: קראו צום. ושום הכום דרכם לבדוק בעבירות שבידם: ברך נבות. חילוף של קללה ותרגו' גדיף נבות קדם יי' ומלכא לט: קום רש. יש מחכמים אומרים הרוגי מלכות נכסיהם למלך ויש מהן אומרי' בן אחי אביו היה ואותו ואת בניו הרג וראוי לירשו: התמכרך

רלבג

וישכב על מטתו. הנה מרוב הכעס לא רצה שיהיה לו עסק עם האנשים אבל שכב על מטתו והסב פניו אל הקיר שלא יראה האנשי' בבאם לפניו ומרוב הכעס ג"כ לא רצה לאכול: מה זה רוחך סרה. ר"ל מה זה רצונך נוטה ממנהגה: אתה עתה תעשה מלוכה על ישר'. ר"ל האם כמנהג כזה תעשה מלוכה על ישר' הנה בלי ספק אין מחק המלך להתפעל בזה האופן: אל הזקני' ואל החורי'. ר"ל השופטי' והשרים והם לבדם ידעו זה הסוד ובטחה בהם איזבל שיסכימו למה שפלח להם אחאב וחתמה בחותמו ודמה מזה שאם היו יודעים העם זאת התחבולה לא היו מסכימים בהריג' נבות ואף על פי שהיו מסכימים בזה זקני העיר ושריה: קראו צום. שלחה להם זה כי ביום הצום הם מתקבצים ולא יתכן שיעידו זה העדים לעיני כל העם. והנה קרא העדי' בני בליעל כי בזול' זה לא יסכימו להעיד על שקר: ויוציאוהו מחוץ לעיר ויסקלוהו. למדנו מזה שבית הסקילה היה מחוץ לעיר: קום רש את כרם נבות היזרעאלי. למדנו מזה שהרוגי מלכות נכסיהם למלכות: מלך

התמכרך · מכרת את עצמך להכעיס לבוראך: התמכרך · כמו והתמכרתם שם לאויביכם: בחיל יזרעאל · בבקעת יזרעאל בחיל תרגומו של גיא ירק לא כאחאב · הכתוב מעיד עליו שלא היה במלכים כמותו שירבעם וכל אשר אחריו עבדו את העגלים מיראה: אם יעלה העם ירושלם תשוב הממלכה לבית דוד וזה הוסיף הבעל והאשרה להכעיס · התמכר · נמכר לע"ז ראיתי בתלמוד ירושלמי יחאל בית האל שופכיבו היה ובכל יום שוקל משקלו זהב וכותן לע"ז: ויהלך אט · יחף: לא אביא הרעה · רעת ביתו לא אביא בימיו אבל גזרת ילוקו הכלבים את דמו אי אפשר לבא בימי בנו אלא עליו: בשנת

אשר בשמרון · לא אמר שימצא אחאב בשמרון שהרי ירד לכרם נבות שהיה ביזרעאל אלא המלך אשר בשמרון וכאשר שמע כי מת נבות ירד ליזרעאל לרשת כרם נבות אשר כי הרויח והוא הפסיד: הרצחת וגם ירשת · ה"א השאלה ותבא על פתיחת הדברים לשמע המענה ואף על פי שהדבר ידוע וכן הראית כי נכנע אחאב מלפני הנגלה נגליתי המן השלש הזה וכן במלות השאלה אי הבל אחיך ויאמר לו איכה מה זה בידך מה לך פה אליהו מה לך הים: המצאתני אויבי · כלומר מצאת לי מקום להאשימני וכן זאת ההא כהא הרצחת שפירשנו ואחאב הספיק לנבואה לאליהו בזה הדבר שאמר לו בתשלום הנבואה הנני מביא אליך רעה עד מפני ישראל: התמכרך · כאילו מכר עצמו לעשות רע וכל עניניו וכל עסקיו לרע וי"ת דחשיבת כלומר כל מחשבותיך הם לעשות הרע · ובדרש אשר התמכר לעשות שהיה עושה מותיק האזכרות וכותב תחתיהם שם הבעל בראשית ברא הבעל וידבר הבעל וזהו שאמר הכתוב החושבים להשכיח את שמי: הנני מבי · חסר אלף למ"ד הפעל מהמכתב וכן ישי מות עלימו שמן ראש אל יני ראשי אשר החטיא את ישראל: משתין בקיר · דרך גנאי אפילו הכלב לא ישאר לו וי"ת ידע מדע נראה כי דעתו כמו משתין בקיר לבו שלא ישאר בכל ביתו בן דעת כלו הקטני׳ והגדולי׳ כלם יכריתו: ועצור ועזוב · שלא ישאר לאחאב בישראל עצור ועזוב שיאמרו זה נשאר מבית אחאב או זה נעזב שלא הרגוהו כי כלם יאבדו והרבי אבי ז"ל פי׳ עצור המעון הנעצר בבתים ועזוב המוקנה שיעזב בשדה שלא יאספוהו הבית ורז"ל דרשו עצור בעולם הזה ועזוב לעולם הבא כלומר שאין לו חלק לעולם הבא: בחיל יזרעאל · ת׳ בגית חולית׳ ועוד תרג׳ באחסנת ולדעתו חסר קו"ף והוא כמו בחלק יזרעאל וכן אמר במקו׳ אחר בחלק יזרעאל רק לא היה כאחאב כי ירבעם והבאי׳ אחריו אע"פ שעבדו העגלי׳ כוונת לשמים אבל אחאב עבד הבעל והאשרה כמאמר הגוים לפיכך אמ׳ ויתעב מאד וגו׳ ככל אשר עשו האמרי: אשר הסתה · הדגש תמורת נח הסתה ת׳ אטעיתי: וישם שק על בשרו · וכן וישכב בשק · ובלילה שכב בשק: ויהלך אט · הלך בתוך ביתו לאט כאמר׳ דוגג׳ ות׳ והליך יחיף: לא אביא הרעה בימיו · חסר אלף למ"ד הפעל מהמכתב: כי

ודברת אליו ד׳ דסמיכי בקריא׳ וסימ׳ ודברת אליו ושמת את הדברים בפיו · יי׳ אלהי העברים שלחני אליך דדבר · הרצחת וגם ירשת ב׳ בו׳ · חל ה׳ חס׳ בליש׳ בקריא׳ וסימ׳ וישפכו סוללה · וגם לאיזבל דבר יי׳ · ישועה ישית חומות וחל · וגלות החל הזה · ויאבל חל וחומה יחדו · אבי ט׳ חס׳ א׳ בליש׳ כיאה וסי׳ כמס׳ רבת׳:

וַיְהִי דְּבַר יְהוָה אֶל אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי לֵאמֹר: קוּם רֵד לִקְרַאת אַחְאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּשֹׁמְרוֹן הִנֵּה בְּכֶרֶם נָבוֹת אֲשֶׁר יָרַד שָׁם לְרִשְׁתּוֹ: וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה הֲרָצַחְתָּ וְגַם יָרָשְׁתָּ וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה בִּמְקוֹם אֲשֶׁר לָקְקוּ הַכְּלָבִים אֶת דַּם נָבוֹת יָלֹקּוּ הַכְּלָבִים אֶת דָּמְךָ גַּם אָתָּה: וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֶל אֵלִיָּהוּ הַמְצָאתַנִי אֹיְבִי וַיֹּאמֶר מָצָאתִי יַעַן הִתְמַכֶּרְךָ לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה: הִנְנִי מֵבִי אֵלֶיךָ רָעָה וּבִעַרְתִּי אַחֲרֶיךָ וְהִכְרַתִּי לְאַחְאָב מַשְׁתִּין בְּקִיר וְעָצוּר וְעָזוּב בְּיִשְׂרָאֵל: וְנָתַתִּי אֶת בֵּיתְךָ כְּבֵית יָרָבְעָם בֶּן נְבָט וּכְבֵית בַּעְשָׁא בֶן אֲחִיָּה אֶל הַכַּעַס אֲשֶׁר הִכְעַסְתָּ וַתַּחֲטִא אֶת יִשְׂרָאֵל: וְגַם לְאִיזֶבֶל דִּבֶּר יְהוָה לֵאמֹר הַכְּלָבִים יֹאכְלוּ אֶת אִיזֶבֶל בְּחֵל יִזְרְעֶאל: הַמֵּת לְאַחְאָב בָּעִיר יֹאכְלוּ הַכְּלָבִים וְהַמֵּת בַּשָּׂדֶה יֹאכְלוּ עוֹף הַשָּׁמָיִם: רַק לֹא הָיָה כְאַחְאָב אֲשֶׁר הִתְמַכֵּר לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה אֲשֶׁר הֵסַתָּה אֹתוֹ אִיזֶבֶל אִשְׁתּוֹ: וַיַּתְעֵב מְאֹד לָלֶכֶת אַחֲרֵי הַגִּלֻּלִים כְּכֹל אֲשֶׁר עָשׂוּ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר הוֹרִישׁ יְהוָה מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיְהִי כִשְׁמֹעַ אַחְאָב אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּקְרַע בְּגָדָיו וַיָּשֶׂם שַׂק עַל בְּשָׂרוֹ וַיָּצוֹם וַיִּשְׁכַּב בַּשָּׂק וַיְהַלֵּךְ אַט: וַיְהִי דְּבַר יְהוָה אֶל אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי לֵאמֹר: הֲרָאִיתָ כִּי נִכְנַע אַחְאָב מִלְּפָנָי יַעַן כִּי נִכְנַע מִפָּנַי לֹא אָבִי הָרָעָה בְּיָמָיו בִּימֵי בְנוֹ אָבִיא הָרָעָה עַל בֵּיתוֹ:

וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם אֵלִיָּהוּ דְּמִן תּוֹשָׁב לְמֵימָר: קוּם חוּת לִקְדָמוּת אַחְאָב מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּי בְשָׁמְרוֹן הָא הוּא בְּכַרְמָא דְנָבוֹת דִּנְחַת תַּמָּן לְמֵירְתֵיהּ: וּתְמַלֵּיל עִמֵּיהּ לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הֲקְטַלְתָּא וְאַף אַחְסַנְתָּא וּתְמַלֵּיל עִמֵּיהּ לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ בְּאַתְרָא דְּלַחִיכוּ כַּלְבַיָּא יָת דְּמָא דְנָבוֹת יְלַחֲכוּן כַּלְבַיָּא יָת דְּמָךְ אַף דִּילָךְ: וַאֲמַר אַחְאָב לְאֵלִיָּהוּ הַאַשְׁכַּחְתָּא לִי בְּעִיל דְּבָבִי וַאֲמַר אַשְׁכָּחִית חֲלַף דְּחַשַּׁבְתָּא לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ: הָא אֲנָא מַיְתֵי עֲלָךְ בִּישְׁתָּא וְאַפְלֵי בָּתְרָךְ וְאֵישֵׁיצֵי לְאַחְאָב יָדַע מַדַּע וְאָחִיד וְשָׁבִיק בְּיִשְׂרָאֵל: וְאֶתֵּן יָת בֵּיתָךְ כְּבֵית יָרָבְעָם בַּר נְבָט וּכְבֵית בַּעְשָׁא בַּר אֲחִיָּה עַל אַרְגָּזוּתָא דְּאַרְגֵּיזְתָּא וְחַיֵּיבְתָּא יָת יִשְׂרָאֵל: וְאַף עַל אִיזֶבֶל גְּזַר יְיָ לְמֵימַר כַּלְבַיָּא יֵיכְלוּן יָת אִיזֶבֶל בְּאַחְסָנַת יִזְרְעֶאל: דִּימוּת לְאַחְאָב בְּקַרְתָּא יֵיכְלוּן כַּלְבַיָּא וּדִימוּת לֵיהּ בְּחַקְלָא יֵיכְלוּן עוֹפָא דִּשְׁמַיָּא: לְחוֹד לָא הֲוָה כְּאַחְאָב דְּחַשִּׁיב לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ דְּאַטְעִיאַת יָתֵיהּ אִיזֶבֶל אִתְּתֵיהּ: וְאַרְשַׁע לַחֲדָא לִמְהָךְ בָּתַר טַעֲוָתָא כְּכֹל דַּעֲבַדוּ אֱמוֹרָאָה דְּתָרֵיךְ יְיָ מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַהֲוָה כַּד שְׁמַע אַחְאָב יָת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וּבְזַע יָת לְבוּשׁוֹהִי וַאֲסַר סַקָּא עַל בִּסְרֵיהּ וְצָם וּשְׁכִיב בְּסַקָּא וַהֲלִיךְ יְחִיף: וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם אֵלִיָּהוּ דְּמִן תּוֹשָׁב לְמֵימָר: הַחֲזֵיתָא אֲרֵי אִתְכְּנַע אַחְאָב מִן קֳדָמַי חֲלַף דְּאִתְכְּנַע מִן קֳדָמַי לָא אַיְתֵי בִּישְׁתָּא בְּיוֹמוֹהִי בְּיוֹמֵי בְרֵיהּ אַיְתֵי בִּישְׁתָּא עַל בֵּיתֵיהּ:

רלבג

מלך ישראל אשר בשמרון · ר"ל שמושבו הוא בשומרון או ירצה בזה לפי מה שאחשוב והוא הנכון שהו׳ מלך ישראל אשר יושבים בשומרון לבד ומפני מלכו עליהם הוא שליט לעשות האסים שהוא רוצה לעשות וזה כי מפני היות בני השרים תחת ידו בשומרון הוכרחו השרים אשר ביזרעאל לרשת כרם נבות: במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות · אין הרצון בזה שילקו הכלבים את דם אחאב במקום שנסקל נבות כי על ברכת שומרון לקקו הכלבי׳ דם אחאב כמו שנזכר אחר זה אך הרצון בו כי במדרגת מיתת נבות שלא מת מיתת עצמו ימות אחאב וכמו שלקקו הכלבי׳ את דם נבות כן ילוקו את דם אחאב ואפשר שנאמר שהרצון בו כי במקום ההוא בעינו ילוקו הכלבים את דמו אך מפני כי נכנע אחאב מפני השם האריך לו זה עד ימי בנו וגם כל זה נתקיים באחאב קצת זה הרע והוא שלקקו הכלבי׳ את דמו ששטף מן הרכב על ברכת שומרון ואמר שם כי הזונות רחצו להפליג בספור עונש אחאב והוא שהזונות הרוחצות בברכה ההיא רחצו מדמו והכלבים לקקו דמו: המצאתני אויבי · ר"ל האם מצאתני עתה ברע שתיעד לו עליו עונש כמה שנך ואמנם אמר זה לפי שחטא בדבר שלוחו בשלום בן הדד ובהריגת נבות: יען התמכרך לעשות הרע בעיני יי׳ · ר"ל כך היה פונה לעשות הרע כאילו נמכר לזה התכלית: משתין בקיר · הם הזכרים: ועצור ועזוב בישראל · ר"ל שיכרית לו מה שהוא עצור מביתו מישראל ומה שהוא עזוב והנה לפי דעתי עצור הוא כמו שעבר כי השובר מביתו בישראל הוא המולך אחריו או הוא עציר בישראל להיות מלך או שר והעזוב הוא מה שהיה מהם שלא הגיע לו ממשלה וכן היה כי יהורם מת ומתו אחריו כל בית אחאב או יהיה עצור רמז לשבעים בניו שהיו עצורים ביד גדולי המלך לגדלם ועזוב הוא מה שאינו מזרעו ביד אומן ומגדל: אל הכעס אשר הכעסת · ר"ל על הכעס: בחיל יזרעאל · ר"ל בגיא יזרעאל · ר"ל או הוא מישור ואפשר שיהיה מענין חיל וחומה כי אצל החומה אכלו הכלבים את בשר איזבל כמו שיתבאר במה שיבא: רק לא היה כאחאב · כל זה אמר לו אליהו: וישם שק על בשרו ויצום · ר"ל שלבש בגדי שק שהם עשויים משער קשה והתענה ושכב בלילה בגדי שק והלך בנחת כאבל וכמצורע או ירצה באמרו ויהלך אט שבבקר הלך בכתר שלא ירגישוהו האנשים כאבל וכמנודה: לא הבאתי הרעה בימיו · ידמה שלולא כי נכנע אחאב מפני השם היה מת על יד יהוא בחלקת נבות היזרעאלי ושם ילקקו הכלבים דמו אך מפני שנכנע אחאב מפני השם האריך השם הרעה הזאת עד ימי בנו ובו נתקיים כל העוד הרע ועם כל זה הנה מפני שפלח בן הדד בשלום היתה נפשו תחת נפשו ונהרג ברמות גלעד ושם לקקו הכלבים את דמו ששטף מן הרכב: וישכו

כי לנו רמות גלעד • כי לנו היתה כמו שכתוב את ראמות בגלעד לגדי ואמרו ברבותינו למה נקרא שמה רמות גלעד שים לפניה שתי ברכות מים ומלך ארם לקחה ממלך ישר׳ ויש לשאול והלא אמר בן הדד לאחאב הערים אשר לקח אבי מאת אביך אשיב לך ואת לא קיים לו דבריו והלא שלום היה ביניהם שלש שנים ולמה לא עשה מלחמה זאת כשלא השיב לשם הערים ועוד למה אמר אחאב על רמות גלעד יותר משאר הערים נאמר כי רמות גלעד לא לקחה מלך ארם מעמרי אבי אחאב כי קודם לכן לקחה והוא אמר לו הערים אשר לקח אבי מאת אביך אשיב ואחאב לא נתן דעתו אז לשאול ממנו רמות גלעד כי גם כן היה משיב לו שהרי בדמשק נתן לו חוצות כל שכן שהיה משיבה שהיה לו אלא שלא נתן דעתו אז ואחר כך כשנזכר לא יכול להלחם עמו על זאת שהרי שלחו בברית לפיכך היה שלום ביניהם שלש שנים ועתה כשראה אחאב כי מלך יהודה היה עמו ואמר לעזור לו אמר שילך למלחמה על מלך ארם לקחת רמות גלעד ממנו׃ האין פה נביא לי״י עוד • כלומר כי אין אלה לי״י כי הכיר יהושפט כי נביאי הבעל או האשרה הם ולא אמר בפירוש כי נביאי שקר הם מפני כבוד אחאב כי כשא את פניו אבל אמר האין פה עוד נביא לי״י ובדברי רבותינו ז״ל כשאמר יהושפט האין פה נביא לי״י עוד אמר לו אחאב כל אלה הנביאים לי״י הם אמר לו יהושפט כך מקובלני מבית אבי אבא שם סגנון אחד עולה לכמה נביאים ואין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד עובדיה אמר זדון לבך השיאך ירמיהו אמר תפלצתך השיא אותך זדון לבך ואלו כלם אמרו דבר אחד עלה ויתן י״י ביד המלך נתנבא שאין בדבריהם ממש • כי אם רע׳ והלא התנבא עליו טוב שאמר לו הראית כל ההמון הזה הנני נותנו בידך וכן אמר לו בפעם שניה כמו שכתבנו כי רבותינו ז״ל אמרו זה הנביא היה מיכיהו בן ימלא אלא פירושו שהתנבא עליו פעם שלישי׳ והיה נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו התנבא לו שיפול ביד מלך ארם מהיום ההוא והלך שנא אותו ואמר כי לא יתנבא עליו טוב ר״ל ידעתי כי לא יתנבא עלי טוב׃ מהרה מיכיהו בן ימלא • ת״י אבע מיכיהו ותרגום ואם עתידות למו ותבע דעתיד להון׃ מלובשי׳ בגדים • פירוש בגדים חמודות כי מה שהיה אומר מלובשים ידענו כי לא היו ערומים אלא פי׳ בגדי מלכות חמודות וכמוהו ויותנו חכמים ר״ל חכמים בחורים בא בחכמים בחכמים זקנים׃

וישבו שלש שנים אין מלחמה • מפני שנכנע אחאב מפני השם האריך לו השם מה שאמר לו שתהיה נפשו תחת נפשו מבן הדד בהלחמו עמו שלש שנים ודומה שמה שאמר לו ועמך תחת עמו האריך הש״י עד עת אחזל׃ הידעתם כי לנו רמות גלעד • יתכן שכאשר השיב לו בן הדד הערים אשר לקח אביו מישראל לא נזכר אחאב לשאול לו אז רמות גלעד ולזה אמר לעבדיו הלא ידעתם כי לנו רמות גלעד ואנחנו שותקים מלקחת אותם מיד מלך ארם׃ כמוני כמוך • ר״ל שכמו שתלך אתה אלך אני וכמו שילך עמך כן ילך עמי וכמו שתביא סוסיך במלחמה כן אביא גם סוסי׃ דרש נא כיום את דבר י״י • הנה יהושפט מפני שהיה עוש׳ הישר בעיני י״י לא הסכים לעשות דבר כי אם על פי י״י׃ האין פה נביא לי״י עוד • ובדרשה אמתו • ראוי שלא יעלם ממנו • שיהושפט כבר הרגיש כי אלו הארבע מאות נביאים לא היו נביאי י״י שאם היה חושב היותם נביאי י״י היה׳ ראוי שיבטח על דברי אחד מהם ואם לא היה בוטח בהם עם היותם ארבע מאות הנה לא היה ראוי שיבטח בהם אם יהיה עמהם עוד אחר • ולזה ידמה שחקר אם יש נביא לי״י עוד כדי שישמע דברי נביא י״י על זה והנה מלת עוד שבא׳ אמרו האין פה נביא לא אל אמרו האין פה נביא לי״י • כי לא יתנבא עלי טוב כי אם רע׳ ידמה שמיכיהו בן ימלה היה הנבי׳ שהתחפש באפר והתנבא לו רע על דבר שלוחו בן הדד בשלום׳ מלובשים בגדים • ר״ל שהיו מלובשים בגדי מלכות והנה השיב מיכיהו לאחאב עלה ונתן י״י ביד המלך כי ידמה שכבר הצליחו במלחמה ואף על פי שכבר מת אחאב שם ולזה היה אמת מה שהגיד לו מיכיהו אלא שלא היתה תשובתו מספקת לפי השאלה כי עדיין לא הודיעו אם יקרה בזה לאחאב רע אם לא ואין ראוי׃

מחשים ד׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בספר שפטים סימן י״ח׃ בארבע ד׳ בקריאה וסי׳ נמסר בשמואל חלק א׳ סימן כ״ב׃ האלך חד מן ד׳ פסוקים דמיין תרין במלכים ותרין בדברי הימים ומתחלפין וסי׳ ויקבץ מלך ישראל • ויבא אל המלך • סימ׳ ויקבץ ויבא דמלכים ויקבץ המלך אם אחדל • ויבא הנלך אם נרחל • ויקבץ ויבא

כב וישבו שלש שנים אין מלחמה בין ארם ובין ישראל׃ ויהי בשנה השלישית וירד יהושפט מלך יהודה אל מלך ישראל׃ ויאמר מלך ישראל אל עבדיו הידעתם כי לנו רמת גלעד ואנחנו מחשים מקחת אתה מיד מלך ארם׃ ויאמר אל יהושפט התלך אתי למלחמה רמת גלעד ויאמר יהושפט אל מלך ישראל כמוני כמוך כעמי כעמך כסוסי כסוסיך׃ ויאמר יהושפט אל מלך ישראל דרש נא כיום את דבר יהוה׃ ויקבץ מלך ישראל את הנביאים כארבע מאות איש ויאמר אלהם האלך על רמת גלעד למלחמה אם אחדל ויאמרו עלה ויתן אדני ביד המלך׃ ויאמר יהושפט האין פה נביא ליהוה עוד ונדרשה מאותו׃ ויאמר מלך ישראל אל יהושפט עוד איש אחד לדרש את יהוה מאתו ואני שנאתיו כי לא יתנבא עלי טוב כי אם רע מיכיהו בן ימלה ויאמר יהושפט אל יאמר המלך כן׃ ויקרא מלך ישראל אל סריס אחד ויאמר מהרה מיכיהו בן ימלה׃ ומלך ישראל ויהושפט מלך יהודה ישבים איש על כסאו מלבשים בגדים בגרן פתח שער שמרון וכל הנביאים מתנבאים לפניהם׃ ויעש לו צדקיה בן כנענה קרני ברזל ויאמר כה אמר יהוה באלה תנגח את ארם עד כלתם׃

ויתיבו תלת שנין לית קרבא בין ארם ובין ישראל׃ והוה בשתא תליתאה ונחת יהושפט מלכא שבטא דבית יהודה לות מלכא דישראל׃ ואמר מלכא דישראל לעבדוהי הידעתון ארי דילנא רמות גלעד ואנחנא שתיקין מלמיסב יתה מיד מלכא דארם׃ ואמר ליהושפט התיזיל עמי לאגחא קרבא לרמות גלעד ואמר יהושפט למלכא דישראל אנא כותך עמי כעמך וסוסותי כסוסותך׃ ואמר יהושפט למלכא דישראל תבע כען כיומא דין ית פתגמא דיי׃ וכנש מלכא דישראל ית נביי שקרא כארבע מאה גברא ואמר להון האיזיל ברמות גלעד לאגחא קרבא אם אתמנע ואמרו סק וימסר יי ביד מלכא׃ ואמר יהושפט הלית כא נביא קדם יי עוד ונתבע מיניה׃ ואמר מלכא דישראל ליהושפט עוד גבר חד למתבע ית פתגמא דיי מיניה ואנא סניתיה ארי לא יתנבי עלי טב אלהין ביש מיכה בר ימלה ואמר יהושפט לא יימר מלכא כן׃ וקרא מלכא דישראל לגזואה חד ואמר אוחי תבע מיכה בר ימלה׃ ומלכא דישראל ויהושפט מלכא דיהודה יתבין גבר על כורסיה לבישין לבושין ויתבין באידרא במעלנא דתרע שמרון וכל נביי שקרא מתנבאין קדמיהון׃ ועבד ליה צדקיה בר כנענה קרנין דברזל ואמר כדנן אמר יי באילין תקטיל ית אינש ארם עד דתשיצינון׃

[marginal notes: ט״ו מ״ל; ג׳; ל׳ ג׳; ג׳; חצי הספר בפסוקים; ג׳ ל׳; זנ׳ קמ׳; ג׳; מכון; תנ׳ כתי׳ ה׳ / כ׳ זו׳ כתי׳ אלף; ב׳ ולכה; ד׳; ד׳; וו׳ ס״ל צדקיה]

דדברי הימים והלך אם אחדל וסימ׳ א״א נ׳ נ״א נ״א׃ מלבשים ד׳ וסימ׳ בגדים בגרן פתח שער • וחברו דדברי הימים • והלוים המשררים לבלם • ויסדו הבונים את היכל י״י׃

בגרן • פי׳ ויושבי׳ בגרן וכן הוא בדברי הימי׳ ויושבי׳ בגרן והגרן היה פתח שער שמרון אולי מפחד אויביהם שהיה להם מלחמ׳ עם ארם תמיד היו עושים גרנות סמוך לעיר ובדברי רבותינו ז״ל אמרו וכי שער שמרון גורן היה אלא לאו כגורן דתניא סנהדרין היתה כחצי גרן עגולה כדי שיהיו רואין זה את זה ורוצה לומר כן היו יושבי׳ אחאב ויהושפט עם סיעתן כחצי גורן׃ מתנבאים לפניהם • היו מתנבאים בנבואה זו או בדברים אחרים מתנבאים לטעה אבל לא ברוח השם כי נביאי השקר היו והיו מתפארים בנבואתה אל כמו שאמ׳ צדקיהו כה אמר י״י ואמרו שאר הנביאים ונתן י״י ביד המלך וצדקיהו לאמת נבואתו יותר עשה לו קרני ברזל למשל כמו שכתוב בירמיהו עשה לך מוסרות ומוטות ונתתם על צוארך׃ עלה

ונחשוב שאמר לו מיכיהו בשם י״י דבר שקר כי כבר יתחייב מיתה על זה כמו שנתבאר בתורה׃ ויאמר

רשי

בשנה השלישית • שישלח את בן הדד׃ ואנחנו מחשים • מתעצלים אנוקליר בלעז׃ האין פה נביא עוד • מקובלני אין שני נביאים מתנבאים בלשון אחד ואלו כולם לשון אחד אומרים כי אם רע לפי שאמר יען אשר שלחת את איש חרמי וגו׳׃ עלה

עלה והצלח. לא אמר לו בשם יי׳: ונתן יי׳. הלואי יתן יי׳ ביד המלך: לא ארוכים לשה. אתה לבדך תמות במלחמה כענין שנאמר לא תלחמו את הקטן ואת הגדול כי אם את מלך ישראל לבדו ואף על פי שנאמר ועמך תחת עמו טיפה שיכת מאותו צדיק מיכיהו שהכה חברו הכה ופצוע כפרה על כל ישראל כך מפורש: מימינו ומשמאלו. וכי יש שמאל למעלה והלא נאמר ימין יי׳ רוממה ומין יי׳ עושה חיל ימינך יי׳ נאדרי בכח ימינך יי׳ תרעץ אויב אלא אלו מיימינים ואלו משמאילים מיימינים מלמדים זכות משמאילים מלמדים חובה: ויצא הרוח. רוחו של נבות: אי זה

עלה והצלח. דרך התול אמר לו בלשון שאר הנביאים ולא אמר לו כה אמר יי׳ שהרי נשבע כי את אשר יאמר יי׳ אותו אדבר והכיר מלך יהודה בלשונו כי דרך התול היה אומר לו לפיכך אמר לו עד כמה פעמים אני משביעך וכיון שהשביעו אמר לו האמת בשם יי׳: ישובו איש לביתו בשלום. והנה ראינו למעלה שאמר לו הנביא עמך תחת עמו אפשר שהיה זה במלחמות אחרות אבל במלחמה זו לא מתו מישראל וכיון שהמלחמה היתה כל היום אי אפשר שלא מתו מהם אלא לא מתו אלא מעטים ואחרים מתו רבים וזהו בשלום: ראיתי את יי׳ יושב על כסאו. דרך משל כמו המלך יושב על כסאו ועבדיו עומדים לפניו מימינו ומשמאלו: צבא השמים. הם המלאכים: עומד עליו. סמוך לו וכן הכתובים עליו והדומים להם: מימינו ומשמאלו. דרך משל ובדברי רבותינו ז״ל וכי יש ימין למעלה ויש שמאל למעלה אלא אלו מימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה: ויאמר יי׳ מי יפתה את אחאב. הדברים האלה הם מבוכה גדולה למי שמבין אותם כמשמעם והאמת כי האל העיר רוח נביאי שקר לפתות את אחאב ללכת לרמות גלעד לפי שנתחייב מיתה לשמים לא שבאה לאחד מהם רוח נבואה אלא הערת רוח וחפץ לדבר אל אחאב דברים אלו והוא מה שאמר מיכיהו הנה נתן יי׳ רוח שקר בפי כל נביאיך אלה ויי׳ דבר עליך רעה ושאר כל הדברים כמו ויאמר זה אומר בכה וזה אומר בכה ויצא הרוח ויאמר אני אפתנו והייתי רוח שקר כל אלה דברי מליצה הם אמרם מיכיהו דרך הצעת דברים לא שראה מיכיהו דברים אלה ולא שמעם כי רוח הנבואה לא יהיה רק אמת בשם יי׳ ואף על פי כן אכתוב דרך הדרש כמו שכתוב גם כן בתרגומו של תוספתא בויצא הרוח ונפק רוחא דנבות ויקם קדם יי׳ ואמר בבעו מינך יי׳ יתקטל ברמי על ידי דאנא מקטיל לאטעייה ולאובדא יתיה מן עלמא ואמר ליה יי׳ במה את יכול ואמר איפוק ואהא רוח שיקרא בכדקיה בר כנענה ובשאר נביא שיקרא דיליה ומטוס דלית ריעותיה דקודשא בריך הוא בעברי ליאות שקר ולא נבי בהון אמר ליה לנבות מדבשקרא את רחקתא פוק ממחיצתא דידי ועביד לך רעותך מסו׳ דלא כיתא קמאי למימ׳ שיקר׳ והרב החכם הרמב״ם ז״ל כתב כן וכשנסדרו עונותיו וזכיותיו של אחאב לפני אלהי הרוחות לא נמצא לו עון שחייבו ולא היה שם דבר אחר ששקול כנגדו אלא דמי נבות שנ׳ ויצא הרוח ויעמד לפני יי׳ וגומ׳ והרוח רוח נבות: להטבה

פה אחד ג׳ וסי׳ ויתקבצו יחדו להלחם. והמלאך אשר הלך דמלכים וחברו דד״ה: במה ג׳ בקריא׳ וסימ׳ עד כמה פעמים אני משביעך דמלכים. וחברו דד״ה. אשר זעמת זה כמה שנים: לאלה ה׳ בקריא׳ וסימ׳ ולבנותי מה אעשה לאלה היום. לאלה תחלק הארץ בנחלה. ראיתי כל ישראל נפצים על ההרים.

וְכָל־הַנְּבִאִים נִבְּאִים כֵּן לֵאמֹר עֲלֵה רָמֹת גִּלְעָד וְהַצְלַח וְנָתַן יְהוָה בְּיַד הַמֶּלֶךְ׃ וְהַמַּלְאָךְ אֲשֶׁר־הָלַךְ לִקְרֹא מִיכָיְהוּ דִּבֶּר אֵלָיו לֵאמֹר הִנֵּה־נָא דִּבְרֵי הַנְּבִיאִים פֶּה־אֶחָד טוֹב אֶל־הַמֶּלֶךְ יְהִי־נָא דְבָרְיךָ כִּדְבַר אַחַד מֵהֶם וְדִבַּרְתָּ טּוֹב׃ וַיֹּאמֶר מִיכָיְהוּ חַי־יְהוָה כִּי אֶת־אֲשֶׁר יֹאמַר יְהוָה אֵלַי אֹתוֹ אֲדַבֵּר׃ וַיָּבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֵלָיו מִיכָיְהוּ הֲנֵלֵךְ אֶל־רָמֹת גִּלְעָד לַמִּלְחָמָה אִם־נֶחְדָּל וַיֹּאמֶר אֵלָיו עֲלֵה וְהַצְלַח וְנָתַן יְהוָה בְּיַד הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו הַמֶּלֶךְ עַד־כַּמֶּה פְעָמִים אֲנִי מַשְׁבִּעֶךָ אֲשֶׁר לֹא־תְדַבֵּר אֵלַי רַק־אֱמֶת בְּשֵׁם יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר רָאִיתִי אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל נְפֹצִים אֶל־הֶהָרִים כַּצֹּאן אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם רֹעֶה וַיֹּאמֶר יְהוָה לֹא־אֲדֹנִים לָאֵלֶּה יָשׁוּבוּ אִישׁ־לְבֵיתוֹ בְּשָׁלוֹם׃ וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוֹשָׁפָט הֲלוֹא אָמַרְתִּי אֵלֶיךָ לוֹא־יִתְנַבֵּא עָלַי טוֹב כִּי אִם־רָע׃ וַיֹּאמֶר לָכֵן שְׁמַע דְּבַר־יְהוָה רָאִיתִי אֶת־יְהוָה יֹשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ וְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם עֹמֵד עָלָיו מִימִינוֹ וּמִשְּׂמֹאלוֹ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה מִי יְפַתֶּה אֶת־אַחְאָב וְיַעַל וְיִפֹּל בְּרָמֹת גִּלְעָד וַיֹּאמֶר זֶה בְּכֹה וְזֶה אֹמֵר בְּכֹה׃ וַיֵּצֵא הָרוּחַ וַיַּעֲמֹד לִפְנֵי יְהוָה וַיֹּאמֶר אֲנִי אֲפַתֶּנּוּ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו בַּמָּה׃ וַיֹּאמֶר אֵצֵא וְהָיִיתִי רוּחַ שֶׁקֶר בְּפִי כָּל־נְבִיאָיו וַיֹּאמֶר תְּפַתֶּה וְגַם־תּוּכָל צֵא וַעֲשֵׂה־כֵן׃ וְעַתָּה הִנֵּה נָתַן יְהוָה רוּחַ שֶׁקֶר בְּפִי כָּל־נְבִיאֶיךָ אֵלֶּה וַיהוָה דִּבֶּר עָלֶיךָ רָעָה׃

ד׳ ל׳ חס׳ וכל אורי׳ דכו׳ · ל׳ · ג׳ · ויחד · כ״ה ק׳ · של מ״ל וכל מגלת אסתר דכו׳ במ״ב · ב׳ · נ׳ · ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מ״ל ב׳ · ה׳ · י״ה מ״ל בקיל׳ · ל׳ וכל הגבורי׳ · ד׳ · ז׳ · ה׳ קמץ · ב׳ זקף קמץ · ג׳ אתה בכי עין וחברו

וְכָל נְבִיֵּי שִׁקְרָא מִתְנַבַּן כֵּן לְמֵימַר סַק לְרָמַת גִּלְעָד וְאַצְלַח וְיִמְסַר יְיָ בִּידָא דְמַלְכָּא׃ וְאִיזְגַּדָּא דַאֲזַל לְמִיקְרֵי מִיכָיְהוּ מַלֵּיל עִמֵּיהּ לְמֵימַר הָא כְעַן פִּתְגָּמֵי נְבִיֵּי שִׁקְרָא מְמַלְּלִין חַד שַׁוִּי קֳדָם מַלְכָּא יְהֵי כְעַן פִּתְגָּמָךְ כְּפִתְגָּמָא דְחַד מִנְּהוֹן וּתְמַלֵּיל פִּתְגָּמִין תַּקְנִין׃ וַאֲמַר מִיכָיְהוּ קַיָּים הוּא יְיָ אֲרֵי יַת דְּיֵימַר יְיָ לִי יָתֵיהּ אֲמַלֵּיל׃ וַאֲתָא לְוָת מַלְכָּא וַאֲמַר מַלְכָּא לֵיהּ מִיכָה הֲנֵיזִיל לְרָמַת גִּלְעָד לְאַגָּחָא קְרָבָא אִם נִתְמְנַע וַאֲמַר לֵיהּ סַק וְאַצְלַח וְיִמְסַר יְיָ בִּידָא דְמַלְכָּא׃ וַאֲמַר לֵיהּ מַלְכָּא עַד כַּמָּה זִמְנִין אֲנָא מְקַיֵּים עֲלָךְ דְּלָא תְמַלֵּיל לִי לְחוֹד קְשׁוֹט בִּשְׁמָא דַיְיָ׃ וַאֲמַר חֲזֵיתִי יַת כָּל יִשְׂרָאֵל מְבַדְּרִין עַל טוּרַיָּא כְּעָנָא דְלֵית לְהוֹן רָעֵי וַאֲמַר יְיָ לֵית רִיבּוֹנִין לְאִילֵין יְתוּבוּן גְּבַר לְבֵיתֵיהּ בִּשְׁלָם׃ וַאֲמַר מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לִיהוֹשָׁפָט הֲלָא אֲמָרִית לָךְ דְּלָא יִתְנַבֵּי עָלַי טַב אֱלָהֵן בִּישׁ׃ וַאֲמַר בְּכֵין קַבֵּיל פִּתְגָּמָא דַיְיָ חֲזֵיתִי יַת יְקָרָא דַיְיָ שָׁרֵי עַל כּוּרְסֵיהּ וְכָל חֵילֵי שְׁמַיָּא קַיְימִין קֳדָמוֹהִי מִימִינֵיהּ וּמִסְמָלֵיהּ׃ וַאֲמַר יְיָ מַן יְטַעֵית אַחְאָב וְיִסַּק וְיִפּוֹל בְּרָמַת גִּלְעָד וַאֲמַר דֵּין בְּכְדֵין וְדֵין אֲמַר בִּכְדֵין׃ וּנְפַק רוּחָא וְקָם קֳדָם יְיָ וַאֲמַר אֲנָא אַטְעֵינֵיהּ וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ בְּמָא׃ וַאֲמַר אֶפּוֹק וְאֶהֱוֵי לְרוּחַ שִׁקַר בְּפוּם כָּל נְבִיּוֹהִי וַאֲמַר תְּטְעֵי וְאַף תֵּיכוּל פּוֹק וַעֲבֵיד כֵּן׃ וּכְעַן הָא יְהַב יְיָ רוּחַ שִׁקַר בְּפוּם כָּל נְבִיָּיךְ אִילֵין וַיְיָ גְּזַר לְאֵיתָאָה עֲלָךְ בִּישָׁא׃

רלבג

ויאמר אליו המלך עד כמה פעמים אני משביעך. ר״ל עד כמה פעמים אצטרך להשביעך אשר לא תדבר אלי רק דבר אמת ודבר נכון בשם יי׳ והנה היה משביע אותו אחאב כי היה יודע כי נביאי יי׳ היו מונעים אותו מפני שהרגה איזבל נביאי יי׳ ואף על פי שלא היה אפשר להם לאמר דבר שקר הנה כבר אפשר שיעלימו מה שיוזק בו המלך וכן בזה המקום אפשר שהעלים מה שיוזק בו המלך כי לא הודיעו מה יקרה לו בעצמו שם והנה אין זה דבר אמת לפי השאלה אחר שקשר מלהשיב כראוי ואף על פי שלא היה דבר שקר במה שהודיעו ולזה השיב לו מיכה מה שיתבאר ממנו שהמלך ימות במלחמ׳ ולא רצה לאמר זה בבאור לחלוק כבוד למלכות: הלא אמרתי אליך לא יתנבא עלי טוב כי אם רע. הנה מיכה על עצמו קצת חסר בדבריו אלא מה שאפשר שהעלים מה שהוספתי היותו נביא ואעפ״כ הנה כבר חשש אחאב לדברי מיכה ושנה את בגדו בדרך שלא יוכר בו שהוא מלך להמלט ממה שיעד לו מיכיהו כי חשב שנבואתו היא שלא יתכוונו אויביו אליו להרוג כי אם מלך ישראל וכאשר לא יכירוהו ימלט מזה: ראיתי את יי׳ יושב על כסאו. אמר זה על צד המשל והמכוון ממנו כלו הוא שהשי״ת שם השפע השופע על הקוסמים כלי להפיל אחאב ברמות גלעד כי בקסם מן החסרון מה שכבר באַרנו בספר מלחמות יי׳ ולפי שהקסם יבא מהשפע השופע מאת צבא השמים כמו שבארנו שם אמר שכל צבא השמים עומדים אצלו ולפי שקצת מה שישפע מהם הוא מכוון בעצמו וקצתו איננו מכוון אם לא מצד ההכרח והוא מה שישפע מהם מהרעות אמר שצבא השמי׳ היו עומדים אצלו מימינו ומשמאלו וזה כי מה שישפע מהם מכוון בעצמו הוא מימין השם ית׳ והשאר הוא משמאלו והנה מה שחסר מהם בקסם ההוא הוא מיתת אחאב אשר היתה מכוונת מהשי״ת כמו שיעד במה שקדם להיות כפגו יתחתכפם בגן הרדי: הנך

וחברו דד״ה׳ אל תטיפו: יפתה ד׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בסדר משפטים: במה ח׳ קמצין וסי׳ במה אדע כי אירשנה. במה אושיע את ישר׳. ויאמר שאול גשו. ויצא הרוח ויעמד דמלכים וחברו דד״ה. במה אקדם אדני. אהבתי אתכם אמר יי׳. הוגעתם את יי׳ בדבריכם. וא׳ ובמה ויאמר דוד אל הגבעונים:

ויגש צדקיהו בן כנענה ויכה את מיכיהו על הלחי ויאמר אי זה עבר רוח יהוה מאתי לדבר אותך: ויאמר מיכיהו הנך ראה ביום ההוא אשר תבא חדר בחדר להחבה: ויאמר מלך ישראל קח את מיכיהו והשיבהו אל אמן שר העיר ואל יואש בן המלך: ואמרת כה אמר המלך שימו את זה בית הכלא והאכלהו לחם לחץ ומים לחץ עד באי בשלום: ויאמר מיכיהו אם שוב תשוב בשלום לא דבר יהוה בי ויאמר שמעו עמים כלם:

ויעל מלך ישראל ויהושפט מלך יהודה רמת גלעד: ויאמר מלך ישראל אל יהושפט התחפש ובא במלחמה ואתה לבש בגדיך ויתחפש מלך ישראל ויבוא במלחמה: ומלך ארם צוה את שרי הרכב אשר לו שלשים ושנים לאמר לא תלחמו את קטן ואת גדול כי אם את מלך ישראל לבדו: ויהי כראות שרי הרכב את יהושפט והמה אמרו אך מלך ישראל הוא ויסרו עליו להלחם ויזעק יהושפט: ויהי כראות שרי הרכב כי לא מלך ישראל הוא וישובו מאחריו: ואיש משך בקשת לתמו ויכה את מלך ישראל בין הדבקים ובין השרין ויאמר לרכבו הפך ידיך והוציאני מן המחנה כי החליתי: ותעלה המלחמה ביום ההוא והמלך היה מעמד במרכבה נכח ארם וימת בערב ויצק דם המכה אל חיק הרכב:

וקריב צדקיהו בר כנענה ומחאית מיכיהו על ליסתיה ואמר אידא שעה אסתלק רוח נבואה מן קדם יי מני למללא עמך: ואמר מיכיהו הא את חזי ביומא ההוא דאת עליל תוון בגו תוון לאטמרא: ואמר מלכא דישראל דבר ית מיכה ואתיבתי לות אמון רב קרתא ולות יואש בר מלכא: ותימר כדנן אמר מלכא שוו ית דין בבית אסירי ואכילוהי לחמא ברחוק ומיא ברחוק עד מיתאי בשלם: ואמר מיכיהו אם מיתב תתוב בשלם לא רעוא קדם יי בי ואמר שמעו עממיא כולהון:

וסליק מלכא דישראל ויהושפט מלכא שבטא דבית יהודה רמת גלעד: ואמר מלכא דישראל ליהושפט אנא אשתני ואיעול בקרבא ואת לבש לבושך ואשתני מלכא דישראל ועל בקרבא: ומלכא דארם פקיד ית רבני רתיכיא דיליה תלתין ותרין מלכוון למימר לא תגיחון קרבא עם זעירא ועם רבא אלהן עם מלכא דישראל בלחודוהי: והוה כד חזו רבני רתיכיא ית יהושפט ואינון אמרו ברם מלכא דישראל הוא וחזרו עלוהי לאגחא קרבא ביה וצוח יהושפט: והוה כד חזו רבני רתיכיא ארי לא מלכא דישראל הוא ותבו מאחורוהי: וגברא נגד בקשת לקבליה ומחא ית מלכא דישראל בין דיבקי ובין שיריינא ואמר למרכבניה אתחזר לאחורך ואפקני מן משריתא ארי מרע אנא: וסליקו עבדי קרבא ביומא ההוא ומלכא הוה מתקף וקאים ברתיכא לקביל אנש ארם ומית ברמשא ואתריק דמא דמחתא לגו רתיכא:

ויכהו' וס' ויכה יהושע את כל. ויגש צדקיהו בן כנענה. ואיש משך בקשת דמלכים. ויקח אליהו את אדרתו. ויקח אדרת אליהו ב' בו'. ויעבר יורם צעירה דמלכים. ויצא מלאך יי' ויכה דישעיה. ויכה אותם מלך בבל דירמיהו. ויכה פשחור את ירמיהו: ובא ג' ב' חס' וא' מלא וסימ' ואנכי נער קטן לא אדע.

רשי

אי זה עבר רוח יי'. איזה הדרך עבר והרי זה מקרא קצר ובדברי הימים כתיב אי זה הדרך עבר וגו': ויאמר מלך ישר' אל יהושפט התחפש ובא במלחמה. להתחפש ולבא: אני אתחפש. אשנה בגדי מלכותי שלא יכירוני שאם יכירוני יסורו עלי להלח': ואתה לבש בגדיך. שעליך לא יסורו להלחם שיכירוך שלא מלך ישראל אתה אלא מלך יהודה ועמך אין להם תגר: ויזעק יהושפט. להקב"ה: לתומו. לא ידע שהוא מלך ישראל: בין הדבקים ובין השרין. יש שריונות שהם עשויין קליפים קליפים כעניין שנאמר ושריון קשקשים והקליפים נופלים על נקבי השריון וסותמין אותן והם קרויין דביקים: מעמד במרכבה. מתחזק ועומד כדי שלא יכירו ישראל במכתו ויברחו ותחלת נפילה ניסה: וילוקו

רדק

להחבה. כתוב בה"א במקום אל"ף: והשיבהו אל אמון. נראה שהיה שם פעם אחרת תפוש: לא דבר יי' בי. אז תאמר שלא דבר יי' בי ומרעתי אמרתי זה וכן אמר משה רבינו ע"ה אם כמות כל האדם ימותון אלה לא יי' שלחני: שמעו עמים כלם. כן דרך הלשון כמו היה זרועם לבקרים אף ישועתנו בעת צרה: התחפש ובא במלחמה. אמר מלך ישראל להתחפש ולבא במלחמה כדי שלא יכירוהו ואמ' ליהושפט ואתה לבש בגדיך כי אינך צריך להתחפש אבל אני צריך להתחפש לפי שהם בעלי ריבי והם שונאים אותי ולא יועילו התחבולות שלא ברצון הא' כי המושך בקשת לתמו הרגהו ות"י כמו אתחפש אנא אשתני ואיעול בקרב: לא תלחמו. והוא לא היתה כוונתו לחמול עם ישר' אלא אם ילחמו עם שאר העם ויראה מלך ישראל שתגבר המלחמה בין כך ובין כך ימלט מידם לפיכך אמר להם שכל מלחמתם לא תהיה כי אם במלך לבדו עד שימיתוהו ואחר כך בשאר העם: ויזעק יהושפט. והכירו קולו כי יהושפט הוא וזה הוא שאמר ויהי כראות כלומר בהבין כמו ולבי ראה הרבה חכמה ודעת: לתומו. שלא מתכוין לאחאב ות"י לתמו לקיבליה ולא ר"ל לנגד אחאב אך לנגד עצמו ונגד פניו שלא היטב קשתו לימין או לשמאל אלא כמו שהיה מושך הקשת וירה החצי. ודרש לתמו תמו שני חזיונו של אליהו ושל מיכיהו שנבאו על מות אחאב: בין הדבקי' ובין השרין. כתרגומו בין דיבקי ובין שיריינא: לרכבו. משרת הרכב: הפוך ידיך. כתוב ביו"ד וקרי בלא יו"ד וטעם הכתוב פעמים ובטרכו לאדם שתי ידיו וקרי ידך כי פעמים וספיק באחת: כי החליתי. נהפך הקמץ חטף אל"ף להרחיב עליה ופירושו החליתי מן המכה ואדוני אבי ז"ל פי' כי גם לרכבו לא רצה לגלות שהוכה אלא אמר לו כי החלה לא שהוכה וכן הוא משמעות הכתוב שאמר החליתי ולא אמר הוכיתי ות"י ארי מרע אנא: ותעלה המלחמה. היתה הולכת ומתגברת וכמוהו רבו' והנה מים עולים: מעמד במרכבה. שלא הטה עצמו מפני המכה אלא התחזק בעצמו והיה מחזיק מעמדו כמו שהיה במרכבה רוכב כדי שלא יכירו ישר' שהוא מוכה וירך לבבם במלחמה נכח ארם כשאר הנלחמים: אל חיק הרכב. כתרגומו לגיו רתיכא:

ויעבור

רלבג

הנך רואה ביום ההו' אשר תבא חדר בחדר להחבה. אמר זה כי אף על פי שהצליחו ישראל במלחמה הנה והיה נביא השקר מתחבא חדר בחדר על דבר מיתת אחאב מפני שבהבטחתו הלך שם: והשיבהו אל אמון שר העיר. ר"ל השיבהו אל העיר ותביאהו שם אל אמון שר העיר: והאכילהו לחם צר ומים לחץ. ר"ל שלא יתנו לו רק שיספקו מלחם ומים אך מה שיספיק לו בדוחק: התחפש ובא במלחמ' ואתה לבש בגדיך. הנה התחפש הוא מקור והרצון בו שעל דבר מיכיהו ראוי לו שישנה בגדיו ויבא במלחמה בדרך שלא יכירוהו חיל ארם אך אתה תלבש בגדי מלכו' כי אין לך לירא כי כלם הסכימו לטוב במלחמה אך בדבר אחאב לבד הנבא מיכיהו רע: לא תלחמו את קטון ואת גדול כי אם את מלך ישראל לבדו. הנה שם השם ית' זה הרצון בלב מלך ארם להפיל אחאב ברמות גלעד ולא הסכים הש"י שימות מישראל אחד במלחמ' ולזה לא רצו חיל מלך ארם להכות יהושפט כשידעו שאינו מלך ישראל: ואיש משך בקשת לתמו. ר"ל שלא היה מתכוין להכות שום אדם והיה מאת הש"י שירה החץ באופן שהכה מלך ישראל בין הדבקים ובין השרין והרצון בזה שהכהו בין קשקשת לקשקשת מקשקשי השרין והנה הרצון באמרו ובין השרין בין השרין והוא באור למה שאמר בין הדבקים כי הדבקים הם בשרין או אולי על השרין היה כלי זין אחר עשוי מחתכות ברזל דבוקות ורוכבות זו על זו והנה מאת הש"י שבא החץ בין הדבקים כי בזולת זה לא היה יכול להכנס החץ בו ואחר זה קרה גם כן שהמקום אשר הכה בשרין היה בין קשקשי השרין בדרך שנכנס החץ בגופו: כי החליתי. לא רצה להגיד כי הוכה כדי שלא ירך לב ישראל אבל אמר כי באהו החולי ולזאת הסבה היה המלך מעמד במרכבה נוכח ארם כל היום ההוא כדי שלא יסורו עם' מהמלחמה ויתחזקו להלחם עם ארם: ותעלה המלחמה. ר"ל שגברה חזקה והתגברה מאד: ויצק דם המכה אל חיק הרכב. ר"ל שמרוב שפיכתו עבר וירד אל חיק הרכב אשר היה רוכב עליו:

ויעבר

התחפש ובא במלחמה. וחברו דד"ה: י"ב פסוקי' את את ואת את וסימ' נמסר בשמואל חלק ב' סימן ג': וישובו ז' מלאים בנביאים וסימ' ויהי כאשר מת גדעון. אל נחלתם דסוף ספר שפטים. כי לא מלך ישראל הוא. וישובו המלאכים אליו. וישובו אחרי כן ויאמרו. באשר זמם יי' צבאות בריש זכריה. וכל כתובים דכוו' מלאים במ"ה חס' וסימ' וישובו מלכת. צאן לרוב. וגם בירושלם העמיד יהושפט. וישבו כל איש יהודה. ויבאו לחלקיהו הכהן. וכל אוריתא חס':

רשי

וילקו הכלבים את דמו · ואומר אני ששם נהרג נבות שאמרו אמר הנביא במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות וגו׳ : והזונות רחצו · וכלי הזיין רחצו שם מן הדם כך תירגם יונתן ורבותינו אמרו אחאב מכוער היה ועשתה לו איזבל דמות שתי זונות במרכבתו : בית השן · מן דפיל : ושלם

רדק

ויעבור הרנה · כתרגומו כרוז ואמר ויעבר לשון זכר והרנה לשון נקבה לשון זכר נופל על הקול כמו ויעבירו קול במחנה או אמ׳ ויעבר על האדם המעביר את הקול · ובדרש ויעבור הרנה כאבוד רשעים רנה : איש לעירו · שלא ילחמו עוד והכרוז הזה עבר במחנה ישראל או בשתי המחנות ולא נמצא בכתוב מי היו המנצחים והמתגברים אם ישרא׳ ואם ארם וכיון שאמר הנביא ישובו איש לביתו בשלום נראה שלא מתו מישראל ואם מתו מעטים היו ומה שאמר הנביא ועמך תחת עמו במלחמות אחרות היה זה : וישטף · השוטף כמו ויאמ׳ ליוסף ויגד ליעקב : והזונות רחצו · מוסב למעלה וישטף את הרכב אמר שטפו הרכב ורחצו הזונות על ברכת שומרון והשטיפ׳ חזקה מהרחיצה : וילקו הכלבים את דמו · ר״ל דם אחאב כי כל זה הדם מאחאב היה וילקו הכלבים את דמו כדבר יי׳ אשר דבר ב במקו׳ אשר לקקו הכלבי׳ את דם נבות ילקו הכלבים את דמך · והזונות פירושו כתרגומו מאני זינא ובדברי רז״ל אח״ב מכוער היה עשתה לו איזבל דמות זונות במרכבתו כדי שיראה ויתחמם ועוד דרשו הזונות כמו חזיונות הגיעו שני חזיונות של אליהו ושל מיכה אליהו אמר במקום אשר לקקו הכלבים וגו׳ מיכה אמר אם שוב תשוב וגו׳ ויש לשאול היאך אמר כדבר יי׳ הנה נבות נסקל ביזרעאל ודם אחאב ב בשמרון לקקוהו הכלבים והנכון הוא כי יזרעאל קרוב לשמרון ומי בריכת שמרון ש הולכים עד יזרעאל והמים באו אדומים מן הדם עד יזרעאל ושם לקקו הכלבים הדם : ובית השן · שן הפיל שנין ממנו מלאכת ואחאב בנה ממנו בית אחת או שתים כי בית כלל וכן נאמר ב בנבואת עמוס ואבדו בתי השן ומה שאמרנו כי בית אמר דרך כלל מצאנו כמוהו לא תשב לי אשה בבית דוד כי קדש המה : ושלם

כבא ו׳ חסרים בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא : הלוא ה׳ כלאים כסי׳ וסיב׳ ויאמר נתן · ויקרא לשמעי · הלא הם כתובים דשלמה · אבים · אלה · ויתר דברי אחאב · אחזיהו · אל תלכו · רחץ וטהר · ויסער · קול רגלי אדניו · ויתר דברי יהוא · יואש · יהואחז דמלכי יהודה · מנחם · אשר הסיר חזקיהו · שלום ואמת יהיה :

וַיַּעֲבֹר הָרִנָּה בַּמַּחֲנֶה כְּבֹא הַשֶּׁמֶשׁ לֵאמֹר אִישׁ אֶל־עִירוֹ וְאִישׁ אֶל־אַרְצוֹ׃ וַיָּמָת הַמֶּלֶךְ וַיָּבוֹא שֹׁמְרוֹן וַיִּקְבְּרוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ בְּשֹׁמְרוֹן׃ וַיִּשְׁטֹף אֶת־הָרֶכֶב עַל בְּרֵכַת שֹׁמְרוֹן וַיָּלֹקּוּ הַכְּלָבִים אֶת־דָּמוֹ וְהַזֹּנוֹת רָחָצוּ כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֵּר׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי אַחְאָב וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה וּבֵית הַשֵּׁן אֲשֶׁר בָּנָה וְכָל־הֶעָרִים אֲשֶׁר בָּנָה הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּשְׁכַּב אַחְאָב עִם־אֲבֹתָיו וַיִּמְלֹךְ אֲחַזְיָהוּ בְנוֹ תַּחְתָּיו׃

וְאַעֲבָרוּ כָּרוֹז בְּמַשְׁרִיתָא כְּמֵיעַל שִׁמְשָׁא לְמֵימַר גְּבַר לְקִרְתֵּיהּ וּגְבַר לְאַרְעֵיהּ׃ וּמִית מַלְכָּא וְאָתָא לְשֹׁמְרוֹן וּקְבַרוּ יָת מַלְכָּא בְּשֹׁמְרוֹן׃ וּשְׁטַף יָת רְתִיכַיָּא עַל בְּרֵיכְתָא דְּשֹׁמְרוֹן וְלַחֲכוּ כַלְבַיָּא יָת דְּמֵיהּ וּמָנֵי זְיָנָא שְׁטַפוּ כְּפִתְגָּמָא דַייָ דְּמַלִּיל׃ וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי אַחְאָב וְכָל דַּעֲבַד וּבֵית שִׁינָּא דְּפִיל דִּבְנָא וְכָל קִרְוַיָּא דִּבְנָא הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סִפְרָא פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ וּשְׁכֵיב אַחְאָב עִם אֲבָהָתוֹהִי וּמְלַךְ אֲחַזְיָהוּ בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃

רלבג

ויעבר הרנה · הרצון בו ויעבר קול הרנה והיא הצעקה וענינו קול הכרוז : וישטוף הרכב על ברכת ש שומרון · ר״ל כי בעברו שם שטף הרכב על מי הברכ׳ ונתנקה הרכב מהדם ונתערב במים ושם לקקו הכלבי׳ דמו בשתותם מהמי׳ ההם ועוד היה לו מאבח ש שהנשים הזונות ה הרוחצות בברכ׳ ההיא רחצו בדמו אשר כ נתערב במים ההם : כדבר יי׳ אשר דבר · ר״ל שכבר היתה נפשו תחת נפש בן הדד כ כדבר יי׳ אשר דבר : ונפל ברמות גלעד כדבר יי׳ אשר דבר ולקקו הכלבי׳ את דמו כדבר יי׳ אשר דבר ·

הנה זה באור מה שצריך אל באור בזאת הפרשה אשר הגבלנו בבאורה בזה המקום · **ואולם** התועלות המגיעים מזה

והנה התועלת הראשון הוא במדות להודיע שצריך להתישב בכל דבר קודם המעשה או המענה כדי שיהיה באופן הראוי ולזה ספר שבאו ישרא׳ אל רחבעם ושאלו ממנו שיקל מעול אבו ויעבדוהו ש״אל להם שימתינו עד שלשת ימים וישיב אותם דבר :

השני הוא להודיע כי טוב העצה ימצא בזקנים ויושר מהנערים וזה כי ארך הימים יתן לזקני׳ טוב העצה מפני מה שראו והתבוננו בימיהם כי זה יעמידם על ההתחלות והסבות אשר בהם יגיעו אל התכליות המבוקשות עם שבהם תמצא החכמה יותר לזאת הסבה גם כן ומזה יתבאר שטוב העצה לא יתכן שימצא בילדים אם לא על דרך הזרות :

השלישי הוא במדות והוא להודיע כי בהשפלת האדם עצמו יקנה לו הגדולה והממשלה ובהתגאותו יסיר הגדולה והכבוד ממנו ולזה ספר שעצת הזקנים היתה שאם יהיה היום עבד לעם הזה וישמע אליהם יהיו לו עבדים וספר גם כן שמפני שלא השכים בזה ורצה להתגאות ולהראות שרה ממנו מלכות עשרת השבטים :

הרביעי להודיע קיום יעוד הש״י שתקרע מלכות עשרת השבטים מזרע שלמה ויהיה לירבעם :

החמשי הוא להודיע יושר ענין רחבעם בה תחלה עד שכבר נמנע מהלחם עם ישראל תכף שבא אליו דבר השם ית׳ על ספר והנה כבר בספר דברי הימים שכבר התמיד רחבעם לעשות הישר בעיני יי׳ שלש שנים :

הששי והוא להודיע רוע ענין ירבעם מעת התחלת מלכותו עד שעשה לו אלהי זהב וגרש הכהנים והלוים מהרכו במה שהזניחם מכהן ליי׳ כאלו התחכם לעשות כנגד התורה לפי מה שאפשר וגליו ושעתו כתקיים מה שיעדה התורה באמרה פן ים בכם איש או אשה וגו׳ כי הש״י ישמיד האיש ההוא ויכרית את שמו מתחת השמים וכזה קרה לירבעם ולבעשא ולעמרי שלא נשאר מהם שריד ופליט :

השביעי הוא לפרסם המופתים והנפלאות שנעשו על יד איש האלהים אשר בא מיהודה והתחדשו עוד בשבתו והם מה שיבשה יד ירבעם כאשר היה רומז בה לתפוס הנביא ומה שנקרע המזבח ונשפך הדשן ומה ששבה יד המלך אליו בהתפלל הנביא עליו ומה שקרה לו בעברו על דבר עצמו בדבר יי׳ שהמית אותו האריה ולא אכל את הנבלה ולא שבר החמור כי בהאמנ׳ במופתי׳ תתקיים פנת התורה :

השמיני הוא להודיע שהש״י כשצוה דבר מה בנבואה לא ישוב אחור מהנבואה ההיא ויורה על זה מה שנענש הנביא אשר מיהוד׳ אשר על אכל לחם ושתה מים בעיר ההיא אשר הזהירהו הש״י מזה ואע״פ שאמר לו הנביא הזקן אשר בבית אל כי מלאך בא אליו בדבר יי׳ ואמר לו שישיבהו אל ביתו ויאכל לחם וישתה מים ואם היה אפשר שישוב הש״י מנואתו הראשונה לא היה ראוי שיענש הנביא אשר מיהודה כי לא היה חוטא אך חטא הנביא אשר נחם לו ואם יסופק על זה מעקידת יצחק שידמה שסבב השם מצואתו הראשונה אך היה המכוון בדברי הש״י זולתמה שהבין אברהם מהם :

התשיעי הוא להודיע שהאנשים הרעים מאד לא יענשם הש״י על חטאם באופן שיענשם הבלתי רעים מאד ולזה תמצא כי הנביא הזקן מפני שעם חטאיו לא נענש על מה שדבר שקר בשם יי׳ בזדון ונענש הנביא אשר מיהודה על שעבר על דברי עצמו אע״פ שהיה זה בשגגה כי האמין שיהיה דבר יי׳ מה שאמ׳ לו הנביא הזקן ונענש על שלא התישב בלבו לעמוד על שאי אפשר זה ולזאת הסבה בעינה תמצא שלא נענש ירבעם על הפלגת חטאיו ונענש רחבעם כמו שנה אחת אחר שהתחיל לחטוא כי אז עלה עליו שישק מלך מצרים ולכד ערי המצורות אשר ליהודה ולקח את אוצרות בית יי׳ ואת אוצרות בית המלך וגם אחרי זה היה בפחד גדול עד שמגני הנחשת אשר עשה היו נושאים הרצים מדי באו בית יי׳ ואחר ישיבו אותם אל תא הרצים :

העשירי הוא לפרסם יעוד אחיה השילוני לאשת ירבעם וקיומו אחר זה לפי מה שנזכר בזה וענין המופת אשר נכלל בו והוא מה שהגביל הנביא כי בבא רגליה העיר תקום ותלך תכף שבאה ביתה ותכף היותה בביתה ימות הילד וזה כי היה מופת נפלא כי נעדיה בדרכה זה היו מדת חייו תלך במהירות או במתון :

האחד עשר הוא להודיע כי הסבה היה בחטא ירבעם היותו בן נעמה העמונית ולזה כפל הספור כי שם אמו נעמה העמונית ובזה נתבאר אמות מה שנזכר בתורה מה הסבה על מה שהזהירה מהתחתן בגוים

בנוים ההם והיא כי יסיר את בנך מאחרי והנה נעמה היתה כאילו לא נתגיירה כי חזרו לקורן הרע נשי שלמה מגויי הארצות כמו שקדם הספור בזה:

השנים עשר הוא להודיע כי הסבה היתה בחטא אבים היותו בן אשה רשעה והיא מעכה בת אבישלום כי היא עשתה מפלצת לאשרה כמו שנזכר אחר זה ומזה המקום עמדנו על רוע אבשלום כי הכתוב יחס אותה לו להדמותה לפעלותיו:

השלשה עשר הוא להודיע כי שנות רשעים תקצורנה ואורך ימים לעובדי השם ית' ולזה תמצא כי אבים לא חיה במלכות כי אם שלש שנים ואסא שעשה הישר בעיני י"י האריך ימים על ממלכתו. ולזאת הסבה גם כן תמצא שכבר ראה אסא בימיו כמו שמנה מלכים בישראל והם ירבעם ונדב ובעשא ואלה וזמרי ותבני ועמרי ואחאב:

הארבעה עשר הוא להודיע שאין ראוי לאדם שישים בשר זרועו אבל ראוי שישים בי"י מבטחו כי כשמצא עצמו נעזר בו ית' ולזה תמצא שנענש אסא בששם בשר זרועו בששלח אל בן הדד מלך ארם כסף וזהב שיפר בריתו את בעשא מלך ישראל כדי שיסור מעליו כמו שנזכר בספר ד"ה ולזאת הסבה ג"כ ידמה שחלה את רגליו כמו שבארנו:

החמשה עשר והוא לבאר עוצם השגחת הש"י בישראל בעבור בריתו עם האבות עד שכבר תמצא שאף על פי שיהיו ישראל ראויים שיסתיר הש"י פניו מהם ויעזוב אותם מצד עוצם חטאתיהם הנה כאשר נגלה לשם ית' מרוב פעלות אחאב שהיו כלי אל שיסורו ישראל לגמרי מאחרי הש"י הראה להם אז ענינים יקחו בהם מוסר וזה בהדרגה כי ראשונה הראה לאחאב ויסר' אמתות דברי הנביאים וקללותיה' כי ראו שהקללה שקלל יהושע מי שיבנה יריחו נתקיימה וזה להם לאות כי הקללות הכתובות בתורה למי שלא יקיים את דבריה יתקיימו ולפי שלא לקחו בזה מוסר הראה להם הש"י קללות נביאו שהם יתקיימו תכף אם לא ישובו אל הש"י ולזה ספר שכבר אמר אליהו אל אחאב שלא יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דבר הש"י וזה יהיה כשישובו לעבודתו ית' וכאשר ראה שלא לקחו מוסר בזה ואף על פי שהם רואים קיום ייעודי הנביא וקללותיו סבב שישוב אליהו אל אחאב ויעשה מה שיתבאר ממנו כי י"י הוא האלהים מצד המופת הנפלא שיתחדש בו ויתבאר בו עם זה כי הבעל הוא הבעל לתכלית שישובו ישראל כולם לעבודת הש"י ויהרגו נביאי הבעל וכאשר ראה הש"י כי לא נכנע אחאב בזה הראה לו נפלאות בעשיית הטובות כדי שידע שהוא י"י ויעיר לו זה הטוב על יד נביאו עד שכבר נצח במתי מעט מלך ארם עם כל המלכי' אשר היו אתו ושנה בזה הפעל עד שתתחזק בלבו האמונה בש"י ובכל זה לא לקח מוסר ולזה קרה לו מהרע מה שקר':

הששה עשר הוא לפרסם עוצם הנפלאות שעשה הש"י על יד אליהו והוא שהתמידו העורבי' להביא לו בנחל כרית אשר נסתר שם שנה אחת לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב ומצד הקמח שהיה בו מעט קמח וצפחת השמן שהיה בו מעט השמן הסתפקו בו אליהו והאלמנה וביתה שנה אחת ולא כלתה כד הקמח וצפחת השמן לא חסרה והחיה בן האלמנה אחר מותו והוריד האש מן השמים לאכל העולה והעצים והאבנים ולחכה המים אשר בתעלה עם רבוי המים שנשפכו שם ורבות המטר בהפלגה כאשר התפלל אליהו אל הש"י עם הפלגת העציר' שהית' אז ומה שהביא הש"י לאליהו על יד המלאך עוגת רצפי' וצפחת מים ומה שעמד ארבעי' יום וארבעים לילה בזולת מאכל ומשקה והנה סופרו אלו הנפלאות כי בהאמנה בהם פנה חזקה מפנות התורה:

השבעה עשר הוא ללמדנו שכבר אפשר שיעבור הנביא על קצת מצות התורה בדבר י"י לפי שעה ולזה ספר שהעורבי' מביאים לו לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב והיה אוכל הבשר בדבר י"י אף על פי שלא היה יודע אם היא כשרה ולזה תמצא שהקריב עולה בחוץ בשעת אסור הבמות ולזה השרש העירה התורה במה שאמרה אליו תשמעון כמו שבארנו בבאורנו לדברי התורה:

השמנה עשר הוא לפרסם עוצם הכפל המופתים אשר נעשו על יד אליהו עד שתמצא שלא הביא השם מהקמח בכד הקמח ומן השמן כי אם שיספיק לשעה אחת כדי שיכפל המופת יותר ויתפרס' זה לאלמנה בזה האופן כי כבר התמיד זה המופת שנה אחת וכזה תמצא שהעורבי' הביאו לו שנה אחת לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב ולא הביאו לו בפעם אחת ליום אחד או לשני ימי' או יותר עם שבזה העדה שהש"י בחר לנביאו בזה האופן זה הענין כדי שיהיה המזון יותר בריא ויותר רחוק מהעפוש עם שבשני אלו הדברים תועלת לבאר שהשלמים אין ראוי שיבקשו היתרונות אבל יספיק להם ההכרחי לבד:

התשעה עשר הוא להודיע שראוי לאדם לברוח מהסכנה כשיוכל על זה ולא יסמוך על הנס במה שאפשר לו להמלט בצד אחר הלא תראה כי גם הנביא כשירא מאחאב צוהו הש"י שילך קדמה ויסתר בנחל כרית ושם לא יראהו שום אדם עם מזונו יהיה שם וישתה מהנחל והעורבים יביאו לו לחם ובשר כי אם היה בא לו מזונו על ידי אדם שם אולי יודיע זה למלך כי כל דבר לא יכחד מן המלך לפי שכל אחד מהיודעים מקומו יודיע לו זה למצוא חן בעיניו והתמיד לו זה שנה אחת ואז יבש הנחל ולא השתדל השם להביא שם מים כי לא היה צריך עתה לכמו זה ההסתר הנפלא כי כבר נואש ממנו המלך באופן מה והספיק לו ההסתר בית האלמנה והיא היתה מתקנת לו מזונו באופן ראוי ולזאת הסבה בעינה ספר שכאשר ירא אליהו מאיזבל קם והלך על נפשו במדב' דרך יום שלא יראהו אדם וזה כי אף על פי שהש"י שליט בעשיית המופתים הנה אינו עושה אותם כי אם בעת ההכרח כמו שבארנו במקומות רבים במה שקדם:

העשרים הוא להודיע שכמו שיושגחו הנלווים לשלם בשיביא השם יתעלה עליהם טובות בזכותו כן תדבק ההשגחה יותר מצדם להביא עונם על החוטאים על צד התוכחת כאמרו בקרובי אקדש ולזאת הסבה אמרה הצרפית מה לי ולך איש האלהים כי באת אלי להזכיר את עוני:

העשרים ואחד הוא להודיע כי כבר יהיה מושגח החוטא בזכות האיש הטוב המושגח אם היה האיש הטוב מצטער ברע שיקרה לאיש ההוא כי להצילו מהצער ינצל החוטא מהרע ולזה אמר הגם על האלמנה אשר אני מתגורר בה הרעות להמית את בנה וזה כי מפני זה יצטער אליהו ברע שיקרה לה ולזאת הסבה צער עצמו להתמודד על הילד שלשה פעמים ושם פיו על פיו ועיניו על עיניו וידיו על ידיו וכן בזה האופן ולזאת הסבה ג"כ צער עצמו להביא הגשם כשגהר ארצה ושם פניו בין ברכיו כדי שימלטו מהצער הזה ויביא הש"י גשם על הארץ ומזה הצד תועיל תפלת האדם השלם לזולתו מפני הצטערו על הרע שיקרה לו כמו שזכרנו זה השרש במקומות רבים:

העשרים ושנים הוא במדות והוא להודיע שמי שיעשה דבר מה לתכלית מה ראוי שלא יקצר מהבאת כל הסבו' העוזרו' בהבאת התכלית ההוא ומהסרת כל הסבות המונעות הגעתו ולזה תמצא כי אליהו כשרצה שיבא גשם על הארץ על צד ההשגחה התחכם בכל עוז להכרית האמונה הנפסדת אשר בעבורה נענשו ישראל בשנעצר להם המטר ולזה רצה נביאי הבעל ונביאי האשרה בשיבחן לעם כי דבר הבעלים הבל ואין בם מועיל וכבר השתמש בזאת הבחינה בכל צד מהצדדים שהיה אפשר לו שלא ישאר להם בה ספק ולזה בחר שיהיו הקרבנות פרים מפני מה שנכשלו ישראל בו מהטעות אחרי עגלי זהב ורצה שיבחרו להם נביאי הבעל הפר האחד כדי שלא יוכלו לומר אילו היה לנו הפר ההוא אשר נשאר לאליהו היה הבעל שומע לקולנו ורצה גם כן שיעשו תחלה כדי שלא יאמרו כי אלהיהם כועס על שעשוהו אחרון ולזה לא ענה אותם ורצה שיקראו בשם אלהיהם כדי שיתפרסם לכל שהם קוראי' לאלהיהם ואין קול ואין עונה ואין קשב ולא יוכלו להתנצל ולומר שזה אשר לא ענה אותם באש מפני שלא קראו לו ולזאת הסבה גם כן רצה שיקראו בקול גדול באופן שלא ישאר להם בזה שום התנצלות ואחר זה הקים מזבח י"י ההרוס להעיר כי לו לבדו ראוי שתהיה העבודה והוא אחד לבד ולזה לא רצה להראות כי במקום שבנו אשר עבדוהו בראשונה יעבדוהו עתה לפי שהוא אחד לבד בזולת רבוי הנה כמו שהזהירה התורה שלא לעבדו כי אם במקו' אשר יבחר י"י אשר הגלותו שם והוא בית המקדש כן רצה שיהיו כאשר הביא אותו ההכרח להקריב בחוץ במצות השם להדמו' לפי היכולת בדרכי התורה כמו שזכרנו וכבר בנה אותו לשם י"י כדי שיכירו הכל כי כל מעשיו היו לשם י"י ולזה עשהו באבנים והקים בו מהאבנים כמספר שבטי ישראל כאילו העיר בזה כי ישר' בכללם ראוי שיהיו לש"י כי הוא לקחם לו לעם וכאילו היה סימן שכבר ישובו כלם לאמונתו וצוהו לשפוך שם מהמים כמות רב כדי שיתבאר לישר' יותר עוצם גבורת הש"י בהורידו אש לאכל את העולה והעצים והאבנים וללחך את המים אשר בתעלה והיו מספר הכדים שתים עשרה לסבה בעינה שהיו מספר האבנים שתים עשרה:

העשרים ושלשה הוא בדעות והוא להודיע שאין בש"י תנועה והשתנות וזהו שרש גדול בענין הש"י כמו שהתבאר במקומותיו וזה למדנו מהתול שהתל אליהו בנביאי הבעל באמרו כי שיח וכי שיג לו וכי דרך לו אולי ישן הוא ויקץ למדנו בזה שאלו המקרים הם המשוללים מהש"י:

העשרים וארבעה הוא בדעות והוא להודיע שהמופתי' יעשה אותם הש"י על יד נביאו באמצעות התפלה וזה שרש רב התועלת כבר זכרוהו רבו' ז"ל וכבר למדנו זה ממה שספר בזה המקום מתפלת אליהו על בן הצרפית להחיותו ומתפלת אליהו שענהו השם ית' באש בפני כל ישרא' ומתפלתו שיבא המטר עם הפלגת העצירה שהיתה אז ובזה התבאר שלא הוגבל בעת בריאת עולם שיתחדשו אלו המופתים בעת שנתחדשו כמו שיחשבו חכמי' ממה שאמרו ז"ל תנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית וזה שאם הונח הענין כן יתחייבו ענינים מגונים אין המלט מהם אם תחלה יתחייב שתהיה תפלת הנביא עליהם לבטלה ואם שנית יתחייבו שיתחדשו גם כן בעת שהוגבל חדושם בזול' נביא ובזולת משתדל וכבר יתחייב זה לפי שאין לאומר שיאמר שכבר הוגבל אז גם כן שימצא אז נביא כי זה בלתי אפש' כי הנביא לא יהיה אלא בשלמויות יקנו הם רבם בבחירתו שיקנם ושלא יקנם ואם הנחנו שיחויי' אז כן שיהיה נביא הנה בטלנו טבע האפשר ויחוייב שיהיה זה האיש על כל פנים בעל שלמויות יתכן בהם שיהיה נביא ואם שלישית כי מפני שהמופתים נמצאים מתחדשים בעבור תועלותמה לפי המקרים והמשיגים הנמצאים אז לאנשים ויחוייב כשהונח חדוש אלו המופתים בעת ההיא בדרך ההכרח שיהיה חדוש אותם המקרים והמשיגים אשר בעבורם נתחדשו אלו המופתים על צד ההכרח גם כן והמשל שאם הונח הענין כן הנה מפני שמופת רדת האש מן השמים על העולה ועל העצים ועל האבני' ואכלה אותם ולחכה המים אשר בתעלה היה לתכלית שיסורו ישראל מעבודת הבעלים וישובו אל הש"י הנה היה מחוייב לפי זאת ההנחה שיהיו אז ישראל עובדים הבעלים ויהיו א"כ מוכרחים לחטוא וזה יבטל טבע הבחירה וטבע האפשר ויפול התורה בכללה כי מהגדולות מהפנות אשר עליו נבנית הוא שלאדם בחירה ימשול בה לעשות מה שיסודר לו

לו מהבחירה אם עבירה או מרי הכל לפניו החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע:

העשרים וחמשה הוא להודיע שאין ראוי לשלם לחמול על הרעים המחטיאים זולתם ומסירים אותם מאחרי הש"י כי החמלה עליהם היא אכזריות על הטובי' ולזה תמצא שספר שכבר צוה אליהו לתפש את נביאי הבעל כלם באופן שלא ימלט איש מהם והורידם אל נחל קישון ושחטם שם:

העשרים וששה הוא להודיע שראוי לכל אדם לחלוק כבוד למלכות הלא תראה כי אליהו עם עוצם מעלתו בנבואה שנס מתניו לרוץ לפני אחאב עד באו ליזרעאל ואמנם חלק לו כבוד עתה לא קודם זה כי ידמה שגם הוא סר אז מאחרי הבעלים והאמין בש"י ולזה הסכים לשיהו בהריגת נביאי הבעל אך קודם זה שהיה בתכלית הרוע לא חלק לו כבוד וכן לא חלק לו כבוד כשחטא בדבר נבות:

העשרים ושבעה הוא מה שלמדנו מזה שהיה לאליהו ארך ימים נפלא ולזה אמר קח נפשי כי לא טוב אנכי מאבותי ומזה נתישרנו להאמין שפנחס הוא אליהו ושאליהו לא מת כמו שבארנו אבל באורנו זה הספור:

העשרים ושמנה הוא להודיע עוצם הכנת הר סיני להגיע שם הנבואה ולזה ספר שכאשר הגיע אל המערה שם באהו דבר ה' בזה האופן הנפלא:

העשרים ותשעה הוא להודיע שהכוונה במציאות הנביא היא להשגיח על מי שהוא נביא בתוכם וכאשר ישתמש בזה הנביא לתכלית אחר זולת המכוון בו לא תסכים החכמה האלהית שיהיה נביא לעם ההוא ולזה תמצא שספר שכאשר ראה הש"י היות אליהו מבקש רע לישראל שיסירו להבין שאין השם ית' חפץ בהבאת הרעות ולזה ראה במראה הנבואה הרוח והרעש והאש ולא היה בהם יי' ואחר זה הראה לו כבודו אז שאל לו שנית מה לך פה אליהו וידמה שמרוב כעס אליהו על חטאת ישראל לא התחכם לעמוד על הכונה האלהית בזה המראה שהראה לו השם ית' ולזה השיב שנית לש"י כמו התשובה הראשונה וכאשר ראה הש"י שהוא משתמש בנבואתו להביא רע על ישראל בהפך מה שכוון בה אז הודיעו שימשח אלישע לנביא תחתיו עם שכבר הודיעו עם זה איך יקום הש"י נקמתו מישראל בעזבם את בריתו על ידי חזאל ויהוא ואלישע:

השלשים הוא להודיע כי רוב החשק בבקשת השלמות והחכמה מביא האדם אל השלמות הלא תראה כי אלישע מפני חוזק חשקו בשלמות האנושי בא אל זאת המעלה הנפלאה הנזכרת בזה הספור וכבר יגלה עוצם חשקו לזה שהוא הניח בית אביו שהוא עשיר מאד תכף שהשליך אליהו אדרתו עליו ועזב אביו ואמו לזה התכלית והשתדל להיות משרת את אליהו למען ילמד תמיד ממנו ומרוב שמחתו בזה זבח צמד הבקר ובשל הבשר בכלי הבקר ויתן לעם לאכול גם שכל זה להעיר שהוא נפרד מכל וכל מאלו העסקים המלאכותיי' ומעתה תהיה כל השתדלותו בבקשת החכמה והשלמות ולזה לא רצה שישארו הדברי' אשר היה חורש בהם:

השלשים ואחד הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי לאדם שיפרד מבית אביו ואמו בזולת ידיעתם כדי שלא יכאיב לבם בשלא ידעו איפה הוא ולזה תמצא שעם רב החשק שהיה לאלישע ללכת אחרי אליהו הנה התעורר ללכת לאביו ולאמו לנשק אותם ולהודיעם הפרדו מהם:

השלשים ושנים הוא במדות כי לפני שבר גאון ר"ל שהגאוה סבת השבר ושהבוטח בכחו ובחזקו ינוצח ולזה ספר כי בן הדד מפני שנתגאה מאד ושלח למלך ישראל שכספו וזהבו לו הוא ונשיו ובניו הטובים לו הם והסכים לו מלך ישראל ולא נתפייס בזה מרוב בטחו על חזקו אבל היה רוצה לקחת כל מחמד עין שיהיה בבית המלך ובבית עבדיו וכאשר לא הסכי' בזה מלך ישראל אמר בוטח על חזקו שלא יספיק עפר שומרון לשועלים לכל העם אשר ברגליו ולפי שהיה בוטח על חזקו הראה לו הש"י כי לא לאדם דרכו וסבב שבמתי מעט נצחוהו אחאב בשתי מלחמו' זו אחר זו והנה שם הש"י בטחו על חזקו כלי להפילו במלחמה הראשונה כי מפני זה צוה לתפוש חיים אנשי החיל היוצאים מישראל ויצאו מחיל ארם איש לקראת כל איש מהם לתפשו חי כי לא היה ירא שיכו אותם בני ישראל וזה היה סבה שהכו איש אישו ונסו ארם מפני זה ונצחום ישראל והגיע לבן הדד בסוף הענין שלא נשאר לו איש מהחיל אשר היה בוטח בחזקם:

השלשים ושלשה הוא להודיע חוזק השתדלות החכמה האלהית לקרב ישראל לעבודתו וזה כי בעת אשר נתישרו להאמין כי יי' הוא האלהים מפני המופת הנפלא שהראה להם אליהו הראה להם בנוחם המון חיל ארם הנפלא במתי מעט למען ידעו כי יי' הוא האלהים ותתחזק אמונתם בו יותר כמו שנזכר בזה המקום:

השלשים וארבעה הוא להודיע שראוי לאדם כשיפול בידו במלחמה מי שהוא תמיד לו ולעמו לקוץ ממאיר שלא יחמול עליו אך יבער אותו מן הארץ פן ימצא לו מקום אחר זה אם ימלט להשחית הוא ועמו לפי היכלת ולזאת הסבה תמצא שצותה התורה להכות את המדינים מפני מה שנתבאר כי הם צוררים לישראל בנכליהם וצותה גם כן למחות את זכר עמלק לזאת הסבה ולזה ספר כי מפני ששלח מלך ישראל בן הדד אשר שמהו הש"י בחרמו ובכרמיתו ובמכמרתו כעס הש"י עליו ואמר לו שכבר יהיה נפשו תחת נפשו ועמו תחת עמו:

השלשים וחמשה הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיקשה את לבו הלא תראה מה שקרה לנבות מפני הקשותו לבו שלא נתרצה להחליף כרמו למלך בכרם טוב ממנו ולא רצה גם כן למכרו אליו:

השלשים וששה הוא לפרסם כי מפני היות אחאב מלך שומרון היה מושל בישראל ומכניע אותם לעשות מה שירצה ולזה לא נמנעו כל כך החורי' אשר הסכימו במיתת נבות בזה האופן המגונה וזה כי בני שרי המדינות היו את אחאב בשמרון ומפני זה היו מוכרחי' אבותיהם לעשו' רצונו כדי שלא ימית בניה' ולזה זכר שנערי שרי המדינו' היו את אחאב בשומרון ויקרא גם כן לזאת הסבה אחאב מלך שומרון כי מפני היותו מלך בשמרון היה מלך בכל עשרת השבטים ולזאת הסבה אמר קום רד לקראת אחאב מלך ישר' אשר בשמרון כמו שבארנו בבאורנו לזאת הפרשה:

השלשים ושבעה הוא לפרסם חטא אחאב בדבר נבות ועונשו הנפלא על זה החטא ושאר חטאיו ועונש איזבל על זה החטא כמו שיעד לו אליהו כי זה כלו והדומה לו בזה הספור מקיי' שהשם ית' שופט האדם לפי מעשיו והוא פנה חזקה מפנות התורה:

השלשים ושמנה הוא להודיע שהרוגי מלכות נכסיהן למלכות ולזה שלחה איזבל על דבר נבות שיעידו בו כי ברך אלהים ומלך כדי שיהיה חייב מיתה מפני ברכתו המלך ולזה יוכל אחאב לרשת את כרמו ואפשר שכאמר שכבר הומת נבות ולא היו לו בנים ולזה אמר אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אמש והם הבנים שהיה עתיד להוליד וידמה שאחאב היה קרוב לו ולזה ירד אחאב לרשת ולזאת הסבה אמרה לו איזבל כי אין נבות חי כי אם מת מגיד שכיון שמת מכל מקום יהיה אחאב יורשו:

השלשים ותשעה הו' להודיע שכאשר יעד הש"י יעוד רע לאיש על חטאו ונכנע מלפני הש"י הנה הש"י ינחם על הרעה הה"א ולזה תמצא שזכר כי מפני שנכנע אחאב מלפני הש"י אמר שלא יביא הרעה שיעד לו בימיו:

הארבעים הוא להודיע שבית הסקילה מחוץ לעיר ולזה אמר ויוציאוהו מחוץ לעיר ויסקלוהו באבנים וימות:

הארבעים ואחד הוא לפרסם רוע תכונת אחאב שעם כל מה שקדם מאלו הדברים שהיה ראוי שיקח בהם מוסר וישוב לש"י הנה כבר תמצא שכאשר אמר לו יהושפט שידרוש בדבר יי' הסתפק בנביאי האשרה שהיה לו ולא דרש פי יי' מנביא יי':

הארבעים ושנים הוא להודיע שעצת יי' היא תקום ולא תועיל תחבולה להנצל ממנה אם לא על צד התשובה אל הש"י כי אז ינחם על הרעה ולזה ספר שלא הועיל לאחאב היותו מתחפש ובא במלחמ' שלא יפול במה שיעד לו הש"י על יד נביאו ולפי שכבר נתקיימו במיתתו יעודים רבים כמו שבארנו אמר כדבר יי' אשר דבר ולא אמר כדבר יי' אשר דבר ביד עבדו פלוני:

הארבעים ושלשה הוא להודיע שיש במה שיושפע מנבואת השקרים מה שהוא מימין הש"י ובו מה שהוא לשמאלו ובכלל הנה הרעות המסודרות ממנו הם כאילו הם משמאל הש"י מפני היותן בלתי מכוונו' בעצמן כמו שבארנו בספר מלחמות יי' והטובו' המושפעו' מאתו הם מכוונו' בעצמן:

ויהושפט

וישלם יהושפט · כי אביו היה לו מלחמה עם מלך ישראל והוא השלים עמו וטעם הספור הזה כי נודע זה שהשלים עמו שהרי נתחברו כל שכן שהיה בשלום עמו אלא טעם הסיפור הזה וכתבו אותו אחר אך הבמות לא סרו לומר ועוד רעה אחר' כמצא בו שהשלים עם מלך ישראל ועזרו כמו שאמר לו הנביא הלרשע לעזור ולשונאי יי' תאהב : ויתר הקדש · תרגם יונתן ושאר נפקת ברא יהיה ל לרעתו שם כלל לקדשות ולזונות : נצב מלך · אמר כי בימי יהושפט לא היה מלך באדום לפי שתחת ממשלת יהוד' היה אדום מימי דוד והיו מלכי יהודה ממני' עליהם נציבים והנציב היה מלכם ולפי שבימי יהורם בנו מרדו ויצאו מ מתחת יד מלכי יהודה אמ' כי בימי יהושפט עדיין היו אדום תחת ידם אלא שבימי בנו פשעו מתחת ידם לפי שהלך בנו בדרך רעה : יהושפט עשר אניות · כן כתיב וקרי עשה והכתוב אומר כי עשר ספינות הם שעש' ומפני שנתחב' באניות עם מלך ישראל שהיה רשע נשברו כמו שכתוב בדברי הימים בהתחברך לרשע וגו' לפי' כשאמר לו אחזיהו שיתחבר עמו פעם שנית באניות ולא אבה י יהושפט : נשברה · כן כתיב וקרי נשברו אולי לא נשברו בדרך אחד אלא נשברה כל אחת ואחת לבדה : בעיר דוד אביו · אמר אביו בעבור שהלך בדרכיו : בשנת שבע עשרה ליהושפט · והלא בשנת ארבע לאחאב מלך יהושפט ואחאב מלך עשרים ו ושתים שנה הוצא מהם ארבע כ נשארו שמנה עשר אלא שנת שנים ועשרי' של אחאב לא שלמה לו ומנה אותה לבנו : שנתים · לא היו שתי שנים שלמות שהרי הכתוב אומר למטה כי יהורם בן אחאב מלך בשמנה עשרה ל ליהושפט אלא לפי שלא שלמה לאחזיהו שנה שניה מנה אותה לו ולאחיו ולאביו : ויפשע

וישלם יהושפט עם מלך ישראל · לפי שהמלחמה היתה בין אסא אביו ובין בעשא מלך ישראל הוזקק לומר כן : ויתר הקדש · נוהגי' ניאוף בפרהסיא : ומלך אין באדום · מימי דוד · הנציב הוא המלך וכאן נכתב לפי שבימי יהורם בנו שקילקל בימיו פשעו אדום וימליכו להם מלך אבל בימי יהושפט עדיין היו כפופין לו : כי נשברו אניות · לפי שנתחבר עם אחז' ב בזאת לכך נשברו · א וכך אמר לו הנביא ב בד"ה בהתחברך עם רשע פרץ יי' את מ מעשיך : בשנת שבע עשרה ליהושפט · ים מתמיהים על המקרא הזה לפי שנא' באחאב שמלך עשרים ושתים וביהושפט נאמ' שמלך בשנת ארבע לאחאב נמצא שכלו ימי אחאב בשנת תשע עשרה ל ליהושפט וכאן הוא א אומר שמלך אחזיהו בשנת שבע עשרה ל ליהושפט אך בדקתי ומצאתי בדברי הימים ומלכי ישראל שאינו מדקדק במנין פ שנותיהם ואם עמד ב בסוף שנה מונה אותה לו בתחלתו ואינו מונה אות' לו במקו' אח' לכך אני אומר בשנת ארבע לאחאב שאמ' בשמידתו של יהושפט לא נימנית עמו שנה ראשונה של אחאב וכן אתה מוצא ברוב' וגם שנה שעמד יהושפט לא נמנית ב בשנת שבע עשר' הללו :

בער

אופירה ג' בקריא' וסימ' יהושפט עשה אניות · ויבאו אופירה דמלכים · וישלח לו חירם : ט"ו פסוק רישיהון וסופיהון מלה חדא ריש' נסיב וי"ו וסיפ' לא נסיב וי"ו וסי' והלוחת מעשה אלהים · והלוים יסמכו · ונפש אדם · ומקנה רב · ויאיר בן מנשה הלך · וחצור חדתה וקריות · ויפתח הגלעדי היה · ויי' ישיב לאיש · ולמפיבשת בן קטן ושמו מיכה · ועתה קום צא · ומלך אין באדום · וכמהו לא היה לפניו · ויבניהו בן · והנתינים ישבים · והמלך קם בחמתו :

וִיהוֹשָׁפָט בֶּן־אָסָא מָלַךְ עַל־יְהוּדָה בִּשְׁנַת אַרְבַּע לְאַחְאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל : יְהוֹשָׁפָט בֶּן־שְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ שָׁנָה בְּמָלְכוֹ וְעֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָ‍ִם וְשֵׁם אִמּוֹ עֲזוּבָה בַּת־שִׁלְחִי : וַיֵּלֶךְ בְּכָל־דֶּרֶךְ אָסָא אָבִיו לֹא־סָר מִמֶּנּוּ לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה : אַךְ הַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ עוֹד הָעָם מְזַבְּחִים וּמְקַטְּרִים בַּבָּמוֹת : וַיַּשְׁלֵם יְהוֹשָׁפָט עִם־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל : וְיֶתֶר דִּבְרֵי יְהוֹשָׁפָט וּגְבוּרָתוֹ אֲשֶׁר־עָשָׂה וַאֲשֶׁר נִלְחָם הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה : וְיֶתֶר הַקָּדֵשׁ אֲשֶׁר נִשְׁאַר בִּימֵי אָסָא אָבִיו בִּעֵר מִן־הָאָרֶץ : וּמֶלֶךְ אֵין בֶּאֱדוֹם נִצָּב מֶלֶךְ : יְהוֹשָׁפָט עָשַׂר אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ לָלֶכֶת אוֹפִירָה לַזָּהָב וְלֹא הָלָךְ כִּי־נִשְׁבְּרָה אֳנִיּוֹת בְּעֶצְיוֹן גָּבֶר : אָז אָמַר אֲחַזְיָהוּ בֶן־אַחְאָב אֶל־יְהוֹשָׁפָט יֵלְכוּ עֲבָדַי עִם־עֲבָדֶיךָ בָּאֳנִיּוֹת וְלֹא אָבָה יְהוֹשָׁפָט : וַיִּשְׁכַּב יְהוֹשָׁפָט עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד אָבִיו וַיִּמְלֹךְ יְהוֹרָם בְּנוֹ תַּחְתָּיו : אֲחַזְיָהוּ בֶן־אַחְאָב מָלַךְ עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן בִּשְׁנַת שְׁבַע עֶשְׂרֵה לִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ עַל־יִשְׂרָאֵל שְׁנָתָיִם :

וִיהוֹשָׁפָט בַּר אָסָא מְלַךְ עַל דְּבֵית יְהוּדָה בִּשְׁנַת אַרְבַּע לְאַחְאָב מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל : יְהוֹשָׁפָט בַּר תְּלָתִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין כַּד מְלַךְ וְעַשְׂרִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין מְלַךְ ב בִּירוּשְׁלֵם וְשׁוּם אִימֵּיהּ עֲזוּבָה בַּת שִׁלְחִי : וַאֲזַל בְּכָל אוֹרְחָא אָסָא אֲבוּהִי לָא סְטָא מִינַּהּ לְמֶעְבַּד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ : בְּרַם בָּמָתָא לָא עֲטָרָא עוֹד כְּעַן עַמָּא מְדַבְּחִין וּמַסְּקִין בּוּסְמִין עַל בָּמָתָא : וְאַשְׁלִים יְהוֹשָׁפָט עִם מַלְכָּא ד דְיִשְׂרָאֵל : וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי יְהוֹשָׁפָט וּגְבוּרְתֵּיהּ דַּעֲבַד וּדְאַגִּיחַ קְרָב הֲלָא אִנּוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָּמֵי ו יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי דְבֵית יְהוּדָה : וּשְׁאַר נַפְּקַת בָּרָא דְּאִשְׁתְּאַר בְּיוֹמֵי אָסָא אֲבוּהִי פַּלֵּי מִן אַרְעָא : וּמַלְכָּא לֵית בֶּאֱדוֹם מְמַנָּא אֱלָהֵין אִיסְפַּרְטִיגֵי מַלְכָּא : יְהוֹשָׁפָט עֲבַד סְפִינַת אַפְרִיקָא לְמֵיזַל לְאוֹפִיר לְאַיְתָאָה דַּהֲבָא וְלָא אֲזַל אֲרֵי אִתְּבָרוּ ס סְפִינָתָא בְּעֶצְיוֹן גָּבֶר : בְּכֵן אֲמַר אֲחַזְיָהוּ בַּר אַחְאָב לִיהוֹשָׁפָט יֵזְלוּן עַבְדַּי עִם עַבְדָּךְ בִּסְפִינָתָא וְלָא אֲבָה יְהוֹשָׁפָט : וּשְׁכִיב יְהוֹשָׁפָט עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר עִם א אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד אֲבוּהִי וּמְלַךְ יְהוֹרָם בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי : אֲחַזְיָה בַּר אַחְאָב מְלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן בִּשְׁנַת שְׁבַע עַסְרֵי לִיהוֹשָׁפָט מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וּמְלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל תַּרְתֵּין שְׁנִין :

רלבג

ויהושפט בן אסא מלך על יהוד' בשנת ארבע עד וימלוך אחזיה בנו תחתיו : עוד העם מ מזבחים ומקטרים ב בבמות ר"ל לשם יי' אך היו חוטאים מפני ש שכבר נאסרו הבמות אחר הבנו' בית המקד' : ויתר הקד' אשר נשא' בימי אסא · הנה שם היו זכרים היו מוכנים לתשכב זכור לכל הבא וכבר נשארו מהם בימי אסא ובער אותם יהושפט מן הארץ : ומלך אין באדום נצב מלך · ר"ל שלא היה עד הנה מלך באדום אבל הנצב שהיו משימים על אדום מלכי בית דוד היה המלך עליהם ומימי דוד היה זה כן כי הוא שם באדום נציבי' כמו שקדם ולפי שבימי יהורם בן יהושפט מרדו האדומיים זכר זה בזה המקום כאילו יאמר שעד סוף ימי מלכות יהושפט התמיד זה הענין להיות כן לא אחר זה : יהושפט עשר אניות תרשים ללכת אופירה · ידמה שעשר אניות עשה ולזה כתוב עשר וקרי עשה וכבר זכר בספר ד"ה כי מפני שנתחבר בהם עם אחזיהו פרץ הש"י מעשיו ולזה לא הסכים יהושפט שילכו עוד עבדיו עם עבדי אחזיה : בעיר דוד אביו · אמר זה לפי שהלך בדרכיו : אחזיהו בן אחאב מלך על ישראל בשמרון בשנת שבע עשרה ליהושפט · הנה יפול בזה ספק כי בשנת ד' לאחאב זכר שמלך יהושפט ועדיין מלך אחאב שמנה עשר' שנה כי עשרים ושנים שנה מלך ועוד מה שנשאר לו מהשנה הרביעית ואיך יתכן עם זה שיאמר כי בשנת שבעעשרה ליהושפט מלך אחזיה · והנה הנכ' בעיני שכל השנים שספר שמלכו מלכי ישראל היו לקוחי' משנות מלכי דוד עד שכאשר ימלך בסוף שנה אחת ממלכי דוד ובראש השנה הנמשכת לה יאמר שכבר מלך שנתים ובהיות הענין כן הנה מה שאמר בשנת ארבע לאחאב היה בשנת חמש כאשר ימנו השנים לפי שנות מלכי דוד אשר לפי המנין ההוא כאשר בו שמלך עשרים ושתים שנה שהרי בשנת שלשים ושמנה לאסא התחיל למלוך ונחשבה לו שנה מה שנשאר מהשנה ההיא ומלך אסא אחר השנה ההיא שלש שנים שהרי מ' ואחת שנה מלך ובהיות הענין כן הנה עברו י"ד למלכו' אחאב למנין השנים שאמר שמלך עשרים ושתים שנה והתחילה השנה החמשית וידמה שכבר עבר ממנה מעט כשמלך יהושפט כי לא מלך תכף ברגע שמת אביו ואחר זה לא נשלמו י"ז שנה שלימות ליהושפט כי ליהושפט כשנכנס אחאב מעט בשנת הכ"ב אך על כל פנים היתה נכנסת השנה השמנה עשרה כשנכנסה תמיתת אסא · ואפשר שנאמר והוא היותר נכון כי הרצון באמרו בשנת ד' לאחאב שכבר עברו ארבע שני' לאחאב ובזה מנאו שאמר בשנת אחת עשרה ליהורם בן אחאב והרצון בו שכבר עברו לו אחת עשרה שנה ולזה אמר במקו' את תמורת זה בשנת שתים עשרה ליהורם וכן מה שאמר בשנת שבע עשרה ליהושפט ר"ל שכבר עברו לו שבע עשרה שנה וכן מה שאמר שיהורם בן אחאב מלך בשנת שמנה עשרה שנה ליהושפט ר"ל שכבר עברו שמנה עשרה שנה והיה בשנת תשע עשרה :

ודרך

ובדרך אמו· היא איזבל כי בן איזבל היה: ויפשע מואב בישראל אחרי מות אחאב· ספר זה להעיר שיותר רעות היו פעלות אחזיה מפעלות אחאב כי אחאב שבקצת מרוע מעשיו אבל זה היה מחזיק בכל אותן הפעלו' הרעות שעשו אביו ואמו וכאילו היה זה סבה שפשע מואב בישראל ולא נתנו למלך ישראל המס שהיו נותני' לו מקודם: בעד השבכה· הוא מעשה רשת שעשוי על הארובה שיכנס האור דרך ה הנקבי' אשר בשבכה בבית אשר תחת ה העליה: וילך אליה· ר"ל שכבר הלך לקרא' מלאכי מלך שמרון ו ואמ' להם מה שכתוב ה שם: מה משפט האיש· ר"ל מה מנהג האיש וכן וכה משפטו כל הימים: וישלח אליו שר חמשי' וחמשיו· ר"ל ששלח לאליהו ל לכבודו לקרוא לו שר גדול שהיו חמשי' איש הולכים לפניו והלכו עמו החמשי' איש ההם: איש האלהים המלך דבר רדה· ירמוז מדבריהם שהם היו רוצים להביאו עמהם בהכרח מצד מצות המלך ולזה אמרו לו שיבא במצות המלך והרגיש אליהו מענינם שאם לא ישמע ללכת מעצמו יקחוהו בכח ל למלאות מצות המלך ולזה אמר להם כי מ מאחר שהם קוראים אותו איש אלהים הנה מזה הצד תכותתם ה המלך ולא יוכלו ב בחוזקם עמו ולזה אמר ואם איש אלהים אני תרד אש מן השמים ותאכל אותך ואת ח חמשיך· ולפי שהשר השני דבר אליו גם כן באופן שדבר אליו ה הראשון עשה אליהו שירדה אש גם כן ו ואכלה אותו ואת ח חמשיו אמנם השר ה השלישי לא הראה ש שיבא אליו בכח אבל בא אליו בתחנוני' ולזה לא עשה אליהו דבר כ כנגדו וגם לא היה מ מסכים לבא עם השר ההוא אל המלך ליראתו מהמלך ההו' ומאיזבל אמו: בשכת

ויפשע מואב· לפי שהיה עובד אחאב כמו שאמר למטה והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים וכיון שמת אחאב פשע בבנו: בעד השבכה· השבכה היתה בעליה והיא ארובה ואורגים אותה בעבים שתי וערב ומניחים נקבים להאיר בבי' התחתון ומפני זה נקראת שבכה שהיא עשויה מעשה שבכה שהיא הרשת: ויחל· מן חלה על משקל ויעל מן עלה ונקמצה היו"ד מפני ההפסק: מה משפט האיש· מה תאר ותרגומו מה נימוסא דגברא· ונר' כי אלישע לא היה אז עמו כי פעמים היה מניחו באחת ה המקומות והיה הולך יחידי על ההרים להתבודד בנבואה: אליהו התשבי· כי ידוע היה כי מנהגו לאזור אזור עור והיה ידוע כי בעל שיער היה ותימה הוא היאך לא היו מכירים אותו מלאכי מלך ישראל והלא הוא היה רגיל עם אחאב ובשמרון ואפשר כי אלו המלאכי' ששלח מלך ישר' לא היו אז בשמרון כשהיה אליהו רגיל שם וזמן רב היה שאליהו שלא היה בשמרון מפני איזבל שאמרה לו להרגו שהרי במלחמת בן הדד ראינו שלא היה שם ולא במלחמ' ראמות גלעד כי מיכיהו בן ימלא היה להם אז הנביא לא אחר ב בשמרון: ויען

ודבר י"א בקריא' וסימ' ועתה קום צא ודבר· ומלאך י"י דבר אל אליה· ויהי המה הולכים· אז תקרא וי"י יענה· אם תשיב משבת רגלך· אין קורא בצדק· ועתה יען עשותכם· מן שלש עשרה שנה ליאשיהו בן אמון· יהוקם את דברי יהונדב· ודבר אלהם דריש פסו'· ועל הר סיני ירדת: ולכנה בקריאה וסי' ולכן

ויעש הרע בעיני יהוה וילך בדרך אביו ובדרך אמו ובדרך ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל: ויעבד את הבעל וישתחוה לו ויכעס את יהוה אלהי ישראל ככל אשר עשה אביו:

ויפשע מואב בישראל אחרי מות אחאב: ויפל אחזיה בעד השבכה בעליתו אשר בשמרון ויחל וישלח מלאכים ויאמר אלהם לכו דרשו בבעל זבוב אלהי עקרון אם אחיה מחלי זה: ומלאך יהוה דבר אל אליה התשבי קום עלה לקראת מלאכי מלך שמרון ודבר אלהם המבלי אין אלהים בישראל אתם הלכים לדרש בבעל זבוב אלהי עקרון: ולכן כה אמר יהוה המטה אשר עלית שם לא תרד ממנה כי מות תמות וילך אליה: וישובו המלאכים אליו ויאמר אליהם מה זה שבתם: ויאמרו אליו איש עלה לקראתנו ויאמר אלינו לכו שובו אל המלך אשר שלח אתכם ודברתם אליו כה אמר יהוה המבלי אין אלהים בישראל אתה שלח לדרש בבעל זבוב אלהי עקרון לכן המטה אשר עלית שם לא תרד ממנה כי מות תמות: וידבר אליהם מה משפט האיש אשר עלה לקראתכם וידבר אליכם את הדברים האלה: ויאמרו אליו איש בעל שער ואזור עור אזור במתניו ויאמר אליה התשבי הוא: וישלח אליו שר חמשים וחמשיו ויעל אליו והנה ישב על ראש ההר וידבר אליו איש האלהים המלך דבר רדה: ויענה אליהו וידבר אל שר החמשים ואם איש אלהים אני תרד אש מן השמים ותאכל אתך ואת חמשיך ותרד אש מן השמים ותאכל אתו ואת חמשיו: וישב וישלח אליו שר חמשים אחר וחמשיו ויען וידבר אליו איש האלהים כה אמר המלך מהרה רדה:

ועבד דביש קדם יי ואזל באורח אבוהי ובאורח אמיה ובאורח ירבעם בר נבט דחייב ית ישראל: ופלח ית בעלא וסגיד ליה וארגיז קדם יי אלהא דישראל ככל דעבד אבוהי: ומרדו מואבאי בישראל בתר דמית אחאב: ונפל אחזיה מן סריגתא בעיליתיה די בשמרון ואתמרע ושלח אזגדין ואמר להון איזילו תבעו בבעל זבוב טעות עקרון אם איחי ממרעי דין: ומלאכא דיי מליל עם אליהו דמן תושב קום סק לקדמות איזגדי מלכא דשמרון ומליל עמהון הלא אלהא קיים דשכינתיה שריא בישראל אתון אזלין למתבע בבעל זבוב טעות עקרון: ובכן כדנן אמר יי ערסא דסליקתא תמן לא תיחות מינה ארי ממת תמות ואזל אליה: ותבו איזגדיא לותיה ואמר להון מא דין תבתון: ואמרו ליה גברא סליק לקדמותנא ואמר לנא איזילו תובו לות מלכא דשלח יתכון ותמללון עימיה כדנן אמר יי הלא אלהא קיים דשכינתיה שריא בישראל את שלח למתבע בבעל זבוב טעות עקרון בכן ערסא דסליקתא תמן לא תיחות מינה ארי ממת תמות: ומליל עימהון מא נימוסא דגברא דסליק לקדמותכון ומליל עמכון ית פתגמיא האילין: ואמרו ליה גבר בעיל סערן וזרזא דמשכא אסיר בחרציה ואמר אליה דמן תשוב הוא: ושלח לותיה רב חמשין וחמשי דעמיה וסליק לותיה והוא יתיב על ריש טורא ומליל עמיה נביא דיי מלכא מליל חות: ואתיב אליה ומליל עם רב חמשין אם נביא דיי אנא תחות אשתא מן שמיא ותיכול יתך וית חמשין דעמך ונחתת אשתא מן שמיא ואכלת יתיה וית חמשין דעמיה: ותב ושלח לותיה רב חמשין אוחרנין וחמשין דעימיה ואתב ומליל עמיה נביא דיי כדנן אמר מלכא אותי חות:

רשי

בעד השבכה· אומר אני הורדוייר בלע"ז שרגילים לאורגו שתי וערב בנסרי ארוכי' וקצרים סקורין לט"ם בלע"ז ועשויין כ נקבים נקבים כעין שבכה וקרוי פרדוכי בלע"ז ואני שמעתי שבכה וו"ץ בלע"ז ובלשון אשכנז וי"כרל אימט"יין כמו שפירשתי ובלולים יעלו: ויחל· לשון חולי: וימלוך

מסרה

נשבעתי לבית עלי· הנה י"י מעלה· המטה אשר עליה כהי· יחנהי"י לחננכם ב' בו· וסימ' בלשון ארמי עלי סלק לערסא ג ומחני רחמין: על ראש הר ה' דסמיכי וסימ' והיה נכון לכקר· ויעבר דוד העבר· וישלח אליו שר חמשים· אלף אחד מפני גערת אחד· זאת תורת הבית על ראש ההר: ואם איש ג' בקריאה וסימ' ואם איש עני הוא· ואם איש אלהים אני· ואם איש שפתים יצדק· אנ"ך:

רד"ק

ויען וידבר אליו. ויען כמו ויען איוב האמר ועניה ואמרת לפנו במקום דבור: רד אותו. פירוש עמו וכן וירד אתו אל המלך ירד עמו והלך אל המלך כי השר עלה אל קצה ההר ואליהו היה בראש ההר: אל תירא מפניו. כי מתירא היו שיוליכנו למלך והיה ירא מן המלך מפני שהתנבא עליו רע שימות או היה ירא מפני איזבל אמו: בשנת שתים ליהורם בן יהושפט. היאך היה זה והלא אמר למטה כי מלך בשנת י"ח ליהושפט ויהושפט הלך עמו למלחמת מואב והנה היה מלך בימי יהושפט שבע שנים כי יהושפט מלך כ"ה שנים אלא שיהושפט המליך את יהורם בנו בחייו מפני מחלוקת אחיו כמו שאומר בדברי הימים ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור מה היה צריך לומר זה ידוע הוא כי המלוכה היא לבכור אלא שנראה כי היה מחלוקת בין בניו לפיכך נתן לו המלוכ' בחייו ומלך בחיי אביו שבע שנים ובשנת שתים למלכות יהורם זו שמלך בחיי אביו מלך יהורם בן אחאב על ישראל: כי לא היה לו בן. לא היה לאחזיהו בן לפיכך מלך יהורם אחיו תחתיו ובסדר עולם בשנת שתי' ליהורם בן יהושפט אפשר לומ' כן והלא הוא מלך משנת שמנה עשרה ליהושפט אלא לענין שנא' ויזעק יהושפט ויי' עזרו ויסירם אלהים ממנו ראוי היה יהושפט ליהרג באותה שעה לפי שהיה עוזר לרשע ובשכר שזעק תלה לו הא' ז' שנים ונתנו לבנו ועוד כתבנו: בסערה. בקמץ חטף הסמ"ך אמר בסערה ולא אמר כן למטה אלא רכב אש וסוסי אש רוח סערה היה עמהם כמו שאמר ויעל אליהו בסערה אלא הנראה לאלישע אמר רכב אש וסוסי אש אבל הרוח איננה נראית ורוח הסערה העלתה אותו מן הארץ אל האויר כמו שמעלה הדברים הקלים כן העלתה אותו ברצון האל עד גלגל האש ושם נשרפו בגדיו זולתי האדרת וכלה בשרו ועצמו והרוח שבה אל האלהים אשר נתנה ומה שנראה רכב אש וסוסי אש לאלישע להודיע בו כי בהעלותו עלה מישראל רכבו ופרשיו כמו שאמר אלישע אבי אבי רכב ישר' ופרשיו ודעת המורינו גם חכמינו כי הכניסו האל בגן עדן עם גופו כמו שהיה אדם הראשון קודם שחטא וכן הכניס חנוך שם. ובדרש כי עשרה הם שנכנסו חיים לגן עדן: וילך

רש"י

וימלוך יהורם תחתיו. אחיו היה: בשנת שתים ליהורם בן יהושפט. איפשר לומר כן והלא מלך בשנת תשע עשרה ליהושפט שהרי אחזיה מלך בשבע עשר' ומלך שנתים ובסמוך נמי כתב בשנת שמונה עשרה ליהושפט מלך יהורם ויהושפט מלך עשרים וחמש שנים קודם שמלך יהורם בנו אלא ראוי היה יהושפט ליהרג ברמות גלעד ובשכר שזעק תלה לו שבע שנים ומאותה שעה הוא מונה לבנו: בסערה. ברוח סערה: סב

והחמשים ח' בקריא' וסימ' נמסר בסדר קרח: אליה ה' וסימ' ומלאך יי' דבר. ודבתריה ולכן כה אמר יי' המטה. ואזור עור אזור. ויען אליה וידבר אלהם. הנה אנכי שולח. וחד ויערשיה ואליה. וכל עזרא דכו':

ויען אליה וידבר אליהם אם איש האלהים אני תרד אש מן השמים ותאכל אתך ואת חמשיך ותרד אש אלהים מן השמים ותאכל אתו ואת חמשיו: וישב וישלח שר חמשים שלשים וחמשיו ויעל ויבא שר החמשים השלישי ויכרע על ברכיו לנגד אליהו ויתחנן אליו וידבר אליו איש האלהים תיקר נא נפשי ונפש עבדיך אלה חמשים בעיניך: הנה ירדה אש מן השמים ותאכל את שני שרי החמשים הראשנים ואת חמשיהם ועתה תיקר נפשי בעיניך: וידבר מלאך יהוה אל אליהו רד אותו אל תירא מפניו ויקם וירד אותו אל המלך: וידבר אליו כה אמר יהוה יען אשר שלחת מלאכים לדרש בבעל זבוב אלהי עקרון המבלי אין אלהים בישראל לדרש בדברו לכן המטה אשר עלית שם לא תרד ממנה כי מות תמות: וימת כדבר יהוה אשר דבר אליהו וימלך יהורם תחתיו בשנת שתים ליהורם בן יהושפט מלך יהודה כי לא היה לו בן: ויתר דברי אחזיהו אשר עשה הלוא המה כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל:

ב ויהי בהעלות יהוה את אליהו בסערה השמים

ואתיב אליהו ומליל עמהון אם נביא דיי אנא תחות אשתא מן שמיא ותיכול יתך וית חמשין דעמך ונחתת אשתא מן שמיא ואכלת יתיה וית חמשין דעמיה: ותב ושלח רב חמשין תליתאין וחמשין דעימיה וסליק ואתא רב חמשין תליתאי וכרע על ברכוהי לקביל אליהו ובעא מן קדמוהי ומליל עמיה נביא דיי תיקר כען נפשי ונפשא דעבדך אילין חמשין בעינך: הא נחתת אשתא מן שמיא ואכלת ית תרין רבני חמשין קדמאין וית חמשין דעמהון וכען תיקר נפשי בעינך: ומליל מלאכא דיי עם אליהו חות עמיה לא תידחל מן קדמוהי וקם ונחת עמיה לות מלכא: ומליל עמיה כדנן אמר יי חלף דשלחתא איזגדין למישאל בבעל זבוב טעות עקרון הלא אלה קים דשכינתיה שריא בישראל למישאל בפתגמיה בכן ערסא דסליקתא תמן לא תיחות מיניה ארי מימת תמות: ומית כפתגמא דיי דמליל אליהו ומלך יהורם תחותוהי בשנת תרתין ליהורם בר יהושפט מלכא דבית יהודה ארי לא הות ליה בר: ושאר פתגמי אחזיה דעבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכיא דישראל: והוה באסקות יי ית אליהו בעלעולא לציית שמיא

ומכלי' ד' וסימ' נמסר בסדר בשלח: בהעלות ג' וסי' ויהי בהעלות יי' את אליהו. בהעלות העולה והחלבים. כתתי אתך עיר נזרבת:

רלב"ג

בשנת שתים ליהור' בן יהושפט מלך יהודה. יש בכאן ספק חזק והוא שלא יתכן שיהיה אחזיהו עד שנת שתים ליהורם בן יהושפט וזה שכבר מלך בשנת שבע עשרה ליהושפט ולא מלך כי אם שתים שני' כמו שקדם וכבר מלך יהושפט עשרים וחמש שנה ולזה לא יתכן שנאמר שהתחיל למלוך יהורם בן אחאב בשנת שתים ליהור' בן יהושפט ואם אמרנו שכבר התחיל למלוך יהור' בן יהושפ' בחיי אביו מעת מות אחאב הנה לא יתכן מה שאמר ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור שהרי החזיק בה בחיין והנה זכר במה שיבא כי בשנת חמש ליורם בן אחאב מלך ישראל ויהושפט מלך יהודה מלך יהורם בן יהושפט מלך יהור' וזה ממה שיוסיף עוד ספק על זה ועוד שאחר זה כתב כי בשנת אחת עשרה ליורם בן אחאב מלך אחזיה על יהודה ובמקום אחר כתב כי בשנת שתים עשרה ליורם בן אחאב מלך אחזיה על יהודה וזה לאות כי כשיאמר בשנת כך למלך כך הנה פעם ירצה בו שעברו אותן שנים למלך ופעם ירצה שהמלך בשנה ההיא ויהי הרצון באמרו בשנת אחת עשר' ליורם בן אחאב שכבר עברו לו אחת עשר' שנה והיא בשנת שתים עשרה והרצון באמרו בשנת שתים עשרה הוא שכבר היה בשנה ההיא. והנר' בעיני כי מפני החתון שהיה ליהושפט עם אחאב היה יהושפט מולך אחר מות אחאב עם מלך ישראל כל ימיו כי היו חולקים לו כבוד בני אחאב מפני היותו זקן והתחתן באחאב ולזה תמצא שאמ' בשנת חמש ליורם בן אחאב מלך ישר' ויהושפט מלך יהודה והרצון בו שיהושפט היה מנהיג מלכות ישראל עמו וכאילו היה יהושפט מלך ישראל גם כן והוא מבואר שהוא מתחייב שיהיה פירושו כן כי אי אפשר שיהיה הרצון בו שתהיה שנת חמש ליהושפט כי שנת החמש ליהורם בן אחאב היא שנת עשרים וחמש ליהושפט אחר שכבר מלך אז יהורם בן יהושפט ובזה הדרך כאמר שעד שהתחילה השנה השנית למלכות יהורם מלך יהודה היה מלך יהודה משתתף עם יהורם בן אחאב בהנהגת המלכות כי כבר תמצא במלחמותיו שהיה יהושפט תמיד עמהם. והנה לישב כל אלו הפסוקים ידמה בעיני שהשנה שמלך בה אחזיה היתה שמנה עשרה ליהושפט ר"ל שכבר עברו לו שבע עשרה ובמלוך יהורם עברו ליהושפט שמונה עשרה שנה והיה בשנת התשע עשרה ובשנה שעברו חמש שנים ליהורם בן אחאב מלך ישר' מלך יהורם בן יהושפט מלך יהודה ובזה לא יפול שום ספק כי כשעברו לאחאב ארבע שנים מלך יהושפט וכשארו לאחאב י"ח שנים מקוטעים ולזה לא עברו ליהושפט במותו כי אם י"ז שנים שלמים והיה בשנת שמנה עשרה ומלך אחזיה שתי שנים מקוטעים ומת כשהיה יהושפט בשנת התשע עשרה ואחר כן חיה יהושפט פחות משש שנים בדרך שלקח מהשנה העשרים וחמש מעט ואז עברו חמש שנים ליהורם בן אחאב והיא בשנה הששית וכשעברו לו אחת עשרה שנה והיה בשנת השתים עשרה בדרך שלקח מהשתים עשרה יותר ממה שלקח מהשנה הששית הנה כבר עברו ליורם בן יהושפט יותר משש שנים שלמים והיותר היה קצתו מהשנה הראשונה ליהורם בן יהושפט וקצתו היה מהשנה השמינית ונחשב לו זה שמנה שנים ולא היה כי אם שש שנים ויותר מעט ולפי שהשנה הראשונה ליהורם בן יהושפט לא היתה אלא זמן מועט מאד כמו שבארנו הנה לא נראה בזמן ההוא היות מלך יהודה בלתי משתתף עם מלך ישראל בהנהגת ישראל ולא הראה לו זה עד בא השנה השנית ליהורם מלך יהודה והנה בזה הדרך כתישב כל זה בלי שום ספק: בהעלות יי' את אליהו בסערה השמים. אי אפשר שיובן שהעלהו השמים כי לא יעלו שם אלו הגופות אבל הכונה בו בגובה האויר כאמרו ערים גדולות ובצורות בשמים ומגדל וראשו בשמים והנה כשאהו רוח יי' במלאכות יי' אל מקום לא נודע עדיין והוא חי שם כמו שבארנו:

סב

שב נא פה. חפץ היה לראותו מחמת ענוה שלא יראה בהלקחו: את אדוניך. ולא אדונינו מלמד שהיו שקולים כאליהו: ויגלום. כרכה כדי שתהא כוחה להכות בה: ויגלום. לא כריכה ממש אלא קולט שקורין קולי"ר בלע"ז: הקשית לשאול. אי אפשי לתת לך יותר ממה שיש לי בידי: אם תראה אותי לוקח מאתך. אז אוכל לעשות לך יותר ויותר: יהי לך כן ואם אין לא יהיה. שאין היכולת בידי: אבי

וילך אליהו. ואליהו נאמר לו ברוח בנבואה כי באותו היום ילקח ולא גלה הדבר לאלישע אבל אלישע נאמר לו גם כן ברוח נבואה שהרי אמר גם אני ידעתי החשו ושאר הנביאים נאמ' להם כל שכן הוא ומה שהיו הולכי' מעבר לירדן נראה כי כן נאמר לו לאליהו בנבואה כי מעבר לירדן ילקח אולי היה הלקחו במקום אשר נאסף משה רבינו לכבודו כי מעלתו היתה קרובה למעלת משה רבינו וכן הראה לו הכבוד בהר חורב כמו שהראה לו למשה רבי' וכם מ' יום ומ' לילה כמו שכם משה רבינו: חי יי' וחי נפשך. מה שאמר וחי נפשך אחר שאמר חי יי' לא אמר כן אלא להגדיל כי השבועה הראשונה גדולה אלא שנשבע בנפשו להראות כי גדלה נפשו בעיניו והקדים חי יי' לכבוד: בני הנביאים. כתרגומו תלמידי נביא: אשר בית אל. כמו בבית אל ומה שהיו בני הנביאי' בבית אל וביריחו כן היו בערים אחרות אלא זכר אלה לפי שהיה דרכם עליהם ומה שהיו ברוב ערי ישרא' כדי להוכיח את ישראל בכל עיר ועיר ונבואתם היתה לשעה לפיכך לא נכתבה נבואתם: החשו. פיר' בו כווי' כמו בפתח האהל: וכן ת"י שתוקו ואדוני אבי ז"ל פירש כמשמעו כשאמר הוא להם גם אני ידעתי החשו הם ולא דברו לו עוד: ויגלם. כרכה והכה בה את המים וכן בגלומי תכלת פי' כרכי בגדים: פי שנים ברוחך אלי. פירשו רז"ל כפלים ממה שהיה באליהו והוא שהחיה שני מתים אח' בחייו ואח' במותו ולפי שאמר על רגליו שמר ולביתו לא הלך סרפא ברעת נעמן שהמצורע חשוב כמת שנ' אל נא תהי כמת ואדוני אבי ז"ל פירש פי שני שני חלקים של שיהיה לו מרוח שיהו וכן הוא אומר פי שנים בכל אשר ימצא לו שני חלקי נכסיו כי הבכור נוטל שני חלקים מן הנכסים והפשוט נוטל החלק השלישי: הקשית לשאול. די היה לך בחלק אחד מרוחי או בחצי רוחי אבל פי שנים דבר קשה שאלת ואעפ"כ אם יהיה בך כח רוח שתוכל לראותי כשאלקח מאתך ידעתי כי מאת הא' יהיה שיהיה לך כמו ששאלת: לקח. פעל עומד מבנין שלא נזכר פעלו לפיכך הוא קמוץ: ויעל אליהו בסערה. כמו שפירשנו ופירוש השמים לענין הגוף האוירי כמו אמר תעוף בשמים ולענין הרוח השמים העליונים עם המלאכים שיכנו להם השמי' כמו הללו את יי' מן השמים ואליהו נעשה רוחני והגוף כלה באש העליוני ושב כל יסוד אל יסודו ואלישע ראה העלותו מן הארץ ובהיותו לאויר ראה דמיון רכב אש וסוסי אש שהפריד בין שניהם כלומר בראותו כי נפרד ממנו מעת אשר הועלה וכן בגדיו כלו באש זולתי האדרת שנפלה מעליו כדי שיקחנה אלישע להכות בה המים ואם כדברי רז"ל שהיה לו כפלים ברוח ממה שהיה לאליהו תימה הוא מה צורך היה לו אדרת לחכות בה המי' והנה אפי' עם האדרת לא נחצו המים עד שאמר איה יי' אלהי אליהו ואם תאמ' לא נפלה האדרת לצורך אלישע אלא כיון שנעשה רוחני נפלה האדרת מעליו אם כן שאר בגדיו למה לא נפלו גם כן: ואלישע

בית ד' בליש' סבי' בבית וסימ' ויבא ערוב כבד· ולא נשאר איש בעי· ויצאו בני הנביאים· עגלי הזהב אשר:
הידעת ה' וסימ' כי היום יי' לוקח· וחברו דבענינא· הידעת חקות שמים· עת לדת יעלי סלע: הירדנה ד' בקריא'

וַיֵּלֶךְ אֵלִיָּהוּ וֶאֱלִישָׁע מִן־הַגִּלְגָּל׃ וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ אֶל־אֱלִישָׁע שֵׁב־נָא פֹה כִּי יְהוָה שְׁלָחַנִי עַד־בֵּית־אֵל וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע חַי־יְהוָה וְחֵי־נַפְשְׁךָ אִם־אֶעֶזְבֶךָּ וַיֵּרְדוּ בֵּית־אֵל׃ וַיֵּצְאוּ בְנֵי־הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר־בֵּית־אֵל אֶל־אֱלִישָׁע וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הֲיָדַעְתָּ כִּי הַיּוֹם יְהוָה לֹקֵחַ אֶת־אֲדֹנֶיךָ מֵעַל רֹאשֶׁךָ וַיֹּאמֶר גַּם־אֲנִי יָדַעְתִּי הֶחֱשׁוּ׃ וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלִיָּהוּ אֱלִישָׁע שֵׁב־נָא פֹה כִּי יְהוָה שְׁלָחַנִי יְרִיחוֹ וַיֹּאמֶר חַי־יְהוָה וְחֵי־נַפְשְׁךָ אִם־אֶעֶזְבֶךָּ וַיָּבֹאוּ יְרִיחוֹ׃ וַיִּגְּשׁוּ בְנֵי־הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר־בִּירִיחוֹ אֶל־אֱלִישָׁע וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הֲיָדַעְתָּ כִּי הַיּוֹם יְהוָה לֹקֵחַ אֶת־אֲדֹנֶיךָ מֵעַל רֹאשֶׁךָ וַיֹּאמֶר גַּם־אֲנִי יָדַעְתִּי הֶחֱשׁוּ׃ וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלִיָּהוּ שֵׁב־נָא פֹה כִּי יְהוָה שְׁלָחַנִי הַיַּרְדֵּנָה וַיֹּאמֶר חַי־יְהוָה וְחֵי־נַפְשְׁךָ אִם־אֶעֶזְבֶךָּ וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם׃ וַחֲמִשִּׁים אִישׁ מִבְּנֵי הַנְּבִיאִים הָלְכוּ וַיַּעַמְדוּ מִנֶּגֶד מֵרָחוֹק וּשְׁנֵיהֶם עָמְדוּ עַל־הַיַּרְדֵּן׃ וַיִּקַּח אֵלִיָּהוּ אֶת־אַדַּרְתּוֹ וַיִּגְלֹם וַיַּכֶּה אֶת־הַמַּיִם וַיֵּחָצוּ הֵנָּה וָהֵנָּה וַיַּעַבְרוּ שְׁנֵיהֶם בֶּחָרָבָה׃ וַיְהִי כְעָבְרָם וְאֵלִיָּהוּ אָמַר אֶל־אֱלִישָׁע שְׁאַל מָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ בְּטֶרֶם אֶלָּקַח מֵעִמָּךְ וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע וִיהִי־נָא פִּי־שְׁנַיִם בְּרוּחֲךָ אֵלָי׃ וַיֹּאמֶר הִקְשִׁיתָ לִשְׁאוֹל אִם־תִּרְאֶה אֹתִי לֻקָּח מֵאִתָּךְ יְהִי־לְךָ כֵן וְאִם־אַיִן לֹא יִהְיֶה׃ וַיְהִי הֵמָּה הֹלְכִים הָלוֹךְ וְדַבֵּר וְהִנֵּה רֶכֶב־אֵשׁ וְסוּסֵי אֵשׁ וַיַּפְרִדוּ בֵּין שְׁנֵיהֶם וַיַּעַל אֵלִיָּהוּ בַּסְּעָרָה הַשָּׁמָיִם׃

וַאֲזַל אֵלִיָּהוּ וֶאֱלִישָׁע מִן גִּלְגָּלָא׃ וַאֲמַר אֵלִיָּהוּ לֶאֱלִישָׁע תּוּב כְּעַן הָכָא אֲרֵי יְיָ שַׁלְּחַנִי עַד בֵּיתְאֵל וַאֲמַר אֱלִישָׁע קַיָּים הוּא יְיָ וְחֵי נַפְשָׁךְ אִם אֶשְׁבְּקִנָּךְ וּנְחָתוּ לְבֵיתְאֵל׃ וּנְפַקוּ תַּלְמִידֵי נְבִיַּיָא דִּי בְבֵיתְאֵל לְוַת אֱלִישָׁע וַאֲמָרוּ לֵיהּ הֲיָדַעְתָּא אֲרֵי יוֹמָא דֵין יְיָ דָּבַר יָת רִבּוֹנָךְ מֵעַל רֵישָׁךְ וַאֲמַר אַף אֲנָא יָדַעְנָא שְׁתוּקוּ׃ וַאֲמַר לֵיהּ אֵלִיָּהוּ אֱלִישָׁע תּוּב כְּעַן הָכָא אֲרֵי יְיָ שַׁלְּחַנִי לִירִיחוֹ וַאֲמַר קַיָּים הוּא יְיָ וְחֵי נַפְשָׁךְ אִם אֶשְׁבְּקִנָּךְ וַאֲתוֹ לִירִיחוֹ׃ וּקְרִיבוּ תַּלְמִידֵי נְבִיַּיָא דִּי בִירִיחוֹ לְוַת אֱלִישָׁע וַאֲמָרוּ לֵיהּ הֲיָדַעְתָּא אֲרֵי יוֹמָא דֵין יְיָ דָּבַר יָת רִבּוֹנָךְ מִנָּךְ וַאֲמַר אַף אֲנָא יָדַעְנָא שְׁתוּקוּ׃ וַאֲמַר לֵיהּ אֵלִיָּהוּ תּוּב כְּעַן הָכָא אֲרֵי יְיָ שַׁלְּחַנִי עַד יַרְדְּנָא וַאֲמַר קַיָּים הוּא יְיָ וְחֵי נַפְשָׁךְ אִם אֶשְׁבְּקִנָּךְ וַאֲזַלוּ תַּרְוֵיהוֹן׃ וְחַמְשִׁין גַּבְרָא מִתַּלְמִידֵי נְבִיַּיָא אֲזַלוּ וְקָמוּ מִקֳּבֵיל מֵרָחִיק וְתַרְוֵיהוֹן קָמוּ עַל יַרְדְּנָא׃ וּנְסִיב אֵלִיָּהוּ יָת שׁוֹשִׁיפֵיהּ וְאַחֲזַר וּמְחָא יָת מַיָּא וְאִתְפְּלִיגוּ לְכָא וּלְכָא וַעֲבַרוּ תַּרְוֵיהוֹן בְּיַבֶּשְׁתָּא׃ וַהֲוָת כְּמֶעְבַּרְהוֹן וְאֵלִיָּהוּ אֲמַר לֶאֱלִישָׁע שְׁאַל מָה אַעְבֵּיד לָךְ עַד דְּלָא אִידַּבַּר מִלְּוָתָךְ וַאֲמַר אֱלִישָׁע וִיהֵי כְעַן עַל חַד תְּרֵין בְּרוּחַ נְבוּאָתָךְ עִמִּי׃ וַאֲמַר אַקְשֵׁיתָא לְמִשְׁאַל אִם תֶּחֱזֵי יָתִי דַּאֲנָא מִידַּבַּר מִלְּוָתָךְ יְהֵי לָךְ כֵּן וְאִם לָא לָא יְהֵי׃ וַהֲוָת עַד דְּאִינוּן אָזְלִין מֵיזַל וּמְמַלְּלִין וְהָא רְתִיכִין דְּאֶשָּׁתָא וְסוּסָוָן דְּאֶשָּׁתָא וְאַפְרִישׁוּ בֵּין תַּרְוֵיהוֹן וּסְלֵיק אֵלִיָּהוּ בְּעַלְעוֹלָא לְצֵית שְׁמַיָּא׃

רלב"ג

שב נא פה כי יי' שלחני עד בית אל· ראוי שתדע שלא עשה זה אליהו לתכלית שלא יאציל עליו מן הרוח אשר עליו על אלישע שהרי כוונו השי' במשחו אלישע בן שפט לנביא תחתיו ואמנם אמר זה לו כדי שלא יחרד אלישע בהפרד אליהו ממנו אם יראה שינשא בסערה השמי': היום יי' לוקח את אדוניך מעל ראשך. הנה באורו בזה שלא נלקח אלא מעל ראשו וכן אמר אליהו לאלישע בטרם אלקח מאתך וזה יורה שלא לקחו אלהים במוחלט אבל לקחו מעם אלישע: החשו. שתקו: ויגלם. ר"ל שכבר כרך אדרתו והכה בה במי': ויהי נא פי שנים ברוחך אלי. ר"ל במה שהאצלת מרוחך על כל בני הנביאים יהיה הנאצל לי מרוחך פי שנים על כל אחד מהם והוא מענין מה שאמר כי את הבכור בן ה השנואה יכיר לתת לו פי שנים בכל אשר ימצא לו: אם תראה אותי לוקח מאתך. אמר לו זה על דרך ה המופתים המתחדשים כאילו יאמ' שאם יראה אותו בעת הלקחו מעמו בהעלותו בסערה השמים אז יתחדש לו על צד המופת שיאצל מן הרוח אשר על אליהו מה שישלם בו מה שבקש אלישע ואז עזב אליהו אדרתו כדי שיחזיק בה אלישע ותהיה כלי מה להשלמת זה המופת הלא תראה כי אלישע היה מכוה באחזי שיקח משענת אלישע בידו להחיו' בו בן השונמית וכן תמצא שעל צד המופת נתחדש באדרת אליהו מה שעזר אלישע בעשיית המופתים וכבר באר זולתנו באמרו אם תראה אותי לוקח מאתך יהי לך כן באורים אחרים ואשר נחשב אנחנו הוא מה שזכרנו והוא נאות ללשון ולענין וזה כי יקשה אמרו אם תראה אותי לוקח מאתך שתשכיל מציאו' השכל הנפרד והוא שכל אליהו אחרי הפרדו מהחומר ואלו השכימו בהכרח שיהיה זה הענין מות לאליהו וכבר בארנו שזה בלתי אפשר ויקשה אמרו אם תראה אותי לוקח מאתך ר"ל שתחקור עמי בכל הסודות אשר אתה נבוך בהם מפני ראותך שאני לוקח מאתך ולא ימצא זה לך ממני זולתי בזה העת והנה יקשה לזה שאנחנו לא נמצאנו שעמדו יחד אחר כל זה מה שיתכן בו זה הענין גם לא היה מספיק זמן קצר כמו זה לזה הענין לפי מה שאחשב והנה רכב אש וסוסי אש ויפרידו בין שניהם· הנה נתחדש זה על דרך המופת לשאת אליהו אל אשר יהיה שמה רצון השי': אבי

וסימ' וירד הגבול הירדנה· ויבא גדעון הירדנה· ויאמר אליהו אל אלישע· וילך אתם ויבאו הירדנה:
הכה י' וסימ' נמסר לעיל בספר סימן כ"ב: לקח ה' וסי' נמסר בסדר בראשית:

רדק

אלישע ראה ירא׳ העלותו מן הארץ ולא ראהו עוד כי רכב אש וסוסי אש הפרידו בין שניהם: אבי אבי. כתרגומו רבי רבי וכן תלמידי הנביאים קראו בני הנביאים: רכב ישראל ופרשיו. כתרגומו דטב להון לישראל בצלותיה מרתיכין ופרשין: ויקרעם. לשנים קרעים מכאן סמכו רז״ל שחייב אדם לקרוע על רבו שלמדו חכמה ואותו הקרע אינו מתאחה לעולם לפי שנאמר לשנים ממשמע שנאמר ויקרעם איני יודע שהוא לשנים אם כן מה ת״ל לשנים שיראה בהן הקרע לעולם: איה יי׳ אלהי אליהו. ת״י כן ואמר קביל בעותי יי׳ אלהיה דאליהו ולפי פשוטו איה הוא שאינו מראה כח האות לי כמו שעשה לאליהו בחצות המים: אף הוא ויכה את המים. אף הוא כעשה לו כן והכה המי׳ פעם שנית אחר שאמר איה יי׳ אלהי ונחצו הנה והנה וי״מ אף הוא על אליהו שבא כמו שהיה רוחני והכה את המים ויחצו ויעבר אלישע: ובדרש אף הוא מלמד שנעשו נסים לאלישע בקריעת הירדן יותר מאליהו שבפעם ראשונה היתה זכות שניהם עומדת ופעם שניה של אלישע היתה זכות צדיק אחד עומדת וכן הוא אומר ויהי נא פי שנים ברוחך אלי׳ מכאן אתה דורש שמנה מופתים באליהו ושש עשר באלישע: נחה רוח אליהו. כיון שראוהו שחצה המים ועבר הירדן ידעו כי נחה עליו רוח אליהו: חמשים בני חיל. למה היו צריכי׳ בני חיל וכי היה להם לעשות מלחמה אלא פירוש בני חיל בני כח שהיה להם כח ללכת הנה והנ׳ במעט זמן ואיך אמרו לו שיבקשוהו והלא הם אמרו לו כי היום יי׳ לוקח אדוניך מעל ראשיך אלא חשבו שמא לא עלה השמים אלא נשאו רוח יי׳ והפרידו מבני אדם כמו שראו שנפרד מבני אדם מ׳ יום ומ׳ לילה ואולי פעמי׳ רבו׳ היה לו זה שהיה נפרד מבני אדם ולא היו מוצאים אותו שהרי עובדיה אמר לו ורוח יי׳ ישאך על אשר לא אדע: ויפצרו בו. הרבו לו דברים עד שמשמע אליהם: עד בוש. עד אשר בוש הרבה מלומר להם שישלחו ותרגום עד סגיא׳: הנה נא מושב העיר טוב. עד עתה לא ראינו כי יריחו היו בה מים רעים ולא שהיתה העיר משכלת שאם כן לא היו חומדים אותה ולא היו עוברים על החרם לבנות אותה ואליהו ג״כ היאך לא רפא אותה ואם היתה משכלת מכמה שנים שישבו בה היו מניחים אותה ולא היו יושבין בה אלא נראה שמקרוב היה זה הרע למים מרעת יושבי בה ומפני רוע המים היתה גם כן הארץ משכלת שהיו האוכלים שותים המים והיו מתים ברוב. ובדרש אמר יריחו היתה משכלת ומקוללת על שם שארדה יהושע ובא שיהו והוסיף לקללה ע״י מעשה של חיאל כשמתו בניו והלכו שניהם הוא ואחאב ובקרוהו וכל הענין כזכר למעלה ובדברי רז״ל מושב העיר טוב והמים רעים והארץ משכלת מאי טיבותיה אמר רבי יוחנן חן מקום על יושביו: מלח. נס בתוך נס היה כי המלח עושה המים רעים וכן ויורהו יי׳ עץ אמרו עץ מר היה ונס בתוך נס היה: אל מוצא המים. אל מקור המים המקום שהיו המים יוצאים ממנו: רפאתי

רשי

אבי אבי. דטב להון לישראל בצלותיה מרתיכין ופרשין: איה יי׳ אלהי אליהו. שהובטחתי שתהיה בי פי שנים ברוחו שי׳: אף הוא ויכה את המים. אף הוא בפ׳ ר׳ אליעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי גדולה חביבת אלישע כפליים כשל אליהו שבתחלה זכות שניהם ועכשיו זכותו יחידי: פן נשאו רוח יי׳. אי אפשר אתם אמרו לו הידעת כי היום יי׳ לוקח את אדוניך ועכשיו נעלם מהם אלא היכן הוא מלמד מיום שנגנז אליהו הלכה ונסתלקת רוח הקדש מן הנביאים וטוב לא היתה רוח הקדש מרובה בישראל: עד בוש. כתביים מהם שלא יאמרו אינו רוצה להקביל פני רבו לפי שנטל גדולתו אינו רוצה שישוב. כל זה ראיתי בתוספתא דסוטה: והמים רעים. ואחמת המי׳ הארץ משכלת את יושביה לקבר׳ אם כן מהו ומושב העיר הטוב מכאן אמרו חן המקו׳ על יושביו: אל מוצא המי׳. שהיו נובעי׳ משם: וישלך שם מלח. והלא מלח דבר המקלקל את המי׳ הוא אלא נס בתוך נס:

ונערים

וירם ח׳ בקריא׳ וסימ׳ ויעשו בן משה ואהרן. וירם משה את ידו. וירם הטבח את השוק והאליה. וירבעם בן נבט אפרתי הזה. וירם אדרת אליהו. וירם קרן לעמו ואשמע את האיש. וירם יאשיהו לבני: נחה ג׳ מלעיל וסימ׳ נחה ארם על אפרים. נחה שקטה כל הארץ. נחה רוח אליהו על אלישע. וחד ונחה עליו

וֶאֱלִישָׁע רֹאֶה וְהוּא מְצַעֵק אָבִי׀ אָבִי רֶכֶב יִשְׂרָאֵל וּפָרָשָׁיו וְלֹא רָאָהוּ עוֹד וַיַּחֲזֵק בִּבְגָדָיו וַיִּקְרָעֵם לִשְׁנַיִם קְרָעִים: וַיָּרֶם אֶת־אַדֶּרֶת אֵלִיָּהוּ אֲשֶׁר נָפְלָה מֵעָלָיו וַיָּשָׁב וַיַּעֲמֹד עַל־שְׂפַת הַיַּרְדֵּן: וַיִּקַּח אֶת־אַדֶּרֶת אֵלִיָּהוּ אֲשֶׁר־נָפְלָה מֵעָלָיו וַיַּכֶּה אֶת־הַמַּיִם וַיֹּאמַר אַיֵּה יְהוָה אֱלֹהֵי אֵלִיָּהוּ אַף־הוּא וַיַּכֶּה אֶת־הַמַּיִם וַיֵּחָצוּ הֵנָּה וָהֵנָּה וַיַּעֲבֹר אֱלִישָׁע: וַיִּרְאֻהוּ בְנֵי־הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר־בִּירִיחוֹ מִנֶּגֶד וַיֹּאמְרוּ נָחָה רוּחַ אֵלִיָּהוּ עַל־אֱלִישָׁע וַיָּבֹאוּ לִקְרָאתוֹ וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אָרְצָה:

וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הִנֵּה־נָא יֵשׁ־אֶת־עֲבָדֶיךָ חֲמִשִּׁים אֲנָשִׁים בְּנֵי־חַיִל יֵלְכוּ נָא וִיבַקְשׁוּ אֶת־אֲדֹנֶיךָ פֶּן־נְשָׂאוֹ רוּחַ יְהוָה וַיַּשְׁלִכֵהוּ בְּאַחַד הֶהָרִים אוֹ בְּאַחַת הגיאות וַיֹּאמֶר לֹא תִשְׁלָחוּ: וַיִּפְצְרוּ־בוֹ עַד־בֹּשׁ וַיֹּאמֶר שְׁלָחוּ וַיִּשְׁלְחוּ חֲמִשִּׁים אִישׁ וַיְבַקְשׁוּ שְׁלֹשָׁה־יָמִים וְלֹא מְצָאֻהוּ: וַיָּשֻׁבוּ אֵלָיו וְהוּא יֹשֵׁב בִּירִיחוֹ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הֲלוֹא־אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם אַל־תֵּלֵכוּ:

וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי הָעִיר אֶל־אֱלִישָׁע הִנֵּה־נָא מוֹשַׁב הָעִיר טוֹב כַּאֲשֶׁר אֲדֹנִי רֹאֶה וְהַמַּיִם רָעִים וְהָאָרֶץ מְשַׁכָּלֶת: וַיֹּאמֶר קְחוּ־לִי צְלֹחִית חֲדָשָׁה וְשִׂימוּ שָׁם מֶלַח וַיִּקְחוּ אֵלָיו: וַיֵּצֵא אֶל־מוֹצָא הַמַּיִם וַיַּשְׁלֶךְ־שָׁם מֶלַח וַיֹּאמֶר כֹּה־אָמַר יְהוָה

וֶאֱלִישַׁע חָזֵי וְהוּא מְצַוַּח רִבִּי רִבִּי דְּטַב לְהוֹן לְיִשְׂרָאֵל בִּצְלוֹתֵיהּ מֵרְתִיכִין וּפָרָשִׁין וְלָא חֲזָהִי עוֹד וְאַתְקַף בִּלְבוּשֵׁיהּ וּסְדִיקִינוּן לִתְרֵין סְדִיקִין: וַאֲרֵים יַת שׁוֹשִׁיפָא דְּאֵלִיָּהוּ דִּנְפַלַת מִינֵיהּ וְתַב וְקָם עַל כֵּיף יַרְדְּנָא: וּנְסֵיב יַת שׁוֹשִׁיפָא דְּאֵלִיָּהוּ דִּנְפַלַת מִינֵיהּ וּמְחָא יַת מַיָּא וַאֲמַר קַבִּיל בָּעוּתִי יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּאֵלִיָּהוּ אַף הוּא וּמְחָא יַת מַיָּא וְאִתְפְּלִיגוּ לְכָא וּלְכָא וַעֲבַר אֱלִישַׁע: וַחֲזוֹהִי תַּלְמִידֵי נְבִיַּיָא דִּבִירִיחוֹ מִקָּבִיל וַאֲמָרוּ נָחַת רוּחֵיהּ דְּאֵלִיָּהוּ עַל אֱלִישַׁע וַאֲתוֹ לְקַדָּמוּתֵיהּ וּסְגִידוּ לֵיהּ עַל אַרְעָא:

וַאֲמָרוּ לֵיהּ הָא כְעַן אִית עִם עַבְדָּךְ חַמְשִׁין גֻּבְרִין בְּנֵי חֵילָא יֵזְלוּן כְּעַן וְיִבְעוּן יַת רִבּוֹנָךְ דִּילְמָא נַטְלֵיהּ רוּחַ מִן קֳדָם יְיָ וּרְמָהִי בַּחֲדָא מִן טוּרַיָּא אוֹ בַּחֲדָא מִן חֵילַיָּא וַאֲמַר לָא תִשְׁלְחוּן: וְאַתְקִיפוּ בֵּיהּ עַד סַגִּיא וַאֲמַר שְׁלָחוּ וּשְׁלָחוּ חַמְשִׁין גֻּבְרָא וּבְעוֹ תְּלָתָא יוֹמִין וְלָא אַשְׁכְּחוּהִי: וְתָבוּ לְוָתֵיהּ וְהוּא יָתִיב בִּירִיחוֹ וַאֲמַר לְהוֹן הֲלָא אֲמָרִית לְכוֹן לָא תֵיזְלוּן:

וַאֲמָרוּ אֱנָשֵׁי קַרְתָּא לֶאֱלִישַׁע הָא כְעַן מוֹתַב קַרְתָּא שַׁפִּיר כְּמָא דְרִבּוֹנִי חָזֵי וּמַיָּא בִּישִׁין וְאַרְעָא מְתַכְּלָא: וַאֲמַר אַיְתוֹ לִי צְלוֹחִיתָא חֲדַתָּא וְשַׁווֹ תַּמָּן מִלְחָא וְאַיְתִיאוּ לְוָתֵיהּ: וּנְפַק לְמַפְקָנָא מַיָּא וּרְמָא תַּמָּן מִלְחָא וַאֲמַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ

רוח יי׳: נשאו ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ויבאו כל איש אשר נשאו לבו. לקרבה אל המלאכה לעשות אתה. פן נשאו רוח יי׳: שלשה ימים ד׳ דסמי׳ בקריא׳ וסימ׳ ויתנו לו פלח דבלה. לכו עוד שלשה ימים דמלכים. ויבקשו שלשה ימים דאליהו. ויהי יונה במעי הדג:

רלבג

אבי אבי רכב ישראל ופרשיו. הנה כמו שהתלמידים נקראים בנים כמו בני הנביאי׳ כן הרב יקרא אב כי הוא המוליד שכל התלמיד וקראו רכב ישראל ופרשיו כאלו יאמר שהוא התוקף והחוזק של ישראל במלחמ׳ ולזה הו׳ הרכ׳ והפרשים אשר בהם יגברו במלחמה: אף הוא ויכה את המים ויחצו הנה והנה. ר״ל אף הוא כאשר הכה את המים הנה נחצו תכף הנה והנה. ואף שבכי לא הכה אותם אלא פעם אחת ובפעם ההיא אמ׳ איה אלהי אליהו וספר הכתו׳ שגם שיהו הגיע לזאת המעלה שהגיע אליהו והוא שכאשר הכה את המים נחצו הנה והנה: נחה רוח אליהו על אלישע. ר״ל שכבר האצילו מרוחו מה שימשך ממנו שיעשה אלישע כדמיון המופתים שעשה שיהו ולזה חלקו לו כבוד רב והשתחוו לו ארצה: וישליכהו באחת ההרים או באחת הגאיות. ר״ל להתחבא שם כי היה רגיל אליהו בכך כמו שאמר עובדיה ורוח ה׳ ישאך אל אשר לא אדע: ויפצרו בו עד בוש. ר״ל הרבו כל כך דברים עד שהיה לו בשת מלחלוק תמיד על דבריהם ולזה אמר להם שלחו מצד המוסר להניחם לעשות רצונם אך דבריו היו באופן שכשאמרו שלחו היה ראוי שיובן ממנו שלא ישלחו מצד דבורו כי פעמים יש הן שהוא כלאו ולזה אמר הלא אמרתי אליכם אל תלכו כי ידע אלישע שלא יראה לאדם אליהו בזה העת כי הסתירו יי׳: והמים רעים והארץ משכלת. מפני שאמר אחר זה רפאתי למים האלה ולא יהיה משם עוד מות ומשכלת ידענו כי הארץ משכלת מצד המים שהיו רעים. והנה אע״פ שקלל יהושע מי שיבנה הנה לא מנע האלהים משבת בה אחר שתבנה שאם היה כן לא היו הנביאים יושבים שם והנה הרצון בזה הנה מושב העיר טוב כאשר אדני רואה ולזה אין תואר העיר סבה אל שתהיה הארץ משכלת אך באמת המים הרעים ומזה הצד קרה לארץ שתהיה משכלת.

והנה

רשי

ונערים. קטנים המנוערין מן המצות: עלה קרח עלה. מכאן שהקרחת עלינו את המקום שעד עכשיו היינו משתכרין להביא מים מתוקין מרחוק ומתפרנסין בכך ומשהמתיק אלו אבדו פרנסתן מפורש בסוטה: ויראם. ראה שאין בהם ולא בזרעם לחלוחית של טובה: ויהורם בן אחאב. אף פרשה זו בשביל להגיד כח של מישע מלך מואב שנעשה על ידי אלישע נכתבה כאן שמנה ב באליהו שמנה נסים ובאלישע שש עשרה לקיים פי שנים ברוחך אלי וכתבן כולם זו בצד זו כגון שנעשה על ידי אלישע וכתב כאן זו בצד זו כך ראיתי בשלשים ושתים מדות דרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי ואחיית ירדן של אלישע כ׳ כשתים רשל אליהו: רק לא כאביו וכאמו. שהוסיף את הבעל לא להכעיס: רק בחטאת ירבעם. דבק וכן כל מלכי ישראל מדאגה שלא תשוב ה׳ הממלכה לבית דוד אם יעלו לרגל לכך עבדו את העגלים: נוקד. מריגותי: אילים צמר. דיכרין דרעיא עם כתרם: דרך

תרגום

אסיתי למיא האילין ולא יהי מתמן עוד מותא ומתכלא: ואיתסיאו מיא עד יומא הדין כפתגמא דאלישע דמליל: וסליק מתמן לביתאל והוא סליק באורחא ויינקין זעירין נפקו מן קרתא ואתלעבו ביה ואמרו ליה סק קרחא סק קרחא: ואתפני לאחורוהי וחזינון ולטינון בשמא דיי ונפקו תרתין דובין מן חורשא ובזעא מנהון ארבעין ותרין ינקין: ואזל מתמן לטור כרמלא ומתמן תב לשומרון:

ויהורם בר אחאב מלך על ישראל בשמרון בשנת תמני עסרי ליהושפט מלכא שבטא דבית יהודה ומלך תרתא עסרי שנין: ועבד דביש קדם יי לחוד לא כאבוהי וכאמיה ואעדי ית קמת בעלא דעבד אבוהי: לחוד בחובי ירבעם בר נבט דחייב ית ישראל אתרעי לא סטא מינה: ומישע מלכא דמואב הוה מרי גיתין ומתיב תוקרבא למלכא דישראל שנא בשנא מאה אלפין תורין דפטימא ומאה אלפין דיכרין דרעיא: והוה כד מית אחאב ומריד מלכא דמואב במלכא דישראל: ונפק מלכא יהורם ביומא ההוא משמרון ומנא ית כל ישראל: ואזל ושלח לות יהושפט מלכא דבית יהודה למימר מלכא דמואב מריד בי התיזיל עמי לות מואב בקרבא ואמר איסק אנא כותך עמי כעמך סוסי כסוסך: ואמר באידא אורחא נסק

מקרא

וַיֵּרָפוּ הַמַּיִם עַד הַיּוֹם הַזֶּה כִּדְבַר אֱלִישָׁע אֲשֶׁר דִּבֵּר: רִפִּאתִי לַמַּיִם הָאֵלֶּה לֹא יִהְיֶה מִשָּׁם עוֹד מָוֶת וּמְשַׁכָּלֶת: וַיַּעַל מִשָּׁם בֵּית אֵל וְהוּא עֹלֶה בַדֶּרֶךְ וּנְעָרִים קְטַנִּים יָצְאוּ מִן הָעִיר וַיִּתְקַלְּסוּ בוֹ וַיֹּאמְרוּ לוֹ עֲלֵה קֵרֵחַ עֲלֵה קֵרֵחַ: וַיִּפֶן אַחֲרָיו וַיִּרְאֵם וַיְקַלְלֵם בְּשֵׁם יְהוָה וַתֵּצֶאנָה שְׁתַּיִם דֻּבִּים מִן הַיַּעַר וַתְּבַקַּעְנָה מֵהֶם אַרְבָּעִים וּשְׁנֵי יְלָדִים: וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם אֶל הַר הַכַּרְמֶל וּמִשָּׁם שָׁב שֹׁמְרוֹן:

ג וִיהוֹרָם בֶּן אַחְאָב מָלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן בִּשְׁנַת שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה לִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה: וַיַּעֲשֶׂה הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה רַק לֹא כְאָבִיו וּכְאִמּוֹ וַיָּסַר אֶת מַצְּבַת הַבַּעַל אֲשֶׁר עָשָׂה אָבִיו: רַק בְּחַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת יִשְׂרָאֵל דָּבֵק לֹא סָר מִמֶּנָּה: וּמֵישַׁע מֶלֶךְ מוֹאָב הָיָה נֹקֵד וְהֵשִׁיב לְמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מֵאָה אֶלֶף כָּרִים וּמֵאָה אֶלֶף אֵילִים צָמֶר: וַיְהִי כְּמוֹת אַחְאָב וַיִּפְשַׁע מֶלֶךְ מוֹאָב בְּמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל: וַיֵּצֵא הַמֶּלֶךְ יְהוֹרָם בַּיּוֹם הַהוּא מִשֹּׁמְרוֹן וַיִּפְקֹד אֶת כָּל יִשְׂרָאֵל: וַיֵּלֶךְ וַיִּשְׁלַח אֶל יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה לֵאמֹר מֶלֶךְ מוֹאָב פָּשַׁע בִּי הֲתֵלֵךְ אִתִּי אֶל מוֹאָב לַמִּלְחָמָה וַיֹּאמֶר אֶעֱלֶה כָּמוֹנִי כָמוֹךָ כְּעַמִּי כְעַמֶּךָ כְּסוּסַי כְּסוּסֶיךָ: וַיֹּאמֶר אֵי זֶה הַדֶּרֶךְ נַעֲלֶה

מסורה

למים ה׳ דגשים בקריא׳ וסי׳ ויצמא שם העם למים. רפאתי למים האלה. הוי כל צמא. ואדיריהם שלחו צעיריהם. לא רעב ללחם ולא צמא למים. חד בין מים למים: ומשם ט׳ בקריא׳ וסימ׳ ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן. על כן קרא שמה בבל. ומשם בארה היא הבאר. משם יקבצך יי׳ אלהיך ומשם יקחך. ומשם עבר קדמה מזרחה. ומשם עבר את בני עמון. ומשם שב שמרון. ומשם לא תאכל. וחברו: כמות ג׳ בקריאה וסי׳ אם כמות כל האדם ימותון אלה. ויהי כמות אחאב. כמות זה כן מות זה ורוח. אנ״ך: התלך אתי חד מן ג׳ פסוקים דמיין ומתחלפין ב׳ במלכים וחד בדברי הימים קדמא ויאמר אל יהושפט התלך אתי למלחמה רמת גלעד ויאמ׳ יהושפט כמוני כמוך. תניינ׳ וילך וישלח אל יהושפט התלך אתי אל מואב למלחמ׳ ויאמר אעלה כמוני כמוך. תליתא ויאמ׳ אחאב מלך ישר׳ אל יהושפט מלך יהודה התלך עמי רמת גלעד ויאמר לו כמוני כמוך וכעמך עמי במלחמה. בתראה בדברי הימים:

רדק

רפאתי. בחירק הפא כבעלי הה״א: ומשכלת. ולא תהיה הארץ משכלת כי מן המים היה בה השכול: וירפו המים. נעלמה האלף והיה כבעלי הה״א: ונערים קטנים. כי יש גדולים ויקראו נערים ואמר כי אלה הנערים היו קטנים וכן ונער קטן עמו ורז״ל דרשו נערים שהיו מנוערים מן המצו׳ קטנים שהיו מקטני אמנה: ויתקלסו בו. לעגו בו ובזוהו בדבריהם שהיו אומרי׳ לו בעלותו בדרך עלה קרח עלה קרח וקרח היה אלישע. ובדרש קרח אתה שהקרחת עלינו את המקום: ויראם ויקללם. ונחלקו רז״ל בזה כי קשה אליהם היאך גרם מיתה עליהם על דבר זה מהם אמרו על שם שבזוהו נתן עיניו בהם ונענשו כמו שאמרו כל מקום שנתנו עיניהם חכמים או מיתה או עוני ומהם אמרו ראה שכלם נתעברו אמותיהם ביום הכפורי׳ כלומר ראה כי מעבירה באו וראוין היו למיתה ולכך הפקירו עצמם לבזותו ולכך קללם ולא מפני שבזוהו ומהם אמרו בלורית ראה להם כגוים ומהם אמרו שלא ראה בהם לחלוחית מצוה ולא עתיד להיות לא בהם ולא בזרעם לפיכך ארים לבלקם מן העולם ואמרו כי נענש על דבר זה שגרם מיתה לאלה הנערים ואמרו שלשה חלאי׳ חלה אלישע אחד על שגרה דובים בתינוקו׳ ואחד על שדחפו לגחזי בשתי ידיו ואחד אשר מת בו וסמכו זה לפסוק שאמ׳ ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו חלה הנה אחד חליו שני אשר ימות בו שלישי: שתים דובים. נקבות היו ואומ׳ הרבוי בת״ס כמו גמלים מניקות ובדברי רבותי׳ ז״ל מהם אמרו כי מעש׳ נס היה כי באותו יער לא היו רגילים חיות רעות ומהם אמרו נס בתוך נס היה כי לא היה שם לא יער ולא דובי׳ ואמרו בשביל ארבעים ושתים קרבנות שהקריב בלק מלך מואב הובקעו מישרא׳ ארבעים ושנים ילדים: ויסר את מצבת הבעל. אבל האשרה לא הסיר מפני אמו שהיתה עובדת ע״ז שהרי נביאי האשרה היו אוכלי שלחנה אבל הוא לא עבד הבעל והאשרה אלא העגלים שעשה ירבעם: היה נוקד. כתרגומו מרי גיתי ונקרא בעל המקנה נוקד שהכאן נקודים ברוב והיה מנהגו שהיה משיב מנחה למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אים צמר כלומר עם צמרם שלא היה גוזזם ולא אמ׳ הכתוב אם היה משיב לו מנחה זו בכל שנה או לזמן אחר ידוע ביניה׳: ויהי כמות אחאב. בכף וכאשר מת אחאב פשע מלך מואב באחזיהו בנו כמו שכתו׳ למעלה וכן ביורם אחיו ולא השיב לו מנחה: דרך

רלבג

והנה רפא אלישע המי׳ ההם על דרך המופת בהשליכו אל מוצא המים מלח מהמלח שיש בו בלחות חרשה והחמוה שכבר באר אלישע שתהיה הבלוחות חרשה כדי שלא יחשבו שיהיה מבוטל בה דבר ימשך המלח כחו ויהיה לו רושם על דרך הרפואה בתקון המי׳ אך באר לתקנם במה שאין בו רושם לתקונם כי אכתבו רואו׳ שהמי׳ המלוחים הם רעים לשתייה עם שאי אפשר במעט מלח שיתן רושם במוצא מים אשר לא יכזבו מימיו אם לא היה זה על דרך המופת: ויתקלסו בו. ר״ל לעגו בו ובזוהו: ויפן אחריו ויראם. הנה לא קללם עד שראה אותם וידע וראה על דרך נבואה שהם ראויים לקללה מצד רוע מעשיהם: ויהורם בן אחאב מלך על ישראל בשומרון בשנת שמנה עשרה ליהושפט. זה יורה שאחזיה לא מלך שתי שנים שלמות אך היו מקוטעות והנה בארנו במה שקדם איך יתיישב כל זה החשבון בלי שום ספק: רק לא היה כאביו וכאמו. ר״ל שהוא דבק לבד בחטאת ירבעם ועזב חטאת אחאב ואיזבל. והנה הסיר מצבת הבעל שעשה אביו אך לא הסיר האשרה שעשתה אמו כי לא יכול לפי שהיא היתה בחיים עדיין: היה נוקד. ר״ל בעל מקנה והיה עושה מס למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אילים צמר ר״ל בעלי צמר ולא גזוזים: ואמר

רדק

דרך מדבר אדום · לפי שמלך אדום היה לו ללכת עמהם : לתת אותם ביד מואב · שאם לא נמצא מים ימותו אילותינו אילך ואילך למצוא מים ויבואו מואב ולא נוכל להמלט מידם : פה אלישע · אלישע הלך עמהם על פי הנבואה להראותם זה הנס הגדול אולי ישוב מלך ישראל מדרכו הרעה והם לא ידעו כי הוא הולך עמהם אבל בא לו בתוך העם : אשר יצק מים · ר"ל ששרת אותו ובדברי רז"ל למה לא נאמר אלא יצק מלמד ששמושה גדול מלמודה ובדרש אמרו עוד אשר יצק מים על ידי אליהו בהר הכרמל כשמלא המזבח והתעלה מים אלישע היה יוצק מים על ידי אליהו ונעשה נס ונעשו עשר אצבעותיו כמעיינות מים עד שנתמלאת התעלה מים שנאמר ויצקו וכמו שמים נעשה נס על ידו במים לפיכך אמר אשר יצק מים ולא אמר אשר שמש או אשר למד ועוד בדרש אשר יצק מים על ידי אליהו אמרו אפילו היה מבקש מים לפניו היה נותן לו : יש אותו דבר יי' · שהרי הוא לא בא לעשות מלחמה למה בא לא בא אלא ע"פ נבואה באמת יש אותו דבר יי' : וירדו · ירדו ממרכבותם לכבודו לדבר עמו ולא קראו לו שבא אצלם לפי שהיו בצרה גדולה חשו לכבוד הנביא ולכבוד נביאו : מלך ישראל ויהושפט ומלך אדום · לפי שדבר יהושפט בשמו לא נאמר בו מלך ומלך אדום הוא הנציב שהיו משימים עליהם מלכי יהודה והוא היה להם מלך ויש בו דרש למה לא נאמר ביהושפט מלך להודיע ענותנותו של אותו צדיק שלא רצה לירד לפני הנביא בבגדי מלכות אלא כחבר הדיוט וי"א שנגזרה גזרה שיהרג עם אחאב והיה הכתוב מונה לבנו מן אותה שנה לפיכך לא נקרא מלך ובשכר שירדו לפני הנביא זכו לראות כל אלו הנסים : אל כי קרא יי' · אל תאמר עתה לנו דברי' אלו אמת הוא כי קרא יי' לשלשת המלכים הבאים הנה לתתם ביד מואב וי"ת אל לשון בקשה בבעו לא תידכר עלנא חובי' דשעתא ההיא בבעי עלנא רחמין ארי זמין יי' לתלתא מלכיא וכן תרגם אנקלוס אל נא אדוני בבעו כען רבוני : קחו לי מנגן · אמרו כי מיום שנסתלק אליהו רבו לא שרתה עליו רוח נבואה עדיין כי אבל היה ורוח הקדש אינה שורה אלא מתוך שמחה וי"א מפני הכעס שכעס עם מלך ישר' היה עצב ואמרו כל הכועס עם נבי' נבואתו מסתלקת ממנו ימכח לן מאלישע ולשמחו אמר קחו לי מנגן : עשה הנחל גבים · מקור במקום צווי · גבים חפירות כמו באו על גבים ותרגום בור גובא אמר להם שיעשו הנחל חפירות חפירות שימלאהו מן המים שיבואו ותרגומו פצירין פצירין וכן תרגם אפיקיו פצירוהי : ונקל זאת בעיני יי' · נקל זאת בעיניו לעשות לכם זה הנס עד שיעשה לכם נס גדול יותר ונתן מואב בידכם : וכל עץ טוב תפילו · כי הכתוב לא אמר לא תשחית את עצה אלא כשיצורו על עיר כמו שאמר הטעם כי ממנו תאכל ואף על פי שרז"ל קבלו כי בכל מקום ובכל זמן אסור להשחית עץ מאכל פשט הכתוב הוא שלא אמר אלא בעת המצור ואפשר שהיתה מצוה לשעה כאליהו בהר הכרמל שהקריב עולה בחוץ בשעת איסור הבמות · ובדרש כשאמר להם הנביא וכל עץ טוב תפילו אמרו לו הרי הוא אומר לא תשחית את עצה ואתה אומ' כן אמר להם על אחר האומות כאמר זה אבל אומה זו נקלה ונבזה לפני יי' שנאמר ונקל זאת בעיני יי' ונאמר לא תדרוש שלומם וטובתם אלו אלנות טובות שלהם : תכאיבו באבנים · על דרך המשלה וכן היחיו את האבנים וירפא את מזבח יי' ההרוס ותרגומו תטומון :

רשי

דרך מדבר אדום · כי גם מלך אדום ילך עמנו : לתת אותם וגו' · מיתותו בצמא : אשר יצק מים על ידי אליהו · בהר הכרמל ובזיקתו נעשו אצבעותיו כמעיינות מים עד שנתמלאת התעלה וראוי הוא לעשות לנו נס על ידו במים : אל כי קרא יי' וגו' · בבעו לא תדכר חובין דשעתא ההיא בבעי עלנא רחמין ארי זמין יי' וגו' : קחו לי מנגן · מפני הכעס שנסתלק' שכינה ממנו : גבים גבים · בורות מלואי' מים : ונקל זאת · ועוד גם זה נקל ומועט בעיני יי' והוסיף לך להפליא אתכם גם אחר ונתן את מואב בידכם : וכל עץ טוב תפילו · אע"פ שנ' לא תכרות את עצה כאן התיר לכם שהיא אומה בזויה ונקלית לפניו וכן הוא אומר לא תדרש שלומם וטובתם אלו האילנות הטובים שבהם : החלקה הטובה · שדה זרועה קומ' כי בלע"ז :

ויהי

אותם ט' מלאים בספרא וסי' ונלחמה אותם במישור · אהה כי קרא יי' · אל כי קרא יי' · כי רבים אשר אתנו · גדולי העיר מגדלים אותם · בראותו אותם האכה אכה · וילך אותם שמרונה · ויושב אותם בחלח · והגם

ויאמר דרך מדבר אדום : וילך מלך ישראל ומלך יהודה ומלך אדום ויסבו דרך שבעת ימים ולא היה מים למחנה ולבהמה אשר ברגליהם : ויאמר מלך ישראל אהה כי קרא יהוה לשלשת המלכים האלה לתת אותם ביד מואב : ויאמר יהושפט האין פה נביא ליהוה ונדרשה את יהוה מאותו ויען אחד מעבדי מלך ישראל ויאמר פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו : ויאמר יהושפט יש אותו דבר יהוה וירדו אליו מלך ישראל ויהושפט ומלך אדום : ויאמר אלישע אל מלך ישראל מה לי ולך לך אל נביאי אביך ואל נביאי אמך ויאמר לו מלך ישראל אל כי קרא יהוה לשלשת המלכים האלה לתת אותם ביד מואב : ויאמר אלישע חי יהוה צבאות אשר עמדתי לפניו כי לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נשא אם אביט אליך ואם אראך : ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד יהוה : ויאמר כה אמר יהוה עשה הנחל הזה גבים גבים : כי כה אמר יהוה לא תראו רוח ולא תראו גשם והנחל ההוא ימלא מים ושתיתם אתם ומקניכם ובהמתכם : ונקל זאת בעיני יהוה ונתן את מואב בידכם : והכיתם כל עיר מבצר וכל עיר מבחור וכל עץ טוב תפילו וכל מעיני מים תסתמו וכל החלקה הטובה תכאבו באבנים :

כה · ג' · ט' מ"ל בסיפ' · לה מ"ל · ל' · לה מ"ל · ד' קמץ · ט' מ"ל בסיפ' · ג' · ל' · ל' · ל' רפוי' · ט' מ' ידין · ל' · ל' ומ"ל בסיפ' · ח' · ל' · ל' ומ"ל

ואמר אורח מדברא דאדום : ואזל מלכא דישראל ומלכא שבטא דבית יהודה ומלכא דאדום ואסחרו מהלך שבעא יומין ולא הוה מיא למשריתא ולבעירא דעמהון : ואמר מלכא דישראל ווי ארי זמין יי' לתלת מלכיא האילין לממסר יתהון בידא דמואב : ואמר יהושפט הלית כא נביא דיי' ונשאל ית פתגמא דיי' מיני' ואתיב חד מעבדי מלכא דישראל ואמר הכא אלישע בר שפט דשמיש ית אליהו : ואמר יהושפט אית עמיה פתגמא דיי' ונחתו לותיה מלכא דישראל ויהושפט ומלכא דאדום : ואמר אלישע למלכא דישראל מה די ולך איזיל לות נביי אבוך ולות נביי אימך ואמר ליה מלכא דישראל בבעו לא תידכר חובין דשעתא ההיא בעי עלנא רחמין ארי זמין יי' לתלתא מלכיא האילין לממסר יתהון ביד מואבאי : ואמר אלישע קיים הוא יי' צבאות דמשמשנא קדמוהי ארי אילולא פון אפי יהושפט מלכא שיבטא דבית יהודה אנא נסיב אם אסתכל בך ואם אחזינך : וכען אייתו לי גברא דידע לנגנא בכינורא והוה כד נגין דמנגן ושריא עלוהי רוח נבואה מן קדם יי' : ואמר כידנן אמר יי' יתעביד נחלא הדין פצירין פצירין : ארי כדנן אמר יי' לא תחזון רוחא ולא תחזון מטרא ונחלא ההוא יתמלי מיא ותשתון אתון וגיתיכון ובעירכון : וקלילא דא קדם יי' וימסר ית מואבאי בידכון : ותמחון כל כרך תקיף וכל קירוין כריכן וכל אילן דיאי תעקרון וכל מבועי מיא תסתמון וכל אחסנתא שפירתא תטומון באבניא :

מטיהים אותם : וכל עץ ה' דסמיכי בקריאה וסי' והכיתם כל עיר · והערים יהרסו · רנו שמים כי עשה יי' · ואמרת ליער הנגב · ואביאם אל הארץ :

רלבג

ויאמר דרך מדבר אדום · יתכן שבחר הדרך ההוא כדי שלא ירגישו והביא שם מלך יהודה עם מלך אדום כי היה תחתיו והוא הנציב ששם בו מלך יהודה : פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו · אע"פ שהיו לאליהו תלמידי' רבים הנה זכר אלישע שהיה תלמיד והיה ראוי שיקנה יותר מהשלמותו מפני ששרת את אליהו כי המשרת הוא תמיד לפני רבו ולזה יתכן שילמד יותר ולזה שפט יהושפט שיש את אלישע דבר יי' מצורף לזה כי ראה שנסע ממקומו עם אנשי המלחמה ואע"פ שלא היה איש מלחמה ולזה ידמה שעשה זה שאם יצטרכו ישראל לדבר יי' ימצאוהו שם והנה לכבודו ירדו שלשת המלכי' ולכבוד הש"י : ועתה קחו לי מנגן · ידוע כי הכעס מונע ההתבודדות לשכל בעת הגעת הנבואה מפני טרדת המחשבות אשר יהיה בהם הכעס ולפי שכעס מאד אלישע על יהורם מפני שדבק בחטאת ירבעם הוצרך לדבר ישיר כעסו וירחיב לבו ואז שרתה עליו רוח הקדש : עשה הנחל הזה גבים גבים · ר"ל שיעשו המישור הזה חפירות חפירות ובזולת רוח וגשם יעשה הש"י על דרך המופת שימלאו החפירות אשר במישור ההוא מים יספיקו להם לשתות הם ומקניהם שהביאו לאכול ממנו ובהמתם אשר ירכבו עליהם : ונקל זאת בעיני יי' · ר"ל שלא יספיק לש"י עשיית זה החסד לכם כי הוא קל בעיניו ביחס אל החסד שהוא רוצה לעשות והוא שכבר יתן את מואב בידכם : והכיתם כל עיר מבצר וגו' · ר"ל שאמ' להם במצות הש"י שיכו כל עיר בצורה וכל עיר נבחרת ויפילו כל אילן טוב ואף על פי שהתורה אמרה לא תשחית את עצה הנה היה זה למצות הש"י לפי שעם להשחית את מואב לפי היכלת ולזה צוה גם כן לסתם להם כל מעין מים ולהכות באבנים כל חלקה טובה כדי שישחיתו תבואתה :

ויהי

רשי

ויהי בבקר כעלות המנחה · המים התחילו לירד מן השמים בבקר בארץ אדום ובעלו׳ המנחה באין שוטפין ובאין לאותו הנחל לפי שאמר לא תראו רוח לא תראו גשם · במדרש רבי תנחומא : על הגבול · על הספר שקורין מרק״א : אדומים כדם · כן דרך המים כשהשמש זורחת עליהם מאדימות מנגד מרחוק והם לא ראו באותו הנחל מים מעולם לפיכך היו סבורין שהוא דם : והערים יהרסו · היו הורסין : ישליכו איש אבנו · שהיו נוטלין האבני׳ מן החומות עד השאי׳ כל אבני הקירו׳ קיר לעמוד על חרסית שלהן הוא הטיט כלומר שלא היתה עוד אבן בחומה ואחרי זאת ויסבו הקלעי׳ ויכו את הנשאר בחלקת שלא נשברה החומה והפילוה : ויקח את בנו הבכו׳ · בפסיקתא דפרשת שקלים דרש ששאל את עבדיו מה טיבה של אומה זו שנעשה להם נסים כאלה אמרו לו אביהם אברהם בן יחיד היה לו ואמר לו הקב״ה הקריבהו לפני ורצה והקריבו להקב״ה אמר להם אף אני בן בכור יש לי ואלך ואקריבנו לע״ז : על החומה · חסר וי״ו שהיה עובד לחמה : ויהי קצף גדו׳ · שנזכרו עונותיה׳ שאף הם עובדין לע״ז ואינן ראוין לנס :

מכתי

רדק

ויהי בבקר כעלות המנחה · כעלות בכ״ף ופירוש בבקר בעת עלות מנחת הבקר והמים האלה אפשר שהיו מגשמים שהיו רחוקים מהם בארץ אדום אבל המחנה הזה לא ראה לא רוח ולא גשם או כפרץ אחד מהנהרו׳ בארץ אדום ברצון הבורא ונגרו המים עד הנחל הזה · ובדרש או בבקר או בעלות המנחה מהו בבקר בעלות המנחה אמר רבי תנחומא שטף של גשמי׳ ירד באדו׳ בבקר ובאו להם כעלו׳ המנחה : מכל חוגר חגורה · כתרגומו מכל אסירי סייפא : על הגבול · על גבול ארצם להלחם אם יבואו עליהם המלכים : דם זה · לפי שראו האדמימות ומים לא היו נובעים כי עתה באו המים שם שהרי לא היו שם מתמול שלשו׳ התחזק בלבם כי דם הוא וחשבו כי נפלה קטטה בין המלכי׳ והרגו אלו לאלו : החרב נחרבו · מענין חרב כלומ׳ נהרגו ביניהם החרב מבנין הנפעל : ויבאו · באו כאנשים בוטחים ולא כנלחמים וישראל ואשר עמהם קמו עליהם והכום : ויכו בה · כן כתיב בבי״ת וקרי בכ״ף והכתוב לא מצאתי לו טעם אלא אם כאמר שהוי״ו תמורת אל״ף ויהיה כמו ויבא בה כלומר ישרא׳ בא בה ופי׳ בה בעיר כלומ׳ בכל עיר ועיר שהיו נסים שם להמלט שם מפני ישראל והוא במסרת והוא אחד מתרין שקורין בה וסבירין בם והאחר הוא ותירוש יכחש בה : עד השאיר אבניה בקיר חרשת · קיר חרשת שם עיר גדולה בערי מואב זוכר אותה בכל נפלת מואב ולפי שהיתה בעלת שם זכר אותה ולא זכר הערים האחרו׳ שהרסו ופירו׳ עד השאיר הכל הרסו והפילו עד השאיר קיר חרשת לבדה שהיתה עיר בצורה ובה לא השאירו אלא אבני החומה זהו אבניה אבני העיר הזאת כי כל מה שהיה מחוץ לעיר הרסו והפילו העצים וכל האבנים היו משליכים בחלקו׳ הטובו׳ וכשהרסו חומות העיר הזאת : ויסבו הקלעים ויכוה · הכו בחומה עד שהרסוה ידמה כי לשאר הערים לא היו צריכים להם קלעים שלא היו כובשים הערים ואחר כן היו הורסים אותם ולזאת שהית׳ עיר בצורה הוצרכו הקלעים והקלעים האלה לא היו קלעים ביד אלא קלעים שמשליכים אבנים גדולות דיק וכיוצא בו שבאבן אחת משא כבד ומשליכין באותן הכלים האבן לחומה עד שישברו החומה וכן עשו לקיר חרשת והכוה וי״ת עד דלא אשתארת אבנא בקרתא דלא פגרוה ואסתחרו קלעיא ומחוהא : וירא מלך מואב · מלך מואב היה בתוך העיר הזאת כמו שאמר למעלה כי נסו מפניהם וחשבו להסגב בעיר הזאת ובראותו כי חזק ממנו דבר המלחמה הזאת לקח עמו שבע מאות איש להבקיע אל מלך אדום לצאת מן העיר כי אפשר כי מלך אדום היה קרו׳ לעיר יות׳ משני המלכים : חזק ממנו המלחמה · פירוש דבר המלחמה וחזק פועל עבר כי חציו קמץ וחציו פתח : ויקח את בנו הבכור · פי׳ אדוני אבי ז״ל כי בן מלך אדום הראוי למלוך תחתיו היה ברשות מלך מואב ומפני זה בא עם שני המלכי׳ כי חשב להוציא בעזרתם בנו מתחת יד מלך מואב וכשחשב מלך מואב להבקיע אל מלך אדום ולא יכול לקח בקצפו את בן מלך אדום והעלהו אל החומ׳ ושרפו לעיני אביו זהו ויעלהו עולה ששרפו כמו ששורפין העולה : ויהי קצף גדול על ישראל · ממלך אדום כי חשב כי בעזרתם יוציא בנו מתחת יד מלך מואב וזהו שאמר הכתוב על שרפו את עצמות מלך אדום לשיד ורבי אחי ר׳ משה ז״ל פי׳ כי כאשר חשב להבקיע מלך מואב אל מלך אדו׳ אז לקח בנו באות׳ המלחמה חטפו מהם והעלהו על החומ׳ ושרפו לעיני אביו ויהי קצף גדול על ישרא׳ ממלך אדו׳ שלא עזרהו להצילו מידם · ובדרש ויעלהו עולה שאל מלך מואב מפני מה אומה זו ראויה לנסים האלה אמרו לו אברה׳ אביהם העלה את בנו עולה אמר להם אף אני אעשה כן והעלה את בנו עולה וחלקו בדבר זה מהם אמרו לשם שמים העלה אותו וזהו שאמר ויהי קצף גדול על ישראל שנתקצף הקדוש ברוך הוא עליהם כי מלך מואב לא חמל על בנו כשחשב לעשות בו רצון האל וישר׳ היו מקניפים אותו בכל יום והוא חשב לעשו׳ רצון האל ואינו כמו שאמרו אמר לא צויתי זה יפתח שהעלה את בתו ולא עלתה על לבי זה מישע מלך מואב שהעלה את בנו ומהם אמרו כי לע״ז העלה ומפני זה חסר וי״ו החמה כי היה עובד לחמה והעלה את בנו לחמה ומה שאמר ויהי קצף גדול שנזכרו עונותיהן של ישרא׳ באותה שעה שגם הם היו שורפים את בניהם לע״ז ולאשרה ואמר הכתוב וכמשפטי הגוים לא עשיתם ואמרו רז״ל כמתוקנים שבהם לא עשיתם כמקולקלי׳ שבהם עשיתם :

זרחה ד׳ בקריאה וסי׳ אם זרחה השמש עליו דמים לו · וישכימו בבקר והשמש זרחה שמש זרחה ונודד דנחום · והצרעת זרחה במצחו · וחד וזרחה לכם יראי שמי : מעין ד׳ פתחין בקריאה וסי׳ אל מעין מי נפתוח · ותכרו

ויהי בבקר כעלות המנחה והנה מים באים מדרך אדום ותמלא הארץ את המים : וכל מואב שמעו כי עלו המלכים להלחם בם ויצעקו מכל חגר חגרה ומעלה ויעמדו על הגבול : וישכימו בבקר והשמש זרחה על המים ויראו מואב מנגד את המים אדמים כדם : ויאמרו דם זה החרב נחרבו המלכים ויכו איש את רעהו ועתה לשלל מואב : ויבאו אל מחנה ישראל ויקמו ישראל ויכו את מואב וינסו מפניהם ויבו בה והכות את מואב : והערים יהרסו וכל חלקה טובה ישליכו איש אבנו ומלאוה וכל מעין מים יסתמו וכל עץ טוב יפילו עד השאיר אבניה בקיר חרשת ויסבו הקלעים ויכוה : וירא מלך מואב כי חזק ממנו המלחמה ויקח אותו שבע מאות איש שלף חרב להבקיע אל מלך אדום ולא יכלו : ויקח את בנו הבכור אשר ימלך תחתיו ויעלהו עלה על החמה ויהי קצף גדול על ישראל ויסעו מעליו

והוה בצפרא כמיסק מנחתא והא מיא אתן מאורח אדום ואתמליאת ארעא ית מיא : וכל מואבאי שמעו ארי סליקו מלכיא לאגחא קרבא בהון ואתכנישו מכל אסירי סיפא ולעילא וקמו על תחומא : ואקדימו בצפרא ושמשא נהרת על מיא וחזו מואבאי מקביל ית מיא סומקין כדמא : ואמרו דם דין אתגראה אתגריאו מלכיא וקטלו גבר ית חבריה וכען פוקו לביזתא מואבאי : ואתו למשריתא דישראל וקמו ישראל ומחו ית מואבאי ואפכו מן קדמיהון ומחו בהון וקטלו ית מואבאי : וקירויא פגרו וכל אחסנתא שפירא רמו גבר אבניה ומלוהא וכל מבועי מיא סתמו וכל אילן דיאי עקרו עד דלא אשתארת אבנא בקרתא דלא פגרוהא ואסתחרו קלעיא ומחוהא : וחזא מלכא דמואב ארי תקיפו מניה עבדי קרבא ודבר עמיה שבע מאה גברא שלפי סיפא לאפגאה לות מלכא דאדום ולא יכילו : ונסיב ית בריה בוכרא דעתיד דימלוך תחותוהי ואסקיה עלתא על שורא והוה רגז רב על ישראל ואסתלקו מניה

דדברי הימים · וכל מעין מים יסתמו · מעין גנים באר מים חיים ונוזלים · והמעין קמצין וסי׳ נמסר בסדר שמיני : חזק ה׳ פתחין בקריא׳ וסימ׳ נמסר בסדר מקץ : ולא יכלו ג׳ וסי׳ ויעשו כן החרטומים · להבקיע אל מלך אדום ויחתרו האנשים להשיב :

רלבג

ויהי בבקר כעלות המנחה · לפי שלא יתכן שיהיו דברי המלכי׳ לאלישע בלילה ולא נכון ג״כ שנאמר שהמתינו למנחת עד למחרת היום ההוא שבאו שם מים מדרך אדום הנה הנראה בעיני בזה שהרצון באמרו ויהי בבקר שזה הרע שאמר לעשות למואב היה בבקר שאחר היום ההוא כמו שיבאר אחר זה אך יעור בא המים שם נתקיים תכף בעת אשר יעלו בו מנחת ערב והוא תמיד שלבין הערבים והוא שכבר הביא הש״י מדרך אדום מים כמלאה הארץ מהם : מכל חוגר חגורה ומעלה · ר״ל כל מי שראוי לחגור חגורה להלחם ומי שלמעלה מהם כלם נצעקו ויעמדו אצל גבול ארצם לשמור שלא יכנסו בה אויביהם : ויאמרו דם זה וגו׳ · לפי שלא היה ממנהג המישור ההוא להיות בו מים חשבו שיהיו דם ולא נתנו לבם הכאת השמש במים : החרב נחרבו · ר״ל מכו זה את זה בחרב והרגו זה את זה : ויבאו אל מחנה ישראל · הנה שבב העם שבאו כלם שם לא כדרך האנשים היוצאים למלחמה אך כדרך האנשים היוצאי׳ לשלל ולזה הכום ישראל בקלות : ויכו בה והכות את מואב · הנה הכתו׳ ויבו בבי״ת וקרי ויכו בכ״ף והכוונה בהם שכבר הכום במחנה ההוא שבאו שם והוא מחנה ישראל ובא בלשון נקבה על דרך אם תחנה עלי מחנה ואחר זה השלימו להכות את מואב במקומותיהם : והערים יהרסו · עד השאיר אבניה בקיר חרשת · ר״ל שבעיר ההיא לבדה השאיר אבניה כי היא היתה חזקה מאד וכבר היו סובבים הקלעים ומכים אותם והנ׳ היה שם מלך מואב וכראותו כי חזק ממנו דבר המלחמ׳ לקח אתו שבע מאו׳ איש שולף חרב להבקיע אל מלך אדום ולא יכולו אז לקח במחנה מלך אדום בנו הבכור של מלך אדום אשר ימלוך תחתיו והעלהו עולה על החומה ר״ל ששרף אותו כאמרו על שרפו את עצמות מלך אדום לשיד · והנה

וַיָּשֻׁבוּ לָאָרֶץ׃ וְאִשָּׁה אַחַת מִנְּשֵׁי בְנֵי־הַנְּבִיאִים צָעֲקָה אֶל־אֱלִישָׁע לֵאמֹר עַבְדְּךָ אִישִׁי מֵת וְאַתָּה יָדַעְתָּ כִּי עַבְדְּךָ הָיָה יָרֵא אֶת־יְהוָה וְהַנֹּשֶׁה בָּא לָקַחַת אֶת־שְׁנֵי יְלָדַי לוֹ לַעֲבָדִים׃ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֱלִישָׁע מָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ הַגִּידִי לִי מַה־יֶּשׁ־לָכִי בַּבָּיִת וַתֹּאמֶר אֵין לְשִׁפְחָתְךָ כֹל בַּבַּיִת כִּי אִם־אָסוּךְ שָׁמֶן׃ וַיֹּאמֶר לְכִי שַׁאֲלִי־לָךְ כֵּלִים מִן־הַחוּץ מֵאֵת כָּל־שְׁכֵנָיִכִי כֵּלִים רֵקִים אַל־תַּמְעִיטִי׃ וּבָאת וְסָגַרְתְּ הַדֶּלֶת בַּעֲדֵךְ וּבְעַד־בָּנַיִךְ וְיָצַקְתְּ עַל כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה וְהַמָּלֵא תַּסִּיעִי׃ וַתֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ וַתִּסְגֹּר הַדֶּלֶת בַּעֲדָהּ וּבְעַד בָּנֶיהָ הֵם מַגִּשִׁים אֵלֶיהָ וְהִיא מֵיצָקֶת׃ וַיְהִי כִּמְלֹאת הַכֵּלִים וַתֹּאמֶר אֶל־בְּנָהּ הַגִּישָׁה אֵלַי עוֹד כֶּלִי וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֵין עוֹד כֶּלִי וַיַּעֲמֹד הַשָּׁמֶן׃ וַתָּבֹא וַתַּגֵּד לְאִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לְכִי מִכְרִי אֶת־הַשֶּׁמֶן וְשַׁלְּמִי אֶת־נִשְׁיֵכִי וְאַתְּ בָּנַיִכִי תִּחְיִי בַּנּוֹתָר׃ וַיְהִי הַיּוֹם וַיַּעֲבֹר אֱלִישָׁע אֶל־שׁוּנֵם וְשָׁם אִשָּׁה גְדוֹלָה וַתַּחֲזֶק־בּוֹ לֶאֱכָל־לָחֶם וַיְהִי מִדֵּי עָבְרוֹ יָסֻר שָׁמָּה לֶאֱכָל־לָחֶם׃

וְתָבוּ לְאַרְעָא׃ וְאִתְּתָא חֲדָא מִנְּשֵׁי תַלְמִידֵי נְבִיַּיָא מְצַוְּחָא קֳדָם אֱלִישָׁע לְמֵימַר עַבְדָּךְ עוֹבַדְיָה בַּעֲלִי מִית וְאַתְּ יְדַעְתְּ אֲרֵי עַבְדָּךְ הֲוָה דָחִיל מִן קֳדָם יְיָ כַּד קְטִילַת אִיזֶבֶל יַת נְבִיַּיָא דַיְיָ דְבַר מִנְּהוֹן מְאָה גַבְרִין וְאַטְמְרִינוּן חַמְשִׁין חַמְשִׁין גַּבְרָא בִּמְעָרְתָּא וַהֲוָה יָזִיף וּמוֹכִיל לְהוֹן בְּדִיל דְּלָא לְאוֹכָלָא יָתְהוֹן מִנִּכְסוֹהִי דְּאַחְאָב מִן קֳדָם דְּאִינוּן אוֹנְסָא וּכְעַן רַשְׁיָא אֲתָא לְמִדְבַּר יַת תְּרֵין בְּנַיי לֵיהּ לְעַבְדִין׃ וַאֲמַר לַהּ אֱלִישָׁע מָה אַעְבֵּיד לִיךְ חַוִּי לִי מָא אִית לִיךְ בְּבֵיתָא וַאֲמַרַת לֵית לְאַמְתָךְ כָּל מִדַּעַם בְּבֵיתָא אֱלָהֵן מָנָא דִמְשַׁח׃ וַאֲמַר אֱזִילִי שְׁאִילִי לִיךְ מָנִין מִן בָּרָא מִכָּל שְׁבֵבָיִכִי מָנִין רֵיקָנִין לָא תַזְעִירִין׃ וְתֵהָכִין וְתַגִּיפִין דַּשָּׁא בְּאַפִּיךְ וּבְאַפֵּי בְּרָךְ וּתְרִיקִין עַל כָּל מָנַיָּא הָאִילֵין וּמָנָא דְּאִתְמְלֵי תְּסַלְּקִין׃ וַאֲזַלַת מִלְּוָתֵיהּ וְאַגִּפַת דַּשָּׁא בְּאַפַּהָא וּבְאַפֵּי בְנַהָא אִינוּן מְקָרְבִין לַהּ מָנַיָּא וְהִיא מְרִיקָא מִשְׁחָא׃ וַהֲוָה כְּמִשְׁלַם מָנַיָּא וַאֲמַרַת לִבְרַהּ קָרֵיב לִי עוֹד מָנָא וַאֲמַר לַהּ לֵית עוֹד מָנָא וּפְסַק מִשְׁחָא׃ וַאֲתַת וְחַוִּיאַת לִנְבִיָּא דַיְיָ וַאֲמַר אֱזִילִי זַבִּינִי יַת מִשְׁחָא וְשַׁלְּמִי לְמָרֵי חוֹבָתִיךְ וְאַתְּ וּבְנַיִךְ תִּתְפַּרְנְסִין מִדְּיִשְׁתְּאַר׃ וַהֲוָה יוֹמָא וַעֲבַר אֱלִישָׁע לְשׁוּנֵם וְתַמָּן אִתְּתָא דַּחֲלַת חֶטְאִין וְאַתְקִיפַת בֵּיהּ לְמֵיכַל לַחְמָא וַהֲוָה בִּזְמַן מֵעִידוֹהִי מִתְפְּנֵי לְתַמָּן לְמֵיכַל לַחְמָא׃

אישי ח׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויצא : רקים ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ בהגלות נגלות · אנשים רקים בני · כלים רקים אל תמעיטי : מגישים ג׳ בקריאה וסי׳ מגשים מנחה ועבדים את שלמה · והוא מוצקת : מגישים על מזבחי לחם

מגואל ואמרתם · מגשים דשלמה חס׳ : יסור ז׳ חסרים בליש׳ סורה בקריאה וסי׳ ויאמר משה אסורה נא ואראה · בטבעות הארון · ידך לא אסרות · לבו סרו רדו מתוך עמלקי · יסר שמה לאכל לחם · מי פתי יסר הנה · וחברו · ולא תסרו ימין ושמאל דואתחנן :

רדק

וישבו לארץ · כל אחד מהמלכים שב לארצו · ובדרש באותה שעה ירדו שונאיהם של ישראל למדרגה התחתונה : וישבו · כתיב חסר כלומר ישבו לארץ כמו וישבו אתו לארץ : ואשה אחת · אמרו שהיתה אשת עובדיה : עבדך אישי מת · ית עבדך עובדי׳ בעלי מית ואת ידעת ארי עבדך הוה דחיל מן קד׳ יי׳ כד קטילת איזבל דשעת וגו׳ כבעמוד ובתרגום של תוספתא עוד מאתן ושתין וחמשא זמנין בזית את עובדי׳ כהאי גוונא ולא הוה משגח ולא ידע מה למעבד עד דאזלא לבי קבריה וצווחא דחלא דיי׳ דחלא דיי׳ ואשתמע לה קלא מביני מיתיא מאן הדי׳ דחלא דיי׳ דקא בעית ארבעה איקרו דחלא דיי׳ אברהם ויוסף ואיוב ועובדיה אותיבה ואמרה לא בעינא אלא האי דכתי׳ ביה דחלא דיי׳ לחדא וכד אודעוה קבריה הוה קא מתפלשא בקבריה וקא צווחא ואמרה מרי מרי היכא רוחציך לי בשעת׳ די דמכתא ודמותא כד אמרית לך למאן את שביק לי וית תרין בני ואתיבתני דרבון דעלמא רחצן לי ואמרת לי שבוק יתמך ואנא אקיימינון וארמלתך עלי תתרחץ וכדו לא נהשכח משזיב ויתתי כמי בוחי ואמרי קבלן אבא קבלן אבא אתיב עובדיה ואמ׳ לה זילי לגבי אלישע בפורענתא דמשחא דאשתאר גביך ולברכיך ביה דאנא כי אטמרתינהו למאה נביאיא וזנתינהו במערתא בלחמ׳ ובמיא לא איטפיין בוציניה דמשחא מיניהו לא ביממא ולא בליליא לידכר ליה נביאיא מילי דידי לקודשא בריך הוא ושלים לכון מאן דאוזפיניה דהכי אמ׳ קרא דמוזיף למרי׳ עלמא יי׳ כל מאן דרחי׳ על עניא ועל מסכינ׳ ובכן אזלת ואודעתיה לאלישע כולי האי : והנשה בא לקחת · בדרש מי היה זה זה יהורם בן אחאב עובדיה קיים כספו לא נתן בנשך ויהורם שנתן ברבית אמר לו הקדוש ברוך הוא עד עכשיו הו׳ חי יבוא יהוא ויהרגהו שנאמר בנשך נתן ותרבית לקח לא יחיה וכתיב ויהוא מלא ידו בקשת ויך את יהורם בין זרועותיו ויצא החצי מלבו על שהקשה לבו ופשט זרועותיו ליטול רבית : מה יש לכי · כתיב לכי וקרי לך וכן שכיניכי בשיכי ובניכי כתובין ביו״ד באחרונה כמו הסולח לכל עוניכי תחלואיכי חייכי והקרי אחר הרוב : אסוך שמן · לגין שים בו שמן והאלף נוספת והוא מן סוך לא סכתי לפי שסכין ממנו נקרא כן : והמלא תסיעי · כתרגומו תסלקי כלומ׳ שתסלקי אותו ממקומו ושימי כלי הריק תחתיו וכן לכל כלי וכלי ובאמרו לה והמלא תסיעי הודיעה שלא תזוז היא ממקומה והאסוך בידה כי מעשה נס לא יהיה אלא במקום שהתחיל בו : מיצקת · כתו׳ ביו״ד על דרך הכתובין ביו״ד מבנין הפעיל נחי הפ״א תמורה כמו מטיבים את לבם וקרי בוי״ו על דרך הרוב בבנין הפעיל מנחי הפ״א שמומרת בהם היו״ד בוי״ו : ויהי כמלאת הכלים · באגד׳ ובתרגום של תוספתא והוה כמשלם מניא ואמרת לברה קריב לי עוד מאני תבירי דחספא דמאן דיגזר על מאנין ריקנין דימלון יגזר על מאני תבירי ויתקנון והוא לקיט מאני שבירי ומשוי חד על חד ומתחברי במימרא דיי׳ קודשא בריך הוא ועמודא דמישחא טייף על כולהון עד דשלימו כל פסקי מאנייא אמר ברא לית עוד מנא ושמע עמודא דמישחא ופסק : ושלמי את נשיך · ושלמי למרי חובותיך ובתוספתא וכד אתרחיש לה ההוא ניסא אמר׳ ליה לנביא דיי׳ אית עלי עשור מהאי מישחא או לא אמר לה בעליך זן נביאי דיי׳ במילתא דליכא עליה עשורא ואף את לית על משחך עשור דמן ניסא הוא הדרה ואמר׳ ליה מה נעביד מבני דאחאב אי שמעי עלי והכשי לי מתיב ואמר לה דסגר פום׳ דכלבי דמצריים ועתיד למיסגר פום אריותא דדניאל יטמטם עינוהי דבני אחאב ויסגר אדניהון דלא לבאשו לך יהבית אודייתא ותושבחת׳ ואזלת : אשה גדולה · חשובה בעלת נכסי׳ ובעלת הנס · ובדרש כי אחותה של אבישג השונמית היתה אמו של עדוא הנביא ו״ת דחלת חטאין :

הנס

רשי

מנשי בני הנביאי׳ · אשת עובדיה היתה כל בני הנביאים שבמקר׳ תרגומו תלמידי נביאי : והנושה · הוא יהורם בן אחאב שהיה מלוהו ברבית מה שזן את הנביאים בימי אביו במדרש רבי תנחומא · לכך נאמר ויך את יהורם בין זרועיו שפשטו ליטול רבית : אסוך שמן · כדי סיכת שמן והאלף בתיבה מן היסוד כמו אלף של אחותי באזכים והאלף של אבחת חרב : וסגרת הדלת · כבוד הנס הוא לבא בהצנע : והמלא תסיעי · מלפניך ותתני כלי אחר במקומו למלאותו ובלשון השמן אל תנוחי ממקומו · לפי שהקב״ה עושהו כמעין ולא דרך של מעי׳ לזוז ממקומו מדרש אגדה שמעתי : הם מגישים אליה · הכלים : ויעמד השמן · מלבא עוד ולא בבור הוקיר שער השמן : ותבוא ותגד וגו׳ · באת ליטול עצה אם למכור אם להמתי׳ עד שיוקיר · ועוד אמר לה לכי מכרי · כי יש די לכל נשייך ולחיו׳ את ובניך בנותר עד שיחיו המתים : ושם אשה גדולה · חשובה ורבותי בפרקים דר׳ אליעזר אחותה של אבישג השונמית היה היית : והיה מדי עברו · באותה העיר יסור אל ביתה לאכול לחם : יסור · לשון הווה היה סר שם : הנה

רלבג

והנה הביא זה הענין קצף גדול על ישראל ר״ל שכעסו מאד על ש שקרה זה המקרה הרע למלך אדו׳ שבא לעזור להם או יהיה הרצון שהיה למלך אדום קצף גדול בעבור ישר׳ כי בסבתם קרה לו זה : ואשה אחת מנשי בני הנביאים · ידוע כי בני הנביאים היו כלם יראים יי׳ ולזה אמרה כי עבדך היה ירא את יי׳ ולא היה עובד ע״ז ואמרה זה כי רוב ישראל עובדי ע״ז היו : כי אם אסוך שמן · הנה אסוך הו׳ כלי קטן ישימו בו שמן לסוך והנה היה זה המופ׳ שהריק הכלי הזה היה כל האויר הנכנס שם מתהפך לשמן בדרך הספק המט׳ ללחם היה זה המופת בפעם אחת לבד ולזה צוה אותה שתשאל כלים רקים מאת כל שכניה כל מה שאפשר לה כדי שיהיה לה מהשמן שיעור רב והיא היתה מיצקת על הכלי ובהיותו מלא בניה מסיעים הכלי המלא ושמי׳ הכלי הריק באופן שביציקה אחת נמלאו כל הכלים זה אחר זה : ותבא ותגד לאיש האלהים · הנה לא רצתה לעשות מזה השמן דבר אם לא בעצת הנביא כי לא היתה יודעת מה רצון הנבי׳ בזה : ושלמי את נשייך · ר״ל פרעי את חובך כטעם לוה רשע ולא ישלם : ושם אשה גדולה · ר״ל אשה חשובה ונכבדת : ותחזק בו לאכל לחם · אחשב שהפצירה בכל עת שיאכל לחם אז בבית׳ ושיבא שם בכל עת שיהיה בעיר שונם ואחשו׳ שלא נתפרסם לה עדיין מעלת אלישע אך היה דרכ׳ להביא לביתה מה שתוכל מהאורחים הבאים בעיר וזה כי זה היה בתחלת ענין אלישע לפי מה שיראה מהזמן שהיה זה קודם מה שאמר אלישע מחר סאה סלת בשקל וסאתים שעורי׳ בשקל בשער שומרון וזה שכבר בנתה העליה אח׳ זה ולקץ שנה מעת בא שם אלישע ילדה בן וגדל הבן ההוא עד שכבר יצא אל הקוצרי׳ ואמר לאביו ראשי ראשי ואח׳ זה אמ׳ לה שתלך לגור באשר תגור כי קרא יי׳ לרעב וגם בא אל הארץ שבע שני׳ ואחר שבע שנים סר הרעב ובהתחקור בזה תמצא שזה היה אצל תחלת נביאת נבואת אלישע ולזה אינו מן הפלא אם לא היה מפורסם לה שיהיה נביא ויתכן שחקרה מעניניו כשראתה עברו אצלה תמיד מפני ראותה כל מנהגיו בתכלית מהשלמות ואז נתבאר לה שהוא איש אלהים קדוש :

כעסה

רשי

הנה נא ידעתי · שלא ראתה זבוב על שולחנו וקרי על סדינו : ויהי היום · ויהי יום אחד : חרדת אלינו · בשבילנו : את כל החרדה הזאת · לשום לבך את העסק הזה כמו וחרד על דברי זהיר על הדבר שיהא עשוי ונותנו אל לבו : מה לעשות לך · מה את צריכה שנעשה לך שבשבילו עסקת כל זה : בתוך עמי · בתוך קרובי אין אדם מזיקני · אינני צריכה לילך ולא לשר הצבא : ויאמר · אלישע לגחזי : ומה לעשות לה · נגד הטובה הזאת : למועד הזה כעת חיה · כמו שאת קיימת היום ולמנו' כך תהי קיימת למועד הזה וחובקת בן : אל תכזב · אל תראני דבר שיפסוק ממך לבקש רחמי' שיתן לי בן אך בבקשה ממך אל תתן לי אלא בן של קיימא : אל תכזב · כמו לא יכזבו מימיו : כעת חיה · כעת הזאת שהיתה חיים ובשלום ולכך נקוד כעת : ראשי ראשי · הכני חולה בראשי : ויאמ' · אביו אל אחד מן הנערי' שאהו אל אמו : כצג

רדק

הנה נא ידעתי · כי היה ידוע אלישע בישראל כי איש אלהים הוא וקדוש ואף על פי שאמרה נא אינו אומר כי עתה ידעה ולא קודם זה אלא מלת נא ר"ל עתה צריך לנו לעשות לו דבר כיון שהוא רגיל אצלינו ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא וצריך שנעשה לו כבוד ונייחד לו מקום בבתינו וכמוהו הנה נא העיר הזאת קרובה אינו אומר כי עתה תהיה קרובה ולא קודם זה אלא עתה צריך אני להמלט בה כיון שהיא קרובה ורבו' ז"ל דקדקו מלת נא ר"ל שעתה ידעה כי קדוש הוא ולא קודם זה ואמרו מנא ידע' ואמרו שלא ראתה לו קרי במטתו : עלית קיר · עלייה בנויה בקירות אבנים או לבנים לא במספם : חרדת אלינו · לשון תנועה והשתדלות על הדבר וכן ויחרדו זקני העי' לקראתו יחרדו כצפור ממצרי' ובענין זה ת"י הא עסקת לנא ית כל עסקא הדא : היש לדבר לך · ר"ל שידבר בעבורך אם תצטרך והיא השיבה בתוך עמי אנכי יושבת כלומר בתוך עמי ומשפחתי והם ידברו ב בעבורי אם אצטרך ואמ' אלישע לגיחזי כי היה הולך לפניו ואח' שענתה לו לפיכך שאל אלישע לגיחזי : ומה לעשות · כלומר במה נוכל לגמלה טובה לטובה שעשתה עמנו אמר גיחזי אבל בן אין לה כלומר לזה שאלת אינה צריכ' ולא לשום דבר אבל לזה הדבר צריכ' כי בן אין לה : ואישה זקן · כלומ' אם תאמ' אין לה עתה יהיה לה בן לזמן שיבא אישה זקן ולא ידע יום מותו כי קרוב לפרקו הוא ואם תוכל ש שיהיה לה בן ממנו זו תהיה לה טוב' גדולה ות"י בתוך עמי אנכי יושבת בגו עסקי עמי אנא מסוברא : קרא לה · כי כבר הלכה מלפניו : ויאמר למועד הזה · הבשר שאמר לו בעת הזאת העת בנבואה או אמ' מלבו ובטח באל ית' שיקיי' דברו כמו שכתוב באדם הצדיק ותגזר אומר ויקם לך וכן כתיב בשמואל הנבי' ולא הפיל מכל דבריו ארצה וכן אמ' ברצון יראיו יעשה עשה הקדוש ברוך הוא רצונו של נביא והרתה וילדה : כעת חיה · למועד הזה כעת שתהיה ראויה שתהיה יולדת לשבעה חדשים או לתשעה והיולדת תקרא חיה בדברי רז"ל והחיה תכשול את הסנדל : חובקת בן · שתטלי אותו בחיקך : אל אדוני · אמרה שני פעמי' אל לחזק הדבר לבקש ממנו שלא יכזב בה שיהיה הדבר על כל פנים אחר שיחל אותה עליו ושיהיה בן של קיימא כי מה יועיל לה אם לא יהיה בן של קיימא ופי' אל תכזב בשפחתך כמו אשר לא יכזבו מימיו ות"י אדוני בבעו רבוני ותרגם אל תכזב לא יתכדיב פתגמך באמתך : כעת חיה · כעת דהיא קיימא : ראשי ראשי · היה לו כאב הראש ודרך הכואבים או הכוהים לכפול דבריהם וכן מעי מעי אוחילה : אתי

ח' פסוקים שמה שמה וסימ' הנה נא העיר הזאת קרובה לנוס שמה · מהר המלט שמה כי לא אוכל · ויסר אל העליה וישכב שמה · מקום המשפט שמה הרשע · שמה חבלתך אמך שמה : מה ומה ב"ד פתחין וסימ' נמסר בסדר כי תשא :

ותאמר אל אישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא עבר עלינו תמיד : נעשה נא עלית קיר קטנה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה והיה בבאו אלינו יסור שמה : ויהי היום ויבא שמה ויסר אל העליה וישכב שמה : ויאמר אל גיחזי נערו קרא לשונמית הזאת ויקרא לה ותעמד לפניו : ויאמר לו אמר נא אליה הנה חרדת אלינו את כל החרדה הזאת מה לעשות לך היש לדבר לך אל המלך או אל שר הצבא ותאמר בתוך עמי אנכי ישבת : ויאמר ומה לעשות לה ויאמר גיחזי אבל בן אין לה ואישה זקן : ויאמר קרא לה ויקרא לה ותעמד בפתח : ויאמר למועד הזה כעת חיה אתי חבקת בן ותאמר אל אדני איש האלהים אל תכזב בשפחתך : ותהר האשה ותלד בן למועד הזה כעת חיה אשר דבר אליה אלישע : ויגדל הילד ויהי היום ויצא אל אביו אל הקצרים : ויאמר אל אביו ראשי ראשי ויאמר אל הנער שאהו אל אמו : וישאהו ויביאהו אל אמו וישב על ברכיה עד הצהרים וימת : ותעל ותשכבהו על מטת איש האלהים ותסגר בעדו ותצא : ותקרא אל אישה ותאמר שלחה נא לי אחד מן הנערים ואחת האתנות וארוצה עד איש האלהים ואשובה :

ואמרת לבעלה הא כען ידענא ארי נביא דיי קדישא הוא מתפני לוותנא תדירא : נעביד כען עליית כתלא זעירא ונתקן ליה תמן אתר ערסא ופתורא וכורסיא ומנרתא ויהי במיתוהי לוותנא יתפני לתמן : והוה יומא ועל לתמן וזר לעיליתא ושכיב תמן : ואמ' לגחזי עולימיה קרי לשונמיתא הדא וקרא לה וקמת קדמוהי : ואמר ליה אימר כען לה הא עסקתא לנא ית כל עסקא הדא מה למעבד ליך הפתגם אית ליך למללא עם מלכא או עם רב חילא ואמרת בגו עסקי עמי אנא מסוברא : ואמר ומה למעבד לה ואמר גחזי בקושטא בר לית לה ובעלה סיב : ואמ' קרי לה וקרא לה וקמת בתרעא : ואמר לזמנא הדין כעידן דאתון קיימין תהא מחבקא ברא ואמרת בבעו ריבוני נביא דיי לא יתכדיב פתגמך באמתך : ועדיאת אתתא וילידת בר לזמנא הדין כעידן דהיא קיימא די מליל עמה אלישע : ורבא רביא והוה יומא ונפק לות אבוהי לות חצודיא : ואמ' לאבוהי רישי רישי ואמר לעולימא סבהי אובליה לאמיה : ונסביה ואוביליה לאימיה ויתיב על ברכהא עד עידן טהרא ומית : וסליקת ואשכיבתיה על ערסא דנביא דיי ואגפת באפוהי ונפקת : וקרת לבעלה ואמרת שדר כען לי חד מן עולימיא וחדא מן אתניא ואתמטי לות נביא דיי ואתוב :

רלבג

נעשה נא עלית קיר קטנ' · אחשוב שהקיר בנינה היתה כמסכת העליה כמו הענין ב בבנין הכפה קרוט"א בלע"ז : ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה · ר"ל כי לתעלתו אין ראוי ש שישתתפו בני הבית עמו ולא להשתמש ב בכלים שהוא ישתמש בהם ולזה רצת' שיהיה לו שם כלי' תשמישו מיוחדים לו : ויאמר לו אמור נא אליה · הנה לא רצה אלישע לדבר עם האשה אם לא כשהביאו לזה ה הכרח ואלו הדברים הספיק שיאמרם לה גחזי ולזה לא קרא לה גחזי שתעמד בפתח כי לא היה רצון אלישע לדבר עמה אבל עמדה בחוץ לפני גחזי והיה גחזי בחוץ קרו' לאלישע או היה סמוך לפתח העליה : הנה חרדת אלינו את כל החרדה הזאת · ר"ל הנה פחדת שלא תוכלי לנו לעשות הראוי מהכבוד כל הפחד הזה עד שהביאך זה לעשות כל מה שעשית לי מהכבוד : מה לעשות לך · להשיב גמול על הטובה הזאת היש לדבר בעבורך אל המלך או אל שר הצבא ואדבר אליהם בעבורך ותאמר בתוך עמי ומשפחתי אנכי יושבת ולזה אין לי עסק עם אחד יצטרך לי בעבורו לדבר אל המלך או אל שר הצבא : ויאמר אלישע לגחזי ומה לעשות לה מהטובות לתת גמול על זה · ויאמר גחזי באמת בן אין לה ואישה זקן ולזה אינו מוכן מאד אל ההולדה עם שמדרה אפשר גם כן שמונע פרי בטן להיותה עקרה : ויקרא לה ותעמד בפתח · הנה זה המאמר מפני שהוא נבואה רצה אלישע בעצמו לאמרו לה : כעת חיה · ר"ל כעת הזה העומד ויקרא העת ההוא חיה להיות זה החלק מהזמן לבדו נמצא כי הזמן החולף כבר נעדר והעתיד עדיין לא נכנס במציאות וכבר בארנו זה בפרטות וירא אליו באור שלם : אל אדני איש האלהים אל תכזב בשפחתך · ר"ל שהיא אומרת זה דרך בקשה לא יהיה זה אדני לא תכזב בשפחתך בעבור שפחתך להביא לי טובה שאיננה טובה אם לא יתקיים הילד כי אלישע לא הבטיחה שיחיה כמו שהיה נראה מבקשת גחזי שאמר אבל בן אין לה וזהו גם כן מה שזכרה אחר זה שאמרה לו לא קשלה אותי ר"ל אל תתן לי טובה שלא תהיה לי אלא לתת לי שלוה להכות לי משוש תקותי אל שיהיה לי בן כי אינני חפצה בזה מזה הצד אם לא יתקיים הילד לאביו שכבר היה כותב לו ראשו ולזה אמר למצרתנו שהיה שם שישא הנער אל אמו : ויתכבדנו על מטת איש האלהים · חשבה שבכח הנבואה יחיה הילד יותר כמאמר שם : היום

את ה׳ כתיב אתי וקרינן את וסימ׳ קומי נא והשתנית. חבקת בן. מדוע אתי הולכת אליו היום. ואלישע דבר אל האשה. יען אכלת אדם אתי. וא׳ ואתי שדוד מה תעשי: עתה ג׳ ר״פ בסיפר׳ וסימ׳ עתה רוץ נא לקראתה. עתה המבלעדי יי׳. עתה הנה בטחת: חגור ד׳ וסימ׳ נמסר בשמואל חלק ב׳ סימן כ׳: ולך ה׳

וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ אתי הלכתי אֵלָיו הַיּוֹם לֹא־חֹדֶשׁ וְלֹא שַׁבָּת וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם: וַתַּחֲבֹשׁ הָאָתוֹן וַתֹּאמֶר אֶל־נַעֲרָהּ נְהַג וָלֵךְ אַל־תַּעֲצָר־לִי לִרְכֹּב כִּי אִם־אָמַרְתִּי לָךְ: וַתֵּלֶךְ וַתָּבוֹא אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הַר הַכַּרְמֶל וַיְהִי כִּרְאוֹת אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֹתָהּ מִנֶּגֶד וַיֹּאמֶר אֶל־גֵּיחֲזִי נַעֲרוֹ הִנֵּה הַשּׁוּנַמִּית הַלָּז: עַתָּה רוּץ־נָא לִקְרָאתָהּ וֶאֱמָר־לָהּ הֲשָׁלוֹם לָךְ הֲשָׁלוֹם לְאִישֵׁךְ הֲשָׁלוֹם לַיָּלֶד וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם: וַתָּבֹא אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הָהָר וַתַּחֲזֵק בְּרַגְלָיו וַיִּגַּשׁ גֵּיחֲזִי לְהָדְפָהּ וַיֹּאמֶר אִישׁ הָאֱלֹהִים הַרְפֵּה־לָהּ כִּי־נַפְשָׁהּ מָרָה־לָהּ וַיהוָה הֶעְלִים מִמֶּנִּי וְלֹא הִגִּיד לִי: וַתֹּאמֶר הֲשָׁאַלְתִּי בֵן מֵאֵת אֲדֹנִי הֲלֹא אָמַרְתִּי לֹא תַשְׁלֶה אֹתִי: וַיֹּאמֶר לְגֵיחֲזִי חֲגֹר מָתְנֶיךָ וְקַח מִשְׁעַנְתִּי בְיָדְךָ וָלֵךְ כִּי־תִמְצָא אִישׁ לֹא תְבָרְכֶנּוּ וְכִי־יְבָרֶכְךָ אִישׁ לֹא תַעֲנֶנּוּ וְשַׂמְתָּ מִשְׁעַנְתִּי עַל־פְּנֵי הַנָּעַר: וַתֹּאמֶר אֵם הַנַּעַר חַי־יְהוָה וְחֵי־נַפְשְׁךָ אִם־אֶעֶזְבֶךָּ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֶיהָ: וְגֵחֲזִי עָבַר לִפְנֵיהֶם וַיָּשֶׂם אֶת־הַמִּשְׁעֶנֶת עַל־פְּנֵי הַנַּעַר וְאֵין קוֹל וְאֵין קָשֶׁב וַיָּשָׁב לִקְרָאתוֹ וַיַּגֶּד־לוֹ לֵאמֹר לֹא הֵקִיץ הַנָּעַר: וַיָּבֹא אֱלִישָׁע הַבָּיְתָה וְהִנֵּה הַנַּעַר מֵת מֻשְׁכָּב עַל־מִטָּתוֹ: וַיָּבֹא וַיִּסְגֹּר הַדֶּלֶת בְּעַד שְׁנֵיהֶם וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה: וַיַּעַל וַיִּשְׁכַּב עַל־הַיֶּלֶד וַיָּשֶׂם פִּיו עַל־פִּיו וְעֵינָיו עַל־עֵינָיו וְכַפָּיו עַל־כַּפָּו

ואמר מא דין את אזלת לותיה יומא דין לא ירח ולא שבתא ואמרת שלם: וזריזת אתנא ואמרת לעולימהא דבר ואיזיל לא תדחוק עלי למרכב אלהן כד אימר לך: ואזלת ואתת לות נביא דיי לטור כרמלא והוה כד חזא נביא דיי יתה מקביל ואמר לגחזי עולימיה הא שונמית דיכי: כען רהוט כען לקדמותה ואמר לה השלם ליך השלם לבעליך השלם לרביא ואמרת שלם: ואתת לות נביא דיי לטורא ואתקיפת בריגלוהי וקריב גחזי למידחה ואמר נביא דיי שבוק מינה ארי נפשה מרירא לה ומן קדם יי אתכסא מני ולא אתחוא לי: ואמרת השאילית ברא מן רבוני הלא אמרית לך אם מתיהיב לי בר קיים אם לא לא תנסיס יתי: ואמר לגחזי זריז חרצך וסב חוטרי בידך ותיזיל ארי תשכח גבר לא תשאל בשלמיה וארי ישאל בשלמך גברא לא תתיביניה ותשוי חוטרי על אפי רביא: ואמרת אמיה דרביא קיים הוא יי וחיי נפשך אם אשבקינך וקם ואזל בתרהא: וגחזי עבר קדמיהון ושוי ית חוטרא על אפי רביא ולית קל ולית דמאית ותב לקדמותיה וחוי ליה למימר לא אתער רביא: ואתא אלישע לביתא והא רביא מית רמי על ערסיה: ועל ואגיף דשא באפי תרויהון וצלי קדם יי: וסליק ושכיב על רביא ושוי פומיה על פומיה ועינוהי על עינוהי וידוהי על ידוהי

וסי׳ הנה רבקה לפניך. למה אמרת אחתי. ותאמר אל נערה נהג ולך. וקח משענתי בידך. קחנה בידך ולך: גחזי ד׳ חס׳ יו״ד בקריאה וסי׳ וגחזי עבר לפניהם וישם את המשענת. מאן גחזי. והמלך מדבר אל גחזי. ודבתריה ויהי הוא מספר למלך:

רדק

אתי. כתיב ביו״ד וכן הולכתי כתיב ביו״ד כמו שמנהגו יודין נוספות כמו ההבתי לדרוש מלאתי משפט והקרי הולך אחר הרוב: לא חדש ולא שבת. למדו רז״ל מזה כי חייב אדם להקביל פני רבו בשבת וברגל שכאמר לא חדש ולא שבת מכלל דבחדש ובשבת היה לה ללכת אליו. ואדוני אבי ז״ל פירש לא עבר לא חדש ולא שבת שראית אותו מה לך ללכת אליו עתה: ותאמר שלום. לא רצתה לגלות לאדם עד שתראה הנביא: נהג ולך. י״מ כי היא היתה רוכבת ואמרה לנער שינהג הבהמה כלומר שיכה האתון במתג למהר ללכת. ופי׳ אל תעצור לי לרכוב אל תעצור האתון ללכת בנחת בעבור רכיבתי אלא אם אומר לך נהג לך בנחת. וי״מ כי היתה הולכת ברגל במר נפשה ואמרה לנער שינהג האתון וילך לו אחרי האתון ולא יעבור האתון כדי שתרכב היא אם לא תאמר לו ועל הדרך הזה ת״י שלא תרגם אל תעצור על האשה תרגם לא תדחוק עלי למירכב אלהן כד אימר לך: להדפה. בעבור כבודה שלא תשק רגלי הנביא או לכבוד הנביא שלא תחזק ברגליו: העלים ממני. עד עתה כי באותה שעה שנפלה לרגליו כאמר לו בנבואה: לא תשלה אותי. כמו שאמרה אל תכזב בשפחתך ותשלה כמו תשגה תרגום שגגה שלו כלומר שלא תטעה אותי ומה לי לבן אם לא יחיה ות״י הלא אמרית לך אם מתיהיב לי בר קיים אם לא לא תנסיס יתי: חגור מתניך. אמר לו זה לפי שילך במהר׳ בזריזו׳: כי תמצא איש לא תברכנו. זה אמר לו כדי שלא יתעכב בדרך ותהיה כוונתו בשליחותו ולא יפנה לבו לדבר אחר לא במעשה ולא בדבור. ובדרש שהיה כשחוק בעיניו וכל האדם שהיה פוגע בו היה אומר לו התאמן שהמטה הזה מחיה את המת לפיכך לא עלתה בידו: ואין קול. לענות: ואין קשב. לשמוע כי אילו היה שומע ולא היה יכול לענות היה מתנועע או רומז בעיניו או בידיו אבל זה לא היה בו לא זה ולא זה: לא הקיץ הנער. שבאלו הקיצה למת כמו הקיצו ורננו שוכני עפר והסברא אשר אמרנו בילד שהחיה אליהו היא הסברא עצמ׳ בזה הנער שהחיה אלישע ומצאנו לו סמך בדברי רבותינו ז״ל ששאלו בן השונמית מהו שיטמא והיתה התשוב׳ מת מטמא ואינו מטמא חי: וישם פיו על פיו. כמו שפירשנו באליהו שאמר ויתמודד על הנער והכל לכוין לשון התפילה על מי שמתפלל עליו כמו שאמ׳ ויצחק לנוכח אשתו ולפעמ׳ גם כן להנשים על הנער לחממו בחום הטבעי היוצא מפיו ומעיניו כי רוב הנסים נעשים עם מעט תחבולה מדרך העולם: ויגהר

רשי

נהג ולך. מהר: אל תעצר לי. אל תעכב על ידי את הרכיבה: ותאמר שלום. הרי זה מקרא קצר שהרי היה לו לכתוב וישאל לה ותאמר שלום: הלא אמרתי לך. אל תכזב בשפחתך: לא תשלה. לא תטעה אותי על דבר טעות: לא תברכנו. ולא תשאל לשלום וכל זה שלא ירבה דברים וישאלוהו להיכן אתה הולך והוא אומר להחיות את המת ואין זה כבוד שמים להתהלל בו מי שבא על ידו והוא לא עשה כן אלא לכל הפוגעו הוא אומר רבי שלחני להחיות את המת: ויגהר

רלבג

היו לא חדש ולא שבת. ידמה שבימים האלו היו באים לפני הגדולים לשמוע דבריהם והם יורו אותם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון: ותחבוש האתון. ר״ל שכאשר חבשה האתון על יד משרתה אמרה לו שינהג האתון וילך לפניה ולא יעבור בעבור האתון מללכת כדי שתרכב על האתון אם לא תאמר לו שתרצה לרכוב בעבור העיפות: הנה השונמית הלז. ר״ל הנה זאת שאנו רואים היא השונמית: ותאמר שלום. לא רצתה לפתוח פיה לרע: ותחזק ברגליו. להשתחוות לו ולהתחנן לפניו בשבר בנה והנה נגש גחזי לדחותה ולהסיר שלא תכנע לפני הנביא כל זה ההכנע או אולי עשה זה לכבוד אלישע כי יודע שאין רצונו שתתקרב אליו אשה כל כך: חגור מתניך וקח משענתי בידך. צוהו לחגור מתניו כדי שיוכל לרוץ יותר כי החגורה תמנע תנועת האברים הפנימיים: ולזאת הסבה גם כן צוהו שלא יברך איש מהאנשים שימצא בדרכו גם לא יענה למברכי׳ אותו כדי שלא יעכב בדרך וידמ׳ שלא נשמר גחזי מכל מה שאמ׳ לו אלישע ולזה לא הועיל כששם מטה אלישע על פני הנער וידמה גם כן שלא היה גחזי ראוי שיעשה זה הענין על ידו וזה יתבאר ממה שחטא בו בדבר נעמן: ואין קול ואין קשב. ר״ל שלא היה מדבר ולא שומע כשידברו אליו: ויסגור הדלת בעד שניהם. ר״ל שלא היו בבית כי אם שניהם כי לא רצה שיהיה שם שום אדם כדי שתהיה שם תפלתו יותר שלימה וכדי שלא יראה אדם מה שיעשה: וישם פיו על פיו. כאילו רצה שישפיע חיות לנער מאברי אלישע והנה עשה זה אחר התפלה: ויגהר עליו. ר״ל שסבב להתפלל אחר זה והיה הולך בבית לבו וכוונתו בתפלה היה נמשך לו תנועת רגליו ללכת כמו שימשך מתנועת קול השיר התנועה בנחולו וזה מבואר מן החוש במי שיחשב מחשבות תתנועע כפיו בהם פעם כה ופעם כה שהוא יתנועע ללכת במהירו׳ בעת חשבו המחשבו׳ וזכר שאחר התפלה היה שלה ורוע על הילד: והנה

ויגהר עליו ת"י ואהית עלוהי הוא לשון שיפות ויש דוגמתו בברייתא דר' אליעזר ובספרי ומנחם פתר ויגהר פתרון שמלה כפי ענינה כשתטח עליו : ויזורר · נתעטש : שפות הסיר · הושיבה על הכירה : נזיד · תבשיל : לבני הנביאים · לתלמידי נביאים : ללקט אורות · גרגיר שקורין אור"וגא שמאיר את העינים ויש פותרין אורות ירקות כמו כחם כח עלי אור :

וימצא גפן שדה · נופנא בחקלא : וילקט ממנו פקועות שדה · ממנו פקועות שדה הוא כולוי"ץ בל' שם המות ובשם ר' מנחם שמעתי וילקט לבד ממנו בלעדיו פקועי' שדה : ויפלח · ויבקע : מבעל שלישה · שם מדינה ויונתן תירגם מארע דרומא : בצל · לשון מיסור והרב במקרא : לחם בכורים · בפסח שהתבואה מבכרת : בצקלונו · בלבושיה : לעם · לתלמידי' שהיה זן : מה אתן זה · כל לחם ולחם : ונעמן שר צבא · כיסי' שנעשו על ידי אלישע משדר והולך תשועה לארם · הוא משך בקשת לתומו והרג את אחאב : יכתו

ויגהר עליו · התכפל והשתטח עליו כמו ויגהר ארצה אבל זה ת"י ואהית עלוהי : וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה · וישב לארץ להתפלל כי כבר עלה על המטה אחר הנער שם ושכב עליו והתכפל עליו עד שחם בשרו ואחר כך שב לארץ והתפלל והתכפל עוד ומה שהלך אחת הנה ואחת הנה לכוין לבו יותר וכן אמר דוד אתהלך בתום לבבי בקרב ביתי : ויזורר הנער · נתעטש ותרגום עטישותיו תהל אור : זרירוהי : ותנא · מעלית אישע : שפות הסיר · ערוך כלומר שים אותה על השפתים : נזיד · תבשיל כמו ויזד יעקב נזיד : ללקט אורות · ללקט ירקות לאכול ות"י ללקטא ירוקין וכן כי טל אורות טלך טל הראוי לירקות ובדברי רז"ל מאי אורות תנא משמיה דר' מאיר זה גרגיר אמר רבי יוחנן למה נקרא שמו אורות שמאיר' את העינ' והוא הנקרא אירוג"א בלע"ז והעלו' יכא ללקט לא הזרע : וימצא גפן שדה · ת"י ואשכח גפנא בחקלא ולקיט מיניה פיקעי חקלא ות"א גפן כמשמעו ומפרשים פקועות פטריות הידוע בדברי רבו' ז"ל ונדלו הפטריו' ההם אצל הגפן ומצאנו בפי' הגאונים ז"ל פקועות שדה כעין אבטיחים קטני' והם מרים ועושין מזרע שלהם שמן הוא שאמרו רז"ל בשמן פקועות והוא הנקרא בלשון ישמעאל חנדל אם כן לזה הפירות ירצה לומר גפן שדה שהקנה ההוא שגדלין בו אלה הפקועות הוא כעין גפן ונקרא גפן שדה : וילקט ממנו · כמצא גפן זכר ונקבה ברוב וזכר כמו זה שאמ' ממנו וכן גפן בוקק ובעל המסר' חשבו עם השמה שקורין ממנו ושברין ממנה : ויפלח · כמו ויבקעם כפלח הרמון כמו פולח ובוקע בארץ : כי לא ידעו · שהם מרים : ויצקו לאנשים · היו"ד מעמדת בגעיא לחסרון היו"ד פ"א הפעל מהמכת' ושכינו שיצקו התבשיל בקערו' לאנשים לאכול : כאכלם · בכף : מות בסיר · לפי שהיו מרים : וקחו קמח · הוי"ו כאותן הווי"ן שכתבנו שהם בראש ענין ואינ' לתוספת ענין כמו ויסא אברהם את עיניו והדומים לו או תור' מלה נסתרת עמו ופי' לכו וקחו : וישלך אל הסיר · והלא כבר יצקו התבשיל בקערו' לא נראה שצוה להחזיר התבשיל בסיר ואחר כך השליך הקמח בסיר שלא תצטרך לתת הקמח בכל קערה וקערה : מבעל שלישה · שם מקום הנזכר בספר שמואל ויעבר בארץ שליש' וי"ת זה ונא ארע דרומא : לחם בכורים · מן השעורים הראשונים שנקצרו כי זמן קציר שעורים היה : וכרמל בצקלונו · בקליפתו כתרגומו ופירוכן בלבושיה : כי בו · כתרגומו ארי על ידיה עבד יי' נצחנ' לאנש ארם :

השנמית ג' חס' ו' בקריא' וסים' יתן את אבישג השנמית · ושל אחריו · ויקרא אל גחזי ויאמר : שאי ח' בקריא' וסים' נמסר בישעיה סימן מ"ט גבי ריש פרשתא דותאמר ציון עזבני יי' : ותשא י"ד וסים' ותשא את קולה ותבך · ותשא רבקה את · ותשא אשת אדניו · ותשא כל העדה ויתנו · ותשא את בנה ותצא · ותשא מרום עיניך :

ויגהר עליו ויחם בשר הילד : וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה ויעל ויגהר עליו ויזורר הנער עד שבע פעמים ויפקח הנער את עיניו : ויקרא אל גיחזי ויאמר קרא אל השנמית הזאת ויקראה ותבוא אליו ויאמר שאי בנך : ותבא ותפל על רגליו ותשתחו ארצה ותשא את בנה ותצא : ואלישע שב הגלגלה והרעב בארץ ובני הנביאים ישבים לפניו ויאמר לנערו שפת הסיר הגדולה ובשל נזיד לבני הנביאים : ויצא אחד אל השדה ללקט ארת וימצא גפן שדה וילקט ממנו פקעת שדה מלא בגדו ויבא ויפלח אל סיר הנזיד כי לא ידעו : ויצקו לאנשים לאכול ויהי באכלם מהנזיד והמה צעקו ויאמרו מות בסיר איש האלהים ולא יכלו לאכל : ויאמר וקחו קמח וישלך אל הסיר ויאמר צק לעם ויאכלו ולא היה דבר רע בסיר : ואיש בא מבעל שלשה ויבא לאיש האלהים לחם בכורים עשרים לחם שערים וכרמל בצקלנו ויאמר תן לעם ויאכלו : ויאמר משרתו מה אתן זה לפני מאה איש ויאמר תן לעם ויאכלו כי כה אמר יהוה אכול והותר : ויתן לפניהם ויאכלו ויותרו כדבר יהוה :

ה ונעמן שר צבא מלך ארם היה איש גדול לפני אדניו ונשא פנים כי בו נתן יהוה תשועה לארם והאיש היה גבור חיל מצרע :

ואלהית עלוהי ותם בסריה דרביא : ותב והליך בביתא זימנא חדא לכא וזימנא חדא לכא וסליק ואלהית עלוהי ואתמורק על רביא עד שבע זמנין ופקח רביא ית עינוהי : וקרא לגחזי ואמר קרי לשונמיתא הדא וקרא לה ואתת לקדמוהי ואמר סבי בריך : ואתת ונפלת קדם ריגלוהי וסגידת על ארעא ונסיבת ית ברה ונפקת : ואלישע תב לגלגלא וכפנא בארעא ותלמידי נביאיא יתבין קדמוהי ואמר לעולימיה תפי דודא רבא ובשיל תבשילא לתלמידי נביאיא : ונפק חד לחקלא ללקטא ירוקנין ואשכח גופנא בחקלא ולקיט מיניה פיקעי חקלא מלי לבושיה ואתא ופרס ורמא לדודא דתבשילא ארי לא ידעו : ואריקו לגבריא למיכל והוה במיכלהון מתבשילא ואינון צווחו ואמרו מותא בדודא נביאה דיי ולא יכילו למיכל : ואמר איתו קימחא ורמו לדודא ואמר אריק לעמא וייכלון ולא הוה מדעם ביש בדודא : וגברא אתא מארע דרומא ואייתי לנביאה דיי לחם בכורין עסרין טולמין דלחם סעורין ופירוכן בלבושיה ואמר הב לעמא וייכלון : ואמר משומשניה מה אתן דין קדם מאה גברא ואמר הב לעמא וייכלון ארי כדנן אמר יי ייכלון ויותרון : ויהב קדמיהון ואכלו ואותירו כפתגמא דיי :

ונעמן רב חילא דמלכא דארם הוה גבר רב קדם רבוניה ונסיב אפין ארי על ידיה עבד יי נצחנא לאנש ארם וגברא הוה גבר חילא והוא לקי בסגירותא :

רלבג

והנה זרר הנער אחר זה ר"ל שנתעטש וכן עשה אלישע כסדר הזה להתפלל ולכרוע על הילד להתמודד עליו עד שעשה זה שבע פעמי' ואז פקח הילד את עיניו ונשלמה לו התחייה : שפות הסיר הגדולה · ר"ל הכן הסיר הגדולה לבשל בה תבשיל ובשל בה תבשיל לבני הנביאים והם תלמידי הנביאי' : ללקט אורות · ר"ל ללקט ירקות : וימצא גפן שדה וילקט ממנו פקועות שדה · פירשו קצת המפרשים שהם קשואין מרי' קולוקינטידא בלע"ז והם בתכלית הרוע והסכנה לאוכל מהם וקצתם פירשו שהם הנקראים קולוקינטידא והם גם כן כמו סם המות : ויפלח אל סיר הנזיד · ר"ל שכרת העשבי' ההם ושמם בסיר הנזיד כי לא ידעו שיהיה בלתי נאות למזון : ויצקו לאנשים לאכל · ר"ל שיצקו מהסיר אל הקערה וכאשר אכלו ממנו צעקו שיש סם המות בסיר ועל צד המופת צוה הנביא שיקחו קמח וישליכו אל הסיר וכאשר עשו זה נרפא הנזיד ולא היה דבר רע בסיר : לחם בכורים · הוא מקציר השעורים כי הם נקצרים ראשונה : וכרמל בצקלונו · אמנם שכבר היו קולין השעורים ואחר כך שוברין אותם והיו קוצרי' אותם לחלקים גדולי' והוא הנקרא כרמל ואמ' שהוא בצקלונו ר"ל בכלי שהיה לו לשאת בו אלו הדברים : כי בו נתן יי' תשועה לארם · ידמה שהתשועה הזאת היא הריגת אחאב שנכתם שני פעמים והנה התשועה היא כי בלי מתכוין משך בקשת לתמו והמית אחאב : ואמנם

ובדרש היה מושך את הקשת לתומו והרג את אחאב ועוד בדרש בשעה שגמלו חסד עם יעקב כמו שכתוב ויאסוף לבן את כל אנשי המקום ויעש משתה אמ' להם הקדוש ברוך הוא גמלתם חסד עם יעקב אני אתן שכרכם לבניכם בשביל שלא יהיה שכר לרשעים בעולם הבא שנאמר כי בו נתן יי' תשועה לארם : גבור חיל מצורע · כי היה גבור חיל והיה מצורע : נערה

וחבירו · וישלח תבנית יד · ותשא אתי רוח · הרים רעשו ממנו · ותשא בריתי עלי פיך · ותשא ותבא העיר · והשא חן וחסד לפניו · ותשא חסד לפניו ויכהל : ויאכלו ג' רפין בקריא' וסים' ויאמר וקחו קמח וישלך אל הסיר · ואיש בא מבעל שלישה ויבא לאיש · ויאמר משרתו מה אתן זה לפני מאה איש : והותר ג' בקריא' וסים' והמלאכה היתה דים לכל המלאכה לעשות אתה · והותר עד לרוב · כי כה אמר יי' אכול והותר : ונשא ד' בקריא' ג' מלאים וסים' ונעמן שר צבא מלך ארם היה איש גדול · שר חמשים ונשוא פנים · זקן ונשוא פנים · ונשוא פנים ישב בה · וא נשוא עון · נעמן חס :

באו גדודים. כשהולכין מאה או מאתים מעצמן לשלל כלומר ימצאו הוא קרוי גדוד: נערה קטנה. ריבה קטנה מעיר נעמן: ותהי לפני. והות משמשא קדם איתת נעמן: אחלי אדני לפני הנביא. לשון ויחל משה בקשות כל המתפללי' עליו יהיו טובה הכם לפני הנביא: אחלי. מוהיר מ"כ בלע"ז כלומר זו היא בקשה שהוא צריך לה: ויבא נעמן ויגד לאדניו. למלך ארם: ויקח בידו. מנחה לנביא: וששת אלפים זהב. זהובים: לאמר ועתה כבוא הספר הזה וגו'. הספר אמ' לו ועתה כבוא הספר הזה וגו'. אסיפה במצורע היא לשון רפואתו כי בהתרפאותו הוא נאסף אל תוך בני אדם ובחוליו הכל בדילין הימינו: האלהים אני. ה"א ניקוד פתח ללמד שהוא בלשון תימה: מתאנה. מבקש תואנה להתגרות בי מתאנה. לשון עלילות: הנה אמרתי. סבור הייתי שיצא הנביא וידבר עמי ויראה את החולי והניף ידו אל מקום הנגעת: אבי. כמו אדוני: הלא תעשה. וכי לא תעשהו אפילו אמר לך דבר טורח: ואף כי. קל וחומר שאמר לך דבר קל רחץ וטהר:

ברכה

גברתה ד' בקריא' וסימ' ותקל גברתה בעיניה · ותאמר אל גברתה אחלי אדני · כעיני שפחה אל יד גברתה · ושפחה כי תירש גברתה · וחד כשפחה כגברתה: ולהחיות ג' בקריא' וסימ' ולהחיות לכם לפלטה גדולה · האלהים אני להמית ולהחיות · ולהחיות לב נדכאים: וידע ג' וסימ' כי יש נביא בישראל · ישלם אליו וידע ·

וארם יצאו גדודים וישבו מארץ ישראל נערה קטנה ותהי לפני אשת נעמן: ותאמר אל גברתה אחלי אדני לפני הנביא אשר בשמרון אז יאסף אתו מצרעתו: ויבא ויגד לאדניו לאמר כזאת וכזאת דברה הנערה אשר מארץ ישראל: ויאמר מלך ארם לך בא ואשלחה ספר אל מלך ישראל וילך ויקח בידו עשר ככרי כסף וששת אלפים זהב ועשר חליפות בגדים: ויבא הספר אל מלך ישראל לאמר ועתה כבוא הספר הזה אליך הנה שלחתי אליך את נעמן עבדי ואספתו מצרעתו: ויהי כקרא מלך ישראל את הספר ויקרע בגדיו ויאמר האלהים אני להמית ולהחיות כי זה שלח אלי לאסף איש מצרעתו כי אך דעו נא וראו כי מתאנה הוא לי: ויהי כשמע אלישע איש האלהים כי קרע מלך ישראל את בגדיו וישלח אל המלך לאמר למה קרעת בגדיך יבא נא אלי וידע כי יש נביא בישראל: ויבא נעמן בסוסו וברכבו ויעמד פתח הבית לאלישע: וישלח אליו אלישע מלאך לאמר הלוך ורחצת שבע פעמים בירדן וישב בשרך לך וטהר: ויקצף נעמן וילך ויאמר הנה אמרתי אלי יצא יצוא ועמד וקרא בשם יהוה אלהיו והניף ידו אל המקום ואסף המצורע: הלא טוב אבנה ופרפר נהרות דמשק מכל מימי ישראל הלא ארחץ בהם וטהרתי ויפן וילך בחמה: ויגשו עבדיו וידברו אליו ויאמרו אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלוא תעשה ואף כי אמר אליך רחץ וטהר:

ואנש ארם נפקו במשרין ושבו מארעא דישראל עולימתא זעירתא והות משמשא קדם אתת נעמן: ואמרת למרתה טובי רבוני אם יזיל לקדם נביא די בשמרון בכן יסי יתיה מסגירותיה: ואתא וחוי לרבוניה למימר כדין וכדין מלילת עולימתא די מארעא דישראל: ואמר מלכא דארם איתא איזיל ואשדר אגרתא לות מלכא דישר' ואזל ונסיב בידיה עסר ככרין דכסף ושיתא אלפין דינרין דדהב ועסרא איצטלוון דלבושא: ואיתי אגרתא למלכא דישראל למימר וכן כתיב בה וכען כמיתי אגרתא הדא לותך הא שדרית לך ית נעמן עבדי ותסיניה מסגירותיה: והוה כד קרא מלכא דישראל ית אגרתא ובזע ית לבושוהי ואמר הצרוך אית בי מן קדם יי למקטל ולאחאה ארי דין שלח לי לאסאה גברא מסגירותיה ארי ברם דעו כען וחזו ארי תוסקפא דין בעי לאתגראה בי: והוה כד שמע אלישע נביא דיי ארי בזע מלכא דישראל ית לבושוהי ושלח לות מלכא למימר למא בזעתא לבושך ייתי כען לותי וידע דאית נביא בישראל: ואתא נעמן בסוסוהי וברתיכוהי וקם בתרע ביתא ל דאלישע: ושלח לותיה אלישע איזגדא למימר איזיל וטבול שבע זימנין בירדנא ויתוב בסרך לך ו ואיתסי: ורגיז נעמן ואזל ואמר הא הויתי אמר דלותי יפוק מיפק ויקום ויצלי בשמא דיי אלהיה וירים ידיה על אתר בית מחתא ותיתסי סגירותא: הלא טבין אמנה ופרפר נהרי דמשק מכל מי ארעא דישראל הלא אטבול בהון ואתסי ואתפני ואזל ברגז: וקריבו עבדוהי ומלילו עמיה ו ואמרו מרי אילו פתגמא רבא נביא מליל עמך הלא תעביד ואף אילהין דאמר לך טבול ואתסי:

ישקלני במאזני צדק · וסימ' בלשון ארמי מתקלא דנביאה שלים · אמנה ג' וסימ' הלא טוב אמנה ופרפר · תשורי מראש אמנה · ובכל זאת אנחנו כרתים · וחד ואמנה על המשררים: נהרות ג' בקריאה וסים' הלא טוב אמנה ופרפר · הובשת נהרות איתן · על נהרות בבל שם ישבנו: וטהר ג' וקמצין וסימ' וישלח אליו אלישע מלאך · ויגשו עבדיו וידברו · ויאחז צדיק דרכו · וא' טהר לבחון שפתיו:

רדק

נערה קטנה. מן השבי ששבו היתה זאת הנערה ואמר קטנה כי יש נער' גדולה ובדברי רבותי' ז"ל קרי לה נערה וקרי לה קטנה אלא קטנה היתה והיתה ממקום ששמו נעמן: ותהי לפני. היתה משמשת לפניה: אחלי אדני. תחנו' אדוני ובקשותיו יהיו לפני הנביא אשר בשמרון: אז יאסוף אותו מצרעתו. כי הבורא ית' עושה נסים על ידו ואחלי שם כפלם אמרי ות"י טובי רבוני: יאסוף אותו מצרעתו. כתרגומו יסי יתיה מסגירותיה וקראת רפואת הצרעת אסיפה מפני שהמצורע ישב בדד ובהרפאו יאסף בין בני אדם: ויבא ויגד. נעמן הגיד למלך ארם אדוניו דברי הנערה אשר ספרה לו אשתו: וששת אלפי' זהב. כתרגו' ושיתא אלפין דינרין דדהב: ויבא הספר אל מלך ישר' לאמ'. הביא הספר של מלך ישר' ודברי הספר היו ועתה כבוא הספר הזה אליך היו בתחילת הספר דברים אחרים אלא שדברים הצריכין ספר הכתוב: האלהים אני. ולא נתן אל לבו דבר הנבי' אע"פי שהיה יודע כי הקדו' ברוך הוא עושה נסי' על ידו כי בוש לבא לפניו ולאמר לו להתחנן לאל ב בעבורו לפי שהוא לא היה שומע אליו להניח עבודת העגלים: מתאנה הוא לי. מתעולל עלי עלילות ומבקש ממני דבר שלא אוכל לעשותו כדי שילחם עמי כי בשלום היה אז עמו: בסוסו. כן כתיב וקרי בסוסיו לשון רבים הכתו' אומר על עצמו שהיה הוא רוכב בסוסו והקרי הוא על ה הבאים עמו: והניף ידו אל המקום. ת"י וירים ידיה על אתר בית מחתא ותיתסי סגירותיה ופי' ואסף המצורע בשר המצורע כלומר מקום הצרעת: אבנה ופרפר. כתוב בבי"ת וקרי במ"ם והיה הנהר נקרא אבנה ואמנה עם בי"ת ועם מ"ם: הלא ארחץ בהם וטהרתי. אם בטבילה אטהר ארחץ בהם ואטה' ואדוני אבי ז"ל פיר' הלא בכל יום אני רוחץ: וטהרתי. בתמיה וכי אני טהור בעבור זה וכן פירש ר' יונ' המדקדק: אבי. כמו אדוני ות"י מרי וכן אבי ראה גם ר ראה: דבר גדול אליך. אם דבר גדול דבר אליך הנביא ל לעשות כדי שתרפא הלא תעשה כל שכן שדבר קטן דבר אליך שים לך לעשותו שאמר לך רחץ וטהר ות"י אילו פתגמא רבא נביא מליל עמך: וטהרתי. ת"י ואתסי ר"ל כי רפואתו היא טהרתו:

ברכה

רלבג

וארם יצאו גדודים. ר"ל שמבני ארם יצאו גדודים: נערה קטנ'. הנה יקרא נער הקטון אמר בשמואל והנער נער ולא היו לו כי אם שתי שנים ולזה אמר ונער קטון נוהג בם ולזאת הסבה גם כן בזה המקום נערה קטנה: ותהי לפני אשת נעמן. ר"ל לשרתה: אחלי אדני לפני הנביא וגו'. ר"ל אם תהיינה תחנו' אדני ובקשותיו לפני הנביא אשר בשומרון אז יאסוף אותו מצרעתו: ויבא ויגד לאדניו. ר"ל שנעמן בא והגיד זה לאדניו למלך ארם: ואספתו מצרעתו. ר"ל שתרפאהו מצרעתו וקראת הרפואה מהצרעת אסיפה כי הצרעת תעש' מהאחד רבים כי מפני תגבורת החום העפושי יחלש מאד החום הטבעי ש הקושר איברי הב"א ושם אותם אחד ולזה תמצא במצורע שאבריו יפלו אבריו ולזה אמר בזה המקום ברפואת המצורע וישב בשרך לך וטהר כי המצורע אין בשרו לו כמו ש שזכרנו כי אין בו ה הדבר שקושר בשרו בו: כי מתאנה הוא לי. ר"ל מבקש תאנה כדי שילחם עמי: והניף ידו אל המקום. ר"ל של המקו' אשר הוא עובד השם: הלא ארחץ בהם וטהרתי. ר"ל הלא אני רוחץ בהם תמיד ואם טהרתי מצרעתי מפני רחיצתי בהם: אבי דבר גדול הנביא דבר אליך. ר"ל אילו דבר אליך הנביא לעש' רבה גדול הלא תעשה כדי שתרפא אף כי אמר איך שתרפא בדבר קל כזה והוא הרחיצה בירדן שבע פעמים שים לך לעשות דבריו:

קח

רשי

ברכה. מנחת שלום של הקבלת פנים שהוא תלמיד או עבר בשלום הרב שלוד בלע"ז: אם אקח. שדמי עבודה זרה מעורבין בו: ולא. לשון בקשה לשון הלואי: ויתן נא. מאדמה זו מארץ ישראל שהיא קדושה משא שני פרדים ואשאנה לעירי ואעשה אותה מזבח: בית רמון. שם עבודה זרה: והשתחויתי. על כרחי כשהוא אדוני והוא נשען על ידי: כברת ארץ. שם מדה של קרקע כמו במדי' כרס אר"פינט בלע"ז: מומה. חסר אל"ף לפי שהית' לקיחה זו לו למום: ויפל. ואיתרכין: השלום. השבע שלחך: בשני חריטים. מיני בגדים וסודרי' כמו המטפחו' והחריטים כך חברו מנחם אבל יונתן תרג' זה פילדיסין ואת ... שבספר ישעיה תרגם מחכיא והפותרים אומרים בשני חריטין בשני כיסין ארוכים כרידי"ם: אל שני נעריו. של נעמן: וישאו לפניו. לפני גחזי: ויבא אל העופל. תרגם יונת' לאתר כסי: ויקח מידם. מיד שני נערי נעמן: וישלח

רדק

ברכה. מנחה וכן קח נא את ברכתי: אשר עמדתי לפניו. שאני רגיל לעמוד ולהתפלל לפניו ולעבדו בלבי ושבועה זו למד מרבו אליהו ויש מפר' אשר עמדתי לפניו על אליהו חי יי' וחי אליהו אשר עמדתי לפניו: ולא יתן נא לעבדך. שאלה וכן ולא ילך אתנו אמנון אחי: אדמה. לעשות מזבח בארצו וכי לא היה יכול הוא לקחתה בלא רשות אלא אמר שלא יעשה המזבח ליי' בגזלה אם לא מרצון הנביא והמלך: בהשתחויתי. מלעי' בשני פשטין והוא שם יאמר ממנו השתחויה ובמסכה שלם עשרה השתחויות היו במקדש: יסלח יי' לעבדך. נא כתיב ולא קרי כמו כן יסלח יי' לעבדך והכתוב רוצה לומר מעתה יסלח יי' לעבדך כלומר שאל מאל שיסלח לי: כברת ארץ. הוא שיעור מיל: ויאמר גחזי. ויאמר בלבו: ככרים כסף. השוא אשר בכ"ף הוא סימן הסמיכות: בשני חריטים. קשר בשני כיסים ויונתן תרגם פלריסין וכן תרגם סדינים פלריסין: אל העופל. מקום גבוה שבו היה ביתו כמו עופל ובחן שהוא מקום גבוה ויונתן תרגם לאתר כסי תרגם אותו מן עפולי שפירושו תחתוניות שהוא מקום נסתר: ויפקד

ועתה ואתה י"ח בטעם תברין וסימ' נמסר בסדר בהעלתך: ויפצר ד' וסימ' ויפצר בו ויקח. ויפצר בם מאד. ויפצר בו לקחת. ויפצר בו חתנו. וכל ויפצרו דכוו' כמא ויפרצו בו עבדיו: רמן ט' חס' בליש' וסימ' נמסר בסדר תצוה: כברת ג' וסימ' נמסר בסדר ויחי: חשך ז' וסימ' נמסר בספר שמואל חלק א' סוף סימן כ"ה:

וַיֵּרֶד וַיִּטְבֹּל בַּיַּרְדֵּן שֶׁבַע פְּעָמִים כִּדְבַר אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיָּשָׁב בְּשָׂרוֹ כִּבְשַׂר נַעַר קָטֹן וַיִּטְהָר׃ וַיָּשָׁב אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים הוּא וְכָל־מַחֲנֵהוּ וַיָּבֹא וַיַּעֲמֹד לְפָנָיו וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אֵין אֱלֹהִים בְּכָל־הָאָרֶץ כִּי אִם־בְּיִשְׂרָאֵל וְעַתָּה קַח־נָא בְרָכָה מֵאֵת עַבְדֶּךָ׃ וַיֹּאמֶר חַי־יְהוָה אֲשֶׁר־עָמַדְתִּי לְפָנָיו אִם־אֶקָּח וַיִּפְצַר־בּוֹ לָקַחַת וַיְמָאֵן׃ וַיֹּאמֶר נַעֲמָן וָלֹא יֻתַּן־נָא לְעַבְדְּךָ מַשָּׂא צֶמֶד־פְּרָדִים אֲדָמָה כִּי לוֹא־יַעֲשֶׂה עוֹד עַבְדְּךָ עֹלָה וָזֶבַח לֵאלֹהִים אֲחֵרִים כִּי אִם־לַיהוָה׃ לַדָּבָר הַזֶּה יִסְלַח יְהוָה לְעַבְדֶּךָ בְּבוֹא אֲדֹנִי בֵית־רִמּוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֹת שָׁמָּה וְהוּא נִשְׁעָן עַל־יָדִי וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי בֵּית רִמֹּן בְּהִשְׁתַּחֲוָיָתִי בֵּית רִמֹּן יִסְלַח־נָא יְהוָה לְעַבְדְּךָ בַּדָּבָר הַזֶּה׃ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ לְשָׁלוֹם וַיֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ כִּבְרַת אָרֶץ׃ וַיֹּאמֶר גֵּיחֲזִי נַעַר אֱלִישָׁע אִישׁ־הָאֱלֹהִים הִנֵּה חָשַׂךְ אֲדֹנִי אֶת־נַעֲמָן הָאֲרַמִּי הַזֶּה מִקַּחַת מִיָּדוֹ אֵת אֲשֶׁר־הֵבִיא חַי־יְהוָה כִּי־אִם־רַצְתִּי אַחֲרָיו וְלָקַחְתִּי מֵאִתּוֹ מְאוּמָה׃ וַיִּרְדֹּף גֵּיחֲזִי אַחֲרֵי נַעֲמָן וַיִּרְאֶה נַעֲמָן רָץ אַחֲרָיו וַיִּפֹּל מֵעַל הַמֶּרְכָּבָה לִקְרָאתוֹ וַיֹּאמֶר הֲשָׁלוֹם׃ וַיֹּאמֶר שָׁלוֹם אֲדֹנִי שְׁלָחַנִי לֵאמֹר הִנֵּה עַתָּה זֶה בָּאוּ אֵלַי שְׁנֵי־נְעָרִים מֵהַר אֶפְרַיִם מִבְּנֵי הַנְּבִיאִים תְּנָה־נָּא לָהֶם כִּכַּר־כֶּסֶף וּשְׁתֵּי חֲלִפוֹת בְּגָדִים׃ וַיֹּאמֶר נַעֲמָן הוֹאֵל קַח כִּכָּרָיִם וַיִּפְרָץ־בּוֹ וַיָּצַר כִּכְּרַיִם כֶּסֶף בִּשְׁנֵי חֲרִטִים וּשְׁתֵּי חֲלִפוֹת בְּגָדִים וַיִּתֵּן אֶל־שְׁנֵי נְעָרָיו וַיִּשְׂאוּ לְפָנָיו׃ וַיָּבֹא אֶל־הָעֹפֶל וַיִּקַּח מִיָּדָם

ונחת וטבל בירדנא שבע זמנין כפתגמא נביא דיי ותב בסריה כבסר יניק זעיר ואתסי: ותב לות נביא דיי הוא וכל משריתיה ואתא וקם קדמוהי ואמר הא כען ידעית ארי לית אלהא קיים בכל ארעא אלהין בישראל וכען קביל כען תיקרובתא מן עבדך: ואמר קיים הוא יי די משמשנא קדמוהי אם אקביל ואתקיף ביה לקבלא ולא אבא: ואמר נעמן ולא איתיהיב כען לעבדך טעון זוג כודנוון מעפר אדמתא ארי לא יעביד עוד עבדך עלתא ודבח לטעות עממיא אלהן לשמא דיי: לפתגמא הדין ישבוק יי לעבדך במיעל רבוני לבית רמון למסגד תמן והוא סמיך על ידי ואסגוד בית רמון במיסגדי בית רמון ישבוק יי לעבדך בפתגמא הדין: ואמר ליה איזיל לשלם ואזל מלותיה כרוב ארעא: ואמר גחזי תלמידא דאלישע נביא דיי הא מנע רבוני ית נעמן ארמאה הדין מלקבלא מניה ית דאיתי קיים הוא יי אלהן ארהוט בתרוהי ואיסב מיניה מדעם: ורדף גחזי בתר נעמן וחזא נעמן גברא רהיט בתרוהי ואיתרכין מן רתיכא לקדמותיה ואמר השלם: ואמר שלם רבוני שלחני למימר הא כען דין אתו לותי תרין עולימין מטורא דבית אפרים מתלמידי נביא הב כען להון ככר דכספא ותרין איצטלון דלבושא: ואמר נעמן שריסב תרתין ככרין ואתקיף ביה וצר תרתי ככרין דכסף בתרי פילדסין ותרין איצטלון דלבושין ויהב לתרין עולימותי ונסיבו קדמוהי: ועל לאתר כסי ונסיב מידהון

רלבג

קח נא ברכה מאת עבדך. רוצה לומר מנחה: ולא יותן נא לעבדך משא צמד פרדים אדמה. רוצה לומר כנית זה אחר שאין רצונך לקחת גמול על זה מעשית לי מן הטו' אך אשאל ממך שתתן לי דרך אוכל לעבוד בו השם יתבר' מעשה לי זאת הטובה ולזה שאל מאלישע שיותן לו מביתו מה שיוכל לשאת שני פרדים מאדמה לבנות בה מזבח ליי' כי לא יעבוד עוד אלהים אחרים כי אם השם יתברך לבדו ובקש לאלישע שיתפלל לשי' שיסלח לו לדבר הזה והוא השתחויתו בית רמון אשר הוא מוכרח בה מפני היות אדוניו נשען עליו בבאו בית רמון להשתחוות: ויאמר לו לך לשלום. קצר הכתו' אך המובן מזה שנתן לו בקשתו במה שבקש לו לעבוד את השם יתבר': וילך מאתו כברת ארץ. היא הארץ הנעבדת אשר סביב העיר והרצון בו שלא הרחיק מן העיר כי לא היה בינו ובין העיר כי אם שדות העיר וכרמיה וגניה: ויצר ככרים כסף בשני חריטים. רוצה לומ' שצרר שני ככרים של כסף בשני חריטים או בשתי המתחות: ויבא אל העופל ויקח מידם. הנה העופל הוא מקום גבוה והיה שם בית חזק ולזה שם כספו שם כדי שיהיה יותר נשמר: ויפקד

ויראה ה' בקריא' וסימ' ויבט הפלשתי ויראה את דוד. וירדף גחזי אחרי נעמן. ויראה ולא יעשה כחן. ויראה וישב מכל פשעיו. ויראה את בניו ואת בני בניו דאיוב ויירא כתיב חס' ה': הואל ד' בקריאה וסימ' נמסר בספר שפטים סימן י"ט: ויצר ג' בקריא' וסימ' ויצר אתו בחרט ויעשהו עגל מסכה. ויצר את שני העמודים. ככרים כסף. וכל ויצר עליה דכוו':

רדק

ויפקד בבית · שהפקיד הכסף והבגדים שם שרצה להעלים מאלישע וזה לברו בענין פקדון מן הקל : מאן גחזי · כן כתיב בלא יו"ד מאין ושניהם ענין אחד כי מאן כמו אן הלכתם אנה ואנה אילך ואילך : לא לבי הלך · בתמיה כלומר כי לבי ומחשבתי היה עמך בלכתך וידעתי מה שהלכת ועשית : העת · פתח הה"א והיא לתמיה כלומר אם עת שהלכת לקחת לא ידעתי : וזתים וכרמי' · כתרגו' וחשיבתא בלבך למקני זיתין וכרמין ועאן ותורין וגו' כלומר חשבת מן הכסף לקנות לך כל זה : וצרעת נעמן · הוי"ו כמו הוי"ו הנוספים שפירושו או יהיה דבר נסתר עמו ופירושו הכסף כתון לך והצרעת : ובזרעך לעולם · לא אמר בכל הבנים שיצאו ממנו עד עולם שלא באותן בנים שהיו לו שתדבק הצרעת בו ובהם לעולם שלא ירפאו ממנה ואם גחזי חטא בנין מה חטאו אלא מלמד שבנין ידעו בדבר וכבר הרחבנו בזה הענין בספר שמואל בקללה שקלל דוד ליואב : צר ממנו · שהיו יושבים שם ברוחק כל כך היו רבים התלמידים ואמרו רז"ל כי כאשר גורש גחזי מלפני אלישע אז רבו התלמידים כי גחזי היה רע להם והיו רבים יראים לבא לפני אלישע מפני רעת גחזי שהיה דוחה אותם וכשנפרד גחזי ממנו רבו התלמידים עד שצר המקום להם שהיו יושבים בו מתחלה : ואת הברזל נפל אל המים · אין מלת את נופלת על הפועל כאשר חשבו רבי' ופירו' ואת הברזל ועם הברזל הקורה עם הברזל נפל במים : והוא שאול · אם היה שלי לא הייתי חושש כל כך אלא שאלתיו ועלי לשלמו : ויקצב עץ · למה לא השליך שם עץ שהיה יד הברזל מתחילה למה הוצרך לקצוב עץ ובראו כי הנסי' בדבר חדש יעשו וכן בצלוחית חדשה · ויקצוב עץ להיותו יד הברזל שנפל ונכנס העץ בעין הברזל שנכנס בו היד וצף הברזל עם ידו לפיכך אמר ויקצב שפירושו כריתת העץ במדה שצריך כמו מדה אחת וקצב אחת : ויצף · פועל עומד אמר הציף את מי ים סוף פועל יוצא ויש לפרש ויצף פועל יוצא כלו' הנביא הציפו : אל מקום פלני אלמוני תחנותי · כתרגומו לאתר כסי וטמיר יהי בית מישרי : נחתים · מן הנחת ה' גבוריך ותרגו' וירד ונחת ופי' יורדי' וחונים שם ואמ' נחתים כי במקום מורד חנו להסתר שם ודגש תי"ו נחתי' מקו' הנח בפרידי' ואת נחתי' כסן :

רשי

וישלח את האנשים · שלא יראה אותם אלישע : העת לקחת את הכסף · להתעשר ולקחת ממנו בגדים וזתים וגו' : ויאמרו בני הנביאי' · כיסים שנעשו לו משרר והולך רבותינו אמרו מכאן שהיה גחזי דוחה התלמידים מלפניו וכשנטרד באו תלמידים רבים ונדחק המקום מהם : הואל · התרצה : ואת הברזל · הכשורת : והוא שאול · שאילתיו ואין לי ממה לשלם : ויצף · צף על המים : פלוני אלמוני · כסי וטמיר פלוני לשון כי יפלא יתכסי אלמוני מבלי שם שלא היה רוצה להתגלו' : תחנתי · שם אחנה ואארוב את מלך ישראל או את גדודיו העוברי' לשלול בארצי דרך אותו המקום : מעבר המקום הזה · מלכת שם : נחיתים · חונים : וישלח

לקראתך ד' בקרי' וסי' וגם והנה הוא יוצ' לקראתך וראך · פן בחרב אצא לקראתך · כאשר הפך איש מעל · על כן יצאתי לקראתך לשחר : ולקחת ד' בקרי' וסי' בלשון ארמי יברוחי דיוסף לבושין דרעוא · ופי' בסדר ויצא : פלוני אלמוני ג' בקרי' ואת הנערי' ידעתי · אל מקום פלוני אלמוני תחנתי · ואמ' סורה שבה פה פלוני אלמוני :

כ"ד ויפקד בבית וישלח את האנשים וילכו : והוא בא ויעמד אל אדניו ויאמר אליו אלישע מאן גחזי ויאמר לא הלך עבדך אנה ואנה : ויאמר אליו לא לבי הלך כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך העת לקחת את הכסף ולקחת בגדים וזיתים וכרמים וצאן ובקר ועבדים ושפחות : וצרעת נעמן תדבק בך ובזרעך לעולם ויצא מלפניו מצרע כשלג : ויאמרו בני הנביאים אל אלישע הנה נא המקום אשר אנחנו ישבים שם לפניך צר ממנו : נלכה נא עד הירדן ונקחה משם איש קורה אחת ונעשה לנו שם מקום לשבת שם ויאמר לכו : ויאמר האחד הואל נא ולך את עבדיך ויאמר אני אלך : וילך אתם ויבאו הירדנה ויגזרו העצים : ויהי האחד מפיל הקורה ואת הברזל נפל אל המים ויצעק ויאמר אהה אדני והוא שאול : ויאמר איש האלהים אנה נפל ויראהו את המקום ויקצב עץ וישלך שמה ויצף הברזל : ויאמר הרם לך וישלח ידו ויקחהו : ומלך ארם היה נלחם בישראל ויועץ אל עבדיו לאמר אל מקום פלני אלמני תחנתי : וישלח איש האלהים אל מלך ישראל לאמר השמר מעבר המקום הזה כי שם ארם נחתים :

ופקיד בביתא ושלח ית גבריא ואזלו : והוא אתא וקם קדם רבוניה ואמר ליה אלישע מנן אתא אתי גחזי ואמר לא אזל עבדך לכא ולכא : ואמר ליה ברוח נבואה אתחואה לי כד אתהפיך גברא מעל רתיכיה לקדמותך השעא היא לך דנסיבתא כספא ונסיבתא לבושיא וחשיבתא בלבך למקני זיתין וכרמין ועאן ותורין ועבדין ואמהן : וסגירות נעמן תדבק בך ובבנך לעלם ונפק מן קדמוהי חיור כתלגא : ואמרו תלמידי נביא לאלישע הא כען אתרא די אנחנא יתבין תמן קדמך עק לנא : ניזיל כען עד ירדנא וניסב מתמן גבר כשורא חדא ונעביד לנא תמן אתרא למתב תמן ואמר איזילו : ואמר חד שרי כען ואזיל עם עבדך ואמר אנא איזיל : ואזל עמהון ואתו לירדנא וקצו אעיא : והוה חד מחי בשריתא ואשתליף ברזלא ונפל למיא וצוח ואמר בבעו ריבוני והוא משאל ש שאילתיה : ואמר נביא דיי אן נפל ואחזיה ית אתרא וקץ אעא ורמא לתמן וקפא ברזלא : ואמר טול לך ואושיט ידיה ונסביה : ומלכא דארם הוה מגיח קרבא בישראל ואתמליך בעבדוהי למימר לאתר כסי וטמיר יהי בית מישרי : ושלח נביא דיי לות מלכא דישראל למימר אסתמר מלמיעבר אתרא הדין ארי תמן אנש ארם כסן :

רלבג

ויפקד בבית · אחשוב שהרצון בזה שכבר שמה בהיותו בבית סך המטבע שים באלו ה החריטים כמו תאמר סך הדיכרין או ה השקלים או המעות או יהיה מענין פקדון ואם הוא מהקל ו והרצון בו שהפקידו בביתו או יהיה מענין פקידות והרצון בו ש שמנה שם איש או אנשים יקנו לו בכסף ההוא בגדים וזיתים וכרמים וצאן ובקר ועבדים ושפחות ולזה אמר לו אלישע העת לקחת את הכסף ו ולקחת בגדים וזיתים וכרמים וצאן ובקר ועבדים ושפחות : מאן גחזי · כתוב וקרי מאין והרצון בו מאין בא ואפשר כי אם לא היה משקר לו היה לוקח בחטא שחטא דרך אחרת כמו תאמ' שישיב לו מה שלקח באופן שיתבאר ל לנעמן שלא היה מ מאלישע הדבר הזה אך גחזי עשאו מעצמו אך מפני שכחש לו והוסיף בעונו לקח ממנו זאת הנקמה : לא לבי הלך כאשר הפך איש מעל מרכבתו וגו' · ר"ל לא הלך ממני לבי שיעלם ממני מה שעשית כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך והוא נעמן כי בודאי אני יודע כל זה ולזה נתן ענשו על זה שתדבק בו צרעת נעמן ובזרעו לעולם ר"ל כל ימיהם או עד היובל על דרך ועבדו לעולם : צר ממנו · ר"ל רחוק ממנו ודומה כי מפני זה סמך זה לדבר גחזי להעיר כי לרוע תכונת גחזי לא היו התלמידים רבים אחר אך כאשר נפרד גחזי מאלישע אז רבו התלמידים : ונעשה לנו שם מקום לשבת שם · ר"ל שיבנו מהקורות האלו בית או אהל בשיעשו מקצתם עמודים או יבנו הכותלים מאבן ויקרו הבית באלו הקורות : הואל נא ולך את עבדיך · אמר זה כדי שיהיה להם לעזר במתחדש להם שם : ויהי האחד מפיל את הקורה והברזל נפל את המי' · ר"ל שבעת הכותו בגרזן להפיל הקורה נפל הברזל מיד הגרזן ונפל במי הירדן וצעק ואמ' אהה אדני זה הגרזן לא היה שלי אך שאלתיהו מאח' : ויקצב עץ וישלך שמה ויצף הברזל · ר"ל שכבר חתך ותקנו במדה שיוכל להכנס בנקב הברזל ויהיה לו כמו יד והנה היה המופת הזה שכאשר השליכו שמה נכנס בנקב הברזל ונתקיים בו הברזל ולפי שכבר הורגם בדבר המופתים מצד העיון ומצד דברי רז"ל כמו שבארנו בששי מספר מלחמות יי' שלא יתחדש בהם דבר חדש כאילו תאמר עליית הברזל למעלה במים והוא ברזל או רדת העץ למטה במים והוא עץ בלתי ראוי שיצלול במים והנה הרצון באמרו וישלך שמה שכבר השליך שם העץ בכח כדי שירד מפני זאת התנועה ההכרחית והנה היה העץ בשיעור שהיה יכול לנכח קלותו כבדות הברזל ויציפהו עמו על המים ולזה הוצרך שיהיה העץ גדול ולא הספיק לו גודל יד הברזל להשליכו שם ואחתך מפני זה עץ גדול אך המופת היה כמו שזכרנו היותו נכנס בנקב הברזל בהשליכו אותו במי' : אל מקו' פלוני אלמוני תחנותי · ר"ל שכבר היה חונה במקו' נעלם כדי שלא ישמר מלך ישר' מעבר שם ויקחהו והנה פלוני מענין פלוי שהוא דבר מכוסה ונעלם ואלמוני הוא ג"כ מענין ההסתר וההעלם והוא כנזר מהאלמות כאלו יאמ' שלא ידובר בזה כלל כדי שלא יודע לאיש או אפשר על זה הענין בעצמו כי אלף אלמוני בזה המקום ישמש במקום ע"ן כמו עלמוני והוא ענין נעלם וכזה מצאנו הוראת שמוש האותיות מזה הצד על זה הדרך : השמר מעבור המקום הזה כי שם ארם נחתים · ר"ל שתשמור מעבור במקום ההוא כי שם ארם נחתים שהיה בו מלך ארם ועבדיו כי שם ארם יורדים במורד אשר שם להחבא שלא תשמר מהם והנה באור נחתים יורדים וחונים תרגום וירד ונחת או יהיה מענין נחת וכשאלה הת"ו במלת נחתך והרצון בו שהם עומדי' שם בנחת בדרך שיעלם היותם שם וכן היה שולח לו אלישע בכל מקום שהיו נסתרי' שם מלך ארם ועבדיו לתפשו ולבחון אם היה דבר הנביא אמת שלח שם מלך ישר' אל המקום ההוא אשר הזהירו מעבור שם ומצא אמתות דברי הנביא תמיד לא פעם א' לבד ולא ב' פעמים לבד אך בחן זה פעמים רבות בדרך שנודע למלך ארם כי מלך ישר' היה יודע המקומו' אשר יתחבא שם

ויסער

רש"י

ושלח מלך ישראל. היה שולח ורואה אם אמת הוא: והזהירו. שהזהירו איש האלהי' מעבור שם: לא אחת ולא שתי'. עשה לו כך כי פעמי' רבות: על הדבר הזה. מי הוא המגלה סודו: אי כה. היכן הוא: אשר אתנו. בעזרתנו: ויאמר יהו' כה ונו'. על הקללה לא הזכיר את השם אבל על הפקיחה הזכיר את השם על שתיהן על של נער ועל של גדוד: סנורים. אולי של סמתון רואה ואינו יודע מה הוא רואה: ולא זו העיר. שהכניא בתוכה ואמת אמר לו להם שכבר יצא משם: האשר שבית ונו'. וכי דרכך להרוג אותם שאתה שבית אותם שאתה מביא בשביה ומשבית אותם: ויכרה. לשון תיקון סעודה: הדבונים

רד"ק

והזהירה. בה"א כמו אהלה: ונשמר שם. ונשמר משם כמו שהיה מזהירו הנביא: לא אחת ולא שתים. לא פעם אחת לבדה ולא שתים לבדו אלא פעמים רבות וכמוהו והוא איש אחד לא גוע בעונו שפירושו לא גוע לבדו: ויסער. היה מסתער על זה הדבר מי היה מגלה מסתריו: איכה הוא. כמו אכה הוא וכן בענין אכה איכה תרעה אלא שהוא קמוץ וזה בחולם: סביבות אלישע. והלא אלישע בעיר היה והסוסי' ורכב אם חוץ לעיר בהר אלא הראה לו לנער כן שהיו סביבות אלישע והראה לו הא' כן לחזק לבו שלא יפחד: כבואם. בכף: כראותו. בכ"ף: האשר שבית. מה דין יש לך בהם שתכה אותם וכי אתה שבית אותם בחרבך ובקשתך: ויכרה להם. תקן להם מאכל גדול וכן יכרו עליו חברי' אלא כי ויכרה יובא לשלישי ויכרו יובא לשני: ולא יספו עוד. איננו אומר עוד לעולם שהרי אומר ויהי אחרי כן ויקבוץ בן הדד אלא פירו' עוד באותו הזמן וכן ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו ונאמר בירמיה וחיל פרעה יצא ממצרי' וישמעו הכשדים וכן לא תוסיפו עוד לעלות וכן ונשמלו לא יזכר עוד רוצה לומר כל זמן שהיה בו: ראם

הלוא י"ו מלאים בסי' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא חלק א' סימן כ"ב: אחד כה פתחין וסימ' תכלו המים. והעלהו שם. כמעט שכב. ואחד עשר כוכבים. ואת אחד עשר ילדיו. שכם אחד. אל אחד מבניו. את אחד מהם. אחד עשר יום. ומת אחד מהם. והאיש מיכה. והאבדנה האתונות. ויאמר דוד אל

וישלח מלך ישראל אל־המקום
אשר אמר־לו איש־האלהים והזהירה
ונשמר שם לא אחת ולא שתים:
ויסער לב מלך־ארם על־הדבר הזה
ויקרא אל־עבדיו ויאמר אליהם
הלוא תגידו לי מי משלנו אל־מלך
ישראל: ויאמר אחד מעבדיו לוא
אדני המלך כי־אלישע הנביא אשר
בישראל יגיד למלך ישראל את־
הדברים אשר תדבר בחדר משכבך
: ויאמר לכו וראו איכה הוא ואשלח
ואקחהו ויגד־לו לאמר הנה בדתן:
וישלח־שמה סוסים ורכב וחיל כבד
ויבאו לילה ויקפו על־העיר: וישכם
משרת איש האלהים לקום ויצא
והנה־חיל סובב את־העיר וסוס ורכב
ויאמר נערו אליו אהה אדני איכה
נעשה: ויאמר אל־תירא כי רבים
אשר אתנו מאשר אותם: ויתפלל
אלישע ויאמר יהוה פקח־נא את־
עיניו ויראה ויפקח יהוה את־עיני
הנער וירא והנה ההר מלא סוסים
ורכב אש סביבת אלישע: וירדו
אליו ויתפלל אלישע אל־יהוה
ויאמר הך־נא את־הגוי־הזה בסנורים
ויכם בסנורים כדבר אלישע:
ויאמר אלהם אלישע לא־זה הדרך
ולא זה העיר לכו אחרי ואוליכה
אתכם אל־האיש אשר תבקשון וילך
אותם שמרונה: ויהי כבאם שמרון
ויאמר אלישע יהוה פקח את־עיני
אלה ויראו ויפקח יהוה את־עיניהם
ויראו והנה בתוך שמרון: ויאמר
מלך־ישראל אל־אלישע כראתו
אותם האכה אכה אבי: ויאמר לא תכה
האשר שבית בחרבך ובקשתך
אתה מכה שים לחם ומים לפניהם
ויאכלו וישתו וילכו אל־אדניהם:
ויכרה להם כרה גדולה ויאכלו
וישתו וישלחם וילכו אל־אדניהם
ולא־יספו עוד גדודי ארם לבוא
בארץ ישראל:

ושלח מלכא דישראל לאתרא
די אמר ליה נביא דיי ואזהריה
ואסתמר תמן לא חדא זמנא ולא
תרתין זמנין: ואסתער לבא
דמלכא דארם על פתגמא הדין
וקרא לעבדוהי ואמר להון הלא
תחוון לי מאן מדילנא גלי רזי
למלכא דישראל: ואמר חד
מעבדוהי לא רבוני מל..א ארי
אלישע נביא די בישראל יחוי
למלכא דישראל ית פתגמיא די
תמליל באידרון בית משכבך:
ואמ' איזילו וחזו איכא הו ואשלח
ואידבריניה ואתחואליה למימר
הא בדותן: ושלח תמן סוסון
ורתיכין ומשריין סגיאין ואתו
בליליא ואקיפו על קרתא: ואקדים
משומשניה דנביא דיי למיקם
ונפק והא משירין אקיפא ית
קרתא סוסון ורתיכין ואמר
עולימיה ליה בבעו רבוני איכדין
נעביד: ואמר לא תדחל ארי
סגיאין דעמנא מדעמהון: וצלי
אלישע ואמר יי גלי כען ית עינוהי
ויחזי וגלא יי ית עיני רביא וחזא
והא טורא מלי סוסון ורתיכין
דאשתא סחרנות אלישע: ונחתו
לותיה וצלי אלישע קדם יי ואמר
מחי כען ית עמא הדין בשבריריא
ומחנון בשבריריא כפתגמא
דאלישע: ואמר להון אלישע לא
דין אורחא ולא דא קרתא איתו
בתרי ואוביל יתכון לות גברא די
אתון בען ואוביל יתהון לשמרון:
והוה כמיעלהון לשמרון ואמר
אלישע יי גלי ית עיני אילין ויחזון
וגלא יי ית עיניהון וחזו והא בגו
שמרון: ואמר מלכא דישראל
לאלישע כד חזא יתהון האיקטול
איקטול רבי ואמר לא תקטול הא
דשבית בחרבך ובקשתך את קטיל
שוי לחמא ומיא קדמיהון ויכלון
וישתון ויזלון לרבוניהון: ואתקין
להון שירו רבא ואכלו ושתיאו
ושלחינון ואזלו לות רבוניהון ולא
אוסיפו עוד משירית ארם למיעל
בתחום ארעא דישראל:

רלבג

ויסער לב מלך ארם. רוצה לומ' אחזהו סער ומבוכה על זה הענין לחשבו כי משרתיו הם יגלו סתריו למלך ישראל: איכה הוא. איך הוא והרצון בו אם הוא בעיר בכורה וחיל רב עמו או איך הוא עניינו כי לפי ם שהוא בו אתחכם ל להבי' עליו חיל לתפשו: והנה החיל שם בלילה כדי שלא ישמע דבר זה אישע ויברח: אנשים יותר עמו: סוסי' ורכב אש סביבו' אלישע. הנה אף ע"פ שלא כעזר אישע בהם היה תועלת להראותם לנערו לשמרו מהפחד כדי שלא יבעת מפני הפחד ויהיה זה סבה שיתפחדו בני העיר כלם ויעזר פחדם אל מה שהיו רוצי' לעשות כי אז יכירו כי אלישע שם: וירדו אליו ויתפלל אלישע. ר"ל כי בעת שהיו יורדים אל אישע לתפשו התפלל אלישע אל יי' שיכה אותם ב בסנורים בדרך שלא יראו היטב ובזה ה האופן כדמה להם שהעיר שהלכו שם לא היתה העיר שהיו מ מבקשים והיה אפשר זה לפי מחשבתם כי בליל' הלכו שם ויתכן שבבאם לאלישע שאו לו האם העיר שהם בה היא דותן וענם לא כי טעיתם בדרך ולא זו העיר אשר אלישע בה כי כבר הלך לעיר אחרת או הרצון בו ולא זו העיר היא דותן והביאור הראשון הוא יותר נכון: האשר שבית בחרבך ובקשתך אתה מכה. ר"ל הנה אלו שביתי והבאתי בכח גבורת השם יתברך ולמה תכה אותם האם תכה האנשים אשר תשבה בשבי בחרבך ובקשתך אין זה ראוי וכל שכן שאין ראוי זה באשר שבה אותם הש"י: ויכרה להם כרה גדולה. ר"ל שעשה להם סעודה גדולה: ולא יספו עוד גדודי ארם. ר"ל שלא יספו עוד לבא שם בזה האופן שהיו באים בתחילה בהעלם כי יראו ממה שראו מהסכנה אך כשרצו להלחם בישראל אסף מלך ארם כל מחנהו ולא שלח שם כמו שהיה עושה בתחלה: ויעל

מסרה

אבנר. אחד הרק'. עד אחד לא נעדר. בכל אשר התהלכתי. וחברו שפטי דד"ה. בנפש אחד. יהי נא דבריך. ויאמ' אח' מעבדיו. ואיך תשיב את פני. וחברו. הנדברים בך. ולנשיא מזה. ושר מלכות פרס: זה י"ח כתיב ה' וקרינן ו' וב' כתיב ו"ו וסימ' ל לשחוק אמרתי מהולל. אין טוב באדם שיאכל ושתה. וגם זה רעה חולה הכל עמת שבא. גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עשר. כל זה נסיתי בחכמה. גם זה ראיתי חכמה תחת השמש. ויאמר להם אלישע לא זה הדרך תנינא דפסו'. וידבר אלי זה הלישכה. ישובו לא על הו. אם ישברו כניך בריתי. ב' בתראי כתיב זו בוי"ו: ויראו ג' בקריא וסימ' פקח את עיני אלה ויראו. ויראו צדיקים ויראו. ויראו שנאי ויבשו: מכה ה' בסגול בקריאה וסימ' בלשון תרגום ע עבראה בחוטרא לא תלקי ע עממין בעברה מחי. ופירוש' נמסר בסדר שמות: ולא יספו ד' בקריא' וסימ' ולא יספו עוד ל להלחם. ולא יספו לשאת ראשם. ויתקע יואב בשופר. ולא יספו עוד גדודי ארם:

רדק

ראש חמור׃ כמשמעו כי הבהמות הטמאות והטהורים היו אוכלים מפני הרעב וכן ת"י רישא דחמרא וי"ת כמו מעמר החמר והוא רחוק׃ חריונים׃ כן כתיב וקרי דביונים ופי' צואת יונים והכתוב אומר מה שיוצא מאחור היונים והקרי לשון נקייה יותר מה שזב מן היונים ותרגום זוב רוב וכת' רזבל מפקת יונא והיו מבשלי' אם בצואת היונים כי לא היו להם ע עצים כי מפני המצור לא היו יכולים לצאת מן העיר לחטוב עצי ביער ואא"ז ז"ל פי' דביוני' מה שבזפק היוני' שהיוני' היו יוצאים ואוכלים התבואה ונכנסים לעיר והיו אנשי העיר לוקחים מה שבזפק היונים ואוכלים כי מפני המצור היה הרעב׃ ותחביא את בנה׃ שתאכלנו לבד' או רחמה עליו להחיותו׃ מבית׃ מבפנים׃ אם יעמוד ראש אלישע׃ שהיה עליו לבקש רחמי' ואיננו מבקש׃ וישלח איש׃ המלך שלח איש מלפניו להסיר את ראש אלישע׃ בטרם׃ חס' ו"ו והיא יתיר' במלת והוא אמר וכן ענין הפסו' המלך שלח איש מלפניו אל אלישע ובטרם יבא המלאך אליו הוא אמר אל הזקנים כי המלך שולח איש ל להסיר את ראשו כי נאמר לו ב ברוח הנבואה׃ הראיתם׃ ברגש הר"ים וכן הראית' אשר בחר בו ה'׃ בן המרצח׃ בן אחאב שרצח נבות כן הו' רוצה לרצחני׃ הלא קול׃ תשמעו קול רגלי אדוניו שיבא אחריו׃ ויאמר המלך הבא אחרי המלאך אמר הנה זאת הרעה מאת יי' עד שאוכלות הנשים בשר בניהם׃ מה אוחיל ליי' עוד׃ כלומר מה אקוה ליי' עוד ומה אקוה לו מה יועילני אחרי זאת הרעה ויונתן תרגם מה אבעי תרגם אוחיל כמו אחלה׃ אשר למלך נשען על ידו׃ דרך קצרה ופי' השליש אשר למלך שהיה נשען על ידו׃ ארובות

המן ג' בקריא' וסימ' המן העץ׃ המן הסלע הזה׃ המן הגרן׃ מלפניו ח' וסימ' וצרעת נעמן תדבק׃ ואלישע ישב בביתו׃ וילך מלפניו כל הארץ דדה׃ והאלהים עשה שיראו׃ אשר יראו מלפניו׃ אם על המלך טוב יצא׃ ואת פתשגן כתב הדת׃ וזרעות השטף ישטפו מלפניו וישברו׃

תרגום

והוה בתר כן וכנש בר הדד מלכא דארם ית כל משריתיה וסליק וצר על שמרון׃ והוה כפנא רבא בשמרון והא צירין עלה עד דהוה רישא דחמרא מיזדבן בתמנן כסף ורבעת קבא דזבל ספקת יונא בחמשא סלעין דכסף׃ והוה מלכא דישראל עבר על שורא ואתתא קבילא קדמוהי למימר פריק רבוני מלכא׃ ואמר לא יפרקינך יי מנן איפרקינך המן אידרא או מן מעצרתא׃ ואמר לה מלכא מה ליך ואמרת אתתא הדא אמרת לי הבי ית בריך ונכליניה יומא דין וית ברי ניכול מחר׃ ובשילנא ית ברי ואכלנוהי ואמרית לה ביומא אוחרנא הבי ית בריך וניכליניה ואטמרת ית ברה׃ והוה כד שמע מלכא ית פתגמי אתתא ובזע ית לבושוהי והוא עבר על שורא וחזא עמא והא סקא אסיר על בסריה מלגיו׃ ואמר כדין יעביד לי יי וכדין יוסיף אם יתקיים רישא דאלישע בר שפט עלוהי יומא דין׃ ואלישע יתיב בביתיה וסביא יתבין עמיה ושלח גברא קדמוהי עד לא ייתי איזגרא לותיה והוא אמר לסביא התחזיתון ארי שלח בר קטולא הדין לאעדאה ית רישי חזו כמיתי איזגדא אחודו דשא ותדחקון יתיה בדשא הלא קל ריגלי רבוניה בתרוהי׃ עד דהוא ממליל עמהון והא איזגדא נחית לותיה ואמר הא דא בישתא מן קדם יי מה אצלי קדם יי עוד׃ ואמר אלישע קבילו פתגמא דיי כדנן אמר יי כעידנא הדין מחר סאת סולתא בסלעא וסאתן סעורין בסלעא בתרע דשומרון׃ ואתיב גברא דמלכא דסמי' על ידוהי ית נביאה דיי ואמר

מקרא

ויהי אחרי כן ויקבץ בן הדד מלך ארם את כל מחנהו ויעל ויצר על שמרון׃ ויהי רעב גדול בשמרון והנה צרים עליה עד היות ראש חמור בשמנים כסף ורבע הקב חריונים בחמשה כסף׃ ויהי מלך ישראל עבר על החמה ואשה צעקה אליו לאמר הושיעה אדני המלך׃ ויאמר אל יושעך יהוה מאין אושיעך המן הגרן או מן היקב׃ ויאמר לה המלך מה לך ותאמר האשה הזאת אמרה אלי תני את בנך ונאכלנו היום ואת בני נאכל מחר׃ ונבשל את בני ונאכלהו ואמר אליה ביום האחר תני את בנך ונאכלנו ותחבא את בנה׃ ויהי כשמע המלך את דברי האשה ויקרע את בגדיו והוא עבר על החמה וירא העם והנה השק על בשרו מבית׃ ויאמר כה יעשה לי אלהים וכה יסף אם יעמד ראש אלישע בן שפט עליו היום׃ ואלישע ישב בביתו והזקנים ישבים אתו וישלח איש מלפניו בטרם יבא המלאך אליו והוא אמר אל הזקנים הראיתם כי שלח בן המרצח הזה להסיר את ראשי ראו כבא המלאך סגרו הדלת ולחצתם אתו בדלת הלוא קול רגלי אדניו אחריו׃ עודנו מדבר עמם והנה המלאך ירד אליו ויאמר הנה זאת הרעה מאת יהוה מה אוחיל ליהוה עוד׃ ויאמר אלישע שמעו דבר יהוה כה אמר יהוה כעת מחר סאה סלת בשקל וסאתים שערים בשקל בשער שמרון׃ ויען השליש אשר למלך נשען על ידו את איש האלהים ויאמר

ל' / ל' / חריונים ק' / ל"ב / לו' וחס' יוד / ל' / נ"ו / ל' / ל' / ג' חס' / כל סיפ' חס' וכח"ב / ה' ב"פ / אות בכסר / ח' / ל' / ל' / ל' / ג' חס' / ה' ומל' בסיפ' / ג' ומל' / בסף

רשי

הדביונים׃ זבל הזב מן היונים׃ הושיעה המלך׃ כסבור שמוזלת מזונות׃ ותחבא את בנה׃ מתורוצה לאוכלו לבד׃ וירא העם׃ דרך הקרע את השק תחת בגדיו׃ אם יעמוד ראש אלישע׃ שהיכולת בידו לבקש רחמים׃ וישלח איש מלפניו׃ המלך שלח להורגו ובטרם יבא אותו המלאך אל אלישע והוא נגלה לו ברוח הקדש ואמר אל הזקנים והנה המלאך יורד אליו והמלך אחריו׃ ויאמ' המלך הנה זאת הרע' מאת יי'׃ זאת אחת מן הקללות שקלל על ידי משה ואכלת פרי בטנך במצור ובמצוק וגו'׃ מה אוחיל ליי' עוד׃ להושי' לא יועיל׃ וארבעה

רלבג

ויעל ויצר על שמרון׃ ר"ל שסבב עליה מצור בדרך שלא יוכל איש לצאת מן העיר וידמ' שכבר שם במצור גם כן עיירו' רבות מישרא' והיו משתיתים יבול כל האר' בדרך שהיה הרעב כבד באר' והנו מה שאמר אלישע ל לשונמית כי קרא ה' לרעב וגם בא אל האר' שבע שנים ואפשר שנתקבצו ברעב שבות אחרות כאילו תאמר חסרון התבואות וידמה שזמן המצור ארוך מאד ולזה הגיע הענין בשמרון מחוזק הרעב שהיה שם ראש חמור שוה שמני' כסף והיו אוכלים אותו מפני הרעב כי התור' אמרה וחי בהם ולא שימות בהם׃ ורובע הקב חריונים׃ פי' בו צואת יונים כי היא יוצאת מאחוריהם ו וכמוהו לאכול את ח חוריהם ולא אסער מה היה השתמשותם ברעב בצואת יונים ואפשר כי לרוב השחתם האויבים יבול הארץ היו גרגירי הזרעים נמצאים מאד בחוץ והיו היונים אוכלים מהם לשובע ומרוב אכלם מהם היו נמצאי' מהזרעי' ההם קצת בצואתם כי לא יוכלו לעכל כל הכמות ההוא׃ אל יושיעך יי'׃ ר"ל הנה ה' הוא אשר אינו מושיעך כי הוא הביא לנו הרעב החזק הזה אבל אני אין לי אשם במה שלא אושיעך׃ המן הגורן או מן היקב׃ והנה אמר זה לפי שלא היו יכולים לאסוף להם תבואת גרן ותבואת יקב׃ ותחביא את בנה׃ ר"ל למלטו שלא יאכלוהו כי אולי תהיה לה הצלה ממקום אחר׃ אם יעמוד ראש אלישע בן שפט עליו היום׃ ידמה כי אלישע בהוכיחו אותו אמר לו שיהיה רעב ולא הגיד לו שיהיה שבע שנים לבד כמו שאמר אליהו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי ולא הגיד לו גם כן שיסור בשנה השלישית ולזה כעס המלך עליו ואמר להמיתו מפני ראותו כי כבר הגיע מחוזק הרעב אל שהיו אוכלים בשר בניהם׃ בן המרצח הזה׃ קרא בן אחאב בן המרצח כי הוא השכים בהריגת נבות ובהריגת נביאי יי' על יד איזבל׃ והנה המלאך יורד אליו ויאמר הנה זאת הרעה מאת יי' מה אוחיל ליי' עוד׃ ידמה שהמלאך היורד אליו אמר לאלישע כי הוא בא להרגו על דבר הרעב במצות המלך ואמר לו אלישע כי לא זו הדרך להמלט מהרעב אלא עד שיתפללו לש"י ועכה המלאך כי אחר שזאת הרעה מאת יי' למה יתפלל אליו עוד ויחשב כי התפלה לבד תועיל להציל מהרע שיעשהו אחר לא מהרעה שיעשה הש"י בעצמה ולזה ענה אלישע כי השם יצילם מהרע ההוא עד שבעת מחר ימכר בשער שמרון סאת סולת בשקל וסאתים שעורים בשקל ואפשר שיהיה הרצון בזה שכבר אמר המלאך שבא להמית אלישע כמו מתחרט על שבא להרגו הנה זאת הרעה באה לנו מאת יי' על חטאינו מה אחטא עוד ואקנה לעצמי חיל וכרה על הצרה הזאת בעבור שיכעס עלי השם והוא מענין מעי מעי אוחילה׃ השלים אשר למלך נשען על ידו׃ רוצה לומר בעת שהיה המלך נשען על ידו בדרך ששמע המלך דבריו כאמרו מכחיש כנבואת אלישע שזה לא יהיה כמו שלא יתכן שיעשה השם ארובות בשמים׃ וארבעה

ויאמר ג' מכו' אית נהון ויאמר ויאמר

רשי

וארבעה אנשים · גחזי ובניו : פתח השער · כמו שנאמר בדד ישב מחוץ למחנה מושבו : השמיע את מחנה ארם · נדמה להם כאילו שומעין : ומצאנו עון · מתחייבין אנו למלכות : כאשר היא · כמו שהיו מלאים מתחלתם לא הוציאו מה שבתוכם : כי רעבים אנחנו · ותאבים לבאת אל השלל ואל המזון : אשר

רדק

ארובות בשמים · להמטיר או בדרך הפלגה להוריד חטים ושעורי' על דרך ירידת המן ותרגם יונתן אילו יי' פתח כוון ומחית טובא מן שמיא : הנכה · בה״א כמו הנכבת עמכה והדומי' להם : וארבעה אנשי' · אז״ל כי אלה הארבעה היו גחזי וב' בניו : פתח השער · כמו שדרך המצורעי' להיות חוץ לעיר כמו שכתו' מחוץ למחנה מושבו : עד מתנו · עד אשר מתנו : ונפלה · כמו אל הכשדי' אתה נופל : השמיע את מחנה ארם · לפני בא המצורעי' בעודו לילה כי אם כמו מאתמול ביום ההוא היו רואים ישר' וכן אומר ויקומו בנשף תכף כששמעו הקול נכנס פחד גדול בלבם וכמו : וינוסו אל נפשם · להציל נפשם לא חסו על הממון ואפילו הסוסי' לא אסרו לרכוב עליהם : לא כן · לא טוב כתרגומו לא כשר מה דאנחנא עבדין : מחשים · שותקים מלבשר : וחכינו עד אור הבקר · אם נחכה עד אור הבקר מלבשר מה שנאכנו עון בזה : עוון · מלא בשני ווי״ן : אל שוער העיר ויגידו להם · שוער דרך כלל כמו ויליד ביתו הם יאכלו בלחמו או פירוש קראו לשוער אחד מן השוערים וקמו כולם והגידו להם זה הדבר : הסוס אסור והחמור אסור · דרך כלל כמו ויהי לי שור וחמור ופירושו שהיו אסורי' על אבוסיהם : ויקרא השוערים · שוער העיר קרא אל שוערי בית המלך והם הגידו בית המלך פנימה : להחבה · בה״א : בהשדה · כבת בה״א הידיעה כמשפ׳ כמו להגדיר אשר בא עליו והדומים לו וקרי בשדה בלא ה״א הידיעה כמנהג ברוב להקל : ככל

עשה כ״ב פתחין וסימ׳ ועשה חסד לאלפים · עשה משפט יתום · והיה כי תמצאן אתו · ויען השליש אשר · וחברו ויען השליש את איש האלהים · למען ירשו את · מה תחשבון אל יי' · הנני עשה את כל · שאלו מי מטר · ועשותם רשעים · והו לי אמר יי' ליום · וימלך דוד על כל · מגדיל ישועות מלכו · דום ליי'

רלבג

הארבעה אנשים היו מצורעי' פתח השער · לפי שהיו מוכרחים לעמוד מחוץ למחנה והיה שם מקום להם תוך שער העיר סמוך לפתח השער : ויקומו וינוסו בנשף · רוצה לומר כי בלילה שמעו הקולות אשר השמיע השם יתברך על דרך המופת ובלילה ההוא נסו תכף ומרוב פחד' עזבו סוסיהם וחמוריה' וברחו ברגליהם : לא כן אנחנו עושים · ר״ל אין אנחנו עושי' דבר ראוי היום הזה הוא יום ראוי לבשר ואם אנחנו שותקי' וכמתין עד אור הבקר ידעו זה ישראל וימצאנו ע עונש על אשר לא ב בשרנו הבשור' הזאת והנה אז היה עדיין לילה : ויקרא השוערי' · רוצה לומר שסוער העיר קרא השוערים אשר שומרים שער ה המלך : הנם

הִנֵּה יְהוָה עֹשֶׂה אֲרֻבּוֹת בַּשָּׁמַיִם הֲיִהְיֶה הַדָּבָר הַזֶּה וַיֹּאמֶר הִנְּכָה רֹאֶה בְּעֵינֶיךָ וּמִשָּׁם לֹא תֹאכֵל׃ וְאַרְבָּעָה אֲנָשִׁים הָיוּ מְצֹרָעִים פֶּתַח הַשָּׁעַר וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ מָה אֲנַחְנוּ יֹשְׁבִים פֹּה עַד מָתְנוּ׃ אִם אָמַרְנוּ נָבוֹא הָעִיר וְהָרָעָב בָּעִיר וָמַתְנוּ שָׁם וְאִם יָשַׁבְנוּ פֹה וָמָתְנוּ וְעַתָּה לְכוּ וְנִפְּלָה אֶל מַחֲנֵה אֲרָם אִם יְחַיֻּנוּ נִחְיֶה וְאִם יְמִיתֻנוּ וָמָתְנוּ׃ וַיָּקֻמוּ בַנֶּשֶׁף לָבוֹא אֶל מַחֲנֵה אֲרָם וַיָּבֹאוּ עַד קְצֵה מַחֲנֵה אֲרָם וְהִנֵּה אֵין שָׁם אִישׁ׃ וַאדֹנָי הִשְׁמִיעַ אֶת מַחֲנֵה אֲרָם קוֹל רֶכֶב קוֹל סוּס קוֹל חַיִל גָּדוֹל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו הִנֵּה שָׂכַר עָלֵינוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶת מַלְכֵי הַחִתִּים וְאֶת מַלְכֵי מִצְרַיִם לָבוֹא עָלֵינוּ׃ וַיָּקוּמוּ וַיָּנוּסוּ בַנֶּשֶׁף וַיַּעַזְבוּ אֶת אָהֳלֵיהֶם וְאֶת סוּסֵיהֶם וְאֶת חֲמֹרֵיהֶם הַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר הִיא וַיָּנֻסוּ אֶל נַפְשָׁם׃ וַיָּבֹאוּ הַמְצֹרָעִים הָאֵלֶּה עַד קְצֵה הַמַּחֲנֶה וַיָּבֹאוּ אֶל אֹהֶל אֶחָד וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם כֶּסֶף וְזָהָב וּבְגָדִים וַיֵּלְכוּ וַיַּטְמִנוּ וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל אֹהֶל אַחֵר וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם וַיֵּלְכוּ וַיַּטְמִנוּ׃ וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ לֹא כֵן אֲנַחְנוּ עֹשִׂים הַיּוֹם הַזֶּה יוֹם בְּשֹׂרָה הוּא וַאֲנַחְנוּ מַחְשִׁים וְחִכִּינוּ עַד אוֹר הַבֹּקֶר וּמְצָאָנוּ עָווֹן וְעַתָּה לְכוּ וְנָבֹאָה וְנַגִּידָה בֵּית הַמֶּלֶךְ׃ וַיָּבֹאוּ וַיִּקְרְאוּ אֶל שֹׁעֵר הָעִיר וַיַּגִּידוּ לָהֶם לֵאמֹר בָּאנוּ אֶל מַחֲנֵה אֲרָם וְהִנֵּה אֵין שָׁם אִישׁ וְקוֹל אָדָם כִּי אִם הַסּוּס אָסוּר וְהַחֲמוֹר אָסוּר וְאֹהָלִים כַּאֲשֶׁר הֵמָּה׃ וַיִּקְרָא הַשֹּׁעֲרִים וַיַּגִּידוּ בֵּית הַמֶּלֶךְ פְּנִימָה׃ וַיָּקָם הַמֶּלֶךְ לַיְלָה וַיֹּאמֶר אֶל עֲבָדָיו אַגִּידָה נָּא לָכֶם אֵת אֲשֶׁר עָשׂוּ לָנוּ אֲרָם יָדְעוּ כִּי רְעֵבִים אֲנַחְנוּ וַיֵּצְאוּ מִן הַמַּחֲנֶה לְהֵחָבֵה בַהשדה לֵאמֹר כִּי יֵצְאוּ מִן הָעִיר וְנִתְפְּשֵׂם חַיִּים וְאֶל הָעִיר נָבֹא׃

אילו יי' פתח כוין ומחית טובא מן שמיא היהי פיתגמא הדין ואמר הא את חזי בעינך ומתמן לא תיכול׃ וארבעה גברין הוו סגירין יתבין במעלנא דתרעא ואמרו גבר לחבריה מה אנחנא יתבין כא עד דנמות׃ אם נימר ניעול לקרתא וכפנא בקרתא ונמות תמן ואם ניתיב הכא ונמות וכען איתו ונשתמע למשרית ארם אם יחוננא ונחי ואם יקטלוננא ונתקטיל׃ וקמו בקבלא למיעל למשרית ארם ואתו עד סיפי משרית ארם והא לית תמן אנש׃ ומן קדם יי' אשתמע למשרית ארם קל רתיכין וקל סוסון קל משריין סגיאן ואמרו גבר לחבריה הא אגר עלנא מלכא דישראל ית מלכי חתאי וית מלכי מצראי למיתי עלנא׃ וקמו ועריקו בקבלא ושבקו ית משכניהון וית סוסותהון וית חמריהון במשריתא כמא דהיא ועריקו לשיזבא נפשתהון׃ ואתו סגיריא האילין עד סייפי משריתא ועלו למשכנא חד ואכלו ושתיאו ונסיבו מתמן כספא ודהבא ולבושין ואזלו ואטמרו ותבו ועלו למשכנא אוחרנא ונסיבו מתמן ואזלו ואטמרו׃ ואמרו גבר לחבריה לא כשר מה דאנחנא עבדין יומא הדין יום בסורא הוא ואילו אנחנא שתקין ומורכין עד דינהור צפרא ויערעיננא חובא וכען איתו ונתמטי ונחוי בית מלכא׃ ואתו וקרו לנטרי תרע קרתא וחויאו להון למימר אתינא למשרית ארם והא לית תמן גבר וקל אנש אלהן סוסון אסירין וחמרין אסירין ומשכנין כמא דאינון׃ וקרא נטרי תרעא וחויאו בית מלכא לגיו׃ וקם מלכא בליליא ואמר לעבדוהי אחוי כען לכון ית דעבדו לנא אנש ארם ידעין ארי כפנין אנחנא ונפקו מן משריתא לאטמרא בחקלא למימר אם יפקון מן קרתא ונחודינון כד חיין ולקרתא ניעול׃

מסרה

והתחולל לו · שכחו אל מושיע · עושה מלאכיו רוחות · עשה משפט לעשוקים · עשה שמים וארץ · אשר חטא עשה רע · והסגנים לא ידעו אנה · הבונים בחומה והנשאים · ואשלחה אליהם מלאכים · וכל העושה דכוו' פתחין בט״א וסימ' וימרד בו לשלח מלאכיו : החתים ה' בקרי' וסי' נמסר בספר שפטים סימן א' : וינוסו ד' מלאים בקריא' וסי' ויקומו וינוסו בנשף ויעזבו את · ובני עמון ראו דדברי הימים · ושלפניו ויגש יואב · וינוסו בני ישראל מפני יהודה דדברי הימים : בשרה ג' חס' בקרי' וסי' ולגה אין בשרה ·

אשר חשב לתתי לו בשרה · היום הזה יום בשרה הוא · עוון ד' מלאים בליש' הון בקריאה וסימניהון העבר נא את עוון עבדיך דדברי הימים · עד אור הבקר ומצאנו עוון' הן בעוון חוללתי ובחטא · ועונותיו ילכדונו את הרשע · במה ה' וסי' נמסר בסדר שמיני ובספר חלק א' סימן נ' :

רדק

ככל המון ישראל אשר נשארו בה · כתב שהמון על הידיעה בסמיכות כמו העם המלחמה הארון הברית והדומים להם וקרי בלא הא הידיעה כמנהג ברוב · ופי׳ הפסוק כן הוא הנם ככל המון ישראל פירוש הסוסים כחושים ורעים ככל המון ישראל שנשארו בשמרון שהם כחושים מהרעב · ואם תאמר היאך לא נשארו כי אם חמשה סוסים בשמרון הנם ככל המון ישראל אשר תמו כמו שתמו האנשים כן תמו הסוסים כן פירש אדוני אבי ז״ל · ויונתן תרגם ואם יברון הא איכון ככל המונא דישראל דספו : ככל המון ישראל · כת׳ : ויקחו שני רכב סוסים · והלא אמר חמשת סוסים והיאך אמר שלא לקחו אלא שנים כי פירוש שני רכב סוסים שנים סוסים ורוכבים עליהם וכת׳ תרין רכבי סוסון אלא מן החמשה שאמרו בחרו השנים הטובים שבהם : בהחפזם · הכתוב הוא עם הא ויהיה מבנין נפעל אם הה״א כקודה בצרי והקרי הוא בלא הא מן הקל :

ויהי כדבר · לפי שאמר כאשר דבר איש האלהים ספר היאך היו הדברים אע״פ שכבר כתב למעלה הסיב עוד הדברים הנה על המעשה : אתי וביתך · היו״ד בכתב נוספת כמו ידין רבות כמו שכתב׳ למעלה : שבע שנים · כדברי רז״ל אותן שבע שני׳ אכלו שנה ראשונה מה שבבתי׳ שניה מה שבשדות שלישי׳ בשר בהמה טהורה רביעית בשר בהמה טמאה חמשית בשר שקצים ורמשים ששית בשר בניהם ובנותיהם שביעי׳ בשר זרועותיה׳ לקיים מה שנא׳ איש בשר זרועו יאכלו : לצעוק אל המלך · יש מר׳ ז״ל שלמדו מזה הפסוק כי יש חזקה לגזלה כיון שהיתה צריכ׳ למלך להחזיר השדה והתבואות שתע ויכה כי אותם שהחזיקו היו להם דין חזקה : אל ביתה ואל שדה · כמו על וכמוהו רבים אל במקום על · וכן הוא הבא אחר זה בצעקה אל המלך על ביתה ועל שדה : סרים

רשי

אשר נשארו בה · בתוך העיר שלא מתו ברעב : הנם ככל המון ישראל אשר נשארו בה · אם יאמרו מסוכנים הם שלא יהרגם אדם הרי הנם בעיר הזאת בסכנת הרעב כשאר כל המון ישראל אשר נשאר בה · ואם ימותו הנם ככל המון ישראל אשר תמו ברעב : בחפזם · במהרם לנוס : אשר נשען על ידו · אותו שנשבע לבית אלישע ואלישע דבר לו האשה זה שפעמים : כי קרא ה׳ לרעב · הוא הרעב אשר היה בימי יואל בן פתואל : אל ביתה ואל שדה · שהחזיקו בה גזלנים : ויבא

ויקחו ז׳ רפין בקרי׳ וסי׳ ויקחו לי תרומה מאת כל איש · בעשור לחדש הזה ויקחו להם איש · ואתה תצוה את בני ישראל · וחברו צואת בני ישראל · ויקחו אליך פרה אדומה תמימה · ויקחו נא חמשה מן הסוסים : והנה כל ה׳ דסמי׳ וסי׳ מדוע נגנבוך אחינו · והנה כל הדרך מלאה בגדים · והנה כל הנשים · והנה כל הב׳ · והסיסים :

ויען אחד מעבדיו ויאמר ויקחו־נא חמשה מן־הסוסים הנשארים אשר נשארו־בה הנם ככל־ההמון ישראל אשר נשארו־בה הנם ככל־המון ישראל אשר־תמו ונשלחה ונראה : ויקחו שני רכב סוסים וישלח המלך אחרי מחנה־ארם לאמר לכו וראו : וילכו אחריהם עד־הירדן והנה כל־הדרך מלאה בגדים וכלים אשר־השליכו ארם בהחפזם וישבו המלאכים ויגדו למלך : ויצא העם ויבזו את מחנה ארם ויהי סאה־סלת בשקל וסאתים שערים בשקל כדבר יהוה : והמלך הפקיד את־השליש אשר־נשען על־ידו על־השער וירמסהו העם בשער וימת כאשר דבר איש האלהים אשר דבר ברדת המלך אליו : ויהי כדבר איש האלהים אל־המלך לאמר סאתים שערים בשקל וסאה־סלת בשקל יהיה כעת מחר בשער שמרון : ויען השליש את־איש האלהים ויאמר והנה יהוה עשה ארבות בשמים היהיה כדבר הזה ויאמר הנך ראה בעיניך ומשם לא תאכל : ויהי־לו כן וירמסו אתו העם בשער וימת :

ח ואלישע דבר אל־האשה אשר־החיה את־בנה לאמר קומי ולכי אתי וביתך וגורי באשר תגורי כי־קרא יהוה לרעב וגם־בא אל־הארץ שבע שנים : ותקם האשה ותעש כדבר איש האלהים ותלך היא וביתה ותגר בארץ־פלשתים שבע שנים : ויהי מקצה שבע שנים ותשב האשה מארץ פלשתים ותצא לצעק אל־המלך אל־ביתה ואל־שדה : והמלך מדבר אל־גחזי נער איש־האלהים לאמר ספרה־נא לי את כל־הגדלות אשר־עשה אלישע :

ואתיב חד מעבדוהי ואמר וידברון כען חמשא מן סוסותא מן שארא דאשתארו בה הא אינון ככל המונא דישראל דאשתארו בה אם יברון הא אינון ככל המונא דישראל דספו ונשלח ונחזי : ודברו תרין רכבי סוסין ושלח מלכא בתר משרית ארם למימר איזילו וחזו : ואזלו בתריהון עד ירדנא והא כל אורחא מליא לבושין ומנין דרמו אינש ארם באיתבעותהון למיערק ותבו איזגדיא וחויאו למלכא : ונפק עמא ובזו ית משרית ארם והות סאה סולתא בסלעא וסאתן סערין בסלעא כפתגמא דייי : ומלכא מני ית גברא דסמיך על ידוהי על תרעא ודשוהי עמא בתרעא ומית כמא דמליל נביא דייי דמליל כד נחת מלכא לותיה : והוה כד מליל נביא דייי עם מלכא למימר סאתן סערין בסילעא וסאה סולתא בסילעא יהי כעידנא הדין מחר בתרעא דשמרון : ואתיב גברא ית נביא דייי ואמר ואילו ייי פתח כוין ומחית טובא מן שמיא היהי כפתגמא הדין ואמר הא את חזי בעינך ומתמן לא תיכול : והות ליה כן ודשו יתיה עמא בתרעא ומית :

ואלישע מליל עם איתתא דאחיי ית ברה למימר קומי ואזולי את ואנש ביתך ודירי באתר דכשר למידר ארי זמין ייי כפנא ואף עתיד למיתי על ארעא שבע שנין : וקמת איתתא ועבדת כפיתגמא דנביא דייי ואזלת היא ואנש ביתה ואתותבת בארעא פלשתאי שבע שנין : והות מסוף שבע שנין ותבת איתתא מארעא פלשתאי ונפקת למיקבל קדם מלכא על ביתה ועל חקלה : ומלכא מליל עם גחזי תלמידא דנביא דייי למימר אשתעי כען לי ית כל רברבתא דעבד אלישע :

רלבג

הנם ככל המון ישר׳ · הנה ההמון כתוב והמון קרי והכל ענין אחד והרצון בכתוב ההמון המון ישראל כמו והנבואה עודד הנביא · והרצון בזה אם ימלטו הנם ככל המון יש׳ אשר נשארו בה בעיר ואין בזה נזק ואם יספדו הנם ככל המון ישרא׳ אשר תמו ולא יוכר שהספד הזה ביחס אל כל מה שנפסד מפני הרעב והנה לא הסכימו לשלוח כי אם שני רכבי סוסים כי די בהם לעמוד על אמתת זה : אשר השליכו ארם בחפזם : ר״ל מפני היותם נחפזי׳ ללכת : והמלך הפקיד את השליש · ר״ל שכבר הפקידו לאכסים שישמרוהו שם באופן שבעבור העם שם ירמסוהו בעבור מה שדבר כנגד הנביא : ותבא לצעק אל המלך אל ביתה ואל שדה · ר״ל שהחזיקו בהם אחרי׳ והיתה מבקשת קרקעותיה ופירותיה מיום נסעה : ויפאל

ג׳ פסוקים ויאמר ויאמר קדמא בפתח ובתרא בסגול וסים׳ ויוסף עוד לדבר · ויען השליש · וחברו : אתיה כתיב יו״ד וסים׳ נמסר לעיל בספר׳ חלק ב׳ סימן ד׳ : ויהי מקצה ה׳ וסי׳ שלשה ימים ויעברו · אחר אשר כרתו · ויהי מקצה עשרים שנה דמלכים · ותשב האשה מארץ פלשתים · שבעת ימים ויהי דבר : גחזי ד׳ וחס׳ וסי׳ לעיל בספרא חלק ב׳ סימן ד׳ :

ויבא אלישע דמשק. להחזיר את גחזי בתשובה: חיה תחיה. כלפי חזאל אמר שיחיה תחת בן הדד למלכות: ויעמד את פניו. פניו של בער שהיה מבקש לבכות העמידם שלא יבכה בימי חזאל וישם לבו לעמוד ולהתאפק: עד בוש. כמו עד בושש ולא יכול להתאפק ויבך: תרטש. לשון ביקוע המעים ואב לכולן והרותיו עבריס תרטשנה:

סריס אחד. כתרגו' גוזא חד והוא סריס כמשמעו שנכרתו ביציו וה"ע שהתעסה הזה אסור בישראל היו להם למלכי ישראל סריסים שהיו לוקחים אותם מן הגוים או שהיו סריסים מחמת חולי. והם בבתי המלכים כדי לעמוד בפני הנשים כמו שכתוב סריס המלך שומר הנשים: מיום עזבה. מקור העי"ן נקרא בקמץ חטף והה"א רפה ומשפטה במפיק:

לאשה ה' בקריאה וסי' מה זאת עשית. ויאמר הכהן לאשה יתן. ותישר בעיני שמשון. וישלח דוד וידבר לאשה. וישאל המלך לאשה: חזהאל ה' מלאים בה"א במצעות תיבותא בקריאה וסימ' ויאמר המלך אל

וַיְהִי הוּא מְסַפֵּר לַמֶּלֶךְ אֵת אֲשֶׁר־הֶחֱיָה אֶת־הַמֵּת וְהִנֵּה הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־הֶחֱיָה אֶת־בְּנָהּ צֹעֶקֶת אֶל־הַמֶּלֶךְ עַל־בֵּיתָהּ וְעַל־שָׂדָהּ וַיֹּאמֶר גֵּחֲזִי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ זֹאת הָאִשָּׁה וְזֶה־בְּנָהּ אֲשֶׁר־הֶחֱיָה אֱלִישָׁע׃ וַיִּשְׁאַל הַמֶּלֶךְ לָאִשָּׁה וַתְּסַפֶּר־לוֹ וַיִּתֶּן־לָהּ הַמֶּלֶךְ סָרִיס אֶחָד לֵאמֹר הָשֵׁיב אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לָהּ וְאֵת כָּל־תְּבוּאֹת הַשָּׂדֶה מִיּוֹם עָזְבָה אֶת־הָאָרֶץ וְעַד־עָתָּה׃ וַיָּבֹא אֱלִישָׁע דַּמֶּשֶׂק וּבֶן־הֲדַד מֶלֶךְ־אֲרָם חֹלֶה וַיֻּגַּד־לוֹ לֵאמֹר בָּא אִישׁ הָאֱלֹהִים עַד־הֵנָּה׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־חֲזָהאֵל קַח בְּיָדְךָ מִנְחָה וְלֵךְ לִקְרַאת אִישׁ הָאֱלֹהִים וְדָרַשְׁתָּ אֶת־יְהוָה מֵאוֹתוֹ לֵאמֹר הַאֶחְיֶה מֵחֳלִי זֶה׃ וַיֵּלֶךְ חֲזָאֵל לִקְרָאתוֹ וַיִּקַּח מִנְחָה בְיָדוֹ וְכָל־טוּב דַּמֶּשֶׂק מַשָּׂא אַרְבָּעִים גָּמָל וַיָּבֹא וַיַּעֲמֹד לְפָנָיו וַיֹּאמֶר בִּנְךָ בֶן־הֲדַד מֶלֶךְ־אֲרָם שְׁלָחַנִי אֵלֶיךָ לֵאמֹר הַאֶחְיֶה מֵחֳלִי זֶה׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֱלִישָׁע לֵךְ אֱמָר־לא חָיֹה תִחְיֶה וְהִרְאַנִי יְהוָה כִּי־מוֹת יָמוּת׃ וַיַּעֲמֵד אֶת־פָּנָיו וַיָּשֶׂם עַד־בֹּשׁ וַיֵּבְךְּ אִישׁ הָאֱלֹהִים׃ וַיֹּאמֶר חֲזָהאֵל מַדּוּעַ אֲדֹנִי בֹכֶה וַיֹּאמֶר כִּי־יָדַעְתִּי אֵת אֲשֶׁר־תַּעֲשֶׂה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל רָעָה מִבְצְרֵיהֶם תְּשַׁלַּח בָּאֵשׁ וּבַחֻרֵיהֶם בַּחֶרֶב תַּהֲרֹג וְעֹלְלֵיהֶם תְּרַטֵּשׁ וְהָרֹתֵיהֶם תְּבַקֵּעַ׃ וַיֹּאמֶר חֲזָהאֵל כִּי מָה עַבְדְּךָ הַכֶּלֶב כִּי יַעֲשֶׂה הַדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע הִרְאַנִי יְהוָה אֹתְךָ מֶלֶךְ עַל־אֲרָם׃ וַיֵּלֶךְ מֵאֵת אֱלִישָׁע וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו וַיֹּאמֶר לוֹ מָה־אָמַר לְךָ אֱלִישָׁע וַיֹּאמֶר אָמַר לִי חָיֹה תִחְיֶה׃ וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיִּקַּח הַמַּכְבֵּר וַיִּטְבֹּל בַּמַּיִם וַיִּפְרֹשׂ עַל־פָּנָיו וַיָּמֹת וַיִּמְלֹךְ חֲזָהאֵל תַּחְתָּיו׃

וַהֲוָה הוּא מִשְׁתָּעֵי לְמַלְכָּא יָת דְּאַחֲיֵי יָת מִיתָא וְהָא אִתְּתָא דְּאַחֲיֵי יָת בְּרַהּ קְבֵילָא קֳדָם מַלְכָּא עַל בֵּיתַהּ וְעַל חַקְלַהּ וַאֲמַר גֵּחֲזִי רִבּוֹנִי מַלְכָּא דָּא אִתְּתָא וְדֵין בְּרַהּ דְּאַחֲיֵי אֱלִישָׁע׃ וּשְׁאֵיל מַלְכָּא לְאִתְּתָא וְאִשְׁתָּעִיאַת לֵיהּ וּמַנִּי לַהּ מַלְכָּא גּוּזָא חַד לְמֵימַר אֲתֵיב יָת כָּל דִּלַהּ וְיָת כָּל עֲלָלַת חַקְלַהּ מִיּוֹמָא דִּשְׁבַקַת יָת אַרְעָא וְעַד כְּעַן׃ וַאֲתָא אֱלִישָׁע לְדַמֶּשֶׂק וּבַר הֲדַד מַלְכָּא דַּאֲרָם מְרַע וְאִתְחַוָּא לֵיהּ לְמֵימַר אֲתָא נְבִיָּא דַּייָ עַד הָלְכָא׃ וַאֲמַר מַלְכָּא לַחֲזָאֵל סַב בִּידָךְ תִּקְרוּבְתָּא וְאִיזֵיל לִקְדָמוּת נְבִיָּא דַּייָ וְתִתְבַּע יָת פִּתְגָּמָא דַּייָ מִנֵּיהּ לְמֵימַר הַאֵיחֵי מִמְּרַע דֵּין׃ וַאֲזַל חֲזָאֵל לִקְדָמוּתֵיהּ וּנְסֵיב תִּקְרוּבְתָּא בִּידֵיהּ וְכָל טוּב דַּמֶּשֶׂק מְטוֹעַן אַרְבְּעִין גַּמְלִין וַאֲתָא וְקָם קֳדָמוֹהִי וַאֲמַר בְּרָךְ בַּר הֲדַד מַלְכָּא דַּאֲרָם שַׁלְחַנִי לְוָתָךְ לְמֵימַר הַאֵיחֵי מִמְּרָעִי דֵּין׃ וַאֲמַר לֵיהּ אֱלִישָׁע אֱזֵיל אֵימַר לֵיהּ מֵיחָא תֵּיחֵי וְאַחֲזְיַנִי יְיָ אֲרֵי מְמָת יְמוּת׃ וְאַסְחַר יָת אַפּוֹהִי וְאוֹרֵיךְ עַד סַגִּי וּבְכָא נְבִיָּא דַּייָ׃ וַאֲמַר חֲזָאֵל מָא דֵין רִבּוֹנִי בָּכֵי וַאֲמַר אֲרֵי יְדַעְנָא יָת דְּתַעֲבֵיד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בִּישָׁא כְּרַכֵּיהוֹן תּוֹקֵיד בְּנוּרָא וְעוּלֵימֵיהוֹן בְּחַרְבָּא תִקְטוֹל וְעוּלֵימֵיהוֹן תְּמָרֵיף וּמְעַדְּיָתְהוֹן תִּבְזַע׃ וַאֲמַר חֲזָאֵל אֲרֵי מָה עַבְדָּךְ כַּלְבָּא אֲרֵי יַעֲבֵיד פִּתְגָּמָא רַבָּא הָדֵין וַאֲמַר אֱלִישָׁע אַחֲזְיַנִי יְיָ יָתָךְ מַלְכָּא עַל אֲרָם׃ וַאֲזַל מִלְּוָת אֱלִישָׁע וַאֲתָא לְוָת רִבּוֹנֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ מָה אֲמַר לָךְ אֱלִישָׁע וַאֲמַר אֲמַר לִי מֵיחָא תֵּיחֵי׃ וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְּבַתְרוֹהִי וּנְסֵיב גּוּנְבָּא וּטְבַל בְּמַיָּא וּפְרַס עַל אַפּוֹהִי וּמִית וּמְלַךְ חֲזָאֵל תְּחוֹתוֹהִי׃

חזהאל קח בידך מנחה. ויאמר חזהאל כי מה עבדך. וימלך חזהאל. להלחמו את חזהאל דמלכים. וחברו דדברי הימים: ויעמד ד' וסי' ויעמד אתם סביבות האהל. ויעמד את פניו. רוח סערה. אחרים תחתם. וכל דברי הימים דכוו' כמ"ז וסי' שטן לישראל. ויעמד לפני מזבח דשלמה. ודבתריה כי עשה שלמה כיור. ויצא הרוח. ויעמד יהושפט בקהל. ורוח אלהים לבשה את. המלך על עמדו:

ויבא אלישע דמשק. למשוח את חזאל כדבר יי' אשר דבר אל אליהו כמו שפיר' למעלה. ובדרש כי גחזי הלך לדמשק ואם הלך שם הוא אני כי הלך עם נעמן שיתנו לו בעבור שנדבק בו צרעתו בקללת אלישע והם אמרו כי יצא מן הדת והלך שם אלישע כדי להחזירו בתשובה ולא רצה אמר לו כך מקובל אני ממך כל החוטא ומחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה ומה עשה שהחטיא את הרבים יש מהם אמרו אבן שואבת תלה לחטאת ירבעם והעמידה בין שמים לארץ ומהם אמרו שם חקק לה בפיה והיתה מכרזת ואומרת אנכי ולא יהיה לך: וכל טוב דמש'. על דרך הפגלת הרבוי כמו וכל טוב אדניו בידו וכל הארץ באו מצרימה והדומי' להם. ובדרש וכי כל טוב דמש' היה נושא ארבעים גמל אלא ללמדך שהיתה בידו אבן טובה שהיתה ראויה ליתן בדמיה כל טוב דמשק: אמ' לא חיה תחיה. כתוב באלף לפי פרשתו שלא יחיה וקרי' לו בוא"ו כי אמר לו שיחיה: והראני יי' כי מות ימות. כלומר מן החולי יחיה אם לא ימות אבל הראני יי' כי ימיתוהו ולפי' כשאמ' אלישע לחזא' כי יהיה מלך על ארם אמר לו והראני יי' כי מות ימות הבין חזאל כי רצה לומר לו שהוא ימיתהו אך שלא אמר לו בפירו': ויעמד את פניו וישם עד בוש. פירו' העמיד פניו לצד אחד שלא יראהו חזאל ושם ידיו על פניו עד זמן שהיה מתאפק מלבכות ולא יכול ויבך ות' ואסחר ית אפוהי ואוריך עד סגי ובכה נביא דיי' ובוש פעל עבר מנחי העי"ן במשקל הבקר אור ובושם משה פעל עבר מן המרובע במשקל כונן: ועולליהם תרטש. ענין הפלת העוללי' על הקרקע או בקירו דרך אכזריות ות' יתטרף דומה למה שאמ"ז אנ מטרפה בכותל: והרותיהם תבקע. הנשים ההרות וכן ת"י ומעדייתהון תבזע וזה מדרך אכזריות: ויקח את המכבר ויטבל במים. הוא הבגד כמו כביר העזים וטבלהו במי' ופרשו על פניו והיה אומ' לו כי לרפואה היה עושה לו הדבר ההוא והוא היה עושה לצננו ולהמיתו: ובשבת

אבותיהם ואמותיהם: והרותיהם תבקע. רוצה לומר הנשים ההרות וזה דרך אכזריות או יהיה הרצון בהרותיהם המגדלים החזקים הבחורים והגבורים בהרים וענין בקוע הוא בקוע חומותיהם וכמוהו על בקעם את הרות הגלעד והנה זה הפירוש השני הוא היותר נכון לפי מה שאחשוב: הראני יי' אותך מלך על ארם. הנה זאת היא משיחת חזאל למלך שאמר השם יתברך לאליהו: ויהי ממחרת ויקח המכבר ויטבל במים ויפרש על פניו וימת. אחשוב כי המכבר הוא הנקרא בלע"ז ... והנה טבל אותו במים קרים כי היה מתרעם בן הדד מתגבורת החום הנכרי ועשה זה להשקיט החום ההוא וזה עזר למהר המות ומלך חזאל תחתיו כמו שאמר לו אלישע: ובשבת

רלבג

וישאל המלך לאשה ותספר לו. ר"ל שסבר שאל לה זה הענין שספר גחזי שעשה אלישע מהגדולות ותספ' לו שהענין הוא כן: ויתן לה המלך סריס אחד. ר"ל שר אחד וכוהו שישיב לה את כל אשר לה מהקרקעות ואת כל תבואות השדה מיום עזבה את הא' ואולם מהבית לא צוה לתת לה שכירות ואת קצת ראיה שהדר בחצר שכרו שלא מדעתו אינו חייב להעלות לו שכר: וכל טוב דמש' משא ארבעים גמל. והנה אחשוב שזאת היא המנחה שלקח בידו ר"ל תחת רשותו ותהיה וי"ו וכל טוב כפ"א רפה בלשון יסמעא"ל ר"ל שהיא ללא ענין והרצון בו כל טוב דמשק: לך אמור לו חיה תחיה. ר"ל שסבר הראהו הש"י כימות ימות אך כדי שלא יאמרו כי מהספח מת אמר לו חיה תחיה וזה דבר ראוי לנביאים כי בזה יתאמת יותר אמתות נבואתם: ויעמד את פניו. ר"ל שסבר התאפק להעמיד פניו שלא יבכה ושם ידיו על פניו שלא יראהו חזאל בוכה ולא יכול להתאפק מלבכות: מבצריה' תשלח באש. רוצה לומר הערים הבצורות אשר להם: ועולליהם תרטש. אחשוב שהרצון בזה שיהיה סבה שיהיו כתושים ונעתקים כשיהרג

רדק

ובשנת חמש ליורם בן אחאב מלך ישר' ויהושפט. חמש שזכר שומר במקום ב' ופי' חמש ליהושפט ומאימתי מונה לו ליהושפט אלו ה' שנים ממלחמת רמות גלעד כן פירש בעל סדר עולם כי במלחמת רמות גלעד היה ראוי יהושפט שיהרג שהלך לעזור לרשע וכשזעק תלו לו שבע שנים ולסוף ה' שנים מאותה שנה שהיו ה' שנים ליורם בן אחאב וחזר יהושפט ממלחמת עמון ומואב והר שעיר עם מלך ישראל אחר שהרגו אותם באו והמליכו את יורם בן יהושפט על יהודה ומלך שתי שני' בחיי אביו ומה שאמ' למעלה וימלוך יהורם בשנת שתי' ליהורם בן יהושפט. פירושו כי יהורם בן יהושפט מלך קודם יהורם בן אחאב שתי שני' הנה כי מלך יהורם בחיי יהושפט אביו שבעה שנים לא המליכו אז אלא כיון שהיה ראוי יהושפט ליהרג מנה מאותה שנה המלכות לבנו אבל לא המליכו אלא שתי שנים בחייו ואני תמה מדבריו שהוא אומר כי במלחמת רמות גלעד נגזר עליו הגזרה ומאותה שעה מנה המלכות לבנו שבע שנים והנה בשנת חמש ליורם בן אחאב מלאו אותם שבע שנים שהרי אחזיהו בן אחאב מלך שנתים ואיך היה שנה חמשית לגזרה ליורם זה לא יתכן ואיך המליכו שתי שנים בחייו והלא כשהיו ליורם חמש שנים ממלכותו מת יהושפט כי לא חיה אחר אחאב שבע שנים ועוד איך אמ' מאחר שהרגו עמון ומואב והר שעיר בחזרתן באו והמליכו את יהורם בן יהושפט ואותה מלחמה לא ראינו שהיה עם מלך ישרא' ועוד כי אותה מלחמה היתה בימי אחזיהו בן אחאב ועדיי' לא מלך יהורם בן אחאב עד מות אחזיהו אחיו כי כן מצאנו בדברי הימים שאחרי המלחמה הזאת התחבר יהושפט עם אחזיהו בן אחאב לעשות אניות אלא פי' ויהושפט ומת יהושפט כי בשנת ה' ליורם מת יהושפט ומלך יהורם בנו שנית כי כבר מלך בחיי אביו שבע שנים כמו שפירש' ועתה כשמת אביו מלך מלכות שלמה בלא מערער כי הרג את אחיו והתחזק במלוכה כמו שכתוב בדברי הימים ואם חסרה מלת ומת אין תמה בזה כי הענין מובן מהפסוק וכמוהו רבים במקרא חסירי מלה לפי שיובן ענינה מהפסוק וכדומה לזה נגיד חסר תבונות ורב מעשקות שונא בצע יאריך ימים שחסר ימות פירוש נגיד שהוא חסר תבונות ורב מעשקות ימות אבל נגיד שהוא שונא בצע יאריך ימים כן בזה הפסוק אחרי שזכר כי בשנת חמש ליורם בן אחאב מלך יהורם בן יהושפט מובן מהפסוק כי מת יהושפט כי אותה שנה מת ולפיכך אמר ויהושפט כאילו אמר ומת יהושפט ושמנה שנים מלך יהורם בן יהושפט: שנה. כתי' ושנים קרי: לתת לו ניר. כמו נר בדברי על דרך ערכתי נר למשיחי ויונתן תרגם מלכו וכן תרגם אנקלוס וכירם ומלכו: בימיו פשע. כי תחת מלכי יהודה היו היום הזה ולא היה בהם מלך אלא מלכי יהודה היו כותבי' עליהם נציב והוא היה להם מלך ומפני עונות יהורם פשעו מתחת ידו: צעירה. עיר מארום ועבר שם יהורם להלחם עם מלך ארום: ויהי הוא קם לילה. פירוש כשהלך יורם צעירה יצא לו חיל ארום וחנו זה נוכח אלה עד למחר מלחמו אלה עם אלה וכאשר היה בלילה קם יורם עם מחנהו והכה במחנה ארום כל אותם שהיו סובבים אליו והכה שרי הרכב וכשהרגישו היו מבוהלים מחנה ארום כי בפתאום נפלו עליהם ונס עם ארום הנשארים איש לאהליו ואמר אחר כך ויפשע כלומר עם כל זה שעשה יורם לארום מרדו עוד כל הימים מתחת יד יהודה ואדוני אבי ז"ל פירש ויהי הוא קם לילה על מלך ארום שהכה את ארום הסובב למלך ישראל כלומר שהיו בעזרתו שלא מרדו עדיין כי היו בארום עדיין שלא מרדו וקם מלך ארום והכה אותם ואת שרי הרכב אשר ליורם: וינס העם. ישראל נסו לאהליהם ואחרו לישראל אשר בעריס פשע ארום מתחת יד יהודה: הסובב. ב"וד המשך שלא כמנהג עם הרי' וכמוהו הקיף את העיר ובעל כנפים יגיד דבר והוליד און: אז תפשע לבנה. יאם לבנה זו היא לארום למה אמר ויפשע הלא כבר אמר ויפשע ארום ואפשר כי היתה לבנה זו סמוכה לארץ ישראל יותר משאר ארץ ארום וכשפשע ארום זאת לא מרדה עדיין ואחרי המלחמה הזאת מרדה לפיכך אמר בעת ההיא ור"שי ז"ל כתב כי על לבנה שהיא' לישראל אמר שמרדה כשמרד ארום מרדה גם היא במלך וזה הפירוש רחוק בעיני: בעיר דוד. אבל לא עם המלכים וכן כתב בדברי הימי' ולא בקבורת המלכים: בשנת שתים עשרה. ויהורם אביו מלך בשנת חמש ליורם בן אחאב ומלך שמנה שנים הנה י"ג לא שלמה שנת י"ב לפיכך לא מנאה לו וכן תמצא בכל המספרים כמו שכתבנו

מסורה

ובשנת ט"ו ר"פ וסימ' נמסר לעיל בסיפרא חלק א' ריש סימן ט"ו: יורם י"א חד חס' וסימני' תעי' דשמואל. ורכב יחזא ב' בפסוק. ויתקשר ב' בפסו'. אחת עשרה. יהושבע בת המלך דמלכים. וירם בנו. ואחיו. גם

[מקרא]

ובשנת חמש ליורם בן אחאב מלך ישראל ויהושפט מלך יהודה מלך יהורם בן יהושפט מלך יהודה: בן שלשים ושתים שנה היה במלכו ושמנה שנה מלך בירושלם: וילך בדרך מלכי ישראל כאשר עשו בית אחאב כי בת אחאב היתה לו לאשה ויעש הרע בעיני יהוה: ולא אבה יהוה להשחית את יהודה למען דוד עבדו כאשר אמר לו לתת לו ניר לבניו כל הימים: בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימלכו עליהם מלך: ויעבר יורם צעירה וכל הרכב עמו ויהי הוא קם לילה ויכה את אדום הסביב אליו ואת שרי הרכב וינס העם לאהליו: ויפשע אדום מתחת יד יהודה עד היום הזה אז תפשע לבנה בעת ההיא: ויתר דברי יורם וכל אשר עשה הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי יהודה: וישכב יורם עם אבתיו ויקבר עם אבתיו בעיר דוד וימלך אחזיהו בנו תחתיו:

בשנת שתים עשרה שנה ליורם בן אחאב מלך ישראל מלך אחזיהו בן יהורם מלך יהודה:

[מסורה קטנה: ט' ר"פ · י"א · ט"ו כסיפ' · ז' · שנים ק' · ה' קרי' חס' ולא כתי' · ח' · ה' חס' · ז"א · ג' חס' ול' כ' · ג' · ז"א · ח"ל · ז"א · ל' כענין]

[תרגום]

ובשנת חמש ליורם בר אחאב מלכא דישראל ויהושפט מלך שבטא דבית יהודה מלך יהורם בר יהושפט מלך יהודה: בר תלתין ותרתין שנין הוה כד מלך ותמני שנין מלך בירושלם: ואזל באורח מלכי ישראל כמא דעבדו בית אחאב ארי בת אחאב הות ליה לאתו ועבד דביש קדם יי: ולא הוה רעוא קדם יי לחבלא ית דבית יהודה בדיל דוד עבדיה כמא דאמר ליה למתן ליה מלכו ולבנוהי כל יומיא: ביומוהי מרדו ארומאי מתחות יד אנש יהודה ואמליכו עליהון מלכא: ועבר יורם לצעיר וכל רתיכיא עמיה והות הוא קם בליליא ומחא ית אנש ארום דמקפין ליה וית רבני רתיכיא ואפך עמא לקרווהי: ומרדו ארומאי מתחות יד אינש יהודה עד יומא הדין כבן מרדו יתבי לבנה בעידנא ההיא: ושאר פתגמי יורם וכל דעבד הלא אינון כתיבין על ספרא פיתגמי יומיא למלכי דבית יהודה: ושכיב יורם עם אבהתוהי ואיתקבר עם אבהתוהי בקרתא דדוד ומלך אחזיהו בריה תחותוהי: בשנת תרתי עסרי שנין ליורם בר אחאב מלכא דישראל מלך אחזיה בר יהורם מלכא שבטא דבית יהודה:

בעצתם. תבוסת קדמ' דפסוק. ומן ויקח והמכבר עד ואלישע הנביא דבו' יורם בבג' יהורם וסימ' מלך יהורם. מלך אחזיהו בן יהורם. ואחזיהו בן יהורם מלך. ירם בנו חס':

רשי

ובשנת חמש וגו'. יהושפט המליך את יורם בחייו שתי שני' כשחזרו מן המלחמה שנלחמו במלך מואב כך שנויה בסדר עולם בשנת חמש ליהורם ויהושפט לשנת חמשית שנגזרה גזרה על יהושפט ליהרג ברמות גלעד אלא שתלה לו בשביל שזעק שבע שנים: ניר. ממשלה: וימליכו עליהם מלך. ובימי דוד לא היה להם מלך כמו שכאמ' ומלך אין בארום. ויש ב' בארום נציבים שמנת מלכים מלכו בארום לפני מלוך מלך לישר' המנויי' בספר בראשי' כנגדו מלכו לישראל שמנ' מלכי' איש בושת ודוד ושלמה ורחבעם ואבים ואסא ויהושפ' ויהורם ולא היה מלך לארום ומה שכתוב למעלה שהלך מלך א' ארום עם יהורם בן א' אחאב ועם יהושפט למלחמ' על מלך מואב לא מלך גמור היה אלא נציב שאף הוא היה ק' קרוי מלך וכמו שכאמ' ומלך אין בארום נצב מלך הנצב היה להם במקום מלך: הסובב אליו. הסמוכים אל הספר: ותפשע לבנה. מרדו יושבי לבנה ומרדו במלך ואיני יודע מאי זו אומה היו שהרי לבנה מארץ יש' היא ואומר אני שהיו משבט יהודה ומרדו במלך: ויקבר עם אבותיו בעיר דוד. ובדברי הימים אומר בעיר דוד ולא בקברו' המלכים: ואליסע

רלבג

ובשנת חמש ליורם בן אחאב מלך ישרא'. כבר בארנו זה במה שקדם והרצון בו שכאשר עברו חמש שנים ליורם בן אחאב עם יהושפ' מלך יהוד' שהיה משתתף עמו ב בהנהגת מלכות ישראל אז מלך יהורם בן יהושפט מלך יהודה: כי בת אחאב היתה לו לאשה. והנה במה שאחר זה קראה בת עמרי ואחשוב כי היתה בת אחאב אך פעם יחסה אל אביה ופעם אל אבי אביה: לתת לו ניר לבניו כל הימים. רוצה לומר שיתן מלכות לבניו כל הימים: בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה. ר"ל כי בימי יורם פשע אדום מתחת יד יהודה ומרדו בהם והמליכו עליהם מלך והעבירו הנציב ששם עליהם מלך יהודה. והנה עבר יורם צעירה וכל הרכב עמו להלחם עם אדום המורד בו והנה לא מרדו כולם בו אך קצתם הלכו בעזרתו כדי להלחם עם המורדים בו מהאדומיים וכשהיה זה שהיה משתדל יהורם להלחם עם אדום המורד בו הנה קם אדום המורד לילה והכה את אדום הסובב אליו להלחם עמו והם אשר באו לעזור את יהורם מלך יהודה והכה בלילה שרי הרכב אשר ליורם וינוסו עם ישראל לאהליו וגם אז מרדה עיר לבנה בישראל:

בן עשרים

בֶּן־עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה אֲחַזְיָהוּ בְמָלְכוֹ וְשָׁנָה אַחַת מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ עֲתַלְיָהוּ בַּת־עָמְרִי מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל: וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ בֵּית אַחְאָב וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כְּבֵית אַחְאָב כִּי חֲתַן בֵּית־אַחְאָב הוּא: וַיֵּלֶךְ אֶת־יוֹרָם בֶּן־אַחְאָב לַמִּלְחָמָה עִם־חֲזָאֵל מֶלֶךְ־אֲרָם בְּרָמֹת גִּלְעָד וַיַּכּוּ אֲרַמִּים אֶת־יוֹרָם: וַיָּשָׁב יוֹרָם הַמֶּלֶךְ לְהִתְרַפֵּא בְיִזְרְעֶאל מִן־הַמַּכִּים אֲשֶׁר יַכֻּהוּ אֲרַמִּים בָּרָמָה בְּהִלָּחֲמוֹ אֶת־חֲזָהאֵל מֶלֶךְ אֲרָם וַאֲחַזְיָהוּ בֶן־יְהוֹרָם מֶלֶךְ יְהוּדָה יָרַד לִרְאוֹת אֶת־יוֹרָם בֶּן־אַחְאָב בְּיִזְרְעֶאל כִּי־חֹלֶה הוּא:

וֶאֱלִישָׁע הַנָּבִיא קָרָא לְאַחַד מִבְּנֵי הַנְּבִיאִים וַיֹּאמֶר לוֹ חֲגֹר מָתְנֶיךָ וְקַח פַּךְ הַשֶּׁמֶן הַזֶּה בְּיָדֶךָ וְלֵךְ רָמֹת גִּלְעָד: וּבָאתָ שָׁמָּה וּרְאֵה־שָׁם יֵהוּא בֶן־יְהוֹשָׁפָט בֶּן־נִמְשִׁי וּבָאתָ וַהֲקֵמֹתוֹ מִתּוֹךְ אֶחָיו וְהֵבֵיאתָ אֹתוֹ חֶדֶר בְּחָדֶר: וְלָקַחְתָּ פַךְ־הַשֶּׁמֶן וְיָצַקְתָּ עַל־רֹאשׁוֹ וְאָמַרְתָּ כֹּה־אָמַר יְהוָה מְשַׁחְתִּיךָ לְמֶלֶךְ אֶל־יִשְׂרָאֵל וּפָתַחְתָּ הַדֶּלֶת וְנַסְתָּה וְלֹא תְחַכֶּה: וַיֵּלֶךְ הַנַּעַר הַנַּעַר הַנָּבִיא רָמֹת גִּלְעָד: וַיָּבֹא וְהִנֵּה שָׂרֵי הַחַיִל יֹשְׁבִים וַיֹּאמֶר דָּבָר לִי אֵלֶיךָ הַשָּׂר וַיֹּאמֶר יֵהוּא אֶל־מִי מִכֻּלָּנוּ וַיֹּאמֶר אֵלֶיךָ הַשָּׂר:

בַּר עַשְׂרִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין אֲחַזְיָה כַּד מְלַךְ וְשַׁתָּא חֲדָא מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם וְשׁוּם אִימֵיהּ עֲתַלְיָה בַּת עָמְרִי מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל: וַאֲזַל בְּאוֹרַח בֵּית אַחְאָב וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ כְּבֵית אַחְאָב אֲרֵי חַתְנָא דְבֵית אַחְאָב הוּא: וַאֲזַל עִם יוֹרָם בַּר אַחְאָב לַאֲגָחָא קְרָבָא עִם חֲזָאֵל מַלְכָּא דַאֲרָם בְּרָמוֹת גִּלְעָד וּמְחוֹ אֱנָשׁ אֲרָם יַת יוֹרָם: וְתָב יוֹרָם מַלְכָּא לְאִתַּסָּאָה בְיִזְרְעֶאל מִן מַחְתָא דִמְחוֹהִי אֱנָשׁ אֲרָם בְּרָמְתָא כַּד אַגִּיחַ קְרָבָא עִם חֲזָאֵל מַלְכָּא דַאֲרָם וַאֲחַזְיָה בַּר יְהוֹרָם מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה נְחַת לְמִסְעַד יַת יוֹרָם בַּר אַחְאָב בְּיִזְרְעֶאל אֲרֵי מְרַע הוּא: וֶאֱלִישָׁע נְבִיָּא קְרָא לְחַד מִתַּלְמִידֵי נְבִיַּיָּא וַאֲמַר לֵיהּ זְרֵיז חַרְצָךְ וּנְסֵיב מָנָא דִמְשַׁחָא הָדֵין בִּידָךְ וְאִיזֵיל לְרָמוֹת גִּלְעָד: וְתֵהַךְ לְתַמָּן וְתֶחֱזֵי תַמָּן יַת יֵהוּא בַּר יְהוֹשָׁפָט בַּר נִמְשִׁי וְתֵהַךְ וּתְקִימִנֵּיהּ מִגּוֹ אֲחוֹהִי וְתַעֵיל יָתֵיהּ תְּוָן בְּגוֹ תְּוָן: וְתִיסַב מָנָא דִמְשַׁחָא וְתָרִיק עַל רֵישֵׁיהּ וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ מְשַׁחְתָּךְ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל וְתִיפְתַּח דַּשָּׁא וְתֵיעֲרוֹק וְלָא תִסְכֵּי: וַאֲזַל עוּלֵימָא תַּלְמִידָא דִנְבִיָּא לְרָמוֹת גִּלְעָד: וַאֲתָא וְהָא רַבָּנֵי חֵילָא יָתְבִין וַאֲמַר פִּתְגָם אִית לִי לְמַלָּלָא עִמָּךְ רַבָּא וַאֲמַר יֵהוּא מַן מִכּוּלָּנָא וַאֲמַר עִימָּךְ רַבָּא:

חתן ד׳ בקריא׳ וסימ׳ ותקח צפרה צר ותכרת את · וירף ממנו אז אמרה · ויאמרו פלשתים מי עשה זאת · וילך בדרך בית אחאב · וחד וחתן המלך וסר אל משמעתך: לאחד ולאחד ז׳ בקריא׳ וסימ׳ כתת לאחד מהם מבשר בניו אשר · ואלישע הנביא קרא · ויקרא דוד לאחד מהנערים · והיה ביום ההוא יחבט יי׳ ·

וכי יתן מתנה מנחלתו · לאחד קראתי טעם ולאחד קראתי חבלים כ׳ בו: חגר ד׳ בקריא׳ וסימ׳ נכסר בשמואל חלק ב׳ סימן כ׳: ה׳ פסוק׳ אית בהון שמה שם וסימ׳ עלת תמיד לדרתיכם · ובאת שמה וראה שם יהוא · ויצו מלך אשור לאמר · שמה קננה קפוד · ויבאו אלה הכתובים בשמות · וחלופי׳ ו׳ פסו׳ שם שמה וסימ׳ נמסר בריש סדר ראה:

רשי

ואלישע הנביא קרא וגו׳ · באותו הפרק שהיה יהורם חולה ביזרעאל: חגור מתניך · כל חגורת מתנים למען זריזות גבור הוא לפי שהוא שולחו לדבר הסכנה: לאחד מבני הנביאים · יונה בן אמיתי היה: הנער הנביא · נערו של אלישע הנביא כך תירגם יונתן ואזל עולימא תלמידא דנביא: תם

רלבג

בן עשרים ושתים שנה אחזיהו במלכו · והנה בד״ה אמר בן ארבעים ושתים שנה והנה מה שנז׳ בדברי הימים אינו ללידת אחזיה אך לעת צמיחת מלכות עמרי אשר בעבור היותו מזרעו קרה לו שנהרג עם מלך ישראל וזה שאחר שלשים ואחת שנה לאסא מלך עמרי על כל ישרא׳ ואחר זה מלך שש שנים ואחאב בנו עשרים ושתים ואחזיה שנתים ויורם היה בשנת שתי׳ עשרה הרי ארבעים ושתים שנה שעמדה מלכות עמרי: ושם אמו עתליהו בת עמרי · הנה היא אשר זכר כי היא בת אחאב: ויכו ארמים את יורם · הנה סבב השי׳ שברמות גלעד נפלו אחאב ויורם בנו כי יורם הלך להלחם ברמות גלעד ושם הוכה וזה היה כלי אל שהיה יכול יהוא להמיתו: ויאמר לו חגור מתניך · צוהו לחגור מתניו כדי שיוכל לרוץ: ולך רמות גלעד · ידמה שלקחוה מיד מלך ארם אחרי מות אחאב או בעת מות אחאב כי אז הצליחו ישר׳ במלחמה אלא שכבר מת אחאב והנה היה בזה העת חיל ישראל שם: והבאת אותו חדר בחדר · צוהו זה כדי שלא ישמע אדם דבריו: ונסת ולא תחכה · ר״ל שלא תמתין לנוס אבל תנוס תכף השלימך הדברים והנה קצר בכאן ולא זכר הדברים שאמר אלישע שיאמר ליהוא אך מדבריו ליהוא למדנו שכבר צוהו שיגיע לומר אותן הדברים: ויאמר

רדק

בן עשרים ושתים · ובדברי הימים בן ארבעים ושתים שנה אחזיהו במלכו היאך היה זה ועוד כי כל ימי אביו לא היו אלא ארבעים שנה שכן כתוב בן ל״ב שנה במלכו ושמנה שנים מלך הרי ארבעים איך היה הוא בן ארבעים ושתים במלכו זה לא יתכן ואמר בסדר עולם שכיון שהשיא אסא בתו של עמרי ליהושפט בנו נגזרה גזרה זו על מלכות בית דוד שתכלה עם בית אחאב וכן היה שמת אחזיהו מלך יהודה עם מלך ישראל שהרגם יהוא ועתליהו אם אחזיהו מלך יהודה ראתה כי מת בנה ותאבד כל זרע המלוכה ולפיכך מנה מ״ב מיום שנגזרה הגזרה ובשנת אחד ושלשים לאסא כשלה שנאמר בשנת שלשים ואחת לאסא מלך עמרי על ישראל והלא קודם לכן ארבעים ושתים שנה מלך אלא ר״ל מלך מלכות שלמה על ישרא׳ שנתחתן עם אסא ונתעלה והרגו לתבני ומלך על ישרא׳ ומשנת ל״א לאסא עד שמת אחזיהו מלך יהודה מ״ב שנים כיצד תשע שנים לאסא וכ״ה ליהושפט הרי ל״ד ושמנה שנים ליהורם הרי מ״ב וזהו רחוק מאד מדרך הפשט והפירוש הנכון כי יהורם חיה יותר מארבעים שנה ולא מנה מימי מלכותו אלא שמנה שנים שמלך בחזקתו אבל מעת שנפל ביד הערבים ונפל גם כן בחליו לא מנו לו ימי מלכותו והשלימו והמליכו אחזיהו בחייו מעת שנפל אביו והלך בלא חמדה והיו עשרים שנה וכשהמליכו אחזיהו בחיי אביו היה בן עשרי׳ ושתים שנה כמו שאמ׳ הנה ומה שאמר ושנה אחת מלך בירושלם אחר מות אביו אבל בחיי אביו מלך עשרים שנה וכשמת אביו היה בן מ״ב שנה והמליכוהו פעם אחרת ולא מלך אחר מיתת אביו אלא שנה אחת: ושם אמו עתליהו בת עמרי · ולמעלה אמר כי יהורם אביו בת אחאב היתה לו לאשה כאמר כי בת אחאב היתה ואמ׳ בת עמרי כי בני בנים הרי הם כבנים וכן ותבאנה אל רעואל שהיה אבי אביהן וכן זרובבל בן שאלתיאל והוא היה בן פדיה שהיה בן שאלתיאל ורבים ככה ומה שאמר כי חתן בית אחאב והוא היה בן חתן בית אחאב הוא גם כן חתן להם כאמר כי ע״י חיתון היתה קרובתו עמהם: מן המכים · שם כמו מן המכות ויאמר האחד מכה בסגול על משקל מטה וכן אמר התרגום מן מחתא: אשר יכוהו · כמו הכוהו עתיד במקו׳ עבר וכמוהו רבים: לאחד מבני הנביאים · אמרו כי יונה בן אמתי היה: חגור מתניך · אמר לו זה כדי שילך במהרה וישוב במהרה בעוד שאין יהורם שהלך להתרפא ביזרעאל וכן אמר ונסת ולא תחכה: וקח פך שמן · ולמה בזה למשחו והלא אין מושחין מלכי ישראל. אמרו רז״ל מפני מחלוקתו של יורם בן אחאב וזה השמן לא היה שמן המשחה כי לא היו מושחין בו אלא מלכי בית דוד אלא שמן אפרסמון היה ואמרו שאול ויהוא נמשחו בפך לא נמשכה מלכותן דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותן: ולך רמות גלעד · והלא רמות גלעד היתה ביד מלך ארם ואחאב שהלך לקחת אותה מידו מת במלחמה ההיא ולא ראינו אחר כן שלקחה מלך ישרא׳ מידו ואת״ במחנה היו ישראל לפני רמות גלעד שהיו חונים לקחתה ומלך ארם היה בעיר וישראל בחוץ ושם הוכה מלך ישראל והלך לו להרפא ביזרעאל והניח מחנהו שם ואמר אלישע לזה הנביא שילך שם למחנה ישראל שהיה ברמות גלעד וימשח שם את יהוא זה לא יתכן כי ידמה כי בתוך העיר היו ישראל שהרי אמר והבאת אותו חדר בחדר ואומר ויבא הביתה ואומר אל גרם המעלות ואומר אל יבא פליט מן העיר ללכת לגיד ביזרעאל מכל אלו הפסוקים נראה כי ישראל היו בעיר וארם מבחוץ אם כן כאמר מלך ישראל לקחת מיד מלך ארם או יהואחז או יהורם וחזאל בא אחר כן להלחם בה והלך שם מלך ישראל עם מחנהו: ובאת שמה · חלוקה המלה בטרחא: חדר בחדר · חדר לפנים מחדר: אל ישראל · כמו על ישראל: ולא תחכה · שיאמר לך דבר אלא מיד תצא: וילך הנער הנער הנביא · אמר בתחלה הנער ואחר כך פירש איזה נער ואמר הנער הנביא ולדעת יונתן הנער הוא סמוך אל הנביא כאילו אמר נער הנביא שתרגם תלמידא דנביא: אל

אל ראשו. אל עם יי׳: אל ישראל. כמו על: ודמי כל עבדי יי׳. ונבות בכללם: משתין בקיר ועצור ועזוב. פירשנו אותם למעלה: ואין קבר. כי כשהלכו לקברה לא מצאו בה אלא הגלגלת וכפות הידים ולא קברו העצמות: ויאמר לו השלום. הגדול שבשרים אל מתנו השלום: המשוגע הזה. היו קוראים לנביא משוגע לפי

אתם ידעתם את האיש. אתם מכירים את האיש שהוא משוגע ויאמרו שקר אתה אומר מעלים אתה מה שאמר לך: אל גרם המעלות. על דרג שעיא כמין מעלות עשויות למול שעות היום לדעת על כל שעה ושעה כשהצל יורד שעה אחת. גרם יקרן בלע״ז לשון עצם והגרמה שבהילכות שחיטה מן הלשון הזה הוא שמושש והולך ויורד וכראה כמין גבמומית למעלה: אם יש. את נפשכם שאמלוך: מן העיר. מן רמות גלעד: לגיד. כמו להגיד: שפעת. גדוד: את

והכיתה המלרע ג׳ חס׳ וב׳ מלאים בה״א בתרא וסימ׳ והכית את כל זכורה. והכית את מדין. והכית את ארם באפק חסרים. את עמלק. את בית אחאב אדניך ב׳ בתרא מל׳: ויאמר י״ב סבירין ויאמרו וסימ׳ נמסר בסדר מטות וגם בספר שפטים סימן י״א: יורם י״א וסי׳ נמסר לעיל בסיפרא סימן ח׳: אל יצא ג׳ וסי׳ אל

ויקם ויבא הביתה ויצק השמן אל ראשו ויאמר לו כה אמר יהוה אלהי ישראל משחתיך למלך אל עם יהוה אל ישראל: והכיתה את בית אחאב אדניך ונקמתי דמי עבדי הנביאים ודמי כל עבדי יהוה מיד איזבל: ואבד כל בית אחאב והכרתי לאחאב משתין בקיר ועצור ועזוב בישראל: ונתתי את בית אחאב כבית ירבעם בן נבט וכבית בעשא בן אחיה: ואת איזבל יאכלו הכלבים בחלק יזרעאל ואין קבר ויפתח הדלת וינס: ויהוא יצא אל עבדי אדניו ויאמר לו השלום מדוע בא המשגע הזה אליך ויאמר אליהם אתם ידעתם את האיש ואת שיחו: ויאמרו שקר הגד נא לנו ויאמר כזאת וכזאת אמר אלי לאמר כה אמר יהוה משחתיך למלך אל ישראל: וימהרו ויקחו איש בגדו וישימו תחתיו אל גרם המעלות ויתקעו בשופר ויאמרו מלך יהוא: ויתקשר יהוא בן יהושפט בן נמשי אל יורם ויורם היה שמר ברמת גלעד הוא וכל ישראל מפני חזאל מלך ארם: וישב יהורם המלך להתרפא ביזרעאל מן המכים אשר יכהו ארמים בהלחמו את חזאל מלך ארם ויאמר יהוא אם יש נפשכם אל יצא פליט מן העיר ללכת לגיד ביזרעאל: וירכב יהוא וילך יזרעאלה כי יורם שכב שמה ואחזיה מלך יהודה ירד לראות את יורם: והצפה עמד על המגדל ביזרעאל וירא את שפעת יהוא בבאו ויאמר שפעת אני ראה ויאמר יהורם קח רכב ושלח לקראתם ויאמר השלום: וילך רכב הסוס לקראתו ויאמר כה אמר המלך השלום ויאמר יהוא

וקם ועל לביתא ואריק משחא על רישיה ואמר ליה כדנן אמר יי׳ אלהא דישראל משחתך למהוי מלכא על עמא דיי׳ על ישראל: ותימחי ית בית אחאב ריבונך ואתפרע פורענות דם עבדי נביא ודמי כל עבדיא דיי׳ מידא דאיזבל: וייבד כל בית אחאב ואשיצי לאחאב ידע מדע ואחיד ושביק בישראל: ואיתן ית בית אחאב כבית ירבעם בר נבט וכבית בעשא בר אחיה: וית איזבל ייכלון כלביא באחסנת יזרעאל ולית דקביר ופתח דשא וערק: ויהוא נפק לות עבדי רבוניה ואמר ליה השלם מה דין אתא שטיא הדין לותך ואמר להון אתון ידעתון ית גברא וית שועיתיה: ואמרו שקרא את אמר חוי כען לנא ואמר כדין וכדין אמר לי למימר כדנן אמר יי׳ משחתך למיהוי מלכא על ישראל: ואוחיאו ונסיבו גבר לבושיה ושויאו תחותוהי לדרגא שעיא ותקעו בשופר ואמרו מלך יהוא: ומריד יהוא בר יהושפט בר נמשי על יורם ויורם הוה נטיר ברמות גלעד הוא וכל ישראל מן קדם חזאל מלכא דארם: ותב יהורם מלכא לאיתסאה ביזרעאל מן מחתא דמחוהי אנש ארם כד אגיח קרבא עם חזאל מלכא דארם ואמר יהוא אם רעוא נפשכון לא יפוק משיזבא מן קרתא למיזל לחואה ביזרעאל: ורכב יהוא ואזל ליזרעאל ארי יורם שכיב תמן ואחזיה מלכא שיבטא דבית יהודה נחת למסעד ית יורם: וסכואה קאים על מגדלא ביזרעאל וחזא ית משירית יהוא במיתוהי ואמר משירית אנא חזי ואמר יהורם דבר רכבא ושלח לקדמותהון ויימר השלם: ואזל רכיב סוסיא לקדמותיה ואמר כדנן אמר מלכא השלם ואמר יהוא

שפעמים בעת הנבואה היה מתנהג כמו המשוגע ושיצא מדעתו כמו שאמר ויפשט גם הוא בגדיו לפי שים להם בטול ההרגשו והכחות הנפשיות ובני ישראל הרעים שהיה דעתם ולבם אחר הבעל היו קוראים לנביא יי׳ משוגע דרך בזיון: אתם ידעתם. אתם ידעתם את האיש ואת דבריו כי אני לא ידעתי מה דבריו ולא אמר לי דבר עיקר: שקר. כי אתה מעלים ממנו מה שאמר לך ודבר סוד אמר לך: אל גרם המעלות. אל המעלה העליונה שבמעלות. ויונתן תרגם על דרג שעיא והוא אבן שמסמנין אותם לדעת השעות: ויתקשר. המרד יקרא קשר לפי שהמרד הוא בהתקשר זה עם זה להיות בלב אחד ובהסכמה אחת: ויורם היה שומר. עתה ספר היאך היה הקשר חזק כי אם היה יורם שם לא היה הקשר אז כי היו שרי החיל אשר שם יראים מיורם ולא היו מסכימים עם יהוא למרוד בו אלא שיורם שהיה שם ברמות גלעד שומר העיר מפני חזאל היה מקרהו שהוכה שם והוצרך לו לשוב להתרפא ביזרעאל ובין כך בא הנביא אל יהוא ומשחו והתקשרו עמו שרי החיל אשר שם: מן המכים. שם כמו מן המכות ויאמר האחד מכה בגבול וכן אמר התרגו׳ מן מחאתא: אשר יכוהו. כמו הכוהו עתיד במקו׳ עבר וכמוהו רבים: אם יש נפשכם. אם רצונכם אתי להמליכני כאשר אתם מראים עזרוני בזה הדבר שלא יצא פליט מן העיר ללכת לגיד ביזרעאל ליהורם כי טוב הוא שנבא עליו פתאום ולא ישמר ממנו: לגיד. כן כתיב וקרי להגיד ושניהם נכונים כי מצאנו שמקור בחסרון הה״א רבים כמו לשמיע בקול תודה שהוא כמו להשמיע לראותכם כמו להראותכם והדומים להם: את שפעת יהוא. רבוי עם שהיה בא עם יהוא וכן שפעת גמלים שפע ימים יינקו: שפעת אני רואה. הת״ו כמו הה״א כי איננו סמוך וכמוהו חכמות ודעת אם אתן שנת לעיני כשמחת בקציר והדומה לו שכתבנו בספר מכלל: רכב. משרת רוכב הסוס יקרא רכב ועתה רכב על סוס אדוניו ללכת לקראת יהוא: עד

רלבג

ויאמר לו השלום. ר״ל שכבר אמר לו זה אחד מהשרים אשר שם: וחקר עמו אם הדבר שדבר אליו הוא שלום או הפך כי רגילים היו הנביאים לומר רע על ישראל והנה קראו הנביא משוגע לפי שמרוב התבודדות שכלם במה היו מוגים באחר הענינים: אתם ידעתם את האיש ואת שיחו: ר״ל אתם מכירים את האיש ואת דבריו שאין בהם ממש ולזה אין לכם לחקור על דבריו כי לא אמר דבר שיהיה לו שורש: ויאמרו שקר הגד נא לנו. ר״ל הנה דבריך הם שקר הגד נא לנו מה אמר לך כי דבר סוד אמר אליך: וימהרו ויקחו איש בגדו. ר״ל שכל אחד מהשרים אשר שם לקח בגדו ושמהו תחת יהוא לעוכם המעלות אשר העלוהו שם כדי שיהיה גבוה מאד על כלם כמשפט המלך: ויתקשר יהוא בן יהושפט. רוצה לומר שהתקשר עם השרים אשר שם כנגד יורם וזכר כי סבת זה הקשר היה היות יורם מוכה ברמות גלעד כי לולי זה כבר היה שומ׳ ברמות גלעד וכל ישר׳ מפני חזאל שהיה רוצה לכבוש רמות גלעד ומפני יראת השרים ממנו לא היה אפשר אז כל זה אך קרה שהוכה שם והוכרח מפני זה ללכת ביזרעאל וזה ממה שהיסיר הדרך של זה הקשר: אם יש נפשכם. ר״ל אם רצונכם להחזיק בקשר הזה לא יצא שום אדם מן העיר שיוכל להגיד זה ביזרעאל כי זה יהיה סבה אל שתחזק יורם לנגדי ולא נוכל לעמוד הדרוש ממנו: וירא את שפעת יהוא. ר״ל שפע עם שהיה בא עם יהוא: קח רכב ושלח לקראתם. ר״ל רוכב סוס: מה

יצא איש ממקמו. אל יצא פליט מן העיר. באו הכום איש אל יצא: ויאמר ו׳ בקריא׳ וסימ׳ ושלח לקראת ויאמר השלום. אף יתם ויאמר האח. ויאמר הצילני כי אלי אתה. תשוע ויאמר הנני. הי׳ המרבה לא לו. ויאמר אדם אך פרי לצדיק:

את רוכבים צמדים · את אשר אני ואתה היינו רוכבים צמדים אחר אחאב ביום שהרג את נבות: וה' נשא עליו · ביד אליהו הנביא המשא הזה ולכתנו שמענו: הכהו אל המרכבה וגו' · ובדברי הימים הוא אומר ויבקש את אחזיהו וילכדהו והוא מתחבא בשמרון ויביאוהו אל יהוא יש ליישב המקראות ויכם דרך הגן מיזרעאל לשומרון וירדף אחריו יהוא אך יש גימגום בדבר שהרי לא היתה ממשלת יהוא בשומרון עד יום ה' האחרת כמו שמפורש בענין ויכתב יהוא ספרים וישלח שומרון וגו' ורבותינו פירשו באגדת חלק והוא מתחבא בשמרון שהיה קודר אזכרות וכותב ע"ז תחתיהם ולפי דבריהם יש לומר שאין החבאה זו מפני יהוא אלא כך פירושו ויבקש את אחזיהו וילכדהו כשהיה נס דרך גן והוא היה מרשיע לעצמו מתחלה שהיה בא לשומרון ומתחבא מפני שרי יהוד' לעשות התועבה הזאת לפי שיושבי שומרון עובדי ע"ז היו ויביאוהו אל יהוא אנשי יהוא שרדפו אחריו ויאמר הכהו אל המרכב': במעלה גור · ששם השיגוהו אליו: ויכם מגדו · מוכה בגיפליות: ובשנת

עד הם · הראשון כן והשני עד אליהם שלא כמנהג, כי המנהג שיהיה מלה אחת ועד אליהם היא תוספת ביאור כי היה מספיק אם יאמר אליהם או עדיהם לבדו: והמנהג כמנהג יהוא · מנהג הרכב כמנהג יהוא שהוא נוהג רכבו בשגעון ות"י בשגעון ינהג בנחת ידבר: השלום עד זנוני · מה ענין השלום שיגיע עד זנוני אמך לא יהיה לה ולך שלום: ויהפך יהורם ידיו · האוחזת ברסן הפכה להסב פניו ולנוס: מלא ידו בקשת · משך הקשת בכל כחו: שלישה · בה"א במקום וי"ו כמו אהלה: כי זכור אני ואתה · זכור היום שאני ואתה היינו רוכבים יחדיו מחוברים כלומר שהיו רוכבים שניהם ברכב אחד או שניהם זה אצל זה ביחד זהו צמדים כמו צמד בקר ומלת את ר"ל עם כלומר אני עמך ואתה עמי היינו רוכבים צמדים ות"י ארי דכיר אנא ואת כד הוינא רכיבין זוגא חד אזלין: וה' נשא עליו · ומן קדם יי' אתנטל עלוהי ית מטל נבואתא הדין: את דמי נבות ואת דמי בניו · כתבו רז"ל בדבר זה יש שאומרים בניו שהרגו עמו ויש אומרים בניו העתידים לצאת ממנו ואא"ז ז"ל פי' ואת דמי בניו שגזל מהם נחלתם: ראיתי אמש · ת"י גלי קדמי בקריב וי"ל אמש כמשמעו הלילה שעבר וכאלו אליהו ממחרת שמת נבות הנבואה הזאת כי ביום שמת נבות שלחו אל איזבל ולא ירד לכרם לרשתו עד למחרתו הנבואה באה אל אחאב בו ביום שהיה אחאב בכרם ואמר לו ראיתי הלילה דמי נבות ודמי בניו על דרך קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה: ויכם דרך בית הגן · ובדברי הימים הוא אומר והוא מתחבא בשמרון ויביאוהו אל יהוא וימיתוהו כלומר כי בדרך הכוהו כמו שאמר להם הכוהו אל המרכבה והם הורו לו חצים והכוהו והוא נס מוכה אל מגדו וימת שם ולא מת ממש שלא נסתלק מחמת המכות כמו שאומר בנבל וימת לבו בקרבו ולא מת ממש עד עשרה ימים וכן פירושו וימת שם שנסתלק ואח"כ נשאוהו עבדיו להחבא בשמרון מפני יהוא ועבדי יהוא שרדפו אחריו ומצאוהו מתחבא בשמרון הביאוהו אל יהוא ביזרעאל והמיתוהו שם כי עדיין לא מת ומה שאמר שם ויקברוהו כי אמרו בן יהושפט הוא לא שקברוהו שם אלא שנתנוהו לקבורה והניחו אותו שיוליכוהו עבדיו לירושלם כמו שאמר הנה וירכיבו אותו עבדיו ירושלימה ויקברו אותו בקבורתו וגו': במעלה גור · לא אמר להם שיכוהו במעלה גור אלא אמר לעבדיו שהיו רודפים הכוהו אל המרכבה והם לא השיגוהו כי הוא היה נס על המרכבה ולא השיגוהו עד מעלה גור שהשיגוהו בחצים שמה והוא נס עם כל זה עד מגידו ואמר שאמר ויכוהו במעלה גור אשר את יבלעם והפסוק חסר במלת ויכוהו ולפי שאמר הכוהו סמך על המבין וכמוהו הרבה במקרא: ובשנת

ולשלום ג' בקריאה וסימ' מה לך ולשלום סב אל אחרי · וחברו · למרבה המשרה ולשלום אין קץ: סב · ו' בקריא' וחס' וסימ' נמסר בסדר דברים: ולא שב ה' בקריא' וסימ' וילך בדרך אחר דמלכים · בא המלאך עד הם · וחברו' ואתה כי הזהרתה רשע · וחברו: וימצאהו ג' בקריא' וחס' וסי' וימצאהו המורים בקשת ·

מה לך ולשלום סב אל אחרי ויגד הצפה לאמר בא המלאך עד הם ולא שב: וישלח רכב סוס שני ויבא אלהם ויאמר כה אמר המלך שלום ויאמר יהוא מה לך ולשלום סב אל אחרי: ויגד הצפה לאמר בא עד אליהם ולא שב והמנהג כמנהג יהוא בן נמשי כי בשגעון ינהג: ויאמר יהורם אסר ויאסר רכבו ויצא יהורם מלך ישראל ואחזיהו מלך יהודה איש ברכבו ויצאו לקראת יהוא וימצאהו בחלקת נבות היזרעאלי: ויהי כראות יהורם את יהוא ויאמר השלום יהוא ויאמר מה השלום עד זנוני איזבל אמך וכשפיה הרבים: ויהפך יהורם ידיו וינס ויאמר אל אחזיהו מרמה אחזיה: ויהוא מלא ידו בקשת ויך את יהורם בין זרעיו ויצא החצי מלבו ויכרע ברכבו: ויאמר אל בדקר שלשה שא השלכהו בחלקת שדה נבות היזרעאלי כי זכר אני ואתה את רכבים צמדים אחרי אחאב אביו ויהוה נשא עליו את המשא הזה: אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אמש נאם יהוה ושלמתי לך בחלקה הזאת נאם יהוה ועתה שא השלכהו בחלקה כדבר יהוה: ואחזיה מלך יהודה ראה וינס דרך בית הגן וירדף אחריו יהוא ויאמר גם אתו הכהו אל המרכבה במעלה גור אשר את יבלעם וינס מגדו וימת שם: וירכבו אתו עבדיו ירושלמה ויקברו אתו בקברתו עם אבתיו בעיר דוד:

מה לך ולשלם אסתחר לאחורי ותוי סכואת למימר אתא איזגדא עד לותהון ולא תב: ושלח רכיב סוסיא תנינא ואתא לותהון ואמר כידנן אמר מלכא השלם ואמר יהוא מה לך ולשלם אסתחר לאחוריי: ותוי סכואת למימר אתא עד לותהון ולא תב ודברא כדברא דיהוא בר נמשי ארי בניח מדבר: ואמר יהורם איזדרזו וטקיס רתיכיה ונפק יהורם מלכא דישראל ואחזיה מלכא שבטא דבית יהודה גבר ברתיכיה ונפקו לקדמות יהוא ואשכחוהי באחסנת חקל נבות יזרעאלה: והוה כד חזא יהורם ית יהוא ואמר השלם יהוא ואמר מה השלם עד טעות איזבל אמך וחרשאה סגיאין: ואתחזר יהורם לאחורוהי ואפך ואמר לאחזיה ניכלא אחזיה: ויהוא מלא ידיה בקשתא ומחא ית יהורם בין דרעוהי ונפק גירא מלביה וכרע ברתיכיה: ואמר לבדקר גבריה סב רמיהי באחסנת חקל נבות יזרעאלא ארי דכיר אנא ואת כד הוינא רכיבין זוגא חד אזלין בתר אחאב אבוהי ומן קדם יי אתנטל עלוהי ית מטל נבואתא הדין: אם לא ית דמי נבות וית דמי בנוהי גלי קדמי בקריב אמר יי ואשלם לך באחסנתא הדא אמר יי וכען סב רמיהי באחסנתא כפתגמא דיי: ואחזיה מלכא שבטא דבית יהודה חזא ואפך באורח בית גיניא ורדף בתרוהי יהוא ואמר אף יתיה מחוהי ברתיכא במסקנא דגור דעם יבלעם ואפיך למגדו ומית תמן: ואחיתו יתיה עבדוהי לירושלם וקברו יתיה בקבורתיה עם אבהתוהי בקרתא דדוד:

וחברו דד"ה · וימצאהו בחלקת נבות היזרעאלי: השלום ד' דגשי' וסי' ונדמו נאות השלום · וזותה לי לשם ששון · ויהי כראות יהורם · כי זרע השלום הגפן: אחזיה ז' וסימ' נמסר לעיל בסי' בחלק א' סוף סימן כ"ב: השלכהו י"ג חס' בליש' וסימ' במסר רבת':

רלבג

מה לך ולשלום סוב אחרי · עשה זאת כדי שלא ידע המלך דבר בזה כדי שיתכן לו יותר להמיתו: והמנהג כמנהג יהוא · ר"ל מנהג המלך אשר היה רוכב בו והוא היה נוהג מנהג יהוא כי הוא רכבו בשגעון בזולת ישוב: ויהפך יהורם ידיו וינס · ר"ל שכבר היה נס לשוב ליזרעאל אך מהר יהוא וירה לו חץ הכהו מאחוריו בין זרועיו ויצא מלבו ומת לשעתו וכרע ברכבו ואמר יהוא לבדקר שהיה השליש שלו שישא נבלת יורם וישליכהו בחלקת שדה נבות היזרעאלי ר"ל במקום אשר סוקל שם נבות: אני ואתה את רוכבים צמדים אחרי אחאב אביו · ר"ל שאני ואתה היינו יחד את רוכבים אחרים מחוברים והולכים אחרי אחאב אביו: אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אמש · אמר דמי בניו העתידים לצאת ממנו כמו שבארנו במה שקדם ואמ' שיהו לו בדבר יי' שכבר ראה בלילה שעבר קודם מכאן אותו דמי נבות שהומת בעבור שלא רצה למכור כרמו או להחליפו: ואחזיהו מלך יהודה ראה וינס · ספר בד"ה שכבר היה אחזיהו מתחבא בשמרון ויביאוהו אל יהוא ואולם קבר בזה המקום והנה כשהביאוהו אל יהוא אמר להם שיכוהו אל המרכבה בחצים והנה אמר להם זה בהיותו בעליית גור אשר את יבלעם ושם הכוהו בחצים וגם מוכה אל מגדו וימת שם והנה זכה לקבורה מפני היותו בן יהושפט אשר דרש את יי' בכל לבבו כמו שנזכר בספר ד"ה: ותפס

רדק

ובשנת אחת עשרה · ולמעלה אמר בשנת שתים עשרה ולפי החשבון הוא בשנת יב' כמו שכתב' אלא שב' שנים היו בהם מקוטעות · ומה שאומר זה הנה אף על פי שאמר למעלה תחלת מלכותו וסופה עתה בעת מותו ספר ג"כ מלכותו להודיע כי בשנה קברו ימי מלכותו ומת ולא מלך אחר אביו אלא שנה אחת : ותשם בפוך עיניה · ותשם פוך בעיניה וכמוהו שלחו באש מקדשך שלחו אש במקדשך · או פי' ותשם ותיקן בפוך עיניה והפוך הוא הכחול : ותיטיב את ראשה · ותיקן כלומר קשטה את עצמה כדי שתמצא חן בעיניו ולא יהרגנה : זמרי הורג אדוניו · לפי שהרג זמרי את אלה בן בעשא אדוניו ויהוא גם כן הרג אדוניו לפיכך קראו אותו כן : מי אתי · מי עם בעזרתי : שמטוה · הפילוה מן החלון לארץ וכתוב בו"ו שהוא כנוי לזכר והקרי בקמץ הה"א לנקבה והוא"ו נוספת וכתב ים בו דרש רמז לנבות שבותה למוטו אותו ולסלקו כן כזה הוא לשמטה · כי דין סקילה היה לה כי מיתה בנפלה ורמסוה : ויז מדמה · בא"דק הא"ר מבין הקל וכתב זה לגלות משפטו הא' ברשעה הזאת כי היה דמה כראה ימים בקיר : וירמסנה · יהוא רמסה בסוסו : כי בת מלך היא · ואף על פי שהיתה ממלכי אומות העולם צריך לנהוג כבוד בכל ככבד באמתו מדרך המוסר ולא תלה בכבוד בעלה לפי שהיא גרמה מיתתו ואבדן מלכותו : כי אם הגלגלת · כי אחר כל הגוף אכלו הכלבי' ולא מצאו בה כי אם הגלגלת והרגלים וכפות הידים ושבו והגידו ליהוא ולא קברו מאומה דבר כיון שהיה רוב גופה נאכל כמו שאמר הנביא ואין קובר · ודרש למה נשאר בה הגלגלת והרגלי' וכפות הידים שלא אכלו הכלבים לזכות שהיתה מרקדת לפני הכלות נשארו בה הרגלים ולפי שהיתה מטפחת לפניהם נשארו בה כפות הידים ולפי שהיתה מכשכשת בראשה לפניהן נשאר בה הגלגלת ולדעת הדרש הנשאר בה קברו ומה שאמר ואין קובר כי קודם מיתתו לקבר נאכל רוב גופה : בחלק יזרעאל · כי החלק הזה היה פתוח אל כרם נבות כמו שאמ' הכתוב כי הכרם היה אצל היכל אחאב : והיית' · הכתוב הוא בלא ה"א כמו ועשת את התבואה · והקרי בה"א על הרוב : כדומן · כתרגומו כזבל דמבדר על אפי חקלא : אל שרי יזרעאל · שרי יזרעאל היו אז בשמרון אולי הלכו שם כששמעו המרד להתיעץ שם לפי ששמרון היתה עיר המלוכה : ואל האומנים אחאב · האומנים בני אחאב כמו שאמר גדולי העיר מגדלים אותם : והלחמו · לנסותם כתב להם כן : את

רשי

ובשנת אחת עשרה ליורם בן אחאב מלך אחזיה · ולמעלה הוא אומ' בשנת שתים עשרה ועל כורחי' יהורם אביו לא מת אלא בשנת שתים עשרה ליורם שהרי בשנת חמש ליורם מלך ושמונה שנים מלך ומהו שאמר כאן בשנת אחת עשרה אומר אני שמלך בחיי אביו שנה לפי שהיה נגוף בתחלואים רעים כמה שנאמר בדברי הימים ואחרי כל זאת נגפו יי' לחלי לאין מרפא ויהי מימים לימים יצאו מעיו עם חליו וגו' וימליכו יושבי ירושלם את אחזיהו כאן הוא אומר בן עשרים ושתים שנה אחזיהו במלכו ובדברי הימים בן ארבעים ושתים שנה היה במלכו וכל ימי יהורם אביו ארבעים שנה היו ולא יותר שלשים ושתים שנה כשמלך בו שלשים ושתים שנה במלכו ושמונה שנה מלך והיאך איפשר לבן להיות גדול מאביו שתי שנים אלא עשרים שנה לפי שנולד שהם שתי שני' קודם שנולד אביו נגזרה גזרה זו מיום שנשא אסא את בת עמרי ליהושפט בנו נגזרה גזרה על בית דוד שתכלה עם בית אחאב וכן הוא אומר ומאלהים היתה תבוסת אחזיהו לבא אל יהורם וגו' כך שנויה בסדר עולם ובתוספתא דסוטה אך בכל המקרא לא מצינו שנשא יהושפט את בת עמרי אך מ מצאתי ויתחתן לאחאב ושמא זו היא אחותו שנשא ובשנת שלשים ואחת לאסא נשאה שנאמר בשנת שלשים ואחת לאסא מלך עמרי ושנינו ב בסדר עולם שמלך מלכות שלימה שהרי שש שנים קודם לכן מלך על חצי העם ו וכשנשא אסא את בתו ליהושפט כשעלה ע עמרי והרגו את תבני צא וחשוב משנת ש שלשים ואחת לאסא עד מות אחזיהו ותמצאם ארבעים ושתים · ותיטב את ראשה · ותקינת ית רישה כדי שתהא לחן בעיני יהוא וישאנה : ותאמר השלום · תרצה להיות עמי בשלום : זמרי הרג אדוניו · אם הרגת את אדוניך אין זה דבר חדש שהרי זמרי גם הוא הרג את אלא בן בעשא : מי אתי · מי בכם לעזרתי : שמטוה · מן החלון ארצה : הגלגלת והרגלים · אמרו רבותינו שהיתה מרקדת לפני חתנים בידיה וברגליה ומכשכשת בראשה : כדומן · תרגומו כזבל : ואל האומנים אחאב · אומני את בניו : ואתכם הרכב והסוסים · ויש בכם כח להלחם : שני

וּבִשְׁנַת אַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְיוֹרָם בֶּן־אַחְאָב מָלַךְ אֲחַזְיָה עַל־יְהוּדָה׃ וַיָּבוֹא יֵהוּא יִזְרְעֶאלָה וְאִיזֶבֶל שָׁמְעָה וַתָּשֶׂם בַּפּוּךְ עֵינֶיהָ וַתֵּיטֶב אֶת־רֹאשָׁהּ וַתַּשְׁקֵף בְּעַד הַחַלּוֹן׃ וְיֵהוּא בָּא בַשָּׁעַר וַתֹּאמֶר הֲשָׁלוֹם זִמְרִי הֹרֵג אֲדֹנָיו׃ וַיִּשָּׂא פָנָיו אֶל־הַחַלּוֹן וַיֹּאמֶר מִי אִתִּי מִי וַיַּשְׁקִיפוּ אֵלָיו שְׁנַיִם שְׁלֹשָׁה סָרִיסִים׃ וַיֹּאמֶר שִׁמְטוּהוּ וַיִּשְׁמְטוּהָ וַיִּז מִדָּמָהּ אֶל־הַקִּיר וְאֶל־הַסּוּסִים וַיִּרְמְסֶנָּה׃ וַיָּבֹא וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיֹּאמֶר פִּקְדוּ־נָא אֶת־הָאֲרוּרָה הַזֹּאת וְקִבְרוּהָ כִּי בַת־מֶלֶךְ הִיא׃ וַיֵּלְכוּ לְקָבְרָהּ וְלֹא־מָצְאוּ בָהּ כִּי אִם־הַגֻּלְגֹּלֶת וְהָרַגְלַיִם וְכַפּוֹת הַיָּדָיִם׃ וַיָּשֻׁבוּ וַיַּגִּידוּ לוֹ וַיֹּאמֶר דְּבַר־יְהוָה הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד־עַבְדּוֹ אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי לֵאמֹר בְּחֵלֶק יִזְרְעֶאל יֹאכְלוּ הַכְּלָבִים אֶת־בְּשַׂר אִיזָבֶל׃ וְהָיְתָ נִבְלַת אִיזֶבֶל כְּדֹמֶן עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בְּחֵלֶק יִזְרְעֶאל אֲשֶׁר לֹא־יֹאמְרוּ זֹאת אִיזָבֶל׃

וּלְאַחְאָב שִׁבְעִים בָּנִים בְּשֹׁמְרוֹן וַיִּכְתֹּב יֵהוּא סְפָרִים וַיִּשְׁלַח שֹׁמְרוֹן אֶל־שָׂרֵי יִזְרְעֶאל הַזְּקֵנִים וְאֶל־הָאֹמְנִים אַחְאָב לֵאמֹר׃ וְעַתָּה כְּבֹא הַסֵּפֶר הַזֶּה אֲלֵיכֶם וְאִתְּכֶם בְּנֵי אֲדֹנֵיכֶם וְאִתְּכֶם הָרֶכֶב וְהַסּוּסִים וְעִיר מִבְצָר וְהַנָּשֶׁק׃ וּרְאִיתֶם הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר מִבְּנֵי אֲדֹנֵיכֶם וְשַׂמְתֶּם עַל־כִּסֵּא אָבִיו וְהִלָּחֲמוּ עַל־בֵּית אֲדֹנֵיכֶם׃

ובשנת חדא עשרי שנין ליורם בר אחאב מלך אחזיה על דבית יהודה : ואתא יהוא ליזרעאל ואיזבל שמעת וכחלת בצירא עינהא ותקינת ית רישה ואסתכיאת מן חרכא : ויהוא על בתרעא ואמרת השלם זמרי קטיל רבוניה : וזקף אפוהי לחרכא ואמר מן הכא מן ואסתכיאו לותיה תרין תלת גוזאין : ואמר מגרוה ומגרוה ונדא מדמה על כותלא ועל סוסותא ודשוהא : ועל ואכל ושתי ואמר סערו כען ית ארורתא הדא וקברוהא ארי בת מלכא היא : ואזלו למקברה ולא אשכחו בה אילהין גולגלתא וריגליא ופיסת ידה : ותבו וחויאו ליה ואמר פתגמא דיי הוא דמליל ביד עבדיה אליה דמן תשוב למימר באחסנת יזרעאל יכלון כלביא ית בסרא דאיזבל : ותהי נבילתא דאיזבל כזבל מבדר על אפי חקלא באחסנת יזרעאל דלא יימרון דא איזבל : ולאחאב שבעין בנין בשמרון וכתב יהוא איגרן ושדר לשמרון לרברבי יזרעאל סביא ולתורבניא דאחאב למימר : וכען כמיתא אגרתא הדין לותכון ועמכון בני רבונכון ועמכון רתיכין וסוסון וקרוין כריכן ומאני זינא : ותיחזון דתקין ודכשר מבני רבונכון ותשוון על כורסי מלכותא דאבוהי ותגיחון קרב על בית רבונכון :

רלבג

ותשם בפוך עיניה · ר"ל שכבר קשטה את עצמה ושמה פוך בעיניה להיטיב ראותה אולי עשתה כדי שתשא חן בעיניו ויחמול עליה ולא יהרגנה · או עשת זה להחזיק המלוכה עדיין והוא יותר נכון ולזה אמרה בגאוה ליהוא השלום זמרי הורג אדוניו : שמטוהו · כתו' שמטוה קרי והכתו' שב אל גוף איזבל כאילו יאמר שמטו גופה כדי שיפילוהו לארץ וזהו סקילה כמו שסוקל נבות כי הסקילה היא אם בשליכת אבנים על הנסקל או בדחיית הנסקל על האבן כאמרו כי סקול יסקל או ירה יירה והנה היה זה מדה כנגד מדה : וירמסנ' · רמס אותה יהוא אחרי נפלה להמיתה בשלמות ולקיים מה שנ' והיתה נבלת איזבל כדמן על פני השדה : בחלק יזרעאל · ידמה שבכרם נבות נפלה ושם אכלו בשרה הכלבי' כי אצל בית אחאב היה כרם נבות : והנשק · ר"ל כלי המלחמ' :

וישלח

בני המלך· יורם ואחזיהו: ובני המלך שבעים איש את גדולי העיר וגו׳ כל זה כתב בספר ואינו יודע חשבונם שבעים איש והעם גדולי העיר המגדלים אותם: בדודים· מירות: חמרים· דגורין מוכצ״ילם בלע״ז: צדיקים אתם· כולכם בעיניכם ומחזיקים אותי בחזקת רשע על שהרגתי את המלך ועתה ראו הנה אני קשרתי על אדני והרגתיהו את כל אלה מי הכה אני לא הרגתים אך מאלה תדעו אפוא כי גזרת המלך היא עליהם וההורגם צדיק הוא ומקיים את מצות המקום: בית עקד הרועים· בית כנישת רעיא עקד לשון קשר מקום אסיפת רועים: ובני הגבירה· איזבל: ויאמר אליו יהוא היש את לבבך ישר· ושלם מה שאני עושה כאשר לבבי שלם עם לבבך: ויאמ׳ יונדב יש ויש תנ׳ את ידך· ואחוז בה והעלני אליך אל המרכבה: במקנה

את ראשי אנשי בני אדוניכם· בני הוא פי׳ אנשי כי אם היה אומר אנשי אדוניכם היו סבורים כי על כל אנשי ביתו אמ׳ ועפ״ש אנשים בניו לפי׳ אמ׳ בני אדוניכם: ובני המלך· לא היה זה בספר שלא ספור הכתוב הוא שמספר כי בני המלך שצוה יהוא להביא את ראשיהם היו שבעים איש עם גדולי העיר שהיו מגדלים אותם: בדודים· בסלים וכן ת״י בסליא וכמוהו סני דודאים תאנים הדוד האחד סני בכורים· כמו גל׳ לפי שהם כאספים יחד כמו גל אבנים לפיכך נקראו צבורים מן ויצבור יוסף· אם יצבר בעפר כסף ות״י דגורין כמו שתרג׳ אנקלוס חמרים חמרים: צדיקים אתם· אינכם חייבים בדם של האנשים תאמרו כי אני עשיתי רע וקשרתי על אדוני והרגתיהו אלה לא הכיתי אני אלא גדולי העיר הכו אותם ולא רצו להלחם עליהם תוכלו להכיר ולדעת כי מיי׳ יצא הדבר ואני ואתם צדיקים בדם כל בית אחאב: ומיודעיו· קרוביו כמו ולנעמי מודע לאישה ות״י וקריבוהי: וכהניו· כהני במות ות״י וחברוהי: בית עקד הרועי׳· ת״י בית כנישת רעיא וכתב אא״ז ז״ל כי נקרא כן לפי שהיו הרועים גוזזים שם את צאנם ובעת הגזיזה קושרי׳ אותם ברגליהם מקום העקדה: מצא את אחי אחזיהו· בני אחי אחזיהו כמו שאומר בדברי הימים וימצא את שרי יהודה ואת בני אחי אחזיהו ובן אחיו קורא אחיו כמו ואת לוט אחיו: לשלום בני המלך ובני הגבירה· בני אחאב ובני איזבל ומה שאמר ובני הגבירה אחר שאמר לשלום בני המלך לפי שהכבוד היה תלוי בה שאף בחיי אחאב היתה היא גבירה ואחאב היה נשמע אליה ועושה על פיה ולא ידעו ענין זה המרד ושהומתה איזבל ושהומת אחזיהו לפיכך לא כשו מיהוא אבל שמעו כי מת יהורם ברמות גלעד לפיכך אמרו לשלום בני המלך ובן אמ׳ שם בדברי הימים משרתים לאחזיהו שהיו באים לעבודת אחזיהו לעזור לבית אחאב כמו שהיה הוא עמה׳: תפשו חיים· ומה שצוה כן ולבבו להרגם כמו שאמר וישחטם להגדיל הנקמה שלא ימיתום דרך מלחמה: ויברכהו· נתן לו שלום: ויאמר יהונדב יש ויש תנה את ידך· יהונדב אמר יש ויש כפל לחזק כי ישר לבבו ואחר כן אמר לו יהוא תנה את ידך להעלותו למרכבה עמו או פירושו ויש תשובת יהוא דרך שאלה כלומ׳ כן הוא כמו שאתה אומר כי יש לבבך עם לבבי אם תנה ידך ויתן ידו ויעלהו אליו אל המרכבה: עד

ואשר על העיר חד מן י״ז פסו׳ בטעם פזר גדול וגלגל וסי׳ במס׳ רבת׳: מדבר ג׳ וסי׳ שקר תרחק: ויקש דבר איש יהודה· דעו אפוא כי לא יפל: לשלום ב׳ וסי׳ יואב· ויהוא מצא: וישחטום ב׳ וסי׳ אל בור עקד· הכהנים:

ויראו מאד מאד ויאמרו הנה שני המלכים לא עמדו לפניו ואיך נעמד אנחנו: וישלח אשר על הבית ואשר על העיר והזקנים והאמנים אל יהוא לאמר עבדיך אנחנו וכל אשר תאמר אלינו נעשה לא נמליך איש הטוב בעיניך עשה: ויכתב אליהם ספר שנית לאמר אם לי אתם ולקלי אתם שמעים קחו את ראשי אנשי בני אדניכם ובאו אלי כעת מחר יזרעאלה ובני המלך שבעים איש את גדלי העיר מגדלים אותם: ויהי כבא הספר אליהם ויקחו את בני המלך וישחטו שבעים איש וישימו את ראשיהם בדודים וישלחו אליו יזרעאלה: ויבא המלאך ויגד לו לאמר הביאו ראשי בני המלך ויאמר שימו אותם שני צברים פתח השער עד הבקר: ויהי בבקר ויצא ויעמד ויאמר אל כל העם צדקים אתם הנה אני קשרתי על אדני ואהרגהו ומי הכה את כל אלה: דעו אפוא כי לא יפל מדבר יהוה ארצה אשר דבר יהוה על בית אחאב ויהוה עשה את אשר דבר ביד עבדו אליהו: ויך יהוא את כל הנשארים לבית אחאב ביזרעאל וכל גדליו ומידעיו וכהניו עד בלתי השאיר לו שריד: ויקם ויבא וילך שמרון הוא בית עקד הרעים בדרך: ויהוא מצא את אחי אחזיהו מלך יהודה ויאמר מי אתם ויאמרו אחי אחזיהו אנחנו ונרד לשלום בני המלך ובני הגבירה: ויאמר תפשום חיים ויתפשום חיים וישחטום אל בור בית עקד ארבעים ושנים איש ולא השאיר איש מהם:

וילך משם וימצא את יהונדב בן רכב לקראתו ויברכהו ויאמר אליו היש את לבבך ישר כאשר לבבי עם לבבך ויאמר יהונדב יש ויש תנה את ידך ויתן ידו ויעלהו אליו אל המרכבה:

ודחילו לחדא לחדא ואמרו הא תרין מלכיא לא יכילו למיקם קדמוהי ואיכדין נקום אנחנא: ושלח דממנא על ביתא ודממנא על קרתא וסביא ותורבניא לות יהוא למימר עבדך אנחנא וכל דתימר לנא נעביד לא נמלך גבר דתקין בעינך עיביד: וכתב להון אגרתא תנינות למימר אם דילי אתון ומני אתון מקבלין סבו ית רישי גברי בני רבונכון ואיתון לותי כעידנא הדין מחר ליזרעאל ובני מלכא שבעין גברא עם רברבי קרתא מרבן יתהון: והוה כמיתי אגרתא לותהון ודברו ית בני מלכא ונכיסו שבעין גברא ושויאו ית רישיהון בסליא ושדרינון לותיה ליזרעאל: ואתא איזגדא וחוי ליה למימר איתיאו רישי בני מלכא ואמר שוו יתהון תרין דגורין במעלנא דתרעא עד צפרא: והוה בצפרא ונפק וקם ואמר לכל עמא זכאין אתון הא אנא מרדית על רבוני וקטלתיה ומן קטל ית כל אילין: דעו כען ארי לא יבטל מפתגמא דיי דמליל יי על בית אחאב ויי קיים ית דמליל ביד עבדיה אליהו: ומחא יהוא ית כל דאשתארו לבית אחאב ביזרעאל וכל רברבוהי וקריבוהי וכהנוהי עד דלא אשתאר ליה משיזיב: וקם ואתא ואזל לשמרון הוא בית כנישת רעיא באורחא: ויהוא אשכח ית אחי אחזיה מלכא דשבטא דבית יהודה ואמר מן אתון ואמרו אחי אחזיה אנחנא ונחתנא למשאל שלם בני מלכא ובני מלכתא: ואמר אחדינון כד חיין ואחדינון כד חיין ונכסונון לגו בית כנישתא ארבעין ותרין גברא ולא אשתאר אנש מנהון:

ואזל מתמן ואשכח ית יהונדב בר רכב לקדמותיה ובריכיה ושאיל בשלמיה ואמר ליה האית לבך כשר כמא דלבי עם לבך ואמר יהונדב אית ואית הב ית ידך ויהב ידיה ואסקיה לותיה לרתיכא:

רלבג

וישלח אשר על הבית· ר״ל שכבר שלח הממונ׳ על בית אחאב והממונה על עיר שמרון וזקני העיר והאומנים ומגדלים בני אחאב שהיו גדולי העיר כמו שנזכר אחר זה שהם עבדיו וכל אשר יאמר להם יעשו: וישימו את ראשיהם בדודים· ר״ל בסלים כדי שיראום האנשים: שימו אותם שני צבורים· הם כמו חמרים ר״ל שיעשו שני גלים מאלו הראשים והנה באו בעוד לילה להעלים הענין מההמון: וכהניו· הם כהני הבמות: ויקם ויבא וילך שומרון· ר״ל שכבר קם יהוא ובא לביתו לקחת הרכב והלך לשמרון ובדרכו הנה בהיותו בית עקד הרועים הוא הבית שהיו הרועים גוזזים שם את הצאן ולזה היו עוקדין אותם שם הנה מצא יהוא את אחי אחזיהו מלך יהודה ר״ל בני אחי אחזיהו כי כבר מתו אחיו כמו שנזכר בספר ד״ה: וישחטם אל בור בית עקד· הנה היה בור בבית ההוא שהיה בית עקד הרועים ושם שמום אחר שהרגום: אים

עד השמידו׃ בחליקה הכל כי כן יהוה המקור פעמים׃ בעקבה. כתרגו׳ בחכמה וכן ויעקבני׃ קדשו עצרה. זמנו עצרה מיהיו נעצרים כל העם לפני הבעל׃ לאשר על המלתחה. ת״י לדממנא על קומטריא פי׳ גנזי הבגדים וכן בדברי רז״ל קומטורי דספרי פי׳ גנזי הספרים׃ נפשו תחת נפשו. נפש השומר תחת נפש הנמלט׃ וישליכו. הוא על דרך הרחבת הלשון מרוב חפזם ומהירותם אותם לפחם לעיר בית הבעל לנתוץ את המצבות׃ ויוציאו. הראשון מצבות למען רבים והשני מצבת למען יחיד׃ וישרפוה. כל אחת מן המצבות׃ למחראות. כתיב וקרי למוצאות ושניהם ענין אחד אלא שהקרי למען נקיה יותר והענין שהיו כמנהג מס׃ אמר בית אל׳ כמו בבית אל וכן הכמכה בית יי׃ ויאמר יי׳ אל יהוא. ע״י נביא ובסדר עולם מי אמר לו יונה בן אמתי׃ בכי

בעקבה. במרמה למען ויעקבני׃ קדשו עצרה. הכריזו אסיפה להיות נעצרים לבית הבעל׃ על המלתחה. לדממנא על קומטריא ארגזים וקופסאות שמורכין ונגנזין בתוכן תכשיטי עובדי הבעל׃ נפשו תחת נפשו. נפש השומר תחת נפש הנמלט׃ וישליכו. ורמו רהטיא וגבריא קטילין השליכו חללי את עובדי הבעל׃ למחראות. למען בית הכסא וכן לאכול את חוריהם׃ רק חטאי ירבעם וגו׳ מדאגה שלא תשוב הממלכה לבית דוד כמו שנתיירא ירבעם׃ ויאמר יי׳ אל יהוא. ביד יונה׃ בני

ב׳ פסו׳ מטעין בענין וסי׳ ויך יהוא את כל הנשארים לבית אחאב ביזרעאל. ויבא שמרון ויך את כל הנשארים לאחאב בשמרון׃ ד׳ פסוקי׳ בקריאה אית בהון כל כל וכל וסי׳ כל החזיה כל הרבש וכל העוף׃ ועתה כל נביאי הבעל׃ וראשית כל בכורי כל וכל תרומת כל׃ כל קבל דנא בה זמנא׃ הוצא ה׳ בקריא וסי׳ הוצא

ויאמר לכה אתי וראה בקנאתי ליהוה וירכבו אתו ברכבו׃ ויבא שמרון ויך את כל הנשארים לאחאב בשמרון עד השמדו כדבר יהוה אשר דבר אל אליהו׃ ויקבץ יהוא את כל העם ויאמר אלהם אחאב עבד את הבעל מעט יהוא יעבדנו הרבה׃ ועתה כל נביאי הבעל כל עבדיו וכל כהניו קראו אלי איש אל יפקד כי זבח גדול לי לבעל כל אשר יפקד לא יחיה ויהוא עשה בעקבה למען האביד את עבדי הבעל׃ ויאמר יהוא קדשו עצרה לבעל ויקראו׃ וישלח יהוא בכל ישראל ויבאו כל עבדי הבעל ולא נשאר איש אשר לא בא ויבאו בית הבעל וימלא בית הבעל פה לפה׃ ויאמר לאשר על המלתחה הוצא לבוש לכל עבדי הבעל ויצא להם המלבוש׃ ויבא יהוא ויהונדב בן רכב בית הבעל ויאמר לעבדי הבעל חפשו וראו פן יש פה עמכם מעבדי יהוה כי אם עבדי הבעל לבדם׃ ויבאו לעשות זבחים ועלות ויהוא שם לו בחוץ שמנים איש ויאמר האיש אשר ימלט מן האנשים אשר אני מביא על ידיכם נפשו תחת נפשו׃ ויהי ככלתו לעשות העלה ויאמר יהוא לרצים ולשלשים באו הכום איש אל יצא ויכום לפי חרב וישלכו הרצים והשלשים וילכו עד עיר בית הבעל׃ ויצאו את מצבות בית הבעל וישרפוה׃ ויתצו את מצבת הבעל ויתצו את בית הבעל וישמהו למחראות עד היום׃ וישמד יהוא את הבעל מישראל׃ רק חטאי ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל לא סר יהוא מאחריהם עגלי הזהב אשר בית אל ואשר בדן׃ ויאמר יהוה אל יהוא יען אשר הטיבת לעשות הישר בעיני ככל אשר בלבבי עשית לבית אחאב

ואמר איתא עמי וחזי בקנאתי דאנא מקני קדם יי ואחיתו יתיה ברתיכיה׃ ואתא לשמרון ומחא ית כל דאשתארו לאחאב בשמרון עד דשיציה כפתגמא דיי דמליל עם אליהו׃ וכנש יהוא ית כל עמא ואמר להון אחאב פלח ית בעלא זעיר יהוא יפלחיניה סגי׃ וכען כל נביי בעלא וכל פלחוהי וכל כומרוהי זמינו לי אנש לא ישגי ארי דבחת רב לי לבעלא כל דישגי לא יתקיים ויהוא עבד בחוכמא בדיל לאבדא ית פלחי בעלא׃ ואמר יהוא זמינו כנישתא לבעלא וזמינו׃ ושלח יהוא בכל ישראל ואתו כל פלחי בעלא ולא אשתאר אינש דלא אתא ועלו לבית בעלא ואתמלי בית בעלא ספא בספא׃ ואמר לדממנא על קומטריא אפיק לבושא לכל פלחי בעלא ואפיק להון לבושא׃ ואתא יהוא ויהונדב בר רכב לבית בעלא ואמר לפלחי בעלא בלושו וחזו דילמא אית כא עמכון מעבדיא דיי אלהן פלחי בעלא בלחודיהון׃ ואתו למעבד ניכסת קודשין ועלון ויהוא מני ליה בברא תמנין גברא ואמר גברא דישתזיב מן גבריא דאנא מעיל על ידיכון נפשיה חלף נפשיה׃ והוה כד שיצי למעבד עלתא ואמר יהוא לרהטיא ולגבריא עולו מחונון אינש לא יפוק ומחונון לפתגם דחרב ורמו רהטיא וגבריא וקטילו ואזלו עד קרית בית בעלא׃ ואפיקו ית קמת בית בעלא ואוקידוהא׃ ותרעו ית קמת בעלא ותרעו ית בית בעלא ושויוהי לבית מפקת אנשא עד יומא דין׃ ושיצי יהוא ית בעלא מישראל׃ לחוד בחובי ירבעם בר נבט דחייב ית ישראל לא סטא יהוא מבתריהון אישתעביד לעגלי דדהבא די בביתאל ודי בדן׃ ואמר יי ליהוא חלף דאתקינתא למעבד דכשר קדמי בכל דברעותי עבדתא לבית אחאב

רלבג

איש אל יפקד. ר״ל שלא יחסר איש שלא יהיה כלם שם׃ עשה בעקבה. ר״ל במרמה׃ קדשו עצרה לבעל. זמנו וקראו יום שיהיו נעצרים בו כלם לבעל׃ ויאמר לאשר על המלתחה. הוא הממונה על אוצר בגדי הכומרי׳ ועובדי הבעל׃ וישליכו הרצים והשלישים. ר״ל ספבר השליכו הרצים והשלישים נבלת ההרוגים מבית הבעל בעת הכותם אותם׃ למחראות. ר״ל לבתי כסאות להפנות שם לזוית העיר׃ ויאמר יי׳ אל יהוא. אמר לו זה על יד נביא כי לא היה יהוא נביא׃ בימים

מסרה

מן המקום׃ הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה׃ הנה משיבים את לבם׃ הוצא את בנך וימות׃ ויאמר לאשר על המלתחה׃ והוצא את עמי בני ישר׳ אל יצא ג׳ בקריא׳ וסי׳ אל יצא איש ממקומו׃ אל יצא פליט מן העיר׃ באו הכום איש אל יצא׃ עד היום ט׳ מחדין וסי׳ מצויין במסר׳ רבתא דאסדרנא בריש ספרא בערך יום׃ בית ד׳ דסבירא ובבית וסי׳ נמסר לעיל בספר׳ חלק ב׳ סימ׳ ב׳׃ בלבבי ג׳ בקריאה וסי׳ והקימותי לי כהן נאמן׳ ככל אשר בלבבי עשית ויהוא׃ עד אנה אשית עצות׃

רשי

בני רבעים. ארבעה דורות תחת שהשמדת את בן אחאב שמלכו ארבעה דורות עמרי ואחאב ואחזיה ויהורם: לקצות. כמו קצתי בחיי: בחדר המטות. בעליית בית קדשי הקדשים כמה שהוא אומר ויהי אתה בבית ה' מתחבא וגו' עליו אמר דוד כי יצפנני בסוכה יסתירני בסתר אהלו וקורא אותה חדר המטות על שם בין שדי ילין וזהו שיסד ר' אליעזר כפץ חדר המטות חורבן ביתך יכפר עליהם: לכרי. שרי האלוף לגבורים ושרי המאות לרצים ולשון כרי שלא אמר לכרים שם דבר של קבוצת הגבורים כ ברכ"ר בלע"ז: ויכרות להם ברית. שיהא בעזרתו להמליך את בן המלך: השלישית

רדק

בני רבעים. כמו בנים רביעים יהואחז יהואש ירבעם זכריה ואמרו בזכות שהשחית בית אחאב שמלכו ארבעה דורות עמרי אחאב אחזיהו יהורם מלכו מבניו ארבעה דורות ויהוא בער הבעל ולא בער העגלים כי אותם כעסו לשם יי' ואף על פי כן היה חטא גדול כמו שכתוב לא תעשון אתי וגו': לקצות בישראל. להכרית כמו מקצה רגלים חמס שותה: וראתה כי מת בנה. כתוב בוי"ו וקרי בלא וי"ו והענין אחד: ותאבד. ובמקומו בדברי הימים ותדבר וקימ' תאבד דוברי כזב: הממלכה. פי' ממלכות יהודה וכן אומר בדברי הימים: הממותים. כתיב וקרי המומתים והענין אחד אלא שהכתוב הוא תואר כמו ממותי אלהים והקרי הוא מהפעלים מבנין הפעיל: בחדר המטות. חסר ועניינו ותסתירהו ואת מניקתו בחדר המטו' וכת"י ואטמרת יתיה וית מניקתיה ב באידרון בית ערסת' וכן בדברי הימים ותתן אותו ואת מניקתו בחדר המטות. ואמר אחר כך ויסתירו אותו ר"ל הוא הסתירה אותו לשעה ומכאן והילך ה הסתירו אותו ג"כ היודעים שלא גלו הדבר לעתליה כל שם הספי' ופי' בחדר המטות החדר שהיה בעזרת הלוים או הכהנים ובדברי רז"ל בחדר המטו' בתאים ר' ישמעאל אומר בעליות בימות החמה שהיו שוכבי' שם הכהני' והלוי' ויש בו דרש בית המקדש קורא חדר המטות על שם בין שדי ילין ועוד כתיב אף ערשינו רעננה: שרי המאיות. כתוב ביו"ד וקרי בלא יו"ד המאות וכן כלם אשר בפרש' זאת עד ויכרת יהוידע כן כתוב וכן קרי והכתו' הוא בהראות היו"ד למ"ד הפועל הנסתרת ממלת מאה כי הה"א במאה לנקבה וה"א השרש כ בעלמת ואלה שרי המאות כהני' ולוים היו כי רבים היו כי דוד מנה מן הלוים ארבעת אלפים שוערי' וארבעת אלפים משוררים ומהללים: לכרי ולרצים. כמו לכרים וכמוהו הרודד עמי תחתי כמו עמים והדומי' להם שכתבנו בספר מכלל ות"י לכרי לגבריא ופי' לקח שרי המאו' אשר בלוים וקרא ג"כ לשרים ולרצים לשרים להתיעץ עמהם וכן אומ' בדברי הימים וראשי האבות לישראל וקרא לרצים גם כן להכניס למשמרת המלך: וירא אותם. מבנין הפעיל בתשלומו ויראם בפתח היו"ד: בהי

עֲרֹעֵר ה' חס' וסימ' ולאשר בערער · ויעברו את הירדן בשמואל · מן הירדן מזרח השמש דמלכים · עזובות ערי ערער · ובלע בן עזז · וכל אוריתא דכוו' חס' · עתליה ז' וסי' ועתליה אם אחזיהו דמלכים · ועתליה

בְּנֵי רְבִעִים יֵשְׁבוּ לְךָ עַל־כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל׃ וְיֵהוּא לֹא שָׁמַר לָלֶכֶת בְּתוֹרַת־יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל בְּכָל־לְבָבוֹ לֹא סָר מֵעַל חַטֹּאות יָרָבְעָם אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ בַּיָּמִים הָהֵם הֵחֵל יְהוָה לְקַצּוֹת בְּיִשְׂרָאֵל וַיַּכֵּם חֲזָאֵל בְּכָל־גְּבוּל יִשְׂרָאֵל׃ מִן־הַיַּרְדֵּן מִזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ אֵת כָּל־אֶרֶץ הַגִּלְעָד הַגָּדִי וְהָראוּבֵנִי וְהַמְנַשִּׁי מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר עַל־נַחַל אַרְנֹן וְהַגִּלְעָד וְהַבָּשָׁן׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי יֵהוּא וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְכָל־גְּבוּרָתוֹ הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּשְׁכַּב יֵהוּא עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּשֹׁמְרוֹן וַיִּמְלֹךְ יְהוֹאָחָז בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ יֵהוּא עַל־יִשְׂרָאֵל עֶשְׂרִים־וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה בְּשֹׁמְרוֹן׃

יא וַעֲתַלְיָה אֵם אֲחַזְיָהוּ וְרָאֲתָה כִּי מֵת בְּנָהּ וַתָּקָם וַתְּאַבֵּד אֵת כָּל־זֶרַע הַמַּמְלָכָה׃ וַתִּקַּח יְהוֹשֶׁבַע בַּת־הַמֶּלֶךְ יוֹרָם אֲחוֹת אֲחַזְיָהוּ אֶת־יוֹאָשׁ בֶּן־אֲחַזְיָה וַתִּגְנֹב אֹתוֹ מִתּוֹךְ בְּנֵי־הַמֶּלֶךְ הַמְּמוֹתְתִים אֹתוֹ וְאֶת־מֵינִקְתּוֹ בַּחֲדַר הַמִּטּוֹת וַיַּסְתִּרוּ אֹתוֹ מִפְּנֵי עֲתַלְיָהוּ וְלֹא הוּמָת׃ וַיְהִי אִתָּהּ בֵּית יְהוָה מִתְחַבֵּא שֵׁשׁ שָׁנִים וַעֲתַלְיָה מֹלֶכֶת עַל־הָאָרֶץ׃ וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית שָׁלַח יְהוֹיָדָע וַיִּקַּח אֶת־שָׂרֵי הַמֵּאיוֹת לַכָּרִי וְלָרָצִים וַיָּבֵא אֹתָם אֵלָיו בֵּית יְהוָה וַיִּכְרֹת לָהֶם בְּרִית וַיַּשְׁבַּע אֹתָם בְּבֵית יְהוָה וַיַּרְא אֹתָם אֶת־בֶּן־הַמֶּלֶךְ׃

תרגום

בְּנִין רְבִיעִין יְתִבוּן לָךְ עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְיִשְׂרָאֵל׃ וְיֵהוּא לָא נְטַר לִמְהַךְ בְּאוֹרַיְתָא דַייָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל בְּכָל לִבֵּיהּ לָא אַסְטֵי מֵעַל חוֹבֵי יָרָבְעָם דְחַיֵיב יָת יִשְׂרָאֵל׃ בְּיוֹמַיָא הָאִינוּן שְׁרֵי רוּגְזָא דַייָ לְמִתְקַף בְּיִשְׂרָאֵל וּמְחָנוּן חֲזָאֵל בְּכָל תְּחוּם אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ מִן יַרְדְנָא מַדְנַח שִׁמְשָׁא יָת כָּל אַרְעָא גִלְעָד שִׁבְטָא גָד וְשִׁבְטָא רְאוּבֵן וְשִׁבְטָא דִמְנַשֶׁה מֵעֲרוֹעֵר דְעַל כֵּיף נַחְלָא דְאַרְנוֹן וְאַרְעָא גִלְעָד וּמַתְנָן׃ וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי יֵהוּא וְכָל דַעֲבַד וּגְבוּרְתֵיהּ הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ וּשְׁכֵב יֵהוּא עִם אֲבָהָתוֹהִי וּקְבָרוּ יָתֵיהּ בְּשֹׁמְרוֹן וּמְלַךְ יְהוֹאָחָז בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ וְיוֹמַיָא דִמְלַךְ יֵהוּא עַל יִשְׂרָאֵל עַסְרִין וְתַמְנֵי שְׁנִין בְּשֹׁמְרוֹן׃

וַעֲתַלְיָה אִמֵיהּ דַאֲחַזְיָה חֲזַת אֲרֵי מִית בְּרַהּ וְקָמַת וְאַבֵּידַת יָת כָּל זַרְעָא דְמַלְכוּתָא׃ וּנְסֵיבַת יְהוֹשֶׁבַע בַּת מַלְכָּא יוֹרָם אֲחָתֵיהּ דַאֲחַזְיָה יָת יוֹאָשׁ בַּר אֲחַזְיָה וּגְנָבַת יָתֵיהּ מִגוֹ בְּנֵי מַלְכָּא דְמִתְקַטְלִין וְאִטַמָרַת יָתֵיהּ וְיָת מֵינִיקְתֵיהּ בְּאִידְרוֹן בֵּית עַרְסָתָא וְאִטְמָרוּ יָתֵיהּ מִן קֳדָם עֲתַלְיָה וְלָא אִתְקְטִיל׃ וַהֲוָה עִמַהּ בְּבֵית מַקְדְשָׁא דַייָ מִטְמַר שִׁית שְׁנִין וַעֲתַלְיָה מַלְכַּת עַל אַרְעָא׃ וּבְשַׁתָּא שְׁבִיעֲתָא שְׁלַח יְהוֹיָדָע וּדְבַר יָת רַבָּנֵי מְאוָתָא לְגִבָּרַיָא וּלְרָהֲטַיָא וְאָעֵיל יָתְהוֹן לְוָתֵיהּ לְבֵית מַקְדְשָׁא דַייָ וּגְזַר לְהוֹן קְיָים וְאוֹמֵי יָתְהוֹן בְּבֵית מַקְדְשָׁא דַייָ וְאַחֲזֵי יָתְהוֹן יָת בַּר מַלְכָּא׃

מלכת על הארץ דמלכים · וחברו דדברי הימים · ותשמע עתליה דמלכים · ותקרע עתליה את בגדיה דמלכים · ושמשרי ושחריהו ועתליה · ומבני עילם ישעיה · ושארא עתליהו: ג' זוגין קדמ' ש"ן ותניינא ז"ן וסימ' שלח ובשנה השביעית שלח יהוידע · התחזק ובשנה השביעית התחזק · שבחתני אמרה לאל סלעי · ונחתני כי אלה מעוזי · אשמרה עזי אליך אשמרה · אזמרה עזי אליך אזמרה · וחילופיהון ג' זוגין קדמא ז"ן תנינא ש"ן וסימ' נמסר בשמואל חלק ב' סי' ב':

רלבג

בימים ההם החל ה' לקצות בישראל. הנה מזה המקום יתבאר לך שמה שהמי' יהוא מבית אחאב היה כ מלט מחרב חזאל כי בימי בית אחאב לא שלטה חרבו בישראל אך בימי יהוא התחיל הש"י לקצון ולהכרית בישראל על יד חזאל והנה קצה וקצץ הם שני שרשים בענין א אחד: ועתליהו אם אחזיהו ראתה כי מ מת בנה. הנה זה היה מאת הש"י לכלות הזרע הבא מאת בית אחאב כי הנותר שלא המית יהוא המיתה עתליה עד שנס יואש בן בנה הורכה יהושבע בת המלך יורם למלטו ו ולהסתירו מפני ע עתליהו שלא תמיתהו ולזה גנבה אותו ואת מניקתו בחדר ה המטות שהיו שם ו והסתירו אותו הוא ו ומניקתו מפני עתליהו ולא הומת והנה הסתיר' אותם יהושבע בבית ה' כי שם היתה יושבת כי בעלה היה כהן גדול והנה החביאתם שם שנים ואז היתה עתליהו מ מולכת על הארץ: שלח יהוידע ויקח את שרי המאות לכרי ולרצים. הרצון באמרו לכרי לכרים והרצון בו לשרים והם ראשי האבות לישראל כמו שנזכר בספר ד"ה והנה הרצון בזה שכבר לקח יהוידע שרי המאות לכהנים וללויים ושלח בידם לראשי אבות ישראל ולרצים שיבאו אליו והנה הביא אותם אליו בית ה' וכרת להם ברית עם ה' ועם המלך כמו שנזכר אחר זה שלא יגלה אותם והשביע אותם בשם ה' לעשות מכותו להקים את בית המלך על כסא אביו ואחר זה הראה אותם את בן המלך והוא יואש: ויכום

רד"ק

בֹּאֵי השבת ושומרי משמרת· שיתעסקו בעבודתם וישמרו משמרת הבית ופירו' באי השבת כי משמרות קבועות היו בכהנים ובלוים מימי דוד ושמואל שתקנו אותם והיה משמר אחד עובד השבוע ויוצא בשבת אחר הקרבת המוספין ונכנס המשמר האחר ואמר להם יהוידע שישמרו המלך ויהיה השלישית מן השומרים מן באי השבת ושתי הידות כל יוצאי השבת כי יוצאי השבת יותר פנויים מן באי השבת שעל באי השבת עבודת השבוע ויהיה השלישית בבית המלך השלישית בשער סור והשלישית בשער אחר אחר הרצים ולא חלק אותו שלישית יהיה כאן ואותו שלישית יהיה כאן אלא שיחלקו באי השבת עם יוצאי השבת לשלשה חלקים ויהיו על השלש מקומות הנזכרים ויהיו מוכנים לשמור הנכנסים והיוצאים שלא יבואו עוזרי עתליהו להמית המלך: בשער סור· ובדברי הימי' בשער היסוד ות"י בתרע גבריא ויש נסחאו' בתרע כטוריא ובדברי רז"ל שהוא שער המזרחי ושבע שמות נקראו לו שע' סור ששם היו טמאים פורשים הה"ד סורו טמא קראו למו שער היסוד ששם היו מיסדים את ההלכה שער חרסית שהיה מכוון כנגד זריחת החמה הה"ד האו' לחרס ולא יזרח שער האיתון שהוא משמש כניס' ויציאה שער התוך שהוא ממוצא בין שני שערים שער חדש ששם חדשו סופרים את ההלכה שער עליון שהוא למעלה מעזרת ישראל: בשער אחר הרצים· ת"י בתרעא דבתרוהי תרע רהטיא ובדברי הימים לשוערי הספי' והוא שער שהיה לדרום העזרה ועליו נאמ' בדברי הימים בית האספים ומה שנכנו בשער הרצי' לפעמי' שהיו רצי המלך שם: מסח· פי' משמרת מסח שתשמרו ממסח והיא הכתיתה וההריסה כמו ונסחתם מעל האדמה ובמקום הזה הוא הריסת ה המשמרה על דרך פן יהרסו לעלות אל יי' והזהירם שיהיו במשמרה כאחד זה אצל זה שלא יפרד אחד משדר המשמרה ללכת אל מקו' אחר או יהיה מסח מן הסיח הדעת שישמרו שלא יסיחו דעתם לענין אחר אלא דעתם יהיה למשמרת לשמור את המלך: אל המלך· בעבור המלך: והבא אל השדרות· כתרגו' ודיעול לגו מן סדרא· כלומ' אדם אחד שיכנס תוך סדר משמרותיכם יומת ובדברי הימים והבא אל הבית יומת ואחד הוא כי כל הבית היה משמרתם כמו שאמ' מכתף הבית הימנית עד כתף הבית השמאלית למזבח ולבית: ויקחו איש את אנשיו· כל אחד משרי המאות לקח אנשיו עמו: את החנית· שם כלל כי לא נתן להם חנית אחד לבד אלא ר"ל החניתים וכן אומר בדברי הימים את החניתים ואת המגנות ואת השלטים ופירו' השלטים ברמות מגינים וכן כל שלטי הגבורים: אשר למלך דוד· שהיה לוקח דוד במלחמות היה מקדיש כמו שלטי הזהב אשר לקח מהדד עזר וזולתו והיו כתוכים לאוצרות בית יי': את הנזר ואת העדות· בגדי מלכות מן ועדית עדי עדות בשקל גאות ות"י ית כלילא וית סהדותא ובדברי רז"ל כי זה הנזר היה עדות למלכי בית דוד מי שראוי למלכות הולמתו ומי שאינו ראוי למלכות אינה הולמתו ואדוניהו בקש להלמו ולא הולמתו: וימשחוהו יהוידע ובניו· וכן כתו' בדברי הימים וימשחוהו יהוידע ובניו ומפני מה משחוהו והלא אין מושחין מלך בן מלך מפני מחלוקתו של עתליהו כמו שמשחו שלמה מפני מחלוקתו של אדוניהו: יחי המלך· ת"י יצלח מלכא: את קול הרצין העם· חסר הנסמך ומשפטו הרצי' רצי העם כמו סוסים כסף אמרים אמת או הוא כמו הפוך כמו שהוא אומר בדברי הימים את קול העם הרצים או יהיה קול עומד במקום שנים ופירום את קול הרצים ואת קול העם ונ"ון הרצין במקום מ"ם וכן לקץ הימין כמו הימים ופי' קול הרצין קול השמחה שהיו שמחים והיו אומרים יחי המלך ובדברי הימים את קול העם הרצים ומהללים את המלך ות"י את קול הרצים העם ית קל דרקדנין עמא פירו' שהיו מרקדין ומטפחין כמו שאמר ויכו כף: עומד

ובבאו ג' וסי' והיו את המלך בצאתו · ומהאלהים היתה תבוסת · ובבאי נבעתי: ויוצא ד' וחס' יוד וסי' נמסר בסד' ואתחנן: וכל עם ז' וסי' בלשון ארמי יהושע סלק לגלגלא וסריס מלכא וחמא חברא · ופי' ביהושע ס"ח:

וַיְצַוֵּם לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן הַשְּׁלִשִׁית מִכֶּם בָּאֵי הַשַּׁבָּת וְשֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת בֵּית הַמֶּלֶךְ׃ וְהַשְּׁלִשִׁית בְּשַׁעַר סוּר וְהַשְּׁלִשִׁית בַּשַּׁעַר אַחַר הָרָצִים וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־מִשְׁמֶרֶת הַבַּיִת מַסָּח׃ וּשְׁתֵּי הַיָּדוֹת בָּכֶם כֹּל יֹצְאֵי הַשַּׁבָּת וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת בֵּית־יְהוָה אֶל־הַמֶּלֶךְ׃ וְהִקַּפְתֶּם עַל־הַמֶּלֶךְ סָבִיב אִישׁ וְכֵלָיו בְּיָדוֹ וְהַבָּא אֶל־הַשְּׂדֵרוֹת יוּמָת וִהְיוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ בְּצֵאתוֹ וּבְבֹאוֹ׃ וַיַּעֲשׂוּ שָׂרֵי הַמֵּאוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן וַיִּקְחוּ אִישׁ אֶת־אֲנָשָׁיו בָּאֵי הַשַּׁבָּת עִם יֹצְאֵי הַשַּׁבָּת וַיָּבֹאוּ אֶל־יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן׃ וַיִּתֵּן הַכֹּהֵן לְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת אֶת־הַחֲנִית וְאֶת־הַשְּׁלָטִים אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ דָּוִד אֲשֶׁר בְּבֵית יְהוָה׃

וַיַּעַמְדוּ הָרָצִים אִישׁ וְכֵלָיו בְּיָדוֹ מִכֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית עַד־כֶּתֶף הַבַּיִת הַשְּׂמָאלִית לַמִּזְבֵּחַ וְלַבָּיִת עַל־הַמֶּלֶךְ סָבִיב׃ וַיּוֹצִא אֶת־בֶּן־הַמֶּלֶךְ וַיִּתֵּן עָלָיו אֶת־הַנֵּזֶר וְאֶת־הָעֵדוּת וַיַּמְלִכוּ אֹתוֹ וַיִּמְשָׁחֻהוּ וַיַּכּוּ־כָף וַיֹּאמְרוּ יְחִי הַמֶּלֶךְ׃

וַתִּשְׁמַע עֲתַלְיָה אֶת־קוֹל הָרָצִין הָעָם וַתָּבֹא אֶל־הָעָם בֵּית יְהוָה׃

ופקידינון למימר דין פתגמא דתעבדון תלתא מנכון עלי שבא ונטרי מטרת בית מלכא: ותלתא בתרע גבריא ותלתא בתרעא דבתרוהי תרע רהטיא ותטרון ית מטרת ביתא מראשתלי: ותרין חולקין בכון כל נפקי שבא ויטרון ית מטרת בית מקדשא דיי על מלכא: ותקפון על מלכא סחור סחור גבר וזייניה בידיה ודייעול לגו מן סדרא יתקטיל והוו עם מלכא במפקיה ובמיעליה: ועבדו רבני מאותא ככל דפקיד יהוידע כהנא ודברו גבר ית גברוהי עלי שבתא עם נפקי שבתא ואתו לות יהוידע כהנא: ויהב יהוידע כהנא לרבני מאותא ית מורניתא וית שלטיא די למלכא דוד די בבית מקדשא דיי: וקמו רהטיא גבר וזייניה בידיה מעיבר ביתא מימינא עד עיבר ביתא מסמלא למדבחא ולבית כפורי על מלכא סחור סחור: ואפיק ית בר מלכא ויהב עלוהי ית כלילא וית סהדותא ואמליכו יתיה ומשחוהי וטפחו יד ואמרו יצלח מלכא: ושמעת עתליה ית קל דרקדנין עמא ואתת לות עמא לבית מקדשא דיי:

רש"י

השלישית מכם באי השבת· המשמרות היו מתחדשות ובאות בשבת משמרות כהונה ולוייה אחת נכנסת ואחת יוצאה וצוה את המשמ' הנכנס להתחלק לשלשה חלקים השלישית בבית המלך לשמור שלא יעמוד איש על המלך להורגו והשלישית בשער סור הוא שער המזרחי שבעזרה שער הסרה והשלישית בשער הרצים אף הוא משערי העזרה ויונתן תרגם בתרעא דבתרוהי תרע רהטיא ושער הרצים דרך שם באין מבית המלך לבית המקדש כמה שכ' בסוף הענין ואותו שער העזרה שכ' אחריו שער הרצים קראו בדברי הימי' שער הספים: ושמרתם את משמרת הבית מסח· שמיר' זו בזה על החלק הראשון שאמר עליו ושמרו את משמרת בית המלך מסח שמרוהו מאד שלא תסיחו דעתכם לשון כואם שלא יהא יאוש בדבר ומ"ס של מסח מן היסוד: ושתי הידו' בכם· שאמרתי שיהו בשער סור ובשער ה הרצים ומהם כל יוצאי השבת כל אנשי משמר היוצא: ושמרתם את משמרת בית יי' אל המלך· שלא יבואוהו נזק מתוך בית יי' ולא הוצרך לכל זאת אלא שבת ר ראשונה עד שהומתה עתליה וברחו עוזריה מן העיר: והבא אל השדרות· איש נכרי שיבא לתוך המחות הקרוי' שדרות והוא מקום מבוא המלך מביתו לבית יי' ולא ידעתי מהו לשון שדרו' וי"ת סידריא: את הנזר ואת העדו'· ספר התורה כמו שכתוב והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו ורבותנו אמרו הנזר הוא העדות שכל הראוי למלכות הולמתו ושאינו ראוי למלכות אינה הולמתו: העמוד

רלבג

ויצום לאמ' זה הדבר אשר תעשון השלישית· השלישית מהאנשי' אשר צוה יהוידע לשמירת המלך הם מבאי השבת והם המשמר הנכנס לכהנים וללויים והמשמר ישתדלו בעבודת בית המקדש וכבר זכר אחר זה כי שתי הידות ההם הם כל יוצאי השבת והם משמר היוצא ולזה יהיו השלישית מהם חצי באי השבת כי כל יוצאי השבת הם שתי הידות והנה באר כי השלישית ישמרו משמרת בית המלך שלא יכנס שם אדם יוכל להזיק למלך והשלישית יעמדו בשער סור והוא השער המזרחי שהיו טמאים בלתי יכולים להכנס שם ולזה היה נקרא שער סור כטעם סורו טמא ובד"ה נקרא שער היסוד כי הוא היסוד הראשון מהקדושה והשלישית בשער שהוא אחר הרצים והנה תשמרו את משמרת הבית בית מסח והוא המקום שפרצו בבית בני עתליה המרשעת כמו שזכר בספר ד"ה ואולם שתי הידות באלו השלשה חלקים שזכר הם כל יוצאי השבת ושמרו את משמרת בית יי' בעבור המלך שלא יבא נזק על צד עוזרי עתליהו והקפת' אצל המלך סביב איש כלי מלחמתו בידו והנכנס מהזרים אל הסדרים והמערכות שיהיו מסדרים שומרי המלך יומת כדי לשמור המלך תכלית השמירה ואלו השומרים יהיו את המלך בצאתו ובבואו כדי שלא יקרהו נזק: ויקחו איש את אנשיו באי השבת עם יוצאי השבת· והנה לקחו מבאי השבת מחציתם לזאת השמירה וכל יוצאי השבת כמו שקדם והנה לא הטריח יהוידע המשמרות האחרות לזאת השמירה: ויתן הכהן לשרי המאות את החנית ואת השלטים אשר למלך דוד· ר"ל שהקדיש אותם המלך דוד: על המלך סביב· ר"ל אצל המלך סביב: את הנזר ואת העדות· ר"ל הכתר ואחשוב שנתן אצלו התורה שנקראת עדות שיקרא בה כל ימי חייו והיתה עמו כמו שנזכר בתורה: וימשחוהו· מפני מחלקת עתליה הוצרכו למשחו מכורף לזה שלא היה מפורסם מאד שהיה בן המלך: את קול הרצין העם· ר"ל קול הרצים וקול העם: עומד

רשי

העמוד. הוא מעמד המלך בבית יי׳: קשר קשר. מרד מרד יש כאן: הוציאו אותה. מבית המקדש לשדרות והביאו אותה דרך בית השדרות לבית המלך ואל תניחוה לבאת דרך מובא העזרה אל העיר כן תמצא עוזרים מתחברים אליה: והבא אחריה. בעזרתה: המת בחרב. להמית בחרב: וישימו לה ידים. מקום איסטנכא בלע״ז: בין יי׳ ובין המלך ובין העם. שיהו המלך והעם אחרי יי׳ ואחר כך בין המלך ובין העם שיהו עבדי׳ למלך: פקדות. ממונים לשמור במקו׳ משמרתם כהילכתן כי עתליה בטלה את סדר משמרות הבית ויבאו דרך שער הרצים אל בית המלך: כל ימיו אשר הורהו יהוידע. אבל משמת יהוידע אז באו שרי יהודה להשתחו׳ למלך ועשאוהו אלוה אמרו לו הנכנס לבית קדשי הקדשים שעה אחת מסוכן למות ואתה נכנסת בו שש שנים כדי אתה להיות אלוה אז שמע המלך אליהם בדברי הימים: כסף

רדק

עומד על העמוד. פי׳ סמוך לעמוד וכן ונבחת עליו סמוך לו. ועליו מטה מנשה סמוך לו. וי״ת קאים על אסטוונא ופי׳ שטיו שהוא ספסל שיושבי׳ בו השרים הגדולים ולדעתו יהיה פי׳ עמוד שהיה באותו השטיו מקום מכבד לעמוד שם המלך לפיכך נקרא עמוד. וכן אומר בדברי הימים על עמדו כלו׳ מקום הראוי לו לעמוד בו: הוציאו אותה אל מבית לשדרות. הוציאו אותה מבית יי׳ ותצא דרך מקום השדרות שהיא מ מערכת השומרים ואם יבא איש אחריה לעזרתה המיתוהו בחרב: המת. מקור: וישימו לה ידים. נתנו לה מקום שתצא באותו הדרך אשר מבית יי׳ לבית המלך והוא דרך מבוא הסוסים לבית ושם המיתוה: בין יי׳ ובין המלך. מתחלה כרת ברית בין יי׳ והמלך והעם שיהיו כלם לעבודת יי׳ ולהסיר הבעלי׳ ואחר כך כרת ברית בין המלך והעם: ואת מתן. כהן הבעל היה שמו מתן: וישם הכהן פקדות. ת״י ומני כהנא מטרות ר״ל המשמרות אשר היו מתוקנות מתחילה כן הושיבם עתה כי כרא׳ כי מפני שהיו עובדי׳ הבעל המלכים אשר היו לפני זה לא נשאר דבר בבית יי׳ על מכונו ועל סדורו וכן כתו׳ בדברי הימי׳ וישם יהוידע פקדו׳ בית יי׳ ביד הכהנים הלוים אשר חלק דוד על בית יי׳ להעלות עולות וגו׳: בית מלך. כן כתיב וקרי המלך ואחד הוא אלא שבכתוב חסרון הידיעה: כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן. לא כל ימיו כי אחרי מות יהוידע עשה הרע בעיני יי׳ כמו שכתוב בדברי הימים אלא פי׳ כל הימים אשר הורהו יהוידע הכהן כלומר כל זמן שיהוידע היה חי וכן כתוב בדברי הימים כל ימי יהוידע הכהן: כל

סימן מלכים ותקרא קשר. דברי הימים ותאמר קשר קשר. ואפ״ס ותקרא אל אשה ותאמר שלחה: וישמו ד׳ חס׳ וסימ׳ וישמו אבנים גדולות. וישמו את ארון יי׳ אל האבן הגדלה. וישמו לה ידים דעתליה: ויבואו ג׳ מלאים וסימ׳ ויבואו דרך שער הרצים. ויבואו ויאכלו ארץ ומלואה. ויבואו פנימה אל המלך חזקיהו:

ותרא והנה המלך עמד על העמוד כמשפט והשרים והחצצרות אל המלך וכל עם הארץ שמח ותקע בחצצרות ותקרע עתליה את בגדיה ותקרא קשר קשר: ויצו יהוידע הכהן את שרי המאיות פקדי החיל ויאמר אליהם הוציאו אתה אל מבית לשדרת והבא אחריה המת בחרב כי אמר הכהן אל תומת בית יהוה: וישמו לה ידים ותבוא דרך מבוא הסוסים בית המלך ותומת שם: ויכרת יהוידע את הברית בין יהוה ובין המלך ובין העם להיות לעם ליהוה ובין המלך ובין העם: ויבאו כל עם הארץ בית הבעל ויתצהו את מזבחתו ואת צלמיו שברו היטב ואת מתן כהן הבעל הרגו לפני המזבחות וישם הכהן פקדת על בית יהוה: ויקח את שרי המאות ואת הכרי ואת הרצים ואת כל עם הארץ וירידו את המלך מבית יהוה ויבואו דרך שער הרצים בית המלך וישב על כסא המלכים: וישמח כל עם הארץ והעיר שקטה ואת עתליהו המיתו בחרב בית מלך: בן שבע שנים יהואש במלכו:

יב בשנת שבע ליהוא מלך יהואש וארבעים שנה מלך בירושלם ושם אמו צביה מבאר שבע: ויעש יהואש הישר בעיני יהוה כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן: רק הבמות לא סרו עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות: ויאמר יהואש אל הכהנים

וחזת והא מלכא קאים על אסטוונא כהילכתא ורברביא עמיה ותצוצרתא קדם מלכא וכל עמא דארעא חדן ותקעין בחצוצרתא ובזעת עתליה ית לבושהא וקרת מרדא מרדא: ופקיד יהוידע כהנא ית רבני מאותא דממנן על חילא ואמר להון אפיקו יתה לגיו מן סידרא ודייעול בתרהא יתקטל בחרבא ארי אמר כהנא לא תתקטל בבית מקדשא דיי: ושויאו לה אתרא ועלת באורח מעלנא דסוסיא לבית מלכא ואתקטילת תמן: וגזר יהוידע ית קיימא בין מימרא דיי ובין מלכא ובין עמא למהוי לעם משמיש קדם יי בין מלכא ובין עמא: ועלו כל עמא דארעא לבית בעלא וסתרוהי וית איגורוהי וית צלמוהי תבירו יאות וית מתן כומריא דבעלא קטלו קדם איגורי ומני כהנא מטרן על בית מקדשא דיי: ודבר ית רבני מאותא וית גבריא וית רהטיא וית כל עמא דארעא ואחיתו ית מלכא מבית מקדשא דיי ועלו באורח תרע רהטיא דבית מלכא ויתיב על כורסי מלכיא: וחדי כל עמא דארעא וקרתא שדוכת וית עתליה קטלו בחרבא בית מלכא: בר שבע שנין יהואש כד מלך: בשנת שבע ליהוא מלך יהואש וארבעין שנין מלך בירושלם ושום אמיה צביה מבאר שבע: ועבד יהואש דכשר קדם יי כל יומוהי כמא דאלפיה יהוידע כהנא: לחוד במתא לא עטרא בען עמא מדבחין ומסקין בוסמין על במתא: ואמר יהואש לכהניא

רלבג

עומד על העמוד. ר״ל אצל העמוד: הוציאו אותה אל מבית לשדרות. ר״ל הוציאו אותה בדרך שתהיה תמיד מבפני׳ לסדרים ולמערכות השומרים את המלך כדי שלא תמלט ותנוס: והבא אחריה המת בחרב. ר״ל הנמשך אחריה לבא עמה תמיתו בחרב כדי שלא יאספו אליה ותתחזק מעט והנה שמו לה מקו׳ לנוס אשר בחרו ולזה באה דרך כניסת הסוסים בית המלך ושם לא היתה יכולה לנטות הנה והנה ו והרגוה שם כי לא רצה הכהן שתומת בבית יי׳: וכרות יהוידע את הברית. הנה ראשונה כרת ברית בין יי׳ ובין המלך והעם שיהיו לעם יי׳ ואחר כן כרת ברית בין המלך ובין העם שהוא יהיה להם למלך והם יהיו לו לעם: ואת מתן כהן הבעל. אחשוב שהרצון בזה שהכתנים לכהן לבעל והם שאר הכהנים שהיו שם עובדים עמו הרגום כלם לפני המזבחות: וישם הכהן פקדות על בית יי׳. ר״ל שמנה שם מנויים ופקידות כדי שיהיו מסודר בתכלית הסדור והנה מעניין אלו המנויים העמדת המשמרות על ענינם הראשון: ויבאו דרך שער הרצים. ירמה שזה השער היה נקרא כך מימי רחבעם כי אז עשה רחבעם מגנים והפקידם אל תא הרצים: כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן. מגיד שכל מה שהיה מימיו אשר הורהו יהוידע הכהן עשה הישר בעיני יי׳ אך אחרי מות יהוידע לא עשה הישר בעיני יי׳ כמו שנזכר בספר ד״ה: כל

רדק

כל כסף הקדשים · אומר בדברי הימים ויהי אחרי כן היה עם לב יואש לחדש את בית יי' כי היה צריך חזוק כי שם אומר הטעם כי עתליהו המרשעת ובניה פרצו את בית האלהים לפיכך היה צריך חזוק כי לולי זה היה עדיין קיים הבנין כי מיום שנבנה הבית עד שבדקו יואש לא היה אלא מאה וחמשים וחמש שנה ובנין חזק כאותו בנין היה עומד יותר ויותר לולא שפרצוהו עתליהו ובניה ובניה הם שהיו לה מאיש אחר ולפי שעשו בו פריצות שם יואש על לבו לתקנם והיה צריך לקבץ קדשי ישראל שיקדישו שקלים או קדשי נדבות והקדשו' שהיו בבית יי' אומר בדברי הימים כי שתליהו ובניה עשו אותם לבעלים הרוב ומה שנאמר לא רצה יהואש להוציאו בבנין כדי שלא ישאר אוצר יי' ריק וחשב שיעשנו מקדשי החוץ ואמר לכהנים שיקבצו כל כסף המובא בית יי' וגם הכריז על השקלים שיביאו אותם כמו שאומר בדברי הימים ויתנו קול ביהודה ובירושלם ל להביא בית יי' משאת משה עבד האלהים ומשאת משה הוא כסף שקלים קראו משאת על שם כי תשא את ראש בני ישרא' ושלשה כספים זכר הנה כסף עובר הוא מחצי' השקל כמו שנ' כל העובר על הפקודי' איש כסף נפשות ערכו הוא האומר ערכי עלי או ערך פלוני עלי כל כסף אשר יעלה על לב איש הוא ה המתנדב לבדק הבית ותרגו' הפסו' כל כסף קודשיא דמיתעל לבית מקדשא דיי' וגו' כלומר ואם תאמר כיון שנתנו השקלים לבדק הבית ממה היה להם ה התמידים באותה שנה שהיו ל לוקחין אותן בכל שנה מתרומת השקלים ונראה כי נתרשלו מלהביא אותה תרומה אותן ה השנים שמלכה עתליהו והיה לבם ועבודתם לבעלים ולא לבית יי' ולא היו מעלים עולות תמיד כמו שאומ' בדברי הימים ויהיו מעלים עולות תמיד בבית יי' כל ימי יהוידע נראה כי קודם לכן לא היו מעלים תמיד ומפני זה הוצרך יהואש להחזיר' ולהעביר קול ולהביא משאת יי' והטובים שבהם שבו אל יי' בכל לבם הביאו מה שהם חייבין מהשני' שעברו והספיק לזה ולזה · איש מאת מכרו · כל איש ואיש מאת הכהנים יקח הכסף מאת ישראל המכיר אותו והרגיל אצלו שנותן לו מתנותיו ויקחו הכהנים מעט מעט כמו שבא לידם ויהיה עליהם לחזק את בדק הבית פירו' בדק הבית מקום השבר וההריסה ונקרא בדק לפי שצריך לבדקו ולעמוד עליו מה יצטרך · מדוע אינכם מחזקים · נראה שהיו הכהנים שומרים עד שיהיה הכסף רב בידם ואחר יחזקו את בדק הבית והמלך חשד אותם שהיו לוקחים הכסף לעצמם לפיכך אמ' להם שלא יקחו הכסף לעצמם אלא מיד שיבא לידם יתנוהו לבדק הבית · ויאותו הכהנים · בזה ויטב בעיניהם שלא יקחוהו כלל כדי שלא יהיו נחשדים בזה הדבר וכיון שלא יקחו הם לא יהיה מוטל עליהם לחזק את הבית וזהו שאמר לבלתי חזק את בדק הבית לפיכך לקח יהוידע הארון ונתנו במבוא הבית שישימו אותו הכהנים שם תכף שיבא לידם · ארון אחד · ארון איש אחד · בימין · כתי' מימין קרי והוא אחד בענין · שומרי הסף · שומרי כלי הבית וסף הוא שם כלל לכלי השרת ות"י אמרכליא והם הגזברים הגדולים אשר ממונים אחרים תחתיהם כמו שתרגם אונקלוס ונשיא נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן ואמרכליא דממנא על רברבי ליואי · ויהי כראותם · יום יום כשהיו רואים שהארון מלא היו מערים אותו ומשיבים אותו למקומו וכן כתוב בדברי הימים ויערו את הארון וישאוהו וישיבוהו אל מקומו כה עשו ליום ביום · ויצורו וימנו · היו מוכין תחילה ואחר כך היו משימין אותו בצרורות הכסף שהיה מטבע צרור לבדו ואשר לא היה מטבע צרור לבדו והיו נותנין הכסף המתוכן והוא שהיה עשוי מטבע היו נותנין אותו על ידי עושי המלאכה והיו מוציאין אותו לחרשים ואשר לא היה מטבע היו עושין אותו מטבע או צורפין אותו במטבע כי בהוצאה לא יוציא אדם אלא המטבע לשכר האומנין ולקנות עצים ואבנים ופי' המתוכן מתוקן בצורה שהיה כשלם בצורתו ותכונתו ויש לפרש ויצורו מענין צורה כי הכסף שלא היה מטבע עשו אותו מטבע · על יד · כן כתיב וקרי ידי ואחד הוא בענין · הפקדים

רשי

כסף עובר איש כסף נפשו' ערכו · שני כספים יש כאן כסף עובר הוא כסף השקלי' שבכל שנה שנאמר בו כל העובר על הפקודים ואיש שיתנדב ערכך נפשות האומר ערכי עלי · כל כסף אשר יעלה וגו' · כגון האומר הרי עלי מנה לבדק הבית · יקחו להם הכהנים · יהיה שלהם והם יקבלו עליהם לחזק את בדק הבית משלהם · מאת מכרו · מאת מכירו הרגיל אצלו · בדק · בקיעה וסדק החומה · ועתה אל תקחו כסף · עוד ואל תחזקו הבית משלכם · כי לבדק הבית תתנוהו · אם יפחות יפחות ואם יותיר יותיר · מימין בבא איש · מימין ביאת האנשים · אצל המזבח · בעזרה · שומרי הסף · שיפי העזרה הממונים על מפתחות העזר' שהרי תירגמו יונתן א אמרכליא והאמרכל' שבעה היו לשבעה ש שערי העזר' כתוספתא דשקלי' · ויהי מיום ל יום בראותם כי רב הכסף · ויעל סופר המלך וגו' ונתנו את הכסף המתוכן · היו נותנין אותו הכסף המנוי לאחר שהוציאוהו מן הארון ושקלוהו ומנאוהו היו נותנין אותו על ידי הגזברין הממונים על עושי ה המלאכה · המתוכן · לשון מניין כמו ותוכן לבינים תתנו · המופקדים

כל כסף הקדשים אשר יובא בית יהוה כסף עובר איש כסף נפשות ערכו כל כסף אשר יעלה על לב איש להביא בית יהוה: יקחו להם הכהנים איש מאת מכרו והם יחזקו את בדק הבית לכל אשר ימצא שם בדק: ויהי בשנת עשרים ושלש שנה למלך יהואש לא חזקו הכהנים את בדק הבית: ויקרא המלך יהואש ליהוידע הכהן ולכהנים ויאמר אלהם מדוע אינכם מחזקים את בדק הבית ועתה אל תקחו כסף מאת מכריכם כי לבדק הבית תתנהו: ויאתו הכהנים לבלתי קחת כסף מאת העם ולבלתי חזק את בדק הבית: ויקח יהוידע הכהן ארון אחד ויקב חר בדלתו ויתן אתו אצל המזבח בימין בבוא איש בית יהוה ונתנו שמה הכהנים שמרי הסף את כל הכסף המובא בית יהוה: ויהי כראותם כי רב הכסף בארון ויעל ספר המלך והכהן הגדול ויצרו וימנו את הכסף הנמצא בית יהוה: ונתנו את הכסף המתכן על יד עשי המלאכה

כל כסף קודשיא דמתעל לבית מקדשא דיי' כסף תיקליא דעבר על מיניין גיבריא כסף פורקן נפשתא דמתן גבר פורקן נפשיה אף כל כסף דמתנדב גבר בליביה לאיתאה לבית מקדשא דיי': יסבון להון כהניא גבר מן מכריה ואינון יתקפון ית בידקא דביתא לכל אתר די ישתכח תמן בידקא: והוה בשנת עסרין ותלת שנין למלכא יהואש לא תקיפו כהניא ית בידקא דביתא: וקרא מלכא יהואש ליהוידע כהנא ולכהניא ואמר להון מא דין ליתכון מתקפין ית בידקא דביתא וכען לא תסבון כספא מן מכריכון ארי לבידקא דביתא תתנוניה: ואיטפסו כהניא בדיל דלא למיסב כספא מן עמא ובדיל דלא לתקפא ית בידקא דביתא: ונסיב יהוידע כהנא ארונא חד ונקב חורא ברישיה ויהב יתיה בסטר מדבחא מימינא במיעל גברא לבית מקדשא דיי' ויהבון תמן כהניא אמרכליא ית כל כספא דמיתעל לבית מקדשא דיי': והוה כד חזו ארי סגי כספא בארונא וסליק ספרא דמלכא וכהנא רבא וצרו ומנו ית כספא דאשתכח בית מקדשא דיי': ויהבין ית כספא דמתקס על ידי עבדי עיבידא

רלבג

כל כסף הקדשי' אשר יובא בית יי' · הוא מחצית השקל לכל אחד ואחד שהיה מ משאת משה עבד ה האלהים על ישראל במדבר כמו שנזכר בספר ד"ה: כסף עובר · הוא הכסף שאינו מוגבל בכל שנה ושנה כמו ההקדשות והערכין שיהיה נודר איש כסף נפשות ערכו וכל כסף אשר יעלה על לב איש להביא בית יי' והם הנדרים או זה נדרים שיהיו ומכללם ההקדשות שהם לבדק הבית: מאת מכרו · ר"ל מאת מיודעו: לכל אשר ימצא שם בדק · ר"ל לכל דבר שיצטרכו לחזק הבית ולבדקו אם יחסר דבר מהראוי לו: כי לבדק הבית תתנוהו · ר"ל שתשימו הכסף ההוא במקום מוכן בו לבדק הבית: ויאותו הכהנים · ר"ל שהם לא רצו לקבל עליהם חזוק בדק הבית ויקבלו על זה הכסף מאת מכריהם אך היה נאות בעיניהם שלא יקחו הכסף ולא יהיה עליהם לחזק את בדק הבית: ויקב חור בדלתו · הנה דרך החור היו משליכין שם הכסף והיה בדלת שהיא מכסה הארון כדי שלא יוכל אחד לקחת ממנו בזולת פתיחת הארון: שומרי הסף · הם שומרי כלי בית המקדש: ויצורו וימנו את הכסף · כבר נתבאר בספר ד"ה שכאשר היה הארון מלא היו מערים אותו ואחר כך היו נושאים אותו ומשיבים אותו אל מקומו ובזה המקום באר שאחר שערו את הארון היו משימים את הכסף בצרורות והיו מונים: ונתנו את הכסף המתוכן · ר"ל הכסף המנוה מענין מתכונת הלבנים והיו

הפקדים בית יהוה ויוציאהו לחרשי העץ ולבנים העשים בית יהוה: ולגדרים ולחצבי האבן ולקנות עצים ואבני מחצב לחזק את בדק בית יהוה ולכל אשר יצא על הבית לחזקה: אך לא יעשה בית יהוה ספות כסף מזמרות מזרקות חצצרות כל כלי זהב וכלי כסף מן הכסף המובא בית יהוה: כי לעשי המלאכה יתנהו וחזקו בו את בית יהוה: ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לתת לעשי המלאכה כי באמנה הם עשים: כסף אשם וכסף חטאות לא יובא בית יהוה לכהנים יהיו:

אז יעלה חזאל מלך ארם וילחם על גת וילכדה וישם חזאל פניו לעלות על ירושלם: ויקח יהואש מלך יהודה את כל הקדשים אשר הקדישו יהושפט ויהורם ואחזיהו אבתיו מלכי יהודה ואת קדשיו ואת כל הזהב הנמצא באצרות בית יהוה ובית המלך וישלח לחזאל מלך ארם ויעל מעל ירושלם: ויתר דברי יואש וכל אשר עשה הלוא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי יהודה: ויקמו עבדיו ויקשרו קשר ויכו את יואש בית מלא היורד סלא:

התפקידי ק׳ ג׳ ה׳ חס׳ · ב׳ · ג׳ ו׳ בסיפ׳ · לו׳ · ל׳ · יח בליש׳ · ל׳ זחס׳ · ב׳ · ל׳ חס׳ ח׳ חס׳ בליש׳ ל׳ ח׳ · ל׳ · יד וכל אור׳ ויהושע רכו׳ במ״ג · ב׳ ואיש וקדשיו ידין · יג כתל׳ יה מ״ל בקיב׳ · ל׳ חס׳

כלי ז׳ דמטעי׳ דסבי׳ כלי בקריאה וסי׳ במסרה רבתא: כלי זהב ג׳ וסי׳ נמסר במטות: חטאות ג׳ מלאי׳ בקריאה וסי׳ כסף אשם ובכסף חטאות · במה לי עונות · לקדשים ולחטאות: ובית המלך ג׳ בקריאה וסי׳ ויקח יהואש מלך יהודה · שמעו זאת הכהנים · ויצא אסא כסף וזהב מאצרות בית יי׳ דדברי הימים:

די ממנן על בית מקדשא דיי׳ ומפקין לנגריא ולארדיכליא דעבדין בית מקדשא דיי׳: ולארגובליא ולפסלי אבניא ולמזבן אעין ואבנין פסילן לתקפא ית בידקא בית מקדשא דיי׳ ולכל דיפוק על ביתא לתקפותיה: ברם לא מתעביד בית מקדשא דיי׳ קולין דכסף מזמריא ומני מזרקיא חצוצרתא כל מאני דדהבא ומאני כספא מן כספא דמיתעל לבית מקדשא דיי׳: ארי לעבדי עיבידתא יהבין ליה ומתקפין ביה ית בית מקדשא דיי׳: ולא מחשבין עם גבריא די יהבין ית כספא על ידיהון למתן לעבדי עיבידתא ארי בהמנותא אינון עבדין: כסף אשמא וכסף חטותא לא מיתעל לבית מקדשא דיי׳ לכהניא יהבין ליה: בכין סליק חזאל מלכא דארם ואגיח קרבא על גת וכבשה ושוי חזאל אפוהי למיסק לירושלם: ונסיב יהואש מלכא שיבטא דבית יהודה ית כל קודשיא די אקדשו יהושפט ויהורם ואחזיהו אבהתוהי מלכא דבית יהודה וית קודשוהי וית כל דהבא דאשתכח באוצרי בית מקדשא דיי׳ ובית גינזי מלכא ושדר לחזאל מלכא דארם ואסתלק מעל ירושלם: ושאר פתגמי יואש וכל דעבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי דבית יהודה: וקמו עבדוהי ומרדו מירדא ומחו ית יואש בבית מילו דנחית לסילא:

רשי

המופקדים · הממונים: ויוציאהו · למון הוצאה לשכור חרשי העץ והבונים הם האדרכלין חורשי האבן שחבריהם שמים על פיהם ראשי האומנות: ולגודרי · בני החומה תלמידי האדרכלין: ולחוצבי האבן · מן ההר: ספות כסף · מזמרות והם כלי שיר: ולא יחשבו את האנשי׳ · לא היו האדרכלין באים לחשבון עם האנשי׳ הגזברין אשר יתנו האדרכלין את הכסף תמיד על ידם לתתו לעושי המלאכה לפי שלא היו חשודין בעיניהם כי באמונה הם עושי׳: כסף אשם וכסף חטאות · המפרים מעות לחטאתו ולאשמו ולקח את הבהמה ונותרו מן המעות לא יובא בית יי׳ לבדק הבית לכהנים יהיה והם לוקחין מהם עולות קיץ למזבח הבשר לעולה והעורות שלהם כך שנינו בתורה זה מדרש דרש יהוידע הכהן כל הבא ממותר חטאת וממותר אשם ילקח בהן עולות: אז יעלה חזאל · אחר מות יהוידע ועשה יואש את עצמו אלוה: בית מלוא · באותו מקום מלוא שם מקום: סלא · שם מקום: ויוזכר

רדק

הפקדים · כן כתיב וקרי המופקדים והכתוב הוא מהפעלים ואחד הוא: לחרשי העץ · הם כורתי העצים בלבנון ועושין אותם במקצועות: ולבונים · שבונים העצים בבית: ולגודרים · הבונים קירות האבנים: ולחוצבי האבן · שחוצבין האבנים בהר: ולקנות עצים ואבני מחצב · היו להם תואר כמו חכם חכמים והקרי פוסלים בלבנון ובהר והיו קונין גם כן מאחרים שהיו להם עצים כרותי׳ ואבני מחצב כלומ׳ אבנות חצובות מחצב שם בשקל משען ות״ת ולבונים ולארדכליא והם אומני האבן הגדולים אשר תחתיהם אומנין אחרים ותרגם ולגודרי׳ ולארגובליא הם אומני האבן הגדולים בוני הקירות: אך לא יעשה בית יי׳ ספות כסף · ובדברי הימים אומר ויעשו כלים לבית יי׳ כלי שרת ורז״ל הקשו אלה הפסוקי׳ ותרצו כאן שגבו והותירו כאן שגבו ולא הותירו וזהו שאמר ובכלותם הביאו לפני המלך ויהוידע כי לפני כלות המלאכ׳ לא היו עושי׳ כלים כמו שאומר הנה אך לא יעשה בית יי׳ ספו׳ כסף כי לעושי המלאכה יתנוהו שעדיין לא נעשתה המלאכה אך כאשר נעשתה המלאכה כמו שאומר שם ויעמידו בית האלהים על מתכונתו וגו׳ ובכלותם עשו הנותר כלי שרת: ולא יחשבו את האנשים · מכאן אז״ל שאין מחשבין עם גבאי צדקה כי כשממנין אנשים על הצדקה אנשים נאמנים ממנין ואין מחשבין עמהם שאין חושדין בכשרים: כי באמונה הם עושים · ידועים היו כי אנשים נאמנים היו: כסף אשם · פיר׳ רז״ל המפרים מעות לחטאתו או לאשמו ולקח הבהמ׳ לחטאת או לאשם והותיר מן המעו׳ המותר לא יובא בית יי׳ לבדק הבית אלא לכהנים יהיה אותו הכסף והם לוקחים מהם עולו׳ לקיץ המזבח ואמרו זה מדרש דרש יהוידע הכהן אשם הוא ליי׳ אשם הוא לכהן להביא כל דבר הבא מן מותר חטאת ואשם ילקח בדמיו עולות הבשר ליי׳ ועורות לכהנים: אז יעלה חזאל · בדברי הימים כתו׳ כי אחרי מות יהוידע עשה יהואש הרע בעיני יי׳ וגם הרגו זכריה בנו במצות המלך לפי שהיה מוכיחם ולתקופת השנה עלה עליו חיל ארם וגו׳ ושתי מלחמות היו וזו המלחמה שאמר הנה היתה ראשונה ובאמרו אז יעלה חזאל פי׳ כשעשה הרע בעיני יי׳ אחרי מות יהוידע והביא עליהם האל מלך ארם ונלחם על גת ולכדה והיא היתה למלכי יהודה כי דוד לקחה מיד פלשתים: וישם חזאל פניו לעלות לירושלם · ולא עלה כי יהואש לקח קדשי בית יי׳ הכסף והזהב הנמצא באוצרות בית יי׳ ואעפ״י שאמר כל הזהב לא ר״ל כלו אלא רובו שהרי בימי אמציה בנו לקח יהואש מלך ישראל הכסף והזהב הנמצאים בבית יי׳ ובאוצרות המלך אלא הרוב לקח ושלח לחזאל: ויעל מעל ירושלם · כלומר נמנע מלעלות ירושלם ואחר כך כשהרגו זכריה שהיה מוכיחם לתקופת השנה עלה חיל ארם ויבואו אל יהודה וירושלם והשחיתו כל השרים ורבים מהעם ואת יואש עשו שפטים ועזבו אותו בתחלואים רבים ואז קשרו עליו עבדיו והרגוהו בעון שהרג זכריה כמו שאומ׳ שם בדמי בני יהוידע: בית מלוא היורד סלא · בית מלוא שם מקום וסלא שם מקום ובאמרו היורד סלא נראה כי בית מלוא אחר היה · ובדברי הימים אמר ויהרגוהו על מטתו וכן היה כי במלחמה הוכה כמו שאומ׳ שם ואת יואש עשו שפטי׳ ובלכתם ממנו כי עזבו אותו בתחלואים רבים וגו׳ ונשאוהו במטה להוליכו לירושלם ובדרך הרגוהו עבדיו על מטתו: ויוזכר

רלבג

והיו נותנים אותו על ידי עושי המלאכה הם הממונים בית יי׳ והם יוציאו את הכסף לחרשי העץ והם האומנים הכורתים העצים בתמונ׳ שירצו ולבונים הבית והם העושים בית יי׳ כמו ההיכל והדביר ולגודרי׳ והם העושים הקירות והגדר לחצר הגדולה והעזרה ולחוצבי האבן הם החוצבים אותם מן המחצב ואע״פ שהיו סוכרים חרשי עץ וחוצבי אבן הנה היו צריכים לקנות העצי׳ כרותים ואבני מחצב נחצבים או בלתי נחצבים: אך לא יעשה בית יי׳ ספות כסף · הם כלים לקבל הדם או יין הנסכים ומה שידמה להם: מזמרות · הם כלי זמר: מזרקות · בנו״ם בלע״ז: חצוצרות · הם היו נעשות לתקוע על הזבחי׳ כמו שזכרה התורה ואמר שלא יעשה מזה הכסף אלו הכלים וזולתם אבל יתנוהו לעושי המלאכה לחזק את בית יי׳ ואולם התבאר בספר ד״ה שאחר שחזקו את בית יי׳ אם שותיר היו עושין מהנשאר כלי שרת ולא היו מסכימין לעשות מהכסף כלי שרת אם לא כשאר אחר חזוק הבית: ולא יחשבו את האנשים · ר״ל שהאנשים הנותנים הכסף לעושי המלאכה לא יחשבו עמהם אם נתנוהו כולו לעושי המלאכה אם לא כי בודאי באמונה הם עושים כי הקדם מבדיל בדילי אוכפי מיניה: כסף אשם וכסף חטאות · ר״ל שהאנשים המפרישים מעות לאשם או לחטאת והותירו הנה המותר לא יובא בית יי׳ לחזק הבית אך יהיה לכהנים והנה היה הדין שיקנו מהם חטאות או אשמות וימכרו לצרכי חטאות ואשם אך תקנו חכמים שיהיה המותר לעולות הבשר ליי׳ והעור לכהנים: אז יעלה חזאל מלך ארם · הנה זאת המלחמה היא זולת המלחמ׳ הנזכרת בספר ד״ה כי בזאת המלחמה לא עלה לירושלם ובמלחמה הנזכרת שם בא אל יהודה וירושלם וידמה שבתחלת הענין כשעשה יואש הרע בעיני יי׳ אחרי מות יהוידע הכהן היתה זאת המלחמ׳ והמלחמ׳ הנזכרת בספר ד״ה היתה לתקופת השנה אחר שהרג זכריה בן יהוידע ואמ׳ שם כי אז עזבוהו חיל ארם במחלוי׳ גדולים ואז התקשרו עליו עבדיו והכוהו על מטתו ומת והנה זכר בזה המקום שסבר היה אז יואש בעיר שמה בית מלוא ולפי שהיה שם בית מלוא אחר זולת זה זכר שזה היה יורד אל סלא והנה

סלא ל׳ נמא׳ לית׳ סלה כל ירושלמי האידין סני׳ א׳

בנק׳ אלא כא׳ ויתעביד

ויוזכר · בכ״ף ובר״ים ויהוזבד בבי״ת ובד״לת · והרבה כמצא בשנוי הזה בשמות בני אדם ובדברי הימים בן שמעת העמונית ויהוזבד בן שמרית המואבית ויש בו דרש למה פירש שם אמותם ללמדך שנפרע ממנו הקב״ה על ידי אנשי׳ כיוצא בו את׳ יבואו עמוני׳ ומואבי׳ כפויי טובה שכפו בטובתו של אברהם אבינו שעשה ללוט שנלחם עם המלכי׳ להצילו והם שכרו את בלעם לקלל את בניו ויפרע מיואש שכפה בטובתו של יהוידע הכהן והרג את זכריהו בנו: בעיר דוד · ובדברי הימים ולא קברוהו בקברות המלכים כי שרי יהודה שחזקו את ידו ופתו אותו לעשות הרעות שעשה מתו במלחמה כמו שאומר שם והכירו העם כי מאת יי׳ היה כל זה שלקח נקמה מן השרים ומן יואש על הרשות שעשו לעבוד ע״ז ולהרוג זכריה ולפיכ׳ עשו לו העם זה הבזיון ולא נתנוהו שיקברוהו בקברות המלכים:

בשנת

וְיוֹזָכָר בַּר שִׁמְעַת וִיהוֹזָבָד בַּר שֹׁמֵר עַבְדוֹהִי מְחוֹהִי וְקַטְלוּהִי וּקְבָרוּ יָתֵיהּ עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד וּמְלַךְ אֲמַצְיָה בְרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃

וְיוֹזָכָר בֶּן־שִׁמְעָת וִיהוֹזָבָד בֶּן־שֹׁמֵר עֲבָדָיו הִכֻּהוּ וַיָּמֹת וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד וַיִּמְלֹךְ אֲמַצְיָה בְנוֹ תַּחְתָּיו׃

ויוזכר בן שמעת ויהוזבד בן שמר · כתוב בדברי הימי׳ שמעת העמונית ויהוזבד בן שמרית המואבית ולמה פירשו הכתוב ללמדך שנפרע ממנו הקב״ה על ידי אנשים כיוצא בו יבאו עמוני׳ ומואבי׳ כפויי טובה שכפו בטובתו של אברה׳ אבינו שעשה ללוט שנלחם עם המלכי׳ להצילו והם שכרו את בלעם לקלל את בניו ויפרע מיואש שכפה בטובתו של יהוידע והרג את זכריהו בנו כמו שמפורש בדברי הימים ומדרש זה ב׳ בספרי: ויתן

רלבג

והנה היה שם מושכב על מטתו מפני המכו׳ שהכוהו חיל ארם וזכר שכבר קברו אותו עם אבותיו בעיר דוד וזה ממה שלמדנו ממנו שלא קברוהו עם אבותיו בקברו׳ המלכים וכן באר זה בדברי הימים וזכר שכבר מלך אמציה בנו תחתיו הנה זה באור מה שראינו לבארו בזאת הפרשה שהגבלנו ביאורה בזה המקום · **ואולם** התועלות המגיעים ממנה ז׳:

הא׳ והוא כולל הרבה מדברי אלו הספורים הוא להודיע כי ההליכה בדרכי יי׳ ימשכו הטובות והפך למי שסר מאחרי הש״י ולזה ספר כי יהושפט עשה הישר בעיני יי׳ ובער יתר הקדש אשר נשאר בימי אסא אביו ונמשכו לו מההשגחות והטובות והוא שלא מרדו בו האדומיים ומרדו תכף אחרי מותו ומה שקרה לו מהפחד והרע היה בהתחברו לרשע תכד הרשע ולזה היו עליו אימות מות במלחמת רמות גלעד ושברו אניותיו בהתחברו עם מלך ישרא׳ והתחתנו בו ולזאת הסבה גם כן ספר שאחזיהו בן אחאב מפני הפליגו לעשות הרע בעיני יי׳ ככל חטאת אחאב פשע מואב בו אחרי מות אחאב ונפל בעד השבכה בעלייתו אשר בשמרון וחלה מפני זה חלי אשר מת בו מפני שהיה דורש בבעל זבוב אלהי עקרון היחיה מחוליו זה והלך בלא חמדה כי לא נשאר לו בן שימלוך תחתיו ולזה גם כן ספר מהנערים הקטנים שהיו מחרפים הנביא שכבר נענשו על זה במיתאו שני דובים מן היער ובקעו מהם ארבעים ושנים ולזה גם כן תמצא כי יהורם בן אחאב לא הפליג ברע כמו שהפליגו בו אביו ואמו והסיר את מצבת הבעל ואע״פ שדבק בחטאת ירבעם הנה מפני מה שמיעט מן הרע נתן הש״י שכרו שהאריך לו זמן הפורענות עד שתים עשרה שנה ולא תמצא כן בבית ירבעם ובבית בעשא גם הצליח במלחמת מואב ושמרו הש״י מיד ארם במקומות אשר נחבאו שם לתפסו והיה זה פעמים רבות על יד נביא הש״י ולזה ספר גם כן בגחזי כי בעבור שחלל כבוד הש״י לקחת כסף על המופת אשר עשה לנעמן ובעבור שלא הודה הענין לאלישע הנה נענש בשדבקה בו צרעת נעמן ובזרעו לעולם ולקיים זאת הפנה שזכרנו ספר גם כן חוזק הרעב שהיה בימי יהורם עד שאכלו בשר בניהם ועם כל זה לא שב מחטאת ירבעם אשר דבק בהם אבל היה מפליג יותר ברע שהיה מגזם להמית נביא יי׳ על דבר זה הרעב ולזה גם כן ספר המשח חזאל למלך על ארם אשר היה לקוץ מכאיב לישראל בעבור עזבם את ברית הש״י כמו שאמ׳ הש״י לאליהו וספר עם זה שכבר הודיע לו אלישע הרע שיעשה לישרא׳ כי זה ממה שהייסירו יותר לעשות להם אלו הרעות ולזאת הסבה גם כן ספר שיורם בן יהושפט הלך בדרך בית אחאב ולזה נמשך לו מהרע שמרדו אדום בו ומרדה עיר לבנה ואמר בדברי הימים שכבר נהרגו בניו על יד הערבים לא נשאר לו זולת אחזיה בנו הקטן וזה היה במולו הראוי לו על המ״תו אחיו כמו שנזכר שם ובסוף הענין נגפו יי׳ במעט עד יצאו מעיו עם חליו וספר גם כן שאחזיהו בנו הלך בדרך בית אחאב ולזה נהרג עם בית אחאב ולא מלך כי אם כמו שנה ולזאת הסבה זכר איך סבב הש״י אשר לו נתכנו עלילות שיבא לבית אחאב ולאיזבל כדבר יי׳ אשר דבר על דבר חטאתיהם אשר הפליגו בהם והנה סבב הש״י שנלחם יורם עם חזאל ברמות גלעד והכוהו ארמים והלך מפני זה להתרפאת ביזרעאל ואנשי החיל נשארו ברמות גלעד לשמור העיר מפני חיל הארמים והיה זה סבה אל שיתכן יותר שימשח הנביא את יהוא על ישראל ושיתקשר יהוא כנגד המלך וסבב הש״י כשראה הצופה שפעת יהוא שאלח שם המלך רכב אחד וכן שני וכן שלישי עד שיהיה זה סבה אל שיצאו יהורם ואחזיהו לקראת יהוא ומצאוהו אל חלקת נבות ומת שם יהורם כדבר יי׳ גם הרג אחזיהו ובני אחיו שהיו ארבעים ושנים והיה זה סבה אל שיראו ממנו הזקנים והאומני׳ את בני המלך אשר בשמרון ושלחו לו ראשי בני אדוניהם בדודי׳ גם נהרגה איזבל ואכלו הכלבי׳ את בשרה בחלק יזרעאל עד שכבר השמיד יהוא כל בית אחאב וכל גדוליו ומיודעיו וכהניו עד בלי השאיר לו שריד ואחרי כן השמיד כל נביאי הבעל וכל עובדיו וכל כהניו ולזה גם כן ספר שעתליה הרגה כל זרע המלוכה כי מבית אחאב היו וגם היא נהרגה בסוף באמצעות הסבות הראויות על ידי יהוידע ולזאת הסבה גם כן ספר כי מפני שעשה יהוא רצון הש״י באחאב נתן הש״י שכרו שיהיו לו בנים רבעים על כסא ישראל ולזאת הסבה זכר כי מפני שלא שמר יהוא ללכת בתורת יי׳ אלהי ישראל והלך בדרך ירבעם הנה התחיל הש״י אז להכרית את ישראל על יד חזאל ולזה גם כן תמצא כי יואש בכל עת שהלך אחר הש״י כמו שהורהו יהוידע הכהן לא קרה לו רק טוב ואחר שעשה הרע בעיני יי׳ הגיע לו מן הרעות הרבה ולעתו עד שכבר השאירוהו ארמים בתחלואים רבים וקשרו עליו עבדיו והרגוהו:

הב׳ והוא במדות והוא להודיע שראוי לכל אדם לברוח מחברת רשעים ולזה ספר שלא הסכים יהושפט שילכו עבדי אחזיהו עם עבדיו באניות כי כבר קרה לו מחברתו נזק כמו שאמר הנביא ליהושפט לפי מה שנזכר בד״ה:

הג׳ הוא להודיע איך היה חומל הש״י על ישראל מפני השגחתו על האבות ולזה תמצא שכאשר ראה הש״י עוצם סור ישראל מעליו עד שכבר היו דורשים מאלהי העמים אשר המה הבל ידיעת הדברים העתידים ועזבו את יי׳ ונביאיו לזה רצה הש״י שיבא אליהו להגיד למלאכי מלך שמרון כי בעבור שדרש בבעל זבוב אלהי עקרון היחיה מחליו ועזב נביאי יי׳ הנה לא ירד מהמטה אשר עלה שם כי מות ימות ולזאת הסבה גם כן סבב שיראו ישראל את יי׳ במה שאמר אליהו לשר החמשים וחמשיו כשחשב לתפשו בכח למיעוט האמנתו בש״י ובנביאיו אם איש אלהים אני תרד אש מן השמים ותאכל אותך ואת חמשיך והיה לו כן ולשר החמשים השני עד שבא השלישי והכיר לנביא מעלתו והתחנן לו שיקר נפשו ונפש עבדיו אלה בעיניו ולפי שכבר הגיע מזה זה התועלת אשר היה ראוי שיהיה זה כלי אל שישובו ישראל לטוב הנה תמצא ביהורם בן אחאב שעשה זה הענין בו רושם עד שמעט הרבה מהחטאים שהיה חוטא בהם אחאב:

הד׳ הוא להודיע שראוי לכל אדם שיהיה מפחד מתמה שראוי שיפחד ממנו ולא יסמוך על חכם הלא תראה כי גם הנביא אליהו עם עוצם מעלתו בחדוש המופתים היה ירא מלבוא למלך אחזיה ליעד לו זה הייעוד הרע עד שהבטיחו הש״י שלא יירא מפניו:

הה׳ הוא להודיע עוצם מעלת אליהו והפלא שהיה בעניינו והוא שכבר העלה אותו הש״י בסערה גבוה מאד עד שנעלם מכל אדם והסתירהו הש״י מבני אדם עד עת קץ כי לו נגזר ארך חיים נפלא על דרך המופת והראיה שלא מת בהעלותו השמים אחר זה בא מכתב אליהו ליורם בן יהושפט אשר הורה בלי ספק היותו אז חי כמו שבארנו במה שקדם:

הו׳ הוא להודיע כי לא יעשה יי׳ דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים ולזה תמצא שהדברים העתידים ידעו לנביאים קודם חדושם ואע״פ שיהיה חדושם על דרך המופת הלא תראה כי הלקח אליהו מעל ראש אלישע ביום ההוא היה ידוע לבני הנביאים אשר בבית אל ובירחו ולאלישע אע״פ שהיה חדושו על דרך המופת וכן גם כן תמצא שהודיע הש״י לאברהם את דבר המופתים אשר יעשה בהוציאו זרעו מעבדותם ולזה אמ׳ וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי כי אלו המופתי׳ היו כלי אל שיאמין אברהם בירושת הארץ כמו שבארנו שם:

הז׳ הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי להקדים לאדם הידיעה בדבר מצער טרם הגיעו כי די לו בצער שיקרה לו ממנו בהגעתו ולא שיקדים להצטער קודם זה אלא אם יגיע מההודעה תועלת מה ולזה תמצא כי מפני שלא היה מצער אליהו שיגיע תועלת לאלישע מהודעתו אותו כי יי׳ לוקח אותו מעמו היה מעלים ממנו זה לשערו שכבר יצטער מאד אלישע מזה וכאשר ראה שהגיע העת שלא יכול להעלים הענין ממנו מפני עוצם דבקות אלישע בחברתו עד שלא רצה להפרד ממנו כלל רצה לתת לו מה שישאל כדי שיסור צערו בהפרדו ממנו לפי מה שאפשר והנה נתן לו הנביא שאלתו על דרך המופת בשבקם מהש״י שיהיה לאלישע כן והוא שיהיה לו ברוחו פי שנים על כל בני הנביאים אשר למדו לפניו והנה מה שנתן לו מהאותות בזה שאם יראה אותו לוקח מאתו יהי לו כן אינו שיהיה זה הענין סבה אל היות נאצל מן הרוח אשר עליו לאלישע זה השיעור הנפלא אבל היה זה אות לו בהגיעו שכבר נתנה לו המתנה ששאל מאליהו וזה ממה שהיה ראוי שישמח בו אחר שיפרד אליהו ממנו ואחשב כי אליהו היה יודע שלא יעזוב אלישע חברתו אבל עשה זה לנסות לבבו אם רב חשקו כל כך בהשגת השלמות שלא יתרצה בשום פנים להניח אליהו וכזה תמצא שעשה אליהו לאלישע בתחלה כשהשליך אדרתו עליו והיה אלישע רוצה לידבק בו תכף הנה אמר לו אליהו לבחון ענינו לך שוב כי מה עשיתי לך ומפני ראותו רב חשקו בחברת אליהו נודע לו שכבר השיג מחכמתו יותר הרבה ממה שהשיגו ממנה שאר תלמידיו:

הח׳ הוא במדות והוא להודיע שראוי לאדם שיחשוק מאד בחברת הטובים הלא תראה המעלה שזכה בה אלישע מפני חשקו בחברת אליהו זה החשק הנפלא עד שלא רצה להפרד ממנו כלל עד שלקחו יי׳ מאתו:

הט׳ הוא להודיע ענין הנפלאות העצומות שבאו בזה הספור כי באמונת הנפלאות יתקיימו הפנות התוריות ולזה ספר שכבר הכה אליהו באדרתו מי הירדן ונחצו הנה והנה ושכבר עשה זה גם כן אלישע ולזה גם כן ספר שכבר רפא אלישע מי יריחו שהיו רעים וממיתים בשטם במקום המוצא מעט מלח אשר לא היה בטבע המלח שיתקן המים אבל הוא מקלקל אותם ולזה ג״כ ספר שתכף שקלל אלישע הנערים הקטנים שחרפו אותו יצאו שנים דובים מן היער ובקעו מהנערי׳ ההם ארבעי׳ ושנים וזה עשהו אלישע לתועלת שיכירו ישרא׳ זה וישובו אל יי׳ כי רובם היו עובדי׳ ע״ז בזמנו ולזאת הסבה גם כן ספר המופת שעשה אלישע כשלא היה מים לשלשת המלכי׳ והיו יראי׳ שימותו בצמא ובאו להם המים על דרך המופת שעשה אלישע שבאו מים כמלא מהם הנחל ההוא מזולת שיראו רוח ידחם שם ולא גשם יתחדשו ממנו כמו שיעד להם והיה מעצם המופת בזה שהיה כלי להפיל מלך מואב ביד המלכי׳ ההם בזה האופן הנפלא שנזכר וזה שה׳ ראו מנגד את המי׳ אדומי׳ כדם וחשבו שהחרב נחרבו

המלכים

שמלכי' ויבאו כרמות אנשי' הולכי' לקחת שלל והיה זה סבה אל שנעשה למואב כל הרע הנפלא שיעד אישע ולזה ג"כ זכר מופת השמן שלא היה שם אישע אבל כל עוד שהיתה האשה מיצקת היה מתחדש על דרך מופת שמן באסוך ההוא עד שמלאת כל הכלי' שיכלה לקבץ שיה ולזה ג"כ זכר המופת שעשה לשונמית שלא היה לה בן והיה אישה זקן והיה מפני זה יותר רחוק שתתעבר והנה אישע כשידע עד אותה בזה הטוב שבעת חיה היא חובקת בן על צד הסבת הגמול לה על הטוב שהטיבה לו והיה לה בן ולזה ספר שהוא החיה בנה אחר שמת ולזה ג"כ ספר שהסיר שהיה בו מות מפני פקועו' השדה' ששמו בו הנה עשה אישע על דרך המופת שהסיר הרע ממנו בהשליכו קמח אל הסיר אשר אין לו רושם בהסרת זה הרוע ולזה ספר שהלח' שהיה מעט מאד לתת לפני מאה איש אכלו ושבעו ממנו והותירו כמו שייעד אישע להם ולזה ספר מה שרפא ברעת נעמן בשאמ' לו שירחץ במי הירדן שבע פעמים ותשוב בשרו אליו וטהר והיה לו כן ולזאת הסבה ג"כ ספר שדבקה ברעת נעמן בגחזי ובבניו תכף שקללהו הנביא בזאת הקללה ולזה ג"כ ספר שהברזל שנפל מן העץ תוך הירדן הנה חתך אלישע עץ בצורת יד הגרזן במקום שנכנס שם ותכף שהשליך אלישע העץ אל המים נכנס על דרך המופת בנקב הברזל והציף הברזל על המים ולזה ג"כ ספר מה שהראה אלישע לנערו סוסי אש ורכב אש ומה שהכה בסנורים על דרך המופת הגוי' כלו הבא אליו עד שהוליכם תוך שומרון ושם לא הרגישו ולזה ג"כ ספר מה שהשמיע הש"י את מחנה ארם על דרך המופת קול רכב קול סוס קול חיל כבד מדרך שנסו כלם ברגליהם ועזבו כל המחנה כאשר הוא והיה זה סבה שיהיה סאה סלת בשקל וסאתים שעורים בשקל בשער שומרון בעת שייעד להם אלישע ונתקיים גם כן מה שאמר לשליש אשר המלך נשען על ידו שכבר יראה בעיניו ומשם לא יאכל:

הי' הוא להודיע שאין תלמידי חכמים הולכים בלא דברי תורה וחכמה ולזה אמר ויהי הם הולכים הלוך ודבר כי בודאי לא היו דבריה' דברי הבאי אבל מרוב תשוקת אישע ללמד מאליהו היו מדברי' בסודות התורה והחכמה והנבואה:

הי"א הוא להודיע כי חייב אדם לקרוע על רבו כשמת הלא תראה כי אלישע קרע בגדיו שהלקח אליהו מאתו ואע"פ שלא מת כי היה ענינו לו כאילו מת שלא יכול להשיג ממנו אחר זה שום דבר חכמה:

הי"ב הוא להודיע שהקורע בגדיו על אבל רבו אינו מאחה לעולם שנ' ויחזק בבגדיו ויקרעם לשני קרעים ולא היה צריך לומר לשנים קרעים אחר שאמר ויקרעם כי לכל הפחות יהיו שנים קרעים אך הרצון בו שתמיד הם נראים שנים קרעים:

הי"ג הוא להודיע שהוא ראוי שלא לומר את שאינו נשמע ולזה תמצא כי בני הנביאים כאשר שאלו את אלישע אם ישלחו חמשים איש בני חיל לבקש את אליהו אולי נשאו רוח יי' היה המנעו ממנו שלא ישלחו וכאשר הפצירו בו עד והכיר שאין דעתם להמנע מזה לא רצה לחלוק על כונתם ואמ' להם שישלחו בעבור שהיו יכולים להכיר ממנה שאין דעתו שישלחו והיה להם בה התנצלות גם כן שלא עשו כנגד מצות הנביא ולזה אמר להם בסוף הלא אמרתי לכם אל תלכו:

הי"ד הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי לבזות החכמים והשלמים הלא תראה מה שקרה לנערים שבזו את אלישע שמתו מהם ארבעים ושנים:

הט"ו הוא במדות והוא להודיע שראוי לכל אדם שיתדבק לחכמים וישרתם כי בשירותו אותם ילמד הרבה מחכמתם מפני היותו תמיד אצלם ושמעו כל דבריהם ולזה ספר כי כאשר שאל יהושפט היש פה נביא ליי' ענוהו פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו ללמד כי מפני שרותו אותו ושמשו היה ראוי שיקנה מהשלמות אשר לאליהו הרבה ולזה ענה יהושפט גם כן יש אותו דבר יי':

הי"ו הוא להודיע עוצם תשוקת הנביאים להוכיח החוטאים כראוי עד שכבר תמצא שאע"פ שהלך מן הכבוד הרבה מלך ישראל לאלישע עד שכבר ירדו אליו מלך ישראל ויהושפט ומלך אדום ולא הסכימו לשלא לקרוא לו הנה עם כל זה ענהו הנביא קשה ואמ' לו שילך אל נביאי הבעל והאשרה ולא ישאל ממנו דבר אחר שכבר סר מאחרי יי' ללכת בחטאת ירבעם וכל זה היה מהנביא להועיל ליהורם שאם ישוב אל יי' אולי ינחם יי' על הרעה אשר דבר לעשות לו וכאשר ראה שלא היה אז את תוכחת כי הם בסכנה עצומה הראה לו שהוא מואס אותו מפני רוע מעשיו ואמר כי לולי פני יהושפט הוא נושא לא יביט אליו ולא יראהו אך לכבוד יהושפט שנפשו היתה ישרה בעיני יי' יעשה שאלתו וזה כלו להועיל ליהורם כמו שזכרנו:

הי"ז הוא במדות והוא להודיע שהוא ראוי לכל שלם שימאס הרעים ויסור מחברתם ומהבטת ראיית פניהם כן ימשכוהו לרוע דרכיהם ולזה אמ' לולי פני יהושפט אני נושא אם אביט אליך ואם אראך:

הי"ח הוא במדות והוא להודיע שראוי להרחיק מדת הכעס כי הכעס משבית אור השכל הלא תראה כי מפני כעס אלישע על מלך ישראל לא שרתה עליו שכינה עד שהסיר הכעס בנגון המנגן לפניו:

הי"ט הוא להודיע כי הנביאים אף על פי ששם שליטו' בעשיית הש"י המופתי' על ידם לא ישתדלו להיטיב בזה האופן כי אם לטובים ולזה תמצא שהאשה שצעקה לפניו כי הנושה בא לקחת את שני ילדיה לו לעבדים אמרה לו שכבר ידע כי אבי הילדים היה ירא את יי' כי אם היה מאשר סרו מאחרי יי' לא היה מתעורר אלישע להיטיב לה בזה האופן הנפלא:

הכ' הוא במדות והוא להודיע שמדת הנדיבות היא משובחת הלא תראה מה שקרה לשונמית מפני נדיבותה שהחזיקה באלישע לאכל לחם ושאלה ממנו שיסור שמה תמיד מדי עברו ואחרי שנתבאר לה שהוא איש אלהים קדוש חלקה לו מהכבוד יותר כראוי לו כי זה היה סבה אל שיהיה לה בן והחיהו אלישע ושלא ימותו ברעב כי הודיע לה שכבר קרא הש"י אל הרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים ולזה נתן לה עצה שתלך לגור באשר יאות לה לגור שם עד עבור הרעב:

הכ"א להודיע שהוא ראוי למקבל שישתדל לשלם גמול ראוי למיטיב ולזה תמצא שספר שכבר חקר אלישע מה לעשות לשונמית מן הטובה על מה שהיטיבה לו ולרצותו להשיב לה גמול גדול שאל מה לעשות לה והשתדל על כל פנים לעשות לה דבר גדול יהיה לה גמול גדול וראוי על הטוב שהטיבה לו:

הכ"ב הוא להודיע שאין ראוי לשלם לדבר עם האשה אם לא יביאהו לזה הכרח אבל ראוי להתרחק ממנה לפי מה שאפשר ולזה ספר שכאשר רצה אלישע לדעת אי זה גמול יתכן לו להטיב לה לא דבר אליה הוא בעצמו אבל אמר לגחזי שיקרא לה והוא יאמר אליה אלה הדברים עד אשר ראה אלישע שלא היה לו דרך להטיב לה גמול אם לא בדרך המופת אז קרא לה ועמדה בפתח כדי שתשמע ייעוד הנביא מפי הנביא:

הכ"ג הוא להודיע שאין התכלית בבנים שישמח אדם בהם בחיין אבל הוא לקיום המין שישאר לאדם בהם זכר ולזה ספר שכבר אמרה השונמית לאלישע כשייעד לה שעל דרך המופת תהיה חובקת בן כעת חיה שלא יכזב בה לתת לה טוב שאינו טוב כי אם לא יחיה אין לה חפץ בזה הטוב להשלות אותה ר"ל לתת לה שלוה בראותה שיש לה בן ולזה אמרה לו הלא אמרתי לא תשלה אותי:

הכ"ד הוא להודיע כי המועדים והימים טובים מכוונים לעבוד בהם הש"י ולהשתדל בהשגת קנין השלמות לפי היכלת ולזה ספר שכבר אמ' אישה לשונמית מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת למדנו בזה שבכמו אלו הימים ראוי ללכת אל החכמים ללמוד מהם:

הכ"ה הוא להודיע שהצריך לדבר הצלת נפש ראוי שיתעסק בו במהירות כפלא לפי מה שאפשר ולזה ספר דבר מהירו' השונמית ללכת לאלישע ושם התנפלה בפניו והחזיקה ברגליו כדי שידרש הנביא לבקשתה ולא רצתה להגיד לו בברור על מה באה לכבוד הנביא כי ידעה שהוא ידע זה בראותו אותה וגם לא הסתפקה במה שאמר הנביא לגחזי כי יראה שמא אינו ראוי שיעשה זה על ידו ולזה נשבעה שלא תעזבהו כי רצתה לשלם לבנה ההצלה בלי שום ספק:

הכ"ו הוא להודיע שאין ראוי שיפתח אדם פיו לרע הלא תראה מה שספר מהשונמית שאמרה לאישה שלום כששאל לה על מה ועל מה היא הולכת וכזה אמרה לגחזי:

הכ"ז הוא להודיע שראוי לנביאים לפרסם עוצם גבורת הש"י לגויי הארצות לעשות להם מופת אף על פי שאינם ראויים לו ולזה תמצא שכבר התעורר אישע לרפאת נעמן מצרעתו למען ידע כי יש נביא בישראל כי בזה תועלת להיישירם לעבודת הש"י וכן מצאנו זה התועלת בברור בתפלת שלמה כמו שבארנו שם:

הכ"ח הוא להודיע שאין ראוי לנביא לקחת שכר על מה שיעשהו מן המופתי' כי בזה יבא להאמי' כי הוא הוא הפועל בזה המופת ויסור מפני זה התועלת אשר נתחדש בעבורו והוא שיכירו מעלת הש"י וגבורתו וישובו לאמונתו ולזה תמצא שלא רצה אלישע לקחת מנחה מנעמן אחר שרפא אותו מצרעתו וגם קלל גחזי כשקבל ממנו כסף על זה והנה תמצא כי מפני שראה נעמן שלא רצה אישע לקבל דבר מנעמן על זה להורו' שלא היה הוא הפועל בזה אך הש"י התקרב נעמן שלא יעבוד כי אם ליי':

הכ"ט הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיכפור העון אך יהיה מודה ועוזב ולזה תמצא שלא קלל אלישע גחזי בראותו אותו אע"פ שהוא יודע שעשה זה החטא אך קללו אחר שכפר עונו ולולי כפירתו העון היה אפשר שיקח אלישע לתקן את אשר עותו:

הל' במדות והוא להודיע שהוא ראוי שכאשר נפלו קצת אויבי האומה בידם שייטיבו להם כדי שיהיו בשלום עמהם בראותם שבעת נפלם בידם חמלו עליהם והיטיבו להם וכ"ש שראוי לעשות זה בהיות אויבי האומה יותר חזקים מהם:

הל"א הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיהיה מכחיש ובלתי מאמין מה שייעדו הנביאים הלא תראה מה שקרה לשליש מפני היותו מרחיק שיהיה מה שאמר אישע לעת מחרת היום שהוא סאה סלת בשקל וסאתים שעורים בשקל בשער שומרון והוא שכבר ראה זה בעיניו ומשם לא אכל כמו שאמר הנביא לו וזה היה ענשו הראוי לו שיאה ראה אמות דברי הנבואה ההיא ולא נהנה בטוב שהגיע ממנה:

הל"ב הוא במשפטי התוריים והוא להודיע שהדר בחצר חברו שלא מדעתו אינו חייב להעלות לו שכר ולזה תמצא במה שספר שצעקה השונמית אל המלך על ביתה ועל שדה שהיו מחזיקי' בהם אנשים שכבר צוה המלך להשיב לה את כל אשר לה ואת כל תבואות השדה מיום עזבה את הארץ ולא אמ' להשיב לה שכירות ביתה:

הל"ג הוא להודיע שאין ראוי גם לנביא לסמוך על הנס ולזה צוה אלישע לנביא שיביא אחר בחדר יהוא בן יהושפט בן נמשי למשחו למלך על ישרא' כדי שלא יודע סודו כן יהרגהו מלך ישרא' וכן תמצא שעשה אחיה לירבעם ושמוא' הנביא לדוד ר"ל שלקחו להם דרך כדי להעל' סודם ועניכם:

הל"ד הוא להודיע שאין עושין שררה בממון באחד לבד ולזה תמצא שכאשר היה הכסף בארון לחזק את בדק הבית שמוהו שם הכהני' שומרי הסף לא אחד לבד גם בהוציאם הכסף מהארון היה שם סופר המלך והכהן הגדול לא אחד לבד גם בתתם הכסף אחר זה נתנוהו על ידי עושי המלאכה והם הוציאוהו יחד לא אחד לבד:

הל"ה הוא ללמד שהדברים העצמיים בבית המקדש ראוי שיקדמו לדברי' המשרתים להם לפי שהם מכוונים בעצמם ובזה היושרה לעמוד על סודו' המציאות ולזה ספר שבדק הבית היה קודם עשיית הכלים המשרתים שאינם מכוונים בעצמם כמו הספות והמזמרות והמזרקים והחצוצרות ומה שידמה להם מכלי הכסף והזהב:

הל"ו הוא להודיע שאין מחשבין עם הממונים על ההקדשות והדומה להם כי באמונה הם עושים להיות דבר ההקדש חמור להם ולזה אמר ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לתת לעושי המלאכה כי באמונה הם עושים וכן הענין בגבאי צדקה לפי מה שאחשב:

הל"ז הוא להודיע שמותר חטאת לחטאת ומותר אשם לאשם שאם היה מותרם לאי זה דבר שירצו הבעלי' לא היה לכהנים וכבר אמר כסף אשם וכסף חטאת לא יובא בית יי' לכהנים יהיו ולמדנו מאמרו לכהנים יהיו שדיני אלו הכספים מתחלפי' ולזה לא יתערבו זה עם זה אמנם יהיה בשיהיה מותר אשם לאשם ומותר חטאת לחטאת כמו שיראה אינו מכר עצם הענין:

במנת

ויתן מושיע. את יואש בן יהואחז שאמר בו שלש פעמים תכה את ארם: בשנת שלשים ושבע וגו'. מקרא זה מוכחש מפני כדרין ולא מצאתי לו מתיקן שהיה לו לומר שלשים ותשע שהרי עמד אביו בשנת עשרים ושלש ליואש ומלך שבע עשרה שנה נמצא שמת בשנת שלשים ותשע ליואש ועוד הוא אומר למטה בעניין בשנת שתים ליואש בן יואחז מלך ישראל מלך אמציה בן יואש מלך יהודה נמצא שעמד יואש בן יהואחז בשנת ארבעים של יואש שהיא שנה אחרונה לו ובשנה שנייה ליואש בן יהואחז מלך אמציה ואף כי תאמר שמלך אמציה בשנת מות אביו וקראה הכתוב שנת שתים ליואש לאחרת שלא מלך יואש מלך ישראל עד שנת שלשים ותשע של יואש מלך יהודה וירבעם ישב על כסאו בנו היה ויש לתמוה למה כתבו כאן שני מקראות הללו שהרי עוד לפנינו הוא מספר והולך כדברי יואש וחוזר וכותב ויתר דברי יואש וגו' וישכב יואש עם אבותיו וגו' ואומר אני שלא כתבו אלא להפסיק שלא לסמוך מיתת אלישע למקרא שלפניו לומר ויעש הרע וגו' ואלישע חלה וגו':

פתח

חטאת ו' חס' וסימ' נמסר בסדר נשא: ויחל ד' בקריא' וסימ' ויחל משה את פני. ויחל איש האלהים. ויחל יהואחז את פני יי' דמלכים. והמת והמיתהו: כתמול ח' בקריא' וחס' וסימ' וירא יעקב את פני לבן. ראה אנכי את פני אביכן. לא תאספון לתת תבן לעם. ויכו שטרי בני ישראל. על כל גרותיו. אך רחוק

בשנת עשרים ושלש שנה ליואש בן אחזיהו מלך יהודה מלך יהואחז בן יהוא על ישראל בשמרון שבע עשרה שנה: ויעש הרע בעיני יהוה וילך אחר חטאת ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל לא סר ממנה: ויחר אף יהוה בישראל ויתנם ביד חזאל מלך ארם וביד בן הדד בן חזאל כל הימים: ויחל יהואחז את פני יהוה וישמע אליו יהוה כי ראה את לחץ ישראל כי לחץ אתם מלך ארם: ויתן יהוה לישראל מושיע ויצאו מתחת יד ארם וישבו בני ישראל באהליהם כתמול שלשום: אך לא סרו מחטאת בית ירבעם אשר החטי את ישראל בה הלך וגם האשרה עמדה בשמרון: כי לא השאיר ליהואחז עם כי אם חמשים פרשים ועשרה רכב ועשרת אלפים רגלי כי אבדם מלך ארם וישמם כעפר לדש: ויתר דברי יהואחז וכל אשר עשה וגבורתו הלוא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל: וישכב יהואחז עם אבתיו ויקברהו בשמרון וימלך יואש בנו תחתיו:

בשנת שלשים ושבע שנה ליואש מלך יהודה מלך יהואש בן יהואחז על ישראל בשמרון שש עשרה שנה: ויעשה הרע בעיני יהוה לא סר מכל חטאות ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל בה הלך:

בשנת עסרין ותלת שנין ליואש בר אחזיה מלכא שיבטא דבית יהודה מלך יהואחז בר יהוא על ישראל בשמרון שבע עסרי שנין: ועבד דביש קדם יי ואזל בתר חובי ירבעם בר נבט דחייב ית ישראל לא סטא מנהון: ותקיף רוגזא דיי בישראל ומסרינון ביד חזאל מלכא דארם וביד בר הדד בר חזאל כל יומיא: וצלי יהואחז קדם יי וקביל צלותיה יי ארי גלי קדמוהי דוחקא דישראל ארי דחק יתהון מלכא דארם: ויהב יי לישראל פריק ונפקו מתחות יד אנש ארם ויתיבו בני ישראל בקירויהון כמאתמלי ומדקמוהי: ברם לא סטו מחובי ירבעם דחייב ית ישראל בהון אזול ואף אשרתא קמת בשמרון: ארי לא אשאר ליהואחז עם אלהן חמשין פרשין ועסר רתיכין ועסרא אלפין גבר ריגלין ארי אבידינון מלכא דארם ושוינון כעפרא לדייש: ושאר פתגמי יהואחז וכל דעבד וגבורתיה הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכא ישראל: ושכיב יהואחז עם אבהתוהי וקברוהי בשמרון ומלך יואש בריה תחותוהי: בשנת תלתין ושבע שנין ליואש מלך שיבטא דבית יהודה מלך יהואש בר יהואחז על ישראל בשמרון שית עסרי שנין: ועבד דביש קדם יי לא סטא מכל חובי ירבעם בר נבט דחייב ית ישראל בהון אזל:

רדק

בשנת עשרים ושלש. היה לו לומר בשנת עשרים ואחת שהרי בשנת שבע ליהוא מלך יהואש וכ"ח ואחת הרי כ"ח וכ"ח שנה מלך יהוא אכ"ו בנו מלך בשנת כ"ח ליואש מלך יהודה. נאמר כי מה שאמר בשנת שבע ליהוא מלך יהואש ר"ל בתחלת שבע ובשנת כ"ג ליואש ר"ל בתחילת כ"ג: ויתן יי' לישראל מושיע. הוא יהואש בן יהואחז כי כל ימי יהואחז לחץ אותם מלך ארם: אשר החטי את ישראל בה הלך. חסר אלף וכמוהו ויי' חפץ דכאו החלי: גם האשרה. כי לא כרת אותה יהוא אלא הבעלים הוא שהשמיד: כי לא השאיר ליהואחז. אינו טעם לדבק אליו אלא למה שאמר למעלה כי לחץ אותם מלך ארם: בשנת שלשים ושבע. היה לו לומ' בשנת שלשים ותשע שהרי בתחילת שנת עשרים ושלש ליהואש מלך יהודה מלך יהואחז בן יהוא ומלך שבע עשר' שנה הנה כלו לו ל"ט בשנת תשעה ושלשי' ליואש מלך יהודה ונראה כי מלך יהואש בחיי יהואחז אביו שני שנים וזהו שאמר ויתן יי' לישראל מושיע והמושיע הוא יהואש ואחרי שחלה יהואחז את פני יי' ואמר וישמע אליו יי' היאך ידע ששמע אליו יי' אם לא החלה התשועה בימיו אלא מלמד שהחלה התשועה בימיו אך לא על ידו אלא ע"י בנו ואולי על ידי נביא המליכו בחייו שאמר לו כי על ידי בנו תהיה התשועה ובעבור שראה תחלת הישועה המליכו בחייו:

ויתר

רלבג

בשנת עשרים ושלש שנה ליואש עד סוף הספר: בשנת עשרים ושלש. ידוע כי שם שנים כתבה יואש ולא השם שנים מלך יהואש קודם מלוך יואש ולזה יתבאר כי בראש שנת עשרים ושלש ליואש מלך אחזיהו: ויחל יהואחז את פני יי'. אף על פי שלא היה יהואחז ראוי שתשמע תפלתו הנה שמע הש"י אליו מפני ראותו את לחץ ישר' שלחץ אותם מלך ארם. כי לולי שמעו תפלתו היו כלים עשרת השבטי' ותופר ברית הש"י עם השבטי' בעבור האבות ואולם אמרנו בריתו עם השבטים כי כבר התבאר בתורה שלא יכלה אחד מהם כמו שבארנו שם ואחשוב כי שמע הש"י תפלתו לשמור ישראל שלא יכר להם חזאל בזה האופן הנפלא שהיה משחית בהם והיה זה בחייו אך עם כל זה לחץ אותם כל ימי חייו כמו שנזכר אחר זה והקים להם מושיע מיד אחרי מות יהואחז והוא יואש בנו כמו שנזכר אחר זה ואחר שרו מתחת יד ארם וישבו ישר' באהליהם כתמול שלשום אך לא סרו ישר' מחטאות בית ירבעם וגם הלך יהואחז וגם האשרה עמדה עדיין בשמרון שלא בער אותן יהואחז והנה עם כל זה שמע יי' תפלת יהואחז להקל מהלחץ אשר היה לוחץ אותם חזאל בימיו ולתת לישראל אחרי יהואחז מושיע מיד מלך ארם והוא יואש מפני שברוב הלחץ שהיה לוחץ אותם חזאל היו ישר' כלים בקלות כמו שזכרנו והוצרך הש"י בעבור בריתו עם האבות שירחם עליהם כמו שנזכר אחר זה וזה כי לא השאיר חזאל ליהואחז עם כי אם חמשים פרשים ועשרה רכב ועשרת אלפים איש רגלי כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש: בשנת שלשים ושבע שנה. כבר קדם כי בהיות יואש מלך יהודה בראש שנת עשרים מלך יהואחז והוא מלך שבע עשרה שנה מקוטעים משתי קצותיהן והם יתכן שיהיו בפחות משש עשרה שנה ולזה יתחייב שכבר אמרו בשנת שלשים ושבע ליואש שלשים ושבע שנה והיתה שנת שלשי' ושמנה לו בלתי שלימה וזה יתכן שיהיה פחות משש עשרה שנה מעט ודומה שהתחלת שנת מלכי בית יהוא שנת מלכי בית דוד ובזה האופן היתה השנה ראשונה ליהואחז קטועה וגם האחרונה ובזה יתישר זה המספר וכבר בארנו במה שקדם שלפעמים ירצה בזה שהשנים עברו שלמות למלכותו ולפעמים ירצה שהוא בזאת השנה:

יחזה מתניכם וכיניו'. כי אם אשה עצרה לנו. וישבו בני ישראל באהליהם: שלשם כל נביאים מלאים במ"ד חסרים וסימ' בשמואל ב' סימן ג' וכל אוריתא דכוו' בב"ב מלאים וסי' וירא יעקב את פני. מן ירדף: הלוא י"ז מלאים בסיפ' וסימ' נמסר לעיל בסיפ' חלק א' סימן כ"ב: ויעשה ד' וסימ' נמס' בסיפ' חלק א' סימן י"ו: סימן יהואחז אחר חטאת. יהוא בן נמשי. מנחם בן גדי לא סר מעל חטאת. פקח לא סר מן חטאת. יהואש בן יהואחז. ירבעם בן יואש מכל חטאת ושארא מחטאות:

רשי

פתח החלון קדמה · מול ארץ ארם שהם במזרח כמה שנאמר ארם מקדם : ירה ויור · שדי ושדא : ויאמר חץ תשועה וגו׳ · אלישע אמ׳ החץ הזה יהיה סימן תשועה לישראל : באפק · שם העיר : ויאמר להכות חמש או שש פעמים · היה לך אז אם כן עשית הכית את ארם חמש או שש פעמים שהרי לסימן תשועה הרכבתי ידיך על הקשת : יבאו בארץ · היו רגילין לבא ולשלול בארץ : בא שנה · בתחלת שנה · במיעל שתא בתשובת השנה בעוד הארץ מלואה דשאים ויש מאכל לבהמתם דרך חיילות לבאת : ויקרא

רדק

ויתר דברי יואש · למה הזכיר הנה סוף מלכות יואש והלא עתיד לזכור עדיין אחר אשר עשה ואחר כן ויתר דברי יהואש אלא סמך תחלת מלכות בנו לתחלת מלכותו ואמר וירבעם ישב על כסאו להודיע כי בימיו המליכו כמו שמלך הוא בחיי אביו אולי הרגשו בבנים אחרים שהיו לו שיחלקו עליו לפיכך טרם מותו הושיבו על כסאו וזהו שאמר ירבעם ישב על כסאו ולא אמר וימלוך ירבעם בנו תחתיו כמו שאמר בשאר המלכים אלא כיון שאמר בלשון זה נראה כי בנו ישב על כסאו לפני מותו ובסדר עולם אומר ירבעם מלך בחיי אביו שנה שנ׳ וירבעם ישב על כסאו : ואלישע חלה · כבר כתבנו למעלה מה שדרשו ב בפסוק זה כי שלשה חלאי׳ חלה אלישע ומזה החולי השלישי מת · וישם ידיו על ידי המלך · לחזק לבו להאמין בסימן החצים : ויאמר פתח החלון · כבר אמר לו טרם שירכיב ידו על הקשת או אמר פתח לאחד מן העומדים שם : קדמה · לפי שארם היה למזרח ארץ ישראל כמו שכתוב ארם מקדם והחץ הראשון הוא שירה דרך החלון אבל האחרי׳ הכה בהם בארץ ואמר אלישע בהורותו החץ זה החץ יהיה ת תשועה שיושיע ישר׳ וכאיזה עם יפול החץ שתהיה תשועה ממנו לישראל בארם יפול החץ זהו שאמר חץ תשועה ליי׳ וחץ ת תשועה בארם : באפק עד כלה · אפק הוא מערי יהודה ואף על פי שהיה גם כן אפק בנחלת בני אשר זה היה לבני יהודה כמו שפיר׳ למעלה בדבר אחאב והוא המקום שנלחמו בו ישראל עם מלך ארם בימי אחאב והכו בני ישראל את ארם מאה אלף רגלי ביום אחד וכאמר לאלישע בנבואה כי באותו מקום שהיתה אז התשועה תהיה עוד התשועה לישראל במלחמות ארם ואמר לו אלישע עד כלה כי כן נאמר לו בנבואה אם יורה המלך ה החצים פעמים רבות והיה סבור אלישע כי לא יעמוד מלירות החצים עד שיאמר לו עמוד ומפני זה קצף עליו אישע כאמר עמד : להכות חמש · אם עלה בלבך להכות חמש או שש פעמי׳ אז הכית ארם עד כלה : וימת אלישע · בסדר עולם היה שנה עשירית ליואש מכאן אתה מ מחשב כמה שנים פרנס אלישע לישראל משנת י״ט ליהושפט עד עכשיו יותר מששים שנה ולא ידעתי מאין היה לו כי בשנה העשירית ליואש מת אבל נראה כי בתחילת מלכותו מת כי אז התחילה התשועה שהרימעת שחלה יהואחז אבין את פני יי׳ שמע יי׳ את תפלתו : וגדודי מואב · כיון שמת אלישע התחיל הפורענות לבא התחילו גדודי מואב לבא שעל ידו נושעו ישראל מיד מואב ועשו ישראל בהם רעה גדולה כמו שכתוב למעלה וממית הוא התחילו לבא בארץ : בא שנה · כתרגו׳ במיעל שתא ולפי שתהיה האלף תמורת הה״א הנקבה והוא כמו בה שנה כלומר באותה שנה עצמה שמת אלישע באו גדודי מואב בארץ וכמוהו על כן גבהה קומתו באלף במקום ה״א הנקבה וכן בה ברוב גלוליו בה״א במקום אלף : וישליכו את האיש · מרוב חפזם מפחד הגדוד השליכוהו בקבר אלישע כלומר במערת אלישע שנקבר בה ולא היה להם אלא לפתוח פי המערה ולהשליכו בתוכה והיה נקל להם לעשות זה מלחפור קבר לאיש ופירוש ויהי הם קוברים אותו רוצים לקברו מתעסקים בקבורתו וכיון שפתחו פי המערה השליכוהו שם ונתגלגל האיש עד שנגע בעצמות אלישע וזהו וילך ויגע האיש בעצמות אלישע : ויחי

פתח ד בקריא׳ וסימ׳ ויאמר פתח החלון קדמה · פתח לבנון דלתיך · פתח פיך לאלם · פתח פיך שפט צדק : והכית ה׳ מלרע וסימ׳ נמסר בסדר שפטים ובשמואל חלק א׳ סימן ט״ו ולעיל בספר׳ חלק ב׳ סימ׳ ט׳ : כלהי׳ בליש׳ וסימ׳ אקום אל עלי · והכית את ארם באפק · אז הכית את ארם · וישליכו לארון · ובגלות כל

ויתר דברי יואש וכל אשר עשה וגבורתו אשר נלחם עם אמציה מלך יהודה הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל : וישכב יואש עם אבתיו וירבעם ישב על כסאו ויקבר יואש בשמרון עם מלכי ישראל : ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו וירד אליו יואש מלך ישראל ויבך על פניו ויאמר אבי אבי רכב ישראל ופרשיו : ויאמר לו אלישע קח קשת וחצים ויקח אליו קשת וחצים : ויאמר למלך ישראל הרכב ידך על הקשת וירכב ידו וישם אלישע ידיו על ידי המלך : ויאמר פתח החלון קדמה ויפתח ויאמר אלישע ירה ויור ויאמר חץ תשועה ליהוה וחץ תשועה בארם והכית את ארם באפק עד כלה : ויאמר קח החצים ויקח ויאמר למלך ישראל הך ארצה ויך שלש פעמים ויעמד : ויקצף עליו איש האלהים ויאמר להכות חמש או שש פעמים אז הכית את ארם עד כלה ועתה שלש פעמים תכה את ארם : וימת אלישע ויקברהו וגדודי מואב יבאו בארץ בא שנה : ויהי הם קברים איש והנה ראו את הגדוד וישליכו את האיש בקבר אלישע וילך ויגע האיש בעצמות אלישע

ושאר פתגמי יואש וכל דעבד וגבורתיה דאגיח עם אמציה מלכא שיבטא דבית יהודה הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל : ושכיב יואש עם אבהתוהי וירבעם יתיב על כורסיה ואתקבר יואש בשמרון עם מלכי ישראל : ואלישע מרע ית מרעיה דימות ביה ונחת לותיה יואש מלכא דישראל ובכא על אפוהי ואמר רבי רבי דטב ליה לישראל בצלותיה מרתיכין ומפרשין : ואמר ליה אלישע סב קשתא וגירריא ונסיב לותיה קשתא וגירריא : ואמר למלכא דישראל אחית ידך על קשתא ואחית ידיה ושוי אלישע ידוהי על ידי מלכא : ואמר פתח כוון למדינחא ופתח ואמר אלישע שדי ושדא ואמר דהדין גירא יתעביד לנא פורקנא מן קדם יי׳ והדין גירא יתעביד לנא נצחנא באינש ארם ותמחי ית אנש ארם באפק עד דישתיצון : ואמר סב גירריא ונסיב ואמר למלכא דישראל מחי לארעא ומחא תלת זמנין ופסק : ורגיז עלוהי נביא דיי׳ ואמר הוה חזי לך למימחי חמש או שית זימנין בכן פון מחיתא ית אנש ארם עד שיציותא וכען תלת זימנין תמחי ית אנש ארם : ומית אלישע וקברוהי ומשיריית מואב עלת בארעא במיעל שתא : והוה עד דאינון קברין גברא והאתחזו ית משריתא ורמו ית גברא בקבורא דאלישע ואזל וקריב גברא בגרמי דאלישע

ואת · מקרב חיקך כלה · כלה בחמה ב׳ בו · הלא תאנף בנו עד כלה · לבלא ופשע בהרא כתיב א׳ :

רלבג

אבי אבי רכב ישראל ופרשיו · כי הוא גבורת ישרא׳ וכחם שיכנחו מלחמותיהם בעבותיו שיתן להם בדבר יי׳ : וישם אלישע ידיו על ידי המלך · להעיר כי ידיו תהיינה ב במלחמותיו על דרך המופת וההשגחה הפרטית בעבור ה הנביא והנה היו אלו המופתים אחר מותו כמו שנמשך מופת המן גם אחרי מות משה וכמו שהחיה הש״י האיש שנגע ב בעצמות אלישע בעבור כבודו אחר מותו : ויאמר פתח החלון קדמה · הנה היה זה רמז להכאת ארם כי הם היו מזרחיי להם : ויאמר אלישע ירה ויור ויאמר חץ תשועה ליי׳ · העיר אותו כי בכחו זה שקנה מידי אלישע יכנה במלחמת ארם וזה החץ שירה עתה הוא סימן לזה ואת שיכם באפק עד כלה הנה בחר שתהיה המלחמה ב באפק כי משם יתכן לו יותר לנצחם וכבר זכרנו שהש״י כשיעשה המופתים יעשה באופן אשר בו יהיה בהם יותר מעט מן הזרות : הך ארצה · הנה היו שם חצים רבים וחשב הנביא שיכה בכלם לארץ כיון שאמר לו קח החצים ומפני זה אמר לו שיכה את ארם באפק עד כלה אך יואש הכה שלש פעמים ועמד מלהכות עוד וקצף עליו איש האלהים כי הוא מיעט הטובה שהיה נותן לו על ארם : וגדודי מואב יבאו בארץ בא שנה · הנה בא באלף כמו בה בה״א בחלוף ה״א באלף כי הם מתחלפות או יהיה הרצון בזה שבא אלישע אל קבר זה שנה ועם כל זה נעשה זה המופת לכבוד אלישע שלא יקבר רשע אצל צדיק והנה זכר שתכף שקברו אלישע התחילו גדודי מואב לבא בארץ לצער לישראל כי בימי אלישע נכנעו כמו שקדם : ויחי

רדק

ויחי ויקם על רגליו. מרז"ל כי חיה והוליד בנים והטעם שחיה לקיים ברכת אליהו שנתן לו פי שנים ברוחו ואליהו החיה מת אחד והוא החיה שנים אחד בחיין בן השונמית ואחד במותו זה האיש ואמרו כי הוליד בן והאיש הזה היה שלום בן תקות והוא מגדולי הדור והיה עושה צדקו' בכל יום ומה צדקות היה עושה היה ממלא את החמת מים והיה יושב על פתח העיר וכל אדם שהיה בא מן הדרך היה משקה אותו ומשיב את נפשו ובזכות הצדקות שעשה שרתה רוח ה' הקדש על אשתו שנ' אל חולדה הנביאה אשת שלום בן תקות וכשמת גמלו כל ישרא' עמו חסד ויצאו עמו לקברו וראו הגדוד והשליכו האיש בקבר אלישע ויגע בעצמות אלישע ויחי ואחרי כן הוליד את חנמאל שנאמר הנה חנמאל בן דודך וכן אמר בתרגומו של תוספתא דין הוא שלום בן תקות והוליד ית חנמאל בתריה ויש אומרים שלא חיה אלא שלא יקבר עם אלישע הצדיק והאיש הזה היה רשע והוד' אל תאסוף עם חטאי' נפשי והקדוש' ויקם על רגליו על רגליו עמד ואל ביתו לא הלך אם כן לא חיה אלא כדי שלא יהיה נקבר אצל אלישע וכאשר יצא מן המערה מת ונקבר במקום אחר וברכת פי שנים נתקיימה כשריפא צ' צרעת נעמן כי המצורע חשוב כמת׃ בשנת שתים ליואש בן יהואחז׃ כיצד בשנת תשעה ושלשים ליואש מלך יהודה מת אחזיהו ומלך יואש בנו ואף על פי שמלך בחיי אביו כמו ש' שפירשנו אחר מיתת אביו מונה לו עתה המלוכה הנה תשעה ושלשים ושנת הארבעים שמת יואש מלך יהודה ומלך אמציה בנו באותה שנה הנה בשנת ש' שתים ליואש מלך ישראל מלך אמציהו׃ לא יומתו אבות על בנים. כי משמעות הכתוב כן הוא כמו שאמ' איש בחטאו יומת אלא שרבותינו ז"ל קבלו כי בכלל לאו זה עדות הקרובים כמו שתרגם אנקלוס על פום בנין ועל פום אבוהון אבל עיקר ההזהרה הוא שלא יומתו האבו' בעון הבנים והבנים בעון אבות כמו שהביא ראיה הנה מן הפסוק׃ ימות. כתיב וקרי יומת והענין אחד׃ בגי המלח. כתוב וקרי גי מלח והענין אחד׃ עשרת אלפים. זכר המוכים בגי מלח ולא זכר השאר שאומר בדברי הימים עוד עשרת אלפים שבו חיים ויביאום לראש הסלע וישליכום מראש הסלע וכלם נבקעו׃ ותפש את הסלע במלחמה. ת"י וכבש ית כרכא בקרבא המצודה היתה בסלע׃ יקתאל. אחר שלקח המצודה שנה את שמה וקרא את שמה יקתאל על ענין ידוע אצלם׃ לכה נתראה פנים. פי' למלחמה והענין שרצה להלחם עמו אות' בדברי הימים כי בלכת אמציהו להלחם באדום שכר מישרא' מאה אלף גבור שילכו עמו והכיחם במצות הנביא ואמר להם שילכו למקומם וחרה אפם ופשטו בערי יהודה והכו מהם ג' אלפים ובזו בזה רבה ומפני זה רצה להלחם אמציה עם מלך ישראל׃ החוח אשר בלבנון. משלו משל זה וקרא מלך יהודה חוח וקרא עצמו ארז ומשל תנה את בתך לבני כלומ' אפי' רצה להתחבר עמו דרך שלום היה נבזה בעיניו להתחבר עמו כ"ש דרך מלחמה׃

רשי

ויקרא את שמה יקתאל. שהיתה לו לקיהוי' שמים כמו שכתוב בדברי הימים ובשוב אמציה מהכות את אדום וישלח ויבא את אלהי בני שעיר להם וישתחוה להם והוכיחו הנביא ואמר לו ידעתי כי יעץ ה' שאיך להשחיתך ומה היא העצה שהשיאו להתגרות במלך ישראל׃ אז שלח אמציה מלאכים וגו'. נתראה פנים במלחמה׃

ויעקב יד בקריא וסימ' במסר' רבת׃ עד עתה ד' בקריא וסימ' נמסר בסדר ראה ובשמואל ב' סימן יט׃
יואש יו בסיפרא וסי' במס' רבת׳ וכל תריסר ושפטים ודברי הימים דכו' יואש ושארא יהואש׃ ואת בני ו'
דסמ' בקריאה וסי' נמסר בריש סדר וישב׃ בגי ט' כתיב יוד וסי' נמסר ביהושע סי' ית׃ אמציה ט' בקריא וסימ'

רלבג

ויחי ויקם על רגליו. ירצה בזה שחיה תחיה שלימה עד ש' שכבר קם על רגליו לא כמו שהיה הענין בבן השונמית שהיתה תחייתו מעט מעט אך זה שב תכף לכחו ל' לעמוד על רגליו או אפשר שיהיה הרצון בזה שכבר חיה לקום על רגליו לא ללכת לביתו לענינו הראשון אך היה זה להוציאו מהקבר ההוא לכבוד אלישע׃ לחץ את ישר' כימי יהואחז. ידמה שתכף שמת סר לחצו מישרא' והנה הושיעם ה' על יד יואש שהכה ארם במלחמה שלש פעמים והשיב לישרא' את עריהם שלקחו ארם מהם במלחמה ולא ידענו מתי היה זה אם בראשית מ' מלכות יואש או אחר שמלך זמן מה וידמה ממה שכתוב פה כי אחר שמת יהואחז סר לחץ ארם מישראל לגמרי כי לא אבה ה' השם השחיתם כמו שזכר ולזה לא היה זמן הלחץ כי אם כל ימי יהואחז אך אחר מות חזאל ומלך בן הדד היתה התשועה שהשיב יואש ממלך ארם את כל ערי ישר' אשר לקחו ממנו ב' במלחמה׃ ואת בני המכים לא המית ב' ככתוב בספר תורת משה. זה לאות כי כונת הכתוב באמרו לא יומתו אבו' על בנים ובני' לא יומתו על אבות שלא יומתו האבות בחטא הבנים ולא י' יומתו הבנים בחטא אבותיהם׃ לכה נתראה פנים. ר"ל התראות הפנים ב' במלחמה׃ החוח

וַיְחִי וַיָּקָם עַל־רַגְלָיו׃ וַחֲזָאֵל מֶלֶךְ אֲרָם לָחַץ אֶת־יִשְׂרָאֵל כֹּל יְמֵי יְהוֹאָחָז׃ וַיָּחָן יְהוָה אֹתָם וַיְרַחֲמֵם וַיִּפֶן אֲלֵיהֶם לְמַעַן בְּרִיתוֹ אֶת־אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב וְלֹא אָבָה הַשְׁחִיתָם וְלֹא־הִשְׁלִיכָם מֵעַל־פָּנָיו עַד־עָתָּה׃ וַיָּמָת חֲזָאֵל מֶלֶךְ־אֲרָם וַיִּמְלֹךְ בֶּן־הֲדַד בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ וַיָּשָׁב יְהוֹאָשׁ בֶּן־יְהוֹאָחָז וַיִּקַּח אֶת־הֶעָרִים מִיַּד בֶּן־הֲדַד בֶּן־חֲזָאֵל אֲשֶׁר לָקַח מִיַּד יְהוֹאָחָז אָבִיו בַּמִּלְחָמָה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים הִכָּהוּ יוֹאָשׁ וַיָּשֶׁב אֶת־עָרֵי יִשְׂרָאֵל׃

יד בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְיוֹאָשׁ בֶּן־יוֹאָחָז מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מָלַךְ אֲמַצְיָהוּ בֶן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ בֶּן־עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה הָיָה בְמָלְכוֹ וְעֶשְׂרִים וָתֵשַׁע שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָ͏ִם וְשֵׁם אִמּוֹ יְהוֹעַדִּין מִן־יְרוּשָׁלָ͏ִם׃ וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה רַק לֹא כְּדָוִד אָבִיו כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה יוֹאָשׁ אָבִיו עָשָׂה׃ רַק הַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ עוֹד הָעָם מְזַבְּחִים וּמְקַטְּרִים בַּבָּמוֹת׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר חָזְקָה הַמַּמְלָכָה בְּיָדוֹ וַיַּךְ אֶת־עֲבָדָיו הַמַּכִּים אֶת־הַמֶּלֶךְ אָבִיו׃ וְאֶת־בְּנֵי הַמַּכִּים לֹא הֵמִית כַּכָּתוּב בְּסֵפֶר תּוֹרַת־מֹשֶׁה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר לֹא־יוּמְתוּ אָבוֹת עַל־בָּנִים וּבָנִים לֹא־יוּמְתוּ עַל־אָבוֹת כִּי אִם־אִישׁ בְּחֶטְאוֹ יָמוּת׃ הוּא־הִכָּה אֶת־אֱדוֹם בְּגֵי־הַמֶּלַח עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וְתָפַשׂ אֶת־הַסֶּלַע בַּמִּלְחָמָה וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמָהּ יָקְתְאֵל עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ אָז שָׁלַח אֲמַצְיָה מַלְאָכִים אֶל־יְהוֹאָשׁ בֶּן־יְהוֹאָחָז בֶּן־יֵהוּא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר לְכָה נִתְרָאֶה פָנִים׃ וַיִּשְׁלַח יְהוֹאָשׁ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶל־אֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה לֵאמֹר

וחיא וקם על רגלוהי׃ וחזאל מלכא דארם דחק ית ישראל כל יומי יהואחז׃ וחס יי עליהון ורחם עליהון ואתפני במימריה לאוטבא להון בדיל קימיה דעם אברהם יצחק ויעקב ולא אבה לחבלותהון ולא אגלינון מארע בית שכינתיה עד כען׃ ומית חזאל מלכא דארם ומלך בר הדד בריה תחותוהי׃ ותב יהואש בר יהואחז ונסיב ית קרויא מיד בר הדד בר חזאל די נסיב מן יהואחז אבוהי בקרבא תלת זמנין מחהי יואש ואתיב ית קרוי ישראל׃ בשנת תרתין ליואש בר יהואחז מלכא דישראל מלך אמציה בר יואש מלכא שיבטא דבית יהודה׃ בר עסרין וחמש שנין הוה כד מלך ועסרין ותשע שנין מלך בירושלם ושום אימיה יהועדן מן ירושלם׃ ועבד דכשר קדם יי לחוד לא כדוד אבוהי ככל דעבד יואש אבוהי עבד׃ לחוד במתא לא עטרא עד כען עמא מדבחין ומסקין בוסמין על במתא׃ והוה כד תקיפת מלכותא בידיה וקטל ית עבדוהי די קטלו ית מלכא אבוהי׃ וית בני קטליא לא קטל כמא דכתיב בספר אוריתא דמשה דפקיד יי למימר לא יומתון אבהן על פום בנין ובנין לא יומתון על פום אבהן אלהין אנש בחוביה ימות׃ הוא מחא ית אנש ארום בגי מלח עסרא אלפין וכבש ית כרכא בקרבא וקרא ית שמה יקתאל עד יומא הדין׃ בכן שלח אמציה איזגדין לות יהואש בר יהואחז בר יהוא מלכא דישראל למימר אתא נקביל אפין בקרבא׃ ושלח יהואש מלכא דישראל לות אמציה מלכא שבטא דבית יהודה למימר

ויוזבד בן שמעת דמלכים. אז שלח אמציה. בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם. ויתר דברי יואש ואשר נלחם. וישלח אמציה כהן ביתאל. ויאמר אמציה אל עמוס. ויען עמוס ויאמר אל אמציה. ומשובב וימלך יושה בן אמציה. בן חשביה בן אמציה בן חלקיה׃

החוח אשר בלבנון. שכם בן חמור ׳שלח אל הארז׳ יעקב: ותעבור חית השדה. בני יעקב באו על החללי׳ אף כאן אתה בא להתמשל לי ומשל בזיון הוא שדימיתהו לחוח ואת עצמו לארז: ותעב׳ חית השד׳ אשר בלבנון ותרמס וגו׳. לפי שכתנאית אף אתה גרמסוך גדודי חיילותי: ואת בני התערובות. בני השרים שהיו כתוכים בב׳ המלך לערבון שלא ימרדו אבותם בו וכן ת״י בני רברביא: ויחי אמציה וגו׳. כל חמש עשרה שנה מלך עזיה בנו בחייו שכן כתוב בדברי הימים ומעת אשר סר אמציה מאחרי ה׳ ויקשרו עליו וגו׳ משמעו מה שאמר הנביא כי יעץ ה׳ להשחיתך: וינס לכישה. שם היה כל ט״ו שנה אחרי שכבו המלך עם אבותיו אחרי מות אמצי׳ אביו מכא׳ אתה למד שמלך עוזיה בימי אביו ומכל מקום לא כתבה אלא בידו עד לאחר מות אביו שאם לא מלך בחיי אביו למה לו לומ׳ אחרי שכב המלך עם אבותיו ושם אתה מוכח ומי הבית על פי שנות המלכים אף אינך מחסר ט״ו שנים הללו שכתנים לאמציה ולעזיה תמצא שעמד ארבע מאות ועשרים וחמש: הוא

בבית שמש אשר ליהוד׳. ולמה אמר אשר ליהודה כי ידוע כי בית שמש ליהודה אלא להודיע כי בגבול בני יהודה בא מלך ישראל להלחם עמו: וינגף יהודה. בעון שהביא מלך יהודה אלהי בני שעיר ולפניהם ישתחוה כמו שאומר בדברי הימים לפיכך אמר להשחיתו: בשער אפרים. שער היה בירושלם שהיה נקרא שער אפרים שהיה פתוח נוכח גבול אפרים ודרך אותו השער היו נכנסים בני אפרים בבואם לירושלם: עד שער הפנה. הוא שער הפנים ונקרא כן לפי שהיה שם פנת החומה: הנמצאים בית ה׳: כמו בבית ה׳ וכמוהו רבים: ואת בני התערובות: בני השרים שמשימין ערבים למלך שלא ימרדו בו ות״י בני רברביא: וישב שומרונה. אומר בסדר עולם בו בפרק מת יהואש מלך ישראל ובא לו אמציה לירושלם ואמת הוא כי מלך ישראל מת בשנת ארבעה עשר לאמציה לפי חשבון השנים. אבל לא נתברר לנו בכמה שנים לאמציהו היתה מלחמת ארוס ומלחמת ישראל: חמש עשרה שנה. זה החשבון ישר כי אמציהו מלך בשנת שתי׳ ליואש ויואש מלך חמשה עשר שנה נמצא כי ארבעה עשר שנה מלך יואש בפני אמציהו ואמציה מלך כ״ט הנה כי ט״ו שנה חיה אמציהו אחרי יואש: על הסוסי׳: על רכב משנה סוסים: הוא

לאהלו ב׳ חס וסי׳ ויקחו את אבשלום וישלבו אתו ביער. וינגף יהודה לפני ישראל דמלכים. ותחברו דד״ה
לאהליו כתיב: שמרונה ג׳ וסי׳ וילך מלך ישראל. וילך אתם שמרונה. ואת בני התערובות: ימתהו ז׳ וסי׳

החוח אשר בלבנון שלח אל־הארז אשר בלבנון לאמר תנה את־בתך לבני לאשה ותעבר חית השדה אשר בלבנון ותרמס את־החוח: הכה הכית את־אדום ונשאך לבך הכבד ושב בביתך ולמה תתגרה ברעה ונפלתה אתה ויהודה עמך: ולא־שמע אמציהו ויעל יהואש מלך־ישראל ויתראו פנים הוא ואמציהו מלך־יהודה בבית שמש אשר ליהודה: וינגף יהודה לפני ישראל וינסו איש לאהלו: ואת אמציהו מלך־יהודה בן־יהואש בן־אחזיהו תפש יהואש מלך־ישראל בבית שמש ויבאו ירושלם ויפרץ בחומת ירושלם בשער אפרים עד־שער הפנה ארבע מאות אמה: ולקח את־כל־הזהב והכסף ואת כל־הכלים הנמצאים בית־יהוה ובאוצרות בית המלך ואת בני התערבות וישב שמרונה: ויתר דברי יהואש אשר עשה וגבורתו ואשר נלחם עם אמציהו מלך־יהודה הלא־הם כתובים על־ספר דברי הימים למלכי ישראל: וישכב יהואש עם־אבתיו ויקבר בשמרון עם מלכי ישראל וימלך ירבעם בנו תחתיו: ויחי אמציהו בן־יואש מלך יהודה אחרי מות יהואש בן־יהואחז מלך ישראל חמש עשרה שנה: ויתר דברי אמציהו הלא־הם כתבים על־ספר דברי הימים למלכי יהודה: ויקשרו עליו קשר בירושלם וינס לכישה וישלחו אחריו לכישה וימתהו שם: וישאו אתו על־הסוסים ויקבר בירושלם עם־אבתיו בעיר דוד:

חוּתָא דִי בְּלִיבְנָן שְׁלַח לְאַרְזָא דִי בְּלִיבְנָן לְמֵימַר הַב יַת בְּרַתָּךְ לִבְרִי לְאִיתּוּ וַעֲבַרַת חֵיוַת בָּרָא דִי בְּלִבְנַן וְדָשַׁת יַת חוּתָא: מִמְחָא מְחִיתָא יַת אֱנָשׁ אֱדוֹם וְרָאִים עֲלָךְ לִבָּךְ אִתְיַקַּר וְתִיב בְּבֵיתָךְ וּלְמָא אַתְּ מִתְגָרֵי בְּבִישְׁתָא וְתִתְקְטִיל אַתְּ וּדְבֵית יְהוּדָה עִמָּךְ: וְלָא קַבֵּיל אֲמַצְיָהוּ וּסְלֵיק יְהוֹאָשׁ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וְאַקְבִּילוּ אַפֵּיהוֹן בִּקְרָבָא הוּא וַאֲמַצְיָה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה בְּבֵית שֶׁמֶשׁ דִי לְשִׁבְטָא יְהוּדָה: וְאִתְבָּרוּ אֱנַשׁ יְהוּדָה קֳדָם יִשְׂרָאֵל וְאַפְּכוּ גְּבַר לְקִירְווֹהִי: וְיַת אֲמַצְיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה בַּר יְהוֹאָשׁ בַּר אֲחַזְיָה אֲחַד יְהוֹאָשׁ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּבֵית שֶׁמֶשׁ וַאֲתוֹ לִירוּשְׁלֶם וּפְרַץ בְּשׁוּרָא דִירוּשְׁלֶם בִּתְרַע שִׁבְטָא אֶפְרַיִם עַד תְּרַע זָוִיתָא אַרְבַּע מְאָה אַמִּין: וּנְסֵיב יַת כָּל דַהֲבָא וְכַסְפָּא וְיַת כָּל מָנַיָא דְאִשְׁתְּכָחוּ בֵּית מַקְדְשָׁא דַיְיָ וּבְגִינְזֵי בֵית מַלְכָּא וְיַת בְּנֵי דְבְרְבַיָא וְתַב לְשָׁמְרוֹן: וּשְׁאַר פִּתְגָמֵי יְהוֹאָשׁ דִי עֲבַד וּגְבוּרְתֵיהּ וּדְאַגִּיחַ עִם אֲמַצְיָה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל: וּשְׁכִיב יְהוֹאָשׁ עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר בְּשָׁמְרוֹן עִם מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וּמְלַךְ יָרָבְעָם בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי: וַחֲיָא אֲמַצְיָהוּ בַּר יוֹאָשׁ מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה בָּתַר דְמִית יְהוֹאָשׁ בַּר יְהוֹאָחָז מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל חֲמֵשׁ עַסְרֵי שְׁנִין: וּשְׁאַר פִּתְגָמֵי אֲמַצְיָה הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָא לְמַלְכַיָא דְבֵית יְהוּדָה: וּמְרָדוּ עֲלוֹהִי מִירְדָא בִּירוּשְׁלֶם וַאֲפַךְ לְלָכִישׁ וּשְׁלָחוּ בַּתְרוֹהִי לְלָכִישׁ וְקַטְלוּהִי תַּמָּן: וּנְטָלוּ יָתֵיהּ עַל סוּסְוָתָא וְאִתְקְבַר בִּירוּשְׁלֶם עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד:

ויכו את אבשלום. ויכהו וימתהו דאישבשת. ויקשרו עליו דאמציה. ויבאהו אל יהוא דד״ה. ויקשרו דאמציה דד״ה. ויקשרו דאמון דד״ה. דנביא׳ וימהו כתי׳ חסר דחסר. דכתובי׳ וימיתהו כתיב חס׳ וי״ו:

רלבג

החוח אשר בלבנון. קרא עצמו ארז וקרא מלך יהוד׳ חוח על כד הבוז ואמר ממשל שאפילו שאל ממנו להתחבר עמו כדי שיהיה שלום ביניהם אעפ״כ יהיה דבר זה כבוז בעיניו כמאמ ומהפלגת הבוז תעבור חית השדה אשר בלבנון ותרמוס את החוח כל שכן כשירצ׳ להלחם עמו והנה היה מבזה אותו כל כך מפני היותו מזרע אחזיהו אשר היה מבי׳ אחאב שהרגוהו אבותיו והרגו כל בית אחאב ולזאת הסבה תמצא בזה המקום כשכנהו יואש שיחס אותו אל אחזיה וזהו אמרו ואת אמציהו מלך יהודה בן יהואש בן אחזיהו תפש יהואש מלך ישראל. עם שזה היתה סבת נצחו אותו כי הוא הלך בדרך אחזיהו וגם יואש אביו אחרי מות יהוידע וכבר ספר בד״ה כי אמציה הביא אלהי בני שעיר ולפניהם ישתחוה ובסבת זה החטא נפל ביד יואש הוא ויהודה עמו: הכבד ושב בביתך. הוא מענין הכבוד וכאילו יאמר שכבודו יהיה שישב בביתו כי ישיגהו קלון מזאת המלחמה: בבית שמש אשר ליהודה. הנה מרוב בטחון יואש לנצח מלך יהודה הלך אליו להלחם בארצו ולזה ספר כי בבית שמש אשר ליהודה היתה המלחמה: בשער אפרים עד שער הפנה. ידמה שהיה שם שער היה נכנס בו שבט אפרים בבאם לירושלם ושער הפנה היה שער אשר הוא סמוך לבית ה׳ והוא נקרא שער הפנה כי הוא היה פנה והיסוד לקדושת ישראל: ואת בני התערובות. הם בני השרים שהם לערבות למלך שלא ימרדו בו אבותיהם והנה זכר כי חיה אמציה אחרי יואש ט״ו שנה כאילו זכר להעיר כי מפני שכתנאה כל כך יואש ואמר לאמציה וכפלת אתה ויהודה עמך הנה הוא מת קודם לאמציה חמש עשר שנה והנה היה כן כי כבר מלך יואש קודם אמציה שתי שנים וי״ד שנה מלך בימיו ונשארו לאמציה ט״ו שנה: בשנת

רדק

הוא בנה את אילת. ובדברי הימים את אילות ואחר הוא והיתה למלך ארום כמו שכתוב בתורה מאת אחיכו בני עשו מאילת ומעציון גבר וכן אמר בדברי הימים אז הלך שלמה לעציון גבר ואל אילות על שפת הים בארץ אדום ואפשר כי דוד לקחה ממלך אדום כי מושל היה בכל ארץ אדום כמו שאומר וישם דוד באדום נציבים ובימי יהורם בן יהושפט פשע אדום מתחת יד יהודה ואילות שלקחה דוד השיבוה אליהם ושנה כשמלך עזיהו לקח אילת מתלך אדום והשיבה ליהודה ועזיה בנה אותה אחר שהשיב ליהודה כי לא בנה אותה והיא ביד אדום אלא לאחר שלקחה מידי אדום ואפשר שהרסו חומותיה בעת הכבוש עד שהוצרך לבנותה וכמו ו"ו זה בן אתה קכפת וכחטא אחר שחטאכו קכפת ובאמרו אחרי שכב המלך עם אבותיו נראה כי קודם שמת אביו מלך שאם לא כן לא הוצרך לומר אחרי שכב המלך ומתי היה אלא אחרי מות אביו אלא קודם מלך כיון שנס אביו מירושלם מפני הקושרים עליו ולא ידענו מתי הוא זה שקשרו עליו ונס לכישה והנה נראה מהפסוקים כי תכף שנס שם שלחו אחריו והמיתוהו שם ונשאוהו לירושלם וקברוהו והמליכו את בנו ואפשר כי וישלח אחריו שאמר לא היה תכף שהיה בלכיש אלא לאחר זמן ולדברי בעל סדר עולם נראה כי בשובו ממלחמת אדום ונלחם עם ישראל קשרו עליו עבדיו ונקרא מסייעו בדברי הימים ומעת אשר סר אמציה מאחרי יי' ויקשרו עליו קשר וגו' ובשובו ממלחמת אדום הוא שסר מאחרי יי' שהביא אלהי שעיר ובעל סדר עולם אמר כי בשנת שלש עשרה לאמציהו עשה מלחמת אדום ואם כן הוא בשובו מן המלחמה אחרי שנלחם עם ישראל קשרו עליו עבריו והמיתוהו כל זה היה בשנ' שלש עשרה לאמציהו או בשנת ארבעה עשר והנה כשחרו משני

רשי

הוא השיב · מיד מלכי ארם : יונה בן אמתי · הוא שמשח את יהוא הוא שאמ' לו בני רביעים ישבו לך אבל רבותינו דקדקו ויהי דבר יי' אל יונה שנית ולא שלישית לפי שתבע כבוד הבן ולא תבע כבוד האב והוקשה להם זה המקרא ותרצוהו בדבר יי' אשר דבר ביד יונה לניכוה והפכה גזרת רעה לטובה כך נהפך לישראל בימי ירבעם בן יואש מרעה שהיו בה אשר אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש ועכשיו נהפך להם לטובה : מורה מאד · מיגר מאד קונטר"אום בל' כמו אם ימרה את פיך ממרים הייתם ותהיינה מורת רוח וים פותרים מורה מאד ירוד מאד לשון ירה בים :

בשנת

וימלכו ה' חס' בליש' וסימ' לעיל בסיפ' חלק א' סימ' י"ו : מרה ה' חס' וסימ' מול הגלגל אצל אלני מרה · בגנו זה סורר ומרה · כי ראה יי' את עני ישראל · אל תהיו כאבתם · מרה באצבעהיו : ואין עוזר ו' בקריאה וסימ' כי ראה יי' את עני ישראל · ואביט ואין עוזר · כי יציל אביון משוע · ויגע בעמל לכם · ויטע

ויקחו כל עם יהודה את עזריה והוא בן שש עשרה שנה וימלכו אתו תחת אביו אמציהו : הוא בנה את אילת וישבה ליהודה אחרי שכב המלך עם אבתיו :

בשנת חמש עשרה שנה לאמציהו בן יואש מלך יהודה מלך ירבעם בן יואש מלך ישראל בשמרון ארבעים ואחת שנה : ויעש הרע בעיני יהוה לא סר מכל חטאות ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל : הוא השיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה כדבר יהוה אלהי ישראל אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי הנביא אשר מגת החפר : כי ראה יהוה את עני ישראל מרה מאד ואפס עצור ואפס עזוב ואין עזר לישראל : ולא דבר יהוה למחות את שם ישראל מתחת השמים ויושיעם ביד ירבעם בן יואש : ויתר דברי ירבעם וכל אשר עשה וגבורתו אשר נלחם

ודברו כל עמא דיהודה ית עזריה והוא בר שית עסרי שנין ואמליכו יתיה תחות אבוהי אמציהו : הוא בנה ית אילת ואתיבה לבית יהודה בתר דשכיב מלכא עם אבהתוהי :

בשנת חמש עסרי שנין לאמציה בר יואש מלכא שיבטא דבית יהודה מלך ירבעם בר יואש מלכא דישראל בשמרון ארבעין וחדא שנין : ועבד דביש קדם יי לא סטא מכל חובי ירבעם בר נבט דחיב ית ישראל : הוא אתיב ית תחום ישראל ממעלנא דחמת עד ימא דמישרא כמא דמליל יי אלהא דישראל די מליל ביד עבדיה יונה בר אמתי נביא די מגת חפר : ארי גלי קדם יי שעבודא דישראל תקיף לחדא ואינון מטלטלין ושביקין ולית דסעיד לישראל : ולא הוה רעוא קדם יי למחי ית שמא דישראל מתחות שמיא ופריקינון על ידי ירבעם בר יואש : ושאר פתגמי ירבעם וכל דעבד וגבורתיה דאגיח

ח' חס' · ב' מל' חס' ויתר מל' · יו"נסיב' וכל קרי' דכות · ל' בסיפ' דיהואש בן יהואחז ירין · ל' · ל' · ת' חס' · ל' · ו' · חס' · ל' ויתר למחות תלכין · ר' · ר' בטע' בסיפ' · ל' זקף קמץ

אהלי אפדנו · זכרה ירושלם ימי : ויושיעם ד' ג' מלאים וא' חס' וסימ' את עתניאל בן קנז · ויושיעם ביד ירבעם בן יואש · ויושיעם למען שמו · ויושיעם מיד שונא ויגאלם :

רלבג

בשנת חמש עשר' שנה לאמציהו · זה מבואר כי כבר מלך י"ד שנה בשנת יואש מלך ישראל : כי ראה את עני ישראל מורה מאד · ר"ל אף על פי שהיה מורה מאד את פי השם ית' במה שעזבו את בריתו : ואפס עצור ואפס עזוב ביש' · ר"ל שסרו קניניהם העצורים בבית והעזובים בשדה : בשנת

מלכותו י"ו שנה או ט"ו שנה כי הכתוב אומר כי עשרים ותשעה שנה מלך בירושלם והילך היה זה ובסדר עולם אומר גם כן מה תלמוד לומר אחרי שכב המלך עם אבותיו אלא שמלך בחיי אביו ולא פירש כמה ועוד אמר בו טעם אחר מה יהורם ואחזיהו ויואש מתו מיתת תחלואים ע"י אחרים אף אמציהו מת מיתת תחלואים ע"י אחרים לפיכך אמר אחרי שכב המלך עם אבותיו מת כמות אבותיו ור"ש ז"ל כתב כי אותן חמשה עשר שנה לאמציהו משקשרו עליו קשר ומלך עוזיהו ואמציה ישב בלכיש כל אותן חמשה עשר שנה ועוזיהו בנו מלך ולא נראה כן לפי הפסוקים כי הכתוב אומר כי אחר שנקבר אמציהו לקחו כל עם יהודה את עוזיהו בנו וימליכו אותו תחת אביו והוא בן י"ו שנה והילך מלך חמשה עשר שנה בחיי אביו ואם יאמר כי ויקחו כל עם יהודה את עוזיהו כשקשרו על אמציהו ונס לכישה אז המליכו בנו ואז היה בן י"ו שנה לא נראה כן לא במלכים ולא בדברי הימים כי אחר מיתת אביו אומר שהמליכוהו ועוד היאך אומר הכתוב על אמציהו כי תשעה ועשרים מלך והוא לא מלך אלא י"ד שנה ואם היה מתחשב בלכיש חמשה עשר שנה מה מלכות היה זה ועוד כי לבנו אינו מונה אלא שתים וחמשים שנה והם אחר מות אביו כי כן כתוב כי בן ששה עשר היה במלכו ונ"ב שנה מלך ואותן ט"ו שנה אם תמנה אותן לבנו הרי מלך ס"ז והראיה שהוא מביא מהימים שעמד הבית אינה ראיה כי שני חשבונות תמצא בימי הבית כי אם תמנה מתחלת בנין הבית עד שלש ליהויקים שבא עליו נבוכד נצר תמצא ארבע מאות ועשר ושלשה חדשים ואם תמנה עד שחרב הבית תמצא וכל כ"א שנה לצדקיהו תמצא ארבע מאות ותשע וששה חדשים ועוד לדבריו כי היה הקשר ט"ו שנה והוא עומד בלכיש היאך היה זה והכתוב אומר כי בנוסו ללכיש שלחו אחריו והמיתוהו שם ואם אחר ט"ו שנה היה לא היה אומר וישלחו אחריו כי אחריו נראה מיד אחר שנס שם שלחו אחריו · אלא הנראה בזה כי מלחמת אמציהו עם אדום ועם ישראל היתה עד ארבעה עשר לאמציהו כי מארבעה עשר והילך לא יכול להיות כי בשנת ארבעה עשר לאמציהו מת מלך ישראל ואם תרצה לומר כי בשנת שלש עשרה לאמציה היתה המלחמה כמו שאומר בסדר עולם אבל הקשר שקשרו עליו לא היה אלא סמוך למיתתו ומה שאמר בדברי הימים ומעת אשר סר אמציהו מאחרי יי' ויקשרו עליו רוצה לומר מעת אשר סר מאחרי יי' החלה הרעה לבא עליו שהרי נגף במלחמת ישראל ועוד בכל יום ויום עניכו היה ברע עד סוף ימיו שקשרו עליו עבדיו וזאת קשה מכלם שנס מפניהם לכישה וישלחו אחריו והמיתוהו שם והכתוב קצר וסיפר הרעה האחרונה כי כן דרך הכתוב בהרבה מקומות ומה שאמר אחרי שכב המלך עם אבותיו לומר כי תכף שמת אביו החלה ההצלחה לבא כמו שהיה הפכה בחיי אביו כמו שאומר בדברי הימים ובימי דרשו את יי' הצליחו האלהים ותחילת הצלחתו הוא שהשיב אילת ליהודה : הוא השיב את גבול ישראל · והנה יואש אביו השיבערי ישראל אלא שיואש השיב אותם הערים שלקח מלך ארם וירבעם בנו השיב מלבא חמת עד ים הערבה מיד מלכי הגוים שלקחו אותם ולא ראינו ביד מי היו ויש מחלוקת בדברי ר"ל בזה יש מי שאומר מה שכבש יהושע כבש זה ויש מי שאומר יותר ממה שכבש יהושע כבש זה ואנחנו רואים כי גבול לבא חמת וים הערבה הוא מארץ הנכבשת בין משה ויהושע ועוד הכתוב אומר השיב מלמד שכבר היתה נכבשת : אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי · לא נכתבה נבואה זו ויש בדבר זה מחלוקת בדברי ר"ל שהם אמרו יונה תבע כבוד הבן ולא כבוד האב ר"ל חשש לכבוד ישראל לפיכך ברח חוצה לארץ שאינה מקום נבואה כדי שלא ישלחהו האל לניכוה שידע שיהיו קרובי תשובה ויהיה בזה שכם לישראל ולא חשש לכבוד האל מה נאמר בו ויהי דבר יי' אל יונה בן אמתי שנית שנית דבר עמו ולא שלישית והקשו והא כתיב אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי הנביא ותרצו על עסקי נינוה לא דבר אלא פעם שנית ולא שלישית ומהם אמרו לא דבר עמו לא בנינוה ולא בדבר אחר אלא פעם שנית ומה שאמר אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי ר"ל כמו שנתהפך להם בנינוה מרעה לטובה כך בימי ירבעם נהפך להם מרעה לטובה : כי ראה יי' · לא בשביל תשובה שעשו אלא שריחם עליהם כי ראה עניים : מרה מאד · משתנה ומתחלף מרעה אל רעה וית שעבודא דישראל תקיף לחדא :

ואשר

בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם וגו'. אי אפשר לו' כן והלא עזיה וירבע' מלכו כאחת כמו שפירשתי בסמוך אלא מה תלמוד לומר בשנת כ"ז לירבעם מלך עזריה שמלך מלכות משונעת לתדרו שנתנגע בשנת כ"ז למלכותו: וינגע ה' את המלך. מפורש בדברי הימים שנכנס להיכל להקטיר על מזבח הקטורת: בבית החפשית. עשה לו בית בבית הקברות כמה דאת אמר במתים חפשי בתלמו' ירושלמי: בשנת שלשים ושמנה שנה לעזריהו מלך יהודה מלך זכריהו. אף מכאן יש ללמוד שמלך עזרי' משמת יואש מלך ישראל ט"ו שנה בחיי אמציה אביו שאם לא עמד עד שמת אביו כמנא שלא עמד עד בשנת ט"ו לירבעם בן יואש וירבעם מלך א' ארבעים ואחת כמנא שמת ירבעם בשנת כ"ז לעוזיה והיאך הוא או' בשנת ל"ח אלא ע"כ עוזיה וירבעם מלכו כאחת שלא שירבע' מלך בחיי אביו יהואש שלש שנים לכך הוא אומר וירבעם ישב על כסאו שישב כבר ועוזיה עמד משמת יואש וימלך ירבעם מלכות שלימה ובסדר עולם ראיתי שירבעם מלך בחיי אביו שנה ואיני יודע אם שיבוש הסופרים הוא שאיני יכול ליישב בשנ' שלשים ושמונה לעזריה מלך זכריה שלא בענין זה: ויכהו

זכריה כל קריאה בן במ"ב זכריהו וסי' בשנת שלשים ושמנה שנה לעזריהו. ואעידה לי עדים נאמנים. וכל דברי הימים דכוו' במ"ז וסי' שם בחלק א' סימן ט': בבית ה' זוגין מן ב' חד בית וחד בבית וסי' נמסר בירמיה סימן

ואשר השיב את דמשק ואת חמת ליהודה בישראל הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל: וישכב ירבעם עם אבתיו עם מלכי ישראל וימלך זכריה בנו תחתיו:

טו בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם מלך ישראל מלך עזריה בן אמציה מלך יהודה: בן שש עשרה שנה היה במלכו וחמשים ושתים שנה מלך בירושלם ושם אמו יכליהו מירושלם: ויעש הישר בעיני יהוה ככל אשר עשה אמציהו אביו: רק הבמות לא סרו עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות: וינגע יהוה את המלך ויהי מצרע עד יום מתו וישב בבית החפשית ויותם בן המלך על הבית שפט את עם הארץ: ויתר דברי עזריהו וכל אשר עשה הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי יהודה: וישכב עזריה עם אבתיו ויקברו אתו עם אבתיו בעיר דוד וימלך יותם בנו תחתיו: בשנת שלשים ושמנה שנה לעזריהו מלך יהודה מלך זכריהו בן ירבעם על ישראל בשמרון ששה חדשים: ויעש הרע בעיני יהוה כאשר עשו אבתיו לא סר מחטאות ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל:

כל קריא' כן במ"ב זכריהו · כ' את מרעה · ל' חס' וג' חס' בליש' ה' זוגין · ז"נ כטע' נקיפ' · ד' בכבי' · ב' בכבי' ואעידה לי וכל ד"ה דכו' במ"ז

ודאתיב ית דמשק וית חמת לדבית יהודה בישראל הלא אינון כתיבין על ספר פיתגמי יומיא למלכי ישראל: ושכיב ירבעם עם אבהתוהי עם מלכי ישראל ומלך זכריה בריה תחותוהי: בשנת עשרין ושבע שנין לירבעם מלכא דישראל מלך עזריה בר אמציה מלכא שיבטא דבית יהודה: בר שית עסרי שנין הוה כד מלך וחמשין ותרתין שנין מלך בירושלם ושום אמיה יכליה מירושלם: ועבד דכשר קדם יי ככל דעבד אמציה אבוהי: לחוד במתא לא עטרא עוד כען מדבחין ומסקין בוסמא על במתא: ואיתי יי מכתש על מלכא והוה סגיר עד יום מותיה ויתיב בר מן ירושלם ויותם בר מלכא ממנא על ביתא דאין ית עמא דארעא: ושאר פתגמי עזריה וכל די עבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי דבית יהודה: ושכיב עזריה עם אבהתוהי וקברו יתיה עם אבהתוהי בקרתא דדוד ומלך יותם בריה תחותוהי: בשנת תלתין ותמני שנין לעזריה מלכא שיבטא דבית יהודה מלך זכריה בר ירבעם על ישראל בשמרון שיתא ירחין: ועבד דביש קדם יי כמא דעבדו אבהתוהי לא סטא מחובי ירבעם בר נבט דחייב ית ישראל:

ואמר השיב. דמשק וחמת לארם היו אם כן איך אמר השיב כאמר כי דוד המלך כלחם בארם והכה בהם מכה גדולה עד שהיו לו עבדים ושם נציבים בדמשק וגם בחמת אף על פי שלא נראה זה בכתוב כי בחמת שם נציבים נראה כי בחמת היתה המלחמה ואם דמשק לקח כל שכן חמת ואומר ותהי ארם עבדים לדוד וזה שאמ' ליהודה כי מלך ישראל לקחם והשיבם ליהודה כי להם היה המשפט כיון שדוד לקחם ומה שאמר בישראל לומר אף על פי שהוא היה מלך ישראל והשיבם למלך יהודה לא הקפיד בזה כיון שהשיבם בישראל: בשנת עשרי' ושבע. והלא בשנת י"ד שנה לירבעם מלך עזריה שהרי מלך ירבע' בשנת ט"ו לאמציהו ומלכות אמציהו כ"ט כמצא כי בשנת י"ד לירבעם מת אמציהו ומלך עזריה אלא פי' עשרים ושבע לירבעם בסוף מלכותו שהוא י"ד שנה לתחלת מלכותו מלך עזרי' כי מ"א מלך ירבעם וי"ד וכן הרימ"א ובסדר עולם בשנת עשרים ושבע לירבעם מלך ישראל מלך עזריה וגו' וכי אפשר לומר כן והלא ירבעם ועזריה מלכו כאחת אלא שמלך מלוכה משונעת פי' וכן היו כ"ז או כו לנעצמו אם מלכו כאחת כלומר שתחלת מלכותם היתה בזמן אחד ומכאן ואילך מלך מ' מלכות משונעת אכ"ח אבי מלכותם מלכות משונעת ואם כן לדבריו למה אמר בשנת עשרים ושבע לירבעם היה לו לומר בשנת כ"ז למלכו מלך מלכות משונעת למה תלה הדב' במלכו' ירבע' ובדברי רז"ל ג"כ יותם לא היה לעוזיהו של בימי חלוטו שהרי בן כ"ה שנה היה במלכו כשמ' אביו הנה שנה אחת היה לו לעוזיהו כשנצטרע שנולד יותם אם כן שימש מטתו בימי חלוטו ולמדו מזה כי מותר למצורע לשמש מטתו בימי חלוטו ומה שאמר הכתוב וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים בימי ספרו הוא הנה השכימה דעתם כדעת בעל סדר עולם כי ירבעם ועוזיהו מלכו כאחת ולא ידעתי מאין היה להם זה ולא יתכן זה לפי הפסוקים אם לא מלך עוזיהו בימי אמציהו אביו י"ד שנה וכבר כתבנו למעלה כי לא ירא' זה לפי הפסוקים שאפי' שנה אחת מלך בחייו: וינגע ה' את המלך. בדברי הימים אומר למה נגעהו לפי שנכנס להיכל להקטיר קטר' ודרשו כי למשה רמז בזה הדבר וזהו שאמר במחלוקת קרח כאשר דבר יי' ביד משה לו כשלקתה יד משה בצרעת רמז לו כי כל החולק על הכהונה ילקה בצרעת לפיכך לקה עוזיהו בצרעת: וישב בבית החפשית. אמרו רז"ל כי המלכות היא עבודה שהרי צריך לשאת כל משא העם עליו ולשמוע אליהם ולשפוט משפטיהם בין ברצונו בין שלא ברצונו אם כן המלכות היא עבדות וכשנצטרע עוזיהו וישב לו בבית אחד לבדו הנה הוא חפשי מן העבודה שהיה בה לפיכך נקראת הבית בית החפשית ועוד אמרו שעש' לו בית בבית הקברות כד"א במתים חפשי ות"י ויתב מברא לירושלם: שופט את עם הארץ. לדבריהו כל הימי' שאביו היה מצורע הוא היה שופט את עם הארץ וכן הוא משמעו' הכתוב ולדברי רז"ל כי בשנת שנצטרע נולד ולא שפט את עם הארץ עד אחר שגדל והיה בן דעת ויקודם לכן היו הזקנים והשרים שופטים את עם הארץ: בשנת ל' ושמנה שנה לעזריהו. אם כדברי רז"ל שעזיהו וירבעם מלכו כאחת היה לו לומר בשנת ארבעים ואחת לעזריהו מלך זכריהו בן ירבע' אלא שכאמ' להעתם כי זכריהו מלך בחיי אביו ג' שנים וזה לא מצאנו בכתו' וגם בעל סדר עולם לא דבר בזה דבר ואותם ג' שנים מנה אותם לזכריהו וגם לדבריהו יתיריס י"א שנה וכאמר כי אותם י"א שנה מלך זכריהו בימי אביו ולא ידענו למה אלא כן נראה לפי החשבון: קבלעם

רד"ק: עזריהו ד' בנביאים וסי' ואלה השרים אשר. ועזריהו בן נתן. ויתר דברי עזריהו. בשנת שלשים ושמנה. ומן ועזריהו בן עודד דדברי הימים עד סוף ספרא דכוו' במ"א ולו אחים קדמא דפסו':

רלבג

בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם מלך ישראל מלך עזריה. ידוע כי כשמת אמציה מלך ירבע' ט"ו שנה ולזה יתבאר שכב' מלך עזרי' בשנת י"ו למלכו' ירבעם והכראה בעיני שהוא מונה כ"ז שנה שהיו עתידי' לבא ואחר יכלה מלכות בית יהוא וזה כי ירבעם מלך אחר זה כ"ו שנה ובנו מלך ששה חדשים והם כ"ז שנה מקוטעין: וינגע יי' את המלך ויהי מצורע. כבר באר בד"ה כי זה קרה לו מפני חשבו להקטיר במזבח הקטור' והנה היה אז יותם בן המלך שופט את עם הארץ בחיי אביו ומהעת שהיה מצורע ישב בבית החפשית לפי שהיה צריך לישב בדד מחוץ למחנה והיתה נקראת בית המצורע בית החפשי' לפי שהמצורע אין לו עסק עם בני אדם והו' מפני זה חפשי מהעסקים והמלאכות: בשנת שלשים ושמנה שנה לעזריהו מלך יהודה. לפי שכבר מלך ירבעם בחייו עשרים ושש שנה הנה יהיה זה בשנת כ"ז לעזריה ולזה ידמה שמלך עזריה בחיי אביו י"א שנה כי קשרו עליו קשר בירושלם מעת סר מאחרי יי' וינס לכיש ואז המליכו כל עם יהודה את עזריה ומלך בחיי אביו י"א שנה והעד הנאמן על זה הוא אמרו הוא בנה את אילת וישיבה ליהודה אחרי שכב המלך עם אבותיו וזה לעדות קצת כי מלך בחיי אביו והיה בן שש עשרה שנה כשהמליכוהו בחיי אביו: ואת

ויכיתהו ה׳ כ״ל וסי׳ נמסר לעיל בס׳ חלק א׳ סימן י״ג: שלום ג׳ כ״ל בנביא׳ וסי׳ שלום בן יבש מלך ר״פ. ויעל מנחם בן גדי. ויתר דברי שלום. וכל בתובי׳ דכוו׳ מ״לאים במו חס וסי׳ שלם בנו רחבעם. לשלם הקדוש. ויחזקיהו בן שלם. אשת שלם בן תקוה. השערים בני שלם תנינא דעזרא. שלם וטלם ואורי: והרותיה ה׳ מלין בתרי טעמ׳ פי׳ הטפחא לא ישרתנה מירכא כתיבתה כי אם בה׳ מקומות וסימ׳ כהב״ג תלוש ופירו׳ בסדר

ויקשר עליו שלם בן יבש ויכהו קבל עם וימיתהו וימלך תחתיו: ויתר דברי זכריה הנם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל: הוא דבר יהוה אשר דבר אל יהוא לאמר בני רביעים ישבו לך על כסא ישראל ויהי כן: שלום בן יבש מלך בשנת שלשים ותשע שנה לעזיה מלך יהודה וימלך ירח ימים בשמרון: ויעל מנחם בן גדי מתרצה ויבא שמרון ויך את שלום בן יבש בשמרון וימיתהו וימלך תחתיו: ויתר דברי שלום וקשרו אשר קשר הנם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל: אז יכה מנחם את תפסח ואת כל אשר בה ואת גבוליה מתרצה כי לא פתח ויך את כל ההרותיה בקע: בשנת שלשים ותשע שנה לעזריה מלך יהודה מלך מנחם בן גדי על ישראל עשר שנים בשמרון: ויעש הרע בעיני יהוה לא סר מעל חטאות ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל כל ימיו: בא פול מלך אשור על הארץ ויתן מנחם לפול אלף ככר כסף להיות ידיו אתו להחזיק הממלכה בידו: ויצא מנחם את הכסף על ישראל על כל גבורי החיל לתת למלך אשור חמשים שקלים כסף לאיש אחד וישב מלך אשור ולא עמד שם בארץ: ויתר דברי מנחם וכל אשר עשה הלוא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל: וישכב מנחם עם אבתיו וימלך פקחיה בנו תחתיו: בשנת חמשים שנה לעזריה מלך יהודה מלך פקחיה בן מנחם על ישראל בשמרון שנתים: ויעש הרע בעיני יהוה לא סר מחטאות ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל: ויקשר עליו פקח בן רמליהו שלישו ויכהו בשמרון

ומרד עלוהי שלום בר יבש ומחהי קדם עמא וקטליה ומלך תחותוהי: ושאר פתגמי זכריה הא אינון כתיבין על ספרא פתגמי יומיא למלכי ישראל: הוא פתגמא דיי די מליל עם יהוא למימר בנין רביעאין יתבון לך על כורסי מלכותא דישראל והות כן: שלום בר יבש מלך בשנת תלתין ותשע שנין לעזריה מלכא שיבטא דבית יהודה ומלך ירח יומין בשמרון: וסליק מנחם בר גדי מתרצה ואתא לשמרון ומחא ית שלום בר יבש בשמרון וקטליה ומלך תחותוהי: ושאר פתגמי שלום ומירדיה די מרד הא אינון כתיבין על ספרי פתגמי יומיא למלכי ישראל: בכין מחא מנחם ית תפסח וית כל די בה וית תחומהא מתרצה ארי לא פתחת תרעהא לאשלמא ומחה וית כל מעדיתהא בזע: בשנת תלתין ותשע שנין לעזריה מלך שיבטא דבית יהודה מלך מנחם בר גדי על ישראל עסר שנין בשמרון: ועבד דביש קדם יי לא סטא מעל חובי ירבעם בר נבט דחייב ית ישראל כל יומוהי: אתא פול מלכא דאתור על ארעא ויהב מנחם לפול אלף ככרין דכסף לאשלמא ידוהי עימיה לאתקפא מלכותא בידיה: ורמא מנחם ית כספא על ישראל ועל כל גבורי חילא למתן למלכא דאתור חמשין סלעין דכסף לגברא חד ותב מלכא דאתור ולא אנזיק תמן בארעא: ושאר פתגמי מנחם וכל די עבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל: ושכיב מנחם עם אבהתוהי ומלך פקחיה בריה תחותוהי: בשנת חמשין שנין לעזריה מלכא שיבטא דבית יהודה מלך פקחיה בר מנחם על ישראל בשמרון תרתין שנין: ועבד דביש קדם יי לא סטא מחובי ירבעם בר נבט דחייב ית ישראל: ומרד עלוהי פקח בר רמליהו גיבריה ומחהי בשמרון

רד"ק

קבל עם. פירו׳ מלפניהם והוא כמו נגד העם תרגום נגד קבל ותרגו׳ קדם עמא: הוא דבר יי׳ אשר דבר. מלת הוא טעמו למעלה וימיתהו וימלך תחתיו כאשר דבר יי׳ וכיון שמלך רב או מעט כבר נתקיים דבר יי׳ והוסבה המלוכה לאחרים כי הם היו רשעים כלם ואילו היו טובים ארכה מלכותם עוד וכבר היתה מלכותם ראויה להפסק קודם זה מפני עונותם ולא מלך זכריה אותם ששה חדשים אלא לקיים דבר יי׳ בעבור שידעו העם כי אמת דבר הנביא ליהוא בשם יי׳ כשאמר לו בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל: את תפסח ואת כל אשר בה. תפסח לא היתה מארץ ישראל אלא מעבר הנהר מארם וכן כתוב כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה ונראה כי היתה לגבול ארץ ישראל נכח תרצה ותרצה היתה מארץ ישר׳ מקומו של מנחם ומנחם בא להלחם על תפסה וקרא לשלום אליה להיותה לו למס ולא פתח לו שם העיר וזהו שאמר כי לא פתח ויך והכה אותה ואת כל גבוליה מתרצה כלומ׳ מגבול תרצה ואילך כל המצא בכל גבוליה הכה ועוד כי כל ההרות שבה בקע דרך נקמה ובזיון: ההרותיה. בשתי ידיעות כמו בתוך האהלה: ולא עמד שם בארץ: לא נתעכב שם אלא שב לו לארצו כיון שקבל הכסף ולא שמרם מאויב אחר ואת ולא הנזיק תמן בארעא: בארמון

רש"י

ויכהו קבל עם. ומיתתו קדם עמא לעיני העם: ויהי כן. לא שהית כדי מלכותו ליתמך כל כך אלא לקיים דבר מלך שנאמ׳ בו כן יהיה דברי אשר יצא מפי וגו׳: כי לא פתח. שר העיר לא פתח לו את העיר לקבלו למלך עליהם: ההרותיה. את הנשים הרות שבה בקע: שלומו. נבור שלו: את

רלב"ג

ואת גבוליה מתרצה כי לא פתח. ידמה שתפסח לא היתה מארץ ישראל וקרא לה מנחם לשלום ולא הסכימה להשלים עמו ולא פתחה לו ולזה הכה אותה ואת כל אשר בה ואת גבוליה רוצה לומר מחוץ לעיר מתרצה ואילך וגם כל המגדלים החזקים הבנויים בהרים אשר בה בקע: בארמון

אמר: י״ח פסוקים ט״ל על ומלה במיצעו׳ וסימ׳ ישרצו המים שרץ נפש. או מצא אבדה. צו את אהרן. והבה לקחו את אשר עשה מיכה. ויספו בני ישר׳ ויחזק יי׳ את עגלון. ויאמר לכי וישלח אתה. והכה חנה אחרי אכלה בשלה. לא טוב הדבר הזה. ועתה כה תאמר לעבדי לדוד דשמואל. ויוצא מנחם את הכסף. והמלך ויפקד את השליש. ערות על יאור. על כן על בחוריו. ואברת על מה. נכה לבך מפיך. לא לנו יי׳. הנה בית המן. הדבר אשר היה אל ירמיהו:

רשי

את ארגוב ואת האריה · כל ארגוב לשון פלטין החשובין וכל טרכוכין בלשון ארמי פלטין החשובין למלכות · בארמון הגדול אשר אצל הארגוב והאריה יש לומר שהיה אריה של זהב עומד בתוכו ארמון: בשנת עשרי' ליותם · היה לו לומר בשנת ארבע לאחז שהרי כל ימי מלכות יותם שש עשרה שנה אלא לפי שהיה אחז רשע רצה הכתוב למנותם ליותם בקבר ולא לאחז בחיים כך הו' בסד' עולם: בימים ההם · בסוף ימיו של יותם: להשליח · לגרות: ויגלה

רדק

בארמון בית מלך · כן כתו' וקרי המלך והענין אחד: את ארגב ואת האריה · עם ארגב ועם האריה ושני גבורי' היו שמם כך ועמהם בא ועם חמשים מבני גלעדים וימיתהו: בשנת עשרי' ליותם · והיאך היה זה והלא יותם לא מלך אלא י"ו והיאך מונה לו עשרים ועשרים של פקח שלמו בשנת ד' לאחז אם כן היה לו לומר בשנת ד' לאחז והומר בסדר עולם וכי אפשר לו' כן אלא שהיתה גזיר' גזורה בימי יותם · דבר אחר שרצה הכתוב למנות ליותם בקבר ולא לאחז בחיים: בשנת שתים לפקח · בתחילת שתים ופקח מלך בשנת חמשים ושתים לעזריה ועזריה מת בסוף נ"ב לו ומלך יותם הנה בשנת שתים לפקח מלך יותם: הו' בנה את שער בית יי' העליון · השער הזה היה בין בית יי' ובין בית המלך כמו שראינו בדב' יותם ויורידו את המלך מבית יי' ויבואו דרך שער הרצי' בית המלך ומה שאמר כי הוא בנה אותו הוסיף בו בניין או כפל ובנהו שהרי שלמה בנה שער בין ביתו ובית יי' כמו שאמ' ועולתו אשר יעלה בית יי': בימים ההם החל יי'. אחר שמת יותם: את

אשורה ו' וקמצין בקריאה וסי' וישכנו מחוילה עד שור אשר · בימי פקח מלך ישראל בא תגלת פלאסר: ויגל מלך אשור את ישראל · עד אשר הסיר · בשנת התשיעית להושע · תהיה מסלה: היה במלכו ז' וסי' יהורם בן יהושפט דמלכים: אמציהו בן יואש · עזריה בן אמציה · יותם · חזקיהו · בלא חמדה ·

בְּאַרְמוֹן בֵּית־ מֶלֶךְ אֶת־אַרְגֹּב וְאֶת־הָאַרְיֵה וְעִמּוֹ חֲמִשִּׁים אִישׁ מִבְּנֵי גִלְעָדִים וַיְמִתֵהוּ וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי פְקַחְיָה וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃

בִּשְׁנַת חֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה לַעֲזַרְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ פֶּקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן עֶשְׂרִים שָׁנָה׃ וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לֹא סָר מִן־חַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ בִּימֵי פֶּקַח מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל בָּא תִּגְלַת פִּלְאֶסֶר מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיִּקַּח אֶת־עִיּוֹן וְאֶת־אָבֵל בֵּית־מַעֲכָה וְאֶת־יָנוֹחַ וְאֶת־קֶדֶשׁ וְאֶת־חָצוֹר וְאֶת־הַגִּלְעָד וְאֶת־הַגָּלִילָה כֹּל אֶרֶץ נַפְתָּלִי וַיַּגְלֵם אַשּׁוּרָה׃ וַיִּקְשָׁר־קֶשֶׁר הוֹשֵׁעַ בֶּן־אֵלָה עַל־פֶּקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ וַיַּכֵּהוּ וַיְמִיתֵהוּ וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים לְיוֹתָם בֶּן־עֻזִּיָּה׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי־פֶקַח וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃

בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְפֶקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מָלַךְ יוֹתָם בֶּן־עֻזִּיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ בֶּן־עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה הָיָה בְמָלְכוֹ וְשֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ יְרוּשָׁא בַּת־צָדוֹק׃ וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה עֻזִּיָּהוּ אָבִיו עָשָׂה׃ רַק הַבָּמוֹת לֹא סָרוּ עוֹד הָעָם מְזַבְּחִים וּמְקַטְּרִים בַּבָּמוֹת הוּא בָּנָה אֶת־שַׁעַר בֵּית־יְהוָה הָעֶלְיוֹן׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי יוֹתָם וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃ בַּיָּמִים הָהֵם הֵחֵל יְהוָה לְהַשְׁלִיחַ בִּיהוּדָה רְצִין מֶלֶךְ אֲרָם וְאֵת פֶּקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ׃ וַיִּשְׁכַּב יוֹתָם עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד אָבִיו וַיִּמְלֹךְ אָחָז בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃

יו בִּשְׁנַת שְׁבַע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְפֶקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ מָלַךְ אָחָז בֶּן־יוֹתָם מֶלֶךְ יְהוּדָה׃

תרגום

בְּאִידְּרוֹן בֵּית מַלְכָּא יַת אַרְגּוֹב וְיַת אַרְיָא וְעִימֵּיהּ חַמְשִׁין גַּבְרָא מִבְּנֵי גִלְעָדָאֵי וְקַטְלֵיהּ וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי׃ וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי פְקַחְיָה וְכָל דִּי עֲבַד הָא אִינּוּן כְּתִיבִין עַל סִפְרָא פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ בִּשְׁנַת חַמְשִׁין וְתַרְתֵּין שְׁנִין לַעֲזַרְיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מְלַךְ פֶּקַח בַּר רְמַלְיָהוּ עַל יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן עַסְרִין שְׁנִין׃ וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ לָא סְטָא מִן חוֹבֵי יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְּחַיֵּיב יַת יִשְׂרָאֵל׃ בְּיוֹמֵי פֶקַח מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל אֲתָא תִּגְלַת פִּלְאֶסֶר מַלְכָּא דְאַתּוּר וּשְׁבָא יַת עִיּוֹן וְיַת אָבֵל בֵּית מַעֲכָה וְיַת יָנוֹחַ וְיַת קֶדֶשׁ וְיַת חָצוֹר וְיַת גִּלְעָדָה וְיַת גָּלִילָא כָּל אַרְעָא שִׁבְטָא נַפְתָּלִי וְאַגְלִינוּן לְאַתּוּר׃ וּמְרַד מְרָדָא הוֹשֵׁעַ בַּר אֵלָה עַל פֶּקַח בַּר רְמַלְיָהוּ וּמְחָהִי וְקַטְלֵיהּ וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי בִּשְׁנַת עַסְרִין לְיוֹתָם בַּר עֻזִּיָּה׃ וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי פֶקַח וְכָל דִּי עֲבַד הָא אִינּוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ בִּשְׁנַת תַּרְתֵּין לְפֶקַח בַּר רְמַלְיָהוּ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מְלַךְ יוֹתָם בַּר עֻזִּיָּה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה׃ בַּר עַשְׂרִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין הֲוָה כַּד מְלַךְ וְשִׁית עַשְׂרֵי שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֵם וְשׁוּם אִמֵּיהּ יְרוּשָׁא בַּת צָדוֹק׃ וַעֲבַד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ כְּכֹל דַּעֲבַד עֻזִּיָּה אֲבוּהִי עֲבַד׃ לְחוֹד בָּמָתָא לָא עֲטָרָא עוֹד כְּעַן עַמָּא מְדַבְּחִין וּמַסְּקִין בּוּסְמַיָּא עַל בָּמָתָא הוּא בְּנָא יַת תְּרַע בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ עִלָּאָה׃ וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי יוֹתָם וְכָל דִּי עֲבַד הֲלָא אִינּוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי דְבֵית יְהוּדָה׃ בְּיוֹמַיָּא הָאִינּוּן שָׁרִי יְיָ לְגָרָאָה בִּדְבֵית יְהוּדָה רְצִין מַלְכָּא דַאֲרָם וְיַת פֶּקַח בַּר רְמַלְיָה׃ וּשְׁכִיב יוֹתָם עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד אֲבוּהִי וּמְלַךְ אָחָז בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ בִּשְׁנַת שְׁבַע עַסְרֵי שְׁנִין לְפֶקַח בַּר רְמַלְיָה מְלַךְ אָחָז בַּר יוֹתָם מַלְכָּא דְבֵית יְהוּדָה׃

רלבג

בארמון בית המלך את ארגב ואת האריה · אחשוב שארגוב קרא הממונה על כל חבל ארגב והאריה קרא גבור אחר יקראוהו אריה על דר ההשאלה לרוב גבורתו · והנה קם' עליו פקח עם שני אלו השרים והיו עמו גם כן חמשים איש מ מבני גלעדים כי לבני גלעד היה חבל ארגב לפי מה שאחשוב: ויקח את עיון ואת אבל בית מעכה ואת ינוח ואת קדש: הנה זה היה לפי מה שאחשוב מה שזכר בספ' ד"ה כי תגלת פלאסר מלך אשור הגלה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשי ויביאם לחלח וחבור והרא ונהר גוזן ולפי שאלו המדינות היו מארץ אשור אמר בזה המקום ויגלם אשורה: בשנת שתים לפקח בן רמליהו מלך ישראל מלך יותם · ר"ל בראש השנה השנית כי בראשה שנת חמשים ושנים לעזריה מלך פקח ומת עזריה בשנה ההיא: בימים ההם החל יי' להשליח ביהוד' רצין · ר"ל לגרות ביהודה או לשלח וזה היה אחרי מות יותם כי בימי אחז נתחברו אלה המלכים על ירושלם מפני רוב חטאי אחז כמו שנתבאר בספר ד"ה והם הכו בה מכה גדולה ואחר זה היו צרים על ירושלם ולא יכלו להלחם כי חמל הש"י על יהוד' ולא אמר להשחיתו: ויגמל

מסרה

יותם תניינא דדברי הימים: אשר עשהו וסים עמרי · אחזיהו · יהואש · יותם · אחז · אמון: בעיר דוד ד' בסי' דסמיכי וסי' וישכב שלמה · וישכב אסא · וישכב יהושפט · וישכב יותם:

ויגלה קירה. את העם אשר בה הגלה למדינה ששמה קיר: עד בא. לפני בא המלך מדמשק: ואת מזבח הנחשת ויקרב וגו'. אי אפשר לומר מזבח הנחשת שעשה משה שהרי נגנז ואי אפשר לומר מזבח אבנים שעשה שלמה וקראו בדברי הימים מזבח הנחשת שהרי אי אפשר לקרבו מזוית לזוית אלא אם הורסו והרי שנינו אם טירדה בימי שלמה לא נתלקה מעל המזבח עד שבא מנשה וסילקה שהוא הרס את המזבח כמו ששנינו באגדת חלק אין לי לפרש מזבח זה אלא בכיורות ומכונות של נחשת שהיו ברכי מזבח והיו אצל המזבח הקדש וכשעשה אחז את המזבח לעז' סילק את הכיור והקריבו לצד אחר מאת פני הבית שלא להפסיק בין המזבח שעשה ובין בית יי' ויתן אותו אצל מזבח הקדש צפונ' ומצינו שפירשו רבותינו דוגמתו במס' שב' ויבאו ויעמדו אצל מזבח הנחשת מי היה אמר להם התחילו ממקום שאומרין שירה לפני הרי כאן לכלי שיר של נחשת קראו מזבח:

תעבות ט' כתיב בן בליש' בקריאה וסי' וילך בדרך מלכי ישראל דאחז דמלכים. וילך בדרכי דאחז דדברי הימים. גם כל שרי הכהנים. יען אשר עשה מנשה. ויסר יאשיהו את כל. הנשוב להפר מצותיך. ואשלח אליכם דירמיה. ויתר דברי יהויקים ותעבותיו. כתעבותיהם לכנעני: כל אילין קדמאי העבות כתיבן חס' ו'

בֶּן־עֶשְׂרִים שָׁנָה אָחָז בְּמָלְכוֹ וְשֵׁשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְלֹא־עָשָׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהָיו כְּדָוִד אָבִיו׃ וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וְגַם אֶת־בְּנוֹ הֶעֱבִיר בָּאֵשׁ כְּתֹעֲבוֹת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הוֹרִישׁ יְהוָה אֹתָם מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיְזַבֵּחַ וַיְקַטֵּר בַּבָּמוֹת וְעַל־הַגְּבָעוֹת וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן׃ אָז יַעֲלֶה רְצִין מֶלֶךְ־אֲרָם וּפֶקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלִַם לַמִּלְחָמָה וַיָּצֻרוּ עַל־אָחָז וְלֹא יָכְלוּ לְהִלָּחֵם׃ בָּעֵת הַהִיא הֵשִׁיב רְצִין מֶלֶךְ־אֲרָם אֶת־אֵילַת לַאֲרָם וַיְנַשֵּׁל אֶת־הַיְּהוּדִים מֵאֵילוֹת וַאֲרוֹמִים בָּאוּ אֵילַת וַיֵּשְׁבוּ שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ וַיִּשְׁלַח אָחָז מַלְאָכִים אֶל־תִּגְלַת פְּלֶסֶר מֶלֶךְ־אַשּׁוּר לֵאמֹר עַבְדְּךָ וּבִנְךָ אָנִי עֲלֵה וְהוֹשִׁעֵנִי מִכַּף מֶלֶךְ־אֲרָם וּמִכַּף מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל הַקּוֹמִים עָלָי׃ וַיִּקַּח אָחָז אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב הַנִּמְצָא בֵּית יְהוָה וּבְאֹצְרוֹת בֵּית הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁלַח לְמֶלֶךְ־אַשּׁוּר שֹׁחַד׃ וַיִּשְׁמַע אֵלָיו מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיַּעַל מֶלֶךְ אַשּׁוּר אֶל־דַּמֶּשֶׂק וַיִּתְפְּשֶׂהָ וַיַּגְלֶהָ קִירָה וְאֶת־רְצִין הֵמִית׃ וַיֵּלֶךְ הַמֶּלֶךְ אָחָז לִקְרַאת תִּגְלַת פִּלְאֶסֶר מֶלֶךְ־אַשּׁוּר דּוּמֶּשֶׂק וַיַּרְא אֶת־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר בְּדַמָּשֶׂק וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ אָחָז אֶל־אוּרִיָּה הַכֹּהֵן אֶת־דְּמוּת הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־תַּבְנִיתוֹ לְכָל־מַעֲשֵׂהוּ׃ וַיִּבֶן אוּרִיָּה הַכֹּהֵן אֶת־הַמִּזְבֵּחַ כְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁלַח הַמֶּלֶךְ אָחָז מִדַּמֶּשֶׂק כֵּן עָשָׂה אוּרִיָּה הַכֹּהֵן עַד־בּוֹא הַמֶּלֶךְ־אָחָז מִדַּמָּשֶׂק׃ וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ מִדַּמֶּשֶׂק וַיַּרְא הַמֶּלֶךְ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וַיִּקְרַב הַמֶּלֶךְ עַל־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעַל עָלָיו׃ וַיַּקְטֵר אֶת־עֹלָתוֹ וְאֶת־מִנְחָתוֹ וַיַּסֵּךְ אֶת־נִסְכּוֹ וַיִּזְרֹק אֶת־דַּם־הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר־לוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ וְאֵת הַמִּזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה וַיַּקְרֵב מֵאֵת פְּנֵי הַבַּיִת מִבֵּין הַמִּזְבֵּחַ וּמִבֵּין בֵּית יְהוָה וַיִּתֵּן אֹתוֹ עַל־יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפוֹנָה׃

בר עשרין שנין אחז כד מלך ושית עסרי שנין מלך בירושלם ולא עבד דכשר קדם יי אלהיה כדוד אבוהי׃ ואזל באורח מלכי ישראל ואף ית בריה אעבר בנורא כתועבות עממיא דתריך יי יתהון מן קדם בני ישראל׃ ודבח ואסיק בוסמין על במתא ועל רמתא ותחות כל אילן עבוף׃ בכין סליק רצין מלכא דארם ופקח בר רמליה מלכא דישראל לירושלם לאגחא קרבא וצרו על אחז ולא יכילו לאגחא׃ בעידנא ההיא אתיב רצין מלכא דארם ית אילת לארם ותריך ית יהודאי מאילת וארמאי אתו לאילת ויתיבו תמן עד יומא הדין׃ ושלח אחז איזגדין לות תגלת פלסר מלכא דאתור למימר עבדך וברך אנא סק ופרוקני מיד מלכא דארם ומיד מלכא דישראל דקמו עלי׃ ונסיב אחז ית כספא וית דהבא דאישתכח בבית מקדשא דיי ובאוצרי בית מלכא ושדר למלכא דאתור שוחדא׃ וקביל מיניה מלכא דאתור וסליק מלכא דאתור על דמשק ואחדה ואגלי עמא דבה לקירינא וית רצין קטל׃ ואזל מלכא אחז לקדמות תגלת פלאסר מלכא דאתור לדומשק וחזא ית מדבחא די בדמשק ושדר מלכא אחז לות אוריה כהנא ית דמות מדבחא וית טיקוסיה לכל עובדוהי׃ ובנא אוריה כהנא ית מדבחא ככל דשלח מלכא אחז מדמשק כן עבד אוריה כהנא עד דאתא מלכא אחז מדמשק׃ ואתא מלכא מדמשק וחזא מלכא ית מדבחא וקריב מלכא על מדבחא ואסיק עלוהי׃ ואסיק ית עלתיה וית מנחתיה ונסיך ית נסכיה וזרק ית דם נכסת קודשיא די ליה על מדבחא׃ וית מדבחא דנחשא די קדם יי וקריב מן קדם ביתא מבין מדבחא ומבין בית מקדשא דיי ויהב יתיה על שידא דמדבחא צפונא׃

רדק

את אילת לארם. שכבר לקחה עזריה מלך יהודה: וינשל את היהודים מאילות. זהו אילת כי כן היתה נקראת אילת ואילות וכן בדברי הימים אילות ופירוש וינשל כמו ונשל גוים רבי' מפניך ענין גירושין ושילוח: וארמים באו אילות. כתיב ארמים לפי שמלך ארם לקחה ועל ידו ישבו הארומים וקרי אדמים כי' אתכי לבני אדום היתה כמו שפירשנו למעלה: הקומים עלי. תואר בפלס טובים: ויגלה קירה. העם אשר בה הגלה אל קיר וקיר היתה מאשור הוא שאומר עמוס הנביא יגלו עם ארם קירה אמר יי': ויקרב המלך על המזבח. פועל יוצא וזה לבדו מן הקל יוצא ר"ל הקריב על המזבח קרבנותיו והעלה עולותיו או יהיה ויקרב פועל עומד כמשפטו ויהיה על המזבח כמו אל המזבח קרב הו' בעצמו אל המזבח והעלה עליו: ואת המזבח הנחשת אשר לפני יי'. כמוך עם הא' הידיעה וכמוהו הממלכות כנען והוא המזבח שעשה שלמה כמו שפירשתי בבנין הבית אמר שזה המזבח נתן אותו עם המזב' אשר לפני יי' ופירוש ויקרב מאת פני הבית הקריב זה המזבח ממזבח הנחשת שהיה בעזרה את פני הבית הקריב זה יותר לצד הבית ונתן אותו בין המזב' ובין בית יי' על ירך המזבח לצד צפון: ויצוהו

רלבג

ויגעל את היהודים מאילות. ר"ל שגבר השליכם וגרשם משם והוא אילת שבנה עזריה כמו שקדם: הקומים עלי. ר"ל הקמים עלי: ויגלה קירה. ר"ל שהגלה העם אשר בדמשק אל קיר: ויבן אוריה הכהן. ר"ל ויבנה אוריה הכהן את המזבח בעוד שהי' בא המלך אחז מדמשק עד שכאשר בא מצאו בנוי: ואת מזבח הנחשת אשר לפני יי'. ר"ל שזה המזבח שבנה אוריה היה בחצר הכהנים עם מזבח הנחשת אשר לפני יי' שבנה שלמה והיה זה המזבח השני יותר קרוב אל פני ההיכל כאשר היה מבין המזבח ומבין בית השם אלא שלא היה מכוון לפני הבית אבל אצל ירך המזבח צפונה היה ואפשר שעשהו לפאת צפון להיותם עובדים לצבא השמי' והכוכבים הצפוניים הם היותר חזקים בפעולותיהם בזה העולם לפי מה שסדר הש"י מעניינם ולזה תמצא פעל השמש יותר חזק במזלות הצפוניים: והנה

מסרה

קדמ' וב' מ"ל דמ"ל וסי' הכה בכפך. כתעבות הגוים דמנשה בדברי הימים. ושארא תועבת כתיב חס' ו' בתרא: ט' מלין בקריאה דלא מפקי' א' ולית להון זוג וסי' שלתך יתן את שלתך אשר שאלת. חטאים לי' לאכל על הדם. ותזרני חיל למלחמה דשמואל. להשו' גלים נצים דספרא. וירפו המים עד היום הזה. פלאסר וישלח אחאז מלאכים. פלנסר ויער אלהי ישראל. מלו ברב דכלתך מלו. נשו לשוא עריך. ונשו את כלמתם. משהו יגורו אלים. הסורים כי מבית הסורי. השפות את שער הגיא החזיק. קרוא אני קרוא לה. שרית כל אלה אנשי מלחמה בד"ה. קראים משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו קראים: מאת פני ה' בקרי' וסי' מאת פני יצחק אביו. ויגרש אתם מאת פני פרעה. קרבו שאו את אחיכם מאת פני הבית. ויצא השטן מאת פני יי':

לבקר. לפרקים לכשיעלה בלבו לבקרו: את המסגרות המכונות. איפטבלאות שהמכונות עשויות עליהם כמו שנאמר וזה מעשה המכונות מסגרות להם: מוסך השבת. גג אהל עשוי לצל לשבת תחתיו בעזרה ביום השבת: ואת מבוא בית המלך. שהיה בא בו מביתו לבית ה' דרך החוץ הסב אותו במקום הכנע מפני המלך אשור שלא יחמוד אותם הכלים וגם את המבוא הסב שמא יצטרך להחבא ויברח בהכנעו: בשנת שתים עשרה לאחז וגו'. אי אפשר לומר שמלך הושע בשנת י"ב לאחז שהרי בשנת ד' לאחז הרג את פקח ומלך תחתיו וכשתדקדק בשנות פקח תמצא כן וגם אי אפש' לומ' שלא מלך אלא תשע שנים שהרי מלך משנת ארבע לאחז עד שנת שש לחזקיהו שנלכדה שומרון הרי יותר משש עשר' שנה ומה תלמוד לומר ט' שנים משמרד במלך אשור כך שנויה בסדר עולם ואי אפשר לומר שבשנת י"ב לאחז התחיל למרוד שאם כן תמצא את שני מרדו חמש שנים בימי אחז ושש שנים בימי חזקיהו הרי אחת עשרה וכאן הוא אומר תשע לא הוזכר שנת שתי' עשר' לאחז אלא לענין מקרא של אחריו עליו עלה שלמנאסר וגו' שבשנת י"ב לאחז עלה סנחריב על הושע והגלה לאותן שבעבר הירדן וכך שנינו בסדר עולם ומקרא כתוב בדברי הימים ויער אלהי ישרא' את רוח פול מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי ולא פירש באיזה זמן וכאן פירש שבשנת י"ב לאחז היה שלש גליות גלו עשר' השבטים בשנת עשרי' לפקח כמו שכתוב למעלה ויך את מלך אשור את עיון ואת דן ואת ארץ נפתלי ויגלם אשורה וזה היה שנת הארבע לאחז שהם שמונה שנים ובא עליהם שנת י"ב לאחז והגלה לראובני ולגדי וכשראה הושע בן אלה מרד בו ושלח מלאכים אל סוא מלך מצרים שהם שמונה שנים ובא וצר על שומרון ולכדה לקץ שלש שנים וגלו כולן וזהו שנאמר כעת הראשון שהיקל ארצה זבולון וארצה נפתלי הקל אף בשנייה שלא הגלה אלא שני השבטים אבל האחרון הכביד טיאטא את הכל כזה שהוא מכבד את הבית ומכל מקו' לפי החשבון שכתב כאן את מניין שני מרדו ותשע שנים לא מרד בו עד שנת י"ד לאחז שהרי אחז מלך שש עשרה שלש שנים של אחז היה המרד ושש שנים בימי חזקיהו: רק לא כמלכי ישראל. שביטל פרדסיאות שישבו מימי ירבעם על הדרכים לשמור שלא יעלו ישראל לרגל וזה בטלן לפי שגלו עגלי הזהב כבר בשתי גליות בגלות ראשונה ויך את עיון ואת דן הגלה עגל שומרון ובשנייה כשגלו ראובן וגד נטל עגל שבבית אל לקיים מה שנאמר גם אותו לאשור יובל ולפי שבטלו פרדסיאות והם נמנעו מלעלות לרגל לפיכך נחתם גזר דינם לגלות בימיו שעד עכשיו תלו הקלקלה במלכיהם ועתה לא היה בידו לתלות וזהו שאמ' הושע בן בארי כי עתה הזנית אפרים נטמא ישראל עתה נגלית רעתכם: בשנה

ויצוהו המלך אחז. כתוב בוי"ו וקרי בלא וי"ו והכתוב הוא כמו ותראהו את הילד וענין אחד הוא הכתוב והקרי: על המזבח הגדול. זהו המזבח שעשה ואמר שיהיה הוא עקר ומזבח ה' כטפל לו. וזהו שאמר יהיה לי לבקר. כלומר לפעמים כשארצה לבקרו ולהעלות עליו: את המסגרות המכונות. סמוך עם הא הידיעה כמו המזבח הנחשת ופירו' קצץ המסגרות המכונות שהיו סוגרות הכיורות בתוכן וקצץ אותן מסגרות והסיר הכיורות וכן הים הוריד מעל הבקר הנחשת ונתן אותו על מרצפת אבנים וכן הכיור נתן על מרצפת אבנים ובאמרו את הכיור הוא שם כלל כי עשרה כיורות היו ואחר שאמר המסגרות המכונות ידענו כי על הכיורו' אמ' כן כי אם אמ' על כיור אחד לבדו לא היה אומ' המכונו' כי אם המכונה וכל זה שעשה לא עשה אלא דרך בזיון והכעסה כמו שעשה מן המזבח ג"כ וכמו שכבה את הנרות וכמו שסגר דלתות בית ה' כדי שלא יכנס שם אדם להקריב ועשה מזבח' בכל פנה בירושלם כמו שאומר בד"ה ותחלה שם המזבח שעשה לפני מזבח ה' ועשה אותו עקר ומזבח ה' טפל לו וכאשר הכעיס עוד הפחית כלי בית האלהים וסגר הדלתות שלא יכנס אדם שם: אשר תחתיה. זכר הים בלשון נקבה ובשאר מקומו' לשון זכר: מרצפת אבנים. כמו רצפת בהט ושש וקרקע ההיכל לא היה מרצפ' אבנים כי אם מצופה זהב היה מרוקע על נסרים של ארז אלא מרצפת אבנים ר"ל שהוא עשה להם מרצפות אבנים במקום המכונות: ואת מיסך השבת. כתיב בוי"ו וקרי בוי"ו ואחד הוא ושרשו יסך מענין סכך שכים פרשו' וענין את' וית טיקוס שבתא ובמקצת נסחאו' ית טקס מדבחא דשבתא וענינו בנין שעשו לאכסן המשמר לאסות תחתיו ובשמכו אותו לשבת נראה כי למשמר היה עשוי אותו שהיה יוצא בשבת והיו פנוים מן העבודה מאותו היום והיו יושבין שם עד פנות היום שהיו הולכים להם ולא אמר מה עשה בו אבל נראה שסתר אותו: את מבוא המלך החיצונה. מלעיל והה"א נוספת כה"א השערה החדרה והוא סמוך למה שאמר שהוריד הכיור והים כן הוריד זה המסך וסתר אותו: והוא כמו החכון והיסב מבוא ביתו שהיה מחוץ הסב אותו בית ה' ולא היו נכנסין בו אלא דרך בית ה' להסגב בו מפני מלך אשור: בשנת שתים עשרה. והלא מלך בשנת ארבע לאחז לפי החשבון כמו שכתבנו למעלה ואמר בסדר עולם שני למרדו אבל הוא מלך משנת ארבע לאחז עד שנת שש לחזקיהו ובשנת י"ב לאחז שהיא שנת שמנה להושע מרד במלך אשור ומשנה שמרד בה עד סוף מלכותו ט' שנים: רק לא כמלכי ישרא' אשר היו לפניו. אמרו שהעביר כל אותן פרדסאות שהושיב ירבעם בן נבט על התחומין שלא לעלות ירושלם ואמר כי בט"ו באב ביטל אותן פרדסאות לפיכך היו ישראל עושין י"ט בט"ו באב: ויעל

לבקר ב' בקריא' וסימ' ומזבח הנחשת יהיה לי לבקר. ואחר נדרים לבקר: וכל דם ד' בקריאה וסי' חקת עולם לדרתיכם בכל משבתיכם. וכל דם לא תאכלו בכל משבותיכם. ויצו המלך אחז ב' בפסוק:

וַיְצַוֵּהוּ הַמֶּלֶךְ אָחָז אֶת־אוּרִיָּה הַכֹּהֵן לֵאמֹר עַל הַמִּזְבֵּחַ הַגָּדוֹל הַקְטֵר אֶת־עֹלַת־הַבֹּקֶר וְאֶת־מִנְחַת הָעֶרֶב וְאֶת־עֹלַת הַמֶּלֶךְ וְאֶת־מִנְחָתוֹ וְאֵת עֹלַת כָּל־עַם הָאָרֶץ וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם וְכָל־דַּם עֹלָה וְכָל־דַּם־זֶבַח עָלָיו תִּזְרֹק וּמִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת יִהְיֶה־לִּי לְבַקֵּר: וַיַּעַשׂ אוּרִיָּה הַכֹּהֵן כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה הַמֶּלֶךְ אָחָז: וַיְקַצֵּץ הַמֶּלֶךְ אָחָז אֶת־הַמִּסְגְּרוֹת הַמְּכֹנוֹת וַיָּסַר מֵעֲלֵיהֶם וְאֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־הַיָּם הוֹרִד מֵעַל הַבָּקָר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר תַּחְתֶּיהָ וַיִּתֵּן אֹתוֹ עַל מַרְצֶפֶת אֲבָנִים: וְאֶת־מֵיסַךְ הַשַּׁבָּת אֲשֶׁר־בָּנוּ בַבַּיִת וְאֶת־מְבוֹא הַמֶּלֶךְ הַחִיצוֹנָה הֵסֵב בֵּית יְהוָה מִפְּנֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר: וְיֶתֶר דִּבְרֵי אָחָז אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה: וַיִּשְׁכַּב אָחָז עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד וַיִּמְלֹךְ חִזְקִיָּהוּ בְנוֹ תַּחְתָּיו:

בִּשְׁנַת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה לְאָחָז מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ הוֹשֵׁעַ בֶּן־אֵלָה בְשֹׁמְרוֹן עַל־יִשְׂרָאֵל תֵּשַׁע שָׁנִים: וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה רַק לֹא כְּמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנָיו:

ויצוה ק' ל' · ל' · ד' רסמי' · ב' חסר עסה תשה · את · ב' חס' ק' בכבי' ל' כל · ל' · מוסך ק' ל' · ל' חלעי' · יג בטע' נסיפ' · ל'

וּפַקִּיד מַלְכָּא אָחָז יָת אוּרִיָּה כַּהֲנָא לְמֵימַר עַל מַדְבְּחָא רַבָּא אַסִּיק יָת עֲלַת צַפְרָא וְיָת מִנְחַת רַמְשָׁא וְיָת עֲלַת מַלְכָּא וְיָת מִנְחָתֵיהּ וְיָת עֲלַת כָּל עַמָּא דְאַרְעָא וּמִנְחָתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן וְכָל דַּם עֲלָתָא וְכָל דַּם נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא עֲלוֹהִי תִּזְרוֹק וּמַדְבְּחָא דִנְחָשָׁא יְהֵי לִי לְבַקָּרָא: וַעֲבַד אוּרִיָּה כַּהֲנָא כְּכֹל דְּפַקִּיד מַלְכָּא אָחָז: וְקַצִּיץ מַלְכָּא אָחָז יָת גַּרְנְפֵי בְסִיסַיָּא וְאַעְדִּי מִנְּהוֹן יָת כִּיּוֹרָא וְיָת יַמָּא אַחִית מֵעַל תּוֹרַיָּא דִנְחָשָׁא דִּתְחוֹתוֹהִי וִיהַב יָתֵיהּ עַל רִצְפַּת אַבְנַיָּא: וְיָת טִיקוֹס שַׁבְּתָא דִּי בְנוֹ בְּבֵיתָא וְיָת מַעֲלָנָא דְמַלְכָּא בָּרָאָה אַסְחַר לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ מִן קֳדָם מַלְכָּא דְאַתּוּר: וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי אָחָז דַּעֲבַד הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכַיָּא דְבֵית יְהוּדָה: וּשְׁכִיב אָחָז עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד וּמְלַךְ חִזְקִיָּה בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי:

בִּשְׁנַת תַּרְתֵּי עַסְרֵי לְאָחָז מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מְלַךְ הוֹשֵׁעַ בַּר אֵלָה בְּשֹׁמְרוֹן עַל יִשְׂרָאֵל תְּשַׁע שְׁנִין: וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ לְחוֹד לָא כְּמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל דַּהֲווֹ קֳדָמוֹהִי:

רלבג

והנה קרא את המזבח ההוא אשר בנה מזבח הגדול כי אולי היה יותר גדול השיעור או מפני שהיה אצל מחשבתו יותר נכבד: ומזבח הנחשת יהיה לי לבקר. ר"ל כי לפעמים ארצה לראותו ולבקרו להעלות עליו: את המסגרות המכונות. ר"ל המסגרות מסגרות המכונות והנה הסיר מהם את הכיור ועמד הכיור בזולת כנו וכן עשה לכל הכיורות אשר שם והים הסיר מעל שנים העשר הבקר אשר תחתיו ונתן אותו על רצפת אבנים: ואת מוסך השבת אשר בנו בבית. היה כמו אהל לעמוד שם משמר היוצא עד הערב: ואת מבוא המלך החיצונה הסב בית ה'. הנה מפני יראתו ממלך אשור סתם מבוא ביתו מחוץ והיו נכנסין בבית המלך דרך בית ה': ויקבר עם אבותיו בעיר דוד. באר בספר ד"ה כי לא הביאוהו לקברי מלכי בית ישראל: בשנת שתים עשרה לאחז. ידענו כי הושע מלך עד שנת שש לחזקיה והיא שנת ט' להושע כמו שנזכר במה שאחר זה ולפי שכבר ידענו כי אחז מלך בשנת י"ז לפקח הנה התבאר כי אחז מלך י"ד שנה לבד קודם שימלוך הושע ולזה צריכי' אנו לומר כי אחר עבור י"ב שנה לאחז והיה אחז בשנת הי"ב כי לא נספרו לו כי אם ב' שני אחז מלך הושע. אך קודם זה היה עבד מלך אשור ולא נחשב למלך כי אם כמו נציב שמהו מלך אשור ומרד בו כמו שנזכר ואחר זה נמשך במלכותו במרדו תשע שנים: ויעבירהו

רשי

בשנת התשיעית. למרדו של הושע: ויגל את ישראל. ויגלה את ישראל וזה שער כל תיבה שפעל שלה בה״א כגון פנה בנה גלה זנה רבה כשבא לתת ברא״ש התיבה וי״ו יו״ד אם המלה מושבת על הפועל תהא היו״ד נקוד׳ בחירק כגון ויבן שם מזבח ויפן וירד משה ויגל יהוא מעל אדמתו ותלך ויתן גם היא וירב העם ויעצמו מאד ואם הוא מדבר בלשון מפעיל תהא היו״ד נקודה בשבא כגון ויפן זנב אל זנב ויגל יסד׳ את אשורה ויתן את יהודה וירב בבת יהודה תאניה: ויחפאו. בדאו כתירוצו לפי עניינו: עד עיר מבצר. כמו מקטן ועד גדול: ממגדל נוצרים. שאינו עשוי אלא להעמיד צופה לנטור בבל בית גבוה העמידו עבודה זרה: ויעד ה׳. התרה בהם: נביאי כל חוזה. נביאי כל חזון יש חוזה שהוא שם דבר כמו ועם שאול עמינו חוזה: שנים

אל כ״א ל׳ ובשבש א״ב אל וסים אל אדם ל׳ אל ארבע ל׳ אל אצרותיה ל׳ אל כנו ל׳ אל בנים ל׳ אל בחוריה ל׳ אל גג ל׳ אל הצאן ל׳ אל המנחה ל׳ אל המלאכה ל׳ אל אדון ל׳ אל אדום ל׳ אל בנהיו ל׳ אל כני ל׳ אל בגד ל׳ אל גבוריה ל׳ אל דבר ל׳ אל וחבתים ל׳ אל המשכן ל׳

עליו עלה שלמנאסר מלך אשור ויהי לו הושע עבד וישב לו מנחה: וימצא מלך אשור בהושע קשר אשר שלח מלאכים אל סוא מלך מצרים ולא העלה מנחה למלך אשור כשנה בשנה ויעצרהו מלך אשור ויאסרהו בית כלא: ויעל מלך אשור בכל הארץ ויעל שמרון ויצר עליה שלש שנים: בשנת התשיעית להושע לכד מלך אשור את שמרון ויגל את ישראל אשורה וישב אותם בחלח ובחבור נהר גוזן וערי מדי: ויהי כי חטאו בני ישראל ליהוה אלהיהם המעלה אתם מארץ מצרים מתחת יד פרעה מלך מצרים וייראו אלהים אחרים: וילכו בחקות הגוים אשר הוריש יהוה מפני בני ישראל ומלכי ישראל אשר עשו: ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על יהוה אלהיהם ויבנו להם במות בכל עריהם ממגדל נוצרים עד עיר מבצר: ויצבו להם מצבות ואשרים על כל גבעה גבהה ותחת כל עץ רענן: ויקטרו שם בכל במות כגוים אשר הגלה יהוה מפניהם ויעשו דברים רעים להכעיס את יהוה: ויעבדו הגלולים אשר אמר יהוה להם לא תעשו את הדבר הזה: ויעד יהוה בישראל וביהודה ביד כל נביאו כל חזה לאמר שבו מדרכיכם הרעים ושמרו מצותי חקותי ככל התורה אשר צויתי את אבתיכם ואשר שלחתי אליכם ביד עבדי הנביאים: ולא שמעו ויקשו את ערפם כערף אבותם אשר לא האמינו ביהוה אלהיהם:

עלוהי סליק שלמנאסר מלכא דאתור והוה ליה הושע עבדא ואתיב ליה תקרובתא: ואשכח מלכא דאתור בהושע מרדא דישלח איזגדין לות כוא מלכא דמצרים ולא אסיק תיקרובתא למלכא דאתור כשנא בשנא ואחדיה מלכא דאתור ואסריה בבית אסירי: וסליק מלכא דאתור בכל ארעא וסליק לשמרון וצר עלה תלת שנין: בשתא תשיעתא להושע כבש מלכא דאתור ית שמרון ואגלי ית ישראל לאתור ואותיב יתהון בחלח ובחבור נהר גוזן וקירוי מדי: והוה כד חבו בני ישראל קדם יי אלההון דאסיק יתהון מארעא דמצרים מתחות יד פרעה מלכא דמצרים ודחילו טעות עממיא: ואזלו בגזירת עממיא דתריך יי מן קדם בני ישראל ומלכי ישראל דעבדו: ואמרו בני ישראל מילין דלא כשרין קדם יי אלההון ובנו להון במן בכל קירויהון ממגדל תקיף עד קירוין כריכן: ואקימו להון קמן ואשירין על כל רמא מנטלא ותחות כל אילן עבוף: ואסיקו בוסמין תמן על כל במתא כעממיא דאגלי יי מן קדמיהון ועבדו קדמוהי פיתגמין בישין לארגזא קדם יי: ופלחו ית בעליא די אמ׳ יי להון לא תעבדון ית פתגמא הדין: ואסהיד יי בישראל וביהודה ביד כל ספר כל מילף למימר תובו מאורחתכון בישתא וטרו פיקודי וקימי ככל אוריתא דפקידית ית אבהתכון ודשלחית לותכון ביד עבדי נביא: ולא קבילו ואקשיאו ית קדלהון כקדלא דאבהתהון דלא הימינו במימרא דיי אלההון:

רדק

ויעל מלך אשור בכל הארץ. פי׳ וילכדה ואחר כך עלה שמרון וצר עליה: ומלכי ישראל אשר עשו. פי׳ ובחקות מלכי ישראל אשר עשו: ויחפאו בני ישר׳ דברי׳ אשר לא כן על יי׳ אלהיהם. בדברי רז״ל מה אמרו אמרו העמוד הזה אינו רואה ואינו שומע וזהו לשון ויחפאו שהסתירו הידיעה מהבורא כמו שאמ׳ יחזקאל הנביא שהיו אומרי׳ אין יי׳ רואה אותנו עזב יי׳ את הארץ וכן אמ׳ ישעיהו ויאמרו מי רואנו ומי יודענו ובא אלף ויחפאו תמור ה״א לומר הפעל מן חפה פני ברוסים כי ענין אחד ופרש אחר הם: אשר לא כן. אשר לא טובו: ממגדל נוצרים עד עיר מבצר. ממגדל שעומדים בו השומרי׳ ות״י ממגדל תקיף עד קירוין כריכן: ויעד יי׳. מבנין הפעיל מגזרת העדים ענינו ההתראה על ידי עדים וכן העד העיד בנו האיש העידותי בכם היום: ביד כל נביאו כל חוזה. כתו׳ בוי״ו ר״ל ביד כל מי שהיה נביאו לא נביאי השקר ויקרי נביאי והוא כמו נביאים וכן תלואי שקופים כמו תלואים אטמי מחוקה כמו אטמים ופירושו שהעיד בהם ביד כל חוזה ונביא. ובדרש ביד כל נביאו כמה נביאים העידותי בהם אחד בשחרית ואחד בין הערבים כמו שכתוב: ויתמכרו

רלבג

ויעצרהו מלך אשור ויאסרהו בית כלא. אחשוב שהיה זה אחר עבור תשע שני׳ להושע כי כבר עלה מלך אשור שמרון ויצר עלי׳ ובסוף הענין לכד שומרון ואז עצר הושע ועצרהו בבית כלא: ומלכי ישרא׳ אשר עשו. ר״ל ובחקות מלכי ישר׳ אשר עשו כמו ירבעם בן נבט והדומים כי כבר הלכו ישר׳ בחקותיהם ועזבו את ברית יי׳: ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על יי׳ אלהיהם. הנה ויחפאו הוא מבנין חפוי וכסוי והרצון בו שהם שמו נעלם ומכוסה נגד יי׳ דברים אשר אינם כן ר״ל שאינם כצלמים ממנו והמשל שהם חשבו שאין השי״ת מבין אל מעשיהם ושהוא עוזב את הארץ ולזה היו עובדים לצבא השמים והיו עושין הפעלות המגונות ההם כמו שקר׳ מבנין עד שכבר בנו במות בכל עריהם מהקטן עד הגדול והנה הקטן הוא מגדל נוצרים ר״ל מגדל שומרים שכאשר יהיו להרס שדות רבות וכרמים זה אחר זה יבנה מגדל בתוכם לשמור פירותיהם ולאחר שם וגם במגדל ההוא בנו במה ולא הספיק להם זה אבל מחוץ לעיר הציבו להם מצבות ואשרים על כל גבעה גבוהה ותחת כל עץ רענן וזה כלו בהפך כוונת התורה שצותה לעבוד השי״ת לבדו ובמקו׳ אחד לבד אחר הבנות בית המקדש: כגוים אשר הגלה יי׳ מפניהם. ר״ל שלא נתנו אל לבם שאלו הפעלות המגונו׳ לא הועילו לגוים אשר הגלה יי׳ מפניהם אף׳ היו כבר שהקיאה אותם הארץ: ויעד יי׳ בישראל וביהודה ביד כל נביאי כל חוזה. ר״ל ביד כל נביאים וכל חוזה ודמה שהחוזה הוא יותר שלם מהנביא כי הנביא יקרא נביא אפילו בא אליו דבר יי׳ בחלום כאמרו אם יהיה נביאכם יי׳ במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו ואולם החוזה יקרא אשר יבא אליו דבר יי׳ במראה והוא למעלה מהחלו׳: כערף אבותם אשר לא האמינו ביי׳ אלהיהם. התפילם לפי שהיה מאבותם שלא האמינו ביי׳ אלהיהם ולא הסכימו להאמין בו מפני דברי הנביאים:

ויתמכרו

אל חכלחמה ל׳ אל זקני ל׳ אל טוב ל׳ אל כסא ל׳ אל משמר ל׳ אל סוא ל׳ אל עגלה ל׳ אל צאנו ל׳ אל ראשי ל׳ אל שמים ל׳ אל תורת ל׳: כגוים ג׳ דגשים בקריאה וסי׳ כגוים אשר יי׳ מאביד מפניכם. כגוים אשר הגלה יי׳. והעלה על רוחכם: וביהודה ה׳ בקריאה וסימנ׳ וביהודה הירדן מזרחה שמש. ויעד יי׳ בישראל וביהודה. עד השליכו אותם מעל פניו דירמיה. והיה כל שיר בירושלם וביהודה קדש. לכו דרשו את יי׳ בעדי ובעד ביהודה. וחד בירושלם ויהודה כי על אף יי׳ היתה בירושלם ויהודה: שבו ה׳ חס׳ בנביאים וכתובים וסי׳ נכסר בסדר ואתחנן. וכל אורייתא דכוו׳ חס׳ בר מנ׳ כ״א וסי׳ נכסר בסדר ואתחנן: מצותי חקתי ג׳ בקריאה וסימ׳ עקב אשר שמע אברהם בקולי. אם שוב תשובון דסיפרא. ויעד יי׳ בישראל וביהודה ביד כל:

ויתאסו את חקיו ואת בריתו: זה כלו עדות כי הם עשו מה שזכר הש"י שאם יעשוהו יביא עליהם אלו הקללות שבאו עליהם ולסוף הענין ישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה ולזה זכר גם כן שהם עזבו כל מצות יי' כמו שזכר שם באותם הקללות: ואת עדותיו אשר העיד בם. הנה קרא עדות מה שהיה בתורה על דרך העדות להעיד כפלאו' השם ית' לישראל כמו פסח וסוכות שהם עדות על יציאת מצרים וקדושת בכור בהמה טהורה ופדיון בכור אדם ופטר חמור שהם עדות למכת בכורות וקרא עדות גם כן מה שהעיד בהם הש"י בתורה את השמים ואת הארץ שאם יעברו על בריתו יבאו להם אלו הקללות עד השמידו אותם וקרא עדות גם כן מה שבא בתורה מהספורים אשר הם עדות על מי שיעבור על דב' השם ית' בזה האופן יענכם עונכם כפלא והנה רבו הספורים בתורה ה המעידים על זה ומי שיקיים' ישלם לו גמול טוב והם עזבו כל זה אם כורע להם שלמותו וטובו והלכו אחרי ה ההבל והיה הע"ז ועשו גם כן פעולות הם ה הבלים: ויקסמו קסמים וינחשו. ר"ל שהם עשו פעולות ל להוריד להם רוחניות הכוכבי' לפי מחשבתם והיו בזה האופן ה המעוננים מגיעים להם כח קסם וכן היו מ מנחשים בגוים והיו מ מסתפקים באלו ה ההורשות ועתידות ה החלומות והמעוננות ב בתכלית והיו עוזבים ההודעו' השלמו' שהיו מגיעים להם על ידי נביא: ויענם ויתנם יי' ביד שוסים. זכר זה כי כבר עשה הש"י ב בהדרגה כמו שזכר בתור' והוא שכבר ענה ישראל ברעב ובמה ש שדומה לו ואחר זה נתנם ביד אויבים היו שוללים אותם ואחר זה השליכם מעל פניו ו והגלה אותם אל ארץ אחרת: וימליכו את ירבעם בן נבט. אמר זה כי ישרא' המליכוהו מעצמם אף על פי ש שכבר ייעד הש"י על יד נביאו הנה נבחר זה אז מעצמם לא על ידי נביא ואולם במת האו' נהפך לבב ירבע' לרע ולא היו שואלים פי נ נביא לא היה בוחר בו כמו שמצאנו בשאול ש אף על פי שנמשח ל למלך את' הש"י לשמוא' כי נחם כי המליכו כ"ם בזה שלא נמשח: וידא ירבעם את ישרא'. וידא כתוב וידח קרי והכתוב הוא מענין ידו גורל והרצון בו השליך וכן כונת הקרי משכית לזה הענין כי ההדחה מתיחסת מאד אל ה ההשלכה: ויבא מלך אשור מבבל. ר"ל שהבי' אנשי' מכל אלו המקומו' להושיב בערי שמרון אם הגלה משם ישר': אחר

עדותיו ה' מפקין ו' בליש' וסימ' נמסר בספר' חלק א' ריש סימן ב': אשירה ג' מל' בליש' וסימ' ואשירהם תגדעון. ויעשו אשירה וישתחוו לכל צבא. ונתשתי אשיריך: וידא ד' קריאן ה' ולא כתיב וסימ' העיר ויהי ישעיהו דמלכים. וידא כי קרע ישראל. אני אם טוב ואם רע בקול יי'. והתפנס גם בני נף

וימאסו את חקיו ואת בריתו אשר כרת את אבותם ואת עדותיו אשר העיד בם וילכו אחרי ההבל ויהבלו ואחרי הגוים אשר סביבתם אשר צוה יהוה אתם לבלתי עשות כהם: ויעזבו את כל מצות יהוה אלהיהם ויעשו להם מסכה שנים עגלים ויעשו אשירה וישתחוו לכל צבא השמים ויעבדו את הבעל: ויעבירו את בניהם ואת בנותיהם באש ויקסמו קסמים וינחשו ויתמכרו לעשות הרע בעיני יהוה להכעיסו: ויתאנף יהוה מאד בישראל ויסרם מעל פניו לא נשאר רק שבט יהודה לבדו: גם יהודה לא שמר את מצות יהוה אלהיהם וילכו בחקות ישראל אשר עשו: וימאס יהוה בכל זרע ישראל ויענם ויתנם ביד שסים עד אשר השליכם מפניו: כי קרע ישראל מעל בית דוד וימליכו את ירבעם בן נבט וידא ירבעם את ישראל מאחרי יהוה והחטיאם חטאה גדולה: וילכו בני ישראל בכל חטאות ירבעם אשר עשה לא סרו ממנה: עד אשר הסיר יהוה את ישראל מעל פניו כאשר דבר ביד כל עבדיו הנביאים ויגל ישראל מעל אדמתו אשורה עד היום הזה:

ויבא מלך אשור מבבל ומכותה ומעוא ומחמת וספרוים וישב בערי שמרון תחת בני ישראל וירשו את שמרון וישבו בעריה: ויהי בתחלת שבתם שם לא יראו את יהוה וישלח יהוה בהם את האריות ויהיו הרגים בהם: ויאמרו למלך אשור לאמר הגוים אשר הגלית ותושב בערי שמרון לא ידעו את משפט אלהי הארץ וישלח בם את האריות והנם ממיתים אותם כאשר אינם ידעים את משפט אלהי הארץ:

וקצו בקיימוהי ובגזירתיה דיגזר עם אבהתהון ובסהדותיה דאסהיד בהון וטעו בתר טעוותא והוו לליטא ובתר עממיא די בסחרנהון דיפקיד יי' יתהון בדיל דלא למעבד כוותהון: ושבקו ית כל פקודיא דיי' אלההון ועבדו להון מתכא תרין עיגלין ועבדו אשרתא וסגידו לכל חילי שמיא ופלחו ית בעלא: ואעברו ית בניהון וית בנתהון בנורא וקסמו קסמין ונחשו וחשיבו למעבד דביש קדם יי' לארגזא קדמוהי: והוה רגז מן קדם יי' לחדא בישראל ואגלינון מארעא בית שכינתיה לא אשתאר לחוד שבטא דבית יהודה בלחודוהי: אף דבית יהודה לא נטרו ית פקודיא דיי' אלההון ואזלו בגזירת ישראל דעבדו: וקץ יי' בכל זרעא דישראל ועניננון ומסרינון ביד בוזזין עד דאגלינון מאתר בית שכינתיה: ארי אתפליגו בית ישראל על דבית יהודה ואמליכו ית ירבעם בר נבט ואטעי ירבעם ית ישראל מבתר פולחנא דיי' וחייבינון חובא רבא: ואזלו בני ישראל בכל חובי ירבעם דעבד לא סטו מינה: עד דאגלי יי' ית ישראל מארעא בית שכינתיה כמא דמליל ביד כל עבדוהי נביא וגלו ישראל מעל ארעהון לאתור עד יומא הדין:

ואייתי מלכא דאתור מבבל ומכות ומעוא ומחמת ומספרוים ואותיב בקירוי שמרון חלף בני ישראל ויריתו ית שמרון ויתיבו בקרוהא: והוה בשירויות למיתבהון תמן לא הוו דחלין מן קדם יי' וגרי יי' בהון ית אריותא והוו קטלין בהון: ואמרו למלכא דאתור למימר עממיא דאגליתא ואותיבת בקרוי שמרון לא הוו ידעין ית דין אלהא דארעא וגרי בהון ית אריותא והא אינון מקטלין יתהון בדלית אינון ידעין ית דין אלהא דארעא:

רדק

ויתמכרו. כבר פירשנו בפסוק יען התמכרך לי: רק שבט יהודה לבדו. ושבט בנימן טפל לו ונכלל עמו: וידא. כן כתיב וקרי וידח והכתיב פי' מן המנדים ליום רע שנאיכם מנדיכם ופי' הרחיק מאחרי יי' את ישר' והקרי ידוע: ויושב בערי שמרון. ולא אמר בשמרון ובערי' וכן אמ' וירשו את שמרון וישבו בעריה כי שמרון החריבה מלך אשור עד היסוד כמו שכתב עליה מיכ' המורשתי ושמתי שמרון לעי ה השדה למטעי כרם: אשר הגלית. הגלית וטלטלתי כי פעמים יאמר לשון גלות זולת ה השבי וכן ויגלה מנחת: אחר

רשי

שני עגלים. בבית אל ובדן: את הבעל: ע"ז ששמה בעל: ויתמכרו. מכרו עצמן לכך: ויסירם מעל פניו. שגלו עם הושע בן אלה: ויגל ישראל. זה נקוד בחירק שהוא לשון גלה ואינו לשון הגלה: לא יראו את יי'. אף על פי שהגוים עובדי ע"ז הם יראים מפניו וקורין לו' אלהא דאלהים כענין שנאמר ושמי נורא בגוים ואלו לא יראוהו כי יאמרו אילו היתה בו יראה לא נתן עמו לגלות: אחר

מסרה

ותחפנס. חסר ק' ירדו ק' אנחנו ק' ובתחפנחס ק': בתחלת ו' בקריא' וסי' והם המתו בימי קציר תחלת כתיב. ויהי בתחלת שבתם שם. בתחלת עלו' הלקש. באו בית לחם בתחלת קציר שערים. בתחלת תחנוניך יצא דבר. בתחלת מלכותו כתבו שטנה על': ממיתים ג' חד חס' וב' מל' וסימ' וישלח בם את האריות. אך ידע תדעו כי אם ממתים אתם אתי. ותקרב לשחת נפשו וחיתו לממיתים. ידע תדעו חס':

רשי

אשר עשו השומרונים. ישראל שעמדו שם: גוי גוי אלהיו. אומה ואומה ע"ז שהיו עובדים בארצם אף כאן עשו כן כל גוי בעיר אשר הושיבם סנחריב שם בערי ישראל: סכות בנות. דמות תרנגולת עם אפרוחיה: נרגל. דמות תרנגול: אשימא. דמו' תיש וכן קרויין בלשון כל אומה ואומה וכן פירשו רבותינו בסנהדרין: נבחז. דמות כלב: תרתק. דמות חמור: אדרמלך. דמות פרד: ענמלך. דמות סוס: כמשפט הגוים אשר הגלו אות משם. אותן עבודות זרות שעובדים הגוים אשר הגלן סנחריב ואוכלוסין את אילו משם היו אלו עובדין כאן:

רדק

אחד מהכהנים. שהם מורי התורה: איך ייראו את יי'. הורה אותם שאף על פי שהם עובדים אים אלהיו יהיה לבם לאל כי ישראל אף על פי שהיו עובדים העגלים לא היו עושים אלא להיותם אמצעיים בינם ובין האל כי כן היתה דעת האומות בזמן ההוא שעל כל פנים היה צריך אמצעי להתקרב אליו ולעבדו וישראל טעו אחרי דעות האומות. אם כן מה בין ישראל ובין האומות יש אומרים כי האומות כשהיו עובדי' אים את אלהיו החכמים שבהם היו יודעים כי הצלמים לא יועילו אלא להיותם אמצעיים ולעבדם והעבודה ההיא אמרו כי תיטר בעיני האלהים אבל המון העם לא היה להם לב וסברה כי ר"ם על הנעבד והיו חושבים כי הוא המטיב והמריע וישראל לא כן אלא כלם היו יודעים מירושת אבותם כי האל יתברך הוא אלהי האלהים אלא שהיו טועים אחרי דעות האומות לפי שהיו נבדלים מכל שאר האומות וכשהיו רואים ההצלח' לאומו' העולם היו סבורי' כי שהיה' האמצעיי' היו גורמי' להם ההצלחה ההיא והיו אומרי' איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם אעשה כן גם אני כמו שאמ' אחז כי אלהי מלכי ארם הם מעזרים אותם להם אזבח ויעזרוני ואפי' הרשעים שבהם היו דורשים את יי' כי ירבעם אמר אל כא את פני יי' אלהיך כי כוונתו כי הוא המטיב והמריע ולא אמר כי יבושת ידו היה מקרה וכשחלה בנו שלח אשתו לדרוש את יי' מאחיה השלוני ואחאב נכנס עם אליהו בדבר נביאי הבעל וחרד לדבר הנביא שאמר לו והיתה כפסך תחת נפשו ומכבואת אליהו חרד וקרע את בגדיו וכס ושכב בשק ויהורם אמר כי קרא יי' לשלשת המלכים האלה לתת אותם ביד מואב יראת השם זאת היתה בלבם כי מאת האל יתברך הטוב והרע אף על פי שהיו בהם קצת כופרים שהיו אומרים לא ייטיב יי' ולא ירע והיו אומרים מי ראנו ומי יודענו אותם היו מעטים ודעת אחר' היתה בלבם והיו אומרים בסתר כמו שאמר ויחפאו בני ישראל והותם היו מאמינים שהטוב והרע איכו בכוונת מכוין לא באל ולא באחד מן הנעבדים אבל המאמינים בע"ז והעובדים אותה היו רבים ואותם היתה דעתם לאל יתברך אלא שהיו עובדים על ידי אמצעי ויראת אלהים זאת לא היתה אתם כי האל בזה אותם לא יצפון אתי אלהי כסף ואלהי זהב ר"ל שתחשבו שיהיו אמצעיים ביני וביניכם ובזה היו טועים והולכים בחקות הגוים בדברים אחרים רבים שמנעם האל יתברך לפיכך הקיאה אותם הארץ כמו שאמר להם יי' יתברך ולא תלכו בחקות הגוים ולא תקיא הארץ אתכם ומפני מה היו נענשים הגוים האלה אשר באו בשמרון ולא היו נענשים בארצם כי ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות ולא תסבול הארץ התועבות ההם כמו שאמר הכתוב אלהי נכר הארץ לפיכך אמר ויורם את משפט אלהי הארץ ואמר כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם וזה הכהן הבא להורות אלה הגוים בשמרון אם יאמר להם שלא יהיו עובדים עבודה זרה כלל לא היו מאמינים כי הוא דבר שגדלו בו כל האומות מקדם והוא אצלם כמו מושכל ראשון אך אמר להם שיהיו עובדים את אלהיהם כמו שהיו עובדים ובלבד שתהא כוונת האל בלבם כי אלה האלהים לא ירעו ולא ייטיבו כי אם ברצון האל אלא שעובדים אותם להיותם אמצעיים בינם ובין הבורא והורה אותם גם כן שישמרו מהתועבות הגדולות בטומאת הגוף כמשכב זכור ומשכב בהמה ומשכב הקרובות כמו שאמר הכתוב כי את כל התועבות הא' עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ותטמא הארץ וזהו את משפט אלהי הארץ וזהו יראת יי' שיראו ממנו ויתנו לו הכח כי הוא אל על כל אלהים ויזהרו מהטמאות האלה בעבור יראתו והזהירנו שלא יטמאו בארץ ההיא יותר משאר הארצות: אשר עשו השומרונים. זה ישראל שהיו בשמרון ובאותם בתי הבמות שעשו הם הניחו אלה הגוי' אלהיהם גוי גוי בעריהם אשר היו יושבים שם היה עושה כל אחד בעירו בארץ ישראל כמנהגם בארצם: את סכות בנות. כן היה שם ע"ז שהיו עובדים בארצם וראיתי כי שם ע"ז של בבל היה שמה בל כמו שאמר הכתוב כרע בל קורס נבו זה היה בימי נבוכד נצר כמו שאמר הכתוב בל כשם אלהיה אבל בימי מלך אשור היה ע"ז שלהם סכות בנות ובדברי רבותינו ז"ל סכות בנות זה תרנגולת כלומ' דמות תרנגולת היו עובדים והיה שמה סכות בנות וכמו שקורין לתרנגול סכוי כן היו קורין לתרנגולת סכות ובנות פי' עם אפרוחיה: נרגל. זה תרנגולת הבר וירושלמי את נרגל רנגליה דיעקב ורגליה דיוסף: אשימא. בדתא קריתא והוא התיש וקרא אשימא לפי שאין לו צמר והוא כמו שומם ובירושלמי אשימא אימרא כמה דתימא באיל האשם: נבחז. בזי"ן ויש ספרים כתוב בנו"ן ואיכו כי אם בזי"ן וטעות הוא בספרים ופירוש נבחז הוא כלב והיא מלה מורכבת נובח חז כובח מן לא יוכלו לנבוח חז לשון מראה שמראה שינו: תרתק. פירש בו צורת חמור: לאדרמלך וענמלך. אדרמלך הוא הפרד וקרא כן דאדר ליה למריה בטועניה פי' שנושא לרבו כל משאותיו. אדר כמו דרי טוענא. ענמלך זה הסוס דעני ליה למריה בקרבא ובירושלמי אדרמלך וענמלך זה טווס ופסיוני וטווס הוא הנקרא בלשון לע"ז פ"און ודוע הוא ופסיוני הוא שלו ותרגום שלו ויבא שלו שליו ביסרא ואייתו פסיוכין: ויהיו עושים להם. הכהנים היו עושים להם עבודתם וקרבנותיהם בבמות: כמשפט הגוים אשר הגלו אותם משם. כמשפט ישראל שגלו משמרון כן היו עושים אלה הגוים שהיו יריאים את יי' ועובדים אלהים אחרי' כמו שפיר' או יהיה פירושו כמשפט הגוים ארצותם אשר באו משם ויהיה טעמו אל אלהיהם היו עובדים לא אל יי' היו יריאים כלומר כן היו עושים ועובדים אלהיהם כמו שהיה משפטם בארצם:

עד

ואנשי ד' ר"פ בקריאה וכו' ואנשי סדום רעים וחטאים. ואנשי קדש תהיון לי ובשר בשדה טרפה. ואנשי בבל עשו. ואנשי תמיד יבדילו עברים: והערים ד' ב' ר"פ וב' בצעהא פסו' וסי' והעוים הישבים בחצרים עד עזה. והעקרוני והעוים. והערם והפרזי. והעוים עשו נבחז: כבשפטו ז' רפין ה' פתחין וב' קמצין וסימ' ואם לבנו יעדנה כמשפט הבנות. כבשפט צידנים יושב ובוטח. כמשפט דויד אביו. פנה אלי וחנני כמשפט. ולכל העלות עולות. ב' בתראי קמצין: את יי' היו יראים. ויעשו את חג הסוכות. ויעמד

וַיְצַו מֶלֶךְ־אַשּׁוּר לֵאמֹר הֹלִיכוּ שָׁמָּה אֶחָד מֵהַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר הִגְלִיתֶם מִשָּׁם וְיֵלְכוּ וְיֵשְׁבוּ שָׁם וְיֹרֵם אֶת־מִשְׁפַּט אֱלֹהֵי הָאָרֶץ׃ וַיָּבֹא אֶחָד מֵהַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר הִגְלוּ מִשֹּׁמְרוֹן וַיֵּשֶׁב בְּבֵית־אֵל וַיְהִי מוֹרֶה אֹתָם אֵיךְ יִירְאוּ אֶת־יְהוָה׃ וַיִּהְיוּ עֹשִׂים גּוֹי גּוֹי אֱלֹהָיו וַיַּנִּיחוּ בְּבֵית הַבָּמוֹת אֲשֶׁר עָשׂוּ הַשֹּׁמְרֹנִים גּוֹי גּוֹי בְּעָרֵיהֶם אֲשֶׁר הֵם יֹשְׁבִים שָׁם׃ וְאַנְשֵׁי בָבֶל עָשׂוּ אֶת־סֻכּוֹת בְּנוֹת וְאַנְשֵׁי־כוּת עָשׂוּ אֶת־נֵרְגַל וְאַנְשֵׁי חֲמָת עָשׂוּ אֶת־אֲשִׁימָא׃ וְהָעַוִּים עָשׂוּ נִבְחַז וְאֶת־תַּרְתָּק וְהַסְפַרְוִים שֹׂרְפִים אֶת־בְּנֵיהֶם בָּאֵשׁ לְאַדְרַמֶּלֶךְ וַעֲנַמֶּלֶךְ אֱלֹהַּ סְפַרְיִם׃ וַיִּהְיוּ יְרֵאִים אֶת־יְהוָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מִקְצוֹתָם כֹּהֲנֵי בָמוֹת וַיִּהְיוּ עֹשִׂים לָהֶם בְּבֵית הַבָּמוֹת׃ אֶת־יְהוָה הָיוּ יְרֵאִים וְאֶת־אֱלֹהֵיהֶם הָיוּ עֹבְדִים כְּמִשְׁפַּט הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־הִגְלוּ אֹתָם מִשָּׁם׃

ל' ד' ל' חס' · ל' · ל' · ד"פ · ל' · ל' ד' · ל' ז' וחד רפי · ל' · אלהי ק' · ספרוים ג' ק' · ל' ז' רפין ה' פת' וב' קמצין

וּפַקִּיד מַלְכָּא דְאַתּוּר לְמֵימַר אוֹבִילוּ לְתַמָּן חַד מִכַּהֲנַיָּא דְאַגְלֵיתוּנוּן מִתַּמָּן וְיֵזְלוּן וְיִתְּבוּן תַּמָּן וְיַלְפוּן יַת דִּין אֱלָהָא דְאַרְעָא׃ וַאֲתָא חַד מִכַּהֲנַיָּא דְאִתְגְּלִיאוּ מִשֹּׁמְרוֹן וִיתֵיב בְּבֵיתְאֵל וַהֲוָה מַלִּיף יַתְהוֹן אֵכְדֵין יִדַּחֲלוּן מִן קֳדָם יְיָ׃ וַהֲווֹ עָבְדֵי עַמָּא עַמָּא טַעֲוָתֵיהוֹן וְאַחִיתוּ בְּבֵית בָּמָתָא דַּעֲבָדוּ שָׁמְרוֹנָאֵי עַמָּא עַמָּא בְּקִרְוֵיהוֹן דְּאִינוּן יָתְבִין תַּמָּן׃ וְאֶנָשֵׁי בָבֶל עֲבָדוּ יַת סֻכּוֹת בְּנוֹת וְאֶנָשֵׁי כוּת עֲבָדוּ יַת נֵרְגַל וְאֶנָשֵׁי חֲמָת עֲבָדוּ יַת אֲשִׁימָא׃ וְעַוָּאֵי עֲבָדוּ נִבְחַז וְיַת תַּרְתָּק וֶאֱנָשׁ סְפַרְוַיִם מוֹקְדִין יַת בְּנֵיהוֹן בְּנוּרָא לְאַדְרַמֶּלֶךְ וַעֲנַמֶּלֶךְ טַעֲוַת סְפַרְוָיִם׃ וַהֲווֹ דָּחֲלִין מִן קֳדָם יְיָ וַעֲבָדוּ לְהוֹן מִקְצַתְהוֹן כּוּמְרֵי בָּמָתָא וַהֲווֹ עָבְדִין לְהוֹן בְּבֵית בָּמָתָא׃ מִן קֳדָם יְיָ הֲווֹ דָּחֲלִין וְיַת טַעֲוָתְהוֹן הֲווֹ פָּלְחִין כְּנִימוֹסֵי עַמְמַיָּא דְּאַגְלִיאוּ יַתְהוֹן מִתַּמָּן׃

רלבג

אחד מהכהנים אשר הגליתם משם. ידמה כי קצת כהני יי' היו שם במגרשיהם והוא היה מורה הגוים האלו איך יתנהגו לפי משפטי התורה ואם עושים עם זה גוי גוי אלהיו בערי שומרון והניחו הע"ז שלהם בבית הבמות אשר עשו השמרונים ויהיו יריאים את יי' ועשו להם מקצתם כהני במות כמו שעשה ירבעם והזניח הכהנים מן הכהונה וידמה כי באלו הבמות היו מקריבים לשם יתעלה כמו שהיה הענין קודם אסור הבמות: כמשפט הגוים אשר הגלו אותם משם. ר"ל שהם היו גם כן עובדים לשם יתעלה ועובדים עבודה זרה ולזה אמר להם אליהו עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעפים אם יי' הוא האלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו:

עד

עַד הַיּוֹם הַזֶּה הֵם עֹשִׂים כַּמִּשְׁפָּטִים הָרִאשֹׁנִים אֵינָם יְרֵאִים אֶת יְהוָה וְאֵינָם עֹשִׂים כְּחֻקֹּתָם וּכְמִשְׁפָּטָם וְכַתּוֹרָה וְכַמִּצְוָה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת בְּנֵי יַעֲקֹב אֲשֶׁר שָׂם שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּכְרֹת יְהוָה אִתָּם בְּרִית וַיְצַוֵּם לֵאמֹר לֹא תִירְאוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְלֹא תִשְׁתַּחֲווּ לָהֶם וְלֹא תַעַבְדוּם וְלֹא תִזְבְּחוּ לָהֶם׃ כִּי אִם אֶת יְהוָה אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכֹחַ גָּדוֹל וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה אֹתוֹ תִירָאוּ וְלוֹ תִשְׁתַּחֲווּ וְלוֹ תִזְבָּחוּ׃ וְאֶת הַחֻקִּים וְאֶת הַמִּשְׁפָּטִים וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַב לָכֶם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת כָּל הַיָּמִים וְלֹא תִירְאוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים׃ וְהַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַתִּי אִתְּכֶם לֹא תִשְׁכָּחוּ וְלֹא תִירְאוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים׃ כִּי אִם אֶת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם תִּירָאוּ וְהוּא יַצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד כָּל אֹיְבֵיכֶם׃ וְלֹא שָׁמֵעוּ כִּי אִם כְּמִשְׁפָּטָם הָרִאשׁוֹן הֵם עֹשִׂים׃ וַיִּהְיוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְרֵאִים אֶת יְהוָה וְאֶת פְּסִילֵיהֶם הָיוּ עֹבְדִים גַּם בְּנֵיהֶם וּבְנֵי בְנֵיהֶם כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבֹתָם הֵם עֹשִׂים עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃

וַיְהִי בִּשְׁנַת שָׁלֹשׁ לְהוֹשֵׁעַ בֶּן אֵלָה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מָלַךְ חִזְקִיָּה בֶן אָחָז מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ בֶּן עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה הָיָה בְמָלְכוֹ וְעֶשְׂרִים וָתֵשַׁע שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ אֲבִי בַּת זְכַרְיָה׃ וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה דָּוִד אָבִיו׃ הוּא הֵסִיר אֶת הַבָּמוֹת וְשִׁבַּר אֶת הַמַּצֵּבֹת וְכָרַת אֶת הָאֲשֵׁרָה וְכִתַּת נְחַשׁ הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה כִּי עַד הַיָּמִים הָהֵמָּה הָיוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מְקַטְּרִים לוֹ וַיִּקְרָא לוֹ נְחֻשְׁתָּן׃

ויצום ד' בקריאה וס' נמסר בסדר וארא׃ ואת החקים ד' בקריאה וס' והתה עמו וקרא בו כל ימי חיו׳ ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים׳ חבול חבלנו לך׳ ואת החק' ואת המשפטים והתורה והמצוה דסיפר'׃

עַד יוֹמָא הָדֵין אִנּוּן עָבְדִין כְּנִימוֹסֵי קַדְמָאֵי לֵיתֵיהוֹן דָּחֲלִין מִן קֳדָם יְיָ וְלֵיתְהוֹן עָבְדִין כִּגְזֵירַתְהוֹן וּכְדִינֵיהוֹן וּכְאוֹרָיְתָא וּכְתַפְקֵידְתָּא דְּפַקֵּיד יְיָ יָת בְּנֵי יַעֲקֹב דְּשַׁוִּי שְׁמֵיהּ יִשְׂרָאֵל׃ וּגְזַר יְיָ עִמְּהוֹן קְיָם וּפַקְּדִינוּן לְמֵימַר לָא תִדְחֲלוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וְלָא תִסְגְּדוּן לְהוֹן וְלָא תִפְלְחוּנוּן וְלָא תְדַבְּחוּן לְהוֹן׃ אֱלָהֵין קֳדָם יְיָ דְּאַסֵּיק יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּחֵיל רַב וּבִדְרַע מְרָמַם יָתֵיהּ תִּדְחֲלוּן וְקֳדָמוֹהִי תִסְגְּדוּן וְעַל מַדְבְּחֵיהּ תְּדַבְּחוּן׃ וְיָת קְיָמַיָּא וְיָת דִּינַיָּא וְאוֹרָיְתָא וְתַפְקֵידְתָּא דִּכְתַב לְכוֹן תִּטְּרוּן לְמֶעְבַּד כָּל יוֹמַיָּא וְלָא תִדְחֲלוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא׃ וּקְיָמָא דִּגְזָרִית עִמְּכוֹן לָא תִתְנְשׁוּן וְלָא תִדְחֲלוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא׃ אֱלָהֵין מִן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן תִּדְחֲלוּן וְהוּא יְשֵׁיזֵיב יָתְכוֹן מִיַּד כָּל בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן׃ וְלָא קַבִּילוּ אֱלָהֵין כְּנִימוֹסֵיהוֹן קַדְמָאֵי אִנּוּן עָבְדִין׃ וַהֲווֹ עַמְמַיָּא הָאִלֵּין דָּחֲלִין מִן קֳדָם יְיָ וְיָת צַלְמָנֵיהוֹן הֲווֹ פָּלְחִין אַף בְּנֵיהוֹן וּבְנֵי בְנֵיהוֹן כְּמָא דַּעֲבָדוּ אֲבָהָתְהוֹן אִנּוּן עָבְדִין עַד יוֹמָא הָדֵין׃

וַהֲוָת בִּשְׁנַת תְּלָת לְהוֹשֵׁעַ בַּר אֵלָה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מְלַךְ חִזְקִיָּה בַּר אָחָז מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה׃ בַּר עַסְרִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין הֲוָה כַּד מְלַךְ וְעַסְרִין וּתְשַׁע שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם וְשׁוּם אִמֵּיהּ אֲבִי בַּת זְכַרְיָה׃ וַעֲבַד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ כְּכֹל דַּעֲבַד דָּוִד אֲבוּהִי׃ הוּא אַעְדִּי יָת בָּמָתָא וְתַבַּר יָת קָמָתָא וְקַצִּיץ יָת אֲשֵׁירָתָא וּפַסֵּיק יָת חִוְיָא דִנְחָשָׁא דַּעֲבַד מֹשֶׁה אֲרֵי עַד יוֹמַיָּא הָאִנּוּן הֲווֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מַסְּקִין בּוּסְמִין לֵיהּ וַהֲווֹ קָרַן לֵיהּ נְחוּשְׁתָּן׃

רשי

אינם יראים את יי׳. יראה שלימה כמשפט ישראל ואף על פי שנתגיירו מיראת האריות אין יראתם את יי׳ יראה שלימה כמו שמפרש והולך שאינם עוסקים בתורה ובמצות אשר צוה יי׳ את בני יעקב ואינם עושים כחוקותם וכמשפטם שהיה עליהם לעשות משנתגיירו אלא כמו שהורם הכהן שהיה מן השומרונים שהיו עובדים ע״ז׃ ויכרת אותם ברית׳ כשנתן להם תור' בהר סיני׃ בשנת שלש׳ למרדו של הושע׃ ויקר' לו נחושתן. לשון בזיון כלומר מה צורך בזה אינו אלא כחש כ נחשת׃ ישכיל

רלבג

עד היום הזה הם עושים כמשפט ם ה הראשונים׳ ר״ל הנשארים הם ישראל כי לא הגלו כלם כמו שיראה מהספור אשר בענין חזקיה שלא למה שנשאר שם׃ תשמרון לעשות כל הימים׳ זה לאות שהתורה נתנה לעשות מצותיה כל הימים לא שתשתנ' באחרית כמו שחשבו אנשים חלילה חלילה׃ ולא שמעו כי אם כמשפט' הראשון הם עושי׳ ר״ל כי ישר' לא שמעו לסור מעבוד זרה ולזה מנא שם יאשיה כהני הבמות׃ ויהיו הגוי' האלה יראים את יי׳ ידמה שאמר שלא שמעו אלו הגוים לקול הכהן אך ה הרכיבו בין שתי ה האמונות ולזה הוא מבואר שלא היו יראי' את יי' שאם היו יראים את יי' לא היו עובדים עבודה זרה ולזה לא חשבו לגרים אמתיים כי הגרים האמתיים הם כמו ישראלים כי הם לא קבלו עליהם לקיים התורה אך עם עבודת אלהיהם ולזה הם משוללים מיראת הש״י ומהיות במדרגת ישראל כי הישרא' אף על פי שחוטא זכו לו אבותיו ש שיהיה מישר' אך הגר לא יהיה גר אם לא יקבל עליו כל מצות התורה כי ה התורה הזאת בלתי מ קבלת תוספת וגרעון כמו שנזכר במקומות מהתורה׃ ויעש הישר בעיני יי׳ ככל אשר עשה דוד אביו׳ הנה בזה הוסיף על דוד כי הוא לא חטא אך עשה תמיד הישר בעיני יי׳ ודוד חטא על דבר אוריה׃ הוא הסיר את הבמות׳ הם שנעשו להקריב בהם לש״י אשר לא סרו בימי מלכי יהוד' הראשוני׃ ושבר המצבות. כי התורה אמר' לא תקים לך מצבה ואע״פ שהיא לש״י כ״ש כשהיתה לשם ע״ז כמו שאחשוב שהיה הענין באלו המצבות׃ היו בני ישראל מקטרים לו׳ הנה חשבו שהיה לזאת הצורה מדרגה אלהית מפני שעשאה משה והיה כל המסוך ורואה אותו וחי והנה קרא לו חזקי' נחשתן ר״ל נחשת שלהן כאילו יאמר שאין לזאת הצורה כח כי אם מה שיש מהכח לנחשת׃ בכל

רדק

עד היום הזה׳ לפירוש הראשון יהיה פי׳ עד היום הזה הם עושים על ישראל פי׳ ישראל אשר גלו לא שבו בגלותם מן דרכם הרעה ועד היום הזה עושים במקום אשר גלו שם כמשפטים הראשוני׳ שהיו עושי׳ בשמרון אינם יריאי׳ את יי׳ שלא לעבוד ע״ז כי גם שם עובדים ע״ז בגלותם ולא יראו את יי׳ כי היראה היא לעבוד את יי׳ לבדו כמו שאמר להם יהושע ועתה יראו את יי׳ ועבדו אותו בתמים ובאמת והסירו את אלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר ובמצרים וכן אמר להם שמואל אך יראו את יי׳ ועבדתם אותו באמת ואינם עושים בחקותם ובמשפטם רק כחקות הגוים וכמשפטיהם ואינם עושי׳ כתורה וכמצוה אש׳ צוה יי׳ את בני יעקב ומה שאומר אשר שם שמו ישרא׳ כי אז כשאמר יעקב לבניו הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם והטהרו והחליפו שמלותיכם אז נראה אליו יי׳ ואמ׳ לו ישראל יהיה שמך ולפי׳ אחרון יהיה פי׳ אינם יריאים את יי׳ על הגוי׳ אעפ״י שאמ׳ את יי׳ היו יראים לא היו יראי׳ את יי׳ בלב שלם כי אם מפחד האריו׳ לפי׳ קראו אותם גרי אריו׳ ואמ׳ כמשפטים הראשונים היו עושים פי׳ כמשפטים הראשונים שהיו עושים בארצם כן היו עושים ולא היו עושים כחקותם וכמשפטם וכתורה אשר צוה יי׳ שהיה ע עליהם לקבל הכל כיון שנתגיירו ולא קבלו והיה להם לקבל ה התורה כתורה וכמצוה אש׳ צוה יי׳ את בני יעקב וכל הענין וכיון שראו הגוי׳ האלה כי ישר׳ גלו משם לפי שלא עשו כתור׳ וכמצוה אשר צוה יי׳ אות׳ היה להם ללמו׳ ולעשו׳ כתורה וכמצוה ולא עשו כן והפי׳ הראשון נכון בעיני׃ כי אם כמשפטם הראשון׳ לא שמעו נביאים המוכיחים אותם והם עושים אחר התוכחה כמו לפני התוכחה׃ ויהי בשנת שלש להושע בן אלה׳ שנת שלש למרדו כמו שפירשנו׃ וכתת נחש הנחשת׳ יש מרז״ל שאמרו שוחק וזורה לרוח כי היה אסור בהנאה ויש אמרו כי לא היה אסור בהנאה כי משה רבינו ע״ה תשלו עשה אותו שנ׳ עשה לך שרף משלך שהעובדים אותו לא היו יכולים לאוסרו כי אין אדם אוסר דבר שאינו שלו וברין הוא כמי ד דכתותי לא הוה צריך אלא כיון דחזא חזקיה דקא טעו ישראל ב בתריה עמד וכתתו׃ כי עד הימי׳ ההמה היו בני ישראל מקטירים לו׳ מעת שהרעו מלכי יהודה וטעו ישרא׳ אחר ע״ז עד הימי׳ ההמה שמלך חזקיהו היו בני ישראל מ מקטרי׳ לו כיון שמצאו כתו׳ ורואה אותו וחי היו חושבים כי טוב הוא להיות אמצעי ולעבוד אותו והיה מונח מימות משה זה הנחש ל לזכרון הנס כמו צנצנת המן ואסא ויהושפט שלא בערוהו כאשר בערו שאר הע״ז מפני שלא מצאו כשמלכו שהיו עובדין ומקטרי׳ לזה הנחש והיו מניחי׳ אותו לזכרון הנס וחזקיהו ראה לבער אותו כשביער הע״ז כי בימי אביו היו עובדים לו כמו לע״ז אע״פ שהטובים היו זוכרי׳ בו הנס אמר טוב לבער אותו וישכח הנס מלהניחו וישעו בני ישרא׳ היום או מחר אחריו ורבו׳ ז״ל אמרו אפשר בא אסא ולא בערו בא יהושפט ולא בערו והלא כל ע״ז שבארץ יהודה אסא ויהושפט ביערום אלא מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו׃ ויקרא לו נחשתן׳ דרך בזיון כלומר אינו אלא נחשת מה כח יש בו להרע ולהטיב בעת שכתתו קרא לו כן אמ׳ להם לישר׳ איך יעלה בלב אדם כי זה יועיל כי אינו אלא נחשת ותוספת הנ״ון להקטינו כ״ור האמינון וי״ו כ״ן אישון שבתון וי״ת והוו קרן ליה נחושתן כלומר ישראל שהיו עובדים אותו היו קורין אותו נחשתן׃ ואמר

ואשר היו לפניו ׳ ר״ל חוץ מדוד ושלמה אבל בשאר מלכי יהודה אשר היו לפניו אע״פ שהיו בהם מלכים טובים והם אסא ויהושפט ויהואש כל ימי יהוידע ועוזיהו ויותם לא היה בהם שעשה הישר בעיני יי׳ כמוהו שהרי אמר עליו ככל אשר עשה דוד אביו : ישכיל. יצליח : וימרוד במלך אשור ׳ לפי שאחז אביו היה עובדו אמר כי מרד בו ולא עבדו שבטח בא״ל לבדו : ממגדל נוצרים עד עיר מבצר ׳ ממגדל שעומדים בו השומרי׳ ות״י ממגדל תקיף עד קרוין כריכן ׳ מקצה שלש שנים ׳ מתחלת שנה שלישית וכמוהו מקץ שבע שנים תשלחו איש את עבדו וכן מקץ שבע שנים תעשה שמטה להשמטת הקרקע ולשלוח עבדים כי הוא עלה בשנה הרביעית לחזקיהו היא שנת שביעית להושע ולכדה בשנת שש לחזקיהו היא שנת תשע להושע אין כאן כי אם שתי שנים והוא מקצה שלש אל פירושו מתחלת שלש ות״י מסוף תלת שנין וא״כ לדעתו בשנה ה הרביעית ובשנה השביעית ר״ל ב בתחלת השנה הרביעי׳ והשביעי׳ : ויגל מלך אשור ׳ מבניין הפעיל כי הוא כלו בשגול ובתשלומו ו ויגלהו : ויתפשם ׳ מה שאמר בדברי הימים ויאמר לבקעם אין פירוש אמר לבקעם ובקעם וכן להרגו בערמה והרגו לשכב את בת יעקב ושכב כי יחל לזנות וזנתה והדומה להם : וישלח חזקיה ׳ אחר שתפש ערי יהודה הבצורות ושם פניו ירושלם כמו שאומר בדברי הימים ופנה ל למלחמה על ירושלם שלח לו ח חזקיה אל לכיש שהיה שם מלך אשור והיא מערי יהודה ושלח לו חטאתי שוב מעלי כלומר חטאתי שמרדתי בך ולא עבדתיך שוב מעלי ואת אשר תגזור עלי אתן ושב לו בפעם ההי׳ אחר שנתן לו מה שהטיל עליו שלש מאות ככר כסף ושלשים ככר זהב ולאח׳ זמן שב לו לארץ יהודה לאחר שפסק מלתת לו שנה בשנה מה שהטיל עליו כמו שאמ׳ לו רב שקה על מי בטחת כי מרדת בי ובא עד לכיש ומשם שלח מלאכיו עם קצת ה חיילותיו לירושלם ודב׳ מה שדבר ולא קבלו אותן הדברים ושב לו רב שקה עם חיילותיו ואמ׳ כי א הסלימו עמו שבנ׳ וסיעתו ועליהם כאמר לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר ומצאו רב שקה כי נסע מלכיש ובא ונלחם על לבנה ושם באה לו שמועה כי תרהקה מלך כוש יצא להלחם עמו ונסע משם ומשם שלח מ מלאכים אל חזקיהו פעם שנייה והפחידו כי בשובו ממלחמת כוש יבא עם חיילותיו על ירוש׳ והלך לו ונלחם על כוש ומלך מצרים ועם כל השבי ההוא בא לו ירושלם וחנה על העיר ובלילה ההוא יצא מלאך יי׳ והכה במחנ׳ אשור ויצאו ישר׳ ובזזו כל הבזה ההיא ועל זה אמר נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך וכן כאמר יגיע מ מצרים וסחר כוש וסבאים א אנשי מדה עליך יעברו ולך יהיו וגו׳ ואותם שנצלו מן המלחמה שבו לדת ישראל כמו שאמר אך בך אל ואין עוד אפס אלהים ועליהם נאמר והיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות ליי׳ צבאות וכל אותה הפרש׳ בארתי כל הענין הזה כאחד לפי שאינו מבואר כלו במקום אחד לא בזה הספר ולא בישעיה ולא בדברי הימים : את אשר תתן עלי אשא ׳ הענש אשר תתן עלי אשא אסבול אותו ואשאנו : קצץ חזקיהו את דלתות ההיכל ׳ קלף הזהב מעליהם כי הדלתות היו מצופות זהב והזהב הוא שלקח וכת״י קליף : ואת האומנות ׳ ת״י וית סקופיא ותרגם את מפתן הבית סקיף בית מקדשא והאסקופות האלה אשר צפה חזקיהו זהב לא פסר כי הזהב אשר עליהם שבנין שלמה הוסר או נפסר וחזקיה צפה אותו זהב ועתה כשנצטרך לזהב לתת למלך אשור קלף אותו הזהב : את

והיהי׳ ו׳ וסימ׳ נמסר בזכריה סימן י״ד : וילכדה ה׳ בקריאה וסי׳ וילכו בני מכיר בן מנשה ׳ הארב קם מהרה ׳ ויעבר יהושע דמלכיש ׳ ויעל יהושע מעגלונה ׳ וילכדה מקצה שלש ׳ ב׳ מנהון חס׳ קדמא ובתרא : לכישה

בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אִתְרְחִיץ וּבַתְרוֹהִי לָא הֲוָה כְּוָתֵיהּ בְּכָל מַלְכַיָא דְבֵית יְהוּדָה וְדַהֲווֹ קֳדָמוֹהִי : וְאִדְבַּק בְּדַחֲלְתָא דַיְיָ לָא סְטָא מִבָּתַר פּוּלְחָנֵיהּ וּנְטַר פִּקּוֹדוֹהִי דְפַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה : וַהֲוָה מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדֵיהּ בְּכָל אֲתַר דְּנָפִיק מַצְלַח וּמְרִיד בְּמַלְכָּא דְאַתּוּר וְלָא פַלְחֵיהּ : הוּא קְטַל יַת פְּלִשְׁתָּאֵי עַד עַזָּה וְיַת תְּחוּמָהָא מִמִּגְדַּל תְּקוֹף עַד קִרְוִין כְּרִיכָן : וַהֲוָה בְּשַׁתָּא רְבִיעֵיתָא לְמַלְכָּא חִזְקִיָה הִיא שַׁתָּא שְׁבִיעֵיתָא לְהוֹשֵׁעַ בַּר אֵלָה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל סְלִיק שַׁלְמַנְאֶסֶר מַלְכָּא דְאַתּוּר עַל שֹׁמְרוֹן וְצַר עֲלַהּ : וּכְבָשׁוּהָא מִסּוֹף תְּלָת שְׁנִין בִּשְׁנַת שִׁית לְחִזְקִיָה הִיא שְׁנַת תְּשַׁע לְהוֹשֵׁעַ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל אִתְכְּבִישַׁת שֹׁמְרוֹן : וְאַגְלֵי מַלְכָּא דְאַתּוּר יַת יִשְׂרָאֵל לְאַתּוּר וְאַשְׁרִינוּן בַּחֲלַח וּבַחֲבוֹר נְהַר גּוֹזָן וְקִרְוֵי מָדָי : עַל דְּלָא קַבִּילוּ לְמֵימַר דַיְיָ אֱלָהֲהוֹן וַעֲבַרוּ יַת קְיָמֵיהּ יַת כָּל דְּפַקִּיד מֹשֶׁה עַבְדָּא דַיְיָ וְלָא קַבִּילוּ לְמֵימְרֵיהּ וְלָא עֲבָדוּ רְעוּתֵיהּ : וּבְאַרְבַּע עַשְׂרֵי שְׁנִין לְמַלְכָּא חִזְקִיָה סְלִיק סַנְחֵרִיב מַלְכָּא דְאַתּוּר עַל כָּל קִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה כְּרִיכָתָא וְאַחֲדִינוּן : וּשְׁלַח חִזְקִיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה לְוַת מַלְכָּא דְאַתּוּר לְלָכִישׁ לְמֵימַר חָבִית אִסְתַּלַּק מִנִּי יַת דְּתִתְרְמֵי עֲלַי אֲקַבֵּל וּרְמָא מַלְכָּא דְאַתּוּר עַל חִזְקִיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה תְּלָת מְאָה כִּכְּרִין דִּכְסַף וּתְלָתִין כִּכְּרִין דִּדְהַבָא : וִיהַב חִזְקִיָה יַת כָּל כַּסְפָּא דְאִשְׁתְּכַח בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וּבְגִנְזֵי בֵּית מַלְכָּא : בְּעִדָּנָא הַהִיא קְלִיף חִזְקִיָה יַת דָשֵׁי הֵיכְלָא דַיְיָ וְיַת סְקוּפַיָא דַחֲפָא חִזְקִיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וִיהָבִינוּן לְמַלְכָּא דְאַתּוּר :

ביהוה אלהי ישראל בטח ואחריו לא היה כמהו בכל מלכי יהודה ואשר היו לפניו : וידבק ביהוה לא סר מאחריו וישמר מצותיו אשר צוה יהוה את משה : והיה יהוה עמו בכל אשר יצא ישכיל וימרד במלך אשור ולא עבדו : הוא הכה את פלשתים עד עזה ואת גבוליה ממגדל נוצרים עד עיר מבצר : ויהי בשנה הרביעית למלך חזקיהו היא השנה השביעית להושע בן אלה מלך ישראל עלה שלמנאסר מלך אשור על שמרון ויצר עליה : וילכדה מקצה שלש שנים בשנת שש לחזקיה היא שנת תשע להושע מלך ישראל נלכדה שמרון : ויגל מלך אשור את ישראל אשורה וינחם בחלח ובחבור נהר גוזן וערי מדי : על אשר לא שמעו בקול יהוה אלהיהם ויעברו את בריתו את כל אשר צוה משה עבד יהוה ולא שמעו ולא עשו :

ובארבע עשרה שנה למלך חזקיהו עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה הבצרות ויתפשם : וישלח חזקיה מלך יהודה אל מלך אשור לכישה לאמר חטאתי שוב מעלי את אשר תתן עלי אשא וישם מלך אשור על חזקיה מלך יהודה שלש מאות ככר כסף ושלשים ככר זהב : ויתן חזקיה את כל הכסף הנמצא בית יהוה ובאוצרות בית המלך : בעת ההיא קצץ חזקיה את דלתות היכל יהוה ואת האמנות אשר צפה חזקיה מלך יהודה ויתנם למלך אשור :

ל׳ | ל׳ | י׳ | ו׳ מסו׳ | ג׳ וחס׳ | ב׳ חס׳ ויחכהו | ט׳ בטע׳ בפיב׳ | ה׳ ב׳ חס׳ | ב׳ | י׳ | י׳ | לד׳ פסוקי׳ לא ולא וכו׳ ל׳ בה׳ כדר לעתיר | י׳ | ל׳ | ל׳ | ל׳

ז׳ בקריאה וסי׳ ויעבר יהושע ב׳ בפסוק ׳ ויקשרו עליו קשר דאמציה ב׳ בפסו׳ ׳ וישלח חזקיה מלך יהודה אל מלך אשור דמלכים ׳ ומעת אשר סר אמציהו ב׳ בפסו׳ :

רשי

ישכיל ׳ יצליח : קצץ ׳ את הדלתות שהיו של זהב : ואת האומנו׳ ׳ תירגם יונתן וית סקופיא אסקופו׳ : את

רלבג

בכל מלכי יהודה ואשר היו לפניו ׳ הנה הוא אשר במלת ואשר ם מוספת הבי״ת אשר במלת בכל והרצון בו בכל מלכי יהודה ו ובאש׳ היו לפניו ואולם אמ׳ זה כי אפי׳ דוד לא היה כמוהו כי הוא חטא וזה לא חטא אך עשה הישר בעיני יי׳ : וידבק ביי׳ לא סר מאחריו ׳ הנה הדבק׳ ביי׳ הוא ההשגה ו וההליכה בדרכיו ו ואמרו לא סר מאחריו מעיד שלא חטא בדבר : והיה יי׳ עמו ׳ זה היה מהשגי גמול לו כל ישרו : בכל אשר יצא ישכיל ׳ ר״ל בכל אשר יצא יצליח : וימרוד במלך אשור ולא עבדו ׳ לפי שאביו אחז עשה עצמו עבד לו כאמרו עבדך ובנך הנה זכר כי הוא מרד בנבוכד נצר ושנין ה המרד הוא שלא עבדו : ממגדל נוצרי׳ עד עיר מבצר ׳ ר״ל שלא נשאר בהם מקו׳ שלא הוכה מקטנו ועד גדול והיות׳ קטן הו׳ מגדל הנוצרי׳ ר״ל השומרים שעושין מחוץ לעיר לשמור פ פירות השדה והכרמי׳ אשר סביבו : קצץ חזקיה את דלתו׳ היכל יי׳ ׳ ר״ל לקחת מהם הזהב אש׳ הם מצופות ממנו : ואת האומנות ׳ הם עמודים מצופים זהב או אסקופו׳ השער התחתונות והעליונות : בתשלת

אליהם כול מלאים בסיפרא בֿמֿ יֿג חסׄ וסי׳ נמסר בריש סיפרא סי׳ יֿג: סימן מלכים אמרת ישעיה אמרתי ואפֿס ויקרא אבימלך ליצחק ויאמר אך הנה אשתך היא: תאמרון ט׳ בקריא׳ וסי׳ כה תאמרון לאדני לעשו׳

וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אֶת־תַּרְתָּן וְאֶת־רַב־סָרִיס׀ וְאֶת־רַבְשָׁקֵה מִן־לָכִישׁ אֶל־הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ בְּחֵיל כָּבֵד יְרוּשָׁלָ͏ִם וַיַּעֲלוּ וַיָּבֹאוּ יְרוּשָׁלַ͏ִם וַיַּעֲלוּ וַיָּבֹאוּ וַיַּעַמְדוּ בִּתְעָלַת הַבְּרֵכָה הָעֶלְיוֹנָה אֲשֶׁר בִּמְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס׃ וַיִּקְרְאוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיֵּצֵא אֲלֵהֶם אֶלְיָקִים בֶּן־חִלְקִיָּהוּ אֲשֶׁר עַל־הַבָּיִת וְשֶׁבְנָה הַסֹּפֵר וְיוֹאָח בֶּן־אָסָף הַמַּזְכִּיר׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם רַבְשָׁקֵה אִמְרוּ־נָא אֶל־חִזְקִיָּהוּ כֹּה־אָמַר הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל מֶלֶךְ אַשּׁוּר מָה הַבִּטָּחוֹן הַזֶּה אֲשֶׁר בָּטָחְתָּ׃ אָמַרְתָּ אַךְ־דְּבַר־שְׂפָתַיִם עֵצָה וּגְבוּרָה לַמִּלְחָמָה עַתָּה עַל־מִי בָטַחְתָּ כִּי מָרַדְתָּ בִּי׃ עַתָּה הִנֵּה בָטַחְתָּ לְּךָ עַל־מִשְׁעֶנֶת הַקָּנֶה הָרָצוּץ הַזֶּה עַל־מִצְרַיִם אֲשֶׁר יִסָּמֵךְ אִישׁ עָלָיו וּבָא בְכַפּוֹ וּנְקָבָהּ כֵּן פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לְכָל־הַבֹּטְחִים עָלָיו׃ וְכִי־תֹאמְרוּן אֵלַי אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בָּטָחְנוּ הֲלוֹא־הוּא אֲשֶׁר הֵסִיר חִזְקִיָּהוּ אֶת־בָּמֹתָיו וְאֶת־מִזְבְּחֹתָיו וַיֹּאמֶר לִיהוּדָה וְלִירוּשָׁלַ͏ִם לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ הַזֶּה תִּשְׁתַּחֲווּ בִּירוּשָׁלָ͏ִם׃

וּשְׁלַח מַלְכָּא דְאַתּוּר יַת תַּרְתָּן וְיַת רַב סָרִיס וְיַת רַבְשָׁקֵה מִן לָכִישׁ לְוָת מַלְכָּא חִזְקִיָּה בְּמַשִּׁירְיָן סַגִּיאָן לִירוּשְׁלֶם וּסְלִיקוּ וַאֲתוֹ לִירוּשְׁלֶם וּסְלִיקוּ וַאֲתוֹ וְקָמוּ בְּמְזִיקַת בְּרֵיכְתָא עִילָיְתָא דִּי בְּכִבַשׁ חֲקַל מְשַׁטַּח קַצָּרַיָּא׃ וּקְרוֹ לְמַלְכָּא וּנְפַק לְוָתְהוֹן אֶלְיָקִים בַּר חִלְקִיָּה דִּמְמַנָּא עַל בֵּיתָא וְשֶׁבְנָה סָפְרָא וְיוֹאָח בַּר אָסָף דִּמְמַנָּא עַל דּוּכְרָנַיָּא׃ וַאֲמַר לְהוֹן רַבְשָׁקֵה אֱמָרוּ כְעַן לְחִזְקִיָּה כִּדְנַן אֲמַר מַלְכָּא רַבְּתָא מַלְכָּא דְאַתּוּר מָה רוֹחֲצָנָא הָדֵין דְּאִתְרְחֶצְתָּא׃ אֲמַרְתָּ בְּרַם בְּמַלַּל סִפְוָן בְּמִילַךְ וּגְבוּרָא אַעֲבֵיד קְרָב כְּעַן עַל מָן אִתְרְחֶצְתָּ אֲרֵי מְרַדְתָּא בִי׃ כְּעַן הָא אִתְרְחֶצְתָּא לָךְ עַל סְמִיךְ קַנְיָא רְעִיעָא הָדֵין עַל מִצְרַיִם דְּאִם יִסְתְּמֵיךְ גַּבְרָא עֲלוֹהִי וְיֵעוֹל בִּידֵיהּ וִיבַזְּעִינֵּיהּ כֵּן פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְכָל דְּמִתְרַחֲצִין עֲלוֹהִי׃ וַאֲרֵי תֵימְרוּן לִי עַל מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָנָא אִתְרְחֶצְנָא הֲלָא הוּא דְאַעְדִּי חִזְקִיָּה יַת בָּמָתוֹהִי וְיַת מַדְבְּחוֹהִי וַאֲמַר לֶאֱנָשׁ יְהוּדָה וּלְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם קֳדָם מַדְבְּחָא הָדֵין תִּסְגְּדוּן בִּירוּשְׁלֶם׃

רשי

את תרתן ואת רבסריס · למדנו בסדר עולם שלא באו שלשתם יחד. אלא רב שקה לבדו כמו שכתוב בספר ישעיה ותרתן ורב סריס באו בשליחות שנייה כשבאת לו שמועה על תרהקה מלך כוש וישמע וישלח מלאכים אל חזקיהו וגו׳: בתעלה · פוס״ד בל׳ בריכה שעושין לביברי דגים: שדה כובס · שדה שהכובסין שוטחין בו בגדים וכן תירגם יונתן חקל משטח קצריא: המזכיר · אותו משפט בא לפני המלך ראשון שיפסקנו ראשון: אמרת אך דבר שפתי וגו׳ · אמרת עד הנה אעבוד למלך אשור אך דבר שפתים היה כל זמן שלא יצא ממקומו לבא עליך לא הוצרכת לעצה וגבורה אבל עכשיו שיצא ובא עצה וגבור׳ אתה צריך למלחמה הזאת עתה אמור על מי בטחת: ובא בכפו · כשאדם נסמך על משענת קנה רצוץ שנשבר בידו באין ראשי הקרומיות ונוקבין את כפו: הלא הוא אשר הסיר חזקיהו וגו׳ · יש ללמוד מכאן דרב שקה ישר׳ מומר היה שהיה מודה שהקב״ה אלוה אלא שרצונו לעבודה זרה: התערב

רדק

את תרתן ואת רב סריס ואת רב שקה · ובישעיה אמר רב שקה לבדו נראה כי הוא היה עיקר השליחות והשנים טפלים לו וכן נראה הוא גם כן רב שקה הו׳ היה המדבר ובסדר עולם הוא אומר כי רב שקה לבדו בא בשליחות׳ ראשונ׳ כמו שאומ׳ בישעיה ותרתן ורב סריס באו בשליחות שנייה ומה שזכר הנה תרתן ורב סריס לפי שגם הם היו שלוחים אבל לא בפעם הזאת אלא בשליחו׳ שנייה כשמצאו רב שקה נלחם על לבנ׳ ולבנה היא מארץ ישראל כמו שנאמר במלכי כנען מלך לבנה אחד ואמרו רז״ל כי רב שקה ישראל מומר היה ולכן אמרו מפני שהיה מדבר יהודית הרבה בני אדם ישמעו מדברים בלשון עם אחר והנה אליקים ושבנה ויואח היו מכירים בלשון ארמי אולי קבלה היתה בידם: בחיל כבד · בחיל עם כבד: בתעלת הבריכה העליונה · הבריכה היא חריץ בנוי באבנים ובסיד ומתכנסין שם מי גשמים או מושכין שם מים מן המעין ובבריכה הזאת היו מכונסין המים ויש בבריכה הזאת נקב ויסתמו אותו עד זמן שירצו להוצי׳ מים מן הבריכה והתעלה היא חפירה סמוכה לבריכה ומוציאי׳ מים מן הבריכה לתעלה בזמן שירצו להשקות או לכבס בגדים: אשר במסלת שדה כובס · המסלה היא הדרך שמתקנים אותה באבנים כדי שיוכלו ללכת בה בימות הגשמים ועיקר הלשון הוא לשון הרמה מענין סלו לרוכב בערבו׳ שעניינו רוממו והמקום הזה היה בזה השדה והוא מורש ומתוקן באבנים ועל המקום הזה היו עומדים מכבסי הבגדים במי התעלה ובשדה היו שוטחים הבגדים לשמש וכת׳ שדה כובס חקל משטח קצריא: ויקראו אל המלך · קראו לאמר על החומה או לאשר מצאו בשדה כובס שיאמרו למלך שיצא לדבר עמם ויצאו אליהם במצו׳ המלך אליקים ושבנא ויואח: אליקים בן חלקיהו אשר על הבית · וכן אמר בישעיה בזאת הפרשה אבל בפרשה שנאמרה על שבנא כאמר לך בא אל הסוכן הזה על שבנא אשר על הבית וכבא עליו שיהדפנו מהסדרה שהיה בה שהיה על הבית ויתננה לאליקים בן חלקיהו ולא נוכל לומר כי קודם המעשה הזה מרד שבנא וכתבו שררתו לאליקים ומפני זה אמר אליקי׳ אשר על הבית כי שנו היו המלאכים הראשונים אשר באו ממלך אשור לירושלם ושבנא יצא אליהם עם אליקים ואמרו לרב שקה דבר נא אל עבדיך ארמית כי שומעים אנחנו וכאמר ויבא אליקים ושבנא הסופר ויואח קרועי בגדים נראה כי עדיין לא מרד אלא בסוב רב שקה אומר שמרד ובסד׳ עולם אומר כשהלך לכוש משוף שבנא וסיעתו והלך לכוש ובדברי רז״ל כשבא סנחריב וצר על ירושלם כתב שבנא כת׳ והשליכו עם החץ שירד למחנה אשור והיה כתוב בו שבנא וסיעתו השלימו חזקיהו וסיעתו לא השלימו וכאמר יצא עם סיעתו בא גבריאל וסגר דלתות העיר בפני סיעתו כשבא אצל סנחריב אמ׳ לו היכן סיעתך אמר להם חזרו בהם נקבוהו בעקביו ותלאוהו בזנבי הסוסים והיו מגררים אותו על הקוצים ועל הברקונים וזה אינו כדבר בעל סדר עולם שאמ׳ שמשוף שבנא וסיעתו והאפשר כי קודם לכן מרד מעת שבא מלך אשור על ערי יהודה אבל בסתר ולא היה מראה עצמו וכן במעשה הזה שבא קרוע בגדים היה מרא׳ הוא עצמו עצב ולבו לא נכון והנבי׳ גלה דעתו לחזקיהו והורידו מפקידותו ונשאר סופר והפקיד אליקים על הבית: אמרת אך דבר שפתים · חשבת להנצל בדבר שפתים כלומר בתפלה אין זה כי אם עצה וגבורה צריך אדם למלחמה כך פירש אדוני אבי ז״ל והחכם רבי אברהם ב״ע פי׳ אמרת להנסיך כי יש לך עצה וגבורה וזהו דבר שפתים והטעם כי גבורתך הו׳ בדבור לבד וי״ת ברם במלל סיפוון

רלבג

בתעלת הברכ׳ העליונה · הברכה הוא חריץ בנוי שעוברים בו מים והיה אצל המים תעלה ר״ל חפירה רחבה · שיתפשטו בו: במסלת שדה כובס · היא הדרך הבא לשדה שהכובסים אשר שם ישטחו בגדיהם אחר שכבסו אותם: ויקראו אל המלך · ר״ל קראו שיצא אליהם המלך: ויאמר להם רב שקה · אף על פי שבאו אחרים עמו והם תרתן ורב סריס לא דבר אלו הדברים כי אם רב שקה ולזה לא זכר זולתו בזה השליחות בספר ישעיה וידמה כי אחר שנתן חזקיה את כל הכסף הנמצא באוצרות יי׳ ובאוצרות המלך למלך אשור שב למרוד בו ולא נתן לו מדי שנה בשנה זה המס הכבד ששם עליו: מה הבטחון הזה אשר בטחת · כי מרדת בי ולא קימת מה שאמרת לי בהיותי נלחם עמך את אשר תתן עלי אשא: אמרת אך דבר שפתים הוא עצה וגבורה · שיתגבר האדם בו למלחמה ר״ל שבדברי שפתיו יסיר מעליו הנלחם עמו כמו שעשית את׳ מתני ואחר זה יתחזק ויתגבר בעוזריו לעמוד כנגד מי שהיה נלחם עמו עתה על מי בטחת שיעזרך כי מרדת בי · ולפי שחשב מלך אשור כי חשב חזקיה במרדו בו על מלך מצרים שיעזרהו במלחמה אמר אליו הנה בטחת על משענת הלום כמו משענת הקנה הרצוץ כי לא די שאי אפשר לאדם להשען בו אבל לא יזיק לעצמו בהשענו בו כי הקנה הרצוץ יכנס בכפו ונקבה כי כן פרעה מלך מצרים לכל הבוטחים עליו וכי תאמרון אלי אל יי׳ אלהינו בטחנו שיצילנו הלא הוא אשר הסיר חזקיהו את במותיו ואת מזבחותיו אשר היו מקריבים בהם ליי׳ ויאמר ליהודה ולירושלם לפני המזבח הזה לבד תשתחוו ואיך יעזרהו והוא עשה כנגדו להשחית במותיו ומזבחותיו: ועתה

שמילך וגבורה אעביד קרבא: כי מרדת בי · שלא נתן מה שהטיל עליו שנה בשנה: הרצוץ · שהוא רצוץ בראשו ואותם קנין נכנסין בכף האדם בהשען עליו: הלא הוא אשר הסיר · כלו׳ כשהסיר חזקיהו ונתץ המזבחות לא עשה כי אם לכבודו ולהכריתו כדי שיבואו כלם לירושלם כי המזבחות בכל מקום לשם יי׳ היו וחזקיהו הסירם ונתכן איך תחשבו כי יי׳ יעזור אותו ואיך תבטחו עליו: ליהודה ולירושלם · כתרגומו לאנש יהודה וליתבי ירושלם: התערב

ויאמרו למלאכים הבאים · וכי תאמרון אלי דספרא · ויאמר להם ישעיה דסיפרא. וחברו ויאמר אליה ישעיהו דישעיה · כה תאמרון אל חזקיהו · לא תאמרון קשר · ויאמר אליהם ירמיהו · כה תאמרון אל חזקיהו דד״ה:

רשי

התערב נא · התפאר עליו בוא בערבון על מכת אם תוכל ליתן לך רכבים על אלפים סוסים · התערב · נייר בלע״ז ׃ ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני · שהרי אף הקטן שבהם שר על אלפים הוא ואתה איך משיב לאלפים הוא למרדו מכאן על ראשי גייסות היה ושמונה וחמשה אלף שנפלו עם סנחריב שהקטן שבהם שר על אלפים הוא שעמו׃ המבלעדי יי׳ · וכי שלא ברשות באתי כבר כתובה ישעיה בימי אחז אביך יביא יי׳ עליך ועל עמך גוי מרחוק וגו׳ את מלך אשור׃ והשחיתה · את זו הוסיף משלו׃ כי שומעים אנחנו · אנו בני פלטין ומכירין בלשון ארמי ובשאר לשונות ואל תדבר אלינו יהודית שכל העם מכירין בו ואין אנו רוצין שישמעו׃ לאכו׳ את צואת׳ · ברעב המצור׃ חוריהם · רעי היוצ׳ דרך חור פי טבעת ורבותינו פירשו לכנותם לשון כאה׃ צואתם מימי שניהם צואה לחה שיני דכרכשתא דקיימא א׳ אתלת שני או לשון גלל שבא על ידי לעיסת השינים׃ עשו אתי ברכה · שאילת שלום כמו ויברך יעקב את פרעה׃ אל ארץ כארצכם · כן דרכו להעביר את האומות ממדינה למדינה היה לו לומר אל ארץ טובה משלכ׳ שהרי לפתותם בא אלא שירא שיכירו שדבריו שקר׃ ארץ דגן ותירו׳ · זו אפריקי׳׃

הכע

יהודית ז׳ בקריאה וסימ׳ ויהי עשו בן ארבעים שנה ויקח אשה · ויאמר אליקים בן חלקיהו דמלכים · ויעמד רב שקה ויקרא בקול גדול דמלכים · ויקראו בקול גדול יהודית דדברי הימים · ויעמד רב שקה דישעיה · ויאמר אליקים ושבנא דישעיה · ובניהם חצי מדבר דעזרא׃ על האנשים ה׳ בקריאה וסימני תכבד העבודה על האנשים · ויאמר אליהם רב שקה העל אדניך דמלכים · וחברו דישעיה · ויקפאם על שמריהם · וילכו ויגידו לדוד · וחיו ח׳ וסימ׳ במסרה רבתא׃

וְעַתָּה הִתְעָרֶב נָא אֶת־אֲדֹנִי אֶת־מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְאֶתְּנָה לְךָ אַלְפַּיִם סוּסִים אִם־תּוּכַל לָתֶת לְךָ רֹכְבִים עֲלֵיהֶם׃ וְאֵיךְ תָּשִׁיב אֵת פְּנֵי פַחַת אַחַד עַבְדֵי אֲדֹנִי הַקְּטַנִּים וַתִּבְטַח לְךָ עַל־מִצְרַיִם לְרֶכֶב וּלְפָרָשִׁים׃ עַתָּה הֲמִבַּלְעֲדֵי יְהוָה עָלִיתִי עַל־הַמָּקוֹם הַזֶּה לְהַשְׁחִתוֹ יְהוָה אָמַר אֵלַי עֲלֵה עַל־הָאָרֶץ הַזֹּאת וְהַשְׁחִיתָהּ׃ וַיֹּאמֶר אֶלְיָקִים בֶּן־חִלְקִיָּהוּ וְשֶׁבְנָה וְיוֹאָח אֶל־רַבְשָׁקֵה דַּבֶּר־נָא אֶל־עֲבָדֶיךָ אֲרָמִית כִּי שֹׁמְעִים אֲנָחְנוּ וְאַל־תְּדַבֵּר עִמָּנוּ יְהוּדִית בְּאָזְנֵי הָעָם אֲשֶׁר עַל־הַחֹמָה׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם רַבְשָׁקֵה הַעַל אֲדֹנֶיךָ וְאֵלֶיךָ שְׁלָחַנִי אֲדֹנִי לְדַבֵּר אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הֲלֹא עַל־הָאֲנָשִׁים הַיֹּשְׁבִים עַל־הַחֹמָה לֶאֱכֹל אֶת־חֲרֵיהֶם וְלִשְׁתּוֹת אֶת־שֵׁינֵיהֶם עִמָּכֶם׃ וַיַּעֲמֹד רַבְשָׁקֵה וַיִּקְרָא בְקוֹל־גָּדוֹל יְהוּדִית וַיְדַבֵּר וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ דְּבַר־הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ כֹּה אָמַר הַמֶּלֶךְ אַל־יַשִּׁא לָכֶם חִזְקִיָּהוּ כִּי־לֹא יוּכַל לְהַצִּיל אֶתְכֶם מִיָּדוֹ׃ וְאַל־יַבְטַח אֶתְכֶם חִזְקִיָּהוּ אֶל־יְהוָה לֵאמֹר הַצֵּל יַצִּילֵנוּ יְהוָה וְלֹא תִנָּתֵן אֶת־הָעִיר הַזֹּאת בְּיַד מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ אַל־תִּשְׁמְעוּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ כִּי כֹה אָמַר מֶלֶךְ אַשּׁוּר עֲשׂוּ־אִתִּי בְרָכָה וּצְאוּ אֵלַי וְאִכְלוּ אִישׁ־גַּפְנוֹ וְאִישׁ תְּאֵנָתוֹ וּשְׁתוּ אִישׁ מֵי־בֹרוֹ׃ עַד־בֹּאִי וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ כְּאַרְצְכֶם אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ אֶרֶץ לֶחֶם וּכְרָמִים אֶרֶץ זֵית יִצְהָר וּדְבַשׁ וִחְיוּ וְלֹא תָמֻתוּ וְאַל־תִּשְׁמְעוּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ כִּי־יַסִּית אֶתְכֶם לֵאמֹר יְהוָה יַצִּילֵנוּ׃ הַהַצֵּל הִצִּילוּ אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם אִישׁ אֶת־אַרְצוֹ מִיַּד מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃

וּכְעַן אִתְעָרַב כְּעַן עִם רִבּוֹנִי עִם מַלְכָּא דְאַתּוּר וְאֶתֵּן לָךְ תְּרֵין אַלְפִין סוּסְוָון אִם תִּיכוֹל לְמַנָאָה לָךְ רְכִיבִין עֲלֵיהוֹן׃ וְאֵיכְדֵין אַתְּ מְרַמֵי לַאֲתָבָא יָת אַפֵּי חַד מְשַׁלְטוֹנֵי עַבְדֵי רִבּוֹנִי זְעֵירַיָא וְאִתְרְחֵיצְתְּ לָךְ עַל מִצְרַאֵי לִרְתִיכִין וּלְפָרָשִׁין׃ כְּעַן הֲבַר מִמֵּימְרָא דַיְיָ סְלֵיקִית עַל אַתְרָא הָדֵין לְחַבָּלוּתֵיהּ יְיָ אֲמַר לִי סַק לְאַתְרָא הָדֵין וְתַבְּלִינֵיהּ׃ וַאֲמַר אֶלְיָקִים בַּר חִלְקִיָּה וְשֶׁבְנָה וְיוֹאָח לְרַב שָׁקֵה מַלֵּיל כְּעַן עִם עַבְדָּךְ אֲרָמִית אֲרֵי שָׁמְעִין אֲנַחְנָא וְלָא תְּמַלֵּיל עִמָּנָא יְהוּדִית קֳדָם עַמָּא דְעַל שׁוּרָא׃ וַאֲמַר לְהוֹן רַב שָׁקֵה הַעַל רִבּוֹנָךְ וַעֲלָךְ שַׁלְחַנִי רִבּוֹנִי לְמַלָּלָא יָת כָּל פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין הֲלָא עַל גֻּבְרַיָא דְיָתְבִין עַל שׁוּרָא לְמֵיכַל יָת מַפְּקָתְהוֹן וּלְמִשְׁתֵּי יָת מֵימֵי רִיגְלֵיהוֹן בְּצַיְרָא עִמְּכוֹן׃ וְקָם רַב שָׁקֵה וּקְרָא בְּקָל רַב יְהוּדִית וּמַלֵּיל וַאֲמַר שְׁמַעוּ פִּתְגָמָא דְמַלְכָּא דְרַבְּתָנָא מַלְכָּא דְאַתּוּר׃ כִּדְנַן אֲמַר מַלְכָּא לָא יַטְעֵי יַתְכוֹן חִזְקִיָּה אֲרֵי לָא יְכוּל לְשֵׁיזָבָא יַתְכוֹן מִן יְדֵיהּ׃ וְלָא יַרְחֵיץ יַתְכוֹן חִזְקִיָּה עַל מֵימְרָא דַיְיָ לְמֵימַר שֵׁיזָבָא יְשֵׁיזְבִינַנָא יְיָ וְלָא תִתְמְסַר קַרְתָּא הָדָא בְּיַד מַלְכָּא דְאַתּוּר׃ לָא תְקַבְּלוּן מִן חִזְקִיָּה אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר מַלְכָּא דְאַתּוּר עִיבִידוּ עִימִּי שְׁלָמָא וּפוּקוּ לְוָתִי וְאִכְלוּ גְּבַר פֵּירֵי גוּפְנֵיהּ וּגְבַר פֵּירֵי תֵינוּתֵיהּ וּשְׁתוּ גְּבַר מֵי גוּבֵּיהּ׃ עַד מֵיתַא וְאַדְבַּר יַתְכוֹן לְאַרְעָא טָבָא כְּאַרְעֲכוֹן אַרְעָא עֲבוּר וַחֲמַר אַרְעָא חַקְלִין וְכַרְמִין אַרְעָא דְזֵיתָהָא עָבְדִין מִשְׁחָא וְהִיא עָבְדָא דְבַשׁ וְתֵיחוֹן וְלָא תְמוּתוּן וְלָא תְקַבְּלוּן מִן חִזְקִיָּה אֲרֵי יַטְעֵי יַתְכוֹן לְמֵימַר יְיָ יְשֵׁיזְבִינַנָא׃ הֲשֵׁיזָבָא שֵׁיזְבָא דַחֲלַת עַמְמַיָא גְּבַר יָת אַרְעֵיהּ מִיַּד מַלְכָּא דְאַתּוּר׃

רדק

התערב נא · הכנס עמי בערבון בזה הדבר אם תוכל לעמותו׃ רוכבים עליה׳ · רכבים שיהיו פרשים׃ המבלעדי יי׳ · להפחיד׳ אמר כן או פירושו אחר שכל ה הארצו׳ נתן יי׳ בידי וגם כל ארץ ישראל הוא אמר אלי עלה אל ה הארץ והשחיתה ואם רב שקה היה ישראל משומד אמר זה לפי שישעיה כבא ואמר הנני מעלה את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור וגו׳׃ כי שומעים אנחנו · מבינים ומכירים בלשון ארמית׃ העל אדניך · כמו האל וכן הוא בישעיה וכן על ה האנשים כמו אל ולאליקים אמר שהוא הגדול וכן הוא אומר ויאמ׳ אליקים וגו׳׃ חריהם · כן כתיב וקרי צואת׳ וענין אחד הו׳ והקרי הוא לשון נקיה׃ שניה׳ · כן כתיב וקרי מימי רגליהם והכתוב הוא רמז לתחתוניות וכן בדברי רז״ל המקנח בדבר שהאור שולט בו שיניו נושרות וענין לאכול את צאתם שתוסבין להיות במצור עד שיאכלו צאתם וכן הוסיף יונתן בצירא עמכון׃ ברכה · ר״ל פשרה ושלום וכ״תי שלמא׃ איש מי בורו · הבורות שהם חוצה לעיר בגנות׃ עד בואי ולקחתי אתכם · כי כן עשה בכל הגוים אשר כבש היה מגלה א אותם מארצם ומשכן אחרים ת תחתיהם כדי שיהיו כלם ככבשי׳ תחתיו וכן עשה יוסף באנשי ה מצרים ואת העם העביר אותו לערים׃ ארץ לחם וכרמים · אמר זה אחר שאמר ארץ דגן ותירוש כי אפש׳ שהדגן והתירוש יבואו לה מעירות אחרות לרוב כמו שאמר בצור לפיכ׳ אמר ארץ לחם וכרמים כי הארץ ההיא ע עושה לחם ויש בה כרמים וכ״תי ארע׳ חקלין וכרמין ארע׳ דזיתה׳ עבדין משחא והיא עבדא דבש׃ כי יסית אתכ׳ · תרגם תמור׳ הכת כויסת דוד וכן תרגם הסיתוך ו ויכלו לך׃

הכע

רלבג

ועתה התערב נא ארמי את מלך אשור · ר״ל תן לו ערבון שלא ת תמרוד בו ותהיה לו למס ואתנה לך אלפי׳ סוסים אם תוכל לתת לך אנשים רכבים ע עליהם והנה אמר זה על דרך הבוז והלעג כאילו אמ׳ שלא ימצאו לחזקיה אלפים אנשי׳ ראויים לרכוב על ס סוסים׃ ואיך תשיב את פני פחת אחד ע עבדי אדני הקטנים · כל זה אמ׳ לירא אותם ולבהלם כאילו יאמר׳ שמלך אשור הו׳ באופן מהגודל שאין ראוי ל לחזקי׳ להשיב פני פחת א׳ שהו׳ מעבדיו הקטני׳ גם כי אחד מעבדיו הקטנים גדול מאד עד שאין ראוי להשיב פניו ולבטוח על מצרים ל לרכב ולפרשי׳ שיעזרהו במלחמה כנגד מלך אשור׃ עתה המבלעדי׳ יי׳ · אמר זה כאילו יאמר איך תבטח על יי׳ שיצילך והוא אמר אלי שאעלה על הארץ הזאת להשחיתה׃ באזני העם אשר על החומה · אמרו זה כי לא היו רוצים שישמעו אלו הדברים העם אשר על החומה כדי שלא ירפו ידיהם משמירת החומה׃ העל אדניך ואליך · ר״ל האם בעבור אדניך ובעבורך שלחני מלך אשור׃ לאכול את צואתם ולשתות את מימי רגליהם עמכם · כאילו אמר שאם ישמרו את החומה שלא יכבשו חיל מלך אשור הנה יבנה עליה מלך אשור מצור עד שמרוב הרעב יאכלו צואתם וישתו מי רגליהם והוא השתן׃ עשו אתי ברכה וצאו אלי · ר״ל אם תהיו אתי להשלים עמי ולצאת אלי עשו ברכה כי אז תוכלו לעבוד האדמה ולאכול פריה׃ ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם · ר״ל והבאתי אתכם אל ארץ טובה כמו ארצכם ואמר זה להם לבאר שלא יזוקו אם יגלה אותם לארץ אחרת כמו שעשה מעשרת שבטים והנה היה מנהג מבלבל האומות בזה הדרך כדי שלא יוכלו למרוד בו ולזה היה מרחיק אותם מארצם והיה מקרב אותם אליו ואל עמו׃

רשי

הנע ועוה. אותם מלך אשור החריבם והגלם: כי הצילו את שמרון. והשומרוני׳ היו עובדין את אלהי ארם שהיו שכיניהם: קרועי בגדי׳. על ששמעו גדופי השם: ותוכחה. שהרשעי׳ מתווכחים ומראין פנים לדבריהם לאמור לנו הכח והגבורה: בנים. ישר׳: עד משבר. עד כרה הדומה לאשה יושבת על משבר ואין בה כח לילד: משבר. שם מושב אשה הכורעת לילד: והוכח. איספר״וביר בלע״ הראה פנים לדבריו שהצליח בכל אשר הלך: ושמע שמועה. ויעלה מעליכם ושב לארצו ולא מחמת השמועה אלא לאחר זמן ישוב לארצו בבשת פנים והפלתיו שם בחרב ומה היא השמועה וישמע אל תרהקה שמע שיצא תרהקה להלחם ועלה מעל ירושלם והלך לכוש ולחם עם תרהקה ופוט ומצרים שעמו ונצחם ונטל חמדת אוצרותיה׳ ובא לירושלם ונפל שם הו׳ שאמר ישעיה יגיע מצרים וסחר כוש עליך יעבורו וגו׳: ויסב

ויגידו ד׳ חס׳ בקריא׳ וסימ׳ דברי רב שקה דספרא. על ארות הבאר אשר חפרו. עוד יוסף חי. ויבאו המלאכים. וכל שפטים ושמואל דכוו׳ כמ״ב מ״ל וסימ׳ ויגידו לאנשי יבש. ויגידו לשאול לאמר הנה העם:

אַיֵּה אֱלֹהֵי חֲמָת וְאַרְפָּד אַיֵּה אֱלֹהֵי סְפַרְוַיִם הֵנַע וְעִוָּה כִּי הִצִּילוּ אֶת שֹׁמְרוֹן מִיָּדִי: מִי בְּכָל אֱלֹהֵי הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִצִּילוּ אֶת אַרְצָם מִיָּדִי כִּי יַצִּיל יְהוָה אֶת יְרוּשָׁלִַם מִיָּדִי: וְהֶחֱרִישׁוּ הָעָם וְלֹא עָנוּ אֹתוֹ דָּבָר כִּי מִצְוַת הַמֶּלֶךְ הִיא לֵאמֹר לֹא תַעֲנֻהוּ: וַיָּבֹא אֶלְיָקִים בֶּן חִלְקִיָּה אֲשֶׁר עַל הַבַּיִת וְשֶׁבְנָא הַסֹּפֵר וְיוֹאָח בֶּן אָסָף הַמַּזְכִּיר אֶל חִזְקִיָּהוּ קְרוּעֵי בְגָדִים וַיַּגִּדוּ לוֹ אֵת דִּבְרֵי רַבְשָׁקֵה:

וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ וַיִּקְרַע אֶת בְּגָדָיו וַיִּתְכַּס בַּשָּׂק וַיָּבֹא בֵּית יְהוָה: וַיִּשְׁלַח אֶת אֶלְיָקִים אֲשֶׁר עַל הַבַּיִת וְשֶׁבְנָא הַסֹּפֵר וְאֵת זִקְנֵי הַכֹּהֲנִים מִתְכַּסִּים בַּשַּׂקִּים אֶל יְשַׁעְיָהוּ הַנָּבִיא בֶּן אָמוֹץ: וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה אָמַר חִזְקִיָּהוּ יוֹם צָרָה וְתוֹכֵחָה וּנְאָצָה הַיּוֹם הַזֶּה כִּי בָאוּ בָנִים עַד מַשְׁבֵּר וְכֹחַ אַיִן לְלֵדָה: אוּלַי יִשְׁמַע יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵת כָּל דִּבְרֵי רַבְשָׁקֵה אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ מֶלֶךְ אַשּׁוּר אֲדֹנָיו לְחָרֵף אֱלֹהִים חַי וְהוֹכִיחַ בַּדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמַע יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְנָשָׂאתָ תְפִלָּה בְּעַד הַשְּׁאֵרִית הַנִּמְצָאָה: וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ אֶל יְשַׁעְיָהוּ: וַיֹּאמֶר לָהֶם יְשַׁעְיָהוּ כֹּה תֹאמְרוּן אֶל אֲדֹנֵיכֶם כֹּה אָמַר יְהוָה אַל תִּירָא מִפְּנֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ אֲשֶׁר גִּדְּפוּ נַעֲרֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר אֹתִי: הִנְנִי נֹתֵן בּוֹ רוּחַ וְשָׁמַע שְׁמוּעָה וְשָׁב לְאַרְצוֹ וְהִפַּלְתִּיו בַּחֶרֶב בְּאַרְצוֹ: וַיָּשָׁב רַבְשָׁקֵה וַיִּמְצָא אֶת מֶלֶךְ אַשּׁוּר נִלְחָם עַל לִבְנָה כִּי שָׁמַע כִּי נָסַע מִלָּכִישׁ:

ל׳ וחס׳ י׳ ב׳ במלכים · ל׳ מל׳ · מלהיון קמץ · ל׳ וכל קרי ישעיהו בן אמוץ הנביא · כ״ן · בסק · ג׳ חברו דישעיה · כג״ ס׳ · ג׳ דין וחברו עד זאת גדפו · ג׳ חברו

אן דחלת חמת וארפד ואן דחלת ספרוים הלא טלטילינון ואגליאינון ארי שיזבו ית שמרון מן ידי: מן בכל דחלת מדינתא דשיזבו ית ארעהון מן ידי ארי ישיזיב יי ית ירושלם מן ידי: ושתיקו עמא ולא אתיבו יתיה פתגמא ארי תפקידת מלכא היא למימר לא תתיבוניה: ואתא אליקים בר חלקיהו דממנא על ביתא ושבנא ספרא ויואח בר אסף דממנא על דכרניא לות חזקיהו מבזעין לבושיהון וחויאו ליה ית פתגמי רבשקה: והוה כד שמע מלכא חזקיהו ובזע ית לבושוהי ואתכסי בסקא ועל לבית מקדשא דיי: ושלח ית אליקים די ממנא על ביתא ושבנא ספרא וסבי כהניא כד מכסן בסקיא לות ישעיה נביא בר אמוץ: ואמרו ליה כדנן אמר חזקיהו יום עקא ותיסודין וניאוצא יומא הדין ארי אקיפתנא עקא כאתתא דיתבא על מתברא וחיל לית לה למילד: מאם ישמע קדם יי אלהך ית כל פתגמי רב שקה דשלחיה מלכא דאתור רבוניה לחסדא עמא דיי קימא ויעביר פורענותא על כל פתגמיא דשמיעין קדם יי אלהך ותתחנן בצלו על שארא הדין דאישתאר: ואתו עבדי מלכא חזקיהו לות ישעיה: ואמר להון ישעיה כדנן תימרון לרבונכון כדנן אמר יי לא תידחל מן קדם פתגמיא דשמעת דחסידו עולימי מלכא דאתור קדמי: הא אנא יהיב ביה רוחא וישמע בסור ויתוב לארעיה ואעליניה בחרבא בארעיה: ותב רב שקה ואשכח ית מלכא דאתור מגיח קרבא על לבנה ארי שמע ארי נטל מלכיש:

ואת זקני ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ויאמר חושי אל צדוק. מתכסים בשקים. וחברו דישעיה: גדפו ג׳ וסימ׳ אשר גדפו נערי מלך אשור דספרא. וחברו דישעיה. עוד זאת גדפו אותי אבתיכם:

רדק

הנע ועוה. שמות מדינות או שמות אלהים אחרים ולדעת יונתן פירושו הניע ועוה אותם מתרגם שתרגם הלא טלטילינון ואגליאינון: כי הצילו את שמרון מידי. בתמיה וכי יי׳ אלהיכם שאתם בוטחים בו הצילו את שמרון מידי שתחשבו שיציל את ירושלם מידי וכן הוא אומר בסמוך: וכי יצילו. בו״ו שדומה ענין תמיהה וי״ת וכי הצילו העגלים את שמרון מידי: קרועי בגדים. רז״ל פי׳ כי בעבור ששמעו ברכ׳ השם קרעו בגדיהם וסמכו מזה הפסוק כי כל השומע ברכת יי׳ חייב לקרוע ואותו קרע אינו מתאחה לעולם ואינו חייב לקרוע אלא אם כן שומע הגדוף מישר׳ והם שקרעו ששמעו מרבשקה לפי שקבלה היתה בידם כי רבשקה ישראל מומר היה ומה חירוף אמר רבשקה שקרעו בגדיהם כששמעו שאמר מי בכל אלהי הארצו׳ אש׳ הצילו את ארצם מידי כי יציל יי׳ את ירושלם מידי אין לך גידוף גדול מזה שהשוה בורא הכל לאלהי עץ ואבן והשיר היכולת מהבורא וכן הא׳ ית׳ חשב לו דבריו לחירוף וגידוף ואמ׳ עליו את מי חרפת וגדפת ואמר ביד מלאכיך חרפ׳ את יי׳: ויקרע את בגדיו. על מה שהגידו לו שחירף וגידף רבשקה יי׳ יתברך שמו: ויתכס בשק. לענו׳ עצמו שירחם האל עליו ועל העם: יום צרה ותוכחה ונאצה. תוכח׳ שרבשקה הוכיחנו בדברי הפחד׳ וחירופין או פירוש שהאל מוכיח אותנו על עונותינו. ונאצה שנאץ רבשקה האל וי״ת יום עקא ותיסודין וניאוצא: באו בנים עד משבר. המשיל הצרה לאשה אשר יאחזוה חבליה ובא הבן עד המשבר והוא הרחם מקו׳ יציאת הולד כי אז חבליה יותר קשים כשהולד קרוב לצאת ואם אין כח ליולדה לחזק עצמה להוליד הולד הנה הי׳ באוזק חבליה בלא תקוה למנוחה כן הצרה גדולה עלינו ואין לנו כח לצאת ממנה אם לא יעזרנו האל: ללידה. שם תואר ותי׳ הפסו׳ כן ארי אקיפתנ׳ עקא כאיתת׳ דיתבא על מתברא וחיל לית לה למילד: לחרף אלהים חי. כמו שאומר כי יציל את ירושלם מידי וי״ת לחסדא עמא דיי׳ קיימא: והוכיח בדברי׳. רבשקה הוכיח בדברי גידופין או פי׳ האל יוכיח בדברים אשר שמעו וכן ת״י ויעביד פורענות׳ על כל פתגמיא דשמעין קדמוהי: נערי. עבדי כי המשר׳ יקרא נער והם רבשקה וחביריו: נותן בו רוח. רצון: ושמע שמועה. זהו ששמ׳ שמלך כוש יצא להלח׳ אתו: ושב לארצו. כי מלך כוש יצא לארץ מלך אשור להלחם בארצו בעוד שהיה מלך אשור בארץ ישראל ואני אתן בו רוח שישוב לארצו להלחם עם מלך כוש ויניח מלחמת העיר הזאת ואחר כך אפילנו בחרב בארצו וזה היה אחר שסב ממלחמת כוש לירושלם ונגף מחנהו על ידי המלאך ושב לארצו ושם נפל בחרב כמו שכתוב אבל נבואת המגפה לא אמר להם ישעיהו בפירוש ואין לשאול טעם למעשי האל ית׳ כי יי׳ נורא עלילות למה לא נגפו אז אלא עד שהלך להלח׳ עם מלך כוש ואחר כך שב לירושלם והטעם הנראה לנו בזה כדי שיהיה להם לישראל בזת כוש ומצרים ועוד שיראו כוש ומצרים הנפלאות שעשה לאוהביו ולדורשי שמו כי מלך אשור נצח אותם וכל הארצו׳ כבש ובירושלם נגף בלא חרב ובלא חנית והא׳ נתן בלב מלך אשור להביא חיל מלך כוש ומצרים לירושלם עמו להפחיד יושבי ירושלם עוד: אין

רלבג

חמת ארפד ספרוים הנע ועוה. הם שמות מדינו׳ ויעיד על זה מה שאמר אחר זה ומלך לעיר ספרוים הנע ועוה: כי הצילו את שומרון מידי. הנה קצר בזה המאמר בהתחלתו קצר הכנוי׳ ובסופו קצר הכונה והרצון בו איה אלהי חמת וארפד האם הצילו חמת וארפד מידי איה אלהי ספרוים הנע ועוה האם הצילו אלו המדינות מידי איה אלהי שומרון כי הצילו את שומרון מידי והנה הקים ודמה הש״י לאו האלילים אשר הם הבל ואין בם מועיל ועל זה קרעו בגדיהם השומעים דבריו מפני מה שחרף וגדף רבשקה הש״י והמלך קרע בגדיו ונתכסה בבגדי שק לצער עצמו כדי שירחם הש״י עליו ובא בית יי׳ להתפלל שם: יום צרה ותוכח׳ ונאצה היום הזה. ר״ל שהוא יום צרה חזקה מפני מה שנזם מלך אשור להשחית את ירו׳ עד שמרוב הצרות הנה המעוברות הכורעות לילד אין להן כח ללידה ואע״פ שבאו בנים עד משבר והוא המקום מהרחם שיהיה בו הולד בעת יציאתו וגיחו מרחם והוא גם כן יום תוכחה ונאצה כי הוכיח רבשקה בדברי נאצה וחרוף וגדוף שהש״י לא יציל את ירושלם מיד מלך אשור וזהו אמרו אחר זה והוכיח בדברים אשר שמע יי׳ אלהיך: נערי מלך אשור. עבדי מלך אשור ומשרתיו: הנני נותן בו רוח. ר״ל רצון: ושמע שמועה ושב לארצו. הנה השמועה היתה ששמע על תרהקה מלך כוש שיצא אליו להלחם אתו ואולי הכינו הש״י משם כדי שיצאו מהמצור בזמן ההוא ויסימו לעיר מה שיצטרך להם מהמזון מחוץ ואח׳ זה ישוב לארצו אח׳ היות המגפה בחילו ושם בארצו יפול בחרב כי בניו יהרגוהו והנה רבשקה שב אל אדוניו אחרי עשותו שליחותו ומצא מלך אשור נלחם אל לבנה שהיתה מישראל כי שם בא אליו מלך כוש להלחם עמו ומשם שב מלך אשור אל המצור אשר בו על ירושלם ושלח מלאכים אל חזקיהו לאמר כמו הדברים הראשונים ויראה ממה שנאמר אחר זה שהם היו המלאכים הראשונים ושרבשקה אמר הדברים האלו: ויפרשהו

ויפרשהו. ר"ל הספר שהיה בו אלו החרופי' והגדופין כי הם כתבו ספרים על זה ממלך אשור ועוד דברו בפיהם אלו החירופין ולזה אמ' אחר זה את דברי סנחריב אשר שלחו לחרף אלהים חיים: ויתפלל חזקיהו. רוצה לומר יי' אלהי ישראל אשר השגחתו דבקה בהם ושכינתו תגלה ותראה על דרך המופת במקום הכרובים בקדש הקדשי' כמו שנתפרסם זה מספורי התורה וכתבאר גם כן במה שסופר בענייני שלמה וזה לאותכי הש"י השגחתו דבקה בישר' אתה הוא המנהיג לבדך לכל ממלכות הארץ כי אתה שליט להשפיל מלכים ולהקימם ואם אין להם מקור' ממערכת הכוכבים לפי שאתה מושל על הכוכבים ועל השפע השופע מהם כי אתה עשית את השמים ואת הארץ:

רדק

אין מלך חמת. על האלהים אמר אשר לא יוכלו להציל ארצו' עובדיהם וגם המלכים אינם שלא עמדו לפני כלם. ואמר עם ספרוים לעיר שהיתה גדולה מכלם: ויפרשהו. את מהספרי' או כל א' מהם ואדוני אבי ז"ל פי' ויפרשהו על הספ' שבו היה גדוף האלהים: אשר שלחו. שלא המדבר החירוף: אל סנחריב. בעבור סנחריב: בזה לך. פועל עבר מנחי העי"ן והוא מלרע שלא כמנהג ברוב: בתולת בת ציון. מלכות כנישתא דציון: בת ירושלם. עמא דירושלם ופירוש בתולה כבתולה שלא נכבשה וכן בכל מקום שזוכר בתולה על עם ועל עדה זהו ענינו: על קדוש ישראל. כמו אל קדוש וכן כתוב בישעיה: מרום הרים. ארץ ישר' שהיא גבוהה מכל הארצות והמשילה ללבנון לפי שהלבנון הוא יער עבים בארץ ישר' נקרא כן ולפי שהמשיל גדולי ישראל שריו וגבוריו לברושים וארזים ה המשיל הארץ ללבנון ר"ל עליתי על הארץ וכבשתי אותה ועתה אבא לירושלם ולפי שהיא טובה ונכבדת מכל הארץ קראה מלון קיצו יער כרמלו כי הכרמל הוא טוב מן היער וכי הכרמל הוא מקום זרע ואילני פירות ויער ל לבנון הן אילני סרק ומה שקראה מלון בעבור בית המקדש שבה שהוא משכן הא' ומלונו ובשעים מרום קיצו והענין אחר כי בית המקדש במקום גבוה בהר ה המוריה ומה שאמר קצו כאילו ה היתה ירושלם קץ כל ארץ ישרא' לפי שכבש כל ארץ ישראל זולתי ירושלם כלומר מלון קצו שאין לנ עוד על דרך ובא עד קצו ואין ע עוזר לו ות"י סליקי' לתקוף כרכיהו' וגו' ובדברי רז"ל כתיב מלון קצו וכתיב מרום קצו אמר אותו רשע בתחלה אחריב דירה של מטה ואח' כך אחריב דירה של מעלה:

מכחור

תאטרון ט' נמסר לעיל בהאי עניינא: אבותי ז' מ"ל וסימ' נמסר בספרא דא חלק א' סי' כ"א: עדן ג' פתחין וסימ' ההצילו אתם אלהי הגוים. וחברו דישעיה. ושברתי בריח דמשק והכרתי: וא' ועדן חרן ומלכה: איוה' בליש' וסימ' בלשון תרגום בנתיהון דמלכיא מתגלגלין וכהתין ומיתין. וש' נמסר בסדר שמות:

וישמע אל תרהקה מלך כוש לאמר הנה יצא להלחם אתך וישב וישלח מלאכים אל חזקיהו לאמר: כה תאמרון אל חזקיהו מלך יהודה לאמר אל ישאך אלהיך אשר אתה בטח בו לאמר לא תנתן ירושלם ביד מלך אשור: הנה אתה שמעת את אשר עשו מלכי אשור לכל הארצות להחרימם ואתה תנצל: ההצילו אותם אלהי הגוים אשר שחתו אבותי את גוזן ואת חרן ורצף ובני עדן אשר בתלאשר: איו מלך חמת ומלך ארפד ומלך לעיר ספרוים הנע ועוה: ויקח חזקיהו את הספרים מיד המלאכים ויקראם ויעל בית יהוה ויפרשהו חזקיהו לפני יהוה: ויתפלל חזקיהו לפני יהוה ויאמר יהוה אלהי ישראל ישב הכרבים אתה הוא האלהים לבדך לכל ממלכות הארץ אתה עשית את השמים ואת הארץ: הטה יהוה אזנך ושמע פקח יהוה עיניך וראה ושמע את דברי סנחריב אשר שלחו לחרף אלהים חי: אמנם יהוה החריבו מלכי אשור את הגוים ואת ארצם: ונתנו את אלהיהם באש כי לא אלהים המה כי אם מעשה ידי אדם עץ ואבן ויאבדום: ועתה יהוה אלהינו הושיענו נא מידו וידעו כל ממלכות הארץ כי אתה יהוה אלהים לבדך: וישלח ישעיהו בן אמוץ אל חזקיהו לאמר כה אמר יהוה אלהי ישראל אשר התפללת אלי אל סנחרב מלך אשור שמעתי: זה הדבר אשר דבר יהוה עליו בזה לך לעגה לך בתולת בת ציון אחריך ראש הניעה בת ירושלם: את מי חרפת וגדפת ועל מי הרימות קול ותשא מרום עיניך על קדוש ישראל: ביד מלאכיך חרפת אדני ותאמר ברכב רכבי אני עליתי מרום הרים ירכתי לבנון

ל' יתר על תרהקה דישעיה · ט' · ב' ומל' · ב' ומל' · ז' מל' · ר' · ב' ובסיב' חיב אלהי חמת · ב' א' כתח · ד' חס' בסיפ' · י"ג · ה' קמץ · ג' · ב' · ג' · ה"ה · ה' כתו' כן בנביאי' · בר מידין · ל' חס' · ג' · ח' · ב' · ב' · ר' · ב' · ב' ובלא סמ' · קל' · סיב ה'

ושמע על תירהקא מלכא דכוש למימר הא נפק לאגחא קרבא עמך ותב ושלח איזגדין לות חזקיה למימר: כדנן תימרון לחזקיה מלכא שבטא דבית יהודה למימר לא יטעינך אלהך דאת רחיץ ביה למימר לא תתמסר ירושלם ביד מלכא דאתור: הא את שמעתא ית דעבדו מלכא דאתור לכל מדינתא לגמרותהון ואת מרמי לאשתיזבא: השיזבא יתהון דחלת עממיא דחבילו אבהתי ית גוזן וית חרן ורצף ובני ערן דבתלסר: אן מלכא דחמת ומלכא דארפד ומלכא דלקרתא ספרוים דאטלטילינון ואגליאונון: ונסיב חזקיה ית איגרתא מיד איזגדיא וקרינון וסליק לבית מקדשא דיי ופרסינון חזקיה קדם יי: וצלי חזקיהו קדם יי ואמר יי אלהא דישראל דשכינתיה שריא עיל מן כרוביא את הוא יי ולית בר מינך לכל מלכוות ארעא את עבדתא ית שמיא וית ארעא: גלי קדמך יי ורזון ושמיע קדמך יי ואתפרע ועביד פורענותא על כל פתגמי דסנחריב דשלחיה לחסדא עמא דיי קיימא: בקושטא יי אחריבו מלכי אתור ית עממיא וית ארעהון: ומוקדין ית טעוותהון בנורא ארי לא טעון דאית בהון צרוך אינון אלהין עובד ידי אנש אעא ואבנא ואבדונון: וכען יי אלהנא פרוקנא כען מן ידיה וידעון כל מלכות ארעא ארי את יי אלהים לית בר מינך: ושלח ישעיה בר אמוץ לות חזקיה למימר כידנן אמר יי אלהא דישראל דבעיתא מן קדמי על סנחריב מלכא דאתור שמיע קדמי: דין פתגמא די גזר יי עלוהי מבסרא לך מעיקא עלך מלכות כנישתא דציון בתרך רישיהון מנידין עמא דירושלם: ית מן חסידתא ועל מן איתרברבתא וקדם מן ארימתא קלא וזקפתא לרומא עינך אמרת מילין דלא כשרין קדם קדישא דישראל: ביד איזגדך חסידתא עמא דיי ואמרת בסגיאות רתיכי אנא סליקית לתקוף כרכהון אף אחור בית מקדשיהון

וידעו כל ממלכו' הא' כי אתה אלהי' לבדך. ר"ל שראוי לך לעשו' זה כדי שלא יתחלל שמך ואם אין ישראל ראוי' שתעשה להם כן: בזה לך לעגה לך. ר"ל שהי' מבזה ומלעגת על דבריך ואיכה יראת מהם כי מהש"י יהיה ש עזרה בסוף כמו ש שבאר ולזה גם הניע ראש אחריך וזה אמר להודיע שאיכה כריכה שתירא מאלו הדברים אע"פ שכבר היו ישרא' מתפחדים מאד מהם כמו שקדם: ותשא מרום עיניך על קדוש ישראל. ר"ל הנה הגדלת לעשו' מאד עד שהשיאך גודל לבבך לחרף ולגדף מי שהוא בתכלית הרוממו' והנ' קדוש ישראל. הנה ביד מלאכיך חרפ' ה' ואמרת כי בגבורתך וברב רכב' עלית לכבוש מרום הרים והם ה המקומות החזקים ה הבנויים בהרים: ירכתי לבנון. הם קצו' יער הלבנון וכל זה מ משל לארץ ישר' שהיא גבוהה מכל הארצות והיה מתפא' על שכבש רוב ארץ ישראל ולזה אמר ירכתי כי ירושלם היתה באמצ' ולא כבש אותה והנה התפאר שיכרות קומת ארזים אשר באמצע היער ו ובמקום הגבוה יותר ממנו והנה קרא ארזי' וברושי' המלכי' והשרי' או העירו' יותר חזקות: ואבואה

איו ה' וסי' בנתיהון דמלכיא מתגלגלין ובהתין ומיתין

רשי

וישב וישלח מלאכים. להודיעו שאינו שב לארצו אלא להלחם עם כוש ולחזור כאן יערך שם מריבו: הנע ועוה. אותן מלך אשור: אמנם. אמתהוא שהחריבו מלכי אשור את הגוים ונתנו את אלהיה' באש: מרום הרים. הר הבית: ירכתי לבנון. בית המקדש שמלבין עונות: ואכרית

מסרה

ושמע ה' זקפין קמצין וסימ' נמסר בסדר בלק: ואת ארצם ג' דסמיכי בקריא' וסימ' אמנם יי' ה החריבו דמלכים. וחברו דישעיה. ואת כל המלכים האלה ואת ארצם דיהושע: יי' אלהים ה' כתו' כן בנביאים וסי' במס' רבת': בזה ח' בקריא' וסי' במסר' רבתא: ותשא י"ד בקריאה וסימני' נמסר בספרא דא חלק ב' סימן ד':

וְאֶכְרֹת קוֹמַת אֲרָזָיו מִבְחוֹר בְּרֹשָׁיו וְאָבוֹאָה מְלוֹן קִצֹּה יַעַר כַּרְמִלּוֹ: אֲנִי קַרְתִּי וְשָׁתִיתִי מַיִם זָרִים וְאַחְרִב בְּכַף פְּעָמַי כֹּל יְאֹרֵי מָצוֹר: הֲלֹא שָׁמַעְתָּ לְמֵרָחוֹק אֹתָהּ עָשִׂיתִי לְמִימֵי קֶדֶם וִיצַרְתִּיהָ עַתָּה הֲבֵיאתִיהָ וּתְהִי לַהְשׁוֹת גַּלִּים נִצִּים עָרִים בְּצֻרוֹת: וְיֹשְׁבֵיהֶן קִצְרֵי יָד חַתּוּ וַיֵּבֹשׁוּ הָיוּ עֵשֶׂב שָׂדֶה וִירַק דֶּשֶׁא חֲצִיר גַּגּוֹת וּשְׁדֵפָה לִפְנֵי קָמָה: וְשִׁבְתְּךָ וְצֵאתְךָ וּבֹאֲךָ יָדָעְתִּי וְאֵת הִתְרַגֶּזְךָ אֵלָי: יַעַן הִתְרַגֶּזְךָ אֵלַי וְשַׁאֲנַנְךָ עָלָה בְאָזְנָי וְשַׂמְתִּי חַחִי בְּאַפֶּךָ וּמִתְגִּי בִּשְׂפָתֶיךָ וַהֲשִׁבֹתִיךָ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר בָּאתָ בָּהּ:

וְאֶקְטוֹל שְׁפַר גִּבָּרֵיהוֹן מִבְּחַר שִׁלְטוֹנֵיהוֹן וְאֶכְבֵּישׁ קִירְיַת תּוּקְפֵיהוֹן וְאֵישֵׁיצֵי סַגֵּי מַשְׁרְיָתְהוֹן: אֲנָא הֲוֵיתִי חָפִיר גּוּבִין וְשָׁתֵי מַיִין נוּכְרָאִין וּטְפָחִית בְּפַרְסַת רִיגְלֵי עַמָּא דְעִמִּי כָּל מֵי נַהֲרִין עֲמִיקִין: הֲלָא שְׁמַעְתָּא מִלְּקַדְמִין מַה דַּעֲבָדִית לְפַרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם הֲלָא עַל דְּשַׁלִּיט בְּהוֹן. וְאַף עֲלָךְ אִתְנַבִּיאוּ נְבִיֵּי יִשְׂרָאֵל וְלָא תַבְתָּא וְדָא חֲזָיָא קֳדָמַי מִיּוֹמֵי קֶדֶם לְמֶעְבַּד לָךְ אַף אַתְקֵינְתַּהּ כְּעַן אַיְתֵיתַהּ וַהֲוַת לָךְ לְתַקָּלָא עַל דַּהֲוָאָה קֳדָמָךְ כְּאִתְרְגוֹשַׁת גַּלִּין דִּישְׁהוֹ קִירְוִין כְּרִיכָן: וְיָתְבֵיהוֹן אִתְקְצַר חֵילֵיהוֹן אִיתְבָּרוּ וּבְהִיתוּ הֲווֹ כְּעֵשֶׂב חַקְלָא וְכִירוֹק דִּיתְאָה כְּעֵשֶׂב אַגְּרַיָּא דְיִשְׁלוֹק עַד דְּלָא מְטָא לְמֶהֱוֵי שׁוּבְלִין: וּמִתָּבָךְ בְּעֵיצָא וּמִיפְּקָךְ לְאַגָּחָא קְרָבָא וּמֵיתָךְ לְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל גְּלֵי קֳדָמַי וְיַת דְּאַרְגָּזְתָּא קֳדָמַי גְּלֵי: חֲלַף דְּאַרְגֵּיזְתָּא עַל מֵימְרִי וְאִיתְרַגְשׁוּתָךְ סְלֵקַת לְקֳדָמַי וַאֲשַׁוֵּי שֵׁירִין בְּלִיסָתָךְ וּזְמָם בְּסִפְוָתָךְ וַאֲתִיבִנָּךְ בְּאוֹרְחָא דַּאֲתֵיתָא בַהּ:

למרחוק ה' בקריא וסימ' ותדבר גם אל בית עבדך דשמואל · וחברו דד"ה · והקול נשמע עד למרחוק · הלא שמעת עד למרחוק דסיפר' · וחברו דישעיה · ויצא שמו · אשא נסי למרחוק · משם חפר אכל: ותהי

יד רפין בקריאה וסי' נמסר בספרא דא חלק א' סימן יח: והשיבתיך ג' וסי' והנה אנכי עמך ושמרתיך · יען התרגזך דמלכי' · וחברו דישעיה: התרגזך ד' וסי' ואת התרגזך אלי · ודבתריה יען התרגזך · וחביר' דישעיה:

רשי

אכרות קומת ארזיו · לא אשוב עד שאחריבנו: קצו · סופו: יער כרמילו · מליאת ארצו ויופי הדרו: אני קרתי ושתיתי מים זרים · כלומ' התחלתי בכל מעט ונגמרתי בזה הכורה באר ומוצא מים זרים ושותה מים כזבים קורא זרי' לפי שעד הנה לא הכירו בהם: ואחריב בכף פעמי · אם כרתי על עיר הבוטח' בנהרותיה הבאתי עלי' גייסו' רבים שהוביש' יאוריה בשתיית' ושתי' בהמתם ומרפס רגליה': ואחריב · לשו' הוה כן דרכי תמיד: הלא שמעת למרחוק · למה תתפאר ותתגדל בזאת לא שלך היא כי שמעת למרחוק על ידי הנביאים שגזרתי על האומות להביאך עליהם כענין שנאמר הוי אשור שבט אפי: למימי קדם · משנבר' העולם עלת' במחשבה של' כי ערוך מאתמל תפתה גם היא למלך הוכן זה שנחריב שנשרף באש גהנם כענין שנאמר נאם יי' אשר אור לו בציון: עתה הביאותיה · וזהו הכח שבידך: ותהי · מאתה של גזרתי להשאו' ערים בצורות להיות לגלים נצים גלי אדמה שצומחין בהן ירקות שאתה מחריבן בגזרתי: ויושביה קצרי יד · אם שאני התשתי את כחן לפניך ואין הגבורה שלך אין אתה גיבור אבל הם חלשי': להשאו' · לשון שאייה בלמוד: חציר גגות · המאהר לייבש: ושדפה לפני קמה · כשבלי' השדופו' בטרם יתקשו לבא לידי קמה: ושבתך וצאתך ובואך · תירגם יונתן ומיתבך בעיצא ומיפקך לאגחא קרב' ומיתך לארעא דישראל גלי קדמי מאתיכהייתה: ואת התרגזך אלי · ואת אשר סופך להתגאות ולהתעורר אלי ברוגז ורעם · אשטו"מיר בלע"ז: ושאננך · כמו ושאונך: חחי · כמין סיר הוא שמושכין בו בהמה שעסקיה רעים כמו שמושכו כל בעלי השיר יוצאים בשיר: ומתגי · תירגם יונתן זמם והוא של ברזל ותוחבין אותו בנחירי האפים ומושכת בו לפי שעסקיה רעים והוא שמכינו והכאתה בחטם: ותה

רדק

מבחור · בחולם ובישעיה מבחר בפתח והענין אחד: אני קרתי · באתי עד המקו' כלומר חפשתי אחר מקור המי' כי לא היו מספיקין לי מרוב חיילותי המי' הנמצאים על הארץ וזהו שאמר ואחריב בכף פעמי כל יאורי מצור וקראם זרים לפי שלא היו ידועים וכראים לבני אדם ועל הדרך הזה ת' הפסוק אנא הויתי חפר גובין וגו' כבעמוד וים מפרשי' יאורי מצור כמו מצרים לפי שהוא נהר גדול אמ' כן על דרך הפלגה: הלא שמעת למרחוק · אמ' לו הקב"ה הלא שמעת מזמן רחוק הגזרה שגזרתי על האומות להחריבם אותה הגזרה עתה הביאותיה שממלכו מלכי אשור הבאתי ה הגזר' על ידם ועל ידך על האומו' ועל ישר' אני הוא שגזרתי שיהיו ערים בצורות לגלים נצים ויהיו יושבי הערים קצרי יד ויהיו כ כעשב השדה וירק דשא וכיותר חלוש מהם והוא חציר גג' שלא היה כח ביושבי הערים להלחם כנגדך והכל היה מאתי ואני ב גזרתי ואמרתי ע"י נביאי טרם שהיתה הגזר' ואיך תתפאר על מה שעשיתי אני וכן אמר עליו הנביא ז"ל היתפאר הגרזן על ה החוצב בו וי"ת כן הלא שמעת מלקדמין וגו' כבעמוד ואא"א ז"ל פי' כן אותה עשיתי ירושלם וכן אמר ויזכרה מרחוק לא ראיתם אמר כי מימים קדמונים אני ע עשיתיה ועתה הביאותיה ב בתמיה אמר הביאותיה עתה ש שתהי להשות גלים נצים ערים ושיהיו יושביהן קצרי יד וחתו ובשו ושיהיו כעשב השדה: להשות · שרשו שאה ומשפטו בתשלומו להשאות כמו שכתוב בישעיה ובשתנו תנועות הלמ"ד והה"א מפני חסרון האל"ף: גלים נצים ערים בצורו' · להשות ערים בצורו' להיות גלים נצים ופי' נצי' חריבים מן עריך נציה: ושדפה לפני קמה · העשב שהכה השדפון טרם היותו קמה כלומ' שלא הספיק להיותה קמה ולהיות נגמר בשולו והוכה בשדפון ובישעיה ושדמה במ"ם והוא כמו בפ"א כי המ"ם והפ"א ממוצא אחד: ושבתך וצאתך ובאך · שבתך בארצך וצאתך מארצך ובואך הנה הכל גלוי וידוע לפני: ואת התרגזך אלי · ג"כ ידעתי שהקצפת אלי ודברת בי כדבר באלהי עץ ואבן וי"ת שבתך ומתבך בעיצה: ושאננך · כמו ושאנך וכפל הנו"ן להפלגת השאנן כן כתבו רבי יונה וכן הו' דעתי ודעת יונת' שתרגם ואיתרגשותך סלקת לקדמי ויש לפרשו כמשמעו בענו' כי התרגזו היה בעבור שהיה שלו שקט ושאנן: ושמתי חחי באפך · הוא הברזל כמין מחט וראשו כפוף כוקב אף הדג ולחיו ומעלין אותו מן המים וכן ובאות תקוב לחיו וכתי' חחים בלחייך: ומתגי בשפתיך · המתג הוא הברזל שמשימין בפה הבהמה להנהיגה וכ"תי וזמם בספוותך ותרגם ורסן מתעה וזמם דטעי ר"ל אני אראה לך שאתה ברשותי ואנהוג אותך למקום שארצה כמו שמנהיג האדם הבהמה ומושכה למקום שירצה וכמו שהדייג מושך הדג שיו מן המי' בתחבולה: בדרך אשר בא בה · כמו אשר תבא בה כי עתה ע"י מלאכי' שלח הדברי' והוא הלך להלחם עם מלך כוש ש"א אחר המלחמה שב לירושלם ועל אותו הדרך אמ' שעתיד לשוב ולבוא לירושלם כי באותו הדרך שיבא ישוב לארצו אחר שינגף מהכהו: ותה

רלבג

ואבואה מלון קצו · ובישעיה כתוב מרום קצו והנה קרא מלון קצו בית המקדש כי הוא קץ וסוף המעלות והרוממות אשר בארץ ישראל ורצה לומ' שכבר יחריב בית המקדש ואחר כך יחריב יער המישור אשר לפניו אשר מגדל פירות וכמחי' לרוב והם בני ירושלם: אני קרתי ושתיתי מים זרים · ר"ל לא היה פלא אם שתיתי מים המוכנים לשתותם אבל אני חפרתי והוצאתי מים זרים אשר לא עלה על לב איש יוכל לשתות משם מים וזה משל למקומות שכבש שהיו כלם חזקי' שלא עלה בלב איש שיוכל לכבשם ובכף פעמי לבד בלי השתדלו' אח' החרבתי ויבשתי כל היאורים אשר בערי המצור והם הערים החזקים שלא יתכן לכבשם כי אם בבניית המצור עליהם ואפשר שיאמר אומר שכבר אמר אני קרתי ושתיתי בעבו' חזקיה שסתם המעינות כמו שנזכר בספר ד"ה והבאור הראשון יותר נכון לפי מה שאחשוב: הלא שמעת למרחוק אותה עשיתי · ר"ל על מה תתפאר על הצלחותיך במלחמות הלא שמעת כי למרחוק הודעתי אלו הדברי' מהצלחותיך על כל הגוי' על ידי עבדי הנביאים וזה לאות כי אותה עשיתי כמו שאמר ישעיה מי פעל ועשה קורא הדורות מראש ר"ל שמי שיקרא הדורות מראש ויודע מה שעתיד להיות הוא מחוייב שיהיה הוא הפועל כי לולי זה איך יתכן שידע הוא מה שיעשה זולתו האלהים א"א אם היה הזולת ההוא מסרת אותו בזה ויהיה הפועל מסודר מהמודיע זה טרם היותו לא מהמסרת כי איכנו הראשון בזה וכבר הארכנו המאמר בזה בראשון מספר מלחמות יי' ובספר ישעיה: למימי קדם יצרתיה · ר"ל כי למימי קדם חשבתיה ודמיתיה והוא מענין ויצורי כצל כלם והנה עתה הבאתיה בימי מלכי אשור ותהי זאת המחשבה שחשבתי ועשיתי אותה להשאות ולהחריב עד שיהיו ערים בצורות לגלים חרבים ועשיתי יושבי הערים קצרי יד כאילו אין להם כח חתו ובשו כי כהיו לפת' כרגע מה שלא חשבו זה מלפנים הנה לא היה להם כח להלחם כאילו הם עשב שדה וירק דשא שאיננו זז ממקומו כשיכרתו אותו וכמו חציר הגרוע שהוא יותר נקל להכרת וכמו העשב השרוף טרם הגיעו להיות קמה: ושבתך וצאתך ובאך ידעתי · ר"ל שבתך בארצך וצאתך למלחמה ובאך לעיירות שלכדת הכל ידעתי טרם היותו וגם ידעתי התרגזך אלי · רוצה לומר היותך מראה עצמך אלי כורא מאד עד שחשבת שלא אוכל לך ושאני צריך לירא ממך ולפי שכבר עלה באזני התרגזך אלי והיה סבת זה היותך שלו ושאנן ולזה יחסת לעצמך אלו ההצלחו' לא לי הנה אראה לך שאני האדון והמנהיג ואתה העבד ולזה אשים חחי באפך והוא הברזל שילכדו בו הדגים ואשים בשפתיך המתג שמשימין בשפתי הבהמות להנהיגם באשר ירצו והשיבותיך בדרך אשר באת בה · ירמה שאחר הלחמו עם מלך כוש שב אל ירושלם ושם נגף יי' את כל חילו: ותה

אכול י' מל' וסימ' נמסר בסדר שמיני: צבאות חד מן י' מלין דקריא' ולא כתבן וסימ' נמסר בריש סדר אלה הדברים: שמונים ו' מל' וסימ' נמסר בסדר בראשית ובספר שפטים סימן ד': אדרטד' בקריאה ג' קמץ

וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת אָכוֹל הַשָּׁנָה סָפִיחַ וּבַשָּׁנָה הַשֵּׁנִית סָחִישׁ וּבַשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית זִרְעוּ וְקִצְרוּ וְנִטְעוּ כְרָמִים וְאִכְלוּ פִרְיָם: וְיָסְפָה פְּלֵיטַת בֵּית־יְהוּדָה הַנִּשְׁאָרָה שֹׁרֶשׁ לְמָטָּה וְעָשָׂה פְרִי לְמָעְלָה: כִּי מִירוּשָׁלִַם תֵּצֵא שְׁאֵרִית וּפְלֵיטָה מֵהַר צִיּוֹן קִנְאַת יְהוָה תַּעֲשֶׂה־זֹּאת: לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־מֶלֶךְ אַשּׁוּר לֹא יָבֹא אֶל־הָעִיר הַזֹּאת וְלֹא־יוֹרֶה שָׁם חֵץ וְלֹא־יְקַדְּמֶנָּה מָגֵן וְלֹא־יִשְׁפֹּךְ עָלֶיהָ סֹלְלָה: בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־יָבֹא בָּהּ יָשׁוּב וְאֶל־הָעִיר הַזֹּאת לֹא יָבֹא נְאֻם־יְהוָה: וְגַנּוֹתִי אֶל־הָעִיר הַזֹּאת לְהוֹשִׁיעָהּ לְמַעֲנִי וּלְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי: וַיְהִי בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֵּצֵא מַלְאַךְ יְהוָה וַיַּךְ בְּמַחֲנֵה אַשּׁוּר מֵאָה שְׁמוֹנִים וַחֲמִשָּׁה אָלֶף וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וְהִנֵּה כֻלָּם פְּגָרִים מֵתִים: וַיִּסַּע וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר וַיֵּשֶׁב בְּנִינְוֵה: וַיְהִי הוּא מִשְׁתַּחֲוֶה בֵּית נִסְרֹךְ אֱלֹהָיו וְאַדְרַמֶּלֶךְ וְשַׂרְאֶצֶר הִכֻּהוּ בַחֶרֶב וְהֵמָּה נִמְלְטוּ אֶרֶץ אֲרָרָט וַיִּמְלֹךְ אֵסַר־חַדֹּן בְּנוֹ תַּחְתָּיו:

ד בַּיָּמִים הָהֵם חָלָה חִזְקִיָּהוּ לָמוּת וַיָּבֹא אֵלָיו יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ הַנָּבִיא וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה צַו לְבֵיתֶךָ

(גליון: כ"ג רפ' ו' חל' · ל' ושניה סחיס · צ' · צבאות קרי ולא כתיב כ' · ט' פסוקי' לא ולא ולא ול' · ל' דסמי' וסתי' על העיר · צ' ו' מל' · ו' מל' וכל ד"ה דכו' במ"א · בניו קרי ולא כתי' · ד' מ' כתח וג' קמץ)

וְדֵין לָךְ אָתָא אֵכוּל בְּשַׁתָּא חֲדָא כָּתִין וּבְשַׁתָּא תִּנְיֵנוּתָא כַּתְכְּתִין וּבְשַׁתָּא תְּלִתֵיתָא זְרוֹעוּ וַחֲצוֹדוּ וְצוֹבוּ כַרְמִין וְאֵיכוּלוּ אִבְּהוֹן: וְיוֹסְפָן מְשֵׁזְבַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה דְּאִשְׁתְּאָרוּן כְּאִילָן דִּי מְשַׁלַּח שׁוֹרְשׁוֹהִי לְרַע וּמְרִים נוֹפֵיהּ לְעֵילָא: אֲרֵי מִירוּשְׁלֵם יִפְקוּן שְׁאָר צַדִּיקַיָּא וְשֵׁיזָבַת מְקַיְּמֵי אוֹרָיְתָא מִטּוּרָא דְּצִיּוֹן בְּמֵימְרָא דַּיְיָ צְבָאוֹת תִּתְעֲבֵיד דָּא: בְּכֵין כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לְמַלְכָּא דְּאַתּוּר לָא יֵעוּל לְקַרְתָּא הָדָא וְלָא יַקְשִׁית תַּמָּן גִּיר וְלָא יְקַדְּמִינָּהּ בִּתְרִיסִין וְלָא יַצְבַּר עֲלָהּ מַלְיָתָא: בְּאוֹרְחָא דְּאָתָא בָהּ יְתוּב וּלְקַרְתָּא הָדָא לָא יֵעוּל אֲמַר יְיָ: וְאָגֵין עַל קַרְתָּא הָדָא לְמִפְרְקַהּ בְּדִיל מֵימְרִי וּבְדִיל דָּוִד עַבְדִּי: וַהֲוָה בְּלֵילְיָא הַהוּא וּנְפַק מַלְאֲכָא דַּיְיָ וּקְטַל בְּמַשְׁרְיַת אַתּוּרָאָה מְאָה וּתְמָנַן וַחֲמִשָּׁא אַלְפִין וְאַקְדִּימוּ בְצַפְרָא וְהָא כּוּלְּהוֹן פִּגְרִין מֵתִין: וּנְטַל וַאֲזַל וְתָב סַנְחֵרִיב מַלְכָּא דְּאַתּוּר וִיתֵיב בְּנִינְוֵה: וַהֲוָה הוּא סָגִיד בֵּית נִסְרוֹךְ טַעֲוְתֵיהּ וְאַדְרַמֶּלֶךְ וְשַׂרְאֶצֶר בְּנוֹהִי קְטָלוּהִי בְּחַרְבָּא וְאִינוּן אִשְׁתֵּיזָבוּ לְאַרְעָא קַרְדּוּ וּמְלַךְ אֵסַרְחַדּוֹן בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי: ב

בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן מְרַע חִזְקִיָּהוּ לִימְמַת וַאֲתָא לְוָתֵיהּ יְשַׁעְיָה בַּר אָמוֹץ נְבִיָּא וַאֲמַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ פְּקֵיד עַל אֱינַשׁ בֵּיתָךְ א

וא' פתח וסימ' ותנח ותתכה בחדש השביעי: והמה נמלטו ארץ אררט: ותכרו וישעיה: הלק ג' קמצין וחד פתח ממלכות אררט:

רדק וזה לך האות. אמ' לחזקיה זה שאמרתי לך בנבואה הראשונה ושמע שמועה ושב לארצו וכן עשה שהרי ראית ששלח מלאכיו ושב לארצו להלח' עם מלך כוש ובזה האות שנתאמת אצלך דברי תדע כי גם נבואה זאת תהיה אמת בזה לך לענה לך בתולת בת ציון לא יבא מלך אשור אל העיר הזאת שיכבוש אותה ועוד אני אומר שתאכלו השנה ספיח כי אותה השנה לא זרעו מפני חיל מלך אשור ואכלו הספיחים אם כן מה אמר להם הנביא כי יודעים היו שיאכלו הספיחי' אחר שלא זרעו לא היה להם קציר אחר אלא אמר להם הנביא שיתברך להם התבואה שבשדות ויספיקו להם אותם הספיחים כל השנה ההיא ובשנה השנית גם כן לא תצטרכו לזרוע כי תאכלו הסחיש והוא היוצא מהנופל מהספיח ובשנה הג' תזרעו ממותר הסחיש על אכלכ' ותקצרו בשלום כי לא יהיה לכם פחד מאויב ותטעו כרמים ותאכלו פרים בהשקט ובבטחה ובסדר עולם באחד עשר ביובל עלה סנחריב בשנה הרביעית בשבוע וכן הוא אומר אכול השנה ספיח שעלה בפרס הפסח ולא יכלו לזרוע ואכלו הספיחים ובשנה השנית סחיש שנדרש לגיזות את האילנות ובשנה השלישית זרעו מלמד שלא נשתייר בשבוע אלא שנה אחת: שרש למטה: ת"י כאילן די משלח שורשוהי לרע ומרים נופיה לעילא: כן תצא שארית. יפקון שאר צדיקייא ושיזבת מקיימי אורייתא מטורא דציון: קנאת יי' צבאות. קרי ולא כתיב שקנא האל לשמו לפי שחירף וגדף מלך אשור ביד מלאכיו וי"ת במימרא דיי' צבאות תתעביד דא: לא יבא אל העיר הזאת. שיכבשנה כי אל העיר בא עם מחנהו מחוץ לירושלם ושם נגף מחנהו אף כי לא יבא לא יכנס תוך העיר וכן תרגם יונתן לא ייעול לקרתא הדא: לא יקדמנה מגן. חסר בי"ת השמוש במגן כי בעלי המגינים באים ראשונים אל העיר כשנלחמים עליה וכת' לא יקדמנה בתריסין: ולא ישפוך עליה סוללה. כתרגומו ולא יצבר עלה מליתא ומליתא הוא תל עפר מדברי רבותינו ז"ל מוליא בבבא והוא שצוברין עפר לעשות תל ולהגביה כנגד חומת העיר ללכוד העיר וכן אמר ויצבור עפר וילכדה: ויהי בלילה ההוא. היום שחזר מלך אשור על ירושלם עם מחנהו ועם כל השבי באותה הלילה יצא מלאך יי' והכה במחנה אשור ורבותינו ז"ל אמרו כי ליל פסח היה ועוד אמרו כי לפני תפלתו של סנחריב חלה חזקיה ויום שלישי לחליו היתה תפלתו של סנחריב. ואותה הלילה אמרו ישראל שירה שנאמר השיר יהיה לכם כליל התקדש חג. ואמרו מאה ושמנים אלף שהכה במחנה אשור כולם היו קסורים כתרים בראשיהם וכדבריהם כראה בדברי הימים שנא' ויכחד כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור וכן מה שנא' בישעיה במשמניו רזון ואמרו כי מכתם היתה שריפת נשמה וגוף קיים שנ' ותחת כבודו יקד יקוד כלומר תחת הלבוש שהוא כבודו של אדם כשרפת בני אהרן שנאמר וישאום בכתנותם: וישב בנינוה. שלא יצא במלחמ' עוד: בניו. קרי ולא כתיב: הכוהו בחרב. באגדה סנחריב של את חכמיו כאשר הכה המלאך מחנהו מה זכות של אומה זו שאיהם בלאם להם אמרו לו אבר[ה]ם אביהם העלה את בנו עולה אמר אף אני אעלה את שני בני לאלהי כששמעו בניו הכוהו בחרב בעוד שהיה משתחוה: כי

רשי וזה לך האות. לחזקיה אמר הנביא וזה שאמרתי לך שסנחריב יפול כאן יהי לך לאות אף לימים הבאי' שאתם יראים למות ברעב לפי שסנחריב החריב את הארץ ונרע את האילנות: אכול השנה ספיח. בשנה הזאת ימצאו לכם צמחי' ותתפרנסו מהם: סחיש. גרועי אילנות שיצמחו וכשתראה דברי קיים במפלת האוכלוסי' יהי לך לאות שאף הבטח' זו תתקיים: קנאת יי' צבאות. שיקנא לכבודו ולשמו ולא שיש זכות בידכם כי הרבה הרשיע אחז אביך: לא יקדמנה. לא יערך לפניה מגן: סוללה. צבור ארמה להגביה תל לעמוד עליו להלחם על העיר ועל שם שהוא כובשו וחובטו בעצי' ומקבות כדי שיהא גרוש וכבוש בחוזק קורהו סוללה לשו' סולו סולו המסילה: ויהי בלילה ההוא. כששב סנחריב מעל כוש ובא עד נוב שהיא סמוכ' לירושלם מאה ושמנים וחמשה אלף כולם ראשי גייסות: וישב בנינוה. היא ראש לארץ אשור: בית נסרוך אלהיו. נסר מתיבתו של נח: הכוהו בחרב. ששמעו אותו שאמר לשוחטם לפניו אם יצילוהו שלא יהרגוהו שרי המלכו' שמתו בניהם על ידו: בימים ההם. שלשה ימים לפני מפלתו של סנחריב: חלה חזקיהו. ויום שלישי כשעלה בית יי' יום מפלת של סנחרי' וי"ט טוב של פסח היה: כי

רלבג

וזה לך האות אכול השנה ספיח. אמר זה לפי שלא היה בלי פחד עדיין אף על פי שמותו חיל מלך אשור כי אולי ישוב עליהם עם חיל אחר ולזה אמר הנביא לחזקיה וזה הדבר אשר תראה מסנחריב שישוב בדרך אשר בא בה ולא יבא על ירושלם יהיה לך אות על ייעוד אחר מייעד אותך הש"י והוא השנה הזאת תאכלו הספיחים אשר בשדות בחוץ ולא יהיה בחוץ אויב שימנע אתכם מזה ויתברכו הספיחים באופן שיספיקו כל השנה: ובשנה השנית תאכלו סחיש. והם הספיחי' הצומחים מהיוצא מהספיחים הראשוני' וידמה שאותה שנה היתה שנת השמטה שאם לא היה כן מה זה שלא יזרעו ולא יקצרו: ויספה פליטת בית יהוד' הנשארה ממלך אשור ומלכי ישראל ורצין מלך ארם לעשות שרש למטה ותשתרש באופן שתעשה פרי למעלה: כי מירושלם תצא שארית ופליטה מהר ציון. יעשה זה הש"י לקנאתו על החירופין שחרף אותו מלך אשור ואע"פ שאין ישרא' ראויין לזה הנס: לא יקדמנה מגן. לפי שהורסים החומות מקדימי' לפניהם מגן והם באים תחתיו והורסים החומה בכשיל וכלפות אמר שלא יקדמנה מגן ולא ישפוך עליה סוללה להפיל החומה והוא כלי שמשליכין בו אבנים גדולות מאד להפיל החומה בחוזק או ירצה באמרו ולא יקדמנה מגן לא יקדמנה איש מגן ויהיה חסר הכנוי כאמרו ומאכלו בריאה שהרצון בו ומאכלו שה בריאה: וגנותי. הוא מענין מגן: למעני ולמען דוד עבדי. ר"ל למען כבוד שמי ובעבור בריתי עם דוד עבדי שאם ימסרו בניו את מצותי לא תסור המלכות מהם: ויהי בלילה ההוא. ר"ל בליל היום ההוא שאמר בו ישעיה אלו הדברים והנה אם כן אמרם אחר שסבב סנחריב על ירושלם במצור כמו שפירשנו: וישכימו בבקר והנה כולם פגרי' מתים. ר"ל רובם וכזה רבים בדברי הנביאים והנה הנשארי' היו מעטים כמו שזכר ישעיה בספרו והנה פגרי' מתים הם גופים מתי' כי הגוף החי יקרא ג"כ פגר והנה בניו המיתוהו אחר זה כמו שייעד לו הנביא: בימים ההם חלה חזקיה למות. אחשוב כי אחר הספור הקודם היה זה ולא תפלא ממך שאמר ומכף מלך אשור אצילך כי כבר אפשר שאסרחדון היה מגזם שיבא אל ירושלם:

רשי

כי מת אתה. בעולם הזה: ולא תחיה. לעולם הבא משום דלא נסבת אשה כדאית' בברכות: לא יצא את החצר וגו'. מיהר הקב"ה להודיעו רפואתו בטרם יצא קול הברה בעיר שנקנסה עליו מיתה כדאיתא בירושלמי: ומכף מלך אשור אצילך. למדנו שלפני מפלתו של סנחריב חלה: דבלת תאני'. כשהם לחין קרויין תאנים וכשנדרסת בעיגול ק קרויין דבלה: וימרחו. יחליקוה להדביקה על השחין ונס בתוך נס שהרי אף בשר חי שאתה כ נותן עליו דבלה נסרח והקב"ה נותן דבר ה המחבל לתוך דבר ש שנתחבל ומתרפא: הלך הצל עשר מעלות אם ישוב עשר מעלות. הרי זה מקרא קצר כבר ירד הצל למעלות העשויות לשעות היום כמו אורלוג"א בלע"ז שעושין המינים לבחון שעות היום. חפץ אתה שימתין במקום שהוא שם כדי מהלך עשר שעות או ישוב ל למעלה עשר מעלות ויהא כו' כאילו הוא שחרית: ויאמר חזקיהו נקל לצל ל לנטו' עשר מעלו'. דבר קל הוא לנטו' במקומו ונוטה ועומד עשר מ מעלו' אינו דבר הניכר כל כך לא כי שא ישוב הצל ויהיה הדבר תימ' שראו שפנה היום ל לערו' וחזר להיו' בקר: אשר

רדק

כי מת אתה ולא תחיה. לא תרפא מחולי זה כי מתוך זה החולי תמות וכפל ולא תחיה ממרעך ורז"ל אמרו כי מת אתה בעולם הזה ולא תחיה לעולם הבא מאי טעמא דלא עסקת בפריה ורביה ואמת הוא כי בניו נולדו אחר חוליו שכ' בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו: אל הקיר. כדי לכוון לבו בתפלה כי היה תמיה בלבו למה היה הוא מקצר ימיו שהרי לא היה אלא בן לט' שנים כשחלה חולי זה ות"י אל הקיר לכותל בית מקדשא: התהלכתי לפניך. זה עבודת הלב ואחר כך זכר המעשה: והטוב בעיניך עשיתי. כמו שהעיד עליו הכתוב ויעש הישר בעיני יי ככל אשר עשה דוד אביו ואומר וישמור מצותיו אשר צוה יי' את משה. ובדרש והטוב בעיניך עשיתי שגנז ספר רפואות שעשה שלמה והיו העם בוטחים בו ולא היו דורשים את יי' בלבם: לא יצא העיר התיכונ' העי' כתי' וחצר קרי ובדברי רז"ל כתיב העיר וקרינן חצר מכאן שהסרגיא של מלכים כעיירות בינוניות ובמקום אחר אמר ב בירושלם כתוב העיר לומ' מהר הקב"ה להודיעו רפואתו בטרם יצא קול הברה בעיר שנקנסה עליו מיתה: והוספתי על ימיך. שהיו קצובים לך ובזה מחלוקת בדברי רז"ל י"א שלא הוסיפו לו כי ימיו הקצובים היו יותר ולעונם עון היו מחסרין לו וי"א אומרים תוספת עשו לו על הקצובים לו ובספר שמו' בפסוק כי אם יי' יגפנו פירשנו זה ה הענין: ומכף מלך אשור אצילך. זה ראיה כי קודם מ מפלתו של סנחריב חלה חזקיה: דבלת תאנים. בדברי רז"ל והלא אם אתה נותן טרף של ת תאנים על הבשר מיד הבשר מ מתחבל אלא נס בתוך נס כיוצא בו' ויורהו יי' עץ מר היה כך הוא דרכו של הקדוש ברוך הוא במר הוא ממתיק את המר: מה אות. שאל אות לפי שאמר לו הגזרה כפולה כי מת אתה ולא תחיה חשב כי מה שאמר לו י ישעיה הנני רופא לך לא אמר אלא לנחמו לפי שראהו אותו ש שבכ' בכי גדול ואף על פי שראה שנתרפא השחין לא חשב ש שנתרפא עד שיתחזק ויוכל ל לעלות בית יי' כי אפשר שישוב השחין עדיין או שלא סר החולי ממנו: הלך הצל. כמו ילך שאל לו באיזה אות יבחר אם ילך הצל לפנים עשר מעלות ברגע אחד או ישוב אחורנית עשר מעלות ואמר חזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות כי הגלגל במרוצתו יהיה כקל האות שימהר מרוצתו יותר ממנהגו אבל האות יהיה יותר חזק אם ישוב אחורנית ממהלכו: במעלות

והטוב ד' בקריאה וסימ' ועשית הישר והטוב בעיני יי'. דישעיה. מפי עליון לא תצא הרעות והטוב: וגדלתיו והוספתי. הגדלתי והוספתי חכמה. והוספתי על ימיך. אנא יי' זכר נא את אשר התהלכתי. וחברו והוספתי ד' ב' מלעיל וב' מלרע וא' מנהון חס' וסימני' והוספתי על כל תהלתך. ב' בתראי מלעיל.

כִּי מֵת אַתָּה וְלֹא תִחְיֶה: וַיַּסֵּב אֶת פָּנָיו אֶל הַקִּיר וַיִּתְפַּלֵּל אֶל יְהוָה לֵאמֹר: אָנָּה יְהוָה זְכָר נָא אֵת אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנֶיךָ בֶּאֱמֶת וּבְלֵבָב שָׁלֵם וְהַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי וַיֵּבְךְּ חִזְקִיָּהוּ בְּכִי גָדוֹל: וַיְהִי יְשַׁעְיָהוּ לֹא יָצָא הָעִיר הַתִּיכֹנָה וּדְבַר יְהוָה הָיָה אֵלָיו לֵאמֹר: שׁוּב וְאָמַרְתָּ אֶל חִזְקִיָּהוּ נְגִיד עַמִּי כֹּה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי דָּוִד אָבִיךָ שָׁמַעְתִּי אֶת תְּפִלָּתֶךָ רָאִיתִי אֶת דִּמְעָתֶךָ הִנְנִי רֹפֵא לָךְ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי תַּעֲלֶה בֵּית יְהוָה: וְהֹסַפְתִּי עַל יָמֶיךָ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּמִכַּף מֶלֶךְ אַשּׁוּר אַצִּילְךָ וְאֵת הָעִיר הַזֹּאת וְגַנּוֹתִי עַל הָעִיר הַזֹּאת לְמַעֲנִי וּלְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי: וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ קְחוּ דְּבֶלֶת תְּאֵנִים וַיִּקְחוּ וַיָּשִׂימוּ עַל הַשְּׁחִין וַיֶּחִי: וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ אֶל יְשַׁעְיָהוּ מָה אוֹת כִּי יִרְפָּא יְהוָה לִי וְעָלִיתִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בֵּית יְהוָה: וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ זֶה לְּךָ הָאוֹת מֵאֵת יְהוָה כִּי יַעֲשֶׂה יְהוָה אֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֵּר הָלַךְ הַצֵּל עֶשֶׂר מַעֲלוֹת אִם יָשׁוּב עֶשֶׂר מַעֲלוֹת: וַיֹּאמֶר יְחִזְקִיָּהוּ נָקֵל לַצֵּל לִנְטוֹת עֶשֶׂר מַעֲלוֹת לֹא כִּי יָשׁוּב הַצֵּל אֲחֹרַנִּית עֶשֶׂר מַעֲלוֹת: וַיִּקְרָא יְשַׁעְיָהוּ הַנָּבִיא אֶל יְהוָה וַיָּשֶׁב אֶת הַצֵּל

ארי מאית את ולא תיחי ממרעך: ואסחר ית אפוהי לכותל בית מקדשא וצלי קדם יי למימר: קביל בעותי יי אידכר כען ית דפלחית קדמך בקשוט ובלבב שלים ודתקין קדמך עבדית ובכא חזקיה בכיא סגיאה: והוה ישעיה לא נפק לדרתא מציעאה ופתגם נבואה מן קדם יי הות עמיה למימר: תוב ותימר לחזקיה מלכא דעמי כדנן אמר יי אלהיה דדוד אבוך שמיע קדמי צלותך גליא קדמי דמעתך הא אנא מסי לך ביומא תליתאה תיסק לבית מקדשא דיי: ואוסיף על יומך חמש עסרי שנין ומיד מלכא דאתור אשזבינך וית קרתא הדא ואגין על קרתא הדא בדיל מימרי ובדיל דוד עבדי: ואמר ישעיהו יסבון דבלת תינין ונסיבו ושויאו על שיחנא ואתסי: ואמר חזקיהו לישעיהו מא את ארי יסי יי לי ואיסק ביומא תליתאה לבית מקדשא דיי: ואמר ישעיה דין לך אתא מן קדם יי ארי יעביד יי ית פתגמא דמליל היהך טולא עסר שעין אם יתוב עסר שעין: ואמר חזקיה קלילא דא דיהך טולא עסר שעין ברם ניסא יתוב טולא לאחורוהי עסר שעין: וצלי ישעיה נביא קדם יי ואתיב ית טולא

וימים חס': ירפא ג' וסי' כי גדול כים שברך. ומחץ מכתו ירפא. כי ירפא יי' לי ועליתי: יחזקיהו ג' וסי' נמסר בריש ישעיה: אחרנית ז' בקריא' וסי' ויקח שם ויפת את השמלה ב' בפסוק. ויהי בהזכירו את ארון האלהי'. ואתה הסבות את לבם. ויאמ' יחזקיהו נקל. ויקרא ישעיהו הנביא אל יי' דמלכי'. הנני משיב את צל:

רלבג

קחו דבלת תאנים. ידוע כי הש"י כשיעשה מופת ישקם להם קצת סבות כשאפשר זה ש שיהיה בהם יותר מעט מהזרות. אבל הטבע ולזה צוה לקחת דבלת תאנים כי אע"פ שאין בו כח לעשות זה הנה בו קצת מבוא ב ברפואות המורסות ו ובבשולם: ויאמר חזקיהו אל ישעיהו מה אות כי ירפא יי' לי. ראוי שתדע שלא היה זה מיעוט אמונה לחזקיהו אם בקש אות בזה וזה שכבר הודיעו ישעיהו כי גזירת הש"י היתה שימות ועתה כשהסכים להוסיף על ימיו חמש עשרה שנה. אולי היה תנאי ר"ל אם יהיה חזקיהו באופן מהשלימות שיתכן שתדבק בו כמו ההשגחה ולזה לא היה סומך בזה חזקיהו אם לא שיתן לו אות שבזולת תנאי נתן לו השם ית' זאת המתנה: הלך הצל עשר מעלות אם ישוב עשר מעלות. ר"ל אם ישוב ללכת עשר מעלות אחרות בדרך שיהיו עשרים מעלות: ויאמר חזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות. הנה זה הפסוק קשה אמר בפירושו וזה כי הוא ידוע כי נטיית הצל תהיה מצד תנועת השמש מעט מעט יטה הצל מעט מעט וזה מבואר בעצמו ובהיו הענין כן מה זה שאמר חזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות. איך חשב חזקיה כקל מה שהוא מהמופת כפלא מאד לא ראינו כמוהו בביאור אפי' למשה אשר לא קם כמוהו לכל האותו' והמופתים אמר עתה כי המופתים ההם היו לשנות סדר אלו הדברים השפלים והוא יותר נפלא לאין שיעור מה שישתנה בו סדר הגרמים העליונים ובהיות הענין כן הנה יהיה זה המאמר מחזקיה בתכלית הסכלות ואיך ראוי שנחשוב זה עליו עם שלמותו הנראה מדבריו ואם אמרנו שלא היה זה המופת בתנועת השמש בעצמה יקשה מה שאמר בספר ה"ה על מלכי שרי בבל שבאו לדרוש המופת אשר היה בארץ כי ירמה מזה המקום שזה המופת היה על דבר אליו לפי שבזה המקום אמר כי שמעכי חלה חזקיהו והמראה בעיני מפני כל זה שזה המופת היה בצל לא בשמש בעצמו וכבר ידעת כי העננים המתנועעים תחת השמש יביאו לפעמים כיכון השמש בזולת מקומו הראוי לו וזה כבר נמצא בחום הרבה ולפי שראה חזקיה מתנועת הרוח או וקצת אידים שהיו תחת השמש שיקל להם בתנועתם המהירה להטיב הצל עשר מעלות כי באותו כר היתה תנועתם בקום מימעיה שיהיה הענין בהפך זה כדי שיוכר לו מופת השם ית' והנה התפלל הנביא אל הש"י ושב הצל אחורנית עשר מעלות כמו ששאל חזקיה וזה היה בשחדם הש"י על דרך המופת אידים מתנועעים לצד ההוא וגרשם בהם כיכון השמש והביאוהו בתנועתם במהירות כפלא אל המקום ההוא עד שכבר היה זה תכף: במעלות

במעלו' אשר ירדה. אשר ירדה השמש והלך הצל עשר מעלו' ושב השמש אחורנית והיה הצל במעלה הראשונה: במעלות אחז. כי הוא בנה אותם המעלות. ובדר' אשר ירדה במעלות אחז כי במות אחז קצר היום ונטה הצל עשר מעלות וירדה השמש עשר מעלו' טרם זמנו כדי שלא יספדוהו לפי שהיה רשע ואותם עשר מעלות שירדה לאחז חזרה אחורנית לחזקיה לאות. ות"י וצלי ישעיה נביאה קדם יי' ואתיב ית טולא בצורת אבן שעיא די נחתת ב במסקנ' דאחז שמשא לאחורוהי עשר שעין ר"ל במעלות הית' אבן מסומנת לדעת שעות היום: בראדך. ובישעיה מרודך כתו' בשם ואחד הוא כי הם ממוצא אחד ובלאדן הוא שם כנוי נסמך לאביו שהיה שמו בלאדן וזה מלך אסרחדון כי סנחריב מלך בבל היה וכן בימי מנשה כאמר בדברי הימים ויבא עליה' את שרי הצבא אשר למלך א אשור וגו' ויוליכם בבלה: כי שמע כי חלה. לא היה עקר שליחותו על חליו אלא על המופת שנעשה לו על חליו וכן הוא ב בדברי הימים לדרוש המופת אשר היה בארץ: וישמע עליהם. כמו אליהם ועל כמו אל ורבים כמוהו כמו וילך אלקנ' הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ומה שאמר וישמע נראה שהם בקשו ממנו להראותם נכתה ושמע אליהם ועש' כן ות"י וקביל מנהון ובישעיה וישמח עליהם: את כל בית נכתה. כל בית חמדתו כלומ' כל הדברים שהיו לו ואח' כך פרט מה הם הדברי' הנחמדים וכן נכאת וצרי ולוט דבר נחמד ובדברי רז"ל מאי בית נכותה מהם אמרו אשתו היתה משקה להם ומהם אמרו זין אוכלי זין הראה להם ומהם אמרו בית גנזיו הראה להם: שמן הטוב. זה שמן אפרסמון שלא היה בכל העולם אלא ביריחו ואמרו כי לפיכך נקרא יריחו והיה רע בעיני יי' כי הראה להם בית נכתה כי נתגאה בבא אליו השלוחי' מארץ רחוקה וכי היה מצליח בכל דרכיו וכן אומר ב דברי הימים כי גבה לבו ואמר בשלוחים האלה שבאו לכבודו והיה לו לומר שבאו לכבוד האל כי לדרוש המופת באו וכן אומר בדברי הימים וכן במליצי שרי בבל המשולחים עליו לדרוש המופת אשר היה בארץ עזבו האלהים לנסותו לדעת כל אשר בלבבו: אשר תוליד יקחו. יקח כת' ויקרי יקחו ואמרו זה דניאל חנניה מישאל ועזריה: והיו סריסי'. מחלוקת בדברי רז"ל מהם אמרו סריסי' ממש ומהם אמרו שנסתרסה ע"ז בימיהם כלומר שהכירו הכל שאין בה ממש ות"י רברבין כמו סריס ועל דניאל חנניה מישאל ועזריה אמר שהם היו בהיכלי מלך בבל ונאמר עליהם מבני יהודה והם היו מזרע המלוכה כי כן אמ' נבוכד נצר לבקש מזרע המלוכ' ומן הפרתמים:

אשר ירדה במעלו' אחז. יום שמת אחז נתקצר היום ומיהר הצל לירד עשר מעלות כדי שלא יהא נספד ואותן עשר שעות חזרו עכשיו לחזקיהו: כי שמע כי חלה: ועד אותו היום לא היה אדם חולה וחיה והילך שמע למוד היה לאכול בשלש שעו' ביום וישן עד תשע כיון שחזר גלגל חמה לחזקיהו ניעור בתשע שעו' ונדמה שהוא שחרית בקש להרוג את עבדיו אמר אתם הנחתם אותי לישן יום ולילה אמרו גלגל חמה חזר אמר להם מי החזירו אמרו לו אלהיו של חזקיהו כ כדאיתא בפסיקתא: בית נכתה: בית גנזי בשמיו כמו נכאת וצרי ולוט: ואת השמן הטוב. יש פותרין שמן המשחה ויש פ פותרים שמן א אפרסמון שהוא מצוי בארץ ישראל שנאמר ביחזקאל יהוד' וישרא' המה רוכליך בחיטי מ מנית ופנג וראיתי בספר יוסיפון פנג הוא אפרסמון וגדל ביריחו ועל שם הריח נקרא ירחו: לא היה דבר. את הארון והלוחות וספר התור': מארץ רחוקה באו. זה אחד משלשה שבדקן הקב"ה ומצאן עביט של מימי רגלים קין ו וחזקיהו ובלעם קין לא ידעתי השומר אחי הככי היה לו לומר ר רבונו של עולם הלא כל הנסתרות גלויות לך כדאית' בתנחומא בלעם שאמ' לו המקום מי האנשים האלה עמך היה לו לומר יי' אלהים אתה ידעת כמו שאמר יחזקאל והוא השיב בגאוה בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי הרבה מבקשים יש לי חזקיהו היה לו להשיב לישעיה אתה נביאו של מקום ואתה שואל אלי התחיל מ מתגאה ואומר מארץ רחוקה באו אלי לכך נענש ועל ששמח עליהם והאכילם על שולחנו: לא יותר דבר. מדה כנגד מדה לא היה דבר. ומבניך: חנניה מיש' ועזרי':

וישמע / דישעיהו / וישמח / שמעה / וישמח בהם

וישמע עליהם כל לשון שמיעה אל ב"מ י"ב על וסי' ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום. וישמע על תרהקה דישעיה. וישמע עליהם חזקיהו דמלכים. דרשו מעל ספר. הזכירו לגוים בירמיה. כהקיר בור מימיה כן הקרה. אל תשמעו על דברי הנביאים. לשמע על דברי עבדי הנביאים. ולבית הרכבים אמר ירמיהו:

בַּמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר יָרְדָה בְּמַעֲלוֹת אָחָז אֲחֹרַנִּית עֶשֶׂר מַעֲלוֹת׃ בָּעֵת הַהִיא שָׁלַח בְּרֹאדַךְ בַּלְאֲדָן בֶּן־בַּלְאֲדָן מֶלֶךְ־בָּבֶל סְפָרִים וּמִנְחָה אֶל־חִזְקִיָּהוּ כִּי שָׁמַע כִּי חָלָה חִזְקִיָּהוּ׃ וַיִּשְׁמַע עֲלֵיהֶם חִזְקִיָּהוּ וַיַּרְאֵם אֶת־כָּל־בֵּית נְכֹתֹה אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַבְּשָׂמִים וְאֵת שֶׁמֶן הַטּוֹב וְאֵת בֵּית כֵּלָיו וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר נִמְצָא בְּאוֹצְרֹתָיו לֹא־הָיָה דָבָר אֲשֶׁר לֹא־הֶרְאָם חִזְקִיָּהוּ בְּבֵיתוֹ וּבְכָל־מֶמְשַׁלְתּוֹ׃ וַיָּבֹא יְשַׁעְיָהוּ הַנָּבִיא אֶל־הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אֵלָיו מָה אָמְרוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה וּמֵאַיִן יָבֹאוּ אֵלֶיךָ וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה בָּאוּ מִבָּבֶל׃ וַיֹּאמֶר מָה רָאוּ בְּבֵיתֶךָ וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר בְּבֵיתִי רָאוּ לֹא־הָיָה דָבָר אֲשֶׁר לֹא־הִרְאִיתִם בְּאֹצְרֹתָי׃ וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ שְׁמַע דְּבַר־יְהוָה׃ הִנֵּה יָמִים בָּאִים וְנִשָּׂא כָּל־אֲשֶׁר בְּבֵיתֶךָ וַאֲשֶׁר אָצְרוּ אֲבֹתֶיךָ עַד־הַיּוֹם הַזֶּה בָּבֶלָה לֹא־יִוָּתֵר דָּבָר אָמַר יְהוָה׃ וּמִבָּנֶיךָ אֲשֶׁר יֵצְאוּ מִמְּךָ אֲשֶׁר תּוֹלִיד יִקָּח וְהָיוּ סָרִיסִים בְּהֵיכַל מֶלֶךְ בָּבֶל׃

(כ) (יא) ל' ויתיר א' · נכותו ק' · (יג) ל' כתי' ק' · (יד) · כ"ד מל' דישעיה מל' ל' חס' · (יז) · כ"ט · (יח) · יקחו ק'

בְּצוֹרַת אֶבֶן שָׁעַיָּא דִּנְחָתַת בְּמַסְקָנָא דְאָחָז שִׁמְשָׁא לַאֲחוֹרוֹהִי עֲסַר שָׁעִין׃ בְּעִידָּנָא הַהוּא שְׁלַח בְּרוֹדַךְ בַּלְאֲדָן בַּר בַּלְאֲדָן מַלְכָּא דְבָבֶל אִיגְרָן וְקוּרְבָּנִין לְוָת חִזְקִיָּה אֲרֵי שְׁמַע אֲרֵי אִתְמְרַע חִזְקִיָּה׃ וְקַבִּיל מִנְּהוֹן חִזְקִיָּה וְאַחֲזֵינוּן יָת כָּל בֵּית גִּנְזוֹהִי יָת כַּסְפָּא וְיָת דַּהֲבָא וְיָת בּוּסְמַיָּא וְיָת מִשְׁחָא טָבָא וְיָת בֵּית מָנוֹהִי וְיָת כָּל דְּאִשְׁתְּכַח בְּגִנְזוֹהִי לָא הֲוָה מִדַּעַם דְּלָא אַחֲזֵינוּן חִזְקִיָּה בְּבֵיתֵיהּ וּבְכָל שׁוּלְטָנֵיהּ׃ וַאֲתָא יְשַׁעְיָה נְבִיָּא לְוָת מַלְכָּא חִזְקִיָּה וַאֲמַר לֵיהּ מָה אֲמַרוּ לָךְ גֻּבְרַיָּא הָאִילֵּין וּמְנָן אֲתוֹ לְוָתָךְ וַאֲמַר חִזְקִיָּה מֵאַרְעָא רְחִיקָא אֲתוֹ לְוָתִי מִבָּבֶל׃ וַאֲמַר מָה חֲזוֹ בְּבֵיתָךְ וַאֲמַר חִזְקִיָּה יָת כָּל דִּי בְּבֵיתִי חֲזוֹ לָא הֲוָת מִדַּעַם דִּי לָא אַחֲזֵיתִינוּן בְּגִנְזָי׃ וַאֲמַר יְשַׁעְיָהוּ לְחִזְקִיָּה קַבֵּיל פִּתְגָּמָא דַיְיָ׃ הָא יוֹמַיָּא אָתַן וְיִתְנְטִיל כָּל דִּי בְּבֵיתָךְ דִּגְנַזוּ אֲבָהָתָךְ עַד יוֹמָא הָדֵין וִיתוּב לְבָבֶל לָא יִשְׁתְּאַר מִדַּעַם אֲמַר יְיָ׃ וּמִבְּנָךְ דִּי יִפְקוּן מִינָּךְ דְּתוֹלִיד יִדַּבַּר וִיהוֹן רַבְרְבִין בְּהֵיכְלָא דְמַלְכָּא דְבָבֶל׃

שאו נס בארץ. השמיעו עליך בקולם. השמיעו על ארמנות באשדוד. ואת זעקתם שמעת על: ואת שמן ז' בקריאה וסי' נמסר בסדר כי תשא: ומאין ה' בקריאה וסי' נמסר ביהושע סימן ט': באצרתי ג' חס' בקריא וסי' הלוא הוא כמוס עמדי חתום. לא היה דבר אשר לא הראיתם. וחברו דישעיה:

רלבג

במעלות אחז אחורנית. יתכן שבנה אחז אלו המעלות בבית המלכות. והנה שמע מלך בבל כי חלה חזקיהו ולזה שלח מלאכיו שם ובזה אותם גם כן שידרשו המופת אשר היה בארץ אז מחיל סנחריב שמתו כלם בזולת יד אדם אך הכם מלאך יי' ולזה אמר גם כן אשר היה בארץ ואם היה זה שב אל המופת מהשמש הנה לא היה בארץ לבד אך בכל העולם: בעת ההוא שלח בראדך בלאדן. ראוי שתדע כי אע"פ שהיה סנחריב מושל בבבל כמו שיראה ממה שאמר במה שקדם ויבא מלך אשור מבבל הנה היה שם מלך והיה תחת סנחריב והיה נותן לו מס שנה בשנה כי כן היה מנהגו עם כל המלכי' שהיה כובש אותם והנה לפי דעתי נמשכה המלוכ' למלכי אשור עד שבא נבוכד נצר מלך בבל והחזיק במלכות הזה ונמשך המלכות לו ולבנו ולבן בנו עד שבעים שנה: ספרים ומנחה אל חזקיהו. כבר ספר בספר ד"ה כי רבים היו מביאים מנחה ליי' בירושלם ומגדנות לחזקיה והיה זה כן מפני מה שמתו מהמופת שעשה יי' בחיל מלך אשור אז ידעו כל ממלכו' הארץ כי יי' הוא האלהים ולזה ספר זה שם אחר ספור זה המופת אשר עשה יי' בחיל מלך אשור: וישמע אליהם חזקיהו. ר"ל שסבר שמע בעבורם מה שבקשו ממנו והגיד להם כל אשר שאלו והראם את כל בית נכתה הנה הוא קבוץ על חמודותיו ואחר זה פרט מה שהיה שם והוא כסף וזהב ובשמים ושמן הטוב והוא שמן אפרסמון שלא היה נמצא כי אם בארצו ובמקו' אחד ממנו לבד והוא נקרא בשמי בלע': ואת בית כליו ואת כל אשר נמצא באוצרותיו. יתכן שהראה אותם גם כן הדברים החמודים שהיו לו בממשלתו והנה היה רע בעיני יי' אשר עשה כי גבה לבו על השי' כי הם באו לדרוש את המופת לכבוד השי' ולא היה ראוי לחזקיה להגדיל עצמו בזה אבל היה ראוי שיתן הגדולה והכבוד לשי' ויראה להם גדולת השי' כי על זה באו ולזה גבה אותו בספר ד"ה על זה כי הוא לא השיב לשי' מהכבוד על זה המופת שעשה לו שהוסיף על ימיו מה שהוא ראוי אבל גבה לבו ולזה היה עליו קצף ועל יהודה וירושלם והנה הקצף היה מה שאמר לו ישעיה הנביא על זה: אשר יצאו ממך אשר תוליד. זה לאות שלא היו בנים לחזקיה בעת זאת הנבואה אך אחר שלש שני' הוליד מנש' שמלך אחריו והנה אמ' ומבניך על זרעו ואם הוא רחוק כי כל זרע אדם יקראוהו בניו אפי' לאלף דור כמו שנקרא אנחנו היום בני ישראל:

רשי

טוב דבר יי׳. מאחר שבימי יהיה שלום: ואשר עשה את הברכ׳ וגו׳: בדברי הימים: ביד עבדיו הנביאים. אמוס וחבקוק ולפי שהיה מנשה רשע לא נקרא על שמו לפרש שבימיו היה: תצלנה. לשון מצלתי׳ טינטניר בלע״ז: מצלות

רלבג

אמר. כל שומעיו תצלנה שתי אזניו ר״ל שמרוב התרועה והפעלות שיקרה לו מזאת השמועה הרעה ידמה לו שיהיה קול הברה באזניו:

ובניתי

מלכים ב

הלוא אם של בסיפ׳ וסימ׳ נמסר בספרא דא חלק ב׳ סימ׳ כ״ב: העירה ט׳ וסימ׳ ויקרעו שמלתם ויעמס. וירע העם ויתקעו בשפרות. ונס אל אחת. ויהונתן ואחימעץ. ואת קומי לבי לביתך. וישלח מלאכים אל אחאב. ויבא את המים. ובני עמון ראו דר״ה. העירה והקיצה: וידבר יי׳ ז׳ בטעם דרגא תביר וסימ׳ אני יי׳ דבר אל פרעה מלך. וזאת החיה אשר תאכלו. אליכם מתוך האש. כי אתם עברים את הירדן. צו את בני ישראל

ויאמר חזקיהו אל ישעיהו טוב דבר יהוה אשר דברת ויאמר הלוא אם שלום ואמת יהיה בימי: ויתר דברי חזקיהו וכל גבורתו ואשר עשה את הברכה ואת התעלה ויבא את המים העירה הלוא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי יהודה: וישכב חזקיהו עם אבתיו וימלך מנשה בנו תחתיו:

כא בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו וחמשים וחמש שנה מלך בירושלם ושם אמו חפצי בה: ויעש הרע בעיני יהוה כתועבת הגוים אשר הוריש יהוה מפני בני ישראל: וישב ויבן את הבמות אשר אבד חזקיהו אביו ויקם מזבחת לבעל ויעש אשרה כאשר עשה אחאב מלך ישראל וישתחו לכל צבא השמים ויעבד אתם: ובנה מזבחת בבית יהוה אשר אמר יהוה בירושלם אשים את שמי: ויבן מזבחות לכל צבא השמים בשתי חצרות בית יהוה: והעביר את בנו באש ועונן ונחש ועשה אוב וידענים הרבה לעשות הרע בעיני יהוה להכעיס: וישם את פסל האשרה אשר עשה בבית אשר אמר יהוה אל דוד ואל שלמה בנו בבית הזה ובירושלם אשר בחרתי מכל שבטי ישראל אשים את שמי לעולם: ולא אסיף להניד רגל ישראל מן האדמה אשר נתתי לאבותם רק אם ישמרו לעשות ככל אשר צויתים ולכל התורה אשר צוה אתם עבדי משה: ולא שמעו ויתעם מנשה לעשות את הרע מן הגוים אשר השמיד יהוה מפני בני ישראל: וידבר יהוה ביד עבדיו הנביאים לאמר: יען אשר עשה מנשה מלך יהודה התעבות האלה הרע מכל אשר עשו האמרי אשר לפניו ויחטא גם את יהודה בגלוליו: לכן כה אמר יהוה אלהי ישראל הנני מביא רעה על ירושלם ויהודה אשר כל שמעיו תצלנה שתי אזניו:

ואמר חזקיה לישעיה תקין פתגמא דיי דמלילתא ואמר הלא אם שלם וקשוט יהי ביומי: ושאר פתגמי חזקיה וכל גבורתיה ודעבד ית בריכתא וית מזיקתא ואיתי ית מיא לקרתא הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי דבית יהודה: ושכיב חזקיהו עם אבהתוהי ומלך מנשה בריה תחותוהי: בר תרתא עסרי שנין מנשה כד מלך וחמשין וחמש שנין מלך בירושלם ושום אמיה חפצי בה: ועבד דביש קדם יי כתועבות עממיא דתריך יי מן קדם בני ישראל: ותב ובנא ית במתא דאביד חזקיה אבוהי ואקים איגורין לבעלא ועבד אשירתא כמא דעבד אחאב מלכא דישראל וסגיד לכל חילי שמיא ופלח יתהון: ובנא איגורין בבית מקדשא דיי דאמר יי בירושלם אשרי ית שכינתי: ובנא איגורין לכל חילי שמיא בתרתין דרתא בית מקדשא דיי: ואעבר ית בריה בנורא ועונין ונחיש ועבד בידין וזכורו אסגי למעבד דביש קדם יי לארגזא קדמוהי: ושוי ית צלם אשירתא דעבד בבית דאמר יי לדוד ולשלמה בריה בביתא הדין ובירושלם דאיתרעיתי מכל שבטיא דישראל אשרי ית שכינתי לעלם: ולא אוסיף לטלטלא ית ישראל מן ארעא דיהבית לאבהתהון לחוד אם יטרון למעבד ככל תפקדתא דפקידתינון ולכל אוריתא דפקיד יתהון עבדי משה: ולא קבילו ואטעינון מנשה למיעבד ית דביש מן עממיא דשיצי יי מן קדם בני ישראל: ומליל יי ביד עבדוהי נביא למימר: חלף דעבד מנשה מלכא שיבטא דבית יהודה ית תועבתא האילין אבאיש מכל דעבדו אמוראי דקדמוהי וחייב אף ית דבית יהודה בפולחן טעותיה: בכין כדנן אמר יי אלהא דישראל הא אנא מיתי בישתא על ירושלם ויהודה דכל דישמעינה יצלן תרתין אודנוהי:

ונתנו ללוים. ביד עבדיו הנביאים. אל מנשה ואל עמו: הרע ד׳ בקריא וסימ׳ ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע. יען אשר עשה מנשה מלך יהודה. הרימה פעמיך למשואות. ויי׳ ענה בי ושדי הרע לי. וא׳ ושב והרע לכם:

רדק

כאשר עשה אחאב. כי הוא החל לעשות אשרה במלכי ישראל כי עד שמלך אחאב לא ראינו לאחר מן המלכים שעשו אשרה לא שהיו הולכי׳ בחטאת ירבעם: לעשות הרע בעיני יי׳ להכעיסו. אמר שסלק האש העליונה שהיתה במזבח מעת שירד שם בימי שלמה עשר הוא וסלקה וזה המעש׳ היה להכעיס: ולא אוסיף להניד. אמר אוסיף כי כשהיו חוטאים היה מגליט בהם אויביהם והיו מנידי׳ ומגלי׳ אותם מארצם אף על פי שלא גלו גלות שלמה לפני דוד: וידבר יי׳ ביד עבדיו הנביאים. בסדר עולם יואל נחום וחבקוק נתנבאו בימי מנשה ולפי שלא היה מכש׳ כשר לא נקראו על שמו: כל שמעיו. כתי׳ וקרי׳ שמעה והקרי׳ בעבור כי רעה לשון נקב׳ והכתי׳ על הענין: תצלנה שתי אזניו. פרשו כלל מבנין נפעל מפעלי הכפל מענין לקול צלצלו שפתי והוא ענין תנודת הרעשה טנדי״טנט בלע״ז: את

ונטיתי על ירושלם וגו׳. ר״ל שתכתן ביד אויב כמו שנתנה שומרון ביד מלך אשור: ואת משקולת בית אחאב. הוא אבן העופרת שבוכין בו ואמר זה על צד המשל לענין חורבן בית אחאב והכלותו וכן אמר שיכלו מירושלם יושבו: ומחיתי. והכיתי: כאשר ימחה את הצלחת. ר״ל כמו שיכה אים את הקערה מלאה תבשיל שבהכותו אותה תתהפך על פניה ולא ישאר בקערה דבר מהתבשיל שיהיה בה: ונטשתי את שארית נחלתי. הנה קרא מלכות יהודה שארית נחלתו כי הוא לבדו נשאר מנחלת הש״י שהוא עם ישראל כי השאר הגלה מלך אשור: וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד. ידמה שהוא היה הורג כל מי שלא הסכים לעבוד ע״ז והנביאים המוכיחים אותם כמו שעשת איזבל שהרגה את נביאי י״י: ויעזוב את י״י אלהי אבותיו ולא הלך בדרך י״י. ר״ל שסבב כפרד מכל וכל מדרך י״י: וילך בכל דרך דוד אביו ולא סר ימין ושמאל. ר״ל אף על פי שלא לו חולדה הנביאה יען רך לבבך ותכנע מפני י״י אין הרצון בזה שחטא יאשיה קודם זה אך הרצון בו שבעת שמעו את הרע הזאת אשר נגזרה מאת י״י על ירושלם השתדל על כל פנים לתקן את אשר עותוהו הראשונים כי קודם זה לא היה יודע הרע שנגזר עליהם אך היה עושה הישר בעיני י״י וזה לא היה מספיק לו להשי׳ חרון אף י״י ממנו אבל היה ראוי שיוסיף לו דבקות בש״י בדרך שיהיה מ מוסבח השגחה ימלטו בה מזה הרע הנגזר מאת הש״י ולזה תמצא שהשתדל יאשיה ל להשיב ישראל לעם לי״י כדי שיסור מהם זה הרע ולבער בשלמות את כל הכעסה לע״ז: ויתם

ועד היום הזה ג׳ דסמיכי וסימ׳ ככל המעשים אשר עשו מיום. כי לא ישבתי בבית דשמואל. יען אשר עשו את הרע. וכל ירמיהו דכוו׳ במ״ר עד היום הזה וסימ׳ למן היום אשר יצאו אבתיכם. אשר שמת אותות ומופתים. הוקם את דברי יהונדב׳ לא דבאו עד היום הזה: עוזא ג׳ כתיב א׳ בנביאים וסימ׳ ועזא ואחיו

רדק

את קו שומרון. קו החרבן על דרך ונטיתי עליה קו תהו ואבני בהו וכן ת״י ואיגור על ירושלם ית חוט חורבן שמרון וית מ מתקולת צרות בית אחאב: ומחיתי. ענין קינוח: הצלחת. הקערה: כאשר ימחה. חסר אים וכן כאשר ישבור כלי היוצר כאשר ישבור אים: מחה. פי׳ כאשר ימחה האדם את הצלחת שמחה אותה ואח״כ הפכה על פניה כי כן דרך המקנח הקער שהופך אותה אחר כך על פניה כדי שלא תתטנף כן ימחה ירושלם וינקה אותה מאנשיה ואחר כך יחריבנה: חרבה תאמר. ים מרז״ל שדרשו בו שהרג ישעיהו: ויתם

וְנָטִיתִי עַל־יְרוּשָׁלַ͏ִם אֵת קָו שֹׁמְרוֹן וְאֶת־מִשְׁקֹלֶת בֵּית אַחְאָב וּמָחִיתִי אֶת־יְרוּשָׁלַ͏ִם כַּאֲשֶׁר־יִמְחֶה אֶת־הַצַּלַּחַת מָחָה וְהָפַךְ עַל־פָּנֶיהָ׃ וְנָטַשְׁתִּי אֵת שְׁאֵרִית נַחֲלָתִי וּנְתַתִּים בְּיַד אֹיְבֵיהֶם וְהָיוּ לְבַז וְלִמְשִׁסָּה לְכָל־אֹיְבֵיהֶם׃ יַעַן אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־הָרַע בְּעֵינַי וַיִּהְיוּ מַכְעִסִים אֹתִי מִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר יָצְאוּ אֲבוֹתָם מִמִּצְרַיִם וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ וְגַם דָּם נָקִי שָׁפַךְ מְנַשֶּׁה הַרְבֵּה מְאֹד עַד אֲשֶׁר־מִלֵּא אֶת־יְרוּשָׁלַ͏ִם פֶּה לָפֶה לְבַד מֵחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יְהוּדָה לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי מְנַשֶּׁה וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃ וַיִּשְׁכַּב מְנַשֶּׁה עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר בְּגַן־בֵּיתוֹ בְּגַן־עֻזָּא וַיִּמְלֹךְ אָמוֹן בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃

בֶּן־עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה אָמוֹן בְּמָלְכוֹ וּשְׁתַּיִם שָׁנִים מָלַךְ בִּירוּשָׁלָ͏ִם וְשֵׁם אִמּוֹ מְשֻׁלֶּמֶת בַּת־חָרוּץ מִן־יָטְבָה׃ וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר עָשָׂה מְנַשֶּׁה אָבִיו׃ וַיֵּלֶךְ בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־הָלַךְ אָבִיו וַיַּעֲבֹד אֶת־הַגִּלֻּלִים אֲשֶׁר עָבַד אָבִיו וַיִּשְׁתַּחוּ לָהֶם׃ וַיַּעֲזֹב אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָיו וְלֹא הָלַךְ בְּדֶרֶךְ יְהוָה׃ וַיִּקְשְׁרוּ עַבְדֵי־אָמוֹן עָלָיו וַיָּמִיתוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ בְּבֵיתוֹ׃ וַיַּךְ עַם־הָאָרֶץ אֵת כָּל־הַקֹּשְׁרִים עַל־הַמֶּלֶךְ אָמוֹן וַיַּמְלִיכוּ עַם־הָאָרֶץ אֶת־יֹאשִׁיָּהוּ בְנוֹ תַּחְתָּיו׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי אָמוֹן אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃ וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בִּקְבֻרָתוֹ בְּגַן־עֻזָּא וַיִּמְלֹךְ יֹאשִׁיָּהוּ בְנוֹ תַּחְתָּיו׃

כב בֶּן־שְׁמֹנֶה שָׁנָה יֹאשִׁיָּהוּ בְמָלְכוֹ וּשְׁלֹשִׁים וְאַחַת שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָ͏ִם וְשֵׁם אִמּוֹ יְדִידָה בַת־עֲדָיָה מִבָּצְקַת׃ וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה וַיֵּלֶךְ בְּכָל־דֶּרֶךְ דָּוִד אָבִיו וְלֹא־סָר יָמִין וּשְׂמֹאול׃

ואיגוד על ירושלם ית חוט חורבן שומרון וית מתקולת צרות בית אחאב ואימחי ית ירושלם כמא דמתמחיא צלוחיתא ית מחיצא ומתהפכא על אפהא׃ וארטוש ית שארא דאחסנתי ואמסרינון ביד בעלי דבביהון ויהון לבז וליתבר לכל סנאיהון׃ חלף דעבדו ית דביש קדמי והוו מרגזין קדמי מן יומא דנפקו אבהתהון ממצרים ועד יומא הדין׃ ואף דם זכאי דאשד מנשה סגי לחדא עד די מלא ית ירושלם סיפא בסיפא בר מחובוהי דחייב ית דבית יהודה למעבד דביש קדם יי׃ ושאר פתגמי מנשה וכל דעבד וחובוהי דחב הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכיא דבית יהודה׃ ושכיב מנשה עם אבהתוהי ואיתקבר בגן ביתיה בגן עוזא ומלך אמון בריה תחותוהי׃

בר עסרין ותרתין שנין אמון כד מלך ותרתין שנין מלך בירושלם ושום אימיה משולמת בת חרוץ מן יטבה׃ ועבד דביש קדם יי כמא דעבד מנשה אבוהי׃ ואזל בכל אורחא דהליך אבוהי ופלח ית טעותא דפלח אבוהי וסגיד להון׃ ושבק ית פולחנא דיי אלהא דאבהתוהי ולא הליך באורחא דתקנא קדם יי׃ ומרדו עבדי אמון עלוהי וקטלו ית מלכא בביתיה׃ וקטל עמא דארעא ית כל דמרדו על מלכא אמון ואמליכו עמא דארעא ית יאשיה בריה תחותוהי׃ ושאר פתגמי אמון וכל דעבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומי למלכי דבית יהודה׃ וקבר יתיה בקבורתיה בגינת עזא ומלך יאשיה בריה תחותוהי׃

בר תמני שנין יאשיה כד מלך ותלתין וחד שנין מלך בירושלם ושום אימיה ידידה בת עדיה מבצקת׃ ועבד דכשר קדם יי ואזל בכל אורח דוד אבוהי ולא סטא לימינא ולסמלא׃

רשי

משקולת. הוא חוט שהבונים חומה קושרין בו עופרת לכוון בו את החומה: ימחה את הצלחת. יקנח את הקערה: ספר

בני אבינדב דשמואל. ויקבר בגן ביתו. ויקבר אתו בקברתו. וכל כתובין דכוו׳ במ״א עזה אלהם זו פעלת לנו׳. ולא הלך ג׳ וסימ׳ כפעם בפעם לקראת נחשים. יהושפט עשר אניות. ויעזב את י״י אלהי אבתיו דאמון: ולא סר ד׳ בקריאהו וסימ׳ אשר עשה דוד. ויעש הישר דיאשיהו דמלכים. וחברו דד״ה. וילך בדרך אסא אביו:

וַיְהִי בִּשְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ יֹאשִׁיָּהוּ שָׁלַח הַמֶּלֶךְ אֶת־שָׁפָן בֶּן־אֲצַלְיָהוּ בֶן־מְשֻׁלָּם הַסֹּפֵר בֵּית יְהוָה לֵאמֹר׃ עֲלֵה אֶל־חִלְקִיָּהוּ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וְיַתֵּם אֶת־הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵּית יְהוָה אֲשֶׁר אָסְפוּ שֹׁמְרֵי הַסַּף מֵאֵת הָעָם׃ וְיִתְּנֻהוּ עַל־יַד עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה הַמֻּפְקָדִים בְּבֵית יְהוָה וְיִתְּנוּ אֹתוֹ לְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר בְּבֵית יְהוָה לְחַזֵּק בֶּדֶק הַבָּיִת׃ לֶחָרָשִׁים וְלַבֹּנִים וְלַגֹּדְרִים וְלִקְנוֹת עֵצִים וְאַבְנֵי מַחְצֵב לְחַזֵּק אֶת־הַבָּיִת׃ אַךְ לֹא־יֵחָשֵׁב אִתָּם הַכֶּסֶף הַנִּתָּן עַל־יָדָם כִּי בֶאֱמוּנָה הֵם עֹשִׂים׃ וַיֹּאמֶר חִלְקִיָּהוּ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עַל־שָׁפָן הַסֹּפֵר סֵפֶר הַתּוֹרָה מָצָאתִי בְּבֵית יְהוָה וַיִּתֵּן חִלְקִיָּה אֶת־הַסֵּפֶר אֶל־שָׁפָן וַיִּקְרָאֵהוּ׃ וַיָּבֹא שָׁפָן הַסֹּפֵר אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיָּשֶׁב אֶת־הַמֶּלֶךְ דָּבָר וַיֹּאמֶר הִתִּיכוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בַבַּיִת וַיִּתְּנֻהוּ עַל־יַד עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה הַמֻּפְקָדִים בֵּית יְהוָה׃ וַיַּגֵּד שָׁפָן הַסֹּפֵר לַמֶּלֶךְ לֵאמֹר סֵפֶר נָתַן לִי חִלְקִיָּה הַכֹּהֵן וַיִּקְרָאֵהוּ שָׁפָן לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ אֶת־דִּבְרֵי סֵפֶר הַתּוֹרָה וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו׃ וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת־חִלְקִיָּה הַכֹּהֵן וְאֶת־אֲחִיקָם בֶּן־שָׁפָן וְאֶת־עַכְבּוֹר בֶּן־מִיכָיָה וְאֵת שָׁפָן הַסֹּפֵר וְאֵת עֲשָׂיָה עֶבֶד־הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר׃ לְכוּ דִרְשׁוּ אֶת־יְהוָה בַּעֲדִי וּבְעַד הָעָם וּבְעַד כָּל־יְהוּדָה עַל־דִּבְרֵי הַסֵּפֶר הַנִּמְצָא הַזֶּה כִּי־גְדוֹלָה חֲמַת יְהוָה אֲשֶׁר־הִיא נִצְּתָה בָנוּ עַל אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֲבֹתֵינוּ עַל־דִּבְרֵי הַסֵּפֶר הַזֶּה לַעֲשׂוֹת כְּכָל־הַכָּתוּב עָלֵינוּ׃

והות בתמני עסרי שנין למלכא יאשיהו שלח מלכא ית שפן בר אצליה בר משולם ספרא לבית מקדשא דיי למימר׃ סק לות חלקיה כהנא רבא ויתקים ית כספא דאיתעל בבית מקדשא דיי דיכנשו אמרכליא מן עמא׃ ויתנוניה על ידי עבדי עיבידתא דממנן בית מקדשא דיי ויתנון יתיה לעבדי עיבידתא דבבית מקדשא דיי לתקפא ית בידקא דביתא׃ לנגרי ולארדיכליא ולארגובלי ולמזבן אעין ואבנין פסילן לתקפא ית ביתא׃ ברם לא מיתחשב עמהון כספא דמתיהב על ידיהון ארי בהמנותא אינון עבדין׃ ואמר חלקיה כהנא רבא לשפן ספרא ספרא דאוריתא אשכחית בבית מקדשא דיי ויהב חלקיה ית סיפרא לשפן וקרהי׃ ואתא שפן ספרא למלכא ואתיב ית מלכא פיתגמא ואמר טקיסו עבדך ית כספא דאשתכח בביתא ויהבוהי על ידי עבדי עיבידתא דממנן בבית מקדשא דיי׃ וחוי שפן ספרא למלכא למימר סיפרא יהיב לי חלקיה כהנא וקרהי שפן קדם מלכא׃ והוה כד שמע מלכא ית פיתגמי ספרא דאוריתא ובזע ית לבושוהי׃ ופקיד מלכא ית חלקיה כהנא וית אחיקם בר שפן וית עכבור בר מיכיה וית שפן ספרא וית עשיה עבדא דמלכא למימר׃ אזילו תבעו מן קדם יי עלי ועל עמא ועל כל דבית יהודה על פיתגמי סיפרא דאישתכח הדין ארי סגיאה חימתא דיי דהיא דליקת בנא על דלא קבילו אבהתנא לפיתגמי סיפרא הדין למעבד ככל דכתיב עלנא׃

בשי״ו כתיב יו״ד בקריאה וסימ׳ במסר׳ רבת׳ ׃ מיכיה ג׳ וסימ׳ ויצו המלך את חלקיה דמלכים ׃ ומבני הכהנים עחצצרות ׃ והכהנים אליקים מעשיה מנימין ׃ וחד מיכיהו וסימ׳ שלוש שנים מלך בירושלם ושם אמו דד״ה ׃ וא׳ ולמכיהו וסימ׳ ובשנת שלוש למלכו שלח לשריו דד״ה ׃ על דברי׳ בקריא׳ וסימ׳ במסר׳ רבת׳ ׃

רשי

ספר התורה מצאתי ׃ טמון תחת הנדבך שהטמינוהו שם כשטרף אחז את התורה ׃ דרשו את יי׳ בעדי ׃ ראה כתו׳ יולך יי׳ אותך ואת מלכך ׃ אל

רלבג

ויתם את הכסף המובא בית יי׳ ׃ ירמה שיהיה הכסף נתן בארון כמו שהיה הענין בימי יהואש המלך ושם זכר דומה למה שזכר בזה המקום והנה אמרו ויתם את הכסף ר״ל ויכלה וזה יהיה במערו את הארון אשר אספו בו את הכסף שומרי כלי בית המקדש ׃ והמונים הכסף ההוא יתנוהו מנוי על ידי עושי המלאכ׳ הממוני׳ בבית יי׳ לחזקו והם הכהן הגדול וסופר המלך ומהכסף ההוא יפרעו שכירותם לאומנין העושים המלאכה בבית יי׳ לחזק את בדק הבית ר״ל מה שראוי שיבדק לתקון מפני הראותו בלתי חזק והאומנים הם חרשי העץ והבונים הקירות והתקרה והגודרים הם הגודרים גדר סביב חצר הכהנים ואולתו ומהכסף ההוא היו גם כן קונים עצים ואבני מחצב ולא יחשב את עושי המלאכ׳ הממוני׳ בבית יי׳ הכסף כי באמונ׳ הם עושי׳ וכבר באררנו הסבה בזה בענין יואש ושם באררנו התועלות המגיעות מזה הספור אשר נכתב שם ולזה לא כשוב לשנותם בזה המקום ׃ ויאמר חלקיהו הכהן הגדול על שפן הסופר ׃ הנה זכר כי הכהן הגדול היה ראש על שפן הסופר בזה המנוי שהיו עושים אותו שניהם ולזה יחס יאשיה הפעל כלו בהוצאת הכסף לכהן הגדול ולזה אמר ויתם את הכסף אע״פ ששניהם היו שם ׃ ויתנוהו על ידי עושי המלאכה ׃ והנה לא זכר למי אמר זה כי נשען במה שזכר שפן הסופר ועוד שכבר אמ׳ אחר זה ויתן חלקיה את הספר אל שפן ׃ התיכו עבדיך את הכסף ׃ אין הרצון בו שהתיכוהו באש אך הרצון בו מענין כלוי כטעם ותתך חמתי ׃ ויהי כשמע המלך את דברי ספר התור׳ ויקרע את בגדיו ׃ יתכן שראה התוכחות והנמשך להם שבמשנה תורה כי שם כרמז ענין גלו׳ שומרון וגלות יהוד׳ עם מלך יהודה כמו שבארנו שם ואולי חלקיה קרא זה אל שפן לסבב שיקראהו שפן אל המלך ויקח עצה להסיר ממנו זה הרע לפי מה שאפשר ׃ נצתה בנו על אשר לא שמעו אבותינו ׃ ר״ל כבערה בנו ׃ והיא

רדק

ויתם את הכסף ׃ ויתליס כלומר יספליס לגבותו ׃ ויתנוהו לעושי המלאכה ׃ כי היה צריך הבית חזוק ובניין לפי שנהרס מימי יהואש שחזק בדק הבית עד היום ההוא שהיו רל״ר שנה ובסדר עולם מאתים ושמונה עשרה ׃ שומרי הסף ׃ שומרי כלי בית המקדש ות״י אמרכליא והם הגזברי׳ וכבר פירשנו כל הענין הזה בבדק יהואש ׃ ויתנה ׃ כתיב וקרי ויתנוהו הכתוב אומר על חלקיהו וה״א הכנוי על המגבה והקרי ויתנוהו על שומרי הסף שיתנוהו הכסף והה״א וי״ו הכנוי על הכסף ׃ המופקדים בית יי׳ ׃ כמו בבית ׃ על שפן הסופר ׃ כמו אל שפן וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ׃ ספר התורה מצאתי בבית יי׳ ׃ דרשו כי אחז שרף את התורה והטמינו מפניו ספר תורה אחד והטמינוהו תחת הנדבך ועכשיו מצא חלקיה ספר התורה הזה ורחוק הוא זה שחזקיהו שבא אחריו שרבץ תורה בישראל איך לא הוציאו וכמה ספרי תורה הניח חזקיהו במותו אלא מנשה מלך זמן רב שהרי מלך נ״ה שנה ועשה הרע בעיני יי׳ כתועבות הגוים ובנה מזבחות לע״ז בבית יי׳ והוא הסכיח התורה מישר׳ ואין פונה אליה כי כלם היו פונים אל אלהי׳ אחרים ואל חקות הגוים ובנ״ה שנה נשתכחה התורה ועכשיו כאשר צוה יאשיהו לחפש בית יי׳ לכל אשר ימצא שם בדק ולהוציא הכסף המובא בית יי׳ והיה חלקיהו מחפש בבית יי׳ ובבית קדש הקדשים ובדביר מצא ספר תורה שהיה מונח במקומו מצד הארון וכן הוא אומר בדברי הימים ובהוציאם את הכסף המובא בית יי׳ מצא חלקיהו הכהן את ספר תורת יי׳ ופתח וקראו ונתנו אל סופר המלך שיביאהו אל המלך שיקרא בו ויראה איך שכחו התורה המונעת כל המעשים הרעים שהיו עושים בישראל ואם תאמר והרי מנשה עשה תשובה כמו שכתו׳ בדברי הימי׳ כשהגלו אותו שרי מלך אשור והוליכוהו בבבל אמ׳ ובהצר לו חלה את פני יי׳ ויכנע מאד ויתפלל אליו ויעתר לו וישיבהו ירושלם וידע מנשה כי יי׳ הוא האלהים ואמר שהסיר את אלהי הנכר ואת הסמל מבית יי׳ ויאמר ליהודה לעבוד את יי׳ אם כן היאך לא החזיר את התורה לישנה ולא קרא בה ואיך היה אבל חלקיה ואבל אחרים חדוש דברי התורה אפשר כי הגלות שגלה מנש׳ היה בזקנותו ואחר שעשה תשובה לא האריך ימים כל כך אלא שידע ושמע כי ע״ז רע בעיני יי׳ כמו שהעידו בו הנביאי׳ בשובו ברשעו והע״ז בער כשעשה תשובה ולא נתן אל לבו לחפש ספר התור׳ ויאשיהו היה קטן בימי מנשה בן שש שני׳ ולא למד תור׳ עדיין ואמון אביו היה רשע ואחז בדרכי אביו הרעים שגדל בהם ובסוף מנש׳ מרשעו לא הכין הוא את לבבו כמו שכתו׳ ולא נכנע מלפני יי׳ כהכנע מנשה אביו ומפני זה היה חדוש אצלם ספר התור׳ אבל למה שמצינו בסדר עולם ובדברי רז״ל כי בשנת כ״ב למנשה גלה ואחר כך עשה תשובה וסמכו זה למה שכתוב ויעש אשרה כאשר עשה אחאב וכמה מלך אחאב כ״ב רצו לומר כי מנש׳ הרע כאחאב ואחאב עשה הרע כ״ב שנה כל ימי מלכותו ומנשה עשה הרע כ״ב כ״ב שנה הנה לג׳ שנים היה מנשה בתשובה והוא רחוק ואיך היה זה שעמד לג׳ שנים בתשובה רוב ימי מלכותו ולא דרש ספר התורה זה רחוק מאד ׃ ויהי כשמוע המלך ׃ אמרו כי מצאו הספר נגלל בפר׳ תוכחות יולך יי׳ אותך ואת מלכך וגו׳ כי שם נרמז ענין גלות שמרון וגלו׳ יהודה עם מלך יהודה כמו שבארנו שם ואולם חלקיה קרא זה אל שפן לסבב שיקראהו שפן אל המלך ויקח עצה להסיר ממנו זה הרע לפי מה שאפשר ׃ ואת עכבור ׃ ובדברי הימים ואת עבדון ושני שמות היו לו וכמוהו רבים ׃ נצתה בנו ׃ נדלקת בנו כמו הנכוי מכית בך אם מדליק ׃ על דברי הספר ׃ כמו אל ׃ אל

רדק

אל חולדה הנביאה: אמרו ז"ל כי חולדה ולא הלכו אל ירמיה עם מרבו' ז"ל אמרו כי ירמיה לא היה שם כי הלך להחזיר עשרת השבטי' ואמרו כי ירמיה היה אז נביא שהרי תחלת נבואתו היתה בי"ג שנה ליאשיה וזה הענין היה בשנת י"ח אלא שלא היה שם בירושלם אז כשמצאו התורה אולי היה בענתות או במקום אחר וחולדה היתה יושבת בירושלם לפיכך שלח אליה ואמרו רבו' ז"ל כי שלשה נביאים שנתנבאו בימי יאשיהו והם ירמיה וצפניהו וחולדה כי ירמיהו היה מתנבא בשוקים וצפניה בבתי כנסיות וחולד' אל הנשים: בן חרחס. בכת"ך: במשנה. כתרגו' בבית אולפנא: אשר קרא מלך יהודה. שום לקראם כאילו קראם וכן ויבן שלמה את הבית והדומים להם וכן הוא בדברי הימי' אשר קרא לפני מלך יהוד' ובדב' ר"ז ל אשר קרא מלך יהודה וכי מלך יהוד' קראם והלא שפן קראם אלא מכאן לשומע כעונה: אשפך. בחרק בשקל אויבך ויבא גם כן בנגון על משקל אברך בבנין: על אבותיך. כמו אל: ונאספת אל קברותיך בשלום. והלא כתיב ויורו המורי' למלך יאשיהו מהו בשלום שלא חרב בית המקדש בימיו וכן הוא מפרש והולך ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא אל המקו' הזה: קברותיך. ר"ל קברות אבותיך: והכהנים והנביאים. ת"י וכהניא וספריא תרגם הנביאים סופרי' כלומ' תלמידים לפי שלא היו שם נביאי' אחרים שהרי המלך שלח אל חולד' מלמד שלא היו שם נביאי' אחרים וכן תרגם שופט ונביא דיין וסופר וכולל לפרש נביאים כמשמעו כי ירמיה וצפניה בן כושי היו נביאים בזמן ההוא ואוריהו בן שמעיהו אפשר שהיה נביא גם כן בזמן ההוא ולא היו בירושלם בעת שמצא חלקיה הכהן את ספר התורה ועתה כאשר שלח המלך לאסף אנשי יהודה באו גם כן הנביאים לירושלם: על העמוד. כתרגומו על אסטווגא וכבר פי' למעלה בדבר יהואש ובדברי הימי' ויעמוד המלך על עמדו כלומר במקום שהיה רגיל לעמוד שם: עדותיו. בהכעת הוי"ו: ויעמד כל העם בברית. עמדו והתחזקו בפיהם ובלבם בברית וכן היעמוד לבך אם תחזקנה ידיך ות"י וקבילו כל עמא עליהון קימא: ואת כהני המשנ'. שהיו שניים לכהן גדול בתי וית סגן כהניא:

סומרי

רשי

אל חולדה. אמרו רבותינו לפי שהאשה מרחמת מן האיש לכך לא שלח אל ירמיהו ויש שאומרי' ירמיהו לא היה שם שהלך להחזיר עשרת השבטים: במשנה. בבית אולפנא ויש שפותרין במשנה חוץ לחומה בין שתי החומות שהוא משנה לעיר: ונאספת אל קברותיך בשלום. ומהו השלום ולא תראינה עיניך בחורבן הבית: על העמוד. מקום מעמד המלך בבית המקדש: ואת כהני המשנה. סגני כהונה שהם שניים לכהנים גדולים:

סומרי

כה תאמרו ו' ליוסף אנא שא נא. ויאמר שאול כה תאמרו לדוד. ואל מלך יהודה השלח דמלכים. וחברו דד"ה. כה תאמרו איש אל רעהו דירמיה. וצוית אתם אל אדניהם. והבאתי אתכם אל. השלח אתכם אלי דירמיה: ויאספו ו' פתחין וסי' נמסר בסדר שמות: באזניהם ח' בקריא' וסי' ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר:

תרגום

ואזל חלקיה כהנא ואחיקם ועכבור ושפן ועשיה לות חולדה נביאתא אתת שלום בר תקוה בר חרחס נטר לבושי והיא יתבא בירושלם בבית אולפנא ומלילו עמה: ואמרת להון כדנן אמר יי אלהא דישראל אמרו לגברא דשלח יתכון לותי: כדנן אמר יי הא אנא מיתי בישתא על אתרא הדין ועל יתבוהי ית כל פתגמי ספרא דקרא מלכא דשבטא דבית יהודה: חלף דשבקו פולחני ואסיקו בוסמין לטעות עממיא בדיל לארגזא קדמי בכל עובדי ידיהון ויתלק רוגזי באתרא הדין ולא יטפי: ולמלכא דשבטא דבית יהודה דשלח יתכון למתבע אולפן מן קדם יי כדנן תימרון ליה כדנן אמר יי אלהא דישראל פתגמיא דשמעתא: חלף דרכיך לבך ואתכנעת מן קדם יי במשמעך דגזרית על אתרא הדין ועל יתבוהי למהוי לצדו וללוטא ובזעתא ית לבושך ובכיתא קדמי ואף קדמי שמיע אמר יי: בכן הא אנא כניש לך לות אבהתך ותתכניש לקברך בשלם ולא יחזיין עינך בכל בישתא דאנא מייתי על אתרא הדין ואתיבו ית מלכא פתגמא: ושלח מלכא וכנשו לותיה כל סבי יהודה וירושלם: וסליק מלכא לבית מקדשא דיי וכל אנש יהודה וכל יתבי ירושלם עמיה וכהניא וספריא וכל עמא למזעירא ועד רבא וקרא קדמיהון ית כל פתגמי ספרא דקימא דאשתכח בבית מקדשא דיי: וקם מלכא על אסטונא וגזר ית קימא קדם יי למהך בתר פולחנא דיי ולמטר פקודוהי וית סהדותוהי וית קימוהי בכל לבא ובכל נפש לקימא ית פתגמי קימא הדין דכתיבין על ספרא הדין וקבילו כל עמא עליהון קימא: ופקיד מלכא ית חלקיהו כהנא רבא וית סגן כהניא

מקרא

וַיֵּלֶךְ חִלְקִיָּהוּ הַכֹּהֵן וַאֲחִיקָם וְעַכְבּוֹר וְשָׁפָן וַעֲשָׂיָה אֶל־חֻלְדָּה הַנְּבִיאָה אֵשֶׁת שַׁלֻּם בֶּן־תִּקְוָה בֶּן־חַרְחַס שֹׁמֵר הַבְּגָדִים וְהִיא יֹשֶׁבֶת בִּירוּשָׁלַ͏ִם בַּמִּשְׁנֶה וַיְדַבְּרוּ אֵלֶיהָ׃ וַתֹּאמֶר אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אִמְרוּ לָאִישׁ אֲשֶׁר־שָׁלַח אֶתְכֶם אֵלָי׃ כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי מֵבִיא רָעָה אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְעַל־יֹשְׁבָיו אֵת כָּל־דִּבְרֵי הַסֵּפֶר אֲשֶׁר קָרָא מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ תַּחַת אֲשֶׁר עֲזָבוּנִי וַיְקַטְּרוּ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים לְמַעַן הַכְעִיסֵנִי בְּכֹל מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם וְנִצְּתָה חֲמָתִי בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְלֹא תִכְבֶּה׃ וְאֶל־מֶלֶךְ יְהוּדָה הַשֹּׁלֵחַ אֶתְכֶם לִדְרֹשׁ אֶת־יְהוָה כֹּה תֹאמְרוּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמָעְתָּ׃ יַעַן רַךְ־לְבָבְךָ וַתִּכָּנַע מִפְּנֵי יְהוָה בְּשָׁמְעֲךָ אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי עַל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְעַל־יֹשְׁבָיו לִהְיוֹת לְשַׁמָּה וְלִקְלָלָה וַתִּקְרַע אֶת־בְּגָדֶיךָ וַתִּבְכֶּה לְפָנָי וְגַם אָנֹכִי שָׁמַעְתִּי נְאֻם־יְהוָה׃ לָכֵן הִנְנִי אֹסִפְךָ עַל־אֲבֹתֶיךָ וְנֶאֱסַפְתָּ אֶל־קִבְרֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם וְלֹא־תִרְאֶינָה עֵינֶיךָ בְּכֹל הָרָעָה אֲשֶׁר־אֲנִי מֵבִיא עַל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיָּשִׁבוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ דָּבָר׃ וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ וַיַּאַסְפוּ אֵלָיו כָּל־זִקְנֵי יְהוּדָה וִירוּשָׁלָ͏ִם׃ וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ בֵּית־יְהוָה וְכָל־אִישׁ יְהוּדָה וְכָל־יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַ͏ִם אִתּוֹ וְהַכֹּהֲנִים וְהַנְּבִיאִים וְכָל־הָעָם לְמִקָּטֹן וְעַד־גָּדוֹל וַיִּקְרָא בְאָזְנֵיהֶם אֶת־כָּל־דִּבְרֵי סֵפֶר הַבְּרִית הַנִּמְצָא בְּבֵית יְהוָה׃ וַיַּעֲמֹד הַמֶּלֶךְ עַל־הָעַמּוּד וַיִּכְרֹת אֶת־הַבְּרִית לִפְנֵי יְהוָה לָלֶכֶת אַחַר יְהוָה וְלִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו וְאֶת־עֵדְוֺתָיו וְאֶת־חֻקֹּתָיו בְּכָל־לֵב וּבְכָל־נֶפֶשׁ לְהָקִים אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת הַכְּתֻבִים עַל־הַסֵּפֶר הַזֶּה וַיַּעֲמֹד כָּל־הָעָם בַּבְּרִית׃ וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת־חִלְקִיָּהוּ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וְאֶת־כֹּהֲנֵי הַמִּשְׁנֶה

רלבג

והיא יושבת בירושלם במשנה. תרגם יונתן במסכ' בבית המדרש: לכן הנני אוסיפך אל אבותיך. ר"ל שבמותו יהיה נקבר אצל אבותיו ולא תהיה הרע' בימיו ידמ' שהיו בישרא' אז נביאי' זולת חולדה אך שלחו אליה מפני היותה קרוב' לו כי היית' אז בירושלם: ויעמוד המלך על העמוד. ידמה שבנו שם עמוד והיה בו המלך בעת קראו את התורה כמו שנזכר בפרשת הקהל: ואת כהני המשנה. הם הכהני' השני' לו כמו סגן הכהני' והמשכל לו לפי מדרגותיה' על הסדר: בשדמות

ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם. וישכם אבימלך בבקר ויקרא לכל עבדיו. בבוא כל ישראל לראות את פני. הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם. ויעל המלך בית יי' דמלכים. וחברו דד"ה. שב נא וקראנה באזנינו: בברית ה' דגש וסימ' נמסר בספרא דא חלק א' סימן כ':

רשי

שומרי הסף · האמרכלים הממונים על כל צורכי הבית ומפתחות העזרה בידם : בשדמות קדרון · במישר קדרון : ונשא את עפרם בית אל · אל מקום טמא אשר טמא שם את המזבח שעשה ירבעם ושרף עליו את כהני הבמות : ויקטר בבמות · ואותן שקטרו בבמות בערי יהודה : את בתי הקדשים · בתי הזמה : אורגות שם בתים · יריעות : לא יעלו · הכהני׳ שקטרו בבמו׳ לע״ז לא יעלו עוד לשרת על מזבח יי׳ : כי אם אכלו מצו׳ · כלומ׳ כי אם בדבר זה לא יצאו מכהונתם שמותרין לאכול בקדשי׳ הרי הם כבעלי מומין חולקין ואוכלין אבל לא מקריבין : אכלו מצות · מנחות והוא הדין לכל הקדשים : את

רדק

שמרי הסף · פירשנוהו : להוציא מהיכל יי׳ · והלא מנשה הוציא הכל כשעשה תשובה כמו שאומר בדברי הימים ויסר את אלהי הנכר ואת הסמל מבית יי׳ וגו׳ אלא שאמון החזירם שם · ובשנת שתים עשרה למלכו החל לטהר ולהעביר את הסקוצים כמו שאומר בדברי הימים אבל לא כלה עד שנת שמנ׳ עשר אחר שמצא הספר כמו שאמר הנה :

ונשא ו׳ וסימ׳ נמסר בסדר אחרי מות ובריש סיפרא דא סימן ח׳ : ויצא י״ג חס וסי׳ נמסר בסדר קרח : לעפר ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר עקב : בגי ט׳ כתיב יוד וסי׳ נמסר ביהושע סימן י״ח :

וְאֶת־שֹׁמְרֵי הַסַּף לְהוֹצִיא מֵהֵיכַל יְהוָה אֵת כָּל־הַכֵּלִים הָעֲשׂוּיִם לַבַּעַל וְלָאֲשֵׁרָה וּלְכֹל צְבָא הַשָּׁמָיִם וַיִּשְׂרְפֵם מִחוּץ לִירוּשָׁלִַם בְּשַׁדְמוֹת קִדְרוֹן וְנָשָׂא אֶת־עֲפָרָם בֵּית־אֵל : וְהִשְׁבִּית אֶת־הַכְּמָרִים אֲשֶׁר נָתְנוּ מַלְכֵי יְהוּדָה וַיְקַטֵּר בַּבָּמוֹת בְּעָרֵי יְהוּדָה וּמְסִבֵּי יְרוּשָׁלִָם וְאֶת־הַמְקַטְּרִים לַבַּעַל לַשֶּׁמֶשׁ וְלַיָּרֵחַ וְלַמַּזָּלוֹת וּלְכֹל צְבָא הַשָּׁמָיִם : וַיֹּצֵא אֶת־הָאֲשֵׁרָה מִבֵּית יְהוָה מִחוּץ לִירוּשָׁלִַם אֶל־נַחַל קִדְרוֹן וַיִּשְׂרֹף אֹתָהּ בְּנַחַל קִדְרוֹן וַיָּדֶק לְעָפָר וַיַּשְׁלֵךְ אֶת־עֲפָרָהּ עַל־קֶבֶר בְּנֵי הָעָם : וַיִּתֹּץ אֶת־בָּתֵּי הַקְּדֵשִׁים אֲשֶׁר בְּבֵית יְהוָה אֲשֶׁר הַנָּשִׁים אֹרְגוֹת שָׁם בָּתִּים לָאֲשֵׁרָה : וַיָּבֵא אֶת־כָּל־הַכֹּהֲנִים מֵעָרֵי יְהוּדָה וַיְטַמֵּא אֶת־הַבָּמוֹת אֲשֶׁר קִטְּרוּ־שָׁמָּה הַכֹּהֲנִים מִגֶּבַע עַד־בְּאֵר שָׁבַע וְנָתַץ אֶת־בָּמוֹת הַשְּׁעָרִים אֲשֶׁר־פֶּתַח שַׁעַר יְהוֹשֻׁעַ שַׂר־הָעִיר אֲשֶׁר־עַל־שְׂמֹאול אִישׁ בְּשַׁעַר הָעִיר : אַךְ לֹא יַעֲלוּ כֹּהֲנֵי הַבָּמוֹת אֶל־מִזְבַּח יְהוָה בִּירוּשָׁלִָם כִּי אִם־אָכְלוּ מַצּוֹת בְּתוֹךְ אֲחֵיהֶם : וְטִמֵּא אֶת־הַתֹּפֶת אֲשֶׁר בְּגֵי בְנֵי־הִנֹּם לְבִלְתִּי לְהַעֲבִיר אִישׁ אֶת־בְּנוֹ וְאֶת־בִּתּוֹ בָּאֵשׁ לַמֹּלֶךְ :

וְיַת אַמַרְכְּלַיָא לְאַפָּקָא מֵהֵיכְלָא דַיְיָ יַת כָּל מָנַיָא דַעֲבִידִין לְבַעֲלָא וְלַאֲשֵׁרְתָא וּלְכָל חֵילֵי שְׁמַיָא וְאוֹקְדִינוּן מִבָּרָא לִירוּשְׁלֵם בְּמֵישַׁר קִדְרוֹן וְאוֹבִיל יַת עַפְרְהוֹן לְבֵיתְאֵל : וּבַטִּיל יַת כּוּמְרַיָא דִי הֲווֹ מַלְכַיָא דְבֵית יְהוּדָה וְאַסִיקוּ בוּסְמִין עַל בָּמָתָא בְּקִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה וּבְסַחֲרָנֵי יְרוּשְׁלֵם וְיַת דְאַסִיקוּ בוּסְמִין לְבַעֲלָא וּלְשִׁמְשָׁא וּלְסִהֲרָא וּלְמַזָלָתָא וּלְכָל חֵילֵי שְׁמַיָא : וְאַפֵּיק יַת אֲשֵׁירְתָא מִבֵּית מַקְדְשָׁא דַיְיָ מִבָּרָא לִירוּשְׁלֵם לְמֵישַׁר קִדְרוֹן וְאוֹקֵיד יָתַהּ בְּנַחְלָא דְקִדְרוֹן וְאַדְקַהּ לְעַפְרָא וּרְמָא יַת עַפְרַהּ לְקִבְרֵי גַלְיָא : וְתָרַע יַת בָּתֵּי הַקְדֵישׁ טַעֲוָתָא דִי בְּבֵית מַקְדְשָׁא דַיְיָ דִי נְשַׁיָא מֵיְרְתָן תַּמָּן מְכוּלִין לַאֲשֵׁירְתָא : וְאַיְתֵי יַת כָּל כּוּמְרַיָא מִקִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה וְסָאֵיב יַת בָּמָתָא דְאַסִיקוּ בוּסְמִין תַּמָּן כּוּמְרַיָ מִגֶּבַע עַד בְּאֵר שָׁבַע וְתָרַע יַת בָּמַת תַּרְעַיָא דִי קֳדָם תְּרַע יְהוֹשֻׁעַ רַב קַרְתָּא דִי עַל שְׂמָאלָא גַּבְרָא בְּמֵיעֲלֵיהּ תְּרַע קַרְתָּא : בְּרַם לָא סָלְקִין כַּהֲנַיָא כּוּמְרֵי בָּמָתָא לְדַבָּחָא עַל מַדְבְּחָא דַיְיָ בִּירוּשְׁלֵם אֱלָהֵן אָכְלֵי פַּטִּיר בְּגוֹ אֲחֵיהוֹן : וְסָאֵיב יַת תּוֹפֶת דִי בְּחֵילַת בַּר הִינֹם בְּדִיל דְלָא לְאַעֲבָרָא גְבַר יַת בְּרֵיהּ וְיַת בְּרַתֵּיהּ בְּנוּרָא לַמּוֹלֶךְ :

רלבג

בשדמות קדרון · הוא כמו נחל קדרון והוא מישור שהיה בו : והשבית את הכמרי׳ · ר״ל שבטל והשבית את הכמרי׳ שקטר כל אחד מהם בבמות בערי יהוד׳ ובמסבי ירושלם והשבית גם כן המקטרי׳ לבעל ולשמש ולירח ולמזלות ולכל צבא השמים ודמה שכבר החזירם למוטב ובטל העבודה ההיא שהיו עושים לע״ז : וישלך את עפרה על קבר בני העם · ר״ל על קבר העם שהיו עובדי׳ ע״ז ומזה התקין למרכו שקבר אסור בהנאה שאם היה מותר בהנאה היה לו להשמר מזה שמא יהנו בקברי העם ובמנחו כהנין מע״ז : ויתוץ את בתי הקדשי׳ אשר בבית יי׳ · אפשר כי עם החזקם בפעולות המגונות ההם החזיקו בזמה ובתועבות שהיו עושים שאר הגוים · ודמה כי מעבודת קצת האשרות היה שיהיו שם מוכנים למשגל מגונה והנשים היו אורגות שם בתים בעבור האשרה והיו עושים יריעות יהיו מחיצ׳ ובית לבאים לעבוד האשרה הפעולה המגונה · וכבר זכר הרב המורה קצת מאותם המשגלים המגונים שהיו מנהג הקדומים מעובדי ע״ז להתנהג בהם : ויבא את כל הכהנים מערי יהודה · כבר בא׳ בספר יחזקאל כי הכהנים בני צדוק הם אשר לא עבדו ע״ז אך שאר הכהני׳ חטאו בחטאת בני יהודה והנה טמא את הבמו׳ בששם בהם דבר טומאה : אך לא יעלו כהני הבמות · ר״ל שהכהנים שעברו ע״ז לא יעלו אל מזבח יי׳ בירושלם להקריב אמם לוי׳ אך יאכלו במצות המנחות חלקם ובמה שידמה להם עם אחיהם כאילו הם בעלי מומין : וטמא את התופת · הנה עשו שם בנין כדי להעביר בנו ובתו באש למולך והיה אש מכאן ואש מכאן והכומרים מעבירים אותו בין שני האשים : ויסבת

בשדמות קדרון · כתרגומו במישר קדרון : ונשא את עפרם ביתאל · כי שם היה עקר הע״ז שהיה שם העגל וטמא אותו המקום שהיה בו העגל והמזבח ונשא עפר שריפת הבעל והאשירה וכליהם ששרף בירושלם בשדמות קדרון נשא את עפרם שם : והשבית את הכמרי׳ · האנשים העובדי׳ לפני הבעל נקראין כמרי׳ וכן תרגם הכהני׳ שהם עובדי ע״ז כומריא ומה שאמר שם הכמרים עם הכהנים ושניהם עובדי ע״ז אלא שמשתנין בלבושיהם כי הכמרי׳ הם לובשים שחורי׳ לפי׳ נקראו כמרי׳ מענין עורנו כתנור נכמרו ואומר כי הכמרים האלה נתנו אותם מלכי יהודה לזו העבודה ויאשיהו בטל הע״ז ובטל העובדים מעבודתם והחזירם למוטב : ויקטר בבמות · ויקטר כל אחד מהמלכים ות״י ואסיקו בוסמין על במתא : ומסבי׳ כמו ובמסיבי : ואת המקטרי׳ · פירוש והשבית ג״כ את המקטרי׳ לבעל לשמש ולירח : על קבר בני העם · העם שהיו עובדי׳ להם בחייהם השליך עפר השריפה על קבריהם לבזיונם כלומר ראו מה שהייתם עובדי׳ בחייכם כדי שיעקרו החיים וכן אומר בדברי הימי׳ ויזרק על פני הקברים הזובחים להם והוא חסר הכינוי קברי הזובחי׳ להם כמו העם המלחמה ות״י לקברי גליא ונגליא שם ע״ז וכן בדברי רבותינו ז״ל בית גליא קורין לה בית כריא : ויתץ את בתי הקדשי׳ · ת״י ית בתי הקדים טעוותא והענין מורה עליו אשר הנשים אורגות שם בתי׳ לאשרה אבל וגם קדש יהיה בארץ ויעבר את הקדשים מן הארץ תרגם כמשמעו נפקת ברא כי אם היה הקדשים זה ענין זמה מה ענין בבית יי׳ אבל האשרה שעשה מנשה בבית יי׳ עשה שם בתים לכסו׳ שיארגו יריעות לכבוד האשרה : בתים לאשרה · יריעות היו אורגו׳ שם והיריעות היו בתים לאשרה כמו בתים לבדים אפשר שהיו אותן יריעות תלויות סביב האשרה והיה לאשרה בית ומקו׳ ות״י די נשיא מייתין תמן מכולין לאשרת׳ ופי׳ בעל הערוך כמו מכילתא שהם מדות : ויבא את כל הכהנים · לא הכהנים היו מזרע אהרן ותרגם אותם יונתן כומריא לפי שנעשו כומרי׳ לע״ז והביא אותם לירושלם והחזירם בתשובה : ויטמא · שם אותם מקום טומאה להשליך שם נבלות וכל טומאה להרחיק הע״ז מלב העם : אשר פתח שער · כמו ואשר פתח השער וכמוהו שמש ירח ופי׳ נתץ את במות השערי׳ והבמה אשר היתה פתח שער יהושע שר העיר ג״כ נתץ אולי היתה גדולה משאר הבמות לפיכך זכר אותה לבדה : אשר על שמאל איש בשער העיר · כלומר הבא איש בשער העיר היתה זאת הבמה לשמאלו וכן ת״י במיעליה תרע קרתא : כי אם אכלו מצות · פירשו רבותינו ז״ל הרי הם כבעלי מומין חולקין ואוכלין אבל לא מקריבין ומה שאומר מצות פירוש מנחות שהיו כאפות מצות והוא הדין לכל הקדשים : וטמא את התופת · שם מקום שהיו מעבירין שם בניהם למולך היה שם המקום תופת ואמרו כי נקרא כן כי היו מרקדים ומכי׳ בתופים בשעת העבודה כדי שלא ישמע האב צעקת בנו כשהיו מעבירין אותו באש וינהם לבו עליו ויקחהו מידם והמקו׳ הזה היה גיא שהיה לאדם שנקרא הנם ונקרא גי הנם וגי בן הנם והכתוב בזה בני הנם והקרי בן הנם כי לבני הנם היה זה הגיא או לאחד מהם וטמא יאשיהו אותו המקום כלומ׳ שם אותו מקום טומאה להשליך שם נבלו׳ וכל טומאה שלא יעלה עוד על לב איש להעביר עוד את בנו ואת בתו באש למולך ומעשה המולך פירשו בדרש אמרו רז״ל אף על פי שהיו כל בתי ע״ז בירושלם המולך היה חוץ לירושלם והיה עשוי צלם חלול כתון לפני׳ משבעה קנקלי׳ וכל מי שמקריב סלת פותחין לו אחד מהם תורין ובני יונה פותחין לו שנים כבש פותחין לו ג׳ איל פותחין לו ד׳ עגל פותחין לו חמשה שור פותחין לו ששה וכן מי שהיה מקריב בנו פותחין לו שבעה והיו פניו של עגל וידיו פשוטות כאדם שפותח ידיו לקבל מחבירו והיו מסיקין אותו באש והכומרי׳ נוטלין את התינוק ונותנין תוך ידיו של מולך והתינוק מוציא נפשו ולמה נקרא תפת ותפת שהיו מנהמין בתופים שלא ישמע אביו קול הנער וירחם עליו ויחזור בו הכם שהיה התינוק מנהם וקול נהמותיו עולה ידבר אחר הנם שהיו הכומרים אומרים הנה לך יערב לך יתבסם לך : וישבת

רדק

וישבת את הסוסים · ובטל גם כן זה המעשה שהיו עושים מלכי יהודה שהיו עובדי' לשמש ונתנו שם סוסים שהיו מוכנים לזאת העבודה שהיו רוכבי' עליהם והולכים לקראת השמש בבקר בזרחה והיו הולכים לקראתו ממקום שהיה מבוא בית יי' עד לשכת נתן מלך וזהו שאמ' מבוא בית יי' אל לשכת נתן מלך ובוא הוא שם כמו מבוא ותרגום מַמעלנא דבית מקדשא דיי': ללשכת נתן מלך הסרים · כמשמעו ות"י גזזא וכבר פירשנו זה הענין בפסוק ויתן לה המלך סריס אחד: אשר בפרורים · פירוש מגרשי הערים ותרגום ירושלמי מגרשות יוונין פרוריה ודברי רז"ל בכל וכל פרוריה ונתן מלך זה היה פקיד על מגרשי העיר: מרכבות השמש · מרכבות הסוסים שהיו הולכים בהם לקראת השמש: הגג עלית אחז · חסר הסמך הגג גג עלית אחז וכן הארון הברית הארון ארון הברית וסמך גג העליה לאחז אולי הוא בנה אותו לזאת העבודה: וירץ משם · מן הקל והוא פעל יוצא כלומר הריצם משם ויש לפרשו ענין שבר ונתיצה כמו כי רץ ארון גדול לרעת רבו' ואשר שיהיה פרשו רצץ והיו לחברים רבו' בענינו ות"י ופליגון מתמן ר"ל שבירם משם בלא ולארחיק מתמן: להר המשחית · הר הזיתים ונקרא הר המשחה ולגנאי מפני העבודה שהיה שם קראו הר המשחית וכן תרג' יונתן לטור זיתיא: אשר בנה שלמה · והיאך לא ביערו אותם אסא ויהושפט שביערו כל עבוד' זרה אשר היתה בארץ ישראל לפניהם עבודה זרה בערו אבל הבמות לא בערו כי היו אז מקריבים עליהם לאל כי בכלם כאמר והבמות לא סרו עוד העם מזבחים ומקטרי' בבמות ואעפ"י כתן גם כן הבמות כיון שנעשו מתחלה לע"ז או כדי שלא יקריבו עליהם אפילו לשם שמים מכיון שהיה בית המקדש קיים אסורות היו הבמו' לפיכך כתוב עליו לא היה לפניו מלך אשר שב אל יי' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו כי המלכי' אשר היו לפניו לא הסירו הבמות אף על פי שהיו מלכים טובים: עצמות אדם · עצמות עובדי עבודה זרה שהיה מוציא אותם מקבריהם ונותנם במקום האשרות והמצבות לבזיון ומרפס שם: מה הציון הלז · נראה כי הנבי' הזקן צוה לבניו שישמו על הקבר ציון גדול שיהא ניכר בין הציוני' האחרי' כי ידע כי תתקיי' נבואת הנביא כמו שאמר כי היה יהיה הדבר והנביא אמ' מה שעשה יאשיהו שהוצי' העצמו' מקבריה' ושרפו אותם לפיכך צוה להם שיהיה ציון אותו הקבר ניכר בין האחרים כי עצמות נביא האמת ידע שלא יוכלו מקברו לפיכ' כש' יאשיהו מה הציון הלז · ובדרש ראה שסדרו אחד עלו בו חרולים וקמשונים וכרו אחד עלו בו הדסים ועשבי בשמים לפיכך תמה ושאל מה הציון הלז והיה זה כי צדיק ורשע היו נקברים בו נביא אמת ונביא השקר: ויאמרו אליו אנשי העיר · קבלה היתה בידם כי מעת שנקבר שם הנביא עד הזמן ההוא יותר משלש מאות וחמשים שנה אלא קבלה היתה בידם בן מפי אב: הקבר איש האלהים · חסר הסמך הקבר קבר איש האלהים וכן הארון הברית: על המזבח בית אל · בא בה"א הידיעה עם הסמוך שלא כמנהג וכמוהו הלשכות הקדש היתר הזהב והדומים להם שכתבנו בספר מכלול:

רשי

את הסוסים · אותם המשתחוי' לחמה היו להם סוסים מוכני' לצאת לקראת החמה בבקר: התופת · הוא המולך ועל שם שהיו הכומרים מקישים בתופים שלא ישמע האב את נהמת הבן כשהוא נכוה בידי הכלם קראוהו תופת: נתן מלך · כך שמו: אשר בפרורים · לא ידעתי מה הם: וירץ משם · ויבערם משם: להר המשחית · הר הזיתים הוא הר המשחה וכינן שהזכיר את שמו על ידי ע"ז כינה שמו לגנאי: מה הציון הלז · ראה קבר אחד עלו קמשונים וחרולים וכרו אחר הדסים ובשמים ותמה עליו ואמר מה זה קבר איש האלהים ונביא השקר קבור לנביא מקברותיו אלו: אשר

רלבג

וישבת את הסוסים · הנה מלכי יהודה נתנו לשמש סוסי' מיוחדים שהיו רוכבים בהם מן ממבוא בית יי' אל לשכת מי שיהיה המלך להיו שר על המגרשים ודימה שבמלכ' ההיא היו עושים דבר מה לשמש והנה שם היו הולכי' מבית יי' לפאת המזרח אל הלשכה ההיא להשתחוו' לשמש הפך מה שמכוונה התורה ולזה סדרה שיהיה קדש הקדשים לפאת מערב כמו שבארנו בבאורנו לדברי התורה: ואת מרכבות השמש שרף באש · ר"ל המרכבות אשר לסוסי' הנזכרי': אל נחל קדרון · מיסוד קדרון: אשר בנה שלמה מלך ישראל · כבר בארנו במה מקדם שלא בנה אותם שלמה אך העלים עינו מכשותיו שבנו

הבמו' האלו ולזה יחס הכתו' בנייתם אל שלמה: וימלא את מקומם עצמות אדם · לטמא אותם וידמה שמעצמות עובדי ע"ז עשה זה: ויקח את העצמו' מן הקברים · זה לאות שלא היה משים שם רק עצמות החטאים ולזה לא הסכים לשרוף עליהם עצמות איש האלהים ומלטו עצמותיו עצמות הנביא אשר בא משומרון ולולי זה כבר היו עצמותיו נשרפים כי היה מנביאי ע"ז: מה הציון הלז · הנה בנו בנין על קבר איש האלהים להכירו והבנין ההוא נקרא ציון ושאל יאשיהו מה הציון הלז:

מסורה

מרכבות ד' ג' מלאים וא' חס' בקריאה וסי' מרכבת פרעה וחילו ירה בים חס' · מרכבות השמש שרף · שמה מרכבות כבודך · מרכבות עמינדב: בבית אל ד' בקריאה וסימ' ויתידו בית יוסף בביתאל · וגם את המזבח אשר בביתאל · וגם את כל בתי הבמות · ויבא אחד מהכהנים · ומן ויבן ירבעם את שכם עד אחר הדבר הזה לא שב ירבעם דכוו' בביתאל כבא ביתאל והנה איש אלהים בא מיהודה:

מקרא

וַיַּשְׁבֵּת אֶת־הַסּוּסִים אֲשֶׁר נָתְנוּ מַלְכֵי יְהוּדָה לַשֶּׁמֶשׁ מִבֹּא בֵית־יְהוָה אֶל־לִשְׁכַּת נְתַן־מֶלֶךְ הַסָּרִיס אֲשֶׁר בַּפַּרְוָרִים וְאֶת־מַרְכְּבוֹת הַשֶּׁמֶשׁ שָׂרַף בָּאֵשׁ׃ וְאֶת־הַמִּזְבְּחוֹת אֲשֶׁר עַל־הַגָּג עֲלִיַּת אָחָז אֲשֶׁר־עָשׂוּ מַלְכֵי יְהוּדָה וְאֶת־הַמִּזְבְּחוֹת אֲשֶׁר־עָשָׂה מְנַשֶּׁה בִּשְׁתֵּי חַצְרוֹת בֵּית־יְהוָה נָתַץ הַמֶּלֶךְ וַיָּרָץ מִשָּׁם וְהִשְׁלִיךְ אֶת־עֲפָרָם אֶל־נַחַל קִדְרוֹן׃ וְאֶת־הַבָּמוֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יְרוּשָׁלַםִ אֲשֶׁר מִימִין לְהַר־הַמַּשְׁחִית אֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל לְעַשְׁתֹּרֶת שִׁקֻּץ צִידֹנִים וְלִכְמוֹשׁ שִׁקֻּץ מוֹאָב וּלְמִלְכֹּם תּוֹעֲבַת בְּנֵי־עַמּוֹן טִמֵּא הַמֶּלֶךְ׃ וְשִׁבַּר אֶת־הַמַּצֵּבוֹת וַיִּכְרֹת אֶת־הָאֲשֵׁרִים וַיְמַלֵּא אֶת־מְקוֹמָם עַצְמוֹת אָדָם׃ וְגַם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר בְּבֵית־אֵל הַבָּמָה אֲשֶׁר עָשָׂה יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל גַּם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ הַהוּא וְאֶת־הַבָּמָה נָתָץ וַיִּשְׂרֹף אֶת־הַבָּמָה הֵדַק לְעָפָר וְשָׂרַף אֲשֵׁרָה׃ וַיִּפֶן יֹאשִׁיָּהוּ וַיַּרְא אֶת־הַקְּבָרִים אֲשֶׁר־שָׁם בָּהָר וַיִּשְׁלַח וַיִּקַּח אֶת־הָעֲצָמוֹת מִן־הַקְּבָרִים וַיִּשְׂרֹף עַל־הַמִּזְבֵּחַ וַיְטַמְּאֵהוּ כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר קָרָא אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר קָרָא אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ וַיֹּאמֶר מָה הַצִּיּוּן הַלָּז אֲשֶׁר אֲנִי רֹאֶה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אַנְשֵׁי הָעִיר הַקֶּבֶר אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־בָּא מִיהוּדָה וַיִּקְרָא אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עַל הַמִּזְבַּח בֵּית־אֵל׃ וַיֹּאמֶר הַנִּיחוּ לוֹ אִישׁ אַל־יָנַע עַצְמֹתָיו

מסורה קטנה

ל' · ו' יתר חס' · ל' ויתר כתן · זרע לאחיו · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ג' · לית פסו' בסיפ' את את את · ד' פסו' וגם גם ל' · ל' · ג' · לית פסו' בסיפ' את את את · ל' · ל' · צ' · ב' פתחי' · ל'

תרגום

וּבַטֵּל יַת סוּסְוָתָא דִּי יְהַבוּ מַלְכַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה לְשִׁמְשָׁא מִמַּעֲלָנָא דְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ לְלִשְׁכַּת נְתַן מֶלֶךְ גַּוְזְאָה דִּבְפַרְוָרַיָּא וְיַת רְתִיכֵי שִׁמְשָׁא אוֹקִיד בְּנוּרָא׃ וְיַת אֶגּוֹרַיָּא דִּי עַל אִגַּר עִילִּית אָחָז דַּעֲבָדוּ מַלְכַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה וְיַת אֶגּוֹרַיָּא דַּעֲבַד מְנַשֶּׁה בְּתַרְתֵּין דָּרַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ תְּרַע מַלְכָּא וְאַרְחֵיק מִתַּמָּן וּרְמָא יַת עַפְרְהוֹן לְנַחֲלָא דְקִדְרוֹן׃ וְיַת בָּמָתָא דִּי עַל אַפֵּי יְרוּשְׁלֶם דְּמִדָּרוֹם לְטוּר זֵיתַיָּא דִּי בְנָא שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לְעַשְׁתּוֹרֶת שִׁקּוּץ צִדּוֹנָאֵי וְלִכְמוֹשׁ שִׁקּוּץ מוֹאֲבָאֵי וּלְמִלְכּוֹם רְחוּק בְּנֵי עַמּוֹן סָאֵיב מַלְכָּא׃ וְתַבַּר יַת קָמָתָא וְקַץ יַת אֲשֵׁירָתָא וּמְלָא יַת אַתְרְהוֹן גַּרְמֵי אֱנָשָׁא׃ וְאַף יַת אֵיגוֹרָא דִּי בְּבֵיתְאֵל בָּמְתָא דַּעֲבַד יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְּחַיֵּיב יַת יִשְׂרָאֵל אַף יַת אֵיגוֹרָא הַהוּא וְיַת בָּמְתָא תְּרַע וְאוֹקִיד יַת בָּמְתָא אַדְקַהּ לְעַפְרָא וְאוֹקִיד אֲשֵׁירְתָא׃ וְאִתְפְּנִי יֹאשִׁיָּהוּ וַחֲזָא יַת קִבְרַיָּא דְּתַמָּן בְּטוּרָא וּשְׁלַח וּנְסִיב יַת גַּרְמַיָּא מִן קִבְרַיָּא וְאוֹקִיד עַל אֱגוֹרַיָּא וְסַאֲבֵיהּ כְּפִתְגָּמָא דַּייָ דְּמַלִּיל נְבִיָּא דַּייָ דְּאִתְנַבִּי יַת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין׃ וַאֲמַר מָה צִיּוּנָא הָדֵין דִּי אֲנָא חָזֵי וַאֲמַרוּ לֵיהּ אֱנָשֵׁי קַרְתָּא קִבְרָא דִּנְבִיָּא דַּייָ דַּאֲתָא מִשִּׁבְטָא יְהוּדָה וְאִתְנַבִּי יַת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין דַּעֲבַדְתָּא עַל אֱגוֹרַיָּא בְּבֵיתְאֵל׃ וַאֲמַר שְׁבוּקוּ מִנֵּיהּ אֱנָשׁ לָא יָנִיד גַּרְמוֹהִי

ויתנה · ויתלכו

אשר בערי שומרון. שהיה יאשיהו מולך על כל ישראל מה שחזרו מעשרת השבטים על ידי ירמיהו: לא נעשה כפסח הזה. לא נתקבצו רוב עם בבל פסח כמו שנתקבצו בזה: מימי השופטים. מימי שמואל כתוב בדברי הימים לפי שאף שמואל החזיר ישראל למוטב וקבצם המצפתה. דבר אחר לא נעשה כפסח הזה ליי' בירושלם אבל משמלכו מלכי ישראל ומלכי יהודה לא עשו פסח כל ישרא' בירושלם לפי שנחלקה המלכות לשנים מירבעם והיו הולכי' לעגל שבבית אל ובדן עד שגלו עשר' השבטי' והחזירן ירמיהו ומלך עליהם יאשיהו ובאו כלם לירושלם: תרפים. צלמים שמדברים על ידי כשפים והעושה אותן צריך לכוין שעה אחת ושעה אחת ראויה לכך: וימשחו

נעשה ח' קמצין בקריאה וסי' וכל המנחה אשר תאפה בתנור · ויאמר אם אסור יאסרוני בשנים · ושנים עשר אריים · ותגרו ודדברי הימים · ולא נעשה פסח כמהו דברי הימים · כי אם בשמונה עשרה שנה למלך יאשיהו ·

וַיְמַלְּטוּ עַצְמֹתָיו אֵת עַצְמוֹת הַנָּבִיא אֲשֶׁר־בָּא מִשֹּׁמְרוֹן: וְגַם אֶת־כָּל־בָּתֵּי הַבָּמוֹת אֲשֶׁר בְּעָרֵי שֹׁמְרוֹן אֲשֶׁר עָשׂוּ מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל לְהַכְעִיס הֵסִיר יֹאשִׁיָּהוּ וַיַּעַשׂ לָהֶם כְּכָל־הַמַּעֲשִׂים אֲשֶׁר עָשָׂה בְּבֵית־אֵל: וַיִּזְבַּח אֶת־כָּל־כֹּהֲנֵי הַבָּמוֹת אֲשֶׁר־שָׁם עַל־הַמִּזְבְּחוֹת וַיִּשְׂרֹף אֶת־עַצְמוֹת אָדָם עֲלֵיהֶם וַיָּשָׁב יְרוּשָׁלִָם: וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת־כָּל־הָעָם לֵאמֹר עֲשׂוּ פֶסַח לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם כַּכָּתוּב עַל סֵפֶר הַבְּרִית הַזֶּה: כִּי לֹא נַעֲשָׂה כַּפֶּסַח הַזֶּה מִימֵי הַשֹּׁפְטִים אֲשֶׁר שָׁפְטוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְכֹל יְמֵי מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וּמַלְכֵי יְהוּדָה: כִּי אִם־בִּשְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ יֹאשִׁיָּהוּ נַעֲשָׂה הַפֶּסַח הַזֶּה לַיהוָה בִּירוּשָׁלִָם: וְגַם אֶת־הָאֹבוֹת וְאֶת־הַיִּדְּעֹנִים וְאֶת־הַתְּרָפִים וְאֶת־הַגִּלֻּלִים וְאֵת כָּל־הַשִּׁקֻּצִים אֲשֶׁר נִרְאוּ בְּאֶרֶץ יְהוּדָה וּבִירוּשָׁלִַם בִּעֵר יֹאשִׁיָּהוּ לְמַעַן הָקִים אֶת־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַכְּתֻבִים עַל־הַסֵּפֶר אֲשֶׁר מָצָא חִלְקִיָּהוּ הַכֹּהֵן בֵּית יְהוָה: וְכָמֹהוּ לֹא־הָיָה לְפָנָיו מֶלֶךְ אֲשֶׁר־שָׁב אֶל־יְהוָה בְּכָל־לְבָבוֹ וּבְכָל־נַפְשׁוֹ וּבְכָל־מְאֹדוֹ כְּכֹל תּוֹרַת מֹשֶׁה וְאַחֲרָיו לֹא־קָם כָּמֹהוּ: אַךְ לֹא־שָׁב יְהוָה מֵחֲרוֹן אַפּוֹ הַגָּדוֹל אֲשֶׁר־חָרָה אַפּוֹ בִּיהוּדָה עַל כָּל־הַכְּעָסִים אֲשֶׁר הִכְעִיסוֹ מְנַשֶּׁה: וַיֹּאמֶר יְהוָה גַּם אֶת־יְהוּדָה אָסִיר מֵעַל פָּנַי כַּאֲשֶׁר הֲסִרֹתִי אֶת־יִשְׂרָאֵל וּמָאַסְתִּי אֶת־הָעִיר הַזֹּאת אֲשֶׁר־בָּחַרְתִּי אֶת־יְרוּשָׁלִַם וְאֶת־הַבַּיִת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי יִהְיֶה שְׁמִי שָׁם:

וְשֵׁיזִיבוּ גַרְמוֹהִי עִם גַּרְמֵי נְבִיא שִׁקְרָא דַאֲתָא מִשֹּׁמְרוֹן: וְאַף יָת כָּל בָּתֵּי בָמָתָא דִּי בְקִרְוֵי שֹׁמְרוֹן דִּי עֲבָדוּ מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל לְאַרְגָּזָא פַּלֵּי יֹאשִׁיָּהוּ וַעֲבַד לְהוֹן כְּכָל עִיבִידָא דַּעֲבַד בְּבֵיתְאֵל: וּנְכִיס יָת כָּל כּוּמָרֵי בָמָתָא דִּי תַמָּן עַל אֱגוֹרַיָּא וְאוֹקִיד יָת גַּרְמֵי אֱנָשָׁא עֲלֵיהוֹן וְתַב לִירוּשְׁלֵם: וּפַקֵּיד מַלְכָּא יָת כָּל עַמָּא לְמֵימַר עִיבִידוּ פִּסְחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן כְּמָא דִכְתִיב עַל סִפְרָא דִקְיָמָא הָדֵין: אֲרֵי לָא אִתְעֲבִיד כְּפִסְחָא הָדֵין מִיּוֹמֵי נְגִידַיָּא דְּדָנוּ יָת יִשְׂרָאֵל וְכָל יוֹמֵי מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וּמַלְכַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה: אֱלָהֵן בִּתְמָנֵי עַסְרֵי שְׁנִין לְמַלְכָּא יֹאשִׁיָּהוּ אִתְעֲבֵד פִּסְחָא הָדֵין קֳדָם יְיָ בִּירוּשְׁלֵם: וְאַף יָת בִּדִּין וְיָת זְכוּרוּ וְיָת צַלְמָנַיָּא וְיָת טַעֲוָתָא וְיָת כָּל שִׁקּוּצַיָּא דְּאִתְחֲזִיאוּ בְּאַרְעָא דְּבֵית יְהוּדָה וּבִירוּשְׁלֵם פַּלֵּי יֹאשִׁיָּה בְּדִיל לְקַיָּמָא יָת פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא דִּכְתִיבִין עַל סִפְרָא דְּאַשְׁכַּח חִלְקִיָּה כָּהֲנָא בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ: וּכְוָתֵיהּ לָא הֲוָה קֳדָמוֹהִי מַלְכָּא דְּתָב לְפוּלְחָנָא דַייָ בְּכָל לִבֵּיהּ וּבְכָל נַפְשֵׁיהּ וּבְכָל נִכְסוֹהִי כְּכָל אוֹרַיְתָא דְמֹשֶׁה וּבַתְרוֹהִי לָא קָם כְּוָתֵיהּ: בְּרַם לָא תַב יְיָ מִתְּקוֹף רוּגְזֵיהּ רַבָּא דִּתְקֵף רוּגְזֵיהּ בִּדְבֵית יְהוּדָה עַל כָּל אַרְגָּזוּתָא דִּי אַרְגֵּיז קֳדָמוֹהִי מְנַשֶּׁה: וַאֲמַר יְיָ אַף יָת דְּבֵית יְהוּדָה אַגְלֵי מֵאַרַע בֵּית שְׁכִנְתִּי כְּמָא דְּאַגְלֵיתִי יָת יִשְׂרָאֵל וְאַרְחֵיק יָת קַרְתָּא הָדָא דְּאִתְרְעֵיתִי בִּירוּשְׁלֵם וּבְבֵיתָא דַּאֲמָרִית יְהֵי שְׁמִי תַמָּן:

כי לא נעשה כפסח הזה · בשמונה עשרה שנה דד"ה · וכל חמש מגלות דכוו' נעשה כב"ב נעשה וסי' תורי זהב נעשה לך · אחות לנו קטנה ושדים אין · וסים תורתא דאחתי : ובירושלם כ"א בקריאה וסימ' בבסרה רבתא :

וימלטו. כי בקבר אחד היו עצמותיו אבל עצמות הנביא אשר בא משמרון הוא הנביא הזקן נביא השקר ובב"א היה יושב אף אבל משמרון בא שם כמו שפירשנו למעלה במקומו: אשר בערי שמרון. והלא הכותיים היו יושבים בשמרון וישראל גלו מהם אלא הבמות היו עדיין קיימים. וגם שארית נשארה בארץ אחר גלות ישראל מפוזרים בארץ זעיר שם זעיר שם והיו עובדים ע"ז עדיין כמו שאמר ויזבח את כל כהני הבמות אשר שם וכן אמ' בדברי הימים כי מאפרי' וממנשה היה שם שארית בימי יאשיהו וכן בימי חזקיהו היה שארית בארץ מזבולון ומאשר וממנשה ומשמעון ואפרים ומנשה ורבותי' ז"ל אמרו כי ירמיהו החזיר מעשר' השבטי' ומלך עליהם יאשיהו: כי לא נעשה כפסח הזה. תכלית הספור הוא זה כי מלת כי נותן טעם למה שקדם וכן כי נתן יי' בידינו את כל הארץ ר"ל כי עשו הפסח כמו שצוה אותם יאשיהו ונתקבצו כלם לירושלם וארך הספור הזה כמו שכתו' בדברי הימים וסוף הספור כי לא נעשה כפסח הזה: מימי השופטים. ובדברי הימים כתיב מימי שמואל הנביא וזמן אחד הוא כי שמואל בימי השופטי' היה ובימיו החלה המלוכה בישראל ומה שאמ' כי לא נעשה כפסח הזה שהיו כל ישרא' בלב אחד לעבוד את יי' וכן אמר שמואל וינהו כל בית ישרא' אחרי יי' ואמר ויסירו בני ישראל את הבעלים ואת העשתרות ויעבדו את יי' לבדו וגם פסח שעשה חזקיהו רבים מישראל שלא היו שם ולא עוד אלא שהיו מלעיגים ברצים שהיה שולח חזקיהו ואף אותם שהיו בירושלם רבים היו טמאי' ואכלו את הפסח בטומאה: ואת התרפי'. כתרגו' צלמניא והם צלמי' עשוים לדעת העתידות וכבר פירשנוהו עוד בספר שמואל: אשר שב אל יי'. שחזר לדברי תורה ועשה ככל הכתוב בה והסיר הבמות לא השאיר אחד ולא הקריבו בימיו כי אם בבית המקדש לבדו והמלכים אשר לפניו אף על פי שהיו בהם טובים לא הסירו הבמות כמו שאומר עוד העם מזבחים ומקטרי' בבמות ונמצא באסא דברי' אשר לא כן שנשען על מלך ארם והוציא כסף וזהב מאוצרות בית יי' ושלח לו וכאמר וגם בחליו לא דרש את יי' ויהושפט גם כן היה עוזר למלכי ישראל הרשעים ונתחתן עמהם ובחזקיה נ"כ כאמ' עליו ולא כגמול עליו השיב חזקיהו כי גבה לבו ויהי עליו קצף ועל יהודה ועל ירושלם אבל יאשיהו כאמ' עליו ככל תורת משה ויש מחלוקת בזה בדברי רז"ל מהם אמרו כי יאשיהו חטא שלא עשה תשובה גדולה אשר שב אל יי' וגו' ומהם אמרו שלא חטא אלא מה אני מקיים אשר שב אל יי' שכל דין שדן מבן שמנה ועד י"ח החזירו להם שלא תאמר כטל מזה ונתן לזה תלמוד לומ' ובכל מאודו שהחזיר להם משלו:

פרעה

רלב"ג

ויזבח את כל כהני הבמות אשר שם על המזבחות. ידמה שעדי' נשארו שם קצת ישר' כמו שנזכר אחר זה ועדין היו מחזיקי' ברשעתם והיו שם כהני במות ויאשיה זבח אותם אצל המזבחות ושרף על המזבחות עצמו' אדם: וכמוהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל יי' וגו'. מי שכבר היה מבזה כל הדברים זולת השם ית' ובכל הקניני' היה בז לרוב חשקו לעבוד הש"י והי' הרצון שלא יהיה יאשיהו בתחלת ענינו טוב עם הש"י כי כבר נזכר בדברי הימי' כי מקטנותו החל לעבוד השם ית' אך לא בער הגלולות האלילים מממלכותו והיו חוטאי' עדיין ישר' בהם ומפני ראותו הכתוב בספר התורה שיבא מהרע למי שלא יקים את התור' ויעבור על ברית הש"י התעורר בכל עוז להשיב ישר' לעבודתו ובער האלילים שעשו ישראל מכל ארץ ישר' כדי שיסור זכר ע"ז מישראל ולא יוסיפו לחטוא עוד: כי לא נעשה כפסח הזה מימי השופטים. ר"ל מימי סוף השופטים שהוא שמואל כי בחייו שבו גם כן כל ישרא' אל יי' ובימי שאול ודוד היו בישראל במות בהפך כונת התורה אף על פי שהיו מותרות ובימי שלמה נשארו גם כן הבמות ונעשו במות לע"ז ובימי חזקיהו לא שבו גם כן כל ישר' אל יי' אך קצת ישראל היו מלעיגים לדברי חזקיהו אך בימי יאשיהו בזאת השנה שבו כל ישראל אל יי' והנה זכר הפסח הנעשה אז לפי שמתנאי הפסח שלא יאכל ממנו ישראל משומד וידמה כי בזאת השנה לבד היה לב כל ישראל לשמי' אך אחר זה חטאו בסתר גם בימי יאשיהו ולזה אמר כי אם בשמנה עשרה שנה למלך יאשיהו נעשה הפסח הזה ליי' והנה לזאת הסבה לא שב הש"י מחרון אפו הגדול כמו שספר כי בלי ספק אם היו ישרא' שבים ליי' בכל נפשם היתה ההשגחה האלהי' דבקה בהם וישוב חרון יי' מהם ולזה אמר אך לא שב יי' מחרון אפו הגדו' ולזאת הסבה נ"כ מת יאשיהו בעון העם כי הוא חשב שיהיו כל ישר' הולכי' אחר מצות הש"י ויהיו ראוי' מפני זה שידבקו בהם כל הברכות הכתובות בתורה אשר כתו' בהם וחרב לא תעבור בארצכם אפי' חרב של שלום ובחטא העם מת ונענשו בספר מהם מי שחיו בגלו בגוים ועליו קונן ירמיהו כמו שכתו' בספר הקינות לפי מה שזכר בד"ה ממנו ואמרו רבותינו ז"ל שמה שכתוב שם מזה הוא אמרו רוח אפינו משיח יי' נלכד בשחיתותם וגו' וזה מסכים למה שאמרנו:

ויקח

פרעה נכה. כתרגומו פרעה חגירא שהיה נכה רגלים: וילך המלך יאשיהו לקראתו. להלחם אתו לפי שהיה עובר בגבולו בכרכמיש על פרת והוא היה הולך להלחם על מלך אשור שכבש כרכמיש ממלך ארם ושלח לו מה לי ולך מלך ישראל לא עליך אתה היום כי אל בית מלחמתי כמו שכתוב בדברי הימים ולא שמע לדברי פרעה נכה ואמרו רבותינו ז"ל מה דרש יאשיהו וחרב לא תעבור בארצכם אפילו חרב של שלום כיון שהיו עושין רצונו של מקום והוא לא היה יודע שכל דורו עובדי ע"ז היו אלא שהיו עושין בסתר שהרי בימי יאשיהו היה ירמיהו מוכיח כי מספר עריך היו אלהיך יהודה: וימיתהו במגדו כראותו אותו. בבקעת מגדו היתה המלחמה כמו שאומר בדברי הימים ופי' כראותו אותו כשראה אותו שרצונו להלחם עמו שהתרה בו וראה אותו לבוש כלי מלחמה כמו שאומר בדברי הימים כי להלחם בו התחפש ופגעו יאשיהו. לפי שלא שמע יאשיהו אליו כי מפי אלהים היה אומ' לו כמו שאומר בדברי הימי' ולא שמע אל דבר נכה כי ירמיהו התנבא בזה. וכן אמרו רז"ל כי אלהים שאמור ביאשיהו קדש. ומהם אמרו כי חדל לך מאלהים אשר עמי ע"ז. ובעוד פרעה שם נלחם בכרכמיש על פרת לקח הש"י נקמת יאשיהו ממנו שכר שם ימים רבים עד השנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו ובא עליו נבוכ' נצר והוא שהתנבא ירמיהו למצרי' על חיל פרעה נכה מלך מצרי' אשר היה על נהר פרת בכרכמיש אשר ה הכה נבוכד נצר מלך בבל וגו' ואומר והיה היום ההוא לה' צבאות יום נקמה להנקם מצריו היא נקמת המלך יאשיהו: בקבורתו. בקברות המלכים כמו שאו' בדברי הימים בקברות אבותיו. ומה שאומר בקבורתו אפשר שהוא כרה לו קבורה ב בחייו: וימשחו אותו. מפני מה משחו אותו והלא אין מושחין מלך בן מלך ולא משחו שלמה אלא מפני מחלוקתו של אדוניהו ואת יהואש מפני מחלוקתו של עתליה ויהואחז גם כן משחו מפני מחלוקתו של יהויקי' שהיה גדול ממנו שתי שנים ומשחו יהואחז אף ע"פ שהיה קטן ממנו מפני שהיה ממלא מקום אבותיו ויהויקים לא היה ממלא מקום אבותיו כך פירשו רבותינו ז"ל ויהויקים שהיה גדול מיהואחז שתי שנים ראיה מהפסוקים ש שנאמ' בן עשרים ושלש יהואחז במלכו וכתיב בן עשרים וחמש יהויקים במלכו ולא מלך יהואחז אלא ששה חדשים והנה תמצאנו בדברי הימי' ובני יאשיהו הבכור יוחנן השני יהויקים ה השלישי צדקיהו הרביעי שלום והנה לא נזכר שם יהואחז והם אמרו כי יוחנן הוא יהואחז וקראו בכור שהיה בכור למלכות ושלו' הוא צדקיהו ואמ' השלישי צדקיהו שהיה שלישי לבני יאשיהו ואמר עליו הרביעי שלום שהיה רביעי למלכות יאשיהו וקראו שלום שבימיו תמה מלכות בית דוד בימיו. ואני פירשתי בדברי הימי' כי שלום הוא יהויכין וכזכרו בן הבן בסדר הבנים רבי' כמוהו בספר והחכם רבי אברהם ב"ע כתב כי יוחנן היה בכור ולא מלך ושלום הוא יהואחז והנה יהואחז היה במות אביו בן כ"ג וצדקיה שהיה גדול ממנו בן כ"ד ויהויקים בן כ"ה והנה במלוך צדקיהו לפי זה החשבון היה בן ל"ה והכתוב אומר בן כ"א צדקיהו במלכו אלא שהמליכו יאשיהו אביו בחייו שלש שנים לפני מותו וכשמת יאשיהו לא רצו העם במלכותו והמליכו את יהואחז שהוא שלום וזהו שאומר ויקח עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וימשחו אותו וימליכו אותו תחת אביו נראה כי בחזקה המליכוהו והביא ראיה ממה שכתוב בירמיה בראשית ממלכת יהויקים וגו' ואמר עשה לך מוסרות ומוטות וגו' ביד המלאכים הבאים ירושלם אל צדקיהו מלך יהודה והיאך היה צדקיהו מלך בראשית ממלכת יהויקים אלא שהיה נודע בגוים כי יאשיה המליך צדקיהו בחייו אלא שלא רצו בו עם הארץ אחרי מות אביו ואכתבנו בפרש זה הענין בספר ירמיה בע"ה: ויאסרהו פרעה נכה. נראה כי יהואחז במלכו חשב לנקום נקמת אביו מפרעה נכה והלך ופשט בארץ מצרים והכה בהם מכה גדולה ובשובו פגע בו פרעה בארץ חמת ולכדו ואסרו וזהו שאמר יחזקאל וילמד לטרוף טרף אדם אכל כי מה ענין ויאסרהו מבלי שיקדים לו ענין שנלחם עמו או עלה על ארצו והלא פרעה התנצל ליאשיהו ואמר לו לא עליך אתה היום אלא שכן נראה הענין כמו שפירשנו ומשל יחזקאל מורה עליו: במלך בירושלם. כן כתיב רוצה לו' בעוד מלכו בירושלם מעט הזמן הזה לקחו וקרי ממלוך שהסירו מהמלוכה לפי שהחל להלחם עמו והוא לא פשע במיתת אביו לפי דעתו כי הוא לא היה בא להלחם עמו ואע"פ כן לקח הש"י את נקמתו ממנו כמו שכת' והמליך פרע' נכה את אחיו כדי שיהיה לו עבד ודע כי מידו הוא מולך: וככר זהב. כמשמעו ככר א' זהב ואת וככרי דהבא ר"ל ככרים ולא זכר כמה: ויסב את שמו יהויקי'. הטעם כדי שידמה שברשותו הוא והמלוכה לו מאתו כי השם לא מאסו: אך העריך. כתרגו' ברם רמא מגביתא על עמא דארעא: איש כערכו. גבר כד חזי כל א' כמו שהיה ראוי לתת לו לפי ממונו: נגש את הכסף ואת הזהב את עם הארץ. נגש את עם הארץ לתת את הכסף ואת הזהב:

וימלך ה' בקריאה וסימ' וימלך את שלמה. את מתניה דדו. וימלך פרעה נכה את יהויקים. ולתשוב' השנה שלח. מלך מצרים את אליקים אחיו דדברי הימים:

ויתר דברי יאשיהו וכל אשר עשה הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי יהודה: בימיו עלה פרעה נכה מלך מצרים על מלך אשור על נהר פרת וילך המלך יאשיהו לקראתו וימיתהו במגדו כראתו אתו: וירכבהו עבדיו מת ממגדו ויבאהו ירושלם ויקברהו בקברתו ויקח עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וימשחו אתו וימליכו אתו תחת אביו:

בן עשרים ושלש שנה יהואחז במלכו ושלשה חדשים מלך בירושלם ושם אמו חמוטל בת ירמיהו מלבנה: ויעש הרע בעיני יהוה ככל אשר עשו אבתיו: ויאסרהו פרעה נכה ברבלה בארץ חמת במלך בירושלם ויתן ענש על הארץ מאה ככר כסף וככר זהב: וימלך פרעה נכה את אליקים בן יאשיהו תחת יאשיהו אביו ויסב את שמו יהויקים ואת יהואחז לקח ויבא מצרים וימת שם: והכסף והזהב נתן יהויקים לפרעה אך העריך את הארץ לתת את הכסף על פי פרעה איש כערכו נגש את הכסף ואת הזהב את עם הארץ לתת לפרעה נכה: בן עשרים וחמש שנה יהויקים במלכו ואחת עשרה שנה מלך בירושלם

ושאר פתגמי יאשיהו וכל די עבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומין למלכיא דבית יהודה: ביומוהי סליק פרעה חגירא מלכא דמצרים על מלכא דאתור על נהר פרת ואזל מלכא יאשיהו לקדמותיה וקטליה במגדו כד חזא יתיה: ואחתוהי עבדוהי כד מית ממגדו ואיתיאוהי לירושלם וקברוהי בקבורתיה ודבר עמא דארעא ית יהואחז בר יאשיהו ומשחו יתיה ואמליכו יתיה תחות אבוהי:

בר עסרין ותלת שנין יהואחז כד מלך ותלתא ירחין מלך בירושלם ושום אמיה חמוטל בת ירמיה מן לבנה: ועבד דביש קדם יי ככל דעבדו אבהתוהי: ואסריה פרעה חגירא ברבלה בארעא דחמת מלמימלך בירושלם ורמא מגביתא על עמא דארעא מאה ככרי כספא וככרא דדהבא: ואמליך פרעה חגירא ית אליקים בר יאשיהו תחות יאשיהו אבוהי ושוי ית שמיה יהויקים וית יהואחז דבר ואתא למצרים ומית תמן: וכספא ודהבא יהב יהויקים לפרעה ברם רמא מגביתא על עמא דארעא למתן ית כספא על מימרא דפרעה גבר כד חזי טקים ית כספא וית דהבא מן עמא דארעא למתן לפרעה חגירא: בר עסרין וחמש שנין יהויקים כד מלך וחדא עסרי שנין מלך בירושלם

רשי

וימשחו. לא היה צריך משיחה אלא מפני ש שהיה יהויקים אחיו גדול ממנו שתי שנים כמו שכתוב בענין: איש כערכו. כפי עשרו: על פי

רלבג

ויקח עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו ו וימשחו אותו. ידמה שמשחו אותו מפני המחלקת שהיתה בין האחי' וידמה מפני זה כי הוא לא היה י יהואחז הבכור וכבר יתבאר זה ממה שזכר כי בן עשרים ושלש שנה יהואחז במלכו ולא מלך כי אם שלשה חדשים ומלך אחריו יהויקי' והיה בן עשרי' וחמש שנה יהויקים במלכו וזה לאות ש שכבר היה גדול ממנו כמו שתי שנים וכבר כתבו בספר ד"ה בני יאשיהו וזכר שם כי הבכור יוחנן השני י יהויקים השלישי צ צדקיהו הרביעי שלום וכבר באר ר' אברהם בן עזרא ע"ה כי שלום הוא יהואחז כי כתוב בירמיהו כי כה אמר ה' אל שלום בן יאשיהו מלך יהודה המולך תחת יאשיהו אביו א אשר יצא מן המקום הזה לא ישוב עוד ו והנה אחריו מלך יהויקי' ובנו ואחריהם מלך צדקיה ולא מלך יוחנן ואם הוא הבכור מלך בבל המליך הישר בעיניו ואמנם הנה זכר בספר ד"ה כי הבכור יוחנן לפי מה שאחשוב להודיע שכבר עשו ישראל שלא כהוגן בהמליכם הקטן מהבנים אך המליכוהו בהיותו נמשך לפעולות המגונות אשר היו פניהם מועדות אליהם ולזה נמשך אליהם מהרע מה שנמשך כי אולי היה יוחנן אוחז מעשה יאשיהו אביו: ככל אשר עשו אבותיו. ר"ל אבותיו אשר עשו הרע בעיני ה' כמו אחז ומנשה והדומים להם: ויתן ענש על הארץ. ר"ל שיתנו זה המס מדי שנה בשנה והוא המליך להם את אליקים: ולא

זבדיה

זבידה. כתוב בו"ו וקרי זבודה בו"ו עם הדגש: אסותיו: אמן ומכסה: ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים. הנה מלכו כי נבוכד נצר מלך בשנה הרביעית ליהויקים כי כן כתיב בירמיהו הדבר אשר היה אל ירמיהו על כל עם יהודה בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה לנבוכד נצר מלך בבל ובדניאל אומר בשנת שלש למלכות יהויקים בא נבוכד נצר וגו' ויתן יי' בידו את יהויקים מלך יהודה ומקצת כלי בית האלהים ויביאם ארץ שנער והנה אמר כי יהויקים הגלה בבל וכן אומר בדברי הימים להוליכו בבלה וירמיה נתנבא עליו סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלם פראה כי בדרך מת ואמר כי בשנת שלש למלכות יהויקים שהמליכו פרעה נכה ובסוף ג' שנים ליהויקים בתחלת שנה רביעית לו התנבא ירמיהו שיבא נבוכד נצר על ירושלם ובא בשנה ההיא ויצר עליה ולכדה ולקח את יהויקים והוליכו בבל כמו שאומר בספר דניאל והשיבו לירושלם ועמד בירושלם שלש שנים באמונתו עם מלך בבל ומרד בו וזהו שאמר ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים וישב וימרד בו וזהו שאמר וישב כי כבר לקחו והוליכו בבל ואחר כך שב ומרד בו הנה היו לו ממלכותו ז' שנים או יותר כי לא ידענו כמה היה בבבל טרם שובו לירושלם כי אם נאמר כי בשנה ההיא שהוליכו בבל השיבו לירושלם ועמד שלש שנים באמונתו ומרד הנה עברו שבע שנים ממלכותו ונשארו ד' שנים ממלכותו אם כן לא באו גדודי כשדים לירושלם עד סוף ארבע שנים לו ועמד במרדו ד' שנים ושבע שעברו הרי י"א שנה שמלך יהויקים ואם נאמר שהיה שם בבבל יותר נוכל לומר כי עד ד' שנים היה שם ובשובו לירושלם עברו ח' שנים ממלכותו ונשארו שלש שנים ממלכותו ואותן שלש עמד באמונתו עם מלך בבל והיה לו עבד ובסוף שלש שנים שהיא שנת י"א לו מרדו ובאו גדודי כשדים ולכדוהו ושחטו אותו ובדרך מת ולא נקבר והיתה נבלתו מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה ובסדר עולם אומר וכן בדברי רבותינו ז"ל כי בשנה הראשונה שמלך נבוכד נצר כבש נינוה שנייה כבש יהויקים והיא השנה החמישית ליהויקים והיה לו עבד ועמד שלש שנים שהרי שמנה שנים שמלך ארבע קודם מלכות נבוכד נצר ושנה שנכבש בידו ושלש שנים שהיה לו עבד הרי שמנה שנים שמרד בו ולסוף ג' שנים למרדו בא נבוכד נצר וכבשו פעם שנייה וזהו שאומר בדניאל בשנת שלש הרי י"א ליהויקים ושמנה למלכות נבוכד נצר ואותה שנה שמינית המליך יהויכין ומלך ג' חדשים והגלהו עם החרש והמסגר וזהו שאמר גלו בשנת שבע גלו בשמנה בשבע לכבוש יהויקים שהיא שמנה למלכות נבוכד נצר שהרי שנה א' מלך קודם כבוש יהויקים: ואת גדודי ארם ואת גדודי מואב ואת גדודי בני עמון. כלם

ישלח כ"ב בקריא' וסימ' נמסר בסדר נח: כדבר יי' ד' בטעמא בסיפרא וסימ' ביד עבדו אחיה השילני. ביד יהושע בן נון. אשר דבר אל אליהו. ביד עבדיו הנביאים: דם הנקי ג' דסמיכי בקריא' וסימ' ובערת דם הנקי

רשי

על פי יי' היתה. כל הרעה הבאה ביהודה על ידי הגדודים האלה: וישכב יהויקים. לא על מטתו כי אסרו נבוכד נצר בנחושתים להוליכו בבלה והיו מגררין אותו ומת בידם כמו שנאמר קבורת חמור יקבר סחוב והשלך ובדברי הימים כתיב שאסרו נבוכד נצר להוליכו בבלה: לצאת מארצו. לעזור ליהויקים: כי לקח מלך בבל וגו'. שנכחו במלחמה בשנה הרביעית ליהויקים בכרכמיש על נהר פרת ככתוב בספר ירמיה: ויבא

וְשֵׁם אִמּוֹ זְבִידָּה בַת־פְּדָיָה מִן־רוּמָה׃ וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהֹוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשׂוּ אֲבֹתָיו׃ בְּיָמָיו עָלָה נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל וַיְהִי־לוֹ יְהוֹיָקִים עֶבֶד שָׁלֹשׁ שָׁנִים וַיָּשָׁב וַיִּמְרָד־בּוֹ׃ וַיְשַׁלַּח יְהֹוָה׀ בּוֹ אֶת־גְּדוּדֵי כַשְׂדִּים וְאֶת־גְּדוּדֵי אֲרָם וְאֵת׀ גְּדוּדֵי מוֹאָב וְאֵת גְּדוּדֵי בְנֵי־עַמּוֹן וַיְשַׁלְּחֵם בִּיהוּדָה לְהַאֲבִידוֹ כִּדְבַר יְהֹוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים׃ אַךְ׀ עַל־פִּי יְהֹוָה הָיְתָה בִּיהוּדָה לְהָסִיר מֵעַל פָּנָיו בְּחַטֹּאת מְנַשֶּׁה כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה׃ וְגַם דַּם־הַנָּקִי אֲשֶׁר שָׁפָךְ וַיְמַלֵּא אֶת־יְרוּשָׁלַ͏ִם דָּם נָקִי וְלֹא־אָבָה יְהֹוָה לִסְלֹחַ׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי יְהוֹיָקִים וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃ וַיִּשְׁכַּב יְהוֹיָקִים עִם־אֲבֹתָיו וַיִּמְלֹךְ יְהוֹיָכִין בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ וְלֹא־הֹסִיף עוֹד מֶלֶךְ מִצְרַיִם לָצֵאת מֵאַרְצוֹ כִּי־לָקַח מֶלֶךְ בָּבֶל מִנַּחַל מִצְרַיִם עַד־נְהַר־פְּרָת כֹּל אֲשֶׁר הָיְתָה לְמֶלֶךְ מִצְרָיִם׃

בֶּן־שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁנָה יְהוֹיָכִין בְּמָלְכוֹ וּשְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים מָלַךְ בִּירוּשָׁלָ͏ִם וְשֵׁם אִמּוֹ נְחֻשְׁתָּא בַת־אֶלְנָתָן מִירוּשָׁלָ͏ִם׃ וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהֹוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה אָבִיו׃ בָּעֵת הַהִיא עָלָה עַבְדֵי נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל יְרוּשָׁלָ͏ִם וַתָּבֹא הָעִיר בַּמָּצוֹר׃ וַיָּבֹא נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל עַל־הָעִיר וַעֲבָדָיו צָרִים עָלֶיהָ׃

וְשׁוּם אִימֵּיהּ זְבוּדָה בַת פְּדָיָה מִן רוּמָה׃ וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ כְּכֹל דַּעֲבָדוּ אֲבָהָתוֹהִי׃ בְּיוֹמוֹהִי סְלִיק נְבוּכַדְנֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל וַהֲוָה לֵיהּ יְהוֹיָקִים עַבְדָּא תְּלָת שְׁנִין וְתָב וּמְרַד בֵּיהּ׃ וְגָרֵי יְיָ בֵּיהּ יַת מַשִּׁרְיַת כַּסְדָּאֵי וְיַת מַשִּׁרְיַת אֲרָם וְיַת מַשִּׁרְיַת מוֹאָב וְיַת מַשִּׁרְיַת בְּנֵי עַמּוֹן וְגָרֵינוּן בְּרַבֵּית יְהוּדָה לְאוֹבָדֵיהוֹן כְּפִתְגָּמָא דַיְיָ דִּי מַלִּיל בְּיַד עַבְדוֹהִי נְבִיַּיא׃ בְּרַם עַל דְּאַרְגִּיזוּ קֳדָם יְיָ הֲוַת דָּא בִּדְבֵית יְהוּדָה לְאַגְלָיוּתְהוֹן מֵאַרְעָא בֵּית שְׁכִינְתֵּיהּ בְּחוֹבֵי מְנַשֶּׁה כְּכֹל דַּעֲבַד׃ וְאַף דַּם זַכַּאי דְּאָשַׁד וּמְלֵא יַת יְרוּשְׁלֵם חוֹבַת דַּם זַכַּאי הֲוַת רַעֲוָא קֳדָם יְיָ דְּלָא לְמִשְׁבָּק׃ וּשְׁאַר פִּתְגָּמֵי יְהוֹיָקִים וְכָל דִּי עֲבַד הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי דְּבֵית יְהוּדָה׃ וּשְׁכִיב יְהוֹיָקִים עִם אֲבָהָתוֹהִי וּמְלַךְ יְהוֹיָכִין בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ וְלָא אוֹסֵיף עוֹד מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְמִפַּק מֵאַרְעֵיהּ אֲרֵי נְסֵיב מַלְכָּא דְבָבֶל מִנַּחַל מִצְרַיִם עַד נְהַר פְּרָת כֹּל דַּהֲוָה לְמַלְכָּא דְמִצְרָיִם׃ בַּר תַּמְנֵי עַסְרֵי שְׁנִין יְהוֹיָכִין כַּד מְלַךְ וּתְלָתָא יַרְחִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֵם וְשׁוּם אִימֵּיהּ נְחוּשְׁתָּא בַּת אֶלְנָתָן מִירוּשְׁלֵם׃ וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ כְּכֹל דַּעֲבַד אֲבוּהִי׃ בְּעִידָּנָא הַהוּא סְלִיקוּ עַבְדֵי נְבוּכַדְנֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל לִירוּשְׁלֵם וְעָלַת קַרְתָּא בִּצְיָירָא׃ וַאֲתָא נְבוּכַדְנֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל עַל קַרְתָּא וְעַבְדוֹהִי צָיְרִין עֲלַהּ׃

זבודה ק

כל סיפר' חס' בנח

לב

ד' כטע' כסיפ'

ו' חס

נ' ב' זקפין קמכין

ב' יתר חס' יחד מ"ל כי ירבה לבלות

י

לב לב

ל

ל

עלי ק

ה

רלבג

ולא אבה יי' לסלוח. ר"ל כי אף ע"פ שנשה מנשה תשוב' לא אבה השי' לסלוח שפיכתו הדם הנקי ויראה שבכלל עברי יי' אשר הרג היה ישעיה בן אמוץ על אשר היה מוכיח אותו וכן אמרו רז"ל כי מנשה הרג ישעיהו: ולא הוסיף עוד מלך מצרי' לצאת מארצו. אמר זה להעיר כי לקח השם יתברך נקמת יאשיהו ממנו שהרגו בעלותו להלחם על נהר פרת: ויבא

מישראל. וגם דם הנקי אשר שפך. ועל דם הנקי לשפוך ועל העשק: מנחל ד' בקריא' וסי' ונקח בעת ההיא את הארץ. ואלה מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל. ולא הוסיף עוד מלך מצרים. מנחל בדרך ישתה: י"ד מלין כתיבה ה' בסוף תיבותא וקרינן ו' וסימ' יקרחה לא יקרחה קרחה בראשם. שפכה ידינו לא שפכה את הדם הזה. נשברה אניות בעציון גבר. עלה בעת ההיא עלה עבדי נבכד נצר. נצתה עריו נצתה מבלי יושב. היה צאן אבדות היה עמי. נושבה כי כה אמר יי' על בית מלך יהודה גלעד. יזנה ואמר לבלה נאופים. יהיה ועשיתי אתם לגוי אחד. שממה וידעת כי אני שמעתי. שפכה ואני כמעט נטיו רגלי. חמרמרה פני חמרמרה מני בכי. עודינה תכלינה עינינו אל. שלה ומני שם טעם די כל עם:

באו במליאות נבוכד נצר הרשע שנתן יי' בלבם לבא להאבידו לפי שעשה הרע בעיני יי' וזהו שאמר וישלח יי' בו ולא אבה הא' יתברך להאריך לו עוד לפיכך אמר וישלח יי' בו: אך על פי יי' היתה ביהודה. כלומר קודם מלכות יהויקים היתה הגזירה על פי יי' מדבר ביד עבדיו הנביאים בחטאת מנשה כי לולי חטאתיו שרבו היה מולח לחטאות הבאים אחריו אך בחטאתיו נגזרה הגזירה להחריב ירושלם: למלכי יהודה. ושם כתוב בשתם ותועבותיו אשר עשה והנמצא עליו הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה ואם אמר על זה הספר אין כאן כתוב דבר ממעשיו אלא בשתם ויעש הרע והנראה כי על ספר ירמיהו אמר כי שם מספר תועבותיו בפרשת הוי בונה ביתו: וישכב יהויקים עם אבותיו. רוצה לומר שמת אבל לא נקבר עם אבותיו שהרי לא נקבר כלל כמו שכתוב אלא בא על דרך ויאסף אל עמיו: ולא הוסיף עוד מלך מצרים. פירוש באותו הזמן עד שמלך צדקיהו ואז יצא כמו שכתוב בירמיהו וימלך מלך צדקיהו וגו' וחיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדים הצרים על ירושלם את שמעם ויעלו מעל ירושלם וכמוהו ולא יספו עוד גדודי ארם לבא בארץ ישראל ר"ל בזמן ההוא אבל אחר כך באו כמו שכתוב: בן שמנה עשרה שנה יהויכין במלכו. ובדברי הימים בן שמנה שנים יהויכין במלכו ושלשה חדשים ועשרת ימים מלך בירושלם אפשר כי יהויקים אביו המליכו בשנה ראשונה שמלך הוא שימלוך תחתיו אחר מותו אולי היו לו בנים אחרי' ועוד כי ראה שמלכותם תלויה ביד אחרים לא ידע אם ישירוהו מהמלוכה כמו שעשו לאחיו והמליך בנו יהויכין שימלוך תחתיו אחריו והיה אז יהויכין בן שמנה שנים ועתה כשמת אביו ומלך הוא היה בן י"ח שנה ומלך ג' חדשים ולא חשש כאן לכתוב עשרה ימים היתירים. ובסדר עולם י"ח של מלך נבוכד נצר שמנה משנתחתם גזר דין לגלות: בעת ההיא. כמו שאומ' בדברי הימי' ולתשובת השנה שלח המלך: עלו עבדי נבוכד נצר. כתיב עלה וקרי עלו כי הוא עלה אחר כן ומתחלה צרים על העיר וקרי עלו כי עבדיו עלו בתחלה:

ויבא

רדק

ויצא יהויכי' יצא אל מלך בבל שעשה בו רצונו והוא לקחו ולמה העבירו מהמלוכה אמרו חשב מלך בבל שיהיה מורד יהויכין כמו שהיה אביו מורד אמר מכלבא בישא גורא טבא לא כפיק לפיכך העבירו והמליך דודו תחתיו: שריו וסריסיו. תי' רברבנוהי וגברוהי: בשנת שמנה למלכו. בתחלת ח' שהרי יהויקים מלך י"א שנים ונבוכד נצר מלך בשנה הרביעי' ליהויקים ואם היה בסוף ח' היה י"ב אלא כך פירו' בתחלת שמנה וכן בירמיה אומ' וזה העם אשר הגלה נבוכד נצר בשנת ז' סוף ז' ותחלת ח' והרבה פיר' כזה בזה הספר ולדברי בעל סדר עולם שנת ז' לכיבוש יהויקים היא שנת שמ' לנבוכד נצר: גבורי החיל עשרת אלפים גולה. כתי' עשרה ועשרת קרי ואחד הוא ואמר עוד ואת כל אנשי החיל ז' אלפים ובירמיה אומ' בשנת שבע יהודי' שלשת אלפים עשרים ושלשה היאך הוא זה החשבון הראשון שהוא עשרת אלפי' הוא כלל לכל ופרט אחר כן ז' אלפי' והם משבט בנימן ומאר שבטים ופרט עוד בירמיה ג' אלפים והם אנשים מקובצים שהיו משבט יהודה כמו שאמר יהודים והכל י' אלפים וכ"ב הוא מספר מועט ולא חשש לספרו עם י' אלפים זה הוא גלות שגלה עם יהויכין ובספר ירמיה אומר מה שגלו בגלות צדקיהו שהוא שנת י"ח לנבוכד נצר והיו בשמ' מאות ול"ב ואחר החורבן שנת כ"ג לנבוכד נצר היו הגולים תשמ"ה אות' שהיו בעמון ומואב ואמר גולה כמו גולים והוא דרך כלל בלשון יחיד ולדעת יונתן הוא שם מתרגם בגלותא: וכל החרש והמסגר: ת"י אומניא ותרעיא: ואת אילי הארץ. אלה חורי יהוד' ובנימין עליה' הכתוב אומר כתאני' הטובות האלה וגו': הוליך גולה. בגולה והוא שם במשקל שולה וכן כל גולה: והחרש והמסגר אלף. אלה אינם בכלל הי' אלפים שזכר במספר של מעלה ובסדר עולם הוא אומר ומתוכן החרש והמסגר אלף היו כלומר שמכלל העשרת אלפים היו ואין דרך המקרא לכלול מספר ואח' כן לפרטו אם לא לחדש על ענין הראשון וא"כ לבד אלה הראשונים היו: הכל גבורים עושי מלאכה. בסדר עולם וכי מה גבורה הם עושים בני אדם ההולכים בגולה ומה מלחמ' עושין בני אדם האסורים בזיקים הכתובים בשלשלאות של ברזל אלא גבורים בגבורה של תורה וכן הוא אומר גבורי כח עושי דברו עושי מלחמה עושין מלחמת' של תורה וכן הוא אומ' על כן יאמר בספר מלחמות יי'. חרש אחד מדבר והכל שותקין: מסגר שהכל יושבין לפניו ולמדין ממנו לקיים מה שנ' ופתח ואין סוגר וסגר ואין פותח: ויסב שמו צדקיהו. הטעם פי' למעלה ומה ששנה כל כך שמו וקראו צדקיהו אומ' בדרש אמ' לו יהי' צדיק עליך את הדין אם תמרוד בי: בן עשרי' ואחת שנה צדקיהו. היאך הוא זה והלא בן לה' שנה היה לפי חשבו' של אחיו שהרי הבן השלישי ליאשיהו היה ויהויקים שהיה גדול ממנו כאמ' בו בן כ"ה שנה יהויקים במלכו וי"א שנה מלך הרי ל"ו לצדקיהו וכבר כתבנו למעלה לדעת החכם ר"א ב"ע כי הוא אומר שמלך ג' שנים בחיי אביו ואז היה בן כ"א וכל זה היה צריך לדעתו שאמר כי שלום הוא יהואחז והוא היה הקטן שבבני יאשיהו וכתיב בן שלשה ועשרים במלכו אבל לדברי רז"ל שאמרו כי שלום הוא צדקיהו אין כאן קושיא כלל כי צדקיהו היה הקטן שבבני יאשיהו והיה במות אביו בן עשר שנים ועתה כשמלך בן אחד ועשרים שאחריהו הוא שזכר שני בנים בסדר והאחד אינכו ולפירושנו כי שלום הוא יהויכין הנה צדקיהו היה הקטן שבבני יאשיהו ואין צריך כאן תיקון: כי על אף יי'. הוא טעם למה שאמר אחר כן וימרוד האל יתברך שם בלבו שימרוד במלך בבל כדי שימצא מלך בבל טענה להחריב הכל: היתה בירושלם. הפלטה הנשארה היתה בירושלם על אפו ועל חמתו בעבור המעשים הרעים שהיו עושים: בשנת התשיעית למלכו. למלכות צדקיהו והיא שנת שבעה עשר לנבוכד נצר: ויבנו עליה דייק. הוא מגדל עץ שבונין נגד העיר לכבשה:

בתשעה

רשי

ויצא יהויכין מלך יהודה על מלך בבל. לעשות לו כרצונו ולא למלחמה: החרש והמסגר. ת"י אומניא ותרעיא ורבותינו אמרו חכמים גדולים בתורה שכשאחד פותח הכל שותקין כמו שכתו' החרישו אלי איים. מסגר. הכל יושבין לפניו ולמדין הימנו כמו שנאמר ופתח ואין סוגר וסגר ואין פותח: ואת אילי הארץ. אלו חורי יהודה ובנימן וצדיקי' היו עליהם הכתו' אומ' כתאנים הטובות כן אכיר את גלות יהודה: שבע' אלפים. ולמעלה הוא אומר י' אלפים בא הכתו' השלישי והכריע בספר ירמיה זה העם אשר הגלה נבוכ' נצר בשנ' שבע יהודי' שלש' אלפים אמור מעתה ג' אלפי' היו משבט יהודה וז' אלפי' משבט בנימן ומאר שבטים ואף בסדר עולם למדנו כן: ויסב את שמו צדקיהו. יה יצדיק עליך את הדין אם תמרוד בי: כי אף על יי' היתה וגו' לפיכ' וימרד צדקיהו במלך בבל נתן הקב"ה בלבו למרוד בנוכרי שיגלה: בשנת התשיעית למלכו. של צדקיהו: דייק. כרקום ת"י:

דרך

מסורה

וביהודה ה' וסימ' נמסר לעיל בחלק ב' סימן ח': סימן מלכים ויחן עליה ירמיה קדמא ויצרו עליה תניינא ויחנו עליה. מלכים בתשעה לחדש ר"פ: ירמיה בחדש השביעי ר"פ:

מקרא

ויצא יהויכין מלך יהודה על מלך בבל הוא ואמו ועבדיו ושריו וסריסיו ויקח אתו מלך בבל בשנת שמנה למלכו: ויוצא משם את כל אוצרות בית יהוה ואוצרות בית המלך ויקצץ את כל כלי הזהב אשר עשה שלמה מלך ישראל בהיכל יהוה כאשר דבר יהוה: והגלה את כל ירושלם ואת כל השרים ואת כל גבורי החיל עשרה אלפים גולה וכל החרש והמסגר לא נשאר זולת דלת עם הארץ: ויגל את יהויכין בבלה ואת אם המלך ואת נשי המלך ואת סריסיו ואת אולי הארץ הוליך גולה מירושלם בבלה: ואת כל אנשי החיל שבעת אלפים והחרש והמסגר אלף הכל גבורים עשי מלחמה ויביאם מלך בבל גולה בבלה: וימלך מלך בבל את מתניה דדו תחתיו ויסב את שמו צדקיהו:

בן עשרים ואחת שנה צדקיהו במלכו ואחת עשרה שנה מלך בירושלם ושם אמו חמיטל בת ירמיהו מלבנה: ויעש הרע בעיני יהוה ככל אשר עשה יהויקים: כי על אף יהוה היתה בירושלם וביהודה עד השלכו אתם מעל פניו וימרד צדקיהו במלך בבל:

ויהי בשנת התשיעית למלכו בחדש העשירי בעשור לחדש בא נבכדנאצר מלך בבל הוא וכל חילו על ירושלם ויחן עליה ויבנו עליה דיק סביב: ותבא העיר במצור עד עשתי עשרה שנה למלך צדקיהו:

(גליון: ס' — י"ב מל' — י"ח מל' — ת' עשרה ק' — ה"ב מל' — ל' ל' — לט' ל' — אולי ק' ל' — ל' — כל עניל כתי' יוד — י"ב — חמוטל ק' — ח' — ל' חס' — בשנה כתי' לתר כתאי — צ — כה — ע)

תרגום

ונפק יהויכין מלכא שיבטא דבית יהודה על מלכא דבבל הוא ואמיה ועבדוהי ורברבוהי וגברוהי ודבר יתיה מלכא דבבל בשנת תמני לממלכיה: ואפיק מתמן ית כל אוצרי בית מקדשא דיי וית אוצרי בית מלכא וקציץ ית כל מני דהבא דעבד שלמה מלכא דישראל בהיכלא דיי כמא דמליל יי: ואגלי ית כל ירושלם וית כל רברביא וית כל גברי חילא עסרא אלפין בגלותא וכל אומניא ותרעיא לא אישתאר אלהן חשיכי עמא דארעא: ואגלי ית יהויכין לבבל וית אמא דמלכא וית נשי דמלכא וית רברבנוהי וית רברבי ארעא אוביל בגלותא מירושלם לבבל: וית כל גברי חילא שבעא אלפין אומניא ותרעיא אלפין כולהון גברין גברי עבדי קרבא ואיתינון מלכא דבבל בגלותא לבבל: ואמליך מלכא דבבל ית מתניה אח אבוהי תחותוהי ושוי ית שמיה צדקיה:

בר עסרין וחדא שנין צדקיהו כד מלך וחדא עסרי שנין מלך בירושלם ושום אמיה חמוטל בת ירמיהו מן לבנה: ועבד דביש קדם יי ככל דעבד יהויקים: ארי על דארגיזו קדם יי הות בירושלם וביהודה עד דאגלי יתהון מארעא בית שכינתיה ומריד צדקיהו במלכא דבבל:

והוה בשתא תשיעיתא למלכיה בירחא עשיראה בעשרא לירחא אתא נבוכדנצר מלכא דבבל הוא וכל משריתיה על ירושלם ושרא עלה ובנו עלה כרקום סחור סחור: ועלת קרתא בצירא עד חד עשרי שנין למלכא צדקיהו:

רלבג

ויצא יהויכין מלך יהודה על מלך בבל. ר"ל שיצא במצור מלך בבל כשמעו שהוא בא שם להשלים עמו ולשים צוארו תחת עולו והנה לא רצה להשלים עמו אך הגלה אותו אל בבל הו' ואמו ועבדיו ושריו וסריסיו בשנת שמנה למלכות נבוכד נצר מלך בבל שעברו לו ז' שנים שלמות: וכל החרש והמסגר. הם האומנים והשוערים ושומרי החומ' וסוגרי' פתחיה: ואת אילי הארץ. ר"ל שרי הארץ: ואת כל אנשי החיל שבעת אלפים. והנה אמר למעלה י' אלפים ובספר ירמיה אמר שבשנת שבע למלכות נבוכ' נצר הגלה יהודי' שלשת אלפים ועשרים ושלשה וידמה שמה שאמר בספר ירמיה בשנת שבע ר"ל שעברו לנבוכד נצר ז' שנים ולזה אמר בזה המקו' בשנת ח' והנה מספר הגבורים ידמה כמו שפי' רבינו דוד קמחי' כי בתחלה ספר כל גבורי החיל הגולים מיהודה ובנימן' ואחר כן פרט בזה המקו' הגבורי' שהיו משבט בנימן ובספר ירמיה פרט הגבורי' שהיו משבט יהודה ולזה קראם יהודים: כי על אף יי' היתה בירושלם וביהודה עד השליכו אותם מעל פניו. ר"ל כי מוקשי העם וכעס הש"י עליה' כהיה שימליכו עליהם אלו הרעים ולזה גם כן היתה הסבה שמרד צדקיהו במלך בבל כי לולי מרדו לא נחרבה ירושלם ולא גלו מעל אדמתם כמו שהיה אומר לו ירמיהו: ויבנו עליה דייק סביב. הוא מגדל שבונין סביב העיר לכבשה:

בתשעה

בתשעה לחדש ויחזק הרעב בעיר ולא היה לחם לעם הארץ: ותבקע העיר וכל אנשי המלחמה הלילה דרך שער בין החמתים אשר על גן המלך וכשדים על העיר סביב וילך דרך הערבה: וירדפו חיל כשדים אחר המלך וישגו אתו בערבות ירחו וכל חילו נפצו מעליו: ויתפשו את המלך ויעלו אתו אל מלך בבל רבלתה וידברו אתו משפט: ואת בני צדקיהו שחטו לעיניו ואת עיני צדקיהו עור ויאסרהו בנחשתים ויבאהו בבל: ובחדש החמישי בשבעה לחדש היא שנת תשע עשרת שנה למלך נבכדנאצר מלך בבל בא נבוזראדן רב טבחים עבד מלך בבל ירושלם: וישרף את בית יהוה ואת בית המלך ואת כל בתי ירושלם ואת כל בית גדול שרף באש: ואת חומת ירושלם סביב נתצו כל חיל כשדים אשר רב טבחים: ואת יתר העם הנשארים בעיר ואת הנפלים אשר נפלו על המלך בבל ואת יתר ההמון הגלה נבוזראדן רב טבחים: ומדלת הארץ השאיר רב טבחים לכרמים וליגבים: ואת עמודי הנחשת אשר בית יהוה ואת המכנות ואת ים הנחשת אשר בבית יהוה שברו כשדים וישאו את נחשתם בבלה: ואת הסירות ואת היעים ואת המזמרות ואת הכפות ואת כל כלי הנחשת אשר ישרתו בם לקחו: ואת המחתות ואת המזרקות אשר זהב זהב ואשר כסף כסף לקח רב טבחים: העמודים שנים הים האחד והמכנות אשר עשה שלמה לבית יהוה לא היה משקל לנחשת

בתשעא לירחא ותקיף כפנא בקרתא ולא הוה מיכל לעמא דארעא: ואיתרעת קרתא וכל גברי עבדי קרבא בליליא באורח תרעא בין שוריא די על גינתא דמלכא וכסדאי שרן על קרתא סחור סחור ואזל באורח מישרא: ורדפו משרית כסדאי בתר מלכא ואדביקו יתיה במישרי יריחו וכל משריתיה איתבדרת מניה: ואחדו ית מלכא ואסיקו יתיה לות מלכא דבבל לרבלת ומלילו עימיה פיתגמי דינין: וית בנוהי דצדקיהו נכיסו לעינוהי וית עיני צדקיהו עור ואסריה בשילשלן דנחש ואובליה לבבל: ובירחא חמישאה בשבעא לירחא היא שנת תשע עסרי שנין למלכא נבוכד נצר מלכא דבבל אתא נבוזר אדן רב קטוליא עבדא דמלכא דבבל לירושלם: ואוקיד ית מקדשא דיי וית בית מלכא וית כל בתי ירושלם וית כל בתי רברביא אוקיד בנורא: וית שורי ירושלם סחור סחור תרעו כל משרית כסדאי דעם רב קטוליא: וית שאר עמא דאישתארו בקרתא וית שמיעיא דאישתמעו על מלכא דבבל וית שאר המונא אגלי נבוזר אדן רב קטוליא: ומחשיכי עמא דארעא אשאר רב קטוליא למהוי מפלחין בחקלין ובכרמין: וית עמודי נחשא די בבית מקדשא דיי וית בסיסיא וית ימא דנחשא די בבית מקדשא דיי תברו כסדאי ואובילו ית נחשיהון לבבל: וית דודיא וית מגרופיתא וית מזמריא וית בזיכיא וית כל מני נחשא דהוו משמשין בהון נסיבו: וית מחתיתא וית מזרקיא די דהבא דהבא ודי כספא כספא נסיב רב קטוליא: עמודיא תרין וימא חד ובסיסיא דעבד שלמה לבית מקדשא דיי לא הוה מתקל לנחשתהון

רשי

דרך שער בין החומותים · מערה הולכת מביתו עד ערבות יריחו וברח לו דרך המערה והקב"ה זימן צבי הולך על גב המערה חוץ לעיר ורדפו כשדים אחר הצבי וכשהגיעו לפתח המערה בערבות יריחו ראוהו ולכדוהו הוא שאמר יחזקאל ופרשתי רשתי עליו ונתפש במצודתי: וידבר אתו משפט · נתווכח עמו על השבועה: ואת כל בית גדול · בתי כנסיות שמגדלין בהן תורה ותפלה ובתי המדרש: ואת הנופלים · ששמעו לקול נבוכדנצר ויצאו אליו מן העיר כמו בלכתו אל בקלג נפלו עליו ממכם וגו': וליוגבים · חופרי הארץ למען יקבים שהם חפורים בקרקע:

רלבג

בתשעה לחדש ויחזק הרעב בעיר · הנה לא באר באי זה חדש ואולם בספר ירמיה באר שזה היה בחדש הרביעי בתשעה לחד': ותבקע העיר · ר"ל על ידי חיל כשדים: וכל אנשי המלחמ' הלילה · ר"ל יברחו הלילה לפי שראו כי חיל כשדים נכנסו לעיר: דרך שער בין החומותים · ר"ל שיצאו דרך שהיה בין שתי חומות כדי שלא יראום כשדי' ולא ירגישו בהם: אשר על גן המלך · ר"ל אצל גן המלך: וילך דרך הערבה · ר"ל כי המלך הלך דרך המדבר שלא ירגישו בו כשדי': וידברו אתו משפט · אמ' לו משפט המורד והעובר על שבועתו ולזה הרג בניו ועור עיני צדקיהו ויאסרהו בנחשתי' ונתנהו בבית האסורי' עד יום מותו כמו שנז' בספר ירמיה: ובחדש החמשי בשבעה לחדש · וכבר אמר בספר ירמיה בעשור לחדש וידמה שהתחלת החרבן היה בשבעה לחדש כי אז נכנסו בירושלם וסוף החורבן היה בעשור לחדש כי אז נשרף בית המקדש: ואת כל בית גדול · ר"ל ואת כל בית איש גדול: אשר רב טבחים · ר"ל אשר את רב טבחים: לכורמים וליוגבים · רוצה לומר לעבוד השדות והכרמים: ואת עמודי הנחשת אשר בית יי' · וכבר התבאר בענין צורת אלו הכלים בזכרון בניית שלמה בית המקדש ומשם ילקח ביאור כל מה שנזכר בזה המקום מאלו הכלים: סירים

רדק

בתשעה לחדש · ולא זכר באיזה חדש ובספר ירמיה אמר בחדש הרביעי בתשעה לחדש: ותבקע העיר · בקעו הכשדי' חומת העיר וכיון שראו אנשי המלחמה אשר בעיר כי בקעו העיר ברחו בלילה ההוא וזהו שאמר וכל אנשי המלחמה הלילה רוצה לו' ברחו בלילה ההוא וכן אמר בספר ירמיה וכל אנשי המלחמה ברחו ויצאו מן העיר לילה: דרך שער בין החומותים אשר על גן המלך · יצאו דרך השער שהיה בין שתי החומות בסתר שלא ירגישו בהם הכשדים: וילך דרך הערבה · וילך צדקיהו ואשר יצאו עמו' ובדרש בין החומותים מערה היתה מבית צדקיהו עד ערבות יריחו וברח לו דרך המער' והקב"ה זמן צבי שהלך על גב המערה ורדפו כשדים אחר הצבי וכשהגיעו לפתח המערה בערבות יריחו היה צדקיהו יוצא וראוהו ולכדוהו הוא שאמר יחזקאל ופרשתי רשתי עליו ונתפש במצודתי: אל מלך בבל רבלתה · והרי נבוכ' נצר בא לירושלם כמו שכתו' בא נבוכד נצר מלך בבל וכל חילו על ירושלם אלא שארכו ימי המצור כמו שאומר והלך לו נבוכד נצר בארץ חמת ברבלתה והניח חילו במצור וכשנכבשו ירושלם היה הוא ברבלת והעלו את צדקיהו אליו · ובדרש לא עלה נבוכד נצר לירוש' אלא מה שאומ' בא נבוכד נצר נבוזר אדן הוא שעלה ודמות דיוקנו של נבוכד נצר היתה חקוקה לו במרכבתו והיתה אימתו מוטלת עליו כאילו הוא עומד לפניו כמו שאומר בספר ירמיה עמד בפני מלך בבל לירושלם: וידברו אתו משפט · הוכיחו על שמרד בו ועבר על שבועתו כמו שכתו' וגם במלך נבוכד נצר מרד אשר השביעו באלהים: בשבע' לחדש · ובירמיה כתוב בעשור לחדש פי' רז"ל בשבע' בו נכנסו גוים להיכל ואכלו ושתו וקלקלו בו שמיני ותשיעי ובתשיעי סמוך לחשכה הציתו בו את האור והיה דולק והולך עד סוף עשירי: היא שנת י"ט למלך נבוכד נצר · וכן כתוב בירמיה ובזה הפסוק היא שנת י"ט אבל בסוף אמר בשנת י"ח לנבוכד נצר הגלה מירוש' נפש ח' מאות כמו שפי' בז' ובח' סוף ז' ותחלת ח' וכן הוא שנת י"ח בסוף י"ח והתחלת י"ט ורז"ל אמרו גלו בי"ט גלו בי"ח וחשבון ה' הוא שא' י"ט למלכות נבוכד נצר וי"ח לכבוש יהויקי' שהיה בשנ' שניה לנבוכ' נצר: ואת כל בית גדול · כל בית אדם גדול ר"ל בתי הגדולים וכן ת"י בתי רברביא: אשר רב הטבחים · אשר עם רב הטבחי' וכן כתוב בירמיה אשר את רב טבחי': ואת הנופלי' אשר נפלו · שיצאו אליו קודם כבוש העיר ומסרו עצמ' לו כמו אל הכשדי' אתה נופל · ות"י וית שמועיא דאשתמעו כלו' שמסרו לו משמעתם על המלך בבל · סמוך הא' הודיעה כמו הארון הברית: לכורמי' וליוגבים · כורמי' עובדי הכרמים יוגבים עובדי השדות וכן ת"י למהוי מפלחין בכרמין ובחקלין וכתוב ולגבים בלא יו"ד

פא הפועל ובדברי רבותינו ז"ל תני רב יוסף לכורמים אלו מלקטי אפרסמון מעין גדי עד רמתא וליוגבים אלו צדי חלזון מסולמה דצור עד חיפה:

כהן

אל גן כל לשון גן אל במ"ג על וסימ' אשר על גן המלך ותבקע ד' וסי' נמס' בסדר קרח ובמלכי' א' סי' א': ירחו ל' בספרא דשגו אתו בערבות ירחו · ובל' יהושע וכשדים · וחברו דסוף ירמיה · ועל גנתו יונקתו: וכל אוריתא דכוו' ירחו וכל שאר קריאה יריחו וסימ' ושכן הרדים חומש ריםקרא רי ומלכים יריחו במ דין:

וכלהון כתיבן ו' בסוף תיבותא במ"א יריחה כתיב וסימ' בימיו בנה חיאל · וכל יהושע חס' יו"ד במ"א ובית חגלה ועמק: ואת בני י' דסמיכי בקריאה וס' מ' נמסר בריש סדר וישב: לעיניו ה' בקריא' וסימ' ושרף את הפרה לעיניו · ותלך תמר בית אבנון אחיה · ואת בני צדקיה שחטו לעיניו דמלכים · וחביריהם דירמיה קדמא ותנינא: ובחודש ה' רפ' בקריאה וסי' נמסר בסדר פנחס: ואת כל בית ט' דסמיכי בקריאה וסימ' כי נשני אלהים את כל עמלי ואת כל · ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו · ואת כל בית אביך תאספי אליך הביתה · ואת אחימלך · ישמח עליהם חזקיהו דישעיה · וישרף את בית יי' ואת בית המלך דסיפרא · וחברו דירמי' תנינא · כי כאשר ידבק האזור תנינא דפסוק · ואקח את יאזניה בן ירמיהו בן חבצניה ואת אחיו ואת כל:

רדק

כהן הראש · כהן גדול שהוא ראש לשאר הכהנים : כהן המשנה · שני לכהן גדול והוא הסגן וכן תרגם יונתן סגן כהניא : שומרי הסף · שומרי כלי בית המקדש : ומן העיר לקח · לפי שאלו שזכר היו מבית המקדש אמר ומן העיר לקח : סריס אחד · סריס ממש כתרגמו גוזא : וחמשה אנשים מרואי פני המלך · ובירמיהו אומר שבעה אנשים מרואי פני המלך השנים לא היו גדולים כמו החמשה לפיכך לא זכרם כאן ודברי רבותינו ז"ל כתוב אחד אומר חמשה וכתוב אחד אומר שבעה להביא שני ם סופרי הדיינין : המצביא את עם הארץ · שעל פיו היו יוצאים העם לצבא : בנטרים

רשי

וקומת הכותרת שלש אמות · ובתחלת הספר הוא אומר חמש אמות ושם יישבתי את המקראות : ושבכה · קוייפא בלע"ז כמין כובע : וכאלה רמונים : הסופר שר הצבא · שהיה יודע מנין כל עיר ועיר כמה אנשים מוציאה לצבא : כל שרי החיילים · שיצאו מן העיר לאחבא במצודות ובמערות : כנה

כל הכלים האלה ד' דסמיכי וסי' ככר זהב טהור יעשה אתה · העמודים שנים דמלכים · וחברו דירמיה · לא נחקר דדברי הימים · ושארא את כל הכלים האלה : ויולך ד' ג' מל' וא' חס' וסי' ויולך יי' את הים ברוח קדים · וילך אתם שמרונה · על מלך בבל דמלכים · אל מלך בבל דירמיה : ויגל ד' וסי' ויגל יהודה מעל אדמתו ·

רלבג

שריה כהן הראש · הוא כהן גדול : ואת צפניה כהן משנה · הוא סגן הכהנים : ואת שלשה שומרי הסף · הם שומרי בית המקדש : ואת הסופר שר הצבא · רוצה לומר ואת הסופר שהיה סופר שר הצבא והנה שר הצבא הוא המצביא את כל עם הארץ על פי הסופר : ויולך אותם על מלך בבל · רוצה לומר אל מלך בבל : כי יראו מפני כשדים · על שהומתו הכשדים שהיו עם גדליה והומת גדליה אשר מנה אותו מלך בבל על שארית הגולה : ויהי

תרגום

דכל מניא האילין : תמני עסרי אמין רומיה דעמודא חד וקרונתהון עלוהי דנחשא ורומא דקרונתהון תלת אמין וסריגתא ורמוניא על קרונתהון סחור סחור כולא נחשא וכאילין לעמודא תנינא על סריגתא : ודבר רב קטוליא ית שריה כהנא רבא וית צפניה סגן כהניא וית תלתא אמרכליא : ומן קרתא דבר גוזא חד דהוא ממנא על גברי עבדי קרבא וחמשא גברין דחזן אפי מלכא דאשתכחו בקרתא וית ספרא רב חילא דכנוש ית עמא דארעא ושתין גברא מעמא דארעא דאשתכחו בקרתא : ודבר יתהון נבוזראדן רב קטוליא ואוביל יתהון לות מלכא דבבל לרבלת : ומחא יתהון מלכא דבבל וקטלינון ברבלה בארעא דחמת וגלו דבית יהודה מעל ארעהון : ועמא דאשתאר בארעא דבית יהודה דאשאר נבוכדנאצר מלכא דבבל ומני עליהון ית גדליה בר אחיקם בר שפן : ושמעו כל רבני חילותא אינון וגבריהון ארי מני עליהון מלכא דבבל ית גדליה ואתו לות גדליה למצפיא וישמעאל בר נתניה ויוחנן בר קרח ושריה בר תנחומת דמנטופא ויאזניה בר מעכת אינון וגבריהון : וקיים להון גדליה ולגבריהון ואמר להון לא תדחלון מעבדי כסדאי תיבו בארעא ופלחו ית מלכא דבבל וייטב לכון : והוה בירחא שביעאה אתא ישמעאל בר נתניה בר אלישמע מזרעא דמלכותא ועסרא גברין עימיה ומחו ית גדליה ומית וית יהודאי וית כסדאי דהוו עמיה במצפיא : וקמו כל עמא מזעירא ועד רבא ורבני חילותא ואתו למצרים ארי דחילו מן קדם כסדאי :

מקרא

כל הכלים האלה : שמנה עשרה אמה קומת העמוד האחד וכתרת עליו נחשת וקומת הכתרת שלש אמה ושבכה ורמנים על הכתרת סביב הכל נחשת וכאלה לעמוד השני על השבכה : ויקח רב טבחים את שריה כהן הראש ואת צפניהו כהן משנה ואת שלשת שמרי הסף : ומן העיר לקח סריס אחד אשר הוא פקיד על אנשי המלחמה וחמשה אנשים מראי פני המלך אשר נמצאו בעיר ואת הספר שר הצבא המצבא את עם הארץ וששים איש מעם הארץ הנמצאים בעיר : ויקח אתם נבוזראדן רב טבחים וילך אתם על מלך בבל רבלתה : ויך אתם מלך בבל וימיתם ברבלה בארץ חמת ויגל יהודה מעל אדמתו : והעם הנשאר בארץ יהודה אשר השאיר נבוכדנאצר מלך בבל ויפקד עליהם את גדליהו בן אחיקם בן שפן : וישמעו כל שרי החילים המה והאנשים כי הפקיד מלך בבל את גדליהו ויבאו אל גדליהו המצפה וישמעאל בן נתניה ויוחנן בן קרח ושריה בן תנחמת הנטפתי ויאזניהו בן המעכתי המה ואנשיהם : וישבע להם גדליהו ולאנשיהם ויאמר להם אל תיראו מעבדי הכשדים שבו בארץ ועבדו את מלך בבל ויטב לכם : ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל בן נתניה בן אלישמע מזרע המלוכה ועשרה אנשים אתו ויכו את גדליהו וימת ואת היהודים ואת הכשדים אשר היו אתו במצפה : ויקמו כל העם מקטן ועד גדול ושרי החילים ויבאו מצרים כי יראו מפני כשדים :

וחברו דסוף ירמיה · ויגל השארית דד"ה · ויגל אזנם למוסר · וא' ויגל כלחץ אזנם וא' יגל יבול ביתו : ישב ג' חס' יו"ד בליש' בקריא' וסי' ועשית לו כאשר ישב בעיניך · קום אכול לחם ויטב לבך דאחאב · ועבדו את מלך בבל : מזרע המלוכה ד' בליש' בקריאה וסי' ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל בן נתניה דמלכים · וחברו דירמיה · ויקח מזרע המלוכה ויכרת אתו ברית · ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו דריש דניאל : ואת הכשדים ג' וסי' בא ישמעאל בן נתניה דמלכים · ואת כל היהודים דירמיה · והני נסב את כלי המלחמה :

נשא אויל מרודך· שמת נבוכד נצר ומלך אויל מרודך תחתיו בעשרים ושבעה לחדש ובספר ירמיה הוא אומר בעשרים וחמשה אלא בעשרים וחמשה מת נבוכד נצר ונקבר בעשרים וששה בעשרים ושבעה הוציאו אויל מרודך מקברו וגררו בשביל לבטל גזירותיו לקיים מה שנאמר ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב וגו': וידבר אתו טובות· דברי ניחומים:

סליק ספר מלכים

בעשרים ושבעה לחדש נשא אויל מרודך· שמת נבוכד נצר ומלך אויל מרודך בנו ובירמיה אומר בעשרים וחמשה פירשו רז"ל בכ"ה מת נבוכד נצר בכ"ו נקבר בכ"ז הוציאו אויל מרודך בנו מקברו כי פחד שמא ישוב עדיין כמו שעשה אחר שנטרד ודר עם החיות והמית בן אחר שהמליכו תחתיו ובקבלת הנסחאות בדרש כתוב אויל מרודך הוא שהמליכו תחתיו וכששב נבוכד נצר ומצאו על כסאו נתנו בבית האסורים ועכשיו פחד אויל מרודך אולי ישוב ויהרגהו והוציאוהו מקברו לראות אם מת בלא ספק לקיים עליו מה שכתוב ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב: ושנה· בא"ף במקום ה"א וש"ל ירמיהו כתיב בה"א: לפניו· לא לפניו ועל שולחנו שהרי אומר ארוחת תמיד נתנה לו מאת המלך דבר יום ביומו: כל ימי חייו· ימי חייו של יהויכין ובדברי רז"ל רב ולוי חד אמר ימי חייו של אויל מרודך וחד אמר ימי חייו של יהויכין ומסתברא כמאן דאמר ימי חייו של יהויכין שכשהקדוש ברוך הוא נותן שלוה לצדיקים אינו נוטלה מהם אלא הולכת עמהם לגן עדן:

נשלם ספר מלכים

ח' וד' חכרים וסימניהון ואבשלום לקח ויצב לו בחייו· וארחתו ארוחת תמיד דמלכים· ושנה את בגדי כלאו דירמיה· טוב אשר יפה לאכול ולשתות:

וַיְהִי בִשְׁלשִׁים וָשֶׁבַע שָׁנָה לְגָלוּת יְהוֹיָכִין מֶלֶךְ־יְהוּדָה בִּשְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּעֶשְׂרִים וְשִׁבְעָה לַחֹדֶשׁ נָשָׂא אֱוִיל מְרֹדַךְ מֶלֶךְ בָּבֶל בִּשְׁנַת מָלְכוֹ אֶת־רֹאשׁ יְהוֹיָכִין מֶלֶךְ־יְהוּדָה מִבֵּית כֶּלֶא: וַיְדַבֵּר אִתּוֹ טֹבוֹת וַיִּתֵּן אֶת־כִּסְאוֹ מֵעַל כִּסֵּא הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ בְּבָבֶל: וְשִׁנָּא אֵת בִּגְדֵי כִלְאוֹ וְאָכַל לֶחֶם תָּמִיד לְפָנָיו כָּל־יְמֵי חַיָּיו: וַאֲרֻחָתוֹ אֲרֻחַת תָּמִיד נִתְּנָה־לּוֹ מֵאֵת הַמֶּלֶךְ דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ כֹּל יְמֵי חַיָּו:

וַהֲוָה בִתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין לְגָלוּת יְהוֹיָכִין מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה בִּתְרֵי עֲשַׂר יַרְחִין בְּעַשְׂרִין וְשִׁבְעָא לְיַרְחָא רַבֵּי אֱוִיל מְרוֹדַךְ מַלְכָּא דְבָבֶל בִּשְׁנַת מִימְלְכֵיהּ יַת רֵישׁ יְהוֹיָכִין מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מִבֵּית אֲסִירֵי: וּמַלֵּיל עִמֵּיהּ פִּתְגָּמִין תַּקְנִין וִיהַב יַת כּוּרְסְיֵהּ עֵיל מִן כּוּרְסֵי מַלְכַיָּא דִי עִמֵּיהּ בְּבָבֶל: וְשַׁנִּי יַת לְבוּשֵׁי אִיסוּרֵיהּ וַאֲכִיל לַחְמָא תְדִירָא קֳדָמוֹהִי כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי: וְשֵׁירוּתֵיהּ שֵׁירוּת תְּדִירָא מִתְיַהֲבָא לֵיהּ מִן קֳדָם מַלְכָּא פִּתְגָם יוֹם בְּיוֹמֵיהּ כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי:

סכום פסוקי דספר מלכים אלף וחמש מאות ושלשים וארבעה
וסי' אה"לד וסדריו ל"ה וחציו ויקבץ מלך ישראל את הנביאים:

רלבג

ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויכין· לפי שלא היתה השנה הראשונה למלכות אויל מרודך וכבר היה ב' גלות יהויכין בשנה ה' השמינית לנבוכד נצר למרכו שנבוכד נצר מלך מ"ד שנה· והנה אמר פה בכ"ז לחדש ובספר ירמיה בעשרים וחמש ודומה כי בכ"ה לחד' היה זה המעשה ולא נשלם עד עשרים ושבעה לחדש והנה אמרו רבו' ז"ל כי אויל מרודך רצה לבסות א' אם מת אביו קודם ש' שימלוך כי היה ירא ממנו מאד ולזה השליכו מקברו לדעת אם הוא מת כמו שכתוב ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב ואמנם היה ירא אויל מרודך ממנו כי כשנטרד נבוכד נצר והוסר ממנו שכלו המליכו אויל מרודך כי כן היה ראוי בלי ספק וכאשר שב לדעתו ומצאו מולך שמהו בית האסורין ואולי קבלה היתה בידם: ואכל לחם תמיד לפניו· אחשוב כי הוא היה מאוכלי שולחנו ועם כל זה היה שולח לו ארוחה ומשאת לפרנס בני ביתו ואפשר שהוא לא היה מאוכלי שולחנו ואמר שהוא אוכל לחם תמיד לפניו כי אכלו היה בביתו או סמוך לו: כל ימי חייו· אפשר ששב אל יהויכין ואפשר ששב אל אויל מרודך ואין אצלנו ספורים מדברי אויל מרודך ומקרהו בחייו שנוכל לעמוד בבירור על זה מהם· הנה זה הוא מה שראינו שיצטרך אל ביאור בזאת הפרשה שהגבלנו באורה בזה המקום·

ואולם התועלות המגיעות מאלו הספורים הנה הם אלו·

הראשון לבאר מדרך העדות שהש"י משגיח על אישי המין האנושי לענוש הרשעים על רשעם ולגמול טוב לצדיקים על צדקם ולזה ספר כי מפני שעשה יהואחז בן יהוא הרע בעיני יי' חרה אף יי' בישראל ונתנם ביד חזאל מלך ארם וביד בנו עד שלא השאיר חזאל ליהואחז כי אם חמשים פרשים ועשרה רכב ועשרת אלפים רגלי ולזה גם כן ספר כי ההצלחה שהיתה ליואש בן יהואחז על מלך ארם לא היתה כי אם מפני ברית הש"י עם האבות בזולת זה תופר בריתו עם האבות כמו שזכרנו בביאורינו בזה המקום עם מה שעזר בזה אלישע על דרך המופת במה שצוה ליואש לקחת קשת וחצים כי מההשגחה הדבקה לנביא נמשכה אז ההשגחה לישראל בתפלתו ולזה גם כן ספר כי תקף שמת אלישע פשטו גדודי מואב על ארץ ישראל כי בזכותו היו נצולים מזה בחייו ולזה גם כן ספר כי אמציה בעשותו הישר בעיני יי' הצליח במלחמה והכה את ארום בגיא מלח עשרת אלפים ומן אז עבד לאלהי ארום והשתחוה להם וקטר להם נפל ביד אויביו הוא ויהודה עמו וקשרו עליו קשר בירושלם והמיתוהו ולזה גם כן ספר שההצלחה שהיתה לירבעם בן יואש מלך ישראל היתה בעבור ברית השם עם האבות שלא ימחה שם ישראל מתחת השמים ולזה ג"כ ספר כי עזיה נצטרע מפני החטא שעשה בבאתו אל המזבח להקטיר כמו שנזכר בד"ה ובראשונה כאשר עשה הישר בעיני יי' הצליח במלחמות מאד ובכל עניניו כמו שנזכר בד"ה ולזה גם כן ספר שזכריהו בן ירבעם לא מלך כי אם ששה חדשים ונהרג מפני עשותו הרע בעיני יי' ומפני חטא אבותיו ולא המית אבותיו בזה האופן כי דבר יי' היה שיהיו ליהוא בנים רבעים על כסא ישראל ולזה גם כן ספר כי מנחם בן גדי מפני עשותו הרע בעיני יי' קשר עליו פקח בן רמליהו והרגו ולזה גם כן ספר כי פקח מפני עשותו הרע בעיני יי' בא עליו מלך אשור ולקח הרבה מעריו והגלה יושביהם לאשור ומפני זה גם כן קשר עליו הושע בן אלה והרגו ולזה גם כן ספר כי מפני שעשה יותם הישר בעיני יי' שכבש אבותיו קודם שהשליח יי' ביהודה רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו וזה היה בעבור חטא העם כי עם יהודה היו משחיתים כמו שנזכר בספר ד"ה ולזה ג"כ ספר פה ובד"ה כי מפני שעשה אחז הרע בעיני יי' והפליג בזה הנה בא עליו רע נפלא על יד רצין ופקח וזולתם כמו שנזכר בספר ד"ה ולזה ג"כ ספר כי מפני שעשה הושע בן אלה את הרע בעיני יי' ומפני החטאים שעשו עליהם מלכי ישראל בכללם הנה בא קץ הכריתת ישרא' מעל אדמתם ולזה עלה עליו מלך אשור ובאחרית הדבר לכד שמרון ויגל את ישרא' אשורה חכר אחר זה כי זה היה מפני החטאים הנפלאים שהתמידו בהם כל המלכים והעם וזה שהם מאסו את ברית השם ית' וכל עדותיו אשר העיד בם ועזבו כל מצותיו ולא אבו שמוע לדברי הנביאים המוכיחים אותם ולזה היה תכליתם לזה הרע הנפלא כמו שיעדה התורה ולזה גם כן ספר שהש"י שלח האריות להמית העם אשר הביא מלך אשור בערי שמרון עד התקרבו לעבודת השם קצת התקרבות ולזה ג"כ ספר כי מפני שהפליג חזקיה לעשות הישר בעיני יי' וביער מן הארץ כל מה שיש בו רושם להסיר ישראל מאחרי יי' הצליח הצלחות רבות ועשה לו הש"י מופתים נפלאים והטיב לו בזה שהוא יצא מעבודת מלך אשור והכה את הפלשתי' מכה רבה ונמלט משנחריב מלך אשור שהיה מולך בכל הממלכות בזה האופן הנפלא שנזכר בזה הספור והוסיף הש"י על ימיו ט"ו שנה ורפאו מחליו הכבד בקלות רב עד שביום השלישי עלה בבית יי' ולזאת הסבה ספר כי מפני שנתן חזקיהו כבוד לעצמו במה שהראה למלאכי מלך בבל מכבוד עשרו ולא נתן הכבוד לש"י לפרסם להם גדולות הש"י מצד המופת שהיה בארץ אשר באו לדרוש עליו כמו שנזכר בספר ד"ה הנה היה קצף יי' עליו אלא שלא היה הרע בימיו מפני התהלכו את הש"י תמיד רק בזה הדבר לבד חטא ולזה ג"כ ספר כי מפני שחטא מנשה זה החטא הנפלא בע"ז ושפיכות דמים נגזר על מלכות יהודה לגלות מעל האדמה אשר נתן להם יי' כמו שגלו עשרת השבטים והנה ספר בד"ה שכאשר עשה מנשה תשובה אחרי נתנו יי' ביד מלך אשור ואסר אותו ושמהו בבית כלא ולזה לא נהיה הרע בימיו והאריך ימים על ממלכתו אך אמון בנו שהלך בדרכיו הרעים הלך בלא חמדה ולא מלך כי אם שתי שנים וקשרו עליו והכוהו והמיתוהו כאילו היה זה להשגחת הש"י על יהוד' ובנימן שלא יכשלו בחטאיו ולזה גם כן ספר כי יאשיה מפני שעשה הישר בעיני יי' השגיח בו הש"י שלא היה הרע שנגזר על יהודה וירושלם בימיו אך כהיה בימי בניו וכבר מת על ידי פרעה נכה בעבור אשמת ישראל ולזה גם כן ספר מה שקרה מהרע לבני יאשיהו כלם מפני עשייתם הרע בעיני יי' עד שכבר השליך הש"י בחטאיהם יהודה ובנימן מעל פניו והחריב ירושלם ובית המקדש יהי רצון שיבנה במהרה בימינו:

השני הוא להודיע שאף על פי שישרא' חוטאים לש"י הנה תדבק ההשגחה בהם מצד האבות הקדושים באופן שלא ישמידם ולזה ספר כי מפני ראות הש"י את לחץ ישראל על יד חזאל שהיה בשיעור שיכלם לולי יי' שהיה להם כי לא השאיר ליהואחז עם כי אם מתי מספר הנה חנן הש"י אותם וירחמם ופנה אליהם למען בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב והציל אותם מכף חזאל ובזה נתבאר כי כמו שההשגחה הכוללת תתמשך מהאהב לזרעו זמן ארוך כן הענין בהשגחה הפרטית אבל היא יותר אמתית בזה ולזה נתבאר מן התורה שלא יכלה שבט מן השבטים:

השלישי לפרסם דבר המופתים המתחדשים על יד הנביא כי באמונתם קיום פנת התורה ולזה זכר ענין הנבואה וההצלחה שנתחדשה ליואש עם הלחמו על ארם מפני מה ששם הנביא ידיו על ידי המלך שהיו על הקשת ומספר ההכים שירה אז כן היה מספר המלחמות שהצליח בם והכה את ארם ובאמר לו הנביא שאם היה מכה מהחצים בארץ פעמים יותר היה מכה ארם פעמים יותר כאילו התבאר מזה שההצלחה שפעה לו על דרך מופת מהנביא מפני שומו ידיו על ידיו בהכאות ההם שהיה משל להכאתו ארם ולזה ג"כ ספר שהאיש שקברו בנגעו בעצמות אלישע חיה וקם על רגליו בעבור כבוד אלישע והנה זה המופת היה נפלא מאד ולזה גם כן ספר מה שנגע הש"י המלך עזיהו בצרעת בעלותו על המזבח להקטיר ולזה

ולזה ג״כ ספר מה ששלח הש״י האריות להמית השומרונים עד שהסכימו לעבוד את יי׳ באופן מה והתקרבו קירוב מה לעבודתו ולזה ג״כ ספר המופת הנפלא שעשה הש״י בנגפו חיל מלך אשור שהיה מתפאר על הש״י עד שבלילה ההוא מת חיל מלך אשור על יד מלאך יי׳ והוא שב לארצו ושם סבב הש״י שהכוהו בניו בחרב והרגוהו כמו שייעד על יד נביאו ולזה ג״כ ספר מה שרפא הש״י על דרך המופת את חזקיה מחליו אשר היה ראוי שימות בו ועניין המופת שעש׳ בהשבתו הצל אחורנית י׳ מעלו׳:

הרביעי הוא לפרסם קיום ייעודי השם ית׳ על יד נביאיו ולזה ספר הרע שעשה חזאל לישראל כמו שייעד הש״י לאליהו וזכר אלישע זה שייעד לחזאל בעת שלא היה מלך והתבאר מזה הספור שכן היה העניין בסוף כמו שייעד אלישע ולזה זכר ג״כ שכבר ייעד אלישע שלש פעמים יכה יהואש את ארם ושכן היה העניין בסוף ולזה זכר גם כן שירבעם בן יואש שהוא השיב את גבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה כמו שייעד הנביא יונה ולזה גם כן ספר שהיו ליהוא בנים רבעים על כסא ישראל כמו שייעד לו הש״י על יד נביאו וספר ג״כ רוב הרעות שבאו לישראל שכבר ייעד אותם אחיה לאשת ירבעם באמרו והכה יי׳ את ישראל כאשר ינוד הקנה במים ונתש את ישראל מעל האדמה הטובה ונתבאר גם כן מזה הספור ששבט ראובן והנטפלים אליו גלו ראשונה ואל זה רמז בתורה באמרו יחי ראובן ואל ימות ויהי מתיו מספר כמו שביארנו שם ולזה ג״כ זכר שכבר הסיר הש״י את ישראל מעל פניו כאשר דבר ביד כל עבדיו הנביאים ולזה ג״כ זכר שכבר ייעד הש״י בסנחריב שכבר ישמע שמועה ושב לארצו ויפול בחרב בארצו ושלא יבא אל ירושלם ולא יורה שם חץ ולא יקדמנה מגן ולא ישפוך עליה סוללה וכן היה העניין בסוף ולזה ג״כ זכר שכבר ייעד הנביא שירפא יי׳ לחזקיה ויוסיף על ימיו ט״ו שנה וכן היה ולזה ג״כ זכר שכבר ייעד ישעיה לחזקיה הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתו ואשר אצרו אבותיו בבל ומבניו אשר יוליד יהיו סריסי׳ בהיכל מלך בבל וכן היה העניין בסוף ולזה ג״כ זכר מה שדבר הש״י ביד עבדיו הנביאים על חטאת מנשה שיביא מן הרעה על יהודה וירושלם מה שנתאמת בזה הספור שכבר בא להם הרעה ההיא ולזה ג״כ ספר שכבר עשה יאשיה מה שייעד הנביא אשר בא מיהודה שכבר ישרף יאשיהו על המזבח ההוא עצמות אדם:

החמשי הוא להודיע שאין ראוי שיתחבר הרשע עם הצדיק אפילו אחר המות ולזה ספר שכאשר קברו איש בקבר אלישע הנה תכף שנגע בעצמותיו חיה וקם על רגליו כי לא רצה הש״י שיהיה רשע נקבר אצל צדיק:

הששי הוא להודיע שאין ראוי לענוש הבני׳ על חטא האבו׳ ולא האבות על הבנים ולזה ספר שבני המכי׳ לא המית ככתוב בספר תורת משה לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על האבות:

השביעי הוא להודיע שאין ראוי שיתגאה האדם בדבר המלחמה ויעורר מדנים מפני ראותו שכבר הצליח במלחמה מה כי כבר אפשר שינוצח במלחמה הזאת אף על פי שכבר הצליח במלחמה האחרת ולזה ספר כי אמציה שעורר מדנים ליהואש מפני מה שראה מהצלחתו על האדומים במלחמה נפל בידו הוא ויהוד׳ עמו ולזאת הסבה ג״כ ספר עניין הגאוה שאמ׳ יהואש לאמציה שכבר אמר לו שיפול הוא ויהודה עמו ונמשך לו מזה שכבר חיה אמציה אחר יהואש חמש עשרה שנה:

השמיני הוא להודיע שאין ראוי להתחרות במצליח דרכו ולזה ספר מה שקרה מהרע לישראל בעבור שמרדו מלכיהם במלכי׳ המצליחים אשר היו נותנים מס להם כי זה היה סבת החורבן והגלות ולזה ספר שכבר מצא מלך אשור בהושע קשר ולזה צר על שמרון והגלה ישראל מעל אדמתם ולזאת הסבה גם כן זכר כי חזקיה כראותו כי מלך אשור תפש כל הערים הבצורות אשר ליהודה נכנע אליו ועבדו וזהו אמרו חטאתי שוב מעלי את אשר תתן עלי אשא ולזה ג״כ ספר כי כבר היו ישראל בסכנה גדולה בימי חזקיה מלך יהודה מפני מרדו במלך אשור לולי יי׳ שהיה לו ולזאת הסבה גם כן זכר מרד יהויקים בנבוכדנצר שהיה סבה אל שהגלה שם כל ביתו ובנו יהויכין ועמו גלו היותר נכבדים שבירוש׳ ולזאת הסבה ג״כ זכר מרד צדקיה במלך בבל שהיה סבה לחורבן ירושלם ולגלות יהוד׳ מעל אדמתו ולזאת הסבה ג״כ זכר כי יהויכי׳ מפני ששם צוארו תחת עול מלך בבל היתה לו נפשו לשלל ומתנו לבד שאחרו בני׳ לבית יאשיהו והנה היה זרובבל בן שאלתיאל מזרעו כמו שנזכר בספר ד״ה ואחרי מות נבוכדנצר נשא אויל מרודך את ראש יהויכין והוציאהו מבית כלא ונתן כסאו מעל כסא המלכים אשר אתו בבבל:

התשיעי הוא להודיע כי זה הרע הנפלא שהביא הש״י על שארית השבטים לא הביאו עליהם כי אם אחרי הפליגם בעשיית הרע מאד עד שכבר מאסו כל מצות הש״י ועדותיו ועזבום ועבדו אלהי׳ אחרי׳ בכל מקומותיה׳ ועשו פעולו׳ היותר מגונו׳ והיותר רעות שיוכלו לעשות ולא קבלו מוסר מדברי הש״י על יד נביאיו שהעיד בהם כל הרע שהיה בא עליהם קודם בואו מפני עזבם ברית הש״י והיה זה סבה שמאס הש״י בכל זרע ישראל ויענה אותם במיני ענויים כמו הרעב ומה שדומה לו ואחר זה נתנם ביד שוסים ובוזזים אותם ולבסוף השליכם מעל פניו כמו שנזכר בקללות הכתובות בתורה:

העשירי הוא להודיע כי מה שימשך ממנו רע אף ע״פ שכוון לתכלית טוב ראוי להרחיקו ואע״פ שסודר עניינו על יד השלם שבאנשים וכל שכן כשהיה מביא לעבוד עבודה זרה הלא תראה כי נחש הנחשת שנעשה במצות השם יתברך על יד משה רבינו להציל הנשוכים כשיראו אותו כתת אותו חזקיהו בראותו שהיו ישראל טועים אחריו:

האחד עשר הוא להודיע שהוא ראוי שיקרע האד׳ בגדיו בשמעו חלול השם הנכבד ולזה ספר שקרעו בגדיה׳ שומעי׳ אלו החירופי׳ והגדופין מפי רבשקה וגם חזקיה קרע בגדיו כשמע זה מפי שלוחיו ששלח שם אל רבשקה:

השנים עשר הוא להודיע כי אחת מן התחבולות הטובות למלחמ׳ הוא להפחיד אנשי המלחמה ולזה אמר רבשקה כי אדניו שלחו בעבור האנשים אשר על החומה לירא׳ם ולבהלם:

השלשה עשר הוא להודיע שהמלך ימשול בעם בהטבתו להם כי בזה ימשך הכונס אליו וזהו אמרו עשו אתי ברכה וצאו אלי ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו:

הארבעה עשר הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיענה על הדברים שיאמרו לו בעתות הרעה והצרה אך ישבע בחרפה אולי יתעשת האלהים לו וירחמהו ויצילהו מהצרה ההיא ולזה ספר שלא ענו העם דבר לרבשקה כי מצות המלך היא לאמר לא תענוהו:

החמשה עשר הוא להודיע כי לעתות בצרה ראוי שיכנע האדם לפני הש״י ויתפלל אליו כדי שירחמהו ויראה בעניו ולזה ספר שכבר התפלל המלך בשק והתפלל לפני הש״י ובקש מישעיה שישא תפלה בעד השארית הנמצאה ולזאת הסבה גם כן ספר שכבר נכנע יאשיה לפני השם יתברך וקרע את בגדיו ובכה לפניו על דבר הרע המוכן לבא אליו ועל עמו מאת יי׳ על חטאת אבותיו:

הששה עשר הוא להודיע כי הויות השם יתברך מגיד מראשית אחרית הוא מופת על שהוא פועל הדברים כי לולי זה לא יתכן שידיע אותם טרם היותם כי איך ידע הוא מה שיפעלהו זולתו:

השבעה עשר הוא להודיע כי מהשגחת הש״י בצדיקים ימשך לדחות מעליהם הרע שכבר התחיל לבא כאמרו הן יקטלני לו איחל ולזה ספר שאף ע״פ שכבר נגזר על חזקיה שימות מחליו החולי הנה שמע השם יתברך תפלתו ורפא אותו והאריך ימיו חמש עשרה שנה ולזאת הסבה גם כן ספר שאף על פי שכבר היה נגזר שיבא הרע בימי יאשיהו הנה נעתר לו השם יתברך והיה שלום ואמת בימיו:

השמנה עשר הוא להודיע כי כשנגזר שימשך רעה מחטאו׳ מה הנה ראוי לנקות מחטאים השם כדי שיסור הרע ההוא ולזה תמצא כי כשידע יאשיהו שהאריך הש״י את הרע עד אחר מותו מפני הכנעו לפניו רצה לנקות ישראל מהחטא ההוא והעמיד כל העם בברית עם השם ית׳ ובער כל האלילים והמזבחות והבמות ומשמשיהם והשבית את הכומרים וזבח כל כהני הבמות אבל המזבחות לא השאיר לע״ז שום זכר בישראל ובארצם והנה היה כונתו בכל זה להסיר הרע לגמרי מישראל כי הייעודים הרעים יסורו בסור החטאים אשר בעבורם היו אף ישראל חטאו אז כמו שנזכר הנביא שהיה מוכיח אותם בימי יאשיהו ולזה לא נמשך מזה התכלית שכוון אליו יאשיהו:

התשעה עשר הוא להודיע שכהן שעבד עבודה זרה הוא פסול לעבודה אך הוא אוכל בקדשים עם אחיו הכהנים וזהו אמרו אך לא יעלו כהני הבמות אל מזבח יי׳ בירושלם כי אם אכלו מצות בתוך אחיהם:

נשלם ספר מלכים

קדושים תהיו כי קדוש אני

צדיקים ירשו ארץ וישכנו

לעד עליה פי צדיק יהגה חכמה

סדר הנביאים האחרונים ישעיה עם פירוש רש"י ואבן עזרא ירמיה ויחזקאל עם פי' רש"י וקמחי תרי עשר עם פירו' רש"י ואבן עזרא והמקראות מנוקדים וממסרים על פי דרכי הסופרים קדמונינו חסר ע"ל מסעולם וכתיבותם דרכנו בציון אותיות תלויות וקטנות וגדולות ועקומות ונקוד מרבה על הכתב וכתב מרבה על הנקוד וסתומות ופתוחות וכתב ולא נקרא ונקרא ולא נכתב ואותיות מנוזרות כל אלו מוגים עם רב העיון ונדפסו במצו

דניאל בומבירגי יצ"ו פה ויניציאה
העיר הגדולה בשנת רפ"ה

תורת אלהיו בלבו לא תמעד אשוריו

ולשונו תדבר משפט

ר׳ זונין מן כ״ב בספ׳ קרט׳ נסיב אות וחס׳ מלה ותניין חס׳ אות ונסיב יתיר מלה וסימ׳ את י״י אלהיך תירא ואתו תעבד ובשמו תשבע ・ אתו את י״י אלהיך תירא אתו

חזון

רשי

חזון ישעיהו בן אמוץ וגו׳ אמר רבי לוי דבר זה מסורת בידינו מאבותינו אמוץ ואמציה אחים היו : אשר חזה על יהודה וירושלם・ והלא על כמה אומות נתנבא משא בבל משא מואב הלא למדת שאין זה תחלת הספר ולא נקרא הספר על שם החזון הזה וכן שנינו בברייתא במכילתא בשנת מות המלך עוזיהו תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בסדר והדברי׳ מוכיחים שהרי ביום הרעש יום שנצטרע עוזיה נאמר ואשמע את קול י״י אומר את מי אשלח ומי ילך לנו ואומר הנני שלחני למדנו שהוא תחלת שליחותו ונבואה זו כאמרה אחרי כן ועל זו לבדה נאמר אשר חזה על יהודה וירושלם כשם שאמר על משא כל אומה ואומה משא אומה פלונית אף כאן כתב חזון זה חזה על יהוד׳ וירושלם ולפי שהם ת תוכחות קשות קרא׳ חזון שהוא קשה מכמרים לשונות שנקרא נבואה כמו שאמור בבראשית רבה ורחיה לרב׳ חזות קשה הוגד לי : בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה・ ארבעה מלכים הללו קפא כימיו ביום שנצטרע עוזיה שרתה שכינה עליו ונתנבא כל ימי המלכים הללו עד שעמד מנשה והרגו :

יחזקיהו ג׳ כנביאים וסי׳ כגלל כמשה・ חזון ישעיהו בן אמוץ・ ויאמר יחזקיהו נקל לצל・ וכל דברי חזקיה דבמו׳ יחזקיהו כבה חזקיהו וסי׳ אחז בנו הזקיהו בנו・ דבאו פניכה אל חזקיהו・ ויאמר חזקיהו להעלות・ כי חזקיהו מלך יהודה הרים・ ועתה אל ישיא אתכם חזקיהו・ וכל שארן קריאן יחזקיהו :

יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ אֲשֶׁר חָזָה עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם בִּימֵי עֻזִּיָּהוּ יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּהוּ מַלְכֵי יְהוּדָה: שִׁמְעוּ שָׁמַיִם וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ כִּי יְהוָה דִּבֵּר בָּנִים גִּדַּלְתִּי וְרוֹמַמְתִּי וְהֵם פָּשְׁעוּ בִי: יָדַע שׁוֹר קֹנֵהוּ וַחֲמוֹר אֵבוּס בְּעָלָיו

ג׳ כבמ׳ וכל ר״פ רבו׳ נ״ח

נ׳ ג׳ ויאל ליש״א חס ל

נבואת יְשַׁעְיָה בַר אָמוֹץ דְאִתְנַבִּי עַל אֱנָשׁ יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם בְּיוֹמֵי עֻזִּיָּה יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה מַלְכַיָּא דְבֵית יְהוּדָה: שְׁמַעוּ שְׁמַיָא דְזָעוּ כַּד יְהָבִית אוֹרָיְתָא לְעַמִּי וְאַצִיתִי אַרְעָא דְאִתְרְגִישַׁת מִן קֳדָם פִּתְגָמֵי אֲרֵי יְיָ מַלֵּיל עַמִּי בֵית יִשְׂרָאֵל קְרֵיתִי לְהוֹן בְּנִין חֲבִיבְתִּינוּן וִיקַרְתִּינוּן וְאִינוּן מְרַדוּ בְמֵימְרִי: יְדַע תּוֹרָא זְבִנֵיהּ וַחֲמָרָא אוּרְיָא דְמָרוֹהִי

אבן עזרא

בודות מאד כמיקו ונבהו
ירחוס נבוני לבו יתמהו :
יתן אלהים עוז לאברהם
הבא לפרש ספר ישעיהו :

השם אחד ודברו אחד רק המעלות משתנו כפי כח כל נביא כי אין מעלות שוות יש מהם שנבואתם בחזיון לילה כמו אברהם וגר החוזה גם כן ישעיהו :

חזון כן חזון נוסף ויש בדברי יחיד כי כל נביא ש שנזכר שם אביו גם הוא נביא ויש מי שאמר שהוא מזרע המלוכה כי אמוץ ואמציה אחים היו על כן לא יכלו רשעי ישראל להרע לו כאשר הרעו לירמיהו והנה כתיב נביא נתתי לגוים ועל דרך הפשט כי כל נביא שנזכר שם אביו הוא גדול ונודע קורו בדורו ויש מהם שהוא נביא ויש שאינו נביא כמו כאשר דוד בן ישי והנה דוד איש האלהים וכאשר נאמר יהוא בן נמשי אין נמשי מלך והנה מצאנו בחזון ישעיהו בן אמוץ הנביא והנה יתכן שיהיה הנביא שבא אל ישעיהו או שיהיה דבק עם אמוץ וכאשר מצאנו אל ישעיהו הנביא בן אמוץ ידענו כי הוא הנביא וכן הזכיר אבות נפשיה בעבור חזקיהו・ וטעם אשר חזה כי רובי נבואותיו על ערי יהודה שיתפשם מלך אשור ועל ירושלם שנמלטה מידו וכן מחצי הספר על גלות יהודה כי לא הזכיר שאר השבטי׳ ונבואתו היתה בימי עוזיהו והקרוב לי כי בשנת מותו התחיל להתנבאות כאשר אפרש עוד・ ועל דרך הפשט כי בימי חזקיהו מת כי אילו נמשכו ימיו עד ימי מנשה היה זה כתיב ויש בדברי יחיד שהרגו מנשה בעבור שאמר ראו עיני ואם הדבר קבלה הוא האמת : שמעו・ יש מלות נגזרות משמות והם פעלים כמו והאזיני ארץ והטעם הטי אוזן והנה אין הפרש על דרך הפשט בין שמעו ובין האזיני והחל לקרוא לעדי׳ שהעיד משה לישראל כי אבד תאבדון והנה בא העת : כי יי׳ דבר・ אחר שהשם הוא המדבר שמעו דברו או כי יי׳ דבר שתשמעו : בנים・ נמשלו ישראל לבנים שאין כח להם והאב גדלם ורומם מעלתם על בני גילם : והם פשעו בי・ שיבאו תחת רשותי כמו ויפשע אדום מתחת יד יהודה על כל דבר פשע : ידע・ הזכירו השור והחמור כי הם המתמצאים תמיד עם בני אדם : אבוס・ מקום אכילתו והוא במקו׳ מוכרת ומשך שוה ומתגו וברבורי׳ אבוסים ומשור אבוס פעול והטעם שהוא עומד בו תמיד :

שמעו שמים והאזיני ארץ・ ומשה אמר האזינו השמים ותשמע הארץ למה שינה ישעיה את הלשון שנו רבותינו בדבר זה מדרשות רבים בגרסת האזינו בספרי ונחלקו חכמים עליהם ואמרו אין הדבר כן אלא בזמן שהעדים באים ומעידים ונמצאו דבריהם מכוונין עדותן קיימת ואם לאו אין עדותן קיימת אילו לא בא ישעיה ונתן שמיעה לשמים והאזנה לארץ היו שמים מעידים ואומרים כששקראנו לעדות זו בימי משה שאמר העדותי בכם היום בהאזנה שמענו והארץ מעידה אני נקראתי בלשון שמיעה ואין עדותן מכוונת בא ישעיה והחליף את הדבר נמצאו שניה׳ מעידים בלשון האזנה ובלשון שמיעה : כי י״י דבר・ שתהיו עדים בדבר והיכן דבר האזינו השמים ואדברה כך שנויה במכילתא : קונהו・ מתקנו בחרישה ביום ומאחר שהרגילו בכך ידע בו אבל חמור אטום אינו מכיר בבעליו עד שיאכילנו ויטול לא נתפקח לידע לסור כשקראתיו ישראל יהיה שמך והודעתיו קצת חוקותי והם עזבוני כתפורם כיחזקאל ואו׳ אים את גלוליו ונו׳ ואף לאחר שהוצאתים ממצרים והאכלתים את המן וקראתים את עמי בני ישראל ולא התבוננו כחמור・ ד״א ידע שור קונהו מכיר השור קונהו להיות מוראו עליו לא שינה מה שגזרתי עליו לומר אני חורש היום וחמור לא אמר לבעליו איני טוען היום ומה אלו שנבראו לשמשכם ואינם לא לקיבול שכר ולא לשילום פורענו׳ אם חוטאו׳ לא שינו את מדותם שגזרתי עליהם וישראל שהם זוכים ומקבלים שכר ואם חוטאים מקבלים פורענות : לא

אבן עזרא

ישראל לא ידע · והנה הבהמות טובות בדעת יותר ממנו : ועמי לא התבונן · הטעם כפול כדרך רוב כבואו ושירת האזינו גם משלי בלעם והטעם כי אני גדלתי והם לא הכירוני : 4 הוי · יש מפרשים הא תחת אלף כמו אדורש הדורש איך והיך ולפי דעתי שהוא סימן קריאה ועיקר המלה מגזרת היה בעבור שמלאכו הוי הוי וכושו הוי ציון המלטי על כן אמר אחריו לנוכח על מה תכו : כבד עון · שם התואר והוא סמוך כמו ערל לב וערל בשר : זרע מרעים · בעבור היותם הם עם אבותיהם רעים או הטעם כמו אביך האמורי ואמך חתית כאם אפרים : משחיתים · כשמם או דרכם : עזבו את יי' · הטעם עבודת השם : נאצו · הכעיסו : נזורו אחור · מגזרת וינזרו מקדשי על משקל ולא יכולו ואם איננו במקום מוכרת ורבי' אמרו שהוא מבניין נפעל כמו נכונו ללצים מגזרת זר : 5 על מה תכו · תי"ו תכו לרגליך שורש על משקל ושפו עצמותיו ובמקום הזה הוא לנוכח והטעם כל מה שתכו ת תוסיפו אתם עוד למרו כי הראוי היה לעשות תשובה כמו ובעת הצר לו ויוסף למעול : סרה · תחסר מלה או דברה מגזרת סורר או יהיה שם : כל ראש לחלי · פי' על מה תכו כי כל ראש מוכן לכל חולי והזכיר הראש ו והלב כי שניהם הם השרים : דוי · תואר השם כמו נגבה לא : 6 מכף מתום · מקום שיש בו תום כמו בריאות והוא משונה בדקדוק כי היה ראוי להיות על משקל מעוז וכמוהו אין מתום בבשרי · ויאמר רבי משה הכהן ז"ל כי הוא כמו מתים בעבור ם שמצא מעיר מתים והטעם אין בהם מה שיש למתים והוא מעט רחוק ותחסר מלת רק אין בו מ מתום רק פצע וחבורה וכמוהו אין טוב לאדם שיאכל ושתה : פצע · ריצוץ העצם : וחבורה · מכה שתתחבר אליה הלחה : טריה · שאיננה יבשה כמו לחי החמור טריה וכן בלשון ישמעאל : לא זורו · כמו ויזר את הגזה כי המכה לא תרפא עד שתוזר ה הליחה גם חובשו כטעם עוצר וחתול ומגזרתו לא אהיה חובש : בשמן · שהיה ראוי לה :

7 ארצכם · הנזכר למעלה משל שלקחה כל ארצכם ויש מהם שממה שאין שם אדם ויש שזרים אוכלים תבואתה כטעם בעצבון תאכלנה · ושממה כמהפכת זרים פי' ארצכם שממה ויתכן היות זרים מגזרת זרם ויהיה המ"ם שורש לא לשון רבים ויהיו שנים משקלים : 8 ונותרה · הטעם שערי יהודה הבצורות תהיינה נשמות ולא תותר רק ציון : כסוכה בכרם · מקום השומר והטעם על הסכיכה : כמלונה · מקום ללון השומר בשדה קישואים : כעיר נצורה · חרבה כמו ובנצורים ילינו : 9 לולי · דברי הנביא בעבור ישראל שהם אומרי' וכמעט דבק עם שריד בעבור טעם המפסיק כי עיקר גדול הוא לשמור דרך הטעמים : 10 שמעו · זאת תשובת הנביא בעבור שאמרו הם כסדום היינו אמר אילו הייתם כן כן הדין כי שריכם הם כשרי סדום וזה טעם קציני סדום והעם כעם עמורה : 11 למה · הטעם למה השאירכם עוד בארץ בעבור רוב עולותיכם · ומלת שבעתי כדרך בני אדם דבר הכתוב והאמת אם ארעב לא אומר לך : אילים · הם גדולים : מריאים · מין ממיני השור וגדול ממנו וחלבו אסור והגאון אמר שהוא מלשון משנה כמו בריאים · פרים וכבשים · הם קטנים · ועתודים גדולים והם התיישים העולים על הצאן :

רשי

לא ידע · לא הבנו לידע ולהכיר ודמו בעקב : ועמי לא התבונן · לא נתן לבו להתבונן : 4 הוי · כל הוי שבמקרא לשון קובל וקינה כאדם הגונח מלבו וצועק אה אלא שיש מהם מועטין שהם לשון צעקת קריאת קול כמו הוי הוי ונוסו מארץ צפון ותרגמו אכלו לשון הכרזה : הוי · יש לזעוק על גוי קדוש שנהפך להיות חוטא ועם שנאמר בו כי עם קדוש אתה נהפך להיות עם כבד עון : עם כבד עון · כבדות עון כבד אדם שהוא כבד פיסגט בלע"ז כ כבד שם דבר של כבדות פסיגטומא בלע"ז : ו דבוק עם תיבת עון : זרע מריעים · והם היו זרע ברך יי' בנים היו להקב"ה ונהפכו ל למשחיתים : נאצו · הרגיזו : נזורו אחור · אין נזור בכל מקום אלא לשון פרישות וכן הוא אומר וינזרו מקדשי בני ישראל נזיר אחיו אף כאן נזורו כ נסוגו לאחוריהם מאחר המקום : 5 על מה תוכו וגו' · אדם שלוקה וחוזר על סרחונו חברו מוכיחו ואומר לו על זה לקית ואיך נותן לב לומר על סורחן זה לקיתי לא אשוב לעשות עוד אף כאן על מה תוכו מאחר שעדיין אתם מוסיפים סרה לסור מאחרי ה המקום הלא כבר כל ראש לחלי ולמה לא ת תבינו : 6 מתום · לשון תמימות שלם מאין ת מכאוב : פצע · מכת חרב : חבורה · לשון חבלה : ומכה טריה · תירגם יונתן מרססא כתותה ומרוססת : טריה · דמיניי"ר בלע"ז ובלשון תלמוד יש טריא לריסיה ומכאן פירש לשון לחות כלומר לחה ורטובה תמיד נובעת מויסט"א בלע"ז : לא זורו · הנגעים האלה לא זורו על ידי רופאים

לשון יזורה על נוהו גפרית ומכאם פירש לשון רפואה כמו אין דן דינך למזור : ולא חובשו · לשון רפואה : ולא רוככה בשמן · בשמן כמשפט שאר מכות ואין נופל כאן לומר לא רוככו בשמן אלא במקום המכה אבל המזור והחבישה נופל לשונם על כל הגוף לפיכך נופל בם לשון רבים לא זורו הנגעים ולא חובשו · ויונתן פתר כל המקרא דוגמא על שהם מלוכלכים ומנוגעים בעון ותרגם מכף רגל ועד ראש מקטנם ועד גדולם אין בו מתום אין טוב בו פצע וחבורה פשע ועונות וחטאים לא זורו ולא נכרתו לשוב בתשובה שלימה ולא רוככה בשמן אפילו כד' הירהור תשובה אין בלבם : 7 לנגדכם זרים אוכלים אותה · לעיניכם יאכלוה אויבכם : ושממה כמהפכת זרים והיא שממה מבעליה כך תירגם יונתן : 8 ונותרה בת ציון · מיושביה כי יגלו מתוכה כאשר יותר סוכת הכרם שעשאה נוצר מניח סוכתו והולך · בתר דקטפוהי לאחר שבצרו אותה : כמלונה במקשה · כאשר תעזב המלונה שעשה נוצר בראש המקשה לשמור קישואין מניחה והולך זו שבכרם קרויה סוכה לפי שהוא גר שם יומם ולילה ביום מן העופות ובלילה מן הגנבים אבל הקישואין קשין הם ואין צריך לשומרם ביום לפיכך נקראת מלונה על שהיא לינת הלילה כמשכב המלונה : במקשיא במקשה · בתר דאבעיוהי לאחר המסכה שלא תשבעות ביום : כעיר נצורה · כעיר שכרין עליה ועושין סוכות סביב לה להסתתר שם החילות וכשמסתלקין מעליה מניחין אותה והולכין כל זה תירגם יונתן : 9 לולי הותיר לנו שריד · מאליו וברחמיו ולא בצדקותינו : כמעט כסדום היינו · כולנו כלים : 10 קציני סדום · שרים שמעשיהם כסדום מכאן אמרו אל יפתח אדם פיו לשטן : 11 מריאים · בהמות שלא פטומות : לא חפצתי · אחר שאתם עוברים על תורתי זבח רשעים תועבה :

מסורה

חטא כחטא ג' חס' בקריא' וסימ' הוי גוי חטא עם כבד עון · אשר חטא עשה רע מאת ומאריך לו · כטוב כחטא הנשבע כאשר שבועה : דוי ג' בקריא' וסימ' מבליגיתי עלי יגון · על מה תכו עוד · כי רבות אנחותי ולבי דוי :

מקרא

ישראל לא ידע עמי לא התבונן : 4 הוי גוי חטא עם כבד עון זרע מרעים בנים משחיתים עזבו את יהוה נאצו את קדוש ישראל נזרו אחור : 5 על מה תכו עוד תוסיפו סרה כל ראש לחלי וכל לבב דוי : 6 מכף רגל ועד ראש אין בו מתם פצע וחבורה ומכה טריה לא זרו ולא חבשו ולא רככה בשמן : 7 ארצכם שממה עריכם שרפות אש אדמתכם לנגדכם זרים אכלים אתה ושממה כמהפכת זרים : 8 ונותרה בת ציון כסכה בכרם כמלונה במקשה כעיר נצורה : 9 לולי יהוה צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדם היינו לעמרה דמינו : 10 שמעו דבר יהוה קציני סדם האזינו תורת אלהינו עם עמרה : 11 למה לי רב זבחיכם יאמר יהוה שבעתי עלות אילים וחלב מריאים ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי :

תרגום

ישראל לא אליף למידע דחלתי עמי לא אסתכל למיתב לאורייתי : ווי על דאתקריאו עם קדיש וחטו כנישא בחירא ואסגיאו חובין אתכניאו בזרעא רחימא ואבאישו איתאמר להון בנין חביבין וחבילו אורחתהון שבקו ית פולחנא דיי קצו בדחלתא קדישא דישראל ובדיל עובדיהון בישיא איסתחרו והוו לאחורא : לא מסתכלין למימר על מה לקינא עוד מוספין למיחטי ולא אמרין מאדין כל ריש מרע וכל לב דוי : משאר עמא ועד רישא לית בהון דשלים בדחלתי כולהון סרבין ומרדין א איתגעלו בחובין כמחא מרססא לא שבקין מזדוניהון ולא מתמדין לתיובתא אף לא זכוון להון לאגנא עליהון : ארעכון צדיא קירויכון יקידת נור ארעכון ל לקיבליכון עממיא מחסנין יתה ובחוביהון צדיא מנכון אתחלפת והות לנוכראין : ואשתארת כנשתא דציון כמטללתא בכרמא בתר דקטפוהי כערסל מבתותא במקשיא בתר דאבעיוהי בקרתא דצירין עלה : אלולפון מותר טוביה דיי צבאות אשאר לנא שיזבא ברחמוהי אית עמנא חובין דכאינש סדום פון אבדנא וכיתבי עמרה אשתיצנא : קבילו פתגמא דיי שילטוניא דעובדיהון בישין כשילטוני סדום אציתו לאוריתא דאלהנא עמא דעובדיהון דמיין לעם עמרה : לא רעוא קדמי בסגיאות נכסת קודשיכון אמר יי שבעית מיסת עלות דיכרין ותרב פטימין ודם תורין ואימרין וגדין דכאילין לא רעוא קדמי בהון :

כסדם ד' בקריא' וסימ' כסדם היינו לעמרה דמינו · הכרת פניהם ענתה בם · כי מואב כסדום תהיה · והו לי כלם כסדום וישביה כעמרה :

מי

אבן עזרא

[12] כי. לראות פני. כמו לפני כי אין פני פעלים: רמוס. שם הפועל: [13] לא תוסיפו. ציווי כמו לא תוסיפו על הדבר: הביא. כמו להביא כי מנחתכם היא שוא בעיני והקטורת היא תועבה: חדש. מפורש בתורה שהוא ראש חדש: קרא מקרא. שתקראו אותם מקראי קדש והזכירם עם העולות והמנחה בעבור המוספים: לא אוכל און. תחסר מלת כמוה כמו חמור לחם. וטעם ועצרה כמו מעוכר וממשפט לוקח שלא תעשה כל מלאכה. וכן עצרת והטע' לא אוכל לסבול און עם עצרה כי מה תועלת יש לעצרה עם און: [14] חדשיכם. היו עלי לטורח: על כן אסירכם ושבתו: נלאיתי נשוא. דרך משל: [15] ובפרשכם. בא הרי"ש בחיר"ק תח' פתח קטן והטעם ש אסתיר הרחמים מ מכם וכן אינני שומע והטעם שלא אושיעכם בעבור כי ידיכ' דמים מלאו והטעם שפיכות דמים: [16] רחצו הזכו. הטעם רחצו ידיכם מהדם ששפכו. הזכו מבנין התפעל ובולע התי"ו בדגשות הזי"ן כמו ולקח למטה: [17] למדו היטב. שם הפועל והטעם להיטב: אשרו חמוץ. השי"ן תחת יו"ד והפך זה ת תתיימרו וחמוץ שם התואר כמו קרוב מ מגזרת מעול וחומץ. ורבי' פרשוהו שיאמצו הדין והטע' שלא ידינו מיד ויהיה טעם אשרו כמו אשרוני בנות: שפטו יתום. דינו משפט יתום שאין לו עוזר וכמוהו שפטני אלהי' וריבה ריבי וכן ריבו אלמנה: [18] לכו. יש אומ' כי ונוכחה דברי השם כמו ועם ישראל יתוכח. והנכון בעיני שהוא דברי הנביא ל לישראל כאומרו השם אמר לי שיקבל תוכחת כי גם הנביא אמר ו ויסרני מלכת כאמר אפרים: כשנים. כמו שני התולעת והטעם הפך כי אם תכבסו בנתר כי יסור העון ותשובו נקיים מכל חטא וזה פי' רחצו. כשלג וכצמר כפול בטעם: [19] אם. שמעתם טוב הארץ תאכלו. שיאכלו הזרים שהזכיר למעלה: [20] ואם. הטעם אם תשמעו תאכלו ואם מריתם תאכלו אכילת חרב או יחסר אות בי"ת כמו הנמצ' בית יי' וזה האמת כי פי יי' דבר: [21] איכה. הנה הוכיחם הנביא ולא שמעו: לזונה. תחת אשה אחר היותה כאשה כאמנה. יו"ד מלאתי משפט נוסף כיו"ד גנובתי יום: צדק ילין בה ועתה מרצחים. הטעם על זמן עומד כי אין לו סימן בלשון הקודש. מרצחים פועל יוצא לשנים פעולים והטעם על הדיינים: [22] כספך. דרך משל על השופטים ועל השרים על כן אחריו שריך סוררים והטעם המובחרים שבהם הם סיגים: הא מהול סורם ואין לו ריע במקרא: [23] שריך. שלמונים. מגזרת שלם ישלם והטעם שהיו מטי משפט ואומר הדיין תן לי כך ואני אשלם לך הגמול בהשפטך עם רעך: יתום. שלא יפחדו ממנו איכם עושים לו משפט: וריב

רשי

[12] ומי בקש זאת מידכ' רמס חצרי. אחרי שאין לבבכם שלם עמי: [13] לא תוסיפו הביא מנחת שוא. מתרה אני בכם לא תביאו לי מנח' שוא שלכם שהעשן העולה ממנה קיטור של תיעוב הוא לי ולא נחת הרוח: חדש ושבת קרא מקרא לא אוכל וגו'. ולקרוא מקרא חדש ושבת שאתם מוסיפי' לקרוא עצר' ואסיפה בהם לא אוכל לסבול און שבלבבכ' הנוטה לעבוד' זרה והעצרה עמו שאין שני הדברים האלו ראויין יחד לקרוא עצרה ליאסף לפני והאון בלבבכם ל לעבודה זרה ואין אתם מוציאין אותו מתוך לבבכם: [15] ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם. לפי שידכם דמים מלאו. דמים רציחה: [16] רחצו הזכו. פתח לפי שהוא מגזרת רחץ רחצו קמץ לשון עבר שהוא מגזרת רחץ: רחצו הזכו הסירו חדלו למדו דרשו אשרו שפטו ריבו. עשר אזהרות של לשון תשובה יש כאן כנגד עשרת ימי תשובה וכנגד מלכיות זכרונות ושופרו': חדלו הרע. חדלו מהעשיכם הרעים: הרע. כמו להרעו' וצריך לכתו' מהרע שכן לשון המקרא נופל על לשון חדלה וחדל לעשות הפסח עד כי חדל לספור כלו' חדלה הספירה חדלה העשייה אף כאן תחדלו הרעה: [17] למדו. רפי נקוד והוא מגזרת למוד היו למדין להיטיב הלמד ל לעצמו הוא ממשקולת לשון קל לפיכך צווי לשון רבים שלו נקוד בחיר"ק כמו אמרו שמעו אבל ש המלמד לאחרי' הוא ממשקולת לשון כבד המדגש ואם בא ל לצוות את הרבי' הוא נקוד למדו וכן דרשו מגזרת דרוש אבל אשרו שהשי"ן מדגשת ממשקולת לשון כבד ומגזרת אשר לפיכך לשון ציווי לרבים נקוד פתח כמו אשרו דברו ספרו כמו בשרו: אשרו חמוץ. החזיקו את הגזול והוא לשון משנה אשרוהו לאי איסור אילו ישר כחך: לשון אחר הדריכוהו בנתיב אמת לזכות ב בשלו לשון באשורו אחזה רגלי ואשר בדרך לבך: חמוץ גזול ודומה לו מכף מעול וחומץ: [18] לכו נא ונוכחה. יחד אני ואתם ונדעה מי סרח על מי ואם אתם סרחתם עלי עודני נותן לכם תקוה לשוב: ואם יהיו חטאיכם כשנים. כתומים לפני כאודם שנים אלבינם כשלג: יאמר יי'. תמיד הוא אומר לכם כן כמו על פי יי' יחנו: דבר אחר לכו נא ונוכחה מה כתוב למעלה ממנו חדלו הרע למדו היטב ואחר שתשובו אלי לכו נא ונוכחה יחד להודיעני שעיכו מה שעליכו עשה מה שעליך ואני אומר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג. וגו' כתולע כבע שכובעין בו ארוס גרעיני' הם ויש תולעים בכל אחד ואחד: [20] כי פי יי' דבר. והיכן דבר והבאתי עליכם חרב: [21] לזונה. תועה מעל אלהיה: קריה. שהיתה נאמנה ומליאת משפט וצדק היה לן בה ועתה מרצחים: מלאתי משפט. כגון רבתי עם: צדק ילין בה. תמיד של שחר היה מכפר על העברות של הלילה ושל בין הערבים מכפר על של היום. ד"א שהיו מלינין בה דיני נפשות כשלא היו מוצאין לו זכות ביום הראשון לא היו גומרין דינו עד למחרת אולי ימצאו לו זכות ועתה כעשו רוצחין ותניא בפסיקתא רבי מנחם בר אושעיא אמר ארבע מאות ושמונים בתי כנסיות היו בירושלם כמנין מלאתי בגימטריא ועתה מרצחים הרגו את אוריה הרגו את זכריה: [22] כספך היה לסיגים. שהיו עושין מעות נחשת ומצפין אות' בכסף להונות בהם: סבאך מהול במים. משקין שלכם מעורבי' במים כדאיתא בפסיקתא: מהול. מעורב ואין לו דמיון במקרא. ומדרש אגדה פותר לשחוק אמרתי מהולל מעורבב: [23] סוררים. סרים מן הדרך הישרה: ורודף שלמונים. תשלומין תירגם יונתן אמרין גבר לחבריה עביד לי טב בדיני ואשלם לך בדינך שופט שהיה גזלן והנגזל צועק עליו בפני שופט אחר זה אומר לו צדקני היום ואני אשלם גמולך כשיבעקו עליך בפני הוי רודף תשלום גמולות: וריב

מסורה

הביא ח' בקריאה וסימ' למען הביא יי' על אברהם את אשר דבר. ואותנו הוציא משם למען. ויאמר אבשלום וכל איש ישראל טובה עצת אחיתפל. לא תוסיפו הביא מנחת שוא. יבשו רדפי ואל אבשה אני. והיה אם שמוע תשמעון דירמיה. גם אני נשאתי ידי. ויאמר הכי המטפחת. בתראה חסר א': רחצו ג' בליש' ב' פתח וא' קמץ וסי' יקח נא מעט מים. סורו נא אל בית עבדכם. רחצו הזכו. וסימ' מא דעבדא דביא. בתרא קמץ: ורדף ג' בקריאה וחס' וסימ' וכשלו איש באחיו כבפני חרב. ורדף שלמנים אפרים. רעה רוח:

ישעיה א

[12] כִּֽי־תָבֹ֔אוּ לֵרָא֖וֹת פָּנָ֑י מִֽי־בִקֵּ֥שׁ זֹ֛את מִיֶּדְכֶ֖ם רְמֹ֥ס חֲצֵרָֽי׃ [13] לֹ֣א תוֹסִ֗יפוּ הָבִיא֙ מִנְחַת־שָׁ֔וְא קְטֹ֧רֶת תּוֹעֵבָ֛ה הִ֖יא לִ֑י חֹ֤דֶשׁ וְשַׁבָּת֙ קְרֹ֣א מִקְרָ֔א לֹא־אוּכַ֥ל אָ֖וֶן וַעֲצָרָֽה׃ [14] חָדְשֵׁיכֶ֤ם וּמוֹעֲדֵיכֶם֙ שָֽׂנְאָ֣ה נַפְשִׁ֔י הָי֥וּ עָלַ֖י לָטֹ֑רַח נִלְאֵ֖יתִי נְשֹֽׂא׃ [15] וּבְפָרִשְׂכֶ֣ם כַּפֵּיכֶ֗ם אַעְלִ֤ים עֵינַי֙ מִכֶּ֔ם גַּ֛ם כִּֽי־תַרְבּ֥וּ תְפִלָּ֖ה אֵינֶ֣נִּי שֹׁמֵ֑עַ יְדֵיכֶ֖ם דָּמִ֥ים מָלֵֽאוּ׃ [16] רַחֲצוּ֙ הִזַּכּ֔וּ הָסִ֛ירוּ רֹ֥עַ מַעַלְלֵיכֶ֖ם מִנֶּ֣גֶד עֵינָ֑י חִדְל֖וּ הָרֵֽעַ׃ [17] לִמְד֥וּ הֵיטֵ֛ב דִּרְשׁ֥וּ מִשְׁפָּ֖ט אַשְּׁר֣וּ חָמ֑וֹץ שִׁפְט֣וּ יָת֔וֹם רִ֖יבוּ אַלְמָנָֽה׃ [18] לְכוּ־נָ֛א וְנִוָּכְחָ֖ה יֹאמַ֣ר יְהוָ֑ה אִם־יִהְי֨וּ חֲטָאֵיכֶ֤ם כַּשָּׁנִים֙ כַּשֶּׁ֣לֶג יַלְבִּ֔ינוּ אִם־יַאְדִּ֥ימוּ כַתּוֹלָ֖ע כַּצֶּ֥מֶר יִהְיֽוּ׃ [19] אִם־תֹּאב֖וּ וּשְׁמַעְתֶּ֑ם ט֥וּב הָאָ֖רֶץ תֹּאכֵֽלוּ׃ [20] וְאִם־תְּמָאֲנ֖וּ וּמְרִיתֶ֑ם חֶ֣רֶב תְּאֻכְּל֔וּ כִּ֛י פִּ֥י יְהוָ֖ה דִּבֵּֽר׃ [21] אֵיכָה֙ הָֽיְתָ֣ה לְזוֹנָ֔ה קִרְיָ֖ה נֶאֱמָנָ֑ה מְלֵאֲתִ֣י מִשְׁפָּ֗ט צֶ֛דֶק יָלִ֥ין בָּ֖הּ וְעַתָּ֥ה מְרַצְּחִֽים׃ [22] כַּסְפֵּ֖ךְ הָיָ֣ה לְסִיגִ֑ים סָבְאֵ֖ךְ מָה֥וּל בַּמָּֽיִם׃ [23] שָׂרַ֣יִךְ סוֹרְרִ֗ים וְחַבְרֵי֙ גַּנָּבִ֔ים כֻּלּוֹ֙ אֹהֵ֣ב שֹׁ֔חַד וְרֹדֵ֖ף שַׁלְמֹנִ֑ים יָתוֹם֙ לֹ֣א יִשְׁפֹּ֔טוּ

תרגום

כַּד אַתּוּן אָתַן לְאִתְחֲזָאָה קֳדָמַי מַאן תְּבַע דָּא מִידְכוֹן לְמֵיתֵי לָא תְרוּשׁוּן עֲזָרָתִי׃ לָא תוֹסְפוּן לְאַיְתָאָה מְנָחַת אֲנִיסָא קוּרְבַּן מְרַחַק הוּא קֳדָמַי יַרְחִין וְשַׁבִּין כְּנִישָׁא אַתּוּן מִתְכַּנְשִׁין לָא שָׁבְקִין חוֹבֵיכוֹן לְקַבָּלָא צְלוֹתְכוֹן בְּעִידָן כְּנִשַׁתְכוֹן׃ יַרְחֵיכוֹן וּמוֹעֲדֵיכוֹן רְחִיק מֵימְרִי הֲווֹ קֳדָמַי לְרִיחוּק אַסְגֵּיתִי לְמִשְׁבַּק׃ וְכַד כַּהֲנַיָּא פָּרְסִין יְדֵיהוֹן לְצַלָּאָה עֲלֵיכוֹן מְסַלְּקָנָא אַפֵּי שְׁכִנְתִּי מִנְּכוֹן וְאַף כַּד אַתּוּן מַסְגַּן לְצַלָּאָה לָא רַעֲוָא קֳדָמַי לְקַבָּלָא צְלוֹתְכוֹן מְרֵיכוֹן דַּם זַכַּאי מַלְיָין׃ תּוּבוּ לְאוֹרַיְתָא וְאִידַכּוּ מֵחוֹבֵיכוֹן וְאַעְדּוּ בִּישׁוּת עוֹבָדֵיכוֹן מִקֳּבֵיל מֵימְרִי אִתְמְנִיעוּ מִלְּאַבְאָשָׁא׃ אַלִּיפוּ לְאוֹטָבָא תְּבָעוּ דִינָא זַכּוּ דְּאָנִיס דּוּנוּ דִין יִתְמָא עִיבִידוּ קְבִילַת אַרְמַלְתָּא׃ בְּכֵן כַּד תְּתוּבוּן לְאוֹרַיְתָא תִּבְעוּן מִן קֳדָמַי וְאַעְבֵּיד בָּעוּתְכוֹן אֲמַר יְיָ אִם יְהוֹן חוֹבֵיכוֹן כְּתִימַּן כִּצְבְעוֹנִין כְּתַלְגָּא יְחוּרוּן אִם יְסוּמְקוּן כְּזְהוֹרִיתָא כַּעֲמַר נְקִי יְהוֹן׃ אִם תֵּיבוּן וְתְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי טוּבָא דְאַרְעָא תֵּיכְלוּן׃ וְאִם תְּסָרְבוּן וְלָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי בְּחֶרֶב סַנְאָה תִּתְקַטְלוּן אֲרֵי מֵימְרָא דַּיְיָ גְּזַר כֵּן׃ אֵיכְדֵין תָּבוּ עוֹבָדָהָא לְמֶהֱוֵי כְּטָעִיתָא קַרְתָּא מְהֵימַנְתָּא דַּהֲוָת מַלְיָא עָבְדֵי דִינָא קוּשְׁטָא הֲוָה מִתְעֲבֵיד בַּהּ וּכְעַן אִינוּן קָטְלֵי נַפְשָׁן׃ כַּסְפִּךְ הֲוָה לִפְסוֹלָא וְחַמְרִיךְ מְעָרַב בְּמַיָּא׃ רַבְרְבַיִךְ מָרְדִין וְשׁוּתָפִין לְגַנָּבִין כּוּלְהוֹן רָחֲמִין לְקַבָּלָא שׁוֹחֲדָא אָמְרִין גְּבַר לְחַבְרֵיהּ עֲבֵיד לִי טַב בְּדִינִי וַאֲשַׁלֵּם לָךְ בְּדִינָךְ דִּין יִתְמָא לָא דָיְנִין

וריב אלמנה לא יבא אליהם · האלמנה באה לצעוק והיתום יוצא וזו פוגעת בו ושואלתו מה הועלת בצעקתך לפני השופט והוא אומר כל היום הזה יגעתי לו במלאכ' ושופט לא הועלתי וזו חוזרת לאחוריה ואומ' ומה זה שהוא איש לא הועיל אני לא כ"ש הוי יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבא אליהם כלל · 24 נאם האדון · שהכל שלו וגבירו לעקור אתכם מארצכם ולנטוע בה אחרים : אביר · תוקפו של ישר' : הוי · לשון הזמנה והכרזה ודומה לו הוי הוי ונוסו מארץ צפון · [illegible]

וריב אלמנה · שם לא לא ירצו לשומעה על כן לא יגיע אליהם · 24 לכן · האדון · הוא שם כמו ויבאו כאדון והאומר כם תחת האדון הוא כם כי לא יעלם האל · וטעם האדון בעבור השופטים שהם אדוני הארץ · וטעם ה' צבאות שהוא באמת אדון והצבאות לעדים ולמה נסמך השם לצבאות מפורש במשלי : אביר ישראל · [illegible]

וריב ה' בקריא' ד' מל' וא' חס' וסימ' וריב אלמנה לא יבא אלוהם · וריב לי' עם יהודה · כי ראיתי חמס וריב בעיר · ורב לא ידעתי אחקרהו · בתרא חס' : ואשיבה ד' וסימ' נמסר בשמואל חלק ב' סימ' ח' : כבראשנה ה' וסימ' נמסר בספר שפטים סימ' ב' : וחטאים ד' וסי' כסדר לך לך :

וְרִיב אַלְמָנָה לֹא־יָבוֹא אֲלֵיהֶם׃
24 לָכֵן נְאֻם הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת אֲבִיר יִשְׂרָאֵל הוֹי אֶנָּחֵם מִצָּרַי וְאִנָּקְמָה מֵאוֹיְבָי׃
25 וְאָשִׁיבָה יָדִי עָלַיִךְ וְאֶצְרֹף כַּבֹּר סִגָיִךְ וְאָסִירָה כָּל־בְּדִילָיִךְ׃
26 וְאָשִׁיבָה שֹׁפְטַיִךְ כְּבָרִאשֹׁנָה וְיֹעֲצַיִךְ כְּבַתְּחִלָּה אַחֲרֵי־כֵן יִקָּרֵא לָךְ עִיר הַצֶּדֶק קִרְיָה נֶאֱמָנָה׃
27 צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה וְשָׁבֶיהָ בִּצְדָקָה׃
28 וְשֶׁבֶר פֹּשְׁעִים וְחַטָּאִים יַחְדָּו וְעֹזְבֵי יְהוָה יִכְלוּ׃
29 כִּי יֵבֹשׁוּ מֵאֵילִים אֲשֶׁר חֲמַדְתֶּם וְתַחְפְּרוּ מֵהַגַּנּוֹת אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם׃
30 כִּי תִהְיוּ כְּאֵלָה נֹבֶלֶת עָלֶהָ וּכְגַנָּה אֲשֶׁר־מַיִם אֵין לָהּ׃
31 וְהָיָה הֶחָסֹן לִנְעֹרֶת וּפֹעֲלוֹ לְנִיצוֹץ וּבָעֲרוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו וְאֵין מְכַבֶּה׃

ב הַדָּבָר אֲשֶׁר חָזָה יְשַׁעְיָהוּ בֶּן־אָמוֹץ עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלָםִ׃
2 וְהָיָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים נָכוֹן יִהְיֶה הַר בֵּית־יְהוָה בְּרֹאשׁ הֶהָרִים וְנִשָּׂא מִגְּבָעוֹת וְנָהֲרוּ אֵלָיו כָּל־הַגּוֹיִם׃
3 וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לְכוּ וְנַעֲלֶה אֶל־הַר־יְהוָה אֶל־בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיֹרֵנוּ מִדְּרָכָיו וְנֵלְכָה בְּאֹרְחֹתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר־יְהוָה מִירוּשָׁלָםִ׃
4 וְשָׁפַט בֵּין הַגּוֹיִם וְהוֹכִיחַ לְעַמִּים רַבִּים וְכִתְּתוּ חַרְבוֹתָם לְאִתִּים וַחֲנִיתוֹתֵיהֶם לְמַזְמֵרוֹת לֹא־יִשָּׂא גוֹי אֶל־גּוֹי חֶרֶב וְלֹא־יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה׃

וּקְבִילַת אַרְמַלְתָּא לָא עָלַת לְקֳדָמֵיהוֹן׃ בְּכֵן אֲמַר רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ צְבָאוֹת תַּקִּיפָא דְיִשְׂרָאֵל קַרְתָּא יְרוּשְׁלֵם אֲנָא עָתִיד לְנַחֲמוּתָהּ בְּרַם וַוי לְרַשִׁיעַיָּא כַּד אִתְגְּלֵי לְמֶעְבַּד פּוּרְעֲנוּת דִּין מְסַנְאֵי עַמִּי וְאָתִיב נִקְמָא לְבַעִיל דְּבָבַאי׃ וְאָתִיב מַחַת גְּבוּרְתִּי עֲלָךְ וַאֲבָרַר כְּמָא דְמִנַקַּן בְּבוֹרִיתָא כָּל רִישְׁעַךְ וְאַעְדֵּי כָּל חוֹבָךְ׃ וְאֵמַנֵּי בִּיךְ דַּיָּינֵי קוּשְׁטָא תַּקְנִין כִּדְבְקַדְמֵיתָא וּמַלְכֵי מַלְכָּךְ כַּד מִן אַוְּלָא וּבָתַר כֵּן יִתְקְרֵי לָךְ קַרְתָּא דְקוּשְׁטָא קַרְתָּא מְהֵימַנְתָּא׃ צִיוֹן כַּד יִתְעֲבֵד בָּהּ דִּינָא תִּתְפְּרוֹק וְדַעֲבַדוּ אוֹרַיְתָא יְתוּבוּן לַהּ בִּזְכוּ׃ וְיִתְבָּרוּן מָרוֹדִין וְחַיָּיבִין כַּחֲדָא וּדְשָׁבְקוּ אוֹרַיְתָא דַּיְיָ יִשְׁתֵּיצוּן׃ אֲרֵי תִתְבַּהֲתוּן מֵאִילָנֵי טַעֲוַת דַּחֲמַרְתּוּן וְתִתְכַּנְעוּן מִגִּינֵי טַעֲוָתָא דְאַתּוּן מִסְתַּיְעִין בְּהוֹן׃ אֲרֵי תְהוֹן כְּבוּטְמָא דִּי מְנַתַּר טַרְפּוֹהִי וּכְגִינַת שַׁקְיָא דְמַיִן לֵית לַהּ׃ וִיהֵי תוּקְפְּהוֹן דְרַשִׁיעַיָּא כִּנְעוֹרֶת כִּתָּנָא וְעוֹבַד יְדֵיהוֹן כְּנִיצוֹץ נוּרָא כְּמָא דְמִקְרְבִין דֵּין לִסְטַר דֵּין וְדָלְקִין תַּרְוֵיהוֹן כַּחֲדָא כֵּן יְסוּפוּן רַשִׁיעַיָּא אִינוּן וְעוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא וְלָא יְהֵי עֲלֵיהוֹן חַיִּס׃

פִּתְגַּם נְבוּאָה דְאִתְנַבֵּי יְשַׁעְיָה בַּר אָמוֹץ עַל אֱנַשׁ יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם׃ וִיהֵי בְּסוֹף יוֹמַיָּא מִתְקֵין יְהֵי טוּר בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ בְּרֵישׁ טוּרַיָּא וּמְנַטַּל מֵרָמָתָא וְיִתְפְּנוּן לְמִפְלַח עֲלוֹהִי כָּל מַלְכְוָתָא׃ וִיְהָכוּן עַמְמִין סַגִּיאִין וְיֵימְרוּן אִיתוּ וְנִיסַּק לְטוּר בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ לְבֵית שְׁכִינַת אֱלָהֵיהּ דְּיַעֲקֹב וְיַלְפִינַנָא מֵאוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּנְהַךְ בְּאוּלְפַן אוֹרַיְתֵיהּ אֲרֵי מִצִּיוֹן תִּפּוֹק אוֹרַיְתָא וְאוּלְפַן פִּתְגָמָא דַּיְיָ מִירוּשְׁלֵם׃ וִידִין בֵּין מַלְכְוָתָא וְיוֹכַח לְעַמְמִין סַגִּיאִין וְיַעְפְּפוּן סַיְפֵיהוֹן לְסִכִּין וּמוּרְנְיָתֵיהוֹן לְמַגְלִין לָא יִטּוֹל עַם בְּאַפֵּי עַם זַיִין וְלָא יִתְאַלְפוּן עוֹד מִבְּכֵן קְרָבָא׃

[illegible]

בית: אלה דברי הנביא מוכיח את ישראל והטעם אחר שידעו כי ציון תפדה עתה בעבור המשפט ועוד יבוא זמן ישועה גדולה לה חייבין אנחנו שנאמ׳ כולנו בדברי הנבואות שהן אמת כאור והנכים הנביא עצמו עמהן דרך מוסר כאשר דבר משה ושלחת לעוכינו או בעבור שגדל עמהם ולמד מדרכי דברי פיהם כאשר אפרש:

בית יעקב וגו׳. האומות יאמרו להם כן והמקרא הזה הוא מוסב על והלכו עמי׳ רבים וגו׳: לכו ונלכה באור ה׳. ואמרו להם כן ואת יימרון דבית יעקב איתו וגו׳: כי נטשת עמך בית יעקב. הנביא משב הדיבור אל השכינה ואומ׳ כי עד הנה עזבת את עמך בשביל עונם: כי מלאו מקדם. כתמלאו זבאותם ממעשי ארמיים היושבים במזרח שהם מכשפים ומשתמשים בשם הטומאה כדאמרינן בחלק כתן אברהם מתנות שמסר להם שם טומאה וישלחם קדמה אל ארץ קדמה: ובילדי הנכרי׳ ישפיקו. בועלים בת אל נכר ומתערבים בגוים ויולדות להם ילדים נכרים ובהם הם מספיקים תמיד ו ומתעסקין ומתרפקין ונטרחים בהם לשון פן יסיתך בספק ד דיבטמכט בלע״ז: ואין קצה. לשון קץ: ישתחוו. כמו משתחוי׳: וישח אדם. הקטנים: וישפל איש. השרים והגבורים אנשי החיל: ואל תשא להם. הנביא אומ׳ להקב״ה וידעתי כי לא תשא להם מלהפרע מהם: בא בצור. לבא בצור לברוח בנקר׳ הצורי׳: והטמן בעפר. ולהטמן בעפר: עיני גבהות אדם. גבות הרוח וכן כל לשון גובה עינ׳ שבמקרא כמה דאת אמ׳ גבה עינים ורחב לבב: ארזי הלבנון. דוגמא היא על המלכים: אלוני הבשן. שלטוני׳ כמו שאוכים פחותים מן השרים: ועל כל ההרי׳ הרמים. על יושביהם: ועל כל מגדל. תרג׳ יונתן על כל דיתבין בנכסי ימא באיי הים שמוכאן ומובאן באניות: תרשיש. שם ים שמו תרשיש: שכיות החמדה. פלטרין דכופין במשכי׳ רצפת שיש כמו ואבן משכית על שם שסוככין בו את הקרקע: ביום ההוא. הוא יום הדין: כליל יחלף. כולו יחלף כולם יאבדו: ובאו. יושבי הארץ: במערו׳ צורי׳ מחלו׳. הם הם מערות: בקומו. ליום הדין: לערוץ הארץ. לשבור רשעי הארץ: להשתחוות לחפר פירו׳. בלע״ז ברמות חפרפרו׳ מיני שרצים שחופרין הארץ ש שקורין טלפ״ש בלע״ז: עטלפי׳. קלב״א סורי״ץ בלע״ז: יש לפתור עוד את אליליו אשר עשה לו ל להשתחוות ישליך האדם בחוריהם ובעריהם שיוצא לפניו כשהולך לברוח ולהטמן: חדלו

ואין קצה ה׳ בקריאה וסימ׳ ותמלא ארצו סוסים ב׳ בפסוק׳. כוש עצמה ומצרים. ואין קצה לתבונה. ואין קצה לגויה: בוא י״ג מל׳ וסימ׳ במסר׳ רבת׳: יחלף ד׳ בקריא׳ וחס׳ וסימ׳ והאלילים כליל יחלף. ורוח על פני יחלף. בבקר כחציר יחלף. אם יחלף ויסגיר: לחפר ג׳ וחס׳ וסימ׳ ביהושע ריש סימ׳ ב׳:

5 בֵּית יַעֲקֹב לְכוּ וְנֵלְכָה בְּאוֹר יְהוָה: 6 כִּי נָטַשְׁתָּה עַמְּךָ בֵּית יַעֲקֹב כִּי מָלְאוּ מִקֶּדֶם וְעֹנְנִים כַּפְּלִשְׁתִּים וּבְיַלְדֵי נָכְרִים יַשְׂפִּיקוּ: 7 וַתִּמָּלֵא אַרְצוֹ כֶּסֶף וְזָהָב וְאֵין קֵצֶה לְאֹצְרֹתָיו וַתִּמָּלֵא אַרְצוֹ סוּסִים וְאֵין קֵצֶה לְמַרְכְּבֹתָיו: 8 וַתִּמָּלֵא אַרְצוֹ אֱלִילִים לְמַעֲשֵׂה יָדָיו יִשְׁתַּחֲווּ לַאֲשֶׁר עָשׂוּ אֶצְבְּעֹתָיו: 9 וַיִּשַּׁח אָדָם וַיִּשְׁפַּל אִישׁ וְאַל תִּשָּׂא לָהֶם: 10 בּוֹא בַצּוּר וְהִטָּמֵן בֶּעָפָר מִפְּנֵי פַּחַד יְהוָה וּמֵהֲדַר גְּאֹנוֹ: 11 עֵינֵי גַּבְהוּת אָדָם שָׁפֵל וְשַׁח רוּם אֲנָשִׁים וְנִשְׂגַּב יְהוָה לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא: 12 כִּי יוֹם לַיהוָה צְבָאוֹת עַל כָּל גֵּאֶה וָרָם וְעַל כָּל נִשָּׂא וְשָׁפֵל: 13 וְעַל כָּל אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן הָרָמִים וְהַנִּשָּׂאִים וְעַל כָּל אַלּוֹנֵי הַבָּשָׁן: וְעַל כָּל הֶהָרִים הָרָמִים וְעַל כָּל הַגְּבָעוֹת הַנִּשָּׂאוֹת: וְעַל כָּל מִגְדָּל גָּבֹהַּ וְעַל כָּל חוֹמָה בְצוּרָה: וְעַל כָּל אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ וְעַל כָּל שְׂכִיּוֹת הַחֶמְדָּה: וְשַׁח גַּבְהוּת הָאָדָם וְשָׁפֵל רוּם אֲנָשִׁים וְנִשְׂגַּב יְהוָה לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא: וְהָאֱלִילִים כָּלִיל יַחֲלֹף: וּבָאוּ בִּמְעָרוֹת צֻרִים וּבִמְחִלּוֹת עָפָר מִפְּנֵי פַּחַד יְהוָה וּמֵהֲדַר גְּאוֹנוֹ בְּקוּמוֹ לַעֲרֹץ הָאָרֶץ: בַּיּוֹם הַהוּא יַשְׁלִיךְ הָאָדָם אֵת אֱלִילֵי כַסְפּוֹ וְאֵת אֱלִילֵי זְהָבוֹ אֲשֶׁר עָשׂוּ לוֹ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לַחְפֹּר פֵּרוֹת וְלָעֲטַלֵּפִים: לָבוֹא בְּנִקְרוֹת הַצֻּרִים וּבִסְעִפֵי הַסְּלָעִים מִפְּנֵי פַּחַד יְהוָה וּמֵהֲדַר גְּאוֹנוֹ בְּקוּמוֹ לַעֲרֹץ הָאָרֶץ:

דְבֵית יַעֲקֹב אָמְרִין אִיתוֹ וּנְהָךְ בְּאוּלְפַן אוֹרָיְתָא דַייָ: אֲרֵי שְׁבַקְתּוּן דַחֲלָא תַקִּיפָא דַהֲוָה פָּרִיק לְכוֹן דְבֵית יַעֲקֹב אֲרֵי אִתְמְלִיאַת אַרְעֲכוֹן טַעֲוָן כְּמִלְקַדְמִין וְעָנְנִין כִּפְלִשְׁתָּאֵי וּבְנִימוֹסֵי עַמְמַיָא אָזְלִין: וְאִתְמְלִיאַת אַרְעֲהוֹן כְּסַף וּדְהַב וְלֵית סוֹף לְגִנְזוֹהִי וְאִתְמְלִיאַת אַרְעֲהוֹן סוּסָוָן וְלֵית סוֹף לִרְתִיכוֹהִי: וְאִתְמְלִיאַת אַרְעֲהוֹן טַעֲוָן לְעוֹבָדֵי יְדֵיהוֹן סַגְדִין לִדְאַתְקִינָא אֶצְבְּעָתְהוֹן: וְיִמְאַךְ אֱנָשָׁא וְיַחֲלֵשׁ תְּקוֹף גֻבְרִין וְלָא תִשְׁבּוֹק לְהוֹן: וְיֵעֲלוּן לִמְעָרַךְ בִּמְעָרַךְ בְּטִינָרָא וּלְאִטַמְרָא בְּעַפְרָא מִן קֳדָם דַחְלְתָא דַייָ וּמִזִיו יְקָרֵיהּ: עֵינֵי רָמוּת אֱנָשָׁא יִתְמָאֲכָן וְיַחֲלֵשׁ תְּקוֹף גֻבְרִין וְתַקִיף יְיָ בִּלְחוֹדוֹהִי בְּעִדָנָא הַהִיא: אֲרֵי יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת עַל כָּל גֵּיוְתָנַיָא וְרָמֵי לִבָּא וְעַל כָּל תַּקִיפַיָא וְיִמָאְכוּן: וְעַל כָּל מַלְכֵי עַמְמַיָא תַקִיפַיָא וַחֲסִינַיָא וְעַל כָּל טוּרָנֵי מְדִינָתָא: וְעַל כָּל טוּרַיָא רָמַיָא וְעַל כָּל רָמָתָא מְנַטְלָתָא: וְעַל כָּל דְיָתְבִין בְּמִגְדַל רָם וְעַל כָּל דְשָׁרַן בְּשׁוּר כְּרִיךְ: וְעַל כָּל דְיָתְבִין בְּנִסֵי יַמָא וְעַל כָּל דְשָׁרַן בְּבִירָנְיָת שַׁפִּירָא: וְיִמְאַךְ רָמוּת אֱנָשָׁא וְיַחֲלֵשׁ תְּקוֹף גֻבְרִין וְתַקִיף יְיָ בִּלְחוֹדוֹהִי בְּעִדָנָא הַהוּא: וְטַעֲוָתָא גְמִירָא יְסוּפוּן: וְיֵעֲלוּן בִּמְעָרַת טִנָרַיָא וּבִמְחִלֵי עַפְרָא מִן קֳדָם דַחְלְתָא דַייָ וּמִזִיו יְקָרֵיהּ בְּאִתְגְלִיוּתֵיהּ לְמִתְבַּר רַשִׁיעֵי אַרְעָא: בְּעִדָנָא הַהִיא יִרְחֲקוּן בְּנֵי אֱנָשָׁא יַת טַעֲוַת כַּסְפְּהוֹן וְיַת טַעֲוַת דַהֲבְהוֹן דַעֲבָדוּ לְהוֹן לְמִסְגַד לְטַעֲוָתָא וּלְצִילְמַנַיָא: לְמֵיעַל בִּמְעָרַת טִנָרַיָא וּבְשְׁקִיפֵי כֵּיפַיָא מִן קֳדָם דַחְלְתָא דַייָ וּמִזִיו יְקָרֵיהּ בְּאִתְגְלִיוּתֵיהּ לְמִתְבַּר רַשִׁיעֵי אַרְעָא:

כי. יש אומרים כי תיו נטשת לנכח השם והטעם שיודה הנביא לשם כי באמת נטשם כי מלאו מקדם ורבי משה הכהן אמ׳ כי תיו הנכח לישראל והטעם כי שכחת עמך ותורתו כי מלאו. יש אומרי׳ השתנעו כמו קראו א אחריך מלא והנכון בעיני כי הם מלאים מ מחכמת בני קדם והם ארם וכן כתוב ארם מקדם ופלשתי׳ מאחור על כן אחרי כן ועוננים כפלשתים והיה בית יעקב כדרך קריאה כראשון: ובילדי נכרים ישפיקו. מה שהולידו במחשבת כי האמצעי בין שתי המחברות יקרא נולד וישפיקו כמו אם ישפוק עפר שמרון ואם הם שנים בניהם והטעם כי די להם בחכמות החיצונות ולא יבקשו הנבואה שהיא האור: ותמלא כסף. קודם זהב בעבור רובו. הא קצה נוסף כה״א לילה על כן המלה מ מלעיל והנה הזכיר למעלה שהוא חכם ובפסוק הזה שהוא עשיר וגבור כאשר י חכירם ירמיהו: ותמלא. אלילים. מגזרת אל שאין בהן ממש: למעשה ידיו. של צורף. ישתחוו כולם וכן אצבעותיו: וישח. מבניין נפעל כמו וימס לבב העם והטעם ב בעבור זה באו לידי ש שפלות: ואל תשא להם. יש אומרים שהתי״ו לנוכח השם וטעמו ש סליחה והקרוב אלי שאין נפש לאחד מהם שתשא ראש או נפש להם בעבור שהוא דבק בטעם כטעם וישפל או יחסר מלת ארץ כמו ולא נשא אותם הארץ והמדקדק שאמר שמלת אל לא תמצא כי אם על צווי איננו נכון והעד ודרך כתיבה אל מות: בא. שם הפועל כמו כי בא יבוא או צווי שיאמר כן כל איש לרעהו וכן הטמן מבנין נפעל: עיני. יש עין לשון זכר והנה הטעם כל אחד מעיני כמו בנות צעדה עלי שור: ושח רום אנשים. להפך כמו יגיה חשכי: כי. ושפל. כמו וישפל כי הוי״ו השיבו לעתיד כמו ויבא השמש וטהר: ועל. יתכן היות הארזים גם ההרים וכולם כמשמעו או הטעם דרך משל לבחורים והגדולים והעשירים והגבורים והמלכים. ועל ההרים לפי דעתי מגזרת הרה כאשר אפרש בספר תהלות: ועל המגדל. בארמון המלך: ועל. אם הטעם על דרך משל יהיו הסוחרים ואם האניות הן לישראל ההולכות אל תרשיש: שכיות. כמו אבן משכית: ושח. טעם אחרת כי בעבור כל אלה הנזכרים יגבה לב בעליהן ובאבדם ישחו: והאלילים. יחלוף. יכרתו וכן כל בני חלוף שים עליהם מיתה וקרוב ממנו חלף והלך לו: כליל. מלה נופלת על יחיד זכר ונקבה ועל רבים והטעם הכל כמו כליל תכלת כליל תהיה וי״ו יחלוף שב אל השם הנכבד: ביום. אשר עשו לו. העושים כמו ויאמר ליוסף את אשר כבר עשוהו: לחפר פרות. לפי דעתי שהאחת חפרפרת והוא שם עוף יעוף בלילה כעטלף ומביא עצמו ביום במקום סתר: ויש אומרים שהוא עוף שיאכל הפירות בלילות והם שתי מלות: לבוא בנקרת. מקום מנוקר: ובסעיפי. כדמות בדים יוצאים מהסלע ויקראו שם: לערוץ. לנכח מגזרת עריץ ויש אומרי׳ להפחיד והנה יהיה פועל יוצא ויתכן היות אל תערוץ גם כן ויחסר מלת לבך ונקרא עריץ שם התואר יוצא כמו האמים: חדלו

חדלו לכם מן האדם · שלא לשמע למלכיהם המתעים אתכם מאחרי ולהשתחוות למעשה ידיו: אשר נשמה באפו · אשר כל חיותו וכחו תלויים בנשמת אפו שהוא רוח פורח שהיום ישנה בו ומחר תצא ממנו וקל וחומר לבלם למעשה ידיו שאין בו ממש · ד"א חדלו לכם מכל הדרכים הרעים ולמדו מן האדם אשר נשמה באפו הראיתם למה כתוב הוא · וקל וחומר לבלם למעשה ידיו שאינו כתוב לבלום: מסיר מירושלם וגו' · כולה מפורשת במס' חגיגה שמונה עשר קללות קלל ישעיה את ישראל ולא נתקררה דעתו עד שאמר ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד: וקוסם · זה מלך שנא' קסם על שפתי מלך: ויועץ · יודע לעבר שני' ולקבוע חדשי': וחכם חרשי' · שכשפותח בדברי תורה נעשו הכל כחרשי': ונבון לחש · ראוי למסור לו סתרי תורה שנתנו בלחש כגון מעשה בראשית מעשה מרכבה: ונתתי נערים שריהם · אלו בני אדם המנוערין מן המצות: ותעלולים ימשלו בם · שועלים בני אדם חלשים · ואני אומר לפי פשוטו תעלולים ליצנים בני אדם המתעוללים בהן ומבזין אותם כמו ועוללתי בעפר קרני את אשר התעללתי: ונגש העם · יהיו דוחקין ונוגשין זה על זה בתיגור וחירוף: ירהבו הנער בזקן · יתגדל הנער על הזקן: והנקלה בנכבד · כפשוטו · ומדרשו יבא מי שחמורות דומות עליו כקלות וירהב במי שהקלות דומות עליו כחמורות: כי יתפש איש באחיו · אם יתפש איש באחיו בבית אביו לאמר עשיר אתה בתור' ומחוורת היא בידך כשמלה קצין תהיה לנו ותלמדנו · והמכשלה הזאת שאנו נכשלים בה באיסור או בהיתר בטומאה או בטהרה תחת ידיך היא שאתה יודע להורות לנו · ד"א שמלה לך להלביש ערום · והמכשלה שאלכסנדר · מחסרוני שאני מחוסר לחם תחת ידיך להספיקני ולכך קצין תהיה לנו והוא משיב בביתי אין לחם ואין שמלה ומה טיבי לקצין: כי כשלה ירושלם · כולם חסירים וכפולים אין עוזר זה לזה ולמה כי אמנו לשמע ועשה כולם מכעיסים: ישא ביום ההוא · אין ישא אלא לשון שבועה הוא ישבע להם לא אהיה חובש לא אהיה מחובשי בית המדרש ובביתי אין לחם ושמלה אין בידי לא טעם משנה ולא טעם אגדה · ד"א לפי פשוטו לא אהיה חובש לא אהיה שופט שהוא חובש את הנדונ' בבית הסוהר: כי לשונם ומעלליהם אל ה' · לנגדו להכעיסו: למרות עיני כבודו · להקניט לפני כבודו · ד"א עכייני כבודו: הכרת פניהם · ניכרו' הם בעזות פניה' עין שהם מכירי' פני בדין היא ענתה בם לפני · לא"א הכרת פניה' ניכרים הם בעזות פניה': כסדום הגידו לא כחדו · בפרהסיא עשו: אמרו · למי שהוא צדיק כי טוב עשה: אוי לרשע רע · שהוא רע לעצמו ורע לאחרים גורם רעה לו ולאחרים בת חומת והמקרא מוסב על אמרו צדיק כי טוב לו ואוי לו לרשע: נוגשיו מעולל · ליצנים הם: ונשים משלו בו · נשים כולפות משלו כמו שאמו' למטה יען כי גבהו בנות ציון והטו לבם לרעה לפיכך כל חלשים משלו בו ויוכתן תירג' לשון נשים: מאשריך · מדריכיך שים להם לאשרך בדרך טובה הם מתעי' אותך: בלעו · קלקלו: נצב לריב · של ישראל משומד שלא לדקדק בדינם: ועומד לדין עמים · מתעכב ומאריך בדינם של אומות עמידה זו לשון עכבה: ה' במשפט יבא · עם זקני עמו שהיה להם למחות ולאומות או אתם בערתם את כרמי אני קצפתי מעט ואתם עזרתם לרעה: גזלת העני · דור שהיו עניים במעשים טובים כל זה במדרש אגדה ולפי משמע פשוטו כל העניין על ישראל: ועומד לדין עמים · הם השבטים: ואתם בערתם את הכרם · הזקנים והשרים אכלו את פאר העם:

חדלו · אחר שהשם גזר עליכם תהו מפני פחד ה' אין כח באדם לבטל גזירותיו על כן חדלו לכם מן האדם שלא יושיעו אתכם כי הבל המה: כי · יתכן היות זאת הפרשה פירוש הארזים וההרים וכלם או יתכן שתהיה דבקה עם חדלו לכם מן האדם והוא הנכון בעיני: משען ומשענה · דרך נחות והטעם כל משען ופי' כל משען לחם ומים: גבור · שיש לו כח: ואיש מלחמה · שהוא רגיל: שופט · שישאלו שיורנו בדרך הישרה בדת וכן שם הנביא גם הקוסם כי בחכמת המזלות: זקן · שנסה דברי העולם: שר · וחכם חרשים · הוא האומן: ונבון לחש · אפילו המבין ללחוש המכשים ויש אומרים מגזרת מתלחשים: ונתתי · תי"ו תעלולים נוסף מגזרת עולל והנה הוא שם התואר גם אני אבחר בתעלוליה' שם: ונגש · בנין נפעל כמו נגש לריב ויש אומרים כי הנון שורש מהבנין הכבד הרגש: ירהבו · כמו ישלטו ויכבחו כמו המחכבת רהב: כי · בית אביו · מספחתו: שמלה לכה · אף על פי שהוא בה"א הוא כמו חבירו והטעם לא נבקש ממך שתתן לנו שמלה: והמכשלה · הטעם על ירושלם וכן כתב כי כשלה כדרך בן אדם שידבר כן בעת הכעס: ישא · ישבע כמו לא תשא את שם ה': חובש · כמו חובש מכה והטעם שבר וכתיב יורש עבר: ואין שמלה · אפילו לכפמי: לשונם ומעלליהם · כל דיבורם וכל מעשיהם לפאת השם: למרות · פתחות הלמ"ד בעבו' ה"א הבנין החסר וכמוהו ולנחותם הדרך וטעם עיני בפרהסיא: הכרת · יש אומרים מגזר' כרת והיסר מגזר' הכירוה והדגש לחסרון הנון והנה כרה' במלת יכבר מוכח והטעם מי שיכיר בפנים לדעת תולדת הגוף הם ישנו ויורו דרך האמת איך צריך לעדי על כן: ואתם · בסדום הגידו · וטעם לא כחדו כי המכחד עוד יש לו מעט בושת: אמרו · יש אומרים שבחו כמו את ה' האמרת והיסר בעיני שהוא מלשון אמירה בלב ובפה: יאכלו · כל הצדיקים והיא דרך קצרה והטעם שלא תחשוב כי צדיק אחד לבדו יאכל פרי מעלליו וטעם זה הפסוק דבוק עם אוי לנפשם: אוי · יש אומרים כי רע הוא תואר גוי והנכון שהוא תואר רשע: עמי · כל אחד מנוגשיו הוא עולל והמ"ם נוסף והוא תואר השם ואיננו פועל · אלף מאשריך תחת יו"ד כי אותיות יהוא מתחלפין כמו אשרו חמוץ והטעם הרואים שיישרוך המה יתעוך: בלעו · שאתו עד לא יודע הדרך: נצב · על כן נצב השם לריב ואיננו שם כי אם שם הפועל מהבנין הכבד הנוסף וכמוהו לדין והטעם על גזירותיו: עמים · טעמו רבים כמו עמים הר יקראו: ה' · טעם ואתם איך תשפטו עמי ואתם בערתם הכרם כמו רעיתם כמו ובער בשדה אחר והכרם הם ישראל:

הדרן ה' צבאות ה' דסמיכי בקריאה וסים' אביר ישראל · מסיר מירושלם ומיהודה · במשמניו רזון · מסעף פארה במערצה · והכרתי את מצרים: ישא ד' ר"פ וסים' ישא ה' פניו · עליך גוי מרחק · לא אהיה חבש ·

חִדְלוּ לָכֶם מִן־הָאָדָם אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְּאַפּוֹ כִּי־בַמֶּה נֶחְשָׁב הוּא׃

כִּי הִנֵּה הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת מֵסִיר מִירוּשָׁלִַם וּמִיהוּדָה מַשְׁעֵן וּמַשְׁעֵנָה כֹּל מִשְׁעַן־לֶחֶם וְכֹל מִשְׁעַן־מָיִם׃ גִּבּוֹר וְאִישׁ מִלְחָמָה שׁוֹפֵט וְנָבִיא וְקֹסֵם וְזָקֵן׃ שַׂר־חֲמִשִּׁים וּנְשׂוּא פָנִים וְיוֹעֵץ וַחֲכַם חֲרָשִׁים וּנְבוֹן לָחַשׁ׃ וְנָתַתִּי נְעָרִים שָׂרֵיהֶם וְתַעֲלוּלִים יִמְשְׁלוּ־בָם׃ וְנִגַּשׂ הָעָם אִישׁ בְּאִישׁ וְאִישׁ בְּרֵעֵהוּ יִרְהֲבוּ הַנַּעַר בַּזָּקֵן וְהַנִּקְלֶה בַּנִּכְבָּד׃ כִּי־יִתְפֹּשׂ אִישׁ בְּאָחִיו בֵּית אָבִיו שִׂמְלָה לְכָה קָצִין תִּהְיֶה־לָּנוּ וְהַמַּכְשֵׁלָה הַזֹּאת תַּחַת יָדֶךָ׃ יִשָּׂא בַיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר לֹא־אֶהְיֶה חֹבֵשׁ וּבְבֵיתִי אֵין לֶחֶם וְאֵין שִׂמְלָה לֹא תְשִׂימֻנִי קְצִין עָם׃ כִּי כָשְׁלָה יְרוּשָׁלִַם וִיהוּדָה נָפָל כִּי־לְשׁוֹנָם וּמַעַלְלֵיהֶם אֶל־יְהוָה לַמְרוֹת עֵנִי כְבוֹדוֹ׃ הַכָּרַת פְּנֵיהֶם עָנְתָה בָּם וְחַטָּאתָם כִּסְדֹם הִגִּידוּ לֹא כִחֵדוּ אוֹי לְנַפְשָׁם כִּי־גָמְלוּ לָהֶם רָעָה׃ אִמְרוּ צַדִּיק כִּי־טוֹב כִּי־פְרִי מַעַלְלֵיהֶם יֹאכֵלוּ׃ אוֹי לְרָשָׁע רָע כִּי־גְמוּל יָדָיו יֵעָשֶׂה לּוֹ׃ עַמִּי נֹגְשָׂיו מְעוֹלֵל וְנָשִׁים מָשְׁלוּ בוֹ עַמִּי מְאַשְּׁרֶיךָ מַתְעִים וְדֶרֶךְ אֹרְחֹתֶיךָ בִּלֵּעוּ׃ נִצָּב לָרִיב יְהוָה וְעֹמֵד לָדִין עַמִּים׃ יְהוָה בְּמִשְׁפָּט יָבוֹא עִם־זִקְנֵי עַמּוֹ וְשָׂרָיו וְאַתֶּם בִּעַרְתֶּם הַכֶּרֶם גְּזֵלַת הֶעָנִי בְּבָתֵּיכֶם׃

אִיתְמְנָעוּ לְכוֹן מִלְאִשְׁתַּעְבָּדָא לַאֲנָשָׁא כְּמֶעְבְּדֵיהּ דַחֲלָא דְנִשְׁמַת רוּחַ חַיִין בְּאַפּוֹהִי אֲרֵי יוֹמָא דֵין הוּא קַיָים וּמְחַר לֵיתוֹהִי וּכְלְמָא חֲשִׁיב הוּא׃

אֲרֵי הָא רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ צְבָאוֹת מַעְדֵּי מִירוּשְׁלֶם וּמִיהוּדָה סְמַךְ וְסָעִיד כָּל סְמַךְ מֵיכַל וְכָל סָעִיד מִשְׁתֵּי׃ גִּבַּר וּגְבַר עָבֵיד קְרָב דַּיָין וְסָפַר וּמִשְׁתְּאַל וְסָב׃ רַב חַמְשִׁין וּנְסַב אַפִּין וּמַלִּיךְ מִלָּךְ וְאָמַר וּמִשְׁתְּמַע וְחַכִּים וְסוּכְלְתָן בְּעֵצָה׃ וַאֲמַנֵּי יַנְקַיָא פַרְנְסֵיהוֹן וְחַלָּשַׁיָא יִשְׁלְטוּן בְּהוֹן׃ וְיִתְגָּרוּן עַמָּא גְבַר בִּגְבַר וּגְבַר בְּחַבְרֵיהּ יִשְׁלְטוּן עוּלֵימַיָא בְּסָבַיָא וְרַשִּׁיעַ בְּדִיקִּיר׃ אֲרֵי יֶחֱוד גְבַר בַּאֲחוּהִי מִזַרְעִית בֵּית אֲבוּהִי לְמֵימַר כְּסוּ אִית לָךְ רַב תְּהֵי עֲלָנָא וּמַגְבִּיתָא הָדָא תְּהֵי תְחוֹת יְדָךְ׃ יְתִיב בְּעִידָנָא הַהִיא לְמֵימַר לֵית אֲנָא כְּשַׁר לְמֶהֱוֵי רֵישׁ וּבְבֵיתִי לֵית מַה דְאֵיכוּל וְלֵית מַה דְאִיתְכַּסֵי לָא תְמַנּוּנִי רַב בְּרֵישׁ כָּל עַמָּא׃ אֲרֵי אִתְקִילוּ יָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם וַאֲנָשׁ יְהוּד גְּלוֹ אֲרֵי מַמְלַל פּוּמְהוֹן וַאֲגַר עוּבָדֵיהוֹן גְּלַן קֳדָם יְיָ וּמַרְגְּזִין קֳדָם יְקָרֵיהּ׃ אִשְׁתְּמוֹדָעוּת אַפֵּיהוֹן בְּדִינָא אַסְהִיד בְּהוֹן וְחַטָּאֵיהוֹן כִּסְדוֹמָאֵי קַבְּלִין וְלָא מַנְעִין וַוי לְנַפְשְׁהוֹן אֲרֵי גְרַמוּ דְתֵיתֵי לְהוֹן בִּישְׁתָא׃ אֱמָרוּ לְצַדִּיקַיָא טוּבֵיכוֹן אֲרֵי פֵּירֵי עוּבָדֵיהוֹן יֵשְׁתַּלְמוּן׃ וַוי לְרַשִּׁיעַיָא דְעוּבָדֵיהוֹן בִּישִׁין אֲרֵי גְמָלָא דִידֵיהוֹן יִתְּתַב לְהוֹן׃ עַמִּי פַרְנְסוֹהִי בְּזוֹזֵי כִּמְעַלְלֵי כַרְמָא וּכְמָרֵי חוֹבָא שַׁלִּיטוּ בֵיהּ עַמִּי מְשַׁבְּחָךְ אַטְעִיוּךְ וְאוֹרַח שְׁבִילָךְ קַלְקִילוּ׃ עֲתִיד לְמִדַּן יְיָ וּמִתְגְּלֵי לְמֶעְבַּד פּוּרְעָנוּת דִּין מִן עַמְמַיָא׃ יְיָ בְּדִינָא יֵעוּל יָת סָבֵי עַמָּא וְסַרְכוֹהִי וְאַתּוּן אַנְסְתּוּן יָת עַמִּי חֲטוּף מִסְכֵּינָא בְּבָתֵּיכוֹן׃

ישא ברכה מאת ה': לרשע ה' בקריאה וסים' אוי לרשע · יסר לץ · אמר לרשע צדיק אתה · ואתה תשמע מן השמים קדמא דדברי הימים · ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע:

אבן עזרא

מלכם · דגשות הלמ"ד בעבור חסרון הה"א מה והם שתי מלות כמו מזה בידך : תטחנו · כמו תשחקו דרך משל על הקלון והבזיון : ויאמר · ומשקרות · המסתכלות הרבה ובדברי רז"ל סקרנית : וטפוף · יש אומרים מלשון דבור כמו והטף אל דרום ואיננו נכון בדקדוק ואחרים אמרו כי הוא מגזרת תרגום בארמית אסר הציף כ באדם שיצוף על פני המי' ויש אומ' כי הוא מגזרת טף והוא היסר בעיני והטעם הולכות מהלך טף : תעכסנה · תשימנה עכסים ברגליהם כמשפט ה הגבורים הרוכבים · ויש אומרי' כי העכסי' משמיעות קול : ושפח · כמו מספחת היא ואם הוא בשי"ן והנה כן בשורי מהם : פתהן · יש אומ' חסר אל"ף פאתהן והטעם פאת ראשיהן והנכון בעיני שהוא מגזרת ו והפותו רמז לאחוריים והנה הזכיר למעלה ומטה : יערה · יגלה : ביום · העכסים · הם ברגלים : השביסים · אין לו אח ויש אומ' כי הם בשוקי' : והשהרונים · כדמות ירח בתורה מגזר' ארמית ועל דעת רבים כן אגן הסהר : הנטיפות · אין רעלו יש אומרים בשער : והשרות · באזנים והוא תרגם ארמית ל לדעת אחרים : והרעלות · מלה נכרה באחיים : הפארי' · מגזרת תפארת בדי' · והצעדות · באזרוע והעד אצעדות שאול כי האלף נוסף כאלף אזרוע : והקשורים · ידועים בגרון : ובתי הנפש · על החזה שהוא בית הנפש כי בו הוא הלב : והלחשים · כתבים כתובים בזהב ובכסף על דרך לחישה : הטבעות · באצבעות : ונזמי האף · פירשתיו : והמחלצות · אלה בגדים כמו וקח לך את חליצתו : והמעטפות · יש אומרים בלבוש תתעטף בו האשה · ויש אומ' מחלצות חלוק ומעטפות מכסי' : והמטפחו' · כמו הבי המטפחת אשר עליך : והחריטים · יש אומ' כדמות טלית קרוב מלשון ישמעאל או הוא מגזרת בחרט אנוש כאשר אפרש עוד : והגליונים · כמו גליון גדול : והסדינ' · כמו סדין עשתה : והצניפות · בראש : והרדידים · כדמות טלית בלשון ישמעאל והכלל כי כל אלה הם מלבושים וישתנו כמנהג המקומות : והיה · בושם · יעמיד הבשר ויחזקנו והנה מק קרוב מהמק וזהו מפעלי הכפל ומגזרתו תמקנה בחוריהן : נקפה · שם והנון שורש והוא קרוב מגזרת ונקף סבכי היער וטעמו כענין כריתות : מעשה מקשה · גלוח שער במו כמו ולא עשה רגליו : פתיגיל · חלוק דק מרוקם יושם על כל המלבושים : כי תחת יופי · אמר הגאון כי ההפך שהוא תחת יותר יפה להם ואחרים אמרו שמלת כי מגזרת כויה וכמוהו אף ברי שהוא מגזר' רווי ואיננו נכון בדקדוק כי וי"ו כויה שורש ולפי דעתי שהוא כך כי תחת יופי יעשו המק והנקפה והקרחה : מתיך · הטעם תתאלמנה הנשי' בעבור מות אנשיהם בחרב ומלת מתיך מוספת עצמה ואחרת עמה כמו והנבואה עודד הנביא וכן הוא ומתי גבורתך : ואנו · כמו לא אכלתי באני והוא מהשניים הנראים ובאה המלה כמו ושרו הצפרדעים מלרע : פתחיה · שב אל ציון הנזכרת בראש הפרשה והטעם חסרון הזכרים : ונקתה

עניים ג' וסימ' מלכם תדכאו עמי · ועניים מרודים תביא · לא יחיה רשע · וכל דסמיך לדלים ואביונים דכות
במ"ב וסימ' השאפים על עפר · ויספו ענוים בי' שמחה : מעשה' פתחין בקריאה וסימ' ויקח משה ואלעזר
הבוחן את הזהב · והיה תחת בשם מק יהיה · ולא יהיה למצרים מעשה · הפככם אם כחמר היוצר · ויקברהו

מַלָּכֶם תְּדַכְּאוּ עַמִּי וּפְנֵי עֲנִיִּים תִּטְחָנוּ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה יַעַן כִּי גָבְהוּ בְּנוֹת צִיּוֹן וַתֵּלַכְנָה נְטוּוֹת גָּרוֹן וּמְשַׂקְּרוֹת עֵינָיִם הָלוֹךְ וְטָפֹף תֵּלַכְנָה וּבְרַגְלֵיהֶם תְּעַכַּסְנָה׃ וְשִׂפַּח אֲדֹנָי קָדְקֹד בְּנוֹת צִיּוֹן וַיהוָה פָּתְהֵן יְעָרֶה׃ בַּיּוֹם הַהוּא יָסִיר אֲדֹנָי אֵת תִּפְאֶרֶת הָעֲכָסִים וְהַשְּׁבִיסִים וְהַשַּׂהֲרֹנִים׃ הַנְּטִפוֹת וְהַשֵּׁירוֹת וְהָרְעָלוֹת׃ הַפְּאֵרִים וְהַצְּעָדוֹת וְהַקִּשֻּׁרִים וּבָתֵּי הַנֶּפֶשׁ וְהַלְּחָשִׁים׃ הַטַּבָּעוֹת וְנִזְמֵי הָאָף׃ הַמַּחֲלָצוֹת וְהַמַּעֲטָפוֹת וְהַמִּטְפָּחוֹת וְהָחֲרִיטִים׃ הַגִּלְיֹנִים וְהַסְּדִינִים וְהַצְּנִיפוֹת וְהָרְדִידִים׃ וְהָיָה תַחַת בֹּשֶׂם מַק יִהְיֶה וְתַחַת חֲגוֹרָה נִקְפָּה וְתַחַת מַעֲשֶׂה מִקְשֶׁה קָרְחָה וְתַחַת פְּתִיגִיל מַחֲגֹרֶת שָׂק כִּי תַחַת יֹפִי׃ מְתַיִךְ בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ וּגְבוּרָתֵךְ בַּמִּלְחָמָה׃ וְאָנוּ וְאָבְלוּ פְּתָחֶיהָ

תרגום

מַה לְכוֹן דְאַתּוּן מְמַסְכְּנִין יַת עַמִּי וְאַפֵּי חֲשִׁיכַיָא מְבַלִּין אַתּוּן וּמֵיתַן בְּדִינֵיהוֹן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת׃ וַאֲמַר יְיָ חֲלַף דְאִתְרַבְרַבָא בְּנַת צִיּוֹן וַאֲזָלָן מְרִימַן צַוַאר וּמְסַרְבְקָן עֵינִין אָזְלִין וּבְפָרְתֵהֶין מַקְפָן וּבְרִיגְלֵהוֹן מַרְגְזָן׃ וִישַׁעְבֵּיד יְיָ יְקִירַת בְּנַת צִיּוֹן וַיְיָ יְקָרְהֵן יַעְדֵי׃ בְּיוֹמָא הַהִיא יַעְדֵי יְיָ יַת תּוּשְׁבַּחְתָּא וּשְׁבִיסַיָא וְסִיבְכַיָא׃ עִנְקַיָא וְשֵׁירֵי יְדַיָא וְתַנְיסַסַיָא׃ כְּלִילַיָא וְשֵׁירֵי רִיגְלַיָא וְקוֹל מַזְמְסַיָא וְקַדִישַׁיָא וְחַלִיטַתָא׃ עִיזְקְתָאת וְטַלְטוּלַיָא׃ כִּיתוּנַיָא וְשׁוּשִׁיפַיָא לְבוּרְנְקַיָא וּמַחְכַיָא׃ וּמַחְזְיָתָא וְקַרְטַסַיָא וְכִיתְרַיָא וְכַבֵּינָתָא׃ וִיהֵי אֲתַר דַהֲוָאָה יְהָבָן בּוּסְמֵי יִתְמְסֵי וַאֲתַר דַהֲוָאָה אַסְרָן פְּסִיקַיָא יְהֵי רוּשְׁמִין דִמְחָא וַחֲלַף אַקְפוּרַת פַּתָא גִיזוּז רֵישׁ וַחֲלַף דַהֲוָאָה מְהַלְכַן בְּגֵיוְה יִסְרַן כַקִין דָא פוּרְעֲנוּתָא תִּתְעֲבֵיד מִנְהוֹן אֲרֵי טְעָאָה בְּשׁוּפְרֵיהוֹן׃ שְׁפַר גַּבְרַיִךְ בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן וְעָבְדֵי נִצְחָנִיךְ בִּקְרָבָא׃ וְיִצַדוּן וִיסוּפוּן תַּרְעֵי קִירְוָהָא

בקברהיו דאסא דד"ה' להסיר אדם מעשה · את כל זה ראיתי ונתון · כל אשר תמצא ידך לעשו' בכחך עשה ·
ובכל מעשה אשר החל · כי את כל מעשה אלהים יבא במשפט על כל נעלם :

רש"י

מלכם · כמו מה לכם : תטחנו · תכתתו ותמעיטו לבזותם בדינכם : ומשקרו' עינים · לשון הבטה · ד"א צובעו' עיניהם בסיקרא ובכחול : הלוך וטפוף תלכנה · לשון דבר צף על גבי חברו כמו אשר הציף ומתרגמינן דאטיף כך היתה ארוכה מהלכת בין שתי קצרות כדי שתהא נראית צפה למעלה מהם ויונתן תירגם ובפותהן מקפן היו קושרות שיאות בכריות ?ך קליעת שערות תלושין כורכו' עם קליעותיהן שיראו גבות וטפופות : וברגליהם תעכסנה · כשהיו עוברות בשוק אצל בחורי ישראל דורסות ברגלן ורומזות כר תיבת מוחפו' כדי להבעיר בו יצר הרע כעכס זה של נחש עכס הוא ארס של נחש : ושפח · לשון צרעת כמו מספחת היא ועל שנכתב בש"ן דרשו בו רבותינו שתעשנה שפחות מכורכות ויש שדרשוהו שהרבה בהן מספחות מספחות של כנים : פתהן יערה · כליהן יערה לשון ארמי הוא פתיא אוכמא הן היו אומרות ימהר יחיש מעשהו דוכוס רוחה אותי ונוטל אותי כשבא הפורענו' היו שרי נבוכד נצר נוטלין אותן להיות להם לנשי' מחמת יופיין רמז הקב"ה למעיינות שלהם ל והיו שופעות דם זיבה כאדם ה המערה מכלי אל כלי והיו מאסין עליהן ומשליכין אותן לארץ מעל קרונות שלהן ויונתן תירג' יקרהן יעדי · פתהן לשון רוחב לשון נודל : ביום ההוא · לעתיד לבא כשיב' הקב"ה להשיב את ישראל אליו יסיר י"י מהם את תפארת העכסים שלא יהו תולין תפארתם בנוי תכשיטי' נשים ודברי כלה : העכסים · שמנעלים אשר ברגליהם אשר בהם תעכסנה : והשביסים · מיני שבכה לתכשיטי הראש והרבה יש בלשון משנ' שביס של שבכה : והשהרוני' · וכתן תירג' סיבכיא : הנטיפות · ענקיא לשון ענקים לגרגרת ולשון נטיפות על שם שתלויות על הצואר ונוטפות על החזה והם כמין מרגליו' נקובות וחרוזו' בחוט ובלע"ז מוסט"כנאש : והשרות · צמידי הזרוע דמתרג' שיריא : והרעלות · כניף שמכסיות כל פרצופיהן חוץ מגלגל העין כדי שיתאוה אדם ליזון במראית השלמות · לא"א והרעלות מיני סרבלי' נאים להתעטף בהם ובלשון משנה יש מדיות רעולות במס' שבת : הפארי' · תרגו' כליליא כמו פארי המגבעות : והצעדות · אצעדה של שוקיים : והקשורים · כמשמעו קשורים קצרים שקושרין בהן שערן ויש שעושין אותן מוזהבין פרטייכש בלע"ז : ובתי הנפש · שכנגד הלב נוסק"א בלע"ז : והלחשים · נזמי האזן מקום שלוחשין לה שם : המחלצו' · כיתוניא כמו וקח לך את חליצתו שהגוף מלובש בהם וכשפושטין אותה חולצין אותה מן הגוף : והמעטפות · מצעות המטה כתרגומו שושיפיא : והמטפחות · מפות : והחריטים · תירגמו מחכייא דפום של בית הרחם כדמתרגמ' וכומז מחוך : והגליונים · הן המראות כתרגומו מחזייתא מיר"ויי"ר בלע"ז ועל שם שמגלות צורת הפנים קרויין גליונים או שמא מראות שלהם נגללות היו : והסדינים · של פשתן הם המתעטפין בהם : והצניפות · מולק"נש בלע"ז : והרדידים · כבינתא פיר"מלץ בלע"ז והם של זהב שמכבנין בהם הסרבל שהאשה מתעטפת בו : תחת בשם מק · שהיו מתבשמות בו יהיה מק מקום שהיו מתבשמות בו יהיה נימק : ותחת חגורה נקפה · מקו' שחוגרת שם יהיה ניקף נחתך בחבורות ורושמי מכות כמו ואחר עורי נקפו ונקף סבכי היער : ותחת מעשה · מקום שהיו עשות בו המעשה האמור למעלה הלוך וטפוף תלכנה והוא בגובה הראש שם תהיה מקשה קרחה מכה המקרחת את הראש · מקשה לשון ד"א לרא נקשן ואני הייתי מפרשו תחת מעשה מקשה מקום שהיו שם חגורות נותכות שמי הזהב העשויות מקשה בטר"ץ בלע"ז אלא שהוא נקוד פתח והוא במקור בעטרה נקודים פתח ואין אחד מהם דבוק לתיבה של אחריו וכל מעשה שהוא דבוק נקוד קמץ : ותחת פתיגיל · הרי כמתי תיבות פתיגיל כלי שהוא מביאן לידי גילה והוא בית הרחם האמור למעלה פתהן חילוף אותה גילה תהיה מחוגרת שק בכל מתנים : כי תחת יופי · כי זאת חוגבת להיות להם תחת יופי שהיו מתחכות בו : מתיך · גיבוריך מתי מלחמותיך היוצאים בצבא במכיון : ואנו · לשון אנינה : פתחיה · שערי עיירות ובתים בכל שעריהם יהא הספד : ונקתה

רשי

ונקתה · ותתרוקן מכל כמו וגם אני נתתי להם נקיון שינים · ובלשון משנה יבא פלוני נקי מנכסיו : לארץ תשב · מגובה לשפלות ישבו לארץ ידמו בתשע באב : והחזיקו · ויאחזו : שבע נשים באיש אחד · מרוב אלמנות רבות באיש אחד מבקשו ממנו שישא אתם : אסוף · הטמן חרפתנו כמו ואספתו אל תוך ביתך שהאשה כשהיא בפנויה אין כוהגין בה מנהג הפקר · ומדרש אגדה כבוכר בגר גזר שלא יבעלו אשת איש שלא יענשו לכך היו מבקשו שישא עליהן שם אישות : ביום ההוא · לאחר שיכלו כויי תכמיט הגוזלות והכבלות לא תכלה עוד כבי תפארת עמי וכבי כוי ככודם בלה : יהיה צמח יי' לכם לכוי : לכבי ולכבוד · הם הצדיקים הנשארים גם והחכמים תלמידי התורה בהם יתלו את כבו כבודם : ופרי הארץ · הם בני הצדיקים פרי עץ חיים הם יהיו לגאון ולתפארת אשר בהם יתפארו ויתהללו פליטת ישראל · כבית הוא כמו דבר בנוון שום אכון בו והיה הכשאר · בהם בניון יתקיים · והנותר בכל מקום ישכנו בירוש · קדוש יאמר לו · כולם יהיו צדיקים ולא תאמר צדיקים המתים לפני אותו היום אבל כבודם תלמוד לומר כל הכתוב לחיי העולם הבא יחיו בירושלם כך תירגם יונתן : אם רחץ · כי רחץ יש אם משמש כן בלשון כי וכן אם יבלעכו מתקומו כי יבלעכו עד אם כלו לשתות : צואת · תואלת תרגומו כלומר העביר עונם על ידי יסורין ובשור מן העולם : ידיח · לשון רחיצה בלשון משנה ובמקרא וגם ידיחו את העולה : ברוח משפט · על ידי יסורין שלמ"ש בלע"ז · שיעלה על רוחו לשפט אותם : וברוח בער · לבערם מן העולם בער כמו לבער דישקומ"בר בלע"ז לשון פעול הלוך : ועל מקראיה · הקרואים בתוכה : ענן יומם ועשן · להגין מן האומר : כי על כל כבוד · האמור להם תהא החופה · שהחופה סוכה עליהם ומבע חופות יש כאן עכן ועשן כוגה אש להבה חופה סכוכה : וסוכה תהיה לצל ובו' מחורב · להגין עליהם יום הבא כמאמר ברשעים ולהט אותם היום הבא שמקבה מוצאת חמה מנרתיקה ומקדר עליהם : ולמחסה · לשון כיסוי : ולמסתור · להיסתר בה : מזרם · אש המלקה מנהר דינור על הרשעים בגיהנם שכ' על ראש רשעים יחול במסכ' חגיגה : וממטר · מטר היורד על הרשעים כענין שכאמר ימטר על רשעים פחים : אשירה נא לידידי · הנביא אומר אשירה נא לידידי תחת ידידי ובמקומו ובשבילו כמו ויל' ולאחם לכם בשבילכם : שירת דודי · היא זו אשר מר בשביל כרמו על עיסקי כרמו כמו ויש לאו אנשי המקום לאשתו : כרם היה לו בקרן בן שמן · בזוית העושה פירות שמנים כשמן טוב : בן שמן · זוית ראוי לשמן לזתים לעשו' שמן כמו בן מות ראוי למות ודוגמא זו היא ובסוף העניין יפרשנ' : ויעזקהו · סייגו וגדרו סביב מוקף כמין טבעת דמתרגמינן עיזקא : ויסקלהו · הוציא אבנים מתוכו הרעים ולגפנים כמו סקלו מאבן : ויטעהו שורק · הם זמורות היפות לנטיעה משאר זמורו' : ויבן מגדל בתוכו · בית לעשור ענבי' : וגם יקב חצב בו · הבור שלפני הגת לקבל היין וכן כל יקב שבמקרא לשון בור הוא וכן ועד יקבי המלך תירגם יונתן עד שיחיה דמלכא הוא עומק אוקיינוס ולכן נופל בו כאן לשון חציבה כמו ובורות חצובים : ויקו לעשות ענבים · ויקו ידידו לעשות לו הכרם הזה ענבים ויעש לו באושים דומים לענבים ויקורין אותם בכור"יינש בלע"ז : הסר משוכתו · להסיר גדר המסוכך ומגין עליו משוכה הוא סייג קוצים · גדר הוא גדר אבנים : והיה הכרם לבער · מרעו בו בהמה וחיה : ואמיתהו

מסורה

ישיבה לארץ ד' כליש בקריא' וסימ' ונקתה לארץ תשב · שבי לארץ אין כסא בת כשדים · וישבו אתו לארץ שבעת · ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון : ועתה ואתה י"ח בטע' תברין וסימ' נמסר בסדר בהעלתך :

מקרא

וְנִקָּתָה לָאָרֶץ תֵּשֵׁב׃ וְהֶחֱזִיקוּ שֶׁבַע נָשִׁים בְּאִישׁ אֶחָד בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר לַחְמֵנוּ נֹאכֵל וְשִׂמְלָתֵנוּ נִלְבָּשׁ רַק יִקָּרֵא שִׁמְךָ עָלֵינוּ אֱסֹף חֶרְפָּתֵנוּ׃ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה צֶמַח יְהוָה לִצְבִי וּלְכָבוֹד וּפְרִי הָאָרֶץ לְגָאוֹן וּלְתִפְאֶרֶת לִפְלֵיטַת יִשְׂרָאֵל׃ וְהָיָה הַנִּשְׁאָר בְּצִיּוֹן וְהַנּוֹתָר בִּירוּשָׁלִַם קָדוֹשׁ יֵאָמֶר לוֹ כָּל־הַכָּתוּב לַחַיִּים בִּירוּשָׁלִָם׃ אִם רָחַץ אֲדֹנָי אֵת צֹאַת בְּנוֹת־צִיּוֹן וְאֶת־דְּמֵי יְרוּשָׁלִַם יָדִיחַ מִקִּרְבָּהּ בְּרוּחַ מִשְׁפָּט וּבְרוּחַ בָּעֵר׃ וּבָרָא יְהוָה עַל כָּל־מְכוֹן הַר־צִיּוֹן וְעַל־מִקְרָאֶהָ עָנָן יוֹמָם וְעָשָׁן וְנֹגַהּ אֵשׁ לֶהָבָה לָיְלָה כִּי עַל־כָּל־כָּבוֹד חֻפָּה׃ וְסֻכָּה תִּהְיֶה לְצֵל־יוֹמָם מֵחֹרֶב וּלְמַחְסֶה וּלְמִסְתּוֹר מִזֶּרֶם וּמִמָּטָר׃

אָשִׁירָה נָּא לִידִידִי שִׁירַת דּוֹדִי לְכַרְמוֹ כֶּרֶם הָיָה לִידִידִי בְּקֶרֶן בֶּן־שָׁמֶן׃ וַיְעַזְּקֵהוּ וַיְסַקְּלֵהוּ וַיִּטָּעֵהוּ שֹׂרֵק וַיִּבֶן מִגְדָּל בְּתוֹכוֹ וְגַם־יֶקֶב חָצֵב בּוֹ וַיְקַו לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים וַיַּעַשׂ בְּאֻשִׁים׃ וְעַתָּה יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלִַם וְאִישׁ יְהוּדָה שִׁפְטוּ־נָא בֵּינִי וּבֵין כַּרְמִי׃ מַה־לַּעֲשׂוֹת עוֹד לְכַרְמִי וְלֹא עָשִׂיתִי בּוֹ מַדּוּעַ קִוֵּיתִי לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים וַיַּעַשׂ בְּאֻשִׁים׃ וְעַתָּה אוֹדִיעָה־נָּא אֶתְכֶם אֵת אֲשֶׁר־אֲנִי עֹשֶׂה לְכַרְמִי הָסֵר מְשׂוּכָּתוֹ וְהָיָה לְבָעֵר פָּרֹץ גְּדֵרוֹ וְהָיָה לְמִרְמָס׃

מסורה קטנה

ל' ול' ונקתה · ל' · ל' · ל' ובל סוף · ב' סמוך ובלכבוד ולתפארת · צ' · קמ' · ל' ומלא ידיח · ל' · ל' פשין · ל' · ל' ובליש מלעיל · ל' · ל' · ל' · ל' ובל · ל' ומלא · ל' ומלא · ל' ובליש

תרגום

וְתִתְרוֹקַן אַרְעָא וְתֶחֱרוּב׃ וְיִתְקְפַן שְׁבַע נְשִׁין בְּגַבְרָא חַד בְּעִידָנָא הַהִיא לְמֵימַר מִדִּילָנָא נֵיכוֹל וּמִדִּילָנָא נִתְכַּסֵּי לְחוֹד יִתְקְרֵי שְׁמָךְ עֲלָנָא כְּנוֹשׁ חִיסוּדָנָא׃ בְּעִידָנָא הַהוּא יְהֵי מְשִׁיחָא דַייָ לְחֶדְוָה וְלִיקָר וְעָבְדֵי אוֹרַיְתָא לִרְבוּ וּלְתוּשְׁבְּחָא לְשֵׁיזָבַת יִשְׂרָאֵל׃ וִיהֵי דְּאִשְׁתְּאַר יְתוּב לְצִיּוֹן וּדְעָבַד אוֹרַיְתָא יִתְקַיַּים בִּירוּשְׁלֵם קַדִּישׁ יִתְאֲמַר לֵיהּ כָּל דִּכְתִיב לְחַיֵּי עָלְמָא יֶחֱזֵי בְּנֶחָמַת יְרוּשְׁלֵם׃ אִם יַעְדֵּי יְיָ יַת תּוּאֲלַת בְּנַת צִיּוֹן וְיַת אַשְׁדֵי דַם זַכַּאי בִּירוּשְׁלֵם יְגַלֵּי מִגַּוַּהּ בְּמֵימַר דִּין וּבְמֵימַר גְּמִירָא׃ וְיִבְרֵי יְיָ עַל כָּל מַקְדַּשׁ טוּרָא דְּצִיּוֹן וְעַל אֲתַר בֵּית שְׁכִינְתֵיהּ עֲנַן יְקָר יְהֵי מַטִּיל עֲלוֹהִי בִּימָמָא וְאַמִּיטְתָּא וְזֵיהוֹר כְּאִישָׁא שַׁלְהוֹבִי בְּלֵילְיָא אֲרֵי יַתִּיר מִן יְקָר דַּאֲמִיר לְאַיְתָאָה עֲלוֹהִי שְׁכִינְתָּא תְּהֵי מַגְּנָא עֲלוֹהִי בִּגְנוּן׃ וְעַל יְרוּשְׁלֵם תְּהֵי מְטַלַּת עֲנָנֵי לְאַטְלָלָא עֲלַהּ בִּימָם מִשָּׁרָב וּלְבֵית סְתַר וּלְאַגְנָא מִזַּרְמִית וּמִמִּטְרָא׃

אֲמַר נְבִיָּא אֲשַׁבַּחְיָה כְּעַן לְיִשְׂרָאֵל דְּמָתִיל לְכַרְמָא זַרְעֵיהּ דְּאַבְרָהָם רַחֲמִי תּוּשְׁבַּחַת רַחֲמֵי לְכַרְמֵיהּ עַמִּי חֲבִיבִי יִשְׂרָאֵל יְהָבִית לְהוֹן אַחֲסָנָא בְּטוּר רָם בְּאַרְעָא שְׁמֵינָא׃ וְקַדֵּישְׁתִּינוּן וְיַקַּרְתִּינוּן וְקַיֵּימְתִּינוּן כְּמִצַּב גְּפַן בְּחִירָא וּבְנֵיתָא מַקְדְּשִׁי בֵּינֵיהוֹן וְאַף מַדְבְּחִי יְהָבִית לְכַפָּרָא עַל חֲטָאֵיהוֹן וַאֲמָרִית דְּיַעְבְּדוּן עוֹבָדִין טָבִין קֳדָמַי וְאִינוּן אַבְאִישׁוּ עוֹבָדֵיהוֹן׃ נְבִיָּא אֲמַר לְהוֹן הָא בֵּית יִשְׂרָאֵל מְרַדוּ מִן אוֹרַיְתָא וְלָא צְבַן לְמִתַּב כְּעַן יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם וֶאֱנָשׁ יְהוּדָה דִּינוּ כְּעַן דִּינָא קֳדָמַי מִן עַמִּי׃ מָה טָבָא אֲמָרִית לְמֶעְבַּד עוֹד לְעַמִּי וְלָא עֲבָדִית לְהוֹן מָא דֵין אֲמָרִית דְּיַעְבְּדוּן עוֹבָדִין טָבִין וְאִינוּן אַבְאִישׁוּ עוֹבָדֵיהוֹן׃ וּכְעַן אֲחַוֵּי כְעַן לְכוֹן יָת דַּאֲנָא עָתִיד לְמֶעְבַּד לְעַמִּי אֲסַלֵּק שְׁכִינְתִּי מִנְּהוֹן וִיהוֹן לְמִבַּז אֶתְרַע בֵּית מַקְדְּשֵׁיהוֹן וִיהוֹן לְדַיִשׁ׃

אבן עזרא

ונקתה · כמו נקיון שינים : לארץ תשב · שב אל ציון : והחזיקו שבע · הטעם רוב בעבור ימי השבוע כל זה בעבור שימותו הזכרים במלחמה : ביום · כמת יי' · יש אומרים על חזקיהו והנכון בעיני שהם צדיקי ירושלם שימלטו : לצבי · כמו צבי היא לכל הארצות כמו הדר · ויש אומרים שהוא מגזר' ארמית למאן די הוא צבי יתכניה · ור' משה הכהן פירש צמח כ כמשמעו שהשם יתן ברכה בצמח ובפרי : והיה · כל הכתוב לחיים בירושלם · אפרשנו בספר תרי עשר בפסוק אז נדברו : אם · כטעם כי לא טעמו קדום יאמר לנותר אם רחץ השם כך מכוון : ידיח · כמו ידיחו את העולה כמו ירחצו : וברוח בער · מגזרת ובערת הרע : מקראיה כמו קראיה בא · כל כא כמו מעוהה : לידידי · בעבור ידידי כמו אמר לי בעבורי : לכרמו · בעבור כרמו : ידידי · עקרו משמולם ודודי משמכיים : בקרן בן שמן · מקום גבוה היה בכרמו · ירושלם ויש אומרים בקרן שהוא במקום גבוה · בן שמן מגזרת והיה דשן ושמן וכמו למד השמן והיכון רחוק : ויעזקהו · יש אומרים חירמו מגזרת תרגום טבעת עזקתא ואין לו טעם והנכון שאין למלה הזאת אח רק תמצא בלשון קדר : ת וטעמו כמו גדר ומסוכה : ויסקלהו · שהבנין הכבד וטעמו הסיר האבנים ואם היה מהבניין הקל אז יהיה לחבר האבנים וכן ומרצף מארץ חיים · ויטעהו שורק · מטע שורק כי שם הפועל הוא בכח כל פועל עבר או עתיד : ויבן מגדל בתוכו · מקום לשבת השומר : וגם יקב חצב בו · להוציא התירוש בכרם : באושים · כמו חוחים כמו ותחת שעורה באשה : וטעם ויעזקהו שהיתה ארץ ישראל בנויה בבתים בתמרים וחומות : ויסקלהו · מגרש · הכנענים והמגדל הוא בית השם שהיה בהר המוריה והיקב משל למזבח העולה · ענבים כמו צדיקים · ועתה יושב ירושלם ואיש יהודה · כל אים שהוא מיהודה שהם סביבות ירוש' : מה · מה כמאמר מטוב לעשות לכרם שלא עשיתיו : מדוע · שתי מלות כמו מזה הדרך וכן מלבם יחרבות עמי : ועתה · משוכתו · כמו כמשוכת בעבור הקוצים והעבר בחדיה אחר : וטעם פרוץ גדרו שתפלה החומות לבער · לרעות כמו וכער בשדה אחר : ואמיתהו

ואשיתהו בתה. לשון שממה וריקנו הוא וכן בנחלי הבתות: ולא יעדר. לשון חפיר כרם הוא: ועלה שמיר ושית: מיני קוצי' פתר בהם מנחם בן סרוק ואני אומ' שמיר לשון תולעת חזק הוא המבקע אבנים שבו בנה שלמה את בית המקדש כעניין שנאמ' כשמיר חזק מצור: שית. לשון השלת והסבר לשון תשלה שממה כדרו מאין דורש ליכנס בו ומתוך כך תעלה בו תולעת: כי כרם יי' צבאות בית ישר'. לכרם הזה אתם משולים בית ישראל כי כל מה שעשה לכרם הזה עשה לישראל והכרם היה אדם הראשון כי שנינו במדרשי אגדה במקומות הרבה בתנחומא ובבראשית רבה במקראות הללו כדרשינן עליו לא נטרד אדם הראשון עד שחירף וגידף שנאמר ויקו לעשות ענבים וגו'. ובמקום אחר שנינו הוסיף עליו שומרים שלא יאכל מעץ החיים שנאמר ועל העבים אצוה. וכן כדרשנו עליו: כרם היה לידידי: להקב"ה בגן עדן זהו קרן בן שמן: ויעזקהו. בעשר חופות האמורות ביחזקאל בפרשת חירם מלך צר: ויסקלהו. מיבר הרע עד שאכל מן העץ ונכנס בו יצר הרע: ויטעהו שורק. תחלת יצירתו ממקום המזבח: ויבן מגדל בתוכו. ויפח באפיו נשמת חיים מן העליונים: וגם יקב חצב בו. מעיין נובע מקור הכמ': ויקו לעשו' ענבי'. שיודה וישבח לפניו: ויעש באושים. דברים כבאושים חירף וגידף: שפטו נא. לפי שסוף המשל בא לומר שאף הם עשו כמותו שואל להם המשפט: אודיעה נא אתכם. מה כראה בעיני לעשות לו ועשיתי: הסר משוכתו. טרדתיו מתוך חופותיו: והיה לבער. סופו למות ולמשול בו חיות רעות: פרוץ גדרו. טרדתיו ממחיצת גן עדן: ואשיתהו בתה. כדרו הושבתיו שלא כתתי תורה בימיו: לא יזמר ולא יעדר: לא ילמדו ממנו לא זכות ולא מעשה טוב: ועלה שמיר ושית. שלט בו יצר הרע ובדורותיו אחריו לעשו' מעשים מקולקלים: ועל העבים אצוה. כיויתי עליו שומרי' לשמור את דרך עץ החיי': כי כרם יי' צבאו' בית ישר'. כי כאותו הכרם לי בית ישר' עשרת השבטים הם היו לי ככרם יין ככרם זית שמן בארץ שמינה שמן כהונה שמן מלכות שמן מנורה שמן מנחות עוקתים תחלה בשיקף ענני כבוד במדבר וסקלתים וניקיתים מפושעי הדור נטעתים שורק סם מאותו סם מכות כמכיין שורק הוספתי עליהם על שבע שבטוו בני נח בניתי מגדל בתוכו משכני ומקדשי: וגם יקב המזבח והשיתין: ויעש באושים. קלקלו מעשיהם ועתה יושב ירושלם ואיש יהודה אשר לא גליתים עדיין שפטו נא ביני ובינכם על הרעה שהבאתי עליהם מי סרח על מי מה היה לי לעשות עוד טובה לכרמי ולא עשיתי לו: אודיעה נא אתכם גם אתם המכעיסי' אותי את אשר הגון בעיני לעשו' לכרמי ככל אשר עשיתי לאד' הראשון הסר משוכתו אסלק שכינתי מעליהם המסוככת עליהם כמה שנ' ויגל את מסך יהודה פרוץ גדרו אתוץ חומותיו: ואשיתהו בתה. ואשויכון רטישין: לא יזמר ולא יעדר. לא אסתערון ולא יסתמכון: ועלה שמיר ושית. ויהון מטלטלין ושביקין דוגמת שמיר ושית שלכרם ואצל הכרם שמם במקום אחר הוא מתורגם הובאי ובור: ועל העבים אצוה. ועל נביאיא אפקיד דלא יתנבון עליהון הנבואה נמשלה למטר שהעבים מקבלין אותה מן השמים כך הנביאי' מקבלין הנבואה מפי הקדושה: נטע שעשועיו. כמו נטע ולפי שהוא דבוק נקוד פתח כמו בקר זבח שלמי': ויקו שיעשו משפט והנה משפח אסיפת חטא על חטא כמו מהסתפח ספחני נא. ד"א לשון נגע ולפי שהוא לשון נופל על הלשון בקריאתו דומה משפט למשפח וכן צעקה לצדקה כפל בו רוח הקודש בפי הנביא: הוי מגיעי בית בבית. עשרים ושנים אשרי כאמרו בספר תילים על מקיימי התורה ועשרים ושנים הוי אמר ישעיה על הרשעי': הוי. לשון צעקת אנחה על פורענו' העתידה לבא: מגיעי בית בבית. מקרבי' בתיהם זה אצל זה ומתוך כך גוזלי' קרקע העניי' האלמים שבין שני הבתים וכן שדה בשד': יקריבו עד אפס מקום. שאין מקו' לעני ליטב: והושבתם לבדכם בקרב הארץ. כסבורי' אתם שאין חלק להקב"ה ולא לעניים בארץ חלקו במעשרות אתם גוזלים ולעניים את הרכם שתהיו אתם לבדכם יושבים בה: באזני יי' צבאות. אמר הנביא שתי אזני שמעו כשנגזרה עליהם גזרה מאת יי' ובשבועה אם לא על דבר זה בתים רבים לשמה יהיו ובתים גדולים וטובים יהיו מאין יושב: כי עשרת צמדי כרם. ומפני הרעב יגלו יושבי הבתים ואין יושב בם וגם זאת תהיה לכם מדה במדה על הקרבת השדה בשדה שגזלתם חלקו של מקום במעש' הארץ: עשרת צמדי כרם. הרפיטה בלע"ז ואו אכי כדי עבודת יום אחד בצמד בקר קרוי צמד: יעשו בת אחת. מדה אחת של יין בת שלש סאין וזרע חומר בת כור שהוא שלשים סאין של תבואה יעשה איפה שלש סאין: יין ידליקם. בוער בם: כנור ונבל. כימין ויתרות יש בנבל מן הכנור למה נקרא שמו נבל שמנבל כל מיני זמר במדרש תילים: תוף. של עור הוא: חליל. אבוב של קנה בלמ"יל בלע"ז: ואת פועל יי' לא יביטו. ובאורייתא דיי' לא איסתכלו: ומעשה ידיו לא ראו. עשו עצמן כאילו לא ראו את גבורותיו. ד"א לא קילסוהו שחרית יוצר אור ולא ערבית המעריב ערבים: מבלי דעת. לפי שהיה לבם בלי דעת: וכבודו מתי רעב. נכבדיו ימותו ברעב: צחה צמא. צמא כנגד רוב משתיהם: צחה. תרגום של צמאה: לכן

בשורה ה' רפין בקריא' וסי' נעברה נא בארצך לא נעבר. וחכרו אעברה בארצך. הוי מגיעי בית בבית. ותאמר נעמי אל רות כלתה. ויאמר בעז אל רות הלא שמעת בתי: ויין ז' בקריא' וסי' ומלכי צדק מלך שלם הוציא

וַאֲשִׁיתֵהוּ בָתָה לֹא יִזָּמֵר וְלֹא יֵעָדֵר וְעָלָה שָׁמִיר וָשָׁיִת וְעַל הֶעָבִים אֲצַוֶּה מֵהַמְטִיר עָלָיו מָטָר׃ כִּי כֶרֶם יְהוָה צְבָאוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאִישׁ יְהוּדָה נְטַע שַׁעֲשׁוּעָיו וַיְקַו לְמִשְׁפָּט וְהִנֵּה מִשְׂפָּח לִצְדָקָה וְהִנֵּה צְעָקָה׃ הוֹי מַגִּיעֵי בַיִת בְּבַיִת שָׂדֶה בְשָׂדֶה יַקְרִיבוּ עַד אֶפֶס מָקוֹם וְהוּשַׁבְתֶּם לְבַדְּכֶם בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ בְּאָזְנָי יְהוָה צְבָאוֹת אִם לֹא בָּתִּים רַבִּים לְשַׁמָּה יִהְיוּ גְּדֹלִים וְטוֹבִים מֵאֵין יוֹשֵׁב׃ כִּי עֲשֶׂרֶת צִמְדֵּי כֶרֶם יַעֲשׂוּ בַּת אֶחָת וְזֶרַע חֹמֶר יַעֲשֶׂה אֵיפָה׃ הוֹי מַשְׁכִּימֵי בַבֹּקֶר שֵׁכָר יִרְדֹּפוּ מְאַחֲרֵי בַנֶּשֶׁף יַיִן יַדְלִיקֵם׃ וְהָיָה כִנּוֹר וָנֶבֶל תֹּף וְחָלִיל וָיַיִן מִשְׁתֵּיהֶם וְאֵת פֹּעַל יְהוָה לֹא יַבִּיטוּ וּמַעֲשֵׂה יָדָיו לֹא רָאוּ׃ לָכֵן גָּלָה עַמִּי מִבְּלִי דָעַת וּכְבוֹדוֹ מְתֵי רָעָב וַהֲמוֹנוֹ צִחֵה צָמָא׃

וַאֲשַׁוֵינוּן רְטִישִׁין לָא אִסְתַּעֲרוּן וְלָא יִסְתַּמְכוּן וִיהוֹן מְטַלְטְלִין וּשְׁבִיקִין וְעַל נְבִיַיא אֲפַקֵיד דְלָא יִתְנַבּוּן עֲלֵיהוֹן נְבוּאָה׃ אֲרֵי עַמֵיהּ דַיְיָ צְבָאוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל וֶאֱנָשׁ יְהוּדָה נִצְבָא דְהֶדְוָתֵיהּ וַאֲמָרִית דְיַעְבְּדוּן דִינָא וְהָא אִינוּן אֲנוּסִין אֲמָרִית דְיַעְבְּדוּן זָכוּ וְהָא אִינוּן מַסְגַן חוֹבִין׃ וַוי דִמְקַפִּין בֵּית עַל בֵּית אֲנוּסָא בְּתַקְלֵיהוֹן מְקָרְבִין אֲחָרִין עַד דְנַחְסְנוּן כָּל אֲתַר וּמְדַמַן דְיָתְבִין בִּלְחוֹדֵיהוֹן בְּגוֹ דְאַרְעָא׃ אֲמַר נְבִיָיא בְּאוּדְנַי הֲוֵיתִי שָׁמַע כַּד אִתְגְזֵירַת דָא מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת אִם לָא בָתִּין סַגִיאִין לְצָדוּ יְהוֹן רַבְרְבִין וְטָבִין מִבְּלִי יָתִיב׃ אֲרֵי בְּחוֹבָא דְלָא יַהֲבוּ מַעְשְׂרָא בֵּית עֲשַׂר אַשְׁבְּרִין דִכְרַם יַעְבְּדוּן בַּתָּא חַדָא וּבֵית כּוֹר זְרַע יַעְבֵּיד תְלַת סְאִין׃ וַוי דִמְקַדְמִין בְּצַפְרָא לְמִשְׁתֵּי חֲמַר עַתִּיק רָדְפִין מְאַחֲרִין לְמִפְטַר מְרַמְשִׁין עַל שׁוּיֵיהוֹן חֲמַר אוֹנְסִין מַדְלִיק לְהוֹן׃ וְהָוֵי עַל יְדֵי כִּינוֹר וְנֶבֶל קַתְרוֹס אַבּוּבָא וְחַמְרָא מִשְׁתֵּיהוֹן וּבְאוֹרַיְתָא דַייָ לָא אִסְתַּכָּלוּ וְעוּבַד גְבוּרְתֵּיהּ לָא חֲזוֹ׃ בְּכֵן גְלוֹ עַמִּי מִבְּלִי דַעְתָּא וִיקִירֵיהוֹן מִיתוּ בְּכַפְנָא וְסַגְוֵיהוֹן בְּבוּצִירְתָּא בְּצַחוּתָא׃

לחם ויין. וגם תבן גם מספוא יש דפלגש בגבעה. והיה כנור ונבל תוף וחליל. ויחזק את המצרות דדה'. לאמתם יאמרו איה דגן. לחם חמודות לא אכלתי ובשר. והפחות הראשנים:

אבן עזרא

ואשיתהו בתה. כמו שממה וכמוהו בנחלי הבתות: לא יזמר. מגזרת זמורה לתקנה לכרות תמנה הזמורה. יעדר. תקון כמו חפירה וכמוהו אשר במעדר יעדרון: שמיר ושית. מיני קוצים והטעם שיגברו הרשעים. וטעם על העבים על הנביאי' וכן כתיב גם נביאיה לא מצאו חזון: כי הנה פירש המשל בכרם: משפח. מגזרת ספחת המספחת היא: הוי מגיעי. הוי כטעם קריאה או כמו אוי והטעם מקיפי גבול הבתים והשדות: עד אפס מקום. עד שאין מקום והטעם שלקחו הכל: והושבתם. שבנין שלא נקרא שם פועלו מהפועלים בעלי היו"ד וכן והורד המשכ': באזני. הטעם באזני אני יי' צבאות זה החתם שמעתי' וכמוהו יי' במראה אליו אתודע או הוא דברי הנביא ויחסר מלת אמר או קולו: כי עשרת. סך חשבון והטעם רבים. וטעם צמדי כרם בעבור שהסיגו הגבול והנה רובי הכרמים כצמדים: בת אחת. מדה אחת והאומ' הוא עשרת כורים והבת והאיפה שוות: הוי משכימי. סמוך אף על פי שאחריו בי"ת וכמוהו השכני בהאלים וכן מאחרי בנשף תחילת הלילה וכן בנשף בערב יום כוכבי נשפו כי נשף יש שהוא סמוך לבקר. ומלת ידליקם והאה לשנים פעולים מגזרת כי דלקת אחרי ויש אומרי' מתרגו' ובעירם בארמית: והיה כנור. ידוע: נבל. שיש בו עשרה נקבים גם חליל מגזרת חלול: ואת פועל יי' לא יביטו. על דרך רבים שהמתעסק בשכרות לא ידע דרכי השם וכן כל שוגה בו לא יחכם ולפי דעתי כי במקום הזה לא ידבר כי אם על הרעות שהביא השם על ישראל כי גלו עשרת השבטים: לכן. וכבודו. הטעם ועם כבודו במשפט מלות מושכות אחרו וכן צחה צמא מתי צחה. וטעם צחה קרוב מצמא וכן והשביע בצחצחות וגזרתו האור הזך והצח: לכן

לכן הרחיבה· מדה במדה הם הרחיבו נפשם לבלוע מאכל ומשתה לרוב ופערו פה לבלוע אף שאול תרחיב נפשה לבלוע: ופערה ·ופתחה: לבלי חק· לאין סוף ולמה לבלי חק לפי שלא היה בידם של אלו חק וקצבה לתפנוקיהם: וירד· שם הדרה של ירושלם: ועלז בה· העליזים שבה: וישח· ויחלש תקוף גברין

לכן. נפשה. הוא הרוח היוצא מהפה וכמוהו נפשו גחלים תלהט· ופערה כמו פתחה וכמוהו ופיהם פערו למלקוש: לבלי חק. הפך המנהג: ועלז' וכל עלז שיש בה או יהיה עלז לאחרים במפלתה· ואמר רבי יונה ז"ל כי הוא כדרך השחוק שאירע לקצה המתים בעת המות: וישפל. כל אדם מאשר הגוים אשר הם סביבות יהודה:

נראה ה' וסימ' האברי' ימהר יחישה מעשהו· כחשו בי"י ויאמרו· נשבימה לכרמים· לא נראה מלחמה· באורך נראה אור: לרע ד' קמצין בקריאה וסימני' נמסר בסדר בחקתי: ט' פסוקים בקריאה לא ולא ולא וסים' במסרה רבתא:

לָכֵן הִרְחִיבָה שְּׁאוֹל נַפְשָׁהּ וּפָעֲרָה פִיהָ לִבְלִי־חֹק וְיָרַד הֲדָרָהּ וַהֲמוֹנָהּ וּשְׁאוֹנָהּ וְעָלֵז בָּהּ: וַיִּשַּׁח אָדָם וַיִּשְׁפַּל־אִישׁ וְעֵינֵי גְבֹהִים תִּשְׁפַּלְנָה: וַיִּגְבַּהּ יְהוָה צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדָּשׁ בִּצְדָקָה: וְרָעוּ כְבָשִׂים כְּדָבְרָם וְחָרְבוֹת מֵחִים גָּרִים יֹאכֵלוּ: הוֹי מֹשְׁכֵי הֶעָוֺן בְּחַבְלֵי הַשָּׁוְא וְכַעֲבוֹת הָעֲגָלָה חַטָּאָה: הָאֹמְרִים יְמַהֵר יָחִישָׁה מַעֲשֵׂהוּ לְמַעַן נִרְאֶה וְתִקְרַב וְתָבוֹאָה עֲצַת קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וְנֵדָעָה: הוֹי הָאֹמְרִים לָרַע טוֹב וְלַטּוֹב רָע שָׂמִים חֹשֶׁךְ לְאוֹר וְאוֹר לְחֹשֶׁךְ שָׂמִים מַר לְמָתוֹק וּמָתוֹק לְמָר: הוֹי חֲכָמִים בְּעֵינֵיהֶם וְנֶגֶד פְּנֵיהֶם נְבֹנִים: הוֹי גִּבּוֹרִים לִשְׁתּוֹת יָיִן וְאַנְשֵׁי־חַיִל לִמְסֹךְ שֵׁכָר: מַצְדִּיקֵי רָשָׁע עֵקֶב שֹׁחַד וְצִדְקַת צַדִּיקִים יָסִירוּ מִמֶּנּוּ: לָכֵן כֶּאֱכֹל קַשׁ לְשׁוֹן אֵשׁ וַחֲשַׁשׁ לֶהָבָה יִרְפֶּה שָׁרְשָׁם כַּמָּק יִהְיֶה וּפִרְחָם כָּאָבָק יַעֲלֶה כִּי מָאֲסוּ אֵת תּוֹרַת יְהוָה צְבָאוֹת וְאֵת אִמְרַת קְדוֹשׁ־יִשְׂרָאֵל נִאֵצוּ: עַל־כֵּן חָרָה אַף־יְהוָה בְּעַמּוֹ וַיֵּט יָדוֹ עָלָיו וַיַּכֵּהוּ וַיִּרְגְּזוּ הֶהָרִים וַתְּהִי נִבְלָתָם כַּסּוּחָה בְּקֶרֶב חוּצוֹת בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה: וְנָשָׂא־נֵס לַגּוֹיִם מֵרָחוֹק וְשָׁרַק לוֹ מִקְצֵה הָאָרֶץ וְהִנֵּה מְהֵרָה קַל יָבוֹא: אֵין־עָיֵף וְאֵין־כּוֹשֵׁל בּוֹ לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן וְלֹא נִפְתַּח אֵזוֹר חֲלָצָיו וְלֹא נִתַּק שְׂרוֹךְ נְעָלָיו:

בְּכֵן אַפְתִּיאַת שְׁאוֹל נַפְשָׁהּ וּפָתַחַת פּוּמַהּ וְלֵית סוֹף וְנַחְתּוּ יַקְרֵיהוֹן וְסִיגוּיֵהוֹן וְאִתְרְגִישְׁתְּהוֹן וְדִתְקִיף בְּהוֹן: וְיִמָּאךְ אֱנָשָׁא וְיִחֲלַשׁ תְּקוֹף גַּבְרִין וְעֵינֵי רָמַיָא יִמָּאכָן: וְתַקִיף יְיָ צְבָאוֹת בְּדִינָא וֶאֱלָהָא קַדִּישָׁא קַדִּישׁ בִּזְכוּתָא: וְיִתְפַּרְנְסוּן צַדִּיקַיָא כְּמָא דַאֲמִיר עֲלֵיהוֹן יִסְגּוֹן וְנִכְסֵי רַשִׁיעַיָא צַדִּיקַיָא יַחְסְנוּן: וַוי דְמַשְׁרַן לְמֶחְטֵי צִבְחַר נַגְדִין חוֹבִין בְּחַבְלֵי לְמָא אָזְלִין וְסַגַּן עַד דְתַקְפִין וְכִגְרִילַת עֶגְלְתָא חוֹבִין: דְאָמְרִין אִמְתַּי יוֹחֵי וִיגַלֵּי פְּרִישְׁתֵּיהּ בְּדִיל דְנֶחְזֵי וְיִקְרִיב וְיֵיתֵי מַלְכֵּיהּ דְקַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל וְנִדְעִינֵיהּ: וַוי דְאָמְרִין לְרַשִׁיעַיָא דְמַצְלְחִין בְּעָלְמָא הָדֵין אַתּוּן טָבַיָא וּלְעִינְוְתָנַיָא אָמְרִין אַתּוּן רַשִׁיעַיָא הֲלָא בְּמֵיתֵי נְהוֹר לְצַדִּיקַיָא יַחְשׁוֹךְ לְרַשִׁיעַיָא וִיבַסְּמוּן פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא לְעָבְדֵיהוֹן וְיֵיתֵי מְרָדָא לְרַשִׁיעַיָא וְיִדְעוּן דִבְסוֹפָא מְרִיר חֵיטְאָה לְעָבְדֵיהּ: וַוי דְחַכִּימִין בְּעֵינֵי נַפְשְׁהוֹן וְקֳבֵיל אַפֵּיהוֹן סוּכְלְתָנִין: וַוי דְגַבְּרִין לְמִשְׁתֵּי חֲמַר וְגִיבָּרִין מָרֵי נִיכְסִין לְאִיתְרָוָאָה מִן עַתִּיק: מְזַכַּן לֵיהּ לְחַיָּבָא חֲלַף דִמְקַבְּלִין מִנֵּיהּ מָמוֹן דִשְׁקַר וּזְכוּת זַכָּאָה בְּרַשַׁע מַעְדַּן מִנְהוֹן: בְּכֵן יִתְאַכְלוּן כְּקַשָּׁא בְּאֶשָּׁתָא וּכְעָמִירָא בְּשַׁלְהוֹבִיתָא מִסְגַּן תּוּקְפֵיהוֹן כְּשַׁבַּז יְהֵי וּמָמוֹן אוּנְסֵיהוֹן כְּאַבְקָא דִפְרַח אֲרֵי קַצוּ בְּאוֹרַיְתָא דַייָ צְבָאוֹת וְיַת מֵימַר קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל רְחִיקוּ: עַל כֵּן תְּקֵיף רוּגְזָא דַייָ צְבָאוֹת בְּעַמֵּיהּ וַאֲרִים מַחַת גְּבוּרְתֵּיהּ עֲלֵיהוֹן כַּד מְחָנוּן וְזָעוּ טוּרַיָא וַהֲוָאָה נִבְלַתְהוֹן מִשְׁגְרַן כְּסִיחְתָּא בְּגוֹ שׁוּקַיָא בְּכָל דָא לָא תָבוּ מֵחוֹבֵיהוֹן דִיתוּב רוּגְזֵיהּ מִנְהוֹן וְעַד כְּעַן מִתַּקְפִין מִירְדֵיהוֹן וְעוֹד מַחְתֵּיהּ עֲתִידָא לְאִתְפְּרַע מִנְהוֹן: וְיִזְקוֹף אַת לְעַמְמַיָא מֵרְחִיק וִיכְלֵי לֵיהּ מִסְיָפֵי אַרְעָא וְהָא בִּפְרִיעַ מֶלֶךְ בְּמַשִׁרְיָתֵיהּ כַּעֲנָנִין קְלִילִין יֵיתֵי: לֵית דִמְשַׁלְהֵי וְלֵית דִמְתַקִיל בֵּיהּ לָא יָנוּם וְלָא יִדְמוּךְ וְלָא יִשְׁתְּרֵי זְרִיז חַרְצֵיהּ וְלָא תִתְפְּסִיק עַרְקַת מְסָנֵיהּ:

ולפי מרדסו זה הקב"ה שהם גרמו לו להראות כאים נדהם וכן הוא אומר כור ילדך תשי ואומ' בנבלתים ימך המקרה: ויגבה במשפט· כשיעש' משפט בהם יגבה שמו בעולם· במשפט יושטיצא בלע"ז: והאל הקדוש' יתקדש בתוך הצדיקי' הנשארים בהם: ורעו כבשים כדברם· צדיקים המשולי' כעדר הרחלי' כדברם· כמנהגם בווסר ובמדה מתכלכלים דבריהם במשפט כ ככבשים הללו: וחרבות מחים· בתי הרשעים שהן שמני': גרים יאכלו· הצדיקים שהן כגרים יאכלום: מחים· שמנים כמו עולות מחים אעלה ורבותינו דרשו כדברם כמדובר בם כ כחמות הנדברות להם: הוי מושכי העון· גוררים יצר הרע עליהם מעט מעט בתחלה בחבלי השוא כחוט של קורי ע עכבים ומשמתגרה בהם מתגבר והולך עד שנעשה כעבות העגלה שקושרין בו את הקרון למשוך שוא· דבר שאין בו ממש: חטאה· חטא: מעשהו· פורענות שהוא אומר להביא למען נראה דבר מייקוס: האומרי' לרע טוב· מקלסין לע"ז ורע בעיניהם לעבוד הקב"ה שהוא טוב: שמי' חשך לאור· דבר שהוא עתיד להביא עליה' חשך אומרי' שיאיר להם: שמי' מר למתוק· שן שהו' עתיד להביא עליהם פורענות מר אומ' שימתיק להם: ומתוק למר· עבודת הקב"ה המתוקה אומרי' מרה היא: למסוך שכר· למזוג שכר תיקון המשקה קרוי מסך: וצדקת צדיקי'· שהן ראויין לזכו' בבית דין יסירו ממנו ומחייבין אותו בדין ונוטלין ממונו: והיה הדבר הזה לכם כאכל קש לשון אש· כאכול את הקש לשון האש: וחשש· תירגם יונתן עמירא קשין של שובלין וכחשש אשר הלהבה תרפנו ותעשנו אפר: כמק· כדבר הנימק: ופרחם· גדולתם כאבק העולה לפני רוח ומסתלקת כך תסתלק: על כן· על מעשיהם הללו: וירגזו ההרים· מלכיהם ושריהם: כסוחה· כרוק וקיא הניסח מתוך גופו של אדם שהו' מאוס ובלשון חכמי' קרוי סחי וכן סחי ומאוס: בקרב חוצות· כן יהיו מאוסים בין האומות: בכל זאת· הבאה עליהם: לא שב אפו· לא נתקנו במעשיהם להשיב אפו מהם: נטויה· להרע להם: ונשא· הקב"ה נס לגוים ירמוז להם רמזי' להתאסף ולבא עליהם כשיאות נס הוא כמו קלונס ארוך ונותנין בראשו בגד ותולין בראש הר גבוה ורואין אותו מרחוק והוא סימן לקיבוץ בני אדם וכן אל עמים ארים נסי וכן ושים אותו על נס קלונס פירק"א בלע"ז ועל שם שהוא לאות קרוי נס: ושרק· שיבליר בלע"ז אף הוא סימן לקיבוץ: מקצה הארץ· שיבאו מרחוק לבור על ישרא': קל יבא: האויב עליהם כמו שמפרש והולך: אין עיף ואין כושל בו· לא ייעף ולא יכשל במרוצתו לקיים ימהר יחישה שהם אומרים לפניו: נפתח· לשון ניתר כמו ויפתח הגמלים: ולא ניתק· ולא ירא פוס סימן כשלון לירא ממנו מלבא: ככר

ויגבה· אז תראה גבהות השם בעבור המשפט שיעשה ב בוסר' ותגלה קדושתו בעבור הצדק שיעשה: ורעו· אז תהיה ארץ יהודה שממה ו וירעו בה הכבשים כ כאילו נהוגים היו ל להיותם שם מגזרת ארמית וכמוהו ודברו' כים: מחים· הם הכבשים השמני' שים בהם מוח וכמוהו ע ממוחים: וחרבות מגזר' חרבן והנה הוא סמוך ונחסר מלת ה הארץ כמו ושכור' יגון ולא מיין משה חמור לחם· וטע' גרי' יאכלו אנשים נכרים שידורו שם והנה מחים תאר השם והם פעלים: והגרים פועלים: הוי מושכי העון· הטעם שיחזיקו העון וכעבות העגלה חטאה הם מושכים חטאה והוא שם כמו חטאת כמו כושא עון ופשע ו וחטאה כי גם יהיה תאר השם: האומרים· יתכן היות ימהר פועל יוצא כמו מהרו את המן ויתכן להיו' יחישה לברו יוצא ובאו שניה' עומדים בלא דבק ו וכמוהו אל תרבו ת תדברו והטעם מי יתן ותבואנה אלה העתידו' ונראה אם הם אמת: הוי· הטעם בעבור שהיו מתאוי' שתבאנה הרעות והנה הם כמו שאין לורעת: הוי· הטעם שלא יכירו בין טוב לרע והם חכמים בעיניהם: הוי גבורי'· הטעם גבורה חכמת' בעבור היין: למסוך· כמו לנסוך והן שני שרשים וכמוהו מסכה יינה: מצדיקי· והיין יעור לבם גם השוחד יעור לבם: עקב· בעבור כטעם שכר באחרונה מגזרת ואת עקבו מים: וצדקת· כל אחד מהצדיקים יסירו ממנה כמו בנות צעדה עלי שור: לכן· קש· כפעל ולשון אם פועל· וחשש כמו קש וכמוהו תהרו חשש ויחסר אות בי"ת עם להבה כמו כי ששת ימים המצא בית יי' כי ירפש שב אל חשש והוא פועל ועומד: כמק· שימק השרש והנה לא יעמוד: כאבק· סמוך ויחסר ארץ או הדומה לו והנה הטעם האבות והבנים: על כן· על שעזב תורתו: וירגזו ההרים· מכובד המכה: כסוחה· מושלכת והכף שורש וכמוהו סרופה באש כסוחה והם שנים משקלים: ונשא· כאילו ישא נס לכל גוי שי שיבא להלחם עם ישר' וכן ושרק לו: קל יבוא· בזמן קל יבא או הוא תואר הבא והוא הנכון: אין· ינום· קל משנן והטעם לא ינום אף כי שישן ולא נתק משבין כפעל· אשר

אבן עזרא

אסר· כצר· כמו חרבות צורים כי משקל השמות משתנים: וגלגליו· כמו אופן מרכבותיו והם ידועים· וטעם כסופה שיבא מהרה והפירוש כמוץ סופה: שאגה· וינהום· מלה זרה בעבור שאות הגרון ירחב ויבוא העתיד על משקל יפעל שהיה עי"ן הפועל אחד מהגרון רק אם היה לו לומר כן לא יתכן להיותו כלל על משקל יפעול:

רשי

כצר· תירגם יונתן כטינרא כמו צר: וגלגליו· אופני מרכבותיו: שאגה· אימה תהיה לו עליכם כמו לביא: ויפליט· יבילנה לטרפו מיד כל הבאים להצילה יפליט אישקמו"ייר בלע"ז: וינהום· אותו האויב על עם יי' הנזכ' למעלה: כנהמת ים· אשר יהמו גליו כן יבא בחיילו' האומות: ונבט לארץ· לפי הבטה יביטו ישר' ויצפו שיעזרום מלכי הארץ שהם סומכין עליהם כענין שכ' היורדים מצרים לעזרה: והנה חושך· שלא יהא עוזר להם· ונבט לשון נפעל כמו לא נפתח ולא נתק והוי"ו גורמת לו להסב הדיבור להבא אויר"ט איסגו"רדי בלע"ז: צר ואור חשך· כמו וכשל עוזר ונפל עזור· מי שהיה לו שבאת עליו הצרה וזה שבא להאיר לו שניהם חשכו ויש פותרי' צר היא הלבנה שנתמעטה ואור היא החמה: בעריפיה· בבא מאפליה שלא לשון יערף כמטר וכן דרך בעריפת מטר האור מאפיל: בשנת מות· כשנצטרע: ושוליו· כמו שולי המעיל תחתיתו· ראיתיו יושב על כסאו בשמים ורגליו בהיכל הדוס מרגלותיו בבית המקדש לדון על עוזיהו שבא ליטול כתר כהונה: שרפים עומדים ממעל· בשמים: לו· לשמשו כן תירגם יונתן שמשין קדישין ברומא קדמוהי: בשתים יכסה פניו· שלא יביט לצד השכינה: ובשתים יכסה רגליו· לצניעות שלא יראה כל גופו לפני בוראו ובתנחומא ראיתי כיסוי הרגלים לפי שהם ככף רגל עגל שלא להזכיר לישר' עון העגל: ובשתים יעופף· ובתרין משמש: וקרא זה אל זה· נוטלין רשות זה מזה שלא יקדים האחד ויתחייב שריפ' אלא אם כן פתחו כולם כאחד וזהו שיסד ביוצר אור קדושה כולם כאחד עונים בו'· ומדרש אגדה מעשה מרכבה הוא וכן תירגם קק"ק ג' פעמים כתרגומו: וינועו אמות הסיפים· אילות סיפי הם מזוזות הפתח שמודדין במדות אמות לגובה ולרוחב והן מזוזות ההיכל: מקול הקורא· מקול המלאכים הקוראי' הוא היה יום הרעש שנאמר בו ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עוזיה בו ביום עמד עוזיה להקטיר בהיכל רעשו שמים לשורפו לומר דינו בשריפה כמו שנאמר ותאכל את החמשים ומאתים איש וזהו שקראם שרפים שבאו לשורפו רעשה הארץ לבולעו כקבורה דינו ליבלע שקרח שערער על הכהונה יצתה בת קול ואמרה זכרון לבני ישראל וגו' ולא יהיה עוד אדם המעורר על הכהונה שקרח בבליעה ועדתו בשריפה אלא כאשר דבר יי' ביד משה בשנה הבא נא ידך בחיקך והוציאה מצורע' כשלג אף כאן צרע' פרחה במצחו: והבית ימלא עשן· היה כמלא עשן: כי נדמיתי· הריני מת שלא הייתי כדי שאראה פני השכינה ודוגמתו מצינו במנוח מות נמות כי אלהים ראינו: נדמיתי· כמו כי נדמה כל עם כנען: טמא שפתי'· דמגעל בחובין: רצפה· גחלת וכן עוגת רצפים כמו עוגת רספי' ונאמרו ביסעיהו ובשיהו בבד"י רצפ' מפני שאמרו דילטוריא על ישראל זה קראם עם טמא שפתים וזה אמר כי עזבו בריתך אמר הקב"ה למלאך רצוץ פה שאמר דילטוריא על בני: במלקחים· בבגד: לקח מעל המזבח· שבעזרה: ויגע

מסורה

יושב ה' חס' בסיפרא וסימ' בשנת מות המלך· ובתוך עם טמא שפתים אנכי· אל תירא עמי ישב· לפקוד עון ישב הארץ· יי' צבאות דמיתפלל: אנכי ישב ה' וסימ' נמסר בסדר חיי ובשמואל חלק ב' סימן ל':

ישעיה

אֲשֶׁר חִצָּיו שְׁנוּנִים וְכָל־קַשְּׁתֹתָיו דְּרֻכוֹת פַּרְסוֹת סוּסָיו כַּצַּר נֶחְשָׁבוּ וְגַלְגִּלָּיו כַּסּוּפָה׃ שְׁאָגָה לוֹ כַּלָּבִיא וְשָׁאַג כַּכְּפִירִים וְיִנְהֹם וְיֹאחֵז טֶרֶף וְיַפְלִיט וְאֵין מַצִּיל׃ וְיִנְהֹם עָלָיו בַּיּוֹם הַהוּא כְּנַהֲמַת־יָם וְנִבַּט לָאָרֶץ וְהִנֵּה־חֹשֶׁךְ צַר וָאוֹר חָשַׁךְ בַּעֲרִיפֶיהָ׃

בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ עֻזִּיָּהוּ וָאֶרְאֶה אֶת־אֲדֹנָי יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא וְשׁוּלָיו מְלֵאִים אֶת־הַהֵיכָל׃ שְׂרָפִים עֹמְדִים מִמַּעַל לוֹ שֵׁשׁ כְּנָפַיִם שֵׁשׁ כְּנָפַיִם לְאֶחָד בִּשְׁתַּיִם יְכַסֶּה פָנָיו וּבִשְׁתַּיִם יְכַסֶּה רַגְלָיו וּבִשְׁתַּיִם יְעוֹפֵף׃ וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ׃ וַיָּנֻעוּ אַמּוֹת הַסִּפִּים מִקּוֹל הַקּוֹרֵא וְהַבַּיִת יִמָּלֵא עָשָׁן׃ וָאֹמַר אוֹי־לִי כִי־נִדְמֵיתִי כִּי אִישׁ טְמֵא־שְׂפָתַיִם אָנֹכִי וּבְתוֹךְ עַם־טְמֵא שְׂפָתַיִם אָנֹכִי יוֹשֵׁב כִּי אֶת־הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת רָאוּ עֵינָי׃ וַיָּעָף אֵלַי אֶחָד מִן־הַשְּׂרָפִים וּבְיָדוֹ רִצְפָּה בְּמֶלְקָחַיִם לָקַח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ׃

תרגום

דִּי גִירוֹהִי מְחַרְפִין וְכָל קַשְׁתָּתֵיהּ מְתִיחָן פַּרְסַת סוּסָוָתֵיהּ כְּטִינָרָא תַּקִּיפִין וְגַלְגַּלוֹהִי קָלִילִין הָא כְּעַלְעוֹלָא׃ נִיהוּמֵיהּ כְּאַרְיָא וְיִנְהוֹם כִּבְנֵי אַרְיָוָן וְיִכְלֵי וְיֵיתוֹד בִּיזָא וִישֵׁיזֵיב וְלֵית דְּמַצִּיל׃ וְיִכְלֵי עֲלוֹהִי בְּעִדָּנָא הַהוּא כְּאִתְרְגוּשַׁת יַמָּא דְּאִם יִבְעוֹן רַשִּׁיעַיָּא סָעִיד מִיַּתְבֵי אַרְעָא עָקָא וְתַבַר אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן בְּרַם צַדִּיקַיָּא דִּיהוֹן בְּשַׁעְתָּא הַהִיא יִתְכַּסּוּן מִן קֳדָם בִּישְׁתָּא׃

בְּשַׁתָּא דְּאִתְנְגַע בַּהּ מַלְכָּא עֻזִּיָּה אֲמַר נְבִיָּא חֲזֵיתִי יָת יְקָרָא דַּיְיָ שָׁרֵי עַל כּוּרְסֵיהּ רָם וּמִתְנַטַּל בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא וּמִזִּיו יְקָרֵיהּ אִתְמְלֵי הֵיכְלָא׃ שַׁמָּשִׁין קַדִּישִׁין בִּרְוּמָא קֳדָמוֹהִי שִׁיתָּא גַּפִּין לְחַד שִׁיתָּא גַּפִּין לְחַד בִּתְרֵי מְכַסֵּי אַפּוֹהִי דְּלָא חָזֵי וּבִתְרֵי מְכַסֵּי גְּוִיֵּיתֵיהּ דְּלָא מִתַּחֲזֵי וּבִתְרֵין מְשַׁמֵּשׁ׃ וּמְקַבְּלִין דֵּין מִן דֵּין וְאָמְרִין קַדִּישׁ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא עִלָּאָה בֵּית שְׁכִינְתֵּיהּ קַדִּישׁ עַל אַרְעָא עוֹבַד גְּבוּרְתֵּיהּ קַדִּישׁ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא יְיָ צְבָאוֹת מַלְיָא כָּל אַרְעָא זִיו יְקָרֵיהּ׃ וְזָעוּ אִילָוַת סִפֵּי הֵיכְלָא מִקָּל מְלוֹלָא וּבֵית מַקְדְּשָׁא אִתְמְלֵי אֲמִיטְתָא׃ וַאֲמָרִית וַוי לִי אֲרֵי חֲבֵית אֲרֵי גְּבַר חַיַּב לְאוֹכָחָא אֲנָא וּבְגוֹ עַמָּא דִּמְגָעַל בְּחוֹבִין אֲנָא יָתֵיב אֲרֵי יָת יְקַר שְׁכִינַת מֶלֶךְ עָלְמַיָּא יְיָ צְבָאוֹת חֲזָאָה עֵינָי׃ וְאִשְׁתְּדַּר לְוָתִי חַד מִן שַׁמָּשַׁיָּא וּבְפוּמֵּיהּ מַמְלַל דְּקַבִּיל מִן קֳדָם דִּשְׁכִינְתֵּיהּ עַל כּוּרְסֵי יְקָרָא בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא עֵיל מִן מַדְבְּחָא׃

אבן עזרא

ויפליט· ירא' שיפליט לראות אם יש מציל: וינהום עליו· על ישראל: כנהמת ים· כי לא יחשך אור העולם וכתוב חשכת מים· וטעם ונבט לארץ כי בארץ יהיה ולא בים ויבוא החשך דרך משל על מבוכות הלב· יש אומרים כי ונבט מבנין נפעל והקרוב שהוא מבנין הכבד הדגוש והוא שב אל יי ישראל כאשר אמרתי במלת עליו: צר· ואור· יש אומרים השמש והירח ואחרים אמרו הירח והשמש כי הירח צר כנגד השמש ור' אדוני' אומ' שיחסר אות ה"א כאילו אמר צהר כי אותיות יהו"א פעם הם יתרים גם ימצאו חסרי' והנה טעה כי ה"א איננה מאותיות המשך ולא יעלם רק באחרונה שהיא תמורת אל"ף במבטא והנכון בעיני להיות כמשמעו להיות צר כמו צר ומצוק ואמר כי או יהיה תואר השם והטע' כי תחשך ארץ ישראל מפאת הצר גם מפאת האור שיחשך בעת הריסותיה כי יעלה איד ויכסה אור השמש: בעריפיה· כמו יערף מזבחותם והקרוב מגזרת וערפתו: בשנת מות· הקדמונים אמרו שמלת מות כרע כי בעת שנכנס אל ההיכל להקטיר היה הרעש גם הוא נכון ויתכן להיות כמשמעו כי בשנה שהתנבא מת עזיהו ואין טעם בימי עזיהו אחר שהיה חדשים וזאת היא תחלת נבואת ישעיהו: רם ונשא· תאר הכסא לא כאשר אמרו רבים והטעם שהוא למעלה מהחיות כאשר אפרש בספר יחזקאל: ושוליו· הם שולי הכסא כי מנהג המלכים להיות בגדים על כסאם: שרפים· קראם שרפים בעבור שמראיו· וטעם עומדים ממעל לו כמו עומדים עליו מימינו ומשמאלו ודברה תורה כלשון בני אדם להבין בני אדם כי כן דרך המלכים הגדולים· וטעם אלה הכנפים אפרש במראות יחזקאל· וכיסוי הפנים כמו ויסתר משה פניו וכן רגליו בעבור הכבוד: ובשתים יעופף· למלאות שליחות השם: וקרא· הנה לא הזכיר כמה מספרם יש אומרי' שנים והנכון רבים: קדוש· שלש פעמי' שכן יאמרו תמיד וכמוהו היכל יי' היכל יי' ארץ ארץ ארץ· קדוש תאר השם והקדושה בעצם ולא תשתנה כנגד המקומות והשם הראה לו זאת הנבואה בעבור שיתקדש מטומאת השפה כי השם קדוש וכן משרתיו ושלוחיו· וטעם צבאות הם המלאכים שהן במעלה אף על פי שהוא קדוש קדוש כבודו מלא הארץ שהיא למטה והמפרש מלא כל הארץ הדרים בה כמו ליי' הארץ ומלואה לא אמר כלום והעד וימלא כבוד יי' את כל הארץ: וינועו אמות הסיפים· כאילו סרו הסיפים ממקומם· אמות ידועות ויש אומרי' כי אין למלה הזאת אחות: מקול· ההמון הקורא· והנה אמר וינועו פועל עבר והנה ימלא עשן בעבור שאין בלשון הקודש סימן על זמן עומד והנה משפט העברים לערב דבריהם: ואומר· נדמיתי· נכרתי מהיותי עם חברת הקדושים כמו ודמיתי אמך ויש אומרי' מלשון דמי גם הוא נכון· טעם איש טמא שפתים לפי דעתי שהנביא גדל עם ישראל שהיו טמאים במעשה ובדיבור והנה למד מדיבורם והעד שקראו מלכת בדרך העם הזה על כן אמר ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב· וטעם כי את המלך יי' צבאות ראו עיני שהוא קדוש ופחדתי להקדישו בעבור טומאת שפתים ואף על פי שאמר ראו עיני במראות נבואה ראה כן: ויעף· כאשר הוא העי"ן קמוץ ויקרא בחטוף הוא מגזרת עוף וכאשר פתוח הוא מגזרת עיף: רצפה· גחלת כמו עגת רצפים· וטעם במלקחים כדרך בני אדם· וטעם המזבח בעבור שהאש היא טהורה לא זרה: ויגע

רשי

ויגע על פי וגו' וסר עונך • זה ליסרך לכפר עונך שהירפת את ישראל וגדול כחו שהמלאך ירא לקחתה כי אם במלקחים והגיעה על שפת הנביא ולא הוזק בתכוות' וזהו שנאמר כי רב מאד מחנהו אלו מלאכים ועצומים מהם עושי דברו הם הנביאים ויונתן תירגם ובידו רצפה ובפומיה ממלל ולשון רצפה דבר הרצוף בפה ובלשון : מעל המזבח • קבל הדיבור מפי הקב"ה מכסאו בשמים שהיה מכוון כנגד מעל המזבח שבהיכל : את מי אשלח • להוכיח את ישראל שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס לפי שהי' כבד לשון והוא כתכנא שכתים לפני הרעם והיו ישראל אומרים הניח הקב"ה את העולם והשרה שכינתו על הרין קטיע ליסנא כו' כדאיתא בפסיקתא : שמעו שמוע • אני אומר לכם שמעו שמוע ואתם אין א אתם נותני' לב להבין וראו ניסים שעשיתי לכם ואינכם נותנים לב לדעת אותי : השמן לב העם הזה • כמין והכבד את לבו לשון הלוך פעול לבם הולך הלוך והשמן אנגרייש"כט בלע"ז ואזניו הולכים הלוך והכבד משמוע : ועיניו השע• טחים כענין שנאמר כי טח מ מראות עיניה' הטוח ומתרגמינן דאיתטש : פן יראה בעיניו• כתנו לבם שלא ישמעו דברי נביאי שהם יראים שמא ייטבו ב בעיניה' דבריו ויבינו בלבם וישובו אלי והיא רפואתם : עד מתי • יכבידו את לבם ולא ישמעו ויאמ' • ידעתי כי לא ישובו עד תבא פורענות עליהם וילכו בגולה ו ושאו עריהם מאין יושב : שאו תשאה • לשון גלמוד מאין יושב : ורבה העזובה • שהארץ תעזב מהם וכך הלשון ירבו מ מקומות עזובים בקרב הארץ : ועוד בה עשיריה • גם אותה השארית אשיב ידי עליה כ כצירוף אחר צירוף והיתה לבער עד שלא ישארו אלא צדיקים ג גמורים שישובו אלי בכל לבם : כאלה וכאלון • אשר בעת זמן שלכת שלהן שהן משליכין עלין שלהן בימי הסתיו שילוך אחר ש שילוך עד שאין נותר בה זולתי המצבת אף הם זרע הקדש ה הנשאר בה שעמדו בקדושתו הם יהיו לה למצבת • ד"א מצבתה נטיעתה לכך אני מכלה אותם שאני נטעתים זרע קדש ויש פותרים שער שלכת היתה בירושלם כמו שאמור ב בעזרא והיו שם אלה ואלון נטועים : ויהי בימי אחז • מה ראה הכתוב לייחסו אלא מפני שסופו הכתוב לומר לא יכול להלחם עליה ולימדך שזכות אבות עמדה לו אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה ווי הוא זה שמלך רשע זה אמ' להם בן יותם הוא בן עוזיהו הוא אבותיו היו צדיקי' לפיכך אי אפשי לפשוט ידי בו הדא היא ולא יכול להלחם עליה מפני זכות אבותיו בבראשית רבה : ויגד לבית דוד • לפי שרשע היה לא הזכיר שמו : נחה ארם על אפרים • נתחבר מלך ארם על מלך ישראל לבא עליך נחה לשון נקבה על שם שהמלכות נחה פוס"ר בל' לעז וכה בכל גבול מצרים וינע לבבו לפי שסבר נלחם בם כל אחד מהם בפני עצמו ויכלו לו שנאמר ויתנהו יי' ביד מלך ארם וגו' ואומר ויהרג פקח בן רמליהו ק"כ אלף איש שכיהם בדברי הימים : כנוע עצי היער • קול אילני סרק נשמע יותר מכל אילני פירי כדאית' בבראשי' רבה : ושאר ישוב בנך • שארית מעט שישובו אלי על ידך והם כבניך : אל קצה תעלת • שם תעלהו : שדה כובס • שדה שהכובסי' שוטחים שם בגדים לנגבם כך תירגם יונתן ורבותינו דרשו ככבש אחז לפני ישעיהו ושם על ראשו אבלא דקצרי כפה עליו כליו תעלת • פוס"ר בלע"ז : ברכה • כעין מקוה מים שעושין לדגים : העליונה • במורד ההר ויש בריכה אחרת למטה הימנה בתחתיתו :

אבן עזרא

ויגע • טעם זה • על האש שימצא בלשון זכר : וסר עונך • הוא עון הדיבור שהוא מדבר התולים כדרך אנשי דורו : ואשמע • אומר לשרפים על כן מלתלנו • וטעם הנני שלחני אחרי שטהרו שפתי אני ראוי להיות שליח ולא הייתי כן בימים הראשונים על כן אמרתי מזאת הפרשה תחלת נבואות ישעיה : ויאמר • שמעו שמוע • יש אומרי' אח' שנגזרה הגזרה השם לא יקבל תשוב' למנוע הרעה שנגזרת בעולם הזה ויאמ' רבי משה הכהן ז"ל כי הטעם על מה שיועיל להן מועטו' טובות שימלטו בעבור וזה היה נכון לולי מלת ושב ורפא לו והראשון הוא הנכון : השמן • יש אומ' מלת השמן שם הפועל כמו הקטר יקטירון ביום וכן השע כמו להשעו וזה לא י יתכן בעבור מלת פן רק הכל ציווי ו וידענו כי אין כח ב בנביא להשמן הלב רק הוא שדבו' וכמוהו רבים : השע • מגזרת לא תשעינה ב בטעם טח וכן תרגום ארמית והיה ראוי ל להיותו על משקל ה הרף והשתנה בעבור אות הגרון או יהיה מ מהפעלים השניים ה הנראים : ואומר • ביקש הנביא לדעת עד מתי תעמוד זאת ה הרעה שלא יבינו ולא ישובו והנה התשובה עד שתהיה הארץ ש שממה : ורחק • וירחקם ויוליכם אל ארץ רחוקה : העזובה • יתאר השם או פעולה ועוד יש אומ' כי עשרה מלכים ימלכו עוד על יהודה טרם הגלו' וזה טעם ושבה והיתה ל לבער כמו ובערת הרע ויש אומרים מגזרת לא תבערו אש ובאמ' שכן היה מספר המלכים עם עזיהו ואחרי' אמרו כי עשירי' תשאר בארץ ועל דרך דקדוק הלשו' עשיריה תאר השם ואיננו כמו עשירי' והעד יהיה ישראל שלישיה : שטים אילנים היו בשער שלכת והיו חזקים והאומרים כי שלכת הפוך מלשכה איננו אמת גם כן הנוזרים אותו ממלת השליך כי המדבר כאלה לא ידע דקדוק הלשון • וטעם מצבת בם שיעמדו עוד ויהיו כנכבי' תמיד ול תתמה על שהמשילם לאילן והנה כן כי כימי העץ • וטעם זרע קדש מצבתה שאלה שיעמדו בה אחר כן הם זרע קדש וזה רמז לעולים מגלות בבל : ויהי • ולא יכול • רמז לפקח בן רמליהו על כן כתוב אחריו נחה ארם על אפרים : ויוגד • בעבור היות המלך על עשרת השבטים בתחלה מאפרי' תקרא המלכות כן : על אפרים • כמו עם וכן ויבאו האנשים על הנשים : ויאמר • כה כה • כמו עתה : שאר ישוב • שם בן הנביא כאשר אפרים והאומרים כי בנך מגזרת בינה אין להן בינה בדקדוק : תעלת • כמו אשר בתעלה לאחנה והמ' רבים ואין הברכה ככה כי הברכה תקרא מקום חיבור מימי הגשמי' ורבי' אמרו שנקראת כן בעבור שמימיה ממקום מבורך : והנה התברר כי זה רמז למלכות : כאלה וכאלון • ואמרת

ראו ד' ב' בוי"ו וב' בהא וסי' נמס' בסד' תלדו' : והאדמ' ג' בקריא' וסי' בסד' עקב : ורבה ד' וסי' ורבה עליך חית • ורבה העזובה • ורבה משטמה • ורבה היא על האד' : ויגד כ"ד וסי' נמס' במס' רבת' דאסד' בריש הא' חיבור' בשרש נגד : נחה ג' מלעיל וסי' נמסר במלכים חלק ב' סימן ב' : אל קצה ו' דסמיכי בקרי' וסי' נמס' בסד' בשלח וביהושע סי' י"ח :

וַיַּגַּע עַל־פִּי וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָגַע זֶה עַל־שְׂפָתֶיךָ וְסָר עֲוֺנֶךָ וְחַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר׃ וָאֶשְׁמַע אֶת־קוֹל אֲדֹנָי אֹמֵר אֶת־מִי אֶשְׁלַח וּמִי יֵלֶךְ־לָנוּ וָאֹמַר הִנְנִי שְׁלָחֵנִי׃ וַיֹּאמֶר לֵךְ וְאָמַרְתָּ לָעָם הַזֶּה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ וְאַל־תָּבִינוּ וּרְאוּ רָאוֹ וְאַל־תֵּדָעוּ׃ הַשְׁמֵן לֵב־הָעָם הַזֶּה וְאָזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו הָשַׁע פֶּן־יִרְאֶה בְעֵינָיו וּבְאָזְנָיו יִשְׁמָע וּלְבָבוֹ יָבִין וָשָׁב וְרָפָא לוֹ׃ וָאֹמַר עַד־מָתַי אֲדֹנָי וַיֹּאמֶר עַד אֲשֶׁר אִם־שָׁאוּ עָרִים מֵאֵין יוֹשֵׁב וּבָתִּים מֵאֵין אָדָם וְהָאֲדָמָה תִּשָּׁאֶה שְׁמָמָה׃ וְרִחַק יְהוָה אֶת־הָאָדָם וְרַבָּה הָעֲזוּבָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ וְעוֹד בָּהּ עֲשִׂירִיָּה וְשָׁבָה וְהָיְתָה לְבָעֵר כָּאֵלָה וְכָאַלּוֹן אֲשֶׁר בְּשַׁלֶּכֶת מַצֶּבֶת בָּם זֶרַע קֹדֶשׁ מַצַּבְתָּהּ׃

וַיְהִי בִּימֵי אָחָז בֶּן־יוֹתָם בֶּן־עֻזִּיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עָלָה רְצִין מֶלֶךְ־אֲרָם וּפֶקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלַםִ לַמִּלְחָמָה עָלֶיהָ וְלֹא יָכֹל לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ׃ וַיֻּגַּד לְבֵית דָּוִד לֵאמֹר נָחָה אֲרָם עַל־אֶפְרָיִם וַיָּנַע לְבָבוֹ וּלְבַב עַמּוֹ כְּנוֹעַ עֲצֵי־יַעַר מִפְּנֵי־רוּחַ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְשַׁעְיָהוּ צֵא־נָא לִקְרַאת אָחָז אַתָּה וּשְׁאָר יָשׁוּב בְּנֶךָ אֶל־קְצֵה תְּעָלַת הַבְּרֵכָה הָעֶלְיוֹנָה אֶל־מְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס׃

וְסַדַּר בְּפוּמִי וַאֲמַר הָא שַׁוֵּיתִי פִּתְגָמֵי נְבוּאֲתִי בְּפוּמָךְ וְיַעְדוּן חוֹבָךְ וְחֶטְאָךְ יִתְכַּפְּרוּן׃ וּשְׁמָעִית יָת קָל מֵימְרָא דַיָי דַאֲמַר יָת מַן אֶשְׁלַח לְאִתְנַבָּאָה וּמַן יֵיזִיל לְאַלָּפָא וַאֲמָרִית הָא אֲנָא שְׁלַח יָתִי׃ וַאֲמַר אֵיזִיל וְתֵימַר לְעַמָּא הָדֵין דְשָׁמְעִין מִשְׁמַע וְלָא מִסְתַּכְּלִין וְחָזוֹ מֶחֱזָא וְלָא יָדְעִין׃ טַפֵּישׁ לִבֵּיהּ דְעַמָּא הָדֵין וְאוּדְנוֹהִי יַקַּר וְעֵינוֹהִי עַמְעֵם דִּילְמָא יֶחֱזוּן בְּעֵינֵיהוֹן וּבְאוּדְנֵיהוֹן יִשְׁמְעוּן וּבְלִבְּהוֹן יִסְתַּכְּלוּ וִיתוּבוּן וְיִשְׁתְּבֵק לְהוֹן׃ וַאֲמָרִית עַד אֵימָתַי יְיָ וַאֲמַר עַד דְיִצְדוּן קִירְוַיָא מִבְּלִי יָתִיב וּבָתַיָא מִבְּלִי אֱנָשָׁא וְאַרְעָא תִּיחְרוּב וְתִצְדֵי׃ וְיַרְחִיק יְיָ יָת בְּנֵי אֱנָשָׁא וְתִסְגֵּי צַדְיוּתָא בְּגַוָּהּ דְאַרְעָא׃ וְיִשְׁתַּאֲרוּן בַּהּ חַד מִן עֲסַר צַדִּיקַיָא וִיתוּבוּן וִיהוֹן לְצָרְכָא כְּבוּטְמָא וּכְבַלּוּטָא דִּבְמִתַּר טַרְפּוֹהִי דָמַיִן לְיַבְשִׁין וְעַד כְּעַן אִינוּן רְטִיבִין לְקַיָּמָא מִנְּהוֹן זַרְעָא כֵּן גָּלְוָתָא דְיִשְׂרָאֵל יִתְכַּנְשׁוּן וִיתוּבוּן לְאַרְעֲהוֹן אֲרֵי זַרְעָא דְקוּדְשָׁא נִיצַּבְתְּהוֹן׃

וַהֲוָה בְּיוֹמֵי אָחָז בַּר יוֹתָם בַּר עֻזִּיָּה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה סְלִיק רְצִין מַלְכָּא דַאֲרָם וּפֶקַח בַּר רְמַלְיָה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לִירוּשְׁלֶם לַאֲגָחָא קְרָבָא עֲלַהּ וְלָא יְכִיל לַאֲגָחָא עֲלַהּ׃ וְאִתְחַוָּא לְבֵית דָּוִד לְמֵימַר אִתְחַבַּר מַלְכָּא דַאֲרָם עִם מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵיתֵי עֲלוֹהִי וְזָע לִבֵּיהּ וְלִבָּא דְעַמֵּיהּ כְּאִשְׁתַּרְיוּת אִילָנֵי חוּרְשָׁא מִן קֳדָם רוּחָא׃ וַאֲמַר יְיָ לִישַׁעְיָה פּוּק כְּעַן לְקַדָּמוּת אָחָז אַתְּ וּשְׁאָר דְּלָא חֲטוֹ וּדְתָבוּ מֵחִיטְאָה תַּלְמִידָךְ לְסִיָפֵי מְזִיקַת בְּרֵיכְתָא עִלָּיְתָא דִּי בְּכִבְשׁ חֲקַל מַשְׁטַח קַצָּרַיָא׃

...מגזרת שמרים כמו ושקט הוא על שמריו והטעם שב על ... מלשון שמירה הוא מלעיל והעד אל תירא · והשקט · פועל ... עמך ודמה אלה המלכים לזנבות אודים כמו אוד מוצל מאש ... לאוד שעלה עשן ואין כח לו לבער על כן בחרי אף כי בחרי

הִשָּׁמֵר · שב בשלום כיין על שמריו : זנבות האודים העשנים · יהא בעיניך כזנבות אודים שכבת שלהבת אודים שכבת שלהבת אודים טיצ״וניש בל׳ : ונקיצנה · נעוררנה במלחמ׳ : ונבקיענה אליניו · כשוה אותה עמנו כבקעה זו שהיא שוה וכן ת״י ונשוינון עמנא שיהיו שוין עם עשרת השבטים במלך אחד : את בן טבאל · בן הטוב אינו כן תירגם יונתן ויש לפרש טבאל אשר לא טוב בעיני המקום ובגימטריא של אותיות אלב״ם טבאל הוא רמלא טר״ בב״ס אל׳ בן טבאל בן רמלא : לא תקום · ...

בחרי אף ה׳ בקריא׳ וסימ׳ ויצא מעם פרעה בחרי אף · ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף · בחרי אף רצין וארם ובן רמליהו · ויבדילם אמציהו להגדוד · גדע בחרי אף כל קרן ישראל : ולא תהיה ה׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר

וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִשָּׁמֵר וְהַשְׁקֵט אַל־תִּירָא וּלְבָבְךָ אַל־יֵרַךְ מִשְּׁנֵי זַנְבוֹת הָאוּדִים הָעֲשֵׁנִים הָאֵלֶּה בָּחֳרִי־אַף רְצִין וַאֲרָם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ׃ יַעַן כִּי־יָעַץ עָלֶיךָ אֲרָם רָעָה אֶפְרַיִם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ לֵאמֹר׃ נַעֲלֶה בִיהוּדָה וּנְקִיצֶנָּה וְנַבְקִעֶנָּה אֵלֵינוּ וְנַמְלִיךְ מֶלֶךְ בְּתוֹכָהּ אֵת בֶּן־טָבְאַל׃ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לֹא תָקוּם וְלֹא תִהְיֶה׃ כִּי רֹאשׁ אֲרָם דַּמֶּשֶׂק וְרֹאשׁ דַּמֶּשֶׂק רְצִין וּבְעוֹד שִׁשִּׁים וְחָמֵשׁ שָׁנָה יֵחַת אֶפְרַיִם מֵעָם׃ וְרֹאשׁ אֶפְרַיִם שֹׁמְרוֹן וְרֹאשׁ שֹׁמְרוֹן בֶּן־רְמַלְיָהוּ אִם לֹא תַאֲמִינוּ כִּי לֹא תֵאָמֵנוּ׃

וַיּוֹסֶף יְהוָה דַּבֵּר אֶל־אָחָז לֵאמֹר׃ שְׁאַל־לְךָ אוֹת מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַעְמֵק שְׁאָלָה אוֹ הַגְבֵּהַ לְמָעְלָה׃ וַיֹּאמֶר אָחָז לֹא־אֶשְׁאַל וְלֹא־אֲנַסֶּה אֶת־יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ־נָא בֵּית דָּוִד הַמְעַט מִכֶּם הַלְאוֹת אֲנָשִׁים כִּי תַלְאוּ גַּם אֶת־אֱלֹהָי׃ לָכֵן יִתֵּן אֲדֹנָי הוּא לָכֶם אוֹת הִנֵּה הָעַלְמָה הָרָה וְיֹלֶדֶת בֵּן וְקָרָאת שְׁמוֹ עִמָּנוּ אֵל׃

וְתֵימַר לֵיהּ אִשְׁתְּמַר וְנוּחַ לָא תִדְחַל וְלִבָּךְ לָא יְזוּעַ מִן קֳדָם תְּרֵין מַלְכַיָּא דְּאִינוּן כְּאוּדַיָּא מִתְנַנְיָא הָאִילֵין בִּתְקוֹף רְגַז רְצִין וַאֲרָם וּבַר רְמַלְיָה׃ חֲלָף אֲרֵי מְלַךְ עֲלָךְ אֲרָם בִּישָׁא אֶפְרַיִם וּבַר רְמַלְיָהוּ לְמֵימַר׃ נִיסַּק בְּאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה וּנְחַבְּרִינוּן וּנְשַׁוֵּינוּן עִימָּנָא וְנַמְלִיךְ מַלְכָּא בְּגַוַּהּ יַת מַן דְּכָשַׁר לָנָא׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לָא תְקוּם וְלָא תְהֵוֵי׃ אֲרֵי רֵישׁ אֲרָם דַּמֶּשֶׂק וְרֵישׁ דַּמֶּשֶׂק רְצִין וּבְסוֹף שִׁתִּין וְחָמֵשׁ שְׁנִין יִבַּטְלוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל מִמַּלְכוּ׃ וְרֵישׁ אֶפְרַיִם שֹׁמְרוֹן וְרֵישׁ שֹׁמְרוֹן בַּר רְמַלְיָה אִם לָא תְהֵימְנוּן בְּמִלֵּי נְבִיָּא אֲרֵי לָא תִתְקַיְּמוּן׃ וְאוֹסִיף נְבִיָּא דַּיְיָ לְמַלָּלָא עִם אָחָז לְמֵימַר׃ שְׁאַל לָךְ אָתָא מִן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ שְׁאַל דְּיִתְעֲבִיד לָךְ נֵס עַל אַרְעָא אוֹ תִּתְחֲזֵי לָךְ אָת בִּשְׁמַיָּא׃ וַאֲמַר אָחָז לָא אֶשְׁאַל וְלָא אֲנַסֵּי קֳדָם יְיָ׃ וַאֲמַר שְׁמַעוּ כְעַן בֵּית דָּוִד הַזְעֵר לְכוֹן דְּאַתּוּן מְהַלְאַן יַת נְבִיַּיָּא אֲרֵי תְהַלְאוֹן אַף יַת פִּתְגָּמֵי אֱלָהִי׃ בְּכֵן יִתֵּן יְיָ הוּא לְכוֹן אָתָא הָא עוּלֵימְתָּא מְעַדְּיָא וְתֵלִיד בַּר וְתִקְרֵי שְׁמֵיהּ עִמָּנוּאֵל׃

קדשים : וראש י״א וסי׳ כמס׳ רכת׳ : וקראת ד׳ רפין בקרי׳ וסי׳ וקראת שמו ישמעאל כי שמע · וקראת שמו עמנואל · וקראת אתכם הרעה באחרית הימים · וקראת ישועה חומותיך ושעריך :

[illegible]

רשי

חמאה ודבש יאכל. הוולד שתהא ארצנו מלאה כל טוב: לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב. כשידע למאוס ברע ובחור בטוב ומאין לנו הטובה הזאת הלא עתה הארץ חרבה בגדודי מלכי ארם ופקח בן רמליהו: כי בטרם ידע הנער מאוס ברע ובחור בטוב תעזב. הארץ מיושביה ארם רצין ואדמת פקח: אשר אתה קץ. ויגור מפני שני מלכיה רצין ופקח שבאותה שנה עלה מלך אשור על דמשק כי שכרו אחז כמה שכ' בספר מלכים ויתפשה ויגלה קירה ואת רצין ה המית ואותה שנה ויקשר קשר הושע בן אלה על פקח בן רמליהו ויכהו וימיתהו בשנת עשרים לאותם שהיא שנת ארבע לאחז: יביא יי' עליך ועל עמך. על חזקיהו בנך ההולך אחריך ולפי שהוא צדיק לא קראו בנו: ימים אשר לא באו. מיום נחלקה מלכו' בית דוד וסר אפרים מעל יהודה ומה הם הימים ימי חיל מלך אשור ואף בהם יעשה ליהודה כם וכן מצינו בדברי הימי' שבא מתחיל' על אחז דכתיב ויבא עליו תגלת פלאסר וצר לו ולא חזקו ובימי חזקיהו בנו נעשה הכם: ישרק יי'. ירמוז להם שיתקבצו: לזבוב. חילות רבות כזבובים מארץ מצרים ויבאו עם סנחריב: ואורי מצרי' לפי שכל ארץ מצרים עשויה י יאורים שאין הגשמים יורדי' שם אלא נילוס עולה ומשקה: לדבורה. חיל גיבורים עוקצים כדבורים: בנחלי הבתות. נחלי עמקים שרות כורי': ובנקיקי הסלעי'. לארוב נקיק נקרת הצור: ובכל הנעצוצים. מקום השירים שקורין ברוצש בלע"ז וכן תחת הנעצוץ יעלה ברוש. הנהלולים. בתי תושבחתא: יגלח יי' בתער השכיר'. הגדולה וכן גם שכיריה בקרבה תרגם יונתן רברבהא יגלח בעברי הנהר ביושבי עבר הנהר וכמי מן היושבים במלך אשור את הראש יגלח ואת שער הרגלים לפי שהוא דבוק כשתכה ליזקף פת' יתסף' תכלה והתגלחת היא ההריגה והתער היא החרב: את הראש. הוא המלך הרגלי' משרייתי' הזקן שלטוניא ורבו' אמרו גילוח ממש וספת הזקן חריכת באש הזקן זקן סנחריב כדאיתא בפגרת חלק: יחיה איש ונומ'. לפי שתהא הארץ ריקנית שיבוזו החיילות את ה הבהמו' ובמעט הנותר אתן ברכ' והיה מרוב. חלב שיעשו ב' הצאן הללו יבוא במיניהם החלב ואכלו החמאה הוא שומן החלב: כל הנותר. הפליטים מחרב סנחריב בסעודה גדולה היה מבש' להם שתזדמן להם פרנסה אחר כל השממון ההוא: והיה ביום ההוא. אשר תהיה הארץ שממה יהיה מקום שיהיו שם לפני בא חילות אלף גפן שוות אלף כסף יהיו לשמיר ולשית כי ינחום בעליהם וברחין והם מעלות קימשוני ותולעים ועקרבי': בחצים ובקשת יבא שמה. כל הרוצ' ליכנס לתוכו יהא צריך קשת וחצים בידו למלט עצמו מחיות רעות ונחשים ועקרבים: וכל ההרי' אשר שם סדות לבן לתבוא': אשר במעדר יעדרון. היא כמין מרים שקורין פסו"ר בל': לא תבא שמה יראת שמיר כי בהם יתעסקו לזרוע תבוא' למאכל שאי אפשר בלא התבואה אבל הגפנים יהיו לבז כי אותו הדור של חזקיהו ישובו אלי לעסוק בתורה ולא לשתות יין וכן היתה כדאיתא בחלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו איש שלא היה בקי בהלכות איסור והיתר וטומאה וטהרה ועל אותו הדור הוא אומר והיה כל מקום וגו' הוא שנאמר אשר העתיקו אנשי חזקיהו מלך יהודה: והיא למשלח שור. שם ירעו בהמותיהם מרעה שמן: גליון. מגלה:

בחרט

ישעיה

מאוס ג' בקריא' וסימ' חמאה ודבש יאכל. כי בטרם ידע הנער: כי אם מאס מאסתנו קצפת. וחד סחי ומאוס תשימנו: בטוב ט' דגשין וסימ' הנה ארצי לפניך. עבדך ישב בקרבך. כי בטרם ידע. חמאה ודבש יאכל. הנני פקד על שמעיה. יכלו בטוב. וחברו אם ישמעו ויעברו יכלו. וחסידיך ישבחו. המשביע בטוב:

חמאה ודבש יאכל לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב: כי בטרם ידע הנער מאוס ברע ובחור בטוב תעזב האדמה אשר אתה קץ מפני שני מלכיה: יביא יהוה עליך ועל עמך ועל בית אביך ימים אשר לא באו למיום סור אפרים מעל יהודה את מלך אשור: והיה ביום ההוא ישרק יהוה לזבוב אשר בקצה יארי מצרים ולדבורה אשר בארץ אשור: ובאו ונחו כלם בנחלי הבתות ובנקיקי הסלעים ובכל הנעצוצים ובכל הנהללים: ביום ההוא יגלח אדני בתער השכירה בעברי נהר במלך אשור את הראש ושער הרגלים וגם את הזקן תספה: והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר ושתי צאן: והיה מרב עשות חלב יאכל חמאה כי חמאה ודבש יאכל כל הנותר בקרב הארץ: והיה ביום ההוא יהיה כל מקום אשר יהיה שם אלף גפן באלף כסף לשמיר ולשית יהיה: בחצים ובקשת יבא שמה כי שמיר ושית תהיה כל הארץ: וכל ההרים אשר במעדר יעדרון לא תבוא שמה יראת שמיר ושית והיה למשלח שור ולמרמס שה: ח ויאמר יהוה אלי קח לך גליון גדול וכתב עליו

תרגום

שמן ודבש ייכול עד לא ידע עולימא לרחקא בישא ולקרבא טבא: ארי עד לא ידע עולימא לרחקא בישא ולקרבא טבא תתרטיש ארעא דיאת מעיק מן קדם תרין מלכהא: ייתי יי עלך ועל עמך ועל בית אבוך יומין דלא אתו למיומא דאתפליגו בית ישראל על דבית יהודה ית מלכא דאתור: ויהי בעידנא ההוא יכלי יי לעם קיטרי משרית גיבריא דסגיאין כדיבביא וייתינון מסיפי ארעא דמצרים ולעזיזי משריתא דאינון תקיפין כדבריתא וייתינון מסיפי ארעא דאתור: וייתון וישרון כולהון ברחובי קרויא ובשקיפי כיפיא ובכל מתברי נעצוציא ובכל בתי תושבחתא: בעידנא ההוא יקטול יי בהון כמא דמתקטיל בחרבא חריפא בסיבבי ובמגיריא בעברי נהרא במלכא דאתור ית מלכא וית משריתיה ואף ית שלטוניא כחדא ישיצי: ויהי בעידנא ההוא יקיים גבר עגלת תורין ותרין ען: ויהי מסגי טוב משת יכול שמן ארי שמן ודבש יתפרנסון כל צדיקיא דאשתארון בגו ארעא: ויהי בעידנא ההוא יהי כל אתר דיהון תמן אלף גופנין שוין באלף מנין כסף לתובאי ובור יהי: בגירין ובקשתן יהכון לתמן ארי הובאי ובור תהי כל ארעא: וכל טוריא דבית יהודה די במעדר יתפלחון לא תיעול לתמן דחלת הובאי ובור ויהי לבית ארבעת בקרן ודתורין ולבית משרי עדרין דען: ואמר יי לי סב לך לוח רב וכתוב עלוהי

יחיה ז' וסי' ואיש ואשה לא יחיה דוד. והכה דוד את הארץ. ויואב יחיה את שאר העיר דד"ה. יחיה איש עגלת בקר. כי לא יחיה רשע. נשימה נא שקים בםתנינו. הוא את נפשו יחיה:

אבן עזרא

חמאה. לדעתו מאוס. במאכל הרע כי הטוב הוא המתוק: כי. יש אומרי' בן עשרים שנה בעבור דברי משה מבן עשרים אם כן היתה זאת הנבואה אחר שתי שנים במלכות אחז ויתכן היותו פחות מעשרים: יביא. הטעם כאשר תגלת סומרון ודמשק אז יבא סנחריב על יהודה: והיה. המשיל החיל לזבוב וטעם דרך מצרים כי עבר עליהם מלך אשור ובאו כולם לעזרו: ובאו. מלת ונחו מלרע כמו כי שמו אותי בשר ושמו את שמי: הבתות. מקום שממה מגזר' ואשיתהו בתה: ובנקיקי הסלעים. אין לו חבר ופירושו לפי מקומו. גם הנעצוצים אילנים אין להם פרי וכן ותחת הנעצוץ. גם אין אח למלת הנהלולים והכא יהיו רבים עד שיחנו במקום הייסוב ואשר אין שם ייסוב: ביום. בתער השכירה. משל על יציאת מלאך השם והרג מחנ' אשור יש מפרשים השכירה הגדולה ואמרו כי כמוהו גם שכיריה ב בקרבה ולפי דעתי שהשכיר' שם כמו בבא האכילה והוא מגזרת שכר שיקח בעל התער בעבור שהי' חדה מאד כי זאת היא אומנותו: וטע' את הראש והזקן ושער הרגלי' כל גיבור ושר ונגיד כי כן כתוב: והיה. ושתי כאן. דרך קריה והטעם ש שיות' וטעם יחיה איש מי שיהי' בירושלם: והיה. הטע' שהשם יתן ברכה כי יבא רב ממעט על כן אות חמאה ודבש יאכל: והיה. אשר יהיה שם. כמו היה וכן אז ישיר משה יעמו עגל: לשמיר ולשית. מיני חוחים והטעם כי מחנ' אשור השחיתו את האר' שנה אחר שנה: בחיצים. לא יוכל אדם לבא במקו' הכרמי' שהיו כי אם בחצי' כי יפחד שיש יער שנחבאו לסטים או חיות בחוחים: וכל אשר במעדר. שהיו הכרמים שם בתחילה מתוקנים יתוקנו עתה כי לא יהיו שם חוחים וכל כך יתן השם ברכה בכרמי ההר עד שישלחו השור שם כטעם אסרי לגפן עירה והנה אמר כי מעגלה אחת ושתי צאן ירבה החלב וכרמי ההר שימלטו לברם יתן השם ברכה עד בלי די: ויאמר. גליון גדול. יש אומרים ממגלה והנה יורד תחת דגש וככה דליו שוקים:

בחרט

בחרט · כמו ויצר אותו בחרט צורה יבוקה כדמות אדם ואחרים אמרו כי גליון יחיד מגליונים והוא כבר והכתיבה במלאכת ריקום והטעם כי יתנבא לעתיד על גלות שומרון : ואעידה · יש אומרים כי האלף תחת ה"א ואחרי' אמרו כי בא עתיד תחת עבר ויתכן היות ואעידה כמשמעו שאעיד לי והנביאה עשה מה שצוה השם ואם לא נזכר : את אוריה הכהן · היה כהן גדול בימים ההם גם זכריה היה אדם גדול ודרך אדרש ידוע על נבואת זכריה הנביא ואוריה הנבי' : ואקרב · טעמו רמז לשכיבה כמו אל תגשו אל אשה והנביאה אשת הנביא ונקראת כן בעבור שבעלה נביא או גם היא היתה נביאה : כי · זה הנער נולד קודם שתי שנים שתגלה שמרון : ישא · הנושא כמו ויאמר לנושא : ויוסף · טעם ויוסף כי נגש זאת הנבואה היא על דבר מלך אשור : יען · מי השלוח : יש אומרים שהם ירושלם והנכון מלכו בית דוד שרובי מלכי בית דוד היו צדיקים ומלכי ישראל היו כלם רעים וחטאי' וטעם השילוח הם כמו גלות מים או שישלחם אדם או מים שיגדלו שלחים כמו שלחייך פרדס רימונים : ולכן · עליהם · על אנשי יהודה שהיו קושרים על אחז : אפיקיו · המקומו' חזקי' מהמים כמו על אפיקי מים או כפי טעם המקום וכן גדותיו ויש אומרי' כי הוא חסר הרי"ש כמו סרסרו' עם סרסו' ולא אמר כלום כי הרי"ש תכפל ואיננה שורש כי שרש סרסות סרס אבל רי"ש חסרה לא תמצ' כי איננה מאותיו' השרות : וחלף · מטות כנפיו מלא רוחב ארצך עמנו אל · וטעם הזכירו כי הוא היה לאות שתמלט ירושלם מיד רצין ופקח גם מיד סנחריב גם כאשר הגלה דמשק ושמרון : רעו · כמו תרועם בשבט ברזל גם אותו לשון ציווי כמו שובו ציון · וטעם התאזרו פעמים שיעשו כן בכל רגע : עוצו · הטעם כל מה שתעצו על ירושלם לא תקום העצה והנה עוצו מהשכיים הנראים · ור' משה הכהן ז"ל אמר שהוא חסר יו"ד והיה ראוי להיותו יעוצו כמו זכורו : כי עמנו אל · זה טעם שם בן הנביא : כי · בחזקת היד · כאשר התחזקה עלי הנבואה כמו היתה עלי יד יי' : ויסרני · דגשות הסמך לבלוע היו"ד שהוא פ"א הפועל כמו בטרם אצרך בבטן והנה ויסרני שורש על יוסר פירושי במלת טמא שפתים : לא

בחרט חד מן י"א זוגין חד מלרע וחד מלעיל נסב ב' בריש תיבותא וסימ' בדמעות האבלתם לחם דמעה · בדמעות כלו בדמעות עיני · בחיין ושאר תיבותא העדיני · בחיין ומשך אבירים בכחו · בחרט ויקח

בְּחֶרֶט אֱנוֹשׁ לְמַהֵר שָׁלָל חָשׁ בַּז : וְאָעִידָה לִּי עֵדִים נֶאֱמָנִים אֵת אוּרִיָּה הַכֹּהֵן וְאֶת־זְכַרְיָהוּ בֶּן יְבֶרֶכְיָהוּ : וָאֶקְרַב אֶל־הַנְּבִיאָה וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קְרָא שְׁמוֹ מַהֵר שָׁלָל חָשׁ בַּז : כִּי בְּטֶרֶם יֵדַע הַנַּעַר קְרֹא אָבִי וְאִמִּי יִשָּׂא אֶת־חֵיל דַּמֶּשֶׂק וְאֵת שְׁלַל שֹׁמְרוֹן לִפְנֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר : וַיֹּסֶף יְהוָה דַּבֵּר אֵלַי עוֹד לֵאמֹר : יַעַן כִּי מָאַס הָעָם הַזֶּה אֵת מֵי הַשִּׁלֹחַ הַהֹלְכִים לְאַט וּמְשׂוֹשׂ אֶת־רְצִין וּבֶן־רְמַלְיָהוּ : וְלָכֵן הִנֵּה אֲדֹנָי מַעֲלֶה עֲלֵיהֶם אֶת־מֵי הַנָּהָר הָעֲצוּמִים וְהָרַבִּים אֶת־מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְאֶת־כָּל־כְּבוֹדוֹ וְעָלָה עַל־כָּל־אֲפִיקָיו וְהָלַךְ עַל־כָּל־גְּדוֹתָיו : וְחָלַף בִּיהוּדָה שָׁטַף וְעָבַר עַד־צַוָּאר יַגִּיעַ וְהָיָה מֻטּוֹת כְּנָפָיו מְלֹא רֹחַב־אַרְצְךָ עִמָּנוּ אֵל : רֹעוּ עַמִּים וָחֹתּוּ וְהַאֲזִינוּ כֹּל מֶרְחַקֵּי־אָרֶץ הִתְאַזְּרוּ וָחֹתּוּ הִתְאַזְּרוּ וָחֹתּוּ : עֻצוּ עֵצָה וְתֻפָר דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם כִּי עִמָּנוּ אֵל : כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֵלַי בְּחֶזְקַת הַיָּד וְיִסְּרֵנִי מִלֶּכֶת בְּדֶרֶךְ הָעָם־הַזֶּה לֵאמֹר :

כְּתַב מְפָרַשׁ מוֹהִי לְמִבַּז בִּזָּא וּלְמַעְדֵּי עֲדָאָה : וַאֲסְהִיד קֳדָמַי סַהֲדִין מְהֵימְנִין יַת לְוָטַיָּא דַּאֲמָרִית לְאֵיתָאָה בִּנְבוּאַת אוּרִיָּה כַּהֲנָא וְהָא אֲתוֹ אַף כֵּן כָּל נֶחָמָתָא דַּאֲמָרִית לְאֵיתָאָה בִּנְבוּאַת זְכַרְיָה בַּר יְבֶרֶכְיָא אֲנָא עָתִיד לְאֵיתָאָה : וְעָלִית לְוָת נְבִיאֲתָא וְעַדִּיאַת וִילֵידַת בַּר וַאֲמַר יְיָ לִי קְרִי שְׁמֵיהּ מוֹהִי לְמִבַּז בִּזָּא וּלְמַעְדֵּי עֲדָאָה : אֲרֵי עַד לָא יְדַע עוּלֵימָא מִקְרֵי אַבָּא וְאִימָּא יִשְׁבֵּי יַת נִכְסֵי דַּמֶּשֶׂק וְיַת עֲדָאֵי שֹׁמְרוֹן קֳדָם מַלְכָּא דְּאָתוּר : וְאוֹסִיף מֵימְרָא דַּיְיָ לְמַלָּלָא עִמִּי עוֹד לְמֵימָר : חֲלַף דְּקַץ עַמָּא הָדֵין בְּמַלְכוּתָא דְּבֵית דָּוִד דִּמְדַבַּר לְהוֹן בְּנַיְיח כְּמֵי שִׁילוֹחָא דְּנַגְדִין בְּנַיְיח וְאִתְרְעִיאוּ בִּרְצִין וּבַר רְמַלְיָה : בְּכֵן הָא יְיָ מַיְתֵי וּמַסִּיק עֲלֵיהוֹן יַת מַשִׁירְיַת עַמְמַיָּא דִּסְגִיאִין כְּמֵי נַהֲרָא תַּקִּיפֵי וַחֲסִינַיָּא יַת מַלְכָּא דְּאָתוּר וְיַת כָּל מַשִׁירְיָתֵיהּ וְיִסַּק עַל כָּל פַּצִּידוֹהִי וִיהַךְ עַל כָּל כֵּיפוֹהִי : וְיֶעְדֵּי בְּאַרְעָא דְּבֵית יְהוּדָה כְּנַחַל מְגַבַּר עַד יְרוּשְׁלֶם יִמְטֵי וִיהֵי עַם מַשִׁירְיָתֵיהּ מְלֵי פְּתָאֵי אַרְעָךְ יִשְׂרָאֵל : אִתְחַבְּרוּ עַמְמַיָּא וְאִתְבָּרוּ וְאַצִּיתוּ כָּל דִּי בְּסִיפֵי אַרְעָא אִתְקָפוּ וְאִתְבָּרוּ אִתְקָפוּ וְאִתְבָּרוּ : אִתְמְלִיכוּ מְלַךְ וְיַעְדֵּי מַלִּילוּ פִּתְגָּמָא וְלָא יִתְקַיַּים אֲרֵי בְּסַעֲדָנָא אֱלָהָא : אֲרֵי כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לִי בְּמִתְקַף נְבוּאֲתָא וְאַלִּיפְנִי מִלְּמֵהַךְ בְּאוֹרַח עַמָּא הָדֵין לְמֵימַר :

מידם ויצר אתו · במדינות ושאר היהודים אשר · במדינות איכה ישבה בדד · במצולה חמה ראו מעשה יי' · במצולה ראיתי הלילה והנה איש · בממלכה וסכסכתי מצרים במצרים · בממלכה הנה עיני יי' אלהים בממלכה · בסבך יודע כמביא למעלה בסבך · בסבך וישא אברהם את עיניו · בסירות נשבע אדני יי' בקדשו · בסירות ויבשלו את הפסח · בנגע השמר בנגע הצרעת · בנגע וראה הכהן את הנגע בעור · בשאת והובא את בריך בטבעות · בשאת וראה הכהן והנה שאת · בתנור בשברי לכם מטה לחם · בתנור כל המנחה אשר תאפה :

בחרט אנוש · במכתב אשר ירון כל אנוש הקורא בו אפילו אנוש כל שהוא ואפילו אינו חכם וכן תירגם אונקלוס כתב מפרש : למהר שלל · לבא סנחריב ולשלול את כל הון עשרת השבטים ולאחים לבוז כשוכר כבר אחריו ואת צדקיהו ודורו : ואעידה לי · גם באותן הימים בימי יהויקי' על אותו פורענות שני עדי' נאמני' האחד לבשרם רעה העתיד' לבא עליהם אוריה הכהן שהרגו יהויקים של' וגם אים היה מתנבא בשם יי' אוריה בן שמעיה מקרית היערי' ויתנבא על העיר הזאת ועל המקו' הזה את כל דברי ירמיהו : ואת זכריהו בן יברכיהו · בשנת שתים לדריוש עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלם אוריה סימן לזכריה אם תראו שתתקיים נבואת אוריה תהיו מצפים שתתקיים נבואת זכריה כשם שהעדותי בשל סנחריב ע עמוס וישעיה עמוס לפורענותן של עשרת השבטי' ויש' גלה יגלה וישעיה להבטחתו של חזקיהו כשימלוך : ותלד בן · הוא הבן שכתו שקראת הנביאה עמנו אל על שם שיהא הקב"ה בעזרו של חזקיהו כשימלוך ואי אפשר לומר שבן שני הוא שהרי שכתו בשנת ד' לאחז נאמר נבואה זו ובשנת ד' לאחז נהרג פקח ואי אפשר לשני בנים להיוולד בשנ' אחת בזה אחר זה : וישעיהו אביו קרא שמו מהר שלל על שם פורענות העתידה לבא על רצין ובן רמליהו שהיו באין ליטול מלוכה מבני דוד ותשבית מלכותו של חזקיהו : ישא את חיל דמשק · ויעל דמשק ויתפשה : ואת שלל שומרון · לאחר שהרג פקח ומלך הושע עלה עליו ש שלמנאסר מלך אשו' ויהי לו הושע עבד ויתן לו מנחה ושוחד הוא שלל שומרון כל אלה בשנת ארבע לאחז : את מי השילוח ההולכים לאט במלכותא דבית דוד דמדבר להון בנייח כמי שילוחא דנגדין בנייח : שילוח · מעיין הוא ושמו גיחון ושילוח שרצו להסב את מלכו' בית דוד בימי אחז לפקח בן רמליהו וכאן ניבא על שבנא וסיעתו שרצו למרוד בחזקיהו שמאסו בו על שראוהו שלא היה בוחר בשולחן מלכים אלא אוכל ליטרא ירק ועוסק בתורה עליו נאמר צדיק אוכל לשובע נפשו וראו את פקח בן רמליהו אוכל ארבעים סאה גוזלות בקינוח סעודה והיו מליזין על חזקיהו ואומרין זה הגון להיות מלך אין מלך אלא רצין ובן רמליהו היו ראויין למלוך בחייהן וזהו ומשוש את רצין וגו' אמר להם הקב"ה אוכלין אתם מתאוו אני מביא עליכם אוכלים הרבה הנה יי' מעלה עליכם וגו' את מי הנהר העצומים תחת מי השילוח החלשים והנוחים : ועלה הנהר על כל אפיקיו · יתגברו מימיו לעלות על כל אפיקי מוצא מימיו : והלך הנהר ממולא על כל גדותיו · על גדודיו הן ספתותיו הזקופות במקום שהנהר מוסף בין גדודיו זקופין והוא כבתוך מרזב : וחלף ביהודה · בארץ יהודה ושטף בחזקה : עד צואר · עד עיקר חוזק בוארס ותירגם יונתן עד ירושלם ימטי : מוטות כנפיו · פרק קטן שבסוף הכנף קרוי מוט וראיתי בתנחומא כמה הם מוטות כנפי התרנגול אחד מן ששים באכלוסי סנחריב מלא רוחב ארץ יהודה : עמנו אל · הוא שבט יהודה שהבטיחו הקב"ה להיות עמם בימי חזקיהו כדברי הנביאה שקראת שם בנה עמנו אל : רעו עמים · לשון רעהו רעך כתרגום יונתן איתחברו התחברו יחד אכלוסי סנחריב : וחתו · ותשברו : התאזרו וחתו · התאזרו בכל מיני גבורם וסופכם להיות חתים : עוצו · לשון צווי : בחזקת היד · בהתגבר הנבואה עלי כשהוסיף לדבר אלי בדבר זה כמו שכתוב למעלה ויוסף יי' דבר אלי ובלשון זה אמר יחזקאל ויד יי' עלי חזקה לשון נבואה : ויסרני מלכת וגו' · הזהירני שלא להיות בעצת שבנא הסופר וסיעתו שנקשרו למרוד על חזקיהו כמו שמפורש בסנהדרין ויש רמז בספר הזה לך בא אל הסוכן וגו' : ויסרני · כמו וליסרני : לא

תאמרון ט' וסי' נמסר בריש סדר וישלח ובמלכים ב' סי' יח: חתום ד' מלאים בליש' וסימ' והעד עדים. חתום תורה בלמודי. וביד כל אדם יחתום. ונחתום בטבעת המלך אין להשיב: שחר ח' בקריאה

לֹא־תֹאמְרוּן קֶשֶׁר לְכֹל אֲשֶׁר־יֹאמַר הָעָם הַזֶּה קָשֶׁר וְאֶת־מוֹרָאוֹ לֹא־תִירְאוּ וְלֹא תַעֲרִיצוּ׃ אֶת־יְהוָה צְבָאוֹת אֹתוֹ תַקְדִּישׁוּ וְהוּא מוֹרַאֲכֶם וְהוּא מַעֲרִצְכֶם׃ וְהָיָה לְמִקְדָּשׁ וּלְאֶבֶן נֶגֶף וּלְצוּר מִכְשׁוֹל לִשְׁנֵי בָתֵּי יִשְׂרָאֵל לְפַח וּלְמוֹקֵשׁ לְיוֹשֵׁב יְרוּשָׁלִָם׃ וְכָשְׁלוּ בָם רַבִּים וְנָפְלוּ וְנִשְׁבָּרוּ וְנוֹקְשׁוּ וְנִלְכָּדוּ׃ צוֹר תְּעוּדָה חֲתוֹם תּוֹרָה בְּלִמֻּדָי׃ וְחִכִּיתִי לַיהוָה הַמַּסְתִּיר פָּנָיו מִבֵּית יַעֲקֹב וְקִוֵּיתִי־לוֹ׃ הִנֵּה אָנֹכִי וְהַיְלָדִים אֲשֶׁר נָתַן־לִי יְהוָה לְאֹתוֹת וּלְמוֹפְתִים בְּיִשְׂרָאֵל מֵעִם יְהוָה צְבָאוֹת הַשֹּׁכֵן בְּהַר צִיּוֹן׃ וְכִי־יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם דִּרְשׁוּ אֶל־הָאֹבוֹת וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִים הַמְצַפְצְפִים וְהַמַּהְגִּים הֲלוֹא־עַם אֶל־אֱלֹהָיו יִדְרֹשׁ בְּעַד הַחַיִּים אֶל־הַמֵּתִים׃ לְתוֹרָה וְלִתְעוּדָה אִם־לֹא יֹאמְרוּ כַּדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אֵין־לוֹ שָׁחַר׃ וְעָבַר בָּהּ נִקְשֶׁה וְרָעֵב

לא תימרון מרוד לכל דיימר עמא הדין מרוד ולדחלתיה לא תדחלון ועל תוקפיה לא תימרון תקוף׃ ית יי צבאות יתיה תימרון קדיש והוא דחלתכון והוא תוקפכון׃ ואם לא תקבלון ויהי מימריה בכון לפורען ולאבן מחי ולכיף מתקל לתרין בתי רברבי ישראל לתבר ולתקלא על דאתפליגו על דבית יהודה דיתבין בירושלם׃ ויתקלון בהון סגיאין ויפלון ויתברון ויתצדון ויתאחדון׃ נביא טר סהדותא לא תסהיד בהון ארי לא מקבלין חתום וטמר אוריתא לא צבן דילפון בה׃ אמר נביא על דא צליתי קדם יי דאמר לסלקא שכינתיה מדבית יעקב ובעיתי מן קדמוהי׃ הא עד דאנא קיים ועולימי דיהב לי יי יתקיימון בנא אתין ומופתין דאמירן למיתי על ישראל דאם יחזון ויתובון תתבטל גזירתא די גזרא עליהון דיגלון מלאתחזאה קדם יי צבאות די שכינתיה בטורא דציון׃ וארי יימרון לכון עממיא דאתון ביניהון תבעו מן בידין ומן זכורו דמנצפין ודמנהמין הלא כן אורח עממיא פלחי טעותא עמא מן טעותיה תבעין חייא מן מיתיא׃ כדין תימרון להון לאוריתא דאתיהיבת לנא ולסהדו אנחנא שמעין אלא תיגלון לביני עממיא ויימרון לכון כפתגמא הדין מבען לית ליה מן דישתר ויבעיניה׃ ויעדי תקלא בארעא ויהי עקא וכפן

וסימ' לתורה ולתעודה. הילל בן שחר. אעירה שחר. וחברו. אשא כנפי שחר. ואל יראה בעפעפי שחר. ועיניו כעפעפי שחר. מי זאת הנשקפה כמו שחר. וחד עורי שחר מעלי:

רשי

לא תאמרון קשר. אתם שיעתו של חזקיה אף על פי שהם מועטין משיעת שבנא לא תאמרו אחרי רבים להטות: לכל אשר יאמר העם הזה. שעם שבנא לפי שהוא קשר רשעים ואינו מן המנין וכן בקשר של עשרת השבטים שנתקשרו עם מלכי מצרים: ואת מוראו. העם הזה שהם אומרים לכם לירא מסנחרי' ולהשלים עמו: לא תיראו ולא תערצו. לא תאמרו חזק הוא כן תירגם יונתן לא תימרון תקוף: והוא מעריצכם. מחזיקכם: והיה למקדש. אות עצה שיען שבנא ושיען פקח להשבית מלכו' בית דוד יהיה לזימון פורענות לבא עליהם: למקדש. כמו התקדשו למחר: ולאבן נגף. שהרגלים נגפים בה לשון מכשול כמו בטרם יתנגפו רגליכם פן תגוף באבן רגליך: ולצור מכשול. הוא לשון אבן נגף שהצור הוא אבן: לשני בתי ישראל. שבאו להיות לפח ולמוקש ליושבי ירושלים ומי הם שני הבתי' פקח בן רמליהו וסיעתו ושבנא וסיעתו: וכשלו בם רבים. באותן האבנים יכשלו אלו וסיעתן שניהם יפלו ביד שונאיהם פקח כהרג שהרגו הושע ועשרת השבטי' גלו ביד סנחריב ושבנא יצא מירושלים כשעלה סנחריב מעליה לילך על תרהקה מלך כוש שטף שבנא וסיעתו והלך לו: צור תעודה. כל זה מן הנבואה שנאמרה למעלה כי כה אמר ה' אלי ועוד זאת אמ' לי צור תעוד' לשון העדותי בכם היום לשון התראה קשור התראותי וחתום התורה על לב לימודי תלמידך יראי שמים הנקראים לימודי ה' ואם תאמר אין לשון קשירה נופל בלימוד תורה נופל הוא בו שנאמר קשרם על לבך תמיד: וחכיתי לה'. אמ' ישעיה אני המחכה לה' המסתיר פניו מעשרת השבטי' וקויתי לו לאמת דבריו ולהושיע את בית דוד: הנה אנכי והילדים וגו' לאותו'. לשני אותות פורענות פקח כמו שנקרא הילד מהר שלל חש בז ותשועת בית דוד כמו שנקרא הילד עמנו אל זהו היסוד בענין לפי פשוטו. ומדרש אגדה בבראשית רבה על אחז שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות שלא ילמדו תינוקות של בית רבן תורה אמר אם אין גדיים אין תיישים אם אין כאן אין רועה אגרום לו לסלק שכינתו אמר לו הנביא כל מה שאתה קושר התעודה וחותם התורה לבוטל שלא תמצא בישראל לא יועיל לך: חכיתי לה' המסתיר פניו וגו'. אין לך נבואה קשה באותה שעה שאמר משה ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא ואף בו ביום הבטיחם ונתנה השירה הזאת לפני לעד כי לא תשכח מפי זרעו: הנה אנכי והילדים וגו'. הם תלמידים שחביבין עליו כבנים יהיו לאותות ולמופתים שתתקיים תור' בישראל על ידם: וכי יאמרו אליכם. אמר רבי סימון בארה אביו של הושע בן בארי נבא שני מקראות הללו ולא היה בהם כדי ספר ונטפלו בישעיה ונבא אותם לגלות עשרת השבטים כשהגלה סנחריב לראובני ולגדי כמה שנאמר בארה בנו נשיא לראובני הוא אשר הגלה תגלת פלאסר: וכי יאמרו אליכם האומות דרשו אל האובות וגו' המצפצפים והמהגים. לשון נבאי הוא שאף הדבור אין בהם אלא כעופות הללו שמצפצפין בקולם לשון ציפצוף והגה נופל בעופות כסוס עגור כן אצפצף אהגה כיונה וכן מצינו לשון ציפצוף בקול כמוך שנאמר והיה כאוב מארץ קולך ומעפר אמרתך תצפצף: הלא עם אל אלהיו ידרש. זו תהא תשובתכם הלא עם כמונו אשר לו אלהים כאלהינו אל אלהיו ידרוש שמא תאמרו לנו להיות כמותכם לדרוש צורכי החיי' מן המתים: לתורה ולתעודה. מחובר למעלה הימנו שמא נדרוש אל המתים לתורה ולתעודה בעד החיים להורות לנו מה נעשה כל זה לפי המדרש ולפי פשוטו יש לפתור וכי יאמרו אליכם וגו'. גמר נבואתו הוא שאמר ויסרני מלכת בדרך העם הזה והוכיחו הקב"ה לנביא ולסיעתו של חזקיהו כשיאמרו אליכם שבנא וסיעתו שירא את חזקיהו מבטע בע"ז דרשו אל האובות ואל הידעונים וברוו בע"ז כאשר עשו אבות הראשונים והסיבו את המלוכה אל סנחריב: הלא עם אל אלהיו ידרש. ידרוש עובדים ע"ז ודורשים בעד החיים אל המתים אף אתם יש לכם לעשות כן: לתורה ולתעודה. זו תהא תשובתכם שתשמרו את התורה כמה שנאמר למעלה צור תעודה חתום תורה ולא תאמינו לדבריהם: אם לא יאמרו כדבר הזה אשר אין לו שחר. מאחר שתשיבו לו תשובה זו תראו ותשמעו אם לא יהיו מודי' כשרים שבהם לדבריכם ויאמרו כדבר הזה האמת אשר אין לו לאלוה אוב וידעוני שום שחר אינו ראוי לשחר פניו כן תירגם יונתן. ומדרש אגדה על עצמו אינו מזריח השחר שהרי עינים לו ואינו רואה ואיך יזריח על אחרים. ענין אחר אם לא יאמרו כדבר הזה. עתה תראו אם לא יאמרו אליכם כדבר הזה: דרשו אל האובות. אע"פ שאין לו שחר ולא ממש בדבר הזה לא יבושו מלומר אליכם כך: ועבר בה נקשה ורעב. מוסב למעלה מה אמור בתחלת הענין ויסרני מלכת בדרך העם הזה ופירש מה הוא הדרך לא תאמרון קשר לקשר עשרת השבטים שיתקשרו עם מלכי מצרים ופירש את עונשן והיה למקדש וכשלו בם וכל הענין: ועבר בה. העובר באותה הדרך שעזבו' את הקב"ה וסומכין על מלכי מצרים: נקשה. מאורע קשה: נקשה ורעב. כלאה בצרות קשות ורעב כי קושי ומצור ומצוק ורעב יבא אליהם בימי מצור שלש שנים שצר מלך שומרון: והיה

אבן עזרא

לא. יוכיח המשכילים שלא יקשרו על אחז וישובו עם מלך אשור וזה טעם ואת מוראו והנה הוא דבק עם מלך אשור הנזכר למעלה: את. אחר שאמר את הוסף אתו וכמהו רבים או טעמו אתו לבדו תקדישו שמנהג האדם שיפחד מהקדוש כמו כי אלהים קדושים הוא: מעריצכם. שם התואר או פועל שהוא מפחידכם באמת: והיה. טעמו על מלך אשור וטעם מקדש מקו' שילך אדם שם להגדל בו ולהשגב בו והנה הוא דבק ל למקדש נגף ולאבן נגף שיעלה אדם עליו להשגב בו: לשני בתי ישראל. מלכות ישראל ויהודה והנה טעם לפח לאפרים ולמוקש ליהודה: וכשלו בם. שב אל פח ולמוקש: צור. יש אומרי' שהוא חסר נון כמו שמור והנכון שהו' כמו וצרת הכסף והנה כמו אתו והטעם סתום אלה דברי הנבואה והם התעודה והתורה: בלמודי. שם התאר וכמהו לשמוע בלימודי' והנה הוא תלמידי: וחכיתי. אלה דברי הנביא שאמתין עד שהשם יתן לו רשות לגלות סודו: הנה. הטעם יוכלו להבין את סוד הנבוא' ממעשי ומשמות בני: מעם ה' צבאות. הטעם כי אלה השמו' היו מעם השם השוכן בהר ציון. הטעם מרוב אהבתו: וכי יאמרו אליכם. עם התלמידי' ידבר: המצפצפים. דומה לדבור וכמוהו כסוס עגור כן אצפצף: והמהגים. מקבצין הכבד הנוסף והטעם שיעשו לאחר שיהגה: הלא עם. זאת התשובה הטעם הלא זה עם שידרוש אל אלהיו כדרך לועג ומהתל באליהו איך יבקש אל הצלמים שהם מתים בעד החיים: לתורה ולתעודה. הלמ"ד כמו אמרי לי אחי הוא בעבו' תורת הנבואה כי עוד יאמרו כדבר הזה לא כשמע כי הוא כלילה שאין לו שחר והטעם לא תבא תעלומה לאור. ויש אומרים כי טעם לתורה שבועה וכדבר הזה לא ראיתו במקרא: ועבר. יש אומרי' כי הנה ימים באים שהעובר בארץ יהודה והוא מיהודה יהיה נקשה ורעב מפני חיל סנחריב וכאשר ירעב כי לא יושיעו מלכו ולא ע"ז שלו אז יפנה למעלה להתפלל לאלהי השמי' ולפי דעתי שהוא על חיל סנחריב שיעבר בארץ יהודה וידוע כי מחנה גדול ירעב: במלכו

זבולן ט׳ כתובי׳ בן וסימ׳ נמסר בסדר ויגש׃ לא ט״ו דכתיב א׳ וקרינן ו׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמיני ותרין פלוגתא יוצרי מבטן לעבד לו׳ ואבשי אחיזואב דד״ה׳ ותרין חלוף כתיב ו׳ וקרינן א׳ וסימ׳ ויאמר לו כי אתה תתן׃

וְהָיָה כִי־יִרְעָב וְהִתְקַצַּף וְקִלֵּל בְּמַלְכּוֹ וּבֵאלֹהָיו וּפָנָה לְמָעְלָה׃ וְאֶל־אֶרֶץ יַבִּיט וְהִנֵּה צָרָה וַחֲשֵׁכָה מְעוּף צוּקָה וַאֲפֵלָה מְנֻדָּח׃ כִּי לֹא מוּעָף לַאֲשֶׁר מוּצָק לָהּ כָּעֵת הָרִאשׁוֹן הֵקַל אַרְצָה זְבֻלוּן וְאַרְצָה נַפְתָּלִי וְהָאַחֲרוֹן הִכְבִּיד דֶּרֶךְ הַיָּם עֵבֶר הַיַּרְדֵּן גְּלִיל הַגּוֹיִם׃ הָעָם הַהֹלְכִים בַּחֹשֶׁךְ רָאוּ אוֹר גָּדוֹל יֹשְׁבֵי בְּאֶרֶץ צַלְמָוֶת אוֹר נָגַהּ עֲלֵיהֶם׃ הִרְבִּיתָ הַגּוֹי לֹא הִגְדַּלְתָּ הַשִּׂמְחָה שָׂמְחוּ לְפָנֶיךָ כְּשִׂמְחַת בַּקָּצִיר כַּאֲשֶׁר יָגִילוּ בְּחַלְּקָם שָׁלָל׃ כִּי אֶת־עֹל סֻבֳּלוֹ וְאֵת מַטֵּה שִׁכְמוֹ שֵׁבֶט הַנֹּגֵשׂ בּוֹ הַחִתֹּתָ כְּיוֹם מִדְיָן׃ כִּי כָל־סְאוֹן סֹאֵן בְּרַעַשׁ וְשִׂמְלָה מְגוֹלָלָה בְדָמִים וְהָיְתָה לִשְׂרֵפָה מַאֲכֹלֶת אֵשׁ׃ כִּי־יֶלֶד יֻלַּד־לָנוּ בֵּן נִתַּן־לָנוּ וַתְּהִי הַמִּשְׂרָה עַל־שִׁכְמוֹ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פֶּלֶא יוֹעֵץ אֵל גִּבּוֹר אֲבִי־עַד שַׂר־שָׁלוֹם׃ לְםַרְבֵּה הַמִּשְׂרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין־קֵץ עַל־כִּסֵּא דָוִד וְעַל־מַמְלַכְתּוֹ לְהָכִין אֹתָהּ וּלְסַעֲדָהּ בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם

וִיהֵי אֲרֵי יֶחֱזֵי כְפַן וְסִיגוּף וִילוּט וְיִבְזֵי שׁוּם פַּתַכְרֵיה וְטַעֲוָתֵיהּ וְיִתְפְּנֵי לְעֵילָא לְמִבְעֵי פּוּרְקָן בָּתַר דְּתִתְחַתַּם גְּזֵירְתָא וְלָא יָכִיל׃ וְסָעִיד מִיתְּבֵי אַרְעָא יִבְעֵי אֲרֵי יֵיתֵי עֲלוֹהִי עָקָא כְּפַן וְשִׁלְהֵוִי עָקָא קְבַל וּבַדּוּר׃ אֲרֵי לָא יִשְׁתַּלְהֵי כָּל דְּיֵיתֵי לְאַעְקָא לְהוֹן כְּעִידָּן קַדְמַאי גְּלוֹ עַם אֲרַע זְבוּלֻן וְעַם אֲרַע נַפְתָּלִי וּשְׁאָרְהוֹן מֶלֶךְ תַּקִּיף יַגְלֵי עַל דְּלָא אִדְכַּרוּ גְּבוּרַת יַמָּא וְנִיסֵי יַרְדְּנָא קְרָב כְּרַכֵּי עַמְמַיָּא׃ עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל דַּהֲווֹ מְהַלְּכִין בְּמִצְרַיִם כִּדְבִקְבָלָא נְפַקוּ לְמֶחֱזֵי נְהוֹר סַגִּי יָתְבִין בְּאַרְעָא טוּלֵי מוֹתָא נְהוֹרָא אַזְהַר עֲלֵיהוֹן׃ אַסְגֵּיתָא עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל לְהוֹן אַסְגֵּיתָ חֶדְוָא חַדִּיאוּ קֳדָמָךְ כְּחֶדְוַת נִיצְחֵי קְרָב כְּמָא דַּהֲווֹ חָדָן בְּפַלְגוּתְהוֹן בִּיזְתָא׃ אֲרֵי אַעְדֵּיתָא יַת נִיר מַרְוָתֵיהּ וְיַת שׁוּלְטַן עָקְתֵיהּ שִׁלְטוֹן דַּהֲוָה מְפַלַּח בֵּיהּ אִתְּבַר כְּיוֹם מִדְיָן׃ אֲרֵי כָּל מִיסַּבְהוֹן וּמִתַּנְהוֹן בִּרְשַׁע אִתְגַּעֲלוּ בְּחוֹבִין הָא כִכְסוּ דִּמְלוּשׁ בִּדְם דְּלָא דְּכֵן רִישְׁמֵיהּ כִּיתְמָא מִינֵּהּ בֵּן כְּמָא דְּלֵית בֵּיהּ צְרוֹךְ אֱלָהֵן לְאִתּוֹקְדָא בְּנוּרָא כֵּן יִתֵּן עֲלֵיהוֹן עַמְמֵי דְּתַקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא וְיִקְטְלוּנוּן׃ אֲמַר נְבִיָּא לְבֵית דָּוִד אֲרֵי רְבֵי אִתְיְלִיד לָנָא בַּר אִתְיְהַב לָנָא וְקַבִּיל אוֹרָיְתָא עֲלוֹהִי לְמִטְּרַהּ וְאִתְקְרֵי שְׁמֵיהּ מִן קֳדָם מַפְלֵיא עֵצָה אֱלָהָא גִּבָּרָא קַיָּים לְעָלְמַיָּא מְשִׁיחָא דִּשְׁלָמָא יִסְגֵּי עֲלָנָא בְּיוֹמוֹהִי׃ סַגִּי רְבוּ לְעָבְדֵי אוֹרָיְתָא וּלְנַטְרֵי שְׁלָמָא לֵית סוֹף עַל כּוּרְסֵיהּ דָּוִד וְעַל מַלְכוּתֵיהּ לְאַתְקָנָא יָתַהּ וּלְמִבְנָא בְּדִינָא וּבִזְכוּתָא מִכְּעַן וְעַד עָלְמָא

הנה לו יעשה אבי דבר גדול׃ למרבה חד מן מלין מיחדין קמצין וסימ׳ במסר׳ רבת׃

אבן עזרא

במלכו. הוא מלך אשור וכאשר יפנה למעלה ולמטה יראה הכל חשך׃ ואל. משוף. כמו ארץ עיפתה כמו חשך׃ מנודח. מפוזר כמו והנדחים ויתכן שהוא כן ומעוף אפילה מנודח בעבור שהוא לשון זכר׃ כי. כמו אותה העיפה והחשיכה לא תהיה לירושלם שהציק עליה האויב ויש אומרי׳ כי לא יוכל הצר לעוף אל ירושלם אשר הציק לה כעת הראשונה כי בפעם הראשונה שבא מלך אשור הקל ארץ זבולן ונפתלי ובפעם האחרונ׳ הכביד לכלו׳ הגליל ויתכן היות גוי׳ על ישראל כמו אחריך בנימן בעממיך׃ העם. אלה הם אנשי ירושלם שהולכים במסילותיה כעור שלא יראה מפני הצער׃ הרבית. הם יהודה שנקבצו אל ירושלם וטעם לו הרבית השמחה כאשר הוא קרי ואשר הוא באלף לא היתה שמחה כמות כמו לא היה פחד׃ כי את עול סבלו. משקלי השמו׳ משתני׳׃ מטה. מכה שכמו׃ החתות. כפתח הה״א בעבו׳ אות הגרון כמו החלו׳ ואיב׳ מלה זרה ות״ו החתות לנוכח השם כמו הרבית הגוי׃ כיום מדין. בימי גדעון׃ כי. יש אומרים שאון מגזרת שאה שהשם מדר לאשור כפי מעשיו ויש אומ׳ שהוא הפוך מן אסון כמו כשב וכבש והנכון שאין למלה הזאת דומ׳ והשני סואן שהוא פועל והב״ן שורש וטעמו כמו כאקה ברעש גדול׃ ושמלה מגוללה בדמים. וכל אחד שוכב חלל בדמיו או טעמו שהשמלה שהיתה מגוללה בדמי חללים שהרגה והנה היתה לשרפה והטעם על מיתת חיל סנחריב ביד המלאך כשנשרפו׃ כי. כל זה בזכות הילד שיולד לנו וידענו כי בבא סנחריב היה חזקיהו בן שלשים ותשע לכן קראו ילד בעת נבואת הנביא. יש אומרים כי פלא יועץ אל גבור אבי עד הן שמות השם ושם הילד שר שלום והנכון בעיני כי כל אלה שמו׳ הילד פלא שהשם עשה פלא בימיו יועץ כן היה חזקיה ויועץ המלך אל גבור שהיה תקיף שנמשכה מלכות בית דוד בעבורו ועד כמו שוכן עד שר שלום שהיה שלום בימיו וכן כתוב׃ למרבה. דרך דרש הסופרים כי המ״ם סגור בתוך המלה והיה ראוי להיותו בסוף רמז לאות הטעם שסבב הכל לאחור יתכן היות מרבה שם כמו מעשה או פועל מהבנין הכבד הנוסף כמשפט וכן כתוב׃ דבר

רשי

והיה כי ירעב וקלל. בעגלים ובעלים שהיו עובדי׳ להם׃ ופנה למעלה׳ לבקש מאת הקב״ה ולא ישמע כן יתחתם גזר דין וכן תירגם יונתן׃ ואל ארץ יביט. אולי ימצא עזר אשר שלח מלאכים הושע בן אלה אל סוא מלך מצרים והנה צרה כי לא יעזרהו וגם שבגא יצא סנחריב לרעה לו׃ מעוף צוקה. עיפו צוק׃ ואפלה מנודח. ע״י אפלה הוא מנודח שכן לשו׳ נידוח נופל באפלה כמו לכן יהי דרכם להם כחלקלקות באפלה ידחו ונפלו בה ולאפלה הם מנודחי׳׃ כי לא מועף לאשר מוצק לה. כי מלך אשור אשר ניתן למוצק ולהצר לה לארצכם איכו עיף ואיכו שבל מלבא עליה׳ עד שלש פעמי׳ אחת בימי פקח אם לקח את עיון ואת אבל מעכה ואת ה הקדש ואת הגלילה כל ארץ נפתלי והגלות ההיא בשנת ד׳ לאחז ובשנת שתים עשרה ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה מקרא זה בדברי הימים וגלות זה בשנת שתים עשרה לאחז תחלת מרדו של הושע בן אלה כענין שנאמ׳ וימצא מלך אשור בהושע קשר וגו׳ לאחר שנשתעבד לו שמנה שני׳ ואין החשבון מפורש במקרא בגלוי אבל יש ללמד מברייתא דסדר עולם והשלישית בשנת שש לחזקיהו שנת תשע למרדו של הושע אשר כלכדם שומרון היא עיר המלוכה וגלו כולם וזהו האמור כאן כי לא עיפות לאויב אשר הוא מוציק לה לארץ ישראל האמור בענין ואל ארץ יביט׃ כעת הראשון הקל ארצה זבולן. הגלות הזו האמצעית קלה תהיה כאות׳ של עת ראשון אשר הקל להגלות את ארץ זבולן ונפתלי שאף בשנייה לא הגלה אלא שני המטו׳ וחצי המט׳ שבעבר הירדן אבל האחרון משע השלישי הוא הכביד טואטו את הכל כמכבד את הבית ויש לפרשו אף לשון כובד לפי ענין המקרא שפתח ראשו׳ בלשון הקל ארצה זבולן והאחרון הכביד וכשאמ׳ ישעיה נבואה זו כבר גלו הראשונים׃ דרך הים. אותן היושבין על ימה של טבריה היא ארץ נפתלי של ים ודרום ירשה׃ עבר הירדן. היא גלות שנייה של ראובן וגד׃ גליל הגוי׳. היא כל ארץ ישר׳ שהיתה גוללת אליה כל הגוים שהכל מתאוין לה ובאין לה לסחורה כענין שנאמר נחלת צבי צבאות גוים ויונתן תירגם לשון אחר׃ העם ההולכים בחשך׳. הם יושבי ירושלם שהיו חשיכי׳ מראגת סנחריב כענין שאמ׳ יחזקיה יום צרה ותוכחה ונאצה היו׳ הזה׃ ראו אור גדול. במפלתו של סנחריב׃ הרבית הגוי. כעמו גדולי׳ לכל שומעיה׳ כשמעו האומו׳ הניסי׳ שנעשו להם׃ לו הגדלתה השמח׳. ולא לאויביו וכתו׳ לא בלמ״ד אף לפי שלא היתה שמחת חזקיהו שלימה לפי שבאותו הפרק נאמר לו הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך׃ כשמחה בקציר. תירגם יונתן כחדוות נצחי קרב שהוא כעין הקציר הורגי אדם קוצצי צוארים ושיחה הכתו׳ בלשונו לדרום שהיה אותו הנס בליל קציר העומר׃ כאשר יגילו בחלקם שלל. מצרים בימי משה שאף כאן חלקו שלל כוש ומצרים וחמדת כל הגוים שכשחזר מעל תרהקה מלך כוש בא לו לירושלם עם כל אוצרות כוש ומצרים כענין שנ׳ יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים וגו׳ והכל בזזו חזקיהו ועמו׃ כי את על סבלו. עול שהיה סבל לחזקיהו ושהיה מטה את שכמו למשא כבד להעלו׳ מס קשה ואת שבט יהודה שהיה נוגש בו בחזקיהו החיתות ושברת יחד בלילה אחד׃ כיום מדין. בימי גדעון׃ כי כל סאון סואן ברעש. יש פותרין אותו לשון כאה ומדה כמו שדרשוהו רבותינו אך לפי פשט לשון המקרא לא יתכן לפרשו מגזרתו מאחר שאין הוי״ו והנ״ון מעיקר התיבה לא כמו שאון מן שואה והמון מן הומה וחרון מן חרה לא יתפעל עם הנו״ן לומ׳ סואן לא שואה כמו מן המון הומה ומן שאון שואה ולא יאמר סואן הומן הומן חורן. ואני אומר שפתרונו לפי הענין ואין לו דומה מן המקרא ופתרונו לשון נהלת נכחון במלחמה. כי כל שאון סואן ברעש. קול נכחון שום נוכח במלחמה׃ ברעש. שעטת סוסים והגפת תריסין הוא׳ ושמלת הרוגי המלחמה מגוללה ברמים׳ אבל נכחון זה אין בו רעש ואין בו דם׃ והיתה לשריפה. יקד יקוד מאכולת׃ כי ילד יולד לנו. אע״פ שאחז רשע הוא בנו הנולד לו שנים להיות לנו תחתיו למלך צדיק יהיה. ותהיה משרת הקב״ה ועולו על שכמו שיהא עוסק בתורה ושומר מצות ויטה שכם לסבלו של הקב״ה ויקרא שמו הקב״ה שהוא מפליא עצה ואל גיבור ואבי עד קרא שמו של חזקיהו שר שלום כי שלום ואמת יהיה בימיו׃ למרבה המשרה. למי יקרא השם הזה למלך המרב׳ המשרה של הקב״ה על עצמו לירא משכיו משרה לשון שררה זו לתשובת המיני׳ אך יש לו שאף שר שלום משמותיו של הקב״ה וקריאת שם זה איכה לשם ממש אלא לשם גדולה ושררה כמו ויקרא שם בבית לחם וכמו ועשיתי לך שם אף כאן ויקרא שמו ויתן לו שם וממשלה. ולשלום הניתן לו אין קץ שהיה לו שלום מכל עבריו ואין קץ זה לשון הפסק עולמית אלא אין קץ לסביביו׃ על כסא מלכות דוד יהיה שלום זה במשפט וצדקה שעשה יחזקיהו ולשלום זה תיקון מילה הוא הרבה משרה על שכמו ומה גמול ישלם לו הנה לשלותו אין קץ ואין קצבה׃ מעתה ועד עולם. עולמו של חזקיהו כל ימיו וכן מצינו שאמרה חנה על שמואל וישב שם עד עולם. ולתשובת המינים האומרים שם לטעותם יש להשיבם מהו מעתה והלא לא בא אותו טעות עד לסוף שלש מאות שנה׃

רשי

קנאת ה׳ צבאות. שקנא לציון על אשר יען עליה ארם ופקח: תעשה זאת. ולא אחז ראוי לכך ואף זכות אבות תמה תום. ואמ׳ רבותי׳ בקש הקב״ה לעשו׳ חזקיה משיח וסנחריב גוג ומגוג אמ׳ מלאכי השרת לפני הקב״ה מי שקצץ דלתות ההיכל ושיגרן למלך אשור יעשה משיח מיד סתמו הכתו׳: דבר שלח ה׳ ביעקב. הנבואה מתנבא לפורענות פקח בן רמליה: ונפל בישראל. מעתה תתקיים בהם: בגאוה ובגודל לבב לאמר. מה שהיו אומרים בגאוה ובגודל לבב: לבנים נפלו וגזית נבנה. המלכים שהיו לנו קודם שמלך פקח כגון יהואחז בן יהוא שבימיו נתמעטנו כעניין שנא׳ כי אבדם מלך ארם שפלים היו והם הלכו להם כבניין לבנים רעוע הנופל אבל זה שהוא עכשיו חזק הוא כבניין אבני גזית וכן ארזים טובים משקמים לבניין: וישגב ה׳ את צרי רצין עליו. הם בוטחי׳ במה שנסמכו על רצין מלך ארם והקב״ה ישגב את מלך אשור עליו ויסכסכו להשיאו לבא עליו כך שמעתי׳. ואני אומר את אויביו כלפי המסיכה הוא אומר הקב״ה יסכסך את אויבו זה בזה נוי בנוי ארם ופלשתים בישראל וישראל זה בזה כמו שנאמר למטה בעניין מנשה את אפרים וגו׳: ארם מקדם. ארם הרעו להם מקדם בימי יהואחז ואחאב ופלשתים הרעו להם מאחור שהפלשתים להם במערב: בכל זאת וגו׳ ועוד ידו נטויה. עד שיביא עליהם את סנחריב: ד״א ארם מקדם ופלשתים מאחור היו משחיתים ביהודה בימי אחז כמו שמפורש בדברי הימים ועל ישראל ועל יהודה היה ישעיה מתאונן על הצרות הללו: עד המכהו. עד הקב״ה שהוא מביא עליו המכות האלה: כפה ואגמון. לשון מלכים ושלטונים. כפה. ארקוולור בלע״ז כלומר אותם החופפים עליהם ככיפה זו. ואגמון. אף היא כיפה קטנה ועל שם שכפופה כאגמון קורא לה אגמון ובברייתא דשמואל מכינו שים מזלו׳ ברקיע ממוני׳ ואלה שמותם וכאן אמר הנביא שכל חכמיהם הניבאים להם וחוזים בכוכבים את הבאות עליהם יכרית ה׳ מהם: מאשרי. מדריכי. כמו באשורו אחזה רגלי׳: מאושריו. שלמדו דרכי מדרכי התועה: ומאושריו מבולעים. הנדרכים בדרך המתעים המאשרים אותם בדרכים הללו דרכים מכותרים ובוכים שאין פתח לצאת מהם ולשון בילוע נופל על הדרך כעניין שנא׳ במקום אחר עמי מאשריך מתעי׳ ודרך אורחותיך בלעו: ומרע. רשע כמו זרע מרעים: כי בערה כאש רשעה. רשעתם תבער בהם ותאכלם כאש: שמיר ושית. שלהם תאכל המורדים והפושעים שבהם: ותצת בסבכי היער. בדלת העם סבכי ענפים: ויתאבכו גאות עשן. יהיו נבוכים ומסוגרים בחוזק עשן התבערה. ויתאבכו. כל לשון נבך אין יסוד תיבה אלא כך כמו מבכי נהרות עמק הבכא והכ״ן באה בו לפרקים. וכאן באה בו אל״ף במקום נו״ן כמו אל״ף של אבחת חרב ואל״ף של אחוותי באזניכם: נעתם ארץ. יונתן תירגם חרוכת ארעא וקשה בעיני לפרש כן שהיה לו לומר נעתמה הארץ ואחרי שאין לו דמיון במקרא לא לשון התרגום. ולא לשון אחר אני מפרשו לפי ענייננו בעברת הקב״ה נעתם העשן הזה לארץ והוא לשון כנזר על הארץ או לשון כתך והגיע לארץ: ויגזור על ימין. יבוזו וישללו זה את זה על ימין או על שמאל ולא ימצא להם: איש בשר זרועו. תי׳ גבר ניכסי קריביה יבזון: מנשה את אפרים. מנשה יתחבר עם אפרים: ואפרי׳ את מנשה. עם מנשה ויחדיו המה יתחברו על יהודה: חוקקי און. שטרי און שטרות מזויפין: ומכתבי. לשון עברי הוא כמו מכתבים בלשון עברי: להטות. על ידי שטרות שקר את הדלים מדין זכות הראויה להם: שולם

מדין ג׳ בקריא׳ וסימ׳ מדין וסבבה. רכבי אתונות צחורות ישבי על מדין. להטות מדין דלים. חד שם קרתא וחד לשון ארח וחד לשון דין:

תרגום

בְּמֵימְרָא דַיְיָ צְבָאוֹת תִּתְעֲבֵיד דָּא: פִּתְגָּמָא שְׁלַח יְיָ בִּדְבֵית יַעֲקֹב וְאִשְׁתְּמַע בְּיִשְׂרָאֵל: וְאִתְרַבְרְבוּ עַמָּא כּוּלְּהוֹן אֶפְרַיִם וְיָתֵיב שֹׁמְרוֹן בְּרַבְרְבוּ וּבִתְקוֹף לִבַּב לְמֵימַר: רֵישַׁיָּא גְּלוֹ וְדִטְּבִין מִנְּהוֹן נְמַנֵּי נִכְסַיָּא אִתְבְּזַזוּ וְדִשְׁפִּירִין מִנְּהוֹן נִקְנֵי: וּתְקֵיף יְיָ יָת סַנְאָה רְצִין עֲלוֹהִי וְיָת בַּעֲלֵי דְבָבוֹהִי יְעָדַר: אֲרָם מִמַּדִּינְחָא וּפְלִשְׁתָּאֵי מִמַּעַרְבָא וּבְזוֹ יָת נִכְסֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָל אֲתַר בְּכָל דָּא לָא תָבוּ מֵחוֹבֵיהוֹן דִּיתוּב רוּגְזֵיהּ מִנְּהוֹן וְעוֹד כְּעַן מִתַּקְּפִין מֶרְדֵיהוֹן וְעוֹד מַחְתֵיהּ עֲתִידָה לְאִתְפְּרַע מִנְּהוֹן: וְעַמָּא לָא תָבוּ לְפוּלְחַן מַן דְּאַיְתִי עֲלֵיהוֹן מַחְתָא וְאוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת לָא תְבָעוּ: וְשֵׁיצֵי יְיָ מִיִּשְׂרָאֵל רֵישׁ וְהֶגְמוֹן שִׁלְטוֹן וְאִטְּרוֹן יוֹמָא חָד: סַב וּנְסִיב אַפִּין הוּא רֵישָׁא וְסָפַר מַלִּיף שְׁקַר הוּא חַלָּשָׁא: וַהֲווֹ מְשַׁבְּחֵי עַמָּא הָדֵין מַטְעַן וְרַבְרְבָנוֹהִי מְסַלְעֲמִין: וְעַל כֵּן עַל עוּלֵימוֹהִי לָא יֶחְדֵּי יְיָ וְעַל יַתְמוֹהִי וְעַל אַרְמְלָתוֹהִי לָא יְרַחֵים אֲרֵי כוּלְּהוֹן חֲנִיפִין וּבִישִׁין וְכָל פּוּמְהוֹן מְמַלְּלִין שְׁקַר בְּכָל דָּא לָא תָבוּ מִתּוֹבֵיהוֹן דִּיתוּב רוּגְזֵיהּ מִנְּהוֹן וְעַד כְּעַן מִתַּקְּפִין מֶרְדֵיהוֹן וְעוֹד מַחְתֵיהּ עֲתִידָא לְאִתְפְּרָעָא מִנְּהוֹן: אֲרֵי תַדְלִיק כְּאִשָּׁתָא פּוּרְעֲנוּת חוֹבֵיהוֹן חַטָּאַיָּא וְחַיָּבַיָּא תְּשֵׁיצֵי וְתִשְׁלוֹט בִּשְׁאָר עַמָּא וּתְשֵׁיצֵי סְגֵי מַשִּׁרְיָתָא: בְּתַעֲבוֹר מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת חֲרוּכַת אַרְעָא וַהֲוָה עַמָּא כִּיקִידַת נוּר גְּבַר עַל אֲחוּהִי לָא חָיֵיס: וּבַז מִן דָּרוֹמָא וְכָפִין וְשֵׁיצֵי מִן צִיפּוּנָא וְלָא סָבַע גְּבַר נִכְסֵי קְרִיבֵיהּ יִבְזוֹן: דְּבֵית מְנַשֶּׁה עִם דְּבֵית אֶפְרַיִם וּדְבֵית אֶפְרַיִם עִם דְּבֵית מְנַשֶּׁה כַּחֲדָא יִתְחַבְּרוּן לְמֵיתֵי עַל דְּבֵית יְהוּדָה בְּכָל דָּא לָא תָבוּ מֵחוֹבֵיהוֹן דִּיתוּב רוּגְזֵיהּ מִנְּהוֹן וְעוֹד כְּעַן מִתַּקְּפִין מֶרְדֵיהוֹן וְעוֹד מַחְתֵיהּ עֲתִידָא לְאִתְפְּרַע מִנְּהוֹן: וַוי דְּרַשְׁמִין רִישְׁמִין דְּמֵינַס וּכְתַב דְּלֵיאוּ כָּתְבִין וּלְאַסְטָאָה מִדִּין מִסְכֵּינִין וּלְמֵינַס מַה דְּרַעַן מַחְשִׁיכֵי עַמָּא בְּדִינָא לְמֶהֱוֵי אַרְמְלָן עֲדֵיהוֹן וְיָת נִכְסֵי יַתְמֵי יִבְזוֹן:

ישעיה

קִנְאַת יְהוָה צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה־זֹּאת: דָּבָר שָׁלַח אֲדֹנָי בְּיַעֲקֹב וְנָפַל בְּיִשְׂרָאֵל: וְיָדְעוּ הָעָם כֻּלּוֹ אֶפְרַיִם וְיוֹשֵׁב שֹׁמְרוֹן בְּגַאֲוָה וּבְגֹדֶל לֵבָב לֵאמֹר: לְבֵנִים נָפָלוּ וְגָזִית נִבְנֶה שִׁקְמִים גֻּדָּעוּ וַאֲרָזִים נַחֲלִיף: וַיְשַׂגֵּב יְהוָה אֶת־צָרֵי רְצִין עָלָיו וְאֶת־אֹיְבָיו יְסַכְסֵךְ: אֲרָם מִקֶּדֶם וּפְלִשְׁתִּים מֵאָחוֹר וַיֹּאכְלוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל בְּכָל־פֶּה בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה: וְהָעָם לֹא־שָׁב עַד־הַמַּכֵּהוּ וְאֶת־יְהוָה צְבָאוֹת לֹא דָרָשׁוּ: וַיַּכְרֵת יְהוָה מִיִּשְׂרָאֵל רֹאשׁ וְזָנָב כִּפָּה וְאַגְמוֹן יוֹם אֶחָד: זָקֵן וּנְשׂוּא־פָנִים הוּא הָרֹאשׁ וְנָבִיא מוֹרֶה־שֶּׁקֶר הוּא הַזָּנָב: וַיִּהְיוּ מְאַשְּׁרֵי הָעָם־הַזֶּה מַתְעִים וּמְאֻשָּׁרָיו מְבֻלָּעִים: עַל־כֵּן עַל־בַּחוּרָיו לֹא־יִשְׂמַח אֲדֹנָי וְאֶת־יְתֹמָיו וְאֶת־אַלְמְנוֹתָיו לֹא יְרַחֵם כִּי כֻלּוֹ חָנֵף וּמֵרַע וְכָל־פֶּה דֹּבֵר נְבָלָה בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה: כִּי־בָעֲרָה כָאֵשׁ רִשְׁעָה שָׁמִיר וָשַׁיִת תֹּאכֵל וַתִּצַּת בְּסִבְכֵי הַיַּעַר וַיִּתְאַבְּכוּ גֵּאוּת עָשָׁן: בְּעֶבְרַת יְהוָה צְבָאוֹת נֶעְתַּם אָרֶץ וַיְהִי הָעָם כְּמַאֲכֹלֶת אֵשׁ אִישׁ אֶל־אָחִיו לֹא יַחְמֹלוּ: וַיִּגְזֹר עַל־יָמִין וְרָעֵב וַיֹּאכַל עַל־שְׂמֹאול וְלֹא שָׂבֵעוּ אִישׁ בְּשַׂר־זְרֹעוֹ יֹאכֵלוּ: מְנַשֶּׁה אֶת־אֶפְרַיִם וְאֶפְרַיִם אֶת־מְנַשֶּׁה יַחְדָּו הֵמָּה עַל־יְהוּדָה בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה:

הוֹי הַחֹקְקִים חִקְקֵי־אָוֶן וּמְכַתְּבִים עָמָל כִּתֵּבוּ: לְהַטּוֹת מִדִּין דַּלִּים וְלִגְזֹל מִשְׁפַּט עֲנִיֵּי עַמִּי לִהְיוֹת אַלְמָנוֹת שְׁלָלָם וְאֶת־יְתוֹמִים יָבֹזּוּ:

אבן עזרא

דבר. כבואה או גזירה: ונפל. הטעם כפול כמשפט: וידעו. אפרים הם עשרת השבטים: לבנים. דרך משל אם אשור הרע לנו עוד נשוב כקדמותינו וטובים מאשר היינו: שקמים. כדמות אלנים רעים: וישגב. כדירכין: הם אשור: אויביו. שב אל העם והם ארם או ישראל והנה ארם שהן מזרח לישרא׳ ישובו להרע לישרא׳ עם מלכי אשור: מאחור שהם במערב ארץ ישראל: והעם. על ישראל: המכהו. הוא השם שהוא המכ׳ באמת ובאו שימנים שנים כמו בתוך האהלי: ויכרת. הטעם לא שב העם כי אין מורה להם הדרך הישרה: כפה. הוא הסרס וכנה וכפתו לא רעננה: ואגמון. כמו הלכוף כאגמון ראשו והוא כמח כר׳ וידוע: זקן. והנה פירש כי הראש משל לזקן וכן הכפה והזנב ואגמון משל לנביא השקר: ויהיו. אלף מאשרי תחת יוד והפך זה תתיימרו וכן אלף ומאשריו: על כן. ישמח. השם כדרך לשון אדם כי בהיות הנעשים בטוב ישמחו עושיהם: חנף. הוא ברו טוב ותוכו רע: כי. דמה הרשע לאש שיאכל המבער והשמיר והשית הם הרשעים: ויתאבכו. מלה זרה כמו התרוממו: בעברת. נעתם. בלשון קדר כמו חשך גם זה דבק בעבור העשן הנזכר למעלה ור׳ משה הכהן ז״ל אמ׳ שהוא כמו יועם זהב והתי״ו מבנין התפעל וזאת טעות גדולה: ויגזר. דרך משל בעבור מלחמות שיעשו ביניהם והן אחים כאילו הם נוף אחד: מנשה. זה פירוש הפסוק שהוא למעלה והנה מנשה ילחם עם אפרים ושניהן על יהודה: הוי חוקקים. הוי כמו קריאה לשופטים וסופריהם: ומכתבי. פועל יוצא לשני פעולו׳ מהבנין הכבד הדגוש ויהיה עמל דבוק עם כתבו: להטות. יכוו לסופרי׳ שיכתבו ספרי שקר על היתומים והאלמנו׳ והדלי׳ שאין להן כח ואפילו לדבר: ומה

וּמַה־תַּעֲשׂוּ לְיוֹם פְּקֻדָּה וּלְשׁוֹאָה מִמֶּרְחָק תָּבוֹא עַל־מִי תָּנוּסוּ לְעֶזְרָה וְאָנָה תַעַזְבוּ כְּבוֹדְכֶם׃ בִּלְתִּי כָרַע תַּחַת אַסִּיר וְתַחַת הֲרוּגִים יִפֹּלוּ בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה׃

הוֹי אַשּׁוּר שֵׁבֶט אַפִּי וּמַטֶּה־הוּא בְיָדָם זַעְמִי׃ בְּגוֹי חָנֵף אֲשַׁלְּחֶנּוּ וְעַל־עַם עֶבְרָתִי אֲצַוֶּנּוּ לִשְׁלֹל שָׁלָל וְלָבֹז בַּז וּלְשׂוּמוֹ מִרְמָס כְּחֹמֶר חוּצוֹת׃ וְהוּא לֹא־כֵן יְדַמֶּה וּלְבָבוֹ לֹא־כֵן יַחְשֹׁב כִּי לְהַשְׁמִיד בִּלְבָבוֹ וּלְהַכְרִית גּוֹיִם לֹא מְעָט׃ כִּי יֹאמַר הֲלֹא שָׂרַי יַחְדָּו מְלָכִים׃ הֲלֹא כְּכַרְכְּמִישׁ כַּלְנוֹ אִם־לֹא כְאַרְפַּד חֲמָת אִם־לֹא כְדַמֶּשֶׂק שֹׁמְרוֹן׃ כַּאֲשֶׁר מָצְאָה יָדִי לְמַמְלְכֹת הָאֱלִיל וּפְסִילֵיהֶם מִירוּשָׁלִַם וּמִשֹּׁמְרוֹן׃ הֲלֹא כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְשֹׁמְרוֹן וְלֶאֱלִילֶיהָ כֵּן אֶעֱשֶׂה לִירוּשָׁלִַם וְלַעֲצַבֶּיהָ׃

וְהָיָה כִּי־יְבַצַּע אֲדֹנָי אֶת־כָּל־מַעֲשֵׂהוּ בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלִָם אֶפְקֹד עַל־פְּרִי־גֹדֶל לְבַב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר וְעַל־תִּפְאֶרֶת רוּם עֵינָיו׃ כִּי אָמַר בְּכֹחַ יָדִי עָשִׂיתִי וּבְחָכְמָתִי כִּי נְבֻנוֹתִי וְאָסִיר גְּבוּלֹת עַמִּים וַעֲתִידֹתֵיהֶם שׁוֹשֵׂתִי וְאוֹרִיד כַּאבִּיר יוֹשְׁבִים׃ וַתִּמְצָא כַקֵּן יָדִי לְחֵיל הָעַמִּים וְכֶאֱסֹף בֵּיצִים עֲזֻבוֹת כָּל־הָאָרֶץ אֲנִי אָסָפְתִּי וְלֹא הָיָה נֹדֵד כָּנָף וּפֹצֶה פֶה וּמְצַפְצֵף׃ הֲיִתְפָּאֵר הַגַּרְזֶן עַל הַחֹצֵב בּוֹ אִם־יִתְגַּדֵּל הַמַּשּׂוֹר עַל־מְנִיפוֹ כְּהָנִיף שֵׁבֶט אֶת־מְרִימָיו כְּהָרִים מַטֶּה לֹא־עֵץ׃

וּמָה תַּעַבְדוּן לְיוֹמָא דְיִסְעַרוּן עֲלֵיכוֹן חוֹבֵיכוֹן וּלְרִיגוּשׁ עָקָא מֵרְחִיק יֵיתֵי לְאָן תֵּיעַרְקוּן לְסָעִיד וְהֵיכָא תִּשְׁבְּקוּן יְקָרְכוֹן׃ בְּכֵן בַּר מִן אַרְעֲכוֹן אֲסִירִין תִּתְאַסְרוּן וּבַר מִקִּרְוֵיכוֹן קְטִילִין תִּתְרְמוּן בְּכָל דָּא לָא תָבוּ מֵחוֹבֵיהוֹן דִּיתוּב רוּגְזֵיהּ מִנְּהוֹן וְעַד כְּעַן מַתְקַפָּן מְרָדֵיהוֹן וְעוֹד מַחְתֵיהּ עֲתִידָא לְאִתְפְּרַע מִנְּהוֹן׃

וַי אֲתוּרָאָה שׁוּלְטַן רוּגְזִי וּמַלְאַךְ שְׁלִיחַ מִן קֳדָמַי עֲלֵיהוֹן בִּילוּט׃ בְּכִנְשָׁא חֲנִפָא אֲשַׁלְחִינֵיהּ וְעַל עַמָּא דַעֲבָרוּ עַל אוֹרַיְתָא אֲפַקְדִינֵיהּ לְמִבַּז בִּיזָא וּלְמֶיעְדֵּי עֲדָאָה וּלְשַׁוְיוּתֵיהּ לְדָיִישׁ כְּטִין שׁוּקִין׃ וְהוּא לָא כֵן מְדַמֵּי וְלִבֵּיהּ לָא כֵן מְחַשֵּׁיב אֲרֵי לְשֵׁיצָאָה אָמַר בְּלִבֵּיהּ וּלְאַסָּפָא עַמְמִין לָא בְּחַיִּס׃ אֲרֵי יֵימַר הֲלָא כָּל שִׁלְטוֹנַי כַּחֲדָא כְּמַלְכִין חֲשִׁיבִין קֳדָמַי׃ הֲלָא כְּמָא דְכַרְכְּמִישׁ בְּבִישׁ קֳדָמַי כֵּן כַּלְנוֹ אִם לָא כְּמָא דְאַרְפַּד מְסִיר בִּידִי כֵּן חֲמָת וּכְמָא דַעֲבָדִית לְדַמֶּשֶׂק כֵּן אַעְבֵּיד לְשֹׁמְרוֹן׃ כְּמָא דְאַשְׁכַּחַת יְדִי מַלְכְּוָן דְּפָלְחָן לְטַעֲוָתָא וְצִילְמָנֵיהוֹן מִירוּשְׁלֵם וּמִקַּמָּתָא דְשֹׁמְרוֹן׃ הֲלָא כְּמָא דַעֲבָדִית לְשֹׁמְרוֹן וּלְטַעֲוָתָהָא כֵּן אַעְבֵּיד לִירוּשְׁלֵם וּלְצַלְמָנַיָּא דִי בַהּ׃ וִיהֵי אֲרֵי יְשֵׁיצֵי יְיָ לְמֶעְבַּד יָת כָּל דַּאֲמַר בְּטוּרָא דְצִיּוֹן וּבִירוּשְׁלֵם אַסְעַר עַל עוֹבָדֵי רָם לִבָּא דְמַלְכָּא דְאַתּוּר וְעַל תּוּשְׁבַּחַת רָמוּת עֵינוֹהִי׃ אֲרֵי אֲמַר בִּתְקוֹף יְדִי עֲבָדִית וּבְחוּכְמְתִי אֲרֵי סוּכְלְתָן אֲנָא וְאַגְלֵיתִי עַמְמַיָּא מִמְּדִינָא לִמְדִינָא וְקִרְוֵי תוּשְׁבַּחְתְּהוֹן בָּזִיתָא וְאַחְתֵּית בִּתְקוֹף יָת יָתְבֵי כְּרַכִּין תַּקִּיפִין׃ וְאַשְׁכַּחַת כְּקִינָא יְדִי נִכְסֵי עַמְמַיָּא וּכְמִכְנַשׁ בֵּיעִין שְׁבִיקִין כָּל דַּיָּירֵי אַרְעָא אֲנָא כְנָשִׁית וְלָא הֲוָה נָטִיל מְכָא וְשָׁרֵי כָא וּפָתַח פּוּמָא וּמְמַלֵּיל מִלָּא׃ הַאֶיפְשַׁר דְּיִשְׁתַּבַּח חוּלִילָא עַל דְּחָלִיל בֵּיהּ לְמֵימַר הָא אֲנָא חֲלָלִית אִם יִתְרַבְרַב מַסָּרָא עַל דְּנָגִיר בֵּהּ לְמֵימַר הֲלָא אֲנָא נַגָּרִית כְּאַרְסָא חוּטְרָא לְמִמְחֵי לָא חוּטְרָא מָחֵי אֱלָהִין מַאן דְּמָחֵי בֵיהּ׃

ו׳ישבים · הלא אני מחשה · הלא מעט מוער׃ הגרזן ד׳ מיחדין בליש׳ בקרי׳ וסי׳ לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן · ונדחה ידו בגרזן לכרות · היתפאר הגרזן על החוצב בו · ומקבו׳ והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע׃

ומה · הטעם כל זה עשיתם והנה מה תעשו ביו׳ שיפקוד השם עונותיכ׳׃ כבודכם · הוא הממון׃ בלתי · הטעם כל זה עשיתם לא ימלטו רק מי שיכרע תחת אסיר ויפיל עצמו תחת הרוגים כאילו הוא הרוג כמוהם׃ הוי אשור · הוא דרך קריאה · שבט אפי שהוכחתי בו רבים והמטה שהוא ביד בני אשור הוא זעמי׃ בגוי · ועל עם עברתי · שים לו עברה עליו׃ והוא · ידמה · כמו כאשר דמיתי והוא מגזרת דמיון והטעם לא יחשב כי להוכיח שלחתיו רק אין לו מחשבה כי אם לעקור את הכל׃ כי יאמר · בלבו הנה שבו שרי שהיו בתחלה שרים הנם מלכים על גוים׃ הלא ככרכמיש כלנו · כמו ואכד וכלנה והם שמות מקומות נקראו על שם הבונים כמו תפרים׃ כאשר עשית לממלכו׳ · שעבדו׳ע׳׃ מירושלם · מסביבות ירושלם והם ערי יהוד׳ הבצורות שתפש׃ הלא · זאת הנבואה היא על סנחריב כאשר יבא להלחם על ירושלם׃ והיה כי יבצע · ישלים וכמוהו ידיו תבצענה׃ את כל מעשהו׃ להביא חיל סנחריב אל ציון׃ על פרי · כמו פרי מחשבתו׃ כי עשיתי גבורה׃ נבונותי · מהשבניי הכרתי׳ מבנין נפעל׃ ואסיר · עתיד והטעם על זמן עומד כמו יעשו עגל בחורב׃ ועתידותיהם שוסיתי · מגזרת ועתדה בשדה לך הממון שיזמן ה׳ האדם שימצאהו לעתיד ימיו׃ ואוריד כאביר · ואם הוא באלף הוא נוסף והטעם אוריד היושבי׳ בארמון כביר׃ ויאמר ר׳ משה הכהן כי האלף עיקר כמו אביר הרועים והטעם כגבור׃ ותמצא · לחיל · ממון כמו את החיל הזה׃ נודד כנף · פועל יוצא והנה הכנף פעול בעבו׳ שהמשילם לבנים והאפרוחים י׳ יולדו מהם׃ היתפאר הגרזן · כלי הברזל שיחתך בו והוא מגזרת נגרזתי והנה הטעם כי השם ה׳ המשילו ואין למשור רע כי אם ישר במגר׳ והוא משפעלי הכפל על משקל מעוז ומשל אחר כהניף שבט ואת מרימיו והטע׳ כהנפת השבט ותנופת מרימיו כי עיקר התנופה למרימיו כהרים מטה ההרמה למרימים לא לעץ׃ לכן

בלבבו ה׳ בקריאה וסימ׳ ותתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי׳ · וכן במליצי שרי בבל דברי הימים · וישם דוד את הדברים האלה׳ והוא לא כן ידמה · ודבר אמת בלבבו · וזר ובלבבו יגדיל׃ הלא ו׳ חס׳ בספ׳ וסי׳ כי יאמר הלא שרי יחדו׳ · הלא ככרמיש כלנו · הלא כאשר עשיתי לשמרון ולאליליה · הלא על האנשים

ואני החושב בך כפרע על ידך מאויבי אתה השמור ואני המכיפו · משור דנלוי׳ר׳א בלע״ז וכי דרך המשור להתהלל על מניפו׃ כהניף שבט את מרימיו · כאילו היה השבט מניף את עצמו ואת יד המרימו והלא אין שבט מניפו אלא האדם׃ כהרים מטה לא העץ הוא המרים · אלא האדם הוא המרים׃ תחת

מוֹלה · לסון חורבן׃ ליום פקודה · שיפקוד הקב״ה עליכם עונכם׃ על מי תנוסו לעזרה · הקב״ה אינו בעזרתכם׃ ואנה תעזבו · את כל הכבוד אשר אתם קובצים מן הגזל שתלכו בגולה׃ בלתי כרע תחת אסיר · במקום אשר לא כרע ולא יבין אחד מכם שלא היה שם כריעת המרבץ שם באותו המקום תהיו אסורים כלומר חוץ מארצכם תאסרו וכן תירגם יונתן בר מן ארעכון אסירין תתאסרון׃ תחת · תקו׳ כמו שבו איש תחתיו׃ ותחת הרוגי׳ יפלו · ובאותו מקום יפלו הרוגים׃ הוי כי עשיתי את אשור שבט אפי לרדו׳ בו את עמי ומטה הו׳ זעמי בידם של בני אשור׃ בגוי חנף · ישראל׃ והוא · סנחריב׃ לא כן ידמה · שהגז׳ מאתי ואני שולחו׳ ידמה · קונייד״יר בלע״ז כי בלבבו להשמיד את הכל ב׳ בגאוותו׃ כי יאמ׳ וגו׳ · לכך גבה לבו׃ הלא ככרכמים · כאשר בני כרכמים שרים ושלטונים כן בני כלנו׃ על כן אם לא כארפד אשר הוא משלטונות חמת שלקחתי מאדם ואם לא כדמשק שלקחתי מיד ארם כן עשיתי לשומרון אם לא כארפד חמת · דבוק הוא כארפד של חמת לכך נקוד פתח׃ ופסיליה׳ היו מירושלם ומשומרון · מכאן שרשעי ישראל היו מספיקין ב׳ צלמים לכל האומות ואחרי ש׳ שעובדי פסילי שומרון וירושלם נפלו בידי ולא הצילום פסיליהם כך שומרון וירושלם לא תנצל׃ כאשר עשיתי לשומרון וגו׳ · זאת יאמ׳ לאחר שיכבוש את שומרון׃ והיה כי יבצע וגו׳ · אבל לא היה כמו שדימה שלא מאחר שיגמור הקב״ה את כל מעשהו ונקמתו בישראל ובקצת ערי יהודה ומאותה יראה יכנעו בני ציון וירושלם לשוב אלי אודיע למלך אשור כי לא בכחו גבר׃ אפקוד על פרי גודל לבב מלך אשו׳ · על אשר הפריח והרבה גודל לבב מלך אשו׳ להתהלל בכחו על שקר פרי גודל קריי״מנט דגרנד״ייא בלע״ז של לב סנחריב׃ תפארת רום עיניו · על שנתפאר בגאותו׳ תפארת ונטמ״נט בלע״ז׃ רום עיניו · גבות רוחו כענין שנאמ׳ גבה עינים ורחב לב׃ כי אמר בכח ידי עשיתי כל גבורותי ולא מאת הקב״ה׃ נבונותי · חכמתי׃ ועתידותיהם · מעמדם ומצבם׃ כבור יושבים · יושבים רבים׃ כביר · פלוסו״רם בלע״ז׃ ואוריד · הורדתי מגדולתי׃ כקן׃ כקיני עופות הפקר׃ וכאסוף בצים עזובות · וכאשר יאסוף איש בצים עזובו׳ שעזבתם אמם ואין מוחה בידם לכסות עליה׳׃ נודד כנף ופוצה פה ומצפצף · כל הלשון הזה נופל בעופות לפי שדימה אותם הגולים לקן ב׳ בפרים ולבצים עזובות את לשון זה · לא צפצפו עליהם האב והאם׃ היתפאר הגרזן · הקב״ה אומ׳ לא היה לך להתהלל בזאת כי אינך אלא כגרזן שלי

ותחת כבודו · תחת בגדיהם יהו נשרפין הגבורים הם מכבדים את האדם: יקד יקוד · ישרף שריפה כשריפת אש · ומדרש אגדה כאן פרע לבני שם הכבוד שעשה שם לאביו כשכסה ערות נח אביו שנאמר ויקח שם ויפת וגו': אור ישראל · התורה שעוסק בה חזקיהו תהיה לאש לסנחריב: וקדושו · הקב"ה · ר"א וקדושו צדיקים שבדור: שיתו ושמירו · שריו וגבוריו: כרמל · יער גבוה: וכבוד יערו וכרמילו · הם רבוי חיילותיו: כמסוס נוסס · לפי שדימה אותם לעצי יער דימה פורענותם לתולעת הנוסר בפיו וטוחן העץ וקורהו שם כמו כ כבמר יאכלם סס · כמסוס נוסס כמגור המעורר · כמסוס נוסס כמסוס של נוסס שהוא כטוחן דק דק שהתולעת טוחן כך היה האפר שריפת גופן דק מסוס הוא הנטחן ונופל על ידי תולעת נוסס הוא התולעת: ושאר עץ יערו · הנותרים בחיילותיו: מספר יהיו · נוחים לספור כי מעט הם ונער יוכל לכותבם ואמרו רבותינו עשר כשאמרו מהם שאין לך קטן שאינו כותב יוד קטנה: להשען על מכהו · לסמוך על מלכי מצרים שהם היו תחלת המכיקים להם: שאר ישוב · השארית שבהן ישובו אל הקב"ה: אל גבור · שהראה להם גבורה בסנחריב: כי אם יהיה עמך · לחזקיהו אמר הנביא אם יהיה עמך כחול הים השאר שישוב בו למוטב ת תשטף את כליון החרוץ לבא עליהם ויעכבנו מלבא הצדקה שיתנהג בה: כי כלה ונחרצה · תראו שהקב"ה עושה ברשעים ותכנעו ותשובו אליו: לכן · לפי שידעתי שתשובו אליו חזקיהו וסיעתו כה אמר ה' אל תירא מאשור: בשבט יככה · בשבט פיו יחרף ויגדף אתכם על ידי רב שקה: ומטהו ישא עליך · לאיים כדרך שעשו מצרים · ועוד יש לפרש בשבט יככה אפר עד הכה הכך בשבטו ו והורגל לשאת עליך מטהו ו ואימתו כדרך המצריים משום ר' מנחם את' לי ר' יוסף: כי עוד · ימים מעט: מזער וכלה · הזעם שלי שניתן למטה ביד אשור כמו שאמור למעלה ומטה הוא בידם זעמי: ואפי שהיה לשבט ישוב על תכליתם · לשון תבל עמו על חירופים וגידופים אשר גדפו נערי מלך אשור אותי: ועורר עליו · ולעורר עליו: שוט · מכת יסורין: כמכת מדין · שנהרגו בלילה אחת והמלכים שברחו משם ונמלטו נהרג עורב בצור עורב כדמפורש בספר שופטים · אף זה לאחר שישוב לארצו ימות שם בחרב: ומטהו על הים · ועוד יעורר עליו את מטהו אשר היה על הים בפרעה וחילו: ונשאו · ויטלטלו מן העולם כדרך שנשא את מצרים: וחובל עול · סנחריב מפני חזקיהו שהיה נוח לדורו כשמן · ורבותינו פירשו מפני שמנו של חזקיהו שהיה דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות שהטילם לעסוק בתורה כענין שנאמר אשר העתיקו אנשי חזקיהו וגו': בא על עית · מונה והולך מסעות שנסע סנחריב ובא על ערי יהודה לבא ירושלם ביום מפלתו: עיית מגרון ומכמש רמה גבעת שאול בת גלים ליישה ענתות מדמנה גבים · כולן מקומות הן: לנו · לשון לינה: כשה · ברחה ברחו כולן מפני חיילותיו: צהלי קולך · להזהיר לעם: הקשיבי ליישה · את קול השופר וברחו לכם וכן עניה ענתות: העיזו · נאספו לברוח · ורבותינו דרשו צהלי קולך וכל המקרא במדרש אחר באגדת חלק והעמידו המסעות על עשר אבל יונתן תירגם את כולן שמות מקומות:

עוד

לכן · טעם שמשמיח מיתת גדולי אשור כי כן כת': יקד · כמו וליט שמים וירד: יקוד על משקל כפור: והיה אור ישראל · יהוא השם והטעם על המלאך שהמכחיד המחנה: שיתו ושמירו · הרשעים: וכבוד יערו וכרמילו · משל שהיו רבים כאילני היער והכרמל ומנפש ועד בשר יכלה · שהכחידם כרמות שרפה: כמסוס · שם כמו יקוד ואיננו סמוך · וטעם נוסס שיהיה זה הדבר כראה כנס · ומאר · שלא ימלטו כי אם מעטים עד שיוכל לכותבם נער שאין לו רגילות בחשבון · והיה · על מכהו · הוא אשור וזה לאות כי רבי' מיהודה קשרו: שאר ישוב · הוא שם בן הנביא והנה פירש כי טעם שאר ישוב על שאר יעקב והוא יהוא גם ישוב משרת עצמו ואחר עמו כמו מתן בסתר יכפה אף והנה הוא כן שאר ישוב שאר יעקב ישוב אל אל גבור וטעם גבור בעבור שהוא יוכל ל להושיעם: כי · הטעם אף על פי שיהיו ישראל רבים בימים ההם כחול הים לא ישאר מהם רק מי שישוב לשם כי כליון חרוץ גזור מהשם כמו אתה חרצת יבוא כנחל ש שוטף בצדק: כי · ונחרצה · גזירה נגזרת מאת השם כמו אתה חרצת: לכן · יושב ציון · בעבור שנתפשו כל ערי יהודה: יככה · במחשבתו: בדרך מצרים · כי משם עבר: כי · מעט מזער · בימים ויכלה זעמי ואפי בהם על רוב ש שעשו · ויש מפרש תבליתם מן אחרי ב בלותי על משקל ת תכליתם: ועורר · וכמכת מטהו על הים בשוב המים על מצרים: ונשאו · רמז לסנחריב בשובו ב בבושת: והיה · יסור סבלו · של מלך אשור וכף בוארך ליהודה: וחבל · כמו השחתה וכן וחבל את מעשה ידיך וטעמו ושחת העול כאשר יומס ש שמן בבואר והטעם שיתגבר יהודה: בא · הזכיר מסעי מלך אשור בבואו אל ציון: יפקיד כליו · עם קצת מחנהו לבא אל ציון במהרה: עברו מעברה · הנהר או שם מקום: לנו · מגזרת ללון: צהלי · הרמת קול וכן צהלת הסוס: בת גלים · שם מדינה ויתכן היותו בת כמו בת ציון: מדמנה · הגבים · שם מקום או בורות מתרגום ארמית: העיזו · הבריחו כמשם או אחרים מישראל כי הוא פועל יוצא שלא הענין:

עוד

ונחרצה ג' בקריאה וסימ' כי כלה ונחרצה · ועתה אל תתלוצצו · והגביר ברית לרבים · וא' נחרצה כי נחרצה נעשתה: יככה ג' בקריאה וסימ' למה יככה נפש · מאשור בשבט יככה · ויומם השמש לא יככה: עורב ד' מלאים וסי' ויבו את עורב ב' בו · במכת מדין · בצור עורב · שחרות כעורב:

לָכֵן יְשַׁלַּח הָאָדוֹן אֲדֹנָי צְבָאוֹת בְּמִשְׁמַנָּיו רָזוֹן וְתַחַת כְּבֹדוֹ יֵקַד יְקֹד כִּיקוֹד אֵשׁ: וְהָיָה אוֹר־יִשְׂרָאֵל לְאֵשׁ וּקְדוֹשׁוֹ לְלֶהָבָה וּבָעֲרָה וְאָכְלָה שִׁיתוֹ וּשְׁמִירוֹ בְּיוֹם אֶחָד: וּכְבוֹד יַעְרוֹ וְכַרְמִלּוֹ מִנֶּפֶשׁ וְעַד־בָּשָׂר יְכַלֶּה וְהָיָה כִּמְסֹס נֹסֵס: וּשְׁאָר עֵץ יַעְרוֹ מִסְפָּר יִהְיוּ וְנַעַר יִכְתְּבֵם: וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא לֹא־יוֹסִיף עוֹד שְׁאָר יִשְׂרָאֵל וּפְלֵיטַת בֵּית־יַעֲקֹב לְהִשָּׁעֵן עַל־מַכֵּהוּ וְנִשְׁעַן עַל־יְהוָה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל בֶּאֱמֶת: שְׁאָר יָשׁוּב שְׁאָר יַעֲקֹב אֶל־אֵל גִּבּוֹר: כִּי אִם־יִהְיֶה עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם שְׁאָר יָשׁוּב בּוֹ כִּלָּיוֹן חָרוּץ שׁוֹטֵף צְדָקָה: כִּי כָלָה וְנֶחֱרָצָה אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת עֹשֶׂה בְּקֶרֶב כָּל־הָאָרֶץ: לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת אַל־תִּירָא עַמִּי יֹשֵׁב צִיּוֹן מֵאַשּׁוּר בַּשֵּׁבֶט יַכֶּכָּה וּמַטֵּהוּ יִשָּׂא־עָלֶיךָ בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם: כִּי־עוֹד מְעַט מִזְעָר וְכָלָה זַעַם וְאַפִּי עַל־תַּבְלִיתָם: וְעוֹרֵר עָלָיו יְהוָה צְבָאוֹת שׁוֹט כְּמַכַּת מִדְיָן בְּצוּר עוֹרֵב וּמַטֵּהוּ עַל־הַיָּם וּנְשָׂאוֹ בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם: וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יָסוּר סֻבֳּלוֹ מֵעַל שִׁכְמֶךָ וְעֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ וְחֻבַּל עֹל מִפְּנֵי־שָׁמֶן: בָּא עַל־עַיַּת עָבַר בְּמִגְרוֹן לְמִכְמָשׂ יַפְקִיד כֵּלָיו: עָבְרוּ מַעְבָּרָה גֶּבַע מָלוֹן לָנוּ חָרְדָה הָרָמָה גִּבְעַת שָׁאוּל נָסָה: צַהֲלִי קוֹלֵךְ בַּת־גַּלִּים הַקְשִׁיבִי לַיְשָׁה עֲנִיָּה עֲנָתוֹת: נָדְדָה מַדְמֵנָה יֹשְׁבֵי הַגֵּבִים הֵעִיזוּ:

חֲלַף דְאִתְרַבְרַב מַלְכָּא דְאַתּוּר בְּכֵן יְשַׁלַּח רִיבּוֹן עָלְמָא יְיָ צְבָאוֹת בְּרַבְרְבָנוֹהִי מָחָא וּתְחוֹת מָאנֵי יְקָרְהוֹן מֵיקַד יוֹקְדוּן כִּיקִידַת אֶישָׁא: וִיהִי מָרֵיהּ נְהוֹרֵיהּ יִשְׂרָאֵל וְקַדִּישֵׁיהּ מֵימְרֵיהּ תַּקִּיף כְּאֶשָּׁתָא וּפִתְגָּמוֹהִי כְּשַׁלְהוֹבִיתָא וְיִקְטוֹל וִישֵׁיצֵי שִׁלְטוֹנוֹהִי וְטוּרְנוֹהִי בְּיוֹמָא חַד: וְיֵיקַר סַגִּי מַשִּׁרְיָתֵיהּ מִנַּפְשֵׁיהוֹן עִם פִּגְרֵיהוֹן יְשֵׁיצֵי וִיהֵי תְּבִיר וְעָרִיק: וּשְׁאָר עַבְדֵּי קְרָבֵיהּ יְסוֹפוּן לְמֶהֱוֵי עַם דְּמִנְיָין וּמַלְכוּ חַלָּשָׁא יִתְחַשְׁבוּן: וִיהֵי בְּעִידָּנָא הַהִיא לָא יוֹסְפוּן עוֹד שְׁאָרָא דְיִשְׂרָאֵל וְשֵׁיזָבַת בֵּית יַעֲקֹב לְאִסְתַּמְכָא עַל עַמְמַיָּא דַהֲווֹ מַפְלְחִין בְּהוֹן וְיִסְתַּמְכוּן עַל מֵימְרָא דַיְיָ קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל בִּקְשׁוֹט: שְׁאָר דְּלָא חֲטוֹ וּדְתָבוּ מֵחֲטָאָה שְׁאָרָא דְבֵית יַעֲקֹב יְתוּבוּן לְמִפְלַח קֳדָם אֱלָהָא גִּבָּרָא: אֲרֵי אִם יְהֵי עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל סַגִּי כְּחָלָא דְיַמָּא שְׁאָר דְּלָא חֲטוֹ וּדְתָבוּ מֵחֲטָאָה יִתְעַבְדוּן לְהוֹן גְּבוּרָן דְּמִתְגַּבְּרָן וּמִדַּבְּרָן בִּזְכוּ: אֲרֵי גְמִירָא וְשֵׁיצָאָה יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת עָבֵד עִם כָּל רַשִׁיעֵי בְּנֵי אַרְעָא: בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת לָא תִדְחַל עַמִּי יָתֵיב צִיּוֹן מֵאַתּוּרָא בְּשׁוּלְטָנֵיהּ יִמְחִינָךְ וּמַרְוָתֵיהּ יִרְמֵי עֲלָךְ כִּד בְּאוֹרַח מִצְרָיִם: אֲרֵי עוֹד צִיבְחַר כִּזְעֵיר וִיסוּפוּן לְוָטַיָּא מִנְּכוֹן דְבֵית יַעֲקֹב וְרוּגְזִי עַל עַמְמַיָּא עָבְדֵי תִבְלָא לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן: וְיַיְתֵי עֲלוֹהִי יְיָ צְבָאוֹת מְחָא כְּמַחַת מִדְיָן בְּשָׁקִיף עוֹרֵב וּמַרְוָתֵיהּ תַּעְדֵּי מִנְּכוֹן כְּמָא דַעֲדַת מַרְוַת פַּרְעֹה עַל יַמָּא וְיִתְעַבְדָן לְכוֹן גְּבוּרָן כִּד בְּאוֹרַח מִצְרָיִם: וִיהֵי בְּעִידָּנָא הַהִיא תַּעְדֵּי מַרְוָתֵיהּ מִנָּךְ וְנִירֵיהּ מֵעַל צַוְרָךְ וְיִתַּבְרוּן עַמְמַיָּא מִן קֳדָם מְשִׁיחָא: אֲתָא עַל עַיַּת עָבַר בְּמִגְרוֹן לְמִכְמָס יְמַנֵּי רַבָּנֵי מַשִּׁרְיָתֵיהּ: גְּזוֹ עָבְרוּ יַרְדְּנָא בְּגֶבַע בָּתוּ לְהוֹן אִתְבָּרוּ יָתְבֵי רָמְתָא אֱנָשׁ גִּבְעַת שָׁאוּל עֲרַקוּ: אֲרִימִי קָלֵיכוֹן אֱנָשׁ בַּת גַּלִּים אֲצִיתוּ דְּיָתְבִין בְּלַיִשׁ דְּדַיְירִין בַּעֲנָתוֹת: אִתְבָּרוּ אֱנָשׁ מַדְמֵנָה יָתְבֵי גֵּיבִים גְּלוֹ:

עוֹד הַיּוֹם בְּנֹב לַעֲמֹד יְנֹפֵף יָדוֹ הַר בַּת צִיּוֹן גִּבְעַת יְרוּשָׁלָ͏ִם׃ הִנֵּה הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת מְסָעֵף פֻּארָה בְּמַעֲרָצָה וְרָמֵי הַקּוֹמָה גְּדֻעִים וְהַגְּבֹהִים יִשְׁפָּלוּ׃ וְנִקַּף סִבְכֵי הַיַּעַר בַּבַּרְזֶל וְהַלְּבָנוֹן בְּאַדִּיר יִפּוֹל׃

יא וְיָצָא חֹטֶר מִגֵּזַע יִשָׁי וְנֵצֶר מִשָּׁרָשָׁיו יִפְרֶה׃ וְנָחָה עָלָיו רוּחַ יְהוָה רוּחַ חָכְמָה וּבִינָה רוּחַ עֵצָה וּגְבוּרָה רוּחַ דַּעַת וְיִרְאַת יְהוָה׃ וַהֲרִיחוֹ בְּיִרְאַת יְהוָה וְלֹא לְמַרְאֵה עֵינָיו יִשְׁפּוֹט וְלֹא לְמִשְׁמַע אָזְנָיו יוֹכִיחַ׃ וְשָׁפַט בְּצֶדֶק דַּלִּים וְהוֹכִיחַ בְּמִישׁוֹר לְעַנְוֵי אָרֶץ וְהִכָּה אֶרֶץ בְּשֵׁבֶט פִּיו וּבְרוּחַ שְׂפָתָיו יָמִית רָשָׁע׃ וְהָיָה צֶדֶק אֵזוֹר מָתְנָיו וְהָאֱמוּנָה אֵזוֹר חֲלָצָיו׃ וְגָר זְאֵב עִם כֶּבֶשׂ וְנָמֵר עִם גְּדִי יִרְבָּץ וְעֵגֶל וּכְפִיר וּמְרִיא יַחְדָּו וְנַעַר קָטֹן נֹהֵג בָּם׃ וּפָרָה וָדֹב תִּרְעֶינָה יַחְדָּו יִרְבְּצוּ יַלְדֵיהֶן וְאַרְיֵה כַּבָּקָר יֹאכַל תֶּבֶן׃ וְשִׁעֲשַׁע יוֹנֵק עַל חֻר פָּתֶן וְעַל מְאוּרַת צִפְעוֹנִי גָּמוּל יָדוֹ הָדָה׃ לֹא יָרֵעוּ וְלֹא יַשְׁחִיתוּ בְּכָל הַר קָדְשִׁי כִּי מָלְאָה הָאָרֶץ דֵּעָה אֶת יְהוָה כַּמַּיִם לַיָּם מְכַסִּים׃

עַד כְּעַן יוֹמָא רַב וְסַגִּי עִדָּן לֵיהּ לְמֵיעַל הָא סַנְחֵרִיב מַלְכָּא דְאַתּוּר נְטַל וַעֲבַר תְּלַת אַוְונִין וְדַבַּר עִמֵּיהּ אַרְבְּעִין אַלְפִין גּוּסְפָּנִין דִּדְהַב דִּבְנֵי מַלְכִין קְטִירֵי תָגָא יָתְבִין בְּהוֹן וְדַבַּר עִימֵּיהּ מָאתָן אַלְפִין אֲחִידֵי סַיְפִין וְרוּמְחִין וְדַבַּר עִימֵּיהּ מָאתָן וְשִׁיתִּין אַלְפִין מְחַצְצֵי גִירִין גּוּבְרִין דְּרַהֲטִין קֳדָמוֹהִי מְאָה אַלְפִין אוּרְכָּא דְמַשִּׁרְיָתֵיהּ אַרְבַּע מְאָה פַרְסִין צַוַּאר סוּסְוָתֵיהּ אַרְבְּעִין פַּרְסִין מִנְיַן מַשִּׁרְיָתֵיהּ מָאתָן וְשִׁיתִּין אַלְפִין רִיבּוֹא חָסֵר חַד וְכֵן אֲתוֹ עַל אַבְרָהָם כַּד רְמוֹ יָתֵיהּ לְגוֹ נוּרָא יְקִידְתָּא וְכֵן עֲתִידִין לְמֵיתֵי עִם גּוֹג וּמָגוֹג כַּד יִשְׁלַם עָלְמָא קִיצֵּי לְמִתְפַּרְקָא מַשִּׁרְיָתָא קַדְמֵיתָא כַּד עֲבָרוּ בְּיַרְדְּנָא שְׁתוֹ מַיָּא דַהֲווֹ בְּיַרְדְּנָא מַשִּׁרְיָתָא תִּנְיָתָא כַּד עֲבָרוּ בְּיַרְדְּנָא דָלוּ עִיקְבֵי סוּסְוָתָא וּשְׁתוֹ מַיָּא מַשִּׁרְיָתָא תְּלִיתָאָה כַּד עֲבָרוּ בְּיַרְדְּנָא חֲפַרוּ בֵּירִין וּשְׁתוֹ מַיָּא אֲתָא וְקָם בְּנוֹב קִרְיַת כָּהֲנַיָּא לָקֳבֵיל שׁוּרָא דִירוּשְׁלֶם וְעָנֵי וַאֲמַר לְחֵילְוָתֵיהּ הֲלָא דָא הִיא קַרְתָּא יְרוּשְׁלֶם דַּעֲלַהּ אַרְגֵּישִׁית כָּל מַשִּׁרְיָתִי וַעֲלַהּ כְּבִישִׁית כָּל מְדִינָתִי הָא הִיא זְעֵירָא וַחֲלַשָׁא מִכָּל כְּרַכֵּי עַמְמַיָּא דִּכְבִישִׁית בִּתְקוֹף יְדִי עֲלַהּ קָם מָנִיד בְּרֵישֵׁיהּ מוֹבִיל וּמַיְתֵי בִּידֵיהּ עַל טוּר בֵּית מַקְדְּשָׁא דִּי בְצִיּוֹן וְעַל עֲזָרְתָא דְבִירוּשְׁלֶם׃ הָא רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ צְבָאוֹת רְמֵי קְטוֹל בְּמַשִּׁרְיָתֵיהּ כִּבְעוֹט דְּמִתְבְּעִיט בְּמַעֲצַרְתָּא וְרָמֵי קוֹמָא יִתְקַטְּפוּן וְתַקִּיפַיָּא יִמָּאֲכוּן׃ וְיִקְטֵיל גִּיבָּרֵי מַשִּׁרְיָתֵיהּ דְּמִתְגַּבְּרִין כְּבַרְזְלָא וְעָבְדֵי קְרָבֵיהּ עַל אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל יִתְרְמוֹן׃ וְיִפּוֹק מַלְכָּא מִבְּנוֹהִי דְיִשַׁי וּמְשִׁיחָא מִבְּנֵי בְנוֹהִי יִתְרַבֵּי׃ וְתִשְׁרֵי עֲלוֹהִי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ רוּחַ חוּכְמָא וְסוּכְלְתָנוּ רוּחַ מְלַךְ וּגְבוּרָא רוּחַ מַדַּע וְדַחְלְתָא דַיְיָ׃ וִיקָרְבִינֵיהּ לְדַחַלְתֵּיהּ יְיָ לָא לְחֵיזוּ עֵינוֹהִי יְהֵי דָאִין וְלָא לְמִשְׁמַע אוּדְנוֹהִי יְהֵי מוֹכַח׃ וִידִין בְּקוּשְׁטָא מִסְכֵּינִין וְיוֹכַח בְּהֵימְנוּתָא מַחְשִׁיכֵי עַמָּא דְאַרְעָא וְיִמְחֵי חַיָּבֵי אַרְעָא בְּמֵימַר פּוּמֵיהּ וּבְמַלַּל סִפְוָתֵיהּ יְהֵי מָאִית אַרְמִילוֹס רַשִׁיעָא׃ וִיהוֹן צַדִּיקַיָּא סְחוֹר סְחוֹר לֵיהּ וְעָבְדֵי הֵימְנוּתָא מְקָרְבִין לֵיהּ׃ בְּיוֹמוֹהִי דִמְשִׁיחָא דְיִשְׂרָאֵל יִסְגֵּי שְׁלָמָא בְּאַרְעָא וְיָדוּר דִּיבָא עִם אִמְּרָא וְנִמְרָא עִם גַּדְיָא יִשְׁרֵי וְעֵיגְלָא וְאַרְיָא וּפַטִּים כַּחֲדָא וְיָנִיק זְעֵיר יְהֵי מְדַבַּר לְהוֹן׃ וְתוֹרְתָא וְדִיבָּא יִרְעַיָּן כַּחֲדָא יִשְׁרוֹן בְּנֵיהוֹן וְאַרְיָא כְּתוֹרָא יֵיכוּל תִּבְנָא׃ וִיחִיךְ יַנְקָא עַל חוֹר חֵוֵי פַּתְנָא וְעַל חֵיזוּ גִילְגְלֵי עֵינֵי חֵוֵי חוּרְמָן חֲסִילָא יְדוֹהִי יוֹשִׁיט׃ לָא יַבְאֲשׁוּן וְלָא יְחַבְּלוּן בְּכָל טוּרָא דְקוּדְשִׁי אֲרֵי תִּתְמְלֵי אַרְעָא לְמִידַּע יָת דַּחַלְתָּא דַיְיָ כְּמַיָּא דְלְיַמָּא חָפַן׃

פארה ג׳ מל׳ ב׳ כתיב פורה וחד כתיב פארה וסי׳ מסעף פארה במערצה כן כתיב. פורה דרכתי לבדי. לחשוף חמשים פורה. וב׳ חס׳ וסי׳ ואם ירא אתה לרדת הוא ופרה נערו: חטר ב׳ ויצא חטר מגזע ישי. חטר גאוה: כל משור המישור חס׳ יו״ד במ׳ מל׳ וסי׳ נמסר במלכים חלק א׳ סי׳ כ׳: בשבט ו׳ רפין בקריאה וסי׳ ומושכים בשבט סופר. והוכחתיו בשבט אנשים. והכה ארץ בשבט פיו. תרועם בשבט ברזל. ופקדתי בשבט פשעם. אני הגבר ראה עני: כבקר ג׳ בקריאה וסי׳ ואריה כבקר יאכל תבן. זאב וטלה ירעו כאחד. חציר כבקר יאכל:

עוד. יבוא היום שיעמוד בנוב: הנה. מסעף. יכרית הסעיפים כמו לא תפאר אחריך ושרסף מארץ חיים: פארה. כמו סעיף וככה ותשלח פארות: במערצה. בגבורה מגזרת עריץ: ורמי הקומה. בעבור כי השרים ככתרו: ונקף. לשון הכריתה: סבכי היער. האילנים המסובכים: בברזל. משל למלאך והשרי׳ הדומים לאילני הלבנון יפלו בברזל אדיר והנה בברזל מוסף עצמו ואחר עמו: ויצא. רובי המפרשים אמת כי זה המשיח והטעם שימות מחנה אשור הבא על ירושלם ועוד יבא עת גאולת ירושל׳ השלימה. ולפי דעת רבי משה הכהן שעל חזקיהו רמז כי הוא דבק עם הפרשה: חוטר. מגזרת תרגו׳ מטה: גזע. כמו זרע. ונכר כמו שעיף ככבר כתוב. וטעם ויצא כי קטן היה כאשר היה זאת הנבואה: ונחה. על משקל ושבה אל בית אביה מהבנייני הכבדי׳ והנה פרש כי רוח יי׳ היא רוח חכמה ובינה וכן כתוב על יהושע בתורה: וגבור׳. כי גבור היה חזקיה כי כן כתוב: והריחו. פעמים תטעה הרגשת האוזן שתשמע ואין קול גם העין תטעה שירא׳ לא הכח שהוא שע רק הרגשת הריח לא תטעה והריחו כאילו יריח הדבר בירא׳ השם שים לו לא ישפוט כאשר יראה לעיניו ולא כאשר ישמע כי יתכן להיות עדות העדים שקר ואלה התוכחות והמשפטי׳ הם כמשפט המלוכ׳: ושפט בצדק דלי׳. כמשפטי התור׳ שלא יהדר פני דל: והוכיח במישו׳. בוסר לטובים: והכה ארץ. בפיו כאילו הוא שבט לרשעים: והיה. והנה הצדק לא יסור ממנו כל ימיו בכל מעשיו: וגר זאב. דרך משל מהשלום שיהיה בימיו: ומריא. פירשתיו שהוא מין ממיני השור וחלבו אסור: ופרה. היא גדולה כי העגל קטן ויש אומרים כי הנקב׳ חזקה מהזכר: יאכל תבן. כאילו ישור מנהג תולדתו ולא יזיק לטרוף: ושעשע. לעולם תמצא בטעם הזה כפולה: חור. שפה או הא׳: מאורת. העין שהיא בעלת האור. יתכן היות הה״א הדה תחת אל״ף ידו אליה והטעם ישלח ידו או אין לה אחות: לא ירעו. הפתן והצפעוני כאילו כל ארץ ישראל מלאה דעת יי׳ כי ידוע הוא כי יודע השם לא ישחית לעולם רק יבנה ויתכן: כמים. תחסר מלת אשר וכן הוא כי הדעת תרבינה כמו אשר יכסו המים על ים שלא יפסיקו רק תוספנה: והיה.

עוד היום בנוב לעמוד. כל הדרך הזה נתלבט כדי לעמוד בעוד היום בנוב לפי שאמרו לו איצטגניניו אם תלחם בה היום תכבשנ׳ וכשעמד בנוב וראה את ירושלם קטנה לא חש לדברי איצטגניניו והתחיל להניף ידו בגאוה וכי על עיר כזו הרג שתי כל החיילו׳ הללו לינו פה הלילה ולמחר ישליך בה איש אבנו: הר בת ציון. להר בת ציון: הנה האדון. בלילה ההוא: מסעף פארה. במערכה. יפשח פארות עיקר ענפי אילנותיו. במערכה. במשור המקצץ הענפים אין פארה זו לשון נת שהרי לא נכתב בוי״ו כמו פורה דרכתי: וכמו לחשוף עטרים פורה. אלא באלף כמו ותארכנה פארותיו. ומסעף הוא לשון מקצץ ענפים. א׳ איסברנקי״ר בלע״ז. כמו וכלה סעיפיה וכן בסעיפיה פוריה: במערכה. בכלי משחית שעורץ ושובר אותם: ורמי הקומה. המלכים והשרים: גדועים. אין לשון גדוע נופל אלא באילנו׳ ודבר קשה: ונקף. אף זה לשון קציצ׳ כמו כנוקף זית. ונקף לשון ונפעל: סבכי היער. הענפים החשובים והגבורים: והלבנון. עובי יערו וכרמילו הן מרבית חיילותיו: באדיר יפול. על ידי מלאך יפלו. ד״א באדיר בזכות חזקיהו שהוא אדירם ומושלם של ישראל כמה שנאמר והיה אדירו ממנו: ויצא חוטר מגזע ישי. ואם תאמרו הרי תנחומין לחזקיהו ועמו שלא יפלו בידו ומה תהא על הגולה אשר הגלה בהלח וחבור שמא אבד סברם. לא אבד סוף שיבא מלך המשיח ויגאלם: חוטר. שבט מלוכה: ונצר. לשון יונק אילן. ונצר משרשיו יפרה. וכל הענין ובסופו והיה ביום ההוא יוסיף יי׳ שנית ידו הרי שנאמר נבואה זו לנחמת הגולים מאשור: והריחו בירא׳ יי׳. ימלא רוח יראת יי׳ ובלע״ז אירחו״מפירלנו״: לא למראה עיניו ישפט. כי בחכמת הקב״ה בקרבו ידע ויבין מי זכאי ומי חייב: במישור. לשון נוח ורך: והכה ארץ בשבט פיו. כתרגו׳ וימחי חייבי ארעא: וברוח שפתיו. ובממלל סיפוותיה: והיה צדק אזור מתניו. ויהון צדיקיא סחור סחור ליה דבקים בו כאזור: ומריא. שור פטם: ושעשע. ושיחק: על חור פתן. על חור עפר שהנחש מקנן בתוכו קרו״ט בלע״ז. פתן נחש משהזקין נעשה חרש ונקרא פתן ושוב אין לו לחש שב׳ אשר לא ישמע לקול מלחשים: ועל מאורת צפעוני. יונתן תירגם חיזו גילגלי עינוהי חיוי חורמן ומנחם פתר בו לשון נקב וחורי עפר וכן אור כשדים וכן באורים כבדו יי׳: גמול. תינוק הגמול משדי אמו: ידו הדה. תרגם יונתן ידוהי יושיט כמו הר הדים וכמו הידד שהוא לשון הרמת קול אף זה לשון הרמה והא׳ אחרונה באה בתוכו יסוד נופל כמו עשה בנה קנה: דעה את יי׳. לדעת את יי׳: לכם

לנס עמים. להיות עיניהם מרימים בו להקבץ אליו: מנוחתו. כמו משכנו ממצרים שהיתה גאולתם ברורה מאין מעבוד אבל גאולת בית שני איכה מן המכין שהרי משועבדים היו לכורש: ומאיי הים. הן איי כתים רומיים בני עשו: ונשא נס. פירקה בלע״ז והיה להם לקבץ אליו ולהביא את גלות ישראל מנחה לו: אפרים לא יקנא את יהודה. משיח בן יוסף ומשיח בן יהודה לא יקנאו זה בזה: ועפו בכתף פלשתים ימה. ישעו וירוצו ישראל שכם אחד על הפלשתים אשר הם במערבה של ארץ ישראל ויכבשו את ארצם כמו דרך ירצחו שכמה שכם אחד וכן תרגם יונתן ויתחברון כתף חד למימחי פלישתאי די במערבא: ובני עמון משמעתם. כתרגומו משתמעין להון מקבלין מצותם עליהם:

מנחתו ד׳ חס׳ ו׳ בליש׳ מנוחה וסימ׳ וירא מנוחה כי טוב ואת הארץ כי. דבר אדני המלך למנוחה. והיתה מנחתו כבוד. ודמשק מנחתו. וכל המנוחה דבוו׳ חס׳ ואסף ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ואסף איש טהור את אפר הפרה. ואסף המצורע. ואסף נדחי ישראל ונפצות יהודה: משלוח ג׳ מל׳ בליש׳ שלוח וסימ׳ אדום ומואב משלוח

וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא שֹׁרֶשׁ יִשַׁי אֲשֶׁר עֹמֵד לְנֵס עַמִּים אֵלָיו גּוֹיִם יִדְרֹשׁוּ וְהָיְתָה מְנֻחָתוֹ כָּבוֹד׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יוֹסִיף אֲדֹנָי שֵׁנִית יָדוֹ לִקְנוֹת אֶת שְׁאָר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשָּׁאֵר מֵאַשּׁוּר וּמִמִּצְרַיִם וּמִפַּתְרוֹס וּמִכּוּשׁ וּמֵעֵילָם וּמִשִּׁנְעָר וּמֵחֲמָת וּמֵאִיֵּי הַיָּם׃ וְנָשָׂא נֵס לַגּוֹיִם וְאָסַף נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל וּנְפֻצוֹת יְהוּדָה יְקַבֵּץ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ׃ וְסָרָה קִנְאַת אֶפְרַיִם וְצֹרְרֵי יְהוּדָה יִכָּרֵתוּ אֶפְרַיִם לֹא יְקַנֵּא אֶת יְהוּדָה וִיהוּדָה לֹא יָצֹר אֶת אֶפְרָיִם׃ וְעָפוּ בְכָתֵף פְּלִשְׁתִּים יָמָּה יַחְדָּו יָבֹזּוּ אֶת בְּנֵי קֶדֶם אֱדוֹם וּמוֹאָב מִשְׁלוֹחַ יָדָם וּבְנֵי עַמּוֹן מִשְׁמַעְתָּם׃ וְהֶחֱרִים יְהוָה אֵת לְשׁוֹן יָם מִצְרַיִם וְהֵנִיף יָדוֹ עַל הַנָּהָר בַּעְיָם רוּחוֹ וְהִכָּהוּ לְשִׁבְעָה נְחָלִים וְהִדְרִיךְ בַּנְּעָלִים׃ וְהָיְתָה מְסִלָּה לִשְׁאָר עַמּוֹ אֲשֶׁר יִשָּׁאֵר מֵאַשּׁוּר כַּאֲשֶׁר הָיְתָה לְיִשְׂרָאֵל בְּיוֹם עֲלֹתוֹ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

יב וְאָמַרְתָּ בַּיּוֹם הַהוּא אוֹדְךָ יְהוָה כִּי אָנַפְתָּ בִּי יָשֹׁב אַפְּךָ וּתְנַחֲמֵנִי׃ הִנֵּה אֵל יְשׁוּעָתִי אֶבְטַח וְלֹא אֶפְחָד כִּי עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ יְהוָה וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה׃ וּשְׁאַבְתֶּם מַיִם בְּשָׂשׂוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה׃ וַאֲמַרְתֶּם בַּיּוֹם הַהוּא הוֹדוּ לַיהוָה קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו הַזְכִּירוּ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ׃ זַמְּרוּ יְהוָה כִּי גֵאוּת עָשָׂה מוּדַעַת זֹאת בְּכָל הָאָרֶץ׃ צַהֲלִי וָרֹנִּי יוֹשֶׁבֶת צִיּוֹן כִּי גָדוֹל בְּקִרְבֵּךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃

יג מַשָּׂא בָּבֶל אֲשֶׁר חָזָה יְשַׁעְיָהוּ בֶּן אָמוֹץ׃

ויהי בעידנא ההיא בר בריה דישי עתיד דיקום את לעממיא ליה סלכון ישתמעון ויהי אתר בית משרוהי ביקר׃ ויהי בעידנא ההיא יוסיף יי תנינות גבורתיה למפרוק ית שארא דעמיה דישתאר מאתור וממצרים ומפתרוס ומכוש ומעילם ומבבל ומחמת ומנגוות ימא׃ וזקוף את לעממיא ויכניש מבדרי ישראל וגלות יהודה יקרב מארבע רוחי ארעא׃ ותעדי קנאתא דבית אפרים ודמעיקין לדבית יהודה ישתיצון דבית אפרים לא יקנון בדבית יהודה ודבית יהודה לא יעיקון לדבית אפרים׃ ויתחברון כתף חד למימחי פלשתאי די במערבא כחדא יבוזון ית בני מדינחא באדום ומואב יושטון ידיהון ובני עמון ישתמעון להון׃ וייבש יי ית לישן ימא דמצרים וירים מחת גבורתיה על פרת במימר נביוהי וימחיניה לשבעה נחלין ויהכון ביה בסנדלין׃ ותהי אורח כבישא לשארא דעמיה דישתאר מאתור כמא דהוות לישראל ביום מסקיהון מארעא דמצרים׃ ותימר בעידנא ההיא אודי קדמך יי ארי על דחבית קדמך הוה רוגזך עלי וכד דתבית לאוריתא יתוב רוגזך מני ותרחם עלי׃ הא על מימר אלהא פורקני אנא רחיץ ולא אזדעזע ארי תוקפי ותושבחתי דחילא יי אמר במימריה והוה לי לפריק׃ ותקבלון אולפן חדת בחדוא מבחירי צדיקיא׃ ותימרון בעידנא ההיא אודו קדם יי צלו בשמיה חוו בעממיא עובדוהי אדכרו ארי תקיף שמיה׃ שבחו קדם יי ארי גבורן עבד גליא דא בכל ארעא׃ בועי ושבחי כנישתא דציון ארי רבא אמר לאשראה שכינתיה בגויך קדישא דישראל׃ מטל כס דילוט לאשקאה ית בבל דאתנבי ישעיה בר אמוץ׃

ידם׳ השכם ושלוח דדה׳. תשלוח ספרים ביד הרצים׃ עזי וזמרת יה ג׳ דסמיכי בקריא׳ וסימ׳ ויהי לי לישועה דרושע. הנה אל ישועתי אבטח ולא. ודהלל׃ הישועה ג׳ בקריא׳ וסימ׳ בשמואל חלקא׳ סימן ד׳ ונשגב ג׳ קמצין בקריא׳ וסימ׳ ואמרתם ביום ההוא הודו ליי׳ נשגב כי שגב מרום. יהללו את שם יי׳

[illegible]

עַל הַר־נִשְׁפֶּה שְׂאוּ־נֵס הָרִימוּ קוֹל לָהֶם הָנִיפוּ יָד וְיָבֹאוּ פִּתְחֵי נְדִיבִים: אֲנִי צִוֵּיתִי לִמְקֻדָּשָׁי גַּם קָרָאתִי גִבּוֹרַי לְאַפִּי עַלִּיזֵי גַּאֲוָתִי: קוֹל הָמוֹן בֶּהָרִים דְּמוּת עַם־רָב קוֹל שְׁאוֹן מַמְלְכוֹת גּוֹיִם נֶאֱסָפִים יְהוָה צְבָאוֹת מְפַקֵּד צְבָא מִלְחָמָה: בָּאִים מֵאֶרֶץ מֶרְחָק מִקְצֵה הַשָּׁמָיִם יְהוָה וּכְלֵי זַעְמוֹ לְחַבֵּל כָּל־הָאָרֶץ: הֵילִילוּ כִּי קָרוֹב יוֹם יְהוָה כְּשֹׁד מִשַּׁדַּי יָבוֹא: עַל־כֵּן כָּל־יָדַיִם תִּרְפֶּינָה וְכָל־לְבַב אֱנוֹשׁ יִמָּס: וְנִבְהָלוּ צִירִים וַחֲבָלִים יֹאחֵזוּן כַּיּוֹלֵדָה יְחִילוּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ יִתְמָהוּ פְּנֵי לְהָבִים פְּנֵיהֶם: הִנֵּה יוֹם־יְהוָה בָּא אַכְזָרִי וְעֶבְרָה וַחֲרוֹן אָף לָשׂוּם הָאָרֶץ לְשַׁמָּה וְחַטָּאֶיהָ יַשְׁמִיד מִמֶּנָּה: כִּי־כוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וּכְסִילֵיהֶם לֹא יָהֵלּוּ אוֹרָם חָשַׁךְ הַשֶּׁמֶשׁ בְּצֵאתוֹ וְיָרֵחַ לֹא־יַגִּיהַ אוֹרוֹ: וּפָקַדְתִּי עַל־תֵּבֵל רָעָה וְעַל־רְשָׁעִים עֲוֺנָם וְהִשְׁבַּתִּי גְּאוֹן זֵדִים וְגַאֲוַת עָרִיצִים אַשְׁפִּיל: אוֹקִיר אֱנוֹשׁ מִפָּז וְאָדָם מִכֶּתֶם אוֹפִיר: עַל־כֵּן שָׁמַיִם אַרְגִּיז וְתִרְעַשׁ הָאָרֶץ מִמְּקוֹמָהּ בְּעֶבְרַת יְהוָה צְבָאוֹת וּבְיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ: וְהָיָה כִּצְבִי מֻדָּח וּכְצֹאן וְאֵין מְקַבֵּץ אִישׁ אֶל־עַמּוֹ יִפְנוּ וְאִישׁ אֶל־אַרְצוֹ יָנוּסוּ: כָּל־הַנִּמְצָא יִדָּקֵר וְכָל־הַנִּסְפֶּה יִפּוֹל בֶּחָרֶב: וְעֹלְלֵיהֶם יְרֻטְּשׁוּ לְעֵינֵיהֶם יִשַּׁסּוּ בָּתֵּיהֶם וּנְשֵׁיהֶם תִּשָּׁגַלְנָה: הִנְנִי מֵעִיר עֲלֵיהֶם אֶת־מָדָי אֲשֶׁר־כֶּסֶף לֹא יַחְשֹׁבוּ וְזָהָב לֹא יַחְפְּצוּ־בוֹ: וּקְשָׁתוֹת נְעָרִים תְּרַטַּשְׁנָה וּפְרִי־בֶטֶן לֹא יְרַחֵמוּ עַל־בָּנִים לֹא־תָחוֹס עֵינָם:

עַל טוּרָא דְיָתְבָא שְׁלֵיוָא זְקוּפוּ אָתָא אֲרִימוּ קָלָא לְהוֹן אֲנִיפוּ יְד וְיֵיעֲלוּן בְּתַרְעָהָא מְגַרְבִין: אֲנָא פַּקֵּידִית לְמַזְמִינַי אַף עַרְעִית גִּבָּרֵי וְיִתְפָּרְעוּן סִנְאוֹהִי רוּגְזֵי תּוּקְפִּי וְתוּשְׁבַּחְתִּי: קָל הָמוֹן בְּטוּרַיָּא דְמוּת עַם סַגִּי קָל אִתְרְגוּשַׁת מַלְכְוָן עַמְמִין דְּמִתְכַּנְשִׁין יְיָ צְבָאוֹת מְמַנֵּי מַשִׁירְיָן בִּקְרָבָא: אָתַן מֵאַרְעָ רְחִיקָא מִסְּיָפֵי אַרְעָא יְיָ וּמַנֵּיכֵם דִּילוּט קֳדָמוֹהִי לְחַבָּלָא כָּל רִישְׁעֵי אַרְעָא: אֵילִילוּ אֲרֵי קָרִיב יוֹמָא דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ כְּבִיזָא מִן קֳדָם שַׁדַּי יֵיתֵי: עַל כֵּן כָּל יְדַיָּא יִתְרַשְׁלוּן וְכָל לִבָּא דֶאֱנָשָׁא יִתְמְסֵי: וְיִתְבַּהֲלוּן עָקָא וְחַבָלִין יְחִידוּנוּן זִיעַ כְּיָלְדְתָא יְזוּעוּן גְּבַר לְחַבְרֵיהּ יִתְמְהוּן אַפֵּי שַׁלְהוֹבִין אַפֵּיהוֹן: הָא יוֹמָא מִן קֳדָם יְיָ עָתִיד לְמֵיתֵי אַכְזָרֵי וְתַעֲבוּר וּתְקוֹף רְגַז לְשַׁוָּאָה אַרְעָא לְצָדוּ וְחַיָּבַהָא יְשֵׁיצֵי מִינַּהּ: אֲרֵי כוֹכְבֵי שְׁמַיָּא וְנִפְלֵיהוֹן לָא יַזְהֲרוּן נְהוֹרֵיהוֹן וְקַבֵּל שִׁמְשָׁא בְּמִפְּקֵיהּ וְסִיהֲרָא לָא מַזְהַר נְהוֹרֵיהּ: וְאַסְעַר עַל דַּדַיְירִין בְּתֵבֵל בִּישְׁתְּהוֹן וְעַל רַשִׁיעַיָּא חוֹבֵיהוֹן וְאֵיבְטֵיל רְבוּת רַשִׁיעִין וּתְקוֹף תַּקִּיפִין אַמְאִיךְ: אַחְבִּיב דָּחֲלֵי מִדַּהֲבָא דְמִתְיַקְּרִין מִינֵּיהּ בְּנֵי אֱנָשָׁא וְעָבְדֵי אוֹרַיְתָא מִמַּסְנְנָא דְאוֹפִיר: עַל כֵּן שְׁמַיָּא אָזִיעַ וְתָזוּעַ אַרְעָא מֵאַתְרָהָא מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת וּבְיוֹם תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ: וִיהֵי כְּטַבְיָא מְפָרֵיד וּכְעָאן וְלֵית דִּמְכַנֵּישׁ גְּבַר לְעַמֵּיהּ יִתְפְּנוּן וּגְבַר לְאַרְעֵיהּ יֵעֶרְקוּן: כָּל דְּיִשְׁתְּכַח בַּהּ יִתְקְטַל וְכָל דְּיֵעוֹל לְכָרְכֵּי צִירָא יִתְקְטוֹל בְּחַרְבָּא: וְעוּלֵימֵיהוֹן יִתְרַפְּוּן לְעֵינֵיהוֹן יִתְבְּזוּן בָּתֵּיהוֹן וּנְשֵׁיהוֹן יִשְׁתַּכְבָן: הָא אֲנָא מַיְתֵי עֲלֵיהוֹן יָת מָדַי דִּי בְכַסְפָּא לָא מִתְקַסִין וְדַהֲבָא לָא מִתְרְעֵי בֵיהּ: וְקַשְׁתָּתְהוֹן עוּלֵימִין יְבַזְעַן וְעַל וְלַד מְעִין לָא יְרַחֲמוּן עַל בְּנַיָּא לָא תָחוֹס עֵינֵיהוֹן:

צויתי ה' בקריא וסימ' נמסר בסוף סדר צו: ויבאו ז' רפין וסימ' ואתה הרם את מטך · ואני הנני מחזק את לב מצרים · קום לך למסע · הבו לכם שלשה אנשים · על הר נשפה · בימים ההמה ילכו · ויבאו אליך במבוא עם · בתרא מל': לחבל ג' וסימ' וכלי זעמו לחבל · וכלי כליו רעים ·

בראתי משחית לחבל: ונבהלו צירים חד מן ז' מלין כטעמא מרעימין ומפסיקין וסי' ותתמהמה ויחזיקו · ויאמר יי' אלהי אדני · וימאן ויאמר אל אשת אדניו · וישחט ויקח משה · ונבהלו צרים וחבלים · ויאמר יי' מציון · ואמר לה אלה מאניא שא אזל אחת המו: זדים ד' וסימ' ועתה אנחנו מאשרים · ופקדתי על תבל רעה דמלאכי · ודבתריה כי הנה היום בא · אלהים זדים קמו עלי תניינא דסיפרא · וכל אלפא ביתא דכוו': ד' כתיבן לישן שגל וקרינן לישן שכיבה וסימ' אשה תארש ואיש אחר ישגלנה · ועלליהם ירטשו לעיניהם · שאי עיניך על שפים וראי איפה לא שגלת · ואספתי את כל הגוים אל ירושלם:

רשי

על הר נשפה שאו נס · להתקבץ על הר שקט ובוטח בשופי שאו נס לגוים והרימו קול למקבצים שיבאו עליו: הניפו להם יד · לרחוקים שאין יכולים לשמוע והראו אות הנפת היד ויבאו בפתחי נדיבים של שרי בבל: פתחי · כמו בפתחי כמו ותפס בית אביה הנפתר בבית אביה ומנחם בן סרוק פתר חרבות כמו והמה פתיחות: אני צויתי למקודשי · שיבאו ויתחילו להתגרות בם והם פרס ומדי אני כורש ודריוש שזמנתים לכך: קראתי גבורי לאפי · לעשות חרון אפי בה שהם עליזי גאותי שאני מתפאר בהם: וכלי זעמו · הם גבורי מדי ופרס: לחבל כל הארץ · של בבל: כשוד · כיום ביזה אשר הקב"ה יבא: כל ידים · של בבל: צירים וחבלים · הם לשון יסורי' אשה הכורעת לילד שצירי דלתי בטנה מתפרקי' להפתח: יחילון · חיל וחלחלה לשון רתת הם: איש אל רעהו יתמהו · בני בבל על הבואים עליה כי משונים הם ופני להבים פניה': להבי' · אומה שפניהם כהובי' ומאוימין מאד או י"ל שהם עם חושבי מחשבות ואת בני בבל דימה להם על שם התימהון: וחטאיה · חוטאיה: וכסיליהם · מזלותיהם: יהלו · יאירו וכן בהילו נרו וכן אור כי יהל: חשך השמש · מתוך צרה כרואה להם כאילו חשך השמש: על תבל · על ארצם: אוקיר אנוש מפז · בו בלילה אכבר את דניאל מפז כשהביאוהו לקרות מכתב מנא מנא תקל ופרסין באדין אמר בלטשאצר והלבישו ית דניאל ארגונא וגו': כתם אופיר · קבוצת זהב אופיר: שמים ארגיז · כל צבאם ירגז כשאפיל שרה של בבל שאין הקב"ה נפרע מן האומו' עד שנפרע משריהם תחלה שנאמר יפקוד יי' על צבא מרום במרום ואחר כך על מלכי האדמה · ואומר איך נפלת משמים הילל בן שחר ואחר כך נגדעת לארץ חולש על גוים אף כאן תחלה שמי' ארגיז ואחר כך ותרעש הארץ ירעשו יושביה לקול מפלתה שיתמהו בדבר: והיה · יושב בבל: כצבי מודח · ממקומו: כל הנמצא · בחוץ ידקר: וכל הנספה · על בני העיר להיות נקלט עמה במצור יפול בחרב כשתלכד העיר: נספה לשון ספות הרוה ספו שנה על שנה ספו על זבחיכם אקוילליר בלע"ז: ירוטשו · יתבקעו וכן נערים תרטשנה: הנני מעיר עליהם את מדי · דריוש המדי הרג את בלשאצר וכן הוא אומר ביה בליליא קטיל בלשאצר ודריוש מדאה קביל מלכותא: וזהב לא יחפצו בו · אין חוששי' כי אם להרוג ולהכין על כל הרע' אשר עשו מלכי בבל לכל האומות: וקשתות · של בני מדי נערים של בבל: תרטשנה · תבקענה בחציהם אשר יורו בקשתותיה': ופרי בטן · עוללים דקים: והיתה

אבן עזרא

על הר נשפה · יש אומרים מגזרת כשף כמו שחרות והנכון שהוא מגזרת שפיים והנו"ן לבנין נפעל וטעמו גבוה או אין לה אח: להם · לבאים על בבל להלחם עליה: ויבאו · ומיד יבואו ויכנסו למדינה כי יתפשוה: אני · דברי השם: למקודשי · הם המזומנים: עליזי · שהם שמחים להראות גבורתי או שמחים בגבורה שמתי בהם: קול · מנהג תולדת ההר כאשר ידבר אים להשיב ה הקול וזה הוא טעם קול המון מגזר' הומה והנה פירש למה זה קול שאון בממלכות גוים כי מלך פרס שהוא כורש ומלך מדי שהוא דריוש שניהם התחברו על בבל וזה מפורש בספר דניאל: מפקד · ישים פקידים או מפקדים והוא פועל יוצא לשני פעולים: באים · כי מפאת עילם באו כאילו הם מקצה השמים רמז למרחוק וכן והנה באו בגזירות השם וכלי זעמו שהם פרס ומדי: הלילו · כשוד משדי יבא · כי זה השוד בא מהשם ומי יוכל לבטלו ויש אומרי' כי שדי כגבור שודד והראשון הוא הנכון: על כן כל ידים · אנשי בבל: ונבהלו · פני להבים פניהם · כמו שרופים מרוב הצער ויש אומרים כי להבים גוי כשופים: הנה · יוד אכזרי נוסף כיוד פנימי: לשום · הארץ כשדים: כי · וכסיליהם · יש אומרים כי כסיל הוא הכוכב שהוא קרוב מהסרן הדרומי ש שימותו הגמלים אם יראוהו ולפי דעתי שהוא לב עקרב ויתכן להיות הכסילים מגז' הכסלים שהם קרובי' אל הסדנים ויאמר רבי יונה כי כסיל הוא אחר וחבר כוכבים אחרין אליו וכמוהו ב בתי השן: יהלו · כמו יחלו מהפעלים של ה הכפל והנה הוא פוע' יוצא וככה בהלו נרו גם כן יגיה והעד יגיה חשכי: ופקדתי על תבל רעה · כי מלכו' רבות תפש כורש וכן אמר כל ממלכות ה הארץ נתן לי יי' אלהי השמי': אוקיר · פועל יוצא מהבנין הכבד הנוסף וכן הוקר ר רגלך וטעם אנוש הזכרים שימותו ב במלחמה: על שמים ארגיז · דרך משל שלא ימצא הגבורה מכוחה: והיה · המון כשדים: ככבי · שידיחו אותו הרודפי' והוא פעול מהבנין הכבד הנוסף על משקל מוקטר מוגש מוגבה ארצה: כל · ידקר · שלא יחמול עליו: וכל הנספה · שם התאר מבנין נפעל: ועולליהם · תשגלנה · כמו לשכיבה ויקרא תשכבנה דרך כבוד: הכני · הזכיר מדי כי הם יותר אכזרי': לא יחשובו · למלוכה רק יהרגו: וקשתות · תרטשנה · תבקענה: והיתה

וְהָיְתָה בָבֶל צְבִי מַמְלָכוֹת תִּפְאֶרֶת גְּאוֹן כַּשְׂדִּים כְּמַהְפֵּכַת אֱלֹהִים אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה׃ לֹא־תֵשֵׁב לָנֶצַח וְלֹא תִשְׁכֹּן עַד־דּוֹר וָדוֹר וְלֹא־יַהֵל שָׁם עֲרָבִי וְרֹעִים לֹא־יַרְבִּצוּ שָׁם׃ וְרָבְצוּ־שָׁם צִיִּים וּמָלְאוּ בָתֵּיהֶם אֹחִים וְשָׁכְנוּ שָׁם בְּנוֹת יַעֲנָה וּשְׂעִירִים יְרַקְּדוּ־שָׁם׃ וְעָנָה אִיִּים בְּאַלְמְנוֹתָיו וְתַנִּים בְּהֵיכְלֵי עֹנֶג וְקָרוֹב לָבוֹא עִתָּהּ וְיָמֶיהָ לֹא יִמָּשֵׁכוּ׃

כִּי יְרַחֵם יְהוָה אֶת־יַעֲקֹב וּבָחַר עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל וְהִנִּיחָם עַל־אַדְמָתָם וְנִלְוָה הַגֵּר עֲלֵיהֶם וְנִסְפְּחוּ עַל־בֵּית יַעֲקֹב׃ וּלְקָחוּם עַמִּים וֶהֱבִיאוּם אֶל־מְקוֹמָם וְהִתְנַחֲלוּם בֵּית־יִשְׂרָאֵל עַל אַדְמַת יְהוָה לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת וְהָיוּ שֹׁבִים לְשֹׁבֵיהֶם וְרָדוּ בְּנֹגְשֵׂיהֶם׃

וְהָיָה בְּיוֹם הָנִיחַ יְהוָה לְךָ מֵעָצְבְּךָ וּמֵרָגְזֶךָ וּמִן־הָעֲבֹדָה הַקָּשָׁה אֲשֶׁר עֻבַּד־בָּךְ׃ וְנָשָׂאתָ הַמָּשָׁל הַזֶּה עַל־מֶלֶךְ בָּבֶל וְאָמָרְתָּ אֵיךְ שָׁבַת נֹגֵשׂ שָׁבְתָה מַדְהֵבָה׃ שָׁבַר יְהוָה מַטֵּה רְשָׁעִים שֵׁבֶט מֹשְׁלִים׃ מַכֶּה עַמִּים בְּעֶבְרָה מַכַּת בִּלְתִּי סָרָה רֹדֶה בָאַף גּוֹיִם מֻרְדָּף בְּלִי חָשָׂךְ׃ נָחָה שָׁקְטָה כָּל־הָאָרֶץ פָּצְחוּ רִנָּה׃ גַּם־בְּרוֹשִׁים שָׂמְחוּ לְךָ אַרְזֵי לְבָנוֹן מֵאָז שָׁכַבְתָּ לֹא־יַעֲלֶה הַכֹּרֵת עָלֵינוּ׃ שְׁאוֹל מִתַּחַת רָגְזָה לְךָ לִקְרַאת בּוֹאֶךָ עוֹרֵר לְךָ רְפָאִים כָּל־עַתּוּדֵי אָרֶץ הֵקִים מִכִּסְאוֹתָם כֹּל מַלְכֵי גוֹיִם׃ כֻּלָּם יַעֲנוּ וְיֹאמְרוּ אֵלֶיךָ גַּם־אַתָּה חֻלֵּיתָ כָמוֹנוּ אֵלֵינוּ נִמְשָׁלְתָּ׃ הוּרַד שְׁאוֹל גְּאוֹנֶךָ הֶמְיַת נְבָלֶיךָ תַּחְתֶּיךָ יֻצַּע רִמָּה וּמְכַסֶּיךָ תּוֹלֵעָה׃

ותהי בבל דהות מלקדמין חדוות מלכון תושבחת רבות כסדאי כהפיכתא דהפך יי ית סדום וית עמורה׃ לא תיתב לעלם ולא תשרי עד דר ודר לא יפרוס תמן ערבי משכניה ורעין לא ישרון תמן׃ וישרון תמן תמוון ויתמלון בתיהון אותיין וישרון תמן בנת נעמין ושידין יחייכון תמן׃ וינצפון תתולין בבירניתהון וירודין בבירת מישרי תפנוקיהון וקריב למיתי עידן תברה דבבל ויומהא לא יתרחקון׃ ארי ירחם יי על דבית יעקב ויתרעי עוד בישראל וישרינון על ארעהון ויתוספון גיורין עליהון ויסתמכון על בית יעקב׃ וידברנון עממין ויובילונון לארעהון ויחסנינון בית ישראל על ארעא שכינתא דיי לעבדין ולאמהן ויהון שבין לשוביהון ויפלחון במשעבדיהון׃ ויהי ביומא דיניח יי לך מצערך וממרותך ומן פולחנא קשיא דאתפלח בך׃ ותיטול מתלא הדין על מלכא דבבל ותימר איכדין בטילת מרוות משעבדנא סף תקוף חייבא׃ תבר יי תקוף רשיעין שולטן חייבין׃ דהוה מחי עממין בתקוף מחא די לא פסיק מפלח ברתקוף עממין מפלח ולא מנע׃ נחת שדוכת כל ארעא יבעו תושבחא׃ אף שלטונין חדיאו עלך עתירי נכסיא אמרין מעידן דשכבתא לא סליק מחבלא עלנא׃ שאול מלרע זעת לך לקדמות מיתך אעירת לך גיברין כל עתירי נכסיא אקימו מכורסותהון כל מלכי עממיא׃ כולהון יתיבון ויימרון לך אף את מרעיתא כותנא לנא דמיתא׃ אתחת לשאול יקרך אתרגושת תושבחת זמרך תחותך ישוון רמה ועיל מינך ריחשא׃

רשי

והיתה בבל. שתי פורעניות באו לה בשתי שנים דריוש הרג בלשאצר ומלך שנה ולשנה השנייה נהפכה כמהפכת סדום מן השמים וכן שנינו בסדר עולם ובא בשנה השמועה הזאת של דריוש ואחריו בשנה השמועה והיתה בבל צבי ממלכות וגו' שהיתה צבי וראש הממלכות ושהיתה תפארת גאון כשדים עתה והיתה כמהפכת סדום: לא יהל שם ערבי. כמו לא יאהל לא יפרוש שם אהל אפילו ערבי שדרכם לישב באהלים ולהסיע מקניהם ממקום למקום לא תמצא חן בעיניהם לתקוע בה אהליהם כי אף למרעה כאן לא תהיה ראויה. אל תתמה על לא יהל הכבאר כאילו היתה בו אלף כי הרבה מקומות יש שחסרה קול האות במקום אות וכן מלפנו מבהמות ארץ כמו מאלפנו וכן שקר מזין על לשון הזות כמו שקר מאזין: ציים. תירגם יונתן תמוון הם כמיות מרטריכם בלע"ז: אוחים. לא ידעתי מה מין חיה הם: ושעירים. שדים: וענה איים באלמנותיו. ויגורו אתולים בארמנותיו: וענה. כמו וענתה שמה ומשוכותיו טרפה ויש לפרש עוד וענה לשון עניית קול: ותנים. יענו בהיכל עונג שלהם: וימיה. ימי טובתה לא ימשכו כי כבר הובטחו ישרא' לפי מלאת לבבל שבעים אפקד אתכם ואותה פקידה על ידי כורש מלך פרס שיטול המלוכה מבבל אחר דריוש המדי כי שניה' מדי ופרס נתחברו עליהם והתנו ביניהם אם מכם מלכים מכם הפרכים: כי ירחם יי' את יעקב. לשמור להם הבטחת גאולתם מיד בבל: ובחר עוד בישרא'. לעתיד וגאלם גאולה שלימה: ונספחו. ונוספו וכן ספחני נא וכן מהסתפח בנחלת יי': והתנחלום. יהיו כנחלים מהם וכן והתנחלתם אותם: ורדו. לשון רידוי וכבישה כמו לא תרדה בו: ביום הניח יי' לך. לישר' הכתו' מדבר: מעצבך ומרגזך. שעיצבך והרגיזך מלך בבל ובראותך מפלתו נוח לך כי תצא חפשי: מדהבה. לשון מרבית גאוה ומשא כבד. ורבותינו דרשו האומרים מדוד והבא: שבר יי' מטה רשעים. שהיה מכה עמים בעברה: מורדף בלי חשך. מורדף כל גוי וגוי על ידו בלי חשך עכשיו מורדף מרלוק אחר כל אומה ואומה: פצחו רנה. זאת הרנה פצחו נחה שקטה כל הארץ: אף ברושים שמחו. אף שלטונין חדיאו שמחו על מפלתך: לקראת באך. כשתרד לגיהנם ומה היא הרגזה לעורר לקראתך: רפאים. ענקים הסובבים שם: כל עתודי ארץ. כל מלכי האומות השרי' והשרות הכתוב מושלם לפרים ולפרות ולעתודים כמו כי סבבוני פרים וכמו פרו' הבשן אשר בשומרון וכאן מושלם לעתודים: הקים. הסליח: מכסאותם. שבגיהנם כל מלכי גוים: גם אתה חולית כמונו. תמיהים אנו איך באת עליך רעה שגם אתה נחלית להיות כמונו למות: המיית נבליך. נבלים וכנורות שהיו מזמרים לפניך. ויש לפתור המיית נבליך הומת בני נבל עושי נבלה שבחיילותיך ומדומה אני שבמסורת הגדולה חיבר את זה ואת זמרת נבליך באלף בית של שתי לשונות:

אבן עזרא

והיתה בבל. שהיתה צבי ממלכות וכמוהו הבית הזה יהיה עליון חסר היה: לא תשב. והטעם לא תהיה נושבת: יהל. חסר אלף כמו שקר מזין: ערבי. הם בני קדר וכן מלכי הערב משא בערב והטעם כי אפילו ערבי שמנהגם להתגורר ממקום למקום לא יתקעו בהם אהליהם: ורבצו. ציים. הם חיות דרות בארץ ציה: אוחים. אין לו אח והם חיות ש ממשקומם כל רואם: בנות יענה. ידועו' והם עופות: ושעירים. כדמות שדים והם שעירים כדים ויתכן היות אוחים עופות והוא הנכון: וענה איים. לשון רבים מן אי וענה טעמו כנון אדירה מגזרת משון: באלמנותיו. יש אומ' כי פירושו כמו בארמנותיו כמו וידע אלמנותיו ולא יתכן שיתחלף אות באות לבד מאותיות אהו"י וכן פירושו וענה שם כל אחד מהאיים עם אלמנותיו ותנים כמו אח הייתי לתנים: כי. כאשר נלכדה בבל אז שלח כורש הגולה: ונספחו. ונתחברו כמו ספחני נא: ולקחום. הטעם כאשר יראו העמים שכורש יכבד לישרא' ויבקשו להיותם עבדים לישראל: והיה. כף מעצבך עם יהודה ידבר. מעצבך בגוף ומרגזך בלב: ונשאת. מדהבה. תרגום זהב וכן בלשון קדר והטעם זהב המס: שבר. מטה רשעים. רמז למלכות וכן שבט כי המלך כרועה והטעם ככאן: מכה. מכת. סמוך ויחסר יד וכמוהו השותים במזרקי יין: מורדף. פעול מהבנין הכבד הנוסף וטעם מורדף רודה במורדף בלי חשך ויתכן היות מורדף פעול בטעם: נחה. במות מלך בבל: פצחו. בלשון קדר דבר צחות: גם. הטעם שהיה מנהג לכרות הברושים והארזים לבנות מצור וסוללה: שאול. לשון זכר ונקבה והנה רגזה גם עורר: רפאים. הם המתים ויתכן היות האלף תחת הה"א רפה: עתודי ארץ. הם המלכים כטעם אותים: הקים. מכסאותם. היו קמים כאילו היו חיים ויתכן היות מנהג הבבליים לשום כסאות בקברי המלכי': כלם. אילו יכלו לדבר היו אומרי' כן: חלית. מגזרת מחלה: הורד. יצע. יתכן היותו פועל עבר כמו אשר ילד לו ויתכן היותו עתיד תחת עבר ובא על דרך לשון זכר כמו ולוקח מהם קללה והיא דרך צחות וככה בלשון קדר וכן ומכסך והוא פועל:

וקרוב ד' בקריאה וסי' וענה איים באלמנותיו. כי קרוב יום וקרוב יום ליי'. הודינו לך אלהים הודינו. וקרוב לשמוע מתת הכסילים זבח: והביאום ג' ב' מלאים וא' חס' וסימ' למען אשר יביאו בני ישראל. ולקחום עמים והביאום. ובזזום ולקחום: מכה ה' פתחין וסי' בלשון ארמי עברא בחוטרא לא תלקי עממין ברוגזא י"ג מתי:

ופי' כסדר שמות: ויאמרו ט' רפי' בקריאה וסי' זכור ימות עולם בינו. יי' עזי ומעזי ביום צרה. בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים. כלם יענו ויאמרו אליך דספר'. כל הגוים נקבצו ליך דספר'. ישישו וישמחו בך. ירננו וישמחו חפצי צדקי. ישמחו השמים ותגל הארץ. התשלח ברקים וילכו: ארץ י"ד זקפין קמצין בקריא' וסימ' ירכיבהו על במותי ארץ. שאול מתחת רגזה לך. הבינו לבניו מטבח. אבל אמללה ארץ. רנו שמים כי עשה יי'. רנו שמים וגילי ארץ. ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך. ותשכח יי' עושך. חשף יי' את זרוע קדשו. כי קול נהי נשמע מציון. הנני מביא אתם מארץ צפון וקבצתים. יי' עזי ומעזי. משא דבר יי' על ישראל תנינא דזכריה. כי לא בחרבם. וכל אתנחתא וס"פ דבוו' קמץ במ"ד בסגול וסימ' כי לא שלום ידברו. כשמך אלהים. דור ודרבוה שנין. תחת שלש רגזה ארץ:

אבן עזרא

איך · הילל · הקרוב אל הדעת שהוא כוכב נוגה והעד בן שחר שהוא כראה קרוב מעלות השחר בימים ידועים ואין בכוכבים ובצבא השמים כולו כוכב מאיר למראה העין כמוהו על כן נקרא הילל מגזרת לא יהלו אורם : חולש · כמו ויחלש יהושע ויש אומ' מפיל גורלות כטעם קלקל בחצים : ואתה · השמים אעלה · רמז לגבהות הלב : ואשב בהר מועד · הוא הר ציון ונקרא כן שהוא מועד השם · כמו שרפו כל מועדי אל והעד ירכתי צפון כי היתה ציון : אעלה · זה הפסוק דבק בבא אחריו אתה אמרת אעלה על כ במותי עב · אדמה · מבנין התפעל והוא מבולע והעד דבמות המלם : ראיך · ישגיחו · כמו יביטו : יתבוננו · שיאמרו זכה בעבורך · כם תבל · מקום הישוב ולעולם זאת המלה בלשון נקבה רק במקום הזה · ויש אומרים כי וי"ו ועריו שב אל מדבר או כי הרס ערי עכמו : לא פתח · בית מאסרם : כל · איש בביתו · משכין לעצמו והוא הקבר וכן אל בית עולמו : ואתה · הקדמונים אמרו כי אחרי מות נבוכד נצר כשחב מקברו כי היו אומרי' אכשי מלכותו שמה לא מת ועוד ישוב כאשר שב בראשונה גם זה נכון והאמת כי זה הפסוק על נבוכד נצר הוא כי הוא תחלת מלכות בבל על ישראל והעד הכינו לבניו מטבח : כנצר · ענף : מטועני חרב · בלשון קדר כמו מדוקרים ויש אומ' מגזרת טענו בדרך רחוקה כמו מלאים · מובס · שטל מהבוכיים הנהרגים : לא תחד · חסר אלף הפועל כמו אוהבי אהב ורבו יהודה המדקדק אומ' שהוא חסר יוד מגזרת יחד : כי · ארצך שחת · אפילו ארצך שחת ואף כי ארצות אחרות והנה פירשו ועריו הרס : הכינו לבניו · בלשבר וכל ביתו : בעון אבותם · אויל מרודך אביו ונבוכד נצר אבי אביו : עריס · אויבי' כמו ויהי עריך והטעם כי ימלאו פני תבל ויבואו ויכרתו שם השמים · והנה הטעם כי יחרב בבל העולם והנה הטעם ימלאו פני תבל ערים כמו יהי אחר שבה ירשו הם הארץ יתיישב העולם : וקמתי · שם · הוא עצם · ושאר כמו שאר בשרו והוא האב · ונין בן · ונכד בן הבן : ושמתיה · קפוד · ידוע יש אומרים שהוא מגזרת קפדתי כאורג חיי בעבור הקפידו : וטאטאתיה · כל המפרשי' אמרו כי אין למלה הזאת אחות והטעם הענין שיסירו בו הדומן : נשבע · שבועת השם היא הגזרה שנגזרה : דמיתי · חשבתי והטעם כל מה שחשבתי בבבל מה שעבר כן היה וכן יהיה לעתיד : לשבור · כאשר חשבתי לשבור אשור בארצי שהיא ירושלם כי שם הכבוד : וסר מעליהם · מארצי והרי : זאת · כן תהיה זאת העצה שיעצתי על בבל : על כל הגוים · על אשור ועל בבל בעתם : כי · אחר שהשם גזר מי יוכל להפר : בשנת · המשא · כנואה או משל בדרך נבואה והעד כי משורש כחש :

ישעיה

היתה ד' בקריאה וסימ' אם לא כאשר דמיתי · ומלחמה לא היתה · ציון מדבר היתה · על כן לנידה היתה :
וידו ג' בקריאה וסימ' בסדר תלדות :

יב אֵיךְ נָפַלְתָּ מִשָּׁמַיִם הֵילֵל בֶּן־שָׁחַר נִגְדַּעְתָּ לָאָרֶץ חוֹלֵשׁ עַל־גּוֹיִם׃ יג וְאַתָּה אָמַרְתָּ בִלְבָבְךָ הַשָּׁמַיִם אֶעֱלֶה מִמַּעַל לְכוֹכְבֵי־אֵל אָרִים כִּסְאִי וְאֵשֵׁב בְּהַר־מוֹעֵד בְּיַרְכְּתֵי צָפוֹן׃ יד אֶעֱלֶה עַל־בָּמֳתֵי עָב אֶדַּמֶּה לְעֶלְיוֹן׃ טו אַךְ אֶל־שְׁאוֹל תּוּרָד אֶל־יַרְכְּתֵי־בוֹר׃ טז רֹאֶיךָ אֵלֶיךָ יַשְׁגִּיחוּ אֵלֶיךָ יִתְבּוֹנָנוּ הֲזֶה הָאִישׁ מַרְגִּיז הָאָרֶץ מַרְעִישׁ מַמְלָכוֹת׃ יז שָׂם תֵּבֵל כַּמִּדְבָּר וְעָרָיו הָרָס אֲסִירָיו לֹא־פָתַח בָּיְתָה׃ יח כָּל־מַלְכֵי גוֹיִם כֻּלָּם שָׁכְבוּ בְכָבוֹד אִישׁ בְּבֵיתוֹ׃ יט וְאַתָּה הָשְׁלַכְתָּ מִקִּבְרְךָ כְּנֵצֶר נִתְעָב לְבוּשׁ הֲרֻגִים מְטֹעֲנֵי חָרֶב יוֹרְדֵי אֶל־אַבְנֵי־בוֹר כְּפֶגֶר מוּבָס׃ כ לֹא־תֵחַד אִתָּם בִּקְבוּרָה כִּי־אַרְצְךָ שִׁחַתָּ עַמְּךָ הָרָגְתָּ לֹא־יִקָּרֵא לְעוֹלָם זֶרַע מְרֵעִים׃ כא הָכִינוּ לְבָנָיו מַטְבֵּחַ בַּעֲוֺן אֲבוֹתָם בַּל־יָקֻמוּ וְיָרְשׁוּ אָרֶץ וּמָלְאוּ פְנֵי־תֵבֵל עָרִים׃ כב וְקַמְתִּי עֲלֵיהֶם נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וְהִכְרַתִּי לְבָבֶל שֵׁם וּשְׁאָר וְנִין וָנֶכֶד נְאֻם־יְהוָה׃ כג וְשַׂמְתִּיהָ לְמוֹרַשׁ קִפֹּד וְאַגְמֵי־מָיִם וְטֵאטֵאתִיהָ בְּמַטְאֲטֵא הַשְׁמֵד נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ כד נִשְׁבַּע יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר אִם־לֹא כַּאֲשֶׁר דִּמִּיתִי כֵּן הָיָתָה וְכַאֲשֶׁר יָעַצְתִּי הִיא תָקוּם׃ כה לִשְׁבֹּר אַשּׁוּר בְּאַרְצִי וְעַל־הָרַי אֲבוּסֶנּוּ וְסָר מֵעֲלֵיהֶם עֻלּוֹ וְסֻבֳּלוֹ מֵעַל שִׁכְמוֹ יָסוּר׃ כו זֹאת הָעֵצָה הַיְּעוּצָה עַל־כָּל־הָאָרֶץ וְזֹאת הַיָּד הַנְּטוּיָה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם׃ כז כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת יָעָץ וּמִי יָפֵר וְיָדוֹ הַנְּטוּיָה וּמִי יְשִׁיבֶנָּה׃ כח בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ אָחָז הָיָה הַמַּשָּׂא הַזֶּה׃

תרגום

איכדין אתרמיתא מן רומא דהויתא זיותן בגו בני אנשא ככוכב נוגהא בין כוכביא אתרמיתא לארעא דהויתא קטיל בעממיא : ואת אמרת בלבך לרומא אסק עיל מן עמיה דאלהא אשוי כורסי מלכותי ואתיב בטור זמן בסיפי צפונא : אסק עילוי כל עמא איהי עילאי מכולהון : ברם לשאול תתחת לסיפי גוב בית אבדנא : חזך עלך ידיקון בך יסתכלון ויימרון הדין גברא אזיע ארעא אצדי מלכותא : שוי תבל כמדברא וקרוהי פגר לאסירוהי לא פתח תרעא : כל מלכי עממיא כולהון שכבין ביקר גבר בבית עלמיה : ואת אתרמיתא מקברך כי חוטר טמיר חפי קטילין מטעני חרב נחתין לגוב אבני בית אבדנא כפגר מדשדש : לא תהי כחד מנהון בקבורה ארי ארעך חבלתא ועמך קטלתא לא יתקיים לעלם זרע מבאשין : אתקינו לבניהון קטול בחובי אבהתהון דילמא יקומון ויחסנון ארעא ויתמלון אפי תבל בעלי דבב : ואתגלי לאתפרעא מנהון אמר יי צבאות ואשיצי לבבל שום ושאר ובר ובר בר אמר יי : ואשוינה לירותת קופדין בית צדו ביצין דמיין ואיתמטינה כמא דמחטמין במכנשתא ואיתכבינא לשיצאה אמר יי צבאות : קיים יי צבאות למימר אם לא כמא דחשיבית כן תהי וכמא דיעצית היא תתקום : למתבר אתוראה בארעי ועל טורי עמי אדושיניה ותעדי מנהון מרותיה וניריה מעל צוריהון יתפסק : דא מלכא דמליך על כל יתבי ארעא ודא גבורתא דמרמא דשליט על כל מלכותא : ארי יי צבאות מלך ומן יעדי וגבורתיה מרממא ולית דיתיבניה : בשתא דמית מלכא אחז הוה מטל נבואתא הדא :

רשי

הילל בן שחר · כוכב המנה המאיר אור ככוכב הבוקר זו הקינה על שרה של בבל כאמרה שיפול משמים : נגדעת לארץ · אתה כבוכד נצר שהייתה חולש על גוים · מטיל גורל עליהם על המלכים מי מהם ישרתך ביום פלוני ומי ביום פלוני · ורבותינו דרשוהו שהיה מטיל גורל על המלכים למשכב זכור : ממעל לכוכבי אל · ישראל : בהר מועד · הר שהכל מתוועדים שם הוא הר ציון : בירכתי צפון · בעזרה מקום שנבחר בו ירך הצפוני כענין שנאמר על ירך המזבח צפונה : אעלה על במותי עב · אוכי כדי לדור עם בני אדם שנאמר לי עב קטנה כאשר ואשב בה · וכן תירגם אסק עילוי כל עמא : ישגיחו · יביטו דרך חורין וחרכין אבוכד"ר בלע"ז : יתבוננו · פורכשמ"ר בלע"ז : לא פתח ביתה · לא פתח להם בית האסירים לחופשים כל ימי חייהם לפוטרים ללכת בבתיהם כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה : איש בביתו · בקברו וכן תירגם בבית עלמיה : ככצר נתעב · כיונק אילן הנתעב בעיני בעליו שחופר ומשרש : ואתה השלכת מקברך · אמרו חכמים שבשעה שהמה וחיה שבע שנים שהלך עם החיות אויל מרודך וכשחזר למלכותו נטלו וחבשו בבית האסורים עד יום מותו כשמת הוציאו אויל מרודך מבית הסוהר להמליכו ולא קבל עליו אמר אם ישוב למלכותו יהרגני אמרו לו מת וקבר ולא האמין עד שהוציאוהו מקברו וגיררוהו : לבוש הרוגים מטועני חרב · בלבוש מלוכלך כמות לבוש הרוגים : מטועני חרב · מדוקרי' רמחים · מודקר בלשון ערבי מוטען : יורדי אל אבני בור · אל עמקי בור מקום שהאבנים בו בוללים שם ירדת : כפגר מובס · מוקש ת"י כמו כבוס קמיכו ועל הרי אבוסנו · מתבוססת בדמיך · הנדרס כטיט חוצות : לא תחד אתם בקבורה · לא תשוה לשאר מלכי' לנוח בקברך : כי ארצך שחת · ברוב עבודה ועמך הרגת · ואת להוביל לכל אכילתי בבל לכך שנאמר · ונהגו כך בציון להמליכך מקברך : לא יקרא לעולם זרע מרעים · ואף בניך ילכו בעוניך ולא יתקיימו אחריך ימים רבים כי ייתחברו עליהם שנאמר ופרחתיו · ואמרו זה לזה הכינו לבניו מטבח לבל יקומו וירשו ארץ ותמלא הארץ שונאים ומציקים · וכן תירגם · בעלי דבבין כמו ויהי ערך · ועוד יש לפתור ומלאו פני תבל ערים כלפי שאמרנו למעלה שם תבל כמדבר ועריו הרס חזר ואמר יכלה זרעו וחזרו יושבי הערים למקומן ומלאו פני תבל עיירות : ושאר · שארית : נין · בן · ונכד · בן הבן · נין זה בלשון מלכות · ולשון כבוד · ונכר זו ונפש : קיפוד · הריצון בלע"ז : וטאטאתיה · לשון כיבוד אשקוב"ר בלע"ז כמו שאמרו רבותינו לא הוו ידעי רבנן מאי וטאטאתיה עד דשמעי כו' : כאשר דמיתי · באשור כן היתה אתה נבוכד נצר ראיתה שנתקיימו דברי נביאי ישר' בסנחריב לשבור אשור בארצי ובזאת תדע כי את אשר יעצתי עליך גם היא תקום : לשבור אשור וגו' · מוסב על כאשר דמיתי כן היתה : אבוסנו · אשר אמרתי לרומסו ולבוססו : על כל הגוי' · על אשור בשעתו ועל בבל בשעת' : בשנת מות המלך אחז · ומלך חזקיהו בנו היה המשא הזה על פלשתי :

אל

אל תשמחי פלשת כולך • שהרימותם ראש בימי אחז שהיה רשע מגרס לו רשעו שנתם שדרכם כענין שנאמר בד"ה ופלשתי' פשטו בערי השפלה וגו': כי נשבר שבט מכך • כי נחלשה ונשפלה מלכות בית דוד שהיו למודים להכות בכם כמו שמצינו בדוד וכן עוזיהו מלך יהודה שהכה אתכם כענין שנ' ויצא וילחם בפלשתים ויפרוץ את חומת גת: כי משרש נחש • משורש אותו נחש יצא צפע שהוא קשה מנחש ומי היה זה זה חזקיהו שנאמר בו הוא הכה את פלשתי' ואת עזה ואת גבוליה ממגדל נוצרים עד עיר מבצר: ופריו שרף מעופף • תירגם יונתן ושבדוהי יהון לכון כחיוי: ורעו בכורי דלים • ורעו בימיו שרי ישראל שהן עכשיו דלים מ מפניכם: בכורי • לשון שרים כמו גם אני בכור אתנהו: כי מצפון עשן בא • פורענות קשה כעשן תבא עליהם מצפון עזה וגבוליה שהכה חזקיהו היו ב בדרומה של ארץ ישרא' במקצוע דרומית מערבית כמגלת ארץ ישר' לה מצפו' וכן מצינו בספרי בהאזינו בקשו לברוח כלפי ד דרום היו מסבירין אותו שנאמר על שלש פשעי עזה למדנו שעזה בדרום: ואין בודד במועדיו • תירגם יונ' ולית דמאחר בזמנוהי בגדודים שיישר לבא עליכם אין מאחר פעמיו להיות בודד ובא בדד לבדו אלא כלם כאחד יבואו בחזקה: ומה יענה מלאכי גוי • ומה יגידו בימי חזקיה מלאכי ישראל ההולכים לבשר בשורות כי יגידו יי' יסד בציון הקים בה מלך הגון וחזק וי"עתו: ובה יחסו עניי עמו • אף מבשרת השבטי' באים שם כמו שמפורש בד"ה ששלח חזקיהו מלאכים בכל גבול ישראל לשוב להב"ה: משא מואב • כתוב' ישעיה שיבא סנחריב על מואב ויגלם כמו ש שנאמר בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב: כי בליל שודד ער מואב נדמה • נדמה מואב כאילו ישן רומס ואין יכול להלחם ובליל אחר אשר שודד בו קיר מואב נדמה תרגם יונתן ואינון דמימין • ער וקיר שתי מדינות מואב הם: עלה הבית • עלה מואב הבית ואנשי דיבון עלו הבמות לבכי אלו בוכים ב בבית ואלו בוכי' בראשי במותיהם: יורד בבכי • נוגה ונוהם בבכי וכן וירדתי על ההרים וכן זכור עניי ומרודי: על כן חלוצי מואב יריעו • על אשר מזויני מואב יריעו לקראת המלחמה ונפשו של מואב ירעה לו מתרועעת כאבל על עצמו: לבי למואב יזעק • כנביאי אומות העולם כלעם היה מבקש לעקור את ישראל על לא דבר ונביאי ישראל מתאוננים על פורענות הבאה על האומות: בריחיה עד צוער • על כל חזקה של מואב יזעק לבי עד צוער שהיא עגלה שליסיה עיקר חוזק שלהם כעגלה שהיא שליסית לבנין: לשון אחר שליסיה נבריכית ויונתן תירג' בריחיה כמו הבורחיה הבורחין יברחו מהם להימלט עד צוער כמו שעשה לוט אביהם שברח לצוער: מעלה הלוחית • מקום מעלות הר ששמו מעלה הלוחית וכן מורד חורני' יבכו הבורחי' דרך שם וכל המקומות האלה ממואב הם: יעוערו • יצעקו ולשו' ארמי הוא שתרגם יונתן לא ידרוך הדורך הידד לא ישוס ... ונופל בהם: כי יבש חציר וגו' • כלות' גבוריהם ומלכיהם ושליטיהם ולפי שפשוחה של ארץ מואב הוא מרעה הטוב שבה כמו שסבכו אלים ממואב לפי' משל את פורענותם בחורבן מרעה שלה: על כן יתרה עשה • על אשר יתרה עשה תבא עליו הפורענו' הזה שהיו כופין טובה שהרי בבמה מקומו' אשר אברה' ללוט בבאתו מחרן ובלכתו למצרים ובזכותו שולח מתוך ההפכה ונלחם עליו עם אמרפל וחביריו והיה להם לגמול טובה לזרעו והם היו מונים אותם כשהגלה סנחרי' לראובני ולגדי וחצי שבט מנשה ומתאוננים והיו אומרים להם על מה אתם מתאוננים והלא לבית אביכם אתם הולכים אברהם אביכם לא עבר הנהר בא והוא שנאמר שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון ועוד שסייעו את סנחריב שלש שנים שכר על שמרון הוא שנאמר בשלשה שנים כשני שכיר ונקלה כל כבוד מואב: ופקדתם

אל. כפצי • הוא כפציוני והוא קשה מהנחש והטעם כי חזקיה יהיה גבור מאביו והוא יזיק פלשתים כי כן כתיב במלכים הוא הכה את פלשתים את עזה ואת גבולה ממגדל נוצרי' ועד עיר מבצר והפרי שיתן שרף מעופף והמעופף הוא קשה בשרפים: ורעו בכורי דלים • הם ישראל שהתגדלו קודם כל אומה והטעם כי יהיה לישראל שובע וישכנו לבטח ואת פ פלשת להפך: שרשך • האבות • ואחריתך הם הבנים וכן לא ל לאחריתו: הלילי • הטעם שירימו קול בפרהסיא: כי מצפון עשן בא • הוא מלך אשור והנכון שהוא כבוכר כבר והעד כי יי' יסד ציון: ואין בודד • מגזרת בדד: במועדיו • באשמורת בא העשן ולא יכול אד' לשבת אפילו לבדו ב בביתו: ומה יענה • כל מלאך ממלאכי גוי זה יענה כי יי' יסד ציון ולא יוכל מלך אשור לה ועם ומה יענה שישאלו הגוים מה היה לירושלם וכן יענה ה המלאכי' לשולחיהם: משא. בליל • סמוך והטעם בליל כך ת מהשבוע: שודד ער מואב • והנה הוא חסר בית במואב: נדמה • נכרת כמו ודמיתי אמך: קיר מואב • מדינה כמו וארם מקיר: עלה • הטעם עלה יושב • הבית שם מדינה • הבמות לע"ז: בכל ראשיו • של מואב: כל זקן גרועה • שם כמו ותבולתו חוב ובי"ת בראשיו ימשך אחר כמו כמ"ם מאל אביך: בחוצותיו • בחוצות מואב: על גגותיה • רמז למדינה: ייליל • כמו ייטיב והנה העתיד בבנין הפעיל כי והם זרותי: ותזעק • כפש של מואב: ירעה לו • והנכון שכל אחד יזעק ויאמר: לבי למואב • בעבור מואב: בריחיה • בריחי המדינה זועקים כמו הילילי שער או בריחיה הוכחו"ל מצרים כי משם בא מלך אשור או צוער של סדום ויהיה עגלת שלישיה שם לה ג' שנים קודר צוער ויתכן היות בריחיה שם התואר כטעם בורחיה אך בריחיה לא יתכן לאמרו כי איך יהיה פעול וזה לפועל עומד: יעוערו • העי"ן כפול כפול והטעם כמו יעוררו והיא מלה זרה: כי • נמרים • שם מקום: משמות • שם והוא היה פועל מהכפולים תחת השי"ן חריק: על • יתרה • שם ממון: עשה • קנה כמו עשה לי את החיל הזה: ופקדתם

בודד ג' ומל' וסימ' ואין בודד במועדיו • פרא בודד לו • כצפור בודד על גג: וכה ג' בקריאה וסי' וכה ארע כי עשית חסד • ובה אבן יקרה • ובה יחסו עניי עמו: ס' ישעיהו בכל ראשיו קרחה ירמיהו כי כל ראש קרחה • ישעיהו כל זקן גרועה • ירמיהו וכל זקן • ישעיהו עד יהץ נשמע קולם • ירמיהו נתנו קולם • ישעיה בריחה

אַל־תִּשְׂמְחִי פְלֶשֶׁת כֻּלֵּךְ כִּי נִשְׁבַּר שֵׁבֶט מַכֵּךְ כִּי־מִשֹּׁרֶשׁ נָחָשׁ יֵצֵא צֶפַע וּפִרְיוֹ שָׂרָף מְעוֹפֵף: וְרָעוּ בְּכוֹרֵי דַלִּים וְאֶבְיוֹנִים לָבֶטַח יִרְבָּצוּ וְהֵמַתִּי בָרָעָב שָׁרְשֵׁךְ וּשְׁאֵרִיתֵךְ יַהֲרֹג: הֵילִילִי שַׁעַר זַעֲקִי־עִיר נָמוֹג פְּלֶשֶׁת כֻּלֵּךְ כִּי מִצָּפוֹן עָשָׁן בָּא וְאֵין בּוֹדֵד בְּמוֹעָדָיו: וּמַה־יַּעֲנֶה מַלְאֲכֵי־גוֹי כִּי יְהוָה יִסַּד צִיּוֹן וּבָהּ יֶחֱסוּ עֲנִיֵּי עַמּוֹ:

מַשָּׂא מוֹאָב כִּי בְּלֵיל שֻׁדַּד עָר מוֹאָב נִדְמָה כִּי בְּלֵיל שֻׁדַּד קִיר־מוֹאָב נִדְמָה: עָלָה הַבַּיִת וְדִיבֹן הַבָּמוֹת לְבֶכִי עַל־נְבוֹ וְעַל מֵידְבָא מוֹאָב יְיֵלִיל בְּכָל־רֹאשָׁיו קָרְחָה כָּל־זָקָן גְּרוּעָה: בְּחוּצֹתָיו חָגְרוּ שָׂק עַל גַּגּוֹתֶיהָ וּבִרְחֹבֹתֶיהָ כֻּלֹּה יְיֵלִיל יֹרֵד בַּבֶּכִי: וַתִּזְעַק חֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה עַד־יַהַץ נִשְׁמַע קוֹלָם עַל־כֵּן חֲלֻצֵי מוֹאָב יָרִיעוּ נַפְשׁוֹ יָרְעָה לּוֹ: לִבִּי לְמוֹאָב יִזְעָק בְּרִיחֶהָ עַד־צֹעַר עֶגְלַת שְׁלִשִׁיָּה כִּי מַעֲלֵה הַלּוּחִית בִּבְכִי יַעֲלֶה־בּוֹ כִּי דֶּרֶךְ חוֹרֹנַיִם זַעֲקַת־שֶׁבֶר יְעֹעֵרוּ: כִּי־מֵי נִמְרִים מְשַׁמּוֹת יִהְיוּ כִּי־יָבֵשׁ חָצִיר כָּלָה דֶשֶׁא יֶרֶק לֹא הָיָה: עַל־כֵּן יִתְרָה עָשָׂה

לָא תֶיחֶדוּן פְּלִשְׁתָּאֵי כּוּלְכוֹן אֲרֵי אִתְּבַר שׁוּלְטַן דַּהֲוָה מַפְלַח בְּכוֹן אֲרֵי מִבְּנֵי בְנוֹהִי דְיִשַׁי יִפּוֹק מְשִׁיחָא וִיהוֹן עוֹבָדוֹהִי בְּכוֹן כְּחִיוֵי מַפְרִית: וְיִתְפַּרְנְסוּן חֲשִׁיכֵי עַמָּא וְעִינְוְתָנַיָּא בְּיוֹמוֹהִי לְרוּחְצָן יִשְׁרוּן וִימוּת בְּכַפְנָא בְּנִךְ וּשְׁאַר עַמִּיךְ יִקְטוֹל: אֲלִילִי עַל תַּרְעִךְ צְווֹחִי עַל קִרְוִךְ אִתְבַּרְתּוּן פְּלִשְׁתָּאֵי כּוּלְכוֹן אֲרֵי מִצִּפּוּנָא פּוּרְעָנוּתָא אָתְיָא וְלֵית דִּמְאַחַר בִּזְמְנוֹהִי: וּמָה יְבַסְרוּן אִזְגַּדֵּי עַמְמַיָּא אֲרֵי יְיָ שַׁכְלֵיל צִיּוֹן וּבַהּ יִתְרַחֲצוּן חֲשִׁיכֵי עַמָּא: מְטַל כָּס דְלוּט לְאַשְׁקָאָה יָת מוֹאָב אֲרֵי בְּלֵילְיָא אִתְבְּזִיזַת לְחַיַּת מוֹאָב וְאִינוּן דְמִיכִין וּבְלֵילְיָא אִתְכְּבִישׁ כְּרַכָּא דְמוֹאָב וְאִנוּן דְרָמִיכִין: סְלִיקוּ לְבָתַּיָּא דְדִיבוֹן לְבָמָתָא לְמִבְכֵּי עַל נְבוֹ וְעַל מֵידְבָא מוֹאֲבָאֵי מְיַלְּלִין בְּכָל רֵישֵׁיהוֹן מְרַטָא וּבְכָל דְקַן גִּילּוּחַ: בְּשׁוּקֵיהוֹן יְסַרוּן סַקִּין עַל אַגְרֵיהוֹן וּבִרְחוֹבֵיהוֹן כּוּלְהוֹן מְיַלְלִין מְצַוְּחִין וּבָכָן: וּצְוַחוּ יָתְבֵי חֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה עַד יַהַץ אִשְׁתְּמַע קָלְהוֹן עַל כֵּן מְזָרְזֵי מוֹאָב מְיַלְּלִין וְעַל נַפְשְׁהוֹן מְצַוְּחִין: בְּלִבֵּיהוֹן מוֹאֲבָאֵי יֵמְרוּן לְמֶעְרַק עַד צוֹעַר עֶגְלַת תְּלָתוּת רַבְּתָא אֲרֵי בְּמַסּוּקִית לוּחִית בִּדְבָכָן יִסְקוּן בַּהּ אֲרֵי בְמַחֲתִית חוֹרוֹנַיִם צְוָחַת תְּבִירֵי קְרָב יְבַסְרוּן: אֲרֵי מֵי נִמְרִים לְצָדוּ יְהוֹן אֲרֵי יְבֵשׁ עִסְבָּא סָף דִּיתְאָה יָרוֹק לָא הֲוָה: עַל כֵּן שְׁאַר נִכְסֵיהוֹן יִתְבַּזְזוּן

כתיב • ירמיהו קצות בריחיה • ישעיהו יעלה בבכי • ירמיהו יעלה בו • ישעיהו דרך חרנים • ירמיהו במורד חרנים: שלישיה ג' וסמ' עד צער עגלת שלשיה • עד חרנים עגלת שלשיה • ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה • בתראה מל':

ופקדתם · מגזרת פקדון והנה הממון ישאום אל ערבי הנחל והנכון שממונם ישאוהו על הנחל הידוע בארצם שהוא על ערבים והטעם שיוליכו ממונם למקום אחר אולי ישאר להם : כי · עד · מוסף אחר וכן ועד באר אלים : כי · מלאו דם · חללי מואב : נוספות · הטעם רעות נוספות וכן עשיר יענה עזות והטעם מלות :

ופקדתם · תרגם יונתן ותחומיהון דעל ימא מערבא יתנסיב · והוא לשון מינוי כמו ופקודת אלעזר בן אהרן הכהן כלומר ארצם שפקידתם עליה תלקח מהם : על נחל הערבים ישאום · יקחו האויבי' אותם את הגבולין ועוד יש לפרש ופקודתם שאביא עליהם זו תהיה על נחל הערבים ישאום האויבים יגלו אותם אל ארץ בבל

מדברה ה' ג' קמץ וב' פתחין וסימ' והיו תצאתיו מדברה · לך שוב לדרכך מדברה · שלחו כר מושל ארץ · ולמזרח ישב דד"ה · ומן הגדי נבדלו אל דויד · ג' בתראי קמצי' : ודרש ג' חס' וסי' ודרש אל המתים · שפט ודרש משפט · שוחר טוב יבקש רצון : בבכי ו' רפין וסימ' נמסר בסדר ויגש :

ופקדתם על נחל הערבים ישאום : כי הקיפה הזעקה את גבול מואב עד אגלים יללתה ובאר אלים יללתה : כי מי דימון מלאו דם כי אשית על דימון נוספות לפליטת מואב אריה ולשארית אדמה :

יו שלחו כר מושל ארץ מסלע מדברה אל הר בת ציון : והיה כעוף נודד קן משלח תהיינה בנות מואב מעברת לארנון : הביאו עצה עשו פלילה שיתי כליל צלך בתוך צהרים סתרי נדחים נדד אל תגלי : יגורו בך נדחי מואב הוי סתר למו מפני שודד כי אפס המץ כלה שד תמו רמס מן הארץ : והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת באהל דוד שפט ודרש משפט ומהר צדק : שמענו גאון מואב גא מאד גאותו וגאונו ועברתו לא כן בדיו : לכן ייליל מואב למואב כלה ייליל לאשישי קיר חרשת תהגו אך נכאים : כי שדמות חשבון אמלל גפן שבמה בעלי גוים הלמו שרוקיה עד יעזר נגעו תעו מדבר שלחותיה נטשו עברו ים : על כן אבכה בבכי יעזר גפן שבמה אריוך דמעתי חשבון ואלעלה כי על קיציך ועל קצירך הידד נפל :

ותחומיהון דעל ימא מערבא יתנסיב מנהון : ארי אקיפת צוחתא ית תחום מואב עד אגלים מיללין ובאר אילים מצוחין : ארי מי דימון אתמליאו דם קטולין ארי אמני על דימון כנישת משריין לשיזבת מואב מלך במשריתי יסק ולמיבז שארא דארעהון : יהון מסקי מסין למשיחא דישראל דיתקוף על דהוו במדברא טור כנישתא דציון : ויהי כעופא דאפרחוהי מקיניה ויטלטל יתפקן ויהוין בנת מואב מגזין להון לארנון : אתמליכו מלך עיבידו עצה שויאו כליליא טוליך ביממא בגו טיהרא טמרי מטלטליא ומבדריא לא תקרבון : יתיתבון ביך מטלטלי מלכות מואב הוי סיתרא להון מן קדם בוזזין ארי סף מעיקא אשתצי בזוזא ספו כל דהוו דיישין מן ארעא : בכן משיחא דישראל יתקן בטוב כורסוהי ויתיב עלוהי בקשוט בקרתא דדוד דאין ותבע דין ועבד קשוט : שמענא דרברבי מואב דמתגאן לחדא יקירהון ומפנקיהון וגיותנותהון לקביל פורענותהון לא שוי להון : בכן מיללי מואבאי על מואבאי כולהון מצוחין ומיללין על אנש כרך תוקפהון דהון ימרון ברם כבישין : ארי אתבזיזא משרית חשבון אתקטלא סיעת שבמה מלכי עממי קטילו שלטוניהון עד יעזר מטו טעו למדבר מטלטליהון גזו עברו ימא : על כן כמא דאיתיתי משריין על יעזר כן אייתי קטולין על שבמה אירוניך דמעת חשבון ואלעלה ארי על חצדיך ועל קטפיך בוזזין נפלו :

כי אשית · מוסף גם אח' וכן הוא כי אשית לפליטת מואב אריה והוא מלך אשור : שלחו כר · מין ממיני הגמל שירוץ מגזרת הכרי והרכים · יש אומרים כי מושל ארץ יתואר הכר בעבור שפסיעתו באר' גדולה מכל פסעו והנכון ל להיות כר סמוך כי לא ימצא רק אחל ה המושלים : והיה · מואב כעוף נודד : בנות מואב · הם הכפרים כמו ולכדו בנותיה : הביאו · דברי הנביא למואב קודם שתבא לך זאת הצרה הביאו לנפשך עצה : פלילה · שם על משקל אכילה מגזרת פלילים : צלך · שתסתירי ישר' בברחם אליך נדחי ממקומם · נודד אליך אל תגלי : יגורו · נדחי · דברי הנביא או הטעם בעבור כבוד ישראל : מפני שודד · ששדד שומרון והוא מלך אשור : כי · עוד יבוא עת שיאבד זה הנוגש ויכלה השוד · המץ · תאר השם והוא יוצא למען ת תמוכו כמותו : תמו · מחנות : רומס · הוא מלך אשור : והוכן · בעבור החסד כסא המלוכה : באהל דוד · היא ירושלם : שופט · זה חזקיהו : ומהיר צדק · תאר השם מגזר מהרה : שמענו · ידבר הנביא על לשון ישראל אוהבים : גא · חסר הא' והיא מלה זרה : לא כן בדיו · לא יהיה כן בדיו כמו ותעם בדים ויש אומרים מחשבותיו ולא כן כמו כן בנות צלפחד ובדיו כמו בדיך מתים יחרישו : לכן · לאשישי · יש אומרי' ליסודי והטעם שיהגו והם נכאים כאשר יספרו מעלת אשישי קיר חרשת וכן בתרגום ארמית ואושיא יחיטו והנכון בעיני שהוא כמו אשישי ענבי' והעד גפן שבמה והטעם שתהגו ואתם נכאי' כאשר תזכרו ימי השמחה הפך הילל' : כי שדמות · כמו ומשדמות עמורה כמו גפנים : אמלל · כל אחד : בעלי גוים · כמו אדני יוסף כסף ישיב לבעליו והם מלכי אשור : הלמו שרוקיה · הכו והלמה סיסרא : עד יעזר נגעו · כל כך היו רחבו' : תעו מדבר · שרחבו עד מקום שאין שם ישוב : שלוחותיה · אילניה כמו שלחיך פרדס רימונים : נטשו · כמו והנם נטושים פרושי' : על כן אבכה · יאמר כל א' וא' ממואבי : גפן שבמ' · שם מקום ויחסר על : אריוך · מלה זרה כי היו"ד תחת הוי"ו והוי"ו תחת הה"א והיא מלה זרה והכ"ף לנוכח חשבון והיא מדינ' מואב הגדולה : על קיציך · פרי הקיץ : הידד · זאת המלה ידברו בה הרומסי' והדורכי' והוא שמחת הפרי והקציר בעודנו רטוב :

שהיא נחל ערבים שנ' על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו : אגלים ובאר אלים · מקומות הם בגבול מואב : יללתה · של מואב : ובאר אלים · כמו ולבאר אלים : מי דימון · שם הנהר : מלאו דם · כשם הנהר : כי אשית על דימון נוספות · דם שמו ודם חללים אוסיף עליו למלאתו ויונתן תרג' נוספות כנישת משריין מחנות הנוספות יחד והוא לשון ספו שנה על שנה ספות הרוה : לפליטת מואב אריה · פליטת שישאיר סנחריב יבא נבוכ' נצר בעתו וישחיתם והוא נקר' אריה כענין שנאמ' עלה אריה מסובכו : ולשארית · ישראל : אדמה · אדמתכם : שלחו כר מושל ארץ · אל תתגאו בגאותכ' אלא ידעתם שמושל ארץ שלכם מישע מלך מואב במלכים היה נוקד והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים שלח אותו כר המושל שלכם מ מסלע מדברה אל הר בת ציון : כעוף נודד · מקינו : קן משולח · כאפרוחים משולחים מקינם ש שהולכי' מטולטלי' כן תהיינ' בנות מואב למעברות ארנון : עשי פלילה · הוא לשון ויכוח משפט לבחור לך את הטוב כמו משפט נבחרה לנו דישפר"ייזמנט בלע"ז : שיתי כליל צלך · שיתי לך צל בצהרים שיחשיך עליך כלילה להסתר בו מפני אויביך : סתרי נדחי' · אם יברחו עוד נדחי עמי דרך עליכם בימי נבוכד נצר אל תסגירום אלא תסתירום : יגורו בך נדחי · בני ישראל הבורחים : הוי סתר למו · כי גם את תדעי נפש הנודדי' מה היא צרתו' : כי אפס המץ · המץ שליך עשרך וכבודך שהיה לך על ידי אחך ובקרך שאת מוצצת מהם חלב וחמאה : כלה שד · לשון שדים המספיקין חלב כמו ושד מלכי' תינקי : תמו רומס · הבהמות שליך הרומסות בארצך : והוכן בחסד כסא · כשיבא עליך השבר הזה אז יכון כסא דוד ויגדל שבאותו הפרק יפול סנחריב על ידי חזקיהו ויהיה נכון כסאו בחסד שיעשה כמו שמצינו שהיה גומל חסד שנאמר בדברי הימים כי חזקיהו מלך יהודה הרים לקהל אלף פרים ושבעת אלפי צאן : וישב עליו שופט ודורש משפט ומהיר צדק · תרג' יונתן ועביד קשוט : גא מאד · כתרגומו מאד : גאותו וגאונו · שלא כדין הוא כי עיקר גדולי בדיו על ידי ממזרות וניאוף הבנות מאביהן : עברתו · עיבורו הריון שלו : דבר אחר עברתו חמתו ששמר לישראל : לא כן · גבוריו עמו שהיו כפויי טובה : ייליל מואב למואב · על מואב : לאשישי קיר חרשת · על אומות קיר חרשת : תהגו אך נכאים · שברים : תהגו · תקוננו : אשישי · כמו כפלו אשיותיה : שדמות · שדות תבואה : גפן שבמה · יש ללמד שחשבון היתה מקום שדות ושבמה מקום כרמים ואם תאמר כל אלה ערי עבר הירדן הם וישראל לקחום מיד סיחון ולאימתי חזרו ליד מואב כשהגלה סנחרי' לראובני ולגדי באו המואבים הסמוכים להם וישבו בהם : אומלל · חרב : שרוקיה · נטיעות שורק שלה : עד יעזר נגעו · שדמות הגפן ושורק הנזכרים כאן אינם אלא משל והם מכות וסיעות ושלטוני' וכת"י עד יעזר נגעו הלכו בגולה : תעו מדבר · למדבר : שלוחותיה · זמורותיה והם משל גלויותיה : נטשו · נפשו כמו ונטשתיך המדברה והנם נטושים וינטשו בעמק רפאים : אבכה בבכי יעזר · ת"י כמה דאיתיתי משריין על יעזר כן אייתי קטולין על שבמה ולשון המקרא הנביא או כעין קינות יעזר יש לי לקונן עליך את הגפן שבמ' : אריוך דמעתי · ארוה עליך דמעה יש תיבה משמש' בשתי תיבות כמו בני יצאוני ארץ הנגב נתתני דברו לסלוס : קיציך · יתאבלו שמיבשין בקיץ : הידד · קול שודדי' ובוזזים :

רשי

מן הכרמל. הוא מקום יער ושדות תבואה: לא ירועע. לשון תרועת שמחה: הידד השבתי. קול המתאספים להטיל הקורא לעצור הענבים: יהמו. בקינה: כי נלאה מואב. להלחם על במות המגדלים: ובא אל מקדשו. אל מקום אשר הם מתקדשים שם ומזדמנים שם להתפלל סוף כלייתו של מואב ביד נבוכדנצר:

אשר דבר יי' אל מואב מאז. מימי רבים לפני בא הרעה עליו ניבא לו ישעיה את זאת: מאז. משעת אשר שכר בלק את בלעם: ועתה דבר יי'. לקרב את הפורענות להם: בשלש שנים כשני שכיר. בשביל שלש שנים ששייעו את שנחריב כשבא על שומרון ועזרוהו בלא בצע כאילו היו לו שכירים לפיכך ונקלה כבוד מואב בין כל שאר המונו של שנחריב. שנטפל' בשבי מתוך אותו החיל וילך לו וכן מפורש בסדר עולם שטף עמונים ומואבים שהיו מסייעין אותם כשבא על שומרון שלש שנים לקיים מה שנאמר שלש שנים כשני שכיר וגו' ועוד יש לפרש שלש שנים כשני שכיר שלש שנים נגזרו עליכם לאורך זמן אבל מצומצמין יהיו ולא תאחר עוד הפורענות כאשר ידקדק השכיר בשני שכירותו לצמצם: ונקלה כבוד מואב. בעיני כל המון שנחריב הרב: ושאר. פליטה הנשארת למואב מעט מזער תהיה: ולא כביר. לשון רוב: מוסר מעיר. לשון הסרה: מעיר. מהיות עיר: מעי. לשון שפלות ועומק כמו מעות ימים: עזובות ערי ערוער. יונת' תרגם לשון חורבן כמו ערער ת תתערער ופירשו על ערי ארם: ומדרש אגדה מתמיה לפי שערוער מארץ ישראל היתה של' ואת ערוער עומד ברמש ומכריז בערוער אלא שהיו בדמשק שווקים כמנין ימות החמה וכל אחת יש בה עבודה זרה ועובדי' לה יום אחד בשנה. וישראל עשו את כלן קיבוץ אחד והיו עובדין את כלם בכל יום לכך הזכיר מפלת ערוער אצל דמשק: ואני מפרשו לפי פשט המקרא של שנתחברו רצין ופקח בן רמליהו יחד והנביא היה מתנבא על מפלת דמשק ואומר הנה דמשק מוסר מעיר ערי ערוער שהיו של פקח כבר היו עזובות שגלו הראובני והגדי כבר והרי תמיד לעדרי צאן הם נתונות ורובצים שם כאין מואב ואין מחריד עוד תהי מלכות פקח הולכת וכלה ותלכד גם שומרון בימי הושע ואז ונשבת מבצר מאפרים וממלכה מדמשק שיהרג רצין: ככבוד. עשרת השבטים יהיו גם אלו יגלו לחלח וחבור ואלו יגלו לקיר שנאמר ויגלה קירה ואת רצין המית: ומשמן בשרו ירזה. ועושר יקריה יגלי: והיה כאסוף קציר קמה. כמו שבשעת קציר קמה אוסף הקוצר צבת הקמה בידו אחת וזרועו השנית שבלים יקצור במגל כן יעקור שנחרי' ויגלה הכל ואף לקט הנושר בשעת קצירה ילקט וישאנו כלומר אף הבורחים לא ימלטו מידו וילקטם: בעמק רפאים. הוא הגיא אשר על פני ירושלם כמו שמלקט שבלים בספר יהושע תמצא שעמק רפאים סמוכה לירושלם: ונשאר בו. חזקיה וסיעתו שהם תוך ירושלם אנשים מעט כעוללות כרם וכנוקף זית המשאיר שנים שלשה גרגרים: בראש אמיר. בראש הענף: בסעיפיה. בענפיה וכן וכלה סעיפה וכן מסעף פורה: כנוקף זית. קוצץ זתים ללוקטן מן האילן וכן ונקף סבכי היער ורבותינו דרשו ונשאר בו בהמון שנחרי' אנשים מעט כנוקף זית כדאי' בא"גדת חלק: ישעה. יפנה של עוטהו כמו וישע אל הבל: האדם. צדיקי' שנשארו בם: לא יראה. לא יחשבו בעיניו:

אבן עזרא

ונאסף. יאסף הגיל של אחרים מהם והטעם יסור מהם הכרמל כי גם למואב אלן בו: ירועע. מגזרת תרועה מהפעלים השניים כפולי האות האחרון: הידד. ביקב להוציא היין לשבח הפך הקיץ והקציר: על כן מעי. אוכנו דברי הנבואה רק ידבר על לשון איש מואב: והיה כי נראה כי נלאה מואב עלה על הבמה. לעו או נלאה על הבמה כ כטעם ולא יוכל והוא הככו': זה. אשר דבר יי'. דברו היא גזרה שנגזר כמלך שיאמר למשרתיו עשו כן על דרך משל להבין ה השומעי': ועתה דבר. השם גלה זה הסוד כי שלש שנים נשארו והטע' כשני שכיר שכל יום יבשר נפשו מתי יגיע הקץ כן הנביא היה שמח בגעת קץ אויבו: ונקלה. כבודו שהוא המון רב ויש' מעט מזער: לא כביר. לא עם גדול במספר ידוע כבירים או טעמו לא יאמר שהם אדם גדול כמו הן אל כביר: משא דמשק. מוסר. מגזרת הסיר מהיותה עיר ואם הוא למו' זכר והככון שהוא על עם דמשק והעד והיתה מ מעי כמו לעיים והתם נוסף: עזובות. זה היה על יד מלך אשור: ונשבת. כי בבוא סנחריב תפש דמשק גם שמרון ומבצריה: ושאר ארם. כי דמשק היא עיר ארם יהי להם כבוד ככבוד בני ישר' שכתב אחרין ידל כבוד יעקב. ויש אומרי' ושאר ארם כל כך יהיו בחרפה עד שיהיה ככבוד לישר' כנגד אחור רעם: והיה. ידל כבוד יעקב על מות החללים והגולים מהשבטים: והיה. בתחלה: כאסוף. הקוצר קציר הקמה: והיה כמלקט שבלים. באחרונה כי פעמים בא מלך אשור על ארץ ישר': בעמק רפאים. מקום היה וקצירו רע ומעט ורזה: ונשאר. כנוקף זית. מגזרת ונקף סבכי היער וכן חגים ינקופו: אמיר. הוא המעולה בזית מגזרת ויו' ה האמירך וכן בלשון קדר: ארבעה חמשה. גרגרי': בסעיפיה. של אותה שהיתה פוריה: ביום ההוא ישעה. ירפה אדם עצמו על השם וזהו הבטחון וכמוהו ישעו ואין מושיע. טעם תרהקה שלא תרהקה עוד עבודה זרה כי לא ילך בי אם אל מקום הכבוד: ולא. החמני. הכ"ן נוסף כנו"ן רחמניות והם צלמים עשויות כדמות מרכבות לשמש ככתוב במעשה מנשה: ביום

ולא יוכל ד' בקרי' וסי' וכסה את עין הארץ ולא יוכל. ובא אל מקדשו להתפלל. ולא יוכל לדין עם שתקיף ממנו. ולא יוכל יי' עוד לשאת. וכל ולא יוכל דכות' במ"ד וסימ' וירא כי לא יכול לו ויגע: אתה ידעת את דוד אבי. ואחיהו לא יכול לראות כי קמו. לא יכול להכיל את העלה דד"ה: ערער ה' חס' וסי' נמסר בשמואל

וְנֶאֱסַף שִׂמְחָה וָגִיל מִן־הַכַּרְמֶל וּבַכְּרָמִים לֹא־יְרֻנָּן לֹא יְרֹעָע יַיִן בַּיְקָבִים לֹא־יִדְרֹךְ הַדֹּרֵךְ הֵידָד הִשְׁבַּתִּי׃ עַל־כֵּן מֵעַי לְמוֹאָב כַּכִּנּוֹר יֶהֱמוּ וְקִרְבִּי לְקִיר חָרֶשׂ׃ וְהָיָה כִי־נִרְאָה כִּי־נִלְאָה מוֹאָב עַל־הַבָּמָה וּבָא אֶל־מִקְדָּשׁוֹ לְהִתְפַּלֵּל וְלֹא יוּכָל׃

זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מוֹאָב מֵאָז׃ וְעַתָּה דִּבֶּר יְהוָה לֵאמֹר בְּשָׁלֹשׁ שָׁנִים כִּשְׁנֵי שָׂכִיר וְנִקְלָה כְּבוֹד מוֹאָב בְּכֹל הֶהָמוֹן הָרָב וּשְׁאָר מְעַט מִזְעָר לוֹא כַבִּיר׃

יז מַשָּׂא דַּמָּשֶׂק הִנֵּה דַמֶּשֶׂק מוּסָר מֵעִיר וְהָיְתָה מְעִי מַפָּלָה׃ עֲזֻבוֹת עָרֵי עֲרֹעֵר לַעֲדָרִים תִּהְיֶינָה וְרָבְצוּ וְאֵין מַחֲרִיד׃ וְנִשְׁבַּת מִבְצָר מֵאֶפְרַיִם וּמַמְלָכָה מִדַּמֶּשֶׂק וּשְׁאָר אֲרָם כִּכְבוֹד בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל יִהְיוּ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃

וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִדַּל כְּבוֹד יַעֲקֹב וּמִשְׁמַן בְּשָׂרוֹ יֵרָזֶה׃ וְהָיָה כֶּאֱסֹף קָצִיר קָמָה וּזְרֹעוֹ שִׁבֳּלִים יִקְצוֹר וְהָיָה כִּמְלַקֵּט שִׁבֳּלִים בְּעֵמֶק רְפָאִים׃ וְנִשְׁאַר־בּוֹ עוֹלֵלֹת כְּנֹקֶף זַיִת שְׁנַיִם שְׁלֹשָׁה גַּרְגְּרִים בְּרֹאשׁ אָמִיר אַרְבָּעָה חֲמִשָּׁה בִּסְעִפֶיהָ פֹּרִיָּה נְאֻם־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ בַּיּוֹם הַהוּא יִשְׁעֶה הָאָדָם עַל־עֹשֵׂהוּ וְעֵינָיו אֶל־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּרְאֶינָה׃ וְלֹא יִשְׁעֶה אֶל־הַמִּזְבְּחוֹת מַעֲשֵׂה יָדָיו וַאֲשֶׁר עָשׂוּ אֶצְבְּעֹתָיו לֹא יִרְאֶה וְהָאֲשֵׁרִים וְהָחַמָּנִים׃

וְתִתְכְּנֵישׁ בִּיעַ וְחֶדְוָה מִן כַּרְמְלָא וּבְכַרְמַיָא לָא יְדוּצוּן וְלָא יְחַיְכוּן וַחֲמַר בְּמַעְצְרַיָא לָא יַעַצְרוּן עִיצוּרִין עִיצוּר אַבְטֵילִית׃ עַל כֵּן מְעֵיהוֹן דְמוֹאָבָאֵי כְּכִינָרַיָא הָמַן וְלִבְּהוֹן עַל אֱנַשׁ כְּרַךְ תּוּקְפֵיהוֹן דָוַן׃ וִיהֵי אֲרֵי יֶחֱזֶה אֲרֵי יִלְאֵת מוֹאָב עַל בָּמָתָא וְיֵיעוּל לְבֵית טַעֲוָתֵיהּ לְמִבְעֵי וְלָא יְכוּל׃ דֵין פִּתְגָמָא דִי מַלִיל יְיָ עַל מוֹאָבָאֵי מִבְּכֵן׃ וּכְעַן מַלִיל יְיָ לְמֵימַר בִּתְלַת שְׁנִין כִּשְׁנֵי אֲגִירָא וְיָסוּף יְקָרֵיהוֹן דְמוֹאָבָאֵי בְּכָל הֲמוֹן סַגְיָא וּשְׁאַר צִיבְחַר כִּזְעֵיר יָסוּף כָּל יְקָרֵיהוֹן׃

מְטַל כַּס דִילוּט לְאַשְׁקָאָה יַת דַמֶשֶׂק הָא דַמֶשֶׂק מִתְעַדְיָא מִמַלְכוּ וּתְהֵי לִכְרַךְ מְחַמְדָא׃ שְׁבִיקָן קִרְוֵיהוֹן חָרְבוּ לְבֵית מִישְׁרֵי עֲדָרִין דְעַן יְהוֹן וְיִשְׁרוּן וְלֵית דְמָנִיד׃ וְיִבְטֵיל שׁוּלְטָן מֵאֶפְרַיִם וּמַלְכוּ מִדַמֶשֶׂק וּשְׁאַר יַתִּירָאִין מֵאֲרָם וִיקָרְהוֹן כִּיקַר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְהוֹן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃

וִיהֵי בְּעִידָנָא הַהִיא יִמְאַךְ יְקַר יַעֲקֹב וְעוֹתַר יְקָרֵיהּ יִגְלֵי׃ וִיהֵי כְּמִכְנַשׁ חֲצַד קָמָה וְדִרְעֵיהּ שׁוּבְלִין יַחֲצוּד וִיהֵי כִּמְלַקֵט שׁוּבְלִין בְּמֵישַׁר גִבָּרַיָא׃ וְיִשְׁתַּאֲרוּן בֵּיהּ עוֹלְלִין כְּבִיעוּר זֵיתָא תְּרֵין תְּלָתָא גַרְגְרִין בְּרֵישׁ עַנְפָּא אַרְבְּעָה חַמְשָׁא בְּסוֹכָא מַרְבָּא כֵּן יִשְׁתַּאֲרוּן יְחִידָאִין צַדִיקַיָא בְּגוֹ עַלְמָא בֵּינֵי מַלְכְוָתָא אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃ בְּעִידָנָא הַהִיא יִסְתְּמִיךְ אֱנָשָׁא לְפוּלְחַן עַבְדֵיהּ וְעֵינוֹהִי לְמֵימַר קַדִישָׁא דְיִשְׂרָאֵל יְסַבְּרוּן׃ וְלָא יִסְתְּמִיךְ עַל אֵיגוֹרַיָא עוֹבַד יְדוֹהִי וּדְאַתְקֵינָא אֶצְבְּעוֹתֵיהּ לָא יִתְקַיֵים וַאֲשֵׁירַיָא וְחָנִיסְנַסַיָא׃

חלק א' סוף סי' ל' ובמלכים חלק ב' סימן י': ידל י"ב פתחין וסי' נמסר בשפטים סימן ו' גבי פסו' וידל ישראל: ועיניו י"א בקריא' וסי' במסר רבת':

ביום ההוא יהיו ערי מעזו כעזובת החרש והאמיר אשר עזבו מפני בני ישראל והיתה שממה: כי שכחת אלהי ישעך וצור מעזך לא זכרת על כן תטעי נטעי נעמנים וזמרת זר תזרענו: ביום נטעך תשגשגי ובבקר זרעך תפריחי נד קציר ביום נחלה וכאב אנוש: הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון ושאון לאמים כשאון מים כבירים ישאון: לאמים כשאון מים רבים ישאון וגער בו ונס ממרחק ורדף כמץ הרים לפני רוח וכגלגל לפני סופה: לעת ערב והנה בלהה בטרם בקר איננו זה חלק שוסינו וגורל לבזזינו:

יח הוי ארץ צלצל כנפים אשר מעבר לנהרי כוש: השלח בים צירים ובכלי גמא על פני מים לכו מלאכים קלים אל גוי ממשך ומורט אל עם נורא מן הוא והלאה גוי קו קו ומבוסה אשר בזאו נהרים ארצו: כל ישבי תבל ושכני ארץ כנשא נס הרים תראו וכתקע שופר תשמעו: כי כה אמר יהוה אלי אשקוטה ואביטה במכוני כחם צח עלי אור כעב טל בחם קציר:

בעידנא ההיא יהוין קרוי תוקפיהון ככרך דחרוב ואתחמר די אישתביק מן קדם בני ישראל ותהי לצדו: ארי שבקתא אלהא פורקניך ודחלת תקיפא די מימריה בסעדיך לא ארכרתא בדיל דאת נציבא ניצבא בחירא ועובדין מקלקלין אסגיתא: באתר דאתקדשתון למהוי עם תמן קלקלתון עובדיכון ואף כד עלתון לארעא בית שכינתי תמן הוה חזי לכון למפלח שבקתון פולחני ופלחתון לטעותא ארתיקתון תיובא עד דימטא יום תברכון בכן הוה כיביכון למפחת נפש: ווי המון עממין סגיאין די כמהמי ימא המן ואתרגושת מלכוון דכאתרגושת מיין תקיפין מתרגשין: מלכוון דכאתרגושת מיין סגיאין מתרגשין ויזוף ביה ויערוק מרחיק ויתירדיף כמוץ טוריא קדם רוחא וכגלגלא קדם עלעולא: לעידן רמשא והא כדלא חוית עד דלא צפרא והא כדליתוהי דין חולק לאנסנא ועדב לבזזנא: ווי ארעא דאתן לה בספינן מארע רחיקא וקילעיהון פריסן כנשרא דטאיס בכנפוהי דמעיבר לנהרי הודו: דמשלח בימא איזגדין ובירגוגין על אפי מיא איזילו איזגדין קלילין לות עמא אניסא ובזיזא לות עמא דתקיף מבכן ולהלא עמא אניסא ובזיזא דבזו עממיא ארעיה: כל דיתבין בתבל ודשרן בארעא כמיזקף אתא על טוריא תחזון אתא וכמיתקע שופרא תשמעון פורקן: ארי כדנן אמר יי לי אניח לעמי ישראל ואשקיט להון ואיתרעי ממדור קודשי לאוטבא להון בירכן ונחמן איתי להון כפריע כשחין פציח על שמש כענן טל בשחין חצדי:

ביום ערי מעזו: של ישראל: אשר עזבו · הכנענים: החורש · האילן כמו חורש מצל: והאמיר · שהוא למעלה והנה הוא השורש והסעיף בבוראם מפני ישראל בבואם אל ארץ כנען: והיתה · שומרון: שממה · כי היא עיר המלוכה: כי · והנה שב הנביא להוכיח אנשי שומרון: נעמני · כמשמעו בלשון קדר והוא צמח שיצמח מהרה וכן וזמורת זר והטעם שורק זר: ביום · תשגשגי · מגז' מגיא תגדל יאותו מ מהרה וכמוהו ובבקר זרעך תפריחי והנה אומר לך כלל בדברי הנביאי התוכחות כי מ מחצי הפסוק כלמוד על הענין ברוב: נד קציר · והנה יגוד הקציר כמו וטל ילין בקצירי: ביום נחלה · תחסר מכה והנה נחלה תאר למכה ו ומכה מאכלו בריאה והער וכאב אנוש מ מגזרת ויאנש והנה הטע' כי הרבית בגים ויבא יום האיד וסופו: הוי המון עמים רבי · מלך אשור ומחנהו בבואו על ציון: ישאון · מגזרת שאון והנה הנון איננו שורש והנו כמו זדון: לאמים · וגער בו · השם במלך אשור: ממרחק · כנגד ארצו: ורודף · כשאר מהמונו: לעת · בערב היו אנשי ירושלם יראים משכני בלהה · כמו בלהות אתנך וטעם בלהות בהלות הפוך כמו כ כשב וכבש: בטרם בקר ואיננו · בבאת המלאך והכחיד רוב המחנה: זה חלק שוסינו · דברי הנביא והוא שמח: הוי ארץ · הוי לשון קריאה כמו הוי הוי ונוסו מארץ צפון: צלצל כנפים · כפול מצל שהיא ארץ רחבה: מעבר לנהרי כוש · שם מלכו אשור: השולח · מי שהוא מנהגו לשלוח בים ש שלוחים: לכו · אתם מלאכים קלים ובשרו ישראל שברחו ונלוו והם מעבר לנהרי כוש ו ובעבור נהרי אמר ובכלי גמא: ממושך · הם ישראל שנמשכו ממקומם ככבשים עד שמורטו ממושך: אל עם נורא · הם הכושיים מן אותו העם או הוא רמז לנהרי: גוי · היתה דעתו כדעת הנער כאשר ילומד קו לקו ועל כן היתה מבוסה · ואלף בזאו לחסרון אות הכפל וכמוהו דליו שוקים על דעת ר' משה הכהן נ"ע · וטעם נהרים מלכים כמו את מי הנהר: כל · הטעם כאילו נס נושא על כל הארץ: וכתקוע שופר · לדעת מעשה השם במחנה סנחריב: כי · טעם אשקטה על השכינה שעמדה: ואביטה · ואראה: מכוני · היא ירושלם: כחם · אויר: צח עלי אור · אחר הגשם כמו יפיץ ענן אורו כי השמש הנקרא אור גם כן הירח כי בן כתב לעושה אורים גדולים השם שבת הגשם במאמר השם: כי לפני

ערי מעוזו · של ישראל: כעזובת החורש והאמיר · עזובות כיער הזה חריבות מאין אדם: חורש · הוא יער כדמתרג' ביער חורשא: והאמיר · אף הוא יער מקום אילנו' כעזובת ערי האמורי שהניחום חריבות בימי יהושע כחורש והאמיר וברחו להם מפני בני ישראל והיתה ארץ ישראל שממה: על כן תטעי וגו' · על כן כאשר כטעתיך מתחילה כטעת כטעים כעמנים שנים עשר בני יעקב ו והעלות כטעיך לזמורת כתכו זרע שאינו הגון כזמורות זרות שאינם ממין גפן אלא דומים ל לגפן: תזרענו · תתני זרעך באותו כטע ועוד י"ל וזמורת זר תזרענו תתחתן בגוים ונתערבו בהם: ביום נטעך תשגשגי · לשון סיכסוך כשתגשגו זמורותיך במיני רשאי' וערבובי' המקלקלי' ענבי הגפן כלו' במקו' שנטעתיך לי לכרם שם קילקלת במעשיך הוא שאמר להם יחזקאל ביום בחרי בישראל ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם בארץ מצרים ואמר וימרו בי ולא אבו לשמוע וגו' ואף כאן תשגשגי נתערבת בתועבות המצרים: ובבקר זרעך תפריחי · וליום המחרת כשהוצאתיך משם והכנסתיך לאר' גם שם זרעך הרע הפרחת: נד קציר ביום נחלה · גדיש של קציר רע אשר הוכיח ביום ובלילה נחלה אותו קציר הגיע ליו' כרה: וכאב אנוש · שנשלמת סכרך: נד · הוא לשון גובה וכן נצבו כמו נד נוזלים וכן כונס כנד ואין נד ונוד שוים: אנוש · נעכר בחולי רע · וכן ויאנש · וכן כי אנושה מכותיה · ד"א ובבקר זרעך תפריחי עד שלא בא הערב הפרחתם · ודרך הכרם לפרות בבא הערב והמפריח בבקר א איננו הגון זה במדרש ר' תנחומא: הוי המון עמים רבים · מדה מהלכת על פני כל הדורות שאין שישראל לוקים בו סופו ללקות לפי' הנביאים הנבאים פורענות ישראל על ידי האומות סומכין אחריו פורענות האומה שלקה ישראל על ידה: המון עמים · אוכלוסי סנחריב: ישאון · לשון תשואה הומה: וגער בו · הב"ה באותו שאון: כמוץ הרים · משל את הרשעים במקולקל ש שבמיכין ובמקולקל שבאותו ה המין מוץ הרים יבש משל עמקי': וכגלגל · הוא מפרח של קוצים שקורין קרדונם בלע"ז הרומים לאותו שגוררין בהן בגדי צמר ואינן קשין ובהגיע סמוך לסוף הקיץ הם מתנפצי' מאיהן והרוח מפזרתן ואותו הניפוץ עשוי כמין גלגל עגולה כמין הענף באמצע וחמש זרועותי' סביב לה: והנה בלהה · שדים באים על האויב מבהלין אותו: בטרם בקר איננו · והאויב אין בעולם: זה חלק שוסינו · חלק סנחרי' וחלק גוג ומגו' כשיבאו לבוזזינו: הוי ארץ צלצל כנפי' · ת"י דאתן לה בספינן מארע רחיקא וקילעיהון פריסן כנשרא דטאים בכנפוהי ואני אומ' לפי שהן שרויין במזרח והארץ חמה העופות כאספים שם והיא מצולצלת בכנפי עופות ונבואה זו על אוכלוסי גוג ומגוג כענין שנאמר ביחזקאל פרס כוש ופוט אתם: לכו מלאכים קלים · לראות אם אמת הוא שחזרו ישראל למקומם אשר הוא גוי ממושך וממורט אל עם אשר הוא נורא בחזקתו · מן הוא והלאה · מן היום אשר נבחר לעם והלאה: גוי קו קו · שנפרע בו בעונו מדה במדה וניתן למבוסה · דבר אחר קו קו לשון קיאה שחי ומאוס: נהרים · מלכים: כל יושבי תבל וגו' · אוכלם צריכים לשלוח צירים על כך כי כנשוא נס הרים תראו בהקבץ הגליות וכתקוע שופר תשמעו: אשקטה · מתשלום שכרו של עמו אשכה משל עשקי ואביטה במכוני להטיב לו: כחום צח עלי אור · יאיר ויבהיק לו כחם השמש צח על ירק כמו ללקט אורות: כעב טל · שהקוצרים מתאוים לו להטיב כנם בחם קציר:

ובבקר ו' בקריאה וסימ' נמסר בסדר בשלח: יהמיון ג' וסימ' כהמות ימים יהמיון: אך בצלם יתהלך איש · כי הנה אויביך יהמיון: גמא ג' וחס' וסימ' ותקח לו תבת גמא · ובכלי גמא על פני מים · היגאה גמא:

חוד חציר לקנה וגמא: ומורט ב' וסימ' אל גוי ממשך ומורט · עם ממשך ומורט: ומבוסה ג' ומל' וסימ' השולח בים צירים · יובל שי לי"י · יום מהומה ומבוסה ומבוכה:

מפניו ב"ג וסימ' מצויין במסרה רבתא בערך פנה: קשה הקשה ה' פתחין בקריא' וסימ' נמסר בסוף סדר וילך: ונהר ד' בקריא' וסימ' ונהר יוצא מעדן להשקות. ונהר יחרב ויבש. אזלו מים מני ים. ונהר יסובבני סוף חבוש: ואיננו י"ב בקריאה וסימ' במסר' רבתא:

כִּי־לִפְנֵי קָצִיר כְּתָם־פֶּרַח וּבֹסֶר גֹּמֵל יִהְיֶה נִצָּה וְכָרַת הַזַּלְזַלִּים בַּמַּזְמֵרוֹת וְאֶת־הַנְּטִישׁוֹת הֵסִיר הֵתַז: יֵעָזְבוּ יַחְדָּו לְעֵיט הָרִים וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ וְקָץ עָלָיו הָעַיִט וְכָל־בֶּהֱמַת הָאָרֶץ עָלָיו תֶּחֱרָף: בָּעֵת הַהִיא יוּבַל־שַׁי לַיהוָה צְבָאוֹת עַם מְמֻשָּׁךְ וּמוֹרָט וּמֵעַם נוֹרָא מִן־הוּא וָהָלְאָה גּוֹי קַו־קָו וּמְבוּסָה אֲשֶׁר בָּזְאוּ נְהָרִים אַרְצוֹ אֶל־מְקוֹם שֵׁם־יְהוָה צְבָאוֹת הַר־צִיּוֹן:

מַשָּׂא מִצְרָיִם הִנֵּה יְהוָה רֹכֵב עַל־עָב קַל וּבָא מִצְרַיִם וְנָעוּ אֱלִילֵי מִצְרַיִם מִפָּנָיו וּלְבַב מִצְרַיִם יִמַּס בְּקִרְבּוֹ: וְסִכְסַכְתִּי מִצְרַיִם בְּמִצְרַיִם וְנִלְחֲמוּ אִישׁ־בְּאָחִיו וְאִישׁ בְּרֵעֵהוּ עִיר בְּעִיר מַמְלָכָה בְּמַמְלָכָה: וְנָבְקָה רוּחַ־מִצְרַיִם בְּקִרְבּוֹ וַעֲצָתוֹ אֲבַלֵּעַ וְדָרְשׁוּ אֶל־הָאֱלִילִים וְאֶל־הָאִטִּים וְאֶל־הָאֹבוֹת וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִים: וְסִכַּרְתִּי אֶת־מִצְרַיִם בְּיַד אֲדֹנִים קָשֶׁה וּמֶלֶךְ עַז יִמְשָׁל־בָּם נְאֻם הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת: וְנִשְּׁתוּ־מַיִם מֵהַיָּם וְנָהָר יֶחֱרַב וְיָבֵשׁ: וְהֶאֶזְנִיחוּ נְהָרוֹת דָּלְלוּ וְחָרְבוּ יְאֹרֵי מָצוֹר קָנֶה וָסוּף קָמֵלוּ: עָרוֹת עַל־יְאוֹר עַל־פִּי יְאוֹר וְכֹל מִזְרַע יְאוֹר יִיבַשׁ נִדַּף וְאֵינֶנּוּ: וְאָנוּ הַדַּיָּגִים וְאָבְלוּ כָּל־מַשְׁלִיכֵי בַיְאוֹר חַכָּה וּפֹרְשֵׂי מִכְמֹרֶת עַל־פְּנֵי־מַיִם אֻמְלָלוּ: וּבֹשׁוּ עֹבְדֵי פִשְׁתִּים שְׂרִיקוֹת וְאֹרְגִים חוֹרָי: וְהָיוּ שָׁתֹתֶיהָ מְדֻכָּאִים כָּל־עֹשֵׂי שֶׂכֶר אַגְמֵי־נָפֶשׁ:

אֲרֵי עַד לָא יִמְטֵי זְמַן חֲצָדָא אִילָנָא לְאַפְרָתָא וּבוֹסְרָא מִינֵיהּ סְמָדַר וְיִקְטוֹל שִׁלְטוֹנֵי עַמְמַיָא בְּחַרְבָּא וְיָת תַּקִּיפֵיהוֹן יַעְדֵי וְיַעְבַּר: יִשְׁתַּבְקוּן כַּחֲדָא לְעוֹפָא דְטוּרַיָא וּלְבְעִירָא דְאַרְעָא בְּקַיְטָא יְהֵי שָׁרֵי עֲלוֹהִי כָּל עוֹפָא דִשְׁמַיָא וְכָל בְּעִיר דְאַרְעָא עֲלוֹהִי יַעְבְּרוּן סִיתְוָא: בְּעִידָנָא הַהוּא יִתְיְהֵיב תִּקְרֻבְתָּא לִקְדָם יְיָ צְבָאוֹת לְעַמָּא אֲנִיסָא וּבְזִיזָא וּלְוָת עַמָּא דְיִתְקֵיף מִבְּכֵן וּלְהָלָא עַמָּא אֲנִיסָא וּבְזִיזָא דְבָזוּ עַמְמַיָא אַרְעֵיהּ לְאַתְרָא דְאִתְקְרֵי שְׁמָא דַיְיָ צְבָאוֹת דִשְׁכִינְתֵּיהּ בְּטוּרָא דְצִיוֹן: מְטַל כּוֹס דְלוּט לְאַשְׁקָאָה יָת מִצְרָאֵי הָא יְיָ מִתְגְּלֵי בַּעֲנַן יְקָרֵיהּ לְאִתְפְּרָע מִמִּצְרַיִם וְיִתַּבְּרוּן טַעֲוַת מִצְרָאֵי מִן קֳדָמוֹהִי וְלִבָּא דְמִצְרָאֵי יִתְמְסֵי בִּמְעֵיהוֹן: וְאִיגָרֵי מִצְרָאֵי בְּמִצְרָאֵי וְיַגִּיחוּן קְרַב גְּבַר בַּאֲחוּהִי וּגְבַר בְּחַבְרֵיהּ קְרֵי בִּקְרֵי וּמַלְכוּ בְּמַלְכוּ: וְתִתְמְסֵי רוּחָא דְמִצְרָאֵי בִּמְעֵיהוֹן וְחָכִימֵיהוֹן אֲסַלְעֵים וְיִתְבְּעוּן מִן טַעֲוָן וּמִן חָרְשִׁין וּמִן בִּידִין וּמִן זְכוּרוּ: וְאֶמְסַר יָת מִצְרָאֵי בְּיַד רִבּוֹן קְשֵׁי וּמֶלֶךְ תַּקִּיף יִשְׁלוֹט בְּהוֹן אֲמַר רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ צְבָאוֹת: וְיִצְדוּן מַיָא מִיַמָא וְנַהֲרֵיהוֹן יֶחְרוּב וְיָבֵשׁ: וְיִצְדוּן נַהֲרָוָתְהוֹן וְיִבְשׁוּן וְיֶחֶרְבוּן נַהֲרֵיהוֹן עֲמִיקַיָא קְנֵי וְגוֹמָא לָא יִסְקוּן: וִיבֵשׁ רוֹבֵיהּ דְנַהֲרָא וִיהֵי בְּכֵיפֵיהּ וְכָל בֵּית מִזְרַע נַהֲרֵיהוֹן יִיבַשׁ וְיֶחֱרַב וְלָא יִצְמַח: וְיִצְדוּן צַיָדֵי נוּנַיָא וְיִתְאַבְּלוּן כָּל דַהֲווֹ רָמַן בְּנַהֲרָא חַכְּתָא וּפָרְסֵי מְצָדִין עַל אַפֵּי מַיָא יִצְדוּן: וְיִבְהֲתוּן פָּלְחֵי כִיתָּנָא דִסְרִיקִין וּמָחָן מִינֵיהּ מְצָדִין: וִיהֵי אֲתַר בֵּית שְׁתֵי מַחָא כְּבִישִׁין אֲתַר דַהֲווֹ עָבְדִין סִיכְרָ וְכַנְשִׁין מַיָא גְּבַר לְנַפְשֵׁיהּ:

רשי

כי לפני. בימול קצירו של עמו ושל גוג טרם תמלא תאותו וסברו שהוא זומם לכלות את אחיו: כתם פרח. שלו ויתקרב להתבשל תבואה במלילותיה ולהיות פניה כבה של גפנה בוסר וגומל כגמל להיות גפים כפול הלבן הוא בוסר הוא גירוע: וכרת. הכורת את זלזלי הגפן הם הזמורות והשריגי': במזמרות. פרפס בלע"ז: ואת הנטישות. הם עיקרי הגפני' שקורין ק"פס בלע"ז: התז. כרת וקצץ כלומר יהרוג המלכי' והשרים והשליטי' של עמו ושל גוג וחיילותיו ועוזריו: יעזבו יחדיו. פגריהם: לעיט הרי. לעוף הרים: וקץ עליו. כל ימות הקיץ: תחרף. כל ימות החורף מכאן אמרו משפט גוג לעתיד לבא שנים עשר חדש:

רוכב על עב קל. מהרה לשלוח קל מהרה גזרת דברו ליפרע מ(ן) מצרים: ונעו אלילי מצרים מפניו. לא יהיה להם כח להצי' את עמם מיד שלוחיו של אשור וזה שאמר הנביא פורענו' מצרים בלשון הזה מה שלא אמר כלשו' הזה לשאר אומה מפני שהם ל(היו) למודים ללקות במדה הזאת ועברתי בארץ מצרים ובכל אלהי מצרים ודרך ארץ מייראין את האדם במכה שכבר לקה בה: וסכסכתי מצרים במצרי'. סופו מפרש את תחלתו ונלחמו איש באחיו: ונבקה רוח. תתרוקן חכמתו כמו בוקק הארץ: האטים. אחר מן השמות של ע"ז: וסכרתי. כמו וסגרתי ויש עוד לפר' לשון ויסכרו מעיינות תהום לסתמנו ולחבשנו: ביד אדונים קשה. כל לשון אדנות קרוי בלשון רבים ואפילו יחיד כמו אדני יוסף עד בא אדניו: ומלך עז. מלך אשור: ונשתו מים מהים. ונחרבו מים מן הים. ונשתו. לשון השאת והשבר לפי שכל שבח ארץ מצרים על ידי נילוס הוא שאין גשמים יורדים שם אלא נילוס עולה ומשקה את אותה ארץ דרך יאורי' העשויים בידי אדם לפי' הוא מדמה פורענות שלה לייבש יאורות: ונשתו מים מהים. ולא יחזיר הים את נילוס לאחוריו וירד נילוס לתוכו ולא יעלה וישקה את מצרים: ונהר. זה נילוס: והאזניחו. כשהמים מתמעטין הטיט ניכר בהם ונעשין רפש וזנחין: דללו. במחברת אחם דל הוא: יאורי מצור. יאורים עמוקים בחריצי מצורי עיירות: קנה וסוף. שהיו גדלי' שם מרוב מימיהם: קמלו. כשיבשו היאורים עמדו הקנים מלגדל עוד והם מתיבשי' וכופלי' ת"י קמלו לא יסקון ובמקום אחר תרגם החפיר לבנון קמל כתר ואומר אני שהוא לשון קציצה שמקצצים מלאיהן מחמת יובשן וכופלין: ערות על יאור על פי יאור וכל מזרע יאור וגו'. ערות לשון דבר המעורה ומשרש יפה יפה ודומה לו רטב עריץ ומתערה כאזרח רענן וכן חברו מנחם במחברתו. זרעים הנשרשים על נילוס ואפילו על פי שפתו וכל הנזרעים עליו הכל יבש ונדף: ואנו. לשון אוני ואבל: הדייגים. הם מצריים שצדין דגים מנילוס שהוא מתפשט ועולה ביאורי' רבי' העשויין על שפתו על פני ארץ מצרים כולה מה שאין כן בכל הנהרות: חכה. אי"ם בלע"ז: עובדי פשתים. זורעי פשתים על הנהר: שריקות. פשתים שסורקין אותן ואורגין מהם מצודות דגים שהן עשויות חורין חורין: חורי. כמו בהמות שדי וקרע לו חלוני: והיו שתותיה. מדוכאים כל עושי שכר. איסקלוס"א בלע"ז כמו ויסכרו מעיינו' תהום שסוכרין המי' היוצאין חוץ לשפת הנהר ומתפשטי' ונעשי' אגם מים הנקוו' ועומדין במקומן ודגי' שם רבו' ואמ' הנביא שיהו יסודות חפירותיה מדוכאים ויפלו אגפי הסכר שעמו: אגמי נפש. אגמי שבת לשון שבת וינפש שמי האגמים נחים ועומדים במקום אחד ות"י דהוו עבדין סיכרא וכנשין מיא גבר לנפשיה:

אבן עזרא

כי לפני קציר כתם פרח ובוסר גומל. כמו ויגמל שקדים שעדנו יהיה בגפנתו: וכרת. השם: הזלזלים. הם הדבקים עם השרש ואין למלה הזאת אחות: ואת הנטישות. אותם הבדים הגדולים שנטשו: התז. כמו כרת ובלשון קדמונים ז"ל ימצא ובא פועל עבר אחרי עבר בלא וי"ו רבק כמו חמק עבר וטעם הפסוק קודם שימלא פרי ת(אוה) מחשבותם יכחדו: יעזבו. זה מחנ' אשור הנכחד ביד המלאך: לעיט. כמו וירד העיט על משקל שם גם שים: וקץ. מגזרת קיץ: תחרף. מחורף לאכול נבלות המתים: בעת ההיא. דורון הטעם יובילו שי: עם ממושך ומורט. הם ישראל הגולים והנה יובאו לכבוד השם אל מקומו שהוא בהר ציון ולפי דעת רבי משה זה פי' יוסיף ה' שנית ידו: משא מצרים. רוכב על עב קל. רמז לגזירות הבאות מהרה: וסכסכתי. כטעם בלבול ואת אויביו יסכסך: ונבקה. מגזרת בוקק כטעם מריק. ונבקה מבנין נפעל מפעלי הכפל כמו ונסבה ונחבה: האטים. מגזר' והלך אט המעטים שיעמו בסתר: וסכרתי. יש מחליפין הכ"ף בג"ימל ולא יתחלפו באמת כי אם אותיו' הגרון והנכו' שהוא מגזרת ויסכרו מעינות תהום: אדונים קשה. דקדוקו מפור' בתורה: ומלך עז. הוא מלך אשור: ונשתו. מגזר' לשוכה בבתה כשתה כטעם יבושת: והאזניחו. האל"ף נוסף והטעם יזנחום בני אדם: דללו. מגזרת דל: יאורי מצור. היאורים שלא יוכל האויב להכריתם בבוא במצוקה במצור: קנה וסוף. שמח על שפת היאור: קמלו. כברתו וחברו בספר בעצמו: ערות. יש אומרים כמו מתערה כאזרח וטעמו רטוב והטעם כי כל ערות שהוא על יאור ועל פיו וכל מזרע יאור הכל ייבש ויש אומרים נחשף כל מה שהיה על היאור ועל פיו כי הצמח הוא כמכסה: ואנו. כמו ואבלו: הדייגים. שם התאר כמו גנבים: חכה. כמו בחכה תועלה שבה ילקחו הדגים ורבי' גזרו המלה מחיך והם בדרך רחוקה: מכמורת. רשת: ובשו. שריקות. יש אומ' מגזרת משרק והנכון שהוא מין הפורק וכן שרוקים: חורי. הלבנים והוא שם התאר או היו"ד סימן הרבים והיה ראוי להיותו חורים וכמוהו חורי יהודה: והיו שתותיה. כמו כי השתות יהרסון השתות שיבנו לקחת הדגים: כל עושי שכר. כמו ויסכרו מעינות תהום ואם הוא בשי"ן וכמוהו בשורי מהם: אגמי נפש. האגמים שעשו כנפשות הדגים:

איך

אך אולים שרי צען חכמי יעצי פרעה עצה נבערה איך תאמרו אל פרעה בן חכמים אני בן מלכי קדם: איו אפוא חכמיך ויגידו נא לך וידעו מה יעץ יהוה צבאות על מצרים: נואלו שרי צען נשאו שרי נף התעו את מצרים פנת שבטיה: יהוה מסך בקרבה רוח עועים והתעו את מצרים בכל מעשהו כהתעות שכור בקיאו: ולא יהיה למצרים מעשה אשר יעשה ראש וזנב כפה ואגמון: ביום ההוא יהיה מצרים כנשים וחרד ופחד מפני תנופת יד יהוה צבאות אשר הוא מניף עליו: והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא כל אשר יזכיר אתה אליו יפחד מפני עצת יהוה צבאות אשר הוא יועץ עליו: ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות ליהוה צבאות עיר ההרס יאמר לאחת: ביום ההוא יהיה מזבח ליהוה בתוך ארץ מצרים ומצבה אצל גבולה ליהוה: והיה לאות ולעד ליהוה צבאות בארץ מצרים כי יצעקו אל יהוה מפני לחצים וישלח להם מושיע ורב והצילם: ונודע יהוה למצרים וידעו מצרים את יהוה ביום ההוא ועבדו זבח ומנחה ונדרו נדר ליהוה ושלמו: ונגף יהוה את מצרים נגף ורפוא ושבו עד יהוה ונעתר להם ורפאם: ביום ההוא תהיה מסלה ממצרים אשורה ובא אשור במצרים ומצרים באשור ועבדו מצרים את אשור: ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה למצרים ולאשור ברכה בקרב הארץ: אשר ברכו יהוה צבאות לאמר

ברם איטפשו רברבי טאניס חכימי דמלכותיה לפרעה מלך דטעו איכדין תימרון לפרעה בני חכימי אנחנא ואת בר מלכין דמלקדמין: אן אינון חכימך ויחוון כען לך וידעון מה מלך יי צבאות על מצרים: אטפשו רברבי טאניס טעו אנש ממפיס אטעיו ית מצראי רבני פלכהאו: יי רמא ביניהון רוח דטעו ואטעיאו ית מצרים בכל עובדיהון כמא דטעי רויא ומדשדש בתוכיה: ולא יהי למצרים מלכא דמלך ריש והגמון שלטון ואיטרון: בעידנא ההיא יהון מצראי חלשין כנשין ויזועון ויתברון מן קדם ארמות גבורתא דיי צבאות דהוא מרים עליהון: ותהי ארעא דבית יהודה למצרים לדחלא כל דידכר יתה ליה יזוע מן קדם מלכא דיי צבאות דהוא מליך עליהון: בעידנא ההיא יהוון חמש קירוין בארעא דמצרים ממללן כנענאה וקיימן בשמא דיי צבאות קרתא בית שמש דעתידא למחרב יתאמר היא חדא מנהון: בעידנא ההיא יהי מדבחא מתקן קדם יי בגו ארעא דמצרים וקמתא בסטר תחומה קדם יי: ויהי לאת ולסהיד קדם יי צבאות בארעא דמצראי ארי יצלון קדם יי מן קדם דוחקיהון וישלח להון פריק ודיין וישזבינון: ותתגלי גבורתא דיי לאוטבא למצראי וידעון מצראי למדחל מן קדם יי בעידנא ההיא ויפלחון בנכסת קודשין ובקורבנין וינדרון נדרין קדם יי וישלמון: וימחי יי ית מצרים מחא ויסינון ויתובון לפולחנא דיי ויקבל צלותיהון ויסי יתהון: בעידנא ההיא תהי אורח כבישא ממצרים לאתור ויגיחון אתוראי למצראי ומצראי באתוראי ויפלחון מצראי ית אתוראי: בעידנא ההיא יהי ישראל תליתאה למצראי ולאתוראי בירכא בגו דארעא: דברכיה יי צבאות למימר

ויגידו ד' רפין וסי' שאל את נעריך · איה אפוא חכמיך · יגישו ויגידו לנו · יבאו ויגידו צדקתו לעם: מעשהו' פתחין וסי' נמסר בריש סיפרא דא סימן ג': כנשים ג' דגשים וסי' חדל להיות לשרה · כי לא כנשים המצריות · ביום ההוא יהיה מצרים כנשים: יצעקו ג' וסימ' שם יצעקו ולא יענה מפני גאון · והיה לאות ולעד ליי' · ובעת צרתם יצעקו דעזרא: נדר ה' קמצין בליש' בקריאה וסימ' במסרה רבתא: ברכו ד' בקריאה וסימ' ראה ריח בני בריח · וישטם עשו את יעקב על הברכה · אשר ברכו יי' צבאות לאמר ברוך · עמיאל השישי יששכר השביעי:

אבן עזרא אך · חכמי יועצי · הדקדוק כן הוא חכמי פרעה יועצי פרעה והוא דרך קצרה וכמוהן כהרי כחלי רבם: כבערה · מגזרת ואני בער: בן חכמים אני · כמו בן חורים כל אחד יהלל עצמו כי אבי חכם היה גם היו אבותי מלכים בימים הקדמונים: איה · אם הוא בן חכם היה גם מלך שידע דברי העולם למה לא ידעו מה יעץ השם עליהם: נואלו · כמו אשר נואלנו כטעם אוילות: נשאו · מגזרת הנחש השיאני מבנין נפעל: פנת שבטיה · הם הגדולים כמו פנות כל העם וטעם שבטיה המשפחות: יי' מסך · גם נסך שנים שרשים והטעם אחד כמו ערב: עועים · מלה זרה והוא מגזרת עוה: ולא · אפילו כמה שיש לו ראש וזנב לא יהי לו ויש אומרי' שהוא דרך משל כי הוא תועה ולא ידע מה יעשה והנה לא יעשה מעש' ראש שהוא זקן ונשוא פנים: זנב · הוא שאר העם וכנה כפה ואגמון: ביום · אחר שישמע בתחלה אלה הגזרות שגזר השם עליו ובאו אז יפחד מהשם: והיתה · לחגא · כמו יחוגו וינועו כשכור מגזרת ובמחוגה: יתארהו וטעם אדמת יהודה בעבור השכינ' השוכנת בה: ביום · שפת כנען · מזה נלמוד כי הכנענים בלשון הקדש היו מדברים: עיר ההרס · שם עיר והתמה מהמחליף הא בחית: ביום · דרך הדרש ידוע כי המזבח רמז להריגת מצרים ועל דרך הפשט שהוא כן והעד ועבדו זבח ומנחה: והיה · מי שהוא בצער יבא לזבוח שם: ורב · גדול כמו על כל רב ביתו: ונודע · ועבדו · בזבח ומנחה: ונגף · ורפוא · הטעם ורפאם רפוא: ונעתר · יתרצה להם: ביום · אשורה · ל אשור ויהיו בשלום אחרי שבות קנאתם ויהיו עבדי מלך אשור: ביום · רובי המפרשים אמרו כי שלישיה מגזרת ושלישים והם צריכין למשנה קודם השלים ועל הפשט מגזרת שלשה כי יהיו באשור אנשים שיכירו השם וכן במצרי' יותר והנה ישראל יהיו ברכה כי יתברכו גם מצרים ואנשי' מאשור יכירו השם: אמר · כי השם ברך ישרא' על כן יהיה ברכה אז יברך כל אחד מאלה השלשה: ברוך

רשי איך תאמרו · שעתה לפרעה כל איש מהם על עצמו בן חכמים אני ומאחר שיכם כל בעצתכם איך תתהללו לפניו לאמר בני חכמים אנחנו אתה בן מלכי קדם: נואלו · לשון אווילים: נשאו · כתעו כמו הנחש השיאני: עועים · שם חולי של טירוף הדעת: מסך בקרבה · משקה מזג להם בתוך שגיון את רוחם לשון מסכה יכה עירו משקה בחבית עד שמעמידו בטעמו קרוי מסך: אשר יעש' ראש וזנב כפה ואגמון · הם החרטומים והאצטגנינים החוזים בכוכבים שים ברקיע מזלות וכוכבים ה המכוני' כן ועשויין דוגמת ראש וזנב והם כתוכי' בתלי ויש לפרש כתרגומו ראש ואגמון שלטון ואיטרון: והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא · כששמעו הנותרים במצרי' משבי סנחריב את מפלתו שיפול בארץ יהודה בלא שום מלחמת זרוע בשר ידעו כי יד שכינה ביטר' ושיעם חזק ויראו ויפחדו מפני אדמת יהודה: חגא · לשון שבר ואימה ופחד לשון יחגו וינועו כשכור וכן חגוי הסלע: מפני עצת יי' צבאות אשר הוא יועץ עליו · להפילו ביד סנחריב ויהודה ימלט מידו: ביום ההוא יהיו חמש ערים וגו' · שנינו בסדר עולם אחר מפלתו של סנחריב עמד חזקיהו ופטר את ה האוכלוסין שהביא עמו ממצרים ומכוש בקולרין לפני ירושלם וקבלו עליהם מלכות שמי' וחזרו למקומן שנא' ביום ההוא יהיו חמש ערים וגו' הלכו ובנו מזבח ליי' בארץ מצרים ומקריבין עליו קרבן לשמים לקיים מה שנא' ביו' ההוא יהיה מזבח ליי' בארץ מצרי' ויש מרבותינו שדרשוהו במס' מנחות על מזבח בית חוניו בנו של שמעון הצדיק שברח לו למצרי' ועשה שם מזבח: עיר ההרס יאמ' לאחת · תרגם יונתן קרתא דבית שמש דעתידא ל למיחרב יתאמר דהיא חדא מנהון: ההרס · תי' לשני פנים לשון האומר לחרס ולא יזרח ולשון הריסה וחורבן ומהיכן למדה יונתן מנבואתו של ירמיה שנבא בתחפנח' ושבר את מצבו' בית שמש אשר בארץ מצרים למדנו שבית שמש שבארץ מצרי' עתידה ליחרב ומצבות האמורו' שם היא ומצבה אצל גבולה ליי' האמורה כאן ויש לומר שהיתה בית שמש יושבת בגבול מצרים על הספר לכך נאמ' אצל גבולה: והיה · המזבח לאות ולעד בינם ובין המקו': מושיע ורב · מושיע ושר: מדברות שפת כנען · כישרא' שבארץ כנען: ונודע יי' · יהי כח גבורתו ניכר להם: ונגף · לשון מכה הוא: נגוף ורפוא · ואחר המכה יברא להם רפואה: ונעתר להם · ירבה להם: תהיה מסלה · ותהיה דרך כבושה שילכו בה תמיד ממצרי' לאשור: ובא אשור במצרים · תירגם יונתן ויגיחון אתוראי במצראי: יהיה ישראל שלישיה למצרי' ולאשור · לשלום ולברכה לפי שלא היתה אומה חשובה בעולם באותו הזמן כמצרים וכאשור וישראל היו שפלי' בימי אחז ובימי הושע בן אלה ואחר הנביא על ידי הנס שנעשה לחזקיהו יגדל שם של ישראל למעלה ויהיו חשובי' כאחת מאלו המלכו' לברכ' ולגדולה: אשר ברכו · לישרא': ברוך

רגלך ה׳ חס׳ בליש׳ בקריא׳ וסימ׳ ויאמר אל תקרב הלום של נעלך · והם תכו לרגלך · של נעליך דיהושע · ונעלך תחלץ מעל רגלך · אם תשיב משבת רגלך · וטבעו בבוץ רגלך · וכל כתובי׳ דכוו׳ חס׳ במ״א מ״ל עד אשית אויביך הדום : שודד ז׳ מלאים בקריא׳ וסימ׳ כי בא עליה על בבל שודד · יגורו בך נדחי · חזות

בָּרוּךְ עַמִּי מִצְרַיִם וּמַעֲשֵׂה יָדַי אַשּׁוּר וְנַחֲלָתִי יִשְׂרָאֵל׃

בִּשְׁנַת בֹּא תַרְתָּן אַשְׁדּוֹדָה בִּשְׁלֹחַ אֹתוֹ סַרְגוֹן מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיִּלָּחֶם בְּאַשְׁדּוֹד וַיִּלְכְּדָהּ׃ בָּעֵת הַהִיא דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ לֵאמֹר לֵךְ וּפִתַּחְתָּ הַשַּׂק מֵעַל מָתְנֶיךָ וְנַעַלְךָ תַחֲלֹץ מֵעַל רַגְלֶךָ וַיַּעַשׂ כֵּן הָלֹךְ עָרוֹם וְיָחֵף׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה כַּאֲשֶׁר הָלַךְ עַבְדִּי יְשַׁעְיָהוּ עָרוֹם וְיָחֵף שָׁלֹשׁ שָׁנִים אוֹת וּמוֹפֵת עַל־מִצְרַיִם וְעַל־כּוּשׁ׃ כֵּן יִנְהַג מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אֶת־שְׁבִי מִצְרַיִם וְאֶת־גָּלוּת כּוּשׁ נְעָרִים וּזְקֵנִים עָרוֹם וְיָחֵף וַחֲשׂוּפַי שֵׁת עֶרְוַת מִצְרָיִם׃ וְחַתּוּ וָבֹשׁוּ מִכּוּשׁ מַבָּטָם וּמִן־מִצְרַיִם תִּפְאַרְתָּם׃ וְאָמַר יֹשֵׁב הָאִי הַזֶּה בַּיּוֹם הַהוּא הִנֵּה־כֹה מַבָּטֵנוּ אֲשֶׁר־נַסְנוּ שָׁם לְעֶזְרָה לְהִנָּצֵל מִפְּנֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְאֵיךְ נִמָּלֵט אֲנָחְנוּ׃

מַשָּׂא מִדְבַּר־יָם כְּסוּפוֹת בַּנֶּגֶב לַחֲלֹף מִמִּדְבָּר בָּא מֵאֶרֶץ נוֹרָאָה׃ חָזוּת קָשָׁה הֻגַּד־לִי הַבּוֹגֵד בּוֹגֵד וְהַשּׁוֹדֵד שׁוֹדֵד עֲלִי עֵילָם צוּרִי מָדַי כָּל־אַנְחָתָה הִשְׁבַּתִּי׃ עַל־כֵּן מָלְאוּ מָתְנַי חַלְחָלָה צִירִים אֲחָזוּנִי כְּצִירֵי יוֹלֵדָה נַעֲוֵיתִי מִשְּׁמֹעַ נִבְהַלְתִּי מֵרְאוֹת׃ תָּעָה לְבָבִי פַּלָּצוּת בִּעֲתָתְנִי אֵת נֶשֶׁף חִשְׁקִי שָׂם לִי לַחֲרָדָה׃ עָרֹךְ הַשֻּׁלְחָן צָפֹה הַצָּפִית אָכוֹל שָׁתֹה קוּמוּ הַשָּׂרִים

בריך עמי דאפקית ממצרים דעל דחבו קדמי אגליתינון לאתור וכדו דתבו מתקרן עמי ואחסנתי ישראל׃ בשתא דאתא תרתן לאשדוד כד שלח יתיה סרגון מלכא דאתור ואגיח קרבא באשדוד וכבשה׃ בעידנא ההיא גזר יי ביד ישעיה בר אמוץ למימר איזיל ותיסר סקא מחרצך ומסנך תשלוף מעל ריגלך ועבד כן אזל פחח ויחיף׃ ואמר יי כמא דהליך עבדי ישעיה פחח ויחיף תלת שנין את ומופת על מצראי ועל כושאי׃ כן ידבר מלכא דאתור ית שבי מצרים וית גלות כוש עולימין וסבין פחחין ויחיפין וגלן עריה קלן מצרים׃ ויתברון ויבהתון מכוש בית רוחצניהון ומן מצרים תושבחתהון׃ ויימר יתיב ניסא הדין בעידנא ההיא הכדין הות בית רוחצנא דהוינא סבירין למיערוק לתמן לסעיד לאשתזבא מן קדם מלכא דאתור עד כדון נפשהון לא שיזיבו ואיכדין נשתיזיב אנחנא׃ מטל משירין דאתין ממדברא כמי ימא דנגדין כעלעולין ואתן באורח דרומא מדברן ואתין ממדברא מארעא דאתעבירא בה חסינין׃ אמר נביא נבואה קשיא אתחואה לי אניסיא מתאנסין ובוזזיא מתבוזין סקו עילמאי תקיפי מדאי כל דהוו מתאנחין מן קדם מלכא דבבל אנחית להון׃ על כן אתמליאו חרציהון זיעא דחלא אחדתינון הא כחבלין לילדתא אטפשו מלמשמע טעו מלמחזי׃ טעה לבהון עקא וביעותין אחדינון אתר בית רוחצניהון הות להון ליתבר׃ סדרו פתורין אקימו סכואין אכול ושתו קוסו רברביא

קשה הגד לי ב׳ בפסו׳ · הוי שודד ואתה לא שודד ב׳ בפסו׳ · קול פחדים באזניו : פלצות ד׳ בקריא׳ וסימ׳ תעה לבבי פלצות בעתתני · וכסתה אתם פלצות · יראה ורעד יבא בי · ואם זכרתי ונבהלתי :

רשי

ברוך עמי · ישראל אשר בחרתי לי לעם בהיותם במצרי׳ : ומעשה ידי · הראיתי להם בגבורו׳ שהפלאתי באשור ועל ידי אותם נסים ישובו אלי ויהיו כאילו עתה עשיתים מחדש והם יהיו נחלתי ישרא׳ ודוגמא זו ת״י : ופתחת השק מעל מתניך · ת״י ותיסר סקא בחרצך והדברי׳ מוכיחי׳ שהרי עד עכשיו לא ציוהו לחגור שק שהוא אומ׳ לו להתירה ועוד שהוא אומ׳ ונעלך תחלוץ זהו סימן לאבלו׳ ופירוש ופתחת כמו מפותחות פתוחי חותם לחגו׳ שק ברוחק על בשרו כדי שתראה חקוקה בבשרו : מעל מתניך · למעלה ממתניך : ערום · ת״י פחח בבגדים קרועים ובלואים ולא ערום ממש : שלש שני׳ ילך כן לאו׳ ולמופת למצרי׳ ולכוש שלסוף שלש שנים ינהג מלך אשור את שבי מצרים וגו׳ למדנו שכבש תרתן את אשדוד שלש שנים לפני מפלתו של ס סנחריב שהרי מפלתו היתה כ כשהביא את שבי מצרי׳ ותרהקה מלך כוש לפני ירושלם בקולרין כשבא לצור על חזקיהו : חשופי שת · כמו חשוף שת והיו״ד יתירה כיו״ד אלוני וחורי וסדי · שת בית מוצא הרעי וכן ויכרות את מ מדוויהם עד שתותיהם וגמול זה היה להם תחת חם אביהם א אשר ראה ערות אביו ולא כסה אותה מדה כנגד מדה : וחתו ובושו · כל המביטים ומצפים ל עזרת כוש והמתפארים במשען מצרים : תפארתם · ווכט״ש בלע״ז : יושב האי הזה · ארץ ישראל שהיו נשענים על פרעה לעזרה : האי · לשון איי הים : משא מדבר ים · הנבואה הזאת על בבל כמו שמפורש בה ואם תאמר הרי כבר ניבא עליה על הר נשפה שאו נס וכל הפרשה כולה פעמים שהנבואה באה בפיו היום בניגון אחד ולאחר זמן בניגון אחר : משא מדבר ים · תירגם יונתן מטול משריין דאתיין ממדברא כמי ימא : כסופות בנגב לחלוף · כרוח סופה המתהפך בארץ יבשה שהיא מעלה אבק רב · לחלוף כך יחלופו צבא מחנות רבות על בבל : ממדבר · יבאו לה : מארץ נוראה · תירגם יונתן מארעא דאיתעבידא בה חסינין ויש לפרש שהוא מקום נחש ועקרב כמו שנא׳ המדבר הגדול והנורא : חזות קשה · הנביא אומר נבואה זו קשה על בבל הוגדה : הבוגד בוגד · תירגם יונתן אניסיא מתאנסין ובוזזיא מתבוזזין ולשון העברית לפי התרגום כך פירושו את ה הבוגד בא אחר ובוגד אותו ואת השודד בא אחר ושודד אותו שו פרס ומדי שבוזזין ושודדין את בבל ששדדה ובזזה עד עתה את כל המדינות : עלי עילם · ובואי עליה : צורי מדי · על בבל במצור אלהי צורי הטעם למטה בריש וזה טעמו למעלה בצד״י כמו קומי שובי : כל אנחתה השבתי · לא מפיק ה״א לפי שהוא כמו כל אנחות שבעולם והוא לשון אנחה מרובה של אנשים רבים שוספיר״ש בלע״ז כל אנחות השבתי שהיה העולם נאנח מפני עולה של מלכות בבל עתה השבתי אותה : מלאו מתני חלחלה · הנביא היה רחמני ומתאנח על פורענות האומות זו מדרש אגדה ולפי פשוטו הנביא אומר הקינה והאניות כאילו זו בבל מתאוננת : צירים · לשון חיל וחבלים ורבותנו אמרו יש דלתות וצירים לאשה כמו שיש צירים לדלתי הבית : נעויתי · אולי הוא הקרוי עוית בלשון חכמים : פלצות · בהלה : את נשף חשקי · לילה שהייתי חושק בה לשמחה ולמשתה ובספר יוסיפון מצינו שהיה שמח על שנצחו גדודיו את חיל פרס אותו לילה שם לי לחרדה שנ׳ בלשצאר מלכא עבד לחם רב וגו׳ אישתיו חמרא וגו׳ ביה בליליא קטיל וגו׳ ודריוש מדאה קביל מלכותא : צפה הצפית · זקוף המנורה בבראשית רבה צווחין למנרתא צפיתא : אכול שתה · ומתוך האכילה והשתיה צעקו קומו השרים :

אבן עזרא

ברוך עמי · בעבור שיעשו מזבח לשם בפרהסיא קראם עמי : ומעשה ידי · שים בהם אנשים מעט שיכירו מעשה השם : ונחלתי · שהם לעולם נחלתו כי אשור ומצרים כמו מקרה הם כנכרים והמתרגם אמ׳ ברוך עמי אשר במצרים : בשלוח · סרגון · יתכן היותו סנחריב או אחר ואשדוד היתה לפלשתים : בעת · ופתחת השק · לאות כי הנביא היה לובש שק וזאת שאלה קשה איך ילך הנביא ערום ל להיות לאות על מצרי׳ ואני אפרש׳ בתחלת תרי עשר בעזרת השם : אות · ומופת · כמו והיה יחזקאל לכם ל לאות : ויאמר · וטעם שלש שנים לשלש שני׳ מהיום או שלש שנים יהיה מצרים ברעה : כן · גלות כוש · שבאו לעזרם : וחשופי · בעבור שהנביא הלך ערום או שהשם א חספם : שת · הוא האחור מגזרת עד שתותיהם : ערות מצרים · זאת ערות מצרי׳ או מלת וחשופי שת מוסבת עצמה ו ואחרת עמה : וחתו · ישראל הבורחים אל מצרים : מכוש מבטם · שעיניהם תלויות אליהם : תפארתם · שהיו מתפארין בם : ואמר · היושב באיי הים סביבות מצרים מים : הנה · כן ארע לאלה שבטחנו אליהם : משא מדבר ים · הוא בבל כי זה המשא ע עליה והוא מערב כ כנגד פרס ומדי או פירושו ים כמשמעו : לחלוף · כמו לעבור : ממדבר בא · האויב ולא מהים : ומארץ נוראה ארץ מדי ופרס : חזות · נבואה : קשה · על בבל : הוגד לי · דברי הנביא מי שירצה למרוד ולבגוד יוכל והרוצה להיות שודד יוכל לשוד : עלי עילם · היא מדינת פרס : צורי · כמו וצרת עליה ובאה המלה מלרע כמו ש שובי נפשי : כל אנחתה השבתי · יש אומ׳ אנחת ישר׳ ויש אומ׳ אין מי שיאנח על בבל ויש אומ׳ כשבתה כל אנחתה שעשתה ולפי דעתי כי מתחלת כל אנחתה עד סוף הפרשה הם דברי הנביא על לשון בלשצר המלך כי הכל ידע שהנביא ישמח במפלת בבל ואיך יאמ׳ על כן מלאו והנה ככה ידבק הטעם אמ׳ המלך כאשר שמעתי קול עלי עילם כמכתב אנשי המלחמה להזכיר שם ארצם כל אנחתה של בבל השבתיה במיני השיר שהובאו כלי בית יי׳ ושתה בהם ובבל במצור ובמצוק : עלי · שב אל עלי עילם כאשר שמעתי כן לא אשמע ולא אראה מרוב הפחד : תעה · פלצות · מן ויכרות אסא את מפלצתה כדמות תפארת זה שהיו הפרטיים מתפארים על כן בעתני או רעדה כמו יתפלצון : את נשף חשקי · הלילה ששתה בכלים ופחד כאשר קרא לו דניאל הכתב : ערוך · צפה הצפית · לפי דעתי אין ריע לו וטעמו כנוכים וטעם קומו השרים שנהרג בלשצר באותו הלילה ומשחו דריוש הזקן למלך ונקרא

ומשחו מגן :

כי כה אמר אלי אדני לך העמד המצפה אשר יראה יגיד : וראה רכב צמד פרשים רכב חמור רכב גמל והקשיב קשב רב קשב : ויקרא אריה על מצפה אדני אנכי עמד תמיד יומם ועל משמרתי אנכי נצב כל הלילות : והנה זה בא רכב איש צמד פרשים ויען ויאמר נפלה נפלה בבל וכל פסילי אלהיה שבר לארץ : מדשתי ובן גרני אשר שמעתי מאת יהוה צבאות אלהי ישראל הגדתי לכם :

משא דומה אלי קרא משעיר שמר מה מלילה שמר מה מליל : אמר שמר אתא בקר וגם לילה אם תבעיון בעיו שבו אתיו :

משא בערב ביער בערב תלינו ארחות דדנים : לקראת צמא התיו מים ישבי ארץ תימא בלחמו קדמו נדד : כי מפני חרבות נדדו מפני חרב נטושה ומפני קשת דרוכה ומפני כבד מלחמה : כי כה אמר אדני אלי בעוד שנה כשני שכיר וכלה כל כבוד קדר : ושאר מספר קשת גבורי בני קדר ימעטו כי יהוה אלהי ישראל דבר :

מריקו וצחצחו זינא : ארי כדנן אמר לי יי אזיל אקים סכואה דיחזי יחוי : ויחזי רתך אנש ועמיה זוג פרשים רכיב על חמור רכיב על גמלא אמר נביא אצתית אצתא וחזית והא משירין לחרא : אמר נביא קל משירין דאתין בסיטוניהון מארעא ועל סכותא קדם יי אנא קאים תדירא בימָמא ועל מטרתי אנא מעתד כל ליליא : והא דין אתא רתך אנש ועמיה זוג פרשין ואתיב ואמר נפלת ואף עתידא למיפל בבל וכל צלמי טעותהא ידקדקון לארעא : מלכין דאומנין לאנתא קרבא ייתון עלה למבזא תא כאברא דאומן למירש ית אידרא אמר נביא דשמעית ית קל מימרא דיי צבאות אלהא דישראל חויתי לכון : מטל כס דילוט לאשקאה ית דומה עלאי אכלי מן שמיא נביא פריש להון ית נבואתא נביא פריש להון מה דעתיד למיתי : אמר נביא אית אגר לצדיקיא ואית פורענו לרשיעיא אם תיבין אתון תובו עד דאתון יכלין למתב : מטל כס דילוט לאשקאה ית ערבאי בחורשא ברמשא יביתון שיירת בני דדן : לאפי צחיא פוקו גידונין למיא דיתבי בארעא דרומא מימא דאתון אכלין זמינו למערקיא : ארי מן קדם קטול ערקו מן קדם חרבא שליפא ומן קדם קשת מתיחא ומן קדם תקוף קרבא : ארי כדנן אמר יי לי בסוף שניא כשני אגירא ויסוף כל יקרהון דערבאי : ותקוף עבדי קרב גיברי בני ערבאי יזערון ארי במימרא דיי אלהא דישראל גזיר כן :

שבו ה' חס' בנביאים וכתובי' וסימ' נמסר בסדר ואתחנן : תימא ה' ד' מל' וא' חס' וסימ' חדד ותימא · וחברו דד"ה · ואת דדן ואת תימא · ישבי ארץ תימא · הביטו ארחות תמא · בתרא חס' יו"ד :

אבן עזרא

ויקרא המלך מגן כי הוא יגן על העם וכן מגיננו ראה אלהים : כי · אלה דברי הנביא : העמד המצפה · בדרך נבואה : וראה · הטעם אם ראה רכב צמד פרשים או רכב חמור או רכב גמל יקשיב וירבה להקשיב מה שמועה בפיהם : ויקרא · בדרש כי אריה הוא חבקוק בגימטריא והנכון בעיני שהוא חסר כ"ף כמו אם אוכלת הוא : והטעם ויקרא המצפה כאריה בקול גדול : על מצפה אדני אנכי עומד תמיד · והטעם לבקש חזון : והנה זה בא · והנה רכב איש עם צמד פרשים : ויען · כל אחד : ויאמר נפלה נפלה · פעמים שלא נשארה לה פליטה : שבר · השמבר לארץ כמו אשר ילדה אותה ללוי : מדושתי · והנה בבל מדושה והיו"ד סימן השם או הנביא או דבר רכב אם כי גם אני דשתיה והיתה כבן גרן ויתכן שיהיה בן הגורן הבר שיאמר וזה רמז לישראל : משא דומה · כמו משמע ודומה ומשא : אלי קורא משעיר · ידבר על לשון דומה כאילו הוא בא מרגל משעיר לחקור ארץ דומה והוא שואל לשומרי' אמור לי אתה שומר מה מליל מה מלילה והטעם כאילו השואל הוא מאנשי חמה ויש לו צורך לקום בלילה ללכת לדרך או להתעסק בסרה כמנהג רוב המקומו' וטעם פעמים שישאל לרבים והנכון בעיני שזאת המלה לראות אם השומרים ישנים : מה מליל · ראוי להיות סמוך וכמוהו בין ח' הלבנון כיין הטוב ש' שיחסר שם מקום ויאמר הגאון שומר מה עבר מהלילה שומר מה · כשאר ולפי דעתי שהוא כמו בליל שודד ער מואב והטעם בליל כך מ' מהשבוע : אמר שומר · כמה בקר ולילה עברו ואתם בן שעיר שאתם מהם לא באתם למלחמה עליכו : אם תבעיון · מתרגום ארמית ובא למ"ד הפועל שלם כי היו"ד תמורת ה"א גם בעיו כמו ויאמר שלחו אם תבקשו לבא בקשו : שובו · לשולחים אתכם ובאו כולכם ובאה מלת אתיו זרה ויתכן שקמץ האל"ף בעבור שהוא מהגרון ויתכן להיות השומר השליט על הארץ כי כמה שליטים לא יוכלו לסבול רעת ויתסרו מקום שלטונם : משא בערב · כמו מלכי הערב ממשפחות קדר וכן ביער בערב : דדנים · כמו שבא ודדן והטעם שארצם חמה ויבשה והיא נחסרת מים והנה הנביא יוכיחם שעשו חסד עם הארחות להשקותם מים כאשר הוכיח מואב : לקראת צמא · ה"א התיו תחת אל"ף : תימא · כמו חדד ותימא : בלחמו · שב אל צמא והטעם עשו חסד עמו כי מנהגו היה להאכיל כל נודד אליו וטעם קדמו הוא ואנשיו או חבריו : כי · אלה הנודדים והם שברחו מפני מלך אשור : נטושה · יש אומרים כי הנו"ן תחת הלמ"ד ואיננו נכון רק הוא כמו והנם נטושים : כי · בעבור זה העון שלא עשו חסד כטעם על דבר אשר לא קדמו אתכם : בעוד שנה · וכלה כל כבוד קדר · ואת השנה חשובה היא שהיא ארוכה כשני שכיר : ושאר · טעם ושאר לאות כי הרוב יאבד :

משא

רשי

משחו מגן · מגיני שר שלהן הן ומושחין אותן בשמן כדי שיחליק את הזיין וכך נאמר בשאול כי שם נגעל מגן גבורים שלא את משיחתו ולא קיבלה ונעשה מגן שאול כאילו לא נמשח בשמן : לך העמד המצפה · עתיד אחד מתלמידך לקרא תגר על מדותי על ארך שלוותה של בבל והוא חבקוק שעג עוגה ועמד בתוכה ואמר על משמרתי אעמדה ואצפה לראות מה ידבר בי אמר הקב"ה לישעיה העמידהו לאותו מצפה והבטיחהו מאחר שיעמד על מצפהו ואשר יראה במפלתה של בבל יגיד : וראה רכב · והמי אראנו שם כמין רכב צמד של פרשים אחד רוכב חמור ואחד רוכב גמל וסימן הוא לפרס ומדי : והקשב קשב · ושם ישמע בנבואתו כמין רוב המיות של תשואות חיילות : ויקרא אריה · הוא חבקוק אריה בגימטריא כמנין חבקוק ישעיה נתנבא שעתיד חבקוק להתפלל על זאת ולומר כן : על מצפה ה' יי' אלהי על מצפה אנכי עומד תמיד יומם להודיעני על זאת : והנה זה בא · כשיתפלל על כך יראה כמין רכב אדם וגו' : נפלה נפלה בבל · תירגם יונתן נפלה ואף עתידה למיפל שתי נפילות שנה אחר שנה תחלה על ידי מדי ופרס ובשנ' השנייה על ידי שמים והיתה בבל צבי ממלכו' כמהפכת סדום וכן מצינו בסדר עולם ובא בשנה השמועה זו של דריוש ואחריו בשנה השמועה והיתה בבל צבי ממלכות כמהפכת וגו' : מדושתי ובן גרני · תבואת קדש שלי ערימת חטיי אשר כשוויתי מפני רוח הקדים לתקן אתכם בדרך היפרה כאדם הדש וזורה תבואתו בגרן : אשר שמעתי · מאתו הגדתי לכם : דומה · היא אדום וכן הוא אומר מי כצור כדומה בתוך הים : אלי קורא משעיר · אמר הקב"ה אלי קורא הנביא או המלאך משום מלכות שעיר : שומר מה מלילה · שומר ישר' מה תהא מן הלילה והחשכה הזאת : אמר שומר · הקב"ה : אתא בקר · יש לפני להזריח לעשות בקר לכם : וגם לילה · מתוקן לעשו לעת קץ : אם תבעיון בעיו · אם תבקשו בקשתכם למהר הקץ : שובו אתיו · בתשובה : משא בערב · על ערביים : ביער בערב תלינו · ראיתי מה עשיתם בהגלות אשור את עמי והיו מבקשים לשבאים שלהם להוליכם דרך עליכם לפי שאתם בני דודיהם אולי תרחמו עליהם ואתם הייתם יוצאי' ולנים ביער דרך העברת שיירות : אורחות דדנים · בני דודכן : לקראת צמא · דרך להביא מים ואתם יושבי ארץ תימא לא עשיתם כן אלא בלחמו קדמו נודד הביאו להם מיני מאכלים מלוחים ונודות נפוחים מלאי רוח והיה אוכל ומבקש לשתות ונותן פי הנוד לתוך פיו והרוח נכנס במעיו והוא מת · ד"א לקראת צמא התיו מים לא כן עשיתי לאביכם כשהיה צמא גיליתי לו באר מים : כי מפני חרבות נדדו · עמי : חרב נטושה · פשוטה על פני הארץ כמו והנם נטושים על פני כל הארץ וינטשו בעמק רפאים · ד"א נטושה כמו לטושה כל אותיות אשר מוצאיהם קרובים להיות ממקום אחד מתחלפות זו בזו כנו"ן בלמ"ד כעניין שנאמר בעזרא לעשות לו נשכה כמו לשכה : כשני שכיר · אדקדק בה לכנס המועד כשכיר הנשכר לשנים שמדקדק במועד תשלום שנתו : ושאר · שארית : קשת גבורי בני קדר · בעלי רובי קשת שהם כאביהם שנאמר בו ויהי רובה קשת :

גיא

כלך ג' וסימ' כי עלית כלך לגגות · אסוף אאסוף יעקב · כלך יפה רעיתי : תשואות ד' בקריא' וסימ' תשואות מלאה עיר הומיה · תשואות חן חן לה · תשואות נוגש לא ישמע · תשואות סבתו : הומיה ג' ב' מל' וא'

מַשָּׂא גֵּיא חִזָּיוֹן מַה־לָּךְ אֵפוֹא כִּי־עָלִית כֻּלָּךְ לַגַּגּוֹת : תְּשֻׁאוֹת ׀ מְלֵאָה עִיר הוֹמִיָּה קִרְיָה עַלִּיזָה חֲלָלַיִךְ לֹא חַלְלֵי־חֶרֶב וְלֹא מֵתֵי מִלְחָמָה : כָּל־קְצִינַיִךְ נָדְדוּ־יַחַד מִקֶּשֶׁת אֻסָּרוּ כָּל־נִמְצָאַיִךְ אֻסְּרוּ יַחְדָּו מֵרָחוֹק בָּרָחוּ : עַל־כֵּן אָמַרְתִּי שְׁעוּ מִנִּי אֲמָרֵר בַּבֶּכִי אַל־תָּאִיצוּ לְנַחֲמֵנִי עַל־שֹׁד בַּת־עַמִּי : כִּי יוֹם מְהוּמָה וּמְבוּסָה וּמְבוּכָה לַאדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת בְּגֵי חִזָּיוֹן מְקַרְקַר קִר וְשׁוֹעַ אֶל־הָהָר : וְעֵילָם נָשָׂא אַשְׁפָּה בְּרֶכֶב אָדָם פָּרָשִׁים וְקִיר עֵרָה מָגֵן : וַיְהִי מִבְחַר־עֲמָקַיִךְ מָלְאוּ רָכֶב וְהַפָּרָשִׁים שֹׁת שָׁתוּ הַשָּׁעְרָה : וַיְגַל אֵת מָסַךְ יְהוּדָה וַתַּבֵּט בַּיּוֹם הַהוּא אֶל־נֶשֶׁק בֵּית הַיָּעַר : וְאֵת בְּקִיעֵי עִיר־דָּוִד רְאִיתֶם כִּי־רָבּוּ וַתְּקַבְּצוּ אֶת־מֵי הַבְּרֵכָה הַתַּחְתּוֹנָה : וְאֶת־בָּתֵּי יְרוּשָׁלִַם סְפַרְתֶּם וַתִּתְצוּ הַבָּתִּים לְבַצֵּר הַחוֹמָה : וּמִקְוָה עֲשִׂיתֶם בֵּין הַחֹמֹתַיִם לְמֵי הַבְּרֵכָה הַיְשָׁנָה וְלֹא הִבַּטְתֶּם אֶל־עֹשֶׂיהָ וְיֹצְרָהּ מֵרָחוֹק לֹא רְאִיתֶם : וַיִּקְרָא אֲדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת בַּיּוֹם הַהוּא לִבְכִי וּלְמִסְפֵּד וּלְקָרְחָה וְלַחֲגֹר שָׂק : וְהִנֵּה ׀ שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה הָרֹג ׀ בָּקָר וְשָׁחֹט צֹאן אָכֹל בָּשָׂר וְשָׁתוֹת יָיִן אָכוֹל וְשָׁתוֹ כִּי מָחָר נָמוּת : וְנִגְלָה בְאָזְנָי יְהוָה צְבָאוֹת אִם־יְכֻפַּר הֶעָוֹן הַזֶּה לָכֶם עַד־תְּמֻתוּן אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת : כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת לֶךְ־בֹּא אֶל־הַסֹּכֵן הַזֶּה

מטל נבואתא על קרתא דיתבא בחילתא דאתנביאו עלה נביא מה לכון כדין ארי סליקתון כולכון לאיגריא : מן קדם אתרגושא דאתמליאת קרתא משבחתא כרכא חדא קטיליך לא אתקטילו בחרבא ואף בקרבא לא מיתו : כל שלטוניך אטלטלו כחדא מן קדם מתח קשתא אגלו כל דאשתכח ביך אתקטלו כחדא מרחיק ערקו : על כן אמרית שבוקו מיני איבכי במרר לא תתבעיתו לנחמותי על תבר כנשתא דעמי : ארי יום ריגוש ואתרשא וקיטול קדם יי אלהים צבאות על קרתא דיתבא בחלתא דאתנביאו עלה נבייא מבלשין בתיא מקפין מגדליא ברישי טוריא : ועילמאי נטלו זין ברתך אנש ועמיה זוג פרשין ועל שור דבקו תריסין : והות שפר משרך אתמליאו רתיכין ופרשין ממנן על תרעין : וגלי ית מטמורית בית יהודה ואסתכי בעידנא ההיא על זין בית גנזי מקדשא : וית פלוגת קרתא דדוד חזיתון ארי סגיאת וכנשתון ית עמא למי בריכתא ארעיתא : וית בתי ירושל' מניתון ותרעיתון בתי לתקפא שורא : ומקוא עבדתון בין שוריא למי בריכתא עתיקתא ולא אסתכלתון ברעבדה ודיבריה מלקדמין לא חזיתון : ואכלי נבייא דיי אלהים צבאות ביומא ההוא למבכי ולמספד ולגזוז ריש ולמיסר סקין : והא ביע וחידוה אמרין נקטיל תורין ונכיס ען ניכול בסר ונשתי חמר ניכול ונשתי מרינמות לא ניחי : אמר נביא באודני הויתי שמע כד אתגזירת דא מן קדם יי צבאות אם ישתביק חובא הדין לכון עד די תמותון מותא תנינא אמר יי אלהים צבאות : כדנן אמר יי אלהים צבאות איתא איזיל לות פרנסא הדין

חס' וסימ' תשואות מלאה · הומיה הוא וסוררת · אשת כסילות הומיה · הומיה וסוררת חס' · שתו ב' מלעיל וסימ' נמסר בסדר כי תשא · ותבט ג' בקריא' וסימ' ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב · ותבט ביום ההוא אל נשק · והבט עיני בשורי · אכ"ד · הרג ג' וחס' וסימ' נמסר בסדר בהעלתך · אכול י' מל' וסי' נמסר בסדר שמיני · תמתון ד' ג' חסרים וא' מל' בקריא' וסימ' ולא תגעו בו פן תמתון · הנחש אל האשה לא מות תמתון · אם יכפר העון הזה לכם · אבן כאדם תמותון · בתראה מל' :

רשי

גיא חזיון · היא ירושלם גיא שנתנבאו עליה רוב נבואות : כי עלית כולך לגגות · כשבא עליהם חיל עולים על גגותיהם לראות את החיל ולהלחם ורבותינו פי' על הכהני' שעלו על גגו של היכל ומפתחות העזרה בידם כדאיתא במס' תענית · ומדרש אגדה אומר שהיו גבי הרוח באיכה רבתי : תשואות מליאה · עיר שהיתה מליאה תשואות קול רוב אדם הומייה ועליזה עכשיו מה לך מתאבלת : חלליך לא חללי חרב · טובים היו אילו חללי חרב היו מעכשיו שהם חללי רעב : כל קציניך נדדו יחד · צדקיהו ושריו שיצאו לברוח לילה : מקשת אוסרו · אסר מאימת המורים חצים ב בקשת היו נאסרי' להסגר בתוך העיר וכל הנמצאים בו אוסרו יחד בזיקים ורובן מרחוק ברחו קודם לכן : שעו מני · חדלו ממני כך הקב"ה אומר למלאכי השרת : מבוסה · מרמס כמו בוססו את נחלתי וכמו בגיבורי' בוסים בטיט חוצות : מקרקר קיר · יום קירקור קיר החומה : ושוע אל ההר · וקול שוועה לנוס אל ההרים להמלט : נשא אשפה · אשפות חצים קוייב"רץ בלע"ז : וקיר ערה מגן · תירגם יונתן ועל שורא דבקו תריסין והוא כ כמו ערות על יאור ומתערה כאזרח רענן ויש לפרש וקיר ערה מגן קיר שם העיר כמו ויגלה קירה בני אותה מדינה גילו מגיניהם על ירושלם : שות שתו השערה · שמו מצור על השערים ודוגמתו יש במלכים במלחמת בן הדד שימו על העיר : ויגל · לשון גילוי : מסך יהודה · הוא בית המקדש שהיה מגין ומיסך ומסכך עליהם : ותבט ביום ההוא · תסתכלו להלחם בם : אל נשק בית היער · הם המגינים שלש מאות ומאתים שעשה שלמה ויתנם המלך בית יער הלבנון : בקיעי עיר דוד · בקיעי החומה ראיתם כי רבו : ותקבצו את מי הברכה · יונתן תירגם וכנשתון ית עמא למי בריכתא ארעיתא שהיא אצל ב בקיעי עיר דוד להלחם שם לפי שהיא מים שם תורפה לירושלם ונוחה ליכבש משם : ואת בתי ירושלם ספרתם · כמה בתים יש לכל אחד שיתצו מהם לפי חשבון כדי ליקח האבנים ו והעצים לבצר את החומה : לבצר · לחזק לשון ערים בצורות : ומקוה עשיתם · אגם מים להיו' חוזק לעיר : בין החומותים · החומות כפולות חיל וחומה ובין מי הברכה הישנה : ולא הבטתם אל עושיה · ואם תאמרו אף חזקיהו עשה כן שנ' ויתחזק ויבן את כל החומה הפרוצה ויעל על המגדלו' ולחוצה החומה האחרת ויחזק את המלא עיר דוד חזקיהו בה' אלהי ישראל בטח וגו' אבל עתה בימי יהויקים וצדקיהו לא הבטתם אל עושיה : ויוצרה מרחוק · מאז שברא את העולם עלת ירושלם ובית המקדש במחשבה : לא ראיתם · לא חשבתם : והנה ששון ושמחה · הקב"ה כביכול אבל לפניו ואתם אוכלים ושמחים : כי מחר נמות · בעולם הבא הנביאים אומרים לנו תאות הקב"ה שלא יהיה לנו חלק לעולם הבא נעשה לנו הנאה בחיינו : עד תמותון · תירגם יונתן מותא תנינא לעולם הבא : הסוכן · בעל הבאות היה וכן ותהי לו סוכנת ומדרש אגדה אומר מן סכני היה ובא לו לירושלם בויקרא רבה : אסר

אבן עזרא

משא גיא חזיון · ירושלם שהיא מקום הנבואה · יש אומרים כי טעם עלית לגגות לקטר למלאכת השמים ולפי דעתי שהטעם עלותם לראות המחנות הצרות על ירושלם כי כן מנהג המדינות : תשואות · מגזרת שאון : עליזה · שמחה והטעם כי היתה מליאה אנשים ונלכדו בשביה וברעב ולא יכלו להלחם : כל · מקשת · פירוש מרוב הפחד מסרו עצמם ואוסרו : מרחוק ברחו · אסר מרחוק ברחו כמו עם לבבם שלם : על · אלה דברי הנביא : שעו ממני · הרפו ממני כמו לא תשעה ממני : אמרר · המושעים בבכי : כי · ומבוכ' מגזרת נבוכים הם : מקרקר · מהפך או הורס והנה הוא הפך הקיר כמו ו וסרשך מארץ חיים : ושוע אל ההר · יש אומרי' כמו ישעו ואין מושיע ויש אומרי' כי השועה תגיע אל ההר : ועילם · זאת הנבואה על בואת נבוכד נצר וטעם עילם אפילו עילם שהתגבר עליה' נבוכד נצר הוא ישא אשפה ויבוא על י ירושלם : וקיר · שאפילו שהם בעלי' מריבו' קיר כמו וארם מקיר יגלה מגביו על ישרא' סביבות ירושלם : ויהי · כמו עמקיך לנכח ירושלם : שות שתו · הדייק והסוללה וכל המלחמה : ויגל · וכבר נגלה מסך יהוד' והטעם כי ראו בבוא האויב כי אין להם כח לסבול ויתכן היות ויגל השם : ותבט · שב אל יהוד' שהסתכלו בכלי הנשק וראו ב בקיעי עיר דוד כי רבו והוצרכו לקבץ את מי הבריכה להיות כמו חומה סביב למקום : ואת · והוצרכו לספר הבתים לדעת מספר אנשי המלחמה : ותתצו הבתים · הסמוכי' לחומה מחוץ : ומקוה · כמו מקוה מים : ולא הבטתם אל עושיה · שהוא השם כי הוא עושה זאת ה הגזרה להביא נבוכד נצר : ויוצרה · הטעם על הגזרה ויתכן היות מרחוק דבק עם מלת ויוצרה · ויתכן היותו דבק עם לא ראיתם : ויקרא · כנוי לגזרה והנכון שהקריאה היא כנגד הנביאים : והנה · הריגה יציאת הרוח והפך זה וישחטם במדבר : אכול ושתה · ידבר הנביא מה שהיו אומרים : ונגלה · זה הדבר ותחסר מלת אמר כמו יי' במראה אליו אתודע ויש אומרי' כי הם דברי הנביא והראשון הוא הנכון : עד תמותון · ביד האויב הבא עליכם : כה · וטעם יי' צבאות בעבור הסוכן שהוא ממונה על בית המלכות ואילו הוא פקיד על הממון שהוא אוצר הסוכן כמו ערי מסכנות כמו אוצרות · וטעם

וטעם על שיתנבא עליו ויאמר לו מה לך לשבת פה ומי לך פה ממשפחה שיוכלו לעזור לך: כי חצבת לך פה קבר · כמו כרית ובורות חצובים והטעם שתחשוב בלבך כי לעולם תהיה שוכן בירושלם תמות וכבר תקנת לך שם קבר והאומר שפי׳ קבר כמו ארמון איננו נכון והעד שמה תמות: הנה יי׳ מטלטלך · כפול מן ויטילו הכלים:

אשר על הבית · ממונה היה על בית המקדש יש אומרי׳ כהן גדול ויש אומרים אמרכל: מה לך פה · הכתוב מגנהו לפי שרצה להסגיר את חזקיהו למלך אשור כדאמ׳ בסנהדרין כתב פיתקא ושדא בגירא שבנא וסיעתו השלימו חזקיה וסיעתו לא השלימו: חצבי מקום קברו · שחצב לו קבר בקברי בית דוד ליקבר בין המלכי׳

עַל־שֶׁבְנָא אֲשֶׁר עַל־הַבָּיִת׃ מַה־לְּךָ פֹה וּמִי לְךָ פֹה כִּי־חָצַבְתָּ לְּךָ פֹּה קָבֶר חֹצְבִי מָרוֹם קִבְרוֹ חֹקְקִי בַסֶּלַע מִשְׁכָּן לוֹ׃ הִנֵּה יְהוָה מְטַלְטֶלְךָ טַלְטֵלָה גָּבֶר וְעֹטְךָ עָטֹה׃ צָנוֹף יִצְנָפְךָ צְנֵפָה כַּדּוּר אֶל־אֶרֶץ רַחֲבַת יָדָיִם שָׁמָּה תָמוּת וְשָׁמָּה מַרְכְּבוֹת כְּבוֹדֶךָ קְלוֹן בֵּית אֲדֹנֶיךָ׃ וַהֲדַפְתִּיךָ מִמַּצָּבֶךָ וּמִמַּעֲמָדְךָ יֶהֶרְסֶךָ׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא וְקָרָאתִי לְעַבְדִּי לְאֶלְיָקִים בֶּן־חִלְקִיָּהוּ׃ וְהִלְבַּשְׁתִּיו כֻּתָּנְתֶּךָ וְאַבְנֵטְךָ אֲחַזְּקֶנּוּ וּמֶמְשַׁלְתְּךָ אֶתֵּן בְּיָדוֹ וְהָיָה לְאָב לְיוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַם וּלְבֵית יְהוּדָה׃ וְנָתַתִּי מַפְתֵּחַ בֵּית־דָּוִד עַל־שִׁכְמוֹ וּפָתַח וְאֵין סֹגֵר וְסָגַר וְאֵין פֹּתֵחַ׃ וּתְקַעְתִּיו יָתֵד בְּמָקוֹם נֶאֱמָן וְהָיָה לְכִסֵּא כָבוֹד לְבֵית אָבִיו׃ וְתָלוּ עָלָיו כֹּל כְּבוֹד בֵּית־אָבִיו הַצֶּאֱצָאִים וְהַצְּפִעוֹת כֹּל כְּלֵי הַקָּטָן מִכְּלֵי הָאַגָּנוֹת וְעַד כָּל־כְּלֵי הַנְּבָלִים׃ בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת תָּמוּשׁ הַיָּתֵד הַתְּקוּעָה בְּמָקוֹם נֶאֱמָן וְנִגְדְּעָה וְנָפְלָה וְנִכְרַת הַמַּשָּׂא אֲשֶׁר־עָלֶיהָ כִּי יְהוָה דִּבֵּר׃

כג מַשָּׂא צֹר הֵילִילוּ אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ כִּי־שֻׁדַּד מִבַּיִת מִבּוֹא מֵאֶרֶץ כִּתִּים נִגְלָה־לָמוֹ׃ דֹּמּוּ יֹשְׁבֵי אִי סֹחֵר צִידוֹן עֹבֵר יָם מִלְאוּךְ׃ וּבְמַיִם רַבִּים זֶרַע שִׁחֹר קְצִיר יְאוֹר תְּבוּאָתָהּ וַתְּהִי סְחַר גּוֹיִם׃

לות שבנא די ממנא על ביתא: ותימר ליה מה לך כא ומה לך כדין ארי אתקינת לך כא אתר אתקין ברומא אתריה שוי בכיפא בית מדוריה: הא יי מטלטלך טילטול דגברא ותחפינך בהתא: יעדי מינך ית מצנפתא ויקפונך בעלי דבב כשור מקף ויגלונך לארעא פתיות ידיין תמן תמות ולתמן רתיכי יקרך יתובון בקלן על דלא נטרתא יקר בית ריבונך: ואידחינך ממקומך ומשימושך ימגרינך: ויהי בעידנא ההיא וארבי לעבדי לאליקים בר חלקיה: ואלבישניה כיתונך והמינך אזרזיניה ושולטנך אתן בידיה ויהי לאב ליתבי ירושלם ולבית יהודה: ואיתן מפתח בית מקדשא ושולטן בית דוד בידיה ויפתח ולית דאחיד וייחוד ולית דפתח: ואמניניה אמרכל מהימן משמש באתר קיים ויהי לכורסי יקר לבית אבוהי: ויסתמכון עלוהי כל יקירי בית אבוהי בניא ובני בניא מרברביא ועד דעדקיא מכהניא לובשי אפודא ועד בני לוי אחדי נבליא: בעידנא ההיא אמר יי צבאות יעדי אמרכל מהימן די משמיש באתר קיים ויתקטיף ויפול ויתבטל מטל נבואתא די עלוהי ארי במימרא דיי גזר כן: מטל כס דלוט לאשקאה ית צור אילילו נחתי ספיני ימא ארי איתבזיזו מחוזיהון מלמיתי מארעא כיתאי אתי עליהון: אתברו יתבי ניסא תגרי צידון דהוו עדן בימא מלוך: דהות מספקא סחורא לעממין סגיאין דכי תצד כנישת נהרא עללתה והות סחור לעממי:

מרכבות ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר בשלח ובמלכים חלק ב׳ סימ׳ כ״ג: ולבית י׳ וסימ׳ נמסר בסדר נשא: לכסא ו׳ רפין וסימ׳ ותקעתיו יתד במקום נאמן · כי עשית משפטי ודיני · ועל ידם החזיק מלטיה הגבעני ·

וידבר אתו טובות · נשבע יי׳ לדוד · אם ישמרו בניך: ובמים ג׳ בקריאה וסימ׳ ובמים רבים זרע שיחור · ובמים עזים נתיבה · ובמים לא רחץ למשעי:

טלטלה · אתה שיתחשו׳ כי אתה גבור כטעם והיית לאיש והנה הוא כדמות קריאה או טלטלה כ כטלטול גבר והראשו׳ קרוב אלי: צנוף · מגזרת מצנפת שיקחנו עם כל ממונו וכל כבודו · כ״ף כדור לדמות ואות האלסון ידוע׳ מדברי קדמונינו ז״ל גם מטעם המקום: ארץ רחבת ידים · היא בבל: מרכבות כבודך · הטעם שם ימות הוא וכל מ מרכבותיך כי אתה קלון לבית אדוניך או אז תהיה והקרוב שזה היה בגלות יהויקים או יהויכין בעבור ו וקראתי לעבדי ו והלבשתיו כתנתך: והיה · טעם לעבדי שהיה עבד השם ולא כן שבנא: והלבשתיו כתנתך · יש לכל ממונה כתונת ידועה ואבנט כאשר היו ח חוגרים אבנט ידוע׳ חכמי אטונם: והיה לאב · מלמד טוב ואוהב כאב: ונתתי · מזה הפסוק נלמוד כי על הבית הוא בית המלכות: ותקעתיו יתד · כיתד וכמוהו ועיר פרא אדם יולד: ותלו · אחר שהמשילו ליתד אמר ותלו עליו: הצאצאי׳ · הם הבנים שהם יוצאי מעים: והצפיעות · אולי הם הבנות מגזרת יצא כפע ואחר שאמר ש שהוא לאב הנה אנשי יהודה כבניו והנשים כבנותיו שהם כמשלים אל כלים קטנים · וטעם מכלי האגנות כמו ויסם באגנו׳ אולי שם הזהב: ועד כל כלי הנבלי׳ · כלי הנגונים והטעם שלא ישאר דבר בבית המלכות שלא יהיה תחת רשותו: ביום · תמוש היתד · רמז לשבנא שהיה חושב שהוא כיתד תקועה במקום נאמן: ונכרת המשא אשר עליה · הם אנשי ממשלתו: משא צור · צור היא על הים ובעבור כבר תפשה: כי שדד כל בית · בעבור שלא יבא שום סוחר: מארץ כתים · אפילו מארץ כתים שהיא רחוקה נגלה להם זה הסוד והזכיר כתים בעבור האניות והעד וצים מיד כתים: דמו · רמז לצור אף על פי שהיתה מלאה מסוחרי צידון גם היא על הים והעד וירכתו על צידון: ובמים רבים · הסוחרים היו מביאים לצור זרע מי שיחור ותבואתה היה קציר יאור מצרים: ותהי סחר גוים · שם ויחסר מלת בעלת כמו וחסרון לא יוכל להמנות: בוטי

לכך הוא אומר לו מה ירושה לך בקברות הללו: ומי לך פה · מי ממשפחתך קבור כאן: חצבי · חקקי יו״ד יתירה כמו שכני סנה מקימי מעפר דל: טלטלה גבר · כהדין תרגולא דמטלטל מאתר לאתר ורבותינו אמרו טלטולא דגברא קשה מדאיתתא: ועוטך עטה · כמו ויעט בהם לשון עיט יפריחך כעוף בגלות ורבותינו אמרו צרעת פרחה בו כד״א על שפם יעטה: צנוף יצנפך · כמצנפת המקפת את הראש יקיפוך אויבים ומציקים: כדור · כשור מקף ורבותינו פירשו לשון כדור שקורין פלוט״א בלע״ז שזורקין אותו ומקבלין מיד ליד: אל ארץ רחבת ידים · בכיפיא שם המקום: שמה תמות · ולא תקבר בקברי בית דוד ושמה יהיו מרכבות כבודך כהפכים לקלון בית אדוניך שביקשת: וממעמדך · ומשימושך במקדש יהרסך: לאליקים · הוא היה על הבית כשנפל סנחריב כמו ש שנאמר כשיצאו אל רב שקה ונגלה לו שבנא וסיעתו וגררוהו בזנבות סוסיהם כדאיתא ב בסנהדרין שכשהלך סנחריב ע תרהקה מלך כוש שטף שבנא וסיעתו והלך לו כך שנינו בסדר עולם: מפתח בית דוד · תירגם יונתן מפתח בית מקדשא ו ושולטן בית דוד: ותקעתיו יתד במקום נאמן · ואמניניה אמרכל מהימן משמש באתר קיים תירגם יונתן נאמן לשון קיום מקו׳ שהוא נאמן לשמעכים עליו כי לא ימוט פרש את ה המקרא ותקעתיו יתד נאמן ב במקום: הצאצאים והצפיעות · תירגם יונתן בנייא ובני בנייא ומנחם חברו עם צפיעי הבקר לומר שהוא לשון עוללים דקים היונקין ממעי אמן ויהיה צפיע לשון יציאה דבר היוצא: כל כלי הקטן · הקטנים שבמשפחותם יהיו מתפארין בו ונסמכין עליו: מכלי האגנות ועד כל כלי הנבלים · תירגם יונתן מכהניא לבשי אפודא עד בני לוי אחדי נבליא ויהיה אגנות לשון כלי שרת שמשרתין בהם הכהנים בבית המקדש הנבלים שאומרים בני לוי בהן השיר: תמוש היתד · גדולתו של שבנא: ונכרת המשא אשר עליה · בני משפחתו וסיעתו הנסמכין עליו והתולים בו כלי תפארתם ולפי שדימהו ליתד דימה המתפארים ונטענים עליו למשא שמטעינים על היתד ויש פותרים אותו ונתקיים הנבואה שנתנבאת עליו: הילילו אניות תרשים · שהיו מתעשרים על ידי סוחרי צור שהיו מביאים אניות תרשים סחורה לצור · תרשים שם הים: כי שודד מבית מבוא · כי שודד מבפנים מקום שהייתם רגילים לפונדקין מלבוא עוד לתוכו ולא יהיה עוד לכם מקום בצור ללון שם: מארץ כתים · הם הרומיים: נגלה למו · השודד לאנשי צור · ד״א מארץ כתים נגלה לאנשי תרשים סוד של צור שברחו בני צור אל כתים ומשם כשמעה השמועה: דומו יושבי אי · התאבלו ושבו דומם יושבי אי הים למה סוחרי צידון עוברי ימים היו רגילי׳ למלאתך כל סחורה עכשיו כשתפל צור תפל צידון עמה שסמוכות היו זו לזו בתוך מהלך יום: ובמים רבים · היה בא זרע ממצרים היושבת על ארץ שיחור אל צור: קציר יאור · מצרים היה תבואה של צור שיחור הוא נילוס שנאמר מן השיחור אשר על פני מצרים והיו מביאים התבואה לצור באניות מצרים: ותהי צור סחר גוים · מעם רב שהיה בה כל הגוים מביאין לה סחורה: בוטי

רשי

גיא חזיון. היא ירושלם גיא שהנביאו עליה רוב נביאות: כי עלית כולך לגגות. כשבא עליהם חיל עולים על גגותיהם לראות את החיל ולהלחם ורבותינו פירשו על כהני שעלו על גגו של היכל ומפתחות העזרה בידם כדאיתא במס' תענית. ומדרש אגדה אומר שהיו גגי הרוח בחיכה רבתי: תשואות מלאה. עיר שהיתה מליאה תשואות קול רוב אדם הומייה ועליזה עכשיו מה לך מתאבלת: חלליך לא חללי חרב. טובים היו אילו חללי חרב היו מעכשיו שהם חללי רעב: כל קציניך נדדו יחד. צדקיהו ושריו שיצאו לברוח לילה: מקשת אוסרו. אסר מאימת המורים חצים בקשת היו נאסרים להסגר בתוך העיר וכל הנמצאים בו אוסרו יחד בזיקים ורובן מרחוק ברחו קודם לכן: שעו מני. חדלו ממני כך הקב"ה אומר למלאכי השרת: מבוסה. מרמס כמו בוססו את חלקתי וכמו כגיבורי' בוסים בטיט חוצות: מקרקר קיר. יום קירקור קיר החומה: ושוע אל ההר. וקול שועה לנוס אל ההרים להמלט: נשא אשפה. אשפות חצים קוייבר"ץ בלע"ז: וקיר ערה מגן. תירגם יונתן ועל שורא דבקו תריסין והוא כמו ערות על יאור ומתערה כאזרח רענן ויש לפרש וקיר ערה מגן קיר שם העיר כמו ונגלה קירה בני אותה מדינה בילו מנינהם על ירושלם: שות שתו השערה. שמו מצור על השערים והוגמתו יש במלכים במלחמת בן הדד שימו על העיר: ויגל. לשון גלוי: מסך יהודה. הוא בית המקדש שהיה מגין ומיסך ומסכך עליהם: ותבט ביום ההוא. תחבולות להלחם בם: אל נשק בית היער. הם המגינים שלש מאות ומאתים שעשה שלמה ויתנם המלך בית יער הלבנון: בקיעי עיר דוד. בקיעי החומה ראיתם כי רבו: ותקבצו את מי הברכה. יונתן תירגם וכנשתון ית עמא למי בריכתא ארעיתא שהיא אצל ב בקיעי עיר דוד להלחם שם לפי שהיא שם שם תורפה לירושלם ונוחה ליכבש משם: ואת בתי ירושלם ספרתם. כמה בתים יש לכל אחד שיתצו מהם לפי חשבון כדי לקחת האבנים והעצים לבצר את החומה: לבצר. לחזק לשון ערים בצורות: ומקוה עשיתם. אגם מים להיות חוזק לעיר: בין החומותים. החומות כפולות חיל וחומה ובין מי הברכה הישנה: ולא הבטתם אל עושיה. ואם תאמרו אף חזקיהו עשה כן שנ' ויתחזק ויבן את כל החומה הפרוצה ויעל על המגדלו' ולחוצה החומה האחרת ויחזק את המלא עיר דוד. חזקיהו ביי' אלהי ישראל בטח וגו' אבל עתה בימי יהויקים וצדקיהו לא הבטתם אל עושיה: ויוצרה מרחוק. מאז שברא את העולם עלת ירושלם ובית המקדש במחשבה: לא ראיתם. לא חשבתם: והנה ששון ושמחה. הקב"ה כביכול אבל לפניו ואתם אוכלים ושמחים: כי מחר נמות. בעולם הבא שנביאים אומרים לנו מאת הקב"ה שלא יהיה לנו חלק לעולם הבא נעשה לנו הנאה בחיינו: עד תמותון. תירגם יונתן מותא תנייגא לעולם הבא: הסוכן. בעל הבאות שיש וכן ותהי לו סוכנת ומדרש אגדה אומר מן סכני היה ובא לו לירושלם בויקרא רבה: אשר

אבן עזרא

משא גיא חזיון. ירושלם שהיא מקום הנבואה. יש אומרים כי טעם עלית לגגות לקטר למלאכת השמים ולפי דעתי שהטעם עלותם לראות המחנות הסרות על ירושלם כי כן מנהג המריבות: תשואות. מגזרת שאון: עליזה. שמחה והטעם כי היתה מליאה אנשים ונלכדו בשביה וברעב ולא יכלו להלחם: כל. מקשת. שרחו מרוב הפחד משרו עצמם ואוסרו: מרחוק ברחו. אשר מרחוק ברחו כמו עם לבבם שלם: על. אלה דברי הנביא: שעו ממני. הרפו ממני כמו לא תשעה ממני: אמרר. השומעים בבכי: כי. ומבוכ' מגזרת נבוכים הם: מקרקר. מהפך או הורס והנה הוא הפך הקיר כמו ו וסרעף מארץ חיים: ושוע אל ההר. יש אומרי' כמו ישעו ואין מושיע ויש אומרי' כי השועה תגיע אל ההר: ועילם. זאת הנבואה על ביאת נבוכד נצר וטעם עילם אפילו עילם שהתגבר עליה' נבוכד נצר הוא ישא אשפה ויבוא על ירושלם: וקיר. שאפילו שהם בעלי מדינו' קיר כמו וארם מקיר יגלה מגביו על ישראל סביבות ירושלם: ויהי. כף שמקיף לנכח ירושלם: שות שתו. הדייק והסוללה וכל המלחמה: ויגל. וכבר נגלה מסך יהוד' והטעם כי ראו בבוא האויב כי אין להן כח לסבול ויתכן היות ויגל השם: ותבטו. שב אל יהוד' שהסתכלו בכלי הנשק וראו ב בקיעי עיר דוד כי רבו והוצרכו לקבץ את מי הבריכה להיות כמו חומה סביב למקום: ואת. והוצרכו לספר הבתים לדעת מספר אנשי המלחמה: ותתצו הבתים. הסמוכי' לחומה מחוץ: ומקוה. כמו מקוה מים: ולא הבטתם אל עושיה. שהוא השם כי הוא עושה זאת ה הגזרה להביא נבוכד נצר: ויוצרה. הטעם על הגזרה ויתכן היות מרחוק דבק עם מלת ויוצרה ויתכן היות דבק עם לא ראיתם: ויקרא. כנוי לגזרה והנכון שהקריאה ה היא נבואת הנביאים: והנה. הריגה יציאת הרוח והפך זה וישחטם במדבר: אכול ושתה. ידבר הנביא מה שיהיו אומרים: ונגלה. זה הדבר ותחסר מלת אני כמו יי' במראה אליו אתודע ויש אומרי' כי הם דברי הנביא והראשון הוא הנכון: עד תמותון. בוא האויב הבא עליכם: כה. וטעם יי' צבאות בעבור הסוכן שהוא ממונה על בית המלכות וכאילו הוא פקיד על הממון שהוא אוצר הסוכן כמו עוזר מסככות כמו אוצרות. וטעם

מסורה

כלך ג' וסימ' כי עלית כלך לגגות. אסוף אאסוף יעקב. כלך יפה רעיתי: תשואות ד' בקריא' וסימ' תשואות מלאה עיר הומיה. תשואות חן חן לה. תשואות נוגש לא ישמע. תשואות סכתו: הומיה ג' ב מל' וא'

ישעיה כב

משא גיא חזיון מה לך אפוא כי עלית כלך לגגות: תשאות מלאה עיר הומיה קריה עליזה חלליך לא חללי חרב ולא מתי מלחמה: כל קציניך נדדו יחד מקשת אסרו כל נמצאיך אסרו יחדו מרחוק ברחו: על כן אמרתי שעו מני אמרר בבכי אל תאיצו לנחמני על שד בת עמי: כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה לאדני יהוה צבאות בגי חזיון מקרקר קר ושוע אל ההר: ועילם נשא אשפה ברכב אדם פרשים וקיר ערה מגן: ויהי מבחר עמקיך מלאו רכב והפרשים שת שתו השערה: ויגל את מסך יהודה ותבט ביום ההוא אל נשק בית היער: ואת בקיעי עיר דוד ראיתם כי רבו ותקבצו את מי הברכה התחתונה: ואת בתי ירושלם ספרתם ותתצו הבתים לבצר החומה: ומקוה עשיתם בין החמתים למי הברכה הישנה ולא הבטתם אל עשיה ויצרה מרחוק לא ראיתם: ויקרא אדני יהוה צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה ולחגר שק: והנה ששון ושמחה הרג בקר ושחט צאן אכל בשר ושתות יין אכול ושתו כי מחר נמות: ונגלה באזני יהוה צבאות אם יכפר העון הזה לכם עד תמתון אמר אדני יהוה צבאות: כה אמר אדני יהוה צבאות לך בא אל הסכן הזה

תרגום

מטל נבואתא על קרתא דיתבא בחילתא דאתנביאו עלה נביא מה לכון כדין ארי סליקתון כולכון לאיגריא: מן קדם אתרגושא דאתמליאת קרתא משבחתא כרכא חדוא קטילך לא אתקטילו בחרבא ואף בקרבא לא מיתו: כל שלטוניך אטלטלו כחדא מן קדם מתח קשתא אגלו כל דאשתכח ביך אתקטלו כחדא מרחיק ערקו: על כן אמרית שבוקו מיני איבכי במרר לא תתבעיתו לנחמותי על תבר כנשתא דעמי: ארי יום ריגוש ואתרשא וקיטול קדם יי אלהים צבאות על קרתא דיתבא בחלתא דאתנביאו עלה נביא מבלשין בתיא מקפין מגדליא ברישי טוריא: ועילמאי נטלו זין ברתך אנש ועמיה זוג פרשין ועל שור דבקו תריסין: והות שפר משרך אתמליאו רתיכין ופרשין ממנן על תרעין: וגלי ית מטמורית בית יהודה ואסתכי בעידנא ההיא על זין בית גנזי מקדשא: וית פלוגת קרתא דדוד חזיתון ארי סגיאת וכנשתון ית עמא למי בריכתא ארעיתא: וית בתי ירושל' מניתון ותרעיתון בתיא לתקפא שורא: ומקויא עבדתון בין שוריא למי בריכתא עתיקתא ולא אסתכלתון בדעבדה ודיברה מלקדמין לא חזיתון: ואכלי נביא דיי אלהים צבאות ביומא ההוא למבכי ולמספד ולגזוז ריש ולמיסר סקין: והא ביע וחידוה אמרין נקטיל תורין ונכוס עאן ניכול בסר ונשתי חמר ניכול ונשתי מרינמות לא ניחי: אמר נביא באודני הויתי שמע כד אתגזירת דא מן קדם יי צבאות אם ישתביק חובא הדין לכון עד די תמותון מותא תנינא אמר יי אלהים צבאות: כדנן אמר יי אלהים צבאות איתא איזיל לות פרנסא הדין

חס' וסימ' תשואות מלאה. הומיה היא וסוררת. אשת כסילות הומיה. הומיה דסוררת חס': שתו ד' מלעיל וסימ' נמסר בסדר כי תשא: ותבט ג' בקריא' וסימ' ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב. ותבט ביום ההוא אל נשק. והבט עיני בשורי. אנ"ך: הרג ג' וחס' וסימ' נמסר בסדר בהעלתך: אכול י' מל' וסי' נמסר בסדר שמיני: תמתון ד' ג' חסרים וא' מל' בקריא' וסימ' ולא תגעו בו פן תמתון. הנחש אל האשה לא מות תמתון. אם יכפר העון הזה לכם. אכן כאדם תמותון. בתראה מל':

וטעם על שנכנס עליו ואמר לו מה לך לשבת פה ומי לך פה ממשפחה שיוכלו לעזור לך׃ כי חצבת לך פה קבר. כמו כרית ומורות חצובים והטעם שתחשוב בלבך כי לעולם תהיה סוכן ובירושלם תמות וכבר תקנת לך שם קבר והאומר ספי׳ קבר כמו ארמון אוכנו ככון והעד שמה תמות׃ הנה י״י מטלטלך. כפול מן ויטילו הכלים׃

אשר על הבית. ממונה היה על בית המקדש יש אומרים כהן גדול ויש אומרים אמרכל׃ מה לך פה. הכתוב מגנהו לפי שרצה להסגיר את חזקיהו למלך אשור כדאמ׳ בסנהדרין כתב פיתקא ושדא בגירא שבנא וסיעתו השלימו חזקיה וסיעתו לא השלימו׃ חצבי מקום קברו. שחצב לו קבר בקברי בית דוד ליקבר בין המלכי׳ לכך הוא אומר לו מה ירושה לך בקברות הללו׃ ומי לך פה. מי ממשפחתך קבור כאן׃ חצבי. חקקי יו״ד יתירה כמו שכני סנה מקימי מעפר דל׃

מרכבות ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר בשלח ובמלכים חלק כ׳ סימ׳ כ״ג׃ ולבית י׳ וסימ׳ נמסר בסדר נשא׃ לכסא ו׳ רפין וסימ׳ ותקעתיו יתד במקום נאמן. בי עשית משפטי ודיני. ועל ידם החזיק מלטיה הגבעני.

עַל־שֶׁבְנָא אֲשֶׁר עַל־הַבָּיִת׃ מַה־לְּךָ פֹה וּמִי לְךָ פֹה כִּי־חָצַבְתָּ לְּךָ פֹּה קָבֶר חֹצְבִי מָרוֹם קִבְרוֹ חֹקְקִי בַסֶּלַע מִשְׁכָּן לוֹ׃ הִנֵּה יְהוָה מְטַלְטֶלְךָ טַלְטֵלָה גָּבֶר וְעֹטְךָ עָטֹה׃ צָנוֹף יִצְנָפְךָ צְנֵפָה כַּדּוּר אֶל־אֶרֶץ רַחֲבַת יָדָיִם שָׁמָּה תָמוּת וְשָׁמָּה מַרְכְּבוֹת כְּבוֹדֶךָ קְלוֹן בֵּית אֲדֹנֶיךָ׃ וַהֲדַפְתִּיךָ מִמַּצָּבֶךָ וּמִמַּעֲמָדְךָ יֶהֶרְסֶךָ׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא וְקָרָאתִי לְעַבְדִּי לְאֶלְיָקִים בֶּן־חִלְקִיָּהוּ׃ וְהִלְבַּשְׁתִּיו כֻּתָּנְתֶּךָ וְאַבְנֵטְךָ אֲחַזְּקֶנּוּ וּמֶמְשַׁלְתְּךָ אֶתֵּן בְּיָדוֹ וְהָיָה לְאָב לְיוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַ͏ִם וּלְבֵית יְהוּדָה׃ וְנָתַתִּי מַפְתֵּחַ בֵּית־דָּוִד עַל־שִׁכְמוֹ וּפָתַח וְאֵין סֹגֵר וְסָגַר וְאֵין פֹּתֵחַ׃ וּתְקַעְתִּיו יָתֵד בְּמָקוֹם נֶאֱמָן וְהָיָה לְכִסֵּא כָבוֹד לְבֵית אָבִיו׃ וְתָלוּ עָלָיו כֹּל כְּבוֹד בֵּית־אָבִיו הַצֶּאֱצָאִים וְהַצְּפִעוֹת כֹּל כְּלֵי הַקָּטָן מִכְּלֵי הָאַגָּנוֹת וְעַד כָּל־כְּלֵי הַנְּבָלִים׃ בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת תָּמוּשׁ הַיָּתֵד הַתְּקוּעָה בְּמָקוֹם נֶאֱמָן וְנִגְדְּעָה וְנָפְלָה וְנִכְרַת הַמַּשָּׂא אֲשֶׁר־עָלֶיהָ כִּי יְהוָה דִּבֵּר׃

כג מַשָּׂא צֹר הֵילִילוּ אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ כִּי־שֻׁדַּד מִבַּיִת מִבּוֹא מֵאֶרֶץ כִּתִּים נִגְלָה־לָמוֹ׃ דֹּמּוּ יֹשְׁבֵי אִי סֹחֵר צִידוֹן עֹבֵר יָם מִלְאוּךְ׃ וּבְמַיִם רַבִּים זֶרַע שִׁחֹר קְצִיר יְאוֹר תְּבוּאָתָהּ וַתְּהִי סְחַר גּוֹיִם׃

(מסורה בגליון: ל׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ל׳ ל׳ · ל׳ ל׳ · ד׳ · ל׳ · ל׳ ל׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ ל׳ בכל דוד ודוד · י׳ · י״ג בכו׳ ואין ואין ל׳ · ו׳ רפין · ל׳ ל׳ · ב׳ ל׳ · י׳ · ג׳ ל׳ · ה׳ · ו״ה׳ חל׳ · ל׳ · ל׳ ל׳ חל׳ · ו׳ חל׳)

לְוָת שֶׁבְנָא דִּי מְמַנָּא עַל בֵּיתָא׃ וְתֵימַר לֵיהּ מַה לָּךְ כָּא וּמָה לָּךְ כְּדֵין אֲרֵי אַתְקֵינְתְּ לָךְ כָּא אֲתַר אַתְקֵין בְּרוּמָא אַתְרֵיהּ שַׁוִּי בְּכֵיפָא בֵּית מְדוֹרֵיהּ׃ הָא יְיָ מְטַלְטֵלָךְ טִילְטוּל דְּגַבְרָא וְתַחְפֵּינָךְ בַּהֲתָא׃ יַעְדֵּי מִנָּךְ יָת מִצְנֶפְתָּא וְיַקְפוּנָךְ בַּעֲלֵי דְבָב כְּשׁוּר מַקַּף וְיַגְלוּנָךְ לְאַרְעָא פְּתִיוּת יְדַיִן תַּמָּן תְּמוּת וּלְתַמָּן רְתִיכֵי יְקָרָךְ יְתוּבוּן בְּקָלָן עַל דְּלָא נְטַרְתָּא יְקַר בֵּית רִיבּוֹנָךְ׃ וְאִידְחֵינָךְ מִמְּקוֹמָךְ וּמִשִּׁימוּשָׁךְ יְמַגְּרִינָךְ׃ וִיהֵי בְּעִידָּנָא הַהִיא וְאַרְבֵּי לְעַבְדִּי לְאֶלְיָקִים בַּר חִלְקִיָּה׃ וְאַלְבֵּישִׁינֵיהּ כִּיתּוּנָךְ וְהֶמְיָנָךְ אַזְרְזִינֵיהּ וְשׁוּלְטָנָךְ אֶתֵּן בִּידֵיהּ וִיהֵי לְאַב לְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם וּלְבֵית יְהוּדָה׃ וְאֶיתֵּן מַפְתֵּחַ בֵּית מַקְדְּשָׁא וְשׁוּלְטַן בֵּית דָּוִד בִּידֵיהּ וְיִפְתַּח וְלֵית דְּאָחִיד וְיֵיחוֹד וְלֵית דְּפָתַח׃ וְאֵימַנֵּינֵיהּ אֲמַרְכָּל מְהֵימַן מְשַׁמֵּשׁ בַּאֲתַר קַיָּם וִיהֵי לְכוּרְסֵי יְקָר לְבֵית אֲבוּהִי׃ וְיִסְתַּמְכוּן עֲלוֹהִי כָּל יַקִּירֵי בֵּית אֲבוּהִי בְּנַיָּא וּבְנֵי בְנַיָּא מֵרַבְרְבַיָּא וְעַד דַּעְדְּקַיָּא מִכַּהֲנַיָּא לְבִישֵׁי אֵפוֹדָא וְעַד בְּנֵי לֵוִי אַחֲדֵי נִבְלַיָּא׃ בְּעִידָּנָא הַהִיא אָמַר יְיָ צְבָאוֹת יַעְדֵּי אֲמַרְכָּל מְהֵימַן דִּי מְשַׁמֵּשׁ בַּאֲתַר קַיָּם וְיִתְקְטִיף וְיִפּוֹל וְיִתְבַּטֵּל מַטַּל נְבוּאָתָא דִי עֲלוֹהִי אֲרֵי בְּמֵימְרָא דַּייָ גְּזַר כֵּן׃ מַטַּל כַּס דְּלוּט לְאַשְׁקָאָה יָת צוֹר אֵילִילוּ נַחֲתֵי סְפִינֵי יַמָּא אֲרֵי אִתְבְּזִיזוּ מֵחוֹזֵיהוֹן מִלְּמֵיתֵי מֵאַרְעָא כִּתָּאֵי אָתֵי עֲלֵיהוֹן׃ אִתְּבָרוּ יָתְבֵי נִיסָּא תַּגָּרֵי צִידוֹן דַּהֲווֹ עָבְרִין בְּיַמָּא מְלוֹךְ׃ דַּהֲוַת מְסַפְּקָא סְחוֹרָא לְעַמְמִין סַגִּיאִין דְּכַד חָצַר כְּנִישַׁת נַהֲרָא עֲלַלְתָּהּ וַהֲוַת סְחוֹר לְעַמְמַיָּא׃

ידבר אתו טובות. נשבע י״י לדוד. אם ישמרו בניך׃ ובמים ג׳ בקריאה וסימ׳ ובמים רבים זרע שיחור. ובמים עזים נתיבה. ובמים לא רחץ למשעי׃

טלטלה. אתה שתחשוב כי אתה גבור כטעם והיית לאיש והנה הוא כדמות קריאה או טלטלה כ טלטול גבר והראשו׳ קרוב אליו׃ צנוף. מגזרת מצנפת שיקחנה עם כל ממונו וכל כבודו. כ״ף כדור לדמות וזאת הלשון ידוע׳ מדברי קדמונינו ז״ל גם מטעם המקום׃ ארץ רחבת ידים. היא בבל׃ מרכבות כבודך. הטעם שם ימות הוא וכל מרכבותיך כי אתה קלון לבית אדוניך או אז תהיה והקרוב שזה היה בגלות יהויקים או יהויכין בעבור וקראתי לעבדי והלבשתיו כתנתך׃ והיה. טעם לעבדי שהיה עבד השם ולא כן שבנא׃ והלבשתיו כתנתך. יש לכל ממונה כתונת ידועה ואבנט כאשר היו חוגרים אבנט ידוע חכמי אטוכם׃ והיה לאב. מלמד טוב ואוהב כאב׃ ונתתי. מזה הפסוק כלמוד כי על הבית הוא בית המלכות׃ ותקעתיו יתד. כיתד וכמוהו ועיר פרא אדם יולד׃ ותלו. אחר שהמשילו ליתד אמר ותלו עליו׃ הצאצאי׳. הם הבנים שהם יוצאי מעים׃ והצפיעות. אולי הם הבנות מגזרת יצא כפע ואחר שאמר ש שהוא לאב הנה אים יהודה כבניו והכנים כבנותיו שהם כמשלים אל כלים קטנים. וטעם מכלי האגנות כמו ויפס באגנו׳ אולי פס הזהב׃ ועד כל כלי הנבלי׳. כלי הנגונים והטעם שלא יאמר דבר בבית המלכות שלא יהיה תחת רשותו׃ ביום. תמוש היתד. רמז לשבנא שהיה חושב שהוא כיתד תקועה במקום נאמן׃ ונכרת המשא אשר עליה. הם אנשי ממשלתו׃ משא צור. צור היא על הים וכבוכב כבר תפשה׃ כי שדד כל בית. בעבור שלא יבא שום סוחר׃ מארץ כתים. אפילו מארץ כתים שהיא רחוקה נגלה להם זה השוד והזכיר כתים בעבור האניות והעד וכים מיד כתים׃ דמו. רמז לצור אף על פי שהיתה מלאה מסוחרי צידון גם היא על הים והעד וירכתו על צידון׃ ובמים רבים. הסוחרים היו מביאים לצור זרע מי שיחור ותבואתה היה קציר יאור מצרים׃ ותהי סחר גוים. שם ויחסר תלת בעלת כמו וחסרון לא יוכל להמנות׃ בושי

לכך הוא אומר לו מה ירושה לך בקברות הללו׃ ומי לך פה. מי ממשפחתך קבור כאן׃ חצבי. חקקי יו״ד יתירה כמו שכני סנה מקימי מעפר דל׃ טלטלה גבר. כהדין תרנוגלא דמטלטל מאתר לאתר ורבותינו אמרו טלטולא דגברא קשה מדאיתתא׃ ועוטך עטה. כמו ויעט בהם לשון עיט יפריחך כעוף בגלות ורבותינו אמרו צרעת פרחה בו כדרך על שפם יעטה׃ כנף יכנפך. כמכנפת המקפת את הראש יקיפוך אויבים ומציקים׃ כדור. כשור מקף ורבותינו פירשו לשון כדור שקורין פלוט״א בלע״ז שזורקין אותו ומקבלין מיד ליד׃ אל ארץ רחבת ידים. בכשיפא שם המקום׃ שמה תמות. ולא תקבר בקברי בית דוד ושמה יהיו מרכבות כבודך כהפכים לקלון בית אדוניך שבקשת׃ וממעמדך. ומשימושך במקדש יהרסך׃ לאליקים. הוא היה על הבית כששבנא סנחריב כמו ש שמצינו כשיצאו אל רב שקה ונגלה לו שבנא וסיעתו וגררוהו בזנבות סוסיהם כדאיתא ב בסנהדרין שכשהלך סנחריב ל תרהקה מלך כוש שטף שבנא וסיעתו והלך לו כך שנינו בסדר עולם׃ מפתח בית דוד. תירגם יונתן מפתח בית מקדשא ו ושולטן בית דוד׃ ותקעתיו יתד במקום נאמן. ואמניניה אמרכל מהימן משמש באתר קיים תירגם יונתן כאמן לשון קיום מקום שהוא נאמן לשעונים עליו כי לא ימוט. פרש את ה המקרא ותקעתיו יתד כאמן ב במקום׃ הצאצאים והצפיעות. תירגם יונתן בניא ובני בניא ומנחם חברו עם צפיעי הבקר לומר שהוא לשון עוללים דקים היונקין ממעי אמן ויהיה צפיע לשון יציאה דבר היוצא׃ כל כלי הקטן. הקטנים שבמשפחותם יהיו מתפארין בו ונסמכין עליו׃ מכלי האגנות ועד כל כלי הנבלים. תירגם יונתן מכהניא לבשי אפודא עד בני לוי אחדי נבלין ויהיה אגנות לשון כלי שרת שמשרתין בהם הכהנים בבית המקדש הנבלים שאומרים בני לוי בהן השיר׃ תמוש היתד. גדולתו של שבנא׃ ונכרת המשא אשר עליה. בני משפחתו וסיעתו הנסמכין עליו והתולים בו כלי תפארתם ולפי שדימהו ליתד דימה המתפארים וכטעים עליו למשא שמטעינים על היתד ויש פותרים אותו ותתקיים הנבואה שנתנבאת עליו׃ הילילו אניות תרשים. שהיו מתעשרים על ידי סוחרי צור שהיו מביאים אניות תרשים סחורה לצור׃ תרשים שם הים׃ כי שודד מבית מבוא. כי שודד מבכניס מקום שהייתם רגילים לבוא ולבוא עוד לתוכו ולא יהיה עוד לכם מקום בצור ללון שם׃ מארץ כתים. הם הרומיים׃ נגלה למו. השודד לאנשי צור. ד״א מארץ כתים נגלה לאנשי תרשים שוד של צור שברחו בני צור אל כתים ושם נשמע השמועה׃ דומו יושבי אי. התאבלו ושבו דומם יושבי אי הים למה סוחרי צידון עוברי ימים היו רגילי׳ למלאותך כל סחורה עכשיו כשנתפל צור נתפל צידון עמה שסמוכות היו זו לזו בתוך מהלך יום׃ ובמים רבים. היה בא זרע ממצרים היושבת על ארץ שיחור אל צור׃ קציר יאור. מצרים היה תבואה של צור שיחור הוא נילוס שנאמר מן השיחור אשר על פני מצרים והיו מביאים התבואה לצור באניות מצרים׃ ותהי צור סחר גוים. מעם רב שהיה בה כל הגוים מביאין לה סחורה׃ בושי

תרשישה ה' בקריא וסימ' עברו תרשישה הילילו · ויקם יונה לברוח תרשישה ב' בפסוק קדמאה ובתראה · על כן קדמתי לברוח תרשישה · ובני יון אלישה ותרשישה דד"ה : נכבדי ג' בקריא' וסימ' כנעניה נכבדי ארץ ·

בושי צידון כי אמר ים מעוז הים לאמר לא חלתי ולא ילדתי ולא גדלתי בחורים רוממתי בתולות : כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צר : עברו תרשישה הילילו ישבי אי : הזאת לכם עליזה מימי קדם קדמתה יבלוה רגליה מרחוק לגור : מי יעץ זאת על צר המעטירה אשר סחריה שרים כנעניה נכבדי ארץ : יהוה צבאות יעצה לחלל גאון כל צבי להקל כל נכבדי ארץ : עברי ארצך כיאר בת תרשיש אין מזח עוד : ידו נטה על הים הרגיז ממלכות יהוה צוה אל כנען לשמד מעזניה : ויאמר לא תוסיפי עוד לעלוז המעשקה בתולת בת צידון כתיים קומי עברי גם שם לא ינוח לך : הן ארץ כשדים זה העם לא היה אשור יסדה לציים הקימו בחיניו עוררו ארמנותיה שמה למפלה : הילילו אניות תרשיש כי שדד מעזכן : והיה ביום ההוא ונשכחת צר שבעים שנה כימי מלך אחד מקץ שבעים שנה יהיה לצר כשירת הזונה : קחי כנור סבי עיר זונה נשכחה היטיבי נגן הרבי שיר למען תזכרי : והיה מקץ שבעים שנה יפקד יהוה את צר ושבה לאתננה וזנתה את כל ממלכות הארץ על פני האדמה :

בהיתו צידונאי ארי אמר מערבאת די יתיב בתקוף ימא למימר לוי דלא מרעית אעדיתי ולא רביתי עולמין פניקית בתולן : כמא די שמעו למחתא דלקו מצראי זעו כד שמעו צוראי : גלו למדינת ימא אילילו יתבי ניסא : ההדא לכון תקיפתא צור מיומי קדם מלקדמי הוו מיתן לה תקרובתא מארע רחיקא כדו לאתותבא הא גליא : מן מליך דא על צור דהות ממלכא מלכין די תגרהא רברבין שלטונאה יקירי ארעא : יי צבאות מלכא לאפסא יקר כל חדותא לאקלא כל יקירי ארעא : גלא מארעיך כמי נהרא ערוקי למדינת ימא לית תקוף עוד : גבורתיה מרממא על ימא לאזעא מלכותא יי פקיד על כנענאה לשיצאה תוקפאה : ואמר לא תוספון עוד למתקף דהויתון אנסין לעמא די בצידון לכיתים קומו גלו אף לתמן לא יהי לכון נייח : הא ארעא כסדאי דין עמא כד לא הוה אתוראה שכללה לנגוון אקימו חזותהא פגרו בירניתהא שויוהא לדמתמרא : אילילו נחתי ספיני ימא ארי אתבזיזו מחוז תוקפכון : ויהי בעידנא ההיא ותתרחיק צור שבעין שנין כיומי מלכא חד מסוף שבעין שנין יהי לצור כתושבחת נפקת ברא : אתחלף יקריך אטלטיל למדינא קרתא די הות כנפקת ברא אתרחקת דהפוכי כינריך לאבלא וזמריך לאליא מאים יעול דכרניך : ויהי מסוף שבעין שנין יעול דכרנה דצור קדם יי ותתוב לאתרה ותהי מספקא סחורה לכל מלכוות עממיא די על אפי ארעא :

לחלל גאון כל צבי · נכבדי מים : יסדה ד' בקריא' וסימ' אשור יסדה לציים : כי הוא על ימים יסדה · בארץ יסדה לעולם · ואגדתו על ארץ יסדה : שמה ג' בקריא' וסימ' שמה למפלה · שמה לשממה · ושמה לצלמות ישית לערפל :

רשי בושי צידון · שטפילה לצור : כי אמר ים · כי אמרה צור היושבת במעוז הים שהיא עיקר ראש המלכות הריני כמי שלא חלתי ולא ילדתי בחורים כי כולם נהרגו והרי כמי שלא רוממתי בתולות וכן תירגם יונתן ורבותינו אמרו באגדה בושי צידון כי אמר ים מה אני שאין לי בנים ובנות לראג עליהם שלא יתפשו בעוני איני משכה מכות קוני לעבור גבול חול אשר שם לי על אחת כמה וכמה י בושי צידון שיש לך לדאג בכל אלה : כאשר שמע למצרים · אשר שמעו על מצרים שהבאתי עליהם עשר מכות וסוף טבעו בים : יחילו · יבהלו : כשמע · השומעים כשיבא שמע צור כי גם מכותיה של צור יהיו דוגמת אותן מכות דם ואם קול שאין מעיר בקרקו' הצפרדעי' וכהפכו כתליה לזפת וכנים ועפרה לגפרית וירטוה ערו'קאת וקפוד ונשפטתי אתו בדבר המק בשרו וכרת הזלזלים דוגמת הברד והארבה וטבח גדול בארץ אדום כנגד מכת בכורו' השיטה הזאת אם צור זו היא אדום ר רומי ואם צור ממש לפי שכשם אותה היס הוא אומ' עליה כאשר שמע למצרים ואני אומר שכל הענין מדבר בצור העיר שהרי סמך לה צידון : עברו · אנשי צור לברוח לתרשישה : הזאת לכם עליזה · הרי כפלה לשניכם ויאמר לכם הזאת העיר שהיתה עליזה בעיניכם אשר מימי קדם קדמתה היתה עליזה עכשיו י יובילוה רגליה מרחוק לבקש לה מנוח : כנעניה · תגריה כמו כנען בידו מאזני מרמה ולא יהיה כנעני עוד : כל צבי · מצב חזק : עברי ארצך · לגולה : כי אור · כיאור הזה שעולה ומתפשט : בת תרשיש · צור היושבת בים תרשיש : אין מזח · אין לך עוד חוזק ואזור לשנס מתנים מזח לשון אזור כמו ולמזח תמיד יחגריה וכל אזור לשון חוזק : ידו נטה · הנוטה יי׳ בוא אל כנען · בוא את קוראיו על כנען : לשמיד · כמו להשמיד וכן ללכת לגיד ביזרעאל כמו להגיד וכן לשמיע קול תודה כמו להשמיע : מעזניה · צור וצידון משל כנען היו כמו שנ' את צידן בכורו : כתים · אל ארץ כתים קומי עבורי גם שם לא ינוח לך למה אני אומ' קומי עבורי הן ארץ כשדים זה העם לא היה אשר לא כדי הוא להיות עם שהם נקראו הגוי המר והנמהר עם שוטה הוא מן ה הבריו' שהקב"ה מתחרט עליהן על שבראם כמו ששנינו שלשה הקב"ה מתחרט עליהם במסכת סכה : אשור יסדה · להשכין בה ציים שלו ספינותיו בירניות גדולות כמו צי אדיר : הקימו בחוניו · הם יקימו מגדלותיהם על צור בחוניו לשון עופל ובוחן בירפרייץ בלע"ז שעושין למצור על הכרכים : עוררו ארמנותיה · יחריבו לשון ערו ערו לשון כתיבה עד היסוד : ונשכחת צור · לפי שמזכירה בלשון גנאי לשון זונה אמר ונשכחת כזונה ששכחוה אוהביה אף היא תשכח מאין סוחרים ותגרים פונים אליה לפי שתהא חריבה : בימי מלך אחד · ימי דוד שבעי' שנים היו ואיני יודע מהו הסימן הזה הניתן כאן : יהיה לצור · זכרון מעט שתתכער משפלותה ותחזור לאותן שהיו רגילין אצלה לחזור אליה לשוב לקדמותה : כשירת הזונה · שרואה שאין פונה אליה ונושאת קול ערב ונעים בשיר אולי תערב על אוהביה : הרבי שיר · כלומר אף הרבי תכונים והשפילי גאוותך לאתננה · לקדמתה ולעושרה על ידי סחורתה ומכנה אותם בלשון גנאי : וזנתה · ותספק סחורה אף בלשון גנאי כינה אותה : קודם

אבן עזרא בושי · כי אמר ים · זה הוא התקיף בכל הים והטעם על צור כאילו לא היה באי צור עם וזה טעם לא חלתי : כאשר · כשמע סוד מצרים ויתחלל השומע כן יחילו בשמע צור : עברו תרשישה · בה"א כמו אל תרשיש : יושבי · כל אי : הזאת · היא צור שהיתה עליזה לכם כטעם משוש לכל הארץ והנה היא קדומה ואיך עתה הלכה בשביה לרחוק : מי · המעטירה · שהייתה עטרת לאיים : כנעניה · כמו סוחריה כמו כנען בידו : יי׳ · השם שהוא מלך צבאות יעץ זאת : עברי · ארצך בת תרשיש והטעם ברחיצ' מקומך מהרה כרוץ היאור או עברי ארצך כמעבר היאור : אין מזח · כמו ולמזח תמיד יחגרה דמות אזור מחזק החלצים : ידו · השם והטעם מכה : מעוזניה · רמז לצור והכ"ן תחת בלוע הדגש גם כנען סוחר ויש אומרים כי תחסר מלת ארחת כנען ב בעבור מעוזניה שהוא לשון נקבה : ויאמר · השם : המעשקה · הטעם כי הון סוחרים ילקח בצור · וטעם כתים לכי אל כתים לסחור : הן · הנה ארץ כשדים והטעם על יושביה זה העם שהוא עם כשדים לא היה כמוהו וכמוהו לא היה אחר ויש אומרים מי יתן ולא היה כי הנה מלכות אשור יסדה הטעם שהושימה והיתה נוה לציים הם החיו' קטנו' שהם בארץ אף על פי שאשור הקימו ה המקימים בחוניו ל להלחם כמו עופל ו ובחן והוא בנין גבוה והנכון שוי"ו בחוניו שב אל עם כשדים כאשר הקים בחוניו : עוררו · פועל יוצא כאילו הבחונים עוררו הארמונים עד ש שהתעוררו שמה ל למפלה : הילילו אניות תרשים · ההולכת בסחורה אל צור : והיה · ונשכחת צור · כמו ונשכחה וכמוהו ושבת לנשיה : מלך אחד · הטעם מלכות כנוכד נצר ובנו ובן בנו כי כאחד יחשבו : כשירת הזונה · יהיה לה דיבור ומעשה : קחי · כי הזונה הנשכחה תסובב העיר והיא מנגנת אולי תזכר וכן צור תשלח ספרים אל כל סביבותיה אולי יבאו הסוחרים אליה כאשר בראשונה : והיה · הטעם בגעת זה הזמן : ושבה לאתננה · כמו אתנן זונה דמים על הזנות : וזנתה את כל ממלכות · הטעם שיבואו אליה לסחורה : והיה

והיה · מאמר תרויח תקרים מתכו לסם : לא · יוסם באוצר ולא במקום חוסן : כי ליושבים לפני יי׳ · הם גלות ירושלם בשובם בימי כורש : לאכל לשבעה · הגולה תשבעו : ולמכסה · מכסה : עתיק · יתקיף כמו יצא עתק מפיכם ויש שואלים והלא התורה אסרה אתנן זונה ואיך אמר הנביא כי אתנן צור הזונה יהיה קודש והתשוב׳ הכתוב בתורה הוא האמת וזה שאמר ה הנביא הוא על דרך משל ואיננה זונה כלל : הנה · בוקק · כמו מריק וכמוהו גפן ב בוקק : ובולקה · כטעם מחריב׳ ואחות זאת המלה בספר ה הזה : ועוה · והפך פניה : והיה · כל האדם יהיו שוי׳ ברעה הזאת וכאשר יתחברו שנים כפ״ן היא דרך קצרה וכן הוא האדון כעבד והעבד כאדוניו : כמלוה · הוא הנותן משלו חנם : כנושה · הוא בעל הממון ואשר הנושה בו הוא הלוקח ממון על משכונו : הבוק · מגזרת בוקק והוא שם הפועל מ מהפעלים הכפולים : תבוק · כאו יסוב וככה הבוז תבוז ואחר ם שהשם גזר זאת לא תשאר תפארת לאדם על חביריו : אבלה · הטעם על מלך אשור שהשחית ממלכות רבות : נבלה · מבנין נפעל כמו ונבקה רוח ונבבה ויתכן היות נבלה השני כמו נבול תבול מהבנין הקל : אומללו · יושבי מרום הארץ : והארץ חנפה · תורות · שקול הדעת שכל בני אדם משתוי׳ בו : חלפו חוק · כרתו כמו כליל יחלוף והחק הם חוקי השם כפי התולדת וזה הוא טעם ברית עולם : על כן אלה · חסר ב״ת כמו כי ששת ימים ויש אומרי׳ כי תחסר מלת תחת כמו וכשלמ׳ פרים שפתינו : חרו · כמו וחרה נחשתה כמו כ כשרפו : אבל תירוש אמללה גפן · כי אין זומר ועודר : שמחי לב · כי היין ישמח לב : שבת משוש תופים · מבית המשתה : שאון עליזי · כאשר ישתכרו : בשיר לא ישתו יין ·

קודם לי׳ · עתידים צדיקים לבוז אותה כשיבא מלך המשיח : לא יאצר · להיות אוצר למלכיה : ולא יחסן · לא יכחילוה לבניהם : למכסה עתיק · למלבושי כוי׳ עתיק מטובח כמו דבר עתק : הנה יי׳ בוקק הארץ ובולקה · הרי נבואה זו פורענות לישראל לפי שכיבא להם נחמה זו והם עתידים לראות לפניה צרה רבה לכך אמ׳ להם לא לכם אני אומ׳ שתירשוה כי הנה הקב״ה בוקק ובולק א אתכם והנותרים מכם ליום הגאולה המה ישאו קולם ירונו זהו סוף העניין ולהם נבאתי הנבואה הטובה · בוקק מריקן : ובולקה מחריבה : ועוה פניה · והבהיל חשוביה עוה לשון נעויתי מראות · תוספ׳ והיה כעם ככהן לא כשאר הולכי דרכי׳ שהאדון מוליך עבדו והגבירה מוליכה שפחתה האדון ככבר והעבד נקלה הגבירה נכבדת והשפחה נקלית אבל כשהשבאי מוליך השבוי הכל שוין לפניו כקונה כמוכר בזמן שהעם יושב על נחלתו לבטח הקונ׳ שמח והמוכר עצב שלא ישוב לממכרו אבל כשהשבאי מוליכם הקונה אל ישמח והמוכר אל יתאבל וכן כמלוה כלוה שניהם שוים ם שהלווה אין לו מה לפרוע ו והמלוה אם לא הלוה לזה היה השבאי נוטלו כמו כן כנושה כאשר נושה בו לווה נושה ב בכסף ונושה נושא בכל שאר ד דברים כגון יין ושמן ותבואה ודבש כדכתיב כי תשה ברעך משאת מאומה ע״כ : הבוק תבוק · תתרוקן : הבוז תבוז · לשון בזה ושלל : נבלה · כמו והעלה נבל לשון כמש ותשות כח : אומללה · לשון שפלות כמו היהודים האמללים : תבל · היא ארץ ישראל שהיא מתובלת במצות הרבה : מרום עם הארץ · גאון עם הארץ : והארץ חנפה · כמין חניפות שומה עשב ואינה עושה קמה מראה קמה ואין חטין בקשיה : תחת יושביה · בשביל יושביה : ברית עולם · היא התורה שקיבלו בברית : על כן אלה · בעון שבועת שוא : חרו · לשון יבש וכמו בחום חורב כמו נחר מפוח : משוש תפים · שהייתם אומרים הנה ששון ושמחה : קרית תהו · כשתשבר כקראת קרית תהו : מבוא · מלבא לתוכו אים : ערבה · החשיכה : משוש הארץ · היא ירושלם : ושאיה יוכת שער · על ידי שאיית בלמור שיהו הבתים שואין מאין יושב יוכתו השערים על ידי שדים ומזיקין : כי כה · ישארו ישראל בקרב העמים אחד בעיר ושנים ב במשפחה : כנוקף זית · המשאיר גרגרים בראש אמיר : המה ישאו קולם · לאותו המעט

סחרה ד׳ בקריא׳ וסימ׳ והיה סחרה ואתננה קדש ליי׳ לא יאצר ב׳ בפסוק · כי טוב סחרה מסחר כסף · שעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה : והארץ ה׳ רפ׳ וסימ׳ נמסר בסדר בהר סיני וביהושע סימ׳ י״ג : אבל ג׳ וסימ׳ אבל תירש אמללה גפן · אמללה ארץ החפיר · לעגלות בית און יגורו · וא׳ ואבל העלזאת לא תרגזו :

וְהָיָה סַחְרָהּ וְאֶתְנַנָּהּ קֹדֶשׁ לַיהוָה לֹא יֵאָצֵר וְלֹא יֵחָסֵן כִּי לַיֹּשְׁבִים לִפְנֵי יְהוָה יִהְיֶה סַחְרָהּ לֶאֱכֹל לְשָׂבְעָה וְלִמְכַסֶּה עָתִיק׃

כד הִנֵּה יְהוָה בּוֹקֵק הָאָרֶץ וּבוֹלְקָהּ וְעִוָּה פָנֶיהָ וְהֵפִיץ יֹשְׁבֶיהָ׃ וְהָיָה כָעָם כַּכֹּהֵן כַּעֶבֶד כַּאדֹנָיו כַּשִּׁפְחָה כַּגְּבִרְתָּהּ כַּקּוֹנֶה כַּמּוֹכֵר כַּמַּלְוֶה כַּלֹּוֶה כַּנֹּשֶׁה כַּאֲשֶׁר נֹשֵׁא בוֹ׃ הִבּוֹק תִּבּוֹק הָאָרֶץ וְהִבּוֹז תִּבּוֹז כִּי יְהוָה דִּבֶּר אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃ אָבְלָה נָבְלָה הָאָרֶץ אֻמְלְלָה נָבְלָה תֵּבֵל אֻמְלָלוּ מְרוֹם עַם־הָאָרֶץ׃ וְהָאָרֶץ חָנְפָה תַּחַת יֹשְׁבֶיהָ כִּי־עָבְרוּ תוֹרֹת חָלְפוּ חֹק הֵפֵרוּ בְּרִית עוֹלָם׃ עַל־כֵּן אָלָה אָכְלָה אֶרֶץ וַיֶּאְשְׁמוּ יֹשְׁבֵי בָהּ עַל־כֵּן חָרוּ יֹשְׁבֵי אֶרֶץ וְנִשְׁאַר אֱנוֹשׁ מִזְעָר׃ אָבַל תִּירוֹשׁ אֻמְלְלָה־גָפֶן נֶאֶנְחוּ כָּל־שִׂמְחֵי־לֵב׃ שָׁבַת מְשׂוֹשׂ תֻּפִּים חָדַל שְׁאוֹן עַלִּיזִים שָׁבַת מְשׂוֹשׂ כִּנּוֹר׃ בַּשִּׁיר לֹא יִשְׁתּוּ־יָיִן יֵמַר שֵׁכָר לְשֹׁתָיו׃ נִשְׁבְּרָה קִרְיַת־תֹּהוּ סֻגַּר כָּל־בַּיִת מִבּוֹא׃ צְוָחָה עַל־הַיַּיִן בַּחוּצוֹת עָרְבָה כָּל־שִׂמְחָה גָּלָה מְשׂוֹשׂ הָאָרֶץ׃ נִשְׁאַר בָּעִיר שַׁמָּה וּשְׁאִיָּה יֻכַּת־שָׁעַר׃ כִּי כֹה יִהְיֶה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ בְּתוֹךְ הָעַמִּים כְּנֹקֶף זַיִת כְּעוֹלֵלֹת אִם־כָּלָה בָצִיר׃ הֵמָּה יִשְׂאוּ קוֹלָם יָרֹנּוּ בִּגְאוֹן יְהוָה צָהֲלוּ מִיָּם׃ עַל־כֵּן בָּאֻרִים כַּבְּדוּ יְהוָה בְּאִיֵּי הַיָּם שֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃

ויהי סחורתה ואגרה קודשא קדם יי׳ לא יתאצר ולא יתגניז ארי לדמשמשין קדם יי׳ יהי אגרה למיכל למסבע ולכסו דיקר : הא יי׳ מביז ארעא ומסר לה לסנאה ותתפי בהתא אפי רברבהא על דעברו על אוריתא ויבדר ית דיתבין בה : ויהי חילונאה ככהנא עבדא כריבוניה אמתא כמרתה זבנא כמזבננא יזפא כמוזפא רשא כמאן דרשי ביה : אתבזא תתבזיז ארעא ואתרשא תתרש ארי יי׳ מליל ית פתגמא הדין : אתאבלת חרובת ארעא צדיאת חרובת תבל ספו תקוף עמא דארעא : וארעא חבת תחות יתבהא ארי עברו על אוריתא אבטילו מועדיא אשניאו קיימא די מן עלמא : על כן מן קדם מומי דשקר חרובת ארעא וצדיאו דיתבין בה על כן ספו יתבי ארעא ואשתאר אנשא בזעיר : אתאבלו כל שתי חמר ארי אתפריכו גופניא אתאנחו כל חדי לבא : בטלת חדות תופין אתמנעת אתרגושת תקיפין פ פסקת חדות כנורא : על ידי זמר לא ישתון חמר יימר עתיקא לשתוהי : איתברת קרתהון צדיאת אחידו כל בתיא מלמיעל : מצוחין על חמרא בשוקיא שלימת כל חדותא גלא ביע מן ארעא : אשתאר בקרתא צדו ואתרגושתא בפיגור תרעין : ארי כדין ישתארון יחידאין צדיקיא בגו ארעא ביני מלכוותא כביעור זיתא כעוללן בתר קטף : אינון ירמון קליהון ישבחון במימרא דיי׳ יבעון כמא דרבעו על גבורן דאתעבידא להון על ימא : על כן במיתי נהורא לצדיקיא יקרון קדם יי׳ בניסי ימא יהון מודן ומברכין שמא דיי׳ אלהא דישראל :

בשיר ג׳ דגשי׳ וסימ׳ ימר שכר לשתיו · כל אלה על ידי אביהם · ויהיו משרתים לפני משכן דו״ה : באורים ב׳ בתרי לישני וסימ׳ גם בחלומות גם באורים · על כן באורים כבדו יי׳ · בתראה חסר :

בניגון כי אם לבורך · כי ימר השכר ולפי דעתי שמלת ימר מפעלי הכפל כמו יקל והוא מבנין נפעל : נשברה · הטעם כל קריה שהולכים יושביה אחרי התוהו : סוגר כל בית מבוא · כי יבא כל אדם למסלות מרוב הצער : צוחה · כמו צעקה : על · מקום היין : בחוצו · בפרהסיא : ערבה · מגזרת ערב כמו חשכה : נשאר · ושאייה · שם מגזרת שואה והנביא אמר כשאר על דרך בן אדם להבין השומעים וכן טוב משניהם : כי · כנוקף זית · כנוער וקרוב מטעם ונקף סבכי היער : כעוללו · והטעם מעט כי אם כלה בציר ישארו עוללו : המה · כל המפרשים הסכימו דעתם כי מפרשת הנה יי׳ בוקק הארץ הוא לעתיד על מלחמת גוג ומגוג · ולדעת ר׳ משה הכהן מידבר על מלך אשור ולמשה מפיס על מות מחנה סנחריב ועדיו הוא עוברת גלות · המה · הרמת קול ומגזרת ותעבר הרנה : מים · ההולכים בים וכן מלת בהלו והטעם בהלת הסוס : על · באורים · ים אור בגבולות וכמוהו מאור כשדים ויש אומ׳ בבקעים והראשון הוא הנכון : באיי הים · כבדו את יי׳ כי כברו מוסף אחר עמו :

הנשאר תבא הטובה שנבאתי למעלה : צהלו מים · יותר ממה שצהלו על הים בגאולת מצרים : על כן באורים · תירגם יונתן במיתי נהורין לצדיקיא על שתי אורות של גאולת בבל ושל אדום ומנחם אמר אורים לשון נקעים ושיפים שהיו בורחים שם וכן אור כשדים בקעת כשדים וכן מאורת צפעוני נקע חור מעונתו : מכנף

מכנף. יתכן היות טעם המה הצדיקים ובעבור שהארץ היא עגולה אמרה מכנף הארץ והטעם ממקום רחוק: צבי. פאר או מתרגום ארמית ומלת ואומר דבר כל נוי וכן שמענו: רזי. מגזרת וישלח רזון בנפשם וטעם פעמים בבל רגע: בוגדים בגדו. כי כל האדם בוגדים בגד אחר בגד: פחד. ובעבור זה בא הרע לכל עם והנה כאשר תפחד הנפש והפחת שהיא כמו בור קרובה ונלכדה רגלו בפח מיד יפול: והיה. כי ארובות. כמו חלונות והטעם גזרות שמים: רעה. מגזרת תרועם וזאת הלשון ידועה בארמית: פור התפוררה. כטעם שבר כמו שלו הייתי ויפרפרני וככה אתה פוררת בעוזך ים: נוע. הטעם על יושבי הארץ שינועו ממקום למקום ויתנודדו כמלונה כי השומר יחליף מקום מלונו. וטעם וכבד כי ינקמו להתנועע ולברוח ויכבד פשעם עליהם ויפלו: קום. שם הפעל וככה ומלך אלקום עמו: והיה. יש רבים שפירשו זה על קדרות המאורות והנכון שהן המלאכים שהן עומדים לעזור לגוי ולהיות לגוי אחר לשטנם וזה מבואר בספר דניאל על כן אמר ועל מלכי האדמה באדמה כי מלכות ה המלכים דבקה עם מלכות המלאכים: ואספו אספה. כאסיר כאשר יובא המון ה האסירים אל הבור לסגור עליהם ויעזבום ימים רבים וכן יפקדו לתת להם מחיה: והטעם כי תמשך זאת הרעה ויתכן היותו כמו ומימי רבי תפקד וזאת הפקידה לרעה: וחפרה. טעם הלבנה והשמש כי הם מושלים והנה מלכי ארמ׳ יבושו גם תקדר השמש והלבנה אז ת תראה מלכות השם בהר ציון אז יהיה כ כבוד לדבקים בשם ויש אומרי׳ כי הטעם על עובדי המאורות ואיננו דבק בטעמי ה הפרשה: יי׳ אלהי. דברי הנביא או כל אחד מהזקנים: עצות מרחוק. מימים קדמונים והטעם דבק עם עשית. והנה נבאו באמונה ובאה מלת אמונה אומן כמו יי׳ עזי ומעזי כי הטעם כמה ערים יפחתו ב בבוא גוג ומגוג ובדברי ר׳ משה הכהן על ימי סנחריב: לגל. כמו עד הגל הזה: ארמון זרים הם הגוי׳ מעיר. מכל עיר: על כן. יכבדוך עם עז. הגלמטים או הרחוקים כאשר ישמעו: כי. היתה כי כל קריה בצורה נלכדה ומקום הדלים נמלט וזאת ירושלם: מחסה מזרם כי ת החורב כמשל למים:

בוגדים ה׳ מל׳ בקריא׳ וסימ׳ ובגד בוגדים בגדו. למה תביט בוגדים. יבושו הבוגדים ריקם. ורשעים מארץ יכרתו. אף היא כחתף: נפתחו ג׳ בקריא׳ וסימ׳ וארבות השמים נפתחו. כי ארבות ממרום נפתחו. שערי הנהרות נפתחו: רעה ג׳ מג׳ ליש׳ בקריאה וסימ׳ כי רעה היא. שן רעה ורגל מועדת. רעה התרועעה

רשי

מכנף הארץ. תירגם יונתן מבית מקדשא שהוא בסוף ארץ ישרא׳ במזרחה כמו שמצינו לה מן המערב וירדן מן המזרח כמהלך מירושלם לירדן מהלך יום ואני אומ׳ לפי פשוטו שמענו מאחורי הפרגוד שעתידין ל להעלות זמירות מכנף הארץ ומה הן הזמירות צבי לצדיק עתיד להיות מצב ותקומה לצדיקים: ואומר רזי לי וגו׳. אוי לי שנגלו לי שני רזים רז פורענו׳ ורז ישועה ואני תרחק הישועה עד שיבאו בוזזים אחר בוזזי׳ אחרי׳ ושודדים אחר שודדים. והם בגידות אמורות כאן כנגד בבל ומדי ופרס ויון ואדום שישעבדו בישראל לפני גאולתם ואחרי הבוזות האלה פחד ופחת ופח עליך עמו אים הר שעיר יושב הארץ: פחת. גומא ליפול בה כמו שמפורש ואומר הנס מפני הפחד יפול אל הפחת ונו׳ הנמלט מחרב משיח בן יוסף יפול אל חרב משיח בן דוד והנמלט משם ולכד בפח במלחמת גוג: רועה התרועעה. לשון שבר כמו תרועם בשבט ברזל: פור התפוררה. לשון פירורין: כמלונה. סוכת נוצרים שבראש האילן: צבא המרום. ישפיל שרי האומות תחלה: ואוספו. האומות אסיפה שהיא לרעתם להכניס אסיר אל בור המוכן לו מחוייבי גהנם לגהנם: וסוגרו על מסגר. הם שבעה מדורי גהנם: ומרוב ימים יפקדו. שנות ימים רבים יפקדו עליהם וזהו שיסד הקלירי לרוב ימים להמנות לחשוב להם חשבונות: וחפרה הלבנה וגו׳. תירגם יונתן ויבהתון דפלחין לסיהרא ויתכנעון דסגדין לשמשא: עצות מרחוק אמונה אומן. עצות שיעצת מרחוק לאברהם בברית בין הבתרים: אמונה אומן. אמונה כאמנת אומן כמו אוהל אוהל ואינו לשון פועל אלא לשון מפעל אשויי״מינטו בלע״ז: כי שמת. הר עשו מעיר לגל: ארמון זרים מעיר. מעון שנעשו בעירך שאחריבוה תתן ארמנות חורבן אשר לעולם לא יבנה: מחסה מזרם. כיסוי אוהל להציל מזרם וצל להגין מחורב ומהו אותו זרם הוא רוח עריצים כי הוא דומה לזרם השוטף בקיר ומפילו: כחורב בציון. בעת יובש שמיבש הזרעים להתמולל כן תכניע שאון זרים: כחורב בצל עב. כשהמים מתקררי׳ בענן עב בימי השרב שהכל שמחים בו כן יענה שיר הצדיקים על זמיר עריצים ומפלתן זמיר לשון לא תזמור: ועשה יי׳ צבאות לכל העמים. כשיבואו לצבא על ירושלם: מפטיה

מִכְּנַף הָאָרֶץ זְמִרֹת שָׁמַעְנוּ צְבִי לַצַּדִּיק וָאֹמַר רָזִי־לִי רָזִי־לִי אוֹי לִי בֹּגְדִים בָּגָדוּ וּבֶגֶד בּוֹגְדִים בָּגָדוּ׃ פַּחַד וָפַחַת וָפָח עָלֶיךָ יוֹשֵׁב הָאָרֶץ׃ וְהָיָה הַנָּס מִקּוֹל הַפַּחַד יִפֹּל אֶל־הַפַּחַת וְהָעוֹלֶה מִתּוֹךְ הַפַּחַת יִלָּכֵד בַּפָּח כִּי־אֲרֻבּוֹת מִמָּרוֹם נִפְתָּחוּ וַיִּרְעֲשׁוּ מוֹסְדֵי אָרֶץ׃ רֹעָה הִתְרֹעֲעָה הָאָרֶץ פּוֹר הִתְפּוֹרְרָה אֶרֶץ מוֹט הִתְמוֹטְטָה אָרֶץ׃ נוֹעַ תָּנוּעַ אֶרֶץ כַּשִּׁכּוֹר וְהִתְנוֹדְדָה כַּמְּלוּנָה וְכָבַד עָלֶיהָ פִּשְׁעָהּ וְנָפְלָה וְלֹא־תֹסִיף קוּם׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד יְהוָה עַל־צְבָא הַמָּרוֹם בַּמָּרוֹם וְעַל־מַלְכֵי הָאֲדָמָה עַל־הָאֲדָמָה׃ וְאֻסְּפוּ אֲסֵפָה אַסִּיר עַל־בּוֹר וְסֻגְּרוּ עַל־מַסְגֵּר וּמֵרֹב יָמִים יִפָּקֵדוּ׃ וְחָפְרָה הַלְּבָנָה וּבוֹשָׁה הַחַמָּה כִּי־מָלַךְ יְהוָה צְבָאוֹת בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלִַם וְנֶגֶד זְקֵנָיו כָּבוֹד׃

יְהוָה אֱלֹהַי אַתָּה אֲרוֹמִמְךָ אוֹדֶה שִׁמְךָ כִּי עָשִׂיתָ פֶּלֶא עֵצוֹת מֵרָחוֹק אֱמוּנָה אֹמֶן׃ כִּי שַׂמְתָּ מֵעִיר לַגָּל קִרְיָה בְצוּרָה לְמַפֵּלָה אַרְמוֹן זָרִים מֵעִיר לְעוֹלָם לֹא יִבָּנֶה׃ עַל־כֵּן יְכַבְּדוּךָ עַם־עָז קִרְיַת גּוֹיִם עָרִיצִים יִירָאוּךָ׃ כִּי־הָיִיתָ מָעוֹז לַדָּל מָעוֹז לָאֶבְיוֹן בַּצַּר־לוֹ מַחְסֶה מִזֶּרֶם צֵל מֵחֹרֶב כִּי רוּחַ עָרִיצִים כְּזֶרֶם קִיר׃ כְּחֹרֶב בְּצָיוֹן שְׁאוֹן זָרִים תַּכְנִיעַ חֹרֶב בְּצֵל עָב זְמִיר עָרִיצִים יַעֲנֶה׃ וְעָשָׂה יְהוָה צְבָאוֹת לְכָל־הָעַמִּים בָּהָר הַזֶּה

מִבֵּית מַקְדְּשָׁא דְמִתַּמָּן עָתִיד לְמִיפַּק חֶדְוָא לְכָל יָתְבֵי אַרְעָא תּוּשְׁבַּחְתָּא שְׁמַעְנָא לְצַדִּיקַיָא אֲמַר נְבִיָּא רָז אַגַר לְצַדִּיקַיָא אִתְחֲזֵי לִי רָז פּוּרְעֲנוּת לְרַשִׁיעַיָא אִתְגְלֵי לִי וַוי לַאֲנוּסַיָא דְמִתְאַנְסִין וְלִבִיזַת בָּזוּזִין דְהָא מִתְבָּזִיז׃ דַחֲלָא וְכוּמְצָא וּמְצָדָא עֲלָךְ יָתִיב אַרְעָא׃ וִיהֵי דְיִעְרוֹק מִן קֳדָם דַחֲלָא יִפּוֹל לְגוֹ כּוּמְצָא וּדְיִסַּק מִגוֹ כּוּמְצָא יִתְאַחֵד בִּצְרִיגְתָּא אֲרֵי גְבוּרָן בִּשְׁמַיָא אִתְעֲבִידָא וְזָעוּ יְסוֹדֵי אַרְעָא׃ מִזוֹעַ תְּזוּעַ אַרְעָא מְנוֹד תְּנוֹד אַרְעָא פֵּירוֹק תִּתְפְּרִיק אַרְעָא׃ אִשְׁתְּדָאָה תִּשְׁתְּדֵי אַרְעָא כְּרַוְיָא וּתְהֵי אֲזָלָא וְאָתְיָא כְּאַרְזָלָא וְיִתְקְפוּן עֲלַהּ חוֹבַהּ וְתִפּוֹל וְלָא תוֹסִיף לְמִקָם׃ וִיהֵי בְּעִידָנָא הַהִיא יִסְעַר יְיָ עַל חֵילְוָות תּוּקְפָא דְיָתְבִין בְּתוּקְפָא וְעַל מַלְכֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא דְדַיְירִין עַל אַרְעָא׃ וְיִכְנְשִׁינוּנוּן מִכְנַשׁ לְבֵית אֲסִירֵי וְיִגְנוּנוּן לְבֵית עֲגָנָה וּמִסְגֵי יוֹמִין יִעוּל דָכְרָנְהוֹן׃ וְיִבְהֲתוּן דְפָלְחִין לְסִיהֲרָא וְיִתְכַּנְעוּן דְסָגְדִין לְשִׁמְשָׁא אֲרֵי תִתְגְלֵי גְבוּרְתָּא דַיְיָ צְבָאוֹת בְּטוּרָא דְצִיוֹן וּבִירוּשְׁלֵם וְקֳדָם סָבֵי עַמֵיהּ בִּיקָר׃

יְיָ אֱלָהַי אַתְּ אֲרוֹמְמִינָךְ אוֹדֵי שְׁמָךְ אֲרֵי עֲבַדְתָּא פְּרִישָׁן מַלְכִין דַאֲמַרְתָּא לְאַיְתָאָה מִלְקַדְמִין בְּכֵין אַיְתִיתָא וְקַיֵימְתָּא׃ אֲרֵי שַׁוִיתָא קִירְוֵי פַצְחִין לְגַלִין כְּרַךְ תַּקִיף לִדְמַחְמְרָא בֵּית דַחֲלַת עַמְמַיָא בְּקַרְתָּא יְרוּשְׁלֵם לְעָלַם לָא יִתְבְּנֵי׃ עַל כֵּן יְקָרוּן קֳדָמָךְ עַם תַּקִיף קִרְיַת עַמְמִין חַסִינִין יִדְחֲלוּן מִן קֳדָמָךְ׃ אֲרֵי הֲוֵיתָא תְקוֹף לְמִסְכֵּן סְעִיד לַחֲשִׁיךְ בְּעִידַן עָקָא כְּמָא דְמִיטַמְרִין מִן קֳדָם זַרְמִית כְּטַלַל מִשְׁרַב כֵּן מִילֵי רַשִׁיעַיָא לְצַדִיקַיָא כְּזַרְמִית דְשַׁקְפָא בְּכוֹתֶל׃ כְּשָׁרָב בְּאַרְעָא צִיְהָיָא אִתְרְגוּשַׁת תַּקִיפִין תְּמָאִיךְ כִּטְלַל כֵּיף מֵקַר בְּאַרְעָא מְשַׁלְהֲיָא כֵּן נְיָח רוּחָא לְצַדִיקַיָא כַּד יִמְאֲכוּן רַשִׁיעַיָא׃ וְיַעְבֵּיד יְיָ צְבָאוֹת לְכָל עַמְמַיָא בְּטוּרָא הָדֵין

הארץ. בתראה מלעיל: ולא תוסיף ד׳ בקריא׳ וסימ׳ נוע תנוע ארץ כשכור. ולא תוסיף עוד לשכלם. עין שופתו ולא תוסיף. ואמר עד פה תבא: יראוך ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ למען יראוך כל הימים דמלכים. וחברו למען יראוך ללכת דרה׳. קרית גוים עריצים ייראוך. ייראוך עם שמש. קדמא חס׳: בצל י״ב בקריא׳ וסימ׳ במסרה רבתא:

כי רוח עריצים. פי׳ מזרם: כחורב בציון. כמו בארץ ציה: שאון זרים תכניע. והנה חורב בצל עב כפול בטעם והנה בצל עב כאשר יסתר העב ואיננו כראת והנה זמיר עריצים כמו שאון זרים מגזרת זמירות: יענה. מגזרת עני והוא פועל עומד ומגזרת לענות מפני: ועשה. בהר הזה יהוא ציון: מפטיה

אבן עזרא

משתה שמנים · הטעם שיאכילם מאכלי שמנים · ממוחים · מגזרת ומוח עצמותיו ישוקה והוא מהבנין הכבד הדגוש ואחר כן ישקם שמרי מזוקקים והנה ישתכרו כטעם כי כאשר שתיתם על הר קדשי ישתו ובלעו · כמו כבלע את הקדש כטעם בלוי: הלוט · כמו וילט פניו באדרתו והנה טעמו כמו מסכה והוא כמו תכסה כמו והמסך צרה בהתכנס: בלע המות · יבלע אותם: מעל כל פנים · כי רעות גדולות עמו לכל: ואמר · דבק עם מלת עמו: ויושיענו · והוא יושיענו תמיד והנה הוא כזמן עומד: כי · יד יי' · מכתו: ונדוש מואב · שבאו לעזור הגרים על ציון: ונדוש מבנין נפעל מהפעלים השניים · ה הנראים · או מפעלי הכפל: כהדוש · שם הפעל מבנין נפעל זבא שורק תחת חולם כי יתחלפו · מדמנה מקום הדומן: ופרש · השם ידיו בקרב מואב: השוחה · כמו תיסחו: והשפיל · גאות מואב: עם ארבות ידיו · אין לו אח וטעמו לפי מקומו ומפרשים הוציאוהו מגזרת עושה ארבות בדרך רחוקה: ומבצר · משגב חומותיך כנגד מואב: השח השפיל · בלא דבק וזה כמו כרע שכב נפל · וטעם השח כי כבר השח בבוא סנחריב: בוים · עיר עוז לנו · זאת ירושלם שהיא עוז לנו השם ישית ה החומות וחיל החומה: פתחו · אין ראוי לפתוח שערי זאת ה המדינה שיבוא בה וידור בה כי אם צ צדיקים כישראל: יצר · מי שיצרו סמוך עליך אתה השם ת תצרנו בשלום ויש אומרים שיתכן להיות מלת שלום זכר גם לשון נקבה: בטחו · על כן יאמרו אבות לבנים בטחו בשם · בית ביה תמרת סמספטו: צור · חזק לעולם כי יש בספרים שמרכיבים אלף בית עם השם שהוא חצי השם במספר האותיות ובספר תהלות אפרש זה בפסוק סולו לרוכב בערבות: כי השח · מפעלי הכפל כמו הקל ארצה זבולון והטעם על מדינות הגוים: ישפילנה ישפילה · כמו עזי וזמרת והטעם תמיד: תרמסנה · כל כך ישפילנה עד שתרמסנה רגל ולא רגל שר כי אם רגלי עני: פעמי · כמו רגלי כי שלש פעמים כמו רגלים: ארח · ולמה זה בעבור שאין ארח לצדיק רק אורח מישרים: ישר · ואתה השם ישר ומעגל צדיק תפלס כמו תשקול: אף · אלה דברי הצדיקים שיקוו השם להראות משפטו בעולם כי הנפש מתאוה לשמך ויחסר אות למ"ד כאילו אמר לאורח משפטיך: נפשי · רעיון נפשי אויתיך בלילה: אף רוחי בקרבי אשחרך · והנה יש לאדם נפש ורוח כאשר פירשתי בקהלת: כי כאשר · יראו משפטיך לארץ ילמדו צדק: יושבי תבל · שם מקום הישוב:

רשי

משתה שמנים · שהם סבורים שיהא נוח להם כשמן יהפך להם למשתה שמרים: שמנים ממוחים · נוחים ושמנים כמות עצמות · יהיה שמרים מזוקקין מכל מתוקה שמן ויין שלא יהא שם אלא שמרים לבדם וכל זה במלחמת גוג ומגוג: הלוט · הכיסוי הלוט על כל העמים · המסכה את כל העמים · הלוט כמו וילט פניו הכה היא לוטה בשמלה: המסכה · לשון כסיכות ומרדה: בלע המות · יכסנו ויעלימנו עולמית מישראל: ואמר · עמו ביום ההוא הנה וגו': קוינו לו ויושיענו · היינו מקוים לו שיושיענו: כי תנוח יד יי' · גבורתו של מקום: ונדוש · יהא כידם: תחתיו · במקומו: ונדוש כמו כמוג וכרוץ הגלגל: מתבן · תבן מרמסה · טיט וכן לדומן על פני האדמה: ופרש ידיו · ישבר ידיו וזרועותיו בספוק כפים בבכי: השוחה · השט במים: לשחות · לשוט וכן מי שחו דיחזקאל: והשפיל · התשפיל את גאותו: עם ארבות ידיו · לשון וארב לו ותירגם יונתן אשוות ידוהי · מקום שהוא שם לו ידים לארוב והם מגדלים גבוהים אשוות חומות ומגדלים כמו כפלו אשיותיה: מבצר משגב חומותיך · למואב הוא אומר: עיר עז לנו ישועה ישית · העיר ירושלם שהיא מאז תמיד לנו לעז ישועה ישית המושיע את חומותיה ואת חילה: חיל · חומה שלפני החומה הגבוהה: פתחו שערים · שלא זבא לתוכה גוי צדיק שומר ששמר וצפה בגלותו ימים רבים לאמונתו של הקב"ה שיקיים הבטחתו שהבטיח על פי נביאיו לגאלם: שומר · ממתין וכן ואביו שמר את הדבר וכן ושמר יי' אלהיך לך: יצר · שהיה סמוך על הקב"ה ונשען עליו בחזקה שלא זז מאמונתו בשביל שום אימה ויסורין תצור שיהא שלום כי כך היה בטוח לפיכך הנגן לך לכברו: כי ביה יי' · כי יש לסמוך עליו שהוא דחילא יי' סלע וצור מחסה עולמי: יושבי מרום · צור ורומי ואיטליא: רגלי עני · מלך המשיח שכ' בו עני ורוכב על חמור: פעמי דלים · ישראל שהיו דלים עד הנה: אורח לצדיק מישרים · אורח שתהא מישור לקיבול שכרו של צדיק אתה יי' שאתה אל ישר תפלס מעגל צדיק להוליכו באותו אורח שיקבל שכרו והצדיק הוא יעקב וזרעו וכה פתרונו אורח צדיק ליטול שכר מישרי' שיהב בהן: ישר · אתה הקב"ה מעגל רגלי הצדיק תפלס לו לאותו אורח פילוס זה לשון קונטרפיים בלע"ז כמלך היושב ומחשב ומשקל בלבו איזה יכשר הזה או זה כך היסר בלבו להוליכו בדרך קיבול שכר על כל אשר הכתיב מעשיו לפניך בכפרון: אף אורח משפטיך יי' קוינוך · כאשר צפינו לקיבול הטובה מאתך אף כך קוינו להראותנו אורח משפטי נקמתיך בעמו הרשע: לשמך ולזכרך תאות נפש · אותה נפשנו לראות שם שיבא לך מאז לעשות נקמה בצריך: נפשי אויתיך · בגלותי שדומה ללילה לעשות את אלה: אף רוחי בקרבי אשחרך · אתחנן לך לכל זה למה כי כאשר משפטיך באים לארץ שאתה עושה משפט ברשעי' צדק למדו יושבי תבל · למידים להצדיק את דינך ולהודות על מדותיך שרואים החוטא לוקה והצדיק מקבל שכר טוב:

ותשמחה ד' בקריא' וסימ' זה קוינו לו ויושיענו · נרננה ונשמחה בכל ימינו · זה היום עשה יי' · משכני אחריך נרוצה: במו ט' בקריא' וסימ' בהדוש מתבן במו מדמנה · חציו שרפתי במו אש · חציו שרף במו אש:

משתה שמנים משתה שמרים שמנים ממחים שמרים מזקקים: ובלע בהר הזה פני הלוט הלוט על כל העמים והמסכה הנסוכה על כל הגוים: בלע המות לנצח ומחה אדני יהוה דמעה מעל כל פנים וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ כי יהוה דבר: ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה יהוה קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו: כי תנוח יד יהוה בהר הזה ונדוש מואב תחתיו כהדוש מתבן במי מדמנה: ופרש ידיו בקרבו כאשר יפרש השחה לשחות והשפיל גאותו עם ארבות ידיו: ומבצר משגב חומתיך השח השפיל הגיע לארץ עד עפר:

כו ביום ההוא יושר השיר הזה בארץ יהודה עיר עז לנו ישועה ישית חומות וחל: פתחו שערים ויבא גוי צדיק שמר אמנים: יצר סמוך תצר שלום שלום כי בך בטוח: בטחו ביהוה עדי עד כי ביה יהוה צור עולמים: כי השח ישבי מרום קריה נשגבה ישפילנה ישפילה עד ארץ יגיענה עד עפר: תרמסנה רגל רגלי עני פעמי דלים: ארח לצדיק מישרים ישר מעגל צדיק תפלס: אף ארח משפטיך יהוה קוינוך לשמך ולזכרך תאות נפש: נפשי אויתיך בלילה אף רוחי בקרבי אשחרך כי כאשר משפטיך לארץ צדק למדו ישבי תבל:

שֵׁירוּ וּזְמַן מֵרְמָן דְהִיא דִיקָר וּתְהֵי לְהוֹן לְקָלָן מְחָן חֵילָא מְחָן דְלָא יִשְׁתֵּיזְבוּן מִנְהוֹן מְחָן דִיסוֹפוּן בְּהוֹן: וְיִסְתַּלְעֲמוּן בְּטוּרָא הָדֵין אַפֵּי רַבָּא דְרַב עַל כָּל עַמְמַיָא וְאַפֵּי מַלְכָּא דְשַׁלִּיט עַל כָּל מַלְכְוָתָא: יִתְנַשׁוּן מוֹתָא לְעָלְמִין וְיִמְחֵי יְיָ אֱלֹהִים דִמְעֲתָא מֵעַל כָּל אַפַּיָא וְחִסּוּדֵי עַמֵּיהּ יַעְדֵי מֵעַל כָּל אַרְעָא אֲרֵי בְּמֵימְרָא דַייָ גְּזִיר כֵּן: וְיֵימַר בְּעִידָנָא הַהִיא הָא אֱלָהָנָא דֵין דִי סַבַּרְנָא לֵיהּ וְיִפְרְקִינָנָא דֵין יְיָ דַהֲוֵינָא מְסַבְּרִין לְמֵימְרֵיהּ נְבוּעַ וְנֶחֱדֵי בְּפוּרְקָנֵיהּ: אֲרֵי תִתְגְּלֵי גְבוּרְתָּא דַייָ בְּטוּרָא הָדֵין וְיִתְדָּשׁוּן מוֹאֲבָאֵי בְּאַתְרְהוֹן כְּמָא דְמִידַשׁ תִּיבְנָא בְּטִינָא: וְיִפְרוֹס מַחַת גְבוּרְתֵּיהּ בֵּינֵיהוֹן כְּמָא דְמִפָרִיס שַׁיָטָא לְמִשְׁט וְיִמְאֵיךְ יְקָרֵיהּ עִם אֲשְׁוַות יְדוֹהִי: וּכְרַךְ תְּקוֹף כְּרַכֵּי עַמְמַיָא יְמַגַּר יְרַמֵי יְמַטֵי לְאַרְעָא עַד עַפְרָא: בְּעִידָנָא הַהִיא יְשַׁבְּחוּן תּוּשְׁבַּחְתָּא חֲדַתָּא בְּאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה קִרְיַת תּוּקְפָּא לָנָא פּוּרְקָן יְתְשֵׂם עַל שׁוּרְהָא וְרַחֲמִין: פְּתַחוּ תַּרְעַיָא וְיֵיעוּל עַמָּא זַכָּאָה דִי נְטַרוּ אוֹרַיְתָא בְּלֵבָב שְׁלֵם: בְּלֵבָב שְׁלֵם נְטַרוּ שְׁלָמָא שְׁלָמָא יִתְעֲבִיד לְהוֹן אֲרֵי בְּמֵימְרָךְ אִתְרְחִיצוּ: אִתְרְחִיצוּ עַל מֵימְרָא דַייָ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָא בְּכֵן תִּתְפַּרְקוּן בְּמֵימַר דְחִילָא דַייָ תַּקִיף עָלְמַיָא: אֲרֵי אַמְאֵיךְ יָתְבֵי רוּמַת קַרְתָּא תַּקִּיפָא יְמַאכִינָהּ וְיִרְמִינָהּ עַד אַרְעָא יְמַטִינָהּ עַד עַפְרָא: יְדוּשִׁינָהּ רִיגְלִין רִגְלֵי צַדִּיקַיָא פַּרְסַת עִנְוְתָנַיָא חֲשִׁיכֵי עַמָּא: אוֹרְחוֹת צַדִּיקַיָא כִּיוָנָן אַף עוֹבָדֵי אוֹרְחַת צַדִּיקַיָא תְּתַקֵן: אַף לְאוֹרַח דִינָךְ יְיָ סַבַּרְנָא לִשְׁמָךְ וּלְדָכְרָנָךְ חֶמְדַּת נַפְשָׁנָא: נַפְשִׁי מִתְמָרְאָ לְצַלָאָה קֳדָמָךְ בְּלֵילְיָא אַף רוּחִי בִּמְעַי מְבָרְכָא לָךְ אֲרֵי כְּמָא דְדִינָךְ תַּקִּיף לְאַרְעָא קוּשְׁטָא יִתְאַלְפוּן לְמֶיעְבַּד דְדַיְירִין בְּתֵבֵל:

במו פי אתחנן לו · כי תלך במו אש לא תכוה · לירות במו אפל · ואניעה עליכם במו ראשי · אאמיצכם במו פי · ותבוא חיה במו ארב דאיוב · קדמ' במי כתיב וקרינן במו: בקרבי י"א וסימ' נמסר ביהושע סימן ט':

יחן · מפעלי הכפל כמו על כמון יוסב והנה הטעם כי הפס יחן על הרסע והוא לא ילמד צדק והטעם שיצריך לו אולי ילמוד : בארץ נכוחות · במקום שיש פס יוסר יעסו עולה נכוחות מגזרת נכח כמו טובים ונכוחים ולא יסים לב לראות גאות הסס : יי' · הטעם אחר שידך רמה והם לא יחזיון יחזו שיקנאו לעמך ויבושו ותאכל האש צריך

יוחן רסע בל למד צדק · וכיש לך לחון את עמו הרסע אסר דר בין סני צדיקים ולא למד צדק ובארץ נכוחות ירוסלים ובית המקדש יעול לסלול ולבזז ולהסחית : ובל יראה גאות יי' · לא חסב בעיניו גדלך וגאותך ובל יראה לסון רגילותו תמיד לא ראה לא חסב כמו ככה יעסה איוב : יי' רמה ידך וגו' · ראיתי מדרש אגדה רבים למקראות סל פרסה זו עליונה ותחתונה ואינם מיוסבים לא על דיקדוק הלסון לא על סדר המקרא והוזרכתי לבאר אותה על אופני סדרה · ומדרש אגדה יש סמבקס הנביא סלא יראו האומות בטובתו סל הקב"ה בהוטיבו לישראל אמר לו מוטב סיחזו ויבוסו ואין זה אח' הלסון

רמה ג' לעיל בקריא' וסימ' פן יאמרו ידינו רמה · רמה ידך בל יחזיון · רמה קרני ביי' · יחזו ז' וסימ' נמסר ביהושע סימ' ט' : קצוי ארץ ג' וסימ' יוספת לגוי יי' יספת · נוראות בצדק תעננו · כשמך אלהים כן תהלתך ·

יחן רשע בל למד צדק בארץ נכחות יעול ובל יראה גאות יהוה : יהוה רמה ידך בל יחזיון יחזו ויבשו קנאת עם אף אש צריך תאכלם : יהוה תשפת שלום לנו כי גם כל מעשינו פעלת לנו : יהוה אלהינו בעלונו אדנים זולתך לבד בך נזכיר שמך : מתים בל יחיו רפאים בל יקמו לכן פקדת ותשמידם ותאבד כל זכר למו : יספת לגוי יהוה יספת לגוי נכבדת רחקת כל קצוי ארץ : יהוה בצר פקדוך צקון לחש מוסרך למו : כמו הרה תקריב ללדת תחיל תזעק בחבליה כן היינו מפניך יהוה : הרינו חלנו כמו ילדנו רוח ישועת בל נעשה ארץ ובל יפלו ישבי תבל : יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שכני עפר כי טל אורת טלך וארץ רפאים תפיל : לך עמי בא בחדריך וסגר דלתיך בעדך

יהבתא להון ארכא לרשיעיא אם יתובון לאוריתך ולא תבו כל יומין דהוו קיימין יעבדון קשוט על ארעא הוו שקרין אף אינון לא יחזון בתושבחת יקרך יי' : יי' כד תתגלי בגבורתך לאוטבא לדחלך לא ינהר לסנאי עמך יחזון רשיעיא ויבהתון פורענות עמא תתפינון אף אשתא לבעלי דבבך תשיצי : יי' תתקין שלמא לנא ארי בכל עידן חסיכנא מחובנא את עביד עמנא : יי' אלהנא שליטו בנא עממיא למהוי עלנא ריבונין בר מינך ברם במימרך אנחנא רחיצין בשמך אנחנא מודן : אינון פלחין למיתין דלא ייחון לגבריהון דלא יקומון בכן כד תסער עליהון חוביהון ותשיצינון ותוביד כל דכרניהון : אתגליתא לכנשא מבדרי עמך יי' אף עתיד את לקרבא גלותהון לאתגלאה בגבורתך לדחקא כל רשיעיא לגהנם : יי' בעקא הוו דכירין לדחלתך בעקתהון הוו מלפין אולפן אוריתך בחשי : כמעדיא דמטא דבעירן מילדה זיעא ומצוחא בחיבלהא כן הוינא מן קדם דחבנא קדמך יי' : אותתנא עקא כמעדיא דמטא דעידן מילדה קליל ברוחה פורקן לא איתיאו ארעא לא עברו אף פרישן לא יכלין למעבד דדיירין בתבל : את הוא מיחי מיתין גרמי נבלתהון את מקים ייחון וישבחון קדמך כל דהוו רמן בעפרא ארי טל נהור טלך לעבדי אוריתך ורשיעיא די יהבתא להון גבורא ואינון עברו על מימרך לגהנם תמסר : אזילי עמי עביד לך עובדין טבין דיגנון עלך בעידן עקא

קדמא ארץ מלעיל : וארץ ג' בקריא' וסימ' וארץ רפאים תפיל · כי הנני ברא שמים חדשים · שמים לרום וארץ לעמק · וכל שמים וארץ דכונ' :

שאין כתוב כאן הרימה ידך ועוד שאף התיבה חלוקה שתיבה כיוצא בה כל יד רמה שבמקרא טעמו למטה וזה טעמו למעלה כמו הנה קמה אלומתי וכמו הנה סבה יבמתך · שכולו לשון עבר אף זה יי' כשהלקה יד גבורתך מעל צריך בל יראו גבורתך כי ראו דרכם שלוה בבקשה ממך יחזו ויבושו קנאת עם בטובה שתיטיב לעמך אף בעבמן יראו משפט נקמתך שתאכלם האש : תשפת · תכין וכן שפות הסיר וכן לעפר מות תשפתני ויש לפתור את כולן לשון שימה ת תשית שלום לנו : כי גם מעשינו · הרעים פעלת לנו כנגדם לקחנו מידך בכל א חטאותינו : בעלונו · כעסו לנו אדונים ונגשונו : זולתך יבדבר שלא כרצונך דרוס לשה' אחרים לעבור על תורתך ואנחנו לבד בך הזכרנו ולא נזכיר שם אלהותו באל אחר אלא בו לבדו · שמך שם אלהותך נזכיר לאמר כי אלהינו לבד הוא אלהים : מתים בל יחיו · יהי רצון מלפניך שלא יחיו הרשעי' האלה לעולם הבא והרפאים האלה שריפו ידיהם מתורתך בל תהי להם תקומה : לכן פקדת ותשמידם · הלא פקדת עליהם כבר ותשמידם באמרי פיך כענין שנ' כי מחה אמחה את זכר עמלק : יספת לגוי · לישראל יספת להם תורה וגדולה וכבוד וכל כמה שיספת להם ככברת שהם מודין ו ומשבחין לפניך על כל הטובה מה שאין כן מנהג עשו ועל כן ריחקת מלפניך כל שאר קצוי ארץ הרי בטובתם כך עושים ישראל לפניך קילוס וכבוד ובצר להם יי' בצר פקדוך אינם מהרהרים אחר מדותיך : צקון לחש · שפך שיח ותפלה : מוסרך למו · בהיות מוסר יסוריך באין עליהם וכך היא תפלתם כמו הרה תקריב ללדת וגו' כך היינו מפניך רואין אנו צרות מתחדשות וסבורים אנו שהם מיני סימני ישועה וגאולה לפי שאנו מובטחים ליגאל מתוך צוקה וצרה כיולדת זו : מפניך · מפני גזירותיך : הרינו חלנו · חיל כיולדה כאילו ילדנו קרובים אנו ליגאל והוא רוח ואין ישועה : ישועות בל נעשה בארץ · בכל סבלינו וצרותינו אין אנו מבינים לנו ישועה : ובל יפלו · ואין נופלין בני עשו שהם יושבי תבל שכבשו ומלאו את הארץ ויונתן תירגם בל יפלו לשון ונפלינו אני ועמך אין יושבי תבל יכולין לעשות פלא : יחיו מתיך · למעלה התפלל שלא יחיו הרשעים וכאן התפלל שיחיו הצדיקים בבקשה ממך יחיו אותן שמומתין עליך יצא דבר מלכות מלפניך לומר נבלתי יקומון נבלות עמי שנבלו עצמן עלי להם תהי תקומה זו חילוף למה שכתוב למעלה רפאים בל יקומו אבל אלו יקומון : הקיצו ורננו · כל זה יאמר להם הקב"ה הקיצו ורננו לשון ציווי הוא זה : כי טל אורות טלך · כי נאה לך לעשות כן שיהא טל תורתך ומצותיך להם טל של אור : וארץ רפאים תפיל · ולארץ ולעפר תפיל את ארץ רפאים שריפו ידיהם מתורתך רפאים תפיל לפי שאמר ובל יפלו יושבי תבל חזר ואמר אתה תפילם כי אין בצדקותנו כדי להפילם : לך עמי בא בחדריך · תשובה זו השיבוהו לנביא לך עמי בוא בחדריך בבתי כנסיות ובבתי מדרשות · ד"א התבונן על מעשיך בחדרי לבך כך דרש ר' תנחומא : וסגור דלתיך בעדיך · תירגם יונתן עביד לך עובדין טבין דיגנון עלך ור' תנחומא דרש סגור דלתי פיך שלא תהרהר אחר מדת הדין :

ויש אומ' יחזו קנאתך בכלם והוא דבק ב בטעם אף אש צריך : יי' תשפות · תערוך כמו שפו' הסיר שפות : כי · תמיד אתה עשית לנו מה שלא כרע א אכחנו לעשותו : יי' · כי גם אנחנו עבדנוך כאשר בעלונו היו א אדונינו כמו כסף י ישיב לבעליו והעפ"ס הייזו מזכירים שמך · וטעם לבד בך כי אתה עזרתנו כאילו אמר אין עוזר כי אם בך על כן יכולנו להזכירך : מתים · ואלה האדונים שבעלונו הנם מתים : יספת · כל מה שיספת ליסר עמך פעם אחר פעם הודו כבודך ואם הרחקתם ממקומם : יי' · בצרתם פקדוך צקון לחש הכו"ן נוסף כנו"ן אסר לא ידעון והיא מלה זרה והיתה ראויה להיותה יצקו לכן באה חסרת פ"א הפעל כמו והיום רד מאד והטעם כמו ו ולפני יי' ישפך שיחו והטעם מוסרך שהיו אומרים בלחש המוסר שהיית מייסר אותם : כמו הרה · פי' מוסרך : תקריב · עצמה ללדת : הרינו חלנו · ורוח וכן ילדנו והטעם כי לא היה בנו כח ל להכנל וזה הוא ישוע' לא נוכל לעשות : בארץ · חסר בית כמו כי ששת ימים : ובל יפלו · יש אומ' שהוא חסר אלף ואמרו ויפלו אחד בעיניהם ואין ויפלו שם כי אם כמשמעו כאשר אפרש ולפי דעתי שלא נוכל שלא יפלו : יחיו · ריק מתיך הכ"ף לנוכח השם הם יחיו ולפי דעת הכל שזה רמז לתחיית המתים ויש אומרים שהוא הפך מתים בל יחיו כי הנה אדונינו מתו ואנחנו שהיינו חשובים כמתים היינו חיים : נבלתי · היו"ד סימן הנביא כי הוא מישראל וכן הוא יחיו מתיך ומתי נבלתי יקומון כאילו קול ישמעו לאמר הקיצו כי טל אורות טל עם אורה הוא טלך והכ"ף לנוכח השם ויש אומרים כי אורות צמחים כמו ללקט אורות והם צמחים יצבו כנגד השמש והירח : וארץ · נפתח הוי"ו להורות על ה"א הדעת הנעדר והארץ תפיל הרפאים ממנה כנפל אשת ויש אומרים אתה לבדך החיית מתיך כי תולדת הארץ להפיל המתים בתוכה : לך עמי בוא בחדריך · על דעת רבי משה הכהן שיסגרו בירושלם מפני סנחריב :

חבי · יש אומרים כי בא כדרך בעלי הה״א באחרונה כי ימצא עם לשון נקבה כמו וחטאת עמך ורבי יהודה המדקדק נ״ע אמר כי חבי שם על משקל שבי והראשון הוא האמת: כי · יוצא ממקומו · הגזרות היוצאות מלפני השם: את דמיה · הם ההרוגים הנקברים בקרבה: ביום · באותם הימים זאת הפקידה כמו הכתובה למעלה: לויתן · הוא התנין ונקרא בריח בעבור שהוא מבריח מן הקצה אל הקצה: ועל לויתן · גם הוא שם והוא צורת נחש כי גם צורת נחש שם ועקלתון שם התאר והתנין הוא הגדול אשר בים ויש אומרי׳ כי לויתן נחש בריח גם עקלתון שם בנבשה והטעם על מלכי הארץ והתנין הוא מלך מצרים כאשר הוא כתוב בספר יחזקאל ויש אומרים מלך צור והישר בעיני ר׳ משה הכהן שהוא רמז מהר כל גבורי חיל ונגיד וסר: ביום חמר · תירוש כמו תשתה חמר · והטעם שתתן פרי הרבה: ענו · בנין קול ענות: לה · לציון ואלת ענו למתנגנים וכבר הזכיר הנביא שיהודה כטע שעשועי השם: אני · נוצרה · על השכינה שהיא בציון: לרגעים תפקוד · משל לכבודה שלא תפסוק: פן יפקד עליה · ואמר ר׳ יונה המדקדק כי פן כמו לא ויו״ד יפקוד תף סימן המדבר וכמו ארח חיים פן תפלס והטעם על כל העמים אפקד בלתי עליה ויאמר ר׳ יצחק בן שאול כ״ע כי יפקד כמו לא נפקד ממנו איש והוא דבק עם לרגעים אשקנה פן יבול עליה כל אחד מעליה כמו נובלת עליה ויאמר ר׳ משה הכהן פן יפקד עליה האויב אצרנה לילה ויום והוא הישר בעיני: חמה · יש אומ׳ כי גם אלה דברי השם והטעם אין לי חמה רבה: מי יתנני · כדרך בן אדם דבר הכתוב וחסר בי״ת כמו כי ששת ימים וכן הוא מי יתנני בשמיר ובשית שים בכרם והטעם על הרשעים וביום מלחמתי בכרם: אפשעה בה · כמו כי כפשע: אציתנה · אבעירנה כמו למה הציתו עבדיך: או יחזק · יש׳ במעוזי אז לא אלחם עם יש׳ כטעם היה השם כאויב · וטעם שלום פעמים ולא עם אומות העולם בשבילם ויאמר ר׳ משה הכהן כי פירושו כן זה שאומר לא אומר אותו בחמה שים לי: מי יתנני · כמו מי יתן לי וכמוהו כי ארץ הנגב נתתני מי יתן לי השמיר והשית בכרם והטעם אם לא יסורו ישראל הרשעים מהם אהרג הכל: או יחזק במעוזי · אז ישרש יעקב · ולפי דעתי כי חמה אין לי אוכנו דברי השם ואל תתמה כי בספר הזה רבים כאלה והנה עד קרוב הריבו חלוכו יחיו מתיך ואלה דברי איש יהודה אחר שהשם אמר אני יי׳ נוצרה לרגעים פן יפקד עלינו אמרו אין אכתנו מדברים בחמה שאם יבוא האויב לשום הכרם שמיר ושית הייתי הורג את עצמי כמו והיה יחזקאל לכם ואת שמואל כאשר עשה ביום הזה והנה במלחמה דבק עם מי יתנני או יחזק השם שיתן לי עוז ברית שיהיה השם בשלום עמי גם האויב אז ישרש יעקב והוצרכתי לפירוש הזה בעבור מלת יעשה שלום לי כי השם עושה שלום לבדו: הבאים · בימים הבאים ויחסר בי״ת כאילו אמר בהבאים ויש אומרים כי טעמו הבני׳: ישרש · ותפאר פרשיה: תנובה · פרי: הכמכת · זאת הפרשה על גלות שמרון והעד האשרים: מכהו · הוא אשור: הרוגיו · הם הכנענים הנהרגים בקחת ישר׳ את ארצם והטעם כי השם לא הכה ישראל כמכות אלה הנזכרים: בסאסאה · רובי המפרשים אמרו שהוא מגזרת סאה והטעם מדה והיא מלה כפולה כמו ירקרק מטלטלך · ה״א תריבנה על שמרון והנה אחר כן כי עיר בצורה: בשלחה · יש אומ׳ כי היא השחיתה עצמה בכלי מלחמתה כמו ובעד השלח יפלו והנכון שהוא מגזרת שלחיך והעד ביום קדים והנה הוא כן במדה מדדה לנפשה כי מריבה עשתה אפילו עם אנשי כפריה והם שלחה על כן הגה השם אותה כמו אשר הוגה מן המסילה והנה ה״א תחת יו״ד הסורם כמו ידו הדה: ביום קדים · רוח מזרחית: לכן בזאת יכופר עון יעקב · והטעם שלא יבוא לו רע כי עון יעקב רע והנה הטעם שתהיה הגזרה בטלה אילו היו מבטלין ע״ז: הסיר

יעבור ז׳ מל׳ וסימ׳ חבי כמעט רגע עד יעבור · וסלעו ממגור יעבור · ומאלהי משפטי יעבור · ירדפם יעבור שלום חקנתן ולא יעבור · בדתי פרס ומדי ולא · קימו וקבלו היהודים: לרגעים ד׳ בקריא וסימ׳ אני יי׳ נצרה · חרדות ילבשו על הארץ ישבו · וחרדו לרגעים איש לנפשו · לרגעי׳ תבחננו: יכפר ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר מסעי:

חֲבִי כִמְעַט רֶגַע עַד־יַעֲבָור־זָעַם׃ כִּי־הִנֵּה יְהוָה יֹצֵא מִמְּקוֹמוֹ לִפְקֹד עֲוֹן יֹשֵׁב־הָאָרֶץ עָלָיו וְגִלְּתָה הָאָרֶץ אֶת־דָּמֶיהָ וְלֹא־תְכַסֶּה עוֹד עַל־הֲרוּגֶיהָ׃

כז בַּיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד יְהוָה בְּחַרְבּוֹ הַקָּשָׁה וְהַגְּדוֹלָה וְהַחֲזָקָה עַל לִוְיָתָן נָחָשׁ בָּרִחַ וְעַל לִוְיָתָן נָחָשׁ עֲקַלָּתוֹן וְהָרַג אֶת־הַתַּנִּין אֲשֶׁר בַּיָּם׃ בַּיּוֹם הַהוּא כֶּרֶם חֶמֶר עַנּוּ־לָהּ׃ אֲנִי יְהוָה נֹצְרָהּ לִרְגָעִים אַשְׁקֶנָּה פֶּן יִפְקֹד עָלֶיהָ לַיְלָה וָיוֹם אֶצֳּרֶנָּה׃ חֵמָה אֵין לִי מִי־יִתְּנֵנִי שָׁמִיר שַׁיִת בַּמִּלְחָמָה אֶפְשְׂעָה בָהּ אֲצִיתֶנָּה יָּחַד׃ אוֹ יַחֲזֵק בְּמָעֻזִּי יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם לִי שָׁלוֹם יַעֲשֶׂה־לִּי׃ הַבָּאִים יַשְׁרֵשׁ יַעֲקֹב יָצִיץ וּפָרַח יִשְׂרָאֵל וּמָלְאוּ פְנֵי־תֵבֵל תְּנוּבָה׃ הַכְּמַכַּת מַכֵּהוּ הִכָּהוּ אִם־כְּהֶרֶג הֲרֻגָיו הֹרָג׃ בְּסַאסְּאָה בְּשַׁלְחָהּ תְּרִיבֶנָּה הָגָה בְּרוּחוֹ הַקָּשָׁה בְּיוֹם קָדִים׃ לָכֵן בְּזֹאת יְכֻפַּר עֲוֹן־יַעֲקֹב

אִטַּמַּר כִּזְעֵיר זְמַן עַד דְיַעְדֵי לוּט׃ אֲרֵי הָא יְיָ מִתְגְּלֵי מֵאֲתַר שְׁכִנְתֵּיהּ לְאַסְעָרָא חוֹב יָתֵיב אַרְעָא עֲלוֹהִי וּתְגַלֵּי אַרְעָא עַל דַּם זַכַּאי דְאִתְּשִׁיד בָּהּ וְלָא תְכַסֵּי עוֹד עַל קְטִילָהָא׃ בְּעִידָנָא הַהִיא יַסְעַר יְיָ בְּחַרְבֵּיהּ רַבְּתָא תַּקִּיפְתָּא וַחֲסִינְתָּא עַל מַלְכָּא דְאִתְרַבְרַב כְּפַרְעֹה מַלְכָּא קַדְמָאָה וְעַל מַלְכָּא דְאִתְגָּאֵי כְּסַנְחֵרִיב מַלְכָּא תִנְיָנָא וְיִקְטוֹל יַת מַלְכָּא דְתַקִּיף כְּתַנִּינָא דִי בְּיַמָּא׃ בְּעִידָנָא הַהִיא כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דַּהֲוַאי כִּכְרָם נְצִיב בְּאַרְעָא טָבָא שַׁבַּחוּ לַהּ׃ אֲנָא יְיָ נָטַר לְהוֹן קְיָם אֲבָהָתְהוֹן וְלָא אֲשֵׁיצִינוּן אֶלָּא בִּזְמַן דְּאִינוּן מַרְגְּזִין קֳדָמַי אֲנָא מַשְׁקֵי לְהוֹן כּוֹס פּוּרְעֲנוּתְהוֹן אֱלָהֵא חוֹבֵיהוֹן גָּרְמִין לְאִתְפְּרַע מִנְּהוֹן כְּבַר לֵילֵי וְיָמָם מֵימְרִי מֵגִין עֲלֵיהוֹן׃ הָא גְבוּרָן סַגִּי קֳדָמַי הֲלָא אִם יְשַׁוּוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל אַפֵּיהוֹן לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתָא אֶשְׁלַח רוּגְזִי וַחֲמָתִי בְּעַמְמַיָּא דְמִתְגָּרָן בְּהוֹן וְאֵישֵׁיצִינוּן כְּמָא דְמְשֵׁיצֵי אֶשָּׁתָא הוּבַאי וּבוּר כַּחֲדָא׃ אִם יִתְקְפוּן בְּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתִי אֶתְעֲבִיד שְׁלָמָא לְהוֹן מִבְּעַן שְׁלָמָא יִתְעֲבִיד לְהוֹן׃ יִתְכַּנְשׁוּן מִבֵּינֵי גָלְוָתְהוֹן וִיתוּבוּן לְאַרְעֲהוֹן תַּמָּן יִתִּילְדוּן דְּבֵית יַעֲקֹב יִפְשׁוּן וְיִסְגוּן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל וְיִמְלוּן אַפֵּי תֵבֵל בְּנֵי בְנִין׃ הַכְּמַחְתָּא דַהֲוָה מָחֵי מָחוֹהִי אִם כִּקְטוֹל קְטִילוֹהִי יִתְקְטִיל׃ בְּסָאתָא דַהֲוֵיתָא כָּאֵיל בָּהּ יְכִילוּן לָךְ דַהֲוֵיתָא שָׁלַח וּמְעִיק לְהוֹן מָנֵי עֲלֵיהוֹן בְּמִילָא מַתְקֵיף עֲלֵיהוֹן בְּיוֹ לוּטוֹבְכֵן בְּרָא יִשְׁתַּבְקוּן חוֹבֵי בֵית יַעֲקֹב

חבי · התחבאי מעט עד יעבר זעם כי אמת אפקד על פוקדיך: כי הנה יי׳ יוצא וגו׳ ממדת הדין למדת רחמי׳: יושב הארץ · הוא עשו והר שעיר: על הרוגיה · שהרגו בישראל: על לויתן נחש בריח וגו׳ · תירגם יונתן על מלכא דאיתרברב כפרעה מלכא קדמאה ועל מלכא דאיתרברב כסנחריב מלכא תנינא · בריח לשון פשוט כבריח הזה לפי שהיה ראשון · עקלתון לשון כפול לפי שהוא שני · ואומר אני לפי שאלו שלש אומות חשובות מצרים ואשור ואדום לכך אמ׳ על שלשתן כמו שאמור בסוף העניין ובאו האובדים מארץ אשור והנדחים מארץ מצרים ועל שם שנמשלו האומות כנחשים הנושכין · לויתן נחש בריח הוא מצרים · לויתן נחש עקלתון הוא אשור · והרג את התנין אשר בים הוא צור שהוא ראש לבני עשו והיא יושבת בלב ימים וכן כתיים קרואים איי הים והן רומיים: ביום ההוא · בעת הגאולה ישירו לישראל זו היא כרם חמר הופיאה יינה הטוב · חמר ויינום בלע״ז: אני יי׳ נוצרה · בעת הגלות: לרגעים אשקנה · מעט מעט אני משקה אותה כוס פורענו׳ הבאה עליה כן אפקוד עליה בבת אחת ואכלנה לכך לילה ויום אני מתבונן בה ויונתן תירגם אם לא שאני פוקד עליהם עונות שהם מרגילים לפני לילה ויום הייתי מגין עליהם: חומה אין לי · אין לי פה להגביר חמתי על האומות לפי שאף ישראל חוטאין ומדת הדין מקטרגת: מי יתנני שמיר שית במלחמה · בבני מלחמתי והוא עשו מי יתנני ואוכל לפקוד עליהם ולא תוכל מדת הדין למחות שישובו ישראל בתשובה והיה נותנת אותי שמיר ושית בבני מלחמ׳ אפשע פשיעה על מדת הדין ואפקוד עליהם אף יתרו׳ וכוספו׳ על ענשם ואציתם יחד כן תירגם יונתן על האומות ורבו׳ ז״ל פירשו על יש׳ המושכב על הכרם חמה אין לי בכל הכעסי׳ שהכעסתני הכרם הזאת לא אוכל לשפוך חמתי לבער׳ מפני מפני השבועה שנשבעתי לאבותיהם מי יתנני כימים שעברו לולי השבועה הייתי שמיר ושית ופושע בכרם ואציתנה יחד: או יחזק במעוזי · או לשון אם · כמו או נודע כי שור נגח הוא אז יחזק עמי במעוזי שלא יבקש מעוז אלא מעוזי אז יעשה שלום לי להניח דעתי ואפי׳ שמתקשקשת בעגל שאיני נוקם בגדי ואנקם בהם: שלום יעשה לי · ממדת הדין שלא תוכל לקטרג ולומר מה נשתנו אלו מאלו: הבאים ישרש יעקב · הלא ידעתם מה עשיתי בראשונה הבאים למצרים אשר השריש יעקב בנו ופרחו שם עד מלאו פני תבל תנובה: הכמכת מכהו הכהו · האחיתם בגבורתי שמכת המכה יעקב הכתיו הם טבעום במים ואני טבעתים במים יש תמיהות שהם מתקיימות כגון זו וכגון הנגלה נגליתי אל בית אביך הרואה אותה מה המה עושים: אם כהרג · ישראל שהיו הרוגין של פרעה הורג פרעה ועמו: בסאסאה · באותה מדה בשלחה תריבנה · כששילחה מצרים את ישראל תריבנה המדה בסאה שלה: הגה ברוחו הקשה · הנה דיבר בדיבורו הקשה: ביום קדים · כיום וינהג יי׳ את הים ברוח קדים עזה: לכן · גם עתה בזאת היה מתכפר עון יעקב לזכות להגאל כמאז: וזה

וזה כל פרי. הטוב לו להסיר חטאתו אם ישים כל אבני מזבחות במותיו כאבני גיר מנופצות מדוקדקות וכן ונפץ את עולליך וכן ונפצתים איש באחיו גיר מין צבע הוא: לא יקומו אשרים וחמנים: למען לא יקיימו להם ע"ז: כי עיר בצורה בדד. כי בעמותם זאת עיר בצור של עשו תהיה בדד והנוה יהיה משולח מיושביו ונעזב כמדבר: שם ירעה עגל.

הסיר. שם הפעל: מזבח. של הבעלים: גיר. כמו סיד: מנופצות. ככלי יוצר תנפצם משוברות ולא יקומו יעמדו: כי. בדד. היא והיא שמרון: סעיפיה. כמו על סתי הסעיפים והטעם על ערי הפרזות: ביבש קצירה. כמו וטל ילין בקצירי: תשברנה. הפארות שהם קטנים מהקציר: מאירות. יש אומרים מגזרת אריתי מורי והטעם לוקטות והטעם אפילו הנשים שאין להם כח ויש אומרי שמאירות כמו מבעירות והטעם כי יהיו לעצים וזה הנכון וכמוהו ולא תאירו מזבחי חנם: והיה. באותם הימים: יחבט. כמו כי תחבט חובט חטים על כן תלוקטו והטעם כי ישאר מעט מרוב: והיה. הטעם אז יבקשו כל בני א אפרים הנדודים לשוב אל ירושלם כי ראו כי מלכותם אבדה: הוי. שכורי אפרי. שהיו השרים מתעסקי' ביין: צבי. כמו לצבי ולכבוד. וטעם עטרת על המלוכה: ראש גיא שמנים. ראש שמנים כמו ראשי בשמים וכל כך היו רבי' עד שבב גיא כמו ונשב בגיא ויש אומ' כמו גיאת מאד שהוא חסר א': הלומי יין. כמו הלמוני בל ידעתי: הנה חזק. תואר ליום או לחיל: שער קטב. והכ"ף הראשון מושך אחר וכן הוא כשער קטב כמו אהי קטבך שאול: הניח לארץ. הטעם כי השם הוריד אלה ה הזרמי' והניחם לארץ בידו החזקה: ברגלים. עטרת. באה מלת יחיד והטעם רבות ו וכמהו רבים: והיתה ציצת נובל. כאילו אמר זה הציץ שיהיה נובל כמו בת בבל ה השדודה או ציצת עלה נובל והוא הנכון: כביכורה. היא התאנ' הבכורה בטרם בא פרי הקין: ביום. והנה זה הפך צבי עטרת אפרי' כי תראה מלכות השם בציון: ולרוח. ליושב על המשפט. הם הסנהדרין והטעם טיחזקיה: משיבי מלחמה. אל השער יש אומרים משיבים מהשער ורבי משה הכהן אמר כי השם יחזק הבורחים והוא הנכון: וגם. יש מלכותי יהודה: כהן. שהוא המורה וכן הנביא שהוא מוכיח סגו ברואה. בדברי הרואה מוכיחי העם: פקו

משלח ג' בקריא וסימ' נוה משלח ונעזב. והיה כעוף נודד. ונער משלח מביש אמו: לאחד ולאחד ז' פתחין וסימ' נמסר במלכים חלק ב' סי' ט': לאדני ז' ודיא כתיב בנוסים ויאמר אל נא יחר לאדני דשלשים. ויאמר אל נא יחר לאדני דעשרה. הנה חזק ואמיץ לאדני. וארור נוכל ויש בעדרו. לאדני אלהינו הרחמים

לָכֵן בְּזֹאת יְכֻפַּר עֲוֹן־יַעֲקֹב וְזֶה כָּל־פְּרִי הָסִר חַטָּאתוֹ בְּשׂוּמוֹ׀ כָּל־אַבְנֵי מִזְבֵּחַ כְּאַבְנֵי־גִר מְנֻפָּצוֹת לֹא־יָקֻמוּ אֲשֵׁרִים וְחַמָּנִים׃ כִּי עִיר בְּצוּרָה בָּדָד נָוֶה מְשֻׁלָּח וְנֶעֱזָב כַּמִּדְבָּר שָׁם יִרְעֶה עֵגֶל וְשָׁם יִרְבָּץ וְכִלָּה סְעִפֶיהָ׃ בִּיבֹשׁ קְצִירָהּ תִּשָּׁבַרְנָה נָשִׁים בָּאוֹת מְאִירוֹת אוֹתָהּ כִּי לֹא עַם־בִּינוֹת הוּא עַל־כֵּן לֹא־יְרַחֲמֶנּוּ עֹשֵׂהוּ וְיֹצְרוֹ לֹא יְחֻנֶּנּוּ׃

וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יַחְבֹּט יְהוָה מִשִּׁבֹּלֶת הַנָּהָר עַד־נַחַל מִצְרָיִם וְאַתֶּם תְּלֻקְּטוּ לְאַחַד אֶחָד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְהִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלִָם׃

כח הוֹי עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכֹּרֵי אֶפְרַיִם וְצִיץ נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ גֵּיא־שְׁמָנִים הֲלוּמֵי יָיִן׃ הִנֵּה חָזָק וְאַמִּץ לַאדֹנָי כְּזֶרֶם בָּרָד שַׂעַר קָטֶב כְּזֶרֶם מַיִם כַּבִּירִים שֹׁטְפִים הִנִּיחַ לָאָרֶץ בְּיָד׃ בְּרַגְלַיִם תֵּרָמַסְנָה עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכּוֹרֵי אֶפְרָיִם׃ וְהָיְתָה צִיצַת נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ גֵּיא שְׁמָנִים כְּבִכּוּרָהּ בְּטֶרֶם קַיִץ אֲשֶׁר יִרְאֶה הָרֹאֶה אוֹתָהּ בְּעוֹדָהּ בְּכַפּוֹ יִבְלָעֶנָּה׃

בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה צְבָאוֹת לַעֲטֶרֶת צְבִי וְלִצְפִירַת תִּפְאָרָה לִשְׁאָר עַמּוֹ׃ וּלְרוּחַ מִשְׁפָּט לַיּוֹשֵׁב עַל־הַמִּשְׁפָּט וְלִגְבוּרָה מְשִׁיבֵי מִלְחָמָה שָׁעְרָה׃

וְגַם־אֵלֶּה בַּיַּיִן שָׁגוּ וּבַשֵּׁכָר תָּעוּ כֹּהֵן וְנָבִיא שָׁגוּ בַשֵּׁכָר נִבְלְעוּ מִן־הַיַּיִן תָּעוּ מִן־הַשֵּׁכָר שָׁגוּ בָּרֹאֶה

ודין כל עובדי אסטיורת חובוהי בשויותיה כל אבני איגורא כאבני גיר מנפצן לא יתקיימון אשיריא וחניסניא: ארי קרתא דהות כריכא בלחודה תתיב תהי מטלטלא ושביקא כמדברא בה יגיחון צדיקיא ויבזון ית נכסהא ויסופון משריתהא מלמיפק: יתקצר חיליהון ויבהתון בעובדיהון יתברון נשיא עלן לבית דחלתהון ומלפן יתהון ארי לא עם סוכלתן אינון על כן לא ירחם עליהון דעבדונון ודברינון לא יחוס עליהון:

ויהי בעידנא ההוא יתרמון קטלין קדם יי מכיף נהרא פרת עד נחלא דמצרים ואתון תתקרבון חד לסטר חד בני ישראל:

ויהי בעידנא ההיא יתקע בשופרא רבא וייתון דיגלו לארע דאתור ודאטלטלו לארע דמצרים ויסגדון קדם יי בטורא דקודשא בירושלם: ווי די יהיב כתרא לגיותנא טפשא רבא דישראל ויהיב מצנפתא לרשיעא דבית מקדשא תושבחתיה די על ריש חילא שמינא כתשי חמר: הא מחן תקיפן וחסינן אתיין מן קדם יי כזרמית ברד בעל עול רוח כזרמית מיין תקיפין שטפין כן יתון עליהון עממיא ויגלונון מארעהון לארעא אוחרי בחוביא די בידיהון: בריגלין יתדש כתרא דגיותנא טפשא רבא דישראל: ויהי דיהיב מצנפתא לרשיעיא דבית מקדשא תושבחתיה די על ריש חילא שמינא כביכורא עד לא קיטא דאם יחזי דחזי יתה כאילו היא בידיה יבלעינה:

בעידנא ההיא יהי משיחא דיי צבאות לכלילא דחדוא ולכתר דתושבחתא לשארא דעמיה: למימר קשוט דין לדיתבין בבית דינא למידן דין דקשוט ולמתן נצחנא לדנפקין בקרבא לאתבותהון בשלם לבתיהון:

ואף אילין בחמרא רוו ובעתיקא אסתלעמו כהנא וספר רוו מן עתיק אסתלעמו מן חמר טעו מן עתיק אתפניאו בתר מיכל בסים

והסליחות. זרע יעבדנו יספר לאדני. נפשי לאדני משמרים לבקר: וגם ג' רפ בסיפרא וסימ' וגם הוא חכם ויבא רע. וגם אלה ביין שגו. וגם מהם אקח לכהנים:

אפרי' יירשנו שקרוי עגל שנא' כעגל לא לומד: וכלה סעיפיה. ענפיה: ביבש קצירה. קצירי שרשיה כמו תשלח קציריה ועשה קציר כלומ' כשתכלה זכות מעט שבידם של אדום שכיבד את אביו אז תשברנה סעיפיה: נשים באות מאירות אותה. עם חלש כנשי' ידליקום כך תירגם יונתן מאירות כמו לא תאירו מזבחי חנם וכן פתר דונש מחמת ש שהענפים יהיו יבשים יהיו נוחים להדליק. אבל מנחם פתר מלקטות כמו אריתי מורי וארוה כל עוברי דרך השיב לו דונש והלא כת' ביבש קצירה ובענפים יבשים אין מלקטין פרי וכן רבותינו שאמרו לקבל מהן צדקה מפני הטעם הזה שאמרו בבבא בתרא פ"ק לית ליה ביבש קצירה תשברנה: יחבט יי'. תירגם יונתן יתרמון קטילין ואני אומר ב' לשונות הללו חיבוט ולקיטה נופלין זה על זה כחובט זיתיו וחוזר ומלקטן ואחרים מלקטין אותן מן הארץ כך הקב"ה יתחיל האסיפה כמו שנ' יתקע בשופר גדול: משבולת הנהר. הם האובדים בארץ אשור: ועד נחל מצרים. הם הנדחים בארץ מצרים: הנהר פרת. הם בני אשור היושבים על פרת: עד נחל מצרים. הם יושבי מצרים יחבט אותם כחובט זתי': ואתם תלוקטו. מן הגליות: לאחד אחד. המוצא אחד מכם יביאהו מנחה: שהאובדים בארץ אשור. לפי שכפוכו מארץ רחוקה לפני מן הנהר שבטיון קראם אובדים: שכורי אפרי'. שהיו משתכרין ביין טוב של מדינת פרוגיתא כדאמ' מייא דדימסית וחמרא דפרוגיתא קפחו עשרת השבטי': וציץ נובל צבי תפארתו. משב מטע תפארתו יהי ציץ הפרח שלו נובל הם תאכי' המתקלקלות כמו שפכינו בברכו' על הנובלות ופירשו רבותינו בושלי כומרא ציץ כן כדמתרגמינן ויצץ ציץ ואניץ כן אמר כטועים על ראש גיא שמני היא כנרת שפירותיה מתוקי' ושם הם הולמי' עצמ' ביין: הלומי יין. כתישי חמר. ויש עוד לפתור צבי תפארתו אשר על וגו' צבי התפארת שעל ראש עטרת השבטי' המשוחין בגאות ראשי שמנים כמו שכאמ' ראשי שמנים ימשחו גיא לשון גאוה כמו מואב גא מאד ואותו הציץ הוא לפני כניסת נובל תהיה כבכורה וגו' הלומי יין כך קוראן על שם ש שכרותן שנ' בהם השותי' במזרקי יין: הנה. יש רוח חזק ואמיץ ליי' שהוא כזרם ברד ושער קטב מרירי: הניח לארץ ביד. יניחהו על ארצם בידו החזקה ויפיל הנובלות מן התאנים: כבכורה בטרם קיץ. כבשולה של תאנת ציץ נובל: בטרם קיץ. עת בישול שאר התאנים אשר מתוך שהיא בכורה קופץ עליה ובולעה בעודה בכפו כך ויפקד על הרעה ויביאה עלינו: ביום ההוא. כהתם הפושעים: יהיה יי' צבאות לעטרת צבי. לצדיקים הנשארים בה: ולרוח משפט. והיה הקב"ה להורות משפט: ליושב על המשפט: יהיה לאותן שהם משיבי מלחמה מלחמתה של תורה: וגם אלה. יושבי משפט ומשיבי מלחמה שבדור הזה כלומר טובים וחשובים שבהן ביין שגו כי עתה אין טוב בם: שגו ברואה. הלעיגו בדברים הנביאים ונ"ת במאכל מעדני' פרואהו עונג להם

הנכון: וגם. יש מלכותי יהודה: כהן. שהוא המורה וכן הנביא שהוא מוכיח: שגו ברואה. בדברי הרואה מוכיחי העם:

פקו

פָּקוּ פְּלִילִיָּה׃ כִּי כָּל־שֻׁלְחָנוֹת מָלְאוּ קִיא צֹאָה בְּלִי מָקוֹם׃
אֶת־מִי יוֹרֶה דֵעָה וְאֶת־מִי יָבִין שְׁמוּעָה גְּמוּלֵי מֵחָלָב עַתִּיקֵי מִשָּׁדָיִם׃ כִּי צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם׃ כִּי בְּלַעֲגֵי שָׂפָה וּבְלָשׁוֹן אַחֶרֶת יְדַבֵּר אֶל־הָעָם הַזֶּה׃ אֲשֶׁר אָמַר אֲלֵיהֶם זֹאת הַמְּנוּחָה הָנִיחוּ לֶעָיֵף וְזֹאת הַמַּרְגֵּעָה וְלֹא אָבוּא שְׁמוֹעַ׃ וְהָיָה לָהֶם דְּבַר־יְהוָה צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם לְמַעַן יֵלְכוּ וְכָשְׁלוּ אָחוֹר וְנִשְׁבָּרוּ וְנוֹקְשׁוּ וְנִלְכָּדוּ׃ לָכֵן שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה אַנְשֵׁי לָצוֹן מֹשְׁלֵי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלָם׃ כִּי אֲמַרְתֶּם כָּרַתְנוּ בְרִית אֶת־מָוֶת וְעִם־שְׁאוֹל עָשִׂינוּ חֹזֶה שִׁיט שׁוֹטֵף כִּי־עָבַר לֹא יְבוֹאֵנוּ כִּי שַׂמְנוּ כָזָב מַחְסֵנוּ וּבַשֶּׁקֶר נִסְתָּרְנוּ׃ לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי יִסַּד בְּצִיּוֹן אָבֶן אֶבֶן בֹּחַן פִּנַּת יִקְרַת מוּסָד מוּסָּד הַמַּאֲמִין לֹא יָחִישׁ׃ וְשַׂמְתִּי מִשְׁפָּט לְקָו וּצְדָקָה לְמִשְׁקָלֶת

טָעוּ דַיָּנַהָא׃ אֲרֵי כָּל פָּתוֹרֵיהוֹן מְלַן מֵיכַל מְגָעַל וּמִשְׁקַן לֵית לְהוֹן אֲתַר דִּנְקֵי מִן אוֹנֵס׃ לְמַן אִתְיְהִיבַת אוֹרָיְתָא וּמַן אִתְפְּקַד לְמִסְבַּר חוּכְמְתָא הֲלָא לְבֵית יִשְׂרָאֵל דְּרַחִימִין מִכָּל עַמְמַיָּא וַחֲבִיבִין מִכָּל מַלְכְוָתָא׃ אֲרֵי אִתְפְּקִדוּ לְמֶעְבַּד אוֹרָיְתָא וּמָא דְּאִתְפְּקִדוּ לָא צְבִיאוּ לְמֶעְבַּד וְאִתְנַבִּיאוּ עֲלֵיהוֹן נְבִיַּיָא דְּאִם יְתוּבוּן יִשְׁתְּבִיק לְהוֹן וּלְמִילֵי נְבִיַּיא לָא קַבִּילוּ הֲלִיכוּ בִּרְעוּת נַפְשְׁהוֹן וְלָא חֲמִידוּ לְמֶעְבַּד אוֹרָיְתִי סְבָרוּ דְּיִתְקַיַּים לְהוֹן פּוּלְחַן טַעֲוָתָא וְלָא סְבָרוּ לְפוּלְחַן בֵּית מַקְדְּשִׁי כִּזְעֵיר הֲוָה בְעֵינֵיהוֹן בֵּית מַקְדְּשִׁי לְמִפְלַח תַּמָּן כִּזְעֵיר בְּעֵינֵיהוֹן שְׁכִינְתִּי תַּמָּן׃ אֲרֵי בְּשִׁנּוּי מַמְלַל וּבְלִישָּׁן תּוֹלְעָבָא הֲווֹ מְלַעֲגִין לְקַבֵּיל נְבִיַּיָא דְּמִתְנַבַּן לְהוֹן עַמָּא הָדֵין׃ דְּאָמְרִין לְהוֹן נְבִיַּיָא דֵּין בֵּית מַקְדְּשָׁא פְּלַחוּ בֵיהּ וְדָא אַחְסָנַת בֵּית נְיָחָא וְלָא אֲבוֹ לְקַבָּלָא אוּלְפַן׃ דֵּין יְהֵי כּוֹס פּוּרְעָנוּתְהוֹן עַל דְּעָבְרוּ עַל פִּתְגָמָא דַיָי וְעַל דְּאִתְפְּקִדוּ לְמֶעְבַּד אוֹרָיְתָא וּמָא דְּאִתְפְּקִדוּ לָא צְבִיאוּ לְמֶעְבַּד בְּכֵן יִתְמַסְרוּן לְעַמְמַיָּא דְּלָא יָדְעוּ אוֹרָיְתָא עַל דַּהֲלִיכוּ בִּרְעוּת נַפְשְׁהוֹן וְלָא חֲמִידוּ לְמֶעְבַּד רְעוּתִי בְּכֵן יְסַבְּרוּן לְסַעִיד בְּעִידָן דְּאֵיתֵי עֲלֵיהוֹן עָקָא וְלָא יְהֵי לְהוֹן סָעִיד וְסָמִיךְ עַל דַּהֲוָה זְעֵיר בְּעֵינֵיהוֹן בֵּית מַקְדְּשִׁי לְמִפְלַח תַּמָּן בְּכֵן יִשְׁתַּאֲרוּן כִּזְעֵיר בֵּינֵי עַמְמַיָּא דְּיִגְלוּן לְתַמָּן בְּדִיל דִּיהָכוּן וְיִתַּקְלוּן לְאוֹחֲרָא וְיִתַּבְּרוּן וְיִתְצָדוּן וְיִתְאַחֲדוּן׃ בְּכֵן קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַיָי גַּבְרִין רַשִׁיעִין שִׁלְטוֹנֵי עַמָּא הָדֵין דִּי בִירוּשְׁלֶם׃ אֲרֵי אֲמַרְתּוּן גְּזַרְנָא קְיָם עִם קְטוֹלָא וְעִם מְחַבְּלָא עֲבַדְנָא שְׁלָמָא מְחַת סַנְאָה אֲרֵי תֵיתֵי עֲלֵיכוֹן כְּנַחַל מְגַבַּר דְּאַתּוּן אָמְרִין לָא תֵיתֵי עֲלָנָא אֲרֵי שַׁוֵּינָא בְּכַדִּיב רוּחְצָנָנָא וּבְגִין שִׁקְרִין אִיטַּמַּרְנָא׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא מְמַנֵּי בְּצִיּוֹן מֶלֶךְ מֶלֶךְ תַּקִּיף גִּבַּר וְאֵימְתָן אַתְקְפִינֵיהּ וַאֲחַסְנִינֵיהּ אֲמַר נְבִיַּיא וְצַדִּיקַיָּא דְּהֵימִנוּ בְאִלֵּין בְּמֵיתֵי עָקָא לָא יִזְדַעְזְעוּן׃ וְאַשְׁוֵי דִינָא תַּקִּין וְאִיטַּמַּרְתּוּן כְּחוּט בִּנְיָנָא וְזָכוּתָא כְּאֶבֶן מַשְׁקוֹלְתָּא

אבן עזרא

פקו פליליה. השופטים והנה פקו פועל יוצא או תחסר מלת דברי והוא הנכון והנו פועל עומד מגזרת ופיק ברכים כטעם הנתק הברכים: כי. כן מנהג המשתכרים: בלי מקום. שאיננו מלא כמו עד אפס מקום וכן מלאו קיא ומלאו צואה והנה ממעל ומתחת: את. אם בא הנביא להוכיחם אין מבין כי בעבור היין איננו בדעתם כנערים: שמועה. שם: גמולי מחלב. הוא סמוך ומוכרת כמו הספוני באהלים: עתיקי. שהסירו אותם כמו ויעתק משם והמלה תאר השם: כי צו לצו. ראויים הם לדבר עמם כאשר ידבר האב אל בנו הקטן שלא ידע עוד: צו לצו. מצוה אחר מצוה או מצוה דבקה למצוה: קו לקו. למוד הכתיבה: זעיר שם. מעט מעט פעם אחרי פעם: כי בלעגי. מגזרת לעג כי כן המכתב שידבר המלמד לתינוק: ובלשון אחרת. שיבקש המלמד אותות שאינם קשות על הלשון תחת אחרות כן ראוי שידבר המוכיח אל העם הזה: אשר אמ׳ להם. הנבי׳ זאת. ירו׳ היא מנוחתכ׳ עשו מנוחה לעיף שלא יברח אל מצרי׳ ואשור: המרגעה. מגזרת מרגוע ושניהם שמות ועל דעת המדקדק הירושלמי שהמלה פועלת׳ האל״ף בסוף אבא נוסף כאל״ף הלכוא: והיה. והנה חשבו כי דבר השם איננו עקר רק להרגילם למען לא ילכו אל מצרי׳ כאשר כתב הוי היורדי׳ מצרי׳ לעזרה כי אחת היא: לכן. אנשי לצון. המתלוצצים לאמר כי דברי השם כמו צו לצו: מושלי. יש אומרים מגזרת ממשלה והטע׳ השרים והנכון שהוא כמו על כן יאמרו המושלים: כי כרתנו ברית. עם מות שלא ימות עתה: ועם שאול עשינו חוזה. כמו ברית ויאמר רבי משה הכהן כי חוזה דרך נבואה ומה יעשה במלת עשינו חוזה ולפי דעתי מחוזה הוא הנביא וכן הוא ברית את מות ועם שאול עשינו ברית חוזה כברית שתעשה על ידי נבואה: שוט שוטף. על רעב והקרוב שהוא כן שוט כאל שוטף: כי שמנו. הטעם אף על פי ששמנו כזב וכן רפאה נפשי כי חטאתי לך: לכן. הנני יסד. שם התאר מהבנין הכבד על משקל אבד והנה כמוהו יוצא ושבח אני את המתים: אבן בחן. כמו עופל ובוחן והטעם שתהיה נשגבה ציון ממלך אשור: פנת יקרת מוסד. הראשון שם כמו היסוד ויקרת סמוך אליו והשני פעול מהבנין הכבד הנוסף על משקל מוסב על כן הסמך דגש לבלוע הכפל: המאמין לא יחיש. כי עוד לימים רבים תהיה זאת הנבואה: ושמתי. דרך משל על קו ומשקלת הבונים בעבור שאמר הנני יסד בציון אבן ויש אומרים כי האבן על דרך משל על חזקיהו: ויעה

רשי

פקו פליליה. הכשילו המשפט: פקו. לשון פיק ברכים. פוקה: כי כל שולחנות. שלהם של זבחי מתים הם שהם כקיא צואה: בלי מקום. אין הדעת סובלתן: את מי יורה דיעה. שמא לתינוקות שאין יודעין להבין כי הגדולי׳ כבו לדרך רעה: גמולי מחלב. גדולי מחלב: עתיקי משדים. לשון ויעתק משם ר״א גדולי מן התורה שנקראת חלב ועתיקי משדים מוסרים מלפני תלמידי חכמים: כי צו לצו צו לצו. נביא מצוה להם מאת הקב״ה והם יש להם צו של עובדי ע״ז כנגד צו זה וחוזר הנביא מוכיחם והם תמיד אומרים יש לנו צו לצו שלנו חשוב משלך: קו לקו. יש להם קו משקולת משפטי רשע כנגד קו הצדק: זעיר שם. הנביא אומ׳ להם עוד מעט תבא עליכם רעה והם אומרי׳ זעיר שם ומהר יחיש מעשהו לימים מעטין: לעגי שפה. וכן כל לשון לעגים וכן עלגים שניה׳ לשון דבור הפוך שאינו מיושר להשמע: ידבר אל העם הזה. כל המדבר אליהם דבר נבואה ותוכחה דומה להם ללשון כלעג שאין יכולים להבין בו: אשר אמר. הנביא להם זאת המנוחה להיותכם בשלוה הניחו לעיף שלא תגזלוהו וזאת תהיה לכם המרגעה: והיה לכם דבר יי׳ וגו׳. כמדתם ימדוד להם יגזור גדבריו עליהם צו של אומות המשתעבדים בם על צו פקודה על פקודה עבודה על עבודה קו של פורענות כנגד קו של עבירות שבידם קו לקו תקוה אילוף תקוה יקוו לאור והנה חשך: זעיר שם זעיר שם. לימים מועטין תבא עליהם והם יתמעטו שם בארץ אויביה׳: משלי העם הזה. האומרים לצון בלשון משל כגון כריתנו ברית את מות שלא יבא עלינו: עשינו חוזה. גבול שלא יעברנהו וכן מחזה משפט וכן מחזה אל מחזה כולם לשון גבול הם וקיצונו של דבר. האומ״ר בלע״ז: שוט שוטף. מכה המתהלכת בארץ: לא יבאנו. לא יבא עלינו: שמנו כזב. שמנו ע״ז: מחסנו מכסה שלנו: ובשקר נסתרנו. בע״ז בטחנו להסתירנו: הנני יסד. לשון עבר הוא כמו יסד המלך וכן צריך לפותרו הנני הוא אשר יסד כבר בציון אבן כבר נגזרה גזרה לפני והעמדתי מלך המשיח שיהא בציון לאבן בוחן לשון מבצר וחוזק כמו עופל ובוחן וכמו הקימו בחוניו: מוסד מוסד. הראשון פתח לפי שהוא דבוק מוסד של מוסד מוסד שהוא מוסד גמור: המאמין לא יחיש. המאמין דבר זה לא ימהר׳ לא יאמר אם אמת הוא ימהר לבא: ושמתי משפט לקו. ולפני בא אותו מלך אביא עליכם גזרות להתם הפושעים שבכם ושמתי משפט יסורין להיות לקו כלומר אשים קו מדתי יסורין להביא עליכם ואת צדקה אשים שתהא משקולת המיישרת בניין הבונים בחומות כלומר שתהא צדקה מהלכת לפניהם ומיישרת דרכיהם שיכלו הפושעים ונותרו הצדיקים:

מסורה

ואת מי ד׳ בקריא׳ וסימ׳ ואת מי עשקתי. ואת מי יבין שמועה. ואת מי דאגת ותיראי. ואת מי אין כמו אלה: מחלב ג׳ וסימ׳ ולבן שנים מחלב. גמולי מחלב עתיקי משדים. זכונוריה משלג: לצון ג׳ ומ״ל וסימ׳ שמעו דבר יי׳ אנשי לצון. עד מתי פתיים תאהבו פתי. אנשי לצון יפיחו:

ויעה ברד מחסה כזב. אותו כיסוי שאמרתם כי שמנו כזב מחסנו אביא ברד ויטאטאנו ויעה לשון טיאוט כמו את היעים שגורפין בהם אפר הכירות וסתר שאמרתם עליו ובשקר נסתרנו המים ישטפוהו כלומר אביא המון אומות שישברו מצבותיהם ופסיליהם ולשון משפט האמור כאן ישטיכא בלע"ז: וכפר בריתכם את מות. ויתבטל הברית אשר אמרתם כרתנו ברית את מות כל כפרה לשון קנוח וסילוק דבר וכן אכפרה פניו: וחזותכם. אשר אמרתם עם שאול עשינו חוזה: שוט שוטף. אשר אמרתם לא יבואנו והייתם לו למרמס: בבקר בבקר. כלומר תדיר תדיר אביא עליכם גזרות: והיה רק זועה הבין שמועה. זוועה לכל השומעים להבין שמועות פורעניות הקשות שאביא עליכם כל השומעים יזועו: כי קצר המצע מהשתרע. כי אביא עליכם שוכא דוחק אתכם אשר לא תוכלו להספיק עבודתו כשיגיע מצעו עליכם יקצר לו מהשתרע השוכב עליו. מהשתרע מהשתטח להאריך איבריו אישטנדל"יר בלע"ז: והמסכה צרה. הנסיך שימשול עליכם יהיה מקומו רחוק לו בהתכנסו לתוכו ורבותינו דרשוהו על צלם שהכניס מנשה להיכל קצר המצע הזה מהשתרע מהשתרר עליו שני רעים ואני פרשתיו לפי פשוטו ובדרך זה תירגם יונתן ואף מדרש רבותינו יש ליישבו על אופן הדבור כלומר למה אני מביא עליכם פורענות זו לפי שקצר המצע מהשתרע אני לבדי עליו שהאמר הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך וכל שכן בהכניסכם מסכה עמי כביכול צר לנו המקום: כי כהר פרצים. תירגם יונתן ארי כמא רזעו טוריא כד אתגלי יקרא דיי' ביומי עוזיה מלכא וכניסין דעבד ליהושע במישר גבעון כן יתגלי לאיתפרעא מכהון: זר מעשהו. דומה לכם לזר כי יביא עליכם פורענות קשה: לעבוד עבודתו. לעשות מלאכתו כמו עבודת האדמה לבוריי"ר בלע"ז: ועתה אל תתלוצצו. לאמר כרתנו ברית את מות: מוסריכם. יסורין: הכל היום. לשון תמיהה הוא לכך ניקוד חטף פתח: יחרוש. מי שחורש לזרוע וכי החורש כדי לזרוע לעולמים חורש אם כן מה יועיל אף הנביאים מוכיחים אתכם להחזירכם למוטב הלעולמים יוכיחו ולא יועילו: יפתח וישדד אדמתו. האדמה באתים ובכלי מחרשה

חבין ה' בקריא וסימ' ושאלת לך הבין. והיה רק זועה הבין שמועה. והכלבים עזי נפש. אל תהיו כסוס כפרד. חכמת ערום הבין דרכו. וסימ' בלשון תרגום הוון כלביא שאלין חכמתא לסוסיא: האזינו ח' ומל' וסימ' השמים ואדברה. שמעו מלכים האזינו רוזנים. שמעו דבר יי' קציני סדם האזינו. האזינו ושמעו קולי. ולאמי אלי האזינו. האזינו כל ישבי חלד. שמעו חכמים מלי:

ויעה ברד מחסה כזב וסתר מים ישטפו: וכפר בריתכם את מות וחזותכם את שאול לא תקום שוט שוטף כי יעבר והייתם לו למרמס: מדי עברו יקח אתכם כי בבקר בבקר יעבר ביום ובלילה והיה רק זועה הבין שמועה: כי קצר המצע מהשתרע והמסכה צרה כהתכנס: כי כהר פרצים יקום יהוה כעמק בגבעון ירגז לעשות מעשהו זר מעשהו ולעבד עבדתו נכריה עבדתו: ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם כי כלה ונחרצה שמעתי מאת אדני יהוה צבאות על כל הארץ: האזינו ושמעו קולי הקשיבו ושמעו אמרתי: הכל היום יחרש החרש לזרע יפתח וישדד אדמתו: הלוא אם שוה פניה והפיץ קצח וכמן יזרק ושם חטה שורה ושערה נסמן וכסמת גבלתו: ויסרו למשפט אלהיו יורנו: כי לא בחרוץ יודש קצח ואופן עגלה על כמן יוסב כי במטה יחבט קצח וכמן בשבט: לחם יודק

וידליק רוגזי ברוחצן כרביכון ועל דאתמרתון מן קדם מעיקא יתכון עממיא יגלון: ויבטיל קיימיכון דעם קטולא ושלמיכון דעם מחבלא לא יתקיים מתת סנאה ארי תיתי עליכון כנחל מגבר ותהון להון לדיש: בזמן מעידוהי יגלי יתכון ארי בצפר בצפר יעדי בימם ובליליו ויהי עד לא ימטי זמן לוטא תסתכלון במילי נביא: ארי יתקצר חיליהון משעבוד תקיף ושלטון מעיק יסגי מרווא: ארי כמא דזעו טוריא כד אתגלי יקרא דיי ביומי עוזיה מלכא ובניסי דעבד ליהושע במישר גבעון לאתפרע מרשיעיא דעברו על מימריה כן יתגלי לאתפרעא מדעבדין עובדין נוכראין עובריהון ומדפלחין פולחן טעותא פולחנהון: וכען לא תתרשיעון דילמא יתקפון יסוריכון ארי גמירא ושיצאה שמעית מן קדם יי אלהים צבאות על כל יתבי ארעא: אמר נביא אציתו ושמעו קלי אתפנו וקבילו למימרי: בכל עידן מתנבן נביא לאלפא מאים יתפתחן אודני חייביא ויקבלון אולפן: הלא אם ישוון בית ישראל אפיהון למעבד אוריתא ויתוב ויכניש יתהון מביני עממיא דאינון מבדרין ביניהון הא כקצחא וככמונא דמזדריק ויקריב יתהון זרעין זרעין לשבטיהון הא כזרעי חטין על ביר וסעורין על סומנין וכונתין על תחומין: הא כל אילין אולפן דדין דידעון די אלהא מחוי להון אורחא דתקנא די יהכון בה: ארי לא במוריגי ברזלא מדירכין קיצחא וגלגלי עגלא על כמונא מחזרין ארי בחוטרא חבטין קצחא וכמונא במתבוטא: ית עבורא מדירכין אף יתיה

וכי לעולם לא יזרע אלא תמיד יפתח את האדמה ויסדד לשון עבודת שדה יפתח וישדד בתחלה הוא עושה תלמים רחבים וסוף הוא עושה תלמים קטנים במדרש רבי תנחומא: הלא. כן דרך החורש כיון שחרש משוה פני האדמה ואחר כך זורע: והפיץ קצח. אם קצח בא לזרוע זורעה בתפוצה ואם כמון בא לזרוע זורעו בזריקה: קצח מין אוכל הוא: ושם חטה שורה ושעורה נסמן וכוסמת גבולתו. ואם תבואה בא לזרוע כך הוא מנהגו זורע החטין באמצע האריסה והשעורה זורע סביב לסימן והכוסמין זורע על גבולי השדה ומגדיע. שורה לשון שורה זורעה באמצע ונמצאת שורה על השעורין והכוסמין: ויסרו למשפט וגו' אף מי שאלהיו יורנו לא לנכח ישלח נביאים להוכיח לתוכחה הוא ייסרנו כמשפטי יסורין כדי שתועיל עמל תוכחתו שהוכיחו כזה שמשוה פני הארץ לזרוע כדי שתצלח עמל חרישתו שחרש: בחרוץ. הוא עץ עשוי חרצים חרצים ושמו מורג ומחתך בו הקשין להיות תבן. כי לא בחרוץ דשין את הקצח לפי שזרעו כוח לצאת מתוך קשין שלו וכן על כמון לא יסבו אופן עגלה לדוש לפי כי קל הקצח לחובטו במטה והכמון בשבט: לחם יודק. ואת מי דקים ברברים קשין את הלחם של תבואה לפי שאינה נוחה ליחבטו: כי

ויעה ברד. מגזרת היעים והנה ברד פועל כי יעה פועל יוצא וטעם ברד משל למלך אשור: ומחסה. מוסף אחר וכן הוא וסתר מחסה מים ישטופו או תחסר מלת אלה: וכפר. כמו ואיש חכם יכפרנה כטעם השחתה והסרה וברית חזותכם עם שאול. ו"ו והייתם כפ"א רפה בלשון ישמעאל וכמוהו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו: מדי. עבור הכחל השוטף יקחכם: זועה. איננו כמו זעוה הפוך כאשר יפרשו רבים רק הוא מגזרת ולא זע ממנו ובא הוי"ו באמצע כוי"ו מות והטעם כי יפחד שיבין שמועתכם מה שירע לכם: כי. המצע. שהוא למטה ביציע: מהשתרע. המסך כמו שרוע וקלוט: והמסכה. כמו מכסה: כהתכנס. שם הפועל מגזרת לך כנוס וטעם כהתכנס כאשר יתחברו תחתיה רבים וזה דרך משל על העם והמושלים בם: כי כהר פרצים. הוא הנודע במלחמות דוד שנקרא בעל פרצים כי בפתע פתאום רוכחו הפלשתים במעשה פלא או כעמק שהוא בגבעון שרגז רמז בעת עמוד השמש והירח כן יעשה השם מלחמה זרה על ישראל שלא נשמע כמוה: נכריה עבודתו. כפול בטעם כמשפט: ועתה. מוסריכם. מוסרות: ונחרצה. גזרה גזורה כמו אתה חרצת: האזינו ושמעו קולי. ושמעו אמרתי. והטעם הקול: הכל. הטעם כי החורש יתקן האדמה פעם אחרי פעם או שתים ויזרע והארץ מתולדתה תעשה התבואה: יפתח וישדד. יתקן השדה כמו ישדד לו יעקב והטעם כפול: הלא. שוה. מגזרת שוה ואשת מדיני כשתוה: קצח. הוא כמין כמון ודק ממנו והוא שחור: שורה. יש אומרים הטובה ויש אומרים במדה כמו במשורה והוא הישר: ושעורה. השעורה ידועה: נסמן. כמו סימן: וכסמת גבולתו. מגזרת מגבלות תעשה אותה: ויסרו. והשם כבר יסר הזורע והמפיץ ולמדו איך יעשה. וטעם למשפט כמו במשפט כמשפט לעשות כמנהג. וכן אלהיו יורנו: כי בחרוץ. כמו חרוץ חדש: על כמון. לא יסב כי טעם לא ימשוך אחר עמו: לחם. ומנהג הלחם שיודק. אלא

אלף אדוש נוסף כאלף אזרועך ועת שיהמס גלגל עגלתו או פרשיו לא ידוקנו והטעם כאשר יחרוש לא ידוקנו כי כל דבר בעתו ברא השם להיותו כן על כן אחריו גם זאת הטעם כי לא ידושנו לנצח ; הפליא עצה. פליאה ; תושיה. חכמה ויאמר ר' משה הכהן שהוא מגזרת ים והנה הטעם כי יתולדת האדמה והזרעונים טובה מתולדתם שישמעו דברי הנביא ולא יועיל והפך זה יערף כמטר לקחי. כ כאשר פרשתיו ; הוי אריאל. יש אומ' כי בקראת ירושלם כן על שם המזבח כמו ו והראל והאריאל כי אותיות יהוא מתחלפו' ויש אומ' שנקראת כן בעבור שמזלה אריה וזה רחוק ; קרית. סמוך ויחסר מלת א אשת או הדומה לה מחנה שם דוד או כך דרך הלשון לסמוך ש פועל עבר כמו ב בראשית תחלת דבר יי ; ספו שנה. הוסיפו שנה כמו ל לספות עוד. וחגים הם העולות ; ינקופו. פועל עומד והטעם שיפסקו העולות או י יהיה פועל יוצא ו ויחסר מלת הנוקפים כמו ויאמר ליוסף ; והציקותי לאריאל. לירושלם ; והיתה תאניה. כמו ואנו הדיגים. ויש אומ' מגזרת אנה שלא ישאר ריק מקומה ; והיתה לי כאריאל שהמזבח שמם מהעולות או כאריאל שיזבחו כלם ; וחניתי כדור. פתאם כמו כדור אל ארץ רחבת ידים ; מוצב. מגדל מצב ; ושפלת. הטעם על דברי שלוחי ח חזקיהו אל רבשקה ; מארץ תדברי. כאילו תדברי מתחתיות הארץ ; כאוב. כמו וכאובות הרמי' כי כן אומנותם ; והיה כאבק דק. הוא חסר מלה כי ה הוא סמוך ; המון זריך. הם מחנה אשור וזה יהיה לפתע פתאם ; מעם יי. תהיה זאת הפקידה על הזרים ברעש בגלגל ברעש בארץ ובקול גדול בסופה וסערה עם להב אש הטעם על בא המלאך על מחנה אשור להכחידו ; והיה כחלום. שיראה אדם בלילה שיקיץ ואין כל כן היה מחנה אשור ; וכל צוביה. חסר אלף וכל אנשי מצודתה או הטעם וכל המצודות כמו המגדלים ; והיה. לעולם אחר חלום מלת והנה והטעם כאילו והוא שב אל הרעב ; שוקקה. מבקשת משקה ; התמהמהו. ידבר עם אנשי ציון שיתמהו לחפש איך יהיה זה ומה סוד זאת הנבואה והנה הנביא ידבר כאשר ידבר איש עם רעהו ולמה לא ידעו כי הם שכורים ולא מהיין ; כי נסך. מגזרת המסכה כרה בהתנכם וכף עליכם לאנשי ציון ; ויעצם. מגזרת עצם כאילו שם עצם על עיניכם והנה כסה לעד על מלת נסך ; ותהי

כי לא לנצח אדוש ידושנו. הרי כי זה מסמס בלשון שא לא לנצח כותשין עליו לפי שלעולם לא יכתשו גרעיני הזרע להיות נידשין ליכתת על ידי החרוץ ואופן העגלה ; והמם גלגל עגלתו ופרשיו. וכשמסבבין עליו אופני עגלה לדוקו ולדושו אפילו הגלגל הומם ומשתבר וכן שאר כלי העגלה עמו המפרישין את התבואה מקמיה ולא ידוקנו והחטו' אינן נידוקין להיות כטחנין. אדוש ידושנו כמו עשה יעשה כסף יכסף ואלף זו באה במקום ה"א כמו ואחרי כן אתחבר יהושפט כמו התחבר אף כאן אדוש ידושנו וכן חברו מנחם ; גם זאת מעם וגו'. גם זאת כדרך דשי תבואה וחובטי קצח וכמון מעם הקב"ה יצאה ; הפליא עצה. להראותכם רמזי' כדרך חידות ומשל כפלא ומכוסה כי כאשר הכמון והקצח אינם מכבידין עליהם במרושה רבה לפי שהם נחבטין בקל כך אילו הייתם ממהרין לקבל מוסר לא היה מכביד עליכם גזרות ואתם קשים לקבל תוכחות כ כתבואה הקשה לדוש לכך י יכביד עליכם הרבה ולא לנצח לכלייה יריב וידוקה כאשר לא לנצח אדוש ידושנו ויכלו חגיו ומכותיו ואתם לא תכלו דוגמת המימת הגלגל והעגלה והחטין לא ידוקו ואילו הייתם נוחים לכלות לא היה צורך אתכם ב ביסורין קשין כפשתני הזה כ כשהוא יודע שפשתנו יפה הוא מיקים עליה ; הוי אריאל. תירגם יונתן מרבחא דיי' ואף יחזקאל קראו כן שנא' והאריאל שתים עשרה על שם אש שלמעלה ש שהיתה רובצת כארי על גבי המזבח כמו ששנינו בסדר יומא ורבותינו פירשוהו על ההיכל שהיה צר מאחריו ורחב מלפניו ; קרית חנה דוד. דאיתבני בקרתא דשרא בה דוד ; ספו שנה על שנה. ותמיד עונותיכם הולכים ומוסיפים עד שחגי' שלכם ינקופו יכרתו לשון נוקף זית ; והיתה לי כאריאל. תהא מוקפת חללי חרב כמזבח המוקף זבחי בהמה ; כדור. כשור של בייסות מקיפות ; מוצב. לשון כרקום המוצב על העיירות ; מצורות. לשון מצור ; מארץ תדברי. יהא כראה כאילו דבור היוצא משיך יוצא מתחת הקרקע. ציפצוף הוא לשון קול לחש כקול עופות דקין ; אמרתך תצפצף. להתחנן אלי ומתוך תחינתך יכמרו רחמי ; והיה כאבק דק המון זריך. אכלוסי סנחריב שהיו למאכולת אש ויעשו אבק ; והיה. הדבר הזה ; פתע פתאו.

תושיה ז' מל' ב' ביש' וסימ' הפליא עצה הגדיל. עמו עז ותושיה. לתושיה. לי עצה ולי תושיה. לתאוה יבקש נפרד.	ותושיה יראה שמך דמיכה. כי כפלים	יצפן לישרים תושיה ; כחלום ג' וסימ' כחלום
חזון לילה. כחלום מהקיץ. כחלום יעוף ולא ימצאהו ;	ונפשו ח' וסימ' נמסר בריש סדר ויגש ;	

כִּי לֹא לָנֶצַח אָדוֹשׁ יְדוּשֶׁנּוּ וְהָמַם גִּלְגַּל עֶגְלָתוֹ וּפָרָשָׁיו לֹא יְדֻקֶּנּוּ׃ גַּם־זֹאת מֵעִם יְהוָה צְבָאוֹת יָצָאָה הִפְלִא עֵצָה הִגְדִּיל תּוּשִׁיָּה׃

כט

הוֹי אֲרִיאֵל אֲרִיאֵל קִרְיַת חָנָה דָוִד סְפוּ שָׁנָה עַל־שָׁנָה חַגִּים יִנְקֹפוּ׃ וַהֲצִיקוֹתִי לַאֲרִיאֵל וְהָיְתָה תַאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה וְהָיְתָה לִּי כַּאֲרִיאֵל׃ וְחָנִיתִי כַדּוּר עָלָיִךְ וְצַרְתִּי עָלַיִךְ מֻצָּב וַהֲקִימֹתִי עָלַיִךְ מְצֻרֹת׃ וְשָׁפַלְתְּ מֵאֶרֶץ תְּדַבֵּרִי וּמֵעָפָר תִּשַּׁח אִמְרָתֵךְ וְהָיָה כְּאוֹב מֵאֶרֶץ קוֹלֵךְ וּמֵעָפָר אִמְרָתֵךְ תְּצַפְצֵף׃ וְהָיָה כְּאָבָק דַּק הֲמוֹן זָרָיִךְ וּכְמֹץ עֹבֵר הֲמוֹן עָרִיצִים וְהָיָה לְפֶתַע פִּתְאֹם׃ מֵעִם יְהוָה צְבָאוֹת תִּפָּקֵד בְּרַעַם וּבְרַעַשׁ וְקוֹל גָּדוֹל סוּפָה וּסְעָרָה וְלַהַב אֵשׁ אוֹכֵלָה׃ וְהָיָה כַּחֲלוֹם חֲזוֹן לַיְלָה הֲמוֹן כָּל־הַגּוֹיִם הַצֹּבְאִים עַל־אֲרִיאֵל וְכָל־צֹבֶיהָ וּמְצֹדָתָהּ וְהַמְּצִיקִים לָהּ׃ וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יַחֲלֹם הָרָעֵב וְהִנֵּה אוֹכֵל וְהֵקִיץ וְרֵיקָה נַפְשׁוֹ וְכַאֲשֶׁר יַחֲלֹם הַצָּמֵא וְהִנֵּה שֹׁתֶה וְהֵקִיץ וְהִנֵּה עָיֵף וְנַפְשׁוֹ שׁוֹקֵקָה כֵּן יִהְיֶה הֲמוֹן כָּל־הַגּוֹיִם הַצֹּבְאִים עַל־הַר צִיּוֹן׃ הִתְמַהְמְהוּ וּתְמָהוּ הִשְׁתַּעַשְׁעוּ וָשֹׁעוּ שָׁכְרוּ וְלֹא־יַיִן נָעוּ וְלֹא שֵׁכָר׃ כִּי־נָסַךְ עֲלֵיכֶם יְהוָה רוּחַ תַּרְדֵּמָה וַיְעַצֵּם אֶת־עֵינֵיכֶם אֶת־הַנְּבִיאִים וְאֶת־רָאשֵׁיכֶם הַחֹזִים כִּסָּה׃

אֲרֵי לָא לְעָלְמָא אֲדָרְכָא יְדָרְכוּנֵיהּ וּמְבַלְבֵּל בְּגַלְגְּלֵי עֶגְלָתֵיהּ וּמַפְרִישׁ יַת עִיבוּרָא וּמַפְרַת יַת דוּקָא׃ אַף דָא מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת נַפְקָא דְאַתְקֵין עָלְמָא בְּמַחֲשֶׁבֶת דַעְתֵּיהּ רַבְּתָא אַסְגֵי עוֹבָדֵי בְרֵאשִׁית בְּסַגֵּי חוּכְמְתֵיהּ׃ וַוי מַדְבְּחָא מַדְבְּחָא דִבְנֵי בְּקַרְתָּא דִי שְׁרָא בַהּ דָוִד מִן קֳדָם כְּנִישַׁת מַשִּׁירְיָן דְמִתְכַּנְשִׁין עֲלַהּ שְׁנָא בִּשְׁנָא בְּיִדְחַגִּין יִבַּטְּלוּן׃ וְאָעִיק לְקַרְתָּא דְמַדְבְּחָא בַהּ וּתְהֵי צַדְיָא וְרֵיקַנְיָא וּתְהֵי מַקְפָא קֳדָמַי דַם קְטִילִין בְּאַקָּפוּ מַדְבְּחָא דַם נִכְסַת קוּדְשַׁיָא בְּיוֹמָא דְחַגָּא סְחוֹר סְחוֹר׃ וְאַשְׁרֵי עֲלָךְ מַשִּׁרְיָין וְאֵיבְנֵי עֲלָךְ כַּרְקוֹם וְאֶצְבּוֹר עֲלָךְ מִילִיתָא׃ וְתִמַּאכִין מֵאַרְעָא תְּמַלְּלִין וּמֵעַפְרָא יִצְפַּן מִילָּךְ וִיהֵי כְּאוֹב מֵאַרְעָא קָלִיךְ וּמֵעַפְרָא מִילָּךְ יִצְפַּן׃ וִיהֵי כְּאַבָק דְקִיק הֲמוֹן מְבַדְרָיִךְ וּכְמוֹץ דְעָדֵי אִתְרְגוֹשַׁת תַּקִּיפִין וִיהֵי בִתְכֵּיף אִתְרְגוֹשָׁא׃ מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת תִּתְפְּקִיד בְּרַעַם וּבְזִיעַ וְקָל סַגִּי בְּעַלְעוֹל וּבְרוּחַ וְשַׁלְהוֹבֵי אֶשָּׁא דִמְשֵׁיצְיָא׃ וִיהֵי כְּמִתְחֲלַם הִירְהוּר לֵילֵי הֲמוֹן כָּל עַמְמַיָא דְמִתְכַּנְשִׁין עַל קַרְתָּא דְמַדְבְּחָא בַהּ וְכָל מַשִּׁרְיָתְהוֹן וְחֵילֵיהוֹן וּדְמְעִיקִין לְהוֹן׃ וִיהֵי כְּמָא דִי יַחְלוֹם כַּפְנָא וְהָא אָכִיל וּמִתְּעַר וַחֲסִירָא נַפְשֵׁיהּ וּכְמָא דְיַחֲלוֹן צַחְיָא וְהָא שָׁתֵי וּמִתְּעַר וְהָא מְשַׁלְהֵי וְנַפְשֵׁיהּ מְשַׁלְהַיָא כֵּן יְהֵי הֲמוֹן כָּל עַמְמַיָא דְמִתְכַּנְשִׁין עַל טוּרָא דְצִיּוֹן׃ אִתְרְפוּשְׁהוּ אִישְׁתְּגִישׁוּ אִתְּזַמִימוּ וְאִשְׁתְּמָמוּ רְווּ וְלָא מִן חֲמַר טְעוּ וְלָא מִן עַתִּיק׃ אֲרֵי רְמָא בֵּינֵיכוֹן יְיָ רוּחַ דְטָעוּ וְאִטַּמַּר מִנְּכוֹן יַת נְבִיַּיא וְיַת סָפְרַיָא וְיַת מַלְפַיָא דַהֲווֹ מַלְפִין לְכוֹן אוּלְפַן אוֹרַיְתָא טַמַּר׃

הצבאים ג' וסימ' נמסר בסדר מטות ; ראשיכם ו' וסימ' אל תפרעו. אתם נצבים ריש סידרא. ואת ראשיכם החוזים. ופארכם על ראשיכם. שאו שערים. וחברו שאו שערים ;

מקרה פתאום ; מעם יי' צבאות תפקד. ואחרי שתשפלי ותצפצף אמרתך תפקד אריאל מאתי להושיעה ברעם וברעש וגו' ; והיה כחלום. שדומה שרואה ולא ראה כך יהיה המון כל הגוים ידמו לכבוש ולא תעלה בידם ; וכל צביה. המצבים עליה מצב ומשחית שקורין בכעס"ל בלע"ז כמו שנאמר בשאול המצב והמשחית חרדו ; שוקקה. תאבה וכן אל איש תשוקתך ; כן יהיה וגו'. לא ישיגו תאותם אשר יזמו לעשות ; התמהמהו. היו מתונים להתבונן לחשוב על מעלליכם ; ותמהו. ותהיו תמהים על קילקולכם ; השתעשעו. לשון עיניו השע היו עוורים מראות שכרו עצמיכם ולא מיין למה כי נסך יי' וגו' לשון מזג כמו מסכה יינה או לשון נסיכות השליט בכם רוח תרדמה על פושעי ישרא' היה נבאו שהיו חוזים בכוכבי' ובקיאים להשביע השרים שלמעלה כל אחד בשם שראוי להשביעו בו לכך הם אומרים מי יחות עליכו אם יבא האויב עליכו יכולכו לעמוד לא חומת אש סביב או להקיפה ים הגדול אמ' הקב"ה אני אחליף השרי' שלמעלה הממונה על האש נתמכה על המים כשמשביע בשר על אש להביא לו אש הוא משיבו אין זו שלי וכן שר של מים ואף שם שאתה משביעני בו איני מכיר זו היא עיכוס העינים וכיסוי ראשי החוזים בכוכבים ; חזות

חזות הכל. כל מה שהייתם חוזים במזלות יהיה מכוסה מכם כדברי אגרת החתומה בטעוה אשר יתנוה לקרותה ליודע לקרות אגרת והא' לא אוכל שהרי אין אני רואה בתוכ' לפי שהיא חתומה : וניתן הספר על אשר לא ידע ספר. וכשמוליכין אותה ממנו ופותחין חותמה ונותנין אותה למי שאינו מכיר לשון אגרת ואומרין לו קרא נא זה ואמר לא ידעתי ספר כך כשתשביע שר האחד ויאמר לא אוכל כי חתום הדבר ממני וכשתשביע את חבירו ויאמר איני מכיר את השם הזה שאתה משביעני בו שאין זה שמי והו שאמר ירמיה הנני מיסב את כלי המלחמה אשר בידכם זה השם המפורש במדרש תילי' : יען כי נגש העם הזה. יונתן תירגם חלף דאיתרברב עמא הדין כלומר נגשו להגביה עצמן עד לשמים הם מראין עצמן. כ כמכבדין אותי בפה ושפה אבל את לבם הרחיקו ממני : ותהי יראתם אותי. לא בלב שלם כי אם כמצות האנשים המלמדים אותם התראו כצנועים מלפניו כדי לפתותו בפיכם : לכן הנני. הוא אשר יוסיף להפליא פלא נוסף על פלא כיסוי על כיסוי אוטם על אוטם ומהו הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו קשה סילוקן של חכמי ישראל כפליים כחורבן בית המקדש וכל קללות שבמשנה תורה שכולן אינן אלא הפלאה אחת והפלא יי' את מכותיך וכאן שתי הפלאות : לסתיר עצה. כמו להסתיר עצה : הפככם אם כחומר היוצר יחשב. תהפוכות שלכם הזאת אתם יודעי' שהוא כחומר היוצר כמו שאין החומר יכול לומר ל לעושהו לא עשאני כך אינכם יכולי' לומר שאיני מבין מעשיכם : אם כחומר וגו'. לשון תמיה הוא ויש תמיהות המתקיימות : ויצר אמר ליוצרו לא הבין. אמר על יוצרו לא הבין מה ביצרי ו והלא הוא בנה את המטמוניות והחדרים והמחשבות : לעושהו כמו על עושהו ודוגמתו ואמר פרעה לבני ישראל פן יאמרו לי אשה הרגתהו : הלא עוד מעט. בימים מועטין נקל בעיני אם תשובו אלי ושב לבנון שהוא יער עבים להיות כרמל ויסוב שדות וכרמים : והכרמל ליער יחשב. תירגם יונתן קירוין סגיאין יתיב. ואגדה בבראשית רבה חורשין דבר אינם ישוב ערי' ובני אדם רבוף ושלא כיער הזה שהוא מלא עבים : ושמעו ביום ההוא וגו'. ותיבטל הקללה האמור' למעלה כי נסך יי' עליכם וגו' ותהי לכם חזות הכל ואבדת חכמת חכמיו : ענוים. שסבלנים שסבלו עולו של הקב"ה וגזרותיו : כל שוקדי און. השוקדים ומתבוננים היאך יפעלו און : מחטיאי אדם. בדבריהם הם כביאי השקר : ולמוכיח בשער יקושון. ולדמוכח להון בבית תקלה. לשון מוקש : ויטו בתהו צדיק. ואסטיאו בשקר דין זכאין : אשר פדה את אברהם. מאור כשדים : לא עתה יבוש יעקב. מאביו : ולא עתה פניו יחורו. מאבי אביו שאין נמצא פסול במטתו ומטתו שלימה : כי בראותו ילדיו. אשר יהו מעשי ידי כלומ' צדיקים בקרבו כי בראותו בקרבו אשר ילדיו מעשה ידי יקדישו שמי כגון חנניה מישאל ועזריה לכך לא יחוורו פניו : ורגנים ילמדו לקח. לשון ותרגנו באהליכם. אותם שהיו מתאוננים ורגנים על דברי הנביאים ילמדו לקח :

ותהי. כל הנבואה : כי חתום הוא. לא יוכלו להבין וכן טעם חתום תורה כאשר פירשתי : ונתן. הטעם לא יבינו זאת הנבואה החכמים המבינים ואמר אין בינה להם : ויאמר. כי נגש. מגזרת והנוגשים אנים מבנין נפעל והטעם שיעבר כפשו חנם להתענות : בפיו. כל אחד : מצות אנשים מלומדה. כטעם רגילות כטגל לא לומר : לכן הנני יוסיף. כמו וכאשר אני כי הוא לא אני שהוא ב בעבור פתוח הלמ"ד ויש אומרי' שמלת יוסיף פועל על משקל תומיך גורלי : הפלא ופלא. שלא יבינו על כן אחריו ואבדה. ויש אומ' שהוא כמו עושה פלא ולפי דעתי ם שעושה פלא כזה : הוי המעמיקים. בעומק לבם. כפתח למ"ד לסתיר לחסרון ה"א הבנין כמו לשמיד : הפככם. והנה הפך האמת : אם כחומר היוצר יחשב. האדם : ויצר. מגזרת יוצר יאמ' בעבור יוצרו לא יבין והנה הלמ"ד כ כלמ"ד אמרי לי : הלא מעט. בימים : ושב לבנון. שהוא נותן פרי יותר מהכרמל : ככרמל. והכרמל כיער וזה הטעם על רעבונם : ושמעו. אז יבינו דברי הנבואה ולא יראו אלה העורים כי אם אחר שיהיו ב באופל : ויספו. הצדיקים ימלטו כי ערי יהודה הבצורות נתפשו כי נכרתו ם שופטי אחז כאשר פירשתי למעלה : כי אפס. תם כמו כי אפס כסף : כל שוקדי און. כמו לשקוד על דלתותי : מחטיאי. שמרו דברו אדם ויחטיאוהו כדי ל להעניפו או יחטיאו אחרים בדבריהם : יקושון. מגזרת מוקש ור' משה הכהן אמר כי הם יוכיחו המוכיח מגזרת התקוששו ו וקושו ואמר כי היה השין ראוי להדגש : לכן אשר פדה את אברה'. והוציאו מבין הרשעים : יחוורו. ולבנו וזאת הלשון ידועה בארמית : כי בראותו ילדיו. והטוב שאני עושה עם ה הטובים : יקדישו שמי יעריצו. ויראו אחרים או הוא פועל עומד אחר שהזכיר יעקב אמר על דרך משל כי אילו היה חי ויראה הילדי' הטובים והפלא שאעשה עמם היה הוא עם בניו מקדשים שמי כי אני הייתי קדוש יעקב : וידעו. ורוגנים. כמו ותרגנו באהליכם והם הפך הלומדים : אני

יוסף ה' כתיב בן חס' יוד וסי' ויאמר שאול. והנני יוסף להפליא. והנני יוסף על ימיך. אם יעמד ראש אלישע. ולא יוסף עצב עמה : מעשהי' פתחין וסימ' נמסר בסדר משות ולעיל בסיפרא סוף סימן ג' : כל מלכים וישעיה ותריסר על בית ועל בית כמ"א אל בית ואל בית וסימ' נמסר במלכים חלק א' סימן י"ד :

ותהי לכם חזות הכל כדברי הספר החתום אשר יתנו אתו אל יודע הספר לאמר קרא נא זה ואמר לא אוכל כי חתום הוא : ונתן הספר על אשר לא ידע ספר לאמר קרא נא זה ואמר לא ידעתי ספר :

ויאמר אדני יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ותהי יראתם אתי מצות אנשים מלמדה : לכן הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבניו תסתתר :

הוי המעמיקים מיהוה לסתר עצה והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי ראנו ומי ידענו : הפככם אם כחמר היצר יחשב כי יאמר מעשה לעשהו לא עשני ויצר אמר ליצרו לא הבין :

הלוא עוד מעט מזער ושב לבנון לכרמל והכרמל ליער יחשב : ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר ומאפל ומחשך עיני עורים תראינה : ויספו ענוים ביהוה שמחה ואביוני אדם בקדוש ישראל יגילו : כי אפס עריץ וכלה לץ ונכרתו כל שקדי און : מחטיאי אדם בדבר ולמוכיח בשער יקשון ויטו בתהו צדיק :

לכן כה אמר יהוה אל בית יעקב אשר פדה את אברהם לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו : כי בראותו ילדיו מעשה ידי בקרבו יקדישו שמי והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו : וידעו תעי רוח בינה ורוגנים ילמדו לקח :

והות לכון נבואת כולא כפתגמי ספרא דחתים דאם יתנון יתיה לדידע ספרא למימר קרי כען דין ויימר לית אנא יכיל ארי חתים הוא : ויתיהב סיפרא לדלא ידע ספרא למימר קרי כען דין ויימר לית אנא ידע ספרא : ואמר יי' חלף דאתרברב עמא הדין בפומהון ובספותהון מיקרי קדמי ולבהון אתרחק מדחלתי והות דחלתהון קדמי כתפקידת גברין מלפין : בכן הא אנא מוסיף למימחי ית עמא הדין מחן מפרשן ותיבד חוכמתא מחכימהו' וסוכלתנותא מסוכלתנותהון תטמר : ווי דמרמן לאטמרא עיצא מן קדם יי' ויהון כידבקבלא עובדיהון ואמרין לית דחזי לנא ולית דידע בעובדנא : הלמהפך עובדיכון אתון בען הא כמא דטינא ביד פחרא כן אתון חשיבין קדמי האיפשר דיימר טינא לעבדי' לא עבדתני ובריתא דתימ' לברהא לא חכימת לי : הלא עוד ציבחר כזעיר ויתוב ליבנן למהוי כברמלא וכרמלא קירוין סגיאין יתיב : וישמעון בעידנא ההיא דכחרשין מילי ספר ומקבל ומחשיך עיניסמן יחזיין : ויוספון מקבלי עולבן במימרא דיי' חדוא וחשיכי בני אנשא במימר קדישא דישראל יבעון : ארי סף מעיקא ואשתיצי בזזא וספו כל דהוו משחרין למינס ומחייבין בני אנשא במיליהון ולדמוכח להון בית דינא בתרעא פתגמי אוריתא בען ליה תקלא ואסטיאו בשקר דין זכאין : בכן כדנן אמר יי' על בית יעקב דפריק ית אברהם לא מכען יבהתון דבית יעקב ולא מכען אפיהון ישתנון : ארי במחזוהי גבורן דאעביד לבנוהי טבוות אברהם לזרעית בתרוהי על ארעהון בינירהון יקדשון שמי ויימרון קדיש על קדישא דיעקב ועל אלהא דישראל יימרון תקיף : וידעון דלא אליפו רוח דסוכלתנו ודהוו אמרין לית כל אילן יקבלון אולפן :

אבן עזרא

הוי. אוי לבנים הסוררים: ולא מני. ולא ממני וכן שמו מני: ולנסוך מסכה. כמו והמסכה והטעם משל על העצה: ולא מרוחי. הטעם מנבואתי: ההולכים. והנה פירש הכתוב למעלה. לא השתכה תם מעוז בעבור שהוא מפעלי הכפל: והיה. והחסות. שם והיה ראוי להיות חסיות על משקל עבדות: כי. שריו. הוא"ו שב אל העם שהיו משלחים אפי' שריהם למצרים אולי יושיעו: ירום. משפ' מלך אשור: כל. אלה הנביאים נושא כל אדם הובים אלה ההולכים פועל יוצא כי הלכו אל עם לא יכולו לעזרם: משא בהמות נגב. דבקה על היורדים מצרימה והנה הנביא אומר על בהמות נגב והיא מצרים כי היא בפאת דרום כנגד ארץ ישראל ואמר כי בדרך שילכו אלה היורדים יפגעו בהמות קשות כדובים ונמרים על כן לביא וליש מהם אף אפעה: בארץ צרה. שלא יוכל לברוח ואלה היורדים ישאו על כתף עירים ממונם שיברחו בו אל מצרים כמו את החיל הזה: רהבת, כמו גבהון ואין רע לו והנה הטעם שבהמות נגב ישחיתו מהם: ומצרים. קראתי לזאת. ירום שיכנה מי שיסב בה ולא יורד: עתה בא אליהם. כי הנביא היה משתומם משכת אתם: ועל ספר חקה. כמו חקים ברפי וים ספרי שהה"א במפיק והנה הו' לשון ביווי והשלם חוקקה או חוקקה או חקקה ב בנין: כי כחשים. שם התואר על משקל אכרים ונקמץ הכף בעבור אות הגרון: שמוע. שם הפועל: אשר. לא תראו. לנו לא תנבאו ונקראו רואים בעבור שנבואתם במראות אלהים: נכוחות. כמו דברים ישרים והוא שם התואר: דברי חלקות. שם וכן חזו מהתלות: סורו. זה דברי העם לנביאים: השביתו. מתנו זכר או שם העם: לכן. בדבר הזה. בנבואה ותבטחו בעושק ובממון: ונלוז. שם התואר וכן הוא ורב' כלוז כמו כי תועבת יי' נלוז והוא הפך הישר: לכן. טעם ותבטחו בממון שתתנו למלך אשור ולא יבואו: העון הזה. ישחיתכם:

כפרץ. כמגדל נופל אודבר כבעה והוא מטעם כפוח מגזרת הבעבועות או והיה כבעה תואר פרץ: פתאם. גם פתאום קרובים כטעם אדמת עפרי: ושברה. נבל. כלי זמר: לא יחמול. לכתותו: לחתות אש. כמו יחתה. גחלים אתה חותה על ראשו והוא מפעלי הכפל: ולחשוף. מגזרת מחסוף אלבן חסף יי' את זרוע קדשו: גבא. מגזרת וגבאיו תרגם בור. וטעם לחשוף לגלות כי המים הם בסתר וזה הטעם על היורדים מצרים:

ישעיה ל

שאלו ג' בקריא' וסי' ויקחו האנשי' מצידם. ההלכים לרדת מצרים. נדרשתי ללא שאלו: אפעה ד' בקריא' וסי' לביא וליש מהם. ביולדה אפעה אשום ואשאף יחד. תורגמהו לשון אפעה. והזורה תבקע אפעה: לזאת ג' וסי' ויפן פרעה ויבא אל ביתו. לכן קראתי לזאת רהב. אילזאת אסלח לך: י"ב בחד לישן דכתיב

ל הוֹי בָּנִים סוֹרְרִים נְאֻם־יְהוָה לַעֲשׂוֹת עֵצָה וְלֹא מִנִּי וְלִנְסֹךְ מַסֵּכָה וְלֹא רוּחִי לְמַעַן סְפוֹת חַטָּאת עַל־חַטָּאת׃ הַהֹלְכִים לָרֶדֶת מִצְרַיִם וּפִי לֹא שָׁאָלוּ לָעוֹז בְּמָעוֹז פַּרְעֹה וְלַחְסוֹת בְּצֵל מִצְרָיִם׃ וְהָיָה לָכֶם מָעוֹז פַּרְעֹה לְבֹשֶׁת וְהֶחָסוּת בְּצֵל־מִצְרַיִם לִכְלִמָּה׃ כִּי־הָיוּ בְצֹעַן שָׂרָיו וּמַלְאָכָיו חָנֵס יַגִּיעוּ׃ כֹּל הִבְאִישׁ עַל־עַם לֹא־יוֹעִילוּ לָמוֹ לֹא לְעֵזֶר וְלֹא לְהוֹעִיל כִּי לְבֹשֶׁת וְגַם־לְחֶרְפָּה׃ מַשָּׂא בַּהֲמוֹת נֶגֶב בְּאֶרֶץ צָרָה וְצוּקָה לָבִיא וָלַיִשׁ מֵהֶם אֶפְעֶה וְשָׂרָף מְעוֹפֵף יִשְׂאוּ עַל־כֶּתֶף עֲיָרִים חֵילֵהֶם וְעַל־דַּבֶּשֶׁת גְּמַלִּים אוֹצְרֹתָם עַל־עָם לֹא יוֹעִילוּ׃ וּמִצְרַיִם הֶבֶל וָרִיק יַעְזֹרוּ לָכֵן קָרָאתִי לָזֹאת רַהַב הֵם שָׁבֶת׃ עַתָּה בּוֹא כָתְבָהּ עַל־לוּחַ אִתָּם וְעַל־סֵפֶר חֻקָּהּ וּתְהִי לְיוֹם אַחֲרוֹן לָעַד עַד־עוֹלָם׃ כִּי עַם מְרִי הוּא בָּנִים כֶּחָשִׁים בָּנִים לֹא־אָבוּ שְׁמוֹעַ תּוֹרַת יְהוָה׃ אֲשֶׁר אָמְרוּ לָרֹאִים לֹא תִרְאוּ וְלַחֹזִים לֹא תֶחֱזוּ־לָנוּ נְכֹחוֹת דַּבְּרוּ־לָנוּ חֲלָקוֹת חֲזוּ מַהֲתַלּוֹת׃ סוּרוּ מִנֵּי־דֶרֶךְ הַטּוּ מִנֵּי־אֹרַח הַשְׁבִּיתוּ מִפָּנֵינוּ אֶת־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ לָכֵן כֹּה אָמַר קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל יַעַן מָאָסְכֶם בַּדָּבָר הַזֶּה וַתִּבְטְחוּ בְּעֹשֶׁק וְנָלוֹז וַתִּשָּׁעֲנוּ עָלָיו׃ לָכֵן יִהְיֶה לָכֶם הֶעָוֹן הַזֶּה כְּפֶרֶץ נֹפֵל נִבְעֶה בְּחוֹמָה נִשְׂגָּבָה אֲשֶׁר־פִּתְאֹם לְפֶתַע יָבוֹא שִׁבְרָהּ׃ וּשְׁבָרָהּ כְּשֵׁבֶר נֵבֶל יוֹצְרִים כָּתוּת לֹא יַחְמֹל וְלֹא־יִמָּצֵא בִמְכִתָּתוֹ חֶרֶשׂ לַחְתּוֹת אֵשׁ מִיָּקוּד וְלַחְשֹׂף מַיִם מִגֶּבֶא׃

תרגום

ווי בניא מרודיא אמר יי' למעבד עיצה ולא ממימרי ולאתמלכא מלך ולא שאלין בנביי בדיל לאוספא חובין על חובי נפשהון: דאזלין למיחת למצרים ובפתגמי נביי לא שאילו לאתקפא בתקוף פרעה ולאתרחצא בטלל מצרים: ויהי לכון תקוף פרעה לבהתא ואתרחצא בטלל מצרי לאיתכנעו: ארי הוו בטאניס רברבוהי ואזגדוהי עד תחפנחס מטו: כולהון אזלין למבהת לות עמא דלא יהנון להון לא לסעיד ולא להנאה ארי לבהתא ואף לחיסודין: מטולין על בעירהון באורחא דרומא בארע עקא ועיוק אתר דאריא בר אריון וחיון חורמנין מפירחן נטלין על כתף עילין נכסיהון ועל חיטוריאת גמלין מא דבאוצריהון מובלין לעם לא יהנין להון: ומצראי למא וריקנו סעדהון בכן ערעית מנהון קטילין זמבין איתי עליהון: כען עול כתב על לוח ביניהון ועל שיטין דספר רשום ותהי ליום דין לסהדו קדמי עד עלמא: ארי עם סרבן אינון בניא כדיבין בניא לא אבו לקבלא אולפן אוריתא דיי': דאמרין לנביא לא תתנבון ולמלפיא לא תלפון לנא אולפן אוריתא בסימן מלילו עמנא אשתעו לנא שנין: אסטיונא מאורחא דתקנא אבטלונא ממסרתא ארחיקו מן קדמנא ית מימר קדישא דישראל: בכן כדנן אמר קדישא דישראל חלף דקצתון בפתגמא הדין ואתרחצתון בשיקר ובאונס ואסתמכתון עלוהי: בכן יהי לכון חובא הדין כברך דתרוב ואתחמר בשור מתקף דבתכיף שלווייתי תבריה: ותברה כתבור מן דחסף דחפרא דמרקק לא ניחים ולא משתכח בדיקוקיה חסף למיתאי נור ממבעור ולמזלה מיין מפציד:

רשי

סוררים. סרים מן הדרך: לנסך מסכה. להמשיל עליהם מושל ולא רוחי ודעתי בדבר ומהו הנסוך הוא פרעה: ההולכים לרדת מצרים. על הושע בן אלה אמר שלח מלאכים אל סוא מלך מצרים: לרדת מצרים. ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות: ד"א ירידה היא להם: ולחסות. להתכסות אבריאיר בלע"ז: כי היו בצוען שריו. של מלך ישראל בשליחות למלך מצרים חכם: היא תחפנחס: כל הובים. כולם ביישו את עצמן לקנות להם אדונים חכם ועם הארץ לא יועילו למו: על עם. בשביל עם לא יועילו למו: לחרפה. גידוף דיספרביר בל': משא בהמות נגב. מטולין על בעיריהון באורח דרומ' לפי שארץ מצרים בדרומה של ארץ ישראל וזהו הגידוף והחרפה שמחרפין אותן רואין את אלו שטוענין מ משואות ממונם על בהמתם להוליך שוחד למצרים חכם ומסכנין עצמן במדברות ארץ צרה וצוקה וגו': אפעה. מין נחש רע הוא ואין בעולם כי אם שנים זכר ונקבה והם יולדים ל לשבעים שנה: ושרף מעופף מין נחש הוא ולא שיהו לו כנפים לעוף אלא קופץ ומדלג רחוק מאד וזורק להב מפיו: חיליהם. ממונם: דבשת. חטרת אלדרובא בלע"ז יש לו לגמל במקום טעינת המשא ועל שם שמתרקבת תמיד וקכין שם דבש לרפואה קרויה דבשת כדאמרי' בבבא מציעא דבש והדבים חזי לכתישה דגמלי: לזאת. למצרים: רהב. הם גסי הרוח: שבת. עם בטל ומתגאים חנם: ד"א שבת רהבם וגאותם שלהם ראוי הוא לשבות: חוקה. חקוק אותה הנבואה הזאת: עם מרי הוא. ישראל: חלקות. חנפיות: חזו. הנבאו: הטו. אותנו: מני אורח. חפיצים אנו בנבואת שקר: בדבר הזה. בנבואת אמת: ונלוז. מבוכה ולוכן: כפרץ. של חומה שנפל: נבעה בחומה. כנגב'. מגולה ליכנס בה בחומת משגבכם: נבעה. לשון גלוי כמו נבעו מצפוניו איגלויין מ מטמורוהי: ורוכם פתר נבעה בליטוס שהחומה נעשית כמין אבעבועו' מפני הגשמי' וקילקול טיט רעוע: כנבל יוצרים. כוד של חרס ולא ימצ' במכתת שבריו חרס גדול שיהא ראוי לחתות בו אש מיקוד לשאוב בו אש מן ה ההסק כל שאיבת אש נופל בה לשון חתייה: לחשוף מים. לדלות וכן לחשוף עשרים פורה וכן חספי סובל דלי מים מן ה שמליך אספוי"שכט בלע"ז: מגבא. גוב מלא מים: כו

מסורה

ה' וסימ' אתה דבאת בחלל רהב. אזביר רהב ובבל. הרהיבני בנפשי עז. ולא פנה אל רהבים. ורהבם עמל ואון. לך התרפס ורהב רעך. וכתבונתו מחץ רהב. תחתיו שחחו עוזרי רהב. שהם הרהיבוני שעירך בעדר. ירהבו הנער בזקן והנקלה. לכן קראתי לזאת רהב. עורי עורי לבשי עז. וא' נ"ל ופחד ורהב לבבך: כפרץ ד' וסימ' פרץ יי' את איבי לפני דשמואל. ויחברו דד"ה פרץ האלהים את איבי. כפרץ נופל נבעה. כפרץ רחב יאתיו:

כִּי כֹה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל בְּשׁוּבָה וָנַחַת תִּוָּשֵׁעוּן בְּהַשְׁקֵט וּבְבִטְחָה תִּהְיֶה גְּבוּרַתְכֶם וְלֹא אֲבִיתֶם: וַתֹּאמְרוּ לֹא־כִי עַל־סוּס נָנוּס עַל־כֵּן תְּנוּסוּן וְעַל־קַל נִרְכָּב עַל־כֵּן יִקַּלּוּ רֹדְפֵיכֶם: אֶלֶף אֶחָד מִפְּנֵי גַּעֲרַת אֶחָד מִפְּנֵי גַּעֲרַת חֲמִשָּׁה תָּנֻסוּ עַד אִם־נוֹתַרְתֶּם כַּתֹּרֶן עַל־רֹאשׁ הָהָר וְכַנֵּס עַל־הַגִּבְעָה: וְלָכֵן יְחַכֶּה יְהֹוָה לַחֲנַנְכֶם וְלָכֵן יָרוּם לְרַחֶמְכֶם כִּי־אֱלֹהֵי מִשְׁפָּט יְהֹוָה אַשְׁרֵי כָּל־חוֹכֵי לוֹ: כִּי־עַם בְּצִיּוֹן יֵשֵׁב בִּירוּשָׁלִָם בָּכוֹ לֹא־תִבְכֶּה חָנוֹן יָחְנְךָ לְקוֹל זַעֲקֶךָ כְּשָׁמְעָתוֹ עָנָךְ: וְנָתַן לָכֶם אֲדֹנָי לֶחֶם צָר וּמַיִם לָחַץ וְלֹא־יִכָּנֵף עוֹד מוֹרֶיךָ וְהָיוּ עֵינֶיךָ רֹאוֹת אֶת־מוֹרֶיךָ: וְאָזְנֶיךָ תִּשְׁמַעְנָה דָבָר מֵאַחֲרֶיךָ לֵאמֹר זֶה הַדֶּרֶךְ לְכוּ בוֹ כִּי תַאֲמִינוּ וְכִי תַשְׂמְאִילוּ: וְטִמֵּאתֶם אֶת־צִפּוּי פְּסִילֵי כַסְפֶּךָ וְאֶת־אֲפֻדַּת מַסֵּכַת זְהָבֶךָ תִּזְרֵם כְּמוֹ דָוָה צֵא תֹּאמַר לוֹ: וְנָתַן מְטַר זַרְעֲךָ אֲשֶׁר־תִּזְרַע אֶת־הָאֲדָמָה וְלֶחֶם תְּבוּאַת הָאֲדָמָה וְהָיָה דָשֵׁן וְשָׁמֵן יִרְעֶה מִקְנֶיךָ בַּיּוֹם הַהוּא כַּר נִרְחָב: וְהָאֲלָפִים וְהָעֲיָרִים עֹבְדֵי הָאֲדָמָה בְּלִיל חָמִיץ יֹאכֵלוּ אֲשֶׁר־זֹרֶה בָרַחַת וּבַמִּזְרֶה: וְהָיָה עַל־כָּל־הַר גָּבֹהַּ וְעַל כָּל־גִּבְעָה נִשָּׂאָה פְּלָגִים יִבְלֵי־מָיִם בְּיוֹם הֶרֶג רָב בִּנְפֹל מִגְדָּלִים:

אֲרֵי כִידְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל אֲמָרִית דְּיִתְתּוּבוּן לְאוֹרָיְתָא תְּנוּחוּן וְתִתְפָּרְקוּן תִּשְׁקְטוּן וְתִשְׁרוּן לְרוּחֲצָן תְּהוֹן גִּיבָּרִין וְלָא אֲבִיתוּן: וַאֲמַרְתּוּן לָא אֱלָהֵן עַל סוּסָוָתָן נְעִירוּק עַל כֵּן תְּעִירְקוּן וְעַל קַלִּילִין נִרְכּוּב עַל כֵּן יְהוֹן קַלִּילִין רוֹדְפֵיכוֹן: אַלְפָא חַד מִן קֳדָם מְזוֹפִית חַד מִן קֳדָם מְזוֹפִית חַמְשָׁא תְּעַרְקוּן עַד דְּתִשְׁתַּאֲרוּן כְּבוּעֲרָא עַל רֵישׁ טוּר וּכְאָתָא עַל רָמְתָא: וּבְכֵן עָתִיד יְיָ לְמֵיחַס עֲלֵיכוֹן וְתַקִּיף הוּא דִּירְחֵים עֲלֵיכוֹן אֲרֵי אֱלָהָא עָבֵיד דִּינָא יְיָ טוּבֵי צַדִּיקַיָּא דִּמְסַבְּרִין לְפוּרְקָנֵיהּ: אֲרֵי עַמָּא בְּצִיּוֹן יָתִיב בִּירוּשְׁלֵם מִבְכָּא לָא תִבְכֵּי רַחֲמָא יְרַחֵם עֲלָךְ קָל צְלוֹתָךְ יְקַבֵּיל וְיַעֲבֵיד בָּעוּתָךְ: וְיִתֵּן לְכוֹן יְיָ נִכְסֵי סַנְאָה וּבִיזַת מְעִיקָא וְלָא יְסַלֵּק עוֹד שְׁכִינְתֵּיהּ מִבֵּית מַקְדְּשָׁא וְיֶהֱוְיָן אֵינָךְ חָזְיָן יָת שְׁכִנְתֵּי בְּבֵית מַקְדְּשָׁא: וְאוּדְנָךְ יִשְׁמְעוּן פִּתְגָּמָא מִבָּתְרָךְ לְמֵימַר הָדָא אוֹרְחָא וְתַקְנָא הַלִּיכוּ בַהּ לָא תִסְטוּן מִינַּהּ לְיַמִּינָא וְלִסְמָלָא: וְתִסָּאֲבוּן יָת חִפּוּי צַלְמֵי כַסְפֵּיכוֹן וְיָת תִּקּוּן מַתְּכַת דַּהֲבְכוֹן תְּרַחֲקִינוּן כְּמָא דִּמְרַחֲקִין יָת טוּמְאָתָא כֵּן תְּרַחֲקִינוּן: וְיִתֵּן מְטַר זַרְעָךְ דִּי תִזְרַע יָת אַרְעָא וְעִיבוּרָא וַעֲלַלְּא יִסְגֵּי בְּאַרְעָא וִיהֵי פַּרְנוּס וְטָב וְיִתְפַּרְנְסוּן צַדִּיקַיָּא סְגִיתְהוֹן בְּעִידָּנָא הַהִיא שְׁמַן רַכִּיכִין וּפְטִימָן: וְתוֹרַיָּא וַחֲמָרַיָּא דִּי מְפַלְּחִין בְּהוֹן יָת אַרְעָא בְּלִיל מְפַטַּם יֵיכְלוּן דִּידְרָא בְּרִיחָתָא וּבְמַדְּיָרָא: וִיהֵי עַל כָּל טוּר רָם וְעַל כָּל רָמָא מְנַטְּלָא פְּצִידִין נַגְּדִין מַיִּין תַּקְלָא לְמַלְכִין וּלְמַשִּׁירְיָתְהוֹן בְּיוֹם קִיטוּל רַב בְּמִיפַּל רַבְרְבִין:

תנוסו ה' חס' בליש' וסימ' נמסר בסדר אם בחקתי: בכו ה' כתיב וי"ו בסוף וסימ' כי עם בציון ישב. בכו בכו להולך. הלוך ובכו ילכו. בגת אל תגידו דמיכה. בכו תבכה בלילה: דוה ג' וסימ' ואיש אשר ישכב את אשה. תזרם כמו דוה. נתנני שוממה כל היום. אנ"ך:

כי כה אמר. הקב"ה לכם זה ימים אין אתם צריכים לבקש לכם מעוז מצרים ולאבד ממונכם כי בשובה ונחת תהיה לכם תשועה בלא שום טורח אם תשמעו לי: שובה. לשון ישוב ומרגוע וכן שובה יי' רבבות אלפי ישראל: בהשקט. הבא לכם מאתי. ובבטחה תהיה גבורתכם: על סוס ננוס. נתקשר במלכי מצרים ונביא משם סוסים קלים לנוס: אלף אחד. מכם: מפני גערת אחד. מן האויבים או כולכם מפני גערת חמשה תנוסו: אם נותרתם. כמו אשר נותרתם: כתורן. עץ גבוה תקוע בארץ כמין תורן הספינה שקורין מש"ט בלע"ז: וכנס. אף הוא קלונס גבוה שנותנין בראש הגבעה וכשרואה הצופה נייסות באין נותן עליו סודר והרוח מוליכו והו' סימן שיכוסו או יתקבצו: ולכן. על שלא אבית' לשמוע: יחכה יי' לחננכם. איננו מדלג לכם על הגזרה הרעה שנגזרה עליכ' כדי למהר ולהביא הטובה אלא יחכה וימתין עד בא קיצה: ולכן ירום לרחמכם. יתרחק לרחמכם: כי אלהי משפט יי'. ויפרע תחלה מן המורדים בו: אשרי כל חוכי לו. לכחמות אשר הבטיח כי לא יפל דבר: כי. עוד ימים באים אשר ישאר להיות יושב בציון ובירושלם צדיק יהיה: בכו לא תבכה. לא תצטרך לבקש בקשה מאת הקב"ה בבכי כי לקול זעקך יחנך: לחם צר ומים לחץ. לא תהיו כרוכים אחר תענוגים כאשר אתם עתה כמה שנאמר השותים במזרקי יין הנה ששון ושמחה וגו': ולא יכנף. לא יתכסה ממך בכנף בגדיו כלומר לא יסתיר ממך פניו: מוריך. הקב"ה המלמדך להועיל: ואזניך תשמענה וגו'. לא כמו שאתם עושים עתה שאת' מואסים בדבריו ואומרי' לא תחזו לנו נכוחות כי אם אזניך יהיו כ כשועות אף אחריך לשמע דבר מאתי אולי יבא נביא ויורך דרך ללכת בין ימין בין שמאל: אפדת. כוי: כמו דוה. יהו מאוסים בעיניך כנדה: ונתן. הקב"ה את מטר זרעך: ושמן. לשון דבר שמן ואינו לשון שמן לפיכך טעמו למטה ונקוד קמץ: כר נרחב. עד שיהו הכרים שמינים ורחבים: כר. כבש. לשון אחר מישור נרחב כמו ככר הירדן וכמו כרמל כר שהו' מלא תבואה: והאלפים. שוורים: בליל חמיץ. כמו על בלילו קשין ותבן מחומצין ומחוזקין ב בתבואה שבתוכם: יאכלו אשר זורה. התבואה פעמים אחת ברחת ואחת במזרה כדי לנקות התבואה לפיכך יהיה התבן בלול בתבואה שתזרה במזרה אבל הקשין: רחת. פי"לא בלע"ז. מזרה וין בלע"ז. ומדרש אגדה בליל לשון בלול שיהא האוכל בלול בתבן: יבלי מים. נהרי מים כמו ועל יובל ישלח שרשיו: ביום הרג רב. שיהא טבח גדול בארץ אדום: שבעתים

כי. בשובה. השקט כמו שובה יי' רבבות אלפי ישראל הטעם כי תשועה תהיה לכם במקומכם ולא תרדו מצרים: ותאמרו. אמר רבי יונה המדקדק כי ננוס מגזרת נס כטעם נרכב שום אחריו ויש אומרים שהוא כמשמעו אתם נסתם ורודפיכם ישיגון אתכם: על קל. שם התאר לסוס או כר לגמל: אלף. סמוך אל אחד מהם והוא תאר לספר והטעם כי שר שים לו אלף אנשי' ינוס מפני גערת אדם אחד: תנוסו. כלכם: כתורן. רמז שיאחז העץ מהרבה והנכון בעיני כי טעם ככם על הנותרי' בירושלם שלא ירדו אל מצרים: ולכן יחכה יי'. על דרך דיבור בני אדם: לחננכם. שפעל' הכפל על משקל אין נחלת לחמם שהבנין הקל ממשקל לשכב את בת יעקב ואם הם זרות בדקדוק ולכן הו' ירום לרחמכ' כי השם יעשה לכם משפט מ מאשור: כי עם. בכו לא תבכה. אלה דברי הנביא כי השם יחנך ובא לקול האמ"ר בעבור שזעקת אליו: ענך. מלה זרה בדקדוק וכן כי ש פארך: ונתן. לחם צר ומים לחץ: שהיו ברעב כאשר פירשתי ושב לכנוי לכרמל ומים אינכו ש כמו וכן הוא ומים מי לחץ כמו האהלה שרש אמו: ולא יכנף. ירחק שיהיה בכנף הארץ: מוריך. בדרך הישרה והם חזקיהו ושריו: והיו עיניך. כפול בטעם כמשפט: ואזניך. הטע' כי בעיניך תראה מוריך לפניך וכן מ מאחריך תשמע דברי הנביאים והמוכיחים ויש אומרי' כי זה דרך משל על מראה הלב ומשמעו: כי תאמינו. האל"ף תחת יו"ד ימין וכמוהו רבים והטעם כי אם תאמינו או ת תשמאילו זה הדרך י ישרה תשמע באזניך מוריך בדרך הטובה: וטמאתם. צפוי. שם: אפודת. מכסה יקר על הכלים: תזרם. כי הם אסורים בהנאה: כמו דוה. אשה טמאה שלא יגע בה טהור: ונתן. אשר תזרע. אחר מות מלך אשור: כר. כמו ככר הירדן וכן כי בת עין חסר בית כל כך יהיה הזרע והצמח רב: והאלפים. השוורים שיחרשו בהם וכן העירים כמו שבר אלפיך: בליל. כמו אם יגעה שור על בלילו: חמיץ. גם חמץ שוים: אשר זרה אותו: ברחת. מגזרת רוח והוא כלי ובמזרה: והיה על כל הר גבוה. פלגים יבלי מים. כמו ועל יובל ישלח שרשיו והטעם רב המטר עד שיעמוד על ההרים: ביום הרג רב. שימותו אנשים: בנפול מגדלים. וזאת נחמה כי אם ימותו עשרה יחיו רבבות כי בעבור שיפול קיר על האלמנה לא יעצור השם הגשם שלא ישלחנו להחיות רבים כי אין לגשם דעת שירד על מקום אחד ולא על מקום אחר עמו ביחד:

והיה

וְהָיָה אוֹר־הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחַמָּה וְאוֹר הַחַמָּה יִהְיֶה שִׁבְעָתַיִם כְּאוֹר שִׁבְעַת הַיָּמִים בְּיוֹם חֲבֹשׁ יְהוָה אֶת־שֶׁבֶר עַמּוֹ וּמַחַץ מַכָּתוֹ יִרְפָּא׃ הִנֵּה שֵׁם־יְהוָה בָּא מִמֶּרְחָק בֹּעֵר אַפּוֹ וְכֹבֶד מַשָּׂאָה שְׂפָתָיו מָלְאוּ זַעַם וּלְשׁוֹנוֹ כְּאֵשׁ אֹכָלֶת׃ וְרוּחוֹ כְּנַחַל שׁוֹטֵף עַד־צַוָּאר יֶחֱצֶה לַהֲנָפָה גוֹיִם בְּנָפַת שָׁוְא וְרֶסֶן מַתְעֶה עַל לְחָיֵי עַמִּים׃ הַשִּׁיר יִהְיֶה לָכֶם כְּלֵיל הִתְקַדֶּשׁ־חָג וְשִׂמְחַת לֵבָב כַּהוֹלֵךְ בֶּחָלִיל לָבוֹא בְהַר־יְהוָה אֶל־צוּר יִשְׂרָאֵל׃ וְהִשְׁמִיעַ יְהוָה אֶת־הוֹד קוֹלוֹ וְנַחַת זְרוֹעוֹ יַרְאֶה בְּזַעַף אַף וְלַהַב אֵשׁ אוֹכֵלָה נֶפֶץ וָזֶרֶם וְאֶבֶן בָּרָד׃ כִּי־מִקּוֹל יְהוָה יֵחַת אַשּׁוּר בַּשֵּׁבֶט יַכֶּה׃ וְהָיָה כֹּל מַעֲבַר מַטֵּה מוּסָדָה אֲשֶׁר יָנִיחַ יְהוָה עָלָיו בְּתֻפִּים וּבְכִנֹּרוֹת וּבְמִלְחֲמוֹת תְּנוּפָה נִלְחַם־בָּהּ׃ כִּי־עָרוּךְ מֵאֶתְמוּל תָּפְתֶּה גַּם־הוּא לַמֶּלֶךְ הוּכָן הֶעְמִיק הִרְחִב מְדֻרָתָהּ אֵשׁ וְעֵצִים הַרְבֵּה נִשְׁמַת יְהוָה כְּנַחַל גָּפְרִית בֹּעֲרָה בָּהּ׃

לא הוֹי הַיֹּרְדִים מִצְרַיִם לְעֶזְרָה עַל־סוּסִים יִשָּׁעֵנוּ וַיִּבְטְחוּ עַל־רֶכֶב כִּי רָב וְעַל פָּרָשִׁים כִּי־עָצְמוּ מְאֹד וְלֹא שָׁעוּ עַל־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וְאֶת־יְהוָה לֹא דָרָשׁוּ׃ וְגַם־הוּא חָכָם וַיָּבֵא רָע וְאֶת־דְּבָרָיו לֹא הֵסִיר וְקָם עַל־בֵּית מְרֵעִים וְעַל־עֶזְרַת פֹּעֲלֵי אָוֶן׃ וּמִצְרַיִם אָדָם וְלֹא־אֵל וְסוּסֵיהֶם בָּשָׂר וְלֹא־רוּחַ

ויהי ניהור סיהרא כניהור שמשא וניהור שימשא יהי עתיד לאזהרא על חד תלת מאה ארבעין ותלתא כנהור שבעת יומיא ביומא דיתיב יי ית גלוות עמיה ומרע מחתיה יסי׃ הא שמא דיי מתגלי כמא דאתנביאו עלוהי נביא מלקדמין תקיף רוגזי וקשי מלסוברא מן קדמוהי על רשיעיא נפיק לוט ומימריה כאשא אכלא׃ ומימריה כנחל מגבר עד צואר תקיפין יקטיל לארמא עממיא ברמות ריקנו וזמם דטעו בליסת עממיא׃ תושבחתא תהי לכון בליליא דאתקדש ביה חגא וחדות ליב כמא דנגדין בתודת באבובא למיעל בטור קודשא דיי לאתחזאה קדם תקיפא דישראל׃ וישמע יי ית זיו קל מימריה ותקוף דרע גבורתיה יגלי בתקוף רגז ושלהובי אשא דמשיצא פסילן בידור וזרמית ואבנין דברד׃ ארי מקל מימרא דיי מתבר אתוראה די בשולטן מחי׃ ויהי כל מעבר רברביהון ותקיפיהון דיניח יי פורענות גבורתיה בניהון בתופין ובכנורין ישבחון בית ישראל ועל קרבא תקיפא דיתעביד להון בעממיא׃ ארי מסדר מן עלמין לקביל חוביהון גהנם אף היא מלך עלמיא אתקנה לעמיקא ולאפתאה מדורא אשתא דלקא בה כד באעין סגיאין מימר דיי כנחל מגבר גפרית דלקא בה׃ ווי דנחתין למצרים לסעיד ועל סוסותא מסתמכין ומתרחצין על רתיכיא ארי סגיאין ועל פרשיא ארי תקיפין לחדא ולא אסתמיכו על מימר קדישא דישראל ואולפן מן קדם יי לא תבעו׃ ואף הוא בחוכמתיה איתי בישתא על דעבדיה וית פתגמוהי לא בטיל ואקים על בית מבאשין ועל דסעדין ליאורת שקר׃ ומצרים אנש ולא רב וסוסותהון בסר ולא רוח

שבעתים ו' בקריא' וסימ' נמסר בסדר בראשית: שבעת הימים ח' ומקומם מצויין במסר' רבת' דאסדרנא כריש האי חבורא בערך יום: חבוש ג' בקריא' וסימ' ביום חבוש יי' את שבר עמו. פארך חבוש עליך. פניהם חבוש בטמון: ירפא ג' בקריא' וסימ' נמסר במלכים ב' סימ' כ': לשונו ולשונו ז' מל בקריאה וסימ' נמסר בספר שפטים סימן ז': נלחם י"ב פתחין וסימ' נמסר בספר שפטים סימן ט': ירידה מצרים ד' בליש' וסימ' ויקומו וירדו מצרים ויעמדו. ויעקב ובניו ירדו מצרים. ההלכים לרדת מצרים. הוי היורדים מצרים לעזרה: ויבא נ"א וסימ' נמסר בסדר ויקהל:

אבן עזרא

והיה: כל המפרשים אמרו כי זה הפסוק לעתיד וטעם הפרשה על מלחמת גוג ומגוג רק רבי משה הכהן אמר שהיא כולה דבקה והנה אחריה אומר הוי היורדי' מצרים וככה לפניה וטעם אור הלבנה שהשם יחזק אור הלבנה והחמה אחרי הגשם הרב וזה דבר פלא: שבעתים. פי' כאשר פירש הנביא כאור שבעת הימים והטעם כאור שבעת הימים מחובר: ביום יחבוש יי'. בזמן שירפא השם מכת ישר' בימי גוג או בימי אשור: הנה. טעם שם שישמעו שמע השם במחנה אשור וטעם ממרחק מהשמים ב בעבור רדת המלאך: וכבד משאה. כמו והמשאת האלה כי שמות הם לעשן: ורוחו. הרוח היוצא מפיו דרך משל על ד דבר המלאך: להנפה. רובי המפרשי' אומ' כי להנפה כמו להניף ורבי משה הכהן אמר שהוא כמו רסן והנה זה הרוח כרוח שקר שהתנבא עליו מיכיהו והוא הנכון והטעם כי הרסן יושם על לחיי הסוס להוליכו לדרך הישר' וזה הרוח ישים רסן מתעה וכמוהו בנפו' שוא והנה טעם להנפה כמו קשר: השיר. הכ"ף לנכח יהודה: כליל התקדש חג. ליל הפסח על כן אמרו הקדמונים ז"ל כי בליל הפסח נכחד מחנה אשור: לבא בהר יי'. דבק עם כהולך: והשמיע. הוד קולו: כאשר יפחד השומ' מקול רעם ונחת ירדו כמו ותנחת עלי ידך: יראה. לעולם. ב"ת בזעף מוסף את"ה. בנפץ מגזר' תנפצם: ואבן ברד. דרך משל: כי. בשבט יכה. כאילו בשבט יוכה או כי בשבטו יכנו השם: והיה. מוסדה. פעול מהבנין הכבד הנוסף כי הנה מטה על לשון נקבה שמעו מטה ומי יעדה והטעם כל מקום שיעבור עליו זה השבט וכן המטה: אשר יניח יי' עליו. לא יהיה להם יגיעה רק יכה והמכה הוא המלאך שמח כמו ב בתופים ובכנורות: ובמלחמות תנופה. תנופת יד לכנן: כי. מאתמול. ואם הוא בטורח הוא כמו תולם וטעם אתמול שלפנים: תפתה. שם מקום מטוכף סביב ירושלם ושם ישליכו כל דומן ויעלה ממנו עשן והטעם כי השם ערך למלך אשור: גם היא למלך הוכן. והטעם כי נכחד כל נגיד ושר ויש אומ' כי הוא רמז למלך אשור: מדורתה. מגזרת מדורה מקום בעור האש: כנשמת יי'. היוצאה מהרה וזה דרך משל על הגזרות הבאות במהרה: הוי. כמו אוי ליורדים מצרים שלא ראו זאת התשוע' והלכו להכבל ושם ימותו: ולא שעו. שלא הרפו עצמ' לבטוח בשם מגזר' שעו מני והאות' כי שעו פר"ן אינני נכון וגם גם השם ידע מחשבותם והביא רע עליהם: ואת דבריו לא הסיר. לא בטל: ומצרים. ולא רוח. מלאך כמו יי' אלהים שלחני ורוחו: ידו

רשי

שבעתים כאור שבעת הימים. שבעתים שבע שבעיות כאור של שבעת הימים הרי ארבעים ותשע שבעיות העולים לשלש מאות וארבעים ושלשה: שם יי'. גבורתו שתהא לו לשם מה שעשה בסנחריב: בא ממרחק. להאמין מה שהבטיח זה ימים רבים: משאה. הא' יתירה ואינה אלא כמו משא לפיכך נקודה רפי: כנחל שוטף. אשר העובר ב יחצה בו עד צוארו שאין בו שום כח לעמוד בפני שטף המים: להנפה. להניף. הונ"יר בלע"ז: בנפת שוא. לא להועיל להם והם סבורים להועיל: רסן. פרומביא פר"יינק בלע"ז: השיר יהיה לכם. בליל הפסח תבא לכם שמחה זו: כליל התקדש חג. כמו שאמרתם שיר על הפסחים במצרים ונראה מקר' זה כאילו בא ללמד על סנחריב ולימד על פרע' שאמרו הלל בליל אכילת פסחים מדרש תילים: כהולך בחליל. ותשמחו במפלת סנחריב כשמחת מביאי בכורים שהיה החליל מכה לפניהם לבא' בהר יי' כמו ששנינו במס' בכורי': ונחת זרועו. אין זה לשון נוח אלא לשון נוחת פוש"למ"נט בלע"ז כמו ונחת בכל גבול מצרי' הנחת גבורתו יראה בלהב אש שנשרפו אוכלוסי סנחריב: נפץ. לשון שיבור יתר: וזרם. קילוח מטר סוחף: מקול יי' יחת אשור. אזנים פתח להם ושמעו שירה מפי חיות ומתו באגרת תלך: בשבט יכה. אשור אשר היה רגיל להכותך בשבטו: והיה כל מעבר מטה מוסדה. כל מעברות תוקף יסודות אוכלוסיו כל המקומות אשר עברו שם והשחיתום וביום מפלתם יניח יי' אליהם על שמועת מפלתם והם יהיו בתפים ובכינורות. וכה פתרון המקרא כשירום והיה ב בתפים וכינורות כל מעבר מטה מוסדה אשר יניחם יי' עליו ובמלחמות תנופת שוא מעלה ומוריד נלחם בם הקב"ה: ומדרש אגדה תנופ' קציר העומר עמדה לישראל באותה מלחמה כי ליל ששה עשר בניסן היה: כי ערוך מאתמול. יום שני לבריאת עולם יום שיש לו תמול ואין לו שלשם: תפתה. גיהנם שכל המתפתה ביצרו נופל שם: למלך הוכן. לצורך סנחריב וחילו: מדורתה. לשון אש כסקת מערכת עצים על האש קרוייה מדורה: כנשמת יי'. כפיחת רוחו: בוערה. בוערת הוי' על הושע ועשרת השבטים: היורדים. מצרים לעזרה אשר שלחו מלאכים אל סוא מלך מצרים: ועל סוסים. הבאים משם שהם קלים לרוץ: ישענו. כמו ולא שעו אל קדוש יעקב כמו שעשה חזקיהו שנאמר ביי' אלהי ישראל בטח וימרוד במלך אשור: ואת דבריו לא הסיר. אשר אמר והשיבך יי' מצרים באניות מדה כנגד מדה שאמרתי לך לא תוסף עוד לראותה ואת' הלכת תרעתך סופך לילך בגלות על כרחך: וקם. על עשרת השבטים שהם בית מריעים ועל מצרים אשר הם להם לעזרה: יטה

רש"י

זטה ידו · שהקב"ה סומך הכל בידו וכשיט' אות יפלו כזה שאוחז דבר בכפו וכשהו' מרכין כפו הוא כופל כך מדרש אגדה ויונתן תירגם ירים יד מחת גבורתיה : כאשר יהגה · המיית קול כמו וכיונים הגה נהגה : אשר יקרא עליו מלא רועים · יאספון עליו בקריאת קול המון : מלא רועים · אסיפת רועים וכן קראו אחריך מלא וכן יחד עלי יתמלאון · כולם לשון קיבוץ : לא יענה · לא יכנע לא יענה עצמו עני וכן לענות מפניו וכן ונגה גאון ישראל : כן ירד : ולא יפחד מהמון האומות : והמליט · יוציא את ישראל מן הצרה · לשון המלטה אישקמולי"ר בל' : פסוח ידילוג ויש עוד לפותרו לשון חיים : סובו · למי שהעמיקו' מחשבות היאך לסור ממנו וסרתם מעליו עתה סובו אליו : וסלעו ממגור יעבור · וחזקו מרוב פחד יחלום : וחתו מנס · מפני הניסים שיראו שהקב"ה עושה ליש' : אשר אור לו בציון · שם יהיה האש מוכן לשורפם : הן לצדק ימלוך מלך · הן אין משפט מלך למלוך כי אם לעשות משפט צדק : ולשרים משפט ישורו · ועל מי יש לו למלוך על שרי' אשר למשפט ישורו · ואמר הנביא זאת על אחז שהיה רשע אבל חזקיהו בנו ימלוך וכדי הוא : והיה איש · הגבור מיראת הקב"ה הוא חזקיהו יהיה לישראל כמחבא רוח כמחסה סלע שנחבאים בו מפני הרוח וכסתרים שם מפני הזרם כן יבטחו בו הכותרים מ מעטרת השטנים : בציון · לשון יובש ציה : כצל סלע כבד בארץ עיפה · במקום שמש שהארץ עיפה שם וחריבה ותאבה לצל : ולא תשעינה עיני רואים · לא כמות שהם עכשיו אוטמים הכבד ועיניו השע לשון טוח : ולבב נמהרים יבין לדעת · לא כמה שעכשיו השמן לב העם : ולשון עלגים וגו' · ולא כמה שעכשיו כי בלעגי שפה עלגים · כל מי שאינו יודע לכוין דיבורו להיות בה קרוי עלג וכלעג : כילי · רמאי נוכל חורש רעים : שוע · לשון אדון שהכל שועין ופונין אליו : נבלה ידבר · מדבר לשון הוה הוא : יעשה און · יקבץ מחשבות און כמה עשה לי את החיל הזה : לעשות חונף · חושב מחשבות איך יוכל לעשות חנופה · חונף · שם דבר לכך טעמו למעלה ונקוד פתח : ומשקה צמא יחסיר · לפי פשוטו שמזלין העניים ותרגומו פתגמי אורייתא דאינון כמיא לצחיא מ מדמן לבטלא : ובדבר אביון משפט · לחבל אביון במשפטו · משפט זה לשון תחלת דברים במשפט כשמדבר האביון טענותיו זה יועץ זימות ל להכשילו בכליו · משפט משמש שלשה לשונות תחלת טענות ב דריישמנ"ט בלע"ז וגמר הדין י יוא"ימנט בלע"ז ומשפט מסוטר' אותו ביסורין יוסטי"צא בלע"ז : על נדיבות יקום · במקבל נדיבותו יהי' לו תקומה : נכים

עוזר ה' מל' וסימ' וכשל עוזר ונפל עזור · יתום אתה היית · אל תרחק ממני כי צרה קרובה · זכרה ירושלם · אהלי אפדנו : והציל ג' וסימ' פן מצא לו ערים · גנון והציל · ורעו את ארץ אשור : בחרב ה' רפין וסימ' נמסר בשמואל חלק א' סימן י"ז : כצל ו' רפין וסימ' כפלגי מים בציון · כצל בנטותו נהלכתי · ימי כצל נטוי ·

ישעיה

ויהוה יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזר ויחדו כלם יכליון : כי כה אמר יהוה אלי כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו אשר יקרא עליו מלא רעים מקולם לא יחת ומהמונם לא יענה כן ירד יהוה צבאות לצבא על הר ציון ועל גבעתה : כצפרים עפות כן יגן יהוה צבאות על ירושלם גנון והציל פסח והמליט : שובו לאשר העמיקו סרה בני ישראל : כי ביום ההוא ימאסון איש אלילי כספו ואלילי זהבו אשר עשו לכם ידיכם חטא : ונפל אשור בחרב לא איש וחרב לא אדם תאכלנו ונס לו מפני חרב ובחוריו למס יהיו : וסלעו ממגור יעבור וחתו מנס שריו נאם יהוה אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלם :

לב הן לצדק ימלך מלך ולשרים למשפט ישרו : והיה איש כמחבא רוח וסתר זרם כפלגי מים בציון כצל סלע כבד בארץ עיפה : ולא תשעינה עיני ראים ואזני שמעים תקשבנה : ולבב נמהרים יבין לדעת ולשון עלגים תמהר לדבר צחות : לא יקרא עוד לנבל נדיב ולכילי לא יאמר שוע : כי נבל נבלה ידבר ולבו יעשה און לעשות חנף ולדבר אל יהוה תועה להריק נפש רעב ומשקה צמא יחסיר : וכלי כליו רעים הוא זמות יעץ לחבל ענוים באמרי שקר ובדבר אביון משפט : ונדיב נדיבות יעץ והוא על נדיבות יקום :

תרגום

ויי ירים מחת גבורתיה ויתקל לסעיד ויפול לסעוד וכחדא כולהון ישתיצון : ארי כידנן אמר יי לי כמא דמכלי אריא בר אריון על צידיה דמזדמנין עלוהי דיר רעיין מקלהון לא אתבר ומאתרגושתהון לא מזדעזע כן תתגלי מלכותא דיי צבאות למשרי על טורא דציון ועל רמתה : כעופא דטאים כן תתגלי גבורתיה דיי צבאות על ירושלם יגין וישיזב יציל ויעדי : תובו לאוריתא ארי אסגיתון למיחטי בני ישראל : ארי בעידנא ההיא ירחקו גבר טעות כספהון וטעות דהבהון דעבדו לכון ידיכון חובא : ויפיל אתוראה בחרב לא אנש וחרב לא אנש תשיציניה ויעירוק ליה כמן קדם דקטלין בחרבא וגיברוהי לתבר יהון : ושילטונוהי מן קדם דחלא יעידון ויתברון מן קדם ניסא רברבוהי אמר יי דזיהור ליה בציון לעובדי אוריתא ותנור בעיר ליה דאישא בירושלם לדעברו על מימריה : הא לקושטא ימלוך מלכא וצדיקיא למעבד פורענות דין מן עממיא יתרבון : ויהון צדיקיא דמיטמרין מן קדם רשיעיא כמא דמטמרין מן קדם זרמית יתובון ויתרבון ויתקביל אולפנהון בפריע כפצידי מיא דנגדין בארעא משלהיא בטלל כיף מקר בארעא משלהיא : ולא יטמטמן עיני צדיקיא ואודני מקבלי אולפן יציתן : ולבב מהרהרין יסבר למידע ולישנהון דהוה בלים יותי למללא בצחצחן : לא יתאמר עוד לרשיעיא צדיקא ולדעברו על מימריה לא יתאמר תקיפין : ארי רשיעיא רישעא ממללין ובלבהון מתעשתין אונס למעבר שקר ולמללא קדם יי סטיא לשלהאה נפש צדיקיא דמתמדין לאולפנא הא כבפנא ללחמא ופתגמי אוריתא דאינון בצהיא למיא מדמן לבטלא : ורשיעיא דעובדיהון בישין ואינון על עיצת חיטאין מיתמלכין לחבלא עינותניא במילי שקר ופיתגמי חשיכיא בדינא ; וצדיקיא קושטא מתמלכין ואינון על קושטהון יתקיימון :

ימינו כצל עובר : ג' פסוקי' בקריא' מן ז' מלין ג' מלין מיבא וג' מלין מיבא וואו במצע וסימ' מאשר שמנה לחבור והוא יתן · ונדיב נדיבות יעץ · אלהים הבין דרכה · אנך :

אבן עזרא

ידו · מכתו : ויחדו · מצרים והבורחים אליהם והטעם כי מלך אשור הפחיד מצרים בבואו אל ירושלם : יכליון · מלה כמו יחסיון : כי · יהגה כטעם ישאג : אשר יקרא · זה אל זה להתחבר להלחם עם האריה : מלא · כלם · מלא יחסר רועה מלא יבא : ומהמונם לא יענה · מגזרת עני גם לענות וכמוהו זמיר עריצים יענה : ירד · רמז למלאך : כצפרים · מלת צפרי' נקבה ואם היא במ"ס כפילגשים לעולם לשון נקבה על כן עפות שם תואר בפועל כמו רבו כשבות : יגן · ישתיר מגזר' מגן והטעם על בני הצפרי' שיגנו עליהם ויצילום : והציל · שם הפועל אף על פי שהוא בחירק : פסוח · מגזר' ופסח יי' על הפתח : סובו · אלה דברי הנביא סובו לשם אתם בני ישראל שהעמקתם לו סרה מגזרת סורר : כי · ידיכם · רמז לעובדים · וטעם חטא שאין חטא למעלה מ ממנו ונפל · בחרב לא איש · רק ביד המלאך וחרבו המלופה ואם הוא כדרך משל להבין השומעים : ובחוריו · הנמלטים ילקחו בדרך : וסלעו · יעבור · סלעו הוא גבול מלכותו מרוב פחדו וזה הטעם ממגור והטעם כי יברח ולא יעמוד על סלעו ומכל כם

לב סירהו שריו הנמלטים או הנשארים בארצו : אור ותנור · רמז למזבח או דרך משל כאשר הזכי' למעלה ולהב אש אוכלה : הן · הטעם על חזקיהו ושריו ש שתעמד מלכותו ולמ"ד ולשרים לא ידעתי לו טעם וכמוהו והשלישי לאבשלום למן היום : והיה איש · כל אחד משרי חזקיהו או הוא בעצמו : כמחבא רוח · מקום והוא פועל שהבנין הכבד הנוסף : בציון · מגזרת ציה כמו חורב : בארץ עיפה · כמלא כמו בארץ עיפה לך סלה והיה איש יהודה כיושב במקום מחבא רוח : ולא תשעינה · כמו ועיניו השע : ולבב נמהרים · מגזר' מהירות בכסילות : ולשון עלגים · אין חבר ובלשון קדר כמו ע עברים והנכון שהוא הפך מדב' צחות ומלת צחות חסירת מלות כי צחו תואר הם' וטעמו ומשקלו זכות : ולא

כבלי · מגזר' נובלת עליה : כילי · הפך שוע ושוע כמו כתיב שידיו רפות לתת ולא סגורות מגזרת ושוע אל ההר ויש על דרך דרש שמלת כילי שתים מלות כי יאמר כלי שלו · כי נבל · הטעם על סרי אחז : תועה · שם כי משקל הסמות מסתכים : וכילי כליו · הטעם כלי המשפט כי היו השרים רעים והנה שהם ומתכסים לעות הדין : ונדיב · הטעם על סרי חזקיה על כן בתחלה ולשרים משפט ישורו :

נכים

נשים. יש אומרים כי הטעם הקריות כי הם תטובות כבנות ושומרון היתה כאם: ימים. הטעם שנה על שנה: רגזנה. בחסרון נ׳ון והנגיד אומר שהוא לשון ציווי ואם הוא על לשון זכר ורבי משה הכהן אמר שהוא שם הפעל: אוסף. הטעם כפול אוסף התבואה: חרדו. על לשון זכר כמו אם תעירו אם תמצאו בדרך קצרה: רגזה. זכרתיו וככה משפטו פשוט ועורה שמשפטו הבנין ועורה מגזרת ערום ועריה. ערים תעור והנכון בעיני כי הנשים הם במשמעם: על שדים ספודים. כל הנשים תחת מלת כל כמו וכל הנשים יתנו יקר: על. עמי. שמרון: קוץ שמיר. חסר וי״ו כמו ארם שת אכום: כי. שמיר יעלה על כל בתי משוש: כי ארמון. המלך עזב גם כטם שהבנין הקל שלא נקרא שם פועלו: עופל. מקום שהיה גבוה מגזרת ויעפילו: ובחן. כמו הקימו בחוניו והם מגדלים היו מערות: עד יערה. מבנין כפעל והטעם כי אלינו תבוא הרעה על ביאת מלך אשור אל ארץ יהודה והטעם בגזירה: והיה. כל מדבר זרוע כמו הכרמל והכרמל ליער יחשב כתשרו הראשון: ושכן. הטעם שהשם יעשה משפט בעוזביו: והיה. מעשה הצדקה שלום. כי כן היה בימי חזקיהו כאשר אמר ולשלום אין קץ ויש מפרשים כי יערה עלינו לטבח: וישב. אנשי יהודה: וברד. הרי״ש פתוח כי הוא פעל כמו עשן כולו והטעם כי אם ירד ברד אל היער ירד ולא אל מקום הזרע. וטעם תשפל העיר שתשב פרוות כבקעה: אשריכם זורעי על כל מים. שיבולו: משלחי רגל השור. כטעם והאלפים והעירים כי פרט אחת היא כלה: הוי. לשון קריאה והטעם על אשור: כהתימך שודד. להיותך שודד תושד: ככלותך. כמו כהכלותך וכמוהו ולא יטה לארץ מנלם: יי׳. זאת היא תפילת הצדיקים בבוא מלך אשור והיא בדרך נבואה: היה זרועם. על אנשי המלחמה: מקול המון. אשור: מרוממותיך. שנתת לו רוממות: ואסף שללכם. שלל הגוים כי סימן אסף בעבור ישראל שהגלה מלך אשור: גבים. תרגום ארבה בארמית: שוקק. כמו אוסף ויש אומרים כי כמוהו ובן משק ביתי ולפי דעתי שכמוהו בספר יואל ישתקשקון גם הוא בארבה: כתגב

נשים שאננות. מדינן דיתבן שליוא: בנות בוטחות. כרכין דיתבן לרוחצן: ימים על שנה. כמו ספו שנה על שנה ותמיד עונותיכם מתגברין וסוף תרגזנה זו שהן עכשיו לבטח כי יכלה מהן בציר הענבי׳ ואוסף התבואה לא יבואו אל הבית. אוסף שם דבר לכך טעמו למעלה וניקוד פתח: רגזה. כמו לרגז: פשוטה. כמו לפשוט: ועורה. כמו לערות לשון עריה: וחגורה. כמו לחגור לכך טעמו למעלה וכן תירג׳ יונתן שלחו ואיתערטלו ואסרו על חרצין מתוך שיפשיטו ויתערטלו מבגדיהם לא יחגרו על בגדיה׳ כי על מתניה׳: על שדי׳ סופדי׳. יטפחו על לבם על שדי׳ חמדתן. ומדרש אגדה על חכמי׳ סנדראות שהם כשדי׳ המניקים יספדו. ועל עיר חמדתם שתחרם כשדה. ועל גפן פוריה הם ישראל גפן ממצרים הסעתי: קוץ שמיר. הובאי ובור כי כל חורבן זה יהיה על כל בתי משוש ועל קריה עליזה: ירושלם שהיא משוש לכל הארץ: כי ארמון. המלך נוטש והמון העיר גלה: עופל ובוחן. בית מקדשי שהיה להם למבצר: היה בעד׳ מערות. יהיה בתוך חורבות. מערות לשון ערו ערו. ובעד כמו הבעד ערפל ישפט: עד עולם. עד עת קץ. עופל ובחן שניה׳ לשון מבצר: משוש פראים. לתאוות ישמעאל ולמרעה אדום וחיילותיו: עד יערה עלינו. ישפוך עלינו כמו ותער כדה לשון שפיכ׳ נופל על הרוח כמו ושפכתי על בית דוד רוח חן וכן אשפוך רוחי על כל בשר: ליער יחשב. קירוין סגיאן כיער הזה שהוא מלא עצים: ושכן במדבר משפט. בירושלם שהיה כמדבר: וצדקה בכרמל. היא ארץ ישראל שתהא באותן הימים ככרמל: וברד ברדת היער. על כרחי אין ברד זה שם דבר שהרי נקוד חציו קמץ וחציו פתח בלשון פעל וכן פתרונו לשון פעולה כמו ורחץ ויסב ועמד. וברד ויברוד את ברירת היער ויהיה הבית של ברדתמן יסוד כמו עטרת עקרת כלומר וימטיר הקב״ה את מטר פחי הרשעים בני שעיר שהם עכשיו בגויים ומלאים ערי׳ כיער: ובשפלה. כשפלו ישראל עד עכשיו תשפל עיר מטרופלין של אדום ודוגמת כן תירגם יונתן ויחות ברדא ויקטול משריית עממיא: אשריכם. ישראל שהצליחה זרעת צדקתכ׳ כזורעי׳ על מים שעתה תקצרו ותאספו תבואת שכרכם הטוב תשלחו רגל השור לדוש התבואה והחמור להביא אל הבית כך תירגם יונתן כלומ׳ תקבלו שכר פעולתכם הטובה: הוי. האויב שאתה שודד תמיד ואתה לא שדוד ובוגד אתה תמיד ואין אדם בגדך ובוזך: כהתמך. להיות שודד ככלותך שדידתך באותם שנגזרה גזרה עליהם להיות שדודים על ידך תושד: ככלותך לבגוד. מנחם חיבר ככלותך עם ולא יטה לארץ מנלם בחלק אח׳ ומנלם המ״ם הראשונה בו יסוד כופל כמו מ״ם של מאמר ושל מדע ויתכן להיותו לשון כליון לפי הענין. ככלותך לשון ככלותך. ולא יטה לארץ מנלם כליון הנגזר עליהם לא יטה לארץ להיו׳ בטל והולך אלא הולך וחזק: היה זרועם. של שדודים ביד השודד: לבקרים. בכל יום כשהוא מיכר להם אף ישועתנו תהיה בעת צרה: מקול המון. הבא מלפניך נדדו עמים עד הנה כשהפלאת לנו ניסיך: ואוסף שללכם. זה מוסב על ככלותך לבגוד יבגדו בך ואוסף שללכם אתם הבוגדי׳ את עמי בבא פקודתכם יבוזו אתכם שארית עמי ויאספו שללכם כאסיפת חסיל שאוסף לו תבואה בקיץ כל אח׳ לעצמו אף כאן יבוזו איש לו: כמשק גבים שוקק. כקול כהם מים הנאספים ונופלין בגבים בגהם כן יהמו הבאים לשלול ולבוז. משק לשון כהם כמו אדי נוהם ודוב שוקק. בן ממשק חרול כשהרוח מנשבת בחרולים והם מכים זה על זה מתקים קול וכן בעיר ישוקו: גבים. כמו לחשוף מים מגבא׳ ורבותינו דרשוהו באגדת חלק בבזת אוכלוסי סנחריב:

שדי ו׳ כתיב׳ בקריא׳ וסימ׳ במסר׳ רבת׳: שאננות ג׳ נשים שאננות קומנה וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות חרדו שאננות רגזה: לבקרים ד׳ וסימ׳ יי׳ חננו לך קוינו והוכחתי לבקרים. לבקרים אצמית כל רשעי ארץ. חדשים לבקרים רבה. וא׳ לבקרים וסימ׳ ותפקדנו לבקרים:

ט נָשִׁים שַׁאֲנַנּוֹת קֹמְנָה שְׁמַעְנָה קוֹלִי בָּנוֹת בֹּטְחוֹת הַאְזֵנָּה אִמְרָתִי׃ י יָמִים עַל־שָׁנָה תִּרְגַּזְנָה בֹּטְחוֹת כִּי כָּלָה בָצִיר אֹסֶף בְּלִי יָבוֹא׃ יא חִרְדוּ שַׁאֲנַנּוֹת רְגָזָה בֹּטְחוֹת פְּשֹׁטָה וְעֹרָה וַחֲגוֹרָה עַל־חֲלָצָיִם׃ יב עַל־שָׁדַיִם סֹפְדִים עַל־שְׂדֵי־חֶמֶד עַל־גֶּפֶן פֹּרִיָּה׃ יג עַל אַדְמַת עַמִּי קוֹץ שָׁמִיר תַּעֲלֶה כִּי עַל־כָּל־בָּתֵּי מָשׂוֹשׂ קִרְיָה עַלִּיזָה׃ יד כִּי־אַרְמוֹן נֻטָּשׁ הֲמוֹן עִיר עֻזָּב עֹפֶל וָבַחַן הָיָה בְעַד מְעָרוֹת עַד־עוֹלָם מְשׂוֹשׂ פְּרָאִים מִרְעֵה עֲדָרִים׃ טו עַד־יֵעָרֶה עָלֵינוּ רוּחַ מִמָּרוֹם וְהָיָה מִדְבָּר לַכַּרְמֶל וְהַכַּרְמֶל לַיַּעַר יֵחָשֵׁב׃ טז וְשָׁכַן בַּמִּדְבָּר מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בַּכַּרְמֶל תֵּשֵׁב׃ יז וְהָיָה מַעֲשֵׂה הַצְּדָקָה שָׁלוֹם וַעֲבֹדַת הַצְּדָקָה הַשְׁקֵט וָבֶטַח עַד־עוֹלָם׃ יח וְיָשַׁב עַמִּי בִּנְוֵה שָׁלוֹם וּבְמִשְׁכְּנוֹת מִבְטַחִים וּבִמְנוּחֹת שַׁאֲנַנּוֹת׃ יט וּבָרַד בְּרֶדֶת הַיָּעַר וּבַשִּׁפְלָה תִּשְׁפַּל הָעִיר׃ כ אַשְׁרֵיכֶם זֹרְעֵי עַל־כָּל־מָיִם מְשַׁלְּחֵי רֶגֶל־הַשּׁוֹר וְהַחֲמוֹר׃

לג א הוֹי שׁוֹדֵד וְאַתָּה לֹא שָׁדוּד וּבוֹגֵד וְלֹא־בָגְדוּ בוֹ כַּהֲתִמְךָ שׁוֹדֵד תּוּשַּׁד כַּנְּלֹתְךָ לִבְגֹּד יִבְגְּדוּ־בָךְ׃ ב יְהוָה חָנֵּנוּ לְךָ קִוִּינוּ הֱיֵה זְרֹעָם לַבְּקָרִים אַף־יְשׁוּעָתֵנוּ בְּעֵת צָרָה׃ ג מִקּוֹל הָמוֹן נָדְדוּ עַמִּים מֵרוֹמְמֻתֶךָ נָפְצוּ גּוֹיִם׃ ד וְאֻסַּף שְׁלַלְכֶם אֹסֶף הֶחָסִיל כְּמַשַּׁק גֵּבִים שֹׁקֵק בּוֹ׃

ל׳ · ג׳ · כ׳ בסי׳ לנקד · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ בטע׳ ומל׳ וחד חס׳ · ו׳ כתי׳ י״וד · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · והכרמל ק׳ ב׳ · מלין דמיין · ל׳ · ט״ו · ל׳ · ב׳ ל׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ז׳ מל׳ · ל׳ · ל׳ · ז׳ מל׳ · ל׳ · ג׳ · ב׳ מל׳ · ד׳ דגש · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ חס׳ וא׳ מל׳

מְדִינַן דְיָתְבַן שְׁלֵיוָא קוּמָא שְׁמַעְנָא קָלִי כְּרַכִּין דְיָשְׁרַן לְרוֹחֲצַן אֲצִיתָא לְמֵימְרִי׃ יוֹמִין עִם שְׁנִין יְזוּעוּן דְיָשְׁרַן לְרוֹחֲצַן אֲרֵי סָף עִיבוּרָא עֲלַלְלָא לֵית לְמִכְנַשׁ׃ אִיתְבַּרוּ דְיָתְבִין שְׁלֵיוָא זָעוּ דְיָשְׁרַן לְרוֹחֲצַן שְׁלַחוּ וְאִיתְעַרְטִילוּ וְאֱסַרוּ עַל חַרְצִין׃ עַל דַדִּין סָפְדִין עַל חַקְלֵי חֶמְדְתָא עַל גּוּפְנִין טַעֲנִין׃ עַל אֲרַע עַמִּי דְחוּבַאי וּבוּר תַּסִיק אֲרֵי עַל כָּל בָּתֵּי דִיצָן קִירְיָא תַקִיפָא׃ אֲרֵי בֵית מַקְדְשָׁא חָרוּב הֲמוֹן קִירְוַי דַהֲוָאָה פַּלְחִין בֵּיהּ צַדְיָאת בֵּירַת תָּקְפָּנָא וּמְטַמוֹרָנָא אִתְבְּלַשׁ וּבְרוּ חָרוּב וְצַדְיָא עַד זְמַן אֲתַר דַהֲוָת בֵּית חֶידְוָא חֶידוּ לְמַלְכַּיָא בְרַם הֲוָה מִבַּז לְמַשִׁירְיָן׃ כָּל דְנָא עַד דְיִיתֵי לָנָא רוּחַ מִן קֳדָם דִשְׁכִינְתֵיהּ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא וִיהֵי מַדְבְּרָא לְכַרְמְלָא וְכַרְמְלָא קִירְוִין סַגִיאִין יָתִיב׃ וְיִשְׁרוּן בְּמַדְבְּרָא עָבְדֵי דִינָא וְעָבְדֵי צִדְקְתָא יַת כַּרְמְלָא יִיתְבוּן׃ וִיהוֹן עָבְדֵי צִדְקְתָא שְׁלָם וּמְפַלְחֵי צִדְקְתָא יִשְׁקְטוּן וְיִשְׁרוּן לְרוֹחֲצַן עַד עָלְמָא׃ וְיָתִיבוּן עַמִּי בִּמְדוֹרֵיהוֹן שְׁלָם וְעַל אַרְעֲהוֹן לְרוֹחֲצַן וּבְקִירְוֵיהוֹן שְׁלֵיוָא׃ וְיֵיחוֹת בַּרְדָא וְיִקְטִיל מַשִׁירְיַת עַמְמַיָא וְיִצְדוּן וְיִסוּפוּן דִירֵיהוֹן׃ טוּבֵיכוֹן צַדִיקַיָא עֲבַדְתּוּן לְכוֹן עוֹבָדִין טָבִין דְאַתּוּן דָמַן לְדְזָרְעִין עַל שִׁיקְיָא מְשַׁלְחִין לְאַדְרְכָא בְּתוֹרַיָא וּלְמִכְנַשׁ בְּחַמְרַיָא׃ וַוי דְאַתְּ לְמֵיבַז וְיָתָךְ לָא יְבִזוּן וּדְאַתְּ לְמֵינַס וְיָתָךְ יְנַסוּן כַּד תֵּיתֵי לְמֵיבַז יְבִזּוּנָךְ וְכַד תֵּלְאֵי לְמֵינַס יְנַסוּנָךְ׃ יְיָ רַחֵים עֲלָנָא לְמֵימְרָךְ סַבַּרְנָא הֲוֵי תוּקְפָּנָא בְּכָל יוֹם אַף פּוּרְקָנָנָא בְּעִידָן עָקָא׃ מִקָּל הֲמוֹן אִתְבְּרוּ עַמְמַיָא מִסְגֵי גְבוּרָתָךְ אִתְבַּדַרוּ מַלְכְּוָתָא׃ וְיִכְנְשׁוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל נִכְסֵי עַמְמַיָא סַנְאֵיהוֹן כְּמָא דְכָנְשִׁין יַת זַחְלָא וְאָנַן בְּמָאנֵי זֵינָא כְּמָא דְאָנַן בְּזִירְקְתָא׃

רשי

כי שוכן מרום. הראה גבורתו שהוא רם על כל וידו על העליונה: והיה אמונת עתך וגו׳. והיה לך לחוסן ישועות ולחכמ׳ ודעת את אשר תאמן לבוראך עתים שקבע לך לתרומות ומעשרות בעת הפרסתן ללקט שכחה ופיאה בעתם לקיים שמיטין ויובלות בעתם: יראת ה׳. שתיראה מלפניו היא אוצר טוב להפתח לך מאתו על ידה. ד״א אמונת עתך את שהאמנת בהקב״ה בעת׳ שעברו עליך וכפית ליסעו תהיה לך לחוסן: הן אראלם בעקו חוצה. הים הנבי׳ מתנבא כחמות ואומר שהפורענות כבר אכלוהו ומעתה אקום ואכשא לגאלם. הן על ארץ שלהם הוא המזבח כבר בעקו וספדו בחוצותם וברחובותם בבכי ונהי: מלאכי שלום. ומלאכי שליחות שהיו רגילין לבשר שלום מר יבכיון ואומר׳ כמשו משילו׳ שבת עובר אורח: הפר. אויב ברית שכרת לישראל: מאס ערים. ביזה בעיניו כל מוכא אינו חושב אנוש: אבל. לשון אבלות: קמל. יבש ככרת: היה. לשון עבר הוא: השרון. שם מחוז מרעה בהמות כמו שמניכו אלים מתואב עגלים מ׳ משרון: בערבה. חורבה: ונוער. לשון תשכוק כמו ונבער ה׳: עתה אקום. מרוב רעות שעשה האויב לעמי לא אתאפק עוד עתה אקום וארומם ואנשא: חשש. מין מוץ דבר שנוח לדלק: רוחכם אש. מגופכם תצא רוח אש ותאכל החשש והקש: כסוחים. קצוצים. כסוחים כמו לא תזמר לא ת׳ תכסח: רחוקים. המאמינים בי ועושים רצוני מנעוריהם: קרובים. בעלי תשובה שנתקרבו אלי מחדש: פחדו בציון חטאי׳. היאך ימצאו פתח לתשובה: מי יגור לנו אש אוכלה. כלומר מי יעמוד בערכו לשכך חימה ב׳ בוערת. לא״א מי יגור לנו פי׳ מי הוא לנו שיגור בציון עם הכור ש׳ שהוא אש אוכלה והוא משיב הולך צדקות וכו׳: מלך ביפיו תחזינה עיניך. הקב״ה שהוא מלך אותו תחזה מארץ מרחקי׳ שאתה עומד תראה הניסים ו׳ והגדולה שאעשה לך ועם כונה עמקי שפה לא יראה שכינת ה׳ המלך ביופיו עכ״ל: הולך צדקו׳. מי הוא ימצא הולך צדקות: נוער כפיו. אסקוט בלע״ז: אוטם. סותם וכן שקופים אטומים: עוצם. סוגר וכן ויעצם את עיניכם: לחמו נתן. לא יחא מבקש לחם כי מן השמי׳ יספיקו לו מזון: מימיו נאמנים. מקור מימיו לא יכזב כלומ׳ זרעו יגדל וכל צרכיו יסופקו: מלך ביופיו תחזינה עיניך. לך הצדיק אני אומר שתזכה לראות זיו שכינתו של מקום: תראינה ארץ מרחקים. תירגם יונתן תסתכל ותחזה בנחתי ארע גהנם: לבך יהגה אימה. כשתראה המלכים והשרים והחכמים שהיו שליטים בחייהן והרי הם נידונים בגהנם יהגה לבך אימה ותאמר איה חכמתן וגדולתן של אלו איה שהיה סופר בחייו ושוקל כל דבר חכמה שהיו שואלין ממנו כל עצת מלכות: איה סופר את המגדלי׳. גם הוא דבר מלכות ממונה על בתי המלכות כמה הם וכמה מגדלים צריך לעיר פלוני וכן סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה כמה מגדלים היא צריכה: את

ישעיה

נִשְׂגָּב יְהוָה כִּי שֹׁכֵן מָרוֹם מִלֵּא צִיּוֹן מִשְׁפָּט וּצְדָקָה׃ וְהָיָה אֱמוּנַת עִתֶּיךָ חֹסֶן יְשׁוּעֹת חָכְמַת וָדָעַת יִרְאַת יְהוָה הִיא אוֹצָרוֹ׃ הֵן אֶרְאֶלָּם צָעֲקוּ חֻצָה מַלְאֲכֵי שָׁלוֹם מַר יִבְכָּיוּן׃ נָשַׁמּוּ מְסִלּוֹת שָׁבַת עֹבֵר אֹרַח הֵפֵר בְּרִית מָאַס עָרִים לֹא חָשַׁב אֱנוֹשׁ׃ אָבַל אֻמְלְלָה אָרֶץ הֶחְפִּיר לְבָנוֹן קָמַל הָיָה הַשָּׁרוֹן כָּעֲרָבָה וְנֹעֵר בָּשָׁן וְכַרְמֶל׃ עַתָּה אָקוּם יֹאמַר יְהוָה עַתָּה אֵרוֹמָם עַתָּה אֶנָּשֵׂא׃ תַּהֲרוּ חֲשַׁשׁ תֵּלְדוּ קַשׁ רוּחֲכֶם אֵשׁ תֹּאכַלְכֶם׃ וְהָיוּ עַמִּים מִשְׂרְפוֹת שִׂיד קוֹצִים כְּסוּחִים בָּאֵשׁ יִצַּתּוּ׃

שִׁמְעוּ רְחוֹקִים אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וּדְעוּ קְרוֹבִים גְּבֻרָתִי׃ פָּחֲדוּ בְצִיּוֹן חַטָּאִים אָחֲזָה רְעָדָה חֲנֵפִים מִי יָגוּר לָנוּ אֵשׁ אוֹכֵלָה מִי יָגוּר לָנוּ מוֹקְדֵי עוֹלָם׃ הֹלֵךְ צְדָקוֹת וְדֹבֵר מֵישָׁרִים מֹאֵס בְּבֶצַע מַעֲשַׁקּוֹת נֹעֵר כַּפָּיו מִתְּמֹךְ בַּשֹּׁחַד אֹטֵם אָזְנוֹ מִשְּׁמֹעַ דָּמִים וְעֹצֵם עֵינָיו מֵרְאוֹת בְּרָע׃ הוּא מְרוֹמִים יִשְׁכֹּן מְצָדוֹת סְלָעִים מִשְׂגַּבּוֹ לַחְמוֹ נִתָּן מֵימָיו נֶאֱמָנִים׃ מֶלֶךְ בְּיָפְיוֹ תֶּחֱזֶינָה עֵינֶיךָ תִּרְאֶינָה אֶרֶץ מַרְחַקִּים׃ לִבְּךָ יֶהְגֶּה אֵימָה אַיֵּה סֹפֵר אַיֵּה שֹׁקֵל אַיֵּה סֹפֵר אֶת הַמִּגְדָּלִים׃

תרגום

תַּקִּיף יְיָ דְּאַשְׁרֵי שְׁכִינְתֵּיהּ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא דַּאֲמַר לְמַמְלֵי צִיּוֹן עָבְדֵי דִּין דִּקְשׁוֹט וּזְכוּ׃ וִיהֵי מָא דַּאֲמַרְתָּא לְאוֹטָבָא לְדַחֲלָתָךְ אַיְתֵיתָא וְקַיֵּימְתָּא בְּעִידָנֵיהּ תְּקוֹף וּפוּרְקַן חוּכְמְתָא וּמַדַּע לְדַחֲלַיָּא דַּיְיָ אוֹצַר טוּבֵיהּ עֲתִיד׃ הָא כַּד תִּתְגְּלֵי לְהוֹן יְצַוְּחוּן בְּמֶרֶד אִזְגַּדֵּי עַמְמַיָּא דַּאֲזַלוּ לְבַסְּרָא שְׁלָם תָּבוּ לְמֶהֱוֵי בָּכַן בִּמְרִיר נְפַשׁ׃ צְדִיאוּ כִּבְשַׁיָּא פְּסַקוּ עָדֵי אוֹרְחָא עַל דְּאַשְׁנִיאוּ קְיָמָא אִתְרְחִיקוּ מִקִּרְוֵיהוֹן לָא חֲשִׁיבוּ בְּנֵי אֱנָשָׁא דְּבִישְׁתָּא אַתְיָא עֲלֵיהוֹן׃ אִתְאַבְּלַת חֲרוֹבַת אַרְעָא יְבֵישׁ לִבְנָן נְתַר הֲוָת שָׁרוֹנָא כְּמֵישְׁרָא צְדֵי מָתְנַן וְכַרְמְלָא׃ כְּעַן אִתְגְּלֵי אֲמַר יְיָ כְּעַן אִתְרוֹמַם כְּעַן אֶתְנַטַּל׃ אִתְעַשְּׁתוּן לְכוֹן עַמְמַיָּא אִתְעַשְׁתּוֹנוּתְהוֹן דְּיִרְשַׁע עֲבַדְתּוּן לְכוֹן עוֹבָדֵי בִּישִׁין בְּדִיל עוֹבָדֵיכוֹן בִּישַׁיָּא מֵימְרִי כְּעַלְעוֹלָא לְקַשָּׁא יְשֵׁיצֵי יַתְכוֹן׃ וִיהוֹן עַמְמַיָּא יְקִידַת נוּר כּוּבִין מְפַסְּקִין בְּנוּרָא יִתּוֹקְדוּן׃ שְׁמָעוּ צַדִּיקַיָּא דִּנְטָרוּ אוֹרָיְתָא מִלְּקַדְמִין מָא דַּעֲבָדִית וּדְעוּ תְּיָבַיָּא דְּתָבוּ לְאוֹרָיְתִי קָרִיב יְגְבוּרְתִּי׃ אִתְבָּרוּ בְּצִיּוֹן חַיָּבִין דַּחֲלָא אַחֲדְתִּינוּן לְרַשִׁיעַיָּא דַּהֲווֹ מְגַנְבִין אוֹרְחַתְהוֹן אָמְרִין מַן יְדוּר לָנָא בְּצִיּוֹן דְּבַהּ זִיהוֹר שְׁכִינְתֵּיהּ כְּאֶשָּׁא אָכְלָא מַן יְתוֹתַב לָנָא בִּירוּשְׁלֵם עֲתִידִין רַשִׁיעַיָּא לְאִתְדָּנָא לְאִתְמַסְרָא לְגֵיהִנָּם יְקִידוּת עָלָם׃ אֲמַר נְבִיָּא יְתִבוּן בַּהּ צַדִּיקַיָּא כָּל דִּמְהַלֵּךְ בִּזְכוּ וּמְמַלֵּל כֵּיוָנָן מִתְרְחִיק מִמָּמוֹן דִּשְׁקַר מַרְחִיק נַפְשֵׁיהּ מִן אֲנוֹסִין מְנַע יְדוֹהִי מִלְּקַבָּלָא שׁוֹחֲדָא מְטַמְטֵם אוּדְנֵיהּ מִלְּמִשְׁמַע בְּאַשְׁדֵּי דַם זַכַּאי וְכָלֵי עֵינוֹהִי מִלְּמֶחֱזֵי בְּעָבְדֵי בִּישׁ׃ הוּא בְּאַתַר רָם וּמְנַטַּל יְהֵי בֵּית מֵישְׁרוֹהִי בֵּית מַקְדְּשָׁא תִּסְבַּע נַפְשֵׁיהּ מְזוֹנֵיהּ מְסַפֵּק מוֹהִי קַיָּימִין כְּמַבּוּעַ דְּמַיִין דְּלָא פָּסְקִין מוֹהִי׃ יַת יְקַר שְׁכִינַת מֶלֶךְ עָלְמַיָּא בְּתוּשְׁבַּחְתֵּיהּ יֶחֱזְיָין עֵינָךְ תִּסְתַּכֵּל וְתֶחֱזֵי בְּנַחֲתֵי אֲרַע גֵּיהִנָּם׃ לִבָּךְ יְחַשּׁוֹב רַבְרְבָן אֵיכָא סַפְרַיָּא אֵיכָא רַבְרְבַיָּא אֵיכָא חַשְׁבַיָּא יְתוּן אִם יְכְלוּן לְחֻשְׁבָּא מִנְיָין קְטִילֵי רֵישֵׁי מַשִּׁירְיַת גִּבָּרַיָּא׃

מסורה

ודעת ד׳ ג׳ קמצי׳ וא׳ פתח וסימ׳ והיה אמונת עתיך חסן. טוב טעם ודעת למדני. הלא כתבתי לך שלישים. ולבי ראה הרבה חכמה: עתה כ״ה ר״פ וסימ׳ נמסר במס׳ רבתא בשרש עת: קוצים ד׳ ב׳ חס׳ וב׳ מל׳ וסימ׳ כי תצא אש ומצאה קצים. קוצים כסוחים באש יצתו. ואל תזרעו אל קצים. דעכו באש קוצים. תניינא וכתרא מל׳. וא׳ זרעו חטים וקוצים: מצדות ט׳ בליש׳ וסימ׳ את המנהרות ואת המצדות. וישב דוד במדב׳ במצדות. ויעלו זיפים. וישב במצדות עין גדי. נלכדה הקריות והמצדות. חדלו גבורי בבל. ואשר במצדות ובמערות במדבר. והוא מרומים ישכן. ויתנהו במסגר בחחים. וסימ׳ בלשון ארמי במערתא דגריא בטורא משבר טרוש בבל אקש לה מותא:

אבן עזרא

כמשנב ה׳. והטעם על השכינה שהיא בציון: והיה אמונת עתך. לאיש יהודה ידבר: חכמת. סמוך ותחסר חכמת כך יראת השם היא אוצר חוסן ישועות: הן אראלם. יש אומ׳ מגזרת ארי׳ כאילו אמר על אראם ואיננו נכון בטעם הפרשה ויש אומרי׳ שהן שתי מלות אראה להם גם זה רחוק והנכון בעיני שמלת אראלם כמו מלאכיהם והעד מלאכי שלום וכמוהו את שני אריאל מואב והטעם כי מלאכי כל גוי שיבקשו שלום ב׳ בעולם יבכו בשלוש מ׳ מלכות אשור כמשו מ׳ מסלות׳ כי מלך אשור לא יעמוד בבריתו עם גוי: לא חשב אנוש. מאימת נגדו: אבל. ימצא ארץ לשון זכר כמו כעתים ארץ והנה זה הפסוק מכחיש ר׳ דברי רבי משה הכהן שאמר כי תאכלהו אש לא נפח כן דרך ש׳ הלשון כל מלה שהיא לזכר ולנקב׳ לא יתכן לומר לשון נקב׳ אחרי לשון זכר: החפיר. לשון מלך אשור כי הו׳ פעל יוצא עד שקמל׳ שנכרת: היה השרון. כמו חבצלת השרון: ונוער. ימנוע ככה יהיה כנער וריק: עתה. בעבור שהגדיל להשחית עתה אקום: ארומ׳. מבנין התפעל והיה הרים דחו׳ להדגם לחסרון התי״ו כבון אכפת: תהרו. התי״ו לנוכח אשור: חשש. כאשר היה בלשון קדר כמוץ: רוחכם. יש אומרים רוחכם תהיה כאש ו׳ והוא תאכלכם והנכון שהוא דבק עם חשש ולא תהיה רוח שיאכל כי אם אש שתאכלכ׳: והיו׳ משרפות. כאילו נשרפו בשיד רמז לנכחדי פתאם על ידי המלאך וכמוהו׳ קוצים כסוחים אשר באש יצתו: שמעו קרובים. הם ישראל על כן אחריו פחדו: פחדו. שיפחדו מהשם בראות גבורתו במחנ׳ אשור ויאמרו מי ממנו שיוכל לגור עם השם שהוא אש אוכלה ו׳ והטעם בציון ששם ה׳ הכבוד: הולך. אלה דברי הנביא כי מי שהוא הולך צדקות ו׳ והמלה חסרת בית: אוטם. סוגר כמו יאטם אזנו ואם הם שני בניינים: ועוצם. כמו ויעצם את עיניכ׳ ואם הם שנים בניינים: הוא. עושה אלה ישכון בציון כאילו דר במצדות: לחמו נתן. יהיה נתון לו לחם להספיקו: נאמנים. שלא יכזבו והטעם שלא יכרתו והנה הוא יושב בנוח גם יתענג: מלך. אלה דברי הנביא כאומר יזכור יהודה בבא מלאכי מלך אשור לקחת מס מחזקיהו כי כל אוצרות בית השם נתן והעניים כל יהודה והיו אומ׳ מי ילך עמנו מסריח זקיה אל מלך אשור במס זה הוא מלך ביופיו תחזינה עיניך תראינה ארץ מרחקים כי אשור רחוק מירוש׳: לבך. ידבר בנפשו: אימה איה סופר. זה הכותב כמו עונש כל אדם: איה שוקל איה סופר המגדלים. מגזרת תספר כי נתנו עונש על כל מגדל: את

אבן עזרא את נועז: לא נדע אם הנ"ון שורש או לבניין נפעל והיא מלה זרה אין לה משפחה והטעם עם נכרי או משכה והאומר כי הנ"ון תחת למ"ד לא דבר נכונה: נלעג. לשון · כי כל לשון שלא יבין אדם אותה הוא בעיניו ללעג: חזה · אין צורך לאדם לחזות מלך אשור רק חזה ציון: קרית מועדינו · כמשמעו או כמו שרפו כל מועדי אל: אהל. חסר כף: יצען · אין לו רע. וטעמו לא יפל או בל יסע יתד מיתדותיו: וכל. החבלים הם המיתרים: כי · הטעם לא יסע זה האהל רק יהיה שם השם אדיר לנו במדיל שיש סביבותיה נהרי' ויאורים · חסר וי"ו כמו שמש ירח עמד: ידים · מקומות והטעם מכל פאה והם נהרים שלא ילך באחד מהם אני בשיט והטעם שלא יפחדו מאויב לא מהים ולא מהיבשה כי זה הפסוק כנגד לבך יהגה אימה ואין מי שישפוט עוד שיאמר פלמי יתן מס זה והמחוקק הוא הסופר יכתוב מי ומי ילך אל המלך במס כי השם לבדו הוא שופטינו ומחוקקינו ומלכנו: נטשו · כף חבליך לנכח מחנה אשור נטשו כמו ונטשתיה דרך משל כי הספינה תטבע והים ישליך את הממון שיש בה: בל · יחזקו החבלים התורן שלהן ולא · ופרשו נס אז יחלק עד שלל כמו אדמת עפר מגזור בבקר יאכל עד: מרבה · כמו הרבה אפילו פסחים בזזו בז ואף כי אחרים: וכל יאמר · עוד השכן בציון חליתי כי העם כולו נשוא עון: קרבו · ומלואה · שהיא מליאה מהם: תבל · מקום הישוב: וכל צאצאיה · מגזרת יצא: כי · כל המפרשים אומרין כי זה לעתיד רק רבי משה הכהן אומר כי אדום חרבה בימי אשור וכל הפרשה הי' דבקה: צבאם · הם צבא המלחמה: וחלליה' · יעלה באשם · שם והנה הוא בלי סמיכה באש על משקל קדש · כמשו משפעלי הכפל מבנין נפעל: ונמקו · בבא לאדם יום אידו יחשך לו השמש כאשר הוא כתוב ביום המות והנכון בעיני שאלה הדברים רמז לכל שר שיש לו לכל גוי במטר שמים כאשר מפורש בספר דניאל ונמקו מבנין נפעל וכן נגלו מגזרת מגלה: כי · זה החזוק לאשר רמזתי מהגזירות: הנה על אדום תרד ועל עם חרמי · שים לי חפץ להיותם חרם לעשות משפט בהם: חרב · הטעם נזרה: הודשנה · מלה מורכבת מבנין שלא נקרא שם פעלו ומבנין נפעל על דעת רבים ואיננו נכון רק היא מלה זרה והטעם מגזרת והיה דשן ושמני כרים · כמו חלב כרים דרך משל לגדולים כמו אילי מואב: בבצרה: יש אומר שהיא קום שכטינה וזה לא יתכן כי אין לה היום אלף שנים שנוסדה רק היא מדינה בארץ אדום: וירדו

רשי את עם נועז · כמו לועז אלו כל האומות שאין לשונם לשון הקדש: לא תראה · לא תחשוב בלבך כי כולם יהיו חשיכים ושפלים: נלעג · לשון עלגים ועימקי שפה כל זה לשון נכרית שאינן מכירין בלשון הקדש: עמקי שפה · כמו ויהי כל הארץ שפה אחת: חזה ציון · ואתמי תראה בלבך להחשב מלוכה ושררה את ציון אשר היא קרית בית וועד לנו: בל יצען · בל יטה ודומה לו אילון בצעננים ותרג' מישור אנגיא והם נקעים שבשורות שקורין פוש"ין בלע"ז כמו אנגי דארעא מיקרו שהמים נאספים שם מן ההרי' והגבעות ובי"ת של בצעננים אומר אני שאינה נשרשת בתיבה שלא משמש היא: בל יסע יתדותיו · היתדות שקורין ט"ו מיתרי האהל בל יסע אותם מן הארץ ממקו' תקיעתם כמו ויסיעו אבנים גדולות וכן ויסיעם עם הבריח לשון תליסה: כי אם שם · כי אם · מוסב על בל יסיע יתדותיו ועל בל ינתקו הרעה לא תהיה כי אם הטוב' וי' יהיה שם אדיר לנו והעיר תהיה מקום נהרים יאורים · כענין שנאמר ביחזקאל וימד אלף ויעבירני נחל אשר לא אוכל לעבור וכן נבא יואל ומעין מבית יי' יצא והוא הנחל שהיה מתגבר והולך: אני שיט · אניה השטה במים: וצי אדיר · ובורני רבתא: כי יי' שופטנו · שר ושופט שלנו: נטשו חבליך · המושכים את הספינה את רומי איבא: כן · הכן היטב: תרנם · תורן הספינה: בל פרשו נס · לא יוכלו לפרוש ווילון המנהיג את הספינה: אז חולק עד · שלל עדיה: מרבה · הרבה יחלקו שלל אדום: פסחים · שהיו עד עכשיו חלשים: ובל יאמר שכן · של ישר' חליתי בשביל האומה הזאת כאתני הרעה · כי העם ישראל שבקרבה עם היושב בירושלם יהיה סלוח עון: ונמקו כל צבא השמים · יפחדו כשאשליך את שרי האומו' ונגולו לשון גולל: ונגלו כספר השמים · תירגם יונתן ויתמחון מתחו' שמיא כמא דאמיר עליהון בסיפרא ואני מפרשו לפי הענין מפני שעכשיו הטובה והאורה לאומו' לכשימחו ויחרבו יהי דומה העולם חשך עליהם כאילו נגלל השמש והאור כגלילת ספר: יבול · יכמוש: וכנובלת מתאנה · כמושה כאילו קרויה נובלת · ואנו פירשו רבותינו מאי נובלו' בושלי כומר' שנתבשלו בכומר לאחר לקיטתן נובלין ומתחממות ומתבשלות: כי רותה בשמים חרבי · להרוג שרים שלמעלה ואחר כך תרד על אדום למטה שאין כל אומה לוקה עד שילקה שר שלה במרום: עם חרמי · עם מלחמתי לשון משנה בשעת חירום שנו וכן את איש חרמי דאחאב: כרים ועתודים · שרים ושלטונים: בבצרה · מארץ מואב היא אבל לפי שהעמידה מלך לאדום שנאמר וימת חושם וימלוך תחתיו יובב בן זרח מבצרה לפיכך תלקה עמהם בפקידתה: ראמים

צבאם ז' וסימ' ויכלו השמים והארץ · כי קצף לי"י על כל הגוים · ונמקו כל צבא השמים · המוציא במספ' צבאם · ואדם עליה בראתי · וברוח פיו כל צבאם · אתה עשית את השמים · וכל צבאם ד' וסימ' נמסר בסדר בראשית:

אֶת־עַם נוֹעָז לֹא תִרְאֶה עַם עִמְקֵי שָׂפָה מִשְּׁמוֹעַ נִלְעַג לָשׁוֹן אֵין בִּינָה: חֲזֵה צִיּוֹן קִרְיַת מוֹעֲדֵנוּ עֵינֶיךָ תִרְאֶינָה יְרוּשָׁלִַם נָוֶה שַׁאֲנָן אֹהֶל בַּל־יִצְעָן בַּל־יִסַּע יְתֵדֹתָיו לָנֶצַח וְכָל־חֲבָלָיו בַּל־יִנָּתֵקוּ: כִּי אִם־שָׁם אַדִּיר יְהוָה לָנוּ מְקוֹם־נְהָרִים יְאֹרִים רַחֲבֵי יָדָיִם בַּל־תֵּלֶךְ בּוֹ אֳנִי־שַׁיִט וְצִי אַדִּיר לֹא יַעַבְרֶנּוּ: כִּי יְהוָה שֹׁפְטֵנוּ יְהוָה מְחֹקְקֵנוּ יְהוָה מַלְכֵּנוּ הוּא יוֹשִׁיעֵנוּ: נִטְּשׁוּ חֲבָלָיִךְ בַּל־יְחַזְּקוּ כֵן־תָּרְנָם בַּל־פָּרְשׂוּ נֵס אָז חֻלַּק עַד־שָׁלָל מַרְבֶּה פִּסְחִים בָּזְזוּ בַז: וּבַל־יֹאמַר שָׁכֵן חָלִיתִי הָעָם הַיֹּשֵׁב בָּהּ נְשֻׂא עָוֺן:

לד קִרְבוּ גוֹיִם לִשְׁמֹעַ וּלְאֻמִּים הַקְשִׁיבוּ תִּשְׁמַע הָאָרֶץ וּמְלֹאָהּ תֵּבֵל וְכָל־צֶאֱצָאֶיהָ: כִּי קֶצֶף לַיהוָה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם וְחֵמָה עַל־כָּל־צְבָאָם הֶחֱרִימָם נְתָנָם לַטָּבַח: וְחַלְלֵיהֶם יֻשְׁלָכוּ וּפִגְרֵיהֶם יַעֲלֶה בָאְשָׁם וְנָמַסּוּ הָרִים מִדָּמָם: וְנָמַקּוּ כָּל־צְבָא הַשָּׁמַיִם וְנָגֹלּוּ כַסֵּפֶר הַשָּׁמָיִם וְכָל־צְבָאָם יִבּוֹל כִּנְבֹל עָלֶה מִגֶּפֶן וּכְנֹבֶלֶת מִתְּאֵנָה: כִּי־רִוְּתָה בַשָּׁמַיִם חַרְבִּי הִנֵּה עַל־אֱדוֹם תֵּרֵד וְעַל־עַם חֶרְמִי לְמִשְׁפָּט: חֶרֶב לַיהוָה מָלְאָה דָם הֻדַּשְׁנָה מֵחֵלֶב מִדַּם כָּרִים וְעַתּוּדִים מֵחֵלֶב כִּלְיוֹת אֵילִים כִּי זֶבַח לַיהוָה בְּבָצְרָה וְטֶבַח גָּדוֹל בְּאֶרֶץ אֱדוֹם:

יַת מַרְוַת עַם תַּקִּיף לָא תֵיכוּל לְמֶיחֱזֵי עַמָּא דַהֲוָה עַמִּיק מַמַלְלְהוֹן מִלְמִשְׁמַע מְלַעֲגִין בְּלִישָׁנְהוֹן מְרֶלֵית בְּהוֹן סוּכְלְתָנוּ: תֶּחֱזֵי בְּמַפַּלְתְּהוֹן צִיוֹן קִרְיַת זִמְנָנָא עֵינָךְ יַחֲזִיָן בְּנֶחָמַת יְרוּשְׁלֵם בְּאַצְלָחוּתָא בִּשְׁלֵיוָתָא כְּמַשְׁכְּנָא דְלָא מִתְפָּרַק וְלָא מִשְׁתַּלְפַן סְכוּהִי לְעָלַם וְכָל אַטוּנוֹהִי לָא יִתְפַּסְקוּן: אֲרֵי אִילָהֵין מִתַּמָן תִּתְגְלֵי גְבוּרְתָא דַיְיָ לְאוֹטָבָא לָנָא מֵאֲתַר נָפְקִין נַהֲרִין שָׁטְפִין פְּתָיוּת יְדִין דְלָא תֵיזִיל בֵּיהּ סְפִינַת צַיָדִין וּבוּרְנֵי רַבְתָא לָא תְגוּזִינֵיהּ: אֲרֵי יְיָ דַיָינָנָא דְאַפְּקָנָא בִּגְבוּרְתֵיהּ מִמִּצְרַיִ יְיָ מַלְפָנָא דִיהַב לָנָא אוּלְפַן אוֹרַיְתָא מִסִּינַי יְיָ מַלְכָּנָא הוּא יִפְרְקִינָנָא וְיַעְבֵיד לָנָא פוּרְעֲנוּ דִין מִן מַשְׁרְיַת גּוֹג: בְּעִידָנָא הַהִיא יִתְבָּרוּן עַמְמַיָא מִתּוּקְפֵיהוֹן וִידְהוֹן דָמָן לִסְפִינָא דְאִתְפְּסָקוּ חִבְלָהָא וְלֵית לַהּ תְּקוֹף עַל תּוּרְנֵיהוֹן דְאִתְפְּסִיק וְלָא אֶפְשַׁר לְמִפְרַס עֲלוֹהִי קְלַע בְּכֵן יִפְלְגוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל נִכְסֵי עַמְמַיָא סְגִיאוּת עֲדִי וּבִזּוּ וַאֲפִילוּ יִשְׁתָּאֲרוּן בְּהוֹן עֲוִירִין וְחַגִירִין אַף אִינוּן יִפְלְגוּן סְגִיאוּת עֲדִי וּבִזּוּ: וְלָא יֵימְרוּן מִכְּעַן לְעַמָּא דְשָׁרַן סְחוֹר סְחוֹר אֲתוּב לִשְׁכִינְתָּא מְלְוָתְכוֹן אַתְרַת עֲלָנָא מֵחַת מְרַע עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל יִתְכַּנְשׁוּן וִיתוּבוּן לְאַרְעֲהוֹן שְׁבִיק לְחוֹבֵיהוֹן:

אִתְקְרָבוּ עַמְמַיָא לְמִשְׁמַע וּמַלְכְוָתָא אֲצִיתוּ תִּשְׁמַע אַרְעָא וּמְלַהָא תֵּבֵל וְכָל דְדַיְירִין בַּהּ: אֲרֵי רְגַז מִן קֳדָם יְיָ עַל כָּל עַמְמַיָא וְקִטּוּלָא עַל כָּל מַשְׁרְיָתְהוֹן חַיְיבִינוּן מְסָרִינוּן לְקִטְלָא: וְקַטִּילֵיהוֹן יִתְרְמוֹן וּפִגְרֵיהוֹן יִסַּק תְּנָנְהוֹן וְיִתְמַסּוּן טוּרַיָא מִדְמְהוֹן: וְיִתְמַסּוּן מְשַׁתְבִיב כָּל חֵילֵי שְׁמַיָא וְיִתְמְחוֹן מִתְּחוֹת שְׁמַיָא כְּמָא דַאֲמִיר עֲלֵיהוֹן בְּסִפְרָא וְכָל מַשִׁרְיָתֵיהוֹן יְסוּפוּן בְּמֵיתַר טְרַף מִגֶּפֶן וְכִדְבְלָא מִתְּאֵנָ: אֲרֵי תִתְגְלֵי בִּשְׁמַיָא חַרְבִּי הָא עַל אֱדוֹם תִּתְגְלֵי וְעַל עַמָּא דְחַיָיבִית לְדִינָא: חַרְבָּא קֳדָם יְיָ אִתְמְלִיאַת דָם אַדְהֲנַת מִתְּרַב מַדַם מַלְכִין וְשִׁלְטוֹנִין מִתְּרַב כָּלְיַת רַבְרְבִין אֲרֵי קִטְלָא קֳדָם יְיָ בְּבָצְרָ וְנִכְסַ סַגִּיאָ בְּאַרְעָ דֶאֱדוֹם:

ראמים עמם. מלכים עם שלטונים ראמים עם העתודים הכתובים למעלה: אבירים. פרים בריאים וגדולים כמה דאת אמר עם אבירי בשן סלה: שלומים לריב ציון. שישלם גמול על עיסקי ריב ציון הצועקת לפניו לשופטה מן המריעים לה: ונהפכו נחליה. של אדום: קפוד. עוף הפורח בלילה צואיט"א בלע"ז: מדור לדור. מאותו דור עד דור אחרון. ד"א היא קללת משה מלחמה ליי' בעמלק מדור דור מדורו של משה לדורו של שאול ומשם לדורו של מרדכי ומשם ל לדורו של מלך המשיח: קו תהו. משפט של שממה: ואבני בהו. משקלות של דין חורבן כמו אבן שלימה: חוריה ואין שם מלוכה יקראו. שרים שלה עומדי' ואין אחד מהם קורא על עצמו שם שררה ומלוכה: אפס. כלייה: ועלתה ארמנותיה סירים. כך דרך חורבות לצמוח בהם קוצים ושכא"ו והוא קימוש והוא חוח כולם מיני קוצים הם כגון אורטי"אש וכיוצא בהן: נוה תנים. הוא מדבר שהוא דרך להיות בו תנים שהוא מין חיה רעה: ופגשו ציים את איים. ויערעון תמוון בחתולי' כך תירג' יונתן. תמוון כמין מרטרי"כש: ושעיר. שד: הרגיעה. לשון מרגוע: לילית. שם שידה: קננה. לשון קן ציפור: קפוז. היא קיפוד: ותמלט. ותלד ביצים: ובקעה. היא יציאת האפרוחים מן הביצה וכן הוא אומר ביצי צפעוני בקעו: ודגרה. היא קריאה שהעוף קורא בגרונו להתאסף האפרוחים אחריו ג גלוצי"ר בלע"ז וכן קורא דגר: דיות. וולטויירש בלע"ז: אשה רעותה. כמו אל רעותה: דרשו מעל ספר יי'. קראו מעל ספר בראשית כשהביא המבול גזר שיתקבצו כל הבריות להכנס ב בתיבה זכר ונקיבה אחת מהנה לא נעדרה מלבא על אחת כמה וכמה כשיגזור עליה' זאת להקבץ לשתות דם ולאכול בשר וחלב: לא פקדו. לא חסרו כמו לא נפקד ממנו איש: כי פי הוא צוה. שיבואו ורוחו של פי הוא קבצן. רוחו מוסב על פי כמו וברוח פיו כל צבא' אף כאן רוחו של פי הוא קבצן: והוא הפיל להן. עכשיו הנביא אומ' על הקב"ה והוא הפיל להם לאותם החיות והעופות גורל שיעלו אלו לחלקו: ישושום. כמו ישושו מהן: מדבר וציה. ירושלם הקרויה ציה וציון הקרויה מדבר הן ישושו של מפלתם של גיבורי אדום ובוצרה ותגל ערבתה של ירושלם. ישושום ישישו עליהם כמו בני יצאוני שפתרונו יצאו ממני וכן בשלם הבשר בשל להם הבשר: ורנן. כמו ולרנן: הלבנון. בית המקדש: הדר. כבודו לציון: חזקו ידים רפות. כל הנביאים מבשרי ישועה נחמו את ישראל וחזקו את ידיהם הרפות: חזקו לשון מפעל כבד ופתרונו חזקו את אחרים ואם היה בא לומר חזקו אתם שידכם רפות היה לו לנקד חזקו ואמצו עצמיו שאומר להם לחזק ולאמץ אחרים נקוד חזקו אמצו חזקו אל תיראו זה נקוד חזקו לשון קל חזקו אתם מאליכם כמו שיאמר ליחיד חזק ואמץ ולא יאמר חזק: לנמהרי לב. שממהרין את הגאולה ומצירין על איחורה:

לא תכבה ו' בקריא' וסימ' אש תמיד תוקד על המזבח. והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה. ואברת ליער הנגב. ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי. לילה ויומם לא תכבה. כי אני יי' בערתיה: על רעהו ה'

וְיָרְדוּ רְאֵמִים עִמָּם וּפָרִים עִם־אַבִּירִים וְרִוְּתָה אַרְצָם מִדָּם וַעֲפָרָם מֵחֵלֶב יְדֻשָּׁן: כִּי יוֹם נָקָם לַיהוָה שְׁנַת שִׁלּוּמִים לְרִיב צִיּוֹן: וְנֶהֶפְכוּ נְחָלֶיהָ לְזֶפֶת וַעֲפָרָהּ לְגָפְרִית וְהָיְתָה אַרְצָהּ לְזֶפֶת בֹּעֵרָה: לַיְלָה וְיוֹמָם לֹא תִכְבֶּה לְעוֹלָם יַעֲלֶה עֲשָׁנָהּ מִדּוֹר לָדוֹר תֶּחֱרָב לְנֵצַח נְצָחִים אֵין עֹבֵר בָּהּ: וִירֵשׁוּהָ קָאַת וְקִפּוֹד וְיַנְשׁוֹף וְעֹרֵב יִשְׁכְּנוּ־בָהּ וְנָטָה עָלֶיהָ קַו־תֹהוּ וְאַבְנֵי־בֹהוּ: חֹרֶיהָ וְאֵין־שָׁם מְלוּכָה יִקְרָאוּ וְכָל־שָׂרֶיהָ יִהְיוּ אָפֶס: וְעָלְתָה אַרְמְנֹתֶיהָ סִירִים קִמּוֹשׂ וָחוֹחַ בְּמִבְצָרֶיהָ וְהָיְתָה נְוֵה תַנִּים חָצִיר לִבְנוֹת יַעֲנָה: וּפָגְשׁוּ צִיִּים אֶת־אִיִּים וְשָׂעִיר עַל־רֵעֵהוּ יִקְרָא אַךְ־שָׁם הִרְגִּיעָה לִּילִית וּמָצְאָה לָהּ מָנוֹחַ: שָׁמָּה קִנְּנָה קִפּוֹז וַתְּמַלֵּט וּבָקְעָה וְדָגְרָה בְצִלָּהּ אַךְ־שָׁם נִקְבְּצוּ דַיּוֹת אִשָּׁה רְעוּתָהּ: דִּרְשׁוּ מֵעַל־סֵפֶר יְהוָה וּקְרָאוּ אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נֶעְדָּרָה אִשָּׁה רְעוּתָהּ לֹא פָקָדוּ כִּי־פִי הוּא צִוָּה וְרוּחוֹ הוּא קִבְּצָן: וְהוּא־הִפִּיל לָהֶן גּוֹרָל וְיָדוֹ חִלְּקַתָּה לָהֶם בַּקָּו עַד־עוֹלָם יִירָשׁוּהָ לְדוֹר וָדוֹר יִשְׁכְּנוּ־בָהּ:

לה

יְשֻׂשׂוּם מִדְבָּר וְצִיָּה וְתָגֵל עֲרָבָה וְתִפְרַח כַּחֲבַצָּלֶת: פָּרֹחַ תִּפְרַח וְתָגֵל אַף גִּילַת וְרַנֵּן כְּבוֹד הַלְּבָנוֹן נִתַּן־לָהּ הֲדַר הַכַּרְמֶל וְהַשָּׁרוֹן הֵמָּה יִרְאוּ כְבוֹד־יְהוָה הֲדַר אֱלֹהֵינוּ: חַזְּקוּ יָדַיִם רָפוֹת וּבִרְכַּיִם כֹּשְׁלוֹת אַמֵּצוּ: אִמְרוּ לְנִמְהֲרֵי־לֵב חִזְקוּ אַל־תִּירָאוּ הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם נ

וְיִתְקַטְלוּן גִּבָּרִין עִמְּהוֹן וְשִׁלְטוֹנִין עִם טוּרָנֵי וְתִרְוֵי אַרְעֲהוֹן מִדְּמְהוֹן וַעֲפָרְהוֹן מִתַּרְבְּהוֹן יִדְהַן: אֲרֵי יוֹם פּוּרְעֲנוּתָא קֳדָם יְיָ שְׁנַת תּוּשְׁלְמָא לְמֶעְבַּד פּוּרְעֲנוּת דִּין עוּלְבָּנָא דְצִיּוֹן: וְיִתְהַפְכוּן נַחֲלָהָא דְרוֹמִי לְזִפְתָּא וַעֲפָרָהּ לְגוּפְרִיתָא וּתְהֵי אַרְעָהּ לְזִפְתָּא בָּעֲרָא: לֵילֵי וִימָם לָא תִטְפֵי לְעָלַם יִסַּק תְּנָנַהּ מִדָּר לְדָר תֶּהֱרוּב לַעֲלַם עָלְמַיָּא לֵית דְּיַעְדֵּי בַהּ: וְיַחְסְנוּנַהּ קָתִין וְקִפּוֹדִין וְקִפּוֹפִין וְעוּרְבִין יִשְׁרַן בַּהּ וְיִתְנְגִיד עֲלַהּ חוּט דְּחוּרְבְּנָא וּמַשְׁקַלְתָּא דְצַדְיוּתָא: דַּהֲווֹ אָמְרִין בְּנֵי חִירִין אֲנַחְנָא וְלָא צָבָן לְקַבָּלָא עֲלֵיהוֹן מַלְכוּ וְכָל רַבְרְבָהָא יְהוֹן לִגְמָא: וְיִסְקוּן בִּירְנְיָתָהָא סִירִין קַרְסוּלִין וְחוּחִין בִּתְקוֹף כְּרַכָּהָא וּתְהֵי מְדוֹר יְרוֹדִין אַתְרָא לִבְנַת נַעֲמִין: וִיעַרְעַן תַּמְוָן בְּחַתּוּלִין וְשֵׁידִין חַד עִם חַבְרֵיהּ יְהוֹן כְּבָרַם תַּמָּן יִשְׁרַן לִילִין וְיִשְׁכְּחַן לְהֵן נְיָח: תַּמָּן תְּקַנַּן קוּפְּדָא וְתַשְׁנִיב וְקוֹרֵיהוֹן וְיַצְפּוּן בְּטוּלָהּ בְּרַם לְתַמָּן יִתְכַּנְשׁוּן דַּיָתָא אִתְּתָא לְוַת חַבְרְתַהּ: תִּבְעוּ מֵעַל סִפְרָא דַיְיָ וּבְעוֹ חֲדָא מִנְּהוֹן לָא שְׁנַת וְאִתְּתָא לַחֲבֵירְתַהּ לָא עֲכִיבַת אֲרֵי בְּמֵימְרֵיהּ יִתְכַּנְשַׁן וּבִרְעוּתֵיהּ יִתְקָרְבָן: וְהוּא בְּמֵימְרֵיהּ רְמָא לְהוֹן עַדְבָא וּבִרְעוּתֵיהּ פְּלֵיג לְהוֹן בְּחוּטָא עַד עָלְמָא יַחְסְנוּנַהּ לְדָר וְדָר יִשְׁרוּן בַּהּ: יֶחְדוּן דְּיָתְבִין בְּמַדְבְּרָא בְּאַרְעָא צַחְיָא וְיִבְעוּן דְּיָשְׁרַן בְּמֵישַׁר וְיַזְהֲרוּן כְּשׁוֹשַׁנַּיָּא: מִיפָּרַח יִדּוּצוּן וְיֶחְדּוּן אַף בְּיַע וְחֶדְוָא יְקַר לִבְנָן יִתְיְהֵיב לְהוֹן זִיו כַּרְמְלָא וְשָׁרוֹנָא בֵּית יִשְׂרָאֵל דִּילְהוֹן אָמְרִין אִלֵּין אִינוּן יֶחֱזוּן יְקָרָא דַיְיָ זִיו תּוּשְׁבַּחְתָּא דֶאֱלָהָנָא: אֲמַר נְבִיָּא תַּקִּיפוּ יְדַיִן דְּרַשְׁיָן וּרְכוּבִין דְּרַעֲלָן חַסִּינוּ: אִמְרוּ לִדְרָחֲלִין בְּלִבְּהוֹן לְמֶעְבַּד אוֹרָיְתָא תַּקִּיפוּ וְלָא תִדְחֲלוּן הָא אֱלָהֲכוֹן

בקריא' וסימ' וכי יזיד איש על. כי כאשר יקום איש על רעהו. ופגשו ציים את איים. כה תאמרו איש על רעהו. גבר מחליק על רעהו: רעותה ה' וסי' נמסר בסדר בא: מדגה ז' וסימ' נמסר בסדר ויקרא:

וירדו. עמם: עם הכרים והעתודים והראמים והפרים הם רמז למלכי אדום: כי. זה הכתוב יוכיח שהוא לעתיד ויש אומרים כי זאת הנבואה נתקיימה בימי נבוכד נצר אחר גלות ציון כטעם גם עליך תעבור כוס: שנת שלומים. כמו גמולך ישוב בראשך הכתוב גם בספר עובדיה על אדום: ונהפכו. כן היה או יהיה במעשה פלא ויש אומ' כי הוא דרך משל שלא ישאר שם שות' מים כאלו נהפכו המים לזפת: בוערה. תוכיח כי הזי"ן זפת ל לשון נקבה: לילה. לא תכבה. אשה: לנצח נצחים. זמנים אין קץ להם: וירשוה. קפוד. ידוע מגזרת קפדתי כאורג חיי. הקו והאבן ביד הבונה ותוהו ובהו כטעם ש שממה: חוריה. הם הגדולים הנזכ' למען לבן כי הקטנים יקראו חשובי': מלוכ'. יקראו אותם הקרואים והם אות למ"ד ממלכת מלוכה: אפס. כמו אין: ועלתה. על ארמנותיה כל אחד מהסירים והם קוצים כמו כי כקול הסירים תחת הסיר וככה קמוש: תנים. כמו אח הייתי לתנים: חציר. כמו חצר וכמוהו יסים וזקן או הוא חצר ממש: ופגשו ציים. דרים בארץ ציה: איים. רבים כמו ואת האיה ואם בא בשם: ושעיר. כדמות שעירי בריס: הרגיעה. שבאה מרגוע: לילית. העוף שיעוף בלילה: שמה. קפוז. הכנו כמו קפוד רק עוף אחר: ותמלט. ותוליד וכן והמליטה זכר ובקע' תולדת' לבקוע בציה: דגרה. כמו קורא דגר: דיות. לשון רבות כמו מן הדיה: דרשו מעל ספ' יי'. רמז לגזרו' שמים שהם כתובים באצבע אלהים והטעם שכל הגזרו' תבאנה ל ארץ אדום גם הם ש הנכתבות להיות ארץ אדום נוה להן: כי פי. רמז לגזרות היוצאות מפי השם: ורוחו. רוח פיו והנה הטעם כפול כמשפט: והוא. חלקתה. פועלת ופעולה: בקו. שהוא קו אמת: ישושום. יש אומרים שהמ"ם חסרת בי"ת וכן הוא ישושו בם ואין זה נכון כי מה טעם בם והאמת כי המ"ם תחת נו"ן נוסף בפעלים כמו פדיום והטעם כי ארץ אדום תהיה לבדה חרבה רק ארץ ישראל להפך ולדעת רבי משה הכהן שהיא ירושלם הנמלטת: כפרח תפרח. הארץ ישראל או ירושלם: אף גילת ורנן. והנה התי"ו כמו גילת לב. ויש אומרים כי לא שב אל לבנון בעצמו: המה. יושבי ירושלם: חזקו ידים. לפי דעת כל המפרשים שהוא לעתיד ולדעת רבי משה על השבים בימי חזקיהו במות מלך אשור וטעם

ברכים שעשו ההליכה: אמרו לנמהרי לב. שלא היו מאמינים להיות כפלא הזה: נקם יבא. לעשות נקם באדום או באשור: הז

נָקָם יָבוֹא גְּמוּל אֱלֹהִים הוּא יָבוֹא
וְיֹשַׁעֲכֶם׃ אָז תִּפָּקַחְנָה עֵינֵי עִוְרִים
וְאָזְנֵי חֵרְשִׁים תִּפָּתַחְנָה׃ אָז יְדַלֵּג
כָּאַיָּל פִּסֵּחַ וְתָרֹן לְשׁוֹן אִלֵּם כִּי־
נִבְקְעוּ בַמִּדְבָּר מַיִם וּנְחָלִים בָּעֲרָבָה
׃ וְהָיָה הַשָּׁרָב לַאֲגַם וְצִמָּאוֹן
לְמַבּוּעֵי מָיִם בִּנְוֵה תַנִּים רִבְצָהּ חָצִיר
לְקָנֶה וָגֹמֶא׃ וְהָיָה־שָׁם מַסְלוּל וָדֶרֶךְ
וְדֶרֶךְ הַקֹּדֶשׁ יִקָּרֵא לָהּ לֹא־יַעַבְרֶנּוּ
טָמֵא וְהוּא־לָמוֹ הֹלֵךְ דֶּרֶךְ וֶאֱוִילִים
לֹא יִתְעוּ׃ לֹא־יִהְיֶה שָׁם אַרְיֵה
וּפְרִיץ חַיּוֹת בַּל־יַעֲלֶנָּה לֹא תִמָּצֵא
שָׁם וְהָלְכוּ גְּאוּלִים׃ וּפְדוּיֵי
יְהוָה יְשֻׁבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת
עוֹלָם עַל־רֹאשָׁם שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה
יַשִּׂיגוּ וְנָסוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה׃

לו

וַיְהִי בְּאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה
לַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ עָלָה סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ־
אַשּׁוּר עַל כָּל־עָרֵי יְהוּדָה הַבְּצֻרוֹת
וַיִּתְפְּשֵׂם׃ וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אֶת־
רַבְשָׁקֵה מִלָּכִישׁ יְרוּשָׁלַיְמָה אֶל־
הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ בְּחֵיל כָּבֵד וַיַּעֲמֹד
בִּתְעָלַת הַבְּרֵכָה הָעֶלְיוֹנָה בִּמְסִלַּת
שְׂדֵה כוֹבֵס׃ וַיֵּצֵא אֵלָיו אֶלְיָקִים
בֶּן־חִלְקִיָּהוּ אֲשֶׁר עַל־הַבָּיִת וְשֶׁבְנָא
הַסֹּפֵר וְיוֹאָח בֶּן־אָסָף הַמַּזְכִּיר׃
וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם רַבְשָׁקֵה אִמְרוּ־נָא אֶל־
חִזְקִיָּהוּ כֹּה־אָמַר הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל מֶלֶךְ
אַשּׁוּר מָה הַבִּטָּחוֹן הַזֶּה אֲשֶׁר בָּטָחְתָּ׃
אָמַרְתִּי אַךְ־דְּבַר־
שְׂפָתַיִם עֵצָה וּגְבוּרָה לַמִּלְחָמָה עַתָּה
עַל־מִי בָטַחְתָּ כִּי מָרַדְתָּ בִּי׃ הִנֵּה
בָטַחְתָּ עַל־מִשְׁעֶנֶת הַקָּנֶה הָרָצוּץ הַזֶּה
עַל־מִצְרַיִם אֲשֶׁר יִסָּמֵךְ אִישׁ עָלָיו
וּבָא בְכַפּוֹ וּנְקָבָהּ כֵּן פַּרְעֹה מֶלֶךְ־
מִצְרַיִם לְכָל־הַבֹּטְחִים עָלָיו׃ וְכִי־
תֹאמַר אֵלַי אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בָּטָחְנוּ
הֲלוֹא־הוּא אֲשֶׁר הֵסִיר חִזְקִיָּהוּ אֶת־
בָּמֹתָיו וְאֶת־מִזְבְּחֹתָיו וַיֹּאמֶר לִיהוּדָה

למעבד פורענות דין אתגלי מרי גמליא יי הוא יתגלי ויפרקינכון: בכן יתפתחן עיני בית ישראל דאינון כסומין מן אוריתא ואודניהו׳ דכחרשין לקבלא למילי נביא ציתן: בכן במחזיהון גלוותא דישר׳ דמתכנשין וסלקן לארעהו׳ הא כאילין קלילין ולא לאיתעכבא וישבח לישנהון דהוה בלים ארי בכן אתבזעו במדברא מיא ונחליא במישרא: ויהי שרובא לאגמין דמיין ובית צחוונא למבועי מיא אתר דהוה ירורין שרין תמן יסקון קנה וגומא: ויהי תמן כיבש אורח ותיקון אורחא דקודשא יתקרי לה לא יעדון בה מסאבין ולא יפסקון עדי אורח ודלא אלופו לא יטעון: לא יהי תמן מלך מבאיש ושלטון מעיק לא יגוזיניה ולא ישתכחון תמן ויהכון פריקין: ופריקיא דיי יתובון ויתכנשון מביני גלוותהון ויעלון לציון בתושבחתא וחדות עלם תהי להון די לא פסקא ועננ יקר תהי מטל על רישיהון ביע וחדוא ישכחון ויסוף מנהון מבית ישראל דוונא ותנחתא:

והוה בארבע עסרי שנין למלכא חזקיה סליק סנחריב מלכא דאתור על כל קירויא דבית יהודה כריכתא ואחדינון: ושלח מלכא דאתור ית רב שקה מלכיש לירושלם לות מלכא חזקיה במשירי סגיאן וקם במזיקת בריכתא עיליתא דכביש חקל משטח קצריא: ונפק לותיה אליקים בר חלקיה די ממנא על ביתא ושבנא ספרא ויואח בר אסף די ממנא על דכרניא: ואמר להון רב שקה אמרו כען לחזקיה כדנן אמר מלכא דרבתא מלכא דאתור מה רוחצנא הדין דאתרחיצתא: אמרית ברם במלל ספוון במלך וגבורא אעביד קרב כען על מן אתרחיצתא ארי מרדתא בי: הא אתרחיצתא על סמך קניא רעיעא הדין על פרעה מלכא דמצרים דאם יסתמיך גברא עלוהי וייעול בידיה ויבזעיניה כן פרעה מלכא דמצרים לכל דמתרחצין עלוהי: וארי תימרון לי על מימרא דיי אלהנא אתרחצנא הלא הוא דאעדי חזקיה ית במתוהי וית איגורוהי ואמר לאנש יהודה

ואזני ג׳ וסימ׳ ואזני חרשים תפתחנה. ואזני שמעים תקשבנה. ואזני כל העם אל ספר התורה: לאגם ג׳ פתחין וסימ׳ והיה השרב לאגם. אשים מדבר לאגם. ישם מדבר לאגם: ונסו ד׳ בקרי׳ וסי׳ ונסו מנסת חרב ונפלו ואין. ונסו יגון ואנחה קדמא דישעיה. ונסו הצללים סב׳ וחברו ונסו הצללים אלך לי אל: ירושלימה

ח׳ ד׳ מנהון חס׳ בקריא׳ וסימ׳ ותבא ירושלימה בחיל כבד מאד דמלכת שבא. וירכבו אתו עבדיו ירושלמה. וישלח מלך אשור דישעיה. וישלח תבנית יד. אחר זה שלח סנחריב:

אבן עזרא

אז תפקחנה עיני עורים. בראותם זה הפלא גם כן השומעים: אז ידלג. לשוב אל ירושלם: ותרון. דרך משל כי ימצאו מים בכל מקום הפך דבק לשון יוכן: והיה השרב. מקום חרב וכן לא יכם שרב ושמש וכן תרגום אכלני חורב בארמית: בנוה. אשר היתה רבצה בנוה תנים והוא מקום ציה: חציר. כמו חצר: לקנה וגומא. שיצמחו סביבות הנהרים: והיה. אף על פי שנגדלו כחלי בדרך יהיה שם מסלול דרך מסלה: ודרך הקדש. בעבור שובם אל ירושלם: לא יעברנו. כל גוי טמא אף על פי שהדרך להם היה יפחדו שיעברו עליו והלכו במסלול הגאולים ועוד כי ההולך בדרך: ואוילים. שלא ידעוהו: לא יתעו. כי יהיה מסלול: לא יהיה. בדרך אריה ולא פריץ חיות שיזיק עד שיפחדו הרוכים לשוב והנה ילכו השבים גאולים אהובים ומשיות: ופדויי. אלה השבים יבואו אל ציון ברנה ושמחת נצח על ראשם שיכח השמחה בראשם וי״א כי הם כדמות מסך על ראשם גם הוא נכון: ששון ושמחה ישיגו. אותם ויש אומרים כי הם ירדפו אחרי הששון וישיגוהו ואם יש מלות נוספות הטעמים שם שוים כי המלות כלים והטעמים הם כפועלים והנה אפרש שם מלו׳ במלכים כתוב אמרת אך דבר שפתים והטעם אמרת לאנשים כי יש לך עצה וגבורה וזה הוא והטעם כי גבורתי בדבור היא לבדה ובישעיהו אמרתי בלבי דברי רב שקה כי עצתך וגבורתך דבר שפתי׳ ובמלכים ויקראם על הספרים ובישעיהו ויקראהו על הספר לבדו שפם החרפות ובשני ספרי׳ ויפרשהו ובישעיהו תוספת זרים עם מים והטעם נהרי זרים ובמלכי׳ להשות והטעם שישתו ערים בצורות עם גלים נצים ובישעיה להשאו׳ באלף מגזרת שואה גלים נצים או יתחלף הוי״ו באלף כמשפטם ובמלכי׳ שדמ׳ ובישעיה שדמה והם שתי מלות והטעם אחד ובמלכים שחיס ובישעיה שחיס בת כתב כתב והטעם אחד: מכתב

רשי

נקם יבא. כמו בנקם יבא: גמול אלהים. על אויביכם הוא יבא ואתכם יושיע: עיני עורים. אותם שהיו עד הנה עורים מהכיר את מוראי עליהם: ואזני חרשים. שלא היו שומעים לקול נביאי עד הנה תפקחנה ותפתחנה כי אתן להם רוח נכון ליראה אותי ועל ישראל הוא אומר שקראו עורים וחרשים כענין שנאמר החרשים שמעו וגו׳: אז ידלג כאיל פסח וגו׳. ישראל שהם עכשיו פסחים ואלמים מגינו שקורא פסחים אלמים כמו שנאמר פסחים בזזו בז: ותרון. בישועתי: לשון אלם. לשונם של ישראל שהם בין אויביהם אלמים שומעי חרפה ואינם משיבים: כי נבקעו במדבר מים. כי תשמחם ישועתי ויפרחו כמדבר ציה הנמלא למים ומעיינות נבקעים בתוכה כלומר כי יצמח ישע לגרלאים: והיה השרב לאגם. האבל לתשועה והא כופע והכפיל דבר בלשון משל: בנוה תנים רבצה וגו׳. מקום שהיה מדבר ציה שהו׳ נוה מרבץ תנין יהיה את מקום חציר הצומח לקנה וגומא ואין דרך קנה וגומא גדלים אלא במקום מים כענין שנאמר היגאה גומא בלי בצה: רבצה. שם דבר הוא כמו מרבץ שהרי אינו מפיק הא: והיה שם מסלול. לעוברי ושבי׳: לא יעברנו לאותו דרך שום טמ׳ כלו׳ לא יהיה עוד לאומות: והוא למו. והוא הדרך של אותן עורים וחרשים ופסחים ואלמי׳ הנזכרי׳ למעלה יהיה הילוך אותו דרך ואפילו הם אוילים לא יתעו כי אישירנו לפניהם: ופריץ חיות. שהוא חזיר מיער. אין לך פריץ בחיות כחזיר הבר וגם אריה מסובבו הוא כבוכד נבר לא ימצא שם: בל יעלנה. לאותה הדרך: דרך משמע לשון זכר ולשון נקבה כדכתיב את הדרך אשר ילכו בה הרי נקבה בדרך אחד יצאו אליך הרי זכר: לא תמצא. חיה רעה שם: ושמחת עולם. שמחה אשר מעולם שהיתה להם כבר בדרך יציאתן ממצרים וה׳ הולך לפניהם יומם: ונסו. היגון והאנחה מהם: בתעלת. פוסי״ל בלע״ז בריכה מקום כינוס מים חפור בקרקע בידי אדם לתת בו דגי׳ ארוך ורחב: במסילה. דרך כבושה קמי״ן בלע״ז: שדה כובס. ת״י חקל משטח קצריא ששוטחין שם הכובסים את הבגדים: המזכיר. כותב הזכרונו׳ בספר דברי הימים: אמרתי אך דבר שפתי׳. יהו׳ בפיו לאמר לא אעבוד למלך אשור ומסירה שהעלה עליו לגבאת יחזור בו עכשיו הרי עליתי עליה או יעברני או צריך הוא לבקש עצה וגבורה למלחמה: עתה. שבא העת אמו׳ נא על מי בטחת למרוד בי: אשר יסמך איש. על הקנה הרצוץ הנשבר והקרומיות באים בכפו ונוקבין אותה כן פרעה לבוטחים בו סופן להיות עזרתן לרעתן: אשר הסיר חזקיהו את במותיו. ביער את כל בתי ע״ז ומזבחות ובמות והזקיק את כל יהודה להשתחות לפני מזבח אחד: תשתחוו

ולירושלם ח' בקריאה וסימ' נמסר בירמיה סימ' ד' ׃ יהודית ז' וסימ' נמסר במלכים חלק ב' סימ' י"ח ׃ סימן מלכים ובארבע עשרה שנה׳ ישעיה ויהי בארבע עשרה שנה׃ מלכים וישלח מלך אשור את תרתן׳ ישעיה וישלח את רב שקה׃ מלכים וישלח מלך אשור פזר׃ ישעיה וישלח מלך אשור פסק׃ מלכים מן

וְלִירוּשָׁלַ͏ִם לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ הַזֶּה תִּשְׁתַּחֲווּ׃ (ח) וְעַתָּה הִתְעָרֶב נָא אֶת־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אַשּׁוּר וְאֶתְּנָה לְךָ אַלְפַּיִם סוּסִים אִם־תּוּכַל לָתֶת לְךָ רֹכְבִים עֲלֵיהֶם׃ (ט) וְאֵיךְ תָּשִׁיב אֵת פְּנֵי פַחַת אַחַד עַבְדֵי אֲדֹנִי הַקְּטַנִּים וַתִּבְטַח לְךָ עַל־מִצְרַיִם לְרֶכֶב וּלְפָרָשִׁים׃ (י) וְעַתָּה הֲמִבַּלְעֲדֵי יְהוָה עָלִיתִי עַל־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְהַשְׁחִיתָהּ יְהוָה אָמַר אֵלַי עֲלֵה אֶל־הָאָרֶץ הַזֹּאת וְהַשְׁחִיתָהּ׃ (יא) וַיֹּאמֶר אֶלְיָקִים וְשֶׁבְנָא וְיוֹאָח אֶל־רַבְשָׁקֵה דַּבֶּר־נָא אֶל־עֲבָדֶיךָ אֲרָמִית כִּי שֹׁמְעִים אֲנָחְנוּ וְאַל־תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ יְהוּדִית בְּאָזְנֵי הָעָם אֲשֶׁר עַל־הַחוֹמָה׃ (יב) וַיֹּאמֶר רַבְשָׁקֵה הַאֶל אֲדֹנֶיךָ וְאֵלֶיךָ שְׁלָחַנִי אֲדֹנִי לְדַבֵּר אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הֲלֹא עַל־הָאֲנָשִׁים הַיֹּשְׁבִים עַל־הַחוֹמָה לֶאֱכֹל אֶת־חֲרָאֵיהֶם וְלִשְׁתּוֹת אֶת־שֵׁינֵיהֶם עִמָּכֶם׃ (יג) וַיַּעֲמֹד רַבְשָׁקֵה וַיִּקְרָא בְקוֹל־גָּדוֹל יְהוּדִית וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ אֶת־דִּבְרֵי הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ (יד) כֹּה אָמַר הַמֶּלֶךְ אַל־יַשִּׁא לָכֶם חִזְקִיָּהוּ כִּי לֹא־יוּכַל לְהַצִּיל אֶתְכֶם׃ (טו) וְאַל־יַבְטַח אֶתְכֶם חִזְקִיָּהוּ אֶל־יְהוָה לֵאמֹר הַצֵּל יַצִּילֵנוּ יְהוָה לֹא תִנָּתֵן הָעִיר הַזֹּאת בְּיַד מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ (טז) אַל־תִּשְׁמְעוּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ כִּי כֹה אָמַר הַמֶּלֶךְ אַשּׁוּר עֲשׂוּ־אִתִּי בְרָכָה וּצְאוּ אֵלַי וְאִכְלוּ אִישׁ־גַּפְנוֹ וְאִישׁ תְּאֵנָתוֹ וּשְׁתוּ אִישׁ מֵי־בוֹרוֹ׃ (יז) עַד־בֹּאִי וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ כְּאַרְצְכֶם אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ אֶרֶץ לֶחֶם וּכְרָמִים׃ (יח) פֶּן־יַסִּית אֶתְכֶם חִזְקִיָּהוּ לֵאמֹר יְהוָה יַצִּילֵנוּ הַהִצִּילוּ אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם אִישׁ אֶת־אַרְצוֹ מִיַּד מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ (יט) אַיֵּה אֱלֹהֵי חֲמָת וְאַרְפָּד אַיֵּה אֱלֹהֵי סְפַרְוָיִם וְכִי־הִצִּילוּ אֶת־שֹׁמְרוֹן מִיָּדִי׃ (כ) מִי בְּכָל־אֱלֹהֵי הָאֲרָצוֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר־הִצִּילוּ אֶת־אַרְצָם מִיָּדִי כִּי־יַצִּיל יְהוָה אֶת־יְרוּשָׁלַ͏ִם מִיָּדִי׃ (כא) וַיַּחֲרִישׁוּ וְלֹא־עָנוּ אֹתוֹ דָּבָר כִּי־מִצְוַת הַמֶּלֶךְ הִיא לֵאמֹר לֹא תַעֲנֻהוּ׃ (כב) וַיָּבֹא אֶלְיָקִים בֶּן־חִלְקִיָּהוּ אֲשֶׁר־עַל־הַבַּיִת וְשֶׁבְנָא הַסּוֹפֵר וְיוֹאָח בֶּן־אָסָף הַמַּזְכִּיר אֶל־חִזְקִיָּהוּ קְרוּעֵי בְגָדִים וַיַּגִּידוּ לוֹ אֵת דִּבְרֵי רַבְשָׁקֵה׃

לז (א) וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו וַיִּתְכַּס בַּשָּׂק וַיָּבֹא בֵּית יְהוָה׃

וּלְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם קֳדָם מַדְבְּחָא הָדֵין תִּסְגְּדוּן׃ וּכְעַן אִתְעָרַב כְּעַן עִם רִבּוֹנִי מַלְכָּא דְאַתּוּר וְאֶתֵּן לָךְ תְּרֵין אַלְפִין סוּסְוָן אִם תֵּיכוּל לְמַנָּאָה עֲלָךְ רָכְבִין עֲלֵיהוֹן׃ וְאֵיכְדֵין אַתְּ מְדַמֵּי לַאֲתָבָא יָת אַפֵּי חַד מִשִּׁלְטוֹנֵי עַבְדֵי רִבּוֹנִי זְעֵירַיָּא וְאִתְרְחֶצְתָּא לָךְ עַל מִצְרַיִם לִרְתִיכִין וּלְפָרָשִׁין׃ וּכְעַן הֲבַר מִמֵּימְרָא דַייָ סְלֵקִית לְאַרְעָא הָדָא לְחַבָּלוּתַהּ יְיָ אֲמַר לִי סַק עַל אַרְעָא הָדָא וְחַבְּלַהּ׃ וַאֲמַר אֶלְיָקִים וְשֶׁבְנָא וְיוֹאָח לְרַב שָׁקֵה מַלֵּיל כְּעַן עִם עַבְדָּךְ אֲרָמִית אֲרֵי שָׁמְעִין אֲנַחְנָא וְאַל תְּמַלֵּיל עִמָּנָא יְהוּדִית קֳדָם עַמָּא דִּי עַל שׁוּרָא׃ וַאֲמַר רַב שָׁקֵה הַלְוָת רִבּוֹנָךְ וְעִלָּךְ שַׁלְחַנִי רִבּוֹנִי לְמַלָּלָא יָת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין הֲלָא עַל גֻּבְרַיָּא דְּיָתְבִין עַל שׁוּרָא לְמֵיכַל יָת מַפְּקַתְהוֹן וּלְמִשְׁתֵּי יָת מֵימֵי רַגְלֵיהוֹן בְּצַיְרָא עִמְּכוֹן׃ וְקָם רַב שָׁקֵה וּקְרָא בְּקָל רַב יְהוּדִית וַאֲמַר שְׁמָעוּ יָת פִּתְגָּמֵי מַלְכָּא רַבְּתָנָא מַלְכָּא דְאַתּוּר׃ כִּדְנַן אֲמַר מַלְכָּא לָא יַטְעֵי לְכוֹן חִזְקִיָּה אֲרֵי לָא יִיכוּל לְשֵׁיזָבָא יָתְכוֹן׃ וְלָא יְרַחֵיץ יָתְכוֹן חִזְקִיָּה עַל מֵימְרָא דַייָ לְמֵימַר שֵׁיזָבָא יְשֵׁיזְבִינָנָא יְיָ לָא תִתְמְסַר קַרְתָּא הָדָא בְּיַד מַלְכָּא דְאַתּוּר׃ לָא תְקַבְּלוּן מִן חִזְקִיָּה אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר מַלְכָּא דְאַתּוּר עֲבִידוּ עִמִּי שְׁלָמָא וּפוּקוּ לְוָתִי וְאֵיכוּלוּ גְּבַר פֵּירֵי גּוּפְנֵיהּ וּגְבַר פֵּירֵי תֵינוּהִי וּשְׁתוֹ גְּבַר מֵי גוּבֵּיהּ׃ עַד מֵיתַי וְאַדְבַּר יָתְכוֹן לְאַרְעָא טָבָא כְּאַרְעֲכוֹן אַרְעָא עִיבּוּר וַחֲמַר אַרְעָא חַקְלִין וְכַרְמִין׃ דִּילְמָא יַטְעֵי יָתְכוֹן חִזְקִיָּה לְמֵימַר יְיָ יְשֵׁיזְבִינָנָא הֲשֵׁיזִיבָא דַחֲלַת עַמְמַיָּא גְּבַר יָת אַרְעֵיהּ מִיַּד מַלְכָּא דְאַתּוּר׃ אָן דַּחֲלַת חֲמָת וְאַרְפַּד אָן דַּחֲלַת סְפַרְוָיִם וַאֲרֵי שֵׁיזִיבוּ יָת שָׁמְרוֹן מִן יְדִי׃ מַן בְּכָל דַּחֲלַת מְדִינָתָא הָאִלֵּין דְּשֵׁיזִיבוּ יָת אַרְעֲהוֹן מִן יְדִי אֲרֵי יְשֵׁיזֵיב יְיָ יָת יְרוּשְׁלֶם מִן יְדִי׃ וּשְׁתִיקוּ וְלָא אֲתִיבוּ יָתֵיהּ פִּתְגָּמָא אֲרֵי תַפְקֶדֶת מַלְכָּא הִיא לְמֵימַר לָא תְתִיבוּנֵיהּ׃ וַאֲתָא אֶלְיָקִים בַּר חִלְקִיָּה דִּי מְמַנָּא עַל בֵּיתָא וְשֶׁבְנָא סָפְרָא וְיוֹאָח בַּר אָסָף דִּי מְמַנָּא עַל דָּכְרָנַיָּא לְוָת חִזְקִיָּה כַּד מְבַזְּעִין לְבוּשֵׁיהוֹן וְחַוִּיאוּ לֵיהּ יָת פִּתְגָּמֵי רַב שָׁקֵה׃ וַהֲוָה כַּד שְׁמַע מַלְכָּא חִזְקִיָּה וּבְזַע יָת לְבוּשׁוֹהִי וְאִתְכַּסִּי בְּסַקָּא וְעָל לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ׃

התערב נא׃ בדבר זה אם תוכל לקיימו׃ לשון ערבון שקורין גא"יר בלע"ז׃ ואיך תשיב׃ אפילו פני פחת אחד שהוא מעבדי אדני הקטנים שהקטן בראשי גיסו שלו ממונה על שפים איש׃ אחד עבדי׃ אחד מעבדי כמו אחד השיחים את הריקים׃ המבלעדי יי׳ ׃ שלא מרשותו׃ יי׳ אמר אלי׃ כבר כבאו הנביאים׳ ישא את חיל דמשק ואת שלל שומרון לפני מלך אשור והוא טעה לומר כאשר ע עשיתי לשמרון כן אעש׳ לירושלם׃ כי שומעים אנחנו׃ מכירים אנחנו אותו׃ לשון שומעים אינטנ"דט בלע"ז׃ ואל תדבר אלינו יהודית׃ שכל העם מכירים בלשון יהודית והם מתפחדים מדבריך׃ האל אדוניך׃ תמוהה הוא לכך נקוד חטף פת׳ ׃ וכי אל שניכם לבדכם שלחני אדוני הלא על כולם שלחני ולכך באתי שכל העם ישמעו ויראו ולא יסיתם חזקיהו למרוד׃ לאכול את צאתם׃ אף הם ברעב המצור יאכלו׃ את חריהם׃ רעי היוצא דרך הנקב שלהם׃ ולשון כאה תקנו סופרים לקרותו בא׳תם כך שנו רבותינו מקראות הכתובי׳ לגנאי קורין אותן לשבח כמו בעפולים בטחורים ישגלנה ישכבנה חוריהם צאתם שיניהם רגליהם מימי שניהם׃ כואה לאה שיני דברכתא היא האלחולת שקורין טבחיא׳ בלע"ז עומדת על ידי שלם שינים׃ ישיא׃ יתעה׃ עשו אתי ברכה׃ באו לי לשלום וברכוני והביאו לי תשורת שלום׃ ברכה ש"לור בלע"ז כמו ויברך יעקב את פרעה׃ ואכלו איש גפנו׃ ואלך מעליכם ושבו בשלום עד שאמצא ארץ טובה בארצכם ואגלה אתכם שם כי כן דרכי להעביר האומות מארץ לארץ כמה שכתו׳ ואסיר גבולות עמים אל ארץ כארצכם אמר רבי שמעון בן יוחי שוטה היה זה משל למלך כו׳ בספרי פרש׳ והיה עקב היה לומר לארץ יפה מארצכם שלא היה יכול לספר בגנותה׃ וכי הצילו את שומרון מידי׃ ובני שומרון היו עובדים לאלהי ארם שבניהם׃ וחמת היא מארם׃ קרועי בגדים׃ על ששמעו גדופי השם והיא כמו ברכת השם׃ ותוכחה

פסרח

לכיש אל המלך ח חזקיהו׃ ישעי׳ מלכיש ירושלמ׳ ׃ מלכי׳ ויעלו ויבאו ירוש׳ ויעלו ויבאו ויעמדו אשר במסלת׃ ישעיה ויעמד בתעלת במסלת׃ מלכים׃ ויקראו אל המלך ויצא אלהם׃ ישעיה ויצא אליו אליקים׃ מלכים אמר׳ אך דבר שפתי׃ ישעיה אמרתי אך דב׳ שפתי׳ ׃ וסימ׳ ואיך אמרת אחתי הוא כו כי אמרתי׃ מלכים עתה הנה בטחת׃ ישעיה הנה בטחת ׳מלכים וכי תאמרון אלי׃ ישעיה וכי תאמר אלי׃ סימן מלכים רבים ישעיה ל׳ לשון יחיד׃ מלכים ויאמ׳ ליהוד׳ ולירושלם לפני יתיב׃ ישעיה ויאמ׳ ליהוד׳ ולירושלם לפני תביר׃ מלכים תשתחוו בירושלם׃ ישעיה הזה תשתחוו׃ מלכים את אדני את מלך׃ ישעיה את אדני המלך׃ מלכים עתה המבלעדי׃ ישעיה ועתה המבלעדי׃ מלכים על המקום על עלה על הארץ׃ ישעי׳ עליתי על הארץ עלה אל הארץ ׳מלכי׳ עליתי על המקום הזה להשחיתו על הארץ׃ ישעיה על האר׳ הזאת להשחיתה אל הארץ׃ מלכים ויאמר אליקים בן חלקיהו ושבנא ויואח׃ ישעיה ויאמר אליקים ושבנא ויואח׃ מלכים ואל תדבר עמנו׃ ישעיה ואל תדבר אלינו׃ מלכים חריהם את שניה כתי׳ ׃ ישעיה חראיה׳ שיניהם כתיב׃ מלכים העל אדניך מלעיל׳ ישעיה האל אדניך ואליך׃ מלכים ויאמר אליהם רב שקה׃ ישעיה ויאמ׳ רב שקה האל׃ מלכים יהודית וידבר ויאמר שמעו דבר המלך ה הגדול׃ ישעיה יהודית ויאמ׳ שמעו את דברי המלך הגדול׃ מלכים כי לא יוכל להציל א אתכם מידו׃ ישעיה כי לא יוכל להציל א אתכם׃ מלכים עד באי ולקחתי אתכם ח תלישא׳ ישעיה עד באי ולקחתי זקף׃

מלכים ושבנא הסופר · ישעיה ואת שבנא הסופר · מלכים אל ישעיהו הנביא בן אמוץ · ישעיה אל ישעיהו בן אמוץ הנביא · מלכים אולי ישמע יי׳ אלהיך את כל דברי רב שקה · ישעיה אולי ישמע יי׳ אלהיך את דברי רב שקה · מלכים ויאמר להם ישעיהו · ישעיה ויאמר אליהם ישעיהו · מלכים ושב לארצו · ישעיה ושב אל ארצו ·

וישלח את אליקים אשר על הבית ואת שבנא הסופר ואת זקני הכהנים מתכסים בשקים אל ישעיהו בן אמוץ הנביא: ויאמרו אליו כה אמר חזקיהו יום צרה ותוכחה ונאצה היום הזה כי באו בנים עד משבר וכח אין ללדה: אולי ישמע יהוה אלהיך את דברי רבשקה אשר שלחו מלך אשור אדניו לחרף אלהים חי והוכיח בדברים אשר שמע יהוה אלהיך ונשאת תפלה בעד השארית הנמצאה: ויבאו עבדי המלך חזקיהו אל ישעיהו: ויאמר אליהם ישעיהו כה תאמרון אל אדניכם כה אמר יהוה אל תירא מפני הדברים אשר שמעת אשר גדפו נערי מלך אשור אותי: הנני נותן בו רוח ושמע שמועה ושב אל ארצו והפלתיו בחרב בארצו: וישב רבשקה וימצא את מלך אשור נלחם על לבנה כי שמע כי נסע מלכיש: וישמע על תרהקה מלך כוש לאמר יצא להלחם אתך וישמע וישלח מלאכים אל חזקיהו לאמר: כה תאמרון אל חזקיהו מלך יהודה לאמר אל ישאך אלהיך אשר אתה בוטח בו לאמר לא תנתן ירושלם ביד מלך אשור: הנה אתה שמעת אשר עשו מלכי אשור לכל הארצות להחרימם ואתה תנצל: ההצילו אותם אלהי הגוים אשר השחיתו אבותי את גוזן ואת חרן ורצף ובני עדן אשר בתלשר: איה מלך חמת ומלך ארפד ומלך לעיר ספרוים הנע ועוה: ויקח חזקיהו את הספרים מיד המלאכים ויקראהו ויעל בית יהוה ויפרשהו חזקיהו לפני יהוה: ויתפלל חזקיהו אל יהוה לאמר: יהוה צבאות אלהי ישראל ישב הכרבים אתה הוא האלהים לבדך לכל ממלכות הארץ אתה עשית את השמים ואת הארץ: הטה יהוה אזנך ושמע פקח יהוה עינך וראה ושמע את כל דברי סנחריב אשר שלח לחרף אלהים חי: אמנם יהוה החריבו מלכי אשור את כל הארצות ואת ארצם:

וּשְׁלַח יָת אֶלְיָקִים דִּי מְמַנָּא עַל בֵּיתָא וְיָת שֶׁבְנָא סַפְרָא וְיָת סָבֵי כַהֲנַיָא כַּד מְכַסַן סַקִּין לְוַת יְשַׁעְיָה בַּר אָמוֹץ נְבִיָא: וַאֲמַרוּ לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר חִזְקִיָה יוֹם עָקָא וְתִיסוּדִין וְנִיאוּצָא יוֹמָא הָדֵין אֲרֵי אַקְפְתָנָא עָקָא כְּאִתְּתָא דְיָתְבָא עַל מַתְבְּרָא וְחֵיל לֵית לַהּ לְמֵילַד וּמָאִם שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ יָת פִּתְגָמֵי רַבְשָׁקֵה דִשְׁלָחֵיהּ מַלְכָּא דְאָתוּר רִיבוֹנֵיהּ לְחַסָּדָא עַמָּא דַיְיָ קַיָּמָא וְיַעְבִּיד פּוּרְעָנוּת עַל כָּל פִּתְגָמַיָא דִשְׁמִיעִין קֳדָם אֱלָהָךְ וְתִתְחַנַן בִּצְלוֹ עַל שְׁאָרָא דְאִשְׁתָּאַר: וְאָתוֹ עַבְדֵי מַלְכָּא חִזְקִיָה לְוַת יְשַׁעְיָה: וַאֲמַר לְהוֹן יְשַׁעְיָה כִּדֵין תֵּימְרוּן לְרִבּוֹנְכוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לָא תִדְחַל מִן קֳדָם פִּתְגָמַיָא דִי שְׁמַעְתָּא דְחַסִּדוּ עוּלֵימֵי מַלְכָּא דְאָתוּר קֳדָמַי: הָא אֲנָא יָהֵיב בֵּיהּ רוּחָא וְיִשְׁמַע בְּסוֹרָא וִיתוּב לְאַרְעֵיהּ וְאַפְּלִינֵיהּ בְּחַרְבָּא בְּאַרְעֵיהּ: וְתָב רַבְשָׁקֵה וְאַשְׁכַּח יָת מַלְכָּא דְאָתוּר מְגִיחַ קְרָבָא עַל לִבְנָה אֲרֵי שְׁמַע אֲרֵי נְטַל מִלָכִישׁ: וּשְׁמַע עַל תִּרְהָקָה מַלְכָּא דְכוּשׁ לְמֵימַר נְפַק לְאַגָחָא קְרָבָא עִמָּךְ וּשְׁמַע וּשְׁלַח אִיזְגַדִין לְוַת חִזְקִיָה לְמֵימַר: כִּדֵין תֵּימְרוּן לְחִזְקִיָהוּ מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה לְמֵימַר לָא יַטְעִינָךְ אֱלָהָךְ דִי אַתְּ רָחִיץ בֵּיהּ לְמֵימַר לָא תִתְמְסַר יְרוּשְׁלֵם בְּיַד מַלְכָּא דְאָתוּר: הָא אַתְּ שְׁמַעְתָּא דַעֲבַדוּ מַלְכֵי אָתוּר לְכָל מְדִינָתָא לְגַמָרוּתְהוֹן וְאַתְּ מְרַמֵי לְאִשְׁתֵּיזָבָא: הֲשֵׁיזָבוּ יָתְהוֹן דַחֲלַת עַמְמַיָא דְחַבִּילוּ אֲבָהָתַי יָת גּוֹזָן וְיָת חָרָן וְרֶצֶף וּבְנֵי עֶדֶן דְבִיתְלַסָר: אָן מַלְכָּא דַחֲמַת וּמַלְכָּא דְאַרְפַּד וּמַלְכָּא דְלִקְרְתָא סְפַרְוָיִם הֲלָא טַלְטֵילִינוּן וְאַגְלִיאוּנוּן: וּנְסֵיב חִזְקִיָה יָת אִגַרְתָּא מִיַד אִזְגַדַיָא וּקְרָא חֲדָא מִנְהוֹן וּסְלִיק לְבֵית מַקְדְשָׁא דַיְיָ וּפַרְסֵיהּ חִזְקִיָה קֳדָם יְיָ: וְצַלִי חִזְקִיָה קֳדָם יְיָ לְמֵימַר: יְיָ אֱלָהָא צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִשְׁכִינְתֵּיהּ שַׁרְיָא עֵיל מִן כְּרוּבַיָא אַתְּ הוּא יְיָ וְלֵית בַּר מִינָךְ לְכָל מַלְכְוַת אַרְעָא אַתְּ עֲבַדְתָּא יָת שְׁמַיָא וְיָת אַרְעָא: גְלֵי קֳדָמָךְ יְיָ וְדוּן וּשְׁמִיעַ קֳדָמָךְ יְיָ וְאִתְפְּרַע וַעֲבִיד פּוּרְעָן עַל כָּל פִּתְגָמֵי סַנְחֵרִיב דִשְׁלַח לְחַסָדָא עַמָּא דַיְיָ קַיָּמָא: בְּקוּשְׁטָא יְיָ אַחְרִיבוּ מַלְכֵי אָתוּר יָת כָּל מְדִינָתָא וְיָת אַרְעֲהוֹן:

ותוכחה · אפרובמנט בלע"ז · האויבים מוכיחים להמתבת בהצלחתם לאמר ידיכו רמה ואין אלהים כאלהיכו: כי באו בנים · בני ישראל בנו של הקב"ה: עד משבר וכח אין ללדה · עת כרה הרומה לאשה היושבת על המשבר ואין כח לוולד לצאת: והוכיח בדברים · הגיד כחו והראה הצלחתו · והוכיח איספרוביר בל"ז: ושמע שמועה · מיד זו שמועה תרהקה מלך כוש ומתוך כך ילך מעליכם הפעם הזאת להלחם עם תרהקה ואין זו טובה לארכו ואחר כך ישוב הלום ואני עתיד להשיבו לארצו ולהפילו שם בחרב: וישמע מלך אשור על תרהקה · לאמר יצא תרהקה להלחם אתך: וישמע וישלח מלאכים · אין וישמע הסמיכמו וישמע הראשון הראשון לשון שמועה והשני לשון קבלה קיבל דברי השלוחים וייטבו בעיניו לתת לב להסתלק מעל ירושלם להלחם תחלה עם כוש: וישלח מלאכים אל חזקיהו · להודיעו שאינו מסתלק לגמרי אלא על מנת לשוב: עדן · שם מלכות כמה דאת אמר חרן וכנה ועדן: הנע ועוה · הכיעהו ועיוהו מלך אשור והחריבם וטילטלם ממקומם: אמנם יי׳ · אמת הוא כי החריבו מלכי אשור את כל הארצות ואת ארצם · הארצות המדינות ואת ארץ הסמוכה להם · ערי הממלכה אשר הכה ראש למדינה קורא ארצות ושאר המחוזות אשר סביבותיהם קורא ארצם ובספר מלכים כתוב את הגוים ואת ארצם ולשון אחר הוא: וכתון

מסרה
מלכים וישמע אל תרהקה מלך · ישעיה וישמע על תרהקה מלך · מלכים והנה יצא להלחם · ישעיה לאמר יצא להלחם אתך הנה · מלכים וישב וישלח מלאכים · ישעיה וישמע וישלח מלאכי · מלכים את אשר עשו · ישעיה אשר עשו · מלכים אשר שחתו · ישעיה אשר השחיתו · מלכים איו מלך חמת · ישעיה איה מלך חמת · מלכים מיד המלאכים ויקראם · ישעיה מיד המלאכים ויקראהו · מלכי׳ ויתפלל חזקיהו אולא לפני יי׳ ויאמר · ישעיה ויתפלל חזקיהו יתיב אל יי׳ לאמר · מלכים יי׳ אלהי ישר׳ טרס · ישעיה יי׳ צבאות אלהי ישר׳ אולא · ואת השמים ואת הארץ י"ג וסימ׳ מקומם מצויין ב במסר׳ רבתא בערך ש שמים: מלכים הטה יי׳ אזנך ושמע את ד דברי סנחריב · ישעיה הטה יי׳ אזנך ושמע את כל דברי · מלכי׳ אשר שלחו · ישעיה אשר שלח · מלכים את הגוים ואת ארצם · ישעיה את כל הארצו׳ ·

וְנָתֹן אֶת־אֱלֹהֵיהֶם בָּאֵשׁ כִּי לֹא אֱלֹהִים הֵמָּה כִּי אִם־מַעֲשֵׂה יְדֵי־אָדָם עֵץ וָאֶבֶן וַיְאַבְּדוּם׃ וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ הוֹשִׁיעֵנוּ מִיָּדוֹ וְיֵדְעוּ כָּל־מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ כִּי־אַתָּה יְהוָה לְבַדֶּךָ׃ וַיִּשְׁלַח יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ אֶל־חִזְקִיָּהוּ לֵאמֹר כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִתְפַּלַּלְתָּ אֵלַי אֶל־סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה עָלָיו בָּזָה לְךָ לָעֲגָה לְךָ בְּתוּלַת בַּת־צִיּוֹן אַחֲרֶיךָ רֹאשׁ הֵנִיעָה בַּת יְרוּשָׁלִָם׃ אֶת־מִי חֵרַפְתָּ וְגִדַּפְתָּ וְעַל־מִי הֲרִימוֹתָה קּוֹל וַתִּשָּׂא מָרוֹם עֵינֶיךָ אֶל־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ בְּיַד עֲבָדֶיךָ חֵרַפְתָּ אֲדֹנָי וַתֹּאמֶר בְּרֹב רִכְבִּי אֲנִי עָלִיתִי מְרוֹם הָרִים יַרְכְּתֵי לְבָנוֹן וְאֶכְרֹת קוֹמַת אֲרָזָיו מִבְחַר בְּרֹשָׁיו וְאָבוֹא מְרוֹם קִצּוֹ יַעַר כַּרְמִלּוֹ׃ אֲנִי קַרְתִּי וְשָׁתִיתִי מָיִם וְאַחְרִב בְּכַף־פְּעָמַי כֹּל יְאֹרֵי מָצוֹר׃ הֲלוֹא־שָׁמַעְתָּ לְמֵרָחוֹק אוֹתָהּ עָשִׂיתִי מִימֵי קֶדֶם וִיצַרְתִּיהָ עַתָּה הֲבֵאתִיהָ וּתְהִי לְהַשְׁאוֹת גַּלִּים נִצִּים עָרִים בְּצֻרוֹת׃ וְיֹשְׁבֵיהֶן קִצְרֵי־יָד חַתּוּ וָבֹשׁוּ הָיוּ עֵשֶׂב שָׂדֶה וִירַק דֶּשֶׁא חֲצִיר גַּגּוֹת וּשְׁדֵמָה לִפְנֵי קָמָה׃ וְשִׁבְתְּךָ וְצֵאתְךָ וּבוֹאֲךָ יָדָעְתִּי וְאֵת הִתְרַגֶּזְךָ אֵלָי׃ יַעַן הִתְרַגֶּזְךָ אֵלַי וְשַׁאֲנַנְךָ עָלָה בְאָזְנָי וְשַׂמְתִּי חַחִי בְּאַפֶּךָ וּמִתְגִּי בִּשְׂפָתֶיךָ וַהֲשִׁבֹתִיךָ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־בָּאתָ בָּהּ׃ וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת אָכוֹל הַשָּׁנָה סָפִיחַ וּבַשָּׁנָה הַשֵּׁנִית שָׁחִיס וּבַשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית זִרְעוּ וְקִצְרוּ וְנִטְעוּ כְרָמִים וְאִכוֹל פִּרְיָם׃ וְיָסְפָה פְּלֵיטַת בֵּית־יְהוּדָה הַנִּשְׁאָרָה שֹׁרֶשׁ לְמָטָּה וְעָשָׂה פְרִי לְמָעְלָה׃ כִּי מִירוּשָׁלִַם תֵּצֵא שְׁאֵרִית וּפְלֵיטָה מֵהַר צִיּוֹן קִנְאַת יְהוָה צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה־זֹּאת׃

לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־מֶלֶךְ אַשּׁוּר לֹא יָבוֹא אֶל־הָעִיר הַזֹּאת וְלֹא־יוֹרֶה שָׁם חֵץ וְלֹא־יְקַדְּמֶנָּה מָגֵן וְלֹא־יִשְׁפֹּךְ עָלֶיהָ סֹלְלָה׃

וּמוֹקְדִין יַת טַעֲוָתְהוֹן בְּנוּרָא אֲרֵי לָא טַעֲוָן דְּאִית בְּהוֹן צְרוֹךְ אִינוּן אֱלָהֵן עוֹבַד יְדֵי אֱנָשָׁא אָעָא וְאַבְנָא וְאַבְדוּנוּן׃ וּכְעַן יְיָ אֱלָהָנָא פְּרוֹקְנָא מִן יְדֵיהּ וְיִדְעוּן כָּל מַלְכְוָת אַרְעָא אֲרֵי אַתְּ יְיָ לֵית בַּר מִנָּךְ׃ וּשְׁלַח יְשַׁעְיָה בַּר אָמוֹץ לְוָת חִזְקִיָּה לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דְּבָעִיתָא מִן קֳדָמַי עַל סַנְחֵרִיב מַלְכָּא דְאַתּוּר׃ דֵּין פִּתְגָּמָא דִּי מַלִּיל יְיָ עֲלוֹהִי מְבַסַּר עֲלָךְ מְעִיקָא עֲלָךְ מַלְכוּת כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן בַּתְרָךְ רֵישֵׁיהוֹן מְנִידִין עַמָּא דְבִירוּשְׁלֶם׃ יַת מַן חִיסַּדְתָּא וְיַת מַן אִתְרַבְרַבְתָּ וְקָדָם מַן אֲרֵימְתָּא קָלָא וּזְקַפְתָּא לְרוּמָא עֵינָךְ וַאֲמַרְתָּא מִלִּין דְּלָא כַשְׁרִין קֳדָם קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל׃ בְּיַד עַבְדָּךְ חַסִּידְתָּא עַמָּא דַיְיָ וַאֲמַרְתָּא בִּסְגִיאוּת רְתִיכַי אֲנָא סַלְקִית לִתְקוֹף כְּרַכֵּיהוֹן וְאַף אֲחוּד בֵּית מַקְדְּשְׁהוֹן וְאֶקְטוֹל שְׁפַר גִּבָּרֵיהוֹן מִבְחַר שִׁלְטוֹנֵיהוֹן וְאֶכְבּוֹשׁ קִרְיַת תּוּקְפְּהוֹן וְאֵישֵׁיצֵי סַגִּי מַשִּׁרְיָתְהוֹן׃ אֲנָא הֲוֵיתִי חָפִיר גּוּבִין וְשָׁתֵי מַיִן וְטַפְּחִית בְּפַרְסַת רִיגְלֵי עַמָּא דְעִמִּי כָּל מֵי נַהֲרִין עָמִיקִין׃ הֲלָא שְׁמַעְתָּא מִלְּקַדְמִין מָא עֲבַדִית לְפַרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְאַף עֲלָךְ אִתְנַבִּיאוּ נְבִיֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא תַבְתָּא וּדְרָא חֲזָא קֳדָמַי מִיּוֹמֵי קֶדֶם לְמֶעְבַּד לָךְ וְאַף אַתְקֵינְתַּא כְּעַן אַיְתֵיתָא וּדְרָא הֲוַת לָךְ לְתַקָּלָא עַל דַּהֲוָאת קֳדָמָךְ בְּאִתְרְגוּשַׁת גַּלִּין דְּשָׁתוּ קִירְוִין כְּרִיכָן׃ וְיָתְבֵיהוֹן אִתְקַצַּר חֵילֵיהוֹן אִתְּבָרוּ וּבְהִיתוּ הֲווֹ כְּעֶשֶׂב חַקְלָא וִירוֹק דִּיתְאָה כְּעֶשֶׂב אִיגְּרַיָּא דִּשְׁלוֹק עַד לָא מְטָא לְמֶהֱוֵי שׁוּבְלִין׃ וּמִיתְבָךְ בְּעֵיצָה וּמִפְּקָךְ לְאַגָּחָא קְרָבָא וּמֵיתָךְ לְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל גְּלֵי קֳדָמַי וְיַת דְּאַרְגֵּיזְתָּא קֳדָמַי גְּלֵי׃ חֲלַף דְּאַרְגֵּזְתָּא עַל מֵימְרִי וְאִתְרְגוּשְׁתָּךְ סְלִיק לְקֳדָמַי וְאֲשַׁוֵּי שֵׁירִין בְּלִיסָתָךְ וְזָמָם בְּסִפְוָתָךְ וַאֲתִיבִנָּךְ בְּאוֹרְחָא דַּאֲתֵיתָא בַּהּ׃ וְדֵין לָךְ אָתָא אָכוֹל בְּשַׁתָּא הָדָא בָּתִין וּבְשַׁתָּא תִּנְיֵיתָא כַּתְכָּתִין וּבְשַׁתָּא תְּלִיתָאָה זְרָעוּ וַחֲצוּרוּ וְצוּבוּ כַּרְמִין וְאֵיכוּלוּ אִבְּהֶן׃ וְיִסְפוּן מְשֵׁיזְבַיָּא דְבֵית יְהוּדָה דְאִשְׁתְּאַרוּן כְּאִילָן דִּמְשַׁלַּח שׁוֹרְשׁוֹהִי מִלְּרַע וּמְרִים נוֹפֵיהּ לְעֵילָא׃ אֲרֵי מִירוּשְׁלֶם יִפְּקוּן שְׁאָר צַדִּיקַיָּא וְשֵׁיזָבַת מְקַיְּמֵי אוֹרַיְתָא מִטּוּרָא דְצִיּוֹן בְּמֵימְרָא דַיְיָ צְבָאוֹת תִּתְעֲבֵיד דָּא׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל מַלְכָּא דְאַתּוּר לָא יֵיעוּל לְקַרְתָּא הָדָא וְלָא יִקְשַׁת תַּמָּן גִּיר וְלָא יְקַדְּמִינַּהּ בִּתְרִיסִין וְלָא יִצְבּוּר עֲלַהּ מְלִיתָא׃

רש״י

ונתון· כמו ונתון אותו על כל ארץ מצרים לשון פעול אמור זכור דוכ״ט בלע״ז: עץ ואבן· הם לפיכך לא היה בהם כח ויאבדום מלך אשור: מרום הרים· הר הבית: ירכתי לבנון· בית המקדש: ואכרות קומת ארזיו· לא אלך לארצי עד אשר אחריבנו: קיצו· קופו: יער כרמילו· טוב שבחו וכובר חזקו: אני קרתי ושתיתי· כלומר התחלתי בכל מעשי וגמרתי והצלחתי כזה הכורה בור ומוציא מים ומצליח לשון מקור: ואחריב בכף פעמי· אם באתי לצור על עיר הבטוח' בחוזק נהרותיה הבאתי עליה גייסות רבים וכלו מימי נהרותם בשתייתם ובשתיית בהמתם ומדרך כף רגליהם: יאורי מצור· יאורי עיר הבאה במצור עי יאורות: ואחריב· לשון הוה כלומ' כן דרכי תמיד: הלא שמעת· ולמה תתפאר אין זה שלך כי גזרה היא מלפני זה שכ' רבות שתהיה אתה פורע פורענותי מן האומות כענין שנאמר הוי אשור שבט אפי: הלא שמעת למרחוק· יותר משבעים שנה שנתנבא עמוס שנתים לפני הרעש וישראל גלה יגלה מעל אדמתו מאז יש לך לשמוע שעשיתי והכנתי פורענות זו: מימי קדם· משעת ימי בראשית עלתה על לב אות' גזרה שנגזרה עליך שנאמר כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכן· עתה כשהגברתיך על האומות הביאותיה לאותה גזרה כדי שתהא להשאות לגלים נצים ערי' בצורו' שתהרוג את יושביהן ותהיין שאיה מאדם ויתעקרו לגלים כומחים ירק: ויושביהן קצרי יד· אני התשתי את כחן לפניך: ושדמה לפני קמה· שדמה הוא שקורין אשטוב״לא בלע״ז הנשאר בקרקע שורשי הקציר: לפני קמה· כשלא הגיע להתבשל ולהתקשות לבא לידי קמה והוא חלש ורך: לפני קמה· בטרם יהיה קמה: ושבתך וצאתך ובואך ידעתי· תירגם יונתן ומיתבך בעיצה ומיפקך לקרבא ומיתך לארעא דישרא' גלי קדמי כשעלתה מחשבה בלבך ונועצת להחריב את ביתי אני ידעתיה: התרגזך· התרעמך והתגברך אלי: ושאננך· כמו ושאונך: חחי· כמין טבעת הוא ותוחבין אותו בשפת בהמה שעסקיה רעים למושכה בו: ומתגי· תירגם יונתן זמם והוא של ברזל ותוחבין אותו בנחירי האנקה והוא שמכנו וכאנקה בחטם במסכת שבת: וזה לך האות· הדיבור הזה אינו לסנחריב אלא הנבואה אמ' לחזקיה והתשוע' הזאת תהיה לך לאות להבטחה אחרת הנה החריבו הלגיונות את כל הזרעים וגדעו את כל האילנות והקב״ה מבטיחך שתסתפקו השנה הזאת בספיחי הזרעי' שיצמחו מאליו: ובשנה השנית שחיס· הן ספיחי גידועי אילנות כך הוא בסדר עולם אבל יונתן תירגם קטקטין כפיחי ספיחים וזה לך האות כשתראה שיתקיים דברי שישוב סנחריב לארצו ויפול תאמין שיתקיים עוד הבטחה השנייה· אכול השנה לאכול השנה ספיח: קנאת יי' צבאות· שיקנא לשמו ולא מחמת זכות שבידיכם למרכו שתמה זכו אבו: ולא יקדמנה מגן· לא יערוך לפניה מגן כדמתרג' לפני קדם: ולא ישפך עליה סוללה· ולא יצבור עלה מלית· הן אכי הן שסופכין עפר וצוברין לפני החומה והמגדלות לבנו עליה כרכום סוללה על שם שסוללין וכובשין אות במקנו כדי שיתקשה· ותרגומו מליתא על שם שממלאין לו מתחלה שני מחיצו' בדר קני' ושופכין העפר ביניהם וכובשין אותו מס לאח' שמלאהו את המחיצו'· ושמעתי שפותרין אותו זריק' אבני' גדולו' שקורין פירירא בל' אבל אין באבני' לשון שפיכה ולא לשון סללה ואין לשון התרגו' נופל על פתרון זה:

מסרה

מלכים ונתנו את אלהיהם· ישעיה ונתון את אלהיהם: מלכים הושיענו נא מידו· ישעיה הושיענו מידו· מלכים כי אתה יי' אלהים· ישעיה כי אתה יי' לבדך· מלכים אשר התפללת אלי ת הביר· ישעיה אשר התפללת אלי יתיב· מלכים מבחור· ישעיה בבחר וסימן רישי ס ספריהון· מלכים ואבואה מלון קצה· ישעיה ואבוא מרום קצו· מלכים אני קרתי זקף· ישעיה אני קרתי טפחא· מלכי' ושתיתי מים זרים· ישעיה ושתיתי מים· מלכים למימי קדם ויצרתיה· ישעיה מימי קדם ויצרתיה· מלכים להשות גלים· ישעיה להשאות גלים: והשיבתיך ג' וסימ' והנה אנכי עמך· יען התרגזך דמלכי' וחברו דספר': השלישית ט' מל' וסימ' נמסר בסדר שלח לך: ט' פסוקי' אית בהון לא ולא ולא ולא ולא וסימ' נמסר לעיל בספר' בסוף סימן ה':

ויצא

ויצא מלאך יי וגו׳ · לאחר שהלך ונלחם עם כוש חזר ובא לירושלם ובאותה שעה ויצא מלאך יי וכך שנויה בסדר עולם הכבי נותן בו רוח ושמע שמועה כמה שנאמר ושמע אל תרהקה וגו׳ · שטף שבנא הסופר וסיעתו והוליכם בזיקים והלך לו לכוש ולקח חמדת כל האוצרות ובא לו לירושלם לקיים מה שנאמ׳ יגיע מצרים וסחר כוש עליך יעבורו וירושלם · אחריך ילכו זה חזקיהו · באותה שעה ושלח את תרתן ואת רב סרים הם הנזכרים בספר מלכים והם הם המלאכים שנאמר עליהם ששלח אחר השמועה שנאמר וישלח מלאכים אל חזקיהו ולא הם באו עם רב שקה בשליחות הראשון ועל אותן הספרים השיב ישעיהו בזה לך לענה לך · אותה שעה ויצא מלאך יי ויכה וגו׳ כולם מלכי׳ קשורי כתרי׳ בראשותיהם

ולמען ט׳ מיחדין וסימ׳ ולמען תספר באזני · ולמען ספר שמי · לא בצדקתך ובישר לבבך · ושמרת את חקיו · ולמען תאריכו ימים · ולמען יאריכו ימים דעקב · ולמען שמך תנחני · ולמען דוד עבדי דוגנותי על העיר · וחברו ולמען ירושלם : אררטד׳ ג׳ קמצין וא׳ פתח וסימ׳ במלכים ב׳ סוף סימן יט : אנה ו׳ כתיב ה׳

בדרך אשר בא בה ישוב ואל העיר הזאת לא יבוא נאם יהוה: וגנותי על העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי:

ויצא מלאך יהוה ויכה במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף וישכימו בבקר והנה כלם פגרים מתים: ויסע וילך וישב סנחריב מלך אשור וישב בנינוה: ויהי הוא משתחוה בית נסרך אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכהו בחרב והמה נמלטו ארץ אררט וימלך אסר חדן בנו תחתיו:

בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבוא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו כה אמר יהוה צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה: ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל אל יהוה: ויאמר אנה יהוה זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלב שלם והטוב בעיניך עשיתי ויבך חזקיהו בכי גדול: ויהי דבר יהוה אל ישעיהו לאמר: הלוך ואמרת אל חזקיהו כה אמר יהוה אלהי דוד אביך שמעתי את תפלתך ראיתי את דמעתך הנני יוסף על ימיך חמש עשרה שנה: ומכף מלך אשור אצילך ואת העיר הזאת וגנותי על העיר הזאת:

וזה לך האות מאת יהוה אשר יעשה יהוה את הדבר הזה אשר דבר: הנני משיב את צל המעלות אשר ירדה במעלות אחז בשמש אחרנית עשר מעלות ותשב השמש עשר מעלות במעלות אשר ירדה:

מכתב לחזקיהו מלך יהודה בחלתו ויחי מחליו: אני אמרתי בדמי ימי אלכה בשערי שאול פקדתי יתר שנותי: אמרתי לא אראה יה יה בארץ החיים לא אביט אדם עוד עם יושבי חדל:

ט׳ · ט׳ מיחדין · י׳ · סימן · ל׳ ותס׳ · ד׳ ג׳ קמצין · לח · טו מל׳ · ז׳ב · ב׳ א׳ · ו׳ כתי׳ ה׳ א׳ · ג׳ · ל׳ · ה׳ ב׳ ב׳ · ל׳ ר״פ · ח׳ · ל׳ ג׳ ר״פ · ל׳ · ל׳ · ב׳ רגשי׳ ל׳ · ל׳ ותר׳ לחזקיה ותס׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ב׳ ה׳ וה׳ · ג׳ · לר׳ מל׳ · ל׳ וכל קרי׳ חדל

באורחא דאתא בה יתוב ולקרתא הדא לא ייעול אמר יי: ואגין על קרתא הדא למפרקה בדיל מימרי ובדיל דוד עבדי:

ונפק מלאכא דיי וקטל במשריית אתוראה מאה ותמנן וחמשא אלפין ואקדימו בצפרא והא כולהון פגרין מתין: ונטל ואזל ותב סנחריב מלכא דאתור ויתיב בנינוה: והוה הוא סגיד בית נסרוך טעותיה ואדרמלך ושראצר בנוהי קטלוהי בחרבא ואינון אשתיזבו לארעא קרדו ומלך אסרחדון בריה תחותוהי:

ביומיא האינון מרע חזקיה למימת ואתא לותיה ישעיה בר אמוץ נביא ואמר ליה כדנן אמר יי פקיד על אנש ביתך ארי מאית את ולא תיחי ממרעך: ואסחר חזקיהו אפוהי לכותל בית מקדשא וצלי קדם יי: ואמר קביל בעותי יי אדכר כען ית די פלחית קדמך בקשוט ובלב שלם ודתקין בעינך עבדית ובכא חזקיה בכיא סגיאה: והוה פתגמי נבואה מן קדם יי עם ישעיה למימר: איזיל ותימר לחזקיה כדנן אמר יי אלהיה דדוד אבוך שמיע קדמי צלותך גליא קדמי דמעתך הא אנא מוסיף על יומך חמש עסרי שנין: ומיד מלכא דאתור אשיזבינך וית קרתא הדא ואגין על קרתא הדא: ודין לך אתא מן קדם יי דיעביד יי ית פתגמא הדין די מליל: הא אנא מתיב ית טול אבן שעיא דנחתת במסקנא דאחז שמשא לאחורוהי עסר שעין ותב שימשא עסר שעין בצורת אבן שעיא דנחתת:

כתב אודאה על ניסא דאתעביד לחזקיה מלך שבטא דבית יהודה כד מרע ואתסי ממרעיה: אנא אמרית בדוון יומי אהך בתרעי שאול על דכרני לטב אתוסף על שני: אמרית לא אתחזי עוד קדם דחילא דיי בארעא בית שכנתיה די בה אריכות חייא ולא אפלח קדמוהי עוד בבית מקדשא דמתמן עתיד למיפק חידוא לכל יתבי ארעא מלמידר בירושלם קרתא דקודשא מרורי פסק:

אבן עזרא

מכתב לחזקיהו · ויחי · כמו עד חיותם כמו עמירה וכן אתה מחיה את כולם גם כן גבול החי: אני · בדמי · יש אומרים מגזר׳ דם כמו לתלוחי׳ והנכון כמו כריתו׳ כמו נדמה נדמ׳ מלך ישר׳ : שאול · הוא הקבר שהוא בתחתית הארץ הפך השמים שהם למעלה לעולם והצד ואפיעה שאול הנך ואינכו גיהנם כלל : פקדתי · מגזרת לא נפקד ממנו איש והוא למון נחות גם כן בלמון קרד׳ · ויש אומ׳ כי פקדתי פקד ממני כמו בני יצאוני ואחרי׳ אמרו פקדתי כי פקד יותר · והטעם יתר שנותי כמו את מספר ימיך אמלא ושם פ פרשתיו : אמרתי · השם אינגו מקרה עד שתשלט העין בו רק הו׳ כר׳ במעשיו והטעם שלא יראה מעשי השם בעולם הזה והו׳ שיכיר מעשי השם בעולם הזה וזהו בארץ החיים כ כאילו הו׳ יפרש דבריו והנה הזכיר בתחלה תענוג האדם בעולם הזה והו׳ שיכיר מעשי השם ואח׳ כך שיתענג במראה העין להיו׳ עם חביריו וזהו לא אביט אדם עוד : חדל · כמו תבל ויתכן היות המלה הפוכה כמו כ כבש כשב מגזר׳ חלדי ויתכן היות כמוהו מה חדל אני ויתכן שנקר׳ העולם הזה חדל ש שחדל לעולם להיות אדם בו : דורי

וקטן שבכולם היה שר על שני א אלפים שנאמר ואתנה לך אלפים סוסים ואיך תשיב את פני פחת אחד וגו׳ למדנו על קטן שבפחותי שהוא שר על אלפים איש וכולן הם וגייסותם : וישב בנינוה · היא ראש המלכות כענין שנאמ׳ מן הארץ ההיא יצא אשור ויבן את נינוה : בית נסרך · נסר מתיבתו של נח כדמפור׳ באגדת חלק : הכוהו בחרב · שאמר אם תציל אותי שלא יהרגוני בני מ מלכותי שהבאתי בניהם כאן נ ומתי אקריב שני בני לפניך ע עמדו והרגוהו : בימים ההם · שלשה ימים לפני מפלתו של סנחריב חלה חזקיהו ויום ב ג׳ שעלה בית יי׳ הוא יום מפלתו של סנחריב והוא יום טוב ראשון של פסח : כי מת אתה ולא תחיה · מת אתה בעולם הזה · ולא תחיה לעולם הבא משום דלא עסקת איתתא כו׳ כדאיתא בברכות : הנני יוסף · הנני הוא אשר יוסף על ימיך : ומכף מלך אשור אצילך · למדנו שלפני מפלת סנחריב חלה וזה לך האות שתתרפא ויתוספו ימיך כמפורש למטה · במלכים שאל לו מה אות כי אעלה : הנני משיב · אחורנית עשר מעלות את הצל אשר ירדה : צל המעלות · כמין מדרגות עשויות כנגד החמה ל לבחון בהם שעות היום כעין א אורלוגין שעושין המינים : אשר ירדה · מיהרה לירד ונתקצר היום עשר שעות ביום שמת אחז כדי שלא יהו מספידין אותו ועלו עכשיו לאחוריהם ביום שנתרפא חזקיהו ונתוספו על היום עשר שעות : מכתב · תירגם יונתן כת׳ אודאה על ניסא דאיתעביד לחזקיהו : אני אמרתי בדמי ימי · כשראיתי ימי בדמי׳ בשממון וחרישה כמו נדמה כל עם כנען כלומ׳ כשחליתי אמרתי אלכה בשערי שאול עתה אמות · לפי שעד אותו היום לא נתרפא חולה : פקדתי יתר שנותי · כמו לא נפקד ממנו איש נחסרתי ש שאר שנותי · ויונתן תירגם על דוכרני לטב איתוספו על שני כ כפקדתי לטובה ונתייתרו שנותי · תו׳ אמרתי לא אראה יה · לא אסתכל עוד בבית של יה : בארץ החיים · חיים משתמשין בו אבל המתים אינם רואין שנאמר לא המתים יהללו יה חוק למתי׳ שאין מזכירין שם בן מתי אותיות ל לעולם ע״כ : בארץ החיים · בבית המקדש : לא אביט אדם · חיעור : עם יושבי חדל · כשאהיה עם המתים היושבים בארץ חדלה ומנועה מן החיים : דורי

בסוף וסי׳ זכר נא את אשר התהלכתי דסיפר׳ · וחברו דמלכים · אנה יי׳ מלטה נפשי · אנה יי׳ כי אני עבדך · אנה יי׳ אל נא נאבדה · אנא יי׳ הלא זה דברי : יוסף ה׳ כתיב בן חסרי׳ יוד וסי׳ נמס׳ לעיל בסיפר׳ בסי׳ כ״ט : אחרני׳ ז׳ וסי׳ נמסר במלכים חלק ב׳ סי׳ כ׳ : בארץ החיים ג׳ וסי׳ לא אראה יה · אתה מחסי חלקי · תמצא בארץ החיים :

רשי

דורי נסע ונגלה מני. בני דורי נסעו ממני כסעו כמו נסחו כמו בל יסע יתדותיו: כאהל רעי. כאהל רועי בהמה שמסיעו מכאן ותוקעו במקום אחר כשכלה מרעה זה: קפדתי. הכרתי מהר חיי כאורג הממהר לארוג כל זה הייתי סבור. ויונתן תירגם ככחל גירודין ככחל המושך בין נירות גבוהין שאינו מתפשט ומתוך כך מימיו קלים לרוץ. ואומר אני שהוא כחל חריף ששמו אורג. והוא שאמר איוב וימי קלו מני ארג. חלפו עם אניות אבה: מדלה יבצעני. תירגם יונתן מיקר מלכותי אנא גלי סבור הייתי שעת' יבצעני מכל כבודי. דלה לשון גבה' וכן ודלת ראשך: מיום ועד לילה תשלימני. כמו מזכר ועד נקבה כלומר מימים ומלילות תכלני וכן תירגם יונתן יממי ולילותי שלימו: שויתי. שמתי כל הלילה לסבול יסורי חולי ונתגברתי כארי לסבול: כן ישבר כל עצמותי. כמו כן ירבה וכן יפרוץ כל מה שאני מתגב' כן יגבר החולי עלי לשבור כל עצמותי: כסוס. כמו כסים והוא שם עוף: כסוס עגור. כמו כסוס ועגור כעוף זה שתפשוהו בגרונו והוא מצפצף וכן תירגם יונתן כסוסיא דאחיד ומנציף: עשקה לי. כמו עשוק אותי לקחני מיד מלאך המות ו ערבני להצילני לשון ערבות ג' גרנט"יא בלע' כמו ערוב עבדך לטוב. עשקה לי עשוק אותי מידו כלומר תאמר רפא נא לא רפא אותה: מה אדבר. שבח וקילוסין לפניו והרי אמר לי כ באמות והוא עשאן: אדדה כל שנותי. כמו ואדדם שנותי אתנודד מכל שנותי לקלם לפניו: על מר נפשי. שהיתה מרה וכואבת ויונתן תירגם שנותי לשון שנים: יי' עליהם יחיו. ית יי' על כל מיתיא אמרתא לאחיאה: ולכל בהן חיי רוחי. וקדם כולהון אחייתא חיי רוחי. ואני אומר לפי פשוטו יי' עליהם על שנותי הנזכרי' למעלה אדדה כל שנותי יי' שיכן שככו וחסדו ע עליהם ואמר לי על פי נביאו יחיו. ולכל בהן חיי רוחי. ולכל דבר אשר תלויין בהן חיי רוחי אמ' יי' עליהם ויחיו: ותחלימני. מעתה ידעתי שתחלימני ותחייני. תחלימני תבריאני ותחזיקני כמו יחלמו בניהם: הנה לשלום מר לי מר. כשנתבשרתי שלום אף הוא לי מר שהרי תלו לי הרפואה בזכות אחרים כה אמר יי' אלהי דוד אביך למעני ולמען דוד עבדי כאן הודעתני שאני חוטא כך פירשו חכמים אבל לפי ישוב המקרא משמע הנה לשלום מר לי מר כשנתבשרתי מאתך להושיעני מידי סנחריב מר לי מר על חליי שהייתי נטוי למות ולא שמחתי בבשורה ואתה בטובך חשקת נפשי מבלי רדת שחת: כי לא שאול תודך. אם הייתי מת לא הייתי מודה לך על הנס של מפלת סנחריב ולא הייתי סובר אל אמיתת הבטחתך שהבטחתני עליו: חי חי. לשון בני אדם כלומר כשיש בני אדם חיים בעולם זה חי וזה חי יובאת ההודאה מבניהם: יודיע. אשיפר בלע"ז: אל אמיתך. האב מודיע ומכון דעת בנו אל אמיתך להאמין בך: דבלת תאנים. העשויה מתאנים כשהן לחין קרויין תאנים וכשנדרסין בעיגול קרויין דבלה: וימרחו. ויחליקוה לדבקה על השחין וגם בתוך כם היה שאף בשר חי שנותנין עליו דבלה מסריח את הקב"ה נותן דבר שמחבל לתוך דבר המתחבל ומרפא:

מה

אדני כ"ב בתיב נדיא בספרא וסימ' ושפח אדני קדקד בנות ציון. אם רחץ אדני. יסיר אדני את תפארת. בשנת מות המלך. ואשמע את קול אדני אמר. ואמר עד מתי אדני. לכן יתן אדני הוא. ביום ההוא יגלח אדני בתער השכירה. ולכן הנה אדני מעלה. דבר שלח אדני ביעקב. על כן על בחוריו. והיה ביום ההוא יוסיף אדני. כי כה אמר אדני דהעמד המצפה. ויקר' אריה. בעוד שנה. יען כי נגש. לחם צר. ביד עבדיך חרפת. בסוס עגור כן אצפצף. אדני עליהם יחיו. ותאמר ציון עזבני אדני:

ל׳·ל׳·ה׳	דּוֹרִי נִסַּע וְנִגְלָה מִנִּי כְּאֹהֶל רֹעִי קִפַּדְתִּי כָאֹרֵג חַיַּי מִדַּלָּה יְבַצְּעֵנִי
ל׳·ל׳·ל׳·ל׳	מִיּוֹם עַד־לַיְלָה תַּשְׁלִימֵנִי׃ שִׁוִּיתִי עַד־בֹּקֶר כָּאֲרִי כֵּן יְשַׁבֵּר כָּל־עַצְמוֹתָי
ל׳·ג׳	מִיּוֹם עַד־לַיְלָה תַּשְׁלִימֵנִי׃ כְּסוּס
ב׳	עָגוּר כֵּן אֲצַפְצֵף אֶהְגֶּה כַּיּוֹנָה דַּלּוּ
ב׳ וכמנין	עֵינַי לַמָּרוֹם אֲדֹנָי עָשְׁקָה־לִּי עָרְבֵנִי׃
ל׳ ויתר וסים ועגור · ב׳	מָה־אֲדַבֵּר וְאָמַר־לִי וְהוּא עָשָׂה אֶדַּדֶּה
ל׳	כָל־שְׁנוֹתַי עַל־מַר נַפְשִׁי׃ אֲדֹנָי
ל׳·ל׳	עֲלֵיהֶם יִחְיוּ וּלְכָל־בָּהֶן חַיֵּי רוּחִי
ל׳	וְתַחֲלִימֵנִי וְהַחֲיֵנִי׃ הִנֵּה לְשָׁלוֹם
ז׳·ג׳	מַר־לִי מָר וְאַתָּה חָשַׁקְתָּ נַפְשִׁי מ
ל׳·ל׳	מִשַּׁחַת בְּלִי כִּי הִשְׁלַכְתָּ אַחֲרֵי
	גֵוְךָ כָּל־חֲטָאָי׃ כִּי לֹא שְׁאוֹל
ל׳	תּוֹדֶךָּ מָוֶת יְהַלְלֶךָּ לֹא־יְשַׂבְּרוּ יוֹרְדֵי־
ל׳·ל׳	בוֹר אֶל־אֲמִתֶּךָ׃ חַי חַי הוּא יוֹדֶךָ
ל׳·ל׳ דס	כָּמוֹנִי הַיּוֹם אָב לְבָנִים יוֹדִיעַ אֶל־
ב׳ וכמנין	אֲמִתֶּךָ׃ יְהוָה לְהוֹשִׁיעֵנִי וּנְגִנוֹתַי
ל׳	נְנַגֵּן כָּל־יְמֵי חַיֵּינוּ עַל־בֵּית יְהוָה׃
ל׳·ל׳ מל	וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ יִשְׂאוּ דְּבֶלֶת
כ׳	תְּאֵנִים וְיִמְרְחוּ עַל־הַשְּׁחִין וְיֶחִי׃
ל׳·ל׳	

מִבְּנֵי דָרִי אִתְנְטִילוּ יוֹמַי אִתְקַצִּיצוּ וְגָלוּ מִנִּי אִתְכַּפִּילוּ בְּמַשְׁכַּן דְּרוֹעֵי אִתְקַפָּלוּ כְּגוּל גַּרְדָּאִין חַיַּי מִיקַר מַלְכוּתִי אֲנָא גָלֵי יְמָמַי וְלֵילָוָתַי שְׁלִימוּ׃ נַהֲמִית עַד צַפְרָא כְּאַרְיָא דְנָהִים וּתְבַר כָּל גַּרְמֵי חֵיוְתָא כֵּין מִתַּבְּרִין מִן קֳדָם דְּוָונָא כָּל גַּרְמַי יְמָמַי וְלֵילָוָתַי שְׁלִימוּ׃ כְּסוּסְיָא דְאָחִיד וּמְנַצֵיף כֵּן נְצִיפִית וְנַהֲמִית כְּיוֹנָה זְקַפִּית עֵינַי רְיַיתִי לִי רְוַח מִן קֳדָם דִּשְׁכִנְתֵּיהּ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא יְיָ קַבֵּיל צְלוֹתִי עֲבֵיד בָּעוּתִי׃ מָה אֲמַלֵּל תּוּשְׁבַּחְתָּא וְאָמַר קֳדָמוֹהִי וְהוּא אַסְגֵּי טַבְוָן לְמֶיעְבַּד עִמִּי מָה אֲפַלַּח וַאֲשַׁלֵּים קֳדָמוֹהִי כָּל שְׁנַיָא דְאוֹסִיף עַל חַיַּי וְשֵׁיזֵיב מִמְּרִיר נַפְשִׁי׃ יְיָ עַל כָּל מֵיתַיָא אֲמַרְתָּא לְאַחֲאָה וְקֳדָם כּוּלְּהוֹן אַחֲיֵיתָא רוּחִי וְאַחֲיֵיתָנִי וְקַיֵּימְתָּנִי׃ הָא לְעָבְרֵי אוֹרַיְתָא סַגִּי שְׁלָמָא קֳדָמָךְ וְאַתְּ מֵיתֵי מְרָרָא לְרַשִׁיעַיָּא בְּכֵן כַּד יָדְעֵי יוֹם מוֹתִי שְׁפַכִי דִּמְעָתִי בִּצְלוֹ קֳדָמָךְ מַר לִי סַגִּי וְאַתְּ אִתְרְעֵיתָא בְּחַיַּי בְּדִיל דְּלָא לְחַבָּלָא נַפְשִׁי אֲרֵי אַרְחֵקְתָּא מִן קֳדָמָךְ כָּל חֲטָאַי׃ אֲרֵי לָא דְבִשְׁאוֹל מוֹדַן קֳדָמָךְ מֵיתַיָא לָא מְשַׁבְּחִין לָךְ לָא מְסַבְּרִי נָחְתֵי גוֹב בֵּית אֲבַדָּנָא לְפוּרְקָנָךְ׃ דְּחַי חַי יוֹדֵי קֳדָמָךְ כְּוָתִי יוֹמָא הָדֵין אֲבָהָן לִבְנֵיהוֹן יְחַוּוֹן גְּבוּרְתָּךְ וְיוֹדוּן לְמֵימַר דְּכָל אִלֵּין קְשׁוֹט׃ יְיָ לְמִפְרְקָנָא אֲמַר וְנִיגּוּן תּוּשְׁבַּחְתִּי נְנַגֵּן כָּל יוֹמֵי חַיַּינָא עַל בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּייָ׃ וַאֲמַר יְשַׁעְיָה יִסְבוּן דְּבֶלֶת תְּאֵינִין וְיִשׁוּרְטוּן עַל שִׁיחְנָא וְאִתַּסֵּי׃

אבן עזרא

דורי. כמו מגורי מדור באהלי רשע וזאת הלשון ידועה בארמית. גם נכון היות דור ודור מגזרתו כטעם כי גר אנכי עמך: נסע. מבנין נפעל ונדגם המ"ך בחסרון הנו"ן שהוא פ"א הפועל: נגלה. כמו גלות: מני. כמו ממני וכן שמו מני: כאהל רועי. היו"ד ליחס המלה או כיו"ד פנימי גם אכזרי כי אהל הרועה לא יעמד במקום אחד: קפדתי. כמו כפלתי וכמוהו וימי קלו מני ארג: מדלה. החולי כמו מדוע ככה דל בן ה המלך כי מזאת ה המחלה יבצעני. יתמו שני כמו יתר ידו ויבצעני וזאת המחלה שהוא עושה עמי שלום ביום ומלחמה בלילה וככה רובי החולאים והנה תשלימני כמו ואם לא תשלים: שויתי. מגזרת שוה ותחסר מלת נפשי והנכון שהו' החולי כי הוא שוה בגבורת מ מלחמתו עמי: כארי. ומנהג הארי לשבר העצמו' והתמה כי בלילה ילחם עמי ויעשה שלום לי בבוקר. כף כסוס עגור מוסף אחר עמו כמו כרעה אלי וכמוהו ככבש אלוף ואלה ע עופו והטעם שהחולה בכובד חליו יצפצף. ויהגה ואין מבין דבריו: דלו. משפעלי הכפל וכמהו דליו שוקי' כטעם כשילות: יי' עשקה לי. זאת הדלה: ערבני. עת ערוב עבדך לטוב ויש אומ' כי העי"ן תחת חי"ת וזה הבל ומלת ע ערבני כדרך לשון בני אדם והטעם התערב עמי בברתי: מה אדבר ואמר לי. הנני יוסיף על ימיך ומלת עשה כמו יעשה וכן כתתי כסף הסדה או טעם עשה שעש' זה החסד עמי אעבר אדדה כל שנותי בזכרי זאת המר' שעברה עלי ומלת אדדה מבנין כפעל ואין ריע לו במקרא רק אדדם עד בית אלהים במשנה מדדה את בנה והטע' ירוע: יי'. על דברך הו' הנזכ' שאמ' והוא אמ' והנה על אמרתך ומעשיך יהיו החיים: ולכל. עת בהן חיי רוחי: ותחלימני. מגזרת יחלמו בניהם ירבו בבר ובדברי חכמים ז"ל עתים חלום: הנה לשלום. כאשר הייתי בחצי ימי כי בן תשע ושלשי' שנה היה כאשר חלה כי אם תתגבר המרה האדומ' על תולדת האד' לעולם יהיה חולה בנערותו ויהי בשלום בזקנותו והפך זה אם תתגבר הלחה והנה האמבעים שנות שלום: מר לי מר. פעמים לחזוק ויש אומ' מגזרת תמורה: משחת בלי. יש אומרי' מגזרת בליתי והוא שם על משקל פרי ואחרים אמרו שהוא במקום הזה כמו לא והוא הפך והראשון הוא הישר בעיני כאילו אמר ואתה חשקת נפשי והעליתני משחת בלי: כי השלכת אחרי גוך. דרך משל כבן אדם שלא יראה מה שיש אחריו כי ידענו שאין גו לבורא הגויות הנה ראיה על אשר אמרנו קדמונינו שבעבור חטא שעשה היה מת בקוצר שנים והם העתיקו כי המת קודם חמשים ושתים שנה הנו בכרת ועל זה נעצב כי לא ידע שעבר עבירה שהוא חייב מיתות בכרת על כן אמר זכר נא את אשר התהלכתי לפניך והטוב בעיניך עשיתי והנה הזכיר המחשבה והמעשה והקדמונים אמרו כי לא התעסק במצות פריה:

כי לא שאול תודך. הטעם על הגוף הנקבר בשאול וכן הוא מות לא יהללך כמו מתן בסתר יכפה אף: ישברו. כמו ייחלו כמו עיני כל אליך ישברו ורבים יתמהו איך כתב הנביא כדברים האלה שמכחישים בתחיית המתי' ויש להשיב כי הגוף אין לו כח ולא דעת בבאת הנשמ' ממנו ולמה יתמהו והנה גם בהיות הנשמה דבקה עם הגוף אינכו משיג ואף כי במותו: חי חי. פעמים והטעם מי שחי כמוני או שיחיה אחרי חליו הוא חייב שיודה והטעם בפה שבו תראה חבור הנשמה עם הגוף בדרך ההודאות ויש אומ' כי חי הראשון הוא השם ואין צורך: אב לבנים יודיע. אלה האמונות: יי'. אמר או יאמר או יבוא: ונגינותי. שאחבר אנגנם אני והמשוררי' שהם בבית השם כל ימי חיינו: ויאמר. זה שאלה כי התאנים הם מזיקים לשחין וזה שאמר יש אומרי' כי הם במצות דבלת תאנים שפתחים דבקים ויתתכו כמהלכות: וימרחו. קרוב בלשון קדר וטעמו ידוע:

ויאמר

אבן עזרא

ויאמר. הטעם וכבר אמר חזקיהו מה אות וכבר הזכירו למעלה וזה לך האות מאת יי׳: כחמו נחמו עמי. בדבקה זאת הפרשה בעבור שהזכיר למעלה כי כל אוצרות המלך גם בניו יגלו לבבל על כן אחרי זאת הנחמו׳ ואלה הנחמו׳ הראשונו׳ מחצי הספר על דעת רבי משה הכהן כ״ע על בית שני ולפי דעתי הכל על גלותינו רק יש בתוך הספר דברי גלות בבל לזכר כי כורש שלח הגולה ואולם באחרית הספר דברים הם לעתיד כאשר אפרש. ודע כי מעתיקי המצות ז״ל אמרו כי ספר שמואל כתבו שמואל והוא אמת עד וימת שמואל והנה דברי הימי׳ יוכיח שהם דור אחר דור לפני זרובבל. והעד מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו. ויש להשיב כאשר ישמעו שם הנביא ואם איננו והמשכיל יבין. ומלת נחמו דברי השם לנביאיו או לגדולי העם וטעם פעמים דרך מהירות או רגע אחרי רגע: דברו. לעולם דבור על לב להסיר העצב והדאגה שעבר וכן וידבר על לבם. וטעם ירוש׳ כנסת ישראל: כי מלאה צבאה. מלאו ימיה וכמוהו כל ימי צבאי אייחל הלא צבא לאנוש והמפרשי׳ אמרו שהוא כמשמעו והראשון הוא הנכון: כי נרצה. נשלם ותם כמו עד ירצה כשכיר יומו או תרצ׳ הארץ כטעם תם עונך: כפלים. מכרות שלקחה מכל גוי: בכל חטאתיה. בעבור כל חטאותיה: קול קורא. השם המבשרים: פנו. יאמר לכל גוי: דרך יי׳. הטעם אלה שהיו בגלות שישובו לארץ הקודש וזהו דרך יי׳: ישרו׳ הטעם כפול: כל גיא ינשא. שהוא שפל או ינשא והנה גיא איננו סמוך כמו גיא חזיון המון גוג ויתכ׳ שתהיה מלת גיא כך וכך כמו מה מליל והטעם שיבאו השבים בלא יגיעה: העקוב. כמו עקוב הלב והוא הפך מישור: והרכסי׳. מגזרת מרכסי איש כטעם מקום מעוות: ונגלה. כאשר יחדש השם זה הפלא אז יראה כבוד השם: קול. דבק בכבוד השם כי דברו יקום לברוא כבן אדם. וטעם קול אומר קרא הוא המלאך שיאמר לנביא קרא: כל הבשר חציר. כחציר כמו כי שמש ומגן יי׳:

רשי

מה אות. מה טוב ומה כאה אות זה הנותן לי אמר אעלה בית יי׳: וישמע כי חלה ויחזק. היה למוד לאכול בשלש שעות וישן עד תשע כיון שחזר גלגל חמה לחזקיהו כשעמד משכבו בתשע שעות מצא שהו׳ שחרית בקש להרוג את כל עבדיו אמ׳ הכתתם אותי ישן יומם ולילה עד הבקר אמרו לו גלגל חמה הו׳ שחזר אמ׳ להם ומי החזירו אמרו לו אלוהו של חזקיהו כו׳ כדאיתא בתנחומא ובפסיקתא: בית נכתה. בית גנזיו של בשמי׳ כמו נכאת וצרי ולוט: ואת השמן הטוב. יש פותרים שמן המשחה ויש אומרים הוא שמן אפרסמון שהיה מצוי בארץ ישרא׳ והוא פכג האמור ביחזקא׳ יהודה וישראל המה רוכליך בחטי מנית ופנג וראיתי בספר יוסיפון שהוא אפרסמון וגדל ביריחו לכך נקרא יריחו על שם הריח: לא היה דבר. אף ספר תורה: מארץ רחוקה באו אלי. זה אחד משלשה בני אדם שבדקן המקום ומצאן עביט של מימי רגלים קין וחזקיהו ובלעם חזקיהו היה לו להשי׳ אתה נביאו של מקום ולי אתה שואל התחיל מתגאה ואומר מארץ רחוק׳ באו אלי לפיכך נענש ועל ששמח עליהם והאכילן על שולחנו וכן בלעם שאמר לו מי האנשים האלה עמך והשיב ואמר בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי וכן קין שאמר לו אי הבל אחיך היה לו לומר רבונו של עולם הלא כל הנסתרות גלויות לך כו׳ כדאיתא בתנחומא: לא יותר דבר. מדה כנגד מדה כנגד לא היה דבר: ומבניך. הם חנניה מישאל ועזריה: טוב דבר יי׳. מאחר שבימי יהיה שלום: נחמו נחמו. חוזר על נבואותיו העתידות לפי שמכאן ועד סוף הספר דברי נחמו׳ הפסיק פרשה זו בינם לבין הפורענות נחמו אתם נביאי נחמו את עמי: כי מלאה צבאה. תרגם יונתן עתידה דתיתמלי מעם גלוותא כמו כי מלאה מבנא׳ ויש פותרין צבאה כמו הלא צבא לאנוש עלי ארץ: נרצה. נתפייס: כי לקחה וגו׳. הרי קבלת כוס תנחומין מן קדם יי׳ כאילו לקת על חד תרין בכל חובהא ולפי פשוטו יתכן לפרש כי לקחה פורענות כפלים ואם תאמ׳ היאך מדתו של הקב״ה לשלם לאדם כ׳ כפלי׳ בחטאו מכינו מקרא מלא ושלמתי ראשונה משנה עונם וחטאתם: קול. רוח הקדש קורא במדבר דרך ירושלם פנו דרך יי׳ לשוב גלויותיה לתוכה: כל גיא ינשא. וההר ישפל הרי דרך חלק׳ ושוה וכוחה: והרכסי׳. הרים הסמוכים זה לזה ומתוך סמיכתן מורד שביניהם זקוף ואינו מעוקם שיהא נוח לירד ולעלות: הרכסי׳ כמו וירכסו את החשן: לבקעה. קנפ״ניא בלע״ז ארץ חלקה ושוה: קול. מאת הקב״ה אומר אלי קרא: ואמר. רוחי׳ ואמר מה אקרא והקול משיבו זאת קרא כל הבשר חציר כל שרי המלכיות ההפך גדולתם ותהיה כחציר:

ומאין ה׳ וסימ׳ נמסר בספר יהושע סימן ט׳: באצרתי ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר האזינו ובמלכים חלק ב׳ סימן כ׳: יקחו י׳ בקריא וקמצין וסי׳ נמסר בריש סדר אמר אל הכהני׳: פנו ג׳ בקריא׳ וסימ׳ קול קורא במדבר פנו דרך.

ישעיה

לט ויאמר חזקיהו מה אות כי אעלה בית יהוה: בעת ההיא שלח מראדך בלאדן בן-בלאדן מלך-בבל ספרים ומנחה אל-חזקיהו וישמע כי חלה ויחזק: וישמח עליהם חזקיהו ויראם את-בית נכתה את-הכסף ואת-הזהב ואת-הבשמים ואת השמן הטוב ואת כל-בית כליו ואת כל-אשר נמצא באוצרתיו לא-היה דבר אשר לא-הראם חזקיהו בביתו ובכל-ממשלתו: ויבא ישעיהו הנביא אל-המלך חזקיהו ויאמר אליו מה אמרו האנשים האלה ומאין יבאו אליך ויאמר חזקיהו מארץ רחוקה באו אלי מבבל: ויאמר מה ראו בביתך ויאמר חזקיהו את כל-אשר בביתי ראו לא-היה דבר אשר לא-הראיתים באצרותי: ויאמר ישעיהו אל-חזקיהו שמע דבר-יהוה צבאות: הנה ימים באים ונשא כל-אשר בביתך ואשר אצרו אבתיך עד-היום הזה בבל לא-יותר דבר אמר יהוה: ומבניך אשר יצאו ממך אשר תוליד יקחו והיו סריסים בהיכל מלך בבל: ויאמר חזקיהו אל-ישעיהו טוב דבר-יהוה אשר דברת ויאמר כי יהיה שלום ואמת בימי:

מ נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם: דברו על-לב ירושלם וקראו אליה כי מלאה צבאה כי נרצה עונה כי לקחה מיד יהוה כפלים בכל-חטאתיה: קול קורא במדבר פנו דרך יהוה ישרו בערבה מסלה לאלהינו: כל-גיא ינשא וכל-הר וגבעה ישפלו והיה העקב למישור והרכסים לבקעה: ונגלה כבוד יהוה וראו כל-בשר יחדו כי פי יהוה דבר: קול אמר קרא ואמר מה אקרא כל-הבשר חציר

תרגום

ואמר חזקיה מה את ארי אסק לבית מקדשא דיי: בעידנא ההיא שלח מרודך בלאדן בר בלאדן מלכא דבבל איגרין וקורבנין לות חזקיה כד שמע ארי מרע ואתסי: וחדי עליהון חזקיה ואחזינון ית בית גנזוהי ית כספא וית דהבא וית בוסמנא וית משחא טבא וית כל בית מנוהי וית כל דאשתכח בגנזוהי לא הוה מידעם דלא אחזינון חזקיה בביתיה ובכל שולטניה: ואתא ישעיה נביא לות מלכא חזקיה ואמר ליה מה אמרו גבריא האילין ומנן אתו לותך ואמר חזקיה מארעא רחיקא אתו לותי מבבל: ואמר מה חזו בביתך ואמר חזקיה ית כל די בביתי חזו לא הוה מדעם דלא אחזיתינון בגנזי: ואמר ישעיה לחזקיה קביל פתגמא דיי צבאות: הא יומיא אתן ויתנטיל כל די בביתך ודי גנזו אבהתך עד יומא הדין ויתובל לבבל לא ישתאר מידעם אמר יי: ומבנך דיפקון מינך דתוליד ידברון ויהון רברבין בהיכלא מלכא דבבל: ואמר חזקיה לישעיה תקין פתגמא דיי דמללת ואמר ארי יהי שלם וקשוט ביומי:

נביא אתנבו תנחומין על עמי אמר אלהכון: מלילו על לבא דירושלם ואתנבו עלה ארי עתידא דתתמלי מעם גלותא ארי אשתביקו לה חובהא ארי קבילת כוס תנחומין מן קדם יי כאילו לקת על חד תרין בכל חטאהא: קל דמכלי במדברא פנו אורח מן קדם עמא דיי כבישו במישרא כבשין קדם כנישתא דאלהנא: כל חיליא יראמון וכל טור ורמא ימאכון ויהי כפלא למישרא ובית גידודין לבקעה: ויתגלי יקרא דיי ויחזון כל בני בסרא כחדא ארי במימרא דיי גזר כן: קל דאמר אתנבי ומתיב ואמר מה אתנבי כל רשיעיא כעשבא

ואמר סלו סלו פנו דרך. פנו דרך העם: כי פי יי׳ דבר ג׳ דסמיכי בקריא׳ וסימ׳ אם תאבו ושמעתם טוב׳ ונגלה כבוד יי׳ וראו. או תתענג על יי׳:

רשי

וכל חסדו כציץ השדה· כי חסד לאומים חטאת׃ ד״א סוף אדם למות לפיכך אם אמר לעשות חסד הרי הוא כציץ השדה אשר ימולל ויבש ואין לסמוך עליה שאין בידו לקיים שמא ימות שכשיבש חציר כבל ציץ כמות האדם בטלה הבטחתו אבל דבר אלהינו יקום כי הוא חי וקיים ובידו לקיים לפיכך על הר גבוה עלי ובשרי מבשרת ציון כי מפי החי לעולם היא הבטחת הבשורה׃ כבל· כמם׃ מבשרת ציון· נביאי המבשרין לציון ובמקום אח׳ הוא אומר רגלי מבשר זכו קל׳ כזכר לא זכותם נקבה ותאח׳ פעמיו עד הקץ׃ בחזק יבא· על האומות ליפרע׃ הנה שכרו אתו· מזומן אתו לצדיקים׃ ופעולתו· שכר פעולה שעליו ליתן להם׃ כרועה· אשר עדרו ירעה בזרועו מקבץ טלאי׳ ובחיקו נושאם׃ עלות ינהל· מיניקות בניה מדבר הכאן המיניקות· ינהל כמו מנהל׃ מי מדד וגו׳· כל זה היה בו כח לעשו׳ וכל שכן שיש בו כח לגמור הבטחות הללו׃ בשעלו· בהליכתו שדרכת בים כוסיף· בשעלו· כמו בשעול הכרמים שביל· שעל· שם כלי הוא וכן בשעלי שעורים׃ תיכן· אמולאי״ר בלע״ז׃ וכל בשלים· ומדד בשלישית שלים מדבר שלים ישוב שלים ימים ונהרות· לא״ה בשלים מגודל עד אמה שליש׳ לאצבעות ונכחם פי׳ שהוא שם כלי וכן ותשקמו בדמעו׳ שלים׃ ושקל בפלס הרי· הכל לפי הארץ הר כבד יתקע בארץ קשה והקל׳ בארץ רכה׃ מי תכן· את רוח הקדש בפי הנביאים יי׳ תכנו וכדי הוא להאמן׃ ואיש עצתו· יודיענו רוחו כן תירג׳ יונתן ולפי משמעו ואיש עצתו מוסב לראש המקר׳ מי תיכן את רוחו ומי איש עצתו אשר יודיענו להקב״ה עצה׃ את מי נועץ ויבינהו· האיש להקב״ה הן כל גוים לפניו כמר מדלי ואיך ילמדו לו את מי מן ה האומות נועץ כמו שנועץ עם הנביאי׳ כמו ש׳ בא״ברה׳ וי״אמר המכסה אני מאברהם וגו׳׃ ויבינהו וילמדהו בארח משפט׃ את מי מן האומו׳ עשה כן שלימדו חכמה כמו שעשה לאברה׳ שנתן לו לב להכירו מאליו ולהבין ב בתורה שנאמר וישמר משמרתי ואומ׳ למען אשר יצוה וגו׳ וכליותיו היו נובעות חכמה שנאמר אף לילות יסרוני כליותי׃ הן גוים כמר מדלי· ואין חשובין לו להעמיד מהם לנביאים לגלות סודו׃ כמר מדלי· כטיפה מרה המטפטפת משולי הדלי ומשקע טנופת המים ורוקבת העץ ל למוכ״ידא בלע״ז׃

אבן עזרא

כציץ השדה· בבקר יציץ וחלף ולערב ימולל ויבש׃ יבש חציר· הוא הצמח הלא וכן בלשון ישמעאל׃ נשבה בו· כמו מרחפת מגזרת וישב אותם אברם והם הם שני ענינים׃ אכן· כחציר כל העם׃ יבש· אחר היותו כחציר יבש ואחר היותו כציץ הנו כנבל רק דבר השם יקום כמו יעמד ואין מי ישיבנו׃ כי רוח יי׳· והטעם הרוח שישלח נושב בחציר ויבש׃ על· מבשרת ציון· הטעם על עדה ולא נקבה ממש׃ הנה· בחזק יבא. תואר היד כי ימצא על לשון זכר כמו והנה בו מגלת ספר׃ הנה שכרו· שיתן שכר לאוכילו וככה פעלתו פעלת שכיר והטעם שכר הפועל ולפי דעתי שזה הטעם איננו דבק עם הפרשה רק הוא אומר שאיננו מבקש שכר והטעם איננו כ כרועה שכיר על כן א אחריו עדרו כרועה׃ ובחיקו ישא· מי שלא יוכל ללכת׃ עלות· הם ההרות שעלו עליהם הזכרים׃ ינהלם· בלטו וזה הטעם שהשם יקבץ בני הגולה ויחבום ה הנשברים׃ מי· והתמהו׳ איך יהיה זה והלא השם ברא הכל וידע כמה מים ים בים כאילו מדדם היד׃ בשעלו· כמו בשעלי שעורים׃ ושמים· שנטה כידיעה ידע מ מדתם כי הוא בראם בגבורתו כפי החכמה כאילו מדדם בזרת ו וכדרך בן אדם דבר הכתו׳׃ וכל· כמו ומדד ותרגום וימדו בעומר וכלו׳׃ בשלים׃ כמו מסורה ויתכן להיותו מגזרת שלש לכן לא כדע היום איך יהיו ה המדות הקדמוני׳ וכן ותשקמו בדמעו׳ שלים׃ ושקל בפלס· הוא הנקרא קריסטון הוא שיש לו זרוע ארוך והו׳ מגזרת פלס מעגל׃ וגבעות במאזנים· והטעם שישים בכף א מאזנים גבעה ובכף ה האחר אחרת וזה דרך משל׃ מי· אמר הגאון כי לא הזכיר הרוח עם השלשה המוסדים ואמר כי השם תשובה כאילו אמר מי תכן הרוח והתשובה השם ולפי דעתי שזה איננו נכון בעבור שהכתוב הוא את רוח ומה טעם איש עצתו אים עצתו יודיענו וכן פירושו מי תכן רוח השם וסמך הרוח אליו כמו ורוח אלהים מרחפת ומי הראשון מושך אחר ומי איש שיודיענו השם עצתו למה ברא כן׃ את מי נועץ· תבנין כפעל פועל עבר על כן הוא פתוח ע״ן עם מי התיעץ׃ ויבינהו· ויתן בינה לשם וילמדו בארח משפט שם לכל מוסר׃ וילמדהו דעת· העתידות׃ הן גוים כמר מדלי· כטיפת הנופלת מהדלי ואין

בציץ ג׳ בקריא׳ וסי׳ וכל חסדו כציץ השדה· בציץ השדה כן יציץ· כציץ יצא וימל׃ ושמים ד׳ בקרי׳ וסי׳ ביום עשות יי׳ אלהים· ושמים בזרת תכן· הודו על ארץ ושמים· לא זכו בעיניו׃ תכן ג׳ בקרי׳ וסי׳ מי תכן את רוח יי׳· ושמים בזרת תכן וכל בשליש׃ ושמים תכן בבדה׃ דין׳ וסימ׳ נמסר בסדר הזריע׃ ין׳ פסוקים אין אין

וְכָל־חַסְדּוֹ כְּצִיץ הַשָּׂדֶה׃ יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ כִּי רוּחַ יְהוָה נָשְׁבָה בּוֹ אָכֵן חָצִיר הָעָם׃ יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ וּדְבַר־אֱלֹהֵינוּ יָקוּם לְעוֹלָם׃ עַל הַר־גָּבֹהַּ עֲלִי־לָךְ מְבַשֶּׂרֶת צִיּוֹן הָרִימִי בַכֹּחַ קוֹלֵךְ מְבַשֶּׂרֶת יְרוּשָׁלָ͏ִם הָרִימִי אַל־תִּירָאִי אִמְרִי לְעָרֵי יְהוּדָה הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם׃ הִנֵּה אֲדֹנָי יְהוִה בְּחָזָק יָבוֹא וּזְרֹעוֹ מֹשְׁלָה לוֹ הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו׃ כְּרֹעֶה עֶדְרוֹ יִרְעֶה בִּזְרֹעוֹ יְקַבֵּץ טְלָאִים וּבְחֵיקוֹ יִשָּׂא עָלוֹת יְנַהֵל׃ מִי־מָדַד בְּשָׁעֳלוֹ מַיִם וְשָׁמַיִם בַּזֶּרֶת תִּכֵּן וְכָל בַּשָּׁלִשׁ עֲפַר הָאָרֶץ וְשָׁקַל בַּפֶּלֶס הָרִים וּגְבָעוֹת בְּמֹאזְנָיִם׃ מִי־תִכֵּן אֶת־רוּחַ יְהוָה וְאִישׁ עֲצָתוֹ יוֹדִיעֶנּוּ׃ אֶת־מִי נוֹעָץ וַיְבִינֵהוּ וַיְלַמְּדֵהוּ בְּאֹרַח מִשְׁפָּט וַיְלַמְּדֵהוּ דַעַת וְדֶרֶךְ תְּבוּנוֹת יוֹדִיעֶנּוּ׃ הֵן גּוֹיִם כְּמַר מִדְּלִי וּכְשַׁחַק מֹאזְנַיִם נֶחְשָׁבוּ הֵן אִיִּים כַּדַּק יִטּוֹל׃ וּלְבָנוֹן אֵין דֵּי בָּעֵר וְחַיָּתוֹ אֵין דֵּי עוֹלָה׃ כָּל־הַגּוֹיִם כְּאַיִן נֶגְדּוֹ מֵאֶפֶס וָתֹהוּ נֶחְשְׁבוּ־לוֹ׃ וְאֶל־מִי תְּדַמְּיוּן אֵל וּמַה־דְּמוּת תַּעַרְכוּ־לוֹ׃ הַפֶּסֶל נָסַךְ חָרָשׁ וְצֹרֵף בַּזָּהָב יְרַקְּעֶנּוּ וּרְתֻקוֹת כֶּסֶף צוֹרֵף׃

וְכָל תּוּקְפְהוֹן כְּמוֹצָא דְחַקְלָא׃ יָבֵשׁ עִסְבָּא נְתַר נִצֵּיהּ אֲרֵי רוּחָא מִן קֳדָם יְיָ נְשַׁבַת בֵּיהּ בְּכֵן כְּעִסְבָּא חֲשִׁיבִין רַשִׁיעַיָא בְּעַמָּא׃ מִית רַשִׁיעַיָא אֲבָדוּ עֶשְׁתּוֹנוֹהִי וּפִתְגָמָא דֶאֱלָהָנָא קַיָּים לְעָלְמִין׃ עַל טוּר רָם סַקוּ לְכוֹן נְבִיַּיָא דִי מְבַסְרִין לְצִיוֹן אֲרִימוּ בְּחֵילָא קָלְכוֹן דִי מְבַסְרִי לִירוּשְׁלֵם אֲרִימוּ לָא תִדְחֲלוּן אֲמָרוּ לְקִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה אִתְגְלִיאַת מַלְכוּתָא דֶאֱלָהָכוֹן׃ הָא יְיָ אֱלֹהִים בִּתְקוֹף מִתְגְלֵי וּתְקוֹף דְרַע גְבוּרְתֵּיהּ שָׁלְטָא קֳדָמוֹהִי הָא אַגַר עָבְדֵי מֵימְרֵיהּ עִמֵּיהּ דְכָל עוּבָדֵיהוֹן גְלַן קֳדָמוֹהִי׃ כְּרַעְיָא דְעֶדְרֵיהּ רָעֵי בִּדְרָעֵיהּ מְכְנִישׁ אִמְרִין וּבְחֵינֵיהּ מְסוֹבַר רַכִּיכִין מֵינַקְתָּא בְּנִיחַ מְדַבַּר׃ מַן אֲמַר אִלֵין קַיָם אֲמַר וַעֲבִיד דְכָל מֵי עָלְמָא חֲשִׁיבִין קֳדָמוֹהִי כְּטִיפָא בְּשָׁעוֹלָא וּמְשִׁיחַת שְׁמַיָא כְּאִילוּ בְּזַרְתָּא מְתַקְנִין וְעַפְרָא דְאַרְעָא כְּאִילוּ בִּמְכִילָא אִתְּכָל וְטוּרַיָא כְּאִילוּ מַתְקַל תִּקְלִין וְרָמָתָא כַּד בְּמוֹזַנְיָא׃ מַן תַקִין יַת רוּחַ קוּדְשָׁא בְּפוּם כָּל נְבִיַּיָא הֲלָא יְיָ וְצַדִּיקַיָא עָבְדֵי מֵימְרֵיהּ פִּתְגָמֵי רְעוּתֵיהּ הוֹדְעִינוּן׃ דְהוֹן דְבָעוּ מִן קֳדָמוֹהִי אִיסְבַּר חוּכְמָא וְאַלְפִינוּן אוֹרַח דִּין וִיהַב לִבְנֵיהוֹן אוֹרַיְתָא וְאוֹרַח דְסוּכְלְתָנוּ לִבְנֵי בְנֵיהוֹן הוֹדְעִינוּן׃ הָא עַמְמַיָא כְּטִיפָא מִדוּל וּכְעִיוּל מוֹזַנְיָא חֲשִׁיבִין הָא נַגְוָותָא כְּדוּקָא דְפָרַח׃ וְאִילָנָא לִבְנָן לָא מִסְפְּקוּן לְאַדְלָקָא וְחֵיוָתָא דְבֵיהּ לֵית הִיא כְּמִיסַת לַעֲלָתָא׃ כָּל עַמְמַיָא כְּלְמָא עוּבָדֵיהוֹן גְמִירָא וְשֵׁיצָאָה אִינוּן חֲשִׁיבִין קֳדָמוֹהִי׃ וּלְמָאן אַתּוּן מְרַמַּן לְמִרַן קֳדָם אֵל וּמַה דְמוּת אַתּוּן מְסַדְּרִין קֳדָמוֹהִי׃ הָא צִילְמָא נַגָּרָא עֲבִיד וְקַנָאָה בִּדְהַב מְחַפֵּי לֵיהּ וְשִׁילְשְׁלִין דִכְסַף קֵינָאָה מְאַחִיד לֵיהּ׃

במצעות פסוק׳ וסימ׳ ויקם פרעה לילה הוא· וכי יראה הכהן· ויאמר הכהן חרב· ולבנון אין די בער· ויירא כי אין איש דישעיה· והנה קול שועת· לבני עמון כה אמר· וכי תגישון עור· אמר נבל בלבו· הכל סר כלו סג· עשה גדלות עד אין חקר תניינא דאיוב· עיר פרוצה אין· ידעתי כי כל אשר· הצרי אין בגלעד׃

רשי

כשחק מאזנים· שהכחשת מעלה עיפוש ומתחק׃ כדק· אבק דק׃ יטול· כאבק הניטל ועולה על ידי רוח כדק אשר יטול׃ אין די בער· על מזבחו׃ וחיתו· של לבנון אין די עולה· ד״א ולבנון אין די בער וגו׳ לכפר על עון האומות׃ כאין נגדו· כאין הם בעיניו ואינם חשובין לפניו׃ נסך· לשון מסכה׃ נסך חרש· חרש של ברזל נוסכו מברזל או מנחשת ואחר כך הצורף מרקעו׳ בטסי זהב ומצפהו מלמעלה׃ רתוקות· שלשלאות׃

אבן עזרא

הרוח עם השלשה המוסדים ואמר כי השם תשובה כאילו אמר מי תכן הרוח והתשובה השם ולפי דעתי שזה איננו נכון בעבור שהכתוב הוא את רוח ומה טעם איש עצתו אים עצתו יודיענו וכן פירושו מי תכן רוח השם וסמך הרוח אליו כמו ורוח אלהים מרחפת ומי הראשון מושך אחר ומי איש שיודיענו השם עצתו למה ברא כן׃ את מי נועץ· תבנין כפעל פועל עבר על כן הוא פתוח ע״ן עם מי התיעץ׃ ויבינהו· ויתן בינה לשם וילמדו בארח משפט שם לכל מוסר׃ וילמדהו דעת· העתידות׃ הן גוים כמר מדלי· כטיפת הנופלת מהדלי ואין רע לו׃ וכשחק· הוא האבק הדק מגזרת ושחקת ממנה הדק ואחר שכל בני אדם שבל נגדו את מי נועץ׃ יטול· ישליך כמו ויטילו את הכלים אך הוא משורש אחר ורבי יונה המדקדק אמר כי יטול תבנין נפעל בדרך רחוקה או פירו׳ יטול ישא כמו נוטל׃ ולבנון· ואין לשם צורך לעולו׳ כי אין די בלבנון לבער וטעם לבנון שיבינו השומעים כי הטעם כל עצי הארץ וכן טעם חיתו׃ כל· והנה הזכיר כל הגוים והם האדם ואחר כך הצמחים והחיות והטעם אחר שכל הגוים הם כאין· ומ״ם מאפס כמ״ם המה מהבל יחד כאילו אמר פחותים מאפס הם כחשבו׳ והתמה מהגאון ז״ל שאמר שבני אדם הם נכבדים ממלאכי השם והלא קרא זאת הפרשה׃ ואל· אל· הם בלא ה״א הדעת כמו אלהים הוא יודע׃ והפסל· הוא הנכרת מאבן או מעץ׃ נסך· כמו עגל מסכה׃ ירקענו· כמו וירקעו את פחי הזהב ומגזרת רקיע׃ ורתוקו׳· כמו עשה הרתוק כדמות שלשלאות׃

המסכן

המסכן · יש אומרים כי המסכן כמו סוכן הוא הממונה על האוצרות וכן הוא המסכן שהוא מסכן על תרומה ויש נכון שהוא תואר שהוא אכזר באוצר שהוא תרומה לעמו ממנו פסל : יבחר · בעל התרומה : לא ימוט · לאחזקנו במסמרי · הלא תרעו בשיקול הדעת שהוא העיקר : הלא תשמעו · שילמדוהו אותם אחרי : הלא הוגד מראש · וזה למטה מכל הדעות : מראש · מיום היותכם ואם אין לכם דעת הלא הבינותם מוסדות ה הארץ : היושב · חוג · מגזרת ובמחוגה והטעם הכלי העושה החוג והוא הקו ה הסובב בעגול והנה לעד כי הארץ עגולה לא רבועה ואם אין צורך לפסוק כי הדבר ידוע בראיות גמורות וטעם היושב שהכל מלא כבודו : כדוק · כטפריר והוא קרוב מתכנית האהל ואלה השמי' אינם האופני' : וימתחם · כמו ויפרשם : לשבת · תחתיו והטעם כי השם הוא היושב על חוג הארץ : הנותן רוזני · סגני כמו תחתית רזון כי שמו התואר ישתנו : אף · הטעם כעצים שאמרו כאלו לא נטעו מבנין בפעל זורעו מ מבנין שלא נקרא שם פועלו : בל שרש · פעל מבנין פעל הקל : וגם נשף · כמו נשפת ברוחך וטעם וגם כמו עוד : ואל · הטעם יאמר לעובדי הפסל הים שבני אדם בעיניכם נכברים מאד ונכים ו והשופטים אלא תראו שהם ושמרים כרגע ואשוה · אהיה שוה עמו וטעם קדוש כי השם קדוש מהשתוו עם את מעשיו אף כי עם מעשה מעשיו : שאו · מי ברא אלה · הבריאו' שהם שם ומי הוא ה המוציא בכל יום ב במספר כאשר וזה כנגד הרואה גם יתכן להיותו רמז לכוכבי לכת שיש מספר באת ידוע לכל אחד אבל השם רק בני קדם וכל חכמי המזלות עד היום לא יוכלו לעמוד על אמונת מספ' באת

המסכן תרומה · אותם באו לעמותו של עץ המלומד להבחין להבדיל בין עץ המתקיים לשאר עצים עץ שלא ירקב מהר יבחר · המסכן המלומד כמו ההסכן הסכנתי · תרומה הפרשה ברירת העצים : הלא תדעו · מוסדות הארץ מי יסדה ואותו היה לכם לעבוד : חוג · לשון מחוגה עגול קומפס בלע"ז : ויושביה · לפניו כחגבים : כדוק · כיריעה טילא בלע"ז : אף בל נטעו · אף הרי הם כמי שלא נטעו : אף בל זורעו · ועוד יתיר מכאן שישורשו ויעקרו כאילו לא זורעו זריעה פחותה מנטיעה : בל שורש בארץ גזעם · לכשיעקרו לא ישריש הגזע בארץ שיהא מחליף כל שורש שבמקרא טעמו באות ראשונ' ונקודה הרי"ש פתח וזה טעמו למטה ונקוד קמץ לפי ש שהו' לשון פועל אדרצי"ניר בלע"ז : מי ברא אלה · כל הצבא אשר תראו במרום : מרוב אונים · שיש לו ושהוא אמיץ כח איש מן הצבא לא נעדר שלא יקרא בשם : למה תאמר · עם יעקב ותדבר בגלות : נסתרה דרכי מיי' · העלים מנגד עיניו כל מה ש שעבדנוהו והתשיל עלינו אותם שלא ידעוהו : ומאלהי משפטי יעבור · העביר מלפניו משפט הגמול הטוב שהיה לו לשלם ל לאבותינו ולנו : בורא קצות הארץ ואין חקר לתבונתו · ומי שיש לו כח כזה וחכמה כזו הוא יודע את המחשבות למה הוא מאחר טובתכם אלא כדי לכלות את הפשע ולהתם את החטאת על ידי היסורין : נותן ליעף כח · וסופו להחליף כח ליעיפותכם : ויעפו נערים · גבורת אויביכם המנוערים מן המצות תיעף : ובחורים כשול יכשלו · אותם שהם עכשיו גבורי' וחזקי' יכשלו ואתם קויי יי' יחליפו כח חדש וחזק : אבר · כנף : החרישו אלי · לשמוע דברי : איים · אומות : יחליפו כח · יתקשטו ויתחזקו בכל גבורת' אולי יעמדו בדין בכח : יגשו אלי · ואז משיגשו ידברו : למשפט נקרב' · להוכיחם על פניהם : מי העיר ממזרח · אותו שצדק יקראהו לרגלו מי העיר את אברהם ל להביאו מארם שהוא במזרח וצדק שהיה עושה היה היתה לקראת רגליו בכל אשר הלך : יתן לפניו גוים · מי שהעירו ממקומו להשיבו הוא נתן לפניו ארבעה מלכים וחילותיהם :

וישביה ו' וסימ' היושב על חוג הארץ · כמו כן ימותון · העיר ההללה · היו לי כלם כסדם · וישתמר חקות עמרי · אשר עשיריה מלאו · צבאם ז' וסימ' נמסר לעיל בריש סימן ל"ד : ותדבר ג' בקריא' וסימ' ותדבר נא אמתך · ותדבר גלא תאלם · למה תאמר יעקב ותדבר ישראל : יעבור ז' מ"ל וסימ' נמסר לעיל בסי'

הַמְּסֻכָּן תְּרוּמָה עֵץ לֹא־יִרְקַב יִבְחָר חָרָשׁ חָכָם יְבַקֶּשׁ־לוֹ לְהָכִין פֶּסֶל לֹא יִמּוֹט : הֲלוֹא תֵדְעוּ הֲלוֹא תִשְׁמָעוּ הֲלוֹא הֻגַּד מֵרֹאשׁ לָכֶם הֲלוֹא הֲבִינֹתֶם מוֹסְדוֹת הָאָרֶץ : הַיֹּשֵׁב עַל־חוּג הָאָרֶץ וְיֹשְׁבֶיהָ כַּחֲגָבִים הַנּוֹטֶה כַדֹּק שָׁמַיִם וַיִּמְתָּחֵם כָּאֹהֶל לָשָׁבֶת : הַנּוֹתֵן רוֹזְנִים לְאָיִן שֹׁפְטֵי אֶרֶץ כַּתֹּהוּ עָשָׂה : אַף בַּל־נִטָּעוּ אַף בַּל־זֹרָעוּ אַף בַּל־שֹׁרֵשׁ בָּאֶרֶץ גִּזְעָם וְגַם־נָשַׁף בָּהֶם וַיִּבָשׁוּ וּסְעָרָה כַּקַּשׁ תִּשָּׂאֵם : וְאֶל־מִי תְדַמְּיוּנִי וְאֶשְׁוֶה יֹאמַר קָדוֹשׁ : שְׂאוּ־מָרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ מִי־בָרָא אֵלֶּה הַמּוֹצִיא בְמִסְפָּר צְבָאָם לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא מֵרֹב אוֹנִים וְאַמִּיץ כֹּחַ אִישׁ לֹא נֶעְדָּר : לָמָּה תֹאמַר יַעֲקֹב וּתְדַבֵּר יִשְׂרָאֵל נִסְתְּרָה דַרְכִּי מֵיְהוָה וּמֵאֱלֹהַי מִשְׁפָּטִי יַעֲבוֹר : הֲלוֹא יָדַעְתָּ אִם־לֹא שָׁמַעְתָּ אֱלֹהֵי עוֹלָם יְהוָה בּוֹרֵא קְצוֹת הָאָרֶץ לֹא יִיעַף וְלֹא יִיגָע אֵין חֵקֶר לִתְבוּנָתוֹ : נֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ וּלְאֵין אוֹנִים עָצְמָה יַרְבֶּה : וְיִעֲפוּ נְעָרִים וְיִגָעוּ וּבַחוּרִים כָּשׁוֹל יִכָּשֵׁלוּ : וְקוֹיֵ יְהוָה יַחֲלִיפוּ כֹחַ יַעֲלוּ אֵבֶר כַּנְּשָׁרִים יָרוּצוּ וְלֹא יִיגָעוּ יֵלְכוּ וְלֹא יִיעָפוּ :

מא הַחֲרִישׁוּ אֵלַי אִיִּים וּלְאֻמִּים יַחֲלִיפוּ כֹחַ יִגְּשׁוּ אָז יְדַבֵּרוּ יַחְדָּו לַמִּשְׁפָּט נִקְרָבָה : מִי הֵעִיר מִמִּזְרָח צֶדֶק יִקְרָאֵהוּ לְרַגְלוֹ יִתֵּן לְפָנָיו גּוֹיִם

אוּרָן בָּרֵי אָעָא דְּלָא אָחִיד בֵּיהּ רִיקְבָא בָּחַר נַגַּר אוּמַן בָּעֵי לֵיהּ לְאַתְקָנָא צְלַם דְּלָא יִצְטְלֵי : הֲלָא יְדַעְתּוּן הֲלָא שְׁמַעְתּוּן הֲלָא אִתְחֲוָא מִן אַוְּלָא עוֹבַד סִדְרֵי בְרֵאשִׁית לְכוֹן הֲלָא תִּסְתַּכְּלוּן לְמִדְחַל קֳדָם מִן דְּבָרָא יְסוֹדֵי אַרְעָא : דְּאַשְׁרֵי בִּתְקוֹף רוּמָא שְׁכִינַת יְקָרֵיהּ וְכָל יָתְבֵי אַרְעָא חֲשִׁיבִין קֳדָמוֹהִי כְּקַמְצִין דְּמָתַח כִּזְעֵיר שְׁמַיָא וּפְרָסִינוּן כְּמַשְׁכַּן יְקָרָא לְבֵית שְׁכִינְתָּא : דְּמָסַר שִׁלְטוֹנִין לְחוּלְשָׁא דַּיָּינֵי אַרְעָא כְּלָמָא עָבִיד : אֲפִילוּ יִפְשׁוּן אֲפִילוּ יִסְגּוּן אֲפִילוּ יִתְרַבּוּן בְּאַרְעָא בְּנֵיהוֹן וְאַף רוּגְזֵיהּ יְשַׁלַּח בְּהוֹן וִיבַהֲתוּן וּמֵימְרֵיהּ כְּעַלְעוֹלָא לְקַשָּׁא יְבַדַּר יַתְהוֹן : וּלְמַן תְּדַמּוֹן קֳדָמַי וְתִשְׁווֹן יֵימַר קַדִּישָׁא : זְקוּפוּ לְרוּמָא עֵינֵיכוֹן וַחֲזוֹ לְמִדְחַל קֳדָם מִן דִּבְרָא אִלֵּין דְּאַפֵּיק בְּמִנְיַן חֵילֵי שְׁמַיָא לְכוּלְּהוֹן בִּשְׁמְהָן קָרֵי מִסְּגֵי גְבוּרָן וּתְקוֹף חֵיל חַד מִסִּדְרֵיהּ לָא מִתְעַכַּב : לְמָה תֵּימַר יַעֲקֹב וְתִמַלֵּיל יִשְׂרָאֵל מִטַּמְרָא אוֹרְחִי מִן קֳדָם יְיָ וּמִן קֳדָם אֱלָהִי דִּינִי יַעְדֵּי : הֲלָא יְדַעְתָּא אִם לָא שְׁמַעְתָּ אֱלָהּ עָלְמָא יְיָ דִּי בְרָא יְסוֹדֵי אַרְעָא לָא בְעָמַל וְלָא בְלֵיאוּ לֵית סוֹף לְסוּכְלְתָנוּתֵיהּ : דִּיהַב לְצַדִּיקַיָּא דְּמִשְׁלְהַן לְפִתְגָמֵי אוֹרַיְתָא חוּכְמָא וּדְלֵית לְהוֹן תְּקוֹף נִכְסִין מַסְגֵּי : וְיִשְׁתַּלְהוּן עוּלֵימִין חַיָּבִין וְיִלְאוּן וְרַוָּקֵי רַשִׁיעַיָּא אִתְקְלָא יִתְקְלוּן : וּדְסַבָּרוּ לְפוּרְקָנָא דַיְיָ יִתְכַּנְשׁוּן מִבֵּינֵי גָלְוָתְהוֹן וְיוֹסְפוּן חֵיל וְיִתְחַדְּתוּן לְעוּלֵמַתְהוֹן כְּצִימּוּחַ דְּסָלֵיק עַל גַּדְפֵּי נִשְׁרִין יְרַהֲטוּן וְלָא יִלְאוּן יְהָכוּן וְלָא יִשְׁתַּלְהוּן : אֲצִיתוּ לְמֵימְרִי נַגְוָון וּמַלְכְוָון יוֹסְפוּן חֵיל יִתְקָרְבוּן וּבְכֵן יְמַלְּלוּן כַּחְדָא לְדִינָא נִתְקְרָב : מַן אַיְיתִי בִּיגְלָאֵי מִמַּדִּינְחָא אַבְרָהָם בְּחִיר צַדִּיקַיָּא בְּקוּשְׁט קָרְבֵיהּ לְאַתְרֵיהּ מְסַר קֳדָמוֹהִי עַמְמִין

בסוף סימן כ"ו : העיר ה' בקריא' וסימ' מי העיר ממזרח צדק יקראהו · הברו החצים · ובשנת אחת לכורש
דריש עזרא · וחברו דסוף ד"ה · ויקומו ראשי האבות :

ירד

כל אחד או ידבר על מספר הכוכבים שהם בגלגל העליון כי אין יכולת בחכם לדעת מספרם : מרוב אונים · שיש להם ושהוא אמיץ כח : איש לא נעדר · והטעם על המספר או על עצם כל כוכב כי איננו מת לעולם והנה איש כמו עצם וכן והאיש גבריאל : למה · נסתרה דרכי · אין השם רואה מה אני עושה וכנה משפטי : יעבור · והטעם יעבור ממני משפטי ולא ישפטני על דרכי : הלא ידעת · בשקול הדעת כי בראיות גמורות ידע המשכיל את בוראו : אם לא שמעת · שיהיה מאמין בדברי המשכילים : אלהי עולם · אלהי בכח והטעם כאשר היה כן הוא ולא ישנה : בורא קצות הארץ · כבר פרשתי בסדר בראשית כי בורא קרוב מגזרת גוזר וטעם קצות הוא הקו הסובב ועל דעת חכמי תושיה כי הקו איננו גוף ואחר שהוא השם עומד לעולם והנה הארץ לעד שהוא מעמיד אותה תמיד בתוך הגלגלים על בלימה לא יעף ולא ייגע ואין חקר לתבונתו והנה לעולם לא יתמו גבורתו וחכמתו · ויש אומרים כי נסתרה דרכי רמז על הגרות שישראל יחשבו כי השם לא ידעם או אם ידעם לא יוכל להושיעם : נותן · הוא איך ייגע והוא הנותן ליעף כח ולאשר אין אונים לו ירבה · עצמה על משקל חכמה : וייעפו · והנערים שיש להם כח ייעפו והבחורים יכשלו : וקויי יי' יחליפו · קודם תום הכח הראשון יבא כח אחר מהשם להם וכמוהו אם יכרת ועוד יחליף וזאת הלשון קרובה בלשון קדר : יעלו אבר · כמו כנף · מי יתן לי אבר ויתכן היות זה הטעם כי ישראל שקוו השם הוא יחזיקם וישיבם אל ירושלם והבבליים שהם גבורים יחלשו : החרישו · כאילו אמר החרישו ושמעו אלי : ולאומים יחליפו כח · אם יש בהם יכולת : יגשו · אחרי שיחליפו כח אז ידברו ויקרב למשפט לדעת אי זה גבור : מי העיר · הקדמונים אמרו כי זה רמז על אברהם שהתגבר על המלכים ושבר הצלמים והראיה שאמר אחר כן זרע אברהם אוהבי גם זה נכון ולפי דעתי שהוא רמז על כורש כי כל הפרשה היא דבקה וכן כתוב קורא ממזרח עיט והנה אחריו העירותי מצפון ויאת ממזרח שמש יקרא בשמי והפרשה כולה מפורש שם כורש ממזרח כי עילם בפאת מזרחית בבל : צדק יקראהו לרגלו · ישגע או צדק יקראהו בכל מקום לכתו :

רשי

ירד · ירדה : יתן כעפר חרבו · רמא כעפרא קטילין קדם חרביה כתן את חרבו עשה חללים רבים כעפר ואת קשתו כתן מרבה הרוגים וכופלי' כקש נדף : ירדפם יעבר שלום · הלך כל מעברותיו בשלום לא ככשל ברודפו אותם : אורח ברגליו לא יבא · דרך אשר לא בא בה קודם לכן ברגליו · לא יבא לא היה רגיל לבא : מי פעל ועשה · לו את זאת מי שהוא קורא הדורות מראש · לאדם הראשון הוא עשה לאברהם גם את זאת : אני יי' ראשון · להפליא פלא ולעזור : ואת אחרונים אני הוא · אף עמכם בנים אחרונים אהיה ואעזור אתכם : ראו איים · עוברי ע"ז הגבורות שאעשה וראו : קרבו ויאתיון · זה אל זה כאספים להלחם כשיראו ה הגאולה : איש את רעהו וגו' · יאמר חזק למלחמה אולי יעמדו להם אלהיהם : ויחזק חרש · נוסך הפסל : את צורף · המרקעו בזהב : מחליק פטיש · באחרונה כשהוא מכה בנחת להחליק את המלאכה : את הולם פעם : הוא המתחיל בה כשהיא עשת ומכה בכל כחו : אומר לדבק טוב הוא · על אותן שהיו מחזרי' אחר קרקע טובה לדבק בה עששיות ברזל · דבק · סולדורא בלע"ז : ויחזקהו · לצלם במסמרים : לא ימוט · כולם יחזקו זה את זה : ואתה ישראל עבדי · ועליהם לעזור לך סוף המקרא אל תירא כי אתך אפי כך נראה לי חיבור הענין לפי פשוטו · ומדרש אגדה בבראשית רבה דורש כל הענין במלכי צדק ואברהם ירא' איים אותה מלחמ' וייראו שם כתיירא מאברהם פן יאמר לו העמדת רשעים אלו בעולם · ואברהם כתיירא מהם לפי שהרג את בניו את בני עילם שהם מהם : איים · כשם שאיי הים מסויימין בעולם כך אברהם ושם היו ה מסויימין בעולם : איש את רעהו יעזורו · זה עוזר את זה בברכו' ברוך אברם וזה עוזר את זה ב במתנות ויתן לו מעשר מכל : ויחזק חרש · זה שם שהיה נפח לעשות מסמרו' ובריחים לתיבה : את צורף · זה אברהם שהיה צורף את הבריות לקרבן אל השכינה : את הולם פעם · זה אברהם שהלם כל המלכים ה הללו פעם אחת : אומר לדבק טוב הוא · טוב לידבק באלוהו של זה : ויחזקהו · שם לאברהם להיות דבק בהקדוש ברוך הוא ולא ימוט : ואתה ישראל עבדי : אברהם שלא היה מזרע צדיקים עשיתי לו כל זאת · ואתה ישראל עבדי · הקנוי לי משני אבות : זרע אברהם אוהבי · שלא הכירני מתוך תוכחה ולימוד אבותיו אלא מתוך אהבה : אשר החזקתיך · לקחתיך לחלקי כמו וישלח ידו ויחזק בו : מקצות הארץ · משאר האומות : ומאציליה · מן הגדולים שבהם : קראתיך · בשם לחלקי בני בכורי ישראל : ולא מאסתיך · כשמו שכאס' בו ואת עשו שנאתי : אל תשתע · אל ימס לבך להיות כשעוה זו · וזה הכלל כל תיבה שתחלת יסודה שי"ן כשבא לדבר בלשון מתפעל או תתפעל או יתפעל התי"ו חולקת ונכנסת בין שתי אותיות שרשי התיבה כמו וישתומם ויסתמר חוקות עמרי תשתכרין תסתפך כפמי : תולעת יעקב · משפחת יעקב החלשה כתולעת שאין לה גבורה אלא בפיה · תולעת וירמ"יכא בלע"ז : מתי ישראל · מספר ישראל : למורג חרוץ · כלי הוא של עץ וכבד ועשוי חריצים חריצים כעין כלי כפתים של ברזל שקורין לימ"א בלע"ז וגוררין על הקשין של שבלין ומחתכן עד שנעשו תבן דק : חדש · כשהוא חדש עד שלא הוחלקו פיות חריציו הוא חותך הרבה אבל משכתיסן הוחלקו פיות חריציו : בעל פיפיות · הם חידודי החריצין :

מסורה

נדף ה' קמצין בקריא' וסימ' נמסר בסדר בחקתי : וייראו ו' רפין בקריא' וסימ' וכל העם ישמעו וייראו ולא יזידון · והנשארים ישמעו וייראו · וכל ישראל ישמעו וייראו דבן סורר · ראו איים וייראו · יראו רבים וייראו · יראו צדיקים וייראו · וחד הטה ואביהם וייראו : צרף ד' חס' וסימ' הפסל נסך חרש וצרף קדמא דפסו' · ויחזק חרש את צרף · הוביש כל צרף מפסל · ויוצא לצרף כלי · ויאבדו ב' וסימ' הן יבשו ויכלמו כל הנחרים בך · בשוב אויבי אחור : פיפיות ב' ומל' וסימ' הנה שמתיך למורג חרוץ חדש · וחרב פיפיו' בידם :

ישעיה

ומלכים ירד יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו : ירדפם יעבור שלום ארח ברגליו לא יבוא : מי פעל ועשה קרא הדורות מראש אני יהוה ראשון ואת אחרנים אני הוא : ראו איים וייראו קצות הארץ יחרדו קרבו ויאתיון : איש את רעהו יעזרו ולאחיו יאמר חזק : ויחזק חרש את צרף מחליק פטיש את הולם פעם אמר לדבק טוב הוא ויחזקהו במסמרים לא ימוט :

ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך זרע אברהם אהבי : אשר החזקתיך מקצות הארץ ומאציליה קראתיך ואמר לך עבדי אתה בחרתיך ולא מאסתיך : אל תירא כי עמך אני אל תשתע כי אני אלהיך אמצתיך אף עזרתיך אף תמכתיך בימין צדקי : הן יבשו ויכלמו כל הנחרים בך יהיו כאין ויאבדו אנשי ריבך : תבקשם ולא תמצאם אנשי מצתך יהיו כאין וכאפס אנשי מלחמתך : כי אני יהוה אלהיך מחזיק ימינך האמר לך אל תירא אני עזרתיך :

אל תיראי תולעת יעקב מתי ישראל אני עזרתיך נאם יהוה וגאלך קדוש ישראל : הנה שמתיך למורג חרוץ חדש בעל פיפיות

תרגום

ומלכין תקיפין תבר רמא כעפרא קטילין קדם חרביה כקשא רדפינון : רדפינון עדא שלם חילת אורח ברגלוהי לא עלת : מן אמ אילין קיים אמ ועביד וסדר דריא מלקדמין אנא יי ברית עלמא מבראשית אף עלמי עלמיא דילי אינון בר מיני לית אלהא : חזו נגוותא וידחלון דבסיפי ארעא יזועון יתקרבון וייתון : גבר ית חבריה יסעדון ולאחוהי יימר תקיף : הלא יבהתון בעובדיהון דמתקיף נגרא עם קנאה מחי בפטישא עם דמטפח בקורנסא זימנא אמר על דבקא תקין הוא ומתקיף ליה במסמרין דלא יצטלי : ואת ישראל עבדי יעקב דאתרעיתי בך זרעיה דאברהם רחמי : דקריבתך מזרעית ארעא ומלכוותא בחרתך ואמרית לך עבדי את אתרעיתי בך ולא ארחיקינך : לא תדחל ארי בסעדך מימרי לא תתבר ארי אנא אלהך אתקפינך אף אסעדינך אף אחרינך בימין קושטיה : הא יבהתון ויתכנעון כל עממיא דהוו מתגרין בך יהון כלמא ויבדון אנשי דינך : תבעינון ולא תשכחינון לאנשי מצותך יהון כלמא וכלא מידעם גברין דהוו מתגרין למעבד עמך קרב : ארי אנא יי אלהך מתקיף ימינך דאמריה לך לא תדחל מימרי בסעדך : ולא תדחלון שבטיא דבית יעקב זרעיתא דישראל מימרי בסעדכון אמר יי ופריקכון קדישא דישראל : הא שויתיכון למורג תקיף חדת מלי ספסורין

אבן עזרא

ומלכים ירד · ימליט אחרים על מלכים כי זאת המלה מבנין הפעיל והטעם כמו וירד מיעקב : יתן כעפר חרבו · חרב כל מלך וי"א כי יהיו לו חרבו' רבות וקשתותיו תעופינה כקש נדף : ירדפם · ירדף אחרי המלכים ויעבר בשלום ולא ייעף כאילו לא בא ברגליו האורח : מי פעל · כדרך תקון כמו וימהר לעשות אותו והטעם מי פעל זה השם עשאו שהוא קורא הדורות מראש קודם שיהיו והטעם שידע כל ה הדורו' הבאים ויקרא כל דור לעמוד בעתו : אני יי' · הראשון לכל הדורות שעברו ועם אחרונים אני הוא : ראו איים · גבורת כורש : קרבו · אלה : ויאתיון · מלה שלימה כי היו"ד תחת הא' ה הנח שהוא למ"ד הפעל : איים · כל אי ואי וכל אים ואים וכל גוי וגוי יוסיפו לעבוד ע"ז אולי ימלטו מיד כורש : ויחזק · מחליק · מגז' וחנכי איש חלק : פטיש · ידוע כמו וכפטיש יפוצץ סלע : הולם פעם · מגזרת והלמה סיסרא והוא הברזל שיוכה עליו בו ופעם יתכן היותו כלי הברזל שיכו עליו ו ונקרא פעם בעבור ש שיוכה עליו או הולם פעם כלי אחר : אומר לדבק · עד שיהיה הדבק טוב : ואתה · אלה הם עובדי עבודה זרה דברי הנבי' ואתה ישראל עבדי · וטעם זכר אברה' כי הוציאו מבין עובדי עבוד' זרה : ואוהבי · אוכנו כמו אהובו כי אהובי פעול אוהבי פועל יבא ת מאוהב ונדבק באהוב והוא הפעל : אשר · מקצות הארץ · שיהיו בבבל והיא רחוקה מ מארצם : ומאציליה · מגדוליה הם כאצלים מהכל כמו ואצלתי מן הרוח וכן ואל אצילי בני ישראל או פירושו מבין אציליה : אל תשתע · תי"ו לבנין התפעל ובא פ"א ה הפועל קודם התי"ו כמשפט הלשון והטעם תרפה כמו שעו מני : הן · הנחרים בך · מבנין נפעל ונגזרת חרי אף וכמו נחרו בי והטעם על בני בבל כי בעת פקדת השי"ת בבל והחריבם פקד את בניו ושבו לגבולם במצות כורש : תבקשם · מצותך · חסר נו"ן על כן נדגש הצד"י על משקל מלקות וכן אוהב מכה כי יכנו אנשים : וכאפס · כמו לא : כי · מחזיק ימינך · כי זה דבר פלא שנלכדה בבל ונהרגו בחוריה במדינה ונמלטו ישראל : אל תיראי תולעת · שהיה ישראל נחשב כתולעת בעיני הבבליי' והטעם אל תיראי שתהרגי עם הבבליים : כי אני עזרתיך · פועל עבר תחת עתיד והטעם כי כל הגזירות העתידו' להיותם חשובות כאילו הם ועוד כי עבר ועתיד הם כנגד הנבראים לבדם : הנה · למורג · ידוע וכמוהו המורגי' : חרוץ · שהוא גזור כמשפט כמו כן משפטיך אתה חרצת · אל תתמה בעבור שהכתוב ידבר עם ישראל בלשון נקבה גם לשון זכר בפסוק אחד כי טעם הנקבה העדה והנכה נקבה ממש · וטעם

כמץ ב׳ וחס וסימ׳ וגבעות כמץ תשים · כי אם כמץ אשר תדפנו רוח׃ תגיל ב׳ וסימ׳ ואתה תגיל ביי׳ בקדוש ישראל תתהלל · ונפשי תגיל ביי׳׃ תתהלל ב׳ וסי׳ בקדוש ישראל תתהלל · אשה יראת יי׳׃ לאגם ג׳ פתחין

תָּדוּשׁ הָרִים וְתָדֹק וּגְבָעוֹת כַּמֹּץ
תָּשִׂים׃ תִּזְרֵם וְרוּחַ תִּשָּׂאֵם וּסְעָרָה
תָּפִיץ אוֹתָם וְאַתָּה תָּגִיל בַּיהוָה בִּקְדוֹשׁ
יִשְׂרָאֵל תִּתְהַלָּל׃
הָעֲנִיִּים וְהָאֶבְיוֹנִים מְבַקְשִׁים מַיִם
וָאַיִן לְשׁוֹנָם בַּצָּמָא נָשָׁתָּה אֲנִי יְהוָה
אֶעֱנֵם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֹא אֶעֶזְבֵם׃
אֶפְתַּח עַל־שְׁפָיִים נְהָרוֹת וּבְתוֹךְ
בְּקָעוֹת מַעְיָנוֹת אָשִׂים מִדְבָּר לַאֲגַם־
מַיִם וְאֶרֶץ צִיָּה לְמוֹצָאֵי מָיִם׃ אֶתֵּן
בַּמִּדְבָּר אֶרֶז שִׁטָּה וַהֲדַס וְעֵץ שָׁמֶן
אָשִׂים בָּעֲרָבָה בְּרוֹשׁ תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר
יַחְדָּו׃ לְמַעַן יִרְאוּ וְיֵדְעוּ וְיָשִׂימוּ
וְיַשְׂכִּילוּ יַחְדָּו כִּי יַד־יְהוָה עָשְׂתָה
זֹּאת וּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל בְּרָאָהּ׃
קָרְבוּ רִיבְכֶם יֹאמַר
יְהוָה הַגִּישׁוּ עֲצֻמוֹתֵיכֶם יֹאמַר מֶלֶךְ
יַעֲקֹב׃ יַגִּישׁוּ וְיַגִּידוּ לָנוּ אֵת אֲשֶׁר
תִּקְרֶינָה הָרִאשֹׁנוֹת מָה הֵנָּה הַגִּידוּ
וְנָשִׂימָה לִבֵּנוּ וְנֵדְעָה אַחֲרִיתָן אוֹ
הַבָּאוֹת הַשְׁמִיעֻנוּ׃ הַגִּידוּ הָאֹתִיּוֹת
לְאָחוֹר וְנֵדְעָה כִּי אֱלֹהִים אַתֶּם אַף־
תֵּיטִיבוּ וְתָרֵעוּ וְנִשְׁתָּעָה וְנִרְאֶה יַחְדָּו׃
הֵן־אַתֶּם מֵאַיִן וּפָעָלְכֶם מֵאָפַע
תּוֹעֵבָה יִבְחַר בָּכֶם׃
הַעִירוֹתִי מִצָּפוֹן וַיַּאת מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ
יִקְרָא בִשְׁמִי וְיָבֹא סְגָנִים כְּמוֹ־חֹמֶר
וּכְמוֹ יוֹצֵר יִרְמָס־טִיט׃ מִי־הִגִּיד
מֵרֹאשׁ וְנֵדָעָה וּמִלְּפָנִים וְנֹאמַר צַדִּיק
אַף אֵין־מַגִּיד אַף אֵין מַשְׁמִיעַ אַף
אֵין־שֹׁמֵעַ אִמְרֵיכֶם׃ רִאשׁוֹן לְצִיּוֹן
הִנֵּה הִנָּם וְלִירוּשָׁלַם מְבַשֵּׂר אֶתֵּן׃

תקטיל עממיא ותשיצי ומלכותא
כמוצא תשוי׃ תידרינון ורוחא
תיטולינון ומימריה כעלעולא
לקשא יבדר יתהון ואת תבוע
במימרא דיי׳ בקדישא דישראל
תשתבח׃ ענותניא
וחשיכיא דמחמדין לאולפנא הא
כצחי למיא ולא משכחין רוחיהון
בכגופא משלהיא אנא יי׳ אקביל
צלותהון אלהא דישראל לא
ארחיקינון׃ אקרב גלותהון מביני
עממיא ואידברנון באורח תקנא
ואפתח להון על נגדין נהרין ובגו
משריין מבועין אישוי מדברא
לאגמין דמיין וארע בית צחוונא
למבועי מיא׃ אתן במדברא ארזין
שיטין והדסין ואעין דמשח אירבי
במישר בירוון מורנין ואשכרועין
כחדא׃ בדיל דיחזון וידעון וישוון
דחלתי על לבהון ויסתכלון כחדא
ארי גבורתא דיי׳ עבדת דא וקדישא
דישראל ברא יתה׃
קריבו דינכון אמר יי׳ אעילו
חזותכון אמר מלכיה דיעקב׃
יתקרבון ויחוון לנא ית דעתידן
קדמיתא מה אינון חוו ונשוי לבנא
ונדע סופהון או דעתידין למיתי
בסרונא׃ חוו דאתיין לסופא ונדע
אם לטעון דאית בהון צרוך אתון
פלחין אם יכלין אינין לאיטבא
ולאבאשא ונסתכל ונידון כחדא׃
הא אתון למא ועובדיכון לא
מדעם תועיבא דאתרעיתון ביה
לכון׃ אייתיתי בגלאי מלך
דתקיף מרוח צפונא וייתי כמפק
שימשא בגבורתיה ממדינחא
אגבריניה בשמי וייתי וידוש ש
שלטוני עממיא כמא דדיישין ית עפרא וכפחרא דעריך ית טינא׃ מן חוי מן אולא ונדע
ומלקדמין ונימר קשוט אף לית דמחוי אף לית דמבשר אף לית דשמע למליכון׃
פתגמי נחמתא דאתנביאו נביא מלקדמין על ציון הא אתו ולירושלם מבשר אתן׃

וסימ׳ לעיל בסימ׳ לה׳׃ וישימו ג׳ רפין בקריאה וסימ׳ ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו להם· למען יראו וידעו·
וישיבו באלהים כסלם׃ ונדעה ה׳ בקריא׳ וסימ׳ הוציאם אלינו ונדעה אותם· יגישו ויגידו לנו· הגידו
האותיות לאחור· ונדעה בשלמי הרעה הזאת· ונדעה התצליח דרכינו דפסל מיכה· וחד פליגי וסימ׳
ונדעה נרדפה לדעת׃

אבן עזרא

וטעם תדוש הרים משל לבבליים׃ תזרם· רמז שיאבדו רוב הבבליים גם ישראל שאלו הבבליים׃ העניים· כאשר תשובו מבבל אל ירושלם׃ נשתה· חרבה כמו ונשתו מים מהים׃ אני יי׳ אענם· אני אלהי ישרא׳ כי אני מוסף אחר עמו כמשפט׃ אפתח· שפיים· הם גבוהים הפך בקעות גם זה פלא להיות נהר על שפי׃ אגם מדבר· שאין שם יישוב׃ אתן במדבר ארז שטה· חסר וי״ו ארז ושטה כמו שמש וירח עמד׃ תדהר ותאשור· אילנים וכל אלה סביבות הנהרים כי בכל מקום שהוא שם מים לא יצמחו׃ למען יראו· האביונים יראו בעיניהם וישימו לב׃ וקדוש ישראל בראה· כפי דעתי כמו גזר זאת ולפי דעת רבים שהשם יביא מים ולא מים׃ קרבו· צווי מהבנין הכבד הדגוש על משקל ברכו יי׳׃ עצומותיכם· כמו ריבכם וכן ובין עצומים יפריד ויתכן היותו מגזרת עצום והנה הוא תואר הרבים׃ יגישו· הצלמים והנה טעם קרבו עם ישראל שלא היו מאמינים והיו עשרים גם בבבל בצלמים וטעם ריבכם עד שנראה אי זה טוב· והגידו· מדבר עם הצלמים׃ האותיות· מגזרת אתא בקר וטעם העתידו הבאות לאחור הוא הזמן הבא כי הזמן שעבר יקרא לפנים אז נדע כי יש בכם כח להטיב ולהרע׃ ונשתעה· ונספר ותרגום ויספר משה בארמי׳ ואישתעי ויש אומרים כמו ואל תשתע׃ הן אתם· שימן לצלמים׃ מאפע· כמו אין והבל ואין ריע לו בכל המקרא׃ תועבה· הטעם איש תועבה יבחר בכם או לתועבה יבחר בכם עובד אתכ׳׃ העירותי· נפתח הה״א בעבור העי״ן שהוא אחריו׃ מצפון· כי עילם צפונית מזרחית לבבל ותחסר מלת איש וכן הוא העירותי איש מצפון והוא כורש׃ ויאת· מלה זרה בעבור שהפ״א והלמ״ד מאותיות הנח והיה ראוי להיותו על משקל ויפן וכאשר נעלם האלף הרחיבו מה שים לפניו כמשפט אותיות הגרון על כן נפתח היו״ד והנה הוא מבנין הקל׃ ויבא· בארצות׃ סגנים· או במחנה סגנים וירמסם׃ מי· ונאמר צדיק· צדקו דבריו והפך הכזב והנה אין משמיע ואין מי שישמע אמרי הצלמים כי פה להם ולא ידברו׃ ראשון· ראשון אחר ראשון וזה תאר המבשר׃ הנה· הם שיאמר המבשר לציון והנה בניך והנם והכפל להורות על המהירות׃ ואראה

רשי

תדוש הרים· מלכים ושרים׃ תזרם· תזרה אותם כבמזרה לרוח· והרוח תשאם מאליהם לגיהנם׃ מבקשים מים· מתנבא הנביא על אחרית הימים לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי יי׳ ישוטטו לבקש את דבר יי׳ ולא ימצאו. וכשישוב אני יכין להם לחם ומים ישכין שכינתו ורוחו בפי נביאיהם׃ נשתה· לשון ונשתו מים מהים לשון השאת והשבר וכלן לשו׳ חורבה ויובש ולכך התי״ו מודגש׳ שהרי באה במקום שתים שאין שאת בלא תי״ו והיה לו לומר לנקבה נשתתה שהרי לזכר יחיד יאמר נשתה ולרבים ונשתו׃ נהרות· לב מבין לתור׳ ולנבואה׃ מדבר· מקום שלא היתה חכמת תורה׃ אתן במדבר ארז שטה· כל מיני יישוב אף בם אתן כל מיני חכמה וטובה ושלום׃ תדהר ותאשור· שמות אילני סרק העשויין לבנין׃ קרבו ריבכם· כל האומו׳ בואו וריבו והתווכחו עם בני׃ עצומותיכם· טענות בריאות וחזקות שלכם ולשון ריב הוא זה בלשון משנה שנים שהיו מתעצמין בדין במסכת סנהדרין׃ יגישו· האומות את נביאיהם וקוסמיהם׃ ויגידו לנו את אשר תקרינה· לעתיד׃ הראשונות· שהיו קודם בריאת עולם ועל מה נברא מה הנה׃ או הבאות· לעתיד ישמיענו ונראה אם יש בהם ממש שיתקיימו דבריהם׃ הגידו האותיות לאחור· המופתים הבאים באחרונה׃ ונשתעה· ונספר דבריכם ויספר מתרגמ׳ ואישתעי׃ הן אתם מאין· ודבריכ׳ איך יתקיימו׃ ופעלכם מאפע· איככם אלא פועים ומרימי׳ קול להטעו׳ בדברי כזב׃ תועבה· הנתעבים הם יבחרו בכם ולא הקב״ה ולא עבדיו ולא משרתיו׃ העירותי מצפון ויאת· אני מגיד העתידות הנני מעיר לבנו׳ חרבות ירושלם את כורש מצפון ויאת על בבל להחריבה׃ ממזרח שמש יקרא בשמי· כל ממלכות הארץ נתן לי יי׳ אלהי השמים ונראה שארץ פרס במזרחי׳ צפונית היא לארץ ישר׳· ד״א העירותי מצפון את נבוכד׳ נצר להחריב את עירי ויאת וכורש העירותי ממזרח שיקרא בשמי לבנות את עירי שמלכות פרס במזרח ארץ ישראל היא שנאמר ראיתי את האיל וגו׳ וי״ת אייתי בגלאי מלך דתקיף מרוח צפונא וייתי כמיפק שימש בגבורתיה ממדינחא לגבריניה בשמי׃ ויבא סגנים· ויבא על מלך בבל ועל שריו כאשר בא לרמוס על חומר וכמו יוצר חרשים ירמוס טיט לכלי חרש כן ירמוס הוא סגנים׃ מי· מנביאי הבעל הגיד כמוני דבר העתיד לבא· ומי מלפני׳ הגידה ולכשתבא נאמר שהוא צדיק שנבואתו צדק׃ אף אין מגיד· אבל אין בכם שיגיד עתידה ותתקיים׃ אף אין שומע אמריכם· שיגיד בבא העתיד פלוני נביא הבעל כיבא אותה מלפני׃ ראשון לציון הנה הנם· מלך ראשון מיתן לב לציון הנה זה הוא שאמרתי ואעפ״י שלא תגמר הגאולה על ידו הוא יהיה המתחיל מי בכם מכל עמו׃ הנם· זקני ישראל יהיו נכונים על פי דברו לעלות מן הגולה ולהתחיל׃ ולירושלם מבשר אתן· באותן הימים חגי זכריה אשר יזרזום לבנות בימי דריוס השלישי לפרס׃

ואראה ואין איש · תמיד אני מביט בנביאי הבעל ואין איש מגיד דבר עתיד : ומאלה · מכל אלה העתידות לבא ואין מהם יועץ שעמד בסוד יי וידע אותם : ואשאלם וישיבו דבר · אשר ישיבו דבר אם אשאלם : הן כולם און · יש לכם לדעת שכל נביאי עבודה זרה און ואפס כל מעשיהם : נסכיהם · צלמי מסכותם הפסל נסך חרש ויונתן תרגם בענין אחר · ראשון לציון וגו׳ · פתגמי נחמתא דאיתנביאו נביא דמלקדמין ל לציון הא אתו ולפי התרגום כל הענין מדבר במלך המשיח ובגאולה אחרונה אבל אני רואה כגואלה שנתנבא ישעיה על כורש כולה בלשון הסיגנון של פרשה זו אני יי העירותיו בצדק קורא ממזרח עיט האותיות שאלוני מגיד מראשית אחרית כולה נוטה אחר ענין פרשה זו : הן עבדי אתמוך בו · הן עבדי יעקב איננו כמותכם כי אתמוך בו : בחירי · ישראל קרוי בחירו כי יעקב בחר לו יה ואומר למען עבדי יעקב וישראל בחירי · אותו רצתה נפשי · עליו נתתי רוחי להודיע נביאיו את סודו וסופו משפט לגוים יוכיח שנאמ׳ והלכו גוים רבים וגו׳ וירנו מדרכיו וגו׳ · ולא ישא · לא ינביה קול לא יצטרך להוכיח ולהתנבאות אל הגוים שהם מעצמ׳ יבואו ללמוד מהם כענין שנאמ׳ נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם : קנה רצוץ לא ישבור · תרגם יונתן ענותניא דאינון כקניא רעיעא לא יתברון ותשיכיא דאינון כ כבוצין עמי · כנר כהה לא יטפי פשתה כהה פתילת פשתה לאחר שקרובה ליכבות מלך שלה לא יגזול את הדלים ולא ירצץ את העניים ואת החלשים : לא ירוץ · כמו לא ירצץ כי מלאה הארץ דיעה וישמעו להם כענין שנאמ׳ כי אז אהפוך אל עמים וגו׳ וזהו ולתורתו איים ייחלו כולם ישמעו לתורתו : האל יי · בעל הדין ובעל הרחמים : בורא השמים · תחלה כמין פקיע של שתי ואחר כך נטה אותם כדאיתא במסכת חגיגה : וצאצאיה · ובורא את היוצאים ממנה : נותן נשמה · נשמת חיים : לעם עליה · לכולם בשוה : ורוח · קדושה : להולכים בה · למתהלכי׳ לפניו : קראתיך · לישעיה הוא אומר : ואצרך · כשיצרתיך זאת היתה מחשבתי שתשב את עמי לבריתי ולהאיר להם : לאור גוים · כל שבט קרוי גוי לעצמו כענין שנאמ׳ גוי וקהל גוים : לפקוח עינים עורות · שאיכם רואין את גבורתי לתת לב לשוב אלי : להוציא ממסגר אסיר · ועל ידי שיתפקחו עיניהם יצאו אסירים ממסגר · דבר אחר לבשרם על גלות העתידה לבא עליהם שסופן לצאת ממנה : הוא שמי · הוא מפורש בלשון אדנות וכוחו עלי להראות שאדון אני לפיכך כבודי לאחר לא אתן שיהו עובדי אליל מושלים בעמי עולמית ויאמרו ידינו רמה : הראשונות · שהבטחתי לאברהם על גלות מצרים וגם את הגוי וגו׳ : הנה באו · שמרתי הבטחתי · ועתה חדשות אני מגיד לעמי להבטיח על גלות שנייה : תהלתו מקצה הארץ · על כורחם כשיראו את גבורתי ונפלאותי לישראל ידו כל האומות כי אלהים אני : יורדי הים · פורשי בספינות : ומלואו · הקבועים בים ולא באיים אלא בתוך המים שופכים עפר כל אחר ואחר כדי בית והולכים מבית לבית בספינה כגון עיר וניציא׳ : ישאו מדבר · קול בשיר : חצרים תשב קדר · מדבר קדר שהם דרים עתה באהלים יהיו ערים וחצרים קבועים : יושבי

ד׳ פסוקים מיחדין דכל חד וחד לית זוגה וסים׳ אין קדוש כיי׳ אין אין ואין · מדוע באתי ואין ואין ואין · מי הגיד מראש ונדעה אין אין אין · יש אחד ואין אין ואין : וישיבו ג׳ רפין בקריאה וסים׳ גבריא שאילו למיכל ·

וָאֵרֶא וְאֵין אִישׁ וּמֵאֵלֶּה וְאֵין יוֹעֵץ וְאֶשְׁאָלֵם וְיָשִׁיבוּ דָבָר׃ הֵן כֻּלָּם אָוֶן אֶפֶס מַעֲשֵׂיהֶם רוּחַ וָתֹהוּ נִסְכֵּיהֶם׃

מב הֵן עַבְדִּי אֶתְמָךְ־בּוֹ בְּחִירִי רָצְתָה נַפְשִׁי נָתַתִּי רוּחִי עָלָיו מִשְׁפָּט לַגּוֹיִם יוֹצִיא׃ לֹא יִצְעַק וְלֹא יִשָּׂא וְלֹא־יַשְׁמִיעַ בַּחוּץ קוֹלוֹ׃ קָנֶה רָצוּץ לֹא יִשְׁבּוֹר וּפִשְׁתָּה כֵהָה לֹא יְכַבֶּנָּה לֶאֱמֶת יוֹצִיא מִשְׁפָּט׃ לֹא יִכְהֶה וְלֹא יָרוּץ עַד־יָשִׂים בָּאָרֶץ מִשְׁפָּט וּלְתוֹרָתוֹ אִיִּים יְיַחֵלוּ׃ כֹּה־אָמַר הָאֵל יְהוָה בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם וְנוֹטֵיהֶם רֹקַע הָאָרֶץ וְצֶאֱצָאֶיהָ נֹתֵן נְשָׁמָה לָעָם עָלֶיהָ וְרוּחַ לַהֹלְכִים בָּהּ׃ אֲנִי יְהוָה קְרָאתִיךָ בְצֶדֶק וְאַחְזֵק בְּיָדֶךָ וְאֶצָּרְךָ וְאֶתֶּנְךָ לִבְרִית עָם לְאוֹר גּוֹיִם׃ לִפְקֹחַ עֵינַיִם עִוְרוֹת לְהוֹצִיא מִמַּסְגֵּר אַסִּיר מִבֵּית כֶּלֶא יֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ׃ אֲנִי יְהוָה הוּא שְׁמִי וּכְבוֹדִי לְאַחֵר לֹא־אֶתֵּן וּתְהִלָּתִי לַפְּסִילִים׃ הָרִאשֹׁנוֹת הִנֵּה־בָאוּ וַחֲדָשׁוֹת אֲנִי מַגִּיד בְּטֶרֶם תִּצְמַחְנָה אַשְׁמִיעַ אֶתְכֶם׃ שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ מִקְצֵה הָאָרֶץ יוֹרְדֵי הַיָּם וּמְלֹאוֹ אִיִּים וְיֹשְׁבֵיהֶם׃ יִשְׂאוּ מִדְבָּר וְעָרָיו חֲצֵרִים תֵּשֵׁב קֵדָר

וּגְלֵי קֳדָמַי וְלֵית גְּבַר דְּלֵיהּ עוֹבָדִין טָבִין וּמֵאִלֵּין וְלֵית דִּמְלִיךְ מִלַּךְ וְשָׁאֵילְתִּינוּן אִם יְתִיבוּן פִּתְגָם׃ הָא כּוּלְּהוֹן לְמָא וְלָא מִדַּעַם עוֹבָדֵיהוֹן בִּיזָא וְתַבְרָא עֲשְׁתּוֹנֵיהוֹן׃ הָא עַבְדִּי מְשִׁיחָא אֲקָרְבִינֵיהּ בְּחִירִי דְּאִתְרְעֵי בֵיהּ מֵימְרִי אֶתֵּן רוּחַ קוּדְשִׁי עֲלוֹהִי דִּינִי לְעַמְמִין יְגַלֵּי׃ לָא יְצַוַּח וְלָא יִכְלֵי וְלָא יָרִים לְבַר קָלֵיהּ׃ עִנְוְתָנַיָּא דְּמָן אִינוּן לִקְנֵי רְעִיעָא לָא יִתְבַּר וְחַשִּׁיכַיָּא דִּכְבוּצִין עֲמֵי לָא יִטְפֵי לְקוּשְׁטָא יַפֵּיק דִּינָא׃ לָא יְלְהֵי וְלָא יְלָאֵי עַד דְּיִתְקֵן בְּאַרְעָא דִּינָא וּלְאוֹרַיְתֵיהּ נַגְוָן יְכַתְּרוּן׃ כִּדְנַן אֲמַר אֱלָהּ עָלְמָא יְיָ דִּבְרָא שְׁמַיָּא וְתַלִּנּוּן שַׁכְלֵיל אַרְעָא וְדַיָּרָהָא יָהֵב נִשְׁמְתָא לְעַמָּא דִּי עֲלָהּ וְרוּחַ לִדְמְהַלְּכִין בַּהּ׃ אֲנָא יְיָ רַבִּיתָךְ בִּקְשׁוֹט וְאַתְקֵיפִית בִּידָךְ וְאֶתְקְנִינָךְ וְאֶתְּנִינָךְ לִקְיָם עַם לְנֵיהוֹר עַמְמִין׃ לְמִפְתַּח עֵינֵי בֵית יִשְׂרָאֵל דְּאִינוּן כְּסָמַן מִן אוֹרַיְתָא לְאַפָּקָא גָלְוָתְהוֹן מִבֵּינֵי עַמְמַיָּא דְּאִינוּן דָּמַן לַאֲסִירִין וּלְמִפְרַקְהוֹן מִשִּׁיעְבּוּד מַלְכְוָתָא דְּאִינוּן עֲנִינִין כַּאֲסִירֵי קְבָל׃ אֲנָא יְיָ הוּא שְׁמִי וִיקָרִי דְּאִתְגְּלֵיתִי עֲלֵיכוֹן לְעַם אוֹחֲרָן לָא אֶתֵּן וְתוּשְׁבַּחְתִּי לִפְלְחֵי צַלְמַיָּא׃ קַדְמָיָתָא הָא אָתָאָה וְחַדְתָּן אֲנָא מְחַוֵּי עַד לָא אַתְיָין אֲבַסַּר יָתְכוֹן׃ שַׁבָּחוּ קֳדָם יְיָ תּוּשְׁבַּחְתָּא חַדְתָּא אִמְרוּ תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ מִסְּיָפֵי אַרְעָא נַחְתֵּי יַמָּא וּמְלֵיהּ נַגְוָן וְיָתְבֵיהוֹן׃ יְשַׁבַּח מַדְבְּרָא וְקִרְוִין דְּיָתְבִין בֵּיהּ פַּצְחִין

ופירושן בסדר דברים : ד׳ מל׳ בקריאה כליש׳ שבירה וסימ׳ אחרי שבור חנניה · קנה רצוץ לא ישבור ופשתה כהה : וקשת וחרב ומלחמה אשבור מן הארץ · ואוכלי פת בגו ישברהו : עינים כח בקריא וסי׳ הנה הוא לך כסות עינים · ותשב בפתח עינים אשר · חכלילי עינים מיין · מכלות עינים ודבקתי · נופל וגלוי עינ׳ · וחבירו · וכליון עינים דבי תבא עם יפה עינים · שמעו נא זאת עם סכל · וגבותם מלאות עינים סביב · וכל בשרם וגביהם · בתוך בית המרי אתה יושב · ומשקרות עינים · טהור עינים דתריסר · נגששה בעורים קיר · לפקוח עינים עורות · על אבן אחת שבעה עינים · ברה מאירת עינים · גבה עינים ורחב לב · עינים להם ולא יראו · וחברו · ושח עינים יושיע · עיני הייתי לעור · עינים רמות לשון שקר · מאור עינים ישמח לב · רום עינים ורחב לב · למי חכלילות עינים · טוב מראה עינים מהלך נפש :

ואראה · והנה אין איש מחכמי הצלמים שיגידו זאת : הן כולם · על הצלמים יש אומרים כי וי״ו און תחת יו״ד כי אותיות יהו״א מתחלפות ויתכן היותו כמשמעו הם הבל ואף כי מעשיהם : נסכיהם · יש אומרים מגזרת עגל ומסכה והנכון בעיני הנסכים שיסכו להן עובדיהם : הן · רובי המפרשים אמרו כי עבדיהם צדיקי ישראל ויאמר הגאון כי הוא כורש והנכון בעיני שהוא הנביא והוא מדב׳ בעד נפשו כאשר הזכיר ונתתיך לאור גוים ואתנך ל לברית עם : נתתי רוחי · רוח נבואה : משפט · אלה העתידות כל אשר יקרה לכל גוי יוכיחנו ולפי דעת הגאון כי כורש יהיה מלך צדיק : לא יצעק · כאשר יעשה השופט בחוץ שיתחברו אל ה השופט אנשים : קנה רצוץ · נקר׳ על שם סופו וככה ובגדי ערומים תפשיט והטעם הוא לא ישבר קנה והטעם לא יכריח : ופשתה · לא יכבנ׳ · שהוא דבר קל עד שתהיה כהה כמו והנה כהה הנגע ויש הפרש ביניהם ב בדקדוק כי כהה של תורה פועל עבר וזאת כהה תואר השם ו והטעם הוא לא יזיק גוי בעבור נבואתו רק יאמר מה שיהיה ב באמת : לאמת יוציא משפטו · כל גוי כאשר הוא עתיד להיותו ב בגזרת השם : לא יכהה · הנביא רמז על הדבק כרוח בגוף : ולא ירוץ · גופו מפעלי הכפל מגזרת רצוץ כמו ירון ושמח והטע׳ לא ימות או טעמו אחר לא יכריחנו כטעם ה הנזכר למעלה והוא הנכון : עד ישים בארץ משפ׳ שתתגלה נבואתו וזה טעם ו ולתורתו תורת נבואתו כמו לתורה ולתעודה כאשר פירשתי : כה · בורא השמים · כיש להם קו שהוא גבול ל להם : ונוטיהם · על הארץ רמז לרקיע : רוקע הארץ וצאצאיה · פעל ונפתח הקוף ב בעבור העי״ן הנוסף און הלא ישמע : וצאצאיה · הם הצמחים שעל פני האדמה : נותן נשמה · לאדם והם העם אשר עליה : ורוח · לחיות ההולכים ואמר עליה בעבור הליכתו בקומה זקופה : אני · אלה דברי הנביא שאמר לו השם בעד נפשו : ואצרך · שלא יגע בך רע : לברית עם · להקים ברית עם וכן במקום אחר לברית עם להקים ארץ : לפקוח · שהוא מבשר ישראל שיצאו מגלות בבל וכן לאמר לאסורים צאו : אני · הוא שמי · הנכבד כי אין במקרא שם עצם לבדו רק זה לבדו וזה הוא כבודי שאגלה העתידו׳ לנביא ויגלם על שמי לנבואי ולא משרת אחר עמו ולא תהלתי לפסילים : שירו · דברי הנביא שכל אנשי היבשה יתנו שבח לשם בשוב ישרא׳ מבבל על כן הזכיר קדר עם יושבי האיים ויורדי האיים בשומעם זה הפלא : ישאו · כל מדבר ועריו וכל חצרי שיושבי שם קדר והנה הקדריים לעולם בערבה :

ירונו

ירנו׃ הגוים יושבי סלע ירימו קול כמו ותעבר הרנה׃ יצוחו· הרימת קול לפתאום לגבהי וכמוהו צוחה על היין׳ ישימו· ידו כי עשה גבורות השם וכן יאמרו׃ וה׳ כגבור יצא· רמז לגבורות היוצאות על פי השם שהיו בסתר׃ קנאה· בעבור הבבליים עובדי בל׃ יריעי׳ מן תרועה׃ יצריח· כמו מר צורח יצעק ואם הם שנים בעניינים׃ יתגבר׃ שנוכחה בבל׃ החשתי· אלה דברי השם החשתי כמו החרשתי וכן גם אני ידעתי החשו׃ אתאפק· כמו להתאפק׃ כיולדה אפעה· אצעק ואין רע לו ויש אומרים שהוא כן כיולדה שהיא יולדת אפעה כן אשום ואשאף מגזרת אפעה טרף מעופף׃ אשם· מבנין נפעל מפעלי הכפל׃ אשאף יחד· כטעם שואף זורח והנה היה שממה בלב עם

מחשך ב׳ וסימ׳ אשים מחשך לפניהם לאור· מיודעי מחשך׃ למישור י׳ מלאים וסימ׳ נמסר במלכים חלק א׳ סימ׳ כ׳׃ ולא ישמע ד׳ וסימ׳ אליכם פרעה· ויסרו אתו ולא ישמע· כל איש אשר ימרה· ראות רבות ולא תשמר׃ ויצרך ג׳ וסימ׳ בראך יעקב ויצרך ישראל· ויצרך מבטן יעזרך· גאלך ויצרך מבטן׃

יָרֹנּוּ יֹשְׁבֵי סֶלַע מֵרֹאשׁ הָרִים יִצְוָחוּ׃ יָשִׂימוּ לַיהוָה כָּבוֹד וּתְהִלָּתוֹ בָּאִיִּים יַגִּידוּ׃ יְהוָה כַּגִּבּוֹר יֵצֵא כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָעִיר קִנְאָה יָרִיעַ אַף־יַצְרִיחַ עַל־אֹיְבָיו יִתְגַּבָּר׃

הֶחֱשֵׁיתִי מֵעוֹלָם אַחֲרִישׁ אֶתְאַפָּק כַּיּוֹלֵדָה אֶפְעֶה אֶשֹּׁם וְאֶשְׁאַף יָחַד׃ אַחֲרִיב הָרִים וּגְבָעוֹת וְכָל־עֶשְׂבָּם אוֹבִישׁ וְשַׂמְתִּי נְהָרוֹת לָאִיִּים וַאֲגַמִּים אוֹבִישׁ׃ וְהוֹלַכְתִּי עִוְרִים בְּדֶרֶךְ לֹא יָדָעוּ בִּנְתִיבוֹת לֹא־יָדְעוּ אַדְרִיכֵם אָשִׂים מַחְשָׁךְ לִפְנֵיהֶם לָאוֹר וּמַעֲקַשִּׁים לְמִישׁוֹר אֵלֶּה הַדְּבָרִים עֲשִׂיתִם וְלֹא עֲזַבְתִּים׃ נָסֹגוּ אָחוֹר יֵבֹשׁוּ בֹשֶׁת הַבֹּטְחִים בַּפָּסֶל הָאֹמְרִים לְמַסֵּכָה אַתֶּם אֱלֹהֵינוּ׃

הַחֵרְשִׁים שְׁמָעוּ וְהַעִוְרִים הַבִּיטוּ לִרְאוֹת׃ מִי עִוֵּר כִּי אִם־עַבְדִּי וְחֵרֵשׁ כְּמַלְאָכִי אֶשְׁלָח מִי עִוֵּר כִּמְשֻׁלָּם וְעִוֵּר כְּעֶבֶד יְהוָה׃ רָאִית רַבּוֹת וְלֹא תִשְׁמֹר פָּקַח אָזְנַיִם וְלֹא יִשְׁמָע׃ יְהוָה חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר׃ וְהוּא עַם־בָּזוּז וְשָׁסוּי הָפֵחַ בַּחוּרִים כֻּלָּם וּבְבָתֵּי כְלָאִים הָחְבָּאוּ הָיוּ לָבַז וְאֵין מַצִּיל מְשִׁסָּה וְאֵין־אֹמֵר הָשַׁב׃ מִי בָכֶם יַאֲזִין זֹאת יַקְשִׁב וְיִשְׁמַע לְאָחוֹר׃ מִי־נָתַן לִמְשׁוֹסָה יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל לְבֹזְזִים הֲלוֹא יְהוָה זוּ חָטָאנוּ לוֹ וְלֹא־אָבוּ בִדְרָכָיו הָלוֹךְ וְלֹא שָׁמְעוּ בְּתוֹרָתוֹ׃ וַיִּשְׁפֹּךְ עָלָיו חֵמָה אַפּוֹ וֶעֱזוּז מִלְחָמָה וַתְּלַהֲטֵהוּ מִסָּבִיב וְלֹא יָדָע וַתִּבְעַר־בּוֹ וְלֹא־יָשִׂים עַל־לֵב׃

וְעַתָּה כֹּה־אָמַר יְהוָה בֹּרַאֲךָ יַעֲקֹב וְיֹצֶרְךָ יִשְׂרָאֵל אַל־תִּירָא כִּי גְאַלְתִּיךָ קָרָאתִי בְשִׁמְךָ לִי־אָתָּה׃

יתבון מדבר ערבאי ישבחון מיתי כד יפקון מבתי עלמיהון מרישי טוריא ירימון קלהון׃ ישוון קדם יי יקרא ותושבחתיה בנגוון יחוון׃ יי למעבד גבורן אתגלי למעבד גבורא מתגלי ברגז במלול אף בזיע על בעלי דבבוהי מיתגלי בגבורתיה׃

יהבית להון ארכא מעלמא ואם יתובון לאוריתא ולא תבו כתיבלין על ילידתא יתגלי דיני עליהון יצדון ויסופון כחדא׃ אחריב טורין ורמן וכל עסביהון איביש ואשוי נהרין לנגוון ואגמין איביש׃ ואדבר לבית ישראל דדמין כסמן באורח דלא ידעו בשבילין דלא אליפו אדרכינון אשוי קבל קדמיהון לנהור וכפלא למישרא אילין פתגמיא אעבדינון ולא ארחיקינון׃ יסתחרון לאחורא יבהתון בהתא פלחי צלמי דאמרין לצלם מתכא אתון טעותנא׃

רשיעיא דאינון כחרשין הלא אודנין לכון שמעו וחייביא דאינון כסמן הלא עיינין לכון אסתכלו וחזו׃ הלא אם יתובון רשיעיא יתקרון עבדי וחייביא דינביי שלחית עליהון הלא רשיעיא עתידין לאישתלמא פורענות חוביהון ברם אם יתובון יתקרון עבדיא דיי׃ חזיתון סגיאן ולא נטרתון אתפתחא אודניכון ולא קבילתון אולפן׃ יי רעי בדיל לזכאותיה ישראל ירבי לעבדי אוריתיה ויתקיף יתהון׃ והוא עם בזיז ואניס אתתפיאו בהתא עולימין כולהון ובבתי יסורין עננהון הוו לעדי ולית דמשזיב לביזא ולית דאמר אתיבו׃ מן בכון יצית דא יקביל ויסבר לסופא׃ מן מסר לעדי יעקב וישראל לבוזזין הלא יי מן קדם דחבו קדמוהי ולא אבו למהך באורחן דתקנן קדמוהי ולא קבילו אולפן אוריתיה׃ ושפך עליהון חימת רוגזיה ותקוף עבדי קרביה אייתי עליהון וקטלו ברהון מסחור סחור ולא ידעו ושליטו בהון ולא שויאו דחלתיה על לבא׃ וכען כדנן אמר יי דבראך יעקב ודאתקנך ישראל לא תדחל ארי פרקתך רביתך בשמך דילי את׃

רשי

יושבי סלע· המתים שיחיו כן ת״י׃ מראש הרים יצווחו· מרים טוריהון ירימון קלהון׃ החשיתי מעולם· זה ימים רבים החשיתי על חורבן ביתי ותמיד אחרים ואתאפק לשון הווה עד עתה הציקתני רוחי ומעתה כיולדה אפעה ואשום· אתבהל׃ ואשאף· ואתאוה להשמיד הכל יחד כל אויבי׃ אחריב הרים וגבעות· אהרוג מלכים ושלטונים׃ וכל עשבם· כל הנלוים עליהם׃ אוביש· לשון יובש הוא לענין דבר לא כגון עשב ונהרות׃ והולכתי· ישראל שהיו עורים עד הנה משביט שי בדרך הטוב אשר לא ידעו להלוך בה׃ עשיתים· אעשם כן לשון נבואה לדבר על העתיד כאילו עשוי׃ החרשים והעורים· על ישראל הוא אומר׃ מי עור· בכם אין אחר כי אם עבדי הוא העור שבכולכם· וחרש שבכם הרי הוא כמלאכי אשר אני שולח להנבא נבואות׃ מי עור כמשולם· מי שהיה עור בכם כבר קבל יסוריו והרי הוא כמשולם כל תגמוליו ויצא נקי׃ ראות רבות· ראיות הרבה לפניכם ואינכם שומרים להביט במעשי ולשוב אלי׃ פקוח אזנים· אני עסוק לפקוח אזניכם על ידי נביאי ולא ישמע איש מכם את דברי ולשון שוה הוא׃ ה׳ חפץ· להראותכם ולפקוח אזניכם למען צדקו ולכך הוא מגדיל ומאריך לכם תור׳׃ והוא העם הזה בזוי ושסוי וסוף הענין ולא ישים על לב כל זה לומר למה קראתנו זאת מי נתן למשיסה יעקב׃ הפח בחורים כולם· בחוריהם פחי כפם כולם· ת׳ ד״א הפח בחורים כולם ישימו את עצמם בפחי האדמ׳ ובחורי׳ ובבתי כלאים החבאו וכיח שכן הוא׃ ואין אומר השב· כמו השב לפיכך הוא רפי אבל השב באתנחותו הוא דגש׃ יאזין זאת· לתת לב לזאת מי נתן למשיסה יעקב׃ לאחור· יקשיב וישמע דבר שיעמוד לו באחרונה וכן תרגם יונתן לאחור לסופא וכן כל לאחור שבמקר׳ עתיד להיות הוא׃ זו חטאנו לו· זו היא שגרמה את המשסה והבן את אשר חטאנו לו׃ ולא אבו· אבותינו בדרכיו הלוך׃ ולא ידע· יודע הוא אלא שדש בעקב לא שם להבין זאת ולשוב מרשעו׃ ועתה· אף על כל זאת כה אמר ה׳ אל תירא׃ כי׃

שאוף בפה וזה הכתו׳ הוא כנגד שיהיו אכמי העולם חושבים כי אין לו כח להושיע עמו׃ אחריב· ואיך חשבו זה והלא יראו שאחרי׳ הרים וגבעות וכל ה העשב אובים ואעשה מהנהרו׳ איים שידרו שם בני אדם׃ והולכתי· ואני אוליך עורים בדרך לא ידעו כי העור אם היה רגיל בדרך ילך בה בלי א אור ואני אשי׳ המחשך כאלו הוא אור להם ומעקשים למישור יש אומ׳ כי זה רמז לשוב ישראל מבבל׃ נסוגו׃ הטעם אני יש לי כח כאשר אמרה ולא לפסילים מוסך אחר כמו וכן לפסילי ה המסכה בעבור מלת אתם׃ החרשים· השמיעה והמראה ע נקרא בלב והנה שא חרשי לב ועורי לב׃ מי· זה הכתוב לעד בל יוסר פירושו׃ החשתי· והטע׳ אתם עורים כי תאמרו כי אין עור רק הנביא׃ כמלאכי אשלח· הוא שליח השם וכן כתוב ויאמר חגי מלאך ה׳׃ מי עור כמשולם· כמו ירא מבוה הוא ישולם מגזרת שלם וכן ה המשולם הוא הצדיק׃ עור כעבד ה׳· שעבד השם ואם איננו נביא׃ ראות· מלה זרה בעבור התחברות שני נקלים עם הפעל בא מוכרת והסמוך וכן הוא יראו דברי אל ר רבים ולא תשמרם ה הכתם או העין ואזני פקחו ולא ישמעו׃ לא ישמעו וזה תמה׃ חפץ· זה שלא יביט שרא׳ דרך השם עד יגדיל תורתו שיפחדו לעזביה אז יהיה זה כתוב עם הבא ה אחרים כי השם הראה דקתו ושם זה העם אומ׳ על הנביא שהו׳ ד׳ שסוי ובזוי׃ והוא· שסוי· מבעלי ההא נו מוסי׳ את הגברות פח· שם הפעל כמו

ניחה ואם הם שנים פרשים׃ בחורים· מגזרת חור פתן והטעם שהם אסורים יושבים בתחתית יואמי הסבי הסב בעבור שהוא סוף פסוק והוא פועל יוצא השב המשסה׃ בכם יגיד זאת· כמו זה הנביא שאמרו שהוא עור וישמע העתיד וזה לאחור והוא מגזרת אל תאחרו אותי׃ לפניס· מגזרת פנה׃ מי· אז ידה העם ויאמר מי נתננו למשיסה הלא ה׳ זו כטעם זה הוא שחטאנו לו ולא אבו אבותינו שמוע ללכת בדרכיו׃ וישפך עליו· כמו בנות צעדה עלי שור על כל אחד מאבותינו· חמה והוא חמת אפו ומלחמה שרה אמו׃ ותלהטהו מסביב· מגזרת להט החרב והנה יורו כי אבותם היו עורי לב שלא ידעו׃ ועתה· אמר הנביא אחרי שאתם מודים עתה יגאלכם׃ קראתי בשמך· מעלה גדולה כמו ראה קראתי בשם והמעלה היא שאתם שלי כי הכתוב דימה השרים לנהרים גם אם כמו אם יבאו מחשבון והטעם

רשי

כי תעבר במים. כשעברת בים סוף אתך הייתי: ובנהרות לא ישטפוך. נהרה בין המצריים והאומות המרובין כמי נהר ולא יכלו לך לכלות: כי תלך במו אש. לעתיד לבא כי הנה היום בא בוער כתנור שאקדיר חמה על הרשעים וליהט אותם היום הבא גם שם לא תכוה: ולהבה. שתשרוף את האומות כמה שנאמר והיו עמים משרפות סיד גם היא לא תבער בך: נתתי כפרך מצרים. הם היו לפדיון לך שבכוריהם מתו ואתה בני בכורי נגאלת: והייתם חייבים כלייה כמו שנאמר ביחזקאל ואומר לשפוך חמתי עליהם בארץ מצרים: ואתן אדם תחתיך. תמיד אני רגיל בכך: אומר. לרוח צפון תני הגליות שבצפון: ולתימן. שהיא רוח חזקה אל תכלאי שלכשב בחזקה להביא גליותי וכן שורי צפון ובואי תימן מתוך שהרוח צפונית חלשה צריכה חיזוק לכך כתוב עורי תני אבל דרומית שזקה צריכה חיזוק כתוב באי כמות שהיא וכן אל תכלאי: כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו. כל הצדיקים הנקראים בשמי וכל שעשו לכבודי יצרתיו אף עשיתיו תקנתיו בכל הצריך לו והכנתי הכל כלומר אע״פ שנצרו בגולה ונבראו כבר הכנתי להם כל צרכי גאולתם: הוציא עם עור. הוציא כמו להוציא מן הגולה אותם שגלו על שנעשו כעורים ועינים להם ולא ראו: כל הגוים נקבצו. אם כל הגוים נקבצו יחדיו מי בהם ובנביאיהם יגיד עתידה ויוכיח בה מפי שעתם או הראשונות שכבר עברו ישמיעונו לאמר אמרנו הגדנו את אותם קודם שבאו: יתנו עדיהם. שמעו שבאו עליהם קודם לכן ויצדקו אבל אני יש לי עדים שאתם עדי שהגדתי לאברהם אביכם הגליות ובאו: ועבדי. יעקב אשר בחרתי. גם הוא יעיד שהבטחתיו בלכתו לארם נהרים ושמרתי הבטחתי: למען תדעו וגו׳. כל זה עשיתי למען תתנו לב לדעת אותי: אנכי הגדתי. הגליות לאברהם: והושעתי. לקיים דברי בעת קץ: והשמעתי. לכם הראשונות: ואין בכם זר. באותן הימים שעשיתי כל אלה לא נראה בכולכם בני האומות אל זר להראות גדולתו ואלהותו בפני: ואתם עדי. שפתחתי לכם שבעה רקיעי׳ ולא ראיתם כל תמונה: גם מיום אני הוא. לא אותו היום לבדו הייתי לבדי כי גם מאז היות יום אני לבדי: אפעל. אם באתי לפעול אין משיב: למענכם שלחתי בבלה. שכתן תרגם בדיל חוביכון אגליתי יתכון לבבל: והורדתי בריחים כולם. ואחתית במשוטין כולהון משוטין הוא עץ שמנהיג את הספינה ומיישרה: וכשדים. הוליכו אתכם באניו׳ רנתם וגם יש לפרשו על בשורת הגאולה.

למענכם שלחתי אשלח מלכי מדי לבבל ואוריד הכשדים בספינות ומשוטין לגולה לארץ מדי וכשדים אוריד באניות שהיתה רנתם בהם: הנותן

מסורה

ולהבה ג׳ וסימ׳ כי תעבר במים אתך אני. בצל חשבון עמדו. אליך יי׳ אקרא כי אש אכלה דינאל: וממערב ג׳ בקריא׳ וסימ׳ וממערב אקבצך. כי לא ממוצא וממערב. ומארצות קבצם: ועינים ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ולא נתן י״י לכם לב לדעת. הוציא עם עור ועינים יש. ועינים רמות תשפיל. אנ״ך: אנכי אנכי ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ודוא מוחה פשעיך למעני. אנכי אנכי י״י. אנכי אנכי הוא מנחמכם מי את: באניות ד׳ וסימ׳ והשיבך י״י מצרים. אז אמר אחזיהו. וכשדים באניות רנתם. יורדי הים באניות. וחד ובאניות רבות ובא בארצות:

תרגום

ארי בקדמיתא כד עברתון בימא דסוף מימרי הוה בסעדכון פרעה ומצראי דסגיאין כמי נהרא לא יכילו לכון ואף בתנייניתא כד תהכון לביני עממיא דתקיפין כאשתא לא יכלון לכון ומלכוון דחסינן כשלהוביתא לא ישיצין יתכון: ארי אנא יי אלהך קדישא דישראל פרקך יהבית חליפך מצראי כוש וסבא תחותך: מדאת חביב קדמי אתיקרתא ואנא רחימתך ומסרית עממיא תחותך ומלכותא חלף נפשך: לא תרחל ארי בסעדך מימרי ממדינחא איתי בנך וממערבא אקריב גלותך: אימר לציפונא איתא ולדרומא לא תעכיב איתו בני מרחיק וגלות עמי מסיפי ארעא: כל דא בדיל אבהתכון צדיקיא דאתקרי שמי עליהון וליקרי בריתינון אתקינית גלותהון אף עבדית להון נסין: דאפיק עמא ממצרים דאינון כסמן ועינין להון וכחרשין ואודנין להון: כל עממיא יתכנשון כחדא ויתקרבון מלכוון מן בהון יחוי דא וקדמיתא יבסרוננא יתנון סהדיהון ויזכון וישמעון ויימרון קשוט: אתון סהדין קדמי אמר יי ועבדי משיחא דאיתרעיתי ביה בדיל דתידעון ותהימנון קדמי ותסתכלון ארי אנא הוא דמלקדמין אף עלמי עלמיא דילי אינון ובר מיני לית אלה: אנא אנא יי ולית בר מיני פריק: אנא חויתי לאברהם אבוכון מה דעתיד למיתי אנא פרקית יתכון ממצרים כמא דקיימית ליה בין בתריא ואנא אשמעית יתכון אולפן אוריתי מסיני ועד אתון קיימין ולית בכון נוכרי ואתון סהדין קדמי אמר יי ואנא אלהא: אף מעלמא אנא הוא ולית דמן ידי משיזיב אעבדינה ולא אתיבינה: כדנן אמר יי פריקכון קדישא דישראל בדיל חובכון אתגליתון לבבל ואחתית במשוטין כולהון וכסדאי בספיני תושבחתהון: אנא יי קדישכון דברהי לישראל מלככון:

ישעיה מג

כי תעבר במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך כי תלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך: כי אני יהוה אלהיך קדוש ישראל מושיעך נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך: מאשר יקרת בעיני נכבדת ואני אהבתיך ואתן אדם תחתיך ולאמים תחת נפשך: אל תירא כי אתך אני ממזרח אביא זרעך וממערב אקבצך: אמר לצפון תני ולתימן אל תכלאי הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ: כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו: הוציא עם עור ועינים יש וחרשים ואזנים למו: כל הגוים נקבצו יחדו ויאספו לאמים מי בהם יגיד זאת וראשנות ישמיענו יתנו עדיהם ויצדקו וישמעו ויאמרו אמת: אתם עדי נאם יהוה ועבדי אשר בחרתי למען תדעו ותאמינו לי ותבינו כי אני הוא לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה: אנכי אנכי יהוה ואין מבלעדי מושיע: אנכי הגדתי והושעתי והשמעתי ואין בכם זר ואתם עדי נאם יהוה ואני אל: גם מיום אני הוא ואין מידי מציל אפעל ומי ישיבנה: כה אמר יהוה גאלכם קדוש ישראל למענכם שלחתי בבלה והורדתי בריחים כלם וכשדים באניות רנתם: אני יהוה קדושכם בורא ישראל מלככם:

אבן עזרא

והטעם כי תעבור במים על מדי ופרס כאשר ילכדו בבל: כי. נתתי כפרך מצרים שמלכי מדי יעצו להם רעה: מאשר. ואתן אדם. שאני בראתים כאשר בראתיך אל. ממזרח. היא בבל. וממערב היא מצרים ואשור וכתי׳ והסב לב מלך אשור: אומר. תני. בני: ולתימן. ימין והנה יקבצם מארבע כנפות הארץ בני ובנותי אנשים ונשים: כל. יש אומרים כי נקרא כמו קורא ואיננו נכון רק הוא כמשמעו כל הנקרא בשמי שהם עם יי׳: ולכבודי. להיות כבוד לשמי: בראתיו. זה שעם: אף עשיתיו. הטעם ותקנתיו ורבי שלמה בעל השירים המקולי׳ ז״ל פירש בו כי זה סוד העולם ואיננו רבק בטעם הפרשה: הוציא. שם הפועל: עם עור. שהיו כן בתחילה ואף על פי שיש להם עינים והנה כל הפרשה דבקה: כל. ושמא יאמר אדם כי ישראל לא ידעו אלה העתידו׳ כי הם עורים שמא יש בגוים ובחכמיהם מי שידע מי בכם יגיד זה העתידו׳ וישמיעם ראשונות שעברו הן קודם היותם שתהיה: יתנו עדיהם. מי שישמע זה אז יהיו צדיקי פה׳ ישמעו העדים כן ויאמרו אמת כן היה: אתם. עם ישרא׳ ידבר ועבדי הוא הנביא: כי אני הוא׳ זה הייחוד שאי׳ למעלה ממנו כי כל יש איננו הוא בעצמו: לפני לא נוצר אל׳ יש אומרים לפני מעמד הר סיני ואחרי אחרי המעמד ואין צורך רק הוא אין לפני אל וכן אחרי לא יהיה והטעם כי הוא ראשון ואחרון ונזכר נוצר עם אל כי אין שם מבלעדיו כי אם נוצר. ועורי לב יחשבו שיצא מדברי הנביא שהשם נוצר חלילה חלילה רק לא יבינו את האמת: אנכי אנכי. הטעם אנכי אנכי פעמים שלא השתנה כהשתנות צבאות מעלה כנגד המוצק והתחתים בעצם ובתבנית על כן הושיע בכל עת: אנכי הגדתי. במצרים להושיעכם: והושעתי והשמעתי. אתכם קולי בהר סיני: ואין בכם זר: כי ישראל לבדם היו:

ואתם עדי. והטעם ששמעתם כן מפי אבותיכם: ואני אל תמיד. כטעם אני י״י לא שניתי: גם. הטעם אני אל קודם היות שם יום על כן מלת גם מהיות יום אני הוא ואחר שאני אל מי יוכל מידי אפעל חפצי ורצוני ומי ישוב פעולתי: כה. שלחתי בבלה. יש אומרים כי תיו שלחתי רמז לנביא ולפי דעתי שהוא דבר יי׳ כי בתחלה כה אמר יי׳ ואחר כן אני יי׳ קדושכם והנה הטעם כל כך באתי במהרה כאילו שלחתי ושכם גדול בספרד אמר כי הכבוד ידבר עם הנביא ושר ישראל הוא המשלח אל בבל לגאול ישראל: והורדתי בריחים. בריחי בבל והיתה כלכרת כטעם אבה ושבר בריחיה שערי המדינה והוריד כשדים שהם אניות רנתם הורידם מהאניות: אני יי׳ קדושכם. שאהיה מלככם להושיעכם:

פה. הנותן בים דרך. לאות כי אניות תבאנה מהאויבים אל בבל ויכניו אניות בבל : המוציא רכב וסוס חיל. כבר ועזוז ביבשה והם הכשדים היוצאים להלחם עם הפרסים : דעכו. מהבנין שלא נקרא שם פעלו וטעמו כבו וכן ידעך נרו באשון חשך : אל תזכרו. בשה הפלאים הקדמונים : אל תתבוננו. בהם במחשבה : הנני. חדשה. לכידת בבל או שילכו ישראל לבדם והוא הנכון בעיני ועוד שאשים במדבר מים בעבור השבים מהגולה אל ציון : תכבדני. אל הטוב שאני עושה להם והזכיר תנים בעבור שהם דרים בארץ ציה וזה הטוב לעמנו בעבור כבוד עמי : עם זו. כמו זה והטעם זה הוא העם שלי והטעם על אלו השבים ולא הטעם כי זאת הטובה שאעשה עם עמי אוננה חיוב כי אפילו ישראל בבבל לא בקשוני והטעם כי יגעת אפילו לא קראת אותי עד שתיג' בשבילי וטעם ישראל קריאה כמו אתה ישראל : לא הבאת לי. עולותיך בבבל : ולא כבדתני. בזבחי שלמים ולא בקשתי ממך שתעבדני במנחה : ולא הוגעתיך בלבונה. שתקנה לי : לא קנה. הוא קנה בושם : וחלב. זבחי חטאת לא הרויתני כשם והנה הוא חסר בי"ת כמו ששת ימים : אך העבדתני. דברה תורה בלשון בני אדם והטעם כי בעבור חטאותיך שבתי בעיני הגוים כעבד שאין לו כח וכן טעם הוגעתני : אנכי. והנה למעני שלא יחולל שמי אמחה פשעיך : הזכירני. ואם תאמר שלא חטאתי בהיותך בארצך ואח' הגליתיך הזכירני : נשפטה יחד. כעומד למשפט : ספר. דבריך אתה למען תצדק : אביך הראשון. הוא ירבעם שבחרו ישראל למלך לא על פי השם : ומליציך. הם השרי' מליצי המלך או הלוים מד מליצי הכהנים ויש אומרים שאביך הם המלמדים כמו אבי אבי רכב ישר' וישימני לאב לפרעה אבי כל תופש כנור ועוגב : והמליצי' הם התלמידי' והוא מגזרת כי המליץ : ואחלל. הם הכהנים וכן כתיב כי יהיו שרי קודש : ואתנה. ושת' זאת הרעה עשיתי לך בעבור מעשיך : ועתה. שמע את הטוב' : כה. ויצרך מבטן. רמז ליעקב כטעם בבטן עקב את אחיו ושם אפרשנו או הוא על דרך משל ומבטן מיום היות' לעם לשם : ישורון. מגזרת ישר והוא תאר השם ואשם על משקלו : כי אצק. כמו שאצק מים על המקום צמא כן אצק רוח קדשי או רוח ישעי וכרגם כדי אצק לחסרון היו"ד וכמוהו בטרם אצרך בבטן : וצמחו. רוחי וברכתי כמו חציר ורבים אמרו על הצאצאים וכן וצמחו כאילו הם יושבים בין החציר והטעם שיפרו וירבו : זה. יהיו רבים ורבם אוהבי השם לשוב אל ביתו : וזה יקרא בשם יעקב. להתפאר לעיני הגוים שהוא מזרע קדוש : וזה יכתוב ידו. חסר בי"ת וכן הוא יכתוב בידו לבא אל מקדש השם : יכנה. כמו יקרא ורבים פירשוהו על הגרים כטעם והחזיקו עשרה אנשים : כה

עם זו ג' בקריא' וסימ' עם זו גאלת. עד יעבר עם זו קנית. עם זו יצרתי לי : ד' מל' יוד בליש' הבאה בקריא' וסי' והביאתי אתם וידעו את הארץ. לך הביא העיר. עד שהביאתיו אל בית אמי. לא הביאתי לי שה עלהיך. ויש מסרה שאין מונין אלא ג' ודין בתרא אין מונין אותו אלא ג' קדמאי : ספר ב' וסימ' ולמען ספר שמי בבל הארץ. ספר אתה למען תצדק : תצדק ד' ג' קמצין וא' פתח וסימ' ספר אתה למען תצדק. החפץ לשדי כי תצדק. תרשיעני למען תצדק. למען תצדק בדבריך. בתרא פתח :

כה אמר יהוה הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה : המוציא רכב וסוס חיל ועזוז יחדו ישכבו בל יקומו דעכו כפשתה כבו : אל תזכרו ראשנות וקדמניות אל תתבננו : הנני עשה חדשה עתה תצמח הלוא תדעוה אף אשים במדבר דרך בישימן נהרות : תכבדני חית השדה תנים ובנות יענה כי נתתי במדבר מים נהרות בישימן להשקות עמי בחירי : עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו : ולא אתי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל : לא הביאת לי שה עלתיך וזבחיך לא כבדתני לא העבדתיך במנחה ולא הוגעתיך בלבונה : לא קנית לי בכסף קנה וחלב זבחיך לא הרויתני אך העבדתני בחטאותיך הוגעתני בעונתיך : אנכי אנכי הוא מחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכר : הזכירני נשפטה יחד ספר אתה למען תצדק : אביך הראשון חטא ומליציך פשעו בי : ואחלל שרי קדש ואתנה לחרם יעקב וישראל לגדופים : ועתה שמע יעקב עבדי וישראל בחרתי בו : כה אמר יהוה עשך ויצרך מבטן יעזרך אל תירא עבדי יעקב וישרון בחרתי בו : כי אצק מים על צמא ונזלים על יבשה אצק רוחי על זרעך וברכתי על צאצאיך : וצמחו בבין חציר כערבים על יבלי מים : זה יאמר ליהוה אני וזה יקרא בשם יעקב וזה יכתב ידו ליהוה ובשם ישראל יכנה :

כדנן אמר יי דאתקין בימא אורחא ובמיין תקיפין שבילא : דאפיק רתיכין וסוסון משריין ועם סגי כחדא אתבלעו ולא קמו דעיכו כבוצין עמי טפו : לא תדכרון קדמיתא ודמן אולא לא תסתכלון : הא אנא עביד חדתא וכען תתגלי הלא תדעונה אף אשוי במדברא אורח בצדיותא נהרון : ייקרון קדמי כד איתיב מדינן דצדין אתר דהואה שרין ירורין ובנת נעמין ארי יהבית במדברא מיא נהרין בצדיותא לאשקאה גלוות עמי דאתרעיתי בה : עמא דין אתקיני לפולחני בתושבחתי יהון משתען : אמיר על ידי נבייא ולא בפולחני ערעיתון דבית יעקב ארי לאיתון באולפן אוריתי ישראל : לא איתיתא קדמי אימרין לעלתא וניכסת קודשך לא יקרתא קדמי לא אסגיתי עלך בקורבנין ולא אתקיפית עלך בלבונתא : לא זבינתא קדמי בכסף קני בסם ותרב ניכסת קודשך לא והיתנתא על מרבחי ברם אסגיתא קדמי בחובך אתקיפתא קדמי בעויתך : אנא אנא הוא שביק לחובך בדיל שמי וחטאך לא אידכרון : אימר כען נידין כחדא אישתעי את בדיל אם תיכול ותזכי : אבוך קדמאה חטא ומלפך מרדו במימרי : ואפיס רברבי קודשא ואמסר לקטלא יעקב וישראל לחיסודין : וכען שמע יעקב עבדי וישראל דאתרעיתי ביה : כדנן אמר יי דעבדך ודאתקנך ממעין יסעדינך לא תדחל עבדי יעקב וישראל דאתרעיתי ביה : ארי כמא דמתיהבין מיא על ארע בית צחוונא ומתנגדין על יבשתא כן אתן רוח קודשי על בנך וברכתי על בני בנך : ויתרבון צדיקיא רכיכין ומפנקין כלבלבי עסב כאילן דמשלח שרשוהי על נגדין דמיין : דין יימר מדחליא דיי אנא ודין יצלי בשום יעקב ודין יקריב קורבניה קדם יי ובשמא דישראל יתקריב :

רשי

הנותן בים דרך. בים סוף ושם הוצאתי מצרים לרדוף אחריכם רכב וסוס וחיל ועיזוז וכולם יחדיו ישכבו מתים על שפת הים בל יקומו : כפשתה כבו. תירגם יונתן כבוצין עמי טפו : אל תזכרו ראשונות. הניסים הללו שאני מזכיר לכם שעשיתי במצרים אל תזכרו אותם מעתה כי בגאולה זו תעסוקו להודות ולהלל : אל תתבוננו. אל תסתכלו בהן אל תתנו לחם לב : כי נתתי במדבר מים. כלומר בארץ חריבה אתן יישוב : תכבדני חית השדה. מקום שהוא חרב ומרבץ לחית השדה ולתנים ולבנות יענה : עם זו יצרתי לי. למען תהלתי יספרו : ואתה לא אותי קראת. בפנותך אחרי עז"ג : כי יגעת בי. כלאיתה מהר בעבודתי : לא הבאת לי שה עולותיך. כי אם לעז : לא העבדתיך. עבודה רבה במנחה קומץ מעט עולה לגבוה וגם היא לא המרתי לך להקריב לך חובה אלא נדבה : לא קנית לי בכסף קנה. לקטרת לא הוצרכת לקנותה בכסף לפי שהיתה מצוייה בארצכם הרבה אמר רבי אבא קינמנית היתה גדילה בארץ ישראל והיו אוכלין אותה עזי וצביים במדרש איכה : העבדתני בחטאותיך. אתם גרמתם לי להיות שמש לעובדי פסילים כמו שראה יחזקאל והנה רוח סערה באה מן הצפון שהיתה אוחזת מרכבת השכינה מבבל שהלכה לכבוש את כל העולם תחת ידו של נבוכדנצר שלא יאמרו ביד אומה שפלה מסר את בניו כדאיתא בחגיגה : אנכי אנכי. אני הוא שמחיתים מאז ואני מוחה אותם גם עתה : למעני. ולא בזכותך ולא בצדקת אבותיך : הזכירני. כל תגמול שיש לך ולאבותיך עלי : נשפטה יחד. בא למשפט : אביך הראשון חטא. באומרו במה אדע : ומליציך פשעו בי. אין לך בכל מליצים שאתה סומך על זכותם שלא מצאתי בו פשע יצחק אהב את עשו : ואחלל שרי קודש. בשביל עונותיכם : ועתה שמע. לטוב לתורתי יעקב עבדי : כי אצק מים על צמא. כמו שאני יוצק מים על צמא כן אצק רוחי על זרעך : וצמחו בבין חציר. בתוך עמו על ידי גרים שיתוספו עליהם. בין חציר הוא עשו שנאמר על אדום והיתה נוה תנים חציר לבנות יענה : זה יאמר ליי' אני. אלו צדיקים גמורים : וזה יקרא בשם יעקב. אלו קטנים בני רשעים : וזה יכתוב ידו ליי'. אלו בעלי תשובה : ובשם ישר' יכנה. אלו הגרים כך שנויה באבות דר' נתן : ומי

ראשון ה' וסימ' נמסר בסדר בא ובשמואל חלק ב' סימן י"ט : המה חד מן ד' נקודות בנביאים וסימ' נמס' בסדר מדבר סיני : חבריו ד' ג' חס וא' מל וסימ' הן כל חבריו יבשו . קח לך עץ אחד וכתב עליו ב' בו . ושלאחריו ודבר אליהם כה אמר רפ' . קדמא מל : חרש ג' פתחין וסימ' מעשה חרש אבן פתוחי חתם .

כֹּה־אָמַר יְהוָה מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וְגֹאֲלוֹ יְהוָה צְבָאוֹת אֲנִי רִאשׁוֹן וַאֲנִי אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדַי אֵין אֱלֹהִים׃ וּמִי־כָמוֹנִי יִקְרָא וְיַגִּידֶהָ וְיַעְרְכֶהָ לִי מִשּׂוּמִי עַם־עוֹלָם וְאֹתִיּוֹת וַאֲשֶׁר תָּבֹאנָה יַגִּידוּ לָמוֹ׃ אַל־תִּפְחֲדוּ וְאַל־תִּרְהוּ הֲלֹא מֵאָז הִשְׁמַעְתִּיךָ וְהִגַּדְתִּי וְאַתֶּם עֵדָי הֲיֵשׁ אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדַי וְאֵין צוּר בַּל־יָדָעְתִּי׃ יֹצְרֵי־פֶסֶל כֻּלָּם תֹּהוּ וַחֲמוּדֵיהֶם בַּל־יוֹעִילוּ וְעֵדֵיהֶם הֵמָּה בַּל־יִרְאוּ וּבַל־יֵדְעוּ לְמַעַן יֵבֹשׁוּ׃ מִי־יָצַר אֵל וּפֶסֶל נָסָךְ לְבִלְתִּי הוֹעִיל׃ הֵן כָּל־חֲבֵרָיו יֵבֹשׁוּ וְחָרָשִׁים הֵמָּה מֵאָדָם יִתְקַבְּצוּ כֻלָּם יַעֲמֹדוּ יִפְחֲדוּ יֵבֹשׁוּ יָחַד׃ חָרַשׁ בַּרְזֶל מַעֲצָד וּפָעַל בַּפֶּחָם וּבַמַּקָּבוֹת יִצְּרֵהוּ וַיִּפְעָלֵהוּ בִּזְרוֹעַ כֹּחוֹ גַּם־רָעֵב וְאֵין כֹּחַ לֹא־שָׁתָה מַיִם וַיִּיעָף׃ חָרַשׁ עֵצִים נָטָה קָו יְתָאֲרֵהוּ בַשֶּׂרֶד יַעֲשֵׂהוּ בַּמַּקְצֻעוֹת וּבַמְּחוּגָה יְתָאֳרֵהוּ וַיַּעֲשֵׂהוּ כְּתַבְנִית אִישׁ כְּתִפְאֶרֶת אָדָם לָשֶׁבֶת בָּיִת׃ לִכְרָת־לוֹ אֲרָזִים וַיִּקַּח תִּרְזָה וְאַלּוֹן וַיְאַמֶּץ־לוֹ בַּעֲצֵי־יָעַר נָטַע אֹרֶן וְגֶשֶׁם יְגַדֵּל׃ וְהָיָה לְאָדָם לְבָעֵר וַיִּקַּח מֵהֶם וַיָּחָם אַף־יַשִּׂיק וְאָפָה לָחֶם אַף־יִפְעַל־אֵל וַיִּשְׁתָּחוּ עָשָׂהוּ פֶסֶל וַיִּסְגָּד־לָמוֹ׃ חֶצְיוֹ שָׂרַף בְּמוֹ־אֵשׁ עַל־חֶצְיוֹ בָּשָׂר יֹאכֵל יִצְלֶה צָלִי וְיִשְׂבָּע אַף־יָחֹם וְיֹאמַר הֶאָח חַמּוֹתִי רָאִיתִי אוּר׃ וּשְׁאֵרִיתוֹ לְאֵל עָשָׂה לְפִסְלוֹ יִסְגָּד־לוֹ וְיִשְׁתַּחוּ וְיִתְפַּלֵּל אֵלָיו וְיֹאמַר הַצִּילֵנִי כִּי אֵלִי אָתָּה׃

כִּדְנַן אֲמַר יְיָ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וּפַרְקֵיהּ יְיָ צְבָאוֹת אֲנָא הוּא דְמִלְקַדְמִין אַף עָלְמֵי עָלְמַיָא דִילִי אִינוּן וּבַר מִנִּי לֵית אֱלָהּ׃ וּמַן כְּוָתִי דִּי עַרְעְנָא וִיחַוֵּינָהּ וִיסַדְּרִינָהּ קֳדָמַי מִשַּׁוְיוּתִי עַמָּא דְמִן עָלְמָא וּדְאַתְיָן וּדְעָתִידִין לְמֵיתֵי יְחַוּוּן לָנָא׃ לָא תִדְחֲלוּן וְלָא תִתַּבְּרוּן הֲלָא מִבְּכֵן בַּסַּרְתָּךְ וְחַוֵּיתִי וְאַתּוּן סַהֲדִין קֳדָמַי הַאִית אֱלָהָא בַּר מִנִּי וְלֵית דְּתַקִּיף אֱלָהִין דְּמִן קֳדָמַי מִתְיְהֵיב לֵיהּ תְּקוֹף׃ עָבְדֵי צַלְמַיָּא כּוּלְהוֹן לְמָא וּפַלְחֵיהוֹן דְּלָא יְהַנּוּן לְהוֹן וְסַהֲדִין אִינוּן בְּנַפְשָׁתְהוֹן דְּלָא חָזַן וְלָא יָדְעִין בְּדִיל דְּיִבְהֲתוּן׃ מַן עֲבַד דַּחֲלָא וְצַלְמָא אַתִּיךְ בְּדִיל דְּלָא לַהֲנָאָה׃ הָא כָּל פַּלְחֵיהוֹן יִבְהֲתוּן וְאוּמָנִין עֲבָדוּנִין מִבְּנֵי אֱנָשָׁא יִתְכַּנְשׁוּן כּוּלְהוֹן יְקוּמוּן יִתַּבְּרוּן יִבְהֲתוּן כַּחֲדָא׃ נַפָּחָא מִבַּרְזְלָא חֲצִינָא עָבֵיד וְנָפַח נוּר בְּשִׁיחוּרִין וּבְמַקּוֹבִין מַתְקִיף לֵיהּ וְעָבֵיד לֵיהּ בִּתְקוֹף חֵילֵיהּ דְּאִם יִכְפַּן עֲבִדְתֵּיהּ וְלָא יִיכוּל לָא יְהֵיבֵיהּ חֵיל וְאִם יִצְחֵי וְלָא יִשְׁתֵּי מַיָּא יְהֵי מִשְׁתַּלְהֵי׃ נַגָּרָא אָעִין נָפֵיץ בְּחוּטָא מָסַר לֵיהּ בְּמַשְׁקוֹלְתָא מְגַזֵּי לֵיהּ בְּאִזְמֵילַיָּא וּבִנְצוֹרִין מָאחֵיד לֵיהּ וְעָבֵיד לֵיהּ כִּדְמוּת גְּבַר בְּתוּשְׁבַּחַת אִתָּא יָתְבַת בֵּיתָא׃ לְמִיקַץ לֵיהּ אַרְזִין וּנְסֵיב תְּרַז וּבְלוּט וּמַתְקֵיף לֵיהּ בְּאָעֵי חוּרְשָׁא נְצַב אוֹרְנָא וּמִטְרָא מְרַבֵּי׃ וְהָוֵי לֶאֱנָשָׁא לְאַדְלָקָא וּנְסֵיב מִנְּהוֹן וְשָׁחֵין אַף אָזָא וְאָפָא לְחֵם אַף עֲבָדֵיהּ דַּחֲלָא וּסְגִיד אַתְכֵיהּ צַלְמָא וּבְעָא מִינֵיהּ׃ פַּלְגֵיהּ אוֹקִיד בְּנוּרָא עַל פַּלְגֵיהּ בִּסְרָא אָכֵיל טָוֵת טָוֵי וְסָבַע אַף שָׁחֵין וַאֲמַר אָח שַׁחֵינִית חֲזֵיתִי נוּר׃ וּשְׁאָרֵיהּ לְדַחֲלָא עֲבַד לְצַלְמָא סָגִיד וְאִשְׁתַּעְבַּד לֵיהּ וּבְעָא מִינֵיהּ וַאֲמַר שֵׁיזְבְנִי אֲרֵי דַחַלְתִּי אָתְּ׃

חרש ברזל מעצד ופעל בפחם . חרש עצים נטה קו . וסימ' עובדא דקיסא פרזלא : ארן נו"ן זעירא והיא חד מג' נונין זעירין וסימ' נטע ארן . ונבושבן . ונרגן מפריד אלוף . ואינון מן אלפא ביתא דאתוון זעירין ונמסרו בריש ספר ויקרא : ויתפלל ג' רפין בקריא' וסי' ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא . יסגוד לו ויתפלל אליו . ויחי ויתן לו מזהב שבא . אנך :

רשי

ומי כמוני יקרא . ומי יקרא שהוא כמוני ויגיד ויערוך לי את כל מה שהיה משומי עם עולם ועד עתה : עם עולם . כל בריות : ואותיות . דברי מופת : ואשר תבואנה . ואת העתידות לבא יגידו כמו שאני עושה עתה שעדיין לא חרב הבית ולא גליתם ולא נולד כורש ואני מבשר אתכם עליו : ואל תרהו . אין לו דמיון ופתרונו לפי הענין כמו אל ת[...] תחתו מלהודיע את שמי לבין ה[...] האומות : הלא מאז השמעתיך . מהר סיני והגדתי לכם שם שאין אלוה מבלעדי : ואתם עדי . שפתחתי לכם שבעה רקיעים והראיתי אתכם שאין אחר ואתם עדי בדבר הזה שאין אלוה מ[...] מבלעדי : ואין צור בל ידעתי . ת"י ולית דתקיף אילהין דמן קדמי מתיהיב לי תקוף בל ידעתי לשון ואדעך בשם אני ידעתיך במדבר ידע לכתך : ועדיהם המה . הפסילים הם עדים על בושת עובדיהם שהרי אנו רואין שאינם לא רואין ולא יודעין ואלו ע[...] עובדין להם : למען יבושו . העובדים להם : נסך . לשון יציקה ומסכה והכ"ן בתיבה יסוד הנופל ממנו כגון כ"ן של נסך ושל נגף : הן כל חבריו . של אותו יוצר ונוסך פסילים המתחברים אליו לעבוד את יצירתו ונסכו יבושו : וחרשים המה . אותם יוצרים ונוסכים ומבני אדם הם קל וחומר ליצירתם שהיא הבל : חרש ברזל . חרש של ברזל : מעצד . הוא אחד מכלי הנפחים : ופעל . הפסל : בפחם . קרבו"ן בלע"ז : ובמקבות . מרטי"ל בלע"ז : יצרהו . לשון ציור : ויפעלהו בזרוע כחו גם רעב וגו' . גם הוא היוצר חסר כח ואלם הוא שאם ירעב אין בו כח או אם לא שתה מים ויעף ל[...] לאלהי קל וחומר שפעולתו אין בה תועלת לעזור : חרש עצים . ואם בא לעשותו של עץ וחרש עצים הוא כך דרכו : נטה קו . כדרך הנגרים . ועל פי הקו יתארהו בשרד מיישר אותו ב[...] במסור שקורין דולור"א בלע"ז : יתארהו . ייפהו : יעשהו במקצועות . ומחליקו ברהיטני ואיזמל . מקצועות תירגם יונתן איזמלון : ובמחוגה יתארהו . לשון ויתאר הגבול אם בא לעשות בו ציורי עגולים מסבב אותן במחוגה קונפ"ס בלע"ז : כתפארת אדם . היא האשה שהיא תפארת בעלה : תרזה ואלון . מיני אילני סרק : ויאמץ לו בעצי יער . עושה לו חיזוקים בין לחיזוק בין לבוי במיני עצים המשוכים זה מזה במראיהן : נטע אורן . כשמוצא ייחור ונטע הראוי לכך נוטעו לכך והגשם מגדלו . אורן לשון נטע יונק פרכו"ן בלע"ז : והיה לאדם לבער . והיה אותו עץ מקצתו לצורכי אדם לבער : ויקח . מן העצים ויחם גופו לנגדם : אף ישיק . מהם תנור ואופה לחם : אף יפעל אל . מן הנותר ולא ישיב אל לבו . חציו שרפתי במו אש : ולא

אבן עזרא

כה . מלך ישראל . בהיותם בארצם והם גואלם מהגלות : יי' צבאות . כי לעולם הוא מלך והעדים צבאות השמים : אני . מלך ראשון : ומי . ומי שיאמר שהוא כמוני יקרא כאמ' קולו : ויגיד . כל העוברות ויערכם לי : משומי . העם הראשון וטעם עולם בזמן שעבר : ואותיות . פעל שלם ואמר תבואנה . יגיד לנפשם שידעום : אל תרהו . אין לו ריע והמחליפי' באלף אוכנו נכון במקום הזה ב[...] בעבור חברון הוי"ו מ[...] מהמכתב שהו' שורש . וטעם אל תפחדו כאשר תבאנה אלה הצרות אל בבל אל תפחדו אתם הלא אתם הלא מאז הודעתי אתכם ואתם עדי והנה תראו היום שוה מבלעדי ואין צור שלא אדענו כי הוא תוהו ובוהו ויש אומרי' שהוא כמו ויודע בהם כטע' בם אכמי סוכות והנכון שהוא רמז ל[...] להמון מעלה : יוצרי פסל כולם תוהו . הם ופסיליהם תוהו : וחמודיהם . שיצירום במשכיות עד שיהיו נחמדים לעין והם ה[...] הפסילים : ועדיהם המה . כי הפסילים לא יראו ולא ידעו . למען יבושו דבק עם ועדיהם המה : מי . הים שנעון כמו מי ש[...] שיכר אל וקראו כפי מחשבתו : נסך . כמו עגל מסכה לבלתי ה[...] הועיל : הן כל חבריו . הם כהני הבעל או ה[...] האומני' והוא הנכון : יתקבצו כלם . ויכלמו : חרש . כאשר הוא סמוך הוא פתוח הרי"ש ויש במקום מוכרת ל[...] לעולם הו' בקמץ גדול ואין מלה זרה במקרא : מעצד . כלי ברזל שיחתכו בו : ובמקבות . כלי העושה נקב : יצרהו . מגזרת צורה והנכון מגזרת יצירה : גם רעב . תאר החרשי' חרש . הזכיר פסילי האבן והברזל והנה גם פסילי העץ : נטה קו . כיכן משפט : יתארהו . יעשה תארו והנכון שהוא כמו ותאר לכם הגבול כדמות רושם : בשרד . מין ממיני כבעונים ואין ריע לו : יעשהו במקצעות . יתקן ויאמר ר' יונה ז"ל כי המקצוע רמז ל[...] לפרטוט : במחוגה . מגזרת חוג הוא שכלי שעשה בו העגול : כתפארת אדם . יש אומרי' נקבה ואין צורך רק הטעם כפול : לשבת בית . כאדם שיושב בביתו : לכרות . הטעם יש מי שיפסול אלהיו מארזים ויש מי שיקח תירזה מין ממיני אילנים : ויאמץ לו . יטעהו : אורן . שם אילן או פירושו שורש : וגשם . גוף גם כן תרגום ארמית גם בלשון קדר ויש אומרים הוא יטע אורן והגשם יגדלנו : והיה לבער . להדליק והנה פירש יש שיחום באש ויש מי שישיקנו כמו ואש נשקה כדמות בעור : ויסגוד . ידועה בארמית ובלשון קדר : חציו . האח . מלה יאמר אדם אותה כאשר ימצא תאותו וכמוהו האח ראתה עינינו : ראיתי אור . כמו אור לו בציון ראיתי כמשמעו ורב סעדיה נ"ע אמר כי טעמו רוחתי בלי רע : ושאריתו לאל עשה . כפי מחשבתו . לפסלו פירוש לאל עשה : לא

כי טח · כמו וטח את הבית והוא פועל יוצא והפועל הוא השם : עיניהם · כל
ולא ישיב אל לבו · רמז לשכל שהוא העיקר · מ״ם עם וי״ו במו נוסף כמלת כמו : ויתרו · הנותר : לבול · אין רע לו יש אומרים לפסל או לצורה ור׳ משה
כי בול הרים והטעם כמח : רעה · כאדם שירעה אפר שיזיק ולא יועיל או טעמו כמו רועה רוח : הותל · תאר השם כי שמות התאר משתנים על משקל ורגל
הטהו · וזאת המלה לנגאי בכל המקרא כי הוא נוטה מהדרך הישרה ומלת להטות פירשתיה : זכר אלה · שעשיתי בהיותך בארצי וטעם כי עבדי

שובה ה׳ מל׳רע בקריא׳ וסימ׳ ובנחה יאמר שובה יי׳ רבבות · מחיתי בעב פשעיך בענן חטאתיך · שובה יי׳
חלצה נפשי · שובה יי׳ עד מתי · שובה יי׳ את שביתנו : ישלים ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסימ׳ ועצת מלאכיו ישלים ·
גם איביו ישלם אתו · וכל חפצי ישלם · כי ישלים חקי · קדמא׳ ובתרא׳ מל׳ : אוצרות י״א מל׳ וסי׳ במסר׳ רבת׳ :

לא ידעו ולא יבינו כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבתם : ולא ישיב אל לבו ולא דעת ולא תבונה לאמר חציו שרפתי במו אש ואף אפיתי על גחליו לחם אצלה בשר ואכל ויתרו לתועבה אעשה לבול עץ אסגוד : רעה אפר לב הותל הטהו ולא יציל את נפשו ולא יאמר הלוא שקר בימיני :

זכר אלה יעקב וישראל כי עבדי אתה יצרתיך עבד לי אתה ישראל לא תנשני : מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך שובה אלי כי גאלתיך : רנו שמים כי עשה יהוה הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים רנה יער וכל עץ בו כי גאל יהוה יעקב ובישראל יתפאר :

כה אמר יהוה גאלך ויצרך מבטן אנכי יהוה עשה כל נטה שמים לבדי רקע הארץ מאתי : מפר אתות בדים וקסמים יהולל משיב חכמים אחור ודעתם יסכל : מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים האמר לירושלם תושב ולערי יהודה תבנינה וחרבותיה אקומם : האמר לצולה חרבי ונהרתיך אוביש : האמר לכורש רעי וכל חפצי ישלם ולאמר לירושלם תבנה והיכל תוסד :

כה אמר יהוה למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו לרד לפניו גוים ומתני מלכים אפתח לפתח לפניו דלתים ושערים לא יסגרו : אני לפניך אלך והדורים אושר דלתות נחושה אשבר ובריחי ברזל אגדע : ונתתי לך אוצרות חשך ומטמני מסתרים למען תדע כי אני יהוה הקורא בשמך אלהי ישראל : למען עבדי יעקב וישראל בחירי ואקרא לך בשמך

לא ידעין ולא מסתכלין ארי מטמטמן מלמחזי עיניהון מלאסתכלא בלבהון : ולא מתיב לליביה ולא מדע ולא סוכלתנו למימר פלגיה אוקידית בנורא ואף אפיתי על גומרוהי לחים טוית בסרא ואכלית ושאריה לתועבא אעביד לבלי אעא אסגוד : הא דחלתיה פלגיה קטמא לביה שטיא אטעיה ולא ישיזיב ית נפשיה ולא ייממר הלא שיקרא עבדת ימיני : אידכר אילין יעקב וישראל ארי עבדי את אתקינתך למהוי עבד פלח קדמי את ישראל לא תתנשי דחלתי : מחיתי כעבא חובך וכענן עדי כל חטאך תוב לפולחני ארי פרקתך : שבחו שמיא ארי עבד יי פורקן לעמיה יבעו יסודי ארעא בועו טוריא תושבחתא חורשא וכל אילניא דביה ארי פרק יי יעקב ובישראל ישתבח : כדנן אמר יי דפרקך ודאתקנך ממעין אנא יי עביד כולא תלית שמיא במימרי שכללית ארעא בגבורתי : מבטל אתוות בידין וקסומין משגש מתיב חכימיא לאחורא ודעתהון מקלקל : מקיים פתגמי עבדוהי צדיקיא ומילך שלוחוהי משלים דאמר לירושלם תתותב ולקירויא דבית יהודה יתבניין וחרבתהא אקומם : דאמר על בבל תחרוב ונהרתהא אייבש : דאמר על כורש למיתן ליה מלכו וכל רעותי יקיים ולדאמר לירושלם תתבני והיכלא ישתכלל : כדנן אמר יי למשיחיה לכורש דאתקיפית בימיניה למימסר קדמוהי עממין וחרצי מלכין אשרי לפתחא קדמוהי דשין ותרעי לא יתאחדון : מימרי קדמך יהך ומישריא אכבש דשין דנחש אתבר ועברין דברזל אקצץ : ואתן לך אוצרין דחשוך וסימן דמשמרן בדיל דתדע ארי אנא יי דרביתי בשמך אלהא דישראל : בדיל עבדי יעקב וישראל בחירי וקרית לך בשמך

ופניהם ככוכים כי הנביא אמר יען משח יי׳ אותי גם מלאכו ומשחת את חזאל : לרד · שם הפועל מגזרת הרודד עמי
לעד : אני · הטעם עזר השם או רמז לשר פרס ככתו׳ בספר דניאל : והדורים · הפך מישר ויש אומ׳ מגזרת
שם התאר או פעול : דלתות נחושה · הם בשערי המדינות : ונתתי · אוצרות חשך · שיבוזו המדינות :
לא היה ירא השם : למען · כל זאת הגדולה לא אעשה בשבילך רק בעבו׳ ישר׳ שתשלח הגולה גם תבנה ירושלם :

רשי

ולא דעת ולא תבונה · בו לאמר זאת : לבול עץ · לרקבון עץ : רועה אפר לב הותל הטהו · לבו

אֲאַזֶּרְךָ וְלֹא יְדַעְתָּנִי: אֲנִי יְהוָה וְאֵין עוֹד זוּלָתִי אֵין אֱלֹהִים אֲאַזֶּרְךָ וְלֹא יְדַעְתָּנִי: לְמַעַן יֵדְעוּ מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ וּמִמַּעֲרָבָה כִּי־אֶפֶס בִּלְעָדָי אֲנִי יְהוָה וְאֵין עוֹד: יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא רָע אֲנִי יְהוָה עֹשֶׂה כָל־אֵלֶּה: הַרְעִיפוּ שָׁמַיִם מִמַּעַל וּשְׁחָקִים יִזְּלוּ־צֶדֶק תִּפְתַּח־אֶרֶץ וְיִפְרוּ־יֶשַׁע וּצְדָקָה תַצְמִיחַ יַחַד אֲנִי יְהוָה בְּרָאתִיו: הוֹי רָב אֶת־יֹצְרוֹ חֶרֶשׂ אֶת־חַרְשֵׂי אֲדָמָה הֲיֹאמַר חֹמֶר לְיֹצְרוֹ מַה־תַּעֲשֶׂה וּפָעָלְךָ אֵין־יָדַיִם לוֹ: הוֹי אֹמֵר לְאָב מַה־תּוֹלִיד וּלְאִשָּׁה מַה־תְּחִילִין: כֹּה־אָמַר יְהוָה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וְיֹצְרוֹ הָאֹתִיּוֹת שְׁאָלוּנִי עַל־בָּנַי וְעַל־פֹּעַל יָדַי תְּצַוֻּנִי: אָנֹכִי עָשִׂיתִי אֶרֶץ וְאָדָם עָלֶיהָ בָרָאתִי אֲנִי יָדַי נָטוּ שָׁמַיִם וְכָל־צְבָאָם צִוֵּיתִי: אָנֹכִי הַעִירֹתִהוּ בְצֶדֶק וְכָל־דְּרָכָיו אֲיַשֵּׁר הוּא־יִבְנֶה עִירִי וְגָלוּתִי יְשַׁלֵּחַ לֹא בִמְחִיר וְלֹא בְשֹׁחַד אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: כֹּה אָמַר יְהוָה יְגִיעַ מִצְרַיִם וּסְחַר־כּוּשׁ וּסְבָאִים אַנְשֵׁי מִדָּה עָלַיִךְ יַעֲבֹרוּ וְלָךְ יִהְיוּ אַחֲרַיִךְ יֵלֵכוּ בַּזִּקִּים יַעֲבֹרוּ וְאֵלַיִךְ יִשְׁתַּחֲווּ אֵלַיִךְ יִתְפַּלָּלוּ אַךְ בָּךְ אֵל וְאֵין עוֹד אֶפֶס אֱלֹהִים: אָכֵן אַתָּה אֵל מִסְתַּתֵּר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעַ: בּוֹשׁוּ וְגַם־נִכְלְמוּ כֻּלָּם יַחְדָּו הָלְכוּ בַכְּלִמָּה חָרָשֵׁי צִירִים: יִשְׂרָאֵל נוֹשַׁע בַּיהוָה תְּשׁוּעַת עוֹלָמִים לֹא־תֵבֹשׁוּ וְלֹא־תִכָּלְמוּ עַד־עוֹלְמֵי עַד:

אַתְקֵנְתָּךְ וְלָא יְדַעְתָּא לְמִדְחַל קֳדָמַי: אֲנָא יְיָ וְלֵית עוֹד וּבַר מִינִי לֵית אֱלָהּ סְעַרְתִּיךְ וְלָא יְדַעְתָּ לְמִדְחַל קֳדָמַי: בְּדִיל דְּיִדְעוּן מִמַּדְנַח שִׁמְשָׁא וּמִמַּעַרְבָא אֲרֵי לֵית בַּר מִינִי אֲנָא יְיָ וְלֵית עוֹד: דְּאַתְקֵין נְהוֹר וּבָרֵי חֲשׁוֹךְ עָבֵיד שְׁלָם וּבָרֵי בִישׁ אֲנָא יְיָ עָבֵיד כָּל אִלֵּין: יִשַּׁמְשׁוּן שְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וַעֲנָנַיָּא יְגָרוּן טוּבָא תִּתְפְּתַח אַרְעָא וְיֵיחוֹן מֵיתַיָּא וּזְכוּתָא תִּתְגְּלֵי כַּחֲדָא אֲנָא יְיָ בְּרֵיתִינוּן: וַוי דְּי מְרַמֵּי לְמִירַן לְקֳבֵיל פִּתְגָּמֵי בָּרוֹהִי וְרָחֲיץ דְּיוֹטְבוּן לֵיהּ צַלְמֵי פַחֲרָא דְּעָבְדִין מֵעֲפַר אַדְמְתָא הַאִיפְשַׁר דְּיֵימַר טִינָא לְעָבְדֵיהּ לָא עֲבַדְתַּנִי וְעוֹבָדָךְ לֵית יְדִין לֵיהּ: וַוי דְּאָמַר לְאַב מָה תוֹלִיד וּלְאִתְּתָא מָה תְּעָדִין: כִּדְנַן אֲמַר יְיָ קַדִּישָׁא דְּיִשְׂרָאֵל וְדַאתְקְנֵיהּ אָתַיָּא דַּעֲתִידִין לְמֵיתֵי אַתּוּן דְּשָׁאֲלִין מִן קֳדָמַי עַל עַמִּי וְעַל עוֹבַד גְּבוּרְתִּי תְּפַקְּדוּנַנִי: אֲנָא בְּמֵימְרִי עֲבָדִית אַרְעָא וֶאֱנָשָׁא עֲלַהּ בְּרֵיתִי אֲנָא בִּגְבוּרְתִּי תְּלֵית שְׁמַיָּא וְכָל חֵילֵיהוֹן שַׁכְלֵילִית: אֲנָא אַיְתֵינֵיהּ בִּגְלֵי בְּקוּשְׁט וְכָל אוֹרְחָתֵיהּ אֲתַקֵּין הוּא יִבְנֵי קַרְתִּי וְגָלְוַות עַמִּי יְשַׁלַּח לָא בְדָמִין וְלָא בְמָמוֹן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת: כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לֵיאוּת מִצְרַיִם וְתַגָּרֵי כוּשׁ וְאֱנָשֵׁי סְבָא גֻּבְרִין דִּסְחוֹרָא עֲלָךְ יְעִידוּן וְדִילָךְ יְהוֹן בָּתַר פִּתְגָמָךְ יְהָכוּן בְּשִׁלְשְׁלָן יְעִידוּן וְלִיךְ יִסְגְּדוּן מִינָךְ יִבְעוּן וְיוֹדוּן לְמֵימַר בְּקוּשְׁטָא בָּיךְ אֱלָהָא וְלֵית עוֹד אֱלָהּ בַּר מִינָךְ: בְּקוּשְׁטָא אַתְּ אֱלָהָא אַשְׁרֵיתָא בְּתְקוֹף רוּמָא שְׁכִינְתָּךְ אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל פָּרִיק: בְּהִיתוּ וְאַף אִתְכְּנָעוּ כּוּלְהוֹן כַּחֲדָא הֲלִיכוּ בְּאִתְכְּנָעוּ פַּלְחֵי צִילְמַיָּא: יִשְׂרָ' יִתְפְּרִיק בְּמֵימְרָא דַּייָ פּוּרְקַן עָלְמִין לָא תִבְהֲתוּן וְלָא תִתְכַּנְעוּן לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא:

ישע ה' פתחין וסימ' תפתח ארץ ויפרו ישע · כי הלבישני בגדי ישע · וכהניה אלביש ישע · וקדרים שגבו ישע · ירחקו בניו מישע וידכאו : וכל צבאם ד' בקריא' וסימ' ויכלו השמים והארץ · ונמקו כל צבא השמים · ונגלו כספר השמים · אנכי עשיתי ארץ ואדם · אתה הוא יי' לבדך : צבאם ז' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא

בראש סימ' ל"ד : מסתתר ד' וסימ' נמסר בשמואל חלק א' ריש סימ' כ"ו : נושע ג' ב' פתח וא' קמץ וסימ' אשריך ישר' מי כמוך · ישראל נושע ביי' תשועת · אין המלך נושע ברוב חיל · וחד צדיק ונושע הוא · וסימ' ישראל פתחין מלביא קמצין :

ולא ידעתני · לא עשית רצוני כי אני אמרתי הוא יבנה עירי והוא כשעמד אמר מי בכם מכל עמו ועות נתן להם לילך וכל הטורח פרק מעל צוארו : יוצר אור · לצדיקים : ובורא חשך · לבבל וכן עושה שלום ובורא רע : הרעיפו שמים וגו' · צדק האמור במקרא מוסב על הכזל ועל הרעיפה · הרעיפו שמים צדק ושחקים יזלו צדק כלומר מאתי יבא ה הצדק להיטיב להם מן השמים : בראתיו · בראתי את הדבר הזה : הוי רב את יוצרו · מתנבא ישעיה על חבקוק שעתיד לעמוד ולקרוא תגר על אורך ה הגלאתו של נבוכד נצר עד אנה יי' שועתי וגו' ותעשה אדם כדגת הים והקב"ה אמר לישעיה למה זה בא לריב אתי סבור הוא ש שאיני שם על לב להושיע את עמי לעת מלאת אשר תרצה הארץ את שבתותיה : אין ידים לו · אין מקום לו : הוי אומר לאב מה תוליד · כסבור הוא להיות מרחם על הבן יותר מאביו · ר"א הוי בן האומר לאב למה הולדת דומה הוא לזה שהוא רב את י יוצרו : האותיות שאלוני וגו' · הא' ניקודה קמץ למרתה שאיכה תמוהא וכן פירושו אם באתם לשאול לי אתם הנביאים שאלוני על אותות השמים ומופתים אשר אתם רואים נולדים בארץ ע עליהם הוו שואלים אותי מה הם אבל על בני ועל פועל ידי ישראל שבשבילם יצרתי את הכל אתם באים לצוותי ולקרוא לפני תגר : תצוני · תמוה הוא וכי עליכם לצוות על בני אני כבר בראתי להם הישועה במחשבה שעלת לפני · כיצד אנכי העירותיהו בצדק על כורש הוא אומר : אנכי עשיתי ארץ · ונתתיה לאשר ישר בעיני : יגיע מצרים וגו' · הרי הודעתי אתכם במה אושיע את בני מיד בבל כי כורש לכך העירותיהו בצדקי · ועוד אני מודיעכם תשועת סנחריב שבימי חזקיהו כאשר ישוב מעל תרהקה מלך כוש יבא לירושלם ואמרת כל אוצרות כוש ומצרים שילכו לעזור את כוש בידו ויבא עם א אותו השלל ויפל בירושלם ו וחזקיהו ועמו יבוזו את הכל כן מפורש בסדר עולם שעל סנחריב נאמר : עליך · ירושלם : בזיקים יעבורו · שהביאם שם סנחריב שלולים בקולרים ולאח' תפלתו עמד חזקיהו ופט' את כל השבויים ונתגיירו והכירו מלכות שמים : אנשי מדה · גובהי קומה : אך בך אל · יהו מודים שאין אלוה אלא לישראל : אכן אתה אל מסתתר · וכן יאמרו להקב"ה אכן הבננו כי לגבות חובותיהן של עמך אתה מסתתר מלהראות כאחוך כביכול אין בך יכולת · ובהתעורר רחמיך אתה אלהי ישראל מושיע כך מ מפורש במכילתא : חרשי צירים · אומני ציורים של צלמים עובדי עבודה זרה :

אאזרך · כמו אקרא בשמך לי אתה : ולא ידעתני · כי עוד לא ידבר לנבוא : אני יי · לבדי שאדע העתידות והעד דבר כורש : אאזרך · אחזקך ואף על פי שלא עבדתני : למען · ועוד אאזריך להיות שמי נודע בכל העולם כי אני לבדי ואין עוד : יוצר · הזכיר דבר והפכו : ובורא חשך · מגזרת בריאה כטע' גזירה כי החשך איננו כלום רק העדר האור : ובורא רע · כמוהו והנה רע מלחמה הפך שלום או חולי בגוף בן אדם שהוא כלחם עם התולדת והזכיר זה בפרשה הזאת שהוא יחזק כורש הפך מלך בבל : הרעיפו · לשון ציווי למלאכים שירעיפו הצדק ויפרו ישע ואמת : אני יי' בראתיו · צדק הוא סימן כורש והטעם ש שיעשה צדק בעולם : הוי · לשון קריאה והטעם על אשר לא יאמינו בדברי השם שאמר אלה העתידות : רב · יעשה עם יוצרו מריב' וזה היוצר כמו ככלי יוצר תנפצם : חרש · שהוא נחשב כחרש מחרשי אדמה : היאמר חמר ליוצרו מה תעשה · זה לא יתכן רק היוצר יעשה חפצו או יאמר פעלך אין ידים או יאמ' ליוצר זה מעשית לא עשוהו ידיך והנכון שהטעם כפול · והטעם פעלך בלא ידים כטעם' כי אין לך ממשלה בו לעשות רצונך : הוי · או יאמר הבן לאביו קודם ש שיולד מה תוליד ולאם שהיא אמו מה תחילין כמו כי חלה גם ילדה ציון : כה · אני הוא יוצר ישראל : שאלוני · לשון ציווי כמו שמעוני ופגעו לי בעבור אות הגרון : תצוני · בתמיה הלא כאשר יודע היוצר מה יעשה הלא ישראל הם בני והנה תצוני עם אומות העולם ידבר : אנכי · ואיך תצוני על בני וכל העולם שלי הוא כי אנכי עשיתי ארץ ו ואדם אני הו' שידי נטו שמים · וכל צבאם צויתי וכבראו הטעם משל לדבור וכן כתיב כי הוא צוה ונבראו : אנכי · וי"ו העירותיהו על כורש : וכל דרכיו אישר · ולמה זה כי הוא יבנה עירי : כה

יגיע מצרים : גם זה לאות שכורש יבוז מצרים ויהיו נשבים וידוע כי דרכם על ארץ ישראל כי היא אמצעית בין עילם ובין מצרים : אנשי מדה · הטעם גדולה כי כל איש מדה יש לו וכמוהו וחזקת והיית לאיש ויודו ויאמרו אך בך אל וזה היה אחרי שוב הגולה : אכן · אז יודו לשם ויאמרו אמת כי אתה אל מסתתר מהגוי אשר לך חפץ בו ואתה אלהי ישרא' מושיעם ומפרשי' אמרו כי מסתתר כמו נסתר ונראית בעבור ישראל שהושעתם וזה איננו נכון בדקדוק כי מסתתר מבנין התפעל : בושו · הלכו בכלימה · החרשים שפסלו הפסילים והם הלכו בכבוד אל המשלחים בשבילם כי צירים שלוחים וכן ציר בגוים שולח ועתה הלכו שילכו אל מקומם : ישראל נושע ביי' · על כן לא יבושו כאשר יבושו החרשים שעשו תהו שלא הושיע בעת צרה עד שלא יוכל אדם לספר :

כי

הקבצו ד׳ בקריא׳ וסימ׳ הקבצו ושמעו בני יעקב · הקבצו ובאו והתנגשו · הקבצו כלכם ושמעו מי · הקבצו ובאו האספו מסביב : הלוא אני ג׳ וסימ׳ אף יועצו יחדו · הלא אני מחשה · הלא אני אמרתי למנות בעם :

כִּי כֹה אָמַר־יְהוָה בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם הוּא הָאֱלֹהִים יֹצֵר הָאָרֶץ וְעֹשָׂהּ הוּא כוֹנְנָהּ לֹא־תֹהוּ בְרָאָהּ לָשֶׁבֶת יְצָרָהּ אֲנִי יְהוָה וְאֵין עוֹד׃ לֹא בַסֵּתֶר דִּבַּרְתִּי בִּמְקוֹם אֶרֶץ חֹשֶׁךְ לֹא אָמַרְתִּי לְזֶרַע יַעֲקֹב תֹּהוּ בַקְּשׁוּנִי אֲנִי יְהוָה דֹּבֵר צֶדֶק מַגִּיד מֵישָׁרִים׃ הִקָּבְצוּ וָבֹאוּ הִתְנַגְּשׁוּ יַחְדָּו פְּלִיטֵי הַגּוֹיִם לֹא יָדְעוּ הַנֹּשְׂאִים אֶת־עֵץ פִּסְלָם וּמִתְפַּלְלִים אֶל־אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ׃ הַגִּידוּ וְהַגִּישׁוּ אַף יִוָּעֲצוּ יַחְדָּו מִי הִשְׁמִיעַ זֹאת מִקֶּדֶם מֵאָז הִגִּידָהּ הֲלוֹא אֲנִי יְהוָה וְאֵין־עוֹד אֱלֹהִים מִבַּלְעָדַי אֵל־צַדִּיק וּמוֹשִׁיעַ אַיִן זוּלָתִי׃ פְּנוּ־אֵלַי וְהִוָּשְׁעוּ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ כִּי אֲנִי־אֵל וְאֵין עוֹד׃ בִּי נִשְׁבַּעְתִּי יָצָא מִפִּי צְדָקָה דָּבָר וְלֹא יָשׁוּב כִּי־לִי תִּכְרַע כָּל־בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל־לָשׁוֹן׃ אַךְ בַּיהוָה לִי אָמַר צְדָקוֹת וָעֹז עָדָיו יָבוֹא וְיֵבֹשׁוּ כֹּל הַנֶּחֱרִים בּוֹ׃ בַּיהוָה יִצְדְּקוּ וְיִתְהַלְלוּ כָּל־זֶרַע יִשְׂרָאֵל׃

מו כָּרַע בֵּל קֹרֵס נְבוֹ הָיוּ עֲצַבֵּיהֶם לַחַיָּה וְלַבְּהֵמָה נְשֻׂאֹתֵיכֶם עֲמוּסוֹת מַשָּׂא לַעֲיֵפָה׃ קָרְסוּ כָרְעוּ יַחְדָּו לֹא יָכְלוּ מַלֵּט מַשָּׂא וְנַפְשָׁם בַּשְּׁבִי הָלָכָה׃ שִׁמְעוּ אֵלַי בֵּית יַעֲקֹב וְכָל־שְׁאֵרִית בֵּית יִשְׂרָאֵל הַעֲמֻסִים מִנִּי־בֶטֶן הַנְּשֻׂאִים מִנִּי־רָחַם׃ וְעַד־זִקְנָה אֲנִי הוּא וְעַד־שֵׂיבָה אֲנִי אֶסְבֹּל אֲנִי עָשִׂיתִי וַאֲנִי אֶשָּׂא וַאֲנִי אֶסְבֹּל וַאֲמַלֵּט׃ לְמִי תְדַמְּיוּנִי וְתַשְׁווּ וְתַמְשִׁלוּנִי וְנִדְמֶה׃ הַזָּלִים זָהָב מִכִּיס וְכֶסֶף בַּקָּנֶה יִשְׁקֹלוּ יִשְׂכְּרוּ צוֹרֵף וְיַעֲשֵׂהוּ אֵל יִסְגְּדוּ אַף־יִשְׁתַּחֲווּ׃

אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ דִּבְרָא שְׁמַיָּא הוּא אֱלֹהִים דְּשַׁכְלֵיל אַרְעָא וְעַבְדַהּ הוּא אַתְקְנַהּ לָא לְרֵיקָנוּ בְּרָהּ אֱלָהֵן לְאַסְנָאָה עֲלַהּ בְּנֵי אֱנָשָׁא אַתְקְנַהּ אֲנָא יְיָ וְלֵית עוֹד׃ לָא בְּסִיתְרָא מַלֵּילִית בַּאֲתַר אַרְעָא קְבַל וְלָא אֲמָרִית לְזַרְעָא דְבֵית יַעֲקֹב לְרֵיקָנוּ תְּבַעוּ דַּחַלְתִּי אֲנָא יְיָ מְמַלֵּיל קְשׁוֹט מְחַוֵּי כִיוָנַן׃ אִתְכַּנְשׁוּ וְאִיתוֹ אִתְקְרָבוּ כַּחֲדָא מְשֵׁיזְבֵי עַמְמַיָּא לָא יָדְעִין דְּנָסְבִין יַת אָעֵי צִלְמֵיהוֹן וּבָעַן מִן דַּחֲלָא דְלָא יִפְרוֹקִנּוּן׃ חַווּ וְאִתְקְרָבוּ אַף אִתְמְלִיכוּ כַּחֲדָא מַן בַּסַּר דָּא מִלְּקַדְמִין מִבְּכֵן חַוְיַהּ הֲלָא אֲנָא יְיָ וְלֵית עוֹד אֱלָהּ בַּר מִנִּי אֱלָהּ דְּזַכַּאי וּפָרִיק לֵית אֶלָּא אֲנָא׃ אִתְפְּנוּ לְמֵימְרִי וְאִתְפְּרִיקוּ כָּל דִּבְסִיפֵי אַרְעָא אֲרֵי אֲנָא אֱלָהָא וְלֵית עוֹד׃ בְּמֵימְרִי קַיֵּימִית נְפַק מִן קֳדָמַי בִּזְכוּ פִּתְגָם וְלָא יִבָּטֵיל אֲרֵי קֳדָמַי תִּכְרַע כָּל בֶּרֶךְ תְּקַיֵּים כָּל לִישָּׁן׃ בְּרַם בְּמֵימְרָא דַּיְיָ עֲלַי אֲמַר לְאַיְתָאָה זַכְוָן וּתְקוֹף בְּמֵימְרֵיהּ יוֹדוּן וְיִבְהֲתוּן בְּטַעֲוַתְהוֹן כָּל עַמְמַיָּא דַּהֲווֹ מִתְגָּרַן בְּעַמֵּיהּ׃ בְּמֵימְרָא דַּיְיָ יִזְכּוּן וְיִשְׁתַּבְּחוּן כָּל זַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ חֲמִיט בֵּל אִתְקְטֵף נְבוֹ הֲווֹ צַלְמָנֵיהוֹן דְּמוּת חֵיוָא וּבְעִיר מְטוּלֵי טַעֲוַתְהוֹן יַקִּירִין עַל נַטְלֵיהוֹן וְאִינוּן מְשַׁלְהָן׃ אִתְקְצִיצוּ וְאִתְקְטִיפוּ כַּחֲדָא וְלָא יְכִילוּ לְשֵׁיזָבָא נַטְלֵיהוֹן וּפַלְחֵיהוֹן בְּשִׁבְיָא אֲזַלוּ׃ קַבִּילוּ לְמֵימְרִי דְּבֵית יַעֲקֹב וְכָל שְׁאָרָא דְבֵית יִשְׂרָאֵל דְּרַחִימִין מִכָּל עַמְמַיָּא וַחֲבִיבִין מִכָּל מַלְכְוָתָא׃ וְעַד עָלְמָא אֲנָא הוּא וְעַד עָלַם עָלְמַיָּא מֵימְרִי קַיָּים אֲנָא בְּרֵית כָּל אֱנָשׁ וַאֲנָא בַּדָּרִית יַתְהוֹן לְבֵינֵי עַמְמַיָּא אַף אֲנָא אֶשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיהוֹן וְאֶסְלַח׃ לְמַן תְּדַמּוּן קֳדָמַי וְתַשְׁווֹן וּתְכַוְּונוּן קֳדָמַי בִּקְשׁוֹט׃ הָא עַמְמַיָּא גָּבַן דְּהַב מִכִּיס וְכַסְפָּא בְּמֹאזַנְיָא תָּקְלִין אַגְרִין קֵינָאָה וַעֲבִיד לֵיהּ דַּחֲלָא סָגְדִין אַף מִשְׁתַּעְבְּדִין׃

אבן עזרא

כי׳ הוא כוננה · באדם ובבהמה : לא תהו בראה · למות : לא · והנה לא דברתי הארץ לתוהו ואיך אומ׳ לזרע ישראל תהו בקשוני · ורבים פירשוהו לא בסתר דברתי על מעמד הר סיני · והנכון בעיני שהוא רמז על אלה העתידות שגלה שורש לנביאו וכביאו לישראל ולגוים על כן אמר מגיד מישרים : הקבצו ובאו · לשון כווי : פליטי הגוים · הם הבבליים והטעם כן קראתי מקדם ולא ידעו זה הכושאים : הגידו · האמת : והגישו · חכמיכ׳ : אף יועצו · מבנין כפעל : פנו · טעם והושעו ותהיו נושעים והנה הרשות בידכם : בי · טעם בי שהוא קיים וכל מקום שפס שבוע׳ היא גזירה שנגזר׳ ולא תבטל : יצא מפי · דבר צדקה כמו צדקה ת ממני והטע׳ דבר אמת · כי לי · והטעם שאלה העתידות אעשם עד שתכרע לי כל ברך תשבע כל לשון להיות׳ לי כי לא ימשוך אחר עמו כמשפט וכמוהו ובשמו תשבע : אך · אלה דברי הנביא כאומר לא ידעתי אלה העתידות בדרך חכמה אך בשם׳ לבדו שאמר לי אלה הצדקות והעוז והנכון אך בשם׳ לבדו צדקות ועוז והנכסה מלת לי אמר והטעם בשם שדבר עמי : עדיו · ולא שנתי עדי : בשם׳ יצדקו · שיהיו מאמינים בשם : כרע בל · עבודה זרה לבבליים גם כן נבו ויש אומרים שהוא כוכב חמה : קורס · מגזרת קרסים והטע׳ ידוע ואין ראוי לכתבו : לחיה ולבהמ׳ · שישא אדם עליהם על כן כ נשואותיכם עמוסות משא לעיפה תואר ה הבהמה הנושאת : קרסו כרעו · הנושאי׳ : ולא יכלו מלט · עצביה׳ נפשם · הנשואים כי גם הם נשבו ויש אומרים כי כרעו קרסו כל העצבים ש שהיו בבבל שלא ה הזכירם ולא יכלו ה העצבים למלט משא כי הם בעצמם הלכו בשבי : שמעו · אלהי בבל היו נשואים ואני אלהי ישראל נשאתים : מני בטן · מיום שהיו : ועד · דרך משל מיום שהיו עם הסם עד עולם : אני עשיתי · ישראל ולא כאלהי בבל שהבבליים יעשו אלהים ואני אשאם ואמלטם ולא כמוהם שלא יכלו למלט משא : למי · ותשוו · אותי ונדמה שניכו : הזלים · עם עובדי עבודה זרה ידבר הזלים רבים הוציאוהו מגזרת אזל מכליכו והוא חסר אלף והנכון שאין רע לו כי אזל פועל עומד וטעמו הנותנים זהב מכיסם והנה בתורה אבנים בכיס והנה הוא במאזנים גם קנה כן טעמו ואין רע לו : ישאוהו

רשי

לא לתוהו בראה · כי לשבת יצרה : לא בסתר דברתי · כשנתתי את התורה ולא אמרתי על תהו ועל חנם לזרע יעקב בקשוני כי אם לקבל שכר גדול : אני יי׳ דובר צדק · מאשר שפתחתי להם בדבר צדקי להודיע מתן שכרן אחרי כן הגדתי להם מישרים חוקי ותורותי שקודם מתן תורה כאמר להם ועתה אם שמוע וגו׳ והייתם לי סגולה ממלכת כהנים וגו׳ : התנגשו · לשון הגשה והכ״ת טפילה בו כאשר יאמר התנגשו יתנגשו : פליטי הגוים · אשר נשארו מחרבו של נבוכדנצר : לא ידעו הנושאי׳ את עץ פסלם · להבין דעת : השמיע זאת מקדם · מי בפסיליכם אשר השמיע מקדם להביא אלהיכם תשועה איש איש לעובדיו : הלא אני יי׳ ואין עוד · שאני מודיע מה שאני עתיד לעשות לעמי ואקיים דברי : פנו אלי · והניחו פסיליכם כל אפסי ארץ ובכך תושעו : בי נשבעתי · ויצא מפי צדקה לקבל כל השבים אלי דבר דברתי ולא ישוב : ומהו הצדקה אשר יצאת מפי כי לי תכרע כל ברך ואני אקבלם כענין שנאמר כי אז אהפוך אל עמים וגו׳ : אך ביי׳ לי אמר · המקרא זה מסורס וכן פתרונו אך לי ביי׳ אמר צדקות ועוז אף על פי שכל הגוים ישתחוו לפניו אך לי לבדי כנסת ישראל בי׳ הובטח לי צדקות ועוז ולא יבאו שאר אומות לכלל כבודי : עדיו יבאו ויבשו וגו׳ · כל הנחרים בהקב״ה יבאו עדיו להתחרט על מה שעשו בחייהם ויבושו : הנחרי׳ · המתגרים : ביי׳ יצדקו ויתהללו · בהבטחת משען אהבתו ימצאו צדקה ויתפארו במעוז · ויתהללו · פרוונטיר בלע״ז : כרע בל קורס נבו · אלוהותיהם של בבל כרעו קרסו לשון שחוק של ע״ז הוא כמי שיש לו חולי מעי׳ ואינו מספיק ליסב על מושב בית ה הכסא עד שהו׳ מותרו : כרע בל קורס נבו · איסקרופיר בל קונקי״אה נבו כך שמעתי משמו של רבינו גרשום מאור הגולה : היו עצביהם · צלמי צורותם של בל ונבו היו לחיה ולבהמה כמו להיות פחיה וכבהמ׳ שמזהימין ומלכלכין עצמן ברעי שלהם : נשואותיכם עמוסות משא · ריעי שבמעיכם כבדות הם לעמוס כמשא לאדם עיף לפיכך קרסו כרעו יחדיו הקריסה עם הכריע׳ : ולא יוכלו מלט משא · להפליט הצואה שבמעיהם כשאר ה המוציאין כהוגן · מלט לשון הוצאה ממקום בלוע וכן שמה קננה קפוד ותמלט הוציאה ב ביצתה וכן והמליט זכר ויונתן לא כן תרגם המקראות הללו : העמוסים מני בטן · מאז כולדותם בבית לבן הארמי ע עמסתי אתכם על זרועותי כי מאז עמדו עליכם קמים בכל דור ודור ולא כשאר האומו׳ העומסי׳ וכושאים את אלהיהם כמו שאמור למעלה אבל אתם עמוקים וכשואים בזרועותי : ועד זקנה · אמר זקנתם וכלה כחכם שאין לכם זכות אני הוא ברחמי ובמדת טובי להושיעכם ולעמוס ולשאת ולמלט לפי שאמר על ע״ז שהיא כסבלת וגם משאה אינה יכולה למלט אני הסובל אחרי׳ ואת משאי אמלט : ותמשילוני · כמו ואתמשל כעפר ואפר לשון דמיון : ונדמה · ונהיה אני והוא דומין זה לזה : הזלים זהב מכיס · לשון יזלו מים : בקנה ישקולו · הוא קנה המאזנים שקורין פל״ייל בלע״ז :

בל ג׳ וסי׳ ופקדתי על בל בבבל · כרע בל קרס נבו · הוביש בל חת מרודך : רחם ה׳ ג׳ קמצין וב׳ פתחין וסימ׳ הלא ימצאו יחלקו שלל · הנשאים מני רחם · ואטמא אתם במתנתם · שאול ועצר רחם וא׳ ברכו שדי׳ ורחם :

חברו זאת. אשר אני חפץ לומר: והתאוששו. והתחזקו כמו לאשישי קיר חרשת: השיבו. על לב ומה אני אומר לכם לזכור ולהשיב על לב: זכרו ראשונות מעולם: אשר ראיתם כי אנכי אל ואין עוד אנכי אלהים ואפס כמוני: מגיד מראשית אחרית: גלות מצרים וגאולתה הודעתי כבין הבתרים לפני היותה: קורא ממזרח עיט. מארץ ארם שהיא במזרח קראתי לי את אברהם להיות כמלך ב בעצתי. עיט כמו ותעט אל השלל ועטים אתיעטו כל סרכי מלכוות וגם ים לפותרו בלשו' עוף קראתי למהר אחרי כעוף הפורח וכורד ממקומו: ומארץ מרחק קראתי לאיש עצתי ועמו יעצתי בין הבתרים ארבע מלכיות כמו שמפורש בבראשית רבה והנה אימה חשיכה גדולה וגו': אף דברתי. עמו הגליות וגאולתן אף אביאנה: אבירי לב. אשר אמצתם לבבכם בין האומות ונדבקתם בו: הרחוקי' מצדקה. אשר ארכו לכם הימים ולא הראיתי אתכם צדקתי לגאול. קרבתי צדקתי מעתה ולא תרחק: אין כסא. אין מלכות כי לא תוסיפי שיקראו לך עוד רכה וענוגה: קחי רחים. היא עבודה קשה כלומר השתעבדי מעתה למלכי מדי ופרס: דבר אחר וטחני קמח לצדה לדרך גלותך: גלי צמתך. זרועיך ושוקיך דברים המכוסים וקשור ומכוסה: חשפי שובל. גלי השבולים מן המים שעליהם כי דרך שם תלכי בגולה או גלי שוקך ועברי נהרות: ולא אפגע אדם. לא אבקש פני אדם לקחת נקמתי: גואלנו יי' צבאות שמו. הנביא אומר כל זה הקדוש ברוך הוא עושה לגאלינו משם: על זקן הכבדת עולך. על הזקנים שלא היו יכולים לסבול טורח הכבדת עולך: ותאמרי. בלבך לעולם אהיה גברת ואין פורענות באה עלי והדבר הזה שיהיה עד לא שמת אלה המכות שיבואו עליך אל לבך: ולא זכרת אחריתה: של רעתך שעשית: עדינה. ת' מפנקתא: ואפסי עוד: ואפס מאותי כמו אין זולתי: סתי.

ולא יענה ה' בקריא וסימ' הזעקתם ביום ההוא: אז יזעקו אל יי' ודמכה. ישאהו על כתף יסבלהו: שם יצעקו ולא יענה: לעבדי קראתי ולא יענה: מראשית ה' בקריא וסימ' נמסר בסדר שלח לך: תאחר ד' בקריאה וסימ' מלאתך ודמעך לא תאחר. כי תדר נדר לי' אלהיך לא. קרבתי צדקתי לא תרחק. באשר תדר נדר

נַטְלִין לֵיהּ עַל כַּתְפֵּיהוֹן סַבְלִין לֵיהּ מַתְתִין לֵיהּ בְּאַתְרֵיהּ וְקָאִים מֵאַתְרֵיהּ לָא אֶפְשַׁר לֵיהּ דִּינוּר אַף יִבְעֵי מִינֵּיהּ לָא יְתִיבִנֵּיהּ מֵעָקְתֵיהּ לָא יִפְרְקִינֵּיהּ׃ אִדְכָּרוּ דָּא וְאִתְקָפוּ וְאָתִיבוּ מְרוֹדִין עַל לֵב׃ אִדְכָּרוּ קַדְמַיְתָא דְּמִן עָלְמָא אֲרֵי אֲנָא אֱלָהּ וְלֵית עוֹד אֱלָהּ בַּר מִנִּי׃ מְחַוֵּי מִן אַוְלָא לְסוֹפָא וּמִלְקַדְמִין דְּלָא אִתְעֲבִידָא אֵימַר מִלְּכִי יִתְקַיָּים וְכָל רְעוּתִי אַעֲבֵיד׃ דַּאֲמַר לְכַנָּשָׁא גַּלְוָתָא מִמַּדִּינְחָא לְאִיתָאָה בִּיגַלְיֵי כְּעוֹף קְלִיל מֵאֲרַע רְחִיקָא בְּנֵי אַבְרָהָם רְחִימִי אַף מַלֵּילִית אַף אַיְתֵינַהּ אַתְקֵינִתָּהּ אַף אַעְבְּדִינַהּ׃ קַבִּילוּ לְמֵימְרִי תַּקִּיפֵי לִבָּא דְּרַחִיקִין מִזָּכוּתָא׃ קְרִיבָא זַכְוָתִי לָא תִתְרַחַק וּפוּרְקָנִי לָא יִתְעַכַּב וְאֶתֵּן בְּצִיּוֹן פְּרִיק לְיִשְׂרָאֵל תּוּשְׁבַּחְתִּי׃ חוּתִי וְתִיבִי עַל עַפְרָא מַלְכוּ כְּנִישְׁתָּא דְבָבֶל תִּיבִי לְאַרְעָא לֵית כּוּרְסֵי יְקַר מַלְכוּת כַּסְדָּאֵי אֲרֵי לָא תוֹסְפִין דִּיקְרוּן לִךְ רַכִּיכָא וּמְפַנְּקָא׃ קַבִּילִי מְרוֹעָא וְעוּלִי בְּשִׁיעְבּוּד גְּלָא יְקַר מַלְכוּתִיךְ אִתְבָּרוּ שִׁילְטוֹנַיִךְ אִתְבַּדָּרוּ עַם מַשִׁרְיָתִיךְ גְּלוֹ כְּמֵי נַהֲרָא׃ תִּתְגְּלֵי בַּהֲתָתִיךְ אַף יִתְחֲזֵי קְלָנִיךְ פּוּרְעָנוּת גְּמִירָא אִתְפְּרַע מִינִּיךְ וְאַשְׁנֵי דִּינִיךְ מִבְּנֵי אֱנָשָׁא׃ פָּרְקָנָא יְיָ צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל׃ תִּיבִי שַׁתְקָא וְעוּלִי בְּקִבְלָא יְקַר מַלְכוּת כַּסְדָּאֵי אֲרֵי לָא תוֹסְפִין דִּיקְרוּן לִיךְ תַּקִּיפַת מַלְכְוָן׃ רְגֵזִית עַל עַמִּי אַפֵּיסִית אַחְסַנְתִּי וּמְסַרְתִּינוּן בִּידִיךְ לָא אִתְמְלֵית עֲלֵיהוֹן רַחֲמִין עַל סָבָא אַתְקֵיפַת מְרוֹתִיךְ לַחֲדָא׃ וַאֲמַרְתְּ לְעָלַם אֱיהֵי תַּקִּיפַת מַלְכְוָן עַד לָא שַׁוִּית אִלֵּין עַל לִבִּיךְ לָא אִדְכַּרְתְּ לְסוֹפָא׃ וּכְעַן שְׁמָעִי דָא מְפַנַּקְתָּא דְּיָתְבָה לְרוּחְצָן דְּאָמְרָה בְּלִבָּהּ אֲנָא וְלֵית בַּר מִנִּי עוֹד לָא אֵתִיב אַרְמְלוּ וְלָא אִדַּע תַּכְלוּ׃

יִשָּׂאֻהוּ עַל־כָּתֵף יִסְבְּלֻהוּ וְיַנִּיחֻהוּ תַחְתָּיו וְיַעֲמֹד מִמְּקוֹמוֹ לֹא יָמִישׁ אַף־יִצְעַק אֵלָיו וְלֹא יַעֲנֶה מִצָּרָתוֹ לֹא יוֹשִׁיעֶנּוּ׃ זִכְרוּ־זֹאת וְהִתְאֹשָׁשׁוּ הָשִׁיבוּ פוֹשְׁעִים עַל־לֵב׃ זִכְרוּ רִאשֹׁנוֹת מֵעוֹלָם כִּי אָנֹכִי אֵל וְאֵין עוֹד אֱלֹהִים וְאֶפֶס כָּמוֹנִי׃ מַגִּיד מֵרֵאשִׁית אַחֲרִית וּמִקֶּדֶם אֲשֶׁר לֹא־נַעֲשׂוּ אֹמֵר עֲצָתִי תָקוּם וְכָל־חֶפְצִי אֶעֱשֶׂה׃ קֹרֵא מִמִּזְרָח עַיִט מֵאֶרֶץ מֶרְחָק אִישׁ עֲצָתוֹ אַף־דִּבַּרְתִּי אַף־אֲבִיאֶנָּה יָצַרְתִּי אַף־אֶעֱשֶׂנָּה׃ שִׁמְעוּ אֵלַי אַבִּירֵי לֵב הָרְחוֹקִים מִצְּדָקָה׃ קֵרַבְתִּי צִדְקָתִי לֹא תִרְחָק וּתְשׁוּעָתִי לֹא תְאַחֵר וְנָתַתִּי בְצִיּוֹן תְּשׁוּעָה לְיִשְׂרָאֵל תִּפְאַרְתִּי׃

מז רְדִי וּשְׁבִי עַל־עָפָר בְּתוּלַת בַּת־בָּבֶל שְׁבִי־לָאָרֶץ אֵין־כִּסֵּא בַּת־כַּשְׂדִּים כִּי לֹא תוֹסִיפִי יִקְרְאוּ־לָךְ רַכָּה וַעֲנֻגָּה׃ קְחִי רֵחַיִם וְטַחֲנִי קָמַח גַּלִּי צַמָּתֵךְ חֶשְׂפִּי־שֹׁבֶל גַּלִּי־שׁוֹק עִבְרִי נְהָרוֹת׃ תִּגָּל עֶרְוָתֵךְ גַּם תֵּרָאֶה חֶרְפָּתֵךְ נָקָם אֶקָּח וְלֹא אֶפְגַּע אָדָם׃ גֹּאֲלֵנוּ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ שְׁבִי דוּמָם וּבֹאִי בַחֹשֶׁךְ בַּת־כַּשְׂדִּים כִּי לֹא תוֹסִיפִי יִקְרְאוּ־לָךְ גְּבֶרֶת מַמְלָכוֹת׃ קָצַפְתִּי עַל־עַמִּי חִלַּלְתִּי נַחֲלָתִי וָאֶתְּנֵם בְּיָדֵךְ לֹא־שַׂמְתְּ לָהֶם רַחֲמִים עַל־זָקֵן הִכְבַּדְתְּ עֻלֵּךְ מְאֹד׃ וַתֹּאמְרִי לְעוֹלָם אֶהְיֶה גְבָרֶת עַד לֹא־שַׂמְתְּ אֵלֶּה עַל־לִבֵּךְ לֹא זָכַרְתְּ אַחֲרִיתָהּ׃ וְעַתָּה שִׁמְעִי־זֹאת עֲדִינָה הַיּוֹשֶׁבֶת לָבֶטַח הָאֹמְרָה בִּלְבָבָהּ אֲנִי וְאַפְסִי עוֹד לֹא אֵשֵׁב אַלְמָנָה וְלֹא אֵדַע שְׁכוֹל׃

ל' ל' ל' · ג' רפין · ה' · ל' · ב' מל' · ה' · ל' · עצתי ק' · ז' מל' · ל' זקף קמץ ד' · ד' כלים · ב' כסיפ' ומלר' ב' · ל' · ב' · ל' · ל' · ל' · ב' ואם תגלה עד · ל' עורי לאבן ד' · ב' בטע' מלרע ובעבין · ל' · ב' · ב' עד לא עשה ארץ · ל' א' כתי' אף · ג' רסתי'

לאלהים לא תאחר: ישיבה לארץ ד' בליש' וסימ' נמסר בריש ואי' סיפרא סוף סימן ג': ובאי' ד' ג' חס' וא' מל' וסימ' נמסר בריש מלכים. וסי' דמל' הרוצה להעשיר יצפין: ולא אדע ג' בקריא' וסי' ועתה שמעי זאת עדינה: מי זה מעלים עצה. ואני בער ולא אדע:

ישאוהו. תחתיו. במקומו: לא ימיש. פועל יוצא לא יוכל להמיש כפשו ממקומו או הוא פועל עומד והראשון הוא הנכון: יצעק. מוסף אחר עמו וכן הוא ומברתו יצען: זכרו. והתאוששו. י"א כמו והוסדו כמו אשיותיה ואושיא יחיטו ורבינו האי גאון ז"ל אמר שהוא מגזרת אש כאילו הוא התחררו: והגאון רב סעדיה ז"ל אמר שהוא מאם והטעם שוקדו כטעם והיה כ בלבי כאש בוערת והשיבו זאת על לב: זכרו ראשונות. שעברו על כן אמר מ מעולם אז תדעו כי א אני לבדי אל: מגיד. כי הגדתי האחרית מראשית והטע' קודם היותו כי מי יוכל לבט' גזרותי כי לעולם עצתי תקום וכל חפצי אעש': קורא ממזרח עיט. הוא כורש וקראו עיט כאילו יעוף למלאות רצוני: אף דברתי. זאת הגזירה אף א אביאנה יצרתיה בגזיל שמים אף אעשנה ב בארץ: שמעו אבירי לב. שאינכם מאמינים בדברי השם כטעם חזקי לב: קרבתי צדקתי. להראותה וזה טעם לבא: לא תאחר. עשמה עמו מבוא דרך משל ב בעבור שהוא פועל יוצא: ונתתי. מוסף אחר עמו וכן הוא ונתתי ל לים תפארתי או טעמו לישראל שהם תפארתי והוא הנכון אשר בך אתפאר: בתולת בת בבל. הטעם שהית כמו בתולה שלא יבאו רמי בתוליה בת כמו קהלת: אין כסא. לא יהיה לך כסא ל לעולם: ענוגה. שם התאר כמו ארומה: קחי רחים. כי כן מנהג השפחו' והטעם שתלך בשביה: קמח. לא יתכן רק כקרא על שם סופו וכמוהו ובגדי ערומים תפשיט: גלי צמתך. הוא השיער שהוא לפנים בראש: שובל. הוא השיער היורד על הלחיים ו ונקר' על דרך משבולת הנהר על דעת ר' משה הכהן והנכון שאין רע לו ופירושו כפי מ מקומו בלא ראיה: עברי נהרות. לטחון קמח. מבנין נפע': ולא אפגע אדם. ולא אקבל פגיע' אדם כמו פיוס כמו ואל תפגעי בי והנה אם היה אחר מלת פגיעת ב"ית יהיה הוא הפועל ויש אומ' כקוס אקח ממך ולא אפגע אדם כמו ויפגעו את משה ואת אהרן שיעמוד לי בדרך או שיאמר לי אל תעשה או לא אפגע אדם שלא אמחה: גואלנו. אז יאמרו ישראל זה הוא גואלינו: שבי. יקראו לך. הקוראים כמו אשר ילדה אותה וכן רבים: קצפתי. הנה הטעם כאשר קצפתי על עמי לא רחמת אותם והזכיר הזקן לחסרון כוחו ובעבור כבודו: ותאמרי. בלבך והיה ראוי שתשימו שי' שעשיתי לעמי: על לבך לא זכרת אחריתה. של גאותך או לא זכרת מה היתה אחרית כחלתי כאשר קצפתי עליה: ועתה. עדינה. שם התואר מגז' היתה לי עדנה: ואפסי. היו"ד נוסף בתוספת יו"ד מני אפרי' הבעל הוא המלך: שכול. שם על משקל דק ככפור חרב שפוט ותבואנה

וכא יו"ד רפ' בקריא' וסי' וכא אשר לו הבית והגיד לכהן · וכא הכהן וראה והנה פשה · וכא אהרן אל אהל מועד ופשט · וכא השמש וטהר ואח' יאכל מן הקדשי' · וכא אהרן ובניו בנסע המחנה והורידו · וכא האו' והמופ' אשר דבר אליך · וכא הלוי כי אין לו חלק ונחלה · וכא המלך דוד עד בחורים · וכאה והכה את ארץ מצרים

וְתָבֹאנָה לָּךְ שְׁתֵּי־אֵלֶּה רֶגַע בְּיוֹם אֶחָד שְׁכוֹל וְאַלְמֹן כְּתֻמָּם בָּאוּ עָלַיִךְ בְּרֹב כְּשָׁפַיִךְ בְּעָצְמַת חֲבָרַיִךְ מְאֹד׃ וַתִּבְטְחִי בְרָעָתֵךְ אָמַרְתְּ אֵין רֹאָנִי חָכְמָתֵךְ וְדַעְתֵּךְ הִיא שׁוֹבְבָתֶךְ וַתֹּאמְרִי בְלִבֵּךְ אֲנִי וְאַפְסִי עוֹד׃ וּבָא עָלַיִךְ רָעָה לֹא תֵדְעִי שַׁחְרָהּ וְתִפֹּל עָלַיִךְ הֹוָה לֹא תוּכְלִי כַּפְּרָהּ וְתָבֹא עָלַיִךְ פִּתְאֹם שׁוֹאָה לֹא תֵדָעִי׃ עִמְדִי־נָא בַחֲבָרַיִךְ וּבְרֹב כְּשָׁפַיִךְ בַּאֲשֶׁר יָגַעַתְּ מִנְּעוּרָיִךְ אוּלַי תּוּכְלִי הוֹעִיל אוּלַי תַּעֲרוֹצִי׃ נִלְאֵית בְּרֹב עֲצָתָיִךְ יַעַמְדוּ־נָא וְיוֹשִׁיעֻךְ הֹבְרֵו שָׁמַיִם הַחֹזִים בַּכּוֹכָבִים מוֹדִיעִם לֶחֳדָשִׁים מֵאֲשֶׁר יָבֹאוּ עָלָיִךְ׃ הִנֵּה הָיוּ כְקַשׁ אֵשׁ שְׂרָפָתַם לֹא־יַצִּילוּ אֶת־נַפְשָׁם מִיַּד לֶהָבָה אֵין־גַּחֶלֶת לַחְמָם אוּר לָשֶׁבֶת נֶגְדּוֹ׃ כֵּן הָיוּ־לָךְ אֲשֶׁר יָגָעַתְּ סֹחֲרַיִךְ מִנְּעוּרַיִךְ אִישׁ לְעֶבְרוֹ תָּעוּ אֵין מוֹשִׁיעֵךְ׃

מח שִׁמְעוּ־זֹאת בֵית־יַעֲקֹב הַנִּקְרָאִים בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל וּמִמֵּי יְהוּדָה יָצָאוּ הַנִּשְׁבָּעִים בְּשֵׁם יְהוָה וּבֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַזְכִּירוּ לֹא בֶאֱמֶת וְלֹא בִצְדָקָה׃ כִּי־מֵעִיר הַקֹּדֶשׁ נִקְרָאוּ וְעַל־אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל נִסְמָכוּ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ הָרִאשֹׁנוֹת מֵאָז הִגַּדְתִּי וּמִפִּי יָצְאוּ וְאַשְׁמִיעֵם פִּתְאֹם עָשִׂיתִי וַתָּבֹאנָה׃ מִדַּעְתִּי כִּי קָשֶׁה אָתָּה וְגִיד בַּרְזֶל עָרְפֶּךָ וּמִצְחֲךָ נְחוּשָׁה׃ וָאַגִּיד לְךָ מֵאָז בְּטֶרֶם תָּבוֹא הִשְׁמַעְתִּיךָ פֶּן־תֹּאמַר עָצְבִּי עָשָׂם וּפִסְלִי וְנִסְכִּי צִוָּם׃

וְיֵתְיָן לִיךְ תַּרְתֵּין אִלֵּין זְמַן בְּיוֹמָא חַד תְּכַל וְאַרְמְלוּ כִּדְשַׁלְמַן יֵיתוּן עֲלַךְ בְּסַגִיאוּ חַרָשַׁךְ בִּתְקוֹף קִסְמַךְ לַחֲדָא׃ וְאִתְרְחֵיצְתְּ בְּבִישְׁתִּיךְ אֲמַרְתְּ לֵית דַּחֲזֵי לִיךְ חוּכְמְתִיךְ וּמַדְּעִיךְ הִיא קַלְקְלְתִּיךְ וַאֲמַרְתְּ בְּלִבִּיךְ אֲנָא וְלֵית בַּר מִנִּי עוֹד׃ וְתֵיתֵי עֲלַךְ בִּישְׁתָא לָא תִידְעִין לְמִבְעֵי עֲלַהּ וְתִפּוֹל עֲלַךְ עָקָא לָא תֵיכְלִין לְאַעֲדָיוּתַהּ וְתֵיתֵי עֲלַךְ בִּתְכֵיף אִתְרְגוּשָׁא לָא תִדְעִין׃ קוּמִי כְּעַן בְּקִסוּמַיִךְ וּבְסַגִיאוּת חַרָשַׁיִךְ דַּהֲוֵית מִתְעַסְקָא בְּהוֹן מִינְקוּתִיךְ מָאִים תֵּיכְלִין לַהֲנָאָה מָאִים תֵּיכְלִין לְמִתְקַף׃ לְאֵית בְּסַגִיאוּת מַלְכָּךְ יְקוּמוּן כְּעַן וְיִפְרְקוּנִיךְ דַּהֲווֹ מִסְכַּן לְמַזָּלַת שְׁמַיָּא חָזַן בְּכוֹכְבַיָּא מְהוֹדְעִין זִמְנַיָּא מִטְעַן לִיךְ לְמֵימַר כֵּן עָתִיד לְמֵיתֵי עֲלַךְ יְרַח בִּירַח׃ הָא הֲווֹ חֲרָשַׁי כְּקַשׁ עַמְמַיָּא דְּתַקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא שֵׁיצְאוּנוּן לָא יְשֵׁיזְבוּן יָת נַפְשְׁהוֹן מִיַּד קְטוֹלִין לֵית שְׁאָר וּמְשֵׁזֵב אַף לָא אֲתַר לְאִשְׁתֵּיזָבָא בֵּיהּ׃ כֵּן הֲווֹ בִיךְ עוֹבְדֵי שִׁקְרִיךְ דַּהֲוֵית מִתְעַסְקָא בְּהוֹן מִינְקוּתִיךְ שִׁלְטוֹנֵי תוּקְפִּיךְ גְּבַר לְקָבֵל אַפּוֹהִי גְלוֹ לֵית דְּפָרִיק לִיךְ׃ שְׁמַעוּ דָּא בֵית יַעֲקֹב דְּמִתְקָרַן בִּשְׁמָא דְיִשְׂרָאֵל וּמִזַּרְעִית יְהוּדָה נְפַקוּ דְּגָזַר לְהוֹן קְיָם בִּשְׁמָא דַּיְיָ אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל לָא יִפְסִיק דִּכְרָנֵיהוֹן הֲלָא קְיָם מִמְרֵיהּ בִּקְשׁוֹט וּבִזְכוּ׃ אֲרֵי בְּקַרְתָּא דְּקוּדְשָׁא חוּלָקְהוֹן וְעַל אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל רוֹחְצָנֵיהוֹן יְיָ צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ׃ קַדְמָיָתָא מִבְּכֵין חַוֵּיתִי וּמִמֵּימְרִי נְפַקָא וּבְסַרְתִּינוּן בִּתְכֵיף עֲבַדְתִּינוּן וְאָתָאָה׃ גְּלֵי קֳדָמַי דְּאַתְּ סָרְבָן וְקָשֵׁי כְּבַרְזְלָא קְדָלָךְ וּבֵית עֵינָךְ חֲסִין כִּנְחָשָׁא׃ וְחַוֵּיתִי לָךְ מִבְּכֵין עַד לָא יֵיתֵי בְּסַרְתָּךְ דִּילְמָא תֵימַר דַּחְלָתִי עֲבַדְתִּינוּן וְצַלְמִי וּמַתְּכִי אֲתִיכִינוּן׃

דירמיה כן כתיב · וכא עליך רעה · וכא הנשיא דרך אולם השער מחוץ · וכא לפנימה וימד · וכא לציון גואל · וכא במהלך רישך · וחברו וכא מתהלך · וכא במלכות מלך הנגב · וכא בארץ הצבי ורבות יכשלו׃

לחמם ו' בקריאה וסימ' ככה יאכלו בני ישראל לחמם טמא · לחמם בדאגה יאכלו · אין גחלת לחמם · כי לחמם לנפשם · ושרש רתמים לחמם · ויכינו בקיץ לחמם׃ צום ג' בקריאה וסימ' ויעשו בניו לו כן כאשר · כי הקימו בני יהונדב בן רכב את · ופסלי ונסכי צום׃

הקב"ה הם · לפי' אגיד לך מאז בטרם תבא וגו' · מדעתי כמו לפי שידעתי ודוגמתו כי מאהבת יי' אתכם ומשמרו את השבועה׃

שמעת חזה כולה · שמעת הראשונות שהגדתי ראה שבאו כולם : ואתם הלא תגידו · ותעידוני אשר לא נפל דבר : השמעתיך חדשות מעתה · עתה אני חוזר ומשמיעכם חדשות שהם חדשו לכם ולפני הם גלויות מעולם : ונצורות · ושמורות באוצרותי ואתם לא ידעתם : עתה נבראו ולא מאז · הם : ולפני יום · היותם אני משמיעכם : ולא שמעתם · עד היום ולפני יום · מוסב על ה השמיעתיך האמור למע' : גם לא שמעת וגו' · אף לא שמעת למילי נביאיא אף לא קבילתא אולפן א אורייתא אף לפתגמי בירכן ו ולווטין קיימי דאקימית עמכון בחורב לא ארכינתא אודנך : כי ידעתי בגוד תבגוד · כשירדתי להגאלך מיד מצרים גלוי היה לפני שסופך לבגוד ואף על פי כן שמרתי שבועת אבות וזהו שנאמ' ראה ראיתי את עני עמי שתי ראיות רואה אני שסופן ל לבגוד ומכל מקו' ראיתי את עני עמי כך דרש ר' תנחומא : ופושע מבטן · משהייתם במצרים כמו שמפורש ביחזקאל ואודע להם בארץ מצרים ואומר איש וגו' : אאריך אפי · לשון הווה הוא : ותהלתי אחטם לך · ואת היא תהלתי אשר אחטם לך לשון א חוטם אפתום חוטמי מבאת פ עשן נחיריו ומקנו' עליך שהכועס יוצא עשן מנחיריו כמה דאת א אמ' עלה עשן באפו וכן כל חרון אף הוא לשון חימום החוטם : חרה אפי · וכן ועצמי חרה מני חורב כחר חוטמי מרוב חימום : ולא בכסף · ולא על ידי אור של גהינם כצרוף הכסף באור : בחרתיך · בחרתי לך כור עוני כנגד כור אור כור הוא כלי שמתיכין בו כסף וזהב : כי איך יחל · איך יחלל שמי בהכריתי אתכם : וכבודי לאחר לא אתן · שאויביכם יאמרו יד אלהיהם רמה : שמע אלי יעקב · שם שקרא לך אביך : וישראל מקוראי · שאני קראתי ישראל · ויונתן תרגם וישראל מזומני : יי' אהבו · לזה שעשה חפצו של הקדוש ברוך הוא בבבל : וזרועו · יראה בארץ כשדי' ועל כורש אמר כן : אף קראתיו · לכורש ויונתן תרג' יי' אהבו לישראל · אף קראתיו לאברהם וקריאה זו לשון גדול להיות מקוראי כמו אלה קריאי העדה : מעת היותה שם אני · מעידן דאיתפרשו עממי' מרחלתי תמן הכא קריבתיה לאברהם א אבוכון לפולחני : ועתה יי' אלהים שלחני ורוחו · אמר נביא וכען יי' אלהים שלחני ומימריה עירובי דברים מי שאמר זה לא אמר זה · ומדרש אגדה רבי תנחומא פירש שמעו זאת · תורת משה שנאמר בה זאת התורה · לא מראש בסתר דברתי בסיני והנביא אומר מעת היותה לאותו דבר שהוא אומר שם אני · ולמדנו מכאן שכל הנביאים עמדו בסיני · ועתה שלחני להנבא אליהם ואף לשון זה ישנו עירוב דברים לא מראש בסתר דברתי אמרה שכינה מעת היותה שם אני אמר הנביא · ויש לפתור שלא יהו עירובי דברים קרבו אלי שמעו זאת שאני מתנבא לכם על מפלת בבל וגאולתכם לא מראש בסתר דברתי אותם מעת היותה שגזר הקב"ה להביאה שם הייתי לומר שמשעת הגזירה הקב"ה מעמיד הנביא שעתיד להנבא על הדבר בסוד פמליא של מעלה ואעפ"כ שעדיין אינו נזכר : כמעותיו

ידעתם ד' קמצי' בקריא' וסימ' ובא האות והמופת אשר דבר אליך · השמעתיך חדשות מעתה · קרא אלי ואענך · והכעסתי לב עמים : י"ג פסוקי' גם גם גם וסימ' נמסר בספר שפטים סימ' ח' : הקבצו ד' ג' מנהון ר"פ וסימ' נמסר לעיל בסיפר' דא סימ' מ"ח : הביאתיו ד' בליש' ב' מל' וב' חס' וסימ' נמסר בסדר מקץ : ועתה אדני אלוהים ג' דסמיכי בקריא' וסימ' ועתה יי' אלהים הדבר · ועתה יי' אלהים אתה הוא · ועתה יי' אלהים שלחני ורוחו · וחד עתה יי' אלהים יאמנא דבריך דד"ה :

שמעת חזה כלה ואתם הלוא תגידו השמעתיך חדשות מעתה ונצרות ולא ידעתם : עתה נבראו ולא מאז ולפני יום ולא שמעתם פן תאמר הנה ידעתין : גם לא שמעת גם לא ידעת גם מאז לא פתחה אזנך כי ידעתי בגוד תבגוד ופשע מבטן קרא לך : למען שמי אאריך אפי ותהלתי אחטם לך לבלתי הכריתך : הנה צרפתיך ולא בכסף בחרתיך בכור עני : למעני למעני אעשה כי איך יחל וכבודי לאחר לא אתן :

שמע אלי יעקב וישראל מקראי אני הוא אני ראשון אף אני אחרון : אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קרא אני אליהם יעמדו יחדו : הקבצו כלכם ושמעו מי בהם הגיד את אלה יהוה אהבו יעשה חפצו בבבל וזרעו כשדים : אני אני דברתי אף קראתיו הביאתיו והצליח דרכו : קרבו אלי שמעו זאת לא מראש בסתר דברתי מעת היותה שם אני ועתה אדני יהוה שלחני ורוחו :

כה אמר יהוה גאלך קדוש ישראל אני יהוה אלהיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך :

שמעתא הא אתגליאת לכל עמא מה דאיתגליאת לכון ואתון הלא תחוון בסרתך חדתן מכען ונטירן ולא ידעתנון : כען אתבריאה ולא מבכין וקדם יום מיתיהון ולא בסרתינון דילמא תימר הא ידעתינון : אף לא שמעת למילי נבייא אף לא קבילתא אולפן אוריתא אף לפתגמי בירכן ולוטין קיימי דאקימית עמכון בחורב לא ארכינתא אודנך לקבלא ארי גלי קדמי דשקרא תשקר ומרוד ממעין יתקרי לך : בדיל שמי ארחיק רוגזי ותושבחתי אקיים לך בדיל דלא לשיצותך : הא צרפתך ולא בכסף בחרתך ברחוק מסכינו : בדיל שמי בדיל מימרי אעביד דלא יתחל ויקרי דאתגליתי עליכון לעם אוחרן לא אתן : קבילו למימרי דבית יעקב וישראל מזמני אנא הוא אנא הוא דמלקדמין אף עלמי עלמיא דילי אינון ובר מיני לית אלהא : אף במימרי שכלילית ארעא ובגבורתי תלית שמיא קרית אנא להון קמו כחדא : אתכנשו כולכון ושמעו מן בהון חויית אילין יי' מרחים ליה לישראל יעביד רעותיה בבבל ותקוף דרע גבורתיה יגלי בכסדאי : אנא במימרי גזרית קיים עם אברהם אבוכון אף רביתיה אעילתיה לארע בית שכינתי ואצלח ית אורחיה : אתקרבו למימרי שמעו דא לא מן אולא בסתרא מלילת מעידן דאתפרשו עממיא מרחלתי מתמן אברהם אבוכון קרבתיה לפולחני אמר נבייא וכען יי' אלהים שלחני ומימריה : כדנן אמר יי' פריקך קדישא דישראל אנא יי' אלהך מליף לך לאתהנאה מחוי לך באורח דתהך :

שמעת · מה ששמעת ראה הכל בא : ואתם הלא תגידו · כי כן הוא הנה השמעתיך חדשות מעתה : ונצורות · שהם נצורות בצורות והטעם אצל השם : עתה נבראו · נגזרו : ולפני יום · שהודעתיך לא שמעת והוי"ו כפ"א רפה בלשון ישמעאל כמו ביום השלישי וישא אברהם : גם · באמת שלא שמעת או הטעם ידעת כי לא תשמע שתבגוד בי ולא תאמי' בדברי · וטעם מבטן כי ידעתיך מ מעת היותך והפך זה בטרם אצרך בבטן · והנה קראו פושע ו והטעם על הגזרות ועוד אפר' זה בתחלת ספר ירמיהו : לא פתחה אזנך · עשתה דרך קרה : למען שמי · שתקראו עם השם : אחטם לך · אין לו חבר ודברי הקדמוני' חוטם והנה הוא כן אאריך אפי ואאריך החוטם לך גם למען מוסף אחר וכן הוא ולמען תהלתי : הנה צרפתיך · רמז על הגלות : ולא בכסף · הטעם ולא במצרף כסף להסיר הסיגים והם הרשעים : בחרתיך · יש אומרים שהוא כמו בחנתיך ו ואין רע לו והנכון שהוא כמשמעו בחרתי לך כור עוני לא מצרף כסף : למעני כי איך יחל · מבנין נפעל מפעלי הכפל והיו"ד שב למעני כמו ובשאר אני והנני יוסף על ימיך : שמע · מקוראי · הנקראים בני השם והטע' יש לך להאמין כי אני ראשון ואחרון והנה תאמין באמת : אף ידי · השמאל דרך משל והנכו' הימין עם השמים בעבור שהם נכבדים מהארץ · והנה טעם אף כי אני אמת ראשון ואחרון כי אני בראתי הכל · וטעם טפחה אפר' טפחתי ורביתי ויש אומרי' שמדד השמים בטפח ומזה הכתוב למדו המפרשים כי השמי' והארץ נבראו יחד לא זה קודם זה ודרך הפשט שאני עשיתי ובעת שאקרא אליהם למלאכת רצוני וחפצי יעמדו שניהם לפני כעבדים וכמוהו למשפטיך עמדו היום כי איך יקרא השם לאשר איננו : הקבצו · את אלה העתידות : יי' אהבו · סימן כורש : יעשה חפצו · חפץ השם בבבל ויעשה זרועו בכשדים ויתכן היות וי"ו חפצו שב אל כורש גם וי"ו וזרועו : אני אני · פעמים שלא אשתנה · וי"ו קראתיו שב אל כורש : קרבו · זה דברי הנביא : לא מראש · מבתחלה לא אמרתי זה הסוד וזאת הגזירה : בסתר דברתי מעת היותה · אמ' הגאון מכאן רמז כי הנשמה קודם הגוף ולא אמר כלום כי הנה הכתוב אומר בתחילה עתה נבראו ולא מאז והטעם כאשר נגזרה זאת הגזרה שיצאה מפי השם אלה המלאכים הם השרים הממונים על המלכיות כאשר הוא כתוב בספר דניאל שם הייתי גם אני · ורוחו הוא המלאך והגאון אמר כי הוי"ו תחת בי"ת ואמר כי כמוהו דרשו יי' ועזו ואין צורך : כה · והנה זאת הנבואה להודיע שכר השומעים אל דברי השם : לוא

אבן עזרא

לוא. האלף במלת לו נוסף כאלף ההלכוא אתו והנה הוא"ו ויהי כפא רפה בלשון ישמעאל וטעם כנהר שלא יפסוק וככה גלי הים: ויהי כחול. מספר זרעך: וצאצאי מעיך. כמו בטנך: כמעותיו. כמעות הים והנה הזכיר הגלים והחול ומלת כמעותיו רמז למעי הדגים. וי"ו שמו אל זרעך: צאו. ידבר עם בני הגולה הוציאוה. כמו בפרהסיא ולא די שיגאל עמו עד שיחדש להם פלא בשובם אל ציון שלא צמאו: בחרבו' שהוליכ' השם שם: מים מצור. והטעם ממקום שלא היה שם מים: ויזובו. כמו זב מבשרו: אין. יש אומרי' כי אין שלום לרשעים מישר' ויתכן שיהיה רמז לבבליים כי זאת הטובה תהיה לישראל ואין שלום לבבליים: שמעו. אלה דברי הנביא: מרחוק. היושבים בארץ רחוק או מרחו' על דבר העתיד: מבטן קראני. אפרשנו בספר ירמיה: וישם פי כחרב חדה. לדבר נחות או חדות על נבואתו על בבל והטע' אע"פ ששם פי כחרב חדה החביאני השם בצל ידו ולא יכלו לי הבבליים ורשעי ישראל והנה החביאני כמו נתן לחרב והעד ובאשפתו ברור זך כראה: ויאמר לי. השם: עבדי אתה. הוא מזרע ישראל אשר בך אתפאר או אתה ישראל שאתה נחשב בעיני ככל ישראל והוא הנכון: ואני. גם אלה דברי הנבי' בעד נפשו: אמרתי. בלבי: לריק יגעתי. שהוגעתי נפשי להוכיח את ישראל ולא שמעו: אכן משפטי. אצל השם שיתן לי שכר על יגיעתי וככה ופעולתי כמו ולא תלין פעולת שכיר: ועתה. השם יצרני להוכיח את ישראל עד שישובו אל השם: לא יאסף. הטרם שהוא בוי"ו כאשר הוא קרי וכמוהו הוא עשנו ולו אנחנו ואביריהם והגאון אמר לא יאסף לא ימות כי מנהגו לפי כדרך קרי וכדרך כתיב והנכון מה שאמרתי רק האלף הכתב הוא תחת וי"ו כאשר פירש ר' יהודה המדקדק נ"ע: ויאמר נקל. הוא בעיני להיותך עבד לשובב ישראל אל ארצם בדבור: ונצורי ישראל. חרבות כמו כעיר נצורה והטעם כי לא תשיב ישראל לבדם רק נתתיך לאור גוים להיות ישועתי להשמיעה קודם היותה: כה. גם אלה דברי הנביא וככה הוא כה אמר השם לי שאני בזוי נפש אצל הרשעים והנה לבזה נפש שם התאר. למתעב גוי פועל יוכא לשנים פעולים שהנביא ידבר דברים שיתעבוהו בשבילם הגוים או יהיה למתעב גוי שהנביא יתעב כל גוי: לעבד מושלים. והטעם כפי מחשבת גדולי ישראל או רמז על הבבליים והוא הנכון: מלכים יראו וקמו. הנה כבר רמזתי לך זה הסוד בחצי הספר ועל דעת רבים כי המלכים כמו כורש כאשר ישמעו דברי הנביא יקומו וישתחוו: למען י"י. כי נאמן בדברו. והנה כ"ף ויבחרך לעד על יוסר זה הפירוש: כה

רשי

כמעותיו. של ים כרגי הים לרוב: לרשעים. לנבוכדנצר וזרעו: מבטן קראני. משאני בבטן עלתה לפניו במחשבה להיות שמי ישעיה להנבא ישועות ונחמות: וישם פי כחרב חדה. להוכיח את הרשעים ולהתנבאות עליהם פורענות: בצל ידו החביאני. שלא יוכלו להרע לי: לחץ ברור. ממורט קלי"ר בלע"ז: באשפתו. כלי כרתק שאני שקורי' קוי"ברא בלע"ז: ואני אמרתי להבל יגעתי. כשראיתי שאני מוכיחם ואינם שומעים: אכן משפטי את י"י. הוא יודע שאינה מאתי אלא מאתם: לו יאסף. אליו ישוב בתשובה: נקל מהיותך וגו'. מתנה קטנה היא בעיני שתהא לך זאת לבדה שתהא לי עבד להקים את יעקב ולהשיב אלי נצורי ישרא' והנני מוסיף לך עוד ונתתיך לאור גוים להנבא על מפלתה של בבל שהיא שמחה לכל העולם: נצורי ישראל. כמו ונצור לב שלבם מוקף יצר הרהורי עבירה כעיר נצורה שמצור הכרים עליה: לבזה נפש. נפש בזויה לישרא' שהם בזויים: למתעב גוי. למי שהגוי מתעבו והוא עבד למושלים עליו: מלכים יראו אותו וקמו: אשר נאמן. לשמור הבטחתו שהבטיח לאברהם על המלכיו' כענין שנ' והנה תנור עשן וגו': קדוש ישרא' הוא ויבחרך: בעת

ישעיה

שלומך ג' בקריא' ב' חס' וא' מל' וסימ' לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר. הסיתוך ויכלו לך. עד הגבול שלחוך. קדמ' מל': הוציאוה ג' בקריא' וסימ' הוציאוה ותשרף. הוציאוה עד קצה הארץ. הוציאוה אל מבית חשרדות דדה. אנך: בחרבות ב' קמצי' וסימ' בשעלים. ולא צמאו בחרבות. וסימ' העליא צחו: כחרב

לוּא הִקְשַׁבְתָּ לְמִצְוֺתָי וַיְהִי כַנָּהָר שְׁלוֹמֶךָ וְצִדְקָתְךָ כְּגַלֵּי הַיָּם׃ וַיְהִי כַחוֹל זַרְעֶךָ וְצֶאֱצָאֵי מֵעֶיךָ כִּמְעֹתָיו לֹא־יִכָּרֵת וְלֹא־יִשָּׁמֵד שְׁמוֹ מִלְּפָנָי׃ צְאוּ מִבָּבֶל בִּרְחוּ מִכַּשְׂדִּים בְּקוֹל רִנָּה הַגִּידוּ הַשְׁמִיעוּ זֹאת הוֹצִיאוּהָ עַד־קְצֵה הָאָרֶץ אִמְרוּ גָּאַל יְהוָה עַבְדּוֹ יַעֲקֹב׃ וְלֹא צָמְאוּ בָּחֳרָבוֹת הוֹלִיכָם מַיִם מִצּוּר הִזִּיל לָמוֹ וַיִּבְקַע־צוּר וַיָּזֻבוּ מָיִם׃ אֵין שָׁלוֹם אָמַר יְהוָה לָרְשָׁעִים׃

שִׁמְעוּ אִיִּים אֵלַי וְהַקְשִׁיבוּ לְאֻמִּים מֵרָחוֹק יְהוָה מִבֶּטֶן קְרָאָנִי מִמְּעֵי אִמִּי הִזְכִּיר שְׁמִי׃ וַיָּשֶׂם פִּי כְּחֶרֶב חַדָּה בְּצֵל יָדוֹ הֶחְבִּיאָנִי וַיְשִׂימֵנִי לְחֵץ בָּרוּר בְּאַשְׁפָּתוֹ הִסְתִּירָנִי׃ וַיֹּאמֶר לִי עַבְדִּי־אָתָּה יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־בְּךָ אֶתְפָּאָר׃ וַאֲנִי אָמַרְתִּי לְרִיק יָגַעְתִּי לְתֹהוּ וְהֶבֶל כֹּחִי כִלֵּיתִי אָכֵן מִשְׁפָּטִי אֶת־יְהוָה וּפְעֻלָּתִי אֶת־אֱלֹהָי׃

וְעַתָּה אָמַר יְהוָה יֹצְרִי מִבֶּטֶן לְעֶבֶד לוֹ לְשׁוֹבֵב יַעֲקֹב אֵלָיו וְיִשְׂרָאֵל לֹא יֵאָסֵף וְאֶכָּבֵד בְּעֵינֵי יְהוָה וֵאלֹהַי הָיָה עֻזִּי׃ וַיֹּאמֶר נָקֵל מִהְיוֹתְךָ לִי עֶבֶד לְהָקִים אֶת־שִׁבְטֵי יַעֲקֹב וּנְצִירֵי יִשְׂרָאֵל לְהָשִׁיב וּנְתַתִּיךָ לְאוֹר גּוֹיִם לִהְיוֹת יְשׁוּעָתִי עַד־קְצֵה הָאָרֶץ׃ כֹּה אָמַר־יְהוָה גֹּאֵל יִשְׂרָאֵל קְדוֹשׁוֹ לִבְזֹה־נֶפֶשׁ לִמְתָעֵב גּוֹי לְעֶבֶד מֹשְׁלִים מְלָכִים יִרְאוּ וָקָמוּ שָׂרִים וְיִשְׁתַּחֲווּ לְמַעַן יְהוָה אֲשֶׁר נֶאֱמָן קְדֹשׁ יִשְׂרָאֵל וַיִּבְחָרֶךָּ׃

תרגום

אילו אציתא לפיקודי והוי פון כשפע נהר פרת שלמך וזכותך כגלי ימא: והוי פון סגיא כחלא דימא בנך ובני בנך כפרודוהי לא יפסוק ולא ישתיצי שמיה דישראל מן קדמי לעלם: פוקו מבבל ערוקו ממדינת ארע כסדאי בקל תושבחת חוו ובסרו דא אפקוהא עד סייפי ארעא אמרו פרק יי עבדוהי דבית יעקב: ולא אצחינון בחרבתא דברינון מיא מטינרא אפיק להון ובזע טינרא ונגודו מיא: לית שלם אמר יי לרשיעיא:

קבילו נגוון למימרי ואציתו מלכוון מרחיק יי עד לא הויתי זמנני ממעי אמי אדכר שמי: ושוי פתגמוהי בפומי כחרב חריפא בטלל גבורתיה אגין עלי ושוייני כגיר בחיר די בבית אזנין מסתר: ואמר לי עבדי את ישראל דבך אשתבח: ואנא אמרית לריקנו לאיתי ללמא ולא מדעם חילי שיציתי ברם דיני גלי קדם יי ואגר עובדי קדם אלהי:

וכען אמר יי דאתקנני ממעין למהוי עבד פלחקדמוהי לאתבא דבית יעקב לפולחניה וישראל לדחלתיה יתקרב ויקירנא קדם יי ומימר אלהי הוה בסעדי: ואמר הזעיר לכון דאתון מתקרן עבדי לאקמא ית שבטי יעקב וגלוות ישראל לאתבא ואתנינך לנהור עממין למהוי פורקני עד סיפי ארעא: כדנן אמר יי פרקיה דישראל קדישיה לדבסירין בני עממיא לדמטלטלין בני מלכוותא לדהוו עבדין לשלטונין להון מלכין יחזון ויקומון רברבין ויסגדון בדיל יי דמהימן קדישא דישראל ואתרעי בך:

ג' בקריא' וסימ' וישם פי כחרב חדה. ושמתיך בחרב גבור. חדה כחרב פיות: חדה ה' וסימ' נמסר ביהושע סימן י"ט: והבל ג' בקריא' והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו. לתהו והבל כחי כליתי. שקר החן והבל היופי. אנ"ך: למתעב ד' קמצין בליש' וסי' לבזה נפש למתעב גוי. ודבר תמים יתעבו. ויתעב את נחלתו' יתעב י"י. וא' מתאב אנכי. ובמסרה אחרית' מוס"ף זה בל אבל תתעב נפשם:

כה. בעת רצון עניתיך. גם זה שב על הרמז ורבים אמרו כי כ״ף עניתיך שב אל כורש והנה אין הפרשה דבקה ורבי משה אמר כי ב״ית בעת רצון כב״ית במרחב יה ואיננו רחוק: לאמ׳. רמז על ישר׳ שהתנבא הנביא קודם הגולה: ובכל שפאי׳ ימצאו מרעיתם: לא. בשובם אל ציון: שרב. כמו חורב והיה שרב והמכה לשמש כמו יומם השמש לא יככה: ושמתי כל הרי לדרך. שישפלו ההרים והמסילות ירומו והנה הם בשפלה ובאה מלת ירומון עם מסילות כמו אם תמצאו את דודי והעיקר אחר שהכל לשון רבים לא יחושו לאמר על נקבות בלשון זכרים ויש אומרים כי טעם כל הרי שהשבים יהיו רבים עד שילכו על ההרים ויפרש ירומון על השבים כאילו הוא כן ועל מסלותי ירומון. הנה. מרחוק יבאו. ממזרח: מצפון. היא בבל. ומים אשור כאשר הוא כתיב והסב לבב מלך אשור: מארץ סינים. שפאת מצרי׳ אולי הסנה מזאת ה׳ הנזירה: רנו. דרך משל או רננת שמים להיות האויר זך ו׳ והארץ לתת צמח וכן ההרים: ותאמר. קודם הגולה היתה אומרת ציון כי יי׳ ש׳ שכחה וטעם ציון כ׳ כנסת ישר׳: התשכח. בעבור שהשם שם בתולדת כל הנקבות לרחם על ילדיהן אמ׳ כן: עולה. כמו עולל וכן עולל ימים וזקן: מרחם בן בטנה. הטעם כפול: גם אלה תשכחנה. גם יש נשי׳ אכזריות שתשכחנה בניה׳ או עכמן ויתכן שתשכחנה אלה: ואנכי לא אשכחך. וטעם עולה כי על הקטן תרחם יותר כי אין בו כח: הן. אמר הגאון כי על כפים העבים ולפי דעתי ש׳ שהפתו׳ דבר על לשון בני אדם כי על כפים חקותיך שאראה א׳ אותך תמיד והעד חצי פסוק כמשפטו: מהרו. הנה באו בניך ויצאו ממך כל מהרסיך: שאי. כלם. המ״ס סימן בניך ויאמר ר׳ משה הכהן ז״ל כי ש׳ טעם כלם על בניך ועל מהרסיך והטעם על הרשעים ויפרש יבאו כמו פועל עבר ואין צורך: חי אני. והנה נזרה שלא תבטל כאשר אני חי כי זה יהיה אמת: ותקשרים ככלה. כקישורי כלה בגוהר: כי. תחת חרבותיך וכמוהו האתן בכורי פשעי וכשלמה פריש שפתינו או כי עד הנה היו כן: תצרי מיושב. מרוב היושבים והם כלם בניך על כן טעם ורחקו מבלעיך: עוד. נגשה. לשם בשבילי כמו גם הלאה: ואמרת. ונלמודה.

בעת רצון. בעת תפלה שאתה מתרצה ומתפייס לפני: וביום ישועה. שתהא צריך לישועה: ואצרך. ואשמרך: לברית עם. להיות עם ברית לי: להקים ארץ. ישראל הבחורה לי בכל הארצות: לאמר לאסירים צאו. לעת אשר אומר לאסירי גולה צאו: שפאים. תרגם יונתן ניגרין נחלי מים: שרב. חום: ושמתי כל הרי לדרך. כלפי שאמ׳ על ידי חורבנה שבת עובר אורח עכשיו ישובו וילכו בו עוברי׳ ושבים: ומסלותי ירומון. כלפי שאמ׳ נשמו מסלו׳ כתקלקלו תאין מתקן אותם עכשיו ומסילותי ירומון יתקנו קילקול הדרכים ונביא אותם כמשפט בחלוקי אבנים ועפר: מארץ סינים. מארע דרומאי: כי נחם יי׳. את עמו: ותאמר ציון. היא היתה סבורה ששכחתיה: התשכח אשה עולה. עולל שלה: מרחם בן בטנה. מלרחם על בן בטנה. וגם אלה תשכחנה. אפילו אם אלה תשכחנה אנכי לא אשכחך: על כפים. על כפי רואה אני כאילו את חקוקה על כפי ל׳ לראותך ולזוכרך תמיד. דבר אחר על כפים מעל ענני כבוד כמו על כפים כסה אור: מהרו בניך. לשוב: תצרי מיושב. תהי צרה מרוב יושבי׳ שיבאו לתוכך יהי להם המקום צר מלבנות ל׳ להם בתים: בני שכוליך. בנים שהייתה שכולה מהם: גשה לי. התקרב לצד אח׳ בשבילי ואשבה: גלמודה. סולד״א בלע״ז: וסורה. מוסרת מכל אדם הכל אומרי׳ עלי סורו ממנה: ידי. נסי סימן להביא גליו׳: נס. פירק״א בלע״ז כמו וכנס על הגבעה והוא סימן קיבוץ וכותנין בראשה בגד: בחוצן. איסיל״א בלע״ז ודומה לו בעזרא וגם אני חצני נערתי:

היוקח

שפיים ג׳ מל׳ וסימ׳ אפתח על שפיים נהרות׳ לאמר לאסורים צאו: קול על: אלה חד מן ה׳ פסוקי׳ אית בהון הנה והנה וסימ׳ נמסר בסדר ויצא: התשכח ב׳ רפי׳ וסימ׳ התשכח אשה עולה. והשכח בתולה עדיה: אשכחך ב׳ וסימ׳ ואנכי לא אשכחך׳ אם אשכחך ירושלם: שאי ח׳ וסימ׳ קומי שאי את הנער. ויקרא

כה אמר יהוה בעת רצון עניתיך וביום ישועה עזרתיך ואצרך ואתנך לברית עם להקים ארץ להנחיל נחלות שממות: לאמר לאסורים צאו לאשר בחשך הגלו על דרכים ירעו ובכל שפיים מרעיתם: לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם שרב ושמש כי מרחמם ינהגם ועל מבועי מים ינהלם: ושמתי כל הרי לדרך ומסלתי ירמון: הנה אלה מרחוק יבאו והנה אלה מצפון ומים ואלה מארץ סינים: רנו שמים וגילי ארץ יפצחו הרים רנה כי נחם יהוה עמו ועניו ירחם:

ותאמר ציון עזבני יהוה ואדני שכחני: התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך: הן על כפים חקתיך חומתיך נגדי תמיד: מהרו בניך מהרסיך ומחריביך ממך יצאו: שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו לך חי אני נאם יהוה כי כלם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה: כי חרבתיך ושממתיך וארץ הרסתך כי עתה תצרי מיושב ורחקו מבלעיך: עוד יאמרו באזניך בני שכליך צר לי המקום גשה לי ואשבה: ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה גלה וסורה ואלה מי גדל הן אני נשארתי לבדי אלה איפה הם:

כה אמר אדני יהוה הנה אשא אל גוים ידי ואל עמים ארים נסי והביאו בניך בחצן ובנתיך על כתף תנשאנה:

כדנן אמר יי בעידן דאתון עבדין רעותי אנא מקביל צלותיכון וביום עקא אנא מקיים פורקן וסעיד לכון ואתקנינך ואתנינך לקיים עם לאקמא צדיקיא דשכיבי בעפרא לאחסנא ירותן דצדיין: למימר לדאסירין ביני עממיא פוקו ולדעגינין ביני מלכוות כד בקבלא אתגלו לנהור על אורחן ישרון ובכל נגדין בית משריהון: לא יכפנון ולא יצחון ולא ילקינון שרבא ושמשא ארי דעתיד לרחם עליהון ידברינון ועל מבועי מיין ישרינון: ואשוי כל טוריא כבישין קדמיהון כאורח וכבשיא יראמון: הא אילין מרחיק ייתון והא אילין מציפונא וממערבא ואילין מארע דרומא: שבחו שמיא ובועי ארעא ורוצו טוריא תושבחתא ארי עתיד יי לנחמא עמיה ועל ענותנוהי ירחם: ואמרת ציון סליק שכינתי יי מיני ויי רחקני: האפשר דתתנשי אתתא ברה מלרחמא על בר מעהא מתיבא כנישתא דישראל ואמרת אם לית קדמוהי איתנשא דלמא לא מתנשי לי ית דעבדית עגל דדהב אמר לה נביא אף אילין איתנשיין מתיבא ואמרה ליה אם אית קדמוהי איתנשא דילמא מתנשי לי ית דאמרית בסיני נעביד ונקבל מתיב ואמר לה מימרי לא ירחקינך: הא כדעל ידין את צירא קדמי שורך לקבלי תדירא: ייתון בניכי חרבתיך מפגרך ומתרבך מיניך יגלון: זקופי ירושלם סחור סחור עינך וחזא כל בני עם גלוותיך מתכנשין ואתן לגויך קיים אנא אמר יי ארי כולהון ליך כלבוש דיקר ועובדיהון בגויך כקישוט כלתא: ארי חרבותיך וצדיותיך וארע מפגרותיך ארי כען תרחקין מיתיב ויתרחקון מסלעמך: מכען יימרון חד חד בגויך בני עם גלוותיך עק לי אתרא רוח לי ואיתב: ותימרין בלבך מן רבי לי ית אילין ואנא תכלא ויחידא גליא ומטלטלא ואילין מן רבי הא אנא אשתארית בלחודי אילין היכא הוו: כדנן אמר יי אלהים הא אגלי בעממיא גבורתי ועל מלכוותא ארים ניסי וייתון בנך בציבין ובנתך על פרוון יתנטלן:

אל גיחזי. שאי סביב עיניך. ותקשרים בכלה. שאי עיניך על שפיים. יען שכחת אתי. גם את שאי כלמתך. קומי רני בלילה: ח׳ פסוקי׳ דמיין מן ג׳ ג׳ מלין קדמאה ותליתאה לא נסיב ו׳ וסימ׳ ואך את דמכם לנפשתיכם אדרוש מיד ומיד מיד. ולקחו מן הדם ונתנו על ועל על: כל אשר יגע בבשרה יקדש ואשר אשר. אז ישוב הרוצח ואז אז. ענני ענו בי נגד יי׳ את ואת את. ויאמר אלהם עד יי׳ בכם ועד עד. אלהי אברהם ואלהי נחור אלהי: עלי עשור ועלי עלי. ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואלה אלה. לו חפץ יי׳ להמיתנו לא ולא לא. כי יצומו אינני שומע וכי כי. כה אמר יי׳ צבאות אל יתהלל חכם ואל אל:

שסבת כדד וכמוהו ויהי גלמוד וטורם המלה מארבע אותיות והוא תאר השם: סורה. שם התאר מסרה ממקומה ולא יתכן היותו פעול כי סר איננו מהפעלים היוצאים: אלה איפה הם. שתי מלות כטעם אין: כה. ידי. כאדם שישא ידו ויראהו וכן אריס נסי והטעם שאודיע זאת הישועה: והביאו. הגוים בניך: בחוצן. כמו גם חצני נערתי:

והיו

...ויו· אומניך כמו אומן את הדסה זה דרך משל לרוב הכבוד שיהיה להן: היוקח· דברי הנביא ידבר בעד ישראל שהיו אומרים איך יצא ישר' מיד הגוים: היוקח מגבור· מלקוח שלקח והוא השבי: ואם שבי צדיק ימלט· בעבור צדקתו אחר שלקחו הגבור: כי כה אמר יי'· השבי· שלקח הגבור יוקח ממנו: עריץ· כמו גבור והוא תאר השם מלת אומים הנה הוא יוצא ועוד כי העמה מריבה עם אשר ריבך ורבים אמרו כי שרשו מבעלי הי"וד ברחמונה ואחרים אמרו שהוא הפוך ויאמ' הירושלמי כי תחסר מלת אשר כאילו אמר ועם אשר יריבך ושם הי"וד שהוא לעתיד והנה שכח ריבה יי' את יריבי והכלל שהיא מלה זרה: והאכלתי מוניך· מגזרת לא תונו איש את עמיתו ואחרים אמרו שופריך כמו על ידי מוכה שישראל כ שמלו לאחן: דמם· מרמס והוא דרך ...חות: כה· כריתות· ...ט כריתות: אמכם· ...בין אשתו והנה זה ...כחיש דברי ירמיה ...שאתן את ספר כריתותיה אליה והתשובה כי ירמיהו דבר על מלכות ישרא' שלעולם לא תקום כמוהו לא תוסיף קום וישעיהו דבר על מלכו' דוד שממנו יהיה ת משיח: מדוע באתי· ...מן לנביאי שהתנבאו אולי ישובו ישרא' לשם: הן בגערתי· הנה ראיה גמורה שלא ת תקצר ידי מפדות: אלבש שמים· מלבוש: קדרות· הטעם על העבים ויש אומרי' על קדרות השמש כאשר תקדר כולה בחצי· ה היו וכאילו שק כסותם בעבור שהשק הוא שחור: יי'· אלה דברי הנביא: למודים· מתואר השם והעד למוד מדבר· לשמוע כלמודים ולעות דבוק עם לדעת ואלת לעות מגזרת עת וטעם יעף לב התלמיד כאשר ילמד דברים קשים ועף וילאה והנה לעות לשון עת או היא מלה זרה אין ריע לה וטעם יעיר כי השם יעיר אותי בבקר ב בבקר ופירו' יעירני שיעיר אזני שהיה שומע כלימודים והנה אני תלמיד לשם: יי'· אחר שהשם פתח אזני שגלה סודו לי לא מריתי אני להיות שלוחו: גוי· לא חששתי אם אני כתתי על שמו גוי למכים: ואדני יי' יעזר לי על כן לא נכלמתי· והטעם כי השם יקיי' כל דברי נבואתי: קרוב מצדיקי· קרוב הוא העת שאראה אני צ צדיק בדברי הנבואות אז אומר מי יריב אתי: הן· ואחר שהשם עוזרני מי הוא ירשיעני ואלה שהם מרשיעים אותי בפה והם כולם כבגד יבלו כטעם יאכלו: מי

ושק ג' וקמץ וסימ' אלביש שמים קדרות· בצום ושק ואפר דדניאל· הבזה יהיה צום אבחרהו: יעיר ח' וסימ' בנשר יעיר קנו· יי' כגבור יצא· אדני יי' נתן לי לשון למודים ב' בו· והוא רחום יכפר עון· אם זך וישר

והיו מלכים אמניך ושרותיהם מיניקתיך אפים ארץ ישתחוו לך ועפר רגליך ילחכו וידעת כי אני יהוה אשר לא יבשו קוי: היקח מגבור מלקוח ואם שבי צדיק ימלט: כי כה אמר יהוה גם שבי גבור יקח ומלקוח עריץ ימלט ואת יריבך אנכי אריב ואת בניך אנכי אושיע: והאכלתי את מוניך את בשרם וכעסיס דמם ישכרון וידעו כל בשר כי אני יהוה מושיעך וגאלך אביר יעקב:

כה אמר יהוה אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו הן בעונתיכם נמכרתם ובפשעיכם שלחה אמכם: מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה הקצור קצרה ידי מפדות ואם אין בי כח להציל הן בגערתי אחריב ים אשים נהרות מדבר תבאש דגתם מאין מים ותמת בצמא: אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם: אדני יהוה נתן לי לשון למודים לדעת לעות את יעף דבר יעיר בבקר בבקר יעיר לי אזן לשמע כלמודים: אדני יהוה פתח לי אזן ואנכי לא מריתי אחור לא נסוגתי: גוי נתתי למכים ולחיי למרטים פני לא הסתרתי מכלמות ורק: ואדני יהוה יעזר לי על כן לא נכלמתי על כן שמתי פני כחלמיש ואדע כי לא אבוש: קרוב מצדיקי מי יריב אתי נעמדה יחד מי בעל משפטי יגש אלי: הן אדני יהוה יעזר לי מי הוא ירשיעני הן כלם כבגד יבלו עש יאכלם:

ויהון מלכיא תורבינך ומלכותהו משמשניך על אפיהון על ארעא ישתטחון לך ועפר רגלך ילחכון ותדעין ארי אנא יי דלא יבהתון צדיקיא דמסברי לפורקני: והיתנסיב מגברא עדי ואם דשבו זכאין ישתיזבון: תו אמרת ירושלם האיפשר דיתנסב מעשו רשיעא דאמיר עליה על חרבך תיחי ע עדאה דעדי מיני ואם שביא דשבא ישמעאל דאמיר עליה דצדיקיא הוא ישתיזב: ארי כדנן אמר יי אף דשבו גברין אתיב ועדו תקיפין אשזיב וית פורענותיך אנא אתפרע וית בנך אנא אפרוק: תו ארי כדנן אמר יי אף עדאה דעדא מיניך עשו גיברא יתנסיב מיניה ושביא דשבא מיניך ישמעאל גותנא דאמיר עליה מריד באינשא ישתיזב וית פורענותיך אנא איתפרע וית בנך אנא אפרוק: ואתן ית בסר דהוו מונן ליך מיכל לכל עופא דשמיא וכמא דמתרוין מחמר מרית כן חיתברא מדמהון תתרוי וידעון כל בסרא ארי אנא יי פרקיך ומשזביך תקיפא דיעקב: כדנן אמר יי אידא היא אגרת פיטורין דיהבי לכנישתכון ארי אתרחקת או מן גבר דליה חובא קדמי דזבנית יתכון ליה הא בחוביכון אזדבנתון ובמרדיכון אתרחקת כנשתכון: מא דין שלחית נביי ולא תבו אתנביאו ולא קבילו האתקפרא אתקפרת גבורתי מלמיפרק ואם לית קדמי חיל לשיזבא הא במזופיתי אחריב ימא אשוי נהרין מדברא יסרון נוניהון מבלי מיא וימותון בצחותא: אכסי שמיא כדבקבלא וכסקא אשוי כסותהון: יי אלהים יהב לי לשן דמלפין להודעא לאלפא לצדיקיא ד דמשלהן לפתגמי אוריתא חוכמא בכן בצפר בצפר מקדים לשלחא נביאוהי מאים יתפתחן אודני חייביא ויקבלון אולפן: יי אלהים שלחני לאתנבאה ואנא לא סרבית לאחורא לא אסתחרית: גבי יהבית למחן ולסתי למרטן אפי לא טמרית מאתכנעו ורוק: וי' אלהים סעיד לי על כן לא אתכנעית על כן שויתי אפי תקיפין כטינרא וידענא ארי לא אבהית: קריבא זכותי מן ידין עמי נקום כחדא מן בעיל דיני יתקרב לותי: הא יי אלהים סעיד לי מן הוא די יחייבנני הא כולהון כלבושא דבלי וכעשא אכיל ליה:

רשי

היקח מגבור מלקוח· כסבורי' אתם שאי איפשר לקחת מעשו הרשע מלקוח שבזו של יעקב הצדיק: ואת יריבך· ועם מריביך אני אריב: והאכלתי את מוניך· לחית השדה את בשרם· מוניך לשון אל תונו אונאת דברים המקניטי' אותך בגידופיהם: וכעסיס· מתק יין: דמם ישכרון· כן ישכרון מדמם אותם הרגילי' לשתות דם ומי הם אלו עוף השמים כן תירגם יונתן: מדוע באתי· להתקרב אליכם ואין איש מכם פונה אלי: אלבים שמים· צבא השמים שרי האומות כשאני בא ליפרע מן האומה: נתן לי לשון לימודי'· ישעיה היה אומר יי' שלחני ונתן לי לשון הראוי ללמד כדי לדעת לעות את העייפי' וכמאים לשמוע את דברי הקב"ה דבר לעות· מנחם חיברו במחלוקת עת לעטו' לי' לקבוע להם עתים: יעיר לי אזן· מעורר את אזני ברוח קדשו: לשמוע כלימודים· כמשפט הלימודים האמת והנכוחה: פתח לי אזן· והשמיעני את מי אשלח שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילו' שלחתי את מיכה כו' כדאיתא בפסיקתא דנחמו נחמו: ואנכי לא מריתי· מלילך בשליחותו ולא כמונותי אחור אלא ואומר הנני שלחני: גוי נתתי למכים· הוא אמר לי ישעיה בני סרבנים הם בני טרחנים הם על מנת שלא תכעס עליהם אמרתי לו על מנת כן: ויי' אלהים יעזור לי· אם יקומו עלי: קרוב מצדיקי· הקב"ה קרוב לי לזכותי בדין: עש· תולעת הבגדים: בקול

מי · ידבר הנביא עם אלה שהלך חשכים שב אל ירא השם שלא יבקש גדולות ותאות העולם יבטח בשם ויש אומ' כי כאשר הלך חשכים שב אל ירא השם יתאר לעבדו שהוא הנביא והטעם מי גם בכם כמו אין בכם בעבור שראיתם הנביא אין לו מעלה בעולם הזה וזה הוא הנכון בעבור הכתוב הבא אחריו : הן · מאזרי זיקות · כמו סביבים מטעם קפרשה הטעם נפשכם : מידי היתה · גזרה : למעצבה תשכבון · בעצבון תמותון כמו ויסכב דוד ורבים כן : שמעו · שב לדבר עם הטובים המאמינים בדברי הנביא וטע' והביטו כמו אל תתמהו איך תשוב ציון מלאה בנים כאשר היתה : הביטו אל צור · כמו הנני עומד לפניך שם על הצור שם הצור שחצבתם ממנו וזהו אברהם : ואל מקבת בור · מגזרת ויקב חור בדלתו : נקרתם · ממנו זאת שרה : הביטו · אמר ר' יונה כי תחוללכם פועל עתיד כמו ת תסובבכם תחת פועל עבר וחוללתכם ואמ' ר' משה הכהן כי הוא תואר השם ואם אין על משקלו : ואברכהו · הוי"ו פתוח כי הוא לעתיד והטעם ש שאמרתי לו ואברכהו וכך היה וכן כי ניחם יי' ציון : כי · הנה הוא דבק כטעם נחם כל חרבותיה ברוב הבני' והיושבים : הקשיבו אלי עמי · אלה דברי השם : תורה · תצא · היא הנבואה : ארגיע · כמו אניח וכמוהו זאת המרגעה ואמ' אחר מן המפרשי' כי ארגיע אשים רגע בלא עכוב והראשון הוא הנכון : קרוב צדקי · להראות : וזרועי · פועלים וגוים פעולים אז אלי איים יקוו : שאו · מזה הפסוק למדו אנשי תושיה כי נשמת האדם עומדת והדברים אמת לכן אין טעם הפסוק כן ו והשמים הוא הרקיע והארץ היא מיושבת וישועת השם ואמונתו וצדקתו לעולם עומדת : שמעו · חרפת אנוש · הבבלי' ושאר הגוים שנשבו שם : כי · סס · כמו עש ואין ריע לו וצדקתו עומדת לעד : עורי · תלרע וכנה רמים : לבשי עז · כי הלבוש תפארת לזרוע : המחצבת רהב · אנשי הכבוש וכמוהו לא פנה אל רהבים אזכיר רהב ובבל : מחוללת · מגזרת חיל אחז והטעם על ה האותו' שנעשו במצרי' ותנין הוא פרעה וכן כתוב בספר יחזקאל התנין הגדול : הלא · המחרבת ים · על בקיעת ים סוף ה המחרבת מי תהום : השמה · אמר שמא כמו השבה עם נעמי והטעם כפול : ופדויי

למעצבה אילין משמשין בה בסוף תיבותא וסימ' ורכבה ל' יפול מצרך אלף · קרבה ל' לא שמעה בקול · דאבה ל' בצוארו ילין עז · ורחבה ל' ונסבה למעלה למעלה · שבה ל' ואת תזנוניה ממצרים לא · ומריבה ל' ויקרא שם המקום מסה · למעצבה ל' תשכבון · הקבה ל' ויבא אחר איש ישראל · בעקבה ל' ויהוא

מִי בָכֶם יְרֵא יְהוָה שֹׁמֵעַ בְּקוֹל עַבְדּוֹ אֲשֶׁר הָלַךְ חֲשֵׁכִים וְאֵין נֹגַהּ לוֹ יִבְטַח בְּשֵׁם יְהוָה וְיִשָּׁעֵן בֵּאלֹהָיו : הֵן כֻּלְּכֶם קֹדְחֵי אֵשׁ מְאַזְּרֵי זִיקוֹת לְכוּ בְּאוּר אֶשְׁכֶם וּבְזִיקוֹת בִּעַרְתֶּם מִיָּדִי הָיְתָה זֹּאת לָכֶם לְמַעֲצֵבָה תִּשְׁכָּבוּן :

נא שִׁמְעוּ אֵלַי רֹדְפֵי צֶדֶק מְבַקְשֵׁי יְהוָה הַבִּיטוּ אֶל צוּר חֻצַּבְתֶּם וְאֶל מַקֶּבֶת בּוֹר נֻקַּרְתֶּם : הַבִּיטוּ אֶל אַבְרָהָם אֲבִיכֶם וְאֶל שָׂרָה תְּחוֹלֶלְכֶם כִּי אֶחָד קְרָאתִיו וַאֲבָרְכֵהוּ וְאַרְבֵּהוּ : כִּי נִחַם יְהוָה צִיּוֹן נִחַם כָּל חָרְבֹתֶיהָ וַיָּשֶׂם מִדְבָּרָהּ כְּעֵדֶן וְעַרְבָתָהּ כְּגַן יְהוָה שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יִמָּצֵא בָהּ תּוֹדָה וְקוֹל זִמְרָה : הַקְשִׁיבוּ אֵלַי עַמִּי וּלְאוּמִּי אֵלַי הַאֲזִינוּ כִּי תוֹרָה מֵאִתִּי תֵצֵא וּמִשְׁפָּטִי לְאוֹר עַמִּים אַרְגִּיעַ : קָרוֹב צִדְקִי יָצָא יִשְׁעִי וּזְרֹעַי עַמִּים יִשְׁפֹּטוּ אֵלַי אִיִּים יְקַוּוּ וְאֶל זְרֹעִי יְיַחֵלוּן : שְׂאוּ לַשָּׁמַיִם עֵינֵיכֶם וְהַבִּיטוּ אֶל הָאָרֶץ מִתַּחַת כִּי שָׁמַיִם כֶּעָשָׁן נִמְלָחוּ וְהָאָרֶץ כַּבֶּגֶד תִּבְלֶה וְיֹשְׁבֶיהָ כְּמוֹ כֵן יְמוּתוּן וִישׁוּעָתִי לְעוֹלָם תִּהְיֶה וְצִדְקָתִי לֹא תֵחָת : שִׁמְעוּ אֵלַי יֹדְעֵי צֶדֶק עַם תּוֹרָתִי בְלִבָּם אַל תִּירְאוּ חֶרְפַּת אֱנוֹשׁ וּמִגִּדֻּפֹתָם אַל תֵּחָתּוּ : כִּי כַבֶּגֶד יֹאכְלֵם עָשׁ וְכַצֶּמֶר יֹאכְלֵם סָס וְצִדְקָתִי לְעוֹלָם תִּהְיֶה וִישׁוּעָתִי לְדוֹר דּוֹרִים : עוּרִי עוּרִי לִבְשִׁי עֹז זְרוֹעַ יְהוָה עוּרִי כִּימֵי קֶדֶם דֹּרוֹת עוֹלָמִים הֲלוֹא אַתְּ הִיא הַמַּחְצֶבֶת רַהַב מְחוֹלֶלֶת תַּנִּין : הֲלוֹא אַתְּ הִיא הַמַּחֲרֶבֶת יָם מֵי תְּהוֹם רַבָּה הַשָּׂמָה מַעֲמַקֵּי יָם דֶּרֶךְ לַעֲבֹר גְּאוּלִים :

אֲמַר נְבִיָּא עָתִיד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לְמֵהֱוֵי אָמַר לְעַמְמַיָּא מַן בְּכוֹן מִדְּחֲלַיָּא דַּייָ דִּי שְׁמַע בְּקָל עַבְדוֹהִי נְבִיַּיָּא דַּעֲבַד אוֹרַיְתָא בְּעָקָא כְּגְבַר דִּמְהַלֵּךְ בְּקִבְלָא וְלֵית זֵיהוֹר לֵיהּ מִתְרְחִיץ בִּשְׁמָא דַייָ וּמִסְתְּמִיךְ עַל פּוּרְקָנָא דֶּאֱלָהֵיהּ : מְתִיבִין עַמְמַיָּא וְאָמְרִין קֳדָמוֹהִי רִיבוֹנָנָא לָא אֶפְשַׁר לָנָא לְמֵיעְסַק בְּאוֹרַיְתָא אֲרֵי כָּל יוֹמָנָא אִתְגָּרֵינָא דִּין עִם דִּין בִּקְרָבָא וְכַד נִצְחָנָא דִּין לְדִין אוֹקֵידְנָא בָּתֵּיהוֹן וּשְׁבֵינָא טַפְלְהוֹן וְנִכְסֵיהוֹן וּבְהַהִיא גַּוְנָא שְׁלִימוּ יוֹמָנָא וְלָא אֶפְשַׁר לָנָא לְמֵיעְסַק בְּאוֹרַיְתָא מְתִיב הַקָּבָּ"ה וְאָמַר לְהוֹן הָא כוּלְּכוֹן מְגָרֵן בְּאֶשָּׁתָא מַתְקְפֵי חֶרֶב אֱזִילוּ פִּילוּ בְּאֶשָּׁתָא דְּגָרֵיתוּן וּבְחַרְבָּא דְּתַקֵּיפְתּוּן מִמֵּימְרִי הֲוַת דָּא לְכוֹן לְתַקָּלְתְּכוֹן תְּתוּבוּן : קַבִּילוּ לְמֵימְרִי רָדְפֵי קוּשְׁטָא דְּבָעַן אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ אִסְתַּכָּלוּ דִּי כַחֲצִיבָא מִטִּינָרָא אִתְחֲצַבְתּוּן וּכְפְסוֹלָא דְּמִגּוֹב רֵיקָן אִתְפְּסַלְתּוּן : אִסְתַּכָּלוּ בְּאַבְרָהָם אֲבוּכוֹן וּבְשָׂרָה דְּאַעְדִּיאַתְכוֹן אֲרֵי חַד הֲוָה אַבְרָהָם יְחִידָאי בְּעָלְמָא קָרֵיבְתֵּיהּ לְפוּלְחָנִי וּבָרֵכְתֵּיהּ וְאַסְגֵּיתֵיהּ : אֲרֵי עָתִיד יְיָ לְנַחָמָא צִיּוֹן לְנַחָמָא כָּל חָרְבָתָהּ וִישַׁוֵּי מַדְבְּרָהָא כְּעֵדֶן וּמֵישְׁרָאַהּ כְּגִינְתָא דַייָ בֵּיעַ וְחֶדְוָא יִשְׁתְּכַח בַּהּ מַעֲלֵי תוֹדְתָא וְקָל דִּמְשַׁבְּחִין : קַבִּילוּ לְמֵימְרִי עַמִּי וּכְנִשְׁתִּי לְפוּלְחָנִי אַצִּיתָא אֲרֵי אוֹרַיְתָא מִן קֳדָמַי תִּיפּוֹק וְדִינִי כִּנְהוֹר לֵיהּ עַמְמִין אֲגַלֵּי יִשְׁתַּבְּחוּן : קְרִיבָא זָכוּתִי נְפַק פּוּרְקָנִי וּבִתְקוֹף דְּרָע גְּבוּרְתִּי עַמְמַיָּא יִתְדָּנוּן לְמֵימְרִי נַגְוָן יְסַבְּרוּן וּלְתְקוֹף דְּרָע גְּבוּרְתִּי יְכַתְּרוּן : זְקוּפוּ לִשְׁמַיָּא עֵינֵיכוֹן וְאִסְתַּכָּלוּ בְּאַרְעָא מִלְּרַע אֲרֵי שְׁמַיָּא כִּתְנָנָא דְּעָדֵי כֵּן יְעִידוּן וְאַרְעָא כִּכְסוּתָא דְבַלְיָא כֵּן תִּבְלֵי וְיָתְבָהָא אַף אִינוּן הָכֵין יְמוּתוּן וּפוּרְקָנִי לְעָלַם יְהֵי וְזָכוּתִי לָא תִתְעַכַּב : קַבִּילוּ לְמֵימְרִי יָדְעֵי קוּשְׁטָא עַמָּא דְּאוּלְפַן אוֹרַיְתִי בְּלִבְּהוֹן לָא תִדְחֲלוּן מִחִיסוּדֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא וּמֵאַחַר בִּרְבוּתְהוֹן לָא תִתַּבְרוּן : אֲרֵי כִּלְבוּשָׁא דְּאָכֵיל לֵיהּ עָשָׁא וְכַעֲמַרָא דְּאָחִיד בֵּיהּ רוּקְבָא וְזָכוּתִי לְעָלַם תְּהֵי וּפוּרְקָנִי לְדָר דָּרִין : אִתְגְּלָא אִתְגְּלָא לְבִשִׁי תְּקוֹף גְּבוּרָא מִן קֳדָם יְיָ אִתְגְּלָא כְּיוֹמֵי קֳדָם דָּרַיָּא דְמִלְקַדְמִין הֲלָא בְדִילָךְ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל תְּבָרִית גִּבָּרַיָּא שֵׁיצֵיתִי פַּרְעֹה וּמַשִּׁירְיָתֵיהּ דַּהֲווֹ תַקִּיפִין כְּתַנִּינָא : הֲלָא בְדִילָךְ כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אַחֲרֵיבִית יַמָּא מֵי תְּהוֹם רַבָּה שַׁוִּיתִי עוּמְקֵי יַמָּא אוֹרַח לְמֵיגַז מְשֵׁיזְבַיָּא :

רשי

בקול עבדו · בקול הנביאים : אשר הלך חשכים · אפילו צרה באה עליו יבטח בשם יי' כי הוא יצילהו : הן כולכם · שאינם שומעים בקול נביאיו : קודחי אש · עברתו עליכם : מאזרי זיקות · מחזיקי זיקות הן גצין ונצוצי אש הנזרקין בקלע ויש לו דוגמא בלשון ארמי זיקוקין דנור כך וכך זיקתא פסיק לן : לכו באור אשכם · לפי דרככם תלקו : מידי · תהא גמולכם זאת לכם : אל צור חוצבתם · ממנו : ואל מקבת בור · שנוקבין וחופרין בה את הבורות אשר נוקרתם בה · נוקרתם לשון נקרת הצור יקרוה ערבי נחל ומי הוא הצור הוא אברהם א אביכם ומי היא המקבת היא שרה אשר חוללתכם' אשר ילדתכם לשון כי חלה גם ילדה · תחוללכם אשר תלד אתכם : כי אחד קראתיו · כי אחד היה יחידי בארץ כנען אשר הגליתיו שם מארצו וממולדתו · קראתיו רביתיו וגדלתיו לשון קריאי ה העדה · וכשם שהוא היה יחיד וגדלתיו כן אגדל אתכם שאתם יחידים לי : וערבתה · אף הוא לשון מדבר כמו בארץ ערבה ושוחה אלא שהערבה כבר היה בה ישוב והוחרבה : תודה · קול הודייה : כי תורה מאתי תצא · דברי נביאי תורה הוא והמשפטים סופן להיות מרגוע ומנוחה לגוים אשר אהפוך להם שפה ברורה לעובדני : ארגיע · אניח : ישפוטו · ייסרו וישט"כא בלע"ז : שמים כעשן נמלחו · שרי צבאות האומות שבשמים · נמלחו נתבלו כמו בלויי הסחבות והמלחים בגד הנסחת · לא" נמלחו נתבלבלו לשון מלחי הים שמבלבלין המים ב במשוטות מנהיגי הספינה וכן ממולח טהור קודש : והארץ · שלטוני הארץ : ויושביה · שאר העם : וישועתי · לעמי לעולם תהיה · ד"א שמים וארץ ממש וכה פתרונו שאו עיניכם והביטו אל השמים ואל הארץ וראו כמה הם חזקים ובריאים ואעפ"כ יבלו וצדקתי וישועתי יהיו לעולם הרי שצדקתי בריאה וחזקה י יותר מהם : עש וסס · מיני תולעי' הם : עורי עורי · תפלת הנביא היא : רהב · מצרים שכתוב בה רהב הם שבת : מחוללת · לשון הרג חלל : תנין · פרעה : ופדויי

מסרה

עשה בעקבה · להעציבה ל' עשינו לה בונ' להעציבה דירמיה · שובבה מרוע העיר · קרבה ל' אל נפשי גאלה · חובה ל' אשר משמאל לדמשק · נעזבה ל' וקראו להם עם הקדש גאולי יי' · מארבה ל' כמוץ יסוער מגרן · נקרבה ל' החרישו אלי איים · שגבה ל' ממנו את הכל נתן יי' :

ופדויי. הטעם עורי זרוע השם ואז ישובון פדויי השם וכבר פירשתיו: אנכי מנחמכם. סימן לנביא עם ישראל: מי את. על דעת הכל עם ישראל ידבר ולפי דעתי שהנביא ידבר ברוח הקודש עם כנסו והעד ואשים דברי בפיך: חציר. חסר כ' כמו אש אוכלה הוא: ותשכח. כאילו שכחת ידבר ברוח הקודש אל לבו שהוא עושך ויש לו כח גדול שהשמים והארץ ברשותו: המציק. כאשר אמר גוי כתתי למכ' להשחית להרוג ואיה עתה חמת המציק: מהר צועה. מגזרת צועים וצעוהו והנה צועה כמו יושב במצור ובמצוק ואם הוא פועל עומד והטע' כמו קשור ואלת להפתח לבד: ולא ימות לשחת. זה הנביא: ולא יחסר לחמו. כמו יהו וירמיהו שאכלו ב' לחם לחץ: ואנכי רגע. יש אומרי' שהוא הפוך כמו גועה ויש אומרים מבית אחר שהמו גליו לשון מרגוע והוא היסר בעיני או טעמו אכית אני הים ואני אכות שיהמו גליו והטעם משל על המציקים: ואשים. כשיניך. להציל כי את כאשר כונן להשחית: לנטוע שמים. דרך משל שיתנבא על המדינה שתשובנה לקדמותן: וליסוד. שם הפועל ונעלם היוד כמשפטו והנה בא כמו השלם ובתוהו מניח לו ניסוך: התעוררי. כוס חמתו. דרך משל לאדם שישתכר ולא ידע מה יעשה לו והוא שוכב נרדם: קובעת. אין דע לו ויש אומרים השמרים שיקבצו למטה: התרעלה. כמו והברושי' הורעלו כמו רעדה שירעד האדם בראותה: מצית. מגזרת למען תמצו ואם הם שנים בנינים והטעם רעה שלמה: אין. כאשה שאין לה מנהל והטע' אין מלך לו שופט שישפטנה: נב

שתים. מינוד לך. ינון כמו לנוד לו ולנחמו: השוד והשבר. השוד הוא החרב כי השוד לעולם עם החרב כמו בשברי ל' לכם מטה לחם ואת זונת בוהו הרעות: מי אנחמך. חסר ב'

ראשם י"ב בקריא וסימ' נמסר בסדר מדבר סיני: אנכי אנכי ג' דסמי' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא דא סי' נ"ג: ואנכי ט' ר"פ בקריא וס"ב ואנכי עמדתי בהר כימים הראשנים. ואנכי הסתר אסתיר פני. ואנכי לא חטאתי לך. ואנכי היום רך ומשוח מלך. ואנכי יי' אלהיך רגע הים ויהמו גליו. ואנכי מעשיהם ומחשבתיהם באה

ופדויי יהוה ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגון נסו יגון ואנחה: אנכי אנכי הוא מנחמכם מי את ותיראי מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינתן: ותשכח יהוה עשך נוטה שמים ויסד ארץ ותפחד תמיד כל היום מפני חמת המציק כאשר כונן להשחית ואיה חמת המציק: מהר צעה להפתח ולא ימות לשחת ולא יחסר לחמו: ואנכי יהוה אלהיך רגע הים ויהמו גליו יהוה צבאות שמו: ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך לנטע שמים וליסד ארץ ולאמר לציון עמי אתה: התעוררי התעוררי קומי ירושלם אשר שתית מיד יהוה את כוס חמתו את קבעת כוס התרעלה שתית מצית: אין מנהל לה מכל בנים ילדה ואין מחזיק בידה מכל בנים גדלה: שתים הנה קראתיך מי ינוד לך השד והשבר והרעב והחרב מי אנחמך: בניך עלפו שכבו בראש כל חוצות כתוא מכמר המלאים חמת יהוה גערת אלהיך: לכן שמעי נא זאת עניה ושכרת ולא מיין: כה אמר אדניך יהוה ואלהיך יריב עמו הנה לקחתי מידך את כוס התרעלה את קבעת כוס חמתי לא תוסיפי לשתותה עוד: ושמתיה ביד מוגיך אשר אמרו לנפשך שחי ונעברה ותשימי כארץ גוך וכחוץ לעברים: עורי עורי לבשי עזך ציון לבשי בגדי תפארתך ירושלם עיר הקדש כי לא יוסיף יבא בך עוד ערל וטמא:

ופריקיא דיי יתכנשון מביני גלותהון ויעלון לציון בתושבחת וחדות עלם תהי להון דלא פסקא וענן יקר יהי מטל על רישיהון ביע וחדוא ישכחון ויסוף מנהון מבית ישראל דוונא ותינחתא: אנא אנא הוא מנחמכון ממן אתון דחלין מאנשא דמאית ומבר אנשא די כעסבא חשיב: ואתנשיתא פולחנא דיי דעבדך דתלא שמיא ושכליל ארעא ודחלתא תדירא כל יומא מן קדם חמת מעיקא כמא דמתקנין לחבלא וכען אן היא חמת דמעיקא: מוחי פורענא לאתגלאה ולא ימותון צדיקיא לחבל ולא יחסרון מזוניהון: ואנא יי אלהך דנזיף בימא והמן גלוהי יי צבאות שמיה: ושויתי פתגמי נבואתי בפומך ובטלל גבורתי אגינית עלך לקיימא עמא דאמיר עליהון דיסגון ככוכבי שמיא ולשכללא כנישתא דאמיר עליהון דיסגון כעפרא דארעא ולמימר לדדיירין בציון עמי אתון: אתרבא אתרבא קומי ירושלם דקבלת מן קדם יי ית כסא רחימתי' ית פילי כסא דילווטא שתית אעדיתי לית דמנחם לה מכל בנין דילידת ולית דמתקף בידה מכל בנין דרביאת: תרתין עקן אתאה עלך ירושלם לא יכלית למיקם ביזא ותברא כפנא וחרבא לית די מנחמניך אלהן אנא: בנך יהון מטרפין רמן בריש כל שוקיא כמזרקי מצדן מלן חימתא מן קדם יי מזופיתא מן קדם אלהיך: בכן שמעי כען דא מטלטלתא דרויא מן עקא ולא מן חמר: כדנן אמר ריבונך יי ואלהיך דעתיד למיעבר פורענות דין עמיה הא קבלית מן ידיך ית כסא דילווטא ית פילי כסא דחימתי לא תוסיפין למשתה עוד: ואמסרינה ביד דהוו מונן ליך דהוו אמרין לנפשיך אמאיכי ונעידי ואמאיכת כארעא יקריך והוית כשוק לעדן: אתגלא אתגלא לבשי תוקפיך ציון לבשי לבושי תושבחתיך ירושלם קרתא דקודשא ארי לא יוספון ויעדון ביך עוד ערלין ומסאבין:

ופדויי יי' ישובון. לשון תפלה ומוסב על עורי עורי: מי את. בת צדיקים כמותך ומלאה זכיות למה תיראי מאנוש אשר סופו למות: ותשכח את יי' עושך. ולא כשעבת עליו: המציק. מוטלי אומות העולם המשעבדי' בכם: אשר כונן. נזדמן ואיה חמת המציק. מחר בא ואיננו: מהר צועה להפתח. אפילו נקביו קשין עליו וצריך הוא להפתח בשילוק מ' המעים כדי שלא ימות לשחת וכיון שמיהר להפתח צריך למזונות רבים שאם יחסר לחמו אף הוא ימות: צועה. לשון דבר העומד להיות ניעור כמו שאומר במואב שדימהו הנביא ליין ה' השקט אל שמריו ולא הורק מ' מכלי אל כלי ונאמר שם ושלחתי לו צועים וצעוהו וכליו יריקו. ד"א מהר צועה אותו האויב המציק שהוא עכשיו חגור מתני' חלוץ כח ימהר להפתח ולהיות חלש. צועה חוגר כמו צועה ברוב כחו: ולא ימות. המסור בידו לשחת אבל הלשון ראשון תרגם אגדה הוא בפסיקתא רבתי: רוגע הים. לשון עורי רגע פרוכ"א בלע"ז: לנטוע שמים. לקיימא עמא דאמר עליהון יסגון ככוכבי שמיא: וליסוד ארץ. ולשכללא כנישתא דאמיר עליהון יסגון כעפרא דארעא: קבעת. תירגם יונתן פיילי והוא שם כוס. ולי נראה קובעת אלו השמרים הקבועים בתחתית הכלי ומצית יורה עליו כמה שנאמר שמריה ימצו: התרעלה. הוא משקה המטמטם ומתיש כח האדם כשכור וקשור ומעוטף כמו הברושים הרעלו והסדות והרעלות שהוא לשון עיטוף ובמסכת שבת מדיות רעולות מין שרבל נאה להתעטף בו. תרעלה אינטוזישמנ"ט בלע"ז: מצית. אשמטי"ר בלע"ז: שתים הנה קוראתיך. צרות כפולו' שתים שתים: מי אנחמך. מי אביא לך לנחמך ולומר אף אומה פלונית היא לקית דוגמתך: עלפו. לשון עייפות כמו תתעלפנה הבתולות במשנה פ' פשיי"ר בלע"ז: כתוא מכמר. הפקר כתוא זה שנפל למכמר. תוא כמו תאו וזמר ומכמורת ולא מיין מכמורת דבר אחר שלא מ' מיין: יריב עמו. אשר ידין דין עמו: מוגיך. מכיניך ומטלטליך כמו והנה ההמון נמוג קרוסלי"ר בלע"ז: שחי ונעבורה על גביך: התנערי

מסרה

לקבין. ואנכי הולעת ולא איש. ואנכי נטעתיך שורק. ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים. וכל תריסר ר"פ דכו' ואנכי: ובצל ג' בקריא וסי' ובצל ידי כסיתיך. ובצל כנפיך אחסה. ובצל כנפיך ארנן: ארץ י"ד קמצין וסימ' נמסר לעיל בהאי סיפרא סימן י"ד: אדניך ב' וסימ' אדניך יי' ואלהיך יריב עמו. כי הוא אדניך והשתחוי לו: עורי עורי ד' דסמיכי בקריא וסי' עורי עורי דבורה עורי עורי ב' בפסו'. לבשי עז זרוע יי'. לבשי עזך ציון לבשי בגדי תפארתך:

כמו אנחמך כי האדם יתנחם כאשר יאמ' לו מה שאירע לך כבר אירע כן לפלוני: בניך עולפו. כמו ויתעלף: שכבו. מתי רעב וחרב: כתוא. כמו עוף ואין דע לו והטע' כתוא מכמר והנה הוא סמוך אל מכמר כמו יפלו במכמוריו: גערת. הוא חמתו: לכן שמעי. זאת הנבואה הכתוב' אחרי הפסוק: ושכורת. סמוך ותחסר מלת חמת או אף או רעותיכה: יריב עמו. והטע' יקח ריב עמו כמו ריב אמה: ושמתיה ביד מוגיך. מגזרת יגון והוא מבניין הכבד כמו אשר הוגה: שחי. והשפילי ונעבור עליך וכחוץ הטעם כפול: עורי. כל המפרשי' הסכימה דעתם כי זאת הנבואה עורכה לעתיד אע"פ שיסוב להזכיר קורש כאו משם וזאת היא תשובת ר' משה הכהן ז"ל ולא אמר כלום כאשר אפרש כי אם אמרנו שזאת הנבואה היא על גלות בבל וסוב הגולה הנה כתוב לא יוסיף יבא בך עוד ערל וטמא וכתו' כימי נח זאת לי כן נשבעתי והנה היא גזרה לא תבטל כלל ובא יבא אחרי יוסיף כמו אל תרבו תדברו גבוהה ויחסר אות ש"ן והוא דרך צחות בלשון: התנערי

התנערי מעפר. דרך משל על כן אמ' שבי כי היא היה יושבת בעפר: התפתחי מוסרי צוארך. הטעם שלא תהי עוד תחת ממשלת גוי: כי חנם נמכרתם. מכרתי אתכם לגוים והטע' בלא כסף וכן אגאלכם חנם כי הטעם כמה רעות עברו אל עמי באו כי בתחלה ירד אל מצרים לגור ושם ענה: ואשור באפס דבר. כמו בלא דבר כמו חנם עשקו הטעם על גלות אשור: ועתה מה לי פה. עוד דרך משל כלשון בני אדם או מה לי שאחרים: כי לקח עמי חנם. בבבל ובאדום ובכל גוי. ומושליו הם גדולי ישראל והנכון שהם כמו על כן יאמרו המושלים בואו חשבון: יהילילו. בהראות הה"א הבנין: מנואץ. הת"ו מבולע וכן הוא מתנואץ: לכן ידע עמי שמי. כאשר אומר הנני מה.

בכסף ט"ו רפין וסימ' נמסר ביהושע סימ' כ"ב: לקח ה' ג' פתחין וב' קמץ וסימ' וישלחו יי' אלהים מגן עדן: ויאמר לאמו אלף כסף. ועתה מה לי פה נאם. אילין ג' קדמאי קמצין. אם תראה אתי לקח. מעצר וממשפט לקח. וא' ולקח מהם קללה. ב' בתראי פתחין: נשאו י' בקריא וסימ' נמסר בסדר מטות.

התנערי מעפר קומי שבי ירושלם התפתחו מוסרי צוארך שביה בת־ציון: כי־כה אמר יהוה חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו: כי כה אמר אדני יהוה מצרים ירד־עמי בראשנה לגור שם ואשור באפס עשקו: ועתה מה־לי־פה נאם־יהוה כי־לקח עמי חנם משלו יהילילו נאם־יהוה ותמיד כל־היום שמי מנאץ: לכן ידע עמי שמי לכן ביום ההוא כי־אני־הוא המדבר הנני: מה־נאוו על־ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אמר לציון מלך אלהיך: קול צפיך נשאו קול יחדו ירננו כי עין בעין יראו בשוב יהוה ציון: פצחו רננו יחדו חרבות ירושלם כי־נחם יהוה עמו גאל ירושלם: חשף יהוה את־זרוע קדשו לעיני כל־הגוים וראו כל־אפסי־ארץ את ישועת אלהינו: סורו סורו צאו משם טמא אל־תגעו צאו מתוכה הברו נשאי כלי יהוה: כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי־הלך לפניכם יהוה ומאספכם אלהי ישראל: הנה ישכיל עבדי ירום ונשא וגבה מאד: כאשר שממו עליך רבים כן־משחת מאיש מראהו ותארו מבני אדם:

אתנפצי מעפרא קומי תיבי על כורסי יקרא ירושלם אתפסקו חנקי צוורכון שבויי כנשתא דציון: ארי כדנן אמר יי מגן אזדבנתון ולא בכסף תתפרקון: ארי כדנן אמר יי אלהים למצרים נחת עמי בקדמיתא לאתותבא תמן ואתורא בלמא אנסיה: וכען עתידנא למיפרק אמר יי ארי אזדבן עמי מגן עממיא דשליטו בהון משתבחין אמר יי ותדירא כל יומא על פולחן שמי מרגזין: בכן יתרבא בעממיא שמי בכן בעידנא ההוא תדעון ארי אנא הוא דמליל ית ומימרי קיים: מה יאיין על טורי ארעא דישראל ריגלי מבסר משמע שלם מבסר טב משמע פורקן אמר לכנשתא דציון אתגליאת מלכותא דאלהיך: קל פרנסיך דמרימין קלהון כחדא משבחין ארי בעיניהון יחזון גבורן די עבד יי כד יתיב שכינתיה לציון: בועו ושבחו כחדא חרבת ירושלם ארי עתיד יי לנחמא עמיה פריק ירושלם: גלא יי ית דרע קודשיה לעיני כל עממיא ויחזון כל דבסייפי ארעא ית פורקנא דאלהנא: אתפרשו אתפרשו פוקו מתמן במסאב לא תקרבון פוקו מגווה אתבחרו נטלי מני בית מקדשא דיי: ארי לא בבהילו תפקון מביני עממיא ובערוקי לא תתובלון לארעכון ארי מדבר קדמיכון יי ועתיד לכנשא גלותכון אלהא דישראל: הא יצלח עבדי משיחא ירום ויסגי ויתקוף לחדא: כמא דסברו ליה בית ישראל יומין סגיאין דהות חשוך ביני עממיא חיזויהון וזיוהון מבני אינשא:

רשי

התנערי. איסקור"א בלע"ז כמנער את הטלית: קומי. מן הארץ מגזרת לארץ תשב: שבי. על הכסא: התפתחי. הוי כתרית מוסרי. קריג"לס בלע"ז: שביה. כמו שבויה: חנם נמכרתם. על עסקי חנם הוא יצר הרע שאינו לכם לשכר: ולא בכסף תגאלו. אלא בתשובה: מצרים ירד עמי וגו'. הם המצרים היו להם קצת חוב עליהם שכעשו להם אכסניא וכלכלום אבל אשור באפס וחנם עשקו: מה לי פה. למה אני שוהא ומשהא בני כאן: יהילילו. מתפארים לאמר ידנו רמה: מנואץ. מתנאץ והרי זה דוגמת וישמע את ה' הקול מדבר אליו: ידע עמי. כשאגאלם יכירו כי שמי אדון שליט ומושל כמשמעו: לכן ביום גאולתם יבינו כי אני הוא המדבר והנני קיימתי: צופיך. צופים שמעמידין על החומות והמגדלים לבשר ולראות מי בא לעיר: חשף. גלה: צאו מתוכה. מתוך אדום כי כל נחמות הללו האחרונות אינן אלא על גלות אדום: טמא אל תגעו. שקץ ... מליגע בם: הברו. הטהרו: נושאי כלי ה'. הכהנים והלוים שהייתם נושאים כליו במדבר: כי הולך לפניכם. שני דברים שבסוף המקרא הזה מיישבין שני דברים שבראשו: כי לא בחפזון תצאו מה טעם כי הולך לפניכם ה' לנחותכם הדרך ומי ששלוחו מקדים לפניו לנחותו הדרך אין יציאתו בחפזון: ובמנוסה לא תלכון לפי שמאספכם אלהי ישראל הולך מאחריכם לשמור אתכם מכל רודף כמו ונסע דגל מחנה דן מאסף לכל המחנות ההולך אחרי המחנה קרוי מאסף לפי שהוא ממתין את הנחשלים ואת הנכשלים וכן הוא אומ' ביהושע והמאסף הולך אחרי הארון: הנה ישכיל עבדי. הנה באחרית הימים יצליח עבדי יעקב צדיקים שבו: כאשר שממו. כאשר תמהו עליו עמים רבים בראותם שפלותם ואמרו זה אל זה כמה משחת מאיש מראהו ראו מה תארם חשוך משאר בני אדם כן כאשר אכחנו ראינו בעינינו: כן

אחר שאושיעך וזה הטעם הנני. מה נאוו מבניין נפעל מגזרת וכי תאוה הוא לעינים והאומ' כי הנו"ן שורש אינו אמת אע"פ שתמצא זאת הלשון בלשון חכמינו: מלך אלהיך. זה הוא הנני: קול. צופים שים לך וכלם ישאו קול לבשרך: כי עין בעין. כי כלם יראו בעיניהם שבא ה' ציון וכמוהו אשר עין בעין נראה אתה ה': פצחו. לשון פתיחה וכן בלשון קדר הנה הוא כטעם דיבור: חשף. הטעם הראה גבורתו כגבור שיחשוף בגד זרועו: כל אפסי ארץ. ויש אומרים קצות הארץ בלא חבר רק מהטעם ואחרי' אמרו כי כמוהו ואשור באפס עשקו כאילו את באפסו ועוד כמוהו אני ואפסי. ויש אומרי' שהאלף נוסף כמו פיסת בר והנכון בעיני שהוא כמו מי אפסים ואל תתמ' כי הפסוק ישים יד ורגל ובטן ופה והטע' ידוע שהמדבר הוא בן אדם וכן השומע ישים הדברים בדרך משל כאילו הם על צורות בן אדם להבין השומעים: סורו. אמר רבי משה הכהן ז"ל צאו מתוכה של בבל והנכון בעיני שמלת סורו סורו טעמה על הגולה שהיא בינות הגוים סורו סורו פעמים דרך מהירות כמו סורה אדוני: צאו משם. כל אחד ואחד ממקום גלותו: טמא אל תגעו. שיבדלו מאומות העולם: צאו מתוכה. כל אחד ממדינת גלותו כי אין בכל הפרשיות למעלה זכר בבל: הברו נושאי. בנין נפעל והיה ראוי להדגש בעבור אות הכפל: נושאי כלי יי'. הם ישראל נושאי התורה ויש אומ' על הלוים שהם נושאי הארון והראשון נכון בעיני: כי לא בחפזון תצאו. כאשר יצאתם ממצרים: כי הולך לפניכם. כבוד השם וטעם מאספכם בעבור שהם מפוזרים בגלות ולפי דעתי כי השם ישוב אתם כי הכבוד הולך לפניהם ואחריהם כמו מאסף לכל המחנות: והנה ישכיל עבדי. זאת הפרשה קשה מאד אמרו בעלי פלוגתינו שהוא רמז לאלהיה ויפרשו עבדי הגוף וזה לא יתכן כי הגוף לא ישכיל ואפי' כשאדם חי ועוד מה טעם יראה זרע יאריך ימים והוא לא היה לו כך ועוד יאריך ימים ולא היה כן ועוד ואת עצומים יחלק שלל והראיה גמורה כי למעלה כי הולך לפניהם יי' והם ישר' ואחר כך רני עקרה והיא כנסת ישר' והנה טעם עבדי כל מי שהיה בגלות מישר' והוא עבד השם ורבי' פירשוהו על משיח בעבור שאמרו קדמונינו ז"ל כי ביום שחרב בית המקדש נולד משיח והוא אסור בזיקי' והנה אין טעם לפסוקי' רבים נבזה וחדל אישי' מעוצר וממשפט לוקח ויתן את רשעי' קברו ומה טעם יראה זרע יאריך ימים והגאון רב סעדיה ז"ל פירש כל הפרשה על ירמיה ויפה פירש וטעם יזה גוים רבים בפיו בדרך נבואתו גם כתב בתחלת ספרו כיונק לפניו כי קטן היה כאשר כתוב ויי' הפגיע בו והוא חטא רבים נשא כי כן כתב זכר עמדי לפניך לבקש עליהם טובה כשה לטבח יובל וכן כתב ואני ככבש אלוף יובל לטבח ופירש ואת עצומים יחלק שלל על ארוחה ומשאת שנתן לו רב טבחים. והנכון בעיני כי כל הפרשה דבקה כי מה טעם להזכיר ירמיהו אחר הנחמות ולפני הנחמות והנה ידבר על כל עבד יי' שהוא בגלות או יהיה עבדי כמו ישראל עבדי וזה קרוב מזה והנה ישכיל יבין עבדי כי עוד ירום ונשא מבנין נפעל: כאשר שממו עליך. כמו ושממו עליה אויביכם והטעם שישתומם כל מי שיראה עבד השם וטעם רבים הגוים וטעם כן כאלו אמר היה כן: כן משחת מאיש והנה משחת תאר השם ותארו בא על דרך רחבו וזה דבר ידוע כי כמה גוים יש בעולם שיחשבו כי צורת היהודי משונה מכל הצורות וישאלו היש ליהודי פה או עין כן בארץ ישמעאל ובאדום: כן

ובשמואל חלק ב' סימ' י"ח: עין בעין ג' וסימ' אשר עין בעין נראה אתה. ולא תחס עינך. קול צופיך נשאו קול: ישועת ה' פתחין וסימ' נמסר בסדר בשלח: בחפזון ג' ומ"ר בקריא וסימ' ואכלתם אתו בחפזון. כי בחפזון יצאת מארץ מצרים. כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה: ונשא י"ב וסימ' בסדר תרומה:

כן יזה · זה הטעם כמו ירוס וכיטא כאשר היה כן אמתנו שנשחת תוארו בעיני הרואים כן יבא זמן שינקם מהם וטעם יזה ישפוך דמיהם אז יקפצו מלכי פיהם והנה עליו כמו בשבילו: אשר לא ספר להם ראו · שלא עלה על לב הגוים שתהיה לישראל תשועה: מי · אז יאמרו הגוים מי האמין מי היה מאמין שתהיה כשמועה הזאת ששמענו:

וזרוע יי׳ על מי נגלתה · לעולם כאשר נגלה על אלה: ויעל · והנה הוא עבד השם מישראל או כל ישראל לפני הישועה כיונק כמו ילכו יונקותיו: וכשרש מארץ ציה · שלא יתן פרי שלא יגדל: לא תאר לו · פירושו כמו ותארו מבני אדם: ונראהו ולא מראה · ולא מטרת עצמו ואחר עמו וכן הוא ולא כחמדהו וכמוהו מתן בסתר יכפה אף: נבזה וחדל אישים · חדל להחשב עם האנשים: איש מכאובו׳ · עבד השם ואם על הכל הטעם כמו איש מלחמה והוא קרוב מטע׳ עצם והוא סמוך · וטעם מכאובו׳ וחלי בער הגלות: וכמסתר פנים ממנו · יש עד היום הזה גוי כאשר יראה יהודי יסתיר פניו ממנו והטע׳ שלא יראנו להושיעו: אכן · זה הוא ראש הפסוק אנחנו היינו מחליאים והוא היה נושא מכאובנו שהיינו מכאיבים אותו היה סובל ואנחנו חשבנו שהוא נגוע מגזרת והנה הנגע עמד בעיניו: מוכה אלהים · סמוך שהשם הכהו וענהו עד הנכון שהחלאי׳ ראויין לבוא עלינו בעבור כי תורתינו הכל הבל ובאו על ישר׳ שתורתם תורת אמת והעד כי כולנו כצאן תעינו: והוא מחולל · מגזרת חלל ומוסר שיתמיד שלומינו והוא עליו והעד ובחבורתו נרפא לנו וטעם מחולל כי השם יפקוד על הגוים בעבור שצערו ישראל וכתי׳ ונקיתי דמם לא נקיתי וטעם מוסר שלומינו ידוע כי כל זמן שישראל בצער הגלות ויהיה שלום לגוים הלא תראה כתו׳ על עת הישועה והיתה עת צרה ועוד כתו׳ כאשר השיבו המלאכים כי כל הארץ יושבת ושוקטת וענה המלאך עד מתי לא תרחם ירושלם הטעם כי כל זמן שיש לגוים השקט לא תרוחם ירושלם: כולנו · באחרונה יכירו האמת והנה הוא דבק עם נגוע ומוכה אלהים וכמוהו אך שקר נחלו אבותינו: הפגיע · מגזרת ויפגע במקום: עון · במקום הזה כמו עונש כמו אם יקרך עון כי לא שלם עון האמורי ויגדל עון בת עמי ויש אומרים מגזרת ואל תפגע בי ויהיה פי׳ עון כולנו כמשמעו והטעם כי יפגע בעבור היות שלום בעולם כטע׳ ודרשו את שלום העיר לכן מלת עון תבא קשה עם הפגיע בו: נגש · מבנין נפעל: ולא יפתח פיו. ואין צורך לפרש זה כי כל יהודי כן הוא בגלות כי בשעה שיוכה לא יפתח פיו לדבר אף כי הוא הצדיק שבהם שלא יתעסק בעולמו כי אם בעבודת השם ולא יכיר שר או גדול שיעמד לו בפרץ בקום עליו אדם ולא יפתח פיו והטעם בכל עת: מעצר · והנה השם גואל ישראל והאמת כדיקי ישראל: לוקח · השם לקחו מעוצר והוא היה עצור במשפט משפט נקמות: ואת דורו מי ישוחח · כמו או שיח לארץ ותורך והטעם מי היה מגיד לאנשי דורו שיהיה כן והוא כבר היה כמו נגזל מארץ חיים: מפשע עמי · דברי כל גוי וזה שהנגע שיהיה לישראל היה מפשעינו כמו מחולל מפשעינו והנכון שהוא כן ומפשע עמי יבא הנגע להם בעבור מלת למו שהוא כמו להם: ויתן · יש מפרשים על מתי גלות ויש אומרים שמלת במותיו מגזרת ואתם על במותימו תדרך והטעם בנין שיושם על הקבר והנה יהיה במותיו כמו קברו: ואת

כן יזה גוים רבים · כן עתה גם הוא תגבר ידו וידה את קרנות הגוי׳ אשר זירוהו: יקפצו · יסגרו פיהם מרוב תימהון כיכבוד אשר לא ספר להם על שום אדם ראו בו: התבוננו · איסתכלו: מי האמין לשמועתנו · כן יאמרו איש לרעהו אילו היינו שומעים מפי אחרים מה שאנו רואין אין להאמין: וזרוע יי׳ · כזאת בגדולה והוד על מי נגלתה עד הנה: ויעל כיונק לפניו · העם הזה לפניו בא לו הגדולה הזאת עם שפל היה מאד ועלה מאיליו כיונק מיונקות האילנות: וכשורש · עלה מארץ ציה: לא תאר · היה לו מתחלה ולא הדר: ונראהו ולא מראה ונחמדהו · וכשראינוהו מתחלה באין מראה היאך נחמדהו · ונחמדהו תמוה הוא: נבזה וחדל אישים · היה כן דרך הנביא הזה מזכיר כל ישרא׳ כאיש אחד אל תירא עבדי יעקב ועתה שמע עבדי יעקב׳ ואף כאן הנה ישכיל עבדי בבית יעקב אמר וישכיל לשון הצלחה הוא כמו ויהי דוד לכל דרכיו משכיל: וכמסתר פנים ממנו · מרוב בושתם ושפלותם היו כמסתירי פני׳ ממנו חבושי פנים בטמון כדי שלא נראה אותם כאדם מכוגע שמסתיר פניו וירא מהביט: אכן חליינו הוא נשא · אכן לשון אבל בכל מקום אבל עתה אנו רואי׳ שלא מחמת שפלותו בא לו אלא מיוסר היה ביסורין להיות כל האומות מתכפרות ביסוריהן של ישרא׳ · חלי שהיה ראוי לבא עלינו הוא נשא: ואנחנו חשבנוהו · אנו היינו סבורי׳ שהוא שנאוי למקום והוא לא היה כן אלא מחולל היה מפשעינו ומדוכא מעוונינו: מוסר שלומינו עליו · באו עליו יסורי השלום שהיה לנו שהוא היה מיוסר להיות שלום לכל העולם: כולנו כצאן תעינו · עתה נגלה כי כל האומות תעו: הפגיע בו · נעתר על ידו ונתרצה על עון כולנו שלא החריב עולמו · הפגיע אטפריאי״ר בלע״ז לשון תחנה: נגש והוא נענה · נגש הנה בנוגשים ודוחקים: והוא נענה · באוכאת דברים סורפרל״ר בלע״ז: ולא יפתח פיו · סובל היה ושותק כמו השה אשר לטבח יובל וכרחל אשר לפני גוזזיה כאלמה · ולא יפתח פיו מוסב על שה לטבח יובל: מעוצר וממשפט לוקח · הנביא מבשר ואומר כי זאת יאמרו האומות באחרית הימים כשיראו כשנלקח מן העוצר שהיה עצור בידם וממשפט היסורין שסבל עד עתה: ואת דורו · שנים שעברו עליו: מי ישוחח · את התלאות אשר מצאוהו: כי נגזר · היה מתחלה ונגלה מארץ חיים היא ארץ ישראל אשר מפשע עמי בא הנגע הזה לצדיקים שבהם: ויתן את רשעים קברו · מסר את עצמו להקבר ככל אשר יגזרו עליו רשעי האומות שהיו קוצצין עליהם הריגה וקבורת חמורים במעי הכלבים: את רשעים · לדעת הרשעים כתרצה ליקבר ולא יכפור באלהים חיים: ואת

ואשר לא ח׳ וסימ׳ נמסר בסדר וארא: אישים ג׳ בקריא׳ ומ״ל וסימ׳ נבזה וחדל אישים · את אישים פעלי און · אליכם אישים אקרא: נגש ד׳ וסימ׳ צר לו כי נגש העם · ואיש ישראל נגש · נגש והוא נענה · וס״א מונ״ה הת״ת ירה״בו ונגש חורש בקוצר · בקצ״ת ספ״רי מס״רה מס״רן יע״ן כ״י נג״ש הע״ם הו״ה דסיפ״רא במקום

כן יזה גוים רבים עליו יקפצו מלכים פיהם כי אשר לא ספר להם ראו ואשר לא שמעו התבוננו: **נג** מי האמין לשמעתנו וזרוע יהוה על מי נגלתה: ויעל כיונק לפניו וכשרש מארץ ציה לא תאר לו ולא הדר ונראהו ולא מראה ונחמדהו: נבזה וחדל אישים איש מכאבות וידוע חלי וכמסתר פנים ממנו נבזה ולא חשבנהו: אכן חלינו הוא נשא ומכאבינו סבלם ואנחנו חשבנהו נגוע מכה אלהים ומענה: והוא מחלל מפשענו מדכא מעונתינו מוסר שלומנו עליו ובחברתו נרפא לנו: כלנו כצאן תעינו איש לדרכו פנינו ויהוה הפגיע בו את עון כלנו: נגש והוא נענה ולא יפתח פיו כשה לטבח יובל וכרחל לפני גזזיה נאלמה ולא יפתח פיו: מעצר וממשפט לקח ואת דורו מי ישוחח כי נגזר מארץ חיים מפשע עמי נגע למו: ויתן את רשעים קברו

כן יבדר עממין סגיאין עלוהי ישתקון מלכין ישוון ידיהון על פומיהון ארי דלא אשתעיאו להון חזו ודלא שמעו אסתכלו: מן הימין לבסורתנא דא ותקוף דרע גבורת דיי כדון על מן אתגליאת: ויתרבא צדיקא קדמוהי הא כלבלבין דפרחן וכאילן דמשלח שורשוהי על נגדין דמיין כן יסגון תולדת קודשא בארעא דהות צריכא ליה: לא חזו חולא חזויה ולא אימתיה אימת הדיוט ויהי זיו קודשא זיויה דכל דיחזיניה יסתכל ביה: בכן יהי לבוסרן ויפסק יקר כל מלכותא יהון חלשין ודוון הא כאינש כיבין ומזומן למרעין וכמא דהות מסלקא אפי שכינתא מננא בסירין ולא חשיבי: בכן על חובנא הוא יבעי ועויתנא בדיליה ישתבקון ואנחנא חשיבין כתישין מחן מן קדם יי ומענן: והוא יבני בית מקדשא דאיתחל בחובנא איתמסר בעויתנא ובאולפניה שלמא יסגי עלנא ובדנתינהי לפתגמוהי חובנא ישתבקון לנא: כולנא כענא אתבדרנא גבר לקביל אורחיה גלינא ומן קדם יי הות רעוא למשבק חובי כולנא בדיליה: בעי והוא מתתב ועד לא פתח פומיה מתקבל תקיפי עממיא כאמרא לנכסתא ימסר וכרחלא דקדם גזזהא שתקא ולית לקבליה דפתח פומיה ממליל מילא: מיסורין ומפורענו יקרב גלותנא ופרישן דיתעבדן לנא ביומוהי מן ייכול לאשתעאה ארי יעדי שולטן עממיא מארעא דישראל חובין דחבו עמי עד להון ימטי: וימסר ית רשיעיא לגיהנם

צ״ר ל״ו כ״י נג״ש הע״ם הזה דבש״מואל וה״וא שב״וש נפ״ל בספ״רי כי הד״ין דס״פרא הוא בש״ין וה״וא נמ״נה ע״ם ד׳ נג״ש בש״ין שיש בקר״יא וזה נמ״נה ע״ם הד׳ בכ״ין דא״ית בקריא׳ וע״וד כי בס״פרי׳ המדוי״קים נמס״ר על נגש דס״פר׳ לית דכוו׳ בס״פרא ואע״ג דא״כא פלוג״תא בקר״יא לדע״ת בע״לי המס״רה הוא בש״ין:

ואת עשיר · כמו ואת רשעי׳ והטעם הגוים שהם עשירי׳ כנגד ישר׳ והככת בעיני שטעם הפסוק שכל כך היה ישר׳ בשער בגלו׳ שהיה רוצה שימות עם הגוי׳ כמו תמות נפשי עם פלשתי׳ והכתוב את ויתן על מחשבתו כמו וילחם בישרא׳ על בלק והשער כי זה מרוב הצער שאת׳ על לא חמס עשה כי הגוים יצערו ישר׳ חנם ולא בעבור מעשה שעשו ולא דבור רע שידברו שהוא ככון להתפרש לשני עניני׳ ואם טען טוען והלא במות לא תפתח׳ במלת על במותימו ומדוע הפתחה במלת במותיו יש להשיב כי זאת המלה תבא על שנים משקלי׳ כמו סריסי פרעה וסריסי המלך ׃ ויי׳ חפץ דכאו · כמו דברו לשלום שהבכין הסבר הדגום ׃ החלי · מבעלי הה״א בא על דרך הא״ף ואף כי שמצאנו תחלואיה אשר חלה יי׳ בה

לרבים ד׳ בקריא׳ וסימ׳ מעמל נפשו יראה · והגביר ברית לרבים · שק ואפר יצע לרבים · ומשכילי עם יבינו לרבים · וב׳ ברבים ועשה למבצרי מעזים · לכן אחלק לו ברבים ׃ יטו ה׳ בקריא׳ וסימ׳ מן הגוים אשר אמר יי׳ דמלכים · ויריעות משכנותיך יטו אל תחשכי · ודרך ענוים יטו · ודבהריה ועל בגדים חבולים יטו אצל כל

וְאֶת־עָשִׁיר בְּמֹתָיו עַל לֹא־חָמָס עָשָׂה וְלֹא מִרְמָה בְּפִיו׃ וַיהוָה חָפֵץ דַּכְּאוֹ הֶחֱלִי אִם־תָּשִׂים אָשָׁם נַפְשׁוֹ יִרְאֶה זֶרַע יַאֲרִיךְ יָמִים וְחֵפֶץ יְהוָה בְּיָדוֹ יִצְלָח׃ מֵעֲמַל נַפְשׁוֹ יִרְאֶה יִשְׂבָּע בְּדַעְתּוֹ יַצְדִּיק צַדִּיק עַבְדִּי לָרַבִּים וַעֲוֺנֹתָם הוּא יִסְבֹּל׃ לָכֵן אֲחַלֶּק־לוֹ בָרַבִּים וְאֶת־עֲצוּמִים יְחַלֵּק שָׁלָל תַּחַת אֲשֶׁר הֶעֱרָה לַמָּוֶת נַפְשׁוֹ וְאֶת־פֹּשְׁעִים נִמְנָה וְהוּא חֵטְא־רַבִּים נָשָׂא וְלַפֹּשְׁעִים יַפְגִּיעַ׃

נד רָנִּי עֲקָרָה לֹא יָלָדָה פִּצְחִי רִנָּה וְצַהֲלִי לֹא־חָלָה כִּי־רַבִּים בְּנֵי־שׁוֹמֵמָה מִבְּנֵי בְעוּלָה אָמַר יְהוָה׃ הַרְחִיבִי מְקוֹם אָהֳלֵךְ וִירִיעוֹת מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ יַטּוּ אַל־תַּחְשֹׂכִי הַאֲרִיכִי מֵיתָרַיִךְ וִיתֵדֹתַיִךְ חַזֵּקִי׃ כִּי־יָמִין וּשְׂמֹאול תִּפְרֹצִי וְזַרְעֵךְ גּוֹיִם יִירָשׁ וְעָרִים נְשַׁמּוֹת יוֹשִׁיבוּ׃ אַל־תִּירְאִי כִּי־לֹא תֵבוֹשִׁי וְאַל־תִּכָּלְמִי כִּי לֹא תַחְפִּירִי כִּי בֹשֶׁת עֲלוּמַיִךְ תִּשְׁכָּחִי וְחֶרְפַּת אַלְמְנוּתַיִךְ לֹא תִזְכְּרִי־עוֹד׃ כִּי בֹעֲלַיִךְ עֹשַׂיִךְ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי כָל־הָאָרֶץ יִקָּרֵא׃ כִּי־כְאִשָּׁה עֲזוּבָה וַעֲצוּבַת רוּחַ קְרָאָךְ יְהוָה וְאֵשֶׁת נְעוּרִים כִּי תִמָּאֵס אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ בְּרֶגַע קָטֹן עֲזַבְתִּיךְ וּבְרַחֲמִים גְּדֹלִים אֲקַבְּצֵךְ׃ בְּשֶׁצֶף קֶצֶף הִסְתַּרְתִּי פָנַי רֶגַע מִמֵּךְ וּבְחֶסֶד עוֹלָם רִחַמְתִּיךְ אָמַר גֹּאֲלֵךְ יְהוָה׃

וית עתירי נכסיא דאנסו במותא דאבדנא בדיל דלא יתקיימון עבדי חטאה ולא ימללון נכלין בפומהון ׃ ומן קדם יי׳ הות רעוא למצרף ולדכאה ית שארא דעמיה בדיל לנקאה מחובין נפשהון יחזון במלכות משיחהון יסגון בנין ובנן יורכון יומין ועבדי אוריתא דיי׳ ברעותיה יצלחון ׃ משעבוד עממיא ישיזיב נפשהון יחזון בפורענות סנאיהון יסבעון מביזת מלכיהון בחוכמתיה יזכי זכאין בדיל לשעבדא סגיאין לאוריתא ועל חוביהון הוא יבעי ׃ בכן אפליג ליה ביזת עממין סגיאין וית נכסי כרכין תקיפין יפליג עדאה חלף דמסר למותא נפשיה וית מרודיא שעביד לאוריתא והוא על חובין סגיאין יבעי ולמרודיא ישתביק בדיליה ׃ שבחי ירושלם דהות כאיתא עקרה דלא ילידת בועי תושבחתא ודוצי דהות כאיתא דלא עדיארת ארי סגיאין יהון בני ירושלם צדיתא מבני רומי יתיבתא אמר יי׳ ׃ אפתא אתר בית משריך וקרוי ארעיך יתיבי לא תמנעין אסגא עם משיריתיך ושלטוניך תקיפי ׃ ארי לדרומא ולציפונא תתקפין ובניך עממין ירתון וקירוין דצדיין ייתבון ׃ לא תדחלין ארי לא תבהתין ולא תתכנעין ארי לא תתכלמין ארי בהתת עולמותיך תתנשין וחיסודי ארמלותיך לא תידכרין עוד ׃ ארי מריך דעבדיך יי׳ צבאות שמיה ופרקיך קדישא דישראל אלה כל ארעא יתקרי ׃ ארי כאיתא שביקא ועיקת רוח ערעך שכינתא דיי׳ וכאיתת עולימין דאתרחקת אמר אלהיך ׃ בשעא זעירא סלקית אפי שכינתי זמן זעירא מיניך ובטבוות עלם דלא פסקן ארחים עלך אמר פרקיך יי׳ ׃

מזבח · יטו אביונים מדרך ׃ ואשת ו׳ בקריא׳ וסימ׳ ואשת נח ושלשת נשי בניו · ואשת נעורים כי תמאס · הוא חברתך ואשת בריתך · ואשת איש נפש יקרה · ואשת מדינים גשתוה · ואשת חצרון אביה ׃

רשי

ואת עשיר במותיו · ולרעת המושל מסר עצמו בכל מיני מות שנגזר עליו על לא רצה לקבל עליו כפירה לעשו׳ רעה ולחמוס חמס ככל הגוי׳ אשר גר ביניהם ׃ ולא מרמה בפיו · לקבל עליו ע״ז באלוה ׃ ויי׳ חפץ דכאו החלי · הקב״ה חפץ לדכאו ולהחזירו למוטב לפיכך החלה אותו ׃ אם תשים אשם נפשו וגו׳ · אמר הקב״ה אראה אם תהא נפשו כ׳ נתונה ומסורת בקדושתי להשיב לי אשם על כל אשר מעל אגמול לו גמולו ויראה זרע וגו׳ · אשם זה לשון כופר שנותן אדם למי שחטא לו אמ״ירא״ה בלע״ז כענין שנאמר בפלשתי׳ אל תשיבו אותו ריקם כי השב תשיבו לו אשם ׃ מעמל נפשו · היה אוכל ושבע ולא היה גוזל וחומס ׃ בדעתו יצדיק צדיק · היה שופט עבדי משפט אמת לכל הבאים לדין לפניו ׃ ועונותם היה סובל כדרך כל הצדיקים שנאמר אתה ובניך תשאו את עון המקדש ׃ לכן ׃ על עמותו זאת אחלק לו נחלה וגורל ברבים עם האבות ס׳ הראשונים ׃ הערה למות נפשו · לשון ותער כדה ׃ ואת פושעים נמנה · שבל יסורין כאילו חטא ופשע והוא בשביל אחרים נשא חטא הרבים ׃ ולפושעים יפגיע · על ידי יסוריו שבאת על ידו טובה לעולם ׃ רני עקרה · ירושלם אשר היתה כלא ילדה ׃ לא חלה · לשון לידה הוא שהיולדה על ידי חיל וחבלים יולדת ׃ מבני בעולה · בת אדום ׃ יטו · למרחוק ׃ מיתריך · הם חבלים דקים התלוים בשולי א׳ אהלים וקשורים ביתדות שקורין קבי״לש בלע״ז ותוקעין בארץ ׃ תפרוצי · תגברי ׃ עלומייך · נעוריך ׃ כי תמאס · כשתמאס פעמים שכועס עליה מעט ׃ בשצף קצף · מנחם פתר חרי אף ודונש אמר כמעט קצף כמו ברגע קטן עזבתיך וכן תירגם יונתן ׃ ובחסד עולם · שיתקיים עד עולם ׃ כי

כי

אבן עזרא

והנה חפץ דכאו לייסרנו בגלות ׃ אם תשים אשם נפשו · שיתודה ויודה והטעם אם תשי׳ נפשו אשמתו לנגדו יראת השם ב׳ יראה בנים ויאריך ימי׳ שיראה הוא ובניו בישועת השם והנה ידבר על הדור שישובו לשם לדת השם בגעת קץ ביאת המשיח ׃ וחפץ יי׳ בידו יצלח · הטעם על התורה שישובו הגוים לדת השם ׃ מעמל · הטעם השכר שיקבל על אשר סבל יראה חפצו או יראה טוב עד׳ שישבע בעבור כי בדעתו ׳ יצדיק רבים והם הגוי׳ שילמדום ישרא׳ לעשות התורה וטע׳ ועונותם הוא יסבול שיתחתף ישראל עם בער הגוים ברוב עונותם לא כ׳ כאשר עשו הם לישר׳ או הטע׳ שיתפלל לשם בעד הגוים כטע׳ ואם משפחת מצרים לא תעלה וזה הנכון ב׳ בעיני כי הפסוק הבא אחריו לעד ׃ לכן · כל המפרשי׳ אמרו כי זה הפסוק דרך משל על המתים על ייחוד השם וטעם רבים כמו גדולים כמו על כל רב ביתו והם הנביאים ו׳ והעצומים הם האבות הטעם שיהיה חלק מתי הייחוד עם ה׳ הנביאים וידענו כי זה דבר אמת הוא רק איננו מטעם הפרשה והנכון בעיני כי הוא כן לכן אתן לישראל חלק בז ושלל מגוים רבים ואת עצומים כמו בבאתי את העיר תחת זה שכר בעבור כי הערה נפשו למות ו״א כמו גלה והטעם בפרהסיא והנכון ב׳ בעיני שהוא כמו ותער כדה ואם הם שנים בעיני והעד אל תער נפשי כטעם שפך ׃ ואת · ועם · פושעי׳ שפשעו בשם כן היו ישרא׳ נחשבים ׃ והוא חטא רבים נשא · כי בעבור בערם היה שלום לכל הגוים והחטא שהיו ראוי׳ הם לשאתו היה ישראל נושאו ׃ ולפושעים · בעבור הפושעים יפגע בשם כטעם דרשו את שלום העיר והנה פירוש ולפושעי׳ הגוים · והנה פירשתי לך כל הפרשה ולפי דעתי כי הנה ישכיל עבדי הוא שאמ׳ הנביא עליו הן עבדי אתמך בו ויאמ׳ לי עבדי אתה וכן כתוב ברעתו יצדיק צדיק עבדי לרבים וכת׳ נוי נתתי למכים והסוד כאשר רמזתי בחצי הספר והנה כל הפרשיות דבקות זאת עם זאת ׃ רני עקרה · כנסת ישרא׳ עקרה לא ילדה והיא עקרה והטעם שמעט מספר ישראל ׃ פצחי גם צהלי פירשתיו ׃ לא חלה · מגזרת חיל וכן הוא פצחי רנה וצהלי עקרה אשר לא חלה על דעת ר׳ משה הכהן ז״ל ועל דרך האמת כל אומה שיש לה בעל והוא מלך ׃ הרחיבי · טעם הרחיבי מקום בעבור רוב בנים ׃ יטו · שב אל בני שוממה או תחסר מלת נוטים כמו ויאמר ליוסף · וטעם אל תחשוכי כמו אל תמנעי אותם שיטו יריעות אהלך ׃ מיתריך · מיתרי האהל והנה הטעם המדינות והכפרים ׃ כי · תפרוצי · כמו כי תרבו וכמוהו ופרצת ימה ויש מפרשי׳ שהוציאוהו מגזרת פרץ ׃ וזרעך גוים יירש · פירוש כי ימין ושמא׳ תפרוצי ויושיבו זרעך ׃ אל · תחפירי · כמו וחפרה הלבנה וטעם ט׳ תירחי בהיותך בגלות ׃ עלומיך · רמז לגלות עלומיך או רמז לבית ראשון וגם שני שהיו רעות רבות לישר׳ מעורבות בימי מלכותם ׃ אלמנותיך · חסרון המלכו׳ ׃ כי · מלת בועליך על לשון רבים וכן עושיך כמו ישמח ישרא׳ בעושיו על דרך מלת אלהים ואדונים כאשר פירשתי בספר בראשית והנה טעם בועליך כמו מלכך ואלהייך כמו אלהי כל הארץ יקרא הטעם כי כל הגוים ישובו לתורת השם וכן כתו׳ לקרא כלם בשם יי׳ ׃ כי · בעבור שאמר וחרפת אלמנותיך שהגוים מחרפים את ישרא׳ שאין להם מלך אמ׳ השם כאשה עזובה היית ועצובת רוח שעזבה בעלה והנה בעלה חי כאשר אמר כי בועליך עושיך ומלת עצובת שם התואר לא פעול ואם הוא על משקלו על כן כתוב קראך יי׳ ואשת נעורים כי תמאס אמר השם וכן היית ׃ ברגע · בית ברגע נוסף כבית בתחלה בראשון ויש מפרש שפירם כי הוא מן רוגע הים והעד וברחמים ׃ בשצף · אין רע לו והטע׳ כמו מעט ׃ ובחסד עולם · הפך רגע הנה הטעם שתעמוד מלכות ישר׳ לעולם כאשר הוא מפורש בספר דניא׳ והנה יהיו ימי הגלות ואם ארכו כמו רגע כנגד ימי המלכות שלא יפסקו ׃

כי

כימי נח זאת. המבול שהיה בימי נח הטעם זאת הגזירה שגזרתי והנחמה שאמרתי וכאשר נשבעתי שלא יעבור מבול כמי נח על הארץ והוא הכתוב ולא אוסיף עוד להכות את כל חי וטעם מקצוף עליך בעבור שהמשילה לאשה עזובה: כי. טעם יתכן שימושו ההרים רק חסדי מאתך לא תמוש וברית שלומך בינו ובינך והטעם כבעל עם אשתו ביניהם ברית שלום: תמוטינה. כמו תשובבה כי לשון נקבות בפעלים השניים הנראים יבואו על שני משקלים: עניה סוערה. כמו הולך וסוער או שהיא עומדת בסערה והיא זאת ירוש': בפוך. אבן יקרה שחורה ויש אומרים שכמוהו מלת כפך ספיר: אבניך. שיבנו בהם: בספירים. אבנים יקרות אדומות כאשר פירשתי במגילת איכה: ושמתי. אין רע למלת כדכר במקרא והיא אבן יקרה: ושמשותיך. מגזרת שמש והן בחלונו' ישימו זכוכית וזה מנהג ארמוני המלכים והם המשמשות על השער: אקדח. אבן יקרה ואף נוסף והוא מגזרת כי אש קדחה באפי: לאבני חפץ. שיש לאדם חפץ בהם לא ככל האבנים שהם מושלכו' אין חפץ בהם: וכל. למודי' כמו תלמידי והנה המלה תאר השם: ורב. פועל עתיד בעבור הוי': בצדקה תכונני. מבנין התפעל והתי"ו מבולע והטעם שיעשו צדק ישרא' בעולם ולא יעשקו הגוים כמשפט המלכים וטעם לא תיראי בעבור העושק והחמס יסיר השם המלכות: הן. אמר רבי יונה הן גור יגור כמו חבור ואמר כי כמוהו נהדפו ממגורו' והטע' שיתכן שיתחבר חבור כי אם ברשותי על גוג ומגוג. מי גר אתך פי' מי שהתחבר והיה אתך ושב עליך אז יפול והנכון בעיני כי גור יגור כמשפטו וכן הוא שיתכן שיגור עמך גר בארץ שהוא שלי כי אם ברשותי מי שירצה לגור עמך בארצי עליך יפל כמו אל הכשדי' אתה נופל על פני כל אחיו נפל והטעם שיפיל עצמו תחת רשותך: הנה. דרך משל: ומוציא כלי. מהאש ויתקנהו וגם אנכי בראתי המשחית שישחית כלי החרש: כל כלי יוצר. שיוצר עליך להיותו לא יצלח רק ישבר הנה יוצר שהבנין שלא נקרא שם פועלו על משקל יוצר: וכל לשון. הנה פירוש זה ככלי: תרשיעי. הטעם שיאמינו הגוים בתורת ישר' ויאמ' ישראל רשעת דתיהם: זאת נחלת עבדי יי'. שהשם על התורה או על ארץ הצבי: הוי. לשון קריאה כמו הוי כל כמה אלה דברי השם לאומות העולם בימים ההם מי שירצה ללמוד תורה: ואשר אין לו כסף. והטע' אם אין לו כסף לקנות שאין לו כסף ללמוד: שברו. הטעם על החכמה כטעם אכול את המגלה הזאת כי החכמה לנשמה כמאכל לגוף: לכו. אלי וטעם ושברו חנם ואכלו בלא כסף וטעם שברו יין וחלב כי שניהם הם כמו מאכל ומשתה וכן יורו חכמי הרפואות וטעם יין וחלב כי התורה נמשלה בהם: למה. שיגיעו עצמם בחכמות נכריות שלא יועילו: ואכלו טוב. בדשן' כמו והיה דשן ושמן כטעם תענוג הנשמה במות הגוף או טעמו הטו ולכו ממקומכם אלי כמו סורה אלי ל' תירא: ותחי נפשכם. הטע' עמידת הנשמ' במות הגוף או טע' שיחיים המשיח אחר מותו לדתהם: ואכרתה לכם ברית עולם. שלא תמוט בברית וחסד שכרתי עם דוד וכתוב לעולם אשמור לו חסדי ויתכן היות חסדי דוד רמז על המשיח שהוא ממשפחתו כאשר נקרא הנביא ישראל וכאילו הוא כי חסדי דוד נאמנים הם והעד על זה הפסוק הבא אחריו: הן עד. זהו המשיח. למ"ד לאומים שורש ויתכן היות לטעם כי המשיח לעד כי אין מלך אחר נגיד על העולם: ומצוה. אמר יבוא מה שיצוה: הן

בפוך ג' בקריא' וסימ' ותשם בפוך עיניה ותיטב את ראשה דאיזבל. כי תקרעי בפוך עיניך לשוא תתיפי. הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך: למודי ב' א' מל' וא' חס' וסי' וכל בניך למודי יי'. ההפך כושי קדם מל': לחבל ג' וסימ' נמסר בריש האי ספר' סימ' י"ג: למשפט ט"ו דגשי' וסימ' נמסר בשמואל ב' סימן ט"ו: למים ה' דגשי' וסימ'

כי־מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבר מי־נח עוד על־הארץ כן נשבעתי מקצף עליך ומגער־בך: כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא־ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך יהוה:
עניה סערה לא נחמה הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים: ושמתי כדכד שמשתיך ושעריך לאבני אקדח וכל־גבולך לאבני־חפץ: וכל־בניך למודי יהוה ורב שלום בניך: בצדקה תכונני רחקי מעשק כי־לא תיראי וממחתה כי לא־תקרב אליך: הן גור יגור אפס מאותי מי־גר אתך עליך יפול: הן אנכי בראתי חרש נפח באש פחם ומוציא כלי למעשהו ואנכי בראתי משחית לחבל: כל־כלי יוצר עליך לא יצלח וכל־לשון תקום־אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עבדי יהוה וצדקתם מאתי נאם־יהוה:

נה הוי כל־צמא לכו למים ואשר אין־לו כסף לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלוא־כסף ובלוא מחיר יין וחלב: למה תשקלו־כסף בלוא־לחם ויגיעכם בלוא לשבעה שמעו שמוע אלי ואכלו־טוב ותתענג בדשן נפשכם: הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם ואכרתה לכם ברית עולם חסדי דוד הנאמנים: הן עד לאומים נתתיו נגיד ומצוה לאמים:

(מסורה בגליון: מתחלפין כימי חלה הדא' ל' · ל' · ל' ג' · ל' ומ"ל · ב' · ל' · ל' · ל' ג' · ל' · ל' ומ"ל · ל' · ל' · ב' ח' מ"ל וא' חס' · ל' ומ"ל · ה' מ"ל · הנה ח' · ל' י"ח · ג' · ל' · ל' · ט"ו דגשי' ל' · ה' דגשי' · ל' מ"ל · ו' מ"ל · ו' מ"ל · ל' · נ' · ל' · ל' ומ"ל · ל')

ה

כיומי נח דא קדמי דקיימית במימרי דלא יעידון מי טופנא דהוו ביומי נח עוד על ארעא כן קיימית במימרי דלא יחול רוגזי עלך ולא איזוף ביך: ארי טוריא יעידון ורמתא יתפרקון וטובי מיניך ירושלם לא יעידי וקיים שלמי לא יתרחק אמר דעתיד לרחמא עלך יי': חשיכתא מקבלת עולבן קרתא דאמרין עלה עממי לא תתנחם הא אנא כביש בצירא אבני רצפתי ואישכלליניך באבני טבין: ואישוי במרגלין אעך ותרעיך לאבני גמר וכל תחומך לאבני צרוך: וכל בניך אלפין באוריתא דיי' וסגי יהי שלם בנך:
בזכותא תתקנין אתרחקי מעושקא ארי לא תדחלין ומתבירא ארי לא ייעול עלך: הא אתכנשא יתכנשון ליך גלוות עמיך לסופא מלכי עממיא דמתכנשין לאעקא ליך ירושלם בגויך יתרמון: הא אנא בריתי נפחא נפח נור בשיחורי ומפיק מנא לצורכיה ואנא בריתי מחבלא לחבלא: כל זין דיתקן עלך ירושלם לא יצלח וכל לישן דיקום עמך לדינא תחייבינה דא אחסנת עבדיא דיי' וזכוותהון מן קדמי אמר יי': ווי כל דצבי למילף ייתי ויילף ודלית ליה כסף איתו שמעו ואליפו איתו שמעו ואליפו בלא בדמין ובלא בממון אולפן דטב מחמר ומחלב: למא תתקלון כספכון בלא למיכל וליאותכון בלא למסבע קבילו קבלא למימרי ואיכולו דטב ותתפנק בדדהין נפשכון: ארכינו אודניכון וקבילו למימרי שמעו ותתקיים נפשכון ואגזר לכון קיים עלם טבוות דוד דמהימנן: הא רב לעממיא מניתיה מליך ושליט על כל מלכוותא:

רשי

כי מי נח זאת לי. שבועה בידי והולך ומפרש דברו כאשר נשבעתי מעבור מי נח וגו': כי ההרים ימושו. אף אם תכלה זכות אבות ואמהות חסדי מאתך לא ימוש: סוערה. שלבה סוער ברוגזי גדות: מרביץ בפוך. רוצף רצפתך באבני נופך: כדכד. מין אבן טובה: שמשותיך. יונתן תירגם אעך ומנחם חברו עם ישמשוכיה ויש פותרין לשון שמש חלונות שחמה זורחת בהן ועושין כנגדו מחיצה במיני זכוכית צבעי' לנוי. ומדרש תילים פותר שמשותיך ושמש ומגן שיני החומה: לאבני אקדח: יונתן תירגם לאבני גומרין תרגום גחלים פתר אקדח לשון קדחי אש והם מין אבנים טובות בוערות כלפידים והוא קרבונ"קלא לשון גחלת ויש פותרין לשון מקדח אבנים גדולות שכל חלל הפתח קדוח בתוכו והמזוזות והמפתן והסף כולן מתוך האבן הם: לאבני חפץ. לאבני צרוך: רחקי מעושק. כמו התנערי מעפר תרחקי מן העושקים אותך: הן גור יגור אפס מאותי. הן ירא יירא ויגור מגזרת רעות אותו שאין אני עמו הוא עשו הרשע וחביריו: מי גר אתך. מי אשר כאסף עליך למלחמה או מי גר מי שנתגרה בך. ורבותינו פירשוהו בגרים לומר שאין מקבלין גרים לימות המשיח. ואף בפשוטו של מקרא יתכן מי שנעשו גרים אתך בעניותך עליך יפול בעשירותך כמו על פני כל אחיו נפל: הנה אנכי. אשר בראתי חרש המתקן כלי ואני אשר בראתי משחית שמחבלו כלומר אני הוא שגיריתי בך את האויב ואני הוא שהתקכתי לו פורענות: ומוציא כלי למעשהו. לצורך גומרו כל צורכו: כל כלי יוצר עליך. כל כלי זיין אשר ילטשוהו ויחדדוהו בשבילך להלחם בך: יוצר. לשון חרבות צורים אף תשיב צור חרבו: הוי כל צמא. הוי זה לשון קריאה וזימון וקיבוץ הוא ויש הרבה במקרא הוי הוי ונוסו מארץ צפון: לכו למים. לתורה: שברו. לשון לשבור בר קנו: יין וחלב. לקח טוב מיין וחלב: למה תשקלו כסף. למה תגרמו לכם לשקול כסף לאויביכם בלא לחם: חסדי דוד. שאגמול לדוד חסדיו: עד לאומים. שר וגדול עליהם ומוכיח ומעיד דרכיהם על פניהם: הן

נמסר בסדר בשלח ובמלכים ב' סוף סימ' ב': בלוא ו' מל' בקריא' וסימ' הוי כל צמא לכו למים ב' בפסו'. למה תשקלו כסף בלוא לחם ב' בפסו'. ועמי המיר כבודו בלוא יועיל. אם ישך הנחש בלוא לחש:

הן גוי לא תדע · גוי לא היית יודעו תקרא שיבוא אליך כטעם לעבדי קראתי : אליך ירוצו · והנה התברר מה שפירשתי : פארך · מלה זרה בדקדוק כי אין כמוה בפעלים השלמי' רק בנחים כמו בשמעתו ענך : דרשו · לפי דעתי כי זאת הפרשה תוכחה על אנשי דורו הטעם אחר שתדעו כי תגאלו מבבל וגם מכל הגוים פעם שנית דרשו השם · וטעם בהמצאו לדורשים כי ידוע שהשם נמצא בכל מקום ובכל עת הנה הטעם קודם חתום הגזרות וכן טעם בהיותו קרוב רמז לשכינה שהיא במקדש : יעזוב · פירוש דרשו השם : דרכו · שהוא כהוג ללכת בה ויעזוב איש און מחשבותיו והנה העיקר המחשבה והמעשה : כי ירבה לסלוח : העונות : כי · טעמו כי חשבתם שאגמול לכם רע

וגוי ד' בקריא וסימ' ואתם תהיו לי ממלכת · וגוי גדול יעוד מירכתי ארץ · וחברו · וגוי לא ידעוך אליך ירוצו : דרשו יי' ג' דסמיכי וסימ' דרשו יי' בהמצאו קראוהו · דרשו יי' ועזו · וחברו דה"י : לסלוח ב' מל' וסימ' ואל אלהינו כי ירבה לסלוח · דם הנקי : ושמה ח' וסימ' ושמה קברתי את לאה : כי מנגד תראה :

הן גוי לא תדע תקרא וגוי לא ידעוך אליך ירוצו למען יהוה אלהיך ולקדוש ישראל כי פארך : דרשו יהוה בהמצאו קראהו בהיותו קרוב : יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבתיו וישב אל יהוה וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח : כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי נאם יהוה : כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבתי ממחשבתיכם : כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה ונתן זרע לזרע ולחם לאכל : כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי והצליח אשר שלחתיו : כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף : תחת הנעצוץ יעלה ברוש תחת הסרפד יעלה הדס והיה ליהוה לשם לאות עולם לא יכרת :

כה אמר יהוה שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות : אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שמר שבת מחללו ושמר ידו מעשות כל רע : ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל יהוה לאמר הבדל יבדילני יהוה מעל עמו ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש : כי כה אמר יהוה לסריסים אשר ישמרו את שבתותי ובחרו באשר חפצתי ומחזיקים בבריתי : ונתתי להם בביתי ובחומתי יד ושם טוב מבנים ומבנות שם עולם אתן לו אשר לא יכרת :

הא עם דלא תדע יפלחינך ועם דלא ידעוך ירהטון לאסקא לך מסין בדיל יי' אלהך ולקדישא דישראל ארי שבחך : תבעו דחלתא דיי' עד דאתון קיימין : בעו מן קדמוהי עד דאתון קיימין : ישביק רשיעא אורחיה וגבר אניס עשתונוהי ויתוב לפולחנא דיי' וירחים עלוהי ולדחלתא דאלהנא ארי מסגי לסלחא : ארי לא מחשבתי מחשבתכון ולא אורחתכון תקנן כאורחת טובי אמר יי' : ארי כמא דרמין שמיא מן ארעא כן תקנן אורחתי מאורחתכון ומחשבתי תקנן ממחשבתכון : ארי כמא דנחית מטרא ותלגא מן שמיא ולתמן לא איפשר ליה דיתוב אילהין מרוי ית ארעא ומרבי לה ומועילה ויהיב בר זרעא כמיסת ליזרע ולחמא כמיסת למיכל : כן יהוי פיתגם טובי דנפיק מן קדמי לא איפשר דיתוב לקדמי ריקן אילהין עביד ית דרעינא ומצלח לדשלחתנא ליה : ארי בחידוא תיפקון מביני עממיא ובשלמא תתובלון לארעכון טוריא ורמתא יבועון קדמיכון תושבחתא וכל אילני חקלא ישענון בענפיהון : חלף רשיעיא יתקיימון צדיקיא וחלף חייביא יתקיימון דחלי חטאה ויהי קדם יי' לשום לאת עלם דלא יפסוק : כדנן אמר יי' טרו דינא עיבידו צדקתא ארי קריב פורקני למיתי וזכותי לאתגלאה : טובי אנש דיעביד דא ובר אינשא דיתקף בה יטר שבתא מאחלותיה ויטר ידוהי מלמעבד כל דביש : ולא יימר בר עממין דמתוסף על עמא דיי' למימר אפרשא יפרשנני יי' מעל עמיה ולא יימר סריסא הא אנא חשיב כאע יביש : ארי כדנן אמר יי' לסריסיא דיטרון ית יומי שביא דילי ומתרען ברעוינא ומתקפין בקיימי : ואתן להון בבית מקדשי ובארע בית שכינתי אתר ושום דטב מבנין ומבנן שום עלם איתן להון דלא יפסוק :

רשי

הן גוי לא תדע תקרא · לשימושך אם אלי תשמעו לשם יי' הנקרא עליך : בהמצאו · קודם גזר דין בעוד שהוא אומר לכם דרשוני : כי לא מחשבותי מחשבותיכם · אין שלי ושלכם שוות לכך אני אומ' לכם יעזו' רשע דרכו ויתפוש את דרכי · ואיש און מחשבותיו · ויתפוש את מחשבותי לעשות הטוב בעיני : כי גבהו שמים וגו' · כלומר כיום הבדל וחילוק מעלות ושבח בדרכי יותר מ מדרכיכם ובמחשבותי יותר מ ממחשבותיכם כגבוה שמים על הארץ אתה נותן' לב למרוד בי ואני נותן לב להטיב אתכם : כי כאשר ירד הגשם והשלג · ולא ישוב ריקם אך ייטיב לעולם כן דברי אשר יצא מפי להודיעכם על ידי הנביאים לא ישוב ריקם אך ייטיב לכם אם תשמעו להם · ומדרש אגדה כי לא מחשבותי וגו' אין דיני כדיני בשר ודם אדם מי שמודה בדין מתחייב אבל אני מודה ועוזב ירוחם : כי בשמחה תצאו · מן הגלות : ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה · שיתנו לכם פריים ומחם ויהנו יושביהם : תחת הנעצוץ וגו' · רבותי' דרשו תחת הרשעי' יעלו צדיקים : כנעצוץ וסרפד · מיני קוצים הם כלומר הרשעים יאבדו והצדיקים יטלו ממשלתם : יעשה זאת · שומר שבת וגו' : הבדל יבדילני יי' · למה אתגייר הלא הקב"ה יבדילני מעל עמו כשיגלם שכרם : ואל יאמר הסריס · למה איטיב דרכי ומעללי הן אני כעץ יבש מאין זכרון : ומחזיקים

מסרה

הראיתיך בעיניך ושמה · ושמה כל סרני פלשתים · ושמה מרכבות כבודך קלון בית · קום וירדת בית היוצר · בכלה ובאו ושמה יהיו · כי כאשר ירד הגשם · כה אמר יי' ד' בטעם' כסיפרא וסימ' חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו · הנותן בים דרך ובמים · שמרו משפט ועשו צדקה · השמים כסאי והארץ הדום רגלי : הן אני ד' בקריא' וסי' הן אני ערל שפתים ואיך · הן אני נשארתי לבדי · הן אני עץ יבש · הן אני כפיך לאל :

הנפש שתשובו אלי על כן לא מחשבותי כ כמחשבותיכם כי ב במחשבותי להטיב ל לכם וככה לא דרכיכם דרכי כי דרכי הם ישרי' גם מפורש בספר יחזקאל הדרכי לא יתכנו : כי · דרך משל כי הגשם שרדתו מן השמי' ירוה את הארץ על כן הורדתי לתת זרע לזורע ולחם ל לאוכל : כן יהיה דברי לא ישוב ריקם · והטעם כי אמלא כל אשר דברתי ע"י נביאי וזהו כי בשמח' תצאו מהגלות תובלון אל ארצכם על סוסים ופרדים על גלות בבל כן היה ואם לעתיד גם מפורש בסוף הספר זה על שתי גליות ידבר : ימחאו · כטעם יכו : תחת הנעצוץ · ידועה בארמית ומגזרת ו ומחה ע"ל כתף ים כנרת : תחת הנעצוץ · כמו הנעצוצים ואין ספק כי הברוש טוב ממנו : הסרפד · מין ממיני שמחי החוחים הנה יחרם פלא למו' נהרות במדבר כטובם ע"ל ציון חהו והיה לי' לשם ל לאות עולם וזהו פלא עומד : כה · אחר שתדעון כי השם יגאלכם ויעשה לכם כל אלה הטובו' שמרו משפטיו כי קרובה הישועה והנה לעד כי העונות מעכב ביאת משיח : אשרי · זאת המצות שאמר והוא שומר שבת מחללו ו וידוע כי שבת שיתן האות לנקבה אלי זה בא כאילו אמר יום שבת לא יהיה ו"ו מ מחללו חלול השמור כי עם כל פועל שם הוא בנה הלשון ואם לא נכתב כאשר פירש רבי משה הכהן ז"ל במלת ותכפנו שהוא שב ללקח וכמוהו ו וברב יועצים יקום והטעם עצה ואם לא נכתבו : ואל · בן הנכר · אלה הגרים גירי הצדק : הנלוה · פועל עבר והה"א תחת אשר כה"א הנלוה אתו : כי כה אמר יי' · הזכיר

יבדילני · פתח גדול תחת קמץ קטן וכמוהו כי עתה ואהבני אישי : הן אני עץ יבש · בעבור שלא יוליד : השבת כי אות היא בינו ובין שומריו בעבור שבת השם הנה כל שומר שבת הוא לשם : ונתתי · יד · מקום כמו יד תהיה לך :

ובני. פס׳. הזכיר הסריסים קודם בני הנכר בעבור שהפלים בהם כי כן דרך המקרא ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואתן לעשו׃ לשרתו. שרות השם לעשות חקיו׃ והביאותים. כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים. כדרך תפילת שלמה׃ נאם. מקבץ נדחי ישראל. כי אם עלו מבבל ומעילם ואשור והטעם לנקבציו על הגר׳ והנה עוד אקבץ גרים על נקבצי ישרא׳ ולנקבציו שב אל ישר׳׃ כל. הטעם שהצדיקי׳ גם הגרים ישובו רק המקטרים לע״ז לא ישובו והנה אתיו לשון ציווי כמו אם תבעיון בעיו שובו אתיו כמו בואו מגזרת ואתא מרבבות קודש והטעם כי השם צוה לאומו׳ העולם הרשעי׳ להרוג רשעי ישראל כמו החיות שתהרוג׳ אלה את אלה׃ צופיו. ויאמר אל נביאי השקר שהיו בישראל והיו כצופים עורים והנה דרך משל על היום או על כלבים אלמים בלילה כי לא ישמרו הבית ותועלת אין בהם׃ לנבוח. זעקת הכלב וכן בלשון קדר׃ הוזים. כמו כלבים ואין ריע לוכי הה״א עיקר כה״א הורים והוגים כי לא יבא הפעל מבנין ה הפעיל כי אם במ״ס פירש רבי יונה אמר המתרגם נייימין ש מבנין לפי שהכלבים הם אדוקים בתנומה יותר משאר כל בעלי חיים והנה הטעם כ כפול׃ והכלבים עזי נפש. רוב הנפש הנמצא במקרא על הנא התאוה לאכל כמו ונפשו מאכל ת תאוה והטעם כי על אלה הכלבי׳ אין בהם תועלת רק יזיקו כי אם תזקיה התאוה וזאת היא עזות נפש ולא ישבעו לעולם והנה המשל׃ והמה. הטע׳ הכלבי׳ הנזכרים הם רועי ישראל שלא ידעו׃ הבין. שם הפועל׃ איש לבצעו. מה יועיל לו מאומה כמו מה בצע ברמי׳ כל אחד מקצהו׃ אתיו. ובממון שיקחו חמס יתענגו בו לשתו׳ ואומר הרועה לחבירו בא ונקחה יין׃

מחזיקים. אוחזים׃ לכל העמים. ולא לישראל לבדם כי אף לגרים׃ עוד אקבץ עליו. מן האומות שיתגיירו ונלוו עליהם׃ לנקבציו. נוספים על קבוצי ישראל׃ כל חיתו שדי. כל האומות אתיו והתקרבו אלי ותאכלו את כל חיתו ביער. את גבורי האומות שאמצו את לבם מלהתגייר׳ חיתו שדי חית השדה אין כחה רב כחית היער חית השדה חלשה ותשת כח מחית היער ועל שאמר עוד אקבץ עליו אמר המקרא הזה׃ צופיו עורים כולם. לפי שאמר דרשו יי׳ וכל העניין והם אינם שומעי׳ חוזר ואומ׳ הנה הנביאים צועקים להם ומכריזים על ה התשובה ותיטיב להם והרי פ פרנסיה׳ כעיורי׳ כולם ואין רואין את הנולדות כצופה המופקד לראו׳ את החרב באה ולהזהיר את העם והוא עור מלראות את החרב באה ואלם מלהזהיר את העם. ככלב שמינוהו לשמור הבית והוא אלם מלנבוח כן פ פרנסי ישר׳ אינם מזהירין אותם לחזור למוטב׃ הוזים. שוכבים׃ פירש רונם נרדמים שוכבין ואת נייימין שכבין ואין לו דמיון׃ והכלבים עזי נפש. רועים למלאות כריסם אינגרי״ש בלע״ז׃ והמה רועים. כמו שהכלבים לא ידעו שבעה כן הרועים לא ידעו הבין מה יהיה באחרית ה הימי׳. כולם לדרך הכייתם פנו איש לבצעו לגזול את שאר העם שהם ממונים עליהם׃ מקצהו. כמו כל העם מקצ׳ מקצה מכייכם ועד קצהו כולם נוהגין כן׃ אתיו אקחה יין. כך היו אומרים זה לזה׃ והיה כזה יום מחר. במאכל ובמשתה׃ הצדיק אבד. כגון יאשיהו׃ ואין איש שם על לב׳ למה נסתלק׃ באין מבין. אין בנותרים מבין מה ראה הקב״ה לסלקם׃ כי מפני הרעה. העתידה לבא על הדור נאסף הצדיק׃ יבא שלום. כיכן אמר הקב״ה יבא הצדיק הזה אל אבותיו בשלום ואל יראה ברעה׃ ינוחו על משכבותם. בהיות הרעה זה שהיה הולך נכוחו בישרו כמו עשות נכוחה׃ ואתם קרבו הנה. הנותרים משנסתלקו הצדיקים ותקבלו פורענותכם׃ בני עוננה. בני נשפי׳ זרע שהזכר מנאף ותזנה הנקבה׃ על מי תתענגו. מאחר שמבתם מאחרי על מי תשענו להתענג בטובה אילו זכיתם אז תתענגו על יי׳ אבל עכשיו על מי תתענגו׃ על מי תרחיבו פה. כשאתם מתעתעים ומלעיבים בנביאיו׃ הנחמים באלים. המתחממין בשכבת זרע תחת האלים הם אלה ואלון׃ שוחטי הילדים. לקרבן ע״ז׃ סעיפי. נקרת הצורים וכן אל סעיף סלע׃ בחלקי נחל. בחלוקי׳ אבנים אשר בנחל׃ חלקך׃ בהם ירגמו אותך׃ הם הם גורלך. להעכב בהם. למה כינס להם שפכת נסך׃ העל אלה אנחם. מלהרע לך׃ שמת

אל הר יי׳ בקריא׳ וסימ׳ ומשה היה רעה את צאן יתרו. ויקם משה ויהושע משרתו. ויאמר משה אל יי׳ לא יוכל העם לעלות. והיה נכון לבקר ועלית. ויפסל שני לחת אבנים. עלה אל הר העברים הזה וראה. עלה אל הר העברים הזה הר נבו. ויעל משה מערבות. ונסב הגבול מבעלה ימה. שלחו כר מושל ארץ. במראות

ובני הנכר הנלוים על יהוה לשרתו ולאהבה את שם יהוה להיות לו לעבדים כל שמר שבת מחללו ומחזיקים בבריתי׃ והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי עולתיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים׃ נאם אדני יהוה מקבץ נדחי ישראל עוד אקבץ עליו לנקבציו׃ כל חיתו שדי אתיו לאכל כל חיתו ביער׃

צפו עורים כלם לא ידעו כלם כלבים אלמים לא יוכלו לנבח הזים שכבים אהבי לנום׃ והכלבים עזי נפש לא ידעו שבעה והמה רעים לא ידעו הבין כלם לדרכם פנו איש לבצעו מקצהו׃ אתיו אקחה יין ונסבאה שכר והיה כזה יום מחר גדול יתר מאד׃

נז הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק׃ יבוא שלום ינוחו על משכבותם הלך נכחו׃

ואתם קרבו הנה בני עננה זרע מנאף ותזנה׃ על מי תתענגו על מי תרחיבו פה תאריכו לשון הלוא אתם ילדי פשע זרע שקר׃ הנחמים באלים תחת כל עץ רענן שחטי הילדים בנחלים תחת סעפי הסלעים׃ בחלקי נחל חלקך הם הם גורלך גם להם שפכת נסך העלית מנחה העל אלה אנחם׃

ל׳ לא׳ · ל׳ · ד׳ · י״ו · ל׳ ב״ב · ח׳ · ב״א · ל׳ · נ׳ · כפיו · ל׳ ג׳ · ק׳ רבתי · יא׳ ל׳ חס׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ ר״פ · כ׳ זקף קמץ · ל׳ · ג׳ ב׳ ית׳ · ד׳ ומ״ל · ב׳ · ל׳ · ב׳ א׳ ר״פ וא׳ ק״פ ג׳ · ל״ג · ל׳ · ל׳ · ב׳ כתרי׳ לישנ׳ א׳ מ״ל וא׳ חס׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳

הבין ב׳ קמצין וכי הוזין בלבניא סתלין בחכמתא לבוקיו

ובני עממיא דמתוספין על עמיה דיי לשמשותיה ולמרחם ית שמא דיי למהוי ליה לעבדין כל דיטר שבתא לאחלותיה ומתקפין בקיימי׃ ואיתינון לטורא דקודשי ואחדינון בבית צלותי עלוותהון ונכסת קודשיהון יתסקון לרעוא על מדבחי ארי בית מקדשי בית צלו יתקרי לכל עממיא׃ אמר יי אלהים דעתיד לכנשא מבדרי ישראל עוד אקריב גלוותהון לכנשא יתהון׃ כל מלכי עממיא דמתכנשין לאעקא ליך ירושלם בגויך יתרמון יתהון למיכל לחית ברא תסבע מנהון חיות חורשא׃ סכואהון סמן כולהון לא ידעין מדעם כולהון כלבין חרשין לא יכלין למיבח ניימין שכבין רחמין למידמך׃ וכלביא תקיפי נפשן לא ידעין למסבע ואינון מבאשין לא ידעין לאסתכלא כולהון גבר לקביל אורחיה גלו גבר למיבז ממוניה דישראל׃ אמרין איתו וניסב חמר ונתרוי מן עתיק ותהי שירותנא דמחר טבא מדיומא דין רבא סגיאה לחדא׃ צדיקיא מיתין ולית אנש דמשוי דחלתי על לב וגברי גמלי חיסדא מתכנשין ולא מסתכלין ארי מן קדם בישתא דעתידא למיתי מתכנשין צדיקיא׃ יהכון שלם ינוחון על אתר בית משכבהון עבדי אוריתיה׃ ואתון אתקרבו הלכא עם דרא דעובדיהון בישין דמנצבת קודשא נצבתהון ואינון מנאפין ומזנן׃ על מן אתון מתפנקין וקדם מן תפתחון פומכון תסגון למללא רברבן הלא אתון ילדי מרוד זרעא שקרא׃ דפלחין לטעותא תחות כל אילן עבוף נכסי ינקיא בנחליא תחות שקיפי כיפיא׃ בשעיות כיף נחלא חולקיך אף תמן אינון עדבך אף להון נסיכת נסכין אסיקת קורבנין העל אילין יתוב מימרי׃

אלהם הביאני. והלכו גוים רבים ואמרו לכו. והלכו עמים רבים ואמרו לכו. והביאותים אל הר קדשי. עד שיפוח היום. שלח אורך ואמתך המה. וכל הר הכרמל דכות׳ אל הר׃ נאסף ג׳ ב׳ פתחין וא׳ קמץ וסימ׳ אני נאסף אל עמי קברו. כאשר נאסף אהרן אחיך. כי מפני הרעה נאסף הצדיק. ב׳ בתראי פתחין׃

ונסבאה שכר. משכר כמו אל תהי בסובאי יין ולא יעשו יום אחד לבדו רק יום אחר יום׃ יתר מאד. יתאר השם שיהיה ליום מחר יתרון על היום בעונג ובמשתה׃ הצדיק. אלה מעשה הרועים הצדיקים אבדו ואין איש שם על לב לאמר מדוע יאבדו הצדיקים ויחיו אלה הרשעים והנה זה פי׳ הנביא נאסף הצדיק עד שלא יראה הרע הבא על ישראל ועל עיר הקודש׃ יבא. הצדיקים בשלום על קברם כטעם בשלו׳ תמות ואתה תבא אל אבותיך בשלום׃ ינוחו על משכבותם. כל מי שהולך נוכח השם כטע׳ אחרי יי׳ אלהיכם תלכו וי״א כי השלום יבא עם השקט וינוחו על משכבותם הולך נכוחו והנה נכוחו תחת נכחו כי משקלי השמות משתני׳׃ ואתם קרבו. למשפט עמי בית ישראל יאמר יי׳׃ בני עוננה. כמו ועוננים כפלשתים׃ זרע מנאף. הוא האב ותזנה האם והטעם הבנים והבנות רעות׃ על מי תתענגו. לבקש מה מעשה עמכו טוב׃ הנחמים׃ הטוב בפירושי׳ שידבר על ע״ז ויהיה הנחמי׳ על משקל הנכבים מבנין נפעל מגזרת בכל יחם הצאן והנה הוא דבק עם ילדי פשע והנה כתו׳ ובתעו׳ יחמתכי אתי׃ שוחטי. לע״ז כמו ותשחט אותם כמעשה הזונה שתהרג ילדיה׃ בחלקי. מגזרת חלוקי אבנים והטעם שיבקשו אבנים חלקות לנצירם להיות מפכת נסך. העל אלה אנחם. על הרעה שאעשה לך וים אומרים שהוא מבנין התפעל כאילו אמר מה תנחומים יהיו לי ואין צורך׃

רשי

שמת משכבך · משכב ניאופיך לע"ז על ההרים הרמים : ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך : לפי שהוא מדמה אותה לאשה מנאפת אשר נואפיה בופים וממתינים לפני פתח ביתה והיא בשכבה אצל בעלה לבה וזכרונה אל הדלת והמזוזה איך תפתח ותצא אליהם : כי מאתי גלית ותעלי · אצלי היית סוככת וגלית הכיסוי שהיינו מכוסים יחד ותעלי מאצלי : ותרחיבי משכבך · לקבל בו נואפים הרבה : ותכרות לך · ברית מהם : אהבת משכבם · כשחזית לך יד ומקום להראות להם אהבתך · יד אייסי בלע"ז וכן ראו חלקת יואב על ידי : ותשורי למלך בשמן · ואני מתחלה גרלתיך והיית מקבלת פני מלכך בכל מיני תמרוקים : ותשורי · לשון ראיית פנים כמו אשורנו ולא קרוב · וכן ותשורה אין להביא דורון של הקבלת פנים : ותשלחי ציריך · שלוחייך למרחוק לגבות מס ממלכי האומות : ותשפילי · את חוקי האומות עד שאול כן תירגמו יונתן : ברוב דרכיך יגעת · כשעסקת בדרכיך למלאות תאותך להרבות הונך : לא אמרת נואש · אתייאש מאלו ולא אחוש עוד לעסוק בהן כי בתורה ובמצות אתן לב : חית ידך מצאת · צורך ידך מצאת הצלחת במעשיך : על כן לא חלית · לא נחלה לבך לדאוג על עבודתי לעסוק בתורה · חית לשון ערבי הוא צורך : ואת מי דאגת · ממי נתייראת : כי תכזבי · כי פסקת לך מעבודתי וכזבת בי כמו לא יכזבו מימיו כל האו' כוזב פליי"ר בלע"ז וכן כל לשון כזב מי שבוטחין עליו והוא כוזב ובוגד : הלא אני מחשה · שהחשיתי על כמה פשעים שפשעת בי : אני אגיד צדקתך · אני תמיד מגיד ליך דברים שאם תעשי אותם תצדקי : ואת מעשיך · שאת עושה שלא ברצוני לא יועילוך בעת רעתך : בזעקך יצילוך קיבוציך · יקומו נא קבוצות אלילים ושילי אשר קבצת ויצילוך בזעקך מצרתך הלא את כולם ישאו רוח ולא יקומו ולא יוכלו להציל : ואמר סולו סולו · כה יאמ' הנביא בשמי לעמי כבשו כבשו מסילה סלולה פנו יצר הרע מדרכיכם : הרימו מכשול · סקלו האבנים שאתם נכשלים רגליכם בהם הם היצר הרע : מרום וקדוש · אני שוכן ומשם אני עם דכא ושפל רוח שאני מרכין שכינתי עליו · שפלים ונדכאים סובלי עוני וחלאים : כי לא לעולם אריב · אם אביא יסורין על האדם אין תחרותי עליו לאורך ימים ולא קצפי לנצח : כי רוח מלפני יעטוף · כאשר רוח האדם שהוא מלפני שניתן בו מאתי יעטוף יורה ויכנע על מעלו כמו העטופים ברעב בעטוף עולל והנשמות שאני עשיתי · כי רוח מלפני כי זה משמש בלשון כאשר כמו כי תראה כי תבא כלומר כשרוחו נעטפת והוא נכנע אני מבטל ריבי וקצפי מעליו : בעון בצעו · גזלתו : קצפתי · תחלה ואכהו הסתר פני תמיד מכרתו ואקצוף ועל כי אלך שובב בדרך לבו וסרס את המקר' וכן פירושו בעון בצעו וילך שובב בדרכי לבו קצפתי ואכהו :

אבן עזרא

על · שמת משכבך · כזונה שתזנה במקום מגולה והטעם בפרהסיא : ואחר · גם כן בסתר : שמת זכרונך · כמו וזכרו כיין לבנון וממנו אזכרתה : כי מאתי · כמו זונה כי גלית עצמך מאתי שהייתי מסתיר אותך : ותעלי · לזנות בפרהסיא : הרחבת משכבך · הטעם שיכיל המשכב אנשים רבים ותכרית לך מהם · תחת ותכריתי וכמוהו ותעשי הרעות ותוכל ותכריתי לך ברי' מהם שבחרת להיותם אנשי בריתך אותם שאהבת ש שישכבו עמך בכל מ מקו' שראית כמו בכל מקום אשר תראה : ותשורי · והנה עוד רעה אחרת לא די שעבדת לע"ז עד ש שסגרת דורון למלך אשור או למצרים ל להשען עליו והנה ותשורי מגזר' ותשורה אין להביא ויאמר ר' משה הכהן ז"ל כי ו ותשורה דמי המראה והנבואה גם כן ה הוא להיו' ותשורי כמו אשורנו הלכת לראותו בשמן כי מארץ ישרא' יוליכו השמן : ציריך · הם השלוחים : ותשפילי · כשפך עד שאול : ברוב · יגעת · מרוב דרכים ששנית והנה יגעת ולא אמרת נואש לבי כמו ונואש ממנו שאול רק אמרת אולי תועיל יגיעתי : חית · כמו כח והטעם דבק עם יגעת על כן לא חלית : ואת · למה הוצרכת לדאוג מאויב ולירא ממנו עד ש שהוצרכת לכזב ולא זכרת אותי : הלא אני מחשה · לפי דעתי שהוא פועל יוצא לשני' פעולי' והטעם כי אני אשתיק באמת מי ש שיכזב בך אני וכן ה הייתי ויתכן היות את מי דאגת מתי יראת ממני והראשון הוא הנכון ויש אומרים שטעם מחשה כטעם החשיתי שאסבול כ כאדם שישתוק : אני אגיד צדקתך · בפה : ואת מעשיך ולא יועילוך · בעבור שמעשיך רעי' שבטחת על זולתיו' : בזעקך יצילוך קבוציך · אלה שקבצת להושיעך והנה קבוציך תאר השם כמו למודי יי' : ואת כולם ישא רוח יקח הבל · אותם דרך משל שיאבדו ולא יראו ישועת השם : והחוסה בי ינחל ארץ ויירש הר קדשי · והנה הוא דבק עם הפרשה הנכתבת למעלה כל שומר שבת : ואמר · האומר או הקורא או הכרוז : סולו סולו · סקלו המסילה מאבן וטעם פעמים שהקול יקרא כן פעם אחר פעם : מדרך עמי · שהיו עובדי השם על כן בסוף הפרשה אין שלום אמ' יי' לרשעים : כי רם ונשא · שמו : שוכן עד · שולתי עד עד שלא יוכל אדם לספור והטע' כנח והטעם שוכן כי כל הנבראים יש להם תנועה גם לכוכבים תנועה כנשמה : מרום וקדוש אשכון · והטע' כי אשכון עם המלאכי' למעלה ועם דכא שהוא בארץ וטעם אשכן להחיות רוח שפלים או אשכון מרום להחיות אלה השפלים : כי לא לעולם אריב · עם ישראל : ולא לעולם אקצף · כי אני בראתי הרוחות והנה ראוי להיות כי רוח מלפני יעטוף והנשמות אני עשיתי כי הטעם כפול והנה יעטוף מגזרת לעני כי יעטוף : בעון · ואכהו · שב אל עמי הנזכר למעלה או אל דכא ושפל רוח ואכהו פועל יורה על זמן עומד כי אין סימן לו בלשון הקדש : הסתר · הסתרתי פני והכיתיהו ביד דרך משל עד שלא ארחם עליו והנה הסתר שם הפועל הנה הלך שובב מתנכח ומתגבר ושב אל דרכו הרעה ומלת שובב לגבהו :

ונשא י"ב וסימ' נמסר בסדר תרומה : מרחוק ה' חס' וסימ' נמסר בספר שמואל חלק א' סימ' כ"ו : ומעולם ג' בקריאה וסימ' הלוא אני מחשה · ומעולם לא שמעו · בטרם הרים יולדו : אותי ה' מ"ל בסיפ' וסימ' אשר גדפו נערי

עַל הַר־גָּבֹהַּ וְנִשָּׂא שַׂמְתְּ מִשְׁכָּבֵךְ גַּם־שָׁם עָלִית לִזְבֹּחַ זָבַח : וְאַחַר הַדֶּלֶת וְהַמְּזוּזָה שַׂמְתְּ זִכְרוֹנֵךְ כִּי מֵאִתִּי גִּלִּית וַתַּעֲלִי הִרְחַבְתְּ מִשְׁכָּבֵךְ וַתִּכְרָת־לָךְ מֵהֶם אָהַבְתְּ מִשְׁכָּבָם יָד חָזִית : וַתָּשֻׁרִי לַמֶּלֶךְ בַּשֶּׁמֶן וַתַּרְבִּי רִקֻּחָיִךְ וַתְּשַׁלְּחִי צִירַיִךְ עַד־מֵרָחֹק וַתַּשְׁפִּילִי עַד־שְׁאוֹל : בְּרֹב דַּרְכֵּךְ יָגַעַתְּ לֹא אָמַרְתְּ נוֹאָשׁ חַיַּת יָדֵךְ מָצָאת עַל־כֵּן לֹא חָלִית : וְאֶת־מִי דָּאַגְתְּ וַתִּירְאִי כִּי תְכַזֵּבִי וְאוֹתִי לֹא זָכַרְתְּ לֹא־שַׂמְתְּ עַל־לִבֵּךְ הֲלֹא אֲנִי מַחְשֶׁה וּמֵעֹלָם וְאוֹתִי לֹא תִירָאִי : אֲנִי אַגִּיד צִדְקָתֵךְ וְאֶת־מַעֲשַׂיִךְ וְלֹא יוֹעִילוּךְ : בְּזַעֲקֵךְ יַצִּילֻךְ קִבּוּצַיִךְ וְאֶת־כֻּלָּם יִשָּׂא־רוּחַ יִקַּח־הָבֶל וְהַחוֹסֶה בִי יִנְחַל־אֶרֶץ וְיִירַשׁ הַר־קָדְשִׁי : וְאָמַר סֹלּוּ־סֹלּוּ פַּנּוּ־דָרֶךְ הָרִימוּ מִכְשׁוֹל מִדֶּרֶךְ עַמִּי : כִּי כֹה אָמַר רָם וְנִשָּׂא שֹׁכֵן עַד וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ אֶשְׁכּוֹן וְאֶת־דַּכָּא וּשְׁפַל־רוּחַ לְהַחֲיוֹת רוּחַ שְׁפָלִים וּלְהַחֲיוֹת לֵב נִדְכָּאִים : כִּי לֹא לְעוֹלָם אָרִיב וְלֹא לָנֶצַח אֶקְּצוֹף כִּי־רוּחַ מִלְּפָנַי יַעֲטוֹף וּנְשָׁמוֹת אֲנִי עָשִׂיתִי : בַּעֲוֹן בִּצְעוֹ קָצַפְתִּי וְאַכֵּהוּ הַסְתֵּר וְאֶקְצֹף וַיֵּלֶךְ שׁוֹבָב בְּדֶרֶךְ לִבּוֹ :

עַל טוּר רָם וּמְנַטַּל שַׁוִּית אֲתַר בֵּית מִשְׁרֵיךְ אַף לְתַמָּן סְלֵיקְתְּ לְדַבָּחָא דִבְחִין : וַאֲחוֹרֵי דַשָּׁא וּמְזוּזְתָא שַׁוִּית דוּכְרַן טַעֲוָתִיךְ הֲוֵית דַּמְיָא לְאִתְּתָא דִּרְחִימָא עַל בַּעֲלַהּ וְטָעֲיָא בָּתַר נוּכְרָאִין אַפְּתֵית אֲתַר בֵּית מִשְׁרָךְ וּגְזַרְתְּ לִיךְ מִנְּהוֹן קְיָם רְחֵימְתְּ אֲתַר בֵּית מִשְׁכַּבְהוֹן אֲתַר בְּחַרְתְּ : כַּד עֲבַדְתְּ לִיךְ אוֹרַיְתָא אַצְלַחְתְּ בְּמַלְכוּתָא וְכַד אַסְגֵית לִיךְ עוֹבָדִין טָבִין סַגִּיאָה מַשִּׁירְיָתִיךְ וְשַׁלַּחְתְּ אִזְגַּדַּיִךְ עַד מֵרָחִיק וְאַמְאֵיכְתְּ תַּקִּיפֵי עַמְמַיָּא עַד לִשְׁאוֹל : בְּסַגִּיאוּת אוֹרְחָתִיךְ לָאִית לָא אֲמַרְתְּ לְמֵתַב נִכְסִין סַגִּיאִין אַסְגֵּית עַל כֵּן לָא סַבַּרְתְּ לְמֵתַב : וְיָת מַן יְצֵיפַתְּ וּקְדָם מַן דְּחֵילְתְּ אֲרֵי אַסְגֵּית לְמַלָּלָא כִּדְבִין וּפוּלְחָנִי לָא אִידְכַּרְתְּ וְלָא שַׁוֵּית דַּחַלְתִּי עַל לִבִּיךְ הֲלָא אֲנָא יָהֵבִית אַרְכָּא מֵעַלְמָא דְּאִם תְּתוּבִין לְאוֹרַיְתָא וּלְקָדָמַי לָא תָבַתְּ : אֲנָא חַוֵּיתִי לָךְ עוֹבָדִין טָבִין דְּאִינוּן זַכְוָן לִיךְ וְאַתְּ אַסְגֵּית לִיךְ עוֹבָדִין בִּישִׁין דְּלָא יַהֲנוּן לִיךְ : אַצְוָחִי כְּעַן אִם יִפְרְקוּנִיךְ עוֹבָדֵי שִׁקְרִין דַּהֲוֵית מִתְעַסְקָא בְּהוֹן מִינְקוּתִיךְ וְיָת כּוּלְהוֹן יִטּוֹל רוּחָא יְהוֹן בְּלָמָא וּדְרָחֵיץ עַל מֵימְרִי יַחְסִין אַרְעָא וְיֵירַת טוּרָא דְקוּדְשִׁי : וְיֵימַר אַלִּיפוּ וְאַזְהָרוּ אַפְנוּ לֵב עַמָּא לְאוֹרַח תַּקְנָא סְלִיקוּ תַּקָּלַת רִשְׁיָעַיָּא מֵאוֹרַח כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי : אֲרֵי כִּדְנַן אֲמַר רָמָא וּמְנַטְּלָא דְשָׁרֵי בִּשְׁמַיָּא וְקַדִּישׁ שְׁמֵיהּ בְּרוּמָא שָׁרֵי וְקַדִּישָׁא שְׁכִינְתֵּיהּ אֲמַר לְמִפְרַק לִתְבִירֵי לִבָּא וּלְמַכִּיכֵי רוּחָא לְקַיָּמָא רוּחַ מַכִּיכִין וּלְמִסְעַד לֵב תְּבִירִין : אֲרֵי לָא לְעָלְמָא אִתְפְּרַע בְּדִין וְלָא לְאַפְרַשׁ יְהֵי רוּגְזִי אֲרֵי רוּחֵי מִיתַיָּא אֲנָא עָתִיד לַאֲתָבָא וְנִשְׁמָתָא אֲנָא עֲבָדִית : בְּחוֹבֵי מָמוֹנְהוֹן דַּאֲנַסוּ הֲוָה רוּגְזִי עֲלֵיהוֹן וְאַלְקֵתִינוּן סְלֵיקִית שְׁכִינְתִּי מִנְּהוֹן וְטַלְטֵלְתִּינוּן בְּדָרִית גָּלְוָתְהוֹן עַל דְּטָעוּ בָּתַר הִרְהוּר לִבְּהוֹן :

מלך אשור · הן גור יגור אפס מאותי · ואת מי דאגת ב' בפסוק · ואותי יום יום ידרשון ודעת דרכי : דכא ג' בקריא' וסימ' לא יבא פצוע דכא · את דכא ושפל רוח · תשב אנוש עד דכא · אנך :

דרכיו ראיתי· הנה זאת לאות על יומר על פירוש הספר כאשר ראיתי דרכיו או שעשה תשובה או טעמו כמו כי יכבד לב האדם רע: וארפאהו· כי כחולה היה כי אם כח לחולה שילך: ואשלם נחומים לו· שאנחמהו על החולי שעבר עליו: ולאבליו· הם אוהביו כדרך האבלים על החולה במותו: בורא· כל המפרשים אמרו כי השם הוא בורא ותחסר מ מלת אמר לולי שאין ראוי לחדש כי הייתי אומר שהוא לשון ב בריאה מגזרת וברא חוטך ומלת ניב כמו פרי כמו תנובות שדי והטעם הדיבור וכן פירושו אמרו שלום לרחוק ולקרוב הודיעו שסבר רפא השם את ישר' והטעם ורפאתיו: והרשעים· והטעם שהשם ירפא צדיקי ישר' ולא הרשעים כי הם כים שהוא נגרש מיד כמו ויגרשו מימיו וקרוב מגזרת הככי גורש מפניך: כי השקט לא יוכל· פירוש כים נגרש הנה תחסר מלת שהוא כ נגרש כי נגרש תאר השם: ויגרשו מימיו· כמו יכושו: אין· על כן לא יהיה להם שלו' כי הם לא יוכלו השקט: קרא· ידבר השם אל הנביא קרא בגרון אל תחשוך הקריאה כי חסך פועל יוצא: כשופר· שישמעו כלם: ואותי יום יום ידרשון· בפה וברעת ודעת דרכי יחפצון· בדבור שישאלון אלי הם משפטי צדק והם חפצים להיותם ק קרובים אלי: למה· הם מתענים ואומרי' למה צמנו ולא ראית כאילו לא תראה ולא תדע והטעם לא ת תושיענו והתשוב' הן ביום צומכם ימצא כל איש חפצו מי שיש לו מריבה עם אדם אחר וכל עצביכם· ממון כמו ועצביך בבית כ נכרי וקרוב מגזרת עצבון כמו יגיע כפיך יגיע מכרים: תנגשו· הנה הנו"ן כנון כתדרוף עשן תנדוף ויחסר בעל כאילו אמ' בעלי עצבי' וכמוהו אשה יראת יי' ורבים כך: הן· באגרוף רשע· דבר קשה שיוכה בו ודברי הקדמונים ז"ל בעלי אגרופין וכמוהו באבן או באגרוף ואין חתיכת עפר קשה כמו מגרפותיהם: לא תצומו כיום· טעמו כיום הזה: הכזה· יום ענות אדם נפשו· כפול כי הוא הכוס: הלכוף· מפלי הכפל במשקל לקוב אויבי: כאגמון· כמו רך שיכפה את ראשו והוא ידוע: יציע· רגמות הכדי לחסרון יו"ד השרש כמלת אברך והשלם ייציע והטעם ישים מצע ושק ואפר יציע: הלא· פתח· כמו התר: חרצובות· כמו קשרים וכמוהו כי אין חרצובות למותם: מוטה· כמו מוטות עולכם והנה הטעם להחפים העבדים ככתו' בספר ירמיהו העשוקים משפט: רצוצים· הם העבדים העשוקים כמו רצוץ משפט כמו ואת מי רצותי ויש אומרים כי חרצובות רשע על המחשבות והראשון נכון בעיני: הלא פרוס· כמו פורס אין להם וכמוהו פריסת מלכותך והטעם פריסת ככר לחם: מרודים· הם שורש והנה הוא כמו מעוניים וכמוהו זכור עניי ומרודיי: תביא בית· בית שלך: ומבשרך לא תתעלם· כמו קרוב כמו אחינו בשרינו הוא: אז יבקע כשחר אורך· שכל רגע יוסיף האור: וארוכתך· רפואתך והוא שם כמו אעלה ארוכה לך ויש אומרים כן ארוכתך ימי גבול החולי על כן מלת מהרה: והלך

ואשלם ג' בקריא וסימ' ואשלם את נדרי אשר בחברון· ואשלם נחמים לו ולאבליו· מי הקדמני ואשלם: חטאתם ט' וסימ' וכפר על הקודש מטמאת· וסמך אהרן את שתי· והיתה זאת לכם לחקת· וידבר אל העדה לאמר סורו· קרא בגרון אל תחשך· ישוב ירחמנו· בן אהבו לנוע· זבחי הבהבי· העמיקו שחתו· וכל

דְּרָכָיו רָאִיתִי וְאֶרְפָּאֵהוּ וְאַנְחֵהוּ וַאֲשַׁלֵּם נִחֻמִים לוֹ וְלַאֲבֵלָיו׃ בּוֹרֵא נוב (ניב) שְׂפָתָיִם שָׁלוֹם שָׁלוֹם לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב אָמַר יְהוָה וּרְפָאתִיו׃ וְהָרְשָׁעִים כַּיָּם נִגְרָשׁ כִּי הַשְׁקֵט לֹא יוּכָל וַיִּגְרְשׁוּ מֵימָיו רֶפֶשׁ וָטִיט׃ אֵין שָׁלוֹם אָמַר אֱלֹהַי לָרְשָׁעִים׃

נח קְרָא בְגָרוֹן אַל תַּחְשֹׂךְ כַּשּׁוֹפָר הָרֵם קוֹלֶךָ וְהַגֵּד לְעַמִּי פִּשְׁעָם וּלְבֵית יַעֲקֹב חַטֹּאתָם׃ וְאוֹתִי יוֹם יוֹם יִדְרֹשׁוּן וְדַעַת דְּרָכַי יֶחְפָּצוּן כְּגוֹי אֲשֶׁר צְדָקָה עָשָׂה וּמִשְׁפַּט אֱלֹהָיו לֹא עָזָב יִשְׁאָלוּנִי מִשְׁפְּטֵי צֶדֶק קִרְבַת אֱלֹהִים יֶחְפָּצוּן׃ לָמָּה צַּמְנוּ וְלֹא רָאִיתָ עִנִּינוּ נַפְשֵׁנוּ וְלֹא תֵדָע הֵן בְּיוֹם צֹמְכֶם תִּמְצְאוּ חֵפֶץ וְכָל עַצְּבֵיכֶם תִּנְגֹּשׂוּ׃ הֵן לְרִיב וּמַצָּה תָּצוּמוּ וּלְהַכּוֹת בְּאֶגְרֹף רֶשַׁע לֹא תָצוּמוּ כַיּוֹם לְהַשְׁמִיעַ בַּמָּרוֹם קוֹלְכֶם׃ הֲכָזֶה יִהְיֶה צוֹם אֶבְחָרֵהוּ יוֹם עַנּוֹת אָדָם נַפְשׁוֹ הֲלָכֹף כְּאַגְמֹן רֹאשׁוֹ וְשַׂק וָאֵפֶר יַצִּיעַ הֲלָזֶה תִּקְרָא צוֹם וְיוֹם רָצוֹן לַיהוָה׃ הֲלוֹא זֶה צוֹם אֶבְחָרֵהוּ פַּתֵּחַ חַרְצֻבּוֹת רֶשַׁע הַתֵּר אֲגֻדּוֹת מוֹטָה וְשַׁלַּח רְצוּצִים חָפְשִׁים וְכָל מוֹטָה תְּנַתֵּקוּ׃ הֲלוֹא פָרֹס לָרָעֵב לַחְמֶךָ וַעֲנִיִּים מְרוּדִים תָּבִיא בָיִת כִּי תִרְאֶה עָרֹם וְכִסִּיתוֹ וּמִבְּשָׂרְךָ לֹא תִתְעַלָּם׃ אָז יִבָּקַע כַּשַּׁחַר אוֹרֶךָ וַאֲרֻכָתְךָ מְהֵרָה תִצְמָח

אורח תיובתהון גליא קדמי ואשבוק להון וארחים עליהון ואשלם תנחומין להון ולמתאבלין עליהון׃ דברא ממלל ספוון בפום כל אנשא אמר נביא שלמא יתעביד לצדיקיא דינטרו אוריתי מלקדמין ושלמא יתעביד לתביא דתבו לאוריתא קריב אמר יי ואשבוק להון׃ ורשיעיא כימא דטריד דבעי למנח ולא יכיל ועברין מוהי סין וטין׃ לית שלמא אמר אלהי לרשיעיא׃ נביא אכלי בגרונך לא תמנע כקל שופרא ארים קלך וחוי לעמי מרדיהון ולבית יעקב חוביהון׃ וקדמי יום יום אולפן תבעין כאילו ולמידע אורחן דתקנן קדמי צבן כעמא דזכו עבד ומדין אלהיה לא איתרחק שאלין מן קדמי דין וקשוט כאילו לאתקרבא לדחלתא דיי צבן׃ אמרין למא אנחנא צימין וקדמך גלי מסגפין נפשתנא וקדמך ידיע נביא אמר להון הא ביום תעניתכון אתון תבעין צרכיכון וכל תקלתכון אתון מקרבין׃ הן לתחרו ולמצו אתון צימין ולמחי בכורמיזא דרשעא לא תתענון תענין כאילין לאשמעא במרומא קלכון׃ ההדא הוא תעניתא דרעינא בה יומא דמסגיף אנשא נפשיה כפיף רישיה כאגמון כפיף ועל סקא וקיטמא באית הלדא אתון קרן תעני ויומא דרעוא ביה מן קדם יי׃ הלא דא היא תעניתא דרעינא בה פרדו כנישת רישעא שרו קיטרי כתבי דין מסטי ופטרו דהוו אנסין בני חורין וכל דין מסטי תסלקון׃ הלא תפרנס לכפנא מלחמך וחשיכין מטלטלין תעיל לגו ביתא ארי תיחזי ערטילאה ותכסיניה ומקריב בשרך לא תכבוש עינך׃ בכן יתגלי כשפרפרא נהורך ואסות מחתך בפריע תיסק

בחטאתם ובחטאתם דכות': תביא י"ג בקריא וסימ' ומכל החי מכל בשר· ראשית בכורי אדמתך תביא· וחברו· לא תביא אתנן זונה· ובמלאת ימי טהרה· ולא תביא תועבה אל ביתך· ולקחת מראשית כל פרי האדמה· ויצו את יהושע בן נון· ואת עשרת חריצי החלב· תשמע זעקה מבתיהם· הלא פרוס לרעב לחמך ועניים· אף על זה פקחת עיניך· היתה כאניות סוחר ממרחק:

דרכיו ראיתי· כשהוא כנוע מלפני שבאתהו צרה: וארפאהו ואנחהו· אוליכהו בדרך מרפא או ואנחהו לשון הנחה ומרגוע לו ולאבליו· למצטערי' עליו: בורא· אני לו ניב שפתים חדש כלפי שבאתהו צרה עד עתה והכל קראו עליו תגר יקרא לו שלום שלום: לרחוק ולקרוב· שניהם שוין מי שנתיישן והורגל בתורתי ועבודתי מנעוריו ומי שנתקרב עתה מ מקרוב לטוב מדרכו הרעה אמ' יי' ורפאתיו מחוליו ומחטאיו: והרשעים· שאין נותנין לב לטוב: כים נגרש· הים הזה גליו מתגאין לרום למעלה ולצאת חוץ לגבול החול אשר שמתי ג גבול לים וכשמגיע שם הוא כ נשבר על כורחו וכל זה גל חבירו רואה ואינו חוזר בו כך הרשע רואה את חבירו לוקה ברשעו ואינו חוזר בו ומה הים רפשו וסריותו על פיו כך הרשעים ש סריותם בפיהם כגון פרעה אמ' מי יי' סנחריב אמר מי בכל אלהי הארצות נבוכד נצר אמר אדמה לעליון: כים נגרש· כים אשר נגרש שגורש כל היום רפש וטיט: אין שלום· כלפי שאמ' לצדיקי' ולבעלי תשובה שלום שלום לרחוק וגו' חזר ואמר אין שלום לרשעי': והגד לעמי פשעם· אלו תלמידי חכמי' שכל שגגתם פשע ששגגת תלמוד עולה זדון: ולבית יעקב חטאתם· אלו עמי הארץ שאף זדונם שגגה: ואותי יום יום ידרושון· כענין שנאמר ויפתוהו בפיהם: ודעת דרכי יחפצון· חפצים לשאול הוראות לחכמים כאילו רוצים לקיימם: כגוי אשר צדקה עשה וגו'· כך שואלים אותי תמיד משפט צדק ואין דעתם לקיים וכשהן צמים ואין נענין אומרים למה צמנו ולא ראית· ואני אומר הן ביום צומכם תמצאו חפץ כל חפצי צרכיכם אתם עמילי' למצא ואף בגזל וחמס: וכל עצביכם· בעלי חוב שלכם הנעצבים על ידיכם אתם נוגשים אותם ביום צומכם: לא תצומו כיום· כמשפט היום לשבור לבבכם כדי שישמע ה' קולכם במרום: הלכוף· ה"א זו תמוהה כלומר שמא לכוף כ כאגמון ראשו אני צריך· אגמון הוא כמין מחט כפוף וצדין בו דגים וקורין לו אי"ם בלע"ז: הלזה תקרא צום· לשון תימהא לפיכך ה"א נקודה חטף פתח: חרצובות· לשון קשור ואיסור: מוטה· הטיית משפט וכל מוטה תנתקו תירגם יונתן וכל מיסטי דין תסלקון: ועניים ומרודים· מאנחים ומאנקים על צרתם כגון עניי ומרודי אזכיר בשיחי: ומבשרך· ומקרובך: יבקע כשחר· כעמוד השחר הבוקע בעבים: וארוכתך מהרה· ורפואתך מהרה כמו אעלה ארוכה לך: ותפק

והלך לפניך צדקך. יאספך. כמו מאסף לכל המחנות והנה יהיה שמור: אז. מתוכך. מקרבך והטעם על המחשבה או מתוכך מתוך ישראל וטעם מוטה העבדים: שלא תכבש. שם הפעל משקל כשכב ארוכי המלך כאילו אמר לשלוח יד להכות רעו או לקחת הונו גם ודבר און שם הפעל: ותפק. כטעם ויפק רצון מיי׳ והנה כנפשך כדרך פעול: ונפש נענה תשביע. לעולם עני דבק עם נפש הוא כוס ומלא תשביע לעדה: וזרח בחשך. אפי׳ בחשך לילה יזרח אורך והטעם כאמר תבוא רעה לעולם אתה תנצל: ונחך יי׳ תמיד. והטעם שהוא יהיה עמך בכל מקום שתלך: בצחצחות. כמו צחה כמא הפך הריוני: ועצמותיך יחליץ. יש אומ׳ כמו ירדן בלי חבר ואחרי׳ אמרו יחזק כמו חלוצי צבא ויש אומרי׳ שיחליץ כמו יחלוץ כ׳ כאשר מצאנו ישליח ישלח ישמיח ישמח וזהו הנכון כי הנה הוא כמו שומר כל עצמותיו והנה יחלצם משבר: לא יכזבו. כמו יכרתו וכזב מגזרתו כי הוא דבר שאינו עומד כי מקרה הוא: ובנו. הבונים היוצאי׳ ממך: מוסדי דור ודור. שהיה על מוסד שיעמוד לדור ודור: תקומם. כמו משובב: נתיבו׳ לשבתי אחר שאינם הולכים עליה׳ בני אדם לשבת תמוטטם: אם. וי׳ ינחך תמיד אם תשיב משבת רגליך או הוא דבק עם משובב נתיבות גם הוא נכון וטעם משבת מלכת בשבת: עשות חפציך. הטע׳ כפול: וקראת לשבת ענג. שלא תעשה בו מלאכה ושתתענג הנפש בשמוע דברי תורה: לקדוש יי׳ מכובד. הוא יום שבת והנה פי׳ מה טעם מכובד והוא וכבדתו מעשות דרכיך שאתה רגיל לעשו׳ בחול וכן מצאנו ממצא חפצך ודבר דבר עתיד או בדברי העולם כי אם בדברי תורה והכלל שאחנו צריכין לקבלה: אז תתענג. אם תקרא יום שבת ענג אז תתענג על יי׳ כבן שמתענג על האב: והרכבתיך על במותי ארץ. על גבהי הארץ והיא ארץ ישראל: והאכלתיך נחלת יעק׳. הטע׳ הנה ידבר עם בני הגולה על כן והרכבתיך גם משובב נתיבות: הן. הנה שב הנביא להוכיח עוד בני הגולה ובאחרונה אמר ואני זאת בריתי והנה כל הפרשיות דבקות. וטעם הן לא קצרה דעו כי לא קצר יד השם מהושיעכם: כי. לבין אלהיכם. לאמ״ר עם בין והיא לברה תספיק או מלת בין הסתירו פנים מכם כדרך לשון בן אדם שיסתיר פניו ואזניו שלא יראה ולא ישמע: כי. נגאלו. מלה מורכבת מבנין נפעל ומבניין שלא נקרא שם פועלו: בדם. שפיכות דם והנה אצבעותיכם בעון בדבר עשוק והנה המעשה והדבור רעים: אין קורא בצדק. מוכיח: ואין נשפט. תואר השם: בטוח על תוהו. שיאמר איש לרעהו כן אעשה והוא לא ימלט דברו: הרו עמל. משל על המחשבה: והוליד. והוא הדבור: ביצי. והנה המשילם שהם כביצי צפעוני כאשר יבקעו: וקורי. ידוע ממעשה העכבים: והאוכל מביציהם. מביצי צפעוני: והזורה. היה ראוי להיות תחת הרי״ש קמץ גדול ובאה מלה זרה כמו ולנה בתוך ביתו והנה הזורה פעולה כמו כי מולים היו קונה במוספים היא מגזרת ויזר את הגזה כי מי שיזרנה אז תבקע הצפעוני ויצא אפעה ושרף: קוריהם לא יהיו לבגד. והנה דמה כל מעשיהם למעשה העכבים שאיננו עומד:

על יי׳ לא׳ וסימ׳ נמסר במס׳ רבת׳ בערך אדני: קורא׳ ו׳ וקמץ בקריא׳ וסי׳ וראו גוים צדקך וכל מלכים כבודך: ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור ודור. לשום לאבלי ציון גם לא שמעת גם נדרשתי ללא שאלו. לאופנים להם קורא הגלגל: וכל לשון עץ רכוו׳: במותי ג׳ מל׳ בקריא׳ וסימ׳ ירכיבהו על במותי ארץ. והרכבתיך

וְהָלַךְ לְפָנֶיךָ צִדְקֶךָ כְּבוֹד יְהוָה יַאַסְפֶךָ: אָז תִּקְרָא וַיהוָה יַעֲנֶה תְּשַׁוַּע וְיֹאמַר הִנֵּנִי אִם תָּסִיר מִתּוֹכְךָ מוֹטָה שְׁלַח אֶצְבַּע וְדַבֶּר אָוֶן: וְתָפֵק לָרָעֵב נַפְשֶׁךָ וְנֶפֶשׁ נַעֲנָה תַּשְׂבִּיעַ וְזָרַח בַּחֹשֶׁךְ אוֹרֶךָ וַאֲפֵלָתְךָ כַּצָּהֳרָיִם: וְנָחֲךָ יְהוָה תָּמִיד וְהִשְׂבִּיעַ בְּצַחְצָחוֹת נַפְשֶׁךָ וְעַצְמֹתֶיךָ יַחֲלִיץ וְהָיִיתָ כְּגַן רָוֶה וּכְמוֹצָא מַיִם אֲשֶׁר לֹא יְכַזְּבוּ מֵימָיו: וּבָנוּ מִמְּךָ חָרְבוֹת עוֹלָם מוֹסְדֵי דוֹר וָדוֹר תְּקוֹמֵם וְקֹרָא לְךָ גֹּדֵר פֶּרֶץ מְשֹׁבֵב נְתִיבוֹת לָשָׁבֶת: אִם תָּשִׁיב מִשַּׁבָּת רַגְלֶךָ עֲשׂוֹת חֲפָצֶךָ בְּיוֹם קָדְשִׁי וְקָרָאתָ לַשַּׁבָּת עֹנֶג לִקְדוֹשׁ יְהוָה מְכֻבָּד וְכִבַּדְתּוֹ מֵעֲשׂוֹת דְּרָכֶיךָ מִמְּצוֹא חֶפְצְךָ וְדַבֵּר דָּבָר: אָז תִּתְעַנַּג עַל יְהוָה וְהִרְכַּבְתִּיךָ עַל בָּמֳתֵי אָרֶץ וְהַאֲכַלְתִּיךָ נַחֲלַת יַעֲקֹב אָבִיךָ כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר:

נט

הֵן לֹא קָצְרָה יַד יְהוָה מֵהוֹשִׁיעַ וְלֹא כָבְדָה אָזְנוֹ מִשְּׁמוֹעַ: כִּי אִם עֲוֺנֹתֵיכֶם הָיוּ מַבְדִּלִים בֵּינֵכֶם לְבֵין אֱלֹהֵיכֶם וְחַטֹּאותֵיכֶם הִסְתִּירוּ פָנִים מִכֶּם מִשְּׁמוֹעַ: כִּי כַפֵּיכֶם נְגֹאֲלוּ בַדָּם וְאֶצְבְּעוֹתֵיכֶם בֶּעָוֺן שִׂפְתוֹתֵיכֶם דִּבְּרוּ שֶׁקֶר לְשׁוֹנְכֶם עַוְלָה תֶהְגֶּה: אֵין קֹרֵא בְצֶדֶק וְאֵין נִשְׁפָּט בֶּאֱמוּנָה בָּטוֹחַ עַל תֹּהוּ וְדַבֶּר שָׁוְא הָרוֹ עָמָל וְהוֹלֵיד אָוֶן: בֵּיצֵי צִפְעוֹנִי בִּקֵּעוּ וְקוּרֵי עַכָּבִישׁ יֶאֱרֹגוּ הָאֹכֵל מִבֵּיצֵיהֶם יָמוּת וְהַזּוּרֶה תִּבָּקַע אֶפְעֶה: קוּרֵיהֶם לֹא יִהְיוּ לְבֶגֶד וְלֹא יִתְכַּסּוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם מַעֲשֵׂיהֶם מַעֲשֵׂי אָוֶן וּפֹעַל חָמָס בְּכַפֵּיהֶם:

ויהכון קדמך זכותך ביקר מן קדם יי׳ תתכניש: בכן תצלי ויי׳ יקבל צלותך תבעי מן קדמוהי ויעביד בעותך אם תעדי מבינך אסטיות דין מרמז באצבע ומללא מילין דאונס: ותתפת קדם כפנא נפשך ונפש מסגפא תסבע וידנח בחשוכא נהורך וקבלך יהי כטיהרא: וידברינך יי׳ תדירא ויסבע בשני בצורתא נפשך וגופך יחיי בחיי עלמא ותהי נפשך מלייא תפנוקין כגינת שקיא דמרויא וכמבוע דמיין דלא פסקין מוהי: ויבנון מינך חרבת עלם יסודי דר ודר תקמם ויקרון ליך מקיים אורחא דתקנא מתיב רשיעיא לאוריתא: אם תתוב משבתא ריגלך למיעבד צורכך ביומא דקודשי ותערע לשבתא בתפנוקי לקדישא דיי׳ תיקר ותיקר קדמוהי מלמיעבד אורחך מלספקא צורכך ומללא מילין דאונס: בכן תתפנק קדם יי׳ וישרינך על תוקפי ארעא ויוכלינך פירי אחסנת יעקב אבוך ארי במימרא דיי׳ גזיר כן: הא לא מקפידות ידא מן קדם יי׳ לית אתון מתפרקי ולא מדיקיר קדמוהי מלמשמע לא מתקבלא צלותכון: אלהין חוביכון הוו מפרשין ביניכון לבין אלהכון וחטאיכון גרמו לסלקא אפי שכינתא מינכון מלקבלא צלותיכון: ארי ידיכון שותפין בדם זכאי ואצבעתכון בחובין סיפוותכון ממללין שקר לישנכון ניכלין מחשבולית דמצלי בקשוט ולית דמתדן בהמנותא מתרחצין על למא וממללין שקר מותן ומפקין מלבהון מילין דאונס: הא כביעי חיוי חורמנין מפרתין וכקוין דעכוביתא מחיא דמן דאכיל מביעיהון מאית ומשתנן ומפקן חיון חורמנין מפרתין: הא כקוין דעכוביתא דלא כשרין לאתכסאה בן לית הנאה בעובדיהון דרשיעיא עובדיהון עובדי אונס וליאות שקר בידהון:

על במותי ארץ. הנה יי׳ יוצא ממקומו: נשפטה ה׳ קמצין וסימ׳ אין קורא בצדק. כי באש יי׳ נשפט. הנני נשפט אותך על אמרך. בא שאון עד קצה. איש חכם נשפט:

רשי

ותפק נפשך. בתנחומי דברים טובים: בצחצחות. בעת צמאון ובצורת כך תירגם יונתן: יחליץ. יזיין כמו חלוצי צבא: משובב נתיבות לשבת. תירגם יונתן מתיב רשיעיא לאוריתא. משובב כמו משיב לשבת לייטובו של עולם: נחלת יעקב אביך. נחלה בלא מצרים כמה שנאמר ופרצת ימה וקדמה וגו׳ לא כאברהם שנאמר לו הארץ אשר אתה רואה ויעקב שמר את השבת שנאמ׳ ויחן את פני העיר שקבע תחומין עם דמדומי חמה כך פירש ר׳ שמעון: הן לא קצרה. את אשר לא נושעתם לא מקוצר ידו הוא: הסתירו פנים. גרמו לכם שהסתיר פניו מכם: נגואלו. לשון טינוף וכן לחם מגואל: צפעוני. מין נחש רע: בקעו. איסקלו״שט בלע״ז כלומר מעשים מכוערים שאינם לטובתם עשו: וקורי עכבים. אירינייא״ש בלע״ז וקורי אורטור״ש בלע״ז: קורי. הם כלי האורג שמשתי מוסך בהן ומנה׳ חברו במחברת קורו על שם שהעכבים מיסך אריגותיו בקורות: והזורה. תירגם יונתן משתנן לשון חימוס שקורין בלע״ז קוב״ר ה המחממן יוצא מהן כשהוא מ מבקע הקליפה: אפעה. מין נחש שהוא רע כך לא ישתלמו במעשיהם אלא רעה ועיקר לשון והזורה לשון עיכור הוא ל להוציא הבלוע בתוכו כמו ויזר את הגזה ועיכורו של זה הוא תימותו: ולא

רגליהם· כי מחשבותם סור ושבר במסילות שדרכו בם והנה טעם רגליהם כפול: דרך· נתיבותיהם· שהיו ידועות עקשו ומי ילך בנתיבותיהם ויאמר מהם: על כן· הנביא ידבר על לשון ישראל שיאמרו בגלות: לנגהות· כפול בטעם: נגששה· כמו כמשש ואין ריע לו וי"א מגזרת וגוש עפר: בצהרים· שהוא חצי היום כאילו היינו בנשף וזה דרך משל: באשמנים· יש אומרים קברים ויתכן שהוא כמו בהרים או כמו בחיים והטע' בינות החיים ויתכן היות האלף נוסף והטעם בינות השמנים והם הגוים: נהמה כדובים· והטעם נצעק ואין מושיע ואין מי שיעשה לנו משפט: כי· אלה דברי הנביא על לשון ישראל שיודו לשם עונותם: ענתה בנו· כמו לא תענה ברעך: כי פשעינו אתנו· הם עוד ישפוע וכחש· שמות הפעלי' והנה פשוע לאות ית' מתחת הרשות: וכזוב· שם הפועל מבניין נפעל על דרך ונשלוח: סרה· מגזרת סורר ומור' והורו כמו עומו והורו מגזרת על ברכת הורי והתר את מרים והנה הוא על משקל הונו והוא' שב על שקר ויש אומרים כי היה ראוי להיותו על משקל בנה בניתי ובאו זרות וטעם מלב מלבם ויציאו דברי ש שקר: והסג· מבנין שלא נזכר שם פועלו: וצדקה מרחוק תעמד· דרך משל כי אין צדקתו אמת לשון נקבה והוא חסר נון ונמצא מבולע במלת אמתך: ונכוחה· דברים שיאמר אדם לנכח חבירו ראה ד דבריך טובי' ונכוחים: ותהי· משתולל· יש אומרים משוגע כמו הלכה ערום ושולל א אשתוללו אבירי לב ויתכן היות הכל מגזרת שולל להסיר קון הנה משתולל שם הפועל מבנין התפעל: וירא· וישתומם· מגזרת שממה ורבי' מנחם שהוציאו מגזר' שתום העין ולא אמר אמת כי לא יכול אדם לאמור מן ושבור ו ושבורר כפול הלמ"ד: ותושע לו· כלשון בני אדם כי השם הוא המושיע ואיננו נושע והנה הטעם על כבודו להראות גבורתו· מפגיע כמו ולפושעים יפגיע: וילבש· דרך משל לגבור שהוא ל לובש התחרא הוא ה השריון: תלבושת· השכים תו"ן נוספין כת"יו תפארת: ויעט· עטיה כאילו עוטה מעיל: כעל· כאיש יקנא על גמולו והטעם שישלם חימה לצריו לכל האיים גמול ישלם והנה צריו ואויביו ניכשה גם הזכיר ל לאייהם הים: וייראו. י"א שהוא מלשון יראה והוא חסר יו"ד וי"א כשמעו וטעם שמו מעשהו והעד את כבודו: כי יבא כנהר צר· כמו צר ומצוק מבאוני והנה הוא שם כן רוח יי' נוססה בו מגזרת נס וזה הטעם קרוב מדברי דניאל והיתה עת צרה לכל העולם אשר לא נהייתה כמוה וישראל לבדם יכלו על כן אחרי זאת ובא לציון גואל: ובא לציון גאל· זה המשיח וטעם לשבי פשע כמו כל כנהר· צרה על אויביו: נוססה בו· כפלאת בו לשון נס· ד"א נוססה בו אוכלת בו כתולעת בעץ כמו והיה כמסוס נוסס: זאת בריתי אותם· ברבר זה כרתי בריתי להם ואקיים כי אף בגלותם לא תשכח תורתי מהם: על הנמצא כתוב בספר: ואני זאת בריתי· הנה אכרו ברית עמה ומה היא היא רוחי אשר עליך וכף לישר' ידבר וטע' רוחי נבואתי כאשר כתב והיה אחרי כן אשפך את רוחי: ודברי

הגה"ג וסי' נדמה כבדים כלנו· והגו סיגים מכסף· ודבתריה הגו רשע לפני מלך· קדמא כתיב ה' בסוף תיבותא: ברחוב ד' ומל' בקריא' וסי' ואמרו לא כי ברחוב נלין· רק ברחוב אל תלן· כשלה ברחוב אמת· ברחוב אבן

רַגְלֵיהֶם לָרַע יָרֻצוּ וִימַהֲרוּ לִשְׁפֹּךְ דָּם נָקִי מַחְשְׁבוֹתֵיהֶם מַחְשְׁבוֹת אָוֶן שֹׁד וָשֶׁבֶר בִּמְסִלּוֹתָם׃ דֶּרֶךְ שָׁלוֹם לֹא יָדָעוּ וְאֵין מִשְׁפָּט בְּמַעְגְּלוֹתָם נְתִיבוֹתֵיהֶם עִקְּשׁוּ לָהֶם כֹּל דֹּרֵךְ בָּהּ לֹא יָדַע שָׁלוֹם׃ עַל־כֵּן רָחַק מִשְׁפָּט מִמֶּנּוּ וְלֹא תַשִּׂיגֵנוּ צְדָקָה נְקַוֶּה לָאוֹר וְהִנֵּה־חֹשֶׁךְ לִנְגֹהוֹת בָּאֲפֵלוֹת נְהַלֵּךְ׃ נְגַשְׁשָׁה כַעִוְרִים קִיר וּכְאֵין עֵינַיִם נְגַשֵּׁשָׁה כָּשַׁלְנוּ בַצָּהֳרַיִם כַּנֶּשֶׁף בָּאַשְׁמַנִּים כַּמֵּתִים׃ נֶהֱמֶה כַדֻּבִּים כֻּלָּנוּ וְכַיּוֹנִים הָגֹה נֶהְגֶּה נְקַוֶּה לַמִּשְׁפָּט וָאַיִן לִישׁוּעָה רָחֲקָה מִמֶּנּוּ׃ כִּי־רַבּוּ פְשָׁעֵינוּ נֶגְדֶּךָ וְחַטֹּאותֵינוּ עָנְתָה בָּנוּ כִּי־פְשָׁעֵינוּ אִתָּנוּ וַעֲוֹנֹתֵינוּ יְדַעֲנוּם׃ פָּשֹׁעַ וְכַחֵשׁ בַּיהוָה וְנָסוֹג מֵאַחַר אֱלֹהֵינוּ דַּבֶּר־עֹשֶׁק וְסָרָה הֹרוֹ וְהֹגוֹ מִלֵּב דִּבְרֵי־שָׁקֶר׃ וְהֻסַּג אָחוֹר מִשְׁפָּט וּצְדָקָה מֵרָחוֹק תַּעֲמֹד כִּי־כָשְׁלָה בָרְחוֹב אֱמֶת וּנְכֹחָה לֹא־תוּכַל לָבוֹא׃ וַתְּהִי הָאֱמֶת נֶעְדֶּרֶת וְסָר מֵרָע מִשְׁתּוֹלֵל וַיַּרְא יְהוָה וַיֵּרַע בְּעֵינָיו כִּי־אֵין מִשְׁפָּט׃ וַיַּרְא כִּי־אֵין אִישׁ וַיִּשְׁתּוֹמֵם כִּי אֵין מַפְגִּיעַ וַתּוֹשַׁע לוֹ זְרֹעוֹ וְצִדְקָתוֹ הִיא סְמָכָתְהוּ׃ וַיִּלְבַּשׁ צְדָקָה כַּשִּׁרְיָן וְכוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ וַיִּלְבַּשׁ בִּגְדֵי נָקָם תִּלְבֹּשֶׁת וַיַּעַט כַּמְעִיל קִנְאָה׃ כְּעַל גְּמֻלוֹת כְּעַל יְשַׁלֵּם חֵמָה לְצָרָיו גְּמוּל לְאֹיְבָיו לָאִיִּים גְּמוּל יְשַׁלֵּם׃ וְיִירְאוּ מִמַּעֲרָב אֶת־שֵׁם יְהוָה וּמִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ אֶת־כְּבוֹדוֹ כִּי־יָבוֹא כַנָּהָר צָר רוּחַ יְהוָה נֹסְסָה בוֹ׃ וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וּלְשָׁבֵי פֶשַׁע בְּיַעֲקֹב נְאֻם יְהוָה׃ וַאֲנִי זֹאת בְּרִיתִי אוֹתָם אָמַר יְהוָה רוּחִי אֲשֶׁר עָלֶיךָ

רגליהון למעבד דביש רהטין ומוחין למשפך דם זכאי עשתוניהון עשתוני אונס ביזא ותברא בכיבשיהון ואורח שלמא לא ידעין ולית דינא במהכהון שבילהון עקימו להון כל דדריך בהון לא ידע שלמא: על כן אתרחק דינא מננא ולא מערען לנא זכוון סברנא לניהור והא חשוך לזיהור והא כדבקבלא אנחנא מהלכין: נמשמש כסמן כותלין וכדלית להון עיינין נמשמש אתקילנא בטיהרא כמא דמתקלין בקבלא אתאחד באפנא כמא דאחידין קבריא באפי מיתיא: עמנא מן קדם בעלי דבבנא דמתכנשין עלנא כדובין כולנא וכיונין נהמא נרהימנא סברנא לדינא ולית לפורקנא אתרחק מננא: ארי סגיאין חובנא קדמך וחטאנא אסהידו בנא ארי חובנא גלן לנא ועוייתנא ידענא להון: מרידנא וכדיבנא במימרא דיי ואסתחרנא לאחרא מבתר פולחנא דאלהנא והוינא ממללין שקר וסטיא מוחן ומפקין מלבהון פתגמי שקר: ואסתחר לאחרא דינא וזכותא מרחיק קמת ארי אתקילו ברחובא עברי קושטא ועברי הימנותא לא יכלין לאתגלאה: והוו עבדי קושטא מטמרין ודסטן מביש מתבזזין וגלי קדם יי ובאיש קדמוהי ארי לית דינא: וגלי קדמוהי דלית גבר ולית עובדין טבין ויריע קדמוהי ולית אינש דיקום ויבעי עליהון ופרקינון בדרע תוקפיה ובמימר רעותיה סעדינון: אתגלי למעבד זכוון לעמיה תקוף ופורקן איתי במימריה לדחלוהי ויתגלי למעבד לאתפרעא בתקוף מסנאי עמיה ויתיב נקמא לבעלי דבבוהי: מרי גמליא הוא גימלא ישלם פורענות לסנאוהי גימלא לבעלי דבבוהי לנגוותא גימלא ישלם: וידחלון ממערבא ית שמא דיי וממדנח שמשא ית יקריה ארי ייתון כשפע נהר פרת מעיקן במימרא דיי יתבזזון: ויתי לציון פריק ולאתבא מרודיא דבית יעקב לאוריתא אמר יי: ואנא דין קיימי עמהון אמר יי רוחי קודשי דעלך

מושבי: וסר מרע ה' בקריא' וסימ' וסר מרע משתולל· איש היה בארץ עוץ איוב שמו· השמה לבך אל עבדי איוב· וחברו· חכם ירא וסר מרע: ובא י"ז רפ' וסימ' נמסר בשמואל ב' סי' י"ו ולעיל בהאי סיפרא סי' מ"ז:

רשי

ואין משפט במעגלותם· כלומר אין במעגל דרכיהם דבר נשפט באמת כמשפטו: נתיבותיהם עקשו להם· הם העוו את דרכם לעצמם: רחק משפט ממנו· שאנו צועקי' חמס מאויבינו ואין הקב"ה שופט לנקום נקמה: ולא תשיגנו צדקה· הנחמות הטובות שהבטיחנו אינן משיגו' אותנו לבוא: לנגהות נקוה ובאפלות נהלך: באשמנים· מנחם פתר לשון מחשכים ורוב הפותרים מודים לו אבל' דונש פתר בו לשון שומן והאל"ף נוסף בו כמו אל"ף שבאחוותי ושבאכזב ודרך האותיות אף כאן בין ה האשמנים בין החיים השמנים אנחנו כמתים ויונתן תירגם לשון מסגר איתאחד באפנא כמה דאחידין קבריא באפי מ מיתיא: הגה נהגה· לשון יללה: דבר עשק· כמו לדבר עשק: הורו והוגו· לירות ולהוציא הורו לשון ירה בים· ד"א הורו והוגו הרב והתלמיד שם המקור והוגו כאשר הוגה מן המסילה הגו סיגים מכסף: והוסג אחור· משפט נקמתנו מאויבנו שהיא תלויה בהקב"ה: וצדקתו עומדת מרחוק· למה כי כשלה אמת ברחובותינו וכיון שהאמת כשלה מארץ אף מ משמים אין הצדק והמשפט באין: משתולל· מוחזק שוטה על הבריו' כמו אולכה שולל והוא מגזרת שוגג דמתרגמי' שלו וכן על השל: וירע בעיניו כי אין משפט: לפיכך הביא עליהם הפורענות: וירא כי אין איש· ועתה בהנחמו על הרעה לעמו רואה כי אין איש צדיק לעמוד בפרץ: וישתומם· ויחרים לראות אם יש מפגיע בעדם ו ואין מפגיע וישתומם לשון אדם העומד ותוהא ושותק ב בתמהונו ותי"ו דוישתומם כת"ו של משתולל שניהם משמשות לשון מתפעל וכן דרך התיבה שיסודה הראשון שי"ן או סמ"ך כשהיא נהפכת ללשון מתפעל כתפעל ויתפעל בא התי"ו באמצע אותיות שורש התיבה כמנא ו וישתומם לשון שמו שמי' משמים בתוכם כשמו אחרונים לשון ת תמהון: ותושע לו זרועו· ויכקם מאויביו: וצדקתו· שמכתהו הוא להשיאו ולאמץ ידיו בנקמתו ו ואע"פ שאין אנחנו הגונים להיושע: קנאה· אינפרי"נמנט בלע"ז לקנאות לשמו הגדול: כעל גמולות· כדת להשיב על גמולות האויבים: כעל ישלם· כדת להשיב עליהם ישלם: כי יבא

ודברי אשר שמתי בפיך · והטעם כפול כי התנבאו ולא תפסק להם הנבואה מזרעם לעולם : קומי אורי · לשון ציווי כמו בואי בחולם בעבור האלף : כי בא אורך · לשבח ולפי דעתי שביאת האור הוא חשך כמו בא ערב וכפסק האור שהיה לך וזרח עליך כבוד יי' והעד לא יהיה לך עוד אור השמש לאור יומם וטעם אורי על מלכות או הנבואה : כי הנה החשך · זהו כטע' כי יבא כנהר צר וערפל תכסה לאומים : ועליך יזרח יי' · והטעם עליך לבדך : והלכו גוים לאורך · כי מנהג מי שהוא בחשך לראות היושבים באור : שאי · כולם · רמז על בניך ובנותיך צר שיזכירם ויתכן להיות כלם סימן המלכים : תאמנה · מגודלת ויהי אומן את הדסה : אז תיראי · והטעם כאשר יבאו המלכים אליך ויביאו בניך אז תיראי כאדם שירא בבא לו תשועה ודבר שלא עלה על לב כאשר יקרה לשמח אברה : ונהרת · תרוצי פה ופה : ופחד · והנה יהיה פחד מעורב עם שמחה וזאת רחב לב הפך הצרה : כי יהפך עליך המון ים · או טעם תיראי מרוב ה המון שיהפך עליך ח חיל גוים שיבאה : שפעת · חבורה כמו שפעת אני רואה : בכרי · הבי"ת משרת מגזרת שלחו כר ישאו דרון : כל · ישרתונך · הטעם יהיו לצרכך וכמוהו את בגדי ה השרד לשרת בקדש הם בגדי הכניסה : יעלו על רצון · והנה על ימסוך אחר עמו וכן הוא על מזבחי : מי אלה · הטעם על הבנים והנה קומי אורי ידבר עם ציון : אל ארובותיהם · הם החלונות שמם קנם : כי לי איים · שאתן להם שכר טוב : ואניות תרשים כבראשונה · והזכיר תרשים כי היא קרובה לארץ : כספם וזהבם · והנה הטעם כי לי איים יקוו כי לא יתנו להם שכר ישר' והנה הוא מפורש לשם יי' אלהיך · והנה פארך בא בקמץ גדול תחת קטן בעבור היותו סוף פסוק : ובנו · אפילו בני ישראל לא יבנו חומות ירושלם כאשר לא בנו הבית כי אם הגוים : ופתחו · יש אומרים החירק תחת שורק ויש אומרים כי ופתחו שב אל בני נכר ואיננו רחוק והנה ה הטעם ידוע להביא חיל גוים ביום גם ב בלילה : ומלכיהם · שהיו נהוגים כטעם לאסור מלכיה' בזיקי' : כי · חרוב יחרבו · מגזרת חרוב החרב כחרבו המלכים ויש אומרים מלשון חרבן והראשון הוא נכון : כבוד הלבנון · והנה פי' האילנים הנכברי' בלבנון ברוש תדהר ותאשור יחדו : לפאר עמי ימסך עצמו ואחר עמו וכן הוא

ומפי ג' בקריא' וסימ' הראשונות מאז הגדתי · ואני זאת בריתי אותם אמר ב' בפסו' : ועד עולם יב' דסמי' בקריא' וסימ' למרבה המשרה ולשלום אין קץ · ואני זאת בריתי אותם אמר · לאמר שובו נא איש מדרכו · ושכנתי אתכם במקום הזה · ושמתי את הצלעה לשארית · ויברך דוד את יי' לעיני · ואנחנו נברך יה

ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר יהוה מעתה ועד עולם : קומי אורי כי בא אורך וכבוד יהוה עליך זרח : כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים ועליך יזרח יהוה וכבודו עליך יראה : והלכו גוים לאורך ומלכים לנגה זרחך : שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו לך בניך מרחוק יבאו ובנתיך על צד תאמנה : אז תראי ונהרת ופחד ורחב לבבך כי יהפך עליך המון ים חיל גוים יבאו לך : שפעת גמלים תכסך בכרי מדין ועיפה כלם משבא יבאו זהב ולבונה ישאו ותהלת יהוה יבשרו : כל צאן קדר יקבצו לך אילי נביות ישרתונך יעלו על רצון מזבחי ובית תפארתי אפאר : מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארבתיהם : כי לי איים יקוו ואניות תרשיש בראשנה להביא בניך מרחוק כספם וזהבם אתם לשם יהוה אלהיך ולקדוש ישראל כי פארך : ובנו בני נכר חמתיך ומלכיהם ישרתונך כי בקצפי הכיתיך וברצוני רחמתיך : ופתחו שעריך תמיד יומם ולילה לא יסגרו להביא אליך חיל גוים ומלכיהם נהוגים : כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו והגוים חרב יחרבו : כבוד הלבנון אליך יבוא ברוש תדהר ותאשור יחדו לפאר מקום מקדשי ומקום רגלי אכבד : והלכו אליך שחוח בני מעניך והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך וקראו לך עיר יהוה ציון קדוש ישראל :

ופתגמי נבואתי דשויתי בפומך לא יעידון מפומך ומפום בנך ומפום בני בנך אמר יי' מכען ועד עלמא : קומי אנהרי ירושלם ארי מטא זמן פורקניך ויקרא דיי' עלך יתגלי : ארי הא חשוכא יחפי ארעא וקבלא למלכותא ובך ישרי שכנתא דיי' ויקריה עלך יתגלי : ויהכון עממיא לנהוריך ומלכיא לקביל זיהוריך : זקופי ירושלם סחור סחור עינך וחזא כל בני עם גלותך דמתכנשין ואתן לגויך בנך מרחיק ייתון ובנתך על גססין יתנסבן : בכן תחזן ותתנהרין ותידהלין ויפתי לביך ברחלת חטאין ארי יתחלף ליך עותר מערבא נכסי עממיא יתעלון לגויך : שירת ערבאי תחפי סחרניך הוגני מדין והולד כולהון משבא ייתון דהב ולבונה ירהון טעינין וראתן עמהון בתושבחתא דיי' יהון משתען : כל עאן ערבאי יתכנשון לגויך דיכרי נבט ישמשוניך יתסקון לרעוא על מדבחי ובית תושבחתי אשבח : מן אילין דאתן בגלוי כעננין קלילין ולא אתעכבא גלותא דישראל דמיתכנשין ואתיין לארעהון הא כיונין דתיבן לגו שובכיהון : ארי למימרי נגוון יסברון ונחתי ספיני ימא אידא פרסא קלעהא בקדמיתא לאיתאה בנך מרחיק כספהון ודהבהון עמהון לשמא דיי' אלהך ולקדישא דישראל ארי שבחך : ויבנון בני עממיא שורך ומלכיהון ישמשוני ארי ברוגזי אלקיתיך וברעותי ארחם עלך : ויתפתחון תרעך תדירא יימם ולילי לא יתאחדון לאעלא לגויך נכסי עממיא ומלכיהון זקיקין : ארי עם ומלכו דלא יפלחוניך ירושלם ייגדון ועממיא אשתיצאה ישתיצון : יקר לבנן לגויך יתעל בירוון סורניין ואשכרעין כחדא לשבחא אתר בית מקדשי ואתר בית אשריות שכינתי איקר : ויהכון לגויך כפיפין בני משעבדיך וישתטחון למבעי מיניך על פרסת ריגליך כל דהוו מרגזין ליך ויקרון ליך קרתא דיי' ציון דאתרעי בה קדישא דישראל :

רש"י

על צד תאמנה · על גססי כסלים של מלכים תהיינה אמונות : אז תראי ונהרת · בכין תחזן ותנהרין : ופחד ורחב לבבך · ויתמה וירחב לבך : כי יהפך עליך המון ים · ארי יתחלף ליך עותר מערבא : חיל גוים · נכסי עממיא : שפעת · רוב : בכרי מדין · הוגני מדין הם גמלים בחורים וכן בכרה קלה : ועיפה · גם הם מבני מדין עיפה ועפר : ואילי נביות · דכרי נביות : בראשונה · כמו כבראשונה בימי שלמה כענין שנאמר כי אני תרשיש למלך בים אחת ל לשלש שני' תבא אני תרשיש וגו' : תרשיש · שם הים : לשם יי' אלהיך · שנקרא עליך כי ישמעו שמעו ושם גבורתו ויבאו : כי פארך · נתן לך פאר : וברצוני · ובהריצותי לך אימונגא"מכט בלע"ז : ופתחו שעריך תמיד · לשון פיתוח משקולת לשון כ כבד על שם שפתיחתן פתיחת עולם פתיחת תמיד כמו שבר מלשון שבירה כך פתחו מלשון פתחו טי"ם אוביר"טם בלע"ז : ברוש תדהר ותאשור · מיני עצי יער לבניין : ציון קדוש ישראל · ציון דאיתרעי ביה קדישא דישראל ציון של קדוש ישרא' : ומד

מעתה · יחל ישראל יי' אל יי' · יהי שם יי' מבורך · וחסד יי' מעולם ועד עולם · ירושלם הרים סביב לה · יי' ישמור צאתך ובואך : ומקום ג' בקריא' וסימ' ומקום רגלי אכבד · ומקום משכן כבודך · ומקום הצדק שמה הרשע : והשתחוו ז' בקריא' וסימ' נמסר בסדר בא :

לבנות בית השם : והלכו · שחוח ישם : וקראו לך עיר יי' · והנה לעד קומי אורי שאמר אל ציון עיר ימסך עצמו ואחר עמו וכן הוא ציון עיר קדוש ישראל כמו אל באפך תוכיחני :

תחת. עזובה. בהיותה חרבה: משוש דור ודור. הטעם משוש שלא יפסק: וינקת חלב גוים. הטעם ממון שיתנו מס: ושוד מלכים. מגזרת שדים כי משקל השמות משתנים: תחת הנחשת אביא זהב. אשים בלב הגוים שיביאו הזהב והנכון שאביא לך שכר זהב. דרך זהב גוים והנה הנחשת נכבד מהברזל על כן תחתיו זהב כנגדו: ושמתי פקודתך. אנשי פקודתך כמו פקיד והם החולקים המס שיקחוהו בשלום וכונגשיך בצדקה: לא ישמע עוד חמס בארצך שוד ושבר. הטעם כפול: וקראת. יש אומ' כמו וקראת אתכם הרעה ויש אומרים מלשון קריאה כי הישועה תקרא אל חומותיך והנכון שמלת וקראת לנכח ציון כי חומותיך תקראם ישועה והעד ושעריך תהלה והנה וקראת ימשוך אחר עמו כמשפט: לא. לא תצטרכי לאור השמש בעבור אור השכינה: לאור עולם יומם ולילה: לא. זה השמש לא יבוא והירח לא יאסף והטעם כי התחברו עם השמש אז ישדד אור מהארץ: ושלמו ימי אבלך. כי האבל ישב בחשך: ועמך. נצר. כמו ונצר משרשיו יפרה: מעשה ידיו להתפאר. כדרך בן אדם שישמח במעשיו בהיותם מתוקנים: הקטן. המשפחה הקטנה במספרם מעט תהיה לאלף: בעתה. בבואת עת הישועה והנכון שהוא דבק עם הקטן יהיה לאלף והנה אחיש לעשות לשום הצעיר לגוי עצום כדרך ואעשך לגוי גדול: רוח. אלה דברי הנביא והם כנבואה כמו ויאצל מן הרוח: יען משח יי' אותי. כי הנביאים יקראו משיחי' וכמוהו אל תגעו במשיחי והם האבות ויאמר רבי משה הכהן נ"ע כי תשובת יען משח יי' אותי שום אשים בו' ואין צורך כי יען טעמו הפך מפחדי בעבור שאבשר ענוים: פקח קוח. מלה אחת ועין ולמ"ד הם כפולי' כמו שחרחר אדמדם ירקרק והוא שם: לקרא שנת רצון. היא שנת הגאולה: לנחם כל אבלי. והנה פרש אחר כן כי הם אבלי ציון: לשום לאבלי ציון. הוא שיפרש פאר תחת אפר שמן ששון תחת אבל כי האבל לא יסוך שמן והתקוששת לעדה: רוח כהה. שם התאר מגזרת כהה הנגע יש אומרי' כטע' חסך והנכון כעיני שהוא הפך פשה: אילי הצדק. מגזרת אילני' כמו מאילים אשר חמדתם והעד מטעם השם: ובנו חרבות עולם. קדמונים: שוממות ראשונים: דורי' שעברו: ועמדו. לפניכם: זרים. נעבדים: אכריכם. שם התאר והם עובדי האדמה: ואתם. כבר אמ' כי כל כהן לעולם הוא משרת והעד משרתי אלהינו והנה יהיו הגוים כנגד ישר' וישר' כנגד בני אהרן על כן חיל גוים כנגד המעשר. יוד תתימרו תחת אלף מגזרת את יי' האמרת:

ישמע י' בקריא' וסימ' ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. לא ישמע עוד חמס בארצך. וגלתי בירושלם וששתי. כהקיר בור מימיה כן. כה אמר יי' עוד ישמע במקום. ויתנהו כסוגר בחחים. והשבתי המון שריך. קול מלאכבה. אחריו ישאג קול. וגם נביאים העמדת. וא' וישמע ויקמו הלוים: לאלף ב'

תחת היותך עזובה ושנואה ואין עובר ושמתיך לגאון עולם משוש דור ודור: וינקת חלב גוים ושד מלכים תינקי וידעת כי אני יהוה מושיעך וגאלך אביר יעקב: תחת הנחשת אביא זהב ותחת הברזל אביא כסף ותחת העצים נחשת ותחת האבנים ברזל ושמתי פקדתך שלום ונגשיך צדקה: לא ישמע עוד חמס בארצך שד ושבר בגבוליך וקראת ישועה חומתיך ושעריך תהלה: לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנגה הירח לא יאיר לך והיה לך יהוה לאור עולם ואלהיך לתפארתך: לא יבוא עוד שמשך וירחך לא יאסף כי יהוה יהיה לך לאור עולם ושלמו ימי אבלך: ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעו מעשה ידי להתפאר: הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום אני יהוה בעתה אחישנה:

סא רוח אדני יהוה עלי יען משח יהוה אתי לבשר ענוים שלחני לחבש לנשברי לב לקרא לשבוים דרור ולאסורים פקח קוח: לקרא שנת רצון ליהוה ויום נקם לאלהינו לנחם כל אבלים: לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר שמן ששון תחת אבל מעטה תהלה תחת רוח כהה וקרא להם אילי הצדק מטע יהוה להתפאר: ובנו חרבות עולם שממות ראשנים יקוממו וחדשו ערי חרב שממות דור ודור: ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכרמיכם: ואתם כהני יהוה תקראו משרתי אלהינו יאמר לכם חיל גוים תאכלו ובכבודם תתימרו:

חלף דהוית שביקא ומטלטלא ולית דעדי ואשוינך ליקר עלם בית דיץ דר ודר: ותסבעין ניכסי עממיא ובביזת מלכיהון תתפנקי ותדעין ארי אנא יי' פרקיך ומשיזביך תקיפא דיעקב: חלף נחשא דבזו מיניך ירושלם איתי דהבא וחלף ברזלא איתי כספא וחלף אעיא נחשא וחלף אבניא ברזלא ואשוי פרנסך שלם ושלטוניך בזכו: לא ישתמע עוד חטפא בארעיך ביזא ותבירא בתחומיך ויערעון פורקן על שורך ועל תרעך יהון משבחין: לא תצטרכין עוד לניהור שמשא ביממא ואף לא לזיהור סיהרא בליליא ויהי ליך יי' לניהור עלם ואלהך לתושבחתיך: לא תיבטל עוד מלכותיך ויקריך לא יעדי ארי יי' יהי ליך לניהור עלם וישלמון יומי אבליך: ועמיך כולהון זכאין לעלם יחסנון ארעא ניצבא דחדותי עובד גבורתי לאשתבחא: הזעיר בהון יהי לאלפא ודחליש לעם תקיף אנא יי' בזמנה איתינה: אמר נביא רוח נבואה מן קדם יי' אלהים עלי חלף דרבי יתי יי' לבשרא ענותניא שלחני לתקפא לתבירי לבא למקרי לדשבן חירו ולדאסירין אתגלו לניהור: למקרי שנת רעוא קדם יי' ויום פורענותא קדם אלהנא לנחמא כל אבליא: לשואה לאבילי ציון למיתן להון כליל חלף קטם משח דחדוה חלף אבלא רוח משבחא חלף רוחהון דהוות עמיא ויקרון להון רברבי קושטא עמיה דיי' לאשתבחא: ויבנון חרבת עלם צדית קדמאי יקוממון ויחדתון קרוין דהואה חרבן צדיא דר ודר: ויקומון נוכראין וירעון ענכון ובני עממי אכריכון ומפילחי כרמיכון: ואתון כהניא דיי' תתקרון דמשמשין קדם אלהנא יתאמר לכון ניכסי עממיא תיכלון וביקרהון תתפנקון:

רשי

ושד מלכים. לשון שדים ותינוקי יורה עליו: תחת הנחשת. שנטלו ממך: ושמתי פקודתך שלום. ואשוי פרנסייך שלם ושלטונייך בזכו. פקודתך פקידים שליך ורבותנו אמרו הפקודות שבאו עליך בגלותך והנוגשים שדחקוך יהיו לך לשלום ולצדקה: לא יהיה לך עוד. לא תצטרכי לאור השמש: להתפאר. שאהיה מתפאר בהם פורונטיר בלע"ז: לא יאסף. לשון אספו נגהם הכניסו אורם: בעתה אחישנה. זכו אחישנה לא זכו בעתה: יען משח. אין משיחה זו אלא לשון שררה וגדולה: פקח קוח. פקח את מלקוחם ושבים והתירהו: לקרוא לשבוי' דרור. כלומ' לבשר להם בשורת הגאולה: שנת רצון. שנת פיוס ורצוי: אילי הצדק. לשון אילנות כמו מאילי' אשר חמדתם ומטע יי' יורה עליו: אכריכם. מהיגי המחרישה: כהני יי'. כשיאי הקב"ה: חיל גוים. נכסי עממיא: תתימרו. אתם תכנסו תחתיה' בכבוד שנטלו עד הנה:

וסימ' ומאה לאלף ואלף. הקטן יהיה לאלף: לגוי עצום ג' וסימ' הרף ממני ואשמידם. הקטן יהיה לאלף. והגהלאה לגוי עצום: חורב יו"ן וחס' וסימ' הייתי ביום אכלני חרב. על הגוזה לבדה. אל הגוזה לבדה. ויהי חרב אל הגוזה לבדה. תהיה משלכת לחרב. לחרב ולקללה תהיה כצרה דירמיה. חרב אל מימיה ויבשו. ונתתי את ארץ מצרים. וסוכה תהיה לצל יומם. מחסה מזרם. בחרב בציון ב' בו. וחשו ערי חרב. קול ישורר בחלון חרב בסף. ואקרא חרב:

אבן עזרא

תחת בשתכם. תירשו: ותחת כלמה ירנו חלקם. והנה פירש מלת משנה שאמר לכן בארצם משנה יירשו: כי. הטע' אשלם להם גמול כי אני אוהב צדק שונא גזל אפי' בעולה שהיא קרבה לפני על כן ונתתי פעולתם כמו שכרם כמו ולא תלין פעולת שכיר והנה טעם גזל שלא אגזלם כי אם לא אתן להם שכר הנה גוזלי שכר: ונודע בגוים. לא יורה זה הכתו' שישראל יהיו עוד מפוזרים רק ידעו ביאות הגוים הבאים לחוג את חג הסכות ככתוב בספר זכריה והנותרים מהם: שוש. אז יאמר ישראל שוש אשיש: יעטני. פועל עבר מגזרת עוטה אור כשלמה והם שני בגדים: כחתן יכהן פאר. הוא פועל יוצא שהוא מצטרך לפאר כמו כאשר פירשתי במלת יפרשונך: תעדה כליה. הם הקשורים על גרגרותיה: כי כארץ. אשר זרועיה תצמיח. צדקה הטעם שיגדל הצדק כאילו הוא צמח: למען. אלה דברי ישראל בגלות: כלפיד יבער. שב אל לפיד ותחסר מלת אשר: וראו. קורא לך. תהביין שלא נקרא שם פועלו: יקבנו. כמו נקבו בשמות: והיית עטרת: ביד יי'. כי יש מקומות שיתכנו העטורות בידים: לא. זה הכתוב יורה כי למען ציון דברי השם ואמ' לא אשקוט כלמען בני אדם: חפצי בה: שתים מלות: תבעל. הן יפרשנו כי יבעלוך דרך משל על טוב המלוכה: על. אלה השומרים כנוי על אבילי ציון שאין להם עסק כי אם בכי ולא ישנו בלילה כשומרי החומות והוסיף כל היום כי מנהג השומרים לישן ביום וכן כתו' משמרי הבלי שוא והנה פירש הנביא דבריו שהם מזכירים הוא פועל יוצא לשנים פעולים כמו הזכירני נשפטה יחד גם נשבע גם זה יורה לאות כי זאת הנבואה לעתיד כי הנה נשבע השם שהיא גזר' בלא תנאי וטעם בימינו כמו גבורתו שהיא עומדת לעד וטעם להזכיר במקום הזה בימינו שאדם לא יוכל לקחת דגנך בחזקה כי יאכלוהו שב אל דגנך ומקבציו שב אל התירוש: עברו. טעם להזכיר טוב לארץ בעבור אבילי ציון שיתענגו בלא פחד והנה שב לבאר שתהיה יציאת ישראל מגלותם ושובם אל ארצם בכבוד וכן יאמרו פקידי הגוים. וטעם עברו בשערים להכריז בכל שער: ושנו' לאמר פנו דרך העם סקלו אותה מאבן הרימו נס בעולם: הנה

שנא ושנא ד' חס' בקריא' וסימ' יהושע. שנא גזל בעולה. ושנא התקעים בטוח. שנא בצע יאריך ימים. וכל אוריתא דכוו' חס': ברך י"ג בקריא' וסי' בבסר' רבת': ישיש ד' בקריא' וסימ' כן ישיש יי' עליכם להטיב אתכם ולהרבות. ומשוש חתן על כלה. ישיש עליך בשמחה. ישיש כגבור לרוץ ארחו. וחד וישיש כבא יצא

תַּחַת בָּשְׁתְּכֶם מִשְׁנֶה וּכְלִמָּה יָרֹנּוּ חֶלְקָם לָכֵן בְּאַרְצָם מִשְׁנֶה יִירָשׁוּ שִׂמְחַת עוֹלָם תִּהְיֶה לָהֶם: כִּי אֲנִי יְהוָה אֹהֵב מִשְׁפָּט שֹׂנֵא גָזֵל בְּעוֹלָה וְנָתַתִּי פְעֻלָּתָם בֶּאֱמֶת וּבְרִית עוֹלָם אֶכְרוֹת לָהֶם: וְנוֹדַע בַּגּוֹיִם זַרְעָם וְצֶאֱצָאֵיהֶם בְּתוֹךְ הָעַמִּים כָּל רֹאֵיהֶם יַכִּירוּם כִּי הֵם זֶרַע בֵּרַךְ יְהוָה:

שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בַּיהוָה תָּגֵל נַפְשִׁי בֵּאלֹהַי כִּי הִלְבִּישַׁנִי בִּגְדֵי יֶשַׁע מְעִיל צְדָקָה יְעָטָנִי כֶּחָתָן יְכַהֵן פְּאֵר וְכַכַּלָּה תַּעְדֶּה כֵלֶיהָ: כִּי כָאָרֶץ תּוֹצִיא צִמְחָהּ וּכְגַנָּה זֵרוּעֶיהָ תַצְמִיחַ כֵּן אֲדֹנָי יְהוִה יַצְמִיחַ צְדָקָה וּתְהִלָּה נֶגֶד כָּל הַגּוֹיִם: לְמַעַן צִיּוֹן לֹא אֶחֱשֶׁה וּלְמַעַן יְרוּשָׁלַםִ לֹא אֶשְׁקוֹט עַד יֵצֵא כַנֹּגַהּ צִדְקָהּ וִישׁוּעָתָהּ כְּלַפִּיד יִבְעָר: וְרָאוּ גוֹיִם צִדְקֵךְ וְכָל מְלָכִים כְּבוֹדֵךְ וְקֹרָא לָךְ שֵׁם חָדָשׁ אֲשֶׁר פִּי יְהוָה יִקֳּבֶנּוּ: וְהָיִית עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת בְּיַד יְהוָה וּצְנוֹף מְלוּכָה בְּכַף אֱלֹהָיִךְ: לֹא יֵאָמֵר לָךְ עוֹד עֲזוּבָה וּלְאַרְצֵךְ לֹא יֵאָמֵר עוֹד שְׁמָמָה כִּי לָךְ יִקָּרֵא חֶפְצִי בָהּ וּלְאַרְצֵךְ בְּעוּלָה כִּי חָפֵץ יְהוָה בָּךְ וְאַרְצֵךְ תִּבָּעֵל: כִּי יִבְעַל בָּחוּר בְּתוּלָה יִבְעָלוּךְ בָּנָיִךְ וּמְשׂוֹשׂ חָתָן עַל כַּלָּה יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ:

עַל חוֹמֹתַיִךְ יְרוּשָׁלַםִ הִפְקַדְתִּי שֹׁמְרִים כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה תָּמִיד לֹא יֶחֱשׁוּ הַמַּזְכִּירִים אֶת יְהוָה אַל דֳּמִי לָכֶם: וְאַל תִּתְּנוּ דֳמִי לוֹ עַד יְכוֹנֵן וְעַד יָשִׂים אֶת יְרוּשָׁלַםִ תְּהִלָּה בָּאָרֶץ: נִשְׁבַּע יְהוָה בִּימִינוֹ וּבִזְרוֹעַ עֻזּוֹ אִם אֶתֵּן אֶת דְּגָנֵךְ עוֹד מַאֲכָל לְאֹיְבַיִךְ וְאִם יִשְׁתּוּ בְנֵי נֵכָר תִּירוֹשֵׁךְ אֲשֶׁר יָגַעַתְּ בּוֹ: כִּי מְאַסְפָיו יֹאכְלֻהוּ וְהִלְלוּ אֶת יְהוָה וּמְקַבְּצָיו יִשְׁתֻּהוּ בְּחַצְרוֹת קָדְשִׁי:

עִבְרוּ עִבְרוּ בַּשְּׁעָרִים פַּנּוּ דֶּרֶךְ הָעָם סֹלּוּ סֹלּוּ הַמְסִלָּה סַקְּלוּ מֵאֶבֶן

תרגום

חלף דבהתתון ואתכנעתון על חד תרין בטבון דאמרית לכון איתי לכון ויבהתון עממיא דהוו משתבחין בחולקהון בכן בארעהון על חד תרין יחסנון חדות עלם תהי להון: ארי אנא יי רחימנא דינא מרחק קדמי שקרא ואונסא ואתן אגר עובדיהון בקשוט וקיים עלם אגזר להון: ויתרבון בעממיא בניהון ובני בניהון בגו מלכותא כל חזואיהון ישתמודעינון ארי אינון זרעא דברכיה יי: אמרת ירושלם מחדא אחדי במימרא דיי תבוע נפשי בפורקנא דאלהי ארי אלבשני לבושין דפורקן מעיל דזכו עטפני כחתנא דמצלח בגנוניה וככהנא רבא דמתקן בלבושוהי וככלתא דמתקשטא בתיקונהא: ארי כארעא דמפקא צמחה וכגינת שקיא דזירועהא מרביא כן יי אלהים יגלי זכותא ותושבחתא דירושלם לקביל כל עממי: עד דאעביד פורקן לציון לא אניח לעממיא ועד דאייתי נחמא לירושלם לא אשקיט למלכותא עד דיתגלי כשפרפרא נהורא ופורקנה כבעור יבער: ויחזון עממיא זכותיך וכל מלכיא יקריך ויקרון ליך שמא חדתא די במימריה דיי יפרשיניה: ותהון כליל דחדוא קדם יי וכתר דתושבחא קדם אלהיך: לא יתאמר ליך עוד שביקא ולארעיך לא יתאמר עוד צדיא ארי ליך יתקרי עבדי רעותי בה ולארעיך יתבא ארי תהי רעוא מן קדם יי ביך וארעיך תתיתב: ארי כמא דמתיתב עולם עם בתולתא כן יתיתבון בגויך בנייכי וכמא דחדי חתנא עם כלתא יחדי עלך אלהיך: הא עובדי אבהתך צדיקיא קרתא דירושלם מתקנין ונטירין קדמי כל יממא וכל ליליא תדירא לא פסקין מתאמר דכרן טבותיך קדם יי לא פסיק לכון: ולא יפסוק דכרניהון מן קדמוהי עד דתקין ועד דישוי ית ירושלם תושבחתא בארעא: קיים יי בימיניה ובדרע תוקפיה אם אתן ית עיבוריך עוד מיכל לבעלי דבביך ואם ישתון בני עממיא חמריך דלאית ביה: ארי דכנשוהי לעבורא ייכלוניה וישבחון קדם יי ודעצרוהי לחמרא ישתוניה בדרת קודשי: נביא עברו ותובו בתרעיא אפנו לב עמא לאורח תקנא בסרו בסורן טבן ונחמן לצדיקיא דסליקו הירהור יצרא דהוא כאבן תקלא

רשי

תחת בשתכם. שהיה משנה אף הם כלמה ירונו תמיד חלקם כלומר תחת אשר עד הנה תמיד עתי היו רוננים כלמה חלקם ים רנה שהיא אבל כמו קומי רוני בלילה וכמו ותעבור הרנה דאחאב: כי אני יי' אוהב משפט שונא גזל בעול'. לכך איני מקבל עולות העמים שכולן גזל: ונתתי פעולתם. של ישראל שהיא באמת או ונתתי פעולתם שפעלו שכר שסבלו גידופי האומות על כבודי באמת: כחתן. אשר ילבש לבושי פאר ככהן גדול: וככלה תעדה כליה. תכשיטיה: כי כארץ תוציא צמחה וגו'. למען ציון אעשה ולא אחשה על מה שעשו לה: לא אשקט. לא יהא שלום לפני עד יצא כנוגה צדקה: יקבנו. יפרשנו: בעולה. מיושבת: כי יבעל וגו'. אחרי כמה דמיתתב עולם עם בתולתא כן יתיתבון בנוייכי בנייכי: על חומותיך ירושלם. רבותינו דרשוהו כמשמעו מלאכים המזכירים את יי' על חורבנה לבנותה מאי אמרי אתה תקום תרחם ציון כי בחר יי' בציון כדאיתא במסכ' מנחות ויונתן תירגם חומותיך אבות הראשונ' המגינ' עליכו כחומה: הפקדתי שומרים. לכתוב ספר זכרונות שלא ישתכח זכותם מלפני: לא יחשו. מלהזכיר זכותם לפני: המזכירים את יי'. את זכות האבות: אל דמי לכם. אל תחרישו: יאכלוהו. מוסב על דגנך: ישתוהו: מוסב על תירושך: עברו עברו בשערים. אמר נביא עברו ותובו בתרעיא אפנו לבא דעמא לאורח תקנא: סולו סולו המסלה. כבשו הדרך בטי"ן לוקמי"ן בלע"ז סולו לשון מסלה הוא: סקלו מאבן. סקלו המסילה והשליכו אבני מכשול לצדדין. מאבן משיות שם אבן וכנגד יצר הרע הוא אומ' ויש עוד לפותרו על תיקון הדרכים לקבוץ הגליות. סקלו אימפירייאיי"ן בלע"ז: הרימו

מסרה

לקראת נשק: יאכלוהו ד' וחס' וסימ' ואכלו את הבשר בלילה הזה. בחדש השני בארבעה עשר יום בחדש הזה. בשלו את הבשר פתח אהל מועד. כי מאספיו יאכלוהו והללו:

הנה. בת ציון. הבת שהולידה: ופעולתו. פרשתיו וטעם שכרו שיתן שכר טוב לסובלי הגלות או טעמו שיתן שכר טוב למי שיכבד ישראל: וקראו. ולך יקרא. הכ"ף לנכח ציון: מי. יש אומרים כי זה הבא הוא המשיח ויש אומרים שהוא מיכאל והנכון שהוא רמז לשם הנכבד והטעם על הגזרה שגזר על אדום ואת היא מלכו רומא וקוסטנטינא ונקראו ארומי' בעבור שנכנסו בתורת אדום וזאת ה התורה נקראה על שם אדום שהאדומיים ה האמינו בתחלה בתור' האיש הידוע: חמוץ בגדים. מגזרת חומץ זה שהיה הדור בלבושו והטעם איך התכסף: צועה. אחרים כמו ושלחתי לו צועי' וכמוהו והער וברוב כוחו ואמ' רבי משה הכהן ז"ל כי צועה כמו מהר צועה להפתח והוא תואר השם ואיננו פועל יוצא במקום הזה ובעבור שאמ' מי זה השיב אני מדבר רב להושיע גדול כמו על כל רב ביתו: מבצרה. שם מקום כאילו בא משם והנה הטע' מעם בצרה והם אדום ואמר הם על ת תורתם בכל מקום ש שיהיו שם: מדוע. לאמ' ללבושך נוסף כלמ"ד השלישי' ל לאבשלום והטעם הדם הדומה ליין: פורה. והנה זאת התשובה ה הטעם הריגת אדום ו והשחתת מלכו' תורת' וטעם לבדי כי אני ב גזרתי על אדום כן ו ואדרכם אף על פי ש שירא' שהוא לעתיד הוא סימן הזמן ה העומד: ויז נצחם. הנה יז כמו ויט משה. נצחם הוא הדם שבו יחיה האד' כחו והוא מגזרת נצח: אגאלתי. האל"ף תחת ה"א הבנין ולפי דעתי שהיא מלה מורכבת מפועל עבר ועתיד ופי' אגאלתי כמו טנוף כמו יגאלוהו חשך וצלמות: כי. לעשה נקמה באויבי: ואגאל אוהבי והנה גאולי פעולים והיו"ד ם סימן המדבר והו' השם: ואביט. דרך משל כי אין צורך לשם: ואשתומם. כמו וישתומם שם פרשתיו: ואבוס עמים. אחרים לבד מאדום: ואוריד לארץ נצחם. כמו אשפוך לארץ דמם: חסדי. אז יודו משכילי ישראל על רוב החסדים שעשה השם עם ישראל בצאתם ממצרים גם בגלות ושהושיעם והושיבם אל ארצם. וטעם תהלות יי' כי מזכיר חסדי השם זאת היא תהלתו: ורוב. טוב תואר השם שהוא רב טוב: ויאמר. הטעם כי אמר כדרך בן אדם שחשב שיהיו בנים נאמנים על כן הושיעם: בכל. לא צר. האמת שהוא בוי"ו כטעם ותקצר נפשו דרך משל להבין השומעים כאילו גם הוא היה בצרה על כן מהר להושיעם: ומלאך פניו הושיעם. וכן כתיב וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים ואיננו משה כלל: וינטלם. כמו ונטל החול והנה הטעם שגאלם ממצרים ונשאם בארצם על כן אמר כל ימי עולם כל הימים שהיו בארצם: והמה מרו ועצבו. מגזרת על תעצבו דרך משל ויש אומרים כי רוח קדשו הוא מלאך הכבוד: הוא נלחם בם. עד שיגלו מארצו: ויזכור

הרימו נס. כלומר שורקא בל' אות הוא שיקבצו אלי ויביאו לי את הגולים אצלם: הנה שכרו. מוכן לתת לעבדיו מוכן אתו: ופעולתו. שכר הפעולה שפעלו עמו לפניו הוא מוכן לתת: מי זה בא מאדום. נתנבאה הנביא על שאמר הקב"ה שעתיד לעשות נקמה באדום והוא עצמו בכבודו הורג את שר שלהם תחלה כענין שנא' כי רותה בשמי' חרבי והנ"כ על אדום תרד ונכר בזעם פניו שהרג הרג רב והכני' מרב' בלבוש מלחמו' בני אדם לבושי בגדים ובהרג' הרג הדם נתז על בגדיה' כי כן דרך הכתובים מדברים בשכינה כדרך בני אדם לשבר את האוזן מה שהיא יכולה ל לשמוע וכן וקולו כקול מים ר רבים דימה הנביא קול חזק שלו לקול מים רבים לשבר את האוזן כדרך שאיפשר לה לשמוע שאין להבין ולהאזין ברוב גבורות א אלהינו להשמיעה כמות שהיא: מי זה בא מאדום. ישראל אומר מי זה וגו' ובא חמוץ בגדים צבועים בדם וכל דבר שהוא מ מתכלץ בריחו ובמראיתו נופל בו לשון חימוץ: מבצרה. אמרו רבו' שתי טעיות עתיד שר של רומי ל לטעות כסבור הוא שבצרה היא בצר במדבר שהיתה עיר מקלט וטועה שאין קולטת אלא שוגג והוא הרג את ישראל מזיד ועוד יש מדרש אגדה על שהספיקה ב בצרה מלך לאדום במות מלכם הראשון וימלך תחתיו יובב בן זרח מבצרה ובצרה ממואב הי' כענין שנאמר על קריות ועל ב בצרה: זה. שהיה הדור בלבושו וצועה ונאזר ברוב כחו והקב"ה משיבו אני הוא שעלת לפני לדבר בצדקת האבות ו ובצדקת דורו של שמד וצדקתי גם היא עמהם ונגליתי להיות רב להושיע והם אומרים מדוע אדום ללבושך מדוע בגדיך אדומים: ומעמים אין איש אתי. מתייצב לפני להלחם: נצחם. דמם שהוא תוקפו ונצחונו של אדם: אגאלתי. כמו נגאלו בדם: ואביט ואין עוזר. ליסר: וחמתי היא סמכתני. חמתי שיש לי על האומות אשר אני קצפתי מעט על עמי והמה עזרו לרעה היא סמכתני חיזקה ידי ועוררה את לבי ליפרע מהם ואף על פי שאין ישראל ראויין והגונים לגאולה: ואשתומם. לשון תמיהה וכבר פירשתי למעלה וישתומם כי אין מפגיע: ואבוס. לשון מתגולל ברם ודורך ברגלי כמו מתבוסס בדמיך וכמו בוססו את נחלתי: נצחם. גבורת נצחונם: חסדי יי' אזכיר. הנביא אמר אזכיר את ישראל את חסדי יי': ורב טוב. אזכיר אשר גמל לבית ישר' ברחמיו: אך עמי המה. אף על פי שגלוי לפני שיבגדו בי מכל מקום עמי והרי הם לפני כבנים אשר לא ישקרו: בכל צרתם. שהביא עליהם: לא צר. לא היכר להם כפי מעלליהם שהיו ראויין ללקו' כי מלאך פניו הוא מיכאל שר הפנים משמשו לפניו הושיע תמיד בשליחותו של מקום: והמה מרו. הקניטו כמו ממרים הייתם: ויזכור

מבצרה ג' יובב בן זרח. וחברו דד"ה. מי זה בא מאדום. אנך: פורה ב' חס' וג' מל' וסימ' נמסר לעיל בספרא סוף סימ' ל': ואין עוזר ו' דסמיכי וסימ' נמסר במלכים ב' סוף סימ' יד: תהלות ד' ג' מל' וא' חס' וסימ' חסדי יי' אזכיר. נורא תהלת עשה פלא. ואתה קדוש יושב. לא נכחד מבניהם וא' ותהלות יי' יבשרו.

הָרִימוּ נֵס עַל־הָעַמִּים: הִנֵּה יְהוָה הִשְׁמִיעַ אֶל־קְצֵה הָאָרֶץ אִמְרוּ לְבַת־צִיּוֹן הִנֵּה יִשְׁעֵךְ בָּא הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו: וְקָרְאוּ לָהֶם עַם־הַקֹּדֶשׁ גְּאוּלֵי יְהוָה וְלָךְ יִקָּרֵא דְרוּשָׁה עִיר לֹא נֶעֱזָבָה:

סג

מִי־זֶה בָּא מֵאֱדוֹם חֲמוּץ בְּגָדִים מִבָּצְרָה זֶה הָדוּר בִּלְבוּשׁוֹ צֹעֶה בְּרֹב כֹּחוֹ אֲנִי מְדַבֵּר בִּצְדָקָה רַב לְהוֹשִׁיעַ: מַדּוּעַ אָדֹם לִלְבוּשֶׁךָ וּבְגָדֶיךָ כְּדֹרֵךְ בְּגַת: פּוּרָה דָּרַכְתִּי לְבַדִּי וּמֵעַמִּים אֵין־אִישׁ אִתִּי וְאֶדְרְכֵם בְּאַפִּי וְאֶרְמְסֵם בַּחֲמָתִי וְיֵז נִצְחָם עַל־בְּגָדַי וְכָל־מַלְבּוּשַׁי אֶגְאָלְתִּי: כִּי יוֹם נָקָם בְּלִבִּי וּשְׁנַת גְּאוּלַי בָּאָה: וְאַבִּיט וְאֵין עֹזֵר וְאֶשְׁתּוֹמֵם וְאֵין סוֹמֵךְ וַתּוֹשַׁע לִי זְרֹעִי וַחֲמָתִי הִיא סְמָכָתְנִי: ס וְאָבוּס עַמִּים בְּאַפִּי וַאֲשַׁכְּרֵם בַּחֲמָתִי וְאוֹרִיד לָאָרֶץ נִצְחָם: חַסְדֵי יְהוָה אַזְכִּיר תְּהִלֹּת יְהוָה כְּעַל כֹּל אֲשֶׁר־גְּמָלָנוּ יְהוָה וְרַב־טוּב לְבֵית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־גְּמָלָם כְּרַחֲמָיו וּכְרֹב חֲסָדָיו: וַיֹּאמֶר אַךְ־עַמִּי הֵמָּה בָּנִים לֹא יְשַׁקֵּרוּ וַיְהִי לָהֶם לְמוֹשִׁיעַ: בְּכָל־צָרָתָם לֹא צָר וּמַלְאַךְ פָּנָיו הוֹשִׁיעָם בְּאַהֲבָתוֹ וּבְחֶמְלָתוֹ הוּא גְאָלָם וַיְנַטְּלֵם וַיְנַשְּׂאֵם כָּל־יְמֵי עוֹלָם: וְהֵמָּה מָרוּ וְעִצְּבוּ אֶת־רוּחַ קָדְשׁוֹ וַיֵּהָפֵךְ לָהֶם לְאוֹיֵב הוּא נִלְחַם־בָּם:

אֲרִימוּ אָתָא עַל עַמְמַיָא: הָא יְיָ אַשְׁמַע לְסִיפֵי אַרְעָא אִמְרוּ לִכְנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן הָא פָרְקִיךְ מִתְגְלֵי הָא אֲגַר עָבְדֵי מֵימְרֵיהּ עִמֵּיהּ וְכָל עוֹבָדֵיהוֹן גְלַן קֳדָמוֹהִי: וְיִקְרוּן לְהוֹן עַמָּא דְקוּדְשָׁא פְּרִיקַיָא דַיְיָ וְלִיךְ יִתְקְרֵי תְּבִיעֲתָא קַרְתָּא דְלָא אִתְרַחֲקַת: מַן אָמַר אִלֵין עָתִיד לְאַיְתָאָה מָחָא עַל אֱדוֹם פּוּרְעֲנָא תַקִּיפָא עַל בּוּצְרָה לְמֶעְבַּד פּוּרְעֲנוּת דִין עַמֵּיהּ כְּמָא דְקַיֵים לְהוֹן בְּמֵימְרֵיהּ אֲמַר הָא אֲנָא מִתְגְלֵי כְּמָא דְמַלֵילִי בְּזָכוּ סַגִּיא קֳדָמַי חֵיל לְמִפְרַק: מָא דֵין יִסְמְקוּן טוּרִין מִדַם קְטִילִין וּמֵישְׁרִין יִפְקוּן כַּחֲמַר בְּמַעְצַרָא: הָא כְּבַעוּט דְמִתְבְּעִט בְּמַעְצְרָא כֵּן יִסְגֵי קְטוֹל בְּמַשְׁרְיַת עַמְמַיָא וְלָא יְהֵא לְהוֹן תְּקוֹף קֳדָמַי וְאֵיקְטְלִינוּן בְּרוּגְזִי וְאֵידוּשִׁינוּן בְּחֶמְתִּי וְאֶתְבַּר תְּקוֹף תַּקִּיפֵיהוֹן קֳדָמַי וְכָל חַכִּימֵיהוֹן אֵיסַלְעֵם: אֲרֵי יוֹם פּוּרְעָנוּתָא קֳדָמַי וּשְׁנַת פּוּרְקַן עַמִּי מְטַת: וּגְלֵי קֳדָמַי וְלֵית גְבַר דְלֵית עוֹבָדִין טָבִין וִידִיעַ קֳדָמַי וְלֵית אֱנָשׁ דִיקוּם וְיִבְעֵי עֲלֵיהוֹן וּפְרַקְתִּינוּן בִּדְרַע תּוּקְפִּי וּבְמֵימַר רְעוּתִי סְעַדְתִּינוּן: וְאֵיקְטֵיל עַמְמַיָא בְּרוּגְזִי וְאֵידוּשְׁשִׁינוּ בְּחֵימְתִי וְאֵירְמֵי לְאַרַע אַרְעֲתָא קְטִילֵי גִיבָּרֵיהוֹן: אָמַר נְבִיָא טֵיבְוָתָא דַיְיָ אֲנָא מַדְכַּר תּוּשְׁבְּחָתָא דַיְיָ כְּעַל כָּל דְגַמְלָנָא יְיָ וְסַגִּי טוּבֵיהּ לְבֵית יִשְׂרָאֵל דְגַמְלִינוּן כְּרַחֲמוֹהִי וּבְסַגִיוּת טוּבֵיהּ: וַאֲמַר בְּרַם עַמִּי אִינוּן בְּנַיָא דְלָא יְשַׁקְרוּן וַהֲוָת מֵימְרֵיהּ לְהוֹן פָּרִיק: בְּכָל עִידָן דְחָבוּ קֳדָמוֹהִי לְאַיְתָאָה עֲלֵיהוֹן עַקְּתָא לָא אָעִיק לְהוֹן וּמַלְאַךְ שְׁלִיחַ מִן קֳדָמוֹהִי פָּרִיקִינוּן בְּרַחֲמָתֵיהּ וּבְמִתְּחֵסֵיהּ עֲלֵיהוֹן הוּא שֵׁיזְבִינוּן וּנְטַלִינוּן וְסוֹבְרִינוּן כָּל יוֹמֵי עָלְמָא: וְאִינוּן סָרִיבוּ וְאַרְגִיזוּ עַל מֵימַר נְבִיֵי קוּדְשֵׁיהּ וְאִתְהַפַּךְ מֵימְרֵיהּ לְהוֹן לִבְעִיל דְבָב הוּא אַגִּיחַ קְרָבָא בְּהוֹן:

דאורי' חס': ומלאך ב' פתחין וסים' ומלאך הברית. ומלאך פניו הושיעם: והמה י' ר"פ בקריא' וסים' והמה טרם ישכבון. והמה לקחו את אשר עשה מיכה. והמה מביאים איש מנחתו דמלכים. והמה אמרו אל ירמיהו יהי יי'. והמה מרו ועצבו את רוח. והמה אם ישמעו ואם יחדלו. והמה כאדם עברו ברית. והמה לא ידעו מחשבת יי'. והמה עזרו עם דוד דד"ה. והמה לשואה יבקשו נפשי:

ויזכור ימי עולם משה עמו · הנביא מתאונן ואומר בלשון תחנה היום בגולה זוכר עמו את ימי עולם את ימי משה ובבריתם הוא אומר איה משה רועינו המעלינו מים סוף: את רועה צאנו · דמיון רועה המעלה את צאנו איה הוא אשר שם בקרב ישראל את רוח קדשו של הקב"ה ולימדנו חוקים ומשפטים: מוליך לימין משה זרוע תפארתו · הקב"ה היה מוליך לימין משה את זרוע גבורתו בכל עת שהיה צריך לעזרתו של הקב"ה היה זרועו מוכן לימינו: כסוס במדבר · שאינו נכשל לפי שהיא ארץ חלקה כן לא נכשלו בתהום: כבהמה · אשר בבקעה תרד ובקעה היא ארץ חלקה ואין בה מכשול קנפנ"א בלע"ז: תרד · תתפשט כמו לרד לפניו גוים כן רוח ה' תניחנו לתהום ושם בו דרך כבושה: כן נהגת עמך · כך היה הכל כמו שאמרנו נהגת עמך: איה קנאתך · הראשונה: המון מעיך · שהיו רגילים להמות עלינו כאמ' מאז כענין שנ' על כן המו מעי לו והמון רחמיך הראשונים אלינו עתה התאפקו נתחסנו מהיות הומים עלינו כאשר מאז · התאפקו כמו ויתאפק ויאמ' שימו לחם נתאפק ולא הכירו את אשר נכמרו רחמיו אל אחיו: כי אתה אבינו · ועליך להביט ולראות בצרותינו: כי אברהם לא ידענו · בצרת מצרים: וישראל לא יכירנו · במדבר כי כבר נסתלקו מן העולם ואתה יי' אבינו בכולם נעשית לנו אב ורבותינו דרשו בו כמו שדרשו במסכ' שבת: תקשיח · לשון אימון לב: למה תתענו · כי בידך להסיר יצר הרע מתוכנו כמה שנ' כחומר ביד היוצר וגו' ואומר והסירותי את לב האבן וגו': למצער ירשו עם קדשך · גדולתם וירושתם זמן מועט היתה להם: בוססו · דוששו: היינו · עתה כעם אשר לא בחרת למשול בם מעולם וכאילו לא נקרא שמך עליהם: לו קרעת שמים · וירדת להצילנו עתה כאשר ירדת להציל מיד מצרים אז מפניך הרים נזלו ברתת וזיע: כקדוח אש · את דבר הגוים מלפניו וכאשר המים תבעה האש כשתתן נחלתו מתכת בוערת במים יעלו המים אבעבועות כל זה עשית במצרים ויהי ברד ואש מתלקחת בתוכה: להודיע שמך לצריך · כענין שנ' באותה מכה ואולם בעבור זאת העמדתיך וגו' לו עשית עתה כן אז מפניך גוים ירגזו: בעשותך · במצרים ובכל האויבים נוראות אשר לא היינו מקוים שתעשה לנו כל אותן נוראות שלא היינו הנגלי' לכך ירדת להר סיני אז מפניך הרים נזלו כך פי' דונש בן לברט אבל יונתן תירגם כקדוח אש המסים על אליהו בהר הכרמל שנא' בו וגם המים אשר בתעלה לחכה: ומעולם לא שמעו · כאותן נוראות שנעשות לאחת מכל האומות לפני כן וגם עין לא ראתה אלהים אחר זולתך אשר יעשה האלהים למחכה לו מה שעשית אתה למחכים לך כך שמעתי מרבי יוסי והנכון · אבל רבותינו שאמרו כל הנביאים כלם לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא עין לא ראתה וגו' משמעו עין שום נביא לא ראתה את אשר יעשה הקב"ה למחכה לו זולתי עיניך אתה אלהים: פגעת את שש ועושה צדק · כמו ויפגע בו וימת סילקת מתוכנו והרגת את הצדיקי' שהיו ששים לעשות צדק ובדרכי רחמיך היו מזכירים אותך בתפלתם: הן אתה · בשקצפת עלינו על כל אשר היינו חוטאים בהם מעולם נושענו בתפלתם נושענו מעולם: ונושע · לשון הווה: ונהי

וַיִּזְכֹּר יְמֵי־עוֹלָם מֹשֶׁה עַמּוֹ אַיֵּה ׀ הַמַּעֲלֵם מִיָּם אֵת רֹעֵה צֹאנוֹ אַיֵּה הַשָּׂם בְּקִרְבּוֹ אֶת־רוּחַ קָדְשׁוֹ׃ מוֹלִיךְ לִימִין מֹשֶׁה זְרוֹעַ תִּפְאַרְתּוֹ בּוֹקֵעַ מַיִם מִפְּנֵיהֶם לַעֲשׂוֹת לוֹ שֵׁם עוֹלָם׃ מוֹלִיכָם בַּתְּהֹמוֹת כַּסּוּס בַּמִּדְבָּר לֹא יִכָּשֵׁלוּ׃ כַּבְּהֵמָה בַּבִּקְעָה תֵרֵד רוּחַ יְהוָה תְּנִיחֶנּוּ כֵּן נִהַגְתָּ עַמְּךָ לַעֲשׂוֹת לְךָ שֵׁם תִּפְאָרֶת׃ הַבֵּט מִשָּׁמַיִם וּרְאֵה מִזְּבֻל קָדְשְׁךָ וְתִפְאַרְתֶּךָ אַיֵּה קִנְאָתְךָ וּגְבוּרֹתֶךָ הֲמוֹן מֵעֶיךָ וְרַחֲמֶיךָ אֵלַי הִתְאַפָּקוּ׃ כִּי־אַתָּה אָבִינוּ כִּי אַבְרָהָם לֹא יְדָעָנוּ וְיִשְׂרָאֵל לֹא יַכִּירָנוּ אַתָּה יְהוָה אָבִינוּ גֹּאֲלֵנוּ מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ׃ לָמָּה תַתְעֵנוּ יְהוָה מִדְּרָכֶיךָ תַּקְשִׁיחַ לִבֵּנוּ מִיִּרְאָתֶךָ שׁוּב לְמַעַן עֲבָדֶיךָ שִׁבְטֵי נַחֲלָתֶךָ׃ לַמִּצְעָר יָרְשׁוּ עַם־קָדְשֶׁךָ צָרֵינוּ בּוֹסְסוּ מִקְדָּשֶׁךָ׃ הָיִינוּ מֵעוֹלָם לֹא־מָשַׁלְתָּ בָּם לֹא־נִקְרָא שִׁמְךָ עֲלֵיהֶם לוּא־קָרַעְתָּ שָׁמַיִם יָרַדְתָּ (סד) מִפָּנֶיךָ הָרִים נָזֹלּוּ׃ כִּקְדֹחַ אֵשׁ הֲמָסִים מַיִם תִּבְעֶה־אֵשׁ לְהוֹדִיעַ שִׁמְךָ לְצָרֶיךָ מִפָּנֶיךָ גּוֹיִם יִרְגָּזוּ׃ בַּעֲשׂוֹתְךָ נוֹרָאוֹת לֹא נְקַוֶּה יָרַדְתָּ מִפָּנֶיךָ הָרִים נָזֹלּוּ׃ וּמֵעוֹלָם לֹא־שָׁמְעוּ לֹא הֶאֱזִינוּ עַיִן לֹא־רָאָתָה אֱלֹהִים זוּלָתְךָ יַעֲשֶׂה לִמְחַכֵּה־לוֹ׃ פָּגַעְתָּ אֶת־שָׂשׂ וְעֹשֵׂה צֶדֶק בִּדְרָכֶיךָ יִזְכְּרוּךָ הֵן־אַתָּה קָצַפְתָּ וַנֶּחֱטָא בָּהֶם עוֹלָם וְנִוָּשֵׁעַ׃

וְחָס עַל יְקָר שְׁמֵיהּ בְּדִיל דּוּכְרָן טַבְוָתֵיהּ דְּמִן עָלְמָא גְּבוּרָן דַּעֲבַד עַל יְדֵי מֹשֶׁה לְעַמֵּיהּ דִּילְמָא יֵימְרוּן אָן דְּאַסֵּיקִינוּן מִן יַמָּא אָן דְּדַבָּרִינוּן בְּמַדְבְּרָא כְּרַעְיָא לְעָנֵיהּ אָן דְּאַשְׁרֵי בֵּינֵיהוֹן יָת מֵימַר נְבִיֵּי קוּדְשֵׁיהּ׃ דַּבַּר לִימִינָא דְּמֹשֶׁה דְּרַע תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ בְּזַע מֵי יַמָּא דְּסוּף מִן קֳדָמֵיהוֹן לְמֶעְבַּד לֵיהּ שׁוּם עָלַם׃ דַּבָּרִינוּן בֵּין תְּהוֹמַיָּא כְּסוּסְיָא דִּי בְּמַדְבְּרָא לָא מִתְקֵל כֵּן אַף אִינוּן לָא אִתְקִילוּ׃ כִּבְעִירָא דִּי בְּמֵישְׁרָא מַדְבְּרָא מֵימְרָא דַּייָ דַּבְּרִינוּן כֵּן דַּבַּרְתָּהִי לְעַמָּךְ לְמֶעְבַּד לָךְ שׁוּם דְּתוּשְׁבַּחְתָּא׃ אִיסְתְּכֵי מִן שְׁמַיָּא וְאִתְגְּלֵי מִמְּדוֹר קוּדְשָׁךְ וְתוּשְׁבַּחְתָּךְ אָן פּוּרְעָנוּתָךְ וּגְבוּרָוָתָךְ הֲמוֹן טַבְוָתָךְ וּסְגִיּוּת רַחֲמָךְ עֲלַי יִתְחַסְנוּן׃ אֲרֵי אַתְּ הוּא דְּרַחֲמָךְ עֲלָנָא סַגִּיאִין כְּאַב עַל בְּנִין אֲרֵי אַבְרָהָם לָא אַסְּקָנָא מִמִּצְרַיִם וְיִשְׂרָאֵל לָא עֲבַד לָנָא פְּרִישָׁן בְּמַדְבְּרָא אַתְּ הוּא יְיָ וְרַחֲמָךְ עֲלָנָא סַגִּיאִין כְּאַב עַל בְּנִין פָּרְקָנָא מֵעָלַם שְׁמָךְ׃ לְמָה תְּרַחֲקִינָנָא יְיָ לְמִטְעֵי מֵאוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמָךְ כְּעַמְמַיָּא דְּלֵית לְהוֹן חוּלָק בְּאוּלְפַן אוֹרַיְתָךְ לָא יִתְפְּנֵי לִיבָּנָא מִדַּחֲלְתָךְ אָתֵיב שְׁכִינְתָּךְ לְעַמָּךְ בְּדִיל עַבְדָּךְ צַדִּיקַיָּא דְּקַיֵּימְתָּא לְהוֹן בְּמֵימְרָךְ לְמֶעְבַּד בֵּינֵיהוֹן שִׁבְטֵי אַחְסַנְתָּךְ׃ בִּזְעֵיר דִּירִיתוּ עַמָּא דְּקוּדְשָׁךְ בַּעֲלֵי דְּבָבָנָא דְּשִׁישׁוּ מַקְדְּשָׁךְ׃ הָא אֲנַחְנָא עַמָּךְ דְּמִן עָלְמָא לָא לְעַמְמַיָּא יְהַבְתְּ אוּלְפַן אוֹרַיְתָךְ לָא אִתְקְרֵי שְׁמָךְ עֲלֵיהוֹן לָא לְהוֹן אַרְכֵינְתָּא שְׁמַיָּא אִתְגְּלֵיתָא מִן קֳדָמָךְ טוּרַיָּא זָעוּ׃ כַּד שְׁלַחְתָּא רוּגְזָךְ כְּאִישָׁתָא בְּיוֹמֵי אֵלִיָּהוּ אִתְמְסִיאוּ יַמָּא מַיָּא מְלַחְכָא אִישָׁתָא לְהוֹדָעָא שְׁמָךְ לְסַנְאֵי עַמָּךְ מִן קֳדָמָךְ עַמְמַיָּא זָעוּ׃ בְּמַעְבְּדָךְ פְּרִישָׁן לָא סַבְרָנָא לְהוֹן אִתְגְּלֵיתָא מִן קֳדָמָךְ טוּרַיָּא זָעוּ׃ וּמֵעָלְמָא לָא שְׁמַעַת אוּדָן קָל גְּבוּרָן לָא אֲצֵיתַת לְמִלּוּל זְרַע עֵין לָא חֲזָת מָא דַּחֲזוֹ עַמָּךְ שְׁכִינַת יְקָרָךְ יְיָ אֲרֵי לֵית בַּר מִנָּךְ דְּאַתְּ עָתִיד לְמֶעְבַּד לְעַמָּךְ צַדִּיקַיָּא דְּמִן עָלְמָא דִּמְסַבְּרִין לְפוּרְקָנָךְ׃ מִתְרַעִין קֳדָמָךְ עוֹבָדֵי אֲבָהָתָנָא צַדִּיקַיָּא דַּהֲדָיאוּ לְמֶעְבַּד רְעוּתָךְ בִּקְשׁוֹט וּבִזְכוּ בְּאוֹרַח טוּבָךְ וְרַחֲמָךְ הֲווֹ דְּכִירִין לְדַחַלְתָּךְ הָא בְּכָל עִידָּן דַּהֲוָה רְגַז מִן קֳדָמָךְ עֲלָנָא עַל דַּחֲבְנָא בְּהוֹן בְּעוֹבָדֵי אֲבָהָתָנָא צַדִּיקַיָּא דְּמִן עָלְמָא אֲנַחְנָא מִתְפַּרְקִין׃

ויזכור ימי עולם · שעבר ימי משה ועמו כמו שמם ירח עמר ויתכן היות משה פועל כי הוא מושה את ישראל והראשון הוא הנכון: איה המעלם · הטעם שיאמרו הגוים איה המעלה אותם מים סוף על משקל משה שהוא רועה את ישראל: איה השם · בקרב משה ויש אומרים על הכבוד שהיה בקרב ישראל: מוליך · זרוע תפארתו · זה הוא מלאך השם שהולך לפני מחנה ישראל: בוקע מים · מוליכם בתהומות · הים: כסוס במדבר · והוא היבשה: כבהמה · ואחר צאתם מהים הוליכם השם במדבר כבהמה שהיא יורדת בבקעה לאט כן רוח השם נחה את ישראל והנה תניחנו תחת תניחם והנכון שוי"ו תניחנו שב אל משה והוסיף כן נהגת עמך והנה משה וישראל: הבט · יספר הנביא תפלת המשכילי' בגלות כי הוא דבק עם והוא בלשם בם: מזבול · כמו דירה וכמוהו יזבלני אישי והנה ה הטע' כפול: התאפקו · פת' כמו ולא יכול יוסף להתאפק: כי · הטעם שאתה אבינו ואנחנו בניך ואתה אב שתמ' לעולם והזכיר אברהם שהוא היה ה הראשון שכרת השם ברית עמו להיות לו לאלהים ובניו והזכיר גם יעקב שהוא סוף ה האבות והוא עקרנו לבדו: יכירנו · כמו הכר יכירלנו: למה · בעבור היות השם הסבה העליונה היא הראשונה אמר למה תתענו ויש משיבי' כי זה כטעם מה שאמרו קדמונינו ז"ל אין מספיקין בידו לעשות תשובה ואחרים אמרו כי הכתוב דבר כנגד המחשבו' ויש אומרים בעבור שאנחנו בגלות לא נוכל לעשות כל המצות שהם תלויות בארץ: תקשיח · כטע' תסיר וכמוהו הקשיח בניה ללא לה: שוב למען עבדיך · הם אבות ולמען שבטי נחלתך הם השופטים: למצער · זמן מעט: ירשו עם קדשך · הארץ והנה הצרים בוססו ויש אומרים לדבר מועט ירשו עם היורשים או לזמן מועט והוא נכון: היינו · כאנשים שלא משלת בם מעולם: לוא קרעת שמים · יש אומרי' על מתן תור' כאילו לוא קרעת שמים והאמת שהוא כמשמעו כמו לו שמי שומע לי וחח הטעם אילו היית קורע שמים ותרד והטעם על הגזרו' או יהיו ההרים כנוטפי' מפניך הטעם המלאכי' היושבי' בטח · וכדגש למ"ד נזולו בעבור שהוא נוף כמוק על משקל ולא יכלו: כקדוח · המסים · שמכו ההרים באש היא קודחת וכמים שהאש תבעה אותם מגזרת אבעבועות כן ירגזו גוים מפניך: בעשותך · הטעם כאשר היית עושה: נוראות · והוא תאר השם כמו על דרך ועשיר יענה עזות ולא היינו מקוים לראות כמוהם וכשהיית יורד אז מפניך נזולו ההרים והטעם כי עשית כבר ככה: ומעולם לא שמעו · השומעי' ולא האזינו גם עין לא ראתה אלהים זולתך אשר יעשה למחכה לו אשר יחכה: פגעת · הטעם אם היית כועס היית פוגע את הצדיקים כטעם עומד בפרץ או יהיה פי' פגעת היית מקבל פיוס הצדיקי' כמו לא אפגע אדם

ועושה שם הצדיק שהיה שש בך: בדרכיך יזכרוך · בדרכים שהורתנו לנאמן בית והנה עתה קצפת אתה ואנחנו חוטאים היינו או טעמו כשהיית קוצף ואנחנו כבר תפלתנו: בהם · בעבור הצדיקים לעולם הספירות הקצף: ונושע · והיינו נושעים והנה נושע על זמן עומד: ונהי

ונהי. ונהיה היינו כטמאה כולנו: עדים. כמו יאכל עד כי בגד הסלל הוא מגזרת בדמים: ונבל. להתחבר נון הפורס כי הוא מגזרת נובלת עליה עם נון סימן המדבר חסר נון הפורס ואפס על משקלו: ואין. מתעורר. כאשר תאר הטעם להחזיק ידו בך: ותמוגגנו. מגזרת נמוגו כל יושבי כנען: ועתה. הטעם עשה עמנו כרצונך כי אין כח בידינו כי אנחנו כחומר: אל. עד מאד. כי הרבה קצפת עמך ועד: ערי. הבט כי אנחנו עמך אנחנו היום: ערי. והיה ערים שקדמת בסמוך הם חרבות: בית. הוא בית המקדש: אשר הללוך אבותינו. הטעם המשוררים: העל אלה תתאפק. כמו ומה תחרים והטעם לא תמהר להושיענו: נדרשתי. הנה תשוב השם כי אבותיכם הכעיסוני ואני נדרשתי הטע' המלאכתי עמי בבל' לעם לא שאלו שאמלא להם: אמרתי הנני הנני. פעם אחר פעם על יד הנביאים: לא קורא. לא היה נקרא בשמי בימי ההם כי אם בשם הבעל: נדרשתי אמר רבי משה הכהן כי הכתוב הראשון על אומות העולם והטעם כי אפילו לגוים שלא נקראו בשמי נדרשתי ולעמי פירשתי ידי והטעם שאקבל אותם: והדרך. ימשוך עצמו אחר עמו וכן הוא הדרך דרך לא טוב כמו ועץ הדעת טוב ורע: העם. על פני. כעבד שיכעיס אדוניו והוא רואהו בפניו: זובחים בגנות. עז היושבים. לדרוש אל המתי' ודברי המדי': ובנצורים. חרבות כמו נצורה: האוכלי' בשר החזי. להכעיסני: ומרק. ידוע ואת המרק שפוך וכתיב ופרק והם שני שמות לטעם אחד: האומרי'. הם טמאים והם אומרים לאחרים שלא אכלו בשר החזיר: קרב אליך. כמו גשה אליך: כי קדשתיך. פעל עומד כמו בני יצאוני וכן הוא כי קדשתי ממך אני קדוש ממך: אלה. שמו עשן באפי: הנה. זאת הרעה שעשו כתוב' שיהא לפני ולא אשכחיה: עונותיכם. והנה אתם הוספתם עונות על עונות אבותיכ' וטעם ראשונה שהלכו בגלו' אבותיכם בעבור עבודה זרה: כה. אף על פי כי יהיה בימי' ההם כאשר ימצ' התירוש באשכול לאמר אדם לחברו אל תשחיתהו כי ברכה בו כן אעשה למען עבדי הם הצדיקי ישר' בגלות לבלתי השחית הכל: והוצאתי. שיבאו בגלות והם הצדיקים והשר שאמר בחירי: והיה. עמק עכור סביב ירושלם וכתב את עמק עכור לפתח תקוה ורבי' אמרו כטע' עוכר ישר' ואין צורך: אשר דרשוני. כי יזכור אשר דרשו אותו: ואתם

צדקותינו ג' בקריא' וחס' וסימ' הוציא יי' את צדקתינו. ונהי כטמא כלנו וכבגד עדים כל צדקתינו. כי לא על צדקתינו אנחנו: והתה ד' קמצין וסימ' נמסר בריש האי סיפרא סים' יד: שאלו ג' קמצין בקריא' וסים' ויקחו האנשים מצידם ואת פי ה' לא שאלו. לרדת מצרים. נדרשתי ללא שאלו: פרשתי ג' בקריא' וסים'

ונהי כטמא כלנו וכבגד עדים כל צדקתינו ונבל כעלה כלנו ועוננו כרוח ישאנו: ואין קורא בשמך מתעורר להחזיק בך כי הסתרת פניך ממנו ותמוגנו ביד עוננו: ועתה יהוה אבינו אתה אנחנו החמר ואתה יצרנו ומעשה ידך כלנו: אל תקצף יהוה עד מאד ואל לעד תזכר עון הן הבט נא עמך כלנו: ערי קדשך היו מדבר ציון מדבר היתה ירושלם שממה: בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבתינו היה לשרפת אש וכל מחמדינו היה לחרבה: העל אלה תתאפק יהוה תחשה ותעננו עד מאד:

נדרשתי ללוא שאלו נמצאתי ללא בקשני אמרתי הנני הנני אל גוי לא קרא בשמי: פרשתי ידי כל היום אל עם סורר ההלכים הדרך לא טוב אחר מחשבתיהם: העם המכעסים אתי על פני תמיד זבחים בגנות ומקטרים על הלבנים: הישבים בקברים ובנצורים ילינו האכלים בשר החזיר ופרק פגלים כליהם: האמרים קרב אליך אל תגש בי כי קדשתיך אלה עשן באפי אש יקדת כל היום: הנה כתובה לפני לא אחשה כי אם שלמתי ושלמתי על חיקם: עונתיכם ועונת אבותיכם יחדו אמר יהוה אשר קטרו על ההרים ועל הגבעות חרפוני ומדתי פעלתם ראשנה על חיקם:

כה אמר יהוה כאשר ימצא התירוש באשכול ואמר אל תשחיתהו כי ברכה בו כן אעשה למען עבדי לבלתי השחית הכל: והוצאתי מיעקב זרע ומיהודה יורש הרי וירשוה בחירי ועבדי ישכנו שמה: והיה השרון לנוה צאן ועמק עכור לרבץ בקר לעמי אשר דרשוני:

והוינא כמסאב כולנא וכלבוש מרחק כל זכוותנא ונתרנא כמיתר טרף כולנא ומן קדם חובנא כרוחא איתנטילנא: ולית דמצלי בשמך מתרעי לאתקפא ברחלתך ארי סליקתא אפי שכינתך מיננא ומסרתנא ביד חובנא: ואת יי רחמך עלנא סגיאין כאב על בנין אנתנא טינא ואת בריתנא ועובד גבורתך כולנא: לא יהי רגז מן קדמך יי בנא עד לחדא ולא לעלם תדכר חובין הא גלי קדמך דעמך אנתנא כולנא: קרוי קודשך תואת מדברא ציון מדבר הות וירושלם צדיא: בית קודשנא ותושבחתנא אתר דפלחו קדמך אבהתנא הות ליקידת נור וכל בית רגגנא הוה לחורבא: העל אילין תתחסן יי ואת יהיב ארכא לרשיעיא דמשעבדין בנא עד עלמא:

אישתאלית במימרי לדלא שאילו מן קדמי תבעית אולפן אוריתי לדלא תבעו דחלתי אמרית הא אנא משתאיל תדירא כל יומא לעם דלא מצלי בשמי: שלחית נביאי כל יומא לעמא סרבנא דאזלין באורח דלא תקנא בתר עשתוניהון: עמא דמרגזין על מימרי קדמי תדיר דבחין בגינאך טעותא ומסקין בוסמיא על לבניא: דיתבין בבתיא דבנן מעפר קבריא ועם פגרי בני אנשא דירין דאכלין בשר חזירא ורטף פיגול במניהון: דאמרין רחיק להלא לא תיקרב בי ארי דכינא מינך אילין רוגזיהון כתננא קדמי פורענותהון בגיהנם דאישתא דלקא בה כל יומא: הא כתיבא קדמי לא אתן להון ארכא בחייא אילהן אשלם להון פורענות חוביהון ואימסור למותא תנינא ית גויתהון: חוביכון וחובי אבהתכון גלן קדמי כחדא אמר יי דאסיקו בוסמין על טוריא ועל רמתא חסידו קדמי ואיתן אגר עובדיהון בקדמיתא על חנהון: כדנן אמר יי כמה דאשתכח נח זכאי בדרא דטופנא ואמרית דלא לחבלותיה בדיל לקיימא עלמא מיניה כן אעביד בדיל עבדי צדיקיא בדיל דלא לחבלא כלא: ואפיק מיעקב זרעא ומיהודה ירית טורי ויחסנונה בחירי ועבדי צדיקיא ישרון תמן: ויהי שרונא לבית משרי עדרין דעאן ומישר עכור לבית ארבעה בקרן דתורין לעמי דתבעו דחלתי:

רשי

ונהי כטמא. מאחר שגלתה הצדיקים ממנו: וכבגד עדים. וכלבוש מרחק כבגד מאוס שהכל אומ' הסר עדים תרגום של הסרה: ונבל כעלה. וכמוש כעלה פולייטר בלע"ז: ועונינו כרוח ישאונו. ובחובנא כרוחא איתנטילנא: מתעורר. כמו מתגבר על יצרו: ותמוגגנו. ותניענו. תמסה ותנכנו. יתחרים על העשוי לנו עד כאן תפלת הנביא ותחלתה חסדי יי' אזכיר: נדרשתי ללא שאלו. הקב"ה משיבו אי אפשר שלא להכנס מהם כי נדרשתי מהם להוכיחם על ידי נביאי והם לא היו שואלים: אמרתי הנני הנני שובו אלי. והנני מוכן לקבל: אל גוי לא קורא בשמי. אשר לא היה חפץ להיות נקרא על שמי: פירשתי ידי. כדי לקבלם בתשובה: סורר. סר מן הדרך: זובחים בגנות. מעמידים ע"ז בגנותיהן ומקטרין שם בשמים על הלבנים: היושבים בקברים. שתשרה עליהם רוח טומאה של שדים: ובנצורים. הם פגרי המתי' שהם כנתונים במצור שאינם יכולין לצאת: ומרק פיגולים. רוטב כתרגו' כמו ואת המרק שפוך: האומרים. אל הצדיקים קרב אליך עמוד בעצמך ולא תגש בי: כי קדשתיך. כי קדשתי וטהרתי יותר ממך כן תירגם יונתן: אלה. התועבות אשר עשו הנם לעשן חימה באפי: הנה כתובה. חטאתם לפני וכבר נגזר דינם ונחתם: עונותיכם. ושל אבותיכם יחדו אשלם לכם: כאשר ימצא התירוש באשכול. תירגם יונתן כמה דאשתכח נח זכו בדרא דטופנא: התירוש. זה נח שהיה מתוק באשכול בדורו המשוכל וים לפתור כמשמעו: למען עבדי. למען כל צדיק וצדיק הנמצא בם: ועמק עכור. כמשמעו: והשרון שם מחוז שהיה בארץ ישראל:

מסרה

פרשתי ידי כל היום. כי כארבע רוחות השמ' פרשתי ידי אליך: הלבני' ג' בקריא' וסימ' לא תאספון לתת תבן לעם ללבון. ואת מתכנת הלבנים אשר הם עשים. ומקטרים על הלבנים: ראשונה י' בקריא' וסימ' נמסר במלכים א' סימ' יח: וירשוה ד' בקריא' וסימ' וירשוה קאת וקפוד וינשוף וערב ישכנו בה וירשוה. בחירי ועבדי: והשיבותים אל הארץ דירמיה. ובנה ערי יהודה דתהלים:

ואתם· השכחים· שם תאר על משקל ירחים: לגד· גדוד השמים ויאמר רבי משה הכהן כי לגד הוא כוכב צדק שיורה על כל דבר טוב כי כן לשון יקדר ויאמר כי אין כמוהו בא גד: למני· יש אומרים לצורת הגלגל שכל צורה וצורה יש לה מנין ידוע מכוכבים ור' משה הכהן אמר שהוא שם כוכב: ממסך· מגזרת מסכה יינה: ומניתי· דרך צחות בלשון הקודש לאמר גד גדוד יגודנו דן ידין עמו ובעבור שאמר למני אמר אחריו ומניתי ממספר כמו ע' מונה: לכן. עבדי· הם השבים אל ציון: ואתם· אמר שאמרו שלא עבדו השם ישארו ברעתם: תילילו· ראוי להיות תחת התיו פתח על דרך ישירו נגדך וכמוהו ממרחק ידע ולמנה לא ייטיב: והנחתם· לשבוע· ואם כמו ישימך כצדקיהו וכאחאב: ויאמר אדם לחבירו והמיתך ה': יקרא שם אחר· נכבד: אשר· אין מלת תתברך כמו ונברכו בו כי הפרש יש ביניהם· וטעם באלהי אמן שיכיר כל העולם כי אין שוה אמת זולתו כי אמן מגזרת אמונה והוא תאר השם והטע' שיודה שזהו אמת או מתפלל שיתאוה לו להיותו אמת· וטעם כי נשכחו הצרות שעברו על הצדיקים עובדי השם כי ברכות הרשעים שהברכות באות עליהם היו מלעיגים בם ובעבודתם: כי· יש אומרי' כי הטע' כאלו ורבי יהודה המדקדק נ"ע אמ' כי טעם בריאת שמים והארץ על הפרטים והנכון כי השמים הם הרקיע והשם יחדש אויר טוב שיהיו בני האדם בריאי' בגופם ויחיו שני' רבות וגם יוסיף בכח הארץ והנה היא חדשה והאומר כי זה רמז לעולם הבא איננו דבק בפרשה כי אין לעולם הבא אכילה וכן הורו קדמונינו ז"ל והוא אמת לבדו: הראשונות· יש או' על הצרות והוא הנכון ואחרים אמרו על השמי' והארץ ואין טעם לפירוש זה והעד הפסוק הבא אחריו: כי· עדי עד· שנים ארוכים כי הנה אחריו ימות והנה בורא את ירושלם יוכיח כי אין הבריאה להוציא יש מאין כאשר אמ' כל המפרשי' רק הוא מגזרת חדש: ונגלתי· קול בכי· על חלל או מת בלא עתו כי הפסוק הבא אחריו לעד: לא· הנה תורה זאת הפרשה כי השבים אל ציון בימות המשיח יחיו שני' רבות והנה הזקן ימלא את ימיו שהוא בתולדת לחיות כמו הקדמונים כאדם ועד נח וכן עול ימים שהוא העולל והמת מת והוא בן מאה שנה ואם מת יקולל כי אם חיה פחות מאה השני' אז יאמרו עליו עדיין לא שלמה דעתו וזה אחר שמת והוא כנער והחוטא אם יהיה בן מאה הכתו' לעד כי סוף העולם ישוב כראשיתו: ובנו· הטע' שיהיה לבטח כי אין אויב והפסו' הבא אחריו לעד או טעמו שיבנו בי' וישבו בו שני' רבות ולא כמיתי מלחמ' ולא· כימי העץ· שיעמוד שני' רבות כמו החרוב גם אחרי· וטעם ומעשה ידיה' יבלו בחירי כי יש מעשי' שישנה האד' ויזקין והם יראו חדשי' כבניין והמכות והם בחירי הם פועלי': לא· הטעם לא ימותו בניהם כי השם ברך אותם וברך בניהם להיותם אתם: והיה טרם יקראו· לפי דעתי כי טרם כמו עוד והטעם כל ר' פר יבאו ממני אתן להם: זאב· הטע' השלום ולפי דעת רבים שהשם ישנה תולדת הזאב והעד כבקר יאכל תבן· וטעם נחש עפר לחמו כתולדתו ולא דבר אחר והטעם שלא יזיק כל זה הנבואה עתידות באה' לבדה כי כתו' כן בכל הר קדשי:

ומשבר ג' קמצי' בליש' וסימ' ולא נתלו על שבר· ומשבר רוח תיילילו· ושברה כשבר נבל': מעיני ד' וסימ' ותדד שנתי מעיני· כי נשכחו הצרות· נוחם יסתר מעיני· ויסתר עמל מעיני: באחד ז' בקריא וסימ' זאב

וְאַתֶּם עֹזְבֵי יְהוָה הַשְּׁכֵחִים אֶת־הַר קָדְשִׁי הַעֹרְכִים לַגַּד שֻׁלְחָן וְהַמְמַלְאִים לַמְנִי מִמְסָךְ: וּמָנִיתִי אֶתְכֶם לַחֶרֶב וְכֻלְּכֶם לַטֶּבַח תִּכְרָעוּ יַעַן קָרָאתִי וְלֹא עֲנִיתֶם דִּבַּרְתִּי וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וַתַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בְּחַרְתֶּם: לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה עֲבָדַי יֹאכֵלוּ וְאַתֶּם תִּרְעָבוּ הִנֵּה עֲבָדַי יִשְׁתּוּ וְאַתֶּם תִּצְמָאוּ הִנֵּה עֲבָדַי יִשְׂמָחוּ וְאַתֶּם תֵּבֹשׁוּ: הִנֵּה עֲבָדַי יָרֹנּוּ מִטּוּב לֵב וְאַתֶּם תִּצְעֲקוּ מִכְּאֵב לֵב וּמִשֵּׁבֶר רוּחַ תְּיֵלִילוּ: וְהִנַּחְתֶּם שִׁמְכֶם לִשְׁבוּעָה לִבְחִירַי וֶהֱמִיתְךָ אֲדֹנָי יְהוִה וְלַעֲבָדָיו יִקְרָא שֵׁם אַחֵר: אֲשֶׁר הַמִּתְבָּרֵךְ בָּאָרֶץ יִתְבָּרֵךְ בֵּאלֹהֵי אָמֵן וְהַנִּשְׁבָּע בָּאָרֶץ יִשָּׁבַע בֵּאלֹהֵי אָמֵן כִּי נִשְׁכְּחוּ הַצָּרוֹת הָרִאשֹׁנוֹת וְכִי נִסְתְּרוּ מֵעֵינָי: כִּי־הִנְנִי בוֹרֵא שָׁמַיִם חֲדָשִׁים וָאָרֶץ חֲדָשָׁה וְלֹא תִזָּכַרְנָה הָרִאשֹׁנוֹת וְלֹא תַעֲלֶינָה עַל־לֵב: כִּי־אִם־שִׂישׂוּ וְגִילוּ עֲדֵי־עַד אֲשֶׁר אֲנִי בוֹרֵא כִּי הִנְנִי בוֹרֵא אֶת־יְרוּשָׁלַםִ גִּילָה וְעַמָּהּ מָשׂוֹשׂ: וְגַלְתִּי בִירוּשָׁלַםִ וְשַׂשְׂתִּי בְעַמִּי וְלֹא־יִשָּׁמַע בָּהּ עוֹד קוֹל בְּכִי וְקוֹל זְעָקָה: לֹא־יִהְיֶה מִשָּׁם עוֹד עוּל יָמִים וְזָקֵן אֲשֶׁר לֹא־יְמַלֵּא אֶת־יָמָיו כִּי הַנַּעַר בֶּן־מֵאָה שָׁנָה יָמוּת וְהַחוֹטֶא בֶּן־מֵאָה שָׁנָה יְקֻלָּל: וּבָנוּ בָתִּים וְיָשָׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְאָכְלוּ פִּרְיָם: לֹא יִבְנוּ וְאַחֵר יֵשֵׁב לֹא יִטְּעוּ וְאַחֵר יֹאכֵל כִּי־כִימֵי הָעֵץ יְמֵי עַמִּי וּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם יְבַלּוּ בְחִירָי: לֹא יִיגְעוּ לָרִיק וְלֹא יֵלְדוּ לַבֶּהָלָה כִּי זֶרַע בְּרוּכֵי יְהוָה הֵמָּה וְצֶאֱצָאֵיהֶם אִתָּם: וְהָיָה טֶרֶם־יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וַאֲנִי אֶשְׁמָע: זְאֵב וְטָלֶה יִרְעוּ כְאֶחָד וְאַרְיֵה כַּבָּקָר יֹאכַל־תֶּבֶן וְנָחָשׁ עָפָר לַחְמוֹ לֹא־יָרֵעוּ וְלֹא־יַשְׁחִיתוּ בְּכָל־הַר קָדְשִׁי אָמַר יְהוָה:

ואתון בית ישראל שבקתון פולחנא דיי אתנשיתון ית פולחן כורא דקודשי דמסדרין לטעון פתורין ומסזגין לדחלתהון אגנין: ואמסר יתהון לחרבא וכלכון לקטלא תתמסרון חלף דשלחית נביי ולא תבתון איתנביאו ולא קבילתון ועבדתון דביש קדמי ובדלא צביתא איתרעיתון: בכן כדנן אמר יי אלהים הא עבדי צדיקיא יכלון ואתון רשיעיא תכפנון הא עבדי צדיקיא ישתון ואתון רשיעיא תצחון הא עבדי צדיקיא יחדון ואתון רשיעיא תבהתון: הא עבדי צדיקיא ישבחון מטוב לב ואתון תצוחון מכאב לב ומתבר רוח תילילון: ותשבקון שומכון לקיימא לבחירי וימתכון יי אלהים מותא תנינא ולעבדוהי צדיקיא יקרי שמא אוחרנא: דמברך בארעא יברך באלהא קיימא ודימקיים בארעא יקיים באלהא קיימא ארי יתנשין עקתא קדמיתא וארי מכסתרן מן קדמי: ארי הא אנא ברא שמיא חדתין וארעא חדתא ולא ידכרון קדמיתא ולא יתסקון על לב: אלהן יחדון ויבועון בעלם עלמיא דאנא ברי ארי הא אנא ברי ית ירושלם ביעא ועמה חדי: ואבוע בירושלם ויחדון בה עמי ולא ישתמע בה עוד קל דבכן וקל דמצוחין: ולא יהי מתמן עוד ינוק יומי וסבא דלא ישלים ית יומוהי ארי דחייב עולים בר מאה שנין יהי מאית ודחטי בר מאה שנין יתרחק: ויבנון בתין ויתבון ויצבון כרמין ויכלון אבהון: לא יבנון ואחרנין יתבון לא יצבון ואחרנין יכלון ארי כיומי אילן חייא יומי עמי ועובד ידיהון יבלון בחירי: לא יהלון לריקן ולא ירבון למותא ארי זרעא דברכיה יי אינון ובני בניהון עמהון: ויהי עד לא יצלון קדמי ואנא אקביל צלותהון עד לא יבעון מן קדמי אעביד בעותהון: דיבא ואימרא ידעון כחדא ואריא כתורא ייכול תבנא וחיויא עפרא מזוניה לא יבאשון ולא יחבלון בכל טורא דקודשי אמר יי:

רש"י

עוזבי ה'· רשעי ישראל שהחזיקו בע"ז ומתו ברשעם: העורכים לגד· שם ע"ז העשויה על שם המזל ובלשון משנה יש גד גדי וסינוק לא: למני· למנין חשבון הכומרים אתם ממלאין אגנות מזג יין: ממסך· יין מזוג במים כמשפטו כמו לחקור ותמסך משכה יינה ויש פותרים למני לע"ז שמניתם עליכם אבל ומניתי אתכם שלא כנקוד ומניתי דגש יורה שהוא לשון מנין: עבדי· הצדיקים: ואתם· השופעים בי: שמכם לשבועה· לוקח משמכם קללה ושבועה לדורות אם לא יקריני כאשר אירע לפלוני: והמיתך· מיתת עולם: ולעבדיו יקרא שם אחר· שם טוב וזכר לברכ' יאמר המתברך בארץ· כי תהיה יראתי על כלם ומלאה הארץ דעה והמתהלל ומשתבח בארץ יתברך באלהי אמן יתהלל שהוא עבד לאלהי אמן אלהי האמת שאימן ושמר הבטחתו זאת: כי נשכחו הצרו'· לכך יקראוני אלהי אמן: שמים חדשים· יתחדשו השרי' שלמעלה ויהיו שרי ישראל שרים עליונים ושרי האומו' התחתונים וכן בארץ ויש אומ' שמים חדשים ממש וכן עיקר כי מקרא מוכיח כי כאשר השמים החדשים וגו': עול ימים· נער כמו עולל עול ימים קטן בשנים: בן מאה שנה ימות· יהא בן שנתיים להתחייב מיתה בעבירה שיש בה מיתה כך מפרש בבראשית רבה: יקולל· בעבירה שהיא צריכה כרת: כימי העץ· תירגם יונתן עץ החיים: יאכל תבן· ולא יצטרך להמית בבהמה: ונחש הרי עפר לחמו ותקנו לו תדיר ומדרש אגדה ואריה כבקר יאכל תבן לפי שמתחילה שמשו נופל ביד בני יוסף שנאמר בית עשו לקש ובית יוסף להבה וגו' אבל מיד בני שאר השבטי' שנמשלו לחיות לא תכנו לכך נאמר ואריה כבקר יאכל תבן אותם השבטים שנמשלו באריה כגון יהודה ודן כיוסף שנמשל כשור יאכלו את עשו שנמשל כתבן: השמים

מסרה

וטלה ירעו כאחד· כל הקהל באחד· ויזכרו כל הקהל· כי הטהרו הכהני'· ויעמד ישוע ובניו· בבקר זרע את זרעך ולערב· ויהי כאחד למוצרים· וסימ' דובא וכל קהלנא ארכון קמון טבתא ב בחצצרתהון:

כה · שב הנביא להוכיח הרשעים: השמים כסאי · ידענו כי כבוד השם מלא השמים והארץ והטעם כי מן השמים תבאנה הגזרות על כל העולם כולו כאשר תבאנה מלפני המלך בשבתו על כסאו: הדום רגלי · כי הוא ברשותי ושלי ואחר שהכל שלי אי זה בית ואי זה מקום כפול בטעם: ואת · והנה טעם אחר כי הוא ברשותי ושלי כי זה הכסא וההדום אני עשיתים: ויהיו כל אלה · דבק עם ידי עשתה: ואל זה אביט · הטעם אף על פי שהשמים כסאי אביט אל עני ונכה רוח וטעם אביט אשים עיני עליו והנה הפך אעלים עיני מכם: שוחט · הטעם כי אביט אל חרד אל דברי לא אל המקריבים עולה ומעשיהם רעים והנה שוחט השור כאילו יכה איש הטעם דם יחשב כי אין העולה קרבה כהוגן או יהיה מכה איש לא מכת נפש רק מכת פצע וחבורה: זובח השה · לפני כאילו עורף כלב והנה עורף שהוא מלרע פועל וטעם לכרות העורף וכן וערפו שם וכאשר הוא שם הוא מלעיל הנו שם: מעלה מנחה · כאילו העלה דם חזיר: מזכיר לבונה · מגזרת אזכרה כאלו מברך און · וטעם גם המה יתחברו מלת אבותיהם וכן הוא כי אבותיכם גם המה: גם אני · בתעלוליהם מגזרת עלילות דברים והטעם בעלילות שיבא עליהם או מגזרת ויתעללו בה להתעולל: ומגורותם · יראת כמו ויגר מואב: שמעו · מנדיכם · מרחיקים אתכם ומתבל יכירוהו ויש אומרים שאתם חשובים מנודים בעיניהם וטעם אחיכם שהוא יותר קשה: יכבד ה' · אמר רבי משה הכהן כי הוא לשון כבדות והטעם כי הוא כבד עליו לזכרו ולשמר חוקיו וראייתו כי לא ימצא לשון כבוד כי אם מבנין נפעל כמו נכבד והנה שכח יכבדו בניו והעד יכעדו והנה על פירושו הטעם ירוש ותים מלת זמן כאילו אמר עוד אביא זמן שנראה בשמחתכ' והם יבושו דברי המנדים וכן פירוש הפסוק אמרו אחיכם למען שמי יכבד השם מי יתן ויכבד השם מגזרת כבוד ונראה בשמחתכם וכבוש אכחנו וזה הוא הטעם והם יבושו והטעם שיאמרו שהשם לא יוכל להראות כבודו והנה יהיה זה הכתוב דבק עם הבא אחריו והמפרשים אמרו שאיננו לשון המנדי' ואמרו כי הוא דבר השם כדרך נעשה אדם ואחיכם אמרו השם והנביא: קול שאון מעיר · ציון: קול מהיכל · השם הוא בית השם או השמים כי יקראו היכל הקודש וטעם קול שישמע בכל העולם נקמת השם בהם: לאויביו · הם המנדים: בטרם תחיל · מגזרת חיל כיולדה הטעם שיבואו בני ציון בלא טורח כיולדה שילדה בנים בלי טורח: והמליטה · כטעם ילדה וכמוהו שמה קננה קפוז ותמלט ואם הם שנים בנים והטעם שיבואו בני ציון בלי טורח מארבע רוחות פתאום כאילו ציון חלה וילדה בנים ביום אחד והוא דבר פלא: האני אשביר · מגזרת משבר בנים הטעם שים לי כח לעשות באלה כאילו אני אגיע היולדה על המשבר ולא אוכל להוליד או אני שהייתי מוליד כל העולם ועצרתי: שמחו · כל המתאבלים · בגלות עליה: למען · תמוד · כמו ושוד מלכים תיניקי והנה הטעם שובע שמחות כי התנחומים הפך האבלות: תמוצו · כמו תיץ חלב ואם הם שנים שרשים: מזיז כבודה · אמר רבי יונתן בן עוזיאל מחמד · אמר רבי משה הכהן כמו וזיז שדי והוא מעט רחוק והנכון שאין רע לו: כי · כנהר · אטה אל ציון שלום וכנחל שוטף: חיל גוים · כמו עשה לי את החיל הזה: על

גם אני ו' ר"פ וסי' נמסר בספר שפטים סוף סימ' ב': ובאשר ד' בקריאה וסי' ומניתי אתכם לחרב · גם אני אבחר בתעלוליהם · ואפרוחיו יעלעו דם · ותאמר רות אל תפגעי בי לעזבך: בחרו ג' בקריאה וסימ' ויקחו להם נשים מכל אשר · ובאשר לא חפצתי בחרו · תחת כי שנאו דעת · אנ"ך: חלה ג' מלעיל וסימ' פצחי רנה

סו כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי: וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי: שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה: גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ:

שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ: קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו: בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר: מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ: הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ:

שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלַםִ וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ: לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ:

כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם

כִּדְנַן אֲמַר יְיָ שְׁמַיָא כּוּרְסֵי יְקָרִי וְאַרְעָא כִּבְשׁ קֳדָמַי אֵידֵין בֵּיתָא דְתִבְנוּן קֳדָמַי וְאֵידֵין אֲתַר בֵּית אַשְׁרָיוּת שְׁכִינְתִּי: וְיָת כָּל אִלֵּין גְּבוּרְתִּי עֲבַד וַהֲוָא הֲוָאָה כָּל אִלֵּין אֲמַר יְיָ וּבְרֵין רַעֲוָא קֳדָמַי לְאִסְתַּכָּלָא בֵיהּ בְּיַד עִנְוְתָן וּמַכִּיךְ רוּחַ וּמִשְׁתְּוֵי לְקַבָּלָא פִּתְגָמַי: נָכֵיס תּוֹרָא כְּקָטֵיל גְּבַר דָּבַח אִימַּר כְּנָקֵיף כְּלַב מַסֵּיק קוּרְבָּן דַּם חֲזִירָא קוּרְבַּן מַתְּנַתְהוֹן מַתְּנַת אוֹנֵס אַף אִינוּן אִתְרְעִיאוּ בְּאוֹרְחָתְהוֹן וּבְשִׁיקּוּצֵיהוֹן נַפְשְׁהוֹן אִתְרְעִיאַת: אַף אֲנָא אֶצְבֵּי בְּתַבְרְהוֹן וּמִמָּא דְּדַחֲלִין מִנֵּיהּ לָא יְשֵׁיזְבוּן חֲלַף דִּשְׁלַחִית נְבִיַּי וְלָא תָבוּ אִתְנַבִּיאוּ וְלָא קַבִּילוּ וַעֲבָדוּ דְּבִישׁ קֳדָמַי וּבְדְלָא צְבֵינָא אִתְרְעִיאוּ: קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַּייָ צַדִּיקַיָּא דְּמִשְׁתְּוָן לְקַבָּלָא פִּתְגָמֵי רְעוּתֵיהּ אֲמַרִין אֲחֵיכוֹן סַנְאֵיכוֹן מְרַחֲקֵיכוֹן בְּדִיל שְׁמִי יִסְגֵּי יְקָרָא דַייָ וְנֶחֱזֵי בְּחֶדְוַתְכוֹן וְאִינוּן יִבְהֲתוּן: קָל אִתְרְגוּשָׁא מִקַּרְתָּא דִירוּשְׁלֵם קָלָא מֵהֵיכְלָא קָל מֵימְרָא דַייָ דִּמְשַׁלֵּים גִּימְלָא לְבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי: עַד לָא מֵיתֵי עָקָא לַהּ תִּתְפְּרֵק עַד לָא יֵיתֵי לַהּ זֵיעַ בְּחֶבְלִין עַל יְלֵידְתָא יִתְגְּלֵי מַלְכַּהּ: מַן שְׁמַע כְּהָדָא וּמַן חֲזָא כְּאִלֵּין הַאִיפְשַׁר דְּתִתְעֲבֵד אַרְעָא בְּיוֹמָא חַד אִם יִתְבְּרֵי עַמָּא זְמַן חֲדָא אֲרֵי עֲתִידָא דְּתִתְנְחֵם צִיּוֹן וְתִתְמְלֵי מֵעַם שְׁבֵי גָלְוָתַהָא: אֲנָא אֱלָהָא בְּרֵית עָלְמָא מִבְּרֵאשִׁית אֲמַר יְיָ אֲנָא בְּרֵית כָּל אֱינָשָׁא אֲנָא בַּדָּרֵית יַתְהוֹן לְבֵינֵי עַמְמַיָּא אַף אֲנָא עָתִיד לְכַנָּשָׁא גָלְוָתִיךְ אֲמַר אֱלָהָיִךְ: חֲדוּ בִירוּשְׁלֵם וּבוּעוּ בַהּ כָּל רַחֲמָהָא דּוּצוּ עִמַּהּ דַּוְץ כָּל דַּהֲווֹ מִתְאַבְּלִין עֲלַהּ: בְּדִיל דְּתִתְפַּנְקוּן וְתִשְׂבְּעוּן מִבִּיזַּת תַּנְחוּמָהָא בְּדִיל דְּתִשְׁתּוֹן וְתִתְהַנּוֹן מֵחֲמַר יְקָרַהּ: אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מַיְתֵי לַהּ כְּשֶׁפַע נְהַר פְּרָת שְׁלָם וּכְנַחַל מְגַבַּר יְקָר עַמְמַיָּא וְתִתְפַּנְקוּן

וצהלי לא חלה · כי חלה גם ילדה ציון · כי חלה לטוב יושבת מרות דמיכה: משוש ד' בקריאה וסי' כי על כן כתי משוש · גילה ועמה משוש · שישו אתה משוש כל המתאבלים · הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי:

השמים כסאי · ואיני צריך לבית המקדש שלכם: איזה ביתי · אשר הוא כדאי לשכינתי: את כל אלה · השמים והארץ ידי עשת' ואת אשר בימכמתי שכינתי בתוככם בהיותכם כשמעין לי לפי שכן דרכי להביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי אבל עתה אין לי חפץ שהרי שוחט השור הכה את בעליו וגזלו ממנו לפיכך זובח השה דומה לפני כעורף את הכלב והמעלה את המנחה הרי היא לפני כדם חזיר והמזכי' לבונה מקטיר לבונה כמו אזכרת' והית' ללחם לאזכרה: מברך און · מברך אותי בתשורת אונס מברך און מתפאר אונס זהו פירושו ולשון ברכה נופל בתשור' שהיא להקבלת פנים כמו קח נא את ברכתי עשו אתי ברכה וכאו"ש: גם המה בחרו בדרכיהם · הם חפצים בדרכי' הללו הרעים וגם אני אבחר ואחפוץ בתעלוליהם ואם תאמ' מהו גם כן דרך לשון עברית לומר שני גמין זה אצל זה כמו גם בחור גם בתולה גם לי גם לך גם אהבה גם שנאה לשון לא ימותו גם הם גם אתם אף כאן גם הם בחרו וגם אני אבחר: בתעלוליהם · להתעולל בם לשון כי התעללת בי: ומגורותם · מה שהם יראים: יען קראתי · שמשו שמוע ושובו אלי: ואין עונה · לאמר שמעתי: החרדים אל דברו · הצדיקים הממהרים בחרדה להתקרב אל דבריו: אמרו אחיכם · פושעי ישראל הנזכרים למעלה: שונאיכם מנדיכם · האומרים קרב אליך אל תגש בי · ד"א אמרו אחיכם בני עשו מנדיכם אשר אמרו לכם סורו טמא: למען שמי יכבד ה' · בגדולתנו הקב"ה מתכבד שאנו קרובים לו יותר מכם: ונראה בשמחתכם והם יבושו · הנביא אומר אבל לא כן הוא כדבריהם כי בשמחתכם נראה והם יבושו: קול שאון · לאחר כי כל שאון שלהם בא לפני הקב"ה מה שעשו בעירו וקול יוצא מהיכלו ומקטרג על מחריביו ואחרי כן קול ה' משלם גמול לאויביו: בטרם תחיל · ציון חיל היולדת ילדה את את בניה כלומר יתקבצו בניה לתוכה אשר היתה שוממה מהם ושכולה והרי הוא כאילו ילדתן עכשיו בלא חבלי יולדה כי כל האומות יביאום לתוכ': והמליטה זכר · כל יציאת דבר בלוע קרוי המלטה והמליטה אישקמו"ציר בלע"ז: היוחל ארץ ביום אחד · היבא חיל ליולד' לילד מלא ארץ בני' ביום אחד: האני אשביר ולא אוליד · האני אביא את אשתי על המשבר ולא אפתח רחמ' להוציא עוברה כלומ' שמא אתחיל בדבר ולא אוכל לגמור: והלא אני המוליד את כל היולדות ועכשיו שמא עצרתי בתמיה · ימסר · לשון סרים: תמוצו · שוצ"ייר בלע"ז: מזיז כבודה · מכבוד גדול הזה ומתמתם לבא לה: זיז · אישמ"ו בלע"ז: וכנחל שוטף · אני נוטה אליה כבוד גוים: על

רשי

על צד. על צדי אומניכם על גיססין: תשעשעו. תהיו משועשעין כדרך שמשעשעין את התינוק אישבנ"יר בלע"ז: ונודעה יד ה'. בעשותו נקמותיו נוראות ידעו עבדיו את כח גבורת ידו: באש יבא. בחמת אש יבא על הרשעים: להשיב. לבריו בחימה את אפו: כי באש. של גיהנם ה' נשפט עם בריו ולפי שהוא בעל דין ודיין נופל בו לשון נשפט שאף הוא טוען טענותיו למצוא עונם ופשעם וכן ונשפטתי אתו הככי נשפט אותך לשון וויכוח הוא דריישני"ר בלע"ז ופשוטו כי באש ה' ובחרבו נשפט כל בשר וכן דבים משורשים במקראות: המתקדשים. המזדמנים אלו לאלו את זה כלך ליום פלוני לעבוד ע"ז פלונית: אל הגנות. שזורעין שם ירק ושם היו מעמידין ע"ז: אחר אחת. כמה שתירגם יונתן סיעה בתר סיעה מתקדשין ומטהרים לעבוד סיעה אחר שגמרה חבירתה את עבודתה: בתוך. באמצע הגינה כן היה דרכם להעמידה: ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם באה וגו'. ואנכי מה עלילעשו מעשיה' ומחשבותיה' באה אלי והיא תזקיקני לקבץ את כל הגוים ולהודיע שמעשיהם הבל ומחשבותם שוא. חושבין למען שמי יכבד ה' יבינו שהוא שקר והיכן הוא אותו קיבוץ הוא האסיף שניבא זכריה ואספתי את כל הגוים אלי ירושלם: וראו את כבודי. בהלחמי בהם במכת המק בשרו ועיניו ולשונו: ושמתי בהם אות וגו' פליטי' ינצלו מן המלחמה ואני אשאירם כדי לילך לבשר לאיים הרחוקים את כבודי אשר ראו במלחמה ואף באותם פליטים אשים אחת מן מן האותות שנידונו חבירה' בהם כדי להודיע לרחוקים במגפה זו נגפו הבואים על ירושלם: בצבים. הם עגלות מסוקשות במחיצו' ואהל ודומה לו שש עגלו' צב: ובכרכרות. ובשיר משחקים ומכרכרים כמו ודוד מכרכר טר"פיר בלע"ז ומנחם פירשו לשון כבש כמו שלחו כר מושל ארץ: כאשר יביאו. מנחה בכלי טהור לרצון כן יביאו את אחיכם למנחת רצון: וגם מהם אקח לכהני' ללויים מן הגוי' המביאי' אותם ומן המובא' אקח כהני' ולוים שמטומעי' עתה בגוים מחמת אונסן ולפני גלויים הכהנים והלוים שבהם ואברור אותן מתוכן ויהיו משמשין לפני אמר ה' היכן אמר הנסתרו' לה' אהינו כך מפורש באגדת תלים: תולעתם. רמה האוכלת את בשרם: ואשם. בגיהנם: דראון. לשון בזיון ויונתן תירגם כמין שתיתיבות די ראייה עד דיימרון כדיקיא מיסת חזינא:

סליק ספר ישעיה

נשפט ה' וקמצי' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא ריש סי' נט: אל הגוים ה' וסימ' ושמתי בהם אות. ויבא אל הגוים. בהגלותי אותם. אל הגוים השוללים אתכם דזכריה. שפוך חמתך דתהלות: והביאו ד' וסימ'

ישעיה

על צד תנשאו ועל ברכים תשעשעו: כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנחמו: וראיתם ושש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה ונודעה יד יהוה את עבדיו וזעם את איביו: כי הנה יהוה באש יבוא וכסופה מרכבתיו להשיב בחמה אפו וגערתו בלהבי אש: כי באש יהוה נשפט ובחרבו את כל בשר ורבו חללי יהוה: המתקדשים והמטהרים אל הגנות אחר אחד בתוך אכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר יחדו יספו נאם יהוה: ואנכי מעשיהם ומחשבתיהם באה לקבץ את כל הגוים והלשנות ובאו וראו את כבודי: ושמתי בהם אות ושלחתי מהם פליטים אל הגוים תרשיש פול ולוד משכי קשת תבל ויון האיים הרחקים אשר לא שמעו את שמעי ולא ראו את כבודי והגידו את כבודי בגוים: והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה ליהוה בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות על הר קדשי ירושלם אמר יהוה כאשר יביאו בני ישראל את המנחה בכלי טהור בית יהוה: וגם מהם אקח לכהנים ללוים אמר יהוה: כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עמדים לפני נאם יהוה כן יעמד זרעכם ושמכם: והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר יהוה: ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל בשר: והיה מדי חדש:

סכום פסוקי' דסיפ' אלף ומאתים ותשעים וחמשה וסימ' ארצה וחציו כי אם שם אדיר ה' לנו:

נמסר בסדר ויקרא: בכלי ה' בליש' וסימ' נמסר בסדר ויקהל: לא תכבה ו' וסימ' נמסר בסדר צו ולעיל בסיפרא דא סימן ל"ו: לכל בשר ז' וסימ' נמסר בסדר קרח:

תרגום

על גיססין תתנטלון ועל רכובין תתרבון: כגבר דאימיה מנחמא ליה כן מימרי ינחם יתכון ובירושלם תתנחמון: ותחזון ויחדי לבכון וגויתכון כדיתאין יזהרון ותתגלי גבורתא דיי לאוטבא לעבדוהי צדיקיא וייתי לוט לבעלי דבבוהי: ארי הא יי באישתא מתגלי ובעלעולין רתיכוהי לאתבא בתקוף רוגזיה ומזופיתיה בשלהובית אישתא: ארי באישתא עתיד יי למידן ובחרביה ית כל בישרא וסגיאין קטילא קדם יי: דמזדמנין ומדכן לגינאן טעותא סיעא בתר סיעא אכלי בשר חזירא ושיקצא ועכברא כחדא יסופון אמר יי: וקדמי גלן עובדיהון ועשתוניהון עתידנא לכנשא ית כל עממיא אומיא ולישניא וייתון ויחזון ית יקרי: ואשוי בהון אתא ואשלח מנהון משיזבין לביני עממי למדינת ימא פולאי ולודאי דנגדין ומתחן בקשתא למדינת תובל ויון נגותא רחיקן דלא שמעו ית שמע גבורתי ולא חזו ית יקרי ויחוון ית יקרי בעממיא: וייתון ית כל אחיכון מכל עממיא קורבנא קדם יי בסוסון וברתיכין ובריחילין ובכודנוון ובתושבחן על טורא דקודשי לירושלם אמר יי כמה דייתון בני ישראל ית קורבנא במנא דכי לבית מקדשא דיי: ואף מנהון איקריב למהוי כהני וליואי אמר יי: ארי כמה דשמיא חדתין וארעא חדתא דאנא עביד קיימין קדמי אמר יי כן יתקיים זרעכון ושומכון: ויהי בזמן ריש ירח בירח ובזמן שבא בשבא ייתון כל בסרא למסגד קדמי אמר יי: ויפקון ויחזון בפגרי גבריא חייביא דמרדו במימרי ארי נשמתהון לא ימותון ואישתהון לא תיטפי ויהון מתדנין רשיעי בגיהנם עד דיימרון עליהון צדיקיא מיסת חזינא:

אבן עזרא

על צד תנשאו. בעת שאתם מהגלות: תשעשעו. כמו ושעשע יונק ובא העי"ן בקמץ חטף בעבור היותו סוף פסוק: כאיש. אשה רחמנות על הבן: וראיתם ושש לבבכם. רמז לנשמה כי היא המרכבת הראשונה כי הם המוסדות: וזעם. פועל ולעולם הפ"א קמוץ והעי"ן פתוח אם היה מלעיל הכנו פס ושכיהם פתוחים: כי. באש. לאחרת האף והטעם הגזירות ההוות פתע פתאום: וכסופה מרכבותיו. על דרך משל: להשיב בחמה. כאשר יש תשובת חרון או רבק עם מ"ם הוא לשבח ועם בי"ת לגנאי: כי. דרך משל שיבוא במשפט עמם או הוא כמו פועל כדרך נשבע: והמתקדשים. שיתקדשו ללכת לע"ז: המטהרי'. חסר תי"ו התפעל והוא מבלע בטי"ת: אל הגנות. כמו האשרו: אחר אחת. אשרה אחת וכתב אחר והנה הוא עץ כי כל אשרה עץ וטעם בתוך שהיו סובבים את האשרה מפה ומפה והנה הוא בתוך או בתוך הגן. ואוכלי בשר החזיר הטעם שהן יקרשו ו וגם שם מלת טומאה: ואנכי. כטעם על ה' ועל משיחו: באה. תחסר מלת עת והטעם כאשר יחשבו שיוסרו עליא תבא עת לקבץ כל הגוי' סביב ירושלם: וראו את כבודי. שאעשה בהן דין עד שיראו כבודי לכל ה העולם וזה מלחמת גוג ומגוג: ושמתי. זה האות לגנאי בחסרון עי"ן והאות חרום שלא כראה כמוהו. וטעם פלטים שימותו רובם כאשר הוא מפורש ב בספר יחזקאל ובספר זכריה: והביאו. לא' לכבוד ה' שיפחדו: ברכב. ברזל: בצבים. הם העגלות שם עגלות צב: ובכרכרו'. כמו שלחו כר והו' מין ככבר מהגמל והמלה כפולה: כאשר. היו מביאים ישראל את ה המנחה שלא תתגאל: וגם. אלה שיבואו אקח להיו' כהני' לפני ולוים: כי החדשים. פירשתיו: עומדים לפני. שלא יבלו כקדמוני' וטעם לפני בעבור כי השם שיקי' כל עמידה: כן יעמד זרעכם ושמכם. שלא ימחה או שמכם שלא ימחה כמו זרעכם והטעם כפול וכמוהו כעת יאמר ליעקב ולישר': והיה מדי. קרוב מטעם כל עת שיהיה החדש וכמוהו מדי עברו וחדש בחדשו כמו דבר יום ביומו והטעם כל יום ויום בעתו ותזה הכתוב למדו הקדמונים ז"ל שמשפט רשעים בגיהנם י"ב חדש ומטעם מדי שבת. וטעם מדי שבת בשבתו כפי ז' שבתות: ויצאו. סביב ירושלם כי שם תופת ומזה הכתוב למדו כל החכמים שיהיה יום דין בירושלם ורבים אמרו כי ואשם לא תכבה רמז לנשמה בהפרדה מעל גויתה אם לא היתה זוכה לעלות אל מלאכי השם תשאר אבל בגלגל האש והקדמונים אמרו כי זה אחר תחיית המתים ורואייתם שאמר דניאל כל הרשעים אחר שיקיצו שיהיו לדראון עולם והכל אמת אמרו ומלת לדראון כמו גדוף ויש אומרים שהם שתי מלות ויפרשו ראון מגזרת הוי מוראה ונגאלה ומלת לדראון עולם יכחישם:

סליק ספר ישעיה הנביא

אילין מלין דכתיב ו"ו בסוף תיבותא וקרי י' וסימני מצותו ועשה חסד דמשנה תורה · אזנו ויאמר שאול לרצים · כלבו ושם האיש נבל · שנואו ויאמר דוד ביום ההוא · תקראו ואנכי אמרתי איך אשיתך · תשובו ב' בפסו' · אכלנו הממנו נבוכד נצר ה' בפסו' וידו אדם מתחת כנפיהם · זחיתו כי נתתי את חתיתו · רבו אכתוב · אשתנו באדין נבוכד נאצר והתמלי לשרושו וכל די לא להוא עבד דתא · ויעשו מתניה מתני ויעשו ידו מבני נבו יעיאל · וענו ובקבקיה וענו ואחיהם :

כי אם בזאת יתהלל המתהלל

השכל וידע אותי כי אני ה'

דברי

עשה חסד משפט וצדקה בארץ

כי באלה חפצתי נאם ה'

וחלופיהון חד מן כ"ב כתיבן י' בסוף תיבות וקרי ו' וסי' דודי ואחריו אלעזר בן דודי · במי כי תנוח יד ה' בהר · עתה סבבוני · ושובי שובו נא אל תהי עולה · יעדי ושאר דברי שלמה · וישבו ויבאו אל חלקיה

עזור כח אל אדיר	ועין לבי האיר
בכתבי דברי	ירמיהו הנביא :
היה עם פי עטי	בדבר לא יחטיא
ויצדק מבטי	וייטב מחשבי :

סמוך אלי תמוך בידי לבבי	היה עזרי בפירוש ירמיהו :
בחנתי בעזרתך הלא היא	ובינתי באיכה הוא ומה הוא :

אמר דוד בן יוסף בן קמחי זה הספר מאמרו מכודר בסדרן של נביאים אחר ספר ישעיהו וכן כתבתי פי' אחר פי' ספר ישעיהו ואע"פ שאינם מסודרין כן בדברי רז"ל שאמרו סדרן של נביאים יהושע שפטים שמואל מלכים ירמיה יחזקאל ישעיה תרי עשר ונתנו טעם כיון דמלכים סופיה חרבנא וירמיה כוליה חרבנא ויחזקאל סופיה נחמתא וישעיה כוליה נחמתא סמיך חרבנא לחרבנא ונחמתא לנחמתא אף על פי כן בכל הספרי' הטובים אשר ראינו שנכתבו בספרד שמחה שנים סדרם לפי זמנם ישעיהו קודם לירמיהו כמו שקדם זמנו לזמנו וכן ירמיהו קודם ליחזקאל ושנים עשר שהוא אחרי כן השוו עם סדר רז"ל אף על פי שיש בהם נביאים קדמו לירמיהו ויחזקאל לפי שנבואתן קטנה לא כתבו כל ספר וספר לבד כדי שלא יאבד במעוטו כמו שאמרו רבותינו זכרם לברכה אידי דזוטר מרכס וכתבו נבואתם בספר אחר עם נבואת חגי זכריה ומלאכי שהיו נביאים האחרונים ונבואתם גם כן קטנה ואני אכתוב בע"ה בפי' הספר הפסוקים שצריך לפרשם והמלין שצריך לדקדקן לא פסוק אחר פסוק בכל מקום כמו שעשיתי בפי' ישעיהו אלא כמו שעשיתי בפירוש ארבעת ספרים הראשונים · ושאלנו שלשה נביאים שנתנבאו בזמנו הדור ירמיהו וצפניהו וחולדה ואמרו רבותינו זכרם לברכה ירמיהו היה מתנבא בשוקים וצפניה בתוך בתי כנסיות וחולדה אצל הנשים ועתה אתחיל בעזרת המלמד אדם דעת :

רשי

דברי ירמיהו · מן הכהני' · ליתי בר קלקלתא דתקנן עובדוהי ירמיה בא מרחב הזונה ולוכח בר מתקנתא דמיך לקלקלן עובדוהי אלו ישראל שקלקלו מעשיהן שבאו מזרע כשר :

[2] אשר היה דבר ה' אליו וגו' · אשר התחילה שכינה לשרות עליו באותו הזמן : ויהי

דברי יִרְמְיָהוּ בֶּן־חִלְקִיָּהוּ מִן־הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִן : [2] אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו בִּימֵי יֹאשִׁיָּהוּ בֶן־אָמוֹן מֶלֶךְ יְהוּדָה בִּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְמָלְכוֹ :

ל"עד הנה

פִּתְגָמֵי נְבוּאַת יִרְמְיָהוּ בַּר חִלְקִיָּה מִן רֵישֵׁי מַטְרַת כָּהֲנַיָּא מִן אֲמַרְכְּלַיָּא דַהֲווֹ בִירוּשְׁלֵם גַּבְרָא דְקַבֵּיל ד אַחְסַנְתֵּיהּ בַּעֲנָתוֹת בְּאֲרַע שִׁבְטָא בִנְיָמִן : דַּהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמֵּיהּ בְּיוֹמֵי יֹאשִׁיָּה בַּר אָמוֹן מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָ בִּתְלַת עַסְרֵי שְׁנִין לְמַלְכֵיהּ :

רדק

דברי ירמיהו בן חלקיהו · כתב אא"ז ז"ל כי חלקיהו זהו חלקיהו בן שפן הכהן שמצא ספר התורה בבית ה' בימי יאשיהו וירמיהו בנו נבא בימי יאשיהו ותחלת נבואתו היתה בשנת שלש עשרה למלכו ועדין לא שבו יאשיהו ויהודה מרעתם עד שמנה עשרה שנה למלכו ם שמצא ספר תורה : מן הכהנים · תרגם יונתן מן רישי מטרת כהניא מן אמרכליא דהוו בירושלם גברא דקביל אחסנתיה בענתות : בענתות · היא עיר מערי הכהנים כמו שכתוב בספר יהושע ומה שאמר דברי לפי שכולל בספר הזה כל דברי נבואות שנבא על ישראל ועל הגוים וכן דברי עצמו מה שקרה לו בנבואתו עם ישראל · ובדרש ג' נביאים על ידי שהיתה נבואתם דברי קנתורין לפיכך תלת נבואתן בעצמן ואלו הן דברי קהלת דברי עמוס דברי ירמיהו ר"ל בעצמן שדברו בדברי עצמן כמו שלמה שאמ' אני קהלת הייתי מלך וכל הענין שספר בעצמו וכן עמוס ספר בדברי עצמו אמר עליך עמוס וכל הענין כמו שכתו' וכן ירמיהו ספר בתחלת ספרו דברי עצמו בטרם אצרך בבטן ידעתיך וכל הענין וכן בתוך ספרו מה שספר מן הרעה שעשו לו :

ג וַיְהִי בִּימֵי יְהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַד־תֹּם עַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְצִדְקִיָּהוּ בֶן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַד־גְּלוֹת יְרוּשָׁלַםִ בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי׃
ד וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃
ה בְּטֶרֶם אֶצָּורְךָ בַבֶּטֶן יְדַעְתִּיךָ וּבְטֶרֶם תֵּצֵא מֵרֶחֶם הִקְדַּשְׁתִּיךָ נָבִיא לַגּוֹיִם נְתַתִּיךָ׃
ו וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה לֹא־יָדַעְתִּי דַּבֵּר כִּי־נַעַר אָנֹכִי׃
ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־תֹּאמַר נַעַר אָנֹכִי כִּי עַל־כָּל־אֲשֶׁר אֶשְׁלָחֲךָ תֵּלֵךְ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוְּךָ תְּדַבֵּר׃
ח אַל־תִּירָא מִפְּנֵיהֶם כִּי־אִתְּךָ אֲנִי לְהַצִּלֶךָ נְאֻם־יְהוָה׃
ט וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־יָדוֹ וַיַּגַּע עַל־פִּי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הִנֵּה נָתַתִּי דְבָרַי בְּפִיךָ׃
י רְאֵה הִפְקַדְתִּיךָ הַיּוֹם הַזֶּה עַל־הַגּוֹיִם וְעַל־הַמַּמְלָכוֹת לִנְתוֹשׁ וְלִנְתוֹץ וּלְהַאֲבִיד וְלַהֲרוֹס לִבְנוֹת וְלִנְטוֹעַ׃
יא וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר מָה־אַתָּה רֹאֶה יִרְמְיָהוּ וָאֹמַר מַקֵּל שָׁקֵד אֲנִי רֹאֶה׃

וַהֲוָה בְּיוֹמֵי יְהוֹיָקִים בַּר יֹאשִׁיָּה מַלְכָּא דְשִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה עַד דִּשְׁלִימָא חֲדָא עַשְׂרֵי שְׁנִין לְצִדְקִיָּה אֲחוּהִי בַּר יֹאשִׁיָּה מַלְכָּא דְשִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה עַד דַּאֲתָא נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל וְצַר עַל יְרוּשְׁלֵם תְּלָת שְׁנִין וְאַגְלֵי עַמָּא דְבֵית ... בְּיַרְחָא חֲמִישָׁאָה׃
וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ עַד לָא בְּרֵיתָךְ בִּמְעַיִן אִתְקַנְתָּךְ וְעַד לָא אַתֵּיתָא לְעָלְמָא זַמֵּינְתָּךְ נְבִי מַשְׁקֵי כַּס דְּלְוָט לְעַמְמַיָּא מַנֵּיתָךְ׃ וַאֲמָרִית קַבֵּל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים הָא לֵית אֲנָא יָדַע לְאִתְנַבָּאָה אֲרֵי רַבִּי אֲנָא וּמְשֵׁירוּתִי עָקָא וְגָלוּ אֲנָא מִתְנַבֵּי עַל עַמָּא הָדֵין׃
וַאֲמַר יְיָ לִי לָא תֵימַר רַבִּי אֲנָא אֲרֵי כָּל אֲתַר דְּאֶשְׁלְחִינָךְ תְּהָךְ וְיָת כָּל דַּאֲפַקְדִינָךְ תִּתְנַבֵּי׃ לָא תִדְחַל מִן קֳדָמֵיהוֹן אֲרֵי בְּסַעְדָךְ מֵימְרִי לְשֵׁיזָבוּתָךְ אֲמַר יְיָ׃ וּשְׁלַח יְיָ יָת פִּתְגָּמֵי נְבוּאָתֵיהּ וְסַדַּר בְּפוּמִי וַאֲמַר יְיָ לִי הָא שַׁוֵּיתִי פִּתְגָּמֵי נְבוּאָתִי בְּפוּמָךְ׃ חֲזִי דְמַנֵּיתָךְ יוֹמָא הָדֵין עַל עַמְמַיָּא וְעַל מַלְכְוָתָא לְמֵיעֲקַר וּלְתָרָעָא וּלְאַבָּדָא וּלְפַגָּרָא וְעַל בֵּית יִשְׂרָאֵל לְמִבְנֵי וּלְקַיָּמָא׃ וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר מָה אַתְּ חָזֵי יִרְמְיָה וַאֲמָרִית מַלְכָּא דְמוּחֵי לְאַבְאָשָׁא אֲנָא חָזֵי׃

ויהי בימי ה' דסמיכי בקריא' וסימ' ויהי בימי אמרפל מלך שנער· ויהי בימי יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה דסיפרא· עד תם עשתי עשרה שנה· ויהי בימי אחז בן יותם בן עזיהו מלך יהודה עלה רצין דישעיה· ויהי בימי שפט השפטים ויהי רעב בארץ· ויהי בימי אחשורוש הוא אחשורוש: ובטרם ג' בקריא' וסימ' ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אתו· ובטרם תצא מרחם הקדשתיך· ובטרם יתנגפו רגליכם: ויאמר יי' אלי ה' בטעמא בסיפר' וסימ' אל תאמר נער אנכי· צדקה נפשה משובה ישראל· קרא את כל הדברים· אם יעמד משה ושמואל לפני אין נפשי· וסימ' טליא צדיקא קרא לשמואל· על הגוים ה' וסימ' ראה הפקדתיך היום הזה· שפוך חמתך על הגוים דירמיה· אשר היה דבר יי'· מן הממלכות תהיה· וקצף גדול אני:

רדק ג ויהי בימי· דבר יי' שהיה אליו היה גם כן בימי יהויקים בן יאשיהו וכן בימי צדקיהו עד תום מלכותו שמלך י"א שנה ובשנת אחת עשר' כבש נבוכדנאצר מלך בבל וגלת ירושלם בחדש החמשי כמו שכתוב בסוף ספר מלכים: בטרם אצרך· כן כתיב בוי"ו וקרי הצר"י בקמץ חטף כמשפטו עם הכנוים ואין עמו וי"ו והענין אחד וענין בטרם אצרך כתב אא"ז ל כאשר ברא היסודות הארבע ידעו בכח הטבע ואחר כך הוציאו לפעל וכן אמר ישעיהו מעת היותה שם אני בכח היסודות הייתי מזמן שהיית עת בעולם ועתה הוציאני מכח לפעל ושלחני ברוחו או פי' ידעתיך כמו ידעתי' בשם שאמר למשה ומורה עליו ובטרם תצא מרחם: הקדשתיך· מלשון קדושה· וידעתיך לשון גדולה ולפירוש הראשון יש לשאול והלא כל הנביאים והצדיקים וכן הרשעים בטרם הבראם ידעם והכירם אך יורה זה שאביו ואמו כזהרו בקדושה וטהרה בעת ההריון שיהיה הנביא מקודש והחכם הגדול ר' משה בר מימון ז"ל כתב כי זה ענין כל נביא אי אפשר לו מבלתי הכנה טבעית בעיקר יצירתו שיהיה נכון לנבואה עם ההתלמדות ויש לדעתו לישאל למה לא אמ' זה הענין לנביא אחר אלא לירמיהו ונוכל לומ' לפי שידע האל ית' שירמיהו יסרב בשליחו' האל הודיעו כי הוא מוכן לנבואה מן הבטן כדי שיחזק לבו ללכת בשליחות האל ואם תאמר והלא משה רבינו ע"ה היה מסרב בשליחות האל ולא אמר לו כן הנה הראה לו אות גדול לחזק את לבו והוא אות הסנה והאותות האחרים שנתן בו יכולת לעשותן לפני פרעה וגם נוכל לומר כי משה רבינו כבר ידע זה מעצמו כי חכם גדול היה וידע כי בעיקר יצירת האדם יש הכנה טבעית לנבוא' למי שהוא עתיד להתנבא ולא זה בלבד אלא כל חכמה וכל טבע שיש באדם שהוא גובר בו יש לו קצת הכנה בו בעקר היצירה ויגבר בה עם ההתלמדות וי"ת הפסוק כן עד לא בריתך וגו' כבעמוד: ו ואומר אהה· לשון קריאה על הצער ועל הדאגה ומה שאמר לא ידעתי דבר ר"ל דברי תוכחה כי אני נער ואיך אוכיח עם אחד ואין תמה אם באה לו נבואה והוא נער כי הנה גם כן שמואל היה נער בתחלת נבואתו כמו שכתוב ורוח הנבואה החכימה אותם אע"פ שהיו נערים ואפשר כי נער ר"ל משרת ואע"פי שהוא גדול בשנים יקרא נער כמו שכתוב ומשרתו יהושע בן נון נער והיה משרת נביא אחר שהיה בימיו או חכם ור"ל ביד גדול ממני ראוי לשלוח זה השליחות לא בידי כמו שאמר משה רבינו שלח נא ביד תשלח והמפרשים פירשו כי נער היה בשנים ההנבאו וכן שמואל וזכריהו בן עדוא וי"ת וכן ואמרית קביל בעותי וגו' כבעמוד: ז כי על כל אשר אשלחך· על במקום אל וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ומה שאמר אשלחך תלך כי בענתות באה לו הנבואה בתחילה ורצה האל לשלחו לירושלם מקום המלוכה להוכיח את המלך ואת עמו והבטיחו שיחזק לבו ללכת למקו' שלא היה רגיל שם ויתקן דבריו בפיו שידע לדבר דברי תוכחות בלא מורא: ח להצילך· לא בטריחא בסגול האלמ"ד לפי שיש לו העמדה ופעמים יש לו משפטו שהפסק לא הבטיחו שלא יגעו בו שא יגעו בו ויכוהו ויצילהו מידם שלא ימיתוהו אף על פי שהיה ברצונם להמיתו כמו שכתוב וכשבאו להמיתו ואת ברוך אמר ויסתירם יי': ט וישלח יי' את ידו· הוא המלאך הנראה אליו ודבר אליו בשם השם ונקרא בשמו ונראה במראה הנבואה שהושיט ידו אליו והגיע הדברים על פיו ונראה לו כאילו שם בפיו דבר שיש בו ממש לתקן אף על פי שאין הנגעת הדבר אלא על האוזן לא על הפה במראה הנבואה נר' לו כאילו שם בפיו דבר שיש בו ממש לתקן בו בפיו לדבר באחוך לשון בלא מורא וכן אמר בישעיהו ויגע על פי שהגיע הרצפה על פיו כי שניהם ויגע בפתח היו"ד מבנין הפעיל וי"ת הפסוק דרך משל ושלח יי' ית פתגמי נבואתיה וגו' כבעמוד: י ראה הפקדתיך· שמתיך פקיד וממונה עליהם לטוב ולרע כי כאשר תתנבא עליהם כן יבא עליהם וכפל הלשונות הנתיצה וההריסה לפי שהרבה לדבר רע על ישראל ועל האומות והטוב היה מעט באומות כמו שאמר בבני עמון ואחר כך אשיב שבות בני עמון ואמר בעילם והיה באחרית הימים אשיב את שבות עילם ואמר לבנות ולנטוע כנגד לנתוץ ויונתן חלק הפסוק הרע לאומות והטוב לישראל שתרגם חזי דמניתך יומא הדין על עממיא ועל מלכוותא למעקר לתרעא ולאבד' ולפגרא ועל בית ישראל למבני ולקיימא: יא ויהי דבר יי'· זה היה במראה הראשונה כי בתחלה אמר לו שילך באשר ישלחהו ואחר כן באותה המראה עצמה הראה לו במראה הנבואה מקל שקד כאמרו מקל שקד אני רואה נראה כי ראה המקל בלא עלים ובלא פרחים והתבונן אליו במראה הנבואה והכיר בו שהוא מעץ שקד לפיכך אמר לו הטבת לראות שאילו ראה אותו בעלים ובפרחים מה היתה הטבת הראייה נקל הוא להכיר זה הראה לו האל מקל שקד להיות משל על הפורענות העתידה לבא על ישראל שתבא להם במהרה כמו שעץ השקד ממהר לפרוח יותר משאר העצים לפיכך נקרא שקד כי השקידה ענין המהירות וההשתדלות וכן אמר כי שקד אני על דברי לעשותו ואמר לשקוד על דלתותי יום יום ויונתן תרגם מקל שקד מלך דמוחי להבאשא אנא חזי: ויהי

רשי ג ויהי בימי יהויקים· ויהי נבואה כל ימי יאשיהו הנותרים וימי יהויקים בנו וימי צדקיהו בנו עד תם עשתי עשרה שנה היא השנה עד גלות ירושלם בחדש החמשי: ה בטרם אצרך בבטן וגו'· מימי אדם הראשון הראהו הקב"ה לאדם דור ודור ונביאיו· אצרך לשון צורה: ידעתיך· קניישטוי בלע"ז כמו לא נודעתי להם: הקדשתיך· זמנתיך לכך: נביא לגוים· לישראל שהם נוהגים עצמם כגוים כך נדרש בסיפרי· נביא מקרבך וגו' יקים לך ולא לגוים הא מה אני מקיים נביא לגוים נתתיך שנוהגים מנהגי גוים· ועוד יש לפתור נביא לגוים כמו על הגוי' להשקות כוס התרעלה להנבא עליהם פורענות כמה שנא' קח את כוס היין החימה הזאת מידי והשקיתה אותו את כל הגוים· ד"א בטרם תצא מרחם הקדשתיך עליך אמרתי למשה נביא אקים להם כמוך זה הוכיחם וזה הוכיחם זה נתנבא ארבעים שנה וזה נתנבא ארבעים שנה: ו אהה· לשון יילל קורפלייגט בלע"ז: כי נער אנכי· איני כדי להוכיח משה הוכיחן סמוך למיתתו כבר נתעשר בנסים כמה נסים שעשה להם הוכיחם ממצרי' וקרע להם את הים הוריד את המן הגיז את השליו נתן להם את התורה העלה את הבאר אני בתחלת שליחותי אני בא להוכיח: ז על כל אשר אשלחך· אל האומות: ואת כל אשר אצוך· לישראל תדבר: ט וישלח יי' את ידו· כל שליחות שהוא אצל יד לשון הושטה לא כתרגו' ושלח יי' ית פיתגמי נביאותי: הפקדתיך· מיניתיך על הגוים: לנתוש ולנתוץ· אדישפ"ייר בלע"ז ועל ישראל לבנות ולנטוע אם ישמעו כך ת"י יונת': יא מקל שקד· אמנדל"יר בלע"ז: הטבת

יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הֵיטַבְתָּ לִרְאוֹת כִּי־שֹׁקֵד אֲנִי עַל־דְּבָרִי לַעֲשֹׂתוֹ׃ יג וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי שֵׁנִית לֵאמֹר מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר סִיר נָפוּחַ אֲנִי רֹאֶה וּפָנָיו מִפְּנֵי צָפוֹנָה׃ יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָי מִצָּפוֹן תִּפָּתַח הָרָעָה עַל כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ׃ טו כִּי הִנְנִי קֹרֵא לְכָל־מִשְׁפְּחוֹת מַמְלְכוֹת צָפוֹנָה נְאֻם־יְהוָה וּבָאוּ וְנָתְנוּ אִישׁ כִּסְאוֹ פֶּתַח שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַ͏ִם וְעַל כָּל־חוֹמֹתֶיהָ סָבִיב וְעַל כָּל־עָרֵי יְהוּדָה׃ טז וְדִבַּרְתִּי מִשְׁפָּטַי אוֹתָם עַל כָּל־רָעָתָם אֲשֶׁר עֲזָבוּנִי וַיְקַטְּרוּ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְמַעֲשֵׂי יְדֵיהֶם׃ יז וְאַתָּה תֶּאְזֹר מָתְנֶיךָ וְקַמְתָּ וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אָנֹכִי אֲצַוֶּךָּ אַל־תֵּחַת מִפְּנֵיהֶם פֶּן־אֲחִתְּךָ לִפְנֵיהֶם׃ יח וַאֲנִי הִנֵּה נְתַתִּיךָ הַיּוֹם לְעִיר מִבְצָר וּלְעַמּוּד בַּרְזֶל וּלְחֹמוֹת נְחֹשֶׁת עַל־כָּל־הָאָרֶץ לְמַלְכֵי יְהוּדָה לְשָׂרֶיהָ לְכֹהֲנֶיהָ וּלְעַם הָאָרֶץ׃ יט וְנִלְחֲמוּ אֵלֶיךָ וְלֹא־יוּכְלוּ לָךְ כִּי־אִתְּךָ אֲנִי נְאֻם־יְהוָה לְהַצִּילֶךָ׃

ב וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ הָלֹךְ וְקָרָאתָ בְאָזְנֵי יְרוּשָׁלַ͏ִם לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אַהֲבַת כְּלוּלֹתָיִךְ לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה׃ קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַיהוָה רֵאשִׁית תְּבוּאָתֹה

וַאֲמַר יְיָ לִי יָאוּת חֲזֵיתָא אֲרֵי מוֹחֵי אֲנָא עַל פִּתְגָמַי לְמֶעְבְּדֵיהּ׃ וַהֲוָה פִתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי תִנְיָנוּת לְמֵימַר מָה אַתְּ חָזֵי וַאֲמָרִית מַלְךְ דְּרָתַח כְּדוּד אֲנָא חָזֵי וּשְׁקוֹם מַשִׁרְיָתֵיהּ דְמַדְבְּרָן וְאַתְיָין מֵאַפֵּי צִפּוּנָא׃ וַאֲמַר יְיָ לִי מִצִּפּוּנָא תִּשְׁרֵי בִּישְׁתָּא לְמֵיתֵי עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא׃ אֲרֵי הָא אֲנָא מְכַלֵּי לְכָל זַרְעִיַת מַלְכְוַת צִיפּוּנָא אֲמַר יְיָ וְיֵיתוֹן וְיִרְמוֹן גְּבַר כּוּרְסֵיהּ לָקֳבֵל תַּרְעֵי יְרוּשְׁלֵם וְעַל כָּל שׁוּרָהָא סְחוֹר סְחוֹר וְעַל כָּל קִירְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה׃ וְאֲמַלֵּיל פּוּרְעָנוּת דִּינֵי מִנְהוֹן עַל כָּל בִּישְׁתְּהוֹן דִּשְׁבָקוּ פּוּלְחָנִי וְאַסִּיקוּ בוּסְמִין לְטַעֲוַת עַמְמַיָא וּסְגִידוּ לְעוֹבָדֵי יְדֵיהוֹן׃ וְאַתְּ תִּתְקַף חַרְצָךְ וּתְקוּם וְתִתְנַבֵּי לְהוֹן יָת כָּל דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ לָא תִתְמְנַע מִלְּאוֹכָחוּתְהוֹן דִּלְמָא אֲתַבְּרִינָךְ קֳדָמֵיהוֹן׃ וַאֲנָא הָא יְהַבְתָּךְ יוֹמָא דֵין תַּקִּיף כְּקִרְיָה כְּרִיכָא וּכְעַמּוּדָא דְבַרְזֶל וּכְשׁוּר דִּנְחָשׁ לְאַשְׁקָאָה כַּס דְּלוּט לְכָל יָתְבֵי אַרְעָא לְמַלְכַּיָּא דְבֵית יְהוּדָה לְרַבְרְבָהָא לְכַהֲנָהָא וּלְעַמָּא דְאַרְעָא׃ וִיהוֹן דַּיְינִין וּמְגִיחִין לְקִבְלָךְ לְמִסְתַּר יָת פִּתְגָמֵי נְבוּאָתָךְ וְלָא יִכְלוּן לָךְ אֲרֵי בְּסַעְדָּךְ מֵימְרִי אֲמַר יְיָ לְשֵׁיזָבוּתָךְ׃ וַהֲוָה פִתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ אֵיזֵל וְתִתְנַבֵּי קֳדָם עַמָּא דִי בִירוּשְׁלֵם לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ דְּכִירְנָא לְכוֹן טַבְוַות יוֹמֵי קֳדָם רַחֲמַת אֲבָהַתְכוֹן דְּהֵימִנוּ בְּמֵימְרִי וַאֲזַלוּ בָּתַר תְּרֵין שְׁלִיחַיי בָּתַר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּמַדְבְּרָא אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּלָא זָוְדִין בְּאַרְעָא דְלָא מִזַּדְרְעָא וְקוּדְשַׁיָא אִינוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ עַל בַּזֵּיהוֹן כְּדִימְעָא אַרְמוּת עֲלָלָא דְּמַן דְּאָכִיל מִינֵּיהּ חַיָּיב לְמֵמַת וּכְשֵׁירוּ חֲצַד עוֹמֶר אַרְמוּתָא דַעֲד לָא מְקָרְבִין מִינֵּיהּ כַּהֲנַיָא בְּנֵי אַהֲרֹן קוּרְבָּנַיָא עַל מַדְבְּחָא

היטבת לראות. השקד הזה הוא ממהר להוציא פרח קודם לכל האילנות אף אני ממהר לעשות דברי. ויונתן תירגם מקל שקד מלך דמותי לאבאשה. ומדרש אגדה השקד הזה משעת חניטתו עד גמר בישולו עשרים ואחד יום כמנין ימים שבין שבעה עשר בתמוז שבו הובקעה העיר לתשעה באב שבו נשרף הבית: סיר נפוח. רותח בוייל"נט בלע"ז: ופניו. רתיחותיו אמישאו"רים בלע"ז: מצפון תפתח הרעה. בבל לצפונה של ארץ ישראל היא: ודברתי משפטי אותם. אתווכח עמם עם יהודה וירושלם: תאזור מתניך. לשון זריזות כ. כאיש חיל: למלכי יה דה. כנגד מלכי יהודה: ונלחמו אליך. ויהון דיינין ומגיחין לקבלך למיסתר פתגמי נבואתך: זכרתי לך. אם הייתם שבים אלי תאוותי לרחם עליכם כי זכרתי חסד נעוריך ואהבת כלולו' חופתך שהכללתיך לחופה ולשון הכנסה הוא כלולותיך נוצ"ים בלע"ז ומה הוא חסד נעוריך לכתך אחר שלוחי משה ואהרן מארץ נושבת יצאתם למדבר ואין צדה לדרך כי האמנתם בי: קדש ישר'. כתרומה: ראשית תבואתו. כראשית קציר לפני העומר שאסו' באכילה והאוכלו מתחייב כן כל אוכליו יאשמו כן תירגם יונתן: ולא

ויהי דבר יי' שנית ימה שאמ' שנית לפי ששתי המראו' היו בענין אחד ואע"פ שהדברים הנראי' לו נשתנו אמ' כי בענין זה נר' לו פעם שנית ששאלו ג"כ מה הו' רואה ופי' לו ג"כ המשל תוך המראה לא שבא לספר הפעמים שנראה לו כי לא ספר אלא זאת וכן ויהי דבר יי' אל יונה שנית לפי שדבר עמו בענין ניכוה שתי פעמים לפיכך אמר שנית לא כדברי בעל הדרש שאמ' שנית דבר עמו שלישית לא דבר עמו: סיר נפוח. נפוח תאר ופירושו רותח והסיר כשהוא רותח מעלה הבל כמו הנופח באש שמוציא הבל מפיו בעת הנפיחה: ופניו מפני צפונה. הצד מן הסיר שיצקו ממנו יקרא פנים: מפני צפונה. היה לו לומר אל פני צפונה אלא באמרו במ"ם באר בו שני ענינים כי פני צפונה מורה כי פני הסיר היו פונו' פני צפונה ואמר אותו במ"ם להורות כי המרתיחין אותה היו מארץ צפון והיא בבל שהיא מזרחית צפונית לארץ ישראל ואדוני אבי ז"ל פי' ופניו פני השפתים או הכירה שנופחין עליה הקדרה אמר כי פני השפתי' שמכניסי' משם האש תחת הסיר היו לצד צפון מורה שהמבעיר האש תחת הסיר יבא מצפון והסיר היא ירושלם כמו שהמשיל אותה גם כן בנבואת יחזקאל לסיר ואמר שפות הסיר שפות וכל הענין וטם מבואר הענין. וי"ת סיר נפוח מלך דרתח כדוד אנא חזי וטקום משריתיה דמדברן ואתיין מאפי צפונא: תפתח. ענין התרה כמו ויפתח את הגמלים כאילו היתה קשורה עד הנה ועתה תהיה מותרת לבא על ישראל ועל הדרך הזה תרגם יונתן תשרי בישתא כמו שתרגם אונקלוס ויפתח את הגמלים ואשרי ית גמליא ואפשר גם כן ענין פתיחה שני הענינים קרובים: כי הנני קורא. כאילו אני קורא להם שיבאו כלומר אשים בלבם שיבאו: משפחות ממלכות צפונה. המשפחות אמר על העם וממלכו' אמר על המלכים ראשי הממלכו' ועל שמם נקראים ממלכות ואומר זה על מלכי ארץ בבל והמלך הגדול היה נבוכד נצר ועל הממלכות אמר ובאו ונתנו איש כסאו ר"ל כשיכורו על ירושלם והם נרגל שראצר רב מג וכל רבי מלך בבל שזכר למטה כאשר נלכדה ירושלם: ודברתי. דבור האל עמהם הוא הביא המלכים עליהם וכן אמר שיהוא כי באחאת ידבר אל וגו' ואמר ובמוסרים יאתום והוא הדבור שידבר עמהם שיביא יסורים עליהם להוכיחם: למעשי ידיה'. ביו"ד ויש ספרים שכתוב בהם למעשה בה"א טעות הוא ועל פי המסורת הנה ידענו זה: ואתה תאזור מתניך. ללכת בזריזות כמו שאמר באליהו וישנס מתניו וירץ לפני אחאב: פן אחתך. אם לא תירא מהם ותבטח בי אצילך מידם ואם תירא מהם אחתך ואפילך לפניהם: על כל הארץ. ואחר כך פי' למלכי יהודה אמר תהיה כנגדם כעיר מבצר שלא יוכלו לך כמו שלא יוכל אדם לכבוש עיר מבצר כל שכן אם יהיו לה חומות נחשת ומה שאמר לעמוד ברזל שלא יוכל אדם להטותו ולשברו וי"ת על כל הארץ לאשקאה כס דלוט על כל יתבי ארעא: ונלחמו אליך. כמו שת' ויהון דיינין ומגיחין לקבלך למסתר פתגמי נבואתך: להצילך. שלא ימיתוך: הלוך. מקור או צווי וכן זכור את יום השבת תמוך אשורי: באזני ירושלם. ר"ל וגם ירושלם ומדב' כנגד העיר כאלו מדבר כנגד העם: זכרתי לך חסד נעוריך. אף על פי שאני מביא עליך רעה בעבור מעשיך הרעים לא אעשה אותך כלה וגם אענים המריעים לך כי זכרתי לך חסד נעוריך ועניין חסד נעוריך אהבת כלולותיך כמו שת"י דכיר אנא לכון טבוות יומי קדם רחמת אבהתכו' דהימינו במימרי וגו' כבעמוד ואפשר שהיה דעתו באמרו יומי קדם על האבו' אברה' יצחק ויעקב שהיו אנשי חסד או אהבת כלולותיך פי' חסד נעוריך והכל עניין אחד על דור המדבר וקורא הימים הקדמוני' ימי נעורים בדרך משאלה כמו שהנערים קודמין לבחורים ולזקנים ופי' כלולותיך שם מן כלה כי כנסת ישראל נדמת לכלה ביום מתן תורה והקב"ה נדמה לחתן: קדש ישר'. כתשב כמו קדש שלא יאכלנו זר ומה שאמר ראשית תבואתה זהו כפל עניין במלות שונו' כי התרומה שהיא ראשית התבואה היא קדש וכל זרים אוכליו יש עליהם אשם כן ישראל אף על פי שהקב"ה מביא עליהם האויב הוא נענש עליהם כי זוכר להם חסד נעורים שהוא חסד האבות כמו שראינו בסנחריב וכן בנבוכד נצר ולעונש ישראל נחרבה בבל כמו שכתוב: תבואתה. כתוב בה"א במקום וי"ו כמו אהלה והדומים לו וי"ת קדם התרומה וראשית תבואתה העומר שתרגם כן קודשא אנון בית ישראל קדם יי' ועל ביזזהון וגו' כבעמוד: יאשמו

דברי י"ג וסימ' נמסר בספר מלכים א' סים' נ': לעיר ד' וסימ' לעיר מבצר ולעמוד ברזל. ויעמד שפטים בארץ. וישרם למשה מערבה. בנה חומה חיצונה: יוכלו י"א בקריא וסימ' ונלחמו אליך ולא יוכלו לך כי אתך אני. ולא יוכלו בני ישראל לקום. אמחצם ולא יוכלו קום ויפלו. ויהונתן ואחימעץ עמדים בעין רגל. צפיו

עורים כלם. ונתתיך לעם הזה. על מי אדכרה ואעידה. לכן כה אמר יי' הנני מביא רעה. זנח עגלך שומרון. נעו עורים בחוצות. מים רבים לא יוכלו לכבות. ב' קדמאי חס':

כָּל־אֹכְלָיו יֶאְשָׁמוּ רָעָה תָּבֹא אֲלֵיהֶם נְאֻם־יְהוָה׃ שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה בֵּית יַעֲקֹב וְכָל־מִשְׁפְּחוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ כֹּה אָמַר יְהוָה מַה־מָּצְאוּ אֲבוֹתֵיכֶם בִּי עָוֶל כִּי רָחֲקוּ מֵעָלָי וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי הַהֶבֶל וַיֶּהְבָּלוּ׃ וְלֹא אָמְרוּ אַיֵּה יְהוָה הַמַּעֲלֶה אֹתָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַמּוֹלִיךְ אֹתָנוּ בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ עֲרָבָה וְשׁוּחָה בְּאֶרֶץ צִיָּה וְצַלְמָוֶת בְּאֶרֶץ לֹא־עָבַר בָּהּ אִישׁ וְלֹא־יָשַׁב אָדָם שָׁם׃ וָאָבִיא אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ הַכַּרְמֶל לֶאֱכֹל פִּרְיָהּ וְטוּבָהּ וַתָּבֹאוּ וַתְּטַמְּאוּ אֶת־אַרְצִי וְנַחֲלָתִי שַׂמְתֶּם לְתוֹעֵבָה׃ הַכֹּהֲנִים לֹא אָמְרוּ אַיֵּה יְהוָה וְתֹפְשֵׂי הַתּוֹרָה לֹא יְדָעוּנִי וְהָרֹעִים פָּשְׁעוּ בִי וְהַנְּבִאִים נִבְּאוּ בַבַּעַל וְאַחֲרֵי לֹא־יוֹעִלוּ הָלָכוּ׃ לָכֵן עֹד אָרִיב אִתְּכֶם נְאֻם־יְהוָה וְאֶת־בְּנֵי בְנֵיכֶם אָרִיב׃ כִּי עִבְרוּ אִיֵּי כִתִּיִּים וּרְאוּ וְקֵדָר שִׁלְחוּ וְהִתְבּוֹנְנוּ מְאֹד וּרְאוּ הֵן הָיְתָה כָּזֹאת׃ הַהֵימִיר גּוֹי אֱלֹהִים וְהֵמָּה לֹא אֱלֹהִים וְעַמִּי הֵמִיר כְּבוֹדוֹ בְּלוֹא יוֹעִיל׃ שֹׁמּוּ שָׁמַיִם עַל־זֹאת וְשַׂעֲרוּ חָרְבוּ מְאֹד נְאֻם־יְהוָה׃ כִּי־שְׁתַּיִם רָעוֹת עָשָׂה עַמִּי אֹתִי עָזְבוּ מְקוֹר מַיִם חַיִּים לַחְצֹב לָהֶם

מַן דְאָכִיל מִינֵיהּ מִתְחַיֵב אַף כֵּן כָּל בָּזְזֵיהוֹן דְבֵית יִשְׂרָאֵל יְחוּבוּן בִּישְׁתָא תֵּיתֵי עֲלֵיהוֹן אֲמַר יְיָ׃ קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַיְיָ בֵּית יַעֲקֹב וְכָל זַרְעִית בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ מַה אַשְׁכַּחוּ אֲבָהָתְכוֹן בְּמֵימְרִי שְׁקַר אֲרֵי אִתְרַחֲקוּ מִדַּחַלְתִּי וּטְעוֹ בָּתַר טַעֲוָתָא וַהֲווֹ לְלַמָא׃ וְלָא אֲמַרוּ נִדְחַל מִן קֳדָם יְיָ דְאַסִּיק יָתָנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם דְדַבַּר יָתָנָא בְּמַדְבְּרָא בְּאַרַע מֵישַׁר וְחָרוּב בְּאַרַע צַדְיָא וְטוּלֵימוּתָא בְּאַרַע דְלָא עֲדָא בַהּ אֱנָשׁ וְלָא אִתּוֹתַב אֱנָשָׁא תַּמָּן׃ וְאַעֵילִית יַתְכוֹן לְאַרַע דְיִשְׂרָאֵל דַהֲוַת מְנַצְבָא כְּכַרְמְלָא לְמֵיכַל אִיבַּהּ וְטוּבַהּ וְעַלְתּוּן וְסָאֵיבְתּוּן יָת אַרַע בֵּית שְׁכִינְתִּי וְאַחְסַנְתִּי שַׁוִּיתוּן לְפוּלְחַן טַעֲוָתָא׃ כַּהֲנַיָא לָא אֲמַרוּ נִדְחַל מִן קֳדָם יְיָ וּמַלְפֵי אוֹרַיְתָא לָא אֲלִיפוּ לְמִידַע דַחַלְתִּי וּמַלְכַיָא מְרָדוּ בְּמֵימְרִי וּנְבִיאֵי שִׁקְרָא מִתְנַבַּן בְּשׁוּם טַעֲוָתָא וּבָתַר דְלָא יְהַנוּן לְהוֹן אֲזַלוּ׃ בְּכֵן אֲנָא עָתִיד לְאִתְפְּרָעָא מִנְכוֹן אֲמַר יְיָ וּמִן בְּנֵי בְנֵיכוֹן דְאִם יַעְבְּדוּן כְּעוֹבָדֵיכוֹן אֲנָא עָתִיד לְאִתְפְּרָעָא׃ אֲרֵי עִיבָרוּ לִנְגָוַות כִּיתָּאֵי וַחֲזוֹ וְלִמְדִינַת עַרְבָאֵי שְׁלַחוּ וְאִסְתַּכָּלוּ לַחֲדָא וַחֲזוֹ עַמְמַיָא דְגַלָן מִכְּרַךְ לִכְרַךְ וּמִמְדִינָה לִמְדִינָה נַטְלִין יָת טַעֲוָתְהוֹן וּמוֹבְלִין לְהוֹן עִימְּהוֹן וּבְאָתַר דְאִינוּן שָׁרַן פָּרְסִין יָת מַשְׁכְּנֵיהוֹן וּמְקִימִין יָת טַעֲוָתְהוֹן וְסָגְדִין לְהוֹן אֵידָא הִיא אוּמָא וְלִישָׁן דַעֲבַדַת כְּוָתְכוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ הָא עַמְמַיָא לָא שְׁבָקוּ פוּלְחַן טַעֲוָתְהוֹן וְאִינוּן טַעֲוָן דְלֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ וְעַמִּי שְׁבָקוּ פוּלְחָנִי דִי בְדִילֵיהּ אֲנָא מַיְתֵי עֲלֵיהוֹן יְקָרָא וַאֲזַלוּ בָּתַר דְלָא יְהַנוּן לְהוֹן׃ אִתְאַבַּלוּ שְׁמַיָא עַל כְּדֵין עַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל דַעֲתִידָא לְמֵיחְרַב וְעַל בֵּית מַקְדְשָׁא דַעֲתִיד לְאִצְטַדָאָה וְעַל דְעוֹבְדִין בִּישִׁין עֲבָדוּ עַמִּי לַחֲדָא אֲמַר יְיָ׃ אֲרֵי תַרְתֵּין בִּישִׁין עֲבָדוּ עַמִּי פוּלְחָנִי שְׁבָקוּ דִי בְדִילֵיהּ אֲנָא מַיְתֵי עֲלֵיהוֹן יְקָרָא כְּמַבּוּעַ דְמַיִין דְלָא פְסִיק וְשָׁעוּ בָּתַר טַעֲוָתָא דְאִינוּן לְהוֹן

ולא אמרו ד׳ בקריא׳ וסימ׳ ולא אמרו איה יי׳ המעלה אותנו מארץ מצרים · ולא אמרו לעלות עליהם לצבא · ולא אמרו בלבבם נירא נא את יי״ א להינו · ולא אמרו העברים ברכת יי׳ אליכם׃ הכהנים ג׳ ר״פ וסימ׳ הכהנים לא אמרו איה יי׳ · הכהנים בני ידעיה · וחברו׃ ועמי י״א בקריא׳ וסימ׳ יי׳ הצדיק ואני ועמי הרשעים · איש ריב הייתי אני · ועמי שכחוני ימים אין מספר · ועמי המיר כבודו בלוא יועיל · ועמי אהבו כן ומה תעשו · ועמי לא ידעו את דרך יי׳ · ועמי את טובי ישבעו · ועמי הלואים למשובתי · שמעוני אחי ועמי בד״ה · כי נמכרנו אני ועמי · תנתן לי נפשי׃

רדק

יאשמו. הא׳לף במוא לבדו׃ כה אמר. מה מצאו אבותיכם. הדורות הראשונים שנכנסו לארץ שעבדו ע״ז׃ איה יי׳. לא נתנו על דעתם לאמר איך נעבוד אלהים אחרים ואיה יי׳ המעלה אותנו כלומר איה הטלכנו אותנו אחרי נויכו ולא פניכו אליו׃ ערבה ושוחה. כתרגומו מישר חרוב׃ ולא ישב אדם שם. שמא תאמר כבר בימים ההם נתישבו המקומות ההם ואחר כך חרבו ושבו מדבר זה לא היה כי אין המקומות ההם ראוים לישוב כי אינם מקום זרע ומה שדרשו רז״ל בזה ידוע ופי׳ אדם אדם הראשון ואמ׳ מאחר שלא עבר מהיכן ישב אלא כל ארץ שגזר עליה אדם הראשון לישוב נתישבה ושלא גזר עליה אדם הראשון לישוב לא נתישבה׃ אל ארץ הכרמל. מה שסמך אותה אל הכרמל לפי שהארץ הנעבדת בשדות ובכרמים ואילנות טובים נקרא כרמל ולפי שארץ ישרא׳ היתה כן כמו שכתוב עליה ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון וגו׳ קראה ארץ הכרמל וי״ת לארעא דישרא׳ דהות מנצבת ככרמלא׃ לתועבה. כתרגו׳ לפלחן טעותא שהם תועבת יי׳ ומה שאמ׳ ארצי נחלתי רוצה לו׳ הארץ הראויה לי לשרות בה ה שכינתי כי הי׳ נבחר׳ מכל הארצו׳ לטעם ידוע אצל המשכילים׃ הכהנים. איה יי׳. פירשנוהו והכהנים שהם לפני יי׳ כל היום ומקריבים קרבנות לפניו היה להם לומ׳ לעם העובדי׳ לבעל איה יי׳ שתעבדו לזולתו׃ ותופשי התור׳. הם החכמים לומדי התורה לא ידעוני שלא למדו התורה לשמה לקיים מה שכתו׳ בה אלא לומדים בפה ולא בלב זהו לא ידעוני כי המחשבה הטובה והמעשים ה הטובים הוא דעתה לא הלמוד לבד וי״ת ומלפי אוריתא לא אליפו למדע דחלתי׃ והרועים. הם המלכים שהם רועי העם כמו שהרועי׳ רועי הצאן וכ״תי ומלכיא מרדו במימרי׃ והנביאים. הם נביאי השקר׃ לכן עוד אריב אתכם. אדבר אתכם עוד דברי ריב ותוכחה ואמ׳ עוד כי הקדים בדברי תוכחה באמרו מה מצאו אבותיכם ואמר כמו שאמרתי על אבותיכם כן אני צריך לומר לכם כי גם אתם רעים כמותם וכן אהיה צריך להריב עם בני בניכ׳ כי גם הם ירעו ככם וזה על ה הדרך שאמר משה רבי׳ כי ידעתי כי השחת תשחיתון וסרתם מן ה הדרך ודברי תוכחה אלה האחרונים׳ כי עברו איי כתיים וראו וכל ה הענין וי״ת בכן אנא עתיד ל לאתפרעא מנכו׳ אמר יי׳ ומן בני בניכון אם יעבדון כעובדיכון א אנא עתיד לאתפרעא׃ כי עברו איי כתיים. מלא בשתי יודי״ן פירשו רז״ל כי לפיכך זכר אלו האמות כי הקדרים עובדים לאש והכתיים עובדים למים ואף על פי שיודעים עובדי האש כי המים מכבים האש אף על פי כן אינם ממירים אלהותם וי״ת כן ארי עיברו לנגוות כתאי וחזו למדינת ערבאי וגו׳ כבעמוד והאריך הוא על זה הפסוק׃ הן היתה כזאת׳ בדרך שאלה לא שיהיה הן בדרך אם כמו שכתב רבינו יונה אבל הן כמשמעו לקיים הדבר בחבריו ויבא ענין השאלה בלא ה״א השאלה ובלא אם כמו אתה זה בני והדומה לו׃ ההימיר. כן כתוב ביו״ד בין הה״א והמ״ם וכתב כן להביא במלה שני ענינים ענין ההחלפה כמו ואם המר ימיר מנחי העי״ן והענין השני מן ובכבודם תתימרו מנחי הפ״א והוא הענין גדולה ר״ל אם החליף גוי אלהיו ואם הגדיל אלוה גוי אחר ואף על פי שהמה לא אלהים לא זה ולא זה כל אחד דבוק בשלו׃ שומו. כלומר ראוי העולם שיהיה חרב על זאת הרעה שומו ענין שממה׃ שערו. ענין סערה׃ חרבו׃ ענין חרבן והחי״ת נקראת בקמץ חטף והוא בווי מן הקל והמסורת עליו לית חטף וכתב רבי יונה כי יש אנשים שהיו קוראים אותו חרבו כמו חרבו פני האדמה והיו מפרשין אותו ג״כ בווי אבל מן הרבום כמו פרקו נזמי הזהב והשיב הוא עליהם מפני המסרה ועוד המסרה על חרבו פני האדמה שנים ובפסוק וי״ת הפסוק כן אתאבלו שמיא על כדין על ארעא דישראל דעתידא למחרב כבעמוד׃ כי שתים. המשיל הטוב המשפיע לישראל בעודם מחזיקים בתורתו למקור מים חיים שנובע מים בלא הפסק כן הייתי להם אני ועזבוני לעבוד אלוהות שהם כמו בארות נשברים׃

רשי

ולא אמרו איה יי׳. כי נלך אחרי אלהים אחרים׃ ערבה. פלנורא בלע״ז׃ ושוחה. כטוייה אינפונ״דה בלע״ז׃ ציה. דישינא״טה בלע״ז׃ צלמות. לשון חשך הוא׃ אל ארץ הכרמל. לארעא דישראל דהות מנצבא ככרמלא׃ כטועה. כיער׃ תופשי התורה. סנהדרין׃ והרועים. המלכים׃ נבאו בבעל. בשם הבעל׃ עוד אריב. טרם אביא עליכם רעה א אתווכח עמכ׳ עוד על ידי נביאי אף על פי שרבתי עמכם כבר ימים רבים׃ איי כתיים. לאיי כתיים. איי איש״לש בלע״ז׃ וקדר שלחו. ולקדר שלחו לראות מנהגם׃ והתבוננו מאד. ושימו לב להסתכל בדבר יפה׃ הן. כמו אם׃ אם המיר גוי מהם את אלהיו ואף על פי שהמה לא אלהים ועמי המיר את כבודו אשר בו היה נכבד. וכתיים וקדריים יושבי אהלים ורועי מקנה ונוסעים והולכים ומטלטלין ממרעה ל למרעה וממדב׳ למדבר ונושאים את אלהיהם עמהם למקום שחונים שם ואני כשאתי אתכם עד אשר קבעתי אתכם והנחתם אותי כך ת תירגם יונתן ורבותי׳ אמרו כתיים עובדים למים וקדריים עובדים לאש ואף על פי ש שיודעים שהמי׳ מכבין את האש לא הניחו את אלהיהם׃ בלא יועיל. בע״ז שאין בה תועלת׃ שמו שמים. לשון תמהון שמו השתוממו והו׳ לשון ציווי כמו אם כה יאמרו אליכו דומו׃ ושערו. לשון שער׃ חרבו מאד. כאילו אתם נחרבים על בית המקדש שעתיד ליחרב׃ שתים רעות. אם המירו יראתם ב בכיוצ׳ בה יש כאן רעה ועכשיו שאותי עזבו ש שאני מקור מים חיים ללכת אחרי ע״ז שאינה כבורו׳ של מי׳ מכונסין ונשברין ונסדקין ו ומימיהם נבלעים ב בסדקיהם׃ אמר

אשר לא יכילו. שנדרוכש בלע"ז את מימיהם שהמים מטפטפין את שפתם וכתליה והם נופלין: לחצוב. לחפור: יליד בית. בן האמה: ישאגו. מואנים לשון הווה: כפירים. מלכים: נצתה. נתצו באש: גם בני נוף ותחפנחס: הם מצריים שאתם בוטחי' עליהם לעזרה: ירעוך קדקד. ירצצו גלגלתכם ירעוך לשון רציצה כדמתרגמינן ורצוץ ורעוע: הלא זאת תעשה לך. הלא את הרעה ואת הפורענות הזאת תגרום לך ה האשמה והעון אשר עזבת את יי' אלהיך: בעת מוליכך בדרך. שהיה מלמד אותך דרך הטובה והישרה: מה לך לדרך מצרים. למה תעזבי אותי ותבטחי על מצרים: לשתות מי שיחור. שטבעו זכוריה' בנילוס: שיחור הוא נילוס כמה שנא' מן השיחור אשר על פני מצרים בספר יהושע: ומה לך. למרוד בי למען תגלי לדרך אשור למעבר נהר פרת: תיסרך רעתך. סוף שרעתך תביא עליך ייסורין: ומשובותיך. לשון בנים שובבי': תוכיחוך: לשון מוסר. ולא פחדתי. פחד שלי לא היה בלבך לירא אותי: שברתי עולך. העול של עץ נופל בו לשון ש שבירה והמוסרות שהן של עור נופל בהן לשון נתיקה: מוסרותיך. הם רצועות שקושרין בהם העול: ותאמרי לא אעבור. על דבריך: כי על כל גבעה. אף אתה לא שמרת א אבטחתך ועל כל גבעה את זונה לשון משכב ומצע כי משמש לשון אלא: נטעתיך שורק. שורק הוא זמורת גפן טוב כלומר בני אבות כשרים וצדיקים ומדרשו נטעתיך שורק הוספתי לך על שבע מצות של בני נח שש מאות ושש מצות: סורי. דישטורלטור'ם בלע"ז: גפן נכריה. הנומחת ביערים: כתר

ישב ה' חס' בסיפ' וסימ' עריו נצתה מבלי יושב. כתבו את האיש הזה ערירי. ולא יכרת לדוד איש. ואת ערי יהודה אתן שממה. ואני הנני ישב במצפה: לדרך ג' רפין בקריא' וסימ' ועתה מה לך לדרך מצרים ב' בפסו'. וישם לדרך פעמיו: יי' אלהיך ו' דסמיכי בקריא' וסימ' כי לי איים יקוו ואניות תרשיש. הלא זאת

בארות בארת נשברים אשר לא־יכלו המים: העבד ישראל אם־יליד בית הוא מדוע היה לבז: עליו ישאגו כפרים נתנו קולם וישיתו ארצו לשמה עריו נצתה מבלי ישב: גם־בני־נף ותחפנס ירעוך קדקד: הלוא־זאת תעשה־לך עזבך את־יהוה אלהיך בעת מולכך בדרך: ועתה מה־לך לדרך מצרים לשתות מי שחור ומה־לך לדרך אשור לשתות מי נהר: תיסרך רעתך ומשבותיך תוכחך ודעי וראי כי־רע ומר עזבך את־יהוה אלהיך ולא פחדתי אליך נאם־אדני יהוה צבאות: כי מעולם שברתי עלך נתקתי מוסרותיך ותאמרי לא אעבוד כי על־כל־גבעה גבהה ותחת כל־עץ רענן את צעה זנה: ואנכי נטעתיך שורק כלה זרע אמת ואיך נהפכת לי סורי הגפן נכריה:

כגובין תבירין דלא יכלין לקיימא מיא: הכעבדא הות ישראל אם יליד ביתא הוא מרין איתמסר לבזוזין: עלוהי יכלין מלכיא ירימון קלהון ושוו ארעיה לצדו קרווהי יצדיין מבלי יתיב: אף בני ממפיס ותחפנחס יקטלון גיברך ויבזון נכסך: הלא דא פורענותא תיתעבד מינך על דשבקת ית פולחנא דיי' אלהך דאחזיך אורחא תקנא ולא הליכתא בה: וכען מה לכון לאיתחברא לפרעה מלכא דמצרים למירמי דוכריכון בנהרא ומה לכון למגזר קיים עם אתוראה לאגלאה יתכון לחלאה מעבר פרת: איתיתי עלך יסורין ולא מנעת מבישתיך ועל דלא תבתא לאוריתא פורענותא תיתעבד מינך ודעי וחזא ארי בישתא ומרדא איתי עלך ירושלם על דשבקתא ית פולחנא דיי' אלהך ולא שויתא דחלתי לקבל עינך אמר יי' אלהים צבאות: ארי מעלמא תברית ניר עממיא מצווריכון פסקית תניקיכון ואמרתון לא נוסף עוד למיעבר על מימרך ארי על רמא מנטלא ותחות כל אילן עבוף את פלחא לטעוותא: ואנא קיימתכון קדמי כמנצב גפנא בחירא כולכון עבדי קשוט ואיכדין אישתניתון קדמי בעובדיכון מקלקליא סטיתון מבתר פולחני הויתון כגפן דלית ביה הנאה:

תעשה לך עזבך את יי' אלהיך. תיסרך רעתך ומשובותיך תוכיחך. ותרא איבתי ותכסה בושה. יי' אלהיך בקרבך גבור. אך דעי עונך כי ביי' אלהיך פשעת. וכל סופי פסוקי' דכוו' במ"א ונטעתי' על אדמת' ולא ינתשו:

בארות. הם חריצים שעושים בבנין לאסוף לתוכם מי המטר ואם הם נשברים יצאו המים מהם כמו שיכנסו בהם והנה תוחלת הבוטחין בהם נכזבה והנה טוב הא למיחלין לו הוא כמשל למקור מים חיים לפני פניו לטובה אף שלא יבאו לו המים ממקום אחר אלא ממקומו הם נובעין ועוד שאין להם הפסק כן טוב הא למיחלי' לו כי הטוב יבא להם מאתו והוא לא יקבלנו מאח' וטובו גם כן אין לו הפסק וכן המשיל הטוב שמיחלין ישראל מהאלוהות ו ומהאומות העובדים אותם והיו בוטחים במלך אשור ובמלך מ מצרים שהיו בוטחים בו שיעזרום מהאויבים הצרים אותם כמו ה הבארות הנשברים כי אפילו יהיו שלמים יש להם הפסק כשיכלו המים המכונסים כי ממקום אחר יבאו להם המים ה המכונסים לא מעצמם כן ה הכח שהיה לעוזריהם היה בא להם מאחר כי המלך לא יעשה דבר אלא בעזר צבאותיו גם כן הם לא בעזר אלהים כמו שנאמר אין המלך נושע ברוב חיל. ואם הם בוטחים שאלהיה' יעזרם הנה הם כמו בארות נשברים שלא י יכילו המים כי אפילו ישים אדם בהם מים יצאו בעד השברי' ולא ימצא בהם מים כן הם שבוטחים באלהים אחרים אפילו יהיו עם רב אפילו יהיו להם כלי זיין הרי הם כאילו אינם וינצחום אויביה' אפילו יהיו מרוקרים וכן דגנם ותירוש' יהיו למחר כמו שאמ' פנה אל הרבה והנה מעט ואמ' והבאת' הבית ונפחתי בו: יכילו. יחזיקו כמו אלפים בת יכיל: העבד. הה"א פתוחה כי היא לתמיה כלומר אם עבד הוא או יליד בית ואם הוא יליד בית ש שנולד מן השפחה שיש לו לאדם בביתו והלא נקרא בני בכורי ב בנים אתם ליי' אלהיכ' ומנהג האב לרחם על הבן ואיך נטשו האל שיבזו אותו אויביו וכי עבד הוא שאין משגיח האדון כל כך עליו כמו שמשגיח האב על הבן ומדוע עליו ישאגו כפירים ונתנו קולם עליו שהבהילוהו בקולם ובזזוהו ב בירם ומדוע היה זה והכפירי' הם מלכי האומות נדמו לכפירי אריות והמשלה הזאת כאילו ישראל שואלים מדוע היה להם זה והנביא משיבם הלא זאת תעשה לך עזבך את יי' אלהיך: נצתה. חרבו ושממו וכת' בריין ופרשו יצת וכתיב בה"א וקרי בוי"ו כמו ידינו לא שפכה והדומים לו. או יהיה נצתו ענין הדלקה והבערה כמו ותצת בסבכי היער והוא על דרך עריכם שרופות אש ואדוני אבי ז"ל פירש נצתו נמחו כי המקום החרב יעלה צמחים: גם בני נף. אמר הנביא והטיב להם כתופש דבריהם כן הוא כמו שאתם אומרים ועוד כי אפילו בני נף ותחפנחס שאת בוטחת בהם והולכת למצרים לבקש עזר ממצרים גם הם ירעוך קדקד ומה ועשה לך כל זה עזבך את יי': ירעוך ישברוך כמו רעה התרועעה ורעו את דליותיו ורעו את ארץ אשור ומה שאמ' קדקד כי מכת הקדקד מכה רבה מוחצת הראש באמצע כי הוא חוכה הראש וטרף זרוע אף קדקד ות"י ירעוך קדקד יקטלון גיברך ויבזו נכסך: ותחפנס. כתיב וקרי ותחפנחס והיא עיר בארץ מצרים נקראת כזה וכזה כי קרובים הם: הלא זאת תעשה לך. אמר תעשה בלשון נקבה על עזבך שהוא מקור לפי שהמקור הוא כדמות השם ויבא לשון זכר ולשון נקבה ואמר בלשון זכר כי רע ומר עזבך את יי' אלהיך וכשאמ' הלא זאת תעשה לך עזבך כאילו אמר עזיבתך כי הוא דמות השם וכן בא בלשון נקבה כמו הנקלה בעיניכם התחתן במלך: בעת מוליכך בדרך. הוא היה מוליך אותך בדרך ישרה ואת נטית מעליה ועזבת את יי' ללכת אחרי אלהים אחרים ואמר בדרך בידיעה כלו' הדרך הידועה שהלכו בה אבותיך הראשונים: ועתה מה לך. למה תלכי לבקש עזר ממצרים ומאשור ועזרך במקומך אם תרצי ללכת דרך ישרה לא היית צריכה לטרוח דרכים רחוקי' כאילו התאוית לשתות מי שיחור או מי נהר מלך אשור וי"ת וכען מה לכון לאתחברא לפרעה מלכא דמצרים וגו' כנעמוד: תיסרך. אחר שנסית כמה פעמים כי בעזבך רעה יבא לך רע ובעבור משובותיך שאת מורדת בי ימשלו בך האויבים הם בעצמם רעתך ומשובותיך יהיו לך מוסר ותוכחה ליסרך שלא תשובי עוד בדרך הרעה שהרי נסית כי יבא לך רעה בעבורה זהו ודעי וראי כי רע ומר עזבך את יי' אלהיך: פחדתי. שם בשקל פחדה אהבה אחוה אמ' יראתי ופחדתי לא היתה אליך ולא פחדת שאביא עליך רע בעונם מעמיך הרעים: כי מעולם. מזמן קדמון שברתי עול מצרים מעליכם וכן בכל דור ודור נתקתי מוסרות הגוים מעליך וכשהייתי מציל אותך היית אומרת לא אעבור עוד על מצותיך והכתוב אעבוד לא אעבוד עוד עבודה זרה ולא עשיתכן לא בכוח לך עברית על מצותי ושבת לעבוד עבודה זרה כמו שאתה עושה עתה כי על כל גבעה גבוהה וגו': צועה זונה. דמה אותה בעבודתה אלהים אחרים כמו הזונה שתדבק מעט זמן בזונה אחד ואחר כך תחזור זונה אחר ותלך אחריו ובזה המשל הם רוב דברי יחזקאל כן את עברת עבודה זרה פלו' זמן אחד ואחר כך ע"ז פלו' ואת הולכת מגבעה אל גבעה ומעץ רענן אל עץ רענן לעבוד ע"ז: צועה. הולכת ונוסעת ממקום למקום וכן מהר צועה להפתח וכן צועה ברב כחו אף הוא פועל יוצא: ואנכי. שורק. הוא הגפן המשובח שבמיני הגפן ואומר כי בענביו לא ימצא חרצן ואמ' זה על אברהם אמר איך היה זה ואיך יצאת כמו גפן נכריה כי מטעתך היה גפן נבחר וזרע אמת והיה ראוי שיצא ממנו גם כן פרי טוב והבנים שיצאו ממנו היו טובי' ואיך נהפכת לי סורי הגפן הרע והוא הגפן נכריה והוא נכרי למטע שהיה שורק ונטע אמת הוא לי כמו נכרי וזר כאילו לא יצא ממנו וסורי הגפן הם השבדים הרעים שמסירין אותם מן הגפן שאין בהם צורך אמ' נהפכת לי כמו סורי הגפן או כמו גפן נכריה שפירותיה באושים לא ענבים והגפן תמצא בלשון זכר ובלשון נקבה בלשון זכר גפן בוקק וימצא גפן וילקט ממנו ובלשון נקבה והיא כפורחת לגפן אחת והגפן האדרת הגפן נכריה: כי

כִּי אִם־תְּכַבְּסִי בַּנֶּתֶר וְתַרְבִּי־לָךְ בֹּרִית נִכְתָּם עֲוֹנֵךְ לְפָנַי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ אֵיךְ תֹּאמְרִי לֹא נִטְמֵאתִי אַחֲרֵי הַבְּעָלִים לֹא הָלַכְתִּי רְאִי דַרְכֵּךְ בַּגַּיְא דְּעִי מֶה עָשִׂית בִּכְרָה קַלָּה מְשָׂרֶכֶת דְּרָכֶיהָ׃ פֶּרֶה לִמֻּד מִדְבָּר בְּאַוַּת נַפְשׁוֹ שָׁאֲפָה רוּחַ תַּאֲנָתָהּ מִי יְשִׁיבֶנָּה כָּל־מְבַקְשֶׁיהָ לֹא יִיעָפוּ בְּחָדְשָׁהּ יִמְצָאוּנְהָ׃ מִנְעִי רַגְלֵךְ מִיָּחֵף וּגְרוֹנֵךְ מִצִּמְאָה וַתֹּאמְרִי נוֹאָשׁ לוֹא כִּי־אָהַבְתִּי זָרִים וְאַחֲרֵיהֶם אֵלֵךְ׃ כְּבֹשֶׁת גַּנָּב כִּי יִמָּצֵא כֵּן הֹבִישׁוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה מַלְכֵיהֶם שָׂרֵיהֶם וְכֹהֲנֵיהֶם וּנְבִיאֵיהֶם׃ אֹמְרִים לָעֵץ אָבִי אַתָּה וְלָאֶבֶן אַתְּ יְלִדְתָּנִי כִּי־פָנוּ אֵלַי עֹרֶף וְלֹא פָנִים ו

אֲרֵי אִם תְּדַמַּן לְאִתְנַקָּאָה מֵחוֹבִיךְ כְּמָה דִּמְנַקַּן בְּנִיתְרָא וּמְחַוְּרִין בְּבוֹרִיתָא הָא כְּרוֹשֶׁם כִּיתְמָא וְלָא דָּכֵי כֵּן סַגִּיאוּ חוֹבִיךְ קֳדָמַי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ אֵיכְדֵין תֵּימְרִין לָא אִסְתָּאָבִית וּבָתַר טַעֲוַות עַמְמַיָּא לָא הֲלִיכִית זְקוּפִי עֵינַיִךְ עַל אוֹרְחָתִיךְ כַּד הֲוֵית יָתְבָא בְּחֵילְתָא לְקֳבֵל בֵּית פְּעוֹר דְּעִי מָה עֲבַדְתְּ הֲוֵית דָּמְיָא לְיַנְקָא קַלִּילָא דִּמְקַלְקְלָא אוֹרְחָתְהָא׃ כְּעָרוֹדָא דִּמְדוֹרֵהּ בְּמַדְבְּרָא בִּרְעוּת נַפְשָׁהּ שָׁתְיָא רוּחָא כְּיָרוֹדָא כֵּן כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל מָרְדַת וְטָעַת מִן אוֹרַיְתָא וְלָא צְבִיָא לְמֵיתַב נְבִיָּיא אֵימַר לָהּ כָּל בָּעֲהָא דְאוֹרַיְתִי לָא יִשְׁתַּלְהוֹן בִּזְמַנְהָא יַשְׁכְּחוּנָהּ׃ מְנָעִי רִיגְלִיךְ מִלְּאִתְחַבָּרָא לְעַמְמַיָּא וּפוּמִיךְ מִלְּמִפְלַח לְטַעֲוָתָא וַאֲמַרְתְּ תָּבִית מִבָּתַר פֻּלְחָנָךְ לָא אֲרֵי רְחֵימִית לְאִתְחַבָּרָא לְעַמְמַיָּא וּבָתַר פּוּלְחַן טַעֲוָתְהוֹן אֵיהָךְ׃ כְּבַהֲתַת גְּבַר דְּמִתְחַשַּׁב מְהֵימַן וּמִשְׁתְּכַח גַּנִּיב כֵּן בְּהִיתוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל אִינוּן מַלְכֵיהוֹן רַבְרְבֵיהוֹן וְכַהֲנֵיהוֹן וּנְבִיֵּיהוֹן דְּשִׁקְרָא׃ אָמְרִין לְצֶלֶם אָעָא אֲבוּנָא אַתְּ וּלְמַה דְּמִתְעֲבֵד מִן אַבְנָא אָמְרִין לֵיהּ אַתְּ בְּרֵיתָנָא אֲרֵי אַחֲזָרוּ בְּפוּלְחָנֵי קְדָל וְלָא שַׁוִּיאוּ דַחַלְתִּי לְקֳבֵל אַפֵּיהוֹן

עשית ד׳ וסימ׳ לאשה מה זאת עשית. ראי דרכך בגיא דעי׳ איפה לקטת היום׃ אשר עשית את ונכלמת. ומן הודע את ירושלם עד ונחלת בך דכוו׳׃ לעץ ג׳ בקריא׳ וסימ׳ אמרים לעץ אבי אתה ולא בן. לעץ הקיצה עורי לאבן. כי יש לעץ תקוה׃

ל׳ · ל׳ · ל׳ — ל׳ — ל׳ — ל׳ — ד׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ — ל׳ כתי׳ הא׳ — כפשה ק׳ · ל׳ — ל׳ — ג׳ וגרניך ק׳ — ל׳ · לוא חל׳ — ל׳ — ל׳ — ל׳ — ג׳ ילדתנו ק׳

רדק

כי אם תכבסי. כמו שמכבסין הבגד בנתר ובבורית להעביר ממנו הכתם כן אם תכבסי עצמך ותנקי כלומר שתשובי בתשובה אף על פי כן אעיטוך על עונך כל כך הוא רב ועצום והנה כתוב כבסי מרעה לבך ירושלם למען תושעי התשובה לזאת השאלה כי על כל פנים אם עמו ישראל שבאותו הדור תשובה היו נושעים מהאויב ולא היה מגלה אותם אבל היו מקבלי׳ עונם עונש הרב בארצם כי יש עון שאינו מכופר בתשובה לבדה של עם היסורין שממרקין העון אחר התשובה ורז״ל הקשו אלו הפסוקים ותרצו כי זה וזה אחר גזר דין אלא כאן בגזר דין שיש עמו שבועה כאן בגזר דין שאין עמו שבועה כי גזר דין שיש עמו שבועה אינו נקרע כמו שנ׳ לכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ומנחה עד ע עולם׃ ונתר. יש מפרשי׳ הוא שקורין לו בלע״ז אלומ״י ויש מ מפרשים שהוא העפר שרוחצין בו הראש ובו מנקין כל דבר׃ ובורית. י״מ שהוא שקורין לו בלע״ז סבו״ן ויש מפרשים שהוא עשב שמכבסין בו׃ איך תאמרי. רוצה לומר כל כך עונך מגולה שאם רצית להכחישו לאמר לא נ נטמאתי ואחרי הבעלים לא ה הלכתי לא תוכלי לכחש׃ ראי דרכך בגיא. והלא על הגבעות היתה עבודתה איך אמר בגיא אלא ר״ל ראי דרכך שהוא דרוך בגיא לעלות אל הגבע׳ וזכר הגיא בעבור כי הגבעה כמו ההר היא אבן ולא יכיר בה אדם הדרך כמו בגיא לפיכך תוכלי לראות הדרך שיש לך בגיא שלא היה לך דרך בה אלא לעלות אל הגבעה לעלות עולות ואת תמידה ללכת שם עד שהדרך נעשה מסלה נכרת לכל שדורכין בה בני אדם ואין באותו הגיא דרך כי אם לגבעה הסמוכה לו דעי מה עשית מעבודת הבעל בגבעה ולמה שפירש בו יונתן הוא פירוש נכון שתרגם כן ראי דרכך זקפי עיניך וגו׳ כבעמוד ולפי דרך יונתן נפרש הפסוק כן איך תוכלי לומר אחרי הבעלים לא הלכתי ראי דרכך שהוא כמו שהיה בגיא מול בית פעור שהלכת אחרי בעל פעור כן את הולכת עתה אחרי הבעלים ואיך תוכלי לכחש׃ דעי מה עשית. בגיא מול בית פעור והנה גם כן בארצך הנה את כבכרה קלה שמשרכת דרכיה פעם תרוץ הנה ופעם תרוץ הנה כן את פעם את עובדת עבודה זרה פלוני׳ ופעם ע״ז פלונית ותי הוית דמיא כינקתא קלילא דמקלקלת ארחהא׃ ובכרה היא הגמלה הקטנה שלת ימים והיא רצה יותר מהזכר׃ משרכת. מענין שרוך הנעל שקושרין אותו סביב הנעל כמה פעמים׃ פרה. בה״א כמו באל״ף פרא אדם הן פראים במדבר והוא חמור הבר אמר והנה את כמו הפרא שהוא למוד מדבר שהוא רגיל במדבר והיא ארץ מישור לרוץ בו מאד וזכר הפרא בפסוק זכר ונקבה כי פרא הוא לשון כלל לזכר ולנקבה כמו חמור ושור ויהי לי שור וחמור ואפשר שהנקבה רצה יותר לפיכך זכר לשון נקבה ואמר באות נפשה אבל אחר שהוא כתוב בלשון זכר כאמר המשל הזה על זה והקרי נפשה כמו שהוא רוב הפסוק בלשון נקבה ואמר באות נפשה שאפה רוח כי היא רצה למקו׳ שתאוה לא יכול אדם להשיבה ממקו׳ תאותה וענין שאפה רוח כמו שאפו רוח כתנים והיא ההרחה ומשיכת האויר אל האף והשאיפה היא במרוצה כמו שכתב החכם הגדול רבי שלמה בן גבירול כי רמז חום הריח באמרו כי לא לקלו׳ המרוץ מפני שהמרוץ יהיה בשאיפת האויר מחוץ לרחוק או לנושף על החמימו׳ הטבעי אשר בתוך גוף האדם והשאיפה תהיה בחוט האף ולולי האף לא היתה הנשימה שהיא מביאה לידי התנועה ויונתן תרגם שאפה רוח שתיא רוח כירודא הוסיף בו כתנים כמו שנאמר שאפו רוח כתנים׃ תאנתה. מן אנה לידו שהוא גרם הדבר וסבובו כלומר כאשר מאנה עצמה ללכת למקו׳ תאותה מי יוכל להשיבה׃ כל מבקשיה לא ייעפו. כי בחנם ירוצו אחריה כי לא יוכלו להשיבה׃ בחדשה ימצאונה. י״מ החדש שתפלס הריונה אז היא מלאה וכבדה ואז יוכלו להשיגה ולמצאה כן כנסת ישר׳ והמבקשים אותה הם הנביאים המוכיחים אותה לשוב אל יי׳ ולא יועילו אמר כי בחדש שיכבד עליה פשעה ונפלה והוא חדש אב שנפל הבית והחרב אז ימצאוה ותודה על פשעה כי לא שמעה אל הנביאים כשקראה בחורבנה ויש מפרשים בחדשה בחדושה כלומר בכל עת ימצאוה כשלו עתה תחל לרוץ והיא חדשה במרוצה ויונתן תרגם בזמנה ישכחונה׃ מנעי. כשהנביאים אומרים לך מנעי רגלך מיחף שלא תלך יחף וגרונך מנעי גם כן מצמאה כלומר שלא תלכי בדרכים רחוקים להעזר מן האמות ובדרכים יקרה לאדם צמא והלך יחף כי יבלו מנעליו בדרכים וכן לא ימצא בכל מקום מים ואם תרצי לא תצטרכי לזה כי במקומך יהיה לך עזר מהאל אם תלכי אחריו ואת אמרת להם נואש כלומ׳ נואש לבי מלכת אחרי יי׳ לא אלך עוד אחריו אלא אחרי זרים שאני רואה שהם מצליחי׳ ואהבתי אותם ואחריהם אלך ויונתן תרגם מנעי רגלך מלאתחברא לעממיא ופומך מלמפלח לטעות עממיא וגו׳ כבעמוד׃ יחף. שם כי אילו היה תאר היה אומר יחפה כי רגל היא בלשון נקבה או יהיה זכר ונקבה כמו יד והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר׃ צמאה. שם במשקל שמלה׃ וגרונך. וגורנך כתיב והענין אחד אולי הם שני משקלים׃ כבשת גנב. פירוש הנכון כתרגומו כבהתת גבר דמתחשב כאמן ואשתכח גנב כי הגנב המפורסם אין לו בשת׃ כן הובישו. פירוש היה להם להובים כי הם לא היה להם בשת כי אילו היה להם בשת היו שבים מדרכיהם הרעים אלא היה להם להובים ממעשים הרעים כי הם היו׳ עם אשר בחר יי׳ בהם ובאבותיהם והם תעו אחרי אלהים אחרים הנה הם במשל כאדם שהיה מוחזק בנאמן ונמצא בגנבה שיתביישו מהמעשה אשר קרהו באמת כן ישראל היו מוחזקים בעם יי׳ עושים מצותיו ודבקים בו ושבו לעבוד אלהים אחרי׳ היה להם להובים כי יבאו מחזקתם׃ מריהם. בלא וי״ו כמו בוי״ו כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם׃ וכהניהם. כהני הבעל׃ נביאיהם. נביאי השקר׃ אומרי׳ לעץ׳ ולאבן. לצלמי העץ והאבן׃ אבי אתה. גדולי ואדוני׃ ילדתנו. כמו ילדתנו וכן בטרם הרים יולדו׃ כי פנו אלי עורף. רוצה לומר כל עבודתם הנה של לעבודה זרה אינם פונים לעבודתי כלל ופנותם אלי אינו אלא בעורף והיא כפירה בי וכן נזכר הפנה בעורף הפנה עורף מואב בוש׃ ובעת

רשי

כתר. מין אדמה שחפין ושפין בה את הבגדים׃ בורית. נקיון כמו ובר לבב ויש לועזים בורית סאבו״ן בלע״ז׃ נכתם עונך. הא כרושם כיתמא דלא דכי כן סגיאו חוביך קדמי כתם טאק״א בלע״ז׃ עונך׃ על עון העגל כאמר שהוא קיים לעולם כמו שנאמר ביום פקדי ופקדתי עליהם כל פקודות הבאות על ישראל יהא מקצת עון העגל בהם׃ ראי דרכך בגיא. מה עשית מול בית פעור ועוד עתה את מ מחזקת באותו הדרך כבכרה קלה המשרכ׳ דרכיה בכרה גמלא נקבה בחורה שהיא א אוהבת לנוע בכרי מדין מתורגם הוגמי מדין והם גמלים ב בחורים כמו שמצינו בסנהדרי׳ כפיפי גמלי סבי דטעיני משכי ר דהונכי׳ משרכת. מחזקת בדרכי נעורים לשון משרך שריך ויש לחברו עם שרוך הנעל קושרת דרכי נערותה בלבה׃ פרא. שלבייא בלע״ז ויש לועזין פולי״ין בלע״ז׃ למוד מדבר. הלמוד להיות במדברות כן אוהבת לנוע׃ שאפה רוח. פותחת את פיה ושואפת רוח ולעולם הוא חוזר למקומו׃ תאנתה מי ישיבנה. אותה מדת תכונה שיש בה כי גם התנין שואף רוח כמה שנא׳ שאפו רוח כתנים׃ מי ישיבנ׳. מאות מדה כן את מי יוכל להשיבכם מדרככם הרעה׃ כל מבקשיה לא ייעפו. כי על חנם ייעפו שלא יוכלו להשיגה ומה סופה בחדשה ימצאוה חדש אחרים בשנה שהיא יושבת כל החדש ואז היא כלכדת אף אתם חדש אחד הוכן לכם כבר מימות המרגלי׳ שקבעו אבותיכם בכיית חנם בו תלכדו׃ תאנתה. טו״ן דגרוסמי״נט בלע״ז כן ת״י כירודא׃ ד״א לשון יללה כמו תאניה ואניה לא״ש אקוכטריא״ה בלע״ז כמו תאנת שילה׃ מנעי רגלך מיחף. זו היא מדתך כפרא האוהב לנוע כנביאי אומרי׳ ליך מנעי עצמך מנ״ז שלא תלכי יחף בגולה ומנעי גרונך מלמות בצמא ותאמרי על דברי הנביאים נואש אין מיחוש נואשתי בדבריכם נואש נוקלי״ר בלע״ז׃ כי ימצא. בתחלה כשהוא נמצא גנב והוא היה מוחזק כאמן כן תירגמו יונתן׃ ובעת

ובעת רעתם יאמרו. אלי קומה והושיענו וכן ת"י ובעידן דבישתא אתיא עליהון כפרין בטעותהון ומורן קדמי ואמרין רחי' עלנא ופרוקנא : מספר עריך היו אלהיך. בכל עיר ועיר אלוה אחד : למה תריבו. איך תבאו להתווכח בריב ולומר לא חטאנו : כולכם פשעתם בי. אף הצדיקים שבמשמע הייתי דאמרי אוכמי בהדי בוצא לקיא כרבא : לשוא הכיתי. על אשר כי לא הועיל שיקחו מוסר : אכלה חרבכם את נביאכם. הרגתם את זכריה וישעיה : ראו דבר יי'. הוכיח להם בצנצנת המן אמר להם ראו כאן מה דבר יי' מועיל : המדבר הייתי לישראל. לשון תימה הוא לכך נקוד ה"א רפי וה"א בחטף פתח כלום נדמה לאבותיכם שהוא מדבר כשהלכו בו שהורדתי להם לחם זה דבר יום ביומו : מאפליה. לשון חשך : מדוע. אמרתם : רדנו. נבדלנו ממך כמו הרודה פת מן שתנור כך מדרש ר' תנחומא ומנחם פי' רדנו לשון רדיה ועוד פני אחרים : תיטיבי. תקשטי עצמך לקראת נאפיך כמו ותיטיב ראשה ד ראיזבל בפרשת יהוא : גם את הרעות למדת. חזרת על כל רוע דרך ללמוד את המקולקלת שבכולם. גם לשון אפי' לכן לשון שמעה אמת אף את הדרך ה הרעה שבכל הדרכים למדת לעצמך לימדת הכהנת : לא במחתרת מצאתים. לא מצאתה אותם במחתרת כ כשהרגת אותם : כי על כל אלה. שהיו מוכיחים אותך בדברים האלה מצאתים כה יאמר לנקבה לשון פעלת והרבה יש בספר יחזקאל את כמאתים : ותאמרי. בלבך : כי נקיתי. אסר זכאה אני כפמי : נשפט אותך. בא עמך במשפט : תזלי. לשון זלזול לשנות את דרכך לעזוב אותי ולסמוך על מצרי' לעזרה בימי יהויקים וצדקיהו לשנות לשון שינוי : כאשר בושת מאשור. שסמך אחז עליו ויצר לו ולא חזקו כמה שנאמר בדברי הימים : לאמר

י' מלין בתרי טעמי פי' האתנחתא לא ישרתנה כי אם מונח בט"א מקומות שישרתנה מאיילה וסימ' נמסר בסדר פנחס ושם נמסר י"א כי יש ספרים מוסיפים לאפנים להם קורא הגלגל :

וּבְעֵת רָעָתָם יֹאמְרוּ קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ׃ וְאַיֵּה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לָּךְ יָקוּמוּ אִם־יוֹשִׁיעוּךָ בְּעֵת רָעָתֶךָ כִּי מִסְפַּר עָרֶיךָ הָיוּ אֱלֹהֶיךָ יְהוּדָה׃ לָמָּה תָרִיבוּ אֵלָי כֻּלְּכֶם פְּשַׁעְתֶּם בִּי נְאֻם־יְהוָה׃ לַשָּׁוְא הִכֵּיתִי אֶת־בְּנֵיכֶם מוּסָר לֹא לָקָחוּ אָכְלָה חַרְבְּכֶם נְבִיאֵיכֶם כְּאַרְיֵה מַשְׁחִית׃ הַדּוֹר אַתֶּם רְאוּ דְבַר־יְהוָה הֲמִדְבָּר הָיִיתִי לְיִשְׂרָאֵל אִם־אֶרֶץ מַאְפֵּלְיָה מַדּוּעַ אָמְרוּ עַמִּי רַדְנוּ לוֹא־נָבוֹא עוֹד אֵלֶיךָ׃ הֲתִשְׁכַּח בְּתוּלָה עֶדְיָהּ כַּלָּה קִשֻּׁרֶיהָ וְעַמִּי שְׁכֵחוּנִי יָמִים אֵין מִסְפָּר׃ מַה־תֵּיטִבִי דַּרְכֵּךְ לְבַקֵּשׁ אַהֲבָה לָכֵן גַּם אֶת־הָרָעוֹת לִמַּדְתִּי אֶת־דְּרָכָיִךְ׃ גַּם בִּכְנָפַיִךְ נִמְצְאוּ דַּם נַפְשׁוֹת אֶבְיוֹנִים נְקִיִּים לֹא־בַמַּחְתֶּרֶת מְצָאתִים כִּי עַל־כָּל־אֵלֶּה׃ וַתֹּאמְרִי כִּי נִקֵּיתִי אַךְ שָׁב אַפּוֹ מִמֶּנִּי הִנְנִי נִשְׁפָּט אוֹתָךְ עַל־אָמְרֵךְ לֹא חָטָאתִי׃ מַה־תֵּזְלִי מְאֹד לְשַׁנּוֹת אֶת־דַּרְכֵּךְ גַּם מִמִּצְרַיִם תֵּבֹשִׁי כַּאֲשֶׁר־בֹּשְׁתְּ מֵאַשּׁוּר׃

ובעידן דבישתא אתיא עליהון כפרין בטעוותהון ומורן קדמי ואמרין רחים עלנא ופרוקנא ואן דחלתכון דעבדתון לכון יקומון אם יכלין למפרקכון בעידן בישתכון ארי מנין קרויכון הואה דחלתכון דבית יהודה׃ למה אתון מרמן למידן לקבל פתגמי כולכון מרדתון במימרי אמר יי׃ למגן אלקיתי ית בניכון אולפן לא קבילו קטילת חרבכון נבייכון כאריא דמחבל׃ עם דרא אתון קבילו פתגמא דיי הא כמדבר צדי דלית ביה הנאה הויתה מימרי לישראל אם כארע חורבא מה דין אמרו עמי איטלטילנא לא נתוב עוד לפולחנך׃ האיפשר דתתנשי בתולתא תיקנה כלתא קישוטהא ועמי שבקו פלחני יומין דלא מנין׃ מה את משתפרא באורחתיך למעבד רחמי לאתחברא בעממיא בכן אף ית בישן אליפת מן אורחתיך׃ אף בסיתרא אשתכחת דאשדת דם זכאי דם דנפשת דמסכנין זכאין לא במה דמשכחין במחתרתא אילהין על כל אילין עבדת׃ ואמרת ארי זכיתי ברם תב רוגזיה מיני הא אנא עביד עימיך פורענות דין על דאמרת לא חטיתי׃ מה את מסתכלא לחדא לקלקלא ית אורחתיך אף ממצרים תיבהתין כמה דיבהתת מאתוראה׃

ובעת רעתם. כשתבא עליהם הרעה ורואים כי אין אלהיהם מושיע אותם יאמרו אלי קומה והושיענו כמו שאמ' צדקיהו דרוש נא בעדינו את יי' כי נבוכדנצר מלך בבל נלחם עלינו : ואיה. כי מספר עריך. ואם תאמר אין לי אלהים אחרי' מספר עריך היו אלהיך כי בכל עירים לך אלוה : למה תריבו. ענין מריבה ותלונה אמר כשיבא האויב עליכם אתם מריבים אלי ואומרי' למה עזבנו יי' ויתננו ביד אויבינו ולמה זה א אתם מריבים אלי והלא כלכם פשעתם בי ופי' כלכם גדוליכם וקטניכם וי"ת ענין דין למה אתון מדינין למרין לקביל פתגמי : לשוא. אמר בניכם לפי שאמר כלכם אמר אתם מריבים אלי ואם תאמר למה אני מכה אתכם ביד האויבים אתם פשעתם בי ואם תאמרו למה אני מכה בניכ' לפי שהם למדים מקטנותם לדב' שוא ואם מיסרי' אותם נביאי יי' מוסר לא לקחו אם כן למה תריבו אלי ויונתן תרגם לשוא למגן כלומר בחנם הכיתי אותם כי מוסר לא לקחו ורז"ל פי' לשוא על עסקי שוא שאמרו בעון נדרים בנים מתים שנאמר לשוא הכיתי את ב בניכם מוסר לא לקחו : אכלה חרבכם נביאיכם. יש מפרשים כי אמר זה על זכריה ועל אוריה הנביאים שהרגום ואין זה הפי' נכון כי לא היה אומ' נביאיכם כי לא היו נביאיהם אלא נביאי השקר כמו שאמר כהניהם ונביאיהם אלא הנכון כמו שפי' אדוני אבי ז"ל אמר נביאיכם שהם נביאי ה השקר אתם הרגתם אותם כ כשמעכם דבר יי' ונבואתם גרמה לכם אבוד הנפשות לפיכך אמר כאריה משחית שמשחית הבשר וקורעו קרעים בטרפו כן אתם השחתם אותו בנפשות ובגופות : הדור. הה"א ה"א הקריאה כה"א הקהל חקה אחת לכם : ראו דבר יי'. הבינו מה שהוא אומר לכם כיום ראיה בלב כמו ולבי ראה הרבה ראה דרכיך טובים והדומים להם. ובדר' כי בצנצנת המן הראה להם לפיכך אמר להם ראו ולא אמר שמעו : המדבר הייתי. אם הייתי להם כמו המדבר או ארץ מאפליה שלא ימצא בהם האדם צרכו אלא כל צרכם וספוקם מצאו בי כל זמן שהלכו אחרי אם כן מדוע אמרו עמי רדנו כלומר יש לנו ממשלה מלכים ושרים לא נבא עוד אליך. רדנו מענין רד עם אל שהוא ענין ממשלה. מאפליה מלה אחת בסוף הלמ"ד וקורתה מחלוקת בין הספרים יש ספרים שנקו' מאפליה המ"ם בפת' והאל"ף בסוף ויש ספרים שנקוד בהם מאפליה המ"ם בשוא והאל"ף בפתח והפ"א דגושה ופירוש ארץ אפל ולהגדיל האפל סמך אותו למלת י"ה וכן שלהבת י"ה כהררי אל עיר גדולה לאלהים ותהי לחרדת אלהים וי"ת מאפליה חרובה כי היא כמו ארץ אופל שלא ימצא בה דבר ותרגם רדנו אטלטלנא וכן תרגם עניים מרודים מטלטלין : התשכח בתולה עדיה. בתולה כלה וכפל הענין במ"ש כי אין כלה בשדים וקשורין כ"א בתולה וכן אין בתולה בשדים וקשורין כ"א כלה ויש' נמשלו לכלה ביום מעמד הר סיני ואיך שכחו אותי היום והלכו אחרי אלהים אחרים זה כמה ימים ושנים ובאמרו אין מספר הוא להפלגה : מה תיטיבי. תתקני דרכך לבקש אהבה כלומר אהבת האומות כמו שאמר מה לך לדרך מצרים ומה לך לדרך אשור ונמצא לשון הטבה ברעה כי רוצה לומ' תקון הדבר או תזוקו כמו שהיטב חרה לך כי יטיב את אבי הרעה עליך על הרע כפים להטיב : גם את הרעות. כלומר האומות הרעות למדת את דרכיך כלומר שהרעות מהם והם למדו מרעותיך וכתיב למדתי והוא מאמר האל רוצה לומר למדתי אותך בדרכיך שהן רעות ויבא לך בעבורן רע כאילו למדתי אותן מדרכיך שיוסרו עליך והקרי למדת כמו שפירשנו : גם בכנפיך. בכנפי בגדך על דרך ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי ויונתן תרגם אף בסיתרא אשתכחת דאשדיאת דם זכאי ותרגם בכנפיך סיתרא כמו ולא יגלה כנף אביו שמפרשין אותו סתר אביו והיא אשתו ומה שאמ' נמצאו ואמר דם כאילו אמר דמים שהרי אמר נפשות : לא במחתרת. שנאמר אם במחתרת ימצא הגנב והכה ומת אין לו דמים ואת לא מצאת אותם במחתרת למה הרגת אותם והם נקיים : מצאתים. מצאת אותם כי כן תחבר הנקבה המצאת עם הכנוי בחירק התי"ו : כי על כל אלה. טעמו דבק עם הפסוק הבא אחריו : ותאמרי. אמר כי על כל אלה אני מוכיחך על שאת הולכת אחרי העמים ועובדת אליהן ושופכת גם כן דם נקי ואת אומרת כי נקית ממעשים רעים ושב אף האל ממני ולא ירע לי עוד ובזה עונך כפול כמה שאמר החכם כפירת העון שתי עונות ובזה אני נשפט אותך ומענישך בזה על אמרך לא חטאתי : מה תזלי. פרשו אזל והוא ענין הלוך כתרגומו אמר מה תלכי הנה והנה לבקש עזר ותשנה את דרכך פעם לאשור פעם למצרים ומה שאמר מאד כמו שאמר מה תיטיבי דרכך כמו שפירשנו : כאשר בושת מאשור. שמלח לו אחז שחד ואומר בדברי הימים ויצר לו ולא חזקו וכן בימי חזקיהו תפש כל ערי יהודה הבצורות ואמר גם כן תבושי ממצרים שנתן יהואחז שחד לפרעה נכה והעריך את הארץ לתת השחד ויעזור לו ממלך בבל ולא הועיל כי יבאו גדודי כשדים ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת כי לקח מלך בבל מנחל מצרים והנה בושה יהודה מעזרה וכפל עזר ונכפל עזור לפיכך אמר אחר זה הפסוק :

גם

נם מאת זה תצאי · רוצה לומר מן המקום הזה שלא יועילוך מבטחיך שהיית בוטחת בהם ולא תצליחי להם רוצה לומר בעבורם ומה שאמר וידיך על ראשך כי כן דרך האשה הבוכית על אידה הולכת וידיה על ראשה כמו שאמר בתמר ותשם ידה על ראשה ותלך הלוך וזעקה ות״י ותוכך על ריסיך : לאמר · ענינו עם כי מאס יי׳ הוא מאס בך בעבור מבטחיך ואומר לך הן ישלח איש את אשתו : חנוף תחנף הארץ ההיא · שיעשה בה זה המעשה כמו שאמרה תורה כי תועב׳ היא לפני יי׳ ולא תחטיא את הארץ כן אמר הנה חנוף תחנף הארץ כלומר תחטא :

ואת זנית רעים רבים ושוב אלי · במקומות רבים המשיל הכתוב כנסת ישראל לאשה והקב״ה בעלה כלומר שלקחה לו לעם כאלה והיה לו כאשה והוא לה כבעל וכמו האשה שתזנה תחת בעלה שהיא חייבת כן ישראל שהלכו אחרי עמים רבים ודבקו בטעותם קורא הכתוב זה זנות וזה הענין נמצא בנביאי׳ שדברו בזה המשל וקראו ענין זה כנין זנו׳ ושמשו בו בכל לשון של זנות וזה הרבה בספר יחזקאל אמר ואחר שהלכת לבעלי׳ איך תשובי אלי עוד ואפילו תשובי בתשובה לא תוכלי לשוב אלי עד שתגלי מ אחרכך ותשבי שם ימים רבי׳ עד תשכחי עונך הראשון ולא יעלה על לבך עוד עבודת אלילים ואח׳ כן תשוב אלי ואשוב אליך : שאי · שפים · מקומות גבוהים כמו ההרים הרמים והגבעו׳ הנשאות כי כן היה דרך עובדי ע״ז בזמן ההוא כמו שכתוב : שגלת · כתיב שכבת קרי כמו ישגלנה ישכבנה לשון נקיה וכבר פירשנו כי לשון הזנות והשכיבה הוא ענין הע״ז : על דרכים ישבת להם · פי׳ לעוברי ע״ז כלומ׳ ישבת מיחלת עוברי דרכים שהם מ מכמה מקומות רוצה לומר עם ועם עובד אלהיו ואת התאוית לכלם לעבדם כמו שאמר כי מספר עריך היו אלהיך יהודה :

להאמר הן ישלח וגו׳ · יש לי לומר שאין עוד את רצויה לי כי כן דרך משלח את אשתו והלכה לה וגו׳ : ואת זנית רעים רבים · עם אוהבים רבים ואף על פי כן שובי אלי : ושוב אלי · כמו שבות ולשוב אלי אני עושה בך : שפיים · יבלי מים : לא שוגלת · לשון פלגש : ישבת להם · להיות כונה לקראתם :

רעים ה׳ בקריא׳ וסימ׳ לאמר הן ישלח איש את אשתו · לחלק יגיד רעים · הן יוסף רעים רבים · איש רעים להתרועע · אבלו רעים שתו ושכרו דודים : ותוכל ג׳ קמצין וסימ׳ כי שרית עם אלהים ועם אנשים · ותעשי הרעות ותוכל · פתיתני יי׳ ואפת :

נַ֣ם מֵאֵ֥ת זֶה֙ תֵּֽצְאִ֔י וְיָדַ֖יִךְ עַל־רֹאשֵׁ֑ךְ כִּֽי־מָאַ֤ס יְהוָה֙ בְּמִבְטַחַ֔יִךְ וְלֹ֥א תַצְלִ֖יחִי לָהֶֽם׃ לֵאמֹ֡ר הֵ֣ן יְשַׁלַּ֣ח אִ֣ישׁ אֶת־אִ֠שְׁתּוֹ וְהָלְכָ֨ה מֵאִתּ֜וֹ וְהָיְתָ֣ה לְאִישׁ־אַחֵ֗ר הֲיָשׁ֤וּב אֵלֶ֙יהָ֙ ע֔וֹד הֲל֛וֹא חָנ֥וֹף תֶּחֱנַ֖ף הָאָ֣רֶץ הַהִ֑יא וְאַ֗תְּ זָנִית֙ רֵעִ֣ים רַבִּ֔ים וְשׁ֥וֹב אֵלַ֖י נְאֻם־יְהוָֽה׃ שְׂאִֽי־עֵינַ֨יִךְ עַל־שְׁפָיִ֜ם וּרְאִ֗י אֵיפֹה֙ לֹ֣א שֻׁגַּ֔לְתְּ עַל־דְּרָכִים֙ יָשַׁ֣בְתְּ לָהֶ֔ם כַּעֲרָבִ֖י בַּמִּדְבָּ֑ר וַתַּחֲנִ֣יפִי אֶ֔רֶץ בִּזְנוּתַ֖יִךְ וּבְרָעָתֵֽךְ׃ וַיִּמָּנְע֣וּ רְבִבִ֔ים וּמַלְק֖וֹשׁ ל֣וֹא הָיָ֑ה וּמֵ֨צַח אִשָּׁ֤ה זוֹנָה֙ הָ֣יָה לָ֔ךְ מֵאַ֖נְתְּ הִכָּלֵֽם׃ הֲל֣וֹא מֵעַ֔תָּה קָרָ֥את לִ֖י אָבִ֑י אַלּ֥וּף נְעֻרַ֖י אָֽתָּה׃ הֲיִנְטֹ֣ר לְעוֹלָ֔ם אִם־יִשְׁמֹ֖ר לָנֶ֑צַח הִנֵּ֧ה דִבַּ֛רְתְּ וַֽתַּעֲשִׂ֥י הָרָע֖וֹת וַתּוּכָֽל׃

וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה אֵלַ֗י בִּימֵי֙ יֹאשִׁיָּ֣הוּ הַמֶּ֔לֶךְ הֲרָאִ֕יתָ אֲשֶׁ֥ר עָשְׂתָ֖ה מְשֻׁבָ֣ה יִשְׂרָאֵ֑ל הֹלְכָ֣ה הִ֗יא עַל־כָּל־הַ֤ר גָּבֹ֙הַ֙ וְאֶל־תַּ֙חַת֙ כָּל־עֵ֣ץ רַעֲנָ֔ן וַתִּזְנִי־שָֽׁם׃

אַף מִלְוַת דֵין תִּפְקִין וּבְהַתַּת תּוֹבִיךְ עַל רֵישִׁיךְ אֲרֵי רַחִיק יְיָ רוּחְצָנִיךְ וְלָא תַצְלְחִין לְהוֹן׃ לְמֵימַר הָא יִפְטַר גְבַר יַת אִתְּתֵיהּ וּתְהַךְ מִלְוָתֵיהּ וּתְהֵי לִגְבַר אוֹחֲרָן הַאִיפְשַׁר דִּיתוּב לְוָתַהּ עוֹד הֲלָא מֵיחַב תֵּיחוּב אַרְעָא הַהִיא וְאַתְּ טְעֵית וְאִתְחַבַּרְתְּ לְעַמְמִין סַגִּיאִין וְתוּבִי מִכְּעַן לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ׃ זְקוּפִי עֵינַיִךְ עַל נְגִדִין וַחֲזַאי הֵיכָא לָא אִתְחַבַּרְתְּ לִיךְ לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא עַל אוֹרְחַת בֵּית מִישְׁרֵיהוֹן אוֹרַבְתְּ לְהוֹן כַּעֲרָבָאֵי דְשָׁרַן בְּשְׁכוּנִין בְּמַדְבְּרָא וְחַיֵּיבְתְּ אַרְעָא בְּטַעֲוָתִיךְ וּבְבִשְׁתִּיךְ׃ וְאִתְמְנַעוּ רְסִיסַיָּא וּמַלְקוֹשָׁא לָא הֲוָה וְחוּצַף כְּאִתְּתָא נַפְּקַת בָּרָא הֲוָה לִיךְ מְסָרְבַת לְאִתְכְּנָעָא׃ הֲלָא מִכְּעַן תִּצְלִין קֳדָמַי רִיבּוֹנִי אַתְּ פָּרְקִי דְּמִן עָלְמָא׃ הַאִיפְשַׁר דְּיִתְנַטְרוּן לִיךְ חוֹבִיךְ לְעָלַם אִם תְּתַקֵּף עֲלָךְ מַחָא לְאַפְרֵישׁ הָא מַלֵּילִית וַעֲבַדְתְּ בִּישִׁין וְאַסְגֵּיתְ׃ וַאֲמַר יְיָ לִי בְּיוֹמֵי יֹאשִׁיָּה מַלְכָּא הַחֲזֵיתָא מָה דַעֲבָדוּ דְּמִתְחַסְּנִין לְמֵתַב לְפוּלְחָנִי דְּבֵית יִשְׂרָאֵל אָזְלִין אִנּוּן עַל כָּל רָמָא מְנַטְלָא וּלְתְחוֹת כָּל אִילָן עֲבוּף וּפַלְחִין אַעַן לְטַעֲוָתָא׃

כערבי · יושב אהלים שהוא תמיד מצוי בחוץ במדברות ועל שם כך הוא קרוי ערבי שמוכן בערבה : מלקוש · המטר היורד בניסן על המלילות ועל ה הקשין ומלקוש טרדיוא״ה בלע״ז : הלא מעתה · הלואי שמת מרעתך וקראת לי אבי ואם תעשי כן היכטור ליך אדוניך לעולם את אשר חטאת לו אם ישמור לנצח לא ישמור : הנה דברת · בפיך לא נכנה עוד ליך ואותה הרעה תעשי ולא תתני לבך לשוב : ותוכל · וכנחת למרוד : משובה · כנחת ומוכחת בימי יאשיהו המלך כשניסה להחזיר עשרת ה השבטים הראית אשר עשתה משובה ישראל המשובבה אכבותי׳ואת בלע״ז ישרא׳ עשרת השבטים : הולכה היא · בעודה על אדמתה קודם שגלת בימי חזקיה עם הושע בן אלה הולכה היתה הולכ׳ על כל הר גבוה : ותזני שם · לנ״ז ותזני כמו ותזן יור׳ יתירה : ואומר

לכלם לעבדם כמו שאמר כי מספר עריך היו אלהיך יהודה : כערבי במדבר · כי כן דרך הערביים השכנים במדבר יושבים להם על הדרכים מיחלי׳ השיירות העוברות למכור להם ולקנות מהם ות״י שפים נגדין כמו נגרי בריתא בתלמוד ותרגום לא שכבת לא אתחברת ליך למפלח וגו׳ כבעמוד : בזנותיך · בשיתן רבוי אחד לבד והדומים לו כתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו : וימנעו רביבים · הוא המטר והוא היורד במרחשון והוא הנקר׳ יורה ומורה וכן בדברי רז״ל יורה במרחשון ומלקוש בניסן כי אלה שני הזמנים הם זמני המטר לצורך התבואה וברוב הזמנים רוב המטר יורד במרחשון לפיכך נקרא ירח בול מענין מבול ונקרא המטר ההוא רביבים במקום שקראו במקום אחר יורה וענין הפסוק אומר כי נמנעו הגשמים מפני מעשיהם הרעים כמו שאמר בתורה וסרתם ועבדתם אלהים אחרים וגו׳ וחרה אף יי׳ בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר ועם כל זה שמנעתי הרביבים בעונך ומלקוש לא היה לא נכלמת ממעשיך והיה לך מצח אשה זונה שאינה בושה מנאפופיה ומרימה מצח ומעיזה פניה אף על פי שהנביאים מוכיחים אותך ואומרים לך בושי ממעשיך ראי העונש שמשיגך בעבורם עם כל זה מאנת הכלם וזהו שאמר מאנת כלומ׳ שהיית ממאנת בתוכחת הנביאים ולא בושה מפניה׳ ורז״ל דרשו הפסוק ואמרו אין הגשמים נעצרים אלא בשביל עזי פנים שנ׳ וימנעו רביבים וגו׳ ות״י וחוצפא כאתתא כפיקת ברא הוה לך ועז פנים יקרא חנוף בלשון רז״ל : הלא מעתה קראתי · כתיב ביו״ד כאילו הוא מדבר בעדו וקרי בלא יו״ד כמו לנמצא ופי׳ הכתוב אמר הלא מעתה כלומ׳ היה לך מעתה לקרוא לי אבי כיון שקראת לך ע״י נביאי בני היה לך לענות ולומר לי אבי אלוף נעורי אתה ולא עשית כן ופי׳ הקרי אמר הלא מעתה כיון שראית שעצרתי הגשמים היה לך לשוב אלי ולקרוא לי אבי אלוף נעורי אלופי וגדולי מימי הנעורים והוא זמן יציאת מצרים כי אז נכנסו ישראל תחת כנפי השכינה והתחכמו במצותיו ובידיעת אלהותו כמו הנער הנכנס ללמוד ומתחכם אותו בידיעת תורה וחכמה ותרגם יונתן אלוף נעורי פרקי דמן עלמא : הינטור · אמר הנביא אם עשית זה הינטור האל לך לעולם עונך אם ישמור חטאתך לנצח לא יעשה זה אלא במוכך אליו ישוב אליך ויטיב לך ואת לא עשית כן אלא דברת ותעשי הרעות ותוכל · דברתי כתיב ביו״ד אמר הנביא הנה דברתי לך לשוב ולא עשית את הרעות לעשות ותעשי הרעות וקרי דברת בשוא התי״ו כנוי הנמצאת אמר הנביא הנה דברת לעשות רעות ועשית כמו שדברת : ותוכל · תרגם יונתן ואסגיאת כלומר הרבית לעשות רעות ככל יכלתך וזה הפירוש הוא נכון אמר עשית הרעות כמו שיכולת לעשות או פירושו כאשר יכולת לעשות ויו״ו במקום כאשר כמו אם לא ישבעו וילינו ושפתי רננות יהלל פי ובאמרו ותעשי לשון נקבה ותוכל לשון זכר כן הוא מנהג המקרא במקומות רבים כשדובר כנגד כנסת ישרא׳ ידבר בלשון נקבה כנגד הכנסה ולשון זכר כנגד העם והכל אחד ואא״ז ז״ל פירש שני אלו הפסוקים כן הלא מעתה קראת לי אבי מעתה מקרוב כשחזר יאשיה המלך בתשובה ושבו אנשי יהודה עמו מוכרחי׳ היו כמו שהוא מפורש שאמר בכל זאת לא שבה אלי בגודה אחותה יהודה בכל לבה כי אם בשקר היכטור לעולם כך היו אומרים הם והנביא אומר להם הנה דברת ועשית הרעות ותוכל : ויאמר · בימי יאשיהו המלך · למה אמר זה והלא ידוע כי בימי יאשיהו נתנבא אלא לפי שנתנבא אף בימי יהויקים ובימי צדקיהו אמר כי נבואתו היתה בימי יאשיא קודם שעשה תשובה יאשיהו ויהודה שהרי יאשיהו בער עבודה זרה מן הארץ וכאן הוא אומר ותנאף את האבן ואת העץ אם כן הנבואה נאמרה קודם התשובה ומה שאמ׳ בכל זאת לא שבה אלי כי אם בשקר פירושה שעשו תשובה אלא שעשו אותה בשקר אפשר כי בתוכחת הנביא ירמיה שהתנבא עליהם אפשר ששבו מקצתם בגדאה ובגלוי לא בסתר וזהו שאמר בשקר וגם יש לפרש שנבואה זו נאמרה אחר התשובה וה״ע שאומר ביאשיהו אמר שב אל יי׳ בכל לבבו ובכל נפשו יאשיהו הוא שסב בכל לבבו אבל אנשי דורו שבו מוכרחים מאימת המלך וזהו שאמר לא שבה אלי כי אם בשקר : הראית אשר עשתה · זה לא היה בימי יאשיהו שכבר גלו ישראל בשנת שש לחזקיהו ואיך ראה ירמיהו מה שעשו ישרא׳ קודם גלותם והלא בתחלת נבואת ירמיהו היה לגלות ישרא׳ צ״ג שנה והוא אמר לא ידעתי דבר כי נער אנכי ואם כן כפרש הראית שמעת או הידעת כמו וירא יעקב כי יש שבר במצרים והדומים לו או נפרש אשר עשתה על השארית הנמצא מישראל מפוזרין בארץ מצרים ומנשה ומשמעון ומנפתלי שהיו שם בימי יאשיהו כמו שאמר בדברי הימים ובערי מנשה ואפרים ושמעון ועד נפתלי ואמר אשר אספו הלוים שומרי הסף מיד מנשה ואפרים ומכל שארית ישראל : משובה · שם תאר ושניס מורדתמן שובו בנים שובבים : הולכה היא · לפירוש הראשון פי׳ שהיתה הולכת היא ולפי׳ השני כי עתה הלכה היא ולא לקחה מוסר כאשר גלו : ותזני שם · היו״ד במקום ה״א למ״ד הפעל והוא כמו ותזנה וכן צור ילדך תשי וחטאתם מלפניך אל תמחי : ואומר

ואומר. על ידי נביאי עמוס והושע בן בארי ואחר כבואים שי תשוב: ותרא בגודה אחותה יהודה· כל זה בגורה קשה ממשובה: ישראל· שהם ראשונים לקילקול ולא דאו פורענות ללמוד ממנו ולשוב קרויין משובה: יהודה· שראה שגלו אלו ולא לקחה מוסר קרויה בגדה: ותרא כי על אודות וגו'. בקודות טעמי מקרא זה מלמדין על פירושו ישראל כקוד זקף מובדל משלחתיה שלחתיה כקוד זקף גדול לעצמו וזהו פירו' ותרא כשתכלתי בה ליפרע ממנה ולמה כי על כל אודות אשר נאפה משובה ישראל ומה היתה נקמתי שלחתיה משל פכי ולא יראה בוגדה יהודה שראתה בפורענותה של שומרון לתת לבה לשוב: ותחנף את האבן· וטעת עם פלחי אבניא ואעיא וזכתן תירגם מקל זנותה לשון קלות מדקילין בעיניהא טעותא: וגם בכל זאת. שראו בקלקלה פורענות חבירתם: כי אם בשקר· דורו של יאשיהו מראים עצמם שהם צדיקי' והם רשעי' היו צרים צורות של ע"ז על דלתותיהם משפנים חציה על זו וחציה על זו וכשהיו מבערי' ע"ז בודקין היה הדלת פתוח ולא היו מכירין בה: צדקה נפשה משובה ישראל. נקתה ופטרה עצמה מן הדין שלא היה לה ממי ללמוד: הלוך וקראת וגו'· הלוך כתרגומו איזל לשון בווי כאן ביוהו לילך ולהחזיר עשר' השבטי' בימי יאשיהו כמו שאמר למעלה שבימי יאשיהו כאמרה לו כשהא זו וחזרו ומקצת מהן בתשובה עשרה לי יאשיהו: צפונה. אל המקומות שגלו שם לאשור: פני. רוגזי כן ת"י: פשעת. מרדת: ותפזרי את דרכיך. לשון זנות פיסוק רגלים למשכבי אשה: שובבים. אכוויטי"ר בלע"ז שיבבתם דרכיכם מרוב כל שהית בשלוה ושנג כמו שהוא אומר הפורטים על פי הנבל השותים במזרקי יין: כי אנכי בעלתי בכם. ונקראתם בשמי שאני אדון לכם ואין כבודי להניח אתכם ביד אויבי: לא

שלחתיה ב וסימ' איזה ספר כריתות אמכם· ואתן את ספר כריתותיה: ויאמר יי' אלי ד' בטעמא בסיפר' וסימ' נמסר בריש סיפרא: צפנה ה' חס' בסיפר' וסימ' סיר נפוח אני רואה ופניו· כי הנני קורא לכל משפחות ממלכות· הלוך וקראת את הדברים האלה· כי אם חי יי' תמינא דספרא· אל ינוס הקל ואל ימלט:

וָאֹמַר אַחֲרֵי עֲשׂוֹתָהּ אֶת־כָּל־אֵלֶּה אֵלַי תָּשׁוּב וְלֹא־שָׁבָה וַתִּרְאֶה בָּגוֹדָה אֲחוֹתָהּ יְהוּדָה׃ וָאֵרֶא כִּי עַל־כָּל־אֹדוֹת אֲשֶׁר נִאֲפָה מְשֻׁבָה יִשְׂרָאֵל שִׁלַּחְתִּיהָ וָאֶתֵּן אֶת־סֵפֶר כְּרִיתֻתֶיהָ אֵלֶיהָ וְלֹא יָרְאָה בֹּגֵדָה יְהוּדָה אֲחוֹתָהּ וַתֵּלֶךְ וַתִּזֶן גַּם־הִיא׃ וְהָיָה מִקֹּל זְנוּתָהּ וַתֶּחֱנַף אֶת־הָאָרֶץ וַתִּנְאַף אֶת־הָאֶבֶן וְאֶת־הָעֵץ׃ וְגַם־בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁבָה אֵלַי בָּגוֹדָה אֲחוֹתָהּ יְהוּדָה בְּכָל־לִבָּהּ כִּי אִם־בְּשֶׁקֶר נְאֻם־יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי צִדְּקָה נַפְשָׁהּ מְשֻׁבָה יִשְׂרָאֵל מִבֹּגֵדָה יְהוּדָה׃ הָלֹךְ וְקָרָאתָ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה צָפֹנָה וְאָמַרְתָּ שׁוּבָה מְשֻׁבָה יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה לוֹא־אַפִּיל פָּנַי בָּכֶם כִּי־חָסִיד אֲנִי נְאֻם־יְהוָה לֹא אֶטּוֹר לְעוֹלָם׃ אַךְ דְּעִי עֲוֺנֵךְ כִּי בַּיהוָה אֱלֹהַיִךְ פָּשָׁעַתְּ וַתְּפַזְּרִי אֶת־דְּרָכַיִךְ לַזָּרִים תַּחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן וּבְקוֹלִי לֹא־שְׁמַעְתֶּם נְאֻם־יְהוָה׃ שׁוּבוּ בָנִים שׁוֹבָבִים נְאֻם־יְהוָה כִּי אָנֹכִי בָּעַלְתִּי בָכֶם וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם

וַאֲמָרִית בָּתַר דְעָבָדוּ יָת כָּל אִלֵּין לְפוּלְחָנִי יְתוּבוּן וְלָא תָבוּ וַחֲזוֹ מִשַּׁקְרַיָא אֲחֵיהוֹן דְבֵית יְהוּדָה׃ וּגְלֵי קֳדָמַי אֲרֵי עַל כָּל עֵיסַק דְטָעוּ דְמִתְחַסְנִין לְמִתַּב לְפוּלְחָנִי דְבֵית יִשְׂרָאֵל אַגְלֵיתִינוּן כְּמָה דִיהָבִין אִגֶּרֶת גֵט פִּיטוּרִין וּמְשַׁלְחִין וְלָא דְחִילוּ מִשַּׁקְרַיָא דְבֵית יְהוּדָה אֲחֵיהוֹן וַאֲזַלוּ וְטָעוּ אַף אִינוּן׃ וַהֲוָה מְדַקְלִילָא בְּעֵינָהָ טַעֲוָתָהָא וְחַיֵיבַת יָת אַרְעָא וְטָעַת עִם פַּלְחֵי אַבְנַיָא וְאָעַיָא׃ וְאַף בְּכָל דָא לָא תָבוּ לְפוּלְחָנִי מִשַּׁקְרֵי אֲחֵיהוֹן דְבֵית יְהוּדָה בְּכָל לִבְּהוֹן וְאִלָהֵן בְּשִׁקְרָא אֲמַר יְיָ׃ וַאֲמַר יְיָ לִי זַכִּיאוּ נַפְשֵׁיהוֹן דְמִתְחַסְנִין לְמִתַּב לְפוּלְחָנִי דְבֵית יִשְׂרָאֵל מִמְשַׁקְרַיָא דְבֵית יְהוּדָה׃ אֵיזֵל וְתִתְנַבֵּי יָת פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין בְּאַרַע צִיפוּנָא וְתֵימַר תּוּבוּ דְמִתְחַסְנִין לְמִתַּב לְפוּלְחָנִי דְבֵית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ כַּד תְּתוּבוּן לָא אֶשְׁלַח רוּגְזִי בְּכוֹן אֲרֵי מַסְגֵי לְמֶעְבַּד טַבְוָן אֲנָא אֲמַר יְיָ וְלָא יִתְנַטְרוּן לִיךְ חוֹבִיךְ לְעָלַם׃ בְּרַם דְעִי חוֹבִיךְ אֲרֵי בְמֵימְרָא דַייָ אֱלָהִיךְ מְרִידַתְּ וְקַלְקִילַתְּ יָת אוֹרְחָתִיךְ אִתְחַבַּרְתְּ לְעַמְמֵי פַּלְחֵי טַעֲוָתָא תְּחוֹת כָּל אִילָן עֲבוּף וּלְמֵימְרִי לָא קַבֵּילְתּוּן אֲמַר יְיָ׃ תּוּבוּ בְנַיָא דְמִתְחַסְנִין לְמִתַּב אֲמַר יְיָ אֲרֵי אֲנָא אִתְרְעֵיתִי בְכוֹן וְאֵיקָרֵב יָתְכוֹן כְּאִילוּ אַתּוּן מִשְׁתָּאֲרִין

ואומר· אמרתי כיון שעשתה כל הרעות האלה ומצאוך צרות רבות ורעות עליה תתחרט על מעשיה הרעים ותשוב אלי והנה לא שבה עם כל זה: ותרא בגודה אחותה יהודה· כלומר ראתה שעשתה כל זה משובה ישראל ולא שתה אל לבה והכתוב חסר הענין אבל מן הכתוב נבין מה שאינו כתוב וכן פסוקי' רבים במקרא כמו שביד חסר תבונה' ואולתו כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו: ותרא· ותראה כתיב ואחד הוא: בגודה· שם תאר בא בקמץ הבי"ת על דרך היחיד: וארא· ואני גם כן ראיתי כי ראתה ולא שבה ומה ראתה כי על כל אודות אשר נאפה משוב' שלחתיה עם כל זה לא ירא' בגודה אחותה יהודה שאשלח אותה גם כן ולא שבה אלי ומה שאמר וארא טעמו כקשר בסוף הענין כי אם בשקר לפיכך אמר וארא כי בני אד' לא ראו זה אבל אני ראיתי כי תשובת' בשקר ולא בכל לבה ואני בוחן לב ראיתי כל זה ואתן את ספר כריתותיה ש"ה והנה אמר ישעיה' איזהו ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה וירמיהו אמר ואתן את ספר כריתותיה אליה פי' המפר' כי ירמיהו דבר כנגד עשרת השבטים שנתן להם ספר כריתו' שלא יהיה עוד מהם מלך כי בקבוץ גליו' אמר ודוד עבדי נשיא להם לעולם ואמר ולא יחצו עוד לשתי ממלכות עוד אבל ליהודה לא נתן ספר כריתות אלא כבעל שמוצי' אשתו מביתו שקצף עליה אבל לא נתן לה ספר כריתו' מפני שעתיד להחזירה אליו וכן יהודה עתיד להחזיר המלכו' אליו וכוכל לפרש גם כן לפי שעשר' השבטי' לא שבו בשוב הגלות מבבל ועוד משגלו לא יצאו ממקום גלותם וארך להם הגלות מאד הרי הם כאילו נתן להם ספר כריתו' ואף על פי שעתידים לחזור אבל שבט יהוד' הרי הם כאילו לא נתן להם ספר כריתות שהרי שבו לארצם אחר שבעים שנה וישבו בארצם ת"כ שנה ואף על פי ששבט יהודה לא גלו עדיין הנביא דבר על העתיד וחשב שמכחם ישרא' שהם בזה הגלות שישובו כי לא נמכרו כי אם בעונותיהם ובשובם אל האל ישיב שבותם ואמר כנגד יהודה אי זה ספר כריתות כלומר כי קרובים אתם לשוב אלי כמו ששבתם פעם אחרת כי אין בידי וביניכם כריתות ובשובם ישובו גם כן אחר השבטים כי דוד ימלוך על כל השבטים וכן אמר יחזקאל הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים ושבטי ישראל חבריו ונתתי אותם עליו את עץ יהודה ועשיתים לעץ אחד ואפילו שנתן להם ספר כריתות כבר היה הכריתות גדול וארך גלותם מאד והנה ישיב שבותם עם שבט יהודה: בגדה· בא בצרי ע"ן הפעל על דרך היחיד וכן נטרה את הכרמים והדומים להם: והיה מקול זנותה· ענין קלות ואמר המסרה עליו לית חסר בקלילותא ופי' כתרגומו והוה מדקלילא בעיניהא טעוותא וחייבת ית ארעא וטעת עם פלחי אבניא ואעיא וכבר פי' כי לשון זנות ונאוף הנזכר בזה הענין הוא ענין הדבקות בעבודה זרה: וגם בכל זאת· בכל זאת שראתה שנשלחה אחותה לא שבה אלי בכל לבה וזה קודם תשובת יאשיהו או אחר תשובתו כמו שפי' למעלה בפסוק ויאמ' יי' אלי בגודה שם תאר היה משפטו בשוא פ"א הפעל כמו קרובה רחוקה וכשאר עם שקמץ כמו שהוא לזכר: ויאמר יי' אלי צדקה נפשה· אף על פי שחטאה משובה ישראל תחלה הנה אחותה יהודה הוסיפה לחטוא עד שנחשבת אחותה ישראל צדיקה כנגדה ותוספת החטא ביהודה הוא לבזותם בית הא' להכניס שם פסיליהם ואליליהם ולבטל שם עבדת הא' ולעבור עבודה זרה בבית עצמו כמו שנאמר באחז שצוה לעשות מזבח בב"ה דמות המזבח אשר בדמשק ובטל עבודת מזבח יי' וגו' ויסגר את דלתות בית יי' ונאמר ויכבו את הנרות וקטרת לא הקטירו ונאמר עליו וגם את בניו העביר באש כתועבות הגוים וכן במנשה נאמר וישתחו לכל צבא השמים ונאמר והעביר את בנו באש ועונן ונחש וכשף ועשה אוב וידעוני הרבה לעשות הרע בעיני יי' ונאמ' עליו הרע מכל אשר עשו האמרי אשר לפניו והחטיא גם את יהודה בגלוליו ונאמר וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר מלא ירושלם פה לפה חללים: הלוך וקראת. אינו אומר לנביא שילך צפונה במקום שגלו עשרת השבטים כי הגלה אותם מלך אשור בחלח ובחבור ועדי מדי והם בצפון העולם כלפי מזרח אלא פירושו הלוך ענין זרוז כמו לכה נא אנסכה בשמחה לכו ונפילה גורלות והדומים להם ומה שאמר וקראת רוצה לומר שיקרא הדברים האלה בירושלם לפני זקני יהודה ויקרא הדברים כנגד ישראל שגלו כאילו מדבר עמהם פנים בפנים ואומר להם שובה משובה ישראל רמז להם שעתידים לשוב באחרית הימים וזהו שאמר לא אטור לעולם כלומר שלא ישמור עונם לעולם אלא ישיבם אליו אחר זמן ארוך ויקבצם עם גלות יהודה ומה שאמ' לא אפיל פני בכם ר"ל לעולם וטעם לעולם לשנים ללא אפיל פני וללא אטור כי כבר הפיל פניו בהם בהגלותו אותם ופני פי' כעסי כמו ונתתי אני את פני באיש ההוא פני יי' חלקם והדומי' להם ומה שאמר כי חסיד אני ר"ל כי אעפ"י שחטאתם והייתם חייבים כליה אני חסיד כמו שאמר במדות האל ורב חסד והחסד הוא יתרון הטובה יותר על הראוי: אך דעי· אך קודם שאשיבך אלי צריך שתדעי עונך ותכירי בעצמך על מה הגליתיך כי ביי' אלהיך פשעת וכיון שתכירי זה תשובי אלי ואשובה אליך: ותפזרי· כי לא עבדת ע"ז אחת לבדה אלא פזרת את דרכך לזרים לזה ולזה כמו שאמר כי מספר עריך היו אלהיך יהודה: ובקולי לא שמעתם· כי הייתי מתרה בכם תמיד ע"י הנביאים ולא שמעתם: שובו בנים שובבים· מורדים כמו שפי' משובה שפי': כי אנכי בעלתי בכם· כלומר אבעל בכם אחר שגרשתי אתכם ות"י אתרעית בכון ואדוני אבי ז"ל פי' בעלתי קצתי לפי שהוא קשור בב"ית וכן אנכי בעלתי בם נאם יי' ודמה אותו כן בזה הענין בלשון ערבי: אחד

אחד מעיר · אפילו יהודי אחד יהיה לבדו בעיר מערי הגוים משם אקחנו וכן אם יהיו אפילו שנים לבדם באומה אחת משם אקחם והאומה נקראת משפחה כמו ואם משפחת מצרים לא תעלה וכן לכל משפחות ממלכות צפונה ורז"ל פירשו אחד מעיר מזכה את כל העיר שנים ממשפחה מזכים את כל המשפחה ובזכותן יבאו כלם מהגלות: ונתתי · כלבי · שירעו אותם כלבי וחפצי לא כרועים הראשונים והם מלכי ישר' ויהודה שהיו מדריכי' אותם בדרך רעה ולעבוד ע"ז אבל אות' הרועי' שאתן להם בזמן הישועה ירעו אותם דעה והשכל והרועים הם פרנסי ישרא' שיהיו עם מלך המשיח כמו שאמ' בנבוא' מיכה והקמונו עליו שבעה רועי' ושמונה נסיכי אדם : והיה כי תרבו · לא יאמרו עוד ארון בריתי' ולא יעלה על לב · כלומר אף על פי שתרבו ופריתם בארץ לא יקנאו בכם הגוים שיבאו להלחם בכם ותצטרכו לצאת למלחמה וארון האלהים עמכם כמו שהיה מנהגם שהיו מוציאים הארון במלחמ' ובימי' ההם לא יצטרכו לזה כי לא יהיה להם מלחמ' עוד ולזה אמ' לא יאמרו ולא יעלה על לב ולא יזכרו בו ולא יפקדו ולא יעשה עוד כלומר לזה הדבר להוציאו למלחמה וכת"י ולא יעשה עוד ולא יגיחון ביה עוד קרב : בעת ההיא · אין צריך לומר שלא יבאו הגוים על ירושלם להלחם אלא יקראו אותה כסא השם ונקוו אליה כל הגוים לשם יי' ולעבדו לא להלח' ומה שאמר לירושלם אחר שאמר אליה רוצה לומר שיאמר אחד לחברו נלך לירושלם ולא ילכו עוד אחרי שרירות לבם הרע לא ישראל ולא הגוים : שרירות לבם · חזוק לבם מדברי רז"ל שריר וקים : בימים ההמה · בקבוץ גליות : על בית ישראל · עם בית ישראל וכן ויבאו האנשים על הנשים : מארץ צפון · כמו שכתבנו כי השבטים בארץ צפון כלפי מזרח מהלאה לבבל : ואנכי אמרתי · זה שאמר עד הנה אני עתיד לקיים לכם באחרית הימים אף על פי שתהיו בגלו' ימים רבי' אבל אם תרצו לא תגלו כי אנכי אמרתי איך אשיתך בבנים כלומ' במאמר שתקראו לי בנים כמו שאמ' בנים אתם ליי' אלהיכ' : ואתן לך · כלומר אשאירך בהם כמו שנתתיה לך הארץ שנקראת ארץ חמדה שחומדין אותה כל הגוים : נחלת צבי · כפל ענין במ"ש כי צבי פי' חפץ והוא כמו חמדה שזכר שחפצי' בה צבאות הגוים וי"ת צבי צבאות גוים חדות תושבחת עממיא ואיך יהיה זה ובאי זה ענין שאתננה לך ואמר בזה הענין יהיה שאשיתך בבני' ואתן לך ארץ חמדה שתקראו לי אבי ומאחרי לא תשובי · תקראו כתיב וקרי תקראי כנגד הכנסה והכתוב כנגד העם ואחד הוא אם תקראו לי אב אקרא לכם בנים כמו שאמר אשיתך בבנים תשובו כתיב לשון רבים וקרי תשובי לשון נקבה כמו שפי' במלת תקראו : אכן בגדה · כמו שבגדה אשה מרעה והוא בעלה כן בגדתם בי ומה כשקשר זה הלשון עם מ"ש שלא כמנהג ר"ל כי בבגדה בבעלה הולכת מאתו לאיש אחר : קול על שפיים נשמע · כפעל ביכוכי כי הוא קמץ ופי' שפים המקומות הגבוהים ואמר על שפים כדי שישמע קולם למרחוק בהתודותם ופי' הפסוק אמר היה ראוי להם שישמע קולם למרחוק על שפים ויבכו ויתחננו לאל בני ישרא' ויתודו לו כי הם העוו את דרכם ושכחו את יי' אלהיהם כי אם היו עושים זה אני הייתי מקבל אותם בתשובה ואומר להם שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם והם יאמרו הננו אתנו לך כי אתה יי' אלהינו : שובו · ארפא · כתיב בה"א והוא כמו באל"ף ענין רפואה ואמר ענין רפואה על הסליחה דרך המשלה וכן רפאה נפשי כי חטאתי לך כי כמו שמכת הגוף צריכה רפואה כן מכת הנפש והוא העון רפואתה הסליחה עם התשובה : הננו · קל ובמוא הכ"ון : אתנו · נקרא בקמץ כבעלי האל"ף והוא מבעלי הה"א מן ואתא מרבבות קדש : אכן לשקר · יתודו ויאמרו לשקר עבדנו עבודה זרה כי לא הועילה לנו כי העבודה זרה היו עובדים על ההרים ועל הגבעות לפיכך אמר מגבעות המון הרים ופי' מגבעות התשועה שהיינו מקוים מעבודת הגבעות לשקר היא כי אין תשועת ישראל כי אם ביי' אלהינו והמון קמץ הה"א ואיננו סמוך להרים שאם היה סמוך היה אומר המון בשוא ופתח הה"א כמו אב המון גוים ופירושו התשועה שהיינו מקוים מהגבעות בעבודה שהיינו עובדים עליהם לשקר הוא וכן ההמון שהיינו מתקבצים בהרים לעבוד שם עבודה זרה לשקר הוא והרים חסר בית השמוש כמו הנמצא בית יי' לזכות בית אביה וזולתו והדומים להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ועל הדרך הזה פירש יונתן הפסוק בכן לשקרא פלחנא על רמתא ולא להנאה אתרגישנא על טוריא ויש לפרש הפסוק בענין אחר · אכן לשקר מגבעות · אמרנו שהיינו מצפין מהגבעות עזר מהאמות וכן מההרים היינו מצפין שיבא המון מן הגוים לעזרתנו לשקר היא כמו שאומר בצפיתנו צפינו אל גוי לא יושיע וכן פי' אחז"ל ובאמרו תשועת ישראל לפי שעינו עליהם לטובה כשילכו בדרכיו ושמרם תמיד ולא כן שאר האמות : והבשת

לא יאמרו עוד ארון · כי כל כניסתכם תהא קדושה ואשכון בה כאילו הוא ארון : יפקדו · כמו יזכרו : ולא יעשה עוד · מה שנעשה בו כבר בשילה שהביאוהו במלחמה עם פלשתים בימי עלי : ונקוו · ונקבצו לשון מקוה מים : שרירות · לשון ראייה כמו אשורנו : ילכו בית יהודה על בית ישראל · עמם יתחברו ויתוספו עליהם להיות ממלכה אחת : ואנכי אמרתי · בלבי ולכך הנחלתיה לאבותיכם : איך אשיתך בבנים · את עדרי ואומתי בתוך שאר בנים מעורב' בין האומות לפיכ' בררתי מנה יפה ואתן לך ארץ חמדה צבי צבאו' גוים צבין כל צבאות גוים : אכן · אבל אתם לא עשיתם מחשבתי כי אם כמו אשה שבוגדת מרעה על שאינו יכול להספיק מזונותיה כן בגדתם בי המספיק לכם כל טוב כך מדרש אגדה : על שפיים נשמע · קרוב הוא להישמע : הננו אתאנו לך · הנביא מלמדם להתוודות ולומר כן הננו אתאנו לך אכן לשקר וגו' והבשת אכלה וגו' נשכבה בבשתינו כל זה לשון תפלה שהנביא מלמדם לומ' אתאנו באנו : אכן לשקר שמרנו · מגבעות והמון הרים שעברנו ע"ז שם אכן באמת : והבשת

בימים ההמה ה' בקריא' וסימ' והיה כי תרבו ופריתם בארץ · ילכו בית יהודה על בית ישר' · לא אעשה אתכם כלה · בני ישראל המה ובני יהודה · אשר יחזיקו עשרה אנשים · וגם על העבדים · אשר אשיב את שבות יהודה · דרכים גתות בשבת ומביאים : והמה י"ב וסימ' נמסר בסדר בהעלותך : ויבאו ז' חטפין וסימ' ואתה

אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון : ונתתי לכם רעים כלבי ורעו אתכם דעה והשכיל : והיה כי תרבו ופריתם בארץ בימים ההמה נאם יהוה לא יאמרו עוד ארון ברית יהוה ולא יעלה על לב ולא יזכרו בו ולא יפקדו ולא יעשה עוד : בעת ההיא יקראו לירושלם כסא יהוה ונקוו אליה כל הגוים לשם יהוה לירושלם ולא ילכו עוד אחרי שררות לבם הרע : בימים ההמה ילכו בית יהודה על בית ישראל ויבאו יחדו מארץ צפון על הארץ אשר הנחלתי את אבותיכם : ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים ואמר אבי תקראו לי ומאחרי לא תשובו : אכן בגדה אשה מרעה כן בגדתם בי בית ישראל נאם יהוה : קול על שפיים נשמע בכי תחנוני בני ישראל כי העוו את דרכם שכחו את יהוה אלהיהם : שובו בנים שובבים ארפה משובתיכם הננו אתנו לך כי אתה יהוה אלהינו : אכן לשקר מגבעות המון הרים אכן ביהוה אלהינו תשועת ישראל :

חד מקרתא ותרין מזרעיתא ואעיל יתכון לציון : ואמני עליכון פרנסין עבדי רעותי ויפרנסון יתכון במדע ובחוכמה : ויהי ארי תסגון ותפשון בארעא ביומיא האינון אמר יי לא ימרון עוד ארון קימא דיי ולא יסק על לב ולא ידכרון עוד ביה ולא יזועון ולא יגיחון ביה עוד קרב : בעידנא ההיא יקרון לירושלם אתר בית שכינתא דיי ויתינהון למיפלח בה כל עממיא לשמא דיי לירושלם ולא יהכון עוד בתר הרהור לבהון בישא : ביומיא האינון יתחברון דבית יהודה עם בית ישראל ויתון כחדא מארע ציפונא לארעא דאחסנית ית אבהתהון : ואנא אמרית איכדין איצלחינך בבניא ואתן ליך ארע חמדתא אחסנת חדות תושבחת עממיא ואמרית ריבוני תצלן קדמי ומבתר פולחני לא תתובין : בכן כמה דמשקרא איתתא בבעלא כן שקרתון במימרי בית ישראל אמר יי : קלא על נגדין אשתמע דבכן ומתאנחין בני ישראל ארי קלקילו ית אורחתהון אתנשיאו ית פולחנא דיי אלההון : תובו בניא דמתחסנין למתב אשבוק לכון כד תתובון הא בכל עידן אתון אמרין תבנא לפולחנך פרוקנא ארי את יי אלהנא : בכן לשקרא פלחנא על רמתא ולא להנאה אתרגישנא על טוריא ברם במימרא דיי אלהנא פורקן ישראל :

הרם את מטך · ואני הנני מחזק את לב מצרים · קום לך למסע · הבו לכם שלשה אנשים · על הר נשפה · בימים ההמה ילכו בית · ויבאו אליך כמבוא עם · בתרא מל' : נשמע ד' קמצין וסי' קול על שפיים נשמע · קול ברמה נשמע נהי בכי · בלי נשמע קולם · כתוב בה בגוים נשמע :

וְהַבֹּשֶׁת אָכְלָה אֶת־יְגִיעַ אֲבוֹתֵינוּ
מִנְּעוּרֵינוּ אֶת־צֹאנָם וְאֶת־בְּקָרָם אֶת־
בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנוֹתֵיהֶם׃ נִשְׁכְּבָה
בְּבָשְׁתֵּנוּ וּתְכַסֵּנוּ כְּלִמָּתֵנוּ כִּי לַיהוָה
אֱלֹהֵינוּ חָטָאנוּ אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ
מִנְּעוּרֵינוּ וְעַד־הַיּוֹם הַזֶּה וְלֹא שָׁמַעְנוּ
בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ ד אִם־תָּשׁוּב
יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה אֵלַי תָּשׁוּב וְאִם־
תָּסִיר שִׁקּוּצֶיךָ מִפָּנַי וְלֹא תָנוּד׃
וְנִשְׁבַּעְתָּ חַי־יְהוָה בֶּאֱמֶת בְּמִשְׁפָּט
וּבִצְדָקָה וְהִתְבָּרְכוּ בוֹ גּוֹיִם וּבוֹ
יִתְהַלָּלוּ׃ כִּי־כֹה אָמַר
יְהוָה לְאִישׁ יְהוּדָה וְלִירוּשָׁלַם נִירוּ
לָכֶם נִיר וְאַל־תִּזְרְעוּ אֶל־קֹצִים׃
הִמֹּלוּ לַיהוָה וְהָסִרוּ עָרְלוֹת לְבַבְכֶם
אִישׁ יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלָם פֶּן־תֵּצֵא
כָאֵשׁ חֲמָתִי וּבָעֲרָה וְאֵין מְכַבֶּה מִפְּנֵי
רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם׃ הַגִּידוּ בִיהוּדָה
וּבִירוּשָׁלַם הַשְׁמִיעוּ וְאִמְרוּ וְתִקְעוּ
שׁוֹפָר בָּאָרֶץ קִרְאוּ מַלְאוּ וְאִמְרוּ
הֵאָסְפוּ וְנָבוֹאָה אֶל־עָרֵי הַמִּבְצָר׃
שְׂאוּ־נֵס צִיּוֹנָה הָעִיזוּ אַל־תַּעֲמֹדוּ כִּי
רָעָה אָנֹכִי מֵבִיא מִצָּפוֹן וְשֶׁבֶר גָּדוֹל׃
עָלָה אַרְיֵה מִסֻּבְּכוֹ וּמַשְׁחִית גּוֹיִם
נָסַע יָצָא מִמְּקֹמוֹ לָשׂוּם אַרְצֵךְ לְשַׁמָּה
עָרַיִךְ תִּצֶּינָה מֵאֵין יוֹשֵׁב׃

וּבַהֲתַת חוֹבִין אֲסִיפַת יַת לֵיאוּת
אֲבָהָתָנָא מִזְעוּרָנָא יַת עָנְהוֹן וְיַת
תּוֹרֵיהוֹן וְיַת בְּנֵיהוֹן וְיַת בְּנָתְהוֹן׃
נִשְׁכּוֹב בְּבַהֲתַת חוֹבָנָא וְתַחְפִּינָנָא
אִתְכְּנָעוּתָנָא אֲרֵי קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא
חַבְנָא אֲנַחְנָא וַאֲבָהָתָנָא מִזְעוּרָנָא
וְעַד יוֹמָא הָדֵין וְלָא קַבֵּילְנָא לְמֵימְרָ
דַיְיָ אֱלָהָנָא׃ אִם תְּתוּב יִשְׂרָאֵל
לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ תִּתְקַבַּל תְּיוּבְתָּךְ
עַד לָא תִתְחֲתֵם גְּזֵירְתָךְ וְאִם
תְּעִידֵי שִׁקּוּצָךְ מִן קֳדָמַי לָא תִטַּלְטֵל׃
אִם תְּקַיֵים בִּשְׁמִי קַיָּים הוּא יְיָ
בְּקוּשְׁטָ בְּדִינָא וּבִזְכוּתָא וְיִתְבָּרְכוּן
עַמְמַיָּא בְיִשְׂרָאֵל וּבֵיהּ יִשְׁתַּבְּחוּן׃
אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ לֶאֱנַשׁ יְהוּדָה
וּלְיַתְבֵי יְרוּשְׁלֵם עֵיבִידוּ לְכוֹן ע
עוֹבָדִין טָבִין וְלָא תִבְעוֹן פּוּרְקָן
בְּחוֹבִין׃ תּוּבוּ לְפוּלְחָנָא דַיְיָ
וְאַעְדּוּ רֶשַׁע לִבְּכוֹן אֱנַשׁ יְהוּדָה
וְיַתְבֵי יְרוּשְׁלֵם דִּילְמָא יִדְלַק כְּאֶשָּׁתָ
רוּגְזִי וִישֵׁיצֵי וְלָא יְהֵי חַיִּים מִן קֳדָם
בִּישׁוּת עוֹבָדֵיכוֹן׃ חַווּ בִיהוּדָה
וּבִירוּשְׁלֵם בַּסְּרוּ וְאִמְרוּ תְּקַעוּ
שׁוֹפָרָא בְּאַרְעָא אַכְלוּ אַסְגּוּ וְאַמְרוּ
אִתְכַּנְשׁוּ וְנֵיעוֹל לְקִרְוִין כְּרִיכָן׃
זְקוּפוּ אָתָא עַל צִיּוֹן גְּלוּ לָא
תִתְעַכְּבוּן אֲרֵי בִישְׁתָא אֲנָא מַיְתֵי
מִצִּיפּוּנָא וְתַבִּירָא רַבָּא׃ גְּלָא
מַלְכָּא מִכְּרַכֵּיהּ וּמְחַבֵּל עַמְמַיָּא נְטַל
בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ נְפַק מֵאַתְרֵיהּ לְשַׁוָּאָה
אַרְעִיךְ לְצָדוּ קִירְוִיךְ יְצַדְיָן מִבְּלִי יָתִיב׃

מנעורינו ג' ומ"ל וסימ' אנשי מקנה היו. והבשת אכלה את יגיע. ושל אחריו נשכבה בבשתנו: ניר ח' ו' מ"ל חד חס' וסימ' למען היות ניר לדויד. נתן יי' אלהיו לו ניר בירושלם. לתת לו ניר ולבניו כל הימים. לתת לו ניר ולבניו דה"א. נירו לכם ניר ואל תזרעו. נירו לכם ניר דהושע. רב אכל ניר ראשים. נר רשעים

חטאת. כתרא' חס': ונבואה ב' א' מ"ל וא' חס' וסימ' לכו ונבואה ונגידה בית המלך. ונבואה אל ערי המבצר. קדמא חס'. וא' נבואה למשכנותיו נשתחוה: האספו

והבשת. כי שעסקנו בה כמה דלת אמר ויכזרו לבשת היא אכלה את יגיע אבותינו בעון עבודתה היה יגיענו לבז: אם תשוב ישראל. בתשובה זו אלי תשוב לכבודך וגדולתך הראשונ'. ואם תסיר שיקוציך מפני אז לא תנוד לאחת בגולה: ונשבעת חי יי' באמת. כשתשבע בשמי תשבע באמת ולא כאשר עתה שכתו' בכם אם חי יי' יאמרו אכן לשקר ישבעו: והתברכו גוים. אם תעשי כן אז יתברכו בישראל הגוים כל גוי יאמר לבנו תהא כ כפלוני ישראל: ויתהללו. יגידו שבחכם. ר"א יתהללו מי שיוכל להדבק בישראל יתפאר בדבר פורווגטי"ר בל': כי כה אמר יי' וגו': נירו לכם ניר. הוו למידים מעובדי אדמה שנרים אותה בימי ה הקיץ להמית שרשי העשבים שלא תהא מעלה קוצים בעת ה הזרע בחורף אף אתם היטיבו מעשיכ' בטרם תבא אליכם הרעה שלא תהא תפלתכם נמאסת כשתצעקו: ואל תזרעו אל קוצים. ואל תהי צעקתכם לפני מתוך הרשע כי אם מתוך תשוב' שלא תהיו דומי' לזורע בלא ניר והיא כהפכת ל לקוצי' קרדונ"ש בלע"ז: המלו ליי'. בטרם תצא חמתי כאש זהו הניר לפני הזרע: ואמרו תקעו שופר. הזהירו את יושבי הארץ שיתקעו בשופר לברוח: מלאו. לשון אסיפה והרבה יש ב במקרא אשר יקרא עליו מלא רועי' יקראו אחריך מלא יחד עלי' יתמלאון: שאו נס. לברוח לציון: העיזו. האספו כמו שלא העז: עלה אריה. נבוכד נצר: מסובכו. דרך אריה לישב במארב סבכי היער אספיישי"ס בלע"ז: תציגה. לשון ציה: על

והבשת. ויתודו גם כן ויאמרו כי הבשת והיא העבוד' זרה אכלה את יגיע אבותינו מנעורינו הבעל שהיו עובדים נקרא בשת. כמו ויכזרו לבשת שהוא כמו לבעל וכן נקרא ירובשת ירובעל כי הבעל בשת וכלמה למי שיתעסק בו והיגיע היא תבואת השדה כי בעונכם זה העון היה בתבואתן השדפון או ירקון או ארבה או אויב וכן אכלה את צאנם ואת בקרם ואת בניהם ואת בנותיהם שהיו מתים בדבר בעונם עון עבודה זרה הנה שאנחנו יודעים כי ה הבשת והיא עבודה זרה אכלה הכל ות"י ובהתת חובין אספת ית לאות אבהתנא ובאמרו אבותינו ואמר מנעורינו רוצה לומר כי אנחנו ראינו מנעורינו כי יגיע אבותינו נאכל בעונינו: נשכבה בבשתנו. אנחנו גם כן כמו אבותינו שהיו כלים בבשתם כן אנחנו אחריה' אחזנו דרכיהם ונשכבה בבשתינו ובאמרו נשכב' לפי שהאדם שהוא בצרה גדולה ולא ידע מה לעשות יפיל עצמו בשיכה ושוכב וכן על הדרך הזה אם תשכבון בין שפתים והיית כשוכב בלב ים וכשוכב בראש חבל וכן אמר ותכסנו כלימתינו על דרך ובשת פני כסתני מנעורינו פירוש מנעורינו עשינו הרע כמו ש שראינו לאבתינו: אם תשוב. אם תחזרו בדברים האמרים ותשובו אלי אני אקבל אתכם בתשובה ותנוחו ולא תגלו מ מארצכם תשוב השני ענין מנוחה כמו בשובה ונחת תושעון וכפל הענין במלות שונות ואמר אם תסיר שקוציך מפני ולא תנוד כלומר לא תנודו מארצכם וי"ו ולא כוי"ו וישא אברהם את עיניו ובאמרו מפני רוצה לומר בכל מקום שהם ב בארצכם השקוצים והגלולים כי בכל מקום שהם הם לפני ויותר בארצכם שהוא מקום קבול רוח עליוני ויותר בית המקדש ששמו שם השקוצים ות"י תשוב השני קבול התשובה אמר אם תתוב ישראל לפולחני אמר יי' תתקבל תיובתך עד דלא תתחתם גזרתך: ונשבעת. לא כמו שאתם נשבעים עתה שאתם נשבעים בשם יי' לשקר כמו שאמר ואם חי יי' יאמרו אכן לשקר ישבעו ומה שאמר באמת במשפט ובצדקה פי' אאז"ל באמת כשתדע שהוא באמת במשפט כשתתחייב מן הדין בשבועה ובצדקה שאם תכיר שהמשפט אינו בצדקה לא תקבל השבועה ויונתן תירגם ונשבעת ואם תקיים בשמי קים הוא יי' בקושטא ובדינא ובזכותא רוצה לומר אם תצטרך להשבע תשבע באמת ויתכן פי' ונשבעת כמו ובשמו תשבע כי השבועה בשם השם הוא כבוד והדר למי שיראנו ויעבדנו בלב שלם השבועה בדבר שיזדמן לו להשבע היא מצוה והרי הוא כמי שמהללו ומגדלו כשנשבע בשמו כמו שדרך העולם להשבע במה שיאהב יותר כמו נפשו וראשו וכן הנביאים היו נשבעים תמיד בדבריהם ולא כל אדם ראוי להשבע אפילו באמת אלא יראי השם ואוהביו לפיכך אמר באמת במשפט ובצדקה וכן אמר בתורה את יי' אלהיך תירא ואותו תעבוד ובו תדבק ובשמו תשבע ופירשו רבותינו זכרם לברכה כשיהו בך כל המדות האלה ראוי לך להשבע בשמו ואם לאו אי אתה רשאי להשבע בשמו: והתברכו בו גוים ובו יתהללו. כי עוד יבא זמן שאפילו שאר הגוים יתברכו בו ויתהללו בו ולא באלילים ויתכן לפרש כנוי בו שם לישראל כלומר אם תעשה כל זה יתברכו הגוים בך כמו שכתוב והתברכו בזרעך כל גויי הארץ ומה שאמר ונשבעת לנכח ואמר בו שלא לנכח כן דרך המקרא במקומות רבים: כי כה אמר יי'. נירו לכם ניר. נירו כמו הנירו כמו שימו השימו כי הה"א הבנין נופלת להקל והניר הוא חרישת השדה קודם הזריעה ובחרישה ההיא יעקרו הקוצים והעשבים הרעים מן השדה ויהיה ראוי לזריעה אחר כן והמשל הוא שיטיבו את לבם להבין דברי השם ולקבלם בלב נכון והוא כחורש האדמה לקבל הזרע לא שיאמרו בפה כשמע את דבר השם ולבם לא נכון עמו כמו שאומר למעלה לא שבה אלי בכל לבה כי אם בשקר זהו כזורע אל הקוצים שלא יצמח ות"י עבידו לכון עובדין טבין ולא תבעון פורקן בחובין: אל קוצים. כמו על קוצים כמו ויך הפלשתי אל מצחו כמו על מצחו והדומין לו: המלו ליי'. זאת היא מילת הלב ופי' לפניו והסירו ערלות לבבכם: הגידו. אומר לשומעים נבואתו שיגידו אים לחברו שמלך בבל עתיד לבא עליהם מפני רוע מעלליהם השמיעו על ידי כרוז ולהשמיע יותר יתקעו בשופר: קראו מלאו. כמו מהרגום והוא קל הלמ"ד והיה ראוי להרגם ופי' אספו כמו מלא רעים קראו אחריך מלא שפירושו ענין אסיפה וכל זה כדי שיאספו אל ערי המבצר ועוד ישאו נס במגדל ציון כדי שיראוהו מרחוק ויכוסו ויאספו אל ערי המבצר או לירושלם ואע"פ שכלם עתידים להכבש ערי המבצר וירושלם אמר להם זה להצלת זמן מועט או אמר להם זה לפי מחשבתם שיכלו: שאו נס ציונה. אל ציון כלו' במגדל ציון כי הוא מקום גבוה ויראוהו למרחוק: העיזו. כמו שלא העז את מקנך ענין המנוסה והאסיפה אל העיר: מצפון. מבבל שהוא בצפון לארץ ישראל: עלה אריה מסבכו. זהו מלך בבל והמשילהו לאריה שאין עומד לפניו כן נבוכד נצר כבש כל הארצות לא עמד איש בפניו ופי' המשל לפניו ומשחית גוים מסבכו היא סכתו שהוא שוכב בה תמיד ולפי שנעשית מסבכי עצים נקראת כן: תצינה. תחרבנה כמו גלים נצים וכן ת"י קרוין כרין ואאז"ל פי' תצמחנה מענין הכנו הרמוני' ויהיו לפי זה הפתרון שנים פרשים וענין אחד והערים החרבות יצמיחו דשאים ועשבים: על

על זאת. כי לא שב חרון אף השם ממנו כי לא שבנו אליו וחרון אפו לא שב ממנו אלא עתיד לבא עלינו: והיה ביום ההוא. יאבד לב המלך ולב השרים. כי דרך המלך והשרים לחזק לב העם שבא עליהם אויב והם יאבד לבם ויהיו כנהלי׳ שבא עליהם השבר הגדול והמלך הוא צדקיהו הכהנים הם כהני הבמות ואז יהיו כמתים כי בטלה עבודתם

על זאת. מה היא זאת כי לא שב וגו׳ ואע״פ שדבר למעלה בנבוכד׳ נצר על החורבן כאן חזר לדבר במיתת יאשיהו: כי לא שב חרון אף וגו׳. ואע״פ ששב יאשיהו בכל לב כאמר בו לא שב יי׳ מחרון אפו על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה: והיה ביום ההוא. ביומו של יאשיהו: יתמהו: למה עלתה בו כל כך והם אין יודעין שאין דורו חוזר

לעם הזה ב׳ בענין וסימ׳ ויאמר אהה. בעת ההיא ולירושלם ח׳ וסי׳ הלא הוא אשר הסיר דמלכים. וחברו דישעיה. ולירושלם מבשר אתן. אכן השא השאת׳ ודבתריה בעת ההיא יאמר לעם הזה. נירו לכם ניר דירמיה. הלא הוא יחזקיהו דד״ה׳ כי עזבו הלוים:

עַל־זֹאת חִגְרוּ שַׂקִּים סִפְדוּ וְהֵילִילוּ כִּי לֹא־שָׁב חֲרוֹן אַף־יְהוָה מִמֶּנּוּ: וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה יֹאבַד לֵב־הַמֶּלֶךְ וְלֵב הַשָּׂרִים וְנָשַׁמּוּ הַכֹּהֲנִים וְהַנְּבִאִים יִתְמָהוּ: וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה אָכֵן הַשֵּׁא הִשֵּׁאתָ לָעָם הַזֶּה וְלִירוּשָׁלִַם לֵאמֹר שָׁלוֹם יִהְיֶה לָכֶם וְנָגְעָה חֶרֶב עַד־הַנָּפֶשׁ: בָּעֵת הַהִיא יֵאָמֵר לָעָם־הַזֶּה וְלִירוּשָׁלִַם רוּחַ צַח שְׁפָיִם בַּמִּדְבָּר דֶּרֶךְ בַּת־עַמִּי לוֹא לִזְרוֹת וְלוֹא לְהָבַר: רוּחַ מָלֵא מֵאֵלֶּה יָבוֹא לִי עַתָּה גַּם־אֲנִי אֲדַבֵּר מִשְׁפָּטִים אוֹתָם: הִנֵּה כַּעֲנָנִים יַעֲלֶה וְכַסּוּפָה מַרְכְּבוֹתָיו קַלּוּ מִנְּשָׁרִים סוּסָיו אוֹי לָנוּ כִּי שֻׁדָּדְנוּ: כַּבְּסִי מֵרָעָה לִבֵּךְ יְרוּשָׁלִַם לְמַעַן תִּוָּשֵׁעִי עַד־מָתַי תָּלִין בְּקִרְבֵּךְ מַחְשְׁבוֹת אוֹנֵךְ: כִּי קוֹל מַגִּיד מִדָּן וּמַשְׁמִיעַ אָוֶן מֵהַר אֶפְרָיִם:

ל׳ יוס אולר בו · ח׳ מ״ל בסיפ׳ · זח׳ ל׳ · ל׳ ח׳ · לה מ״ל · ל׳ ל׳ · ט׳ רפין וכמו׳ לדבור · ד׳ · ב׳ ל׳ · ל · ל · ל

עַל דָא אֱסַרוּ סַקִּין סְפַדוּ וְיַלִּילוּ אֲרֵי לָא תַב תְּקוֹף רוּגְזָא דַיְיָ מִנָּנָא: וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ יִתְבַּר לִבָּא דְמַלְכָּא וְלִבָּא דְרַבְרְבַיָּא וְיִצְדּוּן כַּהֲנַיָּא וּנְבִיֵּי שִׁקְרָא יִשְׁתַּעַמְמוּן: וַאֲמָרִית קַבֵּיל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים בְּכֵן הָא נְבִיֵּי שִׁקְרָא מַטְעַן לְעַמָּא הָדֵין וּלְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם לְמֵימַר שְׁלָמָא יְהֵי לְכוֹן וּכְעַן הָא חַרְבָּא מְקַטְּלָא בְעַמָּא: בְּעִדָּנָא הַהִיא יִתְאֲמַר לְעַמָּא הָדֵין וּלְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם כְּרוּחַ טִיהֲרִין עַל רֵישֵׁי נַגְרִין דְּמַיִין בְּמַדְבְּרָא כֵּן אוֹרַח כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי לָא לְמִדְרֵי וְלָא לְבַדָּרָא: עַל דְּטָעוּ בָּתַר נְבִיֵּי שִׁקְרָא דְמִתְנַבַּן לְהוֹן בְּרוּחַ דְּשִׁקַּר בְּכֵן מַשְׁרְיַת עַמְמַיָּא מְאַיְלִין קְלִילִין כְּרוּחָא יֵיתוּן עֲלֵיהוֹן כְּעַן אַף בְּמֵימְרִי אֵיתֵינוּן וַאֲמַלֵּיל פּוּרְעָנוּת דִּינֵי מִנְּהוֹן: הָא מַלְךְ בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ יִסַּק עֲלֵיהוֹן כַּעֲנָנָא דְסָלִיק וַחֲפֵי יַת אַרְעָא וּכְעַלְעוֹלִין רְתִיכוֹתִי קְלִילִין מִנִּשְׁרַיָּא סוּסְוָתֵיהּ וַוי לָנָא אֲרֵי אָתֵי לְמִבְזְנָא: אִתְחַוְּרִי מִלְּמֶעְבַּד בִּישָׁא לִבֵּךְ יְרוּשְׁלֵם בְּדִיל דְּתִתְפָּרְקִין עַד אֵימָתַי יוֹרְכוּן וְיִתְקַיְּמוּן עָבְדֵי אוֹנָס דִּי בְגַוִּיךְ: אֲרֵי קָל נְבִיָּא דְמִתְנַבֵּן עֲלֵיהוֹן דְּיִגְלוֹן עַל דִּפְלַחוּ לְעִיגְלָא דִּי בְדָן וּמְבַסַּר בְּסוֹרָן בִּישָׁן יֵיתוּן עֲלֵיהוֹן קְטוֹלִין עַל דְּאִשְׁתַּעְבַּדוּ לְצַלְמָא דַּאֲקִים מִיכָה בְּטוּרָא דְבֵית אֶפְרָיִם:

והנביאים נביאי השקר יתמהו כי שקר נבאו לעם שהיו אומרים להם שלום יהיה לכם וכת׳ יתמהו ישתעממון כמו שתרגם אונקלוס ובתמהון לבב ובשעמימות לבא והוא אבדת הלב והבהלה: ואמר. אכן השא השאת. כיון שאתה מאחר׳ אף לנביאי השקר המטעים אותם ומשיאין אותם שלום שלום הרי הוא כאילו אתה משיא אותם ויאמנו רוב העם כנגו׳ דבר אתם והם על שני הסעיפים אם ישמעו לי ואם ישמעו להם ורובם נוטו׳ אחריהם לפי שהם רבים או פי׳ כמו אני יי׳ פתיתי את הנביא ההוא שעניינו הערת חפץ כדי לגלות שקריהם ורעתם שעושין בסתר ועוד נפרש זה הענין בספר יחזקאל בפסוק והנביא כי יפותה ות״י בכן הא נביאי שקר׳ מטעין לעמא הדין ולירושלם ובאמרו לעם הזה ולירושלם פירו׳ ולעם הזה לעם שזכר וזכר בפרט ירושלם לפי שהיא העקר ורבי׳ סעדיה פירש השאת רוצה לומ׳ גלות נביאי השקר המשיאים אותם וכן אני יי׳ פתיתי את הנביא באמרתי עליו שהוא תפותה ומליצה זו כמו והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע: ונגעה חרב עד הנפש. והנה חרב האויב נגעה עד הנפש כלומר שהחלו להרוג בעם לא שבי ולא בזה לבד אלא אף הורגי׳ ואיך יאמרו שלום יהיה לכם ות״ה הא חרבא מקטלא בעמא: בעת ההיא. בעת יבא האויב אמר להם הנה האויב בא עליה׳ כמו רוח צח העובר על שפיים שהם מקומו׳ הגבוהי׳ כמו ההרים

דורו חוזר יפה כשבא לבער את ע״ז מה היו ליצני הדור עושין ח חוקקין צורת ע״ז על דלתותהן חציה בדלת זה וחציה בדלת זה כשהיה פותחו לא ח היית׳ נכרת וכשהלך מסם סוגרם והיא ח מתחבר׳: השא השאת. אתמטכנאמ״ס בלע״ז לשון הנחם השיאו׳ שנביאי השקר ניבאו׳ לכם שלום יהיה לכם: לעם הזה׳ על העם הזה כשיגלו כולם: צח שפיים. שכבר ומטאטא אף את שדות יבלי המים לשיתם ח מדבר׳. לא״ בא לשון במה דמתרגמינן ב בחות: דרך בת עמי׳ אותו רוח בא׳ וגם לא לזרות מוץ מגורן א אהבוזי״ר בלע״ז כמו ויזרם במזרה. ולא להבר ולנקות תבואה הוא בא כלומר לא לטובה כי אם לרעה להגלות אנשים וטף ובהמה: רוח מלא מאלה. הפורענות יבא לי רוח מלא רוח שלם שלא אחזור בי ולא אנחם רוח טלנ״ט בלע״ז: משפטי׳. לשון ויכוח: וכסופה׳ איקומאטו״ר בלון בלע״ז: אונך. חמסך: כי קול מגיד מדן׳ ארי קל נבייא מתנבן עליהון דיגלון על ד דפלחן לעגלא דבדן ומבשרן בשורן בישן ייתון עליהון על דאישתעבדו לצלמא דאקים מיכה בטורא דבית אפרים ואף על פי שכבר גלו העגלי׳ מימות סנחריב עדיין עונש קיים גדולה היא עבירה ששוברת לפניה ולאחריה לפניה מימות אבותם שנאמר וירדף עד דן כיון שהגיע לדן תשש כחו שעתידין בניו לעבוד שם ע״ז ולאחריה בחורבן הבית שנאמר כי קול מגיד מדן ומשמיע און: און. שבר: כבוים

והגבעות או כמו רוח העובר במדבר שבאלה המקומות יעבור הרוח מאין מונע כי בישוב כשתעבור הרוח תמצא מונעי׳ הרבה שלא תעבור הבתי׳ והכותלי׳ והגדרות אבל בשפיים ובמדבר לא תמצא מונע כן האויב בא ואין מונע אותו ואיזה דרך בא דרך בת עמי וזה הרוח לא ימצאו בו שום נחת רוח כמו רוח שזורים בו התבואה ומבררים אותה מן המוץ על ידי הרוח הנה הרוח כשלא תהיה חזקה יותר מדאי אף על פי שתזיק לדברים תועיל לדברים אבל הרוח הזה שנמשל בו האויב לא יבא לישראל אלא להרע להם ולא ימצאו בו שום דבר טוב וזהו שאומר אחר כן רוח מלא מאלה זה הרוח יותר חזק מאלה כלומר מרוח שהוא לזרות ושהוא להבר ופירוש רוח צח זך ובהיר כמו דודי צח ואדום צחו מחלב רוצה לומר שהאויב הוא ככל רצונו בעם רב בסוסים ופרשים לבוזי מכלול כלם או פי׳ רוח צח רוח יבש מן והשביע בצחצחות נפשך כלומר שייבש הארץ ויחריבנה ות״י ברוח טיהרין על רישי וגו׳ כבעמוד: רוח מלא׳ חזק כלומר יבא הרוח מלא בכל כחו וכן על הדרך הזה מלא ידו בקשת: יבא לי. מאמר הנביא במקום ישראל עתה יקודם בואו: גם אני אדבר משפטים אתם. פי׳ על ישראל ובאמרו גם אני לרבות על משפט הנבואה ותוכחותיה אדבר גם אני מעכשיו משפט תוכחה עמם אולי ישובו בהרבותי תוכחתי עליהם ות״י על דטעו בתר נביאי שיקרא וגו׳ כבעמוד: הנה כעננים. כמו שהעננים עולים מן הארץ כמו שנאמר ואד יעלה מן הארץ ועולים קל מהרה כן יעלה האויב על ארץ ישראל ואומר יעלה כי ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות: וכסופה. היא הרוח החזקה שהולכת במרוצה ובחזקה כן ילכו מרכבותיו: קלו מנשרים. כי הנשר קל לעוף משאר עופות ועף בגובה האויר יותר מכלם וכן אמר כאשר ידאה הנשר: כי שודדנו. כי לשדוד אותנו יבא: כבסי. לא תהיה תשובתך בגרלה לבד אלא אף בנסתר וזהו שאמר לבך כמו שאמר למעלה ולא שבה אלי בכל לבה כי אם בשקר וכן אמר הנה ג״כ תלין בקרבך מחשבות אונך זהו כי תשובתם לא היתה מלב ומה שאמר תלין לשון זכר והוא מדבר כנגד נקבה שהיא ירושלם כבר פירשנו למעלה כי כשמדבר הנביא כנגד כנסת ישראל ידבר פעם לשון זכר פעם לשון נקבה כי הנקבה כנגד הכנסה והזכר כנגד העם וכן כשמדבר כנגד ירושלם והנה אמר הנה כבסי למען תושעי ולמעלה אמר כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית ובאותו פסוק כתבנו תשובת השאלה: ואונך. ענין עמל ואון ובאה הוי״ו נחה כמו עולתה ועולתה פעם נחה פעם נעה וענין תלין אינו לינת הלילה אלא השקידה על הדבר תמיד כי כן נמצא בלשון הקדש לשון לינה בזה הענין כמו ובהמרותם תלן עיני בגוארו ילין עז והדומים להם ות״י עד אימתי יורכון ויתקיימון עברי אונס דבגויך: כי קול מגיד מדן. אומר כי מדן יבא מי שיגיד ביאת האויב וזכר דן כי הוא גבול ארץ ישראל כמו שנאמר מדן ועד באר שבע וכן הר אפרים ואון פי׳ עמל ורעה כמו עמל ואון והפסוק כפול בענין במלות שונות כי משמיע כמו מגיד ות״י הפסו׳ כן ארי קל נבייא דמתנבן עליהון וגו׳ כבעמוד:

הזכירו

הזכירו לגוים · ומה הוא הקול המגיד שאומר בעבור הגוים כי הנה הם וכן השמיעו על ירושלם כי נוצרים באים ולמ״ר לגוים כמו בעבור כלמ״ר אמרי לי אחי הוא והדומים להם ופירוש נוצרים חיל כבוכר נכר וכקראו על שמו ו״ת נוצרים כמו בוכרים בב״ת שתרגם משרית עממיא חטופין כקטופין אתן מארע רחיקא ותרגם לא תבצור לא תקטף: ויתנו על ערי יהודה קולם · כלומר השמיעו על ירושלם כי כבר נתנו על ערי יהודה קולם ובמהרה יגיעו לירושלם ופירו׳ נתינת הקול תקיעת השופרות והחצוצרות בחיל: כשמרי שדי · כמו שרים או שדות ובא בחסרון מ״ס כמו ויקרע לו חלוני שהוא כמו חלוני׳ וחטופי שת כמו וחטופים והדומים להם או היו״ד תמורת הה״א והוא כמו

על ערי ב׳ וסימ׳ את עיון ואת דן דמלכים · ויתנו על ערי יהודה קולם : מעי מעי חד מן י״א מקומות בטע׳ לגרמיה משרת לגריש אבל לא תמנע הוא ולא מבוא ביניהם וסימ׳ את מחלת בת ישמעאל · איכבוד בן פנחס בן עלי · ויען יונדב בן שמעה אחי דוד · בכל איביו במואב. ובבני עמון ובאדום · את תרתן ואת רב שקה

הַזְכִּירוּ לַגּוֹיִם הִנֵּה הַשְׁמִיעוּ עַל־יְרוּשָׁלַ͏ִם נֹצְרִים בָּאִים מֵאֶרֶץ הַמֶּרְחָק וַיִּתְּנוּ עַל־עָרֵי יְהוּדָה קוֹלָם : כְּשֹׁמְרֵי שָׂדַי הָיוּ עָלֶיהָ מִסָּבִיב כִּי־אֹתִי מָרָתָה נְאֻם יְהוָה : דַּרְכֵּךְ וּמַעֲלָלַיִךְ עָשׂוֹ אֵלֶּה לָךְ זֹאת רָעָתֵךְ כִּי מָר כִּי נָגַע עַד־לִבֵּךְ : מֵעַי מֵעַי אוֹחוּלָה קִירוֹת לִבִּי הֹמֶה־לִּי לִבִּי לֹא אַחֲרִשׁ כִּי קוֹל שׁוֹפָר שָׁמַעַתְּ נַפְשִׁי תְּרוּעַת מִלְחָמָה : שֶׁבֶר עַל־שֶׁבֶר נִקְרָא כִּי שֻׁדְּדָה כָּל־הָאָרֶץ פִּתְאֹם שֻׁדְּדוּ אֹהָלַי רֶגַע יְרִיעֹתָי : עַד־מָתַי אֶרְאֶה־נֵּס אֶשְׁמְעָה קוֹל שׁוֹפָר : כִּי אֱוִיל עַמִּי אוֹתִי לֹא יָדָעוּ בָּנִים סְכָלִים הֵמָּה וְלֹא נְבוֹנִים הֵמָּה חֲכָמִים הֵמָּה לְהָרַע וּלְהֵיטִיב לֹא יָדָעוּ : רָאִיתִי אֶת־הָאָרֶץ וְהִנֵּה־תֹהוּ וָבֹהוּ וְאֶל־הַשָּׁמַיִם וְאֵין אוֹרָם : רָאִיתִי הֶהָרִים וְהִנֵּה רֹעֲשִׁים וְכָל־הַגְּבָעוֹת הִתְקַלְקָלוּ : רָאִיתִי וְהִנֵּה אֵין הָאָדָם וְכָל־עוֹף הַשָּׁמַיִם נָדָדוּ : רָאִיתִי וְהִנֵּה הַכַּרְמֶל הַמִּדְבָּר וְכָל־עָרָיו נִתְּצוּ מִפְּנֵי יְהוָה מִפְּנֵי חֲרוֹן אַפּוֹ : כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה שְׁמָמָה תִהְיֶה כָּל־הָאָרֶץ וְכָלָה לֹא אֶעֱשֶׂה : עַל־זֹאת תֶּאֱבַל הָאָרֶץ וְקָדְרוּ הַשָּׁמַיִם מִמָּעַל עַל כִּי־דִבַּרְתִּי זַמֹּתִי וְלֹא נִחַמְתִּי וְלֹא־אָשׁוּב מִמֶּנָּה :

י״א בליש׳ · ב׳ חס׳ · ל׳ · ב׳ את עיון ואת דן דמלכים · ב׳ כתרי ליש׳ · ד׳ כתי׳ יו״ד · ל׳ · ל׳ · אוחילה ק׳ · ב׳ ז׳ חס׳ בליש׳ · שמעת ק׳ · ב׳ חד מל׳ וחד חס׳ · ל׳ מל׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ בסו׳ בסי׳ מככי מככי · ל׳ מלעיל · ל׳

אִדְכָּרוּ לְעַמְמַיָּא הָא בַּשַּׂרוּ עַל יְרוּשְׁלֵם אֵימַרוּ מַשִּׁירְיַת עַמְמִין חַטוֹפִין כְּקַטוֹפִין אָתָן מֵאֲרַע רַחִיקָא וְיִשְׁרוֹן עַל קִרְוַיָּא דְבֵית יְהוּדָה וִירִימוּן עֲלֵיהוֹן קָלְהוֹן : כְּנַטְרֵי חַקְלָן הֲווֹ עֲלַהּ מִסְחוֹר סְחוֹר אֲרֵי עַל מֵימְרִי סָרֵיבַת אֲמַר יְיָ : אוֹרְחָתֵךְ בִּישְׁתָּא וְעוֹבָדָךְ מְקַלְקְלַיָּא גְרָמוּ אִילֵין לִיךְ דָא בִישְׁתָא וּמְרָדָא אַיְתֵי עֲלָךְ יְרוּשְׁלֵם עַד דְאִתְּבַר רְשַׁע לִבִּיךְ : אֲמַר נְבִיָּא מְעֵי מְעַי כֵּיבִין לִי זַע סְמַךְ לִיבִּי הָמֵי לִי לִיבִּי לָא שָׁתֵיק אֲרֵי קָל צְוָחַת קַרְנָא שְׁמַעַת נַפְשִׁי יַבָּבוּת עָבְדֵי קְרָבָא : תְּבָרָא עַל תְּבָרָא יִתְעֲרַע אֲרֵי אִתְבְּזִיזַת כָּל אַרְעָא בִּתְכֵף חֲרוּבַת אַרְעִי זְמַן חֲדָא כָּל קִרְוִי : עַד אֵימָתַי אֲנָא חָזֵי סִימָוָן שְׁמַע קָל קַרְנָא : אֲרֵי אִטְפָּשׁוּ עַמִּי מִידַע דַחַלְתִּי לָא אֵילֵיפוּ בְּנִין טַפְשִׁין אִינוּן וְלָא סוּכְלְתָנִין אִינוּן חַכִּימִין אִינוּן לְאַבְאָשָׁא וּלְאוֹטָבָא לֵית אִינוּן יָדְעִין : חֲזֵיתִי יַת אַרְעָא הָא צַדְיָא וְרַקַנְיָא אִיסְתַּכָּלִית בִּשְׁמַיָא וְהָא לָא מַזְהֲרִין נְהוֹרֵיהוֹן : חֲזֵיתִי טוּרַיָּא וְהָא זָיְעִין וְכָל רָמָתָא אִיתְפָּרְקָא : חֲזֵיתִי וְהָא לֵית עַמָּה שָׁרֵי עֲלַהּ וְכָל עוֹפָא דִשְׁמַיָא אִיטַּלְטָלוּ : חֲזֵיתִי וְהָא אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל דַהֲוָת מְנַצְבָא כְּכַרְמְלָא תָּבַת לְמֶיהֱוֵי כְּמַדְבְּרָא וְכָל קִירְוָהָא צְדִיאָה מִן קֳדָם יְיָ מִן קֳדָם תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ : אֲרֵי כְּדְנַן אֲמַר יְיָ צְדוּ תְהֵי כָּל אַרְעָא וּגְמִירָא לָא אַעְבֵיד : עַל דָא תֶחֱרוֹב אַרְעָא וְיִקַבְּלוּן נְהוֹרֵי שְׁמַיָא מִלְעֵילָא עַל דִגְזֵירִית בְּמֵימְרִי חֲשֵׁבִית בְּעֵצָתִי אֶעְבְּרִינָהּ וְלָא אֲתֵיבִינָהּ :

מלכיש ירושלם · וגם כל היהודים אשר במואב · באים מדרך שער העליון · מעי מעי אוחילה · עבד מלך האנשים · הן ישא איש בשר קדש · ויעש בירושלם חשבונות דד״ה : נתצו ג׳ בקריא׳ וסימ׳ וכל עריו נתצו מפני יי׳ · והצורים נתצו ממנו · ונתצו רמותיך :

רשי

נצרים · נותני מצור עליהם : שדי · כמו שדה : אותי מרתה · הקניטה כמו ממרים הייתם מרגזין : עשו אלה · לעשות אלה לך : אוחילה · לשון חיל ורתת : קירות · אנטי״לאש בלע״ז : שמעת נפשי · מאחורי הפרגוד באתני בשור׳ קול מתרועת מלחמה : שבר על שבר · חרבן ירושלם על גלות יכניה : רגע יריעותי · רגע שודדו יריעותי : עד מתי אראה · האסיפו׳ האלה הכושאים נס להקבץ לבא להלחם : התקלקלו · נתקו׳ ונזרקו ממקומן ועם קלקל בחצים תברו מנחם : והנה כרמל : ארץ הנטועה כל טוב ככרמל נהיה מדבר מדרש אגדה ראיתי את ההרים אלו ה האבות וכל הגבעות אלו אמהות כלומר זכותן תמה אין האדם זכות משה שנ׳ בו עניו מכל האדם והנה הכרמל אליהו : וכלה לא אעשה · בושבים כי אותיר פליטים שילכו בגולה : תאבל · תחרב : זמותי · לשון מחשבה : על כי דברתי · הפורענות הזה ואקיימנה : ולא אשוב · ולא אנחם לחשוב מחשבות טובות עליהם : ורומה

שדה אבל י״ת לשון רבים כנטרי חקלן ופי׳ כשומרי שדי כמו שומרי השדות מהבהמות שלא יכנסו בו לרעות שצריך שיעמדו סביב השדה שלא תכנס בו ה הבהמה משום צד כן באו האויבים סביב ירושלם כי בכל ערי יהודה שהם סביבה חנו כי פירוש עליה על ירושלם ועליה ר״ל סביב לה בסמוך כמו ועליו מטה מנשה והדומים להם : כי אותי מרתה · אותי פירוש דברי על יד הנביאים כי דברו כמו עמו וכן ממרים הייתם עם יי׳ פי׳ את פי יי׳ כי לשון מרי יקשר במלת את עם דבר כמו מריתם את פי ולא מרו את דברו כי ענין מרי הוא שנות והחליף ה הדבר והמצוה או יהיה פי׳ אותי כמו בי כי יבא בקשר הב״ית כמו כי מרו בך וימרו בי ו״ת ארי על מימרי סריבת : דרכך ומעלליך · הדרך שהלכת בה והמעשים שעשית הם גרמו לך כל זה הרע שבא האויב להחריב ארצך : עשו · מקור והיא במקום עבר כאילו אמר עשה או עשו : זאת רעתך · רעתך גרמה כי מר וקשה הדבר הרע הבא עליך עד כי נגע עד לבך ו״ת דא בשתא ומרדא אייתי וגו׳ כשמעו׳ : מעי מעי אוחילה · הכפל כדרך הנוהי׳ שכופלים דבריהם וכן ראשי ראשי אוחילה מענין חיל כיולדה אמר הנביא הצער מכאב מעי כלומר שאחזני חיל וכאב במעי על הרעה הבאה לנו וכן קירות לבי אוחילה ואם תאמרו הצעק פעם ואחרים פעם הומה לי לבי : לא אחרים · לא אוכל להחרים כי לבי הומה לי תמיד : שמעת נפשי · אמר למה לא אוכל להחרים כי את נפשי שמעת קול שופר ואמ׳ נפשי ולא אמר אזני כי עדיין לא שמעו אזניו כי עדיין לא בא האויב א אבל נפשו שמעה בנבואה ידבר כנגד נפשו כלומר את נפשי גרמת לי שלא אוכל להחרים כי את שמעת קול שופר תרועת מלחמה וכתו׳ שמעתי בו״ר ואחר הוא עם הקרי כי שמיעתו היא שמיעת הנפש ומה שאמ׳ קירות לבי הוא דרך משלה לפי שבלב

דפנות בחללו שים בו ו״ת אמ׳ נבייא וגו׳ כשמעו׳ : שבר על שבר · שבר הששבטי׳ בא תחלה ועתה בא שבר יהודה : נקרא · ענין מקרה אע״פ שהוא באל״ף : שדדו אהלי · כנה הבתים החשובים והארמונים הגבוהי׳ באהלים כאילו היו אהלי׳ ויריעות כנטויות שנקל לכבשם כמו האהלים כן הם שדדו פתאם ורגע : עד מתי · השומרים מנהגם לעמוד במגדלים הגבוהים ובהרים הרמים וכשרואין האויבים באים מרימים הנס כדי שיראוהו העם ויתקעו בשופר כדי שישמעו העם ויהיו נזהרים ואמ׳ הנביא עד מתי יהיה זה הלא תשוב מחרון אפך על עמך ישרא׳ ועכהו הא׳ : כי אויל עמי · כי אילו היו חכמים ומכירי׳ הדרך הטובה וידעו אותי כי אני המטיב להם והמריע לפי מעשיהם לא היו רואין נס ושומעים קול שופר : בנים סכלים · לפי שנקראו בני האל כמו שאמר בנים אתם ליי׳ אלהיכם ואמר אלה הבנים סכלים המה ולא נבונים המה כלומר תבונתם וחכמתם אינה נחשבת תבונה וחכמה אלא סכלות כיון שלא ידעו את יי׳ כמו שאמר במקום אחר הנה בדבר יי׳ מאסו וחכמה מה להם וכן אמר ישעיהו הנביא ובילדי נכרים ישפיקו והחכמה השלמה אינה כי אם עם תורת יי׳ כמו שאמ׳ כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמי׳ ואחר שאינם יודעים את יי׳ ולא עושי׳ מצותיו חכמתם היא ערמה ותחבולה להרע לא להטיב אבל התורה מלמדת את האדם לעשות הטוב והישר : ראיתי · אמר הנביא ראיתי בנבואה את הארץ : והנה תהו ובהו · כתרגומו צדיא ורקניא כיון שהיא שממה ואין יושבין עליה הרי היא כתהו ובהו כמו בתחילת בריאתה שנ׳ והארץ היתה תהו ובהו : ואל השמי׳ · כמו ואת השמי׳ וכן אספרה אל חק כמו אספר׳ את חק ויורדפו אל מדין כמו את מדין והדומי׳ להם ויונתן הוסיף הבטתי אסתכלית לשמיא וכל זה דרך משל מרוב הצרה כאילו קדרו השמי׳ ורעשו ההרי׳ והגבעות וכן ועוף השמים נדדו אמר דרך הפלגה מרוב חרבן הארץ כלו העופות משם ולא יעופו באותה הארץ : ראיתי · התקלקלו · ענין קלקול ידוע בדברי רז״ל ואדוני אבי ז״ל פי׳ ענין קלות כלומ׳ רעשו מרוב קלותם כי כבדותם יעמידם : ראיתי · אין האדם · האדם שהיו בארץ אינם והם ישרא׳ : ראיתי · הכרמל · הכרמל שהוא מקום תבואה ועץ פרי ראיתי אותו כמו המדבר : עריו · סמך הערים לכרמל שאמר עריו לפי שהערים סבת הטיב׳ בהם שדות וכרמים ועץ פרי והם נקראים בכלל כרמל : נתצו · ענין נתיצה והריסה ויונתן תירגם כמו הפוך צדיא כמו שתרגם נתצו אולי היה לומר כן אבל אנחנו מצאנו נתצו התי״ו קודם לצד״י : כי כה אמר · וכלה לא אעשה · כמו שהבטיחם בתורה לא מאסתים ולא געלתים לכלותם : על זאת תאבל · תשחת וכן אבל תרום נשחת : על כי דברתי זמותי · כי מה שדברתי אל הנביאים כאשר חשבתי לא נחמתי עד הנה ולא אשוב ממנה עוד כי כאשר חשבתי ודברתי כן יהיה על זאת ראוי שתאבל הארץ : וקדרו השמים · זה דרך משל לרוב הצרה כמו שפירשנו : מקול

מקול פרש ורמה קשת. לשון יחיד על רבים דרך כלל כמו ויהי לי שור וחמור · ורומה קשת יורה החצים בקשת אמר כשישמעו קול הפרשים והקשתות שיהיו מחנה רב וישמעו קולם מרחוק יברחו ויבאו מהערים להסתר במקומות הגבוהים: בורחת כל העיר · בורחים כל אנשי העיר · וכן אמר וכל הארץ באו מצרימה והדומין לו ואינו אומר על עיר מיוחדת באמרו כל העיר אלא רוצה לומר כל אנשי עיר ועיר: באו בעבים · במקומות הגבוהים בעבים על דרך הפלגה או פירוש בעבים ענין עובי רוצה לומר ביערים העבים והמסובכים באילנות להסתר שם · וכן תירגם יונתן עלו למערק בחורשיא ותרגום יער חורשא: ובכפים עלו · בסלעים תרגו' סלע כיפא: כל העיר עזובה · רוצה לומר כל עיר ועיר כמו שפירשנו לפיכך אמר ואין יושב בהן איש: ואת שדוד · יא שהוא חסר כף הדמיון ענינו ואת כ כשדוד ואין צורך לכל זה כי לכנסת ישראל ידבר פעם לשון נקבה פעם לשון זכר וכל אחד מהן נכון כמו שפירשנו בפסוק ותעשי הרעות: מה תעשי · כשיבא לך השוד והשבר מה תעשי כלומר במה תנצלי כי תלבשי עתה שני ותתיאשי מן ה הפורענות ולא תחושי לרעה ה העתידה לבא עליך ולא תכנעי והיה לך להכנע מפני ה' וללבוש שקים כדרך הנכנע ושב מ מחטאתו לא תלבש שני ולעדות עדי זהב כמו שאמר עליהם ישעיהו הנביא והנה ששון ושמחה הרג בקר ושחט צאן וגו' והיו אומרים עוד כרתנו ברית את מות ועם שאול עשינו חוזה שוט שוטף כי יעבור לא יבאנו וגו' הנה אתה רואה שהיו מתיאשים מן הפורענות והמשילם גם כן לזונה כמו שפירשנו וכמו שדרך הזונה ללבוש בגדים נאים ולהתיפות ולקרוע בפוך עיניה כדי שיחשקו בה החושקים כן כנסת ישראל היתה מתדמה כמעשה האומו' לעבוד את אלהיה' וללבוש כלבושיהם להתגדל ו ולהתפאר בפניהם בבגדי' נאים ובמרכבות נאות כדי שיאהבו אותה ויאמרו הרי היא כמונו ויאהבוה והנביא אומ' לה מאסו בך עוגבים נפשך יבקשו אמר להפך בא מה שחשבתם כי אתם סלקתם בטחונכ' מעלי ובטחתם באומו' והתדמיתם להם במעשיכ' כדי למצא חן בעיניה' ויהיו חושקי' בכם והנה מאסו בכם עד ש שיבקשו נפשותיכ' להרג ולאבד: תקרעי · כתרגומו תכחלין ואמר בלשון קריעה כי היא קורעת עיניה מרוב התמדתה לכחול אותם: עוגבים · חושקים וכן תירגם יונתן קצו בך רחמך · וכן ותעגב על מאהביה והדומים לו בזה הלשון ענין חשק: כי קול כחולה · חולה שם תואר בפלס טובה · מענין חיל כיולדה ומפרשו ואמר דרך משל כי בת ציון תריס קול כמו האשה היושבת על משבר תחיל תזעק בחבליה ועוד הגדיל הענין והמשילה למבכירה והיא האשה היולדת ראשונה כי חבליה קשים מחבלי אשה אחרת ופירו' צרה שהיא צועקת צרה כמבכירה: תתיפח · מענין ויפח לקץ שהוא ענין הגיון תהגה ותהמה ותקונן על הרוגיה ואומרת אוי נא לי כי עיפה נפשי אמרה נפשי כנגד בת ציון אוי נא לי כי עיפה משבול הכער הגדול לרוב הורגים שמכאוני ות' דמשתטחא ופרסא ידהא אמרה ווי כען לי · וענין תפרש כפיה תשבר ידיה כמו פרשה ציון בידיה כי כן דרך המצטער לפרש כפיו אחת באחת לרוב הצער: שוטטו · חפשו ובקשו והנה אמר דוד בספר תהלים נתנו נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ הנה כי היו בירושלם חסידים ועבדי האל ואיך אמר ירמיה אם יש עשה משפט מבקש אמונה ואסלח לה · פירש אדוני אבי ז"ל כי ירמיה אמר בחוצות ירושלם ואמר ברחובותיה כי החסידים שהיו בירושלם היו מתחבאים בבתיהם ולא היו יכולים להתראות ברחובות ובחוצות מפני הרשעים · ורז"ל פירשו כיון שנהרגו ע"י אויבים אף על פי שהיו רשעי' וחייבי מיתה נתכפר להם במיתתן וקרי להו עבדיך וחסידיך: אם תמצאו איש · ר"ל איש טוב וגדול במעשים וכן הלא איש אתה וכן אם גבר דליה עובדין טבין: ואם חי ה' · כי ברוב הם נשבעים באלהים אחרים כמו שאמר וישבעו בלא אלהים ואם יהיה שישבעו בי להראות עצמן שהם יראי שמי ונשבעים בשמי לשקר הם נשבעים בשמי ואני היודע: ה' עיניך הלא לאמונה · אמר הנביא תמיה על זה הענין אמר דרך קריאה ה' עיניך הלא לאמונה כלומ' השגחתך בעולם הלא לאמונה כלומר לדבר קיים לא לדבר בטל והנה הכית אותם על מעשיהם הרעים ולא חלו כלומר לא כאבו ולא הרגישו בעצמם כי אתה המכה אותם בעונם אם כן מה הועילה השגחתך בהם · ודומה למה שאמר לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו · וכן מה שאמ' ישעיה הנביא על מה תכו עוד תוסיפו סרה: כליתם מאנו קחת מוסר · הבאתם עד קרוב לכליה אעפ"כ מאנו קחת מוסר ואם כביאך מזהירים אותם חזקו פניהם מסלע ולא בשו מפניהם · מאנו לשוב: לאמונה ענין קיום כמו אמונה אומן במקום כאמן · ות' יי' הלא גלי קדמך וגו' כבעמוד: ואני אמרתי · אמר הנביא נסיתי אותם בעניני התוכחה הקטנים והגדולים · אמרתי כלומר חשבתי בעצמי כשהוכחתי העם ולא קבלו אמרתי אך דלים הם נואלו כי ברוב דלת העם אין להם דעת ובינה כמו הגדולי' לפי שהם כורמים ויוגבים וכל עסקיהם עבודת האדמה ולא יתעסקו בדברי מוסר ובתורה ובחכמה לפיכך לא קבלו תוכחת כי נואלו ואין להם דעת כי לא ידעו דרך יי' משפט אלהיהם: אלכה לי אל הגדולים · כי לפי שהם גדולים ועשירים ואינם מתעסקים במלאכה יש להם פנאי ללמוד תורה וחכמה וברוב הם בעלי מוסר ודעת ולמדו תורה ומשפט אלהיהם ואולי תועיל בהם תוכחתי כי יבינו וישכילו למה שאומר להם והנה כשדברתי עמהם יחדיו שברו על התורה אף על פי שידעוה כתקו עולה מעליהם וכתקו מוסרותיה · ואמר יחדו ר"ל כולם מצאתים כן · וכן תירגם יונתן ברם אינון כחדא מרדו וגו' כבעמוד: על

פרש ג' ב' קמץ וא' פתח וסימ' מקול פרש ורמה קשת · פרש וגלגל ורכב · פרש מעלה ולהב חרב · מציעתא פתח: בפוך ג' וסימ' בפוך עיניה דאיזבל · מרבץ בפוך אבניך · כי תקרעי בפוך עיניך: הכיתה ג' מל ה'

מִקּוֹל פָּרָשׁ וְרֹמֵה קֶשֶׁת בֹּרַחַת כָּל־הָעִיר בָּאוּ בֶּעָבִים וּבַכֵּפִים עָלוּ כָּל־הָעִיר עֲזוּבָה וְאֵין־יוֹשֵׁב בָּהֵן אִישׁ: וְאַתְּ שָׁדוּד מַה־תַּעֲשִׂי כִּי־תִלְבְּשִׁי שָׁנִי כִּי־תַעְדִּי עֲדִי־זָהָב כִּי־תִקְרְעִי בַפּוּךְ עֵינַיִךְ לַשָּׁוְא תִּתְיַפִּי מָאֲסוּ־בָךְ עֹגְבִים נַפְשֵׁךְ יְבַקֵּשׁוּ: כִּי קוֹל כְּחוֹלָה שָׁמַעְתִּי צָרָה כְּמַבְכִּירָה קוֹל בַּת־צִיּוֹן תִּתְיַפֵּחַ תְּפָרֵשׂ כַּפֶּיהָ אוֹי־נָא לִי כִּי־עָיְפָה נַפְשִׁי לְהֹרְגִים:

ה שׁוֹטְטוּ בְּחוּצוֹת יְרוּשָׁלַםִ וּרְאוּ־נָא וּדְעוּ וּבַקְשׁוּ בִרְחוֹבוֹתֶיהָ אִם־תִּמְצְאוּ אִישׁ אִם־יֵשׁ עֹשֶׂה מִשְׁפָּט מְבַקֵּשׁ אֱמוּנָה וְאֶסְלַח לָהּ: וְאִם חַי־יְהוָה יֹאמֵרוּ לָכֵן לַשֶּׁקֶר יִשָּׁבֵעוּ: יְהוָה עֵינֶיךָ הֲלוֹא לֶאֱמוּנָה הִכִּיתָה אֹתָם וְלֹא־חָלוּ כִּלִּיתָם מֵאֲנוּ קַחַת מוּסָר חִזְּקוּ פְנֵיהֶם מִסֶּלַע מֵאֲנוּ לָשׁוּב: וַאֲנִי אָמַרְתִּי אַךְ־דַּלִּים הֵם נוֹאֲלוּ כִּי לֹא יָדְעוּ דֶּרֶךְ יְהוָה מִשְׁפַּט אֱלֹהֵיהֶם: אֵלְכָה־לִּי אֶל־הַגְּדֹלִים וַאֲדַבְּרָה אוֹתָם כִּי הֵמָּה יָדְעוּ דֶּרֶךְ יְהוָה מִשְׁפַּט אֱלֹהֵיהֶם אַךְ הֵמָּה יַחְדָּו שָׁבְרוּ עֹל נִתְּקוּ מוֹסֵרוֹת:

מִקָּל פָּרָשִׁין וְדַנְגְרִין בְּקַשְׁתָּא גְּלוֹ כָּל יָתְבֵי אַרְעָא עֲלוּ לְמֵיעַרַק בְּחוּרְשַׁיָּא סְלִיקוּ לְאִיטַמָּרָא בְּכֵיפֵי כָּל קִירְוֵיהוֹן שְׁבִיקָן וְלֵית דְּיָתִיב בְּהוֹן אֱנָשׁ: וְאַתְּ הָא מִתְבַּזְזָא מָה אִית בִּידִךְ חֵיל לְמֶעְבַּד אֲרֵי אִיתְרְחֵצְתְּ עַל לְבָשֵׁי צִבְעָנִין וְעַל דְּמִיתַקְנִין בְּתִיקוּנִין דִּדְהַב אֲרֵי תְכַחֲלִין בִּצְרַיָּא עֵינַךְ לְאַלְהָנָאָה תִּיתַקְנִין קַצוּ בִיךְ רַחֲמַךְ מִקְטְלִיךְ בָּעַן: אֲרֵי קָל כִּמְעַדְיָא שְׁמָעִית עָקָא כְּאִתְּתָא דִּמְשָׁרְיָא לְמֵילַד בְּכוּר קָל כְּנִשְׁתָּא דְּצִיּוֹן דְּמִשְׁתַּטְחָא וּפַרְסָא יְדָהָא אָמְרָא וַוי כְעַן לִי אֲרֵי מִשְׁתַּלְהְיָא נַפְשִׁי מִן קֳדָם קָטוֹלִי: הֲלִיכוּ בְּשׁוּקֵי יְרוּשְׁלֵם וַחֲזוֹ כְעַן וּדְעוּ וּבְעוֹ בִּרְחוֹבָהָא אִם תַּשְׁכְּחוּן גְּבַר דְּלֵיהּ עוֹבָדִין טָבִין אִם אִית עָבֵיד דִּין דִּקְשׁוֹט בָּעֵי הֵימָנוּתָא וְאֶשְׁבּוֹק לְהוֹן: וְאִם בִּשְׁמָא דַּיְיָ יָמַן בְּכֵן לְשִׁקְרָא אִינוּן מִשְׁתַּבְעִין: יְיָ הֲלָא גְּלֵי קֳדָמָךְ לְאוֹטָבָא לְעָבְדֵי הֵימָנוּתָא רְשִׁיעַיָּא אַלְקֵיתָא יַתְהוֹן וְלָא תָבוּ שֵׁיצֵיתָנוּן סָרִיבוּ לְקַבָּלָא אוּלְפָן אַתְקִיפוּ אַפֵּיהוֹן מִטִּנָּרָא מְסָרְבִין לְמִתָּב: וַאֲנָא אֲמָרִית בְּרַם מִרְמְסַכְּנִין אִינוּן אִיטַפָּשׁוּ אֲרֵי לָא אֲלִיפוּ לְמִדַּע אוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָם יְיָ לְמֶעְבַּד דִּין דִּקְשׁוֹט קֳדָם אֱלָהֲהוֹן: אֵיהַךְ לִי לְוָת רַבְרְבַיָּא וַאֲמַלֵּיל עִמְּהוֹן אֲרֵי אִינוּן אֲלִיפוּ לְמִדַּע אוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָם יְיָ לְמֶעְבַּד דִּין דִּקְשׁוֹט קֳדָם אֱלָהֲהוֹן בְּרַם אִינוּן כַּחֲדָא מְרַדוּ מִן אוֹרַיְתָא אִיתְרְחַקוּ מִן אוּלְפָנָא:

וסימ' לך והכיתה את עמלק · והכיתה את בית אחאב · הלא לאמונה הכיתה אתם · ב' קדמאי מלרע: כל דבור אתו אתך אתם דגש במ"טרפי' אותו אותך אותם וסימ' נמסר בסדר וירא:

רשי

ורומה · כמו רמה בים: באו בעבים · ביערות עבים מקום סיכוך קוצים להטמן: ובכיפים עלו · סלע מתרגם כיפא: כי תלבשי שני · להתנאות ולמצא רחמים לפני השודדים: תקרעי בפוך · לשון קריעה שהפוך כראה כ כמרחיב קרע העין כך שמעתי וגם מנחם לא חלק במחברת ק קרע: פוך · לשון כוחל: עוגבים · המשחקי' עם הנשים בבדרי מיני ניאוף כמו ותעגבה על פלגשיהם: נפשך יבקשו · מבקשים להרגך: כמבכירה · כאשה המבכרת תחלת לידתה: תתיפח · תייליל ותצעק בניחות קוספלייכט בלע"ז כמו ויפח תמם לשון דיבור: אוי נא לי · כך אומרת: יי' עיניך הלא הם · על בעלי אמונה להטיב ולמה בגברו שא בך ואין מבקש אמונה: הכיתה אותם · ולא כעסו חולים על המכה לשום אל לבם לשוב מרעתם: קחת · כמו לקחת: ואני אמרתי · הנביא אומר כן אך דלים הם מחכמה אלו שאני מדבר ע עמהם: נואלו · לשון אויל כתרגו' איטפשו: אלכה לי אל הגדולי': הם ישמעו אך לא הועלתי וגם המה יחדיו שברו עולו של הקב"ה מעליהם: ארים

על כן הכם. על שעברו על התורה מעליהם הכם אריה מיער המשיל האויב לאריה שיוצא מן היער לטרוף ולזאב שיוצא לעת ערב ובא סמוך לישוב כדי לטרוף הנמצא ויחידי אינו בעל לב חזק כמו הנמר וכל שכן כאריה לפיכך ירא לבאת ברוב אלא לעת ערב לפיכך אמר זאב ערבות ואמר זאב ערבות ישדדם שלם נקוד על דרך החסר או הוא מבנין מרובע כמו ישודד מצבותיו ובא כמשפטו והוא הנכון האריה משל למלך כמו שהאריה מלך החיות הזאב משל לחיל ונמר לשרי החיל וכן תירגם יונתן מלך במשריתיה יסק עליהון וגו׳ כבעמוד וים מפרשים ערבות כמו במדבר בערבה: נמר שקד. כמו שוא שוקד שומר ענין השתדלות על הדבר וההתמדה בו: מהנה. ר״ל מהערים: אי לזאת אסלח לך. מלת אי לשון קריאה והוא הפוך בלשון ערבי יא מה טובה יש בך שאומר לזאת אסלח לך כלומר בעבור זאת הטוב׳ ואיככי מוצא בך טובה רק רעות רבות בניך עזבוני וגו׳ והקריאה כנגד ירושלם: ואשביע אותם וינאפו. על דרך וישמן ישורון ויבעט: יתגודדו. יתקבצו גדודים ולא ישובו איש מחברו וכן תירגם יונתן מסתייעין: סוסים מוזנים. כתיב בוי״ו וקרי ביו״ד ואותיות אהו״י מתחלפות והוא כמו הפוך מזונים מן מזון אמר הנה הם כמו הסוסי׳ שנתנו להם מזון רב בלילה והם שבעים בתאותם בבקר יצאו ויצהלו וצהלתם היא כתינת קולם ובשמחה א״ר הוריליר בלע״ז כן הם ינאפו בלילה עם נשי רעיהם וימלאו תאותם ובבקר יוצאים שמחים מתהללים ברעתם: ואל אשת רעהו. בעבור אשת רעהו: משכים. שם וכן כטל משכים הולך כלומר בהשכמה בבקר: העל אלה. אם על אלה הרעות לא אפקוד אי אפשר שלא אענישם על הרעות הגדולו׳ האלה וכפל הענין במלות שונות ואמר: ואם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי. ונפשו הוא והוא כפשו וכן נשבע יי׳ בנפשו כמו בי נשבעתי ויונתן פי׳ בנפשי כלומ׳ ברצוני תרגם ואם עמא דכדין עובדיהון לא אתפרע מנהון כרעותי: ואם בגוי אשר כזה. זה עם וי״ו השמוש ואם והבאים אחר זה בפרשיות האחרות אם בלא וי״ו השמוש בגוי שיהיה כזה העם או פירוש אם בגוי אשר כזה מעשיהם כתרגומו: עלו בשרותיה. בחומותיה תרגם חומה שורא והכנוי לירושלם והצווי עלו ושחתו כנגד האויבים ויונתן תירגם בשרותיה בקרוהא: הסירו נטישותיה. הם שיני החומה ויונתן תירגם כמו ארמנותיה בירניתהא: כי לא ליי׳ המה. עתה כבר היו ליי׳ שאמר וגנותי על העיר הזאת להושיעה אבל עתה אין חומותיה ליי׳ שיגן עליהם כי עם העיר עזבוהו והוא עזבם והתירם לאויב. וים מפרשי׳ הסירו נטישותיה כמו ואת הנטישות הסר התז שהם סעיפי האילנות המתפשטים ובאמרו וכלה לא תעשו אינו אומר על החומה שהרי נתצוה כלה כמו שאמר ואת חומות ירושלם סביב נתצו כל חיל כשדים אלא פי׳ וכלה לא תעשו בעם: כי בגוד. לפיכך תקחו נקמתי מהם ובדין אני מצוה לכם שתשחיתום כיהם בגדו בי: כחשו ביי׳ ויאמרו לא הוא. פירוש לא הוא שישגיח עלינו ויראה במעשינו ואם נעשה כחשבנו לא תבא עלינו רעה בעבור זה וחרב ורעב לא נראה אף על פי שמפחידין אותנו נביאיו על זה שקר הם אומרים כי לא תבא להם פגיעה מאת האל כי הוא אינו רואנו ואינו יודענו ועל הדרך הזה תירגם יונתן כדיבו במימר דיי׳ ואמרו וגו׳ כבעמוד: והנביאים. הנביאים שמשטים אותם ואומרים שלום יהיה לכם יהיו לרוח כלומר כמוץ לפני רוח: והדבר אין בהם. כיון שהדבר אין בהם כלומר רוח הקדש איך ידעו הם כך וכך אלא שהם סומכין בחלומותיהם או בקסמיהם ומבטיחים העם לטוב כדי שימצאו חן בעיניהם כשמיפין להם מעשיהם ואומרים לא תבא עליכם רעה ובעונם זה יכלו ויהיו לרוח: כה יעשה להם. על דרך כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף כלומ׳ כך וכך רעה יעשה להם ו״ת ונבי׳ שקרא יהון וגו׳ כבעמוד: לכן כה אמ׳. את הדבר הזה. שאתם אומרים עלי לא הוא ולא נבואתי והכח דברי מגיעים אליך הנני נותן דברי בפיך והעם הזה עצים ואכלתם ובזה יכירו כי נבואתי מגעת אליך שיתקיימו עליהם דברי לרעה כמו שאתה אומר ויהיו דבריך להם כמו האש לעצים שתאכל אותם ומה שאמר דברכם כמדבר כנגד הנביא ואמר בפיך כמדבר כנגד העם הרי הוא כאומר אמור להם יען דברכם את הדבר הזה כי הנני נותן דברי בפיך לאש והעם הזה עצים ואכלתם ויונתן פירש דברכם כנגד הנביאים שתרגם חלף דאתנביתון ית פתגמא הדין: הנני מביא. בית ישראל: קריאה. ממרחק. כי בבל היא רחוקה מארץ ישראל: גוי איתן. חזק שלא תוכל להלחם כנגדו: גוי מעולם הוא. מזמן רב הוא גוי זה חזק ושאר הגוים הם יראים אותו ולא תוכל להעזר עם גוי זולתו: גוי לא תדע לשונו. ולא תבין מה יאמר וזה יותר קשה מאויב שמבין אדם לשונו וכן אמר בתורה בקללות גוי אשר לא תשמע לשונו: ולא תשמע. ולא תבין והענין כפול במלות שונות: אספתו

מהנה ז׳ בקריא׳ וסימ׳ ועשה מאחת מהנה· כל היוצא מהנה יטרף· ושמרון כחצי חטאתיך· והלשכות העליונות קצרות· אחת מהנה לא נעדרה· אחת מהנה לא נשברה· בחר לך אחת מהנה ואעשה לך דדה: ולא לה״ מ״ל וסימ׳ נמסר בסדר ויקרא: ואכלתם ב׳ בקריא׳ וסימ׳ והעם הזה עצים ואכלתם· ואכלתם חיה השדה: ולא תשמע ד׳ דסמיכי בקריא׳ וסימ׳ לא תאבה לו ולא תשמע אליו· ואם יפנה לבבך ולא תשמע· הנני מביא עליכם גוי ממרחק· עד אנה יי׳ שועתי ותריסר:

על־כֵּן הִכָּם אַרְיֵה מִיַּעַר זְאֵב עֲרָבוֹת יְשָׁדְדֵם נָמֵר שֹׁקֵד עַל־עָרֵיהֶם כָּל־הַיּוֹצֵא מֵהֵנָּה יִטָּרֵף כִּי רַבּוּ פִּשְׁעֵיהֶם עָצְמוּ מְשֻׁבוֹתֵיהֶם: אֵי לָזֹאת אֶסְלוֹחַ־לָךְ בָּנַיִךְ עֲזָבוּנִי וַיִּשָּׁבְעוּ בְּלֹא אֱלֹהִים וָאַשְׂבִּעַ אוֹתָם וַיִּנְאָפוּ וּבֵית זוֹנָה יִתְגּוֹדָדוּ: סוּסִים מְוֻזָּנִים מַשְׁכִּים הָיוּ אִישׁ אֶל־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ יִצְהָלוּ: הַעַל־אֵלֶּה לוֹא־אֶפְקֹד נְאֻם־יְהוָה וְאִם בְּגוֹי אֲשֶׁר־כָּזֶה לֹא תִתְנַקֵּם נַפְשִׁי: עֲלוּ בְשָׁרוֹתֶיהָ וְשַׁחֵתוּ וְכָלָה אַל־תַּעֲשׂוּ הָסִירוּ נְטִישׁוֹתֶיהָ כִּי לוֹא לַיהוָה הֵמָּה: כִּי בָּגוֹד בָּגְדוּ בִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבֵית יְהוּדָה נְאֻם־יְהוָה: כִּחֲשׁוּ בַּיהוָה וַיֹּאמְרוּ לוֹא־הוּא וְלֹא־תָבוֹא עָלֵינוּ רָעָה וְחֶרֶב וְרָעָב לוֹא נִרְאֶה: וְהַנְּבִיאִים יִהְיוּ לְרוּחַ וְהַדִּבֵּר אֵין בָּהֶם כֹּה יֵעָשֶׂה לָהֶם: לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת יַעַן דַּבֶּרְכֶם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה הִנְנִי נֹתֵן דְּבָרַי בְּפִיךָ לְאֵשׁ וְהָעָם הַזֶּה עֵצִים וַאֲכָלָתַם: הִנְנִי מֵבִיא עֲלֵיכֶם גּוֹי מִמֶּרְחָק בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה גּוֹי אֵיתָן הוּא גּוֹי מֵעוֹלָם הוּא גּוֹי לֹא־תֵדַע לְשֹׁנוֹ וְלֹא תִשְׁמַע מַה־יְדַבֵּר:

ל׳ נ׳ · ר׳ מ״ל בכבי׳ · ל׳ ה׳ · נ׳ · ל׳ ותס׳ · ל׳ · מיותכים ת׳ · ל׳ · לה״ מ״ל · ל׳ · ה׳ · ל׳ ומ״ל · ל׳ ומ״ל · לה״ מ״ל · לה״ מ״ל · נ׳ · לה״ מ״ל · ה׳ · ל׳ · לו׳ · ה״ כטל · נ׳ · נ׳ · נ׳

על כן מלך במשריתיה יסק עליהון כאריא מחורשא וי ויקטילינון עממיא דתקיפין כדיבי רמשא יבזוזונון שלטונין דחסינין כנמרא כמנין על קרויהון כל דיפוק מנהון יתקטל ארי סגיאין מרדיהון תקיפין תיובתהון: ונביא אימר ליה כנישתא דישראל על איד אישבוק לכון אנא קריתי לכון בנין ואינון שבקו פולחני ומקיימין בשום טעותא עוד שבעית יתהון טובא ואינון תבו למיהוי זנאין ובית נפקת ברא מסתיעין: סוסון אגירסין אחרין הוו גבר על איתת חבריה מצוותין: העל אילין לא אסער לאיתאה עליהון בישתא אמר יי׳ ואם מן עמא דכדי׳ עובדוהי לא איתפרע מנהון כרעותי: סקו בקרוהא ותבילו וגמירא לא תעבדון פגרו בירניתהא ארי לא רעוא קדם יי׳ בהון: ארי שקרא שקרו במימרי בית ישראל ובית יהודה אמר יי׳: כדיבו במימרא דיי׳ ואמרו לא מן קדמוהי אתיא עלנא טבתא ואף לא תיתי עלנא בישתא ודקטלין בחרבא ובכפנא לא ניחזי: ונביי שקרא יהון ללמא ונבואת שקריהון לא תתקיים דא פורענותא תתעבד מנהון: בכן כדנן אמר יי׳ אלהים צבאות חלף דאתנביתון ית פתגמא הדין הא אנא יהיב פתגמי נבואתי בפומך תקיפין כאישתא ועמא הדין חלשין בקשא ויקטלינון: הא אנא מיתי עליכון עם מרחיק בית ישראל אמר יי׳ עם תקיף הוא עמא דמעלמא הוא עמא לא תידע לישניה ולא תשמע מה דימלל:

רשי

אריה. מלכות בבל: זאב. מלכות מדי: נמר. מלכות יון: יטרף. באדום: זאב ערבות. לשון ערבה ושוחה זאב המדבר: שוקד. ממהר ומנחם חברו עם לשון שמירה כמו לשקוד על ד׳ דלתותי ו״ת לשון אריבה: אי לזאת אסלח לך. בתמיה שמא לזאת אסלח לך ומנחם פי׳ איכמו אין אשר בניך עזבוני ו׳ ואשביע אותם כל טוב: יתגודדו. יתקבצו גדודים: סוסים מיוזנים משכים היו. כסוסים אלו המיוזנים בקושי אבר תשמיש בכל בקר היו משכים לאור בקר הוא ב׳ בהשכמה: יצהלו. לשון זה נופל על הסוס׳ מקול מצהלות אביריו לשון צהלה אכווייש״ט בלע״ז: בשרותיה. לשון מישור ומנחם חברו לשון חומה עם אשור לך לא יתכנו כ׳ נטישות כ״ס בלע״ז שהם שרשי כרם להיות נחשבים עם החומות ולא עם המישור ואני אומר שרותיה לשון שורות הכרם ו״ת בשרותיה בקירוהא ונטישותיה בירניתהא: ויאמרו לא הוא. לא מן קדמוהי אתא עלנא טבתא: והנביאים יהיו לרוח. כתרגומו ונביאי שקרא יהון ל׳ ללמא כלומ׳ הנבואה הנבאים לנו נביאי שקר בשמו של הקב״ה דבריהם יהפכו להבל: והדיבר. של קדושה שהם אומרים לנו בשם הקדוש ב״ה אינו בהם: כה יעשה להם. הנביא אומר לאומרים זאת כה יעשה להם כאשר אמר יי׳ לי ומה אמר יען דברכם את הדבר הזה וגו׳: ואכלתם. ותאכל אותם: איתן. תקיף: גוי מעולם הוא. מימי קדם התחיל למרוד בי בדור הפלגה בארץ שנער: אספתו

אשפתו. כי חצי האשפה ימיתו כל מי שינגעו בהם וכאילו כלם קבורים באשפה ואמר כקבר פתוח שמוכן להשליך בו המתים: כלם גבורים. כי הם מלומדי מלחמה ואין לכם מפלט להנצל מידם: ואכל. לחתך כלל כל מאכל והאכילה הנזכרת בפסוקים אכילה היא אכות המאכל ויש אכילת החרב כמו שתרגם יונתן ויבזון אוצרך וגו' כבמותד: ירושש. ענין רש ושבר וענין הריסות נופל גם כן בהריסת הערים כמו כי תאמר אדום רששנו ונשוב ונבנה חרבות: בחרב. בעת החרב או טעם שחרב לתפלה לבניך ולבנותיך כאילו אמר יאכלו בניך ובנותיך בחרב ומה שאמר בניך ובנותיך כי כמו כן יאכל האבות אלא שאמר בתורה ואכל פרי בטנך וזה להכאיב נפש האבות שיפחתו בניהם לעיניה' והם הקטני' שמתים בעון אבותם: גם בימים ההמה. כשיבא האויב ויאכל זה וזה כמו שכתו' לא אעשה אתכם כלה כי אתן בלב האויב להשאיר לכם פלטה: והיה כי תאמרו. מדבר כנגד העם כמו שדבר עד הנה. ושב לדבר כנגד הנביא שיענה להם תשובת השאלה כאשר עזבתם וגו' והשאלה והתשובה תהיה אחר שיבא האויב ויגלה העם: כן תעבדו זרים. מדה כנגד מדה אתם עבדתם אלהי נכר בארצכם תעבדו עם נכר בארץ לא לכם: הגידו. אומר לכל השומעי' דברו שיאמרו להם זאת התוכחה דבר חול גבול הים: שמעו נא. מבואר הוא: האותי. איך לא תיראו מפני והנה יש לי שני עדים שלא תוכלו להכחיש כי האחד הוא בכלל העולם והאחד הוא בכם לבדכם אשר הוא בכלל העולם הוא דבר הים כי בראשית בריאת העולם היו המים מכסים הארץ כולה כי כן היה טבעם אחר כן אמרתי שיקוו המים על מקום אחד ותראה היבשה והנה בהקוות המים שהיו על פני כל הארץ למקום אחד היו שופעים על המקום ההוא נכבים כמו נד והיה להם לפי טבעם לרדת ולהתפשט על פני כל הארץ כבתחלה אלא שאני אמרתי לו עד פה תבא ולא תוסיף והאמיר' היא הרצון ושמתי החול על שפתו גבול לו שלא יעברנהו והנה החול אין חומה גבוה שתעמוד בפני המים ולא עוד אלא שגלי הים מתגעשי' והומין ובאים עד השפה כאילו יעברו עליה כפי טבעם ולא יוכלו לפי שאני מנעתי טבעם בזה ובזה תוכלו להכיר כי אני משגיח בתחתונים ועושה בהם כרצוני ואיך לא תיראו אותי ולא תחילו מפני ולא תעלו בדעתכם שאני יכול לעשות בכם כרצוני אם תעברו מצותי אם כן ראוי לקרוא אתכם עם סכל ואין לב שלא תבינו זה או אם תבינו ויש לכם לב להבין אם כן לבבכם סורר ומורה שאתם מכירים ומודים כי הנה שאני בכם עד כי בגאותכם רצוני אני נותן גשמיכם בעתם יורה במרחשון ומלקוש בניסן ונתנה הארץ את יבולה ועץ השדה יתן פריו ובימי הקציר לא ירד לכם מטר וזהו שאמר שבעות חקות קציר ישמור לנו ובהיותכם מיוחדים בין שאר האומות בזאת הברכה איך לא תשימו זה על לב כי אני משגיח עליכם ואיך תכחשו בי ותאמרו לא הוא ואם תאמר למה לא נתן להם לעדים האותות והמופתים הכתובים כמו קריעת ים סוף והירדן וזולתן משנוי הטבע שאי אפשר להם מבלתי מכוון ומשגיח הופך הטבע כרצונו כאמר כי כל האותות והמופתים יוכלו להכחיש בהם אם ידכו כי לא היו אלא פעם אחת בזמן אחד ואותם שלא היו בזמן ההוא יוכלו להכחיש בהם אם יהיו כופרים בתורה אבל זה השד היות החול גבול לים הוא חק עולם לא סר ולא יסור כל ימי היות עולם ובזה לא יוכלו להכחיש שהרי רואים בעיניהם ושומעים באזניהם רואים בואת גלי הים עד השפה ולא יעברו החול שהוא שפה לים ושומעים התגעשות הגלים והמייתם כאילו בבואם יעברו הכל ויכסו פני הארץ זה דבר שלא יוכל אדם להכחיש: תחיל. מן חיל כיולדה: יעברנהו. הנון נוספת כמו כל היום יברכנהו: ויתגעשו. גליו שאומר בגוף: ויעברנהו גם כן בנון נוספת: ולעם. סרו וילכו. סרו מהדרך הטובה והלכו להם בשרירות לבם ות"י על דסטו מבתר פולחני גלו: ולא אמרו. נירא נא. בנון נא בקרית רפה אע"פ שמלת נירא נקראת מלעיל: הנותן גשם. ואחר כך פי' יורה ומלקוש בעתו אבל למה שכתב יורה בוי"ו השמוש הנותן גשם בשאר עתי השנה לצורך הגנות ולשתו ולשאר צרכי האדם והבהמות ונתן גם כן יורה ומלקוש לצורך התבואה כל אחת בעתו: שבועות חקות הקציר ישמור לנו. אותם שבועות מחקות קציר ישמור לנו שלא ירד מטר בימי הקציר שלא יפסיד הקציר וזהו חק הקציר ומשפטו וגם שתהיה רוח טובה נושבת בימי הקציר לזרות ולהבר הוא חק הקציר ומשפטו גם כן לפיכך אמר חקות ומה שאמר שבועות ולא אמר ימי הקציר לפי שאנו סופרים שבעה שבועות שב [illegible]
חג השבעות לפיכך תלה ימי הקציר בשבעות ות"י בזמן קיים שבועיא דבזמן חצדיא נטר לנא: עונותיכם. והיה לכם לאמר בלבבכם כי אלה הרעות הבאות עליכם עונותיכם [illegible]
הטו אתכם שהרי כשהייתם עושים רצון האל היה נותן לכם [illegible] כן מנע הטוב מכם ומי הביא עליכם הרע אלא עונותיכם [illegible]
וחטאתיכם: כי נמצאו. [illegible]
[illegible]

יסוד

אשפתו ג' בקריא' וסי' אשפתו כקבר פתוח. אשרי הגבר אשר מלא אשפתו. חביא בבליותי בני אשפתו: פתוח ד' בקריא' וסימ' נמסר בסדר חקה: בהנה ג' וסימ' לחטא. אשר הוא יושב בהנה. אשר אתה בוטח בהנה בחרב: חק עולם ה' בקריא' וסימ' ורחצו ידיהם ורגליהם ולא ימותו. כל זכר בבני אהרן יאכלנה חק עולם.

אשפתו כקבר פתוח כלם גבורים: ואכל קצירך ולחמך יאכלו בניך ובנותיך יאכל צאנך ובקרך יאכל גפנך ותאנתך ירשש ערי מבצריך אשר אתה בטח בהנה בחרב: וגם בימים ההמה נאם יהוה לא אעשה אתכם כלה: והיה כי תאמרו תחת מה עשה יהוה אלהינו לנו את כל אלה ואמרת אלהם כאשר עזבתם אותי ותעבדו אלהי נכר בארצכם כן תעבדו זרים בארץ לא לכם: הגידו זאת בבית יעקב והשמיעוה ביהודה לאמר: שמעו נא זאת עם סכל ואין לב עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו: האותי לא תיראו נאם יהוה אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו ויתגעשו ולא יוכלו והמו גליו ולא יעברנהו: ולעם הזה היה לב סורר ומורה סרו וילכו: ולוא אמרו בלבבם נירא נא את יהוה אלהינו הנתן גשם ויורה ומלקוש בעתו שבעת חקות קציר ישמר לנו: עונותיכם הטו אלה וחטאותיכם מנעו הטוב מכם: כי נמצאו בעמי רשעים

בית אזיניה כקברא פתיח כולהון גיברין: ויבוז חצדך ומיכלך יקטלון בנך ובנתך ישבי ענך ותורך יבוזפירי גופנך ותינך יפגר קרוי ארעך כריכתא דאת רחיץ לאישתזבא בהון מן קדם דקטלין בחרבא: ואף ביומיא האינון אמר יי לא אעביד עמכון גמירא: ויהי ארי תימרון חלף מה עבד יי אלהנא לנא ית כל אילן ותימר להון כמה דשבקתון פולחני ופלחתון לטעוות עממיא בארעכון כן תשתעבדון לעממיא פלחי טעוותא בארעא דלא דילכון: חוו דא בבית יעקב ובשרוהא בדבית יהודה למימר: שמעו כען דא עמא טפשא ולית ליה לב דעינין להון ולא חזן אודנין להון ולא שמעין: המן קדמי לא תידחלון אמר יי אם מן קדם מימרי לא תזועון דשויתי חלא תחומא לימא קיים עלם ולא עדי ליה ומטרפין ולא אכלין והמן גלוהי ולא עדן ליה: ולעמא הדין הות לב סטי ומריד על דסטו מבתר פולחני גלו: ולא אמרו בלבהון נדחל כען קדם יי אלהנא דמחית מטר בכיר ולקיש בעידניה דבזמן קיים שבועיא דבזמן חצדיא נטר לנא: חוביכון גרמו אילן לכון וחטאיכון מנעו טובא מינכון: ארי אישתכחו בעמי חייבין

רשי

אשפתו. מקום נתיקת החצים: ירושש ערי מבצריך וגו'. הרי זה מקרא מסורס ירושש בחרב את ערי מבצריהם אשר אתה בוטח בהנה ירושש ימסכן: בחרב. על ידי גייסות וכן הוא אומר וחרב לא תעבור בארצכם: האותי לא תיראו. הלא היה לכם שאיכו דומה מפני הפורענו' ואינו מבפח לקיבול שכר ירא מ מפני ואינו עובר את הגבול אשר שמתי ס סביביו: תחילו. לשון פחד: ויתגעשו גליו. ומרומם לעבור הגבול ולא יוכלו לעבור: והמו גליו. שאון קול גדול: ולא יעברנהו. הגלי' לא יעברו הגבול: יורה ומלקוש. כתרגו' בכיר ולקיש: שבועת חוקות קציר. שבעה שבועו' שיתן לנו בהם שתי חקות קציר חק העומר וחק שתי הלחם: ישמר לנו. שיהא הקציר בזמנו: הטו אלה. הטו החקות האלה מעליכ' שאינו שומרם לכם ואתם כלים ברעב: יסוד

והכהן המשיח תחתיו מבניו יעשה אתה. והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו במקום קדוש. האותי לא תיראו נאם יי ואם מפני. ו"א כליש וסי' נמסר בסדר כי תשא: שבועות ד' ג' מל' וא' חס' וסי' שבעת חקת קציר ישמר לנו. שבועי שבעות להם. חג שבעות ימים דיחזקאל. שבעות מטות אומר. קדבא חס':

יסור: יאחב וכן למען סוררי למון אסורנו ולא קרוב: כשך יקושים כאמר יסוך היקוש שעושין ללכוד צביים כיער כשרגלו בא לתוכו והוא כופכו ומחזיקו ברגלו ולכור וקורין לו פ״יר בלע״ז: הציבו משחית. כיכבי״ל בלע״ז כן עושין אורבים על עיר או על דרך: הציבו. כמו מצב פלשתים: ככלוב. הוא מקום שמפטמין

יסור. יביט. כמו אשורנו ולא קרוב כשך הוא מקור כמו כשכוך או תאר והוא כמו מניח מן וחמת המלך שככה שפירושו נחה. ושך הוא פעל יוצא ושככה פעל עומד יקושים הם כמו מוקשים וי״ת ארי אשתכחו בעמי חייבין וגו׳ כבעמוד: ככלוב מלא עוף. כלוב כלי עשוי מכסרין מגדלין בהם עופות ומפטמין אותם שם וכן

כוזה ח׳ וסימ׳ הנמצא כזה איש אשר רוח. והיה כזה יום מחר. אם בגוי אשר כזה. ותרין חברוהי: משאת
ג׳ בקריא וסימ׳ ועל בית הכרם שאו משאת. נוגי ממועד. ויתן משאת כיד המלך. וחד ומשאת ויתן לו

יִשּׁוֹר כְּשַׁךְ יְקוּשִׁים הִצִּיבוּ מַשְׁחִית אֲנָשִׁים יִלְכֹּדוּ׃ כִּכְלוּב מָלֵא עוֹף כֵּן בָּתֵּיהֶם מְלֵאִים מִרְמָה עַל־כֵּן גָּדְלוּ וַיַּעֲשִׁירוּ׃ שָׁמְנוּ עָשְׁתוּ גַּם עָבְרוּ דִבְרֵי־רָע דִּין לֹא־דָנוּ דִּין יָתוֹם וְיַצְלִיחוּ וּמִשְׁפַּט אֶבְיוֹנִים לֹא שָׁפָטוּ׃ הַעַל־אֵלֶּה לֹא־אֶפְקֹד נְאֻם־יְהוָה אִם בְּגוֹי אֲשֶׁר־כָּזֶה לֹא תִתְנַקֵּם נַפְשִׁי׃ שַׁמָּה וְשַׁעֲרוּרָה נִהְיְתָה בָּאָרֶץ׃ הַנְּבִאִים נִבְּאוּ בַשֶּׁקֶר וְהַכֹּהֲנִים יִרְדּוּ עַל־יְדֵיהֶם וְעַמִּי אָהֲבוּ כֵן וּמַה־תַּעֲשׂוּ לְאַחֲרִיתָהּ׃

ו הָעִזוּ בְּנֵי בִנְיָמִן מִקֶּרֶב יְרוּשָׁלַםִ וּבִתְקוֹעַ תִּקְעוּ שׁוֹפָר וְעַל־בֵּית הַכֶּרֶם שְׂאוּ מַשְׂאֵת כִּי רָעָה נִשְׁקְפָה מִצָּפוֹן וְשֶׁבֶר גָּדוֹל׃ הַנָּוָה וְהַמְּעֻנָּגָה דָּמִיתִי בַּת־צִיּוֹן׃ אֵלֶיהָ יָבֹאוּ רֹעִים וְעֶדְרֵיהֶם תָּקְעוּ עָלֶיהָ אֹהָלִים סָבִיב רָעוּ אִישׁ אֶת־יָדוֹ׃ קַדְּשׁוּ עָלֶיהָ מִלְחָמָה קוּמוּ וְנַעֲלֶה בַצָּהֳרָיִם אוֹי לָנוּ כִּי־פָנָה הַיּוֹם כִּי יִנָּטוּ צִלְלֵי־עָרֶב׃ קוּמוּ וְנַעֲלֶה בַלָּיְלָה וְנַשְׁחִיתָה אַרְמְנוֹתֶיהָ׃

ל׳. ל׳. ל׳ · ל׳ וחד כלוב · ל׳. ל׳ · ל׳ וחד ויצליחו · ה׳ · ל׳ וחד שערורה ל׳ · ה׳ · ל׳ וחס · ל׳ נחל ובתקוע ג׳ · ל׳. ל׳ · ל׳. ל׳ · ג׳ · ל״ב · ג׳ · ל׳

בִּנְכְלִין אַשְׁרִין דָּם זַכִּיכֹּל בּוּשׁ צַיָּדִין דְּמַחֵי וְקָטִיל מִתְעַשְּׁתִין לְחַבָּלָא נַפְשִׁין קַטְלִין׃ כְּבֵית פִּטְמָא דְמָלֵי עוֹפָא כֵּן בָּתֵּיהוֹן מַלְיָן נִכְלִין עַל כֵּן סַגִּיאוּ וְעַתִּירוּ׃ עֲתָרוּ אַף קְנוֹ נִיכְסִין אַף עֲבָרוּ עַל פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא עֲבָרוּ דְּבִישׁ דִּין דִּקְשׁוֹט לָא דַיְינִין וְאִילוּ הֲווֹ דַיְנִין דִּין יַתְמָא הֲווֹ מַצְלְחִין וְדִין חֲשִׁיכַיָּא בִּקְוּשְׁטְ לֵית אִינוּן דַּיְנִין׃ הַעַל אִלֵּין לָא אַסְעַר לְאִתְפָּרַע עֲלֵיהוֹן בִּישָׁא אָמַר יְיָ אִם מִן עַמָּא דִכְדֵין עוּבָדוֹהִי לָא אִתְפְּרַע מִנְּהוֹן כִּרְעוּתִי׃ הִימָה וּשְׁנוּ הֲווֹ בְּאַרְעָא׃ נְבִיֵּי שִׁקְרָא מִיתְנַבַּן שְׁקַר וְכַהֲנַיָּא מְסַיְּעִין עַל יְדֵיהוֹן וְעַמִּי רְחִימוּ כֵן וּמָה תַּעַבְדוּן לְסוֹפָא׃ גְּלוֹ בְּנֵי בִנְיָמִן מִגּוֹ יְרוּשְׁלֵם אֲרֵי קָל צְוָחַת קְרָבָא אִשְׁתְּמַעַת בְּאַרְעָא וְעַל בֵּית בִּקְעַת כַּרְמַיָּא זְקִפוּ עַמּוּדַיָּא סִמְוָתָא אֲרֵי בִּישְׁתָא אִסְתְּכִיאַת מִצִּיפוּנָא וְתַבְרָא רַבָּא׃ יָאֲתָא וּמְפַנְּקְתָא אִיכְדֵין קָלְקִילַת יַת אוֹרְחָתִיךְ בְּכֵן בְּהִיתַת כְּנִישְׁתָּא דְצִיּוֹן׃ לַהּ יֵיתוֹן מַלְכִין וּמַשִׁירְיָתֵיהוֹן יִגְדּוֹן עֲלַהּ מַשְׁכְּנִין סְחוֹר סְחוֹר וְסִיעַי גְּבַר יַת חַבְרֵיהּ׃ זַמִּינוּ עֲלַהּ עָבְדֵי קְרָבָא קוּמוּ וְנִיסַּק בְּטִיהֲרָא וַוי לָנָא אֲרֵי פְּנָא יוֹמָא אֲרֵי נְגַדוּ טוּלֵי רַמְשָׁא׃ קוּמוּ וְנִיסַּק בְּלֵילְיָא וּנְחַבֵּיל בִּרְנְיָתְהָא׃

ארוחה ומשאת: קומו ונעלה ג׳ בקריא וסימ׳ קומו ונעלה בצהרים. ודבתריה קומו ונעלה בלילה. קומו ונעלה ציון אל יי׳. וחד קומו נעלה:

בו עופות וכן תירגמו יונתן כבית פיטמא ובלע״ז פרי״ק: עשתו. לשון עשת שן נוף עב ובלע״ז אישפי״שירט: עברו דברי רע. אם באת רעה או עבירה לידם לא כטו ממנה אלא עברו בה ועשאוה: לא דנו דין יתום. למען יצליחו: שמה. תמהון: ושערורה. דבר מגונה לכל ומהו דבר התמהון הנביאי׳ נבאים שקר ואומרים הוו גחלין ואוכלין והכהנים שהם שופטי העם ונושאיהם ירדו את העם על ידי הנביאי׳ כלו׳ לאחריהם כמו והמלך עובר וכל העם עוברים על ידו ר׳ דוד אחריו אף כאן על ידיהם אחריהם ל׳ לעשות כדברי הנביאי׳: העיזו בני בנימין. ללכת לעריכם לשמור מבצריכם: בית הכרם. שם מקום הוא: שאו משאת. כמ להקבץ ולהלחם על נפשכם: הנוה והמעונגה דמיתי. אחרבתי תרגמו יונתן לשון ונדמו נאות השלום נדמיתם אסקלון: רעי׳ ועדריהם. משל הוא מלכים וחילותיהם: רעו. אכלו: את ידו. את מקומו סביביו: קדשו. זמנו: אוי לנו. לעת פנות היום: כי פנה היום. כאמר פנה לעת ערב הביתו האור בבית המקדש: כרתו

ת״י כבית פיטמא ודומה לו והכא כלוב קיץ של עצו׳ מכסרים והמשילם לכלוב מלא עוף כי כמו שהכלוב ממלאי׳ אותו עופות כפי מה שהוא וכותכים לתוכו מאכלם ומשקם ואוכלין שם תמיד כן בתי אלה הרשעים מלאים מרמה. ר״ל ממון מקובץ במרמה ובאון ומתעדנין בו: על כן גדלו ויעשירו. על כן שבא להם ממון זה בלי עמל ויגיעה גדלו בנכסים והעשירו: שמנו עשתו. על דרך משל כמו וישמן ישורון ויבעט כלומר הרבו בנכסים גם יש בו קצת המליצה כי העשירים ברוב הם שמנים ודשנים עשתו זכו מן עשת שן כי השמן עור בשרו זך וכן תרגם יונתן עתרו אף קנו נכסין: גם עברו דברי רע. לא דים בעשרם אלא הרבו לגזול ולחמוס עד שעברו כל דברי איש רע כלומר יותר הרעו לעשות משאר אנשים רעים עד שעברו עליהם ברעתם ויונתן תרגם אף עברו על פתגמי אורית׳ עברו דביש דין יתום לא דנו ופי׳ דין יתום כלומ׳ משפט היתום והאדם החלוש שלא שפטו ולא לקחו את משפטם מעושקיהם: ויצליחו. ואף על פי כן ויצליחו: ומשפט אביונים. כפל ענין במלו׳ שונות: העל אלה. פירושו כתרגומו העל אילין לא אסער וגו׳ כבעמוד: שמה ושערורה נהיתה: שמה ענין תימה כמו כאשר שממו עליך רבים כלומר דבר תימה הוא מה שנהיה בארץ מרעות שעושין ודבר טנוף ולכלוך וזהו פירוש שערורה ענין טנוף ולכלוך כמו התאנים השוערים וכ״ת שמה תימה ויש נוסחאות תיימא והוא לשון כלין כמו מתים תיימי מיא בדברי רז״ל ותרגו׳ שערורה ושנו: הנביאים. עתה פי׳ מה היא השמה והשערורה שנהיתה בארץ נבאו בשקר לעם ויאמרו שלום יהיה לכם ובזה מטים העם לדרך רעי׳ נבאו בשקר והכהנים ירדו על ידיהם. ענין לקיחה מן ורדה הדבש כלומר יקחו השחד לעות המשפט יקחו אותם על ידיהם כרודה הדבש בידו שהוא טוב וערב וי״מ אותו ענין ממשלה מן כי הוא רודה לא תרדה בו ר״ל הכהנים רודים בעם על ידי הנביאים ומכותם ומטו׳ המשפט כרצונם: ועמי אהבו כן. ר״ל רוצים בכל זה לפי שהם מיפים להם מעשיהם הרעים: ומה תעשו לאחריתה. כלומר לאחרית שמה ושערורה שזכר כלומר אם השערורה יפה בעיניכם עתה מה תעשו לאחריתה כי תדעו כי מרה תהיה באחרונה: העיזו. הניסו כמו שלח העז מקנך אומר לבני בנימין שהם בירושלם אתם בנימין נוסו והניסו את אשר לכם מקרב ירושלם כל שכן משאר עריכם כי אפילו ירושלם תלכד ומה שאמר העיזו הוא דרך גוזמא כי אין להם מקום אנה ינוסו שם אלא כאומר אם יש לכם מקו׳ שתנוסו נוסו והניסו מקרב ירושלם כי גם היא תלכד וירושלם היתה ליהודה ובנימן ומה שאמר לבנימן ולא אמר ליהודה כאמ׳ שנוהה על קרוביו תחלה כי הוא כותב עליה׳ יותר ממה שהוא כותב על אחרים והוא היה מענתות בארץ בנימן והם היו קרוביו בני משפחתו כמו שאמר לו עליהם כי גם אחיך ובית אביך גם המה בגדו בך וי״ת העיזו גלו: ובתקוע תקעו שופר. תקוע שם מקום הוא שנאמר וישלח יואב תקועה ואמר דרך צחות ובתקוע תקעו לשון נופל על לשון כמו ועקרון תעקר ואמר תקעו שופר להנים העם אל העיר: ועל בית הכרם שאו משאת. מגדל שבונים בכרם אחד גבוה לשמור כל הכרמים אשר סביבותיו ואותו נקרא בית הכרם וכן הוא אומר ויבן מגדל בתוכו ואמר שישאו בו משאת שיראו הרחוקי׳ להבא וינוסו ומשאת כמה משיאין משואות במסכה: נשקפה. נראתה ונגלתה שנה תבא: מצפון. היא בבל שהיא לצפון: הנוה והמעונגה דמיתי. פעל יוצא כמו אם היה מן הרגום דמיתיך רעיתי כלומר דמיתי בת ציון לאשה הנוה והמעונגה והנה אני רואה שיבאו עליה רועים ועדריהם להחריבה ופירוש הנוה האשה השוכנת בנוה שלא יוצאת ומעונגה ונוה תאר לנקבה בפלס רוה ורבי יהודה חיוג פירש הנוה כמו נאוה באלף מן נאוו לחייך בתורים ענין יופי ונוי וכן תרגם יונתן ומפנקא ואדוני אבי זכרונו לברכה פירש דמיתי כרתי כמו נדמו עמי: אליה. המשיל המלכים הבאים אליה להחריבה לרועים והעדרים הם חיילותם ובאותם וכמו זה רבים במקרא והמשיל המלכים והמנהיגים לרועים והעם לצאן כמו הוי רועה אוילי ונתתי להם רועים כלבי והדומים להם וכ״תיב לה ייתון מלכים ומשריותהון: רעו איש את ידו. את מקומו וכן רועות על ידיהן כלומר מלך אחד או שר יבור על עיר או על ערים וכן האחר עד כלותם לכבוש את הארץ: קדשו עליה מלחמה. אומר איש לחברו מהרועים זמנו מלחמה על ציון כלומר אף על פי שרעו איש את ידו כולם זמנו עצמן למלחמה על ציון: קומו ונעלה בצהרים. ואמר בפסוק שאחריו קומו ונעלה בלילה זכר צהרים ולילה לפי שהם זמני הפגעים כמו שאמר מדבר באופל יהלך ומקטב ישוד צהרים אמרו בזמנים קשים להם עולה עליהם אמר הנביא אוי לנו כי פנה היום כלומר בצהרים שאומרים אויבנו לרעה הוא לנו ולא לטובה כי צהרים קשה לרוב החום ועת יפה לרוב האורה ואכתנו נקח ממנו הרע ולא הטוב כי לנו חשך היום זהו כי פנה היום כלומר האור פנה לו לדרכו והצללים הם נוטים ומתפשטים כי אין לנו אורה אלא חשכה: קומו. ארמנותיה. שהם חושבים להסגב בהם כשחיתה אותם: כי

כרתו עצה׃ לא מפיק ה״א והוא לשון עץ מאין לשון כריתה נופל על העצה ועצים האמור כאן לשון הרבה עצים כמו דגה לשון דגים הרבה׃ העיר הפקד׃ שבאה פקודתה׃ כהקיר׃ לשון מקור׃ ביר. באר׃ כן הקרה רעתה׃ כן נובעת רעתם תמיד מוקיפים ומחדשים׃ חלי ומכה. על כן אייתיתי עלה מרע ומחא׃ הוסרי. קבלי מוסר׃ פן יקע. פן תנתק הוקע לשון חיבור והוקע אותם ויום מפר׳ לשון הפרת החיבור והרבה תיבות משמשות כן׃ עולל. גרפי״ר בלע״ז לאחר שבצרו הכרם ונשארו עוללות והעניים באים ועוללי׳ אותם כן יבוזו ויחזרו ויבוזו׃ השב ידך. את הסוכה השב ידך לסלול שנית כבוצר המשיב ידו על סלסלות המסלסל ומחפש העוללות. וכן היתה משגלה את יהויקים והרגו והמליך את יכניה חזר לסוף שלשה חדשים והגלהו חזר לסוף עשתי עשרה שנה והגלה את צדקיהו סלסלות רבירקו״רס בלע״ז כמו סלסלה ותרוממך כך פי׳ דונש ומנח׳ פי׳ לשון סל פני״רם בלע״ז׃ ואעידה. לשון התראה׃ ערלה. אטומה וכן כל לשון ערל׃ לחרפה. מחרפין אותו׃ ואת חמת יי׳ מלאתי. לפי שלא כבוא׳ לבוא חמת יי׳ עליהם׃ הכיל. כמו להכיל אשופר״יר בלע״ז׃ שפוך על עולל. לשפוך על היונקים׃ בחוץ. בשוק׃ מלא ימים. קרוב למות והוא יותר על זקן׃ שדות ונשים יחדו. יוסבו לאחרים׃ בוצע בצע. אונס ממון׃ על נקלה׳ קל הוא לנביאי השקר ל להוציא מפיהם ולומר שלום יהיה לכם ובדבר זה מרפאין בדבורם את השבר העתיד לבא עליהם׃ הובישו. עליהון למיבהת׃ הכלים. כמו להכלם׃ תרגום

ואעידה ה׳ בקריא׳ וסימ׳ ואעידה בם את השמים ואת הארץ ׃ ואעידה לי עדים נאמנים. על מי אדברה ואעידה. שמעי עמי ואדברה. שמע עמי ואעידה בך׃ מלא ה׳ ג׳ וס׳ ואת חמת יי׳ מלאתי. ואולם אנכי מלאתי כח. כי מלאתי מלים. בתרא מלתי כתיב׃ שלום שלום ישמעו׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סים ס׳׃

כי כה אמר יהוה צבאות כרתו עצה ושפכו על ירושלם סללה היא העיר הפקד כלה עשק בקרבה׃ כהקיר בור מימיה כן הקרה רעתה חמס ושד ישמע בה על פני תמיד חלי ומכה׃ הוסרי ירושלם פן תקע נפשי ממך פן אשימך שממה ארץ לוא נושבה׃ כה אמר יהוה צבאות עולל יעוללו כגפן שארית ישראל השב ידך כבוצר על סלסלות׃ על מי אדברה ואעידה וישמעו הנה ערלה אזנם ולא יוכלו להקשיב הנה דבר יהוה היה להם לחרפה לא יחפצו בו׃ ואת חמת יהוה מלאתי נלאיתי הכיל שפך על עולל בחוץ ועל סוד בחורים יחדו כי גם איש עם אשה ילכדו זקן עם מלא ימים׃ ונסבו בתיהם לאחרים שדות ונשים יחדו כי אטה את ידי על ישבי הארץ נאם יהוה׃ כי מקטנם ועד גדולם כלו בוצע בצע ומנביא ועד כהן כלו עשה שקר׃ וירפאו את שבר עמי על נקלה לאמר שלום שלום ואין שלום׃ הובישו כי תועבה עשו גם בוש לא יבושו גם הכלים לא ידעו לכן יפלו בנפלים בעת פקדתים יכשלו אמר יהוה׃

ארי כדנן אמר יי צבאות קוצו אעא וצברו על ירושלם מליתא היא קרתא דאיתפקידו לה חובהא כולהון אונסין בגוה׃ כגובא דמקיי מוהי כן אוריכו ואיתקיימו בגוה עבדי בישתא קל חטופין ובזוזין משתמע בה קדמי תדירא על כן איתיתי עלה מרע ומחא׃ איתרדא ירושלם דילמא ירחק מימרי יתך דלמא אשוינך צדיא כארע סדום דלא איתיתבת׃ כדנן אמר יי צבאות איתבזזא יתבזזון כמה דמהלכין על שולי גפן למקטף שארא דישראל ועוד תתוב סתחך עליהון כדקטיף על סלסלין׃ על מן אימלל ואסהיד ויקבלון אולפן הא איטפשת אודניהון ולא יכלין למיצת הא פתגמא דיי הוה להון לחיסודין מדלא צבן ביה׃ וית נבואת ברתקוף מן קדם יי איתמליתי לאיתי לסוברא ולא יכילת למשפך על ינקין בשוקא ועל סיעת עולימין כחדא ארי אף גבר עם איתתא יתאחדון סב עם דשבע יומין׃ ויסתחרון בתיהון לאוחרנין חקלן ונשין כחדא ארי ארים ית מחת גבורתי על יתבי ארעא אמר יי׃ ארי מזעירהון ועד רבהון כולהון אנסי ממון ומספר ועד כהן כולהון עבדי שקר׃ ואסיאו ית תבר כנישתא דעמי במלי שקריהון למימר שלמא שלם ולית שלם׃ עליהון למיבהת ארי תועבתא עברו אף מיבהת לית אינון בהתין אף איתכנעא לית אינון ידעין בכן יתרמון קטילין בעידן דאסער עליהון חוביהון יתקלון אמר יי׃

הדסמכי בקריא׳ וסימ׳ יצר סמוך תצר׳ בורא ניב שפתים שלום. וירפאו את שבר עמי. וחברו וירפאו את שבר בת עמי על נקלה. והוא לבשה את עמשאי ראש השלישים לך דוד׃

כי כה אמר יי׳ כלומר מאת יי׳ היתה זאת כי הוא רוצה להשחיתה והעיר את רוחם לבא אליה וכאילו אמר להם כרתו עצה עצה כמו עץ והה״א אינה לכינוי כי יהיה רפה. אמר כרתו עצים לעשות מהם דייק ולשפוך סוללה על ירושלם והם האבנים שמשליכין בדייק וכדומה לו על העיר לנתוץ חומותיה ומגדליה ולדעת יונתן סוללה הוא תל גבוה שתרגומו סוללה מיליתא והוא שמוסיפין עפר ועצים תוך החפירות אשר סביב העיר עד שממלאים אותם מעפר ועצים תלים סביב לעיר על תלוי ה החפירות כדי לעלות מהם ל לחומה והוא הנקרא סוללה׃ העיר הפקד. היא העיר שהפקד עונה אע״פ שהאריך לה הקב״ה לא יאריך לה עוד כי כלה עשק בקרבה בכל העיר ימצא אדם ע עושק בקרבה כלומר אפי׳ בתוך העיר עושקים אין צריך לומר חוץ לעיר בדרכים׃ כהקיר ביר. בהקיר מן מקור. ביר כמו באר אמר כמו שהבאר מימיה נובעין תמיד בלי הפסק כן הקרה רעתה וזהו שאמר על פני תמיד ומה שאמר תמיד כלומר שאני רואה ומשגיח לעד לא כמו שהם אומרים אין יי׳ רואה אותנו׃ חלי ומכה. אמר חמס ושוד חלי ומכה ישמע בה שמחלים העניים ומכים אותם כמו שנאמר ופני עניים תטחנו או פירושו שבשביל החמס והשוד שהם עושים אני מביא עליה חלי ומכה וכן ת״י כגובא דמקיי מוהי וגו׳ כמשמעו׃ הוסרי. פן תקע נפשי ממך. שאם לא תוסרי יפרד רצוני ממך שלא ארצה לך תקע נפשי ממך כמו ותקע כף ירך יעקב ענין הסרת הדבר ממקומו ושרשו יקע או יקע׃ לא נושבה. כאילו לא נושבה מעולם כך תהיה שממה ות״י כארע דסדום דלא אתותבת׃ כה אמר יי׳. עולל. מקור מן הדומה לתרובע כי שרשו עלל אמר כמו שמעוללין הגפן אחר שבצרו אותה שישובו על העוללות הנשארות ויבצרו אותם כן יעשו האויבים כי שארית ישראל הוא כמו העוללות בגפן ועוד פי׳ ואמר השב ידך כבוצר על סלסלות כל אחד מהאויבים יאמר לחבירו השיב ידך לבוז ולשלול כמו שהוא בוצר ושם בסלסלים ומשיב ידו פעם אחר פעם עד שיעולל הגפן כולה ויונתן פי׳ השב ידך דברי הנביא כנגד האל ות״י מתחך עליהון כדקטיף על סלסלין׃ סלסלות כמו סלי שרשו סלל והדגש לאות סלי תורי ובסלסלות כנפלא גם כן פא״ה הפעל׃ על מי. ואעידה ענין הזהרה כמו העד העד העד העיד בנו האיש ובא בלשון עדות כי הם מזהיר באחד מזהיר בו בפני עדים כדי שלא יכחיש בו אחר כן׃ ולא יוכלו להקשיב׃ הם עושים עצמן כאילו ערלה אזנם ואין בהם יכולת להקשיב׃ לחרפה׃ כי מה שהוא חרפה לאדם לא ירצה לשמעו כן הוא להם דבר יי׳׃ ואת חמת. חמת יי׳ היוצאת על ישראל מלאתי ממנה עד שנלאתי להכילה׃ שפוך על עולל׃ לשפוך החמה על עולל׃ בחוץ׳ כלומר שיהרגו האויבים העוללים בחוצות בלי חמלה וכן נשפכה החמה׃ ועל סוד בחורים יחדיו. ולא תועיל להם כחם סוד ר״ל קיבוץ שמתחברים יחד בסוד אחד ובעצה אחת ולא יועילם כל זה׃ איש עם אשה. כלומר עם אשתו׃ זקן עם מלא ימים. כי לא יחמלו על זקן ומלא ימים הוא יותר מהזקן ת״י ואת חמת יי׳ ואת נבואה דיי׳ בתקוף מן קדם יי׳ אתמלאתי׃ ונסבו. שדות ונשים׃ וכן שדותיהם תהיינה לאחרים׃ כי מקטנם. כמו שאמרו כולם בוצעי בצע׃ ומנביא. נביא השקר ות״י מספר ר״ל סופר מזהיר העם וכן כהן כהן הבעל או מכהני הלוים כי גם הם היו רעים׃ וירפאו׳ נביאי השקר והכהנים רפאו את שבר עמי׃ על נקלה. כלומר על אמירה נקלה שאין בו ממש׃ לאמר שלום שלום ואין שלום׳ הם אמרו שלום והנה אין שלום כי הנה האויב בא יום יום׃ הובישו. פי׳ בתמיה כשעשו תועבה הובישו לא הובישו׃ גם הכלים לא ידעו. פי׳ לא הרגישו בכלימה שכלימתם הרע על רוע מעשיהם׃ לכן יפלו בנופלים. נביאי השקר והכהני הבעל יפלו בעת שיפלו שאר הנופלים מישראל וזה יהיה בעת פקדתים שאפקוד עליהם חטאתם והוא יום חרבן הבית והעיר׃

תרגו' מנוחה: גם בוש לא יבושו. אכם מתביישין ממעשיהם הרעים:
והקימותי עליכם צופים. הוא שמעמידין אכסים על המגדלים בעת החירום ואים
צופה ורואה אם גייס בא לעיר תוקע בשופ' ומזהיר את העם להחלץ ולבא על החומה
אף אני העמדתי נביאים המשמיעים אתכם את הפורענות הבאה להזהר ולתקן
דרכיכם שתנצלו והוא כסופר תקיעת הצופה הקשיבו לקול השופר הזה והחלצו צופים
נייט"ש בל' והקימותי פי' העמדתי להם כבר וכן ת"י ואקימית: את אשר בם. את הרעה אשר בידם: פרי מחשבותם. שכר מחשבותם: ותורתי וימאסו בה. הרי זה דוגמת עזי וזמרת יה ויהי לי לישוע' שהיה לו לומר היה לי לישועה אף כאן היה לו לומר ותורתי מאסו בה ודרך המקראות לדבר כן: למה זה לי לבונה. אשר אתם מקריבים לפני אשר משבא באה: לא ערבו. לא נעמו: יחזיקו. יקחו כמו וישלח ידו ויחזק בו כן ברה החזיקתני אחזתני: מגור. יראה. לא"לשון אסיפה כמו מגורי אל חרב וכן ת"י: התפלשי. התגלגלי: אבל יחיד. אבל של בן יחיד מי שאין לו אלא בן יחיד ומת: מספר תמרורי' לפי שהוא דבוק נקוד מספר ואינו נקוד מספר: עלינו. כביכול עלי ועליך: בחון

כה אמר י' עמדו על הדרכים. פי' עמדו בדעתכם על הדרך הטוב ועל הדרך
הרע וראו בבינתכם ואמר זה כמו שאמר אליהו לעוברי הבעל עד מתי אתם
פוסחי' על שתי הסעיפי' אם י' הוא האלהים לכו אחריו וכן אמר להם הנה נביאי
האמת אומרי' לכם הוסרו ושובו מדרככם הרעים ואל תתנו ביד אויב ונביאי
הסקר אומרים להם טוב הוא הדרך שאתם אוחזין לא תסורו ממנו ומה שהנביאים מפחידים אתכם כי תנתנו ביד אויב אל תיראו כי שלום יהיה לכם ועתה בחנו בשכלכם איזה הוא הדרך הטוב. גם שאלו בעבור נתיבות עולם כמו שאמר מרעה שאל א אביך ויגדך כן אמ' להם שאלו נתיבות עולם. כלו' שאלו בעבור הדרכים אשר מעולם כלומר הדורות שעברו ותמצאו כי מי שאחז דרך האמת בא לו הטוב ומי שאחז דרך שמוריס אתכם נביאי השקר בא לו הרע לפי ש שאחז בדרך השקר ומשני פניס אלה תוכלו להכיר איזה הדרך הטוב ולכו בה או מדרך השכל או מדרך הקבלה: ותמצאו מרגוע לנפשכם. ובזה תמצאו מרגוע נפש ונחת רוח בשתי ה הסעיפי' ושאמרתי לכם זה אמרתם לא נלך ולא נחקור על הדרכי' כי מה שאנו אוחזין הוא טוב בעינינו: והקימותי צופים. נביאי אמת שמזהירים אותם ואומרי' להם איך הקשיבו לקול השופר ראו איך מבטיחין אתכם נביאי השקר על תוהו ש שאומרים לכם שלום יהיה לכם ועתה הקשיבו לקול שופר ש שתוקעים סביבותיכם בשופר מפני האויב להכים העם ויאמרו לא נקשיב וכן אמרו לא נחוש לכל זה כי אנחנו בירושלם נהיה בשלום ות"י ואקימית עליהון וגו' כבשמור: לכן שמעו הגוים. אחר העמים שמעו כי אני מזהיר בכם: ודעי עדה. ואת עדת ישראל דעי: את אשר בם. כמו שאמר ראו את עונך וזהו את אשר בם העונן אשר בהם מקטנם ועד גדולם וכן ת"י ודעי כנישתא דישראל ית חוביהון: שמעי הארץ. כי את עדת בני ובניהם ואמר הארץ ולא אמר השמים כי גם הם עדים לפי ש שהארץ תהיה חרבה בעונם: פרי מחשבותם. איכו אומר שיענישם על המחשבה לבד אלא על מעשיהם שהם פרי מחשבות' שהם חושבים שאין אני רואה מעשיהם לפיכך הולכים אחר

צפים ב' כתיב כן חס' ו"ו וסימ' ויקחו שדה צפים. והקמתי עליכם צפים. וא' מל' דמל' צופים מהר אפרים:
עלותיכם ב' כתיב כן בקריא וסימ' למה זה לי לבונה משבא תבוא. עלותיכם ספו על זבחיכם. והיה המקום
אשר יבחר אלהיכם בו. והביאותים אל הר קדשי עולתיהם כתיב ושארא עלתיכ' כתיב בב"א מל' דמל' ויכלו

כֹּה אָמַר יְהוָה עִמְדוּ עַל־דְּרָכִים וּרְאוּ וְשַׁאֲלוּ לִנְתִבוֹת עוֹלָם אֵי־זֶה דֶרֶךְ הַטּוֹב וּלְכוּ־בָהּ וּמִצְאוּ מַרְגּוֹעַ לְנַפְשְׁכֶם וַיֹּאמְרוּ לֹא נֵלֵךְ: וַהֲקִמֹתִי עֲלֵיכֶם צֹפִים הַקְשִׁיבוּ לְקוֹל שׁוֹפָר וַיֹּאמְרוּ לֹא נַקְשִׁיב: לָכֵן שִׁמְעוּ הַגּוֹיִם וּדְעִי עֵדָה אֶת־אֲשֶׁר־בָּם: שִׁמְעִי הָאָרֶץ הִנֵּה אָנֹכִי מֵבִיא רָעָה אֶל־הָעָם הַזֶּה פְּרִי מַחְשְׁבוֹתָם כִּי עַל־דְּבָרַי לֹא הִקְשִׁיבוּ וְתוֹרָתִי וַיִּמְאֲסוּ־בָהּ: לָמָּה־זֶּה לִי לְבוֹנָה מִשְּׁבָא תָבוֹא וְקָנֶה הַטּוֹב מֵאֶרֶץ מֶרְחָק עֹלוֹתֵיכֶם לֹא לְרָצוֹן וְזִבְחֵיכֶם לֹא־עָרְבוּ לִי: לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹתֵן אֶל־הָעָם הַזֶּה מִכְשֹׁלִים וְכָשְׁלוּ בָם אָבוֹת וּבָנִים יַחְדָּו שָׁכֵן וְרֵעוֹ יֹאבֵדוּ: כֹּה אָמַר יְהוָה הִנֵּה עַם בָּא מֵאֶרֶץ צָפוֹן וְגוֹי גָּדוֹל יֵעוֹר מִיַּרְכְּתֵי־אָרֶץ: קֶשֶׁת וְכִידוֹן יַחֲזִיקוּ אַכְזָרִי הוּא וְלֹא יְרַחֵמוּ קוֹלָם כַּיָּם יֶהֱמֶה וְעַל־סוּסִים יִרְכָּבוּ עָרוּךְ כְּאִישׁ לַמִּלְחָמָה עָלַיִךְ בַּת־צִיּוֹן: שָׁמַעְנוּ אֶת־שָׁמְעוֹ רָפוּ יָדֵינוּ צָרָה הֶחֱזִקַתְנוּ חִיל כַּיּוֹלֵדָה: אַל־תֵּצְאִי הַשָּׂדֶה וּבַדֶּרֶךְ אַל־תֵּלֵכִי כִּי חֶרֶב לְאֹיֵב מָגוֹר מִסָּבִיב: בַּת־עַמִּי חִגְרִי־שָׂק וְהִתְפַּלְּשִׁי בָאֵפֶר אֵבֶל יָחִיד עֲשִׂי לָךְ מִסְפַּד תַּמְרוּרִים כִּי פִתְאֹם יָבֹא הַשֹּׁדֵד עָלֵינוּ:

כְּדְנַן אֲמַר יְיָ קוּמוּ עַל אוֹרְחָן וַחֲזוֹ וּשְׁאִילוּ לִשְׁבִילִין דְּמִן עָלְמָא אֵידָא אוֹרְחָא דְּתַקְנָא וְהַלִּיכוּ בַהּ וְאַשְׁכָּחוּ נְיָח לְנַפְשְׁכוֹן וַאֲמַרוּ לָא נֵיזֵל: וְאָקֵימִית עֲלֵיכוֹן מַלְּפִין קַבִּילוּ לְמִילֵי נְבִיָּא וַאֲמַרוּ לָא נְקַבֵּל: בְּכֵן שְׁמָעוּ עַמְמַיָּא וְדָעִי כְּנִישְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל יַת חוֹבֵיהוֹן: שְׁמַעִי אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא מַיְתֵי בִּישְׁתָּא עַל עַמָּא הָדֵין תּוֹשְׁלְמַת עוֹבָדֵיהוֹן אֲרֵי לְפִתְגָמֵי עַבְדֵי נְבִיָּא לָא קַבִּילוּ וְאוֹרַיְתִי וְקַצוּ בַהּ: לְמָה דְּנַן קֳדָמַי לְבוּנְתָּא דְּמִשְּׁבָא תֵּיתֵי וְקָנֵי טַבְתָּא מֵאֲרַע רְחִיק עֲלָוָתְכוֹן לָא לְרַעֲוָא וְנִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן לָא יִתְקַבְּלוּן קֳדָמַי: בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מַיְתֵי עַל עַמָּא הָדֵין תַּקְלָן וְיִתַּקְלוּן בְּהוֹן אֲבָהָן וּבְנִין כַּחֲדָא מַגִּיר וְקָרִיבֵיהּ יֵבְדוּן: כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא עַמָּא אָתֵי מִצִּיפּוּנָא וְעַמְמִין רַבְרְבִין יֵיתוּן בְּגַלֵּי מִסְיָפֵי אַרְעָא: קַשְׁתָּן וּתְרֵיסִין אֲחִידִין אַכְזְרָאִין אִינוּן וְלֵית לְהוֹן רַחֲמִין קָלְהוֹן כְּיַמָּא בְּאִתְרְגוּשֵׁיהּ וְעַל סוּסָוָתָא רְכִיבִין מְסַדְּרִין אִינוּן כִּגְבַר עָבֵד קְרָבִין עֲלַךְ כְּנִישְׁתָּא דְּצִיּוֹן: שְׁמַעְנָא יַת שִׁמְעֵהוֹן אִתְרַשְׁלָא יְדָנָא עָקָא אַחֲדַתְנָא הָא כְּחִיבְלִין לְיָלֵידְתָּא: לָא תִיפְּקוּן לְחַקְלָא וּבְאוֹרְחָא לָא תְהָכוּן אֲרֵי חַרְבָּא דְּסַנְאָה מְקַטְּלָא לְמִתְכַּנְּשֵׁי מִסְּחוֹר סְחוֹר: כְּנִישְׁתָּא דְּעַמִּי אִיסְרוּ סַקִּין וַחֲפוֹ רֵישְׁכוֹן בְּקִיטְמָא אֵבֶל בְּיָחִיד עוֹבִידוּ לְכוֹן מִסְפֵּד בִּמְרַר אֲרֵי בִתְכֵּף יֵיתוֹן בָּזוֹזֵי עֲלָנָא:

את הימים והיה ביום השמיני. בעולתינו ובזבחינו כן כתיב. ועולתיך לנגדי תמיד. ועולתך ידשנה סלה.
כן כתיב ושארא עלתיך כתיב: שקד' קמצין וסימ' וכל אשר יפל עליו. בת עמי חגרי שק. על כל מתנים
שק. ואני בחלותם לבושי שק. וכל השק בשק ואסף דבנו':

לבם למלאות תאותם: על דברי. כמו אל דברי וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו: ואדוני אבי ז"ל פירש פרי מחשבותם המחשבות שאדם חושב ולא באו לידו על כן נתנה מעשותם עליהם אמר פרי מחשבותם אבל המחשבות שיבאו לידו ונמנע מעשותם מיראת שמים לא יצטרכו למעשים ות"י פרי מחשבותם תושלמת עובדיהון: ותורתי וימאסו בה. כמו ואל תורתי לא הקשיבו כי על דברי ר"ל דברי הנביאים שמזהירים אותם ותורתי ר"ל תורת משה לא די שלא הקשיבו לה כשקוראים אותה ל'הם אלא גם מאסו בה שלא ירצו לקרותה ולשמעה כי בימי יאשיהו כשמצא חלקיהו ספר התורה ויקראו בה היה חדוש אצלם כי כבר שכחו אותה: למה זה לי לבונה. וקנה הטוב. שהיו מביאין אותם מארץ מרחק לקטרת כי לא היתה נמצאת בארץ ישראל ושאר סמני הקטרת היו נמצאים בה או זכר הסמים והוא הדין לאחרים והקטרת היתה באה להכפיר הקרבן ואם הקרבן אין נרצה לפני למה תטרחו להביא הכפרון שהוא הקטרת: לכן. אבות ובנים. שכן ורעו. זכר כן להודיע כי האב לא יזהיר הבן אם ידע וכן אם הבן ידע לא יזהיר לאב וכן האיש עם שכנו ר"ל שהוא סוכן אצל ביתו וכן עם רעו שיש לו משא ומתן או שותפו עמו אין אחד מהם מתירא ומזהיר את חברו לפיכך יאבדו כולם כי כל אחד ירצה ברעת חברו יאבדו כתיב ואבדו קרי והענין אחד: כה אמר י': יעור. ואני הוא המעיר אותו לבא מבבל אל ירושלם ארץ רחוקה לא יהיה בלתי העירה ויעור מבנין נפעל: קשת וכידון יחזיקו. כל אחד יחזיק בידו שני כלי זיין: כים יהמה. כגלי הים: ועל סוסים ירכבו. כי לא יבאו רגלי' לבד אלא אף רוכבי סוסים יהיו בהם רבים ולמלחמת יותר חזקה: ערוך כאיש למלחמה. כל אחד מהם יהיה ערוך בכלי זיין כמו איש אחד הכונד להלחם עם חברו מלחמה ערוכה שמזין עצמו בכלי זיין וברוב לא יהיו הרבים כל כך מזויינים וזה החיל יהיה כל אחד מהם ערוך למלחמה כאיש אחד ועל מי יבאו אליך בת ציון: שמענו את שמעו. שמעו הגוי שזכר והכפרד מן שמעו שומע בפלם רומה ושמענו תאמר הנביא שכולל עצמו עם ישראל החרדים אל דבריו: אל תצאי. תלכי. תצאי תלכי כתוב ביו"ד הנקבה מדבר כנגד הכנסה תלכו תצאו קרי מדבר כנגד הפרטים והענין אחד: חרב. יש לאויב מבחוץ להכותכם אם תצאו: ומגור. ופחד יש בכל סביבותיכם אם תצאו ות"י מגור מסביב מתקלא למתכנשין מסחור סחור: בת עמי התפלשי באפר. התגללי בתוך האפר ות"י וחפו רישיכון: אבל יחיד. אבל אדם שמת לו בנו יחידו שהוא אבל קשה: מספר תמרורים. מספד סמוך לפיכך הוא פתוח מספד של מרירות ובמסרה ג' פתחין והסימן תמריא סמכין לרמוניא פירוש תמריא מספד תמרורים סמיכין מספד בית האבל רמוניא כמספד הדרימון: כי פתאום. מעתה התחילו לספוד כי לא תדעי עת בואו כי פתאום יבא עלינו: בחון

בחון · אמר לנביא אף על פי שאתה אומר להם דברים קשים ומתנבא עליהם רעות אל תירא מהם כי בחון ומבצר נתתיך להם בחון פירושו מבצר כמו הקימו בחוניו וכן אמר לו בתחלת נבואתו הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל לפיכך אל תירא מהם וחפש אחר דרכיהם זהו שאמר ותדע ובחנת את דרכם ואמר ובחנת לשון נופל על לשון לפי שקראו בחון אמר ובחנת את דרכם ויונתן תרגם בחון בחיר: כלם סרי סוררים· סרי בשמך כמו בשין הסרים הם סרי סוררים כלומר שעבריה' סוררים והסרים כמו כן סוררים והעבדים הולכי רכיל לאדוניהם לחבל עניים באמרי שקר והנה השרים עם העבדים כמשלים לנחשת וברזל שעשו המלאכה כאשר כשהן מעורבין זה בזה והנחשת בזה המקום פירו' הברזל שקורין בלע"ז אצ"יר שמערבין אותו עם הברזל לעשות בו כלי אומנו' כי לא יחתוך הברזל לבדו אלא עם זה הנחשת וכן פי' אדוני אבי כל נחושת ונחושת שבמקרא שמרב' לענין חוזק וי"ת כל רברביהון מרדין וגו' כבעמוד: נחר מפוח · לפי שהמשילם לנחשת וברזל שעושה אות' הנפח כלי על ידי האש המשילם עוד לל מלאכת הצורף כשיתיך הכסף ישים העופר' עם הכסף כדי שלא יכלה הכסף האש והנופח נופח במפוח באש לצרף הכסף והמפוח הו' משל על הנבי' הנופח הוא הנביא והמפוח הוא פיו ו וגרונו אמר כי המפוח נשרף מרוב התמרת הנופח בו ודבור הנביא הוא הנפיחה והעופרת תם ועדיין הכסף הרע לא נתך והם ישראל הרעים שמרבר שיה' הנביא השכם והערב תמיד עד שנחר גרונו ועדיין רעים לא נ נתכו ועודם בקשים והעופרת משל למעט' ההשתדלו' והתמדה בדברי משל ומליצה להחזירם ל למוטב והנה לשוא צרף צרוף· צרוף· שם תאר בשקל גדול· נחר מבנין נפעל ענין שרפה וכן וחרה נחשתה: מאשתם· כתיב מלה אחת וקרי תרין מלין · כסף נמאס · ואחר שלא נתקו מרעתם הנה הם כסף נמאס וכן קראו אותם היודעים אותם ורעותם כי מאס יי' בהם כיון שלא נתקו מרעותם ואיכן חוזרים למוטב: הדבר · אמר בזה הענין הדבר אשר היה אל ירמיהו מה שלא אמר כן בפרשיות ה הקודמות אלא כה אמר יי' לפי שאמ' לו זאת הנבואה בשער בית ה' לפיכך אמר הדבר אשר היה להודיע כי מה שעמד בשער בית יי' מאת יי' כאמר לו דבר זה ש שעשה כן: עמוד בשער בית יי' · הוא שער מזרחי כי הוא המיוחד שבשערים: הבאים בשערים האלה · שבעה שערים היו בעזרה שלשה בצפון ושלש' בדרום ואחד במזרח: כה אמר · ואשכנה אתכם · אעמידכם בשכונכם במקו' זה ולא תגלו ממנו וכמוהו החייתם כל נקבה העמדת' אותן בחיים: אל תבטחו לכם אל דברי השקר · לשון בטחון נשקר עם מלת אל ועם מלת על בזה הפסוק הוא אל דברי ובפסוק הנה אתם בטחים הוא על: היכל יי' היכל יי' היכל יי' המה · אלו דברי השקר שאומרי' להם נביאי השקר המתעים אותם או הם היו אומרים לנביא והוא ירמיהו והיו אומרים לו לא יחריב היכלו בעבור העון ולא תחרב העיר הזאת ואמר שלשה פעמים היכל יי' לפי שהיו שלשה אולם והיכל ודביר כן פי' אדוני אבי ז"ל ופי' כי פסוק ארץ ארץ ארץ תשובת דבריהם אמר הרי ההיכלות שאתם אומרים לפני חמוני' כמו הארץ כיון שאתם חוטאים לפני ומבזים ההיכלות וי"ת לא תתרחצון לכון וגו' כבעמוד ויתכן כי הכפל לחזק כי כן מנהג הלשון לכפול המלות לחזק הענין פעם בשתי מלות פעם בשלש: כי אם היטב תטיבו · מקור בוי"ו כמו בה"א: גר יתום · כמו שמש ירח בחסרון וי"ו החבור וזכר אלה והוא הדין לאחרים אלא זכר אלה לפי שהם עשוקים ברוב לאחרים: במקום הזה · בכל מקום הוא רע ובמקום הזה הוא יותר רע שהוא מקום השכינה: לרע לכם · אתם רעים כי לרע לכם הוא הליכתכם אחרי אלהים אחרים כי בזמן שאתם עושים זה אתם נופלים לפני אויביכם: ושכנתי · למעולם ועד עולם · למזמן רב שנתתיה לכם מימי אברהם נתתיה להם עד עולם ר"ל כל ימי עולם אם ילכו בניהם בדרכי: הנה · לבלתי הועיל · כי אתם רואים כי אין תועלת באותם הדברים: הגנוב · התחשבו שתעשו מעשים רעים ותנצלו מעונכם בעבור שתבאו ותעמדו לפני בבית הזה כאשר אתם אומרים אחר שתעשו כל התועבות האלה ותבאו בבית הזה נוצלנו נצלנו ופי' למען אתם אומרים נצלנו בעבור שתשובו לעשות את כל התועבות האלה:

ורעים ג' וסימ' מעט ורעים היו ימי שני חיי · ויתן יי' אתות ומופתים · צרוף ורעים לא נתקו: והיטב ב' מל וסימ' כי אם היטב תיטבו את דרכיכם · וגם היטב אין אתם: גר ג' רפ' בקריא וסימ' גר ותושב אנכי עמכם תנו לי אחזת · גר ויתום ואלמנה לא תעשקו · גר אנכי בארץ · אנך: ועד עולם י"ב וסי' נמסר בישעיה סימ' ס':

בָּח֛וֹן נְתַתִּ֥יךָ בְעַמִּ֖י מִבְצָ֑ר וְתֵדַע֙ וּבָ֣חַנְתָּ֔ אֶת־דַּרְכָּֽם׃ כֻּלָּם֙ סָרֵ֣י סֽוֹרְרִ֔ים הֹלְכֵ֥י רָכִ֖יל נְחֹ֣שֶׁת וּבַרְזֶ֑ל כֻּלָּ֥ם מַשְׁחִיתִ֖ים הֵֽמָּה׃ נָחַ֣ר מַפֻּ֔חַ מֵאֵ֖שְׁתַּם עֹפָ֑רֶת לַשָּׁוְא֙ צָרַ֣ף צָר֔וֹף וְרָעִ֖ים לֹ֥א נִתָּֽקוּ׃ כֶּ֣סֶף נִמְאָ֔ס קָרְא֖וּ לָהֶ֑ם כִּֽי־מָאַ֥ס יְהוָ֖ה בָּהֶֽם׃

הַדָּבָר֙ אֲשֶׁ֣ר הָיָ֣ה אֶֽל־יִרְמְיָ֔הוּ מֵאֵ֥ת יְהוָ֖ה לֵאמֹֽר׃ עֲמֹ֗ד בְּשַׁ֙עַר֙ בֵּ֣ית יְהוָ֔ה וְקָרָ֣אתָ שָּׁ֔ם אֶת־הַדָּבָ֖ר הַזֶּ֑ה וְאָמַרְתָּ֞ שִׁמְע֣וּ דְבַר־יְהוָ֗ה כָּל־יְהוּדָה֙ הַבָּאִים֙ בַּשְּׁעָרִ֣ים הָאֵ֔לֶּה לְהִֽשְׁתַּחֲוֹ֖ת לַיהוָֽה׃ כֹּֽה־אָמַ֞ר יְהוָ֤ה צְבָאוֹת֙ אֱלֹהֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל הֵיטִ֥יבוּ דַרְכֵיכֶ֖ם וּמַֽעַלְלֵיכֶ֑ם וַאֲשַׁכְּנָ֣ה אֶתְכֶ֔ם בַּמָּק֖וֹם הַזֶּֽה׃ אַל־תִּבְטְח֣וּ לָכֶ֔ם אֶל־דִּבְרֵ֥י הַשֶּׁ֖קֶר לֵאמֹ֑ר הֵיכַ֤ל יְהוָה֙ הֵיכַ֣ל יְהוָ֔ה הֵיכַ֥ל יְהוָ֖ה הֵֽמָּה׃ כִּ֤י אִם־הֵיטֵיב֙ תֵּיטִ֔יבוּ אֶת־דַּרְכֵיכֶ֖ם וְאֶת־מַֽעַלְלֵיכֶ֑ם אִם־עָשׂ֤וֹ תַֽעֲשׂוּ֙ מִשְׁפָּ֔ט בֵּ֥ין אִ֖ישׁ וּבֵ֥ין רֵעֵֽהוּ׃ גֵּ֣ר יָת֤וֹם וְאַלְמָנָה֙ לֹ֣א תַעֲשֹׁ֔קוּ וְדָ֣ם נָקִ֔י אַֽל־תִּשְׁפְּכ֖וּ בַּמָּק֣וֹם הַזֶּ֑ה וְאַחֲרֵ֨י אֱלֹהִ֧ים אֲחֵרִ֛ים לֹ֥א תֵלְכ֖וּ לְרַ֥ע לָכֶֽם׃ וְשִׁכַּנְתִּ֤י אֶתְכֶם֙ בַּמָּק֣וֹם הַזֶּ֔ה בָּאָ֕רֶץ אֲשֶׁ֥ר נָתַ֖תִּי לַאֲבוֹתֵיכֶ֑ם לְמִן־עוֹלָ֖ם וְעַד־עוֹלָֽם׃ הִנֵּ֤ה אַתֶּם֙ בֹּטְחִ֣ים לָכֶ֔ם עַל־דִּבְרֵ֖י הַשָּׁ֑קֶר לְבִלְתִּ֖י הוֹעִֽיל׃ הֲגָנֹ֤ב ׀ רָצֹ֙חַ֙ וְֽנָאֹ֔ף וְהִשָּׁבֵ֥עַ לַשֶּׁ֖קֶר וְקַטֵּ֣ר לַבָּ֑עַל וְהָלֹ֗ךְ אַחֲרֵ֛י אֱלֹהִ֥ים אֲחֵרִ֖ים אֲשֶׁ֥ר לֹֽא־יְדַעְתֶּֽם׃

בְּחִיר יְהַבְתָּךְ בְּעַמִּי כִּכְרַךְ תַּקִּיף וְתִהוֹדַע וְתִחֲוֵי לְהוֹן יַת אוֹרְחַתְהוֹן׃ כָּל רַבְרְבֵיהוֹן מָרְדִין מְהַלְּכִין בִּנְכִילוּ כְּמָא דִמְעָרַב נְחָשׁ עִם בַּרְזֶל כּוּלְהוֹן מְחַבְּלִין אִינוּן׃ הָא כְּמַשַּׁב נַפָּחִין דְּחָרִיךְ כְּגוֹא נוּרָא כֵּן חַשׁ קָלְהוֹן דִּנְבִיַּיָא דְּמִתְנַבַּן לְהוֹן תּוּבוּ לְאוֹרַיְתָא וְלָא תָבוּ וּכְאַבָּרָא דְּמִתְמְסֵי בְּגוֹ כּוּרָא כֵּן הֲוָאָה בְּטֵילִין בְּעֵינֵיהוֹן מִלֵּי נְבִיַּיָא דְּמִתְנַבַּן לְהוֹן לַאֲלָהָנָא אֲלִיפִינוּן מִלְּפֵיהוֹן וְעוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא לָא שְׁבָקוּ׃ הָא כִּכְסַף פְּסוּלָא מַרְחִיקִין קְרוּ לְהוֹן אֲרֵי רָחִיק יְיָ יַתְהוֹן׃ פִּתְגַם נְבוּאָה דַּהֲוָה עִם יִרְמְיָה מִן קֳדָם יְיָ לְמֵימַר׃ קוּם בִּתְרַע בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וְתִתְנַבֵּי תַמָּן יַת פִּתְגָמָא הָדֵין וְתֵימַר קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַיְיָ כָּל דְּבֵית יְהוּדָה דְּעָלִין בְּתַרְעַיָּא הָאִילֵין לְמִסְגַּד קֳדָם יְיָ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אַתְקִינוּ אוֹרְחַתְכוֹן וְעוֹבָדֵיכוֹן וְאַשְׁרֵי יַתְכוֹן בְּאַתְרָא הָדֵין׃ לָא תִתְרַחֲצוּן לְכוֹן עַל פִּתְגָמֵי נְבִיֵּי שִׁקְרָא דְּאָמְרִין קֳדָם הֵיכְלָא דַיְיָ אַתּוּן פָּלְחִין קֳדָם הֵיכְלָא דַיְיָ אַתּוּן דָּבְחִין קֳדָם הֵיכְלָא דַיְיָ אַתּוּן סָגְדִין תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא אַתּוּן מִתְחֲזַן קֳדָמוֹהִי׃ אֲרֵי אִם אַתְקָנָא תְּתַקְּנוּן יַת אוֹרְחַתְכוֹן וְיַת עוֹבָדֵיכוֹן אִם מֶעְבַּד תַּעַבְדוּן דִּין דִּקְשׁוֹט בֵּין גַּבְרָא וּבֵין חַבְרֵיהּ׃ גִּיּוֹר יָתוֹם וְאַרְמְלָא לָא תוֹנִיסוּן וְדַם זַכַּי לָא תִשְׁדּוּן בְּאַתְרָא הָדֵין וּבָתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא לָא תְהָכוּן לְאַבְאָשָׁא לְכוֹן׃ וְאַשְׁרֵי יַתְכוֹן בְּאַתְרָא הָדֵין בְּאַרְעָא דִּיהָבִית לַאֲבָהָתְכוֹן לְמִן עָלְמָא וְעַד עָלְמָא׃ הָא אַתּוּן מִתְרַחֲצִין לְכוֹן עַל פִּתְגָמֵי נְבִיֵּי שִׁקְרָא בְּדִיל דְּלָא לַהֲנָאָה׃ גָּנְבִין קָטְלֵי נַפְשָׁן וְגָיְפִין וּמִשְׁתַּבְעִין לְשִׁקְרָא וּמַסְּקִין בּוּסְמִין לְבַעְלָא וְאָזְלִין בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא דְּלָא יְדַעְתּוּן׃

רשי

בחון נתתיך · לירמיה כאמר חזק נתתיך ב בתוכם ותדע ובחנת את דרכם שתוכיחם והם לא ישמעו · בחון לשון חוזק כמו עופל ובחן הקימו בחוניו: סרי סוררים · סרים מן הדרך: הולכי רכיל · בין הנחשת והברזל מטילי איבה בין שני סרים שיש בהן כח להתגרו' יחד כך שמעתי ואני אומר הולכי רכיל הם וחזקים כנחש' וברזל להתזיק כזבים ויונתן תירגם רכיל זה לשון נוכל מהלכין בנכילו כמה דמערב נחשא עם ברזלא ונוכל הוא לשון מחשבה כמו ויתנכלו אותו להמיתו: נחר מפוח · משל הוא כמצורף כסף נופחין במפוח ונותכין תמיד עופרת בתוך הכור ומועיל לצרוף אבל אתם באתי לצרוף א אתכם המפוח נחר ונחרך מכח האש ותם העופרת כולו: ולשוא · ועל חנם צרף הצורף כי לא הועיל: ורעים לא נתקו · מדרכם הרעה כלומר יגעו הנביאים להוכיח ולא הועילו נתקו פ פורצט"ר אקיין בלע"ז · לא ורעים כמו רשעי: נחר · לשון חרה אפי ועצמי חרה מני חורב אישר"ם בלע"ז: כסף נמאס · שאינו נצרף בשום יגיעה: היכל יי' היכל יי' · תלת זימנין בשתא אנחנא מתחזיין קדמוהי: הגנוב רצוח וגו' · בתמיה וכי אלה תעשו ויועיל ההיכל לכם:

רדק

ובאתם. מפורש הוא׃ המערת פריצי'. וכי תחשבו הבית הזה כמו מערת פריצים וכן הוא בעיניכם הבית הזה מה שתחשבו שאתם נצולים בבאכם אליו הוא כפל ענינם שתעיזו פניכם לבא אלי אחר עשותכם מה שמכעיס לעשותו אין זה אלא פריצות ועזות מצח וקשי לב שתעשו הפך רצוני ותבאו לפני זה מרד גדול והכעסה׃ גם אנכי הנה ראיתי. לא תחשבו כי אני לא אראה מחשבותיכם הרעות כי איני כמו בן אדם שיכול אחר לגנוב לבבו ולהראות לפניו מה שאין בלבו כי אני ראיתי לבבכם וראיתי כי בבאכם אלי אין לבבכם אלי אלא בלבבכם שתעשו עוד את התועבות אשר עשיתם מתחילה. ומה שאמר מערת כי כן דרך הפריצים בעשותם הרעות להאסף יחד חוץ לעיר באחת המערות להסתר שם מבני אדם. ומה שתאמרו כי לא אחריב ביתי בעבור מעשיכם כמו שאמ' היכל יי' כמו שפירשנו למעלה אלה הם דברי שקר׃ כי לכו נא. ראו מה עשיתי לו מפני רעת עמי ישראל שהחרבתי אותו וסלקתי שכינתי ממנו וגלה הארון ממנו והיה עם פלשתי' ולא חששתי לכבודי אחר שהיו הם מבזים אותו כן אעשה בבית הזה לפיכך אל תבטחו אל דברי שקר כאלו. ושלשת הפסוקים הבאים אחר זה הפסוק מבוארים הם׃ את כל זרע אפרים. עשרת השבטים שגלו וכנה אותם לאפרים לפי שהמלכות היתה לאפרים ביום שנחלקה המלכות ומשם והילך נקראו עשרת השבטים בשם אפרים׃ ואל תשא. ענין הגבהת הקול כמו וישא עשו את קולו׃ רנה. צעקה כמו ויעבר הרנה. קומי רני׃ האינך. ובחוצות ירושלם. שלא יבושו להכעיסני בגלוי בשוקי' וברחובו'׃ הבנים. כל בני הבית מתעסקי' בעבודה זו לספר שיקבלו ב בעבודה׃ לעשות כונים. מיני מאכלים שהיו מכינים ומגישים למלאכת השמים וכן עשינו לה כונים. וכן ואת כיון צלמיכם ואולי קראם כונים לפי שמכונין לבן ודעתן אליהם לעשותן ו ולתקנן היטב. ות' כוני' כרדוטין׃ למלכת השמים. חסר אלף ופי' כמו מעשה השמים. כלומר לכוכבים ות"י למלכת השמים לשון מלוכה ר"ל לכוכב גדול שבשמים ות' לכוכבת שמיא׃ האותי. הם עושים להכעיסני וכי סבורים הם שהם מכעיסים אותי כי לא תחול בי מדת כעס ולא מדה אחרת איכם מכעיסים אותי אלא עצמן כי עליהם יחול הכעס וחרון אף׃ למען בשת פניהם. שיבושו במעשיהם הרעים כי אני איני ראוי שאכעס במעשיהם אפילו תחול בי שום מדה מה שלא תחול כי לא יזיקו לי מעשיהם הרעים ולא יטיבו לי מעשיהם הטובים כמו שאמר אליהוא לאיוב אם חטאת מה תפעל בו ורב פשעיך מה תעשה לו או מה מידך יקח. לאיש כמוך רשעך ולבן אדם צדקתך. ומה שאמר בתורה כעסוני בהבליהם הכעיסוני בפסיליה' דברה תורה כלשון בני אדם אבל הוא ית' אין בו מדת כעס ולא משאר המדות המצויות בבני האדם כמו הכעס וזולתו׃ לכן. אפי וחמתי. כי הם עשו להכעיסני והכעס יחול עליהם ואף וחמה ואמר נתכת לרוב מרוצתה לבא עליהם כדבר הנתך. ובאמרו נתכת לשון נקבה וזכר גם כן אף שהוא לשון זכר כי כן הוא דרך לשון הקדש להיות זכר הפועל עם השם הדבק בו יהיה ראשון או אחרון. כמו ותדבר מרים ואהרן. ותכתוב אסתר בת אביחיל ומרדכי היהודי. ותאכל היא והוא. גרי ביתי ואמהותי לזר תחשבוני׃ ובערה. אמר בערה ולא זכר האש לפי שהחמה ענין חמימות וטבע האש אמר באדם מוליד הכעס והחמה׃ כה אמר יי' צבאות. זכר העולות שהן כליל וזכר הזבחים שהם השלמים שהם יאכלו הבעלים בשר ולא זכר חטאת ואשם כי לא היו מתודי' מחטאתם ולא שבים ועוד כי במזיד היו חוטאים ואין על המזיד קרבן אלא היו מביאים עולות להראות עצמם שהם עובדים את יי' בבראה והשלמים היו מביאין לאכול בשר עם הראות במעשיהם עבודת האל ואמ' מה לכם להביא זבחיכם ולהוסיף עוד עליהם עולות ותחשבו כי יהיו לרצון לי כמו שכתוב בהם ונרצה לו לכפר עליו וזה לא יהיה כי אם אין מעשיכם רצוין לפני עולות וזבחים לא יהיו רצון׃

שילו ח' כתיב בן בו"ו בקריא' וסימ' נמסר בסדר ויחי׃ בראשונה ח' מ"ל בקריא' וסימ' כי הרג תהרגנו ידך תהיה בו. ושמתי מקום לעמי ישראל דמלכים. וחברו דד"ה. כי לכו נא אל מקומי אשר בשילו אשר. כל מכה יבוסי בראשונה דד"ה ב' בפסוק. נחלה מבוהלת בראשונה. ואמצא ספר היחש׃ המה עשים ה' בקריא' וסימ'

רשי

המערת פריצים. היה בעיניכם הבית הזה בתמיה׃ הנה ראיתי. שכך הוא בעיניכם׃ כאשר עשיתי לשילה. בימי עלי כאשר השלכתי עשרת השבטי'׃ לעשו' כוונים. דפוס הכוכב׃ מלכת השמים. כוכב הגדול היו קורין מלכת השמים לשון מלכה וכן תירגם יונתן מלכת שמייא׃ נתכת. יורדת ומגעת כמו ומטר לא נתך ארצה לא מטא׃

עולותיכם

ובאתם ועמדתם לפני בבית הזה אשר נקרא־שמי עליו ואמרתם נצלנו למען עשות את כל־התועבת האלה׃ המערת פריצים היה הבית הזה אשר־נקרא־שמי עליו בעיניכם גם אנכי הנה ראיתי נאם־יהוה׃ כי לכו־נא אל־מקומי אשר בשילו אשר שכנתי שמי שם בראשונה וראו את אשר־עשיתי לו מפני רעת עמי ישראל׃ ועתה יען עשותכם את־כל־המעשים האלה נאם־יהוה ואדבר אליכם השכם ודבר ולא שמעתם ואקרא אתכם ולא עניתם׃ ועשיתי לבית אשר נקרא־שמי עליו אשר אתם בטחים בו ולמקום אשר־נתתי לכם ולאבתיכם כאשר עשיתי לשלו׃ והשלכתי אתכם מעל פני כאשר השלכתי את־כל־אחיכם את כל־זרע אפרים׃ ואתה אל־תתפלל בעד־העם הזה ואל־תשא בעדם רנה ותפלה ואל־תפגע־בי כי־אינני שמע אתך׃ האינך ראה מה המה עשים בערי יהודה ובחוצות ירושלם׃ הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את־האש והנשים לשות בצק לעשות כונים למלכת השמים והסך נסכים לאלהים אחרים למען הכעסני׃ האתי הם מכעסים נאם־יהוה הלוא אתם למען בשת פניהם׃ לכן כה־אמר אדני יהוה הנה אפי וחמתי נתכת אל־המקום הזה על־האדם ועל־הבהמה ועל־עץ השדה ועל־פרי האדמה ובערה ולא תכבה׃ כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל

ואתון אתון וקיימין קדמי בביתא הדין דאתקרי שמי עלוהי ואמרין אתון שיזבנא בדיל למעבד ית כל תועבתא האילין׃ הכבית כנישת רשיעין הוה ביתא הדין דאיתקרי שמי עלוהי בעיניכון אף קדמי כן גלי אמר יי׃ ארי אזילו כען לאתר בית שכינתי די בשילו דאשריתי שכינתי תמן בקדמיתא ותחזון ית דעבדית ליה מן קדם בישת עמי ישראל׃ וכען חלף דעבדתון ית כל עובדיא האילין אמר יי ושלחית לותכון ית כל עבדי נבייא מקדים וממלל ולא קבילתון ואתנביאו לכון ולא תבתון׃ ואעביד לביתא דאיתקרי שמי עלוהי דאתון רחיצין ביה ולאתרא דיהבית לכון ולאבהתכון כמא דעבדית לשילו׃ ואגלי יתכון מארעא בית שכינתי כמא דאגליתי ית כל אחיכון ית כל זרעא דישראל׃ ואת לא תצלי על עמא הדין ולא תתחנן עליהון בבעו וצלו ולא תבעי מן קדמי ארי לא רעוא קדמי לקבלא צלותך׃ הלית את חזי מא דאינון עבדין בקירויא דבית יהודה ובשוקי ירושלם׃ בנייא מלקטין אעא ואבהתן מדליקין ית נורא ונשיא לישן לישא למעבד כרדוטין לכוכבת שמיא ולנסכא נסכין לטעות עממיא בדיל לארגזא קדמי׃ התמרמן די קדמי אינון מרגזין אמר יי הלא לאבאשא להון בדיל דיבהתון בעובדיהון׃ בכן כדנן אמר יי אלהים הא רוגזי וחמתי יתחל באתרא הדין על אנשא ועל בעירא ועל אילן חקלא ועל איבא דארעא וישיצי ולא יהי חיס׃ כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל

ויבאו כל החכמים העשים את כל מלאכת. כן המה עשים גם לך בשמואל. האינך ראה מה המה עשים. עוד תשוב תראה תועבות גדלות דיחזקאל. כי עגבים בפיהם המה עשים דיחזקאל׃ מלקטים ב' וסימ' שבעים מלכים בהנות. הבנים מלקטים עצים׃ האותי ב' א' מ"ל וסימ' האותי לא תיראו נאם יי'. האותי הם מכעיסים. קדמ' מ"ל׃ כה אמר ו' בטעמ' בסיפר' וסימ' עלותיכם ספו. לא יכרת איש ליונדב. על הכלים הנותרים. אנוש לשברך. עוד יקנו בתים. לכל הגולה אשר הגלתי׃

ספו

ספו · ענין תוספת שני מרשים בענין אחד יסף וספה וכן ספות חטאת על חטאת לספות עוד ולפטר גם כן ספו מפרש יסף בשקל שבו רדו והכוונה הזה אינו למצות רצונית אלא כאומר לחברו עשה מה שתעשה כי לא יועילך : כי לא דברתי · ביום הוציאי אותם מארץ מצרים · יש מפרשים כי היא המצוה הראשונה והוא מה שצוה אותם במרה שנ' בו שם שם לו חק ומשפט והוא מה שאמרו רז"ל שבת ודינין במרה איפקוד ולא צוה על דבר עולה או זבח · ויש לפרש גם כן כי עקר המצוה לא היתה על דברי עולה וזבח אלא שמעו בקולי והייתם לי לעם · ובזה התנאי נתן להם התורה ואין בכל עשרת הדברים שהם כלל התורה כלה זכר עולה וזבח ואף כשידבר על הקרבנות לא צוה להם שיקריבו קרבן אלא אדם כי יקריב מכם קרבן אם יעשה מרעתו יהיה כך וכך והתמידי' שצוה בהם הוא לכבוד הבית והיו באין לצבור אבל ליחידים לא צוה להקריב קרבן כמו שצוה ליחידי' לעשות משפט ושאר המצות ולא צוה ליחיד לעשות קרבן אלא אם כן יחטא בשוגג וכוה בפרשת האמורין להשיב החוטא אל לבו לכוף התאוות הבהמיו' לפי שתולדתם מחלב ודם ויהיה נזהר שלא יהיה שוגג במצוה כל שכן מזיד והתמידי' גם בנין הבית לעבודה אפשר שהיא כמו שכתב מורה צדק רבינו משה ז"ל להעתיק הדעות הזרות ובנין ההיכלות שהיו לשם ע"ז רבה להעתיקם לעבודת האל ושימחה שם ע"ז מהם : כי אם · מבואר הוא : ולא שמעו · במועצות · פירוש בעצה שלהם לא בעצתי כמו שפי' בשרירו' לבם הרע ושרירות פירוש הבטת לבם מענין ישר על אכסי' למה שלבם פונה אליו וי"ת תוקף לבם מענין שריר וקים בדברי רז"ל וי"ת הרהור לבהון : ויהיו לאחור · ומה היה ענשם שהיו לאחור ולא לפנים כלומר שהיה מארה במעשה ידיהם ולא ברכה וי"ת ואחזרו לפולחני קדל וגו' כבעמוד : למן היום · כי בכל דור ודור היו בהם פושעים ורוב הדורו' היו רובם פושעים ואעפ"י שהייתי מזהירם תמיד על ידי הנביאים : יום יום · כלומר יום ויום : השכם ושלוח · בכל בקר ובקר כי רוב ההזהר' תהיה בבקר קודם שילך אדם למלאכתו ושלוח הייתי שולח בהשכמת הנביאים להזהירם : ולא הטו את אזנם · הרעו מאבותם · בכל דור ודור רובם הרעו מאבותם כמו מנשה ואמון שהיו אחרוני' הרבו אשמה מן הראשונים : ודברת · ולא ישמעו · ידעתי כי לא ישמעו אליך ואפי' לא יענוכה כשתקרא להם אעפ"כ הזהירם : יענוכה · כתב בו ה"א המבטא אחר כ"ף הכנוי וכן ואחידיך יברכוכה והרומין לו : ואמרת · מפיהם · אפילו מפיהם אבדה ונכרתה שלא יאמרו אמת בפיהם כל שכן בלבבם כי רוב בני אדם מדברים בפיהם מה שאין כן בלבבם להראות עצמן טובים ואיכם הפך מי שנ' עליו ודובר אמת בלבבו אבל אלה אפילו בפיהם אין אמת : גזי נזרך · גדול השער נקרא נזר לפי שהנזיר היה מגדל שערו וענין

עולותיכם · שאתם מקריבים כליל טוב לכם שתוסיפו אותם על שלמיכם ותקריבו אותם שלמים ותאכלו הבשר שהרי אינם מקובלות לפני ולמה תפסידום : ביום הוציאי אותם · תחלת תנאי לא היתה אלא אם שמע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה : בשרירות לבם · במראה לבם למען אמורנו : יום השכם ושלוח · מדי יום ביום השכם ושלוח · גזי נזרך · תלשי שערך כמו ויגז שלוים ויגז את ראשו · לא"ח נזרך כתרך לשון גדולה וכתי' רברבך וכן חברו מנחם : ויטוש · ועזוב : במות התופת · הוא המולך שהיה של נחשת ומסיקין אותו מתחתיו וידיו פשוטות ונסוקות ונותנין את הילד על ידיו והוא נכוה ונוהם והכומרים מקישין בתופים שלא ישמע האב קול הבן ויכמרו רחמיו · תופת על שם התוף · הנום על שם נהמת הבן : לא צויתי · במצוה שיקריבו בניהם לקרבן ולא דברתי לאחד מן הנביאים וכשדברתי לאברהם לשחוט את בנו לא עלתה על לבי שישחוט אלא להודיע צדקו : ואין

ולא יאמר סימ' קדמ' ולא יאמר עוד התופת תכינה ולא יקרא למקום הזה עוד התפת

ט' פסוקי' ולא ולא ולא וסימ' ולא אם עודנו חי · ויאמר אלהים יען אשר · ולא ישיב אל לבו ולא · ולא שמעו ולא אבו · והקימתי עליהם רעים · ולא שמעו ולא הטו את אזנם · בן אדם הנני לקח ממך · ולא ימכרו ממנו · אתה תזרע ולא תקצור · ולא ישמעו ד' בקריא' וסימ' והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו ·

עֹלוֹתֵיכֶם סְפוּ עַל־זִבְחֵיכֶם וְאִכְלוּ בָשָׂר׃ כִּי לֹא־דִבַּרְתִּי אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם וְלֹא צִוִּיתִים בְּיוֹם הוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־דִּבְרֵי עוֹלָה וָזָבַח׃ כִּי אִם־אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה צִוִּיתִי אוֹתָם לֵאמֹר שִׁמְעוּ בְקוֹלִי וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי לְעָם וַהֲלַכְתֶּם בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אֶתְכֶם לְמַעַן יִיטַב לָכֶם׃ וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא־הִטּוּ אֶת־אָזְנָם וַיֵּלְכוּ בְּמֹעֵצוֹת בִּשְׁרִרוּת לִבָּם הָרָע וַיִּהְיוּ לְאָחוֹר וְלֹא לְפָנִים׃ לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר יָצְאוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד הַיּוֹם הַזֶּה וָאֶשְׁלַח אֲלֵיכֶם אֶת־כָּל־עֲבָדַי הַנְּבִיאִים יוֹם הַשְׁכֵּם וְשָׁלֹחַ׃ וְלוֹא שָׁמְעוּ אֵלַי וְלֹא הִטּוּ אֶת־אָזְנָם וַיַּקְשׁוּ אֶת־עָרְפָּם הֵרֵעוּ מֵאֲבוֹתָם׃ וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְלֹא יִשְׁמְעוּ אֵלֶיךָ וְקָרָאתָ אֲלֵיהֶם וְלֹא יַעֲנוּכָה׃ וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם זֶה הַגּוֹי אֲשֶׁר לוֹא־שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהָיו וְלֹא לָקְחוּ מוּסָר אָבְדָה הָאֱמוּנָה וְנִכְרְתָה מִפִּיהֶם׃

גָּזִּי נִזְרֵךְ וְהַשְׁלִיכִי וּשְׂאִי עַל־שְׁפָיִם קִינָה כִּי מָאַס יְהוָה וַיִּטֹּשׁ אֶת־דּוֹר עֶבְרָתוֹ׃ כִּי־עָשׂוּ בְנֵי־יְהוּדָה הָרַע בְּעֵינַי נְאֻם־יְהוָה שָׂמוּ שִׁקּוּצֵיהֶם בַּבַּיִת אֲשֶׁר־נִקְרָא־שְׁמִי עָלָיו לְטַמְּאוֹ׃ וּבָנוּ בָּמוֹת הַתֹּפֶת אֲשֶׁר בְּגֵיא בֶן־הִנֹּם לִשְׂרֹף אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיהֶם בָּאֵשׁ אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִי וְלֹא עָלְתָה עַל־לִבִּי׃

לָכֵן הִנֵּה־יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְלֹא־יֵאָמֵר עוֹד הַתֹּפֶת וְגֵיא בֶן־הִנֹּם כִּי אִם־גֵּיא הַהֲרֵגָה וְקָבְרוּ בְתֹפֶת מֵאֵין מָקוֹם׃

עֲלָוָתְכוֹן אוֹסִיפוּ עַל נִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן וְאִכְלוּ בִסְרָא׃ אֲרֵי לָא מַלֵּילִית עִם אֲבָהָתְכוֹן וְלָא פַּקֵּידְתִּינוּן בְּיוֹמָא דְּאַפֵּיקִית יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַל עִסְקֵי עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין׃ אֱלָהֵן יָת פִּתְגָמָא הָדֵין פַּקֵּידִית יָתְהוֹן לְמֵימַר קַבִּילוּ לְמֵימְרִי וְאֱהֵוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהָא וְאַתּוּן תְּהוֹן קֳדָמַי לְעַם וּתְהָכוּן בְּכָל אוֹרְחָא דַּאֲפַקֵּיד יָתְכוֹן בְּדִיל דְּיֵיטַב לְכוֹן׃ וְלָא קַבִּילוּ וְלָא אַרְכִּינוּ יָת אוּדְנֵיהוֹן וַאֲזַלוּ בְּעֵצָתְהוֹן בְּהִרְהוּר לִבְּהוֹן בִּישָׁא וְאַחֲזַרוּ בְּפוּלְחָנֵי קְדָל וְלָא שַׁוִּיאוּ דַּחַלְתִּי לָקֳבֵיל אַפֵּיהוֹן׃ לְמִן יוֹמָא דִּנְפַקוּ אֲבָהָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַד יוֹמָא הָדֵין וּשְׁלָחִית לְוָתְכוֹן יָת כָּל עַבְדֵי נְבִיַּיא יוֹם מַקְדִּים וּמִשְׁלָח׃ וְלָא קַבִּילוּ לְמֵימְרִי וְלָא אַרְכִּינוּ יָת אוּדְנֵיהוֹן וְאַקְשִׁיאוּ יָת קְדַלְהוֹן אַבְאִישׁוּ מֵאֲבָהָתְהוֹן׃

וּתְמַלֵּיל עִמְּהוֹן יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִילֵין וְלָא יְקַבְּלוּן מִינָּךְ וְתִתְנַבֵּי לְהוֹן וְלָא יְתִיבוּנָךְ׃ וְתֵימַר לְהוֹן דֵּין עַמָּא דִּי לָא שְׁמָעוּ לְמֵימְרָא דַייָ אֱלָהָהוֹן וְלָא קַבִּילוּ אוּלְפַן פְּסַקַת הֵימְנוּתָא וְאִתְמְנַעַת מִפּוּמְהוֹן׃ תְּלִישִׁי עַל רַבְרְבַיִךְ דִּיגְלוּ וְטוּלִי עַל נִיגְדִּין אִילְיָא אֲרֵי רַחִיק יְיָ וְרַטִּישׁ יָת עַם דָּרָא דַּעֲבַרוּ עַל מֵימְרֵיהּ׃ אֲרֵי עֲבַדוּ בְנֵי יְהוּדָה דְּבִישׁ קֳדָמַי אֲמַר יְיָ שַׁוִּיאוּ שִׁקּוּצֵיהוֹן בְּבֵיתָא דְּאִתְקְרֵי שְׁמִי עֲלוֹהִי לְסָאֲבוּתֵיהּ׃ וּבְנוֹ בָּמַת תּוּפָא דִּי בְחֵילַת בַּר הִנֹּם לְאוֹקָדָא יָת בְּנֵיהוֹן וְיָת בְּנָתֵיהוֹן בְּנוּרָא דְּלָא פַקֵּידִית בְּאוֹרַיְתִי וְלָא רַעֲוָא קֳדָמַי׃ בְּכֵן הָא יוֹמַיָּא אָתַן אֲמַר יְיָ וְלָא יִתְאֲמַר עוֹד תּוֹפֶת וְחֵילַת בַּר הִנֹּם אֱלָהֵן חֵילַת קְטִילַיָּא וְיִקְבְּרוּן בְּתוֹפֶת מִבְּלִי אֲתָר׃

ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי · אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים · ודברת אלהם את כל הדברים האלה : בנתיהם ה' חס' וי"ו וסימ' נמסר בסדר ראה : לכן י"ד בטעם בספרא וסימ' כל אכליך יאכלו · הנני פקד על שמעיה · הנה אפי וחמתי נתכת · ולא יאמר עוד התפת · על הנביאים · אם תשוב ואשיבך לפני · ולא יקרא למקום הזה עוד · אל יהויקים על הנביאים הנני · על יהויקים אל קרינ' : ושלחתי לו צעים · שמעו עצתי · וחברו ופקדתי על פסיליה :

בזי נזרך כענין קרחי וגזי על בני תענוגיך והשליכי הנזר שהיה לך לפאר גזי אותו והשליכי בעפר לאבל ואמר לשון נקבה על הכנסיה וי"ת תלישי על רברבך דיגלון : את דור עברתו · הדור הזה ששפך עליהם עברתו וחמתו וי"ת ית דרא די עברו על ממריה : כיעסו · שמו שקוציהם · אחז ומנשה עשו זה כמו שכתוב ובני יהודה עמהם : ובנו · אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי · לא היה רצוני בזה ולא צויתי להם שישרפו לי בניהם ובנותיהם ואם צויתי על בשר בהמה לשרוף לפני לא צויתי להם שישרפו בניהם ובנותיהם והם שורפים אותם לאל אחר ואיכם מרחמים עליהם לרוב אהבתם הע"ז וי"ת דלא פקידית באוריתי ולא רעוא קדמי ורז"ל פירשו אשר לא צויתי זה יפתח ולא עלתה על לבי זה מישע מלך מואב שנ' ויקח את בנו הבכור ויעלהו לעולה ודעתם שהעלהו לשמים : לכן · וקברו בתופת מאין מקום · כי לא היה לפני זה מקום לקבורה :

והיתה

והיתה. אותם שלא יוכלו לקבור מאין מקום או שילאו הקוברים מרוב הרוגים: והשבתי. לחרבה תהיה הארץ. ובמקום קול שמחה יהיה קול יללה קול בכי וצעקה: בעת ההיא. ויצאו כתיב ויקרי ויוציאו והענין קרוב כי פירוש ויצאו שיוציאו לא שיצאו מעצמם וזה הענין לא ספר הכתוב בחרבן ירושלם בספר מלכי׳ שהוציאו הכשדים עצמות המלכים והשרים והכהנים והנביאים ויושבי ירושלם מקבריהם אלא הנביא שנבא עליהם שיהיה כך והיה כך ואף על פי שלא ספר הכתוב וזה יהיה העונש להם אחר מיתתם כמו שנ׳ אשר אהבום ואשר עבדום וכן אמר על יהויקים כשהתנבא עליו ענשו לא יהיה לו יושב על כסא דוד ונבלתו תהיה מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה וכן אמר בפושעי ישראל והיו מושלחים בחוצות ירושלם ורז״ל אמרו בעון חיים מתים נחטטים וסמכו זה בפסוק והיתה יד יי׳ בכם ובאבותיכ׳ זה שטוטי שכבי והביאו גם זה הפסוק לא יאספו ולא יקברו והקשו אליו הפסוק הבא אחריו ונבחר מות מחיים כלומ׳ למה היה נבחר מות מחיי׳ אם המתים נחטטים ואם היה עונש המתים היה להם כפרה וזה ונבחר מות אלא אם הוא עונש החיים ובעון החיים מתים נחטטים למה אמר ונבחר מות מחיים ופי׳ ונבחר מות לרשעים שלא יחיו בעולם הזה ויחטאו ויפלו בגיהנם: לדומן. לזבל יהיו כלומר כי לעולם יהיו על פני האדמה כי לא יקברו ולרוב עמידתם על פני האדמה ירקבו וישובו עפר וזבל. ונבחר המתים יהיה ענשם מה שאמר שיהיו נחטטים מקבריהם והחיים והם השארית הנשארים שלא יהרגו ויגלו יבחרו בגלותם מות מחיים כי יהיו ביד גוי נבל עבדים לעם אכזרי׳ שלא ירחמו עליהם וטוב מותם מחייהם: בכל המקומות הנשארים. בכל מקום שיהיו הנשארים כמו הפוך הנשארים בכל המקומות אשר הדחתים שם כמו ותשם בפוך עיניה וכל הארץ באו מצרימה לשבר אל יוסף באו מצרימה אל יוסף לשבר לי יזעקו אלהי ידענוך ישראל לי יזעקו ישראל אלהי ידענוך והדומים להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק: ואמרת. היפלו ולא יקומו. טעמו דבק עם הפסוק הבא אחריו מדוע שובבה כלומ׳ למה זה החזיקו כל כך במעשיה׳ הרעים ומאנו לשוב וכי נפלו בעונם מעשיהם שלא קמו אחר כן כלומר כמה פעמים נפלו בעונם מעשיהם ואחר כן בשובם קמו וכי סבורים הם שאם ישובו הם למוטב לא ישוב האל מחרון אפו עליהם היה שום פעם עד עתה שנפלו ולא קמו אחר כן או אם ישוב ישראל ממעשיו הרעים ולא ישוב האל מחרון אפו זה לא היה אם כן מדוע שובבה. וי״ת הפלון ולא יקומון וגו׳ כבעמוד: מדוע שובבה. בא הכה עם לשון נקבה כי רצונו על הכנסה כמו שפירשנו וכן וחטאת עמך העם אשר בקרבה יושבת לבטח שובבה ענין מרד וכן בנים שובבים משובה ישראל: העם הזה ירושלם. חסר הנסמך העם הזה עם ירושלם וכמוהו רבים כמו שפירשנו בחלק הדקדוק מספר מכלל: משובת נצחת. פתח באתנח ופירוש עולמית מן נצח משובה שם. משובה ישראל תאר: החזיקו בתרמית תאכו לשוב. ידמה כי לעולם ירצו להחזיק בה בתרמית כמו מרמה: הקשבתי. מאמר הנביא כמאמי הולך ביניהם אני מקשיב ומאזין להם אם אחד מדבר טוב ואם לא: כן. טוב וכשר כמו כן בנות צלפחד דוברות: אין איש נחם. כפעל עומד כי הוא קמוץ גם מלת אין מורה עליו: כלה שב במרוצתם. וכתוב במרוצותם לשון רבות והכתוב דרך כלל והקרי דרך פרט כלם הולכים ושבים במרוצתם לעשות כסוס שוטף במלחמה ולרוב המרוצה אמר שוטף שהוא כמו כנחל שוטף במרוצתו במלחמה ויונתן תירגם הקשבתי מאמר האל יתברך אציתי וגלי קדמי: גם חסידה. אפילו העופות שאין להם שכל בכח הדמיון שיש להם יש להם ידיעה להתרחק מן הנזק ולהתקרב אל הטוב ושומרים מנהגם ומה שגדלו עליו ועמי שיש להם שכל לא ידעו את משפט יי׳ שהיה להם לדעתו מן השכל גם לשמרו לפי מה שהכהינו אותם מורי התורה ומה שנחלו בו מן אבותם דור אחר דור. ואמר להם ירמיהו זה כדרך שאמ׳ ישעיהו ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו ועוד זכר חסידה וזכר בשמים לפי שהיא מקננת בישוב במגדלים הגבוהים ובמדבר בעצים הגבוהים. כמו שאמר חסידה ברושים ביתה לפיכך אמר בשמים שהוא גובה האויר כמו שאמר גדולות ובצורות בשמים דרך נשר בשמים והחסידה מנהגה לשכון בימי הקור והחורף במקום אחר ובימי הקיץ והחום במקום אחר וזהו מועדיה שאמר ולא תשנה מנהגה. ועמי משנים משפט יי׳ שידעוהו בשכל אם ירצו וגדלו עליו אבותיהם והם ואינם רוצים להחזיק בו: ותור וסיס ועגור. גם כן שמרו את עת באנה במקום אחר בזמן ידוע ובזמן אחר במקום ידוע הכל לפי השתנות התקופות והזמני׳ ושומרות חקן ומנהגן ולא ישנוהו ולא כן עמי. חסידה פי׳ רז״ל זו דיה לבנ׳ ולמה נקרא שמה חסידה שעושה חסידות עם חברותיה כלומר במזונות שמחלקה להם וי״מ שהיא שקורין לה ציגוני״א. ותור ידוע. וסוס כתוב בוי״ו וקרי ביו״ד וכן נמצא כתוב ביו״ד וקרי בוי״ו כסיס עגור כן אצפצף ות״י וכורכיא ובדברי רבותינו ז״ל קס ריש לקיש בות כיכורכיא ופי׳ ר״ת ז״ל גרו״הא בלע״ז. ועגור ת״י וסנוניתא ובדברי רבותינו ז״ל אימת סנונית על הנשר ופי׳ רבי׳ האי קט״אף בערבי והוא הדרור שקורין בלע״ז רונדי״נא. וי״מ הוא העוף המצפצף מלות מעטות כלשון בני אדם כשמלמדין אותו ג״ט בלע״ז: איכה

ואת עצמות ז׳ בקריא וסימ׳ ואת עצמות יוסף אשר העלו ממצרים. וילך דוד ויקח תניינא דפסו׳. ושל אחריו ויעל משם את עצמות שאול תניינא דפסו׳. ויציאו את עצמות מלכי יהודה ד׳ בפסוק: ולא ישוב

רשי

ואין מחריד. את העופות מעל הפגרים: ושטחום לשמש. והכשדים ישכחו לבור על העיר בקבריהם השרי׳ שהיו כאים כפלטין: לדומן. לזבל: ונבחר מות מחיים. אף על פי שהם רואים את המתים כתוכן בבזיון צרת החיים גדולה הימנ׳ ויבחרו את המו׳: היפלו ולא יקומו. הטוב להם שיפילו את עצמם לנפילה שאין לה תקומה: אם ישוב ולא ישוב. ולכשירצו לשוב מרעתם לא ישוב הקב״ה מגזרתו. ד״א אף אם ישובו בתשובה לא תתקיים בידם כי ימהרו לשוב לרשעתם וכת״י אם למיתב גלי קדמי לא יתובון: משובת נצחת. משובת עולם כמו נצח: החזיקו. אחזו: בתרמית. במרמה: לא כן. לא כדין כמו כן בנות צלפחד: כלה שב במרוצתם. כדרך הראשון חוטאים וחוזרים וחוטאי׳ מרוצה קור״שי בלע״ז: שוטף. איספרדי״ץ בלע״ז: חסידה. ציגוני״אה בלע״ז: מועדיה. עת עברם אל איי הים מפני הצנה ועת שובם: שמרו. המתינו: תור וסיס ועגור. וספכינא וכורכיא וסנוניתא כורכיא גרו״הא בלע״ז סנונית ארונדי״לא בלע״ז: אכן

וְהָיְתָה נִבְלַת הָעָם הַזֶּה לְמַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ וְאֵין מַחֲרִיד: וְהִשְׁבַּתִּי מֵעָרֵי יְהוּדָה וּמֵחֻצוֹת יְרוּשָׁלַםִ קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה קוֹל חָתָן וְקוֹל כַּלָּה כִּי לְחָרְבָּה תִּהְיֶה הָאָרֶץ: ח בָּעֵת הַהִיא נְאֻם יְהוָה וְיוֹצִיאוּ אֶת עַצְמוֹת מַלְכֵי יְהוּדָה וְאֶת עַצְמוֹת שָׂרָיו וְאֶת עַצְמוֹת הַכֹּהֲנִים וְאֵת עַצְמוֹת הַנְּבִיאִים וְאֵת עַצְמוֹת יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלָםִ מִקִּבְרֵיהֶם: וּשְׁטָחוּם לַשֶּׁמֶשׁ וְלַיָּרֵחַ וּלְכֹל צְבָא הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר אֲהֵבוּם וַאֲשֶׁר עֲבָדוּם וַאֲשֶׁר הָלְכוּ אַחֲרֵיהֶם וַאֲשֶׁר דְּרָשׁוּם וַאֲשֶׁר הִשְׁתַּחֲווּ לָהֶם לֹא יֵאָסְפוּ וְלֹא יִקָּבֵרוּ לְדֹמֶן עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה יִהְיוּ: וְנִבְחַר מָוֶת מֵחַיִּים לְכֹל הַשְּׁאֵרִית הַנִּשְׁאָרִים מִן הַמִּשְׁפָּחָה הָרָעָה הַזֹּאת בְּכָל הַמְּקֹמוֹת הַנִּשְׁאָרִים אֲשֶׁר הִדַּחְתִּים שָׁם נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת: וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר יְהוָה הֲיִפְּלוּ וְלֹא יָקוּמוּ אִם יָשׁוּב וְלֹא יָשׁוּב: מַדּוּעַ שׁוֹבְבָה הָעָם הַזֶּה יְרוּשָׁלַםִ מְשֻׁבָה נִצַּחַת הֶחֱזִיקוּ בַּתַּרְמִית מֵאֲנוּ לָשׁוּב: הִקְשַׁבְתִּי וָאֶשְׁמָע לוֹא כֵן יְדַבֵּרוּ אֵין אִישׁ נִחָם עַל רָעָתוֹ לֵאמֹר מֶה עָשִׂיתִי כֻּלֹּה שָׁב בִּמְרֻצוֹתָם כְּסוּס שׁוֹטֵף בַּמִּלְחָמָה: גַּם חֲסִידָה בַשָּׁמַיִם יָדְעָה מוֹעֲדֶיהָ וְתֹר וְסוּס וְעָגוּר שָׁמְרוּ אֶת עֵת בֹּאָנָה וְעַמִּי לֹא יָדְעוּ אֵת מִשְׁפַּט יְהוָה:

וּתְהֵי נְבֵלְתָּא דְעַמָּא הָדֵין מְשַׁגְרָא לְמֵיכַל לְעוֹפָא דִשְׁמַיָא וּלְבְעִירָא דְאַרְעָא וְלֵית דְמָנִיד: וְאֲבַטֵל מִקִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה וּמִשׁוּקֵי יְרוּשְׁלֵם קָל בֵּיעַ וְקָל חֶדְוָא קָל חַתְנִין וְקָל כַּלָן אֲרֵי לְחוּרְבָא תְהֵי אַרְעָא: בְּעִידָנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ יַפְּקוּן יַת גַרְמֵי מַלְכַיָא דְבֵית יְהוּדָה וְיַת גַרְמֵי רַבְרְבֵיהוֹן וְיַת גַרְמֵי כַּהֲנַיָא וְיַת גַרְמֵי נְבִיֵי שִׁקְרָא וְיַת גַרְמֵי יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם מִקִבְרֵיהוֹן: וְיִשְׁטְחוּנוּן לְקָבֵל שִׁמְשָׁא וְסִיהֲרָא וּלְכָל חֵילֵי שְׁמַיָא דְרַחֲמְנוּן וּדְפַלְחוּנוּן וּדְטָעוּ בַּתְרֵיהוֹן וְדִתְבָעוּנוּן וְדִיסְגִידוּ לְהוֹן לָא יִתְכַּנְשׁוּן וְלָא יִתְקַבְרוּן לְזִיבַל מִבְדַר עַל אַפֵּי אַרְעָא יְהוֹן: וְיִתְרְעוּן בְּמוֹתָא מִבְחַיַא לְכָל שְׁאָרָא דִישְׁתְּאָרוּן מִן זַרְעִיתָא בִישְׁתָּא הָדָא בְּכָל אַתְרַיָא דִישְׁתְּאָרוּ דְאַגְלֵיתִינוּן לְתַמָן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת: וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הֲיִפְּלוּן וְלָא יְקוּמוּן אִם לְמִיתַב גְלֵי קֳדָמַי דְלָא יְתוּבוּן: מַה דֵין מִתְחַסְנִין לְמִתַּב לְפוּלְחָנֵי עַמָא הָדֵין יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם תָּבוּ לְמִרַד מִן אוֹרַיְתָא וְלָא צָבַן לְמִתַּב אַתְקִיפוּ בְּנִיכְלִין מְסָרְבִין לְמִתַּב: אֲצֵית וּגְלֵי קֳדָמַי לָא כְדְכָשַׁר מְמַלְלִין לֵית גְבַר דִּיתֵיב מִן בִּישְׁתֵיהּ לְמֵימַר מָה עֲבָדִית כּוּלְהוֹן מְסַגַן בִּרְעוּת נַפְשְׁהוֹן כְּסוּסֵי דְגָזַר בִּקְרָבָא: אַף תּוֹרִיתָא בִשְׁמַיָא יָדְעָה זִמְנָהָא וְשַׁפְנִינָא וְכוּרְכְּיָא וְסְנוּנִיתָא נָטְרִין יַת עִידָן מֵיעַלְהוֹן וְעַמִּי לָא הֲווֹ יָדְעִין לְמֶעְבַּד יַת קְיָמָא דַיְיָ:

ז׳ וס׳ בלשון ארמי תורא אשתבע ונפל אריה אדבר וגחיך׳ ופי׳ שורך טבוח לעיניך׳ כי נשבעתי יצא מפי׳ הפלו ולא יקומו. ליש גבור בבהמה. ויזכור כי בשר המה. ישחק לפחד ולא יחת:

איכה תאמרו חכמים אנחנו · בחכמות החיצונות ועוד תורת יי׳ אתנו כלומר אצלנו היא כתובה: אכן לשקר עשה עט · אם תורת יי׳ אתכם מה תועיל אם לא תקיימו אותה מי שעשה הקולמוס לכתוב אותה לאנשים עשה אותו וכן שקר סופרים הסופרים כתבו אותה לאנשים כי אחרי שאין אתם מקיימין אותה הרי היא כאילו איננה כתובה לשקר לאנשים כמו אך לשקר שמרתי: הובישו · כי שקר עשו כשיראו שלא תועיל להם חכמתם אז בבא יהיה להם בשת פנים ויראו כי אם התעסקו בתורה וקיימו אותה היית מועילה להם להצילם מהרעות הבאות עליהם ואחר שבדבר יי׳ מאסו ולא רצו ללמוד התור׳ ולעשותה מה חכמה להם לא תועיל החכמה מבלי התורה · וחכמת סמוך למלת מה כלומר מה מועיל ממה שיש להם חכמה אם אין להם התור׳: לכן אתן ליורשים · כלומר למי שיחזיקו בהם בגלו׳ כאילו הם יורשים: כי מקטון ועד גדול · כל זה הענין הוא כתוב למעלה עם שאר הפסוקי׳ הבאים אחר זה במלות שונות כי כל הכופל ענין ישנה במלו׳ למעלה מקטנם ועד גדולם והנה מקטון ועד גדול למעלה כלו בוצע והנה כלה בה״א ואחד הוא · וירפו למעלה וירפאו באלף כנה והנה וירפו בבגלי הה״א והענין אחד ענין רפואה למעלה את שבר עמי והנה את שבר בת עמי: הובישו · פירשנוהו למעלה כי פירושו בתחיה · למעלה גם הכלו׳ והנה הכלם מבנין כפעל ומפורש הוא והכלים שהוא מבנין הפעיל פיר׳ למעלה עם שאר הפסוקים ולמעלה בעת פקדתיה פירשנו פקדתי אותם והנה בעת פקדתם שם והענין אחד: אסוף אסיפם נאם יי׳ · שניהם לשון כליון אסף מקור מן ואספת כפסך ונפשם ביתך אסיפם מן יהדו יסופו שלא במלת אסיפם מבנין הפעיל והוא יוצא ויסופו מבנין הקל והוא עומד הכליכלה עד שלא ימצאו ענבים בגפן ולא תאנים בתאנה וזכר אלה שני המינים כי הם עיקר הפירות ואותם שירבה אדם מהם יותר משאר הפירות כמו שאמר בברכה איש תחת גפנו ותחת תאנתו ואמר בקללה יאכל גפנך ותאנתך: והעלה נבל · אפילו העלה יבול טרם זמנו כדי להרבות רעתם: ואתן להם יעברום · מה שנתתי להם רוב הפירות וברכתי פרי אדמתם יעברו מהם שיאכלום האויבים מה שיעברום במקום מהם וכן חזקתני ותוכל חזקת ממני תמלאמו נפשי תמלא מהם במיצאוני יצאו ממני והמפרשי׳ פירשו בעבור שנתתי להם תורה ומצות ועברו עליהם בעונם זה אסיפם וכן דעת יונתן ותרגם הפסוק כן שיצאה אשיצינון אמר יי׳ וגו׳ כבעמוד: על מה אנחנו יושבים · בכפרים ובערי המישור כבטוחים ועל מה עוד יש לנו: ונדמה · ענין שתיקה כלומ׳ אין לנו להתלונן ולהתרעם על מה באה עלינו הצרה כי ט׳ אלהינו הדימנו כי חטאנו לו ונדמה שרשו דמם והוא מן הקל מתשקל ישם ויסריק מה אקוב דמו כאבן ולדעת אדוני אבי ז״ל שרשו נדם הדימנו שרשו דמם מבנין הפעיל והה״א בשוא ופתח ויהיה ענין שתיקה כלומר הוא השתיקנו שאין לנו רשות להתלונן כי חטאנו לו ואיך נשא פנינו לנגדו או יהיה ענין כריתה כמו נדמו לשאול ונדמו נאות השלום: וישקנו מי רוש · שם המות משחיתות עשב לפיכך אמר מי ועניינו כתרגומו ואשקינא כס דלוט בים כרישי חיון והפסוק מאמר הנביא בלשון ישרא׳: קוה לשלום · מקור כלומר ואם נקוה לשלום מהאויב ואין טוב ואיננו השלום שהוא טוב: לעת מרפה · בה״א כמו באלף אם קוינו לעת רפואה ממכאוב הצרות: והנה בעתה · צרות גדולות שמאויבים ומכעיסים אותנו ות״י לעדן סליחת חובין והא פורענות חטאין כענין רפאה נפשי כי חטאתי לך: מדן נשמע · לפי שהיה קצה ארץ ישראל זכרו ות״י על דפלחו לעגלא די בדן מלך במשריתיה יסק עליהון ויגלה יתהון: נחרת סוסיו · עטישת סוסיו ונקראת העטישה כן על שם הנחירים שהם נקבי האף: מקול מצהלות אביריו · על הסוסים אמר אביריו ומצהלות ענין השמעת קול הסוסים בצהלה ושמחה כמו שאמר על הסוס ויסים בכח ות״י מקל מפסיעות גברוהי: כי הנני משלח בכם · פי׳ כתרגו׳ הא אנא מגרי בכון עממין קטולין כחיוון חורמנין דלית להון לחישא ויקטלון יתכון אמר יי׳:

בדבר יי׳ ה׳ דסמיכי בקריא׳ וסימ׳ ויוסף יי׳ להראה בשילה · ואיש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו · הובישו חכמים חתו · גם ביהודה היתה · בדבר יי׳ שמים נעשו · ומן והנה איש אלהים בא מיהודה עד אחר הדבר הזה לא שב ירבעם דכות׳ כבא וישמע הנביא אשר השיבו: ואין שלום ה׳ וסימ׳ וירפאו את שבר עמי · וחברו וירפאו את שבר בת עמי · קול חרדה שמענו · נביאי ישראל · יען וביען: אסוף ג׳ וחס׳ וסימ׳ אסף אסיפם נאם יי׳ · אסף אאסוף יעקב · אסף אסף כל בעל פני: ובלואה ג׳ וסימ׳ ויבואו ויאכלו ארץ ומלואה · וישטפו ארץ ומלואה · ליי׳ הארץ ומלואה:

רשי

אכן הנה לשקר · היא חכמתכם לשקר בגם לרפותכם על נקלה עשית עט שקר סופרי נביאכם: הובישו חכמים · כמותכם ומהו הבשת הזה ב בדברי יי׳ מאסו וחכמת מה להם: וירפו · כמו וירפאו: הובישו · בשת וכלימת תבא להם: גם בוש לא יבושו · אינם מתביישין במעשיהם הרעים לתת לב לשוב: אסף אסיפם · לשון כלייה כמו אסוף אסף כל מעל פני האדמה: אין ענבים בגפן · לא יותר דבר: והעלה נבל · לשון כמש פלייסטרי״ש בלע״ז כמו וכנובלת מתאנה כאה נובלת עליה: ואתן להם יעברום · כל זאת תהיה להם על כי נתתי להם חוקים ועברו עליהם: ונדמה שם · ונדום שם נשב שם דוממים ואבלי׳: מי רוש · כס דלווט בים כרישי חיון ראש פתנים הוא ארס ש שבשיניו: נחרת סוסיו · עטישות נחיריו: מדן נשמע · על דפלחו לעגלא דבדן: מצהלות אביריו · צהלת משחק סוסיו ומצינו במקום אחר סוסים נקראו׳ אבירים מדהרו׳ דהרות אבירי לשון סוס דוהר ויונתן תירגם מקל מפסועית גברוהי: נחשים צפעונים · לשון שכני שנה נעשה צפע ו ואותם אזנו שלא י ישמע לקול חבר ה המלחשו שכ׳ כמו פתן חרש יאטם אזנו הוא שכאמר אשר אין להם לחש: מבליגיתי

איכה תאמרו חכמים אנחנו ותורת יהוה אתנו אכן הנה לשקר עשה עט שקר ספרים: הבישו חכמים חתו וילכדו הנה בדבר יהוה מאסו וחכמת מה להם: לכן אתן את נשיהם לאחרים שדותיהם ליורשים כי מקטן ועד גדול כלה בצע בצע מנביא ועד כהן כלה עשה שקר: וירפו את שבר בת עמי על נקלה לאמר שלום שלום ואין שלום: הבשו כי תועבה עשו גם בוש לא יבושו והכלם לא ידעו לכן יפלו בנפלים בעת פקדתם יכשלו אמר יהוה: אסף אסיפם נאם יהוה אין ענבים בגפן ואין תאנים בתאנה והעלה נבל ואתן להם יעברום: על מה אנחנו ישבים האספו ונבוא אל ערי המבצר ונדמה שם כי יהוה אלהינו הדמנו וישקנו מי ראש כי חטאנו ליהוה: קוה לשלום ואין טוב לעת מרפה והנה בעתה: מדן נשמע נחרת סוסיו מקול מצהלות אביריו רעשה כל הארץ ויבואו ויאכלו ארץ ומלואה עיר וישבי בה: כי הנני משלח בכם נחשים צפענים אשר אין להם לחש ונשכו אתכם נאם יהוה:

איכדין תימרון חכימין אנחנא ועל אוריתא דיי׳ אנחנא רחיצין בכן הא לשקרא עבד ספר קולמס דשקר למזיפא: בהיתו חכימיא איתברו ואיתאחידו הא בפתגמא דיי׳ קצו וחולק בחוכמתא לית להון: בכן אתין ית נשיהון לאוחרנין חקלתהון לירותין ארי מן זעירא ועד רבא כולהון אנסימון מכפר ועד כהן כולהון עבדי שקר: ואסיאו ית תבר כנישתא דעמי במילי שקריהון למימר שלמא שלמא ולית שלם: עליהון למיבהת ארי תועבה עבדו אף מבהת לית אינון בהתין ואיתכנעו לית אינון ידעין בכן יתרמון קטילין בעידן דאסער עליהון חוביהון יתקלון אמר יי׳: שיצאה אשיצינון אמר יי׳ ויסופון כמיסף ענבין מגפן וכניבלא מתינא וכטרף מאילן על דיהבית להון אוריתי סטינו ועברו עלה: על מה אנחנא יתבין איתכנשו וניעול לקרוין כריכן ונישתוק תמן ארי יי׳ אלהנא איתי עלנא תבר ואבהתנא ואשקנא כס דלוט ביש כרישי חיון ארי חבנא קדם יי׳: סברנא לשלם ולית טב ולעידן סליחות חובין והא פורענות תטאין: על די פלחו לעגלא דבדן מלך במשיריתיה יסק עליהון ויגלי יתהון מקל פסיעות גיברוהי יזועון כל יתבי ארעא ייתון ויבזון ארעא ומלואה קרווא ודיתבין בהון: ארי הא אנא מגרי בכון עממין קטולין כחוון חורמנין דלית להון לחשא ויקטלון יתכון אמר יי׳:

מבלגיתי עלי יגון · כמו הבלגתי ומם דבר הוא מיםאיטלמכץ בלעז כלומר אם אמרתי אבליגה ואתאפק עלי יגוני: עלי לבי דוי · מקול כנאות הנגלות אלי בפורעניות הבאות: הנה קול שועת בת עמי · אני שומע ששופן לצעוק בארץ מרחקים ולמה כל זאת הלא יי' בציון ואם ישובון אליו ימצא להם: עבר קציר כלה קיץ · כפינו לעזרת מצרי' לא באה אמרנו יעבור הקציר ויהיו פנוי' ויבאו והנה עבר זמן הקציר באייר וזמן הקיץ בתמוז ולא באו: קדרתי · לשון שחרות ואופל: שמה · תמהון: החזיקתני · אחזתני: הצרי אין בגלעד · שהצרי בא משם כמו שנא' עלי גלעד וקחי צרי כלומר וכי לא היו להם חכמי' צדיקים ממי ללמוד וייטיבו דרכיהם: ארוכתי · רפואת איכפלאסטרה בלע"ז: עצרת בוגדים · כנסיות בוגדים: וידרכו · לשון זה נופל בהזמנת הקשת לירות חץ וקשת היא ארבליסטא בלע"ז וברגלים דורכין אותה לכך קורא אותה דריכ' והנביא המשיל לשונם לקשת שקר שדרכו לשונם קשת בשקר: מרעה אל רעה · מעבירה אל עבירה: עקוב יעקוב · יארוב יארוב: העוה נלאו · יגעו וטרחו לעוות את דרכם העוה כמו הכבד את לבו להעוות: שבתך בתוך מרמה · כשהן יושבין חושבין מחשבות מרמה ובמרמ' החליפו יראתי ומאנו דעת אותי: במרמה · בשביל המרמה: הנני צורפם · ביסורין: מפני

מבליגיתי עלי יגון · ענין התחזקות כמו ואבליגה מעט ורבינו יונה פירש המלה הזאת מורכבת מפועל ופועלת כי מהפועל אומר מבליגי ומהפועלת מבליגיתי והורכבה המלה משניהם ופי' אמר הנביא אנשים ונשים המחזקים אותי עלי יגון אומר להם שלא אוכל להתחזק כי עלי לבי דוי ור' אחי רבי משה פירש המלה שם מבליגית בשקל מרבית שהיא בתשלומו מרביתי ובמשקלו מבליגיתי אמר הנביא התחזקי עלי יגון כלומר שארצה להתחזק על יגוני לא אוכל כי עלי לבי דוי ומה שאמר עלי לבי דוי על כרתי' מוסף על כרת ישר' שאני מוכיחם ולא ישמעו לי וזהו שאמר עלי: הנה קול שועת בת עמי מארץ מרחקים · צועקי' מפחד האויב הבא מארץ מרחקים ואומרים השם אין בציון אם מלכה אין בה אם כן איך יבא עלינו הלא יי' שכינתו בציון ומלך יש בציון ואיך ישלוט בה האויב והאל משיבם מדוע הכעיסוני איך חשבו להנצל בהיותי בציון והם הכעיסוני בפסיליהם בהבלי נכר רוצה לומר בהבלי אל נכר מרחקים המ"ם בפתח השם האלה' כחה ות"א השם אין בציון שכינת אוכח יתהון וגו' כבעמוד: עבר קציר · קציר הוא זמן שיושע אדם בו מפני הגבורות ואדם שמח בבא הקציר כמו שכתוב כשמחת בקציר וכן זמן הקיץ אדם שמח בפירות הקיץ ואומ' זה דרך משל כלומ' עברו הזמני' שחשבנו להושע בהם ולא נושענו: על שבר · הוא מאמר הנביא על עצמו שהשבר לשבר ישראל ויונתן פי' שהוא מאמר ירושלם שתרגם אמרת ירושלם על תבר כנשתא וגו' כבעמוד וכרוס פי' מן נתכרכמו פניו: הצרי אין בגלעד · אמר דרך משל אם אין צרי בגלעד אם רופא אין שם לרפאות עמי ממכתו וגלעד היה מקום הצרי כמו שאמ' גם כן עלי גלעד וקחי הצרי והיא רפואה לחלאים קשים כמו כשיכת הנחש וזולתו כלומר לא יהיה להם שלו' מזאת הצרה וכי אין חסיד ביניהם שיכפר האל בעדו: ארוכת · רפואת ות"א אמר ירמיהו נביא וגו' כבעמוד: מי יתן ראשי מים · מי יתן שיהיה ראשי כלו מים ויזוב דרך עיני בבכי וכן תהיה עיני מקור דמעה שלא יפסק: את חללי בת עמי · מי שנופלים עליו נעשה כפעול לבכי ואם לא ימיתנו כן דרך לשון העברי וכן אמר ויבך אותו אביו וכן ולבכות וכן נעשה זה השמוש בלשון אחר זולתי העברי לפי שבעבורו נעשה הבכי הרי הוא כאלו

יק פסוקין בקריא' אית כהון אין אין במצעות פסו' וסי' ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו · וכי יראה הכהן את נגע הנתק · והנה היא לוטה בשלמה · ולבנון אין די בער וחיתו · וירא כי אין איש וישעיה · והנה קול שועת בת

מבליגיתי עלי יגון עלי לבי דוי: הנה קול שועת בת עמי מארץ מרחקים היהוה אין בציון אם מלכה אין בה מדוע הכעסוני בפסליהם בהבלי נכר: עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לוא נושענו: על שבר בת עמי השברתי קדרתי שמה החזקתני: הצרי אין בגלעד אם רפא אין שם כי מדוע לא עלתה ארכת בת עמי: מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי: מי יתנני במדבר מלון ארחים ואעזבה את עמי ואלכה מאתם כי כלם מנאפים עצרת בגדים: וידרכו את לשונם קשתם שקר ולא לאמונה גברו בארץ כי מרעה אל רעה יצאו ואתי לא ידעו נאם יהוה: איש מרעהו השמרו ועל כל אח אל תבטחו כי כל אח עקוב יעקב וכל רע רכיל יהלך: ואיש ברעהו יהתלו ואמת לא ידברו למדו לשונם דבר שקר העוה נלאו: שבתך בתוך מרמה במרמה מאנו דעת אותי נאם יהוה: לכן כה אמר יהוה צבאות הנני צורפם ובחנתים

ח' מלין כשע · ב' · ל' · ל' וכ"כ · ב' · ב' אתכחת' · ג' חס' · ל' ומל' · ל' · ל' על סתולם · ט · ל' · ל' ותר וידרכו · ח' · ב' ח' חס' · ל' ומל' · ל' · ג' וכל נח רכל · ל' ד"פ · ב' מל' · ח' כגע' נכסיפ' · ל'

על דהוו מלעיגין לקביל נבייא דמתנבן להון דוונא ותנחתא איתי עליהון מן קדם חוביהון עליהון אמר נביא לבי דווי: הא קל צווחת כנישתא דעמי מארעא רחיקא נבייא אוכח יתהון השכינתא דיי לית בציון אם מלכה לית בה מא דין מרגזין קדמי בצלמניהון בפולחן טעותא: אמרת כנישתא דישראל עדנא זמנא שלים קיצא ואנחנא לא מתפרקין: אמרת ירושלם על תבר כנישתא דעמי אזדעזעית אתחפיאו אפי אכרום אוכמין כקדרא אשתממו אחדתני: אמר ירמיה נבייא דילמא לא אית בי עובדין טבין למיבעי על בית ישראל הלא מתמיד הויתי לאולפניה דאליה נבייא דמגלעד דפתגמוהי אינון אסותא ארי על דלא תבו בכן לא סליקת אסו למיתת כנישתא דעמי: מן יתן רישי כנחל דמיין ועיני כמבועא דמעיין ואיבכי ימם ולילי על קטילי כנישתא דעמי: מן יתנינני במדבר בית מבתת עדי אורחן ואשבוק ית כנישתא דעמי ואיהך מלותהון ארי כולהון זנאי סיעת שקרין: ואליפו ית לישנהון פתגמי שקר דמן אינון כקשתא נבילא ולא להימנותא תקיפו בארעא ארי מבישתא לבישתא נפקו ומירע דחלתי לא אליפו אמר יי: גבר מחבריה אסתמרו ועל כל אחא לא תתרחצון ארי כל אחא מיכמן כמין וכל רחים בנכילו יהליך: וגבר בחבריה משקרין וקושטא לא ממללין אליפו לישנהון פתגמי שקר אטפשו טעו: יתבין בבית כנישתהון ומשתען על עויתהון בנכילו מסרבין למדע דחלתי אמר יי: בכן כדנן אמר יי צבאות הא אנא מייתי עליהון עקא וצריף להון ובחר להון

עמי מארץ · הצרי אין בגלעד אם רופא · הבנים אין לישראל אם יורש · וכי תגישון עור לזבוח אין רע · אמר נבל בלבו אלהים · וחברו · הכל סר יחדו נאלחו אין עשה · כלו סג יחדו נאלחו · עשה גדולו' תנינא דאיוב · ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים · עיר פרוצה אין חומה: ובחנתים ב' הנני צרפם ובחנתים · ובחנתים כבחון את הזהב:

מקבל הפעולה: מי יתנני מלון אורחי' במדבר · ישבתי מלון לעוברי ארח שילינו שם בלילה ואמר הנביא שיתאוה להיות שוכן באותו המלון שלא יראה עוד את ישרא' כי לא יוכל לראות רעתם: עצרת בוגדי' · שהם נעצרים יחד לדבר בגד ושקר וכן ת"י סיעת שקרין ואדוני אבי ז"ל פירש מלכות בוגדי' מן יורש עצר זה יעצר בעמי: וידרכו · שבנין הפעל משפטו וידריכו וכמוהו בא וידבקו גם המה: לשונם · היא קשת דרוכה וחציהם דבר שקר ודבר מר: ולא לאמונה גברו בארץ · מה שהם מתגברים ומתחזקים על החלשים לא לאמונה שישפטו משפט אמת ושימכנו העושקים: כי מרעה אל רעה יצאו · יש לפרשו על המעשים יוצאים ממעשה רע למעשה רע ר"ל כי כל ימיהם במעשה רע עוסקים עתה בזה ועתה בזה ובכל זה לא נתנו אל לבם שעה אחת לדעת את יי' ויש לפרשו על העונש מרעת אויב זה יוצאים לרעת אויב אחר או לוקים שנה זו בשדפון ושנה זו בירקון או בארבה ועם כל זה לא נתנו לבם לשוב ממעשיהם הרעים ולדעת את יי': ואיש מרעהו · עקוב יעקב · ענין התרמית והערמה כמו ויעקבני זה פעמים ויעקב העי"ן בשוא לבדו וכל שאר יעקב שוס בר כם העי"ן בשוא ופתח: ואיש · יהתלו · דגש הלמ"ד לתפארת הקריאה מפני ההפסק: למדו לשונם · הרגילו כמו פרא למוד מדבר: העוה נלאו · להתעוות ולעשות מעשה עול ובא על דרך תאוכים הלאת: שבתך · אמר האל יתברך מה יועיל שבתך בתוך מרמה כלומר בתוך עם מרמה שלא יוכל להטיבם אליך: במרמה · כל כך גדלו במרמה עד שמאנו לדעת אותי לא יוכלו להכיח דרכם הרעה ות"י יתבין בבית כנישתהון וגו' כבעמוד: לכן · הנני צורפם · בצרות שאביא עליהם אראה אם יטהרו סיגים או אם ישובו כסף כבחר מפני הצרות: כי

כי איך אעשה מפני בת עמי. כי איך אעשה שלא אצרפם מפני שהיא בת עמי לא אוכל שלא אצרפם כי איך אניחם ברעתם והם נקראים עמי ות״א ארי איכדין אעביד מן קדם חובי כנישתא דעמי: חץ שוחט. כן כתיב וקריכן שחוט והכתוב ר״ל כמו שוחט שהוא הורג. כן הורגים הם בני אדם בלשונם הרע שהם הולכי רכיל והקרי שחוט רוצה לומר כמשך אפי״לט בלע״ז רוצה לומר שהוא כמשך על המשחית לאחרו ויונתן תירגם כגיר די מחריף כמו סכינא חריפא בדברי רבותינו זכרונם לברכה שפי׳ מחודד דיק החתיכה ומה שפי׳ בונם כן לשון מטיכה הוא ג״כ מדברי רבותינו זכרונם לברכה שאמרו התיז את הראש בבת אחת בשבולה ואמרו מכא הכי מילי את קרא חץ שחוט לשונם ואת׳ תנא דבי ר׳ ישמעאל

ובקרבו ג׳ וסימ׳ ישים ארבו • ובקרבו הם יושבים • ישית מרמה: לגלים ג׳ וסי׳ ונתתי את ירושלם לגלים •
והיתה בבל לגלים מעון תנים • אשר התעתדו לגלים: ויבן ג׳ רפי׳ בקריא׳ וסי׳ מי האיש החכם ויבן את זאת •

כִּי־אֵיךְ אֶעֱשֶׂה מִפְּנֵי בַּת־עַמִּי׃ חֵץ שׁוֹחֵט לְשׁוֹנָם מִרְמָה דִבֵּר בְּפִיו שָׁלוֹם אֶת־רֵעֵהוּ יְדַבֵּר וּבְקִרְבּוֹ יָשִׂים אָרְבּוֹ׃ הַעַל־אֵלֶּה לֹא־אֶפְקָד־בָּם נְאֻם־יְהוָה אִם בְּגוֹי אֲשֶׁר־כָּזֶה לֹא תִתְנַקֵּם נַפְשִׁי׃ עַל־הֶהָרִים אֶשָּׂא בְכִי וָנֶהִי וְעַל־נְאוֹת מִדְבָּר קִינָה כִּי נִצְּתוּ מִבְּלִי־אִישׁ עֹבֵר וְלֹא שָׁמְעוּ קוֹל מִקְנֶה מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם וְעַד־בְּהֵמָה נָדְדוּ הָלָכוּ׃ וְנָתַתִּי אֶת־יְרוּשָׁלִַם לְגַלִּים מְעוֹן תַּנִּים וְאֶת־עָרֵי יְהוּדָה אֶתֵּן שְׁמָמָה מִבְּלִי יוֹשֵׁב׃ מִי־הָאִישׁ הֶחָכָם וְיָבֵן אֶת־זֹאת וַאֲשֶׁר דִּבֶּר פִּי־יְהוָה אֵלָיו וְיַגִּדָהּ עַל־מָה אָבְדָה הָאָרֶץ נִצְּתָה כַמִּדְבָּר מִבְּלִי עֹבֵר׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה עַל־עָזְבָם אֶת־תּוֹרָתִי אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵיהֶם וְלֹא־שָׁמְעוּ בְקוֹלִי וְלֹא־הָלְכוּ בָהּ׃ וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי שְׁרִרוּת לִבָּם וְאַחֲרֵי הַבְּעָלִים אֲשֶׁר לִמְּדוּם אֲבוֹתָם׃ לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מַאֲכִילָם אֶת־הָעָם הַזֶּה לַעֲנָה וְהִשְׁקִיתִים מֵי־רֹאשׁ׃ וַהֲפִיצוֹתִים בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ הֵמָּה וַאֲבוֹתָם וְשִׁלַּחְתִּי אַחֲרֵיהֶם אֶת־הַחֶרֶב עַד כַּלּוֹתִי אוֹתָם׃ כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הִתְבּוֹנְנוּ וְקִרְאוּ לַמְקוֹנְנוֹת וּתְבוֹאֶינָה וְאֶל־הַחֲכָמוֹת שִׁלְחוּ וְתָבוֹאנָה׃ וּתְמַהֵרְנָה וְתִשֶּׂנָה עָלֵינוּ נֶהִי וְתֵרַדְנָה עֵינֵינוּ דִּמְעָה וְעַפְעַפֵּינוּ יִזְּלוּ־מָיִם׃ כִּי קוֹל נְהִי נִשְׁמַע מִצִּיּוֹן אֵיךְ שֻׁדָּדְנוּ בֹּשְׁנוּ מְאֹד כִּי־עָזַבְנוּ אָרֶץ

שחוט ק׳ ל׳ · ל׳ · ה׳ מ״ל · ל׳ בסיפ׳ · ג׳ · ד׳ · ל׳ בסיפ׳ · ג׳ רפין · ב׳ לוי · ל׳ ומס׳ · ו׳ · ל׳ · ב׳ חד מ״ל וחד חס׳ · כ״א ידעום · ז׳ בטע׳ ל׳ ומ״ל · ב׳ · ל׳ · ב׳ חס׳ א׳ · ל׳

אֲרֵי אֵיכְדֵין אַעֲבִיד מִן קֳדָם חוֹבֵי כְּנִישְׁתָּא דְעַמִּי׃ כְּגִיר דִּי מְחָרִיף לִישָׁנְהוֹן נִכְלִין מַחְשִׁיב בְּפוּמְהוֹן שְׁלָמָא גְּבַר עִם חַבְרֵיהּ מְמַלְּלִין וּבְמְעוֹהִי מְשַׁוֵּי כְּמָנְתֵּיהּ׃ הַעַל אִלֵּין לָא אַסְעַר לְאַיְתָאָה עֲלֵיהוֹן בִּישְׁתָּא אֲמַר יְיָ אִם מִן עַמָּא דִּכְדֵין עוֹבָדוֹהִי לָא אִתְפְּרַע מִנְהוֹן כִּרְעוּתִי׃ עַל טוּרַיָּא אֲנָא מָרִים קָלִי וּבְכֵי וּמִסְפְּדִין וְעַל דִּיַּרְוָות מַדְבְּרָא אֵילְיָא אֲרֵי צְדִיאוּ מִבְּלִי אֱנָשׁ דְּעָדֵי וְלָא אִשְׁתְּמַע קָל בְּעִירָא בְּאַרְעֲהוֹן מֵעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְעַד בְּעִירָא אִיטַּלְטָלוּ גְּלוֹ׃ וְאֶתֵּן יַת יְרוּשְׁלֵם לְיַגְרִין מְדוֹר יָרוֹרִין וְיַת קִרְוֵי דְבֵית יְהוּדָה אֶתֵּן לְצָדוּ מִבְּלִי יָתֵיב׃ מַן גַּבְרָא דְחַכִּים וְיִסְבַּר יַת דָּא וּדְאִתְמַלַּל מִן קֳדָם יְיָ עִמֵּיהּ וִיחַוֵּינַהּ עַל מָה חֲרוּבַת אַרְעָא צְדִיאַת כְּמַדְבְּרָא מִבְּלִי יָתֵיב׃ וַאֲמַר יְיָ עַל דִּי שְׁבַקוּ יַת אוֹרָיְתִי דִּיהָבִית קֳדָמֵיהוֹן וְלָא קַבִּילוּ לְמֵימְרִי וְלָא הֲלִיכוּ בַהּ׃ וַאֲזַלוּ בָּתַר הִרְהוּר לִבְּהוֹן וּבָתַר בְּעֲלַיָּא דְּאַלִּיפִינוּן אֲבָהַתְהוֹן׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא מַיְתֵי עָקָא עַל עַמָּא הָדֵין מְרַר כְּגִירִין וְאַשְׁקִינוּן כַּס דְּלוּט כְּרֵישֵׁי חִיוִין׃ וְאֲבַדְּרִינוּן בֵּינֵי עַמְמַיָּא דְּלָא יְדַעוּ אִינוּן וַאֲבָהַתְהוֹן וְאֵיגְרֵי בַּתְרֵיהוֹן דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא עַד דְּאֵישֵׁיצֵי יַתְהוֹן׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אִסְתַּכַּלוּ וּקְרוֹ לְאִילְיָתָא וְיֵיתְיָן וּלְחַכִּימָתָא שְׁלָחוּ וְיֵיתְיָן׃ וְיוֹחֲיָן וְיִטְּלַן עֲלָנָא אִילְיָא וְיִשְׁגְּרָן עֵינָנָא דִּמְעִין וְגַלְגַּלֵּי עֵינָנָא יִגְּרוּן מַיָּא׃ אֲרֵי קָל אִילְיָא אִשְׁתְּמַע מִצִּיּוֹן אֵכְדֵין אִתְבְּזִיזְנָא בְּהִיתְנָא לַחֲדָא אֲרֵי חֲרוּבַת אַרְעָא

רדק: ושחט אין ושחט אלא ומשך וכן הוא אומר זהב שחוט ואומר חץ שחוט לשונם מרמה דבר ואדוני אבי זכרונו לברכה פיר׳ שחוט שם תאר כמו שוחט וכן במשקלו אדם עשוק בדם נפש כמו עושק: מרמה דבר. כל אחד מהם ידבר מרמה לחברו ומפרש מה היא המרמה בפיו שלום את רעהו: העל אלה. מבואר הוא: לא אפקוד בם. והשנים הראשוני׳ אין כתוב בם והענין אחד: על ההרים. נאות מדבר׳ ההרים מקום מרעה הצאן והעני׳ ברוב. או זכר הרים להשמיע קולו למרחוק וכן נאות מדבר רוצה לומר אהלי המדבר כי נאות מדבר פירושו אהלים ומשכני׳ כמו נדמו נאות השלום וכן בו״ו נוה משלח ונעזב כות כרות רועים ואמר מדבר כי יש מדבר שיש בו מקום מרעה כמו וינהג את הצאן אחר המדבר ותרג׳ אוכלוס בתר ספר רעיא במדברא וכן על פני דרך המדבר ואמר הנביא בראותו חרבן הארץ שישא בכי ונהי לקינה במקומות המרעה כי נחרבו מבלי איש עובר אין צריך לומר שאין אהלים תקועים ל׳ לרועים שלא אפילו איש אין עובר שם לרעות מקנה ולא נשמע קול מקנה כי כלם נדדו הלכו בשבי ובאמרו מעוף השמי׳ הוא דרך גוזמא להפליג הדבר או כאמר זה לענין חרבן הארץ כמשמעו כי רוב העופו׳ לא ישכנו במדבר כי אם במקומות שימצאו זרע ופירות ופרחי האילנות: נצתו. ענין חרבן וכן נצתו כמדבר ושרפו יצת ובדברי רז״ל ר׳ יהוד׳ אומר חמשים ושתים שנה לא עבר איש ביהודה שנ׳ על ההרים וגו׳ מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו בהמה בגימטריא נ״ב הוו רבי יוסי אומ׳ שבע שנים נתקיים בה גפרית שנ׳ גפרית ומלח שרפה כל ארצה: ונתתי. לגלים: גלי אבנים מהבתים והחומות שנהרסו: מעון תנים. משכן התנים ומגורם ות״י יתכון ירודין: מי האיש החכם ויבן את זאת. יבין מדעתו והנביא יגיד התשובה והשאלה כמו שנאמרה לו מפי יי׳: ויאמר יי׳.

רשי: מפני בת עמי. מן קדם חובי כנישתא דישראל: חץ שחוט לשונם. משוך כמו זהב שחוט וכן ושחט׳ פטיש טר״ייט בלע״ז. לא״ לשון שחיטה ממש טרא״נקאט בלע״ז וכן חברו מנחם ות״י כגיר די מחריף ובקרבו ת״י ובמעוהי: על ההרים. על חורבן ההרים: ועל נאות מדבר. נוה רועים שבמדברות נאות לשון נוה וכן נאות אלהי׳ וכן לביתך נאוה קדש: נצתו. לשון ציה וכן נצתה: נדדו. הלכו סופן לילך חמשים ושתים שנה לא עבר איש ב ביהודה מגלו צדקיהו עד פקידת כורש מלך פרס חמשים ושתים שנה היו ורמז לדבר ועד בהמה חשבונה בגימטרי׳ נ״ב והחשבון מכוון במס׳ מגלה: לגלים. דגורין: מי החכם. שיבין זאת ומי הנביא אשר דבר פי יי׳ אליו שיגידה ומי יגיד על מה אבדה הארץ בא כל ס הפורענות הזה: לענה. עשב מר: ומי ראש. ארס נחש:

כי

לכן כה ג׳ בטע׳ וסי׳ סך׳ כותב׳ וין

ארץ יד קמץ וכל אתנ׳ דכו׳ במר

מי חכם ויבן אלה נבון וידעם • ויבן על עזבי ברית קדש: ואשר דבר ב׳ לי • מי האיש החכם: כה אמר ז׳ בטעם בספרא וסי׳ עולל יעוללו • התבוננו וקראו • צורפם ובחנתי׳ משלח • הנה רעה יצאת • קשת עילם • עשוקים:

לפניהם: לא בשמים היא ולא מעבר לים היא: וילכו. שררות. פירושו למעלה: למדום אבותם. הרגילו בהם האבות וראו אבותם עובדים אותם ועבדום הם גם כן אחריהם והאבות הם הדורות הרשעים שעברו: לכן. מאכילם. בא הכנוי קודם הידיעה שהוא את העם הזה כמו ותראהו את הילד אשר לא יעבדו אותו את נבוכד נצר והדומים להם שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו והמשיל הצרות ללענה ורוש והם סמי המות ובאמרו מי רוש לפי שהוא מי סחיטת העשב שקורין רוש גם ים שהוא מראש הפתן ואמרו כי לפיכך נקרא ראש כי ברוב עומין אותו מראש הפתן: והפיצותי׳ עד כלותי אותם. רובם: כה אמר. התבוננו. בפורענות הקרוב לבא ומעתה קראו: למקוננות׳ בפתח הלמ״ד ר״ל המקוננות הידועות: ואל החכמות: שהן חכמות בדברי הספד וקינה: ותבואינה. הראשון בתנועת האל״ף בסגול והשני ותבואנה בהעלם האל״ף בתנועה ושני המשקלים נמצאים בנחי העי״ן במסרה: ותמהרנה. ותשנה. בהעלם האל״ף מהמכתב: עלינו. מאמר הנביא בכלל ישראל: ותרדנה עינינו דמעה. כלומר לקול נהיין והספדן נבכה ופי׳ דמעה בדמעה כי תרדנה פעל עומד ומרב הבכי דמה העניין כאלו העין נתכת ויורדת בדמעה וכן עיני יורדה מים ות״ת ויטגרן עיננא דמעין: ועפעפינו. הם אישוני העינים וכפל הענין במלות שונות ות״י וגלגלי עיננא יגרון מיא: כי קול נהי נשמע מציון. וכן נשמע משאר המקומות אלא קודם שנכבשה ציון היו חושבים להסגב בציון וירושלם שאם תשאר להם ירושלם עוד היו נבנות שאר הערים שנכבשו וחוזרין ליושבן כמו שעשו בימי סנחריב שכבש הכל זולתי ירושלם וכיון שנכשלה ירושלם כשאר הכל ולא גלו ולא עזבו ארץ ישראל אבל כיון שנכבשה ירושלם אין עוד תקוה ולז היה קול הנהי נשמע ואומרים איך שדדנו בושנו מאד כי עזבנו ארץ. ארץ בקמץ בזקף והוא אחד מי״ד ארץ שהם זקפין קמצין:

כי

כי הפליכו מפכנותינו · כאילו מפכנותינו הפליכו אותנו חוצה או בא על דרך ולא תקיא הארץ אתכם ואין בפת גדול מזה פיפא אדם מוכרח מביתו לפיכך בופנו מאד : כי פמענה · כי התספד והבכי בנפים ברוב כי הן רכות הלב יותר מן האנפים : כי עלה · הארמון הוא הבית הגבוה ובהסגר פערי הארמון אין דרך להכנס בו אלא פיעלה הנכנס בו דרך החלונים וזה דבר רחוק כי הם גבוהים לפיכך לא יסגרו חלוני הארמון אלא יהיו פתוחים תמיד ואמ׳ דרך מפל כי עלה מות בחלונינו בא בארמנותינו כלומר כי באה לנו הצרה פתאום פלא היינו נפמרים ממנה ואף על פי פהיו כבואי האמת אומרים זה אליכו תמיד לא היינו פומעים אליהם ולא עלה על לבנו פתהיה ואם תהיה פתהיה גדולה כזאת :

רשי

כי הפליכו מפכנותינו · את פוכניהם ויפ עוד אמר כי הפליכו ה האויבי׳ את מפכנותינו לארץ : להכרית עולל מחוץ · מן הפוק כמו וחוצות תפים לך כ ברמפק : אל יתהלל חכם · אל תתהללו לומר חכמים אנחנו הנה בדברי מאסתם וחכמת מה לכם אם הפכלתם וידעת׳ אותי אז תתהללו בחכמתכ׳ הפכל כמו הככר אנטיליי״נטב״לע״ז : על כל מול בערלה · על כל מול פיפ לו ערלה אפילו ערלת לב וכלם פכן על הערלים : על מצרים וגו׳ · פכוני ארץ ישראל היו ולקו אחריה בסמוך לה כמו פכתוב ביחזקאל ומפורם בסדר עולם : קצוצי פאה · למון קצה המוקצין בפאת מדבר : אל

רעותה ה׳ ומ׳ל וסימ׳ וישאילו איש מאת רעהו ואשה מאת · אך שם נקבצו דית אשה · דרשו מעל ספר יי׳ וקראו · ולמדנה בנותיכם נהי ואשה · והנשארות תאכלנה אשה בשר · וא׳ לרעותה הטובה : מאסף ד׳ בקרי׳ וסי׳ מאסף לכל המחנות לצבאתם דדן דכחעלהך · אין איש מאסף אתם הביתה דגבעה · ושלאחריו ויאמר

כִּי הִשְׁלִיכוּ מִשְׁכְּנוֹתֵינוּ׃

כִּֽי־שְׁמַ֤עְנָה נָשִׁים֙ דְּבַר־יְהוָ֔ה וְתִקַּ֥ח אָזְנְכֶ֖ם דְּבַר־פִּ֑יו וְלַמֵּ֤דְנָה בְנֽוֹתֵיכֶם֙ נֶ֔הִי וְאִשָּׁ֥ה רְעוּתָ֖הּ קִינָֽה׃ כִּֽי־עָ֤לָה מָ֙וֶת֙ בְּחַלּוֹנֵ֔ינוּ בָּ֖א בְּאַרְמְנוֹתֵ֑ינוּ לְהַכְרִ֤ית עוֹלָל֙ מִח֔וּץ בַּחוּרִ֖ים מֵרְחֹבֽוֹת׃ דַּבֵּ֗ר כֹּ֚ה נְאֻם־יְהוָ֔ה וְנָֽפְלָה֙ נִבְלַ֣ת הָֽאָדָ֔ם כְּדֹ֖מֶן עַל־פְּנֵ֣י הַשָּׂדֶ֑ה וּכְעָמִ֛יר מֵאַחֲרֵ֥י הַקֹּצֵ֖ר וְאֵ֥ין מְאַסֵּֽף׃ כֹּ֣ה ׀ אָמַ֣ר יְהוָ֗ה אַל־יִתְהַלֵּ֤ל חָכָם֙ בְּחָכְמָת֔וֹ וְאַל־יִתְהַלֵּ֥ל הַגִּבּ֖וֹר בִּגְבֽוּרָת֑וֹ אַל־יִתְהַלֵּ֥ל עָשִׁ֖יר בְּעָשְׁרֽוֹ׃ כִּ֣י אִם־בְּזֹ֞את יִתְהַלֵּ֣ל הַמִּתְהַלֵּ֗ל הַשְׂכֵּל֮ וְיָדֹ֣עַ אוֹתִי֒ כִּ֚י אֲנִ֣י יְהוָ֔ה עֹ֥שֶׂה חֶ֛סֶד מִשְׁפָּ֥ט וּצְדָקָ֖ה בָּאָ֑רֶץ כִּֽי־בְאֵ֥לֶּה חָפַ֖צְתִּי נְאֻם־יְהוָֽה׃

הִנֵּ֛ה יָמִ֥ים בָּאִ֖ים נְאֻם־יְהוָ֑ה וּפָ֣קַדְתִּ֔י עַל־כָּל־מ֖וּל בְּעָרְלָֽה׃ עַל־מִצְרַ֣יִם וְעַל־יְהוּדָ֗ה וְעַל־אֱד֞וֹם וְעַל־בְּנֵ֤י עַמּוֹן֙ וְעַל־מוֹאָ֔ב וְעַ֣ל כָּל־קְצוּצֵ֣י פֵאָ֔ה הַיֹּשְׁבִ֖ים בַּמִּדְבָּ֑ר

אֲרֵי צְדִיאָה בִּרְנִיָתָנָא׃ אֲרֵי שְׁמַעָא נְשַׁיָא פִּתְגָמָא דַיְיָ וְתַצִּית אוּדְנֵיכוֹן לְמִלֵּי נְבִיּוֹהִי וְאַלִּיפָא לִבְנָתֵיכוֹן אִילְיָא וְאִיתְּתָא לְחַבְרְתַהּ עִינוּיָא׃ אֲרֵי סְלֵיק מוֹתָא בְּחַרְכַּנָא עַל בִּבְרָנְיָתָנָא לְשֵׁיצָאָה יַנְקִין מִשּׁוּקָא עוּלֵימִין מֵרְחוֹבִין׃ אִתְנַבֵּי כִּדְנַן אֲמַר יְיָ וְתִתְרְמֵי נְבִילְתָא דֶאֱנָשָׁא כְּזִיבַל מְבַדַּר עַל אַפֵּי חַקְלָא וּכְעֲמִירָא מִבָּתַר חָצְדָא וְלֵית דִּמְכַנֵישׁ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לָא יִשְׁתַּבַּח שְׁלֹמֹה בַר דָּוִד חַכִּימָא בְּחוּכְמְתֵיהּ וְלָא יִשְׁתַּבַּח שִׁמְשׁוֹן בַּר מָנוֹחַ גִּבָּרָא בִּגְבוּרְתֵיהּ וְלָא יִשְׁתַּבַּח אַחְאָב בַּר עָמְרִי עַתִּירָא בְּעוּתְרֵיהּ׃ אֵילָהֵן בְּדָא יִשְׁתַּבַּח דְּמִשְׁתַּבַּח דְּחַכִּים וְאַלִּיף לְמִידַע דַחַלְתִּי אֲרֵי אֲנָא יְיָ עָבֵידְנָא חִסְדָּא וְדִין דִּקְשׁוֹט וְזָכוּ בְּאַרְעָא אֲרֵי בְאִילֵּין רַעֲוָא קֳדָמַי אֲמַר יְיָ׃ הָא יוֹמַיָא אָתַן אֲמַר יְיָ וְאֶסְעַר עַל כָּל עַמְמַיָא עַרְלַיָא וְעַל בֵּית יִשְׂרָאֵל דִּדְמַן עוֹבָדֵיהוֹן לְעוֹבָדֵי עַרְלַיָא׃ עַל מִצְרָאֵי וְעַל יְהוּד וְעַל אֱדוֹמָאֵי וְעַל בְּנֵי עַמּוֹן וְעַל מוֹאֲבָאֵי וְעַל כָּל מַקְפֵי פָּתָא דְּשָׁרַן בְּשְׁכוּנִין בְּמַדְבְּרָא

ל׳ · ה׳ · ל׳ ומ׳ל · ל׳ · ב׳ מ׳ל · ד׳ · לחבטע׳ · ל׳ · כן כפס׳ חונה · ל׳ יחס׳ · ל׳ג חל כסיל׳

אליו עברים אנחנו מבית לחם יהודה · וכעמר מאחרי הקוצר ואין מאסף : אותי י״ג מ׳ל בספרא וסימ׳ כי אם בזאת יתהלל המתהלל · כאשר עזבתם אותי · האותי לא תראו · שבתך בתוך מרמה · ואשטנהו כפרת · זה גורלך מנת מדיך · על אשר עזבו אותי · כגבור עריץ · ולא תכעיסו אותי · כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם · ודרך אחד ליראה אותי · כי אויל עמי אותי לא ידעו · כי נתתם אותי אל בית הכלא :

עולל מחוץ : כי דרך העוללים לפחוק בפוק והבחורי׳ ברחובות והנה הם נכרתים מפם : דבר כה נאם יי׳ · אמר האל לנביא דבר ואמור כה נאם הפם כמו כה אמר יי׳ אלא פנאם הוא פם המאמר : כדומן · כבר פירפנוהו למעלה : וכעמיר : פפכחו הקוצר ופאר מאחריו ואין מאסף אותו כן יהיו פגריהם כנפכחים על פני הפדה ואין קובר אותם : כה אמר יי׳ · אם יפ בכם חכמים אל יתהללו בחכמתם כי לא תועילם כיון פלא ידעו את יי׳ ולא הלכו בדרכיו חכמה מה להם וכמו פאמר חכמים המה להרע וכן אם יפ בכם גבורים אל יתהללו בגבורתם כי לא תועילם להצילם מן המות או מן הפבי וכן אם יפ בכם עפיר אל יתהלל בעופרו כי לא יפדהו מן החרב כי הוא ועופרו יאבדו · ונזכר אלו התכונות הפלפ כי החכם יוכל פעמי׳ רבו׳ בתחבולותיו ובערמתו וכן הגבור יוכל בגבורתו ובכחו וכן העפיר יפדה נפפו מיד האויב בעפרו כן מנהג העולם ברוב ואמר להם הנביא כי לא יוכלו באלה הפלפ פדרך העולם להנצל בהם אלא במה יוכלו אות׳ פינצלו בהפכל וידוע אותי פירופ בהפכל אותי ובידוע אותי והפכל האל הוא פיפכיל כי הוא אחד קדמון ואינו גוף והוא בורא הכל ומפגי׳ על הכל ומנהיג כל העולם בחכמתו עליונים ותחתוני׳ וידיעת האל היא ללכת בדרכיו לעפו׳ חסד מפפט וצדקה כי כן עופה אתם הוא : בארץ · כלומר עם בני העולם וההולך בדרכיו הוא יודע אותו כמו פאמר אביך הלא אכל ופתה ועפה מפפט וצדקה אז טוב לו · כי דן דין עני ואביון אז טוב לו הלא הוא הדעת אותי נאם יי׳ הנה כי מעפה המפפט והצדקה הוא ידיעת האל · ובזה נכללו דניאל וחבריו פגלו בחרבן הארץ עם גלות יהודה ונצלו מן הקלון והבזיון פהיה מגיע לפאר הפבוים והיו נכבדים וגדולים בארץ גלות לפי פהיו צדיקי׳ וחסידים ולא היה להם דרך להנצל מן הגלות כי איך ימלטו בארץ ג׳ אנ״ד או אפי׳ י׳ : כי אם בזאת · בזאת התכונה פתהיה לו תכונה נכפית להפכיל ולדעת אותי · ומה פאמ׳ כי אני יי׳ טעם למה פאמר וידוע אותי כי בכלל וידוע אותי עפות חסד ומפפט וצדקה כמו פפירפנו לפיכך פירפ ואמר כי אני יי׳ עופה חסד · אלה הם דרכי ומדותי פאני מתנהג בהם בעולמי : באלה חפצתי · פיעפה אותם האדם וחי בהם · ומה פאמר בארץ וחסדו וצדקתו גם כן בפמים · כמו פאמר יי׳ בהפמים חסדך · אמר בארץ לפי פחסדו וצדקתו בארץ גלויה לבני אדם כלם ומה פבפמים אינו גלוי כי אם לחכמים · הנה פירפתי לך פני הפסוקים האלה לפי ענין הפרפה דבקים בענייניה באר היטב · והחכמים אפר רבותינו פפריהם פירפו אלה פני הפסוקים לענין כאות אבל לא הדביקום לענין הפרפה · והחכם רבי אברהם בר׳ חייא המכונה באח״ב אלב״רטא פי׳ אלו פלפ התכונות בחכמ׳ · יקנה האד׳ החכמ׳ ויקרא חכם · וכפיהיה מוסיף על קנינו ומתגבר בה נקרא גבור · והמעדיף על זה נקר׳ עפיר ואפר מגיע אל עומק החכמה נקרא מפכיל והכתר על ראפ החכמות והמגדל הבנוי עליהם הוא דעת אלהים פאין האדם רפאי להתהלל כי אם בה כמו פאמר כי אם בזאת יתהלל המתהלל בידיעת האל ובלמוד תורתו אפר היא חסד ומפפט וצדקה בה ראוי פיתהלל המתהלל · והחכם הגדול מורה צדק רבי משה בר מימון ז״ל פי׳ כן · ואמר תחלה כי פם החכמה נופל בלפון עברי על ארבע ענינים נופל על הפגת האמתיות אפר תכלית כונתם השגתו יתברך פמו אמר והחכמה מאין תמצא · ונופל על ידיעת המלאכות איזו מלאכה פתהיה וכל חכם לב בכם · וכל אפה חכמת לב · ונופל על קנות מעלות המדות · ויזקניו יחכם · בימים חכמה · ונופל על הערמה וההתחכמות הבה נתחכמה לו · ולפי זה הענין אמר ויקח מפם אפה חכמה ומזה הענין חכמים המה להרע · ואפפר פיהיה ענין החכמה מורה על הערמה ופמוש המחפבה פעמים יהיה החכמה ההיא וההתחכמות לקנות מעלות פכליות או לקנות מעלות מדות ואמר פאין פלמות הקנין ולא פלמות בריאות הגוף ולא פלמות המדות הטובות אין כל זה פלמות פראוי להתפאר ולהתהלל בו והפלמות פראוי להתהלל בו הוא ידיעת האל יתברך פהיא החכמה האמיתית · ופירפ גם כן פלפת הפמות חסד ומפפט וצדקה · חסד הוא ההפלגה בגמילות הטובה · וכולל פני ענינים · האחד לגמול טוב למי פאין לו חק עליו כלל · והפני להטיב למי פראוי לך להטיב לו יותר ממה פהוא ראוי · וצדקה הוא היופר לתת לכל אחד כפי הראוי לו · ומפפט לדון במה פראוי על הנכון יהיה נקמה או יהיה טוב · ואמר פאין ראוי לאדם להתהלל לא בחכמה ולא בגבורה ולא בעופר כי אם בהפכל וידוע האל פהיא החכמה והגבורה ולא בזה לבד אלא גם בידיעת מדות האל ותאריהם והם לעפות חסד מפפט וצדקה כמו פאני עופה אותם והוא ית׳ לפי המציאו הכל נקרא חסיד ולפי פרחמיו על הענוי׳ רוצה לומר הנהגתו בבעלי חיים בכחותיהם יקרא צדיק · ולפי מה פיתחדפ בעולם מן הטובות והרעות כפי מה פמחייב אותם הדין הנמפך אחר החכמה יקרא פופט · והוסיף עוד ואמר בארץ להודיע כי הפגחתו גם כן בארץ כפי מה פהיא כמו פמפגיח בפמים כפי מה פהם : הנה ימים באים · קרובים לבא · וזכר אלה האומות בעבור ישראל כי אלו הם אפר הרעו לישראל · ועוד כי אלו האומות החריב נבוכד נצר · וגם הוא ודרעו לקו באחרונה לפי פהרעו לישראל יותר מדאי : על כל מול בערלה · על כל מול אלו ישראל פהם מולים ועל אפר בערלה אלו האומות פזוכר · ועל פזכר עומד במקום פנים : על מצרים ועל יהודה · כי ישראל מלכות אפרי׳ החריב מלך אפור כבר · ויהודה החריב נבוכד נצר וכן פאר הגוים פזכר : ועל כל קצוצי פאה היופבים במדבר · זה קדר וממלכות חצור אפר הכה נבוכד נצר כמו פהתנבא ירמיהו · ונבואתו כתובה בסוף הספר · ופירופ קצוצי פאה פוכנים בקצה הפאה · כלומר רחוקים במדבר והדבר הרחוק יקרא קצה · ויקרא פאה כי קצה ופאה רחוקי הגבול בכל דבר · וקצה וקצץ בענין אחד : כי

כי כל הגוים · ערלה פי' מול ופי' בערלה כי בערלה אמר על הגוים שהם ערלים ומול אמר על ישראל כי אף על פי שהם מולי בשר הם ערלי לב וראוין ליענש ולא אמר על הגוים שיהיו ענושים בעבור הערלה כי לא נכתוו עליה אלא בעבור ישראל אמר כלומר הרי שבו ככל הגוים שהם ערלים שלא נבדלו מן האמות במילתם אלא שיבדלו מהם גם כן במעשיהם וכיון שמעשיהם כמעשה הגוים והם ערלי לב לא תועילם מילת הבשר והרי הם כאילו לא מלו כי מילת הבשר נתנה לברית ולאות להיות סגולה מכל העמים לעבוד את יי' כמו שאמר לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך וכתתם אות בבשרם למען יזכרו תמיד כי הם נבדלים מן האמות והואיל והתערבו בגוים ולמדו ממעשיהם הרי הם כהם כאילו הפרו הברית והאות ואינו להם לאלהים כי בחרו תחתיו אלהים אחרים לפיכך אמר אחר זה אל דרך הגוים אל תלמדו וגו':

שמעו · מבואר הוא: כה אמר ה' אל דרך הגוים · כמו את דרך הגוים וכמהו אספרה אל חק יי' וירדפו אל מדין אמר אל תלמדו דרך הגוים כיון שאתם מולים לאות ולברית ביני וביניכם שמרו את דרכי ולא דרכי הגוים ומאותות השמים אל תחתו ואם תאמר נעבוד הכוכבים כדרך הגוים כי הם שולטים בארץ ואותותם כחים להטיב ולהרע כמו השמש שיש לו ממשלה בארץ בתבואות ובפירות כמו שכתוב וממגד תבואות שמש ואם נעבד אותו ירבו תבואותינו ואם לא נעבדנו ירע לנו ויחסרו תבואותינו וכירח גם כן מקדרותו שהוא סימן רע לעולם אל תחתו ממנו ומזולתו מן הכוכבים כי הם עבדי ושפטי דברי ואם תעבת האדון לא תצטרכו אל העבד ואם תעברו העבד יכעס האדון ויפלא מארה בתבואותיכם אף הכך מחשבתכם: כי יחתו הגוים מהמה · אף על פי שיחתו הגוים מהמה אתם אל תחתו כי אם תעבדוני אין להם רשות להרע לכם ולא תזיק לכם קדרותם ואם הם כדרך הנהגתם בעולם יהיה קיום העולם ולפעמים יבא הפסד בפרטים בדרך מהלכם זהו לשאר העמים כמו שאמר אשר חלק יי' אלהיך אותם לכל העמים אם להטיב אם להרע ואתכם לקח אם תעבדוהו בלב שלם יצילכם מכל נזק משפטי הכוכבי' וגם הגוים לא תועילם עבודתם להם כי האדון ראוי ליעבד לא העבד לפיכך לא תצילם עבודתם אל עבודת הצלמים כי יאמרו להם כהניהם צלם זה נעשה במקום השמש ולכבודו נעשה והעובדו כאילו עובד השמש כמו צלם הזהב שעשה כבוכד נצר לשמש וכן יעשו הצלמים לשאר הכוכבים ואלו הם חקות ששמו להם לחק כהני הצלמים והרגילו אותם בזה הדעת עד שארכו השנים בזה הדעת עד שיחשבו ההמון כי זה הצלם מטיב ומריע וזה הוא הבל ודבר שאין בו ממש כי הצלם הזה עץ הוא ומיער כרתו העושה אותו והוא מעשה ידי חרש שתקנו במעצד והוא שקורין אותו דולדויר"א בלע"ז וזה הצלם אין לו פעולה בעצמו ואיך יטיב ואיך ירע כאשר יחשבו אלה הסכלים וזה הבל שאין כמוהו: בכסף ובזהב יפהו · לפי שהוא עץ חופה אותו בכסף ובזהב כדי שיהיה יפה וכאה בעיני הרואים ויכנס בלבם לעבדו: יחזקום · טסי הכסף והזהב יחזקו אותם על העץ במסמרות והמקבות שיכו בהם עליהם עד שלא יפיק כלומר שלא יצא מתכונתו ולא יכשל מענין ופיק ברכים וים לפרשו מענין ותפק לרעב ויהיה זה פעל עומד רוצה לומר שלא יצא ממקומו: כתמר מקשה · כמו התמר שהוא שוה אין בגופו עוות כי ענפיו הם למעלה וכל גופו שוה וכן מעשה מקשה שוה כן הצלם עומד זקוף שוה בדמות אדם ולא ידברו כי אין בקרבם רוח מניעה כל שכן מדברת וזהו שאמר כשוא ישאו אם ישימום ממקום למקום ישאו כי הם לא יצעדו ברגליהם ואחר שהם כך אל תבטחו בהם ואל תיראו מהם כי לא ירעו: וגם היטב אין אותם · אין עמהם כח להטיב תומר כמו תמר וכן בא בחולם והיא יושבת תחת תומר · ישאו הפוך כי הראוי ישאו וכן נשוא לשוא עריך כמו נשאו: מאין כמוך · ממה שאנו רואים ויודעים שאין כמוך לא בעליונים ולא בתחתונים ידענו כי גדול אתה וגדול שמך בגבורה ואמר אתה ואמר שמך להודיע כי הוא שמו ושמו הוא: מי לא ייראך · ביו"ד האיתן לבד ובא הפעל בעלמת מהמכתב ונמשכת היו"ד בגעיה להורות על יו"ד הנסתרת אמר מי לא ייראך לפי שאמר אל תיראו מהם אמר אותם אין ראוי ליראה מהם אבל אתה מי לא ייראך אפי' הגוים העובדים האלילים ראוי להם שייראוך כי אתה מלך עליהם: כי לך יאתה · המלוכה לא לאחר כלומר ראויה היא לך ולנאם אותה איך לא לאחר כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם אומרים מאין כמוך ואינם עובדים הכוכבים אלא להיותם אמצעיים בינך וביניהם ואמר חכמי הגוים כי הם יודעים כי הפסל אינו כלום ואם יעבדו הכוכבים לא יעבדום אלא מפני שהם מצריכין להיותם אמצעיים אף על פי כן הם חוטאים כי אין צריך אמצעי בין האל ובין האדם כי רם יי' ושפל יראה אבל ההמון חושבים כי הפסילים מטיבים ומריעים מפני שהורגלו בעבודתם ואמר ובכל מלכותם כי המלכים ברוב הם חכמים גם יש עמהם חכמים ויודעים ומכירים כי מלכו' בן אדם היא מלכות נפסקת ואין מלכות קיימת כי אם ליי': ובאחת · חכמי הגוים כאחת יבערו ויכסלו שהם מיסרים העם לעבוד הפסילי' שהם הבלים ועץ כי הוא מרוקע בכסף וזהב ואין לו פעולה בעצמו כי הוא עשוי מן הפסל שבנמצאות והוא הדומם כי הנמצאות שלשה חי צומח דומם: כסף מרוקע · מן וירקעו את פחי הזהב והם מרקעין הטסים לחפות בו פסל העץ ליפותו ועוד מטריחים עצמם להביא כסף טוב מתרשיש וזהב מאופז מי שהם רחוקים מאלה המקומות ועוד לובשים אותם תכלת וארגמן מרוקם במלאכת החכמים במלאכה וכל זה להראות בעיני ההמון יפים ושיכנס בלבם יראתם ושיאמינו בהם ויעבדום: ויי' אלהים אמת · אלה האלהים שעושין לעבדם הם שקר והם מתים כי אינם אלהים ואין יכולת בהם אבל יי' אלהים אמת שהוא אדון על כל האלהים והם הכוכבים הוא לבדו אמת אלהים ויכול על הכל ושופט הכל ואמר זולתו אינם אמת אע"פ שהם אלהים כי אין כחם אלא ממנו והוא לבדו היכול האמתי והשופט האמתי שאין כחו והנהגתו תלוים ביד אחר: הוא אלהים חיים · הוא החי האמתי שאין חייו תלויין באחר כי חיין ממנו וכל החיים זולתו חייהם ממנו ואמר חיים בלשון רבים כמו אלהים קדושים הוא דרך כבוד והוא מלך עולם ותכירו זה כי מקצפו תרעש הארץ ולא יכילו גוים זעמו ואין יכולת בהם שיסבלו ממנו כשיקצוף עליהם ולא יוכלו להכיל ולסבול זעמו ורעש הארץ הוא משל לחרבן יושבי הארץ איזה גוי שיהיה ויכלו להביר כי מאתו הנה שמודיע אותם תחלה קודם בא הפורענות ביד עבדיו הנביאים: ותרעש הארץ · יוכל לפרש גם כן כשמעו שתשקע עיר ויושביה פעמים ברעש הארץ: כרגה

הוא אלהים הנביאים וסי' תשמע וישמע לבבנו · ולא קמה עוד רוח · מקצפו תרעש הארץ ולא יכילו · דעו כי יי' הוא אלהים · ויאמר יי' אלהי אבתינו הלא אתה:

כִּי כָּל־הַגּוֹיִם עֲרֵלִים וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל עַרְלֵי־לֵב:

שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה עֲלֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל: כֹּה אָמַר יְהוָה אֶל־דֶּרֶךְ הַגּוֹיִם אַל־תִּלְמָדוּ וּמֵאֹתוֹת הַשָּׁמַיִם אַל־תֵּחָתּוּ כִּי־יֵחַתּוּ הַגּוֹיִם מֵהֵמָּה: כִּי־חֻקּוֹת הָעַמִּים הֶבֶל הוּא כִּי־עֵץ מִיַּעַר כְּרָתוֹ מַעֲשֵׂה יְדֵי־חָרָשׁ בַּמַּעֲצָד: בְּכֶסֶף וּבְזָהָב יְיַפֵּהוּ בְּמַסְמְרוֹת וּבְמַקָּבוֹת יְחַזְּקוּם וְלוֹא יָפִיק: כְּתֹמֶר מִקְשָׁה הֵמָּה וְלֹא יְדַבֵּרוּ נָשׂוֹא יִנָּשׂוּא כִּי לֹא יִצְעָדוּ אַל־תִּירְאוּ מֵהֶם כִּי־לֹא יָרֵעוּ וְגַם־הֵיטֵיב אֵין אוֹתָם:

מֵאֵין כָּמוֹךָ יְהוָה גָּדוֹל אַתָּה וְגָדוֹל שִׁמְךָ בִּגְבוּרָה: מִי לֹא יִרָאֲךָ מֶלֶךְ הַגּוֹיִם כִּי לְךָ יָאָתָה כִּי בְכָל־חַכְמֵי הַגּוֹיִם וּבְכָל־מַלְכוּתָם מֵאֵין כָּמוֹךָ: וּבְאַחַת יִבְעֲרוּ וְיִכְסָלוּ מוּסַר הֲבָלִים עֵץ הוּא: כֶּסֶף מְרֻקָּע מִתַּרְשִׁישׁ יוּבָא וְזָהָב מֵאוּפָז מַעֲשֵׂה חָרָשׁ וִידֵי צוֹרֵף תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן לְבוּשָׁם מַעֲשֵׂה חֲכָמִים כֻּלָּם: וַיהוָה אֱלֹהִים אֱמֶת הוּא־אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם מִקִּצְפּוֹ תִּרְעַשׁ הָאָרֶץ וְלֹא־יָכִלוּ גוֹיִם זַעְמוֹ:

אֲרֵי כָל עַמְמַיָא עַרְלִין בִּבְשַׂרְהוֹן וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל עַרְלִין בְּלִבְּהוֹן: קַבִּילוּ יַת פִּתְגָמָא דְמַלִּיל יְיָ עֲלֵיכוֹן בֵּית יִשְׂרָ': כִּדְנַן אֲמַר יְיָ מֵאוֹרְחַת עַמְמַיָא לָא תֵילְפוּן וּמֵאָתְוָן דְמִשְׁתַּנִין בִּשְׁמַיָא לָא תִתַּבְרוּן אֲרֵי מִתַּבְרִין עַמְמַיָא מִנְהוֹן: אֲרֵי גְזֵירַת עַמְמַיָא לְמָה אִינוּן אֲרֵי אָעָא מֵחוּרְשָׁא קְצַץ לֵיהּ עוֹבַד יְדֵי נַגָּר בְּחַצִּינָא: בְּכַסְפָּא וּבְדַהֲבָא חָפֵי לֵיהּ בְּמַסְמְרִין וּבְמַקָּבִין מְתַקְּנִין לֵיהּ דְלָא יִצְטַלֵי: עוֹבַד נְגִיד זְקִיפִין אִינוּן וְלָא מְמַלְּלִין אִתְנְטָלָא יִתְנַטְלוּן אֲרֵי לֵית בְּהוֹן רוּחָא לְהַלָּכָא לָא תִדְחֲלוּן מִנְהוֹן אֲרֵי לָא מַבְאֲשִׁין וְאַף לְאוֹטָבָא לֵית אִינוּן יָדְעִין: לֵית בַּר מִינָךְ יְיָ רַב אַתְּ וְרַב שְׁמָךְ בִּגְבוּרְתָא: מַן לָא יִדְחַל מִן קֳדָמָךְ מֶלֶךְ עַל כָּל עַמְמַיָא אֲרֵי דִילָךְ הוּא מַלְכוּתָא אֲרֵי בְּכָל חַכִּימֵי עַמְמַיָא וּבְכָל מַלְכְוָתְהוֹן לֵית בַּר מִינָךְ: וּבַחֲדָא יְחוּבוּן עַמְמַיָא עַל דְאִיטְפַּשׁוּ עַל דִּיפְלְחוּ לְטַעֲוָתָא דִלְמָא אִינוּן: כַּסְפָּא דִמְחַפַּן מֵאַפְרִיקָא מֵיתַן וְדַהֲבָא מֵאוֹפִיר עוֹבַד נַגָּר וִידֵי קֵינֵי תַכְלָא וְאַרְגְּוָנָא לְבוּשְׁהוֹן וְעוֹבַד חַכִּימִין כּוּלְּהוֹן: וַיְיָ אֱלֹהִים קְשׁוֹט הוּא אֱלָהּ קַיָים וּמֶלֶךְ עָלְמִין מֵרוּגְזֵיהּ תְּזוּעַ אַרְעָא וְלָא יַכְלִין עַמְמַיָא לְסוֹבָרָא רוּגְזֵיהּ:

רשי

אל דרך הגוים אל תלמדו: ואת מאותות השמים אל תחתו · מחמה לוקה ומאורות לוקין: חרש · אומן: מסמרות · קלוו"ש בלע"ז: מעצד · דולדויר"א: מקבות · קורנס מרטי"ל בלע"ז: יפיק · יכרע ברכיו לשון פוקה ופיק ברכים: כתומר מקשה · מקים אותה בקורנס עד שזוקף לו קומה כדקל: אל תיראו מהם · אם תפרשו מהם כי לא ירעו לכם: וגם היטב אין אותם · אם תעבדום היטיב כמו להיטב: לך יאתה · לך נאה: ובאחת יבערו · הגוים ומה היא האחת מוסר הבלים של עץ שלהם ויתייסרו עליו · יבערו לשון שטות וכן ויכסלו: מרוקע · מרודד: ויי' אלהים אמת · למה כי הוא אלהים חיים ומלך עולם לכך יכול לאמת דבריו אבל בשר ודם אומר לעשות ומת או תשש כחו או יורד מנכסיו ואין בידו לקיים: כרגה

כדנה תאמרון להום · זה מאמר האל שלח ירמיהו לבבל לבני הגולה שיענו זה לכשדים כשיאמרו להם שיעבדו אלהיהם יענו אותם אלהיא די שמיא וארקא לא עבדו יאבדו מארעא ומן תחות שמיא אלה · וכתב להם המאמר הזה בלשון ארמי שיאמרו אותו לכשדים בלשונם · ומה שאמר כדנה תאמרון להום שהוא אזהרה להם לישראל גם כן בלשון ארמי כדי שלא לחלוק בפסוק שיהא חציו עברי וחציו ארמי · ואמר להום במ״ם כי פעמים בא כן במ״ם כמו שכתוב בעזרא וכן אמרין להום · אף על פי שברוב יבא בנו״ן : אלה · לשון עברי ולשון ארמי גם כן תמצאהו בעזרא אלה מניא · בכתוב הוא אלה וקרי אל · ואל ואלה אחד · כמו הארצות האל · ואמר אלה לפי שהם כראין לבני האדם אף על פי שהם גבוהים · וארקא פי׳ ארץ · ובדברי רז״ל ארבע שמות נקראו לה כנגד ארבע תקופותיה ארץ תבל ארמ׳ ארקא · ואת הפסוק כן כבעמוד ולא האריך בלשון הארמי כי עדין לא הפסיק הענין עד יי׳ צבאות שמו הכל · הוא מענה שיאמרו להם בני ישר׳ כי אנחנו לא נעבוד אלה האלהות שלא עשו שמים וארץ אלא אלהים שעשה ארץ בכחו והם יבינו העברי ויאמרו להם בלשון ארמי אבל פתח הדברים שלח להם ירמיה בלשון ארמי · וכן פי׳ יונתן בזה הענין עשה ארץ בכחו כדין תימרון להום אנחנא פלחין לדעביד ית ארעא בחיליה · ואמת הוא שלא עבדו ישראל ע״ז משגלו · ומה שהשתחוו לצלם שהעמיד נבוכד נצר אנוסים היו · ואע״פ כן היו ענושים בזה בימי המן לולי שרחם עליהם האל כמו שאמרו מפני מה נתחייבו ישר׳ שבאותו הדור כליה מפני שהשתחוו לצלם : עשה ארץ בכחו : לפי שעשה הארץ בכחו אנחנו עובדי׳ · וזכר בכחו על הארץ לפי שהגלגלים רצי׳ עליה סביב תמיד בכח שאין לו הפסק הבא מאתו ית׳ ובאותו הכח עומד׳ הארץ תלויה ביניהם לא תזוז אילך ואילך אפי׳ כחוט השערה · כמו שכתוב תולה ארץ על בלי מה · לא ידע אדם במה שא שהחכם מתבונן כי משך הסבוב היא עומדת בנתים בלא שום סמיכה אף על פי שיש טעם אחר כי בטבעה הוא שתנוע באמצע לפי שהיא כבדה · אע״פ כן האל שם בה זה הטבע ומכחו הוא הכל : מכין תבל בחכמתו · תבל הוא מקומות הישוב מן הארץ · והכין אותה האל בחכמתו בנהרות כמשכים ובמעינות נוזלים שלא יתכן הישוב מבלעדיהם ויצמחו בהם כל עשב וכל עץ פרי הצריכי׳ לישוב אדם ולבהמה וכל התועלות הנמצאות בה הכל עשה בחכמה : ובתבונתו נטה שמים · שנטה אותם כאהל לשבת תחתיו · כמו שאמר וימתחם כאהל לשבת והאהל הוא כחצי כדור ואין אנו משיגים מן השמים אלא חצי כדור אשר על הארץ אלא שאנחנו מתבוננים שיש חצי כדור אחר כי עגולים הם וכטיתם ומהלכם ומרוצתם ממזרח למערב וממערב למזרח הכל כעשה בתבונתו שלא תוטב : לקול תתו · וכן אנחנו עובדים אותו לקול תתו המון מים בשמים · והוא האויר הנקרא רקיע כי ידענו כי הוא הנותן מטר · כמו שאמר הנותן מטר על פני ארץ : ולא האלילים · כמו שאמר היש בהבלי הגוים מגשימים · אם השמים יתנו רביבים הלא אתה הוא אלהינו · והנה אנחנו ישר׳ שאנו חלק יי׳ ית׳ ועמו מודים בו כי בידו לעשות כל זה שמזכר לא יתנו השמים המטר כי אין בהם מים אלא הוא נותן אותם בהם אחר שיעלה נשיאים מקצה הארץ · כמו שאמר ואיד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה · והמים לא יעלו מן הארץ אלא איד הוא שיעלה מן הארץ שמעלה אותו האל בטבע ששם בו והאל יתכהו מים באויר בכח שנתן בו · וזהו שאמר לקול תתו המון מים בשמים : ויעלה נשיאים · ואו ויעלה כוי״ו וירד מעשות החטאת והעולה שפי׳ אחר שירד מעשות העולה כשא ידיו על העם ויברכם · וכן הן אתה קצפת ונחטא אחר שחטאנו קצפת · וכן ויעלה נשיאי׳ אחר שמעלה נשיאים נותן המים · כי באויר במקום מיוחד שבו ישוב האיד מים · ובאמרו מקצה הארץ זה מאמר הפלוסופים שאומרים שהאידי׳ עולים מפאתי צפון ודרום · וזהו מקצה הארץ הפאות הרחוקות מן הישוב · ארץ כתוב הארץ קרי והענין אחד : ברקים למטר עשה · ועוד פלא גדול עושה בירידת המטר שיורדים ברקים עם המטר והברק אש ואין המים מכבין אותו · ומה שאמר לקול תתו הוא כהימית התחלת המטר שמשמעת קול · וכן אמר כי קול המון הגשם : ויוצא רוח מאוצרותיו · זכר המטר וזכר הרוח כי בשבת הנשיאים שמעלה מן הארץ יהיה המטר ויהיה הרוח כי שני אידים הם שעולים מן הארץ שקורא אותם נשיאים לנשיאתם מעל הארץ האחד לח והוא הנקרא איד ומתנו יהיה המטר והאחד יבש וממנו יהיה הרוח והוא הנקרא קיטור · ומה שאמר באוצרותיו לפי שהיא מרחפת ואינה נראית כדבר הנתון באוצר : נבער כל אדם מדעת · מדעת חכמתו שעושה הדברים בחכמה : הובש כל צורף מפסל · וכל צורף יבוש לפסלו שלא יוכל לעשות זה וקורא אותו אלוה יש לו להובש כי שקר נסכו · לשקר חפה אותו בזהב כי לא יועיל כלום אלא להטעות העם והוא שקר : כי לא רוח בם · באלילים והוא נסך וחפה אותם בזהב ובכסף ללא צורך : נסכו · ענין נסוי וחפוי כמו והמסכה הנסוכה ואת קשות הנסך : הבל · בעת פקדתם יאבדו · כמו שאמר למעלה יאבדו מארעא · ופקדתם היא פקידת בבל שפקד הא׳ עליה עונה והחריבוה מדי ופרס ואז באה פקודת האלילים גם כן שאבדו מאלהותם ומעבודתם · כמו שאמר כרע בל קורס נבו היו עצביהם לחיה ולבהמה וגו׳ · כלומר ששברו אותם ונשאו על הבהמות רוצה לומר הכסף והזהב שבהם : לא כאלה חלק יעקב · לא כמו אלה האלילים שהם חלקם אין חלק יעקב כאלה כי יוצר הכל הוא וישראל שבט נחלתו ואנחנו לא נעבוד בלתו כי הוא יוצר הכל ואין זולתו נוצר ובורא ובחר ישראל לנחלה שיעבדוהו ויהיה הוא חלקם והם חלקתו ונחלתו ואף על פי שגלינו לא עזבנוהו ובעבור שעזבנוהו בארצינו גלינו ממנה · וזה אנחנו מכירים ומודים יי׳ צבאות שמו שהוא אדון צבאות מעלה ומטה והאדון ראוי לעבוד לא הכוכבים שהם צבאותיו · כל אלה הדברים שלח ירמיהו הנביא לזקני ישראל אשר בגלות בבל שגלו ראשונה עם יהויכין שיענו הדברים האלה לכשדים אם ירצו לפתותם בעבוד׳ האלילים והחכם הכוזרי פירש בעת פקודתם יאבדו אם תפקדם ותחפש עליהם יהיו לאפס כדבר המזויף שאם יחפשו עליו יהיו מובאים התחבולה · אבל הענין האלהי כל אשר תחפש עליו תמצאהו כזהב : אספי מארץ כנעתך · יאמר כנגד בבל אל תתגאו עתה על ישראל בשביל שגלו ביניכם כי לא בצדקתכם ולא תאמרו להם שיעבדו אליליכם בעבור שאתם עתה מושלי׳ באמות כי הנה קול יי׳ אומר לך בבל אספי מן הארץ כנעתך · הכנע׳ שהיית מכנעת העמים אספי אותה ההכנעה כי לא תכניעי עוד · וענין אספי כענין אסוף ידיך · וי״ת כנושי מארעא סחורתך פירש כנעתך מן כנעניה סכנדי ארץ : יושבת במצור · את שאת יושבת במקום חזק ואת חשבת שלא תשלוט בך אומה · מצור ענין חוזק כמו ותכן צור מצור לה · ות״י דיתבא בתוקפא בקירוין כריכן · וי״מ מן ובנית מצור ופי׳ את שאת עתידה לשבת במצור · ישבתי כתיב בתוספת יו״ד כמו אוהבתי לדוש · וקרי יושבת והענין אחד : כי כה אמר יי׳ · קולע · כמו שמשליכין אבן בקלע ישלכו כלגוי וגוי ממקומו ויגלו כולם לא ישראל בלבד · לפיכך אל תרחיבו פה עליהם · וכן נבא עליהם ירמיהו לארוס ולמואב · וכן הספר כמה שכתוב בפעם הזאת כי כלם לקו על ידי נבוכד נצר ואחר כך לקה הוא וכשדה בבל בתחלת מלכות בן בנו : והצרתי

רשי

כדנה תימרון · אגרת היא ששלח ירמיה ליכניה וגלותו בגולה להשיב לכשדי׳ ארמית תשוב׳ אם אומרין להם לעבוד ע״ז : לקול תתו · בשעת בא קול שהוא נותן המון מים בשמים : נשיאים · ענניםm : ברקים · פלגרור״ש בלע״ז : נסכו · טיפרי״ט בלע״ז : נבער · לשון אים בער וכן נבערו הרועים : נסכו · לשון מסכה : בעת פקודתם · כשאפקוד עליהם : אספי מארץ כנעתך · האכילי כנושי מארעא סחורתך כמו כנען בידו מאזני מרמה ומנחם פירש כנעתך לשון הכנעה ושפלות · ואספי לשון שחיה שתי והשפילי יותר מ מספלות ארץ את ה שכנעתך את ירושלם היושבת עתה במצור : קולע · כזה שהוא זורק אבן בקלע : למען

ויוצא ׳ב מ״ל וסימ׳ נמסר בספר שפטים סימן ו׳ : לא ט״ר״פ כסיפרא וסימ׳ לא כאלה חלק יעקב · וחברו · לא לישוב אף יי׳ · לא ישוב חרון אף יי׳ · לא ישבתי בסוד משחקים · לא שלחתי את הנביאים · לא תקח לך אשה · לא כברית אשר כרתי · לא דכאו עד היום :

כדנה תאמרון להום אלהיא די־שמיא וארקא לא עבדו יאבדו מארעא ומן תחות שמיא אלה : עשה ארץ בכחו מכין תבל בחכמתו ובתבונתו נטה שמים : לקול תתו המון מים בשמים ויעלה נשאים מקצה ארץ ברקים למטר עשה ויוצא רוח מאצרתיו : נבער כל־אדם מדעת הביש כל־צורף מפסל כי שקר נסכו ולא־רוח בם : הבל המה מעשה תעתעים בעת פקדתם יאבדו : לא־כאלה חלק־יעקב כי־יוצר הכל הוא וישראל שבט נחלתו יהוה צבאות שמו : אספי מארץ כנעתך ישבתי במצור : כי־כה אמר יהוה הנני קולע את־יושבי הארץ בפעם הזאת

דנא פרשגן איגרתא דשלח ירמיה נביא לות שאר סבי גלותא די בבבל ואם ימרון לכון עממיא דאתון ביניהון פלחו לטעותא בית ישראל כדין תתיבון וכדין תימרון להון טעון דאתון פלחין להון טעון דלית בהון צרוך איגון מן שמיא לא יכלין לאחתא מיטרא ומן ארעא לא יכלין לצמחא פירין אינון ופלחיהון ייבדו מארעא וישתיצון מן תחות שמיא אלין : וכדנא תימרון להון אנחנא פלחין לדעביד ארעא בחיליה שכליל תבל בחוכמתיה בסוכלתנותיה תלת שמיא : לקל מיתניה דרכפת דמיין בשמיא ומסיק ענגין מסיפי ארעא ברקין לזמן מטרא עבד ומפיק רוחין מבית גנזוהי : איתברו כל עממיא מלמידע חכמא בהית כל קיני מלמעבד צלם ארי שקרא אתיכונון ולא רוחא בהון : למה אינון עובר תולעבא בעידן דאסער עליהון חוביהון יברון : לא כאילין חולקיה דיעקב ארי דברא כולא הוא וישראל שבט דאחסנתיה יי׳ צבאות שמיה : כנושי מארעא סחורתיך דיתבא בתוקפי בקרוין כריכן : ארי כדנן אמר יי׳ הא אנא מיתי עקא על עמא הדין וכמה דשדן אבנא בקלע כן איבדר ית יתבי ארעא בזמנא הדא

והצרתי להם למען ימצאו. אמר דברתי עליהם על ידי עבדי הנביאים למען ידעון כי מאתי הכל. והצרתי ענין צרה וצוקה והחכם ר' אב"ע פירש כן כי ה' יביא עליהם קולעים ויכר להם מקומם והטעם להיותם כחברים במקום אחד למען ימצאו אותם הקולעים ואדוני אבי ז"ל פירש סמוך לפסוק הבא אחריו למען ימצאו צרות עד שיאמר כל אחד מהם אוי לי על שברי כי ישראל לוקין והצרתי מלעיל הטעם בר"ים וי"ת ואעיק להון בדיל דיקבלון חוביהון: אוי לי על שברי. אמר הנביא לפי שדבר בפורענו' יושבי הארץ ר"ל שאר האומות העתידה לבוא אמר בין כך ובין כך אוי לי על שברי כי ישראל לוקים תחלה: נחלה מכתי: האי"ת בשוא לבדו. נחלה פירוש כאבת כלומר מכה קשה היא וחשבתי שזה חלי שאוכל לסבול אותו ולא אוכל כי אהלי שדד. אהלי המשיל ירושלם לאהל וערי יהוד' כמיתרי' לאהל: בני יצאוני. כי העם כבנים לנביא שמיסר אותם כאב המיסר את בנו אם ישמעו אליו: יצאוני. יצאו ממני כלומר שגלו עם יהויכין וכן חזקתני ותוכל חזקת ממני אין נוטה עוד אהלי אם אומר עוד יהיה מלך שיטה האהל שסדר האיתי כי אוכנו ואף מקים יריעות האהל שנפלו כי ה האהל עשוי מיריעות: כי נבערו הרועים. לפיכך אין נוטה עוד האהל והרועים הם יהויכין ו וצדקיהו שהיו מלכים והמלך י יקרא רועה וכן תרג' יונתן ארי אטפשו מלכיא: לא השכילו. לא הצליחו כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל והדומין לו ויהויכין וצדקיהו בעבור שלא ד דרשו את יי' כמו יאשיהו על כן לא הצליחו במלכו' כמו שהצליח הו' כמו שכתוב עליהם וכל מרעיתם נפוצה הצאן שהיו רועים והם ישראל נפוצו בגלות: קול שמועה. הקול שאנחנו שומעים ורעש גדול בשמוע' שבהילו' כמו הרעש בא מארץ צפון כלומר ששמענו שנסע נבוכד נצר מ ממקומו זה היה הקול אבל לא היו אומרי' לאיזה מקו' יבא ואמר הנביא שראה בנבואה כי יבא ל לשום את ערי יהודה שממה: ידעתי יי'. פי' כמו שפירש אדוני אבי ז"ל כי על נבוכד נצר אמר שהיה דעתו על בני עמון כמו שאמר מי עמד מלך בבל על אם הדרך כי הוא היה דעתו על בני עמון כשנסע ממקומו וכאשר היה על אם הדרך והיה לשני ד דרכים האחת לבני עמון והאחת לירושלם עמד בדעתו כאילו חזר בו מדעתו שהיה בתחילה והאל האליף רוחו ושם את קסמיו ל לבא אל ירושלם בעבור צדקיהו שעבר על שבועתו וחלל את השם ואמ' הנביא ידעתי יי' כי לא לאד' בקמץ הלמ"ד לידיעה לאד' הידוע והוא נבוכד נצר: אין לו דרכו. כלומר אינו ברשותו כי אתה תשנה רצונו: לא לאיש הולך. וכן לא לאיש הולך בעולם שהולך בדרך אין לו דרכו להכין צעדו כי לא ידע מה יבואנו ואין ההכנה בידו כמו שאמר שלמה מיי' מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ: יסרני יי' אך במשפט. פירושו כמו שפירש רבי' יונה כי הנביא מדבר בלשון ישרא' בלשון יחיד דרך כלל ואמר בראותו נבוכד נצר בא אל ארץ יהודה לשום הכל שממה אמר ידעתי כי זה מוסר שאתה מיסר אותנו טוב שתיסרנו אך במשפט כפי שנוכל לסבול אל באפך פן תמעיטנו כי אם תיסרני באפך תמעיטני מהיותנו' וכן ת"י אייתי עליהון יסורין וגו' כבעמוד וכן ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך: שפוך חמתך. אם יש לך אף וחמה שפוך אותה על הגוים אשר לא ידעוך ועל משפחות הממלכות אשר בשמך לא קראו. כי ישראל אף על פי שחטאו לפניך לא יצאו מתחת רשותך מכל וכל ולא נתערבו עם עם אחר אלא הם נבדלים מכל האומות ומחזקים ברוב המצות וקוראים בשמך ומתפללים לפניך ואף על פי שאין לבם נכון ישובו עוד בתשובה כי לא אבדה תקוה מהם ועוד היום יש בהם חסידים: משפחות. כמו גוים כי האומה תקרא משפחה כמו ואם משפחת מצרים לא תעלה: כי אכלו. ואע"פ שהם שבט אחד על ישראל אתה קצפת מעט והם עזרו לרעה וראוין הם לענש ועליהם שפוך חמתך: ואת נוהו השמו. כתרגו' וית מדוריהון אצדיאו. ויתכן לפרש כי על בית המקדש אמר ודבר על העתיד: הדבר. לאמר שיאמר אותו לאיש יהודה ומהו הדבר שיאמר שמעו את דברי הברית הזאת ודברי הברית הם כתובים בתורת משה ברכות וקללות אם תשמעו אם לא תשמעו וכתב בסוף אלה דברי הברית אשר צוה יי' את משה לכרות את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב ובחורב אמר ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר יי' נעשה ואמר ויקח משה את הדם ויזרוק על העם ויאמרו כל אשר דבר יי' נעשה ונשמע ואמר ויאמר הנה דם הברית אשר כרת יי' עמכם על כל הדברים האלה ודברי הברית הם שישמעו לקול יי' ויעשו מצותיו והוא יהיה להם לאלהים והם יהיו לו לעם ובאמרו הזאת כמו שכתוב בתורה: ודברתם. אתה ונביאי האמת האחרים עמך כי היה צפניה שנתנבא בימי יאשיהו ואולי היו אחרים אמר לו שיאמרו דברי הברית לאיש יהודה וליושבי ירושלם וזכר להם הברית לפי שהברית הוא דבר קיום אפילו בין אדם לחברו אם יעשו תנאים ביניהם ברית לקיים התנאים ביניהם כל שכן בין האל ובין בני האדם שראוי לקיים הברית: אל איש יהודה. כולל לכלם כאחד וכן הלשון לומר לשון יחיד על רבים דרך כלל כמו ויהי לי שור וחמור ואיש ישראל נגש ורבים כמוהם: ועל יושבי ירושלם. כמו וש' יושבי ירושלם וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ויתפלל על יי' כמו אל יי' והדומים להם. וי"ת ודברתם ותמלליכון נראה שהיה קורא ודברתם בקמץ התי"ו ואנחנו מצאנו בכל הספרים המדוייקים ודברתם בסגול התי"ו: ואמרת. עוד תאמר אליהם הדברים בקללה בארור כמו שנאמרו בהר בסיני ובערבות מואב הדבר להם עוד לשון ארור אולי יפחדו וישובו: אשר. ביום הוציאי. בהר סיני בעת שהוצאתים מארץ מצרים כי לחמשים יום שיצאו ממצרים נעשה זה הברית: ויום. פי' במקומות עת וזמן כמו והיה ביום ההוא טרם יומי וחלה אפי בו ביום ההוא: מכור הברזל. שהיו שם במצרף הצרוף כמו שצורפין הכסף והזהב בכור: ועשיתם

והצרותי ב' וחס' וסימ' כי כה אמר יי' הנני קלע את ישבי הארץ. והצרתי לאדם: באה ד"א בטע' מלרע וסימ' בזכריה סימ' י"ד: לאדם ה' קמצין וסימ' בלשון ארמי לבא דידע עקא בפומיה אמר. ופי' מי שם פה לאדם או מי ישום. ידעתי יי' כי לא לאדם דרכו. והצרתי לאדם. כמים הפנים לפנים כן לב. ויאמר לאדם הן

והצרתי להם למען ימצאו: אוי לי על שברי נחלה מכתי ואני אמרתי אך זה חלי ואשאנו: אהלי שדד וכל מיתרי נתקו בני יצאני ואינם אין נטה עוד אהלי ומקים יריעותי: כי נבערו הרעים ואת יהוה לא דרשו על כן לא השכילו וכל מרעיתם נפוצה: קול שמועה הנה באה ורעש גדול מארץ צפון לשום את ערי יהודה שממה מעון תנים: ידעתי יהוה כי לא לאדם דרכו לא לאיש הלך והכין את צעדו: יסרני יהוה אך במשפט אל באפך פן תמעטני: שפך חמתך על הגוים אשר לא ידעוך ועל משפחות אשר בשמך לא קראו כי אכלו את יעקב ואכלהו ויכלהו ואת נוהו השמו: הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יהוה לאמר: שמעו את דברי הברית הזאת ודברתם אל איש יהודה ועל ישבי ירושלם: ואמרת אליהם כה אמר יהוה אלהי ישראל ארור האיש אשר לא ישמע את דברי הברית הזאת: אשר צויתי את אבותיכם ביום הוציאי אתם מארץ מצרים מכור הברזל לאמר שמעו בקולי

ואעיק להון בדיל דיקבלון פורענות חוביהון: ווי לי על תברי ממרעא מחתי ואנא אמרית ברם דין מרעי ואסובריניה: ארעי חרובת וכל קרוי אתבזזת עמי גלו וליתנון לית דמתח עוד משכני ומקים יריעתי: ארי אטפשו מלכיא ואולפן מן קדם יי' לא תבעו על כן לא יצלחון וכל עמהון יתבדרון: קל בסורתא הא אתיא ותברא רבא מארע ציפונא לשואה ית קרויא דבית יהודה לצדו מדור ירודין: ידענא יי' ארי לא לאינשא אורחיה ולא לגבר דאזיל ומתקן ית פסיעתיה: איתא עליהון יסורין יי' ברם בדין חשוך לא בתקוף רוגזך בהון דלמא יזערו: שפוך חמתך על עממיא דלא אליפו למדע דחלתך ועל מלכותא די בפולחן שמך לא תבעו ארי שליטו בדבית יעקב ובזו נכסיהון ושיציאונון וית מדורהון אצדיאו: פתגם נבואה דהות עם ירמיה מן קדם יי' למימר: קבילו ית פתגמי קימא הדין ותמללון עם אינש יהודה ועל יתבי ירושלם: ותימר להון כדנן אמר יי' אלהא דישראל ליט גברא דלא יקביל ית פתגמי קימא הדין: דפקדית ית אבהתכון ביומא דאפקית יתהון מארעא דמצרים מכורא דברזלא למימר קבילו למימרי

רשי

למען. אשר ימצאו שכר פעולתם: נחלה. לשון חולי: ואשאנו. ת"י ואסובריניה אשופרי"ר לוי בלע"ז: יצאוני. יצאו ממני: ירושלם אומרת כן: הרועים. המלכים: לא השכילו. לא הצליחו במלכותם כ כמו בכל אשר יפנה ישכיל: מרעיתם. צאן מרעיתם: לא לאדם דרכו. כי ישר הדרע שבראת בו מטהו מן הדרך: אך במשפט. ביסורי' של באהבה. פן תהא כלייה במשפט יושטי"צא בלע"ז אך במשפט ת"י ברם בדין חסוך. ד"א ידעתי יי' כי לא לאדם דרכו אין ביד כל אדם כח להצליח דרכו ואם לא על פיך אין כח ביד אויב ל להחריב ביתך: אכלו. דיוורי"ר בלע"ז. וא וכן ואכלוהו: אמן

יראת יי'. וכל קהלת דכו' במ"א וסימ' לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת: ואכלהו ג' חס' וסימ' ואכלהו במט' קדוש. ואכלהו איביכם. כי אכלו את יעקב דירמיה:

הפיתם אותם. המצות ותהו שמעו בקולי המצות פירוש: למען. ולען והומר אמן יי'. אמת יהיה זה שיהיה ארור מי שלא ישמע אל דברי הברית ויי' לשון קריאה ותפלה כלומ' יי' כן יהיה: ויאמר. הוסיף עוד והזהירו לקרוא אליהם את כל הדברים ופי' לו כי מה שאמר אל איש יהודה שלא יתיישן להם עד שיבאו לירושלם אלא שילך הוא בערי יהודה ויקרא באזניהם כל הדברים ויאמ' להם בלשון ארור ויתרה בהם אולי ישובו וכן מה שיאמר ליושבי ירושלם יאמר להם בחוצות בפרהסיא כנגד כל העם: כי העד. באבותיכם התריתי כשהעליתי אותם מארץ מצרים וכן בכל דור ודור עד היום הזה השכם והעד ששלחתי להם הנביאים להתרות בכל בקר ובקר בכל יום ויום תמיד: ולא שמעו את דברי הברית.

הקללות שהן תנאי הברית אם לא ישמעו זהו שאמר אשר צויתי לעשו ולא עשו. צויתי להם לקיים דברי הברית ולא קיימו ובכלל קיום הברית עשה ולא תעשה וקיום הברית קורא מעשה: ויאמר יי' אלי נמצא קשר. יראה מן הדומה כי נבואה זו נאמרה בימי יהויקים וזהו שאמ' נמצא קשר כלומ' מרדו בי אחר ששבו בימי יאשיהו: שבו על עונות אבותם הראשונים. דוד אמון ומנשה ואחז וכל הפסוקי' עד מה לידידי מבוארים הם ופי' והלכו ערי יהודה יושבי ערי יהודה וכן וכל הארץ באו מצרימה ופסוק ואתה אל תתפלל פירשנוהו למעלה ולמעלה אמר כי אינני שומע אותך והנה אמ' כי אינני שומע בעת קראם אלי הוסיף לומר כי אפילו הם יקראו אלי לא אשמע אליהם אלא אנקם מהם כל כך הרבו לעשות הרע בעיני להכעיסני לא אוכל להמלט את הפורענות: בעד רעתם. על רעתם וכן בעד השלח יכלו והרומ' להם רבים: מה לידידי בביתי. אמר הנביא מה לידידי בביתי קרא הא' ידידי לפי שהוא היה מאוהבי הא' אמר מה לו עוד בביתי ר"ל בבית המקדש כלומר להסרות שכינתו שם: עשותה המזמתה הרבים. בעשות כנסת ישראל התועבה את רבים כלומר עם אלהים אחרים כמו שאמר למעלה כי מספר עריך היו אלהיך יהודה וכיון שהיא הניח' א' אחד ועשתה מזמה את הרבים ועבדה אותם מה לו לידידי בביתי ואמ' בביתי כמו שאמ' לידידי כי ידיד הנביא הוא ולא ידידם וכן בית המקדש בית הנביא הוא ולא ביתם: ובשר קדש יעברו מעליך. אחר לכנסת ישראל ואומר לה את מקרבת קרבנות לרבים שהם אלהים אחרים ובשר קדש בשר מזבח יי' שהוא קדש אותם קרבנות הקדש עוברים מעליך כלומר כאילו אינם מוטלים עליך לעשותם: כי

רשי

אמן יי'. שיהא ארור: העד העדותי. לשון התראה: ואביא עליהם את כל דברי הברית. האלות האמורות בברית על הדברים אשר צויתי לעשות שלא עשו: ערי יהודה. מערי יהודה: רנה ותפלה. שבעו וכבלו: מה לידידי בביתי. מה לעם סגולתי לבא עוד בביתי: עשותה המזמתה. לעשו' היא מזמות עצת חטאים אלה: הרבים. שבהם: ובשר קודש יעברו מעליך. אף המילה בטלו מבשרם שעל ידה היו מקודשים לי: כי

ואמר ד' בטעם בסיפרא וסימ' בלשון ארמי' עולימא קרא צדיקא לשמואל ופי' נמסר בריש האי סיפרא: ט' פסוקי' ולא ולא ולא וסי' נמסר לעיל בהאי סיפר' סי' ז': לשמוע ד' מל' וסי' בני נכר דשמואל. העם הזה הרע. שבו על עונות אבותם. לשמוע אל הרנה דד"ה: יוכלו י"א וסי' נמסר ביהושע סי' ז' ובריש האי סיפרא סוף סי' א':

וַעֲשִׂיתֶם אוֹתָם כְּכֹל אֲשֶׁר־אֲצַוֶּה אֶתְכֶם וִהְיִיתֶם לִי לְעָם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים: לְמַעַן הָקִים אֶת־הַשְּׁבוּעָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבוֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ כַּיּוֹם הַזֶּה וָאַעַן וָאֹמַר אָמֵן יְהוָה:

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קְרָא אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלִַם לֵאמֹר שִׁמְעוּ אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וַעֲשִׂיתֶם אוֹתָם: כִּי הָעֵד הַעִדֹתִי בַּאֲבוֹתֵיכֶם בְּיוֹם הַעֲלוֹתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־הַיּוֹם הַזֶּה הַשְׁכֵּם וְהָעֵד לֵאמֹר שִׁמְעוּ בְּקוֹלִי: וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא־הִטּוּ אֶת־אָזְנָם וַיֵּלְכוּ אִישׁ בִּשְׁרִירוּת לִבָּם הָרָע וָאָבִיא עֲלֵיהֶם אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַבְּרִית־הַזֹּאת אֲשֶׁר־צִוִּיתִי לַעֲשׂוֹת וְלֹא עָשׂוּ: וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי נִמְצָא־קֶשֶׁר בְּאִישׁ יְהוּדָה וּבְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם: שָׁבוּ עַל־עֲוֹנֹת אֲבוֹתָם הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר מֵאֲנוּ לִשְׁמוֹעַ אֶת־דְּבָרַי וְהֵמָּה הָלְכוּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים לְעָבְדָם הֵפֵרוּ בֵית־יִשְׂרָאֵל וּבֵית יְהוּדָה אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אֶת־אֲבוֹתָם:

לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי מֵבִיא אֲלֵיהֶם רָעָה אֲשֶׁר לֹא־יוּכְלוּ לָצֵאת מִמֶּנָּה וְזָעֲקוּ אֵלַי וְלֹא אֶשְׁמַע אֲלֵיהֶם: וְהָלְכוּ עָרֵי יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם וְזָעֲקוּ אֶל־הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הֵם מְקַטְּרִים לָהֶם וְהוֹשֵׁעַ לֹא־יוֹשִׁיעוּ לָהֶם בְּעֵת רָעָתָם: כִּי מִסְפַּר עָרֶיךָ הָיוּ אֱלֹהֶיךָ יְהוּדָה וּמִסְפַּר חֻצוֹת יְרוּשָׁלִַם שַׂמְתֶּם מִזְבְּחוֹת לַבֹּשֶׁת מִזְבְּחוֹת לְקַטֵּר לַבָּעַל: וְאַתָּה אַל־תִּתְפַּלֵּל בְּעַד־הָעָם הַזֶּה וְאַל־תִּשָּׂא בַעֲדָם רִנָּה וּתְפִלָּה כִּי אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ בְּעֵת קָרְאָם אֵלַי בְּעַד רָעָתָם:

מֶה לִידִידִי בְּבֵיתִי עֲשׂוֹתָהּ הַמְזִמָּתָה הָרַבִּים וּבְשַׂר־קֹדֶשׁ יַעַבְרוּ מֵעָלָיִךְ

וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן כְּכֹל דַּאֲנָא מְפַקֵּיד יָתְכוֹן וּתְהוֹן קֳדָמַי לְעַם וַאֲנָא אֱהֵוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהּ: בְּדִיל לְקַיָּמָא יָת קְיָמָא דְקַיֵּימִית לַאֲבָהָתְכוֹן לְמִתַּן לְהוֹן אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ כְּיוֹמָא הָדֵין וַאֲתֵיבִית וַאֲמָרִית אָמֵן יְיָ: וַאֲמַר יְיָ לִי אִתְנַבֵּי יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין בְּקִרְוַיָּא דְבֵית יְהוּדָה וּבְשׁוּקֵי יְרוּשְׁלֶם לְמֵימַר קַבִּילוּ יָת פִּתְגָמֵי קְיָמָא הָדֵין וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן: אֲרֵי אַסְהָדָא אַסְהֵידִית בַּאֲבָהָתְכוֹן בְּיוֹמָא דְאַסֵּיקִית יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְעַד יוֹמָא הָדֵין מַקְדִּים וּמַסְהֵיד לְמֵימַר קַבִּילוּ לְמֵימְרִי: וְלָא קַבִּילוּ וְלָא אַרְכִינוּ יָת אוּדְנֵיהוֹן וַאֲזַלוּ גְּבַר בְּהִרְהוּר לִבְּהוֹן בִּישָׁא וְאַיְתֵיתִי עֲלֵיהוֹן פּוּרְעֲנוּתָא עַל דְּלָא קַבִּילוּ פִּתְגָמֵי קְיָמָא הָדֵין דְּפַקֵּידִית לְמֶעְבַּד וְלָא עֲבָדוּ: וַאֲמַר יְיָ לִי אִשְׁתְּכַח מְרָדוּ בְּמֵימְרִי אֱינַשׁ יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם: תָּבוּ לְחוֹבֵי אֲבָהַתְהוֹן קַדְמָאֵי דְּסָרִיבוּ לְקַבָּלָא יָת פִּתְגָמֵי וְאִינוּן טְעוֹ בָּתַר טַעֲוָות עַמְמַיָּא לְמִפְלַחְהוֹן אַשְׁנִיאוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבֵית יְהוּדָה יָת קְיָמֵי דִּגְזָרִית יָת אֲבָהַתְהוֹן:

בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מַיְתֵי עֲלֵיהוֹן בִּשְׁתָּא דְּלָא יִכְלוּן לְאִשְׁתֵּזָבָא מִנַּהּ וִיצַלּוֹן קֳדָמַי וְלָא אֲקַבֵּל צְלוֹתְהוֹן: וִיהָכוּן אֱינַשׁ קִרְוַיָּא דְבֵית יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם וִיבְעוֹן מִן טַעֲוָותָא דְּאִינוּן מַסְּקִין בּוּסְמִין לְהֵין הָאֵם יְכִלָּן לְמִפְרַקְהוֹן בְּעִידַּן בִּישְׁתְּהוֹן: אֲרֵי מִנְיַן קִרְוֵיכוֹן הֲוָאָה דַּחֲלַתְכוֹן דְּבֵית יְהוּדָה וּמִנְיַן שׁוּקֵי יְרוּשְׁלֶם שַׁוִּיתוּן אֱגוֹרִין לְבַהֲתָא וֶאֱגוֹרִין לְאַסָּקָא בוּסְמִין לְבַעְלָא: וְאַתְּ לָא תְצַלֵּי עַל עַמָּא הָדֵין וְלָא תִתְחַנֵּן עֲלֵיהוֹן בְּבָעוּ וּצְלוֹ אֲרֵי לֵית רַעֲוָא קֳדָמַי בְּעִידָּן דְּאַתְּ מְצַלֵּי עֲלֵיהוֹן קֳדָמַי בְּעִידַּן בִּישְׁתְּהוֹן:

מָה לְעַמָּא דַהֲוָה חֲבִיב קֳדָמַי שְׁבַקוּ פּוּלְחַן בֵּית מַקְדְּשִׁי עֲבַדוּ עֵצָה לְחַטָּאָה סַגִּיאִין מְעָרְבִין בְּשַׂר שִׁיקוּצִין עִם בְּשַׂר קוּדְשָׁא יַגְלוּן מִנִּיךְ

מסרה

והושע ג' וסימ' מבא בדמים. והושע ידך לך. ברוך טעמך וברוכה. והושע לא יושיעו להם בעת רעתם: ומספר ה' ד' פתחין וא' קמץ וסימ' מי מנה עפר יעקב. כי מספר עריך היו אלהיך יהוד'. כל ימי רשע הוא מתחולל. כי מה חפצו בביתו אחריו. ידעתי כי אז תולד. קדמא קמץ: מעליך ה' בקריא' וסימ' הסירי את יינך מ מעליך. ובשר קדש יעברו מעליך. ואשטף דמיך. אשבור מוטות מעליך:

כי רעתכי אז תעלזי · ולא שיש לך בשת · ורוע לב מזה כי בעת שתעשי הרעות אז תעלזי ותשמחי · ויש מפרשים ובשר קדש כמו ולבני קדם וכמו יבא כל בשר להשתחות שפי' בני אדם · כלומר החסידים אנשי קדם עברו מעליך לפיכך את עושה הרעות : המזמתה · הכפל לחזק הענין · וכן ישועתה עזרתה : רעתיכי · היו"ד נוספת כיו"ד נעוריכי תחלואיכי · ות"י הפסוק כן מה לעמא רחימא חביב וגו' כבעמוד · ובדרש בשעה שחרב בית המקדש מצאו הקב"ה לאברהם עומד בבית המקדש ואמר לו מה לידידי אמר לו על עסקי בני באתי אמר לו בניך חטאו וגלו אמר לו ושמא בשוגג חטאו אמר לו עשותה המזמתה אמ' לו שמא מעוטם חטאו אמר לו הרבים אמר לו היה לך לזכור בשר המילה אמר לו ובשר קדש יעברו מעליך אמר לו שמא אם המתנת להם היו חוזרים בתשובה אמר לו כי רעתיכי אז תעלוזי אמר לו שמא חס ושלום אין להם תקנה אמר לו זית רענן וגו' : זית רענן · המשילה לזית לפי שהוא רענן כל זמן וכל ימות השנ' עליו לחו' : יפה פרי תאר · פי' יפה פרי ויפה תואר ויפה מזכר שמר במקום שנים ר"ל שפריו יפה ותארו יפה אמר לכנסת ישראל מתחלה קרא יי' שמך זית רענן כשהיית עושה רצונו היית כמו זית רענן לא יבול עלהו ר"ל שההצלחה היתה תמידה עמך ואת היית עושה מעשי' טובים ויפים דומים לפרי זית אשר ברשנו והוא ש שמנו יכבדו אלהים ואנשים : לקול המולה גדולה · ועתה גרמו עליך עוניך להביא גוים רבים ישמעו קול המולתם שהיא גדולה ועל ידם הצית אש עליה · כאלו אמר עליך כי כן דרך המקרא לדבר בפסוק אחד לנכח ושלא לנכח · כמו שמעו עמים כולם כי יובשו מאלים אשר חמדתם ויי' הודיעני את הראיתני והדומי' להם רבי' : ורעו דליותיו · ואותם הגוים ישברו דליות הזית שהיית כמשלת בו · ואדוני אבי ז"ל פירש עליה כמו עלה זית · ר"ל הצית אש בעליה · פי' בעלי הזית שהיו רעננים ולחים עתה יצית אש בהם · וכנה הזית בלשון נקבה ואף על פי שהוא לשון זכר כמו שאמר רענן דליותיו · והנה מצאנו גפן בלשון זכר גפן בוקק ומצאנוהו בלשון נקבה לגפן אדרת כן יהיה זית כמוהו · ועוד לפי שהמשיל בו כנסת ישראל שהיא בלשון נקבה זכר הזית שהוא משל לה גם כן בלשון נ נקבה כאלו זכר הכנסת ואחר כך שב לדבר בלשון זכר בלשון עצמו ואמר דליותיו · המולה · כתוב בוי"ו עם הדגש וכמוהו מעטים כמצאו באותיות אהו"י עם הדגש וזכרנום בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו · ופי' המולה כמו מלה כמו אין מלה בלשוני · וכן קול המולה כקול מחנה · ופי' הצית הבעיר · כמו ויצת אש בציון והדומי' לו · ורעו · פי' ושברו · כמו ירעוץ קדקד ורעו את ארץ אשור בפתחיה · דליותיו פירו' ענפיו · וקראו בזה הלשון ר"ל מלשון ארוממך יי' כי דליתני שפירושו רוממתני · וזכר הענפי' הנה בזה הלשון ר"ל שאפילו הענפי' הרמים ישברו · והוא משל על ירושלם ובית המקדש · ות"י הפסוק כן הא כאילן זיתא וגו' כבעמוד : ויי' צבאות הנוטע אותך · לפי שהמשילה לזית אמ' עליה לשון נטיעה כלומר שהשכינך בארץ טובה כמו שעשה לך טובה בעשותך טובה כן דבר עתה עליך על ידי הנביאי' שעתיד לבא עליך בגלל רעת בית ישר' ובית יהודה על בית ישר' דבר רעה ובאה להם ועליך גם כן דבר רעה ותבא לך : ויי' הודיעני · פירש אא"ז ל הודיעני שהיו חושבים להאכילני סם המות · כמו שאמ' בפסוק שאחר זה אמ' הודיעני כי ואדעה אז ידעתי כי לא הייתי יודע כי לא היה עולה על לבי כי אני לא הרעתי להם אם אני מוכיח אותם לטובת' אני עושה : אז הראיתני מעלליהם · כי בזה הראיתני מעלליהם הרעים אם לא היו רוצים לעשות כן קל וחומר לאחרי' ואמר הודיעני ואמ' הראיתני שלא לנכח ולנכח כאחד · וכמוהו רבי' במקרא כמו שכתבנו למעלה : ואני ככבש אלוף · כמו ואלוף חסר וי"ו החבור · וכן שמש ירח ראובן שמעון · והדומים להם · ואלוף הוא שור כמו אלופינו מסובלי' וכן במשקל אחר שגר אלפיך · וי"ת כאימר בחיר · פי' אלוף תאר לכבש שהיה נבחר · כמו שוף תימן אמר הנביא אני הייתי עמהם קודם שהודיעני האל זה כמו הכבש או השור שיובילו אותו לבית המטבחים לטבוח אותו והוא כשמוליכין אותו אינו יודע כי לשוחטו מוליכין אותו כן אני היו מוליכין אותי קרובי ומיודעי לאכול עמהם לא הייתי יודע כי להמיתני מוליכין אותי והנה אם לא הודיעני האל היו ממיתים אותי · ומה היו חושבי' עלי ואומרים נשחיתה עץ בלחמו · ופי' כתרגו' נרמי סמא דמותא במיכליה · ואמ' נשחיתה במקו' נשימה כי התשומה הזאת היתה השחתה · ועץ · פירו' עץ מות · כלומ' עץ שהוא סם המות וכן ויורהו יי' עץ אמרו שהוא עץ מר והיה נס בתוך נס : בלחמו · במאכלו כי לחם כלל לכל מאכל : מארץ חיים · מן העולם הזה · וי"ת מארעא דישראל : לא יזכר עוד · פי' בחיים · וכפל הענין במלות שונות : ויי' צבאות שופט צדק · שפטני מהם כי אתה שופט בצדק בוחן כליות ולב כי אתה בחנת לבם וכליותם והודעתני מחשבותם כדי שאשמר מהם : אראה נקמתך · כלו' שלא אמות עד שאראה שתקח נקמה מהם : כי אליך גליתי את ריבי · אין לי אח וקרוב לגלות את ריבי כי הם חשבו להמיתני אליך גליתי את ריבי ואתה תקח משפטי מהם · ובאמרו גליתי דברה תורה כלשון בני אדם כי גלוי וידוע לפניו · וכת"י גליתי אמריתי : לכן · ולא תמות בידינו · ואיך אמ' ירמיהו ויי' הודיעני והרי היו אומרים לו על פניו כי ימיתוהו אם יתנבא אלא שירמיהו לא היה חושש למה שהיו אומרים בפניו כי חשב כי זה דרך הפחדה וגזום כי לא יתכן שימיתוהו בגלוי ולא היה מפחד מזה אך שימיתוהו בסתר על ידי סם זה היה יכול להיות כי היה דבר שלא היה נודע כי יש סם שמאכיל אותו שלא ימות מיד אלא עד שמנה או עשרה ימים ואם ימות על הדרך הזה לא היו אומרי' כי על ידי סם המות מתי לכן כה אמר יי' · הבחורים ימותו בחרב · הבחורים שיבטחו בגבורתם ויצאו להלחם ימותו בחרב : בניהם ובנותיהם ימותו ברעב · בעיר · וזכר הבנים ולא האבות כי האבות אם ישיגו דבר מאכל יאכלו הם כי חייהם קודמים לחיי בניהם ולא עוד אלא שיאכלו בשר בניהם ובנותיהם מפני הרעב : ושארית · אנשי ענתות ילקו יותר משאר ישר' לפי שהיה להם להחזיק יד ירמיהו שהם קרוביו ובני עירו והם היו אומרים להמיתו אם ינבא בשם יי' : שנת פקדתם · שנת החרבן שהיתה שנת תשע עשרה לנבוכד נצר שפקד האל עליהם את עונם והרבה הארץ וגלו הנשארים מן החרב ומן הרעב · ואמר כי אנשי ענתות לא תהיה להם שארית ואף על פי שנגזרה עליהם גזרה שלא תהיה להם שארית בעת שחלה עליהם הגזרה ולכרו האויבים את העיר עשו תשובה והיתה להם שארית · וכן אמרו ר"ל וכן מצאנו בשוב גלות בבל אנשי ענתות מאה ועשרים ושמנה : צדיק אתה יי' כי אריב אליך · שאריב אליך · כלומר שאם אומר שאריב אליך לא יתכן שאתה צדיק ואין לי לחלוק בזה : אך משפטים אדבר אותך · אך אדבר עמך כאדם הנשפט על חברו ונושא ונותן בטענות הנדונין כי אני נבוך בזה : מדוע

ולא ידעתי ה' בקריא' וסימ' ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו · ויאמר המלך שלום : ואני ככבש אלוף יובל לטבוח · המליכו ולא ממני · ובצלעי שמחו ונאספו : על אנשי ד' בקריא' וסימ' וישימהו שאול על אנשי המלחמה · ומן העיר לקח סריס אחד דמלכים · וחברו דירמיה · כה אמר יי' צבאות על אנשי ענתות :

כִּי רָעָתְכִי אָז תַּעֲלֹזִי : זַיִת רַעֲנָן יְפֵה פְרִי תֹאַר קָרָא יְהוָה שְׁמֵךְ לְקוֹל ׀ הֲמוּלָּה גְדֹלָה הִצִּית אֵשׁ עָלֶיהָ וְרָעוּ דָּלִיּוֹתָיו : וַיהוָה צְבָאוֹת הַנּוֹטֵעַ אוֹתָךְ דִּבֶּר עָלַיִךְ רָעָה בִּגְלַל רָעַת בֵּית־יִשְׂרָאֵל וּבֵית יְהוּדָה אֲשֶׁר עָשׂוּ לָהֶם לְהַכְעִסֵנִי לְקַטֵּר לַבָּעַל :

וַיהוָה הוֹדִיעַנִי וָאֵדָעָה אָז הִרְאִיתַנִי מַעַלְלֵיהֶם : וַאֲנִי כְּכֶבֶשׂ אַלּוּף יוּבַל לִטְבוֹחַ וְלֹא־יָדַעְתִּי כִּי־עָלַי ׀ חָשְׁבוּ מַחֲשָׁבוֹת נַשְׁחִיתָה עֵץ בְּלַחְמוֹ וְנִכְרְתֶנּוּ מֵאֶרֶץ חַיִּים וּשְׁמוֹ לֹא־יִזָּכֵר עוֹד : וַיהוָה צְבָאוֹת שֹׁפֵט צֶדֶק בֹּחֵן כְּלָיוֹת וָלֵב אֶרְאֶה נִקְמָתְךָ מֵהֶם כִּי אֵלֶיךָ גִּלִּיתִי אֶת־רִיבִי : לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה עַל־אַנְשֵׁי עֲנָתוֹת הַמְבַקְשִׁים אֶת־נַפְשְׁךָ לֵאמֹר לֹא תִנָּבֵא בְּשֵׁם יְהוָה וְלֹא תָמוּת בְּיָדֵנוּ :

לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הִנְנִי פֹקֵד עֲלֵיהֶם הַבַּחוּרִים יָמֻתוּ בַחֶרֶב בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם יָמֻתוּ בָּרָעָב : וּשְׁאֵרִית לֹא תִהְיֶה לָהֶם כִּי־אָבִיא רָעָה אֶל־אַנְשֵׁי עֲנָתוֹת שְׁנַת פְּקֻדָּתָם :

צַדִּיק אַתָּה יְהוָה כִּי אָרִיב אֵלֶיךָ אַךְ מִשְׁפָּטִים אֲדַבֵּר אוֹתָךְ

ל' חד מ"ל · ל' ומ"ל · ל' · ל' · ג' כרות · ג' ד' ה' · ג' ל' · ל' · ט"ו בטע' בסיפ' · ב' · ט"ו בטע' בסיפ' · ל"ל

מִן קֳדָם בִּשְׁתִּיךְ בְּכֵן הֲוֵיתָא תַּקִּיפָא : הָא כְּאִילַן זֵיתָא דְשַׁפִּיר בְּרֵיוֵיהּ וְיָאֵי בְּחֶזְוֵיהּ וְסוֹכֵיהּ מַטְלַן בְּאִילָנַיָּא כֵּן רַבִּי יְיָ שְׁמִיךְ בְּעַמְמַיָּא וְכַדוּ דַּעֲבַרְתְּ עַל אוֹרָיְתָא מַשִּׁירְיַת עַמְמִין דְּתַקִּיפִין כְּאִישָׁתָא יֵתוֹן עֲלָךְ וְיִתְחַבְּרוּן לְהוֹן סוּמְכְוָן : וַיְיָ צְבָאוֹת דְּקַיֵּים יָתִיךְ גְּזַר לְאַיְתָאָה עֲלָךְ בִּישָׁא בְּדִיל חוֹבֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבֵית יְהוּדָה דַּעֲבַדוּ לְהוֹן לְאַרְגָּזָא קֳדָמַי לְאַסָּקָא בוּסְמִין לְבַעְלָא : וַיְיָ אַלְפַנִי וְאֵלֵיפִית בְּכֵן אַחֲזֵיתָנִי עוֹבָדֵיהוֹן : וַאֲנָא כְּאִימַר בְּחִיר דִּלְנִכְסְתָא מִתּוֹבַל וְלָא יְדַעִית אֲרֵי עֲלַי חַשִּׁיבוּ עֶשְׁתּוֹנִין בִּישִׁין אָמְרִין נִרְמֵי סַמָּא דְמוֹתָא בְּמֵיכְלֵיהּ וּנְשֵׁיצֵינֵיהּ מֵאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וּשְׁמֵיהּ לָא יִדְּכַר עוֹד : וַיְיָ צְבָאוֹת דַּיָּין קְשׁוֹט גַּלְיָן קֳדָמוֹהִי כּוּלְיָין וְלִבָּא אֶחֱזֵי פּוּרְעֲנוּת דִּינָךְ מִנְּהוֹן אֲרֵי קֳדָמָךְ אֲמָרִית יָת עֶלְבְּנִי : בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל אֱנָשֵׁי עֲנָתוֹת דְּבָעַן לְמִקְטְלָךְ דְּאָמְרִין לָא תִתְנַבֵּי בִּשְׁמָא דַּיְיָ וְלָא תְמוּת בִּידָנָא : בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת הָאֲנָא מַסְעַר עֲלֵיהוֹן עוּלֵימֵיהוֹן יִתְקַטְלוּן בְּחַרְבָּא בְּנֵיהוֹן וּבְנָתֵיהוֹן יְמוּתוּן בְּכַפְנָא : וּשְׁאָרָא לָא יְהֵי לְהוֹן אֲרֵי אַיְתֵי בִישְׁתָּא עַל אֱנָשֵׁי עֲנָתוֹת שְׁנַת סוֹעֲרַן חוֹבֵיהוֹן : זַכַּי אַתְּ יְיָ מִלְּמִדַּן לְקַבֵּל פִּתְגָּמָךְ בְּרַם שְׁאֵילַת דִּינִין אֲנָא שָׁאֵל מִן קֳדָמָךְ

רשי

כי רעתכי אז תעלזי · כשאתם עוברים עבירה אתם שמחים : לקול המולה · לשון שאון עם רב שיבא ע עליהם : ורעו דליותיו · ורכבו את ענפיו : ויי' הודיעני · כך אמר הנביא הקב"ה הודיעני את מזימותם : ואני ככבש שוף אשר יובל לטבח · יובל יובא לפי שאני מודיעם הרעה הם אומרים להורגני ככבש אלוף דונש ויהודה בן קוריש פ פתרוהו ככבש ופר אשר יובל לטבח אלוף כמו שגר אלפיך ואע"פ שלא כאמר ושוף ים לנו כיוצא בו שמש ירח עמד זבולה כסוס עגור כן אצפצף ומנחם פתר ככבש אלוף כבש גדול ויונתן תמיעו שתירגם כ כאימר בחיר : נשחיתה עץ בלחמו · נרמי סמא דמותא במיכליה · אראה נקמתך מהם · את אנשי ענתות היה מקלל : אל אנשי ענתות · כמו על אנשי ענתות : צדיק אתה יי' כי אריב אליך · כשאתווכח עמך ידעתי כי תצדק בדבריך אך חפץ א אני לדבר משפטים אותך להודיעני ד דרכך : מדוע

גלה ה' מ"ל אשים ולא כמר

אתה יו' ט' דמין בלישנ' ויחזקאל רבו'

מדוע דרך רשעים צלחה. שכינת גדולה לנבוכד נצר הרשע ותצליחהו להחריב ביתך. ד"א על אנשי ענתות היה צועק וקורא תגר: שלו. לשון שלוה: ואתה ה' ידעתני. גם על אנשי ענתות העומדים עלי עוררני כי אתה ידעתני: התיקם כצאן לטבחה. נתקם מן החיים למות דיסטחקלום בלע"ז כמו עד התיקנו אותם מן העיר: והקדישם. הזמינם: עד מתי תאבל הארץ ועשב כל השדה ייבש. עד כאן דברי הנביא. תאבל החרב ורוח הקדים משיבתו מרעת יושבי בה ספתה בהמה ועוף ספתה פינ"יר בלע"ז: כי אמרו. יושבי הארץ הזאת: לא יראה את אחריתנו. אין גלוי לפניו מה יהיה בסופינו: כי את רגלים רצתה ולאוך. קרוביך הכהני' כמותך ואנשי עירך באים להורגך: ואיך תתחרה את הסוסים. לרוץ עם הסוסים כלומר ומה קרובך הכהני' באים להרגך כל שכן ש מקומו להרגך שרי יהודה והו קשפי ע עליהם ונו היא הצלחת אויבו וכן תרגם יונתן דאתיובתא וגו' כבעמוד ומדרש רבותינו אם לא על שכר שלש ש פסיעות שרץ נבוכד נצר לכבודי בימי מ מרודך לאדן אתה תמיה שהרביתי ב גדולתו כל כך מה ת תמיה עוד כשתראה שלום שכר שאשלם לצדיקים שרצו לפני כסוסים את רגלי'. עם רגלי' פיוני"ם בלע"ז: תתחרה. אאטי"רם בלע"ז: ובארץ שלום אשר אתה בוטח. שם הלאוך: ואיך תעשה בגאון. שרי יהודה וגאון הירדן משל הוא לפני שהוא אריות ונמרים וכן לימדנו יונתן בהרבה מקומות וכאן תירגם ואכדין את מרדי לקבל חיות ברא די ברום ירדנא והנה כאריה יעלה מגאון הירדן תירגם יונתן כשני מקומו' כאריה דסליק מרום ירדנא: קראו אחריך מלא. קבוצת אנשים: ידידות נפשי. עם סגולתי: כתנה

תראני ב' וסימ' אגוע ועין לא תראני. ואתה יי' ידעתני תראני ובחנת לבי: ובחנת ב' וסימ' בחון נתתיך. יי' ידעתני תראני ובחנת לבי: י"ב פסוקים אית בהון גם גם גם וסי' גם תבן גם מספוא רב עמנו. ויצו גם את השני גם את השלישי. ויאמר יהודה אל ישראל אביו שלחה הנער. לא איש דברים אנכי. גם צאננם

מדוע דרך רשעים צלחה שלו כל־בגדי בגד: נטעתם גם־שרשו ילכו גם־עשו פרי קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם: ואתה יהוה ידעתני תראני ובחנת לבי אתך התקם כצאן לטבחה והקדשם ליום הרגה: עד־מתי תאבל הארץ ועשב כל־השדה ייבש מרעת ישבי־בה ספתה בהמות ועוף כי אמרו לא יראה את־אחריתנו: כי את־רגלים רצתה וילאוך ואיך תתחרה את־הסוסים ובארץ שלום אתה בוטח ואיך תעשה בגאון הירדן: כי גם־אחיך ובית־אביך גם־המה בגדו בך גם־המה קראו אחריך מלא אל־תאמן בם כי־ידברו אליך טובות: עזבתי את־ביתי נטשתי את־נחלתי נתתי את־ידדות נפשי בכף איביה:

ל׳ ו׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ וכתי׳ ק · ל׳ · ב׳ ונסי׳ ועין · ל׳ · ז׳ רפי׳ · ל׳ · ל׳ וג׳ חס׳ כלים · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ה · ל׳ מ׳ל · י"ב פסו׳ גם גם גם · ב׳ מ׳ל · ל׳ וחס׳ · ל׳ חס׳ ו׳ל

מרין אורחת רשיעיא מצלחא שלן שליוא כל משקרי שקר: קיימתינון אף תקיפו עתרו אף קנו ניכסין קריבין פתגמי אוריתך בפומהון ורחיקא דחלתך מכוליתהון: ואת יי מלא ידיע וגלי קדמך דאת בחר לבביא ודרען בדחלתך רשיעיא אתקינון כענא לניכסתא וזמינינון ליום קטול: עד אימתי תחרוב ארעא ועשבא דכל חקלא ייבש מחובי רשיעיא דיתבין בה סף בעירא ועופא ארי אמרו לא גלי קדמוהי סופנא: דנא תיובתא לירמיה נביא על בעותיה נביא את דמי לגברא דרהט עם רגלאת ולאי ואיכדין את מדמי למרהט כל קבל סוסותא בבקעתא ובארעא שלמא את מתבטח ונפיל ואיכדין את מדמי למעבד כל קבל חיות ברא ברובי ירדנא ואם על טבוון דאנא מוטב לנבוכד נאצר מלכא דבבל רגלאת נביא את חזי ומתמה ומן פון דאחזיך מה דאנא עתיד למיעבד לאבהתך צדיקיא דמן עלמא דרהטו כסוסותא למעבד עובדין טבין קדמי ואף אמרית להון דאיתי על בניהון ברכן ונחמן הא כמיא דנחתין שטוף לירדנא: וראת בעי עליהון רחמין ארי ית אחך ובית אבוך אף אינון שקרו בך אף אינון אמרו עלך מילין בישין לא תהימן בהון ארי ימרון עלך פתגמין תקנין: שבקית ית בית מקדשי רטישית ית אחסנתי מסרית ית עמא דהוה חביב קדמי ביד סנאוהי:

גם בקרבם קחו. משול בנו גם אתה. וישאל שאול בי'. כי גם אחיך ובית אביך. כי גם נביא גם כהן. גם תמול גם שלשום. גם לא שמעת גם לא ידעת. גם אהבתם גם שנאתם:

מדוע דרך רשעים צלחה. כי היו בישראל רשעים מצליחים וכ"תי וכלאי את ה' תלמדך וגו' כבעמוד: כטעתם. משל על הצלחתם שהיא קיימת והולכת וגדלה ובאמרו כטעתם הראה כי טובת הרשעים תבא להם מאת האל לא שהיא להם דרך מקרה. וכן אמר בתורה ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו כתרגומו: שרשו. מבנין פעל הכבד אסר על דרך המרובע וכן כל שרש בארץ בזעם: קרוב אתה בפיהם. אם יקראוך בתפלה או יזכרוך בשבועה לשקר הו' כי את' רחוק מכליותיהם ואינם חוששים כי בידך טובתם ושאתה המטיב והמריע ות"י קריבין פתגמי' כבותך וגו' כבעמוד: ואתה ה' ידעתני תראני. ואתה רואה אותי במה שאני: ובחנת לבי אתך. בחנת לבי שהוא אתך לא כלבם שאתה רחוק ממנו אם כן למה הם בטוב ואני ברע: התיקם כצאן לטבחה. כמו עד התיקנו אותם מן העיר אמר אל הרשעים התיקם מתוך רבכם לרעתם כצאן לטבחה: והקדישם. והזמינם: ליום הרגה. ליום שיהיה בו הרג רב והוא יום החרבן הזמינם לחרב ולא יהיה להם מקום להנצל מן ההרג ואז יודע לעולם כי רשעם גרמה להם אבל עתה יש מבוכה בהצלחתם: עד מתי תאבל הארץ. עד מתי יהיה זה שהוקדמו אלה ליום ה הריגה כשתאבל הארץ והוא יום החרבן: ועשב כל השדה ייבש. זה על דרך הפלגה וכן ספתה בהמות ועוף ומפני מה תאבל ותשחת הארץ מרעת יושבי בה כי אמרו הדין נותן שלא יכלו אלה הרשעים השלוים מיום ה הריגה כי הם אומרים בשלותם לא ירא' אחריתנו אם יאמרו להם כנביאי האמת הא' יבוא אחריתכם לרע אף על פי שאתם שלוי' עתה והם אומרים לא יראה האל א אחריתנו כי אינו משגיח בנו ובמעשינו ואינו יוד' מה אחריתנו: ספתה. ענין כליון כמו האף תספה צדיק עם רשע אלא שהוא פעל יוצא וזה פעל עומד והנה שאל ירמיהו על הצלחת הרשעים ולא השיבו האל: כי את רגלים. פי' אדוני אבי ז"ל כי זה הפסוק תשובת שאלתו שלא יהרהר אחר מדות הקב"ה אמר ועל מה ששאלתני אני משיבך זה המשל כי אני רואה אותך שרצת עם רגלי' כמותך והלאוך כי רצו ויותר ממך ולא היה בך יכולת להשיגם והלאוך במרוצתם להשיגם: ואיך תתחרה את הסוסים. ואיך תתערב עם הסוסים לרוץ עמהם וזה פי' המשל הנה אתה בין בני אדם כמותך ואיך יודע דעתם וסודותם שהרי אמרו להאכילך סם המות ולא ידעת ולא הרגשת בהם אם לא הודעתיך ואתה איך תרצה לדעת דעתי וסודותי בהנהגת העולם בהצלחת הרשעים ורעת הצדיקים בעולם הזה לפיכך שתוק ואל תהרהר אחר מדותי והוסיף לו עוד על המשל לדבר לו על הענין עצמו וכלל עצמו ואמר לו אני רואה אותך חלוש ונלאה בשליחותי וצריך שתחזק עצמך ולכך כי אני רואה כי רצת את רגלים כמותך והם אנשי ענתות שהם בני אחת עמך לענין גדולה והם הלאוך והפחידוך להמיתך ואיך תתחרה את הסוסים כשתלך לירושלם שהם שרים גדולים וגם המלך שם איך תתנהג חזק שלא תפחד מהם ותדבר להם שליחותי בלא מורא והוסיף לו עוד ואמר ובארץ שלום אתה בוטח פירוש אתה בוטח באנשי ענתות שהיה ראוי שיהיה לך לבטוח בהם שיצילוך מיד המבקשים להרע לך כי הם קרוביך ובני עירך ומדרך העולם שהקרובים ובני עיר אחת שמתגדלו ביחד להגן זה על זה וכל אחד על חברו עד שימסרו למות על אהוביהם או קרוביהם ואתה לא תוכל לעשות זה כי הם מבריחים עליך להמיתך: ואיך תעשה בגאון הירדן. כלומר במקום שמתגאין גלי הירדן והוא משל על שרי יהודה וירושלם והמשילם לגאון הירדן לפי שהוא הנהר שבתוך ארץ ישראל כי פרת בגבול ארץ ישראל הוא ויתכן לפרשו להעמיד חילותיו בארץ ישראל מעבר לירדן ואמר לו לירמיהו אם אתה מפחד מהם שהם מעטי' איך תעשה במי שהוא דומה לגאון הירדן ויתכן גם תשובת השאלה מיושב על הענין וכן תרגמו דנא תיובתא לירמיה וגו' כבעמוד: כי גם. בגדו בך. כי היית בוטח בהם ואמרו להאכילך סם המות: קראו אחריך מלא. קבוץ. כלומר התקבצו אחריך לירדוף ולהבהלך אם תתכנה להם וכן מלא רעים קבוץ רעים שיתקבצו אחרי האריה: אל תאמן בם. אם יקרבוך ויאמן בם כי שקר הם דוברים כי דעתם כדי שתקרב אצלם ותהיה בבתיהם לאכול ולשתות עמהם ודעתם להאכילך או להשקותך סם המות וי"ת ודאת בעי עליהון רחמין וגו' כבעמוד ורבי' האי פירש מלא מן המלות שמפרשים אותן בהענין כלומר חסר בכל דבר כמו שאומרים לשמיא סני נהור ואדוני אבי ז"ל פי' מלא מן אשר מלאו לבו אומרים עליך שלא בפניך שאין לך מוש ירמיה בעולם שהם אומרים לך לא תנבא בשם יי' ולא תמות בידינו ואתה מוסיף עוד להנבא ולא תפחד מן המיתה: עזבתי את ביתי. אמר האל כאדם הכועס על אהבתו את ביתי זה בית המקדש נחלתי זה ישראל כמו שאמר יעקב חבל נחלתו: ידידות נפשי. אהבתיה אהבה עזה ועתה בעונותיה נתתיה בכף אויביה: היתה

היתה׳ כאריה ביער • כשמואג האריה ביער ונותן קולו וישמעו העוברים ושבים הקול יעזבו דרך היער או הסמוך לו כן עזבתי אני את נחלתי כי היתה לי כמו האריה ביער השואג בלילה ונתינת קולה ושנאתה היא צעקת העשוקים מפני החמס או נתינת קול עובדי עבודה זרה בבתי האלילים כמו שנאמר במעשה אליהו עם אחאב ויקראו בשם הבעל מהבקר ועד הצהרים לאמר הבעל עננו ואומ׳ ויקראו בקול גדול׳ על כן שנאתיה וכטמתיה כי כלאתי כשוא עוד מעשיה הרעי׳ : העיט • שניהם הה״א בפתח כי היא לשאלה ופירש אדוני אבי ז״ל הפסוק כן העיט צבוע שהם חללים יהיה סביב על נחלתי שבחרתי לי ואחר שיסבב העיט יבאו כל חיות השדה לאכול כמו שנאמר לכו אספו כל חית השד׳ התיו לאכלה אמר לעופות אחר שתסבבו אתם לכו אספו כל חית השדה בעבור כי כן מנהג העופות יבאו על החללים תחלה כי הם יראו בעופפם כמו שאמר באסף חללים שם הוא והחיות רואות העופות צבועים מרש החללים ויתורו ממקומם : התיו • הה״א תמורת אלף אתיו אקחה יין שובו אתיו ועניינו כמו באו והחיות הן משל על האומות שבאו עם נבוכד נצר להחריב ירושלם כ כאילו עשו להם אות והרימו להם נס שיבאו וזה משל העיט הצבוע לחיות והוא דבר הנבואה : רעים רבים • מלכי גוים שבאו עם נבוכד נצר והמלך כמו תרועת מלך בו ות״י מלכין סגיאין קטלו עמי : כרמי • ישראל כמו שאמר כי כרם יי׳ צבאות בית ישר׳ : בססו׳ רמסו׳ שמה׳ נבוכד נצר ואף על פי שלא זכרו הרי זכר רועים רבי׳ והוא היה בראשם והוא שם החלקה לשממה ואבלה עלי שממה • שם תאר כנסת ישראל שהיא שממה התאבלה עלי על שממותיה לאמר שאני ה השימותיה : כי אין איש שם על לב׳ • למה החרבה כי אין איש מהם שם על לב דברי ותוכחותי שהייתי מוכיח אותם ע״י הנביאים ולא שמו על לבם ולא שמעו אליהם ות״ת הרי לית דמשוי דחלתי על לבא : על כל שפים במדבר • מקום מרעה הבהמות יקרא מדבר כמו שפיר׳ ושפים הם המקומות הגבוהים כמו הרים וגבעות גם לשם שהוא מן הימוב באו שודדים : חרב ליי׳ אכלה • כמו אוכלת אמר בזה ובזה כמו

כתנה עלי בקולה • עלתה לפני צעקת חמסיה : העיט צבוע • הה״א תמוהה לכך הוא פתח הכי הם עוף צבוע מגואל בדם שאר העופות באכפים עליו : העיט סביב עליה : שאר עוף טמים הם אלו החיילות הגדודים הקלים אשר סביביה׳ ד״א העיט צבוע עוף אחר שהוא צבוע וכל העופות מאספים עליו לאוכלו שמוכאים

לכל בשר ז׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר בסדר קרח : כה אמר יי׳ בטעמא בספרא וסימ׳ מה מצאו אבותיכם בי עול •
אל יתהלל חכם בחכמתו • אל דרך הגוים אל תלמדו • ארור הגבר • עמוד בחצר ׳ על כל שכני הרעים •
עשו משפט וצדקה ׳ בתבו את האיש • הנני שב שבות • קול ברמה נשמע נהי • מנעי קולך מבכי ועיניך •

הֲוַת קֳדָמַי אַחְסַנְתִּי כְּאַרְיָא בְחוּרְשָׁא סְלִיקַת עֲלַי אִתְרוּגְשָׁתַהּ עַל כֵּן רַחִיקְתַּהּ ׃
כְּעוֹפָא דְמִתְבַּדַּר כֵּן אִתְבַּדְּרָא אַחֲסַנְתִּי קֳדָמַי וּכְעוֹפָא דְמִשְׁתְּדֵי כֵּן יִתְכַּנְשׁוּן עֲלַהּ דְקָטְלִין בְּחַרְבָּא מִסְחוֹר סְחוֹר מַלְכֵי עַמְמַיָא וּמַשְׁרְיָתְהוֹן יֵיתוֹן עֲלַהּ לְמִבְזַהּ ׃
מַלְכִין סַגִּיאִין קְטִילוּ עַמִּי דוּשִׁישׁוּ יָת אַחֲסַנְתִּי יְהַבִין יָת אַחֲסָנַת חֶמְדָּתִי לְמַדְבַּר צָדֵי ׃
שַׁוְיוּהָא לְצָדוּ אִתְאַבְּלַת קֳדָמַי חֲרוּבַת צַדְיָאַת כָּל אַרְעָא אֲרֵי לֵית אֱנָשׁ דִּמְשַׁוֵּי דַּחֲלְתִּי עַל לִבָּא ׃
עַל כָּל נִיגְרִין בְּמַדְבְּרָא אֲתוֹ בָזְזִין אֲרֵי חַרְבָּא קֳדָם יְיָ מְקַטְּלָא מִסְיָפֵי אַרְעָא וְעַד סְיָפֵי אַרְעָא לֵית שְׁלָמָא לְכָל בִּסְרָא ׃
לָא תְהוֹן דָּמְיָן לְדִזְרַעוּ חִטִּין עַל כֻּבִּין וְלָא מַשְׁכְּחִין לְמִיכְנַשׁ אֶלָּהֵן כּוּבִּין וּמֵעַלַּלְתְּהוֹן לֵית לְהוֹן הֲנָאָה וּתְבַהֲתוּן בְּעוֹבָדֵיכוֹן בְּמֵיתֵי עֲלֵיכוֹן תְּקוֹף רוּגְזָא דַיְיָ ׃
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל כָּל מַנְרַיָּא בִּישַׁיָּא דִּמְנַזְקִין בְּאַחְסַנְתָּא דְאַחְסֵנִי יָת עַמִּי יָת יִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא מְטַלְטֵל לְהוֹן מֵעַל אַרְעֲהוֹן וְיָת דְּבֵית יְהוּדָה אִיטַלְטֵל מִבֵּינֵיהוֹן ׃
וִיהֵוֵי בָּתַר דְּאֲטַלְטֵל יָתְהוֹן אֲתוּב בְּמֵימְרִי וְאֵירַחֵם עֲלֵיהוֹן וַאֲתִיבִנּוּן גְּבַר לְאַחְסַנְתֵּיהּ וּגְבַר לְאַרְעֵיהּ ׃
וִיהֵי אִם מֵילַף יֵילְפוּן מֵאוֹרְחַת כְּנִישְׁתָּא דְעַמִּי לְקַיָּמָא בִּשְׁמִי קַיָּם הוּא יְיָ כְּמָא דְאַלִּיפוּ יָת עַמִּי לְקַיָּמָא בְּשׁוּם טַעֲוָתָא וְיִתְקַיְּמוּן בְּגוֹ עַמִּי ׃
וְאִם לָא יְקַבְּלוּן אוּלְפַן וְאֲטַלְטֵל יָת עַמָּא הָדֵין טִילְטוּל דַּאֲבָדָן אֲמַר יְיָ ׃

הָיְתָה־לִּי נַחֲלָתִי כְּאַרְיֵה בַיָּעַר נָתְנָה עָלַי בְּקוֹלָהּ עַל־כֵּן שְׂנֵאתִיהָ ׃
הַעַיִט צָבוּעַ נַחֲלָתִי לִי הַעַיִט סָבִיב עָלֶיהָ לְכוּ אִסְפוּ כָּל־חַיַּת הַשָּׂדֶה הֵתָיוּ לְאָכְלָה ׃
רֹעִים רַבִּים שִׁחֲתוּ כַרְמִי בֹּסְסוּ אֶת־חֶלְקָתִי נָתְנוּ אֶת־חֶלְקַת חֶמְדָּתִי לְמִדְבַּר שְׁמָמָה ׃
שָׂמָהּ לִשְׁמָמָה אָבְלָה עָלַי שְׁמֵמָה נָשַׁמָּה כָּל־הָאָרֶץ כִּי אֵין אִישׁ שָׂם עַל־לֵב ׃
עַל־כָּל־שְׁפָיִם בַּמִּדְבָּר בָּאוּ שֹׁדְדִים כִּי חֶרֶב לַיהוָה אֹכְלָה מִקְצֵה־אֶרֶץ וְעַד־קְצֵה הָאָרֶץ אֵין שָׁלוֹם לְכָל־בָּשָׂר ׃
זָרְעוּ חִטִּים וְקֹצִים קָצָרוּ נֶחְלוּ לֹא יוֹעִלוּ וּבֹשׁוּ מִתְּבוּאֹתֵיכֶם מֵחֲרוֹן אַף־יְהוָה ׃
כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־כָּל־שְׁכֵנַי הָרָעִים הַנֹּגְעִים בַּנַּחֲלָה אֲשֶׁר־הִנְחַלְתִּי אֶת־עַמִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל הִנְנִי נֹתְשָׁם מֵעַל אַדְמָתָם וְאֶת־בֵּית יְהוּדָה אֶתּוֹשׁ מִתּוֹכָם ׃
וְהָיָה אַחֲרֵי נָתְשִׁי אוֹתָם אָשׁוּב וְרִחַמְתִּים וַהֲשִׁבֹתִים אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ וְאִישׁ לְאַרְצוֹ ׃
וְהָיָה אִם־לָמֹד יִלְמְדוּ אֶת־דַּרְכֵי עַמִּי לְהִשָּׁבֵעַ בִּשְׁמִי חַי־יְהוָה כַּאֲשֶׁר לִמְּדוּ אֶת־עַמִּי לְהִשָּׁבֵעַ בַּבָּעַל וְנִבְנוּ בְּתוֹךְ עַמִּי ׃
וְאִם לֹא יִשְׁמָעוּ וְנָתַשְׁתִּי אֶת־הַגּוֹי הַהוּא נָתוֹשׁ וְאַבֵּד נְאֻם־יְהוָה ׃

ה׳ דג׳ · כ׳ ול׳ · ג׳ · כ׳ א׳ חס׳ וא׳ מל׳ · ג׳ · ל׳ · ה׳ · ה׳ · ז׳ · ל׳ · כ׳ · כ׳ חס׳ · ג׳ וחס׳ · ל׳ · יח בטעם בסיפר ל׳ · ז׳ דסמי׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ג׳ · ד׳ · כ׳ בתרי ליש׳ · ל׳ בגעיא · כ׳ בכמו׳

אותו : התיו׳ בואו : רועים רבים • ראשי גייסות של חיל נבוכד נצר כמו שנא׳ למעלה אליה יבאו רועים ועדריהם : בוססו׳ לשון מרמס וכן והיו כגיבורים בוסי׳ בטיט חוצו׳ את חלקתי׳ קנפנ״א בלע״ז : אבלה עלי׳ לפני : זרעו חטי׳ וקוצי׳ קצרו׳ התפללו ולא נתקבלה תפלתם למה לפי שלא כרו להם ניר תשובה ומעשים טובי׳ לכך זרעו אל קוצים ספר מנוקד בו זרעו בחירק הזיי״ן שיבוש הוא : נחלו׳ לשון חולי נחלו במכאובם ובצעקתם לפני ולא יועילו׳ מתבואותיכם • ממעשיכם : שכני הרעים • מצרים עמון ומואב ואדום וצר וצידון שהיו שכיני א ארץ ישראל ומזיקין אותן : אשוב ורחמתי׳ כולן לקו סמוך לחרבן הבית ובכולן נאמר ושבתי את שבות בספר זה : אם למוד ילמדו׳ אם יתגיירו : ונבנו׳ לשון בניין : אזור

נותן שמש לאור יומם • עוד ישמע במקום הזה ׳ אם ימדו שמים • אל תשיאו • את פרעה חפרע׳
תאמר אליו • מים עולים מצפון ׃

אם אכלה אבל ברוב יאמר על משקל פעלת והתרג הוא אכילת החרב כמו וחרבי תאכל בשר כזה וכזה תאכל חרב : מקצה ארץ ועד קצה הארץ • כינס במאר המקומות יהיו כי בכולם פשטה יד נבוכד נצר וחרבו היא ליי׳ כי הוא העיר את חרבו עליהם והנביא התנבא על אחת מהן טרם בא לה הפורענו׳ כמו שכתו׳ בזה הספר וזהו שאמר אין שלום לכל בשר : זרעו חטים וקוצים קצרו • אמר הנביאים זורעים חטים בכם ישראל שאתם כקראים חלקתי כמו שאמר למעלה והנה הנביאים זרעו בחלקה חטי׳ הם דברי הנבואה : וקוצים קצרו׳ כי לא צמחו להם בחלקה כי אם קוצים או הם מעשים רעים שדומין לקוצים : נחלו לא יועילו׳ ונחלו הנביאים על זה כי לא הועילו מעשיהם׃ ובשו מתבואותיכם • היה להם לנביאים בשת מתבואותיכם שהיו מיחלים שיהיו חטים והיו קוצים ונחלו הנביאים על זה מחרון אף יי׳ מפחדם מחרון אף יי׳ העתיד לבא עליכם מפני מעשיכם הרעים ואמר ירמיהו משל זה על החלקה כמו שאמר ישעיהו משל דומה לו על הכרם שאמר ויטעהו שורק ויקו לעשות ענבים ויעש באושים ויסד הם שנקראו כרם יי׳ וחלקת יי׳ ואדוני אבי ז״ל פירש זרעו ישראל חטים והוא משל על הממון הרב שהיו שולחים למלכי מצרים שיהיו להם לעזרה ושיבאו לעזרתם מפני מלך בבל ובטחונם על משענת קנה רצוץ זהו וקוצים קצרו נחלו ולא יועילו כחלו מרוב ממון שנתנו ולא היה להם בו שום תועלת ופי׳ בשו מתבואותיכם כווי׳ כלו׳ יש לכם ליבוש מתבואותיכם שהם קוצים ות״י ולא תהון דמין לדזרעו חטין וגו׳ כשעמוד : כה אמר יי׳ על כל שכני הרעים • הם פלשתים ועמון ומואב וצר וצידון ואדום שהיו שכנים לארץ ישראל והיו מריעים להם ואמר שכני כי ישראל הם חלקתו וכרמו והנה הם שכניו : הנוגעים • פירוש להרע וכן כל הנוגע בהם הנוגע באיש הזה כתרגומו דיכזיק וכן הנגעים דמנזקין : והכני נותשם • גם הם יגלו כמו עמי לפיכך אל ישמחו לגלותם : אתוש מתוכם • אותם שגלו מביניהם אתוץ מתוכם בשובי שבות עמי : והיה • אשוב ורחמתים • כמו שנבא עליהם ירמיהו כשנבא על גלותם נבא גם כן על שובם כמו שנאמר והשבתי את שבות מואב ואמר ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון ואמר כי כששבו יהודה ובנימין מגלות בבל שבו גם הם : והיה • את דרכי עמי • הד׳ לת מעמדת בגעיא והמסרה ל׳ געיא : בשמי חי יי׳ • כי מעת ששבו ישראל מגלותם לא עבדו ע״ז ולא נשבע בבעל ואם הם ילמדו דרכם בזה ובזה הוא בטול ע״ז : כאשר למדו׳ כי באמת ישראל לא למדו לעבוד ע״ז כי אם משכניהם : ונבנו בתוך עמי • כי הרבה נתגיירו מהם בטובם מגלותם ושכנו בתוך בני ישראל • ונבנו יהיה להם בנין ביניהם כלומר עמידה וקיום וכן תרגם יונתן ויתקימון : ואם • ואבד • שלא ישובו עוד לארצם ומה שאומר בנבואות בני עמון ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון אותם שלמדו דרכי ישראל אועדין לא שבו כדברי רבי יהושע במחלקתו של רבן גמליאל בברכות ׃

וקח י״ג וסימ׳ נמסר בסדר קרח: לכל י״א דגשי׳ בקריא׳ וסימ׳ והנה נשחת האזור אשר לא יצלח · ויהי כאזור הזה אשר לא יצלח · וכידך לגדל ולחזק לכל · טוב יי׳ לכל ורחמיו · במספר במשקל לכל · ואחיהם לכל משפחות יששכר · לכל זמן ועת לכל חפץ · הכל כאשר לכל מקרה אחד · זה רע בכל אשר נעשה · ואמר לכל סכל הוא · כי מקרה בני האדם ומקרה: הידוע ג׳ בקריא׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ״ל וסימ׳ הידוע נדע בי יאמר הורידנו:

יג כה אמר יהוה אלי הלוך וקנית לך אזור פשתים ושמתו על מתניך ובמים לא תבאהו: ואקנה את האזור כדבר יהוה ואשם על מתני: ויהי דבר יהוה אלי שנית לאמר: קח את האזור אשר קנית אשר על מתניך וקום לך פרתה וטמנהו שם בנקיק הסלע: ואלך ואטמנהו בפרת כאשר צוה יהוה אותי: ויהי מקץ ימים רבים ויאמר יהוה אלי קום לך פרתה וקח משם את האזור אשר צויתיך לטמנו שם: ואלך פרתה ואחפר ואקח את האזור מן המקום אשר טמנתיו שמה והנה נשחת האזור לא יצלח לכל: ויהי דבר יהוה אלי לאמר: כה אמר יהוה ככה אשחית את גאון יהודה ואת גאון ירושלם הרב: העם הזה הרע המאנים לשמוע את דברי ההלכים בשררות לבם וילכו אחרי אלהים אחרים לעבדם ולהשתחות להם ויהי כאזור הזה אשר לא יצלח לכל: כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן הדבקתי אלי את כל בית ישראל ואת כל בית יהודה נאם יהוה להיות לי לעם ולשם ולתהלה ולתפארת ולא שמעו: ואמרת אליהם את הדבר הזה כה אמר יהוה אלהי ישראל כל נבל ימלא יין ואמרו אליך הידע לא נדע כי כל נבל ימלא יין: ואמרת אליהם כה אמר יהוה הנני ממלא את כל ישבי הארץ הזאת ואת המלכים הישבים לדוד על כסאו ואת הכהנים ואת הנביאים ואת כל ישבי ירושלם שכרון: ונפצתים איש אל אחיו והאבות והבנים יחדו נאם יהוה לא אחמול ולא אחוס ולא ארחם מהשחיתם: שמעו והאזינו אל תגבהו כי יהוה דבר:

כדנן אמר יי לי איזיל ותזבין לך זרז דכיתן ותשויניה על חרצך ובמיא לא תעיליניה: וזבינית ית זרזא כפתגמא דיי ושויתיה על חרצי: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי תנינות למימר: סב ית זרזא די זבינתא די על חרצך וקום איזיל לפרת ותטמריניה תמן בשעיעות כיף גלי: ואזלית וטמרתיה בפרת כמא די פקיד יי יתי: והוה מסוף יומין סגיאין ואמר יי לי קום איזיל לפרת וסב מתמן ית זרזא די פקידתך לטמריה תמן: ואזלית לפרת וחפרית ונסיבית ית זרזא מן אתרא דטמרתיה תמן והא אתחבל זרזא לית ביה צרוך לכל מדעם: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: כדנן אמר יי כדין אחבל ית תקוף אנש יהודה וית תקוף יתבי ירושלם דהוה סגי: עמא הדין דעובדיהון בישין דסריבו לקבלא ית פתגמי דאזלין בתר הירהור לבהון וטעו בתר טעות עממיא למפלחהון ולמסגיד להון ויהון כזרזא הדין דלית ביה צרוך לכל מדעם: ארי כמא דמדבק זרזא בחרצא דגברא כן קריבית לפולחני ית כל בית ישראל וית כל בית יהודה אמר יי למהוי קדמי לעם ולשום ולתושבחא ולרבו ולא קבילו: ותימר להון ית פתגמא הדין כדנן אמר יי אלהא דישראל כל גרב יתמלי חמר ויימרון לך המדע לא הוינא ידעין ארי כל גרב יתמלי חמר: ותימר להון כדנן אמר יי הא אנא ממלי ית כל יתבי ארעא הדא וית מלכיא דיתבין לדוד על כורסוהי וית כהניא וית נביא דשיקרא וית כל יתבי ירושלם עקא ויהון דמן לרויא: ואיגרינון גבר באחוהי ואבהן ובנין כחדא אמר יי לא אחמול ולא איחוס ולא ארחם מלחבלותהון: קבילו ואציתו לא תתרברבון ארי במימרא דיי גזיר כן:

רשי

אזור · פורצ״ינטו בלע״ז: ובמים לא תביאהו · לכבסו כשיהא מלא זיעה כדי שימהר לירקב: ולא יצלח לכל · איכו ראוי לכלום: ויהי כאזור הזה · גאונם יהיה כאזור הזה הנרקב: נבל · כלי חרס הוא ועשוי להכניס בו יין: ונפצתים איש אל אחיו · אכה זה על זה עד שישברו חתיכות דקות כמו ככלי יוצר תנפצם ונפץ את עולליך וכן כל ניפוץ שבמקרא: והאבות והבנים · אנפץ זה אצל זה: יתנגפו

רדק

כה אמר יי׳ · ענין האזור לפשט שהיה ממש ועשה כן ירמיהו ומה שכוונו האל׳ והחכ׳ הגדול מורה צדק ז״ל כתב כי בחלום של נבואה היה כל המעשה הזה ומה שאמר לו ובמים אל תביאהו לא ארע בו טעם עדין ואם ר״ל שלא יכבסהו אחר שחגרו ימים אלא יחגרהו עם הזיעה למה לא אמר לא תכבסהו ואחר הענין מפורש · ופירוש בנקיק הסלע בחור הסלע ות״י בשעיעו׳ כיף גלי · ומה שאמר שילך בנהר פרת לטמנו שם לפי שהוא גבול ארץ ישראל ר״ל כי כשיצאו מא״י לבבל ישחת גאונם: לא יצלח לכל · לשום דבר כמו כל מלאכה לא תעשו שום מלאכה · כל חלב וכל דם שום חלב ושום דם: המאנים · שם תאר האחד מאין בצר״י לפיכך הוא בקמץ האלף במלו ופתח: ויהי כאזור: ופי׳ ויהיה גאונם שזכר את גאון יהוד׳ ואת גאון ירושלם: ואמרת כל נבל ימלא יין · אמור להם גם כן זה המשל והנבל הוא כלי חרש והנבל היה להם משל לשני דברי האחד׳ כי כמו שהנבל ימלא יין וכו׳ כלומ׳ ימלא בתוכו ושהוא כבלע ברפניו כן יהיו מלאים ש שכרון מכל צד והשכרון הוא משל לרוב הצרו׳ כי כמו שהשכור שאין בו דעת לא ידע מה יעשה כן מי שתכפוהו הצרות הוא כנבהל ונדהם ולא ידע מה יעשה והדבר השני שנמשלו בנבל כי כשיכה אדם נבל בנבל ישברו שבריו וכן כתוב לשון כמוץ בנבלים כמו שכתוב ונבליהם ינפצו · כן יהיה מריבה ביניהם על רוב ב ברותיה אפילו האבות עם הבנים ינופצו איש באחיו והנה ישחתו ע״י האויבים וע״י עצמם: שמעו אל תגבהו · לא תתגאו ותחשבו עצמכם כי המוסר והחכמה ע עמכם ואיככם צריכים לשמוע מוסר הא׳ ע״י נביאיו לא תעשו זה: תנו ליי׳ אלהיכם כבוד · ואל תבזוהו שלא לשמוע דבריו אלא תנו לו כבוד: בטרם

הידע תדע כי בעלים מלך בני עמון · הידוע לא נדע כי כל נבל ימלא יין · ו״ש חילוק באת״הן ע״ין בפרש׳ מקץ: כה אמר יי׳ אלהי ישר׳ כ״ד וסימ׳ כמס׳ רבת׳ בערך אדני: ימלא ח׳ בקריא׳ וסי׳ יגע בהם ימלא ברזל · והנחל הזה ימלא מים · והבית ימלא עשן · כי כל נבל ימלא יין ב׳ בפסוק׳ · ימלא פי תהלתך · אז ימלא שחוק פינו · ואחר ימלא פיהו חצץ:

בטרם יחשיך· יחשיך עליכם השמש כלומר שילמה לכם היום לילה מרוב הצרות: ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף· על הרי חשך נשף פי׳ לילה ואמ׳ הרי כשתחשבו להסגב כאדם הנסגב בהרי׳ כן תחשבו להסגב בעזר מצרים או על ההרים עצמם יתנגפו רגליכם כמי שהולך בחשך שתגוף רגלו באבן כמו שנבא עליה׳ ישעיהו משא בהמות נגב כמו שפירשנו: וקוית׳ לאור ע׳ מצרים: ושמה לצלמות· האל ישים אות התקוה לצלמות: ושית לערפל· כפל ענין במלות שונות ישית כתוב פי׳ כמו ישים וקרי ושית והוא מקור והענין אחד: ואם לא תשמעוה· אמר הנביא אם לא תשמעו זאת הנבואה שאני אומ׳ לכם מפי הא׳ ית׳ במסתרים תבכה נפשי כי אני רואה אחריתכם ובבית הכנסת במסתרים היא הדאגה: מפני גוה·· מפני גאותכם שאין אתם רוצים להשפיל עצמכם לשמוע דבר יי׳ כמו שנאמ׳ להם ואל תגבהו: גוה· כמו גאה ות״י מן קדם דיעדי מנכון יקרבו: ודמוע תדמע· נפשי תבכה במסתרים ועיני תדמע בגלוי כי אני רואה שנשבה עדר יי׳ שהיה האל להם רועה ועתה נטשם כי לא שמעו לו והניחם ביד שוסים: ותרד· כל כך תדמע עיני עד שתרד ברמע: אמר למלך ולגבירה· זה הצווי אינו לאדם מיוחד אלא לכל מי שיהיה וכן ראה ריח בני קול אומר קרא אמרו לנמהרי לב והדומים להם והמלך והגבירה הם יהויכין ואמו שהם גלו ראשונים עם ה׳ הגבורים והחרש והמסגר: השפילו שבו· כאילו אמר שבו בשפל כי השפילו פעל עומד כמו כי השפילו ותאמר גוה או יהיה פעל יוצא ופירושו השפילו כסאכם ושבו על הקרקע: כי ירד מראשותיכם· כפלם ממלכותיכם האחר מראשה ב׳ כפלם ממלכה והוא שם לרשות ולממלכה ואמר ירד ואמר מראשותיכם לשון רבים ר״ל שום רשות לא נשאר לכם אלא הכל ירד כי אף בגלותם לא נהגו בהם מנהג מלכים שהרי נתנו יהויכין בבית הכלא כאחד העם: עטרת תפארתכם· כפל הענין במלות שונות ואמר ירד לשון זכר ומראשותיכם ועטרת לשון נקבה רוצה לומר דבר מראשותיכם וכן כי יהיה נערה· יעשה מלאכה· אשר כמוהו לא נהיתה והדומים לו ובזה נוכל לתקן גם לשון רבוי אבל ענין טוב הוא מה שכתבנו בו: ערי הנגב· ת״י קירוי דרומא ועל ערי יהודה אומר כי חלק יהודה היה בדרום א״י כמו שכתוב וזכרו בזה הלשון מפני הפסוק הבא אחריו שזכר צפון הבאים מצפון כי המחריבים והמגלים יבאו מצפון: סגרו ואין פותח· ר״ל חרבו כי העיר החרבה אין יוצא ואין בא אין סוגר ואין פותח ובאמרו סוגר ר״ל שלא יכנס אדם שם וכן אמר בזה הלשון בחרבן הארץ בנבואת ישעיהו סגר כל בית מבא: הגלת יהוד׳ כלה· ואף על פי שלא הגלת כלה עד צדקיהו כיון שגלה מלכם והוא יהויכין הרי היא כאילו גלתה כלה כי סופה לגלות בקרוב והגדולים שבהם גלו עם יהויכין: הגלת שלומים· כפל ענין במלות שונות כי שלומים כמו כלם ר״ל שלמים וכן מוסר שלומנו עליו כמו מוסר כלנו וי״ת רבוי תלת שלומים וכלל בו שני ענינים גלו שלמה אתקבלו תושלמת עובדיכון: הגלת· משפט הגלתה כמו והרבת את שבתותיה והרבתה: שאו עיניכם· כתוב שאו וראו כנגד הכנסה כמו תכלית הפסוק ושני הפסוקים הבאים אחריו וקרי שאו וראו כנגד הרבים הפרטים ולפי דעתי כי שאו וראו אמר למלך ולגבירה שזכר כי להם היה העדר כי הם הרועים ומה שזכר בלשון נקבה הוא כנגד כנסת הסרים הגדולים שגלו עם יהויכין החרש והמסגר שגם להם הוא העדר והם בכלל הרועי׳ אמר שאו עיניכם וראו הבאים מצפון ראו הכשדים הבאים מצפון להגלותכ׳: איה העדר שנתן לך· ראוי העדר שנתן לך להיות רועה עליהם והיו צאן תפארתך איה הם עתה כי לא תרעם עוד: מה תאמרי כי יפקוד עליך· יפקוד האויב עליך כלומר שיבא עליך להגלותך ולהחריבך מה תאמרי או׳ ות״י ארי יסער עלך חובך ר״ל יפקוד האל אבל לענין הפסוק כר׳ מה שפירשנו שהרי אומר ואת למדת אותם עליך אלופים לראש ואמר מה תאמרי כי יפקוד עליך האויב כי את למדת אותם להיות עליך אלופים ולהיות לך לראש כי אחז שלח למלך אשור עבדך ובנך אני עלה והושיעני מכף מלך ארם ומכף מלך ישראל הקמים עלי אמר את גרמת לך שיגלוך אלה ויחריבוך כי את הרגלת אותם עליך כי רחוקים היו מארצך מה תאמרי כשיבאו להחריבך כי כבר באו להושיעך: הלא חבלים יאחזוך· כשתראי זה יאחזו אותך חבלים כמו אשת לידה האשה העומדת ללדת וזה הענין יתהפך כי כאשר כי ציר יש וחבלים יאחזוך: יאחזוך· האל״ף בחטף סגול: לדה· יתכן שיהיה שם כמו מלידה ומבטן ויהיה אשת סמוך· גם אפשר שיהיה לדה תואר כמו וכח אין ללדה ויהיה אשת מוכרת כמו אשת יפת תואר: וכי תאמרי· נגלו שוליך שולי הבגד הם התחתונים וכשיהפכו למעלה הנה הם נגלים והלובש נגלה וכן אמר וגלותי שוליך על פניך והנה אחר שיהפכו השולים העקבים נגלים: נחמסו· כמו נגלו וכן ויחמוס כגן סוכה ונגלה וזה הוא משל על כנסת ישראל שהיתה נסתרת תחת כנפי האל ונכבדת בארצה ועתה היא גולה והוסר סתרה מעליה והנה היא גלויה ונגלה קלונה לעין כל בארצות נכרים: היהפך· כי דבר טבעי הוא השחרו׳ בכושי ואינו דבר מקרה ולא יסור ממנו לעולם וכן החברבורו׳ בנמר כן הרשע לא יוכל לסור ממנו כאילו הוא טבעי בכם ב״כ למדתם והרגלתם עצמכם במעש׳ הרע עד שסב אצלכם דבר טבעי: למדי· כמו למוד מדבר מורגל: הרע׳ מקור כמו ואם הרע תריע ות״י כוסי הידואה: חברבורותיו· כתמיו ות״י שלטי רקמתיה: ואפיצם· לפיכך אפיץ אותם מהרה בקלות כקש שהוא עובר לרוח מדבר פירוש כקש שהוא עובר מהרה בעבור הרוח שנושבת בו כן אפיצם במדבר כלומר אוציאם מעריהם למקום רחוק כמו המדבר שם ים מדבר בין ירושלם ובבל:

יתנגפו: יכשלו אנופי״ר בלע״ז: הרי נשף· הרי חשך בלכתם בגולה: ושית לערפל· כמו ולשית את האור לערפל: מפני גוה· מפני גדולה שלכם שנתבטל מפני גאותה של מלכות שמים שניתן לפסילים: למלך ולגבירה· יהויכין ואמו: ירד מראשותיכם· ווטרי״קאי״ן בלע״ז עלייתכם כמו שנאמר ויצא אלין יהויכין הוא ואמו ועבדיו וכולם הוליכם בגולה: ערי הנגב סוגרו· לפני הבאים עליהם מן הצפון ערי ארץ ישראל סגורות נאומות כנוכד נכרי: הגלת שלומים· לא ילחם יהויכי׳ כי לשלום יצא ויגלהו· לא״ שלומה׳ גרדונא״ינץ בלע״ז· כלומר תשלום עונכם וכן ת״י איתקבלו תושלמת עוביהון: שאו עיניכם וראו· את הבאים עליכם מצפון: איה העדר ניתן לך· אחר שיגלו יאמר לירושלם כן: מה תאמרי כי יפקוד· הקב״ה עליך: לימדת אותם עליך אלופים לראש· שלחתם אליהם מלאכים כשדי׳ להביא משם ע״ז שלהם לעבד׳ כמה שנאמר ביחזק׳ ותעגבה עליהם למראה עיניה ותשלח מלאכים אליהם כשדימה· ד״א למדת אותה עליך אופים חזקיהו שהראה לשלוחי מרודך בלאדן את כל בית נכאתה: שוליך· שיפולי הבגדי׳ ט״ם אורלאש בלע״ז כשמפשיטי׳ את האשה דרך בזיון מהפכין חלוקה שלמט׳ למעלה: נחמסו עקביך· נגזרו דרכיך נחמסו כמו ויחמס כגן שוכו· עקביך· טר״נים בלע״ז פסקו עוברי דרכי: כושי· שם אר׳ שחור וקורין מאור בלע״ז: ונמר· ליאופאר״ט בלע״ז: חברבורותיו· הנמר מנומר הוא והם החברבורו׳ טק״ס בלע״ז ואי אפשר שיהפכו׳: הרע· כמו להרעי׳ מנת

במסתרים ג׳ רפי׳ בקריא׳ וסימ׳ ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה. דמינו כאריה יכסוף· דוב ארב הוא לי ארי: נשבה ג׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר בסדר לך לך: אלופים ה׳ חס׳ ו״ו בליש׳ וסימ׳ לאלפיהם בארץ שעיר: ואת למדתי אתם עליך אלפי׳ לראש· ואמרו אלפי יהוד׳ בלבם· אשי׳ את אלפי יהוד׳ בביור· והיה כאלף ביהוד:

תְּנוּ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם כָּבוֹד בְּטֶרֶם יַחְשִׁךְ וּבְטֶרֶם יִתְנַגְּפוּ רַגְלֵיכֶם עַל־הָרֵי נָשֶׁף וְקִוִּיתֶם לְאוֹר וְשָׂמָהּ לְצַלְמָוֶת יָשִׁית לַעֲרָפֶל: וְאִם לֹא תִשְׁמָעוּהָ בְּמִסְתָּרִים תִּבְכֶּה־נַפְשִׁי מִפְּנֵי גֵוָה וְדָמֹעַ תִּדְמַע וְתֵרַד עֵינִי דִּמְעָה כִּי נִשְׁבָּה עֵדֶר יְהוָה: אֱמֹר לַמֶּלֶךְ וְלַגְּבִירָה הַשְׁפִּילוּ שֵׁבוּ כִּי יָרַד מַרְאֲשׁוֹתֵיכֶם עֲטֶרֶת תִּפְאַרְתְּכֶם: עָרֵי הַנֶּגֶב סֻגְּרוּ וְאֵין פֹּתֵחַ הָגְלָת יְהוּדָה כֻּלָּהּ הָגְלָת שְׁלוֹמִים: שְׂאִי עֵינֵיכֶם וּרְאִי הַבָּאִים מִצָּפוֹן אַיֵּה הָעֵדֶר נִתַּן־לָךְ צֹאן תִּפְאַרְתֵּךְ: מַה־תֹּאמְרִי כִּי־יִפְקֹד עָלַיִךְ וְאַתְּ לִמַּדְתְּ אֹתָם עָלַיִךְ אַלֻּפִים לְרֹאשׁ הֲלוֹא חֲבָלִים יֹאחֱזוּךְ כְּמוֹ אֵשֶׁת לֵדָה: וְכִי תֹאמְרִי בִּלְבָבֵךְ מַדּוּעַ קְרָאֻנִי אֵלֶּה בְּרֹב עֲוֺנֵךְ נִגְלוּ שׁוּלַיִךְ נֶחְמְסוּ עֲקֵבָיִךְ: הֲיַהֲפֹךְ כּוּשִׁי עוֹרוֹ וְנָמֵר חֲבַרְבֻּרֹתָיו גַּם־אַתֶּם תּוּכְלוּ לְהֵיטִיב לִמֻּדֵי הָרֵעַ: וַאֲפִיצֵם כְּקַשׁ־עוֹבֵר לְרוּחַ מִדְבָּר:

הַבוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן יְקָרָא עַד לָא תֵיתֵי עֲלֵיכוֹן עָקָא וּתְהוֹן דָּמְיָן לִדְמַהַלְכִין כִּרְבַקְבַלָא וְעַד לָא יִתְנַגְּפוּן רִיגְלֵיכוֹן עַל טוּרֵי קְבָל וְתִסְבְּרוּן לִנְהוֹר וִיהֵי עֲלֵיכוֹ חֲשׁוֹךְ לְזִיהוֹ וְהָא כִּרְבַקְבַל תְּהוֹן מַהַלְכִי אַתּוּן: וְאִם לָא תְקַבְּלוּן אוּלְפַן כַּר בְּסִיתְרָא תִּבְכֵּי נַפְשִׁי מִן קֳדָם דִּיעֲדֵי מִנְּכוֹן יְקָרְכוֹ וּמִדְמַע תִּדְמַע וְתִשְׁגַּר עֵינִי דִמְעִין אֲרֵי אִשְׁתְּבִי עַמָּא דַיְיָ: אֱמַר לְמַלְכָּא וּלְמַלְכְּתָא אַמְאִיכוּ תִיבוּ אֲרֵי גְלָא יְקָרְכוֹן מִנְּכוֹן נְפַל כְּלִיל תּוּשְׁבַּחְתְּכוֹן: קִירְוֵי דָרוֹמָא אִתְאֲחִידוּ וְלֵית דְּפָתַח גְּלוֹ דְבֵי יְהוּדָה כּוּלְהוֹן גְּלוֹ שְׁלָמָא אִתְקַבָּלוּ תּוּשְׁלֵימַת עוֹבָדֵיכוֹן: זְקוֹפוּ עֵינֵיכוֹן וַחֲזוֹ דְּאָתָן מִצִּיפּוּנָא אָן עַמָּא דְּאִתְמְסַר לִיךְ עַם תּוּשְׁבַּחְתִּיךְ: מַה תֵּימְרוּן אֲרֵי יִסְעַר עֲלַךְ חוֹבַךְ וְאַתְּ אַלֵּיפַת יָתְהוֹן לְמֶעְבַּד בִּישִׁין עֲלַךְ הֲווֹ רַבְרְבִין כִּדְמִין אוּלָא הֲלָא עָקָא וְחִיבְלִין יְיחֲדוּנַךְ הָא כְּחִיבְלִין לְלֵידְתָא: וַאֲרֵי תֵימְרוּן בְּלִבִּיךְ מָא דֵין עַרְעוּנִי כָּל אִלֵּין עַל דִּסְגִיאוּ חוֹבַךְ אִתְגְּלִיאַת בַּהֲתָתִיךְ אִתַּחֲזֵי קְלָנִיךְ: הַאִיפְשַׁר דִּישַׁנֵּי הִידּוּאָה מַשְׁכֵיהּ וְנִימְרָא שַׁלְטֵי רִיקְמְתֵיהּ אַף אַתּוּן תֵּיכְלוּן לְאוֹטָבָא דַּהֲוֵיתוּן מַלְּפִין לְמֶעְבַּד בִּישִׁין: וְאַבַדְּרִינוּן כְּקַשָּׁא דְעַדֵּי מִן קֳדָם רוּחָא לְמַדְבְּרָא:

זה גורלך מנת מדיך · כמו מדותיך או יהיה מדה מחובר בלשון זכרים ובלשון נקבות כמו ארבע פנותיו ויקובן בלשון זכרים כמו שער הפנים כן יאמר מן מדה מדות ויאמר מדים ומתנו מדיך ופי' במדה שמודדת מדדתי לך את שכחת אותי ורבי' שכחתי אותך פנית אלי עורף ולא פני' ואני הסתרתי פני ממך והיית לאכול ותמאוך כרות רבות ורעות וזה גורלך ומנתך מאתי וגם אני · מבואר הוא : נאופיך · כבר פירשנו כי כל ענין הניאוף הוא משל לע"ז : ומצהלותיך · שהיית שמחה על מעשיך הרעים : לא תטהרי אחרי מתי עוד · לא תטהרי אחרי שבעתות ואם תאמרי שתטהרי מתי עוד כיון שלא תטהרי קודם שתגלי ות"י לא תדכן עוד כען ליך ארכא יומין סגיאין : אשר היה · הבצרות · האחד בצרה

זֶה גוֹרָלֵךְ מְנָת מִדַּיִךְ מֵאִתִּי נְאֻם יְהוָה אֲשֶׁר שָׁכַחַתְּ אוֹתִי וַתִּבְטְחִי בַּשָּׁקֶר: וְגַם אֲנִי חָשַׂפְתִּי שׁוּלַיִךְ עַל פָּנָיִךְ וְנִרְאָה קְלוֹנֵךְ: נִאֻפַיִךְ וּמִצְהֲלוֹתַיִךְ זִמַּת זְנוּתֵךְ עַל גְּבָעוֹת בַּשָּׂדֶה רָאִיתִי שִׁקּוּצָיִךְ אוֹי לָךְ יְרוּשָׁלַ͏ִם לֹא תִטְהֲרִי אַחֲרֵי מָתַי עֹד:

יד אֲשֶׁר הָיָה דְבַר יְהוָה אֶל יִרְמְיָהוּ עַל דִּבְרֵי הַבַּצָּרוֹת: אָבְלָה יְהוּדָה וּשְׁעָרֶיהָ אֻמְלְלוּ קָדְרוּ לָאָרֶץ וְצִוְחַת יְרוּשָׁלַ͏ִם עָלָתָה: וְאַדִּרֵיהֶם שָׁלְחוּ צְעוֹרֵיהֶם לַמָּיִם בָּאוּ עַל גֵּבִים לֹא מָצְאוּ מַיִם שָׁבוּ כְלֵיהֶם רֵיקָם בֹּשׁוּ וְהָכְלְמוּ וְחָפוּ רֹאשָׁם: בַּעֲבוּר הָאֲדָמָה חַתָּה כִּי לֹא הָיָה גֶשֶׁם בָּאָרֶץ בֹּשׁוּ אִכָּרִים חָפוּ רֹאשָׁם: כִּי גַם אַיֶּלֶת בַּשָּׂדֶה יָלְדָה וְעָזוֹב כִּי לֹא הָיָה דֶּשֶׁא: וּפְרָאִים עָמְדוּ עַל שְׁפָיִם שָׁאֲפוּ רוּחַ כַּתַּנִּים כָּלוּ עֵינֵיהֶם כִּי אֵין עֵשֶׂב: אִם עֲוֹנֵינוּ עָנוּ בָנוּ יְהוָה עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ כִּי רַבּוּ מְשׁוּבֹתֵינוּ לְךָ חָטָאנוּ: מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעוֹ בְּעֵת צָרָה לָמָּה תִהְיֶה כְּגֵר בָּאָרֶץ וּכְאֹרֵחַ נָטָה לָלוּן: לָמָּה תִהְיֶה כְּאִישׁ נִדְהָם כְּגִבּוֹר לֹא יוּכַל לְהוֹשִׁיעַ וְאַתָּה בְקִרְבֵּנוּ יְהוָה וְשִׁמְךָ עָלֵינוּ נִקְרָא אַל תַּנִּחֵנוּ:

דֵּין עַדְבִיךְ וְחוּלַק אַחְסָנְתִיךְ מִן קֳדָמַי אֲמַר יְיָ דִּשְׁבַקְתְּ פּוּלְחָנִי וְאִתְרְחַצְתְּ עַל שִׁקְרָא: וְאַף אֲנָא אַגְלֵי בְּהֶתַּת חוֹבִךְ עַל אַפִּךְ וְיִתְחֲזֵי קְלָנִיךְ: טַפְשׁוּתִיךְ וּבְשַׁטוּתִיךְ וַעֲצַת חִטְאֵי זְנוּתִיךְ עַל רָמָתָא בְּחַקְלָא גְּלֵי קֳדָמַי שִׁקּוּצִיךְ וַוי לִיךְ יְרוּשְׁלֵם לָא תִדְכַּן עַד כְּעַן לִיךְ אַרְכָּא יוֹמִין סַגִּיאִין: דַּהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יִרְמְיָה עַל עָקְתֵי בוּצַרְתָּא: אִתְאַבְּלוּ דְּבֵית יְהוּדָה וְקִרְוֵיהוֹן חֲרוּבָא אִתְחַפִּיאוּ אַפֵּיהוֹן אֻכְּרוּם אוּכָּמִין כְּקִדְרָא אִתְרְמִישׁוּ לְאַרְעָא וְצַוְחַת יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם סְלִיקַת: וְתַקִּיפֵיהוֹן שְׁלַחוּ תִּינֵיהוֹן לְמַיָּא אֲתוֹ עַל פַּצִּידַיָּא וְלָא אַשְׁכַּחוּ מַיָּא תָּבוּ מָנֵיהוֹן רֵיקָן בְּהִיתוּ וְאִתְכְּנַעוּ וַחֲפוֹ רֵישֵׁיהוֹן: בְּדִיל חוֹבֵי יָתְבֵי אַרְעָא אִתְבָּרוּ אֲרֵי לָא הֲוָת מִטְרָא בְּאַרְעָא בְּהִיתוּ אִכָּרַיָּא וַחֲפוֹ רֵישֵׁיהוֹן: אֲרֵי אַף אַיַּלְתָּא בְּמַדְבְּרָא יְלִידַת וְשָׁבְקָא אֲרֵי לָא הֲווֹ דִּתְאִין דְּעִסְבָּא: וְעָרָדִין קָמוּ עַל נַגְדִין שָׁתַן רוּחָא כְּדוֹרִין קָמָא עֵינֵיהוֹן אֲרֵי לֵית עִשְׂבָּא: אִם חוֹבָנָא אַסְהִידוּ בָנָא יְיָ עֲבֵיד בְּדִיל שְׁמָךְ אֲרֵי סַגִּיאִין תְּיוּבָתָנָא קֳדָמָךְ חַבְנָא: סִבּוּר יִשְׂרָאֵל פָּרְקֵיהּ בְּעִידַן עָקָא לְמָה יְהוֹל רוּגְזָךְ עֲלָנָא וְאַתְּ נָא כְּתוֹתְבִין בְּאַרְעָא וּכְעָדֵי אוֹרְחָא דִּסְטָא לִמְבָּת: לְמָה יְהוֹל רוּגְזָךְ עֲלָנָא וַאֲנַחְנָא כְּכַלְכְּלִין וּשְׁבִיקִין וְאַתְּ גִּבַּר יָכִיל לְמִפְרַק וְאַתְּ שְׁכִינְתָּךְ בֵּינָנָא יְיָ וּשְׁמָךְ עֲלָנָא אִתְקְרֵי לָא תִשְׁבְּקִנָּנָא:

ונראה ה' וסי' שכית אל הכהן · ונר' אל הכהן דהיה במקו' השחין · והביאותיו ונר' פני יי' · אני חשפתי שוליך · גלה חציר ונר' דשה : לא מצאו ד' וסי' ואדיריהם שלחו צעיריהם · ובשלש רעיו חרה · ויצא מן בת ציון כל הדרה · טבעו בארץ שעריה : כתנים ג' וסי' ופראים עמדו על שפים · אעשה מספד כתנים · ואתה כתנים ביבים :

רשי

מנת מדיך · חלק מדותיך מדה כנגד מדה : חשפתי שוליך · גליתי שולי בגדיך להפכם על פניך : מצהלותיך · כצהלת סוסי' נואפים : אחרי מתי · תטהרי עוד : דברי הבצרו' · שמניע עליהם רעב ומנחם חברו לשון מבצר כמו ומבצר משגב חומותיך : ושעריה' עריה : וצוחת ירושלם · צעקת ירושלם כמו מראש הרים יצוחו : על גבים · בורות שהמי' מתכנסין בהם : שבו כליהם ריקם · שלא ירד מטר : אכרים · עובדי אדמה : כלו · וחפו · לשון כסוי : ילדה ועזוב · את וולדה לבקש לה מרעה : על שפים · יבלו תים ריכידי"ש בלע"ז : ענו בנו · העידו בנו : עשה למען שמך · כשהמה שתעשה עמנו למען שם גדול שיצא לך שאתה מושל בכל : ואתה כשוך ואין את מרחם עליו ולא כחה שתתן שם נכחוך לפנ"י ומרד אנר"ה למען שמך המשותף בשמינו : מקוה · תוחלת : נדהם · ירקון בלע"ז מוסך ידו מן המלחמה ות"י דקריינן : ושמך עלינו נקרא · לפיכך אין בעדך כך : תניחנו · פי' כמו תעזבנו :

ואת מזה לעשות בצרה הבית סרס ופירוסו יוקר המאכל והוא הרעב ובמשקל אחר ובסכת בצורת והוא מלשון לא יבצר מהם ענין מניעה כי הרעב מפני מניעת הגשמים ובאמרו בלשון רבים בצרו' ר"ל יוקר מצית ויוקר פירות והיה דבר יי' אלית קודם היות הבצרות כי יהיה ואמר לו בנבואה כך : אבלה יהודה · ענין השחתה כמו אבל תירוש אמלל יצהר ות"י אתאבלו דבית יהודה : ושעריה אמללו · על דרך כל שעריה שוממים ר"ל אין יוצא ואין בא בהם או שבתו הזקנים משבת בשערים כמו שאמר זקנים משער שבתו ות"י וקרויהון חריבא : קדרו לארץ · השערים על דרך משל או פי' יושבי השערים על דרך ישבו לארץ ידמו ות"י ואתחפיאו אפיהון אוכרום אוכמין כקדרא ואתרטישו לארעא : וצוחת ירושלם עלתה · על דרך ותעל שועת העיר השמימה ר"ל יושבי העיר יושבי ירושלם : ואדיריהם · הגדולים ששלחו צעיריהם חוץ לעיר לראות אם ימצאו מים באו על החפירות שדרך למצא בהם מים המתכנסים שם מי גשמים או שיהיה שם מקום מים לשתות המקום והנה לא מצאו מים לפיכך היה להם בשת ששבו כליהם ריקם כלומר שבו ריקם כמו שנאמר באיוב בשו כי בטח ופי' שבו כליהם שבו עם כליהם או פי' שבו על הכלים כלומר ע"י מסיב וכן אפוד ירד בידו לבלתי בוא הכלים · צעוריהם כתיב והקרי ביוד ושניהם נכונים במשקל השמות אף שהקרי יותר מבואר כי נמצא צעיר ביוד ולא נמצא צעור בוו : בעבור האדמה חתה · בעבור טעם לסוף הפסוק שעליו למה חפו ראשם בעבור שהאדמה חתה ונשברה כי לא היה גשם בארץ או טעם בעבור לסוף הפסוק הזה שאמר בשו אכרים חפו ראשם · היה מלרע · בארץ ר"ל בארץ ישראל · האכרים הם עובדי השדות : כי גם אילת · אפי' האילת ילדה השפרים ועזבה אותם מחסרון מרעה כי לא היה דשא ועזבה ילדיה לבקש מרעה בארץ אחרת ולא חששה על ילדיה אעפ"כ שהיא רחמנית והלכה להחיות את נפשה : ועזוב · מקור במקום עבר כאילו אמר ועזבה וכן והחיות רבות ושוב כאילו אמר רבו ושבו : ופראים · שפים · חסר יוד הרבים מהמכתב וכבר פירשנו שפירושו המקומות הגבוהים ועמידתם שם לראות משם אם יראו עשבים בשים מקום וילכו שם ושאיפת הרוח פיר' בפסוק פרא למוד מדבר שם אמר על הפרא שאיפת רוח בלא שמיכה אל אחר והנה סמך אותם אל התנים נראה כי כך השאיפה היא בתנים וכן הוסיף המתרגם שם ואמר כדודא ובאמרו שאפו רוח ר"ל כי לא היה להם הנאה במרעם על השפי' אלא שאיפת הרוח : כלו עיניהם · בראותם כי אין עשב כאילו כלו עיניהם מרוב הביטם למרחוק ולא ראו עשב וזה היה בעונם שעונותיהם ביטוב ובמדבר ושאר הגוים היה להם טובע וזה היה להם בשמו להות לקבל שנם עונותיהם מאת האל כמו שאמר והיו בך לאות ולמופת : אם עונינו ענו בנו · אמר הנביא בראותו בנבואה הרעה שיהיה לומר לאל וכולל עצמו בכלל ישראל ואף על פי שהוא לא היה בו עון אם עונינו ענו בנו עשה למען שמך וכן אמר משה רבינו וסלחת לעונינו ולחטאתינו ונחלתנו אמר אם עונינו ענו בנו העידו בנו כי בהיות מניעת הגשם כחרבנו ולא בארצות הגוים הם העידו בנו כי עליהם אנו לוקים ואף על פי כן עשה למען שמך הנקרא עלינו : כי רבו משובותינו לך חטאנו · אמת כי הדין עליך להענישנו כי רבו משובותינו שמרדנו בך בכמה דברים בעבור אלהים אחרים והרגנו החמס ובשמוע לנביאי השקר ולא לנביאי האמת לפיכך אמר כי רבו וע"כ עשה למען שמך הנקרא עלינו שאנו נקראים עם יי' · שגגו · חסר יוד הרבים : מקוה ישראל · כי אף על פי שסרו מדרכיך לך הם מקוים ובכל דור ודור אתה מקוה ישראל ואתה מושיעו בעת צרה אף על פי שהצרה תבא להם בעונם אתה מושיעם ותרחם עליהם גם כן עתה בזמן הזה הושיעם ורחם עליהם ולא יכלו ברעב : למה תהיה כגר בארץ · מקומות רבים דברה תורה בענין הבורא כלשון בני אדם ויחסה אותו בראות ובשמע ובריח ובידו וברגל כדברי בני אדם והכל דרך משל להבין בני אדם ובכל מקום דקדק אונקלוס מתרגם התורה ויונתן בן עוזיאל מתרגם ספרי הנביאים רחק מעל הבורא יחסי התארים וענין הפסוק גם כן ואשר אחריו הסב יונתן הדבר הנאמר על האל על ישראל ראה להרחק מעליו ותרגם אפילו דרך דמיון ותרגם כן סבור ישראל וגו' כבעתוד למה תהיה כאיש נדהם למה יהול רוגזך עלנא וגו' כבעתוד וכפשט הפסוקים כן הוא למה תהיה כגר בארץ כימי שהוא גר בארץ ואינו מאזרחי הארץ ומתושביה אינו חושש בענין הארץ מה יהיה בה כי אם הוא בה היום לא יהיה בה למחר וכל שכן האורח שנטה בעיר ללון בה לבד כי הוא עובר אורח שאינו חושש בטובתה וברעתה ואתה דומה להם בענין הזה בהסתירך פניך מהארץ ולא תחוס לברכתה ולך הארץ ואנחנו גרים בה ותושבים עמך : או אתה דומה בענין הזה כאיש נדהם ונבהל לא ידע מה לעשות או כגבור · אמר כגבור כי בידו התשועה ויש עת שלא יוכל להושיע בגבורתו · ואתה בקרבנו יי' · ואיך תוכל להעלים עיניך מצרותינו : ושמך עלינו נקרא · כי אנחנו נקראים על שמך עם יי' לפיכך אל תניחנו · ובדרש שמך משותף בשמינו ישראל · נדהם · פירושו לפי מקומו נבהל ואדוני אבי ז"ל כתב כי מתפרש אותו מן הערבי למי שהוא מכוסה לב מחלי מדהוס :

רדק

כה אמר יי' · כן אהבו לנוע · כמו שאהבו הם לנוע כן אעשה עמהם כי הם הולכים למצרים ולאשור לבקש מהם עזר מאויביהם ולא בטחו בי ורגליהם לא חשכו מלכת אף על פי שהיו מוכיחים אותם הנביאים כמו שאמר להם ועתה מה לך לדרך מצרים לשתות מי שיחור ומה לך לדרך אשור לשתות מי נהר ואף על פי כן לא מנעו רגליהם מלכת וכיון שאהבו לנוע אני אניעם ואגלם בין העמים ואם תאמר מה תשובה היתה זאת לדברי ירמיהו כי הוא היה מתפלל על הרעב כאמר כי אף על פי שהיה מניעת גשמים אם היו יכולין לבאת לארצות הגוים להביא תבואה לא היה הרעב כל כך גדול אבל האויבים היו באים עליהם בכל יום ולא היו יכולים לבאת לפיכך היה רעב חזק לפיכך השיב לו האל על שלוט האויבים בהם ויגלו אותם ובין כך הרעב והחרב עליה' לפיכ' אמר עתה יזכור עונם כלומר עתה קודם הגלות יזכור עונם ברעב ויפקוד חטאתם בחרב ויונתן תירגם הפסוק כן כדנן אמר יי' לעמא וגו' כבעמוד : ויאמר יי' · לטובה · לפי שהתפלל על מקנתם לרעה והם רצו ל להמיתו ואמר אראה נקמתך מהם ואמר התיקם כצאן לטבחה והקדישם ליום הריגה לפיכך אמר לו לטובה אל תתפלל עליהם : כי יצומו · כשיקראו צום ויתענו ויתפללו אינני שומע אל רנתם פי' אל צעקתם כמו קומי רני בלילה ואמר אל רנתם והוא לא הזכיר תפלה וצעקה אלא הצום לפי שאין צום בלא תפלה וצעקה : רצם · ירצה אותם כלומר עולותם ומנחת' לא יהיו לרצון לפניו ואמר · מה יוכל ישראל לעשות אם הנביאי' מטעי' אותם ואומ' להם לא תראו חרב ורעב : שלום אמת · שלום של קיימא : ויאמר יי' · חזון שקר · כי לא ראו זו בנבואה והם אומרים כי בנבואה ראו אותה : וקסם ואליל ותרמית לבם · קסם כתב החכם הגדול רמב"ם ז"ל כי יש אנשים שישפע אליהם הכח ה השכלי בכח המדמ' עד שידברו עתידות ויחלמו חלומות צודקות ומזה הכת היו נביאי הבעל ומפני זה היו מאמינים בהם ויקרא זה הענין קסם ויקרא בעליו קוסם ויש מפרשים כי חוזה בכוכבים יקרא קוסם : ואלול ותרמות · כתוב בוי"ו וקרי באל"ף והענין אחד ואליל הוא דבר שאינו וזה שהם אומרים חרב ורעב לא יהיה זהו דבר שאינו כי באמת יהיה הרעב ו והחרב : ותרמית לבם · מרמה חושבים בלבם כיון שחושבים אותנו שאנו צודקים בדברינו כמו שנסו אותנו בקצת העתידו' נאמר להם שלא יפחדו מדברי ירמיהו כי אנחנו ראינו בנבואה כי לא ראינו חרב ורעב וניפה להם מעשיהם כדי שנהיה נ נכבדים בעיניהם ונאהב' להם וזהו תרמי' לבם שהם חושבים לרמות העם בדבריהם : מתנבאים לכם · אמר לכם וכלל הנביאים עמהם כמו שהוא היה כולל עצמו בכלל ישרא' כאומר כי רבו משובותינו ונו' : לכן · יתמו הנביאים ההמה · ר"ל ראשונה ילקו הם בחרב וברעב בעבור שהם החטיאו את ישראל : והעם · אע"פ שהיו מטעים אותם נביאי השקר היה להם לבחון בין נביאי האמת לנביאי השקר כי נביא האמת מעמיד אותם על תורת משה ונביאי השקר מישי' להם ע"ז שהוא בטול התורה ואע"פ שהם צודקים בקצת דבריה' בעתידות היה להם להחזיק זה בקסם לא בנבואה כיון שדבריהם לבטול תורה והיא ע"ז שאפי' יעשו אותות ומופתים אמר' תורה יומת כי דבר סרה וקיום האותו' והמופתים אמר הכתוב הטעם כי מנסה יי' אלהיכם אתכם : ואין מקבר להמה · זה יהיה עונם עונם מוסף על היסורים והמיתה : נשיהם · כי היו נשמעות לדברי שקר יותר מן האנשים : ובניהם ובנותיהם · הקטנים בעונם אבותיהם כי כן הוא המשפט מאת האל ית' שהוא אל אמונה ואין עול : ואמרת · אתה תאמר להם זה הדבר שאתה בוכה ומצטער על שברם שאתה רואה שיבא עליהם בנבואה ותאמר להם שאתה רואה גם כן חללי חרב מבחוץ ותחלואי הרעב מבפנים וזה להפחידם אולי ישבר לבם ויכנעו באשמם את הדברים האלה : בתולת בת עמי · עד שתגלה היא כמו הבתולה שלא ידע' איש ולא שלט עליה וכן היא דומה לבתולה כלומר שלא שלטו עליה הגוים להגלותה מארצה עד עתה ותהיה נכנעת להם בגלותה כמו הבתולה כשנבעלה : מכה נחלה · מכה קשה בחולי גדול : אם · תחלואי רעב · שם תואר על משקל ותעלולים ימשלו בם ואמר החולים מפני הרעב ולא זכר המתים ברעב כי החולים היו רבים מהמתים : כי גם נביא גם כהן · נביא מנביאי השקר כהן מכהני הבלים שהיו בהם רעים כמו שאמר כי גם אחיך ובית אביך גם המה בגדו בך : סחרו אל ארץ ולא ידעו · סבבו ללכת לגלות אל ארץ אחרת ולא ידעו לא הרגישו בעצמם עד שגלו כי אף על פי שהיה מתנבא על הנביאים שימותו בחרב וברעב מהם גלו עם יהויכין כמו שכתוב שהיו מתנבאים שם בגולה ואמר גם ר"ל גם הם שהם גדולי העם כי גלו עם יהויכין החרש והמסגר ואמרו סחרו לפי שההולך דרך רחוקה אי אפשר שלא יסוב הדרכים כי אין כל הדרך דרך ישרה · ות"י ארי אף ספר וגו' כבעמוד : המאום

תרגום

כדנן אמר יי לעמא הדין כמה דרחימו כן איתפרע מנהון לאגליותהון מארע בית שכנתי וכמה דהוו מערבין לפולחן טעוותא ומבירת מקדשי רגליהון לא מנעו וקדם יי לא רעוא בהון כען יסער עליהון חוביהון ויתפרע עויתהון : ואמר יי לי לא תצלי על עמא הדין לטבא : ארי יצומון לא רעוא קדמי לקבלא צלותהון וארי יסקון עלתא ומנחתא לא רעוא קדמי בהון ארי בחרבא ובכפנא ובמותא אנא משיצי יתהון : ואמרית קבל בעותי יי אלהים הא נביי שקרא אמרין להון לא תחזון דקטלין בחרבא וכפנא לא יהי לכון ארי שלם דקשוט אתן לכון באתרא הדין : ואמר יי לי שקרא אמרין נביי שקרא דמתנבן בשמי לא שלחתינון ולא פקידתינון ולא מללית עמהון נבואת שקר ואולפן וכדבין ורשע לבהון אינון מתנבן לכון : בכן כדנן אמר יי על נביי שקרא דמתנבן בשמי ואנא לא שלחתינון ואינון אמרין חרבא וכפנא לא יהי בארעא הדא בחרבא ובכפנא יסופון נביי שקרא האינון : ועמא דאינון מתנבן להון יהון מטרפין רמן בשוקי ירושלם מן קדם כפנא וחרבא ולית דקבר להון אינון נשיהון בניהון ובנתהון ואשפוך עליהון ית בישתהון : ותימר להון ית פתגמא הדין ישגרן עיני דמען ליליו ויומם ולא ישתקן ארי תברא רבא אתברת מלכות כנישתא דעמי מחא ממרעא לחדא : אם נפקית לחקלא והא קטילי חרבא ואם עלית לקרתא והא ממרעי כפנא ארי אף ספר אף כהן איתפניאו לסחורתהון על די מה בארעא ולא בקרו :

מקרא

כֹּה־אָמַר יְהוָה לָעָם הַזֶּה כֵּן אָהֲבוּ לָנוּעַ רַגְלֵיהֶם לֹא חָשָׂכוּ וַיהוָה לֹא רָצָם עַתָּה יִזְכֹּר עֲוֺנָם וְיִפְקֹד חַטֹּאתָם׃
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָי אַל־תִּתְפַּלֵּל בְּעַד־הָעָם הַזֶּה לְטוֹבָה׃ כִּי יָצֻמוּ אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ אֶל־רִנָּתָם וְכִי יַעֲלוּ עֹלָה וּמִנְחָה אֵינֶנִּי רֹצָם כִּי בַּחֶרֶב וּבָרָעָב וּבַדֶּבֶר אָנֹכִי מְכַלֶּה אוֹתָם׃ וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה הַנְּבִאִים אֹמְרִים לָהֶם לֹא־תִרְאוּ חֶרֶב וְרָעָב לֹא־יִהְיֶה לָכֶם כִּי־שְׁלוֹם אֱמֶת אֶתֵּן לָכֶם בַּמָּקוֹם הַזֶּה׃
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי שֶׁקֶר הַנְּבִאִים נִבְּאִים בִּשְׁמִי לֹא שְׁלַחְתִּים וְלֹא צִוִּיתִים וְלֹא דִבַּרְתִּי אֲלֵיהֶם חֲזוֹן שֶׁקֶר וְקֶסֶם וֶאֱלוּל וְתַרְמוּת לִבָּם הֵמָּה מִתְנַבְּאִים לָכֶם׃
לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה עַל־הַנְּבִאִים הַנִּבְּאִים בִּשְׁמִי וַאֲנִי לֹא־שְׁלַחְתִּים וְהֵמָּה אֹמְרִים חֶרֶב וְרָעָב לֹא יִהְיֶה בָּאָרֶץ הַזֹּאת בַּחֶרֶב וּבָרָעָב יִתַּמּוּ הַנְּבִאִים הָהֵמָּה׃ וְהָעָם אֲשֶׁר־הֵמָּה נִבְּאִים לָהֶם יִהְיוּ מֻשְׁלָכִים בְּחֻצוֹת יְרוּשָׁלַ͏ִם מִפְּנֵי הָרָעָב וְהַחֶרֶב וְאֵין מְקַבֵּר לָהֵמָּה הֵמָּה נְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנֹתֵיהֶם וְשָׁפַכְתִּי עֲלֵיהֶם אֶת־רָעָתָם׃
וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה תֵּרַדְנָה עֵינַי דִּמְעָה לַיְלָה וְיוֹמָם וְאַל־תִּדְמֶינָה כִּי שֶׁבֶר גָּדוֹל נִשְׁבְּרָה בְּתוּלַת בַּת־עַמִּי מַכָּה נַחְלָה מְאֹד׃ אִם־יָצָאתִי הַשָּׂדֶה וְהִנֵּה חַלְלֵי־חֶרֶב וְאִם בָּאתִי הָעִיר וְהִנֵּה תַּחֲלוּאֵי רָעָב כִּי־גַם־נָבִיא גַם־כֹּהֵן סָחֲרוּ אֶל־אֶרֶץ וְלֹא יָדָעוּ׃

רשי

ואליל · לשון אל דבר שאינו : נחלה מאד · לשון חולי : סחרו · סבבו לבקש הבלה : אל ארץ ולא ידעו · אל ארץ אחרת ולא היו יודעין בה עד הנה : אם

מסרת

לנוע ד' בקריא' וסימ' ויאמר להם הזית · התאנה · הגפן · כן אהבו לנוע : שלום ב' וסי' כי שלום אמת אתן לכם · שלום אסתר ומה יעשה בה : לכן יד' בטעמא בסיפרא וסי' נמסר בסיפרא דא סימ' ז' : ההמה יב' בקריא' וסימ' ויאמרו האנשים ההמה אליו · כי עד הימים ההמה הו בני ישראל · לכן כה אמר יי' על הנביאים · והיה כי תרבו ופריתם בארץ · ילכו בית יהוד' על · יבאו בני ישראל · וגם על העבדים ועל השפחות · אשר יחזיקו עשרה אנשים · אשר אשיב את שבות יהודה · לא אעשה אתכם כלה · וכן תהיה מגפת הסוס הפרד · ראיתי ביהודה דרכים גתות : ולא ידעו ב' וסימ' המעתיק הרים ולא ידעו · סחרו אל ארץ ולא ידעו :

המאס מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא קוה לשלום ואין טוב ולעת מרפא והנה בעתה׃ ידענו יהוה רשענו עון אבותינו כי חטאנו לך׃ אל תנאץ למען שמך אל תנבל כסא כבודך זכר אל תפר בריתך אתנו׃ היש בהבלי הגוים מגשמים ואם השמים יתנו רביבים הלא אתה הוא יהוה אלהינו ונקוה לך כי אתה עשית את כל אלה׃

טו ויאמר יהוה אלי אם יעמד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם הזה שלח מעל פני ויצאו׃ והיה כי יאמרו אליך אנה נצא ואמרת אליהם כה אמר יהוה אשר למות למות ואשר לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי לשבי׃ ופקדתי עליהם ארבע משפחות נאם יהוה את החרב להרג ואת הכלבים לסחב ואת עוף השמים ואת בהמת הארץ לאכל ולהשחית׃ ונתתים לזועה לכל ממלכות הארץ בגלל מנשה בן יחזקיהו מלך יהודה על אשר עשה בירושלם׃ כי מי יחמל עליך ירושלם ומי ינוד לך ומי יסור לשאל לשלם לך׃ את נטשת אתי נאם יהוה אחור תלכי ואט את ידי עליך ואשחיתך נלאיתי הנחם׃

המרטש רטשתא ית דבית יהודה ואם יתבי ציון רחיק מימרך מה דין אלקיתנא ולית לנא אסא סברנא לשלם ולית טב ולעידן סליחת חובין והא פורענות חטאין׃ ידענא יי חובנא וחובי אבהתנא ארי חבנא קדמך׃ לא תרחקיננא בדיל שמך לא תנבל אתר בית כורסי יקרך יעול דוכרן קים אבהתנא קדמך לא תשני קימך עמנא׃ הא לית צרוך בטעוות עממיא לאחתא מטרא ואם שמיא לא יתנון רסיסין אלהין על מימרך הלא את הוא יי אלהנא ונסבר קדמך ארי את עבדת ית כל אילין׃ ואמר יי לי אם יקום משה ושמואל למבעי מן קדמי לא רעוא קדמי בעמא הדין שלח מארע בית שכינתי ויגלון׃ ויהי ארי ימרון לך לאן נגלי ותימר להון כדנן אמר יי דלמותא למותא ודלחרבא לחרבא ודלכפנא לכפנא ודי לשביא לשביא׃ ואסער עליהון ארבע פורענון בישן אמר יי ית דקטלין בחרבא למיקטל וית כלביא לגררא וית עופא דשמיא וית בעיר דארעא למיכל ולחבלא׃ ואתנינון לזיע לכל מלכות ארעא על דלא תבו כמנשה בר יחזקיה מלך שבטא דבית יהודה על דאסגי למיעבד בירושלם׃ ארי מן יחוס עלך ירושלם ומן ידזי עלך ומן יזור למשאל לשלמא לך׃ את שבקת פולחני אמר יי לאחרא איסתחרת וארים ית מחת גבורתי עלך ואחבלינך על דהוית יכלא למיתב ולא תבת׃

אבותינו ח׳ מל׳ וסימ׳ גם אנחנו גם אבותינו תניינא דפסו׳ · והבשת אכלה את יגיע · נשכבה בבשתינו · ידענו י״י רשענו · י״י עזי ומעזי · ירא אלהי אבותינו · והנה נפלו אבותינו · על אשר לא שמרו אבותינו׃ יחזקיהו ג׳ בנביאים וסימ׳ נמסר בריש האי סיפרא׃ לשאל ו׳ חס׳ בקריאה וסי׳ והסיתהו לשאל מאת אביה שדה דשפטים · לשאל לנו מלך · לשאל לו לשלום ולברכו דשמואל · כי מי יחמל עליך ירושלם · וינסו י״י בלבבם · ולא נתתי לחטא חכי׃

רשי

אם בציון געלה נפשך · על מכת שלא לשוב עליה כי אם רעתך לטוב מדוע הכיתה באין מרפא׃ למען שמך · שנקרא רחום׃ כסא כבודך · בית המקדש ומדרש אגדה ישראל החקוקים בכסא כבודך׃ אם השמים יתנו רביבים · מאליהם אם לא על פיך בתמי׳ כל תמיהא הכפולה הראשו׳ בה״א והשנייה באם כגון הבמחנים אם במבצרי׳ הטובה היא אם רעה התאום מאסת אם בציון געלה נפשך אף כאן היש בהבלי הגוים ואם השמים׃ משה ושמו׳ · שניהם נזקקו לבקש רחמים על ישראל ומתחלה החזירום למוטב ואחר כך התפללו עליהם ולא עלה בלבם להשי׳ אפי׳ עד שהחזירום למוטב משה שמו אים חרבו וגו׳ ויזר על פני המים וגו׳ ואחר כך ועלה אל י״י אולי אכפרה שמוא׳ במצפה ויסירו בני ישראל את הבעלים ואח׳ כך קבצו את בני ישר׳ המצפת׳ ואתפלל עליכם אתה איכך יכול להשיבם אלי לכך אל תתפלל עליהם׃ נפשי · רצוני׃ אשר למות וגו׳ · כל המאוח׳ בפסוק קש׳ מחבירו חרב קשה ממות מיתת חרב מנוולת ומיתה של מטתו אינה מנוולת וכן הוא אומר יקר בעיני י״י המות׳ לחסידיו רעב קשה מחרב שזה מצטער וזה אינו מצטער וכן הוא אומר טובים היו חללי חרב מחללי רעב שבי כולהו איתנהו בגוה׃ ופקדתי · לשון מינוי ופקידות׃ לסחוב · לגרר וכן אם לא יסחבום׃ לזועה · מגזרת לא קם ולא זע וכמו גאוה מגזר׳ גאה מהר׃ לכל ממלכו׳ הארץ · כל השומע רעה הבאה עליהם יזוע׃ ינוד · יקונן׃ ומי יסור אליך · לנטות מדרכו עדיו׳ לשאול לך לשלום׃ נלאיתי הנחם · כמה פעמים חשבתי להשחית ונחמתי על הרעה עתה נלאיתי הנחם הנחם דפורענ״ שיר בלע״ז׃ במזרם

רדק

התאום מאסת · חזר הנביא להתפלל עוד ואף על פי שאמר לו האל אל תתפלל בעד העם הזה על מקצת העם שב להתפלל׃ אם בציון · אם ביושבי ציון כתרגומו כי לא דבר עד עתה על החרבן אלא על כרת היושבים בה׃ הכיתנו · מכת רעב׃ ואין לנו מרפא · כי אין מטר׃ קוה לשלום · מקוה אם נקוה שלום מהאומות שכנינו ונלך ונשבור בר בארצם׃ ואין טוב · שום טובה לא יבא לנו משום כר׃ ולעת מרפא · מרפא מכרת הרעב ומכרת האויב׃ והנה בעתה · והנה אנחנו כבעתים מכרת שניהם ויונתן תרגם ולעדן סליחת חובין והא פורענות חטאין ומקצת זה הפסוק הוא כתוב למעלה בפרש׳ אסף אסיפם ושם ביארנו שנוי מענו הראשון לעת וזה ולעת הראשון מרפה בה״א וזה מרפא באל״ף׃ ידענו · ידענו רשענו וידענו גם כן עון אבותינו׃ כי חטאנו לך · אנחנו והם והדין עליך לפקוד עלינו עונם ועונינו כי אחזנו מעשיהם הרעים בידינו וזכר בפסוק המרדי׳ והוא שאמר רשענו וזכר הזדונות והוא שאמר עון וזכר גם כן השגגות והוא שאמר כי חטאנו לך׃ אל תנאץ · אף על פי כן למען שמך עשה ואל תנאץ׃ אל תנבל כסא כבודך · אל תפילהו לארץ כי כסא כבודך היא ירושלם אל תפילהו ותנבלהו בהיות יושביה כעזובים אין פונה אליהם׃ זכור · כלומר זכור ברית אבות ואותו הברית אל תפירהו אתנו וכן תרגם יונתן יעול דוכרן קיים אבהתנא קדמך לא תשני קימך עמנא׃ היש · למי נצעק על המטר אלא לך׃ בהבלי הגוים מגשמים · פירוש נותנין גשם׃ ואם השמים יתנו רביבים · אפי׳ השמים והוא הרקיע שנותנים המטר וכי השמים הם נותנים המטר זולתך זה אינו שהרי אתה עוצרם כשתרצה שלא יתנו מטר אע״פ אין נתינת המטר ברשותם וברצונם וכן אתה פותחן כשתרצ׳ הלא אתה הוא י״י אלהינו הנותן מטר לפיכך עלינו שנקוה לך שתתן מטר׃ כי אתה עשית את כל אלה · מניעת הגשמים אתה עשית אותה שעצרת השמים שלא יתנו מטר והארץ שלא תתן את יבולה וזהו שאמר את כל אלה וכן אמר בנבואת זכריה כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן את יבולה והשמים יתנו טלם והנחלתי את שארית העם הזה את כל אלה הנה אמר את כל אלה על מניעת השמים שלא יתנו מטר והארץ שלא תתן את יבולה׃ ויאמר י״י אלי · למה תרבה בתפלה לפני כי אם יעמוד משה ושמואל לפני בתפלה שהיו גדולים ממך אם יעמדו הם לפני אין נפשי אל העם הזה · נפשי ר״ל רצוני כמו אל תתנני בנפש צרי וזכר משה ושמואל שהיו לוים ונביאים והגדול שבנביאים אחר משה רבינו היה שמואל וכן אמר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו ונאמ׳ כי נאמן שמואל לנביא לי״י ונאמר ולא הפיל מכל דבריו ארצה׃ שלח מעל פני ויצאו · ואמר הצווי כנגד ירמיהו כאילו אמר אם בידך לשלחם טוב שתשלחם משתתפלל עליהם׃ והיה כי יאמרו · אשר למות · אמרו ר״ל כל המאוחר בפסוק זה קשה מחברו חרב קשה ממות איבעית אימא סברא האי קא מנוול והאי לא מנוול ואיבעית אימא קרא יקר בעיני י״י המותה לחסידיו רעב קשה מחרב סברא האי קא מצטער והאי לא מצטער קרא טובים היו חללי חרב מחללי רעב שבי קשה מכולם כלהו איתנהו ביה׃ ופקדתי · משפחות על דרך המשל כלומר ארבע מיני פורעניות׃ לסחוב · כי דרך הכלבים לגרר הנבלה באכלם אותה׃ ונתתים לזועה · כתיב וקרי לזעוה והענין אחד אלא שהם שני שרשים והם ענין התנועה׃ בגלל מנשה · כי הוא הנהיג את יהודה במעשים רעים ודם נקי שפך עד שמלא ירושלם חללי׳ כמו שכתוב ות״י על דלא תבו כמנשה בר חזקיהו׃ כי · ומי ינוד לך · כמו לנוד לו ולנחמו ענין נחמת האבל וספור הצרות עמו ובא בזה הלשון לפי שהמנחמים כדרך מתקומן זה מפה וזה מפה לנחם האבל אמר מי יחמול ומי ינוד ומי יסור לשאול לשלום לך כי את גרמת חרבנך שנטשת אותי לפיכך תלכי אחור ולא לפנים׃ את · נלאיתי הנחם · כמה פעמים נחמתי על הרעה אשר דברתי לעשות להם ולא עשיתי נלאיתי על זה לא אוכל עוד להנחם אלא אפרע מהם׃ ואזרם

ואזרם במזרה בשערי הארץ שכלתי אבדתי את־עמי מדרכיהם לוא־שבו: עצמו־לי אלמנותו מחול ימים הבאתי להם על־אם בחור שדד בצהרים הפלתי עליה פתאם עיר ובהלות: אמללה ילדת השבעה נפחה נפשה באה שמשה בעד יומם בושה וחפרה ושאריתם לחרב אתן לפני איביהם נאם־יהוה: אוי־לי אמי כי ילדתני איש ריב ואיש מדון לכל־הארץ לא־נשיתי ולא־נשו־בי כלה מקללוני: אמר יהוה אם־לא שרותך לטוב אם־לוא הפגעתי בך בעת־רעה ובעת צרה את־האיב: הירע ברזל ברזל מצפון ונחשת: חילך ואוצרותיך לבז אתן לא במחיר ובכל־חטאותיך ובכל־גבוליך:

וכמא דדרן במדריא כן אבדרית עמי בקרוי ארעא תכלית אבדית ית עמי מאורחתהון לא תבו: סגיאת קדמי ארמלתהון מחל ימא ימין איתיתי עליהון על סיעת עולימיהון בזוזין כד בטהרא איתיתי עליהון משריין בתכף וחבילא קרויהון: צדיאת ארעהון מבלי עמא הוו למפחת נפש גלא יקרהון בחייהון ועד דאינו קיימין בהיתו ואיתכנעו ושארהון לחרבא אימסר קדם בעלי דבביהון אמר יי: ווי לי אמי ארי ילדתני למהוי גבר דין ואינש מצו לכל יתבי ארעא לא רשן בי רשומה דאנא רשינא תבע מנהון כולהון מלטטין לי: אמר יי אם לא סופך יהי לטב אם לא יתון ויבעון מינך בעידן דאיתי עליהון סנאה ויעיק להון: בעיל דבבא ומלך דתקיף כברזלא יסק לסער מלך דתקיף כברזלא וכנחשא יתי מציפונא עלה למתברה: נכסיכון ובית גנזיכון לביזא אמסר לא בדמין בחובין דהויתון פלחין לטעותא ובכל תחומיכון:

ל׳ ל׳ · לה׳ חל׳ · תיו ק׳ · ל׳ · ב׳ חס׳ · בה׳ ק׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ וחס׳ · ב׳ כתרי ליש׳ · ל׳ · ג׳ ר״פ · סריתיך · לה׳ ק׳ חל׳ · ח׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ג׳ מל׳

לוא לה׳ מל׳ וסימ׳ נכסר בסדר ויקרא: בעוד ג׳ חס׳ וסימ׳ בעד שלשת ימים ישא פרעה · בעד יומם בושה וחפרה · בעד רשע לנגדי: נשיתי ב׳ כתרי לישני וסי׳ לא נשיתי ולא נשו בי · ותזנח משלום נפשי · וא׳ ונשיתי אמך: חטאתיך ג׳ מל׳ וסימ׳ חילך ואוצרתיך לבז אתן · וחלב זבחיך לא הרויתני · מחיתי כעב פשעיך ובענן חטאתיך · וא׳ על חטאותיך · ושארא חטאתיך כתיב:

ואזרם· כמו שזורים התבואה במזרה כן אזרם בשערי הארץ כלומר בגלותם אפיצם בכל ערי הארץ ואמר בשערי במקום בערי כי דרך השער ככנסין ויוצאין בעיר וכן אמר לכל באי שער עירו ובלא בכל קרוי ארעא וכן תרגם במקומות רבים בשעריה בקרוהא ואמר ואזרם על עשרת השבטים שגלו וכן שכלתי אבדתי אומ׳ עליהם ואף על פי כן שבו יהודה שראו כל זה מדרכיהם הרעים לא שבו ואמר שכלתי כי בניו היו: עצמו לי· יבא זה הלשון בענין הכמות והאיכות ואמר לי ר״ל כי אני מבר עליהם ורבו אלמנותיו בעיני· אלמנותו כתוב בלא יו״ד וקרי ביו״ד וימצאו רבים כמוהו וזה היה בימי אחז שהרג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד ונשארו הנשים אלמנות: הבאתי להם על אם בחור שודד בצהרים · על קהלת בחורי׳ הבאתי שודד בצהרי׳ כלומר כי לא באו בלילה כגנבים אלא בצהרי׳ ולא הועילה לבחורים גבורת׳ · אם ר״ל קהלה או משפחה כמו שנקראת אום ואומה· בחור על דרך כלל כמו בחורים וכן שם מלות רכב בחור וכן ת׳ איתיתי עליהון וגו׳ כבעמור · הפלתי עליה פתאו׳ עיר ובהלות׳ עליה על האם שזכר הפלתי עיר ר״ל חרבן הערים ובהלות כמו פתאום כמו ויבהילו את המן מ מהרוהו ללכת פתאום וכאילו א אמ׳ הפלתי עליה פתאום ובהלות עיר והכפל לחזק הענין המו פתע פתאום ואדוני אבי ז״ל פירש עיר שונא מן ויהי עריך ות״ת איתיתי עליהון משירין וגו׳ כבעמור: אמללה יולדת השבעה · ויולדת בנים רבים והיא כנסת ישר׳ ושבעה ענין רבוי במקומו׳ לא תשבון מכוון וכן עד עקרה ילדה שבעה שבע יפול צדיק וקם שבע כחטאתיכם: נפחה נפשה· ענין דאבון כמו מפח נפש: באה שמשה בעוד יומם· על דרך משל מרוב הצרות כמו שאמר גם כן על הצרות חשך השמש בבאתו· באה כתוב בא קרי והשמש ימצא לשון זכר ולשון נקבה: בושה וחפר· כפל ענין במלות שונות: ושאריתם· השארית שלא ילכו בגלות אתן לחרב ויש לפרש ושאריתם בניהם כמו שם ושאר: אוי לי אמי· איש ריב ואיש מדון· כי כלם מריבים עמי ומדון כמו ריב: לא נשיתי ולא נשו בי· לא נשיתי בהם שאהיה תובע הלואתי מהם ויקללוני בעבור זה וגם הם לא נשו בי שיהיו תובעים הלואתם ממני ולא ארצה לתת להם ובעבור זה יקללוני אין שום דבר מכל זה שמוכאים אותי מפני שאני מוכיח אותם לטובתם: כלה מקללוני· הורכבה המלה משני שרשים מן קלל ומן קלה כי הם שני ענינים הקללה היא הפך הברכה והקלון הוא הפך הכבוד וכן אמר הנביא כלה מקללוני ומקלני והורכבו שניהם כאחד ואמר במלה אחת שני ענינים לקצר הלשון ולצחותו והומרה הא׳ קלה בוי״ו כמנהג התחלפה במקומו׳ ולולי שהחליפום וקראו למ״ד הפעל בקריאה לא היה נכר במלה ענין קלה: אמר יי׳· אמר לי האל כשהייתי מתרעם עליהם שסופי יהיה לטוב: אם לא· כענין שבועה כמו אם לא שויתי ודוממתי אם לא כאשר דמיתי כן היתה: שרותיך· כמו שריתיך וחירק הת״יו במקום סגול וכן ת״ו ותפוצותיכם חירק הת״ו במקום סגול ואלף שאר נעלם מהמכתב וכן וגם כל שרית ישר׳ כמו שארית ושאריתך ענינו אחריתך כלומר מה שישאר לך מהזמן בבא רעתם וכן תרגם יונתן אם לא סופך יהא לטב: אם לא הפגעתי בך בעת רעה ובעת צרה ואת האויב· בעת רעת ישראל וצרתם אפגיע בך את האויב והוא נבוזר אדן יפגע בך שתעשה הטוב והישר בעיניך אם לשבת אם ללכת כמו שכתוב· הפגעתי בפעל יוצא כלומר אשימנו שיפגע בך ויבקש ממך שתעשה איזה דבר שתרצה ויש לפרש הפגעתי ענין פגיעת החרב ויהיה הפסוק חלוק אם לא שריתיך יאמר כנגד הנביא אם לא הפגעתי בך יאמ׳ כנג׳ ישר׳ כי גם לפירוש הראשון יאמר חילך ואוצרותיך כנגד ישראל· ויש מפרשים שאריתך התרתיך מן משרה קטרין כמו שאמר לו נבוזר אדן הנה פתחתיך היום מן הזיקים אשר על ידיך· שרותך כתוב בוי״ו וקרי ביו״ד והענין אחד ואותיות אהו״י מתחלפות: הירוע· מן תרועם בשבט ברזל ענין שבר· אמר הישבר ברזל ברזל אם ברזל אחד יתחבר ברזל אחר אם הברזל הוא מעורב עם הנחשת והוא הברזל החזק שקורין בלע״ז אצי״ר ר״ל יחשבו שהם יוכלו לעמוד בפני נבוכד נצר כי אם הם ברזל נבוכד נצר הוא ברזל ונחשת: מצפון· כי בבל צפונית לארץ ישראל כמו שאמר מצפון תפתח הרעה: חילך· לא במחיר· כל כך יהיו בוזזים רבים כי לא ימכר ולא יותן במחיר השלל אלא כל אחד ואחד יבוז לעצמו: ובכל חטאותיך· ובעבור מה יהיה זה בעבור כל חטאתיך: ובכל גבוליך· הם חטאתיך כי לא במקום אחד לבד אלא בכל גבוליך הם במותיך שהם חטאתיך וזה ענין עד עולם תוקד והאמר אחר זה בכפר׳ חטאת יהודה במלות שונות במקצת: והעברתי

במזרה· כפה שקורין וון בלע״ז כזה שהוא זורה סערין שלא יהו כולן נגלין למקום אחר: עצמו לי· רבו לפני אלמנותיו: על אם· על ירושלם שהיא עיר ואם בישראל: בצהרים· הכל יהא גלוי לפניו כל גנזי מטמוניהם: הפלתי עליהם פתאם עיר· השבכתי עליהם פתאם גייסות של עיר ובהלות רבות ויש פותרי׳ עיר לשון שכלה כמו ויהי עריך ושסריה לערך: אומללה יולד׳ השבעה· שומרון וכנישייה של עשרת שבטים שעמדו מהם ז׳ משפחו׳ מלכים רשעים כבר אומללה וגלתה: ושאריתם· אלו יהוד׳ וקצת בנימן שנשתיירו בישראל: לחרב אתן· אלו הן שבע משפחות ירבעם בן נבט וביתו בעשא וביתו עמרי וביתו יהוא וביתו מנח׳ וביתו פקח וביתו הושע וביתו: נפחה נפשה· לשון דאבה נפש מתרגמינ׳ ודאבון נפש ומפחן נפש: בעוד יומם· בלא זמנ׳ מהרו ליפול כך נדרש במסכת גיטין ובמדרש רבי תנחומא דרשו כלפי ירושלם ומונה שבעה רשעים יהורם יהואש אחז מנשה אמון יהויקים צדקיהו אף יש למנות עוד רחבעם אביה ׳ מניה אחזיה: וחפרה· לשון בושת: אוי לי אמי· ירמיה היה מתאונן על עצמו שהיו שונאין אותו בני עירו על דברי תוכחותיו: איש מדון· איש מריבה כמו לא ידון רוחי: לא נשיתי· כמו לא תהי׳ לו כנושה: כולה מקללוני· אני רב עמהם על עסקי ממון שים לי עליהם ולא להם עלי והרי כל העם מקללני: שריתך· השארתיך· לשון שארית וכן פתרו מנחם אבל דונש פתר אותו לשון התרה ושריתיך כמו משרי קטרין ופתרון שריתיך כן הוא שכ׳ הנה פתחתיך היום מן האזיקים כלומר ביום אשר הקים יי׳ את דברו ואמר לו ועתה הנה פתחתיך היום מן האזיקים אשר על ידיך אם טוב בעיניך לבוא אתי בבלה וגם ישראל בקשו ממנו שיתפלל בשבילם כאשר נאמר לו התפלל בעדנו אל יי׳ אלהינו כי נשארנו מעט מהרבה: אם לא· לשון שבועה הפגעתי בך בעת רעה את האויב כשתבא עליהם הרעה יפגעו בך שתבקש רחמים עליהם כגון צדקיה אמ׳ לו דרוש נא בעדנו את יי׳ וגו׳ · ד״א נבוזר אדן יבקש מאתך אם טוב בעיניך לבא אתי בבל: הירוע ברזל ברזל מצפון · או׳ אני ברזל הבא מצפון קשה משאר ברזל וכן פתרונו הם נמשלו לברזל הוליכי רכיל נחשת ברזל ובירמיה כתו׳ נתתיך לעמוד ברזל ולחומת נחשת ושלו חזק משלהם כי נבוכד נצר מצפון יבא כדבריו עליהם הירוע הירוצץ ברזל שלהם את שלך · ד״א הירוצץ פרעה הבא בעזרתכם שהוא קשה כברזל את נבוכד נצר שהוא ברזל הבא מצפון· ונחשת תרגום יונתן נוטה לצד זה: חילך· לשון ממון: ואוצרותיך· לישראל הוא אומר: ובכל חטאותיך ולמען כל חטאותיך תהי זאת לך: ובכל גבוליך· אשר העמדת ע״ז בכולן: אל

והעברתי. בר"ש פירוש אעביר אותך אל אויבך בארץ אשר לא ידעת : את אויבך. כמו אל אויבך. וכן והראה את הכהן כמו אל הכהן ונראה כי יונתן היה קורא והעברתי בד"לת כי כן תרגם ותשתעבדון לבעלי דבביכון אבל אנחנו קראנו והעברתי בר"ש וכן נמצא בספרים המדויקים הראוין לסמוך עליהם ובפר' חטאת יהודה והעבירתיך בד"לת : קדחה. פעל עומד פירוש בערה : אתה ידעת. כלומר ידעת מה שעושים לי מה שאומ' על המוכיחים אותם : אל לארך אפך תקחני. אם תאריך אפך עליהם אל תקחני. כלומר אל תמיתני כדי שאראה נקמתך מהם. וי"ת לא תתן ארכא לעולבני : דע שאתי עליך חרפה. כלומר הראה להם שידעת ולא נעלם ממך : נמצאו. כשנמצאו לי דבריך בנבואה קבלתים ברצון כמו שאוכל אדם הדבר הערב לו לפיכך אמר ואוכלם : כי נקרא שמך עלי. בזה אני שמח אחר שיאמרו עלי נביא השם ואחר ה' הנביאי' יקראו נביאי הבעל. ויהי דבריך. כתוב בוא"ו וקרי דברך בלא יו"ד לשון יחיד. כמו שאמר ויהי והכתוב דרך פרט והקרי דרך כלל : לא ישבתי בסוד משחקים. לא ישבתי דבדרך הוא שמחת לבבי ובאמרו לבבי ר"ל שמחת השכל אבל שמחה אחרת לא היתה שמחה שהיא שמחת הגוף שאהב בסודם ובקהלם כשהם משחקי' ושמחי' עמהם זה לא היה לי אפילו לחברה לא היה לי עמהם אלא בדד ישבתי כי אני מתבודד בביתי : מפני ידך. רוצה לומר מפני יד הנבואה. כמו היתה על יד יי'. וכן תרגם יונתן מן קדם מימרא פריש יתיבית. וכן תרגם כי זעם מלאתני ארי נבואה דלוט מליתני. ויש לפרש מפני ידך מכתך כמו הנה יד יי' הויה והמכה והזעם והכאב הו' בזותם אותו וקללם אותו עד שהיו מכים אותו כמו שכתוב : למה היה. למה בדגש ומלעיל על הה"א והיא אחד מן החמשה : נצח. עולמי ותמידי שלא יפסק כי בכל יום ויום אני במריבה וכאילו מכתי מאנה הרפא ולשון מאנה נאמר על דרך מליצת השיר כי אין לה למכה רצון למה היה זה מה עון יש בי : היו תהיה לי כמו אכזב. והנה אתה תהיה לי כמו אכזב רוצה לומר כמו מקור אכזב וכמו מים לא נאמנו שיבטח אדם שימצא מים ויכזבו כלומ' יפסקו והנה לא נאמנו והענין אחד כפול במלות שונות ובאמרו אכזב וזכר התאר ולא זכר המתאר כן דרך הכתוב במקומות כמו כעדר הקצובות ותאכלנו בריאה ואמר המשל

רשי

אל לארך אפך תקחני. תרגם יונתן לא תתן ארכא לעלבני אל תקח את ריבי להכותו לארך אפיך אלא מהר והנקם לי : שאתי. כמו סבלתי : עליך. בשבילך : נמצאו לי דבריך ואוכלם. לתאוה מתחלה והיו לי לששון כי דמיתי ש שישמעו אלי עתה : מפני ידך. מפני נבוא' הבאה לי מאתך : ישבתי יחידי ותשומם באבלות כי נבואו' זעם מלאתני בחורבן ביתך : אנושה. חולה כמו ויאנש ויחלה בבנה של בת שבע : היו תהיה לי. אתה הוי לי : כמו אכזב. כאדם שמבטחו נפסק ממנו שאת מניחני להכשלה בידם אכזב מקור פוס' פיל"יכץ בלע"ז : מים לא נאמנו. לסמוך עליהם : לכן. בעבור שאני סובל הכרו' הזאת : כה אמר יי' לי : אם תשוב. את ישראל על ידי ואשיבך אני אליו אמר לי לפני תעמוד : ואם תוציא יקר מזולל. אם תוציא אדם הגון מאדם רשע שתחזירנו למוטב : כפי תהיה. שאני גוזר גזרה ואתה מבטלה : ישובו המה אליך ואתה לא תשוב אליהם. יתובון אינון לפתגמך ואת לא תתוב למטעי' בתריהון : בית

תוקד ה' בקריא וסימ' נמסר בסדר צו : אתה ז' ר"פ בנביאים וסימ' אתה ידעת את דוד אבי. אתה תשמע השמים ודברי דמלכים. אתה ידעת יי' זכרני ופקדני. אתה אל תירא עבדי יעקב בתראה דספרא. הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו. אתה תאכל ולא תשבע. אתה תזרע ולא תקצור : לכן י"ד בטע' בסיפר'

וְהֶעֱבַרְתִּי אֶת־אֹיְבֶיךָ בְּאֶרֶץ לֹא יָדָעְתָּ כִּי־אֵשׁ קָדְחָה בְאַפִּי עֲלֵיכֶם תּוּקָד׃ אַתָּה יָדַעְתָּ יְהוָה זָכְרֵנִי וּפָקְדֵנִי וְהִנָּקֶם לִי מֵרֹדְפַי אַל־לְאֶרֶךְ אַפְּךָ תִּקָּחֵנִי דַּע שְׂאֵתִי עָלֶיךָ חֶרְפָּה׃ נִמְצְאוּ דְבָרֶיךָ וָאֹכְלֵם וַיְהִי דְבָרְיךָ לִי לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחַת לְבָבִי כִּי־נִקְרָא שִׁמְךָ עָלַי יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת׃ לֹא־יָשַׁבְתִּי בְסוֹד מְשַׂחֲקִים וָאֶעְלֹז מִפְּנֵי יָדְךָ בָּדָד יָשַׁבְתִּי כִּי־זַעַם מִלֵּאתָנִי׃ לָמָּה הָיָה כְאֵבִי נֶצַח וּמַכָּתִי אֲנוּשָׁה מֵאֲנָה הֵרָפֵא הָיוֹ תִהְיֶה לִי כְּמוֹ אַכְזָב מַיִם לֹא נֶאֱמָנוּ׃

לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אִם־תָּשׁוּב וַאֲשִׁיבְךָ לְפָנַי תַּעֲמֹד וְאִם־תּוֹצִיא יָקָר מִזּוֹלֵל כְּפִי תִהְיֶה יָשֻׁבוּ הֵמָּה אֵלֶיךָ וְאַתָּה לֹא־תָשׁוּב אֲלֵיהֶם׃ וּנְתַתִּיךָ לָעָם הַזֶּה לְחוֹמַת נְחֹשֶׁת בְּצוּרָה וְנִלְחֲמוּ אֵלֶיךָ וְלֹא־יוּכְלוּ לָךְ כִּי־אִתְּךָ אֲנִי לְהוֹשִׁיעֲךָ וּלְהַצִּילֶךָ נְאֻם־יְהוָה׃ וְהִצַּלְתִּיךָ מִיַּד רָעִים וּפְדִתִיךָ מִכַּף עָרִצִים׃

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ לֹא־תִקַּח לְךָ אִשָּׁה וְלֹא־יִהְיוּ לְךָ בָּנִים וּבָנוֹת בַּמָּקוֹם הַזֶּה׃

וְתִשְׁתַּעְבְּדוּן לְבַעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן בְּאַרְעָא דְלָא יְדַעְתּוּן אֲרֵי קְדוֹם תַּקִּיף בְּאִישָּׁא נְפַק מִן קֳדָמַי בְּרֻגְזִי עֲלֵיכוֹן יְחוּל׃ אִתְגְּלֵי קֳדָמָךְ יְיָ יְעוּל דּוּכְרָנִי וּפִקְדוֹנִי לְאוֹטָבָא לִי וְאִסְעַר עַל בַּעֲלֵי דְבָבַי וְאִתְפְּרַע לִי מֵרָדְפַי לָא תִתֵּן אַרְכָּא לְעוּלְבָּנֵי גְלֵי קֳדָמָךְ דְּקַבֵּלִית חִסּוּדִין עַל מֵימְרָךְ׃ קַבֵּלִית לְפִתְגָמָךְ וְקַיֵּימְתִּינוּן וַהֲוָה מֵימְרָךְ לִי לְבֵיעַ וּלְחֶדְוַת לִבִּי אֲרֵי אִתְקְרֵי שְׁמָךְ עֲלַי יְיָ אֱלָהֵי צְבָאוֹת׃ לָא יְתֵיבִית בְּסִיעַת מְשַׁבְּחִין וְלָא חֲדֵיתִי מִן קֳדָם מֵימְרָךְ פְּרִישׁ יְתֵיבִית אֲרֵי נְבוּאָה דְלוּט מְלֵיתָנִי׃ לְמָה הֲוַת כֵּיבִי לָא פָרֵשׁ וּמַחְתִּי תַּקִּיפָא לְמִסְרְבָא לְאִתַּסָּאָה לָא יְהֵי מֵימְרָךְ לִי כְּדַבִּין כְּמַבּוּעַ דְּמַיִן דְּפָסְקִין מוֹהִי׃

בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אִם תְּתוּב וְאָתֵבִינָךְ קֳדָמַי תְּשַׁמֵּשׁ וְאִם תָּתֵיב רַשִׁיעַיָּא לְמֶהֱוֵי צַדִּיקַיָּא רְעוּת מֵימְרֵי תִּקַּיֵּים יְתוּבוּן אִינוּן לְפִתְגָמָךְ וְאַתְּ לָא תְתוּב לְמִטְעֵי בַּתְרֵיהוֹן׃ וְאֶתְּנִינָךְ לְעַמָּא הָדֵין כְּשׁוּר דִּנְחָשׁ כְּרִיךְ וִיגִיחוּן לָקֳבְלָךְ וְלָא יִכְלוּן לָךְ אֲרֵי בְּסַעֲדָךְ מֵימְרִי לְמִפְרְקָךְ וּלְשֵׁיזָבוּתָךְ אֲמַר יְיָ׃ וַאֲשֵׁיזְבִינָךְ מִיַּד מַבְאֲשִׁין וְאֶפְרְקִינָךְ מִיַּד תַּקִּיפִין׃ וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ לָא תִסַּב לָךְ אִתְּתָא וְלָא יְהוֹן לָךְ בְּנִין וּבְנָן בְּאַתְרָא הָדֵין׃

וסימ' נמסר בספרא סימ' ז' : יוכלו ר"א וסימ' נמסר בריש ספרא סוף סימ' א' : ולא יהיו ג' וסי' בנים ובנות תוליד. לא תקח לך אשה. ולא יהיו כאבותם. וכל יחזקאל דכות' כמ"א לא יהיו וסימ' והיתה ידי :

כנגד האל בעבור שאמר לו בתחילת נבואתו ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחומות נחשת וגו' והנה הם מחרפים ומכים אותי ואף על פי שאמר לו ונלחמו אליך יהיה דעתו שהמלחמה ההיא לא תהיה תמידית אלא שיהיה לה הפסק ובראותו כי לא היה לה הפסק נתרעם על האל ואמר למה היה כאבי נצח היו תהיה לי כמו אכזב. אנושה כמו אנושה מכותיה וכאב אנוש רוצה לומר חזקה וכבדה ואכזב האל"ף נוספת והוא תאר כמו כזב והוא במשקל ארבע ויונתן הוסיף לא יהא מימרך לי כדבין כמבוע דפסקין מוהי : לכן כה אמר יי' אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד. אמר לו האל דברת כנגדי דברים אשר לא כן באמרך היו תהיה לי כמו אכזב והנה חטאת לי ועתה אם תשוב בתשובה לפני ותתחרט על מה שאמרת אני אשיבך בתשובה ואסלח לך ותעמוד לפני כבתחילה והעמידה לפני יי' היא התפלה וההודאה לפניו וקבול הנבואה כמו שאמר אם יעמוד משה ושמואל לפני ואברהם עודנו עומד לפני יי' ולא יאמר זה הלשון אלא בנביא : ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה. ואם תטריח עצמך עליהם להחזירם למוטב ותוציא יקר מזולל שתוכל להטיב הרשעים שהם זוללים להטיבם טובים ויקרים כפי תהיה מה שתגזור ותאמר יתקיים כאילו אני אומ' אותו כמו שאמר בשמואל הנביא ולא הפיל מכל דבריו ארצה וי"ת רעות ממרי יתקיים ויש מפרשי' כפי תהיה כמאמרי תהיה כמו שאמרתי לך לעיר מבצר ולחומת נחשת : ישובו המה אליך ואתה לא תשוב אליהם. אבל זה השמר לך שלא תשוב לרעתם בהשתדלותך עמהם שלא יטעוך ברוב טענותם זה השמר לך השתדל עמהם שישובו המה אליך והשמר שלא תשוב אתה אליהם : ונתתיך. אמר לא אהיה לך כמו אדם אכזב אלא כמו שאמרתי לך בתחילה כן אעשה שאתנך לעם הזה לחומת נחשת בצורה : ונלחמו אליך ולא יוכלו לך. כי אני לא אמרתי שמלחמת' אליך תשיה לזמן ואתה לא הבינות היטב דברי אלא כמו שהבטחתיך כן אקיים כי לא יוכלו לך להמיתך אבל הם ילחמו אליך בין בדברים בין במכות ובין בבזיון כל זמן שתוכיחם. וכל זה הטורח תסבול להטיבם אלי כי אם לא תטיב כלם אי אפשר שלא תטיב מקצתם כמו שראינו שאמרו מקצתם כשרצו להמיתו. אמרו השרים אין לאיש הזה משפט מות כי בשם יי' אלהינו דבר אלינו ואם תטרח בזה ולא תחוס לחרפתם וגדופם תקבל שכר מאתי : והצלתיך מיד רעים. מכף עריצים. שרוצים להמיתך : ויהי דבר יי'. לא תקח לך אשה. יש הנה מבוכה למה צוהו האל שלא יקח אשה ולא יוליד בנים ובנות לפי שנגזרה גזרה על הבנים ועל הבנות הילודים במקום הזה שימותו ברעב וכי לא היה כדאי ירמיהו שיחיו בניו בזכותו והנה הקטנים אינם מתים אלא בעון אבותיהם וירמיהו לא היה לו עון שימותו בניו בעונו ועוד אף על פי שנגזרה גזרה שימותו בחרב וברעב הגזרה על מקצתם ולא על כלם כי גם גלות נגזר עליהם והנה נאמר בנבואת יחזקאל על ירושלם והנה נותרה בה פלטה המוצאים בנים ובנות ועוד שנם על האבות ועל האמות גזר שימותו ולא מתו כלם שהרי גלו מהם והענין הזה נאמר בנבואת יחזקאל אם בנים ואם בנות יצילו שאם לבדם ינצלו ולמה לא הצילו האבות הצדיקים את בניהם שהרי הם כמותם כי אין לבנים הקטנים חטא שימותו בעבורו אלא כשהם מתים בעון אבותיהם מתים

ואם

ואם האבות הם צדיקים למה ימותו הבנים ומה שאני רואה בזה הוא כי במקום הזה רוצה לומר בענתות ובבנתות כאמרה לו נבואה זו והזהירו שלא יקח אשה ולא יוליד בנים ובנות שם כי כבר נגזרה גזרה על הבנים והבנות הנולדים בענתות וכן אמר למעלה על אנשי ענתות ושארית לא תהיה להם כי אביא רעה על אנשי ענתות שנת פקדתם הנה אמר כי לא תהיה שארית לאנשי ענתות אבל בירושלם תהיה שארית ופלטה כמו שאמר בנבוא' יחזקאל והנה נותרה בה פלטה המוצאי' בנים ובנות וכיון שנגזרה גזרה זו על אנשי ענתו' כול' אם יהיו לירמיהו גם בנים ובנות יספו בכלל האחרים כמו שנאמ' כי עד צדיק ישוב משפט כמו שפירשנו במקומו כי יסוף צדיק אחד בתוך אלפים אנשים חייבים כמו שאמרו ללוט פן תספה בעון העיר וכל שכן מי שאין לו זכות מעצמו כמו הבנים והבנות ואילו היו לירמיהו בנים ובנות בענתות והיה מוציאם מענתות טרם בא הגזרה לא היו נספי' עם האחרים אלא שלא היו מניחין אותם קרוביהם בני ענתות כי לא היו מאמינים בנבואה לפיכך אמר לו הא"ל שלא יהיו לו שם בנים ובנות כי יספו בעון העיר ואפי' היה ירמיהו עצמו בענתות שמא לא ינצל בין כלם ומה שאמ' המה לבדם ינצלו זהו כשיהיו שלשה צדיקים בעיר אחת כמו שאמר נח דניאל ואיוב בתוכה לא אמר צדיק אחד לבד אלא כשהם שלשה או יותר ינצלו כי יצטרפו זכיות שלשתן להצילם ואם יהיו עשרה הם בצדקתם יצילו כל העיר כמו שאמר ונשאתי לכל המקום בעבורם ואם ינצלום מעיתה אפשר שלא יצילום מגלו' או משעבוד אחר ומה שנ' כשיר של פגעי' יפול מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש לא יקרה זה לכל צדיק אלא למי שהשגחה בו תמיד לא תסור ממנו כמו שנ' בו כי בי חשק ואפלטהו אשגבהו כי ידע שמי ואע"פ שנגזרה גזרה על אנשי ענתות שלא תהיה להם שארית היתה להם שארית שעשו תשובה בעת כבוש הארץ כי מצאנו בשוב גלות בבל אמר אנשי ענתות מאה ועשרים ושמנ' אף על פי כן הא"ל נוה ירמיהו על מה שהיתה גזרתם תחלה ולא גלה תשובתם לירמיהו לפי שאמ' לי' כי גזרתם קשה עד שצוהו הא"ל שלא יקח אשה במקום ההוא: כיכה · הילודים · שם תאר וכן הילודים במדבר: ממותי · שם בשקל כמבואי עיר מבוקעה ובלא מ"ם נוספת מותי חלאים תמות והוא קבוץ מן מות ר"ל מיתת תחלואי' ימותו ותחלואי'

בית מרזח · משתה בספרי בפרש' בית פעור ראיתי חזרו לעשות להם מרזיחין אבל רבותי פירשו מזרח אבל: תנוד · יתקון: כי אספתי את שלומי וגו' · כשהיה אברהם אבינו עושה צדקה ומשפט נתתי לזרעו חסד ורחמים שנאמר וי' אלהיך לך וגו' ונתן לך רחמים הם הפכו ללענה משפט וצדקה לארץ הניחו אף אני חזרתי ואספתי אלי את חסדי ואת רחמי אכפתי אטווגי"ם בלע"ז כמו אכף אליהם את חרפתי: ומתו גדולים וקטני' · ואחר שהכל מתים מה לך לספוד: ולא יתגודד ולא יקרח להם · דרך האבלי' להתגודד ולשרט בשרם וליקרוח קרחה בראשם ואע"פ שמקום לישראל אסור ולא הזכירו כאן אלא לדוגמת אבל: ולא יפרסו · לשון שבירה כמו הלא פרוס לרעב לחמך ופרסין שמברין את האבלי' ברחב' ופורסין להם ברכות המוצי' כי הוא יברך הזבח תרגו' יונתן ארי הוא פריס על מזונא: ולא ישקו אותם וגו' · הרי טעם למה שאמרתי אל תלך לספוד: ובית משתה · אם אמרתי לך למעלה לא תבוא זה הטעם הנני משבי' מן המקום הזה וגו': ועשיתם

לספוד ג' מל' בליש' וסימ' אל תבא בית מרזח · כי צמתם וספוד בחמשי · עת ספוד ועת רקוד: ישקו ג' בקריא' וסימ' כי מן הבאר ההיא ישקו · ולא ישקו אתם כוס · ישקו כל חיתו יער · אנך: לעיניכם ח' וסימ' ככל אשר עשה יי' · ואתפש בשני הלחת · ויקרא משה גם עתה התיצבו · ועיני משבית · ושלמתי לבבל · והבם

כי כה אמר יהוה על הבנים ועל הבנות הילודים במקום הזה ועל אמתם הילדות אותם ועל אבותם המולדים אותם בארץ הזאת: ממותי תחלאים ימתו לא יספדו ולא יקברו לדמן על פני האדמה יהיו ובחרב וברעב יכלו והיתה נבלתם למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ: כי כה אמר יהוה אל תבוא בית מרזח ואל תלך לספוד ואל תנד להם כי אספתי את שלומי מאת העם הזה נאם יהוה את החסד ואת הרחמים: ומתו גדלים וקטנים בארץ הזאת לא יקברו ולא יספדו להם ולא יתגדד ולא יקרח להם: ולא יפרסו להם על אבל לנחמו על מת ולא ישקו אותם כוס תנחומים על אביו ועל אמו: ובית משתה לא תבוא לשבת אותם לאכל ולשתות: כי כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני משבית מן המקום הזה לעיניכם ובימיכם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה: והיה כי תגיד לעם הזה את כל הדברים האלה ואמרו אליך על מה דבר יהוה עלינו את כל הרעה הגדולה הזאת ומה עוננו ומה חטאתנו אשר חטאנו ליהוה אלהינו: ואמרת אליהם על אשר עזבו אבותיכם אותי נאם יהוה וילכו אחרי אלהים אחרים ויעבדום וישתחוו להם ואתי עזבו ואת תורתי לא שמרו:

ארי כדנן אמר יי על בנין ועל בנן דמתילדין באתרא הדין ועל אמהתהון דילדן יתהון ועל אבהתהון דמולדין יתהון בארעא הדא: ממות מרעין כפן ימותון לא יסתפדון ולא יתקברון לזיבל מבדר על אפי ארעא יהון ובחרבא ובכפנא יסופון ותהי נבלתהון משגרא למיכל לעופא דשמיא ולבעירא דארעא: ארי כדנן אמר יי לא תיעול לבית מרזיחא ולא תהך למספד ולא תתדי להון ארי כנישית ית שלמי מן עמא הדין אמר יי ית חסדא וית רחמי: וימותון רברבין וזעירין בארעא הדא לא יתקברון ולא יספדון להון ולא יתהמכון ולא יכרחון להון: ולא יפרסון להון על איבלא לנחמותהון על מיתא ולא ישקון יתהון כס תנחומין גבר על אבוהי ועל אימיה: ובית אסחרותא לא תיעול לאסחרא עמהון למיכל ולמשתי: ארי כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל הא אנא מבטל מן אתרא הדין לעיניכון וביומיכון קל ביע וקל חדוא קל חתנין וקל כלן: ויהי ארי תחוי לעמא הדין ית כל פתגמיא האלין ויימרון לך על מה גזר יי עלנא ית כל בישתא רבתא הדא ומה חובנא ומה סורחננא דחבנא קדם יי אלהנא: ותימר להון על דשבקו אבהתכון פולחני אמר יי וטעו בתר טעוות עממיא ופלחונון וסגידו להון ופולחני שבקו וית אוריתי לא נטרו:

לעיניכם · בשובי את שבותכם: והרעה הגדולה הזאת ו' דסמיכי בקריא' וסימ' נמסר בסדר וישב: שמרו ה' קמצין בקריא' וסימ' את משמרת יי' שמרו · ואותי עזבו ואת תורתי לא שמרו · על באסם את תורתי · ועדותיו לא שמרו · ראיתי בגדים ואתקוטטה · וחד אבל בערים ושמרן:

רוצה לומר בחלי רעב ימותו כמו שאמר למעלה ואם באתי לעיר הנה תחלואי רעב וכן תרגם יונתן ממרעי כפן ימותון ואם לא יהיה זה פירושו מה ירצה לומר מיתת תחלואים ימותון כל בני אדם מתים בחולי אם לא ימותו בחרב אלא כך פי' כמו שתרגם יונתן: לא יספדו ולא יקברו · כי כל אחד יהיה טרוד בעצמו לא יהיה פנאי לספוד ולקבור: כיכה · בית מרזח · בית אבל כן פירשו רז"ל וכן וסר מרזח סרוחים ואדוני אבי ז"ל פי' כי מרזח הוא לשון הרמת קול בין לבכי בין לשמחה וכן הוא בלשון ערבי מרזח: ואל תנוד להם · בחולם ושניהם כירשנו למעלה: כי אספתי את שלומי מאת העם הזה · השלום והחסד והרחמים שהייתי נותן לעם הזה לקחתי אותם מאתם ואספתי אותם אלי וכיון שאספתי אני שלומי מהם לא תדרוש אתה בשלומם לא באבלם ולא בשמחתם: ומתו · ולא יתגודד ולא יקרח להם · ואף על פי שהוא אסור לישראל לעשותו כמו שכתוב לא תתגודדו לא תשימו קרחה בין עיניכם למת אולי הם היו עושין כמנהגי הגוים כמו שהיו עושים עברות אחרות כמנהג הגוים ואמר כי לא יהיה להם פנאי לעשו' הדברי' שעושים על מת לא דברי אבל ולא דבר נחמה ולא יפרסו · בחסר כתוב וענינו כמו פרשה ציון בידיה פריסת הידים באבל והכות כף אל כף ופירוש לא יפרסו ולא יתגודדו על המתים ולא יתנחמו מן החיים ואדוני אבי ז"ל פירש ולא יפרסו כמו שפורסין ובוצעין הלחם לאבל כשמברין אותו וזהו שאמר לנחמו על מת ואמר על אביו ועל אמו לשון יחיד והפסוקים לשון רבים רוצה לומר כל אחד על אביו ועל אמו וכן תרגם יונתן גבר על אבוהי ועל אימיה: ובית משתה · הפסוקים האלה מבוארים עד לכן הנה ימים באים: על מה דבר יי' · מה בסגול והוא אחד מכ"ד מה שהם בסגול וכל דסמיך לאע"ה בגו"ן במ"ז: עוננו · בלא יוד וכן חטאתינו לשון יחיד: ואתם

ואתם הרעותם · והוא מה שאמר עליהם ואתם הרעותם עם אלהים אחרים · ואליהם · כתרגומו: ותפלחון תמן וגו' כבעמוד: חנינה · רחמים כלומר לא ירחמו עליכם האויבים אשר יעבדו בכם בפרך: לכן הנה ימים באים. זו היא עתידה והיה הנביא אומר להם נחמה זו אחר פורענות והיה האל מולא להם בזה הענין על ידי נביאיו פורענות ונחמה כדי שלא יאמרו אבדה תקותינו כי אע"פ שיפרע מהם על מעשיהם הרעים עוד באחרית הימים תהיה להם תקוה: ולא יאמרו עוד חי יי' · כשישבע אדם ויאמר חי יי' ודרך העולם לסמוך על הזכרת יי' דבר ממעשיו או מנפלאותיו כמו שאמר צדקיהו חי יי' אשר עשה לנו את הנפש הזאת וכן היו אומרים חי יי' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים ואמר הנה ימים באים שלא יאמ' כי אם חי יי' אשר העלה וגו' וזה יהיה בימות המשיח בקבוץ ג גליות: אשר הדיחם · המדיחים והם מלכי האמות המגל' אותם ותירגם יונתן לא יהון משתען עוד בגבורתא דיי' דאסיק ית בני ישראל וגו' כבעמוד והענין הזה מחלוקת בדברי רבותינו זכרונם לברכה יש אומרים שלא יזכרו יציאת מצרים כל עיקר ויש אומרים שיזכרוה אלא שיהא שעבוד מלכיות עיקר ויציאת מצרים טפל לו: הנני שולח לדוגים · כתוב בו"ו כמו שעמדו עליו דוגים וקרי לדיגים ביו"ד והענין אחד והוא תואר לצדי הדגים: ודיגום · משפטו ודגום כמו מדוע אלי רבות משפטו הרבות אמר עתה הנני שולח לדיגים כלומר שיעיר את רוחם לבא כאילו שלח להם ש שיבאו והמשל כמשל צידת הדגים וכמשל צידת החיות ו והעופות ומשל הדגים הוא על המתים בחרב כי הדגים מתים בצידתם כשיעלו אותם מן המים ומשל החיות הוא על הגולים כי צידי החיו' והעופו' יצודו אותם חיים ולא ימותו בצידתם אם לא ימיתום אחרי כן וכן תירגם יונתן לדיגים לעממין קטולין ויקטלונון: כי עיני · לא כמו שהם אומרים אין יי' רואה אותנו: ושלמתי ראשונה · בתחלה אפרע מהם על חלול הארץ ש שהיא ארץ טהורה והם טמאוה כי לא תסבול הארץ תועבות ו ומעשים רעים כמו שאמר שהי' נכר הארץ ואמר ויורם את משפט אלהי הארץ ואמר ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם כי אפילו לא צויתי ולא הזהרתי על התועבות כמו שלא צויתי ולא הזהרתי הגוים שהיו בה מקדם אף על פי כן הארץ לא סבלה אותם התועבו' והקיאה אותם כי אף על פי שהגוים לא נכשלו הרי נתן בהם האל שכל ובינה ומדרך השכל יש להשמר מכל התועבות ומלעבוד אלהים אחרים כן ואכן כל שכן ישראל שנכשלו שהוא מן הדין שתקיאם הארץ לפיכך בתחלה יפרע מהם על חלול הארץ ומה שאמר משנה עונם רוצה לומר עונותיהם ועונות אבותיהם כמו שאמר פוקד עון אבות על בנים והוא כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם כמו שאמ' לשונאי ויונתן תירגם ואשלם לתנייכון כקדמאין על חד תרין חוביהון וחטאיהון על דאחילו ית ארע בית שכנתי ומה שאמר בנבלת שקוציהם וגלוליהם ר"ל שיעור שקוציהם וגלוליהם ועל הדרך הזה כאמר והשלכתי עליך שקוצים ונבלתיך כי עבודת השקוץ דבר כעור ומגונה הוא ומה שאמר ארצי נחלתי הארץ הראויה לי להשרות בה שכינתי וכן אמר ותבואו ותטמאו את ארצי ונחלתי שמתם לתועבה כי היא מקודשת מכל הארצות לטעם ידוע אצל מביני מדע: יי' עזי ומעזי ומנוסי · אמר הנביא דרך קריאה אתה יי' שאתה עזי מאלו הנלחמים עמי ואנוס אליך ביום צרתי אלה שאני מוכיחם על העו"ג אינם רוצים לשוב מדרכם הרעה וידעתי כי יבא זמן שאפי' הגוים הרחוקים ישובו ויבאו אליך מאפסי ארץ יבאו אליך במקום הזה ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו והבל וזה יהיה בימות המשיח ויאמר ונחלו שעברו ע"ז דור אחר דור נחלה לבנים מאבות: ואין בם מועיל · פי' באלהים אחרים כי אין בהם שיהיה מועיל שום תועלת: היעשה לו · אלהים · לא יעשו משפט אלהים שיעבוד בקראם אליהם ויעזרום מצרתם זה יאמרו הגוים כשיבאו אליך ויתודו על עונם ויתמהו איך היתה עולה על דעתם זאת האמונה: לכן · אמר לו האל לכן הנני מודיעם לאלה שאינם רוצים לשוב כי בפעם הזאת אודיעם את ידי: וידעו כי שמי יי' · כמו כי אני יי' כי הוא שמו ושמו הוא:

הורות שמה ג' בליש' וסימ' והיה כי יבאו עליך על כל הדברים האלה הברכה · כי אם חי יי' אשר העלה רפ' · אל תירא עבדי יעקב דירמיה · ראשונה ' בקריאה וסי' וישם את השפחות ואת ילדיהן · ויהי בלדתה ויתן יד · והקריב את אשר לחטאת ראשונה · כל הפקודים למחנה יהודה · ויהי לבני אהרן · בחרו להם את הפר

רשי

ועבדתם שם אלהים אחרים · ת"י ותפלחון תמן לעממיא פלחי טעותא יומם ולילי: לכן · לשון שבועה אף על פי שנגזרתם כן שבועה היא בידי שאגאול אתכם: לא יאמר עוד וגו' · רבותי' דרשו לא שתעקר י יציאת מצרי' ממקומה אלא גאולה אחרונה עיקר ויציאת מצרים טפל לה: ודיגום · מה הדייג שולהו מתוך מקום גדולו אף אלו ילכדו אותם בתוך העיר ומה עסקו של דג משלכד הוא מת כך אביא עליהם ה הורגים ואח"כ אשלח ציידים לשאריים ו ולבורחים מן החרב אל ההרים והגבעות ופרוס להגלותם בשבי: משנה עונם · את ששנו על עונם לעשות שכות אבותיה' ויונתן תירגם כן ואשלם ל לתנייכון קדמאין על חד תרין: יי' עזי ומעזי ומנוסי · אכטיפו"יימאכט בלע"ז ומנוס חברו לשון שלא כמו כתת לירואיך נס להתנוסס וכן יי' נסי ורוכם שתר אותו לשון מנוס מתם: אליך גוים יבואו · סוף האומו' לשוב אליך ולעבדך שכם אחד ועמך איך עשו להם אלהים והמה לא אלהים: ומאפסי · כמו מקצה: נחלו · לשון נחלה: מועיל · לשון תועלת: כי שמי יי' · כמשמעו מושל ושליט לקיים ב גזרתי:

וְאַתֶּם הֲרֵעֹתֶם לַעֲשׂוֹת מֵאֲבוֹתֵיכֶם וְהִנְּכֶם הֹלְכִים אִישׁ אַחֲרֵי שְׁרִרוּת לִבּוֹ הָרָע לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ אֵלָי׃ וְהֵטַלְתִּי אֶתְכֶם מֵעַל הָאָרֶץ הַזֹּאת עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא יְדַעְתֶּם אַתֶּם וַאֲבוֹתֵיכֶם וַעֲבַדְתֶּם שָׁם אֶת אֱלֹהִים אֲחֵרִים יוֹמָם וָלַיְלָה אֲשֶׁר לֹא אֶתֵּן לָכֶם חֲנִינָה׃ לָכֵן הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם יְהוָה וְלֹא יֵאָמֵר עוֹד חַי יְהוָה אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כִּי אִם חַי יְהוָה אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ צָפוֹן וּמִכֹּל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִדִּיחָם שָׁמָּה וַהֲשִׁבֹתִים עַל אַדְמָתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי לַאֲבוֹתָם׃ הִנְנִי שֹׁלֵחַ לְדַוָּגִים רַבִּים נְאֻם יְהוָה וְדִיגוּם וְאַחֲרֵי כֵן אֶשְׁלַח לְרַבִּים צַיָּדִים וְצָדוּם מֵעַל כָּל הַר וּמֵעַל כָּל גִּבְעָה וּמִנְּקִיקֵי הַסְּלָעִים׃ כִּי עֵינַי עַל כָּל דַּרְכֵיהֶם לֹא נִסְתְּרוּ מִלְּפָנָי וְלֹא נִצְפַּן עֲוֺנָם מִנֶּגֶד עֵינָי׃ וְשִׁלַּמְתִּי רִאשׁוֹנָה מִשְׁנֵה עֲוֺנָם וְחַטָּאתָם עַל חַלְּלָם אֶת אַרְצִי בְּנִבְלַת שִׁקּוּצֵיהֶם וְתוֹעֲבוֹתֵיהֶם מָלְאוּ אֶת נַחֲלָתִי׃

יְהוָה עֻזִּי וּמָעֻזִּי וּמְנוּסִי בְּיוֹם צָרָה אֵלֶיךָ גּוֹיִם יָבֹאוּ מֵאַפְסֵי אָרֶץ וְיֹאמְרוּ אַךְ שֶׁקֶר נָחֲלוּ אֲבוֹתֵינוּ הֶבֶל וְאֵין בָּם מוֹעִיל׃ הֲיַעֲשֶׂה לּוֹ אָדָם אֱלֹהִים וְהֵמָּה לֹא אֱלֹהִים׃ לָכֵן הִנְנִי מוֹדִיעָם בַּפַּעַם הַזֹּאת אוֹדִיעֵם אֶת יָדִי וְאֶת גְּבוּרָתִי וְיָדְעוּ כִּי שְׁמִי יְהוָה׃

וְאַתּוּן אַבְאֵשְׁתּוּן לְמֶעְבַּד מֵאֲבָהַתְכוֹן וְהָא אַתּוּן אָזְלִין גְּבַר בָּתַר הִרְהוּר לִבֵּיהּ בִּישָׁא בְּדִיל דְּלָא לְקַבָּלָא לְמֵימְרִי׃ וְאֲטַלְטֵל יַתְכוֹן מֵעַל אַרְעָא הָדָא לְאַרְעָא דְּלָא יְדַעִיתוּן אַתּוּן וַאֲבָהַתְכוֹן וְתִפְלְחוּן תַּמָּן לְעַמְמַיָּא פַּלְחֵי טַעֲוָתָא יֵימָם וְלֵילֵי דְּלָא יְהֵי לְכוֹן רַחֲמִין׃ בְּכֵן הָא יוֹמַיָּא אָתַן אֲמַר יְיָ וְלָא יְהוֹן מִשְׁתְּעַן עוֹד בִּגְבוּרְתָּא דַּיְיָ דְּאַסֵּיק יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ אֱלָהֵן יְהוֹן מִשְׁתַּעַן בִּגְבוּרְתָּא דַּיְיָ דְּאַסֵּיק יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֲרַע צִיפּוּנָא וּמִכָּל מְדִינָתָא דְּאַגְלֵינוּן לְתַמָּן וַאֲתִיבִינוּן לְאַרְעֲהוֹן דִּיהַבִית לַאֲבָהַתְכוֹן׃ הָא אֲנָא שָׁלַח לְעַמְמִין קַטּוֹלִין אֲמַר יְיָ וְיִקְטְלוּנוּן וּבָתַר כֵּן אֶשְׁלַח לְסַגִּיאִין צַיָּדִין וִיצַדּוּנוּן מֵעַל כָּל טוּר וּמֵעַל כָּל רָמְתָא וּמִשְׁקִיפֵי כֵּיפַיָּא׃ אֲרֵי קֳדָמַי גְּלַן כָּל אוֹרְחָתְהוֹן לָא מִסְתַּרָן מִן קֳדָמַי וְלָא מִטַּמְרָן חוֹבֵיהוֹן מִלְּקֳבֵל מֵימְרִי׃ וַאֲשַׁלֵּם לְתִנְיָנִין כְּקַדְמָאִין חוֹבֵיהוֹן וְחַטָּאֵיהוֹן עַל דְּאַחִילוּ יַת אֲרַע בֵּית שְׁכִנְתִּי בְּנִבְלַת שִׁקּוּצֵיהוֹן וְתוֹעֲבָתְהוֹן מְלוֹ יַת אַחְסַנְתִּי׃ יְיָ תּוּקְפִּי וְרָחְצָנִי וּמְשֵׁיזְבִי בְּעִידַן עָקָא לְשֵׁימַע גְּבוּרְתָּךְ עַמְמִין יְתוּן מִסְיָפֵי אַרְעָא וְיֵימְרוּן בְּרַם לְשִׁקְרָא פְּלַחוּ אֲבָהָתָנָא לְלָמָא וְלֵית בְּהוֹן הֲנָאָה׃ הַאֶפְשַׁר דְּיַעְבֵּד לֵיהּ אֱנָשׁ דַּחֲלָן וְאִינוּן טַעֲוָן דְּלֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ׃ בְּכֵן הָא אֲנָא מְחַוֵּי לְהוֹן בְּזִמְנָא הָדָא אִיחֲוִינוּן יַת פּוּרְעָנוּתִי וְיַת מְחַת גְּבוּרְתִּי וְיִדְעוּן אֲרֵי שְׁמִי יְיָ׃

האחד · ושלמתי ראשונה משנה · ומודתי פעלתם · והקרוב אליו כרשנא · היתה במעל הזה ראשונה · במעל · ומלק · ושלמתי · ראשונה כתיב · ויהי לבני אהרן ראשונה כתיב · ושארא ראשונה כתיב:

חטאת

בעט ברזל· משל הוא כלומר חקוקה בשיקוע ואין נוחה לימחק: חרושה· חקוקה כזה שהוא חורש בעומק: על לוח לבם· שאיכם שוכחין ע"ז שלהם: כזכר בניהם מזבחותם· כזכירת בניהם כן היתה להם זכירת מזבחותם כאדם שיש לו געגועין על בנו· ומדרש אגדה בעט ברזל בצפורן שמיר על ידי ירמיה שנקרא עמוד ברזל ועל ידי יחזקאל שנאמר לו כשמיר חזק מצור כ נתתי מצחך:

חטאת יהודה· דמה כי חטאתם היא כתובה וחרושה על לוח לבם שלא תוכל להמחה מלבם כאילו היא כתובה וחרושה בעט ברזל כי הדבר שיכתוב האדם בו וחוקק באבן הוא דבר קיים לעולם כמו שאמר בעט ברזל ועופרת לעד בצור יחצבון ומה שזכר עופרת כי ימלא אדם חקוק הכתיבה בעופרת כדי שלא ישברו בדי החקוק ותפסד צורת הכתיבה ופירו' בצפורן כמו בעט כי לפי שהאדם חוקק בצפרניו דמה עט ברזל שאדם חוקק בו לצפורן או נקרא צפורן וכן הוא אומר במדרש כעין צפורן של ברזל וחקק בו: ושמיר· פירושו הברזל החזק כמו שקרא האבן החזק שמיר באמרו כשמיר חזק מצור נתתי מצחך ותרגום ירושלמי מצור החלמיש שמיר טינרא ויש לפרש כי שמיר אמר על האבן החזק ובי"ת בצפורן במקום שנים כאילו אמר בשמיר כלומ' כתובה בעט ברזל ובצפורן ובשמיר כי אחר שאמר הכלי שיכתוב בו צריך שיאמר הדבר שיכתוב עליו ואף על פי שאמר על לוח לבם לבם הוא שמיר וחזק שהמשילו במקום אחר לאבן שנ' והסירותי את לב האבן ותכונת הפסוק כן היא כתובה בעט ברזל בצפורן ברזל והיא כתובה בשמיר ובאבן חזק כי היא חרושה על לוח לבם ולוח לבם הוא השמיר ובי"ת בעט בצפורן תהיה הבי"ת שקורא' בי"ת העזר ובי"ת בשמיר תהיה בי"ת כלי ופי' חרושה כמו חרותה מן חרות על הלוחות: ולקרנות מזבחותיכם· כפל אף על פי שאמר לבם לשון נסתר ואחר כך אמ' מזבחותיכם לשון נמצא כן הוא דרך המקרא במקומות רבים אמ' וכן חטאתיכם חרושה בקרנות מזבחותיכם כי הם החטאת ולמ"ד ולקרנות במקו' בי"ת כלמ"ד לפניכ' לחרב הרגתי לפני ישבת לכסא והדומי' להם: כזכור· אמר זכירת מזבחותם ואשריהם והספור עליהם הוא ערב עליהם כזכר בניהם שהם חביבים עליהם וזוכרים אותם תמיד לאהבתם אותם ויש מפרשים כזכר ענין הקטרה כמו אזכרתה לי' כלומר שהיו מעבירים בניהם באש והראשון נכון ויונתן תירגם כדאדכרתא בניהון אגוריהון: על עץ רענן· טעמו דבק עם מזבחות' לא עם אשריהם כי עץ רענן היא האשרה ופי' על סמוך כמו ועליו מטה מנשה ונבחת עליו את עולותיך והדומים להם כי האשרה היא העץ שהיו נוטעים לעבדו או שהיו מניחי' הצורה שהיו עובדים תחת האילן ועליו כאמר בכל מקו' תחת כל עץ רענן והיו בונין מזבחותם סמוך לאותו אילן שהיו מקריבין עליו קרבנות לעבודה זרה הנעבדת תחת האילן או לאילן עצמו וכן היו בונין מזבחות על ההרים הרמים ועל הגבעות הגבוהות שהיו עודים שם אלהיהם כמו שכתוב על גבעות· חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומי' להם ואני תמה מהמתרגם שתרגם על עץ רענן תחות כל אילן עבוף איך תרגם מלה בהפכה כי על ותחת שני הפכים: הררי בשדה· לפי שהיו עובדים על ההרים קרא ישראל הררי אמר דרך קריאה אתה הררי ומלת בשדה אף על פי שהטעם עמד בה פירושה שהיא דבוקה עם חילך אמר אתה הררי בשדה חילך וכל אוצרותיך לבז אתן כלומר שיוציאו השוללים הבוזה בשדה לחלוק שם השלל· חילך ממונך: כל אוצרותיך· חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם: במותיך בחטאת· כמו הפוך כאילו אמר בחטאת במותיך שהם בכל גבולך כלומר למה יהיה כל חילך וכל אוצרותיך לבז בעבור חטאת במותיך וכמוהו רבים תיבות שהן הפוכו' בטעמם כמו מקום שם קבר שם טעמו מקום שם קבר שם ומספר אל יודעי נהי כמו ויודעי נהי אל מספר והדומים להם רבים וכן תירגם יונתן הפוך בחוביכון דהויתון פלחין לטעותא בכל תחומיכון: ושמטתה ובך· פירוש ושמטתה והשמטה תהיה בך שתשמט מנחלתך לפי שלא שמטת אותה כהיותך בה ויונתן תירגם ואיתי סנאה על ארעכון ותהא בדיא משמטתא ובכון אעבד פורענות דינין: והעבדתיך· ברל"ת ולמעלה בפרשת אוי לי עמי והעברתי ברי"ש: קדחתם· הבערתם ולמעלה קדחה עד עולם ולמעלה עליכם: כה אמר יי'· לפי שהיו ישראל בוטחים במצרים ובאשור אמר זה: ומן יי' יסור לבו· כי אם לא יסור לבו מיי' אינו רע אם יבטח באדם שיעזרהו ותהיה כונתו כי בעזרת האל יוכל האדם לעזרו לא זולתו: והיה כערער בערבה· ת' כעכוביתא במשרא ופירש רב האיי אל שכבית הוא קוץ מבחוץ ומבפנים פרי כאכל ונקרא ערער: ולא יראה· על דרך המשל: כי יבא טוב· הוא המטר: ושכן חררים במדבר· שהעץ הוא ישכון במקום שהוא חררים וזהו במדבר במקום שלא יפול שם מטר מרוב החום וחררים ענין פרשה ודלקה מרוב חמימות מן ועצמי חרה מני חרב וחרה כחטתה כחר מפוח חררים שם בשקל חברים וכפל הענין במלות שונות ואמר ארץ מלחה לא תשב ומלחה תואר לארץ שלא תצמיח ובגזרה מן הישוב וכן ברית מלח ברית כגזר וכן ארץ פרי למלחה ות' כארע סדום דלא תתיתבת והמשיל האדם שיסיר בטחונו מהאל בזה העץ שאינו מתלחלח אלא עומד ביובש כל זמן ואף על פי שאין מת כן האדם הרע יהיה ברע כל ימיו ויבחר מותו מחייו: ברוך הגבר· והיה יי' מבטחו· אם יבטח בו הוא יהיה מבטחו ולא יירא מכל רע: והיה· על מים· שלא יצמא לעולם: ועל יובל· ועל פלגי מים ישלח שרשיו שאפילו שרשיו שיתפשטו במקום רחוק יהיו על פלגי מים: ולא יראה· על דרך המשלה כלומר אפי' כשיהיה חום בעולם לא יחום ממנו כי על מים הוא שתול ולא יוכל החום ליבשו ואפי' עלהו יהיה רענן שלא יפול כשאר העצים שמובלין עליהם בימות הגשמים ואפילו יהיה שנת בצורת שימנעו גשמים לא ידאג מפני זה כי הוא על מים· ואמר ידאג על דרך המשלה: ולא

חטאת ז' פתחין וסימ' נמסר בסוף סדר תצוה ובשמואל א' סימן ב': במותיך ג' וסימ' הצבי ישראל· יהונתן על במותיך חלל· במתיך בחטאת בכל גבולך· בתרא חסר: ושם ח' בקריאה וסימ' נמסר בסדר ויצא: ולא תשב ד' דסמיכי בקריאה וסימ' אשה תארש ואיש אחר ישכבנה· לכן ישבו ציים את איים· ולא תעבר בה רגל אדם ורגל בהמה· והיה כערער בערבה ולא יראה: מבטחו ד' בקריאה וסימ' ברוך הגבר אשר יבטח ביי'· אשרי הגבר אשר שם יי'· ינתק מאהלו מבטחו· וכית עכביש:

יז חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בצפרן שמיר חרושה על לוח לבם ולקרנות מזבחותיכם: כזכר בניהם מזבחותם ואשריהם על עץ רענן על גבעות הגבהות: הררי בשדה חילך כל אוצרותיך לבז אתן במתיך בחטאת בכל גבוליך: ושמטתה ובך מנחלתך אשר נתתי לך והעבדתיך את איביך בארץ אשר לא ידעת כי אש קדחתם באפי עד עולם תוקד: כה אמר יהוה ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרעו ומן יהוה יסור לבו: והיה כערער בערבה ולא יראה כי יבוא טוב ושכן חררים במדבר ארץ מלחה ולא תשב: ברוך הגבר אשר יבטח ביהוה והיה יהוה מבטחו: והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולא ירא כי יבא חם והיה עלהו רענן ובשנת בצרת לא ידאג

חובי בית יהודה כתיבין בעיט דברזל בטפר שמיר חריתין על לוח לבהון ולקרנת איגוריכון: כאידכרא בניהון איגוריהון ואשיריהון תחות כל אילן עבוף ועל רמתא מנטלתא: על דפלחתון על טוריא בחקלא ניכסיכון וכל בית גנזיכון לביזא אימסר בחובין דהויתון פלחין לטעותא בכל תחומיכון: ואיתי סנאה על ארעכון ותהי צדיא בשמיטתא ובכן אעבד פורענות דינין עד דאגלי יתכון מאחסנתכון דיהבית לכון ותשתעבדון לבעלי דבביכון בארעא דלא ידעתון ארי קידום תקיף כאישתא נפק מן קדמי ברגז עד עלמא יחול: כדנן אמר יי ליט גברא דאיתרחץ באינשא וישוי בשרא רחצניה ומן מימרא דיי יעדי לביה: ויהי כעכוביתא במישרא ולא יחזי ארי ייתי טבא וישרי דלא ולד במדברא בארע סדום ולא איתיתבת: בריך גברא דאיתרחיץ במימרא דיי ויהי מימרא דיי רוחצניה: ויהי כאלן דשתיל על מבוע דמיין ועל נגדין ישלח שורשוהי ולא יחזי ארי ייתי חומא ויהון טרפוהי עבוף ובשנת בצרתא לא יתהר

ז' פתחי· ל'· ל'· ל' בסיפ' ומ"ל וכל יחזקאל דכו'· כן בכל' חונה· ל'· יכה· ג' ב' חס' וח' ומ"ל קמץ ל' ומ"ל· ל'· ל'· ה'· ית בטע בסיפ'· ח'· ל' אס עליכ' טוב· קמץ· קמץ· ל'· ד'· ו'· ד'· ח'· יב· ירמיה· ג' חס' ח' בסי· ג' בסו' ולא לא ולא בסי'

עמוד ברזל ועל ידי יחזקאל שנאמר לו כשמיר חזק מצור כ נתתי מצחך: ואשיריהם· אשר על עץ רענן על עץ כמו אצל וכת' תחות כל אילן עבוף: הררי בשדה· ירושלם היושבת בהר המישור כל סביב העיר מישור שדה ולשון הררי כמו ערבי על שם שיושב בערבה מונטי"ינרש בלע"ז יושבים ההר: חילך· כמו ממונך: במותיך בחטאת· במותיך שעשו' בחטא לשם ע"ז בכל גבוליך: ושמטתה· על כרחך תשמט את ארצך את אשר לא שבתה ב בשבתותיכ' שאמרתי לכם ושבתה הארץ וכך· אנקם מחמת נחלתך אשר נתתי לך שלא עשית רצוני ל להשמיטה ד"א וכך מנחלתך וכך אנקם מנחלתך שאגלה א אותך ממנה: כי אש קדחתם באפי· יקדתם בבחירי: אשר יבטח באדם· בחרוש וקצירו לומר אזרע בשביעית ואוכל: זרועו· כמו עזרו וכת' רוחצניה: ומן יי' יסור לבו· שהבטיחו וציויתי את ברכתי לכם כך שמעתי: כערער· כעץ יחידי לשון ערירי ויש אומ' דגאסטיה בלע"ז ומנחם פיר' שם עץ מעצי היער וערער שמו וכן פי' כערער במדבר עץ אחד מעצי היער: בערבה· לשון מישור: חררים· יובש כמו וחרה מני חורב: ארץ מלחה· ארץ שהיא מלוחה ולא תהא מיושבת: ולא יראה· העץ כי יבא חסד: בצורת· לשון רעב פאמ"צא בלע"ז· לא"ו בצורת לשון מבצר וכן חברו מנחם: לא ידאג· לא יפחד: עקוב

עקוב הלב. מלא תואכה ועקובה מכל רעה: ואנוש. לשון חולי וחליו הוא זה: מי ידענו. הוא סבור מי ידענו אני יי' חוקרו: קורא דגר. קורא בלע"ז: ולא ילד. הקורא הזה מוסף אחריו אפרוחים שלא ילד דגר הוא ציפצוף שמצפצף העוף בקולו למסוך אפרוחין אחריו והלכו שהקורא דגר לא ילכו אחריו מסיגרלו שאינם מינו כך עושה עושר ולא במשפטו: יהיה נבל. מתקרי רשיעא: כסא כבוד וגו'. לפי שבא לומר כל עוזביך ובושו מתחיל בקילוסו של מקום ומדבר לפניו אתה שכסא כבוד ומרום מראשית בריית עולם ומכוון כנגד מקדשנו: מקוה ישר' יי' יושב עליו לפיכך כל עוזביך יבושו: וסורי בארץ יכתבו. אותם שסרים מדברי אינם מושמעים ם שליחותי בקברות ת תחתיות ארץ יכתבו: כי תהלתי אתה. בך אני מתהלל ומתפאר לומר שאתה מושיעי תהלתי ובלע"ז: איה דבר יי'. הפורענות שאתה מתנבא: ואני לא אצתי. לא מהרתי לזרוך להביאם מ מהיות רועה טוב מחזר אחריך לבקש עליהם רחמים: ויום אנוש. חולי של פורענות לא התאויתי ות"י ואנא לא עכבית על מימרך מלאתנבאה עליהון לאתבותהון לדחלתך ולפי התרגו' יהיה אצתי לשון עכוב כלומר לא עכבתי מלומר להם שליחותך ולהשיבם אליך אם היו שומעים אלי: מוצא שפתי נכח פניך היה. להטיב את חמתך מהם: אל

יִמִישׁ ז' בקריאה וסים' לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש. ומשרתו יהושע בן נון נער. ישאהו על כתף יסבלוהו. לא ימיש טרף. ולא ימיש מעשות פרי. איך ימיש לי לשובב שדינו. לא ימיש מרחובה תוך

וְלֹא יָמִישׁ מֵעֲשׂוֹת פֶּרִי׃ עָקֹב הַלֵּב מִכֹּל וְאָנֻשׁ הוּא מִי יֵדָעֶנּוּ׃ אֲנִי יְהוָה חֹקֵר לֵב בֹּחֵן כְּלָיוֹת וְלָתֵת לְאִישׁ כִּדְרָכָו כִּפְרִי מַעֲלָלָיו׃ קֹרֵא דָגָר וְלֹא יָלָד עֹשֶׂה עֹשֶׁר וְלֹא בְמִשְׁפָּט בַּחֲצִי יָמָו יַעַזְבֶנּוּ וּבְאַחֲרִיתוֹ יִהְיֶה נָבָל׃ כִּסֵּא כָבוֹד מָרוֹם מֵרִאשׁוֹן מְקוֹם מִקְדָּשֵׁנוּ׃ מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל יְהוָה כָּל־עֹזְבֶיךָ יֵבֹשׁוּ יְסוּרַי בָּאָרֶץ יִכָּתֵבוּ כִּי עָזְבוּ מְקוֹר מַיִם־חַיִּים אֶת־יְהוָה׃ רְפָאֵנִי יְהוָה וְאֵרָפֵא הוֹשִׁיעֵנִי וְאִוָּשֵׁעָה כִּי תְהִלָּתִי אָתָּה׃ הִנֵּה־הֵמָּה אֹמְרִים אֵלָי אַיֵּה דְבַר־יְהוָה יָבוֹא נָא׃ וַאֲנִי לֹא־אַצְתִּי מֵרֹעֶה אַחֲרֶיךָ וְיוֹם אָנוּשׁ לֹא הִתְאַוֵּיתִי אַתָּה יָדָעְתָּ מוֹצָא שְׂפָתַי נֹכַח פָּנֶיךָ הָיָה׃

ב' מרחבה · ב' תר מ"ל · ל' וחס' · ה' · דרכיו ק' · ל' · ל' · יוחיו ק' · ל' · ל' · ל' · וסורי ד' ק' · ל' · ל' · ל' ל' · ל'

וְלָא יִפְסוֹק מִלְמֶעְבַּד פֵּירִין׃ נְכִיל לִיבָּא מִכּוֹלָא וְתַקִּיף הוּא מַן יְדַעִינֵיהּ׃ אֲנָא יְיָ חָקַר לִיבָּא בָּחַר כּוּלְיָתָא וּלְמִתַּן לֶאֱנָשׁ כְּאוֹרְחָתֵיהּ כְּפֵירֵי עוֹבָדוֹהִי׃ הָא כְקוֹרָאָה דִמְכַנֵּישׁ בֵּיעִין דְּלָא דִילֵיהּ וּמַשְׁחַן אֶפְרוֹחִין דְּבַתְרוֹהִי לָא יְהָכוּן כֵּן כָּל גְּבַר רָשִׁיעַ דְּקָנֵי נִיכְסִין דְּלָא בְּדִינָא בְּפַלְגוּת יוֹמוֹהִי שָׁבֵיק לְהוֹן וּבְסוֹפֵיהּ מִתְקְרֵי רַשִׁיעָא׃ פּוּרְעָנוּתָא תִתְעֲבֵד מִינֵיהּ מִן קֳדָם דִּשְׁכִנְתֵּיהּ עַל כּוּרְסֵי יְקָרָא בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא עֵיל מִן אוּלָא מְקַבֵּל אֲתַר בֵּית מַקְדְּשָׁנָא סִיבוּר יִשְׂרָאֵל יְיָ כָּל דִּשְׁבָקוּ פּוּלְחָנָךְ יִבַהֲתוּן וְרַשִׁיעַיָּא דְּעָבְרוּ עַל מֵימְרָךְ בְּגֵיהִנָּם אִינוּן עֲתִידִין לְמִיפַּל אֲרֵי שְׁבָקוּ פּוּלְחָנָךְ יְיָ דְּבִדִילֵיהּ אַתְּ מַיְתֵי עֲלֵיהוֹן יְקָרָא כְּמַבּוּעַ דְּמַיִין דְּלָא פָּסְקִין מוֹהִי׃ אַסֵּינִי יְיָ וְאִתַּסִּי פְּרוֹקְנִי וְאִתְפָּרַק אֲרֵי תוּשְׁבַּחְתִּי אַתְּ׃ הָא אִינוּן אָמְרִין לִי אָן דְּאִתְנַבֵּיתָא בִּשְׁמָא דַיְיָ יִתְקַיֵּים כְּעַן׃ וַאֲנָא לָא עַכֵּיבִית עַל מֵימְרָךְ מִלְּאִתְנַבָּאָה עֲלֵיהוֹן לְאוֹתָבוּתְהוֹן לְדַחַלְתָּךְ וְלְיוֹם בִּישׁ דְּאַתְּ מַיְתֵי עֲלֵיהוֹן לָא חַמֵּדִית אַתְּ גְּלֵי קֳדָמָךְ אַפָּקוּת שִׂפְוָתִי גְּלֵי קֳדָמָךְ הֲוָה׃

ומרמה: יכתבו ד' בקריאה וסים' מקוה ישראל יי' כל עוזביך יבשו. ובכתב בית ישראל יכתבו. ועם צדיקים אל יכתבו. ועל ספרך כלם יכתבו:

ולא ימיש מעשות פרי. כי אפי' בשנת בצורת יהיה בלחותו ויתן פריו בעתו כן האדם הטוב אמר יבטח בי' לא יסור טובו לעולם ואפי' בשעה שאחר בני אדם בצרה הוא יהיה בטוב כמו שאמר בשם צרות יצילך ובשבע לא יגע בך רע ופרי האדם הטוב שילמדו בני אדם חכמתו ומעשיו הטובים והעלה הוא משל לממונו ועשרו שיהנו בני אדם ממנו: עקוב הלב. לפי שדבר על הבטחון שהוא רע כשיטים ב בטחונו באדם וזה תלוי בבוכת הלב כמו שאמר ומן יי' יסור לבו כמו שפי' לפיכך דבר בבוכת הלב ואמר כי הלב עקוב יותר מכל דבר כלומר מרמה כי יוכל אדם להראו' בפיו ובמעשיו טוב ויהיה לבו רע ומי ידע זה בלתי הא' לפיכך אמר מי ידענו ואמר אני יי' חוקר לב והמרמה תלויה בלב לא בפה ובמעשה כי אף על פי שתהיה לפעמים המרמה בפה שיאמר דברים שהכונה בהם על שני פנים או יעשה מ מרמה בידיו הכל הוא בבוכת הלב לפיכך אמר מכל כי אין דבר מרמה כמו הלב: ואנוש הוא. ענין כאב ושבר כמו אנוש כאבי אנושה מכתי ויאמר על דרך המשלה בכאב הלב בינון או בדאגה או בעסקים רעים או במחשבה לפיכך אמר ואנוש הוא ואמר חרפה שברה לבי ואנושה: אני יי' חוקר לב בוחן כליות. זכר כליות כי הכליות יועצות והלב גומר: ולתת. בפרשה זו ולתת בוא"ו כפרי בלא וי"ו ולמטה בפרשת חנמאל בן שלום בהפך לתת בלא וי"ו וכפרי בוי"ו והסימן ויכלו ופי' ולתת אמ' אני יי' חוקר לב וכן בידי גם כן לתת לאיש כדרכיו: כדרכו. לשון יחיד כתיב. וקרי כדרכיו לשון רבים והענין אחד כי זה דרך כלל וזה דרך פרט או הוא גם כן ככתוב לשון רבי' ויו"ד הרבים חסרה מהמכתב: קורא דגר. לפי שאמר לתת לאיש כדרכיו אמר אל תתמה על הרשע שהוא מצליח בנכסים איך לא יתן לו הא' כדרכיו כי תדע כי הרשע שאין עשרו במשפט לא יעמוד לו אלא יצא מידו בחצי ימיו והמשילו לקורא והוא עוף שקורין בלע"ז פרני"ץ והוא רובץ על ביציעוף אחר ומחמם אותם והביצים ההם לכשיבקעו ויצאו האפרוחים לא יהיו כמו בניו שילכו אחריו אלא יעזבוהו ולא יכירוהו שלא אחרי מי שהיה להם אם גם כן הרשע שעשה עשר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו או ימות הוא ויעזוב עשרו לאחרים ולא ישלים ימיו עם העשר שעשה ויהיה נבל באחריתו כלומר שופל מת טרם זמנו או יאבד העושר מידיו בחצי ימיו ויהיה נבל ופחות באחריתו וכן ת"י הפסוק הא כקוראה דמכנש בעין דלא דיליה וגו' כבעמוד · ימו כתוב בלא יו"ד הרבים וקרי ימיו ביו"ד הרבים וכמוהו יחתו מריבו עליו בשמים ירעם: כסא כבוד. פירש הגאון רב סעדיה דבק עם סוף הפסוק שלמעלה ממנו כאילו אמר יהיה נבל מכסא הכבוד כלו' מושלך ות"י פורענותא תתעביד מניה וגו' כבעמוד ורבותינו פירשו על בית המקדש שאמרו שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם ואחד מהם מקום בית המקדש שנאמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו מראשון עד שלא נברא העולם ועוד אמרו שבית המקדש מכוון כנגד כסא הכבוד שנאמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו וזה הדרך דרכו המפרשים ואמרו בספר יצירה והיכל קדש מכוון באמצע ואני הארכתי בזה הענין בפירוש תהלים במזמור שיר המעלות זכור יי' לדוד והענין הוא טוב אלא שאין ענינו דבק עם הפסוק שלפניו ושלאחריו והחכם רבי שמואל בן תבון הדביקו לענין הפסוק שאמר אני יי' חוקר לב בוחן כליות וגו' ופירש כסא כבוד בחסרון כ"ף הדמיון כאילו אמר ככסא כבוד וכמוהו רבים ופירש הענין כן בא הנביא להודיע שהשם ית' שוכן במקדש כמו שיושב בכסא כבוד מרום שהוא השמים העליונים שקראו ישעיהו הנביא גם כן כסא רם ונשא כן קראו ירמיהו מרום ואמר שהוא מראשון כלומר מקדם כמו שכתוב מכון כסאך מאז אמר כמו שהשמים שהם כסא יי' והם כסא כבודו מעידים על מציאותו ועל כבודו כן מקום מקדשנו מעיד ומורה על עצם מציאותו שהשכין אורו וכבודו בו ולא יחשוב החושב שהיות הש"י על כסא רם ונשא והוא השמים ימנעהו מלדעת את אשר בארץ ומלהשגיח בשפלים ומענוש הרעים על רשעם כי מקום מקדשנו הוא עדות וראיה שהוא רואה בשפלים וחוקר לבותם וכליותם כי הוא שוכן במקדשנו ושכנו ושבתו בשמי' ונראה בו אורו וכבודו ואח' שהוא שוכן בו והוא כמבא בתוכנו מן ההכרח להאמין שהשם רואה אותנו ופוקד את מעשינו ובוחן את לבבנו וכליותינו לטוב ולרע וזה הוא שהוסיף ואמר מקוה ישראל וגו' וענין וסורי בארץ יכתבו כלו' הסורים אשר בעמו שהם סרים מהשם ית' ומעבודתו יכתבו בארץ לטוב עפר כבהמות לא יהיה בהם חלק כאשר שיכתב בשמים מבני עליה וזה מפני שעזבו מקור מים חיים הוא הש"י על כן לא יחיו אך ימותו כבהמות וזה הפירוש הוא נכון לענין הפרשה: מקוה ישראל. ענינו לשון קריאה אתה שאתה מקוה ישראל ומבטח לכל הבוטחים בך כל עוזביך שאין להם בטחון בך יבשו ממבטחם בבשר ודם כמו שעקרים שהיו בוטחי' באדם ואמר עוד וסורי בארץ יכתבו והסורי' ממך כמו שאמר ומן יי' יסור לבו בארץ יכתבו לא יהיה להם חלק בך כיון שעזבוך אלא יכתבו בארץ כמו הבהמות שלא ישאר מהם דבר שיהיה להם חלק בך: כי עזבו מקור מים חיים את יי'. וזהו מדה כנגד מדה שהם עזבוך שאתה מקור מים חיים שלא יפסקו כן הדבקים בך לא תפסק טובתם לא בזה ולא בבא והם שעזבוך ושמו בטחונם בבשר ודם שהוא חלק הארץ כן יכתבו הם בארץ ולא בשמים מקוה ענין תקוה וכן תרגם יונתן סבור ישראל ויש מפרשין כמו מקוה מים כלומר שאתה מקוה טהרה לישראל והראשון נכון: וסורי. יסורי כתוב כלומר אותם שיסורו ממך וקרי וסורי והוא תאר מבחי הע"ן בשורק כמו סורי הגפן נכריה גולה וסורה כתלן חסי' והדומים להם והכנוי לנבאת כלומר סורי ממני שהם סרים מהשם כי אני דבק בהשם והם סרים ממני ועוזבים את יי' ועל הדרך הזה אמר ככל אשר צוך משה עבדי אל תסור ממנו כי ממנו שב אל משה ור"ל מדרכו הטוב וכן אמר ירמיה וסורי ר"ל הסורי' ממני כלומר מדרכי הטובה שאני דבק בהם ואפשר שיהיה וסורי כמו סורים ויהיה חסר מ"ם הרבים כמו וקרע לו חלוני שהוא כמו חלוני' והדומים להם: רפאני יי'. יהוא בקש רפואה מן המכה והכאב כמו שאמר למה היה כאבי נצח ומכתי אנושה והכאב והמכה כמו שפירשנו הוא הבזוי והקללה: כי תהלתי אתה. אני מתהלל בך שתצילני מידם: הנה המה. דבר יי'. שאתה אומר שתחרב הארץ יבא נא כי אין אנחנו מאמינים כי יי' דבר להחריב עירו: ואני לא אצתי. לא דחקתי עצמי ולא דאגתי מזה הדבר שאהיה רועה אחריך כלו' שאהיה נביא: ויום אנוש לא התאויתי. כי ידעתי כי יום אנוש יהיה לי יום הנבואה אבל אתה הכרחת אותי יום אנוש יום חזק וכבד: מוצא שפתי. שאמרתי לך הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי ויונתן תרגם ואנא לא עכבית על מימרך לאתנבאה עליהון וגו' כבעמוד: אל

אל תהיה לי למחתה • כלומר אל תגרום לי בבגדתי שאהיה מחתה לפניהם • מחסי אתה ביום רעה • ביום שחוששים עלי רעה אתה מחסי • וכן תעשה תמיד שלא אחת לפניהם כמו שהבטחתני • יבשו רודפי • הבא עליהם אחר שהם אומרים יבא נא הבא אותו עליהם • ומשנה שברון שברם • ומשנה תיכנו סמוך כי הוא נקוד סגול והוא כמו ושברון שני וכן ומשנה כסף כמו וכסף שני ורוצה לומר בשברון שני שברון אחר שברון ולא רצה לומר שנים לבד באמרו משנה אלא שברון אחר שברון כמה פעמים וכן וסוב מול את בני ישראל שנית כמו שפירשנו • כה אמר יי׳ • עם כתוב וקרי העם ואחד הוא שא שהכתוב חסר הא הידיעה • אשר יבאו בו • תחלה קרא בשער שנכנסין ויוצאין בו מלכי יהודה כי להם ראוי להוכיח העם ולשמור את יום השבת ומה שאמר בשער בני העם לקרוא באזני העם ה הנכנסים והיוצאים באותו שער כי לא מלכי יהודה לבד היו נכנסים ויוצאים בו כי גם העם שהיו שוכנים סמוך לאותו שער היו נכנסין ויוצאין בו ואמר לו שיקר׳ אח׳ כן בכל שערי ירושלם כדי להזהי׳ כל העם ומה שאמר לו לקרוא בשערים לפי שהיו ת מכניסין ומוציאין דרך השערי׳ בשבת ולא הזהירם שלא בהכנס׳ והוצאה דרך השערים חוץ לעיר כי בעיר לא היו חייבי׳ כי ירושלם דלתותיה נעולות בלילה ואין חייבין עליה משום ר״ה לפיכך אמר והבאתם בשערי ירושלם לבלתי הביא משא בשערי העיר הזאת ואמר ולבלתי שאת משא ובא בשערי ירושלם ומה שאמר ולא תוציאו משא מבתיכ׳ ביום השבת ר״ל חוץ לעיר ומה שזכר ההבאה יותר מן ההוצאה לפי שירושלם היה כרך גדול ובכרך המביאים משא הם יותר מן ה המוציאים כי מביאי׳ בני הכפר׳ לעיר תבואה ופירות וכן ממכר וכן כתו׳ בספר עזר׳ כשהוכיחם נחמיה על השבת ואמ׳ ומביאים ירושלם ביום השבת ואמר ויסגרו הדלתות ואמר אשר לא יפתחום עד אחר השבת ומנערי העמדתי על השערים לא יבא משא ביום השבת הנה לא הזהירם שלא מחוץ לעיר לא בתוך העיר כי לא היו חייבים בהכנסה והוצאה מבתיהם בתוך העיר לפי שירושלם היו דלתותיה כ נעולות בלילה ואין חייבין עליה משום ר״ה ומה שאמר שמעו דבר יי׳ מלכי יהודה ולא היה אלא מלך אחד ר״ל המלך ובניו ולפי שהיו עתידים למלוך אחר האב קראם מלכים • עשות בה כל מלאכה • בה כתיב וקרי בו ושניהם נכונים כי ימצא שבת לשון זכר ולשון נקבה לשון נקבה ברוב ולשון זכר כל שומר שבת מחללו ומה שאמר ובאו בשערי העיר הזאת ר״ל ובאו ויבאו כמו שאמר אשר יבאו בו מלכי יהודה ואמר יבאו בו ומה שכוה להזהירם על השבת והיו כמה עברות אחרות בידם ואף ע״ז לפי שמירת שבת עיקר גדול באמונת האל בחדוש העולם ובאמונה באותות ובמופתים ו ובקיום כל התורה וכל המשמר השבת באמונה ישרה לא ב במהר הוא חוטא בשאר המצות ואמרו רז״ל כל המשמר שבת כהלכתה אפילו עובד ע״ז כדור אנוש מוחלין לו שנאמ׳ אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה כל שומר שבת מחללו אל תקרי מחללו אלא מחל לו והמצוה הראשונה שנצטוו ישראל קודם מתן תורה היא שבת ואתה רואה כמה גדולה שמירת שבת שהרי תלה חרבן ירושלם בשמירת שבת ומפסוק והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלם למדו רז״ל רמז ואמרו אין הדליקה מצויה אלא בבית שיש בו חלול שבת ואמרו שאלו לא תכבה בשעה שאין בני אדם מצוים לכבותה והנה הדרשה מבוארת וענין פרשת היוצר גם כן מבוארת וענינה כי ההשגחה בבני אדם והיכולת ביד האל וכל שכן ישראל שהשגחתו תמיד עליהם לפיכך אמר כן אתם בידי בית ישראל • והנהו

רשי

אל תהיה לי למחתה • אל יהי שליחותך למחתה • יבושו רודפי • אנשי ענתות לבדם • ולא שמעו • אבותיכם למה שצויתים • ובא • כמו ובא •

חביא ה׳ וסימ׳ נמסר בריש ישעיה סימ׳ א׳ • יצאו י״ד וסימ׳ וגם את הגוי • ולפני אלעזר הכהן יעמד • יתן יי׳ את איביך • ואני וכל העם אשר אתי • אם יצאו בנות שילו • ובניך אשר יצאו ממך דמלכים • וחברו

אַל־תִּהְיֵה־לִי לִמְחִתָּה מַחֲסִי־אַתָּה בְּיוֹם רָעָה׃ יֵבֹשׁוּ רֹדְפַי וְאַל־אֵבֹשָׁה אָנִי יֵחַתּוּ הֵמָּה וְאַל־אֵחַתָּה אָנִי הָבִיא עֲלֵיהֶם יוֹם רָעָה וּמִשְׁנֶה שִׁבָּרוֹן שָׁבְרֵם׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה אֵלַי הָלֹךְ וְעָמַדְתָּ בְּשַׁעַר בְּנֵי־עָם אֲשֶׁר יָבֹאוּ בוֹ מַלְכֵי יְהוּדָה וַאֲשֶׁר יֵצְאוּ בוֹ וּבְכֹל שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִָם׃ וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה מַלְכֵי יְהוּדָה וְכָל־יְהוּדָה וְכֹל יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם הַבָּאִים בַּשְּׁעָרִים הָאֵלֶּה׃ כֹּה אָמַר יְהוָה הִשָּׁמְרוּ בְּנַפְשׁוֹתֵיכֶם וְאַל־תִּשְׂאוּ מַשָּׂא בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וַהֲבֵאתֶם בְּשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִָם׃ וְלֹא־תוֹצִיאוּ מַשָּׂא מִבָּתֵּיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וְכָל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ וְקִדַּשְׁתֶּם אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם׃ וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא הִטּוּ אֶת־אָזְנָם וַיַּקְשׁוּ אֶת־עָרְפָּם לְבִלְתִּי שׁוֹמֵעַ וּלְבִלְתִּי קַחַת מוּסָר׃ וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּן אֵלַי נְאֻם־יְהוָה לְבִלְתִּי הָבִיא מַשָּׂא בְּשַׁעֲרֵי הָעִיר הַזֹּאת בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וּלְקַדֵּשׁ אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת־בָּה כָּל־מְלָאכָה׃ וּבָאוּ בְשַׁעֲרֵי הָעִיר הַזֹּאת מְלָכִים וְשָׂרִים יֹשְׁבִים עַל־כִּסֵּא דָוִד רֹכְבִים בָּרֶכֶב וּבַסּוּסִים הֵמָּה וְשָׂרֵיהֶם אִישׁ יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם וְיָשְׁבָה הָעִיר־הַזֹּאת לְעוֹלָם׃ וּבָאוּ מֵעָרֵי־יְהוּדָה וּמִסְּבִיבוֹת יְרוּשָׁלִַם וּמֵאֶרֶץ בִּנְיָמִן וּמִן־הַשְּׁפֵלָה וּמִן־הָהָר וּמִן־הַנֶּגֶב מְבִאִים עוֹלָה וְזֶבַח וּמִנְחָה וּלְבוֹנָה וּמְבִאֵי תוֹדָה בֵּית יְהוָה׃ וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלַי לְקַדֵּשׁ אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וּלְבִלְתִּי שְׂאֵת מַשָּׂא וּבֹא בְּשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִַם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וְהִצַּתִּי אֵשׁ בִּשְׁעָרֶיהָ וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת יְרוּשָׁלִַם וְלֹא תִכְבֶּה׃

הַדָּבָר אֲשֶׁר הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר׃ קוּם וְיָרַדְתָּ בֵּית הַיּוֹצֵר וְשָׁמָּה אַשְׁמִיעֲךָ אֶת־דְּבָרָי׃

לא יהי מימרך לי כדבין רחצני את בעידן עקא׃ יבהתון רדפי ולא איבהת אנא יתכלמון אינון ולא איתכלם אנא איתא עליהון יום ביש ועל חד תרין תברא תברינון׃ כדנן אמר יי׳ לי איזיל ותקום בתרע בני עמא דיעלון ביה מלכיא דבית יהודה ודיפקון ביה ובכל תרעי ירושלם׃ ותימר להון קבילו פתגמא דיי׳ מלכיא דבית יהודה וכל דבית יהודה וכל יתבי ירושלם דעלין בתרעיא האילין׃ כדנן אמר יי׳ איסתמרו בנפשתכון ולא תטלון מטול ביומא דשבתא ותיעלון בתרעי ירושלם׃ ולא תפקון מטול מבתיכון ביומא דשבתא וכל עיבידתא לא תעבדון ותקדשון ית יומא דשבתא כמא דפקידית ית אבהתכון׃ ולא קבילו ולא ארכינו ית אודניהון ואקשיאו ית קדלהון בדיל דלא למשמע ובדיל דלא לקבלא אולפן׃ ויהי אם קבלא תקבלון למימרי אמר יי׳ בדיל דלא לאעלא מטול בתרעי קרתא הדא ביומא דשבתא ולקדשא ית יומא דשבתא בדיל דלא למעבד ביה כל עיבידתא׃ ויעלון בתרעי קרתא הדא מלכין ורברבין יתבין על כורסי דוד רכיבין ברתיכין ובסוסון אינון ורברבניהון אינש יהודה ויתבי ירושלם ותתיב קרתא הדא לעלם׃ ויתון מקרויא דבית יהודה ומסחרני ירושלם ומארע שבט בנימן ומן שפילתא ומן טורא ומן דרומא מיתן עלוון וניכסת קודשין וקורבנין ולבונתא ומעלי תודתא לבית מקדשא דיי׳׃ ואם לא תקבלון למימרי לקדשא ית יומא דשבתא ובדיל דלא למיטל מטול ומיעל בתרעי ירושלם ביומא דשבתא ואדליק אישתא בתרעהא ותשיצי בירנית ירושלם ולא תטפי׃ פתגם נבואה דהוה עם ירמיה מן קדם יי׳ למימר׃ קום ותיחות לבית פחרא ותמן אשמעינך ית פתגמי׃

מסרה

דישעיה • ויקם המלך לילה • כה אמר יי׳ אלי הלוך • והיה ביום ההוא יצאו מים חיים • ואתה בן אדם שים לך שנים דרכים • ביום ההוא יצאו מלאכים • בבאם הכהנים ולא • ואתה בחליים רבים • וחד ויצאו וסימ׳ עלו הסוס׳ והתהללו • הביא ח׳ וסימ׳ נמס׳ בריש ישעיה • ומביאי חד מן מלין דחס׳ יוד בלישן ביאה וסימ׳ והיה כי יבאך יי׳ אל ארץ הכנעני כאשר נשבע • תבאמו ותטעמו בהר • ואבא אתכם אלי • ויבאנו אל המקום • ויבאום אל יהושע • ואבאה אתכם • ומבאי תודה בית יי׳ • ויבאם בבלה • והבאותם בית יי׳ • סמל הקנאה הזה בבאה • ואבאם אל ארץ • במים רבים הבאיך • ושובבתיך ושׁשאתיך • ואבא אותם אל לשכת׃

והנהו· כתוב מלה אחת וקרי והנה הוא שתי מלות והענין אחד: האבנים· כלי היוצר שעושה עליו הכלים בחומר אשר בידו ות״י סדנא ובספ׳ השרשים הארכתי בפירושו עוד: יוצר· פעל עבר כי הוא קמוץ הכיו והכיו פתח: מרעתו אשר דברתי עליו· פי׳ מרעתו אשר דברתי עליו בעבורה להרע לו אחר כן אמ׳ ורגע אדבר וגו׳: לבנות ולנטוע· פי׳ וכן עשיתי שבניתים ונטעתים ואחר כך עשה הרע ונחמתי והוזכרנו לפי׳ הזה לפי שצריך להפריש בין שתי המדות האלה כי הרעה לא תחול אם יעשו תשובה אבל הטובה תחול על כל פנים כיון שיעדה האל אבל לא תעמוד אם יעשו הרעה כמו שאמר ירמיהו לחנניה בן עזור ויש רמז בענין הזה כי ברעה אמר חשבתי ובטובה אמר אמרתי: להטיב אותו· כמו להטיב לו וכן את מי הגדת מלין כמו למי: ועל יושבי· כמו ואל יושבי וכן ותתפלל על י״י כמו אל י״י: יוצר עליכם רעה· מחדש ואמר בזה הלשון לפי שזכר בפרשת יוצר כלי חרש שהוא מחדש הכלים ועושה כלי זה ואחר כך כלי אחר חדש שלא ידמה לראשון כן אחדש עליכם רעה אחר רעה: ואמרו נואש· וכשתאמר להם זה הם יאמרו לך נואש כלומר נואש לבנו מהלוך אחריו׳: לכן· שערורית· ענין לכלוך וטנוף מי שמע כזה שיניח אדם טהור וילך אחרי גלול וטנוף ות״ת שנוי כלומר דבר משונה עשתה והמשיל משל ואמר: היעזוב מצור שדי שלג לבנון· השמוב אדם המים היוצאים מצור שדה וזכר שדה לפי שהם כמצאים אתו בשדה ומזומנים לו ולא יצטרך ללכת אחריהם לרחוק לשתות מהם אבל אם הם בשדהו וכתלי׳ מצור שהם קרים היעזוב אדם אותם משתותם בימי החום באמת לא יעזוב אותם ואני לישראל טוב כמים קרים על נפש עיפה ואני מזומן וקרוב אליהם בכל קראם אלי ואיך עזבוני ושכחוני עמי והמשיל עוד משל אחר קרוב לזה כי המים הקרים והטובים יביאום בני אדם מרחוק דרך בצורות מתחת הארץ עד לעיר או קרוב לעיר מרוב חשיבותם וקראם זרים לפי שהם באים ממקום זר ורחוק ואותן מים אם ינתשו באמת לא ינתשו ואני רחוק מהם לפי מעלתי וקרוב אליהם להטיב להם אם ישמעו אלי ואיך נטשוני ושכחוני עמי: ינתשו· בתי״ו כמו בטי״ת שהיא נטישה ועזיבה כי הטי״ת והתי״ו ממוצא אחד ויבאו בענין אחד כמו טעה ותעה וכן ונטשתי אתכם ואת העיר אשר נתתי לכם ולאבותיכם מעל פני כענין ונתשתי בתי״ו ות״ת הפסו׳ כן כמא דלית איפשר דיפסקון מי תלג וגו׳ כבעמור: כי שכחוני· ויכשילום· חסר המכשילים וכן ויגד ליעקב ויגד המגיד והמכשילים הם נביאי השקר: שבילי עולם· חס׳ לעזוב שבילי עולם כלומר הם המכשילים השבילים שדרכו אבותיהם הצדיקים מעולם: וללכת נתיבות דרך לא סלולה· כי דרכם היא דרך לא דרוכה כי חדשה היא כמו שאמ׳ חדשים מקרוב באו: שבולי· כתוב בוי״ו וקרי שבילי ביו״ד והענין אחד אבל המשקל׳ איכם אחד וחסרון מלת לעזוב ימצאו כמוה רבים כי כן דרך הכתו׳ לחסר מלה שמובן ענינ׳ מהכתוב ותחס עליך שחסר נפשי או עיני ותכל דוד והדומים להם רבים כמו שכתבנו בספ׳ מכלל: לשום· הם גורמין בדרכיהם הרעים לשום ארצם לשמה: שרוקות עולם· כתוב בוי״ו וקרי ביו״ד שריקות ר״ל שישרוק עליהם כל עובר וזה יהיה לעולם כלומר זמן רב: ישם ויניד בראשו· יתמה בלבו ויניד בראשו כאדם התמה: ברוח· כמו רוח קדים שהיא חזקה ומפיצה הקש והדברים הדקים כן אפיצם לפני האויב שיברחו לפניו הנה והנה עורף ולא פנים:

לאמור ג׳ מל׳ בקריא׳ וסי׳ יברכם ביום ההוא לאמור בך יברך קדמא׳ דפסוק· ויהי דבר י״י אלי דעליה הכיוצר הזה לא אוכל לעשו׳ לכם· ויהי דבר י״י אל ירמיהו לאמור דעליה אם תפרו את בריתי היום ואת בריתי הלילה: אותו ב׳ מל׳ בסיפ׳ וסימ׳ ונחמתי על הטובה· ויקצפו השרים: נואש ד׳ וסימ׳ ברב דרכך יגעת· מנעי רגלך

וארד בית היוצר והנהו עשה מלאכה על האבנים: ונשחת הכלי אשר הוא עשה בחמר ביד היוצר ושב ויעשהו כלי אחר כאשר ישר בעיני היוצר לעשות:

ויהי דבר יהוה אלי לאמור: הכיוצר הזה לא אוכל לעשות לכם בית ישראל נאם יהוה הנה כחמר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל:

רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לנתוש ולנתוץ ולהאביד: ושב הגוי ההוא מרעתו אשר דברתי עליו ונחמתי על הרעה אשר חשבתי לעשות לו: ורגע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנטוע: ועשה הרעה בעיני לבלתי שמע בקולי ונחמתי על הטובה אשר אמרתי להיטיב אותו:

ועתה אמר נא אל איש יהודה ועל יושבי ירושלם לאמר כה אמר יהוה הנה אנכי יוצר עליכם רעה וחשב עליכם מחשבה שובו נא איש מדרכו הרעה והיטיבו דרכיכם ומעלליכם: ואמרו נואש כי אחרי מחשבותינו נלך ואיש שררות לבו הרע נעשה: לכן כה אמר יהוה שאלו נא בגוים מי שמע כאלה שערורת עשתה מאד בתולת ישראל: היעזב מצור שדי שלג לבנון אם ינתשו מים זרים קרים נוזלים: כי שכחני עמי לשוא יקטרו ויכשלום בדרכיהם שבילי עולם ללכת נתיבות דרך לא סלולה: לשום ארצם לשמה שרוקת עולם כל עובר עליה ישם ויניד בראשו: כרוח קדים אפיצם לפני אויב

ונחתית לבית פחרא והא הוא עביד עיבידתא על סדנא: ואתחבל מנא דהוה עביד דטינא ביד פחרא ותב ועבדיה מן אוחרן כמא דכשר בעיני פחרא למעבד: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: הכפחרא הדין הלא יוכלא קדמי למעבד לכון בית ישראל אמר יי הא כמא דטינא ביד פחרא כן אתון חשיבין קדמי בית ישראל: זמן אימליל על עמא ועל מלכותא למעקר ולתרעא ולאבדא: ויתוב עמא ההוא מבישתיה דגזרית עלוהי ואתוב מן בישתא דחשבית למעבד ליה: וזמן אימליל על עמא ועל מלכותא למבני ולקיימא: ויעבד דביש קדמי בדיל דלא לקבלא למימרי ואתוב מן טבתא דאמרית לאיטבא ליה: וכען אימר כען לאנש יהודה וליתבי ירושלם למימר כדנן אמר יי הא אנא ברי עליכון בישא ומחשב עליכון מחשבא תובו כען גבר מאורחיה בישתא ואתקינו אורחתכון ועובדיכון: ואמרו תבנא מבתר פולחנך ארי בתר עשתוננא נהך וגבר הרהור ליביה בישא נעביד: בכן כדנן אמר יי שאילו כען בעממיא מן שמע כאילין שנו עבדת לחדא כנישתא דישראל: הא כמא דלית איפשר דיפסוק מי תלג דנחת על חקלי לבנן כן לא יפסקון ממטר נחתין ומי מבוע נבעין: ארי שבקו פולחני עמי לא להנאה אסיקו בוסמין ואטעיאונון באורחתהון בישתא משבילין תקנן דמן עלמא למיזל באורחן דלא תקנן בשבילין דלא מכבשין: לשואה ארעהון לצדו אישתממות עלם כל דיעיבר עלה יכלי ויניד ברישיה: כביזור רוח קידומא כן איבדרינון קדם בעלי דבביהון

מחף· ואמרו נואש כי אחרי מחשבותינו· הלהוכח מלים תחשבו· וא׳ ונואש ממנו שאול: סלולה ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ דרך לא סלולה: וארח ישרים סללה בתרא חס׳:

רשי

על האבנים· על סדנא פורמא״ש בלע״ז: אשר הוא עושה בחומר· אשר הוא עושה מן החומר כשהיה ביד היוצר בעודו לח … ומקרא מסורס הוא: מרעתו אשר דברתי עליו· מעבירות שבידו אשר בשבילה דברתי עליו לנתוש ולנתוץ אשר פורקי״ר בלע״ז: ונחמתי· וחשבתי מחשבה אחרת: ואמרו נואש· וידעתי שהם יאמרו לך על דברך שאין תוחלת להם: שערורית· דבר גנאי: היעזב מצור שדי שלג לבנון· היעזב אדם הצריך לשתות מים הנוזלים מצור שבשדות הבאים משלג הלבנון שהוא נקי: אז אם ינתשו מים זרים· אז אם יעזבו מים חיים נובעי׳ שהם זרים עד הנה מכל אדם והם קרים זרים הם נובעים ואת יזכיר אני קרתי ושתיתי מים זרים ומנחם חברו זרי׳ עם לא זורו ולא חובשו לשון מיתני תרוכ׳ ונתן טעם לדבריו ואמ׳ כי אם בקש לדבר בלשון זרם היה מכפיל את המ״ם והיה מוסיף יו״ד תו״ם והיה אומ׳ זרומים לרבות המ״ם ולהיותם זרמים· זרים לשון ראשון של רש״י הוא לשון זרם ללשון שני הוא לשון זרות כלומ׳ מים מאוסים: שדי· כמו שדה: קרים· פריו״דא״ש בלע״ז: נוזלים· קוראנ״ק בל״ ועוד יש לפותרו אם ינתשו להיות מים זרי׳ נמאסים המים שהם קרים נוזלים: כי כן עשו עמי אשר שכחוני ולשוא יקטרו: שבילי עולם· שבילים המתוקני׳ אמרו שהם מכשול כדי ללכת דרך לא סלולה לא כבושה: שריקות· העובר על חרבות שראה כבר בבנינם טובות רגיל לשרוק: ישום· יתמה:

אדאם. מדה כנגד מדה כמו שהם פנו אלי ערף ולא פנים כן אפנה להם ערף ולא פנים אראם כי אפנה אליהם כלומר כשיבא יום אידם אסתיר פני מהם ולא אראם בפנים להושיעם רק ראיית ערף שהוא הסתרת פנים והפלגה אחר גו׃ ויאמרו. אלה הם דברי ירמיהו שאמר כנגד האל כלומר אני אוכיחם בדבריך והם אומרים איש לאחיו לכו ונחשבה על ירמיהו׃ לכו. ענין זרוז כמו לכה נא אנסכה בשמחה לכו נא ונוכחה לכו ונכהו בלשון והדומים להם׃ מחשבות. רוצה לומר מחשבות רשת להמיתו׃ כי לא תאבד תורה מכהן. כלומר מה אנו חסרים אם ימות כי לא תאבד בעבור זה התורה כי שאר הכהנים יודעים אותה וכן יש אתנו חכמים בעלי עצה וכן יש

על ירמיהו ד׳ בקריא׳ וסימ׳ לכו ונחשבה על ירמיהו מחשבו׳ ויקצפו השרים. ויצו נבוכד נצר. הראשונית לנבוכד נצר׃ ואנשיהם ד׳ בקריאה וסימ׳ ויבאו אל גדליהו דמלכים. לכן תן את בניהם לרעב והגרם על ידי חרב. וישמעו כל שרי החילים. ויבאו אל גדליהו המצפתה דספרא׃ מוכי ב׳ קמץ חד כתיב יוד וסימ׳ כבי

עֹרֶף וְלֹא־פָנִים אַרְאֵם בְּיוֹם אֵידָם׃ וַיֹּאמְרוּ לְכוּ וְנַחְשְׁבָה עַל־יִרְמְיָהוּ מַחֲשָׁבוֹת כִּי לֹא־תֹאבַד תּוֹרָה מִכֹּהֵן וְעֵצָה מֵחָכָם וְדָבָר מִנָּבִיא לְכוּ וְנַכֵּהוּ בַלָּשׁוֹן וְאַל־נַקְשִׁיבָה אֶל־כָּל־דְּבָרָיו׃ הַקְשִׁיבָה יְהוָה אֵלָי וּשְׁמַע לְקוֹל יְרִיבָי׃ הַיְשֻׁלַּם תַּחַת־טוֹבָה רָעָה כִּי־כָרוּ שׁוּחָה לְנַפְשִׁי זְכֹר עָמְדִי לְפָנֶיךָ לְדַבֵּר עֲלֵיהֶם טוֹבָה לְהָשִׁיב אֶת־חֲמָתְךָ מֵהֶם׃ לָכֵן תֵּן אֶת־בְּנֵיהֶם לָרָעָב וְהַגִּרֵם עַל־יְדֵי־חֶרֶב וְתִהְיֶנָה נְשֵׁיהֶם שַׁכֻּלוֹת וְאַלְמָנוֹת וְאַנְשֵׁיהֶם יִהְיוּ הֲרֻגֵי מָוֶת בַּחוּרֵיהֶם מֻכֵּי־חֶרֶב בַּמִּלְחָמָה׃ תִּשָּׁמַע זְעָקָה מִבָּתֵּיהֶם כִּי־תָבִיא עֲלֵיהֶם גְּדוּד פִּתְאֹם כִּי־כָרוּ שִׁיחָה לְלָכְדֵנִי וּפַחִים טָמְנוּ לְרַגְלָי׃ וְאַתָּה יְהוָה יָדַעְתָּ אֶת־כָּל־עֲצָתָם עָלַי לַמָּוֶת אַל־תְּכַפֵּר עַל־עֲוֺנָם וְחַטָּאתָם מִלְּפָנֶיךָ אַל־תֶּמְחִי וְהָיוּ מֻכְשָׁלִים לְפָנֶיךָ בְּעֵת אַפְּךָ עֲשֵׂה בָהֶם׃

יט כֹּה אָמַר יְהוָה הָלֹךְ וְקָנִיתָ בַקְבֻּק יוֹצֵר חָרֶשׂ וּמִזִּקְנֵי הָעָם וּמִזִּקְנֵי הַכֹּהֲנִים׃ וְיָצָאתָ אֶל־גֵּיא בֶן־הִנֹּם אֲשֶׁר פֶּתַח שַׁעַר הַחַרְסוּת וְקָרָאתָ שָּׁם אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ׃ וְאָמַרְתָּ שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה מַלְכֵי יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלָםִ כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מֵבִיא רָעָה עַל־הַמָּקוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר כָּל־שֹׁמְעָהּ תִּצַּלְנָה אָזְנָיו׃ יַעַן אֲשֶׁר עֲזָבֻנִי וַיְנַכְּרוּ אֶת־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיְקַטְּרוּ־בוֹ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּם הֵמָּה וַאֲבוֹתֵיהֶם וּמַלְכֵי יְהוּדָה וּמָלְאוּ אֶת־הַמָּקוֹם הַזֶּה דַּם נְקִיִּם׃

קדל ולא אפין אחזינון ביום תבריהון׃ ואמרו איתו ונחשב על ירמיה מחשבן ארי לא תיפסוק אוריתא מכהן ומילך מחכים ואולפן מספר איתו ונכתריניה סהדון דשקר ולא נצית לכל פתגמוהי׃ גלי קדמך יי דיני ושמע קדמך עולבני׃ האפשר לשלמא חלף טבתא בישתא ארי כרו פחת למקטלי יעול דוכרן מקמי קדמך למללא עליהון פתגמין תקנין לאתבא ית חמתך מנהון׃ בכן הב ית בניהון לכפנא ורתיבינון על ידי קטולי חרבא ויהוין נשיהון תכלן וארמלן וגבריהון יהון קטילי מותא עולימיהון מטעני חרבא בקרבא׃ תשתמע צוחתא מבתיהון ארי תיתי עליהון משריין בתכף ארי כרו פחירת למקטלי וקולין צלו לפרסת רגלי׃ ואת יי ידיע וגלי קדמך ית כל איתמלוכיהון עלי למקטלי לא תכפר על חוביהון וחטאיהון מן קדמך לא יתמחון ויהון מתקלין דמן קדמך בעידן פורענות רוגזך איתפרע מנהון׃ כדנן אמר יי לי איזל ותזבון זלוע דחסף פיתר ותדבר עימך מסבי עמא ומסבי כהניא׃ ותיפוק לחילת בר הנם דקדם תרע קילקלתא ותיתנבי תמן ית פתגמא דאימלל עימך׃ ותימר קבילו פתגמא דיי מלכיא דבית יהודה ויתבי ירושלם כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל הא אנא מיתי בישתא על אתרא הדין דכל דישמעיניה יצלן אודנוהי׃ חלף דשבקו פולחני וסאיבו ית אתרא הדין ואסיקו ביה בוסמין לטעות עממיא דלא ידעוני אינון ואבהתהון ומלכיא דבית יהודה ומלו ית אתרא הדין דם זכאין׃

חרב במלחמה׳ מכה אלהים ומענה׃ מלפניך י׳ בקריאה וסי׳ ושלחתי את הצרעה תניינא דפסוק. אל תאמר בלבבך בהדף. שודד טבוח לעיניך. הוא ישמיד את הגוים האל כפניך. אשר הסירתי מלפניך. וחטאתם מלפניך אל תמחי. מלפניך אל תבחה. מלפניך משפטי יצא. אל תשליכני מלפניך ורוח קדשך. והעשר והכבוד מלפניך׃

אתנו נביאים שיאמרו לנו דברי נבואה ולא יהיו כמו זה שאינו מתנבא עלינו כי אם רע׃ ונכהו. שנלשין עליו למלך בדברים רעים כדי שימיתהו׃ ואל נקשיבה אל כל דבריו. כלומר אל רבוי דבריו שאומר לנו אל נקשיבה ואת ירמיהו׃ הקשיבה. הם אומרים שלא יקשיבו לי אתה הקשיבה לי כלומ׳ לתפלתי׃ ושמע לקול יריבי. כלומר לדבריהם שמדברים עלי׃ הישולם. כי כרו שוחה לנפשי׃ שם המות שרצו להמיתו שהוא כמו שכורי׳ שוחה לאדם להפילו בה בלא ידיעתו והנה הם משלימים לי רעה תחת טובה כי אני דברתי עליהם טובה לפניך והתפללתי עליה׳ עד העת ההיא שגלית לי שרצו להמיתני׃ לכן. מעתה אני רשאי להתפלל עליהם לרעה כיון שחשבו להמיתני׃ והגרם. כאמר לשון הגרה בחרב מפני הדם הנגר וכן יגרהו על ידי חרב׃ שכולות. מבניהם. ואלמנות מאנשיהם שיהיו הרוגי מות כלומ׳ שימותו בדבר והבחורים שדרכם לצאת במלחמה יהיו מוכי חרב במלחמה׃ תשמע זעקה. כי הזעקה תהיה כשיבא הרע פתאם׃ כי כרו שיחה׳ כתוב ביוד וקרי בוי״ו שוחה והשוחה והפחים הוא שם המות שחשבו להאכילו׃ ואתה אל תמחי׳ כמו אל תמחה היוד במקום ה״א למ״ד הפעל כמו כור ילדך תמי׃ והיו מוכשלים. כתוב וקרי ויהיו והענין אחד׃ בעת אפך עשה בהם. על דרך ויחר אפי בהם ואכלם׃ כה אמר יי׳. בקבוק יוצר חרש. מיוצר חרש תקנה הבקבוק כי יש בקבוק מעץ או מזכוכית או משאר מתכות ויונתן תירגם הכך המלו ותרגם דלוע דחסף פחר ואברון המ״ס ימצא כמוהו אלחנן בן דודו בית לחם כמו מבית לחם׃ ומזקני העם ומזקני הכהנים. פירוש תוליך עמך הזקני׳ כדי להשמיעם הנבואה ולשבר לעיניה׳ הבקבוק להיות להם למופת כמו שאומר ושברת את הבקבוק לעיני ה האנשים ההולכים אתך וכן תירגם יונתן ותדבר עמך מסבי עמא והפרשה מבוארת זולתי מעט ממנה שצריכה באור׃ אשר פתח שער החרסית׳ משער החרסית יוצאים לגיא בן הנם ותירגם יונתן די קודם תרע קלקלתא וקלקלתא הוא בדברי רז״ל אשפה ולדעתי הוא השער הנזכר בספר עזרא ואת שער האשפות ורז״ל פירשו שהוא שער משערי העזרה שהוא שער מזרחי ואמרו שבעה שמות נקראו לו שער סור ששם היו טמאים פורשים ואדא היא דכתיב סורו טמא שער היסוד ששם היו מיסדים ההלכה שער החרסית שהוא מכוון כנגד זריחת החמה היך מה דתימ׳ האומר לחרס ולא יזרח שער האיתון שהוא משמש כניסה ויציאה ושער התוך שהוא ממוצע בין שני שערים שער חדש ששם חדשו סופרים את ההלכה שער העליון שהוא למעלה מעזרת ישראל. החרסות בוי״ו כתיב וקרי ביוד החרסית והאחד הוא׃ אשר אדבר אליך. הדברים שאני מדבר עתה אליך והם מן ואמרת עד והסך נסכים לאלהים אחרים׃ תצלנה אזניו. ענין תנועת הרעשה והוא מבנין כפעל ונאמר זה הלשון באזנים ובשפתים כמו לקול צללו שפתי׃ וינכרו. כמו שכתוב אלהי נכר הארץ כי לא ישבול המקום ההוא עבודה זרה׃ אשר

רשי

ערף ולא פנים. כשיברחו מפני האויב׃ אראם. ולא אושיעם׃ ויאמרו לכו וגו׳. ירמיה היה קובל על אנשי ענתות ואומר שאומרים כן׃ תורה מכהן. שעל הכהנים להורות תורה שנאמר יורו משפטיך ליעקב׃ ודבר מנביא. דברי נבואה׃ ונכהו בלשון. ונעידה עליו עדות דשקר׃ והגירם. לשון עיני נגרה מים המוגרים׃ על ידי חרב. על ידי נייפות׃ ואנשיהם. של האלמנות יהיו הרוגי מלאך המות׃ כי כרו שוחה. שחטוהו מאשת איש שנאמ׳ כי שוחה עמוקה זונה׃ אל תמחי. אל תהי מחויה ולפי שהוא ל לשון נקבה נתן בו יוד ואף היא יתרה כיוד של ותזני שם׃ בקבוק. צלוחית׃ ומזקני העם. הלוך עמך ומזקני העם מוסב על הלוך ומזקני העם עמך׃ יוצר חרש. כלומר של יוצר שהיא של חרש׃ שער החרסית. שער האשפות ששם זורקין חרסים הנשברים וכן תירגם יונתן תרע קילקלתא׃ תצלנה. טינטיר״ר בלע״ז לשון מצלתים בצלצלי שמע׃ וינכרו. עשאוהו נכרי לפניו׃ ובקיתי

רש"י

ובקותי ורוקנתי לשון בוקה ומבוקה ועל שם בקבוק שהוא מדבר בו לקח לשונו כן: ומבוקה לשון כרה כמו בוקה: העיר הזאת כתופת. כולה מלאה הרוגים כמו התופת שהורגין שם את הילדים למולך: המהפכת. שם מקום בית האסורים ויונתן תרגם כיפתא אר"ווגלור בלע"ז: מגור

יקרא כא בקריא וסימ' לזאת יקרא אשה. עוד שמך אברם. ולא יקרא שמך עוד יעקב. כי ביצחק יקרא לך זרע. אולי יקרה יי' לקראתי ל' כתיב ה'. ההוא יקרא ארץ רפאים. כי יקרא קן צפור לפניך. כי לנביא היום יקרא. רק יקרא שמך עלינו אסוף. לא תחר אתם בקבורה. עוד לנבל נדיב. אשר יקרא עלינו מלא רועים. כי ביתי בית תפלה יקרא. דרך הקדש יקרא לה. כי בעליך עשיך. עיר הצדק קריה

ובנו את במות הבעל לשרף את בניהם באש עלות לבעל אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי: לכן הנה ימים באים נאם יהוה ולא יקרא למקום הזה עוד התפת וגיא בן הנם כי אם גיא ההרגה: ובקתי את עצת יהודה וירושלם במקום הזה והפלתים בחרב לפני איביהם וביד מבקשי נפשם ונתתי את נבלתם למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ: ושמתי את העיר הזאת לשמה ולשרקה כל עבר עליה ישם וישרק על כל מכתה: והאכלתים את בשר בניהם ואת בשר בנתיהם ואיש בשר רעהו יאכלו במצור ובמצוק אשר יציקו להם איביהם ומבקשי נפשם: ושברת הבקבק לעיני האנשים ההלכים אותך: ואמרת אליהם כה אמר יהוה צבאות ככה אשבר את העם הזה ואת העיר הזאת כאשר ישבר את כלי היוצר אשר לא יוכל להרפה עוד ובתפת יקברו מאין מקום לקבור: כן אעשה למקום הזה נאם יהוה וליושביו ולתת את העיר הזאת כתפת: והיו בתי ירושלם ובתי מלכי יהודה כמקום התפת הטמאים לכל הבתים אשר קטרו על גגתיהם לכל צבא השמים והסך נסכים לאלהים אחרים: ויבא ירמיהו מהתפת אשר שלחו יהוה שם להנבא ויעמד בחצר בית יהוה ויאמר אל כל העם: כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני מבי אל העיר הזאת ועל כל עריה את כל הרעה אשר דברתי עליה כי הקשו את ערפם לבלתי שמוע את דברי: וישמע פשחור בן אמר הכהן והוא פקיד נגיד בבית יהוה את ירמיהו נבא את הדברים האלה: ויכה פשחור את ירמיהו הנביא ויתן אתו על המהפכת אשר בשער בנימן העליון אשר בבית יהוה:

ובנו ית במת בעלא לאוקדא ית בניהון בנורא עלון לבעלא דלא פקידית באורייתי ולא שלחית ביד עבדי נביא ולא רעוא קדמי: בכן הא יומיא אתן אמר יי' לא יתקרי לאתרא הדין עוד תופת וחילת בר הנם אילהין חילת קטיליא: ואקלקל ית מלך אינש יהודה ויתבי ירושלם באתרא הדין ואירמינון בחרבא קדם בעלי דבביהון וביד דבען למיקטלהון ואתן ית נבלתהון משגרא למיכל לעופא דשמיא ולבעירא דארעא: ואישוי ית קרתא הדא לצדו ולאשתממו כל די יעבר עלה יכלי ויניד על כל מחתהא: ואוכלינון ית בשר בניהון וית בשר בנתהון וגבר נכסי קריביה יבזון בצירא ובעקתא דיעיקון להון בעלי דבביהון ודבען למקטלהון: ותיתבר זלועא לעיני גבריא דאזלין עימך: ותימר להון כדנן אמר יי' צבאות כדין איתבר ית עמא הדין וית קרתא הדא כמא דמיתבר ית מנא דפחרא דלא איפשר לאיתסאה ליה עוד ובתופת יקברון מבלי אתר למיקבר: כן אעבד לאתרא הדין אמר יי' ולייתבוהי ולמיתן ית קרתא הדא כתופת: ויהון בתי ירושלם ובתי מלכיא דבית יהודה כאתר תופת דמסאב לכל בתיא דאסיקו בוסמין על אגוריהון לכל חילי שמיא ונסיכו נסכין לטעות עממיא: ואתא ירמיה מתופת דשלחיה יי' תמן לאתנבאה וקם בדרת בית מקדשא דיי' ואמר לכל עמא: כדנן אמר יי' צבאות אלהא דישראל הא אנא מיתי על קרתא הדא ועל כל קרוהא ית כל בישתא דגזרית עלה ארי אקשיאו ית קדלהון בדיל דלא לקבלא ית פתגמי: ושמע פשחור בר אמר כהנא והוא ממנא סגן כהניא בבית מקדשא דיי' דירמיה מתנבי ית פתגמיא האילין ואלקי פשחור ית ירמיה נביא ויהב יתיה לכיפתא דבתרע שיבטא בנימין עילאה די בבית מקדשא דיי':

רדק

אשר לא צויתי. פרשתיו בפרשת בזי כצרך ויונתן תרגם דלא פקידית ודלא שלחית ביד עבדי נביאיא ולא רעוא קדמי: ובקותי ענין ריקות כמו בוקק הארץ ויונתן תרגם ואקלקל: מכותה חסר יוד הרבים מהמכתב: כי כאשר ישבור. פירוש כאשר ישבור איש וכן אם יחרם בבקר החורם: להרפה. בה"א כמו באלף וכא בדרך המאלה כמו וירפא את מזבח יי' ההרוס: ובתפת יקברו. אף על פי שהוא מקום טמא שהם במקום התפת אמר טמאו ואמיתן: הטמאים. טעמו אל בתי ירושלם ובתי מלכי יהודה: לכל הבתים. פירוש בעבור כל הבתים או על כל הבתים כלומר זה שאני אומר שיהיו בתי ירושלם ובתי מלכי יהודה כמקום התפת על הבתים אשר קטרו על גגותיהם אני אומר: כה אמר יי' צבאות אלהי ישראל. ארון צבאו' מעלה ומטה ואצבוא עליכם צבא מטה: אלהי ישראל. אף על פי שהם חוטאים לפני ועברו אלהים אחרים אלהיהם אני כי כלם לא פשעו בי ומקצת הפושעים יחזרו בהם: הנני מבי. חסר אלף למ"ד הפעל מהמכתב: ועל כל עריה. ערי יהודה כי כלם היו נסמכות אל ירושלם כי היא האם: פקיד. כנגד הפקיד הגדול שהוא נגיד על כלם ותרגם יונתן ממנא סגן כהניא: על המהפכת. יש מפרשים שהוא בית הסוהר ואדוני אבי ז"ל פירש כלי שהוא עשוי שני עצים ועושין בנקבים בית צואר ומכניסין שם צוארי האסורין ות"י לכיפתא: בשער בנימן העליון. השער הזה היה בחלק בנימן כי בית המקדש היה מקצתו בחלק יהודה ומקצתו בחלק בנימן: לא

מסרה

נאמנה. ולך יקרא דרושה עיר לא נעזבה. למקום הזה עוד התופת. כי לך יקרא חפצי בה. לחכם לב יקרא נבון. אחת דתו להמית: ולתת ח' וסימ' ויצו יוסף וימלאו. עליכ' היום ברכה. ולתת איביך לפניך. ולתת לאיש כדרכיו. ולתת את העיר הזאת כתפת. ועתה כמעט רגע. ושל אחריו ולתת לנו גדר ביהודה. ומעת הוסר התמיד: שמוע י"א ד' מל' וז' חס' וסימ' ואם ביום שמע אישה יניא. לבלתי שמע אל הכהן העמד לשרת. הנה שמע מזבח טוב להקשיב. זאת המנוחה הניחו לעיף. בנים כחשי' בנים לא אבו שמוע מל'. כי הקשו את ערפם מל'. ועשה הרע בעיני רעה כתיב. אם אמרים אתם לא נשב. ואתם הרעתם לעשות. וסור לבלתי שמוע דדניאל מל'. ויקשו את ערפם לבלתי שומע בן כתיב דירמיה:

רדק

לא פשחור קרא יי' שמך · אמר קרא יי' שמך לפי שהוא היה מחזיק עצמו כנביא ואומר כי יי' קרא לו כי שלום יהיה להם לפיכך אמר לו ירמיהו אשר נבאת להם בשקר · ואמר לו ירמיהו אתה אומר כי קרא יי' שמך ודבר עמך לא קרא יי' אותך בשם פשחור כי אם מגור מסביב לא תהיה בטוח כמו שאתה אומר שלא פחד יהיה לך מכל סביבותיך ומגור ראוי לקרוא שמך כי מגור יהיה לך: כי כה אמר יי' · נותנך למגור היה לו לומ' נותן מגור לך ולכל אוהביך אלא כך אמר לו במקום שאתה עתה בנבואתך מבטח לך ולכל אוהביך שבוטחים בדברי שקר שאתה אומ' להם תהיה להם במקום מבטח למגור ולפחד וגם אתה תפחד עמהם: ונתתי · חוסן · ענין חזק ותקף כמו והיה החסון לנעורת וחסון הוא כאלונים וחוסן ר"ל האוצר הטוב והיקר וכן חוסן ויקר יקחו וכן הנפעל ממנו לא יאצר ולא יחסן וקרא האוצר חוסן לפי שהאוצר חוזק האדם ותקפו לעת צרה: ואתה · אתה וכל אהביך · ולמעלה אמר על אהביו שיפלו בחרב אויביהם והנה אומר שיקברו בבבל רוצה לומ' אותם שימלטו מחרב ירו' ילכו בשבי בבבל ושם ימותו ויקברו והקללה הוא שיקברו בארץ טמאה לפיכך אמר ושם תקבר כי אחר שאמר ושם תמות ידוע הוא ששם יקבר אלא דרך קללה זכר לו הקבורה שיקבר בארץ טמאה ומה שאמר בכל פסוק מהם כל אהביך רוצה לומ' רבים מאהביך כי יבא כל בענין הזה כמו וכל הארץ באו מצרימה רוצה לומר רבי' מהארץ וכמוהו רבים: פתיתני · לפי שהכה אותו פשחו' ונתן אותו במהפכת בעבור חמס מתוך צערו ואמר פתיתני יי' כאדם המפתה חברו כי אני הייתי מונע עצמי מן שליחותך ואמרתי אהה יי' אלהים הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי ואתה פתיתני ואמרת לי אל תאמר נער אנכי: ואפת · ואני הייתי נפתה לדבריך: חזקתני ותוכל · היית חזק ממני בטענה ויכולת לי ועשיתי שליחותך והנה הייתי לשחוק כל היום כי הם שוחקים ולועגים לו: כלה · אומר על ישר' דרך כלל · ואפת · מבנין נפעל ויהיה בתשלומו אפתה על משקל אבנה ובחסרון למ"ד הפעל אפת כמו תגל ערותך ויקר אלהים והדבר הזה אשר דבר ירמיה לא היה דבר שלא כהוגן כנגד האל אלא דברי צער על עצמו לפיכך לא חשב לו אלה הדברים באלה הפסוקים לעון כמו שחשב לו לעון מה שאמר למעלה היו תהיה לי כמו אכזב כי אותו הדבר היה דבר חטא כנגד האל

מגור · ירא"ה: לא פשחור קרא יי' שמך וגו' · לא נקרא שמך פשחור שלא בשביל דבר זה כלומר פשח סחור כמו אילן שנפשח וכן ויפשחני וכן אמר לו לא פשחור קרא שמך שלשון פשחור משמע הרס גדול ובן חורין אלא לכך נקרא שמך פשחור פשח סחור · ד"א פש סחור רבו' סביבותיך להרוג · וללשון זה מגור הוא לשון אסיפה כמו מגורי אל חרב: חוסן · ממון: פתיתני · ללכת בשליחותך: חזקתני · הכבדת עלי ידך החזקה ללכת על כרחי: ותוכל · ונצחת: כולה · כל העם לועג לי: מדי אדבר · בכל עת שאדבר אליהם אני צריך לזעוק ולהרים קול ואיני קורא אליהם טובה כי אם נבואות חמס ושוד: כי היה דבר יי' לי · לפיכך דברו לי חרפה שהם מחרפין אותי: ולקלס · ולדבור כמו וקלסה: ואמרתי לא אזכרנו · אם אמר לי לבי שלא אלך בשליחותך עוד: והיה בלבי · הנבואה כאש בוערת ועל כרחי אני צריך לילך: עצור בעצמותי · וכנוס בעצמותי האש: כלכל · לסבול האש: כי שמעתי · אני אמרתי לא אזכרנו לפי ששמעתי דבת רבים אלו שמתלחשים עלי: מגור · לשון אסיפה וכת': הגידו · עליו עדות שקר: ונגידנו · ונעידנו ומכחש פי' הגידו ונגידנו כמו לא תתגודדו וכן חבר לחלק יגיד רעים לשון המחתה כמו גודו א' אילנא · ודונש פתר אותו לשון הגדה משמ' וכה פתרונו הגידו ע' עליו דבר שקר ונגידנו למלך ויש לנו כמו ש' נגידנו דברים רבים ב' במקרא אשר לא יכון פתרונן כי אם עד אם' יחלקון לשתי תיבות או לשלש כמו ולא יכלו ד' דברו לשלום בני · יואכי: שומרי צלעי · מצפי שברי: אולי יפותה · לשמוע לנו ולטעות אחרינו: כי לא השכילו · לא הצליחו בעצתם: כערים

והביאום ג' בקריא' ב' מל' וא' חס' וסימ' למען אשר יביאו בני ישראל · ובזזום ולקחום והביאום בבלה · ולקחום עמים והביאום אל מקומם: לשחוק ז' ו' מל' וא' חס' וסימ' כי היה דבר יי' חס' · פתתני יי' ואפת חזקתני · וספק מואב בקיאו · והיה מואב לשחוק · לשחק אמרתי מהולל · ועת לשחק · לשחק עשים להם · לישׂ' אחרי'

וַיְהִי֙ מִֽמָּחֳרָ֔ת וַיֹּצֵ֥א פַשְׁח֛וּר אֶֽת־יִרְמְיָ֖הוּ מִן־הַמַּהְפָּ֑כֶת וַיֹּ֨אמֶר אֵלָ֜יו יִרְמְיָ֗הוּ לֹ֤א פַשְׁחוּר֙ קָרָ֤א יְהוָה֙ שְׁמֶ֔ךָ כִּ֖י אִם־מָג֥וֹר מִסָּבִֽיב׃ כִּ֣י כֹ֣ה אָמַ֣ר יְהוָ֡ה הִנְנִי֩ נֹֽתֶנְךָ֨ לְמָג֜וֹר לְךָ֣ וּֽלְכָל־אֹהֲבֶ֗יךָ וְנָפְל֛וּ בְּחֶ֥רֶב אֹיְבֵיהֶ֖ם וְעֵינֶ֣יךָ רֹא֑וֹת וְאֶת־כָּל־יְהוּדָ֗ה אֶתֵּן֙ בְּיַ֣ד מֶלֶךְ־בָּבֶ֔ל וְהִגְלָ֥ם בָּבֶ֖לָה וְהִכָּ֥ם בֶּחָֽרֶב׃ וְנָתַתִּ֗י אֶת־כָּל־חֹ֙סֶן֙ הָעִ֣יר הַזֹּ֔את וְאֶת־כָּל־יְגִיעָ֖הּ וְאֶת־כָּל־יְקָרָ֑הּ וְאֵ֨ת כָּל־אוֹצְר֜וֹת מַלְכֵ֣י יְהוּדָ֗ה אֶתֵּן֙ בְּיַ֣ד אֹֽיְבֵיהֶ֔ם וּבְזָזוּם֙ וּלְקָח֔וּם וֶהֱבִיא֖וּם בָּבֶֽלָה׃ וְאַתָּ֣ה פַשְׁח֗וּר וְכֹל֙ יֹשְׁבֵ֣י בֵיתֶ֔ךָ תֵּלְכ֖וּ בַּשֶּׁ֑בִי וּבָבֶ֣ל תָּב֗וֹא וְשָׁ֤ם תָּמוּת֙ וְשָׁ֣ם תִּקָּבֵ֔ר אַתָּה֙ וְכָל־אֹ֣הֲבֶ֔יךָ אֲשֶׁר־נִבֵּ֥אתָ לָהֶ֖ם בַּשָּֽׁקֶר׃

פִּתִּיתַ֤נִי יְהוָה֙ וָֽאֶפָּ֔ת חֲזַקְתַּ֖נִי וַתּוּכָ֑ל הָיִ֤יתִי לִשְׂחוֹק֙ כָּל־הַיּ֔וֹם כֻּלֹּ֖ה לֹעֵ֥ג לִֽי׃ כִּֽי־מִדֵּ֤י אֲדַבֵּר֙ אֶזְעָ֔ק חָמָ֥ס וָשֹׁ֖ד אֶקְרָ֑א כִּֽי־הָיָ֨ה דְבַר־יְהוָ֥ה לִ֛י לְחֶרְפָּ֥ה וּלְקֶ֖לֶס כָּל־הַיּֽוֹם׃ וְאָמַרְתִּ֣י לֹֽא־אֶזְכְּרֶ֗נּוּ וְלֹֽא־אֲדַבֵּ֥ר עוֹד֙ בִּשְׁמ֔וֹ וְהָיָ֤ה בְלִבִּי֙ כְּאֵ֣שׁ בֹּעֶ֔רֶת עָצֻ֖ר בְּעַצְמֹתָ֑י וְנִלְאֵ֥יתִי כַּלְכֵ֖ל וְלֹ֥א אוּכָֽל׃ כִּ֣י שָׁמַ֗עְתִּי דִּבַּ֤ת רַבִּים֙ מָג֣וֹר מִסָּבִ֔יב הַגִּ֨ידוּ֙ וְנַגִּידֶ֔נּוּ כֹּל֙ אֱנ֣וֹשׁ שְׁלֹמִ֔י שֹׁמְרֵ֖י צַלְעִ֑י אוּלַ֤י יְפֻתֶּה֙ וְנ֣וּכְלָה ל֔וֹ וְנִקְחָ֥ה נִקְמָתֵ֖נוּ מִמֶּֽנּוּ׃ וַֽיהוָ֤ה אוֹתִי֙ כְּגִבּ֣וֹר עָרִ֔יץ עַל־כֵּ֛ן רֹדְפַ֥י יִכָּשְׁל֖וּ וְלֹ֣א יֻכָ֑לוּ

וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וְאַפֵּיק פַּשְׁחוּר יָת יִרְמְיָה מִן כִּיפְתָא וַאֲמַר לֵיהּ יִרְמְיָה לָא פַשְׁחוּר רַבֵּי יְיָ שְׁמָךְ אִלָהֵן יִתְכַּנְשׁוּן עֲלָךְ דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא מִסְחוֹר סְחוֹר׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ הָאֲנָא מְסַר לָךְ לִתְבַר לָךְ וּלְכָל רַחֲמָךְ וְיִתְקַטְלוּן בְּחַרְבָּא בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וְעֵינָךְ חָזְיָן וְיָת כָּל דְּבֵית יְהוּדָה אֶימְסַר בְּיַד מַלְכָּא דְבָבֶל וְיַגְלִינוּן לְבָבֶל וְיִמְחִינוּן בְּחַרְבָּא׃ וְאֶתֵּן יַת כָּל עוּתַר אַרְעָא הָדָא וְיַת כָּל עֲמָלַהּ וְיַת כָּל לְיָאוּתַהּ וְיַת כָּל אוֹצְרֵי מַלְכַיָּא דְבֵית יְהוּדָה אֶימְסַר בְּיַד בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וְיִבְזוּנוּן וְיִשְׁבּוּנוּן וְיוֹבְלִינוּן לְבָבֶל׃ וְאַתְּ פַּשְׁחוּר וְכָל יָתְבֵי בֵיתָךְ תְּהָכוּן בְּשִׁבְיָא וּלְבָבֶל תֵּיתוּבַל וְתַמָּן תְּמוּת וְתַמָּן תִּתְקְבַר אַתְּ וְכָל רַחֲמָךְ דְּאִתְנַבִּיתָא לְהוֹן בְּשִׁיקְרָא׃ שַׁבַּשְׁתַּנִי יְיָ וְאִשְׁתַּבֵּשִׁית תְּקֵיפְתַּנִי וִיכֵלְתְּ לִי הֲוֵיתִי לִלְעֵיב כָּל יוֹמָא כּוּלְהוֹן מְחַיְּכִין בִּי׃ אֲרֵי בִּזְמַן דַּאֲנָא מִתְנַבֵּי אֲנָא מָרִים קָלִי בְּכֵי וּמְצַוַּח וְעַל חֲטוֹפִין וּבִזּוּזִין אֲנָא מִתְנַבֵּי אֲרֵי הֲוָה פִתְגָמָא דַיְיָ לִי לְחִסוּדִין וְלִלְעֵיב כָּל יוֹמָא׃ וַאֲמָרִית לָא אִידְכְּרִינֵיהּ וְלָא אֵימַלֵּל עוֹד בִּשְׁמֵיהּ וַהֲווֹ פִתְגָמוֹהִי בְלִבִּי כְּאֶשָּׁא בָּעֲרָא שָׁטְפִין יָת גַּרְמַי וּלְאֵיתִי לְסוֹבָרָא וְלָא יְכֵילִית׃ אֲרֵי שְׁמָעִית מִילֵי סַגִּיאַיָּא דְּמִתְכַּנְשִׁין מִסְחוֹר סְחוֹר הֲווֹ וּנְחַוֵּינֵיהּ כָּל אֱנַשׁ שְׁלָמִי כָּמְנִין לַאֲבָאָשָׁא לִי מָאִים יִטְעֵי וְנִיכּוֹל לֵיהּ וְנִתְפְּרַע פּוּרְעָנוּתָנָא מִינֵיהּ׃ וַיְיָ מֵימְרֵיהּ בְּסַעֲדִי כְּגִיבַּר תַּקִּיף עַל כֵּן רָדְפַי יִתְקְלוּן וְלָא יִכְלוּן לְמֵיקָם

ב' מל' בליש' בנביאים וסימ' וראים בשחוק שמשון · פתיתני יי' ואפת · וכל כתו' דכו' מל' במ"ד חס' וסי' שחק לרעהו אהיה קדמ' דפסו' · גם בשחוק יכאב לב · כן שחק הכסיל · הייתי שחק לכל עמי · ואני הצעיר המאסף בקשתי ולא מצאתי פסו' קדמ' דה"ינו כי היה דבר יי' לשחוק ובכל ספרי ומס' שה"ן לפני בן ה"ה בתו':

לפיכך אמר לו אם תשוב ואשיבך כמו שפירשנו: כי מדי · בכל עת שאדבר בדברי נבואה אזעק · אמר אני זועק ומריס קולי להם להוכיחם והנה חמס ושוד אקרא שהם אומרים לי דברי חמס ושוד עד שיכוני ואצטרך לקרא חמס על דבריהם הרעים שאומרים לי כי היה דבר יי' לי לחרפה ולקלס: כל היום · כל הימים שאדבר דבר יי' הוא לי לחרפה ולקלס שהם מחרפים אותי עליו · וקלס ענינו לעג ובוז · וכן וקלסה לכל הארצות ות"ת ארי בזמן דאנא מתנבא אנא מריס קלי בכי ומצוח ועל חטופין ובזוזין אנא מתנבא ארי הוה פתגמא דיי' לי לחסודין וללעב כל יומא: ואמרתי · ואם אחשב בלבי שלא אזכרנו עוד ושלא אדבר בשמו עוד לא אזכרנו להם ולא אדבר עוד בשמו להם כי אני נבזה עליו והיה בלבי כאש בוערת יהיה דבר יי' בלבי כאש בוערת שאשתדל בכל כחי להוציאה וכן כמו אם היה אש עצור בעצמותי שאשתדל להוציאו בכל כחי כן דבר יי': כלאתי כלכל · כלאתי לכלכלו ולא אוכל לסבלו בקרבי כמו אם היה אש ואני על כרחי מוציאו בשפתי ואומרו להם · ואמר בוערת · ואמ' עצור כי האש ימצא זכר ונקבה כי אש יצאה מחשבון ובפסוק אחר זכר ונקבה תאכלהו אש לא נפח · כלכל ענין סבל וכן ומי מכלכל את יום באו: כי שמעתי דבת רבים · לשון הרע שאומרים עלי: מגור מסביב · מפחידים אותי מסביב · זה מכאן וזה מכאן · ויונתן תרגם מגור לשון אסיפה דמתכנשין מסחור סחור כמו יגורו עלי עזים · יגורהו בחרמו · ומה הם אומרים עלי זה לזה: הגידו ונגידנו · פירוש הגידו דבר שקר עליו ונגידנו למלך כמו שאמר לכו ונכהו בלשון: כל אנוש שלומי שומרי צלעי · אותם שהייתי חושב שהם אנשי שלומי הם שומרים ומצפים מתי אהיה צולע ונכשל בשום דבר: אולי יפתה ונוכלה לו · אולי יפתה לדברינו ויפתה עמנו ונקחה נקמתנו לפי שמכבדהו כשם המות ות' מתנקמתנו: וי' אותי · הם שומרים לשמיתני ומזה לא אפחד כי יי' הבטחני ואמר אלי ונלחמו אליך ולא יוכלו לך ויהוה עמי כמו גבור עריץ שיהיה עמי שלא אפחד · או פי' ונתן אותי כמו גבור עריץ לעמוד כנגדם ות' וי' מימריה בסעדי כגבר תקיף:

בנו

רשי

בעריס אמר הפך · סדום ועמורה : ולא נחם · משגזר עליהם חורבן לא חשב מחשבה אחרת לבטל גזרתו : שמח · אם רבותה שהוא לשון משמח אחרים שמשמח את אביו בבשורתו : ארור היום אשר יולדתי בו · פותי איכיירט בלע"ז היא שנת הריון ועל ידי אוכס שמם חלקיהו אביו משתו ביום שהיה בורח מפני מכשת שהיה הורג את ה הנביאים ושמם משתו וברח ואם לא מותתני מלאך המות מרחם והרי זה מן המקראות קצרי דיבור : הרת עולם · הריון של עולמית : עמל ויגון · חורבן בית המקדש : הנני מיסב את כלי המלחמה · יש בכם הזורעים להשביע את השרים שלמעלה ה הממונים על הפורענות להציל אתם מן הרעה שהוא מתוכה עליו ובכך אתם ב בוטחים הנני מיסב את השררה של זה לזה ולא תדעו על מי ת תשביעו : ואספתי אותם · כלי מלחמה אל תוך העיר הזאת שאשחית אתכם בדבר על ידי מלאך המות שהוא מן השרים ה העליונים וכן מפורש בענין בדבר גדול ימותו : והיתה

רדק

בשו מאד כי לא השכילו · ענין הצלחה כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל · והוא עבר במקום עתיד יבשו מאד כי לא השכילו כלומר יהיה להם בשת שלא יצליחו במעשיהם ובמחשבותם עלי ואותה הבושת תהיה כלימה שלא תשכח כי יהיו לקללה בפי האנשים לעולם : ולא יכלו · חסר וי"ו שהוא במקום יו"ד פ"א הפעל מהמכתב :

והיה האיש ההוא ב' דסמיכי וסימ' כערים אשר הפך יי' · איש היה בארץ עוץ : ויכלו ג' בקריאה וסימ' ויכלו המים מן החמת · ויכלו בבשת ימי · ויכלו באפס תקוה : תאמרון ח' וסימ' נמסר בריש סדר וישלח ובמלכים

בֹּשׁוּ מְאֹד כִּי־לֹא הִשְׂכִּילוּ כְּלִמַּת עוֹלָם לֹא תִשָּׁכֵחַ׃ וַיהוָה צְבָאוֹת בֹּחֵן צַדִּיק רֹאֶה כְלָיוֹת וָלֵב אֶרְאֶה נִקְמָתְךָ מֵהֶם כִּי אֵלֶיךָ גִּלִּיתִי אֶת־רִיבִי׃ שִׁירוּ לַיהוָה הַלְלוּ אֶת־יְהוָה כִּי הִצִּיל אֶת־נֶפֶשׁ אֶבְיוֹן מִיַּד מְרֵעִים׃ אָרוּר הַיּוֹם אֲשֶׁר יֻלַּדְתִּי בּוֹ יוֹם אֲשֶׁר־יְלָדַתְנִי אִמִּי אַל־יְהִי בָרוּךְ׃ אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר בִּשַּׂר אֶת־אָבִי לֵאמֹר יֻלַּד־לְךָ בֵּן זָכָר שַׂמֵּחַ שִׂמְּחָהוּ׃ וְהָיָה הָאִישׁ הַהוּא כֶּעָרִים אֲשֶׁר־הָפַךְ יְהוָה וְלֹא נִחָם וְשָׁמַע זְעָקָה בַּבֹּקֶר וּתְרוּעָה בְּעֵת צָהֳרָיִם׃ אֲשֶׁר לֹא־מוֹתְתַנִי מֵרָחֶם וַתְּהִי־לִי אִמִּי קִבְרִי וְרַחְמָהּ הֲרַת עוֹלָם׃ לָמָּה זֶּה מֵרֶחֶם יָצָאתִי לִרְאוֹת עָמָל וְיָגוֹן וַיִּכְלוּ בְּבֹשֶׁת יָמָי׃

כא הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה בִּשְׁלֹחַ אֵלָיו הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ אֶת־פַּשְׁחוּר בֶּן־מַלְכִּיָּה וְאֶת־צְפַנְיָה בֶן־מַעֲשֵׂיָה הַכֹּהֵן לֵאמֹר׃ דְּרָשׁ־נָא בַעֲדֵנוּ אֶת־יְהוָה כִּי נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל נִלְחָם עָלֵינוּ אוּלַי יַעֲשֶׂה יְהוָה אוֹתָנוּ כְּכָל־נִפְלְאֹתָיו וְיַעֲלֶה מֵעָלֵינוּ׃ וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ אֲלֵיהֶם כֹּה תֹאמְרֻן אֶל־צִדְקִיָּהוּ׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מֵסֵב אֶת־כְּלֵי הַמִּלְחָמָה אֲשֶׁר בְּיֶדְכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם נִלְחָמִים בָּם אֶת־מֶלֶךְ בָּבֶל וְאֶת־הַכַּשְׂדִּים הַצָּרִים עֲלֵיכֶם מִחוּץ לַחוֹמָה וְאָסַפְתִּי אוֹתָם אֶל־תּוֹךְ הָעִיר הַזֹּאת׃ וְנִלְחַמְתִּי אֲנִי אִתְּכֶם בְּיָד נְטוּיָה וּבִזְרוֹעַ חֲזָקָה וּבְאַף וּבְחֵמָה וּבְקֶצֶף גָּדוֹל׃ וְהִכֵּיתִי אֶת־יוֹשְׁבֵי הָעִיר הַזֹּאת וְאֶת־הָאָדָם וְאֶת־הַבְּהֵמָה בְּדֶבֶר גָּדוֹל יָמֻתוּ׃ וְאַחֲרֵי־כֵן נְאֻם־יְהוָה אֶתֵּן אֶת־צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וְאֶת־עֲבָדָיו וְאֶת־הָעָם וְאֶת־הַנִּשְׁאָרִים בָּעִיר הַזֹּאת

תרגום

יִבְהֲתוּן לַחֲדָא אֲרֵי לָא יַצְלְחוּן וְתֶהֱפֵינוּן אִתְכְּנָעוּת עֲלַם דְּלָא תִפְסוֹק׃ וַיְיָ צְבָאוֹת בָּחַר קְשׁוֹט גַּלְיָן קֳדָמוֹהִי כּוּלְיָן וְלֵב אֶחֱזֵי פּוּרְעָנוּת דִּינָךְ מִנְּהוֹן אֲרֵי קֳדָמָךְ אֲמָרִית יָת עוּלְבָנִי׃ שַׁבָּחוּ קֳדָם יְיָ אוֹדוּ קֳדָם יְיָ אֲרֵי שֵׁיזֵיב יָת נְפַשׁ מִסְכֵּן מִיַּד מַבְאֲשִׁין׃ לֵיט יוֹמָא דְּאִתְיְלֵידִית בֵּיהּ יוֹמָא דִּילֵידַתְנִי בֵּיהּ אִמִּי לָא יְהֵי בְרִיךְ׃ לֵיט גַּבְרָא דְּבַשַּׂר יָת אַבָּא לְמֵימַר אִתְיְלִיד לָךְ בַּר דְּכַר חֲדָאָה חֲדִיָה׃ וִיהֵי גַּבְרָא הַהוּא כְּקִרְוַיָּא דַּהֲפַךְ יְיָ בְּרוּגְזֵיהּ וְלָא אִתֵּיתַב וְיִשְׁמַע צְוָחְתָא בְּצַפְרָא וְיַבָּבָא בְּעִידָן טִיהֲרָא׃ לְוַי דְּלָא אֲמִיר עֲלַי דְּמֵיתִית מִמְּעִין וַהֲוַת לִי פוּן אִמִּי קִבְרִי וַהֲוֵית כְּוַלְדָּא הֲוֵית׃ לְמָה דְּנַן מִכַּרְסָא נְפָקִית לְמֶחֱזֵי עֲמַל וְדָוָן וְסָפוּ בִּבְהֵתָא יוֹמָי׃

פִּתְגַּם נְבוּאָה דַּהֲוַת עִם יִרְמְיָה מִקֳּדָם יְיָ כַּד שְׁלַח לְוָתֵיהּ מַלְכָּא צִדְקִיָּה יָת פַּשְׁחוּר בַּר מַלְכִּיָּה וְיָת צְפַנְיָה בַּר מַעֲשֵׂיָה כַּהֲנָא לְמֵימַר׃ צְלִי כְעַן עֲלָנָא קֳדָם יְיָ אֲרֵי נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְּבָבֶל מְגִיחַ קְרָבָא בָנָא מָאִים יַעֲבֵיד יְיָ עִמָּנָא בְּכָל פְּרִישָׁתֵיהּ וְיִסְתַּלַּק מִנָּנָא׃ וַאֲמַר יִרְמְיָה לְהוֹן כְּדֵין תֵּימְרוּן לְצִדְקִיָּה׃ כְּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל הָאֲנָא מַסְחַר יָת מָאנֵי קְרָבָא דִּבְיֶדְכוֹן דְּאַתּוּן מְגִיחִין קְרָבָא בְּהוֹן עִם מַלְכָּא דְּבָבֶל וְעִם כַּשְׂדָּאֵי דְּצַיְרִין עֲלֵיכוֹן מִבָּרָא לְשׁוּרָא וְאֵיכְנֵישׁ יָתְהוֹן לְגוֹ קַרְתָּא הָדָא׃ וְאַגִּיחַ אֲנָא עִמְּכוֹן בְּיַד מְרָמַם וּבִדְרָע תַּקִּיפָא וּבִרְגַז וּבְחֵמָה וּבִתְקוֹף רַב׃ וְאֶמְחֵי יָת יָתְבֵי קַרְתָּא הָדָא וְיָת אֱנָשָׁא וְיָת בְּעִירָא בְּמוֹתָא סַגִּיאָה יְמוּתוּן׃ וּבָתַר כֵּן אֲמַר יְיָ אֶמְסַר יָת צִדְקִיָּה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְּבֵית יְהוּדָה וְיָת עַבְדוֹהִי וְיָת עַמָּא וְיָת דְּאִשְׁתָּאָרוּ בְּקַרְתָּא הָדָא

רדק

ויי' צבאות בוחן צדיק · אותו שהוא צדיק לעיני בני אדם לא ידעו בו אם תוכו כברו ויי' צבאות בוחן אותו אם לבו בסתר כמו מעשיו בגלוי ימלאהו כצדקו ואם לאו יגלהו ויפרסמהו לעיני האנשים שידעו מי הוא כלומר שיכשילוהו במעשיו : שירו ליי' · אמר זה כנגד החסידי' אשר היו בירושלם : כי הציל · שגלה לו שלא יאכל ולא ימות עמהם כי היו רוצים להמיתו : ארור היום · ממרירות נפשם יקללו הצדיקים יום הולדם בו ואף על פי שלא ת תשיגהו קללה כי כבר עבר וכן אמר איוב יאבד יום אולד בו ונו' והוסיף הענין במלות שונות ואמ' יום אשר ילדתני אמי : ארור האיש אשר בשר את אבי · ואף על פי שהיה מקלל ממרירות נפשו יש לתמוה איך היה מקלל המבשר כי אם הוא היה בחיים תשיגהו קללה ואולי היה איש טוב המבשר והיה לירמיהו עון על קללו אותו ואומ' כי נודע לו כי פשחור בן אמר היה המבשר : שמח · שמחהו באמת שמחהו כשאמר לו כי בן זכר יולד לו כי בני אדם שמחי' לבן זכר והוגים על הנקבה ואם היה יודע אבי סופי שיהיו ימי בעמל ויגון לא היה שמח בי : והיה · ושמע זעקה בבקר · זעקה מקרוביו ומאוהביו בבקר כלומ' בתחלת היום וכן ישמע תמיד עד עת צהרים וכן מכאן ואילך כל היום אלא זכר צהרים לפי שהאור הולך ומוסיף מהבקר עד עת הצהרי' ותהיה קללתו מוספת והולכת כי התרועה יותר מהזעקה והתרועה תהיה לשמח' כמו לא ירונן ולא ירועו יתרועעו אף ישירו ותהיה לאבל ולצער כמו למה תריע רע וכן ותרועה בעת צהרים : אשר לא מותתני מרחם · מותתני מבנין מרובע אומר על איש למה לא המיתני קודם צאתו מרחם או אומר על האל כמו שאמ' איוב כי לא סגר דלתי בטני : ותהי לי אמי קברי · שאם מותתני קודם צאתי מרחם היתה לי אמי קברי : ורחמה הרת עולם · רחם אמי למה לא היתה לי להריון עולם ממני הרה בשמוך הרת כמו מן סכה שכת שלומים ספה ספת היאור ובאמרו הרת לשון נקבה ורחם מן הרום' לשון זכר טעם הנקבות על האם שתהיה הרת עולם מ ממני שתהיה לעולם ברחמה : למה זה · מבואר הוא וכן הפרש' הבאה אחריו מבוארת : כלחם עליכו · קמוץ כי הוא בנוכי : כה תאמרון · חסר וי"ו המשך :

ב' סימן י"ח : ואת הכשדים ג' וסי' ואת כל היהודים דסיפרא · ויהי בחודש השביעי בא ישמעאל דסוף מלכים · הנני מסב את כלי המלחמה : ושבי ל"ד מל' וסימ' נמסר במסרה רבתא בערך ישב :

הנני מסב · כאילו כלי המלחמה אשר בידכם יהיו בידם שלא יהיה לכם כח להלחם כנגדם : ואספתי אותם : הכשדים : ונלחמתי הכשדים ילחמו אתכם מחוץ מן

ואני אלחם אתכם בדבר גדול שאכה אתכם ואת בהמתכם :

ואת האדם ל' וכתיבת ספרי' כתי' ואת האדם ושעות כי הוא מנוה כמסר' רבת' שם אותם ואת דליות להון זונה

מן הדבר מן החרב. מחרב המלחמה בהלחמם על העיר אתן אותם ביד נבוכד׳ נצר כשיכבוש העיר ואף צדקיהו ועבדיו שברחו: והכם לפי חרב. מי שירצה להמית ימית ומי שירצה להגלות יגלה: לא יחוס עליהם ולא יחמול ולא ירחם. שהרי שחט בני צדקיהו לעיניו וכן בחורים וזקנים לא חמל: הצרים עליכם יחיה. כתוב וקרי וחיה והענין אחד: והיתה לו נפשו לשלל. לריוח כאילו שלל אותה: ולבית מלך יהודה. חסר תאמר כמו שאמר למעלה ואל העם הזה תאמר וסמך על המבין בחסרונו וזה מנהג המקרא במקומות רבים. ופירושו ולבית לו ולבניו ושריו שהם בני משפחתו: בית דוד. זכר דוד לפי שהוא היה עושה משפט כמו שאמר ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו וכן היה ראוי שיעשו בניו ובני ביתו שילמדו ממעשיו הטובים:

והצתי אש ו׳ בקריא׳ וסימניהו׳ והצתי אש בשעריה. והצתי אש ביערה. בבתי אלהי מצרים. והצתי אש בעריו. והצתי אש בחומת דמשק. והצתי אש בחומת רבה: עשו ד׳ כתיב ו׳ בסוף וסימ׳ דרכך ומעלליך.

מן־הדבר מן־החרב ומן־הרעב ביד נבוכדראצר מלך־בבל וביד איביהם וביד מבקשי נפשם והכם לפי־חרב לא־יחוס עליהם ולא יחמל ולא ירחם: ואל־העם הזה תאמר כה אמר יהוה הנני נתן לפניכם את־דרך החיים ואת־דרך המות: הישב בעיר הזאת ימות בחרב וברעב ובדבר והיוצא ונפל על־הכשדים הצרים עליכם יחיה והיתה־לו נפשו לשלל: כי שמתי פני בעיר הזאת לרעה ולא לטובה נאם־יהוה ביד־מלך בבל תנתן ושרפה באש:

ולבית מלך יהודה שמעו דבר־יהוה: בית דוד כה אמר יהוה דינו לבקר משפט והצילו גזול מיד עושק פן־תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה מפני רע מעלליהם: הנני אליך ישבת העמק צור המישר נאם־יהוה האמרים מי־יחת עלינו ומי יבוא במעונותינו: ופקדתי עליכם כפרי מעלליכם נאם־יהוה והצתי אש ביערה ואכלה כל־סביביה:

כב כה אמר יהוה רד בית־מלך יהודה ודברת שם את־הדבר הזה: ואמרת שמע דבר־יהוה מלך יהודה הישב על־כסא דוד אתה ועבדיך ועמך הבאים בשערים האלה: כה אמר יהוה עשו משפט וצדקה והצילו גזול מיד עשוק וגר יתום ואלמנה אל־תנו אל־תחמסו ודם נקי אל־תשפכו במקום הזה: כי אם־עשו תעשו את־הדבר הזה ובאו בשערי הבית הזה מלכים ישבים לדוד על־כסאו רכבים ברכב ובסוסים הוא ועבדו ועמו: ואם לא תשמעו את־הדברים האלה בי נשבעתי נאם־יהוה כי־לחרבה יהיה הבית הזה:

מן מותא ומן חרבא ומן כפנא ביד נבוכדנאצר מלכא דבבל וביד בעלי דבביהון וביד דבען למקטלהון וימחינון לפתגם דחרב לא יחוס עליהון ולא יחמול ולא ירחם: ולעמא הדין תימר כדנן אמר יי הא אנא יהב קדמיהון ית אורח חיי וית אורח מותא: דיתב בקרתא הדא יתקטל בחרבא ובכפנא ובמותא ודיפוק וישתמע לכשדאי דצירין עליכון ויחי ותהי ליה נפשיה לשיזבא: ארי יהל רוגזי בקרתא הדא לבישא ולא לטבא אמר יי בידא דמלכא דבבל תיתמסר ויוקדינה בנורא: ולבית מלך שבטא דבית יהודה קבילו פתגמא דיי: בית דוד כדנן אמר יי דינו לצפרא דינא ושיזבו אניסא מיד דאניס ליה דלמא ידלק כאישתא רוגזי וישיצי ולא יהי מתיים מן קדם בישות עובדיכון: האנא שלח רוגזי עלך דיתבא ברתוקפא בקרוין בריכן אמר יי דאמרין מן יחות עלנא ומן יעול בבירניתנא: ואסער עליכון כפירי עובדיכון אמר יי ואדליק אישתא בקרוהא ותשיצי בכל סחרנהא: כדנן אמר יי חות לבית מלך שבטא דבית יהודה ותתנבי תמן ית פתגמא הדין: ותימר קבל פתגמא דיי מלך שבט דבית יהודה דיתב על כורסי דוד את ועבדך ועמך דעלין בתרעיא האילין: כדנן אמר יי עיבידו דינא וצדקתא ושיזבו אניסא מיד דאניס ליה וגיור יתים וארמלא לא תונון ולא תנסון ודם זכיי לא תשדון באתרא הדין: ארי אם מעבד תעבדון ית פתגמא הדין ויעלון בתרעי ביתא הדין מלכין יתבין לדוד על כורסוהי רכיבי ברתיכין ובסוסון הוא ועבדוהי ועמיה: ואם לא תקבלון ית פתגמיא האילין במימרי קיימית אמר יי ארי לחורבא יהי ביתא הדין:

וכן היה ראוי שיעשו בניו ובני ביתו שילמדו ממעשיו הטובים: דינו לבקר משפט. לבקר קודם שתתעסקו באכילה ושתיה ובדב׳ צרכיכם תשבו במקום הדין לדון כל מי שיבא לשפוט וכן אמר במשה רבינו ע״ה וישב משה לשפט את העם מן הבקר: והצילו גזול מיד עושק. מיד מי שעושק אותו וגזלו והגזל הוא מי שחוטף מיד חברו או לוקח מידו או מביתו בחזקה ועושק מי שבא ממון חברו לידו בפקדון או בהלואה או שכירו ואין רוצה לתתו לו ומי שגוזל ג״כ שעושק לפיכך אמר והצילו גזול מיד עושק כי שגוזל גוזל ועושק: מעלליהם. כתוב בה״א לנסתרי׳ וקרי בכ״ף מעלליכם לנמצאים כמו שאמר דינו והצילו: הנני אליך. אמר כנגד ירושלם וקראה יושבת העמק לפי שהיא גבוהה וסביבותיה עמק והיא יושבת בעמק וכן קראה צור המישור כי הי׳ צור והר וסביבותיה מישור ואמר לה הנני אליך לפי שיושביך מתגאים ואומרים מי יחת עלינו ומי יבא במעונותינו הנני אבא אליך ואלחם אתך: יחת. שרשו נחת ולולי החי״ת שהיא גרונית היתה דגושה ופי׳ ירד ויחנה וכן ותנחת עלי ידך ותרגום וירד ונחת ואמר בלשון ירידה לענין המלחמה שהיא ב בעמק ובמישור כמו שאמר או במלחמה ירד ונספה: ופקדתי ביערה. הכנוי לירושלם רוצה לומר העריס אשר סביבותיה המשילם ליער לענין האש כמו כאש תבער יער וכתי׳ בוערה בקרותא: כה אמר יי׳ רד בית מלך יהודה. בהר הבית נאמר לו נבואה זו לפיכך אמר רד ואף על פי שזאת הנבואה כבר אמרה בית דוד כה אמר יי׳ דינו לבקר משפט אמ׳ לו עוד שיאמר אות׳ להם עוד בבתיהם ושיבטיח׳ ההבטחה הטובה אם ישמעו: בשערים האלה. בשערי העזרה כמו שאמר בסמוך ובאו בשערי הבית הזה או יהיה פי׳ הבית הזה בית המלך לפי שאמר ר רוכבים ברכב ובסוסי׳ ולא יכנס אדם רוכב בשערי העזרה: כה אמר יי׳. מיד עשוק. תואר בשלם קרוב גדול וענינו כמו עושק: כי אם עשו תעשו. עשו מקור בוי״ו במקום ה״א לומר הפעל: ועבדו. כתוב בלא יו״ד הרבים והענין אחד וכמוהו רבים: ואם לא. מבואר הוא: כי

רשי

והיתה לו נפשו לשלל. כאדם השולל שלל וחוטפו והולך לו כן תהיה לו נפשו שלולה מן המיתה ההורגים: פני. כתרגומו רוגזי: מיד עושק. שמתו למטה שאינו שם דמי אלא שם הגזלן העושק את אחרים: ואין מכבה. שלא ימלט לכם שריד: יושבת העמק. ירושלם היא בתוך עמק. ר״א שהעמיק הקב״ה עצה עליך להחריבך: צור המישור. הר שכל סביביו מישור: מי יחת עלינו. מי יחנה עלינו כמו כי שם ארם נחתים: תוכו. זו תוכחת דברי׳ גלעד

כי אם השיב תשיבו. כי אם עשו תעשו את הדבר הזה ואתנהו ביד איל גוים. וי״ש ספרי׳ נמסר בזו ותך אחר גוי״ם במקום אם עשו תעשו דס״פרא ובדקתי אח״כ בספרים מדוייקים ומצאתיו כהא ותמי׳ לי אם כן למה לא נמנה עם אותם ד׳ עש״ה שהם כתובי׳ בה״א. ואם נאמר שהוא בוי״ו א״כ נשב״ש כל הספרים המדוייקים שבכלם נמסר על כל אחד מהד׳ עשו ד׳ כתיב וי״ו וגם ספרי המסר׳ ועוד תמי׳ לי למה נמנה הסכלת עשו דאורייתא עם הד כתיב ה׳ כאחר שהוא בוי״ו ונמסר עלי״ו ל״ית כתיב וי״ו ובבה אותו עם אותם שהם בוי״ו ונתקשתי בהאי עד״נא טובא ולא ידענא מה למימר בה:

גלעד אתה לי וגו׳. אילו את חביב קדמי כבית מקדשא דרש בריש טוריא אם לא אשויך מדברא גלעד בית המקדש שממנו צרי ורפואה לכל העולם: וקדשתי. הזמנתי: וכרתי מבחר ארזיך. לפי שדמהו ללבנון נופל כאן הלשון הזה: אל תבכו למת. ליהויקים שימות לפני השער כשיקחוהו להגלותו: בכו להולך.

כיכה אמר יי׳ גלעד אתה לי ראש הלבנון. אמר על בית מלך יהודה שהוא ראש ממלכת ישראל אתה היית לי כמו גלעד כי גלעד עיר אחת בעבר הירדן וכל הארץ ההיא ארץ סיחון ועוג וכל הבשן היתה נקראת על שם ארץ הגלעד כי היא ראש להם וכן היית אתה לי ראש ממלכת ישראל כי ציון וירושלם ראש לכל ארץ ישראל

בכו ובכו ה׳ כתיב ו׳ בקריאה וסימ׳ כי עם בציון ישב. בכו בכו להולך. הלוך ובכו ילכו. בגת אל תגידו דמיכה. בכו תבכה בלילה ודמעתה: ואת הארץ ה׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ ואת הארץ תסחרו. ואת הארץ אשר נתתי לאברהם ר״פ. וירא מנחה כי טוב ואת הארץ. ואת הארץ הזאת ירשנו בעת. כי במקום אשר

כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה עַל־בֵּית מֶלֶךְ יְהוּדָה גִּלְעָד אַתָּה לִי רֹאשׁ הַלְּבָנוֹן אִם־לֹא אֲשִׁיתְךָ מִדְבָּר עָרִים לוֹא נוֹשָׁבָה: וְקִדַּשְׁתִּי עָלֶיךָ מַשְׁחִתִים אִישׁ וְכֵלָיו וְכָרְתוּ מִבְחַר אֲרָזֶיךָ וְהִפִּילוּ עַל־הָאֵשׁ: וְעָבְרוּ גּוֹיִם רַבִּים עַל הָעִיר הַזֹּאת וְאָמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ עַל־מֶה עָשָׂה יְהוָה כָּכָה לָעִיר הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת: וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת־בְּרִית יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחֲווּ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַיַּעַבְדוּם: אַל־תִּבְכּוּ לְמֵת וְאַל־תָּנֻדוּ לוֹ בְּכוּ בָכוֹ לַהֹלֵךְ כִּי לֹא יָשׁוּב עוֹד וְרָאָה אֶת־אֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ: כִּי כֹה אָמַר־יְהוָה אֶל־שַׁלֻּם בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה הַמֹּלֵךְ תַּחַת יֹאשִׁיָּהוּ אָבִיו אֲשֶׁר יָצָא מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה לֹא־יָשׁוּב שָׁם עוֹד: כִּי בִּמְקוֹם אֲשֶׁר־הִגְלוּ אֹתוֹ שָׁם יָמוּת וְאֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לֹא־יִרְאֶה עוֹד: הוֹי בֹּנֶה בֵיתוֹ בְּלֹא־צֶדֶק וַעֲלִיּוֹתָיו בְּלֹא מִשְׁפָּט בְּרֵעֵהוּ יַעֲבֹד חִנָּם וּפֹעֲלוֹ לֹא יִתֶּן־לוֹ: הָאֹמֵר אֶבְנֶה־לִּי בֵּית מִדּוֹת וַעֲלִיּוֹת מְרֻוָּחִים וְקָרַע לוֹ חַלּוֹנָי וְסָפוּן בָּאֶרֶז וּמָשׁוֹחַ בַּשָּׁשַׁר: הֲתִמְלֹךְ כִּי אַתָּה מְתַחֲרֶה בָאָרֶז אָבִיךָ הֲלוֹא אָכַל וְשָׁתָה וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה אָז טוֹב לוֹ: דָּן דִּין־עָנִי וְאֶבְיוֹן אָז טוֹב הֲלוֹא־הִיא הַדַּעַת אֹתִי נְאֻם־יְהוָה:

ו׳ בטע׳ בסיפ׳ · מוסף ת׳ · ב׳ כתי׳ כן · ח׳ וכל ונכותי דכו׳ במ״ח · ה׳ כסוקי׳ על אל על · ל׳ · ה׳ כתי׳ כן · ל׳ מתיו · ח׳ פסוקי׳ מטעי׳ כהון ב׳ ה׳ · ב׳ לכנון · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ זקף · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳

אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ עַל בֵּית מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה אִילוּ אַתְּ חָבִיב קֳדָמַי מִבֵּית מַקְדְשָׁא דְרָם בְּרֵישׁ טוּרַיָא אִם לָא אֲשַׁוֵינָךְ מַדְבְּרָא קִרְוִין דְלָא אִתְיַתְבָא: וְאֵיזַמֵן עֲלָךְ מְחַבְּלִין גְבַר וְזֵינֵיהּ וְיִקְטְלוּן שְׁפַר גִּיבָּרָךְ כְּמָה דְקַצְצִין אָעֵי חוּרְשָׁא וְרָמַן לְנוּרָא: וְיִעִיבְרוּן עַמְמִין סַגִיאִין עַל קַרְתָּא הָדָא וְיֵמְרוּן גְבַר לְחַבְרֵיהּ עַל מָה עֲבַד יְיָ כְּדֵין לְקַרְתָּא רַבְּתָא הָדָא: וְיֵמְרוּן עַל דִשְׁבָקוּ יַת קְיָמָא דַיְיָ אֱלָהָהוֹן וּסְגִידוּ לְטָעֲוַת עַמְמַיָא וּפְלַחוּנוּן: לָא תִבְכּוּן עַל מִית וְלָא תְנוּדוּן עֲלוֹהִי בְּכוּ מִבְכָּא לִדְגָלֵי אֲרֵי לָא יְתוּב עוֹד וְיֶחֱזֵי יַת אַרְעָא דְיַלְדוּתֵיהּ: אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ עַל שַׁלוּם בַּר יֹאשִׁיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה דְמָלוֹךְ תְּחוֹת יֹאשִׁיָה אֲבוּהִי דִגְלָא מִן אַתְרָא הָדֵין לָא יְתוּב לְתַמָן עוֹד: אֱלָהֵין בְּאַתְרָא דְאַגְלִיאוּ יָתֵיהּ תַּמָן יְמוּת וְיַת אַרְעָא הָדָא לָא יֶחֱזֵי עוֹד: וַוי דְבָנֵי בֵיתֵיהּ בְּלָא קְשׁוֹט וְעִלִּיתֵיהּ בְּלָא דִינָא כִּרְחָזֵי בְּחַבְרֵיהּ מְפַלַח מַגָן וְאַגְרֵיהּ לָא יְהַב לֵיהּ: דְאָמַר אֶבְנֵי לִי בָתִּין דִמְשָׁחָן וְעִלְיָין מְרַוְחָן וּפָצִים לֵיהּ חַרְכִּין וּמְטַלַל בְּכִיוּרֵי אַרְזַיָא וּמְצַיֵיר בְּסַמְמָנִין: הַאַתְּ מְדַמֵי לְמֶחֱוֵי כְמַלְכָּא קַדְמָאָה אֲבוּךְ הֲלָא אָכַל וּשְׁתָא וַעֲבַד דִין דִקְשׁוֹט וְזָכוּ בְּכֵן טַב לֵיהּ: דָן דִין מִסְכֵּן וַחֲשׁוֹךְ בְּכֵן הֲוָה טַב הֲלָא הִיא דַעְתָּא דְרַעֲנָא בַהּ אֲמַר יְיָ:

לִיהוֹיָכִין ולצדקיהו אמור מעתה חביבה מיתתו של יהויקים שנאמר בו ונבלתו תהיה מושלכת לחרב ביום ולקרח בלילה מחיין של יהויכין שנ׳ בו וארוחתו ארוחת תמיד וגו׳: אל שלום. הוא צדקיהו וכך נקרא בדברי הימים הרביעי שלום וקראו רביעי למלכות בבני יאשיהו שבתחלה מלך יהואחז ואחר כך יהויקי׳ ואחריו יהויכין ואחריו צדקיהו: אשר יצא. ואע״פ שלא יצא עדיין מתנבא עליו כאילו יצא: הוי בונה ביתו. על יהויקים הוא אומ׳ שהוא היה רשע וסוף העניין מוכיח לכן כה אמר יי׳ אל יהויקים וגו׳: בית מדות. בית גדול כמו אנשי מדות שיש בהן מה למדוד: וקרע לו. והרחיב לו אחרי׳ הניהו וקרע לו ופתח לו וכן תקרעי בפוך קרעת שמים ירדת כולן לשון פתיחה: וספון בארז. מסכך הגג בארזים: ומשוח בששר. ומצייר בסמני׳ תירגם יונתן בששר צבע הוא ממין הציורים. לא״ ומשוח בששר ״ייכא״ט אכסי״ בלע״ז כמו חוט המשחה: התמלך. התאריך ימי׳ על שאת׳ מתחרה להכביד על מתשלתך להודיע שאתה מלך: אביך. יאשיה שהתנהג בענוה הלא אכל ושתה וראה טוב כל ימי חייו: על

וכן היית ראש הלבנון שנקראת גם כן ארץ ישראל בשם הלבנון כמו שאמר ההר הטוב הזה והלבנון ועתה אשיתך מדבר ואשית הערים אשר סביבותיך כאילו לא נושבו: אם לא. ענין שבועה כמו אם לא שויתי ודוממתי אם לא בתים רבים והדומים להם: נושבה. כתוב בה״א על הארץ דרך כלל וקרי׳ נושבו על הערים ויונתן פי׳ גלעד בית המקדש ותרגם הפסוק כן ארי כדנן אמר יי׳ על בית מלך שבטי וגו׳ כבעמוד: וקדשתי. אזמן עליך משחיתים שישחיתו בתיך: איש וכליו. ר״ל וכלי משכו להפיל הבית: מבחר ארזיך. ר״ל קירוי הבתי׳ שספונים כמו שאמר למטה בענין וספון בארז וכן כי ארזה ערה אמ׳ על קירות הבתים הספונים בארז: והפילו על האש. כמו שנ׳ וישרוף את בית יי׳ ואת בית המלך וגו׳ ות״י ואזמן עלך מחבלי׳ וגו׳ כבעמוד: ועברו. מבואר הוא וכן ואמרו: אל תבכו למת. למי שימות מבית דוד שזכר והוא יהויקים שמת בדרך כשהוליכו אותו מ ירושלם להגלותו אמר אל תבכו לו כיון שמת טוב הוא מ שיגלה ויחיה חיי צער ובזיון כמו יהויכין ואמ׳ בעבור יהויקי׳ אל תבכו ואל תנודו לו כי טובה היא לו מיתתו אלא למי ראוי שתבכו למי שהולך בגלות כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו וזהו יהויכין שהגלו אותו לבבל ושם מת והיה בבית הכלא לז׳ שנה לו ראוי לבכות ודרשו רז״ל אל תבכו למת יותר מדאי ואל תנודו לו יותר מכשיעור הא כיצד שלשה לבכי שבעה להספד שלשי׳ לגהוץ ולתספורת ואמ׳ בכו בכו להולך בלא בני׳ בכו מקור בו״ו במקום ה״א למד הפעל: כי כה אמר יי׳ אל שלום בן יאשיהו. שלום הוא יהויכין ושני שמות היו לו ואע״פ שהיה בן בנו בני בנים הרי הם כבנים לפי שאמר בכו בכו להולך פירש מי הוא ההולך והוא לא שב עדין משגלה ומת בבבל

הגלו אתו. וכל את השמים ואת הארץ דכוו׳: דן ג׳ לישן דין וסימ׳ וגם את הגוי אשר. דן דין עני ואביון אז טוב. אין דן דינך למזור. וכל שום אינש וקרתא דכוו׳:

ורז״ל פירשו כי שלום הוא צדקיהו והחכם רבי אברהם בן עזרא פי׳ כי שלום הוא יהואחז כי במצרי׳ מת וכבר בארתי כל זה הענין בספר מלכים ובספר דברי הימים: הוי בונה ביתו. זה כאמר על יהויקים שזכר בסתם אל תבכו למת כמו שפירשנו ואחר שפירש ההולך פי׳ המת שבנה בתים ועליות בגזל ובחמס וכן זכרו בפי׳ בסוף הפרשה לכן כה אמר יי׳ אל יהויקים: ברעהו יעבוד חנם. היה שוכר הפועל במלאכת הבתים ולא היה נותן לו שכרו זהו חנם והוסיף לפרש ואמר ופעלו לא יתן לו ופעלו שם מן ואת פעלו לא יביטו ואמר פעלו העי״ן בקמץ חטף כמו מן תאר מה תארו ובא זה בחולם הפ״א כמו שבא מן תאר ותארו מן בני אדם ופירוש שכר פעלתו לא יתן לו וזהו הנם שאמר לא תלין פעלת שכיר שכר פעלתו ואדוני אבי ז״ל פירש ופעלו פעל לו שם כאילו אמר ופועלו שעבד עמו לא יתן לו שכרו: האומר אבנה לי. אמר לבנות ובנה בית מדות. גדולות וכן אנשי מדות: עליות מרווחים. מן ורוח לשאול ענין הרחבה ויתכן להיות מרווחי׳ מענין רוח כלומר שיכנס בהם הרוח עשוים לימי הקיץ וזהו שאמר וקרע לו חלוני ופירו׳ פתח לו חלוני׳ כתרגומו ופצים ליה חרכין. חלוני כמו חלוני׳ וכן על דברי חוזי כמו חוזים ואורג׳ אורי וחשופי שת והדומי׳ להם: וספון בארז. פירו׳ בית מדות שזכר הוא מקורה בקורו׳ ולוחות ארזים ועוד הוא משוח בששר פירו׳ מצויר במיני צבעונים וזכר אחד מהם שמציירים בו כרוב והוא שטר נקרא בערבי ששער ובלע״ז מ״ני׳. ספון. מקורה כמו חלקת מחוקק ספון אתם יושבים בבתיכם ספוני׳. בארז בקמץ האלף בזקף. ומשוח שם התאר בפלס קרוב רחוק ונקרא עששה הכיור בזה הלשון לפי שהוא במשיכת היד על הדבר כמו המשיחה: התמלוך. התחשוב לעמוד במלכותך בעבור זאת ההנאה שאתה נהנה בבתים הנאים הבנוים בששר. מתחרה בארז. מתערב בארז כלומ׳ בבנין הארזים אתה מתערב ונאחז להנאתך: אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה. כלומ׳ איני תופש אותך בהנאותיך אם היית עושה משפט וצדקה כי אביך יאשיהו אכל ושתה כדרך המלכים ונהנה בטובתו וכיון שעשה משפט וצדקה אז טוב לו והיה בטוב כל ימיו אבל אתה נהנה בטובת העולם היה בדרך רעה שבניך שאתה נהנה בהם אינם ביושר ובמשפט כי אם בעשק וכן מאכלך ומשקך ושאר הנאותיך הם בחמס כמו שאמ׳ כי אין עינך ולבך כי אם על בצעך וגו׳ ויש אומרים כי יהויקים היה מתענה תמיד והיה סבור כי התעניות היו תשלום מעשיו הרעים לפיכך אמר לו אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה ות״י הא את מדמי למהוי כמלכא קדמאה רוצה לומר כדוד שהיה המלך הראשון ואתה לפי שאתה מזרעו אתה חושב להיות כמוהו אין זה כי דוד עשה משפט וצדקה וקרא דוד אבי כי היה בארז בלבנון: דן דין עני. הלא היא הדעת אותי נאם יי׳. פי׳ אותו בפסוק כה אמר יי׳ אל יתהלל חכם וגו׳ ות״י הלא היא דעתא דרעינא אמר יי׳: כי

כִּי אֵין עֵינֶיךָ וְלִבְּךָ כִּי אִם־עַל־בִּצְעֶךָ וְעַל דַּם־הַנָּקִי לִשְׁפּוֹךְ וְעַל־הָעֹשֶׁק וְעַל־הַמְּרוּצָה לַעֲשׂוֹת׃ לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־יְהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה לֹא־יִסְפְּדוּ לוֹ הוֹי אָחִי וְהוֹי אָחוֹת לֹא־יִסְפְּדוּ לוֹ הוֹי אָדוֹן וְהוֹי הֹדֹה׃ קְבוּרַת חֲמוֹר יִקָּבֵר סָחוֹב וְהַשְׁלֵךְ מֵהָלְאָה לְשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלָ͏ִם׃ עֲלִי הַלְּבָנוֹן וּצְעָקִי וּבַבָּשָׁן תְּנִי קוֹלֵךְ וְצַעֲקִי מֵעֲבָרִים כִּי נִשְׁבְּרוּ כָּל־מְאַהֲבָיִךְ׃ דִּבַּרְתִּי אֵלַיִךְ בְּשַׁלְוֹתַיִךְ אָמַרְתְּ לֹא אֶשְׁמָע זֶה דַרְכֵּךְ מִנְּעוּרַיִךְ כִּי לֹא־שָׁמַעַתְּ בְּקוֹלִי׃ כָּל־רֹעַיִךְ תִּרְעֶה־רוּחַ וּמְאַהֲבַיִךְ בַּשְּׁבִי יֵלֵכוּ כִּי אָז תֵּבֹשִׁי וְנִכְלַמְתְּ מִכֹּל רָעָתֵךְ׃ יֹשַׁבְתְּ בַּלְּבָנוֹן מְקֻנַּנְתְּ בָּאֲרָזִים מַה־נֵּחַנְתְּ בְּבֹא־לָךְ חֲבָלִים חִיל כַּיֹּלֵדָה׃ חַי־אָנִי נְאֻם־יְהוָה כִּי אִם־יִהְיֶה כָּנְיָהוּ בֶן־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה חוֹתָם עַל־יַד יְמִינִי כִּי מִשָּׁם אֶתְּקֶנְךָּ׃ וּנְתַתִּיךָ בְּיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשֶׁךָ וּבְיַד אֲשֶׁר־אַתָּה יָגוֹר מִפְּנֵיהֶם וּבְיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וּבְיַד הַכַּשְׂדִּים׃

אֲרֵי לֵית עֵינָךְ וְלִבָּךְ אֵלָהֵין עַל מָמוֹנָא לְמֵינַס וְעַל דַּם זַכַּי לְמִשְׁפַּךְ וְעַל עוּשְׁקָא וְעַל דִּבְרְעוּת נַפְשָׁךְ לְמֶעְבַּד׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל יְהוֹיָקִים בַּר יֹאשִׁיָּה מַלְכָּא דְּבֵית יְהוּדָה לָא יִסְפְּדוּן לֵיהּ וַוי עַל אָחִי וַוי עַל אָחַת לָא יִסְפְּדוּן לֵיהּ וַוי עַל מַלְכָּא וַוי עַל מַלְכוּתֵיהּ׃ כְּמָה דִּמְשַׁגְרַן יָת נְבֵלַת חֲמָרָא כֵּן יְשַׁגְרוּן יָת נְבִילְתֵּיהּ יִתְגָּרַר וְיִשְׁתְּדֵי לְהַלְאָה לְתַרְעֵי יְרוּשְׁלֶם׃ סְקִי לְבֵית מַקְדְּשָׁא וְצַוַּחִי וּבְתַרְעֵי טוּר בֵּיתָא אַרְמֵי קָלִיךְ וְצַוַּחִי עַל מַגְיָזָתָא אֲרֵי אִתְּבַרוּ כָּל רַחֲמַיִךְ׃ שְׁלַחִית לְוָתִיךְ יָת כָּל עַבְדֵי נְבִיַּיָּא כַּד הֲוֵית יָתְבָא שְׁלֵיוָא אֲמַרְתְּ לֵית אֲנָא מְקַבְּלָא אוּלְפַן דָּא אוֹרְחָתִיךְ מִזְּעוּרַיִךְ אֲרֵי לָא קַבֵּילְתְּ לְמֵימְרִי׃ כָּל פַּרְנָסַיִךְ יִתְבַּדְּרוּן לְכָל רוּחַ וְרִחֲמַיִךְ בְּשִׁבְיָא יְהָכוּן אֲרֵי בְּכֵן תִּבְהֲתִין וְתִתְכַּנְעִין מִכֹּל בִּישָׁתִיךְ׃ דְּיָתְבָא כְּבֵית מַקְדְּשָׁא בֵּינֵי מַלְכַיָּא מְרַבְיָא בִּנְהָא מַה תַּעֲבְדִין בְּמֵיתֵי לִיךְ עָקָא וְזִיעֲהָא כְּחִיבְלִין דִּילֵידְתָּא׃ קַיָּים אֲנָא אֲמַר יְיָ אֲרֵי אִם יְהֵי כָּנְיָה בַּר יְהוֹיָקִים מַלְכָּא דְּבֵית יְהוּדָה בִּגְלַף דְּעִזְקָא עַל יַד יְמִינִי אֲרֵי מִתַּמָּן בְּמֵימְרִי אַגְלִינָךְ׃ וְאֶתְנִינָךְ בְּיַד דְּבָעַן לְמִקְטְלָךְ וּבְיַד דְּאַתְּ דָּחֵיל מִן קֳדָמֵיהוֹן וּבְיַד נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְּבָבֶל וּבְיַד כַּשְׂדָּאֵי׃

ולבך ה' בקריא' וסי' בספר שפטים סימן י"ו: הודו ה' בקריא' וסי' הוי אדון והוי הדה ל' כתיב ה'. ויהי בזית הודו. בסוס הודו למלחמה. כסה שמים הודו. הודו על ארץ ושמים וירם קרן: עלי ו' בקריא' וסימ' עלי באר ענו לה. עלי הלבנון וצעקי ובבשן תני. עלי גלעד וקחי צרי. על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון. עלי עילם צורי: כדי. ולא אמר עלי לשלום לביתך: בניהו ג' וסימ' חי אני נאם יי' כי אם יהיה. העצב נבזה נפוץ. ומלך מלך צדקיהו:

רשי

על בצעך. לגזול ממון: המרוצה. רצוץ דלים ועושק יוכיח עליו כי עמוק ורצוץ תמיד סמוכים בלשון מקרא וכן את מי עשקתי ואת מי רצותי: הוי הודו. הוי על תפארתו: קבורת חמור יקבר. כמה דמשגרין ית נבלת חמרא כן ישגרון ית נבילתיה יסגרון יסחבון: עלי הלבנון וצעקי. סקי לבית מקדשא וצווחי: ובבשן תני קולך. על הבשן שיחרב ויונתן תירגם ובתרעי טור ביתא ואיני יודע לפרש היאך נופל לשון בשן בשערי הבית אם לא בשביל הדלתו' שמשן מאלוני הבשן והוא שם מקו' או לשון בשן מקום בקעה רחבה כן היקף הר הבית מגרש ריוח לבית המקדש: וצעקי מעברים. וצווחי על מגיזתא והם לשון מקום: בשלותך. כשהייתה בשלוה: כל רועיך. כל מלכיך: תרעה רוח. רוח קדים תרועם: מקוננת בארזים. ששמת קנך במגדלות בתי ארזים לבנות בית מדות: מה נחנת. מה מצאת חן בשביל גובה מגדלייך בשיג שודדיך בבא לך חבלי של לידה ומנחם כתב נחנת לשון חניה אבל דונש פתר ויתן לשון חן: חותם על ידי ימיני. חקוק וחתום בתוך בשר זרועי: אתקנך. אנתקך לשון התיקם כצאן לטבחה עד התיקנו אותם והנו"ן יתרה בו ומדרש אגדה במקום שניתק ניתקו שעשה תשובה בבבל ושאל הקב"ה שנשבע כתבו את האיש הזה ערירי ונולד לו זרובבל בבבל ונאמ' לו על פי הנביא ביום ההוא אקחך זרובבל בן שלתיאל עבדי ושמתיך כחותם כלפי שאמר לאביו אם יהיה חותם על יד ימיני אנתקנו:

והטלתי

רדק

כי אין. בצעך. אחר חמדתך בממון: המרוצה. ענין שבר כמו את מי עשקתי ואת מי רצותי ואם איננו משרשו כי ימצא זה הענין מנחי העי"ן כמו לא יכהה ולא ירוץ והעשק בממון והמרוצה בגוף שהיה עושק שכר שכיר כמו שכתוב והיה מכה אותם ומכריחם לעבודתו זהו המרוצה שאמר וגם היה שופך דם נקי ועל כל זה אמר בדברי הימי' ותועבותיו אשר עשה והנמצא עליו הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה ועל זה הספר אמר שמדבר על ישראל ויהודה ועל מלכיהם: לכן. הוי אחי והוי אחות. הספד הקרובים כמו שאמר הוי אדון והוי הודו הורה הספד העם ואיך יספדו אותו לא זכר לשון הספד שהקרובים סופדים על האיש הוי אחי ועל האשה הוי אחות או אמר הוי אחות על אשת יהויקים ואע"פ שלא נזכרה. הודה כמו והדרו ר"ל מלכותו כמו שת"י ווי על מלכותיה והה"א במקום וי"ו הכנוי כה"א אהלה והדומים לו: קבורת חמור. ר"ל כמו שהחמור לא יקבר כן לא יקבר הוא כי מה הוא קבורת החמור שיסחבו אותו וישליכוהו לאשפה כן יסחבו נבלת יהויקים וישליכו אותו מהלאה לשערי ירושלם כי מחוץ לירושלם מת כשהיו מוליכין אותו בגלו בפעם השנית והכשדים לא הניחוהו להקבר: עלי הלבנון. אמר כנגד כנסת ישראל ראי אם יש לך עזר מכל מאהביך שהם אשור ומצרים שהיית בוטחת בהם ושלחת ב בטחונך מתני עתה כבא שברך צעקי להם אם יושיעוך כי גם להם בא שבר כי מלך אשור נשבר ומצרים גם כן נשברו ע"י נבוכד נצר בימי יהויקים כמו שאמ' ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל מנהר מצרים עד נהר פרת כל אשר היה למלך מצרים ואע"פ שאחר זמן בימי צדקיהו אמר וחיל פרעה יצא ממצרים וגו' באחרונ' נצח נבוכד נצר והחריב מצרים ואמר על דרך משל עלי הלבנון ר"ל עלי להר הלבנון וכן ובבשן ר"ל ובהר הבשן כי מן ההרים ישמע קול הצועק למרחוק: וצעקי. בקמץ העי"ן מפני הזקף והברי מבוארת בקמץ חטף: מעברים. מכל עבר ומכל צד גם כן צעקי וראי כי לא יועילוך כי נשברו כל מאהביך וי"ת סקי לבית מקדשא וצווחי ובתרעי טור ביתא ארימי קליך תרגם לבנון בית מקדשא כמו שתרגם אונקלוס ההר הטוב הזה והלבנון ובית מקדשא וכן פירשו רז"ל ואמרו למה נקרא בית המקדש לבנון שהיה מלבין עונותיהם של ישראל אבל ובבשן שתירגם ובתרעי טור ביתא לא ידעתי טעם אולי כנה הר הבית בשם בשן לפי שהבשן היה מקום מרעה הבהמות ובבית המקדש גם כן היו תמיד בהמות לקרבן: דברתי אליך בשלותיך. אמר בלשון רבים כי היו להם שלוות רבות כשהיו מעשיהם טובים וכאשר החלו להרע והיו בשלותם הוכיחם האל על ידי הנביאים ולא הועיל: מנעוריך. רוצה לומר דור המדבר שהיה להם כימי הנעורים כי תחלת הכנס האומה בעבודת האל ובמנעותיו היה הדור ההוא וכן פי' חסד נעוריך: כל רעיך תרעה רוח. כתרגומו כל פרנסיך ר"ל מלכי אשור ומצרים שהיו להם כפרנסים וכרועים אותם. תרעה רוח. תאכלם הרוח כלומר שישברו קל מהרה כאלו הרוח הדיחם אותם ותירגם יונתן יתבדרון לכל רוח: כי אז תבושי. כשיכלה בטחונך: יושבתי בלבנון מקוננתי בארזים. יושבתי מקוננתי ביו"ד יתרה נכתב לא במבטא ומצאת יתרה גם במבטא אהבתי לרום מלאתי משפט ושתי המלות האלה אמרו שהן מורכבות יושבתי מן ישבת ויושבת מקוננתי מן מקננת ומקוננת וטעם ההרכבה רוצה לומר שיושבת ויקוננת מקדם וגם עתה את יושבת ומקוננת כי עדין היו בארץ שהיא מיוחסת ללבנון וזכר לבנון וארזים לפי שהיו בתי הגדולים בירושלם בנוים בארז כבית המלך כמו שאמר על יהויקים וספון בארז: מה נחנתי. עקרו נחננת והוא מענין חן ומה ימצא לפני פנים למעלת הדבר ולחסרונו למעלה כמו מה רב טובך מה יקר חסדך אלהים ולחסרון מה אנוש כי תזכרנו ובזה יתפרש לפני פנים למעלה כלומר מה חן ומה יופי היה לך כשבאו לך החבלים והצרות האלה ולחסרון לומר מה חן הוא אשר כאשר לך מכל אשר בבית ויקוננת בארזים בבא לך החבלים: חי אני. כיון שדבר על יהויקים דבר גם כן על יהויכין בנו וקראו כניהו לפחיתות: חותם על יד ימיני. הטבעת שחותמים בה הכתבים נקרא חותם וכן שימני כחותם חותמך ופתילך והטבעת ההיא לא תסור מיד האדם לא ביום ולא בלילה לפיכך אמר כי אפילו יהיה כניהו כמו החותם על ידי הימין שלא יוסר ממנה משם אסירך ואתקנך: אתקנך. פרשו כתק ודגש התי"ו מורה חסרון הנו"ן והנו"ן האחרונה נוספת כנו"ן יברכנהו יברכנהו ויש דרש על הנו"ן היתר' אמרו שבמקום שנתק שם נתקן כי בבית האסורים עשה תשובה וקבלו הקדוש ברוך הוא ונולד לו בן בבית האסורי' ושאל בן בנו זרובבל בן שאלתיאל ביהודה וישב על כסא דוד ואמר לו ושמתיך כחותם כנגד מה שאמר לאביו אם יהיה כניהו חותם על יד ימיני כי משם אתקנך: ונתתיך. כל הלו ביד שאמר לענין אחרים וכן אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה אשר הציל את העם מתחת יד מצרים זה הכפל גם כן לחזק לענין ההוא ופירוש ביד מבקשי נפשך שלא יחמלו עליך: אשר אתה יגור מפניהם. שלא יהיה לך כח לעמוד כנגדם: וביד נבוכד נצר מלך בבל. שהוא מלך עז וקשה כמו שנאמר עליו עלה אריה מסבכו ומשחית גוים נסע ממקומו: וביד הכשדים. שהם גוי עז וקשה אשר לא ישא פנים כמו שנאמר עליהם הגוי המר והנמהר:

והטלתי

והטלתי · כמו והטלתי וכן ויטילו את הכלים ובאמרו אשר ילדתך ר"ל שהיה דומה לה במעשים רעים לפיכך היה אומר וסם אמו במלכים שהיה הבן דומה לאם : על הארץ אחרת · בידיעת המתואר בלא ידיעת התאר כמו הגפן כבריה הכבש אחד הדור אחד : אשר לא ילדתם שם · שלא תמצאו שם בני משפחה שירחמו עליכם : ושם תמותו · גם זו קללה כלומר בארץ טמאה ימותו : ועל הארץ · כמו ואל הארץ ורבים כמוהו : אשר הם מנשאים את נפשם · שהיו מבטיחים אותם נביאי השקר שישובו הגולים עתה מהרה כמו שאמר הנה כלי בית יי' מושבים מבבל עתה מהרה וכו' ובעבור זה היו מנשאי' את נפשם ובוטחים על שקר המלך יהויכין ושאר הגולים : העצב נבזה · הה"א הה"א השאלה לפיכך היא פתוחה אמ' אם כניהו הוא כמו עצב נבזה ועצב הוא מן עצבים שהוא שם לכלמי' והעצב הוא נבזה ומשליך אותו המכיר בו שהוא הבל אין בו תועלת מ משליך אותו ומשבר אותו זהו שאמר נפוץ כמו ונפוץ הכדים כי בהשליך אדם הכלי ישבר ויתנפצו שבריו ויתפזרו וכן כלי שאין חפץ בו ישליכנו האדם חוץ מביתו : הוטלו · כמו הושלכו הוא וזרעו והנה היה לו זרע בגלותו שהרי אמר עליו ערירי ולפמר שאין לו בנים בבאתו בגולה ומתו בבבל והנה הוא ערירי וכפל הענין ואמר הושלכו אחר שאמ' הוטלו והענין אחד לחזק הדבר כי כן דרך המקרא לכפול הענין במלות שונות לחזק הדבר : ארץ ארץ ארץ · כבר כתבתי בפסוק היכל יי' היכל יי' היכל יי' מה שפירש בו אדוני אבי ז"ל ויתכן לפרש כי הכפל לחזק הענין כי כן מנהג הלשון פעם בשתי ת מלות פעם בשלש בשתי מלות כמו כל הקרב הקרב כאמו כאמו עמי והרומי' להם ובשלש מלות כמו ארץ ארץ ארץ היכל יי' היכל יי' היכל יי' עוה עוה עוה אשימנה והקריאה לארץ ר"ל לאנשי הארץ שהרי אמר כתבו וכן וכל הארץ באו מצרימה :

מנשאים ג' וסימ' ועל הארץ אשר הם · ולא יהיה פליט · מנשאים את היהודים : הרעו ז' בקריאה וסימ' נמסר בסדר בלק : ג' פסוק' משלשי' בקריא' וסימ' ארץ ארץ ארץ שמעי דבר יי' · קדוש קדוש קדוש יי' צבאות · עוה עוה עוה אשימנה · חד היכל יי' היכל יי' היכל יי' המה : אותם י"ג חס' בסיפרא וסימ' הבית אתם ולא חלו ·

רשי

והטלתי · לשון השלכה : מנשאים את נפשם · לשון תנחומי' שנפשם מתנשאה להתנחם ולומ' עוד נשוב לארצנו : העצב נבזה · תמיה היה שאין כלום כשבר וכבזה האיש הזה ש שהושלך מעל פני כאיש שאין חפץ בו : נפוץ · נשבר כמו ככלי יוצר תנפצם אחרי' הגיהו העצב כמו העצבים מעציבין את הקטן במסכת שבת כלומר האתה נבזה ונפוץ בעיניך כעולל קטן שמעציבין אותו מ מילו"ייליר בלע"ז אין זה כדי הוטלו הושלכו לשון השלכה שאין לה תקומה כמו כי יפול לא יוטל : ארץ ארץ ארץ · אמרתו גלה אל ארץ אחרת ואת ארץ ישר' שמעו דבר יי' · ד"א ארץ ארץ ארץ ארץ שהיא ארץ שבארצו' חשובה שבכולן · ד"א ארץ ישראל שלש ארצות היו בה יהודה ועבר הירדן והגליל : גבר אשר לא יצלח בימיו · כתבוהו : הוי רועים · מלכי יהודה : לא פקדתם אותם · לא נזהרתם לשומרם : ולא יפקדו · ולא יחסרו לשון ולא נפקד ממנו איש : יי' צדקינו · יי' מצדיק אותנו בימיו של זה : והשכיל · יוכלוח : לנביאים

כו וְהֵטַלְתִּי אֹתְךָ וְאֶת־אִמְּךָ אֲשֶׁר יְלָדַתְךָ עַל הָאָרֶץ אַחֶרֶת אֲשֶׁר לֹא־יֻלַּדְתֶּם שָׁם וְשָׁם תָּמוּתוּ׃ כז וְעַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־הֵם מְנַשְּׂאִים אֶת־נַפְשָׁם לָשׁוּב שָׁם שָׁמָּה לֹא יָשׁוּבוּ׃ כח הַעֶצֶב נִבְזֶה נָפוּץ הָאִישׁ הַזֶּה כָּנְיָהוּ אִם־כְּלִי אֵין חֵפֶץ בּוֹ מַדּוּעַ הוּטְלוּ הוּא וְזַרְעוֹ וְהֻשְׁלְכוּ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־יָדָעוּ׃ כט אֶרֶץ אֶרֶץ אָרֶץ שִׁמְעִי דְּבַר־יְהוָה׃ ל כֹּה אָמַר יְהוָה כִּתְבוּ אֶת־הָאִישׁ הַזֶּה עֲרִירִי גֶּבֶר לֹא־יִצְלַח בְּיָמָיו כִּי לֹא יִצְלַח מִזַּרְעוֹ אִישׁ יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא דָוִד וּמֹשֵׁל עוֹד בִּיהוּדָה׃

כג א הוֹי רֹעִים מְאַבְּדִים וּמְפִצִים אֶת־צֹאן מַרְעִיתִי נְאֻם־יְהוָה׃ ב לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עַל־הָרֹעִים הָרֹעִים אֶת־עַמִּי אַתֶּם הֲפִצֹתֶם אֶת־צֹאנִי וַתַּדִּחוּם וְלֹא פְקַדְתֶּם אֹתָם הִנְנִי פֹקֵד עֲלֵיכֶם אֶת־רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם נְאֻם־יְהוָה׃ ג וַאֲנִי אֲקַבֵּץ אֶת־שְׁאֵרִית צֹאנִי מִכֹּל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר־הִדַּחְתִּי אֹתָם שָׁם וַהֲשִׁבֹתִי אֶתְהֶן עַל־נְוֵהֶן וּפָרוּ וְרָבוּ׃ ד וַהֲקִמֹתִי עֲלֵיהֶם רֹעִים וְרָעוּם וְלֹא־יִירְאוּ עוֹד וְלֹא־יֵחַתּוּ וְלֹא יִפָּקֵדוּ נְאֻם־יְהוָה׃ ה הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וַהֲקִמֹתִי לְדָוִד צֶמַח צַדִּיק וּמָלַךְ מֶלֶךְ וְהִשְׂכִּיל וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בָּאָרֶץ׃ ו בְּיָמָיו תִּוָּשַׁע יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁכֹּן לָבֶטַח וְזֶה־שְּׁמוֹ אֲשֶׁר־יִקְרְאוֹ יְהוָה צִדְקֵנוּ׃

וְאֵיטַלְטֵל יָתָךְ וְיָת אִמָּךְ דִּי־לֵידָתָךְ לַאֲרַע אוֹחֲרִי דְּלָא אִתְיְלֵידְתּוּן תַּמָּן וְתַמָּן תְּמוּתוּן׃ וּלְאַרְעָא דְּאִינוּן מַטְעַן יַת נַפְשְׁהוֹן לְמִיתַב תַּמָּן לְתַמָּן לָא יְתוּבוּן׃ בְּסִירָא תַּלְשָׁא מְטַלְטְלָא גַּבְרָא הָדֵין כָּנְיָה כְּמָנָא דְּלֵית צְרוֹךְ בֵּיהּ מָה דֵּין אִיטַּלְטָלוּ הוּא וּבְנוֹהִי וְאִתְגְּלִיאוּ לְאַרְעָא דְּלָא יְדָעוּ׃ מֵאַרְעֵיהּ אַגְלוֹהִי לַאֲרַע אָחֳרִי אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל קַבִּילִי פִּתְגָּמֵי דַּיְיָ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ כְּתוּבוּ יַת גַּבְרָא הָדֵין דְּלָא וְלַד גַּבְרָא דְּלָא יַצְלַח בְּיוֹמוֹהִי אֲרֵי לָא יַצְלַח מִזַּרְעֵיהּ גְּבַר יָתֵיב עַל כּוּרְסֵי דָוִד וְעָבֵיד שׁוּלְטָן עוֹד בְּבֵית יְהוּדָה׃ וַוי פַּרְנָסַיָּא דְּמָאַבְדִין וּמְבַדְּרִין יַת עַם דְּאִתְקְרֵי שְׁמִי עֲלוֹהִי אֲמַר יְיָ׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל עַל פַּרְנָסַיָּא דִּמְתַפַּרְנְסִין יַת עַמִּי אַתּוּן בַּדַּרְתּוּן יַת עַמִּי וְטַלְטֵלְתִּינוּן וְלָא תְבַעְתּוּן יַתְהוֹן הָאֲנָא מַסְעַר עֲלֵיכוֹן יַת בִּישׁוּת עוֹבָדֵיכוֹן אֲמַר יְיָ׃ וַאֲנָא אֵיכַנֵּישׁ יַת שְׁאָרָא דְּעַמִּי מִכָּל מְדִינָתָא דְּאַגְלֵיתִי יַתְהוֹן לְתַמָּן וְאָתֵיב יַתְהוֹן לְאַתְרֵיהוֹן וְיִפְשׁוּן וְיִסְגוּן׃ וְאֲקִים עֲלֵיהוֹן פַּרְנָסִין וִיפַרְנְסוּנוּן וְלָא יִדַּחְלוּן עוֹד וְלָא יִתַּבְרוּן וְלָא יִזּוּעוּ אֲמַר יְיָ׃ הָא יוֹמַיָּא אָתַן אֲמַר יְיָ וְאֲקִים לְדָוִד מְשִׁיחַ דְּצַדִּיקַיָּא וְיִמְלוֹךְ מַלְכָּא וְיַצְלַח וְיַעְבֵּד דִּין דִּקְשׁוֹט וְזָכוּ בְּאַרְעָא׃ בְּיוֹמוֹהִי יִתְפַּרְקוּן דְּבֵית יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁרֵי לְרְחָצָן וְדֵין שְׁמֵיהּ דִּיהוֹן קָרַן לֵיהּ יִתְעַבְדָן לָנָא זָכְוָן מִן קֳדָם יְיָ בְּיוֹמוֹהִי׃

האותי הם מכעיסים · ואת למדתי אתם · ולא פקדתם אתם · ואני אקבץ את · את ירושלם ואת ערי · אל אחאב · וצוית אתם אל אדניהם · והכבשו אתם להיות לכם לעבדים · עד תמי אתם בידו · בבלה יובאו ושמה · ותקרא אתם · השכם ולמד · ויזו בפגש אתם · אתם זכר יי' קדמא · ואביא אתם בית יי' :

ואת מארעיה אגלוהי לארע אוחרי ארעא דישראל קבילי פ פתגמא דיי' : כה אמר יי' · כתבו · זה הכווי כבווי ראה ריח בני סולו סולו והדומים להם : ערירי · אם היו לו בנים ימותו בחייו ואם לא היו לו לא יהיו לו : לא יצלח בימיו · כי כל ימי חייו היה בסגר : כי לא יצלח · וגם בזה לא תהיה לו הצלחה שיהיה מזרעו מושל ביהודה והנה זרובבל שהיה בן בנו היה מושל ביהודה אלא כמו שאמרו רבותינו ז"ל שעשה תשובה בבית האסורים ואמרו רבותינו ז"ל גדולה תשובה ש שמקרעת גזר דינו של אדם שכ' כתבו את האיש הזה ערירי וכיון שעשה תשובה נהפך לו גזר דין לטובה ואמר לו אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי ו ושמתיך כחותם כי בך בחרתי ועוד אמרו א"ר יוחנן גלות מכפרת על הכל שנאמר כתבו את האיש הזה ערירי ובתר דגלה כתיב ובני יכניה אסיר בנו שאלתיאל בנו וגו' : הוי רועים · אמר על מלכי יהודה הרעים אמר להם הוי אתם מאבדים ומפיצים את צאן מרעיתי כלומר שאני הייתי רועה אותם כשהיו שומעים לקולי ואחר שהייתם אתם רועים אותם נהגתם אותם בדרך רעה ואבדתם והפיצותם אותם בגלות : לכן · ולא פקדתם אותם · ולא השגחתם עליהם אנה הם ומה הם עושים אם טוב ואם רע והיה לכם לדעת כי בעון הוא שהם נדחים וגולים ובעונכם שלא פקדתם אותם הנני פוקד עליכם את רוע מעלליכם : ואני אקבץ · אם על גלות בבל אמר יהיה פי' ולא יראו עוד זמן רב או יהיה כמשמעו לעולם והוא אומ' על קבוץ זה הגלות כמו הפרשה הבאה אחריו והוא הנכון : והקימותי · ורעום · ירעו אותם כמו הרועה הטוב : ולא יפקדו · לא יחסרו כמו ולא נפקד ממנו איש : הנה ימים באים · צמח צדיק · זהו המשיח וקראו צמח שיהיה צאתו בעולם כצאת צמח השדה שהיא רבבה כן בהיות צדיק יהיו עמו צדיקים רוב העולם כמו שאמר יפרח בימיו צדיק ואמר והוכיח עמים רבים ומלך מלך ואמר הכפל לחזק הפעולה כי בזכור הפעולה השם נזכר עמה ובזכור אחריה השם הוא לחזק כמו למען בצוע בצע מעטיר עליו מטר כל בוגדי בגד וכן ומלך מלך כי באמרו ומלך ידענו שהוא מלך ובהוסיפו מלך הוא לחזק המלכו' שתהיה מלכותו בכל הארץ לא בישראל לבד כמו שאמר עליו ומשלו מים ועד ים ומנהר עד אפסי ארץ : והשכיל · הצליח וכתי' ויצלח וכן ויהי דוד בכל דרכיו משכיל ואחרי' זולתו : בימיו · וזה שמו אשר יקראו יי' צדקנו · יקראהו ישר' יקרא המשיח בזה השם יי' צדקנו לפי שבימיו יהיה צדק יי' לנו קיים תמיד לא יסור וזו הקריאה על דרך שקריאה שקרא משה רבי' עליו השלום למזבח יי' נסי ויקרא יעקב למזבח אל אלהי ישראל כל אחד לפי ענינו שנזכה בו וכן ושם העיר מיום יי' שמה ות"י דיהוון קרן ליה וגו' כבעמוד : לכן

לכן׳ אלה שני הפסוקים כאמרו למעלה אלא שיש ביניהם שנוי מעט בקצת המלות כי כן דרך המקרא לכפול מלין או פסוקים במלות שונות והענין אחד והכפל בכל מקום לחזק הענין וכבר פירשנו אלו הפסוקים למעלה במקומם׃ לנביאים׳ בעבור נביאי השקר שהם מטעים ישראל כי לולי הם שהם אומרים שהם נביאים ודבר יי׳ אתם היו ישראל שבים בתשובה בתוכחות נביאי האמת אבל הם מטעים אותם ואומרים להם עשו איש כתאות לבו כי דבר יי׳ לנו שלא תבא עליכם רעה׃ רחפו׳ התנודדו וכן מן הכנף מרחפת על פניהם׃ וכגבר עברו יין׳ עבר עליו היין כלומר שגבר עליו ונשתכר ואינו יודע מה יעשה כן הייתי מפני יי׳ שהוא מחולל על

צפנה ה׳ בסיפרא וסימ׳ נמסר בריש סיפרא סימ׳ ג׳׃ לא כן ט״ו וסימ׳ ויאמר יוסף אל אביו לא כן אבי׃ לא כן לכו נא הגברים ועבדו׃ לא כן עבדי משה בכל ביתי׃ ואתה לא כן נתן לך׃ לא כן אוחילה לפניך׃ כי איש מהר אפרים׃ לא כן ביתי עם אל׃ והוא לא כן ידמה ב׳ בפסו׳׃ שמענו גאון מואב גא מאד׃ הקשבתי

לכן הנה ימים באים נאם יהוה ולא יאמרו עוד חי יהוה אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים׃ כי אם חי יהוה אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפנה ומכל הארצות אשר הדחתים שם וישבו על אדמתם׃

לנבאים נשבר לבי בקרבי רחפו כל עצמותי הייתי כאיש שכור וכגבר עברו יין מפני יהוה ומפני דברי קדשו׃ כי מנאפים מלאה הארץ כי מפני אלה אבלה הארץ יבשו נאות מדבר ותהי מרוצתם רעה וגבורתם לא כן׃ כי גם נביא גם כהן חנפו גם בביתי מצאתי רעתם נאם יהוה׃ לכן יהיה דרכם להם כחלקלקות באפלה ידחו ונפלו בה כי אביא עליהם רעה שנת פקדתם נאם יהוה׃

ובנביאי שמרון ראיתי תפלה הנבאו בבעל ויתעו את עמי את ישראל׃ ובנבאי ירושלם ראיתי שערורה נאוף והלך בשקר וחזקו ידי מרעים לבלתי שבו איש מרעתו היו לי כלם כסדם וישביה כעמרה׃

לכן כה אמר יהוה צבאות על הנבאים הנני מאכיל אותם לענה והשקתים מי ראש כי מאת נביאי ירושלם יצאה חנפה לכל הארץ׃

כה אמר יהוה צבאות אל תשמעו על דברי הנבאים הנבאים לכם מהבלים המה אתכם חזון לבם ידברו לא מפי יהוה׃

בכן הא יומיא אתן אמר יי ולא יהון משתען עוד בגבורתא דיי דאסיק ית בני ישראל מארעא דמצרים׃ אילהין יהון משתען בגבורתא דיי דאסק ודאתי ית זרעא דבני ישראל מארע ציפונא ומן מדינתא דאגליתינון לתמן ויתבון על ארעהון׃

מן קדם נביי שקרא אתבר לבי במעי זעו כל גרמי הויתי כגבר רויי וכגברא דמשתמי מן קדם חמריה מן קדם יי ומן קדם פתגמי קודשיה׃ ארי זנאין איתמליאת ארעא ארי מן קדם מומי דשקר חרובת ארעא יבישו דירוות מדברא ועל דמסגן ברעות נפשהון בישתא תיתי עליהון וגבורהון לא יצלחון׃ ארי אף ספר אף כהן גניבו אורחתהון אף בבית מקדשי גליין קדמי בישתהון אמר יי׃ בכן יהי אורחתהון להון כמשרועין בקבלא יתקלון ויפלון בה ארי איתי עליהון בישתא שנת סעורן חוביהון אמר יי׃

ובנביי שמרון חזיתי רשע מתנבן בשום טעותא ומטען ית עמי ית ישראל׃ ובנביי ירושלם חזיתי שנו זנאין ומהלכין בשקר ומתקפין יד מבאשין בדיל דלא למתב גבר מן בישתיה הוו קדמי כולהון כסדום ויתבהא כעמורה׃

בכן כדנן אמר יי צבאות על נביי שקרא האנא מיתי עליהון עקא מרד כגידין ואשקינון כס דלוט ביש כרישי חווין ארי מן נביי ירושלם נפקת חנופא לכל יתבי ארעא׃

כדנן אמר יי צבאות לא תקבלון לפתגמי נביי שקרא דמתנבן לכון מטען אינון לכון רשע לבהון ממללין לא במימר דיי׃

הנביאים האלה׃ ומפני דברי קדשו׳ שהם מחוללים על פיהם שהם אומרים כי דברי יי׳ הם מה שהם אומרים׃ כי מנאפים׳ איך יוכלו ליפות מהם מעשיהם והנה מנאפים מלאה הארץ ועוד כי מפני אלה אבלה הארץ ומפני שבועת שקר נשחתה הארץ אלו שתי הרעות הם ברוב אנשי הארץ ואיך יוכלו נביאי השקר להטעותם כי לא תבוא עליהם רעה והנה הם רואי׳ בעיניהם כי רוב ארץ ישר׳ נשחתה מפני רוב מעשיהם ה הרעים׃ נאות מדבר׳ מקום מרעה הבהמות׃ ותהי מרוצתם רעה׳ זריזותם ומרוצתם הם לרעה כי לא ירוצו לדבר מצוה ולעבודת האל אלא לרעה׃ וגבורתם לא כן׳ וכן גבורתם איננה לדבר אמת׃ כן׳ פירושו אמת כמו כן בנות צלפחד דוברות׃ שהיה להם להתגבר על נביאי השקר ולמנע׳ מלספר חלומות׳ ודברי שקריהם והם מתגברים על נביאי האמת ואומרים להם שלא יתנבאו בשם יי׳ כמו שאמרו לירמיהו לא תתנבא בשם יי׳ ולא תמות בידינו׃ וי״ת מרוצתם ענין רצון וכן תרג׳ ועל דמסגן ברעות נפשהון בישתא תיתי עליהון וגבריהון לא יצלחון׃ כי גם נביא גם כהן חנפו׳ בכרי בגזרת פעל ופי׳ נביא וכהן כתרגומו ארי אף ספר אף כהן ר״ל ספר מזהיר העם כי נבואה ענין דבור ויש מהם דבור רוח הקדש ויש מהם דבור דברי שקר כדברי נביאי השקר וכן מזהיר העם מדבר להם לפי דעתו דברים להזהירם וכהן הוא מכהני הלוים כמו שאמר גם בביתי מצאתי רעתם׃ חנפו׳ ענין רשע ומשוא פנים ות״י גניבו ארחתהון׃ גם בביתי׳ כי גם בבית המקדש היו עובדים ומזבחים לאלהים אחרים׃ לכן יהיה׳ כחלקלקות באפלה׳ כמו דרכים חלקלקות שתמעד רגל ההולך בהם כל שכן כשתהיה אפלה שלא יראה אנה יסמוך ואנה ילך׃ ידחו ונפלו בה׳ כאילו ידחה אותם דוחה מאחריהם כי על כל פנים יפלו בה ולרוב מהירות הנפילה זכר בה שלש סבות חלקות הדרך והאפלה והדחיה ידחו מלעיל שלא כמנהג נחי הלמ״ד׃ ובנביאי שומרון׳ תפלה׳ כמו נביאיך חזו לך שוא ותפל ולא כתן תפלה ענין דבר גרוע שאין לו טעם׃

רשי

לנביאים נשבר לבי בקרבי׃ לדברי הנביאים האומרים שלום יהיה לכם נשבר לבי׃ רחפו׳ הולכים ונעים בכנפי צפור המרחף על קנו ט טרמבלי״ר בלע״ז׃ מפני יי׳׳ שאני שומע ממנו גזרה רעה אלה׃ מפני אלה׳ שבועת שקר׃ אבלה׳ חרבה׃ מרוצתם׳ קורש״א בלע״ז וי״ת לשון רצון׃ גם נביא גם כהן׃ אפילו אלו שהכל למידין מהם׃ גם בביתי מצאתי רעתם׃ שהעמידו צלם בהיכל׃ לא כן׳ לא בדין׃ בחלקלקות׳ ארץ חלקה שהרגל מחלקת בה והאדם נופל חלקלקות באפלה כשלון על כשלון חלקלקות באור יש כשלון אפלה בלא חלקלקות יש כשלון׃ ובנביאי שומרון ר ראיתי תפלה׳ קודם שגלו ובנביאי ירושלם אני רואה עתה ש שערורה דבר מגונה׃ וחזקו ידי מריעים׃ אומרי׳ לרשעים שלום יהיה לכם׃ לבלתי שבו׳ שלא ישובו המריעים איש מרעתו׃ וכל

ואשמע׃ וגבורתם לא כן׃ אני ידעתי׃ לא כן אנחנו עשים היום הזה׃ ויחפאו בני ישראל׃ לא כן הרשעים כי אם כמוץ׃ ולב כסילים לא כן׃ כי לא כן אנכי עמדי׃ וחד ולא כן כדיו׃ תפלה ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ובנביאי שמרון ראיתי תפלה׃ בכל זאת לא חטא איוב׃ מעיר מתים ינאקו׃ וסימ׳ קרתא דאיוב שמתין׃ לכן יד בטעמא בסיפרא וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא סימ׳ ז׳׃

מאין לו טעם׃ הנבאו בבעל׳ כי אחאב עבד הבעל וקמו נביאי שקר רבים מתנבאים בבעל שהיו ארבע מאות וחמשים איש בימי אחאב שהרגם אליהו ואחרי כן קמו אחרים שהרג יהוא והם היו מתעים את ישראל עד שגלו בעונם אבל בירושלם לא קמו נביאי הבעל ולא עברו לבעל מלכי יהודה כי אם מנשה ואחרי כן שב בתשובה׃ הנבאו חסר תי״ו התפעל ומשפטו התנבאו׃ ובנביאי ירושלם׳ לא התנבאו בבעל אבל היתה בהם דרך רעה׃ שערורה׳ פי׳ רשע ולכלוך׃ נאוף׳ כמו שאמר בצדקיהו ובאחאב וינאפו את נשי רעיהם׃ והלוך בשקר׳ שהיו אומרים כי דבר יי׳ בהם׃ וחזקו ידי מרעים׳ שהיו אומרים להם שלום יהיה לכם לפיכך לא היו שבים מרעתם׃ לבלתי שבו׳ שלא שבו כלומר הם גרמו להם שלא שבו וכן לבלתי הקריב שלא להקריב לבלתי ראו אומר מה שלא ראו׃ כסדום׳ כאנשי סדום׃ ויושביה כעמורה׃ ויושבי ירושלם כאנשי עמורה כלומר הנביאים כעם והעם כנביאים ברשע ובמעשים רעים׃ לכן׳ מאכיל אותם לענה׳ אביא עליהם צרה מרה כלענה וכמי ראש והוא סם המות׃ חנופה׳ רשע ונשוא פנים שהם מיפים להם מעשיהם ונושאים פניהם שלא להוכיחם׃ לכל הארץ׳ לכל יושבי ארץ יהודה׃ כה אמר יי׳ על דברי הנביאים׳ כמו אל דברי וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ונתן הספר על אשר לא ידע ספר כמו אל׃ מהבלים׳ מפתים אתכם בדברי הבל לאמר שלום יהיה לכם כי החזון שהם אומרים מלבם הוא לא מפי יי׳׃ אומרים

וכל הולך בשרירות לבו וגו' . ולכל הולך בשרירות לבו וגו' : מי עמד בסוד ה' . ומשמיע את הנגזר מלפניו אותו שהקשיב דבר תורתו וישמע למצותיו ולא הרשעים האלה שמיעה הראשונה שבמקרא זה שמיעה ממש שמיעה האחרונה קבלה : מזמות . לשון מחשבה : מתחולל . מתכוין ומתחזק לשכון ועל ראש רשעים ישכון :

אומרים אמור . המקור הוא ברוב קודם הפעל וכאשר יבא אחרי הפעל הוא לחזק הפעולה כמו ויברך ברוך אתכם והדומים לו : ולכל הולך בשרירות לבו . כמו ולכל הולך ולמ"ד למנאצי מזכר עומדת במקום שנים : כי מי עמד . כי מי מהם שעמד בסוד השם . רוצה לומר בסוד הנבואה ואיך יאמרו כי דבר השם אתם : וירא . פירוש במראה הנבואה : וישמע . הראשון בנוח הוי"ו והשני בפתח הוי"ו : הנה סערת ה' חמה יצאה . עבר במקום עתיד כדרך הנבואות במקומות כי דבר ה' כאלו נעשה והנבואה הזאת עתידה לימות המשיח כי אז יכלו הרשעים כלם ואמר זה הענין על דבר נביאי השקר הרשעים כי כבר אמר כי נעשה משפט בהם כמו שאמר הנני מאכיל אותם לענה ואמר מאת נביאי ירושלם יצאה חנופה לכל הארץ ואמר עכ"פ שאין הכל עשה משפט ברשעי כלם הנה יתים בלאים סערת ה' . חמה יצאה . כמו ה' יצאה חמה מלפני ה' ותחול על הרשעים עד כלותם : וסער מתחולל . כפל הענין לחזק הדבר ויונתן תירגם בהפרש מעט בזיהם ותרגם סערת מזועיתא ותרגם וסער מתחולל ועלעול משתגש והענין מתחולל יחול ענין כפילה וחכיה כמו יחולו על ראש יואב ולא ישוב . באחרית הימים . זהו בימות המשיח ואז תתבוננו בזאת הנבואה כי דבר אותם הימים הרי אתם כאלו אתכם מתבוננים בה לפי שאתכם רואים כליון הרשעים ואמרו בינה אחר התבוננו הוא לתוספת באור ולחזק הפעולה כמו קנה קנה ה' על אבותיכם קצף ויכם דוד כוס ולמען טבוח טבח והדומים להם ואמרו תתבוננו ולא אמר יתבוננו רמז לתחיית המתים בימות המשיח : לא שלחתי את הנביאים . אלה נביאי השקר אשר לא שלחתי אותם : והם רצו . מהרו לומר לעם דברים אשר בדו מלבם : ואם עמדו בסודי . ואם הוא כמו שהם אומרים שעמדו בסודי וידבר הנבואה באה להם מאתי ישמיעו את דברי אל עמי לא דבר שקר וישיבום מדרכם הרעה לא מחזיקו ידי מרעים : וו"ו ומעללים כוו"ו ושמחה שמונים כדרתה ונתתי בשמחה והדומים להם שהוא לתכלית כלומר אם יהיה זה יהיה זה : האלהי מקרוב . כמו אלהים אחרים שכמאר עליהם חדשים מקרוב באו וכי אינכי אלהי

ולא שמרו בסודי ומעמיו דברי וגו' היה להם לשמוע דברי ותורתי את עמי ולא להשיאם בה תעלולי : האלהי מקרוב . מאחר רואה אלא בסמוך לי ואין בי כח לפשוט את התחתונים שהם רחוקים ממני ואיני יודע במעשיהם : אם יסתר איש . יהו ככל תמיהה האלהי מקרוב כדרך כל תמיהות ה' הנבואות : עד מתי . ויבאו שקר וכי יש בלבם של הנביאים הללו הנביאים שקר לקיים מחשבתם שהם חושבים להשכיח את עמי שמי וגו' : תרמית . לשון מרמה . פתים . ופ"ק בלבם ויש אומרים מרטאל בלבם : הנביא דברי : איש אמת שמע דברי איש מלת רעהו יש להם מדבלים אבל כ בנביא האמת ושומעין מנגד מלהם שהם ה מתנבאים בו ואומרין בנבואת שקר באותו למען כמו עשוב חכמיה בן עזור שמע את ירמיה מתנבא בתוך העולין הנני שובר את קטת עולם והוא ניבא בתוך התחתון שברתי את עול מלך בבל כמו שאמרו רבותינו ב בנהדרין : יספר חלום . יספרנו למען הובלי כשאר חלומות ולא יחזקנו כדברי ב נבואה : מה לתבן את הבר . מה ענין שקר אצל אמת את הבר עם הבר : הלא

ז' פסוק' אית בהון ואני אני וסימ' ואמר יעקב אל שמעון ׃ תשב אל אחיו ׃ ואמר לכם אתם הרשנו ׃ תמול באך והוים אביעך ׃ ואמרת בלבבך מי ילד לי ׃ אם יסתר איש במסתרים ׃ ואני אהיה להם לאלהים ׃ הנביא ב' ר"פ וסימ' אשר אתו חלום ׃ אשריכם לשלום ׃ דברי ל"ג וסימ' נמסר במלכים חלק א' סימ' ג'

אֹמְרִים אָמוֹר לִמְנַאֲצַי דִּבֶּר יְהוָה שָׁלוֹם יִהְיֶה לָכֶם וְכֹל הֹלֵךְ בִּשְׁרִרוּת לִבּוֹ אָמְרוּ לֹא תָבוֹא עֲלֵיכֶם רָעָה׃ כִּי מִי עָמַד בְּסוֹד יְהוָה וְיֵרֶא וְיִשְׁמַע אֶת דְּבָרוֹ מִי הִקְשִׁיב דברי וַיִּשְׁמָע׃ הִנֵּה סַעֲרַת יְהוָה חֵמָה יָצְאָה וְסַעַר מִתְחוֹלֵל עַל רֹאשׁ רְשָׁעִים יָחוּל׃ לֹא יָשׁוּב אַף יְהוָה עַד עֲשֹׂתוֹ וְעַד הֲקִימוֹ מְזִמּוֹת לִבּוֹ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים תִּתְבּוֹנְנוּ בָהּ בִּינָה׃ לֹא שָׁלַחְתִּי אֶת הַנְּבִאִים וְהֵם רָצוּ לֹא דִבַּרְתִּי אֲלֵיהֶם וְהֵם נִבָּאוּ׃ וְאִם עָמְדוּ בְּסוֹדִי וְיַשְׁמִעוּ דְבָרַי אֶת עַמִּי וִישִׁבוּם מִדַּרְכָּם הָרָע וּמֵרֹעַ מַעַלְלֵיהֶם׃ הַאֱלֹהֵי מִקָּרֹב אָנִי נְאֻם יְהוָה וְלֹא אֱלֹהֵי מֵרָחֹק׃ אִם יִסָּתֵר אִישׁ בַּמִּסְתָּרִים וַאֲנִי לֹא אֶרְאֶנּוּ נְאֻם יְהוָה הֲלוֹא אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֲנִי מָלֵא נְאֻם יְהוָה׃ שָׁמַעְתִּי אֵת אֲשֶׁר אָמְרוּ הַנְּבִאִים הַנִּבְּאִים בִּשְׁמִי שֶׁקֶר לֵאמֹר חָלַמְתִּי חָלָמְתִּי׃ עַד מָתַי הֲיֵשׁ בְּלֵב הַנְּבִאִים נִבְּאֵי הַשָּׁקֶר וּנְבִיאֵי תַּרְמִת לִבָּם׃ הַחֹשְׁבִים לְהַשְׁכִּיחַ אֶת עַמִּי שְׁמִי בַּחֲלוֹמֹתָם אֲשֶׁר יְסַפְּרוּ אִישׁ לְרֵעֵהוּ כַּאֲשֶׁר שָׁכְחוּ אֲבוֹתָם אֶת שְׁמִי בַּבָּעַל׃ הַנָּבִיא אֲשֶׁר אִתּוֹ חֲלוֹם יְסַפֵּר חֲלוֹם וַאֲשֶׁר דְּבָרִי אִתּוֹ יְדַבֵּר דְּבָרִי אֱמֶת מַה לַתֶּבֶן אֶת הַבָּר נְאֻם יְהוָה׃

אָמְרִין בִּנְבוּאַת שִׁקְרֵיהוֹן לִדְמַרְגְּזִין קֳדָמַי מַלִּיל יְיָ שְׁלָמָא יְהֵי לְכוֹן וְכָל דְּאָזִיל בְּהִרְהוּר לִבֵּיהּ אָמְרִין לָא תֵיתֵי עֲלֵיכוֹן בִּישְׁתָא׃ אֲרֵי לָא קָמוּ וְאִתְגְּלֵי לְהוֹן רָז מִן קֳדָם יְיָ וְלָא חֲזוֹ וְלָא שְׁמָעוּ יַת פִּתְגָמוֹהִי וְלָא אַצִּיתוּ לְמֵימְרֵיהּ וְלָא קַבִּילוּ׃ הָא מְזוֹעִיתָא מִן קֳדָם יְיָ בִּרְגַז נְפָקַת וְעַלְעוֹל מִשְׁתַּגַּשׁ עַל רֵישׁ רַשִׁיעִין יְחוּל׃ לָא יְתוּב רוּגְזָא דַּיְיָ עַד דְּיַעְבֵּיד וְעַד דִּיקַיֵּים מַחְשְׁבַת רְעוּתֵיהּ בְּסוֹף יוֹמַיָּא תִּסְתַּכְּלוּן בַּהּ אִסְתַּכָּלָא׃ לָא שְׁלָחִית נְבִיֵּי שִׁקְרָא וְאִינוּן רְהָטִין לְאַבְאָשָׁא וְלָא מַלֵּילִית עִמְּהוֹן וְאִינוּן מִתְנַבַּן שְׁקַר׃ וְאִלּוּ קָמוּ וְאִתְגְּלֵי לְהוֹן רָז מִן קֳדָם יְיָ וְאַשְׁמָעוּ פִּתְגָמַי יַת עַמִּי וְאָתֵיבִינוּן מֵאוֹרְחַתְהוֹן בִּישְׁתָא וּמִבִּישׁוּת עוֹבָדֵיהוֹן׃ אֲנָא אֱלָהָא בְּרֵית עָלְמָא מִבְּרֵאשִׁית אֲמַר יְיָ אֲנָא אֱלָהָא עֲתִיד לְחַדָּתָא עָלְמָא לְצַדִּיקַיָּא׃ אִם יִטַּמַּר גְּבַר לְאִיטַמְרָא כִּיד בְּסִתְרָא וְקֳדָמַי הֲלָא גְלֵי אֲמַר יְיָ הֲלָא יַת שְׁמַיָּא וְיַת אַרְעָא יְקָרִי מַלֵּי אֲמַר יְיָ׃ שְׁמִיעַ קֳדָמַי יַת דַּאֲמַרִין נְבִיֵּי שִׁקְרָא דְּמִתְנַבַּן בִּשְׁמִי שִׁקְרָא לְמֵימַר פִּתְגָם נְבוּאָה בְּחֶלְמָא אִיתְחֲזָא לִי׃ עַד אֵימָתַי אִית בְּלִבְּהוֹן דִּנְבִיֵּי שִׁקְרָא דְּמִתְנַבַּן שְׁקַר וּמִתְנַבַּן רֶשַׁע לִבְּהוֹן׃ דְּמִתְחַשְּׁבִין לְאַנְשָׁאָה יַת עַמִּי שְׁמִי בְּחֶלְמְהוֹן דְּמִשְׁתָּעַן גְּבַר לְחַבְרֵיהּ כְּמָה דְּשַׁבְקוּ אֲבָהַתְהוֹן יַת פּוּלְחַן שְׁמִי וּמְקַיְּמִין בִּשְׁוּם טַעֲוָתָא׃ נְבִיָּא דְּעִמֵּיהּ חֶלְמָא יִשְׁתָּעֵי חֶלְמָא וּדְפִתְגָמִי עִמֵּיהּ יְמַלֵּל פִּתְגָמַי קְשׁוֹט הָא כְמָה דְּיִפָרֵשׁ מְדַמֵּי בֵּין תִּבְנָא לְעִבּוּרָא כֵּן פָּרֵישׁ בֵּין צַדִּיקַיָּא לְרַשִׁיעַיָּא אֲמַר יְיָ׃

מרחוק הלא מבריאת עולם ידעוני בני אדם כי אני אלהי עולם ואינכי כמו אלהים חדשים אלה אשר לא יראו ולא ישמעו כי אני רואה מעשי בני אדם ושומע דבריהם ואני שומע דברי הנביאים הנבאים בשמי לשקר : ות"י אנא אלהא ברית עלמא וגו' כשאמר : אם יסתר . אני מלא . כמו וכבוד ה' מלא את המשכן כלומר שהיה ממלא את המשכן כי באמר זה על האור שנבראה כי אני מלא רוצה לומר אני ממלא כלומר כי בכל מקום אני וזהו דרך משל כי הוא יתברך אינו גוף שיהיה ממלא מקום אלא רוצה לומר כי השגחתו בכל מקום בשמים ובארץ ותירגם יונתן יקרי מלי : שמעתי . חלמתי חלמתי . הכפל לחזק הענין והיו אומרים שהוא חלום של נבואה : עד מתי . היש בלב . רוצה לומר היש לעולם כמו שאמר עד מתי : נביאי השקר . מבנין נפעל : ונביאי תרמית לבם . כמו מרמה כלומר הם נביאי המרמית שחושבים בלבם לא שבאה אליהם הנבואה : החושבים להשכיח את עמי שמי . כי הם מונעים אותם לשמוע אל נביאי האמת המדברים בשמי כמו שהיו עושים אבותם כשהיו עובדים הבעל שהיו נביאי הבעל מתנבאים להם בבעל ומכחו שמי כן עתה מונחים שמי בחלומות נביאי השקר ות"י כמה דשבקו אבהתהון וגו' כמשמעו : הנביא . אמר איך תשוו חלום החולם עם הנבואה : הנביא אשר אתו חלום יספר חלומו ואם יזדמן שיהיה בו דבר אמת מעט הוא כי החלומות מרמזין המחשבות בהקיץ והמחשבות בעתידות לא ידעו רובם וכן אמר נחלומות שוא ידברו : ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת . ידבר דבר שהוא אמת אם יהיה דברי בחלום לנבואה ידבר דברי דברי אמת אין בו שקר כלל אם כן דברי החלומות הם כמו התבן והתבן אין בו תכלה כי אם למאכל הבהמות או לתלאכה והבר הוא מאכל לבני אדם אם כן איך ישוו ביניהם מה לתבן את הבר ואמר בחלום יספר ובנבואה ידבר כי מספר החלום אין דבריו לא ספור דברים מרמה בחלומו כמו מספר דברים שמעמ אין לשכל בהם תועלת כי אם כבח המדמה אבל דברי חלום הנבואה נאמר עליהם ידבר כי הם בכח הדברי רוצה לומר השכלי עם כח המדמה ויונתן תירגם הא כמה דפריש בין תבנא לעבורא כן פריש בין רשיעיא לצדיקיא ורז"ל אמרו וכי מה ענין בר ותבן אצל חלום אמר רבי יוחנן כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים : הלא

הלא כה דברי · דברי החולמים הם בטלים כמו שתראו כי הם אומרים שלום שלום ואין שלום אבל דברי הוא כאש שתבא ותשרף את אשר תמצא וכן הוא כפטיש יפוצץ סלע לא יעמוד דבר לפני דברי לבטלו כי את אשר דברתי יעשה ולא יפול דבר: לכן הנני על הנביאים · כלומר הנני עליהם לכלותם וכן תירגם יונתן הא שלח רוגזי וכן תירגם כל אלה הנני אשר בפרשה ואמ׳ שלשה פעמים הנני כי שלשה חלקים היו נביאי השקר באותו הזמן היו בהם נביאים שהיו שומעים דברי נביאי האמת בנבואות אומות העולם כמו שהנבא ירמיהו על האומות והיו הולכים לעם ואומרי׳ להם כה אמר השם לעמון ועניין הנבואה כמו שאמ׳ ירמיה בביתו לתלמידיו כדי שיאמינו העם להם באמרם להם בשם יי׳ שלום יהיה לכם ועל אלה אמר מגנבי דברי איש מאת רעהו ועל זה אמרו רז״ל המתנבא מה שלא נאמר לו הא לחברו כאמ׳ כגון חנניה בן עזור דקאי ירמיה בשוק העליון ואמר כה אמר יי׳ צבאות הנני שובר את קשת עילם ראשית גבורתם בשא חנניה קל וחומר בעצמו ומה עילם שלא בא אלא לעזור את כשדים אמר הקדוש ברוך הוא הנני שובר את קשת עילם כשדים עצמן על אחת כמה וכמה אתא איהו לשוק התחתון ואמר כה אמר יי׳ אלהי ישראל לאמר שברתי את עול מלך בבל והקשו על זה ואמרו האי לחברו לא נאמר כיון דאתיהיב קל וחומר כמאן דאתמר ליה דמי והחלק השני היו בהם נביאים שהיו בעלי לשון צח ומתיק שפתי׳ ועליהם נאמר הלוקחים לשונם וינאמו נאם היו אומרים לעם דברי שלום בשם יי׳ והיו מראים פניהם במתק דבריהם כדי שישמעו להם ועל זה אמרו רבותי׳ זכרונם לברכה המתנבא מה שלא שמע והחלק השלישי נביאי חלומו׳ שקר שהיו אומרים כי חלומותיהם נבואה והיו אומרים אותה לעם בשם יי׳: הנני · הלוקחים לשונם · המחליקים לשונם וכן הטתו ברוב לקחה בחלק שפתיה תדיחנו כמו שאמ׳ במתק שפתיה תדיחנו: הנני על נבאי · מבנין נפעל: ובפחזותם · ובקלותם כלומ׳ בקלות דעתם וכן אנשים רקים ופוחזים: וכי ישאלך · האל יתברך שהוא חוקר לב ובוחן כליות ידע את לבבם כי כשהיו אומרים משא יי׳ היה דעתם וכונתם ענין כבדות ומשא כמו תחת משאו לפיכך אמר לירמיהו הנביא שיזהירם שלא ישאלו דבר יי׳ בלשון משא: או הנביא · נביא שקר ויונתן תירגם ספר וכבר פירשנוהו: או כהן · מכהני הלוים: את מה משא · תאמר להם את שאלתם שאולים מה משא ומה תאמר ונטשתי אתכם זו תהיה תשובת שאלתם ותירגם יונתן ותימר להון כדין נבואתא וארטים יתכון: והנביא · מבואר הוא: כה · איש על רעהו · כמו אל רעהו וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו: מה ענה יי׳ · כמו מה דבר וכן ועניתם ואמרתם ויען איוב הראשון: ומשא יי׳ · כי המשא יהיה לאיש דברו · לכל איש מהם יהיה המשא דברו · כלומר בדברו לבד יאמר משא שמשמעו נבואה אך בלבו הוא לשון כבדות וזהו שאמר והפכתם את דברי אלהים חיים כלומר בלבבכם תהפכו אותם מנבואה לכבדות: יי׳ צבאות · כי הוא אדון צבאות מעלה וצבאות מטה ובידו להביא עליכם מה שדבר: אלהינו · כלומר אלהינו הוא ולא אלהיכם שאין אתם מאמינים בו ואדוני אבי זכרונו לברכה פירש כי דברו של אדם הוא כשיאות שפתיו כמו שאמר ובל אשא את שמותם על שפתי כלומר וכראוי נקראת הנבואה משא שהיא נשאת בפי הנביא אלא שאתם הופכים דברי אלהים חיים ותחשבו משא ענין כבדות: כה · מבואר הוא: ואם · מבואר הוא: לכן הנני ונשיתי אתכם נשא · מה שאמר בזה הענין בכל דבר ודבר הנני מורה על מהירות הפורענות עליהם כלומר הנני מוכן ומזומן להביא עליכם רעה · ונשיתי ונטשתי וכבר כתבנו כי נבא המקור אחרון הוא לחזק הפעולה ר״ל כמו שאתם שוכחים דברי ואותותי ששמעתי על ידי נביאי ועתה אתם מואסים נבואתי ומבזים אותה אני גם כן אשכח אתכם אף על פי שקניתי אתכם וכרתי ברית אתכם כי אתם בטלתם הברית תחלה: ונטשתי

הלא כה דברי כאש · לא היה לטעות ולדמות חלומותם לומר שהם נבואה כי דבר נבואה כשבאה בפי הנביא בגבורה היא באה בו כאש בוערת כעניין שנאמ׳ ותהי בלבי כאש בוערת ואומר ויד יי׳ עלי חזקה: הלוקחים לשונם · המלמדים לשונם לומר שקריהם בלשון כאם יי׳ כנביאי האמת למען יאמינו בם: ובפחזותם · לשון תמהון אישטורדיזון בלע״ז: מה משא יי׳ · לשון שחוק לפי שנבואתו להם למשא: ואמרת אליהם את מה משא ונטשתי וגו׳ · ונטשתי ועזבתי אומרים לכם מה המשוי אתם למשא להקב״ה והוא אמר שיטוש ויסליך אתכם מעל זרועותיו משמים ארץ כך שמעתי: כי המשא יהיה לאיש דברו: אף על פי שאתם מהפכין את המשא לגנאי משא דבר יי׳ לאיש דברו ולאיש עצתו הוא מגלהו ואתם מהפכין אותו ללשון משאוי זו לא שמעתי כן והוא עיקר אבל כך שמעתי כי המשאוי יהיה משאוי של פורענות למי שאומרו הטואל מה משא · ע״א משא יי׳ לשון נבואה הוא והיה הנביא השקר שואל לנביא האמת לאמר לו את דבר הקב״ה בלשון שבח שהסיגנון שיו והסיגנון לא היה שפר הדימוי כל כך והיה נביא השקר מהפך את הפירו׳ לדבר אחר והיה מדבר ברוממת נביא האמת כדי שיאמינו בו וכן עשה חנניה בן עזור לכן הוא אומר אל תשאלו משא יי׳ את לשון הסיגנון אלא מה דבר ומה ענה את פירוש הדבר שאלו לנביא האמת לאמר לכם מה הקב״ה אומר ולהיכן כוונין את דבריו: כי המשא יהיה לאיש דברו · סיגנון שלום הקב״ה אומרו שלום לאיש עצתו שאינו חמוד להפכו ואתם שואלים אותו כדי להפכו והפכתם את דברי הקב״ה וזהו שאמר למעלה מגנבי דברי איש מאת רעהו גם זה לשון מיוסר: כה תאמר אל הנביא · כשאתם באים לשאול דברי מאת הנביא: ונשיתי · לשון גיד הנשה ולשון ונשתה גבורתם קופץ ומטלטל ממקום למקום: דורהי

ויספרום ב׳ וסימ׳ לאביהם · ויתעו את עמי : וכי יד רפ׳ בנביאים וסי׳ וכי ירדף גאל הדם אחריו · וכי הקים יי׳ להם · וכי ימצא איש את · וכי תאמרון אל יי׳ דמלכים · וכי יאמרו אליכם דרשו · וכי תאמר אלי אל יי׳

הֲלוֹא כֹה דְבָרִי כָּאֵשׁ נְאֻם־יְהוָה וּכְפַטִּישׁ יְפֹצֵץ סָלַע: לָכֵן הִנְנִי עַל־הַנְּבִאִים נְאֻם־יְהוָה מְגַנְּבֵי דְבָרַי אִישׁ מֵאֵת רֵעֵהוּ: הִנְנִי עַל־הַנְּבִיאִם נְאֻם־יְהוָה הַלֹּקְחִים לְשׁוֹנָם וַיִּנְאֲמוּ נְאֻם: הִנְנִי עַל־נִבְּאֵי חֲלֹמוֹת שֶׁקֶר נְאֻם־יְהוָה וַיְסַפְּרוּם וַיַּתְעוּ אֶת־עַמִּי בְּשִׁקְרֵיהֶם וּבְפַחֲזוּתָם וְאָנֹכִי לֹא־שְׁלַחְתִּים וְלֹא צִוִּיתִים וְהוֹעֵיל לֹא־יוֹעִילוּ לָעָם־הַזֶּה נְאֻם־יְהוָה: וְכִי־יִשְׁאָלְךָ הָעָם הַזֶּה אוֹ־הַנָּבִיא אוֹ־כֹהֵן לֵאמֹר מַה־מַּשָּׂא יְהוָה וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם אֶת־מַה־מַּשָּׂא וְנָטַשְׁתִּי אֶתְכֶם נְאֻם־יְהוָה: וְהַנָּבִיא וְהַכֹּהֵן וְהָעָם אֲשֶׁר יֹאמַר מַשָּׂא יְהוָה וּפָקַדְתִּי עַל־הָאִישׁ הַהוּא וְעַל־בֵּיתוֹ: כֹּה תֹאמְרוּ אִישׁ עַל־רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶל־אָחִיו מֶה־עָנָה יְהוָה וּמַה־דִּבֶּר יְהוָה: וּמַשָּׂא יְהוָה לֹא תִזְכְּרוּ־עוֹד כִּי הַמַּשָּׂא יִהְיֶה לְאִישׁ דְּבָרוֹ וַהֲפַכְתֶּם אֶת־דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵינוּ: כֹּה תֹאמַר אֶל־הַנָּבִיא מֶה־עָנָךְ יְהוָה וּמַה־דִּבֶּר יְהוָה: וְאִם־מַשָּׂא יְהוָה תֹּאמֵרוּ לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה יַעַן אֲמָרְכֶם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה מַשָּׂא יְהוָה וָאֶשְׁלַח אֲלֵיכֶם לֵאמֹר לֹא תֹאמְרוּ מַשָּׂא יְהוָה: לָכֵן הִנְנִי וְנָשִׁיתִי אֶתְכֶם נָשֹׁא

הֲלָא כָל פִּתְגָמַי תַּקִּיפִין כְּאִישָׁתָא אֲמַר יְיָ וּכְפַטִּישָׁא דִּמְפַנַּע כֵּיפָא: בְּכֵן הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עַל נְבִיֵי שִׁקְרָא אֲמַר יְיָ מְנַנְבִין פִּתְגָמֵי גְּבַר מִן חַבְרֵיהּ: בְּכֵן הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עַל נְבִיֵי שִׁקְרָא אֲמַר יְיָ דְּמִתְנַבַּן כִּרְעוּת לִבְּהוֹן וְאָמְרִין כֵּן אֲמַר: הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עַל דְּמִתְנַבַּן חֶלְמָא דִשְׁקַר אֲמַר יְיָ וּמִשְׁתְּעַן וּמַטְעַן יַת עַמִּי בְּשִׁקְרֵיהוֹן וּבְבַקָּרוּתְהוֹן וַאֲנָא לָא שְׁלַחְתִּינוּן וְלָא פַקֵּדְתִּינוּן וַהֲנָאָה לָא יְהֲנוּן לְעַמָּא הָדֵין אֲמַר יְיָ: וַאֲרֵי יִשְׁאֲלִינָךְ עַמָּא הָדֵין אוֹ סָפַר אוֹ כָהֵן לְמֵימַר מַה נְבוּאֲתָא בִּשְׁמָא דַייָ וְתֵימַר לְהוֹן כְּדֵין נְבוּאֲתָא וְאֵירְטוֹשׁ יַתְכוֹן אֲמַר יְיָ: וְסָפַר וְכָהֵן וְעַמָּא דְיֵימַר נְבוּאֲתָא בִּשְׁמָא דַייָ וְאַסְעַר עַל גַּבְרָא הַהוּא וְעַל בֵּיתֵיהּ: כְּדֵין תֵּימְרוּן גְּבַר לְחַבְרֵיהּ וּגְבַר לַאֲחוּהִי מַה אֲתִיב יְיָ וּמַה מַלֵּיל יְיָ: וּנְבוּאָה בִּשְׁמָא דַייָ לָא תִדְכְּרוּן עוֹד אֲרֵי נְבוּאֲתָא תְּהֵי לִגְבַר דִּמְקַיֵּים פִּתְגָמֵי רְעוּתֵיהּ וְאַתּוּן מְרַמַּן לְבַטָּלָא יַת פִּתְגָמֵי אֱלָהָא קַיָּמָא דַייָ צְבָאוֹת אֱלָהָנָא: כְּדֵין תֵּימַר לִנְבִיָּא מַה אֲתִיבָךְ יְיָ וּמַה מַלֵּיל יְיָ: וְאִם נְבוּאָה בִּשְׁמָא דַייָ תֵּימְרוּן בְּכֵן כְּדְנַן אֲמַר יְיָ חֲלָף דַּאֲמַרְתּוּן יַת פִּתְגָמָא הָדֵין נְבוּאָה בִּשְׁמָא דַייָ וְשַׁלְחִית לְוָתְכוֹן לְמֵימַר לָא תֵימְרוּן נְבוּאֲתָא מִקֳּדָם יְיָ: בְּכֵן הָאֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי וְאֵירְטוֹשׁ יַתְכוֹן מִרְטַשׁ וְאַרְחֵיק יַתְכוֹן וְיַת

דישעיה · וכי ישאלך העם הזה · וכי תאמר בלבבך · וכי יאמרו השרים · וכי אנחנו מקטירים · וכי יעשה הנשיא נדבה · וכי האכלו וכי תשתו · וכי תגשון עור · וכי יתן מתנה :

ואת העיר ח' בקריא' וסימ' ויל'חמו בני יהודה דשפטים · והמה לקחו את אשר עשה מיכה · ונתתי את הבית הזה כשלה · ככה אשביר את בני יהודה דירמיה · ונשיתי אתכם נשוא · והוספתי על ימיך דמלכים · את אדום ואת מואב · ומכף מלך אשור אצילך דישעיה : ואת שרי ג' בקריא' וסימ' ויעבר יורם צעירה · וחכרו דד"ה · והנה שני דודאי תאנים : תאכלנה ד' בקריא' וסימ' הדוד האחד תאנים טבות · התאנים הטבות טובו'

ונטשתי אתכם ואת העיר אשר נתתי לכם ולאבותיכם מעל פני : ונתתי עליכם חרפת עולם וכלמות עולם אשר לא תשכח :

כד הראני יהוה והנה שני דודאי תאנים מועדים לפני היכל יהוה אחרי הגלות נבוכדראצר מלך בבל את יכניהו בן יהויקים מלך יהודה ואת שרי יהודה ואת החרש ואת המסגר מירושלם ויבאם בבל : הדוד אחד תאנים טבות מאד כתאני הבכרות והדוד אחד תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה מרע : ויאמר יהוה אלי מה אתה ראה ירמיהו ואמר תאנים התאנים הטבות טבות מאד והרעות רעות מאד אשר לא תאכלנה מרע : ויהי דבר יהוה אלי לאמר : כה אמר יהוה אלהי ישראל כתאנים הטבות האלה כן אכיר את גלות יהודה אשר שלחתי מן המקום הזה ארץ כשדים לטובה : ושמתי עיני עליהם לטובה והשבתים על הארץ הזאת ובניתים ולא אהרס ונטעתים ולא אתוש : ונתתי להם לב לדעת אתי כי אני יהוה והיו לי לעם ואנכי אהיה להם לאלהים כי ישבו אלי בכל לבם : וכתאנים הרעות אשר לא תאכלנה מרע כי כה אמר יהוה כן אתן את צדקיהו מלך יהודה ואת שריו ואת שארית ירושלם הנשארים בארץ הזאת והישבים בארץ מצרים : ונתתים לזועה לרעה לכל ממלכות הארץ לחרפה ולמשל לשנינה ולקללה בכל המקמות אשר אדיחם שם : ושלחתי בם את החרב את הרעב ואת הדבר עד תמם מעל האדמה אשר נתתי להם ולאבותיהם :

כה הדבר אשר היה על ירמיהו על כל עם יהודה בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה

קרתא דיהבית לכון ולאבהתכון מקביל מימרי : ואתן עליכון חיסודי עלם ותחפינון איתכנעות עלם דלא תפסוק : אחזיני יי והא תרין סלין תינין מתתין מקדם היכלא דיי בתר דאגלי נבוכד נצר מלכא דבבל ית יכניה בר יהויקים מלך שבטא דבית יהודה וית רברבי יהודה וית אומניא וית תרעיא מירושלם ואובילינון לבבל : סלא חדא תינין טבא לחדא כתינין בכירין וסלא חד תינין בישין לחדא דבישין בישן לחדא דלא מתאכלן מבישו : ואמר יי לי מה את חזי ירמיה ואמרית תינין תיניא טבתא טבן לחדא ודבישן בישן לחדא דלא מתאכלין מבישו : והות פתגם נבואה מקדם יי עימי למימר : כדנן אמר יי אלהא דישראל כתיניא טבתא האילין כן אישתמודע ית גלות יהודה דאגליתי מן אתרא הדין לארע כסדאי לטבתא : ואישוי מימרי עליהון לטבא ואתיבינון לארעא הדא ואיבנינון ולא אפגר ואיקיימנון ולא אטלטל : ואתן להון לב למידע דחלתי ארי אנא יי ויהון קדמי לעם ואנא איהוי להון לאלה ארי יתובון לפולחני בכל לבהון : וכתיניא בישתא דלא מיתאכלא מבישו ארי כדנן אמר יי כן אתן ית צדקיה מלך שבטא דבית יהודה וית רברבוהי וית שארא דירושלם דאישתארו בארעא הדא ודיתבין בארעא דמצרים : ואיתנינון לזיע ולבישא לכל מלכות ארעא לחיסודין ולמתל ולשועי וללוטא בכל אתריא דאגלינון לתמן : ואיגרי בהון ית דקטלין בחרבא בכפנא ובמותא עד דיסופון מעל ארעא דיהבית להון ולאבהתהון :
פתגם נבואה דהות עם ירמיה על כל עמא דבית יהודה בשתא רביעיתא ליהויקים בר יאשיה מלך שבטא דבית יהודה

רש"י

דודאי קדרות : מועדים. מוכנים : החרש והמסגר. תלמידים חכמים שגלו עם יכניה וכבר פירשתיו בספר מלכים החרש והמסגר למיי'טרא אה ליפור'טיר בלע"ז · לא"ה החרש והמסגר החרש לשון חרש : והמסגר לשון סוגר כלומר חכמים גדולים בתורה שכשהיה אחד מהם מדבר הכל שותקים · מסגר שהיו סוגרים ואין פותח : כתאני הבכורות · שבישלו כל ברכן בתחלת בכורי תאנים שהם חביבות על מוצאיהם בראשיתם : כן אכיר את גלות וגו' · הריני מקרא מקודם כן אכיר לטובה את גלות יהודה שהגליתי כבר יכניה וגלותו : אתוש · לשון עקירה : ולשנינה · שישננו וידברו הכל בפורענות : לזועה · לרעה בכל ממלכו' הארץ שישמעו הרעה הבאה עליהם ויזועו : בשנה הרביעי' · שנה שנחתם גזר דינם שיגלו ושישתו כוס החימ' כמו שאמו בענין קח את כוס וגו' יקודם גזר דין אמר לשכיח להוכיחם אולי ישובו ולא יתחתם גזר דינם : שלם

רד"ק

ונטשתי אתכם · אעזוב אתכם ואת העיר שאסלק שכינתי ממנה ובאמרו מעל פני טעמו למלת אתכם ר"ל כי בעזבי אתכם תגלו מעל פני כמו שאמר שלח מעל פני ויצאו וי"ת וארטוש יתכון מרטש וארחיק יתכון וית קרתא דיהבית לכון ולאבהתכון מקביל מימרי · ויש לפרש ונטשתי כמו ונתשתי בתי"ו והוא הנכון כי התי"ו והטי"ת ממוצא אחד הן ויבאו בענין אחד וכן טעה בטי"ת ותעה בתי"ו ענין אחד הן וכן אם ינתשו מים זרים בתי"ו כמו ינטשו בטי"ת : ונתתי · וכלימות · שם במורך הוא ודגש המ"ם : הראני וגו' · באה"ך הא"ה : והנה שני דודאי תאנים · אמר הראני במראה הנבוא' שני דודאי תאני' ואלף דודאי תאנים נוספת כאלף חמטי' לאלאות וכן אמר הדוד אחד בלא אלף וענינו סלים וכ"ת סלין : מועדים · מוכני ומזומנים לאכול והיה זה אחר הגלו' כבוכד נצר מלך בבל את יכניהו : ואת החרש ואת המסגר · יועצים וחכמים היו וי"ת ית אומניא וית תרעיא : הדוד אחד · כתאני הבכורות · הסמיכות לענים כאילו אמר כתאני ענבי התאנה המבכרות · בכורות · תאר וזכר אותם תאנים כי הן נחמדו' בעיני מוצאיהן לפי שהן בכורות וכן אמר כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי את אבותיכם : וכתאנים · כאילו אמר והנשברים יהיו תאני' הרעו' ואחר כן פירש ואמר כה אמר וו' : והיושבים בארץ מצרים · השארית שהיו יושבים אז בארץ מצרים אותם שילכו עם יוחנן בן קרח : לזועה · כתיב וקרי לזעוה והענין אחד כמו כבש וכשב : לחרפה · בלא וי"ו : לשנינה · בלא וי"ו : את הרעב · בלא וי"ו : הדבר · על ירמיהו · כמו אל : היה

מאד · וכתאנים הרע' אשר לא תאכלנה · ונתתי אותם בתאנים : ובניתים ב' וסי והשיבתי את שבות · והשיבתי על הארץ הזאת · קדמ' חס · והישבים ג' בקריא' וסימ' וישמחו כל קהל · וכתאנים הרעות · והישבים הראשונים דד"ה · חד חס וב' מל' · דתאנים חס' : אלין מתחלפין ונתתים לחרפה ולמשל ולשנינה ולקללה · והחרמתי לשמה ולשרק' לחרבות עולם · והיתה ולחרב לשמה · ורדפתי לאלה ולשמה ולקללה ולחרפ' · ולא יוכל לחרבה לשמה ולקללה · כי כי נשבעתי כי לשמה לחרפה לחרב ולקללה :

רדק

היא השנה הראשונה לנבוכד נצר. והנה כתב בתחלת ספר דניאל בשנת שלש למלכות יהויקים מלך יהודה בא נבוכד נצר מלך בבל ירושלם ויצר עליה. אך נאמר בו בשנת שלש למלכות יהויקים כנו המליכו פרעה נכו מלך כמוכד נצר ובא לירושלם ויצר עליה ובשנה הרביעית ליהויקים בתחלת השנה נתן יי׳ בידו את יהויקים והיא שנת ראשונה לנבוכד נצר: על כל עם יהודה. כמו אל: ואל כל יושבי ירושלם. עם יהודה מן הערים האחרות שבאו לירושלם ודברי ירמיהו אליהם ואל יושבי ירושלם: זה שלש ועשרים שנה. יאשיהו מלך שלשים ואחת שנה ובי״ג שנה למלכו תחלת נבואת ירמיהו נמצא ירמיהו נתנבא בימי יאשיהו י״ט שנה ונבואה זו היתה בשנה הרביעית ליהויקים הנה הנה שלש ועשרים שנה: אשכם ודבר. האל״ף במקום הה״א השכם כי אותיות אהו״י מתחלפות ונכתבה יו״ד המשך שלא כמנהג עם הצר״י ברוב: למן עולם ועד עולם. מזמן רב נתנה לאבותיכם ועד עולם יתננה לכם ולבניכם אם תרצו ואמר למן עולם לא באה על ענין הדבר אלא לאמת ענין הדבר ויכפיל הענין זולתו וכמוהו למן היום אשר יבא אמר מצרים למתי אעתיר לך והדומה להם: למען הכעיסוני. כתוב ר״ל בעבור שהכעיסוני וקרי הכעיסני לתען הכעיס אותי עושים העצ לא להנאה שיש להם בה: את כל משפחות צפון. ולמעלה בתחלת הספר אמ׳ לכל משפחות ממלכו׳ צפונה ושם פי׳ כי משפחות אומר על העם וממלכו׳ אומר על ראשי הממלכו׳ ולפי שאמר ונתנו איש כסאו זכר שם ממלכות: ואל נבוכד נצר מלך בבל עבדי. וטעם ואל אל שולח לא אל ולקחתי או יהיה ואל במקום ואת כמו אספרה אל חק יי׳ וירדפו אל מדין: ועל כל הגוים האלה. הסמוכים לא״י או האלה על הגוים שעתיד לזכרם בסמוך בפרשת כוס יין החמה: קול רחים ואור. קול רחים שטוחנין תבלין לסעודת שמחה וכן תרגום יונתן גרית רבות בבית המשתה ויתקל סיען דמשבחין בנהור בוצין: כמלאת שבעים שנה. כי נבוכד נצר מלך מ״ה שנה והיאך ידענו זה שהרי אויל מרודך בנו מלך בשנת ל״ז לגלות המלך יהויכין כמו שכתוב בספר מלכים בסופו ובסוף זה הספר ויהויכין גלה בשנ׳ ח׳ לנבוכד נצר הרי מ״ה ואויל מרודך מלך כ״ג שנה והיאך ידענו זה שהרי מצאנו לבלשצר בנו מלך ג׳ שנים כשאמרו כ״ג ביניהם והשלם לא שלמו לו לבלשצר כי בשנה ה השלישית נהרג הרי מ״ה וכ״ג הרי ס״ח ושתים לבלשצר הרי ע׳ לפיכך אמר כמלאת כי שלמים היו להם ע׳ שנה כי לא מת בלשצ׳ עד שנה שלישית לו: לשממות עולם. שם מקובץ מן שממה והוא סמוך: את כל הכתוב בספר הזה. עם כל הכתוב: כלומר אביא על ארץ בבל את כל זה הדבר כמו שאביא על כל ה הגוים כל הכתוב בספ׳ הזה אשר נבא ירמיהו: כי עבדו בם גם המה. עבדו עבר במקום עתיד אמר יעבדו בכשדי׳ גם המה כמו שעבדו הם בכל הגוים כן יעבדו בהם גוים רבים ומלכים גדולים הם מלכי מדי ופרס: כי

אשכים ג׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ מן שלש עשרה שנה. ואשלח אליכם את כל עבדי בתרא. מברך רעהו בקול גדול בבקר השכים: לאמר ט׳ ר״פ בקריא׳ וסימ׳ לאמר שובו נא איש מדרכו. לאמר לאסורים צאו. לאמר הן ישלח איש את אשתו. לאמר לא כי ארץ מצרים. לאמר לך אתן את ארץ כנען. וחברו דדה׳.

היא השנה הראשנית לנבוכדראצר מלך בבל: אשר דבר ירמיהו הנביא על כל עם יהודה ואל כל ישבי ירושלם לאמר: מן שלש עשרה שנה ליאשיהו בן אמון מלך יהודה ועד היום הזה זה שלש ועשרים שנה היה דבר יהוה אלי ואדבר אליכם אשכים ודבר ולא שמעתם: ושלח יהוה אליכם את כל עבדיו הנבאים השכם ושלח ולא שמעתם ולא הטיתם את אזנכם לשמע: לאמר שובו נא איש מדרכו הרעה ומרע מעלליכם ושבו על האדמה אשר נתן יהוה לכם ולאבותיכם למן עולם ועד עולם: ואל תלכו אחרי אלהים אחרים לעבדם ולהשתחות להם ולא תכעיסו אותי במעשה ידיכם ולא ארע לכם: ולא שמעתם אלי נאם יהוה למען הכעסוני במעשה ידיכם לרע לכם: לכן כה אמר יהוה צבאות יען אשר לא שמעתם את דברי: הנני שלח ולקחתי את כל משפחות צפון נאם יהוה ואל נבוכדראצר מלך בבל עבדי והבאתים על הארץ הזאת ועל ישביה ועל כל הגוים האלה סביב והחרמתים ושמתים לשמה ולשרקה ולחרבות עולם: והאבדתי מהם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול רחים ואור נר: והיתה כל הארץ הזאת לחרבה לשמה ועבדו הגוים האלה את מלך בבל שבעים שנה: והיה כמלאות שבעים שנה אפקד על מלך בבל ועל הגוי ההוא נאם יהוה את עונם ועל ארץ כשדים ושמתי אתו לשממות עולם: והבאותי על הארץ ההיא את כל דברי אשר דברתי עליה את כל הכתוב בספר הזה אשר נבא ירמיהו על כל הגוים: כי עבדו בם גם המה גוים רבים ומלכים גדולים ושלמתי להם כפעלם וכמעשה ידיהם:

היא שתא קדמיתא לנבוכד נצר מלכא דבבל: דאיתנבי ירמיה נביא על כל עמא דבית יהודה ועל כל יתבי ירושלם למימר: מן תלת עשרי שנין ליאשיה בר אמון מלך שבטא דבית יהודה ועד יומא הדין דנן עשרין ותלת שנין הוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי ומליל עמכון מקדם ומליל ולא קבלתון: ושלח יי לותכון ית כל עבדוהי נבייא מקדם ומשלח ולא קבלתון ולא ארכינתון ית אודניכון לקבלא: למימר תובו כען גבר מאורחיה בישתא ומבישות עובדיכון ותיבו על ארעא דיהב יי לכון ולאבהתכון למן עלמא ועד עלמא: ולא תהכון בתר טעות עממיא למפלחהון ולמיסגד להון ולא תרגזון קדמי בעובדי ידיכון ולא אבאש לכון: ולא קבלתון למימרי אמר יי בדיל דלא לארגזא קדמי בעובדי ידיכון לאבאשא לכון: בכן כדנן אמר יי צבאות חלף דלא קבילתון ית פתגמי: הא אנא שלח ואידבר ית כל מלכות ציפונא אמר יי ולנבוכד נצר מלכא דבבל עבדי ואיתינון על ארעא הדא ועל יתבהא ועל כל עממיא האילין סחור סחור ואיגמרינון ואישוינון לצדו ולאישתמעו ולחורבן עלם: ואובד מנהון קל בדח וקל חדוא קל חתנין וקל כלן קל סיען דמשבחין בנהור בוצין: ותהי כל ארעא הדא לחורבא לצדו ויפלחון עממיא האילין ית מלכא דבבל שבעין שנין: ויהי כמשלם שבעין שנין אסער על מלכא דבבל ועל עמא ההוא אמר יי ית חוביהון ועל ארע כסדאי ואישוי יתה לצדות עלם: ואיתי על ארעא ההיא ית כל פתגמיא דגזרית עלה ית כל דכתיב בספרא הדין דאיתנבי ירמיה על כל עממיא: ארי פלחו בהון אף אינון עממין סגיאין ומלכין רברבין ואשלם להון כאיגוריהון וכעובדי ידיהון:

רשי

שלש ועשרים. יאשיהו מלך שלשים ואחת לא מהם שתים עשר שנה כשאמרו תשע עשרה ואר׳ של בנו הרי שלש ועשרים: אשכים ודבר׳ לשון הוה היתי משכים ומדבר תמיד: קול רחים. סימן הוא לסעודת ברית מילה על שם ש שטוחנין ושוחקין לה סממנין לרפואה: אור נר. סימן משתה כך שנינו בסנהדרין: את כל הכתוב על בבל: בספר הזה. בסופו: כי עבדו בם. כמו כי יעבדו בם בבני בבל: גם המה גוים רבים: מדי ופרס: כוס

מסרה

לאמר אל הבונים. לאמ׳ כתי יעבו והדוש׳ והבאתים ד׳ וסימ׳ והביאותי׳ אל הר קדשי׳ והביאותים על הארץ הזאת. והביאתים אל אדמתם. אל המקום הזה. ובן דינן באתיהו ישעי׳ ויחזקאל והביאותים כתיב כל דמ׳ל ירמיה והביאתים כתיב חסר ו״ו. עזרא והבאתים כתיב חסר יו״ד קדמ׳ והו״ו: במלאת ג׳ב׳ חס׳ וא׳ מ׳ל וסימ׳ ויהי במלאת הבלים ותאמר אל נעמי הגישה. שלישית כאור תבעיר. במלאת שבעים שנה. שנה מ׳ל: גדולים ו׳ כל בקריא׳ וסימ׳ גדולים חקרי לב. כי עבדו בם גם המה. כשם הגדולים אשר בארץ דדה. מרפא יניח חטאים גדולים. זבדיאל בן הגדולים. ויזבחו ביום ההוא:

ואת עריו וסימ׳ נמסר במלכים חלק א׳ סימ׳ ט׳ : לחרבה לשמה ב׳ וסי׳ והיתה כל הארץ הזאת לחרבה לשמה׳ ואת מלכיה ואת שריה לתת אתם : את ד׳ ר״פ בסיפרא וסימ׳ את ירושלם ואת ערי יהודה׳ ודבתריה פרעה מלך מצרים׳ את אדום ואת מואב׳ את דדן ואת תימא ואת בוז : תימא ה׳ וסי׳ נמסר בישעיה סימ׳ כ״א : תקומו ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ ואתם תקמו מהאורב והורשתם׳ ושכרו וקיו ונפלו ולא תקומו׳ קדמ׳ חס׳ : כה אמ׳

רשי

כוס יין החימה׳ נבואת הפורענות: והשקית אותו׳ הנבא להם שלא תשוב עוד בשום תשובה: והתגעשו׳ ויתגעשו׳ והתהוללו׳ לשון הוללות ושגעון: כיום הזה׳ כאשר הם היום לאחר החורבן כתב ירמיהו ספרו: ואת כל הערב׳ כל שומכותיה אשר ערוב׳ פרעה ומשענתו עליה׳ לעזרה׳ הערב גרנטויאה בלע״ז: ואת מלכי האי׳ כל אלו שמכה עד כאן שכיני ארץ ישראל הם: קצוצי פאה׳ המוקצים בקצה אותה הרוח: מלכי ערב׳ ערביא: ואת מלכי הערב׳ שומכותיה של ערביא: ששך׳ בבל בגימטריא של את בם: וקיו׳ כאדם ששותה יותר מדאי שמקיא׳ החרב׳ התגר של מלחמה: מחל׳ מתחיל׳ על כוהו׳ מתאבל על חורבן ביתו: הידד׳ לשון הוי שכובשין שוש׳ מ מלאכה כברה בקול רם לזרז זה את זה לתתחזק ודורכי גיתות רגילין בה: יענה׳ כל לשון ענייה צעקת קול רם הוא: נשפט

מסרה

י״י צבאות י״ו מיחדין בקריא׳ וסימ׳ פקדתי את אשר עשה עמלק׳ אני לקחתיך מן הנוה דשמואל׳ וחכרו דדה׳ עולל יעוללו בגפן׳ התבוננו וקראו׳ ככה אשבר דסיפר׳ והיה כי ימאנו׳ מהבילים המה אתכם׳ הנה רעה יצאת׳ מיכה המרשתי׳ הנני אשלח בכם׳ עוד יהיה במקום׳ לאדום כה אמר י״י צבאות׳ הנני שובר את קשת׳ עשוקים בני ישראל׳ חומות בבל הרחבה׳ ומן ריש דחגי עד סוף תריסר דכוותהו׳ במ״ב וסימ׳ שבתי לירושלם ברחמים׳ רעה את צאן ההרגה: להרע ו׳ וסימ׳ ולא נתנו אלהים להרע עמדי׳ או נפש כי תשבע׳ אנכי מחל להרע׳ חכמים המה להרע׳ נשבע להרע ולא ימיר׳ זממתי להרע:

כי כה אמר יהוה אלהי ישראל אלי קח את כוס היין החמה הזאת מידי והשקיתה אתו את כל הגוים אשר אנכי שלח אותך אליהם : ושתו והתגעשו והתהללו מפני החרב אשר אנכי שלח בינתם : ואקח את הכוס מיד יהוה ואשקה את כל הגוים אשר שלחני יהוה אליהם : את ירושלם ואת ערי יהודה ואת מלכיה את שריה לתת אתם לחרבה לשמה לשרקה ולקללה כיום הזה : את פרעה מלך מצרים ואת עבדיו ואת שריו ואת כל עמו : ואת כל הערב ואת כל מלכי ארץ העוץ ואת כל מלכי ארץ פלשתים ואת אשקלון ואת עזה ואת עקרון ואת שארית אשדוד : את אדום ואת מואב ואת בני עמון : ואת כל מלכי צר ואת כל מלכי צידון ואת מלכי האי אשר בעבר הים : את דדן ואת תימא ואת בוז ואת כל קצוצי פאה : ואת כל מלכי ערב ואת כל מלכי הערב השכנים במדבר : ואת כל מלכי זמרי ואת כל מלכי עילם ואת כל מלכי מדי : ואת כל מלכי הצפון הקרבים והרחקים איש אל אחיו ואת כל הממלכות הארץ אשר על פני האדמה ומלך ששך ישתה אחריהם : ואמרת אליהם כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל שתו ושכרו וקיו ונפלו ולא תקומו מפני החרב אשר אנכי שלח ביניכם : והיה כי ימאנו לקחת הכוס מידך לשתות ואמרת אליהם כה אמר יהוה צבאות שתו תשתו : כי הנה בעיר אשר נקרא שמי עליה אנכי מחל להרע ואתם הנקה תנקו לא תנקו כי חרב אני קרא על כל ישבי הארץ נאם יהוה צבאות : ואתה תנבא אליהם את כל הדברים האלה ואמרת אליהם יהוה ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו שאג ישאג על נוהו הידד כדרכים יענה אל כל ישבי הארץ :

ארי כדנן אמר יי אלהא דישראל לי קביל ית כסא דחמר לוטא הדין מן קדמי ותשקי יתיה ית כל עממיא דאנא שלח יתך עליהון : וישתון וישתגשגון ויטרפון מן קדם דקטלין בחרבא דאנא שלח ביניהון : וקבילית ית כסא מן קדם יי ואשקיתי ית כל עממיא דשלחני יי לותהון : ית ירושלם וית קרויא דבית יהודה וית מלכהא וית רברבהא למיתן יתהון לחורבא לצדו לאישתממו וללוטא כיומא הדין : ית פרעה מלכא מצרים וית עבדוהי וית רברבוהי וית כל עמיה : וית כל מלכי סומכוות וית כל מלכי ארע עוץ וית כל מלכי ארע פלישתאי וית אשקלון וית עזה וית עקרון וית שארא דאשדוד : ית אדום וית מואב וית בני עמון : וית כל מלכי צור וית כל מלכי צידון וית כל מלכי ניסא די בעיברא דימא : וית דדן וית תימא וית בוז וית כל מקפי פתא : וית כל מלכי ערב וית כל מלכי ערבאי דשרן בשכונין במדברא : וית כל מלכי זמרי וית כל מלכי עילם וית כל מלכי מדי : וית כל מלכי ציפונא דקריבין ודרחיקין גבר לאחוהי וית כל מלכוות עממיא דעל אפי ארעא ומלכא דבבל ישתי בתריהון :

ותימר להון כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל שתו ורוו ואישתגישו ונפלו ולא תקומון מן קדם דקטלין בחרבא דאנא שלח ביניכון : ויהי ארי יסרבון לקבלא כסא מן ידך למשתי ותימר להון כדנן אמר יי צבאות משתא תשתון : ארי הא בקרתא דאיתקרי שמי עלה אנא משרי לאבאשא ואתון מדמן דמזכא תזכון לא תזכון ארי דקטלין בחרבא אנא מכלי על כל יתבי ארעא אמר יי צבאות : ואת תתנבי להון ית כל פתגמיא האילין ותימר להון יי ממרומא יכלי ומדור קודשיה ירים מימריה אכלאה יכלי דיתון בזוזין על ארע בית שכינתיה הא בנתתי מעצרא דמרימין קלהון כן ייתי זועה לכל יתבי ארעא :

רדק

כי כה אמר׳ קח׳ והשקית׳ הכל במראה הנבואה : היין החמה׳ חסר הנסמך ומשפטו היין יין החמה וכמוהו העם המלחמה הספר המקנ׳ והדומים להם : ושתו והתגעשו׳ התפעל מורכב עם פעל שלא כזכר פועלו וענינו ענין ותגעש ותרעש הארץ : והתהללו׳ ענין הוללות והוא התפעל מורכב עם פעל הדומה למרובע : ואקח׳ ואשקה׳ הכל במראה הנבואה : את ירושלם׳ היא שתתה תחלה כי כל אלה הגוים לקו על ידי נבוכדנצר ושנה ראשונה שמלך והיא השנה הרביעית ליהויקים בא על ירושלם : ואת מלכיה׳ יהויקים ויהויכין וצדקיהו : את שריה׳ בלא וי״ו : לשרקה׳ בלא וי״ו : ואת כל הערב׳ עם מקובץ מעמים כתערבו יחד ות״י סומכוותא לשון ערבותא : ואת כל מלכי ארץ פלשתים׳ שאר ארץ פלשתי׳ לבד הערי׳ הנזכרות וכן כתוב בספר שמואל אחר שזכר הערים בענין טחורי הזהב אמר עוד מעיר מבצר ועד כפר הפרזי ולא זכר הנה גת כי לישראל היתה כי דוד לקחה מיד פלשתים כמו שכתוב בדברי הימים ויקח את גת ואת בנותיה מיד פלשתים והיא מתג האמה הנזכרת בספר שמואל : ואת שארית אשדוד׳ נראה כי בשלכדה נבוכד נצר מצאה כחרבת מקצתה ע״י מלך מצרים או זולתו : ואת מלכי האי׳ אין בו כל בספר מוגה : קצוצי פאה׳ השוכנים בקצה העולם בפאתו כי הפאה הוא קץ הדבר ות״י מקפי פאתא : ואת כל מלכי ערב׳ הם הערביים יושבי האהלים כמו שנ׳ לא יהל שם ערבי : ואת כל מלכי הערב׳ השוכני׳ במדב׳ לפי שזכר למעלה ואת כל הערב פי׳ הנה כי אלה הם אחרים שהם שוכנים במדבר : ואת כל מלכי זמרי׳ אפשר כי זמרי הוא זמרן מבני קטורה : הממלכות הארץ׳ בא הסמיכות עם ה״א הידיעה שלא כמנהג ברוב וכן באו כמהו הלשכו׳ הקדש היתר האורג והדומים להם מעטים : ומלך ששך׳ מלך בבל וכן תרגם יונתן וששך הוא בבל א באלכבא ביתא דאת בם : וקיו כן דרך השכור להקיא אבל השכור אחר שיקיא ישוב מעט ל לדעתו ויקום אבל להם אמר ונפלו ולא תקומו׳ וקיו שרשו קאה ובא הי״וד תמורת האלף : ממרום ישאג׳ על דרך משל כאילו ישאג וירים קולו ויבאו הגוים לקולו להחריב נוהו והוא בית המקדש : הידד כדרכים יענה׳ יצעק כמו הדורכים בגת שמרימין קול לחזק עצמם ואיש את אחיו במלאכה ודבר הקול הוא הידד ובלעז רואדין : נשפט

נשפט ה׳ קמץ וסימ׳ בישעיה ריש סימ׳ נ״ט ובריש סיפרא סוף סימן ב׳ ׃ מקצה הארץ ועד קצה הארץ ג׳ דסמיכי וסימ׳ מאלהי העמים · והפיצך יי׳ בכל העמים · והיו חללי יי׳ ביום ההוא ׃ לטבוח ד׳ ומ״ל בקריא וסימ׳ ואני ככבש אלוף יובל לטבוח · כי מלאו ימיכם לטבוח · אורידם ככרים לטבוח · לטבוח ישרי דרך ׃ סכו ג׳ בקריא וסימ׳ עזב ככפיר סכו כן כתיב ׃ ויהי בעילם סוכו כן כתיב · ויחמס כגן שכו שחת מועדו כן כתיב בש״ן

בא שאון עד קצה הארץ כי ריב ליהוה בגוים נשפט הוא לכל בשר הרשעים נתנם לחרב נאם יהוה ׃ כה אמר יהוה צבאות הנה רעה יצאת מגוי אל גוי וסער גדול יעור מירכתי ארץ ׃ והיו חללי יהוה ביום ההוא מקצה הארץ ועד קצה הארץ לא יספדו ולא יאספו ולא יקברו לדמן על פני האדמה יהיו ׃ הילילו הרעים וזעקו והתפלשו אדירי הצאן כי מלאו ימיכם לטבוח ותפוצותיכם ונפלתם ככלי חמדה ׃ ואבד מנוס מן הרעים ופליטה מאדירי הצאן ׃ קול צעקת הרעים ויללת אדירי הצאן כי שדד יהוה את מרעיתם ׃ ונדמו נאות השלום מפני חרון אף יהוה ׃ עזב ככפיר סכו כי היתה ארצם לשמה מפני חרון היונה ומפני חרון אפו ׃

בראשית ממלכות יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היה הדבר הזה מאת יהוה לאמר ׃ כה אמר יהוה עמד בחצר בית יהוה ודברת על כל ערי יהודה הבאים להשתחות בית יהוה את כל הדברים אשר צויתיך לדבר אליהם אל תגרע דבר ׃ אולי ישמעו וישבו איש מדרכו הרעה ונחמתי אל הרעה אשר אנכי חשב לעשות להם מפני רע מעלליהם ׃ ואמרת אליהם כה אמר יהוה אם לא תשמעו אלי ללכת בתורתי אשר נתתי לפניכם ׃ לשמע על דברי עבדי הנבאים אשר אנכי שלח אליכם והשכם ושלח ולא שמעתם ׃ ונתתי את הבית הזה כשלה ואת העיר הזאתה אתן לקללה לכל גויי הארץ ׃ וישמעו הכהנים והנבאים וכל העם את ירמיהו מדבר את הדברים האלה בבית יהוה ׃ ויהי ככלות ירמיהו לדבר את כל אשר צוה יהוה לדבר אל כל העם ויתפשו אתו הכהנים והנבאים וכל העם לאמר מות תמות ׃

מטא איתרגושא עד סיפי ארעא ארי דינא קדם יי בעממיא מיתפרע הוא לכל בשרא רשיעיא דבהון מסרינון לקטלא אמר יי ׃ כדנן אמר יי צבאות הא בשתא נפקא מעם לעם ועממין רברבין ירתון בגליי מסייפי ארעא ׃ ויהון קטילא רמן קדם יי ביומא ההוא מסיפי ארעא ועד סיפי ארעא לא יסתפדון ולא יתכנשון ולא יתקברון לזיבל מבדר על אפי ארעא יהון ׃ אלילו מלכיא וצוחו ותופו רישיכון בקיטמא תקיפי עמא ארי שלימו יומיכון לקטלא ותתברון ותפלון דהויתון רגיגין כמני חמדתא ׃ ויבד בית עירוקי מן מלכיא ושיזבא מתקיפי עמא ׃ קל צוחת מלכיא ויללת תקיפי עמא ארי אביז יי ית עמהון ׃ ויצדון מדורי שלמהון מקדם תקוף רוגזא דיי ׃ גלא מלך מכרכיה ארי הוית ארעהון לצדו מן קדם חרב סנאה דהיא כחמר מרויא ומן קדם תקוף רוגזיה ׃

בריש מלכות יהויקים בר יאשיה מלך שבטא דבית יהודה הוה פתגמא הדין מן קדם יי למימר ׃ כדנן אמר יי קום בדרת בית מקדשא דיי ותתנבי על כל קרויא דבית יהודה דעלין למסגד בבית מקדשא דיי ית כל פתגמיא דפקידתך לאיתנבאה להון לא תמנע פתגם ׃ מאים ישמעון ויתובון גבר מאורחיה בישא ואתיב מן בישתא דאנא חשיב למעבד להון מקדם בישות עובדיהון ׃ ותימר להון כדנן אמר יי אם לא תקבלון למימרי למהך באוריתי דיהבית קדמיכון ׃ לקבלא לפתגמי עבדי נבייא דאנא שלח לותכון מקדם ומשלח ולא קבלתון ׃ ואתן ית ביתא הדין כשילו וית קרתא הדא אתן ללוטא לכל עממי ארעא ׃ ושמעו כהניא וספריא וכל עמא דירמיה מתנבי ית פתגמיא האילין בבית מקדשא דיי ׃ והוה כד שיצי ירמיה לאיתנבאה ית כל דפקד יי למללא עם כל עמא ואחדו יתיה כהניא וספריא וכל עמא ...

רדק

נשפט · כאילו נכנס במשפט עמהם שיענישם על רעתם ונתנם ביד מלך בבל ׃ כה אמר יי׳ · אפשר שפרשה זו מענין שלפניה ויהיה פירוש עזב ככפיר סכו על חרבן בית ראשון ע״י נבוכד נצר או תהיה עתידה והוא הנכון ויהיה פירוש עזב ככפיר סכו על חרבן בית שני ׃ הלילו הרועים · הרועים ואדירי הצאן הם מלכי הארץ ׃ והתפלשו · התגוללו בעפר או באפר ׃ לטבוח · שיהיו טובחים איש את רעהו ׃ ותפוצותיכם · זאת המלה באה שלא כמנהג כי הפ״א בחולם והתי״ו בחיר״ק והנכון הפ״א בשור״ק והתי״ו בצר״י כי הוא מן תפוצה בשקל תבוכה תמוכה והקבוץ תפוצות בשקל תבוכות תמוכות תשובות ועם כנוי הנמכאים תפוצותיכם בשקל ותשובותיכם כאשר מעל ואמר כי בא הפ״א בחולם לזווג התנועות כמו תהומות יכסיומו ובא התי״ו בחיר״ק כמו אם לא שריתך לטוב שראוי שאריתך כמו שפירשנו ׃ ונפלתם ככלי חמדה · אתם שהייתם ככלי חמדה בשלותכם עתה תפלו ותשברו ות״י ותפלון דהויתון רגיגין כמני חמדתא ׃ ויללת · בחיר״ק הוי״ו ונוח היו״ד לבן אשר ולבן נפתלי בשו״א הוי״ו וחיר״ק היו״ד ׃ מרעיתם · כאן מרעיתם והם הגוים שהם מלכיהם ורועיהם ׃ ונדמו · נכרתו כמו נדמה נדמה מלך ישראל ׃ נאות השלום · מקומות המרעה שהיו רועים בשלום והוא משל על עריהם ומדינותם ׃ עזב ככפיר סכו · הראוי סכתו כי הנפרד סכה או יהיה הנפרד סוך בשקל עוז חוס ויאמר ממנו סכו בשקל עזו או׳ כמו שהכפיר עוזב סכו מפני שאינו מוצא שם טרפו כן עזב האל יתברך בית המקדש מפני שלא מצא שם רצונו וכיון שעזבו והסתיר פניו ממנו כחרב ׃ כי היתה ארצם לשמה · כי טרם חרבן הבית היתה ארצם לשמה ועם כל זה מוסר לא לקחו ולא יכול להתאפק עוד ועזבו ׃ מפני חרב היונה · חרון חרב היונה ר״ל חרב האויב האונכת אותם מן ולא יונו כשיאי עוד את עמי ׃ ומפני חרון אפו · והחרב באה מפני חרון אפו ויונתן פי׳ היונה מן יין שתרגם מן קדם חרב סנאה דהיא כחמר מרויא ׃ בראשית ממלכות · על דברי עבדי הנביאים · כמו אל דברי וכן וילך לקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו והדומין לו ׃ כשלה · כשלקחו פלשתים את הארון במלחמה או חרב משכן שילה ׃ מדוע

רש״י

נשפט · מתווכח בדין ׃ מירכתי · כתרגומו מסייפי ׃ הלילו · לשון יללה ׃ מגוי אל גוי · שאני משכשכן זה בזה ׃ התפלשו · התגלגלו בעפר ווטרל״ר בלע״ז ׃ ותפוצותיכם · הרי זה מקרא קצר כלומר ותפוצותיכם תקרבנה לבא ׃ ככלי חמדה · כלומר אם תאמרו חשובים אנחנו הרבה ים ככלי חמדה של זכוכית נופלים ומשתברים ואובדים ׃ ונדמו · לשון חורבה לשון הדימנו ונדמה שם ׃ עזב ככפיר וגו׳ · גלה מלכא מכרכיה ככפיר העוזב את סוכו ׃ היונה · משתכרת ביין כן תירגם יונתן · ד״א לשון אונאה ׃ בראשית ממלכות · פרשה זו תחתונה קדמה לעליונה ארבע שנים ׃ בפתח שער בית יי׳ החדש · אחרים הגיהו כשגלה יהויכין וקצת כלי בית אלהינו עמו שברו אילו של כבובד כבר שער המזרחי וחזר צדקיהו ותקנו וקדשו לכך נקרא חדש ׃ וימתהו

הנביאים ח׳ מ״ל בירמיה וסימ׳ למן היום אשר · הנביאים יהיו לרוח · יוציאו את עצמות · ויתפשו אתו הכהנים · ויאמרו השרים וכל · ואלה דברי הספר · ואשלח אליכם בתראה׳ הנביאים אשר היו לפני · וכל שאר נביאים וכתובים חס׳ במ״א מ״ל וסימ׳ וכל הנביאים מתנבאים לפניהם ׃ ושמעו ו׳ בקריא׳ וסימ׳ הקבצו ושמעו בני יעקב ב׳ בפסוק · האזינו ושמעו קולי ב׳ בפסו׳ · היטיבו דרכיכם ומעלליכם · ויאמר יהושע

מדוע נבית בשם יהוה לאמר כשלו יהיה הבית הזה והעיר הזאת תחרב מאין יושב ויקהל כל העם אל ירמיהו בבית יהוה ׃ וישמעו שרי יהודה את הדברים האלה ויעלו מבית המלך בית יהוה וישבו בפתח שער יהוה החדש ׃ ויאמרו הכהנים והנביאים אל השרים ואל כל העם לאמר משפט מות לאיש הזה כי נבא אל העיר הזאת כאשר שמעתם באזניכם ׃ ויאמר ירמיהו אל כל השרים ואל כל העם לאמר יהוה שלחני להנבא אל הבית הזה ואל העיר הזאת את כל הדברים אשר שמעתם ׃ ועתה היטיבו דרכיכם ומעלליכם ושמעו בקול יהוה אלהיכם וינחם יהוה אל הרעה אשר דבר עליכם ׃ ואני הנני בידכם עשו לי כטוב וכישר בעיניכם ׃ אך ידע תדעו כי אם ממתים אתם אתי כי דם נקי אתם נתנים עליכם ואל העיר הזאת ואל ישביה כי באמת שלחני יהוה עליכם לדבר באזניכם את כל הדברים האלה ׃ ויאמרו השרים וכל העם אל הכהנים ואל הנביאים אין לאיש הזה משפט מות כי בשם יהוה אלהינו דבר אלינו ׃ ויקמו אנשים מזקני הארץ ויאמרו אל כל קהל העם לאמר ׃ מיכיה המורשתי היה נבא בימי חזקיהו מלך יהודה ויאמר אל כל עם יהודה לאמר כה אמר יהוה צבאות ציון שדה תחרש וירושלים עיים תהיה והר הבית לבמות יער ׃ ההמת המתהו חזקיהו מלך יהודה וכל יהודה הלא ירא את יהוה ויחל את פני יהוה וינחם יהוה אל הרעה אשר דבר עליהם ואנחנו עשים רעה גדולה על נפשותינו ׃ וגם איש היה מתנבא בשם יהוה אוריהו בן שמעיהו מקרית היערים וינבא על העיר הזאת ועל הארץ הזאת ככל דברי ירמיהו ׃ וישמע המלך יהויקים וכל גבוריו וכל השרים את דבריו ויבקש המלך המיתו וישמע אוריהו וירא ויברח ויבא מצרים ׃

יב ל״פ · ל׳ · חס׳ · ל׳ · כ׳ · ט״ל · ל׳ רפוי׳ · כג׳ · כל קרי׳ אל העיר במ״א · ינחם ה׳ אלה · י׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ וחד ועל · כ״ח · ח׳ מ״ל בסיפ׳ · לב׳ קמץ · ג׳ · ל׳ · מיכה · ל׳ · ק׳ יתיר יוד חס׳ · ה׳ מ״ל · ל׳ · ל׳ וחס׳ · ח׳ · ד׳ · ז׳ בליש׳ · ל׳ מ״ל · ל׳ · ג׳ · ח׳ · ל׳ · כ׳ חס׳ · ג׳ · ג׳ · יב

מדין איתנביתא בשמא דיי למימר בשילו יהי ביתא הדין וקרתא הדא תתרוב מבלי יתיב ואיתכניש כל עמא על ירמיה בבית מקדשא דיי ׃ ושמעו רברבי יהודה ית פתגמיא האילין וסליקו מבית מלכא לבית מקדשא דיי ויתיבו במעלנא דתרע בית מקדשא דיי מדינחאה ׃ ואמרו כהניא וספריא לרברביא ולכל עמא למימר חובת דין דקטול לגברא הדין ארי איתנבי על קרתא הדא כמה דשמעתון באודניכון ׃ ואמר ירמיה לכל רברביא ולכל עמא למימר יי שלחני לאיתנבאה על ביתא הדין ועל קרתא הדא ית כל פתגמיא דשמעתון ׃ וכען אתקינו אורחתכון ועובדיכון וקבילו למימרא דיי אלהכון ויתוב ייי מן בישתא דמליל עליכון ׃ ואנא האנא מסיר בידכון עיבידו לי כמה דתקן וכמה דכשר בעיניכון ׃ ברם מידע תידעון ארי אם קטלין אתון יתי ארי דם זכי אתון יהבין עליכון ועל קרתא הדא ועל יתבהא ארי בקשוט שלחני יי עליכון לאיתנבאה קדמיכון ית כל פתגמיא האלין ׃ ואמרו רברביא וכל עמא לכהניא ולספריא לית לגברא הדין חובת דין דקטול ארי בשמא דיי אלהנא מליל עימנא ׃ וקמו גבריא מסבי ארעא ואמרו לכל קהלא דעמא למימר ׃ מיכה דמימרש הוה מתנבי ביומי חזקיה מלך שבטא דבית יהודה ואמר לכל עמא דבית יהודה למימר כדנן אמר יי צבאות ציון חקל תיתרדי וירושלם ליגרין תהי וטור בית מקדשא דיי לחישת חורשא ׃ המקטל קטלוהי חזקיה מלך שבטא דבית יהודה וכל דבית יהודה הלא דחיל מן קדם יי וצלי קדם יי ותב יי מן בישתא דמליל עליהון ואנחנא גרמין לאיתאה בישתא רבתא על נפשתנא ׃ ואף גבר הוה מתנבי בשמא דיי אוריה בר שמעיה מקרית יערים ואיתנבי על קרתא הדא ועל ארעא הדא ככל פתגמי ירמיה ׃ ושמע מלכא יהויקים וכל גיברוהי וכל רברביא ית פתגמוהי ובעא מלכא למיקטליה ושמע אוריה ודחיל וערק ואתא למצרים ׃

רשי

וישמעו שרי יהודה · שנתפשו נביאי השקר והכהנים את ירמיה ׃ מיכה המורשתי · דמן מרישה ׃ עיים · גלים ׃ ויחל · לשון תפלה ׃ ואנחנו עושים רעה גדולה · אם נהרוג אותו ׃ וגם איש היה מתנבא · מי שאמר זו לא אמר זו עד כאן ד דברי צדיקים ועמדו רשעי׳ שהיו שם ואמרו וגם איש מתנבא וגו׳ כשם שאוריה נהרג יהרג ירמיה כך מפור׳ בספרי ׃ ברמשית

מסלו׳ צ׳ יקרי׳ כתי׳ ה׳ וחס׳ ירין כתי׳ ו׳ וחס׳

רדק

מדוע נבית · בלא אלף כבעלי הה״א ׃ כשלו יהיה הבית הזה · הראשון כתוב בה״א וזה בוא״ו ושניהם חסרים ׃ בפתח שער יי׳ החדש · הוא שער המזרחית כמו שת״י במעלנא דתרעא בית מקדשא דיי׳ מדינחאה ופירשו רז״ל כי נקרא החדש כי שם חדשו סופרים את ההלכה ושבע׳ שמות נקראו לו ויתכן לפרש שחדשוהו או חדשו בו שום בנין לפיכך נקרא חדש ׃ ויקומו אנשים מזקני הארץ · אלה הזקנים היו צדיקים וספרו זה הענין שהיה בימי חזקיהו שנתנבא מיכה ציון שדה תחרש וכן כתוב בנבואת מיכה ׃ הלא ירא את יי׳ · כמו שכתוב בדברי הימים ויכנע חזקיהו בגובה לבו וגו׳ שנו אותו העם שרצו להמית את ירמיהו ׃ וגם איש היה מתנבא וגו׳ · כלומר מה עדות זו שאתם מעידים כי חזקיהו לא המיתו כי כשהיה מתנבא רעה הנה יהויקים מלך יהוד׳ כמוהו ובזאת השנה הרג אוריהו לפי שהיה מתנב׳ רע כמו ירמיהו גם ירמיהו יהרג ׃ ויברח · בוי״ו איתן וו״ו הטרם נעלמת מהמכתב ׃

אלנתן

מסרה

אל בני ישראל גשו הנה ושמעו ׃ בשם יי׳ אלהינו ג׳ דסמיכי בקריא׳ וסימ׳ אין לאיש הזה משפט מות ׃ כי כל העמים ילכו איש בשם ׃ אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו ׃ ירושלים ה׳ מ״ל וסימ׳ מיכה המורשתי · ואלה נולדו לו · ושם אמו יהועדן דד״ה · אחר זה שלח אשר הגלה מירושלים ׃ שמעיהו ה׳ וסימ׳ ואל שמעיהו הנלחמי · וגם איש היה מתנבא בשם יי׳ · וירד בית המלך על · ויהי דבר האלהים אל דד״ה · ועמהם הלוים שמעיהו ונתניהו · וכל ושמעיהו דכוו׳ במ״א ושמעיה הנביא בא אל רחבעם ׃ המיתו ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ויהי בדרך במלון ויפגשהו · ויבקש המלך המיתו · יסר בנך כי יש תקוה ול׳ ׃

אל מצרים ב׳ וסימ׳ והמדנים מכרו · בן עכבור ואנשים אתו ׃ ויביאהו ז׳ וסימ׳ ויאמר אדני בזק · ופלשתים לקחו את ארון האלהים · ויוציאו את אוריהו · וירכיבוהו עבדיו מת ממגדו · וישמעו אליו גוים · ויתנהו בסוגר בחחים · ויבקש את אחזיהו וילכדהו ׃ ג׳ פסוקי׳ דמיי׳ אית כהון אל ואל ואל ואל אל וסי׳ ושלחתם אל מלך אדום ואל מלך מואב · אל תשמעו אל נביאכם ואל קוסמיכם · הן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו ׃

וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ יְהוֹיָקִים אֲנָשִׁים
מִצְרָיִם אֵת אֶלְנָתָן בֶּן־עַכְבּוֹר
וַאֲנָשִׁים אִתּוֹ אֶל־מִצְרָיִם׃ וַיּוֹצִיאוּ
אֶת־אוּרִיָּהוּ מִמִּצְרַיִם וַיְבִאֻהוּ אֶל־
הַמֶּלֶךְ יְהוֹיָקִים וַיַּכֵּהוּ בֶּחָרֶב וַיַּשְׁלֵךְ
אֶת־נִבְלָתוֹ אֶל־קִבְרֵי בְּנֵי הָעָם׃
אַךְ יַד אֲחִיקָם בֶּן־שָׁפָן הָיְתָה אֶת־
יִרְמְיָהוּ לְבִלְתִּי תֵּת־אֹתוֹ בְיַד־הָעָם
לַהֲמִיתוֹ׃ בְּרֵאשִׁית
מַמְלֶכֶת יְהוֹיָקִם בֶּן־יֹאושִׁיָּהוּ מֶלֶךְ
יְהוּדָה הָיָה הַדָּבָר הַזֶּה אֶל־יִרְמְיָה
מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה כז
אֵלַי עֲשֵׂה לְךָ מוֹסֵרוֹת וּמֹטוֹת וּנְתַתָּם
עַל־צַוָּארֶךָ׃ וְשִׁלַּחְתָּם אֶל־מֶלֶךְ
אֱדוֹם וְאֶל־מֶלֶךְ מוֹאָב וְאֶל־מֶלֶךְ בְּנֵי
עַמּוֹן וְאֶל־מֶלֶךְ צֹר וְאֶל־מֶלֶךְ צִידוֹן
בְּיַד מַלְאָכִים הַבָּאִים יְרוּשָׁלַם אֶל־
צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ וְצִוִּיתָ אֹתָם
אֶל־אֲדֹנֵיהֶם לֵאמֹר כֹּה־אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כֹּה תֹאמְרוּ
אֶל־אֲדֹנֵיכֶם׃ אָנֹכִי עָשִׂיתִי אֶת־
הָאָרֶץ אֶת־הָאָדָם וְאֶת־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר
עַל־פְּנֵי הָאָרֶץ בְּכֹחִי הַגָּדוֹל וּבִזְרוֹעִי
הַנְּטוּיָה וּנְתַתִּיהָ לַאֲשֶׁר יָשַׁר בְּעֵינָי׃
וְעַתָּה אָנֹכִי נָתַתִּי אֶת־כָּל־הָאֲרָצוֹת
הָאֵלֶּה בְּיַד נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל
עַבְדִּי וְגַם אֶת־חַיַּת הַשָּׂדֶה נָתַתִּי לוֹ
לְעָבְדוֹ׃ וְעָבְדוּ אֹתוֹ כָּל־הַגּוֹיִם
וְאֶת־בְּנוֹ וְאֶת־בֶּן־בְּנוֹ עַד בֹּא־עֵת
אַרְצוֹ גַּם־הוּא וְעָבְדוּ בוֹ גּוֹיִם רַבִּים
וּמְלָכִים גְּדֹלִים׃ וְהָיָה הַגּוֹי
וְהַמַּמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא־יַעַבְדוּ אֹתוֹ אֶת־
נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וְאֵת אֲשֶׁר
לֹא־יִתֵּן אֶת־צַוָּארוֹ בְּעֹל מֶלֶךְ בָּבֶל
בַּחֶרֶב וּבָרָעָב וּבַדֶּבֶר אֶפְקֹד עַל־
הַגּוֹי הַהוּא נְאֻם־יְהוָה עַד־תֻּמִּי אֹתָם
בְּיָדוֹ׃ וְאַתֶּם אַל־תִּשְׁמְעוּ אֶל־
נְבִיאֵיכֶם וְאֶל־קֹסְמֵיכֶם וְאֶל־
חֲלֹמֹתֵיכֶם וְאֶל־עֹנְנֵיכֶם וְאֶל־
כַּשָּׁפֵיכֶם אֲשֶׁר־הֵם אֹמְרִים אֲלֵיכֶם
לֵאמֹר לֹא תַעַבְדוּ אֶת־מֶלֶךְ בָּבֶל׃
כִּי שֶׁקֶר הֵם נִבְּאִים לָכֶם לְמַעַן
הַרְחִיק אֶתְכֶם מֵעַל אַדְמַתְכֶם
וְהִדַּחְתִּי אֶתְכֶם וַאֲבַדְתֶּם׃
וְהַגּוֹי אֲשֶׁר יָבִיא אֶת־צַוָּארוֹ בְּעֹל
מֶלֶךְ־בָּבֶל וַעֲבָדוֹ וְהִנַּחְתִּיו עַל־
אַדְמָתוֹ נְאֻם־יְהוָה וַעֲבָדָהּ וְיָשַׁב בָּהּ׃

ושלח מלכא יהויקים גברין למצרים
ית אלנתן בר עכבור וגברין
עמיה למצרים ׃ ואפיקו ית
אוריה ממצרים ואתיוהי לות מלכא
יהויקים וקטליה בחרבא ורמא
ית נבילתיה לקברי גלאי ׃ ברם
יד אחיקם בר שפן הות עם
ירמיה בדיל דלא למימסר יתיה
בידא דעמא למיקטליה ׃
בריש מלכות יהויקים
בר יאשיהו מלך שבטא דבית
יהודה הות פתגמא דנבואה עם ירמיה
מן קדם יי למימר ׃ כדנן אמר
יי לי עיביד לך חניקין ונירין
ותתנינון על צורך ׃ ותשלחינון
לות מלכא דאדום ולות מלכא
דמואב ולות מלכא דבני עמון
ולות מלכא דצור ולות מלכא
דצידון ביד איזגדיא דאתן
לירושלם לות צדקיה מלך שבטא
דבית יהודה ׃ ותפקד יתהון לות
רבונהון למימר כדנן אמר יי צבאות
אלהא דישראל כדנן תימרון
לריבונכון ׃ אנא במימרי עברית
ית ארעא ית אינשא וית בעירא
דעל אפי ארעא בחילי רבא
ובאדרעי מרממא ויהבתה לדכשר
קדמי ׃ וכען אנא יהביה ית כל
מדינתא האילין ביד נבוכד נאצר
מלכא דבבל עבדי ואף ית חיות
ברא יהבית ליה למפלחיה ׃
ויפלחון יתיה כל עממיא וית בריה
וית בר בריה עד דימטי עידן תבר
ארעיה אף הוא ויפלחון ביה
עממין סגיאין ומלכין רברבין ׃
ויהי עם ומלכו דלא יפלחון יתיה
ית נבוכד נאצר מלכא דבבל וית
דלא יתן ית צוריה בניר מלכא דבבל
בחרבא ובכפנא ובמותא אסער
על עמא ההוא אמ׳ יי עד דאימסר
יתהון בידיה ׃ ואתון לא תקבלון
מן נבייכון דשקרא ומן קסמיכון
ומן תילמי חלמכון ומן עוננכון
ומן חרשיכון דאינון אמרין לכון
למימר לא תפלחון ית מלכא
דבבל ׃ ארי שקרא אינון מתנבן
לכון בדיל לארחקא יתכון מעל
ארעכון ואיטלטל יתכון ותיבדון ׃
ועמא דיעיל ית צוריה בניר מלכא
דבבל ויפלחיניה ואשריניה על
ארעיה אמר יי ויפלחנה ויתיב בה ׃

רדק

אלנתן. מלה אחת היא ׃
בראשית ממלכת. נבואה זו
נאמרה לירמיהו בשנה ראשונה
למלכות יהויקים ואמר לו האל
כי כשימלוך צדקיהו אח׳ ממלכו׳
יהויקים ויהויכין יעשה מוסרות
ומוטות וישלחם למלכי׳ הנזכרים
ביד מלאכים. הבאים ירושלם אל
צדקיהו ויצוה אותם אל המלכים
אדוניהם שמלחו אות׳ ל צדקיהו
ויאמרו להם כל הדברי׳ הנזכרים
בפרשה ויאמר להם ירמיהו גם
כן ואל צדקיהו מלך יהודה ד
דברתי ככל הדברים האלה כי
נראה כי המלכי׳ הנזכרים שלחו
לצדקיהו שיסכים עמהם וימרדו
כלם במלך בבל לפיכך צוה
האל לירמיה שיאמר למלאכים
האלה אחר שיכלו דברי אדוניה׳
יאמר להם ואל צדקיהו מלך י
יהודה דברתי ככל הדברי׳ האלה
וכלכם תביאו צואריכ׳ בעול מלך
בבל. ורז״ל אמ׳ כי כשהמליכו מלך
בבל השליטו על המלכים האלה
ומה שנאמר לו נבואה זו בראשי׳
ממלכ׳ יהויקי׳ והנבוא׳ אינה עדין
עד י״א שנה כדי שידע יהויקים
שעתיד למלוך נבוכד נצר שלא
יבטח יהויקים במלך מצרים ש
שהמליכו ׃ מוסרות ומוטות.
רצועות ונדים שקושרים בהם
העול על צואר הבהמ׳ וי״ת חניקין
ונירין ׃ לאשר ישר בעיני. ישר
פעל עבר הגיו קמץ והגיו פתח ׃
עבדי. שיעשה רצוני בגוים ׃
וגם את חית השדה נתתי לעבדו.
ע״ר ושית השדה השלמה לך וי״ת
כי בזמן שהיה בין החיות היו ע
עובדו׳ אותו במאכל שהיו מביאו׳
לו וזה דרך דרש והוא בזמן
ההוא עשב היה אוכל כמו שאמ׳
לו ועשבא כתורין לך יטעמון
ויש דרש מרכב ארי וקשר תנין
בראשו ׃ ואת בנו. אויל מרודך ׃
ואת בן בנו. בלשצר ׃ אותו את
נבוכד נצר. בא הידיעה אחר
הכנוי שלא כמנהג ברוב אלא ש
שפעמים בא כן כמו ותראהו
את הילד יביאה את תרומת יי׳
והרומים להם שכתבנו בספר
מכלל ׃ עד תמי אותם בידו. בא
יוצא אף על פי שכינו עומד כי
המקור כדמות השם ׃ ואל
חלמתיכם. פי׳ ואל חולמי
חלומותיכם ות״י ומן חלמי
חלמיכון ׃ ואל כשפיכם. שם
תאר למכשפים ׃ כשף. בפלס
גנב ׃ לבלתי

רשי

בראשי׳ ממלכ׳ יהויקי׳.
שלש שנים לפני שמלך
נבוכד נצר נתנב׳ עלת
שימלוך ׃ מוסרות.
הם רצועות העול
שקורין קוי״גלש ׃
ושלחתם אל מלך אדום
· בימי צדקיהו בשנה
הרביעית למלכו ש
שעמדו נבוכד נצר ש
שליט על חמשה מלכי׳
׃ מלך אדום ומלך
מואב ומלך בני עמון
וגו׳ · אלו חמש מלכים
נתן נבוכד נצר תחת
ידו של צדקיהו חמש
עשרה שנה היו על ׃
צוארו משנה אחת ל
ליהויקים עד השנה ה
הרביעית לצדקיהו ש
שנברם הימנו חנניה
בן עזור ׃ עבדי.
שיעשה רצוני ליפרע
משנאי ׃ ואת בנו.
אויל מרודך ׃ ואת בן
בנו · בלשאצר ׃ עד
בא עת ארצו · שיבואו
דריוש המדי וכורש
ויהרגו את בלשאצר ׃
ואל

מסרה

על פני הארץ ה׳ חס׳ כל
וסימ׳ נכסר בסדר ב
בהעלתך את הנרות ׃
ישר ג׳ פתחין בקריא
וסימ׳ באשר ישר בעיני
היוצר לעשותו ·
ונתתיה לאשר ישר ב
בעיני · ויאמרו כל
הקהל לעשות · וסימ׳
בארמי פתרותא א
אתיהיבת לקהלא ׃
אנכי נתתי ג׳ דסמי׳
בקריא׳ וסימ׳ בסדר לך
לך ׃ ואת בנו ב׳ וסימ׳
ושור או שה אתו ואת
בנו · ואת בנו ואת בן
בנו ׃ צוארו בצוארו ה׳
בקריא׳ וסימ׳ וישם רבד
הזהב על צוארו · והות
הגוי והממלכה · והגוי
אשר יביא את צוארו ·
התתן לסוס גבורה ·
בצוארו ילין עז ׃

צדקיהו ו' בקריא וסימ' ויעש לו צדקיה בן כנענה דמלכים. ואל צדקיהו מלך יהודה. ויהי בשנה ההיא בראשית. כיד אלעשה בן שפן. אשר היה דבר יי' אל ירמיהו. ובני יהויקים יכניה. וא' וצדקיה ובן הכליה וצדקיה: הביאו ג' וסימ' בסדר מקץ: אל הגוי חד מן ז' זוגין מן ג' זוגין חד אל וחד על וחד ועל וסימ' נמס' במס' רבת' בערך על: וחיו ו' וסימ' נמסר במלכים חלק ב' סימן י"ח: ח' פסוקי' ואם ואם וסימ' נמס' בסדר בחקתי

ואל צדקיה מלך יהודה דברתי ככל הדברים האלה לאמר הביאו את צואריכם בעל מלך בבל ועבדו אתו ועמו וחיו: למה תמותו אתה ועמך בחרב ברעב ובדבר כאשר דבר יהוה אל הגוי אשר לא יעבד את מלך בבל: ואל תשמעו אל דברי הנבאים האמרים אליכם לאמר לא תעבדו את מלך בבל כי שקר הם נבאים לכם: כי לא שלחתים נאם יהוה והם נבאים בשמי לשקר למען הדיחי אתכם ואבדתם אתם והנבאים הנבאים לכם: ואל הכהנים ואל כל העם הזה דברתי לאמר כה אמר יהוה אל תשמעו אל דברי נביאיכם הנבאים לכם לאמר הנה כלי בית יהוה מושבים מבבלה עתה מהרה כי שקר המה נבאים לכם: אל תשמעו אליהם עבדו את מלך בבל וחיו למה תהיה העיר הזאת חרבה: ואם נבאים הם ואם יש דבר יהוה אתם יפגעו נא ביהוה צבאות לבלתי באו הכלים הנותרים בבית יהוה ובית מלך יהודה ובירושלם בבלה: כי כה אמר יהוה צבאות אל העמדים ועל הים ועל המכנות ועל יתר הכלים הנותרים בעיר הזאת: אשר לא לקחם נבוכדנאצר מלך בבל בגלותו את יכוניה בן יהויקים מלך יהודה מירושלם בבלה ואת כל חרי יהודה וירושלם: כי כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל על הכלים הנותרים בית יהוה ובית מלך יהודה וירושלם: בבלה יובאו ושמה יהיו עד יום פקדי אתם נאם יהוה והעליתים והשיבתים אל המקום הזה:

כח ויהי בשנה ההיא בראשית ממלכת צדקיה מלך יהודה בשנת הרביעית בחדש החמישי אמר אלי חנניה בן עזור הנביא אשר מגבעון בבית יהוה לעיני הכהנים וכל העם לאמר:

ועם צדקיה מלך שבטא דבית יהודה מלילית ית כל פתגמא האילין למימר אעילו ית צוריכון בניר מלכא דבבל ופלחו יתיה ועמיה ואתקיימו: למא תתקטלון את ועמך בחרבא ובכפנא ובמותא כמא דמליל יי על עמא דלא יפלח ית מלכא דבבל: ולא תקבלון לפתגמי נביי שיקר דאמרין לכון למימר לא תפלחון ית מלכא דבבל ארי שיקרא אינון מתנבן לכון: ארי לא שלחתנון אמר יי ואינון מתנבן בשמי שיקרא בדיל דאיטלטל יתכון ותיבדון אתון ונביי שקרא דמתנבן לכון: ולכהניא ולכל עמא הדין מלילית למימר כדנן אמר יי לא תקבלון לפתגמי נבייכון דשקרא דמתנבן לכון למימר הא מני בית מקדשא דיי מתותבין מבבל כען בפריע ארי שקרא אינון מתנבן לכון: לא תקבלון מנהון פלחו ית מלכא דבבל ואתקיימו למא תהי קרתא הדא חורבא: ואם מתנבן אינון ואם אית פתגמא דיי עמהון יבעון כען במימרא דיי צבאות בדיל דלא יתובלון מניא דאשתארו בבית מקדשא דיי ובית מלך שבטא דבית יהודה ובירושלם לבבל: ארי כדנן אמר יי צבאות על עמודיא ועל ימא ועל בסיסיא ועל שאר מניא דאשתארו בקרתא הדא: דלא שבינון נבוכדנצר מלכא דבבל כדאגלי ית יכניה בר יהויקים מלך שבטא דבית יהודה מירושלם לבבל וית כל רברבי יהודה וירושלם: ארי כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל על מניא דאשתארו בית מקדשא דיי ובית מלך שבטא דבית יהודה ובירושלם: לבבל יתובלון ותמן יהון עד יום דייעול דכרנהון קדמי אמר יי ואסיקינון ואתיבינון לאתרא הדין: והות בשתא ההיא בריש מלכות צדקיה מלך שבטא דבית יהודה בשתא רביעתא בירחא חמישאה אמר לי חנניה בר עזור נביא שקרא די מגבעון בבית מקדשא דיי לעיני כהניא וכל עמא למימר:

רשי

ואל צדקיהו מלך יהוד' דברתי וגו'. כל זה אמר ירמיה אל שלוחי המלכי': הנה כלי בית ה'. שגלו עם יכניה: המכונות. ת"י בסיסיא כמו את הכיור ואת כנו: חורי. כמו שרי: בגלותו. כמו בהגלותו: עד יום פוקדי אותם: בימי כורש כמו שמפורש בספר עזרא: ויהי בשנה ההיא. כשהגיע אותו הזמן שהשליט נבוכד נצר את צדקיהו על חמשת מלכים שהיה ירמיה אומר שליחותו ומשלח המוסרות והמוטות אל המלכי' ביד מלאכיה': בראשית ממלכות צדקיהו: בתחלה שהשליטו על חמשת המלכי' ואי אפשר לומ' בתחלת מלכותו שהרי נאמר בשנה הרביעית אותה שנה ירד להקביל את פני נבוכד נצר בבבל ושריה שר המנוחה עמו כמה שנאמר בסוף הספר והשליטו על המלכים: אמר אלי וגו'. אמרו רבותינו מי הטעה את חנניה שמע שהיה ירמיה מתנבא בשוק העליון הנני שובר את קשת עילם ונבואה זו בסוף הספר ונאמרה בראשית ממלכת צדקיה כמו שמפורש שם ולפי שעילם סמוכ' לבבל עמד הוא בשוק התחתון ודרש ודן קל וחומר ומה עילם שלא באו אלא לעזור את הכשדים כו' כמה שהיה בסנהדרין: יעשם

רדק

לבלתי באו הכלים לגזרת פעול בשקל מה טובו אהליך יעקב כי אורו עיני והוא עבר במקום עתיד ואמר באו אל הכלים ואף על פי שאינם מבלתי הבאה כמו אפוד ירד בידו שבו כליהם ריקם: ובית מלך יהודה. כמו ובבית וב"ת בבית השם שזכר עומדת במקום שנים: אל העמודים. כמו על או פי' בעבור כמו ויאמר אברהם אל שרה אשתו: בגלותו. כמו בהגלותו ושפלה הה"א להקל הקריאה שארה תנועתה על ב' בי"ת השמוש: חורי יהודה. גדולי יהודה כמו חוריה ואין שם מלוכה יקראו ואריבה את החורים: עד יום פקדי. ע"י כרש מלך פרס שנתנם לששבצר הנשיא ליהודה והוא העלם עם הגולה: ויהי בשנה ההיא. השנה שעשה המוסרו והמוטות אשר צוה בהם ונתן אחת מהן על צוארו וזה היה בראשית ממלכת צדקיהו: בשנת הרביעי'. כן כתוב וקרי בשנה והענין אחד אלא שהכתוב נסמך אל המספר כמו בשנת ב' למלכו והקרי מוכר' כמשפטו. ומה שאמר בראשית ממלכת צדקיהו ואחר כן אמר בשנה הרביעית פירש בעל סדר עולם כי היא שנה רביעי' למלכות צדקיהו שהלך להקביל פני מלך בבל ושריה שר מנוחה עמו כמו שכתוב בסוף זה הספר ושב לירושלם למלכותו לפיכך חשב אותה שנה ראשונה ראשית מלכותו לפיכך אמר בראשית ממלכת צדקיהו ויתכן לפרש בראשו' ממלכ' צדקיהו כששמעו שנה ראשונ' שמלך כמו שפירשנו ויהיה פירוש בשנת הרביעית רביעית לפני השבוע והוא מלך י"א שנה הנה כששלמו למלכות צדקיהו ארבע שני' כשלם השבוע וכשארו ממלכותו ז' שנים והנה שבוע אחר וחרב הבית בסוף השבוע כמו שקבלו רז"ל כי כשחרב הבית מוצאי שביעית היתה ונכתב זה הספור הנה להודיע תחילת מלכות צדקיהו שבימיו היה החרבן בסוף השבוע שישמטו ישראל מנחלתם לפי שלא עשו בה שמיטה לפיכך כתב גם כן בחדש החמשי לרמוז כי בחדש החמשי יהיה החרבן וכל הספור הזה היה לצורך כמו שפירשנו יחנניה בן עזור הנבי' כנוא שקר היה: הבאים

מסרה

וביהוש' סימן כ"ב: יהוד' ובירושלם נ' דסמי' בקרי' וסימ' וגם את האבות ואת דיאשיה דמלכים. ואם נביאים הם ואם. והצורים ישבו בה דעזרא: כה אמר נ' בטע' כסי' וסימ' נמסר בסימ' ז': בראשית ח' ג' מנהון רף וסימ' בראשית ברא אלהים. ממלכו' יהויק'. ממלכת יהויקים בן יאשיהו. הליק ג' רפ. וב' מנהון במצעתא פסו' וסימ' אשר היה דבר יי' אל ירמיהו הנביא. בראשית ממלכת צדקיה: ולעיני ד' וסימ' לעיני פרעה ולעיני עבדיו דדם. את המדינית. אל חנניה הנביא לעיני הכהנים. לעיני חנמאל דודי ולעיני כל היהודים:

יקם ג' וסי' אך יקם יי' את דברו · אמן כן יעשה יי' · יקם סערה: הנביאים ח' מ'ל בספר' וסימ' נמסר בסימ' כו: למלחמה ב' רפי' וסימ' אם לשלום יצאו תפשום· ועל ממלכות גדלות: הנביא ב' ר"פ וסימ' הנביא אשר אתו חלום· אשר ינבא לשלום: וישברהו ב' וסימ' ויתנהו יי' לאריה· ויקח את חנניה הנביא את המוטה: הלוך ו' מ'ל בסיפרא וסי' וקנית לך אזור פשתים: הלוך ואמרת אל חנניה וגו' מטות עץ שברת· הלוך להרגיעו

כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר שָׁבַרְתִּי אֶת־עֹל מֶלֶךְ בָּבֶל: בְּעוֹד ׀ שְׁנָתַיִם יָמִים אֲנִי מֵשִׁיב אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה אֶת־כָּל־כְּלֵי בֵּית יְהוָה אֲשֶׁר לָקַח נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיְבִיאֵם בָּבֶל: וְאֶת־יְכָנְיָה בֶן־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה וְאֶת־כָּל־גָּלוּת יְהוּדָה הַבָּאִים בָּבֶלָה אֲנִי מֵשִׁיב אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה נְאֻם־יְהוָה כִּי אֶשְׁבֹּר אֶת־עֹל מֶלֶךְ בָּבֶל: וַיֹּאמֶר יִרְמְיָה הַנָּבִיא אֶל־חֲנַנְיָה הַנָּבִיא לְעֵינֵי הַכֹּהֲנִים וּלְעֵינֵי כָל־הָעָם הָעֹמְדִים בְּבֵית יְהוָה: וַיֹּאמֶר יִרְמְיָה הַנָּבִיא אָמֵן כֵּן יַעֲשֶׂה יְהוָה יָקֵם יְהוָה אֶת־דְּבָרֶיךָ אֲשֶׁר נִבֵּאתָ לְהָשִׁיב כְּלֵי בֵית־יְהוָה וְכָל־הַגּוֹלָה מִבָּבֶל אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה: אַךְ־שְׁמַע־נָא הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹּבֵר בְּאָזְנֶיךָ וּבְאָזְנֵי כָּל־הָעָם: הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנַי וּלְפָנֶיךָ מִן־הָעוֹלָם וַיִּנָּבְאוּ אֶל־אֲרָצוֹת רַבּוֹת וְעַל־מַמְלָכוֹת גְּדֹלוֹת לְמִלְחָמָה וּלְרָעָה וּלְדָבֶר: הַנָּבִיא אֲשֶׁר יִנָּבֵא לְשָׁלוֹם בְּבֹא דְּבַר הַנָּבִיא יִוָּדַע הַנָּבִיא אֲשֶׁר־שְׁלָחוֹ יְהוָה בֶּאֱמֶת: וַיִּקַּח חֲנַנְיָה הַנָּבִיא אֶת־הַמּוֹטָה מֵעַל צַוַּאר יִרְמְיָה הַנָּבִיא וַיִּשְׁבְּרֵהוּ: וַיֹּאמֶר חֲנַנְיָה לְעֵינֵי כָל־הָעָם לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה כָּכָה אֶשְׁבֹּר אֶת־עֹל ׀ נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל בְּעוֹד שְׁנָתַיִם יָמִים מֵעַל צַוַּאר כָּל־הַגּוֹיִם וַיֵּלֶךְ יִרְמְיָה הַנָּבִיא לְדַרְכּוֹ: וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ אַחֲרֵי שְׁבוֹר חֲנַנְיָה הַנָּבִיא אֶת־הַמּוֹטָה מֵעַל צַוַּאר יִרְמְיָה הַנָּבִיא לֵאמֹר: הָלוֹךְ וְאָמַרְתָּ אֶל־חֲנַנְיָה לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה מוֹטֹת עֵץ שָׁבָרְתָּ וְעָשִׂיתָ תַחְתֵּיהֶן מֹטוֹת בַּרְזֶל: כִּי כֹה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹל בַּרְזֶל נָתַתִּי עַל־צַוַּאר ׀ כָּל־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה לַעֲבֹד אֶת־נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וַעֲבָדֻהוּ וְגַם אֶת־חַיַּת הַשָּׂדֶה נָתַתִּי לוֹ: וַיֹּאמֶר יִרְמְיָה הַנָּבִיא אֶל־חֲנַנְיָה הַנָּבִיא שְׁמַע־נָא חֲנַנְיָה לֹא־שְׁלָחֲךָ יְהוָה וְאַתָּה הִבְטַחְתָּ אֶת־הָעָם הַזֶּה עַל־שָׁקֶר:

כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל למימר תברית ית ניר מלכא דבבל: בסוף תרתין שנין אנא מתיב לאתרא הדין ית כל מני בית מקדשא דיי דשבא נבוכדנאצר מלכא דבבל מן אתרא הדין ואובלינון לבבל: וית יכניה בר יהויקים מלך שבטא דבית יהודה וית כל גלות יהודה דאתגליאו לבבל אנא מתיב לאתרא הדין אמר יי ארי אתבר ית ניר מלכא דבבל: ואמר ירמיה נביא לחנניה נביא שקרא לעיני כהניא ולעיני כל עמא דקיימין בבית מקדשא דיי: ואמר ירמיה נביא אמן כן יהא רעוא מן קדם יי יקים יי ית פתגמך דאתנביתא לאתבא מני בית מקדשא דיי וכל גלותא מבבל לאתרא הדין: ברם שמע כען פתגמא הדין די אנא ממליל קדמך וקדם כל עמא: נביא דהוו קדמי וקדמך מן עלמא ואתנביאו על מדינן סגיאן ועל מלכון רברבן לקרבא ולבישא ולמותא: נביא דיתנבי לשלמא במיתי פתגם נביא יתידע נביא דשלחיה יי בקשוט: ונסיב חנניה נביא שיקרא ית נירא מעל צוור ירמיה נביא ותבריה: ואמר חנניה לעיני כל עמא למימר כדנן אמר יי כדין אתבר ית ניר נבוכדנצר מלכא דבבל בסוף תרתין שנין מעל צוור כל עממיא ואזל ירמיה נביא לאורחיה: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה בתר דתבר חנניה נביא שקרא ית נירא מעל צוור ירמיה נביא למימר: איזיל ותימר לחנניה למימר כדנן אמר יי נירין דאע תברתא ותעביד חילופיהון נירין דברזל: ארי כדנן אמ' יי צבאות אלהא דישראל ניר דברזל יהבית על צוור כל עממיא האילין למיפלח ית נבוכדנצר מלכא דבבל ויפלחוניה ואף ית חית ברא יהבית ליה: ואמר ירמיה נביא לחנניה נביא שקרא שמע כען חנניה לא שלחך יי ואת ארחיצתא ית עמא הדין על שקר:

רדק

הבאים בבלה· שהיו באים: אמן כן יעשה יי'· פשוטו מבואר ויש דרש אמר לו ירמיהו אם יהיה כמו שאתה אומר אני רוצה בזה כי אני כשכר ואתה כפסד אני כשכר שאני כהן ואוכל מקדשי שמים אם ישאר הבית בבנינו ואתה תהיה כפסד שאת' גבעוני כמו שנאמר בגבעון ואתה חוטב לי עצים ושואב לי מים ודרך פשוטו ישראל היה ומגבעון היה כי לא ישבו בה גבעונים מעת שכפלה בנחלת בנימין: אך שמע נא· הענין הזה שאמר לו כי בהבטחת הטובה יבחן הנביא כי אם יבטיח טובה ולא תבא בידוע שהוא נביא שקר כי כל דבר טוב שיבטיח הא' אפילו על תנאי הוא בא אבל באמת תסור ממנו הטובה ההיא אם יחטא כמו שאמר ורגע אדבר על גוי ועל ממלכ' לבנות ולנטוע ועשה הרע בעיני ונחמתי על הטובה אמנם על כל פנים תחול הטובה ותבא אבל אם יתנבא לרעה ולא תבא כלל לא יודע בזה שהו' נביא שקר שהקב"ה ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה כשעשו תשובה כמו שעשה באנשי נינוה: את המוטה מעל צואר ירמיהו הנביא וישברהו· טעם וישברהו על העול שהוא בתוך המוטה מעל צואר ירמיהו ושבר העול שהיה קשור במוטה: ועשית תחתיהן מוטות ברזל· אמר הא' לירמיהו אמור לחנניה מוטות עץ שברת ואתה תעשה תחתיהן מוטות ברזל כשתאמר לו זה הדבר מוטות עץ שברת ותאמר לו עוד כי כה אמר יי' אלהי ישראל וגו' אל השם צבאות אלהי ישראל כנגד מה שאמ' הוא בזה הלשון הוא אמר לו כה אמר יי' צבאות אלהי ישראל שברתי את עול מלך בבל ומה שאמ' מוטות עץ ואנחנו פירשנו מוטות רצועו' כן הוא כי המוטות רצועות או גידים שקושרי' בהם העול והעול מעץ לפיכך סמך המוטו' אל עץ וכן מוטות ברזל אין או' שהמוטו' יהיו מברזל אלא העול יהי' מברזל והמוטות רצועות או גידים שקושרים אותו בהם: מעל

רשי

יעשה· פאבה"א בלע"ז: יקם· לשון תפלה שלם שטי"ן אלו עד והביאו לבית הבלא לא קד"רן הר"ב המחב' : אמן כן יעשה וגו'· בעלי אגדה אומרי' כך אמ' לו הלואי ויקימו דבריך אני משתכר ואתה נפסד אני כהן ואוכל קדשי שמים אם יעמוד הבית בבנינו ואתה גבעוני כדכתיב אם' מגבעון ותהיה לי עבד חוטב עצי' ושואב מים ומורה בדרך שלא פירש כקוט ליה טעם רבותינו שלמדו מכאן כל המתכוף לרשע סוף נופל ביד בנו או ביד בן בנו שכן ירמיה בן שלמיה בן חנניה תפסו לבסוף והביאו לבית הבלא: אך שמע נא וגו' עד הנביא אשר ינבא לשלום· אמ' אני מתנבא פורענו' אם לא יבא איני שקרן שהקב"ה נחם על הרע' אבל הנביא אשר ינבא לשלום וגו' בבא דבר הנביא יודע וגו' אבל אם לא יבא דעו שקרן הוא שנאמר לא איש אל ויכזב וגו' כך דרש רבי תנחומא: את חית השדה נתתי לו· שרכב על ארי וקשר תנין בראשו: הפסח

ואלה דברי ב׳ וסימ׳ ואלה דברי הספר אשר שלח ירמיה · ואלה דברי דוד : אל יתר ב׳ וסימ׳ אל יהר חתנו · ואלה דברי הספר · ותרין על יתר וסי׳ כוננו חצם על יתר · ומשלם על יתר : כה אמר ז׳ בטע׳ בכ״פ וסימניהון נמסר בס״פ סימ׳ ז׳ : בבלה כ״ט וסימ׳ נמסר במפר רבתא בערך בב : שלום י׳ חטפין בקריאה וסימ׳ לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן ב׳ בפסוק · ויען יוסף את פרעה לאמר בלעדי · וכל בניך למודי יי׳ · ובכל

לכן כה אמר יהוה הנני משלחך מעל פני האדמה השנה אתה מת כי סרה דברת אל יהוה : וימת חנניה הנביא בשנה ההיא בחדש השביעי :

ואלה דברי הספר אשר שלח ירמיה הנביא מירושלם אל יתר זקני הגולה ואל הכהנים ואל הנביאים ואל כל העם אשר הגלה נבוכדנאצר מירושלם בבלה : אחרי צאת יכניה המלך והגבירה והסריסים שרי יהודה וירושלם והחרש והמסגר מירושלם : ביד אלעשה בן שפן וגמריה בן חלקיה אשר שלח צדקיה מלך יהודה אל נבוכדנאצר מלך בבל בבלה לאמר : כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל לכל הגולה אשר הגליתי מירושלם בבלה : בנו בתים ושבו ונטעו גנות ואכלו את פרין : קחו נשים והולידו בנים ובנות וקחו לבניכם נשים ואת בנותיכם תנו לאנשים ותלדנה בנים ובנות ורבו שם ואל תמעטו : ודרשו את שלום העיר אשר הגליתי אתכם שמה והתפללו בעדה אל יהוה כי בשלומה יהיה לכם שלום : כי כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל אל ישיאו לכם נביאיכם אשר בקרבכם וקסמיכם ואל תשמעו אל חלמתיכם אשר אתם מחלמים : כי בשקר הם נבאים לכם בשמי לא שלחתים נאם יהוה : כי כה אמר יהוה כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקד אתכם והקמתי עליכם את דברי הטוב להשיב אתכם אל המקום הזה : כי אנכי ידעתי את המחשבת אשר אנכי חשב עליכם נאם יהוה מחשבות שלום ולא לרעה לתת לכם אחרית ותקוה : וקראתם אתי והלכתם והתפללתם אלי ושמעתי אליכם : ובקשתם אתי ומצאתם כי תדרשני בכל לבבכם : ונמצאתי לכם נאם יהוה ושבתי את שביתכם וקבצתי אתכם מכל הגוים ומכל המקומות אשר הדחתי אתכם שם נאם יהוה והשבתי אתכם אל המקום אשר הגליתי אתכם משם :

בכן כדנן אמר יי הא אנא מגלינך מעל אפי ארעא בשתא הדא את מאית ולשתא אוחרנתא את מתקבר ארי סטיא מלילתא קדם יי : ומית חנניה נביא שקרא בשתא ההיא ואתקבר בירחא שביעאה : ואילין פתגמי ספרא דשלח ירמיה נביא מירושלם לות שאר סבי גלותא ולות כהניא ולות ספריא ולות כל עמא דאגלי נבוכדנצר מירושלם לבבל : בתר דגלא יכניה מלכא ומלכתא ורברביא רברבי יהודה וירושלם ואומניא ותרעיא מירושלם : ביד אלעשה בר שפן וגמריה בר חלקיה דישלח צדקיה מלך שיבטא דבית יהודה לות נבוכדנצר מלכא דבבל לבבל למימר : כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל לכל גלותא דאגליתי מירושלם לבבל : בנו בתין ותיבו וצובו גנין ואיכולו ית איביהן : סבו נשין ואולידו בנין ובנן וסבו לבניכון נשין וית בנתכון הבו לגבריא וילידן בנין ובנן וסגו תמן ולא תזערון : ותבעו ית שלם קרתא דאגליתי יתכון לתמן וצלו עלה קדם יי ארי בשלמה יהי לכון שלם : ארי כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל לא יטעון לכון נביכון דשקר דביניכון וקסמיכון ולא תקבלון מן חלמי חלמיכון דאתון מחלמין : ארי בשקרא אינון מתנבן לכון בשמי לא שלחתינון אמר יי : ארי כדנן אמר יי ארי לפום משלם לבבל שבעין שנין יעול דכרניכון קדמי ואקים עליכון ית פתגמי תקנא לאתבא יתכון לאתרא הדין : ארי קדמי גלין ית מחשבתא די אנא מחשיב עליכון אמר יי מחשבת שלמא ולא לבישא למיתן לכון סוף וסיבור : ותצלון קדמי ואקבל צלותיכון ותיבעון מן קדמי ואעביד בעותכון : ותתבעון דחלתי ותשכחון ארי תבעון מן קדמי בכל לבכון : ואשתאיל לכון במימרי אמר יי ואתיב ית גלותכון ואיכנוש יתכון מכל עממיא ומכל אתריא דאגליתי יתכון לתמן אמר יי ואתיב יתכון לאתרא דאגליתי יתכון מתמן :

רש״י

השנה אתה מת · ובשנה הבאה תקבר : בשנה ההיא בחדש השביעי · והלא אין חד׳ שביעי מן השנה אלא מת ערב ראש השנה וצוה בניו שיקברוהו לאחר ראש השנה ולא קור׳ ויעלימו את מיתתו אותו היום כדי לעשות כנואת ירמיה שקר : והגבירה · אם המלך כ״ט : ושנאו · לשון השחתה כמו הכתם השיאכי : וקראת אותי והלכת׳ · בדרכי והרי זה מקרא קצר : אל

רד״ק

מעל פני האדמה · ר״ל שיקבר בתוכה והנה הוא משולא מעל פניה : בשנה ההיא בחדש השביעי · פירשו רז״ל ואמרו בחדש השביעי שנה אחרת היתה ולא אמרת כן אלא מלמד שמת בערב ראש השנה וצוה את בניו ובני ביתו שיעלימוהו עד ר״ה כדי לעשות נבואת ירמיהו שקר וכן ת״י ומית חנניה נביא שקר׳ בשתא ההיא ואתקבר בירחא שביעאה ומה שתרגם גם כן השנה אתה מת בשתא הדא את מית ולשתא אחרניתא את מתקבר פירו׳ הוא שפירש כיכן כוונת ירמיהו לא שאמר לו כן בפי׳ שאם כן לא ה היתה נבואתו מוכחשת בזה ולפי הפשט אין צריך לכל זה כי הוא לא אמר לו השנה הזאת אתה מת אלא השנה ור״ל תוך שנה לנבואה זו וכן אמרו רז״ל לענין נדרים המודר הנאה מחבירו לשנ׳ מונה י״ב חדש מיום ליום ואם אמר לשנה זו אפילו לא עמד אלא בכ״ט באלול כיון שהגיע אחד בתשרי עלתה לו שנה : והגבירה · היא אם המלך : והסריסים · כתרגומו רברביא : אלעשה · מלה אחת : כי בשלומה יהיה לכם שלום · כל זמן שתמשך הגלות כי בארכן בבל היה להם יותר שלום שיצאו מהגלות : מחלמים · משפטו מחלימים כי הוא מבנין הפעיל וכן הם מעזרים אותם כמו מעזירי׳ ופי׳ אשר אתם מחלימים שאתם גורמים שיהיו הם חולמים שאם לא הייתם אתם שומעים אל ח חלומותיהם לא היו חולמי׳ אם כן אתם מחלימים אותם לפיכך אמר חלומותיכם כי שלכם הם החלומות שהם חולמים : כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקד אתכם · ושבעים שנה למלכות בבל כתבנו למעלה חשבונם · אפקוד · שהעיר את רוח כרש מלך פרס כמו שכתוב והפקידה היתה לשבעים שנה למלכו׳ בבל אבל בנין הבית לא היה אלא עד מלאת לחרבות ירושלם ע׳ שנה שהוא בגלות צדקיהו : אחרית ותקוה · אחרית טובה כמו שאתם מקוים : והלכתם · פי׳ בדרכי : כי

מסרה

יום ויום מרדכי מתהלך · ואמר אהה יי׳ אלהים הנה על הנביאי׳ דסיפ׳ · ודרשו את שלום העיר אשר הגליתי · ירנו וישמחו חפצי צדקי · כי קנאתי בהוללים · שאלו שלום ירושלם ישליו : אנכי ידעתי ג׳ וסימ׳ גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך · כי אנכי ידעתי את מריך · כי אנכי ידעתי את ה המחשבת : וקראתם ג׳ ר״פ בקריאה וסימ׳ נ נמסר בסדר אמור : ובקשתם ג׳ בקרי׳ וסימ׳ גם כהונה · משם יי׳ אלהיך ומצאת · ובקשת׳ אתי ומצאת׳ :

היושב ב׳ מל׳ וסימ׳ כי כה אמר יי׳ אל המלך היושב אל כסא כ׳ בו׳ · וכל יהושע ושפטים וכל כתיביא דבוו מל׳ במ״א חס׳ וסימ׳ ורכב ברזל בכל הכנעני : כה אמר ז׳ בטעמ׳ בספרא וסימ׳ נמסר בסיפרא סימ׳ ט׳ : תאכלנה ד׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפ׳ סימ׳ כ״ד : אל דברי ג׳ וסימ׳ והיה האיש אשר לא ישמע : תחת אשר לא שמעו אל דברי׳ הלא תקחו מוסר : אותם י״ו חס׳ בסיפ׳ וסי׳ נמסר בסיפר סימ׳ כ״ג : בבבל ח׳ בקריאה וסימ׳ וידבר אותו

כִּי אֲמַרְתֶּם הֵקִים לָנוּ יְהוָה נְבִאִים בָּבֶלָה : כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה אֶל־הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב אֶל־כִּסֵּא דָוִד וְאֶל־כָּל־הָעָם הַיּוֹשֵׁב בָּעִיר הַזֹּאת אֲחֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־יָצְאוּ אִתְּכֶם בַּגּוֹלָה : כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הִנְנִי מְשַׁלֵּחַ בָּם אֶת־הַחֶרֶב אֶת־הָרָעָב וְאֶת־הַדָּבֶר וְנָתַתִּי אוֹתָם כַּתְּאֵנִים הַשֹּׁעָרִים אֲשֶׁר לֹא־תֵאָכַלְנָה מֵרֹעַ : וְרָדַפְתִּי אַחֲרֵיהֶם בַּחֶרֶב בָּרָעָב וּבַדָּבֶר וּנְתַתִּים לְזַוָעָה לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ לְאָלָה וּלְשַׁמָּה וְלִשְׁרֵקָה וּלְחֶרְפָּה בְּכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־הִדַּחְתִּים שָׁם : תַּחַת אֲשֶׁר־לֹא־שָׁמְעוּ אֶל־דְּבָרַי נְאֻם־יְהוָה אֲשֶׁר שָׁלַחְתִּי אֲלֵיהֶם אֶת־עֲבָדַי הַנְּבִאִים הַשְׁכֵּם וְשָׁלֹחַ וְלֹא שְׁמַעְתֶּם נְאֻם־יְהוָה : וְאַתֶּם שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה כָּל־הַגּוֹלָה אֲשֶׁר־שִׁלַּחְתִּי מִירוּשָׁלִַם בָּבֶלָה : כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־אַחְאָב בֶּן־קוֹלָיָה וְאֶל־צִדְקִיָּהוּ בֶן־מַעֲשֵׂיָה הַנִּבְּאִים לָכֶם בִּשְׁמִי שָׁקֶר הִנְנִי נֹתֵן אֹתָם בְּיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וְהִכָּם לְעֵינֵיכֶם : וְלֻקַּח מֵהֶם קְלָלָה לְכֹל גָּלוּת יְהוּדָה אֲשֶׁר בְּבָבֶל לֵאמֹר יְשִׂמְךָ יְהוָה כְּצִדְקִיָּהוּ וּכְאֶחָב אֲשֶׁר־קָלָם מֶלֶךְ־בָּבֶל בָּאֵשׁ : יַעַן אֲשֶׁר עָשׂוּ נְבָלָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיְנַאֲפוּ אֶת־נְשֵׁי רֵעֵיהֶם וַיְדַבְּרוּ דָבָר בִּשְׁמִי שֶׁקֶר אֲשֶׁר לוֹא צִוִּיתִם וְאָנֹכִי הַיּוֹדֵעַ וָעֵד נְאֻם־יְהוָה : וְאֶל־שְׁמַעְיָהוּ הַנֶּחֱלָמִי תֹּאמַר לֵאמֹר : כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יַעַן אֲשֶׁר אַתָּה שָׁלַחְתָּ בְשִׁמְכָה סְפָרִים אֶל־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלִַם וְאֶל־צְפַנְיָה בֶן־מַעֲשֵׂיָה הַכֹּהֵן וְאֶל־כָּל־הַכֹּהֲנִים לֵאמֹר : יְהוָה נְתָנְךָ כֹהֵן תַּחַת יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן לִהְיוֹת פְּקִדִים בֵּית יְהוָה לְכָל־אִישׁ מְשֻׁגָּע וּמִתְנַבֵּא וְנָתַתָּה אֹתוֹ אֶל־הַמַּהְפֶּכֶת וְאֶל־הַצִּינֹק : וְעַתָּה לָמָּה לֹא גָעַרְתָּ בְּיִרְמְיָהוּ הָעֲנְּתֹתִי הַמִּתְנַבֵּא לָכֶם : כִּי עַל־כֵּן שָׁלַח אֵלֵינוּ בָבֶל לֵאמֹר אֲרֻכָּה הִיא בְּנוּ בָתִּים וְשֵׁבוּ וְנִטְעוּ גַנּוֹת וְאִכְלוּ אֶת־פְּרִיהֶן : וַיִּקְרָא צְפַנְיָה הַכֹּהֵן אֶת־הַסֵּפֶר הַזֶּה בְּאָזְנֵי יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא :

אֲרֵי אֲמַרְתּוּן אֲקִים לָנָא יְיָ מַלְפִין בְּבָבֶל : אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ עַל מַלְכָּא דְיָתֵיב עַל כּוּרְסֵי דָוִד וְעַל כָּל עַמָּא דְיָתֵיב בְּאַרְעָא הָדָא אֲחֵיכוֹן דְּלָא נְפָקוּ עִמְּכוֹן בְּגָלוּתָא : כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת הָאֲנָא מְגָרֵי בְהוֹן יָת דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא וְכַפְנָא וּמוֹתָא וְאֶתֵּין יָתְהוֹן כְּתֵינַיָא בִּישָׁתָא דְלָא מִתְאַכְלָן מִבִּישׁוּ : וְאֶרְדוֹף בָּתְרֵיהוֹן בְּחַרְבָּא בְּכַפְנָא וּבְמוֹתָא וְאֶתְנִינוּן לְזִיַע לְכָל מַלְכְוָות אַרְעָא לְמוֹמֵי וּלְצַדוּ וּלְאִישְׁתְּמָמוּ וּלְחִיסוּדִין בְּכָל עַמְמַיָא דְאַגְלֵיתִינוּן לְתַמָּן : חֲלַף דְּלָא קַבִּילוּ לְפִתְגָמֵי אֲמַר יְיָ דְשַׁלְחֵית לְוָתְהוֹן יָת עַבְדֵי נְבִיַיָא מַקְדַּם וּמְשַׁלַּח וְלָא קַבֶּלְתּוּן אֲמַר יְיָ : וְאַתּוּן קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַיְיָ כָּל גָּלוּתָא דְאַגְלֵיתִי מִירוּשְׁלֵם לְבָבֶל : כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל עַל אַחְאָב בַּר קוֹלָיָה וְעַל צִדְקִיָּה בַּר מַעֲשֵׂיָה דְּאִתְנַבִּיאוּ לְכוֹן בִּשְׁמִי שִׁקְרָא הָאֲנָא מְסַר יָתְהוֹן בְּיַד נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל וְיִקְטְלִינוּן לְעֵינֵיכוֹן : וְיִתְנְסֵב מִנְּהוֹן לוּטָא לְכָל גָּלוּת יְהוּדָה דִּי בְבָבֶל לְמֵימַר יְשַׁוֵינָךְ יְיָ כְּצִדְקִיָּה וּכְאַחְאָב דִּקְלָנוּן מַלְכָּא דְבָבֶל בְּנוּרָא : חֲלַף דְּעַבְדוּ קְלָנָא בְּיִשְׂרָאֵל וְזַנִּיאוּ יָת נְשֵׁי חַבְרֵיהוֹן וּמַלִּילוּ פִּתְגָמָא בִּשְׁמִי שִׁקְרָא דְּלָא פַקֵּדְתִּינוּן וּקְדָמַי גְּלֵי וּמֵימְרִי סָהִיד אֲמַר יְיָ : וְלִשְׁמַעְיָה דְמִן חֵלֶם תֵּימַר לְמֵימַר : כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר חֲלַף דִּשְׁלַחְתָּ בִּשְׁמָךְ אִיגְּרָן לְוָת כָּל עַמָּא דִּי בִירוּשְׁלֵם וּלְוָת צְפַנְיָה בַּר מַעֲשֵׂיָה כַּהֲנָא וּלְוָת כָּל כַּהֲנַיָא לְמֵימַר : יְיָ מַנְּיָךְ כַּהִין חֲלַף יְהוֹיָדָע כַּהֲנָא לְמֶהֱוֵי מְמַנָּא סְגַן כַּהֲנַיָא בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ לְכָל גְּבַר דְּמִשְׁתְּלֵי וּמְטַפֵּשׁ וְתִתֵּן יָתֵיהּ לְכִיפְתָא וּלְגוֹ צִינוֹקָא : וּכְעַן לְמָה לָא נְזַפְתְּ בְּיִרְמְיָה דְמִן עֲנָתוֹת דְּמִתְנַבֵּי לְכוֹן : אֲרֵי עַל כֵּן שְׁלַח לְוָתַנָא לְבָבֶל לְמֵימַר אֲרִיכָא הִיא בְּנוֹ בָתִּין וְתִיבוּ וְצוּבוּ גַּנִּין וְאֱכוּלוּ יָת אִיבְּהוֹן : וּקְרָא צְפַנְיָה כַּהֲנָא יָת אִיגַּרְתָּא הָדָא קֳדָם יִרְמְיָה נְבִיָּא :

רשי אל המלך. צדקיהו אשר לא גלה: כתאנים השוערים. לשון שערוריה: ולחרפה. שיחרפו אותו דשטרו״יר בלע״ז כן כל חרפה שבמקרא: אשר קלם. לשון קלוי באש: וינאפו את נשי רעיהם. כמו שאמור בסנהדרין כה אמר הקב״ה שכבו עם חבירו: ועד. לשון עדות: פקידים. ממונים: הנחלמי. שם מקום: נתנך כהן. אל צפניה כתב כן: מהפכת. כיפה: צינוק. סרן ביספ״ו בלע״ז: כי על כן שלח. כי יש לך לגעור בו על אשר שלח אלינו בבל לאמר ארוכה היא גלותכם שם: על כן. כמו על אשר: כי

רדק כי אמרתם הקים לנו יי׳ נבאים. זה שאני אומר לכם כי לע׳ שנה אפקוד אתכם הוא האמת אבל כשאתם אומרים הקים לנו יי׳ נביאים בבבל שאומרים לכם כי מעתה תשובו אינו כלום כי שקר הם נבאים לכם ות״י נביאים מלפין: היושב אל כסא. כמו על כסא: כתאנים השוערים. המקולקלות כמו שערוריה עשתה וכן המשילם למעלה בנבואת שני דודאי תאנים שארית ירושלם בתאנים הרעות. השערים הש״ין בקמץ במשקל כוכבי׳ כובשים: אשר הדחתים שם. עבר במקום עתיד כמו אדיחם כי עדין לא גלו שארית ירושלם: ולא שמעתם. לא הם ולא אתם: וכאחב. הקטון שמו לנבאי ויש תוספת לנבאי האמיכון אחיך: קלם. שרפם מן קלוי באש: ואנכי היודע ועד. יודע שהם מדברים שקר בשמי ועוד שנאפו את נשי רעיהם ות״י וגלי קדמי ומימרי סהיד: והיודע כתוב בהפך האותיו׳ הוידע: הנחלמי. נקרא כן לפי שהיה חולם להם חלומות שישובו מהרה לירושלם ות״י הנחלמי דמן חלם: בשמכה. כתוב בה״א כמו אשר צויתי אתכה וחסידך יברכוכה והדומי׳ להם: יי׳ נתנך. אע״פ שהיו כופרין בדברי נביא האמת מודים היו כי יי׳ הוא הסבה הראשונה וזכר יהוידע לפי שהיה כהן גדול והיה ראש וגדול בדורו וכן צפניה היה כהן גדול כי אמר תחת יהוידע להיות פקידי׳ אתה ושאר הכהנים: בית יי׳. כמו בבית יי׳ וכן הנמצא בית יי׳ והדומי׳ להם: לכל איש משגע. שבעבור כל איש ולנביא היו קוראים לנביאי משגע וכן מדוע בא המשגע הזה: אל המהפכת ואל הצינוק. המהפכת הוא בית הסהר וכן ת״י כיפתא ובדברי רז״ל כונסין אותה לכיפה: הצינוק. כלי מכבד לידים: ארכה. היא הגלו׳: את פריהן. הראשון פרין וחס פריהן: ויאבר

מסרה
טובות · וחברו דד״ה · יעשה חפצו בבבל · ולקח מהם קללה לכל גלות יהודה · ופקדתי על בל בבבל · ומכלי בית יי׳ · וכען הן על מלכא שב בארץ · באדין דריוש מלכא : פקידים ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ יוד קדמא וסימ׳ יעש פרעה ויפקד · יי׳ נתנך כהן תחת יהוידע · פקידים מיד כנניהו · ויפקד המלך פקידים · ב׳ בתראי מל׳ דמל׳ : ארוכה ג׳ דגשי׳ וחס׳ וסי׳ ותהי המלחמה ארכה בין בית שאול · לאמר ארכה היא · ארכה מארץ מדה :

רדק

הדבר אשר היה אל ירמיהו. מבואר: כה אמר יי'. את כל הדברים אשר דברתי אליך. פירוש אשר אני מדבר עתה כי על אלה הדברים אמר כמו שאמר ואלה הדברים אשר דבר יי' וגו' ואמר שיכתבם בספר כי הם דברים שעתידין לבא באחרית הימים ואמרם לי סמוך לפורענות שאמר למעלה לפי זאת הפרשה להיות נחמה לישראל שהיו באותו הדור כי כמו שראו שנתקיים הפורענות בקרוב כן ידעו שתתקיים הנחמה הגדולה באחרית הימים: אל ספר. כמו בספר וכן ואל הארון תתן את העדו' כמו ובארון: כי הנה ימים באים. לעתיד לימות המשיח כמו שאמר ושבתי את שבות עמי ישראל ויהודה וגלות בבל לא שבו אלא יהודה ובנימין שגלו שם: ואלה הדברים. הם שעתידים כמו שפירשנו: כי כה אמר יי' קול חרדה שמענו. דבר זה יאמרו כל הגוים אז בימות המשיח: שאלו נא וראו אם יולד זכר. הקל מזה הפעל ברוב על האשה אף על פי שהוא לפעמים על הזכר אמר על הרוב אם יולד זכר כלומר כי הזכר מוליד ואינו יולד והאשה היא היולדת ויולדת בחבלים אם כן מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה וכי נקבה הוא שיש לה חבלים ולפי שחבלי יולדה חזקים מחבלים אחרים לפיכך אמ' זה והמשיל חבלי האנשים מרוב הצרה שתבואם לחבלי היולד': לירקון. כי ברוב החבלים יכום הדם מהפנים והם ירוקים: הוי כי גדול. מאין כמהו' בכוע הזור: ועת צרה היא ליעקב. וזה יהיה במלחמת גוג ומגוג שתהיה לפי שעה צרה לישראל וכן נאמר בנבואת ישעיהו חבי כמעט רגע עד יעבו' זעם. ונאמ' בנבוא' דניאל והיתה עת צרה אשר לא נהיתה מהיות וגו': והיה. עלו. עול גוג ומגוג או עול כל גוי וגוי שהיו נותנין עולם עליכם בגלות. ות"י אתבר ניר עממיא מצואריכון ואמר צוארך ומוסרותיך ואמר בו כינוי דרך המקרא לדבר פעם לנכח ופעם שלא לנכח: ועבדו. אשר אקים להם. אפשר שאמר זה על דוד המלך שיקימנו מעפרו בעת תחית המתים ואפשר שאמר על המשיח בנו ויקרא שמו דוד: ואתה אל תירא. מרחוק. מארץ רחוקה שאתם בגלו' שם: ואת זרעך. בניך הקטנים שלא יאמר אדם הגדולים יברחו מהגלות והקטנים שלא יוכלו לברוח ישארו בארץ שבי' לא כן אלא בנחת תבאו גדולים וקטנים כמו שאמ' בנבואת ישעיהו כי לא בחפזון תצאו ובמנוס' לא תלכון: ושאנן. פעל עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו והנו"ן פתוחה והתאר הנו"ן קמוצה: כי אתך. ויסרתיך למשפט. כמו שנא' יסרני יי' אך במשפט כלומר איסרך כפי שתוכל לסבול לא כפי אפי וחמתי לפי מעשיכם הרעים. ות"י ואייתי עלך יסורי' לאלפותך ברם בדין חסוך ומה שאמר למשפט בפתחות הלמ"ד להורות הידיעה ר"ל לאותו משפט שנהגתי עמך מיום שיסרתיך בעונך כמו שאמר ישעיהו הכמכת מכהו הכהו: ונקה לא אנקך. ענין כריתה כמו ונקתה לארץ תשב כי כל הגונב מזה כמוה נקה גם הם ענין נקיות כי הנכרת מן העולם נקי ממנו ות"י ושיצאה לא אשיצינך: כי

ז' פסו' על אל על וסי' וישבב שמשון עד חצי הלילה. ויתמרד על הילד. ועברו גוים רבים על העיר. שלח על כל בני הגולה. על בן לבי למואב. לשלל שלל ולבז בז. ויתן שרי מלחמות דד"ה: בטוב ט' דגשי' בקריא' וסי' נמסר בישעיה סי' ז': אל ספר ג' וסי' כתב לך את הדברים. ויכתב ירמיהו את. ויקרא בו לפני הרחוב:

רשי

כי הנה ימי' באים. ולא תאמר למה אכתבנו כי יאבדו כולם ואין קול בוא ואין זוכרו עוד כי הנה ימים בא' וגו': קול חרדה שמענו. יש פותרין על שמועת בבל שהיו חרדים מ מתנה אותם שגלו שם ותרגם אגרה על מלחמת גוג ומגוג: ואתה אל תירא. מכל הרעות אשר תראה באה על בבל אשר את בתוכה: אם יולד זכר. אם דרך לזכרים ללדת שיאחזום חבלי כיולדה ל: חלציו. כמו מתניו: ושאנן. כמו ושקט: היום ההוא. יום הריגת בלשאצר ומפלת בבל. ע"א יום מפלת גוג: אשבר עלו. יסיר עול האומות מעל ישר': ויסרתיך למשפט. בדין חסוך: ונקה לא אנקך. לשון טיאוט הסמר: אכום

הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יהוה לאמר: שלח על כל הגולה לאמר כה אמר יהוה אל שמעיה הנחלמי יען אשר נבא לכם שמעיה ואני לא שלחתיו ויבטח אתכם על שקר: לכן כה אמר יהוה הנני פקד על שמעיה הנחלמי ועל זרעו לא יהיה לו איש יושב בתוך העם הזה ולא יראה בטוב אשר אני עשה לעמי נאם יהוה כי סרה דבר על יהוה:

הַדָּבָר אֲשֶׁר הָיָה אֶל יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר: כֹּה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כְּתָב לְךָ אֵת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֵלֶיךָ אֶל סֵפֶר: כִּי הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם יְהוָה וְשַׁבְתִּי אֶת שְׁבוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה אָמַר יְהוָה וַהֲשִׁבֹתִים אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לַאֲבוֹתָם וִירֵשׁוּהָ: וְאֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל יִשְׂרָאֵל וְאֶל יְהוּדָה: כִּי כֹה אָמַר יְהוָה קוֹל חֲרָדָה שָׁמָעְנוּ פַּחַד וְאֵין שָׁלוֹם: שַׁאֲלוּ נָא וּרְאוּ אִם יֹלֵד זָכָר מַדּוּעַ רָאִיתִי כָל גֶּבֶר יָדָיו עַל חֲלָצָיו כַּיּוֹלֵדָה וְנֶהֶפְכוּ כָל פָּנִים לְיֵרָקוֹן: הוֹי כִּי גָדוֹל הַיּוֹם הַהוּא מֵאַיִן כָּמֹהוּ וְעֵת צָרָה הִיא לְיַעֲקֹב וּמִמֶּנָּה יִוָּשֵׁעַ: וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת אֶשְׁבֹּר עֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ וּמוֹסְרוֹתֶיךָ אֲנַתֵּק וְלֹא יַעַבְדוּ בוֹ עוֹד זָרִים: וְעָבְדוּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְאֵת דָּוִד מַלְכָּם אֲשֶׁר אָקִים לָהֶם: וְאַתָּה אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב נְאֻם יְהוָה וְאַל תֵּחַת יִשְׂרָאֵל כִּי הִנְנִי מוֹשִׁיעֲךָ מֵרָחוֹק וְאֶת זַרְעֲךָ מֵאֶרֶץ שִׁבְיָם וְשָׁב יַעֲקֹב וְשָׁקַט וְשַׁאֲנַן וְאֵין מַחֲרִיד: כִּי אִתְּךָ אֲנִי נְאֻם יְהוָה לְהוֹשִׁיעֶךָ כִּי אֶעֱשֶׂה כָלָה בְּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הֲפִצוֹתִיךָ שָׁם אַךְ אֹתְךָ לֹא אֶעֱשֶׂה כָלָה וְיִסַּרְתִּיךָ לַמִּשְׁפָּט וְנַקֵּה לֹא אֲנַקֶּךָּ:

וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יִרְמְיָה לְמֵימָר: שְׁלַח לְוָת כָּל בְּנֵי גָלוּתָא לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל שְׁמַעְיָה דְּמִן חֱלָם חֲלַף דְּאִתְנַבֵּי לְכוֹן שְׁמַעְיָה וַאֲנָא לָא שְׁלַחְתֵּיהּ וְאַרְחֵיץ יַתְכוֹן עַל שִׁקְרָא: בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מַסְעַר עַל שְׁמַעְיָה דְּמִן חֱלָם וְעַל בְּנוֹהִי לָא יְהֵי לֵיהּ גְּבַר יָתֵיב בְּגוֹ עַמָּא הָדֵין וְלָא יֶחֱזֵי בְּטוּבָא דַּאֲנָא עָבֵד לְעַמִּי אֲמַר יְיָ אֲרֵי סַטְיָא מַלֵּיל קֳדָם יְיָ:

פִּתְגָם נְבוּאָה דַּהֲוָה עִם יִרְמְיָה מִן קֳדָם יְיָ לְמֵימַר: כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר כְּתָב לָךְ יַת כָּל פִּתְגָמַיָּא דְּמַלֵּלִית עִמָּךְ עַל סִפְרָא: אֲרֵי הָא יוֹמַיָּא אָתָן אֲמַר יְיָ וְאָתֵיב יַת גָּלְוָות עַמִּי יִשְׂרָ׳ וִיהוּדָה אֲמַר יְיָ וְאָתֵיבִינוּן לְאַרְעָא דִּיהָבִית לַאֲבָהַתְהוֹן וְיַחְסְנוּנַהּ: וְאִלֵּין פִּתְגָמַיָּא דְּמַלֵּיל יְיָ עַל יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה: אֲרֵי כִּדְנַן אֲמַר יְיָ קָל זִיַעָא שְׁמַעְנָא דַּחֲלָא וְלֵית שְׁלָם: שְׁאִילוּ כְעַן וַחֲזוֹ אִם יְלִיד דְּכַר מָדֵין חֲזֵיתִי כָּל גְּבַר יְדוֹהִי מַחְתַן עַל חַרְצֵיהּ כְּיָלְדְתָא וּמִשְׁתַּנִּין כָּל אַפַּיָּא לְמֶהֱוֵי כִּירַקְנָא: וַוי אֲרֵי רַב יוֹמָא הַהוּא לֵית דִּכְוָתֵיהּ וְעִדָּן עָקָא הוּא לְיַעֲקֹב וּמִנַּהּ יִתְפְּרִק: וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהוּא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אִיתְבַר נִיר עַמְמַיָּא מִצַּוְּרֵיכוֹן וְתַנְקֵיכוֹן אִיפְסֵק וְלָא יִשְׁתַּעְבְּדוּן בְּיִשְׂרָאֵל עוֹד עַמְמַיָּא: וְיִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲהוֹן וְיִשְׁתַּמְעוּן לִמְשִׁיחָא בַּר דָּוִד מַלְכְּהוֹן דְּאָקִים לְהוֹן: וְאַתְּ לָא תִדְחַל עַבְדִּי יַעֲקֹב אֲמַר יְיָ וְלָא תִתְּבַר יִשְׂרָ׳ אֲרֵי הָאֲנָא פָּרֵיק לָךְ מֵרַחִיק וְיַת בְּנָךְ מֵאֲרַע גָּלְוָתְהוֹן וִיתוּבוּן דְּבֵית יַעֲקֹב וְיִשְׁקְטוּן וְיִשְׁרוֹן לְרַחְצָן וְלֵית דְּמַנִיד: אֲרֵי בְסַעְדָּךְ מֵימְרִי אֲמַר יְיָ לְמִפְרְקָךְ אֲרֵי אַעְבֵּד גְּמִירָא בְּכָל עַמְמַיָּא דְּבַדַּרְתָּךְ לְתַמָּן בְּרַם עִמָּךְ לָא אַעְבֵּד גְּמִירָא וְאַיְתִי עֲלָךְ אִיסּוּרִין לְאַלָּפוּתָךְ בְּרַם בְּדִין חֲסוּךְ וְשֵׁיצָאָה לָא אֲשֵׁיצִינָּךְ:

מסרה

אל ישר' ז' דסמי' בקרי' וסימ' ויאמר יהודה אל ישר' אביו שלחה הנער. הקבצו ושמעו בני יעקב. והנה קמתם תחת אבותיכ' הרבות. וישמעו פלשתים כי התקבצו. נסבלת. ואלה הדברים אשר דבר יי'. משא דבר יי' אל ישראל ביד מלאכי. וכל משחתיך למלך דכות' אל ישראל במ"א על וסימ' ויאמר נתן אל דוד אתה האיש:

אקים ו' וסימ' נמסר בשמואל א' סימ' ג': ושאנן ד' פתחי' בליש' וסימ' ושקט ושאנן ואין מחריד. שאנן מואב מנעוריו. ושב יעקב ושקט ושאנן. ושאנן מפחד רעה:

כיכה אמר יי' אנוש לשברך · הלמ"ד במקום העצם ויספיק זולתה וכן למ"ד לאמות חמס הרגו לאבנר והדומים להם אחר העתידה שאמר אמר כמוך לענין לא אעשך כלה וכו' אנוש לשברך ודבר בלשון נקבה כנגד הכנסת אמר אף על פי שאתה אנוש לשברך ונחלה מכתך עוד תהי לך תקוה וכל המרעים לך ילכו בעבורך זהו שאמר בסוף הענין לכן כל אוכליך יאכלו · אנוש ונחלה פירשנו למעלה : אין דן · כל כך היא נחלה מכתך שאין רופא שיהיה דן החולי : למזור · כלומר שיועיל בו מזור ותחבושת וכלם אומ' כי אין לך רפואות תעלה · תעלה פי' רפואה וכפל הענין במלות שונות לחזק הענין וחסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם וענינו רפואה ותעלה

והענין הזה הוא משל · המשיל הצרות הגדולות וחרבן הארץ לחולי כבד שלא יקוו לרפואתו : כל מאהביך שכחוך · אמור ומצרים שהיית הולכת להם לעזרה שכחו אותך : לא ידרשו · ולמה כי מכת אויב הכיתיך כלומר שמתיך ביד הגוי האמר והמהר האכזרי · והם כשדים שלא יוכלו הם לעזור לך כי אפי' לעצמ' לא יועילו ולא יוכלו להנצל מיד נבוכד נצר ואדוני אבי ז"ל פירש כל מאהביך שכחוך דבק עם משל החולי אמ' בדרכי בני אדם שיבאו אוהבי החולה לבקרו אף כשם ירא' כי חליו כבד והוא נוטה למות יתיאשו ממנו מאהביו הרבי' ולא יבקרו ולא ידרשו אותו אבל אותך שכחוך כל מאהביך בין רעים בין טובים ובדין דנו חליך למיתה כי מכת חרב אויב הכיתיך : מוסר אכזרי · פירושו מוסר אדם אכזרי שמכה ומיסר באכזריות מוסר שמוך לאכזרי כי הוא פתוח : מה תזעק · אמר תזעק לשון זכר וכל הענין לשון נקבה וכבר כתבנו כמה פעמים כי כשמדבר ישר' פעם ידבר בלשון זכר כנגד העם ופעמ' ידבר בלשון נקבה כנגד הכנסת והענין אחד אמר מה תזעק על שברך אין לך לזעוק עליו כי מ' אתך בא לך הדבר הגדול על רוב עונך : עצמו חטאתיך · ולפי שעצמו חטאתיך עשיתי אלה לך ואף על פי כן אוכליך לא יכקו כי גם המה יאכלו : לכן · וכל צריך כלם · הכפל לחזק הענין : שאסיך · ה"אלף במקום וי"ו המסך כי פרשו ססה ופרס מססה ססס והענין אחד בזה וכן בא אלף במקום וי"ו המסך כמלת צבאתיו ונבאתיו כי פרשו בבז : כי ארוכה · רפואה : קראו לך · אמות השלם ואמרו כי ציון היא עיר שאין לה דורש לטובה לישראל : כה אמר · ונבנתה עיר על תלה · כתרגומו ותתבני קרתא דירושלם באתרה ואמר על תלה לפי שהיא גבוה מכל ארץ ישראל ותל גבוה וכן העומדות על תלם ואותו ת"י תקפהון : וארמון · ארמון המלך ובית המקדש כמו שת"י ובית מקדש' ברחזי ליה יתכלל : ויצא מהם · מאהלי יעקב ומשכנותיו יצא מהם תודה כלומר קול תודה וקול משחקים ופירוש תודה שיהיו מודים לאל על רוב הטובה שנתן להם :

מוסר י"ב פתחין בקריא וסימ' מוסר שלומנו עליו · מוסר הבלים עץ הוא · מכת אויב הכיתיך מוסר אכזרי · מוסר מלכים פתח · מוסר כלמתי אשמע · לקחת מוסר השכל · שמע בני מוסר אביך · שמעו בנים מוסר אב · ונעכס אל מוסר אויל · אויל ינאץ מוסר אביו · בן חכם מוסר אב · יראת יי' מוסר חכמה :

רשי

אנוש לשברך נחלה · שברך אכפר"ם בלע"ז : למזור · רפואה אין אדם סבור שיהא לך תשועה : תעלה · רפואה לשון הועיל : מוסר אכזרי · יסורי אכזריו המוסר אכזרי הוא : לכן · שבשביל שאכיך למשסה · לשון ביזה וכת' ויהון ערך לעדי : ארוכה · רפואה : וארמון · המקדש : והכבדתים · שיהו עם כבד : ולא יצערו · כמו ימעטו : אדירו · שר שלו : לגשת אלי · לתלחת' למחות בידי : ערב את לבו · לשון ערבון פרווא"ה בלע"ז : על ראש רשעים · על ראש אומות : מתגורר · חונה ודר לשון ארץ מגוריו ודוגמתו וכבר מתחולל האמור במקרא האחר הוא זה שנינהם לשון חנייה : מגלה

כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אָנוּשׁ לְשִׁבְרֵךְ נַחְלָה מַכָּתֵךְ׃ אֵין דָּן דִּינֵךְ לְמָזוֹר רְפֻאוֹת תְּעָלָה אֵין לָךְ׃ כָּל מְאַהֲבַיִךְ שְׁכֵחוּךְ אוֹתָךְ לֹא יִדְרֹשׁוּ כִּי מַכַּת אוֹיֵב הִכִּיתִיךְ מוּסַר אַכְזָרִי עַל רֹב עֲוֺנֵךְ עָצְמוּ חַטֹּאתָיִךְ׃ מַה תִּזְעַק עַל שִׁבְרֵךְ אָנוּשׁ מַכְאֹבֵךְ עַל רֹב עֲוֺנֵךְ עָצְמוּ חַטֹּאתַיִךְ עָשִׂיתִי אֵלֶּה לָךְ׃ לָכֵן כָּל אֹכְלַיִךְ יֵאָכֵלוּ וְכָל צָרַיִךְ כֻּלָּם בַּשְּׁבִי יֵלֵכוּ וְהָיוּ שֹׁאסַיִךְ לִמְשִׁסָּה וְכָל בֹּזְזַיִךְ אֶתֵּן לָבַז׃ כִּי אַעֲלֶה אֲרֻכָה לָךְ וּמִמַּכּוֹתַיִךְ אֶרְפָּאֵךְ נְאֻם יְהוָה כִּי נִדָּחָה קָרְאוּ לָךְ צִיּוֹן הִיא דֹּרֵשׁ אֵין לָהּ׃

כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי שָׁב שְׁבוּת אָהֳלֵי יַעֲקוֹב וּמִשְׁכְּנֹתָיו אֲרַחֵם וְנִבְנְתָה עִיר עַל תִּלָּהּ וְאַרְמוֹן עַל מִשְׁפָּטוֹ יֵשֵׁב׃ וְיָצָא מֵהֶם תּוֹדָה וְקוֹל מְשַׂחֲקִים וְהִרְבִּתִים וְלֹא יִמְעָטוּ וְהִכְבַּדְתִּים וְלֹא יִצְעָרוּ׃ וְהָיוּ בָנָיו כְּקֶדֶם וַעֲדָתוֹ לְפָנַי תִּכּוֹן וּפָקַדְתִּי עַל כָּל לֹחֲצָיו׃ וְהָיָה אַדִּירוֹ מִמֶּנּוּ וּמֹשְׁלוֹ מִקִּרְבּוֹ יֵצֵא וְהִקְרַבְתִּיו וְנִגַּשׁ אֵלָי כִּי מִי הוּא זֶה עָרַב אֶת לִבּוֹ לָגֶשֶׁת אֵלַי נְאֻם יְהוָה׃ וִהְיִיתֶם לִי לְעָם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים׃ הִנֵּה סַעֲרַת יְהוָה חֵמָה יָצְאָה סַעַר מִתְגּוֹרֵר עַל רֹאשׁ רְשָׁעִים יָחוּל׃ לֹא יָשׁוּב חֲרוֹן אַף יְהוָה עַד עֲשֹׂתוֹ וְעַד הֲקִימוֹ מְזִמּוֹת לִבּוֹ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים תִּתְבּוֹנְנוּ בָהּ׃ בָּעֵת הַהִיא נְאֻם יְהוָה אֶהְיֶה לֵאלֹהִים לְכֹל מִשְׁפְּחוֹת יִשְׂרָאֵל וְהֵמָּה יִהְיוּ לִי לְעָם׃

אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ תַּקִּיף תַּבְרִיךְ מַמְרְעָא מַחְתָךְ׃ לֵית דְּדָאִין דִּינֵךְ לְרַחֲמָא עֲלָךְ אַסּוּ לָא סְלִיקִי לִיךְ׃ כָּל רַחֲמַךְ אִנְשִׁיוּךְ מִשְׁאַל בִּשְׁלָמִךְ לָא תָבְעוּ אֲרֵי מְחַת סַנְאָה אַלְקֵתִיךְ יִסּוּר אַכְזְרָאִין עַל דִּסְגִיאוּ חוֹבִךְ תַּקִּיפוּ חֲטָאִךְ׃ מַה אַתְּ מְצַוְּחָא עַל תַּבְרִיךְ מַמְרְעָא מַחְתִּיךְ עַל דִּסְגִיאוּ חוֹבִךְ תַּקִּיפוּ חֲטָאִךְ עֲבָדִית אִלֵּין לִיךְ׃ בְּכֵן כָּל אַנְסִיךְ יִתְאַנְסוּן וְכָל סַנְאִךְ כּוּלְּהוֹן בְּשִׁבְיָא יְהָכוּן וִיהוֹן עָדֵךְ לַעֲדִי וְכָל בָּזְזִיךְ אֶמְסַר לְבִזָּא׃ אֲרֵי אַיְתֵי אַסּוּ לִיךְ וּמִמַּחֲתִיךְ אַסֵּינִיךְ אֲמַר יְיָ אֲרֵי מְטַלְטַלְתָּא קְרוֹ לִיךְ צִיּוֹן הִיא תָּבַע לֵית לַהּ׃

כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָאֲנָא מְתִיב גָּלְוָת אַרְעֵיהּ דְּיַעֲקֹב וְעַל קִרְוֹהִי אֲרַחֵם וְתִתְבְּנֵי קַרְתָּא יְרוּשְׁלֵם בְּאַתְרַהּ וּבֵית מַקְדְּשָׁא כִּדְחָזֵי לֵיהּ יִשְׁתַּכְלַל׃ וְיִפְּקוּן בְּהוֹן מַעֲלֵי תוֹדְתָא וְקָל דִּמְשַׁבְּחִין וְאַסְגִּינוּן וְלָא יִזְעֲרוּן וְאַתְקֵיפִינוּן וְלָא יְהוֹן חַלָּשִׁין׃ וִיהוֹן בְּנֵיהוֹן כְּמִלְּקַדְמִין וּכְנִישַׁתְהוֹן קֳדָמַי תִּתַּקַּן וְאַסְעַר בִּישְׁתָּא עַל כָּל דְּחָקֵיהוֹן׃ וְיִתְרַבָּא מַלְכְּהוֹן מִנְּהוֹן וּמְשִׁיחֵיהוֹן מִבֵּינֵיהוֹן יִתְגְּלֵי וְאִיקָרְבִינוּן וְיִתְנְהוֹן לְפָלְחָנִי אֲרֵי מַן הוּא דֵּין דְּאִתְרְעִי לִבֵּיהּ לְאִתְקָרָבָא לְפָלְחָנִי אֲמַר יְיָ׃ וּתְהוֹן קֳדָמַי לְעַם וַאֲנָא אֱהֵוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהּ׃ הָא מַזּוֹפִיתָא מִן קֳדָם יְיָ בִּרְגַז נַפְקָא וְעִילְעוּל מִתְכַּנַּשׁ עַל רֵישׁ רַשִּׁיעִין יָחוּל׃ לָא יְתוּב תְּקוֹף רוּגְזָא דַּיְיָ עַד דְּיַעְבֵּד וְעַד דִּיקַיֵּים מַחְשְׁבַת רְעוּתֵיהּ בְּסוֹף יוֹמַיָּא תִּתְכַּתְּלוּן בַּהּ׃ בְּעִידָנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ אֱהֵוֵי לֶאֱלָהָא לְכָל זַרְעֵי יִשְׂרָ' וְאִינוּן יְהוֹן קֳדָמַי לְעַם׃

יעקוב ה' מל' וסימ' וזכרתי את בריתי יעקוב · והנני שב שבות אהלי יעקוב · גם זרע יעקב ודוד עבדי · ושב יעקב ושקט ושאנן תניינא · לא באלה חלק יעקוב תניינא דספרא : בקדם ב' וסי' והיו בניו בקדם · השיבנו יי' : מי הוא זה ג' דסמיכי וסימ' כי הוא זה ערב את לבו · מי הוא זה מלך הכבוד · מי הוא זה ואי זה הוא אשר ערבה ה' פתחין וסי' נכסר בסדר ויגש : יו' פסו' אית בהון עד ועד וסימ' נכסר במלכים א' סימ' י"ח :

והכבדתים · כמו והרביתים כלומר יהיו עם כבד וכן יכבדו בניו ולא ידע : ולא יצערו · כלומר ולא ימעטו והענין כפול במלות שונות ויונתן תרגם ואתקפינון ולא יהון חלשין : והיה אדירו ממנו · מלכו ממנו וכן אמר ומושלו והענ' כפול במלות שונות ומה שאמר ממנו מקרבו כי ידוע הוא שהמלך המשיח מישראל יהיה אלא בא להודיע כי לא יהיה ליש' עוד מושל מהאומות כמו שהיה עד עתה כל זמן שהיו בגלות ואף בהיות בא' פעמים שהיו כותנים מס למלכי האומות ואמר שלא יהיה זה עוד כי לא יהיה עוד מושל בו כי אם ממנו ומקרבו ופי' מקרבו כמו שאמר מקרב אחיך תשים עליך מלך : והקרבתיו ונגש אלי · יתכן לפרש על המושל על דרך שאמר אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן וגם יש לפרשו על ישראל וכת' ואקרבינון ויתנהון לפולחני : כי מי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי · פי' מי הוא זה שהטיב את לבו והכשירו לגשת אלי ולא הקרבתיו אפילו מהאומות כל שכן מישר' שהם עם קרובי מקדם שאקריבם אלי והם יהיו נגשים אלי : הנה סערת יי' · גם זו הפרשה עתידה והיא כתובה למעלה ושנה אותה עוד לחזק הענין ויש ביניהם שנוי בקצת המלות כי למעלה וסער בוי"ו וכאן סער בלא וי"ו ולמעלה מתחולל ובזאת מתגורר והענין אחד למעלה אף יי' ובזאת חרון אף יי' למעלה תתבוננו בה בינה וכאן תתבוננו בה בלבד וכבר פירשנו למעלה מתגורר כענין מתחולל ענין חניה ודירה וית' ענין תקיפה מתקבצם : כם

כה אמר יי׳ מצא חן במדבר • ענין זה דבק לענין הגאולה שאמר למעלה אמר זה העם כבר מצא חן בעיני פעם אחרת כשהוצאתיו מגלות מצרים כי מצא חן בעיני והיו עם שרידי חרב שהיו המצריים מתנכלים עליהם להמיתם ולכלותם ואני הוצאתים מתוכם ומצא חן בעיני במדבר שהולכתים במדבר ארבעים שנה וכלכלתים במן בלא יגיעה ובלא עמל: הלוך להרגיעו • הלוך מקור במקום עבר כמו ילדה ועזוב כמו ועזבה כן הלוך ענינו כמו הלך כלומר האל הלך לפניהם במדבר להמציא לו מרגוע כמו שאמר לתור להם מנוחה ואמר ישראל אחר להרגיעו לתוספת באור כי כבר זכר עם וידוע הוא כי אותו עם שמצא חן במדבר הוא ישראל וכ״תי הפסוק כדנן אמר יי׳ דיהב רחמין לעמא וגו׳ כבעמור: מרחוק יי׳ נראה לי • הפסוק חלוק במענה ותשובה אומרת כנסת ישראל בגלות למה שאמר האל מצא חן במדבר אמר׳ היא אמת הוא זה כי מזמן רחוק יי׳ נראה לי אך עתה הסתיר פניו ממני בגלות ענה אותה האל ואהבת עולם אהבתיך לא היתה אהבתי אליך לפי שעה לא להיות האהבה לעולם: על כן משכתיך חסד • ר״ל על כן משכתי לך חסדי ונראתי לך בכבודי על הר סיני להיו׳ אהבתי לך לעולם לא לזמן ואף על פי שעזבתיך בגלות זה שנים עוד אבנך ונבנית וגו׳: עוד אבנך • כי העדה המפוזרה כמו האבנים ההרוס שיתפזרו אבניו ועציו וכשיבנה יתקבצו: בתולת ישר׳ • כי עוד תהיה כבתולה שלא נבעלה ולא יבעלוך אדוני׳ זולתי: עוד תעדי תפיך • כלומ׳ מרוב הטוב׳ תגלי ותשמחי בתפי׳ ובמחולות והתפי׳ יהיו כעדי לך: עוד תטעי כרמים בהרי שמרון נטעו נטעים וחללו • נטעו עבר במקום עתיד דרך העולם לנטוע הכרמים בהרים כי יהיה משם היין משובח ובהיותם שוחדים בארצם מאויביהם היו יראים לבאת לכרמים כל שכן לנטעת כמו שאמר בחגים ובקשת יבאו שמה ועתה הבטיחם שיהיה להם שלוה גדולה ויטעו כרמים להם ויחללו בשנה הרביעית כשמשפט פדיון פירות הכרמים ועושים אותן חולין ויהיו מותרין לזר לאכלן אחר החלול וזכר החלול לפי שהיא בשמחה ובשירי׳ כמו שאמר קדש הלולים ובזמן הפחד לא יעשה אדם הלולים ומה שזכר שמרון לפי שהיו שם בפחד האויב ימים רבים במצור ובמצוק: כי יש יום • יש יום שעתיד לבא שיקראו נצרים והם הצופים שהיו עומדים שם ל׳ לקרא ליושבי הכפרים לעלות ל׳ לציון להודות ליי׳ על רוב הטובה ויום פי׳ עת וזמן כמו ביום ההוא שרש ימי והדומין לו וי״ת ארי אית אריכות יומיא וגו׳ כבעמור: כי כה אמר יי׳ רנו ליעקב שמחה • זה יאמר על תחלת הגאולה בבא קול הבשור׳ והוא פקדם כאילו אמר כה אמר יי׳ ליעקב רנו ש׳ שמחה פירוש בשמחה וכמוהו המוקדם מאוחר מקום שם קבר כמו מקום קבר שם כל רבים עמים כמו כל עמים רבים והדומים להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו: וצהלו בראש הגוים • כתרגומו ודוכו׳ בריש גלי לעיני עממיא: השמיעו • הבשורה והללו את יי׳: ואמרו הושע יי׳ • כמו שהשמעתנו הבשורה כן עשה והושע את עמך אמרו זה ואני אעשה כדבריכם ואביא אתכם מכל המקומות אשר נדחתם שם ועל זה אמר: הנני מביא אותם מארץ צפון • כי רוב הגלות בצפון: מירכתי ארץ • ארץ בקמץ בסגול והוא אחד מי״ד שהם קמצין בזקף ובסגול: בם עור ופסח • כל כך יבאו בנחת שאפילו העור והפסח שיהיו בם וההרה והיולדת ילכו לאטם ואדוני אבי ז״ל פי׳ ואמר כל כך אובילם בנחת דרך ישר עד שיוכלו ללכת עמהם עור ופסח והרה ויולדת ולא יכשלו בהליכתם: בבכי יבאו • יש בכי של שמחה כמו וישק יעקב לרחל וישא קולו ויבך ויבך על צואריו עוד והדומים להם כן הוא זה מרוב שמחה שיבאו לארצם יבכו כי כמה שנים גלו ממנה: ובתחנונים אובילם • ענין תחלה ורחמים כמו חלו נא פני אל ויחננו לבלתי היות להם תחנה היתה תחנה מאת יי׳ אלהינו והדומים להם ענין תחלה ורחמים וי״ת במגליהון כד הוו בכן וגו׳ כבעמור: אל נחלי מים • כמו על נחלי מים כמו ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על מצחו אל ההרים לא אכל כמו על והדומים להם: ואפרים בכורי הוא • זכר אפרים כי רוב ישר׳ והם עשרת השבטים היו במלכות אפרי׳ תחלה כשנחלקה המלכות ואחר כך נקראו בשם אפרי׳ ואמר בכמה מקומות יהודה ואפרים ומה שאמ׳ בכורי הוא לפי שנתנה הבכורה ליוסף או פי׳ חביב הוא עלי כבן הבכור לאביו וכן אמר בני בכורי ישר׳ לענין חבה ואהבה וכ״תי ואפרים חביב הוא קדמי: שמעו • מזרה ישר׳ יקבצנו • מי שזרה אותו והגלהו בין האמות הוא יקבצנו וידעו הגוים כי לא בכחם הגלוהו אם לא ברצון האל שהרי על כרחם יוציאו מרשותם וישיבו לארצו וזהו שאמר אחר כן כי פדה יי׳ וגו׳: ובאו במרום ציון • תי׳ בטור בית מקדשא דאתבני בציון: ונהרו אל טוב יי׳ • ענין מרוצה אל החפץ וכן ונהרו אליו כל הגוים:

נראה לי ב׳ וסימ׳ בנגע נראה לי • מרחוק יי׳ נראה לי: רנו ג׳ וסימ׳ רנו ליעקב שמחה • רנו שמים כי עשה יי׳ • רנו שמים וגילי ארץ: ואפרים ה׳ בקריא וסי׳ ואפרים לא הוריש את יושבי • בבכי יבאו ובתחנונים אובילם •

רשי

מצא חן • בעיני דור המדבר: שרידי חרב • מצרים והעמלקי והכנעני: הלוך להרגיעו ישראל • בהולכם לנחול ארץ מרגעם: מרחוק • בזכות אבות: נראה לי • אני הנביא ואמר לי לאמר לכנסת ישראל אהבת עולם אהבתיך: עוד אבנך ונבנית • בנויים שנים היו לך על ידי אדם לכך חרבו עוד אבנך אני בעצמי בניין שלישי ונבנית ל׳ לעולם: וצהלו בראש הגוים • במגדלות גבוהים כדי שישמעו למרחוק: בם עור ופסח • אפי׳ הנכשלי׳ שבהם לא אמאס: תעדי • תתקשטי: וחללו • בשנה הרביעית יחללו את פריו לפדותו בכסף: נוצרים • צופים בראשי מגדלים גבוהים לשכרין קול נשמע למרחוק • לא׳ נוצרים כמו נוצר חסד לאלפים לשון שמירה כלומר יש יום שיקראו אותם שמרו התורה ויאמרו קומו וכ״תי ארי אית אריכו יומיא וסגי טובא דעתיד למיתי ל׳ לצדיקי׳ דנטרו אורית׳ מלקדמין: מזרה • ספרייכם בלע״ז: ונהרו • יאספו כמו נהר: דגן

כה אמר יהוה מצא חן במדבר עם שרידי חרב הלוך להרגיעו ישראל: מרחוק יהוה נראה לי ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד: עוד אבנך ונבנית בתולת ישראל עוד תעדי תפיך ויצאת במחול משחקים: עוד תטעי כרמים בהרי שמרון נטעו נטעים וחללו: כי יש יום קראו נצרים בהר אפרים קומו ונעלה ציון אל יהוה אלהינו: כי כה אמר יהוה רנו ליעקב שמחה וצהלו בראש הגוים השמיעו הללו ואמרו הושע יהוה את עמך את שארית ישראל: הנני מביא אתם מארץ צפון וקבצתים מירכתי ארץ בם עור ופסח הרה וילדת יחדו קהל גדול ישובו הנה: בבכי יבאו ובתחנונים אובילם אוליכם אל נחלי מים בדרך ישר לא יכשלו בה כי הייתי לישראל לאב ואפרים בכרי הוא: שמעו דבר יהוה גוים והגידו באיים ממרחק ואמרו מזרה ישראל יקבצנו ושמרו כרעה עדרו: כי פדה יהוה את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו: ובאו ורננו במרום ציון ונהרו אל טוב יהוה על דגן ועל תירש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר והיתה נפשם

כדנן אמר יי דיהב רחמין לעמא דנפק ממצרים ספוק צרכיהון במדברא כד הוו מערקין מן קדם דקטלין בחרבא דבר במימריה לאשראה בית ניחא ישראל: אמר ירושלם מלקדמין יי איתגלי על אבהתנא נביא אימר להון הא רחמת עלמא רחימית יתכון על כן דבריתכון בטבון: עוד איקימינך ותתקימין כנישתא דישראל עוד תתקנין בתיקוניך ותפקין בסיעת משבחין: עוד תצבין כרמין בטורי שומרון צובו שתלין ואחילו: ארי אית אריכות יומיא וסגי טובא דעתיד למיתי לצדיקיא דנטרו אוריתי מלקדמין חולקהון בארעא דישראל דהוו מחמרין לשני נחמתא דאתיין דאמרין אימתי נקום וניסק לציון ונתחזי קדם יי אלהנא: ארי כדנן אמר יי שבחו דבית יעקב בחדוא ודוצו בריש גלי לעיני כל עממיא בשרו שבחו ואימרו פריק יי ית עמיה ית שארא דישראל: האנא מיתי להון מארע ציפונא ואיכנישנון מסיפי ארעא דהוו בהון עורין וחגרין יסגיין ברהון מעדיין וילדן כחדא במשירין סגיאן יתובון הלכא: במיגליהון כד הוו בכן גלו ובמיתבהון מביני גלותהון ברחמין סגיאין איקריבינון אידברינון על פצידי מיא באורח תקנא לא יתקלון בה ארי הוה מימרי לישראל כאב ואפרים חביב הוא קדמי: קבילו פיתגמא דיי עממיא וחוו בנגוון מרחיק ואימרו מן דבדריה לישראל יכנשיניה ויטריניה כרעיא לעדריה: ארי פריק יי ית דבית יעקב ושיזיבנון מיד דתקיפין מנהון: וייתון וישבחון בטור בית מקדשא דתבני בציון ויתפנקון בטובא דיהב להון יי בעיבורא ובחמרא ובמשחא ובני עאן ותורין ותהי נפשהון מליא תפנוקין

באשר ראיתי לצור תניינא דפסו׳ • וענה גאון ישראל בפניו • עגלה מלמדה • וכל מנשה ואפרי׳ דכוו׳ • ונהרו ג׳ וסי׳ ונהרו אליו הגוי׳ • וחברו ונהרו ונהרו אליו עמי׳ רמיכה • ונהרו אל טוב יי׳ על דגן • וא׳ מלעיל הביטו אליו ונהרו:

לדאבה. להעצב ולדאג והוא מקור פ״א הפעל בפתח בפלס לאהבה את יי׳ אלהיך: אז תשמח בתולה. ר״ל כל בתולה ובתולה ות״י בכן יחדין כנישתא דיש׳ כד בחינגין: מיגונם. היו״ד היא נחה: ורויתי. הטעם מלרע בת״ו זכר הכהנים לומר שתשוב עבודת בית המקדש במקומה וישבעו דשן הקרבנות שירבו מכל המקומות כמו שאמר אילי נביות ישרתונך ועלו לרצון על מזבחי: כה אמר יי׳ קול ברמה נשמע. אמר על דרך משל על עשרת השבטים שראשם אפרי׳ וזכר האם לכלם והיא רחל כאילו בוכה על דרך משל על בניה: כי איננו. פי׳ העם וזכר אלו ואמ׳ עליה׳ איננו לפי שלא שבו עוד משגלו כמו ששבו יהודה ובנימן מגלו׳ ראשון מבבל ועשרת השבטים לא שבו עוד ולא נודע מקומ׳ אים לפיכך אמר כי איננו ופי׳ ברמה בגבעה רמה להשמיע הקול למרחוק

ויש דרש למה רחל לפי שהלכו אבות ואמהות לפיים את הקב״ה על שהעמיד מנשה צלם בהיכל ולא נתפיים נכנסה רחל אמרה לפניו רבונו של עולם רחמי מי מרובין רחמיך או רחמי בשר ודם הוי אומר רחמיך מרובין והלא אני הכנסתי צרתי לביתי שכל העבוד׳ שעבד יעקב את אבי לא עבד אלא בשבילי וכשבאתי ליכנס לחופה הכניסו אחותי ולא די ששתקתי אלא שמסרתי לה סימני אף אתה אם הכניסו בני צרתך לביתך שתוק להם אמר לה יפה למדת סניגוריא על בני יש שכר לפעלתך לצדקתך שמסרת סימניך לאחותך ועוד יש דרש כי דרך קבר רחל הוליכם בגולה על כן אמר רחל מבכה על בניה ודרשו זה על פסוק ואקברה בדרך אפר׳ ואמרו מה ראה יעקב אבינו לקבור את רחל בדרך אפרת אלא שצפה יעקב אבינו ברוח הקד׳ שהגליות עתידות לעבור דרך שם לפיכך קברה שם כדי שתהא מבקשת עליהם רחמים הדא היא דכתיב קול ברמה נשמע וגו׳ ות״ת הפסוק כן כדנן אמר יי׳ קלא ברום עלמא וגו׳ כשפמור: בכי תמרורים. שבוכה במרירות לב על דרך תמרר בבכי ובכה אליך במר נפש: רחל מבכה. יבא הפעל משפעל הרגום לרוב הבכי: כה אמר יי׳. לפעלתך. בניך שסבלו הגלות כמה שני׳ ולא שכחו את שמי ולא עברו על בריתי ויונתן תרגם ארי אית אגרא ל לעוברי אבהתך צדיקיא: ויש תקוה לאחריתך. לאחרית בניך: שמוע. מתנודד: בוכה ונושה פלא״ירא בלע״ז ואומר לי: יסרתני יסרתני זה כמה שנים בגלות והנני כוסר ולא ארע עוד: כעגל לא למד. שלא למדו אותו למשוך בעול ולא למד עד שמכין אותו ומרגילין אותו עד שילמוד כך אני סבלתי יסוריך ולמדתי לשוב אליך והנני שב אליך: השיבני. כלומר קבלני בתשובה: כי אחרי שובי נחמתי. אחרי ששבתי אליך נחמתי ממעשי הרעים כי בעל תשובה אין תשובתו תשובה שלמה אם לא יהיה תוהא ונחם על הראשונות וכן הוא אומר מי יודע ישוב ונחם: ואחרי הודעי ספקתי על ירך. אחרי שנודעתי בעצמי ושבתי ממעשים רעים שעשיתי והכרתי כי רעות גדולות עשיתי ספקתי על ירך כמצטער ומתאבל ובשתי בעצמי למעשים שעשיתי: וגם נכלמתי. הכלימה יותר מהבושה לפיכך אמר וגם וכן בשו וגם נכלמו: כי נשאתי חרפת נעורי. כשזכרתי כי מה שנשאתי וסבלתי חרפת נעורי היה כלומר מהמעשים הרעים שעשיתי בימי הנעורים שהיו לי לחרפה ולקלס ופי׳ נעורי בימים הקדמונים וקראו הימים הקדמונים נעורים בדרך משל כמו שימי הנעורים קודמים לימי הבחרות וימי הזקונים וכן חסד נעוריך כמו שפי׳ וכ״ת חסודי תובנא דמלקדמין: הבן יקיר. מה זה שאני זוכר אותו תמיד כאילו הוא בן יקיר לי שלא חטא לי מעולם: אם ילד שעשועים. כאב שמשתעשע עם בנו והחביב לו: מדי דברי בו. בכל עת שאדבר בו אזכרנו עוד באהבתי הקדומה לו וכן והיה מדי עברו יקח אתכם ענינם בכל עת: על כן המו מעי. על כן שאזכרנו באהבה הקדומה מעי לו ברעתי אותו בגלות: רחם ארחמנו. ואוציאנו מהגלות ופי׳ דברי בו לעברי הנביאים ות״י הא כבר חביב קדמי וגו׳ כשפמור: הציבי לך ציונים. אמר כנגד כנסת ישראל שבאותו הדור כשתגלי הציבי לך ציונים כמו גלי אבנים או אבן מצבת להכיר הדרך ר״ל אף על פי שתגלי לא אבדה תקותך כי עוד תשובי אל עריך אלה: שימי לך תמרורים. כפל ענין במלות שונות כי תמרורים כמו ציונים כי הוא לשון גובה כמו ויתמרמר אליו ר״ל גלים גבוהים: שיתי

רשן. שמן: בבכי יבאו. על ידי תפלה ותשובה: קול ברמה נשמע. קול ברום עלמא אישתמע קל בית ישראל דבכן על ירמיה נביא כד שלח יתיה נבוזר אדן מרמתא לשוב מאחרי הגולים אל גדליהו בן אחיקם כמו שאמר בספר זה: רחל מבכה על בניה. מדרש אגדה אמ׳ שהלכו אבות ואמהות לפיים את הקב״ה על שהעמיד מנשה צלם בהיכל ולא נתפיים נכנסה רחל אמרה לפניו רבונו של עולם רחמי מי מרובים רחמיך או רחמי בשר ודם הוי רחמיך מרובים והלא אני הכנסתי צרתי בתוך ביתי שכל עבוד׳ שעבד יעקב את אבא לא עבד אלא בשבילי וכשבאתי ליכנס לחופה הכניסו את אחותי לא די ששתקתי אלא שמסרתי לה סימני אף אתה אם הכניסו בניך צרתך בביתך שתוק להם אמ׳ לה יפה למדת סניגוריא יש שכר לפעולתך לצדקתך שמסר׳ סימניך לאחותך: מתנודד. קומפלי״נט בלע״ז לשון מי ינוד לך: יסרתני. ביסורין אתה הקב״ה: כעגל לא לומד. פושלגוי״לונץ בלע״ז לשון מלמד הבקר הייתי בתחלה לכך חטאתי לך: ניחמתי. אני מתחרט על תועבותי: הודעי. שהתבוננתי בעצמי שמעלתי המרי״כוויי בל׳: חרפת נעורי. שיכולו׳ אויבי לחרפני על חטאות נעורי: הבן יקיר לי אפרים. הן דברי שכינה כלומר הוא מתנודד ואני לבי נהפך עלי לרחם שמא בני יקירי הו׳ כמי שאין לו אלא בן אחד שהוא עושה לו כל רצונו: שעשועי׳. אויסבני״מנין בלע״ז: מדי דברי בו. בכל עת שאני מדב׳ בו ומדר׳ ויקרא רבה די דיבורי שנתתי בו שלימדתיו תורתי לרחם עליו: הציבי לך ציונים. סימנים בדרכי אבותיך הטוב׳: תמרורים. תמרים קטנים כנופים לסימן בדרך ופשוטו של מקרא שמי סימנים לדעת הדרך שהלכת בה מארץ ישראל לבבל שתחזרי באותו הדרך כלומר כי ודאי תשובי משם: דרך

בגן ז׳ בקריא וסימ׳ כגן יי׳ כארץ מצרים באכה׳ והשקית ברגלך׳ וערבתה כגן יי׳ ששון׳ והיית כגן רוה וכמוצא מים׳ והיתה נפשם כגן רוה׳ הארץ הלזו הנשמה׳ כגן עדן הארץ לפניו: בחרים ד׳ חס׳ ו׳ בקריא

כְּגַן רָוֶה וְלֹא־יוֹסִיפוּ לְדַאֲבָה עוֹד׃ אָז תִּשְׂמַח בְּתוּלָה בְּמָחוֹל וּבַחֻרִים וּזְקֵנִים יַחְדָּו וְהָפַכְתִּי אֶבְלָם לְשָׂשׂוֹן וְנִחַמְתִּים וְשִׂמַּחְתִּים מִיגוֹנָם׃ וְרִוֵּיתִי נֶפֶשׁ הַכֹּהֲנִים דָּשֶׁן וְעַמִּי אֶת־טוּבִי יִשְׂבָּעוּ נְאֻם־יְהוָה׃ כֹּה אָמַר יְהוָה קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי בְּכִי תַמְרוּרִים רָחֵל מְבַכָּה עַל־בָּנֶיהָ מֵאֲנָה לְהִנָּחֵם עַל־בָּנֶיהָ כִּי אֵינֶנּוּ׃ כֹּה אָמַר יְהוָה מִנְעִי קוֹלֵךְ מִבֶּכִי וְעֵינַיִךְ מִדִּמְעָה כִּי יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתֵךְ נְאֻם־יְהוָה וְשָׁבוּ מֵאֶרֶץ אוֹיֵב׃ וְיֵשׁ־תִּקְוָה לְאַחֲרִיתֵךְ נְאֻם־יְהוָה וְשָׁבוּ בָנִים לִגְבוּלָם׃ שָׁמוֹעַ שָׁמַעְתִּי אֶפְרַיִם מִתְנוֹדֵד יִסַּרְתַּנִי וָאִוָּסֵר כְּעֵגֶל לֹא לֻמָּד הֲשִׁבֵנִי וְאָשׁוּבָה כִּי אַתָּה יְהוָה אֱלֹהָי׃ כִּי־אַחֲרֵי שׁוּבִי נִחַמְתִּי וְאַחֲרֵי הִוָּדְעִי סָפַקְתִּי עַל־יָרֵךְ בֹּשְׁתִּי וְגַם־נִכְלַמְתִּי כִּי נָשָׂאתִי חֶרְפַּת נְעוּרָי׃ הֲבֵן יַקִּיר לִי אֶפְרַיִם אִם יֶלֶד שַׁעֲשֻׁעִים כִּי־מִדֵּי דַבְּרִי בּוֹ זָכֹר אֶזְכְּרֶנּוּ עוֹד עַל־כֵּן הָמוּ מֵעַי לוֹ רַחֵם אֲרַחֲמֶנּוּ נְאֻם־יְהוָה׃ הַצִּיבִי לָךְ צִיֻּנִים שִׂמִי לָךְ תַּמְרוּרִים

כְּגִינַת שַׁקְיָא דְמַרְוְיָא וְלָא יוֹסְפוּן לְיִצְפָּא עוֹד׃ בְּכֵן יֶחְדְּיָן כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל כַּד בְּחִנְגִּין וְעוּלֵימִין וְסָבִין כַּחֲדָא וְאֶהְפּוֹךְ אֵבֶלְהוֹן לְבִיעַ וְאֵינַחֲמִנּוּן וְאֶחְדֵּינוּן מִדְּוֹנֵיהוֹן׃ וְאַשְׂבַּע נַפְשׁ כָּהֲנַיָּא תַּפְנוּקִין וְעַמִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל יַת טוּבִי דִיהָבִית לְהוֹן יִשְׂבְּעוּן אֲמַר יְיָ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ קָלָא בְּרוּם עָלְמָא אִשְׁתְּמַע בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּבָכַן וּמִתְאַנְחִין בָּתַר יִרְמְיָה נְבִיָּא כַּד שְׁלַח יָתֵיהּ נְבוּזַרְאֲדָן רַב קְטוֹלַיָּא מֵרָמְתָא אִלְיָא וּדְבָכַן בִּמְרַר יְרוּשְׁלֵם מְבַכְיָא עַל בְּנָהָא מְסָרְבָא לְאִתְנַחָמָא עַל בְּנָהָא אֲרֵי גְלוֹ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ מְנַעִי קָלִיךְ מִלְּמִבְכֵּי וְעֵינַיִךְ מִלְּשַׁגָּרָא דִמְעָן אֲרֵי אִית אֲגַר לְעוֹבָדֵי אֲבָהָתִךְ צַדִּיקַיָּא אֲמַר יְיָ וִיתוּבוּן מֵאֲרַע בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן׃ וְאִית סִיבוּר לְסוֹפִיךְ אֲמַר יְיָ וִיתוּבוּן בְּנַיָּא לִתְחוּמְהוֹן׃ שְׁמִיעַ וּגְלֵי קֳדָמַי בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּבָכַן וּמִתְאַנְחִין עַל דְּאִטַּלְטָלוּ אָמְרִין אַיְתֵיתָא עֲלָן יִסּוּרִין וְלָא אֲלִיפְנָא כְּעֶגֶל לָא מַלִּיף נִיר כְּדוּ אֲתִיבְנָא לְפוּלְחָנָךְ וּנְתוּב אֲרֵי אַתְּ יְיָ אֱלָהָנָא׃ אֲרֵי כַד אֲנַחְנָא תָּיְבִין לְאוֹרַיְתָא מִתְנַחֵם עֲלָנָא וְכַדוּ דְּאִתְגְּלֵי לָנָא טְפַחְנָא עַל יַרְכָנָא בְּהֵיתָנָא וְאַף אִתְכְּנַעְנָא אֲרֵי קַבֵּילְנָא חִיסוּדֵי חוֹבָנָא דְּמִלְּקַדְמִין׃ הַכְּבַר חַבִּיב קֳדָמַי יִשְׂרָאֵל הֲלָא רַבִּירָתִים הוּא אֲרֵי בִּזְמַן דְּמַשֵּׁי פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתִי עַל לִבֵּיהּ לְמֶעְבַּדְהוֹן מִדְכַּר דְּכִירְנָא לְאוֹטָבָא לֵיהּ עוֹד עַל כֵּן אִתְגּוֹלָלוּ רַחֲמֵי עֲלֵיהוֹן רַחֲמָא אֵירַחֵם עֲלֵיהוֹן אֲמַר יְיָ׃ כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אִדְכָּרִי לִיךְ עוֹבָדֵי אֲבָהָתִיךְ תַּקְנַיָּא שְׁפוֹכִי תַּחֲנוּנִין בִּמְרַר

בליש׳ וסימ׳ בשמואל ב׳ סימן ג׳: נשמע ד׳ קמץ וסימ׳ נמסר לעיל בריש סיפרא סימ׳ ג׳: ויש ו׳ רפ׳ וסימ׳ נמסר בסדר בהעלתך: שובי ג׳ מלרע וסימ׳ כי אחרי שובי נחמתי ואחרי. שובי נפשי למנוחיכי. עד שובי בשלום דד״ה: בשתי ג׳ בקריא׳ וסימ׳ וגם נכלמתי כי נשאתי. אלהי בשתי ונכלמתי להרים. בשתי לשאל מן המלך:

שתי לבך · ואם לא תשיבו שיתי לבך שתזכרי הדרך שהלכת בה לגלות כי באותה הדרך תשובי וכל זה דרך משל לנחמה ולא כמיתא דימר אדכרי ליך עובדי אבהתך : עד מתי תתחמקין · תהיי מסובבת לכאן ולכאן מן חמק עבר שעניינו סבוב : הבת השובבה · שהיתה סובבת ומורדת כלומר עד מתי תסבבי הנה והנה ולא תלכי דרך ישרה לשוב אל אישך הראשון כלומר עד מתי תתעכבי בתשובה : כי ברא יי' חדשה בארץ · עתיד לברוא חדשה אחר שתשבי בגלות ימים רבים ומה היא החדשה כי נקבה תסובב גבר שדרך העולם שהאיש מחזר ומסובב אחר האשה וכן אמרו רבו' זכרונם לברכה בעל אבדה מחזר על אבדתו ולא הנקבה תסובב אחר אישה כלומר שישובו בני ישראל אל יי' אלהיהם ויבקשו · וכן אמר בנבואת הושע ואחר ישובו בני ישראל ובקשו את יי' אלהיהם ואת דוד מלכם ופחדו אל יי' ואל טובו באחרית הימים : כה אמר יי' · גם זו הפרשה עתידה וכן הפרשיות הבאות אחריה עד הדבר אשר היה אל ירמיהו בארץ יהודה זכר יהודה לפי שבחלקו בית המקדש והוא נוה צדק הר הקד' ואמרו יברכך יי' כלומר שלא תחרב עוד וישבו בה · בארץ יהודה שזכר ישבו בה יהודה כמו שהיה בה : וכל עריו · פירוש ובכל עריו ובי"ת בה עומדת במקום שנים : אכרי' ונסעו בעדר · פי' וישבו בה אכרים ועובדי השדות ורועים עדריהם יסעו בהם ממקום למקום ולא יפחדו וי"ת אכרין ודנטלין בסיען : כי הרויתי נפש עיפה · נפש ישראל שהיתה עיפה וצמאה בגלות הרויתי אותה ממעיני הישועה : וכל נפש דאבה · שדאבה ודאגה לרוב הצרו' מלאתי אותה כל טוב שתשמח הפך הדאבון וכן תרגם יונתן מליתי כל טוב : על זאת הקיצותי · ההא בשוא וסגול והפסוק הזה הם דברי הנביא כי הנבואה תבא ברוב לנביאים בחלום ופירושו כתרגומו אמר נביא על דא בשורתא דיומי נחמתא דעתידין למיתי אתעריות וחזית תבית דמכית ושנתי הנהנני · וי"ו וארא' כוי"ו הן אתה קצפת ונחטא ר"ל וכבר חטאנו לפיכך קצפת וכן הקיצותי ואראה וכבר ראיתי בחלום הנבואה זאת הנחמה ומתוכ' הקיצותי ומחתי וכששבתי אחר כן שנתי ערבה לי מתוך השמחה הפך ושנתי נהיתה עלי · ערבה ענין הנאה הנה · זרע אדם וזרע בהמה · פירוש אשימם כזרע שמפרותא אחת יבאו כמה פרוטות : האד' והבהמה · כמו ברוך פרי בטנך ופרי בהמתך ופרי אדמתך ואחר שאמר וזרעתי רוצה לומר שהוא ישים בהם ברכתו וירבם ולא תהיה בהם משכלה ויש לפרש גם כן שתהיה וי"ו וזרע וי"ו השוואה כמו מים קרי' על נפש עיפה ושמוע' טובה מארץ מרחק והדומים להם שהם להשוות הדברים ר"ל כי כזה כן זה פי' זרע אדם כזרע בהמה כלומר שיהיו בהם האדם לרוב כמו הבהמה וכן אמר ארבה אותם כצאן אדם ות"א אסגינון כאנשא ואצלחינון כבעירא : והיה · שקדתי · ענין השתדלות בדבר והזריזות בו : לא יאמרו עוד אבות אכלו בוסר ושני בנים תקהינה · משל הוא לחוטא כמו שאמרו קדמוניהם אבתינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו ואמת הוא כי ממדת הבורא ית' פוקד עון אבות על בנים וזה המדה היא כשאוחזין הבנים מעשה אבתיהם אז יתחברו עונות האבות עם עונות הבנים ויפקדו על הבנים עון האבות עם עונותיהם וזה היכן אלא בחטא ע"ז וכיוצא בו חטא גדול והאל הבטיח את ישראל כי לעתיד יהיה לבבם שלם עם יי' ומלאה הארץ דעת את יי' וימעטו החוטאים ואף החוטאים בזמן ההוא לא יחטאו חטא גדול שאפילו להם עכמן יארך העונש כמו שאמר והחוטא בן מאה שנה יקלל כל שכן שלא יענש הבן בחטא אביו אפילו יחטא כאביו לפיכך האוכל הבוסר תקהינה שניו ובוסר הוא הפרי שלא נגמר בשולו והאוכלו שניו קהות ובספר יחזקאל נאריך עוד בזה הענין בעזרת האל : הנה ימים באים · ברית חדשה : חדושה הוא שתהיה קיימת לא תופר כמו שהופרה הברית שכרת יי' עם בני ישראל בהר סיני בזה ואומר כי הנבוא' כבא על תורה חדשה שעתידה להיות לא כתורה חדשה שנתנה בהר סיני כמו שאמר לא כברית אשר כרתי את אבתם והיא התורה חדשה מחדש להם תשובתם הרי אמר ופי' מה היא לא כברית אשר כרתי את אבתם והם הפרו את בריתי וזאת הברית לא יפרוה כי אתן תורתי בלבם ועל לבם אכתבנה שלא תשכח מהם לעולם וכל הענין כמו שפי' והולך כי לא תהיה חדוש הברית אלא קיומה והרי אומר מלאכי חותם הנביאים בחתימת דבריו זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחרב על כל ישראל חקים ומשפטים וכל אותה הפרשה עתידה כמו שחתם הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא הרי אתה רואה כי לא תהיה לעולם תורה חדשה אלא אותה שנתנה בהר סיני כמו שכתוב אשר צויתי אותו בחרב : לא החזיקי · בסגול תחת פתח כי הוא מקור וכן שכל אדם האריך אפו : בעלתי בם · כלומר אע"פ שבעלתי בם והייתי להם לאלהים המה הפרו את בריתי ותרגם יונתן ואנא אתרעיתי בהון ואדוני אבי ז"ל פי' כי כל לשון בעילה שהוא קשור בבי"ת הוא לשון גנאי ופי' בעלתי כמו באלתי עניינו קצתי כמו וגם נפשם בחלה בי : זאת

רשי

דרך הלכתי · הלכתי כתיב וכל מקום ס שהלכת הלכתי אני עמך ויונתן תרג' שימי לך תמרורים התפלל במרור נפשך ומנחם פי' תמרורין ענין מוצב וכן פירש ותימרות עשן : תתחמקין · תסתרי ממני שאת בושה לשוב אלי מפני דרכך הנה חדשה נברא' בארץ שהנקבה תחזור אחר הזכר לבקשו שישאנה לשון ולסובבה בעיר אבקש' וגו' ומשום רבי יהודה הדרשן שמעתי נקבה תסובב להיות גבר אני כתתיך כבת הנוטלת עישור נכסים שבעה אומות משבעים סוף שתטלי הכל כבן זכר שהוא יורש הכל : על זאת הקיצותי · כך אמר ירמיה כל מה שהייתי ישן ונרדם ב בנבואת פורענות ה הנבואה הזאת הקיצותי מתרדמתי : ערבה · נעמה : זרע אדם וזרע בהמה · הטובים והסכלים שבהם אני אזרעם כולם להיות זרע שלי זרע אד' וזרע בהמה תירגם יונתן אקימינון כבני אנשא ואצלחינון כבעירא שאין עונותיה נפקדין עליה : בוסר · פרי שלא נגמר והוא מקהה את השינים : ושיני בנים תקהינה · הבנים ילקו בעון אבות : לאור

שיתי ג' בקריא ב' חס' ומלעיל וא' מלרע וסים' למען שתי אתתי אלה · שיתי כליל צלך · שתי לבך למסלה דרך הלכתי · מצעי' מל' : יברכך יי' ד' וסים' נמסר בסדר נשא : וכל נפש ג' וסים' זאת תורת הבהמה והעוף · וכל נפש אשר תאכל נבלה וטרפה · וכל נפש דאבה מלאתי : ולנטוע ג' מלאים וסים' ראה הפקדתיך · ורגע

שִׂתִי לָךְ צִיֻּנִים שִׂמִי לָךְ תַּמְרוּרִים שִׁתִי לִבֵּךְ לַמְסִלָּה דֶּרֶךְ הָלַכְתִּי שׁוּבִי בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל שֻׁבִי אֶל עָרַיִךְ אֵלֶּה : עַד מָתַי תִּתְחַמָּקִין הַבַּת הַשּׁוֹבֵבָה כִּי בָרָא יְהוָה חֲדָשָׁה בָּאָרֶץ נְקֵבָה תְּסוֹבֵב גָּבֶר :

כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד יֹאמְרוּ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה בְּאֶרֶץ יְהוּדָה וּבְעָרָיו בְּשׁוּבִי אֶת שְׁבוּתָם יְבָרֶכְךָ יְהוָה נְוֵה צֶדֶק הַר הַקֹּדֶשׁ : וְיָשְׁבוּ בָהּ יְהוּדָה וְכָל עָרָיו יַחְדָּו אִכָּרִים וְנָסְעוּ בַּעֵדֶר : כִּי הִרְוֵיתִי נֶפֶשׁ עֲיֵפָה וְכָל נֶפֶשׁ דָּאֲבָה מִלֵּאתִי : עַל זֹאת הֱקִיצֹתִי וָאֶרְאֶה וּשְׁנָתִי עָרְבָה לִּי :

הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם יְהוָה וְזָרַעְתִּי אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת בֵּית יְהוּדָה זֶרַע אָדָם וְזֶרַע בְּהֵמָה : וְהָיָה כַּאֲשֶׁר שָׁקַדְתִּי עֲלֵיהֶם לִנְתוֹשׁ וְלִנְתוֹץ וְלַהֲרֹס וּלְהַאֲבִיד וּלְהָרֵעַ כֵּן אֶשְׁקֹד עֲלֵיהֶם לִבְנוֹת וְלִנְטוֹעַ נְאֻם יְהוָה : בַּיָּמִים הָהֵם לֹא יֹאמְרוּ עוֹד אָבוֹת אָכְלוּ בֹסֶר וְשִׁנֵּי בָנִים תִּקְהֶינָה : כִּי אִם אִישׁ בַּעֲוֹנוֹ יָמוּת כָּל הָאָדָם הָאֹכֵל הַבֹּסֶר תִּקְהֶינָה שִׁנָּיו :

הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם יְהוָה וְכָרַתִּי אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת בֵּית יְהוּדָה בְּרִית חֲדָשָׁה : לֹא כַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַתִּי אֶת אֲבוֹתָם בְּיוֹם הֶחֱזִיקִי בְיָדָם לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר הֵמָּה הֵפֵרוּ אֶת בְּרִיתִי וְאָנֹכִי בָּעַלְתִּי בָם נְאֻם יְהוָה :

שואי ליבך איסתכלי בעובדין דעבדת אם תקנין דכן גלית לאורח רחיקא כדו תובו כנישתא דישראל ותתובין לקירוך אילין : עד אימתי את מתחסנא למיתב כנשתא דסגיאין תיובתהא ארי הא יי ברי חדתא בארעא ועמא בית ישראל יתיהון לאוריתא : כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל עוד ימרון ית פתגמא הדין בארעא דבית יהודה ובקרוהי כד אתיב ית גלוותהון יברכינך יי מדור קושטיה טורא קדישא : ויתבון בה דבית יהודה וכל קרויהון כחדא אכרין ודנטלין בסיען : ארי שבעית נפש משלהיא וכל נפש יצפא מליתי טוב : אמר נביא על דא בשורתא דיומי נחמתא דעתידין למיתי איתערי וחזית תבית דמכית ושנתי הנתני : הא יומיא אתן אמר יי ואקים ית דבית ישראל וית דבית יהודה אסגינון באינשא ואצלחינון בבעירא : ויהי כמא דחשבית עליהון למעקר ולתרע ולפגרא ולאבדא ולאבאשא כן יחדי מימרי עליהון למבני ולקיימא אמר יי : ביומיא האינון לא ימרון עוד אבהתנא חטן ובניא לקן : אילהן אינש בחוביה ימות כל אינש דיחטי הוא ימות : הא יומיא אתן אמר יי ואגזר עם דבית ישראל ועם דבית יהודה קיימא חדתא : לא בקיימא דגזרית עם אבהתכון ביומא דאתקפית בידיהון למפקהון מארעא דמצרים דאינון אשניאו ית קימי ואנא איתרעיתי בהון אמר יי :

אדבר על גוי · והיה כאשר שקדתי · לא ט' רפ' בספרא וסים' נמסר לעיל בספרא סים' י' · הפרו ד' וסים' כי עברו תורות · אשר המה הפרו את בריתי · שבו על עונות אבתם · עת לעשות ליי' הפרו :

זאת. מבואר הוא: אכתבנה. בקמץ חטף התי"ו לבן אשר ולבן נפתלי בשוא ופתח: ולא ילמדו. אינו אומר שיהיו כלם שוים בחכמה כי זה אי אפשר כל שכן שיהיו הקטנים חכמים כגדולים כמו שאמר למקטנם ועד גדולם אלא פירוש לדעת את יי' כלומר לירא' אותו וללכת בדרכיו כמו שפירשנו הלא היא הדעת אותי נאם יי': כולם. בוא"ו עם הדגש: כי אסלח לעונם. שעברו בעודם בגלות ואתן להם לב חדש שידעו אותי: כה אמר יי' נותן שמש לאור יומם. זכר אלה הדברים שהם קיימים לא נשתנו מאשר היו מקדם ולא ישתנו כן זרע ישראל לא ישתנה משתשובם מגלות זה מהיות גוי עובד אלהים כל ימי עד ואמר ירח וכוכבים חקות רוצה לומר חקי מהלכם שהיא חכמה נפלאה ולא ישיגנה האדם על בוריה וכן אמר הידעת חקו' שמים וטעם נותן על שמש ועל חקות ירח כאילו אמר ונותן חקות ירח וכוכבים לאור לילה: רוגע הים ויהמו גליו. רוגע כמו בוקע וכן עורי רגע ואבל הוא פעל עומד וזה פעל יוצא ופי' שבקע הים לבני ישראל אף על פי שהמו גליו הוא השקיטם ונכבו מי הים כחומה מימינם ומשמאלם ועברו ישראל: יי' צבאות שמו. שהוא אדון צבאות מעלה ומטה ובידו הכל ויו"ו ויהמו כוי"ו וירד מעמות העולה וכל הדומי' לו שפירשנו אחר שירד כן פירוש זה אחר שהמו: אם ימושו החקים. על שמש ירח וכוכבים אמ' שלא ימוש חקם לא על בקיעת הים כלומ' כמו שלא ימושו החקים האלה כן לא ימושו ישר' ולא ישבתו מהיות גוי לפני כלומ' עובדים לפני כל הימי' ופי' מלפני שאני מעמידם בחקותיה' ולא זכר רוגע להמשילו לעמידת ישראל וקיומם שהרי אותה הבקיעה לא עמדה אלא וישב הים לפנות בקר לאיתנו אבל זכר אותו לומר מי שבטל חק הים בעבור ישראל ועשה דבר חדש בעבורם הוא יעשה זה החדוש עוד שיברא להם לב חדש ליראה אותו כל הימים ויבטל בעבורם טבע היצירה שנ' עליו כי יצר לב האדם רע מנעוריו ואחר שהמשיל קיום ישראל על דרך האמת לחקות השמים המשיל אהבתם למדידת שמים למעלה ולחקירת מוסדי ארץ מלמט' לבני אדם כמו שאי אפשר לזה כן אי אפש' הפרד האל מישראל שימאס אותם: על כל אשר עשו. כלומר על כל עונו' שעשו לא ימאס בעבור זה כי יסלח לעונם כמו שאמר למעלה ועל זה אמר: כה אמר יי' אם ימדו שמים וגו'. וזכר המדידה לשמים לפי שהם נטוים ויתכן בהם ענין המדידה וזכר בארץ מוסדי שהיא תחתונ' כיסוד לבנין וכן אמר בפסוק אחר אף ימיני יסדה ארץ וימיני טפחה שמים: הנה ימים. באים קרי ולא כתיב: ונבנתה העיר. רוצה לומר ירושלם: ליי'. שתהיה כל ימי עד ליי' ולא תחנף עוד ואמר שתחרב העיר ממה שהית' וכתן גבול הרחבתה ממגדל חננאל עד שער הפנה: ר"ל עד שער הפנים וכן אמר בנבואת זכריה עד שער הפנים

רשי

לאור. אורקלאר"ויר בלע"ז וכ"תי לאכהרא: רוגע הים: שובר הים מכידו ומרתיתו וכעמא קמטים קמטים כמו עורי רגע: ימושו. כמו לא ימים: אם ימדו שמים. כמה גובהם: גם אני אמאס. ביזרע כלומר כשם שהם לא ימדו ולא יוחקרו כך ישראל לא ימאסו בכל אשר חטאו: העמק הפגרים. עמק שנפלו שם פגרי מחנה סנחריב: והדשן מקום שפך הדשן שהיה חוץ לירושלם ויוסיפו על העיר ויכניסו כל זה לתוך חומותיה ונבואה זו עתידה לבא בגאולה אחרונה על כורחך של מיכ' שהרי לא היתה בבית שני: השדמות. קנפני"אש בלע"ז: כרים. לשון מכור: חכר

ידעו יב וסימ' למען ידעו דרתיכם. ולא ידעו כי אתי אשת ירבעם. יצרי פסל כלם. למען ידעו ממזרח שמש. לא ילמדו עוד איש את רעהו. ואטמא אתם במתנתם. כאו ימי הפקדה. כל תפלה כל תחנה דדה"י. ואתה תשמע מן השמים בתרא דדה"י. שיתה יי' מורא להם. למען ידעו דור אחרון. ואמרו צרינו לא ידעו:

כִּי זֹאת הַבְּרִית אֲשֶׁר אֶכְרֹת אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי הַיָּמִים הָהֵם נְאֻם־יְהוָה נָתַתִּי אֶת־תּוֹרָתִי בְּקִרְבָּם וְעַל־לִבָּם אֶכְתְּבֶנָּה וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים וְהֵמָּה יִהְיוּ־לִי לְעָם׃ וְלֹא יְלַמְּדוּ עוֹד אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת־אָחִיו לֵאמֹר דְּעוּ אֶת־יְהוָה כִּי כוּלָּם יֵדְעוּ אוֹתִי לְמִקְּטַנָּם וְעַד־גְּדוֹלָם נְאֻם־יְהוָה כִּי אֶסְלַח לַעֲוֺנָם וּלְחַטָּאתָם לֹא אֶזְכָּר־עוֹד׃ כֹּה אָמַר יְהוָה נֹתֵן שֶׁמֶשׁ לְאוֹר יוֹמָם חֻקֹּת יָרֵחַ וְכוֹכָבִים לְאוֹר לָיְלָה רֹגַע הַיָּם וַיֶּהֱמוּ גַלָּיו יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ אִם־יָמֻשׁוּ הַחֻקִּים הָאֵלֶּה מִלְּפָנַי נְאֻם־יְהוָה גַּם זֶרַע יִשְׂרָאֵל יִשְׁבְּתוּ מִהְיוֹת גּוֹי לְפָנַי כָּל־הַיָּמִים׃ כֹּה אָמַר יְהוָה אִם־יִמַּדּוּ שָׁמַיִם מִלְמַעְלָה וְיֵחָקְרוּ מוֹסְדֵי־אֶרֶץ לְמָטָּה גַּם־אֲנִי אֶמְאַס בְּכָל־זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַל־כָּל־אֲשֶׁר עָשׂוּ נְאֻם־יְהוָה׃ הִנֵּה יָמִים נְאֻם־יְהוָה וְנִבְנְתָה הָעִיר לַיהוָה מִמִּגְדַּל חֲנַנְאֵל שַׁעַר הַפִּנָּה׃ וְיָצָא עוֹד קָוֵה הַמִּדָּה נֶגְדּוֹ עַל גִּבְעַת גָּרֵב וְנָסַב גֹּעָתָה׃ וְכָל־הָעֵמֶק הַפְּגָרִים וְהַדֶּשֶׁן וְכָל־הַשְּׁרֵמוֹת עַד־נַחַל קִדְרוֹן עַד־פִּנַּת שַׁעַר הַסּוּסִים מִזְרָחָה קֹדֶשׁ לַיהוָה לֹא־יִנָּתֵשׁ וְלֹא־יֵהָרֵס עוֹד לְעוֹלָם׃

לב הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה בִּשְׁנַת הָעֲשִׂרִית לְצִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה הִיא הַשָּׁנָה שְׁמֹנֶה־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לִנְבוּכַדְרֶאצַּר׃ וְאָז חֵיל מֶלֶךְ בָּבֶל צָרִים עַל־יְרוּשָׁלִָם וְיִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא הָיָה כָלוּא

אֲרֵי דֵין קְיָמָא דַאֲגְזַר עִם בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּתַר יוֹמַיָא הָאִינוּן אֲמַר יְיָ אֶתֵּן יַת אוֹרָיְתִי בִּמְעֵיהוֹן וְעַל לִבְּהוֹן אֶכְתְּבִינַהּ וְאֶהֱוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהּ וְאִינוּן יְהוֹן קֳדָמַי לְעַם׃ וְלָא יַלְּפוּן עוֹד גְּבַר יַת חַבְרֵיהּ וּגְבַר יַת אֲחוּהִי לְמֵימַר דְּעוּ לְמִדְחַל מִן קֳדָם יְיָ אֲרֵי כוּלְהוֹן יַלְּפוּן לְמִדַּע דַּחֲלְתִי לִמְזְעֵירְהוֹן וְעַד רַבְּהוֹן אֲמַר יְיָ אֲרֵי אֶשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיהוֹן וְחַטָאֵיהוֹן לָא אֶדְכַּר עוֹד׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ דְיָהֵב שִׁמְשָׁא לְאַנְהָרָא בִּימָמָא גְזֵירַת סִיהֲרָא וְכוֹכְבַיָּא לְאַנְהָרָא בְּלֵילְיָא נָזִיף בְּיַמָּא וְהָמַן גַּלּוֹהִי יְיָ צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ׃ כְּמָה דְלֵית אֶפְשַׁר דִּיעִידוּן קְיָמַיָּא הָאִלֵין מִן קֳדָמַי אֲמַר יְיָ אַף זַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל לָא יִבְטְלוּן מִלְּמֶהֱוֵי עַם מְשַׁמֵּשׁ קֳדָמַי כָּל יוֹמַיָּא׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ כְּמָה דְלֵית אֶפְשַׁר דְּיִדַּע אֱנָשׁ מְשַׁחַת שְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וְאַף לָא לְמִבְדַּק יְסוֹדֵי אַרְעָא מִלְּרַע אַף מֵימְרִי לָא יְרַחֵק בְּכָל זַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל עַל כָּל דַּעֲבָדוּ קֳדָמַי אֲמַר יְיָ׃ הָא יוֹמַיָּא אָתַן אֲמַר יְיָ וְתִתְבְּנֵי קַרְתָּא דִּירוּשְׁלֶם קֳדָם יְיָ מִמִּגְדַּל פִּקּוּס וְעַד תְּרַע זָוִיתָא׃ וְיִתֵּי נְפֵיק עוֹד חוּט מְשַׁחַת בִּנְיָנָא לְקִבְלַהּ עַד מְטֵי לְגִבְעָתָא דִסְמִיכָא לְגָרֵב וְיִתְּחַזַר לִבְרֵיכַת עֶגְלָה׃ וְכָל מֵישְׁרָא אֲתַר דִּנְפָלוּ תַמָּן פִּגְרֵי מַשִּׁרְיַת אַתּוּרָאָה וְכָל אֲרִיתָא עַד נַחְלָא דְקִדְרוֹן עַד זָוִית תְּרַע בֵּית רֵיסָא דְמַלְכָּא מַדִּינְחָא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ לָא יִתְעֲקַר וְלָא יִתְפְּגַר עוֹד לְעָלָם׃ פִּתְגָם נְבוּאָה דַּהֲוָה עִם יִרְמְיָה מִן קֳדָם יְיָ בְּשַׁתָּא עֲשִׂירֵיתָא לְצִדְקִיָּה מַלְכָּא דְשִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה הִיא שַׁתָּא תְּמָנֵי עַשְׂרֵי שְׁנִין לִנְבוּכַדְנֶצַּר׃ בְּכֵן מַשִּׁרְיַת מַלְכָּא דְבָבֶל צַיְירִין עַל יְרוּשְׁלֶם וְיִרְמְיָה נְבִיָּא הֲוָה כְּלֵי

מסרה
השרמות חד מן ד' מל' כתיב ר"ש וקרינן דל"ת וסי' עמיהור ואבשלום ברח וילך. וארומים בעת ההיא השיב רצין. השרמות וכל עמק הפגרי'. גרל חמה נשא ענש: ואז ד' בקרי' וסי' ואז יקרב לעשתו והיא באזרח. ואז ירצו את עונם. כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל. ואז חיל מלך בבל:

וזכר גם כן שם ומגדל חננאל וחננאל שם ידוע אצלם ויונתן תרגם פקוס: ויצא עוד קו המדה. כתוב קוה בה"א כי נמצא זה השם בלשון נקבה כמו תקות חוט השני וקריקו על הרוב: גרב וגעתה. שמות למקומות ידועים אצלם בירושלם או סמוך לה: וכל העמק. פירושו כתרגומו וכל מישרא אתרא וגו' כבשמור פירוש הדשן מן דשן ושתן רוצה לומר מחנה אשור שהיו דשנים ורעננים ולפי פשו' פירוש הדשן מקום שפך הדשן מחוץ לעיר וכל זה יהיה תוספת העיר ומה שתרגם שער הסוסים תרע בי ריסא דמלכא רוצה לומר מקום מרוצת הסוסים רוצה לומר שער שהיה יוצא בו המלך עם פרשיו והיה שם דרך שוה למרוצת הסוסים והדרך ההוא היה שעור רים שהוא שבעי' קנים והקנה שש אמות וזרת: והשדמות. לפי פשוטו השדות רוצה לומר רוב השדות הסמוכות לעיר עתה יהיו בו בכלל העיר תוך החומה: קדש ליי'. כמו קדש ישראל ליי' כמו שאומר לא ינתש ולא יהרס עוד או אומר כי מקצת התוספת הזה יהיה במקדש כי גם הוא ירחיב מקומו כמו שאומר בנבואת יחזקאל לא ינתש ולא יהרס כמו בית ראשון ובית שני שנהרסו וזה בבנין העיר ובבנין הבית לא יהרס עוד לעולם. השרמות. כתוב ברי"ש וקרי בדל"ת ויונתן תרגם אריתא הוא מלשון ר"ל אריתא דדלאי והוא אמת המים שמשקים ממנה השדות: הדבר. מבואר הוא וטעמו כמשך עד ויאמר ירמיהו כי דבר חנכאל הוא שהיה אין בשנה העשירית ואחרי השלמת הדבר שפרו ירמיהו לאנשי המטרה:

בחצר

בחצר המטרה · בחצר שהיו נשמרים שם האסורי' מטרה פרשו כטר ענין שמירה כמו היכטור לעולם ותרגום ויאסוף אותם למשמר לבית מטרא: הכתון · מקור בחולם וכן הכתון תכתן ואם האכול יאכל : עד פקדי אותו · רוצה לומר שאקח נשמתו : ויאמר ירמיהו · חנמאל בן שלום דודך · שלום היה דוד ירמיהו אחי אביו כמו שאומר חנמאל בן דודי בא אליך שהוצרך למכור שדהו והנה הוא בא אליך ויאמר לך שתקנהו : משפט הגאולה · אם מכרתיו לאחר לך משפט הגאולה שתגאלהו מידו אף כי אתה ראוי לקנותו מידי : כדבר יי' · כמו שאמר יי' שיבא אלי כן עשה : כי דבר יי' הוא · ידעתי כי מהשם הוא שאקנהו כי אם לא היה אתו למה אמר אלי שיבא חנמאל אלי למכור שדהו ויש מפרשים כי חנמאל בא על פי הדבר לירמיהו : ואשקלה לו · השקול במוא ופתח : את הכסף · הכסף שהתכתי עמו שבעה שקלי ועשרה הכסף · השקלים הם מנים והכסף הוא סלעים וכן תירגם יונתן שבעה מנין ועשר סלעין דכסף : ואכתוב בספר ואחתום · כתבתי דברי המקנה בספר ואחר כך חתמתי הספ' כחותם : ואעד עדים · במקנה שקניתי העדתי עדים כלומ' בפני עדים שזמנתי לכך קניתי השדה והם היו חותמים בספר המקנה : ואשקול הכסף במאזנים · וכבר אמר למעלה ואשקלה לו אלא רוצה לומר שבפני עדי המקנה שקל לו הכסף משקל ישר ב במאזנים כדי שלא יוכל להיות ביניהם דברים על משקל הכסף : ואקח · את החתום · רוצה לומ' ספר המקנ' החתום כמו שאמר ואחתום : המצוה והחקים · רוצה לומ' ספר המצוה והחקים וספר שזכר עומד במקום שנים וספר זה הוא תנאי המכיר' כמו מספר שני תבואות שהיא מצוה בתורה והחקים מנהגים שהיו נוהגין בזמן ההוא בענין המכיר' וכל זה כתוב בספר אחר : ואת הגלוי · רוצה לומר ספר הגלוי כי שני ספרים כתב במקנה האחד שהיה חתום ואחד שהיה גלוי כשירצו לראותו ולקרותו שיעשו כדי שלא יפתחו החתום והנה הם שלשה ספרים ואדוני אבי ז"ל פירש הגלוי ספר שכתב בו שגלה אזן הגואלים אם ירצו לקנות כמו שעשה בעז ות"י ית שטרא דזביני וגו' כבעמוד : ואתן את הספר המקנה · בא בה"א הידיעה עם הסמיכות כמו ממלכות הארץ כמו שכתבנו למעלה : לעיני חנמאל דודי · רוצה לומר בן דודי כי בן דודו היה כמו שאמ' למעלה וכן ואת לוט אחיו רוצה לומר בן אחיו או חנמאל זה היה אחר שהיה דודו אחי אביו והמוכר היה בן דודו אבל חנמאל זה ש שהיה דודו היה שם בעת המקנ' ובאמרו שנתן לו ספר המקנה רוצה לומר עם הספרי' האחרים אלא שזכר ספר המקנה שהוא העקר : הכתובי' בספר המקנה · ר"ל שחתמו בו שמם לעדות : לקוח · מקור במקום צווי כמו זכור את יום השבת הלוך וקראת והדומים להם : ואת החתום · ספר המצוה והחקים וגם הוא היה חתום : למען יעמדו ימים רבים · עד שוב הגולה שאז תתקיים שבואת עוד יקנו בתים ולהיות לאות לשיבת הגלות צוה האל לקנות השדה לנחמה לישראל שלא יחשבו שאבדה תקותם אם יגלו : אהה

עינו ח' חס' ויו' כתרא בקריא' וסימ' ועינו ואחלו כחות · ולא כחד מכנו · ויברח אבשלום · ועברה העברה : זיקח ויעל · ועינו את עינו תראינה · יראו עינו כידו · קורץ בעינו מולל ברגלו : ואדע ג' בקריא' וכטעם זקף וסימ' ואדע כי לא אבוש · ואדע כי דבר יי' הוא · ואדע כי כרובים המה : ולעיני ד' וסימ' נמסר לעיל

רשי

חצר המטרה · לפתח בית המשמר : עד פקדי אותו · פקידת כל האדם היא המיתה : ויאמר ירמיהו וגו' · לא לצדקיהו אמר כן לא פירש הכתוב למה בלא וחזר לדיבורו הראשון לפרש מה הדבר אשר היה אל ירמיהו : בא אליך · על פי הדיבור : את ספר המקנה · שטר המכירה : ואת החתום וגו' · עם חתימתו שהוא חתום כדת וחוק : ואת הגלוי · שהוחזק בבית דין על פי עדיו וכתבו וחתמו הדיינין אשרתא ד דייני הוא קיום השטר' לפמות הדבר גלוי : ומפורש פן יאותו העדי' ורבותינו פרשו לענין גט פשוט ו ומקושר בבבא בתרא : כה אמר וגו' · אל תאמר לחנם אני מ מכניסם שהרי הכל גולים : כי כה אמר יי' · סופן לקנות בתים : לפני חנמאל דודי · ומה שהוא קראו בן דודו שמא שנים היו ואם אין זאת לא י ידעתי מהו ויש נוטים לומר דודו וכן דודו היה חנמאל לירמיה כגון ראובן נשא את בת שמעון אחיו ויולדה לו ימואל וכבר הוליד שמעון ימין הרי ימין דודו לימואל שבן אחי אמו הוא וגם בן דודו שהוא בן שמעון אחי אביו של ימואל ואוכה היה אחר שלא שמיכו בכל המקרא את האם קרוי דודו : לא

בחצר המטרה אשר בית מלך יהודה : אשר כלאו צדקיהו מלך יהודה לאמר מדוע אתה נבא לאמר כה אמר יהוה הנני נתן את העיר הזאת ביד מלך בבל ולכדה : וצדקיהו מלך יהודה לא ימלט מיד הכשדים כי הנתן ינתן ביד מלך בבל ודבר פיו עם פיו ועיניו את עינו תראינה : ובבל יולך את צדקיהו ושם יהיה עד פקדי אתו נאם יהוה כי תלחמו את הכשדים לא תצליחו : ויאמר ירמיהו היה דבר יהוה אלי לאמר : הנה חנמאל בן שלם דדך בא אליך לאמר קנה לך את שדי אשר בענתות כי לך משפט הגאלה לקנות : ויבא אלי חנמאל בן דדי כדבר יהוה אל חצר המטרה ויאמר אלי קנה נא את שדי אשר בענתות אשר בארץ בנימין כי לך משפט הירשה ולך הגאלה קנה לך ואדע כי דבר יהוה הוא : ואקנה את השדה מאת חנמאל בן דדי אשר בענתות ואשקלה לו את הכסף שבעה שקלים ועשרה הכסף : ואכתב בספר ואחתם ואעד עדים ואשקל הכסף במאזנים : ואקח את ספר המקנה את החתום המצוה והחקים ואת הגלוי : ואתן את הספר המקנה אל ברוך בן נריה בן מחסיה לעיני חנמאל דדי ולעיני העדים הכתבים בספר המקנה לעיני כל היהודים הישבים בחצר המטרה : ואצוה את ברוך לעיניהם לאמר : כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל לקוח את הספרים האלה את ספר המקנה הזה ואת החתום ואת ספר הגלוי הזה ונתתם בכלי חרש למען יעמדו ימים רבים :

בדרת בית אסיריא די בבית מלך שבטא דבית יהודה דאסרי צדקיה מלך שבטא דבית יהודה למימר מדין את מתנבי למימר כדנן אמר יי האנא מסרינית קרתא הדא ביד מלכא דבבל ויכבשינה : וצדקיה מלך שבטא דבית יהודה לא ישתיזב מידא דכסדאי ארי איתמסרא יתמסר ביד מלכא דבבל וימליל פומיה עם פומיה ועינוהי ית עינוהי יחזין : ולבבל יוביל ית צדקיה ותמן יהי עד דיעול דוכרניה קדמי אמר יי ארי תגיחון קרב עם כסדאי לא תצלחון : ואמר ירמיה הוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר : הא חנמאל בר שלום אחבוך אתי לותך למימר זבון לך ית חקלי דבענתות ארי לך חזיא אחסנתא למזבן : ואתא לותי חנמאל בר אחבי כפתגמא דיי לדרת בית אסיריא ואמר לי זבון כען ית חקלי דבענתות דבארע שבטא בנימין ארי לך חזיא ירותא ולך אחסנתא זבון לך וידעית ארי פתגמא דיי הוא : וזבנית ית חקלא מן חנמאל בר אחבי דבענתות ותקלית ליה ית כספא שבעא מנן ועשר סלעין דכסף : וכתבית בשטרא וחתמית ואסהדית סהדין ותקלית כספא במוזניא : ונסבית ית שטרא דזביני ית דכתיב בעיץ וחתים כהלכתא וכיד חזא וית שטרא פתיחא : ויהבית ית שטרא דזביני לברוך בר נריה בר מחסיה לעיני חנמאל אחבי ולעיני סהדיא דכתיבין בשטרא דזביני לעיני כל יהודאי דיתבין בדרת בית אסיריא : ופקידית ית ברוך לעיניהון למימר : כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל סב ית שטריא האילין ית שטרא דזביני הדין וית דכתיב בעיץ וחתים וית שטריא פתיחא הדין ותתנינון במן דחסף בדיל דיתקימון יומין סגיאין :

בסיפרא סימ' כ"ח : לקוח ד' בקריא' וסימ' לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אתו · לקוח את הספרים האלה ואת · מבחר הצאן · לקוח מאת הגולה · קדמא חס' · וסימ' סיפרא וספריא ענא וגלותא : ונתתם ו' בקרי' וקמצין וסימ' במלכים א' סימ' ח' :

אהה אתה עשית את השמים ואת הארץ · וכיון שעשית אותם לא יתכן שיפלא ויעלם ממך כל דבר הנעשה בהם בין בשמים בין בארץ ואם תנתן העיר ביד הכשדים אתה ידעת וחשב ירמיהו כי אולי שב אפו מהם מרוב חסדיו חסד להם חסדי אבות הדורות לפיכך אמר עושה חסד לאלפים שהם לא כן למה אמר שיקנה השדה והעיר קרוב להכבש וזהו ענין תפלתו: אל חיק בניהם אחריהם · כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם כמו שכתוב בתורה לשונאי: האל הגדול הגבור · אמרו רז״ל למה לא אמר ירמיה והנורא אמר כשדים מרקדין בהיכלו ואיה נוראותיו: גדול העצה · שעצותיו גדולות ומעשיו רבים מהם: העליליה · המעשה: על כל דרכי בני אדם · לאמר

ובזרעך ה׳ חס׳ וסימ׳ נכסר כסדר עקב: ובשלם ג׳ וסימ׳ בסוף ואתחנן: גדול ג׳ ב׳ כ״ל וא׳ חס׳ וסי׳ והעצה ורב׳ הכנפים ארך האבר · הכנפים ורב נוצה · כדכא חס׳: כל סיפרא ועד היום הזה בב״ד עד היום הזה וסב׳ נכ כר במלכים ב׳ ס׳ נ״א: ובישר׳ ג׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ ובישר׳ ובאדם ותעשה לך שם · ובישר׳ יתפאר: ובישר׳ נחלתו:

כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד יִקָּנוּ בָתִּים וְשָׂדוֹת וּכְרָמִים בָּאָרֶץ הַזֹּאת: וָאֶתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה אַחֲרֵי תִתִּי אֶת־סֵפֶר הַמִּקְנָה אֶל־בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּה לֵאמֹר: אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ בְּכֹחֲךָ הַגָּדוֹל וּבִזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָה לֹא־יִפָּלֵא מִמְּךָ כָּל־דָּבָר: עֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים וּמְשַׁלֵּם עֲוֺן אָבוֹת אֶל־חֵיק בְּנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ: גְּדֹל הָעֵצָה וְרַב הָעֲלִילִיָּה אֲשֶׁר־עֵינֶיךָ פְקֻחוֹת עַל־כָּל־דַּרְכֵי בְּנֵי אָדָם לָתֵת לְאִישׁ כִּדְרָכָיו וְכִפְרִי מַעֲלָלָיו: אֲשֶׁר־שַׂמְתָּ אֹתוֹת וּמֹפְתִים בְּאֶרֶץ־מִצְרַיִם עַד־הַיּוֹם הַזֶּה וּבְיִשְׂרָאֵל וּבָאָדָם וַתַּעֲשֶׂה־לְּךָ שֵׁם כַּיּוֹם הַזֶּה: וַתֹּצֵא אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בְּאֹתוֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְיָד חֲזָקָה וּבְאֶזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָא גָּדוֹל: וַתִּתֵּן לָהֶם אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבוֹתָם לָתֵת לָהֶם אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ: וַיָּבֹאוּ וַיִּרְשׁוּ אֹתָהּ וְלֹא־שָׁמְעוּ בְקוֹלֶךָ וּבתורתך לֹא־הָלָכוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוִּיתָה לָהֶם לַעֲשׂוֹת לֹא עָשׂוּ וַתַּקְרֵא אֹתָם אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת: הִנֵּה הַסֹּלְלוֹת בָּאוּ הָעִיר לְלָכְדָהּ וְהָעִיר נִתְּנָה בְּיַד הַכַּשְׂדִּים הַנִּלְחָמִים עָלֶיהָ מִפְּנֵי הַחֶרֶב וְהָרָעָב וְהַדָּבֶר וַאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ הָיָה וְהִנְּךָ רֹאֶה: וְאַתָּה אָמַרְתָּ אֵלַי אֲדֹנָי יְהוִה קְנֵה־לְךָ הַשָּׂדֶה בַּכֶּסֶף וְהָעֵד עֵדִים וְהָעִיר נִתְּנָה בְּיַד הַכַּשְׂדִּים: וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ לֵאמֹר: הִנֵּה אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי כָּל־בָּשָׂר הֲמִמֶּנִּי יִפָּלֵא כָּל־דָּבָר: לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹתֵן אֶת־הָעִיר הַזֹּאת בְּיַד הַכַּשְׂדִּים וּבְיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וּלְכָדָהּ: וּבָאוּ הַכַּשְׂדִּים הַנִּלְחָמִים עַל־הָעִיר הַזֹּאת וְהִצִּיתוּ אֶת־הָעִיר הַזֹּאת בָּאֵשׁ וּשְׂרָפוּהָ וְאֵת הַבָּתִּים אֲשֶׁר קִטְּרוּ עַל־גַּגּוֹתֵיהֶם לַבַּעַל וְהִסִּכוּ נְסָכִים

אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל עוֹד יִזְדַבְּנוּן בָּתִּין וְחַקְלִין וְכַרְמִין בְּאַרְעָא הָדָא: וְצַלֵּיתִי קֳדָם יְיָ בָּתַר דִיהָבִית יָת שְׁטָרָא דִזְבִינֵי לְבָרוּךְ בַּר נֵרִיָּה לְמֵימַר: קַבֵּל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים הָא אַתְּ עֲבַדְתָּא יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא בְּחֵילָךְ רַבָּא וּבִדְרָעָךְ מְרָמְמָא לָא יִתְכַּסֵי מִן קֳדָמָךְ כָּל פִּתְגָם: עָבֵיד טִיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין וּמְשַׁלֵּם חוֹבֵי אֲבָהָתָא לִבְנַיָּא כַּד מַשְׁלְמִין לְמֶחֱטֵי בַתְרֵיהוֹן אֱלָהָא רַבָּא גִיבָּרָא יְיָ צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ: דְּרַבְרְבִין מִילְכֵיהּ וְסַגִּיאִין עוֹבָדוֹהִי דִי קֳדָמָךְ גַּלְיָן כָּל אוֹרְחַת בְּנֵי אֱנָשָׁא לְמִתַּן לֶאֱנַשׁ כְּאוֹרְחָתֵיהּ וּכְפֵירֵי עוֹבָדוֹהִי: דְשַׁוִּיתָא אָתִין וּמוֹפְתִין בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַד יוֹמָא הָדֵין וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבַדְתָּא פְּרִישָׁן בְּגוֹ בְנֵי אֱנָשָׁא וַעֲבַדְתְּ לָךְ שׁוּם כְּיוֹמָא הָדֵין: וְאַפֵּיקְתָּא יָת עַמָּךְ יָת יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּאָתִין וּבְמוֹפְתִין וּבְיַד תַּקִּיפָא וּבְאֶדְרַע מְרָמַם וּבְחֶזְוָנָא רַבָּא: וִיהַבְתְּ לְהוֹן יָת אַרְעָא הָדָא דְקַיֵּימְתָּ לַאֲבָהַתְהוֹן לְמִתַּן לְהוֹן אֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ: וְעָלוּ וְאַחְסִינוּ יָתַהּ וְלָא קַבִּילוּ לְמֵימְרָךְ וּבְאוֹרָיְתָךְ לָא הַלִּיכוּ יָת כָּל דְפַקֵּידְתָּא לְהוֹן לְמֶעְבַּד לָא עֲבָדוּ וְעָרַעַת יָתְהוֹן יָת כָּל בִּישְׁתָא הָדָא: הָא מְלֵיתָא עָלוּ עַל קַרְתָּא לְמִכְבְּשַׁהּ וְקַרְתָּא אִתְמְסָרַת בִּידָא דְכַשְׂדָאֵי דְמַגִּיחִין קְרָבָא עֲלַהּ מִן קֳדָם קַטְלִין בְּחַרְבָּא וּבְכַפְנָא וּמוֹתָא וּדְמַלֵּילְתָּא הֲוָה וְקֳדָמָךְ גַּלֵי: וְאַתְּ אֲמַרְתְּ לִי יְיָ אֱלֹהִים זְבוּן לָךְ חַקְלָא בְּכַסְפָּא וְאַסְהֵד סַהֲדִין וְקַרְתָּא אִתְמְסָרַת בִּידָא דְכַשְׂדָאֵי: וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יִרְמְיָה לְמֵימַר: הָא אֲנָא יְיָ אֱלָהּ כָּל בִּשְׂרָא הֲמִן קֳדָמַי יִתְכַּסֵי כָּל פִּתְגָם: בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מְסַר יָת קַרְתָּא הָדָא בִּידָא דְכַסְדָאֵי וּבְיַד נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל וְיִכְבְּשִׁנַהּ: וְיֵעֲלוּן כַּסְדָאֵי דְמַגִּיחִין קְרָבָא עַל קַרְתָּא הָדָא וְיַדְלְקוּן יָת קַרְתָּא הָדָא בְּנוּרָא וְיוֹקְדוּנַהּ וְיָת בָּתַיָּא דְאַסִּיקוּ בוּסְמִין עַל אִיגָּרֵיהוֹן לְבַעְלָא וְנַכִּיכוּ נִסְכִּין לְטַעֲוַת

שאמרו אין יי׳ רואה אותנו: לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו · אמר כפרם׳ יי׳ עזי למעלה ולתת כפרי וזה לתת וכפרי והסימן שכלו: עד היום הזה · פירוש עד היום הזה הם ידועים בבני אדם: ובישראל ובאדם · ובישראל עשה אותות ומופתים ובאחר בני אדם בעבור ישראל: ותעשה לך שם · אתה נודע באותות ומופתים ובהם ידעוך בני אדם על כרחם ובמצרים ובישראל ובאדם ובישראל ובמצרים עשית מופתי׳ כאחד לזה טוב ולזה רע והוא שאמר ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה ואמרו רז״ל ששם חשך למצרים ששם אור לישראל ואת ולישראל עבדית פריסן בגו בני אינשא: ותצא · ובאזרוע · באלף נוספת מאותיות אמנתין: ויבאו וירשו · בו״ר איתן לבד ויוד השרש נעלמת מהמכתב: ובתרותך · כתוב והוא דרך פרט על התורות וקרי ובתורתך דרך כלל כי כל התורה אחת: ותקרא · מן כי הקרה יי׳ אלהיך וכתוב באלף במקום הא ואמר כן להודיע כי המקרה הרע הבא להם איננו מקרה כמו הבא מאליו אלא הוא ית׳ הקרה אותו: הנה הסוללות · הם העפרים שמשליכים בהם האבני׳ בחומות העיר להכותם ויונתן תירגם הא תליתאי נברו על קרתא ל למכבשה והוא תל עפר שסובבין סביב החומה לעלות משם על החומה וכן בדברי רז״ל תליא בכבא: ויהי · הממני יפלא · באותות לא יפלא וידעתי שהעיר תנתן ביד הכשדים כי לא שב אפי מהם כי רבו עונותיהם להכעיסני ואעפ״כ אמרתי לך לקנות השדה לאות להם כאשר שישובו מהגלו׳ ויקנו שדות ובתים בארץ הזאת: ואת הבתים · כמו שא׳ ואת כל הבית הגדול שרף באש כי היו מקטרים על הבתים הגדולי׳ והגבוהים על גגותיהם: תכשרותיהם

מסרה

ידרשו ד׳ חס׳ וסימ׳ נסתר ביהושע ריש סימן י״ב: צויתה ג׳ מל׳ וסימ׳ את כל אשר צויתה לעשות להם ולא עשו · אתה צויתה פקודיך · אשר צויתה לא יבאו · וא׳ דצויתה צותו לעיניהם: הנה אני ז׳ וסימ׳ קשרתי על אדני · הנה אני יי׳ אלהי כל בשר · מביא רוח בכם וחייתם · פותח את קברותיכם · לוקח את עץ יוסף · לקח את בני ישראל · בנה בית לשם יי׳: על העיר י״ו וסימ׳ כהיותם באבים · רק עץ אשר תדע · והיה בבקר בזרח · ועתה אסף את יתר · ויהי כשמע את הדב׳ הזה · וישלח שמה סוסים ורכב · וישלח אשר על הבית ואשר על העיר · ויבא נבוכד נצר: ותבקע העיר וכל אנשי דמלכים · ועברו גוים רבים · ובאו הכשדים · ושבו הכשדים · וגם איש היה מתנבא · והבקע העיר וכל דירמיה · ויאמר אל האיש לבוש · ויואל בן זכרי פקיד עליהם · וכל וגגותי׳ דכו׳ בב״א אל העיר וסימ׳ וגנותי אל העיר הזאת להושיעה קרבא דמלכים:

רשי

לאלהים אחרים למען הכעסני: כי היו בני ישראל ובני יהודה אך עשים הרע בעיני מנערתיהם כי בני ישראל אך מכעסים אתי במעשה ידיהם נאם יהוה: כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה ועד היום הזה להסירה מעל פני: על כל רעת בני ישראל ובני יהודה אשר עשו להכעסני המה מלכיהם שריהם כהניהם ונביאיהם ואיש יהודה וישבי ירושלם: ויפנו אלי ערף ולא פנים ולמד אתם השכם ולמד ואינם שמעים לקחת מוסר: וישימו שקוציהם בבית אשר נקרא שמי עליו לטמאו: ויבנו את במות הבעל אשר בגיא בן הנם להעביר את בניהם ואת בנותיהם למלך אשר לא צויתים ולא עלתה על לבי לעשות התועבה הזאת למען החטי את יהודה:

ועתה לכן כה אמר יהוה אלהי ישראל אל העיר הזאת אשר אתם אמרים נתנה ביד מלך בבל בחרב וברעב ובדבר: הנני מקבצם מכל הארצות אשר הדחתים שם באפי ובחמתי ובקצף גדול והשבתים אל המקום הזה והשבתים לבטח: והיו לי לעם ואני אהיה להם לאלהים: ונתתי להם לב אחד ודרך אחד ליראה אותי כל הימים לטוב להם ולבניהם אחריהם: וכרתי להם ברית עולם אשר לא אשוב מאחריהם להיטיבי אותם ואת יראתי אתן בלבבם לבלתי סור מעלי: וששתי עליהם להטיב אותם ונטעתים בארץ הזאת באמת בכל לבי ובכל נפשי:

כי כה אמר יהוה כאשר הבאתי אל העם הזה את כל הרעה הגדולה הזאת כן אנכי מביא עליהם את כל הטובה אשר אנכי דבר עליהם: ונקנה השדה בארץ הזאת אשר אתם אמרים שממה היא מאין אדם ובהמה נתנה ביד הכשדים: שדות בכסף יקנו וכתוב בספר וחתום והעד עדים בארץ בנימן ובסביבי ירושלם ובערי יהודה ובערי ההר ובערי השפלה ובערי הנגב כי אשיב את שבותם נאם יהוה:

עממיא בדיל לארגזא קדמי: ארי הוו בני ישראל ובני יהודה ברם עבדין דביש קדמי מזעוריהו׳ ארי בני ישראל ברם מרגזין קדמי בעובדי ידיהון אמר יי: ארי רוגזי וחמתי חל בקרתא הדא למן יומא דבנו יתה ועד יומא הדין לאגלויות מקבל מימרי: על כל בישת בני ישראל ובני יהודה דעבדו לארגזא קדמי אינון מלכיהון רברבניהון וכהניהון ונביהון דשקרא ואינש יהודה ויתבי ירושלם: ואחזרו בפולחני קדל ולא שויאו דחלתי לקבל אפיהון ושלחית לותהון ית כל עבדי נביא מקדם ומליף ולית אינון צבן לקבלא אולפן: ושויאו שיקוציהון בביתא דאיתקרי שמי עלוהי לסאבותיה: ובנו ית במת בעלא די בחילת בר הנם לאעברא ית בניהון וית בנתהון למולך דלא פקרית באוריתי ולא רעוא קדמי למעבד תועבתא הדא בדיל לחיבא ית דבית יהודה:

וכען בכן כדנן אמר יי אלהא דישראל על קרתא הדא דאתון אמרין איתמסרת בידא דמלכא דבבל בחרבא ובכפנא ובמותא: הא אנא מכניש להון מכל מדינתא דאגליתינון לתמן ברוגזי ובחמתי ובתקוף רב ואתיבינון לאתרא הדין ואשרינון לרחצן: ויהון קדמי לעם ואנא אהוי להון לאלה: ואתן להון ליבא חד ואורח חד למדחל קדמי כל יומיא דייטב להו׳ ולבניהון בתריהון: ואגזר להון קים עלם דלא איתוב מימרי מבתריהון לאיטבא להון וית דחלתי אתן בלבהון בדיל דלא יסטון מבתר פולחני: ויחדי מימרי עליהון לאיטבא להון ו ואקיימינון בארעא הדא בקשוט במימרי וברעותי:

ארי כדנן אמר יי כמה דאיתיתי על עמא הדין ית כל בישתא רבתא הדא כן אנא מיתי עליהו׳ ית כל טבתא דאנא ממליל עליהון: ויזדבנון חקלין בארעא הדא דאתון אמרי׳ צדיא היא מבלי אינשא ובעירא איתמסרת בידא דכסדאי: חקלין בכספא יזבנון ויכתבון בשטרא ויתחתמון ויסהדון סהדין בארע שבטא דבנימין ובסחרני ירושלם ובקרויא דבית יהודה ובקרוי טורא ובקרוי שפלתא ובקרוי דרומא ארי אתיב ית גלוותהון אמר יי:

רשי

ולמד אותם · למען פעל אפר״כנט בלע״ז: הנני מקבצם · ברחמים מכל אשר הרחתים שם באפי: כה

רדק

מנעוריהם · מימי נעורים והם ימי המדבר כמו שפירשנו: כי היו בני ישראל · כי הם החלו להכעיסני תחלה ואחר כך בני יהודה. וטעם אך לאמת הדבר כמו אך עצמי ובשרי אתה · אך לשקר שמרתי והדומים להם: למן היום אשר בנו אותה: כי בימי שלמה שבנה את העיר והבית החלו לזבוח בבמות וכשפי שלמה עבדו לאלהים אחרים למן היום ההוא היתה על אפי ועל חמתי כלומר היתה קיימת על אפי ועל חמתי כי באפי היה להסירה והארכתי אפי עד היום הזה ולא אאריך עוד: ובדרש ביום שהוסד הבית נשא שלמה את בת פרעה: ונביאיהם: הנביאי׳ שלהם שהם נביאי שקר: ולמד אותם · ע״ן נביאי׳ האמת: וישימו שקוציהם · אחז ומנשה: אשר לא צויתים · בג׳ מקומות כאמר זה הענין במלות שונות ביניהם מעט והענין אחד הראשון בפרשת גזי נזרך אשר לא צויתים ולא עלתה על לבי והשני בפרשת וקנית בקבוק אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי השלישי בזו הפרשה אשר לא צויתים ולא עלתה על לבי לעשות התועבה הזאת: למען החטי את יהודה · ועניינו פירשנו בפרשת גזי נזרך · החטי · בחסרון האלף לנחר הפעל. וכן אשר החטי את ישראל בה הלך דאלף לא קרי חסר אלף למ״ד הפעל: ועתה לכן כה אמר יי · פרשה זו עתידה ומבוארת: כי כה אמר יי · ופרשה זו לזמן שתשוב גלות בבל לשבעים שנה ומה שזכר ההר והשפלה והנגב כי חלק יהודה בשלשתן כמו שכתוב בספר יהושע: ויהי

מסרה

אותה ג׳ מל׳ בקריאה וסימ׳ בסדר בלק וב׳ מהון בסיפרא וסימ׳ למן היום אשר בנו א אותה · יי יוצר אותה להכינה: ואיש יהודה ו׳ דסמיכי וסימ׳ שלשים אלף · דבקו במלכם: חמש מאות אלף · ועתה יושב ירושלם · נטע שעשעיו · ואיש יהודה וישב ירושלם: והשבתים ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ והושבתים מארץ · אל המקו׳ הזה והשבתים לבטח: וששתי ב׳ וסימ׳ וגלתי בירושלם · וששתי עליהם להשיב אתם · וא׳ בדרך עדותיך ששתי והרעה הגדולה הזאת ו׳ דסמיכי בקרי׳ וסימ׳ איננו גדול בבית הזה ממני · והיה אם דרך גבולו יעלה · אל אדות הרעה הגדולה הזאת · והיה כי תגיד לעם הזה דספר׳ · כאש׳ הבאתי אל העם הזה את כל הרעה הגדולה · ולכם תשמע דעזרא: ותחוסר מל׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בישע׳ ריש סימן ח׳:

ויהי דבר יהוה אל ירמיהו שנית והוא עודנו עצור בחצר המטרה לאמר: כה אמר יהוה עשה יהוה יוצר אותה להכינה יהוה שמו: קרא אלי ואענך ואגידה לך גדלות ובצרות לא ידעתם: כי כה אמר יהוה אלהי ישראל על בתי העיר הזאת ועל בתי מלכי יהודה הנתצים אל הסללות ואל החרב: באים להלחם את הכשדים ולמלאם את פגרי האדם אשר הכיתי באפי ובחמתי ואשר הסתרתי פני מהעיר הזאת על כל רעתם: הנני מעלה לה ארכה ומרפא ורפאתים וגליתי להם עתרת שלום ואמת: והשבתי את שבות יהודה ואת שבות ישראל ובנתים כבראשנה: וטהרתים מכל עונם אשר חטאו לי וסלחתי לכול עונותיהם אשר חטאו לי ואשר פשעו בי: והיתה לי לשם ששון לתהלה ולתפארת לכל גויי הארץ אשר ישמעו את כל הטובה אשר אנכי עשה אותם ופחדו ורגזו על כל הטובה ועל כל השלום אשר אנכי עשה לה: כה אמר יהוה עוד ישמע במקום הזה אשר אתם אמרים חרב הוא מאין אדם ומאין בהמה בערי יהודה ובחצות ירושלם הנשמות מאין אדם ומאין יושב ומאין בהמה: קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אמרים הודו את יהוה צבאות כי טוב יהוה כי לעולם חסדו מבאים תודה בית יהוה כי אשיב את שבות הארץ כבראשנה אמר יהוה: כה אמר יהוה צבאות עוד יהיה במקום הזה החרב מאין אדם ועד בהמה ובכל עריו נוה רעים מרבצים צאן: בערי ההר בערי השפלה ובערי הנגב ובארץ בנימן ובסביבי ירושלם ובערי יהודה עד תעברנה הצאן על ידי מונה אמר יהוה:

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה תנינות והוא עוד כען כליי בדרת בית אסיריא למימר: כדנן אמר יי דעבדה יי ברא יתיה לאתקנותה יי שמיה: צלי קדמי ואקביל צלותך ואחוי לך רברבן ונטירן דלא ידעתינון: ארי כדנן אמר יי אלהא דישראל על בתי קרתא הדא ועל בתי מלכיא דבית יהודה דמתרעין לדהון ועברין מיליתא לתקפא שורא מן קדם דקטלין בחרבא: אתן לאגחא קרבא עם כסדאי ולמליותהון ית פגרי בני אנשא דאלקיתי ברוגזי ובחמתי ודסליקית שכנתי מן קרתא הדא על כל בישתהון: הא אנא מיתי להון אסו ופורקן ואסינון ואיגלי להון תרע תיובא ואתיבינון דיהכון באורח שלם וקשוט: ואתיב ית גלות יהודה וית גלות ישראל ואקימינון כדבקדמיתא: ואידכינון מכל חוביהון דחבו קדמי ואשבוק לכל חוביהון דחבו קדמי ודמרדו במימרי: ויהון קדמי לשום דחדוא לתושבחא וליקר לכל עממי ארעא די ישמעון על כל טבתא די אנא עביד עמהון ויזועון וידחלון על כל טבתא ועל כל שלמא דאנא עביד להון: כדנן אמר יי עוד ישתמע באתרא הדין דאתון אמרין חרוב הוא מבלי אינשא ומבלי בעירא בקרויא דבית יהודה ובשוקי ירושלם דצדין מבלי אינשא ומבלי יתיב ומבלי בעירא: קל ביע וקל חדוא קל חתנין וקל כלן קל דאמרין אודו קדם יי צבאות ארי טב יי ארי לעלמא טבותיה מעלי תודתא לבית מקדשא דיי ארי אתיב ית גלות ארעא כדבקדמיתא אמר יי: כדנן אמר יי צבאות עוד יהי באתרא הדין דחרוב מבלי אנשא ומבלי בעירא וכל קרויהון דירוות בית מישרי רעיין ותוטרין ען: בקרוי טורא בקרוי שפלתא ובקרוי דרומא ובארעא שיבטא בנימן ובסחרני ירושלם ובקרויא דבית יהודה עוד יתינהון עמא על ידי משיחא אמר יי:

ויהי דבר יי שנית. ר״ל על זה הענין: כה. עשה. עושה ירושלם שזכר למעלה ופי׳ עשה מגדלה כלומר שהגדיל אותה על כל הארצות וכן אשר עשה את משה ואת אהרן: יוצר אותה להכינה. מחדש אותה להכינה לעולם וכן הנה אנכי יוצר עליכם רעה וכל יצירה הוא מוציא הדבר למעשה: קרא. אם תקרא אלי אענך כרצונך הפך מה שאומר ואל תשא בעדם רנה ותפלה: ואגידה לך גדולות ובצורות לא ידעתם. אגידה לך נחמות גדולות וחזקות שלא ידעתם ות״י רברבן ונטירן היה קורא ונצורות בנ״ון: כי כה אמר יי׳. אל הסללות ואל החרב. כמו בסללות ובחרב וכן ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון שאותה בית הכלי ואת בית העזר ופי׳ החרב כשיל המפילי המגדלים וכן ומגדלותיך יתץ בחרבותיו וסללות פירשנוהו: באים להלחם. אמר למה היו נתוצים לפי שהיו באים יושבי הבתים להלחם עם הכשדי׳ ולא פתחו להם לפיכך התחזקו הכשדים והכו הבתים בסללות ובחרב עד שלכדו העיר: למלאם את פגרי האדם. והם גרמו גם כן למלא הבתים פגרי אדם שנלחמו בם הכשדים: הנני מעלה לה. לעיר ירושלם שזכר: ארוכה ומרפא. ענין כפול במלות שונות: וגליתי להם עתרת שלום ואמת. אמר וגליתי לפי שהיה דבר הקץ מכוסה עד יום הגאולה. עתרת פי׳ רוב כי כל לשון עתרת הוא ענין רבוי מה שהוא בענין תפלה כמו ויעתר יצחק הוא ענין רבוי ת תפלה וכן העתרתם עלי דבריכם רבוי דבריכם: ופחדו ורגזו. גויי הארץ יפחדו וירגזו: על כל הטובה ועל כל השלום אשר אני עושה לה. פי׳ לירושלם: מביאים תודה. ולא אמר חטאת ואשם לפי שבזמן ההוא לא יהיו בהם רשעים וחוטאים כי כלם ידעו את יי׳ וכן אמרו רז״ל כל הקרבנות בטלים לעתיד לבא חוץ מקרבן תודה: מרביצי צאן. בכל מקום מאין פחד יהיה לרועים נוה וירבצו שם צאנם בלי פחד: בערי ההר בערי השפלה. בלא וי״ו והבאים אחריהם בוי״ו: על ידי מונה. ישראל נמשל לצאן והרועה הוא המלך ודרך הרועה למנות צאנו אם חסרה אחת מהן או יאמר זה הענין לכלות הפושעי׳ מישרא׳ בבאתם מהגלות כמו שמפורש בספר יחזקאל ואמר שם והעברתי אתכם תחת השבט וזהו שאמר הכא גם כן עוד תעברנה הצאן על ידי מונה:

כמח

כה אמר יי׳ עשה.
העושה זאת: קרא
אלי ואענך. להודיעך
העתידות: ובצורות.
שמורות בלבו לעשות
: הנתוצים אל הסללות
. לעשות מהם סללות
תלים שסבורי׳ למעלות
אשר בונים בני העיר
לעלות אל הסוללות
להלחם מעליהם אל
הכשדים: ואל החרב
. לתקפא שורא מן
קדם דקטלין בחרבא
: ולמלאם את פגרי
האדם. ואת הבתים
אשר נתצו עושים
קברות לפגרים
שנהרגים בתוך העיר
: ואשר הסתרתי וגו׳
כה אמ׳ יי׳ הנני מעלה
לה וגו׳: עתרת שלום
. ברכת שלום שלום
בלע״ז: נוה רועים
מדור רועים:
תעברנה הצאן וגו׳
יבאו ויבאו ישראל
על ידי מלך הולך
בראשם: לא

ידעתם ד׳ בקריא׳ וקמץ וסי׳ וכא האות והמופת אשר דבר אליך. שמעת חוה כלה. קרא אלי ואענך. והכעסתי לב עמים רבים. וסימ׳ אהית וקרית שמעית וכעסית: ארוכה ד׳ ב׳מ׳ל וב׳ חס וסי׳ הנני מעלה לה. כי אעלה ארוכה. ותעל ארוכה למלאכה. כי עלתה ארוכה. ב׳ קדמאי חס׳: גויי ג׳ כ׳ל וסימ׳ והיתה לי לשם ששון לתהלה. ונאספו עליה. וספרים כתב לחרף דד״ה. וכל אוריתא דכוו׳: כבראשונה ה׳ בקריא׳ וסי׳ נגפים הם לפנינו. ותהי כבראשונה דירבעם. קול אמרים הודו את יי׳. ואשיבה שפטיך כבראשונה. ובניתים כבראשונה. כי אשיב את שבות הארץ: ובארץ ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויגש:

צמח צדקה. זהו מלך המשיח: וזהו אשר יקרא לה יי' צדקנו. הקדוש ברוך הוא יקרא לירושלם יי' צדקנו כלומר שיושביה יאמרו יי' צדקנו ות' ודין שמא דיתהון קרן לה יתעבדון לנא זכון מן קדם יי' בגוה ולמעלה אמר על מלך המשיח וזה שמו אשר יקראו יי' צדקנו ושניהם שוים לענין אחד וכם פירשנוהו ואדוני אבי ז"ל פי' וזה אשר יקרא לה הקב"ה שהוא יי' צדקנו: כה אמר יי' אם תפרו את בריתי היום. אם תוכלו להפר בריתי שכרתי עם נח ובניו עוד כל ימי הארץ וגו' יום ולילה לא ישבותו כמו שזה לא יופר ולא ישבות כן לא תופר בריתי את דוד שכרתי לו ברית להיות מלכותו קיימת וכן בריתי שכרתי עם אהרן ועם בניו: בעתם. על סדר התקופות: אשר. כמו כאשר חסר כ"ף הדמיון וכן כי אשר ראיתם את מצרים היום שמו כאשר: כן ארבה. עד שלא יספר ולא ימד ולשון ימד נופל על חול הים ולא על צבא השמים והמספר נופל על זה ועל זה: משרתי אותי. כמו משרתים כי פעמים יפול מ"ם הרבוי ויספיק ביו"ד הרבוי כמו כטעי כעמנים מי המרים מלאכי רעים והדומים להם: הלא ראית. שתי המשפחות. משפחת דוד ומשפחת אהרן אשר בחר יי' בהם להיות מנהיגי העם: ואת עמי ינאצון. וכיון שראו שהאלהים מאסם ינאצו בניהם את ישראל מהיות עוד גוי לפניה' ולא יוכיחו ולא ינהיגום בדרך ישרה כי חשבו כי פסקה המלכות והכהונה כי רוב ישראל גלו והנשארים נתונים ביד גויי הארצות ואדוני אבי ז"ל פי' ואת עמי כמו ועמי כלומר כיון שראו עמי כי האלהים מאסם גם הם ינאצו אותם ולא ילכו אחר מצותיו ולא ירצו להיות גוי לפניהם ולעשות מצותם ולפירושו יהיה את זה נופל על הפעל כמו ואת מלכינו ואת שרינו ואת הברזל כפל' ש המים וכבר פירשנו אותם על הפעול בכל את שנופל על הפעול: כה אמר יי' אם לא בריתי. כלומר אם לא נהיה בריתי יומם ולילה ולא שמתי חקות שמים וארץ להיות חוק עולם אם לא יהיה זה לא יהיה זרע יעקב ודוד שאמאסם אבל כל זמן שתהיה קיימת בריתי עם שמים וארץ ועם יומם ולילה תהיה בריתי עם זרע יעקב ודוד. עם זרע יעקב להיות גוי ועם זרע דוד להיות מושל ולא הוצרך להשיב משפחת הכהונה כי כבר זכרה למעלה ואת הלוים משרתי אותי אבל שנה בדבר המלכות כי הוא עקר הנהגת ישראל מורא' ה המלכות: גם זרע יעקב ודוד. כתב ר' יונה המדקדק כי יעקב במקום אהרן לפי שזכר שתי המשפחות וכן אומ' בל"ב מדות של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי במדת מדבר שנאמ' בזה ואינו ענין לו אבל הוא ענין ל לחברו כמו ואת ליהודה שאינו ענין ליהודה שהרי נאמר שמע יי' קול יהודה תנהו ענין לשמעון כיוצא בו גם זרע יעקב ודוד שאינו ענין ליעקב שהרי כא' יצחק ויעקב תנהו ענין לאהרן ראיה לדבר שתי המשפחות שאמר וכבר פירשנוהו והחכם ר"א בן עזרא ז"ל פי' אף מי שהוא מזרע יעקב אמאס בעבור שאמרה תורה שלא יהא מלך מושל ב בישראל כי אם מיעקב ועוד ישחק. כתוב בשי"ן כמו בצ"די כי שני השרשים שוים בענין ושתי האותיות ממוצא אחד והוא אחד מד' הכתובים בשי"ן כנוי ליצחק: כי אשוב. כתוב בוי"ו וקרי אשיב בי"וד והענין אחד כי נמצא מן הקל יוצא בזה הענין כמו ושב יי' את שבותך ורחמך ואולתו: אך

מסורה:

אל בית ד' בסיפרא וסימ' הנה ימים באים נאם יי' והקמתי. הלוך אל בית הרכבים. כי בא ירמיהו אל. ויאמר אל המלך צדקיהו: ולכהנים ה' בקריא וסימ' ויקרא המלך יהואש ליהוידע הכהן ולכהנים. ולכהנים הלוים לא יכרת איש. ואחר הבינו להם ולכהנים ב' בפסוק. והסגנים לא ידעו אנה הלכתי: ומקטיר ג' בקרי'

רשי

לא יכרת. כריתת עולם אלא אם יפסוק סופו לחזור יכל הימים: לא יכרת להם זרע הראוי להעלות עולה ולהקטיר מנחה: אם תפרו את בריתי היום. אם תוכלו להפר את בריתי אשר כרתי את היום ואת הלילה להיותם בעתם אשר כרתי לנח ובניו ויום ולילה לא ישבותו: שתי המשפחות. המלכות והכהונה: ואת עמי ינאצון. ובדברים האלה הם גורמים לעמי לנאץ מהיות גוי לי: לפניהם. לפני דבריהם אלה שמלמדין אותן לומר לא ישוב הקב"ה מ מאחרונו עוד ולא תועיל לכם תשובה: אם לא בריתי וגו'. אי אפשר שלא יתקיים הברית שכרתי ליום ולילה ל להיו' בעתם ואי אפשר לחוקות שמים וארץ ליבטל כאילו לא ש שמתים גם זרע יעקב וגו' ורבותינו דרשוהו לענין ברית התורה והמילה ללמוד מכאן שבשבילם נבראו ש שמים וארץ אך אין המדרש מיושב על סדר המקראות: בשלום

הנה ימים באים נאם יהוה והקמתי את הדבר הטוב אשר דברתי אל בית ישראל ועל בית יהודה: בימים ההם ובעת ההיא אצמיח לדוד צמח צדקה ועשה משפט וצדקה בארץ: בימים ההם תושע יהודה וירושלם תשכון לבטח וזה אשר יקרא לה יהוה צדקנו: כי כה אמר יהוה לא יכרת לדוד איש ישב על כסא בית ישראל: ולכהנים הלוים לא יכרת איש מלפני מעלה עולה ומקטיר מנחה ועשה זבח כל הימים:

ויהי דבר יהוה אל ירמיהו לאמור: כה אמר יהוה אם תפרו את בריתי היום ואת בריתי הלילה ולבלתי היות יומם ולילה בעתם: גם בריתי תפר את דוד עבדי מהיות לו בן מלך על כסאו ואת הלוים הכהנים משרתי: אשר לא יספר צבא השמים ולא ימד חול הים כן ארבה את זרע דוד עבדי ואת הלוים משרתי אתי:

ויהי דבר יהוה אל ירמיהו לאמר: הלוא ראית מה העם הזה דברו לאמר שתי המשפחות אשר בחר יהוה בהם וימאסם ואת עמי ינאצון מהיות עוד גוי לפניהם: כה אמר יהוה אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי: גם זרע יעקוב ודוד עבדי אמאס מקחת מזרעו משלים אל זרע אברהם ישחק ויעקב כי אשוב (אשיב ק) את שבותם ורחמתים:

תרגום:

הא יומא אתן אמר יי' ואקים ית פתגמא תקנא דמליל' ית על בית ישראל ועל בית יהודה: ביומיא האינון ובעידנא ההיא אקים לדויד משיח דצדקא ויעביד דין דקשוט וזכו בארעא: ביומיא האינון יתפרקן דבית יהודה וירושלם תשרי לרוחצן ודין שמה דיהון קרן לה יתעבדן לנא זכוון מן קדם יי' בגוה: ארי כדנן אמר יי' לא יפסוק לדויד גבר יתיב על כורסי מלכותא דבית ישראל: ולכהניא ליואי לא יפסוק גבר מן קדמי מסיק עלון ומקריב קורבנן ועביד ניכסת קודשין כל יומיא: והוה פתגם נבואה מן קדם יי' עם ירמיה למימר: כדנן אמר יי' כמא דלית איפשר דיבטיל קיימי דאקימית עם יממא ועם ליליא ובדיל דלא למהוי יימם ולילי בעידנהון: אף קיימי לא יבטיל דאקימית עם דויד עבדי מלמהוי ליה בר מליך על כורסוהי וית ליואי כהניא דמשמשין קדמי: כמא דלית איפשר דיתמנון חילי שמיא ולא יתכיל חלא דימא כן אסגי ית זרעא דויד עבדי וית ליואי דמשמשין קדמי: והוה פתגם נבואה מן קדם יי' עם ירמיה למימר: הלא חזיתא מא עמא הדין ממללין למימר תרתין זרעיתא דאתרעי יי' בהון ורחיקינו וית עמי מרגזין מלמהוי עוד עם משמש קדמי כקבלהון: כדנן אמר יי' כמא דלית אפשר דיבטל קיימי דאקימית עם יממא ועם ליליא בין גזירת שמיא וארעא לא שויתינון דיעדון: אף זרעא דיעקב ודויד עבדי לא ארחיק מלקרבא מבניהון עבדין שולטן על זרעיה דאברהם יצחק ויעקב בארי אתיב ית גלותהון וארחם עליהון:

וסימ' רק בבמות הוא מזבח ומקטיר. ולכהנים הלוים לא יכרת איש. והשבתי למואב: הלוים ד' דקדמי' לכהנים וסימ' גם בריתי תופר. וגם בירושלם העמיד. ויעמדו הלוים בכלי דויד. ויעשו בני ישראל הנמצאים בירושלם את חג המצות דחזקיה דד"ה: ואת הלוים ד' בקריא' וסימ' גם בריתי תופר. ודבתריה אשר לא יספר. ויבאו את הכהנים מערי יהודה. ויאסף דויד את בני: יעקוב ה' מל' וסימ' נמסר בסדר בחקתי ודעיל בס' סימ' ל': ישחק ד' כנוי ליצחק וסי' גם זרע יעקוב ודוד עבדי אמאס. ולא תטיף על בית ישחק. ונשמו במות ישחק. ושבועתו לישחק דתהילים:

ועיניך ז' וסימ' בניך ובנותיך נתונים לעם אחר · הנני נותנך למגור · קחנו ועיניך שים · את עיני מלך בבל ·
ועיניך על רמים · תהי נא אזנך קשבת · ועיניך דרכי תצרנה · אבותיך ג' מל' בקריא' וסימ' שוב אל ארץ
אבותיך ולמולדתך · ובמשרפות אבותיך דמלכים · אל תסג גבול עולם · אנך : הנותרות ג' כ' חס' וסימ'
ויעקב רעה את צאן · על פי השנים והנותרת · וחיל מלך בבל נלחמים · בתרא מל' דמל' ושארא חס' ו"ו

לד הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יהוה ונבוכדנאצר מלך בבל וכל חילו וכל ממלכות ארץ ממשלת ידו וכל העמים נלחמים על ירושלם ועל כל עריה לאמר: כה אמר יהוה אלהי ישראל הלך ואמרת אל צדקיהו מלך יהודה ואמרת אליו כה אמר יהוה הנני נתן את העיר הזאת ביד מלך בבל ושרפה באש: ואתה לא תמלט מידו כי תפש תתפש ובידו תנתן ועיניך את עיני מלך בבל תראינה ופיהו את פיך ידבר ובבל תבוא: אך שמע דבר יהוה צדקיהו מלך יהודה כה אמר יהוה עליך לא תמות בחרב: בשלום תמות ובמשרפות אבותיך המלכים הראשנים אשר היו לפניך כן ישרפו לך והוי אדון יספדו לך כי דבר אני דברתי נאם יהוה: וידבר ירמיהו הנביא אל צדקיהו מלך יהודה את כל הדברים האלה בירושלם: וחיל מלך בבל נלחמים על ירושלם ועל כל ערי יהודה הנותרות אל לכיש ואל עזקה כי הנה נשארו בערי יהודה ערי מבצר: הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יהוה אחרי כרת המלך צדקיהו ברית את כל העם אשר בירושלם לקרא להם דרור: לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו העברי והעבריה חפשים לבלתי עבד בם ביהודי אחיהו איש: וישמעו כל השרים וכל העם אשר באו בברית לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו חפשים לבלתי עבד בם עוד וישמעו וישלחו: וישובו אחרי כן וישבו את העבדים ואת השפחות אשר שלחו חפשים ויכבישום לעבדים ולשפחות: ויהי דבר יהוה אל ירמיהו מאת יהוה לאמר: כה אמר יהוה אלהי ישראל אנכי כרתי ברית את אבותיכם ביום הוצאי אותם מארץ מצרים מבית עבדים לאמר:

ה' בטע' בכיפ' · ג' ומלכה · ל' · ל' · לאחרינתאי צדקיה · ל' · ל' · ו' · כ"כ · ו' · ל' ומל' · ג' מל' · ל' רבתי' · ג' ב' חס' וא' מל' · ל' · ה' · ו' · ט' · ה' רגשי' · ח' · ל' · י"ז חס' וג' מל' · ו' · וייכבשום ק' · ל"ו · ג' חס' י"ד

פתגם נבואה דהוה עם ירמיה מן קדם יי ונבוכדנצר מלכא דבבל וכל משריתיה וכל מלכות ארעא שולטן ידיה וכל עממיא מגיחין קרבא על ירושלם ועל כל קרוהא למימר: כדנן אמר יי אלהא דישראל איזל ותימר לצדקיה מלך שיבטא דבית יהודה ותימר ליה כדנן אמר יי הא אנא מסר ית קרתא הדא ביד מלכא דבבל ויוקדינה בנורא: ואת לא תשתיזב מן ידיה ארי אתאחדא תתאחד ובידיה תתמסר ועינך ית עיני מלכא דבבל יחזיין ופומיה עם פומך ימליל ולבבל תתובל: ברם קביל פתגמא דיי צדקיה מלך שיבטא דבית יהודה כדנן אמר יי עלך לא תתקטיל בחרבא: ובשלמא תמות וביקידות אבהתך מלכיא קדמאי דהוו קדמך כן יוקדון עלך ווי על מלכא יספדון עלך ארי פתגמא אנא מליליות אמר יי: ומליל ירמיה נביא עם צדקיה מלך שיבטא דבית יהודה ית כל פתגמי האילין בירושלם: ומשרית מלכא דבבל מגיחין קרבא על ירושלם ועל כל קירויא דבית יהודה דאשתארא על לכיש ועל עזקה ארי אינון אשתארא בקרויא דבית יהודה קרוין כריכן: פתגם נבואה דהוה עם ירמיה מן קדם יי בתר דגזר מלכא צדקיה קים עם כל עמא דבירושלם למקרי להון חירו: לשלחא גבר ית עבדיה וגבר ית אמתיה בר ישראל ובת ישראל בני חורין בדיל דלא יפלחון בהון גבר באחוהי יהודאה: ושמעו כל רברביא וכל עמא דעלו בקיימא לשלחא גבר ית עבדיה וגבר ית אמתיה בני חורי בדיל דלא יפלחו' בהון עוד וקבילו ושלחו: ותבו בתר כן ואתיבו ית עבדין וית אמהתא דפטרו בני חורין וכבישונון לעבדין ולאמהן: והות פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה מן קדם יי למימ': כדנן אמר יי אלהא דישראל אנא גזרית קים עם אבהתכון ביומא דאפקית יתהון מארעא דמצרים מבית עבדותא למימר:

רדק

אך בזה תתנחם · אעפ"י שתגלה לא תמות בחרב: בשלום תמות · אעפ"י שנקרו עיניו כיון שלא ימות בחרב וימות על מטתו ויעשו לו כבוד כמו שעושי' למלכי' זהו בשלום ורז"ל אמרו מהו בשלום שמת נבוכדנצר בימיו: ובמשרפות · כמו שהיו שורפים על מטתם בשמי' וכלים מרוקחים כמו שכ' בא"סא ורז"ל פי' מה היו שורפים עליהם מטתן וכלי תשמישן: כי דבר אני דברתי · כי זה הדבר אני דברתיאותו לפיכ' תדע שיתקיים: אל לכיש ואל עזקה · כמו על לכיש ועל עזקה וכמוהם רבים כמו שכתבנו: הדבר · אחרי כרות המלך צדקיהו · שבו להם מזה העון וכרתו להם ברית לקיים הדרור ובסדר עולם כי מה שאמו' בספר יחזקאל ויהי בשנה השביעית בחמשי בעשור לחדש באו אנשי' מזקני ישרא' לדרוש את יי' ויש בו לפי היא שנה שביעית למלכות צדקיהו ואותה שנה כרת המלך צדקיהו ברית את כל העם אשר בירושלם לקרא להם דרור פי' להם לעבדים ולשפחות כמו שאמר לשלח איש את עבדו וגו' ובא הכנוי טרם הידיעה כמו ותראהו את הילד והדומים לו: לבלתי עבד בם · בעברי ובעבריה ואחר כך הוסיף באור ואמר ביהודי אחיהו איש והוא כמו הפוך לבלתי עבוד איש ביהודי אחיהו וכן מקום שם קבר מקום קבר שם והדומים להם שהמוקדם מאוחר:

ויכבישם

רשי

בשלום תמות · אמרו רבותינו שמת נבוכדנצר בימיו שכל ימי נבוכדנצר לא יצאו אסיריו מאסיריהם וכשמת נבוכדנצר יצא צדקיהו מבית האסורי' ולמחרת מת וקברוהו בכבוד: ובמשרפות אבותיך · כך היה דרכם לשרוף על המלכי' מטתן וכלי תשמישן: אחרי כרות המלך · בשנה השביעית למלכו כך שנינו בסדר עולם ויהי בשנה השביעית באו אנשים מזקני יהודים לדרוש את יי' אמרו ליחזקאל עבד כהן שמכרו רבו מהו שיאכל בתרומה כלומ' לפי שהיו רוצין לומר לא נענש על המכות על שהחזירו את העבדים:

הנני

בתרא: אחיהו ד' וסימ' ויביאו את התרומה · אבד חסיד מן הארץ · לשלוח איש את עבדו · איש באחיהו ידבקו · שלחו ד' דגש' וסימ' בשפטים סימן א':

מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי אשר ימכר לך ועבדך שש שנים ושלחתו חפשי מעמך ולא שמעו אבותיכם אלי ולא הטו את אזנם׃ ותשבו אתם היום ותעשו את הישר בעיני לקרא דרור איש לרעהו ותכרתו ברית לפני בבית אשר נקרא שמי עליו׃ ותשבו ותחללו את שמי ותשבו איש את עבדו ואיש את שפחתו אשר שלחתם חפשים לנפשם ותכבשו אתם להיות לכם לעבדים ולשפחות׃ לכן כה אמר יהוה אתם לא שמעתם אלי לקרא דרור איש לאחיו ואיש לרעהו הנני קרא לכם דרור נאם יהוה אל החרב אל הדבר ואל הרעב ונתתי אתכם לזעוה לכל ממלכות הארץ׃ ונתתי את האנשים העברים את בריתי אשר לא הקימו את דברי הברית אשר כרתו לפני העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו׃ שרי יהודה ושרי ירושלם הסרסים והכהנים וכל עם הארץ העברים בין בתרי העגל׃ ונתתי אותם ביד איביהם וביד מבקשי נפשם והיתה נבלתם למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ׃ ואת צדקיהו מלך יהודה ואת שריו אתן ביד איביהם וביד מבקשי נפשם וביד חיל מלך בבל העלים מעליכם׃ הנני מצוה נאם יהוה והשבתים אל העיר הזאת ונלחמו עליה ולכדוה ושרפה באש ואת ערי יהודה אתן שממה מאין ישב׃

לה הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יהוה בימי יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה לאמר׃ הלוך אל בית הרכבים ודברת אותם והבאותם בית יהוה אל אחת הלשכות והשקית אותם יין׃ ואקח את יאזניה בן ירמיהו בן חבצניה ואת אחיו ואת כל בניו ואת כל בית הרכבים׃ ואבא אתם בית יהוה אל לשכת בני חנן בן יגדליהו איש האלהים אשר אצל לשכת השרים אשר ממעל ללשכת מעשיהו בן שלם שמר הסף׃ ואתן לפני בני בית הרכבים גבעים מלאים יין וכסות ואמר אליהם שתו יין׃

מסוף שבע שנין תשלחון גבר ית אחוהי בר ישראל דיזדבן לך ויפלחינך שית שנין ותפטריניה בר חורין מעמך ולא קבילו אבהתכון למימרי ולא ארכינו ית אודניהון׃ ותבתון אתון יומא דין ועבדתון ית דכשר קדמי למקרי חירו גבר לחבריה וגזרתון קיים קדמי בביתא דאתקרי שמי עלוהי׃ ותבתון ואחלתון ית שמי ואתיבתון גבר ית עבדיה וגבר ית אמתיה די פטרתון בני חורין לנפשהון וכבשתון יתהון למהוי לכון לעבדין ולאמהן׃ בכן כדנן אמר יי אתון לא קבלתון למימרי למיקרי חירו גבר לאחוהי וגבר לחבריה הא אנא מכלי לכון חירו אמר יי מן חרבא ומן מותא ומן כפנא ואתן יתכון לזיע לכל מלכות ארעא׃ ואתן ית גבריא דעברו על קיימי דלא קיימו ית פתגמי קיימא דיגזרו קדמי עיגלא דפסקו לתרין ועברו בין פלגוהי׃ רברבי יהודה ורברבי ירושלם ורברביא וכהניא וכל עמא דארעא דעברו בין פלגי עיגלא׃ ואימסר יתהון ביד בעלי דבביהון וביד דבען למיקטלהון ותהי נבילתהון משגרא למיכל לעופא דשמיא ולבעירא דארעא׃ וית צדקיה מלך שיבטא דבית יהודה וית רברבוהי אמסר ביד בעלי דבביהון וביד דבען למקטלהון וביד משירית מלכא דבבל דאסתלקא מנכון׃ הא אנא מפקיד אמר יי ואתיבינון על קרתא הדא ויגיחון קרבא עלה ויכבשונה ויוקדונה בנורא וית קירויא דבית יהודה אתן לצדו מבלי יתיב׃

פתגם נבואה דהוה עם ירמיה מן קדם יי ביומי יהויקים בר יאשיה מלכא שיבטא דבית יהודה למימר׃ איזיל לות בני רכב בית ותמליל עמהון ותעלינון לבית מקדשא דיי לחדא מן לשכתא ותשקי יתהון חמרא׃ ודברית ית יאזניה בר ירמיה בר חבצניה וית אחוהי וית כל בנוהי וית כל בני בית רכב׃ ואעלית יתהון לבית מקדשא דיי ללשכת בר חנן בר יגדליה נביא דיי דבסטר לשכת רברביא דמעיל לשכת מעשיה בר שלום אמרכלא׃ ויהבית קדם בני בית רכב כלידין מלן חמרא וכסין ואמרית להון שתו חמרא׃

רש"י

הנני קורא לכם דרור. מאתי שאיני אדון לכם להציל ותהיו הפקר אל החרב ואל הרעב׃ העגל אשר כרתו לשנים. כשחזרו וכבשום כרתו כולם ברית לחרור במקום וכרתו עגל לשנים ועברו בין בתריו לחרור בו והיא היתה ברית חזקה וגמורה לאמר ככה יבתר ויחלק העובר עליה׃ העולים מעליכם. משני חיל פרעה שיצא ממצרים כמו שמפורש בספר זה׃ הנני מצוה. ושב חיל פרעה לארצו ו והכשדים ישובו עליכם׃ אל בית הרכבים. בני יונדב בן רכב ו ומבני יתרו היו׃ איש האלהים. כבייא דיי׃ שומר הסף. אמרכליא טרמוליר בלע"ז׃ כאהלים

רד"ק

ויכבישם. כתיב ויכבשום קרי והענין אחד אלא שזה מן כונף וזה מן הקל׃ הנני קורא לכם דרור כאמר יי׳ אל החרב ואל הדבר ואל הרעב׃ כי כולם ישלטו בכם ולא יהיה לכם אדון שימנע אתכם מהם כי חפשים תהיו להם׃ לזעוה. לזועה כתיב וקרי לזעוה והענין אחד ענין תנועה ותנוד אלא שהאותיות הפוכות כמו כבש וכשב והדומים להם׃ העגל אשר כרתו לשנים. כן היה דרך כריתת הברית וכן ברית אברהם אבינו בין הבתרים׃ שרי יהודה ושרי ירושלם. שרי יהודה הם השרים אשר מן הערים מחוץ לירושלם ואמר אחר כך והסריסים והם שרי בית המלך׃ העולים מעליכם. כמו שכתוב בזה הספר למטה וחיל פרעה יצא ממצרים וגו׳ וישמעו הכשדים ויעלו מעל ירושלם׃ בית הרכבים. מבית חובב חותן משה היו וקראו בית הרכבים על שם רכב אבי יונדב שהיה גדול המשפחה וכן אמר בדברי הימים המה הקינים הבאים מחמת אבי רכב׃ והשקית אותם יין. אף על פי שהם לא שתו אמ׳ והשקית שתתן לפניהם כוסות יין לשתות׃ איש האלהים. כתרגומו נביא דיי׳׃ שומר הסף. סף הוא כלל לכלי הבית וכלי היין ותולתם ות״י שומר הסף אמרכלא׃ כי

מסרה

ועבדך ב׳ וסימ׳ כי ימכר לך אחיך העברי. מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו׃ אותם י״ן חס׳ בספרא וסימ׳ נמסר לעיל בספרא סימ׳ כ״ג׃ לא שמעתם ג׳ דסמיכי בקרי׳ וסימ׳ לכן כה אמר יי׳ צבאות יען׃ לקרא דרור איש לאחיו׃ דעי׳ עונך כי ביי׳ אלהיך פשעת׃ וכל עם ז׳ דסמי׳ בקרי׳ וסימ׳ ויקם יהושע וכל עם המלחמה. ויעל יהושע מן הגלגל. ויבא יהוש׳ וכל עם המלחמה. ויעבר המלך הגלגלה. ותרא והנה המלך עומד על העמוד כמשפט דמלכים׃ וחברו דדה׃ שרי יהודה ושרי ירושלם. וסימ׳ בלשון ארמי יהושע סלק לגלגלא וסרים מלכ׳ וחמא גברא׃ הדבר ה׳ בטעמא בספרא וסימ׳ בשלח אליו המלך צדקיהו את פשחור. ונבוכד ראצר מלך בבל. אחרי כרות המלך צדקיהו ברית׃ בימי יהויקים בן יאשיהו. אשר דברת אלינו׃ ואת אחיו ה׳ בקרי׳ וסימ׳ ויושב יוסף את אביו ודבתריה ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו. האמר לאביו ולאמו לא ראתיו. יורש זכול את גאל ואת אחיו. ואקח את יאזניה בן ירמיהו בן חבצניה׃

ויאמרו לא נשתה־יין כי יונדב בן־רכב אבינו צוה עלינו לאמר לא תשתו־יין אתם ובניכם עד־עולם: ובית לא־תבנו וזרע לא־תזרעו וכרם לא־תטעו ולא יהיה לכם כי באהלים תשבו כל־ימיכם למען תחיו ימים רבים על־פני האדמה אשר אתם גרים שם: ונשמע בקול יהונדב בן־רכב אבינו לכל אשר צונו לבלתי שתות־יין כל־ימינו אנחנו נשינו בנינו ובנתינו: ולבלתי בנות בתים לשבתנו וכרם ושדה וזרע לא יהיה־לנו: ונשב באהלים ונשמע ונעש ככל אשר־צונו יונדב אבינו: ויהי בעלות נבוכדראצר מלך־בבל אל־הארץ ונאמר באו ונבוא ירושלם מפני חיל הכשדים ומפני חיל ארם ונשב בירושלם:

ויהי דבר־יהוה אל־ירמיהו לאמר: כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הלך ואמרת לאיש יהודה וליושבי ירושלם הלוא תקחו מוסר לשמע אל־דברי נאם־יהוה: הוקם את־דברי יהונדב בן־רכב אשר־צוה את־בניו לבלתי שתות־יין ולא שתו עד־היום הזה כי שמעו את מצות אביהם ואנכי דברתי אליכם השכם ודבר ולא שמעתם אלי: ואשלח אליכם את־כל־עבדי הנביאים השכם ושלח לאמר שבו־נא איש מדרכו הרעה והיטיבו מעלליכם ואל־תלכו אחרי אלהים אחרים לעבדם ושבו אל־האדמה אשר־נתתי לכם ולאבתיכם ולא הטיתם את־אזנכם ולא שמעתם אלי: כי הקימו בני יהונדב בן־רכב את־מצות אביהם אשר צום והעם הזה לא שמעו אלי: לכן כה־אמר יהוה אלהי צבאות אלהי ישראל הנני מביא אל־יהודה ואל כל־יושבי ירושלם את כל־הרעה אשר דברתי עליהם יען דברתי אליהם ולא שמעו ואקרא להם ולא ענו: ולבית הרכבים אמר ירמיהו כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל יען אשר שמעתם על־מצות יהונדב אביכם ותשמרו את־כל־מצותיו ותעשו ככל אשר־צוה אתכם:

ואמרו לא נשתי חמרא ארי יונדב בר רכב אבונא פקיד עלנא למימר לא תשתון חמרא אתון ובניכון עד עלמא: וביתא לא תיבנון וזרעא לא תזרעון וכרמא לא תיצבון ולא יהי לכון ארי במשכני תיתבון כל יומיכון בדיל דתתקיימון יומין סגיאין על אפי ארעא דאתון דיירין תמן: וקבילנא למימר יונדב בר רכב אבונא לכל דפקדנא בדיל דלא למישתי חמרא כל יומנא אנחנא נשנא בננא ובנתנא: ובדיל דלא למיבני בתין למתבנא וכרמין וחקלין וזרעין לא יהי לנא: ויתיבנא במשכנין וקבילנא ועברנא ככל דפקדנא יונדב אבונא: והות כד סליק נבוכדנצר מלכא דבבל על ארעא ואמרנא איתו וניעול לירושלם מן קדם משרית כסדאי ומן קדם משרית ארם ויתיבנא בירושלם:

והות פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה למימר: כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל איזיל ותימר לאנש יהודה וליתבי ירושלם הלא תקבלון אולפן לקבלא לפתגמי אמר יי: אתקיימו פתגמי יונדב בר רכב דפקיד ית בנוהי בדיל דלא למשתי חמרא ולא אשתיאו עד יומא הדין ארי קבילו ית תפקדתא דאבוהון ואנא שלחית לותכון ית כל עבדי נביא מקדים ומליל ולא קבילתון למימרי: ושלחית לותכון ית כל עבדי נביא מקדים ומשלח למימר תובו כען גבר מאורחיה בישתא ואתקינו עובדיכון ולא תהכון בתר טעות עממיא למפלחהון ותיבו על ארעא דיהבית לכון ולאבהתכון ולא ארכינתון ית אודניכון ולא קבילתון למימרי: ארי אקימו בני יונדב בר רכב ית תפקדתא דאבוהון דפקידינון ועמא הדין לא קבילו למימרי: בכן כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל הא אנא מיתי על אנש יהודה ועל כל יתבי ירושלם ית כל בישתא דגזרית עליהון חלף דשלחית לותהון ית כל עבדי נביא ולא קבילו ואתנביאו להון ולא תבו: ולבני בית רכב אמר ירמיה כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל חלף דקבילתון להפקידת יהונדב אבוכון ונטרתון ית כל פקודוהי ועבדתון ככל דפקיד יתכון:

רדק

כי יונדב בן רכב אבינו. רוצה לומר אבי אבינו כי הנה מבאנו יונדב בן רכב בשמלך יהוא בן נמשי וממנו עד מלכות יהויקים קרוב לש' שנה: ולא יהיה לכם. טעמו על כלם: לא בית ולא כרם ולא שדה: לא יהיה לכם לא במתנ' ולא במקח מאחר: למען תחיו ימים רבים. כי הבתים והשדות והכרמים מעכבים את האדם במקומו יהיה רעב או חרב. וימות בקוצר ימים מדאגה וכשלא יהיה לו במקומו כל זה שיראה טוב בזה המקום ישב בו וכשיראה רע ילך למקו' אחר שיהיה בו בטוב לפיכך צוה להם שיהיו יושבי אהלי' ויסעו ממקום למקום כפי מה שיראו הטוב במקום בית שדה וכרם ויאריכו ימים בזה וכן ראינו באבות שהיו נוסעים ממקום למקום ב באהליהם מפני הרעב ושתית היין שמנעם ממנה שידוע מ מסבתו שמטרף דעת מי שיושגה בו. כמו שכתוב כל שוגה בו לא יחכם וכתוב למי אבוי למי מדינ' למי שיח למי פצעים חנם למי חכלילות עינים למאחרים על היין וסבת גלות עשרת השבטים היה על הרבות שתית היין. כמו שנאמ' הוי עטרת גאות שכורי אפרים ואמר הוי גבורים לשתות היין ואמר משכימי בבקר שכר ירדפו וגם יהודה ובנימן סבת גלותם היין כמו שכתוב וגם אלה ביין שגו וכל הענין כמו שכתוב וראשון שתה היין הע"פ שהיה צדיק ותמים נשתכר בו ונתבזה בו:

ויהי בעלות נבוכד נצר. בבי"ת: ונאמר באו ונבוא. באו לשון זרוז כמו לכו ונלכה הגלגל:

הוקם את דברי יהונדב. הוקם לשון יחיד על רבים כי מלת את כוללת הרבוי: ואשלח. אמר ואל תלכו אחר שאמר שובו והטיבו כי עבודה זרה שקולה כנגד כל העברות: ושבו אל האדמה. כמו על וכן ש הההרים לא אכל: על מצות יהונדב: כמו אל וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו: לכן

רשי

באהלים תשבו. במדברות אשר אתם גרים שם לא היה לאם חלק בארץ שאם גרים היו: ויהי בעלות נבוכד נצר. על כרחנו באנו העיר לכך עכשיו אנו יושבי בבתים: עבור

מסרה

יונדב ג' וסי' ויאמרו לא נשתה יין כי. ונשב באהל' ונשמע ונעש לכן כה אמר יי צבאות אלהי ישר' לא יכרת איש. וכל שמואל דכול' יונדב בבא יהונדב וסי' ויאמר לו יהונדב שכב על מ משכבך: תחיו ג' בקריא' וסימ' ועתה ישר' שמע אל החקים. ובית לא תבנו הרע. דרשו טוב ואל רע: ונשב ג' בנביאים ובכתובי' וסי' ונשב באהלים ונשמע ונעש. ודכתריה בירושלם. כנהר אתוא: באהלים ד' בקריא' וסימ' כשפטים סימ' ח': צונו ה' בקריא' וסי' נמס' בסדר דברים: הוקם ג' בקריא' ב' מ"ל וא' חס' וסימ' הוקם המשכן. נאם הגבר הקם על. את דברי יהונדב בן רכב. נאם הגבר חס' ומלעיל: שבו ה' חס' בנביאים וכתובים וסימ' אם ת תבעיון בעיו שבו אתיו. ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים ד' דאריך. וגם עתה נאם יי' שבו עדי. ויעד יי' בישראל וביהודה. ושבו עוד צדקי כא כתיב: אל יהודה ח' וסימ' וישב אל יהודה ויאמר לא מצאתיה. הנני מביא אל יהודה ואל כל יושבי ירושלם את כל הרעה. ויהי לתקופת השנה עלה דרדה. אשר תשלחני אל יהודה דעזרא. עד אשר אבוא אל יהודה. וא' ואל יהודה וסימ' ואלה הדברים אשר דבר יי':

לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֹא־יִכָּרֵת אִישׁ לְיוֹנָדָב בֶּן־רֵכָב עֹמֵד לְפָנַי כָּל־הַיָּמִים׃

לו וַיְהִי בַּשָּׁנָה הָרְבִעִית לִיהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה הָיָה הַדָּבָר הַזֶּה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר׃ קַח־לְךָ מְגִלַּת־סֵפֶר וְכָתַבְתָּ אֵלֶיהָ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי אֵלֶיךָ עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַל־יְהוּדָה וְעַל־כָּל־הַגּוֹיִם מִיּוֹם דִּבַּרְתִּי אֵלֶיךָ מִימֵי יֹאשִׁיָּהוּ וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ אוּלַי יִשְׁמְעוּ בֵּית יְהוּדָה אֵת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר אָנֹכִי חֹשֵׁב לַעֲשׂוֹת לָהֶם לְמַעַן יָשׁוּבוּ אִישׁ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה וְסָלַחְתִּי לַעֲוֹנָם וּלְחַטָּאתָם׃ וַיִּקְרָא יִרְמְיָהוּ אֶת־בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּה וַיִּכְתֹּב בָּרוּךְ מִפִּי יִרְמְיָהוּ אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלָיו עַל־מְגִלַּת־סֵפֶר׃ וַיְצַוֶּה יִרְמְיָהוּ אֶת־בָּרוּךְ לֵאמֹר אֲנִי עָצוּר לֹא אוּכַל לָבוֹא בֵּית יְהוָה׃ וּבָאתָ אַתָּה וְקָרָאתָ בַמְּגִלָּה אֲשֶׁר־כָּתַבְתָּ מִפִּי אֶת־דִּבְרֵי יְהוָה בְּאָזְנֵי הָעָם בֵּית יְהוָה בְּיוֹם צוֹם וְגַם בְּאָזְנֵי כָל־יְהוּדָה הַבָּאִים מֵעָרֵיהֶם תִּקְרָאֵם׃ אוּלַי תִּפֹּל תְּחִנָּתָם לִפְנֵי יְהוָה וְיָשֻׁבוּ אִישׁ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה כִּי־גָדוֹל הָאַף וְהַחֵמָה אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה אֶל־הָעָם הַזֶּה׃ וַיַּעַשׂ בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּה כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּהוּ יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא לִקְרֹא בַסֵּפֶר דִּבְרֵי יְהוָה בֵּית יְהוָה׃

וַיְהִי בַשָּׁנָה הַחֲמִשִׁית לִיהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה בַּחֹדֶשׁ הַתְּשִׁעִי קָרְאוּ צוֹם לִפְנֵי יְהוָה כָּל־הָעָם בִּירוּשָׁלִַם וְכָל־הָעָם הַבָּאִים מֵעָרֵי יְהוּדָה בִּירוּשָׁלִָם׃ וַיִּקְרָא בָרוּךְ בַּסֵּפֶר אֶת־דִּבְרֵי יִרְמְיָהוּ בֵּית יְהוָה בְּלִשְׁכַּת גְּמַרְיָהוּ בֶן־שָׁפָן הַסֹּפֵר בֶּחָצֵר הָעֶלְיוֹן פֶּתַח שַׁעַר בֵּית־יְהוָה הֶחָדָשׁ בְּאָזְנֵי כָּל־הָעָם׃ וַיִּשְׁמַע מִכָיְהוּ בֶן־גְּמַרְיָהוּ בֶן־שָׁפָן אֶת־כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה מֵעַל הַסֵּפֶר׃ וַיֵּרֶד בֵּית־הַמֶּלֶךְ עַל־לִשְׁכַּת הַסֹּפֵר וְהִנֵּה־שָׁם כָּל־הַשָּׂרִים יוֹשְׁבִים אֱלִישָׁמָע הַסֹּפֵר וּדְלָיָהוּ בֶן־שְׁמַעְיָהוּ וְאֶלְנָתָן בֶּן־עַכְבּוֹר וּגְמַרְיָהוּ בֶן־שָׁפָן וְצִדְקִיָּהוּ בֶן־חֲנַנְיָהוּ וְכָל־הַשָּׂרִים׃

בכן כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל לא יפסוק גבר ליונדב בר רכב משמש קדמי כל יומיא׃

והוה בשתא רביעתא ליהויקים בר יאשיה מלך שבטא דבית יהודה הוה פתגמא הדין עם ירמיה מן קדם יי למימר׃ סב לך מגילת ספרא ותכתוב עלה ית כל פתגמיא דמליליה עמך על ישראל ועל יהודה ועל כל עממיא מיומא דמלילית עימך מימי יאשיה ועד יומא הדין׃ מאים ישמעון דבית יהודה ית כל בישתא דאנא מחשיב למעבד להון בדיל דיתובון גבר מאורחיה בישתא ואשבוק לחוביהון ולחטאיהון׃ וקרא ירמיהו ית ברוך בר נריה וכתב ברוך מפום דירמיה ית כל פתגמיא דיי דמליל עמיה על מגילת ספרא׃ ופקיד ירמיה ית ברוך למימר אנא כלי לית אנא יכיל למיעל לבית מקדשא דיי׃ ותיתי את ותקרי במגילתא דכתבתא מפומי ית פתגמיא דיי קדם עמא בבית מקדשא דיי ביומא דצומא ואף קדם כל בית יהודה דאתן מקרויהון תקרינון׃ מאים תתקבל בעותהון קדם יי ויתובון גבר מאורחתיה בישתא ארי רב רוגזא וחימתא דגזר יי על עמא הדין׃ ועבד ברוך בר נריה ככל די פקדיה ירמיה נביא למיקרי בספרא פתגמא דיי בית מקדשא דיי׃

והוה בשתא חמשתא ליהויקים בר יאשיה מלך שבטא דבית יהודה בירחא תשיעאה גזרו צומא קדם יי כל עמא בירושלם וכל עמא דאתן מקרויא דבית יהודה בירושלם׃ וקרא ברוך בספרא ית פתגמי ירמיה נביא בית מקדשא דיי בלשכת גמריה בר שפן ספרא בדרתא עילתא במעלנא דתרע בית מקדשא דיי מדינחאה קדם כל עמא׃ ושמע מיכיהו בר גמריה בר שפן ית כל פתגמא דיי מעל ספרא׃ ונחת לבית מלכא ללשכת ספרא והא תמן כל רברביא יתבין אלישמע ספרא ודליה בר שמעיה ואלנתן בר עכבור וגמריה בר שפן וצדקיה בר חנניה וכל רברביא׃

רד"ק

לכן. לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים. תירגם יונתן משמש קדמי ובדברי רבותינו ז"ל רבי יהודה אומר וכי נכנסים להיכל והלא אף ישראל אין נכנסים אלא שהיו יושבים בסנהדרין ומורים דברי תורה ויש אומרים בנותיהם נשואות לכהנים והיו מבני בניהם מקריבים על גבי המזבח׃ יונדב. בלא ה"א בפרשה שלפני וסימן ויאמרו וכתב ולא יכרת׃ ויהי בשנה הרביעית ליהויקים. קח לך מגלת ספר. מגלה וגליון יקרא הקלף או הגויל שיכתוב אדם עליו ובשכתבו שמגלה לספר רוצה לומר שיכתוב עליה ואז תקרא ספר׃ וכתבת אליה. כמו עליה. אמר שיכתוב כל הדברים מראש הספר ועד הנה ורבותינו ז"ל דרשו זו מגלת איכה׃ ביום צום. ביום תענית ואדוני אבי ז"ל פירש ביום קבוץ מן צומת הגידין בדברי רבותינו ז"ל רוצה לומר יום שיתקבצו לדבר ולהתיעץ על צרתם׃ החדש. הוא שער המזרחי כמו שכתבנו למעלה וכן תירגם יונתן מדינחאה׃ מעל הספר. שהיו כתובים על הספר׃ על לשכת. כמו אל לשכת׃

הגיד

רש"י

[עצ]ור׃ בבית הכלא׃ פתח שער בית יי' החדש. הוא שער המזרחי כך תירגם יונתן׃

הגד

מסרה

קח י"ב ר"פ וסימ' נמס' בסדר במדב' סימ' ׃ את כל הדברי' י"ג חס' האלה וסימ' ויספר העבד ליצחק את כל׃ וידבר אהרן את כל הדברים׃ ויעש אהרן ובניו׃ ואצוה אתכם בעת ההיא את׃ ויגד לו שמואל׃ עמד בחצר בית יי'׃ ויאמר ירמיה אל כל השרים׃ כתב לך דכה אמר יי' אלהי ישראל׃ קח לך מגלת ספר׃ ויגד להם מכיהו׃ ויהי כשמעם את כל הדברי' פחדו קדמ' דפסו׃ ויגידו באזני המלך׃ שוב קח לך מגלה׃ האף ג' קמצין וסי' כי יגרתי מפני האף׃ מה חרי האף הגדול׃ כי גדול האף והחמה׃ החמשית ה' בקריא' חס' יו"ד קדמא וסימ' ובשנה החמשית תאכלו את פריו׃ ויהי בשנה החמשית ליהויקים בן יאשיהו׃ היא השנה החמשית לגלות׃ ויהי בשנה החמשים למלך רחבע'׃ וחברו עלה שישק מלך בבל׃ דאוריתא החמישת כתיב חס' יו"ד בתר׃ דירמיה החמשית כתיב חס' יו"ד קדמא׃ ושארא החמישי' כתיב מל' דמל'׃ דליהו ג' בליש' בקריא' וסימ' אלישמע הסופר ודליהו בן׃ וגם אל נתן׃ לדליהו שלשה ועשרים׃

שמע ד' בקריא' וסימ' ויגד להם מכיהו׃ צעקו וי' שמע׃ זה עני קרא׃ כי לא בזה ולא שקץ׃ וסימ' בלשון תרגום מכיהו צוח מסכינא ואת בזוי׃ ברוך בן נריהו ג' בקריא' וסימ' קחנה בידך ולך׃ וירמיהו לקח מגלה׃ את הגברים ואת הנשים׃ ושארא ברוך בן נריה׃ הגיד ג' מל' בליש' בקריא' וסימ' ותגיד לבני ישראל׃ הגיד נגיד למלך׃ ובעל כנפים יגד דבר׃ אנך׃ איפה' כתיב בן איפה וסימ' נמסר בסדר וישב ובשמואל ב' סימ' ט'׃

ויגד להם מיכיהו את כל הדברים אשר שמע בקרא ברוך בספר באזני העם׃ וישלחו כל השרים אל ברוך את יהודי בן נתניהו בן שלמיהו בן כושי לאמר המגלה אשר קראת בה באזני העם קחנה בידך ולך ויקח ברוך בן נריהו את המגלה בידו ויבא אליהם׃ ויאמרו אליו שב נא וקראנה באזנינו ויקרא ברוך באזניהם׃ ויהי כשמעם את כל הדברים פחדו איש אל רעהו ויאמרו אל ברוך הגיד נגיד למלך את כל הדברים האלה׃ ואת ברוך שאלו לאמר הגד נא לנו איך כתבת את כל הדברים האלה מפיו׃ ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כתב על הספר בדיו׃

ויאמרו השרים אל ברוך לך הסתר אתה וירמיהו ואיש אל ידע איפה אתם׃ ויבאו אל המלך חצרה ואת המגלה הפקדו בלשכת אלישמע הספר ויגידו באזני המלך את כל הדברים׃ וישלח המלך את יהודי לקחת את המגלה ויקחה מלשכת אלישמע הספר ויקראה יהודי באזני המלך ובאזני כל השרים העמדים מעל המלך׃ והמלך יושב בית החרף בחדש התשיעי ואת האח לפניו מבערת׃ ויהי כקרוא יהודי שלש דלתות וארבעה יקרעה בתער הספר והשלך אל האש אשר אל האח עד תם כל המגלה על האש אשר על האח׃ ולא פחדו ולא קרעו את בגדיהם המלך וכל עבדיו השמעים את כל הדברים האלה׃ וגם אלנתן ודליהו וגמריהו הפגעו במלך לבלתי שרף את המגלה ולא שמע אליהם׃ ויצוה המלך את ירחמאל בן המלך ואת שריהו בן עזריאל ואת שלמיהו בן עבדאל לקחת את ברוך הספר ואת ירמיהו הנביא ויסתרם יהוה׃

וחוי להון מיכיהו ית כל פתגמיא דשמע כד קרא ברוך בספרא קדם עמא׃ ושלחו כל רברביא לות ברוך ית יהודי בר נתניה בר שלמיה בר כושי למימר מגילתא דקריתא בה קדם עמא סבהי בידך ואיתא ונסיב ברוך בר נריה ית מגלתא בידיה ואתא לותהון׃ ואמרו ליה תוב כען וקרהא קדמנא וקרא ברוך קדמיהון׃ והוה כמשמעהון ית כל פתגמיא תווהו גבר לחבריה ואמרו לברוך חואה נחוי למלכא ית כל פתגמיא האילין׃ וית ברוך שאילו למימר חוי כען לנא איכדין כתבתא ית כל פתגמיא האילין מפומיה׃ ואמר להון ברוך מפומיה קרי לי ית כל פתגמיא האילין ואנא כתיב על ספרא בדיותא׃

ואמרו רברביא לברוך איזיל איטמר את וירמיה ואנש לא ידע איכא אתון׃ ואתו לות מלכא לדרתא וית מגילתא פקידו בלשכת אלישמע ספרא וחויאו קדם מלכא ית כל פתגמיא׃ ושלח מלכא ית יהודי למיסב ית מגילתא ונסבה מלשכת אלישמע ספרא וקרהא יהודי קדם מלכא וקדם כל רברביא דקיימין מעילוי מלכא׃ ומלכא יתיב בית סתווא בירחא תשיעיתא וית נורא קדמוהי מדלקין׃ והוה כד קרי יהודי תלת פצין וארבע בזע באזמיל ספרא ורמי לנורא דלגומרי עד דשלימת כל מגילתא על נורא דעל גומרי׃ ולא תווהו ולא בזעו ית לבושיהון מלכא וכל עבדוהי דשמעין ית כל פתגמיא האילין׃ ואף אלנתן ודליה וגמריה בעו מן מלכא בדיל דלא לאוקדא ית מגילתא ולא קביל מנהון׃ ופקיד מלכא ית ירחמאל בר מלכא וית שריה בר עזריאל וית שלמיה בר עבדאל למדבר ית ברוך ספרא וית ירמיה נביא ואגין עליהון יי׃

הגיד. כתיב בו"ו הממך שלא כמנהג ברוך׃ על הספר. על פס קופו כי לא יקרא ספר עד שיכתוב בו׃ בדיו. הוא שכותבין בו׃ הסתר. בתוך חצר המטרה שמא יחרה אף המלך עליכם בשמעו הדברים וירע לכם׃ חצרה. מלעיל הזקף בד"י והה"א נוספת והוא כמו חצר רוצה לומר חצר המלך׃ בית החרף. כי עושים בית לקיץ שישלט בו הרוח לקרר וכן עושים בית לחרף שלא ישלט בה הרוח׃ ואת האח לפניו מבערת. כלי שמדליקין בו אש ואמר מבוערת מפני העצים המבוערי' בה כאילו היא מבוערת ויונתן תירגם וית נורא קדמוהי מדליקין ובדברי רז"ל מאי אח רב אמר אחוכא ושמואל אמר עצים הנדלקים באחוה׃ שלש דלתות וארבעה. פירוש דפין כלומר דפי המגלה וקראים דלתות לפי שנפתחים ונסגרים כדלתות ובא בפסוק זכר ונקבה שאמר שלש וארבעה ואמר כן לפי שהוא שם מושאל כי דלת לשון נקבה׃ והשלך. מקור׃ אל האש אשר אל האח. כמו על והראשונים אל והאחרונים על ובפסוק אחד סימן ואל על יקראוהו ורז"ל פירשו שלש דלתות וארבעה שלשה פסוקי' וארבעה אמרו מאי שנא שלש דלתות וארבעה אמרו ליה ליהויקי' כתב ירמיה ספר קינות אמר להו מאי כתיב ביה אמרו ליה איכה ישבה בדד העיר אמר להו ואנא מלכא בכה תבכה אמר להו ואנא מלכא גלתה יהודה אמר להו ואנא מלכא דרכי ציון אבלו' אמר להו ואנא מלכא היו צריה לראש אמ' להו מאן אמריה כי יי' הוגה מיד קדר כל האזכרות שבה ושרפם באש ויונתן תירגם דלתו' פצין׃ ולא פחדו ולא קרעו. כי היה להם לפחוד ולקרוע בשמעם הדברים ולשוב בתשובה לפני האל ולא חששו בשמעם הדברים המלך וכל עבדיו שהיו עמו בבית אבל השרים שבאו אל המלך והגידו לו הם פחדו כמו שכתוב למעלה פחדו איש אל רעהו וכן הפגיעו במלך לבלתי ישרף את המגילה ורז"ל דרשו ולא קרעו בגדיהם מכלל דבעי קריעה וסמכו על זה ואמרו הרואה ספר תורה שנקרע בזרוע חייב לקרוע׃ הפגעו במלך. ענין תחנה ובקשה וכן ויפתומם כי אין מפגיע׃ ויסתירם יי'. שהחבאו במקום שהיו ולא מצאום כי הסתירם יי' אפשר שפת חסך סביבותם או שבטל כח ראותם באותו מקו' שהיו ירמיהו וברוך׃ ויהי

הגד נגיד למלך׃ אולי ישמע׃ חצרה. אל החצר כל תיבה שצריכ' למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה׃ ואת האח. פירשו רבותינו עצים של פס שהדליקין באחוה ולפי פשוטו משמע שהוא כלי שמבערין עליו אור לפני השרים׃ שלש דלתות. רבותינו אמרו מגלת קינות היתה קראו לפניו איכה בכה תבכה גלתה יהודה דרכי ציון אבלות בכל זה לא חש אמר אני מלך על הכותרי' כיון שקרא היו צריה לראש אמר מעכשיו אני מלך מיד ויקרעה בתער הסופר׃ יקרעה. כמו קרעה׃ הפגעו. התחננו׃ דברים

אל האח. ל' זכר על ואל על יקראוהו

ישיבה בית ו' וסי' שבי אלמנה בית אביך ב' בפסו'. וישב ארון יי' בית עובד דשמואל. וישב בית החפשי' דד"ה. ותשב תמר ושוממה. והמלך יושב בית החרף׃ וכל עבדיו ד' בקריאה וסי' נמס' בשמואל א' סימ' כ"ב׃ שלמיהו ג' בקרי' וסימ' וישלחו כל השרים אל ברוך את יהודי. ויצוה המלך את ירחמאל בן המלך. וישמע שפטיהו בן מתן׃ וא' ושלמיהו וסימ' עזראל ושלמיהו שמריהו׃ ובספרי מסרה אחרי' אתי' מוגה במקום וישמע שפטיהו וישלח המלך צדקיהו את יהוכל׃

הראשונה ח̇ בקריא̇ וסימ̇ נגף הוא לפנינו כמלחמה הראשונה· ותהי המכה הראשונה· אשר היו על המגלה הראשונה· ובאה הממשלה הראשונה· במרכבה הראשונה סוסים· על המחלוקת הראשונה לחדש הראשון· הארך אמות במדה· הוא בשנה הראשונה למלכו בחדש הראשון׃ וירמיהו ב̇ ר̇פ וסימ̇ וירמיהו בא ויצא בתוך העם· וירמיהו לקח מגלה אחרת׃ ועוד כ̇ג וסימ̇ חמש שנים אשר אין חריש· ועוד לו אך המלוכה·

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ אַחֲרֵי שְׂרֹף הַמֶּלֶךְ אֶת־הַמְּגִלָּה וְאֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר כָּתַב בָּרוּךְ מִפִּי יִרְמְיָהוּ לֵאמֹר׃ שׁוּב קַח־לְךָ מְגִלָּה אַחֶרֶת וּכְתֹב עָלֶיהָ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַמְּגִלָּה הָרִאשֹׁנָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה׃ וְעַל־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה תֹּאמַר כֹּה אָמַר יְהוָה אַתָּה שָׂרַפְתָּ אֶת־הַמְּגִלָּה הַזֹּאת לֵאמֹר מַדּוּעַ כָּתַבְתָּ עָלֶיהָ לֵאמֹר בֹּא־יָבוֹא מֶלֶךְ־בָּבֶל וְהִשְׁחִית אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וְהִשְׁבִּית מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה׃

לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה עַל־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה לֹא־יִהְיֶה־לּוֹ יוֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא דָוִד וְנִבְלָתוֹ תִּהְיֶה מֻשְׁלֶכֶת לַחֹרֶב בַּיּוֹם וְלַקֶּרַח בַּלָּיְלָה׃ וּפָקַדְתִּי עָלָיו וְעַל־זַרְעוֹ וְעַל־עֲבָדָיו אֶת־עֲוֺנָם וְהֵבֵאתִי עֲלֵיהֶם וְעַל־יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם וְאֶל־אִישׁ יְהוּדָה אֵת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי אֲלֵיהֶם וְלֹא שָׁמֵעוּ׃ וְיִרְמְיָהוּ לָקַח מְגִלָּה אַחֶרֶת וַיִּתְּנָהּ אֶל־בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּהוּ הַסֹּפֵר וַיִּכְתֹּב עָלֶיהָ מִפִּי יִרְמְיָהוּ אֵת כָּל־דִּבְרֵי הַסֵּפֶר אֲשֶׁר שָׂרַף יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה בָּאֵשׁ וְעוֹד נוֹסַף עֲלֵיהֶם דְּבָרִים רַבִּים כָּהֵמָּה׃

לז וַיִּמְלָךְ־מֶלֶךְ צִדְקִיָּהוּ בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ תַּחַת כָּנְיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָקִים אֲשֶׁר הִמְלִיךְ נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל בְּאֶרֶץ יְהוּדָה׃ וְלֹא שָׁמַע הוּא וַעֲבָדָיו וְעַם הָאָרֶץ אֶל־דִּבְרֵי יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא׃ וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ אֶת־יְהוּכַל בֶּן־שֶׁלֶמְיָה וְאֶת־צְפַנְיָהוּ בֶן־מַעֲשֵׂיָה הַכֹּהֵן אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא לֵאמֹר הִתְפַּלֶּל־נָא בַעֲדֵנוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ וְיִרְמְיָהוּ בָּא וְיֹצֵא בְּתוֹךְ הָעָם וְלֹא־נָתְנוּ אֹתוֹ בֵּית הַכְּלִיא׃ וְחֵיל פַּרְעֹה יָצָא מִמִּצְרָיִם וַיִּשְׁמְעוּ הַכַּשְׂדִּים הַצָּרִים עַל־יְרוּשָׁלַם אֶת־שִׁמְעָם וַיֵּעָלוּ מֵעַל יְרוּשָׁלָם׃

וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא לֵאמֹר׃

והות פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה בתר דאוקיד מלכא ית מגילתא וית פתגמיא דכתב ברוך מפומא דירמיה למימר׃ תוב סב לך מגילתא אוחרי וכתוב עלה ית כל פתגמיא קדמאי דהוו על מגילתא קדמיתא דאוקיד יהויקים מלך שיבטא דבית יהודה׃ ועל יהויקים מלכא שיבטא דבית יהודה תימר כדנן אמר יי את אוקידתא ית מגילתא הדא למימר מא דין כתבתא עלה למימר מיתי יתי מלכא דבבל ויחביל ית ארעא הדא ויבטל מינה אנשא ובעירא׃

בכן כדנן אמר יי על יהויקים מלך שבטא דבית יהודה לא יהי ליה יתיב על כורסי דוד ונבילתיה תהי משגרא לשרבא ביממא ולגלידא בליליא׃ ואסער עלוהי ועל בנוהי ועל עבדוהי ית חוביהון ואיתי עליהון ועל יתבי ירושלם ועל אנש יהודה ית כל בישתא דמללית עליהון ולא קבילו׃ וירמיה נסיב מגילא אוחרי ויהבה לברוך בר נריה ספרא וכתב עלה מפומא דירמיה ית כל פתגמי ספרא דאוקיד יהויקים מלך שיבטא דבית יהודה בנורא ועוד אתוספו עליהון פתגמין סגיאין כותהון׃ ומלך מלך צדקיה בר יאשיה חלף כניה בר יהויקים דאמליך נבוכדנצר מלכא דבבל בארעא דבית יהודה׃ ולא קביל הוא ועבדוהי ועמא דארעא לפתגמא דיי דמליל ביד ירמיהו נביא׃ ושלח מלכא צדקיהו ית יהוכל בר שלמיה וית צפניה בר מעשיה כהנא לות ירמיה נביא למימר צלי כען עלנא קדם יי אלהנא׃ וירמיה עליל ונפיק בגו עמא ולא יהבו יתיה בבית אסירי׃ ומשרית פרעה נפקא ממצרים ושמעו כסדאי דציירין על ירושלם ית שמעהון ואסתלקו מעל ירושלם׃ והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה למימר׃

רשי

ודברים רבים כהמה· מתחלה היו שלש אלפא ביתין איכה ישבה איכה יעיב איכה יועם והוסיף עליה אני הגבר שכל אות ואות משולשת בה׃ וימלך מלך· לפי שמעתה בא לספר ולומר שנתקיימו הפורעניות שנבא עד הנה התחיל לומר כן ונבא עת הפקודה שיקרבו הימים להתקיים הדברים וימלך מלך על יהודה אחר יהויקי׳ תחת כניהו וגו׳׃ וירמיהו בא ויוצא בתוך העם· כשמלך צדקיהו צוה והוציאוהו מבית הכלא שכלאו יהויקים שצדקיה היה צדיק ודורו רשעים ויהויקים היה רשע ודורו צדיקי׳· וחיל פרעה יצא ממצרים· לעזרה ליהודה׃ שב

רדק

ויהי דבר יי׳· אחרי שרוף המלך את המגלה ואת הדברים· שלא תאמר גליוני המגלה שרף שאף הדברים הכתובים בה שרף ורבותינו ז״ל ראו מזה שהרואה ספר תורה שנשרף חייב לקרוע שתי קריעות אחת על הגויל ואחת על הכתב שנ׳ את המגלה ואת הדברים המגלה זה גויל הדברים זה כתב׃ לא יהיה לו יושב על כסא דוד· כי יהויכין לא מלך אלא שלשה חדשים ולא נחשב יושב על כסא׃ לחרב ביום· כי לא הניחוהו הכשדים להקבר׃ ועוד נוסף עליהם דברי׳ רבים כהמה· בדברי רז״ל רבי חמא בר חנינא ורב חד אמר ועוד נוסף עליהם זה איכה יעיב· דברים זה איכה יועם רבים זכור יי׳ כהמה זה אני הגבר שהוא מן תלתא תלתא· וחד אמ׳ ועוד נוסף עליהם זה אני הגב׳ שהוא מן תלתא תלתא מלמד שהיה כתו׳ על המגלה הראשונ׳ איכה ישבה ואיכה יעיב ואיכה יועם הדא הוא דכתי׳ ונוסף עליהם דברים כהמה זה אני הגבר שהוא מן תלתא תלתא רבים זה זכור השם׃ וימלך מלך· לפי שמלכו׳ יהויכין לא עמדה אלא ג׳ חדשים אמר וימלך מלך כי יהויכין לא נחשב למלך׃ בית הכליא· כתיב ביו״ד וקרי הכלוא בוי״ו והוא בית האסורים כי במלוך צדקיהו צוה להוציאו משם ולא נתנו אותו שם עד שתפשו ירא(י)יה׃ יצא ממצרים· לעזור אל צדקיהו כי צדקיהו מרד במלך בבל אשר השביעו באלהים כ כשהמליכו ומרד בו ושלח למלך מצרים לעזרו וכששלח שם מלך בבל חילו מפני שמרד בו יצא חיל פרעה ממצרים׃ לחלק

ותהי נבלתם כסוחה· ועוד בה עשיריה· מנשה את אפרים· ארם מקדם ופלשתים מאחור· על בן על בחוריו· בלתי כרע תחת· ועוד נוסף עליהם דברים· ועוד השוב תראה· ועוד בחיים חייתם· ועוד הסיר את הבמו׳ דד״ה דיהושפט· ועוד העם לא הכינו לבבם דד״ה דיהושפט· ועוד העם משחיתים· ועוד ברצותי בית אלהי· ועוד ארומים כאן· ועוד דברו עבדיו· ועוד מעט ואין רשע· כי יש לעץ תקוה· ועוד ראיתי תחת· אני מדבר ומתפלל· אני מדבר בתפלה· ועוד תוסף׃

כה אמר יי אל תשיאו ית בטעמא כה אמר כס' וס' נמסר לעיל בסיפרא רא ס"ב: מדקרים ב' וס' ונשארו בם אנשי מדקרי' שהם יזובו מדקרי' וא' ומקדרי' ונפלו חללי' בארץ כשדים: יראייה ב' ומל' ובעניין וס' ושם בעל פקדת ושמו יראייה · ויתפש יראייה בירמיהו: בית הבור חד מן ה' זוגין חד בית וחד בבית וס' בית הבור כי בא ירמיהו אל בית הבור · בבית הבור ויהי בחצי הלילה · בית רשע עוד האש בית רשע · בבית רשע מארת יי:

כה אמר יהוה אלהי ישראל כה תאמרו אל מלך יהודה השלח אתכם אלי לדרשני הנה חיל פרעה היצא לכם לעזרה שב לארצו מצרים: ושבו הכשדים ונלחמו על העיר הזאת ולכדה ושרפה באש: כה אמר יהוה אל תשאו נפשתיכם לאמר הלך ילכו מעלינו הכשדים כי לא ילכו: כי אם הכיתם כל חיל כשדים הנלחמים אתכם ונשארו בם אנשים מדקרים איש באהלו יקומו ושרפו את העיר הזאת באש: והיה בהעלות חיל הכשדים מעל ירושלם מפני חיל פרעה: ויצא ירמיהו מירושלם ללכת ארץ בנימן לחלק משם בתוך העם: ויהי הוא בשער בנימן ושם בעל פקדת ושמו יראייה בן שלמיה בן חנניה ויתפש את ירמיהו הנביא לאמר אל הכשדים אתה נפל: ויאמר ירמיהו שקר אינני נפל על הכשדים ולא שמע אליו ויתפש יראייה בירמיהו ויבאהו אל השרים: ויקצפו השרים על ירמיהו והכו אתו ונתנו אותו בית האסור בית יהונתן הספר כי אתו עשו לבית הכלא: כי בא ירמיהו אל בית הבור ואל החנות וישב שם ירמיהו ימים רבים: וישלחהו המלך צדקיהו ויקחהו וישאלהו המלך בביתו בסתר ויאמר היש דבר מאת יהוה ויאמר ירמיהו יש ויאמר ביד מלך בבל תנתן: ויאמר ירמיהו אל המלך צדקיהו מה חטאתי לך ולעבדיך ולעם הזה כי נתתם אותי אל בית הכלא: ואיו נביאיכם אשר נבאו לכם לאמר לא יבא מלך בבל עליכם ועל הארץ הזאת: ועתה שמע נא אדני המלך תפל נא תחנתי לפניך ואל תשבני בית יהונתן הספר ולא אמות שם:

כדנן אמר יי אלהא דישראל כדין תימרון למלך שיבטא דבית יהודה דשלח יתכון לקדמי למתבע אולפן מן קדמי הא משרית פרעה דנפקא לכון לסעיד תבא לארעהון למצרים: ויתובון כסדאי ויגיחון קרבא על קרתא הדא ויכבשונה ויוקדונה בנורא: כדנן אמר יי לא תטעון נפשתכון למימר אסתלקא יסתלקון מיננא כסדאי ארי לא יסתלקון: ארי אם תקטלון כל משרית כסדאי דמגיחין קרבא עמכון וישתארון בהון גברין מטענין גבר במשכניה יקומון ויוקדון ית קרתא הדא בנורא: והוה כד אסתלקא משרית כסדאי מעל ירושלם מן קדם משרית פרעה: ונפק ירמיה מירושלם למיזל לארעא שיבטא בנימן לפלגא אחסנתא דאית ליה תמן בגו עמא: והוה הוא בתרע שיבטא בנימן ותמן גברא ממנא ושמיה יראייה בר שלמיה בר חנניה ואחד ית ירמיה נביא למימר לכסדאי את משתמע: ואמר ירמיה שיקרא את אמר לית אנא משתמע לכסדאי ולא קביל מיניה ואחד יראייה בירמיה ואיתיה לות רברביא: ורגיזו רברביא על ירמיה ואלקיאו יתיה ויהבו יתיה בית אסירי בית יהונתן ספרא ארי יתיה עבדו לבית אסירי: ארי על ירמיה לבית אסירי ולגיו מן חנותא ויתיב תמן ירמיה יומין סגיאין: ושלח מלכא צדקיה ודבריה ושאליה מלכא בביתיה בסתרא ואמר האית פתגמא מן קדם יי ואמר ירמיה אית ואמר ביד מלכא דבבל תתמסר: ואמר ירמיה למלכא צדקיה מה חבית לך ולעבדך ולעמא הדין ארי יהבתון יתי לבית אסירי: ואן נביאכון דשקרא דאתנביאו לכון למימר לא ייתי מלכא דבבל עליכון ועל ארעא הדא: וכען שמע כען רבוני מלכא תתקבל כען בעותי קדמך ולא תתיבינני לבית יהונתן ספר ולא איםו תמן:

רדק

לחלק משם בתוך העם · כמו להחליק חסר ה"א הפעלה והוטלה תנועה תחת הלמ"ד וכן לשמיר משעזניה והדומים להם ופי' לחליק להחליק עצמו משם שהיה בתוך העם והיה ירא שמא יתפשוהו לבית הכלא לפי שאמ' כי אם הכיתם את כל חיל כשדים וגו' ועניין לחליק לשון השמטה שהוא קרוב לעניין חלקלקות כלומר היה רוצה להיות נשמט משם ויונתן תירגם לפלגא אחסנתא דאית ליה תמן בגו עמא · ופירש ליטול חלק עם הכהנים שהיו בענתות: בשער בנימן · שער משערי ירושלם היה נקרא שער בנימן לפי שהיה בחלקו של בנימן או שהיה מוצא השער דרך ארץ בנימן: ושם בעל פקידות · בעל מנוי שמנו אותו בזה השער כי היו אנשים ממונים לשמור שלא יצא אדם משם אל הכשדים: ושמו יראייה · בזה השער יראייה בב' יודי"ן הראשו' נקראת והשנית אינה נקראת וכן מחוייאל ילד את מתושאל וכן יששכר לקריאת בן אשר · ובדרש כי זה חנניה בן עזור ובשביל שהכחישו ירמיהו בנבואתו ונבא לו במיתתו צוה את בנו שאם יוכל להכשיל את ירמיהו יעשה וכן שלמיה בנו צוה לירא"יה בנו ועכשיו כשמצא לו עלה תפשו: אל הכשדים אתה נופל · רוצה לומר מתחבר ונשמע אליהם · וכן תירגם יונתן משתמע ועניין זה ומשכשה נפלו על דוד לכן ונפלה אל מחנה ארם: אינני נופל על הכשדים · זה על והראשון אל וסימן ואל על יקראוהו: בית האסור · בשקל אבוס בעליו: ואל החניות · תי' ולגיו מן חנותא כלומר זה בית האסור היה לפנים מן החניות שהיו שם לפני בית האסורים: ואיה נביאכם · ואיו כתי' רוצה לומר איו הדבר שהבטחתם בו מפי נביאיכם: מחוץ

רשי

שבו לארצו מצרים · בספינות היו שאים רמז הקב"ה לים והציף עליו כמו כורות ואבנות דומות לצורת בני אדם אמרו זה לזה מה זאת אמרו אלו אבותינו שטבעו אבותיהם של אלו שאבו הולכי' למצרים בים מיד שבו לארצם: לחלק משם בתוך העם · לפלגא אחסנתא דיליה בגו עמא ובעוד הכשדים צרים עליה לא היה יוצא משם מתפלל על העיר שלא תלכד: ושם בעל פקידות · ממונה לשמור שלא יצא אדם מן העיר לא להשלים אל הכשדים: בן שלמיה בן חנניה · הוא חנניה בן עזור בן בנו היה זה ולכך יחסו הכתוב לאמר שכל המחניף לרשע סוף נופל בידו או ביד בנו או ביד בן בנו וירמיה החניף לו שאמר לו אמן יקים יי את דבריך · ומדרש אגדה שצוה חנניה את בנו ראה שאני מת על ידי ירמיה והעמידני שקרן בנבואתי אם תוכל להכשילו הכשילהו ובנו צוה גם הוא לבנו כך וכשהגיעה שעה הכשילו: ואל החנויות · תירגם יונתן לגיו מן חנותא חנויות היו לפני אותו בית הכלא: מחוץ

בית החפשית ויהי עזיהו דד"ה · בבית החפשית וינגע יי' דמלכים · בית אבל טוב ללכת · בבית אבל לב חכמים · בית המלכות גם ושתי · בבית המלכות ותלבש אסתר מלכות: ואיה ג' רפ' בקריא' וס' ואיה אלהיך אשר עשית לך יקומו · ואיו נביאיכם כן כתיב · ואיה איפה תקותי:

ונתון ז׳ בקריא ג׳ חס׳ וד׳ מל׳ וסימ׳ ונתון אתו על כל ארץ מצרים · העלה עליהם קהל · ונתן את אלהיהם באש דישעיה · ונתן לו ככר לחם · את כל זה ראיתי ונתון אל לבי · ונתן תמרוקיהן · ונתן הרכוש והסוס על · קדמא וג׳ כתראין מל׳ : בחרב ברעב ח׳ וסימ׳ למה תמותו אתה ועמך · ורדפתי אחריהם בחרב · כה אמר יי׳ הישב בעיר הזאת ימות · והיו כל האנשים אשר שמו את פניהם · ועתה ידע תדעו כי בחרב · ולקחתי את

ויצוה המלך צדקיהו ויפקדו את־ירמיהו בחצר המטרה ונתן לו ככר־לחם ליום מחוץ האפים עד־תם כל־הלחם מן־העיר וישב ירמיהו בחצר המטרה : וישמע שפטיה בן־מתן וגדליהו בן־פשחור ויוכל בן־שלמיהו ופשחור בן־מלכיה את־הדברים אשר ירמיהו מדבר אל־כל־העם לאמר : כה אמר יהוה הישב בעיר הזאת ימות בחרב ברעב ובדבר והיצא אל־הכשדים יחיה והיתה־לו נפשו לשלל וחי : כה אמר יהוה הנתן תנתן העיר הזאת ביד חיל מלך־בבל ולכדה : ויאמרו השרים אל־המלך יומת נא את־האיש הזה כי־על־כן הוא־מרפא את־ידי אנשי המלחמה הנשארים בעיר הזאת ואת ידי כל־העם לדבר אליהם כדברים האלה כי האיש הזה איננו דרש לשלום לעם הזה כי אם־לרעה : ויאמר המלך צדקיהו הנה־הוא בידכם כי־אין המלך יוכל אתכם דבר : ויקחו את־ירמיהו וישלכו אתו אל־הבור מלכיהו בן־המלך אשר בחצר המטרה וישלחו את־ירמיהו בחבלים ובבור אין־מים כי אם־טיט ויטבע ירמיהו בטיט : וישמע עבד־מלך הכושי איש סריס והוא בבית המלך כי־נתנו את־ירמיהו אל־הבור והמלך יושב בשער בנימן : ויצא עבד־מלך מבית המלך וידבר אל־המלך לאמר : אדני המלך הרעו האנשים האלה את כל־אשר עשו לירמיהו הנביא את אשר־השליכו אל־הבור וימת תחתיו מפני הרעב כי אין הלחם עוד בעיר : ויצוה המלך את עבד־מלך הכושי לאמר קח בידך מזה שלשים אנשים והעלית את־ירמיהו הנביא מן־הבור בטרם ימות :

ופקד מלכא צדקיה ופקידו ית ירמיה בדרת בית אסיריא ויהבין ליה פיתא דלחמא ליומא משוק נחתומיא עד דשלים כל לחמא מן קרתא ויתיב ירמיה בדרת בית אסיריא : ושמע שפטיה בר מתן וגדליה בר פשחור ויוכל בר שלמיהו ופשחור בר מלכיה ית פתגמיא דירמיה ממליל עם כל עמא למימר : כדנן אמר יי דיתיב בקרתא הדא יתקטיל בחרבא בכפנא ובמותא ודיפוק וישתמע לכסדאי ויחי ותהי ליה נפשיה לשיזבא ויתקיים :
כדנן אמר יי איתמסרא תתמסר קרתא הדא ביד משירית מלכא דבבל ויכבשינה : ואמרו רברביא למלכא יתקטיל כען גברא הדין ארי על כן הוא מרשיל ית ידי גברי עבדי קרבא דאשתארו בקרתא הדא וית ידי כל עמא למללא עמהון כפתגמיא האילין ארי גברא הדין ליתוהי תבע לשלמא לעמא הדין אלהין לבישו : ואמר מלכא צדקיה הא הוא מסיר בידכון ארי לית מלכא יכיל לאתבא יתכון פתגם : ודברו ית ירמיה ורמו יתיה לגובא דמלכיה בר מלכא דבדרת בית אסיריא ושריבו ית ירמיה באטונין ובגובא לית מיא אלהין טינא וטבע ירמיה בטינא : ושמע עבדא דמלכא צדקיה גבר רב והוא בבית מלכא ארי יהבו ית ירמיה לגובא ומלכא יתיב בתרע שיבטא בנימן : ונפק עבדא דמלכא מבית מלכא ומליל עם מלכא למימר : ריבוני מלכא אבאישו גבריא האילין ית כל דעבדו לירמיה נביא ית דרמוהי לגובא כבר מית באתריה מן קדם כפנא ארי לית לחמא עוד בקרתא : ופקיד מלכא ית עבדא דמלכא צדקיה למימר דבר עמך מכא תלתין גברין ותסיק ית ירמיה נביי מן גובא עד לא ימות :

רש״י

מחוץ האופים · משוק האופים בחוצות כמו וחוצות תשים לך בדמשק : והיתה לו נפשו לשלל · והיו לו חייו הצלה כאילו שלל נפשו כ׳ כאדם השולל שלל ו׳ ומשתכר כך ישתכר זה נפשו : על כן הוא מרפא · אלא״ה כך בלע״ז לשון רפיון : יוכל · כמו יכול על ל״ח אמר הוא מרפא את ידיו וגו׳ : הבור מלכיהו · של מלכיהו : עבד מלך · ברוך בן נריה : הכושי · צדקיהו מה כושי משונה בעורו אף צדקיהו משונ׳ בצדקו מכל דורו ויש מדרש דורש הכושי על ברוך : וימת תחתיו וגו׳ · אילו הניחו אותו במקומו היה מת מ׳ מאליו ברעב והם הרעו לקרב מיתתו : איש סריס · גבר רב : פלטים אכסים · מתוך סכחן תם ברעב נבדרכו כולן : בלוי

רד״ק

מחוץ האופים · משוק הנחתומי׳ ובמדרש שהיו נותנים לו פת קיבר שהיא נמכרת חוץ ל׳ לפלטרא פירוש פת קיבר פת סובין : יחיה · כתיב וחיה קרי׳ והענין אחד : לשלל · לרוחה כלומר כאילו שללה שהצילה מן החרב ומן הרעב : יומת נא את האיש הזה · בא״ה מלת את עם הפעול לבדו לתוספת באור וכן יאכלו את הארץ : על כן הוא מרפא · ענין רפיון והאלף תמורת ה״א למ״ד הפעל וכן תירגם יונתן מרשל : כי אין המלך יוכל אתכם דבר · אין מנהג לשון הקדש לבא מלת אין עם הכנויין העוברים והעתידים אם כן פירוש אין המלך שיוכל אתכם דבר כלומר איננו כדאי שיוכל לעשות דבר כנגדכם ו׳ ושלא ברצונכם ויונתן תירגם כמו יכול לית מלכא יכיל לאתבא יתכון פתגמא : אל הבור מלכיהו בן המלך · בא בסמיכות עם הא׳ הידיעה כמו העם המלחמה הארון הברית והדומים להם וכן תירגם יונתן סמוך לגובא דמלכיהו בר מלכא : וישלחו את ירמיהו בחבלים · שלשלו אותו תוך הבור כי היה עמוק : עבד מלך הכושי · זה האיש היה עבד המלך והיה כושי וסריס ות״י עבדא דמלכא צדקיהו ותרגם איש סריס גבר רב וכן רז״ל פי׳ הכושי על צדקיהו ואמרו מה כושי זה משונה בעורו אף צדקיהו משונה בצדקו מכל דורו וחכמי דורו היו רעי׳ ואמרו זה העבד היה ברוך בן נריה והנכון בעיני עוד כי זה הכושי עבד מלך היה כמו כי לולי זה למה אמר בכל מקום עבד מלך ולא אמר המלך בא׳ מהם כי אם רוצה לומר מלך על צדקיהו היה לו לומר עבד המלך ועוד למה לא זכר שם האיש הזה ב׳ באחד המקומות אלא שמו היה עבד מלך כי מצאנו אחימלך ואבימלך : וימת תחתיו · מפני הרעב קרוב למות תחתיו במקומו : מפני הרעב · כי בעוד שהיה בחצר המטרה היו רואין אותו ומרחמים עליו ועוד כי ס׳ המלך צוה לתת לו ככר לחם ליום מחוץ האופים עד תום כל הלחם ועדין לא תם כל הלחם ומה שאמר כי אין הלחם עוד בעיר רוצה לומר אין הלחם ש׳ נמצא כי אם בקושי ומאחר ש׳ שהוא בבור ולא יראו אותו ולא ירגישו אליו ימות בבור מפני הרעב : שלשים אנשים · הוצרכו שלשים אנשי׳ להוציא אדם אחד מן הבור מפני שנשמט כחם מ׳ מפני הרעב : בידן

שארית יהודה קדמא דפסוק · ודבתריה ופקדתי על היושבים · כה אמר אדני יי׳ הכה בכפך ורקע : וישלחו ד׳ בנביאים ובכתובים וסימ׳ וישלחו את ארון האלהים עקרון · ויקחו את ירמיהו · ויכרתו את ראשו · וישאו את ראשו ואת כליו · וכל אוריתא דכות׳ במ״א וישלחו האנשים את ידם : והעלית ג׳ וסימ׳ אבנים שלמות תבנה · ובנית שם מזבח · והעלית את ירמיהו הנביא :

וישלחם ח׳ בקריא׳ וסימ׳ וישלחם מעל יצחק בנו· וישלחם יצחק וילכו מאתו· חברכם יהושע· וישלחם ביהודה להאבידו דמלכים· ויכרת את מדויהם דשמואל· וחברו דד״ה· אל ירמיהו אל הבור· ויכרה להם כירה· וישלחם ביד פשעם: איעצך ג׳ בקריא׳ וסימ׳ עתה שמע בקולי איעצך ויהי· לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך· ויאמר ירמיהו אל צדקיהו: יצוא ז׳ ד׳ חס׳ וג׳ מל׳ וסימ׳ נמסר כסדר נח ובסדר מסעי:

ויקח עבד מלך את האנשים בידו ויבא בית המלך אל תחת האוצר ויקח משם בלוי הסחבות ובלוי מלחים וישלחם אל ירמיהו אל הבור בחבלים: ויאמר עבד מלך הכושי אל ירמיהו שים נא בלואי הסחבות והמלחים תחת אצלות ידיך מתחת לחבלים ויעש ירמיהו כן: וימשכו את ירמיהו בחבלים ויעלו אתו מן הבור וישב ירמיהו בחצר המטרה: וישלח המלך צדקיהו ויקח את ירמיהו הנביא אליו אל מבוא השלישי אשר בבית יהוה ויאמר המלך אל ירמיהו שאל אני אתך דבר אל תכחד ממני דבר: ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כי אגיד לך הלוא המת תמיתני וכי איעצך לא תשמע אלי: וישבע המלך צדקיהו אל ירמיהו בסתר לאמר חי יהוה את אשר עשה לנו את הנפש הזאת אם אמיתך ואם אתנך ביד האנשים האלה אשר מבקשים את נפשך: ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כה אמר יהוה אלהי צבאות אלהי ישראל אם יצא תצא אל שרי מלך בבל וחיתה נפשך והעיר הזאת לא תשרף באש וחיתה אתה וביתך: ואם לא תצא אל שרי מלך בבל ונתנה העיר הזאת ביד הכשדים ושרפוה באש ואתה לא תמלט מידם: ויאמר המלך צדקיהו אל ירמיהו אני דאג את היהודים אשר נפלו אל הכשדים פן יתנו אתי בידם והתעללו בי: ויאמר ירמיהו לא יתנו שמע נא בקול יהוה לאשר אני דבר אליך וייטב לך ותחי נפשך: ואם מאן אתה לצאת זה הדבר אשר הראני יהוה: והנה כל הנשים אשר נשארו בבית מלך יהודה מוצאות אל שרי מלך בבל והנה אמרות הסיתוך ויכלו לך אנשי שלמך הטבעו בבץ רגלך נסגו אחור:

ודבר עבדא דמלכא ית גבריא עימיה ועל לבית מלכא לתחות אוצרא ונסיב מתמן בלאי טפסן ובלאי שחקן ושרביבונין לות ירמיה לגובא באטוניא: ואמר עבדא דמלכא צדקיה לירמיה שוי כען בלאי טפסן ושחקן תחות מרבקי ידך מלרע לאטוניא ועבד ירמיה כן: ונגדו ית ירמיה באטוניא ואסיקו יתיה מן גובא ויתיב ירמיה בדרת בית אסיריא: ושלח מלכא צדקיה ודבר ית ירמיה נביא לותיה למעלנא תליתאה די בבית מקדשא דיי ואמר מלכא לירמיה שאל אנא יתך פתגמא לא תכסי מיני פתגמא: ואמר ירמיה לצדקיה ארי איחוי לך הלא מקטל תקטלינני וארי אימלכינך לא תקבל מיני: וקיים מלכא צדקיה לירמיה בסתרא למימר קיים הוא יי ית דקיים לנא ית נפשתא האילן אם איקטלינך ואם אימסרינך ביד גבריא האילין דבען למיקטלך: ואמר ירמיה לצדקיה כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל אם מיפק תיפוק לות רברבי מלכא דבבל ותתקיים נפשך וקרתא הדא לא תתוקד בנורא ותיחי את ואינש ביתך: ואם לא תפוק לות רברבי מלכא דבבל ותתימסר קרתא הדא בידא דכסדאי ויוקדונה בנורא ואת לא תשתיזב מידיהון: ואמר מלכא צדקיה לירמיה אנא יציף מן יהודאי דאישתמעו לכסדאי דלמא ימסרון יתי בידיהון ויתלעבון בי: ואמר ירמיה לא ימסרון קביל כען למימרא דיי לדאנא ממליל עימך וייטב לך ותתקיים נפשך: ואם לית את צבי למיפק דין פתגמא דאחזיני יי: הא כל נשיא דאישתארא בבית מלך שבטא דבית יהודה מתפקן לות רברבי מלכא דבבל ואינון אמרין אטעיוך ויכילו לך אינש שלמך אישתקעא בבהתא ריגלך איסתחרא לאחרא:

ונתנה ג׳ בקריא׳ וסימ׳ מלא שבוע זאת ונתנה לך גם· ונתנה לעבדים המתהלכים· ואם לא תצא אל שרי מלך בבל: ותחי ג׳ בקריא׳ וסימ׳ אמלטה נא שמה הלא מצער· הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם· ויאמר ירמיהו לא יתנו: שלומך ג׳ בקריא׳ ב׳ חס׳ וסימ׳ לוא הקשבת למצותי· עד הגבול שלחוך· הסיתוך ויכלו לך אנשי שלומך· קדמא מלא:

רדק

בידו· ממנו ברשותו לעשות מכותו לתמוך ירמיהו מן הבור וכן אנשי המלחמה אשר בידיכו או פי׳ בידו כמשמעו כי משך כל אחד בידו ללכת אתו כי היו מ מסרבין מפני תשות כחם: בלוי סחבות· בלוי ביו״ד למ״ד הפעל לבד ויו״ד הרבים נעלמת מהמכתב ונשארה במבטא: הסחבות· כתיב וקרי סחבות והענין אחד אין ביניהם אלא הה״א הידיעה ופירוש חתיכות בגדים בלוים נסחבים ברגלים וכן ובלוי מלחים ופירוש בגדים בלוים נמחתים מפני בליתם וכן ארץ מלחה נמחתה ובלוי מס תאר: בלואי הסחבות והמלחים· באלף תמורת הה״א למ״ד הפעל: תחת אצילות ידיך· בתי השחי וכן כלשון זכרים על כל אצילי ידי: אל מבוא השלישי· מקום שהיו באים מבית המלך לבית יי׳: את אשר עשה· כתוב את ולא קרי והוא חד מן ח׳ דכתיבין ולא קריין: אשר עשה לנו את הנפש הזאת· נשבע לו מעין הענין באמרו לו הלא המת תמיתני ופירוש הנפש הזאת היא המדברת כלומ׳ הנפש אשר בה כח הדבר והנבואה ויונתן תירגם דקיים לנא ית נפשתא האלין: אני דואג את היהודים· אני מפחד מן היהודים: פן יתנו· פי׳ פן יתנו הכשדים אותי בידם: והתעללו בי· יהרגוני ברקידות נקמה ובזיון לפי שהשלימו את הכשדים בנבואה בעל כרחי שאם הייתי יודע הייתי הורגם: אשר הראני· בחז״ק הה״א: אשר נשארו בבית מלך יהודה· הוא יהויכין נשיאה הוא ואמו אל מלך בבל נשארו בביתו הנשים האחרות ועתה יהיו מוצאות אל שרי מלך בבל: והנה אומרות· הנשים אומרות כנגדך כשהם מוצאות: הסיתוך אנשי שלומך· כגואי השקר והשרים שהיו מאמינים בהם הסיתוך שלא תשלים עם מלך בבל: ויכלו לך אנשי שלומך· שהלכת אחר דעתם: הטבעו בבוץ רגלך· בבוץ כטיט וטיט מן היגאה גומא בלא בצה בבאתיו וגבאיו: רגלך· חסר יו״ד הרבים מהמכתב: נסגו אחור· שלא יכלו רגליך ללכת לפני וכסגו אחור אמר זה על דרך משל או לפי שתשימוהו הכשדים כשהיה בורח ודגם שמ״ך הסיתוך תמורת נח הסיתוך:

מוציאים

רשי

בלויי הסחבות· בלויי בגדים הנסחבים: והמלחים· לשון רקבון כמו כעשן כ כמלחו: תחת אצילי ידיך· שלא יזיקוך החבלים: אצילות· איישיל״ש בלע״ז: מבוא השלישי· לא ידעתי היכן הוא ו ומשנה עזרת ישראל היא לומ׳ שהחיל ועזרת נשים לפניה: דואג· ירא: פן יתנו אותי· הכשדי ביד היהודים לומר מלככם יהי׳ עבדכם על שקדמתם להשלים עמנו: והתעללו בי· היהודים אינגבר״וגט בלע״ז: אנשי שלומך· נביאי השקר שאמרו לך לא תלכד: בבוץ· טיט לשון היגאה גומא בלא בצה: ואת

מוציאים אל הכשדים · מוציאים אותם המוציאים מבני העיר או הכשדים שנכנסו לעיר כשכבשוה הוציאום אל הכשדים שהיו בחוץ : תשרף באש · אתה תהיה גורם שתהיה שרופה לפי שלא תרצה לצאת אליהם ולהשלים הרי כאלו אתה תשרף אותה : כי לא נשמע הדבר · לפי שלא נשמע הדבר כלל שדבר עמו המלך לפיכך האמינו לו כמו שאמר להם ולא חקרו אותו יותר : והיה כאשר נלכדה ירושלם · לפי שזכר עד יום אשר נלכדה ירושלם זכר בסמוך לכידת ירושלם היאך היתה ואמר כי בשנה התשיעית החלו ימי המצור עד י"א לצדקיהו שנלכדה ירושלם : וישבו בשער התוך · שער שהיה בין שני שערים · ואו' שער החומה התיכונה · ורז"ל פירשו שהוא שער בעזרה והיה מזרחי ושבעה שמות נקראו לו ונקרא שער התוך שהיה בין שני שערים והנכון שהיה משערי ירושלם שכאמר ויבאו וישבו ב בכניסתם בעיר אחר שהבקעה העיר ישבו בשער התוך וזהו שנבאת ירמיהו ובאו ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלם : נרגל · מלה אחת : שראצר · מלה אחת : סמגרנבו · מלה אחת ויש ספרים שכתוב סמגר נבו תרתין מלין מקף ביניהם ויש ספרים נבו בסורק : שרסכים מלה אחת וכתוב בס"ן ובמ"ם : רב סרים · תרין מלין : רב מג · תרתין מלין ומה שזכר נרגל שראצר פעם אחרת אולי אחרים היו שמם כשמם : דרך גן המלך · דרשו בו כי מערה אחת היתה מביתו עד ערבות יריחו ודרך המער ברח שלא ראו אותו וזמן הקדוש ברוך הוא צבי אחד ראוהו חיל כשדים ורדפו אחריו והצבי הלך אל המערה והם א אחריו כשהיו על פתח המערה ראו צדקיהו יוצא מן המערה ולקחו אותו : ויעלהו אל נבוכד נצר רבלתה · והלא בא נבוכד נצר ירושלם אלא שארכו ימי המצור והלך לו נבוכד נצר : וידבר אתו משפטים · על שמרד בו והפר בריתו ועבר על שבועת יי' אשר השביעו באלהים : ואת כל חורי יהודה · זקיני יהודה ושריו : בנחשתים

ואמרו אליך ג' בטעמא פזר גדול וגלגל וסימ' במסר' רבתא בערך טעם : ויחרשו ממנו ז' חס' יוד בליש' וחרשה וסימ' ויחרש יעקב עד באם · יי' ילחם לכם ואתם תחרשון' ושמע אישה תניינא' כי החרש לה ביום שמעו בתרא · למה אתם מחרשים · חומה לי לבי לא אחרש · ויחרשו ממנו כי לא נשמע דסיפרא : בעשתי

רשי

ואת העיר הזאת תשרף באש · הרי אתה כאילו שורפה בידים שאתה גורם לה : ויבואו כל שרי מלך בבל וישבו בשער התוך וגו' · מגיד שנתקיימה כאן נבואה עלומה ובאו ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלם וגו' : בשער התוך · בתרגו' מציעא' שער השרים שער ניקנור המזרחי והוא בין שער עזרת נשי' ובין שער ההיכל ורבותינו אמרו שער התוך שער שמתחתכין בו הלכות עליהם הוא אומר מקום המשפט שמה הרשע : דרך גן המלך · מערה היתה לו מביתו עד ערבות יריחו ויצא לילך דרך המערה מה עשה הקב"ה לקיים ופרשתי את רשתי עליו זימן צבי לפני הכשדים מ מהלך על גג המערה חוץ לעיר ורצו אחריו לתפשו והוא רץ עד פתח המערה וראו את צדקיהו יוצא מן ה המערה : וידבר אתו משפטים · למה עברת על השבועה : ואת כל חורי יהודה · אלו הסנהדרין על ש שהתירו לו את ש שבועתו : ואת

ואת כל נשיך ואת בניך מוצאים אל הכשדים ואתה לא תמלט מידם כי ביד מלך בבל תתפש ואת העיר הזאת תשרף באש :
ויאמר צדקיהו אל ירמיהו איש אל ידע בדברים האלה ולא תמות : וכי ישמעו השרים כי דברתי אתך ובאו אליך ואמרו אליך הגידה נא לנו מה דברת אל המלך אל תכחד ממנו ולא נמיתך ומה דבר אליך המלך : ואמרת אליהם מפיל אני תחנתי לפני המלך לבלתי השיבני בית יהונתן למות שם :
ויבאו כל השרים אל ירמיהו וישאלו אתו ויגד להם ככל הדברים האלה אשר צוה המלך ויחרשו ממנו כי לא נשמע הדבר : וישב ירמיהו בחצר המטרה עד יום אשר נלכדה ירושלם והיה כאשר נלכדה ירושלם :

לט בשנה התשיעית לצדקיהו מלך יהודה בחדש העשרי בא נבוכדראצר מלך בבל וכל חילו אל ירושלם ויצרו עליה : בעשתי עשרה שנה לצדקיהו בחדש הרביעי בתשעה לחדש הבקעה העיר :
ויבאו כל שרי מלך בבל וישבו בשער התוך נרגל שראצר סמגר נבו שרסכים רב סריס נרגל שראצר רב מג וכל שארית שרי מלך בבל : ויהי כאשר ראם צדקיהו מלך יהודה וכל אנשי המלחמה ויברחו ויצאו לילה מן העיר דרך גן המלך בשער בין החמתים ויצא דרך הערבה :
וירדפו חיל כשדים אחריהם וישגו את צדקיהו בערבות ירחו ויקחו אתו ויעלהו אל נבוכדנאצר מלך בבל רבלתה בארץ חמת וידבר אתו משפטים : וישחט מלך בבל את בני צדקיהו ברבלה לעיניו ואת כל חרי יהודה שחט מלך בבל :

וית כל נשך וית בנך מתפקין לות כסדאי ואת לא תשתיזב מידהון ארי ביד מלכא דבבל תתמסר וית קרתא הדא תיתוקד בנורא :
ואמר צדקיה לירמיה אינש לא ידע בפתגמיא האילין ולא תמות : וארי ישמעון רברביא ארי מליליה עימך וייתון לותך ויימרון לך חוי כען לנא מה מליליה עם מלכא לא תכסי מיננא ולא נקטלינך ומה מליל עימך מלכא : ותימר להון בעואנא בעי קדם מלכא בדיל דלא לאתבותי בית יהונתן לממת תמן :
ואתו כל רברביא לות ירמיה ושאילו יתיה וחוי להון ככל פתגמיא האילין דפקד מלכא ושתיקו מיניה ארי לא אשתמע פתגמא : ויתיב ירמיה בדרת בית אסיריא עד יומא דאתכבישת ירושלם והוה כד אתכבישת ירושלם :
בשתא תשיעתא לצדקיה מלך שבטא דבית יהודה בירחא עשיראה אתא נבוכדנצר מלכא דבבל וכל משריתיה לירושלם וצרו עלה : בחדא עשרי שנין לצדקיה בירחא רביעאה בתשעה לירחא אתרעת קרתא : ואתו כל רברבי מלכא דבבל ויתיבו בתרעא מציעתא נרגל שראצר סמגר נבו שר סכים רב סרים נרגל שראצר רב מג וכל שאר רברבי מלכא דבבל : והוה כד חזנון צדקיה מלך שבטא דבית יהודה וכל גברי עבדי קרבא וערקו ונפקו בליליא מן קרתא באורח גינתא דמלכא בתרעא בין שוריא ונפק באורח מישרא : ורדפו משיריית כסדאי בתריהון ואדביקו ית צדקיה במישרי ירחו ודברו יתיה ואסקוהי לות נבוכדנצר מלכא דבבל לרבלת בארעא דחמת ומליל עימיה פיתגמי דינין :
ונכס מלכא דבבל ית בני צדקיה ברבלת לעינוהי וית כל רברבי יהודה נכס מלכא דבבל :

ג' וסימ' ויהי בארבעים שנה דריש סדר דברים · בעשתי עשרה שנה לצדקיהו בחודש הרביעי · בעשתי עשר שנה דצור דיחזקאל פלוגתא : ראם ב' ויאמר יעקב כאשר ראם · כאשר ראם צדקיהו : וישיגו ה' חס' בליש' בקריא' וסימ' וישגם וידבר אלהם · ארדוף אחרי הגדוד הזה האשגנו · פן ימהר והשגנו הרעה · וישגו אתו בערבות יריחו דמלכים · וחברו קדמא דירמיה :

באזקים · שלשלאות של ברזל והם בלשון שנים לפי שהם לשתי הרגלים ובלשון נחשת כי מנחשת היו או מן ברזל חזק הנקרא נחושה: לביא אתו בבלה · כמו להביא וכן מהחל התרומה לביא בית יי׳: ואת בית העם · כמו בתי העם דרך כלל. ובדרש ואת בית העם זה בית הכנסת: נבוזראדן · מלה אחת וכן כל נבוכדנצר ונבוכד ראצר מלה אחת: כרמים ויגבים · פרו׳ וכן נקראו עובדי השדות יוגבים לכורמים וליוגבים וכן תירגם יונתן למהוי פלחין בחקלין ובכרמין: מאומה רע · בדגש הרי״ש שום רע בעולם לא תעשה לו שאם יהיה רע בעיניו בואו בבלה לא תביאהו שם ואם רע בעיניו השארו עם דלת העם אל תשאירהו: כי אם כאשר ידבר · אם כתוב ולא קרי: ונבושזבן · בנ״ון זעירא · והוא אחד מן שלש׳ נוני״ן זעירין · ורבי מלך בבל · כמו על כל רב ביתו: וישלחו ויקחו את ירמיהו · זה הפסוק הוא ספור מה עשו בסוף הענין כי קודם שנתנו אותו אל גדליהו דבר עמו נבוזר אדן שמצאו בתוך הגלות אסור באזיקים כשאר הגולי׳ שאסרום הכשדים שנכנסו בעיר והם לא היו יודעי׳ דבר בירמיהו מה צוה עליו נבוכדנצר כי לנבוזראדן צוה ומה שאמר מחצר המטרה רוצה לומר כי משם לקחו אותו השבים כי שם היה עד יום ש נלכדה ירושלם כמו שכתוב למעלה ואמ׳ על ירמיהו שלקחו אותו השבים מחצר המטרה ו והוליכוהו עם שאר הגולים ונתנו אותו אל גדליהו נבוזר אדן ושאר רבי המלך: להוציאהו אל הבית · אל הבית שהיה שם גדליהו וכן עמה: וישב בתוך העם · כמו שנאמר בסוף הענין וישב אתו בתוך העם: הנני מבי · חסר אל״ף למ״ד הפעל: והיו לפניך ביום ההוא · דברים שגזרתי על העיר יהיו לפניך ש שתראה אותם כלומ׳ שלא תפחד שימיתוך השרי׳ טרם כבוש העיר לפי שעמית בירמיהו כנגד ר רצונם ואתה בעבור שבטחת בי ואתה אחד והשרים רבים ועמית כנגדם תמלט מחרב והם ימותו בחרב אף על פי שאתה מבני ביתו של צדקיהו והם ש שיברחו עמו ימותו בחרב ואתה תמלט ותראה כבוש העיר ו ותראה שיתקיימו דברי בעיר זהו שאמר והיו לפניך כלומר תראה ולא תפחד שתמות בחרב והיתה לך נפשך לשלל: הדבר אשר היה אל ירמיהו · הדבר הזה הוא מה שאומר בסוף כל הענין ויהי מקץ עשרת ימים ויהי דבר יי׳ אל ירמיהו ולפי שאמר ואל ירמיהו היה דבר יי׳ בהיותו עצור בחצר המטרה רוצה לומר שלא היה דבר יי׳ אליו עוד עד אחר כל הענין שמספר אחר כבוש ירושלם וכן הוא פירוש הפסוק הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת השם זה הדבו׳ מתי היה אחר שלוח אותו נבוזר אדן רב טבחים מן הרמה ואחר כל הענין שהולך ומספר בדבר גדליה עד סוף כל ה הענין · ובדרש איזה דבר היה אל ירמיהו אחר שלוח אותו נבוזר אדן הוא מה שאמר ושובה אל גדליהו זהו דבר יי׳ שהיה אליו כי לא היה יודע לבחור אם ילך עם הגולה או אם ישאר ועודנו לא ישוב עד שהיה לו דבר יי׳ ואמר ושובה אל גדליהו: מן הרמה · כי ברמה נשאר נבוזר אדן כשנכנסו שאר שרי בבל לירושלם כי לא נזכר עמהם:

לביא ב׳ לשון ביאה וסימ׳ לביא אתו בבלה · ויאמר מהחל התרומה · וכל לשון ארי דכוו׳ כב״א מה אמך לביא:
ועינך ז׳ בקרי׳ וסי׳ בניך ובנותיך נתנים לעם אחר · הנני נותנך למגור לך ולכל אהביך · קחנו ועיניך שים עליו ·
ועיניך את עיני מלך בבל · ועינך על רמים · תהי נא אזנך קשבת · ועיניך דרכי תצרנה: ג׳ נוני״ן זעירין

ואת עיני צדקיהו עור ויאסרהו בנחשתים לביא אתו בבלה: ואת בית המלך ואת בית העם שרפו הכשדים באש ואת חומות ירושלם נתצו: ואת יתר העם הנשארים בעיר ואת הנפלים אשר נפלו עליו ואת יתר העם הנשארים הגלה נבוזראדן רב טבחים בבל: ומן העם הדלים אשר אין להם מאומה השאיר נבוזראדן רב טבחים בארץ יהודה ויתן להם כרמים ויגבים ביום ההוא: ויצו נבוכדראצר מלך בבל על ירמיהו ביד נבוזראדן רב טבחים לאמר: קחנו ועיניך שים עליו ואל תעש לו מאומה רע כי אם כאשר ידבר אליך כן עשה עמו: וישלח נבוזראדן רב טבחים ונבושזבן רב סריס ונרגל שראצר רב מג וכל רבי מלך בבל: וישלחו ויקחו את ירמיהו מחצר המטרה ויתנו אתו אל גדליהו בן אחיקם בן שפן להוצאהו אל הבית וישב בתוך העם: ואל ירמיהו היה דבר יהוה בהיתו עצור בחצר המטרה לאמר: הלוך ואמרת לעבד מלך הכושי לאמר כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני מבי את דברי אל העיר הזאת לרעה ולא לטובה והיו לפניך ביום ההוא: והצלתיך ביום ההוא נאם יהוה ולא תנתן ביד האנשים אשר אתה יגור מפניהם: כי מלט אמלטך ובחרב לא תפל והיתה לך נפשך לשלל כי בטחת בי נאם יהוה:

מ הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יהוה אחר שלח אתו נבוזראדן רב טבחים מן הרמה בקחתו אתו

ב׳ מהחל התרומ׳ וכל ליש׳ ארי דכו׳ במ״א מה אמך · ג׳ ר״ף · כתי׳ ולא ק׳ · ג׳ נונין זעירין · ל׳ וחס׳ · ג׳ חס׳ · ו׳ חל׳ בסי׳ · חביח׳ ט׳ חס׳ ק׳ א׳ כלו׳ · ד׳ בטל בסיפ׳ · ב׳ את רבקה

וית עיני צדקיה עור ואסריה בשלשלן דנחש לאובלא יתיה לבבל: וית בית מלכא וית בית עמא אוקידו כסדאי בנורא וית שורי ירושלם תרעו: וית שאר עמא דאשתארו בקרתא וית שמיעיא דאשתמעו עלוהי וית שאר עמא דאשתארו אגלי נבוזר אדן רב קטוליא לבבל: ומן עמא חשיכיא דלית להון מידעם אשאר נבוזר אדן רב קטוליא בארעא דבית יהודה ומנינון למיהוי מפלחין בחקלין ובכרמין ביומא ההוא: ופקד נבוכדנצר מלכא דבבל על ירמיה ביד נבוזר אדן רב קטוליא למימר: דבריהי ועינך שוי עלוהי ולא תעביד ליה מידעם ביש אילהן כמה דימליל עימך כן עביד עימי: ושלח נבוזר אדן רב קטוליא ונבושזבן רב סריס ונרגל שראצר רב מג וכל שאר רברבי מלכא דבבל: ושלחו ודברו ית ירמיהו מדרת בית אסיריא ויהבו יתיה לגדליה בר אחיקם בר שפן לאפקותיה לביתא ויתיב בגו עמא: ועם ירמיה הוה פתגם נבואה מן קדם יי כד הוה כליה בדרת בית אסיריא למימר: איזל ותימר לעבדא דמלכא צדקיה למימר כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל הא אנא מיתי ית פתגמי על קרתא הדא לבישתא ולא לטבא ויהון קדמך ביומא ההוא: ואשזבינך ביומא ההוא אמר יי ולא תתמסר ביד גבריא דאת דחיל מן קדמיהון: ארי שיזבא אשזבינך ובחרבא לא תתקטל ותהי לך נפשך לשיזבא ארי אתרחיצת על מימרי אמר יי:

פתגם נבואה דהוה עם ירמיה מן קדם יי בתר דשלח יתיה נבוזר אדן רב קטוליא מן רמתא כד דבר יתיה

רשי

ואת בית העם · בתי כנסיות: כורמי׳ ויוגבי׳ · שדות לעבדם כל יגיבה לשון חפירה אפוסו״ץ בלע״ז רבי׳ · כמו שרי: אל גדליהו בן אחיקם · שמסר אל הכשדים על פי ירמיה ושנלכדה העיר מ מצאוהו שליט בנשארים שם: והיו לפניך ביום ההוא · והיו הדברים לפניך שתראה אותם מתקיימים: ביד האנשים · ביד הכשדים: הדבר אשר היה · מה שכ׳ בסוף הענין ויהי מקץ עשרת ימים ויהי דבר יי׳ וגו׳ אלא שכתב תחלה על מה נאמ׳ לו ומדרש אגדה באיכה רבתי מה היה הדבר ושובה אל ג גדליהו אמר לו או את כתות עמהון ואנא מ מסובר הכא או את סובר הכא ואנא כתית עמהון אמר אין אנא כתות עמהון מה אנא מהני להון אלא יתות ברייהון עמהון דסגון הוא מהני להון: מן הרמה · שהיה גולה משם עמהן היה ר רואה כת שלולים ב בקולרין היה מכניס צוארו ביניהם כו׳ כדאיתא בפסיקתא דאפטרתא דברי ירמיהו שאי אפשר לומ׳ שנתנו נבוזר אדן באזיקים שהרי צוהו נבוכדנצר אל תעש לו מאומה רע:

בקרי׳ וסי׳ ונבושזבן רב סריס ונרגל שר אצר · נשע ארץ ונגשם יגדל · תרגן מפריד אלוף: מבי ט׳ חס׳ אל״ף
בליש׳ ביאה וסימ׳ כי על יום טוב בנו · המוציא והמבי דשמואל · הנני מבי אליך רעה דאחאב · ויבו ירבעם וכל
דמלכים · לא אבי הרעה בימיו דהראית כי נכנע אחאב · הנני מבי את דברי אל העיר הזאת דספרא · עד
חורש אבי לך · הלוך ואמרת לעבד · הבי המטפחת אשר עליך · בתרא פלוגתא:

ויבא כ"א וסימ' נמסר בסדר ויקהל: עיני כ"ט וסי' נמסר במס' רבתא בערך עין: ושובה ב' וחס' וסי' אל גדליהו. הראה אתה: גדליה ה' וסימ' ועודנו לא ישוב ושבה. ויבא ירמיהו אל גדליה בן אחיקם. ויבאו אל גדליה המצפתה. ויקח יוחנן בן קרח וכל שרי החילים. דבר יי' אשר היה. לא' וריב וגדליה: ויונתן ז' וסימ' עודנו מדבר והנה יונתן בן אביתר. ויען יונתן ויאמר לאדניהו אבל אדננו. ובני יונתן פלת. ובני ידע אחי שמי.

והוא אסור באזקים בתוך כל גלות ירושלם ויהודה המגלים בבלה: ויקח רב טבחים לירמיהו ויאמר אליו יהוה אלהיך דבר את הרעה הזאת אל המקום הזה: ויבא ויעש יהוה כאשר דבר כי חטאתם ליהוה ולא שמעתם בקולו והיה לכם דבר הזה: ועתה הנה פתחתיך היום מן האזקים אשר על ידך אם טוב בעיניך לבוא אתי בבל בא ואשים את עיני עליך ואם רע בעיניך לבוא אתי בבל חדל ראה כל הארץ לפניך אל טוב ואל הישר בעיניך ללכת שמה לך: ועודנו לא ישוב ושבה אל גדליה בן אחיקם בן שפן אשר הפקיד מלך בבל בערי יהודה ושב אתו בתוך העם או אל כל הישר בעיניך ללכת לך ויתן לו רב טבחים ארחה ומשאת וישלחהו: ויבא ירמיהו אל גדליה בן אחיקם המצפתה וישב אתו בתוך העם הנשארים בארץ: וישמעו כל שרי החילים אשר בשדה המה ואנשיהם כי הפקיד מלך בבל את גדליהו בן אחיקם בארץ וכי הפקיד אתו אנשים ונשים וטף ומדלת הארץ מאשר לא הגלו בבלה: ויבאו אל גדליה המצפתה וישמעאל בן נתניהו ויוחנן ויונתן בני קרח ושריה בן תנחמת ובני עופי הנטפתי ויזניהו בן המעכתי המה ואנשיהם: וישבע להם גדליהו בן אחיקם בן שפן ולאנשיהם לאמר אל תיראו מעבוד הכשדים שבו בארץ ועבדו את מלך בבל וייטב לכם: ואני הנני ישב במצפה לעמד לפני הכשדים אשר יבאו אלינו ואתם אספו יין וקיץ ושמן ושמו בכליכם ושבו בעריכם אשר תפשתם: וגם כל היהודים אשר במואב ובבני עמון ובאדום ואשר בכל הארצות שמעו כי נתן מלך בבל שארית ליהודה וכי הפקיד עליהם את גדליהו בן אחיקם בן שפן:

והוא אסיר בעזקיא בגו כל גלות ירושלם ויהודה דאיתגליאו לבבל: ודבר רב קטוליא לירמיה ואמר ליה יי אלהך גזר ית בישתא הדא על אתרא הדין: ואיתי וקיים יי כמא דמליל ארי חבתון קדם יי ולא קבלתון למימריה והוה לכון פתגמא הדין: וכען הא שריתך יומא דין מן עזקיא די על ידך אם תקין בעינך למיתא עמי לבבל איתא ואשוי ית עיני עלך ואם ביש בעינך למיתי עמי לבבל אתמנע חזי כל ארעא קדמך לדתקין ולדכשר בעינך למיזל תמן איזיל: ואם לית את צבי למיתב ותוב לות גדליה בר אחיקם בר שפן דמני מלכא דבבל בקירויא דבית יהודה ותיב עמיה בגו עמא או לכל דכשר בעינך למיזל איזיל ומני ליה רב קטוליא מתנן ונבזבן ושלחיה: ואתא ירמיה לות גדליה בר אחיקם למיצפיא ויתיב עמיה בגו עמא ואשתארו בארעא: ושמעו כל רבני חילותא די בחקלא אינון וגבריהון ארי מני מלכא דבבל ית גדליה בר אחיקם בארעא וארי מני עמיה גברי ונשיא וטפלא ומחשיכי עמא דארעא מדלא אתגליאו לבבל: ואתו לות גדליה למצפיא וישמעאל בר נתניה ויוחנן ויונתן בר קרח ושריה בר תנחומת ובני עיפי דמנטופא ויזניה בר מעכתי אינון וגבריהון: וקיים להון גדליה בר אחיקם בר שפן ולגבריהון למימר לא תדחלון מלמיפלח לכסדאי תיבו בארעא ופלחו ית מלכא דבבל וייטב לכון: ואנא הא אנא יתיב במצפיא למיקם קדם כסדאי דייתון עלנא ואתון כנושו חמרא ודבילתא ומשחא ושוו במניכון ותיבו בקירויכון דאחדתון: ואף כל יהודאי די במואב ובבני עמון ובאדום ודי בכל מדינתא שמעו ארי שבק מלכא דבבל שארא לדבית יהודה וארי מני עליהון ית גדליה בר אחיקם בר שפן:

רשי

באזיקים. בזיאום בלע"ז: פתחתיך. לשון ויפתח הגמלים ולתי הא כען שריתך ומפחס פתר כלם לשון פתיחה ממש: יי' אלהיך דבר וגו'. למה אתה מצטער עליהם והלא אתה נבאת להם ולא שמעו כראיתא ב בפסיקתא: ועודנו לא ישוב. בכל זאת לא היה חפץ לשוב אמר לו הקב"ה ושובה אל גדליהו אשר הופקד על העניים ה הנשארים גם הם ב צריכין לך כמאר ה הגלים: ארוחה ומשא'. מתנן ונבזבה: וקיץ. דבלה: ורבי

רדק

באזיקים. האלף נחה ופי' טבעות כבלים שאוסרו בהם הידים: יי' אלהיך דבר את הרעה הזאת. כי שמעו מה שהיה מתנבא להם ירמיהו: כי חטאתם. כנגד הכלל כמו שאמר הא' למטה רבינו עד הנה מאתכם: והיה לכם דבר הזה. דבר הזה כתיב וקרי הדבר ופירושו כמו שדבר יי' כן היה לכם והנה פתחתיך. כשלקחו מתוך הגלו' אז פתחו מן האזיקים: ועודנו לא ישוב ושובה אל גדליה בן אחיקם. ועוד ירמיהו לא אמ' לו שישוב הבין נבוזר אדן כי דעתו לשוב ואמר לו ושובה אל גדליה אחר שדעתך להשאר שוב אל גדליה ושב אתו או אל כל הישר בעיניך ללכת או עם גדליה במקום שהוא או במקום אחר שתבחר בארץ לשבת שם לך עשה כרצונך ויונתן תרגם ואם לית את צבי למיתב ותוב לות גדליה בר אחיקם: ארוחה ומשאת. שניהם ענין מנחה והכפל רוצה לומ' שני מיני מנחה ותרגם יונתן מתנן ונבזבן: אשר בשדה. רוצה לומ' בכפרים והחילים. הם שברחו מפני הכשדים הנה והנה והקימו להם שרים להתנהג על פיהם: וקיץ. פירוש פירות הקיץ שמתבשלי' אות' כמו תאנים וזולתם והראשון וקיץ בשוא הוי"ו והשני וקיץ הרב' בקמץ הוי"ו: אשר תפשתם. שתפשתם אותם לשבת בם בעלים

מסרה

בני השם הגידוני דדבקו פלשתי' את שאול דדה"י. ויבאו אל גדליה המצפתה. ומן ריש' דשמואל עד ויהי ככלתו לדבר אל שאול ונפש דכו' יונתן כמ"ב יהונתן וסימ' לכה ונעברה אל מצב הערלי'. ויאמר יהונת' הנה אנחנו. ומן ויהי ככלתו עד סוף סיפר' דכו' במא יונתן וסי' וידבר שאול אל יונתן בנו. וכל עזרא דכו' יונתן במ"א יהונתן וסי' לבלגה שמוע לשמעיה: גדליהו בן אחיקם בן שפן ו' וסימ' והעם ה הנשאר בארץ יהודה דמלכים. וישבע להם גדליהו דסיפ'. וישלח ויקחו את ירמיהו מחצר המטרה. ועודנו לא ישוב ושבה אל'. וגם כל היהודים אשר במואב. וישב ישמעאל את כל שארית. את הגברים ואת הנשים. ואני הצעיר המאסף מצאתי בכל הספרי' אשר לפני בפסוק ויקם ישמעאל בן נ נתניה גדליהו בן אחיקם בן שפן ופסוק וישב ישמעאל את כל ש שארית שמביא המסר' אין בו בן שפן ובכל ספרי המסרה מביא פסוק וישב ישמעאל בכמ"ב וחשש גדליהו בן אחיקם בן שפן:

יבכה ג׳ בקריא׳ וסי׳ כה אמר יי׳ אל תירא עמי יושב׳ למה יככה נפש ונפצו׳ יומם השמש לא יככה׃ תעשה ד׳ קמצי׳ וסימ׳ אם תעשה עמנו רעה׳ ויאמר גדליהו בן אחיקם׳ ומה תעשה לשמך הגדול׳ ותאמר לו אל אחי׃ וימת ה׳ וסימ׳ בלשון ארמי אבאש דד״ג לגדליה וקטל נוניה׳ ופי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן כ״ב׃ ואת הכשדים ג׳ וסימ׳ בא ישמעאל בן נתניה דמלכים׳ ואת כל היהודים דירמיה׳ הנני מסב את כלי המלחמה׃

וישבו כל היהודים מכל המקמות אשר נדחו שם ויבאו ארץ יהודה אל גדליהו המצפתה ויאספו יין וקיץ הרבה מאד׃ ויוחנן בן קרח וכל שרי החילים אשר בשדה באו אל גדליהו המצפתה׃ ויאמרו אליו הידע תדע כי בעליס מלך בני עמון שלח את ישמעאל בן נתניה להכתך נפש ולא האמין להם גדליהו בן אחיקם׃ ויוחנן בן קרח אמר אל גדליהו בסתר במצפה לאמר אלכה נא ואכה את ישמעאל בן נתניה ואיש לא ידע למה יככה נפש ונפצו כל יהודה הנקבצים אליך ואבדה שארית יהודה׃ ויאמר גדליהו בן אחיקם אל יוחנן בן קרח אל תעש את הדבר הזה כי שקר אתה דבר אל ישמעאל׃

ויהי בחדש השביעי **מא** בא ישמעאל בן נתניה בן אלישמע מזרע המלוכה ורבי המלך ועשרה אנשים אתו אל גדליהו בן אחיקם המצפתה ויאכלו שם לחם יחדו במצפה׃ ויקם ישמעאל בן נתניה ועשרת האנשים אשר היו אתו ויכו את גדליהו בן אחיקם בן שפן בחרב וימת אתו אשר הפקיד מלך בבל בארץ׃ ואת כל היהודים אשר היו אתו את גדליהו במצפה ואת הכשדים אשר נמצאו שם את אנשי המלחמה הכה ישמעאל׃ ויהי ביום השני להמית את גדליהו ואיש לא ידע׃ ויבאו אנשים משכם משלו ומשמרון שמנים איש מגלחי זקן וקרעי בגדים ומתגדדים ומנחה ולבונה בידם להביא בית יהוה׃ ויצא ישמעאל בן נתניה לקראתם מן המצפה הלך הלך ובכה ויהי כפגש אתם ויאמר אליהם באו אל גדליהו בן אחיקם׃ ויהי כבואם אל תוך העיר וישחטם ישמעאל בן נתניה אל תוך הבור הוא והאנשים אשר אתו׃ ועשרה אנשים נמצאו בם ויאמרו אל ישמעאל אל תמתנו כי יש לנו מטמנים בשדה חטים ושערים ושמן ודבש ויחדל ולא המיתם בתוך אחיהם׃

ותבו כל יהודאי מכל אתריא דאתבדרו לתמן ואתו לארעא דבית יהודה לות גדליה למצפיא וכנשו חמרא ודבילתא סגי לחדא׃ ויוחנן בר קרח וכל רבני חילותא דיבחקלא אתו לות גדליהו למצפיא׃ ואמרו ליה המידע תידע ארי בעליס מלכא דבני עמון שלח ית ישמעאל בר נתניה למקטלך נפש ולא הימין להון גדליה בר אחיקם׃ ויוחנן בר קרח אמר לגדליה בסתרא במצפיא למימר אזיל כען ואמחי ית ישמעאל בר נתניה ואינש לא ידע למה יקטלינך נפש ויתבדרון כל דבית יהודה דאתכנישו לותך ויוביד שארא דבית יהודה׃ ואמר גדליה בר אחיקם ליוחנן בר קרח לא תעביד ית פתגמא הדין ארי שקר את ממליל על ישמעאל׃

והוה בירחא שביעאה אתא ישמעאל בר נתניה בר אלישמע מזרעא דמלכותא ורברבי מלכא ועסרא גברין עמיה לות גדליה בר אחיקם למצפיא ואכלו תמן לחמא כחדא במצפיא׃ וקם ישמעאל בר נתניה ועסרא גברין דהוו עמיה ומחו ית גדליה בר אחיקם בר שפן בחרבא וקטיל יתיה דמני מלכא דבבל בארעא׃ וית כל יהודאי דהוו עמיה עם גדליה במצפיא וית כסדאי דאשתכחו תמן ית גברי עבדי קרבא קטל ישמעאל׃ והוה ביומא תנינא למקטל ית גדליה ואנש לא ידע׃ ואתו גבריא משכם ומשילו ומשמרון תמנן גברין כד מגלחין דיקניהון ומבזעין לבושיהון ומתהממין וקורבנא ולבונתא בידיהון לאיתאה לבית מקדשא דיי׃ ונפק ישמעאל בר נתניה לקדמותהון מן מצפיא אזיל מיזל ובכי והוה כד ערע יתהון ואמר להון עולו לות גדליה בר אחיקם׃ והוה כמיעלהון לגו קרתא ונכיסינון ישמעאל בר נתניה לגו גובא הוא וגבריא די עמיה׃ ועסרא גברין אשתכחו בהון ואמרו לישמעאל לא תקטליננא ארי אית לנא מטמורין בחקלא חטין וסערין ומשח ודבש ואתמנע ולא קטלינון בגו אחוהון׃

רדק

בעלים. בסמך׃ אל תעש. כתיב אל תעשה קרי והענין אחד׃ ויהי בחדש השביעי. כמו אחר חדש ובר״ה נהרג גדליה בן אחיקם וקבעו התענית במוצאי ר״ה מפני שהוא י״ט׃ מזרע המלוכה. מלכות בית דוד וקנא בגדליה שהפקידו מלך בבל על הארץ ורז״ל דרשו כי ישמעאל זה בן גרי היה כי ירחמאל לקח אשה ושמה עטרה כמו שכתוב בדברי הימי׳ ואמרו עטרה זו היתה גויה ובת מלכי׳ היתה ולקחה ירחמאל להתעטר בה לפי שהית בת מלכי׳ ולפיכך קרא שמה עטרה ואמרו אל תאמן בגר עד כ״ד דורות ומעטרה עד ישמעאל זה כ״ד דורות כמו שכתוב שם והנה הרג גדליה׃ ורבי המלך. מקצת שרי המלך צדקיהו כי לא הלכו כלם עמו׃ אשר הפקיד. פירוש שקנא בו בעבור שהפקידו מלך בבל בארץ׃ מגלחי זקן וקרועי בגדים. על חרבן בית המקדש׃ ומתגודדים. ששרטו שריטות בבשרם לאבל׃ להביא בית יי׳. כי כשנכנסו ממקומם לא ידעו בחרבן הבית וכששמעו בדרך גלחו זקנם וקרעו בגדיהם והתגודדו ותימ׳ הוא מן החדש החמישי שחרב הבית עד החדש השביעי איך לא שמעו בשילו ובשכם ובשמרון כי נלכדה ירושלם וחרב הבית וגלו ישראל משנה ויש לפר׳ כי שמעו בכבוש ירושלם ובגלות ישרא׳ משנה אבל חשבו כיון שהשאיר נבוזר אדן דלת הארץ השאיר גם בית המקדש שלא נתצו ושרפו כלו או מקצתו שיקריבו השארים בארץ קרבנותיהם וכיון ששמעו בדרך ששרף בית יי׳ קרעו בגדיהם ושמעו גם כן כי מלך בבל הפקיד גדליה בארץ והיו באים אליו׃ הלך ובכה. היה מראה עצמו בוכה׃ אשר

רשי

ורבי המלך. ושרי המלך כתרגומו בו שם שכטל גדולה׃ להביא בית יי׳. כשנכנסו מביתם לא היו יודעים בחורבן הבית ובדרך שמעו וקרעו בגדיהם וגלחו זקנם והתגודדו לשון שריטה׃ אשר

מסרה

בכה ובכה ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמות׃ וישחטם ג׳ בקריא׳ וסימ׳ וישחטם במדבר׳ ויורדם אליהו אל נחל קישון׳ וישחטם ישמעאל בן נתניה אל תוך הבור׃

והבור ב׳ וסימ׳ והבור רק אין בו מים · והבור אשר השליך שם ישמעאל · נתניהו ה׳ וסימ׳ וישלחו כל. השרים אל ברוך · ויבאו אל גדליה המצפתה · והבור אשר השליך שם ישמעאל · החמשי נתניהו בניו ואחיו · ועכה הלוים שמעיהו : אל מים בקצת ספרי מסרה נמסר עם אותן שהם על מ״ס וזה לא נמצא בספרים המדוייקים וגם בהרבה ספרי מסרה ספרדים כי אינם אלא ז׳ על מ״ס וזה לא נמנה עמהם וג׳ אל מים וזה א׳ מהם · וזאת

והבור אשר השליך שם ישמעאל את כל־פגרי האנשים אשר הכה ביד־גדליהו הוא אשר עשה המלך אסא מפני בעשא מלך־ישראל אתו מלא ישמעאל בן־נתניהו חללים : וישב ישמעאל את־כל־שארית העם אשר במצפה את־בנות המלך ואת־כל־העם הנשארים במצפה אשר הפקיד נבוזראדן רב־טבחים את־גדליהו בן־אחיקם וישבם ישמעאל בן־נתניה וילך לעבר אל־בני עמון : וישמע יוחנן בן־קרח וכל־שרי החילים אשר אתו את כל־הרעה אשר עשה ישמעאל בן־נתניה : ויקחו את־כל־האנשים וילכו להלחם עם־ישמעאל בן־נתניה וימצאו אתו אל־מים רבים אשר בגבעון : ויהי כראות כל־העם אשר את־ישמעאל את־יוחנן בן־קרח ואת כל־שרי החילים אשר אתו וישמחו : ויסבו כל־העם אשר שבה ישמעאל מן־המצפה וישבו וילכו אל־יוחנן בן־קרח : וישמעאל בן־נתניה נמלט בשמנה אנשים מפני יוחנן וילך אל־בני עמון : ויקח יוחנן בן־קרח וכל־שרי החילים אשר־אתו את כל־שארית העם אשר השיב מאת ישמעאל בן־נתניה מן־המצפה אחר הכה את־גדליה בן־אחיקם גברים אנשי המלחמה ונשים וטף וסרסים אשר השיב מגבעון : וילכו וישבו בגרות כמוהם אשר־אצל בית לחם ללכת לבוא מצרים : מפני הכשדים כי יראו מפניהם כי־הכה ישמעאל בן־נתניה את־גדליהו בן־אחיקם אשר־הפקיד מלך־בבל בארץ :

מב ויגשו כל־שרי החילים ויוחנן בן־קרח ויזניה בן־הושעיה וכל־העם מקטן ועד־גדול : ויאמרו אל־ירמיהו הנביא תפל־נא תחנתנו לפניך והתפלל בעדנו אל־יהוה אלהיך בעד כל־השארית הזאת כי־נשארנו מעט מהרבה כאשר עיניך ראות אתנו : ויגד־לנו יהוה אלהיך את־הדרך אשר נלך־בה ואת־הדבר אשר נעשה :

(Marginal Masoretic notes: ב׳ ית · ד׳ · ה׳ · ב׳ מתמן סבי · ג׳ · ל׳ · ז׳ רפי׳ · ג׳ · ג׳ ב׳ כתיב׳ לית׳ · י׳ · ה׳ · ב׳ חס׳ יוד קרית׳ ל׳ · כמהם ק׳ · ל׳ ט׳ · ו׳ ל״כ בטע׳ · ל׳ · ד׳ רפין · ג׳)

וגובא די רמא תמן ישמעאל ית כל פגרי גבריא די קטל ביד גדליה הוא דעבד מלכא אסא כד צר עלוהי בעשא מלכא דישראל יתיה מלי ישמעאל בר נתניה קטילין : ושבא ישמעאל ית כל שארא דעמא די במצפיא ית בנת מלכא וית כל עמא דאשתארו במצפיא דמני נבוזר אדן רב קטוליא על גדליה בר אחיקם ושבינון ישמעאל בר נתניהו ואזל למיעבר לות בני עמון : ושמע יוחנן בר קרח וכל רבני חילותא די עמיה ית כל בישתא דעבד ישמעאל בר נתניה : ודברו ית כל גבריא ואזלו לאגחא על ישמעאל בר נתניה ואשכחו יתיה על בריכת מיין סגיאין די בגבעון : והות כד חזא כל עמא דעם ישמעאל ית יוחנן בר קרח וית כל רבני חילותא די עמיה וחדיאו : ואסתחרו כל עמא דשבא ישמעאל מן מצפיא ותבו ואזלו לות יוחנן בר קרח : וישמעאל בר נתניה אשתיזב בתמניא גברין מן קדם יוחנן בר קרח ואזל לות בני עמון : ודבר יוחנן בר קרח וכל רבני חילותא די עמיה ית כל שארא דעמא דאתיב מלות ישמעאל בר נתניה מן מצפיא בתר דיקטל ית גדליה בר אחיקם גברין גברי עבדי קרבא ונשיא וטפלא ורברביא די אתיב מגבעון : ואזלו ויתיבו בגירות דיהב דוד לכמהם בר ברזילי גלעדאה די בסטר בית לחם למיזל למיעל למצרים : מן קדם כסדאי ארי דחילו מן קדמיהון ארי קטל ישמעאל בר נתניה ית גדליה בר אחיקם דמני מלכא דבבל בארעא : וקריבו כל רבני חילותא ויוחנן בר קרח ויזניה בר הושעיה וכל עמא מזעירא ועד רבא : ואמרו לירמיה נביא תתקביל כען בעותנא קדמך וצלי עלנא קדם יי אלהך על כל שארא הדין ארי אשתארנא זעיר מסגי כמא דעינך חזין יתנא : ויחוי לנא יי אלהך ית אורחא דנהך בה וית פתגמא דנעביד :

רשי

אשר הכה ביד גדליהו · מתוך שהיה לו לחוש לעצת יוחנן בן קרח ולא חש העלה עליו הכתוב כאילו הרגן על ידו : אל מים רבים · אל בריכת מיין סגיאין : בגרות כמהם · בגרות דיהב דוד לכמהם בן ברזילי הגלעדי כששב מתלחמת אבשלום כמו שנאמר בספר שמואל אתי יעבר כמהם וגו׳ : ויקול

מסרה

המסרה שמונה זה׳ ג״ב כתוב שם על מ״ס ח׳ בקריא׳ ונראה טעות : וכל שרי ז׳ דסמי׳ וסי׳ והנו נצב על עלתו · יוחנן בן קרח וכל שרי החילים · וישמע יוחנן בן קרח וכל שרי · ויקח יוחנן בן קרח · וחבירו · ולא שמע יוחנן : והאחשדרפנים והפחות : ויאמרו ו׳ בטע׳ רפ׳ וסי׳ הבה נבנה לנו עיר · הבה נלבנה · אבל אשמים · לכו ונפילה גורלו׳ דיונה · למלאכים הבאים · ויאמרו אל ירמיהו הנביא תפל נא תחנתינו :

(ואמתיה ב׳ וסי׳ ויאמר אחריו ויקח אחריהם · עין)

רדק

אשר הכה ביד גדליהו · בסבת גדליהו כי הוא היה סבה להריגת כלם כי בעבורו באו למצפה לכבודו וכיון שהרג גדליהו הרג גם כן אשר היו עמו והבאים אליו וכן היד יואב אתך כלו׳ סבתו אם הוא סבב את הדבר ויש לפרש ביד גדליה במקו׳ גדליהו כלומר במקום שהיה בו במצפה וכן ויד תהיה לך איש על ידו פירושו מקום ורז״ל אמרו וכי גדליהו הרגם והלא ישמעאל הרגם אלא כיון שהיה לו לחוש על עצת יוחנן ולא חש מעלה עליו הכתוב כאילו הרגנו בידו : אשר עשה המלך אסא מפני בעשא · לא נזכר זה הבור אלא במקום הזה · ותרגם יונתן הוא דעבד מלכא אסא כד צר עלוהי בעשא : ואת בנות המלך · כי לא הכה ישמעאל אלא אנשי המלחמה שהיו במצפה אבל העם שלא היו אנשי המלחמה והנשים והטף שבה אותם ישמעאל ובנות המלך שנשארו עם גדליה גם כן שבה אותם ולא הגלם נבוזר אדן עם הגלות לא השאירם עם דלת העם ולא ידענו אם היו בנות המלך צדקיהו או יהויכין או יהויקים : לעבור את בני עמון · כמו אל בני עמון וכן והראה את הכהן כמו אל הכהן את מי הגדת מלין כמו אל מי : אל מים רבים אשר בגבעון · כמו על וכן אל ההרים לא אכל כמו על ותרגם יונתן ועל ברכת מיין סגיאין די בגבעון : וסריסים · תרגם יונתן ורברביא : בגרות כמהם · במקום שגר שם כמהם בן ברזילי אולי הוא בנה אותו ובא לגור שם לפי׳ נקרא על שמו ויונתן תרגם בגרות דיהיב דוד לכמהם ברזילי גלעדאה : אשר

רד"ק

אמר אנו שולחים · אנו כתיב וקרי אנחנו והענין אחד אלא שמלת אנו לא נמצא במקרא עוד אלא זה אבל הוא נהוג בלשון משנה ובתלמוד : אם טוב תשבו · שוב מקור בחסרון פ"א הפעל ומשפטו בתשלומו ישוב ואף על פי שאין המנהג במקור שהוא בזה המשקל בנחי הפ"א לבא חס' הנח כמוהו ידעתי כי כל תוכל כמו יכול : והשיב אתכם אל אדמתכ' · על הגולים אמר ואמר אתכם כי הרוב גלו והמעט ככלל ברוב :
לאלה

רש"י

וקול שופר · שתוקעין הצופים להזהיר את העם : וטמנתם

והמה י' ר"פ וסימ' נמסר בישעיה סימ' ס"ג : אם ח' ר"פ בספרא וסי' אם עונינו ענו בנו י"י · אם ימשו החקים האלה : אם שוב תשבו בארץ · אם יסתר איש במסתרים ואני · אם יצאתי השדה והנה חללי · אם תשוב ישראל נאם י"י אלי · אם טוב ואם רע בקול · אם בוצרים באו לך אם שודדי לילה : נחמה אל ז' בליש' וסימ' נמסר בשמואל ב' ריש סימ' י' : ואתן ג' וסימ' מאשר יקרת בעיני נכבדת · ואנכי אמרתי איך אשיתך · ואתן לך

ויאמר אליהם ירמיהו הנביא
שמעתי הנני מתפלל אל־יהוה
אלהיכם כדבריכם והיה כל־הדבר
אשר־יענה יהוה אתכם אגיד לכם
לא־אמנע מכם דבר : והמה אמרו
אל־ירמיהו יהי יהוה בנו לעד אמת
ונאמן אם־לא ככל־הדבר אשר
ישלחך יהוה אלהיך אלינו כן נעשה
: אם־טוב ואם־רע בקול יהוה
אלהינו אשר אנו שלחים אתך
אליו נשמע למען אשר ייטב־לנו כי
נשמע בקול יהוה אלהינו :
ויהי מקץ עשרת ימים
ויהי דבר־יהוה אל־ירמיהו :
ויקרא אל־יוחנן בן־קרח ואל כל־
שרי החילים אשר אתו ולכל־העם
למקטן ועד־גדול : ויאמר אליהם
כה־אמר יהוה אלהי ישראל אשר
שלחתם אתי אליו להפיל תחנתכם
לפניו : אם־שוב תשבו בארץ
הזאת ובניתי אתכם ולא אהרס
ונטעתי אתכם ולא אתוש כי נחמתי
אל־הרעה אשר עשיתי לכם : אל־
תיראו מפני מלך בבל אשר־אתם
יראים מפניו אל־תיראו ממנו נאם־
יהוה כי־אתכם אני להושיע אתכם
ולהציל אתכם מידו : ואתן לכם
רחמים ורחם אתכם והשיב אתכם
אל־אדמתכם : ואם־אמרים אתם
לא נשב בארץ הזאת לבלתי שמע
בקול יהוה אלהיכם : לאמר לא כי
ארץ מצרים נבוא אשר לא־נראה
מלחמה וקול שופר לא נשמע
וללחם לא־נרעב ושם נשב : ועתה
לכן שמעו דבר־יהוה שארית יהודה
כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל
אם־אתם שום תשמון פניכם לבא
מצרים ובאתם לגור שם :
והיתה החרב אשר אתם יראים
ממנה שם תשיג אתכם בארץ מצרים
והרעב אשר־אתם דאגים ממנו שם
ידבק אחריכם מצרים ושם תמתו :
ויהיו כל־האנשים אשר־שמו
את־פניהם לבוא מצרים לגור שם
ימותו בחרב ברעב ובדבר ולא־
יהיה להם שריד ופליט מפני הרעה אשר אני מביא עליהם :

ואמר להון ירמיה נביא שמעית
הא אנא מצלי קדם יי אלהכון
כפתגמיכון ויהי כל פתגם דיתיב
יי יתכון אחוי לכון לא אמנע
מנכון פתגם : ואינון אמרו לירמיה
יהי מימרא דיי בנא לסהיד קשוט
ומהימן אם לא ככל פתגמיא די
שלחינך יי אלהך לותנא כן נעביד
: אם טב ואם ביש למימרא דיי
אלהנא די אנחנא שולחין יתך
לקדמוהי נקביל בדיל דייטב לנא
ארי נקביל למימרא דיי אלהנא :
והוה מסוף עשרא
יומין והוה פתגם נבואה מן קדם
יי עם ירמיה : וקרא ליוחנן בר
קרח ולכל רבני חילותא דעמיה
ולכל עמא למזעיר ועד רבא ואמר
להון כדנן אמר יי אלהא דישראל
דשלחתון יתי לקדמוהי למבעי
בעותכון קדמוהי : אם מיתב
תיתבון בארעא הדא ואבני יתכון
ולא איפגר ואקיים יתכון ולא
אטלטל ארי תבית מן בישתא
דעבדית לכון : לא תדחלון מן
קדם מלכא דבבל די אתון דחלין
מן קדמוהי לא תדחלון מיניה
אמר יי ארי בסעדכון מימרי
למפרק יתכון ולשיזבא יתכון
מן ידיה : ואתן לכון רחמין
וירחם עליכון ויתיב יתכון
לארעכון : ואם אמרין אתון לא
נתיב בארעא הדא בדיל דלא
לקבלא למימרא דיי אלהכון :
למימר לא אלהן לארעא דמצרים
ניעול דלא נחזי עבדי קרבא וקל
שופרא לא נשמע וללחמא לא
נכפן ותמן נתיב : וכען בכן
קבילו פתגמא דיי שארא דבית
יהודה כדנן אמר יי צבאות אלהא
דישראל אם אתון שואה תשוון
אפיכון למיעל למצרים ותעלון
לאתותבא תמן : ותהי חרבא
די אתון דחלין מיניה תמן תדביק
יתכון בארעא דמצרים וכפנא די
אתון יצפין מיניה תמן ידביק
בתריכון למצרים ותמן תמותון :
והוו כל גבריא דשויאו ית אפיהון
למיעל למצרים לאתותבא תמן
יתקטלון בחרבא בכפנא ובמותא
ולא יהי להון שאר ומשיזב מן קדם
בישתא די אנא מייתי עליהון :

מסרה

רחמים ורחם : נראה ה' בקריא' וסימ' ימהר יחישה מעשהו · כחשו ביי' ויאמרו לא הוא · לאמ' לא כי ארץ מצרי' נבוא · נשבימה לכרמ' נראה · באורך נראה אור : תשימון ג' בקרי' וסימ' לא תשימון עליו נשך · אם שום תשימון פניכ' · עד אנה תשימון קנצי למלין : אנך

נתך ג׳ וסימ׳ ויחדלו הקולות והברד ומטר · עד נתך מים עליהם · כאשר נתך אפי · ובכל ה׳ בקריא׳ וסימ׳ בכל חקתיו ובכל משפטיו תעשו · ובכל החזון הזה דר״ה · כי התעיתים בנפשתיכם · ובכל החזון הזה · ובכל בחי הכינתי לבית יי׳ אלהי דר״ה · תמותו ז׳ מ״ל וסימ׳ נמסר בסדר מקץ · וכל שרי ז׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא סימ׳ מ״א · ואת ירמיהו ב׳ וסימ׳ וישלח המלך · אשר הניח נבוזר אדן רב טבחים · ואת ברוך ב׳ וסימ׳ ואת

כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר נִתַּךְ אַפִּי וַחֲמָתִי עַל יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם כֵּן תִּתַּךְ חֲמָתִי עֲלֵיכֶם בְּבֹאֲכֶם מִצְרָיִם וִהְיִיתֶם לְאָלָה וּלְשַׁמָּה וְלִקְלָלָה וּלְחֶרְפָּה וְלֹא תִרְאוּ עוֹד אֶת הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ דִּבֶּר יְהוָה עֲלֵיכֶם שְׁאֵרִית יְהוּדָה אַל תָּבֹאוּ מִצְרָיִם יָדֹעַ תֵּדְעוּ כִּי הַעִידֹתִי בָכֶם הַיּוֹם׃ כִּי הִתְעֵתֶים בְּנַפְשׁוֹתֵיכֶם כִּי אַתֶּם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי אֶל יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לֵאמֹר הִתְפַּלֵּל בַּעֲדֵנוּ אֶל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וּכְכֹל אֲשֶׁר יֹאמַר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כֵּן הַגֶּד לָנוּ וְעָשִׂינוּ׃ וָאַגִּד לָכֶם הַיּוֹם וְלֹא שְׁמַעְתֶּם בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְכֹל אֲשֶׁר שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם׃ וְעַתָּה יָדֹעַ תֵּדְעוּ כִּי בַּחֶרֶב בָּרָעָב וּבַדֶּבֶר תָּמוּתוּ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר חֲפַצְתֶּם לָבוֹא לָגוּר שָׁם׃

מג וַיְהִי כְּכַלּוֹת יִרְמְיָהוּ לְדַבֵּר אֶל כָּל הָעָם אֶת כָּל דִּבְרֵי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם אֲלֵיהֶם אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ וַיֹּאמֶר עֲזַרְיָה בֶן הוֹשַׁעְיָה וְיוֹחָנָן בֶּן קָרֵחַ וְכָל הָאֲנָשִׁים הַזֵּדִים אֹמְרִים אֶל יִרְמְיָהוּ שֶׁקֶר אַתָּה מְדַבֵּר לֹא שְׁלָחֲךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לֵאמֹר לֹא תָבֹאוּ מִצְרַיִם לָגוּר שָׁם׃ כִּי בָּרוּךְ בֶּן נֵרִיָּה מַסִּית אֹתְךָ בָּנוּ לְמַעַן תֵּת אֹתָנוּ בְיַד הַכַּשְׂדִּים לְהָמִית אֹתָנוּ וּלְהַגְלוֹת אֹתָנוּ בָּבֶל׃ וְלֹא שָׁמַע יוֹחָנָן בֶּן קָרֵחַ וְכָל שָׂרֵי הַחֲיָלִים וְכָל הָעָם בְּקוֹל יְהוָה לָשֶׁבֶת בְּאֶרֶץ יְהוּדָה׃ וַיִּקַּח יוֹחָנָן בֶּן קָרֵחַ וְכָל שָׂרֵי הַחֲיָלִים אֵת כָּל שְׁאֵרִית יְהוּדָה אֲשֶׁר שָׁבוּ מִכָּל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר נִדְּחוּ שָׁם לָגוּר בְּאֶרֶץ יְהוּדָה׃ אֶת הַגְּבָרִים וְאֶת הַנָּשִׁים וְאֶת הַטַּף וְאֶת בְּנוֹת הַמֶּלֶךְ וְאֵת כָּל הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר הִנִּיחַ נְבוּזַרְאֲדָן רַב טַבָּחִים אֶת גְּדַלְיָהוּ בֶּן אֲחִיקָם בֶּן שָׁפָן וְאֵת יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא וְאֶת בָּרוּךְ בֶּן נֵרִיָּהוּ׃ וַיָּבֹאוּ אֶרֶץ מִצְרַיִם כִּי לֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה וַיָּבֹאוּ עַד תַּחְפַּנְחֵס׃

וַיְהִי דְבַר יְהוָה אֶל יִרְמְיָהוּ בְּתַחְפַּנְחֵס לֵאמֹר׃ קַח בְּיָדְךָ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת וּטְמַנְתָּם בַמֶּלֶט בַּמַּלְבֵּן אֲשֶׁר בְּפֶתַח בֵּית פַּרְעֹה בְּתַחְפַּנְחֵס לְעֵינֵי אֲנָשִׁים יְהוּדִים׃

אֲרֵי כְדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל כְּמָא דְתַל רוּגְזִי וְחֵימְתִי עַל יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם כֵּן יִתּוּל רוּגְזִי עֲלֵיכוֹן בְּמֵיעַלְכוֹן לְמִצְרַיִם וּתְהוֹן לְמוֹמֵי וּלְצָדוּ וּלְלוּטָא וּלְחִיסוּדִין וְלָא תֶחֱזוֹן עוֹד יָת אַתְרָא הָדֵין׃ גְּזֵירַת פִּתְגָּמָא דַיְיָ עֲלֵיכוֹן שְׁאָרָא דְבֵית יְהוּדָה לָא תֵעֲלוּן לְמִצְרַיִם מִידַע תִּדְעוּן אֲרֵי אַסְהֵידִית בְּכוֹן יוֹמָא דֵין׃ אֲרֵי אַטְעֵיתוּן בְּנַפְשָׁתְכוֹן אֲרֵי אַתּוּן שְׁלַחְתּוּן יָתִי לָקֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן לְמֵימַר צַלִּי עֲלָנָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא וּכְכֹל דְיֵימַר יְיָ אֱלָהָנָא כֵּן חַוִּי לָנָא וְנַעְבֵּיד׃ וְחַוִּיתִי לְכוֹן יוֹמָא דֵין וְלָא קַבֵּילְתּוּן לְמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן וּלְכֹל דִי שְׁלָחַנִי לְוָתְכוֹן׃ וּכְעַן מִידַע תִּדְעוּן אֲרֵי בְּחַרְבָּא בְּכַפְנָא וּבְמוֹתָא תְמוּתוּן בְּאַתְרָא דְאִתְרְעֵיתוּן לְמֵיעַל לְאִתּוֹתָבָא תַמָּן׃

וַהֲוָה כַּד שֵׁיצֵי יִרְמְיָה לְמַלָּלָא עִם כָּל עַמָּא יָת כָּל פ פִּתְגָּמַיָא דַיְיָ אֱלָהֲהוֹן דְשַׁלְחֵיהּ יְיָ אֱלָהֲהוֹן לְוָתְהוֹן יָת כָּל פִּתְגָּמַיָא הָאִלֵּין׃ וַאֲמַר עֲזַרְיָה בַּר הוֹשַׁעְיָה וְיוֹחָנָן בַּר קָרֵחַ וְכָל גֻבְרַיָא רַשִׁיעַיָא אָמְרִין לְיִרְמְיָה שִׁקְרָא אַתְּ מִתְנַבֵּי לָא שַׁלְחָךְ יְיָ אֱלָהָנָא לְמֵימַר לָא תֵעֲלוּן לְמִצְרַיִם לְאִתּוֹתָבָא תַמָּן׃ אֲרֵי בָרוּךְ בַּר נֵרִיָה מְגָרֵי יָתָךְ בָּנָא בְּדִיל לְמִמְסַר יָתָנָא בִּידָא דְכַסְדָאֵי לְמִקְטַל יָתָנָא וּלְאַגְלָאָה יָתָנָא לְבָבֶל׃ וְלָא קַבֵּיל יוֹחָנָן בַּר קָרֵחַ וְכָל רַבָּנֵי חֵילְוָתָא וְכָל עַמָּא לְמֵימְרָא דַיְיָ לְמִיתַּב בְּאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה׃ וּדְבַר יוֹחָנָן בַּר קָרֵחַ וְכָל רַבָּנֵי חֵילְוָתָא יָת כָּל שְׁאָרָא דְבֵית יְהוּדָה דְתָבוּ מִכָּל עַמְמַיָא דְאִתְבַּדַּרוּ לְתַמָּן לְאִתּוֹתָבָא בְּאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה׃ יָת גֻבְרַיָא וְיָת נְשַׁיָא וְיָת טַפְלָא וְיָת בְּנָת מַלְכָּא וְיָת כָּל נַפְשָׁתָא דִי שְׁבַק נְבוּזַרְאֲדָן רַב קָטוֹלַיָא עַל גְדַלְיָה בַּר אֲחִיקָם בַּר שָׁפָן וְיָת יִרְמְיָה נְבִיָא וְיָת בָּרוּךְ בַּר נֵרִיָה׃ וַאֲתוֹ לְאַרְעָא דְמִצְרַיִם אֲרֵי לָא קַבִּילוּ לְמֵימְרָא דַיְיָ וַאֲתוֹ עַד תַּחְפַּנְחֵס׃

וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יִרְמְיָה בְּתַחְפַּנְחֵס לְמֵימַר׃ סַב עִמָּךְ אַבְנִין רַבְרְבָן וְתַטְמְרִינוּן ב בְּטִפֵּיל בִּנְיָנָא דִי בִתְרַע בֵּית פַּרְעֹה בְּתַחְפַּנְחֵס לְעֵינֵי גֻבְרִין יְהוּדָאִין׃

רש״י וטמנתם במלט · טיט זו יסוד נופל הי׳ כתיבה כמו מקו׳ מעמד מעשה יסודו לט כמו וילט פניו לאט אותה בתוך הטיט במלבן במלט אכוולופמ״כט בלע״ז׃ ספרירו

רדק לאלה ולשמה ולקללה · פי׳ אלה לקללה כפל הענין במ״ש או פי׳ לאלה לשבועה וכ״תי למומי והוא על דרך והנחתם שמיכם לשבוע׳ לבחירי׃ כי התעתם בנפשותיכ׳ · בכר״י הע״ן ופירוש התעתם אותי ברצונכם כלומר במה שהיה בנפשותיכם כמו אם יש את נפשכם כלומר לא הראיתם לי בפיכם מה שהיה בלבבכם כי ה׳ הכיר מהם ירמיהו כי דעתם ללכת למצרים לפיכך אמ׳ להם׃ ואגיד לכם היום ולא שמעתם · כי עדין לא כלה דבריו ולא ענו אותו אלא הכיר בהם כי דעתם היה ללכת למצרים על כל פנים׃ את גדליהו · עם גדליהו׃ במלט במלבן · מלט הוא החומר שעושים מתנו הלבנים או חומר אח׳ מסיד ומחול במלבן במקו׳ שרפת הלבנים או במקו׳ שעושין אותם ויונתן תרג׳ בטפל בניתא׃ את

מסרה
ברוך שאלו לאמ׳ · את הגברים ואת הנשים׃ קח י״ב רפ׳ בקריא׳ וסימ׳ קח נא את ברכתי אשר הבא׳ לך · קח את אהרן ואת בניו אתו · קח את הלוי׳ מתוך בני ישראל · יקח מאתם והיו לעבד את עבדת · קח את הלוים תחת כל בכור · קח את המטה והקהל את העד׳ · קח את אהרן ואת אלעזר בנו והעל · קח את האזור בידך · קח בידך אבנים גדלות וטמנתם במלט · קח לך מגלת ספ׳ · יקח בגדו כי ערב זר בתראה · קח נא מפיו תורה׃

יעשה ד׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר בסדר תזריע׃ מצבות ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ויוציאו את מצבות אוריהו׃ ושבר את מצבות בית שמש׃ ומצבות עזך לארץ תרד׃ וסימ׳ אפקו שמשא לארעא׃ ואין בהם ב׳ וסימ׳ ועל כל ערי יהודה והנם חרבה היום הזה׃ ואין בהם תבונה׃ השבים ג׳ יתירין יוד בליש׳ בקרי׳ וסי׳ נמסר לעיל בסיפרא סי׳ כח׃ לחרבה לשמה לית דכוות׳ דסמיך כן׃ נפשתכם דעליה ועתה כה אמר יי׳ אלה׳ צבאות אלהי ישראל

וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי שֹׁלֵחַ וְלָקַחְתִּי אֶת נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל עַבְדִּי וְשַׂמְתִּי כִסְאוֹ מִמַּעַל לָאֲבָנִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר טָמָנְתִּי וְנָטָה אֶת שַׁפְרוּרוֹ עֲלֵיהֶם׃ וּבָאה וְהִכָּה אֶת אֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר לַמָּוֶת לַמָּוֶת וַאֲשֶׁר לַשְּׁבִי לַשְּׁבִי וַאֲשֶׁר לַחֶרֶב לֶחָרֶב׃ וְהִצַּתִּי אֵשׁ בְּבָתֵּי אֱלֹהֵי מִצְרַיִם וּשְׂרָפָם וְשָׁבָם וְעָטָה אֶת אֶרֶץ מִצְרַיִם כַּאֲשֶׁר יַעְטֶה הָרֹעֶה אֶת בִּגְדוֹ וְיָצָא מִשָּׁם בְּשָׁלוֹם׃ וְשִׁבַּר אֶת מַצְּבוֹת בֵּית שֶׁמֶשׁ אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְאֶת בָּתֵּי אֱלֹהֵי מִצְרַיִם יִשְׂרֹף בָּאֵשׁ׃

מד הַדָּבָר אֲשֶׁר הָיָה אֶל יִרְמְיָהוּ אֶל כָּל הַיְּהוּדִים הַיֹּשְׁבִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם הַיֹּשְׁבִים בְּמִגְדֹּל וּבְתַחְפַּנְחֵס וּבְנֹף וּבְאֶרֶץ פַּתְרוֹס לֵאמֹר׃ כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אַתֶּם רְאִיתֶם אֵת כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר הֵבֵאתִי עַל יְרוּשָׁלַםִ וְעַל כָּל עָרֵי יְהוּדָה וְהִנָּם חָרְבָּה הַיּוֹם הַזֶּה וְאֵין בָּהֶם יוֹשֵׁב׃ מִפְּנֵי רָעָתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ לְהַכְעִסֵנִי לָלֶכֶת לְקַטֵּר לַעֲבֹד לֵאלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יְדָעוּם הֵמָּה אַתֶּם וַאֲבֹתֵיכֶם׃ וָאֶשְׁלַח אֲלֵיכֶם אֶת כָּל עֲבָדַי הַנְּבִיאִים הַשְׁכֵּים וְשָׁלֹחַ לֵאמֹר אַל נָא תַעֲשׂוּ אֵת דְּבַר הַתֹּעֵבָה הַזֹּאת אֲשֶׁר שָׂנֵאתִי׃ וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא הִטּוּ אֶת אָזְנָם לָשׁוּב מֵרָעָתָם לְבִלְתִּי קַטֵּר לֵאלֹהִים אֲחֵרִים׃ וַתִּתַּךְ חֲמָתִי וְאַפִּי וַתִּבְעַר בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלִַם וַתִּהְיֶינָה לְחָרְבָּה לִשְׁמָמָה כַּיּוֹם הַזֶּה׃

וְעַתָּה כֹּה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לָמָה אַתֶּם עֹשִׂים רָעָה גְדוֹלָה אֶל נַפְשֹׁתֵכֶם לְהַכְרִית לָכֶם אִישׁ וְאִשָּׁה עוֹלֵל וְיוֹנֵק מִתּוֹךְ יְהוּדָה לְבִלְתִּי הוֹתִיר לָכֶם שְׁאֵרִית׃ לְהַכְעִסֵנִי בְּמַעֲשֵׂי יְדֵיכֶם לְקַטֵּר לֵאלֹהִים אֲחֵרִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר אַתֶּם בָּאִים לָגוּר שָׁם לְמַעַן הַכְרִית לָכֶם וּלְמַעַן הֱיוֹתְכֶם לִקְלָלָה וּלְחֶרְפָּה בְּכֹל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃ הֲשְׁכַחְתֶּם אֶת רָעוֹת אֲבוֹתֵיכֶם וְאֶת רָעוֹת מַלְכֵי יְהוּדָה וְאֵת רָעוֹת נָשָׁיו וְאֵת רָעֹתֵכֶם וְאֵת רָעֹת נְשֵׁיכֶם אֲשֶׁר עָשׂוּ בְּאֶרֶץ יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלִָם׃

תרגום

ותימר להון כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל הא אנא שלח ואדבר ית נבוכדנצר מלכא דבבל עבדי ואשוי ית כורסוהי עיל מן אבניא האילין דטמרית ויגוד ית אפדניה עליהון׃ וייתי ויקטיל ית ארעא דמצרים די למות למותא ודי לשביא לשביא ודי לחרבא לחרבא׃ ואדליק אשתא בבתי טעות מצראי ויוקדינון וישבינון דירוקין ית ארעא דמצרים כמא דמתעטיף רעיא ית לבושיה ויפוק מתמן בשלם׃ ויתבר ית קמת בית שמש די בארעא דמצרים וית בתי טעות מצרים יוקיד בנורא׃

פתגם נבואת דהוה עם ירמיה על כל יהודאי דיתבין בארעא דמצרים דיתבין במגדל ובתחפנחס ובממפס ובארע פתרוס למימר׃ כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל אתון חזיתון ית כל בישתא דאיתיתי על ירושלם ועל כל קרויא דבית יהודה ואינון חרבא יומא דין ולית בהון יתיב׃ מן קדם בישתהון דעבדו לארגזא קדמי למהך לאסקא בוסמין למפלח לטעות עממיא דלא ידעונון אתון ואבהתכון׃ ושלחית לותכון ית כל עבדיי נביא מקדים ומשלח למימר לא כען תעבדון ית עיסק תועבתא הדא דרחיקית׃ ולא קבילו ולא ארכינו ית אודנהון למתב מבישתהון בדיל דלא לאסקא בוסמין לטעות עממיא׃ וחל רוגזי וחמתי ודליק בקירויא דבית יהודה ובשוקי ירושלם והואה לחורבא לצדו כיומא הדין׃

וכען כדנן אמר יי אלהי צבאות אלהא דישראל למה אתון גרמין בישתא רבתא על נפשתכון לשיצאה לכון גבר ואתא ועלים וינק מגו בית יהודה בדיל דלא למשבק לכון שארא׃ לארגזא קדמי בעובדי ידיכון לאסקא בוסמין לטעות עממיא בארעא דמצרים דאתון אתן לאתותבא תמן בדיל לשיצאה לכון ובדיל למהויכון ללוטא ולחיסודין בכל עממי ארעא׃ האתנשיתון ית בישות אבהתכון וית בישות מלכיא דבית יהודה וית בישות נשוהי וית בישתכון וית בישות נשיכון דעבדו בארעא דבית יהודה ובשוקי ירושלם׃

רד״ק

את שפרורו כתיב בו״ו וקרי ביו״ד והענין אחד ואותיות אהוי מתחלפו׳ ופירושו אהלו והאהל הנאה כקרא שפריר ליופיו מן אמרי שפר ושפריר בשקל סגריר׃ ובאה והכה׳ כתוב ובאה לשון נקבה על המחנה וקרי ובא לשון זכר על נבוכד נצר׃ ושרפם ושבם׃ ישרוף הבתים שבהם אלהי מצרים וישבה אלהי כסף ואלהי זהב או פירוש ישבה עובדיהם׃ ועטה את ארץ מצרי׳ כלומר יבזוז את כל שללה׃ כאשר יעטה הרועה את בגדו׃ כמו שיתעטף הרועה בבגדו ויכרוך את עצמו בו כן יכרוך הוא כל שלל ארץ מצרים וזכר הרועה לפי שהרועה עומד יומם ולילה במדבר עם הצאן ויתעטף ויתחבק בבגדו היטב מפני קרח הלילה ואדוני אבי ז״ל פירש כמו הרועה שנוסע ממקום למקום והנוסע מן המקום עוטה בגד האהל שיושב בו והולך לו ולא ישאיר דבר באותו מקום׃ בית שמש׃ שהיו עובדים שם לשמש אכר עוד ואת בתי אלהי מצרים ישרף באש לחזק הענין לומר כי כלם ישרוף באש לבזיון אלהיה׳׃ מפני רעתם׃ רעת יושביהם׃ המה אתם ואבותיכם׃ המה יושבי הערים שזכר שמתו או שגלו ולא אתם ואבותיכ׳ לא ידעת׳ אותם׃ השכחתם׃ השי״ן קמוצה והה״א בלא געיא ויש ספרי׳ הה״א בגעיא׃ ואת רעות נשיו׃ נשי כל מלך ומלך וכן ראינו באשת אחאב שעשתה מלכות לאשרה׃

לא

רש״י

שפרירו׃ אהלו ודוגמתו ברוחו שמים שפרה׃ ועטה את ארץ מצרים׃ יכרוך כל שללה ויצא כאשר יכרוך ויגלום הרועה את בגדו וישליכו מעל כתיפיו כשהוא מוליך צאנו לפניו׃ את מצבות בית שמש׃ מזבחות שעשו שם אותם שנתגיירו בימי חזקיהו ששבו׳ סנחריב שהוליך מכוש וממצרי׳ לפני ירושלים ביום ת׳ מפלתו כמו שאמר ישעיה ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות לה׳ צ׳ צבאות עיר ההרס יאמר לאחת ותירגם יונתן עיר קריתא בית שמש דעתידא למיחרב יתאמר דהיא חדא מנהון׃

לא

מסרה
לית דכוו׳ חס׳ דחס׳׃ במעשי׳ י״א כתיב יוד וסימ׳ נמס׳ בישעי׳ סימ׳ נט׃ רעת ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ ושבע הפרות הרקות׃ לא תהיה אחרי רבים׃ ואת רעתיכם ואת רעת נשיכם׃ ב׳ בתראי׳ דבפסו׳ בתרא חס׳׃

חקתי ט' חס' ו' בנביאים ובכתובים וסי' הבית אשר אתה בונה אם תלך · אם שוב תשובון אתם ובניכם · קרע אקרע את הממלכה · יען אשר עזבוני וישתחוו לעשתרת אלהי · ולא אקח את כל הממלכה · למען בחקתי ילכו · לא דכאו עד היום הזה · ועל ריב המה יעמדו למשפט · אם חקתי יחללו · וכל אוריתא דכוו' חס' ו' במ"א עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמר משמרתי : ולשוב ג' בקריא' וסי' חלילה לנו ממנו למרד · ולא

לא דכאו עד היום הזה ולא יראו ולא הלכו בתורתי ובחקתי אשר נתתי לפניכם ולפני אבותיכם : לכן כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני שם פני בכם לרעה ולהכרית את כל יהודה : ולקחתי את שארית יהודה אשר שמו פניהם לבוא ארץ מצרים לגור שם ותמו כל בארץ מצרים יפלו בחרב ברעב יתמו מקטן ועד גדול בחרב וברעב ימתו והיו לאלה לשמה ולקללה ולחרפה : ופקדתי על היושבים בארץ מצרים כאשר פקדתי על ירושלם בחרב ברעב ובדבר : ולא יהיה פליט ושריד לשארית יהודה הבאים לגור שם בארץ מצרים ולשוב ארץ יהודה אשר המה מנשאים את נפשם לשוב לשבת שם כי לא ישובו כי אם פלטים :

ויענו את ירמיהו כל האנשים הידעים כי מקטרות נשיהם לאלהים אחרים וכל הנשים העמדות קהל גדול וכל העם הישבים בארץ מצרים בפתרוס לאמר : הדבר אשר דברת אלינו בשם יהוה איננו שמעים אליך : כי עשה נעשה את כל הדבר אשר יצא מפינו לקטר למלכת השמים והסיך לה נסכים כאשר עשינו אנחנו ואבתינו מלכינו ושרינו בערי יהודה ובחצות ירושלם ונשבע לחם ונהיה טובים ורעה לא ראינו : ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים והסך לה נסכים חסרנו כל ובחרב וברעב תמנו : וכי אנחנו מקטרים למלכת השמים ולהסך לה נסכים המבלעדי אנשינו עשינו לה כונים להעצבה והסך לה נסכים :

ויאמר ירמיהו אל כל העם על הגברים ועל הנשים ועל כל העם הענים אתו דבר לאמר : הלא את הקטר אשר קטרתם בערי יהודה ובחצות ירושלם אתם ואבותיכם מלכיכם ושריכם ועם הארץ אתם זכר יהוה ותעלה על לבו :

לא פסקו עד יומא הדין ולא דחילו ולא הליכו באוריתי ובקימי דיהבית קדמיכון וקדם אבהתכון : בכין כידנן אמר יי צבאות אלהא דישראל הא אנא משוי אפי בכון לבישא ולשיצאה ית כל דבית יהודה : ואסב ית שארא דבית יהודה דשויאו אפיהון למיעל לארעא דמצרים לאתותבא תמן ויסופון כולהון בארעא דמצרים יתרמון בחרבא ובכפנא יסופון מזעירא ועד רבא בחרבא ובכפנא ימותון ויהון למומי ולצדו וללוטא ולחיסודין : ואסער על דיתבין בארעא דמצרים כמא דאסערית על ירושלם בחרבא בכפנא ובמותא : ולא יהי שאר ומשיזיב לשארא דבית יהודה דאתן לאתותבא תמן בארעא דמצרים ולמתב בארעא דבית יהודה דאינון מטען ית נפשהון למתב למיתב תמן ארי לא יתובון אילהין משיזבין : ואתיבו ית ירמיה כל גבריא דידעין ארי מסקן בוסמין נשיהון לטעות עממיא וכל נשיא דקיימן קהלא רבא וכל עמא דיתבין בארעא דמצרים בפתרוס למימר : פתגמא דמללתא עמנא בשמא דיי לית אנחנא צבן לקבלא מינך : ארי מיעבד נעביד ית כל פתגמא דנפק מפומנא לאסקא בוסמין לכוכבת שמיא ולנסכא לה ניסכין כמא דעבדנא אנחנא ואבהתנא מלכנא ורברבנא בקרוייא דבית יהודה ובשוקי ירושלם והוינא סבעין לחמא והוינא שלן שליוא ובישתא לא חזינא : ומן עידן דאתמנענא לאסקא בוסמין לכוכבת שמיא ולנסכא לה ניסכין חסרנא כולא ובחרבא ובכפנא ספנא : וארי אנחנא מסקן בוסמין לכוכבת שמיא ומנסכן לה ניסכין הבר מגברנא עבדנא לה כרדיטין לטעותא ומנסכן לה נסכין : ואמר ירמיה לכל עמא לגבריא ולנשיא ועל כל עמא דמתיבין יתיה פתגמא למימר : הלא ית בוסמניא דאסקתון בקרויא דבית יהודה ובשוקי ירושלם אתון ואבהתכון מלכיכון ורברביכון ועמא דארעא יתהון דכר יי וגלי קדמוהי :

רשי

לא דוכאו · לא נדכא לבם מרעתם : כי אם פליטים ירמיה וברוך חזרו משם שהגלם נבוכד נצר כשכבשה ארץ מצרים בידו · בעמרים ושבע למלכו כך שנוייה בסדר עולם : המבלעדי אנשינו · שלא מדעתם : כונים להעציבה · דפוסים ברמות עציב : ולא

רדק

לא דכאו עד היום הזה · לא נכנעו ולא שמו עצמם דכאים מפני העונם שהשיגם על רעתם מעשו : למלכת השמים · רוצה לומר למעשה השמים והם הכוכבים מלאכת האל ית' והוא חסר אלף · וכן האחרים אמר בפרשה · ויש מפרשים למלכת משרש מלך ומעניינו כלומר כוכב גדול אשר בשמים שהוא מלך על האחרים והוא השמש · ותרגם יונתן ולכוכבת שמיא : ונהיה טובים · שהיינו בשלוה ובטובה : ומן אז חדלנו · והם לא חדלו אלא היו אומרים אם באה לנו רעה לא באה אלא מפני שפסקנו לקטר ולא הייתנו זריזי' כבראשונה לפיכך ענה להם הנביא הלא את הקטר : מקטרים · בא בו"ד מ"ם לנקבות כמו נשים פלגש' לבנים חטים שעורים ודומיהם : המבלעדי אנשינו · תאמר הנשים כי הן עקר המעשה : כונים · הם מיני מאכלים שהיו מכינים ומגישים למלכת השמים ויונתן תרגם כרדוטין : להעציבה · על דרך הכנוי · רוצה לומר לשמחה · והה"א רפה ומשפטה במפיק · כי היא לכנוי והכנוי למלאכת השמים כי בלשון נקבה זוכר אותה כמו שאמר לה והה"א רפה ודינה במפיק · כתבנו הדומים לה בספר מכלל בחלק הראשון ממנו : הקטר · שם בפלס והדבר אין בהם · לו נקם ושלם : אותם זכר יי' · כל הקטרים שקטרתם כי רבים היו האלוהות כמו שכתוב כי מספר עריך וגו' ולכל אחד היה מיוחד קטרו כי הקטר שם כללי : ותעלה על לבו · אותה הקטרת · כי קטרת וקטר אחד ואמרו בלשון זכר ובלשון נקבה : ובעונותיו

מסרה

יהיה פליט ושריד · כי בשובכם על יי' · וכל הנשים ג' בקריאה וסימ' אשר נשא לבן אתנה : הידעים כי מקטרות נשיהם · יתנו יקר לבעליהן · אנ"ך : הדבר ד' בטעם בספרא וסי' נמסר בסיפרא ריש סימ' לה' : ונהיה ב' וסי' ונהיה עליה עד פת' השער · ונשבע לחם ונהיה טובים : וכי י"ד ר"פ בנביאים וסי' וכי ירדף גאל הדם אחריו · וכי הקים יי' להם · וכי ימצא איש · וכי תאמרון אלי אל יי' דמלכים · וכי יאמרו אליכ' דרשו · וכי תאמר אלי אל יי' דישעיה · וכי תאמר בלבבך · וכי ישאלך העם הזה · וכי יאמרו חשרים · וכי אנחנו מקטרים · וכי יתן מתנה · וכי תאכלו וכי תשתו · וכי תנישון עור לזבח אין רע · וכי יעשה הנשיא נדבה :

וכתורתו ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסימ׳ מפני אשר קטרתם · כי אם בתורת יי׳ חפצו · ובתורתו מאנו ללכת · קדמא חס׳: ותדברנה ג׳ וסימ׳ ובעת מותה ותדברנה הנצבות · לא כי בנך המת ובני החי · ותדברנה בפיכם דס׳: הגדול כל נביאים וכתובי׳ מ״ל וכל אוריתא חס׳ במ״ח מ״ל וס׳ ופלוגתא דמטע׳ תמצא במסר׳ רבתא בערך גדול: מתי מספר ה׳ בקריאה וסימ׳ ונאספו עלי והכני ונשמדתי · והפיץ יי׳ אתכם בעמים · ופליטי חרב ישובון ·

ולא יוכל יהוה עוד לשאת מפני רע מעלליכם מפני התועבת אשר עשיתם ותהי ארצכם לחרבה ולשמה ולקללה מאין יושב כהיום הזה: מפני אשר קטרתם ואשר חטאתם ליהוה ולא שמעתם בקול יהוה ובתרתו ובחקתיו ובעדותיו לא הלכתם על כן קראת אתכם הרעה הזאת כיום הזה:

ויאמר ירמיהו אל כל העם ואל כל הנשים שמעו דבר יהוה כל יהודה אשר בארץ מצרים: כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל לאמר אתם ונשיכם ותדברנה בפיכם ובידיכם מלאתם לאמר עשה נעשה את נדרינו אשר נדרנו לקטר למלכת השמים ולהסך לה נסכים הקים תקימנה את נדריכם ועשה תעשינה את נדריכם:

לכן שמעו דבר יהוה כל יהודה הישבים בארץ מצרים הנני נשבעתי בשמי הגדול אמר יהוה אם יהיה עוד שמי נקרא בפי כל איש יהודה אמר חי אדני יהוה בכל ארץ מצרים: הנני שקד עליהם לרעה ולא לטובה ותמו כל איש יהודה אשר בארץ מצרים בחרב וברעב עד כלותם: ופליטי חרב ישבון מן ארץ מצרים ארץ יהודה מתי מספר וידעו כל שארית יהודה הבאים לארץ מצרים לגור שם דבר מי יקום ממני ומהם: וזאת לכם האות נאם יהוה כי פקד אני עליכם במקום הזה למען תדעו כי קום יקומו דברי עליכם לרעה:

כה אמר יהוה הנני נתן את פרעה חפרע מלך מצרים ביד איביו וביד מבקשי נפשו כאשר נתתי את צדקיהו מלך יהודה ביד נבוכדראצר מלך בבל איבו ומבקש נפשו:

הדבר אשר דבר ירמיהו הנביא אל ברוך בן נריה בכתבו את הדברים האלה על ספר מפי ירמיהו בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה לאמר: כה אמר יהוה אלהי ישראל עליך ברוך:

ולא הות רעוא קדם יי׳ עוד דלא למישבק מן קדם בישות עובדיכון מן קדם תועבתא דעבדתון והות ארעכון לחורבא ולצדו וללוטא מבלי יתיב כיומא הדין: מן קדם דאסקתון בוסמין ודחבתון קדם יי׳ ולא קבילתון למימרא דיי׳ ובאורייתיה ובקימוהי ובסהדותיה לא הליכתון על כן ערעת יתכון בישתא הדא כיומא הדין:

ואמר ירמיה לכל עמא ולכל נשיא קבילו פתגמא דיי׳ כל דבית יהודה די בארעא דמצרים: כדנן אמר יי׳ צבאות אלהא דישראל למימר אתון ונשיכון וגזרתון בפומכון וברעותכון קיימתון למימר מעבד נעביד ית נדרנא די נדרנא לאסקא בוסמין לכוכבת שמיא ולנסכא ליה ניסכין אקמא תקימון ית נדריכון ומעבד תעבדון ית נסכיכון:

בכן קבילו פתגמא דיי׳ כל דבית יהודה דיתבין בארעא דמצרים הא אנא קיימית בשמי רבא אמר יי׳ אם יהי עוד שמי מתקרי בפום כל אנש יהודה אמר קיים הוא יי׳ אלהים בכל ארעא דמצרים: הא אנא מסער עליהון לבישא ולא לטבא ויסופון כל אנש יהודה די בארעא דמצרים בחרבא ובכפנא עד דישתיצון: ומשיזבי חרבא יתובון מן ארעא דמצרים לארעא דבית יהודה עם דמניין וידעון כל שארא דבית יהודה דאתן לארעא דמצרים לאיתותבא תמן פתגם דמן יתקיים אם דילי ואם דילהון: ודא לכון אתא אם יי׳ ארי אנא מסער עליכון באתרא הדין בדיל דתידעון ארי אתקיימא יתקיימון פתגמי עליכון לבישא: כדנן אמר יי׳ הא אנא מסר ית פרעה חבירא מלכא דמצרים ביד בעלי דבבוהי וביד דבען למקטליה כמא דמסרית ית צדקיהו מלכא שבטא דבית יהודה ביד נבוכדנצר מלכא דבבל בעיל דבביה ודבעא למקטליה: פתגם נבואה דאתנבי

ירמיה נביא על ברוך בר נריה כד כתב ית פתגמיא האילין על ספרא מפומא דירמיה בשתא רביעיתא ליהויקים בר יאשיה מלך שבטא דבית יהודה למימר: כדנן אמר יי׳ אלהא דישראל עלך ברוך:

רדק

בעדותיו · בסוף הדלת ובחולם הוי״ו: ותדברנה בפיכם · הוי״ו בענין כאשר כוי״ו אם לא ישבעו וילינו וספתי רננות יהלל פי אמר כאשר דברתם בפיכם: ובידכם מלאתם · כלומר כן מלאתם בידכם ואחרי כן פי׳ הדבור והמעשה ואמר כנגד הנשים ואף על פי שאמר אתם ונשיכם כי עיקר המעשה היה בנשים כ כמו שאמר: אם יהיה עוד שמי נקרא · כיון שאין שומעים מה שאומר להם הנביא בשמי לא יהיה שמי עוד נזכר בפיהם: כי תאכלם חרב ורעב · הפך מה שאמר אשר לא נראה מ מלחמה וללחם לא נרעב: בפי כל איש יהודה · בפי רובם כי צדיקים היו בהם כמו ירמיהו וברוך בן נריה ואמר עד כלות אחר שאמר ותמו לתוספת באור וחוזק הענין ומה שאמר כל רוצה לומר רובם שהרי אמר ופליטי חרב ומה שאמר עד כלותם הוא דרך הפלגה: מתי מספר · כמו ירמיהו הנביא וברוך בן נריה ומעטים אחרים צדיקים שהיו בהם: וזאת לכם האות · כי כשתראו בקרוב נבוכד נצר בא אל פרעה כמו שנבאתי לכם תדעו כי סופכם לכלות בארץ מצרים: כי קום יקומו · קום בחולם מקור כמו ושוב אשוב: פרעה חפרע · בחי״ת וכן היה כנוי שם אותו פרעה שהיה ב בימים ההם ויש אומרים כי החי״ת מקום ה״א וזאת פרעה ב בהפך האותיות רוצה לומר כי יהיה פרוע מן כי פרעה אהרן ותרגם יונתן פרעה חבירא: את הדברים האלה · הנזכרים למעלה מראש הספר עד השנה הרביעית ליהויקים כמו שכתוב למעלה: אמרת

רשי

ולא יוכל יי׳ עוד לשאת · כמו ולא יכול: פרעה חפרע · פרעה חבירא וחי״ת זו משמש במקום ה״א: ומנוחה

מסרה

בהיותכם מתי מספר · ומהם ו׳ בקריאה וסימ׳ דבר מי יקום · ומהם עוד תקח · ומהם מן בני שמעון · ומהם על כלי העבוד׳ ודבתריה ומהם ממנים · ומהם לא נבקש יד׳ מנהון רפ׳ איבון ד׳ בקריא׳ וסימ׳ בשמואל א׳ סימן כד׳:

אמרת. כי יסף יי' יגון על מכאובי. פירוש כי ברוך היה מתרעם על הנבואה ובעת שהיה כותב דברי הנבואה מפי ירמיהו ולו לא הגיע דבר הנבואה התרעם ואמר אוי נא לי. ובדרש המכאוב הוא מה שהיו מכאיבים אותו ישראל בחרפה ובוז והיגון דבר הנבואה שלא באת אליו והוא הכין עצמו אליה בכל אשר יכול אלא שלא היתה לו הככה טבעית בעת היצירה כמו שכתבנו בתחילת הספר. ובדרש ברוך היה מתרעם על הנבואה אמר יהושע שמש משה רבינו ושרתה עליו רוח הקדש אלישע שמש אליהו ושרתה עליו רוח הקדש מה נשתנתי אני מכל תלמידי הנביאים. אוי נא לי כי יסף יי' יגון על מכאובי ומנוחה לא מצאתי ואין מנוחה אלא נבואה שנאמר כנוח עליהם מה המקום משיבו הנה אשר בניתי אני הורס וגו': ואתה תבקש לך גדולות. ואין גדולות אלא נבואות שנאמר ספרה נא לי את כל הגדולות וגו' ואומר ואגידה לך גדולות ובצורות אמר הקב"ה ברוך אם אין כרם סייג למה באין אין רועה למה ומפני מה כי הנני מביא רעה על כל בשר וגו' הרי בכל מקום אתה מוצא שאין הנביאים מתנבאים אלא בזכותן של ישראל וכן תרג' יונתן ומנוחה לא מצאתי ונבואה לא אשכחית: ואת כל הארץ היא. כל הארץ כמו שהיא כלה אהרוס ואתוש כמו שאמר הנני מביא רעה על כל בשר כמו שהתנבא ירמיהו על האומות ויונתן תרגם וית כל ארעא דישראל דילי היא: למצרים. נבא תחילה על פורענות מלך מצרים שבאה לו מחוץ לארצו והוא כאשר הלך על נהר פרת בכרכמיש אחר שלכד מלך אשור ומלך ארם כמו שאמ' הלא ככרכמיש כלנו וגו' והלך שם פרעה נכה בימי יאשיהו וארכו לו ימי המצו' שם עד השנה הרביעית ליהויקים ועלה עליו נבוכד נצר ונאמר עליו נבואה זו ואחר כן נבא על ארץ מצרים שיכבשנה נבוכד נצר: אשר הכה נבוכד נצר מלך בבל בשנת הרביעית. מנהג הלשון לבוא סמוך על המספר וכן בשנת שלש למלכו ואחרים זולתו: פרעה נכה. תרגם יונתן פרעה חגירא: ערכו מגן. כנגד חיל נבוכד נצר שיערכו להלח' על חיל פרעה או אמר כנגד חיל פרעה שיערכו לעמוד כנגד חיל נבוכ' נצר הבא עליהם: וצנה. כמו מגן אלא שהוא עשוי בתכונה אחרת ותי' יונתן סדרו עגילין ותריסין: אסרו הסוסים. כמו ויאסר את רכבו: ועלו הפרשים. אותם הפרשים עלו על הסוסי' שתאסרו: והתיצבו בכובעים. התיצבו על הסוסי' בכובעים שבראשיכם: מרקו הרמחים: מרקו אותם מהחלודה ונחצחו אות': לבשו הסריונות. הם לבושי הברזל שעשוים טבעות טבעות: מדוע. המה חתים. חיל מצרים ראיתי חתים מפני חיל נבוכ' נצר מדוע היה זה אפפה גבורתם: נסוגים אחור. שבים לאחור מפני חיל נבוכד נצר: יכתו. ענין שבר וכתיתה: ומנוס נסו. מנוס שם בפלס מקום: ולא הפנו. לא החזירו פניהם כנגד הרודפים אחריהם אלא נסו בחזקה זהו שאמר ומנוס נסו לחזק המנוס: מגור מסביב. בעודם בקים יהיה להם פחד מסביב שיפחדו שיבאו להם מכל סביבותיה' ויונתן תרגם מגור ענין אסיפה ולא מתפנן למיקם מן קדם דקטלין בחרבא דמתכנשין עליהון מן סחור סחור: אל ינוס. מי שהוא קל ברגליו לא ינוס כי לא יועילו לו כי ישיגוהו הרודפים: ואל ימלט הגבור. ואל יחשב הגבור שימלט אם יעמוד להלחם כנגדם כי לא תועילהו גבורתו ויפול בידם: צפונה. בפאת צפון לכרכמיש כי שם היתה המלחמה או כרכמיש היתה צפונית למצרים לפיכך אמר צפונה וכן אמר למטה בארץ צפון: מי זה. אמר על פרעה דרך לעג מי זה שהיה עולה מן הארץ: כיאור. כמו יאור שעולה ומתפשט בארץ: כנהרות. כמו הנהרות הגדולים כן יתגעשו מימיו של פרעה והוא משל על חילותיו וכיון שהיו עולים כל כך בגבורה איך כשלו ונפלו עתה לפני נבוכד נצר וכפל הענין לחזק עוד ואמר: מצרים כיאור. הראשון יתגעשו מבנין התפעל וזה השני יתגעשו בחולם הגימ"ל מורכבת מן התפעל הדומה למרובע אמר כמו שהנהרות יתגעשו מים כן יתגעשו חילותיו של פרעה בבאו לארץ וענין יתגעשו הוא ענין געש המים ותנועתם בחוזק ויונתן תרגם כיאור כעננא: ויאמר אעלה אכסה ארץ. אעלה בפתח האלף במקום סגול וכן אענה אף אני חלקי כי הם פועלים עומדים ואילו היו מבנין הפעיל היו יוצאין ואיכנו רחוק שתהיה האלף בפתח אף על פי שאין כן המנהג: אובידה. מבנין הפעיל משפטו אאבידה אלא שבא כן להנחה על האלף כמשפט:

אמרת ג' ר"פ וסימ' אך דבר שפתים עצה וגבורה. אוי נא לי. אמרת הנה הבית דד"ה: על הגוים ה' בקריא' וסימ' ראה הפקדתיך היום הזה. שפוך חמתך על הגוים דסיפרא. אשר היה דבר יי' אל ירמיהו. וקצף גדול אני קוצף. מן הממלכות תהיה שפלה: ימלט י"ג בקריא' וסימ' ויאמר אליהו להם תפשו. ויבאו לעשו זכחי'

אָמַרְתָּ אוֹי־נָא לִי כִּי־יָסַף יְהוָה יָגוֹן עַל־מַכְאֹבִי יָגַעְתִּי בְּאַנְחָתִי וּמְנוּחָה לֹא מָצָאתִי׃ כֹּה תֹּאמַר אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה הִנֵּה אֲשֶׁר־בָּנִיתִי אֲנִי הֹרֵס וְאֵת אֲשֶׁר־נָטַעְתִּי אֲנִי נֹתֵשׁ וְאֶת־כָּל־הָאָרֶץ הִיא׃ וְאַתָּה תְּבַקֶּשׁ־לְךָ גְדֹלוֹת אַל־תְּבַקֵּשׁ כִּי הִנְנִי מֵבִיא רָעָה עַל־כָּל־בָּשָׂר נְאֻם־יְהוָה וְנָתַתִּי לְךָ אֶת־נַפְשְׁךָ לְשָׁלָל עַל כָּל־הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר תֵּלֶךְ־שָׁם׃

מו

אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא עַל־הַגּוֹיִם׃ לְמִצְרַיִם עַל־חֵיל פַּרְעֹה נְכוֹ מֶלֶךְ מִצְרַיִם אֲשֶׁר־הָיָה עַל־נְהַר־פְּרָת בְּכַרְכְּמִשׁ אֲשֶׁר הִכָּה נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל בִּשְׁנַת הָרְבִיעִית לִיהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ עִרְכוּ מָגֵן וְצִנָּה וּגְשׁוּ לַמִּלְחָמָה׃ אִסְרוּ הַסּוּסִים וַעֲלוּ הַפָּרָשִׁים וְהִתְיַצְּבוּ בְּכוֹבָעִים מִרְקוּ הָרְמָחִים לִבְשׁוּ הַסִּרְיֹנֹת׃ מַדּוּעַ רָאִיתִי הֵמָּה חַתִּים נְסֹגִים אָחוֹר וְגִבּוֹרֵיהֶם יֻכַּתּוּ וּמָנוֹס נָסוּ וְלֹא הִפְנוּ מָגוֹר מִסָּבִיב נְאֻם־יְהוָה׃ אַל־יָנוּס הַקַּל וְאַל־יִמָּלֵט הַגִּבּוֹר צָפוֹנָה עַל־יַד נְהַר־פְּרָת כָּשְׁלוּ וְנָפָלוּ׃ מִי־זֶה כַּיְאֹר יַעֲלֶה כַּנְּהָרוֹת יִתְגָּעֲשׁוּ מֵימָיו׃ מִצְרַיִם כַּיְאֹר יַעֲלֶה וְכַנְּהָרוֹת יִתְגֹּעֲשׁוּ מָיִם וַיֹּאמֶר אַעֲלֶה אֲכַסֶּה־אֶרֶץ אֹבִידָה עִיר וְיֹשְׁבֵי בָהּ׃

אֲמַרְתָּ וַוי כְּעַן לִי אֲרֵי אוֹסִיף יְיָ דְוָון עַל תַּבְרִי לָאֵיתִי בְּתִנְחָתִי וּנְבוּאָה לָא אַשְׁכָּחִית׃ כִּדְנַן תֵּימַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא דִי בְנֵיתִי אֲנָא אֵיפַגַּר וְיָת דִּי קַיֵּימִית אֲנָא אֲטַלְטֵל וְיָת כָּל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל דִּילִי הִיא׃ וְאַתְּ בָּעֵי לָךְ רַבְרְבָן לָא תִבְעֵי אֲרֵי הָא אֲנָא מַיְתֵי בִּישְׁתָא עַל כָּל בִּסְרָא אֲמַר יְיָ וְאֶתֵּן לָךְ יָת נַפְשָׁךְ לְשֵׁיזָבָא עַל כָּל אַתְרַיָּא דִּי תְהַךְ לְתַמָּן׃ דַּהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עַל יִרְמְיָה נְבִיָּא עַל עַמְמַיָּא׃ לְמִצְרַיִם עַל מַשְׁרְיַת פַּרְעֹה חֲגִירָא מַלְכָּא דְמִצְרַיִם דַּהֲוָה עַל נְהַר פְּרָת בְּכַרְכְּמִישׁ דִּמְחָא נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל בְּשַׁתָּא רְבִיעֵיתָא לִיהוֹיָקִים בַּר יֹאשִׁיָּה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה׃ סַדְּרוּ עֲגִילִין וּתְרִיסִין וְאִתְקְרַבוּ לַאֲגָחָא קְרָבָא׃ טַקִּיסוּ סוּסְוָתָא וְיִסְקוּן פָּרָשַׁיָּא וְיִתְעַתְּדוּן בְּקוֹלְסַי צַחְצָחוּ מוּרְנְיָתָא לְבָשׁוּ סִרְיָנַיָּא׃ מָא דֵין חֲזֵיתִי אִינוּן תְּבִירִין מִסְתַּתְּרִין לַאֲחוֹרָא וְגִבָּרֵיהוֹן תְּבִירִין וּמֵעֲרַק עָרְקִין וְלָא מִתְפְּנַן לְמֵיקַם מִן קֳדָם דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא דְּמִתְכַּנְשִׁין עֲלֵיהוֹן מִסְחוֹר סְחוֹר אָמַר יְיָ׃ לָא יֵעֲרוֹק דְּקַלִּיל וְלָא יִשְׁתֵּיזֵיב דְּגִבָּר בְּאַרְעָא צִיפּוּנָא עַל כֵּיף נַהֲרָא פְּרָת אִתְקָלוּ וּנְפָלוּ׃ מַן דֵּין דְּסָלִיק בְּמַשִׁירְיָתֵיהּ כַּעֲנָנָא דְּסָלִיק וְחָפֵי יָת אַרְעָא כְּמַבּוּעַ דְּמַיִין דְּמִטַּרְפִּין מוֹהִי׃ מַלְכָּא דְמִצְרַיִם דְּסָלִיק בְּמַשִׁירְיָתֵיהּ כַּעֲנָנָא דְּסָלִיק חָפֵי יָת אַרְעָא כְּמַבּוּעַ דְּמַיִין דְּמִטַּרְפִּין מוֹהִי וַאֲמַר אֶיסַּק אַחֲפֵי אַרְעָא וּמְלֵאָה אוֹבֵיד קִרְוַיָּא וְדַיָּתְבִין בְּהוֹן׃

רשי

ומנוחה לא מצאתי. לא שרת עלי שכינה להנבא כמו ותנח עליהם הרוח מה נשתניתי מתלמידי הנביאי' יהושע שימש את משה נחה עליו רוח הקדש אלישע שימש את אליהו נחה עליו רוח הקדש אני מה נשתניתי: ואת כל הארץ. היא הנרונת בנטיעה והריסה זו: תבקש לך גדולות: נבואות כמו ספרה נא לי את כל הגדולות וגו' קרא אלי ואגידה לך גדולות וגו' אמר לו הקב"ה אם אין כרם אין סייג ואם אין צאן אין רועה אוכי נגלה על הנביאים אלא בזכותם של ישראל כך שנויה במכילתיה בתחלתה: מגן. של עור הוא והוא שלוק וכשיוצא למלחמה מושחו בשמן: צנה. שלנו רמות תריסין שלנו: מרקו הרמחי'. כמו ומורק ושוטף פורביר בלע"ז: המה חתים. מצרים: ולא הפנו. עוד לעמוד במלחמ' ולא היה להם פנאי: כיאור יעלה. שהיה רגיל להעלות ניסות סביביו כמי נהר לשטף סביביו: יתגעשו מימיו: דמטרפין מוהי: כיאור יעלה. היה רגיל לעלו' בארץ צפון שהלך פרע' על נבוכד נצר בכרכמי' ושם נפל ונהרגו גבוריו והוא ברח מן המלחמה: אובידה. כמו אאבד: והתהוללו

ועלות. גם שבי גבור יקח ומלקוח. היקח מגבור מלקוח ואם שבי. וצדקיהו מלך יהודה. ויאמ' הך הכפתור. אל ינוס הקל ולא ימלט הגבור. והיה כל אשר יקרא. ובזה אלה להפר ברית. ומוצא אני מר ממות את האשה. בוטח בלבו הוא כסיל. עד שקרים לא ינקה. ובעת ההיא יעמד מיכאל השר הגדול. וסימ' תפש לגברא דשבא שביא צדקיהו חמא וערק דפשט ידא באתתא חכמתא ושקרת במיכאל:

עלו

רדק

עלו הסוסים. עתה בבא חיל נבוכד נצר עלו הסוסים כרא מה תעשו אתם הסוסים כלומר סוסי מצרים עלו כנגד החיל הבא עליכם כמו שהייתם עולים טרם בואם כמו המים העולים: והתהוללו. אתם הרכב כמו שהייתם עושים מתחילה והרכב גם כלל כמו שם מאות רכב בחור והוללות הרכב הוא מרוצת הסוסים רצוא ושוב והיריתם שידמה הוללות, שגעון: ויצאו הגבורים. גברי היוד והוא אותן ולית ... ותיה ופארה ויצאו בקמץ היוד כוש ופוט. באו עם פרעה וכן ... ודים: תפשי דרכי קשת. ... מוך על סמוך כמו נהרי נחלי ... בש וחמאה חכמי יועצי פרעה ... ספוני טמוני חול: והיום ההוא. ... ם נקמה להנקם מצריו נקמת ... אשיהו המלך שהמיתו פרעה נכה ... מגדו: ורותה מדמם. מן ... קל ולית כותיה ופארה רותה ... ותה מן הדגום: אל נהר פרת. ... מו על וכן אל ההרים לא אכל: ... לי גלעד. ואם תעלי ותקחי ... רי לא יועילוך: לשוא הרבית ... פואות. לחנם תקחי רפואות ... מכתך: כי תעלה אין לך. ... עלה כמו רפואה והרפואה היא ... של על עזרת העוזרים כמו כוש ... וט ולוד: הרבתי. כתוב ביוד ... וכה לומר שהם יאמרו כן בעת ... פלתם והרבית קרי שאומר ... נביא כנגד בתולת בת מצרים: ... מעו. וצוחתך. כמו צעקתך ... כן צוחה על היין: גבור בגבור ... שלו. כי אפילו הגבורים ינוסו ... כשלו איש באחיו בנוסם כי בבא ... נוסת הראשון יכשל ויפול ו... האחרון יכשל בו בנוסו שימצאנו ... מוטל בדרך ויכשל בו בנוסו והנה ... חדיו נפלו שניהם: הדבר. ... אח כן בא נבוכד נצר עוד להכות ... את ארץ מצרים והתנבא הנביא ... עליהם טרם באו ואמר: הגידו ... במצרים. זכר תחילה כלל ... מצרים ואחר כן פרט במגדול ... והוא שנזכר בתורה בין מגדול ... ובין הים וכן בנוף ובתחפנחס ... ערי ממלכה לפרעה: מדוע ... נסחף אביריך לא עמד והתמול ... כי יי׳ הדפו. נסחף. מן מטר ... סוחף כאילו סחפו מטר לא יוכל ... לעמוד בעצמו ואמר נסחף לשון ... יחיד ואמר אביריך לשון רבים ... רוכה לומר כל אחד ואחד מן ה... אביריך: הרבה כושל. יו׳ ... שזכר הרבה בהם כושלים: גם ... נפל איש אל רעהו. כמו על ... רעהו כמו שאמר גבור בגבור ... כשלו. ויונתן תרגם נפל כמו אל ... הכשדים אתה נופל שתרגם מ...

רשי

והתהוללו. לשון שכלו״: ורותה. לשון סובא. לא״ לשון שכרון כמו שכר דמתרגמי׳ מרוי: גבור בגבור כשלו. כשהיו בורחים היו נכשלים ונתקלים זה בזה: לבא נבוכד נצר. זו מכה שנייה שהחריב נבוכד נצר את מצרים בשנת עשרים ושבע למלכו כמו שפירשנו בסדר עולם: התיצב והכן לך. לנגד המלחמ׳ והכן והתקין: נסחף. כשטפו והחליקו גיבוריך כמו מטר סוחף נסתחפה שדהו בלשון משנה ומכחש חברו לשון כליון וכן חבר מטר סוחף ודוגמ פתר מטר סוחף כמו מטר סוחף כמו מסכף פורה ב במערכה: הרבה כושל. הקב״ה שהדפו הרבה לו מכשול: גם נפל. כשקבצו איש ל רעהו לאמר נקומה ו ונשובה אל עמינו מ ממקום שיצאנו משם להלחם: חרב היונה. חרבא דסנאה דהיא כחמר מרויא היונה לשון יין. לא״ לשון הונאה: קראו שם במלחמ׳ הכריזו משל של חרפה: פרע׳ מלך מצרים שאון. שהיה מגביה קול שאונו ת תשואות להתהלל ב בחיילותיו: העביר המועד. שייעד יום מלחמה קבוע לצאת ולהלחם ולא יצא ועבר יום זמן המועד: כי כתבור בהרים. כי כאשר דבר אמת הוא שתבור קבוע בהרים והר הכרמל על הים כן באמת יבא הדבר הזה על מצרים: כלי גולה. הר׳ יוצא לדרך מתקן לו חמת ומקידה של חרס לשתות בה: ונצתה. לשון ציה: עגלה יפיפיה. מלכות יפיפיה: קרץ. ... קטולי׳ קרץ לשון חתוך וכן מחומר קורצתי: מצפון. מבבל: שכיריה. שריה כמו בתער השכירה ימרסך׳ קופלא בלעז: הפנו

שמעו ג׳ ר״פ וסי׳ בסדר כשלח: יחדיו ג׳ מל׳ בקריא׳ וסי׳ הוליכי חשבון כי שודדה. שמעו גוים קולך וצוחתך. כי גם המה הפנו נסו יחדיו: ונשובה ז׳ וסי׳ ויאמר אברהם אל נעריו. נתנה ראש ונשובה. המה באו בארץ צוף. הרבה כושל גם נפל איש. לכו ונשובה אל יי׳. נחפשה דרכינו ונחקרה. השיבנו יי׳ אליך:

עלו הסוסים והתהוללו הרכב ויצאו הגבורים כוש ופוט תפשי מגן ולודים תפשי דרכי קשת: והיום ההוא לאדני יהוה צבאות יום נקמה להנקם מצריו ואכלה חרב ושבעה ורותה מדמם כי זבח לאדני יהוה צבאות בארץ צפון אל נהר פרת: עלי גלעד וקחי צרי בתולת בת מצרים לשוא הרבית רפאות תעלה אין לך: שמעו גוים קלונך וצוחתך מלאה הארץ כי גבור בגבור כשלו יחדיו נפלו שניהם:

הדבר אשר דבר יהוה אל ירמיהו הנביא לבוא נבוכדראצר מלך בבל להכות את ארץ מצרים: הגידו במצרים והשמיעו במגדול והשמיעו בנף ובתחפנחס אמרו התיצב והכן לך כי אכלה חרב סביביך: מדוע נסחף אביריך לא עמד כי יהוה הדפו: הרבה כושל גם נפל איש אל רעהו ויאמרו קומה ונשבה אל עמנו ואל ארץ מולדתנו מפני חרב היונה: קראו שם פרעה מלך מצרים שאון העביר המועד: חי אני נאם המלך יהוה צבאות שמו כי כתבור בהרים וככרמל בים יבוא: כלי גולה עשי לך יושבת בת מצרים כי נף לשמה תהיה ונצתה מאין יושב:

עגלה יפה פיה מצרים קרץ מצפון בא בא: גם שכריה בקרבה כעגלי מרבק כי גם המה

יסקון סוסתא וישתגשגן רתיכיא ויפקון גברי כושאי ופוטאי אחדי תריסין ולודאי דנגדין ומתחן בקשתא: ויומא ההוא קדם יי צבאות יום פורענותא לאתפרעא מסנאי עמיה ותקטיל חרבא ותסבע ותרוי מדמהון ארי קטלא קדם יי צבאות בארעא צפונא על נהר פרת: סקי לגלעד וסבי שעיף מלכות כנשתא דמצרים לא להנאה אסגית סממנין אסו לא סלקת ליך: שמעו עממיא קלניך וצוחתיך אתמליאת ארעא ארי גבר בגבר אתקלו כחדא אתקטלו תרויהון: פתגם נבואה דמליל יי עם ירמיה נביא למיתי נבוכדנצר מלכא דבבל למימחי ית ארעא דמצרים: חוו במצרים ובסרו במגדול ובסרו במפיס ובתחפנחס אמרו איזדרז ואתקן לך ארי קטילת חרבא סחרנך: מא דין איתברו גיברך ולא יכילו למיקם ארי יי תברינון: אסגיאו מתקליהון אף אשתמעו גבר לחבריה ויימרון קומו ונתוב לעמנא ולארעא ילדותנא מן קדם חרב סנאה דהיא כחמר מרויא: זמינו לתמן פרעה מלכא דמצרים דסגיאין אתרגושתיה מעדי זמניא: קיים אנא אמר מלכא יי צבאות שמיה ארי כמא דיציב פתגמא דתבור בטוריא ובכרמלא בימא כן ייתי חבריה: מני גלות אתקיני ליך מלכו כנשת דמצרים ארי מפיס לצדו תהי ותצדי מבלי יתיב: מלכות יאיא הות מצרים עממין קטולין מציפונא ייתון עלה למבזה: אף רברבהא בגוה כעיגלי רבקא ארי אף אינון

ל׳ ל״פ תלתרכה מלית ל׳ נ׳ ו׳ הרבית ג׳ ק׳ נ״לב ג״מל נ״ח״ם ל״מל ל׳ ב׳ נ״מל ל׳ חס׳ ב׳ ל״ם ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ו׳

משתמע וכן תרג׳ זה אף אשתמעו גבר לחבריה: ויאמרו קומה ונשובה אל בני עמנו. הגרים במצרים מארצות אחרות כי כשהיה רעב היו באים לגור במצרי׳ כי ברוב השני׳ ים שבע במצרים יותר משאר ארצות ושובה חיל נבוכד נצר יאמרו איש לחברו קומה ונשובה אל עמנו: היונה. האונסת כי אין מי שיעמוד כנגדה וכן והאכלתי את מוניך אונסיך וכן לא יונו עוד נשיאי את עמי ויונתן תרגם מענין יין שתרגם מן קדם חרב כנאה דהיא כחמר מרויא: קראו. אמרו שם במצרים דרך קריאה על פרעה מלך מצרים שהיה מלך שאון והמון רב: העביר המועד. המועד שנתן למלך בבל לבאת להלחם עמו העביר אותו לו מפחדו אליו ומלך עומד במקום שנים מלך מצרים ומלך שאון ויונתן תרגם קראו זמינו: חי אני. כי כתבור בהרים. פירש אדוני אבי ז״ל כמו שהר תבור הוא מועד לבוד שם ולפרוש שם רשתות כמו שאמר ורשת פרושה על תבור כן יצודו אותם: וככרמל בים יבא. כמו שבי הכרמל שמביאים בים כן יביאו אותם בשביה ויונתן תרגם ארי כמה דיציב פתגמא דתבור בטוריא וכרמלא בימא כן ייתי תבריה: כלי גולה. יושבת בת מצרים. את בת מצרים שהיית יושבת כלומ׳ יושבת לבטח והיית חושבת שתשב זמן רב בארצך עתה עשי לך כלי גולה כי תגלי מהרה וזכר נוף שהיתה עיר ממלכה: ונצתה. תשם כמו עריו נצתו ונצתה כמדבר וכן תרגם יונתן ותצדי: עגלה יפהפיה מצרים. יפה פיה שתי מלות וענינו מלה אחת וכן פקחקוח והנה לבאורים הוא יהגבו עלמות כל אלו שתי מלות וענינם מלה אחת וכן יפהפיה ונכפלו בם הע״ן והלמ״ד לרב היופי ודמה מצרים לעגלה יפה פיה לרב יפיה ודשנה וכן כנה הכתוב הכשים היפות והדשנות פרות הבשן: קרץ מצפון בא בא. ענין קריצה וגזרה כמו מחומר קורצתי גם אני: מצפון. מבבל שהיא צפונית ואמר בא בא כפל הדבר לחזק הענין: גם שכיריה. גייסות ששכרה לעזרם הם בקרבה: כעגלי מרבק. כמו העגלי׳ שעומדי׳ בבית לפטמן כן הם יושבים ואוכלי׳ ושותים ולא יבאו להלחם ויונתן תרגם שכיריה רברבהא כמו השכירה שפירש גדולה מרבק ענין פטום וכן עגל מרבק וכן פירשו רבותינו ז״ל הכניסה לרבקה: הפנו

הפנו · פנו עורף לבקש לנוס: קולה כנחש ילך · הרי הנחש בא ללמד על מצרים ונמצא למד למרכו עורף לנוס מכאן שכשאמר הקב"ה לנחש על גחנך תלך קיטע את רגליו והלך קולו בסוף העולם כך שנוייה בשלשים ושתים מדות דרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי: כי בחיל ילכו · אליה: כרתו יערה · פה יש בהן לכרות כל יערה: כי לא יחקר · מספר צבאם: על אמון · על הסר אמון יש שהוא לשון גדולה כמו התטבי מנא אמון אלכסנדריא רבתא

הפנו · פי' הפנו ערף: קולה כנחש ילך · קול צעקת מצרים ילך למרחוק כקול נחש ויונתן תרגם קל ניקוש זיניהון כחוון זחלין: כרתו יערה · מחלוקת במלה הזאת יש קוראים כרתו צווי כמו חרבו מאר כאילו מדבר כנגד החיל ויש קוראים כרתו פעל עבר כמו' שמרו זכרו ובמקצת ספרים מדויקי' הכ"ף מעמדת בגעיא וזאת

בנחש ב' וסי' ילחכו עפר כנחש · קולה כנחש ילך: ואין להם ג' בקריא' וסימ' כרתו יערה נאם יי' כי לא יחקר · ושבתי אני ואראה את כל העשקים ב' בפסוק: יעקוב ה' מל' וסימ' נמסר בס' סימ' ל' וכסדר בחקתי: הדחה

הפנו נסו יחדיו לא עמדו כי יום אידם בא עליהם עת פקדתם: קולה כנחש ילך כי בחיל ילכו ובקרדמות באו לה כחטבי עצים: כרתו יערה נאם יהוה כי לא יחקר כי רבו מארבה ואין להם מספר: הבישה בת מצרים נתנה ביד עם צפון: אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני פוקד אל אמון מנא ועל פרעה ועל מצרים ועל אלהיה ועל מלכיה ועל פרעה ועל הבטחים בו: ונתתים ביד מבקשי נפשם וביד נבוכדראצר מלך בבל וביד עבדיו ואחרי כן תשכן כימי קדם נאם יהוה: ואתה אל תירא עבדי יעקב ואל תחת ישראל כי הנני מושעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים ושב יעקוב ושקט ושאנן ואין מחריד: אתה אל תירא עבדי יעקב נאם יהוה כי אתך אני כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הדחתיך שמה ואתך לא אעשה כלה ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך:

מז אשר היה דבר יהוה אל ירמיהו הנביא אל פלשתים בטרם יכה פרעה את עזה: כה אמר יהוה הנה מים עלים מצפון והיו לנחל שוטף וישטפו ארץ ומלואה עיר וישבי בה וזעקו האדם והילל כל יושב הארץ: מקול שעטת פרסות אביריו מרעש לרכבו המון גלגליו לא הפנו אבות אל בנים מרפיון ידים:

ג' מל · ב' ילחכו עפר · ל' · ג' · ג' ר"ף · ל' מל · ל' יתר ואל אלהיה · ל' חס' · ה' מל' · ר' · ל' רפתי' · ג' כליט' · ט"ו · כ' · י"ח כטע בקופ' · ל' · ג' מל · ל' וכתי' כן · ל' · ל' · ל'

אתפניאו ערקו כחדא לא יכילו למיקם ארי יום תברהון אתא עליהון עידן סעורן בישתהון: קל ניקוש זיניהון כחוון זחלין ארי במשרין יהכון עליכון וכמא דעלין בכשילין למיקץ אעי חורשא: שיצו רברבהא אמר יי ארי לית להון סוף ארי סגיאין מזחלא ולית להון מניין: בהיתת מלכות מצרים אתמסרת ביד עמא דאתא עלה מציפונא: אמר יי צבאות אלהא דישראל הא אנא מסער על אתרגושת אלכסנדריא ועל פרעה ועל מצרים ועל טעוותהא ועל מלכהא ועל פרעה ועל דמתרחצין עלוהי: ואמסרינון ביד דבען למקטלהון וביד נבוכדנצר מלכא דבבל וביד עבדוהי ובתר כן תשרי כיומי קדם אמר יי: ואת לא תדחל עבדי יעקב ולא תתבר ישראל ארי הא אנא פריק ליך מרחיק וית בנך מארעא גלותהון ויתובון דבית יעקב וישקטון וישרון לרוחצן ולית דמניד: את לא תדחל עבדי יעקב אמר יי ארי בסעדך מימרי ארי אעביד גמירא בכל עממיא די אגליתך לתמן ועמך לא אעביד גמירא ואייתי עלך יסורין לאלפותך ברם בדין חסוך ושיצאה לא אשיצינך: דהוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה נביא על פלשתאי עד לא ייתי פרעה וימחי ית יתבי עזה: כדנן אמר יי הא עממיא אתן מציפונא ויהון כנחל מגבר ויבזון ארעא ומלאה קרויא ודיתבין בהון ויצוחון בני אנשא ויללון כל יתבי ארעא: מקל מפסועית פרסת גברוהי מזיע לרתיכוהי אתרגושת גלגלוהי לא מתפנן אבהן לרחמא על בנין מאתרשלות ידין:

לאמיכוריאה ד דאלימנדריאה בלע"ז: ואח"כ · מקץ ארבעים שנה כמו שאמר יחזקאל: ואתה אל תירא · כדיקו' שבתוך מצרים שגלו שם על כ כרחם: למשפט · ברין חסוך מעט מעט · ונקה · לשון טיהור והשמר וכן תירגמו · יונתן לשון כלייה: אל פלשתים · על פלשתים: בטרם יכה פרעה את עזה · כשהיה נבוכד נצר צר על ירושלם בשנה העשירי' לצדקיהו יצא חיל פרע' ממצרי' ועלו הכשדים מעל ירושלם שמע פרעה ששטף את עזה ושב לארצו בסדר עולם: שעטת · אין לו דמיון ויונתן תירגמו מפסועית: מרעש לרכבו · מרעש אשר לרכבו: גלגליו · אופני מרכבותיו: לא הפנו אבו' על בנים · להצילם: להכרית

היא הקריאה הנכונה לפי הענין ויש אומרים כי לא יתכן היותו פעל עבר בעבור שאמר אחריו נאם יי' ואין המנהג לבא נאם יי' אחר פעל עבר בדברי הנבואה והנה שכאו ירדו לטבח נאם ה המלך יי' צבאות שמו ובדברי ת תוכחה כלכם פשעת' בי נאם יי' ואמר כרתו לשון עבר ואף על פי שענינו לעתיד כי כן המנהג במקומות רבים בדברי הנבואה כי דבר הנבואה העתיד הוא קיי' כאילו בא יערה רוצה לומר עצי יערה והוא משל על עם מצרי' או על גדוליה וכן תרגם יונתן רברבהא: כי לא יחקר · חיל נבוכד נצר הבא עליה לא יחקר מרוב: הובישה · פעל עומר וכן הובישו מצרים ואולתו ויש יוצא כמו הובשת היום את פני עבדיך אמר בשת יהיה לה לבת מצרים שתנתן ביד עם צפון שהם ה הכשדים כי הם העלו תחילה ה הכשדי' מעל ירושלם ועתה נתנה בידם ודין הוא שתבוש: אמר יי' צבאות אלהי ישראל · זכר שהי ישראל לפי שהפורענות הבאה למצרים הוא לנקם שהרע לישרא' שישק מלך מצרים וכן פרע' נכה שהמית יאשיהו כמו שאמ' נקמה לה נקם מצריו כמו שפי' למעלה: אל אמון מנא · במו על אמון הוא מלך העיר הנקרא נא והיא מ ממלכות מצרים ויונתן תרגם אמון כמו המון ותרגם נא א אלכסנדריא וכן תרגם הא אנא מסער על אתרגשות אלכסנדריא: ונתתים · ואחרי כן תשכן · כמו שנבא יחזקאל מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים וגומ' ומה שאמר כימי קדם לא אמר שתהיה במעלתה שהיתה מימי קדם שהרי אמר ביחזק' והיו שם ממלכה שפלה אלא פירושו ש שתשכן בארצה כימי קדם: ואתה אל תירא · פרשה זו עתידה וכבר פירשתיה למעלה במקומה ושנה אותה הכה עם שנוי מלות מעט והענין אחד והטעם לפי שזכר הכה פורענות הגוים אמר כנגד ישר' ואתה אל תירא שאיכך כמותם ואף על פי שהם ישובו ב בארצם אחר גלותם לא יהיו ש שלוים ושקטים אלא סופם שיכלו מהיות גוי ולא יזכר שמם וישרא' לא יכוף שמם וזכרם יעמד כימי השמים על הארץ: אשר היה · אל פלשתים · כמו על וכן אל ההרים לא אכל ואולתו: בטרם יכה פרעה את עזה · בסדר עולם

שמח ג' וסימ' בסיפרא סימ' י"ו: למשפט ט"ו וסימ' נמסר בשמואל ב' סימ' ט"ו: ומלואה ג' מל' וסימ' ויבאו ויאכלו ארץ · וישפטו ארץ ומלואה · ליי' הארץ ומלואה:

כשיצא חיל פרעה ממצרים היו הכשדים צרים על ירושלם בשנה העשירית לצדקיהו וישמעו הכשדים את שמעם ויעלו מעל ירושלם וכששמע פרעה שעלו מעל ירושלם שפניו הלך עם חילו ושטף את עזה ושב לארצו ובאותו זמן היה דבר יי' אל ירמיהו שיבאו חיל כשדים ויכו את ארץ פלשתים: כה אמר יי' · הנה מים עולים · מתגברים וכן ותעלה המלחמה ושמים הם משל על חיל כשדים שהם מצפון: וישטפו את ארץ פלשתים · כי פרעה הכה את עזה ונבוכד נצר יחריב הכל: והילול · הלמ"ד בחיר"ק והוא חסר יוד המשך: מקול שעטת · הכאת הסוס בארץ ברגליו תקרא שעטה ותקרא דהרה ויונתן תרגם מקול מפסעות פרסת גבוה: ואביריו אמר על הסוסים החזקים: המון גלגליו · ההמון והרעש עומדת במקום שנים: לא הפנו אבות אל בנים · אפילו האבות שהם מרחמים על בניהם עתה בבא להם הצרה לא יפנו אל בניהם מרפיון ידים שלא יהיה בהם כח לעמוד לפני אויביהם:

על היום הבא. כל שריד עוזר. צר וצידון היו עוזרים להם כי הם בגלילות פלשתים כמו שאמר מה אתם צר וצידון וכל גלילות פלשת: כי שודד יי' את פלשתים. אף בו מלת כל אבל לשדד יש בו מלת כל: שארית אי כפתור. פלשתים וכפתורים אחים היו כמו שכתוב אשר יצאו משם פלשתים ואת כפתורים ופירש רבינו סעדיה כפתור דמיטא. ואמר שארית שלא ישאר להם שארית: באה קרחה אל עזה. אמר קרחה לפי שפרעה הכה אותה תחילה ואחר כך בא נבוכד נצר וקרחה שלא נשאר בה דבר: נדמתה. נכרתה כמו נדמה מלך ישראל: שארית עמקם. רוב מתוכם וחילם כי הרבוי יקרא מלשון עמק כמו העמיקו שחתו העמיק שאלה ות"י שאר תוקפהון ואפשר לפרש שהיו בהם יושבי העמק: עד מתי תתגודדי. ענין שריטה בבשר כמו לא תתגודדו ויונתן תרגם עד אימתי תתהממון כמו שתרג' אונקלוס לא תתגודדו לא תתהממון: הוי חרב ליי'. כלומר כי ליי' הוא החרב: עד אנה לא תשקטי. זה מאמר הנביא על פלשתים ואומר מי שכנגדו איך תשקטי: אל תערך. הוא נדן החרב: הרגעי. הוא ענין מרגוע כמו שאמ' תשקטי כי השקט והמרגוע אחד וכן ודמי ענין דממה: איך. בוא לה. אל אשקלון כוה לחרב שתלך אל אשקלון להכרית' ואיך תשקט עד שתשלם שליחותה: שם יעדה. שם הזמינה: למואב. אלהי ישרא' כי הוא לקח נקמת ישרא' מהם: נלכדה קריתים. העיר שנקראת קריתים ואפשר שיש שני מגדלים בעיר לפיכ' נקראת בלשון שנים: הובישה המשגב. העיר הנקראת המשגב ויונתן תרג' בהיתו מבית רחצניהון ואתברו: אין עוד. בחשבון חשבו. לשון נופל על הלשון הוא כאות הלשון וכן מדמן תדמי ועקרון תעקר: השמיעו צעוריה. כתוב בוי"ו וקרי צעיריה ביו"ד ואחד הוא ותרגם יונתן שלטניהון ואפשר שכנה הכתוב הגדולים בלשון צעירים על דרך גנאי: כי מעלה הלחות. כתיב וקרי הלוחית וי"ו ויו"ד מתחלפי' במשפטן וזה הפסוק הו' בנבואת ישעיהו בשנוי מלות מעט אמר כי יעלה מואב מעלה הלוחית שהוא מקום גבוה אולי יחשבו להשגב שם ויעלו עלה ובכה: בבכי יעלה בכי. וכפל בכי לחזק הענין: חורונים. שני הם חורון עליון וחורון תחתון: צרי צעקת שבר שמעו. וצריהם ישמעו מהם צעקת שבר שיצעקו לשברם וצרי כמו וצרים וכן חלוני שקופים אטומים כמו חלונים והדומים להם רבי' כמו שכתבנו בספר מכלל: נסו מלטו נפשכם ותהיינה. נפשכם תהיינה במקו' שימלטו: כערוער במדבר. כמו כערוער בערבה כלו' אחר שתצאו מעריכ' ותנוסו תהיינה עריכם כמו הערוער במדבר והוא עץ גדל במדבר בארץ ציה ותרגם יונתן והוו כמגדל ערוער דשרן בשכונין במדבר: כי יען בטחך במעשיך. במקניך ובקניניך וכן ואיש במעון ומעשהו בכרמל ות"י באוצר' ובתי גנזך: גם את תלכדי. כלו' גם את כמו הגוי' האחרי' שאין להם אוצרו' כמוך ולא היו בהשקט זמן רב כמוך כמו שאמ' שאנן מואב וגו' לפי' אמ' גם את כי לא יועילך אוצרותיך שהיית בוטח בהם גם לא יועילך כמוש אלהיך כי גם הוא יבא בגולה: ויבא. ועיר לא תמלט. ועיר מהם לא תמלט כי אל כל עיר יבא השודד: אשר אמר יי'. כמו כאשר וכן ותאכל מצות אשר צויתיך כמו כאשר: תנו ציץ למואב'. כנף ותרגו' שגפיר ציצין ואמרו רז"ל אלו הם שגפירים שפורחין בהם את תנו כנף למואב כנף שיפרח בו ויצא מהרה מארצו זהו שאמר כי נצא תצא עניינו כי עוף תעוף מן כי נצו גם נעו שעניינו שלא הנוצה כי בצאת הנוצה יעוף העוף לפיכ' ממשל ההליכה המהירה בנוצה ונצא מקור והנ"ף תמורת הא' וכן תצא והיה משפטו תצא ברגש בפלס תנוה אלא שבא הנח תמורת הדגש כמו שבא כן במקומות רבים ויונתן פירש ציץ כמו ציץ הזהב וכן תרגם אעדו כתרא מן מואב ארי מגלא יגלי: ארור. יקלל מי שיהיה במלחמה וירפה ידו מהרוג ואמ' זה במואב מה שלא אמר כן בשאר האומות כי קצף יי' גדל עליו לפי שהאל הזהיר את ישראל ואמר אל תצר את מואב והם הרשיעו לעשות להם: מלאכת יי'. כי מהשם תבא להם זאת הגזרה מאשר הרע לישראל ומרוב גאותו לרוב שלותו עד שהגדיל על יי' כמו שאמרו: רמיה. מי שהוא מרפה ידו מהרוג להם וכפל הקללה לחזק הענין:

באה כלהון מלעיל בט"א מלרע וסימ' בזכריה סימ' י"ד. וכל יחזקאל ומלכים דכות' מלרע כמ"ב מלעיל וסימ' והשמועה באה אל יואב. באה הצפירה: יעדה ג' וסימ' אם רעה בעיני אדניה. שמעו משה ומי יעדה:

עַל־הַיּוֹם הַבָּא לִשְׁדוֹד אֶת־כָּל־פְּלִשְׁתִּים לְהַכְרִית לְצֹר וּלְצִידוֹן כֹּל שָׂרִיד עֹזֵר כִּי־שֹׁדֵד יְהוָה אֶת־פְּלִשְׁתִּים שְׁאֵרִית אִי כַפְתּוֹר׃ בָּאָה קָרְחָה אֶל־עַזָּה נִדְמְתָה אַשְׁקְלוֹן שְׁאֵרִית עִמְקָם עַד־מָתַי תִּתְגּוֹדָדִי׃ הוֹי חֶרֶב לַיהוָה עַד־אָנָה לֹא תִשְׁקֹטִי הֵאָסְפִי אֶל־תַּעְרֵךְ הֵרָגְעִי וָדֹמִּי׃ אֵיךְ תִּשְׁקֹטִי וַיהוָה צִוָּה־לָהּ אֶל־אַשְׁקְלוֹן וְאֶל־חוֹף הַיָּם שָׁם יְעָדָהּ׃

מח לְמוֹאָב כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוֹי אֶל־נְבוֹ כִּי שֻׁדָּדָה הֹבִישָׁה נִלְכְּדָה קִרְיָתָיִם הֹבִישָׁה הַמִּשְׂגָּב וָחָתָּה׃ אֵין עוֹד תְּהִלַּת מוֹאָב בְּחֶשְׁבּוֹן חָשְׁבוּ עָלֶיהָ רָעָה לְכוּ וְנַכְרִיתֶנָּה מִגּוֹי גַּם־מַדְמֵן תִּדֹּמִּי אַחֲרַיִךְ תֵּלֶךְ חָרֶב׃ קוֹל צְעָקָה מֵחֹרוֹנָיִם שֹׁד וָשֶׁבֶר גָּדוֹל׃ נִשְׁבְּרָה מוֹאָב הִשְׁמִיעוּ זְּעָקָה צְעוֹרֶיהָ׃ כִּי מַעֲלֵה הַלֻּחוֹת בִּבְכִי יַעֲלֶה־בֶּכִי כִּי בְּמוֹרַד חֹרוֹנַיִם צָרֵי צַעֲקַת־שֶׁבֶר שָׁמֵעוּ׃ נֻסוּ מַלְּטוּ נַפְשְׁכֶם וְתִהְיֶינָה כַּעֲרוֹעֵר בַּמִּדְבָּר׃ כִּי יַעַן בִּטְחֵךְ בְּמַעֲשַׂיִךְ וּבְאוֹצְרוֹתַיִךְ גַּם־אַתְּ תִּלָּכֵדִי וְיָצָא כְמִישׁ בַּגּוֹלָה כֹּהֲנָיו וְשָׂרָיו יַחַד׃ וְיָבֹא שֹׁדֵד אֶל־כָּל־עִיר וְעִיר לֹא תִמָּלֵט וְאָבַד הָעֵמֶק וְנִשְׁמַד הַמִּישֹׁר אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה׃ תְּנוּ־צִיץ לְמוֹאָב כִּי נָצֹא תֵּצֵא וְעָרֶיהָ לְשַׁמָּה תִהְיֶינָה מֵאֵין יוֹשֵׁב בָּהֵן׃ אָרוּר עֹשֶׂה מְלֶאכֶת יְהוָה רְמִיָּה וְאָרוּר מֹנֵעַ חַרְבּוֹ מִדָּם׃

עַל יוֹמָא דְאָתֵי לְמִיבַז יַת כָּל אַרְעָ פְּלִשְׁתָּאֵי לְשֵׁיצָאָה לְצוֹר וּלְצִידוֹן כָּל שְׁאַר סָעִיד אֲרֵי אָבֵיז יְיָ יַת אַרְעָא פְּלִשְׁתָּאֵי שְׁאַר נְגָוַות קַפּוּטְקָאֵי׃ מְטַת פּוּרְעָנוּתָא לְיָתְבֵי עַזָּה אִיתְּבָרוּ אַשְׁקְלָנָאֵי שְׁאַר תּוּקְפְהוֹן עַד אֵימָתַי תִּיתְהַמְמוּן׃ וַוי חַרְבָּא דִשְׁלִיתָא מִן קֳדָם יְיָ עַד אֵימָתַי לָא תְנוּחִין אִיתְכַּנְשִׁי לְנִדְנִיךְ לְבֵית זִימְנָא תְנוּחִין׃ אֵיכְדֵין תְּנוּחִין וַיְיָ פַּקִּיד עֲלַהּ עַל אַשְׁקְלוֹן וְעַל סְפַר יַמָּא לְתַמָּן מְזַמְּנַהּ׃

לְמוֹאָב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל וַוי עַל נְבוֹ אֲרֵי אִתְבְּזִיזַת בְּהִיתַת אִתְכְּבִישַׁת קִרְיָתַיִם בְּהִיתוּ מִבֵּית רוּחֲצָנְהוֹן וְאִתְּבָרוּ׃ לֵית עוֹד תּוּשְׁבַּחְתָּא לְמוֹאָב בְּחֶשְׁבּוֹן חֲשִׁיבוּ עֲלַהּ בִּישָׁא אִיתוּ וּנְשֵׁיצִינַהּ מִלְּמֶהֱוֵי עַמָּא אַף מַדְמַן תִּתְבְּרִין בַּתְרִיךְ יְהָכוּן קְטוֹלֵי חַרְבָּא׃ קָל צְוָחְתָּא מֵחוֹרוֹנַיִם בִּיזָא וְתַבְרָא רַבָּא׃ אִתְבְּרַת מַלְכוּת מוֹאָב בַּסַּרוּ צְוָחַת שִׁלְטוֹנֵיהוֹן׃ אֲרֵי מְסוֹקִית לוּחִית כַּד בְּכַן יִסְקוּן בְּכַן אֲרֵי בְּמַחֲתִית חוֹרוֹנַיִם צְוָחַת תְּבִירֵי קְרָב יְבַסְּרוּן׃ עֲרוֹקוּ שֵׁיזִיבוּ נַפְשְׁכוֹן וַהֲווֹ כִּמְגְדַּל עֲרוֹעֵר דְּשָׁרַן בִּשְׁכוּנִין בְּמַדְבְּרָא׃ אֲרֵי חֲלַף דְּאִיתְרְחִיצַת בְּאוֹצָרִיךְ וּבְבֵית גִּינְזִיךְ אַף אַתְּ תִּתְאַחֲדִין וְיִפּוֹק כְּמוֹשׁ בְּגָלוּתָא פַּלְחוֹהִי וְרַבְרְבוֹהִי כַּחֲדָא׃ וְיֵיתוּן בָּזוֹזִין עַל כָּל קִרְוֵיהוֹן וְקַרְתָּא מִנְּהוֹן לָא תִשְׁתֵּיזֵב וְיֵיבְדוּן דְּיָתְבִין בְּעוּמְקָא וְיִשְׁתֵּיצוּן דְּשָׁרַן בְּמֵישְׁרָא דַּאֲמַר יְיָ׃ אַעֲדוּ כִּיתְרָא מִן מוֹאָב אֲרֵי מִגְלָא תִגְלֵי וְקִרְוָהָא לְצַדּוּ יְהֶוְיָן מִבְּלִי יָתִיב בְּהֵין׃ לִיט דִּי עָבֵיד עֲלַהּ עוּבָדָא מִן קֳדָם יְיָ בִּנְכִלָא וְלִיט דִּימְנַע חַרְבֵּיהּ מִקְּטוֹל׃

רשי

להכרית לצר ולצידן. פלשתים היו עוזרים אותם מאויביהם: אי כפתור. אי"ל"ם בלע"ז: נדמתה. נחרבה: תתגודדי. תשרטי באבל ובבכי: חרב לה'. שהקב"ה מביא לעולם: הרגעי. לשון מרגוע: המשגב. שם מקום: חשבון ומדמן. שם מקום ולפי שמות' הוא מזכיר פורענותם: תדמי. תחרבי: צעוריה. שולטנא' הצעירו' מן המלכים: מעלה הלוחית. שם מקום הוא מעלת הר: כערוער. מגדל ערוער עשוי במדבר ואין סביביו ישוב כי אם שוכני אהלים ומגדל העומד באין ישוב כ' נראה כחורבן כן תירג' יונתן ומנחם פי' כערוער שם עץ מעצי היער: תנו ציץ למואב. תנו כנף למואב כל דבר תלאי התולה ובולט מן האדם ומן הבהמה קרוי ציץ כמו והיה לכם לציצית ויקחני בציצת ראשי: כי נצא תצא. כי במעופה והפזון תצא בגולה ויהיה נצא מגזרת נוצה כן חברו מנחם וכן כי נצו גם נעו ויונתן תירג' אעדו כתרא ממואב תנו לאחרים ציץ הנזר אשר למואב: מלאכת ה'. מלאכת השחתת מואב שהיא שליחותו של מקום: לא

ואל חוף הים שם יעדה: צעקה ד' בנביאים וסימ' מקול נפלה רעשה הארץ. קול צעקה מחרנים. קול צעק' משער הדגים. לצדקה והנה צעקה. וכל אוריתא דכות': אמר ה' בטעמא רביע וסימ' דינא דאחתיה גלי וקם ברמיותא. ופ' בסדר כי תבא: וארור ח' בטעם זקן וסימ' מקלה' מסיג. משגה. שכב עם כל בהמה: שכב עם חתנתו. מכה רעהו בסתר. נותן אשה לבנימין. מונע חרבו מדם:

שאנן

שאנן מואב. הכון פתוחה כי הוא לשון עבר: ושקט הוא אל שמריו: כמו על שמריו ודימה אותו ליין שעומד על שמריו והוא היין הטוב כי בהריקת היין מכלי אל כלי ילך ריחו וטעמו ומואב ג"כ לא גלה עדיין ועמד שוקט בארצו: לא נמר. פירשו כמר על משקל מרד והוא מבנין כפעל וענינו לפי מקומו נתחלף או פי' ענין רפיון וחליפו כתרגומו לא פג וכן על כן תפוג תורה אל תתני פוגת לך ויפג לבו וכן בדברי רבותינו ז"ל וכיחוש דלמא פיינא דעתיהו דבורא כלומר שמא תחלש דעת הצבור וכן אמרו גוף קשה יין מפינו כלומר מחלישו ומתיש כחו וכן פי' לא נמר לפי תרגומו כלומר שלא נחלש כח היין וריחו: לכן הנה ימים באים. צועים וצעוהו. צועים מן הקל וצעוהו מן הדגוש וענינו מטלטלים ומסיעים אותו ממקומו שהיה בו שוקט עד הנה וכן צועה ברוב כחו: ותרגם יונתן בוזזין ויבזזונון: וכליו יריקו. לפי שהמשיל אותו ליין שלא הורק מכלי אל כלי אמר וכליו יריקו: ונבליהם ינפצו. כבליהם שבהם היין. כמו וכבל יין ינפצו ינפצו אותם וישברו אותו וזה דרך משל כמו שפירשנו ותרגם יונתן וכנכסיהון ירוקנון נ וטוב ארעהון יגמרון ואדוני אבי ז"ל פיר' ינפצו כמו יריקו ומתרגם ותער כדה ונפצת והו' כפל ענין לחזק: ובוש מואב מכמוש. שהיו בוטחים בכמוש אלהיהם: מבית אל מבטחם. שהיו בוטחים בעגל שהיה בבית אל מבטחם בעגל הטו"ת ומה שסמך להם לישראל להודיעם כי מה שהרע לישראל לא בצדקתם אלא בעון ישראל שבטחו בבית אל: שדד מואב ועריה עלה. כבר פירשנו כי מנהג הלשון לדבר פעם לשון זכר ולשון נקבה כי ידבר לשון זכר כנגד העם ויבא לשון נקבה כנגד הכנסת ופי' עלה כפסק רוצה לומר המון עריה כפסק וכן יכושי עלה כעלות גדיש ותרגם יונתן וקרויהון חרבא ואדוני אבי ז"ל פירש ולעריה עלה השודד: רדי מכבוד. מהכבוד שהיית בו שלא היית חסרה דבר: ושבי בצמא. רוצה לומר שבי בגלות שתהיי צמאה לכל טוב ישבי כתי' וקריוםשבי והכתוב ר"ל שתהיה מיושבי ב בצמא: אל דרך. כמו על דרך וכן אל ההרים לא אכל: שאלי נס ונמלטה. אומר ליושבי ערוער שתעמוד על דרך ותשאל הנסים והנמלטים משאר ערי מ מואב שבא להם תחלה האויב תשאל מה נהיתה כלומר מה רעה נהיתה בהם ואמר נס ואמר נמלטה כלומ' אם איש ואם אשה: ונמלטה. מלעיל והוא כפעל עבר כלומר ואשר נמלטה: הגידו בארנון. כי ארנון גבול מואב והאויב מהגבול שנכנס: קריות. שם עיר: הרחוקות והקרובות. הרחוקות הם שעל הגבולים והקרובות הם אשר ב בתוך הארץ: נגדעה קרן מואב. מלכות מואב ולפי שהקרן היא גבוה על כל אברי הבהמה נקראת המלכות קרן שהיא גבוהה ב במעלה על כל העם וכתי' מלכות: וזרועו. שריו וחייליו כי הם זרוע המלך והעם וחזקם כמו וזרועות הנגב וכן תרגם יונתן ושלטניהון אתברו: השכירוהו. על דרך משל אמר לאויבים השכירוהו כוס החימה: כי על יי' הגדיל. כשראו בצרת ישראל הגדילו פיהם עליהם ועל יי' שאמרו שלא יוכל להצילם ותרגם יונתן ארי על עמא דיי' אתרברבו וכן אמר בנבואת צפניה כי חרפו ויגדילו על עם יי' צבאות: וספק מואב בקיאו. לפי שהמשילו לשכור אמר וספק בקיאו רוצה לומר כמו שהשכור מתגולל ומתהפך מצד אל צד בקיאו היין ששתה וספק בגופו לארץ כן יעשה מואב מרוב צרותיו ותרגם יונתן וידשון מואבאי באתריהון דשון. קיאו שם בפלס ריבו דינו: והיה לשחוק גם הוא. כמו שישחקו על השכור ואמר גם הוא כמו שהוא שחק ולעג על ישראל כן ישחקו וילעיגו עליו גם הוא: ואם לוא השחוק היה לך ישראל. בדרך השאלה אמר אם לא היה לך לישראל לשחוק כן תהיה אתה לשחוק: אם בגנבים נמצאה. הנמצא ישראל בגנבים שתשחקו עליו כמו שישחקו ויריעו על גנב כמו שאמר ויריעו עלימו כגנב. כי מדי דבריך בו תתנודד. כי בכל עת שהיית מדבר בו על גלותו היית מתנודד כאדם השמח בדבר ומתנודד בעבורו בעצמו ומכרכר ות"י ועל דחדיתון על תבריה דישראל וגו' כבעמוד

איכה ה' בקריא' וסימ' נמסר בריש מגלת איכה: ישבת ה' חס' ופי' ואם על המשבב הוא · והיא ישבת בירושלם · הנני אליך ישבת העמק · רדי מכבוד · חמסי ושארי על בבל · היושבת על מבואות ים · והנה כל הארץ ישבת

שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו ולא הורק מכלי אל כלי ובגולה לא הלך על כן עמד טעמו בו וריחו לא נמר: לכן הנה ימים באים נאם יהוה ושלחתי לו צעים וצעהו וכליו יריקו ונבליהם ינפצו: ובש מואב מכמוש כאשר בשו בית ישראל מבית אל מבטחם: איך תאמרו גבורים אנחנו ואנשי חיל למלחמה: שדד מואב ועריה עלה ומבחר בחוריו ירדו לטבח נאם המלך יהוה צבאות שמו: קרוב איד מואב לבוא ורעתו מהרה מאד: נדו לו כל סביביו וכל ידעי שמו אמרו איכה נשבר מטה עז מקל תפארה: רדי מכבוד ישבי בצמא ישבת בת דיבון כי שדד מואב עלה בך שחת מבצריך: אל דרך עמדי וצפי יושבת ערוער שאלי נס ונמלטה אמרי מה נהיתה: הביש מואב כי חתה הלילי וזעקי הגידו בארנון כי שדד מואב: ומשפט בא אל ארץ המישר אל חלון ואל יהצה ועל מופעת: ועל דיבון ועל נבו ועל בית דבלתים: ועל קריתים ועל בית גמול ועל בית מעון: ועל קריות ועל בצרה ועל כל ערי ארץ מואב הרחקות והקרבות: נגדעה קרן מואב וזרעו נשברה נאם יהוה: השכירהו כי על יהוה הגדיל וספק מואב בקיאו והיה לשחק גם הוא: ואם לוא השחק היה לך ישראל אם בגנבים נמצאה כי מדי דבריך בו תתנודד:

שלן מואבאי מזעורידהון ושקטין אינון על נכסיהון ולא אתגליאו מאתר לאתר ובגלותא לא הליכו על כן אוריכו שליוא נכסיהון כחמרא דינטיר על שמריה ורחיה לא פג: בכן הא יומיא אתן אמר יי' ואשלח עליהון בוזזין ויבזזונון ונכסיהון ירוקנון וטוב ארעהון יגמרון: ויבהתון מואבאי דפלחין לכמוש כמא דבהיתו בית ישראל מבית אל רוחצנהון: איכדין תימרון גברין אנחנא וגברין דחילא למעבד קרבא: אתבזיזו מואבאי וקירויהון חרובא ושפר עולימיהון יתמסרון לקטלא אמר מלכא יי' צבאות שמיה: קריב תברהון דמואבאי למיתי ובישתהון מותיא לחדא: דוו עלוהי כל סחרנוהי וכל ידעי שמיה אמרו איכדין אתבר מלך מבאיש שלטון מעיקו: חותי מיקרא ותובי בצחיא מלכות כנשתא דדיבון ארי בוזזין אתו על מואב סליקו עלך חבילו כרכך: על אורחא קומו וסכו דיתבין בערוער שאילו למערקיא ולמשיזבי אמרו מה הוה על תברא דיכי: בהיתו מואבאי ארי אתברו איליליו וצווחו חוו בארנון ארי אתבזיזו מואבאי: ועבדי פורענותא מטו לארע מישרא לחולון וליהץ ועל מיפעת: ועל דיבון ועל נבו ועל בית דבלתים: ועל קריתים ועל בית גמול ועל בית מעון: ועל קריות ועל בצרה ועל כל קירוי ארע מואב דרחיקין ודקריבין: אתקטפת מלכות מואב ושלטוניהון אתברו אמר יי': איתא עליהון עקא ויהון דמן לרויא ארי על עמא דיי' אתרברבו ויהדשון מואבאי באתרהון ויהון ללעיב אף אינון: ועל דחדיתון על תבריה דישראל בדלא חטו לכון כאילו כגנבין אשתכחו ועל דאסגיתון עליהון פתגמין בכן תטלטלון:

רשי

לא נמר. לא נחלף: צועי' מריקי' וכן מהר צועה להפתח הוא ה הילוך המעי' בטלטול: ונבליהם. חביותהם של מואבים: ינפצו. ישברו כמו אוי' נחשבו לנבלי חרש כל נבל ימלא יין: מכמוש. אשר בטח בו: מבית אל. עגל הזהב: נדו לו. לשון קינה כמו ש' תנוד לו: שאלי נס ונמלטה. שאלי מן הנסים והנמלטים ממואב: מה נהיתה. אם נמלט כלום מהשחית: ומשפט בא. פורענו' בא: השכירוהו. השקוהו תרעלה עד שישתכר: גם הוא. כמו שהיה ישר' שחוק לו: תתנודד. היית מניד בראשך ומתלוצץ עלחרבנו לא' כי מדי דברך בו שהיית מתרוצץ על חרבנו ת' תתנודד לצאת בגולה ולתי' על דאסגיתון עליהון פתגמיכון ת' תיטלטלון: בעברי

ושקטת. בהיות ירושלם ישבת ושלוה · וחד מנהון היושבת דמבואות ים · וחד ישבת ובחומה היא ישבת: בקיאו ב' ומל' וסימ' כהתעות שכור בקיאו · וספק מואב בקיאו והיה לשחוק:

רד"ק

עזבו. והיו כיונה תקנן בעברי פי פחת. כמו היונה שתשים קנה בבדי הפחתים כדי שלא יקחו בני אדם אותה ואת אפרוחיה כי מפני הפחת לא יוכלו לעבור אליה ופחת היא חפירה ושוחה עמוקה ותרגום כי כרו שוחה ארי כרו פחת ויונתן תרגם והוו כיונה דשבקא פום שובכה ונחתא ושריא בארעית גובא: שמענו. אמר הנביא בלשון האומות שיאמרו על מואב כן שמענו שהיה מתגאה מואב מאד בעודו בשלותו וכפל לשון הגאוה כמה פעמים לרוב הגאוה: אני ידעתי. עברתו. שהיה מתעבר ומתקצף ללא דבר על הגוים שסביביו מרוב גאותו: לא כן בדיו. אני ידעתי כי לא יתקיימו דברי כזביו שהיה מדבר בגאותו כן וכן אעשה: ואני ידעתי נאם יי' פי' לא יתקיימו דברי כזביו שהיה אומר בגאותו כי תבא עליו הרעה. כן בדיו. אמת כמו כן בנות צלפחד דוברות: לא כן עשו. בני מואב כמו שחשבו. ויונתן תרגם קדמי גלן אמר יי' עובדי רברבניהון ולא תקנין יקיריהון ולא כרכשר עבדו. ואנחנו בפירושנו קשרנו מלת בדיו עם כן ואף על פי שהאתנח במלת כן וכן דעת יונתן וכן הוא הענין בפסוק של ישעיהו אים לפרשו על דרך הטע' ועברתו ולא כן לא נתקיימה עברתו: על כן על מואב איליל. הנביא מדבר על לשון עם מואב: קיר חרש. שם עיר מערי מואב ובישעיה קיר חרשת: יהגה. יהגה מואב. ויהגה הוא ענין כפצוף הפה בקול ויללה וכן אהגה כיונה ויונתן תרגם קיר חרש כרך תקפיהון ותרגם יהגה דוון: מבכי. יאמר שאר עם ערי מואב כשישמע בכי עם יעזר: אבכה לך. כלו' בעבורך הגפן שבמה כי ידעתי כי כן יהיה לך כמו ליעזר ואלה הערים שזכר למואב כבר לקחום ישראל מיד האמרי כמו שכתוב בתור' אבל כשגלו ראובן וגד חזרו מואב וישבו בהם והגפן שבמה כמו הארץ כנען חסר ה' הסמך פי' הגפן גפן שבמה וכבר פי' בספר ישעיה כי גפן משל על העם. שיהרגו האויבים אותם ויוליכו בגולה מקצתן וזהו שאמר נטישותיך עברו ים והנטישות הם פארות הגפן המתפשטות והם משל על הגוים: על קיצך על בצירך שודד נפל. ובישעיה על קיצך ועל בצירך הידד נפל וקיצך הוא פירות הקיץ לחים ויבשים ובזמן הקציר והבציר היו בהם האויבים שוללים בוזזים: ונאספה. ובישעיה ונאסף. ופי' ונאסף מהם אל מקו' אחר או פירושו ענין כליון כמו אסוף אסיפם: מכרמל. מקום שדות זריעה ועצי פרי: ידרוך. פירוש לא ידרוך הדורך כמו שהוא בישעיה: הידד הידד לא הידד. הידד הוא קריאת הדורכים בעת הדריכה אומר שהיה מנהג הדורכים לקרוא עתה לא יקראו ות"י לא יעצרו עצורים ולא ירימון בקלהון: מזעקת. עגלת שלשיה. עגלת כמו עגלה הת"ו במקום הה"א וכן ותועבת לא[illegible] לך אף גילת ורכן אל תתני פוגת לך והדומים להם שכתבנו בספר מכלל ופירוש שלישיה גדולה או בת שלש שנים כי היא הטובה וכן היתה מואב מלאה כל טוב [illegible] באה אליה הרעה ואמר כי מצער ועד חורוני' תלך מואב הלוך וזעקה ויונתן תרגם עגלת תורתא רבתא: למשמות יהיו. ונמרי' שם נהר או שם מקום בארץ מואב ואמר שיהיו למשמו' כיון שאין שם מים ואין שם ירק ועשב כי יושבי הארץ מהם נהרגו ומהם ברחו: והשבתי. מעלה במה. מעלה בהמה קרבן על הבמה: על כן לבי למואב. מדבר הנביא על לשון העם שאמר כל אחד מהם כך: על כן יתרת עשה אבדו. הת"ו במקום הה"א כמו שכתבנו במלת עגלת. אמר על כן לבי יהמה כי יתר הנכסים וההמון שקבץ אבדו ועשה חסר מלת אשר כאילו אמר אשר עשה וכן לעם עליה אשר עליה הדרך ילכו בה אשר ילכו בה: כי כל. אמר קרחה בראש כי כן דרך בני אדם שתולשין שער ראשיהם על אבל וכן אמר וכל זקן גרועה כי הזקן תפארת הפנים ובעת האבל יגלח האדם אותה להסיר תפארת פניו וכן אמר מגולחי זקן וקרועי בגדים וכן תרגם יונתן וכל דקניהון גלוח ולא אמר כל זקן מגולחת ואמר גרועה לגנאי: על כל ידים גדודות. בפלס מלוכה חלושה וענינו שריטות בבשר וכן לא תתגודדו: על כל גגות מואב. בגלוי יעשו מספד בגגות שיראום בני אדם וכן ברחובות: איך חתה. מלעיל בספרים מדוייקים לשון עבר: הילילו. בווין עבר: איך הפנה ערף. איך הפנה ערפו לנוס מפני אויביו ולא עמד בפניהם:

והיו ו' וסימ' התחזקו והיו לאנשים פלשתים. תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל. הקיפו הלוים את המלך סביב דדה. נודו מתוך בבל. והקפתם על המלך סביב דמלכים. עזבו ערים ושכנו בסלע: מזעקת ג' וסימ' חשבון עד אלעלה. אטם אזנו מזעקת דל. מזעקת מושל בכסילים: עגלת ה' בקריא' וסימ' בשמואל א'

ירמיה

עִזְבוּ עָרִים וְשִׁכְנוּ בַּסֶּלַע יֹשְׁבֵי מוֹאָב וִהְיוּ כְיוֹנָה תְּקַנֵּן בְּעֶבְרֵי פִי־פָחַת: שָׁמַעְנוּ גְאוֹן־מוֹאָב גֵּאֶה מְאֹד גָּבְהוֹ וּגְאוֹנוֹ וְגַאֲוָתוֹ וְרֻם לִבּוֹ: אֲנִי יָדַעְתִּי נְאֻם־יְהוָה עֶבְרָתוֹ וְלֹא־כֵן בַּדָּיו לֹא־כֵן עָשׂוּ: עַל־כֵּן עַל־מוֹאָב אֲיֵלִיל וּלְמוֹאָב כֻּלֹּה אֶזְעָק אֶל־אַנְשֵׁי קִיר־חֶרֶשׂ יֶהְגֶּה: מִבְּכִי יַעְזֵר אֶבְכֶּה־לָּךְ הַגֶּפֶן שִׂבְמָה נְטִישֹׁתַיִךְ עָבְרוּ יָם עַד יָם יַעְזֵר נָגָעוּ עַל־קֵיצֵךְ וְעַל־בְּצִירֵךְ שֹׁדֵד נָפָל: וְנֶאֶסְפָה שִׂמְחָה וָגִיל מִכַּרְמֶל וּמֵאֶרֶץ מוֹאָב וְיַיִן מִיקָבִים הִשְׁבַּתִּי לֹא־יִדְרֹךְ הֵידָד הֵידָד לֹא הֵידָד: מִזַּעֲקַת חֶשְׁבּוֹן עַד־אֶלְעָלֵה עַד־יַהַץ נָתְנוּ קוֹלָם מִצֹּעַר עַד־חֹרֹנַיִם עֶגְלַת שְׁלִשִׁיָּה כִּי גַּם־מֵי נִמְרִים לִמְשַׁמּוֹת יִהְיוּ: וְהִשְׁבַּתִּי לְמוֹאָב נְאֻם־יְהוָה מַעֲלֶה בָמָה וּמַקְטִיר לֵאלֹהָיו: עַל־כֵּן לִבִּי לְמוֹאָב כַּחֲלִלִים יֶהֱמֶה וְלִבִּי אֶל־אַנְשֵׁי קִיר־חֶרֶשׂ כַּחֲלִילִים יֶהֱמֶה עַל־כֵּן יִתְרַת עָשָׂה אָבָדוּ: כִּי כָל־רֹאשׁ קָרְחָה וְכָל־זָקָן גְּרֻעָה עַל כָּל־יָדַיִם גְּדֻדֹת וְעַל־מָתְנַיִם שָׂק: עַל כָּל־גַּגּוֹת מוֹאָב וּבִרְחֹבֹתֶיהָ כֻּלֹּה מִסְפֵּד כִּי־שָׁבַרְתִּי אֶת־מוֹאָב כִּכְלִי אֵין־חֵפֶץ בּוֹ נְאֻם־יְהוָה: אֵיךְ חַתָּה הֵילִילוּ אֵיךְ הִפְנָה־עֹרֶף מוֹאָב

תרגום

שְׁבַקוּ קִרְוַיָא וּשְׁרוֹ בְּכֵיפָא יָתְבֵי מוֹאָב וַהֲווֹ כְּיוֹנָה דִשְׁבְקָא פּוּם שׁוֹבְכָהּ וְנַחְתָא וְשַׁרְיָא בְּאַרְעִית גּוּבָא: שְׁמַעְנָא רַבְרְבֵי מוֹאָב דְמִתְגָאַן לַחֲדָא רַבְרְבֵיהוֹן וּמְפַנְקֵיהוֹן וְגֵיוְתָנוּתְהוֹן וְרָמוּת לִבְּהוֹן: קֳדָמַי גְלַן אֲמַר יְיָ עוֹבָדֵי רַבְרְבֵהוֹן וְלָא תַקְנִין יַקִירֵיהוֹן לָא כְּרִכְשַׁר עֲבָדוּ: עַל כֵּן עַל מוֹאָבָאֵי מְיַלְלִין וְעַל מוֹאָבָאֵי כּוּלְהוֹן מְצַוְחִין עַל אֱנָשׁ כְּרַךְ תּוּקְפְּהוֹן דְוַן: וּבְכֵן כְּמָא דְאֵיתֵיתִי מְשִׁירְיַן עַל יַעְזֵר כֵּן אַיְתִי קְטוֹלֵי עַל שִׂבְמָה מְטַלְטְלָךְ גְזוּ עֲבָרוּ יַמָא עַד יַם יַעְזֵר מְטוֹ עַל חֲצָדִיךְ וְעַל קִטְפִּיךְ בָּזוּזִין נְפָלוּ: וְתִתְכְּנִישׁ בֵּיעַ וְחֶדְוָא מִכַּרְמְלָא וּמֵאַרְעָא מוֹאָב וַחֲמַר מִמַּעֲצְרַיָא אַבְטֵלִית לָא יַעֲצְרוּן עִיצוּרִין וְלָא יְרִימוּן בְּקָלְהוֹן: מְצַוְחַת חֶשְׁבּוֹן עַד אֶלְעָלֵה עַד יַהַץ אִשְׁתְּמַע קָלְהוֹן מִצֹּעַר עַד חוֹרוֹנַיִם עֶגְלַת תַּלְתּוּת רַבְּתָא אֲרֵי אַף מֵי נִמְרִים לְצָדוּ יְהוֹן: וְאַבְטֵיל מִן מוֹאָב אֲמַר יְיָ מַקְרִיב קוּרְבַּן עַל בָּמְתָא וּמַסִּיק בּוּסְמִין לְטַעֲוָתֵיהּ: עַל כֵּן לִבְּהוֹן מוֹאָבָאֵי כְּכִינוֹרָא הָמַן וְלִבְּהוֹן עַל אֱנָשׁ כְּרַךְ תּוּקְפְּהוֹן כִּזְמַר אַבּוּבִין דָוֵי עַל כֵּן שְׁאָר נִיכְסֵיהוֹן דִקְנוֹ יִתְבַּזְזוּן: אֲרֵי כָּל סְעַר רֵישׁ נְתַר וְכָל דְּקַן גִּילוּחַ עַל כָּל סִיעָן מִתְהַסְמִין וְעַל חַרְצִין סַק: עַל כָּל אִיגָרֵיהוֹן דְמוֹאָבָאֵי וּבִרְחוֹבֵיהוֹן כּוּלְהוֹן עָבְדִין מִסְפְּדָא אֲרֵי תַבְרֵית יָת מַלְכוּת מוֹאָב כְּמָנָא דְלֵית צְרוֹךְ בֵּיהּ אֲמַר יְיָ: אֵיכְדֵין אִתְבְּרוּ אֲיֵלִילוּ אֵיכְדֵין אַחֲזָרוּ קְדָלְהוֹן מוֹאָבָאֵי

סימן ו': שלשיה ג' בקריא' בישעיה סימ' ט"ו: על כן ז' פסוקי' בקריא' אית בהון על אל על וסי' וישכב שמשון עד חצי הלילה. ויתמודד על הילד שבע פעמים. ועברו גוים רבים על העיר. שלח על כל הגולה. על כן לבי למואב. לשלול שלל ולבז בז. ויתן שרי מלחמות דד"ה:

רש"י

בעברי פי פחת. מקום שהמים כורין תחת גידורי שפת הנחל הגבוהים וכשהנחל מתמעט נמצאת הגומא ריקנית והיונה מקננת באחת מעברי הגומא וכשהנחל רבה שוטף את הקן והיא נודדת משם כך שמעתי ויונתן לא תירג' כן והוו כיונה דשבקא פום שובכא ונחתא ושריא בארעית גובא: עברתו ולא כן. שנאתו לישראל לא באמת ולא במשפט: בדיו. גיבוריו: לא כן עשו. לא כגמול הטיבו לזרע אברהם שנלחם עם המלכים והציל את לוט אביהם: קיר חרש. עיר מארץ מואב: יהגה. גונח כיונים הוגים: מבכי יעזר אבכה לך. כשנאמרה נבואה זו כבר חרבה יעזר והיא סמוכה למואב. אבכה לך. אבכה בשבילך דוגמת אותו בכי כי גם את תחרבי כמוה: הגפן שבמה. ארץ כרמים היתה: נטישותיך. לפי שדימה אותה לגפן דימה את גיבוריה לנטישו' הגפן: עברו ים. הלכו בגול': קיצך. לשון קיץ תאנים וקצך שהוא לשון קץ אין בו יו"ד והצד"י דגושה: ונאספה. ונכלתה שלא תראה: לא ידרוך. ענבי' בקול ענות הידד בשמחה כאשר היו עושים: הידד לא הידד. שהידד יצעקו לא יהא הידד הראשון כי אם הידד של מנוס חרב: עגלת שלישיה. מריבה גברתנית: על כן יתרת עשה. על אשר גאוה עשה לכך אבדו: גדודות. שריטות: איך חתה הילילו. הלילו עליה ואמרו איך חתה:

כנשר

כוס

צפ. כלו פכר על מסקל הבקר אור כשהפכה ערף היה לו בשת לפי שהיה למשחוק והוא היה שוחק על ישראל בגלותם: כיכה· כנשר ידאה. האויב יעוף כנשר ויבא הירה עליהם והאויב הוא נבוכד נצר: נלכדה הקריות. הקריות לשון רבות ואמר נלכדה לשון יחידה כי כל הקריות ילכדו מהרה כעיר אחת וכן והמצדות נתפשה על זה הדרך והקריות הם הערים שהם במישור והמצדות הם שהם במקום גבוה ויתכן לפרש הקריות שם עיר מערי מואב וכן מצאנו על קריות ועל בצרה ואף על פי שנכתבה עליו הא הידיעה הנה כמוהו בקרקר בשבות וית ותכבש כרכא ומצדתא יתאחדן: כלב אשה מצרה· שהיא מצרה בעת חבליה כשכורעת לילד וכן תרגם יונתן דעיקא לה בחבלהא ויתכרת מפעלה תן וכהכר לו והוא פעל עומד כלומר כואבת ומוחרת בצרה: הנס· כתיב בהא כלומר מי שהנים במנו ומקנהו כמו הנים את עבדיו ואת מקנהו והקרי הן הנס אומר על עצמו ושניהם יהיו בהם נסים ומניסים: פחת· הוא חפירה גדולה ועמוקה: אליה· אל מואב הכנוי קודם הידיעה כמו ותראהו את הילד בצל חשבון עמדו מכח נסים· אותם הנסים מערי מואב מפני האויב חשבו להנצל בצל חשבון מרוב כח אנשי העיר והעיר שהיתה בצורה כי כבר בימים הקדמונים יצאה אש מחשבון כשהיתה של לאמורי: ותאכל פאת מואב. לפיכך חשבו להשגב בה עתה ואדוני אבי ז"ל פי' כי הנסים מכח אויביהם עמדו בצל חשבון ויונתן תרג' על דאשתמעו ליתבי חשבון גלו אתקצר חיליהון ערקו: אש יצא. בלשון זכר וכן אש לא נופח: פאת מואב. כלומר עד הכאה שלא נשאר בה דבר או הוא דרך משל על הגדולים וכן תרגם יונתן וקטילו רברבי מואב: וקדקד בני שאון. גם כן משל על הראשים לפיכך כנה אותם בקדקד ופירוש בני שאון שהיו אנשי שאון והומה ומדברי גבוהה וכן תרגם יונתן ויקירי בני אתרגשותא: אוי לך. הענין כמו שכתוב בתורה אף המלות שוות: ושבתי שבות מואב· כיון שאמר באחרית הימים היא עתידה וזה יהיה בימות המשיח וכן שבות בני עמון שאומ' אחרי זה ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון גם כן יהיה לעתיד וכן אומר בנבואת צפניה על שתי האומות האלה שארית עמי יבזום ויתר גוי ינחלום ואומר זאת להם תחת גאונם כי חרפו ויגדילו על עם יי' צבאות כמו שאומ' בנבואה זו כי על יי' הגדיל ואומר שם עוד כי רזה כל אלהי הארץ וישתחוו לו איש ממקומו וכל איי הגוים וזה לא יהיה עד ימות המשיח ואף על פי שנתבלבלו האומות היום אפשר שנתפזרו במקומות קרובים מארצם ואף על כי שנתערבו באומות אחרות אפשר שנשאר שם זכר להם: באחרית הימים· תשוב כל אומה ואומה בארצה וכולן תהיינה תחת ממשלת ישראל כמו שאומר אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם: עד הנה משפט מואב. לפי שהאריך בספור הרעה הבאה עליו אומר עד הנה ומשפט ענינו גזרה הבאה עליהם בדין ומשפט: לבני עמון. מדוע ירש מלכם את גד. כמו שפירשנו כי כשגלו בני גד ובני ראובן מארצם באו בני עמון ומואב שהיו שכנים להם וישבו בה ועוד שהיו סבורין שהיה להם בה דין כי מקדם היתה שלהם ומה שאמר מלכם את גד רוצה לומר את ארץ גד ולפי' בנה בארץ גד מלך בני עמון עיר המלוכה לפיכך אמר מלכם: לכן. לפי שהוא החזיק בארץ גד יבא לו השודד עד עיר המלוכה והיא רבת בני עמון שהיתה לו בארצו ויחריב אותה היא ובנותיה: וירש ישראל את יורשיו. זה לא אמר על הזמן ההוא כי פורענות אלה האומות שזכר על ידי נבוכד נצר יהיה ואז ישראל היו בגלות אלא לפי שאמר כי בני עמון ירשו ארץ בני גד אמר כי עוד יבא זמן שירשו ישראל את עמון שהיו יורשיו וזה יהיה באחרית הימים כמו שאמר ובני עמון משמעתם בנבואת ישעיה ואפשר שהיה עבין וירש ישראל את יורשיו כי בני עמון לקו גם כן על ידי מדי ופרס כמו שאמר בנבואת יחזקאל הנני נותנך לבני קדם למורשה וישראל עלו מהגולה על ידי כורש מלך פרס ונתן להם רשות בארץ בני עמון כי בתחילה נפלו ביד מלך בבל כמו שאמר האתו' ואחר כך מרדו כמו שאמר עליהם: הילילי חשבון כי שדדה עי. חשבון היתה למואב אחר שגלו בבית שני בני גד ובני ראובן ועי זו היתה לבני עמון ועי אחרת היתה בארץ כנען כמו שכתו' ובנוכד נצר כשעלה בארץ שטף בני עמון תחלה ואחר כך מואב וכשבא על בני עמון פגע בעי תחלה לפיכך אמר הילילי חשבון כי שדדה עי: את חשבון בארץ מואב· ואף על פי שהיתה בצורה וגדולה הילילי כיון ששדדה עי שהיתה בצורה לא תנצלי את: וגם בנות רבה. והם הכפרים של רבת בני עמון: צעקנה. כי לא יהיה להם מקלט ברבה אף על פי שהיא עיר המלוכה כי גם היא תלכד ובאמרו לבנות רבה צעקנה חגרנה שקים ספדנה הוא על דרך משל או אמר כנגד העם שישבו בהם: והתשוטטנה

כלכה׳ בקריא׳ וס׳ אשר לבו כלב האריה· דנה כנשר יעלה· נלכדה הקריות והמצדות· ותתן לבך כלב אלהי׳· וחברו תתן את לבבך: יצא ג׳ סבירי׳ יצאה וס׳ השמש יצא על האר׳· כי אש יצא מחשבון· ומן אח כהן יצא קרן אחת: ישב ה׳ קמצין וס׳ ישב נא עבדך ואמו׳· הבני׳ אין לישר׳· אשרי האיש· ה׳ למבול ישב· ה׳ ככל צרקתיך:

בוש והיה מואב לשחק ולמחתה לכל סביביו: כי כה אמר יהוה הנה כנשר ידאה ופרש כנפיו אל מואב: נלכדה הקריות והמצדות נתפשה והיה לב גבורי מואב ביום ההוא כלב אשה מצרה: ונשמד מואב מעם כי על יהוה הגדיל: פחד ופחת ופח עליך יושב מואב נאם יהוה: הניס מפני הפחד יפל אל הפחת והעלה מן הפחת ילכד בפח כי אביא אליה אל מואב שנת פקדתם נאם יהוה: בצל חשבון עמדו מכח נסים כי אש יצא מחשבון ולהבה מבין סיחן ותאכל פאת מואב וקדקד בני שאון: אוי לך מואב אבד עם כמוש כי לקחו בניך בשבי ובנתיך בשביה: ושבתי שבות מואב באחרית הימים נאם יהוה עד הנה משפט מואב:

מט לבני עמון כה אמר יהוה הבנים אין לישראל אם יורש אין לו מדוע ירש מלכם את גד ועמו בעריו ישב: לכן הנה ימים באים נאם יהוה והשמעתי אל רבת בני עמון תרועת מלחמה והיתה לתל שממה ובנתיה באש תצתנה וירש ישראל את יורשיו אמר יהוה: הילילי חשבון כי שדדה עי צעקנה בנות רבה חגרנה שקים ספדנה

ו׳ כטע׳ כבי׳ ל׳ · ח׳ כלים · ה׳ · ל׳ · לא׳ · תכס · ג׳ כ׳ ק׳ יחס ותר וח׳ · יב · ל׳ · ג׳ סבי׳ יצאת ג׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ת׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · כ׳ חס׳ כנבי׳ ל׳ סף · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳

בהיתו ויהון מואבאי לחוך ולתביר לכל סחרניהון: ארי כדנן אמר יי׳ הא כנשרא דמשתדי כן יסק מלך ב במשיריתיה וישרי על מואב: ותתכבש כרכא ומצדתא יתאחדן ויהי לב גיבריהון דמואבאי ביומא ההוא כלב אתתא דעיקא לה בחבלהא: וישתצון מואבאי מלמהוי עם ארי על עמיה דיי׳ אתרברב: דחלא וכומצא ומצדא עלך יתיב מואב אמר יי׳: דיערוק מן קדם דחלא יפול לגו כומצא ודיסק מיגו כומצא איתאחד ב בכריגתא ארי איתי עליהון על מואבאי שנת סעורן חוביהון אמר יי׳: על דאשתמעו ליתבי חשבון גלו איתקצ׳ חיליהון ערקו ארי קידום תקיף כאשתא נפק מ מחשבון ועבדי קרבא כשלהובית מבין סיחון וקטילו רברבי מואב ויקירי בני איתרגושא: ווי לכון מואבאי אבדתון עמא דפלחין לכמוש ארי אידברו בנך בשביא ובנתך בגלותא: ואתיב גלות מואב בסוף יומיא אמר יי׳ עד הכא למעבד פורענות דין מן מואב: לבני עמון כדנן אמר יי׳ הבנין לית לישראל אם ירית לית ליה מאדין אחסין מ מלכהון ית ארע גד ועמיה ב בקרוהי יתיב: בכן הא יומיא אתן אמר יי׳ ואשמע לרבת בני עמון יבבות עבדי קרבא ותהי לתל צדו ויתבי כפרנהא בנורא יתוקדון ויחסנון בני ישראל נ ניכסי עממיא דהוו מחסנין להון אמר יי׳: אלילו יתבי חשבון ארי איתבזזת עי צוחו יתבי כפרני רבה אסרו סקין ספודו

רשי

כנשר ידאה· האויב אל מואב ידאה ויעוף: הקריות· שם העיר: כתר וכתת· אלו שתיבתים קמים זה אצל זה שהפח נגרם לעופות והפחת מוכן לנפול בו פחת פוסא בלע"ז: בצל חשבון· ישבו בגבוהה ויש לה צל: עמדו· הנסים לנוח בצל מאסר לא היה כהן עוד כח לנוס · ומבין סיחון· אשר סיחון כמו בן ראובן בימים: וקדקד· אטרי׳ ירבה בלע"ז ותרגם תברו לשון מקר וית ויקירי לשון יקר: בני שאון· אותם שהיו מגביהים קול תפארת: הבנים אין לישראל יבא רשה והוא חטף כנה שהוא לשון ירושה: מלכם· כו של בני עמון מלכם שהיה שמה ולמלכים תועבת בני עמון לשון מלך: כי שדדה עי· הסמוכה לה ובארץ עמון היא: בנות רבה· רבת בני עמון: והתשוטטנה

וְהִתְשׁוֹטַטְנָה בַּגְּדֵרוֹת כִּי מַלְכָּם בַּגּוֹלָה יֵלֵךְ כֹּהֲנָיו וְשָׂרָיו יַחְדָּיו׃ מַה־תִּתְהַלְלִי בָּעֲמָקִים זָב עִמְקֵךְ הַבַּת הַשּׁוֹבֵבָה הַבֹּטְחָה בְּאֹצְרֹתֶיהָ מִי יָבוֹא אֵלָי׃ הִנְנִי מֵבִיא עָלַיִךְ פַּחַד נְאֻם־אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת מִכָּל־סְבִיבָיִךְ וְנִדַּחְתֶּם אִישׁ לְפָנָיו וְאֵין מְקַבֵּץ לַנֹּדֵד׃ וְאַחֲרֵי־כֵן אָשִׁיב אֶת־שְׁבוּת בְּנֵי־עַמּוֹן נְאֻם־יְהוָה׃

לֶאֱדוֹם כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הַאֵין עוֹד חָכְמָה בְּתֵימָן אָבְדָה עֵצָה מִבָּנִים נִסְרְחָה חָכְמָתָם׃ נֻסוּ הָפְנוּ הֶעְמִיקוּ לָשֶׁבֶת יֹשְׁבֵי דְּדָן כִּי אֵיד עֵשָׂו הֵבֵאתִי עָלָיו עֵת פְּקַדְתִּיו׃ אִם־בֹּצְרִים בָּאוּ לָךְ לֹא יַשְׁאִרוּ עוֹלֵלוֹת אִם־גַּנָּבִים בַּלַּיְלָה הִשְׁחִיתוּ דַיָּם׃ כִּי־אֲנִי חָשַׂפְתִּי אֶת־עֵשָׂו גִּלֵּיתִי אֶת־מִסְתָּרָיו וְנֶחְבָּה לֹא יוּכָל שֻׁדַּד זַרְעוֹ וְאֶחָיו וּשְׁכֵנָיו וְאֵינֶנּוּ׃ עָזְבָה יְתֹמֶיךָ אֲנִי אֲחַיֶּה וְאַלְמְנוֹתֶיךָ עָלַי תִּבְטָחוּ׃ כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה הִנֵּה אֲשֶׁר־אֵין מִשְׁפָּטָם לִשְׁתּוֹת הַכּוֹס שָׁתוֹ יִשְׁתּוּ וְאַתָּה הוּא נָקֹה תִּנָּקֶה לֹא תִנָּקֶה כִּי שָׁתֹה תִּשְׁתֶּה׃ כִּי בִי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם־יְהוָה כִּי־לְשַׁמָּה לְחֶרְפָּה לְחֹרֶב וְלִקְלָלָה תִּהְיֶה בָצְרָה וְכָל־עָרֶיהָ תִהְיֶינָה לְחָרְבוֹת עוֹלָם׃ שְׁמוּעָה שָׁמַעְתִּי מֵאֵת יְהוָה וְצִיר בַּגּוֹיִם שָׁלוּחַ הִתְקַבְּצוּ וּבֹאוּ עָלֶיהָ וְקוּמוּ לַמִּלְחָמָה׃ כִּי־הִנֵּה קָטֹן נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם בָּזוּי בָּאָדָם׃

וְאִתְהֲמָמוּ בְּסִיעָן אֲרֵי מַלְכְּהוֹן בְּגָלוּתָא יְהָךְ פַּלְחוֹהִי וְרַבְרְבוֹהִי כַּחֲדָא׃ מָה אַתְּ מִשְׁתַּבְּחִי בְּמֵישְׁרָךְ חָרוּבוּ תּוּקְפָךְ מַלְכוּתָא טַפְשְׁתָּא דְּמִתְרַחֲצָא בְּבֵית גִּנְזָהָא אָמְרָה מַן יֵיעוּל עֲלַי׃ הָא אֲנָא מַיְתֵי עֲלָךְ דַּחֲלָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת מִכָּל סַחֲרָנָךְ וְתִתְבַּדְּרוּן גְּבַר לְקֳבֵיל אַפּוֹהִי וְלֵית דִּמְכַנֵּישׁ לִמְבַדְּרַיָּא׃ וּבָתַר כֵּן אָתֵיב יָת גָּלְוַת בְּנֵי עַמּוֹן אֲמַר יְיָ׃

לֶאֱדוֹם כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת הֲלֵית עוֹד חוּכְמָא בְּדָרוֹמָא פְּסַק מִילְכָּא מִבְּנַיָּא אִתְקַלְקָלַת חוּכְמַתְהוֹן׃ עִירוּקוּ גְּלוֹ אַרְחִיקוּ לְמֵתַב יָתְבֵי דְדָן אֲרֵי תְּבִיר עֵשָׂו אַיְתֵיתִי עֲלוֹהִי עִידָן סְעוֹרַן חוֹבוֹהִי׃ אִם חַטּוֹפִין כְּקָטְפִין אֲתוֹ עֲלָךְ לָא אַשְׁאֲרוּ עוֹלְלָן אִם גַּנְבַיָּא בְּלֵילְיָא חַבִּילוּ מִסַּתְהוֹן׃ אֲרֵי אֲנָא אַיְתֵיתִי בָּלוֹשִׁין עַל עֵשָׂו גְּלֵיתִי יָת מַטְמְרוֹהִי דְּאִם יִבְעֵי לְאִטַּמְרָא לָא יִיכּוּל אִתְבְּזִיזוּ בְּנוֹהִי וַאֲחוֹהִי וְקָרִיבוֹהִי וְלֵיתְנוּן׃ אַתּוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל לָא תִשְׁתַּבְקוּן יַתְמֵיכוֹן אֲנָא אֲקַיֵּים וְאַרְמְלָתְכוֹן עַל מֵימְרִי יִתְרַחֲצָן׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ הָא דְּלָא חֲזֵי לְהוֹן לְמִשְׁתֵּי כַּסָּא דְלוּטָא מִשְׁתָּא יִשְׁתּוֹן וְאַתּוּן מִדְּמַן דְּמִזַּכָּא תִזְכּוּן לָא תִזְכּוּן אֲרֵי מִשְׁתָּא תִשְׁתּוֹן׃ אֲרֵי בְּמֵימְרִי קַיֵּימִית אֲמַר יְיָ אֲרֵי לְצָדוּ לְחִיסוּדִין לְחוֹרָב וּלְלוּטָא תְּהֵי בָצְרָה וְכָל קִרְוָהָא יְהֶוְיָין לְחוּרְבָּא לְעָלַם׃ בְּסוֹרָא שְׁמָעִית מִן קֳדָם יְיָ וְאִיזְגַּד בְּעַמְמַיָּא שְׁלִיחַ אִתְכַּנִּישׁוּ וְאָתוּ עֲלַהּ וְקוּמוּ לְאַגָּחָא קְרָבָא׃ אֲרֵי הָא חֲלַשׁ יְהַבְתָּךְ בְּעַמְמַיָּא בְּסִיר בִּבְנֵי אֱנָשָׁא׃

חבת ד' וסים' וכל הבת תדיון · עד מתי תתחמקין הבת · מה תתהללי בעמקים · מה אעידך מה אדמה לך ד' דים ג' בקריא' וסים' והמלאכה היתה דים לכל · השחיתו דים · הלא יגנבו דים ·שתה ג' כתי' ה' וסי' אחרי אכלה בשילה ואחרי שתה · צפה הצפית · אשר אין משפטם לשתות · שלוח ד' בקריא' וסי' במלכים א' סים' י"ד ·

והתשוטטנה בגדרות · מענית משוט בארץ כלומר לכו הנה והנה בשוקות ובחוצות ובאמרו בגדרות רוצה לומר בגדרות הכפרים כי לא יקראו מסגרות הכפרי חומה אלא גדרות כמו גדרות כאן או גדרות הגנות והכרמל כי לא יעשו חומה בכורה לכפרים ואמר להם זה כלומר התשוטטו ביניהם בגדרותיהם ולא תחשבו ללכת להסגר בעיר חומה דלתי' ובריח כי לא תועילכם כי גם היא תלכד וזו היא שאמר כי מלכם בגולה ילך מלכם היושב ברבה שהיא עי' המלוכ' ואכי תמיה ממה שת' והתשוטטנה בגדרות ואתהמתן בסיען כמו שתרגם על כל ידים גדודות ידמה שהיה קורא בגדרות בשני דלתי"ן ומלת והתשוטטנה נקדמה התי"ו לשי"ן הפעל מפני התחברות שני טתי"ן ובא שלא כמכתב באותיו' זס ש"ק · מה תתהללי בעמקים · היתה מתפארת בארץ המישור שהיה לה ושיתה רבת תבואות: זב עמקך · יזוב אותו העמק שאת מתפארת בו ברס אליך ויונתן תרגם בעמקים במישרך ותרגם זב עמקך חרובו תוקפך: איש לפניו · כלומר כל אחד יהיה בורח כנגד פניו לאיזה צד שיכוס כלומ' שלא יתקבצו הנרחים אחד עם אחד ולא יכחמו איש באחיו:

ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון · כמו שפירשנו למעלה ב בנבואת מואב: לאדום · נבואה זו עתיד כמו נבוא' ישעיהו שנבא על אדום לעתיד וכן עובדיה וכן יחזקא' וכולם משמעות נבואתם שהיא עתידה וכן אמר בזאת הנבואה אם לא יסחבום צעירי ה הצאן והם ישראל: האין עוד חכמה בתימן · וכן כאמ' בנבואת עובדיה והאבדתי חכמי' מאדום כראה כי חכמה נמצאת בהם ובעת רעתם לא תועילם חכמתם ותימן הוא משבני אליפז בן עשו אבל תרגם יונתן בדרום': מבני' ענין תבונה הבנוני מן הקל כמו בינתה לרעי שהוא מן הקל וכן אמ' בנבוא' עובדיה ותבונה מהר עשו אבל יונתן תרגם מבניא: נסרחה · הרי"ש בקמץ חטף וענינו נפסדה ונסרחה מדברי רבותינו ז"ל טפה סרוחה ויונתן תרגם אתקלקלת: נוסו הפנו העמיקו לשבת יושבי דדן · דדן הוא מאדום כמו שנאמר בנבואת יחזקאל ודדנה בחרב יפלו ופי' הפסוק כן נוסו יושבי דדן כי א אויבים הפנו העמיקו לשבת בארצכם ולגרש אתכם ולהגלות אתכם ואדוני אבי ז"ל פי' כאשר אמרו נוסו הם הפנו והעמיקו ל לברוח והחזיקו מקום שבתם שלא תמיגם יד האויב וצריך לפרשו כן לפי שלא נוכל לפרש הפנו כמו נוסו צווי כי לא יבא צווי משבנין שלא נזכר פעלו וכן העמיקו עבר כי הה"א בסגול ואילו היה צווי היה בפתח: אם בוצרים · יאמר על דרך משל איך נשחת אדום כלה ועל הדרך הזה נבואת עובדיה: כי אני · ונחבה לא יוכל · כתוב בה"א במקום אל"ף והוא מקור בתשלומו ודומה לעבר כי נמצא משבנין נפעל מקור דומה לעבר אמר והחבא לא יוכל עמו כי אני גליתי מסתריו ואיכו דבק עם הפסוק הבא אחריו: עזבה · כלו' את שמורד זרעו ואחיו ושכניו אין מי שיאמ' כנגד האלל עזבה יתומיך אני אחיה כלו' אם אתה נופל על חלל ש תחוס על הנשארי' אחריך כי אני אחיה אות' אין מי שאמ' להם זה כי כולם ימותו לא יהיה להם שריד כמו שאמ' בנבואת עובדיה ולא יהיה שריד לבית עשו: עזבה · צווי כמו עזוב הנה פירשנו הפסוק דבק למעלה ממנו וי"ת אתון בית ישראל לא תשבקון יתמיכון אנא אקיים וארמלתכון על יתמיכון אתרחצון ואמר תבטחו זו על הנקבות וכן ונקרבו עצמות אחר שים בו סימן נקבות אחת די וכן מגוי יעמדנה ושרכה הפרות בסימן נקבות אחד לבד: כי כה אמר יי' הנה אשר אין משפטם לשתות הכוס שתו ישתו · רוצה לומר אין משפטם כי אין העונש מוטל עליהם כמו שהוא מוטל עליך בעבור כי ישראל אחיך כי כל האומות לקו בעונם שהרעו לישראל ואדום שהיה אח לישראל לא היה לו להרע לו אלא לעזרו באשר יוכל וכן אמר בנבואת עובדיה מחמת אחיך יעקב תכסך בושה ונכרת לעולם לפיכך משפט אדום לשתות כוס החימה יותר משאר האומות: כי · בצרה · היא עיר מלוכה באדום: שמועה · אומר הנביא שמועה שמעתי מאת יי' וציר בגוים שולח וכאילו מלאך שולח בגוים שיתקבצו למלחמה על בצרה ועל עריה: כי הנה · עם מעט היו אדום או גם ארצם איננה רחבת ידים כן פירש החכם רבי אברהם בן עזרא והנכון כי פירוש קטן שפל ובזה כמו קטונתי מכל החסדים: נתתיך · כמו אתנך כי לא יחושו עליך שאר הגוים אם תאבד ויונתן תרגם כן קטן חלש:

והתשוטטנה בגדרות · תירגמו יונתן ואיתהממון בסיען התגודדו בחוילות פתר והתשוטטנה לשון חיילות משוטטי' וגדרות לשון גדרות כאן המלאים עדרים ויש לפתור והתשוטטנה והתעוללנה בזבל גדרות כאן לשון בזיון ויבז עשו ושט עשו: תתהללי · תתפארי ונט"ר בלע"ז: בעמקים · שארצך ארץ עמקים ואין עבירת גשמים קשה לה שאין חמה שולטת בה: זב עמקך · מכת רוב גשמים באה בה עד ש שזבו המים בעמק ו ושטפו שרשי התבואות כך פי' מנחם: איש לפניו · כל אשר יוכל למהר ולנוס: לנודד · לשון נע ונד: בתימן · אדום בדרומה של א' היא כמה שנאמ' והוא לכס פאת נגב ממדב' צין על ידי אדום: מבנים · מדור זה: נסרחה · אותה לקלקלה: הפנו · התכערו מן המקום הזה לשון ופנו את הבית: העמיקו לשבת · להחבא בעמקי מסתרים נוסו הפנו העמיקו כולם לשון ציווי הם: לא ישאירו עוללו' יבתמי' והשודדי' שבאו עליך לא השאירו לך כלום: חשפתי · גליתי כמו מחשוף ה הלבן ואותה השגרת שרידו ישרא' למען לא ישאר מהם איש כמה שנאמר אל תסגר ש שרידיו: ונחבה לא יוכל · ויבקש להחבא ולא יוכל: לחרפה ולקללה תהיה בצרה · בצרה משערי מואב שא מפני שהעמידה מלך לאדום כענין שנאמר וימלך תחתיו יובב בן זרח מבצרה היא לוקה עמו: אם בצרים באו לך וגו' · חשפתי את עשו וגו' שמועה שמעתי וגו' כל כענין דוגמא זו נבא עובדיה על אדום לפי שסיגנון אחד ע עולה לכמה נביאים אין שני נביאים מתנבאים בסיגנון אחד במקצת הדברים משתנין: עזבה יתומיך · שיתמת בישרא' אמר אין משפט לשתו' · שלא היו אחים ליסר' ואם הרעו להם אין להם משפ' מות כמותך: קטן נתתיך · שאין בהם מלך בן מלך לא היה דרכם ברוח' להעמי' מלך בן מלך

תפלצתך

תפלצתך · יש מפרשים עבודה זרה וכן אסר עשתה מפלצת לאשרה או יהיה ענינו מן פלצו בעתקתי שהוא ענין אימה ורעדה אמר אימתך שהיתה מוטלת על שכניך לפי שהיית מכלים אותה המורא השיאה אותך · וכן זדון לבך השיאך להגדיל פה ולהרע אף לאחיך יעקב · ויונתן תירגם טפשותך אטעיית יתך : שוכני בחגוי הסלע · כמו סוכן והיו"ד נוספת · וכן תפשי מרום גבעה · וכן אוחזי מרום קברו והדומים לו · ופירוש בחגוי מן חוג הארץ · חגה וחוג בענין אחד כלומר סביב הסלע רוצה לומר ראש הסלע והוא המגדל הבנוי עליו · ואמר זה על הר שעיר · ות"י דאת דמית לנשרא דשרי בשנא רכיף : כי תגביה כנשר · פי' תגביה מקום שבתך כנשר שהוא עוף גבוה מכל העופות : הנה כאריה · פי' כתרגומו הא מלך במשריתיה יסק עליהון כאריא דסליק מרום ירדנא והוה לדיר רעין · רוצה לומר יהיה כח להכבש לפניו כמו דיר הרועים · תרגום נוה דיר כמו שכתוב נוות כרות רועים · ופי' איתן המקום שהוא עתה איתן יהיה כמו נוה רועים · וזה הפסוק כאמר גם כן בנבואת בבל · ויתכן לפרש הפסוק כן המשחית אדום יעלה כמו אריה בלי פחד ויעלה מגאון הירדן · כלומר יעלה ויתגבר כמו שמתגברין המים כשהירדן בגאונו מלא על כל גדותיו · וזכר הירדן לפי שהוא בארץ ישראל ומגאון ארץ ישראל יבא להם הרע · כמו שאומר בנבואת עובדיה ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו : אל נוה איתן · אל נוה מקום איתן והוא הר שעיר : כי ארגיעה אריצנו מעליה · רוצה לומר כאשר אשקיט וארגיע לישראל ארצו אותו מעל ארץ אדום שהוא שם בגלות : ומי בחור אליה אפקוד · וכל מי שהוא בחור למלחמה אפקוד ואשלח אותו אל ארץ אדום : כי מי כמוני · כלומר מי כמוני שיעמוד כנגדי : ומי יועידני · מי יתן לו זמן ומועד למלחמה : ומי זה רועה · ומי זה מלך באדום אשר יעמוד לפני · יועידני · הגזרה הגעיה וזה הענין בעצמו אמר בנבואת מלך בבל לפי שגדל עונם כאשר הרעו לישראל וזה יוכיח הפירוש הזה ספירשתי בפסוק · כי כרמז בו גדולת ישראל ותשועתם כי אז יהיה חרבן אדום · ויונתן תירגם כי ארגיע מן רגע אחד · וכן תירגם ארי בזמן אייתינון עלה ושלטוניך אמני עלה ארי מאן כוותי ומאן דיערעני ולית מלך דאית ליה תקוף קדמי · וכספר מכלל בחלק השרשים פירשתי כי ארגיע מן רוגע הים · שורש רגע שעניינם הבקיעה והכריתה כלומר אכריתם ואגלם מארצם : לכן · אל אדום · כמו על אדום וכן אל יושבי תימן כמו על וכמוהו רבים : אם לא · ענין שבועה וכן נשבע יי' צבאות לאמר אם לא כאשר דמיתי כן היתה : יסחבום · כמו סחוב והשלך כלומר ימשכום ויגררום : צעירי הצאן · אלו ישראל שהיו עד עתה צעירים וחלשים כנגד האומות ואמר גם כן צעירי כנגד אדום כי עמו הגדול וכן אמר ורב יעבוד צעיר · ובדרש צעירי הצאן אלו בני בניה של רחל ללמדך שאין עשו נופל אלא ביד זרעה של רחל ויוסף ובנימן היו צעירי השבטים · ויונתן תירגם אם לא יגררינון ויקטלינון תקיפי עמא : אם לא ישים עליהם · האל יתברך ישים עליהם נויהם כלומר יפים בתיהם שממה עמהם : מקול נפלם · כנופל ממקום גבוה לנמוך שנשמע קול מפלתו כן אדום לרוב גבהותם וגאותם כשתבא מפלתם ישמע למרחוק כאילו רעשה הארץ : צעקה · תשמע מהם עד כי בים סוף נשמע קולה וכל זה להפלגה ולגוזמא וזכר ים סוף שהוא כנגד ארץ אדו' ואף על פי שמדבר גדול שם נשמע קול ארץ אדום ביום מפלתה : הנה · וידאה · וישוף וכן כאשר ידאה הנשר : כלב אשה מצרה · פי' למעלה : לדמשק · בים דאגה השקט לא יוכל · כמי שהוא בים שיש לו דאגה ופחד ולא יוכל להשקט לבו מדאגה ומפחד כן יהיו יושבי דמשק ועריה : רפתה דמשק · כלומר רפו ידיה לעמוד כנגד אויביה : ורטט החזיקה · כמו רתת שהוא ענין רעד' ובלבות האחרים : צרה וחבלים אחזתה כיולדה · מנהג הלשון בדבור זכר ונקבה סמוכים נופל הפעל על הדבק אם ראשון ואם אחרון כמו ותדבר מרים ואהרן ויכתוב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי הנה אפי וחמתי נתכת אל המקום הזה כאשר קיים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה והדומים להם אם כן מה שאמר אחזתה לשון נקבה והדבק חבלים כפרם וי"ו וחבלים עם כמו ויוסף היה במצרים והדומים לו · ופי' צרה וחבלים אחזתה צרה עיקר הספור לפיכך נפל הענין על צרה ואמר לשון נקבה : איך לא עזבה · איך לא עזבה מלהלחם בה כלומר תאמר דמשק רוצה לומר אנשיה בנוסם כשבאו האויבים להלחם בנו ולקחת ארצנו איך לא עזבו דמשק שהיא עיר תהלה והיא קרית משוש איך לא עזבוה מלהחריבה · ותירגם יונתן אכדין לא אשבקת קרתא משבחתא · וכן תירגם יונתן אכדין לא אתבנית · ויש מפרשים עזבה מן ויעזבו את ירושלם ענין בנים וחוזק כלומר איך לא נבנתה בחומה חזקה שלא תוכל יד האויב לשלוט בה : תהלה · כתוב ותהלת קרי והענין אחד כי תבא תי"ו במקום הא במקומות רבים : לכן

תפלצתך · לשון בהלה שהיית מתהר ובהל לעורר שטימתך לאחיך · ויש לומר לשון פלצו' ויש לומר לשון מפלצת : השיא אותך · להרע להם : שכני · שוכן : תפשי · כמו תופש והיו"ד יתרה בו : כאריה העולה מגאון הירדן שהוא מקום אריות כתרגומו של יונתן כן יעלה האויב לנוה איתן : ארגיעה · אקרב את הרגע : אריצנו מעליה · פתאום ובהבלחת אריבנה וישוב לו כ כרגע קטן אל מקומו ואני אומר אריצנו מעליה · ממעל לה מיסה מתגבר עליה ועליון לה · וכן ממעל לרקיע וכן ממעל לו מעל למדיו : ומי בחור · אותו שבחרתי לנקום נקמתי עליה אפקיד : ומי יועידני · למלחמה להלחם אתי : רועה · מלך : אם לא · לשון באמת : יסחבום · יגררו' : צעירי הצאן · בזויי האומות ורבותינו דרשו פרס שהוא ה הצעיר בבני יפת : נוים · לשון שממה : בושה חמת וארפד · ערי ארם כי שמעו שמועה רעה על דמשק שהיא ראש ארם כמה שנאמר כי ראש ארם דמשק לכך נמוגו : בים דאגה · דאגתם דומה לדאגת הים : השקט לא יוכל · כל דאגה לשון יראה הוא : רפתה דמשק · רפו ידיה מהלחם : ורטט · זיע : איך לא עזבה · לא נתמלאת עפר סביב חומתה לחזק החומה כמו ויעזבו את ירושלם עד החומה ויש עוד לפתור למה לא נעזבת מן הרעה הזאת שלא תבא הרעה עליה : קרית משושי · כך יתאבל מלכה עליה : לכן

שבני ד' בקריא וסימ' בסדר ברכה : כמהפכת ו' בקריא' וסימ' כמהפכת סדום ועמורה אדמה וצביים · ושממה במהפכת זרים · והיתה בבל צבי ממלכות · כמהפכת סדם ועמרה ושכניה · כמהפכת אלהים את סדם ואת עמרה · והפכתי בכם כמהפכת אלהים את סדום דעמוס : ארגיעה ד' ב' מל' וא' חס' יו"ד וא' חס' ח' וסי'

תִּפְלַצְתְּךָ הִשִּׁיא אֹתָךְ זְדוֹן לִבֶּךָ שֹׁכְנִי בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע תֹּפְשִׂי מְרוֹם גִּבְעָה כִּי־תַגְבִּיהַּ כַּנֶּשֶׁר קִנֶּךָ מִשָּׁם אוֹרִידְךָ נְאֻם־יְהוָה׃ וְהָיְתָה אֱדוֹם לְשַׁמָּה כֹּל עֹבֵר עָלֶיהָ יִשֹּׁם וְיִשְׁרֹק עַל־כָּל־מַכּוֹתֶהָ׃ כְּמַהְפֵּכַת סְדֹם וַעֲמֹרָה וּשְׁכֵנֶיהָ אָמַר יְהוָה לֹא־יֵשֵׁב שָׁם אִישׁ וְלֹא־יָגוּר בָּהּ בֶּן־אָדָם׃ הִנֵּה כְּאַרְיֵה יַעֲלֶה מִגְּאוֹן הַיַּרְדֵּן אֶל־נְוֵה אֵיתָן כִּי־אַרְגִּיעָה אֲרִיצֶנּוּ מֵעָלֶיהָ וּמִי בָחוּר אֵלֶיהָ אֶפְקֹד כִּי מִי כָמוֹנִי וּמִי יוֹעִדֶנִּי וּמִי־זֶה רֹעֶה אֲשֶׁר יַעֲמֹד לְפָנָי׃ לָכֵן שִׁמְעוּ עֲצַת־יְהוָה אֲשֶׁר יָעַץ אֶל־אֱדוֹם וּמַחְשְׁבוֹתָיו אֲשֶׁר חָשַׁב אֶל־יֹשְׁבֵי תֵימָן אִם־לֹא יִסְחָבוּם צְעִירֵי הַצֹּאן אִם־לֹא יַשִּׁים עֲלֵיהֶם נְוֵהֶם׃ מִקּוֹל נִפְלָם רָעֲשָׁה הָאָרֶץ צְעָקָה בְּיַם־סוּף נִשְׁמַע קוֹלָהּ׃ הִנֵּה כַנֶּשֶׁר יַעֲלֶה וְיִדְאֶה וְיִפְרֹשׂ כְּנָפָיו עַל־בָּצְרָה וְהָיָה לֵב גִּבּוֹרֵי אֱדוֹם בַּיּוֹם הַהוּא כְּלֵב אִשָּׁה מְצֵרָה׃

לְדַמֶּשֶׂק בֹּשָׁה חֲמָת וְאַרְפָּד כִּי־שְׁמֻעָה רָעָה שָׁמְעוּ נָמֹגוּ בַּיָּם דְּאָגָה הַשְׁקֵט לֹא יוּכָל׃ רָפְתָה דַמֶּשֶׂק הִפְנְתָה לָנוּס וְרֶטֶט הֶחֱזִיקָה צָרָה וַחֲבָלִים אֲחָזַתָּה כַּיּוֹלֵדָה׃ אֵיךְ לֹא־עֻזְּבָה עִיר תְּהִלָּה קִרְיַת מְשׂוֹשִׂי׃

טִפְּשׁוּתָךְ אַטְעִיאַת יָתָךְ רֶשַׁע לִבָּךְ דְּאַתְּ דָּמֵי לְנִשְׁרָא דְּיָשְׁרֵי בְּשִׁינֵי כֵּיפָא סוּתְבֵיהּ בִּתְקוֹף רוּמָא אֲרֵי תְּרִים כְּנִשְׁרָא מְדוֹרָךְ מִתַּמָּן בְּמֵמְרִי אַחֲתִינָךְ אֲמַר יְיָ׃ וּתְהֵי אֱדוֹם לְצָדוּ כָּל דְּיִעְבַּר עֲלַהּ יְכְלֵי וְיָנִיד עַל כָּל מַחְתַהָא׃ כְּהַפֵּכְתָא דִּסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְקִרְיָבָהָא אֲמַר יְיָ לָא יְתִיב תַּמָּן אֱנָשׁ וְלָא יִתּוֹתַב בַּהּ בַּר אֱנָשׁ׃ הָא מֶלֶךְ בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ יִסַּק עֲלֵיהוֹן כְּאַרְיָא דְּסָלִיק מֵרוּם יַרְדְּנָא וְהָוֵי לְדִיר רַעְיָן אֲרֵי בִּזְמַן דְּאַיְתֵינוּן עֲלַהּ וְשִׁלְטוֹנִין אֲמַנֵּי עֲלַהּ אֲרֵי מַן כְּוָותִי וּמַן דְּיִעָרְעִנַּנִי וְלֵית מֶלֶךְ דְּאִית לֵיהּ תְּקוֹף קֳדָמַי׃ בְּכֵן שְׁמַעוּ מַלְכָּא דַּיְיָ דִּימַלֵּךְ עַל אֱדוֹם וּמַחְשַׁבְתֵּיהּ דְּחַשִּׁיב עַל יָתְבֵי אַרְעָא דָרוֹמָא אִם לָא יְגָרְרוּן וְיִקְטְלוּן תַּקִּיפֵי עַמָּא אִם לָא יִצְדּוּן עֲלֵיהוֹן מְדוֹרֵיהוֹן׃ מִקָּל מַפַּלְתְּהוֹן זָעַת אַרְעָא צְוָוחַתָא בְּיַמָּא דְּסוּף אִשְׁתְּמַע קָלֵיהוֹן׃ הָא כְּנִשְׁרָא דְּסָלִיק וּמִשְׁתְּדֵי כֵּן יִסַּק מֶלֶךְ בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ וְיִשְׁרֵי עַל בָּצְרָה וִיהֵי לֵב גִּבָּרֵיהוֹן דֶּאֱדוֹמָאֵי בְּיוֹמָא הַהוּא כְּלֵב אִתְּתָא דְּעָקָא לַהּ בְּחֶבְלָהָא׃

לְדַמֶּשֶׂק בְּהִיתוּ יָתְבֵי חֲמָת וְאַרְפָּד אֲרֵי בְּסוֹרָא בִּישָׁא שְׁמַעוּ אִיתְבָּרוּ דְּחִילָא כְּיַמָּא וְיִצְפָּא אֲחַדְתִּנוּן הָא כְּנַחְתֵּי יַמָּא דְּשַׁקְטִין וְלָא יָכְלִין לְמֵנַח׃ אִתְרַשְׁלוּ יָתְבֵי דַּמֶּשֶׂק אִתְפְּנִיאוּ לְמֵיעָרַק וְשַׁפְלוּתָא אַחַדְתִּנוּן עָקָא וְחֶבְלִין אֲחָדוּנוּן הָא כְּחִיבְלִין לְיָלְדְתָּא׃ אֵיכְדֵין לָא אִשְׁתְּבִיקַת קַרְתָּא מְשַׁבַּחְתָּא כְּרַכָּא חֶדְוָה׃

לאור עמים ארגיע · כי ארגיעה אריצנו · כי ארגיעה ארוצם כן כתיב · ועד ארגיע לשון שקר · קדמ' חס' ה' · אריצם חס' יו"ד : כל לשון מחשבה על כמ"ג אל וסימ' לכן שמעו עצת יי' אשר יעץ אל אדום · מה תחשבון אל יי' דנחום · ומחשבותיו אשר חשב אל ארץ כשדים : נמגו ד' וחס' וסי' כל יושבי כנען · וכי נמגו כל יושבי · וגם נמגו כל' · לדמשק בושה חמת :

לכן ידמו. יכרתו וכן ואל תדמו בעונה: והצגתי. ענין הדלקה פרשו יפת וכן למה הציתו עבדיך: בן הדד. כך היה שם מלך ארם בזמן חרבנה על יד נבוכד נצר ורצין שם המלך בזמן חרבנה על יד סנחריב: לקדר ולממלכות חצור. אמר בזה שהכה נבוכד נצר מה שלא אמר כן באומות אחרות אף על פי שלקו על ידו לפי שאחרו לקו על ידי אחרים פעם אחרת שהרי ארם ומואב ובני עמון וארם לקו על ידי דוד מלך ישראל אבל קדר וממלכות חצור לא ראינו שלקו אלא על ידי נבוכד נצר לפיכך אמר אשר הכה. וכתוב נבוכד ראצור בו"ו וקרי בלא ו"ו שהיה נקרא גם כן נבוכד ראצור בחולם: ושדדו. בווי מן הקל בא שלם והוא בפלס חרבנו מלך משבו אותה: את בני קדם. גם הוא מבני ישמעאל

כמו קדר וכן כתוב בתורה יטור נפיש וקדמה ויונתן תירגם בני מדינחאה ואפשר שהיו אלה בני קדר שוכנים במזרח: אהליהם. לפי שהם יושבי אהלים ובעלי מקנה וכן אמר כל צאן קדר יקבצו לך: נסו נדו. כבר פירש ענין הפסוק בנבואת אדום: קומו אל גוי שליו. כמו שלו הייתי אלא שזה משקל אחר בסוף הפסוק כפלס שאר פעלי זעיר וכתב בו יוד המסך כמו בזעיר: והיו קצוצי פאה: והיו קצוצים לכל פאה מענין קץ כי הפאה היא קץ וסופו: אשר היה. אמרו רבותינו ז"ל כי עילם עזרו את הכשדים ובאו שיהב להרע לישראל לפיכך נאמרה עליהם נבואה זו: כה אמר יי'. קשת עילם. רוצה לומר חזקם ותקפם כמו שהקשת חוזק הנושא אותו וכן תירגם יונתן תקוף: והבאתי. ארבע רוחות. כאילו ארבע רוחות יבוס זאת הרוח תזרה אותם לרוח שכנגדה ושכנגדה לאחר כן יהיו מפוזרים בכל מקום ויונתן תרגם ארבע רוחות ארבע מלכוון: נדחי עילם. בדגש הדלת לחסרון פ"א הפעל נדחי ישראל יכנס רפה הדלת: עולם. כתיב בוו עילם קרי ביוד ואותיות אהוי מתחלפות: והחתתי. בא על דרך השלם ודגש התי"ו האחרונה לחסרון תי"ו למ"ד הפעל שרשו חתת מבין סבב: את חרון אפי. על שהרעו לישראל: ושמתי כסאי בעילם. כיון שאאבד משם מלך ושרים וידעו כי מאתי הוא כאילו שם כסאי ואמליך עליה מלך ורז"ל פירשו הפסוק על דבר ושתי ודבר המן ובניו כי הכל היה סבה מהאל להטיב לישראל בגלותם ופי' מלך זה ושתי ושרים זה המן ועשר בניו והוא ושמתי כסאי בעילם כי הכל ידעו כי מיי' היתה התשועה ההיא: והיה באחרית הימים. פי' בנבואת מואב: אשוב. כתוב בו"ו וקרי ביוד והענין אחד וכן שבית כתוב ביוד וקרי בו"ו והענין אחד: הדבר

והצתי אש ו' וסימנם נמסר לעיל בספרא סוף סי' כ"א: בחוכת כל ספרא חוכות בנ"ג חוכת וסי' שורא דדמשק נפל. ופי' ונתתיך לעם הזה. והצתי אש בחוכת דמשק. ופקדתי על כל בבל: בדד ח' וסי' בדד ישב מחוץ למחנה. יי' בדד ינחנו. וישכן ישראל בטח. בי עיר בצורה. קומו עלו אל גוי שליו. לא ישבתי

בכין יתרמון עולמהא ברתובהא וכל גברי עבדי קרבא יתברון בעידנא ההיא אמר יי' צבאות: ואדליק אשתא בשורי דמשק ותשיצי בירנית בר הדד: לקדר ולמלכות חצור דמחא נבוכד נצר מלכא דבבל כדנן אמר יי' קומו סקו על קדר ובזו ית בני מדינחא: משכניהון ועניהון ישבון יריעתהון וכל מניהון וגמליהון יכבון להון ויתכנשון עליהון דקטלין בחרבא מסחור סחור: עירוקו גלו לחדא ארחיקו למיתב יתבי חצור אמר יי' ארי מלך עליכון נבוכד נצר מלכא דבבל מלכא וחשיב עליכון מחשבא: קומו סקו על עמא דיתבין שליוא שרן לרוחצן אמר יי' לית להון דשין ועברין בלחודיהון שרן: ויהון גמליהון לביזא והמון גיתיהון לעדי ואבדרינון לכל רוח מכפי פתא ומכל עיבריהון איתי תברהון אמר יי': ותהי חצור למדור ירורין צדו עד עלמא לא יתיב תמן אנש ולא יתותיב בה בר אינש: דהוה פתגם נבואת מן קדם יי' עם ירמיה נביא על עילם בריש מלכות צדקיה מלך שבטא דבית יהודה למימר: כדנן אמר יי' צבאות הא אנא תבר ית תקוף עילם ריש גבורתהון: ואיתי על עילם ארבע מלכוון מארבע רוחי שמיא ואבדרנון לכל רוחתא האילין ולא יהי עם דלא יתכון לתמן מטלטלי עילם: ואתבר ית עילם קדם בעלי דבביהון וקדם דבען למיקטלהון ואיתי עליהון בישא ית תקוף רוגזי אמר יי' ואיגרי בתריהון דקטלין בחרבא עד דאישצי יתהון: ואשוי כורסי מלכותי בעילם ואוביד מתמן מלך ושלטון אמר יי': ויהי בסוף יומיא אתיב ית גלות עילם אמר יי':

לכן יפלו בחוריה ברחבתיה וכל-אנשי המלחמה ידמו ביום ההוא נאם יהוה צבאות: והצתי אש בחומת דמשק ואכלה ארמנות בן-הדד: לקדר ולממלכות חצור אשר הכה נבוכדראצור מלך-בבל כה אמר יהוה קומו עלו אל-קדר ושדדו את-בני-קדם: אהליהם וצאנם יקחו יריעותיהם וכל-כליהם וגמליהם ישאו להם וקראו עליהם מגור מסביב: נסו נדו מאד העמיקו לשבת ישבי חצור נאם-יהוה כי-יעץ עליכם נבוכדראצר מלך-בבל עצה וחשב עליהם מחשבה: קומו עלו אל-גוי שליו יושב לבטח נאם-יהוה לא-דלתים ולא-בריח לו בדד ישכנו: והיו גמליהם לבז והמון מקניהם לשלל וזרתים לכל-רוח קצוצי פאה ומכל-עבריו אביא את-אידם נאם-יהוה: והיתה חצור למעון תנים שממה עד-עולם לא-ישב שם איש ולא-יגור בה בן-אדם:

אשר היה דבר-יהוה אל-ירמיהו הנביא אל-עילם בראשית מלכות צדקיה מלך-יהודה לאמר: כה אמר יהוה צבאות הנני שבר את-קשת עילם ראשית גבורתם: והבאתי אל-עילם ארבע רוחות מארבע קצות השמים וזרתים לכל הרחות האלה ולא-יהיה הגוי אשר לא-יבוא שם נדחי עולם: והחתתי את-עילם לפני איביהם ולפני מבקשי נפשם והבאתי עליהם רעה את-חרון אפי נאם-יהוה ושלחתי אחריהם את-החרב עד כלותי אותם: ושמתי כסאי בעילם והאבדתי משם מלך ושרים נאם-יהוה: והיה באחרית הימים אשוב את-שבית עילם נאם-יהוה:

בו' ו' · כל סי' חומות במג חוכות · וסי' שורא · דדמשק ככל · ג' כתי' ק · ל' חסף · י' יריעותיהם · מל' וא' חס' ל · עליכם ק · ל' חל' כלו · ל' ח' חל' וא' חס · ל' ויתלים חית לו · ל' כתי' ק · עילם ל' ק · אשוב ק · שבות ק

ג' כתי' עולם וקרי' עילם ויען שבניה בן יחיאל ירון

רשי

לכן. לשון סטופה: ידמו. יחריבו והוא מלשון דממה שכל עיר חריבה אין קול נשמע בה: קדר. סוכני מדברו באהלים הם אין חומה ואין כיר ימגור. אהליהם בלע"ז לא לשון יראה: כי יען עליכם וגו'. ומה היא העצה קומו עלו אל גוי שליו: בדד ישכונו. בטח ביחידות אין צריכין להתאסף וליסב כדי ... שאין יראה שיבא אויב עליהם: קצוצי פאה. מוקפי תקפה אל קצה הרוחות: את קשת עילם. את תקפת עילם: ראשית גבורתם. מיטב גבורתם: ושמתי כסאי ימצור שליו: ושא

בסוד משחקים. איכה ישבה בדד. ישב בדד וידם: צדקיהו ו' וסי' ויעש לו צדקיה בן כנענה דמלכים. ואל צדקיה מלך יהודה. ויהי בשנה ההוא בראשית. ביד אל עשה בן שפן. בראשית מלכות צדקיה מלך יהודה. ובני יהויקים יכניה. וא' וצדקיה וכן חכליה וצדקיה: אשיב ג' דכתיב אשוב וסי' כי הנה בימים ההמה. גם זרע יעקב ודוד עבדי. והיה באחרית הימים אשיב את: שבות דכתיב שבית ו' בקריאה וסי' לכן כה אמר אדני יי' עתה אשיב את. ויי' שב את שבות איוב בהתפללו. והיה באחרית הימים אשיב את שבות סדום ובנתיה ג' בפסוק. וא' חילוף כתיב שבות וקרינן שבית וסי' רצית יי' ארצך:

ופלוגם · פורקא בלע״ז סימן אסיפה הוא · בל ומרודך שתות ע״ז של בבל : גוי מצפון · מדי ופרס : דרך הנה · דרך המקום הזה ירושלם ישבו פניהם כשתחרב בבל ויצאו מתוכה בימין כורש מלך פרס : רועיהם התעום · מלכיהם התעום תלוי : הרים שובבום : אל ההרים אל ע״ז שבהרים שובבום אנווי״לנץ בלע״ז שובבום מלכיהם ות״ת הרי׳ שובבום שלטוניא בזונן : ומקוה אבותיהם · ושבר אבהתהון : נודו מתוך בבל · מעתה צאו משם וכעתודים לפני צאן · דרך העתודים ללכת לפני העדר בראש הצאן : שסי נחלתי · בוזזי נחלתי : וערכו לה · ויסדרון עלה קרב : כי תפושו · לשון שומן : כעגלה דשה · הדשה בתבואה ואוכלת תמיד : אמכם · כנישייתכם : אחרית גוים · אם ראשיתכם גדול אחריתכם יהי מדבר : ידו

הדבר אשר דבר יי׳ אל בבל אל ארץ כשדים · הגידו בגוים · לפי שנבוכד נצר השמיד כל הגוים אמר שיבשרו בשורה זו בגוים : הובישׁ בל את מרודך · אלה היו אלהי בבל ואמר הדיהם כאילו הובישו עתה ואתו כי לא יוכלו להציל את עובדיהם : חת · פעל עבר בפתח תם מנך שרשו חתת חתו מלעיל : כי עלה גוי מצפון · מדי ופרס : בימים ההמה · כי כשתחרב בבל יצאו ישר׳ מהגלות על ידי כרש מלך פרס : יבאו בני ישרא׳ המה ובני יהודה יחדו · פי׳ המה אותם שהיו בגלות בבל עם יהודה ובנימן כי כשגלו עשרת השבטים נשארו בארץ מעטים מפוזרים כמו שכתוב בדברי חזקיהו ויאשיהו ועל אותם בני ישראל אומר שגלו עם יהודה לבבל והם יצאו עמהם כשעלו מבבל על ידי כרש מלך פרס : הלוך ובכה · משמחתם בטובם לארצם כי יש בכי של שמחה כמו בבכי יבאו כמו וישק לרחל וישא קולו ויבך ויבך על צואריו עוד : ציון ישאלו · בשובם מגלות בבל ישאלו זה לזה דרך ציון : דרך הנה · דרך המקום הזה כמו לא אתם שלחתם אותי הנה והדומים לו : באו ונלוו אל יי׳ · כל אחד יאמר לחברו באו ונלוו אל יי׳ ונלוו צווי בא על דרך העבר וכן ונלוו אל יי׳ ונקבצו שניהם צווי ונלוו ונקבצו ות״ת באו ונלוו עבר מושב לעתיד ייתון ויתוספון על עמא דיי׳ יגזר להון קיים עלם דלא יפסוק דעתו בזה שילוו עמהם גרים בגלותם מבבל וכן אמר בנבואת בבל בישעיה ונלוה הגר עליהם ואנחנו פירשנוהו שם כי הוא לעתיד ואני הפסוק בגלותם מבבל וחציו לעתיד ב בימות המשיח כמו שפי׳ שם : צאן אובדות · שאין מבקש אותן כן היו עמי עד אותו הזמן שתחרב בבל כי אז יהיה להם דורש ומבקש : היה עמי · כתוב על דרך כלל היו קרי על דרך פרט : רועיה התעום · מלכיהם היו סבת אבדתם והם התעום שהלכו בדרך הרעה : הרים שובבים · כתוב ביו״ד וקרי בוי״ו והאותיות אהו״י מתחלפות וענינו ענין גרוש ושלוח וכן כי שבבים יהיה על דעת רבי יונה פירושו אל ההרים גרשום ושלחום ויש לפרש שברום וכתתום בלכתם בגלות מהר אל הר ומהר אל גבעה וכן כי שבבים יהיה ענין שבר וכתיתה וכן ושבבתיך ושאתיך : כל. וצריהם · שמושים להם צרות : אמרו לא

בל ג׳ בקרי׳ וסי׳ ופקדתי על בל בבבל · אמרו נלכדה בבל הובישׁ בל · כרע בל קורס נבו · ונלוו ד׳ בקרי׳ וסי׳ ונלוו עליך ושמרו את משמרת אהל מועד · ואת · ציון ישאלו דרך הנה פניהם · ונלוו גוים רבים אל יי׳ · ונלוו עליה

הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־בָּבֶל אֶל־אֶרֶץ כַּשְׂדִּים בְּיַד יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא׃ הַגִּידוּ בַגּוֹיִם וְהַשְׁמִיעוּ וּשְׂאוּ־נֵס הַשְׁמִיעוּ אַל־תְּכַחֵדוּ אִמְרוּ נִלְכְּדָה בָבֶל הֹבִישׁ בֵּל חַת מְרֹדָךְ הֹבִישׁוּ עֲצַבֶּיהָ חַתּוּ גִּלּוּלֶיהָ׃ כִּי עָלָה עָלֶיהָ גּוֹי מִצָּפוֹן הוּא־יָשִׁית אֶת־אַרְצָהּ לְשַׁמָּה וְלֹא־יִהְיֶה יוֹשֵׁב בָּהּ מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה נָדוּ הָלָכוּ׃ בַּיָּמִים הָהֵמָּה וּבָעֵת הַהִיא נְאֻם־יְהוָה יָבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל הֵמָּה וּבְנֵי־יְהוּדָה יַחְדָּו הָלוֹךְ וּבָכוֹ יֵלֵכוּ וְאֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם יְבַקֵּשׁוּ׃ צִיּוֹן יִשְׁאָלוּ דֶּרֶךְ הֵנָּה פְנֵיהֶם בֹּאוּ וְנִלְווּ אֶל־יְהוָה בְּרִית עוֹלָם לֹא תִשָּׁכֵחַ׃

צֹאן אֹבְדוֹת הָיָה עַמִּי רֹעֵיהֶם הִתְעוּם הָרִים שׁוֹבְבִים מֵהַר אֶל־גִּבְעָה הָלָכוּ שָׁכְחוּ רִבְצָם׃ כָּל־מוֹצְאֵיהֶם אֲכָלוּם וְצָרֵיהֶם אָמְרוּ לֹא נֶאְשָׁם תַּחַת אֲשֶׁר חָטְאוּ לַיהוָה נְוֵה־צֶדֶק וּמִקְוֵה אֲבוֹתֵיהֶם יְהוָה׃ נֻדוּ מִתּוֹךְ בָּבֶל וּמֵאֶרֶץ כַּשְׂדִּים יְצֵאוּ וִהְיוּ כְּעַתּוּדִים לִפְנֵי־צֹאן׃ כִּי הִנֵּה אָנֹכִי מֵעִיר וּמַעֲלֶה עַל־בָּבֶל קְהַל־גּוֹיִם גְּדֹלִים מֵאֶרֶץ צָפוֹן וְעָרְכוּ לָהּ מִשָּׁם תִּלָּכֵד חִצָּיו כְּגִבּוֹר מַשְׁכִּיל לֹא יָשׁוּב רֵיקָם׃ וְהָיְתָה כַשְׂדִּים לְשָׁלָל כָּל־שֹׁלְלֶיהָ יִשְׂבָּעוּ נְאֻם־יְהוָה׃

כִּי תִשְׂמְחִי כִּי תַעֲלְזִי שֹׁסֵי נַחֲלָתִי כִּי תָפוּשִׁי כְּעֶגְלָה דָשָׁה וְתִצְהֲלִי כָּאֲבִּרִים׃ בּוֹשָׁה אִמְּכֶם מְאֹד חָפְרָה יוֹלַדְתְּכֶם הִנֵּה אַחֲרִית גּוֹיִם מִדְבָּר צִיָּה וַעֲרָבָה׃

פִּתְגָמָא דְמַלֵּיל יְיָ עַל בָּבֶל וְעַל אֲרַע כַּסְדָּאֵי בְּיַד יִרְמְיָה נְבִיָּא׃ חַוּוּ בְּעַמְמַיָּא וּבַסָּרוּ וּזְקוּפוּ אָתָא בַּסָּרוּ לָא תִימְנְעוּן אֲמָרוּ אִתְכְּבִישַׁת בָּבֶל בְּהִיתוּ דְפַלְחִין לְבֵל אִתְּבָרוּ דְפַלְחִין לִמְרוֹדָךְ בְּהִיתוּ צַלְמָנַהָא אִתְּבָרָא טַעֲוָתְהָא׃ אֲרֵי סְלִיק עֲלַהּ עַם מֵאַרְעָא צִיפּוּנָא הוּא יְשַׁוֵּי יָת אַרְעַהּ לְצָדוּ וְלָא יְהֵי יָתֵיב בַּהּ מֵאֱנָשָׁא וְעַד בְּעִירָא אִטַּלְטָלוּ גָלוּ׃ בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וּבְעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ וְיִתְחַבְּרוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִנּוּן וּבְנֵי יְהוּדָה כַּחְדָּא בְּמִגְלֵיהוֹן כַּד הֲווֹ בָכַן גָּלוּ וּבְמוֹתְבֵיהוֹן מֵאֲרַע גָּלְוָתְהוֹן פּוּלְחָנָא דַיְיָ אֱלָהֲהוֹן יִתְבְּעוּן׃ לְצִיּוֹן יְשַׁאֲלוּן לְמֵיזַל אוֹרְחָא מִכְבְּשָׁא קֳדָמֵיהוֹן יֵיתוֹן וְיִתּוֹסְפוּן עַל עַמֵּיהּ דַּיְיָ וְיִגְזַר לְהוֹן קְיָם עָלַם דְּלָא יִפְסוֹק׃ עַאן מְבַדְּרָא הֲווֹ עַמִּי מַלְכַיָּא טַלְטִלִינוּן שִׁלְטוֹנַיָּא בְּזוֹנוּן מִטּוּר לְרָמָא גְּלוֹ אִתְנְשִׁיאוּ מְבֵית רוֹחְצָנְהוֹן׃ כָּל רָאַשְׁכְּחוּנוּן בְּזוֹנוּן וְסָנְאֵיהוֹן אָמְרִין לֵית עֲלַנָא חוֹבָא חֲלַף דְּחָבוּ קֳדָם יְיָ אִתְרַחֲקוּ מִמְּדוֹר קוּדְשֵׁיהּ וְסִיבוּר אֲבָהָתְהוֹן יְיָ׃ גְּלוֹ מִגּוֹ בָּבֶל וּמֵאַרְעָא כַסְדָּאֵי פּוּקוּ וַהֲווֹ כְּרַבְרְבִין בְּרֵישׁ עַמָּא׃ אֲרֵי הָא אֲנָא מַיְתֵי וּמַסִּיק עַל בָּבֶל מַשִּׁרְיַת עַמְמִין סַגִּיאִין מֵאַרְעָא צִיפּוּנָא וִיסַדְּרוּן עֲלַהּ קְרָב מִתַּמָּן תִּתְאַחַד גִּירְרוֹהִי כִּגְבַר מַתְכִּיל לָא תַיְבִין רֵיקָן׃ וּתְהֵי אֲרַע כַּסְדָּאֵי לְבִזָּא כָּל בּוֹזְזַהָא יִסְבְּעוּן אֲמַר יְיָ׃ אֲרֵי תֶחְדוּן וַאֲרֵי תְבוּעוּן בּוֹזְזֵי אַחְסַנְתִּי אֲרֵי תְדוּצוּן כְּעֶגְלֵי רִיבְקָא וּתְטוּרוּ כְּגִבָּרַיָּא׃ בְּהִיתַת כְּנִשְׁתְּכוֹן לַחֲדָא אִתְחַבְּרַת מְדִינַתְכוֹן הָא סוֹפְהוֹן דְּעַמְמַיָּא כְּמַדְבָּר צָדֵי וְחָרוּב׃

מסרה
רבים כחלקלקות ׃
כעלה ובעלה ח׳ פתחין וסי׳ ויהי שמואל כעלה העלה · הנני מעלה לה ארוכה · ולכהנים הלוים לא יכרת · ולכן הנה ארני כעלה עליכם · והשבתי למואב נאם יי׳ · כעלה ולהב חרב וברק חנית · כעלה נשאים בקצה · כי הנה אנכי מעיר ומעלה על בבל · וסי׳ בלשון ארמי שמואל אסיא שיצי ב נהריהון דמואביא וברק נרקן בבבל ׃

לאשם · אין עלינו אשם בהרע להם תחת אשר חטאו וזה דבר הנביא אומר להם למה באה להם כל הרעה הזאת ׃ נוה צדק · שהיה להם נוה צדק ויעזבו אותו כשהיו שוכנים בו ולא היו מקויה אבותיהם יי׳ וכן היה מקוה אבותיכם שהיו בוטחים בו ומקוים אליו הוא היה להם מקוה שהיו מוצאים תקותם בו ׃ נדו · אמר כנגד ישראל נדו מתוך בבל ׃ יצאו · כתיב מדבר שלא לנכח וקרי צאו מדבר לנכח והענין אחד ׃ והיו כעתודים לפני צאן · תהיו בצאתכם כמו העתודים שהולכים לפני הצאן כן תהיו אתם בלא פחד ולא יראה ות״ת והוו כרברבין בריש עמא ׃ כי הנה · וערכו לה משם תלכד · במקום שיערכו מלחמה משם ילכדו אותה לא יצטרכו ללכת אל מקום אחר ׃ חציו כגבור משכיל · חצי הקהל הזה שיעלו על בבל יהיו כחצי גבור משכיל שלא ישובו ריקם בירותו שלא יהרג כן יהיו חצי כל הנלחמים על בבל משכיל פעל יוצא הגבור משכיל בהרגו ולא נהרג שכולה ׃ והיתה כשדי׳ · פי׳ ארץ כשדים וכן תירגם יונתן ארע כסדאי או פי׳ עדת כשדים ׃ כי תשמחי · כתיב ביוד וקרי בוי״ו וכן תעלזי תפושי ותצהלי כתוב ביוד וקרי בוי״ו והכתוב שהוא כנוי הנקבה כנגד בבל אומר על הכנסה דרך כלל והקרי כנוי הרבים כנגד יושבי בבל דרך פרט אמר אתם שוסי נחלתי הייתם שמחים ועלזים כשהחריבכם ארצי והייתם שמנים ורבים בטוב ארצי כמו עגלה דשה והייתם צהלים ושמחים כמו אבירים בצאתם למלחמה ואתם לא בגבורתכם נצחתם את עמי כי אם יען יתרוני שהיה עליהם ׃ תפושו · ענין רבוי רוצה לומר רבוי הבשר ובריאותו כמו ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק ׃ כעגלה דשא · כעגלה שהיא תמיד רועה בדשא שהיא שמנה ובריאת בשר ודשא כתוב באלף והוא תאר במקום הא הנקבה ואלף השרש כנרעה או כפלה הה״א והקמץ סימן נקבה וכן שיוצא מלכי הפליט ומספנו דשאה בכלם מלאה או דשאה בפלם חכמה ובמקצת ספרים הוא כתוב בה״א ופי׳ מענין דיש ופי׳ כעגלה שהיא דשה שהיא אוכלת כל היום מדישה לא כעגלה שהיא חורשת שאינה אוכלת ויונתן תירגם ארי תדוצון כעגלי רבקא ׃ בושה אמכם מאד · מן השמחה שהייתם שמחים כשהייתם שוסים נחלתי תהיו עתה בושים כשיבאו אחרים וישוסו אתכם ופירוש אמכם ויולדתכם היא כניסתכם וקהילתכם וכן ריבו באמכם ותירגם יונתן אמכם כנשתכון ותירגם יולדתכם מדינתכון ׃ הנה אחרית גוים · ואחרית גויי מלכות בבל סופם שתהיה ארצם מדבר כי הם יהרגו ותשאר ארצם ציה וערבה ערבה כמו מדבר ׃

מקנף

מקצף יי׳ · מקצף שקצף עליה ויונתן תירגם על דארגזת בבל קדם יי׳ : לא תשב · כלומר לא ישבו בה בני אדם ומדבר על העיר כמו על יושביה וכן העיר היוצאת אלף רוצה לומר אנשיה שיוצאים ממנה : והיתה שממה כלה · שלא ישאר בבל העיר שום ישוב ובבל שישב דריוש וכרש ושהיא עד היום איכא אותה בבל שהיתה מקדם כי אותה היא חרבה ובנו עיר אחרת באותה בקעה ושמה בבל גם כן : ערכו · פירושו ערכו מלחמה : ידו אליה · השליכו אליה ומן הכבד לירות את קרבות הגוים רוצה לומר השליכו החצי׳ או האבנים : אל תחמלו אל חץ · אל כמו על וכמהו רבים אמר לא תחוסו על החצים ותאמרו שמה כירה אותו ולא נכה אדם כי לא ישוב ריקם כמו שאמר למעלה כי כל חץ שתשליכו יהרוג אדם כי ליי׳ חטאה : הריעו עליה סביב · פי׳ פרי להבהילם כמו שעשו ביריחו : נתנה ידה · כלומר מסרה עצמה אל האויבים כי לא תוכל לעמוד בפניהם וכנגדם : נפלו אשויתיה · האלף נקרא בקמץ חטף ופי׳ יסודותיה וכן בארמית ואושיא יחיטו פי׳ כאשר עשתה שהרסה חומו׳ ירושלם : כרתו זורע · אחר שתהיה שממה לא יזרע בה אדם ולא יקצור ויונתן תירגם דרך משל שיצו מלכא מבבל ואחידו חרבא בעידן קטול : מפני חרב היונה · פירשנוהו כי ענינו האונאת מן והאכלתי את מוניך ולא יונו כשיאיעור את עמי וי״ת מן קדם חרב סנאה דהיא כחמרא מרויא תירגמו ענין יין : איש אל עמו יפנו · מאשר היו בבבל גולים מעמים רבים אומר שיפנו איש אל עמו : שה פזורה ישראל אריות הדיחו · פי׳ הדיחו אותה ואריות הוא משל על מלכי האמות שהגלו אותם מארצם : הראשון אכלו מלך אשור · פי׳ אכל בשרו שלא נשאר לו אלא העצמות והוא מלך אשור שהגלה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה ואחר כך שאר השבטים לא נשאר אלא יהודה ובנימן : וזה האחרון עצמו · פירוש שבר עצמותיו עד שלא נשאר בו דבר זה נבוכד נצר שהגלה יהודה ובנימן שהחריב ירושלם וכל ערי יהודה : לכן · אל כמו על : ושובבתי · אשיבנו אל נוהו אחר שאפקוד על אויביו : ורעה · לפי שהמשילו לשה אמר ורעה וזכר המקומות האלה שהם ארץ מרעה וזה הפסוק ואשר אחריו בשיבת גלות בבל או הם לעתיד והוא הנכון כי כמו שפקד על מלך אשור ועל מלך בבל כן יפקוד על כל לוחצי ישר׳ כמו שאמר ופקדתי על כל לוחציו : בימים ההם · ענין זה הפסוק מוכיח שהיא עתידה כמו שאמר למעלה כי אסלח לעונם ולחטאתם לא אזכור עוד ואמר כי כולם ידעו אותי למקטנם עד גדולם וכמה פושעים וחטאים היו בבית שני ואחריו בגלו׳ זה : לאשר אשאיר · וגם זה מוכיח שהיא עתידה כמו שאמר והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו ואמר שארית ישראל לא יעשו עולה וגו׳ : על הארץ מרתים · קרא מלכות בבל מרתים ענין מרי וכן תירגם יונתן על ארעא דעמא סרבן : עלה עליה · אמר כנגד דריוש : ואל יושבי פקוד · קראה גם כן פקוד שבא העת לפקוד עונם ויפתח לא תירגם כן פקוד לרעתו שהוא שם מערי בבל כמו שכתוב פקוד ושוע וקוע : חרוב והחרים אחריהם · חרוב צווי מענין חרב כלומר חרוב בחרב וכן והחרם כמו ואת כל הנשמה החרים ופי׳ אחריהם לאשר ינוסו רדוף אחריהם בחרב כמו וחרב אריק אחריהם והריקותי אחריכם חרב ויונתן פי׳ אחריהם כמו ואחריתם בחרב אחרונה שפירש בניהם שהם אחרית האדם ואחריתו וכן ת״י ועל יתבי פקוד דקטלין בחרבא ייתון לגמרא שאריתהון : קול · מבואר הוא : איך נגדע · פטיש כל הארץ · כי הוא היה כמו הפטיש שמשבר ומפוצץ ועתה כשבר איך היה זה : יקשתי לך · שמתי לך מוקש שנלכדת בו : נמצאת וגם נתפשת · שאילו ידעת טרם בא עליך שמא היית בורחת אבל עתה שלא ידעת כי פתאום באה עליך הרעה ונמצאת במקומך ונתפשת וי״ת אתבעו חובך ואשתכחו : התגרית · ענין התערב הריב כמו ואל תתגר בם מלחמה : פתח · על דרך משל שידעו ויכירו שפי׳ הוא כלחם בהם : בא

מכותיה ב׳ מ״ל וסימ׳ כי אנושה מכותיה · כל עובר על בבל ישום וישרוק : זורע ב׳ מ״ל וסימ׳ זורע עולה יקצר און · כרתו זורע מבבל : כל לשון פקידה על במ״ד אל וסימ׳ הנני פוקד אל אמון מנוא · הנני פקד אל מלך

על דארגזת בבל קדם יי לא תיתיתב ותהי לצדו כלה כל דיעיב על בבל יכלי ויניד על כל מחתהא : סדרו על בבל סחור סחור כל מחתי קשתא שדו בה לא תחוסון על גירריא ארי קדם יי חבת : יביבו עלה סחור סחור אתמסרת בידיהון נפלא אשיתהא אתפגרא שורהא ארי פורענות עמא דיי היא אתפרעו מינה כמא דעבדתא עיבידו לה : שיצו מלכא מבבל ואחיד חרבא בעידן קטול מן קדם חרב סנאה דהיא כחמר מרויא גבר לעמיה יתפנון וגבר לארעיה יעירקון : עם מבדרא ישראל מלכיא טלטילנון קדמאה שליט בהון מלכא דאתור ודין בתראה אסיפינון נבוכד רצר מלכא דבבל : בכן כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל הא אנא מסער על מלכא דבבל ועל ארעיה כמא דאסערית על מלכא דאתור : ואתיב ית ישראל לאתרהון ויתפרנסון בארעא כרמלא מתנן ובטור בית אפרים וגלעד ומקדשא תסבע נפשהון : ביומיא האינון ובעידנא ההיא אמר יי יתבעון ית חובי ישראל וליתנון וחטאי בית יהודה ולא ישתכחון ארי אשבוק לשארא דאשאר : על ארעא דעמא סרבן סקו עלה ועל יתבי פקוד דקטלין בחרבא ייתון לגמרא שארהון אמר יי ועביד ככל דפקידתך : קל קרבא בארעא ותברא רבא : איכדין אתקטיף ואתבר מלכא דהוה מזיע לכל ארעא איכדין הות לצדו בבל בעממיא : אתצידת ליך ואף אתאחדת בבל ואת לא ידעת אתבעיאו חובך אישתכחו ואף איתאחדת ארי בעמא דיי איתגרית : גלא יי ית בית גנזיה ואפק ית מני כס דלווט קדמוהי ארי עיבידא היא קדם יי אלהים צבאות בארעא כסדאי :

מקצף יהוה לא תשב והיתה שממה כלה כל עבר על בבל ישם וישרק על כל מכותיה : ערכו על בבל סביב כל דרכי קשת ידו אליה אל תחמלו אל חץ כי ליהוה חטאה : הריעו עליה סביב נתנה ידה נפלו אשויתיה נהרסו חומותיה כי נקמת יהוה היא הנקמו בה כאשר עשתה עשו לה : כרתו זורע מבבל ותפש מגל בעת קציר מפני חרב היונה איש אל עמו יפנו ואיש לארצו ינוסו : שה פזורה ישראל אריות הדיחו הראשון אכלו מלך אשור וזה האחרון עצמו נבוכדראצר מלך בבל : לכן כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני פקד אל מלך בבל ואל ארצו כאשר פקדתי אל מלך אשור : ושבבתי את ישראל אל נוהו ורעה הכרמל והבשן ובהר אפרים והגלעד תשבע נפשו : בימים ההם ובעת ההיא נאם יהוה יבקש את עון ישראל ואיננו ואת חטאת יהודה ולא תמצאינה כי אסלח לאשר אשאיר : על הארץ מרתים עלה עליה ואל יושבי פקוד חרב והחרם אחריהם נאם יהוה ועשה ככל אשר צויתיך : קול מלחמה בארץ ושבר גדול : איך נגדע וישבר פטיש כל הארץ איך היתה לשמה בבל בגוים : יקשתי לך וגם נלכדת בבל ואת לא ידעת נמצאת וגם נתפשת כי ביהוה התגרית : פתח יהוה את אוצרו ויוצא את כלי זעמו כי מלאכה היא לאדני יהוה צבאות בארץ כשדים :

בבל ואל ארצו ב׳ בפסוק · פקדות אל שערי הבית : ככל אשר צויתיך ד׳ דסמי׳ בקריאה וסי׳ ואת שמן המשחה ואת קטרת · ואתה אם תלך לפני דמלכים · וחברו דדה״י · על הארץ מרתים עלה עליה :

רשי

ידו אליה · זרקו את אבנים כמו וידו אבן בי : נתנה ידה · כאדם שאין בו כח ומושיט יד לכל מי שרוצה לבקש רחמים ועזרה וכן מצרים נתנו יד הושטנו יד למצרים לבקש מהם עזרה : אשויתיה · חוזק יסודותיה וכן ואושיא יחיטו ובלשון משנה כגון אלו החופרים לאושין וכן והתאוששו והתחזקו : כאשר עשתה · לעיר יי׳ : כרתו זורע · שיצו מלכא מבבל ואחיד חרבא בעידן קטול : הראשון אכלו · שהגלה עשרת השבטים : עצמו · גרמו גירס עצמותיו שגמר השירים יהודה ובנימן עצמו רימוש״ר בלע״ז : ורעה הכרמל · לשון מרעה : מרתים · שהמרתני והרגזתני : פקוד · שם מדינה וכן פקוד ושוע וקוע תירגם יונתן שם מדינות : ועשה ככל אשר צויתיך · אתה כורש ביד ישעיה הנביא : פטיש כל הארץ · שהיה מפוצץ ומכתת את הכל : יקושתי לך · לשון מוקש : בא

באו לה מקץ. פי׳ עלו לה מקצותיה ויש לפרש מקץ מעת שבא קצה באו לה: פתחו מאבוסיה. המקומות שיאכלו בהם התבואות והפירות מענין אבוס בעליו שהוא מקום שיתנו בו מאכל הבהמות: סלוה כמו ערמים. ידרכו עליה במסלה כמו שדורכי׳ על הערמים לדושם ואדוני אבי ז״ל פי׳ כי עשו תלים תלים כמו ערמים מסללה כי לדעתו כל לשון מסלה ענין הרמה ות״י גמרו נכסהא כמה דמגמרין ית ערמת עבורא: חרבו כל פריה. ענין הריגה וחרב פריה משל על גדוליה וגבוריה כמו סבבוני פרים וכן ת״י גברהא: קול נסים. הנסים והפלטים הם ישראל ואף על פי שלא היה להם לנוס כי כורש העביר קול בכל מלכותו מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל דריוש מלך קודם כורש והוא כבש בבל והחריבה וכשבא חילו על בבל היו מקצת ישראל נסים מתוכה והולכים לציון כי ידעו כי דבר יי׳ הוא שנבא להם ירמיהו חרבן בבל: השמיעו. אספו לפי שאסיפת העם על יד השמעת קול כאמרה בלשון שמועה וכן מן הדגום וישמע שאול את העם: רבים. יורי חצים כמו וימררוהו ורבו ישטמוהו בעלי חצים ות״י סגיאין כמו הן רבים עתה עם הארץ: אל יהי לה פלטה. לא קרי ולא כתיב של מעלה אל תהי לה שארית וזה אל יהי לה פליטה והסימן תסיף: כי אל יי׳ זדה. עבר מלעיל ענין זדון ות״י ארי עמא דיי׳ בסרת אמרת מלי׳ דלא כשרן קדם קדישא דישראל: לכן. ידמו. יכרתו: הנני אליך זדון. שם תאר כמו זיד יהיר: וכשל זדון ונפל. אמר זה כנגד מלך בבל וכן ת״י הא אנא שלח רוגזי עלך רשיעא: כה אמר יי׳. מבואר הוא: גואלם. הרגיע והרגיז. שניהם מקור ובאת הה״א בהם בחירק כמו העבר וכן באו כמו הם גנון והציל פסוח והמליט עד השמידו אותם ופי׳ הרגיע ענין מרגוע ומנוחה כי ברגז שיבא ליושבי בבל יהיה מרגוע לארץ כי מלך בבל היה מרגיז הארץ ומרעיש ממלכות ות״י הרגיע ענין רוגע הים שתרגם בדיל למתבר רשיעי א׳ ארעא ולאיתאה זועא לכל יתבי בבל: חרב על כשדים. מבואר הוא: חרב אל הבדים ונואלו. הבדים פי׳ הכוזבים מן בדיך מתים יחרישו והם הקוסמים ועתה בבא הרעה עליהם נואלו ולא ידעו דבר ולא הועילו להם קסמיהם: נואלו. ענין סכלות וכן נואלו שרי צוען אשר נואלנו וכן תירגם יונתן על קסמיה וישתבשון: חרב. ואל כל הערב. כמו ערב רב רוצה לומר אנשים נכרים שהיו בבבל מכמה ארצות או יהיה ענין סחורה כמו ועורבי מערבך ר״ל אל כל אנשי הערב כלו׳ הסוחרים: והיו לנשים. חלשים כנשים שלא ילחמו כנגד אויביהם: חרב אל אוצרותיה. אפשר לפרש חרב זה כמו כי חרבך הנפת עליה שהוא חרב הבנין והחריסה והכריתה ות״י דקטלין בחרבא יתון על בית גנזהא ויתבזזון: חרב אל מימיה ויבשו. מן חרבו המים לפי שבבל רבת מים אמר על דרך משל שיבשו מימיה רוצה לומר שיכלה טובה ועושרה: כי ארץ פסילים היא. כלומר לפי שהיו בוטחים בפסיליהם: ובאימים יתהללו. כקראו העצבים אימים לפי שעובדיהם יפחדו מהם ואמר שיהיו מתעגגין בהם ובעבודתם ומן התימה שתרגם יונתן ובטעותהא משתבחין תרגם יתהוללו ענין תהלה והוא לפי המשמעות ענין הוללות וסכלות. כמו ויתהולל בידם והתהוללו הרכב: לכן. ציים. חיות המשכנות בציה ותירגם יונתן תמוון וים מפרשים שהם נמיות הנזכר בדברי רבותינו זכרונם לברכה כרי שלא תקפוץ הנמייה מרטו״לא בלע״ז: איים. תירגם יונתן תעולין: כמהפכת

רשי

באו לה מקץ. מסוף העיר התחילו כה שלא תרע ותתפש פתאם: פתחו מאבוסיה. תירגם יונתן איבולהא אוצריה ואין לו דמיון ומנחם חברו לשון אבוס: סלוה. דושו אותה: כמו ערמים. גרנות: כל פריה. פריה כן דרך הנביאים להמשיל את השרים לפרים אבירים ולעתודים: השמיעו אל בבל רבים. לשון וישמע שאול את העם הזעיקו להאסף אל בבל מורים בחצים כמו וישטמהו בעלי חצים: רבו: לכן. לשון שבועה: הרגיע את הארץ. כשתפול בבל יהיה מרגוע והנחה לכל: אל הבדים. אל הקוסמים שלה: ונואלו. בקסמיהם ודומה לו מפר אותות בדים וכן תירג׳ יונתן עלשם שבודי ואומרים דברי כזב: הערב. שמכוותא גרנסי״אה בלע״ז: ובאימי׳ יתהללו. ימתעו לא״ פורוונטרוכט בלע״ז וכת׳ ישתבחון באלהי העמקים שאין להם: ציים את איים: ירעון תמוון בחתולין מיני חיות המכוין בחורים: תמה

השמיעו אל בבל חד מן כ״ו פסוק׳ דספרא וסימ׳ ויהי דבר יי׳ אלי שנית. ואם תשוב ישראל נאם יי׳. מעי מעי אוחילה קירות לבי. ואת חמת יי׳ מלאתי. הגנוב רצוח ונאוף והשבע לשקר. וירפאו את שבר בת עמי על נקלה. והברו מרפו. וידרכו את לשונם קשתם שקר. למען הקים את השבועה. כי את רגלים רצתה

באו לה מקץ פתחו מאבסיה סלוה כמו ערמים והחרימוה אל תהי לה שארית: חרבו כל פריה ירדו לטבח הוי עליהם כי בא יומם עת פקדתם: קול נסים ופלטים מארץ בבל להגיד בציון את נקמת יהוה אלהינו נקמת היכלו: השמיעו אל בבל רבים כל דרכי קשת חנו עליה סביב אל יהי פליטה שלמו לה כפעלה ככל אשר עשתה עשו לה כי אל יהוה זדה אל קדוש ישראל: לכן יפלו בחוריה ברחבתיה וכל אנשי מלחמתה ידמו ביום ההוא נאם יהוה: הנני אליך זדון נאם אדני יהוה צבאות כי בא יומך עת פקדתיך: וכשל זדון ונפל ואין לו מקים והצתי אש בעריו ואכלה כל סביבתיו:

כה אמר יהוה צבאות עשוקים בני ישראל ובני יהודה יחדו וכל שביהם החזיקו בם מאנו שלחם: גאלם חזק יהוה צבאות שמו ריב יריב את ריבם למען הרגיע את הארץ והרגיז לישבי בבל: חרב על כשדים נאם יהוה ואל ישבי בבל ואל שריה ואל חכמיה: חרב אל הבדים ונאלו חרב אל גבוריה וחתו: חרב אל סוסיו ואל רכבו ואל כל הערב אשר בתוכה והיו לנשים חרב אל אוצרתיה ובזזו: חרב אל מימיה ויבשו כי ארץ פסלים היא ובאימים יתהללו: לכן ישבו ציים את איים וישבו בה בנות יענה ולא תשב עוד לנצח ולא תשכון עד דור ודר:

עולו לה מסיטרא פתחו איבולהא גמירו נכסהא כמא דמגמרין ית ערימת עיבורא כן גמרוהא לא יהי לה שארא: שיציאו כל גברהא יתמסרון לקטלא ווי עליהון ארי מטא יום תברהון עידן סעורן בישתהון: קל דערקין ומשתזבין מארעא דבבל לחואה בציון ית פורענותא דיי׳ אלהנא פורענות היכליה: בסרו על בבל סגיאין כל מתחי קשתא שרו עלה סחור סחור לא יהא לה שיזבא שלימו לה כאגרה ככל דעבדת עיבידו לה ארי על עמא דיי׳ בסרת אמרת מלין דלא כשרן קדם קדישא דישראל: בכן יתרפון עולימהא ברחובהא וכל אנשי עבדי קרבא יתברון בעידנא ההיא אמר יי׳: הא אנא שלח רוגזי עלך מלכא רשיעא אמר יי׳ אלהים צבאות ארי מטא יום תבירך עידן סעורן בישתיך: ויתקיל מלכא רשיעא ויפול ולית ליה מקים ואדליק אישתא בקירוהי ותשיצי כל סחרניהון: כדנן אמר יי׳ צבאות אנוסין בית ישראל ובית יהודה כחדא וכל שוביהון אתקיפו בהון מסרבין לשלחותהון: פריקהון תקיפא יי׳ צבאות שמיה אתפרעא אתפרע ית עולבניהון בדיל למיתב רשיעי ארעהון ולאיתאה זיעא לכל יתבי בבל: דקטלין בחרבא ייתון על ארעא כסדאי אמר יי׳ ועל יתבי בבל ועל רברבהא ועל חכימהא: דקטלין בחרבא ייתון על קסמהא וישתבשון דקטלין בחרבא ייתון על גברהא ויתברון: דקטלין בחרבא ייתון על סוסותהון ועל רתיכהון ועל כל סומכוותא די בגוה ויהון חלשין כנשיא דקטלין בחרבא ייתון על בית גנזהא ויתבזזון: שרבא במהא ויבשון ארי ארעא צילמניא היא ובטעותא משתבחין: בכין יערעון תמוון בתתולין וישרון בה בנת נעמין ולא תיתיב עוד לעלם ולא תשרי עד דר ודר:

הלאוך. בימיו תושע יהודה. וכל העמק הפגרים. שדות בכסף יקנו וכתוב בספר. ונבוכד נאצר דהדבר אשר היה. ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים ב׳ בפסוק. וישם ישמעאל. אתם ונשיכם. הילילו. רפתה דמשק. והצתתי את עילם. ערכו על בבל סביב. השמיעו אל בבל רבים. ושלחתי לבבל זרים. והיתה בבל לגלים מעון תנים ב׳ בפסוק:

כמהפכת אלהים את סדם ואת עמרה ואת שכניה נאם יהוה לא ישב שם איש ולא יגור בה בן אדם׃ הנה עם בא מצפון וגוי גדול ומלכים רבים יערו מירכתי ארץ׃ קשת וכידן יחזיקו אכזרי המה ולא ירחמו קולם כים יהמה ועל סוסים ירכבו ערוך כאיש למלחמה עליך בת בבל׃ שמע מלך בבל את שמעם ורפו ידיו צרה החזיקתהו חיל כיולדה׃ הנה כאריה יעלה מגאון הירדן אל נוה איתן כי ארגיעה ארוצם מעליה ומי בחור אליה אפקד כי מי כמוני ומי יועדני ומי זה רעה אשר יעמד לפני׃ לכן שמעו עצת יהוה אשר יעץ אל בבל ומחשבותיו אשר חשב אל ארץ כשדים אם לא יסחבום צעירי הצאן אם לא ישים עליהם נוה׃ מקול נתפשה בבל נרעשה הארץ וזעקה בגוים נשמע׃ כה אמר יהוה הנני מעיר על בבל ואל ישבי לב קמי רוח משחית׃ ושלחתי לבבל זרים וזרוה ויבקקו את ארצה כי היו עליה מסביב ביום רעה׃ אל ידרך ידרך הדרך קשתו ואל יתעל בסרינו ואל תחמלו אל בחוריה החרימו כל צבאה׃ ונפלו חללים בארץ כשדים ומדקרים בחוצותיה׃ כי לא אלמן ישראל ויהודה מאלהיו מיהוה צבאות כי ארצם מלאה אשם מקדוש ישראל׃

רחיק מימרי יתכון כמא דרחיק יי ית סדום וית עמורה וקריבהא אמר יי לא יתיב תמן אינש ולא יתותב בה בר אינש׃ הא עמא אתא מציפונא ועמין רברבין ומלכין סגיאין ייתון ביגלי מסיפי ארעא׃ קשתא ותריסין אחידן אכזראין אינון ולית להון רחמין קלהון כימא באתרגושתיה ועל סוסוותא רכבין מסדרין אינון כגבר עביד קרבין עלך כנישתא דבבל׃ שמע מלכא דבבל ית שמעהון ואתרשלא ידוהי עקא אחדתיה הא כחיבלין דלידתא׃ הא מלך במשריתיה יסק עליהון כאריא דסליק מרום ירדנא והוי לדיר רעין ארי בזמן דאיתינון עלה ושלטונין אמני עלה ארי מן כותי ומן דיערעינני ולית מלך דאית ליה תקוף קדמי׃ בכין שמעו מלכא דיי דימלך על בבל ומחשבתיה דחשיב על יתבי ארעא כסדאי אם לא יגררום ויקטלון תקיפי עמא אם לא יצדון עליהון מדוריהון׃ מקל דאיתאחדת בבל זעת ארעא וצווחתא בעממיא אשתמעת׃ כדנן אמר יי הא אנא מיתי על בבל ועל יתבי ארעא כסדאי עממין קטולין דדמין לבהון ושפירין בקומה רוחהון מחבלא׃ ואשלח על בבל בוזזין ויבזונה וירוקנון ית ארעא ארי הוו עלה מסחור סחור ביום ביש׃ לא ימתח דמתח קשתיה ולא יכך בסיריניה ולא תחוסון על עולימהא גמירו כל נכסה׃ ויתרמון קטולין בארעא כסדאי ומטעינין בשוקהא׃ ארי לא שביקין בית ישראל ויהודה מאלההון מיי צבאות ארי ארעהון אתמליאת חובי קטול מממר קדישא דישראל׃

שמו· אומר לאנשים מארצות אחרות שהיו בה לסחורה שינוסו מתוכה פלא ימותו בעון העיר: אל תדמו בעונה· ענין כריתה כמו ונדמו נאות השלום: כוס זהב· קרא היין הזך זהב לזכות הזהב המשל המשילו בו וכן המשיל השמן הזך בזהב כמו שאמ' המריקי' מעליהם הזהב וכן הרוח הזכה מצפון זהב יאתה ואמר ביד יי' כי מלך בבל היה שליח האל להחריב הגוים והוא מה שאמר למעלה קח את כוס היין החמה הזאת מידי והשקית אותו את כל הגוים וכן אמר הנה מיינה שתו גוים: יתהוללו· ישתגעו מן הוללות וסכלות וכן אמר למעלה ושתו והתגעשו והתהוללו המשילו ליין זך ונקי לפי שפעל האל זך ונקי הצור תמים פעלו: פתאום· אולי תרפא דרך לעג:

ומלטו ב' בספרא וסימ' נסו מתוך בבל ומלטו· צאו מתוכה עמי ומלטו איש: למכאובה ב' מל' בליש' וסימ' פתאום נפלה בבל ותשבר· כי כל ימיו מכאובים: צדקותינו ג' בקריא' וסימ' הוציא יי' את צדקותינו· וכבגד עדים כל· כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים: להשחיתה ד' וסימ' עתה המבלעדי ישעיה· כי על בבל

רשי

נסו· ישראל מתוך בבל: כוס זהב· שיתה בבל עד הנה ביד יי' לשכר בה את כל הארץ יין החימה: על כן יתהוללו גוים· נשתכרו ונשתטו: נגע אל השמים משפטה· נגע פורענותה עד אל השמים: הוציא יי' את צדקותינו· כזכרנו לפניו לזכו' ובאו צדקו' אבותינו לפניו: הברו· לשון נקיון: השלטים· אשפות שהחצים נתונים בהם: גם זמם יי'· זה ימים רבים: גם עשה· את מזימתו דרך המקרא לדבר שני גמין זה אחר זה ועל ידי האחרון בא הראשון: בא קצך· קץ שלך: אמת בצעך· מדת חמסך נ"א אמת בצעך מדת סופך כמו כי יבצע בנפשו· אנכבימיס"ימום בלע"ז: כי אם· לשון באמת: וענו עליך הידד· וירמון עלך בקלהון: מלאתיך אדם· אימלכיך משריית עממין דסגיאין כחלא: נבער כל אדם· השוטה פסל לאלוה: נסכו· לשון מסכם: בעת פקודתם· כשיפקוד הקב"ה עליהם ועל עובדיהם: ושבט נחלתו· יעקב הנזכר למעלה בראש המקרא: מפץ

נֻסוּ מִתּוֹךְ בָּבֶל וּמַלְּטוּ אִישׁ נַפְשׁוֹ אַל־תִּדַּמּוּ בַּעֲוֺנָהּ כִּי עֵת נְקָמָה הִיא לַיהוָה גְּמוּל הוּא מְשַׁלֵּם לָהּ׃ כּוֹס־זָהָב בָּבֶל בְּיַד־יְהוָה מְשַׁכֶּרֶת כָּל־הָאָרֶץ מִיֵּינָהּ שָׁתוּ גוֹיִם עַל־כֵּן יִתְהֹלְלוּ גוֹיִם׃ פִּתְאֹם נָפְלָה בָבֶל וַתִּשָּׁבֵר הֵילִילוּ עָלֶיהָ קְחוּ צֳרִי לְמַכְאוֹבָהּ אוּלַי תֵּרָפֵא׃ רִפִּאנוּ אֶת־בָּבֶל וְלֹא נִרְפָּתָה עִזְבוּהָ וְנֵלֵךְ אִישׁ לְאַרְצוֹ כִּי־נָגַע אֶל־הַשָּׁמַיִם מִשְׁפָּטָהּ וְנִשָּׂא עַד־שְׁחָקִים׃ הוֹצִיא יְהוָה אֶת־צִדְקֹתֵינוּ בֹּאוּ וּנְסַפְּרָה בְצִיּוֹן אֶת־מַעֲשֵׂה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ הָבֵרוּ הַחִצִּים מִלְאוּ הַשְּׁלָטִים הֵעִיר יְהוָה אֶת־רוּחַ מַלְכֵי מָדַי כִּי־עַל־בָּבֶל מְזִמָּתוֹ לְהַשְׁחִיתָהּ כִּי־נִקְמַת יְהוָה הִיא נִקְמַת הֵיכָלוֹ׃ אֶל־חוֹמֹת בָּבֶל שְׂאוּ־נֵס הַחֲזִיקוּ הַמִּשְׁמָר הָקִימוּ שֹׁמְרִים הָכִינוּ הָאֹרְבִים כִּי גַּם־זָמַם יְהוָה גַּם־עָשָׂה אֵת אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֶל־יֹשְׁבֵי בָבֶל׃ שֹׁכַנְתְּי עַל־מַיִם רַבִּים רַבַּת אוֹצָרֹת בָּא קִצֵּךְ אַמַּת בִּצְעֵךְ׃ נִשְׁבַּע יְהוָה צְבָאוֹת בְּנַפְשׁוֹ כִּי אִם־מִלֵּאתִיךְ אָדָם כַּיֶּלֶק וְעָנוּ עָלַיִךְ הֵידָד׃ עֹשֵׂה אֶרֶץ בְּכֹחוֹ מֵכִין תֵּבֵל בְּחָכְמָתוֹ וּבִתְבוּנָתוֹ נָטָה שָׁמָיִם׃ לְקוֹל תִּתּוֹ הֲמוֹן מַיִם בַּשָּׁמַיִם וַיַּעַל נְשִׂאִים מִקְצֵה־אֶרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה וַיּוֹצֵא רוּחַ מֵאֹצְרֹתָיו׃ נִבְעַר כָּל־אָדָם מִדַּעַת הֹבִישׁ כָּל־צוֹרֵף מִפָּסֶל כִּי שֶׁקֶר נִסְכּוֹ וְלֹא־רוּחַ בָּם׃ הֶבֶל הֵמָּה מַעֲשֵׂה תַּעְתֻּעִים בְּעֵת פְּקֻדָּתָם יֹאבֵדוּ׃ לֹא־כְאֵלֶּה חֵלֶק יַעֲקוֹב כִּי־יוֹצֵר הַכֹּל הוּא וְשֵׁבֶט נַחֲלָתוֹ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃

עירוקו מגו בבל ושיזיבו גבר נפשיה לא תלקון בחובה ארי עידן פורענותא היא קדם יי גמלא הוא משלם לה׃ הא כבסא דדהבא דהוא רגיג מכל מניא כן עילאי חובה דבבל בכן פורענות תקיפא עתידא דייתי לה מן קדם יי עתידין דיתרוון מינה רוון כל מלכי עממיא ומכס פורענותא ישתון עממיא על כן ישתגשון עממיא׃ בתכיף נפלת בבל ואיתברת אילילו עלה סבו שעיף לתברה מאים תתסי׃ אסינא ית בבל ולא מיתסיא שבקוהא וניזיל גבר לארעיה ארי קריב לשמיא תברה ומנטל עד שמי שמיא׃ גלא יי ית זכותנא איתו ונישתעי בציון ית עובדא די עביד יי אלהנא׃ שננו גירריא מלו שלטיא אעיר יי ית רוח מלכי מדי ארי על בבל רעותיה לחבלותה ארי פורענות דיי היא פורענות היכליה׃ על שורי בבל זקופו אתא אתקיפו מטרתא אקימו נטריא אתקינו חוצניא ארי אף חשיב יי אף עבד ית דמליל על יתבי בבל׃ דשריא על מיין סגיאין סגיאין בית גנזהא מטא יום תברך עידן סעורן בישותיך׃ קיים יי צבאות במימריה אלהן אימלינך משריית עממין סגיאין כזחלא וירימון עלך קלהון׃ אמר אילין דעבד ארעא בחיליה שכליל תבל בחוכמתיה ובסוכלתנותיה תלא שמיא׃ לקל מיתניה דיכפת דמיין בשמיא ומסיק עננין מסיפי ארעא ברקין לזמן מטרא עביד ומפיק רוחין מבית גנזוהי׃ איטפשו כל עממיא מלמידע חוכמתא בהית כל קיני מלמיעבד צלם ארי שקרא אתיכונון ולא רוחא בהון׃ למא אינון עובד תולעבא בעידן דאסער עליהון חוביהון ייברון׃ לא כאילין חולקיה דיעקב ארי דיברא כולא הוא וישראל חולק שיבטא דאחסנתיה יי צבאות שמיה׃

מזמתו· וישלח האלהים מלאך לירושלם· ובת הנשים יתן לו: אוצרות ד' מלאים בליש' בקריאה וסי' שוכנת על מים רבים· נותן באוצרות תהומות· ויפקדו ביום ההוא· ואוצרה על האוצרות: מסרה אחריתי אוצרות ד' מל' דמל' וסי' נותן באוצרות תהומות· ויפקדו ביום ההוא· הביאו מעשר הדגן· ודבתריה ואוצרה על אוצרות· וא' אוצרת חס' וי"ו בתרא וסי' שוכנת על מים רבים· ושארה אצרות חסר וי"ו קדמא: כאלה ג' בקריא' וסי' לא כאלה חלק יעקב כי יוצר· וחברו· שמעתי כאלה רבות: ושבט ה' בקריאה וסימ' כי יוצר הכל הוא· ושבט מצרים יסור: ושבט עברתו יכלה· ושבט לגו כסילים· ושבט לגו חסר לב:

רפאנו· נכתב כבעלי האלף ונקרא כבעלי הה"א: ולא נרפתה· כבעלי הה"א ואמרו רפינו דבר על לשון האנשים הנכרים אשר בה: הוציא· דבר על לשון ישראל שהיו בה: הברו· מן ברר כמו חץ ברור הוא והוא לשון מריקה וברירה ולבון וכן ת"י שננו אמר כנגד האויבים הבאים להלחם עליה: מלאו השלטים· אספו המגינים וכן קראו אחריך מלא ענין אסיפה וקבוץ· השלטים מגינים כמו כל שלטי הגבורים וכתב אדוני אבי ז"ל הברו משפטו האברו מן אבר כיונה ארך האבר שעניינו נוצה ר"ל שימו נוצה בחצים כדי לישרם: אל חומות בבל· כמו על וכמוהו כתבנו רבים בזה הספר: שאו נס· כשתכבשו אותה שאו נס על החומות להראות כי לכם היא כי דרך העולם כשיכבשו עיר ישאו נס על המגדלים ועל החומות: החזיקו המשמר· קודם כבוש העיר: גם זמם גם עשה· כל אחד לרבות על חברו וכן גם אתם גם מלככם והדומים להם: שכנתי· כתובה ביו"ד והיא נוספת על הפעל כמו היושבי בשמים חוצבי מרום קברו והדומי' לו וכן בנקבה אוהבתי לדוש אל תשמחי אויבתי לי אבל שכנתי לא נקרא עם היו"ד כי הת"ו בשוא והוא בשקל יושבת בלבנון והיא מלה מורכבת כמו שפי' בחלק הראשון בספר מכלל והיא מורכבת מן שוכנת שהיא פעלת ומן שכנתי שהיא פעלתי וטעם ההרכבה ר"ל שכנת מקדם ואת שוכנת עדין בא עליך הרעה וטעם על מים רבי' כמשמעו כי בבל רבת מים וכן הוא דרך משל על רוב הטובה שהיה לה מקדם וכן רבת אוצרות אספר אוצרות התבואה או אוצרות כסף וזהב: אמת בצעך· זרוע בצעך כלומר שהיית מבצעת אחרים בחזקה ובזרוע עתה בא העונש עליך או פירו' מדת בצעך ר"ל במדה שמדד ובצעת ירושלם כן מדד לך האל: נשבע בנפשו· כאלו אמר בו כמו בי נשבעתי כי אינו דבר אחר ונפשו דבר אחר כמו האדם שא' שדברה תורה כלשון בני אדם וכן נפשו אותה ויעם ויש מסרה שלא תטעה ירמיהו נשבע יי' צבאות בנפשו עמוס קדמ' נשבע יי' בקדשו תניינא נשבע יי' בנפשו: כי אם· לשון שבועה כמו שפירשנו: מלאתיך· עבר במקום עתיד ר"ל אמלא אותך לרוב כמו הילק שיבא לרוב וכן אמר כרו ארבה לרוב כלומ' שיבאו עליה מחנות האויבים לרוב אחד· וענו· וזעקו כמו הידד בדורכים יענה: עושה ארץ בכחו· זאת הפרשה כתובה למעלה אחר כדכה תאמרון להום ושם באורכה ויש ביניהם שנוי מעט במלות למעלה ויעלה נשיאים והנה ויעל נשיאים למעלה בקצה הארץ בה"א בקרי והנה מקצה ארץ בלא ה"א למעלה וישראל שבט נחלתו והנה ושבט נחלתו ושנה הפרשה הנה לענין אלילים שהיו בוטחים בהם בני בבל והיו חושבים כי בעבודתם היתה הצלחתם:

מפץ

מפץ אתה לי. מפץ שם הכלי שמנפצים בו האבנים וכן והיה כלי מפצו בידו אלא מזה צרי וזה קמץ והנפוץ הוא השבר עם הפזור כי כששוברים האבנים מתפזרים האבנים הנה והנה וכן ונפצתי כלם בזה הענין ואמר האל יתב׳ כנגד מלך בבל מפץ אתה לי כי בך אני מנפץ ומשחית הגוים והממלכו׳ אך עתה אשלם לך על מה שעשית בישראל ואשיבך על ישראל שעשית בהם רעה יותר מדאי ואני קצפתי מעט ואתה עזרת לרעה: ונפצתי. כלם מלרע והוא מורה לעתיד ברוב הנבואה הזאת אפשר שנאמרה קודם מלוך נבוכד נצר או אחר מלכו ויתכן בענין עתיד ועבר: הנני אליך הר המשחית. קרא בבל הר ואם היא בקעה רוצה לומר הר עיר גבורה כמו אם היא יושבת בהר וכן הרות הגלעד רוצה לומר הערים הבצורות וכן תירגם יונתן כרכא מחבלא וכן מן הסלעים גם כן משל על המגדלים הגבוהים אשר בבבל וכן ת״י ואמגריניך מן תקפא כלומ׳ אפילך ממקומות החזקי׳ והגבוהים: וגלגלתיך. ענין גלגול ידוע מן גבוה אל הנמוך: ולא יקחו ממך אבן לפינה ואבן למוסדות. כי מנהג העולם לתת ביסוד הבנין אבנים גדולות וכן בפינות הקירות ואמר זה דרך משל כתרגומו ולא יסבון מנך מלך למלכו ושלטון לשולטנו: שאו נס. צווי שאיננו לאדם מיוחד ולא לאנשים מיוחדים אלא למי שיהיה והוא על דרך המליצה כמו ראה ריח בני אמור למלך ולגבירה חזקו ידים רפות אמרו לנמהרי לב והדומים להם וכמוהם שאו נס תקעו שופר: קדשו עליה. השמיעו עליה: פקדו. העלו. כי לפי שאמ׳ בארץ ואמר בגוים לא כאמר כי כנגד מדי אמ׳ לבד: קדשו. ענין הזמנה: השמיעו עליה. ענין אסיפה וקבוץ וכן השמיעו אל בבל רבים וכן מן הדגוש וישמע שאול את העם: ממלכות אררט מני ואשכנז. שו באו עם דריוש ותירגם יונתן מלכו׳ ארע קרדו משרית הורמני והדיב: פקדו עליה. ענין מנוי: טפסר. כמו שר וכן וטפסריך כגוב גובי: כילק סמר. כמו סמר מפחדך בשרי וכן מן הדגוש תסמר שערות בשרי ענין הנערה והרעדה כאדם שעמדו שערותיו אר״שמנטו בלע״ז ויונתן תירגם זמינו עלה עבדי קרבא דיהון סלקין סוסותהון משכנין הא כזחלא דמצלהב ופירוש משכנין ענין דהירה כמו שתרגם גם כן מדהרו׳ דהרות אביריו משכוכא דהוה משכיך קדם רתיכי גבורוהי: ותרעש. ותחול. ענין חיל כיולדה: כי קמה על בבל. אמ׳ קמה יחידה ואמר מחשבות יי׳ רבים רוצה לומר כל מחשבה ומחשבה שחשב עליה תקום: חדלו. ישבו במצדות. ולא יצאו להלחם ישבו להם במגדלים החזקים להשגב בהם: נשתה גבורתם. פסקה וכן ונשתו מים מהים: היו לנשים. חלשים כמו הנשים: הציתו. השחיתו: רץ לקראת רץ ירוץ. היה לומר רץ אחרי רץ ומגיד אחר מגיד אלא פירושו הנה ילך הראשון ויגיד למלך וישוב לו וימצא רץ אחר בא לקראתו גם כן להגיד למלך כי נלכדה עירו: מקצה. כלומר מקצה האחד: והמעברות נתפשו. מעברות המים בכניסת העיר והיו בהם מגדלי׳ למנוע אויבים אם ירצו להכנס בעיר ולפי שאמר כי נלכדה עירו מקצה שמא יאמר אדם מגדלי המעברות איך לא מנעום התשובה כי המעברות נתפשו: ואת האגמי׳ שרפו באש. הגמא הגדל על הנהרות שרפו באש שלא ימנעם רוב הגמא מלבא בעיר וכן הלכוף כאגמון ראשו הוא הגמא. ורבי יונה כתב כי אגמים הם המבצרים ודמה אותו ללשון הערב שאומר למבצרי׳ אגם: כי כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל. אמר אלהי ישראל כי נקמת ישראל יקח מהם: הדריכה

אכר ב׳ בקריאה וסימ׳ ונפצתי בך אכר׳ וקראו אכר אל אבל: שאו יב רפ בקריאה וסימ׳ שאו את ראש כל עדת בני דריש ספרא׳ שאו את ראש כל עדת דפנחס׳ שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה׳ שאו עיניכ׳ וראו והתמהו׳ שאו לשמים עיניכם והביטו׳ שאו נס ציונה׳ שאו נס בארץ׳ הבאים מצפון׳ שאו שערים

מבדר את קדמי כרכא די ביה מני קרבא ואבדר בך עממין ואחביל בך מלכון: ואבדר בך סוסון ורתיכיהון ואבדר בך רתיכין ורכביהון: ואבדר בך גבר ואתא ואבדר בך סב ויניק ואבדר בך עולימין ובתולן: ואבדר בך רעיא ועדריה ואבדר בך אכר ופדניה ואבדר בך שילטונין וטורנין: ואשלם לבבל ולכל יתבי ארעא כסדאי ית כל בישתהון דעבדו בציון לעיניכון אמר יי: הא אנא שלח רוגזי עלך כרכא מחבלא אמר יי דמחביל ית כל ארעא ואריים ית מחת גבורתי עלך ואמגרינך מן תוקפא ואתנינך לכרך יקידא: ולא יסבון מינך מלך למלכו ושלטון לשולטנו ארי צדות עלם תהי אמר יי: זקופו אתא בארעא תקעו שופרא בעממיא זמינו עלה עממיא בסרו עלה מלכות ארעא קרדו משרית חורמיני והדיב זמינו עלה עבדי קרבא דיהון סלקין סוסותהון מפנכין הא כזחלא דמצלהב: זמינו עלה עממיא ית מלכי מדי ית שלטונהא וית כל טורנהא וית כל ארע שולטניה: ותזוע ארעא ותתמרע ארי קמא על בבל מחשבתא דיי לשואה ית ארעא דבבל לצדו מבלי יתיב: אתמניעו גיברי בבל מלאגחא קרבא יתיבו במצדיא אתברת גברותהון הוו חלישין כנשיא אתדלקא ברנייתהא אתברו עברהא: רהיט לקדמות רהיט ירהוט ומחוי לקדמות מחוי לחואה למלכא דבבל ארי אתכבישת קרתיה מסופיה: ומגיזתא אתאחדא וית אגמיא אוקידו בנור וגברי עבדי קרבא אתבהילו: ארי כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל כנישתא דבבל

מפץ אתה לי כלי מלחמה ונפצתי בך גוים והשחתי בך ממלכות: ונפצתי בך סוס ורכבו ונפצתי בך רכב ורכבו: ונפצתי בך איש ואשה ונפצתי בך זקן ונער ונפצתי בך בחור ובתולה: ונפצתי בך רעה ועדרו ונפצתי בך אכר וצמדו ונפצתי בך פחות וסגנים: ושלמתי לבבל ולכל יושבי כשדים את כל רעתם אשר עשו בציון לעיניכם נאם יהוה: הנני אליך הר המשחית נאם יהוה המשחית את כל הארץ ונטיתי את ידי עליך וגלגלתיך מן הסלעים ונתתיך להר שרפה: ולא יקחו ממך אבן לפנה ואבן למוסדות כי שממות עולם תהיה נאם יהוה: שאו נס בארץ תקעו שופר בגוים קדשו עליה גוים השמיעו עליה ממלכות אררט מני ואשכנז פקדו עליה טפסר העלו סוס כילק סמר: קדשו עליה גוים את מלכי מדי את פחותיה ואת כל סגניה ואת כל ארץ ממשלתו: ותרעש הארץ ותחל כי קמה על בבל מחשבות יהוה לשום את ארץ בבל לשמה מאין יושב: חדלו גבורי בבל להלחם ישבו במצדות נשתה גבורתם היו לנשים הציתו משכנתיה נשברו בריחיה: רץ לקראת רץ ירוץ ומגיד לקראת מגיד להגיד למלך בבל כי נלכדה עירו מקצה: והמעברות נתפשו ואת האגמים שרפו באש ואנשי המלחמה נבהלו: כי כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל בת בבל

ראשיכם׳ וחברו׳ שאו זמרה ותנו תוף׳ שאו ידיכם קדש: במצדות ח׳ בליש׳ וסימ׳ בלשון תרגום במערתא דגדיא בטורא כטבר ארום בבל אקש לה מותא׳ ופירו׳ בישעיה סימן ל״ג: מקצה ב׳ וסימ׳ טרם ישכבו ואנשי העיר׳ רץ לקראת רץ:

רשי

מפץ אתה לי. עד הנה השמדתיך לי לשחית ולנפץ את האומו׳ שגזרתי עליהם גולה: ושלמתי לבבל. אחרי כל זאת שאגמור נקמתי על ידו באומות: קדשו. זמנו: טפסר. לשון חיל: סמר. הריצ״יר בלע״ז כמו תסמר שערת בשרי: ותחל. לשון חלחלה: נשתה. קפצה כמו גיד הנשה שנשה מ מקומו: כגורן

בריחיה ב׳ חל׳ אבר ושבר

הדריכה · בא המקור בחירק הה"א ומשפטו בפתח על הרוב וכן כמוהו מקור הה"א בחירק גנון והציל פסוח והמליט : עד השמידו אותם · ודמה אותם לגורן שהגיע עתה לדרוך ולדוש כן בבל הגיע עתה שירמסוה האויבים : עת הקציר · המשיל הבזה לקציר וכן תירגם יונתן ויתון בזוזין עלה ואמר הקציר אחר דריכת הגורן אף על פי שהוא קודם עוד מעט זמן שתבא לה עת הקציר שיבואו וילכדו כל עריה סביב והוא משל הקציר ואחר כך יתפשו העיר בבל וירמסוה כי כמו שאוספין הקציר אל הגורן כן היו אוספין ומכניסין מיטב חילם כל העירות אל בבל וכשיתפשוה ידריכוה וירמסוה ויכלוה כלוין חרוץ : אכלנו הממנו · אלו התמשה שהם בפסוק כתובים בוי"ו וקרויין ביו"ד והכתוב לשון רבים על הפרטים והקרי לשון יחיד על הכלל והענין מדבר על לשון ישראל שצועקים חמס על בבל · הממני כמו והמם גלגל עגלתו ענינם ענין שבר : הציגני כלי ריק · העמידני ריקה כמו כלי ריק וריק שם כאילו אמר כלי ריקות : מלא כרישו מעדני · על דרך משל כלומר מלא ארצו מטובי : מלא בקמץ : הדיחני · כמו שידיח אדם את הכלי מלא כשאדם בו דבר ותירגם יונתן הפסוק כן אמרת ירושלם בז נכסי ושיצני נבוכד נצר מלכא דבבל נפצני כמן ריקן בלעני כתנינא מלא בית גנזיה מטוב ארעי טלטלני וכן ענין הפסוק אשר אחריו על לשון ציון וירושל' כמו שאומר : חמסי ושארי · שארי בשרי ואמר חמסי על הממון אשר בזזו ושארי על ה' החללים וכן ודמי וכפל הענין במלות שונות ואדוני אבי ז"ל פירש ושארי על הגולים שהיו מענים אותם בגופם ודמי על ההרוגים ויונתן תירגם חמסי ושארי חטופי ובוזזי ותירגם ודמי וחובת דם זכאי דאתשד בי : ואל יושבי כשדים · כמו על יושבי ארץ כשדים וכת"י על יתבי ארעא כשדאי : לכן · אומר האל ית' לציון ולירושלם שקורא חמס על בבל : הנני רב את ריבך · והחרבתי את ימה · משל על טובה הרב כמימי הים : והיתה · ושרקה · שישרוק עליה כל עובר : יחדו ככפירים ישאגו · אספר לפרשו על בני בבל על דרך שאגתי מנהמת לבי ויתכו כמים שאגותי או על חיל מדי הלוכדים בבל על דרך עליו ישאגו כפירים שואג לקראתו הישאג אריה ביער והדומים להם : נערו · כענין שאגו ורז"ל כהגו בזה הלשון על חמור באמרם חמור נוער : כגורי · באולם : בחמם · בלילה שנלכדה בבל עשה בלשצר מ' משתה גדול כמו שכתו' בספר דניאל ויצאה היד הכותבת בקיר ההיכל כמו שכתוב וזהו אשית את משתיהם כלומר בעת חמימותם במשתה אשית ברע את משתיהם שנהפך להם השמחה לאבל ולפחד גדול כמו שכתוב אדין בלשצר שגיא מתבהיל וזיוהי שנין עלוהי ורברבנוהי משתבשין : והשכרתים · למען יעלזו · אשכיר אותם באותו המשתה שישנו שינת עולם כי שאר השכורים ישנו בשכרותם ויקיצו אחר כך מיינם אבל אלו ישנו שנת עולם ולא יקיצו וזה למען שהיו שמחים ועלזים בשתותם בכלי בית המקדש וישנו שינת עולם ולא יקיצו כאם יי' שימותו מתוך שכרותם כמו שכתוב ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא כשדאה ור' יונה פירש למען יעלזו יתחוללו ויירעדו מלשון ערבי עלו אלמות ורעדה שאוחזת מקצת החולים בקרבם למיתה ונראה שיפחקו וכן פירשו מזה כי רעתיכי אז תעלזי וי"ת הפסוק כן איתא עליהון עקא ויהון דמן לרוויא בדיל דלא יהון תקיפין וימותון מותא תניכא ולא ייתון לעלמא דאתי אמר יי : אורידם · מבואר הוא וכן איך נלכד : ששך · פירשוהו שהוא בבל באת"ב"ש : עלה על בבל הים · דרך משל אמר כי החיל הגדול שבא עליהם כסו את הארץ וכן תירגם יונתן סליק על בבל מלך במשריתיה דסגי כמי ימא : היו : וערבה · כמו מדבר כמו כארץ ערבה ושוחה וכן במדבר בערבה : ופקדתי על בל בבבל · בל הוא אלוה שהיו עובדים בבבל ופקדתי שישברו אותו וישאו זהבו וכן כתוב בנבואת ישעיה כרע בל קורס נבו : והוצאתי את בלעו מפיו · על דרך משל שהיו מביאין לו מנחות על דרך חיל בלע ויקיאנו : ולא ינהרו אליו עוד גוים · ענין מרוצה אל החפץ וכן ונהרו אליו כל הגוים ולפיכך נקרא הנהר בזה הלשון לפי שהוא מקום מרוצת המים : גם חומת בבל נפלה · הרבוי לפי שהיתה חזקה ורחבה כמו שכתוב חומת בבל הרחבה ופירוש נפלה על ידי המפילים אותה : צאו · מבואר הוא : ופן ירך לבבכם · לפיכך אני מבטיחכם שלא תיראו מפני האויב שיבא אל בבל כי לא ירע לכם ותצאו מתוכה בשלום ובלשצר מלך שלש שנים ובשנה ראשונה באה שמועת מדי שיבאו על בבל וכן בשנה השנית זהו ובא בשנה השמועה וכן בשנה השלישית זהו ואחריו בשנה השמועה : וחמס

חמסי ב' וסימ' ותאמר שרי · חמסי ושארי על בבל : ונקמתי ג' וסימ' ויאל שאול את העם · ונקמתי דמי עבדי · הנני רב את ריבך ונקמתי : שנת ה' בליש' שינה וסימ' בחמם אשית את משתיהם · והשכרתי שריה

רשי

כגורן עת הדריכה · הרי היא עתה מלאה כגורן בעת פרשו את תבואתה שהיא מליאה חטין : עוד מעט · ותתרוקן ותדמה לגורן בעת תחלת הקציר שהיא ריקנית : חמסי ושארי · צעקת חמסי ומזונותי אשר אכלו שארי : נערו · לשון חמור נוער : בחמם · אשית את משתיהם · אכוין שיהא משתיהן בעת החום כדי שישתכרו : למען יעלזו וישנו · וירדמו : שנת עולם · שנת עולמית וכן עלתה בם מתוך משתה ושכרות נחרבו ונהרגו ונלכדה העיר כמו שנאמר ב' בדניאל בלשאצר אמר בטעם חמרא וגו' אשתי חמרא וגו' ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא וגו' ודריוש מדאה קביל מלכותא : ככרים · כבשים כתורין : ששך · בבל בגימטריא דא"ת ב"ש : עלה אל בבל הים · חיל גדול כמי הים : על בל · על ע"ז של בבל · את בלעו · שהושפלו כל יושבי הארץ תחתיו : ולא ינהרו · ולא יאספו וכן ונהרו אליו כל הגוי' כמתי' נהרות כולם ההולכים אל הים : בשמועה

כגרן עת הדריכה עוד מעט ובאה עת הקציר לה: אכלנו הממנו נבוכדראצר מלך בבל הציגנו כלי ריק בלענו כתנין מלא כרשו מעדני הדיחנו: חמסי ושארי על בבל תאמר ישבת ציון ודמי אל ישבי כשדים תאמר ירושלם:

לכן כה אמר יהוה הנני רב את ריבך ונקמתי את נקמתך והחרבתי את ימה והובשתי את מקורה: והיתה בבל לגלים מעון תנים שמה ושרקה מאין יושב: יחדו ככפרים ישאגו נערו כגורי אריות: בחמם אשית את משתיהם והשכרתים למען יעלזו וישנו שנת עולם ולא יקיצו נאם יהוה: אורידם ככרים לטבוח כאילים עם עתודים: איך נלכדה ששך ותתפש תהלת כל הארץ איך היתה לשמה בבל בגוים: עלה על בבל הים בהמון גליו נכסתה: היו עריה לשמה ארץ ציה וערבה ארץ לא ישב בהן כל איש ולא יעבר בהן בן אדם: ופקדתי על בל בבבל והצאתי את בלעו מפיו ולא ינהרו אליו עוד גוים גם חומת בבל נפלה:

צאו מתוכה עמי ומלטו איש את נפשו מחרון אף יהוה: ופן ירך לבבכם ותיראו

א דמיא לאידרא דמטא עידן אדריכותיה עוד ציבחד כזעיר ויי ויתון בזוזין עלה אמרת ירושלם בז נכסי ושיצני נבוכד נצר מלכא דבבל נפצני כמן ריקן בלעני כ כתנינא מלא בית גנזיה מטוב ארעי טלטלני : חטופי ובוזזי על בבל תימר כנישתא דציון וחובת דם זכאי דאתשד בי על יתבי ארעא כסדאי תימר ירושלם : בכן כדנן אמר יי הא אנא דאין ית דיניך ומתפרע ית פורענותיך ואחריב ית ימה ואוביש ית מבועהא : ותהי בבל ליגרין מדור ירודין צדו ואשתממו מבלי יתיב : כחדא כאריון יהמון כבני אריון ירימון קליהון : איתא עליהון עקא ויהון דמן לרוויא בדיל דלא יהון תקיפין וימותון מותא תנינא ולא ייתון לעלמא דאתי אמר יי : אמסרינון כתורין לקטלא כדיכרין עם גדין : איכדין איתכבישת בבל ואתאחדת תושבחת כל ארעא איכדין הות לצדו בבל בעממיא : סליק על בבל מלך במשריתיה דסגי כמי ימא באתרגושת גלוהי חפא : הואה קירוהא לצדו ארעא צדיא וחרבא ארעא לא יתיב בהכל אנש ולא יעיבר בה בר אנש : ואסער על דפלחין לביל בבבל ואביז ית נכסוהי מיניה ולא ישתמעון ליה עוד עממיא אף שורי בבל יתרמון : פוקו מגוה עמי ושיזיבו גבר ית נפשיה מתקוף רוגזא דיי : ודילמא יזוע לבכון ותידחלון

וחכמיה · אם אתן שנת לעיני · מהוקה שנת העבד · בלילה ההוא נדדה שנת המלך : חומת ג' בספר וסימ' שורא דדמשק נפל · ופירושן לעיל בסי' מ"ט : ופן ה' בקריא וסימ' ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש · רק השמר לך ושמר נפשך מאד · השמר לך פן תנקש אחריהם הנינא דפסוק · ופן ירך לבבכם ותראו · ופן אורש וגנבתי · ופן תדרוש לאלהיה לאמר :

ארץ כשדים: ומושל על מושל. זהו כורש הפרסי שמלך אחר דריוש המדי ובפרס שלא ייראו ולא ירך לבבם מכל אלו כי לא ירעו להם אבל ... וכל ארצה תבוש. כלומר כל אנשי ארצה יהיה להם בושת כי פסיליהם יוכתו וישברו: יפלו בתוכה. כי לא יצאו חוץ לעיר להלחם: ורננו ... למפלתה: יבא לה השודדים. יבא לה דריוש עם חילו שהם השודדים: גם בבל. כותן טעם למה מאמר וכל חלליה יפלו בתוכה כי גם היא ... וכן חללי כל הארץ לפיכך יפלו חלליה: גם לבבל. בעבור בבל ועל ידה או פירוש לבבל כמו בבבל וכן וישבו אתו לארץ כמו בארץ הרגתי

לנפל ד' בקריאה וחס' וסימ' אל הארץ הזאת לנפל בחרב· גם בבל לנפל· דחה דחיתני לנפל· אם מורע היהודים מרדכי: כי תעלה בבל כל ר"פ דנביא' כי במ"ד וכי וסימ' נמסר לעיל בספרא סימן מ"ד: כמים ג'

בשמועה הנשמעת בארץ ובא בשנה השמועה ואחריו בשנה השמועה וחמס בארץ משל על-משל: לכן הנה ימים באים ופקדתי על-פסילי בבל וכל-ארצה תבוש וכל-חלליה יפלו בתוכה: ורננו על-בבל שמים וארץ וכל אשר בהם כי מצפון יבוא-לה השודדים נאם-יהוה: גם-בבל לנפל חללי ישראל גם-לבבל נפלו חללי כל-הארץ:

פלטים מחרב הלכו אל-תעמדו זכרו מרחוק את-יהוה וירושלם תעלה על-לבבכם: בשנו כי-שמענו חרפה כסתה כלמה פנינו כי באו זרים על-מקדשי בית יהוה:

לכן הנה-ימים באים נאם-יהוה ופקדתי על-פסיליה ובכל-ארצה יאנק חלל: כי-תעלה בבל השמים וכי תבצר מרום עזה מאתי יבאו שדדים לה נאם-יהוה: קול זעקה מבבל ושבר גדול מארץ כשדים: כי-שדד יהוה את-בבל ואבד ממנה קול גדול והמו גליהם כמים רבים נתן שאון קולם: כי בא עליה על-בבל שודד ונלכדו גבוריה חתתה קשתותם כי אל גמלות יהוה שלם ישלם: והשכרתי שריה וחכמיה פחותיה וסגניה וגבוריה וישנו שנת-עולם ולא יקיצו נאם-המלך יהוה צבאות שמו:

כה-אמר יהוה צבאות חמות בבל הרחבה ערער תתערער ושעריה הגבהים באש יצתו ויגעו עמים בדי-ריק ולאמים בדי-אש ויעפו:

מן קדם בסורתא דתישתמע בארעא ותיתי בשתא בסורתא ובתרוהי בשתא בסורתא ויסגון חטופין בארעא ויקום שלטון על שלטון: בכן הא יומיא אתן ואסער על צילמי בבל וכל ארעא תיחרוב וכל קטילהא יתרמון בגוה: וישבחון על בבל שמיא וארעא וכל די בהון ארי מציפונא ייתון עלה בוזזין אמר יי: אף בבבל אתרמיאו קטילי ישראל אף לבבל יתרמון קטילי כל ארעא: משזביא מחרבא גלו לא התעכבון אדכרו מרחיק ית פולחנא דיי וירושלם תיסק על לבכו: בהיתנא ארי שמענא חיסודין חפת אתכנעותא אפנא ארי עלו נוכראין וסאיבו ית בית מקדשא דיי: בכן הא יומיא אתן אמר יי ואסער על צלמהא ובכל ארעא יתרמון קטולא: ארי תיבני בבל בינינין דרמין עד צית שמיא וארי תיכרוך כרכין תקיפין עד רומא מן קדמי ייתון בוזזין עלה אמר יי: קל צווחתא מבבל ותברא רבא מארעא כסדאי: ארי אביז יי ית בבל ואביד מינה משירין סגיאין ויתכנשון עליהון משירית עממין סגיאין וירימון באתרגושת קלהון: ארי אתו עלה על בבל בוזזין ואתאחידו גיברהא איתברא קשתותיהון ארי אלהא מרי גימליא יי שלמא ישלם להון גמולהון: ואראוי רברבהא וחכימהא ושולטנהא וטורנהא וגברהא וימותון מותא תניינא דלא ייתון לעלמא דאתי אמר מלכא יי צבאות שמיה: כדנן אמר יי צבאות שורי בבל פתיא אתחמרא יתחמרון ותרעהא רמיא בנורא יתוקדון ויחלון עממיא לריקנו ומלכותא תסוף אישתא וישתלהון:

רפין בקריא' וסימ' והמו גליהם כמים רבים· כמים מוגרים במורד· כמים עברו תזכור: וישנו ג' בקריא וסימ' בחמם אשית את משתיהם· וישנו שנת עולם· ולא יקיצו נאם המלך· ושכנו במדבר וישנו ביערים:

וחמס בארץ. שיבאו חומסים בארץ כשדים ... ייטיבו וכורש שלא הגלות: לכן. ... כאילו שמים וארץ ישמחו וירננו למפלתה ... היתה סבה לנפול חללי ישראל ... לשנאי כמו בשנאי: פלטים מחרב. אתם ישראל אשר בבבל שנמלטתם מחרב נבוכד נצר וגליתם לבבל הלכו מבבל: זכרו מרחוק את יי'. זכרו מזמן רחוק זה שבעים שנה. את יי' כלומר עבודת יי' שבטלה וכן תירגם יונתן ית פולחנא דיי': וירושלם. שחרבה תעלה על לבבכם ובאו מתוך בבל: בשנו. ואמרו בשנו מאז שעת חרבן ירושלם כי שמענו חרפה שהיו האויבים מחרפים אותנו ב בגלותנו מירושלם: על מקדשי בית יי'. הכל בכלל בית יי' ומקדשו הדביר וההיכל והאולם כל אחד מקדש: לכן. יאנק חלל: החלל בעת מותו מוציא הנשמה באנקה וצעקה: כי תעלה בבל השמים. לא יועיל לה אפילו תבנה בנינים גדולים וגבוהי' בשמים וכי תבצר ותחזק מרוב עזה שתגביה למרום בניניה לא יועיל לה כי מאתי יבאו ש שודדים לה ופי' מאתי כי האל העיר רוח דריוש וכורש לבא אל בבל: תבצר. ענין חוזק מן בצורות ובצורות וכן לבצר החומה: קול זעקה מבבל. זעקה ש הצעקה ישמעו מבבל: כי שודד. ואבד ממנה קול גדול. שהיתה עיר הומיה והיה נשמע בה קול גדול מרוב העם אשר בה שהיו הומים כהמות גלי הים והיה כמו שאון קולם אבד האל ממנה אותו קול: כי בא עליה. על בבל כמו ותראהו את הילד והדומים לו: חתתה קשתותם. פירשו המפרשים אי"רק הת"ת מקום שורק וכן ופתחו שעריך תמיד וכת' אתבר' קשתותיהון והנכון בעיני שהוא כמשמעו מן הדגש רוצה לומר כאילו בבל חתתה ושברה קשתותם ברוב חטאתיה וזהו שאמר אחריו כי אל גמולות יי': והשכרתי. מבואר הוא למעלה בפסוק והשכרתי למען יעלזו: נאם המלך יי'. כי הוא מלך על כל מלך וביד להסיר המלוכה ממי שירצה ולתתה למי שירצה והו' אדון צבאות מעלה וצבאות מטה כן שמו וכן הוא: כה אמר יי' צבאות חומות בבל. כל אחת מחומותיה הפנימית והתיכונה שהיא רחבה לא יועיל לה חוזק בניינה: כי ערער תתערער. ענין שבר והריסה וכן עורו ארמנותיה ושרש עור מכחי העי"ן וככפלו פ"א הפעל ולמ"ד הפעל בערער תתערער כמו ותתחלחל המלכה משרש חול: באש יצתו. יבערו באש: ויגעו עמים. ביו"ד האית"ן לבד והיא מעמדת בגעיא כי הגעיא לחסרון היו"ד פ"א הפעל: בדי ריק. כמו בריק וכן בדי אש כמו באש ומלת די נוספת בהם מורה על התמדת הדבר והגדלתו וכן בדי סופר בדי ארבה לרוב ופירוש העמים אשר בבבל אם יגעו להציל עצמם לריק יגעו כי הצלתם תהיה באש כי אש שיחשבו להנצל תבא בהם אש ותפרש הנה יגיעתם לריק או פירושו אז יכירו כי יגיעתם בבנין בבל היתה לריק וסוף יגיעתם לאש כמו שאמר שעריה הגבוהים באש יצתו וזה שפי' נראה לי לפי מה שכתוב בנבואת חבקוק כי שם הוא זה הפסוק בשנוי מעט והענין כפול במלות שונות: ויעפו. לגזרת פעל: הדבר

רשי

בשמועה הנשמעת בארץ. השמועה הזאת של בלטשצר ש שנהרג: ובא בשנה השמועה. באותה שנה עצמה תבוא ה השמועה שחרבה בבל מאיה מן השמים של והיתה בבל צבי מ ממלכות תפארת גאון כשדים כמהפכת אלהים את סדום ואת עמורה: ואחריו. בשנה השנייה: השמועה הטובה לכם כה אמר כורש מלך פרס מי בכם מכל עמו: ומושל על מושל. דריוש המדי מלך שנה אחת ובשנה השנייה כורש הפרסי: גם בבל. היתה לנפול בה חללי ישראל: גם לבבל. יפלו חללי כל ארצה: פליטי מחרב. ישראל שגלו לתוכה שפלטו מחרב נבוזר אדן: כי שמענו חרפה. שהיו כשדים אומרים ומחרפים א אותנו לאמר יד אלהינו רמה שהחרבנו את ביתו: יאנק חלל. יצעק חלל כשהורגים את האדם בחץ או ברומח והוא נוגח כ כשמוציא הרומח היא האנקה: וכי תבצר. לשון תבצר חוזק: מאתי יבואו שודדים לה. מאתי מן השמים הגבוהים מ ממנה יבאו לה ה השודדים: נתן שאון קולם. נשמע קול צעקתם: תתערער. לשון חפירה לשון ערו ערו עד היסוד: בדי ריק. בהרבה ריק סיבא עליהם: סר

הדבר ד' בטעם' גריש כס' וסי' על כל עם יהודה בשנה הרביעית. בשנת העשירית לצדקיהו. הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יי' דעליה אחר שלח אותו נבוזר אדן. הדבר אשר צוה ירמיהו הנביא את שריה: חלוף ולא יקחו ממך כי שממות עולם תהיינה נאם יי'. למאדם ועד בהמה כי שממות עולם תהיה כפ'. היו עריו לא ישב בהן כל איש ולא יעבר בהן בן אדם. ושארא לא ישב שם איש ולא יגור בה בן אדם. קדמ' ופקדתי על

הדבר אשר־צוה ירמיהו הנביא את־שריה בן־נריה בן־מחסיה בלכתו את־צדקיהו מלך־יהודה בבל בשנת הרבעית למלכו ושריה שר מנוחה׃ ויכתב ירמיהו את כל־הרעה אשר־תבוא אל־בבל אל־ספר אחד את כל־הדברים האלה הכתבים אל־בבל׃ ויאמר ירמיהו אל־שריה כבאך בבל וראית וקראת את כל־הדברים האלה׃ ואמרת יהוה אתה דברת אל־המקום הזה להכריתו לבלתי היות־בו יושב למאדם ועד־בהמה כי־שממות עולם תהיה׃ והיה ככלתך לקרא את־הספר הזה תקשר עליו אבן והשלכתו אל־תוך פרת׃ ואמרת ככה תשקע בבל ולא־תקום מפני הרעה אשר אנכי מביא עליה ויעפו עד־הנה דברי ירמיהו׃

נב

בן־עשרים ואחת שנה צדקיהו במלכו ואחת עשרה שנה מלך בירושלם ושם אמו חמיטל בת־ירמיהו מלבנה׃ ויעש הרע בעיני יהוה ככל אשר־עשה יהויקים׃ כי על־אף יהוה היתה בירושלם ויהודה עד־השליכו אותם מעל פניו וימרד צדקיהו במלך בבל׃ ויהי בשנה התשעית למלכו בחדש העשירי בעשור לחדש בא נבוכדראצר מלך־בבל הוא וכל־חילו על־ירושלם ויחנו עליה ויבנו עליה דיק סביב׃ ותבא העיר במצור עד עשתי עשרה שנה למלך צדקיהו׃ בחדש הרביעי בתשעה לחדש ויחזק הרעב בעיר ולא־היה לחם לעם הארץ׃ ותבקע העיר וכל־אנשי המלחמה יברחו ויצאו מהעיר לילה דרך שער בין־החמתים אשר על־גן המלך וכשדים על־העיר סביב וילכו דרך הערבה׃ וירדפו חיל־כשדים אחרי המלך וישיגו את־צדקיהו בערבת ירחו וכל־חילו נפצו מעליו׃ ויתפשו את־המלך ויעלו אתו אל־מלך בבל רבלתה בארץ חמת וידבר אתו משפטים׃ וישחט מלך־בבל את־בני צדקיהו לעיניו וגם את־כל־שרי יהודה שחט ברבלתה׃

פתגמא די פקיד ירמיה נביא ית שריה בר נריה בר מחסיה כד אזל בשליחות צדקיה מלכא דבית יהודה לבבל בשתא רביעתא למימלכיה ושריה רב תוקרבא׃ וכתב ירמיה ית כל בישתא דעתידא למיתי על בבל על ספרא חד ית כל פתגמיא האילין דכתיבין על בבל׃ ואמר ירמיה לשריה כמיתך לבבל ותחזי ותיקרי ית כל פתגמיא האילין׃ ותימר יי את גזרתא על אתרא הדין לשיצותיה בדיל דלא למהוי ביה יתיב למאנשא ועד בעירא ארי צדות עלם תהי׃ ויהי כשיצותך למיקרי ית סיפרא הדין תקטר ביה אבנא ותרמיניה לגו פרת׃ ותימר כדין תשתקע בבל ולא תקום מן קדם בישתא דאנא מיתי עלה וישתלהון עד הכא נבואת פתגמי ירמיה׃

בר עסרין וחדא שנין צדקיה כד מלך וחדא עשרי שנין מלך בירושלם ושום אימיה חמוטל בת ירמיה מלבנה׃ ועבד דביש קדם יי ככל די עבד יהויקים׃ ארי על דארגיז קדם יי הות בירושלם וביהודה עד דאגלי יתהון מארעא בית שכינתיה ומרד צדקיה במלכא דבבל׃ והוה בשתא תשיעתא למימלכיה בירחא עשיראה בעסרא לירחא אתא נבוכדנצר מלכא דבבל הוא וכל משריתיה על ירושלם ושרו עלה ובנו עלה כרקום סחור סחור׃ ועלת קרתא בצירא עד חדא עסרי שנין למלכא צדקיה׃ בירחא רביעאה בתשעא לירחא ותקיף כפנא בקרתא ולא הות מיכל לעמא דארעא׃ ואתרעת קרתא וכל גברי עבדי קרבא ערקו ונפקו מן קרתא בליליא באורח תרע בין שוריא די על גינתא דמלכא וכסדאי שרן על קרתא סחור סחור ואזלו באורח מישרא׃ ורדפו משרית כסדאי בתר מלכא ואדביקו ית צדקיה במישרי ירחו וכל משריתיה אתבדרא מניה׃ ואחדו ית מלכא ואסיקו יתיה לות מלכא דבבל לרבלת בארעא דחמת ומליל עמיה פתגמי דינין׃ ונכיס מלכא דבבל ית בני צדקיה ברבלתה לעינוהי ואף ית כל רברבי יהודה נכס ברבלתה׃

רשי

שר מנוחה. רב תקרובתא על ידו היו רואים את פני המלך ומכניסים לו תשורה: כי על אף יי' היתה. היא גרמה לו מרד צדקיהו במלך בבל שהיא תחלת החורבן: דיק. כרקום: יברחו. כמו בורחו: דרך שער בין החומותים. מערה היתה לו מביתו עד ערבות ירחו וכבר פירשתיה בספר הזה: רבלתה. היא אנטוכיא: וידבר אתו משפטים. על שעבר על השבועה: את כל שרי יהודה. סנהדרין שאמר להם אתם התירתם לו את שבועתו: בבית

רדק

הדבר. בלכתו את צדקיהו. כתוב בסדר עולם כי בשנת הרביעית לצדקיהו ירד הוא להקביל פני מלך בבל ושריה שר מנוחה עמו וחזר ובא לו למלכותו בירושלם ולדעת יונתן לא הלך שם צדקיהו אלא שלח שם שריה וכן תירגם כד אזל בשליחות צדקיהו ופירוש את צדקיהו בעבור צדקיהו: בשנת הרביעית. דרך הלשון לסמוך המספר אל המספר וכן בשנת ב' למלכו והדומה לו: שר מנוחה. שהיה ריע המלך והיה עם המלך בעת מנוחתו לשמוח ולהתענג עמו ואת כמו מנחה שר תקרובתא: כבאך. כבואך וכן ככלותך: אל תוך פרת. הנה מצאנו כי נהר פרת גבול ארץ ישראל כמו שכתוב בתורה ובנביאים ובפסוק הזה נראה כי פרת בבבל ושמעתי שהוא נמשך עד בבל: ולא תקום. ולא תתקיים כלומר לא תהיה לה תקומה: ויעפו. פי' הכשדים שלא יהיה להם כח להלחם כנגד אויביהם: עד הנה דברי ירמיהו. לפי שהאריך בספור הרעה הבאה על בבל אמר עד הנה דברי ירמיהו כלומר שזכר על בבל כמו שאמר למעלה עד הנה משפט מואב כמו שפירשנו או אמר עד הנה לפי שמכאן ועד סוף הספר הוא ספור דברי לא נבואת ירמיהו אלא מי שכתב הספר כתב בסוף הספר הגלות והחרבן כמו שכתוב בסוף ספר מלכים ויש לפרש עוד לפי מה שכתוב לדעת החכם הרב הגדול ר' משה בר מימון ז"ל שאי אפשר שלא תפסק הנבואה מהנביא טרם מותו והם בזמן גדול או מעט תפסק ממנו ולפי דעתו זה אפשר לפרש כן עד הנה דברי ירמיהו כלומר כשהפליג נבואות בבל פסקה נבואתו ודבריו ולא נבא עוד: בן עשרים ואחד שנה. פרשה זו עד סוף הספר היא כתובה בסוף ספר מלכים ושם בארנוה גם כן בנית במלכים פירשנו ענין העתידים מה שכתוב הנה כי אחרם דברים הנה שלא פירש שם ובין הרמונים גם כן מבואר שם וכן המחלוקות שבין שתי הפרשיות פירשנו שם ומה שיש לנו לפרש בפרשה זו נפרש: בבית

מסרה

פס' בבל. תנינא ופקדתי על פסיליה. קדמאה וכל ארצו תבוש. תנינא ובכל ארצה יאנק חלל. ירמיה ויגעו עמים בדי ריק ולאמים בדי אש ויעפו. חבקוק ויגעו עמים בדי אש ולאמים בדי ריק יעפו: כתר' ז' רפ בקרי וסימ' נמסר בסדר וישמע יתרו: ויחזק ט' בקריא בשמואל א' ס סימן יו: העיר ג' וסימ' ילד ראש בהעיר. ואשר הסתרתי פני א מהעיר הזאת. ותבקע העיר וכל אנשי המלחמ' דספרא: לעיניו ה' בקריא' וסימ' ושרף את הפרה לעיניו ואת ערות. ותלך חכר בית אמנון אחיה ואת בני צדקיה דמלכים. וישחט מלך בבל דספרא וחברו:

רשי

בבית הפקודות · בבית האסורין : בית הגדול · בתי כנסיות שמגדלין בהם תפלה ויש אומרי' בתי מדרשות שמגדלין בהם את התורה. מחלוקת האמוראים היא : ויתר האמון · כמו ההמון : וליוגבים · חופרין בארץ ורבו' אמרו כדי חלזון : ואת המכונות · של כיורות : ואת הסיפים · תירגם יונתן קליא ולא ידעתי אם מיני כלי זמר הוא ואומר אני שהן אגנות לקבל דם כמו בדם אשר בסף ויש מפרשים הספים לשון כדים לפי תרגום של יונתן שתרגם קוליא כי כן תרגם אונקלוס וכדה על שכמה וקולתה על כתפהא וללשון זה נראה שהסיפים אינם ממין כלי זמר אלא הם כדים : ומזמרות · הם כלי זמר : מחתות · שחותין בהן גחלים מעל המזבח : מנקיות · סניפי הזהב שבהם מעמידין לחם הפנים כמו שפירשנו במנחות : אשר תחת המכונות · לא ידעתי היאך שהרי תחת הים היו · ודומה לי שאין זה אלא כמו אצל המכונות : יסובבנו · יקיפנו שגל' היקפו : ועביו ארבע אצבעות · סביב חללו · נבוב · חלול : ושבכה ורימונים על הכותרת · עשויה כמין אגנות אחת כרוכה כפויה על פי התחתונה והעליונה קרויה שבכה קויפא בלעז ורמוני' תחובים היו בטרטרו' והטרטרת שני ראשים קשורין יחד ונתונה על השבכה מלמעלה מקו' שהשבכה קצרה מלמעלה והיא יורדת עד מקו' דבק השבכה והכותרת שהוא הכנגן הרחב שבכותרת ושם עומדת והרימונים ה מכסים את מקום ה הדבק שתי פיות ה האגנות המדובקים יחד : תמניס

ובחדש ה' רף וסימ' יבשה הארץ · ובחדש הראשון דפסח דסדר פנחס · ובחדש החמשי דסוף מלכים · ודסוף ספרא · ובחדש השביעי מקרא : ואת כל בית ט' וסימ' נמסר במלכים ב' סימ' כ"ה : וליגבים ל' והוא חד מן מלין דדישיהון ול וסימ' נמסר כמסר' רבת' בערך ל' : בבית יי' ט"ל וסימ' נמסר במסר' רבתא בערך אדני : כלי

ואת עיני צדקיהו עור ויאסרהו בנחשתים ויבאהו מלך בבל בבלה ויתנהו בבית הפקדת עד יום מותו : ובחדש החמישי בעשור לחדש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדראצר מלך בבל בא נבוזראדן רב טבחים עמד לפני מלך בבל בירושלם : וישרף את בית יהוה ואת בית המלך ואת כל בתי ירושלם ואת כל בית הגדול שרף באש : ואת כל חומת ירושלם סביב נתצו כל חיל כשדים אשר את רב טבחים : ומדלות העם ואת יתר העם הנשארים בעיר ואת הנפלים אשר נפלו אל מלך בבל ואת יתר האמון הגלה נבוזראדן רב טבחים : ומדלות הארץ השאיר נבוזראדן רב טבחים לכרמים וליגבים : ואת עמודי הנחשת אשר לבית יהוה ואת המכנות ואת ים הנחשת אשר בבית יהוה שברו כשדים וישאו את כל נחשתם בבלה : ואת הסרות ואת היעים ואת המזמרות ואת המזרקת ואת הכפות ואת כל כלי הנחשת אשר ישרתו בהם לקחו : ואת הספים ואת המחתות ואת המזרקות ואת הסירות ואת המנרות ואת הכפות ואת המנקיות אשר זהב זהב ואשר כסף כסף לקח רב טבחים : העמודים שנים הים האחד והבקר שנים עשר נחשת אשר תחת המכנות אשר עשה המלך שלמה לבית יהוה לא היה משקל לנחשתם כל הכלים האלה : והעמודים שמנה עשרה אמה קומה העמד האחד וחוט שתים עשרה אמה יסבנו ועביו ארבע אצבעות נבוב : וכתרת עליו נחשת וקומת הכתרת האחת חמש אמות ושבכה ורמונים על הכותרת סביב הכל נחשת וכאלה לעמוד השני ורמונים :

וית עיני צדקיה עוור ואסריה בשילשלן דנחש ואובליה מלכא דבבל לבבל ויהביה בבית אסירי עד יום מותיה : ובירחא חמישאה בעסרא לירחא היא שנת תשע עשרי שנין למלכא נבוכד נצר מלכא דבבל אתא נבוזר אדן רב קטוליא קם קדם מלכא דבבל בירושלם : ואוקיד ית בית מקדשא דיי וית בית מלכא וית כל בתי ירושלם וית כל בתי רברביא אוקיד בנורא : וית כל שורי ירושלם סחור סחור תרעו כל משירית כסדאי דעם רב קטוליא : ומחשיכי עמא וית שארא דעמא דאשתארא בקרתא וית שמיעיא דאשתמעו על מלכא דבבל וית שאר המונא אגלי נבוזר אדן רב קטוליא : ומחשיכי עמא דארעא אשאר נבוזר אדן רב קטוליא למהוי מפלחין בחקלין ובכרמין : וית עמודי נחשא די בבית מקדשא דיי וית בסיסיא וית ימא דנחשא די בבית מקדשא דיי תברו כסדאי ואובילו ית כל נחשהון לבבל : וית דודיא וית מגרופיתא וית מזמריא וית מזרקיא וית בזיכיא וית כל מני נחשא דהוו משמשין בהון נסיבו : וית קוליא וית מחתיתא וית מזרקיא וית דודיא וית מנרתא וית בזיכיא וית מכילתא דדהבא דהבא ודי כספא כספא נסיב רב קטוליא : עמודיא תרין ימא חד ותורי תרי עסר דנחשא דתחות בסיסיא דעבד מלכא שלמה בבית מקדשא דיי לא הוה מתקל לנחשהון דכל מניא האילין : ועמודיא תמנא עסרי אמין רומיה דעמודא חד וחוט משח תרתא עסרי אמין מקיף ליה סחור סחור וסומכיה ארבע אצבעין חליל : וקרונתהון עלוהי דנחשא ורומא דקרונתהון חדא חמש אמין וסריגתא ורימוניא על קרונתהון סחור סחור כולא נחשא וכאילין לעמודא תנינא ורימוניא :

רדק

בבית הפקדת · כתיב וקרי בית : עמד לפני מלך בבל · שעמד ופי' כבוד ארץ שעמד לפני מלך בבל כמו שאומר במלכים עבד מלך בבל בא בירושלם ובירושלם דבק עם בא לא עם מלך בבל : ומדלות העם · ואחר כן אמר ומדלות הארץ השאיר מקצת דלת העם הגלם ומקצתם השאיר : ואת יתר האמון · כמו ההמון כי אותיו' אהו"י מתחלפות וכן כתוב במלכים ההמון במלכים כתוב דלת העם וכאן דלות במסרה סימן בן המלך דל ירמיה דלות היינו דאמרי אכמי כתר עביה אלא עביותא : העמודים שנים · אע"פ שזכר ואת עמודי הנחשת וזכר ים הנחשת זכר כמה היו כי ה העמודים היו שנים והים אחד והבקר שנים עשר ומה שאמר אשר תחת המכונות אינו אומר כי הבקר היו תחת המכונות כי הבקר תחת הים היו והמכונות תחת הכיורות אלא אשר תחת אינו דבק עם המכונות אלא רוצה לומר אשר תחת הים שזכר ופירוש המכונות גם כן היו תחת ולא זכרמה ויקצר הענין לפי שהוא נזכר במלכים וחסרון הזה רבים במקרא במה שיוכל האדם להבין ומה שאמר אשר עשה המלך שלמה רוצה לומר כי לא היו שם אחרים שלא אותם הכלי' שעשה בבית המקדש הם היו שם עד החורבן : לנחשתם כל הכלים האלה · בא הכנוי קודם הידיעה וכן ותראהו את הילד והדומים להם רבים : קומה העמוד האחד · כתיב קומה כמו המוכרת ואף על פי שהוא סמוך וכן כאיפה שעורים והדומים להם וקרי קומת כמשפט : ויהיו

הנחשת ד' וסימ' והעיר שרפו באש · ואת הסירות דסוף מלכי' · וחברו דסוף סיפרא · עשה שלמה את הים : הים אחד ב' וסימ' העמודי' שנים דסוף ירמיה · ואת הים דד"ה : ועביו טפח ושפתו כמעשה שפת כוס · וחברו דד"ה · ועביו ארבע אצבעות נבוב :

רשי

תשעים וששה רוחה · ובסוף המקרא הוא אומ' כל הרמונים מאה על השבכה ובספר מלכים הוא אומר והרימונים מאתים טורים ארבע מאות לשתי השבכות אמור מעתה ארבע מאות היו לשתי השבכות על שני העמודים שני טורים לכל שבכה והטור מאה הוא מאמור כאן כל הרימוני' מאה על השבכה לטור האחד ומאתי' לשני הטורים הוא מאמור שם והרימוני' מאתים טורים סביב מאתי' לשני טורים סביב לעמוד האחד וכן לשני הרי ארבע מאות והעמודי' העמידם שלמה באולם סמוך לכותל ההיכל והכותל מכסה ארבע רימונים מכל טור שאין נראין מבחוץ הוא שאמור כאן ויהיו הרימונים תשעים וששה רוחה רוחה כמו לרוח כל תיבה שצריכה למ"ד בתחילתה הטיל לה ה"א בסופה ולכך הטעם מלמעלה תחת הל"ם כלומר תשעים וששה מהם נראים לרוחות העמוד זו למדתי בפרק שלשים ושתים מדות שאמר ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי · כהן המשנה · סגן הכהני' הממונה תחת כהן גדול לשמש תחתיו אם יארע בו פסול: שומרי הסף · אמרכלין שמפתחות העזרה מסורות להן: ושבעה אנשים מרואי פני המלך · ובספר מלכים אמר וחמשה אנשים השנים חשובי' ולא חשובי' · המצביא את עם הארץ · יודע מניין של כל עיר ועיר כמה אנשים מוציאה לצבא: בשנת שבע · הוא גלות יכניה ובספר מלכים אמר בשנת שמונה הא כיצד שנת שמונה שמלך נבוכד נצר היא שנת שבע שכבש את יהויקים לעבד דאמ' מר שנה ראשונה כבש נינוה שניה עלה וכבש יהויקים: יהודים שלשת אלפים · ומשאר שבטים שבעת אלפים הרי עשרת אלפים הכתוב הזה שפירש יהודים שלשת אלפים הכריע בין שני מקראות שבסוף ספר מלכים אחד אומר עשרת אלפים ואחד אומר שבעת אלפים בא זה ופירש יהודים שלשת אלפים ומשאר שבטים שבעת אלפים הרי עשרה: בשנת שמונה עשרה · הוא גלות צדקיהו ולמעלה הוא אומר שנת תשע עשרה למלך נבוכד נצר תשע עשר' שמלך שמונה עשרה שכבש את יהויקים: בשנת שלש ועשרים · כתנה שר בידו ושטף יהודים שבסביבו' עמון ומואב שבע מאות וארבעים וחמשה כך מפורש בסדר עולם: בעשרים וחמשה לחדש · ובמקום אחר הוא אומר בעשרים ושבעה לחדש בעשרים וחמשה מת שוטנו נבוכד נצר ובעשרים וששה נקבר והוציאו אויל מרודך מקברו ובעשרים ושבעה מלך וכשה אף ראש יהויכין: כסאו · כשאו וגדלו · לא מכאו עם שאר המלכים כמו שא את ראש בני ישראל: וארוחתו · כוטל פרס מבית המלך לכל צרכיו:

סליק ספר ירמיה

מסורה

רוחה ב' חד מלעיל וכתיב ה' וחד מלרע וכתיב א' וסימ' ויהיו הרמנים תשעים וששה דסוף סיפרא · באדין דקו בחדא · כתרא מלרע וכתיב א': ב' פסוק' מטע' וס' אשר הוא פקיד דסוף מלכים · ירמיהו אשר היה פקיד · ואפ"ס היה גבור ציד · מלכים ואת הספר שר הצבא · ירמיה ואת ספר שר הצבא · ואפ"ס וזה פתשגן הנשתוון:

ירמיה נב

ויהיו הרמנים תשעים וששה רוחה כל־הרמנים מאה על־השבכה סביב: ויקח רב־טבחים את־שריה כהן הראש ואת־צפניה כהן המשנה ואת־שלשת שמרי הסף: ומן־העיר לקח סריס אחד אשר־היה פקיד על־אנשי המלחמה ושבעה אנשים מראי פני־המלך אשר נמצאו בעיר ואת ספר שר הצבא המצבא את־עם הארץ וששים איש מעם הארץ הנמצאים בתוך העיר: ויקח אותם נבוזראדן רב־טבחים וילך אותם אל־מלך בבל רבלתה: ויכה אותם מלך בבל וימתם ברבלה בארץ חמת ויגל יהודה מעל אדמתו: זה העם אשר הגלה נבוכדראצר בשנת־שבע יהודים שלשת אלפים ועשרים ושלשה: בשנת שמונה עשרה לנבוכדראצר מירושלם נפש שמנה מאות שלשים ושנים: בשנת שלש ועשרים לנבוכדראצר הגלה נבוזראדן רב־טבחים יהודים נפש שבע מאות ארבעים וחמשה כל־נפש ארבעת אלפים ושש מאות: ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויכן מלך־יהודה בשנים עשר חדש בעשרים וחמשה לחדש נשא אויל מרדך מלך בבל בשנת מלכתו את־ראש יהויכין מלך־יהודה ויצא אותו מבית הכליא: וידבר אתו טבות ויתן את־כסאו ממעל לכסא מלכים אשר אתו בבבל: ושנה את בגדי כלאו ואכל לחם לפניו תמיד כל־ימי חיו: וארחתו ארחת תמיד נתנה־לו מאת מלך־בבל דבר־יום ביומו עד־יום מותו כל ימי חייו:

ב' א' מלרע וכתי' א' · ל' רפחי' · ל' רפחי' · ה' לפ' בנביאי' · ד' · סיוין · ב' וחד · ד' ג' חס · י' · ל' חס' · ר' · ג' · ג' מל' וכל ד"ה · ל' חס · ג' חס · תכלוא ק' · י' המלכים ק' · ח' · ל' כתי' ה' וא' כתי' א' חייו ק' · ר' חס בליש ג'

סכום פסוקי ספר ירמיהו אלף ושלש מאות וששים וחמשה וסי' אשסה וסדרי' שלשים ואחד וחציו ויאמר חנניה:

תרגום

והוו רימוניא תשעין ושיתא בעברתא כל רימוניא מאה על סריגתא סחור סחור: ודבר רב קטוליא ית שריה כהנא רבא וית צפניה סגן כהניא וית תלתא אמרכליא: ומן קרתא דבר גואה חד דהוה ממנא על גברי עבדי קרבא ושבעא גברין דחזן אפי מלכא דאשתכחו בקרתא וית ספרא רב חילא דכניש ית עמא דארעא ושיתין גברא מעמא דארעא דאשתכחו בגו קרתא: ודבר יתהון נבוזר אדן רב קטוליא ואוביל יתהון לות מלכא דבבל לרבלת: ומחא יתהון מלכא דבבל וקטלינון ברבלה בארעא דחמת ואתגליאו דבית יהודה מעל ארעהון: דין עמא דאגלי נבוכד נצר בשנת שבע יהודאי תלתא אלפין ועסרין ותלתא: בשנת תמני עסרי לנבוכד נצר מירושלם נפשתא תמני מאה תלתין ותרתין: בשנת עסרין ותלת לנבוכד נצר אגלי נבוזר אדן רב קטוליא יהודאי נפשתא שבע מאה ארבעי' וחמש כל נפשתא ארבעא אלפין ושית מאה: והוה בתלתין ושבע שנין לגלות יהויכין מלכא שבטא דבית יהודה בתרי עסר ירחין בעסרין וחמשא לירחא רבי אויל מרודך מלכא דבבל בשנת מלכותיה ית ריש יהויכין מלכא שבטא דבית יהודה ואפיק יתיה מבית אסירי: ומליל עימיה פתגמין תקנין ויהב ית כורסותי מעיל לכורסי מלכיא די עמיה בבבל: ושני ית לבושי אסוריה ואכל לחמא קדמוהי תדירא כל יומי חיוהי: ושריותיה שריות תדירא מתיהבין ליה מן קדם מלכא דבבל פתגם יום ביומי עד יום מותיה כל יומי חיוהי:

רדק

ויהיו · תשעים וששה רוחה · מלעיל והה"א נוספת ורוח פי' עבר ופיאה כמו לכל רוח אזרח מרד את רוח הצפון והדרומים להם ובספר מלכים בבניית פירשנו הענין: בשנת שבע · פירשנו במלכים סוף שבע ותחלת שמנה כי שם כתוב ש שמנה בשנת שמנה עשרה סוף י"ח ותחלת י"ט כי שם כתוב י"ט: בשנת שלש ועשרים · כתוב בסדר עולם כי אז כתנה כור בידו ושטף את כל היהודי' שהיו בעמון ובמואב ובסביבות ארץ ישראל: כשם שבע מאות ארבעים וחמש · והכל ארבעת אלפים ושש מאות בין שלשת החשבונות האלה: בעשרים וחמשה · ובספר מלכים בעשרים ושבעה ושם פירשנו הענין: מלכים · כתוב וקרי המלכים: ושנה · כתוב בא"ח ובמלכים ושנא בא"לף: לפניו · פירשנוהו במלכים וכן כל ימי חייו:

תם ונשלם ספר ירמיה שבח לאל בורא עולם

מסורה

וימתם ה' חס' יוד בליש' וס' בפגעו בו הוא ימתנו · להמתו דהעלו אתו אלי במטה · והנה קמה כל המשפחה · ועשרה אנשים · ויכה אתם מלך בבל · עוד בצאת' להמתם במדבר גם הוא חס: שמונה ג' מלאים בנביאים וסימ' ויעבדו את בני ישראל את עגלון · בשנת שמנה עשרה לנבוכד נצר תניינא דפסוק · ומעלות שמונה מעליו · וכל ד"ה דכות' מל': מלכתו ג' חס' וס' יזל מים מדליו · נשא אויל מרדך מלך בבל בשנת דסוף ירמיה · ותכון מלכתו מאד דשלמה דמלכים: בבבל ח' וסי' נמסר בסיפרא סימ' כ"ט: ושנה ב' חד כתיב א' וחד כתיב ה' וסי' ושנא את בגדי כלאו דסוף מלכים כתיב א' · וחברו · הדין דסוף סיפרא כתיב ה' ואינון חד מן י"ו זוגין מן ב"ב חד כתיב א' וחד כתיב ה' וסימ' במסרה רבתא בערך א': חייו ד' חס' בליש' וס' נמסר בסוף מלכי':

חד מן מ״ח מלין דנסבין א׳ במצע׳ תיבות׳ ול״א קרי׳ וסימנהון תאספון לא תוספון לתת תבן׃ והאספסוף אשר בקרבו׃ ויאצל וירד ע׳ בענן וידבר׃ משאת כי תשא
וכניהו בן יהוידע בן׃ רפאתי ויצא אל מוצא המים׃ רפאנו את בבל ולא נרפתה׃ ונרפאו ויאמר אלי המים האלה׃ בראדך בעת ההוא שלח דמלכ׳ פארה הנה
ורצאתי ויכלו את המים׃ ואענה את זרע דוד למען זאת׃ ואעשיר אשר קניהן יהרגון׃ וקאם שאן בעמיך וכל מבצריך׃ ארבאל יושר ב׳

וזרחה לכם יראי שמי

חד מן י״ב מלין דכתיב א׳ בסוף תיבותא ולא קרינן וסימ׳ רפוא למטה בנימן פלטי׃
אשר על אחריה ואתיקיהא מפו ומפו׃ נקיא מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה

שמש צדקה

ויהי

ומרפא בכנפיה ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק

ברוך עליון	אשר חנן	עמו חזיון	יחזקאל הוזה׃	ועל ידו	גלה סודו	הוד כבודו	ותארהו׃
לאיש תמים	בא בימים	בין חכמים	יסתירהו׃	וגם בוהד	לכן מחר	כתבו אחר	ירמיהו׃

מראות אלהים כשבנו גם כפלאו׃ ולעין כפיאיו בנבואה כבראו׃ יראו תמונות יעלו גם ירדו׃ צורות למיניהם אשר לא נמצאו׃
בהם בעולם רק בעת התקשרו׃ ריחות ברוחות בנביאים נבאו׃ כפלו יסודיהם לאישים חכמו׃ כי גבהו גם עמקו התפלאו׃
מראות יחזקאל מראותם כסתמו׃ וללב נבונים מחביכם כוראו׃ סעיפי בנו קמחי לפרסם ימאלו׃ מאלהים לעזרם בם למען כפלאו׃

אמר דוד בן יוסף בן קמחי הספרדי זאת המראה אשר פתח בה יחזקאל הנביא ספרו היא מראה סתומה מאד והנני אדבר בה בענין המראה דע כי מראת הנביא בעין לבבו נראת במחשבו כאילו יצורה בבת עינו נדמת לדמיונו כמראת המראה אשר בעתה נבראה ומאחרי הספור לרואה נמצאת ואחרי הקיצו מתרדמת המראה ימצאה במחשבתו כלואה כאילו בעטו יכתבנה או בפיו יקראנה ומחשבתו בעת מחברתו כח המדבר לפעל המחבר תעלה מרומות ותרד תהומות תעשה לה כנפים ותעוף בשמים תסב חצרים ותכנס בחדרי חדרים תראה תמונות נפלאות לעתים נקראות לפעתים נבראות לפניו נמצאות כאילו לעין החוש נראו׳ מלפני ש׳ אלהי הרוחות הנה שלוחות בלב הנביא מפותחות פעם ברורות לו ונכוחות פעם בהם מחשבותיו פוסחות כמאמ׳ זכריה מה אלה אדוני ומאמר דניאל ואשתומם על המראה ואין מבין ואני שמעתי ולא אבין ישמעו דברים נעלמים וקולות עצומים׃ ויחזקאל הנביא ראה מראה סתומה ושמע שמועה עצומה אבל מתכו לא נעלמה שאם כן היה שואל עליה כזכריה ודניאל והמראה הזאת נקראת מרכבה כמו שכ׳ בספר מלכי׳ ומעשה האופני׳ כמעשה אופן המרכבה וא״ת כעוברי גלגלת מרכבת יקרא וכן נאמר בדברי הימים ולתבנית המרכבה כרובים זהב וראה שלמה בחכמתו מה מראה יחזקאל הנביא בנבואתו גם דוד המלך אביו מסר לו הכל על ידי רוח הקדש כמו שכתוב הכל בכתב מיד יי׳ עלי השכיל כל מלאכות התבנית גם צורות בקרים ואריות שכר בקירות הבית והכלים מענין מרכבת הקדש היו שבה ראה יחזקאל הנביא פני אריה ופני שור והכרובים שכר בהם היו במקום נשר ואדם אשר במרכבה כי הכרובים פניו פני אדם וכנפיו כנפי נשר אנה הכרוב כלל שניהם וכן היו בהם ארבעה אופנים ונקראת מרכבה לפי שנראת על דמות מרכבה בארבע חיות ארבעה אופנים ומרכבה העשויה למרכבת בני אדם היא בארבע בהמות כמו שכתוב ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה וכן רבותינו ז״ל קראו המראה הזאת מרכבה כמו שאמר ולא במרכבה ביחיד אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו ואחר שרבותינו ז״ל הזהירו שלא לדרוש במעשה מרכבה איככי רשאי לכתוב בפירוש הספר הזה מה שעלה בדעתי לפרש במרכבה כי אם אעשה כן אהיה כדורש אותה ברבים כי הפירוש הזה נמסר לכל לומד ספר לפיכך כתבתי פירוש מעשה המרכבה בקונטרס בפני עצמו כמוס עמדי חתום באוצרותי בעבור שלא אמכהנו ולהועיל בו כל חכם הראוי למסור לו סתרי תורה ואמוב מעתה לפרש הספר ולא אפרש בפסוקי המרכבה אלא טעמי המלות מפסוק וארא עד סוף המרכבה ועתה אחל בעזרת המלמד לאדם דעת׃

וַיְהִי בִּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה בָּרְבִיעִי בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ

והוה בִּתְלָתִין שְׁנִין ל׳ דפסו׳ לִזְמַן דְּאַשְׁכַּח חִלְקִיָּה כַּהֲנָא רַבָּא סִפְרָא דְאוֹרַיְתָא בְּבֵית מַקְדְּשָׁא בַּעֲזָרְתָּא תְּחוֹת אוּלָמָּא בְּפַלְגוּת לֵילְיָא בָּתַר מַעֲלָנֵי סִיהֲרָא בְּיוֹמֵי יֹאשִׁיָּה בַּר אָמוֹן מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה בְּתַמּוּז בְּחַמְשָׁא לְיַרְחָא

רדק

ויהי בשלשים שנה ברביעי בחמשה לחדש׃ החשבון הזה כתב אדוני אבי ז״ל כי לפי פשוטו פירושו שלשי׳ שנה ליובל והראיה על זה כי כשראה יחזקאל בנבואה בנין העיר ובנין הבית לעתיד היתה שנת היובל והיתה בעשרים וחמש לגלות יהויכין׃ הנה כי גלה יהויכין בעשרים לחמש וחמש ליובל׃ וזאת המראה שהיתה בשנה החמשית לגלות יהויכין היתה אם כן בשנת שלשים ליובל והאיך ידענו כי כשראה בנין העיר ובנין הבית היתה שנת היובל שכ׳ בראש השנה בעשור לחדש איזוהי שנה שראש השנה שלה בעשור לחדש הוי אומ׳ זו שנת היובל ואני אומר כי מה שתרגם יונתן בתלתין שנין לזמן דאשכח

רשי

ויהי בשלשים שנה׃ סתם הנביא דבריו לא פירש שמו מי הוא ולא פירש למנין מה מנה לפיכ׳ הפסיקה רוח הקודש את דבריו בשני מקראו׳ הסמוכין לזה ללמד מי הוא הנביא וללמד למנין מה מנה שכ׳ בחמשה לחדש היא השנה החמישית וגו׳ אין אלה דברי הנביא שהרי כבר אמר שבחמשה לחדש היה עומד ועוד שמתחילה אמר נבואתו בלשון עצמו ואני בתוך הגולה וארא מראות אלהים וכן בסוף וארא והנה רוח סערה וגו׳ ואלו שני מקראו׳ מפסיקין דבריו כאילו אחר מדבר עליו היה היה דבר יי׳ אל יחזקאל ותהי עליו שם יד יי׳׃ ואני

רשי

ואני בתוך הגולה. כלומר חוץ לארץ ישראל: על נהר כבר. שם הנהר: מראות אלהים. על שם שלא היה רואה באספקלריא המאירה קורא אותו מראות אלהים כמו חלום ולא ממש וכל הנביאים אף הם מתוך אספקלריא שאינה מאירה ראו חוץ ממשה רבינו הוא שנאמר וביד הנביאים אדמה: היא השנה החמישית לגלות המלך יהויכין:

בשלשים שנה. שלמדין ששלשים שנה משנה לתחילת היובל שנה שהיובל האחרון התחיל בתחלת י״ח ליאשיה היא השנה שמצא חלקיהו את הספר וכן שנינו בסדר עולם שהיא היתה תחילת היובל יאשיהו מלך ל״א שנה נ״א מהן י״ח שנברו כבר נשתיירו י״ג שנה יהויקים מלך י״א שנה הרי כ״ה ויכניה בנו לא מלך אלא ג׳ חדשים וגלה ושנה שגלה יחזקאל היתה חמישית לגלותו הרי שנת שלשים ביובל וכן שנינו בסוף נבואתו שנתן סימן לבנין היכל שנאמר ויהי בעשרים וחמש שנה לגלותנו בראש השנה בעשור לחדש ואמרו רבותינו איזוהי שנה שראש השנה שלה בעשור לחדש הוי אומר זו שנת היובל: היה היה דבר ה׳. אמרו רבותינו היה כבר לפי שאין השכינה שורה בחוצה לארץ לא עי׳ ששרת עליו תחילה בארץ ושנינו בברייתא דמכילתא בן אדם עמוד על רגליך הוא היה תחילת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר ויש אומרים בן אדם חוד חידה הוא תחלת הספר והומר אני שאותה נבואה נאמרה לו קודם שגלו שהיא ראויה ליאמר לו בארץ שאין מפורש בה גולה והיא נכרת תחלת שליחותו אליהם ויונתן אף הוא כך תרגם מהוה הוה פתגם נבואה מן קדם יי׳ עם יחזקאל בר בוזי כהנא בארעא דישראל תב תניינות דאתמלל עימיה במדינת ארע כשדאי ויחזקאל גלה עם החרש והמסגר שגלו עם יהויכין: כל לשון יד האמורה בספר זה ובכל לשון נבואה איננה אלא לשון אכף שהנבואה תוקפתו על כרחו כאדם משתגע דיסטריצא בלע״ז: והנה רוח סערה באה מן הצפון. היא מרכבת כסא כבוד השכינה כמה שנאמר בענין ולפי שבאה בחימה להשחית את ישראל לכך נדמית לרוח סערה ומן: באה מן הצפון. אוזרת היתה מארץ כשדים שהיא בצפון שנ׳ מצפון תפתח הרעה ולמה הלכה שם כדי לכבוש את כל העולם תחת נבוכדנצר שלא יאמרו האומות ביד אומה שפלה מסר את בניו שכשדים אומה שפלה היא שנאמר זה העם לא היה כך דרשו רבותינו במסכת חגיגה: ונוגה לו. לענן סביביו מבחוץ רמז הוא שעתידין ישראל ליגאל מהם: כעין החשמל. חשמל מלאך ששמו כך וכעין גוון שלו ראה מתוך האש וכך אמרו רבותינו מעשה בתינוק שהיה דורש במעשה מרכבה והיה מבין בחשמל ויצאת אש מחשמל ואכלתו ועוד אמרו כי חשמלה מורכבת באמרם מאי חשמל אמ׳ רב יהודה חיות אש ממללות במתניתא תנא עתים חשות ועתים ממללות בשעה שהדבור יוצא מפי הקב״ה חשות בשעה שאין הדבור יוצא מפי הקב״ה ממללות כלומר משבחות וממללות את השם ויתכן שיהא חשמל שם העין שהוא קרוב לעין האש כי אמר חשמל מתוך האש ואמר כעין חשמל כמראה אש בית לה סביב ממראה מתניו ולמעלה ואמר במראה השניה וממתניו ולמעלה כמראה זוהר כעין החשמלה ת׳ סת׳: ומתוכה. של אותה האש ראיתי כעין חשמל הנראה מתוך האש ולא נודע מהו ומדרש שדרשו בו רבותינו חיות אש ממללות אינו מיושב לי על הענין: דמות אדם להנה. יש לתמוה שהרי אף דמות שור ואריה ונשר להנה ונראה בעיני לפי שזה אב לכלם קילם הנביא את המרכב בו והוא דמות פרצופו של יעקב אבינו: וארבעה פנים לאחת. לאחת זו לפרצוף האדם לבדה היו ארבעה פנים וכן לאריה ולנשר ולשור הרי שש עשרה לחיה וכן לכל חיה וחיה וארבע כנפים לכל אחד מן הפנים הרי ששים וארבע כנפים לחיה והוא שתרגם יונתן מאתן וחמשין ושיתא גפין:

רדק

דאשכח חלקיהו כהנא רבא ספרא דאורייתא עלה לחשבון אחר למה שפירש אדוני אבי ז״ל כי בשמונה עשרה שנה למלך יאשיהו מצא חלקיה הכהן הספר בבית יי׳ כמה שאמרו ממלכותו י״ג שנה כי ל״א שנה מלך י״ג של יאשיהו וי״א של יהויקים הרי כ״ה ובעשרים וחמש מלך יהויכין ואעפ״י שלא עלתה לו מלכותו שנה כמו שכתוב כי בעשרים וחמש ליובל גלה יהויכין ומראה ה׳ הזאת היתה בשנה החמישית לו הרי שלשים שנה ליובל והראה האל את ליחזקאל המראה הזאת שים בה רמז לנסיעת הכבוד מהבית בשלשים שנה למציאת הספר שקרע המלך את בגדיו בשמעו דברי הספר כי הרעה והגלות תבא לישראל בעברם על דברי הספר ובכר החלה הרעה לבא בימי יאשיהו לפיכך הראה האל יתברך לנביא סימן נסיעת הכבוד מן הבית כי כמו שהחלה הרעה בימי יאשיהו כן תבא כלה והראה לו בשנת שלשים ליובל שהיתה שנה חמישית לגלות יהויכין לפי שצדקיהו בא לבבל בשנה הרביעית למלכו שהיא שנה חמישית לגלות יהויכין וכן הראה לו ברביעי שהוא חדש תמוז מפני שהחדש הזה היה בשנת החרבן תחלת החרבן כי בו נבקעה העיר וכשהראה לו המראה הזאת לשיבת הגלות בימי המשיח ובנין העיר ובנין הבית הראה אותם לו בשנת היובל וביום הכפורים שהוא סימן צאת העבדים מעבדות לחרות ולהורות כי האל יתי׳ יסלח לעון ישראל וחטאתם לא יזכור עוד והראה לו המראה הזאת בבבל כמו שהיה הנביא שם לסימן כי הגלות שהוא בבבל וכשהראה לו המראה הזאת לשיבת הגלות הראה אותה לו בענין שראה עצמו בארץ ישראל סימן לשיבת הגלות: ואני בתוך הגולה. בא הכנוי טרם הידיעה כי אחר כך אמר אל יחזקאל בן בוזי וכן ותראהו את הילד ותחמלהו אותו לחם והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הראשון ממנו נראה לו במראה הנבואה שהיה עם בני הגולה על נהר כבר כלומר שהיו עומדים על שפת הנהר והוא בתוכם ובאה לו הנבואה בזה הדרך שנראה לו שנפתחו השמים וראה אלה המראות שמספר והולך ומה שאמר מראות אלהים רוצה לומר מראות גדולות ונפלאות כי דרך הכתוב כשרוצה להגדיל הדבר סומך אותו לאל כמו עיר גדולה לאלהים כהררי אל ארזי אל מאפליה שלהבת יה ואת הפסוק כן והיה בתלתין שנין וגו׳ ובמקצת נסחאות תרגם על נהר כבר נהר פרת וכן אומרים המגידים כי כבר הוא פרת ומצאנו בזה מחלוקת בדברי רבותינו ז״ל ר׳ יורן ורב הונא רבי יודן אומר הוא פרת הוא כבר פרת שהוא פרה ורבה כבר שפירותיו גסים ואינם יוצאים בבכורה רב הונא אומר פרת בפני עצמו כבר בפני עצמו: בחמשה לחדש. כבר כתבנו טעם השנה החמישית: יויכין. כמו יהויכין וכן יוזבד ויהוזבד יונתן ויהונתן: היה היה דבר יי׳ אל יחזקאל בן בוזי הכהן בארץ כשדים. אמרו רבותינו זכרונם לברכה אין השכינה שורה על הנביאים בחוצה לארץ וכשמדבר עמהם בחוצה לארץ לא נדבר עמהם אלא במקום טהור על המים שנאמר על נהר כבר ואני הייתי על אובל אולי ואני הייתי על יד הנהר ר׳ אלעזר בר צדוק אומר הרי הוא אומר קום צא אל הבקעה מגיד שהבקעה בטרם תדע שאין השכינה נגלית בחוצה לארץ שנאמר ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני יי׳ ויש אומרים כי פעם ראשונה אינו נדבר עם הנביא בחוצה לארץ פעם שנית נדבר ולזה נוטה דעת יונתן שתרגם מהוה הוה פתגם מן קדם יי׳ עם יחזקאל וגו׳ כבעמוד ומה שאמר של יחזקאל בר בוזי היה לו לומר אלי וכן ותהי עליו עלי אלא שכן דרך המקרא לפעמים כמו נשי למך ואל משה אמר עלה אל יי׳ את יפתח ואת שמואל ובתרגום ירושלמי יחזקאל נביא בר ירמיהו נביא ונקרא ירמיה בוזי על שהיו מבזין אותו: וארא. ואש מתלקחת. פי׳ מתלקחת בתוך הענן כמו ואש מתלקחת בתוך הברד: ומתוכה כעין החשמל. ת׳ ומגו עננא מגו עלעולא כעין חשמלא מגו אשתא ודעת רז״ל בחשמל שהוא מלאך ואמרו מעשה בתינוק אחד שהיה קורא בבית רבו בספר יחזקאל והיה מבין בחשמל יצא אש מחשמל ושרפתו ועוד דרשוהו נוטריקון חיות אש ממללות במתניתא תנא עתים חשות עתים ממללות בשעה שהדבור יוצא מפי הקב״ה חשות בשעה שאין הדבור יוצא מפי הקדוש ברוך הוא ממללות: ומתוכה. תירגם יונתן חיות בריין: ורגליהם

נפתחו ב׳ וסימ׳ נפתחו שערי ארצך. נפתחו השמים ואראה: החמישית ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר קדשים ובירמיה סימ׳ לו׳: יחזקאל ב׳ בקריאה וסימ׳ אל יחזקאל בן בוזי הכהן בארץ כשדים על נהר כבר. והיה יחזקאל לכם למופת. וא׳ ליחזקאל העשרים ודל״ה: וארא ה׳ ג׳ בסיפר וסימ׳ וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון. וארא

וַאֲנִי בְתוֹךְ־הַגּוֹלָה עַל־נְהַר־כְּבָר נִפְתְּחוּ הַשָּׁמַיִם וָאֶרְאֶה מַרְאוֹת אֱלֹהִים׃ בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ הִיא הַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לְגָלוּת הַמֶּלֶךְ יוֹיָכִין׃ הָיֹה הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־יְחֶזְקֵאל בֶּן־בּוּזִי הַכֹּהֵן בְּאֶרֶץ כַּשְׂדִּים עַל־נְהַר־כְּבָר וַתְּהִי עָלָיו שָׁם יַד־יְהוָה׃ וָאֵרֶא וְהִנֵּה רוּחַ סְעָרָה בָּאָה מִן־הַצָּפוֹן עָנָן גָּדוֹל וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת וְנֹגַהּ לוֹ סָבִיב וּמִתּוֹכָהּ כְּעֵין הַחַשְׁמַל מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃ וּמִתּוֹכָהּ דְּמוּת אַרְבַּע חַיּוֹת וְזֶה מַרְאֵיהֶן דְּמוּת אָדָם לָהֵנָּה׃ וְאַרְבָּעָה פָנִים לְאֶחָת וְאַרְבַּע כְּנָפַיִם לְאַחַת לָהֶם׃

אמר נביא ואנא בגו בני גלותא על נהר כבר איתפתחו שמיא וחזית בחיזו נבואה דישרת עלי חיזו יקר שכינתא דיי׳׃ בחמשא לירחא היא שתא חמישתא לגלות מלכא יויכין׃ מהוי הוה פיתגם נבואה מן קדם יי׳ עם יחזקאל בר בוזי כהנא בארעא דישראל תב תניינות ואיתמליל עימיה במדינת ארעא כסדאי על נהר כבר ושרת עלוהי תמן רוח נבואה מן קדם יי׳׃ וחזית והא רוח עלעולא אתי מן ציפונא ענן רב ואשתא משתלהבא וזידהורא ליה כחור כחור ומגו עננא ומגו עלעולא כעין חשמלא מגו אשתא׃ ומגוה דמות ארבע בריין ודין חזויהון דמות אינשא להין׃ וארבעא אפין לחדא וארבע אפין לכל חד וחד שיתת עסר אפין לבריתא חדא מניין אפיא דארבע בריין שיתין וארבעא אפין וארבעא גפין לחדא וארבעא גפין לכל אפא ואפא שיתת עסר גפין לכל חד וחד שיתין וארבעא גפין לבריתא חדא והוו מניין גפיא דארבע בריין מאתן וחמשין ושיתא אפין וגפין׃

ג׳ ל׳ · א׳ ל׳ וחד ל׳ · ב׳ כתי׳ ה׳ · ב׳ זה׳ · ויחזקאל · ה׳ בסיפ׳ · ב׳ · ס׳ ל׳ · ד׳ · ו׳

והזות והנה אופן. וארא כעין חשמל כמראה אש בית לה סביב. וארא כי נטבאה. ויביאני דרך שער הצפון אל פני הבית: מראיהן ד׳ כתיב נ׳ון בקריאה וסי׳ ומראיהן רע כאשר בתחלה ואיקץ. ומראיהן שפל מן הקיר. וזה מראיהן דמות אדם להנה. מראיהן כלפידים כברקים ירוצצו׃

רדק: ורגליהם · ונוצצים · מענין נצוץ: קלל · ממורט וחך ות"י ומנצצן כעין נחשת מצלהב: וידו אדם · כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד והכתוב רוצה לומר וידו אדם כאילו אמר וידיו ידי אדם כמו עיניך יונים ר"ל כעיני יונים: חוברות אשה · כמו בירשית אשה אל אחותה כי לכל דבר יקרא איש ואשה וכנה החיות באשה ואיש כמו שכנה אותם בחיות וכרובים

ותירגם יונתן מכוונן חדא לקבל חדא גפיהון לא מתחזרין במיזלהין בירייא לקבל אפהא אזלן: ופניהם ·

רשי: רגל ישרה · רגלין כיוונן מכוונן זה כנגד זה · ד"א ישרה שאין להם קפיצי לכוף את שוקיהם לפי שאין להם ישיבה ולא שכיבה ואין צריכין להם קפיצין כעין שיש לבהמה קפץ עליון וקפץ תחתון שבהם היא כופפת מוקיה לשכב: רגל עגל · רגל עגל וכן תירגם יונתן רגלין סגלגלין: ונוצצים ·

ויד"י ד' וסימ' וידי משה כבדים · ויד"י עם הארץ תכהלנה · וידי אדם מתחת · מעשה חרש וידי צורף: ודמות פניהם פני אדם חד מן כ' פסו' דאית בכל חד ד' מלין דמיין קדמא קרתי וג' בתראי נסבין ו' וסי' נמסר במסר' רבתא בערך ו': אל אשר ה' בקריא' וסימ' ועתה לך נחה את העם אל אשר דברתי לך · והתנחלתם את הארץ כגורל

ורגליהם רגל ישרה וכף רגליהם ככף רגל עגל ונצצים כעין נחשת קלל: וידו אדם מתחת כנפיהם על ארבעת רבעיהם ופניהם וכנפיהם לארבעתם: חברת אשה אל אחותה כנפיהם לא יסבו בלכתן איש אל עבר פניו ילכו: ודמות פניהם פני אדם ופני אריה אל הימין לארבעתם ופני שור מהשמאול לארבעתן ופני נשר לארבעתן: ופניהם וכנפיהם פרדות מלמעלה לאיש שתים חברות איש ושתים מכסות את גויתיהנה: ואיש אל עבר פניו ילכו אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו לא יסבו בלכתן: ודמות החיות מראיהם כגחלי אש בערות כמראה הלפדים היא מתהלכת בין החיות ונגה לאש ומן האש יוצא ברק: והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק: וארא החיות והנה אופן אחד בארץ אצל החיות לארבעת פניו: מראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש ודמות אחד לארבעתן ומראיהם ומעשיהם כאשר יהיה האופן בתוך האופן: על ארבעת רבעיהן בלכתם ילכו לא יסבו בלכתן:

וריגליהון ריגלין כיונן ופרסת ריגליהון כפרסת ריגלין סגלגלן ומזיען עלמא במהכהין ומנצצן כעין נחש מצלהב: וידין כידי אינשא עיביד להון מתחות גפיהון על ארבע סיטריהון למיתתי בהן גומרין דאישא מביני כרוביא מתחות רקיעא ולמתן על ריש ידיהון למתן על חופני סירפיא למזרק על אתר רשיעיא לאבדא חייביא עברי מימריה ואפיהון וגפיהון שוי לארבעתהין: מכוונן חדא לקביל חדא גפיהון לא מיתחזרין במיזלהין בירייא לקביל אפהא אזלן: ודמות אפיהון אפי אינשא ואפי אריא עביד מימינא לארבעתהין ואפי תורא עביד מססלא לארבעתהין ואפי נשרא לארבעתהין: ואפיהון וגפיהון פרישין מלעילא לחדא תרתין מכוונן חדא ותרתין מכסן ית גוייתהין: ובירייא לקביל אפהא אזלא לאתר דתהוי תמן רעוא למיזל אזלן לא מיתחזרן במיזלהין: ודמות בירייתא חזויהון כגומרין דאשא בערן כחזו בעוריא אישתא משתלהבא בין בירייתא וזיהוריא לאישתא ומן אשתא נפיק ברקא: ובירייתא באישתלוחהין למעבד רעות ריבונהן דאשרי שכינתיה במרומא עילא מנהין באנפא עינא למיחזי חזרן ומקפן ומכסן ית עלמא ותיבן בירייתא חדא וקלילן כחיזו ברקא: וחזית בירייתא והא גלגל חד משתוי כמלרע לרום שמיא בסטר בירייתא לארבע אפוהי: חיזו גילגליא ועובדיהון כעין אבן טבא ודמות חד לארבעתהין וחזויהין ועובדיהין כמא דהוי גלגל בגו גלגל: על ארבעא סיטריהין במזלהין אזלין לא מיתחזרין במיזלהין:

למשפחתיכם · ואיש אל עבר פניו ילכו קדמא: בבאם הכהנים · ותאמר רות אל תפגעי בי לעזבך לשוב: ושוב ג' בקריא' וסים וישובו המים מעל הארץ הלוך ושוב · וישלח את הערב ויצא יצוא · והחיות רצוא ושוב: סימן חברות אשה אל אחותה · ואיש אל עבר · ובתראה דרבעיהם בלכתן · ושארא בלכתם: לארבעתן ד' וסים ופני שור · ופני נשר · מראה האופנים ומעשיהם · וגביהן וגבה להם:

רדק (המשך): ... כמו רקמתי בתחתיות ארץ וכת': מראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש · תרשיש היא אבן טובה הנזכרת באבני החושן תרשיש שהם וישפה וכן אמר במראה השלישית כעין אבן תרשיש ועינה כעין תכלת ופי' ומעשיהם בדמיון אבן תרשיש כי הוא אמ' שתי מלות מראיהם ומעשיהם ואמר לדמיון מראה כעין תרשיש ולדמיון מעשה כ כתרשיש שהם מקבלים מעשה ופעלה כמוהו: וגביהן

אולמלא שראיתי טעם זקף גדול נקוד על ופניהם לא הייתי יודע לפרשו אבל הניקוד למדני להבדילם זו מזו ולהעמיד ...
כפני עצמה וכן פירושו ופניהם להם וכנפיהם היו פרודות למעלה מפניהם ומכסות אותם כיצד לאיש שתים חוברות אים לכל פנים ופנים שתים כנף ...

ונביהן׃ ונבה להם ויראה להם. מאוימים הם לרואה אותם ... ירין יראה להם כתורה עומדים׃ ונבותם. אילו דמות כ״ולים כלבנו׃ ... עינים סביב. לראות לכל רוח שהרי לא יסבו בלכתם׃ מעל הארץ. ... רכבת הרקיע וכן תרגם יונתן מלרע לרום שמיה כלומר בהנשאם מלמטה ... הרוח.

ונביהן. מלת ונביהן נפרדת בטעם ופירושה כמו שפי׳ במלת וכיניהם שהיא דבוקה עם הבאה אחריה אמר וגביהן כמו שהיו בגב כל אופן אלא שגובה היה להם עד שמרוב גבהם היתה יראה להם כי הרב׳ יהיה מופלג בכמותו יקרא נפלא ונורא וכן טעם נורא אל ארץ נוראה או באיכותו כמו הקרח הנורא ונביהם כמו ונביהן אלא שזה מקיבץ ב בלשון זכרים וזה בלשון נקבות ומכניכפלו שנה המלה׃ ובלכת. ת׳ ובמיזל בריתא אזלי׳ וגו׳ ... אשר יהיה שם הרוח הרצון כמו שכירשנו והוסיף עוד ואמר שמה הרוח ללכת ...

ופסוק׳ שם שמה וסימ׳ נמסר בריש סדר ראה׃ בקול ׳ בקריא׳ וסימ׳ ואשמע את קול כנפיהם ג׳ בפסוק׳ וקול כנפי הכרבים משיקות. והנה כבוד אלהי ישראל. בקול מרכבות על ראשי ההרים ב׳ בפסוק. והצב גלתה העלתה. וגויתו כתרשיש ופניו כמראה. כי בקול הסירים תחת הסיר׃ כעין ט׳ וסימ׳ והבן כזרע גד׳

וגביהן וגבה להם ויראה להם ונבתם מלאת עינים סביב לארבעתן׃ ובלכת החיות ילכו האופנים אצלם ובהנשא החיות מעל הארץ ינשאו האופנים׃ על אשר יהיה שם הרוח ללכת ילכו שמה הרוח ללכת והאופנים ינשאו לעמתם כי רוח החיה באופנים׃ בלכתם ילכו ובעמדם יעמדו ובהנשאם מעל הארץ ינשאו האופנים לעמתם כי רוח החיה באופנים׃ ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח הנורא נטוי על ראשיהם מלמעלה׃ ותחת הרקיע כנפיהם ישרות אשה אל אחותה לאיש שתים מכסות להנה ולאיש שתים מכסות להנה את גויתיהם׃ ואשמע את קול כנפיהם כקול מים רבים כקול שדי בלכתם קול המלה כקול מחנה בעמדם תרפינה כנפיהן׃ ויהי קול מעל לרקיע אשר על ראשם בעמדם תרפינה כנפיהן׃ וממעל לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר דמות כסא ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה׃ וארא כעין חשמל כמראה אש בית לה סביב ממראה מתניו ולמעלה וממראה מתניו ולמטה ראיתי כמראה אש ונגה לו סביב׃ כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה הנגה סביב הוא מראה דמות כבוד יהוה ואראה ואפל על פני ואשמע קול מדבר׃

וגביהן שוון לקבלא רקיע ורומא להין ודחילין אינון וגביהן מלין עינין סחור סחור לארבעתהין׃ ובמיזל בריתא אזלין גלגליא לקיבליהון ובאיתרמא בריתא במלרע לרום שמיא מיתרמין גלגליא׃ על אתר דהוי תמן רעוא למיזל אזלין להמן רעוא למיזל וגלגליא מתרמין לקיבליהון ארי כרוח בריתא בגלגליא׃ במיזלהון אזלין ובמקמתהון קימין ובאיתרמהון במלרע לרום שמיא מתרמין גלגליא לקיבליהון ארי כרוח בריתא בגלגליא׃ ודמות על רישי בריתא רקיע כעין גליד חסין מרכן על רישיהון מלעילא׃ ותחות רקיע גפיהון מכוונן חדא לקביל חדא לחדא תרתין מכסין להין ולחדא תרתין מכסין להין ית גויתהן׃ ושמעית ית קל גפיהין כקל מיין סגיאין כקלא מן קדם שדי במהכהין קל מילוליהן כד מודן ומברכין ית רבוניהון קיימא מלך עלמיא כקל משרית מלאכי מרומא במקמהן משתקן גפיהן מן קדם די בירא׃ ובזמן דהוי רעוא קדמוהי לאשמעא די בירא לעבדוהי נביי ישראל הוי קלא ומשתמע מעילוי רקיעא מבין כרוביא מתחות רקיעא די על רישיהון במקמהן משתקן גפיהן מן קדם די בירא׃ ומעילוי רקיעא די על רישיהון כחיזו אבן טבא דמות כורסיא ועל דמות כורסיא דמות כחיזו אנשא עלוהי מלעילא׃ וחזית כעין חשמלא כחיזו אשתא מגיו לה סחור סחור חיזו יקר דלא יכילא עינא למחזי ולא אפשר לאסתכלא ביה ולעילא חיזו יקרי דלא יכילא עינא למיחזי ולא אפשר לאסתכלא ביה ולרע חזיתי כחיזו אשתא וזיהורא ליה סחור סחור׃ כחיזו קשתא דהוי בעננא ביומא דמטרא כן חיזו זיהורא סחור סחור הוא חיזו דמות יקרא דיי וחזית ואשתטחית על אפי ושמעית קל דמתמליל׃

וארא והנה רוח סערה. ורגליהם רגל ישרה׳ מראה האפנים ומעשיהם כעין. ודמות על ראשי החיה רקיע. וארא כעין חשמל כמראה אש. כעין החשמלה. כעין אבן תרשיש. כעין נחשת קלל וקול דבריו דדניאל׃ סימן קדמא חשמל׳ תנייא החשמל. תליתא החשמלה׃ מדבר ח׳ בקריא׳ וסי׳ יש לאל ידי לעשות עמכם. ובבוא משה אל אהל מועד לדבר אתו. ויכל משה מדבר אתם ויתן על׳. ועתה דע׳ וראי׳ מה תעשי׳. ותבא כי רוח כאשר דבר אלי. ואשמע מדבר אלי. אהבת רע מטוב. נצור לשונך מרע׃

... ואראה כעין חשמל ... [illegible] ...

ויאמר אלי בן אדם. פירשו המפרשים כי לפיכך קראו בן אדם כדי שלא יתגאה ויחשוב עצמו כאחד המלאכים לפי מראה המראה הגדולה הזאת והנכון בעיני לפי שראה פני אדם במרכבה הודיעו כי ישר וטוב הוא בעיניו והוא בן אדם לא בן אריה ולא בן שור ולא בן נשר על הדרך שפירשנו לפיכך תרגם יונתן בר אדם לא בר אנשא ואעפ"פ שתרגם פני אד' אפי אנשא לענין הדמיון אמר זה: אותך. כמו אתך בדגש: ותבא בי רוח כאשר דבר אלי. בשעה שדבר אלי באה בי רוח שחזקה אותי והעמידתני על רגלי: מדבר. משנין התפעל ומשפטו מתדבר: ויאמר. אל בני ישראל. אותם שהיו בבבל שגלו בגלות יהויכין ויתכן גם כן לאותם שהיו בירושלם על ידי כתב כי הוא היה בבבל ואחר שאמר למטה לך בא אל הגולה נראה כי לאותם שבבבל שלחו: אל גוים המורדים. אף על פי שהיו גוי אחד מפני שהיו חלוקים במעשיהם הרעים אלה עובדים לעבודה זרה של בני עמון ואלה של מואב או גוי אחר או אמ' גוי' לחלוק השבטים והמשפחות וכן עמים הר יקראו. האריך בנימן במחיך: והבני' קשי פני'. ת"י תקיפי אפין וכן גוי עז פנים פי' שאין לו בשת פניו עזים וקשים והפכו מי שיש לו בשת רכו פניו ויתאדמו כשיוכיחנו אדם: כה אמר יי'. כלומר תאמר להם הנבואה בשמי: והמה אם ישמעו ואם יחדלו. אף על פי שאתה מסופק בהם אם ישמעו ואם יחדלו מלשמוע אף על פי כן אמור להם כי בית מרי המה ויש ספק בתשובתם אף על פי כן אמור להם כדי שידעו כי נביא היה בתוכם ומוכיח אם ישמעו אליו ויונתן תרגם ואם יחדלו ואם יתמנעון מלמחטי: ואתה. כי סרבים. ממאנים וממרים תרגום וימאן וסריב ותרגום ממרים סרבנין וכן בית מרי עם סרבן והוא תואר בשקל חרמים נגבים וסלונים קוצים וכן סלון ממאיר קוץ כמו קוצים ונכונים הם אתך אף על פי כן אל תירא מהם: אותך. כמו אתך: ואל עקרבים. כמו ועם עקרבים והם קוצים קשים ויונתן תרגם ובגו עממיא דעובדיהון דמין לעקרבים פירוש כמו נחש שרף ועקרב: ודברת'. כי בית מרי המה פירוש בית מרי המה כמו ואני תפלה שפי' איש תפלה: ואתה. אל תהי מרי כבית המרי. הראשון תואר ובא בסגול בטרח כמו בהפסק כי כן מנהג הטרח במקומות: פצה פיך. וכן פציתי פי ואכלתי המגלה במראה הנבואה והוא משל ללמד דברי הנבואה ולזכרם וי"ת ארכין נפשך וקבל ית דאנא יהיב לך: ואראה והנה יד שלוחה אלי. והנה בו מגלת ספר. זכר היד זכר ונקבה וברוב היא לשון נקבה וכן בלשון זכר ויכתוב ידו לי': ויפרש. והיא כתובה פנים ואחור. פנים יקרא הצד שכותבין בו שהוא נגד פני האדם ואשר תחתיו יקרא אחור: וכתוב אליה. כמו עליה: קנים והגה והי. כולם לשון נהי ומספד ואלה הקנים היו על ישראל: ויאמר אלי את אשר תמצא אכול. פי' אשר תמצא בידי מה שאני נותן לך אכול: ואפתח את פי. הכל דרך משל כמו שכתבנו ותרגם יונתן וארכינית ית נפשי ואחכמני מה דכתיב במגלתא הדא: ויאמר אלי. בטנך תאכל. דרך משל שלא יקיא מתוך פיו אלא יאכיל בטנו ותרגם יונתן ית נפשך תשבע: את המגלה. פי' מן וכן הם יצאו את העיר כמו מן העיר: ואוכלה. אכלתי את המגלה ותהי בפי כדבש למתוק והאכלתי את בטני שלא הקאתיה: למתוק. כמו מתוק והלמ"ד מורה על העצם ויספיק זולתה וכן לאמות חמס והדומ' להם שכתבנו בספר מכלל רוצה לומר שקבלה ולמדה ברצון טוב ובלב טוב:

מרי ד' וסי' לבני מרי ותכל תלונת מעלי · כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים · אל תהי מרי כבית המרי פצה פיך · ואמרת אל מרי אל בית ישראל: אכול ה' מל' וסימ' ואשימה לפניך פת לחם · ויאמר לו קום אכול · בן אדם את אשר תמצא אכול ב' בו · אכול ושתה יאמר לך:

ב וַיֹּאמֶר אֵלָי בֶּן־אָדָם עֲמֹד עַל־רַגְלֶיךָ וַאֲדַבֵּר אֹתָךְ׃ וַתָּבֹא בִי רוּחַ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלַי וַתַּעֲמִדֵנִי עַל־רַגְלָי וָאֶשְׁמַע אֵת מִדַּבֵּר אֵלָי׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם שׁוֹלֵחַ אֲנִי אוֹתְךָ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־גּוֹיִם הַמּוֹרְדִים אֲשֶׁר מָרְדוּ־בִי הֵמָּה וַאֲבוֹתָם פָּשְׁעוּ בִי עַד־עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה׃ וְהַבָּנִים קְשֵׁי פָנִים וְחִזְקֵי־לֵב אֲנִי שׁוֹלֵחַ אוֹתְךָ אֲלֵיהֶם וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה׃ וְהֵמָּה אִם־יִשְׁמְעוּ וְאִם־יֶחְדָּלוּ כִּי בֵּית מְרִי הֵמָּה וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם׃ וְאַתָּה בֶן־אָדָם אַל־תִּירָא מֵהֶם וּמִדִּבְרֵיהֶם אַל־תִּירָא כִּי סָרָבִים וְסַלּוֹנִים אוֹתָךְ וְאֶל־עַקְרַבִּים אַתָּה יוֹשֵׁב מִדִּבְרֵיהֶם אַל־תִּירָא וּמִפְּנֵיהֶם אַל־תֵּחָת כִּי בֵּית מְרִי הֵמָּה׃ וְדִבַּרְתָּ אֶת־דְּבָרַי אֲלֵיהֶם אִם־יִשְׁמְעוּ וְאִם־יֶחְדָּלוּ כִּי מְרִי הֵמָּה׃ וְאַתָּה בֶן־אָדָם שְׁמַע אֵת אֲשֶׁר־אֲנִי מְדַבֵּר אֵלֶיךָ אַל־תְּהִי־מֶרִי כְּבֵית הַמֶּרִי פְּצֵה פִיךָ וֶאֱכֹל אֵת אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן אֵלֶיךָ׃ וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה־יָד שְׁלוּחָה אֵלָי וְהִנֵּה־בוֹ מְגִלַּת־סֵפֶר׃ וַיִּפְרֹשׂ אוֹתָהּ לְפָנַי וְהִיא כְתוּבָה פָּנִים וְאָחוֹר וְכָתוּב אֵלֶיהָ קִנִים וָהֶגֶה וָהִי׃

וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם אֵת אֲשֶׁר־תִּמְצָא אֱכוֹל אֱכוֹל אֶת־הַמְּגִלָּה הַזֹּאת וְלֵךְ דַּבֵּר אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ וָאֶפְתַּח אֶת־פִּי וַיַּאֲכִלֵנִי אֵת הַמְּגִלָּה הַזֹּאת׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם בִּטְנְךָ תַאֲכֵל וּמֵעֶיךָ תְמַלֵּא אֵת הַמְּגִלָּה הַזֹּאת אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן אֵלֶיךָ וָאֹכְלָה וַתְּהִי בְּפִי כִּדְבַשׁ לְמָתוֹק׃

ואמר לי בר אדם קום על ריגלך ואמליל עמך: ועלת בי רוחא כד מליל עמי ואקמתני על רגלי ושמעית ית דמתמליל עמי: ואמר לי בר אדם שלח אנא יתך לות בני ישראל לות עממיא סרבניא דסריבו על מימרי אינון ואבהתהון מרדו במימרי עד כרן יומא הדין: ומתקרן בניא אינון תקיפי אפיא ותקיפי לבא אנא שלח יתך לותהון ותימר להון כדנן אמר יי אלהים: ואינון אם יקבלון אולפן ואם יתמנעון מלמיתטי ארי עם סרבן אינון וידעון דנבייא הות ביניהון: ואת בר אדם לא תדחל מנהון ומפתגמיהון לא תדחל ארי מסרבין ומקשן לקיבלך ובגו עמא דעובדיהון דמן לעקרבין את יתיב ומפתגמיהון לא תדחל ומן קדמיהון לא תתבר ארי עם סרבן אינון: ותתנבי ית פתגמי נבואתי להון אם יקבלון אולפן ואם יתמנעון מלמחטי ארי עם סרבן אינון: ואת בר אדם קביל ית די אנא ממליל עמך לא תהי סרבן כעמא סרבנא ארכין נפשך וקביל ית די אנא יהב לך: וחזית והא דמות יד מתושטא לצד לותי והא ביה מגלת ספרא: ופרס יתה קדמי והא כתיבא מאפהא ומאחורהא מן דהוה מן שירויא ומה דעתיד למהוי בסופא וכתיב בה דאם יעברון בית ישראל על אוריתא ישלטון בהון עממיא ואם יעיברון ית אוריתא יסוף מנהון איליא ודוונא ותינחתא: ואמר לי בר אדם ית דמתיהיב לך קביל קביל מא דכתיב במגילתא הדא ואזיל ואתנבי על בית ישראל: וארכינית ית נפשי ואחכימני מה דכתיב במגילתא הדא: ואמר לי בר אדם נפשך תסבע ומיעך תמלי אם תקבל מה דכתיב במגילתא הדא די אנא יהיב לך וקבילתהא והוו פיתגמהא בפומי כרבש חלי:

את מדבר אלי. את המתדבר עמי וכבוד הוא לכתוב מדבר כלפי מעלה שהלו' מדבר כשמע כאדם המדבר לחבירו פונה אליו פנים אל פנים והאומר מדב' משמע שהשכינה כדבר בפני עצמו בכבודו ושלוחיו שומעו כור"ף אלין בלע"ז: אל גוים המורדים. שני שבטים קרויין שני גוים: והבנים. לפי שאמר אבותם פשעו ב... ואו בניהם קשי פנים... והמה. שמא ישמעו שמא יחדלו מלשמוע כי ידעתי כי בית מרי הם ... שאני חפץ שידעו ל... פורענות כי נביא היה בתוכם שהוכיחם ולא שמעו: סרבים. לשון מרדות כלומר סרבנים ודונש פתר אותו לשון קוצים ועפרים שמות להם: סלונים. לשון קוצים וכן סלון ממאיר וקוץ מכאיב: ואל עקרבים אתה יושב. שעם אשר את' מוכיח ולאו... ויקניטוך כאילו אתה יושב על עקרבים ועוקצין אותך מכל... כדריך עקרבים אנגליכטיירש בל'. לא עקרבים ממש וכן ת' ובגו עמא דעובדיהון דמן לעקרבין את יתיב: אל תהי מרי. מלל... בשליחותי: פצה. פתח וכן פצו עליך פיה': פצה פיך ואכול. משל הוא הטה אזנך ושמע ויערב לך כאילו אתה אוכל מאכל לרעבון: את אשר אני נותן אליך. מה היא הכתובה היא מגלת הספר: והנה וגו'. ים דברים משמשין לשון זכר ולשון נקבה כמו השמש יצא על הארץ וזרחה לכם יראי שמי שמש וגו' אל המחנה האחת והכהו: פנים ואחור. מה דהוה מן שרויא ומה דעתיד למהוי בסופא: קינים. פורענותם של צדיקים בעולם הזה: והגה. מתן שכרן שירננו עליו לעתיד לבא: והי. נהי של רשעים לעולם הבא: ואוכלה ותהי בפי וגו'. וקבילתהא והוו פתגמהא בפומי כרבש חלי:

ויאמר אלי. ודברת בדברי. בלשון אשר אני מדבר לך כן תדבר אליהם כי אינם לעוזות שלא יבינו לשונך : כי לא אל עם עמקי שפה וכבדי לשון : כפל ענין במלות שונות. אמר גם הם אינם מדברים לשון אחרת שלא תבין אתה את דבריה' כי בני לשון אחת אתה עמהם הם יבינוך ואתה תבינם : לא אל עמים רבים. ר"ל רבי המרחק שהם מארץ רחוקה מאד שלא שמעת מעולם לשונם : אם לא אליהם. אם לא לשון שבועה וכן אם לא בתים רבים לשמה יהיו. אם לא כאשר דמיתי כן היתה. כהדם שאומר לא יהיה זה אם לא יהיה זה כאילו אמר באמת אם שלחתיך הם ישמעו אליך אף על פי שלא יבינו לשונך ולא תבין לשונם הם יבקשו מי שיפרש להם נבואתך : ובית ישראל לא יאבו לשמוע אליך. ולמה לא יאבו לשמוע אליך כי אינם אובים לשמוע אלי לא מפני שמואסים בך אלא מפני שמואסים המה בדברי ובתוכחתי : הנה נתתי את פניך חזקים. שלא תירא מהם ולא תכנע מפניהם : כשמיר חזק מצר. באולם כמו ותקח בצורה צור הברזל : חזק. יקרא שמיר. אמר כמו שהברזל חזק מן הצור וחותך את אותו כן תשברם אתה ותכלם : כי בית מרי המה. וידעתי שימרו כנגדך בהוכיחך אותם : ויאמר. קח בלבבך ובאזניך שמע. הוא"ו כוו"ן הן אתה קצפת ונחטא והדומה לו אחר שתשמע באזניך קח בלבבך שלא תשכח מה ששמעת : ולך בא אל הגולה. הוא היה במקום אחד ומקב' בני הגולה אמר הוא שלוח אליהם במקום אחר גם כן על נהר כבר : הגולה. רוצה לומר בני הגולה או פירושו הכנסת הגולה : ודברת אליהם ואמרת אליהם. כפל ענין במלו' שונו' לחזק הענין רוצה לומר שיאמר להם פעם אחר פעם אולי ישמעו ותרגם יונתן ותתנבי להון ותימר להון : ותשאני רוח. במראה הנבואה נדמה לו שנשאתני רוח ללכת אל הגולה : ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד יי' ממקומו. כשנשאתני הרוח שמעתי קול אחרי במקום הנבואה שהייתי שם והקול היה אומ' ברוך כבוד יי' ממקומו ר"ל כשסר ממקומו מעל הכפורת מבין שני הכרובים כי ישראל היו מחסרים כבודו בהיותו ביניהם במשל הקנאה המקנה. וכאילו בתוספת כבודו בסורו מהם ולשון ברכה היא תוספת טובה וכבוד וכן אמר למטה וכבוד אלהי ישראל נעלה מעל הכרוב אשר היה עליו על מפתן הבית. והחכם הגדול רבי' משה ז"ל פירש ממקומו כפי מעלתו ועוצם חלקו במציאות : וקול כנפי החיות. כמו שאמר למעלה ואשמע את קול כנפיהם ופירוש משיקות שהם נושקות זו לזו כמו שאמר חוברות אשה אל אחותה. ויונתן תרגם נקשן חדא לחד כלומר דופקות זו בזו כמו וארכובותיה דא לדא נקשן : וקול רעש גדול. והיה הקול רעש גדול ושמיעתו זה הקול פעם אחרת מורה על מהירות הנסיעה והאופנים משמיעים קול בלכתם וכן קול כנפי החיות כמו שפי' למעלה : ורוח נשאתני. במראה הנבואה היה זה והוא מה שאמר למעלה ותשאני רוח אלא לפי שהפסיק בשמיעת הקול חזר ואמר ורוח נשאתני : ובמראה הנבואה היה הנשיאה והלקיחה וכן אמר למטה ורוח נשאתני ותביאני כשדימה אל הגולה במראה ברוח האלהים וכל מה שכתוב עד אותו הפסוק הכל היה במראה הנבואה : ואותו שהגולה תל אביב ושבתו שם שבעת ימים משמים ומקץ ז' ימים שב אליו הדבר ואמר אל הבקעה וכן קח לך לבנה שכב על צדך קח לך חטים קח לך חרב חדה הכל היה במראה הנבואה וכן בשנה השישית אני יושב בביתי וכל הענין עד פסוק ורוח נשאתני ותביאני כשדימה וגו' ולא הורשה לדבר אליהם ולהוכיח' עד אותו העת כמו שאמר והדבר אל הגולה וגו' : ואלך מר בחמת רוחי. רוצה לומר מר נפש כמו שאמר בחמת רוחי : ויד יי' עלי חזקה. יד הנבואה : ואבא תל אביב. שם מקום כמו תל מלח תל חרשא ואולי הוא אחד מהם : אל נהר כבר. כמו על נהר כבר : ואשר. כתיב ואשב קרי והכתוב רוצה לומר וכאשר ראיתי המה יושבים ואשב שם ויונתן תרגם זה ונחית ביניהון והקרי ויתיבית כמשמעו ואשב ומה שאמר המה יושבים רוצה לומר ואשב כמו שהיו המה יושבים ואשר ענין חיזוק ואמר אחר כך ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכם תמה ונבהל [illegible] ויהי

עמקי ג' וסימ' את עם נועז. כי לא אל עם עמקי שפה. ודבתריה לא אל עמים. וא' בעמקי שאול קראיה : חזקים ג' וסימ' וילכו בני דן לדרכם. הנה נתתי את פניך חזקים לעמת. חזקים כראי מוצק : לא תירא ח' וסימ' לא תירא מהם זכור תזכור את. וראית סוס ורכב עם רב ממך. וי' הוא ההולך לפניך הוא

וַיֹּאמֶר אֵלָי בֶּן אָדָם לֶךְ בֹּא אֶל בֵּית יִשְׂרָאֵל וְדִבַּרְתָּ בִדְבָרַי אֲלֵיהֶם : כִּי לֹא אֶל עַם עִמְקֵי שָׂפָה וְכִבְדֵי לָשׁוֹן אַתָּה שָׁלוּחַ אֶל בֵּית יִשְׂרָאֵל : לֹא אֶל עַמִּים רַבִּים עִמְקֵי שָׂפָה וְכִבְדֵי לָשׁוֹן אֲשֶׁר לֹא תִשְׁמַע דִּבְרֵיהֶם אִם לֹא אֲלֵיהֶם שְׁלַחְתִּיךָ הֵמָּה יִשְׁמְעוּ אֵלֶיךָ : וּבֵית יִשְׂרָאֵל לֹא יֹאבוּ לִשְׁמֹעַ אֵלֶיךָ כִּי אֵינָם אֹבִים לִשְׁמֹעַ אֵלָי כִּי כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל חִזְקֵי מֵצַח וּקְשֵׁי לֵב הֵמָּה : הִנֵּה נָתַתִּי אֶת פָּנֶיךָ חֲזָקִים לְעֻמַּת פְּנֵיהֶם וְאֶת מִצְחֲךָ חָזָק לְעֻמַּת מִצְחָם : כְּשָׁמִיר חָזָק מִצֹּר נָתַתִּי מִצְחֶךָ לֹא תִירָא אוֹתָם וְלֹא תֵחַת מִפְּנֵיהֶם כִּי בֵּית מְרִי הֵמָּה : וַיֹּאמֶר אֵלָי בֶּן אָדָם אֶת כָּל דְּבָרַי אֲשֶׁר אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ קַח בִּלְבָבְךָ וּבְאָזְנֶיךָ שְׁמָע : וְלֵךְ בֹּא אֶל הַגּוֹלָה אֶל בְּנֵי עַמֶּךָ וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה אִם יִשְׁמְעוּ וְאִם יֶחְדָּלוּ : וַתִּשָּׂאֵנִי רוּחַ וָאֶשְׁמַע אַחֲרַי קוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל בָּרוּךְ כְּבוֹד יְהוָה מִמְּקוֹמוֹ : וְקוֹל כַּנְפֵי הַחַיּוֹת מַשִּׁיקוֹת אִשָּׁה אֶל אֲחוֹתָהּ וְקוֹל הָאוֹפַנִּים לְעֻמָּתָם וְקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל : וְרוּחַ נְשָׂאַתְנִי וַתִּקָּחֵנִי וָאֵלֵךְ מַר בַּחֲמַת רוּחִי וְיַד יְהוָה עָלַי חָזָקָה : וָאָבוֹא אֶל הַגּוֹלָה תֵּל אָבִיב הַיֹּשְׁבִים אֶל נְהַר כְּבָר וָאֵשֵׁר הֵמָּה יוֹשְׁבִים שָׁם וָאֵשֵׁב שָׁם שִׁבְעַת יָמִים מַשְׁמִים בְּתוֹכָם :

ואמר לי בר אדם איתא איזיל לות בני ישראל ותתנבי בפתגמי נבואתי להון : ארי לא לות עם עמקי ממלל ויקירי לישן את שליח לאתנבאה אילהן לות בית ישראל : לא לות עממיא סגיאין תקיפי ממלל ויקירי לישן דלא תשמע פתגמיהון אילו לותהון שלחתך אינון יקבלון מינך : ובית ישראל לא ייבון לקבלא מינך ארי לית אינון צבן לקבלא למימרי ארי כל בית ישראל חציפי אפין ותקיפי ליבא אינון : הא יהבית ית אפך תקיף כקביל בית אפיהון וית בית עינך חסין כקביל בית עיניהון : כמא דשמירא תקיף מטינרא כן יהבית ית בית עינך חסין כקביל בית אפיהון לא תדחל מנהון ולא תיתבר מן קדמיהון ארי עם סרבן אינון : ואמר לי בר אדם ית כל פתגמי דאמליל עמך קביל בלבך ובאודנך שמע : ואיתא איזיל לות בני גלותא לות בני עמך ותתנבי להון ותימר להון כדנן אמר יי אלהים אם יקבלון ואולפן ואם יתמנעון מלמחטי : ונטלתני רוחא ושמעית בתרי קל זיע סגיא דמשבחין ואמרין בריך יקרא דיי מאתר בית שכינתיה : וקל גפי בירייתא נקשן חדא לחדא וקל גלגלי לקבליהון וקל זיע סגי : ורוחא נטלתני ונסיבתני ואזלית במריר בתקוף רוחי ונבואה מן קדם יי עלי תקיפת : ואתית לות בני גלותא לתל אביב דיתבין על נהר כבר ונחית ביניהון ואינון יתבין תמן ויתיבית תמן שבעא יומין שתיק ביניהון :

ושמיר. לא תירא מפניהם דיהושע. לא תירא אתם ולא תחת מפניהם דספרא. לא תירא מפחד לילה. לביתה משלג. והיית מוצק לא תירא : וקול כנפי חד מן י"ה מן ג' ג' מלין דנסבין ו' בקריא וסי' ולכל חית הארץ ולכל ולכל. והנה אנחנו מאלמים והנה והנה. וכן תעשה לחמרו וכן וכן. וכל הארץ בוכים וכל וכל. ואנשי בכל עשו ואנשי ואנשי. וקול כנפי החיות וקול וקול. ואיש את אשת רעהו ואיש ואיש. ואל תרא ביום אחיך ואל ואל. ובני אפים ישעי ובני ובני. ושם האיש אלימלך ושם ושם :

רשי

עמקי שפה. שיהא להם לשון עמוק שאינך מכירנו : אל בית ישראל. כי אל בית ישר' אני שולחך אשר לשונם כלשונך : אם לא אליהם שלחתיך וגו'. לשון שבועה הוא אם אליהם שלחתיך חי אני אם לא המה ישמעו אליך ומקרא מסורס הוא : שמיר. מין תולעת הוא שמראין אותו על האבן והיא נבקעת כנגדו. הנ"ה לא"ה שמיר לשון סלע חזק ותרגו' ירושלמי הוא תרגום של צור וכן תרגום תצור ה החלמיש שמיר טינרא וים משמ' שמיר ה הברזל החזק כי כמו שנקרא הצור החזק שמיר כמו כן נקרא ה הברזל שמיר בשביל חזקו : כה אמר יי' אלהים. הנבואה הזאת לומרה אליכם : אם ישמעו. או ישמעו או יחדלו אתה אמור אותה אליהם : ותשאני רוח. לאחר שגמר דבריו נשא אל הרוח ל לשאתו אל המקום אשר בני הגולה שם : משיקות. לשון נשיקה מקישות זו אל זו ושיר נשמע בהקשתן כמו שאמו' למעלה ואשמע את קול כנפיהם : ואלך מר. שהיה קשה בעיני לקנטר את בני עמי : ויד יי' עלי חזקה. אכפו וכחו להוליכני על כרחי : תל אביב. לתל אביב שם מקום : משמים. משתוממים אדם משותק מלדבר :
[illegible]

ויהי מקצה שבעת ימים. סוף השבעה ימים מבואר הוא: בן אדם צופה. כמו הצופה שמזהיר את העם בבא עליהם האויב: והזהרת אותם ממני. כלו' בשמי בדברים שמשמעת ממני: באמרי. מדרכו הרשעה. הרשע דרכו רשעה כמו שהטוב דרכו טובה: בעונו ימות. מיתה מופתית בעולם הזה או הכריתות לעולם הבא וכן פירוש לחיותו כי יש עון עונשו בעולם הזה ויש בעולם הבא ומה שאמר בעונו ימות ואף על פי שלא נזהר לפי שהוא יודע בעצמו שהוא חוטא אף על פי כן אם יזהירנו אפשר שישוב בתשובה: ודמו מידך אבקש. כיון שצויתיך להזהירו כמו שאמר באמרי לרשע. כי באמרי לך שתאמר לו בשמי כאילו אני אומר לו והנה אם אתה לא אמרת לו את פשעת בנפשו כי היה שב בהזהרתך לפיכ' אבקש דמו מידך ואעניש ך עליו: ואתה. מבואר הוא: ובשוב צדיק. ונתתי מכשול לפניו המכשול הוא שימות בחטאו ואדוני אבי ז"ל פירש המכשול שיצליח בכל מעשיו בעול' הזה כי פרי צדקותיו שהיה עתיד לאכול לעולם הבא יאכלנו בעולם הזה וזהו מה שאמר משה רבינו לא יאחר לשונאו כתרגומו ומה שאמר ולא תזכרנה צדקותיו ר' רוצה לומר לעולם הבא אבל לעולם הזה תזכרנה: צדקתו. כן כתיב על הכלל וקרי צדקותיו על הפרט ויונתן תרגם ונתתי מכשול ואתן תקלת חובי' קדמוהי נראה שדעתו כדעת רבותינו ז"ל שפירשו באדם שהיה צדיק ושב מצדקו ועשה עול בסתר אמר הקדוש ברוך הו' אני אתן מכשול לפניו כלומר אני ממציא לידו חטא גלוי לכל כדי שידע הכל כי הוא רשע: ואתה. כי הזהרתו צדיק. הכנוי קודם הידיעה וכן ויסכו את טעמו והמתו חיתו לחם והדומי' להם: צדיק. מי שהי' כבר צדיק: לבלתי חטא צדיק שלא ישוב מצדקו: חיו יחיה: בוי"ו במקום הא למקור הפעל: נזהר. בקמץ והוא כפעל עומד: ותהי עלי שם. בתל אביב וצוהו לצאת אל הבקעה והראהו שם הכבוד כמו שהראהו על נהר כבר כי הבקעה מקום טהור יותר מתל אביב שהיו יושבי' שם בני אדם וצוה לו פעם אחר פעם להשכילו ההשגחה וההנהגה ועוד כי באות הבקעה סבה נכבדה בבל הראהו האל שם השגחתו בברואים שבלל שם שפתם ובטל שם מחשבת' ובאמרו ככבוד אשר ראיתי על נהר כבר לא הוצרך לפרש ולפרוט דברי המרכבה: ואקום. מבואר הוא: ותבא בי. מתחילה צוהו להיותו בתוכה שותק להודיע כי שתיקתו כדבורו כי בית מרי המה ואחר כך צוהו להיות כסגר בתוך ביתו ולא יבא בתוכם כדי שלא יוכיחם עד כלותו לדבר עמו כל הנבואות עד פסוק ורוח נשאתני ותביאני כשדימה: ואתה. הנה נתנו עליך עבותים ואסרוך בהם. כאילו אסרוהו בעבותי' שלא יוכל לצאת מביתו ללכת בתוכם: ולשונך. כאילו דבוקה לשונך לחכך ותהיה כאלם כלומר שלא תדבר אליהם ולא תוכיחם: ובדברי אותך. ככלותי לדבר אתך אפתח את פיך כלומ' אתן לך רשות לדבר להם: השומע ישמע והחדל יחדל. וכלותו לדבר עמו היה כשאמר ויעל מעלי ה המראה אשר ראיתי. ואא"ז ל פירש זה על מה שאמר בבא אלי הפליט ויד יי' היתה אלי בערב לפני בא הפליט ויפתח את פי וגו': ואתה בן אדם קח לך לבנה. למה צוה לו לבנה ולא אמר לו שיצור על לוח כל הענין לפי שבונים בלבני' הערים או באבנים תהיה הלבנה מקל בזה והלבנה נוחה לחקוק בה יותר מהאבן ויונתן תרגם לבנה אבנא: ונתת

ובשוב ד' בקריא' וסימ' ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול. בשוב צדיק דבכל התועבות. ובשוב רשע מרשעתו וחברו. וחד ובשוב דוד מהכות את הפלשתי: חיו ד' כתיב ו' בקריא' וסימ' ואתה כי הזהרתו צדיק: ויראה וישב. חבול ישיב רשע. ושלאחריו כל חטאתיו אשר חטא לא תזכרנה: עבותים ג' מלאים בקריא' וסימ' הנה נתנו עליך עבותים. והנה נתתי עליך עבותים. ויתן את צמדהו: ישמע ב' קמצין וסימ' פן יראה בעיניו ובאזניו. השמע ישמע והחדל:

ויהי מקצה שבעת ימים ויהי דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם צפה נתתיך לבית ישראל ושמעת מפי דבר והזהרת אותם ממני: באמרי לרשע מות תמות ולא הזהרתו ולא דברת להזהיר רשע מדרכו הרשעה לחיתו הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש: ואתה כי הזהרת רשע ולא שב מרשעו ומדרכו הרשעה הוא בעונו ימות ואתה את נפשך הצלת: ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול ונתתי מכשול לפניו הוא ימות כי לא הזהרתו בחטאתו ימות ולא תזכרן צדקתו אשר עשה ודמו מידך אבקש: ואתה כי הזהרתו צדיק לבלתי חטא צדיק והוא לא חטא חיו יחיה כי נזהר ואתה את נפשך הצלת:

ותהי עלי שם יד יהוה ויאמר אלי קום צא אל הבקעה ושם אדבר אותך: ואקום ואצא אל הבקעה והנה שם כבוד יהוה עמד ככבוד אשר ראיתי על נהר כבר ואפל על פני: ותבא בי רוח ותעמדני על רגלי וידבר אתי ויאמר אלי בא הסגר בתוך ביתך: ואתה בן אדם הנה נתנו עליך עבותים ואסרוך בהם ולא תצא בתוכם: ולשונך אדביק אל חכך ונאלמת ולא תהיה להם לאיש מוכיח כי בית מרי המה: ובדברי אותך אפתח את פיך ואמרת אליהם כה אמר אדני יהוה השמע ישמע והחדל יחדל כי בית מרי המה:

ד ואתה בן אדם קח לך לבנה ונתתה אותה לפניך וחקות עליה עיר את ירושלם:

והוה מסוף שבעא יומין והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: בר אדם מליף סניתך לבית ישראל ותקביל ממימרי פתגם ותזהיר יתהון מלמחטי קדמי: כד אמרית לרשיעא מימת תמות ולא אזהרתוהי ולא מלילתא לאזהרא רשיעא מאורחיה דרשעא לקיימותיה הוא רשיעא בחוביה ימות ודמיה מן ידך אתבע: ואת ארי אזהרתא רשיעא ולא תב מחוביה ומאורחיה דרישעא הוא בחוביה ימות ואת ית נפשך שיזבתא: וכד יתוב זכאה מזכותיה ויעביד שקר ואתן תקלת חובין קדמוהי הוא ימות ארי לא אזהרתוהי בחוביה ימות ולא אידכרן זכותיה דעבד ודמיה מן ידך אתבע: ואת ארי אזהרת לצדיקא בדיל דלא למחטי צדיקא והוא לא חטי מיחי ייחי ארי אזדהר ואת ית נפשך שיזבתא:

ושרת עלי תמן רוח נבואה מן קדם יי ואמר לי קום פוק לבקעתא ותמן אמלל עימך: וקמית ונפקית לבקעתא והא תמן יקרא דיי שריא כיקרא דחזיתי על נהר כבר ואשתטחית על אפי: ועלת בי רוחא ואקימתני על ריגלי ומליל עימי ואמר עול איטמר בגו ביתך: ואת בר אדם הא גזרי פתגמי פומי עלך כאיסור גדילין דאסרין בהין ולא תיפוק ביניהון: ולישנך ארביק לחכך ותשתוק ולא תהי להון לגבר מוכח ארי עם סרבן אינון: ובמללותי עימך ארכין ית נפשך ותימר להון כדנן אמר יי אלהים דמקביל יקביל אולפן ודי יתמנע יתמנע מלמחטי ארי עם סרבן אינון: ואת בר אדם סב לך אבנא ותתן יתה קדמך ותצור עלה קרתא ית ירושלם:

רשי

כופה נתתיך. למה את' שותק הלא כצופה שמעמידי' על המגדלים לראו' אם יבאו גייסות לעיר יתקע בשופר להזהי' את העם שיכנסו ויתחזקו כן נתתיך להזהירם להשמר מן הפורענו' שלא תבואנו עליהם: ונתתי מכשול לפניו. כשהוא עושה דבריו בהכנע ומראה עצמו כצדיק אני נותן עבירה מפורסמת לפניו כדי לגלו' מעשיו וכשתבוא רעה עליו לא יהרהרו אחרי: ולא תזכרנה צדקותיו. פרשו רבותינו בתוהא על הראשונות שמתחרט על הצדקות הראשונו' שעשה: והנה שם כבוד יי' עומד. הקדים על ידו לילך שם מדת ענוה יתירה מה שאין דרך בשר ודם לעשות כן התלמי' ממתין לרב וכאן הרב ממתין לתלמיד: הסגר בתוך ביתך. להראות שאינם ראוין לתוכחה: הנה נתנו אליך עבותים. הוי אסור בביתך כאילו נאסרת בעבותים וכן תרגם יונתן הא גזרי' פתגמי עלך כאיסור גדילין וגו': ובדברי אותך. כשאחפוץ לדבר אתך לשלחך אליהם: ואמרת אליהם כה אמר יי' אלהים. את כל דברי שליחותי: השומע ישמע. אין זה מן השליחות אלא רוח הקודש אמר לנביא אתה אמור אליהם שליחותי והם השומע ישמע והחדל יחדל כי ידעתי כי לא כלם ישמעו כי בית מרי המה: לבנה. טוילא בלע"ז ויש מהם שהם גדולו':

רייך

דייק. מגדל בלע"ז שמשליכין בו אבנים לעיר: סוללה. שופך עפר וסוללו וכובשו במקלות ועושה תל גבוה לעמוד עליו ולראות בתוך העיר ולירות בחצים סוללה פורויירא בלע"ז: ושים עליה כרים. תרגם יונתן איפרורון והם כפרים שמושיב חיילותיו ויושבים באהלים לרוחות העיר שלא יצא אדם ויבא ופי' כרים שרים ממונים על הצבא זה שומר לרוח זו וזה לרוח זו: קיר ברזל. דוגמת לחומת העיר המפסקת בין הצבא ובין העיר: אות היא. שכך תבא ירושלם במצור: על צדך השמאלי. לסבול צער ויסורין מניין ימים כמניין שנים אשר ה הפקדתי רוחי על ם שהכעיסו לפני ותכפר על עונ' אחרי אם קשה במשך הפורענו' שאני אומר להביא עליהם: נתתי לך את שני עונם וגו' הקילותי עליך ל לקבל את צער ששבלו אני למנין שני' שחטאו לפני הפכתים לך ל למנין ימים. לא"ה שני כמו שנים וכן תרגם יונתן ואנא יהבית לך על חד תרין בחוביהו': שלש מאות ותשעי' יום. שניהו בסדר עולם מלמד שחטאו ישראל שלש מאות ותשעי' שנה משנכנסו לארץ עד ש שגלו ממנה עשרת ה השבטים ואתה מוצא מהם מפורשי' מאתים וארבעי' ושלש ממלך ירבע' עד שגלה הושע בן אלה ובימי שפוט השופטים ק"א שנים והשאר סתומים אלו השנ"ב שנים שמצאתי בתשובות רב יוסף ריש מתיבתא שחטאו י' השבטים מימות יהושע עד שגלם סנחריב משמרון חשוב בימי השופטי' ח' שנים ביד כושן י"ח ביד עגלון כ' ביד סיסרא ז' ביד מדין י"ח ביד בני עמון מ' הרי ק"א מן מיכה עד שנשבה הארון בימי עלי מ' הרי קמ"א חשוב לירבעם בן נבט כ"ב נדב בנו ב' בעשא כ"ד אלה בנו ב' עמרי י"ב אחאב כ"ב אחזיה בנו ב' ויהורם אחיו י"ב ויהוא כ"ח יהואחז י"ז יהואש בנו י"ו וירבעם בנו מ"א הרי ש"ן שנה ומנחם בן גדי י' פקחיהו בנו ב' ופקח בן רמליהו כ' והושע בן אלה ט' שנים הרי שפ"א ושנה אחרונה להושע אינה מן המנין לפי ששנת ט' להושע נלכדה שמרון ולא היה חשבון המלכו' להושע אלא ח' שני' הרי ש"צ שני שחטאו מלכי יהודה אחר גלות סנחריב עד שנאמרה פרשה זו ליחזקאל מפורשים למטה ולא הוזכרתי לפרשה: עון בית יהודה מ' יום. מלמד שחטאו בית יהודה משגלו עשרת השבטים עד שחרבה ירושלם ארבעי' שנה כ"ב של מנשה שכתוב בו ככל אשר עשה אחאב ואחאב מלך עשרים ושתים ושתים דאמון וי"א דיהויקים ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנה החמישית לצדקיהו הרי ארבעים סך כלם ארבע מאות ושלשים ואחר הנבואה הזאת שהן שש שנים הרי שמנה יובלות ושלשים ושש שנה במנחה יובלות שמונה שבועי שמיטות הרי חמשים ושש שנות שמיטה ושמונה שנות יובל הרי ששים וארבע ובשלשים ושש שנה יש חמש שנות שמיטה הרי ס"ט שמיטו' ושנת היובל האחרון נחשבה להם לעון שהרי בעונם גלו משנה הרי שבעים שנה מקודשים של שמיטה שלא שמטום ישרא' לפיכך גלו שבעים שנה לקיים אז תרצה הארץ את שבתותיה והוא שכתוב בסוף דברי הימי' למלאת דבר יי' בפי ירמיה עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאות שבעים שנה: צדך השמאלי. לשמרון לצדך הימני ליהודה לפי שיהודה בדרומה של ארץ ישראל כמה שנאמר ואחותך הגדולה שמרון היושבת על שמאלך ואף בספר יהושע תחום נגב שבט יהודה כל נגב הדרומי: ואל מצור ירושלם. אשר חקות על הלבינה תשים פניך כשתשכב על צדך השמאלי תהי הלבינה לנגדך וכן בשכבך על הימני: וזרועך. תהא חשופה לנגדה כאדם הנלחם הוא אות לנבוכד נצר הנלחם בה חשופה כמו גלויה: נתתי

ונתת. ובנית עליה דייק. יתגר לין שבונין כנגד העיר לכבשה: ושפכת עליה סוללה. כתרגומו ותכבר עלה מליתא והוא שמשפכים עפר בחפירו' שסביב העיר למלאתם ולעשות מן העפר תל גבוה כדי לעלות ממנה אל החומה או להלחם: ושים עליה כרים סביב. גבורים ושרי חיילות ואדוני אבי ז"ל פירש כרים כבשים כמו עם חלב כרים והרומי' לו והוא שעושין אילי ברזל לנגח החומה: ואתה. מחבת ברזל. מחבת אין לו ענין קבול אלא שהיא פשוטה יותר ממרור ושאר כלי ברזל לדמותה לקיר. וענין קיר ברזל לשני דברים האחד לחזק הברזל שלב ישראל חזק כברזל והשחרות לשחרות הברזל משל לעונותיהם שהם שחורי' וכעורים כמו שדמה אות' לתאני' השחורו' והם רחוקים מלהלבין והם מבדילים בינם לבין אלהים כקיר המבדיל בין בית לבית. וענין והכינות את פניך אליה כי פני יי' אליהם אם ישובו אליו. או ענין הכנת פנים כמו ושמתי את פני באיש ההוא ומה שאמ' וצרת עליה אחר שאמר והיתה במצור רוצה לומר וצרת עליה עד רדית חומותיה: אות היא. כי כן יצורו האויבים על ירושלם עד בקעם אותה: ואתה שכב. עוד זה שיעשה אות אחר להם: שכב על צדך השמאלי. לפי שרוב שכיבת האדם היא על צדו השמאלי לפיכך צוה לשכב עליו על עון בית ישראל שהם הרוב וצוה לו שישכב עליו שצ"ן יום כי כן היו שני עונם ורש"י ז"ל פירש לפי ששמרון היתה לשמאל ארץ יהודה כמו שכתוב ואחותך הגדולה שמרון היושבת על שמאלך לפיכך צוה לו לשכב על שמאלו לשאת עון בית ישראל ופירוש תשא את עונם תסבול עונש כי השכיבה על צד אחד זמן רב שלא יהפך לצד אחר הוא קשה מאד והנה זה היה למופת להם כי השנים שלא עבדו האל עבדו הגוים וסבלו עבודתם הקשה וכל השכיבה הזאת ואף על פי שארכו הימים הכל היה במראה הנבואה. ואני נתתי לך את שני עונם למספר ימים שלש מאות ותשעים יום. רוצה לומר שנתן לו ימים במספר כנגד השנים שחטאו יום לשנה יום לשנה ושני עונם היו שלש מאות ותשעים שנה ורובם מצאנו בפירוש כי בימי השעבוד אשר בין שופט לשופט שהיו עושים הרע בעיני יי' היו משועבדים לגוים מיהושע ועד שמשון תמצא בחשבון קי"א שנים ובימי מלכי ישראל שעשו הרע בעיני יי' והיו בשיעבוד מלכי האומות תמצא בחשבון מירבעם עד הושע מאתים וארבעים ואחת שנה הרי שלש מאות וחמשים ושתים חסרו שלשים ושמנה הוסף בהם עשרי' של שמשון שהיו מושלים בהם פלשתים לפי שהיו עושים את הרע בעיני יי' כמו שכתוב הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים כי אף על פי שהושיעם שמשון לא היתה תשועה שלמה לפי שלא היה לבם שלם עם יי' חסרו עדין שמונה עשרה שנה אלו שמנה עשר שנה היו בין ימי שמגר שלא נתפרסמו שלא היתה תשועתו אלא מעוטה וכן כתיב בימי שמגר בן ענת בימי יעל חדלו ארחות ובין ימים שבין שמשון לפלגש שנאמר בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה ואז נעשה פסלו של מיכה כמו שפירשנו במקומו ותימה הוא מה שת"י את שני עונם על חד תרין בחוביהון: וכלית את אלה. רוצה לומר כי אחר שגלו עשרת השבטים החלו מלכי יהוד' לעשות הרע בעיני יי' כי בשנת שש לחזקיהו גלו ואחרי מות חזקיהו החלו לעשות הרע בעיני יי' ואף על פי שאחז היה רשע לא נגזרה גזרה בחרבן ירושלם עד מנשה שכ' עליו אשר עשו האמורי אשר לפניו ויחטיא גם את יהודה בגלוליו ונאמר הנני מביא רעה על ירושלם וגו' ומחיתי את ירושלם כאשר ימחה הצלחת והנה מנשה מלך חמשים וחמשה שנה ועמד ברשעו עשרים ושתים שנה ועשה תשובה כדברי בעל הדרש וסמך זה לפסוק ויעש אשרה כאשר עשה אחאב וכמה מלך אחאב עשרים ושתים שנה וזה הדרש רחוק כמו שכתבנו הטעם בספר מלכים ולפי זה הפי' נחשב עשרים ושתים למנשה ושמנה עשרה ממלכות יהויקים וצדקיהו ואעפ"י שמלכו בין שניהם עשרים ושתים לא נחשב הארבעה שנים האחרונות לצדקיהו שהיתה הארץ חרבה רבה ולפי דעתי כי הארבעים שנה נחשבו כולם למנשה כי בעונותיו חרבה הארץ כי לולי כובד עונותיו היה הא־ל סולח לעונות הבאים אחריו ולצדקיהו וליהויקים תלה בחטאות מנשה כמו שאמר ביהויקים אך על פי יי' היתה ביהודה להסיר מעל פניו בחטאות מנשה ולא אבה יי' לסלוח וכן אמר בצדקיהו כי על אף יי' היתה בירושלם וביהודה עד השליכו אותם מעל פניו וארבעים שנה היה מנשה ברשעתו והיה בתשובה חמש עשרה שנה: הימני. כתוב הימני קרי: ואל מצור ירושלם תכין פניך. אמר לו כי בשכבו על הצד יהיו פניו כנגד הלבנה שחקק בה ירושלם והמצור: וזרועך חשופה. מגולה כי הרוצה להכות ולהלחם בחזקה חושף זרועו מן הבגד שעליו וכן חשף יי' את זרוע קדשו ויונתן תרגם ודרעך תתקף: ונבאת עליה. בעוד שתצור עליה תנבא עליה ותאמר לה דברי מוסר ושתהיה נכבשת אם לא תשוב:

והנה

ושים ט' וסימ' בסדר בשלח: מחבת ג' וס"ל על מחבת בשמן תעשה. וכל נעשה במרחשת. מחבת ברזל ונתת אתה: ואני נתתי לך ב' וסימ' ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך. ואני נתתי לך את שני עונם: זרעך ד' חס' בליש' בנביאים ובכתובים וסימ' וגדעתי את זרעך ואת זרע. הכל הוס יחרוש החורש לזרוע. וזרעך

וְנָתַתָּה עָלֶיהָ מָצוֹר וּבָנִיתָ עָלֶיהָ דָּיֵק וְשָׁפַכְתָּ עָלֶיהָ סֹלְלָה וְנָתַתָּה עָלֶיהָ מַחֲנוֹת וְשִׂים־עָלֶיהָ כָּרִים סָבִיב׃ וְאַתָּה קַח־לְךָ מַחֲבַת בַּרְזֶל וְנָתַתָּה אוֹתָהּ קִיר בַּרְזֶל בֵּינְךָ וּבֵין הָעִיר וַהֲכִינֹתָה אֶת־פָּנֶיךָ אֵלֶיהָ וְהָיְתָה בַמָּצוֹר וְצַרְתָּ עָלֶיהָ אוֹת הִיא לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ וְאַתָּה שְׁכַב עַל־צִדְּךָ הַשְּׂמָאלִי וְשַׂמְתָּ אֶת־עֲוֺן בֵּית־יִשְׂרָאֵל עָלָיו מִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר תִּשְׁכַּב עָלָיו תִּשָּׂא אֶת־עֲוֺנָם׃ וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ אֶת־שְׁנֵי עֲוֺנָם לְמִסְפַּר יָמִים שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת וְתִשְׁעִים יוֹם וְנָשָׂאתָ עֲוֺן בֵּית־יִשְׂרָאֵל׃ וְכִלִּיתָ אֶת־אֵלֶּה וְשָׁכַבְתָּ עַל־צִדְּךָ הַיְמָנִי שֵׁנִית וְנָשָׂאתָ אֶת־עֲוֺן בֵּית־יְהוּדָה אַרְבָּעִים יוֹם יוֹם לַשָּׁנָה יוֹם לַשָּׁנָה נְתַתִּיו לָךְ׃ וְאֶל־מְצוֹר יְרוּשָׁלִַם תָּכִין פָּנֶיךָ וּזְרֹעֲךָ חֲשׂוּפָה וְנִבֵּאתָ עָלֶיהָ׃

ותיתין עלה בציר ותבני עלה כרקום ותיצבור עלה מליתא ותשרי עלה משרין ומני עלה איפדורון סחור סחור: ואת סב לך מסרית ברזל ותיתן יתה כותל ברזל בינך ובין קרתא ותתקין ית אפך לה ותהי בצירא ותצור עלה את היא לבית ישראל: ואת שכוב על סטרך דסמלא ותשוי ית חובי בית ישראל עלוהי מנין יומיא דתשכוב עלוהי תקביל ית חוביהון: ואנא יהבית לך על חד תרין בחוביהון למניין יומיא תלת מאה ותשעין יומין ותקביל חובי בית ישר': ותשלים ית אילין ותשכוב על סיטרך דימינא תנינות ותקביל ית חובי בית יהודה ארבעין יומין יומא לשתא יומא לשתא יהבתינון לך: ולציר ירושלם תתקין אפך ודרעך תתקיף ותתנבי עלה:

ט' | ג' | ל' כתיב כן חל' יוד | כלונתא דכן אחר ל' | ג' | ל' | ל' | הימני ק' ה' | ל' | ל' | ה' חס' ג'

חשופה' ולא בזרוע גדולה ובעם רב. וכל אוריה דכוו' חס' במ"ג בליש' בקרי' וסי' וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים. במסות באתות ובמופתים ובמלחמה. וטרף זרוע אף קדקד: ליש' אחרינא וזרעך ה' חס' בקריאה וסים' בסדר עקב:

והנה נתתי. כאילו נתתי לך עבותים שלא תוכל להתהפך מצדך אל צדך עד שתשלים ימי המצור שהם ארבע מאות ושלשים ושלש מצוריך כתיב ביו"ד הרבוי האחד מצור שמרון והאחר מצור ירושלם ואלו הארבע מאות ושלשים שנה שהיו ברשעם בטלו השמטות והיובלות ותשבת בהם שבעים שמטות וכנגדם היו בבבל בגלות שבעים שנה כמו שאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה וכיצד הם ע' שמטות בשלש מאות וחמשים שנה יש חמשים שמטות כשתסיר לך מן הארבע מאות ושלשים שמונים שנה בחמשים שנה שבע שמטות הרי הם חמשים ושבע שמטות כשתסיר שלשים שנה שבהם ארבעה שמטות ועוד שתי שנים הרי לך ששים ואחד שמטות ובארבע מאות שנה שמנה יובלים הם ששים ותשעה שמטות שבטלו והשמטה האחת למלאת שבעים תחשוב שתי שנים שנשארו לנו מ שלשים וארבע שנים שלא חשבנו לצדקיהו הרי שם שנים ובשביעית גלו ולא הספיק להם לשמוט אפילו אם רצו: ואתה קח לך חטין. בנו"ן כמו במ"ם וכן לקץ הימין כמו הימים את קול הרבין כמו הרבים והדומי' לו. בוא לנגם זה לעשות לאות לבני ישראל כי יאכלו במצור שא המינים מעורבין מפני הרעב שלא יברור אדם חטים לאכלו שא יאכלם עם המינים הפחותים מעורבים מפני הרעב ופול ועדשים ידוע ולא יעשה אד' מהם לחם שא בימי הרעב ודוחן הוא שקורין לו בלע"ז מי"ליו וכסמי' כרגם בכמ"ך והוא שקורין בלע"ז ש"ינלא: בכלי אחד. כלומר שתערבם כולם והכל במראה הנבואה: אשר אתה שוכב על צדך. ולא אמר השמאלי כי למספר הימים שזוכר ידוע שעל השמאלי אמר. או אמר על דרך סתם לכלול שניהם וזכר מספר הימים של השמאלי והוא הדין לימינו גם כן ארבעים יום בוא שיאכלו כי גם כן היו בני יהודה במצור וברעב: ומאכלך. במשקול. בחולם במשקל מזמור וזה אות לבני ישראל כי במשקל יאכלו לחמם מפני הרעב ולא יאכלו פעמים ביום שא פעם אחת בין היום והלילה מעת לעת מחסרון הלחם: ומים במשורה תשתה. אמרו רבותינו ז"ל כי משורה מדה קטנה אחד משלשים בלוג. ומה שאמ' ששית ההין לא אמר שהמשורה ששית ההין אלא שלא ישתה מעת לעת אלא ששית ההין ואותו ששית ישתה במשורה מעט מעט שלא ישבע מהמים באחת מן הפעמים אלא מעט מעט ישתה אות' לבני ישראל שלא יהיה להם מים ומה שישתו מהם יהיו מעט במדה מחסרון המים בירושלם כל ימי המצור שהיה משנת תשע לצדקיהו עד שנת אחד עשר: ועוגת שעורים תאכלנה. חסר כ"ף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה וזולתה רוצה לומר וכעוגת שעורים כך תאכלנה כאילו היתה עוגת שעורים לבדם בלא ערוב כי המעורב מכל אלו המינים קשה לאוכלה ולא אמר כעוגת חטים כי זה רחוק שיאכל בתאבון העוגה המעורבת כעוגת חטים לבדם: והיא בגללי צואת האדם. מלת והיא מורה על פירושנו כי עוגת שעורים היא דמיון כי אילו היה אומר עוגת שעורים על העוגה המעורבת ושמה לשעורים לומר שרובה שעורים היה אומר ובגללי צואת האדם לא היה אומר והיא אלא אמר והיא שב אל העוגה המעורבת גם לפירוש שפי' עוגת שעורים שתהא עריכתה כעריכת עוגת שעורים שאינה כאה לא היה לו לומר תאכלנה ולא תעגנה: תעוגנה לעיניהם. תעוגנה הנכים וי"א כי הנו"ן והה"א לפעלה והיתה הנו"ן ראויה להדגש פי' אותה בעגמך תעוג אותה וכן תרגם יונתן תחררינה רוצה לומר תאפנה על הגחלים כי לפיכ' נקראת העוגה חררה וענין תעוגנה תעשה החררה והמעשה לעוגה היא אפיתה ואמ' לו שיאפה אותה בגללי צואת האד' ונקראת הצואה היבשה גלל לפי שהיא מתגלגלת ואמר לו שידליק גללי צואת האדם ויאפה בהם העוגה והוא דבר טמא ומאוס והיא אות לבני ישראל שיאכלו לחמם טמא בגוים ופירוש לעיני בני ישראל כדי שיראו כי אות היא להם: ויאמר ה'. את לחמם טמא. כי בגלותם בין הגוים לא יוכלו לשמור מאכלם מטומאה ולא יוכלו לאכול בנקיות: ואומר. הנה נפשי לא מטמאה. לא נפשי ולא גופי אינם מטומאים לא נפשי ממחשבה רעה ולא גופי ממאכל טמא וזהו שאמר נבלה וטרפה לא אכלתי כי הכהנים מוזהרים על הנבלה ועל הטרפה יותר מישראל מפני הטומאה וכן כתיב כל נבלה וטרפה לא יאכלו הכהנים לטמאה בה: מנעורי. אפילו מנעורי נזהרתי מטומאה וכן ולא בא בפי בשר פגול שהכהנים מוזהרים עליו ואיך תאמר לי שאעשה לחמי בדבר טמא ומאוס ורז"ל פירשו הנה נפשי לא מטומאה שלא הרהרתי ביום ובאתי לידי טומאה בלילה ונבלה וטרפה לא אכלתי שלא אכלתי מבשר כוס כוס מעולם פי' בהמה מסוכנת שאומרים עליה שחוט שחוט כלומר ממהרים לשחטה שלא תמות כוס כמו ככוס תרגום שחוט כי אם רוצה לומר נבלה וטרפה ממש מאי רבותיה דיחזקאל: ולא בא בפי בשר פגול. שלא אכלתי מבהמה שהורה בה חכם משום דרבי נתן אמרו שלא הורמו מתנותיה: ויאמר אלי. צפועי. כתיב בוי"ו וקרי צפיעי ביו"ד ואותיות אהו"י מתחלפות וצפיעי כמו צואות ענין יציאה היא וכן הצאצאים והצפיעות וצואת הבקר אינה מאוסה כצואת האדם: ויאמר. מטה לחם. משען כמו שהמטה משען האדם שהולך וכן אמר בתורה בקללות בשברי לכם מטה לחם. עתה פירש מה שאמר לו שיאכל לחמו במשקל ומימיו במשורה כי אות היא לבני ישראל: ובדאגה. שידאגו ויפחדו באכלם שיחסרו לחם ומים: ובשממון. בתמהון לבב: למען. עתה פירש הדאגה לפי שיחסרו לחם ומים: ונשמו איש ואחיו. כלומר איש את אחיו שלא יהיה לאחד יתרון על חברו: ונמקו. ימק לבבם מרוב צרות וכל זה בעונם שיכירו כי הם גרמו להם זה כי עונם גרם להם כל זה:

במשקול המ"ל בליש' וסימ' או בכר כסף תשקול. במשקול עשרים שקל. לו שקול ישקל כעסי. ועשרת אלפי' בכר כסף אשקול. ואשקולה להם את הכסף: אשקול על ידי עשי המלאכה: על גנזי המלך. הרי"ן תרין בתרא"ין דאינון אשקול על ידי עשי המלאכה על גנזי א"ת ד"לא מסרי יתה"ון:

וְהִנֵּה נָתַתִּי עָלֶיךָ עֲבוֹתִים וְלֹא־תֵהָפֵךְ מִצִּדְּךָ אֶל־צִדֶּךָ עַד־כַּלּוֹתְךָ יְמֵי מְצוּרֶךָ: וְאַתָּה קַח־לְךָ חִטִּין וּשְׂעֹרִים וּפוֹל וַעֲדָשִׁים וְדֹחַן וְכֻסְּמִים וְנָתַתָּה אוֹתָם בִּכְלִי אֶחָד וְעָשִׂיתָ אוֹתָם לְךָ לְלָחֶם מִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר־אַתָּה שׁוֹכֵב עַל־צִדְּךָ שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת וְתִשְׁעִים יוֹם תֹּאכְלֶנּוּ: וּמַאֲכָלְךָ אֲשֶׁר תֹּאכְלֶנּוּ בְּמִשְׁקוֹל עֶשְׂרִים שֶׁקֶל לַיּוֹם מֵעֵת עַד־עֵת תֹּאכְלֶנּוּ: וּמַיִם בִּמְשׂוּרָה תִשְׁתֶּה שִׁשִּׁית הַהִין מֵעֵת עַד־עֵת תִּשְׁתֶּה: וְעֻגַת שְׂעֹרִים תֹּאכְלֶנָּה וְהִיא בְּגֶלְלֵי צֵאַת הָאָדָם תְּעֻגֶנָה לְעֵינֵיהֶם: וַיֹּאמֶר יְהוָה כָּכָה יֹאכְלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־לַחְמָם טָמֵא בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר אַדִּיחֵם שָׁם: וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה נַפְשִׁי לֹא מְטֻמָּאָה וּנְבֵלָה וּטְרֵפָה לֹא־אָכַלְתִּי מִנְּעוּרַי וְעַד־עַתָּה וְלֹא־בָא בְּפִי בְּשַׂר פִּגּוּל: וַיֹּאמֶר אֵלַי רְאֵה נָתַתִּי לְךָ אֶת־צְפוּעֵי הַבָּקָר תַּחַת גֶּלְלֵי הָאָדָם וְעָשִׂיתָ אֶת־לַחְמְךָ עֲלֵיהֶם: וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם הִנְנִי שֹׁבֵר מַטֵּה־לֶחֶם בִּירוּשָׁלִַם וְאָכְלוּ־לֶחֶם בְּמִשְׁקָל וּבִדְאָגָה וּמַיִם בִּמְשׂוּרָה וּבְשִׁמָּמוֹן יִשְׁתּוּ: לְמַעַן יַחְסְרוּ לֶחֶם וָמָיִם וְנָשַׁמּוּ אִישׁ וְאָחִיו וְנָמַקּוּ בַּעֲוֺנָם:

וְהָא גְזֵרַת פִּתְגָמִי עֲלָךְ כְּאִיסוּר גְּדִילִין וְלָא תִתְהַפֵּיךְ מִסִּטְרָךְ לְסִטְרָךְ עַד אַשְׁלָמוּתָךְ יוֹמֵי צֵירָךְ: וְאַתְּ סַב לָךְ חִיטִין וְסַעוֹרִין וּפוּלָא וּטְלוֹפְחִין וְדוֹחַן וְכוּנָּתִין וְתִתֵּן יָתְהוֹן בְּמָנָא חַד וְתַעְבֵּיד יָתְהוֹן לָךְ לְמֵיכַל מִנְיַן יוֹמַיָּא דְאַתְּ שְׁכִיב עַל סִטְרָךְ תְּלַת מְאָה וְתִשְׁעִין יוֹמִין תֵּיכְלִינֵיהּ: וּמֵיכְלָךְ דְתֵיכְלִינֵיהּ בְּמַתְקַל עַסְרִין פִּלְּסִין לְיוֹם מֵעִידָן עַד עִידָן תֵּיכְלִינֵיהּ: וּמַיָּא בִּמְכִילָא תִשְׁתֵּי חַד מִן שִׁתָּא בְּהִינָא מֵעִידָן עַד עִידָן תִּשְׁתֵּי: וְחַרְרָא דִלְחֵים שְׂעוֹרִין תֵּיכְלִינַהּ וְהִיא עַל גְּלֵי סְפַקַת אֱנָשׁ תַּחְרְרִינַהּ לְעֵינֵיהוֹן: וַאֲמַר יְיָ כְּדֵין יֵיכְלוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת מֵיכַלְהוֹן מְסָאַב בֵּינֵי עַמְמַיָּא דְאַגְלֵינוּן לְתַמָּן: וַאֲמָרִית קַבֵּיל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים הָא נַפְשִׁי לָא מְסָאֲבָא וּנְבֵילָא וּתְבִירָא לָא אֲכָלִית מִזְּעוּרַי וְעַד כְּעַן וְלָא אֲכָלִית בְּסַר מְרַחַק: וַאֲמַר לִי חֲזֵי דִיהָבִית לָךְ יָת גְּלֵי תוֹרַיָּא חֲלַף גְּלֵי אֱנָשָׁא וְתַעְבֵּיד יָת מֵיכְלָךְ עֲלֵיהוֹן: וַאֲמַר לִי בַּר אָדָם הָא אֲנָא תָבַר סְעִיד מֵיכְלָא בִּירוּשְׁלֵם וְיֵיכְלוּן לַחְמָא בְּמַתְקַל וּבְיִצְפָּא וּמַיָּא בִּצְרוּ וּבְאִשְׁתְּמָמוּ יִשְׁתּוֹן: בְּדִיל דְיִחְסַר לְהוֹן מֵיכַל וּמִשְׁתֵּי וְיִצְדּוֹן גְּבַר וַאֲחוּהִי וְיִתְמַסּוֹן בְּחוֹבֵיהוֹן:

רשי

נתתי עליך עבותים. גזירת מכותי תהא חמורה עליך כאילו נאסרת בעבותים שלא תהפך מצדך אל צדך: עד כלותך ימי מצורך. מניין הימים האלה שגזרתי עליך: חטים ושעורים וגו' ודוחן וכסמים. פאני"ץ איאפי"לטרא בלע"ז כל הרעב שיהא עליה' בימי המצור ויאכלו לחם תערובת ובמיאוס: במשקול. סימן לאנשי מצור ירושלים מן הרעב ויאכלו במשקל ושותין במשור': מעת עד עת. מיום ליום במדה זו תשתה ששית ההין: ועוגת שעורי' תאכלנה. עריכת מכוונת כעריכ' שעורים ולא כאה כעריכת עוגת חטים: בגללי צאת האדם תעוגנה. תאפינה בגחליהם שמייבשן ושורפן: אהה. לשון אנח': נפשי לא מטמא'. לא הרהרתי ביום ובאתי לידי טומאה בלילה: ונבילה וטריפה לא אכלתי. בשר מסוכנת שדומה לנבילה וטריפה: בשר פיגול. בהמה שהורה בה חכם ולא יתכן לומ' נבילה וטריפה ממש דאם כן מאי רבותיה: טמא. מאוס: צפיעי. גללי: מטה לחם. משען לחם. פיכא"ר דפי"ן בלע"ז: ובדאגה. דואגים שמא יכלה הלחם מהם. דאגה אייכשא"ר בל' ובלשונינו דוטא"ר בלע"ז: למען יחסרו. דאגתם ושממונם בשביל שיהו חסירי לחם ומים בימי המצו' וידאגו פן יכלהו חרב

ואתה

חרב חדה. סימן לחרב נבוכד נצר: תער הגלבים. הרפעים ולשון יוני הוא ויש אומרים פרקמניר בלעז ומנחם חבר תער הגלבים ואין לו דמיון בתורה: בתוך העיר. אשר חקותה על הלבינה כמלאת ימי מצורך אות היא שיכלו פליטיהם בזלעפות רעב בתוכה שהם כאש כענין שנאמר עורנו כתנור נכמרו מפני זלעפות רעב: תכה. אות בחרב: סביבותיה. סביב אותה לבינה סימן על הבורחים מן העיר שישיגום כשדים והרגום סביב ירושלם: והשלישית תזרה לרוח. סימן לגולים שילכו למצרים יוחנן בן קרח וחבורתו ושם אריק חרב אחריהם שהלך נבוכד נצר והחריב את מצרים ושם נהרגו: וצרת אותם בכנפיך. אלו מתי מעט שגלו לבבל וחיו: ומהם עוד תקח. מאותם מתי מעט: ושרפת אותם באש. סימן לאחאב בן קוליה וצדקי' בן מעשיה אשר קלם מלך בבל: ממנו תצא אש. מן הרמזים האלה שאני רומז לך תצא הפורענות לכל בית ישראל: בתוך הגוים. שמתיה באמצע העולם: ותמר את משפטי. ותחליף את משפטי: מן הגוים. שכך כתוב במנשה ויתע מנשה את יהודה ויושבי ירושלם לעשות רע מן הגוים אשר השמיד יי' מפני ישראל ויש פותרי' שהגוי' לא קבלו תורתי והם קבלוה ועברו עליה: יען המנכם. יען הזמינכם את עצמיכם להפקר מן הגוים המנכם לשון וימן להם המלך ומנחם פתרו לשון הומה כמו המון גוים: וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם. שהם לא המירו את אלהיהם ואתם המרתם כבודי בלא יועיל ורבותי' פי' כמתוקנים שבהם לא עשיתם כמקולקלים שבהם עשיתם: גם אני. את בגדת עלי וגם אני הנני עליך: והכיחותי

לרוח ג' קמץ בקריאה וסי' והשלישית תזרה לרוח. לעשות לרוח משקל. ומה יתרון לו שיעמול לרוח: אריק ד' בקריא' וסימ' נמסר בסדר בשלח: את משפטי ג' בקריא' וסימ' את משפטי תעשו ואת חקתי. ואם בחקתי תמאסו ואם את משפטי. ותמר את משפטי לרשעה: משפטי דקדים לחקתי ה' בקריא' וסימ' את משפטי

ה ואתה בן אדם קח לך חרב חדה תער הגלבים תקחנה לך והעברת על ראשך ועל זקנך ולקחת לך מאזני משקל וחלקתם: שלשית באור תבעיר בתוך העיר כמלאת ימי המצור ולקחת את השלשית תכה בחרב סביבותיה והשלשית תזרה לרוח וחרב אריק אחריהם: ולקחת משם מעט במספר וצרת אותם בכנפיך: ומהם עוד תקח והשלכת אותם אל תוך האש ושרפת אתם באש ממנו תצא אש אל כל בית ישראל: כה אמר אדני יהוה זאת ירושלם בתוך הגוים שמתיה וסביבותיה ארצות: ותמר את משפטי לרשעה מן הגוים ואת חקותי מן הארצות אשר סביבותיה כי במשפטי מאסו וחקותי לא הלכו בהם: לכן כה אמר אדני יהוה יען המנכם מן הגוים אשר סביבותיכם בחקותי לא הלכתם ואת משפטי לא עשיתם וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם: לכן כה אמר אדני יהוה הנני עליך גם אני ועשיתי בתוכך משפטים לעיני הגוים: ועשיתי בך את אשר לא עשיתי ואת אשר לא אעשה כמוהו עוד יען כל תועבתיך: לכן אבות יאכלו בנים בתוכך ובנים יאכלו אבותם ועשיתי בך שפטים וזריתי את כל שאריתך

ואת בר אדם סב לך חרבא חריפא כספר גלביא תיסב לך ותעבר על רישך ועל דיקנך ותיסב לך מוזנון דמתקל ותפלגינון: תלתא בנורא תדליק בגו קרתא כמשלם יומי צירא ותיסב ית תלתא תקטיל בחרבא סחרנהא ותילתא תבדר לכל רוח דכן יתבדרון ודקטלין בחרבא אגרי בתריהון: ותיסב מתמן זעיר במניין ותצור יתהון בכנפך: ומנהון עוד תיסב ותירמי יתהון לגו נורא ותוקיד יתהון בנורא בכין תיפוק אשתא על כל בית ישראל: כדנן אמר יי' אלהים דא ירושלם בגו עממיא שויתהא וסחור סחור לה מדינתא: ואשניאת ית דיני למחבביהון מן עממיא וית קימי מן מדינתא די בסחרנהא ארי בדיני קצו וקימי לא הליכו בהון: בכן כדנן אמר יי' אלהים חלף דחבתון מן עממיא די בסחרניכון בקימי לא הליכתון וית דיני לא עבדתון וכנימוסי עממיא די בסחרניכון לא עבדתון: בכן כדנן אמר יי' אלהים הא אנא שלח רוגזי עלך אף אנא ואעביד בגויך פורענות דינין לעיני עממיא: ואעביד ביך ית דלא עבדית וית דלא אעביד דכותיה עוד חלף כל תועבתיך: בכן אבהן יכלון בסר בניהון בגויך ובניא יכלון בסר אבהתהון ואעביד ביך פורענות דינין ואבדר ית כל שאר עמיך

תעשו ואת חקתי תשמרו. והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתתיה. ותמר את משפטי לרשעה ב' בפסוק. מעני השיב ידו. יען במשפטי מאסו. יען משפטי לא עשו וחקתי מאסו. ועבדי דוד מלך עליהם ורעה אחד. על ריב המה יעמדו למשפט: תועבתיך ה' כתו' בן חס' ו' בתר' וסימ' ועשיתי בך את אשר לא עשיתי. יען את מקדשי טמאת. ואת כל תועבתיך ותרבי את תועבתיך. ושארא תועבותיך: נאם ג' בטע' זרק' בסיפ' וסימ' יען את מקדשי טמאת במקום. ועשיתי.

ואתה בן אדם. אמר לו שיעשה אות אחר שיקח חרב חדה והכל במראה הנבואה וחרב חדה היא תער הגלבים שהיא חריפה מאד וכורתת מהרה גלבי הספרי' והם המגלחים ראשי בני אדם וזקנם ולא מצאנו לו חבר במקרא ובבראשית רבה היה המלאך עומד ומגלב ותרגום ירושלמי וכל זקן גדועה מגלבא: שלישית. העברת השער בתער הוא משל על השחתת הדבר כי התער משחית השער לגמרי וכן אמר ולא תשחית את פאת זקנך וכן אמר דרך משל בהשחתת האל מאנשי אשור יגלח יי' בתער השכירה וגו' וצוהו לחלוק השער המגולח לג' חלקים משל לישראל המגולחי' ומושחתי' מחרב ומרעב ומהם שמתו ברעב ומהם בחרב ומהם בגלות: באור תבעיר בתוך העיר. העיר שחקק בלבנה: במלאת ימי המצור. ימי מצורו שהיו ת"ל יום וזה היה משל לאותם שמתו בירושלם בתוך העיר הן ברעב הן בדבר מיום המצור עד יום שנכבשה: תכה בחרב סביבותיה. זה משל על צדקיהו וסיעתו שיצאו מן העיר והשיגום הכשדים והכום בחרב וזה היה סביבות ירושלם כי בערבות יריחו השיגום והכום: והשלישי' תזרה לרוח וחרב אריק אחריהם. וכן אמר בתוכחות והריקותי אחריכם חרב ועניין הרקת החרב היא הוצאת החרב מתערה וזה משל לאות' שהלכו לארץ מצרים עם יוחנן בן קרח ואמר להם הנביא והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם בארץ מצרים וכן הלכו בשאר ארצות קודם החרבן כמו שכתוב בדבר גדליה: ולקחת. זה משל לאותם שגלו לבבל לפיכך אמר וצרת אותם בכנפך שיהיו שמורים שם עד שובם לארצם כדבר הצרור והקשור בכנף הבגד ומה שאמר מעט במספר כי מעט היו מתי מספר עשרת אלפים גולה: ומהם. מן הגולים מבבל שכלו בבבל הרשעים שבהם גם צדקיהו ואחאב קלם מלך בבל באש: ממנו תצא אש. מן האש שצויתיך להבעיר תצא אש אל כל בית ישראל בין לאותם שהיו בירושלם בין לאותם אשר בגולה כי זה שצויתיך רמז לכליון ישראל כמו שפי': כה אמר אדני יי'. בתוך הגוים שמתיה. יושביה שמתי בה לטובתם לפי שהיא נבחרת מכל הארצו' יפה נוף משוש כל הארץ שהיא באמצע הישוב לפיכך אוירה טוב וממוזג מכל הארצות ויושביה היה להם ללכת דרך ישרה ולעשות משפטי' הטובים והם המירו אותם לרשעה מן הגוים אשר סביבותיהם כמו שאמר ויתעם מנשה לעשות את הרע מן הגוים אשר השמיד יי' מפני בני ישר' והגוים ההם אשר סביבותיה לא המירו משפטיהם והם המירו משפטי בלא יועיל: ותמר. מן כי המירו את רוחו ממרים הייתם עם יי' והתיו בסגול והוא מבנין הפעיל: לרשעה. שם וסמוך וברשעת הגוים ההם: כי במשפטי מאסו. והגוים לא מאסו במשפטיהם: לכן כה אמר אדני יי' יען המנכם מן הגוים. המנכם מקור ושרשו המן ענינו היותכם המון רב רוצה לומר כי אני הרביתי אתכם והרבתי לכם טוב מן הגוים אשר סביבותיכם ויען עשיתי לכם הטוב הזה בחקתי לא הלכתם על דרך וישמן ישורון ויבעט ויטש אלוה עשהו ואמר וכסף הרבתי לי' וזהב עשו לבעל וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם כי הם לא המירו אלהיהם ואתם המירותם אותי בלא יועיל ורבותינו ז"ל פירשו כמתוקנים שבהם לא עשיתם כמקולקלים שבהם עשיתם ויונתן תרגם יען המנכם חלף דחבתון מן עממיא: לכן כה אמר אדני יי' הנני עליך גם אני. כמו שאתם עשיתם מה שלא עשה גוי אחר כן אעשה גם אני בכם משפטים שלא עשיתי בהם ולא אעשה עוד בהם ואעשה זה לעיני הגוים למען תבשו ותכלמו ממעשיכם הרעים: ועשיתי. את אשר לא עשיתי. פי' בגוי אחר וכן אמר בתוכחות והפלא יי' את מכותך: לכן אבות יאכלו בנים. וזה העונש גדול שאין כמוהו: לכל

לכל רוח • מהם הלכו למצרים ומהם הלכו לבבל וכן במואב ובבני עמון ובאדום וכן בשאר ארצות כמו שכתוב בדברי גדליה : לכך • את מקדשי טמאת • כי מכנסת שם פסל האשרה בבית המקדש : וגם אני אגרע • כמו שגרעת את כבודי בשומך השקוצים בביתי כן אגרע אני כבודך ותהיה נקלה בעיני אכנים זרים ויעשו בך שפטים : ולא תחוס עיני • בחולם : וגם אני לא אחמול • כמו שאתה לא חמלת על כבודי מלחללו : שלישיתיך • עתה מפרש המשל שאמר לו לחלק השער לג' חלקים : אזרה • מבנין הדגוש והאל"ף נקודה בשו"א וסגול שלא כמנהג ברוב : וכלה אפי • ער' אני אכלה בם אמר אחר שיכלה אפי והנחתי חמתי בם אנחם' מנקמתי בהם כי רבה תהיה :

אזרה ג' בקריאה וסי' ואתכם אזרה בגוים והרקתי אחריכם • וכל אגפיו אזרה לכל רוח • והשלישית לכל רוח אזרה : אשלח ט' וסי' נמסר בסדר בא אל פרעה : אוסף ג' מלרע ב' חס' וא' מלא וסי' בכל אשר שאלת מעם אלהיך בחרב • לא אוסף אהבתם • בשלחי את חצי הרעב הרעים • אהבה מל' • וסי' בלשון ארמי שמעית

רשי

והניחותי חמתי • כשאנקם בם תנוח חמתי ולא תקניטני רוחי : והנחמתי • ואתנחם על הצער שצערתם אותי : ולחרפה • דיפטרויר בלעז : וגדופה • בזיון : מוסר • ייסורין : ומשמה • תמהון : ורעב אוסיף עליכם • הוא רעב הפרוטה הכלה מן הכיס כך שמעתי : מטה לחם • משען לחם : ולגבעות • לשון רמה : ולגיאות • לשון גיא : חמנים • מין בלשי ע"ז העשוין על הגגות לחמה : ויאשמו

לכל־רוח : לָכֵן חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה אִם־לֹא יַעַן אֶת־מִקְדָּשִׁי טִמֵּאת בְּכָל־שִׁקּוּצַיִךְ וּבְכָל־תּוֹעֲבֹתָיִךְ וְגַם־אֲנִי אֶגְרַע וְלֹא־תָחוֹס עֵינִי וְגַם־אֲנִי לֹא אֶחְמוֹל : שְׁלִשִׁתַיִךְ בַּדֶּבֶר יָמוּתוּ וּבָרָעָב יִכְלוּ בְתוֹכֵךְ וְהַשְּׁלִשִׁית בַּחֶרֶב יִפְּלוּ סְבִיבוֹתָיִךְ וְהַשְּׁלִישִׁית לְכָל־רוּחַ אֱזָרֶה וְחֶרֶב אָרִיק אַחֲרֵיהֶם : וְכָלָה אַפִּי וַהֲנִחוֹתִי חֲמָתִי בָּם וְהִנֶּחָמְתִּי וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי בְּקִנְאָתִי בְּכַלּוֹתִי חֲמָתִי בָּם : וְאֶתְּנֵךְ לְחָרְבָּה וּלְחֶרְפָּה בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתָיִךְ לְעֵינֵי כָּל־עוֹבֵר : וְהָיְתָה חֶרְפָּה וּגְדוּפָה מוּסָר וּמְשַׁמָּה לַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתָיִךְ בַּעֲשׂוֹתִי בָךְ שְׁפָטִים בְּאַף וּבְחֵמָה וּבְתֹכְחוֹת חֵמָה אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי : בְּשַׁלְּחִי אֶת־חִצֵּי הָרָעָב הָרָעִים בָּהֶם אֲשֶׁר הָיוּ לְמַשְׁחִית אֲשֶׁר־אֲשַׁלַּח אוֹתָם לְשַׁחֶתְכֶם וְרָעָב אֹסֵף עֲלֵיכֶם וְשָׁבַרְתִּי לָכֶם מַטֵּה־לָחֶם : וְשִׁלַּחְתִּי עֲלֵיכֶם רָעָב וְחַיָּה רָעָה וְשִׁכְּלֻךְ וְדֶבֶר וָדָם יַעֲבָר־בָּךְ וְחֶרֶב אָבִיא עָלַיִךְ אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי :

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר : בֶּן־אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ אֶל־הָרֵי יִשְׂרָאֵל וְהִנָּבֵא אֲלֵיהֶם : וְאָמַרְתָּ הָרֵי יִשְׂרָאֵל שִׁמְעוּ דְּבַר־אֲדֹנָי יְהוִה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לֶהָרִים וְלַגְּבָעוֹת לָאֲפִיקִים וְלַגֵּאָיֹת הִנְנִי אֲנִי מֵבִיא עֲלֵיכֶם חֶרֶב וְאִבַּדְתִּי בָּמוֹתֵיכֶם : וְנָשַׁמּוּ מִזְבְּחוֹתֵיכֶם וְנִשְׁבְּרוּ חַמָּנֵיכֶם וְהִפַּלְתִּי חַלְלֵיכֶם לִפְנֵי גִּלּוּלֵיכֶם :

לכל רוח : בְּכֵן קַיָּים אֲנָא אָמַר יְיָ אֱלֹהִים אִם לָא חֲלַף דְּמַקְדְּשִׁי סָאֵיבְתְּ בְּכָל שִׁקּוּצַיִךְ וּבְכָל תּוֹעֲבוֹתַיִךְ וְאַף אֲנָא אֶיקְטוֹף תְּקוֹף דַּרְעִיךְ וְלָא יְחוּס מֵימְרִי וְאַף אֲנָא לָא אֲרַחֵם : תִּלְתִּיךְ בְּמוֹתָא יְמוּתוּן וּבְכַפְנָא יִשְׁתֵּיצוּן בְּגַוִּיךְ וְתִלְתָּא בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן סַחֲרָנַיִךְ וְתִלְתָּא לְכָל רוּחַ אֲבַדַּר וּדְקַטְלִין בְּחַרְבָּא אֲגָרֵי בַּתְרֵיהוֹן : וְיַחוּל רוּגְזִי וְאָנִיחַ חֵימְתִי בְּהוֹן וַאֲסִיף וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ גְּזָרִית בְּמֵימְרִי וַאֲקַיֵּים כַּד יְחוּל רוּגְזִי בְּהוֹן : וְאֶתְּנִינַךְ לְחָרְבָּא וּלְחִסוּדִין בֵּינֵי עַמְמַיָּא דִּי בְסַחֲרָנַיִךְ לְעֵינֵי כָּל דְּעָדֵי : וּתְהֵן לְחִסוּדִין וּלְאִיתְחָרְבָא עֲלָךְ צָדוּ וְאִישְׁתְּמָמוּ לְעַמְמַיָּא דִּבְסַחֲרָנַיִךְ כַּד אַעְבִּיד בִּיךְ פּוּרְעֲנוּת דִּינִין בִּרְגַז וּבְחֵמָה וּבִתְקוֹף רְגַז אֲנָא יְיָ גְּזָרִית בְּמֵימְרִי : בְּגַרָיוּתִי יַת מְחַת כַּפְנָא מַכְתְּשִׁין בִּישִׁין דְּמִתַּקְנִין לְחַבָּלָא דַּאֲשַׁלַּח יַתְהוֹן לְחַבָּלוּתְכוֹן וְכַפְנָא אוֹסִיף עֲלֵיכוֹן וְאֶתְבַּר לְכוֹן סְעַד מֵיכְלָא : וַאֲשַׁלַּח עֲלֵיכוֹן כַּפְנָא וְחַיְתָא בִּישְׁתָא וְיִתְכְּלוּנִיךְ וּמוֹתָא וְקִטְלָא יַעְדוּן בִּיךְ וּדְקַטְלִין בְּחַרְבָּא אַיְתִי עֲלָךְ אֲנָא יְיָ גְּזָרִית בְּמֵימְרִי :

וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִימִי לְמֵימַר : בַּר אָדָם קַבֵּיל נְבוּאָה עַל טוּרֵי יִשְׂרָ' וְאִתְנַבֵּי עֲלֵיהוֹן : וְתֵימַר טוּרֵי יִשְׂרָאֵל קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַּיְיָ אֱלֹהִים כִּדְנַן אָמַר יְיָ אֱלֹהִים לְטוּרַיָּא וּלְרָמָתָא וּלְפַצִּידַיָּא וּלְחֵילַיָּא הָא אֲנָא מַיְתִי עֲלֵיכוֹן דְּקַטְלִין בְּחַרְבָּא וְאוֹבִיד בָּמוֹתֵיכוֹן : וְיִצְדוּן אֵיגוֹרֵיכוֹן וְיִתְבָּרוּן חֲנִיסְנֵיכוֹן וְאַרְמֵי קְטִילֵיכוֹן קֳדָם פִּיגוּר טַעֲוָתְכוֹן :

והנחמתי • מבנין התפעל הראוי התנחמתי כמו וימאן להתנחם וסגול הנו"ן מקו' פתח ודגש הנו"ן לחסרון התי"ו : בכלותי • בבי"ת ויונתן תרגם והתנחמתי ואסיף : ואתנך לחרבה • שתהיה ארצך חרבה ותהיה בזה לחרפ' בגוים אשר סביבותיך שארצם נושבת וארצך חרבה : לעיני כל עובר • וכן תהיה חרפה לעיני כל עובר עליך שישום וישרוק עליך בזה הפסוק בגוים ובפסוק שאחריו לגוים והס' בל : והיתה חרפה • כן דרך המקרא לדבר לנוכח ושלא לנוכח כאחר וגדופה שם בשקל מלוכה • וענינו כמו חרפה וכפל הענין במלו' שונות לחזק הענין כמנהג : מוסר ושמה • מוסר שיוסרו הגוים בך כמו שאמ' ונוסרו כל הנשים ושמה ענין תמהון לבב כמו ישום וישרוק כלומר שיתמהו ברוב הרעה שתבא עליך וי"ת ותהא לחסודין ולאתרברבא ר עלך צדו ואשתממו לעממיא : באף ובחמה ובתוכחות חמה • הכפל לחזק הענין : בשלחי את חצי הרעב • חצי הרעב הם השדפון והירקון והארבה שמכלים את התבואה קצתה או רובה ומה שאמר ורעב אוסיף עליכם עצירת השמים שלא יהיה מטר ושאדמה לא תתן את יבולה כלל שכה לא יהיה להם מה שיאכלו וזהו ושברתי לכם מטה לחם ומעט מה שיאכלו מי שיהיה להם כסף להביא מארצות הגוים וזה לא יהיה אפשר לשם כי אם בקושי גדול מפני האויבי' הצרים עליהם : אוסף • בצר"י ור"ם ז"ל פירש ורעב אוסף עליכם חסרון מעו' שלא יהיה להם במה לקנות תבואה אף על פי שימצאו לקנות וזהו קשה משיהיו פירות ביוקר ומעות בזול : ושלחתי עליכ' רעב וחיה רעה ושכלך • רעב וחיה רעה ישכלו אתכם שימותו בניכם ובנותיכם כי הקטנים לא יוכלו לסבול הרעב כמו הגדולים וכן החיה הרעה תשלוט בקטנים בכם יותר מן הגדולים כי הגדולי' יעמדו כנגד החיה בכלי זינם וכאמרה קללה זו בתורה בתוכחות והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכ' וגם בגדולי' תשלוט החיה והרעב אך שבקטני' יותר לפיכך אמר ושכלוך : ודבר ודם • דם זה הוא החרב

ורחימו כפנא : אל הרי ה' וסי' והוצאתים מן העמים • במרעה טוב ארעה אתם • בן אדם שים פניך אל הרי ישראל • ואתה בן אדם הנבא אל הרי ישראל • ויתנהו בסוגר בחחים :

ומה שאמר אחר כך וחרב אביא עליך הטעם כי מה שזכר תחלה ודם הוא חרב אויב שלא תהיה כונתו הראשונה לישראל כחרב פרעה נכה וזהו שאמר יעבור בך ומה שאמר וחרב אביא עליך חרב אויב שתהיה כונתו ראשונה לישר' ובעבורם נסעו מארצם כחרב סנחריב ונבוכד נאצר וזהו שאמר אביא עליך כי הוא העיר את רוחם לבא עליהם : אני יי' דברתי • וכיון שאני דברתי עלי לקיים ובידי יכולת לקיים : בן אדם • לפי שהיו עובדים על ההרים הרמים ועל הגבעות לאלהיהם שהיו נותנים שם ותחת כל עץ רענן שהיה באפיקים ובגאיות אמר שיתנבא עליה' כלומר כאילו מדבר כנגדם כי הבמות והמזבחות והחמנים שבגוים עליהם יאבדו וישברו וסמך הנעבדים והעובדים להם מפני המעשה הנעשה בהם ואמר במותיכם מזבחותיכם חמניכם חלליכם גלוליכם וחרב כולל החרב ההורג העובדים והחרב המנתצת את המזבחות והבמות כי גם יקרא חרב והוא הפטיש כמו כי חרבך הנפת עליה יתן כחרבותיו פירוש חמניכם גלוליכם שהיו עושים עובדי החמה : ולגיאות • כתיב וקרי ולגאיות ואחד הוא אלא שבקרי שימן הא' הנקבה כהשכת ליוד נראית : וכתי

רדק

ונתתי וזריתי · מלרע בפשט אחר · בכל · תשמנה · פרשה ישם ענין שממה ישם ושמם בענין אחד · וחרבו · בסגול היו״ד והחי״ת ענין חרבן · ויאשמו · בשו״א האל״ף ענין שממה · וטעם למען בעבור כי חטא הבמות הם המזבחות והגלולים · ונפל חלל · על דרך כלל · והותרתי · בכם שלא תפלו כלכם בחרב · בהזרותיכם · בא המקור ביו״ד הרבוי לפי שהמקור הוא ברמות השם וכן בבכותיך נבך · וזכרו · אשר נשברתי לבם הזונה · אמרו קצת המפרשים שהוא כמו שברתי · וכן תרגם יונתן דיתברית ואינו כן שיהיה בנין כפעל יוכא ופירושו כמשמעו עומד ויהיה את כענין מן כמו כבאתי את העיר · אמר האל על דרך משל שאני נשברתי מלבא הזונה ובא על ויתעצב אל לבו · ונקוטו בפניהם · תרגם הטי״ת ושרשו קטט ענינו ענין כריתה וכן משורש קוט מענין זה ונקוטותם בפניכם פי׳ בפניכם כתרגומו ויהון חזן על דרך יראו עיניו כידו · אל הרעות · כמו על וכן אל ההרים לא אכל · וידעו כי לא אל חנם דברתי · כמו בחנם כלומר שיתקיים מה שדברתי · וכן ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון · כה אמר יי׳ · הכה בכפך · כפך בכפך כמו ויספוק את כפיו או הכה בכפך על ידך כמו ספקי על ירך · ורקע ברגלך · כשמכה אדם ברגל על הרגל כאילו רוקע ושוטח הארץ תחתיו · ואמר אח · ענינו אוי ואבוי וכן תני וי · אל כל תועבות רעות בית ישראל · סמוך על סמוך וכמוהו מספר מפקד העם · בהרי נחלי דבש וחמאה והדומים להם · אשר בחרב · אם בעונם קתועבת בחרב · ברעב ובדבר יפולו · הרחוק · מי שירחיק עצמו מן האויבים ויברח לארצות בדבר ימות שם והקרוב שישיגוהו האויבים בחרב יפול · והנשאר והנצור · הנשאר בירושלם והוא שם במצור ברעב ימות · והנצור פעול מן נוצר תאנה ענינו שהוא שמור בתוך העיר · או הוא מענין מצור · ושרשו והוא כפעל ובא במורק כמו סבוכים הם בארץ כן כעיר נצורה · וכן תרגם יונתן ודיעול לכרכי צירא · וידעתם · אל כל גבעה · כמו על וכמוהו רבים · בכל ראשי ההרים · חסר וי״ו החבור והוא כמו ובכל וכן שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם · עבתה · מן עץ עבות ואמר מן עבות עבתה לנקבה כ דגש התי״ו כמו מן אדום אדמ׳ · מקום אשר נתנו · מקום סמוך למלת טעם וכן במקום לא ידע אל · ונטיתי · שממה ומשמה · הכפל לחזק · ממדבר דבלתה · בדל״ת כמו דבלתה בריש וכן דעואל רעואל · וזכר המקום הזה לפי ששם היה נבוכד נצר כאשר צרו חילו על ירושלם ושם העלו צדקיהו כמו שכתוב ויעלו אותו אל מלך בבל רבלתה · ואתה בן אדם כה אמ׳ אדני יי׳ לאדמ׳ ישר׳ · ליטובה · קץ בא הקץ · אמר האל כי לטובת אדמת ישראל קץ והנה עתה בא הקץ · על ארבע׳ · כתיב על ארבע קרי והכתו׳ לזכר הקרי לנקבה וכנף ימצא בלשון נקבה · עתה הקץ עליך · פירושו ככנפות הארץ כי על ארץ ישראל אמר · כדרכיך · בכף · ולא

רשי

ויאשמו · יהיו נכרים באשמתם · וזכרו פליטיכם אותי · את חסדי ואת רחמי שהייתי מרחם עליהם בשעותם לפני באר׳ · אשר נשברתי את לבם הזונה · אשר נכנעתי אצלם אף על פי שזנה לבם וסר מעלי הייתי מבקש מהם על ידי נביאי לשוב אלי ואטיב להם ולא אבו · ונקוטו בפניהם · מגזרת חברו עם ראיתי בוגדים ואתקוטט יתקוטטו על עבירתם אשר לא שמעו אלי ות״י ויזדכון ואיכון יהון חזן · וכן תרגם הנאנקים דמדכיין ונכי ואנקה דמדכין ד דמונח״ר בלע״ז · רקע · ענינו יורה עליו מכה רגלו על הארץ ומרדד את הטיט והוא דרך אבל · ואמר אח · כענין יגון ואוי · והנצור · הנאסף אל העיר ויצורו עליו · וכליתי חמתי · אשלים כל חרוני ושפכי ברעתם · ש״ה · פלכב״ן בלע״ז · עבתה · לשון עץ עבות שענפיו מ מרובין · שממה · מאין יושב · משמה · תמהון שיתמהו עליה רואיה · בא הקץ · שאמרתי ונסכת בארץ ושמחת וגו׳ · העדותי בכם כי אבד תאבדון וכושבתם בגימטריא תתנ״ב והם שמתו בה תתנ״ו ארבע מאות ומ׳ שנסככנו לה עד שנבנה הבית · וארבע מאות ועשר שנים · רעה

Masora

נשכו ה׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימ׳ ל׳ · הזונה חד מן ה׳ זוגין דפשטין ציבחר וסי׳ כמחזה · לאמר אל תירא אברם · ירפה · לכן כאכול קש לשון אש · מקשה · ותחת מעשה מקשה קרחה · הזונה · חברו פליטיכם אותי · יונה · ואיש לא יונה חבולתו · לעולה · ואל הכתף מתוצה · המנה · והשקל עשרים גרה · החולה

Text

ונתתי את פגרי בני ישראל לפני גלוליהם וזריתי את עצמותיכם סביבות מזבחותיכם׃ בכל מושבותיכם הערים תחרבנה והבמות תישמנה למען יחרבו ויאשמו מזבחותיכם ונשברו ונשבתו גלוליכם ונגדעו חמניכם ונמחו מעשיכם׃ ונפל חלל בתוככם וידעתם כי אני יהוה׃ והותרתי בהיות לכם פליטי חרב בגוים בהזרותיכם בארצות׃ וזכרו פליטיכם אותי בגוים אשר נשבו שם אשר נשברתי את לבם הזונה אשר סר מעלי ואת עיניהם הזנות אחרי גלוליהם ונקטו בפניהם אל הרעות אשר עשו לכל תועבתיהם׃ וידעו כי אני יהוה לא אל חנם דברתי לעשות להם הרעה הזאת׃

כה אמר אדני יהוה הכה בכפך ורקע ברגלך ואמר אח אל כל תועבות רעות בית ישראל אשר בחרב ברעב ובדבר יפלו׃ הרחוק בדבר ימות והקרוב בחרב יפול והנשאר והנצור ברעב ימות וכליתי חמתי בם׃ וידעתם כי אני יהוה בהיות חלליהם בתוך גלוליהם סביבות מזבחותיהם אל כל גבעה רמה בכל ראשי ההרים ותחת כל עץ רענן ותחת כל אלה עבתה מקום אשר נתנו שם ריח ניחח לכל גלוליהם׃ ונטיתי את ידי עליהם ונתתי את הארץ שממה ומשמה ממדבר דבלתה בכל מושבותיהם וידעו כי אני יהוה׃

ויהי דבר יהוה אלי לאמר׃ ואתה בן אדם כה אמר אדני יהוה לאדמת ישראל קץ בא הקץ על ארבעת כנפות הארץ׃ עתה הקץ עליך ושלחתי אפי בך ושפטתיך כדרכיך ונתתי עליך את כל תועבתיך׃

Targum

ואיתן ית פגרי בני ישראל קדם פיגור טעותהון ואבדר ית גרמיכון סחרנות איגוריכון׃ בכל מותבניכון קירויא יחרבן ובמת יצדין בדיל דיחרבון ויצדון איגוריכון ויתברן ויבטלן טעותכון ויתקטפון חניסנסיכון ויתמחון עובדיכון׃ ויתרמון קטילין ביניכון ותידעון ארי אנא יי׃ ואשאר במהוילכון משיזבי חרבא ביני עממיא באיתבדריכון במדינתא׃ וידכרון משיזביכון דחלתי ביני עממיא דאישתביאו לתמן דתברית ית ליבהון טפשא דסטא מבתר פולחני וית חיזו עיניהון דטעא בתר טעותהון וידנקון ויהון חזן על בישתא דעברו לכל תועבתהון׃ וידעון ארי אנא יי לא למגן גזרית במימרי למיעבד להון בישתא הדא׃

כדנן אמר יי אלהים טפח בידך ודפום בריגלך ואימר ווי על כל תועבתא בישתא בית ישראל די בחרבא בכפנא ובמותא יתרמון׃ דרחיק במותא ימות ודקריב בחרבא יתקטל ודישתאר ודייעול לכרכי צירא בכפנא ימות ויחול רוגזי בהון׃ ותדעון ארי אנא יי במהוי קטיליהון בגו פיגור טעותהון סחרנות איגוריהון על כל רמא מנטלא בכל רישי טוריא תחות כל אילן עבוף ותחות כל בוטמא מעפיא אתר דיהבו תמן קורבנין לפולחן לכל טעותהון׃ וארים ית מחת גבורתי עליהון ואיתן ית ארעא לצדו ואישתממו ממדבר דבלת בכל מותבניהון וידעון ארי אנא יי׃

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר׃ ואת בר אדם כדנן אמר יי אלהים לארעא דישראל קיצא מטא מטת פורענות קיצא למיתי על ארבע רוחי ארעא׃ כען מטת פורענות קיצא למיתי עלך ואשלח רוגזי ביך ואיתפרע מינך כאורחתיך ואיתן עלך ית כל תועבותיך׃

Masora

ואמרתם הנה מתלאה והפחתם · ומוצא אני מר ממות את · דוה לבינו על אלה חשכו · מזבחותיה ג׳ א׳ חס׳ וב׳ מל׳ וסי׳ כי אם כה תעשו להם מזבחותיהם · ואתם לא תכרתו ברית דספר שפט׳ · בהיות חלליה · קדמא חסר

ולא תחוס · בחולם : כה אמר יי׳ רעה אחת רעה · רוצה לומר זאת הרעה אחת היא שאין כמוה כמו שאמ׳ למעלה ועשיתי בך את אשר לא עשיתי ואשר לא אעשה עוד ודמתה כי יונתן היה קורא אחר רעה שתרגם בישתא בתר בישתא : קץ בא בא הקץ · הכפל לחזק ולמהר הענין ועוד הוסיף ואמר הקיץ אליך הקיץ מבנין הפעיל מענין קץ והקיץ פרשו קוץ מכתי הענין וקץ פרשו קכן מפעלי הפעל : הנה באה · הרעה שזכר : באה הצפירה · הגזרה באה לך בבקר מתרגם בקר כ צפרא או הוא ענין סבוב כלומר סבה היא מאת האל יתברך לבא אליך האויב ויונתן שתרגם אתגליאת מלכותא פיר׳ הצפירה כמו ולצפירת תפארה שהיא ע עטרה והיא סימן מלכות :

קרוב היום מהומה · חסר הסמך כאילו אמ׳ היום יום מהומה וכן הארון הברית והדומים להם : ולא הד הרים · הד הוא לשון קריאה כמו הידד הידד אמר שהמהומה הזאת וקריאת הד זאת לא תהיה כמו קריאת הד הרים כשאדם נותן קולו בין ההרים ידמה שיוצא קול מבין ההרים ואינו קול אא׳ כמו שידמה אבל זה קול הצעקה והמהומה יהיה קול אמתי לא דמיון קול ויונתן תרגם ולית לאישתיזבא במצדי טוריא : עתה מקרוב · כמו בקרוב ויש לפרשו כמשמעו שהוא כמו שאר המ״ן הבאים בזה הדרך שידמה ענינ׳ כשמוש בי״ת כאשר כתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו בשרש מן וכפרש מקרוב כן לפי שמלת עתה מורה על זמן העומד שהוא בין העבר והעתיד ופעמי׳ יאמר עתה להרחבת הלשון לזמן שהו׳ קרוב לזמן העומד מלפניו או מאחריו וגם קרוב מקרו׳ ולקרוב הזמן אמר עתה מקרוב · כלומר זה יהיה עתה מזמן קרוב לזה הזמן העומד ומה יהיה עתה ש שאשפוך חמתי עליך וענין זה הפסוק כבר אמרו למעלה ושנה אותו הנה לחזק הענין : ולא תחוס עיני · זה הפסוק אמר למעלה ושנה אותו הנה עם שנוי מעט למעלה אמר כי דרכיך ובזה אמר כדרכיך בכ״ף השמוש והענין אחד ולמעלה כי אני יי׳ והוסיף בזה ואמ׳ כי אני יי׳ מכה :

רעה אחת רעה · רעה שלימה ומיוחדת למעלה מכל הרעות הוא חורבן הבית : הנה באה · טעמו באל״ף הוא לשון פועלת : באה הצפירה · טעמו למעלה בבי״ת והוא לשון פעלה כבר באה הצפירה כמו בא וטקע מאור השחר והתפארת : ולא הד הרים · ולא לאישתיזבא לריםי טוריא והד לשון צעקת הכרזה קול לברוח אל ראשי ההרי׳ כמו הידד הסבתי ועכו עליו הידד השמעת קול כופאי משאו ענבים אל הגת וטועני הקורה :

ולא תחוס ה׳ בקריאה וסימ׳ לא תאבה לו ולא תשמע אליו · ולא תחוס עינך נפש בנפש עין · לכן חי אני נאם יי׳ · ולא תחוס עיני עליך ולא אחמול כי דרכיך · ולא אחמול כדרכיך עליך : מכה ה׳ קמצין בקריאה וסימ׳ מכה איש עברי מאחיו · מכה בממה אשר בידי · האשר שבית בחרבך אתה מכה · מכה עמים בעברה מכת

וְלֹא־תָחוֹס עֵינִי עָלַיִךְ וְלֹא אֶחְמוֹל כִּי דְרָכַיִךְ עָלַיִךְ אֶתֵּן וְתוֹעֲבוֹתַיִךְ בְּתוֹכֵךְ תִּהְיֶיןָ וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה : כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה רָעָה אַחַת רָעָה הִנֵּה בָאָה : קֵץ בָּא בָּא הַקֵּץ הֵקִיץ אֵלָיִךְ הִנֵּה בָּאָה : בָּאָה הַצְּפִירָה אֵלֶיךָ יוֹשֵׁב הָאָרֶץ בָּא הָעֵת קָרוֹב הַיּוֹם מְהוּמָה וְלֹא־הֵד הָרִים : עַתָּה מִקָּרוֹב אֶשְׁפּוֹךְ חֲמָתִי עָלַיִךְ וְכִלֵּיתִי אַפִּי בָּךְ וּשְׁפַטְתִּיךְ כִּדְרָכָיִךְ וְנָתַתִּי עָלַיִךְ אֵת כָּל־תּוֹעֲבוֹתָיִךְ : וְלֹא־תָחוֹס עֵינִי וְלֹא אֶחְמוֹל כִּדְרָכַיִךְ עָלַיִךְ אֶתֵּן וְתוֹעֲבוֹתַיִךְ בְּתוֹכֵךְ תִּהְיֶיןָ וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה מַכֶּה : הִנֵּה הַיּוֹם הִנֵּה בָאָה יָצְאָה הַצְּפִרָה צָץ הַמַּטֶּה פָּרַח הַזָּדוֹן : הֶחָמָס קָם לְמַטֵּה־רֶשַׁע לֹא־מֵהֶם וְלֹא מֵהֲמוֹנָם וְלֹא מֶהֱמֵהֶם וְלֹא־נֹהַּ בָּהֶם : בָּא הָעֵת הִגִּיעַ הַיּוֹם הַקּוֹנֶה אַל־יִשְׂמָח וְהַמּוֹכֵר אַל־יִתְאַבָּל כִּי חָרוֹן אֶל־כָּל־הֲמוֹנָהּ : כִּי הַמּוֹכֵר אֶל־הַמִּמְכָּר לֹא יָשׁוּב וְעוֹד בַּחַיִּים חַיָּתָם כִּי־חָזוֹן אֶל־כָּל־הֲמוֹנָהּ לֹא יָשׁוּב וְאִישׁ בַּעֲוֺנוֹ חַיָּתוֹ לֹא יִתְחַזָּקוּ :

וְלָא יְחוּס מֵימְרִי עֲלָךְ וְלָא אֶירְחָם אֲרֵי חוֹב אוֹרְחָתִיךְ עֲלָךְ אֶתֵּן וּפוּרְעֲנוּת תּוֹעֲבָתִיךְ בְּגַוִּיךְ יְהֶוְיָן וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ : כְּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים בִּישְׁתָא בָּתַר בִּישְׁתָא הָא אַתְיָא : קִיצָא מְטָא מְטַת פּוּרְעֲנוּת קִיצָא לְמֵיתֵי עֲלָךְ הָא אַתְיָא : אִתְגְּלִיאַת מַלְכוּתָא עֲלָךְ יָתֵיב אַרְעָא מְטָא עִידָן תְּבִיר קָרִיב יוֹם אִתְרְגוּשָׁא וְלֵית לְאִשְׁתֵּיזָבָא בִּמְצָדֵי טוּרַיָּא : כְּעַן מִקָּרִיב אֶשְׁפּוֹךְ חֵימְתִי עֲלָךְ וְיַחוּל רוּגְזִי בִּיךְ וְאֶתְפְּרַע מִינִיךְ כְּאוֹרְחָתִיךְ וְאֶתֵּן עֲלָךְ יַת כָּל תּוֹעֲבָתִיךְ : וְלָא תְחוּס מֵימְרִי וְלָא אֶרְחֵים בְּחוֹבֵי אוֹרְחָתִיךְ עֲלָךְ אֶתֵּן וּפוּרְעֲנוּת תּוֹעֲבָתִיךְ בְּגַוִּיךְ יְהֶוְיָן וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אַיְתֵיתִי עֲלֵיכוֹן מְחָא : הָא יוֹם פּוּרְעֲנוּתָא מְטָא הָא אַתְיָא אִתְגְּלִיאַת מַלְכוּתָא צְמַח שׁוּלְטָנָא הוֹפַע רַשִׁיעָא : חֲטוֹפִין קָמוּ לְמִסְעַד רַשִׁיעִין לָא מִנְּהוֹן וְלָא מֵאִתְרְגוּשְׁתְּהוֹן וְלָא מִבְּנֵיהוֹן וְלָא מִבְּנֵי בְּנֵיהוֹן : מְטָא עִידָן תּוּשְׁלְמַת חוֹבִין קָרִיב יוֹם פּוּרְעֲנוּ חִיטְאִין זַבְנָא לָא יֶחְדֵּי וּמְזוּבְנָנָא לָא יִדַּוֵּי אֲרֵי רְגַז מִן קֳדָמַי עַל כָּל אִתְרְגוּשְׁתְּהוֹן : אֲרֵי מְזוּבְנָא לִזְבִינָא לָא יְתוּב וְעַד דְּאִינוּן חַיִּין יְדַנְּנוּן בְּגַוְיַתְהוֹן אֲרֵי נְבִיָּא מִתְנַבֵּן עַל כָּל אִתְרְגוּשְׁתְּהוֹן לְמֵיתַב בְּתְיוּבְתָּא וְלָא תַיְבִין גְּבַר בְּחוֹבֵי נַפְשֵׁיהּ מִתְרַעַן וְעַד דְּאִינוּן קַיְימִין בִּתְיוּבְתָּא לָא כִתְקְפִין :

בלתי סרה · ולא תחוס עיני עליך ולא אחמול · וסימ׳ עבראה בחוטרא ובחרבא עממיא תמחי : קונה הקונה ד׳ מ״ל בקריאה וסימ׳ והוה כעם ככהן כעבד כאדניו · בא העת הגיע היום · פורע מוסר · רע רע יאמר הקונה : חרון ג׳ קמצין בקריאה וסימ׳ כי חרון אל כל המונה · כמו חי כמו חרון ישערנו · ואתם מוסיפים חרון :

הנה היום · צץ המטה · יש מפרשים המטה ענין הטית הדין והוא שם וזרה עליו פרח הזדון כלומר מעשים רעים שעשו ישראל עתה יפרחו ויניבו כלומר שיקחו הגמול והעונש ויש לפרשו כמשמעו וכנוכר כאשר קורא מטה כמו הוי אשור שבט אפי ומטה הוא בידם זעמי וזהו שאמר מענין יצאה הצפירה וכנוכר כאשר גם כן קורא זדון כמו הכני אליך זדון ועל הדרך הזה תרגם יונתן צמח שולטנא הופע רשעא : החמס קם למטה רשע · החמס שעשו קם להם למטה רשע שמכה אותם ויונתן תרגם חטופין קמו למסעד רשיעיא : לא מהם · לא ישאר אחד מהם שלא יגלה או ימות : ולא מהמונם · ולא מרבוי ממון שלהם כמו מהמון רשעים ומי אוהב בהמון שפירושם רוב ממון : ולא מהמהם · כמו מהם וכפל בו המ״ם וה״א כאילו אמר שני פעמים מהם רוצה לומר משום דבר מהם לא ישאר ר״ל בניהם ובני בניה׳ או יהיה מהמהם מן המה רוצה לומר דבר שהאדם הומה עליו והם הבנים : ולא נה בהם · לא יהיה נהי ויללה בהם מרוב הצרות לא יבכו החיים על המתים כמו שאמר ירמיהו לא יספדו ולא יקברו ויונתן תרגם לא מהמהם ולא נה בהם לא מבניהון ולא מבני בניהון : בא העת · הקונה אל ישמח · דרך העולם שהקונה שמח במקנתו והמוכר מתאבל ומצטער כי מתוך דחקו הוא מוכר וכן בדברי רבותינו ז״ל הדבר אמר בפי החכמים זבנת קנית זבינת אובדת ואמרו כי המוכר שדה בארץ ישראל אין לו להתאבל על זה כי אפילו לא ימכרנו מעט יעמוד בידו כי במהרה יגלה ויניחנו וכן הקונה אין לו במה ישמח כי המקנה לא תעמוד בידו כי אם מעט : כי חרון · יבא מאתי אל כל המונה להמיתם ולהגלותם : כי המוכר · טעם כי אל החרון שזכר כי חרוני יהיה עליהם שלא ישוב המוכר אל הממכר כמו שהוא המשפט בשדות בארץ ישראל בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחזתו אבל הם חרה אפי בם ולא ישובו אל אחוזתם ביובל כי בגלות יהיו : ועוד בחיים חיתם · ואף על פי שיהיו בחיים לא ישובו אל ממכרם כי בארץ אחרת יהיו גולים : חיתם · נפשם · כמו וחיתם בקדשים וחיתו כאור תראה : כי חזון אל כל המונה · כי כשאמר החזון אל כל המונה לא ישוב · לא היו שבים מרעתם כשהיו מזהירי׳ אותם הנביאים השכם והערב : ואיש בעונו חיתו לא יתחזקו · וכל אחד היתה שקועה נפשו בעונו לא יתחזקו לשוב אל הנכונה ותרגם יונתן הפסוק כן ארי מזבינא לזבינא לא יתוב וגו׳ כבעמוד בפסוק של מעלה כי חרון בר״ים ובזה הפסוק כי חזון בזי״ן וסימן רז :

מקרוב · במהרה : הנה היום · הנה בא היום : הנה באה · הרעה : יצאה הצפיר׳ · עלה השחר של יום הרעה : צץ המטה · להכות אתכם : פרח הזדון · נתגלה כנוכר כבר הרשע : החמס קם וגו׳ · החמס אשר בידכם הו׳ קם עליכם למטה רשע לשחתכם : לא מהם · כך אמ׳ הקב״ה לשחית אינו זקוק להשאיר נכם כי אין טובה יוצאה לא מהם ולא מבניה׳ ולא מהמונ׳ : ולא נה בהם · אין בהם נוהה אחרי מגעגע ונוהן לב אל׳ כמו וינהו כל בית ישר׳ אחרי יי׳ ולשון ארמי הוא תתינהון לפולחני לשון תאוה וגעגועין ומנחם חברו לשון יללה וכן וינהו כל בית ישראל פירש לשון י יללה ואין בקבה רק הא יסוד : והמוכר אל יתאבל · אף על פי שדרך המוכר שהוא להיות עצב לא יתעצב כי שופכם לגלות : כי המוכר אל הממכר לא ישוב · משיגלה בגולה לא ישוב ויראה עוד השדה שמכר ולמה יתאבל : ועוד בחיים חיתם · כל ימי חייהם לא ישובו ל מקומם : כי חזון אל כל המונה וגו׳ · הרי נביא מתנבן על כל איתרגושתהון למיתב בתיובתא ולא תייבין : ואיש בעונו חיתו · כל אחד מהם חיתו ונפשו דבוקה בעונו : לא יתחזקו · לא יחזקו לבם על יצרם הרע לשוב לתורתם :

חסה ה׳ וכו׳ עברא׳ בחוטרא לא תלקי עממין בזיגנ׳ וי׳ מח׳

רדק

תקעו בתקוע · השופר נקרא תקוע לפי שתוקעים בו כי הם תוקעים בשופר להכים אשר בחוץ אל העיר זהו והכין הכל כלומר יכינו כל אשר בשדה אל תוך העיר : ואין הולך למלחמה · ואין אחד מהם יוצא לאויב להלחם אלא כולם נאספים אל העיר מפחד האויב ולמה להם זה כי חרוני אל כל המונה : החרב בחוץ · רעב ודבר יאכלנו · כתרגומו ישיציניה : ופלטו · כיוני הגיאות · דרך היונים להקבץ בגיאות : הומות · משמיעות קול כקול נהי כן יעשו הפלטים בוכים : והיו על ההרים · להסגב בהם מד בבור חיל האויבים ובהיותם על ההרים יהמו וינהו ויתודו כל אחד מהם כי בעונו בא לו כל זה : אל ההרים · כמו על ההרים : כל הידים תרפינה · כי לא יהיה בהם כח להלחם כנגד כל האויבים :
וכל ברכים תלכנה מים · תלכנה כמים על דרך משל כאילו נמסו שלא יהיה בהם כח מרוב הבהלה : וחגרו · מבואר הוא : כספם בחוצות ישליכו · כי כל לפי אלילי הכסף והזהב שעשו כמו שאמר בישעיה ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו כיון שראו שאין בהם תועלת ולא הצילום ישליכו אותם בחוצות · ויתכן גם כן לפרש אוצרות הכסף והזהב כי לא יועילו להם לא להנצל מן הרעב ולא מן האויב על כן ישליכו אותו בשוקים וברחובות · וזהו שאמר נפשם לא ישבעו כי מן הכסף והזהב לא יוכלו למלא מעיה כמו שעשו מן הלחם ואם אין להם הלחם מה יועיל להם הכסף והזהב · וכן יאכלו אותם גם לפירוש הראשון רוצה לומר כי האלילים לא ישבעו אותם בעת הרעב : לנדה יהיה · לרחוק כי ירחיקו אותו מבתיהם כי מכשול עונם היה · כלומר כל זה המכשול להם בעבור עונם היה : וצבי עדיו · זהו בית המקדש שהוא פאר יפי כבוד האל הנקרא בתוכו שהיו מתיפים בו כעדי והקדוש ברוך הוא שמהו לגאון שישראל היו מתגאים ומתגדלים בו על כל עם כי כבוד האל נראה בו בענן ובאש העליונה והם שמוהו לשקוץ כי עשו בו צלמי תועבות על כן נתתיו להם לנדה שהם ירחיקו ממנו ויגלו מארצם : ונתתיו · וחללוה · כתיב וחללוהו קרי הכתיב על השכינה והקרי על הבית : והסבותי · כמו שאמר בתור והסתרתי פני מהם : וחללו · הזרים המקום הצפון שלי בבית והוא הדביר שהוא קדש הקדשים שם הארון : ובאו בה פריצים וחללוה · לשון נקבה על שכינת הכבוד החונה על הארון או אמר וחללוה על העיר ויונתן תרגם ואסליק שכינתי מנהון על דאחילו ארעא בית שכינתי ויעלון בה רשיעיא ויחלונה : עשה הרתוק · עשה שלשלת של ברזל סימן שיוליכו הכשדים אנשי ירושלם בגלות בשלשלאות כמו שעושין לשבוים : משפט דמים · כלומר כולם חייבים משפט דמים לפי ששפכו דם נקי ועברו עבירות שנתחייבו עליהם מיתה וכן משפט מות לאיש הזה כמו משפט דמים : והעיר מלאה חמס · ועוד ששים

תקעו בתקוע והכין הכל ואין הלך למלחמה כי חרוני אל כל המונה : החרב בחוץ והדבר והרעב מבית אשר בשדה בחרב ימות ואשר בעיר רעב ודבר יאכלנו : ופלטו פליטיהם והיו אל ההרים כיוני הגאיות כלם המות איש בעונו : כל הידים תרפינה וכל ברכים תלכנה מים : וחגרו שקים וכסתה אותם פלצות ואל כל פנים בושה ובכל ראשיהם קרחה : כספם בחוצות ישליכו וזהבם לנדה יהיה כספם וזהבם לא יוכל להצילם ביום עברת יהוה נפשם לא ישבעו ומעיהם לא ימלאו כי מכשול עונם היה : וצבי עדיו לגאון שמהו וצלמי תועבתם שקוציהם עשו בו על כן נתתיו להם לנדה : ונתתיו ביד הזרים לבז ולרשעי הארץ לשלל וחללוה : והסבותי פני מהם וחללו את צפוני ובאו בה פריצים וחללוה : עשה הרתוק כי הארץ מלאה משפט דמים והעיר מלאה חמס : והבאתי רעי גוים וירשו את בתיהם והשבתי גאון עזים ונחלו מקדשיהם : קפדה בא ובקשו שלום ואין : הוה על הוה תבוא ושמעה אל שמועה תהיה ובקשו חזון מנביא ותורה תאבד מכהן ועצה מזקנים : המלך יתאבל ונשיא ילבש שממה וידי עם הארץ תבהלנה מדרכם אעשה אותם ובמשפטיהם אשפטם וידעו כי אני יהוה :

נפקין באצוחת קרנא ומתקנין במני זינא ולית דאזיל לקרבא ארי רגזמן קדמי על כל איתרגושתהון : חרבא מלברא ומותא וכפנא מלגיו דבחקלא בחרבא יתקטיל ודי בקרתא כפנא ומותא ישיציניה : ומשזביא ישתזבון מנהון ויהון על טוריא כיוני חיליא כולהון מנהמין גבר בחובי נפשיה : כל ידיא יהרשלן וכל רכובי יתאשדן מיא : ויסרון סקין ותחפי יתהון איתכנעות ועל כל אפיהון בהתא ובכל רישיהון מרט : כספיהון בשוקין ירמון ודהבהון לבוכרן יהי כספהון ודהבהון לא יכיל לשיזבותהון ביום רוגזא דיי נפשיהון לא יסבעון ומעיהון לא ימלון ארי לתקלת חובין יהי : וחדות תיקוניה ליקר יהבתיה ואינון צלמי תועבתהון שיקוציהון עבדו ביה על כן יהביתיה להון לבוכרן : ואמסרינה ביד רשיעין למיבז ולחייבי ארעא לעדי ויחלוניה : ואסליק שכינתי מנהון על דאחילו ית ארעא בית שכינתי ויעלון בה רשיעין ויחלונה : עביד שלשלן ארי ארעא איתמליאת חייבי קטול וקרתא איתמליאת חטופין : ואיתי סבאשי עממיא ויחסנון ית בתיהון ואבטל רבות רשיעין ויתחלון מקדשיהון : איתקפרת מטת ויבעון שלמא ולית : תבר על תבר יתי ובסורתא על בסורתא תהא ויבעון אולפן מספר ואוראה תיפסוק מכהן ומלך מחכים : מלכא יתאבל ורבא ילבש צדו וידי עמא דארעא יתבהלן מאורחתהון אעביד עמהון ובניכוסיהון אתפרע מנהון וידעון ארי אנא יי :

רשי

תקעו בתקוע · כשיבוא עליהם הנר יכינו עצמם למלחמה ואין יוצא להלחם : כיוני הגאיות · דרך היונים להקבץ בגאיות והומות שם והיו הומים אל ההרים אשר ינוסו שם איש בעונו כיוני הגאיות אשר כלם הומות : תלכנה מים · מזיעת אימה : לנדה יהיה · לשקץ יהיה להם : וצבי עדיו · שלהבא אשר לגאון שמהו להם הוא בית המקדש שנקרא גאון עזם כמה שנאמר הנני מחלל את מקדשי גאון עזכם והם עשו תועבות כמו שנאמר כן וגו' : את צפוני · את מקום שהייתי צפון שם בניהם : עשה הרתוק · שלשלאות הוא שילכו בגולה אסורים בזיקים : משפט דמים · חובי קטול : רעי גוים · רעים שבגוים והאכזרים : ונחלו · ויתנחלו לאחרים : מקדשיהם · בתי היכלי הבמות שבהם נועדים שם לשון בית ועודם : קפדה בא · כמו קפדתי כאורג חיי לשון כריתה : הוה על הוה · מאורע של תאורע הויה אחר הויה ומנחם חברו לשון שבר : ותורה תאבד מכהן · הדנים בהוראה כמו שנאמר ותורה יבקשו מפיהו : שממה

פלצות ד' וסימנ׳ נכסר בישעיה סימן כא : עדיו ג' בקריאה וסימ׳ ולא שתו איש עדיו עליו · וצבי עדיו לגאון שמהו · במתג ורסן עדיו לבלום · אנ״ך : והשבתי י״ג בקריאה וסי׳ ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין · והשבתי מעדי יהודה · והשבתי למואב נאם יי׳ · והבאתי רע׳ גוים וירשו · והשבתי זמתך מבך · והשבתי זמה מן הארץ · וכרתי להם ברית שלום · ופקדתי על תבל רעה · והשבתי את המון מצרים · והאבדתי גילולים והשבתי אלילים · והשבתי המון שיריך · ויאמר יי׳ אליו קרא שמו יזרעאל · והשבתי כל משושה חגה חדשה :

בה חמס ועל כן ראוים לגלות ממנה כי לא יתקיים ישוב הארץ עם החמס : והבאתי רעי גוים · הם הכשדים שנאמר עליהם הגוי המר והנמהר : ונחלו מקדשיהם · ונחלו ענין חלול שרשו חלל והוא מבנין נפעל ובא מהקל כמו ונחלת בך והיה משפטו עם הרגש ונחלו בשקל ונתמו ההרים : מקדשיהם · כמו מקדשיהם אלא שהוא משקל אחר ויקדם בשקל למתעבבני שהוא שם תאר : קפדה · בא מלעיל מפני שסמוכה למלה זעירא והוא בא או ההא נוספת לפיכך הוא מלעיל לפי שאמר בלשון זכר בא והוא ענין כריתה כמו קפדתי כאורג חיי : ובקשו שלום ואין · יבקשו השלום שהיו אומרים להם נביאי השקר שלום יהיה לכם : הוה על הוה · שבר על שבר וכן תרגם יונתן תבר על תבר וכן בתשקל אחר יעות כהוות והות רשעים יהדוף ענין רעה ושבר : אל שמועה · כמו על שמועה והשמועות הם בא האויב על הארץ : ובקשו חזון מנביא · רוצה לומר ואין כי דבר שלא ימצא יבקש אדם וכן גם נביאיה לא מצאו חזון מיי׳ וכן אמר בישעיה שופט ונביא וקוסם וזקן רוצה לומר הן שתפסק חכמתם ונבואתם כי ברוב הצרות תאבד הנבואה והחכמה והעצה כי לב בני אדם נבהל ובנבואה ראינו באלישע והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד יי׳ : ותורה תאבד מכהן · כי הכהנים היו מורי התורה ויונתן תרגם מנביא מספר רוצה לומר סופר ומזהיר העם : המלך · ונשיא · הוא המלך וכפל הענין במלות שונות לחזק הענין : מדרכם אעשה אותם · הם מאסו התורה והנבואה ותאבד מהם כמו שאמר מלכה ושריה בגוים אין תורה וגו' : ובמשפטיהם · בבית :

ויהי בשנה הששית ׃ פירוש לגלות המלך יויכין ׃ בששי ׃ הוא חדש אלול וכתב בעל סדר עולם כי שנה זו מעוברת היתה כי הנה הוא התחיל להנבא בשנה החמשית בחמשה לתמוז ועוד שבעה ימים שהיה משמים בתוכם הרי חצי תמוז ובאותה שעה אמר לו שכב על צדך ת״ל ימים ומחצי תמוז של שנה חמשית עד ה׳ באלול של שנה ששית אפילו לעודף אינם כי אם ארבע מאות ימים היאך אחר ואני יושב בביתי אלא שאותה שנה מעוברת היתה ונראה מתוך דבריו כי שכיבת הצדדים היתה כמשמעה אבל לפירושינו שפירשנו כי במראה הנבואה היה אין אנו צריכין לכל זה ׃ וזקני יהודה ׃ שגלו עם יכניה ׃ יד יי׳ ׃ רוח נבואה כשתבא בחזקה נקראת יד יי׳ ובשלש המראות האלה שראה בהם מעשה מרכבה נאמר בהם יד יי׳ וטעם שלש המראות האלה כנגד שלשה גליות שגלו גלות יהויקים וגלות יהויכין וגלו׳ צדקיהו וזו האחרונ׳ כנג׳ גלות צדקיהו שראה הכבוד נוסע מבית המקדש וראה חרבן העיר והבית לפיכך הביא אותו במראות אלהים ירושלם שיראה השקוצי׳ והגלולי׳ בבית שבעבורם נסע הכבוד ממקומו ונכנסו חרב הבית כמו שאמר בתורה והסתרתי פני מהם וגו׳ ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה ׃ וארא ׳ מבואר הוא למעלה בראש הספרים ׃ החשמלה ׃ הה״א נוספת לפיכך המלה מלעיל כמו השער התחתונה הבאה המלך החיצונה והדומים להם ׃ וישלח ׃ השולח הוא הכבוד הנראה כעין החשמל ׃ בציצת ראשי ׃ היא מחלפי׳ הראש פלוט״א בלע״ז וכן ועשו להם ציצית שהוא כמו ענף תלוי בבגד וכל זה היה במראה הנבואה כי לא בא יחזקאל ירושלם ולא סר ממקומו שהיה יושב שם בביתו עד כלות הנבואה כמו שאמר ותבא אותי ירושלימה ׃ במראות אלהים ׃ הנה אמר כי במראות אלהים הלך ירושלם ובמראה היה שבכשדים כמו שאמר בסוף הנבואה ותביאני כשדימה אל הגולה במראה ברוח אלהים וכל זה סימן הגלות ומה שהביא אותו ירושלם להראותו המעשים שבעבורם חרב הבית ונסתלק הכבוד לפיכך לקחו בציצת ראשו למשל כאדם הקוצף על עבדו ולוקחו בציציות ראשו להוליכו לבית הסהר אבל במראה שהיתה סימן לשיבת הגלות בימי מלך המשיח לא לקחו בציציות ראשו אלא הביאו לארץ ישראל והניחו שם בנחת והושיבו על הר גבוה מאד כל זה סימן המעלה גדולה שתהיה לישראל בזמן ההוא ׃ אל פתח שער הפנימית ׃ פירוש שער החצר הפנימית והיא העזרה כמו שאמר במלכים ויבן את החצר הפנימית ונקראת פנימית לפי שהיא פנימית להר הבי׳ הקרואה חיצונה ובאמרו הפנימית וזכר התאר בחסרון המתאר הנה כמוהו כעדר הקבוצות ומאכלו בריאה ופירוש אל פתח סמוך לפתח ׃ הפונה צפונה ׳ שהיה הפתח פונה לצד צפון כי בארבע רוחות היו פתחים ׃ מושב סמל הקנאה המקנה ׳ בא בדרך בעלי הה״א ומשפטו המקניא בשקל משגיא לגוים ופירושו שהסמל מקניא האל בהיותו בביתו במקום משכן כבודו כמו שאמר הם קנאוני בלא אל ׃ והנה שם ׳ כמראה אשר ראיתי בבקעה סמך אותו אל הסמוך כי בבקעה אמר ככבוד אשר ראיתי על נהר כבר והנה אמר כמראה אשר ראיתי בבקעה ׃ ויאמר אלי ׳ והנה מצפון לשער המזבח ׳ זה שער הצפוני שבו מזבח שבנו לסמל הקנאה הזה לפיכך אמר שער המזבח ומצפון לאותו שער היה זה הסמל ׃ בביאה ׳ רוצה לומר בכניסת השער מבחוץ בהר הבית ויונתן תרגם המזבח מדבחא אם כן דעתו היה על מזבח בית המקדש מזבח העולה שהיה חוץ לפתח האולם ואולי כנגד המזבח ההוא היה שער העזרה מצפון ואילו היה דעתו כמו שפירשנו היה מתרגמו אגורא ואולי היה כן דעתו כמו שפירשנו כי פעמים מתרגם גם מזבח הפסילים מדבחא ׃ ויאמר אלי ׳ מהם ׳ כן כתיב מלה אחדא וקרי מה הם תרין מלין והוא חד מן ט״ו מלין דכתיבין מלה חדא וקריין תרין מלין ׃ לרחקה ׳ הה״א בקמץ חטף לפאר הקריאה ומשפטו על המנהג לרחקה בשקל וכנו כתשת לרחצה ופי׳ כדי שאתרחק מעל מקדשי שהם עושים התועבו׳ במקדשי על פני ׃ ויבא אותי אל פתח החצר ׳ הוא הפתח שזכר אלא שמתחילה הביאו סמוך לשער מבחוץ ועתה הביאו תוך הפתח וראה בקיר הלשכה הסמוכה לפתח השער מבפני חור אחד בקיר ואמר בקיר ע״ז שנעשה החור פתח שיכול אדם להכנס בו וראה הצלמי׳ מצויירים על הקיר שהיו עובדי׳ להם וזו המראה משל חתירת הקיר להראותו בקיעת העיר ובעון העבודה זרה שעובדים בה יחתרו האויבים בקיר חומות ירושלם ויבקעוה עד שיכנסו בה וענין החור שהיה בו לפני החתירה רמז למצור ולדיק שבנו עליה קודם ׃ ואבוא ׳ מחקה על הקיר ׳ כמו מחוקק כי חקק וחקה בענין אחד ואמר מחוקה לשון יחיד על הכלל ובכלל כל גלולי בית ישראל הם אנשי מחקה על הקיר צלמי כשדים שזכר למטה בפרשת שתי נשים ׃

ציצת ד׳ בליש׳ וכתיב בן ג׳ בפרשת ציצת ׃ ויקחני בציצת ראשי ׃ כמראה ה׳ דגשים בקריאה וסי׳ וזה מעשה המנורה מקשה זהב ׃ והנה שם כבוד אלהי ישר׳ ׃ ופני הקדש המראה כמראה ׃ וכמראה המראה אשר ראיתי ׃ ב׳ בפסוק ׃ ועוד בג׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סוף סימן ל״ו ׃ והנה כל ה׳ דסמ׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן ז׳ ׃

ח וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית בַּשִּׁשִּׁי בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ אֲנִי יוֹשֵׁב בְּבֵיתִי וְזִקְנֵי יְהוּדָה יוֹשְׁבִים לְפָנָי וַתִּפֹּל עָלַי שָׁם יַד אֲדֹנָי יְהוִה ׃ וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה דְמוּת כְּמַרְאֵה אֵשׁ מִמַּרְאֵה מָתְנָיו וּלְמַטָּה אֵשׁ וּמִמָּתְנָיו וּלְמַעְלָה כְּמַרְאֵה זֹהַר כְּעֵין הַחַשְׁמַלָה ׃ וַיִּשְׁלַח תַּבְנִית יָד וַיִּקָּחֵנִי בְּצִיצִת רֹאשִׁי וַתִּשָּׂא אֹתִי רוּחַ בֵּין הָאָרֶץ וּבֵין הַשָּׁמַיִם וַתָּבֵא אֹתִי יְרוּשָׁלַ͏ְמָה בְּמַרְאוֹת אֱלֹהִים אֶל פֶּתַח שַׁעַר הַפְּנִימִית הַפּוֹנֶה צָפוֹנָה אֲשֶׁר שָׁם מוֹשַׁב סֵמֶל הַקִּנְאָה הַמַּקְנֶה ׃ וְהִנֵּה שָׁם כְּבוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר רָאִיתִי בַּבִּקְעָה ׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן אָדָם שָׂא נָא עֵינֶיךָ דֶּרֶךְ צָפוֹנָה וָאֶשָּׂא עֵינַי דֶּרֶךְ צָפוֹנָה וְהִנֵּה מִצָּפוֹן לְשַׁעַר הַמִּזְבֵּחַ סֵמֶל הַקִּנְאָה הַזֶּה בַּבִּאָה ׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן אָדָם הֲרֹאֶה אַתָּה מֵהֶם עֹשִׂים תּוֹעֵבוֹת גְּדֹלוֹת אֲשֶׁר בֵּית יִשְׂרָאֵל עֹשִׂים פֹּה לְרָחֳקָה מֵעַל מִקְדָּשִׁי וְעוֹד תָּשׁוּב תִּרְאֶה תּוֹעֵבוֹת גְּדֹלוֹת ׃ וַיָּבֵא אֹתִי אֶל פֶּתַח הֶחָצֵר וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה חֹר אֶחָד בַּקִּיר ׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן אָדָם חֲתָר נָא בַקִּיר וָאֶחְתֹּר בַּקִּיר וְהִנֵּה פֶּתַח אֶחָד ׃ וַיֹּאמֶר אֵלָי בֹּא וּרְאֵה אֶת הַתּוֹעֵבוֹת הָרָעוֹת אֲשֶׁר הֵם עֹשִׂים פֹּה ׃ וָאָבוֹא וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה כָל תַּבְנִית רֶמֶשׂ וּבְהֵמָה שֶׁקֶץ וְכָל גִּלּוּלֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל מְחֻקֶּה עַל הַקִּיר סָבִיב סָבִיב ׃

והוה בשתא שתיתיתא בשתיתאה בחמשא לירחא אנא יתיב בביתי וסבי בית יהודה יתבין קדמי ושרת עלי תמן רוח נבואה מן קדם יי אלהים ׃ וחזית והא דמות כחיזו אשתא חיזו יקר דלא יכלא עינא למחזי ולית אפשר לאיסתכלא ביה ודלרע חיזו אשתא וחיזו יקר דלא יכלא עינא למחזי ולא אפשר לאיסתכלא ביה ודלעילא כחיזו זהרא כעין חשמל ׃ ואושיט דמות יד ואחדני בשער רישי ונטלת יתי רוחא בין ארעא ובין שמיא ואעילת יתי לירושלם בחיזו נבואה דשרת עלי מן קדם יי במעלנא דתרעא גואה דפתיח לצפונא דתמן מותב צלם קנאתא דמרגזין ׃ והא תמן יקר אלהא דישראל כחיזוא דחזיתי בבקעתא ׃ ואמר לי בר אדם זקוף כען עינך לאורח ציפונא וזקפית עיני לאורח ציפונא והא מציפונא לתרע מדבחא צלם קנאתא הדין במעלנא ׃ ואמר לי בר אדם חזי את מה דאינון עבדין תועיבן רברבן דבית ישראל עבדין כא לאתרחקא מעל מקדשי ועוד תתוב תחזי תועיבן רברבן ׃ ואעיל יתי לתרע דרתא וחזית והא חורא חד בכותלא ׃ ואמר לי בר אדם חתור כען בכותלא וחתרית בכותלא והא תרעא חד ׃ ואמר לי עול וחזי ית תועבתא בישתא דאינון עבדין כא ׃ ועלית וחזית והא כל דמות רחיש ובעירא שיקוצין וכל טעוותא דפלחין להין בית ישראל מציירין על כתלא סחור סחור ׃

רשי

בשנה הששית ׳ לגלות יכניה ׃ ממראה מתניו וגו׳ ׳ חסור להתבונן בפסוק זה ׃ בציצת ראשי ׳ בשער ראשו פלוצ״יל בל׳ ׃ במראות אלהים ׳ הראני כאילו נושא אותי ומביאני לירוש׳ ׃ שער הפנימית הפונה צפונה ׳ שער העזרה שהיא פנימית להר הבית והיו לה שערים לכל רוחותיה ׃ סמל הקנאה ׳ צלם דקנאתא דמרגזין ׃ שא עיניך דרך צפונה ׳ להר הבית מחוץ לעזרה שהרי בפתח שער הצפוני של עזרה מבחוץ היה עומד ודרך צפונ׳ לשער חוץ לעזרה הוא ׃ מצפון לשער המזבח ׳ בהר הבית מצפון לאותו שער העזרה הצפוני ואומר אני שהיה אותו שער מכוון כנגד המזבח ׃ בביאה ׳ כשאדם בא ליכנס לעזר׳ מוצאו שם בביאה אלאנטריא״ה בלע״ז ׃ לרחקה מעל מקדשי ׳ כדי שאתרחק מעל מקדשי ׃ אל פתח החצר ׳ הקריבני עד פתח אותו שער עצמו ׃ חור אחד בקיר ׳ חומת העזרה ׃ חתר נא בקיר ׳ והרחב את החור ׃ והנה פתח אחד ׳ דרך החור ראיתי פתח ללשכה אחת ׃ שקץ ׳ שמוין לשקוץ עבודת זרה ׃ מחקה ׳ חקוקין על הקיר ׃ ואתזכיהו

ומבעים

רשי

ויאזניהו בן שפן · חשוב היה ולמדין דורו סימנו לפיכך הקפיד עליו : ועתר ענן הקטרת · תמור קטור ענן הקטרת ולשון עתר תרבית וכן העתרתם עלי דבריכם וכן ונעתרות נשיקות שונא וכן חברו מנחם במחלוקת אחת שלשתן ופירש ענין מעבה המה אך כל אחד לשון בני אדם : בחדרי משכיתו · משוכה ברצפת אבני שיש לשון ושכתי כפי : אל פתח שער בית ה' · תוך חלל העזרה אל פתח ההיכל אשר בצפון דאמר מר שני שפשפין היו בבית החליפות אחד בצפון ואחד בדרום : מבכות את התמוז · צלם אחד שמחממות אותו מבפנים והיו עיניו של עופרת והם נתוכין מחום ההיסק ונראה כאילו בוכה ואומרות תקרובת הוא שוא תמוז לשון היסק כמו ער דיחזה לתזיזה ואתונא איזה יתיר מבכות את התמוז פיי״שנט פלור״יר לא״לק אלפ״ין בלע״ז : ויבא אותי אל חצר בית ה' הפנימית · היא העזרה כי הר הבית נקרא החצר החצונה ועד עכשיו בתוכה היה עומד אלא שהוא נכנס בשער הצפוני והראהו בבית החליפות את צלם התמוז וחזר והוליכו לו למזרח לפני ההיכל והמזבח : ופניהם קדמה וגו' · ממשמע שנאמר ופניהם קדמה יודע אני שאחוריהם אל ההיכל אלא מגיד שהיה אחוריהם מגולה שהיו פורעין עצמם ומתריזין כלפי מטה : משתחוים · כשתי תיבו' הוא משמש לשון השחת' ולשון השתחויה כן הוא בתלמוד ירושלמי משחיתים ההיכל ומשתחוים לחמה וכן ת״י ואינון מתחבלין וסגדין

מנחם חברו לשון שחות כמו שחי וכעבורה : הנקל לבית יהודה · המעט להם וקל בעיניהם שאר עבירות שבידם : מעשות את התועבות · אם היו חדילים מעשות את כל התועבות אשר עשו בביתו פה : כי מלאו את כל הארץ חמס · ונקל בעיניהם אותו עון וישובו להכעיסני בתוך ביתי בתועבות האלה : והנה שולחים את הזמורה אל אפם · והנם שולחים אל חוטמם את ריח רע של זמורה זו שהם מזמרים ברוח היוצא מפי טבעת כלומר בושתם זה אל פיהם ישוב ומנחם פירש והנם שולחים את הזמור' של אפם ענין דופי וקלון הוא לפרושו השוה ריח מקטרתם ונעם קרבנם וניחוחם למלאכת דופי נקבים ואחוריהם אל היכל ה' יורה על הענין : קרבו

ענן ד' חטפין פתחין בקריא' וסי' כי ענן יי' על המשכן יומם ואש · וכסה ענן הקטרת · ועתר ענן הקטר' עלה · יפיץ ענן אורו · וחד וענן יי' עליהם יומם : המה עשים ה' בקריא' וסימ' איש איש ממלאכתו אשר המה · בן המה עשים גם לך דשמואל · האינך ראה מה המה עשים · עוד תשוב תראה תועבות · כי ענבים בפיהם :

וְשִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי בֵית־יִשְׂרָאֵל וְיַאֲזַנְיָהוּ בֶן־שָׁפָן עֹמֵד בְּתוֹכָם עֹמְדִים לִפְנֵיהֶם וְאִישׁ מִקְטַרְתּוֹ בְּיָדוֹ וַעֲתַר עֲנַן־הַקְּטֹרֶת עֹלֶה : וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲרָאִיתָ בֶן־אָדָם אֲשֶׁר זִקְנֵי בֵית־יִשְׂרָאֵל עֹשִׂים בַּחֹשֶׁךְ אִישׁ בְּחַדְרֵי מַשְׂכִּיתוֹ כִּי אֹמְרִים אֵין יְהוָה רֹאֶה אֹתָנוּ עָזַב יְהוָה אֶת־הָאָרֶץ : וַיֹּאמֶר אֵלָי עוֹד תָּשׁוּב תִּרְאֶה תּוֹעֵבוֹת גְּדֹלוֹת אֲשֶׁר־הֵמָּה עֹשִׂים : וַיָּבֵא אֹתִי אֶל־פֶּתַח שַׁעַר בֵּית־יְהוָה אֲשֶׁר אֶל־הַצָּפוֹנָה וְהִנֵּה־שָׁם הַנָּשִׁים יֹשְׁבוֹת מְבַכּוֹת אֶת־הַתַּמּוּז : וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲרָאִיתָ בֶן־אָדָם עוֹד תָּשׁוּב תִּרְאֶה תּוֹעֵבוֹת גְּדֹלוֹת מֵאֵלֶּה : וַיָּבֵא אֹתִי אֶל־חֲצַר בֵּית־יְהוָה הַפְּנִימִית וְהִנֵּה־פֶתַח הֵיכַל יְהוָה בֵּין הָאוּלָם וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ כְּעֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אִישׁ אֲחֹרֵיהֶם אֶל־הֵיכַל יְהוָה וּפְנֵיהֶם קֵדְמָה וְהֵמָּה מִשְׁתַּחֲוִיתֶם קֵדְמָה לַשָּׁמֶשׁ : וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲרָאִיתָ בֶן־אָדָם הֲנָקֵל לְבֵית יְהוּדָה מֵעֲשׂוֹת אֶת־הַתּוֹעֵבוֹת אֲשֶׁר עָשׂוּ־פֹה כִּי־מָלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ חָמָס וַיָּשֻׁבוּ לְהַכְעִיסֵנִי וְהִנָּם שֹׁלְחִים אֶת־הַזְּמוֹרָה אֶל־אַפָּם :

ל׳ · ל׳ ד׳ ג׳ כטע׳ כפי׳ וסי׳ זקני בית יש׳ · יהודה · אמרים · ב׳ א׳ תם׳ · ה׳ · ל״א · כ׳ · ר״נ מל׳ · ל׳ · ל׳ · ל״א · ל׳ · ג׳ חס׳ · ע׳ · ל׳ · ג׳ כטע׳ בסיפ׳ · ב׳ · חד מן י״ח מלין תיקון סופרים

אחוריהם ג' וחס' בקריא' וסימ' וכל אחוריהם ביתה דמלכים · וחברו דד״ה · אחריהם אל היכל יי' : אל אפם חד מן י״ח מלין תקון סופרים וסימ' נמסר בריש ספר במדבר סיני : כל לשון אף על במ״א הזמורה אל אפם :

וְשַׁבְעִין גַּבְרָא מִסָּבֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיַאֲזַנְיָה בַּר שָׁפָן קָאֵים בֵּינֵיהוֹן קַיְימִין קֳדָמֵיהוֹן וּגְבַר מַחְתִּיתֵיהּ דִּקְטֹרֶת בִּידֵיהּ וִיטוּר עֲנַן קְטָרְתָּא סָלֵיק : וַאֲמַר לִי הַחֲזֵיתָא בַּר אָדָם דְּסָבֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל עָבְדִין בְּקִבְלָא גְּבַר בְּאִדְּרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבֵיהּ אֲרֵי אָמְרִין לָא גְלַן עוֹבָדָנָא קֳדָם יְיָ רַחִיק יְיָ יָת אַרְעָא : וַאֲמַר לִי עוֹד תְּתוּב תֶּחֱזֵי תּוֹעֵיבָן רַבְרְבָן דְּאִינוּן עָבְדִין : וְאַעִיל יָתִי בְּמַעֲלָנָא דִּתְרַע בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּייָ דִּפְתִיחַ לְצִפּוּנָא וְהָא תַּמָּן נְשַׁיָּא יָתְבָן מְבַכָּן יָת תַּמּוּזָא : וַאֲמַר לִי הַחֲזֵיתָא בַּר אָדָם עוֹד תְּתוּב תֶּחֱזֵי תּוֹעֵבָן רַבְרְבָן מֵאִילֵין : וְאַעִיל יָתִי לְדָרַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּייָ גַּוָּיתָא וְהָא תְּרַע הֵיכְלָא דַּייָ בֵּין אוּלָמָא וּבֵין מַדְבְּחָא כְּעַשְׂרִין וַחֲמִשָּׁא גַּבְרָא אֲחוֹרֵיהוֹן לְהֵיכְלָא דַּייָ וְאַפֵּיהוֹן לְמַדִּינְחָא וְהָא אִינוּן מִתְחַבְּלִין סָגְדִין לְמַדִּינְחָא לְשִׁמְשָׁא : וַאֲמַר לִי הֲהָא חֲזֵיתָא בַּר אָדָם הַזְעֵיר לְבֵית יְהוּדָה מִלְּמֶעְבַּד יָת תּוֹעֵיבָתָא דַּעֲבָדוּ כָּא אֲרֵי מְלוֹ יָת אַרְעָא חֲטוֹפִין וְתָבוּ לְאַרְגָּזָא קֳדָמַי וְהָא אִינוּן מַיְתַן בַּהֲתָא לְאַפֵּיהוֹן :

רדק

ושבעים איש · ע' סנהדרין להראותו מה שנתן להם האל תחלה שיהיו עליהם שבעים זקנים להורותם הדרך הטובה הם היו מתעים אותם כמו שאמר ישעיהו עמי מאשריך מתעים : ויאזניהו בן שפן גדול שבכולם היה : מקטרתו · המחתה נקראת מקטרת לפי שמקטרין בה : ועתר ענן הקטורת · עובי הענן כי היו מחתות רבות מהעובדים שהיו רבים ומהנעברים גם כן שהיו רבים כמו שאמר וענן העטן היה עבה מרבוי וכן העתרתם עלי דבריכם עובי הדברים ורבוים : ויאמר · בחשך · כי חושבי' שלא יראה הא' מה שעושי' בחשך בחדריהם וכנגדם אמר דוד גם חשך לא יחשיך ממך ועוד היו אומרי' עזב יי' את הארץ כלומ' אינו משגיח כלל בתחתוני' אלא בעליונים שהם הגלגלים והמלאכי' אבל בענייני הארץ לא ישגיח כלל כי עזבה לבני אדם ויעשו בה כרצונם כמו שהיו אומרים רשעי עולם עבים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך : ויאמר · מבואר הוא : ויבא אותי אל פתח שער בית יי' אשר אל הצפונה · זה שער התא שנקרא גם כן כלע ויציע שהוא בכותל ההיכל מבחוץ כמו שבארנו בספר מלכים ואותם שהיו בכותל צפון היו פתוחים לצפון העזר' שהוא חצר הפנימ' : מבכות את התמוז · יש מפרשים כי מבכות הוא כנוי רוצה לומר משמחות את התמוז בירח תמוז היו עושים חג לעבודה זרה והיו הנשים באות לשמחו וי״מ שהיו עושים בתחבולות שיבא ה המי' לעיני עבודה זרה הנקראת תמוז והיה בוכה לומר שהיה שואל שיעבדוהו וי״מ מפרשים התמוז השרוף מן למזא לאתונא רוצה לומר שהיו בוכות על אותו שהיה שרוף שהיו שורפין בניהם ובנותיהם באש והנשי' היו בוכות אותם : מבכות · מן הדגוש כמו רחל מבכה על בניה והרב החכם הגדול רבינו משה בר מימון ז״ל כתב כי כמצא כתוב בספר מספרי העבודו' הקדמונים כי היה איש מנביאי ע״ז ושמו תמוז וקרא למלך אחד וצוהו לעבוד ז' כוכבי לכת וי״ב מזלות והמיתו המלך ההוא מיתה משונה ובליל מותו התקבצו כל הצלמים מקצות הארץ אל היכל בבל לצלם הזהב שהוא צלם השמש והיה זה הצלם תלוי בין שמים וארץ ונפל לתוך ההיכל וכן הצלמים סביבו והיה מספר להם מה שאירע לתמוז הנביא והצלמים כולם בוכים וסופדים כל הלילה וכאשר היה בבקר עופפו כל הצלמים להיכליהם בקצות הארץ והיה זה להם לחוק עולם בתחילת יום ראשון מחד' תמוז בכל שנה יספדו ויבכו על התמוז וי״מ מפרשים תמוז שם חיה שהיו עובדים צלם שלהם ותרגום ופגעו ציים את איים ויערעון תמווין בתוולין וברוב הנסחאות כתוב תמוז בשני ווי״ן ומה שהראה לו באלה המראות פתח צפון רמז לו כי מצפון תפתח הרעה אליהם : ויאמר · גדולות מאלה · בא כאשר למעלה לא אמר מאלה שהיו שוות התועבות ההם אבל אלה היו גדולות מהאחרות שהיו אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה והם היו עושים הפך מכוונת האל כי לכוונה זו צוה האל פתח המשכן למזרח וקדש הקדשים למערב לבטל עבודת השמש שהיו רגילים בה באותו הזמן ושיהיו בהכנסם למשכן אחוריהם לשמש שתמחה האמונה ההיא מלבם וכן צוה במקדש עולמית ועתה בטלו המצוה והכוונה והחזירו פניהם מעבודת האל ומהשתחוות כנגד בית מקדשו וחזרו לעבודת השמש ולהשתחוות לו ובדברי רבותינו ז״ל ממשמע שנאמר ופניהם קדמה איני יודע שאחוריהם אל היכל יי' אלא מלמד שהיו פורעי' אחוריהם כלפי מטה : ויבא אותי אל חצר בית יי' הפנימית · היא אותה חצר שזכר אלא שהסיע אותו ממקום למקום בחצר כי היה לצד צפון בפתח התא כמו שפירשנו ועתה הביאו למזרח ההיכל וראה חוץ לפתח ההיכל בין האולם והמזבח כי מזבח העולה היה לפני האולם בעזר' : משתחויתם · מלה מורכבת מן משתחוים והשתחוית' · וטעם ההרכבה אמר הנביא כי מצא אותם האנשים משתחוים קדמה לשמש ואמר לנכנסים השתחויתם דרך שאלה ויותן פירש המלה מורכבת מן משחיתים ומשתחוי' שתרג' מתחבלין סגדין וכן בדברי רבותינו משחיתים ההיכל ומשתחוים לחמה : ויאמר · הנקל · בברי כפעל עבר או תאר אמר וכי קל הוא בעיניהם מעשות התועבות אשר עשו פה : כי מלאו את הארץ חמס · עד שסבו עוד להכעיסני בביתי : והנה הם מקטרים בביתי והנם שולחים את הזמורה של אפס · והנה הם שולחי' רוח הקטרתם של אפי מלבד הבזיון שעושים לי שמחזירין אחוריהם אל היכלי : הזמורה · פירוש ריח רע והיא על דרך כנוי לקטרת שהיו מקטרין והוא עטוש מלמטה לפיכך ת״י מייתן בהתא לאפיהון ותרגום בשת בהתא והוא מקום הבשת : אפם · רוצה לומר אפי אלא שכנה הכתוב והוא אחד משמונה עשרה מלין שהם תיקון סופרים : וגם

כלי׳ י״ח בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויקהל׃ לבוש כל לישנ׳ חס׳ בנביאים במ״ב וסימ׳ ושריון קשקשים׃ הוצא לבוש לכל עבדי׳ וכל כתובים דכוו׳ מ״ל במ״א חס׳ כי כל ביתה לבש שני׃ ולאלה ג׳ ר״פ בקריא׳ וסימ׳ ולאלה תטמאו כל הנגע בנבלתם׃ ולאלה אמר באזני עברו׃ ולאלה תהיו תרומת הקדש סופא דספרא׃

וְגַם־אֲנִי אֶעֱשֶׂה בְחֵמָה לֹא־תָחוֹס עֵינִי וְלֹא אֶחְמוֹל וְקָרְאוּ בְאָזְנַי קוֹל גָּדוֹל וְלֹא אֶשְׁמַע אוֹתָם׃ ט וַיִּקְרָא בְאָזְנַי קוֹל גָּדוֹל לֵאמֹר קָרְבוּ פְּקֻדּוֹת הָעִיר וְאִישׁ כְּלִי מַשְׁחֵתוֹ בְּיָדוֹ׃ וְהִנֵּה שִׁשָּׁה אֲנָשִׁים בָּאִים מִדֶּרֶךְ־שַׁעַר הָעֶלְיוֹן אֲשֶׁר מָפְנֶה צָפוֹנָה וְאִישׁ כְּלִי מַפָּצוֹ בְּיָדוֹ וְאִישׁ־אֶחָד בְּתוֹכָם לָבֻשׁ בַּדִּים וְקֶסֶת הַסֹּפֵר בְּמָתְנָיו וַיָּבֹאוּ וַיַּעַמְדוּ אֵצֶל מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת׃ וּכְבוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל נַעֲלָה מֵעַל הַכְּרוּב אֲשֶׁר הָיָה עָלָיו אֶל מִפְתַּן הַבָּיִת וַיִּקְרָא אֶל־הָאִישׁ הַלָּבֻשׁ הַבַּדִּים אֲשֶׁר קֶסֶת הַסֹּפֵר בְּמָתְנָיו׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָו עֲבֹר בְּתוֹךְ הָעִיר בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלָם וְהִתְוִיתָ תָּו עַל־מִצְחוֹת הָאֲנָשִׁים הַנֶּאֱנָחִים וְהַנֶּאֱנָקִים עַל כָּל־הַתּוֹעֵבוֹת הַנַּעֲשׂוֹת בְּתוֹכָהּ׃ וּלְאֵלֶּה אָמַר בְּאָזְנַי עִבְרוּ בָעִיר אַחֲרָיו וְהַכּוּ עַל־תָּחוֹס עֵינֵיכֶם וְאַל־תַּחְמֹלוּ׃ זָקֵן בָּחוּר וּבְתוּלָה וְטַף וְנָשִׁים תַּהַרְגוּ לְמַשְׁחִית וְעַל־כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־עָלָיו הַתָּו אַל־תִּגַּשׁוּ וּמִמִּקְדָּשִׁי תָּחֵלּוּ וַיָּחֵלּוּ בָּאֲנָשִׁים הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר לִפְנֵי הַבָּיִת׃

וְאַף אֲנָא אַעְבֵּיד בִּרְגַזָא לָא יְחוּס מֵימְרִי וְלָא אֵירְחֵם וִיצַלּוֹן קֳדָמַי בְּקָל רַב וְלָא אֲקַבֵּיל צְלוֹתְהוֹן׃ וְאַכְלֵי וַאֲנָא שְׁמַע קָל רַב לְמֵימַר אִתְקָרַבוּ דִּמְמַנַן עַל קַרְתָּא וּגְבַר מָאן חִיבּוּלֵיהּ בִּידֵיהּ׃ וְהָא שִׁיתָּא גֻבְרִין אָתַן מֵאוֹרַח תַּרְעָא עִילָאָה דְּפָתֵיחַ לְצִיפּוּנָא וּגְבַר מָאן בִּדוּרֵיהּ בִּידֵיהּ וְגַבְרָא חַד בֵּינֵיהוֹן לָבִישׁ לְבוּשִׁין וּפִנְקַס סַפְרָא בְּחַרְצֵיהּ וְעָלוּ וְקָמוּ בִּסְטַר מַדְבְּחָא דִנְחָשָׁא׃ וִיקַר אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אִסְתַּלַּק בִּכְרוּבָא דַהֲוָה שָׁרֵי עֲלוֹהִי בֵּית קֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא וּשְׁרָא מֵעֵיל לְקָבֵיל סְקוֹפַת בֵּיתָא וּקְרָא לְגַבְרָא דְּלָבִישׁ לְבוּשַׁיָּא דְּפִנְקַס סַפְרָא בְּחַרְצֵיהּ׃ וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ עִיבַר בְּגוֹ קַרְתָּא בְּגוֹ יְרוּשְׁלֵם וְתִרְשׁוֹם תְּוָא עַל בֵּית עֵינֵי גֻבְרַיָּא דְּמִתְאַנְחִין וּדְמִתְאַנְקִין עַל כָּל תּוֹעֲבָתָא דְּאִתְעֲבִידָא בְּגַוַהּ׃ וּלְאִילֵין אֲמַר וַאֲנָא שְׁמַע עִיבְרוּ בְּקַרְתָּא בַּתְרוֹהִי וּקְטוּלוּ וְלָא תְחוּס עֵינֵיכוֹן וְלָא תְרַחֲמוּן׃ סַב עוּלֵים וּבְתוּלָה וְטַפְלָא וּנְשַׁיָּא תִּקְטְלוּן לְחַבָּלָא וְעַל כָּל גַּבְרָא דַּעֲלוֹהִי רוֹשֶׁם תְּוָא לָא תִקְרְבוּן וּמִבֵּית מַקְדְּשִׁי תְּשָׁרוֹן וּשְׁרִיאוּ בְּגֻבְרַיָּא סָבַיָּא דִּקְדָם בֵּיתָא׃

רשי

קרבו פקדות העיר׃ הקריבו את הפקידים אשר הפקדתי לשחת את העיר׃ ששה אנשים׃ רבותינו פרשום במסכת שבת קצף אף וחימה משחית משבר מכלה׃ מפצו׃ שהוא משבר את הכל כמו ונפץ את עולליך׃ וקסת הסופר׃ פנקס הם לוחות שמחופין בשעוה וחורתין בם בעט׃ אצל מזבח הנחשת׃ הוא מזבח האבנים שעשה שלמה תחת מזבח הנחשת שעשה משה במדבר׃ מעל הכרוב׃ שעל הכפרת שהשכינה היתה שורה שם עד הנה והתחילה להסתלק ולצאת לחוץ מעט מעט עשר מסעו׳ וזה מסע הראשון מן הכרוב למפתן בית קדשי הקדשים׃ והתוית תיו׃ ורשמת רושם׃ על מצחות האנשים׃ הצדיקים כדי להיות לאות שלא יפגעו בם המשחיתי׳׃ ולאלה אמר באזני׃ לששת המחבלים׃ וממקדשי תחלו׃ מן העומדי׳ לפני מקדשי ורבותינו אמרו אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי מן המקודשים ליהם אותם חקוקי התיו שהתורה בהם לא הזיקם חזר וצוה לחבלם לפי שאמרה מדת הדין לפניו מה נשתנו אלו מאלו הרי לא מיחו בהם כדאית׳ במסכת שבת׃ ונפאר

רדק

וגם אני. מבואר הוא׃ ויקרא. פקדות העיר. האנשים הפקודים על אנשי החיל וכן ויעש הכהן פקודו׳ על בית יי׳ וסמכ׳ ל העיר ואמר פקדות העיר שבאו אל העיר תחילה והחיל אחריהם. ואלה פקדות העיר שמבאר שהיו ששה אנשים והשביעי בתוכם שהיה סופר המלך אלא הם שבעת השרים שבאו אל העיר כאשר הובקעה העיר כמו שאמר בספר ירמיהו והם נרגל שמגר נבו שר סכים רב סריס נרגל שראצר רב מג ואע״פ שהם שמנה הראשון פקיד על השבעה ולא נמנה עמהם ו והראה לו שהשם יתברך במראה הנבואה כי בזה הדרך תלכד ירושלם׃ ואיש כלי משחתו. כלי בחירק כי הוא יחיד וכן כלי מפצו׃ משחתו. בצרי והוא שם וכמוהו שם אבל הוא בחירק ת תהרגו למשחית חרשי משחי׳׃ והנה ששה אנשים. פירשנוהו על דרך פשוטו ועל דרך משל הם ששה משכי׳ והשביעי ביניהם שהוא לבוש בדים וידוע כי בדי׳ הם בגדי פשתן המנהגים והוא הסופר הגדול ומנהיג העיר והוא הזורק אש בעיר ואלה הם פקדת העיר ובדברי רבו׳ ז״ל מאי ניהו ששה אנשי׳ משבר משחית מכלה קצף אף וחמה׃ שער העליון. פירשו רבותינו ז״ל שהוא שער מזרחי ונקר׳ עליון שהי׳ למעלה מעזרת ישראל׃ אשר מפנה צפונה. מזרחי צפוני היה וכבר פירשנו הטעם למה הראה המראה בצפון ובבל היא מזרחית צפונית לארץ ישראל׃ מפצו. פעול בשקל אשר אתה מראה בהר׃ מפצו׳ כמו משחיתו שזכר כי מפץ שם כלי הוא שמשברים הסלעים בו וכן מפץ אתה לי והוא בצרי וזה בקמץ׃ ואיש אחד בתוכם לבוש הבדים. כבר פירשנוהו על דרך משל ורבותינו ז״ל פי׳ כן וכן אמרו זה גבריאל והם אמרו כי גבריאל מלאך של אש לפי שהוא הזורק האש על העיר וכן ראהו דניאל לבוש בדים וראה פניו כמראה ברק ועיניו כלפידי אש׃ וקסת הסופר במתניו. קסת הוא כלי הדיו ויונתן תרגם פנקס ספרא והפנקס הוא מה שכותב עליו הסופר והו׳ כייר או לוח ולע״פ ענין הפסוק הוא על כורך הדיו לא על הלוח שאמ׳ והתוית תיו ואולי לפי שתלוי במתני הסופ׳ הכייר או הלוח עם כלי הדיו כלל הכל בפנקס׃ לבוש בדים. בקמץ בסמיכות וכן חגור כלי מלחמה ופי׳ לבוש בדים׃ ויבאו ויעמדו אצל מזבח הנחשת. זהו מזבח העולה שהיה לפני האולם בעזרה ואותו עשה שלמה כמו שכתוב בדברי הימים ומה שהראה לו עומדים אצל מזבח הנחשת ראה כי אצל מזבח הנחשת המשחיתו׳ קדמה לשמם וכיון שבזו כבוד האל יתברך בזה הראהו שכשן זה נעלה הכבוד מעל הכרוב׃ אל מפתן הבית. מורה הסתלק הכבוד מבית המקדש ובאמרו מעל הכרוב ולא אמר הכרובים כי שנים כרובים היו אר״זל כי נסע מכרוב לכרוב ומכרוב למפתן ואמרו י׳ מסעות נסעה שכינה ואפשר כי אמר מעל הכרוב הוא דרך משל ות״י אסתלק מכרובא דהוה שרי עלוהי בית קדש קדשיא ובאמרו כרובא ולא אמר מכרובה ר״ל כי עם הכרוב נעלה רוצה לומר מי שנעשה לו הכרוב דמיון הוא והוא הסרף העף אל האדם רמז שהסתלק הנבואה מישראל לא נאמרו אלא חגי זכריה ומלאכי שהתנבאו בבנין בית שני ובהם פסקה הנבואה׃ וכבוד אלהי ישראל. מבואר הוא׃ הלבוש הבדים. אותו הנזכר שהיה לבוש בדים ובא בדרישת התאור והתאחר׃ ויאמר יי׳ אלו. כתיב בוי״ו וקרי באל״ף ובוי״ו והוא כמו עליו בשמים ירעם והדומים לו ואחר שאמר בתוך העיר אמר בתוך ירושלם אף על פי שידוע כי העיר שנזכר היא ירושלם שהרי זכר בענין הפרשה בית יי׳ והיכל ואולם ומזבח אלא הוסיף ואמר ירושלם כלומר העיר אשר בחרתי לשכן שמי בה הם השיעוני ממנה ברוב שיקוציהם׃ והתוית תו. ענין סימן וכתיבה אמר שיתוה בדיו על מצחות האנשים הנאנחי׳ והנאנקי׳ לסימן שלא יגעו בהם המשחיתים וזה הענין כענין דם הפסח במצרים לאות ולסימן אלא שזה היה במראה הנבואה ורבותינו ז״ל פי׳ תיו האות הנקראת תי״ו אמר לו הקדוש ברוך הוא לגבריאל כתוב על מצחן של צדיקים תי״ו של דיו ועל מצחן של רשעים תי״ו של דם ואמר מאי שנא תי״ו רב אמר תי״ו תחיה תי״ו תמות ושמואל אמר תמה זכות אבות ואלה האנשים היו הצדיקים אשר בירושלם שהיו נאנחים ונאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכה׃ והנאנקים. ענין צעקה וצוחה כמו האנק דום ושב הפועל כפעל לרוב הפעולה וכן הנדברים בך׃ ולאלה אמר באזני. ולאלה הם הששה שזכר אמר להם שיבאו אחר השמוה הזה ויכו׃ על תחוס. כן כתיב וקרי אל והכתוב רוצה לומר והכה על אשר תחוס עיניכם וכל שכן על האחרים והקרי כמשמעו הזהירם שלא יחוסו על האדם ולא יחמלו׃ עיניכם. כתיב לשון רבים וקרי עיניכם לשון יחיד כמו לא תחוס עינך והיחיד הוא דרך כלל׃ זקן בחור. תהרגו למשחית. שם רוצה לומר להשחיתה שתשחיתו הכל׃ וממקדשי תחלו. מאשר במקדשי כי אותם חייבים יותר שעובדים עבודה זרה במקדשי על פני להכעיסני׃ באנשים הזקנים. הם שבעים איש מזקני ישראל שזכר שהיו עובדים עבודה זרה בלשכה אשר בעזרה לפני הבית ורבותינו ז״ל דרשו אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי אלו בני אדם שקיימו כל התורה כולה מאלף ועד תי״ו ואמרו לא יצאה מדה טובה מאת הקדוש ברוך הוא וחזר בו לרעה חוץ מדבר זה שהרי אמר תחלה והתוית תיו ואחר ועל כל איש אשר עליו התיו אל תגשו ואחר כך אמר וממקדשי תחלו׃

ויאמר

ויאמר אליהם טמאו את הבית. אל תחושו אם תהיתו בבית המקדש ותטמאו את הבית בחללים כי הם טמאוהו ראשונה בגלולים: ומלאו. בזו מכוין הדגוש אף על פי שלא אמר אותנה דגושה כי ימצאו כמוהו קלים מבנין הדגוש כמו ובקשו ברחובותיה כי לא מלאו אחרי ויקנאו בו והדומים להם: את החצרות. חצרות בית המקדש עזרת אנשים ועזרת נשים והר הבית כי כולם היו חצרות: ויהי כהכותם. בכף כהכותם בחצרות כי שם היה הנביא במראה: ונאשאר אני. כשארתי אני ביניהם שלא הכוני אלה זו מורכבת מן ונשאר שהוא נפעל עבר ומן אשאר שהוא עתיד מן הקל וטעם ההרכבה אמר כשהיו מכים נתתי עיני מי נשאר בחצרות שלא הכו וראיתי כי לא נשאר אלא אני זהו ונשאר ואמר שפי

ונאשאר אני. ונשארתי אני: מלאה מוטה. דין מעוקל: על ראש הכרובים. על ראש ארבע חיות המרכבה ובפרשה זו חזר לקרות כרובים לפי שהפכו פני השור לפני כרוב כמה שכתוב בפרשה זו ואמרו רבותינו יחזקאל בקש רחמים והפכו לכרוב אמר לפניו רבונו של עולם אין קטיגור נעשה סניגור: בינות לגלגל. בין האופנים כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר אינו אלא לידרש הקב״ה אמר לגבריאל והוא בקש מן הכרוב לתתם לו כדי שיעשנו הנחלים ויתקיים הגזרה וכן הוא מפורש בענין ויפשט ויתן אל חפני לבש הבדים: וזרוק על העיר. לא זרקם מיד ואף על פי שקבלם לבש הבדים לא השליכם עד לאחר שש שנים לקבלתו שנתעשתו הגחלים בידו כל שש שנים ויודע שאחרי כבואו זו בשנה הששית נאמר והעיר חרבה כשמעת א את עשרה: מימין לבית. בדרום: החצר הפנימית. היא העזרה: על מפתן הבית. הוא הסילוק כדי האמור למעלה: עד חצר החצונה. הר הבית יכול שמעו הקול מתוך תלמוד לומר כקול שדי בדברו אלא כשהוא מגיע לחצר החצונה הוא נפסק: והנה

צאו ג׳ וסימ׳ לאמר לאסורים צאו. נודו מתוך בבל. ויאמר אליהם טמאו את הבית: במאד מאד ו׳ וסימ׳ נמסר בסדר לך לך: נתתי ג׳ קבץ וסימ׳ וגם אני לא תחוס עיני. מצמרת הארז. הכל נתתי: ד׳ פסוקי׳ אל אל על וסימ׳ ויבא יואב אל המלך דוד. ומשפט בא אל ארץ המישור. ויאמר אל האיש לבוש הבדים.

וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם טַמְּאוּ אֶת־הַבַּיִת וּמַלְאוּ אֶת־הַחֲצֵרוֹת חֲלָלִים צֵאוּ וְיָצְאוּ וְהִכּוּ בָעִיר׃ וַיְהִי כְּהַכּוֹתָם וְנֵאשֲׁאַר אָנִי וָאֶפְּלָה עַל־פָּנַי וָאֶזְעַק וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה הֲמַשְׁחִית אַתָּה אֵת כָּל־שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל בְּשָׁפְכְּךָ אֶת־חֲמָתְךָ עַל־יְרוּשָׁלִָם׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי עֲוֺן בֵּית־יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה גָּדוֹל בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ דָּמִים וְהָעִיר מָלְאָה מֻטֶּה כִּי אָמְרוּ עָזַב יְהוָה אֶת־הָאָרֶץ וְאֵין יְהוָה רֹאֶה׃ וְגַם־אֲנִי לֹא־תָחוֹס עֵינִי וְלֹא אֶחְמֹל דַּרְכָּם בְּרֹאשָׁם נָתָתִּי׃ וְהִנֵּה הָאִישׁ לְבֻשׁ הַבַּדִּים אֲשֶׁר הַקֶּסֶת בְּמָתְנָיו מֵשִׁיב דָּבָר לֵאמֹר עָשִׂיתִי כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָנִי׃ וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה אֶל־הָרָקִיעַ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הַכְּרֻבִים כְּאֶבֶן סַפִּיר כְּמַרְאֵה דְּמוּת כִּסֵּא נִרְאָה עֲלֵיהֶם׃ וַיֹּאמֶר אֶל־הָאִישׁ לְבֻשׁ הַבַּדִּים וַיֹּאמֶר בֹּא אֶל־בֵּינוֹת לַגַּלְגַּל אֶל־תַּחַת לַכְּרוּב וּמַלֵּא חָפְנֶיךָ גַחֲלֵי־אֵשׁ מִבֵּינוֹת לַכְּרֻבִים וּזְרֹק עַל־הָעִיר וַיָּבֹא לְעֵינָי׃ וְהַכְּרֻבִים עֹמְדִים מִימִין לַבַּיִת בְּבֹאוֹ הָאִישׁ וְהֶעָנָן מָלֵא אֶת־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית׃ וַיָּרָם כְּבוֹד־יְהוָה מֵעַל הַכְּרוּב עַל מִפְתַּן הַבָּיִת וַיִּמָּלֵא הַבַּיִת אֶת־הֶעָנָן וְהֶחָצֵר מָלְאָה אֶת־נֹגַהּ כְּבוֹד יְהוָה׃ וְקוֹל כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים נִשְׁמַע עַד־הֶחָצֵר הַחִיצֹנָה כְּקוֹל אֵל־שַׁדַּי בְּדַבְּרוֹ׃ וַיְהִי בְּצַוֺּתוֹ אֶת־הָאִישׁ לְבֻשׁ־הַבַּדִּים לֵאמֹר קַח אֵשׁ מִבֵּינוֹת לַגַּלְגַּל מִבֵּינוֹת לַכְּרוּבִים וַיָּבֹא

וַאֲמַר לְהוֹן סָאִיבוּ יַת בֵּיתָא וּמְלוֹ יַת דָּרָתָא קְטוֹלִין פּוּקוּ וּנְפַקוּ וְקַטְלוּ בְּקַרְתָּא׃ וַהֲוָה כְּקַטָּלוּתְהוֹן וְאִשְׁתְּאָרִית אֲנָא וְאִשְׁתַּטְּחִית עַל אַפַּי וּצְוָחִית וַאֲמָרִית קַבֵּיל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים הַמְחַבֵּל אַתְּ יַת כָּל שְׁאָרָא דְיִשְׂרָאֵל בְּמִשְׁפְּכָךְ יַת חֵימְתָךְ עַל יְרוּשְׁלֵם׃ וַאֲמַר לִי חוֹבֵי בֵית יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה תַּקִּיפוּ בַהּ לַחֲדָא לַחֲדָא וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא חַיָּיבֵי קְטוֹל וְקַרְתָּא אִתְמְלִיאַת אַסְטְיוּת דִּין אֲרֵי אֲמַרוּ רַחִיק יְיָ יַת יָתְבֵי אַרְעָא וְלֵית דְּאִתְגְּלֵיָא קֳדָם יְיָ׃ וְאַף אֲנָא לָא אֲחוּס מֵימְרִי וְלָא אַרְחֵים פּוּרְעָנוּת אוֹרְחָתְהוֹן בְּרֵישֵׁיהוֹן יְהָבִית׃ וְהָא גַבְרָא דְּלָבִישׁ לְבוּשָׁא דְפִינְקְסָא בְּחַרְצֵיהּ מְתִיב פִּתְגָמָא לְמֵימַר עֲבָדִית כְּמָא דְּפַקֵּדְתָּנִי׃ וַחֲזֵית וְהָא בִּרְקִיעָא דִּי עַל רֵישׁ כְּרוּבַיָּא כְּאֶבֶן טָבָא כְּחֵיזוּ דְּמוּת כּוּרְסְיָא אִתַּחֲזֵי עֲלֵיהוֹן׃ וַאֲמַר לְגַבְרָא דְּלָבִישׁ לְבוּשַׁיָּא וַאֲמַר עוּל לְבֵינֵי גַלְגַּלָּא לִתְחוֹת כְּרוּבָא וּמְלֵי חוֹפְנָךְ גּוּמְרִין דְּאֶשָּׁא מִבֵּינֵי כְרוּבַיָּא וּזְרוֹק עַל קַרְתָּא וְעַל וַאֲנָא חָזֵי׃ וּכְרוּבַיָּא קָיְמִין מִדָּרוֹם לְבֵיתָא בְּמֵיעַל גַּבְרָא וַעֲנַן אֲמִיטְתָא אִתְמְלִיאַת יַת דָּרְתָא גַוַּיְתָא׃ וְאִסְתַּלַּק יְקָרָא דַּיְיָ בִּכְרוּבָא דַּהֲוָה שָׁרֵי עֲלוֹהִי וּשְׁרָא מֵעִיל לְקֳבֵיל סְקוּפַת בֵּיתָא וְאִתְמְלִיאַת בֵּיתָא יַת עֲנַן אֲמִיטְתָא וְדָרְתָא אִתְמְלִיאַת יַת זֵיהוֹר יְקָרָא דַּיְיָ׃ וְקָל כַּנְפֵי כְרוּבַיָּא אִשְׁתְּמַע עַד דָּרְתָא בָּרַיְתָא כְּקָלָא מִן קֳדָם שַׁדַּי בְּמַלּוֹלֵיהּ׃ וַהֲוָה בְּפַקָּדוּתֵיהּ יַת גַּבְרָא דְּלָבִישׁ לְבוּשַׁיָּא לְמֵימַר סַב אֶשָּׁתָא מִבֵּינֵי גַלְגַּלַּיָּא מִבֵּינֵי כְרוּבַיָּא וְעַל

אלא אני זהו ונשאר ואמר שפי טעמים במלה אחת לקצר והוא על דרך צחות כמו שפירשנו ב במלת משתחויתם ובא להודיע כי לא היה בחצרות בית השם מי שהיה עליו התיו אלא הוא לבדו: ואזעק ואומר. על ירושלם כי היא היתה מארית כל ישראל כי כל ישראל גלו זולתי ירושלם וכבר מתו ברעב או בחרב או בגלות: ויאמר אלי. ותמלא הארץ דמים. ארץ ישראל ויהודה לפיכך הרבה הארץ מהם ואף על פי שהיו בהם שאר עבירות העונש הגדול הוא בעבור החמס כי לא יעמוד שום ישוב בחמס והמבול בא בעבור החמס ובקצת ספרים המדויקים ותמלא הארץ דמים פירוש שופכי דמים: והעיר מלאה מטה. וגם העיר הזאת ירושלם שהיתה מלאתי משפט עתה היא מלאה משפט מטה ומעוקל והוא החמס אלא לפי שהיתה ירושלם מקום המשפט ואליה באים כל ישראל למשפט זכר הטית הדין שבה וכל זה גרם להם אמונתם הרעה: כי אמרו עזב יי את הארץ ואין יי רואה. ולא יענוש על הרע ולא יגמול על הטוב וכבר פירשנו ענין זה למעלה: וגם אני. כמו שהם לא חסו ולא חמלו על העניים גם אני לא תחוס עיני מדה כנגד מדה: והנה האיש. הלא גמר קטורתו אליו: והנה האיש לבוש הבדים. משיב דבר אליו שעשה במצותו לעבור בעיר ולהתוות התיו: לבוש הבדים. בשוא כמשפט השמוכים: כאשר צויתני. כתיב וקרי ככל אשר צויתני כלומר שלא חסר דבר מכל אשר צוהו: ואראה והנה אל הרקיע. כמו על הרקיע וכן אל ההרים לא אכל והדומים להם רבים: אשר על ראש הכרובים. הוא מה שאמר במראה הנבואה הראשונה וממעל לרקיע אשר על ראשם כי החיות שזכר במראה ההיא הם הכרובים שזכר במראה הזאת כמו שאומר למטה וידע כי כרובים המה: ויאמר אל האיש לבוש הבדים. גם זה בשוא כמשפט הסמוכים: אל בינות לגלגל אל תחת לכרוב. לומר לגלגל במקום את הידיעה וכן לכרוב כמו הכרוב וכן מבינות לכרובים כמו הכרובים

וארא ואקום ואבוא אל החורים ואל הסגנים: ויבלא ו׳ בקרי׳ וסי׳ אחרי הבות יי׳ את האר. וימלא את החכמה. וימלא בית הבעל. וימלא הבית את הענן. ויבלא המן חמה. ויבלא הבן על מדרכי חמה:

ובמוחם אשר למלך כמען על ידו עד לשתים הגיע שיר: למעלות לגלגל. על דרך כלל כאילו אמר לגלגלים וכן אמר לאופנים להם קורא הגלגל באזני וכן לכרוב על דרך כלל וכן אמר מבינות לגלגל מבינות לכרובים: ואל תחת. כמו בינות ובאמרו תחת רמז כוכי הגלגל תחת הכרוב במעלה: גחלי אש מבינות לכרובים. כמו מתחת לכרובים זהו שאמר למעלה במרכבה ראשונה היא מתהלכת בין החיות ושם באהרנו הענין: ויבא לעיני. בא אל בינות לגלגל כאשר צוהו ואני ראיתי אותו ולא נמר מה עשה והפסיק בענין הכרובים ואמר: והכרובים עומדים מימין לבית בבאו האיש. הראה אל לנביא הכרובים מימין לבית לפי שהראהו התועבות שהיו שמים לבנין הבית לטעם שכתבנו הראהו הכרובים בהכנס: בבאו האיש. כמו ותראהו את הילד והאיש הוא לבוש הבדים וכי בבאו כאשר בא אל בינות לגלגל: והענן מלא את החצר הפנימי. היא העזרה והחצר החיצונה היא הר הבית וכבר פירשנו דבר הענן במרכבה הראשונה בפסוק והיות הכבוד בבית הענן היה בחצר ובאת הכבוד מן הבית לחצר כמלא הבית מן הענן: והחצר מלאה את נוגה כבוד יי׳. כי דרך החצר יצא הכבוד: וירם. מבואר הוא: וקול כנפי הכרובים. מבואר הוא במרכבה הראשונה: ויהי בצותו. חזר להשלים ענין ויבא לעיני שאמר: ויעמוד

ויעמוד אצל האופן: הוא הגלגל שזכר ואצל כמו בינות שזכר. אומר כי אצל הוא כמו בינות ושנה המצוה בזה כמו ששנה בלקיחת האש מבינות הכרובים שלא לקחה הוא אלא הכרוב וטעם זה לא לשנות המצוה אלא כאדם הירא להכנס למקום יותר גבוה ונקדם ממנו ועמד אצל האופן לראות מה יהיה והנה לקח הכרוב האש מבינות לכרובים ונתנם אל חפניו והכרוב הזה הוא אחד מן הכרובים אשר האופנים אצלם לפיכך אמר מבינות לכרובים: וישלח. ויקח ויצא. יצא לגמור מצות האל יתברך והוא לזרוק האש על העיר. ובדרש גבריאל שהוא לבוש הבדים קבל מן הכרוב לתתם לו כדי שיצטננו הגחלים מיד אל יד ותקל הגזרה ועוד היו בחפניו שש שנים כדי שיהיו הגחלים עוממות כדי להקל עוד הגזרה שהרי כבואתו זו היתה בשנה הששית ולא חרבה העיר עד שנת אחת עשרה: וירא. מה שאמר וירא ואמר תבנית להראות כי לא היה הכל אלא במראה הנבואה לא שיש לכרובים ידים ורגלים וכנפים כמשמעם ואמר באחד מהם להורות על האחרים: וארא. מבואר הוא במרכבה הראשונה בנסתר: ומראיהם. גם זה מבואר: בלכתם. כי המקום אשר יפנה הראש הוא הכרוב והאופן הולך אחר הכרוב כי רוח החיה באופנים ויונתן תרגם הראש קדמאה: וכל בשרם. יש להתבונן למה זכר לאופנים בשר ולא לכרובים ומבואר הוא בנסתר: וגבהם. חסר יוד הרבוי מהמכתב: וידיהם. תרגם יונתן ואסדיתהון ענין אסדות הספינה שהוא מקום התרנין: לארבעתם אופניהם. זה תוספת באור כמו להם לבני ישראל ועמהם היתן וידותין חצוצרות והדומים להם ובקצת היה מספיק באחד שהרי זכר הדבר בסמוך והיה מספיק אם היה אומר לארבעתם לבד אלא שכתבו תוספת באור כבמקומות וכנוי אופניהם על עצמם כמו שכתבו בכנוי המספר כמו כאלו שלשתיכם ושלו שבעתם: לארבעתם. תרגם יונתן לארבעתהון דגלגליא: לאופנים להם קורא הגלגל באזני. לא אמר כי לאופנים יקראו גלגלים כי ידוע הוא זה לכל בעלי הלשון כי אופן וגלגל שם אחד במלות שונות כמו בגד ושמלה ואמר ואופן ועגלה ואמר והמם עגלתו והענין אם ומה בא לומר הנביא כי שמע כי לאופנים בא קול שקרא להם קול הגלגל והוא ענין קריאה כמו הדור אתם ראו דבר יי כי כל המעשה שזכר לאופנים במצותו וברצונו היה וכאלו קורא לו המצוה עשה כך ועשה כך ומצות האופן הוא הכרוב: קורא. משלא כזכר שם פעלו מתרגום והפועל הוא הכרוב הקורא תמיד ואין קריאתו בקול ובכלי הדבור אלא שהשמיע האל את הנביא בנבואה קול להבינו הענין וכן וקרא זה אל זה ואמ': וארבעה פנים לאחד. לכל אחד מהכרובים: פני האחד פני הכרוב. פי' פני אחד מהפנים וכן השני והשלישי והרביעי על הפנים שהיו ארבעה אמר ומה שאמר פני הכרוב במקום שזכר במראה הנבואה הראשונה פני שור ידוע מה שאמרו רבותינו ז"ל אמרו יחזקאל בקש עליו רחמים והפכו לכרוב אמ' לפניו רבונו של עולם אין קטיגור נעשה סניגור ופי' כרוב כרביא שכן בבבל קורין ליונוקא רביא והקטו פני האחד פני כרוב ופני השני פני אדם אדם וכרוב חד הוא ותרגם אפי רברבי ואפי זוטרי ואחנו פירשנו ענין זה בנסתר: וירמו הכרובים. לשון הרמה שאמר בזו המראה היא לשון הנשאות שאמר במראה הראשונה והענין אחד כי רוממות ונשיאות אחד ושם פירשנו הענין בנסתר ומלת וירמו מבנין נפעל או התפעל מפעלי הכפל: בעמדם. מבואר הוא במראה הראשונה בנסתר: וברומם. בתולם: ויצא. מבואר הוא: וישאו הכרובים. בצאתם. מן הבית כי מתחלה ראה אותם לימין הבית: ויעמוד. על דרך הכלל: על הכרובים. כאלו אמר ויעמדו לא אמר דרך כלל כי כל אחד עמדו: פתח שער בית יי' הקדמוני. בצאתם מפתן הבית עמדו פתח שער הבית מבחוץ ולא שעמדו בארץ אלא התרוממו מעל הארץ בעמדם והעמידה שם מפני האנשים שהיו שם שהיו אחוריהם אל ההיכל וכאלו הם דוחקו הכבוד לצאת ולהרוס מעל הארץ: עליהם. על הכרובים ומה שאמר מלמעלה אחר שאמר עליהם לפי שהכבוד ראה על הרקיע שעל ראשי החיות הנקראים כרובים היא

הכרבים י"ג חס' וסימ' נמסר בסדר תרומה: ומראה ז' קמצין וסימ' ומראה כבוד יי' כאש. ומראה הנגע עמק. ומראה הנתק. ומראה אש לילה. ומראה האפנים בעין אבן תרשיש. ומראה הילדים האכלים. ומראה הערב והבקר. וא' פתח ומראה ולא בחידת: קורא ו' וסים נמסר בישעיה סוף סים נ"ח:

ויעמד אצל האופן: וישלח הכרוב את ידו מבינות לכרבים אל האש אשר בינות הכרבים וישא ויתן אל חפני לבש הבדים ויקח ויצא: ויראה לכרובים תבנית יד אדם תחת כנפיהם: ואראה והנה ארבעה אופנים אצל הכרבים אופן אחד אצל הכרוב אחד ואופן אחד אצל הכרוב אחד ומראה האופנים כעין אבן תרשיש: ומראיהם דמות אחד לארבעתם כאשר יהיה האופן בתוך האופן: בלכתם אל ארבעת רבעיהם ילכו לא יסבו בלכתם כי המקום אשר יפנה הראש אחריו ילכו לא יסבו בלכתם: וכל בשרם וגבהם וידיהם וכנפיהם והאופנים מלאים עינים סביב לארבעתם אופניהם: לאופנים להם קרא הגלגל באזני: וארבעה פנים לאחד פני האחד פני הכרוב ופני השני פני אדם והשלישי פני אריה והרביעי פני נשר: וירמו הכרובים היא החיה אשר ראיתי בנהר כבר: ובלכת הכרובים ילכו האופנים אצלם ובשאת הכרובים את כנפיהם לרום מעל הארץ לא יסבו האופנים גם הם מאצלם: בעמדם יעמדו וברומם ירומו אותם כי רוח החיה בהם: ויצא כבוד יהוה מעל מפתן הבית ויעמד על הכרבים: וישאו הכרובים את כנפיהם וירומו מן הארץ לעיני בצאתם והאופנים לעמתם ויעמד פתח שער בית יהוה הקדמוני וכבוד אלהי ישראל עליהם מלמעלה:

וקם בסטר גלגלא: ואושיט כרובא ית ידיה מביני כרוביא לאשתא די ביני כרוביא ונסיב ויהב לחפני דלביש לבושיא ונסיב ונפק: ואיתחזי לכרוביא דמות יד אנשא תחות גפיהון: וחזית והא ארבעא גלגליא בסטר כרוביא גלגל חד בסטר כרובא חד וגלגל חד בסטר כרובא חד וחיזו גלגליא כעין אבן טבא: וחזויהון דמות חד לארבעתהון כמא דהוי גלגל בגו גלגל: במיזלהון על ארבעת סטריהון אזלין לא מיתתזרין במיזלהון ארי לאתרא דמיתפני קדמאה בתרוהי אזלין ולא מתחזרין במיזלהון: וכל בסריהון וגביהון ואשדתהון וגפיהון וגלגליא מלן עינין סחור סחור לארבעתהון דגלגליא: לאופניא דהון איתקרי גלגלא ואנא שמע: וארבעא אפין לחד אפי חד אפי כרובא ואפי תיניא אפי אנשא ותליתאה אפי אריא ורביעאה אפי נשרא: ואתרמו כרוביא אינון בריתא די חזיתי בנהר כבר: ובמיזל כרוביא אזלין גלגליא לקיבליהון ובמיטל כרוביא ית גפיהון לאיתרמא כמלרע לרום שמיא לא מתחזרין גלגליא אף אינון מקיבליהון: במיקמהון קיימין ובאיתרומיהון מיתרמין עמהון ארי ברוח בריתא בהון: ואיסתלק יקרא דיי דהוה שרי עלוהי מעיל לקביל סקופת ביתא ושרא על כרוביא: ונטלו כרוביא ית גפיהון ואיתרמו כמלרע לרום שמיא ואנא חזי במפקהון וגלגליא לקיבליהון וקם במעלנא דתרע בית מקדשא דיי מדינחאה ויקר אלהא דישראל עליהון מלעילא:

וירומו ב' א' מל וא' חס' וסימ' וירמו הכרובים היא החיה. וירומו מן הארץ לעיני. קדמאה חס': לרום ב' וסימ' שמים לרום. לרום מעל הארץ לא יסבו:

רשי

והנה ארבעה אופנים. לפי שבסתכית אחת מן הפנים הוזקק לחזור ולשנות כאן כל מעשה החיות בראשונה שלא תאמר מרכבה אחרת היא: וידיהם של אופנים הם החור שהמרכבה מתגלגלת בתוכן שקורין בו"ל בלע"ז ויונתן תרגם ואסדיתהון ושפוניהם: לארבעתם אופניהם לארבעת אופני החיות: להם קורא הגלגל באזני. אני שמעתי שהמלאך היה קורא את האופן גלגל קורא ה הגלגל להם נקרא שם גלגל: פני האחד פני הכרוב הם היו פני השור שהפכו לכרוב: פתח שער בית יי'. פתח ההיכל: הקדמוני. שבמזרח וזה היה מסע סילוק השכינה ממפתן בית ק קדשי קדשים לעזרה: היא

רשי

היא החיה. מתוך שראיתי במרכבה זו כל מעשה המרכבה הראשונה אני אומר היא אשר ראיתי בנהר כבר: ואדע. כי נהפך פני השור לפני כרוב והיו בה שני פני אדם פנים קטנים של ילד ופנים גדולים של אדם: והנה בפתח השער וגו'. הנה הם שאמר למעלה אחוריהם אל היכל ה' אלא שלא פירש שם מי היו וכאן פירש את שמות שנים מהם: האומרים לא בקרוב. ינבאו דברי הנביאים עלינו: בנות בתים. אין לחוש להם אלא בנות בתים ושבת בבתיכם כי לא נגלה מן העיר הזאת עד מותינו: היא הסיר ואנחנו הבשר. כשם שאין הבשר יוצא מן הסיר עד נגמר בישולו כך לא נגלה ממנה עד שנמות: כן אמרתם. ידעתי כי זאת אמרתם ש ירושלם הסיר ואתם הבשר ואני אומר לכם כי חלליכם שנתתם בה היא לסיר שהם נהרגו בה אבל לכם לא תהי' לסיר לקלוט אתכם עד יום מיתה כי אתכם אוציא מתוכה: ומעלות רוחכם. העולה על רעיונכם בוערת עלכ' ם בלבכם: הוציא. כמו להוציא: ושאוה בביתם הבתים כי בגלות תלכו האבות והבנים ואין יורש את הבתים: חרב יראת'. שמפנית לעזרה לתלך מצרים כמו שנאמר בצדקיהו וימרד בו לשלוח מלאכיו למצרים: על גבול ישראל. בסוף הגבול והיא רבלת' ארץ חמת היא אנטוכיא שם נשפט צדקיהו שם נבוכ' נצר כמו שנאמר בספר מלכים שם שחט את בניו שם נקר את עיניו והיא סוף הגבול שנא' מרבליה ובאתה מקומות עד לבא חמת: לא תהיה לכם לסיר. המשמרת בתוכה עד גמר בשולם: ואתם תהיו בתוכה לבשר. שתינתנו בתוכ' ותשברו בתוכה כבשר בסיר ובתוך קלחת: אל גבול ישראל אשפוט אתכם. ולא בתוכה תמותו: אחיך

היא ג' רפ' בקריא' וסי' היא מרצאת והיא שלחה אל חמית. היא החיה אשר ראיתי. היא לא תהיה לכם לסיר: ואותם ג' ב' מל' וא' חס' וסי' והעמיד הכהן המטהר. אשר ראיתי על נהר כבר מראיהם. ויבאו אליך כמבוא עם. קדמא חס': והיעצים ד' חסרי' בליש' וסי' והיעצים עצת רע בעיר. ויעציך כבתחלה. יעץ בליעל.

הִיא הַחַיָּה אֲשֶׁר רָאִיתִי תַּחַת אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל בִּנְהַר־כְּבָר וָאֵדַע כִּי כְרוּבִים הֵמָּה: אַרְבָּעָה אַרְבָּעָה פָנִים לְאֶחָד וְאַרְבַּע כְּנָפַיִם לְאֶחָד וּדְמוּת יְדֵי אָדָם תַּחַת כַּנְפֵיהֶם: וּדְמוּת פְּנֵיהֶם הֵמָּה הַפָּנִים אֲשֶׁר רָאִיתִי עַל־נְהַר־כְּבָר מַרְאֵיהֶם וְאוֹתָם אִישׁ אֶל־עֵבֶר פָּנָיו יֵלֵכוּ: יא וַתִּשָּׂא אֹתִי רוּחַ וַתָּבֵא אֹתִי אֶל־שַׁעַר בֵּית־יְהוָה הַקַּדְמוֹנִי הַפּוֹנֶה קָדִימָה וְהִנֵּה בְּפֶתַח הַשַּׁעַר עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אִישׁ וָאֶרְאֶה בְתוֹכָם אֶת־יַאֲזַנְיָה בֶן־עַזֻּר וְאֶת־פְּלַטְיָהוּ בֶן־בְּנָיָהוּ שָׂרֵי הָעָם: וַיֹּאמֶר אֵלָי בֶּן־אָדָם אֵלֶּה הָאֲנָשִׁים הַחֹשְׁבִים אָוֶן וְהַיֹּעֲצִים עֲצַת־רָע בָּעִיר הַזֹּאת: הָאֹמְרִים לֹא בְקָרוֹב בְּנוֹת בָּתִּים הִיא הַסִּיר וַאֲנַחְנוּ הַבָּשָׂר: לָכֵן הִנָּבֵא עֲלֵיהֶם הִנָּבֵא בֶּן־אָדָם: וַתִּפֹּל עָלַי רוּחַ יְהוָה וַיֹּאמֶר אֵלַי אֱמֹר כֹּה־אָמַר יְהוָה כֵּן אֲמַרְתֶּם בֵּית יִשְׂרָאֵל וּמַעֲלוֹת רוּחֲכֶם אֲנִי יְדַעְתִּיהָ: הִרְבֵּיתֶם חַלְלֵיכֶם בָּעִיר הַזֹּאת וּמִלֵּאתֶם חוּצוֹתֶיהָ חָלָל: לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה חַלְלֵיכֶם אֲשֶׁר שַׂמְתֶּם בְּתוֹכָהּ הֵמָּה הַבָּשָׂר וְהִיא הַסִּיר וְאֶתְכֶם הוֹצִיא מִתּוֹכָהּ: חֶרֶב יְרֵאתֶם וְחֶרֶב אָבִיא עֲלֵיכֶם נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה: וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתּוֹכָהּ וְנָתַתִּי אֶתְכֶם בְּיַד־זָרִים וְעָשִׂיתִי בָכֶם שְׁפָטִים: בַּחֶרֶב תִּפֹּלוּ עַל־גְּבוּל יִשְׂרָאֵל אֶשְׁפּוֹט אֶתְכֶם וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה: הִיא לֹא־תִהְיֶה לָכֶם לְסִיר וְאַתֶּם תִּהְיוּ בְתוֹכָהּ לְבָשָׂר אֶל־גְּבוּל יִשְׂרָאֵל אֶשְׁפֹּט אֶתְכֶם: וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר בְּחֻקַּי לֹא הֲלַכְתֶּם וּמִשְׁפָּטַי לֹא עֲשִׂיתֶם וּכְמִשְׁפְּטֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם עֲשִׂיתֶם:

אִינוּן בְּרִיָתָא דַחֲזִיתִי תְּחוֹת יְקַר אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל בִּנְהַר כְּבָר וִידַעִית אֲרֵי כְּרוּבַיָא אִינוּן: אַרְבַּע אַרְבַּע אַפִּין לְחַד וְאַרְבַּע גַּפִּין לְחַד וּדְמוּת יַד אֱנָשָׁא תְּחוֹת גַּפֵּיהוֹן: וּדְמוּת אַפֵּיהוֹן אִינוּן אַפַּיָא דִי חֲזֵיתִי עַל נְהַר כְּבַר חֶזְוֵיהוֹן וְאִינוּן בִּרְיָא לָקֳבֵיל אַפֵּיהָא אָזְלָא: וּנְטַלַת יָתִי רוּחָא וְאָעֵילַת יָתִי לִתְרַע בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ כַּדִּינְחָאָה דְפָתִיחַ לְמַדִּינְחָא וְהָא בְּמַעֲלָנָא דְתַרְעָא עַסְרִין וְחַמְשָׁא גַבְרִין וַחֲזֵית בֵּינֵיהוֹן יָת יַאֲזַנְיָה בַר עַזּוּר וְיָת פְּלַטְיָה בַר בְּנָיָה רַבְרְבֵי עַמָּא: וַאֲמַר לִי בַּר אָדָם אִלֵּין גַּבְרַיָא דִמְחַשְּׁבִין לְמִנַס וּדְמַלְּכִין מְלַךְ בִּישׁ בְּקַרְתָּא הָדָא: דְאָמְרִין לָא בְקָרִיב לְמִבְנֵי בָתִּין הִיא חֲשִׁיבָא לָנָא כְדוּדָא וַאֲנַחְנָא חֲשִׁיבִין בְּגַוַהּ כְּבִסְרָא דְבַשִּׁיל בְּגוֹ דוּדָא: בְּכֵן אִתְנַבֵּי עֲלֵיהוֹן אִתְנַבֵּי בַּר אָדָם: וּשְׁרַת עֲלַי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ וַאֲמַר לִי אֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ כֵּן אֲמַרְתּוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל וְדִי אַתּוּן מְהַרְהֲרִין וְדִסְלִיקַת עַל לִבְּכוֹן קֳדָמַי גְלַן: אַסְגֵּיתוּן קְטִילֵיכוֹן בְּקַרְתָּא הָדָא וּמְלֵיתוּן שׁוּקָהָא קְטִילִין: בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים קְטִילֵיכוֹן דְשַׁוִּיתוּן בְגַוַהּ אִינוּן כְּבִסְרָא וְהִיא כְדוּדָא וְיָתְכוֹן אַגְלֵי מִגַּוַהּ: מִן קֳדָם דְקָטְלִין בְּחַרְבָּא דְחֵילְתּוּן וְקָטְלִין בְּחַרְבָּא אַיְתֵי עֲלֵיכוֹן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים: וְאַגְלֵי יָתְכוֹן מִגַּוַהּ וְאֶמְסַר יָתְכוֹן בְּיַד נוּכְרָאִין וְאַעְבֵּיד בְּכוֹן פּוּרְעָנוּת דִינִין: בְּחַרְבָּא תִּתְקַטְלוּן עַל תְּחוּם אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל אִתְפְּרַע מִנְּכוֹן וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ: הִיא לָא תְהֵי לְכוֹן כְּדוּדָא בְּרַם אַתּוּן תְּהוֹן בְּגַוַהּ כְּבִסְרָא דְבַשִּׁיל בְּגוֹ דוּדָא עַל תְּחוּם אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל אִתְפְּרַע מִנְּכוֹן: וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ דִי בִקְיָמַי לָא הֲלַכְתּוּן וְדִינַי לָא עֲבַדְתּוּן וּבְנִימוּסֵי עַמְמַיָא דִי בְסַחְרָנֵיכוֹן עֲבַדְתּוּן:

ויעציו ושריו. וכל יועצי דכות': חוצתיה ג' כתיב בן בליש' וסי' אל תגידו בגת. וכל אתם חוצתיה. חגרו שק. וכל ירמיה דכות' חצות כתיב: יראתם ג' וסי' וחרבא דבשה נורא. ופי' בסדר בהעלתך:

רדק

היא החיה. מבואר הוא: ארבעה ארבעה פנים לאחד. לכל אחד כרוב מהכרובים ארבעה פנים וארבע כנפים: ודמות ידי אדם. ולכל אחד ידי אדם מתחת כנפיהם ומבואר הוא: ודמות פניהם. מראיהם: ואותם. ועצמם כמו ויראו שוטרי בני ישראל אותם ברע כלומר עצם הפנים ומראיהם היה כפני אשר ראיתי בנהר כבר: ותשא אותי. וכבר נשאה אותי והביאה אותי אל שער בית ה' הקדמוני למעלה זכר זה ויבא אותי אל חצר בית ה' הפנימית ושנה אותו הנה להודיע כי בהיותו שם אלה היו הע' שרי העם: ויאמר. והיועצי'. לפי שהיו שרים וגדולי העיר אמ' זה בהם כי בהם תלויה עצת העי' עצת דבר רע: האומרים לא בקרוב בנות בתים. לא בקרוב תהיה הגזרה שנתנבאו הנביאי' עלינו לפיכך לא נחוש לדבריו ונבנה בתים כי ירושלם היא הסיר ואנחנו הבשר כמו שהבשר לא יוציאוהו מתוך הקדרה עד שיתבשל כן אנחנו לא נצא מירו' ולא נגלה ממנה עד שיגיע זמנינו למות ונמות בה: בנות. מקור כמו ביום עשות אלהים: ותפול. כן אמרתם. אמת אמרתם במשל הזה אשר אתם מושלים אבל לא כדבריכם על עצמכ' ולא כאשר חשבתם כי מחשבותיכם אני ידעתים ידעתי שאתם חושבי' באמרכם המשל הזה שלא תגלו מתוך ירושלם אלא המשל יהיה כמו שאומ' כי חלליכם שהרביתם הם בשר והיא הסיר כי בתוך העיר שפכתם דם נקי ושמתם החללים בתוכה כבשר בתוך קלחת אבל לעצמיכם לא יהיה המשל כמו שחשבתם: ומעלות רוחכם אני ידעתיה. המחשבה העולה על רוחכם וקראה מעלה ולרבות מעלות ופי' ידעתיה כל אחת ואחת מהמעלות: הרביתם. והנה הולך ומפרש המשל: לכן. הוציא מתוכה. מקור במקום הוציא כלומר גזרתי להוציא אתכם מתוכה לא כאשר חשבתם שתהיו בתוכה עד מותכם ולא תגלו ממנה: חרב יראתם. בצדקי' מן ולא יראו אלהים והם יראו חרב מלך בבל ושלחו למצרים לעזרה כמו שכתוב בצדקיהו וימרד בו לשלח מלאכיו מצרים לתת לו סוסי' ועם רב: וחרב אביא עליכם. אותו חרב שיראתם ממנו אותו אביא עליכם ולא יכיל אתכם מלך מצרים: והוצאתי אתכם מתוכה. לא כאשר חשבת' שתהיו בתוכה עד יום מותכם: בחרב תפולו. על גבול ישראל עם צדקיהו והוא ברבלתה בארץ חמת כמו שאמר וגם את כל שרי יהוד' שחט ברבלתה וחמת גבול ישראל כמו שאמ' מלבוא חמת ועד נחל מצרים: היא לא תהיה לכם לסיר כמו שחשבתם שלא תצאו מתוכ': ואתם תהיו בתוכ' לבשר. אבל לא בתוכה תמותו כי אל גבול ישר' אשפוט אתכם ותהיו כבשר שמבשלים אותו והוא נמק בתוכו כמו שאמר וכבשר בתוך קלחת ושם בגבול ישראל יגיע זמן בשולכם וכן תרגם יונתן היא לא תהא לכון כדודא ברם אתון תהון בגוה כבסרא דבשיל בגו דודא: וידעתם. אז בהגיע משפטכם תדעו כי אני ה' כי כמו שגזרתי עליכם כן יגיע אליכם: וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם עשיתם. לעבוד אלהים אחרים כמו שהם עובדים ולשפוך דם נקי כמו שהם שופכים:

ויהי

ויהי כהנבאי ופלטיהו בן בניה מת ואפל על פני ואזעק קול גדול ואמר אהה אדני יהוה כלה אתה עשה את שארית ישראל׃

ויהי דבר יהוה אלי לאמר׃ בן אדם אחיך אחיך אנשי גאלתך וכל בית ישראל כלה אשר אמרו להם ישבי ירושלם רחקו מעל יהוה לנו היא נתנה הארץ למורשה׃ לכן אמר כה אמר אדני יהוה כי הרחקתים בגוים וכי הפיצותים בארצות ואהי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם׃ לכן אמר כה אמר אדני יהוה וקבצתי אתכם מן העמים ואספתי אתכם מן הארצות אשר נפצותם בהם ונתתי לכם את אדמת ישראל׃ ובאו שמה והסירו את כל שקוציה ואת כל תועבתיה ממנה׃ ונתתי להם לב אחד ורוח חדשה אתן בקרבכם והסרתי לב האבן מבשרם ונתתי להם לב בשר׃ למען בחקתי ילכו ואת משפטי ישמרו ועשו אתם והיו לי לעם ואני אהיה להם לאלהים׃ ואל לב שקוציהם ותועבותיהם לבם הלך דרכם בראשם נתתי נאם אדני יהוה׃ וישאו הכרובים את כנפיהם והאופנים לעמתם וכבוד אלהי ישראל עליהם מלמעלה׃ ויעל כבוד יהוה מעל תוך העיר ויעמד על ההר אשר מקדם לעיר׃ ורוח נשאתני ותבאני כשדימה אל הגולה במראה ברוח אלהים ויעל מעלי המראה אשר ראיתי׃ ואדבר אל הגולה את כל דברי יהוה אשר הראני׃

יב ויהי דבר יהוה אלי לאמר׃

והוה באיתנביותי ופלטיה בר בניה מית ואישתטחית על אפי וצווחית בקל רב ואמרית קביל בעותי יי אלהים גמירא את עביד עם שארא דישראל׃ והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר׃ בר אדם אחך אחך אנש קריבך וכל בית ישראל כולהון דאמרין להון יתבי ירושלם אתרחקו מדחלתא דיי דילנא היא איתיהיבת ארעא למירתה׃ בכן כדנן אמר יי אלהים ארי ארחיקתינון לביני עממיא וארי בדרתינון במדינתא ויהבית להון בתי כנישתא תנינין לבית מקדשי ואינון כזעיר במדינת דאיתגליאו לתמן׃ בכן אימר כדנן אמר יי אלהים ואקריב יתכון מן ביני עממיא ואכניש יתכון מן מדינתא דאיתבדרתון בהין ואיתן לכון ית ארעא דישראל׃ ויעלון לתמן ויעדון ית כל שיקוצהא וית כל תועיבתא מינה׃ ואיתן להון לב דחיל ורוח דחילא איתן במעיהון ואתבר ליבא דרשיעא דהוא תקיף כאבנא מביסרהון ואיתן להון לב דחיל קדמי למיעבד רעותי׃ בדיל דבקימי יהכון וית דיני יטרון ויעבדון יתהון ויהון קדמי לעם ואנא אהוי להון לאלה׃ בתר פולחן שיקוציהון ותועבתהון לבהון טעי פורענות אורחיהון ברישיהון יהבית אמר יי אלהים׃ ונטלו כרוביא ית גפיהון וגלגליא לקיבליהון ויקר אלהא דישראל עליהון מלעילא׃ ואיסתלק יקרא דיי מן גו קרתא ושרא על טור זיתא דמדנח לקרתא׃ ורוח נטלתני ואובילתני למדינת ארעא כסדאי לות בני גלותא בחזוא ברוח נבואה דישרת עלי מן קדם יי ואסתלק מני חיזוא דחזיתי׃ ואיתנביתי לבני גלותא ית כל פתגמיא דיי דאחזיני׃

רש״י

אחיך אחיך. גלות שמרון וגלות יכניה וכל בית ישראל שהלכו בגולה׃ אשר אמרו להם. אשר אמרו עליהם יושבי ירושלם שלא גלו עם יכניה שהמליך עליהם נבוכד נצר את צדקיהו ועתה הם משחקים על אחיך שגלו ואומרים עליהם רחקו מעל ה׳׃ למקדש מעט. לבתי כנישתא דאינון יתבין תנינין לבי מקדשא׃ לב בשר. לב רך ונוח ליכנע׃ ואל לב שקוציהם וגו׳. ואותם אשר לב שקוץ ותועבה לבם הולך שנשארו בירושלים שלא גלו וטועים בע״ז ושקוצים׃ דרכם בראשם נתתי. שהוציא עליהם חרב ושבי וילכו בגולה׃ וישאו הכרובים. לאחר שגמר דבריו אלי נסתלק׃ על ההר אשר מקדם לעיר. הוא הר הזיתים שהוא במזרחו של העיר וזה מסע שלישית׃ במראה ברוח אלהים. כדמה לי כאילו עכשיו הוא מחזירני מירושלים לבבל׃ כלי

רד״ק

ויהי כהנבאי. בנבואה כאשר הייתי מתנבא ראיתי שמת פלטיהו בן בניהו׃ כלה אתה עושה. דרך שאלה ואף על פי שאין בו ה״א השאלה כמו הרדוף אחרי הגדוד הזה האשיגנו ... זה בני עמו והדומים להם ומה שנבהל על מיתתו שראה מיתתו פתאום והוא היה רשע לפי שראה שהיה שר העם חרד למיתתו אמר כי אולי יעשה תשובה והאל לא ענה לשאלתו ולא השיבו על זה אלא שם זה ... לא ענה לבעיקתו דבר׃ ויהי. בן אדם אחיך אחיך אנשי גאלתך. אמר שלשה פעמים לגלות בני גד ובני ראובן ולגלות שמרון ולגלות יהויכין וחזר וכללם וכל בית ישר׳ כלה. וסמך ענין זה למה שהיו אומ׳ בנות בתים היא הסיר ולאכלו הבשר שהיו חושבים שיהיו לעולם בתוכה והיו חושבי׳ ואומ׳ לנגד אותם שגלו׃ רחקו מעל ה׳. אותם שגלית רחקו מעל ה׳ כלומר מעל אדמת ה׳ שהיא אדמת הקדש כי לנו היא נתנה הארץ למורשה לא לכם שגליתם ממנה׃ רחקו. צווי פ״א הפעל פתוח כמו ומשכו ושחטו הפסח ואח׳ היה ואחר כן אמר הארץ הכנוי קודם הידיעה כמו ותראהו את הילד והדומים לו׃ לכן. כי הרחקתים בגוים. ואף על פי כן לא עזבתים אלא הייתי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם כלומר אם רחקו ממקדש ה׳ שהוא מקדש גדול שם בארצנו אני אהיה להם למקדש מעט כלומר בבתי כנסיו׳ שהם נועדים שם להתפלל אלי אני עמהם ושומע קולם ומצילם מיד אויביה׳ שלא יעשה בהם כלה ועוד אני עתיד לקבץ אותם כמו שאמר בסמוך וקבצתי אתכם׃ למקדש מעט. פתח כי הוא סמוך למלת מעט כי מעט אינו תאר אלא שם כן מצאתיהו בקבלת ספרים מדויקים ובקבלת מצאתי קמץ אם כן מעט יהיה תאר ויונתן תרגם ויהבית להון בתי כ כנישתא וגו׳ כשמעו׃ לכן. אמר כנגד עשרת השבטים שגלו תחילה׃ וקבצתי אתכם. על גלות השבטים אמר זאת הנבואה לא על גלות בבל כי לאות׳ שהיו מבזים יושבי ירושלם בשר קבוץ גלותם ועוד שאמר מן העמים מן הארצות ועוד שאמר ונתתי להם לב חדש ורוח חדשה ולא היה כן לעולי בבל׃ ובאו שמה. נחלקה המלה בטרחא וכן ויבא נח ואיכון עשרה בטעמא׃ את כל שקוציה. השקוצים והתועבות שעשו בהם הגוים והם שקוצי אדום כי בידם תהיה בבא הגאולה וימצאו ה השקוצים בה והיא שוחת כי עליו כאמר גם כן ולתת שקוץ משומם׃ ונתתי להם לב אחד. שיהי׳ להם לב אחד ליראה את ה׳ לא יהיה עוד לבם פונה אל התועבות אלא לבם יהיה מיוחד לאל לבדו ויונתן תרגם לב דחיל׃ לב האבן. חזק כאבן מלקבל תוכחות מוסר׃ לב בשר. כי הבשר הוא רך ויהיה לבם רך לקבל המוסר ותרגם יונתן ואתבר לבא דרשיעא דהוא תקיף כאבנא וגו׳ כשמעו׃ למען. מבואר הוא׃ ואל לב שקוציהם. ואל אם הם בירושלם עתה שהולך לבם ללב שקוציהם ותועבותיהם דרכם בראשם נתתי כלו׳ אשיב גמולם בראשם ופי׳ לב שקוציה׳ כאילו לבם הולך לשני לבבות כמו שאמר אליהו לעובדי הבעל עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפי׳ והנה לבם חלוק והולך הרצון אחר שקוציהם יותר׃ וישאו. כבר פירשנו הענין׃ ויעל. כי משער בית ה׳ כשע׳ אל תוך העיר ושם לא נזכר ומעל תוך העיר עלה ועמד על ההר אשר מקדם לעיר והנה הוא מסלק מן העיר וסב לו אל מקומו השמים ופי׳ מעל תוך כי למעלה מהארץ ראה אותו כמו שאמר וירומו מן הארץ לעיני והזה ההר הוא הר הזיתים שהוא למזרח העיר וכן תרגם יונתן ושרא על טור זיתיא׃ ורוח נשאתני. במראה ברוח אלהים. להודיע כי ההליכה לירושלם והשיבה לבבל לא היה ממש אלא במראה ברוח אלהים נראה לי כן׃ ויעל מעלי. המראה אשר ראיתי. אז עלתה מעלי רוח הנבואה ונתן לי רשות לדבר וזהו שאמר למעלה ובדברי אותך אפתח את פיך וגומ׳׃ ואדבר. אשר הראני. בשגול ההא ולית כוותיה ומה שאמר את כל דבר ה׳ דבר המגלה ובאו אל הגולה תל אביב ושבתי שם משמים ובאתו אל הבקעה ויקחתו לבבה ושכיבתו על צדו ודבר העבותים ודבר חטין ושעורים וחרב חדה ודברי התוכחה ובואו לירושלם ושובו לבבל הכל אמר להם וזהו את כל דברי ה׳ אשר הראני׃ ויהי

מסורה

ואפל חד מן ו׳ זוגין מן כ״ב בסיפ׳ קדמא נסיב אות וחס׳ מלה ותניין חסר אות ונסיב יתיר מלה וסימ׳ ואתו את ה׳ אלהיך תירא ואתו תעבד ובשמו תשבע. אתו את ה׳ אלהיך תירא אתו תעבד ובו תדבק ובשמו תשבע. שנים על פי שנים עדים או שלשה עדים. שני על פי שני עדים או על פי שלשה עדים. ולא אבו אשר

אמר זאת המנוחה. לא אבו. כי עם מרי הוא בנים לא אבו שמוע תורת ה׳. ואפלה ויהי בהכות ואזעק ואמ׳. ואפל ויהי כהנבאי ופלטיהו בן בניה ואזעק קול גדול ואמ׳. וירפאו את שבר עמי. וירפו את שבר בת עמי. והנשאו מי זה מלך הכבוד. ושאו מי הוא זה מלך הכבוד. וחד חלוף קדמא חסר אות ויתיר מלה ותניין יתיר אות וחס׳ מלה. וסימ׳ בך בחר כי עם קדוש אתה. ובך בחר כי עם קדוש אתה׃

כלי גולה · כלי לשתות ומקידה קטנה ללוש בה חררה אות לבית ישראל שבירושלים שיצאו כן ולא יצטרכו ללוש בכך בגומא על גבי קרקע והחכמים כבשים בתוכה והם לא שמשו לו והוצרכו לכך והוא הכתוב בספר קינות ויגרס בחצץ שני בחדרם קומת: וגלה יומם · מיום אל יום שנים שלשה ימים נהוג בעצמך כאדם המכין [illegible]

רדק: ויהי דבר · בן אדם · עינים להם לראות ולא ראו · שהרי ראו שגלו הם ואלו לא ראו ולא שמעו דברי תוכחותיך ואלו לא שמעו שרי מחזיקים ידי הנשארים בירוש' שהיו שולחים להם נביאיה וקסמיה כי לא יגלו הנשארים ושמעיה הנחלמי ששלח ספרים אל כל העם אשר בירוש' להבטיחם על שקר: ואתה בן אדם עשה לך · יתקן לך כלי גולה והם מקל ותרמיל וכוס וכד וקערה ותעשה זה לאות שכן יגלו יושבי ירושלם ותעשה זאת לעיני בני הגולה שמבטיחים על שקר יושבי ירושלם כי לא גלו [illegible]

ולא ראו ב' וסימ' ושמתי כהם אות · בן אדם בתוך בית המרי : עשה לך ז' וסימ' בסדר בהעלתך : בעלטה ג' ובענין וסימ' לעיניהם על כתף תשא · ובערב חתרתי לי בקיר ביד · והנשיא אשר בתוכם אל כתף ישא : ובערב ד' בקרי וסי' ובערב יהיה על המשכן כמראה אש · ובערב תאכל כי יתן בקר · ובערב חתרתי לי בקיר ·

בן אדם בתוך בית המרי אתה ישב אשר עינים להם לראות ולא ראו אזנים להם לשמע ולא שמעו כי בית מרי הם: ואתה בן אדם עשה לך כלי גולה וגלה יומם לעיניהם וגלית ממקומך אל מקום אחר לעיניהם אולי יראו כי בית מרי המה: והוצאת כליך ככלי גולה יומם לעיניהם ואתה תצא בערב לעיניהם כמוצאי גולה: לעיניהם חתר לך בקיר והוצאת בו: לעיניהם על כתף תשא בעלטה תוציא פניך תכסה ולא תראה את הארץ כי מופת נתתיך לבית ישראל: ואעש כן כאשר צויתי כלי הוצאתי ככלי גולה יומם ובערב חתרתי לי בקיר ביד בעלטה הוצאתי על כתף נשאתי לעיניהם: ויהי דבר יהוה אלי בבקר לאמר: בן אדם הלא אמרו אליך בית ישראל בית המרי מה אתה עשה: אמר אליהם כה אמר אדני יהוה הנשיא המשא הזה בירושלם וכל בית ישראל אשר המה בתוכם: אמר אני מופתכם כאשר עשיתי כן יעשה להם בגולה בשבי ילכו: והנשיא אשר בתוכם אל כתף ישא בעלטה ויצא בקיר יחתרו להוציא בו פניו יכסה יען אשר לא יראה לעין הוא את הארץ: ופרשתי את רשתי עליו ונתפש במצודתי והבאתי אתו בבלה ארץ כשדים ואותה לא יראה ושם ימות:

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: בר אדם בגו עמא סרבנא את יתיב די עינין להון למחזי ולא חזן ואודנין להון למשמע ולא שמעין ארי עם סרבן אינון: ואת בר אדם אתקין לך מני גלותא וגלי בימם לעיניהון ותגלי מאתרך לאתר אוחרן לעיניהון מאים יתהלון ארי עם סרבן אינון: ותפיק מנך כמני גלותא בימם לעיניהון ואת תפוק ברמשא לעיניהון כמפקני גלותא: לעיניהון חתר לך בכותלא ותיפוק ביה: לעיניהון על כתפא תטול בקבלא תיפוק אפך תכסי ולא תחזי ית ארעא ארי את יהביתך לבית ישראל: ועבדית כן כמא דאתפקידית מני אפיקית כמני גלותא בימם וברמשא איתחתרית לי בכותלא ביד בקבלא נפקית על כתפא נטלית לעיניהון: והות פיתגם נבואה מן קדם יי עימי בצפרא למימר: בר אדם הלא אם יימרון לך בית ישראל עמא סרבנא מא את עביד: אימר להון כדנן אמר יי אלהים על רבא מטל נבואתא הדא בירושלם וכל בית ישראל דאינון ביניהון: אימר אנא אתכון כמא דעבדית כן יתעביד להון בגלותא בשביא יהכון: ורבא דביניהון על כתפא יטול בקבלא יפוק בכותלא יחתרון לאפקותיה ביה אפוהי יכסי חלף דחב הוא ולא יחזי ית ארעא: ואפרוס ית מצדתי עלוהי ויתאחד בסריגתי ואגלי יתיה לבבל למדינת ארעא כסדאי ויתה לא יחזי ותמן ימות:

ומקטרים ליי עולות בבקר ובערב : הלא ח' חס' כספרא וסימ' הלא אמרו אליך · הלא כנעת כה רוח הקדים · [illegible]

[illegible]

וכל אשר סביבותיו עזרה · בה"א כמו אהלה · ופי' סביבותיו אותם שהיו עומדים סביבות צדקיהו שהיו לעזור לו שלא לנפול אל הכשדים והיו רוצים להלחם כגבורים ושוברים על דברי הנביא שאמר לצדקיהו אם יצא תצא אל שרי מלך בבל וחיתה נפשך ואמר והביאו את צואריכם בעול מלך בבל ועבדו אותו ועמו וחיו: וכל אגפיו · בני חילו וכן אתה וכל אגפיך ות"י משיריתיה · ואדוני אבי ז"ל פירש אגפיו אגפיך הא"לף נוספת והוא מתרגם כנפי' גפין והחיילות יקראו כנפים כמו שכתוב והיה מוטות כנפיו מלא רחב ארצך: אזרה לכל רוח · שאהי הלכו מהם למצרים עם יוחנן וכן ברחו מה' באשר ארצו וחרב אריק אחריהם כמו שאמר להם ירמיהו הנביא והית' החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם · וידעו · אז בהתקיים הנבואה להם ידעו כי אני יי': ויספרו זה לזה בגוים אשר באו שם את כל תועבותם שעשו · כי בשוכבם בא להם כל זה כמו שדבר יי' על ידי נביאיו ואז ידעו כי אני יי': והותרתי · מבואר הוא: ויהי · בן אדם לחמך ברעש תאכל · ברעש הגוף ובריתת · וכן ברעד תנועת הריתת כמו וירגז המלך: ואמרת אל עם הארץ · הם בני הגולה: אל אדמת ישראל · כמו על · כלומר ליושבי ירושלם וליושבי על אדמת ישראל: למען תשם ארצה · שרשו ישם וכן והבמות תשמנה וכנוי ארצה לירושלם: ממלואה · מהמלוי שהיה בה מעם ומכנסי': והערים · מבואר הוא רוצה לומר הערים המשלאים את ירושלם והם כרכים ופירים אחרי' הסמוכים לה הבאי' לשם לדין ולמלך: ויהי · בן אדם · לכם · על דרך שאמר למשה רבינו עד אנה מאנתם לשמו' מצותי או אמ' לנביא שיאמר לישרא' מה המשל הזה לכם על אדמת ישרא' שאתם אומרים שלא תחרב ועוד שאתם אומרים יארכו ימים ואבד כל חזון זה שהנביאים אומרים לנו בשם יי' אלהי' אמת כי תחרב הארץ ונגלה ממנה יארכו ימי החזון שהם מתנבאים כמו שהיו אומרים לא בקרוב בנות בתים: ואבד כל חזון · פירושו יאבד הדבר הבא בפי הנביאים האומרים חזון כי למרחוק הם מתנבאים וכן כך שיארכו הימי' ואבד כל חזון שלא יתקיים כי מתוך אריכות דברי הנביאים לא יתקיימו דבריהם אבל נכון כעמוד על הארץ תמיד והנה היה הם מתכוונים בזה המשל להכעיס השם יתברך כי הם היו יודעים באמת שסופם לגלות מן הארץ כשיעמדו ע"ז וגזל ושפיכו דמי' רק

וכל אגפיו · שריו ומנחם פותר בו לשון כנפים: אזרה לכל רוח · אלו הם יוחנן בן קרח ושרי החיילים שגלו למצרים ושם השיגתם חרבו של נבוכדנצר כשהחריב את מצרים: למען יספרו את כל תועבותיהם · ויאמרו בעונינו לקינו כי כזאת וכזאת עשינו והודיע כי לא על חנם כיליתים:

אריך ד' וסימ' נמסר בסדר בשלח: תועבותיהם ג' מל' וסימ' ושלמתי ראשונה משנה עונם · ואל לב שקוציהם · והותרתי מהם אנשי מספר: אל אדמת ואל אדמת ה' בסיפרא וסימ' ואמרת אל עם הארץ · וברותי מכם המורדים והפושעים: והיתה ידי אל הנביאים · כהביאי אתכם אל אדמת ישראל · והטף אל מקדשים · יען

וְכֹל אֲשֶׁר סְבִיבֹתָיו עֶזְרֹה וְכָל־אֲגַפָּיו אֱזָרֶה לְכָל־רוּחַ וְחֶרֶב אָרִיק אַחֲרֵיהֶם: וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה בַּהֲפִיצִי אוֹתָם בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִי אוֹתָם בָּאֲרָצוֹת: וְהוֹתַרְתִּי מֵהֶם אַנְשֵׁי מִסְפָּר מֵחֶרֶב מֵרָעָב וּמִדָּבֶר לְמַעַן יְסַפְּרוּ אֶת־כָּל־תּוֹעֲבוֹתֵיהֶם בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה:

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: בֶּן־אָדָם לַחְמְךָ בְּרַעַשׁ תֹּאכֵל וּמֵימֶיךָ בְּרָגְזָה וּבִדְאָגָה תִּשְׁתֶּה: וְאָמַרְתָּ אֶל־עַם הָאָרֶץ כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לְיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַ͏ִם אֶל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לַחְמָם בִּדְאָגָה יֹאכֵלוּ וּמֵימֵיהֶם בְּשִׁמָּמוֹן יִשְׁתּוּ לְמַעַן תֵּשַׁם אַרְצָהּ מִמְּלֹאָהּ מֵחֲמַס כָּל־הַיֹּשְׁבִים בָּהּ: וְהֶעָרִים הַנּוֹשָׁבוֹת תֶּחֱרַבְנָה וְהָאָרֶץ שְׁמָמָה תִהְיֶה וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה:

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: בֶּן־אָדָם מָה־הַמָּשָׁל הַזֶּה לָכֶם עַל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יַאַרְכוּ הַיָּמִים וְאָבַד כָּל־חָזוֹן: לָכֵן אֱמֹר אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִשְׁבַּתִּי אֶת־הַמָּשָׁל הַזֶּה וְלֹא־יִמְשְׁלוּ אֹתוֹ עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כִּי אִם־דַּבֵּר אֲלֵיהֶם קָרְבוּ הַיָּמִים וּדְבַר כָּל־חָזוֹן: כִּי לֹא יִהְיֶה עוֹד כָּל־חֲזוֹן שָׁוְא וּמִקְסַם חָלָק בְּתוֹךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל: כִּי אֲנִי יְהוָה אֲדַבֵּר אֵת אֲשֶׁר אֲדַבֵּר דָּבָר וְיֵעָשֶׂה לֹא תִמָּשֵׁךְ עוֹד כִּי בִימֵיכֶם בֵּית הַמֶּרִי אֲדַבֵּר דָּבָר וַעֲשִׂיתִיו נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה:

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: בֶּן־אָדָם הִנֵּה בֵית־יִשְׂרָאֵל אֹמְרִים הֶחָזוֹן אֲשֶׁר־הוּא חֹזֶה לְיָמִים רַבִּים וּלְעִתִּים רְחוֹקוֹת הוּא נִבָּא:

וְכֹל דִּי בִסְחַרְנוּהִי סַעֲדוֹהִי וְכָל מַשִּׁירְיָתֵיהּ אֲבַדַּר לְכָל רוּחָא וּדְקָטְלִין בְּחַרְבָּא אֲגָרֵי בָתְרֵיהוֹן: וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ כַּד אַגְלֵי יָתְהוֹן לְבֵינֵי עַמְמַיָא וְאֲבַדַּר יָתְהוֹן בְּמְדִינָתָא: וְאַשְׁאַר מִנְהוֹן גַּבְרִין דְּמִנְיָן מִחַרְבָּא מִכַּפְנָא וּמִמּוֹתָנָא בְּדִיל דִּישְׁתָּעוּן יָת כָּל תּוֹעֲבָתְהוֹן בְּעַמְמַיָא דְּאִתְגְּלִיאוּ לְתַמָּן וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ:

וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר: בַּר אָדָם מֵיכְלָךְ בְּזִיעַ תֵּיכוּל וּמִשְׁתְּךָ בְּצַעַר וּבְאִישְׁתְּמָמוּ תִּשְׁתֵּי: וְתֵימַר לְעַמָּא דְאַרְעָא כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם עַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל מֵיכַלְהוֹן בְּזִיעַ יֵיכְלוּן וּמִשְׁתְּהוֹן בְּאִשְׁתְּמָמוּ יִשְׁתּוּן בְּדִיל דְּתִיצְדֵּי אַרְעָא מִמְּלוֹאַהּ מֵחֲטוֹף כָּל דְּיָתְבִין בַּהּ: וְקִרְוַיָא דְּיָתְבָן יֶחֶרְבָן וְאַרְעָא לְצָדוּ תְּהֵי וְתִדְּעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ:

וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר: בַּר אָדָם מָא מַתְלָא הָדֵין לְכוֹן עַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר יוֹרְכוּן יוֹמַיָא וּתְבַטֵּיל כָּל נְבוּאָה: בְּכֵן אֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אֲבַטֵּיל יָת מַתְלָא הָדֵין וְלָא יִמְתְּלוּן יָתֵיהּ עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל אֱלָהֵן אִתְנַבֵּי לְהוֹן אִתְקְרִיבוּ יוֹמַיָא וּפִתְגַם כָּל נְבוּאָה: אֲרֵי לָא תְהֵי עוֹד כָּל נְבוּאַת שְׁקַר וְכָזֵב כַּדְבִין בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֲמַלֵּיל יָת דַּאֲמַלֵּיל פִּתְגָמָא וְיִתְקַיַּים וְלָא יִבְטַל עוֹד אֲרֵי בְּיוֹמֵיכוֹן עַמָּא סָרְבָנָא אֲמַלֵּיל פִּתְגָמָא וַאֲקַיְמִינֵיהּ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים:

וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר: בַּר אָדָם הָא בֵּית יִשְׂרָאֵל אָמְרִין אוּלְפַן דְּהוּא מַלֵּיף לְיוֹמִין סַגִּיאִין וּלְעִידָּן רָחִיק הוּא מִתְנַבֵּי:

אפ"ד דרוי בלע"ז · ממולאה · מעושרה: מחמס כל היושבים בה: בעון חמס יושביה: הנושבות · ליים אבי"ואם בלע"ז: מה המשל הזה · למה אתם מושלים כן תמיד בפיכם למשול דבר זה: יארכו הימים · ולא תבא הפורענות ומשך כך ואבד החזון הנבואה שהנביאים נבאים לנו ויתקיימו: לא יהיה עוד חזון שוא · לא יוכלו עוד נביאי השקר להבטיח אתכם על שקר כי מהרה אקרי' את דברי נביאי האמת לבוא: ומקסם חלק · דבמ"לא בלע"ז: קסם של חלקלקות: תמשך · סר"א לונג"א בלע"ז: ליהיט רבם · הנבואה לא תתקיים אלא לזמן מרובה: הנבאים

מסרה
אמרך האח · ותשמח בכל שאטך בנפש · הנה אני פותחאת קברותיכם: חלק ב' קמצ' בקרא' וסימ' הן עשו אחי איש שעיר · כי לא יהיה כל חזון שוא · ופה חלק יעשה ברזה · וחד וחלק משמן חכה · התמשך עוד כי בימיכם בית המרי · כה אמ' אדני יי' לא תמשך:

שהיו מתחזקים בדברי נביאי השקר האומרים להם שלא יהיה לכם · וקרא הדבר הזה משל ואף על פי שהוא מליצה לפי שהיה הדבר הזה בפיהם תמיד כמשל הנמשל בפי האדם תמיד: יארכו · מן הקל בפעלם יעמדו למשפט: לכן אמר · מבואר הוא: כי לא יהיה עוד כל חזון שוא · כי לא כנבואתי כנבואת נביאיכם שאומרים דבר ולא יבא כי דברי יתקיים ובהתקיים דברי שתחרב הארץ יתבטלו דברי נביאי השקר והם גם כן ימותו ולא יהיה עוד בתוך בית ישראל חזון שוא: ומקסם חלק · ומקסם פתח ואף על פי שאינו סמוך כי חלק שם תאר ואילו היה שם היה הסמיכות נכון כמו חזון שוא אבל אם חלק שם תאר כמו ואנכי איש חלק לא יהיה מקסם סמוך ואם הוא פתח הנה מצאנו כמוהו משפט אחד יהיה לכם ולמשמרותם ויהי המלבר ואפשר שיהיה מקסם סמוך ויהיה חלק תאר לאיש הדובר חלקות והוא נביא השקר · ומקסם ענין כולל מלאכה שעשו אותה לדעת העתידות: בתוך בית ישראל כן הוא · והספרים שכתוב בתוך בני ישראל טעות הוא כי כן היא המסרה כל קריאה בתוך בני ישראל בר מן דין בתוך בית ישראל: כי אני · אין דברי כדברי החוזים שוא כי מה שאני מדבר על ידי נביאי יהיה ויעשה וזו הגזרה שדברתי עליכם לא תמשך עוד לדבר דבר · אותו דבר שאדבר יעשה: תמשך · לשון נקבה על הגזרה כי הדבר ההוא גזרה נגזרת תהא: ועשיתיו · תחילה אמר ויעשה ואחר כך ועשיתיו שלא תאמר יעשה הדבר דרך מקרה אלא אני אעשה הדבר כמו שדברתי אותו טרם בואו: ויהי · עוד שנה הענין הזה לחזק הענין כי על כל פנים תבא הגזרה בקרוב ומבואר הוא: ויהי

ויהי. בן אדם הנבאים בקרן הבית ולית כותיה: לנביאי מלבם. הסמיכות בא על אות השמות כמו גמולי מחלב והדומים להם ופירושו כי מלבם אומרים הנבואה לא קראו אותה כמו שאמר ולבלתי ראו: כה אמר. הנבלי. האנשים פתותים ונבזים כמו כאחד הנבלים כאחת הנבלות ותרגם יונתן כאחד מן שטיא ותרגם זה גם כן דמשתטן: אחר רוחם. אחר רצונם: כשועלים בחרבות. כמו השועלים הנכנסים במקום הנפרץ בגדר הכרם ומשחיתים הכרמים כן היו נביאיך כמו שאמר שועלים קטנים מחבלים כרמים והפרץ נקרא חרבה כי חרב הוא מקום הפרץ באמרו בפרצות וישראל נקראו כרם והנה נביאי השקר שהם שועלים נכנסים דרך הפרץ להשחית הכרם והפרץ הוא משל לקטני אמנה שבהם שמיפים להם נביאי השקר דבריהם ונפתי' להם והם סומכי' ידיהם שישמעו להם גם כן ה האחרים ומשחיתים כרם יי' צ צבאות. ואמר נביאיך כלומר נביאיך הם ולא נביאי יי': לא עליתם בפרצות ותגדרו גדר. אמר כנגד שרי ישראל וגדוליו שהיה כח בידם למחות בהם אמר לא עליתם באותם פרצות לעמוד כנגד השועלים שלא יכנסו לגדם ולהכות בהם ולכלותם וכן לא גדרתם גדר ולא בניתם אותם ה הפרצות בתשובה ומעשים טובי' לשמור על בית ישראל: לעמוד במלחמה ביום יי'. כלומר ביום אף יי' ועברתו וכן תרגם יונתן ביום רוגזא דיי' כי אם עשית' כן מעשיכ' היו עומדי' לכם במלחמ' ולא היתה שולטת בכם יד אויביכ': חזו שוא וקסם כזב. פי' וקסם כזב קסמו או אמרו כי נביאי השקר היו דבריהם על שני פנים היו יודעים דברי קסמים להגיד העתידות ולפעמים היו באים ד דבריהם כמו שאמר מודיעים לחדשי' מאשר יבאו עליך מאשר ולא כל אשר לפיכך היו נפתים לדבריהם והיו אומרים גם כן כי דבר יי' היה להם בחזון והוא חזון שוא שאומר שחזו והחזון היה שוא והקסם כזב: ויחלו לקיים דבר. מיחלים ישראל לקיים דבריהם והיא תוחלת כ כוזבת: הלא. אמר כנגד הנביאים: ואומרים. ואתם אומרים: לכן הנני אליכם. כמו ונתתי אני את פני באיש ההוא ויונתן תרגם הא אנא שלח רוגזי עליכון: והיתה ידי אל הנביאים. כמו על: בסוד עמי לא יהיו ובכתב עמי ישראל לא יכתבו. פירושו כתרגומו ברז טב דגניז לעמי לא יהון ובכתב חיי עלמא דכתיב לצדיקי בית ישראל לא יתכתבון: ואל אדמת ישר' לא יבאו. בשוב גלות בבל: יען וביען. הכפל לחזק הענין וכן יען וביען במשפטי מאסו ותרגם יונתן חלף דאיתנביאו שקר וחלף דאטעיאו ית עמי: והטעו את עמי. זה לבדו בט"ת במקו' כי במקו' ישתמשו בענין זה בתי"ו תעה לבבי כי רוח זנונים התעה וכן כלם בתי"ו אבל במס' ויתלמו כשתמשו בענין הזה בט"ת

ששבר לפני התיבה וטעה והטעו את בעל הבית ואולתם רבים וכן שמושם בענין הזה בט"ת והטי"ת והתי"ו ממוצא אחד הם ויבא זה במקום זה: והוא בונה חיץ והנם טחים אותו תפל. נביא השקר בהבטיחו על שקר דומה למי שבנה חיץ והיא מחיצה גרועה והוא משל שהם אומרים לבנות ירושלם בנין קיים לאמר שלום ואין שלום הנה הבנין תפל וישראל המקבלים דבריהם דומים לטחי החיץ בחומר טפל וגרוע שאין לו קיימה כמו היאכל תפל מבלי מלח לפי שהוא דבר שאין לו טעם ואדוני אבי ז"ל פי' תפל לבנים שאינם שרופים ובנין שעושין מהם כשבא הגשם עליו יפול ויונתן תרגם וטעע ליה טין פטיר דלא תבן ויש לפרש והנם טחים אותו תפל על נביאי השקר עצמם שבונים החיץ ואחר כן טחין אותו כלומר שמיפים דבריהם בדברי חלקות כבונה בית וטח אותו ליפותו וכן אמר למטה בפרשה את הקיר לא מטוהרים היא ונביאיה טחו להם תפל: אמר אל טחי תפל ויפל. הבונים בכלל ויונתן תרגם אימר לדבני מחיצה וטעיע ליה טין פטיר דלא תבן כפיל הוא' ויפול. הוי"ו כפ"א רפה בלשון ישמעאל כוא"ו ושאר חבריהם את עניה והדומים לו כלומר יפול זה הבנין ואפילו יהיה חזק כמחשבותיכם כי יהיה גשם שוטף שיפילנו: היה. עבר במקום עתיד: ואתנה אבני אלגביש תפלנה. כנגד אבני הברד ידבר ואומר להם תפלנה הבנין הזה וכן תהיה רוח סערות שתבקע אותו והגשם והאבנים והרוח משל לאויבים המזיקים: ואתנה. כמו ואתן הה"א נוספת כמו ואתנה ויונתן תרגם ואתנה כמו ואתן אבני אלגביש יחתן ובמקצת נוסחאות כתיב ואת אבני אגביש ואבני אלגביש הם אבני ברד גדולות ויקראו אגבים אלגבים מלה אחת במקצת הספרים ובקצתם שתי מלות ויש מפרשים במלה אחת ענין שתי מלות דומות אל גבים מן ראמות וגבים:

ויעשה ב' וסימ' לא תמשך עוד כי בימיהם. כה אמר אדני יי' לא תמשך: ולבלתי ד' שאין להם זוג בפסוק וסימ' לבלתי שאת משא. ולבלתי בנות בתים לשבתנו. אם הפרו את בריתי. ההלכים אחר רוחם. וכל היכא דאית לבלתי ולבלתי דכוו' בפסו' במא לבלתי לבלתי וסימ' לבלתי הביא משא בשערי העיר הזאת ביום השבת: ומקסם ב' וסימ' כי לא יהיה עוד כל חזון שוא. הלא מחזה שוא חזיתם: יכתבו ד' בקריאה וסימ' וסורי בארץ יכתבו. ובכתב בית ישראל לא יכתבו. ימחו מספר חיים ועם צדיקי' ועל ספרך כלם יכתבו: ואתנה ג' וס' ואתנ' ידעתן כי בכל כחי עבדתי. אמור אל טחי תפל ויפל. ואתנ' צאני. וחד אהנה וס' הנני אל כסתותיכנה:

לכן אמר אליהם כה אמר אדני יהוה לא תמשך עוד כל דברי אשר אדבר דבר ויעשה נאם אדני יהוה:

ויהי דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם הנבא אל נביאי ישראל הנבאים ואמרת לנביאי מלבם שמעו דבר יהוה: כה אמר אדני יהוה הוי על הנביאים הנבלים אשר הלכים אחר רוחם ולבלתי ראו: כשעלים בחרבות נביאיך ישראל היו: לא עליתם בפרצות ותגדרו גדר על בית ישראל לעמד במלחמה ביום יהוה: חזו שוא וקסם כזב האמרים נאם יהוה ויהוה לא שלחם ויחלו לקים דבר: הלא מחזה שוא חזיתם ומקסם כזב אמרתם ואמרים נאם יהוה ואני לא דברתי:

לכן כה אמר אדני יהוה יען דברכם שוא וחזיתם כזב לכן הנני אליכם נאם אדני יהוה: והיתה ידי אל הנביאים החזים שוא והקסמים כזב בסוד עמי לא יהיו ובכתב בית ישראל לא יכתבו ואל אדמת ישראל לא יבאו וידעתם כי אני אדני יהוה: יען וביען הטעו את עמי לאמר שלום ואין שלום והוא בנה חיץ והנם טחים אתו תפל: אמר אל טחי תפל ויפל היה גשם שוטף ואתנה אבני אלגביש תפלנה ורוח סערות תבקע:

בכן אימר להון כדנן אמר יי אלהים לא יבטיל עוד כל פתגמי דאמליל פתגמא ויתקיים אמר יי אלהים:

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: בר אדם איתנבי על נביי שקרא דמתנבן ותימר לדמיתנבן ברעות לבהון קבילו פתגמא דיי: כדנן אמר יי אלהים ווי על נביי שקרא דמשתטן ואזלין בתר הירהור לבהון ומדעם לא חזן: כתעלין בחרבתא נביי שיקרך ישראל הוו: לא אקמתון בתירעתא ולא עברתון לכון עובדין טבין למיבעי על בית ישראל למקם למיבעי עליהון רחמין בעידן דאתי עליהון עבדי קרבא ביום רוגזא דיי: מיתנבן שקר ומלפן כדבין אמרין אם יי ויי לא שלחינון ומסתכין דתתקיים מילתהון: הלא נביאן דשקר אתנביתון וקסם כדבין אמרתון ואמרין אמר יי ומן קדם יי לא איתמליל:

בכן כדנן אמר יי אלהים חלף דאיתנביתון שקר ואליפתון כדבין בכן הא אנא שלח רוגזי עליכון אמר יי אלהים: ותהי מחת גבורתי על נביי שיקרא דמיתנבן שקר ומלפין כדיבין ברז טב דגניז לעמי לא יהון ובכתב חיי עלמא דכתיב לצדיקי בית ישראל לא יתכתבון ולארעא דישראל לא יעלון ותדעון ארי אנא יי אלהים: חלף דאיתנביאו שקר וחלף דאטעיאו ית עמי למימר שלם ולית שלם ואינון דמן לדבני מחיצא ושעע ליה טין פטיר דלא תבן: אימר לדבני מחצא ושעיע ליה טין פטיר דלא תבן נפיל הוא כען יהי מטר מגבר וית אבני אלגביש יחתן ורוח עלעולין תבזע:

רשי

הנבלים. השוטים: רוחם. כמו רצונם: כשועלים בחרבות. כשיבא אדם על פרץ החורבה בורח השועל על דרך פרץ אחרת ואינו עומד בפרץ ל להלחם: לא עליתם בפרצות. לא עשיתם מעשים טובים שתוכלו לעכב את הרע' מלבא: חזו. לשון נבואה: ויחלו לקיי' דבר. ואיך סבורים לקיים דבריה' לשון תוחלת. ויש אומ' איקוויירלא בלע"ז לשון אחר לשון המתנ': והוא בונה חיץ. והנה שני כנוי' בניין מחיצ' והנביאים טחים אותו תפל קרקע האדומה ל לסיד ואינו מתקיים ל לפני הגשמים: תפל. אויטמ"ק בלע"ז. ורא בלאסטריי"א בלע"ז: ואתנה. כמו ואתן: אבני אלגביש. אבני ברד גדולות ואומ' אני לפי שהם מזהירו' ככל אבני גביש הוא מדמה אותן אל גביש שהיא אבן טובה כענין של ראמות וגבים ורבותינו אמרו אלגבים שעמדו באויר על גב אים וזהו משה רבינו שנא' ומטר לא נתך ארצה אותם שהתחילו לירד לא ה הגיעו לארץ: תפלנה. על הקיר: היה

רדק

והנה׳ הלא יאמר אליכם איה הטיח אשר טחתם וכן היה הבנין אשר בניתם אלא לקח הענין האחרון לקצר או לפי שבוני החיץ לא יהיו אחרי נפול הקיר כי יכלו ויספו כביאי השקר וישארו קצת מן הטחים והם ישראל ולנשארים יאמר איה הטיח אשר טחתם והנה קרא החיץ קיר ואמר והנה נפל הקיר רוצה לומר כי בנפול הקיר והיא חומת ירושלם שנבקעה יודע כי נפל החיץ הנאמר על דרך משל׃ לכן׃ ובקעתי׃ פעל יוצא לשלישי כי הרוח תבקע׃ והרסתי׃ ונפלה׃ ירושלם׃ בתוכה׃ בתוך ירושלם כי נביאי השקר נהרגו בה בנפול הקיר לא נמלט אחד׃ וכליתי׃ ואומר לכם׃ ואז אומר לכם אין הקיר ואין הטחים אותו והם נביאי ישראל הנבאים מלבם שנאמר משל זה עליהם וגם ישראל המחזיקים בידיהם והמקבלים דבריהם כלו בתוכה או בחרב או ברעב או בדבר׃ נביאי ישראל הנבאים׃ בשות הבית ואת הקיר הראשון כותלא והשאר קירתא׃ ותרגם את הקיר אשר טחתם ית קירתא דאתנביתון בה נבואן דשקר וכן ובטחים אותו ואין הטחים׃ ואתה׃ אחר שאמר לו להנבא על נביאי השקר אמר לו להנבא על נביאות השקר׃ המתנבאות מלבהן׃ ואומרות כי רוח יי׳ דבר בהן ומגידות עתידות ואומרו׳ זה יחיה וזה ימו׳ וזה יבא לו כך וכך לטוב או לרע ועושות מעש׳ כשפי׳ ואומרות כי בנבואה באה להן זה׃ ואמרת׃ הוי למתפרות כסתות׃ כסת הוא כר שמשימי׳ תח׳ הראש כשישכב אדם ופעמי׳ אדם יושב עליו והכסים האלה היו עושות זה הענין בדרך כשפים והיו מתפרות כסתו׳ על כל אצילי ידי מן השואלים בהן ומתקנות מספחות על ראש כל קומה מן השואלים בהם והיו אומרו׳ להם כי על ידי אותם מעשים ודברים שהיו הן אומרות מודיעות להם את העתידות ומה שאמר קומה לפי שהיו מעמידות אותם על רגליהם בעוד שהיו עושות המעש׃ אצילי ידי׃ כמו ידים וכן ואורגים חורי כמו חורים וקרע לו חלוכי כמו חלוכים ואציליהם בית השחי וכתיב על כל מרפקי ידיו והמרפק הוא בית השחי כמו שאמרו רבותינו ז״ל במסכת בפיו ובמרפק׃ המספחות׃ כמו המטפחות והם הצעיפים שמכסות בהם הנשים את פניהן׃ לצודד נפשות׃ כי נפשות הצדיקים התמימים הם כאילו נתפשות במצודותיכן שאתן אומרות עליהן שתמותינה לפי שאינ׳ שוא׳ בכן שידעו כי און הן׳ ואעפ״כ הם מתפחדי׳ מדבריהן וסבורים כי הן יודעות העתידות אבל לרשעים המחזיקי׳ בידיהן ושואלין בהן ונותנין להן שכריהן אומרות להם שתחיינה נפשותם ותבא להם טובה׃ הנפשות תצודדנה לעמי׃ ה״א לשאלה כמו הדרכי לא יתכנו וכי תחשבו שתצודדנה נפשות עמי והם התמימים׃ ונפשו׳ לכנה תחיינה׃ ונפשות שהן לכן והם נפשות הרשעים תחיינה אותנו כאילו בדבריכן נפשות תלויות להמית ולהחיות ויונתן תרגם הנפשת עמי אתון יכלן לאבדא ולקיימא הלא נפשתכון דילכן לא יכילתון לקיימא ויש מפרשים ונפשות לכנה תחיינה בשכר שהיו לוקחות במעשיהן׃ ותחללנה אותי אל עמי׃ כמו בעמי וכן ואל הארון כמו בארון והחלול הוא שמסירין בטחונם ממני ובוטחים בדבריכן שהם כזבי׃ בשעלי שעורים ובפתותי לחם׃ שכר מעשיהן שנואלים בהם נותנים להם מלא אגרוף שעורים או פת לחם ויש מפרשים כי השעורים והלחם היו נותנות תוך הכסתו׳ ובהם היו עושות המעשה׃ להמית נפשות אשר לא תמותנה׃ אלו הן נפשות הצדיקים׃ ולחיות נפשות אשר לא תחיינה׃ אלו נפשות הרשעים כי בעבור דבריכן לא תחיינה ולא תמותנה אבל אתן מכזבות להם למי שהם בעמי שומעי כזב׃ בכזבכם׃ חזק״ן בסגול׃ לכן הנני אל כסתותיכנה׃ כמו הנני אליכם שפי׳ ודגש כמ״ך כסתותיכנה לתפארת הקריאה כדגש קו״ף מקדש יי׳׃ לפורחות׃ להיות פורחות בדבריכם שתאמרו שימותו׃ וקרעתי אותם מעל זרועותיכם׃ הם אצילי ידים שזכר ואמר זרועותיכם והם היו על זרועות השואלים אותם בהם הם כאילו הם זרועו׳ הם כיון היו עושות בהם המעשה ויש אומרים כי בזרועות המכשפות היו תלויות אלה הכסתות׃ ושלחתי

מסורה

ט׳ פסוקי׳ אין ואין במצעות פסו׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא׃ שלום ח׳ חס׳ בליש׳ בקריאה וסימ׳ ולא יכלו דברו לשלם׃ ויעש שמואל את אשר דבר יי׳׃ וישם דמי מלחמה בשלם׃ ולא תורד שיבתו בשלם שאול׃ ויהי שלם בין חירם ובין שלמה׃ ומי יסור לשאל לשלם לך׃ נביאי ישראל הנבאים דיחזקאל ב׳ בפס׳׃

וְהִנֵּה נָפַל הַקִּיר הֲלוֹא יֵאָמֵר אֲלֵיכֶם אַיֵּה הַטִּיחַ אֲשֶׁר טַחְתֶּם׃ לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה וּבִקַּעְתִּי רוּחַ סְעָרוֹת בַּחֲמָתִי וְגֶשֶׁם שֹׁטֵף בְּאַפִּי יִהְיֶה וְאַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ בְּחֵמָה לְכָלָה׃ וְהָרַסְתִּי אֶת הַקִּיר אֲשֶׁר טַחְתֶּם תָּפֵל וְהִגַּעְתִּיהוּ אֶל הָאָרֶץ וְנִגְלָה יְסֹדוֹ וְנָפְלָה וּכְלִיתֶם בְּתוֹכָהּ וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהֹוָה׃ וְכִלֵּיתִי אֶת חֲמָתִי בַּקִּיר וּבַטָּחִים אֹתוֹ תָּפֵל וְאֹמַר לָכֶם אֵין הַקִּיר וְאֵין הַטָּחִים אֹתוֹ׃ נְבִיאֵי יִשְׂרָאֵל הַנִּבְּאִים אֶל יְרוּשָׁלַםִ וְהַחֹזִים לָהּ חֲזוֹן שָׁלֹם וְאֵין שָׁלֹם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ וְאַתָּה בֶן אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ אֶל בְּנוֹת עַמְּךָ הַמִּתְנַבְּאוֹת מִלִּבְּהֶן וְהִנָּבֵא עֲלֵיהֶן׃ וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הוֹי לִמְתַפְּרוֹת כְּסָתוֹת עַל כָּל אַצִּילֵי יָדַי וְעֹשׂוֹת הַמִּסְפָּחוֹת עַל רֹאשׁ כָּל קוֹמָה לְצוֹדֵד נְפָשׁוֹת הַנְּפָשׁוֹת תְּצוֹדֵדְנָה לְעַמִּי וּנְפָשׁוֹת לָכֶנָה תְחַיֶּינָה׃ וַתְּחַלֶּלְנָה אֹתִי אֶל עַמִּי בְּשַׁעֲלֵי שְׂעֹרִים וּבִפְתוֹתֵי לֶחֶם לְהָמִית נְפָשׁוֹת אֲשֶׁר לֹא תְמוּתֶנָה וּלְחַיּוֹת נְפָשׁוֹת אֲשֶׁר לֹא תִחְיֶינָה בְּכַזֶּבְכֶם לְעַמִּי שֹׁמְעֵי כָזָב׃ לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנְנִי אֶל כִּסְּתוֹתֵיכֶנָה אֲשֶׁר אַתֵּנָה מְצֹדְדוֹת שָׁם אֶת הַנְּפָשׁוֹת לְפֹרְחוֹת וְקָרַעְתִּי אֹתָם מֵעַל זְרוֹעֹתֵיכֶם

תרגום

וְהָא נְפַל כּוֹתְלָא הֲלָא יִתְאֲמַר לְכוֹן אָן שִׁיעָא דְשַׁעֵיתוּן׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וְאַיְתֵי מֶלֶךְ דְתַקִּיף כְּרוּחַ עַלְעוֹלִין בְּחֶמְתִּי וְעַמְמִין קְטוֹלִין כְּמִטַר מַגְבַּר בְּרוֹגְזִי יֵיתוּן וּמַלְכְוָן דְחַסִינִין כְּאַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ בִּרְגַז לְשֵׁיצָאָה׃ וְאֶפְגַּר יַת קִרְתָּא דְאִתְנַבֵּיתוּן בַּהּ נְבוּאָן דְשִׁקַר וְאִירְמֵינַהּ לְאַרְעָא וְיִתְגְּלוֹן אוּשַׁהָא וְתִפֵּל וְתִשְׁתֵּיצוּן בְּגַוַּהּ וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ וְיָחוּל רוּגְזִי בְּקִרְתָּא וּבִנְבִיֵי שִׁקְרָא דְאִתְנַבִּיאוּ בַּהּ נְבוּאָן דְשִׁקַר וְיִתְאֲמַר לְכוֹן לֵית קִרְתָּא וְלֵית נְבִיֵי שִׁקְרָא׃ נְבִיֵי שִׁקְרָא דְיִשְׂרָאֵל דְמִתְנַבַּן עַל יְרוּשְׁלֵם וּמַטְעַן לַהּ בְּאוּלְפַן שְׁלָם וְלֵית שְׁלָם אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וְאַתְּ בַּר אָדָם קַבֵּיל נְבוּאָה עַל בְּנַת עַמָּךְ דְמִתְנַבְּיָן כִּרְעוּת לִבְּהוֹן וְאִתְנַבֵּי עֲלֵיהוֹן׃ וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וַוי עֲלֵיהֶן עַל דִמְחַטְטָן רְקִיעֵי חֲשׁוֹךְ עַל כָּל מַרְפְּקֵי יְדִין וְעַבְדִין פַּת כּוּמְרִין עַל רֵישׁ כָּל קוֹמָה לְאַבָּדָא נַפְשָׁן הַנַפְשַׁת עַמִּי אַתּוּן יְכִלִין לְאַבָּדָא וּלְקַיָּמָא הֲלָא נַפְשָׁתְכוֹן דִילְכֶן הֲלָא יְכִלְתִּין לְקַיָּמָא׃ וְאַחֲלֵתִין רְעוּתִי בְּעַמִּי בְּשָׁעֲלֵי סְעָרִין וּבִמְגוּסִין דִלְחֵים לְאַמָתָא נַפְשָׁן דְלָא חֲזֵי לְהֶין דִימוּתוּן לָא אַתּוּן מְמִתִין וּלְקַיָּמָא נַפְשָׁן דְלָא חֲזֵי לְהֶין לְקַיָּמָא דְתִתְקַיְּמִין לָא אַתּוּן מְקַיְּמִין בְּכַדְבוּתְכוֹן לְעַמִּי שָׁמְעֵי כַּדְבִין׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עַל רְקִיעֵי חֲשׁוֹכִין דְאַתִּין מַטְעַן לְמֵימַר בְּדִתוֹן אֲנַחְנָא מַחְרְשָׁן יַת נַפְשָׁן לְאַבָּדָא וְאַפְסִיק יַתְהֶן מֵעַל דְרָעֵיכוֹן

אל עמי ד׳ וסימ׳ אני נאסף אל עמי׃ ותחללנה אתי אל עמי׃ ויקחני יי׳ מאחרי הצאן׃ בא הקץ אל ישראל לא׃ וחוד ואל עמי ידו יגורל׃

רשי

איה הטיח׃ כך כשתבא הרעה יאמר לכם איה השלום שהבטחתם׃ הקיר היא ירושלם׃ הוי למתפרות כסתות׃ קוטר״אש בלע״ז כמין כסתות קטנות היו תופרות ותולו׳ לכשאלו׳ אותם על אצילי ידיהם וקוסמות להם באותן כסתות קסם שקרים ולמי שהם רוצות אומרו׳ קסם טוב ולמי שרוצות אומרות קסם רע׃ אצילי א ויסיל״ם בלע״ז׃ אצילי ידי כמו אצילי ידים כמו תלמי שדי׃ ועושות המספחות׃ על ראשי האנשי׳ אף הם לקסום בהם ולא ידעתי מה הם מתוך שנאמר וקרעתי אותם אומר אני שהן של בגד ויונתן תרגמו פת כומרין וכן תרגם במות טלואות מחפיין פת כומרין המספחו׳ כמו ספחוני נא ליש״אגוטי״כץ בלע״ז ויש לועזי׳ פלטר״אויש בלע״ז׃ לצודד נפשות בהן׃ הן צדות הנפשו׳ לגיהנם שמחזיקות ידי הרשעים לקסום להם שלום ומרפות ידי צדיקים לקסום להם רעה׃ הנפשו׳ תצודדנ׳ וגו׳׃ תמיה היא׃ ונפשות לכנה תחיינה׃ לכנה כמו לכם שאתם נוטלות שכר על כך ומתפרנסות בכך׃ בשעלי שעורים׃ כמו מי מדד בשעלו מים אוכנ״א לוכיאם בל״ לא למון מדה׃ ובפתותי לחם׃ א״ה כפי״צאם בלע״ז שאתן נוטלות בשכרכן׃ להמית נפשו׳ אשר לא תמותנ׳ כלומר לאמר על הנפשות אשר לא תמותנה אלו ימותו ולאמר על אשר לא תחיינ׳ יחיו כי קסמיכ׳ שקר ועמי מקבלים את קסמי כזב שלכם׃ לפורחות׃ להיות פורחות על ידיכן לגיהנם׃ ושלחתי

ושלחתי את הנפשות. שאשלח אותן חפשי מידכן אשר אתן מצודדות אותן: את נפשים. בא מקובץ בלשון זכרים כמו פלגשים: וקרעתי את מספחותיכם. וכן אקרע מספחותיכם שהייתן משימות על ראש כל קומה וקריעת הכסתות והמספחות הוא כליון הכשים המכשפות ומיתתן וכיון שיבטלו הן יבטלו מעשיהן: למצדה. חסר וי"ו: יען הכאות לב צדיק שקר ואני לא הכאבתיו: שהיה הצדיק מתפחד מדבריהם כמו שפירשנו והן היו מכאיבות אותו בשמי שקר כי אני לא דברתי להן: ולחזק ידי רשע כמו כן שהיו אומרות לו שיחיה: הכאות. ענין כאב כמו ונכאה לבב: מדרכו הרע. כן ימצא פעמים דרך לשון זכר כמו זה הדרך לכו בו: לכן שוא. מבואר הוא

וידעתן ב' בנון וס' וקרעתי את מספחתיכם. לכן שוא לא תחזינה וקסם. וא' ידעתן ואתנה ידעתן: ויבא ח' דמיין ויבאו וסבירין ויבא וס' נמסר בסדר שלח לך: נעניתי ב' וס' אני יי' נעניתי לו בה ברב. נעניתי עד מאד: בלבם ט' בקריאה וס' החיל אשר נגע אלקים בלבם. עם תורתי בלבם. למען תפוש את בית ישראל. ולא

וְשִׁלַּחְתִּי אֶת־הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר אַתֶּם מְצֹדְדוֹת אֶת־נְפָשִׁים לְפֹרְחֹת׃ וְקָרַעְתִּי אֶת־מִסְפְּחֹתֵיכֶם וְהִצַּלְתִּי אֶת־עַמִּי מִיֶּדְכֶן וְלֹא־יִהְיוּ עוֹד בְּיֶדְכֶן לִמְצֻדָה וִידַעְתֶּן כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ יַעַן הַכְאוֹת לֵב־צַדִּיק שֶׁקֶר וַאֲנִי לֹא הִכְאַבְתִּיו וּלְחַזֵּק יְדֵי רָשָׁע לְבִלְתִּי־שׁוּב מִדַּרְכּוֹ הָרָע לְהַחֲיֹתוֹ׃ לָכֵן שָׁוְא לֹא תֶחֱזֶינָה וְקֶסֶם לֹא־תִקְסַמְנָה עוֹד וְהִצַּלְתִּי אֶת־עַמִּי מִיֶּדְכֶן וִידַעְתֶּן כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ וַיָּבוֹא אֵלַי אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָי׃

יד וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה הֶעֱלוּ גִלּוּלֵיהֶם עַל־לִבָּם וּמִכְשׁוֹל עֲוֺנָם נָתְנוּ נֹכַח פְּנֵיהֶם הַאִדָּרֹשׁ אִדָּרֵשׁ לָהֶם׃ לָכֵן דַּבֵּר־אוֹתָם וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יַעֲלֶה אֶת־גִּלּוּלָיו אֶל־לִבּוֹ וּמִכְשׁוֹל עֲוֺנוֹ יָשִׂים נֹכַח פָּנָיו וּבָא אֶל־הַנָּבִיא אֲנִי יְהוָה נַעֲנֵיתִי לוֹ בָה בְּרֹב גִּלּוּלָיו׃ לְמַעַן תְּפֹשׂ אֶת־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בְּלִבָּם אֲשֶׁר נָזֹרוּ מֵעָלַי בְּגִלּוּלֵיהֶם כֻּלָּם׃ לָכֵן אֱמֹר אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה שׁוּבוּ וְהָשִׁיבוּ מֵעַל גִּלּוּלֵיכֶם וּמֵעַל כָּל־תּוֹעֲבֹתֵיכֶם הָשִׁיבוּ פְנֵיכֶם׃ כִּי אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמֵהַגֵּר אֲשֶׁר־יָגוּר בְּיִשְׂרָאֵל וְיִנָּזֵר מֵאַחֲרַי וְיַעַל גִּלּוּלָיו אֶל־לִבּוֹ וּמִכְשׁוֹל עֲוֺנוֹ יָשִׂים נֹכַח פָּנָיו וּבָא אֶל־הַנָּבִיא לִדְרָשׁ־לוֹ בִי אֲנִי יְהוָה נַעֲנֶה־לּוֹ בִּי׃

ב' ל' ב' · ל' · ב' ג' · ל' · ג' · ג' וחס' · ב' ל' · ט"ו מ' לוכל' אסתר רכל' במ"ל · ב' א' נסיב' · ל' · ל' · ב' נא' ק' · ל' · י"א כנס' נסיב' · ג' כ"כ · ל' · ל' · ז' · ל' בנס' ותאו

וְאֲשֵׁיזֵיב יָת נַפְשָׁתָא דְאַתּוּן מְתַרְשָׁן יָת נַפְשָׁהֶן לְאַבְדוּתְהָא׃ וְאַפְסֵיק יָת פַּתְכּוּמְרֵיכוֹן וְאֲשֵׁיזֵיב יָת עַמִּי מִיֶּדְכוֹן וְלָא יִתְמַסְרוּן עוֹד בְּיֶדְכוֹן לְאִשְׁתֵּיצָאָה וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ חֲלָף דְּאַכְאֵיבְתִּין לֵב זַכָּאֵי לְמֵהֱוֵי שְׁקַר וּמִן קֳדָם מֵימְרִי לָא אִתְכְּהֵין וְלְתַקָּפָא יְדֵי רַשִׁיעַיָּא בְּדִיל דְּלָא לְמֵתַב מֵאוֹרְחֵיהּ בִּישְׁתָא לְקַיָּימוּתֵיהּ׃ בְּכֵן שְׁקַר לָא תִתְנַבְּאוּן וְאוּלְפַן לָא תִילְפוּן עוֹד וְאֲשֵׁיזֵיב יָת עַמִּי מִיֶּדְכוֹן וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ אָתוֹ לְוָתִי גֻּבְרִין מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל וִיתִיבוּ קֳדָמַי׃ וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ בַּר אָדָם גֻּבְרַיָּא הָאִלֵּין אַסִּיקוּ פוּלְחַן טַעֲוָתְהוֹן עַל לִבְּהוֹן וְתַקְלַת חוֹבֵיהוֹן יְהָבוּ לָקֳבֵיל אַפֵּיהוֹן הַאִשְׁתְּאָלָא יִשְׁתְּאִיל בְּמֵימְרִי לְהוֹן׃ בְּכֵן אִתְנַבֵּי לְהוֹן וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים גְּבַר גְּבַר מִבֵּית יִשְׂרָאֵל דְּיַסִּיק פוּלְחַן טַעֲוָתֵיהּ עַל לִבֵּיהּ וְתַקְלַת חוֹבֵיהּ יְשַׁוֵּי לָקֳבֵיל אַפּוֹהִי וְיֵיתֵי לְוָת נְבִיָּא אֲנָא יְיָ מִשְׁתְּאִיל לֵיהּ בְּמֵימְרִי דְּאַתֵי לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָמַי אַף עַל גַּב דְּמִתְעָרֵב בִּסְגֵי פוּלְחַן טַעֲוָתֵהּ׃ בְּדִיל לְקָרָבָא יָת בֵּית יִשְׂרָ' לְמִיתַּן תְּיוּבְתָּא בְּלִבְּהוֹן דִּסְטוֹ מִבָּתַר פוּלְחָנִי וְאִסְתְּאַבוּ בְּפוּלְחַן טַעֲוָתְהוֹן כּוּלְּהוֹן׃ בְּכֵן אֵימַר לְבֵית יִשְׂרָאֵל כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים תּוּבוּ לְפוּלְחָנִי וְאַעְדּוּ מִנְּכוֹן פוּלְחַן טַעֲוָתְכוֹן וְיָת כָּל חוֹבֵי פוּלְחַן טַעֲוַת תּוֹעֲבָתְכוֹן אַרְחִיקוּ מִקֳּבֵיל אַפֵּיכוֹן׃ אֲרֵי גְּבַר גְּבַר מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּירוּן בְּיִשְׂרָאֵל וְיִסְטֵי מִבָּתַר פוּלְחָנִי וְיַסִּק פוּלְחַן טַעֲוָתֵיהּ עַל לִבֵּיהּ וְתַקְלַת חוֹבוֹהִי יְשַׁוֵּי לָקֳבֵיל אַפּוֹהִי וְיֵיתֵי לְוָת נְבִיָּא לְמִשְׁאַל לֵיהּ בְּמֵימְרִי אֲנָא יְיָ מִשְׁתְּאִיל לֵיהּ בְּמֵימְרִי׃

רשי

ושלחתי את הנפשות. כתרגומו ואשזיב ית נפשת' דאתן מתרשן ית נפשהן לאבדותהא: את נפשים. את אנשי' להיות הנפשות פורחו': יען הכאות לב צדיק שקר. כשאתן קוסמות לו רעה הוא מצטער ולבו נכאה: ויבא אלי אנשים. כלם בלב אחד לרעה לכך נאמר ויבא ומדר' אגר' אומ' על שם שהב"ה גלה אזן הנבי' תחילה הנה יבואו אליך פלוני ופלוני: העלו גלוליהם אל לבם. לבם לגלוליהם לעבוד: נתנו נכח פניהם. להיות להם עון תמיד למזכרת ולעוה: האדרש אדרש. התראה כי אני אדרוש להם ואשיב על דבריה' הרב' תמיהה מתקיימו': נעניתי לו. מוש"ם רפונ"דרוץ בלע"ז אף על פי שהוא בא לפני ברוב גלוליו כן תי' למען תפוש את בית ישר' וגו' בדיל לקרבא ית בית ישראל למיתן תיובתא בלבהון: נזורו. כמו נזור אחיו פורי"נט אשטרניץ בלע"ז: שובו מדרכיכם: והשיבו את לבבכם: מעל גלוליכם. אשר העליתם אל לבבכם: השיבו פניכם. אשר שמתם מכשול עונכם לנכחם: נענה לו בי. משתאיל ליה במימרי אדרש לו: ונתתי

ויש מפרשי' הענין הזה בדרישת המתים שהיו הנשים בעלות אוב מעלות נפשות המתים בדבריהן ומפרשים לפורחות בעבור אותן נפשות שאומ' שהיו מעלות מקבריהן ופורחות באויר: ויבוא אלי אנשים מזקני ישראל. וישבו לפני. אמר הנביא שכלות נבואה זו באו אלי אנשים מזקני הגולה וישבו לפני שהיו מראים עצמם שבאים לדרוש את יי' ושאל גלה אלי את לבבם ואמר ויבא לשון יחיד על רבי' להודיע כי בהסכמה אחת ובלב אחד באו כלם על זה: ויהי. בן אדם. האדרש אדרש להם. האלף בחירק הראשון מקור בחולם והאלף במקום הא' כי כבר על הלשו' לקרא שני ההין כאחד והוא בחולם במשקל הכתוב תכתוב ואמ' וכי אדרש להם אחר שלבם אל גלוליהם לא אדרש ויקבל הדרישה הוא לתת שאלת': לכן דבר אותם. עמם. כמו אתם: נעניתי לו בה ברוב גלוליו. ונעניתי לו אבל לא נדרשתי לו אבל אענה לו ואשיבנו על דבריו כדי לגלו' כפון לבו אבל לא אדרש לו לתת את שאלתו ולעשות את בקשתו ונעניתי לו ונענה לו כדי פירו' לפי כוונם ולפי ענינם כי נעניתי ונענה הם משבין כפעל והאל הוא הפועל בעבורו הכועק אליו כמו שאו' עננו יי' עננו אשר יענה באש הוא האלהים והאדם הכועק הוא נענה כמו שאמר הן אכעק חמס ולא אענה הנה כי האל הוא העונה והאדם הוא הנענה ואיך אמר הנה על האל יתברך נעניתי ונענה כאמר כי הטעם לפי שלשון מענה הוא על שני פנים והאחד הוא תחילת הדבור כמו ויען איוב הראשון ועניית ואמרת והשני הוא לשון השבת הדבור והוא הנכתב ברוב כשאמר כי הקרוש ברוך הוא הו' העונה כן הוא לקורא ולכועק וכשאמר עליו נעניתי ונענה הוא נענה לעונה אליו והוא הקורא והכועק: בה. כתיב בה"א וקרי באלף כי אותיות אהו"י מתחלפות ופי' בעבור שבא ברוב גלוליו אענה לו כדי לגלו' כפון לבו וזהו שאמר אחריו: למען תפוש את בית ישראל בלבם. שהם מכסים את לבם ממני ואני אתפשם בלבם שאגלה להם גלולי לבם ומחשבותם הרעה. וכתן תרגם אני יי' נעניתי לו בה ברוב גלוליו אנא יי' משתאיל לי' במימרי דאתי למתבע אולפן מן קדמי אף על גב דמערב בסגי פולחן טעותיה ותרגם למען תפוש בדיל לקרבא ית בית ישראל למיתן תיובתא בלבהון דסטו מבתר פולחני ואיסתאבו בפולחן טעותהון כלהון ורבותינו ז"ל פירשו למען תפוש את בית ישר' בלבם כי בעבודה זרה מחשבה רעה הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה כי הם לא היו עובדים עבודה זרה אחר שגלו אלא לפי שהיו חושבים עליה עדיין חשבה עליהם כאילו עבדוה: נזורו. אשר שהנון שרש ויהיה מן הקל לנזרת פעול בשקל ולא יכלו מענין ויבזרו מקדשי בני ישראל או יהיה מבנין כפעל משרש זור מענין זר: לכן. שובו והשיבו. לזקני ישראל אומר שובו והשיבו נשיכם ובחוריכם: השיבו פניכ'. שלא יהיו הגלולים נכח פניכם כמו שהיו: כי איש. ומהגר אשר יגור בישראל. זכר הגרים נראה כי מן הכשדים שבו לדת ישראל משגלו ישראל לתוכם כי ראו כי אלהי ישראל בתוכם אלהי אמת וכי הביא עליהם כל אשר דבר בעזבם את תורתו: ובא אל הנביא לדרוש לו בי. לדרוש לנביא בעבור שאתן שאלתו: אני יי' נענה לו בי. אני יי' אענהו בעבור שמי כדי שאגלה לו כפון לבו הרע אבל לא אדרש לו לתת שאלתו אתן לו שאתן פני בו: ונתתי

ועקו אלי בלבם. ואמרו אלפי יוחדה בלבם. אל יאמרו בלבם ואח. חרבם תבוא בלבם וקשתותם. אמרו בלבם נינם יחד. גם את העלם נתן בלבם:

ונתתי פני· כאדם שאומר פונה אני מכל עסקיי ואעסוק בזה או יהיה כתרגומו ואתן רוגזי כמו ופניה לא היו לה עוד· אכפרה פניו: והשמותיהו לאות ולמשלי· מהרעה הגדולה שאביא עליו יהיה לאות ולמשל על דרך היינו משל בגוי׳: והנביא כי יפתה· אמר וכן יהיה עונש הנביא כי יפתה והענין הזה כענין מי יפתה את אחאב והוא הערת רוח החפץ כי נביא השקר ההוא חייב מיתה בדברים יעשה אותם בסתר כמו שראינו באחאב בן קוליה ו וצדקיהו בן מעשיה שהיו מנאפי׳ את נשי רעיהם וכן דברים רעים אחרים בסתר היו עושים אלה הנביאים וכדי לגלותם לבני אדם מביא הא׳ יתברך על ידם כשלון ועל ידי עוברי עבירה בסתר ב בעניינים רבים ואחד מהם זה הענין כנביאי השקר שהיו מ מתפארים בנבואה ושאל העיר חפצם בזה כדי להודיע שקריה׳ ופחזות׳ ובבא להם העונש מאת הא׳ יתברך יצדיקו בני אדם ע עליהם את הדין וזהו שאמר אני ה׳ פתיתי את הנביא ההוא וזהו טעם והאלהים אנה לידו וכן פירש אדוני אבי ז״ל ודומה לזה ואחזקתי את לב פרעה ורבי סעדיה ז״ל פירש פתיתי באורתי ו וגליתי עליו שהוא מפתה: פתיתי· בבדי התי״ו עי״ן הפעל: ונשאו· כעון הדורש כעון הנבי׳· כמו כעם ככהן· כעבד כאדוניו והדורש הוא שזכר למעלה ש שדורש בנביאי האמת ולבו רע ותרגם יונתן כעון הדורש כתוב דאתי למילף ולא אליף: למען· מבואר הוא: ונו׳· בן אדם ארץ כי תחטא לי למעל מעל· לא בעבו׳ כל חטא אשלח להם העונש הגדול שא כשיהיה החטא למעול מעל לכחש בי וביכולתי שיאמרו לית דין ולית דיין כאנשי סדום ועמורה: ונטיתי ידי עליה: בשדפון וירקון או ואצוה על העבים ואמנע מהמטיר עליהם מטר: אדם ובהמה· הבהמה לעונש האדם:

ונתתי פני באיש ההוא· אחרי כן אם לא ישמע אל דברי הנביא פני מיפאור״אש בלע״ז: והשימותיהו· תרגם יונתן ואשוינה: והנביא כי יפתה ודבר דבר· שאינו אמת: פתיתי· פתחתי לו פתח לאיזו טירצה ומכאן יש לומר בא ליטמא פותחין לו: כעון הדרש· כעון הנביא כתוב דאתי למילף ולא אליף כתוב נביי שקרא יהי: מטה לחם· משען לחם: נח דנאל ואיוב· לפי שאלו שלשה ראו שלשה עולמות נח ראה העולם בנוי וחרב ובנוי ודניאל את בית המקדש או את עמו תחילה שר על כל השרים וסוף ה הושלך לגוב אריות ו וחזר לגדולתו וכן איוב ראה את עמו מיושב וחרב ומיושב לפיכך שניאו דוגמא לדורו של יכניה שראו את הבית בבניינו וחורבנו ובנין שני וכן את׳ להם הקב״ה חיבה יתירה אני מראה לכם אתם י יכניה וגלותו אילו ת תחטא לי אח׳ מארבעת הגוים וגזרתי עליה אחת מארבעת שפטי׳ אלה או רעב או חיה רעה או חרב או דבר כמו שמסדרן בפרשה זו זה אחר זה ושלשת הצדיקים אלו בתוכה לא יצילו לא בן ולא בת ואכי אביא ארבעתן על ירושלם ואשאיר לכם מבניכ׳ אשר שם ואף על פי שאינכם בתוכ׳ ולא שהם ראויי׳ להצלה אלא לנחם א אתכם כשיגלו אצלכם ותראו מעשיה׳ הרעים ותתנחמו על הרע׳ אשר הבאתי עליהם כי ת

והנביא ג׳ ר״פ בקריאה וסימ׳ והנביא ההוא או חולם החלום· והנביא והכהן והעם· והנביא כי יפתה ודבר דבר: יטמאו ב׳ בחירק תחת יו״ד וסימ׳ למען לא יתעו עוד בית ישראל מאחרי· ולא יטמאו עוד בגלולהם· ואינון מן א״ב מן ב״ב י׳ ברישהון: והשלחתי ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר בחקתי· דנאל ג׳ חס׳ יו״ד וסימ׳ חכם אתה מדנאל·

וְנָתַתִּי פָּנַי בָּאִישׁ הַהוּא וַהֲשִׁמֹתִיהוּ לְאוֹת וְלִמְשָׁלִים וְהִכְרַתִּיו מִתּוֹךְ עַמִּי וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ וְהַנָּבִיא כִי־יְפֻתֶּה וְדִבֶּר דָּבָר אֲנִי יְהוָה פִּתֵּיתִי אֵת הַנָּבִיא הַהוּא וְנָטִיתִי אֶת־יָדִי עָלָיו וְהִשְׁמַדְתִּיו מִתּוֹךְ עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ וְנָשְׂאוּ עֲוֺנָם כַּעֲוֺן הַדֹּרֵשׁ כַּעֲוֺן הַנָּבִיא יִהְיֶה׃ לְמַעַן לֹא־יִתְעוּ עוֹד בֵּית־יִשְׂרָאֵל מֵאַחֲרַי וְלֹא־יִטַּמְּאוּ עוֹד בְּכָל־פִּשְׁעֵיהֶם וְהָיוּ לִי לְעָם וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים נְאֻם אֲדֹנָי יְהוָה׃

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם אֶרֶץ כִּי תֶחֱטָא־לִי לִמְעָל־מַעַל וְנָטִיתִי יָדִי עָלֶיהָ וְשָׁבַרְתִּי לָהּ מַטֵּה־לָחֶם וְהִשְׁלַחְתִּי־בָהּ רָעָב וְהִכְרַתִּי מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה׃ וְהָיוּ שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּתוֹכָהּ נֹחַ דָּנִאֵל וְאִיּוֹב הֵמָּה בְצִדְקָתָם יְנַצְּלוּ נַפְשָׁם נְאֻם אֲדֹנָי יְהוָה׃ לוּ־חַיָּה רָעָה אַעֲבִיר בָּאָרֶץ וְשִׁכְּלָתָּה

ל׳ וכתי׳ כן · ג׳ ר״פ · ג׳ · ג׳ · ל · ל · ל · ב״ח בכו׳ · יו חס׳ את · ל · בטע׳ · ג׳ · ג׳ חס׳ · ד׳ · לב · ג׳ ומל׳ · ל

וְאֶתֵּן רוּגְזִי בְּגַבְרָא הַהוּא וַאֲשַׁוֵינֵיהּ לְאָת וּלְמַתְלִין וְאֶשֵׁיצֵינֵיהּ מִגוֹ עַמִּי וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ וּנְבִיָא אֲרֵי יִטְעֵי וִימַלֵיל פִּתְגָם אֲנָא יְיָ אַטְעֵיתִי יַת נְבִיָא הַהוּא וַאֲרִים יַת מַחַת גְבוּרְתִּי עֲלוֹהִי וְאֵשֵׁיצֵינֵיהּ מִגוֹ עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ וִיקַבְּלוּן חוֹבֵיהוֹן כְּחוֹב דַאֲתֵי לְמֵילַף וְלָא אֲלֵיף כְּחוֹב נְבִיֵי שִׁקְרָא יְהֵי׃ בְּדִיל דְלָא יִטְעוֹן עוֹד בֵּית יִשְׂרָאֵל מִבָּתַר פּוּלְחָנִי וְלָא יִסְתַּאֲבוּן עוֹד בְּכָל מְרָדֵיהוֹן וִיהוֹן קֳדָמַי לְעַם וַאֲנָא אֱהֵוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהּ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃

וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ בַּר אָדָם אַרְעָא אֲרֵי תֵיחוֹב קֳדָמַי לְשַׁקָּרָא שְׁקָר וַאֲרִים מַחַת גְבוּרְתִּי עֲלַהּ וְאֶתְבַּר בַּהּ סְעִיד מֵיכְלָא וְאֶשְׁלַח בַּהּ כַּפְנָא וְאֵשֵׁיצֵי מִנַהּ אֱנָשָׁא וּבְעִירָא׃ וִיהוֹן תְּלָתָא גַבְרַיָא הָאִילֵין בְּגַוַהּ נֹחַ דָּנִיאֵל וְאִיּוֹב אִינוּן בִּזְכוּתְהוֹן יְשֵׁיזְבוּן נַפְשְׁהוֹן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ אִילוּ חַיְתָא בִּישְׁתָא אַעֲבַר בְּאַרְעָא וּתְתַכְלִינַהּ

והיו שלשת האנשים האלה בתוכה· נח דנאל ואיוב בתוכה: אעביר ג׳ וסימ׳ אני אעביר כל טובי· לו חיה רעה· ואת רוח הטומאה:

והיו שלשת האנשים האלה בתוכה נח דנאל ואיוב· דנא׳ חסר היו״ד וכן האחר הנזכר בפרשה הנה חכם אתה מדנאל והיו״ד נקראת אף על פי שאינה כתובה כיו״ד ירושלם והאלף נחה כי הקרי תחת היו״ד והיו״ד דגושה וזכר אלה השלשה צדיקים לפי שכל אחד מהם ראה שלשה עולמות בנוי וחרב ובנוי נח ראה העולם בנוי וראהו חרב במבול וראהו בנוי דניאל ראה בית המקדש בנוי וראהו חרב וראהו בנוי אף על פי שלא ראהו חרב בעיניו כי בגלות היה שגלה עם יהויקים אף על פי כן בימיו חרב ואחר כך ראהו בנוי כשבוא כורש לגדולתו איוב ראה עצמו בנוי בבנים ובבנות בעושר ובנכסים וראה עצמו חרב מבנים ומבנות ומכל נכסיו ומדוכה ביסורין וזכרם בענין זה כי חרבן הארץ יהיה בעון היושבים בה ואם בצדקתם לא הצילו אלא עצמם כי נח לבדו היה צדיק בדורו עם בניו כמו שאמר כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה ולא הציל מכל בני דורו אלא הוא ובניו לבדם שהיו צדיקים ודניאל גם כן לא הציל בצדקתו אלא עצמו ומן הגלות לא היה יכול להציל עצמו כי איך ישאר בארץ יחידי או הוא וחביריו הצדיקים כיחזקאל וחנניה מישאל ועזריה איך יתכן שישארו יחידי׳ בארץ החרבה ולטובתם גלו ראשונים כדי שלא יראו בחרבן העיר ובית המקדש ואף על פי שבחרבן העיר נהרגו חסידים ולא הצילו עצמם כמו שכתוב נתנו את נבלת עבדיך וגו׳ אפשר שהיה החסיד ההוא יחידי בין רבים בעת ההרג וכאמר כי עד צדיק ישוב משפט אבל כשהם שלשה או יותר יצטרפו זכיותיהם ויצילו עצמם ואיוב גם כן הציל עצמו לבד ממיתה ולא הציל בניו ובנותיו כי לא היו צדיקים כמו שאמר אם בניך חטאו לו וישלחם ביד פשעם וכן אמרו רבותי׳ ז״ל ואין מירי מציל אין אברהם מציל את ישמעאל ואין יצחק מציל את עשו ואיוב לא הציל עצמו מיסורין כי לטובתו היה למרק קצת עונות שהיו בו אף על פי שהוא לא היה יודעם בעצמו ועוד זכר אלה השלשה כי שלשתם עמדו בצדקתם בנסיון ונצלו כי דבר נח אין לך נסיון גדול מזה שכיון שאמר לו האל יתברך עשה לך תיבת עצי גפר עשה אותה לעיני כל בני דורו והיה המעשה ההוא כנגד דעתם ומורה על המחות זכרם ובטח באל יתברך ולא פחד שיהרגוהו וכן דניאל עמד בנסיון גדול שהשליכוהו לגוב האריות ובטח באל יתברך שיצילנו ולא כפר בו מיראת מיתתו ונצל וכן איוב עמד בנסיון שהכהו השטן בשחין רע מכף רגלו ועד קדקדו ועמד בנסיון ולא חטא בשפתיו לדבר דברים אשר לא כן כנגד האל יתברך ונצל לפיכך זכר צדקת אלה השלשה צדיקים אף על פי כן המה בצדקתם הצילו את עצמם ולא אחרים עמם: ינצלו נפשם· זה לבדו מתרגום בזה הענין: לו חיה רעה אעביר בארץ ושכלתה· לו כמו אם כמו לו החייתם אותם: ושכלתה· פעל יוצא כי אין הארץ משכלת אותם כי היא כאם ליושבים בה והחיה משכלת את הארץ: אעביר בארץ· כמו והנני מעליח בך: והיתה

תראו שלא היו כדי לסובלם עוד הרי זה מהלך סדר פרשה זו כולה לשון זה אין ליישבו וכראה שא״כו לשון הרבו ועוד כראה שבספר זה חסר אחת מארבע שפטים מ״א ועד א׳ ז׳· לא ארץ כי תחטא לי וגו׳ והיו שלשת האנשים האלה בתוכה נח דנאל ואיוב לפי ששלשת האנשים האלה הצילם הב״ה משלשת שפטים האלה הזכיר הכתו׳ את אלו נח נמלט משלשתן מחיה רעה מניין אתה או׳ בשעה שנכנס לתיבה בקשו כל החיות ליכנס ולא הכיון הב״ה דכתיב ויסגר יי׳ בעדו אין ויסגר אלא מחיות כדא׳ וסגר פום אריוותא ולא חבלונני ארי בא ליכנס והיו שיניו כהות דוב בא ליכנס והיו רגליו מתערסלות כו׳ בב״ר מן הרעב מניין שנ׳ מן האדמה אשר אררה בא ולמד בב״ר במקום שחושב עשרה דעבון שירדו לעולם ותמצא שבימי נח היה אחד מהם ומביא ראיה מן האדמה אשר אררה מן החרב זה המבול ועוד שהיו דורו מבקשין ליתרווג לו והיו אומרים אין אנו מניחין אותו ליכנס אלא שהצילו הב״ה את׳ הב״ה אין אני מניחו ליכנס אלא בחצי היום ודרגים ליה ימלל הד׳ בעצם היום הזה בא נח בעצומו של יום דניאל בשעה שנכנס נבוכד נצר להיכל בימי יהויקים והרג יהויקים והביא לדניאל הגלה לדניאל הגלת שלומים לפי שמצאו מלא רוח חכמה מן הרעב שהרי עד שלא נכבשה ירושלם בימי יהויקים צר עליה נבוכד נצר שלש שנים שנאמר ויהי רעב גדול בעיר מן החיות מניין וסגר פום אריוותא ולא חבלונני וכן אתה מוצא איוב שנמלט משלשתן מן הרעב מניין לדברי האומר איוב בימי יעקב היה מניכו שהיה רעב בימיו מן החיה מניין דכתיב ומקנהו פרץ בארץ פרץ גדרו של עולם מן החרב מניין יפלח כליותי ולא יחמול: והיו שלשת האנשים האלה בתוכה נח דניאל ואיוב המה בצדקתם ינצלו נפשם· מפני מה לא הוזכרו במיתת הרעב בנים ובנות שלא נאמר בהם אם בנים אם בנות יצילו כמו שהוזכרו בשני שפטים האחרונים דוגמא לדניאל שהוא אחד מהם והוא היה מדורו של יכניה ולא נמלטו עמו לא בנים ולא בנות ועליו נתנבא ישעיה כה אמ׳ יי׳ לסריסים אשר ישמרו את שבתותי: לו חיה· אם חיה: חרב

והיתה שממה מבלי עובר מפני החיה · לא אמר זה ברעב בחרב ובדבר כי אף על פי שתהיה הארץ שממה מיושביה יעברו דרך עליה אנשי ארצות אחרות ולא תרבה שם החיה אבל כשהארץ שממה מפני חיה משולחת שהאל יתברך המשליחם בה כמו שאמר והשלחתי בכם את חית השדה יראו לעבור בה אפילו אנשים אחרים מפני החיה כי תרבותה שם : פלטת · אם בנים ואם בנות יצילו · קטנים וקטנות כמו או בן יגח או בת יגח כלומר אפילו הקטנים שהם בלא חטא לא יצילו כי הם ילקו בעון אבות ואפי' בני הצדיקים הקטנים ימותו · כמו שאמר הם לבדם ינצלו כי די להם שיצילו עצמם כי היה להם עון שהיו דרים בין רשעים : או חרב אביא על הארץ · זה לבדו על הארץ בענין זה וכן היא המסרה מן ריש ספרא עד והטף כולהון אל הארץ בר מן חד על הארץ או חרב אביא על הארץ : ואמרתי חרב תעבור בארץ · לא אמ' בחיה ובדבר ואמרתי כי אין פירוש ואמרתי להם ע"י נביאי להתרות כי לא שולח נביא לפרוש ועמור להתרותם כי השכל הוא המתרה בעברו כלא שהשכל מורה עליה אלא פירוש ואמרתי כי לחרב יש אומרים ומגידים טרם בואה שמגידי' עוברי ארחות מלך פלו' יבא על הארץ הזאת והאומרים ההם כאילו אמ' הא' יתברך כמו והכרתי שהחיל הבא עליהם הם המכריתים אלא שהאל העיר את רוחם לבא עליהם אבל חיה משלחת בארץ אין אומר ואין מגיד עד בואה וכן הדבר אין מגיד עד באו : ושלשת · מבואר הוא : או דבר · ושפכתי חמתי עליה בדם · הטעם כי הדבר יבא ברצון האל בהפסד האויר בחום או בקור מסוכה מהמכתב והאויר והדם מתדמים בשתי איכיותיהם שהם החום והלחות והדם הוא הנפש ורוח החיים שהיא בלב תלויה באויר ואם האויר מופסד הנה גם הדם מופסד וימותו ברגע אחד רבים לפיכך אמר ושפכתי חמתי בדם : ונח · אם בן ואם בת · לא רבים ולא אחד כי הראשון אם בנים ואם בנות והשני בנים ובנות וזה אם בן ואם בת אלא שנה כל אחד מהשלשה כמנהג המקרא לשנות מלות בענין כפול : כי כה אמר · אף כי ארבעת שפטי הרעים · רוצה לומר כל שכן כמו אף כי אנכי אענכו והדומים לו אמר בארץ מארצות הגוים באחד מארבעת שפטי' אני אעשה אותה כלה כל שכן במקום שאביא כל הארבעה שראויה שתהיה כלה וגו' ירושלם שלחתי האר בעה עם כל זה לא עשיתי כלה כמו שהבטיח' הא' יתברך ואותך לא אעש' כלה · להכרית ממנה אדם ובהמה · כדי היתה שיכרתו ממנה אדם ובהמה אלא שחמלתי עליה והותרתי ממנה פליטה : והנה המוצאים בנים ובנות · המוצאים מירושלם להגלותם בבלה ואמר בנים ובנו' כנגד מה שאמר אם בנים ואם בנות יצילו אמר כי בירושלם יהיו נצלים בנים ובנות אף מן הרשעים שימותו שם ולא כלם כי גם כן מהקטנים כהרגו שם ומתו ברעב ואף מן הגדולים נצלו מן המיתה וגלו : הנם יוצאים אליכם · אמר כנגד בני הגולה הנה הנצלים בירושלם יוצאים בגלות ובאים אליכם בבבל שתראו אותם ותכירו כי בדין לקו ומה שהותרתי מהם לפי מדת רחמים אסר בי כי עדין תראו אותם ברשעם שלא נכנעו מכל אשר עשו והם השארית שנשארו עם יוחנן בן קרח וסיעתו שנשארו ברשעם עדין שלא שמעו לדברי ירמיהו מפי יי' והלכו למצרים : ונחמתם על הרעה · תהיה ראותכם אותם ברשעם נחמה לכם כי בדין הבאתי את כל אשר הבאתי על ירושלם : ונחמתם · מבנין נפעל : ונחמו אתכם · מבנין פעל הדגוש : ויהי · בן אדם מה יהיה עץ הגפן מכל עץ · מה בריעותו מכל עץ אחר ובאיזה עץ גפן אני שואל אותך לא על עץ גפן שעשה פרי כי אותו חשוב הוא אלא הזמורה אשר בעצי היער והוא כמותם שאינם עושים פרי עליה אני שואל אותך כי אפילו כעצי היער איננה כי עצי היער אף על פי שאינם עושים פרי הם ראויים לעשות מהם למלאכה לעשות מהם כלים ולקורות מהם בתים אבל עץ הגפן הזה איננו כן :

היקח

על הארץ ס"ו מן ריש ספרא עד והטף אל מקדשים כולהון אל הארץ בר מן חד או חרב אביא על הארץ · ומן והטף עד סופא דספרא וכל שאר קרי' דכות' על הארץ במ"ג אל הארץ וסי' וירדו מעל בסאותם · יקרא אל השמים מעל · ובניהם הרבית ככוכבי השמים : אשלח ט' וסימ' נמסר בסדר בא אל פרעה : ונח ג' ר"פ וסימ' ונח בן

רשי

חרב · גייסות למלחמה : שפטי · מישפטים בלע"ז : אף כי · לשון קל וחומר וכל שכן הו' וכן בכל המקרא כגון הנה אנחנו פה ביהוד' יריאים ואף כי נלך וכן בפרשה זו הנה בהיותו תמים לא יעשה למלאכה אף כי אש אכלתהו וגו' : פלטה · אוירטרמאי"ם בלע"ז : המוצאים · בשביה וביאום כאן : עלילותם · מעשיהם : מה יהי' עץ הגפן מכל עץ : מה סופו מכל שאר עצים : הזמורה אשר היה בעצי היער · לא על גפן הכרמים שעושה פרי אני אומר לך אלא על זמורו' גפן הגדילה ביערים :

היקח

וְהָיְתָה שְׁמָמָה מִבְּלִי עוֹבֵר מִפְּנֵי הַחַיָּה׃ שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּתוֹכָהּ חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה אִם־בָּנִים וְאִם־בָּנוֹת יַצִּילוּ הֵמָּה לְבַדָּם יִנָּצֵלוּ וְהָאָרֶץ תִּהְיֶה שְׁמָמָה׃ אוֹ חֶרֶב אָבִיא עַל־הָאָרֶץ הַהִיא וְאָמַרְתִּי חֶרֶב תַּעֲבֹר בָּאָרֶץ וְהִכְרַתִּי מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה׃ וּשְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּתוֹכָהּ חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה לֹא יַצִּילוּ בָּנִים וּבָנוֹת כִּי הֵם לְבַדָּם יִנָּצֵלוּ׃ אוֹ דֶּבֶר אֲשַׁלַּח אֶל־הָאָרֶץ הַהִיא וְשָׁפַכְתִּי חֲמָתִי עָלֶיהָ בְּדָם לְהַכְרִית מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה׃ וְנֹחַ דָּנִאֵל וְאִיּוֹב בְּתוֹכָהּ חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה אִם־בֵּן אִם־בַּת יַצִּילוּ הֵמָּה בְצִדְקָתָם יַצִּילוּ נַפְשָׁם׃ כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה אַף כִּי־אַרְבַּעַת שְׁפָטַי הָרָעִים חֶרֶב וְרָעָב וְחַיָּה רָעָה וָדֶבֶר שִׁלַּחְתִּי אֶל־יְרוּשָׁלִָם לְהַכְרִית מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה׃ וְהִנֵּה נוֹתְרָה־בָּהּ פְּלֵטָה הַמּוּצָאִים בָּנִים וּבָנוֹת הִנָּם יוֹצְאִים אֲלֵיכֶם וּרְאִיתֶם אֶת־דַּרְכָּם וְאֶת־עֲלִילוֹתָם וְנִחַמְתֶּם עַל־הָרָעָה אֲשֶׁר הֵבֵאתִי עַל־יְרוּשָׁלִַם אֵת כָּל־אֲשֶׁר הֵבֵאתִי עָלֶיהָ׃ וְנִחֲמוּ אֶתְכֶם כִּי־תִרְאוּ אֶת־דַּרְכָּם וְאֶת־עֲלִילוֹתָם וִידַעְתֶּם כִּי לֹא חִנָּם עָשִׂיתִי אֵת כָּל־אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי בָהּ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃

טו וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם מַה־יִּהְיֶה עֵץ־הַגֶּפֶן מִכָּל־עֵץ הַזְּמוֹרָה אֲשֶׁר הָיָה בַּעֲצֵי הַיָּעַר׃

וּתְהֵי לְצָדוּ מִבְּלִי עָדֵי מִן קֳדָם חֵיוְתָא׃ תְּלָתָא גֻבְרַיָּא הָאִלֵּין בְּגַוַּהּ קַיָּים אֲנָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִם בְּנִין וְאִם בְּנָן יְשֵׁיזְבוּן אִינוּן בִּלְחוֹדֵיהוֹן יִשְׁתֵּיזְבוּן וְאַרְעָא תְּהֵי לְצָדוּ׃ אוֹ דְקַטְלִין בְּחַרְבָּא אַיְתֵי עַל אַרְעָא הַהִיא וְאֵימַר דְּקַטְלִין בְּחַרְבָּא יְעִידוּן בְּאַרְעָא וַאֲשֵׁיצֵי מִינַהּ אֱנָשָׁא וּבְעִירָא׃ וּתְלָתָא גֻבְרַיָּא הָאִלֵּין בְּגַוַּהּ קַיָּים אֲנָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לָא יְשֵׁיזְבוּן בְּנִין וּבְנָן אֱלָהֵן אִינוּן בִּלְחוֹדֵיהוֹן יִשְׁתֵּיזְבוּן׃ אוֹ מוֹתָא אֲשַׁלַּח עַל אַרְעָא הַהִיא וְאֶשְׁפּוֹךְ חֵימְתִי עֲלַהּ בִּקְטוֹל לְשֵׁיצָאָה מִינַהּ אֱנָשָׁא וּבְעִירָא׃ וְנֹחַ דָּנִיאֵל וְאִיּוֹב בְּגַוַּהּ קַיָּים אֲנָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִם בַּר אִם בְּרַת יְשֵׁיזְבוּן אִינוּן בִּזְכוּתְהוֹן יְשֵׁיזְבוּן נַפְשְׁתְהוֹן׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אַף אֲרֵי אַרְבַּע פּוּרְעָנִין בִּישִׁין חַרְבָּא וְכַפְנָא וְחֵיוְתָא בִּישְׁתָא וּמוֹתָא שַׁלְּחִית עַל יְרוּשְׁלֵם לְשֵׁיצָאָה מִינַהּ אֱנָשָׁא וּבְעִירָא׃ וְהָא אִשְׁתְּאָרַת בַּהּ שֵׁיזָבְתָא דְמִתַּפְּקִין בְּנִין וּבְנָן אִינוּן נָפְקִין לְוָתְכוֹן וְתֶחֱזוּן יָת אוֹרְחַתְהוֹן וְיָת עוֹבָדֵיהוֹן וְתִתְנַחֲמוּן עַל בִּישְׁתָא דְּאַיְתֵיתִי עַל יְרוּשְׁלֵם יָת כָּל דְּאַיְתֵיתִי עֲלַהּ׃ וִינַחֲמוּן יָתְכוֹן אֲרֵי תֶחֱזוּן יָת אוֹרְחַתְהוֹן וְיָת עוֹבָדֵיהוֹן וְתִדְעוּן אֲרֵי לָא לְמַגָּן עֲבָדִית יָת כָּל דַּעֲבָדִית בַּהּ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ בַּר אָדָם מַה שְׁנָא אִילַן גּוּפְנָא מִכָּל אִילָנָ שַׁבְשְׁתָּא דַהֲוַת בְּאָעֵי חוּרְשָׁא׃

שש מאות שנה · ונח דניאל ואיוב בתוכה · ונח מצא חן בעיני יי' : יוצאים ד' מ"ל וסי' והנה נותרה בה פלטה · יוצאים אל הגלילה · כי מימיו מן המקדש · אל ארץ צפון הניחו דזכריה : הזמורה ב' ומ"ל וסימ' ויאמר אלי הראית בן אדם ונקל · בן אדם מה יהיה עץ הגפן :

היקח. אם יקחו ממנו יתד אין צריך לומר שלא יקחו ממנו עץ למלאכה אלא אפילו יתד לתלות עליו כל כלי לא יקחו ממנו: כל כלי. שום כלי אפילו קטן כמו כל מלאכה לא תעשו שום מלאכה כל חלב וכל דם לא תאכלו שום חלב ושום דם: הנה לאש נתן לאכלה. אין בו צורך אלא להדליק בו האש: את שני קצותיו אכלה האש. עוד אתכנו פחות ואומר הנה שני קצותיו אכלה האש כלומר אם יקחו אותו מתוך האש אחר שאכלה שני קצותיו באמת תוכו נחר כי אם אכלתו מן הקצה האחד עוד הקצה האחר רחוק מן האש ולא נחר אבל אם אכלה האש שני קצותיו באמת תוכו נחר ואף על פי שלא אכלתו האש נחר הוא מפני האש שאכלה סביבותיו ואין לו צורך שיחזיר אדם אותו לאש כי בהיותו תמים ושלם לא היה ראוי למלאכה כל שכן כשאכלתו האש סביבותיו: ותוכו נחר. שרשו חרר מפעלי הכפל והוא נפעל בשקל ונקל זאת בעיני יי׳ ונסב נעתה ונקמכה אות נחר מפני הזקף או הוא נפעל בינוני לפיכך היא קמוצה כמו עם נבר יתבר אבל נחר מפוח שהוא נפעל עבר האות פתוחה וכן ויחר מבנין נפעל בשקל לא ימר אלא מפני שלא ידגש החית והיוד בצרי והחית קמוצה מפני הזקף ונחר הוא ענין הדבר המורגם מהאש לא שנשרף תמם וענין המשל כי המשיל ישראל לעץ גפן שהוא עץ רך ורפה מכל העצים וביאר לא מ׳ כי אתם המעט מכל העמים וכשיוציא פרי טוב יצא ממנו היין המשמח אלהים ואנשים הנה העץ הזה אין בו תועלת שלא בפריו וישראל הוא עץ הגפן כמו שאמשילו ישעיהו ואמר כרם היה לידידי בקרן בן שמן ויטעהו שורק ויקו לעשות ענבים ויעש באושים והנה הוא זמורת היער ואין בו צורך אלא לאש וישראל כיון שעשה מעשים רעים אין לו תקנה אלא לימסרו למשפט ברעב ובחרב ובדבר והוא האש והנה שני קצותיו אכלה האש כמו שאמר ארם מקדם ופלשתים מאחור ויאכלו את ישראל בכל פה ואמר ותלהטהו ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב ואמר ובתוכו נחר זה ירושלם שהיא באמצע ארץ ישראל ובכל הרעה שראו שבאה לעשר השבטים ולכל ערי יהודה לבד ירושלם ואף על פי כן יושבי ירושלם שנחרו מן האש ובאו להם ארבעת המשפטים לא לקחו מוסר ומה תקוה יש בהם אם ימלטו מן האש שלא תאכלם לגמרי הנה לא יצליחו למלאכה כלומר לא יחזרו בתשובה ולא ייטיבו מעשיהם הנה אין להם תקנה אלא להחזירם לאש לאכלם ולהחריבם גם ירושלם שתהיה שממה וזהו שאמר מהאש יצאו והאש תאכלם ואמרתי שירושלם נמלטה מן האש ששלחתי אליהם השכם והערב שישובו בתשובה והעיר לא תשרף באש ולא שמעו אם כן האש תאכלם: הנה בהיותו תמים. כשהיו כל ישראל בארצם לא רצו לחזור בתשובה אעפ״י שהייתי מתרה בהם על ידי נביאי תמיד והייתי משליט בהם אויביהם לשלול שלל ולבוז בז כדי שיוסרו ולא עשו תשובה כל שכן עתה שהרגילו במעשיהם הרעים עד שאכלה אותם האש כל סביבם וחרבה כל ארץ ישראל מלבד ירושלם והקשו את לבם עד שנעשה להם האסור כהתר והורגלו במעשי הגוים הרעים ואחזו בדעה רעה ואמ׳ כי הגוים מצליחים במעשיה׳ ואעפ׳כן גם אני כמו שאת אחז כששלחם עליו מלך ארם כי אלהי מלכי ארם הם מעזרי׳ אותם להם אזבח ויעזרוני לפיכך אין בהם תקוה כי נחרו מן האש ולא הרגישו אם כן האש תאכלם: לכן כה אמר יי׳. בעץ היער. דרך כלל כמו לא תשחית את עצה: אשר נתתיו לאש לאכלה. אמר נתתיו שהאל יצר עץ הגפן בזאת התכונה: ונתתי. מהאש יצאו והאש תאכלם. מבואר הוא למעלה ויונתן תרגם על פתגמי אורייתא דיהבין מגו אשתא עברו ועממיא דתקיפין כאישתא ישיצינון: ויהי. בן אדם הודע את ירושלם את תועבותיה. כתרגומו הוכח ית יתבי ירושלם וחוי להון ית תועבתהון: ואמרת. אמר לו שיאמר להם תוכחה זו דרך משל ואף על פי שהוא היה יושב בבבל צוה לו שיודיעם שם ע״י ספר אולי ישמעו וישובו: מכורותיך. בחולם וענינו כמו מגורותיך: ומולדותיך מארץ הכנעני. קשר מ״ם מארץ למולדותיך הסמוך למכורותיך אמר במעשיך את דומה לתרבות ארץ כנען כאילו נולדת ושכנת שם וכאילו אביך האמרי ואמך חתית טעמית כמעשיהם ויונתן תרגם ותימר כדנן אמר יי׳ אלהים ליתבי ירושלם תותבותיכון וגו׳: ומולדותיך. עתה החל המשל והמשיל כנסת ישראל לנערה שהיתה בעת לדתה במקום שלא מצאה חומל ומשגיח עליה לעשות לה כרת הילוד אלא כמו שנולדת עם הגיעול והדם השליכוה אל פני השדה כמו שמשליכים חוץ לעיר את הנבלה ודבר המגועל עד שעבר עליה חומל וראה אותה מתבוססת בדמים ובצרה וחמל עליה שלא תמות מתוך הגעול ההוא אלא שתחיה ותהיה עדיין כצמח השדה לרבבה והניחה החומל כמו שהיתה לא רחצה ולא שטף הדמים מעליה והניחה כמו שהיתה עד שגדלה הילדה הזאת ובאה בעדי עדים כלומר הגיעה לפרקה בימי הנערות שראוי לעדותה בעדי עדים כמשפט הבנות הראויות להנשא לבעל וכשראה החומל כי הגיע עת דודים וראויה היא להיות לאיש פירש כנפיו עליה כלומ׳ הבטיחה שיקחנה לאשה ונשבע לה על זה ובא בברית אתה וכל הענין כאשר הוא הולך ואו׳ הנה פירשנו ענין המליצה ועתה נפרש ענין המשל: ומולדותיך. אמר לך מולדותיך איך היו ועת הלידה הוא עת וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא ובני ישראל פרו וישרצו וירבו שהיתה העת ההיא כנסת ישראל בלי חומל ומשגיח בלתי האל ית׳: ביום הולדת אותך. זה הראשון נכתב בו״ו עם הדגש והוא מקור מבנין הפעל ואותך כמו עמך כאילו אמר ביום שנולדת: לא כרת שרך. כי זה מצרכי הילוד בעת לדתו וכן שאר הדברים הרחיצה והמליחה והחתול ואם לא יעשו דברים אלו לילוד הוא בסכנה מיתות לפיכך התירו לעשות לו בשבת כמו שאמר כל האמור בפרש׳ תוכחה עושין לחיה בשבת כי הם דברים שהם סכנה אם לא יעשו אותם ואמר ביום הולדת אותך מכאן שמילדים את האשה בשבת: לא

אכלתהו ד׳ וסימ׳ ואמרנו חיה רעה אכלתהו. ויכירה ויאמר. הנה בהיותו תמים לא יעשה. מטה עזה אש אכלתהו: בשומי ב׳ וסי׳ מהאש יצאו והאש׳ בשומי ענן לבושו: ומלדתיך ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימ׳ ומלדתיך מארץ הכנעני. דכנעני חס׳ ודבתריה ומולדותיך ביום הולדת מל׳ דמל׳:

הֲיֻקַּח מִמֶּנּוּ עֵץ לַעֲשׂוֹת לִמְלָאכָה אִם־יִקְחוּ מִמֶּנּוּ יָתֵד לִתְלוֹת עָלָיו כָּל־כֶּלִי: הִנֵּה לָאֵשׁ נִתַּן לְאָכְלָה אֵת שְׁנֵי קְצוֹתָיו אָכְלָה הָאֵשׁ וְתוֹכוֹ נָחָר הֲיִצְלַח לִמְלָאכָה: הִנֵּה בִּהְיוֹתוֹ תָמִים לֹא יֵעָשֶׂה לִמְלָאכָה אַף כִּי־אֵשׁ אֲכָלַתְהוּ וַיֵּחָר וְנַעֲשָׂה עוֹד לִמְלָאכָה: לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה כַּאֲשֶׁר עֵץ־הַגֶּפֶן בְּעֵץ הַיַּעַר אֲשֶׁר־נְתַתִּיו לָאֵשׁ לְאָכְלָה כֵּן נָתַתִּי אֶת־יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלָ͏ִם: וְנָתַתִּי אֶת־פָּנַי בָּהֶם מֵהָאֵשׁ יָצָאוּ וְהָאֵשׁ תֹּאכְלֵם וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּשׂוּמִי אֶת־פָּנַי בָּהֶם: וְנָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ שְׁמָמָה יַעַן מָעֲלוּ מַעַל נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה:

יו וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: בֶּן־אָדָם הוֹדַע אֶת־יְרוּשָׁלַ͏ִם אֶת־תּוֹעֲבֹתֶיהָ: וְאָמַרְתָּ כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לִירוּשָׁלַ͏ִם מְכֹרֹתַיִךְ וּמֹלְדֹתַיִךְ מֵאֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי אָבִיךְ הָאֱמֹרִי וְאִמֵּךְ חִתִּית: וּמוֹלְדוֹתַיִךְ בְּיוֹם הוּלֶּדֶת אֹתָךְ

הֲיִסְבוּן מִינֵיהּ אָעָא לְמֶעְבַּד עִיבִידָא אִם יִסְבוּן מִינֵיהּ סִיכְּתָא לְמִתְלֵי בַהּ כָּל מָאן: הָא לְאִישָׁתָא אִתְמְסַר לְאִישְׁתֵּיצָאָה יַת תְּרֵין סִיטְרוֹהִי אָכְלָא אִשָּׁתָא וְגַוֵּיהּ חַר הֲיִכְשַׁר לְעִיבִידָא: הָא כַּד הֲוָת שְׁלִים לָא כְּשַׁר לְעִיבִידָא אַף אֲרֵי אִשְּׁתָא אֲכָלַתֵּיהּ וַחֲר הֲיִכְשַׁר עוֹד לְעִיבִידָא: בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים כְּמָא דְאִילַן גּוּפְנָא בְּאָעֵי חוּרְשָׁא דִּמְסַרְתֵּיהּ לְאִישְׁתָא לְאִישְׁתֵּיצָאָה כֵּן מְסָרִית יַת יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם: וְאֶתֵּן יַת פּוּרְעֲנוּתִי בְּהוֹן עַל פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא דִּיהִיבִין מִגּוֹ אִשָּׁתָא עֲבָרוּ וְעַמְמַיָּא דְּתַקִּיפִין כְּאִישָּׁתָא יְשֵׁיצִינוּן וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ כַּד יְחוּל רוּגְזִי בְּהוֹן: וְאֶתֵּן יַת אַרְעָא לְצָדוּ חֲלַף דְּשַׁקַּרוּ שְׁקַר אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים: וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר: בַּר אָדָם הוֹכַח יַת יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם וַחֲוֵי לְהוֹן יַת כָּל תּוֹעֲבָתְהוֹן: וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם תּוֹתָבוּתְכוֹן וְיַלְדוּתְכוֹן מֵאַרְעָא כְּנַעֲנָאֵי תַּמָּן אִתְגְּלֵיתִי עַל אַבְרָהָם אֲבוּכוֹן בֵּין בִּתְרַיָּא וְהוֹדַעְתֵּיהּ דְּאַתּוּן נָחֲתִין לְמִצְרַיִם בִּדְרַע מְרוֹמָם אֲנָא פָּרִיק יָתְכוֹן וּבִזְכוּת אֲבָהָתְכוֹן אַנָּא מְתָרֵיךְ מִן קֳדָמֵיכוֹן יַת אֱמוֹרָאֵי וּמְשֵׁיצֵי יַת חִתָּאֵי: וְאַף כַּד נְחָתוּ אֲבָהָתְכוֹן לְמִצְרַיִם תּוֹתָבִין בְּאַרְעָא לָא דִילְהוֹן מְשַׁעְבְּדִין וּמְעַנַּן הֲוָת כְּנִשְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל דָּמְיָא לְוַלְדָּא דִּירְטִישׁ עַל אַפֵּי בָרָא

רשי

היוקח ממנו וגו׳. איכה ראויה לכך: כל כלי. שום כלי: הנה לאש נתן לאכלה. ארבור״יר בלע״ז הנה שאלתיך על התמים ואיכו ראוי לכלום עתה עוד אני מוסיף על השאלה הנה אם נתנו זמורה ממנה באש ואכלה האש בשתי קצות הקיפה עד כי נחר תוכו: נחר. כשחר מן האש בר״וזיר בלע״ז נחר לשון ועצמי חרה וים לועזי׳ אשאר״ט בלע״ז וכן ויחר עלי אפו חברו מנחם עם עצמי חרה: היצלח עוד למלאכה: כן נתתי. את ירושלם שתי קצותיה אכלה האש שתי גליות כשגלה יהויקים גלו עמו מזרע המלוכ׳ ומן הפרתמים כמו שנאמר בדניאל אחריו גלה יכניה בנו והחרש והמסגר ותוכו נחר צדקיהו הנותר בה כבר גזרתי עליו שלא תופניך נחלי אש וזרוק על העיר: מהאש יצאו. על פתגמי אורית׳ דיהיבין מגו אישתא עברו ועממיא דתקיפין כאישת׳ ישיצונון: הודע. פיימבו״יר בלע״ז: מכורותיך. כמו מגורותיך מנחם חברו לשון תולדה וכן פירש כלי חמס מכורותיהם אים מאת מכרו לבד ממכריו כלם לשון תולדות: אביך ואמך. אברהם ושרה משם כטלו גדולתם ובני חת נתנו לה קבר: ביום הולד אותך. פוטכי״אש בלע״ז כשבחרתי בך במצרי׳ היית בלא שום תקון ולפי שדימה הדבר ללידה הזכיר כאן תיקוני הוולד:

מרך

רש"י

שרך · כמו שררך: למשעי · לבהקות כחיה הסלע שעיעות כיפה תרגומו א"ל למכט בלע"ז ומנחם חבר למשעי לשון משעוע: לא המלחת · מכאן שמולחין את הולד כדי שיתקשה בשרו: והחתל · לשון כריכה בבגדים וכן וערפל חתולתו הוא שמלפפין את הולד: לחמלה · לחוס: בגעל · אכבורישמנט בלע"ז: מתבוססת · כרפסת כמו יבוס תקומו: בדמיך חיי · אף בגוללך זה לא תמותי: ושניכה לומר שני פעמי' לפי שבשני דמים פסח ודם מילה נגאלו: לשון אחר מתבוססת מוי"ליאה בלע"ז: בעדי · לשון מכלול ומנחם פירשו בעדי עדיים לשון שד כמו ב בטחו ביי' עדי עד א אבג"וקא אס"גלא בל' אבל דונש פתר אותו לשון עדי ומשקל עדי עדיים הוא מן י' שמות אדי אריים צבי צביים גדי גדיים: נכונו · פורמ"נט אפייט"אם בלע"ז: ושערך צמח · סימני נערות: דודים · אמיטי"אם בלע"ז: ואכסך · לשון משיחה וכל הענין איננו אלא לשון משל ויונתן פירשו אתכולה ואין להוסיף על התרג' וכן פירשה מכורותיך ומולדותיך וגו' תותבותכון וילדותכון מארע כנענאי תמן א איתגליתי על אברהם אבוכון בין בתריא ו ואודעתי' דאיכון נחתין למצרים ובדרע מרמם אנא פריק יתכון ובזכות אבהתכון אנא מתריך ית אמוראי וחתאי: ומולדותיך ביום הולדת אותך וגו' · ואף כד נחתו אבהתכון למצרי' תותבין בארעא דלא דילהון משעבדין ומענן להון הות כנישתא דישר' דמיא לוולדא דרטים על אפי ברא דלא איתפסק שוריה ובמיא לא אישטטיף לאיתנקראה ובמלח לא איתמלח ובאיסורין לא איתאסר: לא חסה עליך עין וגו' · לא חסת עליכון עינא דפרעה רשיעא למעבד לכון טבא חדא לאנא' לכון משעבודכון לרחמא עליכון וגזר עליכון גזירת גמירא למרמי ית דכוריכון בנהרא לאבדא יתכון בעידן דהויתון במצרים: ואעבר עליך וגו' · ועל דוכרן קים אבהתכון קדמי איתגליתי למפרקכון ארי גלי קדמי ארי אתון מענן בשיעבודיכון ואמרית לכון בדמא דמהולתא אחוס עליכון ואמרית לכון בדם פסחא אפריק יתכון: רבבה כצמח השדה נתתיך · ריבבת כצימחי חקלא יהבתיכון וסגיתון ותקיפתון והויתון לזרעין ולשבטין ובעובדי אבהתכון תקיפא עידן פורקן כנישתכון מטא ארי אתון משעבדין ומענן: רבבה כצמח השדה · כמו שנאמר ובני ישראל פרו וישרצו וירבו: ואת ערום ועריה · מן המצות: ואעבור עליך ואראך · ואיתגליתי על משה באסנא ארי גלי קדמי ארי מטא זמן פורקנכון ואגינית במימרי עליכון ואעדיתי חוביכון וקיימית במימרי למפרק יתכון כמה דקיימית לאבהתכון אמר יי' אהי' למיהוי לכון עם משמש קדמי · ואפרש כנפי: כנף בגדי: ואשבע

מסורה

ובמים ג' בקריאה וסימ' ובמים רבים זרע שיחור · ובמים לא רחצת למשעי · ובמים עזים נתיבה: אל פני ט' בקריא' וסימ' שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך קדמאה · וזאת תורת המנחה הקרב אתה בני אהרן · ויקחו את אשר צוה משה אל פני · את הצפור החיה יקח אתה ואת עץ תנינא · ואל יבא בכל עת אל הקדש אל

מקרא

לֹא־כָרַּת שָׁרֵּךְ וּבְמַיִם לֹא־רֻחַצְתְּ
לְמִשְׁעִי וְהָמְלֵחַ לֹא הֻמְלַחַתְּ וְהָחְתֵּל
לֹא חֻתָּלְתְּ׃ לֹא־חָסָה עָלַיִךְ עַיִן
לַעֲשׂוֹת לָךְ אַחַת מֵאֵלֶּה לְחֻמְלָה
עָלָיִךְ וַתֻּשְׁלְכִי אֶל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בְּגֹעַל
נַפְשֵׁךְ בְּיוֹם הֻלֶּדֶת אֹתָךְ׃
וָאֶעֱבֹר עָלַיִךְ וָאֶרְאֵךְ מִתְבּוֹסֶסֶת
בְּדָמָיִךְ וָאֹמַר לָךְ בְּדָמַיִךְ חֲיִי וָאֹמַר
לָךְ בְּדָמַיִךְ חֲיִי׃ רְבָבָה כְּצֶמַח
הַשָּׂדֶה נְתַתִּיךְ וַתִּרְבִּי וַתִּגְדְּלִי ז
וַתָּבֹאִי בַּעֲדִי עֲדָיִים שָׁדַיִם נָכֹנוּ
וּשְׂעָרֵךְ צִמֵּחַ וְאַתְּ עֵרֹם וְעֶרְיָה׃
וָאֶעֱבֹר עָלַיִךְ וָאֶרְאֵךְ וְהִנֵּה עִתֵּךְ
עֵת דֹּדִים וָאֶפְרֹשׂ כְּנָפִי עָלַיִךְ

תרגום

דְלָא אִיתְפְּסַק שׁוּרְיַהּ וּבְמַיָא לָא
אִישְׁתְּטִיף לְאִיתְנַקְרָא וּבְמִלְחָ לָא
אִיתְמְלַח וּבְאִיסוּרִין לָא אִיתְאַסַר׃
לָא חָסַת עֲלֵיכוֹן עֵינָא דְפַרְעֹה
לְמֶעְבַּד לְכוֹן טָבָא חֲדָא לְאַנְחָא
לְכוֹן מִשִּׁעְבּוּדְכוֹן לְרַחֲמָא עֲלֵיכוֹן
וּגְזַר עֲלֵיכוֹן גְזֵירַת גְמִירָא לְמִרְמֵי
דְכוּרֵיכוֹן בְּנַהֲרָא לְאַבְדָא יָתְכוֹן
בְּעִידָן דַהֲוֵיתוֹן בְּמִצְרָיִם׃ וְעַל דוּכְרַן
קְיָם אֲבָהַתְכוֹן קֳדָמַי אִיתְגְלֵיתִי
לְמִפְרַקְכוֹן אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי אֲרֵי
אַתּוּן מְעַנַן בְּשִׁעְבּוּדְכוֹן וַאֲמָרִית
לְכוֹן בִּדְמָא דִמְהוּלְתָּא אָחוּס
עֲלֵיכוֹן וַאֲמָרִית לְכוֹן בְּדַם פִּסְחָא
אֶפְרוֹק יָתְכוֹן׃ רִיבְבַת כְּצִימְחֵי
חַקְלָא יְהַבְתִּיכוֹן וּסְגֵיתוּן ו
וְתַקִיפְתּוּן וַהֲוֵיתוּן לְזַרְעִין וּלְשִׁבְטִין
וּבְעוֹבָדֵי אֲבָהַתְכוֹן תַקִּיפַיָא עִידָן פּוּרְקַן כְּנִישְׁתְּכוֹן מְטָא אֲרֵי אַתּוּן מְשַׁעְבְּדִין וּמְעַנַן׃
וְאִיתְגְלֵיתִי עַל מֹשֶׁה בְּאַסְנָא אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי אֲרֵי מְטָא זְמַן פּוּרְקָנְכוֹן וְאַגֵינִית בְּמֵימְרִי עֲלֵיכוֹן

מסורה

מבית · ויבא משה ואהרן אל פני אהל · ויקהלו משה ואהרן את הקהל · לא חסה עליך עין · ואצאה בשע' הגיא לילה · ומן בעשרי' וחמש שנה לגלותינו עד סוף דספרא דכוו' אל פני ואל פני בכ"ד על פני וסי' בסד' משפטי':

רד"ק

לא כרת שרך · מכאן שחותכין את הטיבור בשבת: ובמים לא רחצת · מכאן שמרחיצין את הולד בשבת וכרת שלא נזכר פעלו מן הדגש וכן והאשרה אשר עליו כרתה: שרך · דגש הרי"ש לחסרון הרי"ש האחרת והשרר הוא הטבור וידוע הוא: ובמים לא רחצת · שתם רחיצה במים חמין: והמלח לא המלחת · מכאן שמולחין את הולד בשבת: והחתל לא חתלת · מכאן שמלפפין את הולד בשבת: למשעי: פירושו להחליק הבשר כי הרחיצה במים חמין מחליקה הבשר ומעדנת אותו ותרגום חלקת צואריו שעיעות צואריה. ויהיה היו"ד למשעי במקום אות הכפל: והמלח לא המלחת · והמלח בקמץ חטף הה"א: הומלחת · בשורק הה"א כי המלח מחזק עור בשר הילד ומקשה אותו: והחתל לא חתלת: כמו שמלפפין את הולד ומחתלין אותו בחתלת בגדי' וקושרין אותו לתקן איבריו וליישרם לפי שהיה במעי אמו כרוך בשליתו ראשו בין ברכיו · וענין המשל שהיו ישראל במצרים מעת מת יוסף ויקם מלך חדש על מצרים כילד שאין בו כח לפרנס עצמו ולא מצא חומל שיחמול עליו ולא עוד אלא שהשליכוהו חוץ לעיר על פני השדה מרוב מאסם בו זהו שאמ' בגעל נפשך ביום הולדת אותך זהו געל דמי הלידה כן ישראל העבידום מצרי' בפרך וענו אותם בכל מיני ענוים עד שהיו קרובים למות מרוב הענוים ולא עוד אלא שהשליכום חוץ לעיר בשדה כמו שכתוב בחומר ובלבנים ובכל עבוד' בשדה ממאסם בהם שלא יראום זהו משל ותשלכי על פני השדה ויונתן תרג' הפסוק כן ואף כד נחתו אבהתכון למצרים וגו': לא חסה עליך עין · אחת מאלה · אפילו אחת מאלה כל שכן כלם שהיית צריכה להן: לחמלה בשורק החי"ת: אל פני · כמו על פני · וכמוהו רבים: בגעל נפשך · גופך וכן ברזל בלה נפשו גופו והגעל הוא דמי הלידה זהו שאמר ביום הולדת אותך הגעול שהיה לך ביום שנולדת וענין זה המשל מבואר הוא למעלה ויונתן תרגם לא חסת עליכון עינא דפרעה וגו': ואעבור עליך: כבר פירש' ענין המליצה וענין המשל זהו שאמר ואודע להם בארץ מצרים על ידי אהרן ומרים ומשה נודע להם בנבואה שהזהירו אותם לאמר להם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו: ואראך מתבוססת בדמיך · מתגוללת בדמי הלידה והמשל שהיו מתבוססים בטיט והוא החמר שהיו עושים ממנו הלבני' ולא היה להם פנאי לנקות עצמן ממנו כי תמיד היו מכריחים אותם לעשות הלבני' יום יום לא ישבותו: בדמיך חיי · לא תראה שתמותי מתוך כובד העבודה הזאת אלא עם כל זה הטנוף והלכלוך וכובד העבודה תחיו ותרבו כצמח השדה: חיי · כמו תחיי צווי במקום עתיד כמו עלה ומות בהר כמו תמות · שים קיצך כמו תשים · ומה שכפל פעמים בדמיך חיי לחזק את לבה שלא תירא כי כן מנהג המקרא לכפול הדברי' לחזק הענין ורבותינו ז"ל דרשו הכפל לדם פסח ודם מילה בשרם כי בזכות שתי המצות האלה יגאלו מהגלות ויונתן תרגם על דוכרן קים אבהתכון קדמי אתגליתי למפרקכון וגו': רבבה · מבואר הוא למעלה: ותרבי ותגדלי · כמו שאמר וירבו ויעצמו באחד אחד אחד מהם ברבוי המספר ואחד מהם ברבוי הגוף: ותבואי בעדי עדים · באת לעת שאת ראויה לעדי עדים כנערה שהגיע זמנה להיות לאיש ראוי לעדותה בתכשיטין נאים ופי' בעדי עדים בטוב וביפה שבעדים כמו מלך מלכים · כלומר זמן ישראל הגיע לאתתן הגלות כמו שאמר פקוד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במצרים ואומר אעלה אתכם מעני מצרים והעדי הוא כלי כסף וכלי זהב ושמלות שנצלו את מצרים ואדוני אבי ז"ל פירש עדי עדים עדי הגוף כמו שפירש אחרי' שדים נכונו ושערך צמח ואלו הן סימני נערות תכונת השדים והשער הצומח במקום הערוה ויתכן בעדי עדים על דרך משל על חקי התורה ומשפטיה הטובים שהם כעדי · כמו שנאמר בדרך משל כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך: צמח · פעל עומד מן הדגש ובא להורות על רוב הצמיחה ועל מהירותה: ואת ערום ועריה · ערומה ונגלות כיום הלידה · ואת ערום ועריה · שם יתפרש בחסרון בי"ת בערום ובעריה ואפשר שהם תאר ואמר ערום לשון זכר שכיון שהוא משל לכנסת ישראל ידבר פעם לשון זכר ופעם לשון נקבה ולשון זכר הוא כנגד העם ולשון נקבה על כנסת ישראל וזהו בכמה מקומות בדברי הנבואה שמדבר על כנסת ישראל זכר ונקבה ופירוש ערום ועריה על דרך המשל יתכן כמשמעו שהיו לבושים בגדים פחותים כשבואי' ועבדים והרי הם כאילו הם ערומי' או יהיה דרך משל שהיו ערומי' ממצות האבו' לשמור דרך יי' לעשות צדקה ומשפט וכן שדים נכונו משל על התור' שבכתב ותורה שבעל פה שהיו נכונות לתתם להם בצאתם ממצרים וכן יתפרש במשל שיר השירים שני שדיך תורה שבכתב ותורה שבעל פה · כי כמו שהשדים מגדילים התינוק ומעמידים אותו בחיים כן התור' מורה דרך החיים בזה ובבא וכן ושערך צמח משל ליחידים שבישראל שפירשו מדרך הרעה מעת שהתנבאו להם הנביאים במצרים כי כמו שהשער סימן לנערה שיצאה מקטנות לנערות כן בדרך המשל סימן לאותם שהיו קטני אמנה שיצאו מאמונתם הרעה לאמונה טובה על ידי תוכחות הנביאים ועליהם נאמר לך ואספת את זקני ישר' והנזירים והפרושים מגדלים שערם לפיכך השער משל להם וכן במשל שיר השירים שערך כעדר העזים משל על הנזירים והפרושים בישראל ואמר ואת ערום ועריה על רוב ישראל שהיו במצרים שנאמר עליהם וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש את שקוצי עיניהם לא השליכו והיו ערומים מן המצות לעשות צדקה ומשפט ויונתן תרגם ריבבת כצמחי חקלא יהבתיכון וגו': ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים · שנגלתי למשה בסנה ועשה במצותי אותות ומופתים והראתי כי עת דודים הגיע שנלחמתי בעבורך במצרים עד שהוצאתיך משם ביד חזקה: ואפרש כנפי עליך · כמו שאמר ופרשת כנפיך על אמתך כי גואל אתה · כלומר אמרתי שתהיו לי לעם כמו שאמר ולקחתי אתכם לי לעם:

ואכסה

ואכסה ערותך. שהיית ערום ועריה וכסיתיך אם כשמעו בבגדים טובים כמו שפירשנו או בדרך הטובה שהוריתי אתכם ובניסים ובנפלאות שהראיתי לכם עד ששבתם כלכם לאמונה טובה. ואין ערוה ודבר רע בניכם: ואשבע לך. זהו שאמר לכן אמור לבני ישראל אני יי' והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרי' אני יי' שקיימתי שבועתי: ואבוא בברית אתך. בהר סיני הנה דם הברית אשר כרת יי' עמכם על כל הדברים האלה: ותהיי לי לעם. כמו שאמר היום הזה נהיית לעם ליי' אלהיך ותרגם יונתן ואתגליתי למשה בסנה וגו': וארחצך. הוא מה שאמר לך אל העם וקדשת' היו' ומחר וכבסו שמלות' כמי שיצא מעבדו' לחרות שרוחץ ומחליף שמלותיו וגם לטהר מן הטומאה שיצאו מנכה' שהכנו בתוך עם טמא זהו שאמר ואשטוף דמיך מעלי' שטף ולכלוך העבודה כמו שפירשנו ואסכך בשמן לערן הבשר שנתקשה בעבור בחמר ובלבנים וזה משל לתנוחה שהית' להם וספוק צרכם במדבר כמו שאמר ויתעדנו בטובך הגדול וזהו שאמר אחר זה ואלבישך רקמה וכל הענין עד ותצלחי למלוכה הוא הרחבת המליצ' לרוב הטובה שהיה להם במדבר במאכל ובמשתה ובכל תענוג ובכסות ובנעילה כמו שנ' שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה זה ארבעים שנה: ואלבישך רקמה. ת"י ואלבישית יתכון לבושי ציורין וגו' אמ' רבי יהודה ברבי סימון אמר הקדוש ברוך הוא לא תהיו סבורין שאת' גומלי' שלש עשר' דבר שהפרשתם לי כנגד שלש עשר' דבר שעשיתי לכם במצרים ואלו הן ואלבישך רקמה וגו' ואני מעלה עליכם שאתם גומלים עלי כמו שאמ' דוד אשיר' ליי' כי גמל עלי לעולם הבא אני פורע לכם כנגד שלש עשרה דבר אלו וברא יי' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חפה וסכה תהי' לצל יומם מחורב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר הוי אומר אשירה ליי' כי גמל עלי: ואנעלך. הענין בשוא ופתח: ואכסך משי. הוי"ו פתוחה ואף על פי שהענין מורה לעבר וכמוהו ואעמוד עליו ואמותתהו: ואעדך עדי. תרגם יונתן ותקינית יתכון וגו': ואתן נזם. תרגם יונתן ויהבית ארון קיימי ביניכון וגו': משי. כן כתיב בוי"ו וקרי שש והיו"ד בכתוב נוספת: ותיפי. מלעיל בשני פשטין לבן אמר וטרמו יפה והוא מנחי הקבוצות: ותצלחי למלוכה. שתמלכי על גוים אחרים וזה כשהגיע זמן מלכות בית דוד: ויצא לך שם בגוי' ביפיך. זה היה במלכו' דוד ושלמה כי כליל הוא שלם בכל ענייני היופי וההדר: בהדרי אשר שמתי עליך כלומר כל זאת ההצלח' הגדולה שהיתה לך בא לה הימים בעזרתי היתה שהיית את עושה רצוני ואני גם כן הייתי משליט אותך על הגוים לא בכחך ועוצם ידיך: ותבטחי ביפיך ותזני על שמך. בטחת בהצלחה הגדולה ועל שמך שיצא לך שם בגוים וזנית אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים כמו שנאמר וישמן ישורון ויבעט וכל ענין הזנות הבא בנבואת ישראל היא עבודה זרה ואף על פי שהמליצ' היא כמשפטי הזנות וכדרך התשמיש הכל היא ענין המליצה לפי שדמה אותה לזונה אבל המשל הוא על כל מיני עבודה זרה: ותשפכי את תזנותיך על כל עובר. כמו הכלי שהוא מלא יותר מדי ונשפך אמר רבת הזנונים היית עד ששפכת אותם: על כל עובר. על כל מי שיעבור עליך: לו יהי. לו יהיה חשקך ורצונך כמו הזונ' המופקרת לכל שלא תספיק באנשי עירה עד שמפקרת עצמה על הנכרים העוברים דרך עליה כן את לא היית מספקת בעבודה זרה אחת ובשתים ובשלש כי מספר עריך היו אלהיך יהודה ואם יעבור נכרי מן הגוים הרחוקים ועבודה זרה בידו לו יהיה חשקך עד שתעשי אותה בארצך: תזנותיך. לשון רבים תזנות במשקל תרבות והרבים תזנותיך ותרגם יונתן לו יהי כמו לא באלף לא כשר לך למעבד כן: ותקחי. דרך הזונה ליפות ביתה ולהרבות בבגדים נאים בבגדי' צבועים למשוך לב הזונים להכנס בביתה. ופי' במות טלואות עשית טלאי' מבגדים רכובים ומרובים זה על זה עד שנעשו מהם במות ואותם הבגדים הם מצבועים שונים זה מזה כדי שיהיה מראה יפה והמראים המתערבי' קצתם עם קצתם יתחדש עמהם ערבות לכסות הכפש וזהו פירוש טלאות כמו העקודות והטלואות שהם מראים שונים בשער העזים ובצמר הכבשים שחור ולבן או כהוב וכיוצא בהם זה ענין המליצה וענין המשל שהיו עושים בית ישראל במות לעבודה זרה וזו שונה מזו בתבניתה ובעבודתה: לא באות ולא יהיה. לא באות במות כמוהן כלומר אינם עתידות לבא ולא יהיה אדם או עם שיעשה כמוהן לרוב ויונתן תרגם לא כרכשר ולא כרחזי: ותקחי כלי תפארתך מזהבי ומכספי. לחבוב עבודה זרה עושים מכלי כסף ומכלי זהב המשולחי' שים להם ועושים מהם הצלמים כמו שאמר בדבר העגל' ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם:

ואשבע לך. לכן אמור לבני ישראל אני יי' והוצאתי אתכם ואין לכן אלא שבוע' כמה שנאמר לכן נשבעתי לבית עלי: ואבא בברית אותך. הנה דם הברית אשר כרת יי' עמכם: וארחצך במים. ופריקית יתכון משעבוד מצראי ואעדיתי תקוף מרוותא מנכון ודברית יתכון בחירותא: ואלבשך רקמה. ואלבישית יתכון לבושי ציורין מחמד' שנאיכון: ואנעלך תחש. איקאלצ"יטוור טיימון בל' ויהבית מסן דיקר בריגליכון: ואחבשך בשש. איפוצ"יניסטויי בלע"ז וקדשית מנכון כהניא למהוי משמשין קדמי במצנפן דבוץ: ואכסך משי. סוילא"ה בלע"ז וית כהנא רבא בלבושי צבעוני' ומדר' אגד' ואכסך משי אלו שבע' ענני כבוד דכתיב לא ימיש עמוד הענן יומם: ואעדך עדי. איפארי"טוור בלע"ז ותקינית יתכון תיקון פיתגמי אורית' כתיבין על תרין לוחי אבניא: צמידים. חבורתים דבור כנג' חבירו חמש כנגד חמשה: ורביד. על ידי משה: ואתן נזם על אפך. ויהבית ארון קיימי ביניכון: ועגילים על אזניך. לשון נזם ועגן דיקר מטיל עילויכון על שם שהיו מוקפין בעגולי: ועטרת תפאר' בראשך. ומלאך שליח מן קדמי מדבר בריש[י]כון שנאמ' ויעבר מלכם לפניהם וה' בראשם: ותעדי זהב וכסף. ויהבית משכני ביניכון מתקן בזהב וכסף ויריעות בוץ ובצבעונין וציורין ומנא דטב כסולתא וכדבש וכמשח אכילית יתכון ועתרתון ותקיפתון לחדא ואצלחתון ושליטתון בכל מלכוותא: סלת ודבש

ועתה מעליך. בשר קדש יעברו מעליך: וארחצך במים: ועתה מעליך ג' בקריא' וסימ' הסירי את יינך מעליך. אשבור מוטהו מעליך: ושמן ז' בקריא' וסימ' סלת ודבש ושמן אכלתי. ולחמי אשר נתתי לך סלת. בחטי מנית ופנג ודבש. אהב יין ושמן. אוצר נחמד. ומאכל ומשתה. בקצת ספרי' מסר"ה מונה גם בכלל אלו ואתם אספו יין וקי"ץ ושמן וטעות הוא כ"י הוא ושמן בשוא תחת הוי"ו: עובר כל סיפר מ"ל בנ"א ונתתי את הר שעיר. וכל שאר קריא' חסרי' בנ"ח מ"ל וסימ' ויאמר יהואש אל. תחת היותך עזובה ושנואה. ואפיצם בקש. לשום ארצ' לשמה. גו' נשמו פנות'. אד' להבל דמה. זאת העיר העליזה. מדוע אתה עוב' את מצו' המלך:

וָאֲכַסֶּה עֶרְוָתֵךְ וָאֶשָּׁבַע לָךְ וָאָבוֹא בִבְרִית אֹתָךְ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה וַתִּהְיִי לִי׃ וָאֶרְחָצֵךְ בַּמַּיִם וָאֶשְׁטֹף דָּמַיִךְ מֵעָלָיִךְ וָאֲסִכֵךְ בַּשָּׁמֶן׃ וָאַלְבִּישֵׁךְ רִקְמָה וָאֶנְעֲלֵךְ תָּחַשׁ וָאֶחְבְּשֵׁךְ בַּשֵּׁשׁ וַאֲכַסֵּךְ מֶשִׁי׃ וָאֶעְדֵּךְ עֶדִי וָאֶתְּנָה צְמִידִים עַל־יָדַיִךְ וְרָבִיד עַל־גְּרוֹנֵךְ׃ וָאֶתֵּן נֶזֶם עַל־אַפֵּךְ וַעֲגִילִים עַל־אָזְנָיִךְ וַעֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשֵׁךְ׃ וַתַּעְדִּי זָהָב וָכֶסֶף וּמַלְבּוּשֵׁךְ שֵׁשִׁי וָמֶשִׁי וְרִקְמָה סֹלֶת וּדְבַשׁ וָשֶׁמֶן אָכָלְתִּי וַתִּיפִי בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּצְלְחִי לִמְלוּכָה׃ וַיֵּצֵא לָךְ שֵׁם בַּגּוֹיִם בְּיָפְיֵךְ כִּי כָּלִיל הוּא בַּהֲדָרִי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי עָלַיִךְ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ וַתִּבְטְחִי בְיָפְיֵךְ וַתִּזְנִי עַל־שְׁמֵךְ וַתִּשְׁפְּכִי אֶת־תַּזְנוּתַיִךְ עַל־כָּל־עוֹבֵר לוֹ־יֶהִי׃ וַתִּקְחִי מִבְּגָדַיִךְ וַתַּעֲשִׂי־לָךְ בָּמוֹת טְלֻאוֹת וַתִּזְנִי עֲלֵיהֶם לֹא בָאוֹת וְלֹא יִהְיֶה׃ וַתִּקְחִי כְּלֵי תִפְאַרְתֵּךְ מִזְּהָבִי וּמִכַּסְפִּי

וַאֲעֲדִיתִי חוֹבֵיכוֹן וְקַיֵּימִית בְּמֵימְרִי לְמִיפְרַק יַתְכוֹן כְּמָא דְקַיֵּימִית לַאֲבָהַתְכוֹן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְמֶהֱוֵיכוֹן עַם מְשַׁמֵּשׁ קֳדָמַי׃ וּפְרִיקִית יַתְכוֹן מִשִּׁעְבּוּד מִצְרָאֵי וְאַעֲדִיתִי תְּקוֹף מַרְוָותָא מִנְּכוֹן וְדַבָּרִית יַתְכוֹן בְּחֵירוּתָא׃ וְאַלְבֵּישִׁית יַתְכוֹן לְבוּשֵׁי צִיּוּרִין מֵחֶמְדַּת סַנְאֵיכוֹן וִיהָבִית מְסָן דִּיקַר בְּרִיגְלֵיכוֹן וְקַדֵּשִׁית מִנְּכוֹן כַּהֲנַיָּא לְמֶהֱוֵי מְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי בְּמִצְנְפָן דְּבוּץ וְיָת כַּהֲנָא רַבָּא בִּלְבוּשֵׁי צִיבְעוֹנִין׃ וְתַקֵּינִית יַתְכוֹן תִּיקוּן פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא כְּתִיבִין עַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא וִיהִיבִין עַל יְדֵי מֹשֶׁה וּבִקְרוּשַׁת שְׁמִי רַבָּא קַדֵּישִׁית יַתְכוֹן׃ וִיהָבִית אֲרוֹן קְיָימִי בֵּינֵיכוֹן וַעֲנַן יְקָרִי מַטְלֵי עִילָוֵיכוֹן וּמַלְאַךְ שְׁלִיחַ מִן קֳדָמַי מְדַבַּר בְּרֵישְׁכוֹן׃ וִיהָבִית מַשְׁכְּנִי בֵּינֵיכוֹן מְתַקַּן בִּדְהַב וּכְסַף וִירִיעוֹ בוּץ וְצִיבְעוֹנִין וְצִיּוּרִין וּמַנָּא דְטַב כְּסוּלְתָּא וְכִדְבַשׁ וּכְמִשַּׁח אֲכֵילִית יַתְכוֹן וַעֲתַרְתּוּן וְתַקִּיפְתּוּן לַחֲדָא וְאַצְלַחְתּוּן וְשַׁלִּיטְתּוּן בְּכָל מַלְכְּוָותָא׃ וּנְפַק לָךְ שׁוּם כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בֵּינֵי עַמְמַיָּא בְּשׁוּפְרִיךְ אֲרֵי גְמִיר הוּא יְקָרִי דְשַׁוִּיתִי עֲלַיִךְ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וְאִתְרְחִיצַת בְּשׁוּפְרִיךְ וְטָעֵית עַל שְׁמִיךְ וְאִתְחַבַּרַת לִיךְ לְמִיפְלַח לְטַעֲוָתָא עִם כָּל דַּעֲדֵי וְלָא כְּשַׁר לִיךְ לְמֶעְבַּד כֵּן׃ וּנְסֵיבִית מִלְּבוּשַׁיִךְ וַעֲבֵידִית לִיךְ בְּמַן מַחְפִּין פַּת כּוּמְרִין וְטָעֵית עֲלֵיהוֹן לָא כְּדִכְשַׁר וְלָא כְּדַחֲזֵי׃ וּנְסֵיבִית מָנֵי תוּשְׁבַּחְתִּיךְ מִדַּהֲבִי וּמִכַּסְפִּי

וסמן אכלת: המן שהיה משתנה לכל הטעמים לסלת ודבש וסמן אכלת. ומדרש אגדה י"ג דברים יש כאן וכנגדן אמר להם הקב"ה להשיא י"ג דברים המנויין בתרומ' המשכן ואעפ"כ הוא פורע להם כנגדן לעתיד לבא י"ג דברים וברא יי' על מכון הר ציון וגו' וסוכה תהיה לצל יומם מחורב מזרם וממטר וגו': ותיפי. לשון יופי: כי כליל הוא: לשון מכלול. ד"א כי כליל הוא כי שלם היה. ד"א כי כליל קרוב"א בל' כמו כתר דמתרגמי' כלילא: ותזני על שמך. בטחת על שם היופי שיצא לך: ותשפכי את תזנותיך. הראית יופיך לכל עובר עד נשפכה עליהם תאות זנותיך לפתות אותך לזנות עמם: לו יהי. ומשכתאו לך אתה הפקרת להם עצמך ולכל אשר שאל זנותך לו היה ויונתן תרג' ולא כשר ליך למעבד כן כאילו היה כתוב לא יהי וכל משל הזה על עגל המדב' ועל שאר ע"ז שעבדו שבטו של דן במדבר כמו שכתו' כל הנחשלים אחריך ומצינו בפסיקתא זה שבטו של דן שהענן פולטו שהיו כולם עובדי ע"ז: במות טלואות. מכוסות בבגדים ונכומרי' של מיני צבעונין פלטרי"אש בלע"ז: לא באות. לא היתה ראויה זאת לבא. כן אבנ"ר אוכ"ן אאי"טרא בלע"ז: בלמי

אשר

אשר נתתי לך· כמו שאמר וכסף הרבתי לה וזהב עשו לבעל ומה שאמר צלמי זכר הוא לענין המליצה כדרך הזונות שעושות צלמי זכרות לדבר התשמיש: ותקחי· לענין המליצה רוצה לומר ותכסים על הזונים שהזונה מכסה אותם מבגדי רקמתה ליפותם בעיניה ולמשוך לבבם אליה· ולענין המשל פירש ותכסים על הצלמים וכנוי שמני וקטרתי כענין שאמר אשר נתתי לך: וקטרתי· הטי״ת נקראת בקמץ חטף לבן אשר: נתתי לפניהם· כתוב ביו״ד וקרי בלא יו״ד והכתוב כאילו נתתי לפניהם אני גרמתי לך כיון שנתתי לך כמו שאמרו במשל מי גרם לך שתבעטי בי כרשינין שהאכלתיך: ולחמי· ונתתיהו לפניהם· אני נתתי לך לאכלה זהו פי׳ אשר האכלתיך ואת נתת אותם לפני הצלמים לקרבן ותי״ו הנקבה הנמצאת תקראה בחירק בהתחברה עם הכנוים לפיכך תי״ו ונתתיהו בחירק והיו״ד למשך· וכן לא במחברת מצאתי ומה שאמר ולחמי הוא דרך כלל כי לחם כולל כל מאכל ואחר כן פיר׳ סלת ושמן ודבש האכלתיך ותרגם יונתן ולחמי וטובי: ויהי· נאם יי׳· כל זה היה לא תוכלי להכחיש כי אני היודע ועד זהו שאמר אני יי׳ ויונתן תרגם ויהי בתמיה הלא הואה כל אלין אמר יי׳ אלהים· ובדרש יום שעשו את העגל ירד להם המן ונתנו לפניו ואף על פי כן ביום מחר לא פסק וכן מפורש בספר עזרא אבר כי עשו עגל ומסכה וגו׳ ומנך לא מנעת מפיהם כדי היה למנוע מפיה׳ ולא מנעת אף כאן אמר ויהי נאם יי׳ אלהים היה הלחם ולא פסק מלירד: ותקחי· אשר ילדת לי· שנכנסו בבריתי ולי היו ואת לקחת אותם ממני ומתורתי וזבחת אות׳ להם לאכול השט אותם ולהעבירם למולך כמו שאמר לשרוף את בניה׳ ואת בנותיהם באש· ובמדרש אשר ילדת לי מי שהיו לו חמשה בנים נותן מהם ארבעה לעבודה זרה ואחד מקנה לבית הספר בא לו להקריב את׳ מבניו למולך מקרי׳ לו את זה שהקנה ללמוד תורה ויונתן תרגם הפסוק כן איכא אסגית לארגזא קדמי כנישתא וגו׳ כבעמור: המעט מתזנותך· כתוב בלא יו״ד וקרי ביו״ד אמר המעט לך מה שהכעסתני בבניך ובבנותיך שהיו לי וזבחת אותם להם ולפי שקשה העבודה הזאת משאר העבודות חזר עוד ואמר ותשחטי את בני· אמר בני כמו שאמר אשר ילדת לי: ואת כל תועבותיך· ועם כל תועבותיך ותזנותיך שעשית להכעיסני לא זכרת את ימי נעוריך כמ׳ חסדי׳ שעשיתי עמך בהיותך ערום ועריה כמפורש למעלה: לא זכרתי· כתוב ביו״ד רוצה לומר אני לא

לריח ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויקרא: לאכול י״ג מל׳ וסימ׳ הנה חדש מחר· ויסתר דוד בשדה ויהי היום· ותקח את המשרת דאמנון ותמר· והלחם והקיץ לאכול הנערי׳· ודבש וחמאה וצאן ושפות· ויצקו לאנשים לאכול·

רשי

צלמי זכר· לפי שדימתה אותה לנקבה זונה דימה את הצלם לזכר הנואף עמה: ולחמי אשר נתתי לך וגו׳· יום שעשו את העגל ירד להם המן ונתנו ממנו לפני העגל ואף על פי כן ויהי ביום מחר ולא פסק ואף כן מפורש בספר עזרא אף כי עשו להם עגל מסכה וגו׳ ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם וגו׳ ומנך לא מנעת מפיה׳ כדי הוא למונעו מהם ולא מנעתו אף כאן ויהי נאם יי׳ שהיה היה הלחם ולא פסק מלירד ליום מחר כן דרש רבי תנחומא: אשר ילדת לי· היו לו חמשה בני׳ ארבעה מהם לעבוד עבוד׳ זרה ואחד מוקנה לבית הספר ובא להקריב אחד מבניו למולך מקריב לו את זה שהקנה ללמוד תורה במדרש ר׳ תנחומא ואני אומר אשר ילדת לי אלו הבכורות וכן הוא אומר בספר הזה ואטמ׳ אותם במתנותם בהעביר כל פטר רחם: את ימי נעוריך· את חסדי אשר עשיתי עמך במצרים: אוי אוי לך· ווי לך על דחבת ווי ליך על דלא תבת: ותבני לך גב· גב׳ כענין במות ומזב׳: ותבני· לשון בנין: ותפשקי את רגליך· לפי שדימה אות׳ לזונה דב׳ בלשון תשמיש שים פשו׳ הרגלי׳ אחקיים בלש׳: גדלי בשר· בעלי אבר תשמיש: חוקך· מזונותיך בימי שפוט השופטי׳: ואתנך בנפש שנאתיך· בימי שמשו׳: הנכלמו׳ מדרכ׳ זמה· תרג׳ יונתן דאילו לוותהון שלחית נביי איתכנעו ולא היו הולכי׳ בדרך זמתך: מבלתי שבעתך· מתוך שלא שבעת בתועבו׳ מצרי׳: ותזנים

אֲשֶׁר נָתַתִּי לָךְ וַתַּעֲשִׂי־לָךְ צַלְמֵי זָכָר וַתִּזְנִי־בָם׃ וַתִּקְחִי אֶת־בִּגְדֵי רִקְמָתֵךְ וַתְּכַסִּים וְשַׁמְנִי וּקְטָרְתִּי נָתַתִּי לִפְנֵיהֶם׃ וְלַחְמִי אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָךְ סֹלֶת וָשֶׁמֶן וּדְבַשׁ הֶאֱכַלְתִּיךְ וּנְתַתִּיהוּ לִפְנֵיהֶם לְרֵיחַ נִיחֹחַ וַיֶּהִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ וַתִּקְחִי אֶת־בָּנַיִךְ וְאֶת־בְּנוֹתַיִךְ אֲשֶׁר יָלַדְתְּ לִי וַתִּזְבָּחִים לָהֶם לֶאֱכוֹל הַמְעַט מִתַּזְנוּתָךְ׃ וַתִּשְׁחֲטִי אֶת־בָּנָי וַתִּתְּנִים בְּהַעֲבִיר אוֹתָם לָהֶם׃ וְאֵת כָּל־תּוֹעֲבֹתַיִךְ וְתַזְנֻתַיִךְ לֹא זָכַרְתְּי אֶת־יְמֵי נְעוּרָיִךְ בִּהְיוֹתֵךְ עֵרֹם וְעֶרְיָה מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמֵךְ הָיִית׃ וַיְהִי אַחֲרֵי כָּל־רָעָתֵךְ אוֹי אוֹי לָךְ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ וַתִּבְנִי־לָךְ גֶּב וַתַּעֲשִׂי־לָךְ רָמָה בְּכָל־רְחוֹב׃ אֶל־כָּל־רֹאשׁ דֶּרֶךְ בָּנִית רָמָתֵךְ וַתְּתַעֲבִי אֶת־יָפְיֵךְ וַתְּפַשְּׂקִי אֶת־רַגְלַיִךְ לְכָל־עוֹבֵר וַתַּרְבִּי אֶת־תַּזְנוּתָךְ׃ וַתִּזְנִי אֶל־בְּנֵי־מִצְרַיִם שְׁכֵנַיִךְ גִּדְלֵי בָשָׂר וַתַּרְבִּי אֶת־תַּזְנֻתֵךְ לְהַכְעִסֵנִי׃ וְהִנֵּה נָטִיתִי יָדִי עָלַיִךְ וָאֶגְרַע חֻקֵּךְ וָאֶתְּנֵךְ בְּנֶפֶשׁ שֹׂנְאוֹתַיִךְ בְּנוֹת פְּלִשְׁתִּים הַנִּכְלָמוֹת מִדַּרְכֵּךְ זִמָּה׃ וַתִּזְנִי אֶל־בְּנֵי אַשּׁוּר מִבִּלְתִּי שָׂבְעָתֵךְ

דִּי יְהָבִית לִיךְ וַעֲבַדִית לִיךְ צַלְמֵי דְכוּרָא וְטָעֵית בְּהוֹן׃ וּנְסִיבִית יַת לְבוּשֵׁי צִיוּרִיךְ וְכַסִּיתִינוּן וּמִשְׁחִי וּקְטוֹרֶת בּוּסְמֵי שַׁוִּית קֳדָמֵיהוֹן׃ וְטוּבִי דִיהָבִית לִיךְ סוּלְתָּא וּמְשַׁח וּדְבַשׁ אֲכִילְתִּיךְ וִיהַבְתִּינוּן קֳדָמֵיהוֹן קוּרְבָּנִין לְפוּלְחַן הֲלָא הֲוָאָת כָּל אִילֵין אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ אִיכָא אַסְגִית לְאַרְגָּזָא קֳדָמַי כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּי דַבָּרַת יַת בְּנָךְ וְיַת בְּנָתָךְ דַּעֲתִידִין לְמִפַּק מִנְהוֹן תּוֹלְדַת קוּדְשָׁא קֳדָמַי וְנַכִיסְתִּנוּן לְהֶן קוּרְבָּנִין לְפוּלְחַן הַזְעֵירָא הֲוַת בְּעֵינָךְ טַעֲוָתִיךְ׃ וְנַכִיסִית יַת בְּנַיָא וִיהַבְתִּינוּן בְּאַעֲבָרָא יַתְהוֹן לְהֶן׃ וְיַת כָּל חוֹבֵי תּוֹעֵיבָתִיךְ וְטַעֲוָתִיךְ לָא אִדְכַּרְתְּ יַת יוֹמִין דְּמִלְּקַדְמִין כַּד הֲוֵית מְטַלְטְלָא וּשְׁבִיקָא מִתְעַנְיָא בְּשִׁעְבּוּדִיךְ הֲוֵית׃ מַה יְהֵי בְּסוֹפִיךְ עַל כָּל בִּישָׁתִיךְ נְבִיַּיא אֲמַרָא לַהּ וַוי לִיךְ עַל דְּתָבַת וַוי לִיךְ עַל דְּלָא תָבַת אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וּבְנֵית לִיךְ אִיגוּרִין וַעֲבַדִית לִיךְ רָמָן בְּכָל רְחוֹב׃ בְּרֵישׁ כָּל פָּרָשׁוּת אוֹרַח בְּנֵית רָמָתִיךְ וְאַחִילַת יַת קְדוּשְׁתִיךְ וְאִתְחַבַּרַת לִיךְ לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא וְאַסְגִּירַת יַת טַעֲוָתִיךְ עִם כָּל רַעֲדֵי וְאַסְגִּית יַת טַעֲוָתִיךְ׃ וְטָעֵית בָּתַר בְּנֵי מִצְרַיִם קְרִיבַךְ מְסַרְבְּלֵי בְסַר וְאַסְגִּית יַת טַעֲוָתִיךְ לְאַרְגָּזָא קֳדָמַי׃ וְהָא אֲרֵימִית יַת מְחַת גְּבוּרְתִּי עֲלָךְ וּמְנָעִית טוּבִיךְ וְאַמְסַרְינִיךְ בְּיַד בַּעֲלֵי דְבָבִיךְ כַּפְרָנֵי פְּלִשְׁתָּאֵי דְּאִילוּ עֲלֵיהוֹן שְׁלַחִית נְבִיֵּי אִיתְכְּנָעוּ וַאֲתְּ לָא אִתְבַּרַת מֵאוֹרְחִיךְ דַּעֲצַת חֶטְאִין׃ וְטָעֵית בָּתַר בְּנֵי אַתּוּר מִדְּלָא יְדַעַת אוֹרַיְתָא

ותזבחים להם לאכול· את הנשיא נשיא הוא· והיה אם כלה לאכול את עשב הארץ· כנשר חש לאכול· הן אעצור השמים ולא יהיה מטר· טוב אשר יפה לאכול ולשתות דקהלת· אין אשכול לאכול:

זכרתי לך בימי נעוריך מה שאתעתיד׳ לחטא וריחמתי עליך בימי נעוריך והקרי זכרת מבואר הוא: מתבוססת בדמך היית· ולמעלה אמר בדמיך לשון רבים והנה אמר בדמך לשון יחיד והענין אחד וכן נזכרו דמי הלידה בלשון רבים תשב בדמי טהרה וכשיזכר אותם בלשון רבים מפני שים מקומות חלוקים באשה שיוצא הדם מהם והם החדר והעלה והפרוזדור גם יש מרא׳ דם שונים זה מזה וקרא אות׳ דרך כלל דם לשון יחיד: עירום· ככת׳ ביו״ד המסך: ויהי אחרי כל רעתך· ויהי כן כמו שהית׳ מתחילה ערו׳ וערי׳ כן היתה אחר שעשית כל הרע׳ שעשית כשא׳ בערום ובחוסר כל: אוי אוי לך· כמה פעמי׳ יש עליך לומר אוי שהפקרת כמה טובות בפשיעתך: ותבני· הפסוק כפול בענין במ״ש כי גב כמו רמה והגב והרמה אמר על המזבחות: אל כל ראש דרך· אל במקום ב״ת כמו ונ״ל הארון תתן את העדות כמו ובארון אמר בפרשת דרכים בנית רמתך כדי שיהיה גלוי ונמצ׳ לכל עובר: ותתעבי את יפיך· והדרך שהיה לך שיצא לך שם בגוי׳ ביפיך בהדרי אשר שמתי עליך את תעבת אותו ולא רצית בו במעשיך הרעים שעשית ויונתן תרגם ואחלית ית קדושתיך ואפשר לפרש ותתעבי פעל יוצ׳ לשלישי כלומר שיתעבו אותו לאחרים מרוב שהפקרת עצמך לכל: ותפשקי את רגליך לכל עובר· פסוק הרגלים הוא מדרך התשמיש ולפי שהמשילה לזונה אמר כן וענין המליצה הוא שזמנת עצמך לכל עובר שיבא עליך וענין המשל הוא שהפקרת עצמך לעבוד כל ע״ז שיספר לך כל עובר עליך: תזנותך· כתוב בלא יו״ד וקרי ביו״ד: ותזני אל בני מצרים· כמו עם: גדלי בשר· אבר התשמיש יקרא בשר דר בשרו או החוקים בשרו וכן אמ׳ על מצרים אשר בשר חמורי׳ בשרם והדרך התשמיש תאות הכסי׳ לגדלי בשר ו״ת מסרבלי בשר וענין המשל רוצה לומר שהתאות תאוה גדולה לתועבת מצרי׳ תזנותך לשון יחיד: והנה נטיתי ידי עליך· למשפטך כמעשיך: ואגרע חקך· חק טרפך שנתתי לך סלת ושמן ודבש גרעתי אותו ולקחתי אותו ממך: בנפש שונאותיך· ברצון כמו אל תתנני בנפש צרי רוצה לומר שראו בך נקמה מה שרצו לראות והן היו שונאות ישראל מקדם שהרי כל הימים נלחמו בהם עד שקם דוד והכניעם: בנות· כתרגומו כפרני פלשתאי: הנכלמות מדרכך זמה· אפילו הן שהן שונאותיך נכלמות מדרכך שהיה דרך זמה: ותזני אל בני אשור· עם בני אשור: מבלתי שבעתך· שם בפלא חכמתך אמ׳ לא שבעת בתועבות מצרים הקרובים אליך עד שזנית עם בני אשור הרחוקים ממך התאוית גם לתועבותם: ותזנים

ותזנים. ותזני עמהם ית מבלתי שבעתך מדלא ידעת אוריתא ותרגם וגם לא שבעת ואף לא ידעת תיובתא: ותרבי את תזנותך. גם זה לשון יחיד: אל ארץ כנען כשדימה. יש מפרשים כמו מארץ כנען ואיננו נכון כי מ״ס השמות הוא הפך מלת אל ולמ״ד השמות ועוד מה צריך לזכר כנען היה לו לומר מארצך אלא פי׳ כמשמעו אל ארץ כנען כלומר כתועבות ארץ כנען שהיו עושים הכנעניים אשר הורים יי׳ מפניך כמעשיהם עשית והרבית את תזנותך כמו שכתוב במכסה מכל אשר עשו האמרי אשר לפניו ופירוש אל ארץ כנען דמית בתזנותך אל ארץ כנען כשהיתה ארץ כנען וכשדימה רוצה לומר אל כשדי׳ כלומר הרבית תזנותיך ודמית לארץ כנען ולארץ כשדים בתזנותך כי לא שבעת באח׳ מהן וגם בזאת לא שבעת ברוך שתיהן: מה אמולה לבתך. זכר לב בלשון נקבה לגריעות אמולה גזורה כלומר אין לה מחשבה ישרה כאילו היא גזור׳ ואיכה כי לא חשבת כל אשר עשית כי הם מעשי׳ רבים ורעים: מעשה אשה זונה שלטת. פירו׳ מעשים שעשית הם מעשי זונה שהיא שליטה בעצמה לעשות כל אשר תתאוה: שלטת. שם תאר בשלם אדרת עורת אמר לזכר שליט ולנקבה שליטה או ש שלטת בלע״ז גלייר״דא ויוכתן תרג׳ דשליט לה בנפשה: בבנותיך. לפי שהמקור דומה לשם בא ש פעמים בלשון רבוי וכן ב בהזרותיכם בארכות ועניין ה הרבוי רוצה לומר בניכים רבים במזבחות אלהים רבים: גבך. כמו שאמר למעלה ותבני גב: עשיתי. ביו״ד נוספת בסוף וכן ולא הייתי וקרי בלא יו״ד כמכתב כי אין יו״ד לנקבה אחר תי״ו ה המכאלת אף על פי שכתבו כן ב במקומות אחר כ״ף המכאלת כמו עניכי כעוריכי תחלואיכי לא כתבו כן אחר תי״ו המכאלת: לקלס אתנן. בזה לא היית כזונה כי הזונ׳ לוקחת על האתנן ומבזה אותו כדי שיוסיף לה עוד בועלה אבל את כמו זונה מתאוה אל הזנות תאוה גדולה עד שכל אתנן טוב בעיניה ואפילו הפחות שבהם ולא עוד אלא שמרוב ת תאותה היא תתן אתנן כמו שאמר ואת נתת את נדניך וזהו דרך משל על רוב תאות ישראל לאלהים אחרים עד שמבקשים מיפי העבודה בכל מקום ושוכרים שלוחים ומשלחים כסף וזהב ל לאלהי העמים ומיקרים עבודה זרה שלהם בעיניהם וזהו בהפך כל עם כי כל גוי עובד אלהיו ו ומבזה אלהי עם אחר ולפיכך אמר ויהי בך הפך מן הנשים: האשה המנאפת. כן עשית את תחת האל לקחת אלהים אחרים וכתב זה הפסוק לבאר כל המשל כי כל מה שנזכר בענין התשמיש הוא משל לע״ז: לכל זונות יתנו נדה. מתן הזונה יקרא נדה ובנו״ן תמורת ה״א ואת נתת את נדנך ורז״ל הרגילו זה הלשון במהר הבתולות כי מה שמביאה אשה לבעלה יקראו אותו נדוניא ות״א אגרו כמו אתנן: תשחדי. בקמץ חטף החית וענין הפסוקים האלה כבר פירשנוהו: ויהי בך. ואחריך לא זונה. בוי״ו עם הרגם אמר כמו שבך הפך מן הנשים שהיו עד הזמן הזה כן אחריך לא יהיה כזנותיך ופי׳ ולא זונה לא נעשה ולא יעשה במעשה הזנו׳ כזנותך והוא מן שלא נזכר פועלו מהדגוש: ותהי להפך. אמר ותהי לשון זכר כמו שזכרנו כמה פעמים כי ידבר כנגד הכנסה פעם לשון זכר ופעם לשון נקבה: לכן. מבואר הוא: כה אמר יי׳ אלהים יען השפך נחשתך. פי׳ תחתיתך ובאמרו אחריו ותגלה ערותך הוא כפל ענין במלות שונות כי ענין השפך כענין ותגלה כי הדבר הנשפך נגלה ונראה וענין נחשתך כענין ערותך כי תחתית האשה היא הערוה ונחשתך תחתך כמו וחדה נחשתה וכן בדברי רבותינו ז״ל נחשתו של תנור פירוש תחתיתו ויונ׳ נן תרגם חלף דאתגליאת בהתתיך וענין זה המשל כי נגלו מעשיה הרעים לעיני כל האומים בקבלה עונש על מעשיה הרעי׳ וכענין זה אמר הושע אגלה את נבלותה לעיני מאהביה: מאהביך. הם שהיית מחבבת ומתחברת להם לעבוד עז״ה שלהם: וכדמי בניך. בכ״ף פירוש באותו החטא קבלת עונש מדה כנגד מדה את לא חמלת על דמי בניך שזבחת להם לעבודה זרה גם אני לא אחמול על דמך והבאתי עליך חרב נוקמת נקם ברית: אשר נתת. מהם לגלולים שזכר: לכן אשר ערבת עליהם. כמו יערב עליו שיחי ענין ההנאה וההכשר: על כל אשר שנאת. כמו עם וכן ויבאו האנשים על הנשי׳ כלומר הנני מקבץ את הגוים שאהבת עם אותם ששנאת וכולם יבאו עליך מסביב להחריב ארצך וזהו גלוי הערוה: וראו את כל ערותך. על דרך משל: ושפטתיך משפטי נואפות ושופכות דם. כיים עליהם שני משפטים משפט הנאוף ומשפט שפיכו׳ דם כי האשה המנאפת פעמים שהיא שופכת דם כי יבאו אליה שני זונים ויתקוטטו זה עם זה עליה או יבא בעלה פתאום בבית וימצא המנאף עם אשתו ויהרגנו או המנאף יהרג את בעלה כן את נואפת תחת אישך שהוא האל יתברך על דרך משל ושפכת דם נקי דם בניך ובנותיך לע״ז: ונתתיך דם חמה וקנאה. כתרגומו ואמסרינך לקטול ברוגז ובחימה כי אני יש לי חמה עליך כי את הכעסת אותי במעשיך הרעים גם קנאה כי קנאת אותי בלא אל וכן אמר במשלי שלמה כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם: ונתתי

ז״כ מלין וגם וכ׳ מלין סוף פסו׳ וסימ׳ וגם בעליו יומת׳ וגם הגמלים השקתה. וגם שמו בכליהם. וגם לא שבעת׳ וגם אני אליך. וגם במכתב לאמר דעזרא. וחברו דדה׳. וגם משרי ישראל דדה׳. וגם נגיד ברית. וגם ילדתי בנים. וגם בהמות שדי. וגם זה הבל: אתנן ה׳ פתחין בליש בקריא וסי׳ לא תביא אתנן

וַתִּזְנִים וְגַם לֹא שָׂבָעַתְּ: וַתַּרְבִּי אֶת־תַּזְנוּתֵךְ אֶל־אֶרֶץ כְּנַעַן כַּשְׂדִּימָה וְגַם־בְּזֹאת לֹא שָׂבָעַתְּ: מָה אֲמֻלָה לִבָּתֵךְ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה בַּעֲשׂוֹתֵךְ אֶת־כָּל־אֵלֶּה מַעֲשֵׂה אִשָּׁה־זוֹנָה שַׁלָּטֶת: בִּבְנוֹתַיִךְ גַּבֵּךְ בְּרֹאשׁ כָּל־דֶּרֶךְ וְרָמָתֵךְ עָשִׂיתִי בְּכָל־רְחוֹב וְלֹא־הָיִיתִי כַּזּוֹנָה לְקַלֵּס אֶתְנָן: הָאִשָּׁה הַמְּנָאָפֶת תַּחַת אִישָׁהּ תִּקַּח אֶת־זָרִים: לְכָל־זֹנוֹת יִתְּנוּ־נֵדֶה וְאַתְּ נָתַתְּ אֶת־נְדָנַיִךְ לְכָל־מְאַהֲבַיִךְ וַתִּשְׁחֳדִי אוֹתָם לָבוֹא אֵלַיִךְ מִסָּבִיב בְּתַזְנוּתָיִךְ: וַיְהִי־בָךְ הֵפֶךְ מִן־הַנָּשִׁים בְּתַזְנוּתַיִךְ וְאַחֲרַיִךְ לֹא זוּנָּה וּבְתִתֵּךְ אֶתְנָן וְאֶתְנַן לֹא נִתַּן־לָךְ וַתְּהִי לְהֶפֶךְ: לָכֵן זוֹנָה שִׁמְעִי דְּבַר־יְהוָה: כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה יַעַן הִשָּׁפֵךְ נְחֻשְׁתֵּךְ וַתִּגָּלֶה עֶרְוָתֵךְ בְּתַזְנוּתַיִךְ עַל־מְאַהֲבָיִךְ וְעַל כָּל־גִּלּוּלֵי תוֹעֲבוֹתַיִךְ וְכִדְמֵי בָנַיִךְ אֲשֶׁר נָתַתְּ לָהֶם: לָכֵן הִנְנִי מְקַבֵּץ אֶת־כָּל־מְאַהֲבַיִךְ אֲשֶׁר עָרַבְתְּ עֲלֵיהֶם וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר אָהַבְתְּ עַל כָּל־אֲשֶׁר שָׂנֵאת וְקִבַּצְתִּי אֹתָם עָלַיִךְ מִסָּבִיב וְגִלֵּיתִי עֶרְוָתֵךְ אֲלֵהֶם וְרָאוּ אֶת־כָּל־עֶרְוָתֵךְ: וּשְׁפַטְתִּיךְ מִשְׁפְּטֵי נֹאֲפוֹת וְשֹׁפְכֹת דָּם וּנְתַתִּיךְ דַּם חֵמָה וְקִנְאָה:

וְטָעֵית בְּהוֹן וְאַף לָא יְדַעַתְּ תְּיוּבְתָּא: וְאַסְגֵּית יָת טַעֲוָתִיךְ לְאִתְחַבָּרָא לְעַמָּא דְאַרְעָא דִכְנַעַן לִמְהָךְ בְּנִימוֹסֵי כַסְדָּאֵי וְאַף בְּדָא לָא יְדַעַתְּ אוֹרַיְתָא: מָה תַּקִּיף הֲוָה רֶשַׁע לִיבֵּךְ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים בְּמֶעְבְּדִיךְ יָת כָּל אִלֵּין כְּעוֹבָדֵי אִתְּתָא נַפְקַת בָּרָא דְשַׁלִּיטָא בְּנַפְשַׁהּ: בְּמִבְנַךְ אִיגוּרָךְ בְּרֵישׁ כָּל פְּרָשׁוּת אוֹרַח וְרָמָתֵךְ עֲבַדְתְּ בְּכָל רְחוֹב וְלָא הֲוֵית כְּנַפְקַת בָּרָא דְמִתְהַנְיָא בְּאַגְרָא: כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דָּמְיָא לְאִתְּתָא דִרְחִימָא עַל בַּעֲלַהּ וּמְזַנְיָא עֲלוֹהִי שָׁבְקַת יָת בַּעֲלַהּ וּטְעָת בָּתַר נוּכְרָאִין: לְכָל נַפְקַת בָּרָא יָהֲבִין אֲגַר וְאַתְּ אַהֲנֵית יָת אַגְרִיךְ לְכָל רְחָמַיִךְ וְשַׁחַדְתְּ יַתְהוֹן לְמֵיתֵי עֲלָךְ מִסְּחוֹר סְחוֹר בְּטַעֲוָתִיךְ: וַהֲוָה בִיךְ שְׁנוּ כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל מִן מְדִינָתָא בְּטָעֲוָתִיךְ וּבַתְרִיךְ לָא הֲוָת דְטָעַת כְּוָתִיךְ וּבְמִיתְּנִיךְ אֲגַר וַאֲגַר לָא אִתְיְהַב לִיךְ וַהֲוֵית לְשַׁנּוּ: בְּכֵן דְּעוֹבָדְתָּא כְּנַפְקַת בָּרָא כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל קַבִּילִי פִּתְגָמָא דַיְיָ: כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דְּאִגַּלִּיאַת בַּהֲתָתִיךְ וְאִתְחֲזִית קְלָנִיךְ כְּדִטְעֵית בָּתַר רְחָמַיִךְ וְיָת כָּל חוֹבֵי פּוּלְחַן טַעֲוַת תּוֹעֲבוֹתַיִךְ וּבְחוֹב דַּם בְּנַיִךְ דְּנַכֵּיסְתְּ לְהֶן: בְּכֵן הָא אֲנָא מַכְנִישׁ יָת כָּל רְחָמַיִךְ דְּאִתְרַעִית לְמִטְעֵי בַּתְרֵיהוֹן וְיָת כָּל דִּרְחִימִית עִם כָּל דְּשָׂנֵית וְאַכְנֵישׁ יַתְהוֹן עֲלָךְ מִסְּחוֹר סְחוֹר וַאֲגַלֵּי בַּהֲתָתִיךְ לְהוֹן וְיֶחֱזוֹן יָת כָּל קְלָנִיךְ: וְאִתְפְּרַע מִנִּיךְ פּוּרְעֲנוּת גִּיּוֹרָן וְאַשְׁדָּרַת דַּם וְאִמְסְרִינָךְ לְקָטוֹל בִּרְגַז וּבְחֵימָה:

זונה ומחיר כלב. ויהי בך הפך מן הנשים תנינא דפסוק. ושרפו בתיך באש. כי מאתנן זונה קבצה ועד אתנן ב׳ בפסוק: אלהים ז׳ חס׳ בספרא וסי׳ לכן הנני אקבץ. בן אדם דבר אל זקני. איש שקוצי עיניו השליכו. ואמר אלהים מה הבמה. על הדם תאכלו. כה תאמר אלהים. ודבר אלהים ר״פ:

רשי

ותזנים. לשון זנות אהאל״ר שארה אחל״ט בלע״ז: אל ארץ כנען כשדימה. כשדים לא מארץ כנען הם וכך פרשו הוספ׳ בלתי כשדים על של כנענים שהיו סמוכי׳ ליך וזנים להם כבר ויונתן תרגם ותרבי תזנותיך כשדימה ודמית ל לכנענים השטופי׳ בע״ז ואסגיאת טעוותיך ל לאתחבר׳ לעמא דכנע׳ למהך בנימוסי כסדאי ולי נראה כנען כמו סוחר כמו כנען בידו מאזני מרמה שכן ק קורא ארץ כשדי׳ ארץ סוחרים כמו שנאמר ויביאהו אל ארץ כנען בעיר רכלים שמו: מה אמולה. מקולקלת וכן היהודי׳ האומללי׳ וכן כי אמלל אני: לבתך. כמו לבך: שלטת. שיכרה שליט עליה: בבנותיך גבך. כמו בבנותיך לשון בנין: לקלס אתנן. לרב׳ ולהתהלל באתנן יפה שנותנין לה וכן כל לשון קלסה לשון דבור פארליי״ץ בלע״ז אתנן הו׳ לשון שכירו׳ לוי״אץ בלע״ז: האשה המנאפת. את האש׳ המנאפת: תח׳ אישה וגו׳. בהיותה תחת בעלה נותנת עיניה ב באחרים זרים. מוהר בתזנותיך. מרוב זנות שהיה בך עשית כן: לא זונה. לא נזנה לכל זונה כזנותך: השפך נחשתך. הוא לשון שולים שקורין ש פונ״ץ בלע״ז וכן הרבה בסדר טהרות נחשתו של תנור השפך נחשתך מרוב תאות זנות היה מקורך זב: ועל כל גלולי תועבתי׳: ויען כל גלולי תועבותי׳: ובדמי בניך. ובשן דמי בניך אעשה לך ה הרעה הזאת המפורש בענין הנני מקבץ וגו׳: ערבת. מאלאם בל׳: ונתתיך דם חימה וקנאה. ואשגיך להורגי בחימה וקנאה וכעס: והרסו

ונתתי אותך בידם. ביד האהובים והשנואים הנזכרים: ערום ועריה. כמו שמצאתיך בעת שחמלתי עליך והרסו גבך כמו שפירש כי על המזבחות אמר ויונתן תרגם ויפגרון שוריך ויתרעון רמתך ושלמעלה גב וגבך תרגם יונתן אגורא אגורך: והעלו. אלה הנזכרים יקבצו עמהם קהל משאר העמים ואמר והעלו כי ארץ ישראל גבוה מכל הארצות: ורגמו אותך באבן. כמשפט המנאפות שרוגמים אותם באבנים לא שמיתתה וכן וירגמו אותו אבן האמר בעכן ופירש אדוני אבי ז"ל כי אחרי שאמר מליצת המשל והשבתיך מזונה כראה שדבר בזונה שהכוה באבנים ועשו בה דקירות חרב ושרפו ביתה וכל השפטים האלה לבזותה ולהכלימה עד שתהיה בזות ושפלה בעיני כל ולא יבאו אליה עוד מנאפים ועל כרחה תהיה נשבתת מהיות זונה ואפילו אם תתן היא אתנן לא יהיו עמה כי תאמר כמבזה ושפלה בעיני כל ועניין המשל הזה הוא הריסת החומות שמשליכים בקלע ובריך אבנים גדולות אל החומה להפילה כמו שנאמר בקיר חרשת ויכו ה הקלעים ויכוה: ובתקוך בחרבותם. כתרגומו ויבזעונך בסיפיהון: ושרפו. כי כן עושים לבתים המנאפות ולעניין המשל כמו שכתוב וישרוף את בית יי' ואת בית המלך ואת בתי ירושלם: שפטים. סקילה שרפה והרג: לעיני נשים רבות. כדי שיוסרו הנשים הנשארות ולעניין המשל כתרגומו לעיני מדינן סגיאן רוצה לומר אנשי המדינות אלא שהמדינות קורא אותם נשי' בדרך משל: והשבתיך מזונה. מהיות זונה וכן ושירה מגבירה מהיות גבירה וכנחידם מגוי מהיות גוי. ועניין המליצה פירשנו ועניין המשל כי מיום שחרבה ירושלם לא עבדו ישראל אלהים אחרים: והנחותי. אחר שהגליתיך מארצך והחרבתי את ארצך הנה לקחתי נקמתי ממך ונחה חמתי ושככה ואין לי עוד קנאה וכעס כי נשבת ממך עבוד' אלהים אחרים: יען. וכל זה עשיתי לך בעבור שלא זכרת כל החסדי' שעשיתי עמך בימי נעוריך כשמצאתיך ערום ועריה והרבות והכעסת אותי בעבודת אלהים אחרים: ותרגזי. זה לבדו פעל יוצא מן הקל: זכרתי. כתיב ביוד יתירה בסוף: וגם אני הא דרכך בראש נתתי את עשית את כל התועבות האלה וגם אני הנה ראיתי שנתתי את דרכך בראש ולקחתי נקמתי ממך: הא. כמו הנה וכן הא לכם זרע: ולא עשיתי. הוא"ו יתירה בכתוב וכבר פיר' זה

הא ג' וסימ' הא לכם זרע וזרעת • וגם אני הא דרכך בראש נתתי • הא כדי פרזלא לא מתערב: ואביכן ב' וסימ' ואביכן התל בי והחליף • אמכן חתית ואביכן אמרי: ותשחתי ז' חס' בליש' וסימ' נמסר בשמואל ב' ריש סימן י"א:

ונתתי אותך בידם והרסו גבך ונתצו רמתיך והפשיטו אותך בגדיך ולקחו כלי תפארתך והניחוך עירם ועריה: והעלו עליך קהל ורגמו אותך באבן ובתקוך בחרבותם: ושרפו בתיך באש ועשו בך שפטים לעיני נשים רבות והשבתיך מזונה וגם אתנן לא תתני עוד: והנחתי חמתי בך וסרה קנאתי ממך ושקטתי ולא אכעס עוד: יען אשר לא זכרתי את ימי נעוריך ותרגזי לי בכל אלה וגם אני הא דרכך בראש נתתי נאם אדני יהוה ולא עשיתי את הזמה על כל תועבתיך: הנה כל המשל עליך ימשל לאמר כאמה בתה: בת אמך את געלת אישה ובניה ואחות אחותך את אשר געלו אנשיהן ובניהן אמכן חתית ואביכן אמרי: ואחותך הגדולה שמרון היא ובנותיה היושבת על שמאולך ואחותך הקטנה ממך היושבת מימינך סדם ובנותיה: ולא בדרכיהן הלכת וכתועבותיהן עשיתי כמעט קט ותשחתי מהן בכל דרכיך: חי אני נאם אדני יהוה אם עשתה סדם אחותך היא ובנותיה כאשר עשית את ובנותיך:

ואמסר יתיך בידיהון ויפגרון שורך ויתרעון רמתיך וישלחון יתיך לבושי יקריך ויסבון מני תושבחתיך וישבקונך מטלטלא ושביקא: ויסקון עלך משירין וירגמון יתיך באבני קלע ויבזעונך בסיפיהון: ויוקדון בתך בנורא ויעבדון ביך פורענו דינין לעיני מדינן סגיאן ואבטלינך מלמהוי כנפקת ברא ואף אגר לא תיתנין עוד: ואניח חמתי ביך ותעדי קנאתי מינך ואסיף ולא יהי רוגזי עוד: חלף דלא אדכרת ית יומין דמלקדמין והוית מרגזא קדמי בכל אילין ואף אנא פורענות אורחתיך בריש יהבית אמר יי' אלהים לא עבדת ליך עיצה למיתב מן כל תועבתיך: הא כל דמתיל עלך ימתול למימר כעובדי אימא כן ברתא: למא הוית ברתה לארעא דכנען למיעבד כעובדי עמא דאיתרחיקו אבהן עם בנין ואחתא לסדום ועמרה דאישתיצי עמהון אבהן עם בנין הלא אימכון שרה ביני חיתאי הות ולא עבדת כעובדיהון ואבוכון אברהם ביני אמוראי ולא הליך בעיצתהון: ואחתיך רבתא שמרון היא וכפרנהא דיתבא על סמאליך ואחתיך דזעירא מיניך דיתבא מימיניך סדום וכפרנהא: ואילו באורחתהון הליכת וכתועיבתהון עבדת חסוך הוית חוביך אילהין דאסגירת לחבלא מינהון בכל אורחתיך: קיים אנא אמר יי' אלהים אם עבדית סדום אחתיך היא וכפרנהא כמא דעבדית את וכפרניך:

והרסו גבך. בנייני טבהי ממוסיך: רמותיך ילפון במות: ובתקוך. אין לו דמיון ויש ויבזעונך א אטרי"פור רוגטוי בלע"ז: והשבתיך מזונה. מהיות עוד זונה: הא. כמו הנה: ולא עשית את הזמה. אף על פי שאני נתתי דרכך ב בראשך לא עשית עצה לתת לב על תועבותיך לשוב מהם כל זימה שבמקרא לשון עיצה הוא יש לטובה ויש ל לרעה: כל המושל. לשון משל וחידה הוא: כאמה בתה. הא של כאמה אינה מפיק הא לפי שאינה משמשת כלום אלא כאם כן ב בתה: בת אמך. אומה של כנען אשר ירשתם את ארצם: געלת אישה ובניה. אשר הרבו תועבותם עד כי געלה והקיאה הארץ את יושביה ה האבות והבנים יחד: ואחות אחותך. סדום הסמוכה לא"י: אמכן חתית וגו'. ת"י הלא אמכון שרה ביני חתאי הוות ולא עבדת כעובדיהון ואבוכון א אברהם ביני אמוראי ולא הליך בעצתהון: על שמאלך. לפי שנחלת יהודה בגבול דרומי של ארץ ישראל היה כמנאו כל שאר השבטים על שמאלם: ולא בדרכיהם הלכת. והלואי בדרכיהן הלכ' ולא התעבת יותר מהם וכן ולא יותן כח למעבך וכן ולא אם ע עודנו חי דיהוכתן אפלי"אוט בלע"ז: כמעט קט. היו תועבותיך לפני אילו לא התעבת מהן אבל את ותשחיתי מהן וכן ת"י ויש פותרין ולא בדרכיהם הלכת כ כמשמעו. כמעט קט היו תועבותיה' בעיניך ותשחיתי מהן קט פ פיקוט בלע"ז:

ומ' ולא עשית את הזמה על כל תועבותיך בעוד שהיית עושה התועבות ואני הייתי מעיד בך יום יום שובו מדרכך הרעה ולא עשית המחשבה שהיה עליך לעשות כלומר לא נתת אל לבך איך העשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים שהוציאני מבית עבדי' ונתן לי ארץ נחלה ועשה לי כמה טובו' וכמה חסדי' כל זה נתת אל לבך ועל הדרך הזה ת"י ולא עבדת לך עצה למתב מכל תועבותיך: הנה כל המשל. ענין משל ומליצה משל שאומרים בני אדם: כאמה בתה. כמעשה האם כן עושה הבת עליך יאמרו זה המשל והאם היא על דרך משל ארץ כנען והבת היא כנסת ישר' והכנסת תקרא בת כמו שכתוב בת ירוש' בת אדום והנה את עשית כמעשה ארץ כנען והנה ימשול עליך כל מושל כאמה בתה: כאמה. ההא רפה בתה ההא מפיק ומשנו הא רפה שדינה במפיק כמו ותאמרה בחמר ובזפת למן היום הוסדה כל אנחתה השבתי והדומי' להם ובא הכנוי קודם הידיעה כמו ישכנו עם אחר ותראהו את הילד והדומים להם ובזה באה הא הידיעה עם הכנוי לענין הרמיון: בת אמך. את שאת דומה לה במעשה עד שיאמרו עליך בת אמה היא וכמו שגעלה היא אישה ובניה כמו שכתוב כאשר קאה את הגוי הזה אשר לפניכם והגעול והקיא ענין אחד ואשה ובניה משל על המלך והעם דרך פרט כי על דרך כלל העם היא הכנסה והיא הבת כן בת ירושלם געלה מלכה ועמה ואחות אחותך וכן את אחות אחותך סדום שדומים מעשיך למעשיהם שהיו אנשי חמס ותועבות אחרות וכן את כמוהו ואמר אחותך לפי שהיתה שכנה לה ואמר געלו לשון רבים על סדום ועמורה ואמר אחותך דרך כלל גם סדום היה עיקר המלוכה אנשיהן ובניהן מלכיהם ועמם וכל היקום אשר בם כי נהפכה הארץ: אמכן חתית ואביכן אמרי. ידמה למעשיכן כי אמכן היתה חתית ואביכן היה אמרי שעשיתם כמעשיהם ולא כן אלא אמכן ואביכן היו צדיקים אברהם ושרה יצחק ורבקה יעקב ונשיו ולא למדתן מעשיהם הטובים אלא למדתן מעשה הארץ אשר באתן בה כאלו אמכן ואביכן היו אמרי וחתית ושאר האומות ההם יושבי הארץ: ואחותך הגדולה. רוצה לומר הגדולה ממך כי במלכות שמרון היו עשרת השבטים: על שמאלך. כי חלק יהודה היה לדרום וחלק יוסף לצפון: ולא בדרכיהן הלכת. אלא רע מהן: וכתועבותיהן עשית. ולא כתועבותיהן אלא רע מהן: כמעט קט ותשחיתי מהם. מעט קט זמן עמדת אחרי גלות שמרון: ותשחיתי מהם. מסדום ומשמרון כי גלות שמרון היה בשנת שש לחזקיהו ונשארו ממלכותו עשרים ושלש ומלך מנשה בנו אחריו והרשיע מכל אשר לפניו וזה מעט קט שאמר עשרים ושלש שנה אלה: קט. כמו מעט וכפל במלו' שונו' למעט יותר: חי אני. אם עשתה. כי הם לא המירו אהיה' ואת המירו כבודך בלא יועיל ואפשר כי גם במעשים רעים השחיתה ממנו: הנה

רדק

הנה זה היה · סדום אחותך · גאון היה לה שבעת לחם ושלות השקט היה לה למה היה לה גאון לפי שהיה לה שובע לחם ושלות השקט וסמיכו׳ שלות אל השקט לרוב השלום : שבעת · שם או תאר כמלת שפלת קומה וטעם היה לה אל ושלות השקט : ותגבהינה · כמו ותגבהנה אלא בא כן לזווג המלות תכני מלת תעשינה או יאמר כן בלא זווג · כמו תבאנה ותבאינה ואמ׳ ותגבהינה לשון רבות על סדום ובנותיה שזכר ויהיה פירו׳ ואסיר אתהן שהשחתי את העם והערים כלם לפי שהפכתי אותם שלא יהיה שם ישוב · וזהו ואסיר או יהיה פי׳ ותגבהינה על סדום ועל שמרון שזכר · ויהיה פי׳ ואסי׳ זאת בגלותו זאת בהשחתה ופי׳ כאשר ראיתי כמו שנראה לי כי משפטם כן · או פי׳ כאשר ראיתי כמו שאמר בסדום ארדה נא ואראה והנכון כי פי׳ ותגבהינה ואסיר אתהן על סדום ובנותיה כי זכר סדום בפרט אחר שזכר או זה בכלל עם שמרון וכן פרט אחר זה שמרון ואמר : ושמרון · מהנה · משמרון ובנותיה : ותצדקי את אחותך · כשאמ׳ רוא׳ תועבותיך חושב אותן צדיקות כ כנגד מעשים הרעים כאילו את עשית אותם צדיקות כנגד מעשיך : אחותך · כתיב לשון יחידה וקרי אחותיך לשון רבות הכתוב על שמרון והקרי על שומרון ו וסדום : עשיתי · כתוב ביו״ד יתירה : גם את · אשר פללת לאחותך · פירוש שמרון אמר קודם שחטאת היית שופטת אותה ומחייבת אותה על רשעה כמו שאמר אביה מלך יהוד׳ לירבעם מלך ישראל ועמכם עגלי זהב ו ואנחנו יי׳ אלהינו ולא עזבנוהו כי שומרים אנחנו את משמרת י״י אלהינו ואתם עזבתם אותו וכן אחר כן כי מלכי יהוד׳ היו טובים ברוב עד אחז וחזקיהו הטיב מה שהרע אחז אבל ממנשה ואילך היו רעים ועובדי עבודה זרה לבד מיאשיהו הכ״ ראוי לך שתכלמי בחטאתיך אשר התעבת מהן : תצדקנה ממך · כי עתה הם צדיקות ממך · ואמר לאחותך לשון יחידה על שמרון · ואחר כן אמר מהן ואמר תצדקנ׳ ואמ׳ אחיותיך לשון רבים אמר כן על בנות שמרון או כלל סדום עם ש שמרון : אחיותיך · בא ברבוי הנקבות לבד בלא רבוי הזכרים וכן הפלה יי׳ את מכונך והדומי׳ להם ופירוש שאי כלימתך ענין סבל כמו שאתי עליך חרפה ותי׳ קבילי אתכנעותיך : בצדקתך ·

רשי

ותגבהינה · היא ובנותיה כמו שמפורש באיוב ארץ ממנה יצא לחם וכל הענין עד שאמרו נשכח תורת רגל מארצינו שאין באים אלא לחסרינו : ואסיר אתהן כאשר ראיתי · דרכן כענין שנאמר בסדום ארדה נא ואראה וגו׳ : ותצדקי את אחותך · וכיון שהרשעת מהן עשית אותן כצדיקניות ונתת להן פיתחון פה לומרים ש שהכעיסוך יותר ממנו : אשר פללת · אשר ששפטת להן קודם ש שהרשעת מהן היית אומרת עליהן ראויות הן לפורענות : את שבות סדום · ארפא את הארץ מגפרית ו ומלח ואושיב בה ו יושבים : בתוכהנה · כמו בתוכן : בנחמך אותן · כשהרשעת מהן ונתת להן פתחון פה · ד״א בנחמך אותן כשתקבלי עליך הרעה ויכוחתו הכה לומר לא לבריתו לקיתו : ולא היתה סדום אחותך וגו׳ · בתחיה לשמועה בפיך להוכיח רבים ו ולומר הזהרו שלא ת תהפכו כסדום כאילו היתה ליך שמועתה ח חרפה : ביום גאונך · כשהיית בגדולתך : כמו עת חרפת בנות ארם · כמו שנגלית בעת מסרתי אתכ׳ ביד מלכי ארם שבאו על אחז בעת ההי׳ החל י״י להשליח ביד מלכי א ארם וגו׳ ובדברי הימים ויתנהו י״י ביד מלכי א ארם וגו׳ ופלשתים פשטו בערי הנגב ו והשפלה וגו׳ : השאטות · לשון בזיון ולא קריא אלף ויבז מתרגמי׳ ושט : כשאתים · כשאת הוא׳ ולשון נקבה הוא בכמה מקומות ב בספר זה : ועשיתי אותך וגו׳ · ועשיתי לך רעה כגמולך אשר ע עשית : אשר בזית אל וגו׳ · אותה שקבלת עליך בחורב לעוברך בברית יי׳ אלהיך וגו׳ אך לא אפיר אני את הברי׳ מלזוכרו כי אין אני כמותך : וזכרתי

הנה זה היה עון סדם אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה : ותגבהינה ותעשינה תועבה לפני ואסיר אתהן כאשר ראיתי : ושמרון כחצי חטאתיך לא חטאה ותרבי את תועבותיך מהנה ותצדקי את אחותך בכל תועבתיך אשר עשיתי : גם את שאי כלמתך אשר פללת לאחותך בחטאתיך אשר התעבת מהן תצדקנה ממך וגם את בושי ושאי כלמתך בצדקתך אחיותך : ושבתי את שבותהן את שבית סדם ובנותיה ואת שבית שמרון ובנותיה ושבית שביתיך בתוכהנה : למען תשאי כלמתך ונכלמת מכל אשר עשית בנחמך אתן : ואחותיך סדם ובנותיה תשבן לקדמתן ושמרון ובנותיה תשבן לקדמתן ואת ובנותיך תשבינה לקדמתכן : ולוא היתה סדם אחותך לשמועה בפיך ביום גאוניך : בטרם תגלה רעתך כמו עת חרפת בנות ארם וכל סביבותיה בנות פלשתים השאטות אותך מסביב : את זמתך ואת תועבותיך את נשאתים נאם יהוה : כי כה אמר אדני יהוה ועשית אותך כאשר עשית אשר בזית אלה להפר ברית :

(גליון: ול׳ כמ׳ ג׳ · ל׳ כשבע · ב׳ ל׳ · ל׳ · ב׳ א׳ · ב׳ · ז׳ אחותך ג׳ ק׳ · עשית ק׳ · ח׳ · ב׳ · ל׳ ל׳ · שביתהן · בות ק׳ · שבות ק׳ · ושבות ל׳ ל׳ ק׳ · ל׳ ל׳ ב׳ · ב׳ ל׳ ב׳ · ב׳ · ל׳ ל׳ · ב׳ מ׳ל כבי׳ ל׳ · ל׳ ל׳ ב׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ רכמו׳ · ועשיתי ק׳)

הא דין הוה חוב סדום אחתיך גאותנין סבעין לחמא ושליוא ושידוכיא הוה לה ולכפרנהא ויד מסכן וחשוך לא אתקיפת : ואיתרברב ועברא תועיבא קדמי ואגליתי יתהון כמא דיגלי קדמי : ושמרון כפלגות חובך לא חבא ואסגית ית תועבתיך מנהון וזכית ית אחתיך בכל תועבתיך דעברת : אף את קבילי איתכנעותיך דיבעית לאחתיך בחובך דאתעיבת מיהון וזכין מיניך ואף את בהיתי וקבילי איתכנעותיך ברזכית אחוותיך : ואתיב ית עמהן להן ית עמא דסדום וכפרנהא וית עמא ד דשמרון וכפרנהא ואתיב גלות עמיך ביניהון : בדיל דיתקבלין איתכנעותיך ותיתכנעין מכל ד דעברת בנחמותיך יתהן : ואחתיך סדום וכפרנהא יתובון לאוילהן ושמרון וכפרנהא יתובון לאוילהי ואת וכפרנך תתובון לאוילכן : ולא הוית סדום אחתיך לאולפן בפומיך ביום איתרברבותיך : עד לא תיתגלי בישתיך כעידן דחסידו כפרני ארם וכל סחרנהא כפרני פלשתאי דבזו יתיך מסחור סחור : ית חובי עיצת חיטאך וית פולחן תועבתיך את קבילתינון אמר יי׳ : ארי כדנן אמר יי׳ אלהים ואתפרע מיניך כמא דעברת דבסרת על מומי לאשנאה קיים :

מקור בתוספת תי״ו : ושבתי את שביתהן · כולם בזה הפסוק שבית כתיב ביו״ד וקרי בוי״ו ובשורק שבותהן : שביתיך · כתיב וקרי בחירק וביו״ד : בתוכהנה · מלה מורכבת מן יחידה ורבות כי ליחידה אמר בתוכה ולרבות בתוכן ובתוספת ה״א בתוכהנה וטעם ההרכבה כי בתוכה רוצה לומר בתוך שבית שמרון כי הם עם אחד וכיון שסדום שכנה להן אמ׳ בתוכהנה · וטעם זה תשובה שאומרים שהנחמות כבר עברו והנה סדום היום עדין בהפיכתה כמו שהיתה ולא שב בה עדין ישוב : למען · בנחמך אותן · לפי שאת הרשעת מהן ותנחמו כאמה בך באמר עשו כאילו את תנחמי אותם ברעתך הגדולה מרעתם : ואחותיך · בסימן רבוי הזכרים לבד בלא רבוי הנקבות · וכן כלאת ברוב עכתך שכים הראשונים תשובן והשלישי תשובינה ואחד הוא כמו שכתוב תגבהינה ותגבהנה כמו תבאנה ותבאינה : ולא היתה · לשמועה בפיך ביום גאונך · לא זכרת בפיך השמועה ששמעת מהפיכת סדום מפני שהתגאו ואת ביום גאונך לא זכרת בפיך שמועות סדום ולא אמרתם אחד לחבירו סוף הגאון שבר ולא נתגאה שהרי סדום נהפכה ונשברה מפני גאונה : גאונך · לשון רבים כי בדברים רבים נתגאו בני יהודה בעת שלוותם : בטרם תגלה רעתך · לא שבת לדרך טובה בטרם שנגלתה רעתך בימי אחז זהו שאמר כמו עת חרפת בנות ארם · כי בעת ההיא נגלתה רעת יהודה והיו לחרפה בערי ארם זהו שאמר חרפת בנות ארם כי הלכו שם שבי בני יהודה כמו שכתוב ויתנהו יי׳ אלהיו ביד מלך ארם ויכו בו וישבו ממנו שביה גדולה ויביאו דמשק : וכל סביבותיה בנות פלשתים השאטות אותך מסביב · וכן פלשתים בזזו ושללו אותם ולקחו עריהם כמו שכתוב ופלשתי׳ פשטו בערי השפלה והנגב ליהוד׳ וילכדו את בית שמש ואת אילון ואת הגדרו׳ ואת שוכו ובנותיה ואת תמנה ואת בנותיה וישבו שם : השאטות · ענין בזה וכן השאטים אותם · והאלף נחה כאלף וקאם שאון : את זמתך · את נשאתים · סבלת אותם וקבלת עונשם : כי כה אמר יי׳ · ועשית אותך · כתיב ועשיתי קרי הכתוב אומר את גרמת מה שעשיתי לך אשר בזית אלה להפר ברית כמו שכתוב לעברך בברית יי׳ אלהיך ובאלתו ובהר סיני הוא שכרתי ברית עמך ואמר אל את אבותינו כרת יי׳ את הברית הזאת כי אתנו ואמר לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת : וזכרתי

זכרתי אני את בריתי. אשר היה עמך בימי נעוריך וזכרתי בהטיבי ליך את דרכיך הרעי׳ וכלמת מלפני על שגמלת לי רעה ואני גומלך טובה: בקחתך את אחותיך. כשתכבשי לירש את האומות אשר סביבותיך הקטנות והגדולות: לבנות. לפרווריי לך משועבדים ליך כמו סדום ובנותיה וכפרכהא: ולא מבריתך. ולא משמרך את הברית אשר כרתי את אתך אלא בחסדי ובריחמי שאני שומ׳ את בריתי ומדרש אגדה דרבי תנחומא ולא מבריתך לא מפטרמוניא שליך לא נתתים לאברהם אביך בין הבתרי׳ וזה הלשון קרוב ללשון שכן קורין עתה לקרבות פאטר״אמוניא בלעז וכן קורין כל דבר שיש לו לאדם מנחלת אבותיו: למען תזכרי דרכך בהטיבי לך: ובושת. להרים פניס אליי: בכפרי לך. בסלחי לך את אשר עשית תבושי ותדעי כי לא מגמולך הטוב ה הטיבותי לך: חוד חידה. הנבואה שבענין בלשון חידה היא שהוא מדמה את נבוכד נצר לנשר ואת מלכי יהודה לצמרת ארזים: ארך האבר. כמו כנף אלא״ בלעז לשון אחר כמשמעו לשון אברים ממש: הרקמה. נוצותו כלה ומצויירת: את צמרת הארז: כל נוף האילן ובלעז ציימ״א הוא משל שהגלה את יהויקים וגבוריו: את ראש יניקותיו קטף. גדולתו ומלכותו השפיל יניקותיו כמו ענפיו: ויביאהו אל ארץ כנען. אל ארץ תגרים היא בבל: ויקח מזרע הארץ. את צדקיהו בנו: בשדה זרע. בירושלם בעיר מלוכה יקח על מים רבים. כשדה על מים רבים כלומר נתן לו גדולה וממשלה על סביבותיו: צפצפה. מין אילן ערבה שענפיו מרובים סאלק״א בלעז:

וזכרתי אני את בריתי אתך בימי נעוריך · את הפרת את בריתי אבל אני אזכרנה עוד ולא אפרנו הוא הברית שהיה לי אתך בימי נעוריך והוא מעמד הר סיני· כי מה שהיו ישראל במצרים עד שבאו לארץ נקראו ימי נעורים: והקימותי לך ברית עולם· כמו שקבלת אותו עד עולם כמו שכתוב לנו ולבנינו עד עולם כן אקיימנו עוד ברית עולם שלא יהיה לו הפסק וזה יהיה אחר שתקבלי עונשך ותזכרי את דרכיך ותכלמי מהם: וזכרת את דרכיך ונכלמת בקחתך· וזה יהיה בצאת ישראל מהגלו׳ הזה ואז תקחי הגדולות עם הקטנות תחת ידך כי המלכות תהיה ליהודה כמו שא״ת ועשיתים לגוי אחד והגדולות שומרון ובנותיה שהוא אפרים והקטנו׳ בנימין ושמעון שהיה חלק׳ בתוך נחלת בני יהודה: ונתתי אתהן לך לבנות ולא מבריתך· אף אותם שאינם מבריתך ומתורתך כגון סדום ובנותיה יהיו לך לבנות נחשבו׳ כערי הפרזות לך ותחת ידך יהיו ·ו״ת ואת לא עבדת אוריתא לרעתו יהיה פירוש ולא מבריתך מה שאעשה עמך לא מברית שהיה לי שקיימת אותו כי לא עשית דברי התורה ולא קיימת הברית אלא למעני אעשה· ובדרש ולא מבריתך לא מפטרמוניא שלך לא נתתים לאברהם אביך בברית בין הבתרים: והקימותי אני את בריתי אתך· זה אתך בדגש ושלמעלה אותך: למען תזכרי ובושת· כשאני אקים בריתי אתך תזכרי שאת לא קיימת אותו לי ויהיה לך בשת מזה ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלימתך כי עד אותו העת היה לך פתחון פה באורך הגלות מפני כלימתך שסבלת בין הגוים והיה לך בזה פתחון פה שהיית אומרת אם חטאנו קבלנו ענשינו מאד עד שאבדה תקותינו מאורך הגלות ובהקימי לך בריתי ובכפרי לך לכל אשר עשית לא יהיה לך עוד פתחון פה עליו ו״ת ולא יהא לך עוד לאיתרברבא במילי פומיך:

והקימותי ג׳ מל׳ בקריא׳ וסימ׳ והקימותי לך ברית עולם קדמאה דיחזקאל· והקימותי את זרעך דוד״ה· והחבי ימלאו ימיך· ושש חס׳ ו״ו וסימ׳ נמסר בסדר בחקתי· ושארא הקמתי כתיב: לבנות ד׳ בקריא׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳

וְזָכַרְתִּי אֲנִי אֶת־בְּרִיתִי אוֹתָךְ בִּימֵי נְעוּרָיִךְ וַהֲקִימוֹתִי לָךְ בְּרִית עוֹלָם׃ וְזָכַרְתְּ אֶת־דְּרָכַיִךְ וְנִכְלַמְתְּ בְּקַחְתֵּךְ אֶת־אֲחוֹתַיִךְ הַגְּדֹלוֹת מִמֵּךְ אֶל־הַקְּטַנּוֹת מִמֵּךְ וְנָתַתִּי אֶתְהֶן לָךְ לְבָנוֹת וְלֹא מִבְּרִיתֵךְ׃ וַהֲקִימוֹתִי אֲנִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּךְ וְיָדַעַתְּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ לְמַעַן תִּזְכְּרִי וָבֹשְׁתְּ וְלֹא יִהְיֶה־לָּךְ עוֹד פִּתְחוֹן פֶּה מִפְּנֵי כְּלִמָּתֵךְ בְּכַפְּרִי־לָךְ לְכָל־אֲשֶׁר עָשִׂית נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃

יז וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם חוּד חִידָה וּמְשֹׁל מָשָׁל אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ וְאָמַרְתָּ כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הַנֶּשֶׁר הַגָּדוֹל גְּדוֹל הַכְּנָפַיִם אֶרֶךְ הָאֵבֶר מָלֵא הַנּוֹצָה אֲשֶׁר־לוֹ הָרִקְמָה בָּא אֶל־הַלְּבָנוֹן וַיִּקַּח אֶת־צַמֶּרֶת הָאָרֶז׃ אֵת רֹאשׁ יְנִיקוֹתָיו קָטָף וַיְבִיאֵהוּ אֶל־אֶרֶץ כְּנַעַן בְּעִיר רֹכְלִים שָׂמוֹ׃ וַיִּקַּח מִזֶּרַע הָאָרֶץ וַיִּתְּנֵהוּ בִּשְׂדֵה־זָרַע קָח עַל־מַיִם רַבִּים צַפְצָפָה שָׂמוֹ׃

ג׳ מ״ל · ג׳ · ד׳ ב״חס׳ וב׳ מ׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ה׳ בטע׳ בסיפ׳ · ג׳ · ל׳ · ה׳ מ״ל · ד׳ · ב׳ וסי׳ ולקח זרעו׳ · ל׳ · ל׳ · ד׳

וּדְכִירְנָא אֲנָא יָת קְיָמִי דְעִימָךְ בְּיוֹמֵי קֳדָם וַאֲקִים לָךְ קְיָם עָלָם׃ וְתִידְכְּרִין יָת אוֹרְחָתִיךְ וְתִתְכַּנְעִין בְּקָרְבוּתִיךְ יָת מְדִינָן דְּרַבְרְבָן מִינִיךְ עִם דְּעַדְקָן מִינִיךְ וּמְסָרִית יַתְהוֹן לִיךְ לְאִשְׁתְּמָעָא וְאַתְּ לָא עֲבַדְתְּ יָת אוֹרַיְתָא׃ וְאָקִים אֲנָא יָת קְיָמִי עִימָךְ וְתִדְעִין אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ בְּדִיל דְּתִתְדְּכְּרִין וְתִיבְהֲתִין וְלָא יְהֵי לָךְ עוֹד לְאִתְרַבְרְבָא בְּמִלֵּי פוּמִיךְ מִן קֳדָם אִיתְכְּנָעוּתִיךְ כַּד אֶשְׁבּוֹק לִיךְ לְכָל דַּעֲבַדְתְּ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִימִי לְמֵימַר׃ בַּר אָדָם חוּד חִידְתָא וּמְתִיל מַתְלָא עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים מַלְכָּא רַבָּא רַב גַּדְפִין אֲרִיךְ אֵיבְרִין חֲפֵי כַנְפִין דִּילֵיהּ צִיוּרִין אֲתָא לְלִיבְנָן וּנְסִיב יָת עוּבַדְתָּא דְאַרְזָא רָמָאוּת רֵישׁ שִׁבַּשְׁתֵּיהּ נְסִיב וְאוֹבְלֵיהּ לְאַרְעָא דְבַטְּלָא מִפּוּלְחָנָא בְּאַרְעָא דִכְנַעַן וְעַד לָא יַעֲלוּן לָהּ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּקִרְיַת תַּגָּרִין שַׁוְיֵהּ׃ וּנְסִיב מִזַּרְעָא דְאַרְעָא וִיהָבֵיהּ בַּחֲקַל טַב לְמִזְרַע נִצְבֵיהּ עַל מַיִין סַגִּיאִין גֻּפַן נַסְבָא שַׁוְיֵהּ׃

וסימ׳ ויפצל כהן פצלות לבנות מחשף· בהרות· בהרות בהרות לבנת· ונתתי אתהן לך לבנות ולא מבריתך· קדמא ובתרא מ״ל: ואמרת ה׳ בטע׳ בסי׳ וסימ׳ מברותיך· הנשר הגדול· ישראל· אצילי· דבר: על מים ז׳ וסימ׳ רצוה הכהן דמצורע· ושחט את הצפר האחת רפ׳· והיה כעץ שתול דירמיה· שכנתי על מים רבים· ויקח מזרע הארץ· אמך בגפן ברמך על מים שתולה· יי על מים רבים:

ויהי· בן אדם חוד חידה· החידה הוא הדבר הסתום יבינו ממנו דבר אחר והמשל הוא דמיון הדבר לדבר אחר כמו זה המשל שהמשיל המלך לנשר והוא חידה שלא יבינוה כל אדם אלא המשכילים: ואמרת· הנשר הגדול גדול הכנפים· פי׳ במה הוא גודלו ואמר שהוא גדול הכנפים ועוד אמר ארך האבר מלא הנוצה· אמר ארך האבר שגוף הכנף ארוך ואמר עוד מלא הנוצה שהכנף מלא הנוצה · וכל זה נותן לו שהוא מעופף מאד עד הנה יתאר גדלו וחוזקו לעוף ועוד יתאר לו הדר ויופי· ואמר אשר לו הרקמה שנוצתו מגוונים שונים זה מזה שהוא יפה מרא׳ בזה וזה כמו נוצת הטווס כי רקמה יקרא מעשה המחט בחוטים שונים זה מזה בצבעונים וזהו מעשה רוקם כמו שלל צבעים רקמה: בא אל הלבנון· לבנון הוא מקום העצים הרבים כמו שאמר יער הלבנון והארז הוא הגבוה שבעצים והצמרת הוא ענף הגבוה שבען צי״מה בלע״ז· הנשר הוא משל לנבוכד נצר מלך בבל· כי הנשר הוא מלך העופות כן נבוכד נצר היה מלך על כל מלכי הארץ ועלה מאד למעלה כמו שהנשר מעופף בגובה האויר על כל העופות: בא אל הלבנון· הלבנון היא ארץ ישראל כי בו יער טוב נקרא לבנון וכן ארץ ישראל נקרא על שמו לבנון וכמו שהארז הוא הגבוה מכל העצים כן ירושלם גבוהה מכל הארצות: וצמרת הארז· הוא משל להר ציון שהוא בית המלוכה והנשר לוקח טורפו במקום גבוה שלא יראוהו שם שאר העופות כן נבוכד נצר כבש ירושלם שלא יכלו שאר המלכים לכבשה ואפילו סנחריב שמלך על כל הארצות וכבש בית המלוכה בירושלם שהסיר מלך והקים מלך: את ראש יניקותיו קטף· הענפים הרבים והם העליונים יקראו יניקות כמו הנער היונק שהוא רך וכמו שפירשנו כי צמרת הוא משל לבית המלוכה והצמרת שהוא הענף הגבוה יצאו בו ענפי׳ רבים נקראו יניקות כן בבית המלוכ׳ בנים רבים וגדול הבני׳ הוא מלך הוא ראש היניקות והוא משל ליהויכין ונער רך היה במלכו כי בן שמונה עשרה שנה היה במלכו ונבוכד נצר קטף אותו ממלכותו: ויביאהו אל ארץ כנען· ארץ סוחר והוא דרך כלל והפרט בעיר רוכלים וכן כנען בידו מאזני מרמה סוחר כנעניה כנכבדי ארץ סוחריה ובבל היתה עיר גדולה סוחרים בה מכל הארצות ונקראת צבי ממלכות תפארת גאון כשדים ונבוכד נצר הביא את יהויכין בבבל עם עמו ושריו וסריו ויונתן תירגם כן ית ראש שבשתיה נסיב ואוביליה לארעא דבטלא מפולחנא דכנען ועד דלא יעלון לה בית ישראל בקרית תגרין שויה רוצה לומר דבטלא מן פולחנא שלא היתה עובדת ונותנת מס לשום מלך אחר אבל היו עובדים אותה ונותנים לה מס מלכים אחרים וכן היתה ארץ כנען בטרם בא ישראל אליה כי היתה ארץ שוקטת ולא היתה עובדת לשום מלך אחר לפיכך דמה אותה הארץ והיא בבל לארץ כנען אבל אחר שבאו ישראל לארץ כנען היתה נותנת מס ועובדת מלכים אחרים בשורש מאחריו׳: ויקח מזרע הארץ· זה משל לצדקיהו שהיה מזרע המלוכה כלומר שלא המליך בה מלך מעם אחר שלא היה יודע משפט הארץ כזורע זרע נכרי בארץ שלא יצליח בה אותו הזרע כי אין משפט הארץ ההיא לצמוח בה אותו עשב או אותו אילן כן נבוכד נצר מזרע הארץ המליך בה מלך והיה ראוי שיצליח ויעשה פרי תבואה אם היה הולך בדרך טובה וזהו שאמר ויתנהו בשדה זרע· בשדה הראוי לזרע ומצליח מה שזורע אדם בו כן ירושלם ראויה להיות בה אנשים טובים אנשי אמת עובדי האל יתברך והפסל הוא נכרי מן הארץ כמו שאמר אלהי נכר הארץ ואמר ולא תקיא אתכם הארץ כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם: קח על מים רבים· קח פעל עבר כמו לקח והוא קמוץ כמו אריה שלב מי לא יירא וחבריו או בא להפריש בינו ובין קח את הלוים וזולתו שהוא צווי ופי׳ לקחו על מים רבים כלומר כשלקח מזרע הארץ לקח שדה שהיה ראוי לצמוח מהרה כי על מים רבים היה השדה אשר נתנו שם כלומר במקום שהיה צדקיהו שהיה מצליח אם רצה כמו הנטוע על מים רבים ויונתן תירגם נצביה כטעו מתרגום ויטע ונציב: צפצפה שמו· פי׳ רז״ל שהוא מין ממיני הערבה הפחותה וכן פירוש הפסוק אני עשיתי אותם כערבה הגדלה על מים רבים ושם שמו עצמם כצפצפה הגדלה בין ההרים ולדבריהם פירשו שמו שם ישראל עצמו ויונתן תירגם גפן נסבא שויה רוצה לומר אף על פי שלקח זרע ודעו שם אותו כגפן נטועה כלומר כי במהרה גדלה כי הארזן הנזרע לא יצמח ויגדל במהרה כמו הגפן הנטועה: ויצמח

טלחה ו׳ רפין וסימ׳ נמסר כשמואל א׳ סימ׳ יו׳ : ולשאת ב׳ וסימ׳ ולשאת את חלקו · לעשות ענף ולשאת פרי :
צמחה ד׳ וסימ׳ כי כארץ תוציא · כל טרפי צמחה תיבש · על ערגת צמחה תיבש · ברביבים תמגגנה צמחה

וַיִּצְמַח וַיְהִי לְגֶפֶן סֹרַחַת שִׁפְלַת קוֹמָה לִפְנוֹת דָּלִיּוֹתָיו אֵלָיו וְשָׁרָשָׁיו תַּחְתָּיו יִהְיוּ וַתְּהִי לְגֶפֶן וַתַּעַשׂ בַּדִּים וַתְּשַׁלַּח פֹּארוֹת: וַיְהִי נֶשֶׁר אֶחָד גָּדוֹל גְּדוֹל כְּנָפַיִם וְרַב נוֹצָה וְהִנֵּה הַגֶּפֶן הַזֹּאת כָּפְנָה שָׁרָשֶׁיהָ עָלָיו וְדָלִיּוֹתָיו שִׁלְּחָה לוֹ לְהַשְׁקוֹת אוֹתָהּ מֵעֲרֻגוֹת מַטָּעָהּ: אֶל שָׂדֶה טּוֹב אֶל מַיִם רַבִּים הִיא שְׁתוּלָה לַעֲשׂוֹת עָנָף וְלָשֵׂאת פֶּרִי לִהְיוֹת לְגֶפֶן אַדָּרֶת: אֱמֹר כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה תִּצְלָח הֲלוֹא אֶת שָׁרָשֶׁיהָ יְנַתֵּק וְאֶת פִּרְיָהּ יְקוֹסֵס וְיָבֵשׁ כָּל טַרְפֵּי צִמְחָהּ תִּיבָשׁ וְלֹא בִזְרֹעַ גְּדוֹלָה וּבְעַם רָב לְמַשְׂאוֹת אוֹתָהּ מִשָּׁרָשֶׁיהָ: וְהִנֵּה שְׁתוּלָה הֲתִצְלָח הֲלֹא כְגַעַת בָּהּ רוּחַ הַקָּדִים תִּיבַשׁ יָבֹשׁ עַל עֲרֻגֹת צִמְחָהּ תִּיבָשׁ:

וַיְהִי דְבַר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: אֱמָר נָא לְבֵית הַמֶּרִי הֲלֹא יְדַעְתֶּם מָה אֵלֶּה אֱמֹר הִנֵּה בָא מֶלֶךְ בָּבֶל יְרוּשָׁלַם וַיִּקַּח אֶת מַלְכָּהּ וְאֶת שָׂרֶיהָ וַיָּבֵא אוֹתָם אֵלָיו בָּבֶלָה: וַיִּקַּח מִזֶּרַע הַמְּלוּכָה וַיִּכְרֹת אִתּוֹ בְּרִית וַיָּבֵא אֹתוֹ בְּאָלָה וְאֶת אֵילֵי הָאָרֶץ לָקָח: לִהְיוֹת מַמְלָכָה שְׁפָלָה לְבִלְתִּי הִתְנַשֵּׂא לִשְׁמֹר אֶת בְּרִיתוֹ לְעָמְדָהּ:

וּצְמַח וַהֲוָה לְגֶפֶן תַּקִּיף סַכִּיךְ בְּקוֹמָא לְכַפָּפָא עוֹבַרְתֵּיהּ לֵיהּ וְשָׁרְשׁוֹהִי תְּחוֹתוֹהִי יְהוֹן וַהֲוָת לְגֶפֶן וַעֲבַד שִׁבְקִין וְשַׁלַּח עוֹבָרָן: וַהֲוָת נִשְׁרָא חַד רַבָּא רַב גַּפִּין וְחָפֵי כַנְפִין וְהָא גוּפְנָא הָדָא כַּפַּת שׁוֹרְשָׁהָא עֲלוֹהִי וְעוֹבַרְתֵּיהּ שַׁלַּחַת לֵיהּ לְאַשְׁקָאָה יָתַהּ מֵעוֹגִית נִצְבְתָהּ: בַּחֲקַל טַב עֲלֵי מַיִין סַגִּיאִין הִיא שְׁתוּלָה לְמֶעְבַּד עֲנַף וּלְמִטְעַן פֵּירִין לְמֶהֱוֵי פַּגְלָן תַּקִּיף: אֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים תִּצְלַח הֲלָא יָת שׁוֹרְשָׁהָא יִפְסִיק וְיָת אִיבַּהּ יִקְטוֹף וְיִבְשׁוּן כָּל טַרְפֵי צִמְחָהּ יִיתְרוּן וְלָא בְמַשְׁרְיָן סַגִּיאִין וּבְעַם סַגִּי יֵיתוּן לְמֶעֱקַר יָתַהּ מִשּׁוֹרְשָׁהָא: וְהָא שְׁתוּלָה הֲתִתְצְלַח הֲלָא בְּמִקְרַב בָּהּ רוּחַ קִידוּמָא תִּיבַשׁ מִיבַשׁ עַל עוֹגִית נִצְבְתָהּ תִּיבַשׁ:

וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר: אֵימַר כְּעַן לְעַמָּא סַרְבָנָא הֲלָא יְדַעִיתוּן מָה אִלֵּין אֵימַר הָא אֲתָא מַלְכָּא דְבָבֶל לִירוּשְׁלֵם וּדְבַר יָת מַלְכַּהּ וְיָת רַבְרְבָהָא וְאוֹבֵיל יַתְהוֹן לְוָתֵיהּ לְבָבֶל: וּדְבַר מִזַּרְעָא דְמַלְכוּתָא וּגְזַר עִימֵיהּ קְיָם וְאָעֵיל יָתֵיהּ בְּמוֹמֵי וְיָת רַבְרְבֵי אַרְעָא דְבַר: לְמֶהֱוֵי מַלְכוּ חַלָּשׁ בְּדִיל דְלָא לְאִתְרַבְרְבָא לְמִטַּר יָת קְיָמֵיהּ לְמִפְלְחֵיהּ:

ל׳ · ל׳ · ל׳ · פארות · ל׳ ק׳ · ו׳ רפין · ב׳ בכ׳ כלי׳ הבעס׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ה׳ · ד׳ · ג׳ · מל׳ · ל׳ · ל׳ · ח׳ חס׳ בסיפ׳ · ב׳ · ל׳ וחס׳ דחס׳ · ד׳ · ח׳ חס׳ בסי׳ · ל׳ · לא · לט׳ · ל׳ · לא · ל׳ · ל׳

תכרך׳ : מזרע המלוכה ד׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ בא ישמעאל בן נתניה דמלכים · וחברו דירמיה · ויקח מזרע המלוכה ויכרת אתו ברית · ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו להביא דדיש דניאל :

רדק

צמח · כיעד שמרד צדקיהו הכליה במעשיו וינר׳ל במחרה ומרדו היה מן הדומה בפב׳ החתמיות למלכו · כי בשנה הד׳ למלכו הלך אל בבל כמו שכתוב בסוף ספר ירמיהו והלך להקביל פני מלך בבל ומלך בבל כשהמליכו השליטו על כל המלכים אשר סביבותיו והם מלך אדום ומלך מואב ומלך בני עמון ומלך צור ומלך צידון כיכן כתוב בספר ירמיהו כי שלח המלכי׳ שלחו מלאכי׳ אל צדקיהו מלך יהוד׳ ושם פירשנו הענין ופירו׳ ויצמח הזרע מזרע צמח : ויהי לגפן סרחת · כמו וסרח העודף היה זרע לגפן יתירה וגדולה והנה המשילו לגפן ולא לארז כמו שהיה מתחילה לפי שגדולה המלוכה מעט שמלך מנשה כי מתחילה היתה דומה לארז שהוא גבוה מכל העצים והגפן דקה ומדולדלת מכל העצים שפלת קומה אע״פ שנתן מלך בבל גדולה לצדקיה רצה שיהיה שפל לפניו ולא יתגאה עליו כמו שאמר בפירוש המשל להיות ממלכה שפלה לפנות דליותיו אליו · כי הגפן שהיא שפלת קומה לא יגבהו ויעלו דליותיו שהם הענפים של עוכות אל הגפן כן רצה כבוכד נצר שיעבדנו צדקיהו ויפנה אליו כעבד אל האדון : ושרשיו תחתיו יהיו · שלא יפשטו שרשי הגפן למרחוק אלא יהיו תחת הגפן במקומו לא רחוק לו והדליות הם משל לשחר ולעבודה והשרשים הם משל למלוכה ובעבור שיתקיים זה כרת עמו ברית והשביעו באלהים ונזכר גפן בפרשה זכר ונקבה וברוב הוא לשון נקבה ובלשון זכר נמצא גם כן גפן בוקק ישראל וילקטו ממנו פקועות שדה : ותהי לגפן · כמו והיית לאיש : ותעש בדי׳ ותשלח פארות · פראות כתיב ר״ת קודם לאלף ובדים הם הגפים והפארות הם הענפים היוצאים מהם כן צדקיהו היתה ממשלתו על ... סביבותיו והמלכים כשמעי׳ שיו כל זמן שעמד בשבועתו ולא זכר לה פרי לפי שלא נתקיימו בניו כי נשחטו : ויהי נשר אחד · זה משל למלך מצרים ואף על פי שהיה תקיף לשעתו לא היה כמו הראשון ולא תארו בתוקף ובהדר כמו הראשון : והנה הגפן הזאת כפנה שרשיה עליו · כפנה אספה הפוך מן כנופיא בדברי רז״ל צדקיהו תלה מלכותו על מלך מצרים ודליותיו שלחה לו ששלח לו שחד ועבדו : להשקות אותה מערוגות מטעה · עזרו בעמו ובחילו הגדול ממלך בבל זהו מערוגות מטעה כי מלך בבל שנטעה עשה לו ערוגו׳ להשקותה דרך אותן ערוגות כלומר שנתן לו ממשלה להעמיד מלכותו בכבוד וצדקיהו בקש ממלך מצרים שיעזרהו כדרך שהיה עוזר אותו ומגדל אותו נבוכד נצר שהמליכו : אל שדה טוב אל מים רבים · כמו על אמר למה הוצרך לעשות זה והלא צדקיהו היה בטוב ובכבוד עם נבוכד נצר והיה מצליח עמו להיות מלך אדיר ושליט למה מרד בו ועבר על שבועתו ואילו לא עשה כן היה עושה ענף ונושא פרי שיתקיימו לו בנים : אמר כה אמר ה׳ · תצלח · בתמיה : הלא את שרשיה ינתק · הנשר הראשון והוא נבוכד נצר ינתק ויעקר שרשיה והם משל למלכות צדקיהו שעקר אותה מכל : ואת פריה יקוסס · זהו ששחט בני צדקיהו לעיניו : יקוסס · יכרת כמו יקוצץ בצדי : ויבש · כיון שנקצץ הפרי ממקומו יבש מאליו כן בני צדקיהו כיון שמתו יבש ופסק זכרם כי לא היו להם בנים והמלוכה שבה ליהויכין ולבניו : כל טרפי צמחה תיבש · תרגום עלה זית טרף זיתא וכן כל עלי צמחה ייבשו והנה תיבש הגפן כיון שיבשו פריה ועליה תיבש הגפן היא גם כן כי צדקיהו מת בבבל ובמותו יבש ופסק זכרו וטרפי צמחה הם שרי יהודה ששחטם מלך בבל : ולא בזרוע גדולה ובעם רב · ולא יוכל מידו בזרוע גדולה של פרעה שחשב להצילו מידו ולא בעם רב לא יוכל להצילו מידו : למשאות אותה משרשיה · כשיבא מלך בבל להסיח הגפן הזאת ולעקרה משרשיה לא יועיל פרעה ולא יציל : למשאות · שם במקום מקור בפלס להשאות כמו להסיא וכן למשא את המחנות כמו להסיע · וית׳ ולא במשרין סגיאין ובעם סגי ייתון למיעקר יתה משורשה ר״ל לא יצטרך מלך בבל לבא בזרוע גדולה ובעם רב לעקור הגפן הזאת משרשיה כי במעט עם יעקר אותה כי נבוכד נצר אף על פי שבא הוא וכל חילו ירושלם לא עמד שם נבוכד נצר כל ימי המצור כי ארכו ימי המצור משנה התשיעית לצדקיהו עד י״א שנה ובין כך הלך לו נבוכד נצר לרבלה בארץ חמת והניח מקצת חילו ונבוזר אדן ברא׳ם וכבשו ירושלם החיל הנשאר שם ולקחו צדקיהו והעלוהו אל מלך בבל רבלתה : והנה שתולה התצלח · והנה חשבה שהיא שתולה ולא תעקר כי צדקיהו לא רצה לצאת אל הכשדים כמו שהיה אומר לו ירמיהו הנביא כי חשב שלא תנתן העיר ביד הכשדים : התצלח · ואיך תחשב כי תצלח איך היה חושב צדקיהו שימלט מיד הכשדים והוא בזה אלה והפר ברית : הלא כגעת בה רוח הקדים תיבש יבש · המשיל מלך בבל לרוח הקדים כי בבל מזרחית צפונית לארץ ישראל ועוד כי רוח הקדים היא חמה ומיבשת וכן אמר רוח הקדים הובים פריה ואמר יבא קדים רוח ה׳ ממדבר עולה ויבש מקורו ויחרב מעינו : תיבש יבש · האחרות מקור ויבא כן לחזק הפעולה כמו ויברך ברוך אתכם : על ערגות צמחה תיבש · במקום שהיה מקוה שישקה אותם אמור כה · אמור לו שיאמר להם פירוש המשל : את מלכה · זה יהויכין כמו שפירשנו : ויקח מזרע המלוכה · זה צדקיהו כמו שפירשנו · מלבד האלה והברית לקח עוד אילי הארץ והם השרים להיות בידו מערובות שלא ימרד בו ושיהיה נכנע אליו ושלא יתנשא ויתגאה עליו : להיות · לשמור את בריתו לעמדה · לעמוד בה בברית :

ויתרד

רשי

סרחת · כמו וסרח העודף גדילה : שפלת קומה · לעבוד למלך בבל : דליותיו · זמורותיו : אליו · אל מלך בבל : תחתיו · תחת מלך בבל : בדים · מטות : ותשלח · ותגדל : פארות · ענפים רבים : ויהי נשר אחד · מלך מצרים : כפנה שרשיה · לשון רעבון כמו לשוד ולכפן רעבו ונתאוו שרשי הגפן הזאת לאותו הנשר · תוספ׳ ויש משמע כפנה כמו אספה והוא ה׳ הפוך בדברי רבותינו יש מן הדומה לו ש׳ שקורין לאסיפת העם כנופיא וכפנה הוא כמו כנפה אתאפא בלע״ז : ודליותיו שלח׳ לו · ושלוחיה שלחה לו לבא אליה ולהשקות אותה מערוגות מטעה מעוגיאות מים שנטעה לה הנשר הראשון : אל שדה טוב וגו׳ · כלומ׳ ועל חנם עשתה זאת כי אל שדה טוב היתה שתולה : לגפן אדרת · לגפן תקיף כל אלפה ביתא ב׳ במקר׳ זה ותמיה אני כי היכו נמנה במסורת : ינתק · הנשר הראשון : ואת פריה יקוסס · כמו יקוצץ הם בני צדקיהו ש׳ שמחטן לעיניו : טרפי · עלי פויליי״א בלע״ז : ולא בזרוע גדולה ובעם רב · יבא הנשר השני לעזרתה : למשאות אותה משרשיה · לנוכח העקירות ומשיאות אותה משרשיה : והנה · עתה שתולה כרצונם : התצלח · איפשר שתצלח זו שבגדה במי שנטעה ראשון : מה אלה · מה החידה הזאת ופירשה להם : ויקח את מלכה ושריה · הם במרת הארז יהויקים ושריו : בבלה · היא עיר הרוכלים : מזרע המלוכה · צדקיה : אילי הארץ · שרי הארץ : לעמדה · למען יתקיים : בספוך

ויגיד בו. ונמלט. בתמיה. חי אני. אם לא. למען שבועה כמו אם לא בתים רבים אם לא כאשר דמיתי: ולא בחיל גדול. יעשה אותו. יעשה עמו כלומר לא יעזרהו פרעה בחיל גדול כמו שהתנה עמו במלחמה כשילחם מלך בבל על ירושלם: בשפוך סוללה. כששפכו סוללה ובנו דייק ללכוד העיר להכרית נפשות רבות שהרג בעיר כשלכדה בבל זה לא עזרו פרעה סללה ודייק כבר פירשנו בתחילת הספר. וטעם אותו למלך בבל כי הוא אמר כי לא יעשה פרעה עמו מלחמה: ובזה. והנה נתן ידו. כי נתינת היד הוא קיום אהבה ושלו' כמו שראינו שאמר יהוא ליהונדב תנה את ידך: לכן. אם לא. למען שבועה כמו שכתבנו: אלתי. כי באלהים השביעו: ובריתי. כי בשמו כרת אותו ברית: ונתתיו בראשו. אותו העון אתננו בראשו כמו אשיב לו גמולו בראשו או אמ' בראשו על עורון עיניו: ופרשתי. שאתן בלב הכשדים לרדוף אחריו ולהשיגו ובדר' מערה היתה מבית צדקיהו עד ערבות יריחו וברח לו דרך המערה והקב"ה זמן צבי כמו שכתבנו למעלה בפרשת עשה לך כלי גולה: ונשפטתי אתו שם: כי בבלה יהיה שם בבבל וכאילו אני נשפט ומתוכח עמו כי במעלו אשר מעל בי באה לו הצרה הזאת והוא יתודה בזה ות"י ואתפרע מניה תמן: מעלו. חסר בי"ת השימוש כמו הכמכא בית יי' והרותים לו: ואת כל מברחו. כתיב באלף יוד וקרי בוא"ו וכמוהו רבים והוא תאר ועניינו הבורחים שברחו עמו או בלעדיו: בכל אגפיו. בכל חייליו כמו שפירש' למעלה: בחרב יפולו. אותם שישיגו הכשדים והנשארי' שלא ישיגום: לכל רוח יפרשו. יהיו מפוזרים בכל פאה: יפרשו. מבנין נפעל למען פזור וכן כא בענין זה מן הכבד כי בארבע רוחות השמים פרשתי אתכם: כי אני יי' דברתי. תדעו כי קיימתי מה שדברתי כי אני הוא יי' האומר ועושה גוזר ומקיים: כה אמ' יי'. ולקחתי אני מצמרת הארז הרמה ונתתי. מאותה צמרת הארז שנקטפה והוסרה ממקומה עוד אקח ממנה ולא כאותה לקיחה שלקח' מלך בבל כמו שאמר ויקח את צמרת הארז כי הוא לקחה להסירה ולבטלה אבל אני אקחנה ממקום הגלות ונתתי אותה במקומה זהו שאמר ונתתי: מראש יונקותיו רך אקטוף. ראש יונקותיו הוא יהויכין כמו שפירש' למעלה שהוא הקטוף ענף רך לנוטעו במקומו זהו שאמר ושתלתי אני כשאקטפנו ממקומו שהוא שם לטובתו לא אקטפנו כי לנטוע אותו בארצו אקטפנו והרך הזה הוא זרובבל בן שאלתיאל בן יהויכין: על הר גבוה ותלול. פעול מן תל שראש ההר דומה לתל והוא הר ציון ת"ל ובלעז אמולג"ט: בהר מרום ישראל. מרום ארץ ישראל כי ירושלם גבוהה מכל ארץ ישראל וארץ ישראל גבוהה מכל הארצות ות"י בטור קודשא דישראל: אשתלנו. והתיו בקמץ חטף לתפארת הקריאה: ועשה פרי. ובצדקיהו לא זכר פרי כי מתו בניו כמו שזכרנו: והיה לארז אדיר. כמו שהיה מתחלה ארז כמו שאמ' צמרת הארז לא לגפן כמו שאמר על צדקיהו: ושכנו תחתיו. ישראל ישכנו בצלו: תשכנה. דגש הנון לכון הטעם שנפלה ופירוש תשכנה הצפורים והוא משל לישראל שישכנו בצל זרובבל: וידעו כל עצי השדה. לפי שהמשיל מלכות בית דוד לארז המשיל מלכי האומות לשאר עצי השדה: וידעו כי אני יי'. השפלתי עץ גבוה הגבהתי עץ שפל. השפלתי עץ גבוה זה מלך בבל הגבהתי עץ שפל זה מלך יהודה והוא זרובבל וכן הובשתי עץ לח והפרחתי עץ יבש משל גם כן עליהם ויש מפרשים עץ גבוה ועץ לח זה צדקיהו ועץ שפל ועץ יבש זה יהויכין שהיה בגלות שפל והגביהו האל יתעלה שהוציאו אויל מרודך מבית הכלא ונתן כסאו ממעל לכסא המלכים אשר אתו והיה עץ יבש שלא היו לו בנים בגלותו אחר כן היו לו בנים בבית הכלא אסיר ושאלתיאל הכה שב עץ לח ויש מפרשים זאת הפרשה על המשיח וכן נראה שהוא דעת יונתן שתרגם ולקחתי אני מצמרת הארז ואקרב מםלכותא דבית דוד דמתיל בארזא וגו': ויהי

רשי

בשפוך סוללה. כשיבא נבוכד נצר וישפוך סוללה על ירושלם: להכרית נפשות רבות. להרוג את בני העיר: נתן ידו. הבטיח באמונה ונשא ידו בברית: ונתתיו בראשו. הוא ישוא עיניו: ופרשתי עליו רשתי. כמו שפירשתי למעלה בתחילת הספר שזימן צבי להלך על גג המערה: ונשפטתי. ואתווכח עמו: ואת כל מברחו. כתרגומו וית כל גיברוהי ומכחש חברו עם ברח דודי וכה פתרונו ואת כל הבורחים: בכל אגפיו. בכל כנפיהם כלומר בכל כחם בחרב יפולו: יפרשו. פרונאפרדון בלעז: ונתתי. כתרגומו ואקיימיניה: ולקחתי אני. את מלך המשיח: רך אקטוף. אין דרך להרכיב אלא מן הרך שבגבל' שאתקף סקורין גריישי"א בלעז: ותלול. לשון תל מדרך תל להיות גבוה ותלול אומנכליה בלעז: תשכנה. דגשות הנון משמש תחת כ"ף שנייה כאילו כתוב ת תשכונכנה: השפלתי עץ גבוה. את האומות המושלים בישראל: הובשתי עץ לח. צדקיהו וזרעו: הפרחתי עץ יבש. יהויכין שגלה בלא בנים יוליד בבבל את זרובבל והוא יהי פחת יהודה למשול:

ויהי

נאם ג' בטעם בספרא וסימ' בריש ספרא סימן ה': בזה ח' בקריאה וסימ' כי דבר יי' בזה ואת מצותו. בזה לך לעגה לך בתולת. וחברו רשעיה. אשר בזה אתו ואשר הפר. אם לא אלתו אשר בזה. ואת אסיריו לא בזה. כי לא בזה ולא שקץ ענות עני. ולא בזה את תפלתם. וחד ובזה אלה להפר ברית: בראשו ט' וסי' ושלם אתו בראשו. בראשו נגעו. והשיב את אשמו. דמו בראשו ואנחנו נקיים. ואת רעת נבל. וכובע ישועה בראשו. ישם ויניד בראשו. ובריתי אשר הפיר דסיפרא. ותבא חרב ותקחהו. ואתה תשמע השמים דמלכים קדמא. וחברו דדברי הימים ואתה תשמע מן השמים קדמא. ישוב עמלו בראשו. דמו בראשו יוהדסיפרא. החכם עיניו בראשו. ואשר נתן כתר: דברתי ועשיתי ד' דסמיכי וסימ' וידעו כל עצי השדה. העמד לבך אם תחזקנה. וידעו כל הגוים אשר ישארו. ונתתי רוחי בכם:

וַיִּמְרָד־בּוֹ לִשְׁלֹחַ מַלְאָכָיו מִצְרַיִם לָתֶת־לוֹ סוּסִים וְעַם־רָב הֲיִצְלָח הֲיִמָּלֵט הָעֹשֵׂה אֵלֶּה וְהֵפֵר בְּרִית וְנִמְלָט׃ חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה אִם־לֹא בִּמְקוֹם הַמֶּלֶךְ הַמַּמְלִיךְ אֹתוֹ אֲשֶׁר בָּזָה אֶת־אָלָתוֹ וַאֲשֶׁר הֵפֵר אֶת־בְּרִיתוֹ אִתּוֹ בְתוֹךְ־בָּבֶל יָמוּת׃ וְלֹא בְחַיִל גָּדוֹל וּבְקָהָל רָב יַעֲשֶׂה אוֹתוֹ פַרְעֹה בַּמִּלְחָמָה בִּשְׁפֹּךְ סֹלְלָה וּבִבְנוֹת דָּיֵק לְהַכְרִית נְפָשׁוֹת רַבּוֹת׃ וּבָזָה אָלָה לְהָפֵר בְּרִית וְהִנֵּה נָתַן יָדוֹ וְכָל־אֵלֶּה עָשָׂה לֹא יִמָּלֵט׃ לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה חַי־אָנִי אִם־לֹא אָלָתִי אֲשֶׁר בָּזָה וּבְרִיתִי אֲשֶׁר הֵפִיר וּנְתַתִּיו בְּרֹאשׁוֹ׃ וּפָרַשְׂתִּי עָלָיו רִשְׁתִּי וְנִתְפַּשׂ בִּמְצוּדָתִי וַהֲבִיאוֹתִיהוּ בָבֶלָה וְנִשְׁפַּטְתִּי אִתּוֹ שָׁם מַעֲלוֹ אֲשֶׁר מָעַל־בִּי׃ וְאֵת כָּל־מִבְרָחָו בְּכָל־אֲגַפָּיו בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ וְהַנִּשְׁאָרִים לְכָל־רוּחַ יִפָּרֵשׂוּ וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי׃ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה וְלָקַחְתִּי אָנִי מִצַּמֶּרֶת הָאֶרֶז הָרָמָה וְנָתָתִּי מֵרֹאשׁ יֹנְקוֹתָיו רַךְ אֶקְטֹף וְשָׁתַלְתִּי אָנִי עַל הַר־גָּבֹהַּ וְתָלוּל׃ בְּהַר מְרוֹם יִשְׂרָאֵל אֶשְׁתֳּלֶנּוּ וְנָשָׂא עָנָף וְעָשָׂה פֶרִי וְהָיָה לְאֶרֶז אַדִּיר וְשָׁכְנוּ תַחְתָּיו כֹּל צִפּוֹר כָּל־כָּנָף בְּצֵל דָּלִיּוֹתָיו תִּשְׁכֹּנָּה׃ וְיָדְעוּ כָּל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה כִּי אֲנִי יְהוָה הִשְׁפַּלְתִּי עֵץ גָּבֹהַּ הִגְבַּהְתִּי עֵץ שָׁפָל הוֹבַשְׁתִּי עֵץ לָח וְהִפְרַחְתִּי עֵץ יָבֵשׁ אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי׃

וּמְרַד בֵּיהּ לְשַׁלָּחָא אִיזְגַדּוֹהִי לְמִצְרַיִם לְמִיתַּן לֵיהּ סוּסְוָן וְעַם סַגִּי הֲיִצְלַח הֲיִשְׁתֵּיזֵב דַּעֲבִיד אִלֵּין וּמְשַׁנֵּי קְיָם הֲיִשְׁתֵּיזֵב׃ קַיָּים אֲנָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִם לָא בְּאַתְרָא דְמַלְכָּא דְאַמְלִיךְ יָתֵיהּ דְּבַסַּר עַל מוֹמָתֵיהּ וּדְאַשְׁנֵי יָת קְיָמֵיהּ עִימֵּיהּ בְּגוֹ בָבֶל יְמוּת׃ וְלָא בְמַשִּׁרְיָין סַגִּיאָן וּבְעַם סַגִּי יַעֲבֵיד עִימֵּיהּ פַּרְעֹה קְרָבָא בְּמִצְבַּר מְלִיתָא וּבְמִבְנֵי כַּרְקוֹם לְשֵׁיצָאָה מְדִינָן סַגִּיאִין׃ וּבְסַר עַל מוֹמֵי לְאַשְׁנָאָה קְיָם וְהָא אַמְטֵי יְדֵיהּ לְפַרְעֹה וְכָל אִלֵּין עֲבַד לָא יִשְׁתֵּיזֵב׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים קַיָּים אֲנָא אִם לָא מוֹמָתִי דְּבַסַּר וּקְיָמִי דְּשַׁנֵּי וְאֵיתֵן פּוּרְעָנוּת אוֹרְחֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ׃ וְאֶפְרוֹס עֲלוֹהִי מְצָדְתִּי וְיִתְאַחַד בְּסְרִיגָתִי וְאַגְלֵינֵיהּ לְבָבֶל וְאֶתְפְּרַע מִינֵּיהּ תַּמָּן שִׁקְרֵיהּ דְּשַׁקַּר קֳדָמָי׃ וְיָת כָּל גִּיבָּרוֹהִי בְּכָל מַשִּׁרְיָתֵיהּ בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן וּדְיִשְׁתַּאֲרוּן לְכָל רוּחַ יִתְבַּדְּרוּן וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ גְזָרִית בְּמֵימְרִי׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וְאַקְרֵיב אֲנָא מִמַּלְכוּתָא דְבֵית דָּוִד דִּמְתִיל כְּאַרְזָא רָמָה וַאֲקַיְּמִינֵּיהּ מִבְּנֵי בְנוֹהִי יָנִיק אֲרַבֵּי וַאֲקַיְּמִינֵּיהּ בְּמֵימְרִי בְּטוּר רָם וּמְנַטַּל׃ בְּטוּר קוּדְשָׁא דְיִשְׂרָאֵל אֲקַיְּמִינֵּיהּ וְיַכְנֵישׁ מַשִּׁרְיָין וְיַעֲבֵיד סוּמְכָוָן וִיהֵי לְמֶלֶךְ תַּקִּיף וְיִסְתַּמְכוּן עֲלוֹהִי כָּל צַדִּיקַיָּא וְכָל עִינְוְתָנַיָּא בְּטַלַּל מַלְכוּתֵיהּ יִשְׁרוּן׃ וְיִדְעוּן כָּל מַלְכֵי עַמְמַיָּא אֲרֵי אֲנָא יְיָ אַמְאִכֵית מַלְכְּוָת דַּהֲוַת תַּקִּיפָא וְתַקֵּיפִית מַלְכְּוָת דַּהֲוַת חַלָּשָׁא אַמְאִיכֵית מַלְכְּוָת עַמְמַיָּא דַּהֲוַת תַּקִּיפָא כְּאָעָא רַטִּיב וְתַקֵּיפִית מַלְכְּוָת בֵּית יִשְׂרָאֵל דַּהֲוַת חַלָּשָׁא כְּאָעָא יַבִּישׁ אֲנָא יְיָ גְזָרִית בְּמֵימְרִי וַאֲקַיֵּים׃

רדק

ויהי. לאמר: שיאמר להם לישראל: מה לכם. על אדמת ישראל. על חרבן ארץ ישראל שאמרו הדור שחרבה בימיהם זה המשל: אבות יאכלו בסר ושיני הבנים תקהינה: ופירו' המשל מה שהיו אומרים אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו ובעבור שהיו אומרים הנביאים לישראל בחטאות ירבעם והיו אומרים לשבט יהודה בחטאות מנשה אמרו אם כן הבנים לוקים בעון אבותיהם והנה יתכן לומר זה אבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהינ' והם לא הבינו ולא השכילו בזה כי בגלל חטאות ירבעם ומנשה היה הקצף הגדול כי הם החטיאו הבאים אחריהם ואילו לא אחזו ישרא' בחטאות ירבעם ולא אחזו בני יהודה בחטאות מנשה לא היו לוקים על עונותיהם ולא חרבה ארץ ישראל ועל זה הענין השיבם הא' יתעלה והוא ענין כל הפרשה הבאה אחר זה: חי אני. אם יהיה לכם עוד משל המשל הזה כי אני אודיע בם משפטי דרכי ולא תטעו עוד בו ותתנו דעתכם ותראו כי כן הוא כי כל הנפשות לי הנה ואני כתתי אותם כבשר להכהב הגוף ללכת אחרי ואני רוצה בחייהן ולא במיתתן כי לי הנה ומכבודי נבזרו כנפש האב וכנפש הבן ואיך תעלו בדעתכם שאענש הנפש אם לא חטאה לי חלילה לי: הן כל הנפשות לי הנה. מבואר הוא: ואיש כי יהיה צדיק. עתה יפרש המשפט כאשר הוא מלפניו כדי שלא יטעו שהם גם אין להם לטעות במה שכתו' בתורה פוקד עון אבות על בנים שהרי כתוב שם לשונאי: כי יהיה צדיק. בהמנעו ממצות לא תעשה: ועשה משפט וצדקה. שקיים מצות עשה אחר כן פרט קצת העונות והזכיו ואמר אל ההרים לא אכל. קמץ בזקף לפי שהיו עובדים ע"ז על ההרים הרמים כמו שכתוב ל לפיכך אמר אל ההרים לא אכל ואל כמועל וכמוהו רבים ואמר אכל לפי שהיו אוכלים שם זבחיהם אחרי הקרבתם לעבודה זרה וכן ת' בטוריא לא פלח לטעותא: ועיניו לא נשא אל גלולי בית ישראל. אין צריך לומר שלא עבד ע"ז אלא אפי' עיניו לא נשא אליה כענין שנ' אל תפנו אל האלילים ואחר שזכר הע"ז והיא עבירה שבין אדם למקום והיא שקולה כנגד כל העברות זכר מעבירות שבין אדם לחבירו הרגילות במשא ובמתן והלואה שרגילים בם בני אדם וזכר מן העריות מה שאדם קרוב אליהם כי כל עריות שהם שאר בשר אין צריך לזכרם כי רוב בני אדם בדלים מהם ואפילו הרשעים וזכר ממצות עשה הצדקה שהיא מצוה הגדולה בדברים שבין אדם לחבירו וכן זכר משפט אמת שהוא קיום הישוב בעולם וזכר החוקים בכלל ואמר בחקותי הלך ואחר שאמר כי הבן לא ישא בעון האב והאב לא ישא בעון הבן אמר כי אפילו עונות עצמו לא ישאם אם ישוב מהם ובכל זה הענין זכר הגמול בכלל בחיים והעונש בכלל במיתה וכתב הגאון רב סעדיה ז"ל כי מה שזכר החיים והמיתה הם לעולם הבא ואני אומר כי אמת כן הוא כי עיקר העונש והגמול הוא לעולם הבא אבל הענין הנזכר הנה לא נזכר על דבר העולם הבא כי הענין הזה תשובה לאומרים כי הבן נושא עון האב בראותם הצרות רבות לבנים באותו הדור ואבותיהם חטאו ואינם ולא היו אלו מתלוננים על דבר העולם הבא כי לא ידעו מה הוא אלא על מה שהיו רואים בעיניהם וצריך שתהיה התשובה מענין השאלה והתמיהה ואם תאמר אם כן למה זכר החיים והמות לבד ואין הגמול והעונש בעולם הזה בחיים ובמות לבד אלא אף בכל פרטי הברכות והקללות הכתובים בתורה נאמר כי אמר זה לקצר הענין ולזכר הדבר הכולל ושם החיים והמות כמו שאמ' ושמרתם את כל חוקותי ואת כל משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם הנה זכר החיים במקום כל פרטי הברכות ואף על פי שאונקלוס תרגם ויחי בהון לחיי עלמא אין משמעות וחי אלא בעולם הזה כמו שהיו כל הברכות והקללות שיעדם בתורה בעולם הזה אלא שנרמז במלת וחי בהם חיי העולם הבא וכן נרמז במקומות אחרים מן התורה אבל פשוטו של דבר הוא בעולם הזה וכן מה שאמר לאדם הראשון כי ביום אכלך ממנו מות תמות המיתה הזאת כוללת כל הקללות שנגזרו על אדם בעון אכילת הפרי והוא מה שאמר לו ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה וגו' וקוץ ודרדר תצמיח לך וגו' בזעת אפך וגו' והנה כלל בלשון המיתה כל אלה הקללות וכן אמר החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך והברכה והקללה היא דרך כלל במקום הברכות והקללות הנה קרא הברכות החיים וקרא הקללות המות והטעם כי החיים עם ההצלחה והטוב הם החיים ועם הרע הם המיתה כמו שאמר על המצליח במעשיו ואמרתם כה לחי והמנוגע בגופו נקרא מת כמו שאמר א' נא תהי כמת וכן העני חשוב כמת ובאמרו הנפש החוטאת היא תמות אמ' על הנפש שהיא בעלת התאוה והיא החוטאת עם הגוף וכן אמר נפש כי תחטא וכן היא מקבלת העונש עם הגוף הרעב והחולי והשבי וכל זה והדומה לו יקרא מיתה כימי שהיו רעים חשוב כמת וכמה מן הנביאים בחייהם שאלו מיתתם כמו שמצינו באיוב וכאשר אמר כי הבן לא ישא בעון האב בבן שהוא גדול שהוא ראוי לעונש ולשכר מעצמו אבל הבנים הקטנים מתים בעון אבותם וכן ייטיב להם בזכות אבותם אבל הגדולים שהם רשעים לא תועילם זכות אבותם כמו שהצדיקים לא יזיקם עון אבותם כמו שאמר בתורה פוקד עון אבות על בנים ואמר לשנאי ואמר בגמול הטוב שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור אבל מדה הטובה מרובה ממדת הפורענות כי זכות האבות שומר הבנים ומוסיף להם טובה בזכות אבותם אפילו לאלף דור או לאלפים דורות כמו ששמר לנו ברית אבותינו אברהם יצחק ויעקב עד היום שאנחנו אוהביו ושומרי מצותיו ואף על פי שיש בינינו רשעים כל ישראל נקיים היום מעון עבודה זרה ומשאר עונות הנזכרים נקיים רוב ישראל וכל שכן שהבטיח אבותינו בזה כמו שאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו וגו' וכרת עמו ברית בין הבתרים לשמור הברית לבניו עד עולם ואמר וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור וגו' ואמר וזכרתי להם ברית ראשונים וברית כרותה לזרע אברהם יצחק ויעקב שלא ישבותו מהיות גוי לפני האל יתעלה ואמר יבאו מכלל אמותינו לא היו מגרעם באמת אלא מן האספסוף הגרים שנתגיירו ועון האבות שמור לבנים הרשעים להוסיף להם כרעתם בעון אבות עד ארבעה דורות לא יותר כיכן יוכל לראות הזקן המורד מבני בניו עד ארבעה דורות כי יש רשע מאריך ברעתו וזכר עלי שאמ' לו האל שישמור לו ולבניו העון עד עולם העון ההוא היה גדול והיה בו חלול השם וקורא הדורו' מראים ידע שלא היו בבני' מי שראוי לכפר עון אבותיו ההוא בעבורו ואם יהיה לא יחול עליו העונש ההוא כמו שאמרו רז"ל בזבח ומנחה הוא אינו מתכפר אבל בדברי תורה ובגמילות חסדים מתכפר וזכר בפרשה זאת שלשה דורות בצדיק ורשע וצדיק כנגד הדורות שהיו מתרעמים עליהם כי חזקיהו היה צדיק ולא נשא עון אחז אביו ומנשה בנו היה רשע שופך דם כמו שאמר והוליד בן פריץ שופך דם והנה לא הועילה לו צדקתו של חזקיהו אביו ונענש על רשעו ולכדוהו שרי צבאות מלך אשור בחיים ויאסרוהו בנחושתים ויוליכוהו בבלה והנה בן מנשה היה רשע ונענש על רשעו ונפקד עליו גם עון אביו ולא מלך אלא שתי שנים ויקשרו עליו עבדיו וימיתוהו בביתו והנה אמון הוליד בן וירא את חטאות אביו אשר עשה ולא עשה כהנה והנה לא מת בעון אביו כיון שהוא היה צדיק ואם תאמר הנה אמר כי בשוב רשע מכל חטאתיו אשר עשה חיה יחיה וכל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו והנה מנשה שב מרשעו ונזכרו מעשיו הרעים עד חרב הארץ כמו שאמר בחטאת מנשה נאמר כי הוא חטא והחטיא את הרבים ואם הוא שב חטא הרבים לא היה יכול להשיב ונשארו מעשיו הרעים עד שחרבה הארץ בעבורם לפיכך היו נזכרים מעשיו אבל לא נזכרו כי לא נענש בעבורם כיון שעשה תשובה ונכנע מלפני אלהי אבותיו ויעתר לו וישמע תפלתו וישיבהו לירושלם למלכותו אבל לאחזי מעשיו נזכרו והנה ענין הפרשה והכונה בה הכל מבואר: ואיש. חבולתו חוב ישיב. בחבולה שהיה לו בחובו ישיב אותה לעני כמו שצותה התורה להשיב את העבוט וחבולה הוא המשכן חוב ידוע שהוא המלוה: ועירום. ככתב ביאור המסך:

אל ההרים לא אכל חד מן ח' פסו' אית בהו לא לא לא לא וסימ' והיא שפחה נחרפת. לאמר לא כי אל ארץ מצרים נבא: ומלדתיך ביום הולדת. אל ההרים לא אכל קדמא דספרא: ארזים לא עממוהו. והגבהות כי הנה אנכי מקים. לא שמעה בקול. לא תרצח לא תנאף דאלה שמות:

וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִימִי לְמֵימַר׃ מַא לְכוֹן דְּאַתּוּן מַתְלִין יָת מַתְלָא הָדֵין עַל אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אֲבָהָתָא חָטַן וּבְנַיָּא לָקַן׃ קַיָּים אֲנָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִם יְהֵי לְכוֹן עוֹד מַתֵל מַתְלָא הָדֵין בְּיִשְׂרָאֵל׃ הָא כָּל נַפְשָׁתָא דִּילִי אִינוּן כְּנַפַשׁ אֲבָא וּכְנַפַשׁ בְּרָא קֳדָמַי אִינוּן אֱנָשׁ דְּיֶחֱטֵי הוּא יְמוּת׃ וּגְבַר אֲרֵי יְהֵי זַכַּאי וְיַעְבֵּיד דִּין דִּקְשׁוֹט וּזְכוּ׃ בְּטוּרַיָּא לָא פְּלַח לְטַעֲוָתָא וְעֵינוֹהִי לָא זְקַף לְפוּלְחַן טַעֲוַת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיָת אִיתַּת חַבְרֵיהּ לָא סָאֵיב וּלְוָת אִיתְּתָא מְסָאֲבָא לָא עָל׃ וֶאֱנַשׁ לָא אוֹנֵי מַשְׁכּוֹן דְּחוֹבְתָא אָתֵיב גְּזֵילָא לָא גְזַל מִלַּחְמֵיהּ לְכַפְנָא יְהַב וְעַרְטִילָאָה כַּסֵּי מִכְּסוּתֵיהּ׃

יח וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ מַה־לָּכֶם אַתֶּם מֹשְׁלִים אֶת־הַמָּשָׁל הַזֶּה עַל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אָבוֹת יֹאכְלוּ בֹסֶר וְשִׁנֵּי הַבָּנִים תִּקְהֶינָה׃ חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה אִם־יִהְיֶה לָכֶם עוֹד מְשֹׁל הַמָּשָׁל הַזֶּה בְּיִשְׂרָאֵל׃ הֵן כָּל־הַנְּפָשׁוֹת לִי הֵנָּה כְּנֶפֶשׁ הָאָב וּכְנֶפֶשׁ הַבֵּן לִי־הֵנָּה הַנֶּפֶשׁ הַחֹטֵאת הִיא תָמוּת׃ וְאִישׁ כִּי־יִהְיֶה צַדִּיק וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה׃ אֶל־הֶהָרִים לֹא אָכָל וְעֵינָיו לֹא נָשָׂא אֶל־גִּלּוּלֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ לֹא טִמֵּא וְאֶל־אִשָּׁה נִדָּה לֹא יִקְרָב׃ וְאִישׁ לֹא יוֹנֶה חֲבֹלָתוֹ חוֹב יָשִׁיב גְּזֵלָה לֹא יִגְזֹל לַחְמוֹ לְרָעֵב יִתֵּן וְעֵירֹם יְכַסֶּה־בָּגֶד׃

רשי

ויהי דבר ה' אלי לאמר מה לכם אתם מושלים את המשל. השכ"ל אכן בלע"ז: אבות יאכלו בוסר. פרי ענ' שלא נתבשל ביי"רגוץ בלע"ז: ושיני הבנים תקהינה. אגאצי"רונט בלע"ז כך דרכו של קה"ה האבות חוטאים והבני' לוקים שהרי כמה שנים חטאו מלכי ישראל קודם שגלו ואף אנו לא נרא' ללקות ב בעונינו: משל. כמו למשול: כל הנפשות לי הנה. ולמה ילקה הבן שלא חטא לי הלא שלי הוא: אל ההרים לא אכל. בטוריא לא פלח לטעותא לאכול זבחי מתים אל גלולי שאר עבוד' זרה כגון הבעל שבשומרון והעגלים שבבית אל ושבדן: חבלתו חוב ישיב. אם חבל שלמת רעהו בחובו ישיב אותה לו כבוא השמש: ועשה

בנשך לא יתן · חבלת פתוחה · לחסרון הא הידיעה · ופירושו הנשך הידוע שאסרה אותו התורה : ותרבית לא יקח · אמרו רז"ל הוא נשך הוא תרבית ולא חלקן עליו הכתוב אלא לעבור עליו בשני לאוין ואמר לא יתן בשעת המלוה כי אז הוא נותן ואמר לא יקח בשעת גביית החוב כי אז הוא לוקח : מעול ישיב ידו · כמו שאסרה תורה לא תעשו עול במשפט במשקל ובמשורה משפט אמת · אם יהיה שופט בין שני אנשים יעשה להם משפט אמת ולא יכיר פנים לאחד מהם : בחקותי יהלך · מן הדגוש והוא עומד תחת החקים והמשפטים בכלל מלבד מה שזכר בפרט : והוליד בן פריץ · שפורץ גדר האמת : ועשה אח מאחד מאלה · אח כמו אחד ויאמר ממנו אחת לנקבה כי גם הוא בלא ד"לת ויאמ' בשני לשונות כמו אני ואנכי · וי"ת כמשמעו ויעביד לאחוהי מחדא מאילין ופירוש ועשה אח ועשה עון אחד ואי זה עון מאלה הנזכרים ופירוש מאחד מאלה הנזכרים כמו מכל אשר יעשה מאחת מאלה : והוא את כל אלה לא עשה · כל אלה הזכיות שזכר לא עשה אותם אלא עשה הפכם : כי גם אל ההרים אכל · אכל פתח בזקף ושלמעלה לא אכל קמץ בזקף כמו שכתבנו והסימן לא אכל קמץ פומיה אכל פתח פומיה : עני ואביון הונה · זכר עני לפי שהוא חלוש והוא נקל להונותו והוא גם אחרים הונה כאשר יכול אלא זכר עני ואביון על ההוה כי לא ירא להונותם מחלישותם והונאה היא קיחת ממון או אחרי' במשא ומתן שלא מדעתם או מדעתם כמו ולא יונו כמיאו עוד את עמי והאכלתי את מוניך : תועבה עשה · שקרב אל נדה : בנשך · וחי · בתמיה : דמיו בו יהיה · זכר דמיו לשון רבים ואמר יהיה לשון יחיד כמו שפירשנו למעלה בפרשת הודע כי דם נזכר בכלל ובפרט גם לשון הויה נופל על הענין כמו כי יהיה נערה : והנה · מבואר הוא : על ההרים · זהו שאמר על ומארא אל : ואיש חבל לא חבל · לא חבל אותו בעת שראוי להשיבו : מעני השיב ידו · מעשות לו שום רע וכן מאחרי' אלא שזכר מי שהוא נקל להרע לו שהוא חלוש : אביו · גזל אח · כל ישראל אחים כמו שאמר עד דרוש אחיך אותו וזולתו · ותירגם יונתן גזל גזילה לחד מאחוהי : ואשר לא טוב עשה בתוך עמיו · כאילו אמר ורע עשה בתוך עמיו ואמ' דרך כלל על הרעות וכן מנהג הלשון לומר לא טוב במקום רע כמו ויתיצב על דרך לא טוב ומאזני מרמה לא טוב וכן על הדרך הזה אשר איננה טהורה אשר לא יהיה טהור : בתוך עמיו · כי לא יבוש לעשות רע בתוך קהלות אנשים : מדע · חסר וי"ו ולית כוותיה : וטעם ואמרתם כי אתם תאמרו אלי כשאומר לכם מדתי זאת מדוע לא נשא הבן בעון האב כמו שאנו רואי' אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו : וזה לא יתכן כי הבן משפט וצדקה עשה מדוע ישא עון האב אבל אתם רשעים ואתם נושאים עונותיכם ועון אבותיכם כמו שהיא מדתי פוקד עון אבות על בני' לשונאי : שמר ויעשה אותם · אמר תבות לא תעשנה ועשה תבות עשה : הנפש · מבואר הוא : רשע · כתיב וקרי הרשע אין ביניהם אלא הא הידיעה : והרשע · עד הנה דבר באב ובבן ועתה מדבר באדם עצמו בשובו מרשעיו ואמ' כי אם היה רשע ושב מרשעתו ועשה משפט וצדק' חיה יחיה וכל פשעיו לא יזכרו לו עוד וכן בשוב צדיק מצדקתו ועשה עול כל צדקותיו אשר עשה לא תזכרנה והקשו רז"ל ולהוי כמחצה זכאי ומחצה חייב ותרצו בתוהא על הראשונות שכיון שמתחרט אדם על מעשיו הראשונים אינ' נחשבים לו לכלום : חיה יחיה לא ימות · יחיה בעולם הזה ולא ימות לעולם הבא וכן יחי ראובן ואל ימות : מכל חטאתו · חסר יו"ד הרבים מהמכתב : כל פשעיו · מבואר הוא : החפץ אחפוץ מות רשע · איככי חפץ במות רשע אלא אני מאריך לו ברשעו כדי שישוב בתשובה כמו שעשיתי למנשה : ובשוב

ח' פסוקי' אית בהון חטאה ועשייה וסי' והתודו את חטאתם אשר עשו · ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל · בכל חטאת אביו אשר דאביה · על חטאתיי אשר חטא לעשות הרע דזמרי · וילכו בני ישראל בכל חטאת ירבעם · כי על אף יי' ותנה הוליד בן פריץ · והרשע כי ישוב : חטאת ו' חס' ו' בליש' בקריא' וסי' נמסר בסדר

בַּנֶּשֶׁךְ לֹא־יִתֵּן וְתַרְבִּית לֹא יִקָּח מֵעָוֶל יָשִׁיב יָדוֹ מִשְׁפַּט אֱמֶת יַעֲשֶׂה בֵּין אִישׁ לְאִישׁ׃ בְּחֻקּוֹתַי יְהַלֵּךְ וּמִשְׁפָּטַי שָׁמַר לַעֲשׂוֹת אֱמֶת צַדִּיק הוּא חָיֹה יִחְיֶה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃ וְהוֹלִיד בֵּן־פָּרִיץ שֹׁפֵךְ דָּם וְעָשָׂה אָח מֵאַחַד מֵאֵלֶּה׃ וְהוּא אֶת־כָּל־אֵלֶּה לֹא עָשָׂה כִּי גַם אֶל־הֶהָרִים אָכַל וְאֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ טִמֵּא׃ עָנִי וְאֶבְיוֹן הוֹנָה גְּזֵלוֹת גָּזָל חֲבֹל לֹא יָשִׁיב וְאֶל־הַגִּלּוּלִים נָשָׂא עֵינָיו תּוֹעֵבָה עָשָׂה׃ בַּנֶּשֶׁךְ נָתַן וְתַרְבִּית לָקַח וָחָי לֹא יִחְיֶה אֵת כָּל־הַתּוֹעֵבוֹת הָאֵלֶּה עָשָׂה מוֹת יוּמָת דָּמָיו בּוֹ יִהְיֶה׃ וְהִנֵּה הוֹלִיד בֵּן וַיַּרְא אֶת־כָּל־חַטֹּאת אָבִיו אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּרְאֶ וְלֹא יַעֲשֶׂה כָּהֵן׃ עַל־הֶהָרִים לֹא אָכָל וְעֵינָיו לֹא נָשָׂא אֶל־גִּלּוּלֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ לֹא טִמֵּא׃ וְאִישׁ לֹא הוֹנָה חֲבֹל לֹא חָבָל וּגְזֵלָה לֹא גָזָל לַחְמוֹ לְרָעֵב נָתָן וְעֵרוֹם כִּסָּה־בָגֶד׃ מֵעָנִי הֵשִׁיב יָדוֹ נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית לֹא לָקָח מִשְׁפָּטַי עָשָׂה בְּחֻקּוֹתַי הָלָךְ הוּא לֹא יָמוּת בַּעֲוֺן אָבִיו חָיֹה יִחְיֶה׃ אָבִיו כִּי־עָשַׁק עֹשֶׁק גָּזַל גֵּזֶל אָח וַאֲשֶׁר לֹא־טוֹב עָשָׂה בְּתוֹךְ עַמָּיו וְהִנֵּה־מֵת בַּעֲוֺנוֹ׃ וַאֲמַרְתֶּם מַדֻּעַ לֹא־נָשָׂא הַבֵּן בַּעֲוֺן הָאָב וְהַבֵּן מִשְׁפָּט וּצְדָקָה עָשָׂה אֵת כָּל־חֻקּוֹתַי שָׁמַר וַיַּעֲשֶׂה אֹתָם חָיֹה יִחְיֶה׃ הַנֶּפֶשׁ הַחֹטֵאת הִיא תָמוּת בֵּן לֹא־יִשָּׂא בַּעֲוֺן הָאָב וְאָב לֹא יִשָּׂא בַּעֲוֺן הַבֵּן צִדְקַת הַצַּדִּיק עָלָיו תִּהְיֶה וְרִשְׁעַת רָשָׁע עָלָיו תִּהְיֶה׃ וְהָרָשָׁע כִּי יָשׁוּב מִכָּל־חַטֹּאתָו אֲשֶׁר עָשָׂה וְשָׁמַר אֶת־כָּל־חֻקּוֹתַי וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה חָיֹה יִחְיֶה לֹא יָמוּת׃ כָּל־פְּשָׁעָיו אֲשֶׁר עָשָׂה לֹא יִזָּכְרוּ לוֹ בְּצִדְקָתוֹ אֲשֶׁר־עָשָׂה יִחְיֶה׃ הֶחָפֹץ אֶחְפֹּץ מוֹת רָשָׁע נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה הֲלוֹא בְּשׁוּבוֹ מִדְּרָכָו וְחָיָה׃

ג' קמצי' וכל אלף · ג · כ' · ל' רפוי' · ל"ר · ז"ח · ב' · ז' חס' · ויראה · ל' · ל' כסוי · ב' צקף קמץ · ב' · ל' וכל שוס' אלכם דכו' · ל' זקף קמץ וכל אלף דכו' · ל' · א' רפוי' · ל' חס' · ר' · ל' רף · ב' · כו' · ה' · הרשע ק' · חטאיו · ה' כסו' ק' · אית בהו חטאיה ועשייה · ז"ח · ל' וחס' · מדרכיו ק'

בְּחִיבוּלְיָא לָא יְהַב וְרִיבִּיתָא לָא נְסִיב מִשִּׁיקְרָא אָתִיב יְדֵיהּ דִּין דִּקְשׁוֹט עָבֵיד בֵּין גְּבַר לִגְבַר׃ בִּקְיָמַי הַלִּיךְ וְדִינַי נְטַר לְמֶעְבַּד קְשׁוֹט צַדִּיקָא הוּא מֵיחָא יֵיחֵי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וְאוֹלִיד בַּר רַשִׁיעָא אָשִׁיד דַּם וְיַעְבֵּיד לַאֲחוּהִי מֵחֲדָא מֵאִילֵין׃ וְהוּא יַת כָּל אִילֵין לָא עֲבַד אֱלָהֵין בְּטוּרַיָּא פְּלַח לְטַעֲוָת וְיַת אִיתַת חַבְרֵיהּ סָאֵיב׃ מִסְכֵּין וְחַשִׁיךְ אוֹנֵי גְּזֵילָא גְּזַל מַשְׁכּוֹנָא לָא אָתִיב וּלְפוּלְחַן טַעֲוָתָא זְקַף עֵינוֹהִי תּוֹעֵיבָא עֲבַד׃ בְּחִיבוּלְיָא יְהַב וְרִיבִּיתָא נְסִיב הַאִיתְקַיַּים לָא יִתְקַיַּים יַת כָּל תּוֹעֲבָתָא הָאִילֵין עֲבַד מֵימַת יְמוּת חוֹבַת קְטוֹלֵיהּ בֵּיהּ תְּהֵי׃ וְהָא אוֹלִיד בַּר וַחֲזָא יַת כָּל חוֹבֵי אֲבוּהִי דַּעֲבַד וַחֲזָא וְלָא עֲבַד כְּוָתְהוֹן׃ עַל טוּרַיָּא לָא פְּלַח לְטַעֲוָתָא וְעֵינוֹהִי לָא זְקַף לְפוּלְחַן טַעֲוַת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיַת אִיתַת חַבְרֵיהּ לָא סָאֵיב׃ וֶאֱנַשׁ לָא אוֹנִי מַשְׁכּוֹנָא לָא נְסִיב וּגְזֵילָא לָא גְּזַל מַלְחְמֵיהּ לְכַפְנָא יְהַב וְעַרְטִילָאָה כַּסֵּי מִכְּסוּתֵיהּ׃ מִמִּסְכֵּינָא לָא אָתִיב יְדֵיהּ חִיבוּלְיָא וְרִיבִּיתָא לָא נְסִיב דִּינַי עָבֵיד בִּקְיָמַי הַלִּיךְ הוּא לָא יְמוּת בְּחוֹבֵי אֲבוּהִי מֵיחָא יֵיחֵי׃ אֲבוּהִי אֲרֵי עֲשַׁק עִישְׁקָא גְּזַל גְּזֵילָא לְחַד מֵאֲחוּהִי וּדְלָא תַּקִּין עֲבַד בְּגוֹ עַמֵּיהּ וְהָא מִית בְּחוֹבֵיהּ׃ וְתֵימְרוּן מָא דֵין לָא לָקֵי בְּרָא בְּחוֹבֵי אַבָּא וּבְרָא דִּין וּקְשׁוֹט וְזָכוּ עֲבַד יַת כָּל קְיָמַי נְטַר וַעֲבַד יַתְהוֹן מֵיחָא יֵיחֵי׃ אֱנַשׁ דְּיֵיחוֹב הוּא יְמוּת בְּרָא לָא לָקֵי בְּחוֹבֵי אַבָּא וְאַבָּא לָא לָקֵי בְּחוֹבֵי בְּרָא זְכוּת זַכָּאָה בֵּיהּ יִתְקַיַּים וְחוֹבַת חַיָּיבָא עֲלוֹהִי תְּהֵי׃ וְרַשִׁיעָא אֲרֵי יְתוּב מִכָּל חוֹבוֹהִי דַּעֲבַד וְיִטַּר יַת כָּל קְיָמַי וְיַעְבֵּיד דִּין דִּקְשׁוֹט וְזָכוּ מֵיחָא יֵיחֵי לָא יְמוּת׃ כָּל חוֹבוֹהִי דַּעֲבַד לָא יִדְכְּרוּן לֵיהּ בִּזְכוּתֵיהּ דַּעֲבַד יִתְקַיַּים׃ הֲמִירְעָא רַעֲיָנָא בְּמוֹתֵיהּ דְּרַשִׁיעָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הֲלָא כַּד יְתוּב מֵאוֹרְחֵיהּ וְיִתְקַיַּים׃

רשי

ועשה אח מאחד מאלה · תירגם יונתן ויעביד לאחוהי מחדא מאילין : והוא את כל אלה · את כל הטובות האלה שעשה אביו : תועבה עשה · משכב זכור : ויראה ולא יעשה כהן · ראה בלבו שאין טוב לעשות כן אותפר"ט בל' : מעני השיב ידו · מעשות לו רעה : כל

מסרה

נשא : גזל ב' קמצין וסימ' גזל אח ואשר לא טוב עשה · וגזל ומשפט וצדק תראה : ויעשה ד' בקריאה וסימ' נמסר בתלים א' סמ' י"ן : צדקת ח' בקריאה וסימ' כי שם חלקת מחוקק ספון ויתא · צדקת הצדיק עליו תהיה · צדקת הצדיק לא תצילנו · צדקת ישרים תצילם · צדקת תמים תישר דרכו · וחד וצדקת צדיקים יסירו ממנו :

רד"ק

ובשוב צדיק · וחי · בתמיה : צדקתו · חסר יו"ד הרבים מה שכתוב : ואמרתם לא יתכן דרך יי' · שלא תזכרנה לו מעשיו הראשונים אינכו ככון זה · שתאמרו אתם : הדרכי לא יתכן · איך תוכלו לומר זה אלא דרכיכם לא יתכנו ודרכי מחשבותיכם ודעתכם לא יתכנו כי אין לדון את האדם אלא לפי מעשיו האחרונים כי הראשונים נתחרט עליהם · ויונתן תירגם לא יתכן דרך יי' לא מפרשן לנא אורחת טובה דיי : בשוב · מבואר הוא : ומת עליהם · על שובו והתחרטו מצדקתו ועל עשותו העול על שניהם יענש ולהודיע זה השיב הענין כי כבר זכרו וכן אמר עוד · ובשוב רשע · וחרש בו גם כן זה הענין והוא אמרו ויראה · וישוב כלומר ראה מעשיו הרעים · והתבונן בהם כי רעים הם והתחרט עליה' · ושב מכל פשעיו · ויעש משפט וצדקה · על שניהם יקבל שכר : יחיה · הוא מחיה נפשו בשובו כי בידו החיים והמות לפי מעשיו : ויראה · מבואר הוא : וישוב · כתיב בוי"ו וקרי בלא וי"ו והשי"ן קמוצה : חיו יחיה · בוי"ו וכל הנזכרים למעלה חיה יחיה בה"א ואחד הוא · כי המקור מנחי הלמ"ד מן הקל יבא בוי"ו או בה"א : ואמרו · הדרכי · לשון רבים ושלמעלה הדרכי לשון יחיד : דרכיכם לא יתכנו · כל אחד מדרכיכם : לכן · שובו והשיבו · אים את אחיו · ויונתן תירג' תובו לפולחני ואעדו מנכון פולחן טעותא : ולא יהיה לכם מניעת התשובה למכשול עון : השליכו מעליכם · התחרטו עליכם · ובזה תשליכו פשעיכם מעליכם : כי לא אחפוץ במות המת · על פשעו · וכן יומת המת על פשעו וכן ת"י דחייב למימת כמו שתרגם אונקלוס ד דחייב קטול : ואתה שא קינה אל נשיאי ישראל · אל כמו על וכמוהו רבים ונשיאי ישראל הם מלכי יהוד' יהואחז ויהויקים וצדקיהו : ואמרת מה אמך לביא · תבא מלת מה בענין כהי כמו זה · וכמו מה אמולה לבתך הכנסה תקרא אם וכן ת"י מה כניסתא דישראל דהות דמיא ללייתא · והמשילה ללביא ו והיא אם האריות ואריה מלך החיות והלביאה אם המלוכה לפיכך המשיל בהם מלכות בית דוד · ומלת לביא הנכון לביאה אלא שבלה היו"ד תמורת האל"ף והאל"ף במקום ה"א הנקבה כשא בבהא קומתו ויו"ד המשך כבלעת ברנש הי"ד המוכנת תמורת האל"ף : בין אריות רבצה · בעוד שהיו עושים רצונו של מקום היו רובצים כארי בלי פחד : בין אריות · בין מלכי האומות : רבתה · שבנין גדול כמו אשר טפחתי ורביתי · והכפיר קטן מהאריה וגדול מגור · ואריות משל למלכים וכפירי' משל לשלטונים וכן ת"י אריות מלכייא וכפירים שלטונייא : ותעל · מבנין הפעיל היא העלתה אחד מגוריה ר"ל אחד מבני המלוכ' והוא יהואחז כמו שאמר ויקח עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וימשחו אותו וימליכו אותו תחת אביו · ר"ל ותעל שרבתה אותו עד שעלה במעלה והיה כפיר · ר"ל שמלך יהואחז · וקראו כפיר ולא קראו ארי כי לא היתה לו ממשלה גדולה כי רוב הארץ היתה אז חרבה : וילמד לטרף טרף אדם אכל · למד זה הכפיר לטרוף טרף עד שאכל אדם · כי הארי או הכפיר רוב טרפו בחיות ופעמים טרף גם האדם כן יהואחז כלחם בגדול ממנו והוא מצרים כמו שפירש בספר מלכים ובעבור זה אסרו פרעה נכה : וישמעו אליו גוים · חיל פרעה שהיה בארץ חמת שמעו כי פשט בארץ מצרים ותפשוהו בשובו משם · זהו שאמר בשחתם נתפש · בשחתם מן כורה שחת · וי"ת כמו במכורותם שתרגם בסריגתהון אתאחד : בחחים · בשלשלאות של ברזל · וכן תירגם יונתן בשלשלן :

ובשוב ד' וסימ' ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול · בכל התועבות אשר עשה · ובשוב רשע מרשעתו · וחברו׳ וחד ובשוב דוד מהכות את הפלשתי · הלא כל סיפרא מ"ל בג"ח וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימ' י"ב : יחיה ח' בקריא' וסי' מ' ואיש ואשה לא יחיה דוד · והכה דוד את הארץ ויואב יחיה את שאר העיר דדברי הימים · יחיה

ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול
ככל התועבות אשר עשה הרשע
יעשה וחי כל צדקתו אשר עשה
לא תזכרנה במעלו אשר מעל וב
ובחטאתו אשר חטא בם ימות :
ואמרתם לא יתכן דרך אדני שמעו
נא בית ישראל הדרכי לא יתכן הלא
דרכיכם לא יתכנו : בשוב צדיק
מצדקתו ועשה עול ומת עליהם
בעולו אשר עשה ימות :
ובשוב רשע מרשעתו
אשר עשה ויעש משפט וצדקה הוא
את נפשו יחיה : ויראה וישוב
מכל פשעיו אשר עשה חיו יחיה
לא ימות : ואמרו בית ישראל לא
יתכן דרך אדני הדרכי לא יתכנו בית
ישראל הלא דרכיכם לא יתכן :
לכן איש כדרכיו אשפט אתכם בית
ישראל נאם אדני יהוה שובו
והשיבו מכל פשעיכם ולא יהיה
לכם למכשול עון : השליכו
מעליכם את כל פשעיכם אשר
פשעתם בם ועשו לכם לב חדש
ורוח חדשה ולמה תמתו בית
ישראל : כי לא אחפץ במות המת
נאם אדני יהוה והשיבו וחיו :

ואתה שא קינה אל
נשיאי ישראל : ואמרת מה אמך
לביא בין אריות רבצה בתוך כפרים
רבתה גוריה : ותעל אחד מגריה כפיר
היה וילמד לטרף טרף אדם אכל :
וישמעו אליו גוים בשחתם נתפש
ויבאהו בחחים אל ארץ מצרים :

וכד יתוב זכאה מזכותיה ויעבד
שקר ככל תועבתא די עבד רשיעא
יעביד דאיתקיים כל זכותיה דעבד
לא ידכרון בשיקריה דשקר
ובחובוהי דיחב בהון ימות :
ואמרתון לא מפרשן לנא אורחת
טובא דיי שמעו כען בית ישראל
האורחת טובי לא מפרשן לכון
הלא אורחתכון דילכון לא תקנן :
וכד יתוב זכאה מזכותיה ויעביד
שקר וימות עליהון בשיקריה די
עבד ימות : וכד יתוב רשיעא
מחובוהי די עבד ויעביד דין דקשוט
וזכו הוא ית נפשיה יקיים :
וחזא ותב מכל חובוהי די עבד
מיחא ייחי לא ימות : ואמרו בית
ישראל לא מפרשן לנא אורחת
טובא דיי האורחת טובי לא
מפרשן לכון בית ישראל הלא
אורחתכון דילכון לא תקנן :
בכן אנש כאורחתיה איתפרע
מנכון בית ישראל אמר יי אלהים
תובו לפולחני ואעדו מנכון פולחן
טעותא ולא יהי לכון לתקלא
חובין : ארחיקו מנכון ית כל
חוביכון דחבתון בהון ועיבידו
לכון לב דחיל ורוח דחלא ולמה
תמותון בית ישראל : ארי לא
רעינא במותא דחייב לימת אמר
יי אלהים תובו לפולחני
ואיתקיימו : ואת טול
אליא על רברבי ישראל : ותימר
מה כנישתא דישראל דהות דמיא
ללייתא ביני מלכיא רבא ביני
שילטוניא רביאת בנהא : ורביאת
חד מבנהא מלכא הוה ואליף
למיקטל קטיל אנשא קטל :
ושמעו עלוהי עממיא בסריגתהון
אתאחד ואיתיאוהי בשלשלן
לארעא דמצרים :

רש"י

כל צדקותיו לא תזכרנה · פרשו רבותינו במתחרט על עליהם : לא יתכן · כמו לא יתקן אפייאטש בלע"ז : שובו והשיבו · שובו אתם והשיבו את אחרים רטורנ"ר בלע"ז : מה אמך לביא · כמה היתה חשובה אמך אתה צדקיהו שנמשלה ללביא זו : בין אריות · שרי יהודה : ותעל אחד מגוריה · על בני יאשיהו נאמרה קינה זו הראשון הוא יהואחז : אדם אכל · גזל את ישראל כי ישראל נקראו אדם כמו שנאמר ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם ולפי המשל כל חיה שטעמ' טעם בשר אדם מתגרה באנשים לעולם : וישמעו אליו גוים · פרעה מלך מצרים : בשחתם נתפש · גומין חופרין ומכסין פיהם בקש והחיה נופלת בתוכם : בחחים · כמין טבעות ברזל נוקבין חוטמו ומושכין אותו בהן :

איש עגלת בקר · כי לא יחיה רשע · נשימה נא שקים במתנינו · הוא את נפשו יחיה : ואתה שא קינה אל כל לשון קינה על בג"ג אל וסי' ויקונן המלך אל אבנר : ואתה שא קינה אל נשיאי ישר' · ונשאו אליך בניהם :

ותרא כי נוחלה · הפך התוחלת ופירו׳ אבדה תקותה ועל הדרך הזה תירגם יונתן וחזת ארי פסק אבד סברה ויש לפרש כמשמעו ענין תוחלת כלו׳ ותרא כי עמדה ימים רבים בתוחלת אולי ייטיב עניה והנה אבדה תקותה : ותקח אחד מגוריה כפיר שמתהו · אמרה אולי יצלח זה למלוכה ואף על פי שפרעה נכה המליכו בהסכמת עם הארץ המליכו וכאילו הם שמוהו מלך : ויתהלך בתוך אריות · זה היה יהויקים שהמליכהו פרעה נכה ויתהלך בתוך אריות כלומר בתוך מלכים והם פרעה נכה ונבוכד נצר כי פעם היה עם זה ופעם עם זה כי מלך בבל כבשו והוליכו לבבל ואחר כך שב לירושלם ומרד במלך בבל והיה נעזר במלך מצרים : כפיר היה · מלא עלה במעלה עד

ויתהלך ג׳ ר״פ וסימ׳ ויתהלך חנוך את האלהים אחרי הולידו · וחברו ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו · ויתהלך בתוך אריות כפיר היה : ויתנהו ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מ״ל וסי׳ ויתנהו על יד עשי המלאכה המפקדי׳ ר״פ כן כתיב · ויתנהו בסוגר בחחים · ויאמר המלך ויתיבו את הכסף דדברי הימים · כתרא מ״ל : וירא

וַתֵּרֶא כִּי נוֹחֲלָה אָבְדָה תִּקְוָתָהּ וַתִּקַּח אֶחָד מִגֻּרֶיהָ כְּפִיר שָׂמָתְהוּ : וַיִּתְהַלֵּךְ בְּתוֹךְ אֲרָיוֹת כְּפִיר הָיָה וַיִּלְמַד לִטְרָף טֶרֶף אָדָם אָכָל : וַיֵּדַע אַלְמְנוֹתָיו וְעָרֵיהֶם הֶחֱרִיב וַתֵּשַׁם אֶרֶץ וּמְלֹאָהּ מִקּוֹל שַׁאֲגָתוֹ : וַיִּתְּנוּ עָלָיו גּוֹיִם סָבִיב מִמְּדִינוֹת וַיִּפְרְשׂוּ עָלָיו רִשְׁתָּם בְּשַׁחְתָּם נִתְפָּשׂ : וַיִּתְּנֻהוּ בַסּוּגַר בַּחַחִים וַיְבִאֻהוּ אֶל־מֶלֶךְ בָּבֶל יְבִאֻהוּ בַּמְּצֹדוֹת לְמַעַן לֹא־יִשָּׁמַע קוֹלוֹ עוֹד אֶל־הָרֵי יִשְׂרָאֵל :

אִמְּךָ כַגֶּפֶן בְּדָמְךָ עַל־מַיִם שְׁתוּלָה פֹּרִיָּה וַעֲנֵפָה הָיְתָה מִמַּיִם רַבִּים : וַיִּהְיוּ־לָהּ מַטּוֹת עֹז אֶל־שִׁבְטֵי מֹשְׁלִים וַתִּגְבַּהּ קוֹמָתוֹ עַל־בֵּין עֲבֹתִים וַיֵּרָא בְגָבְהוֹ בְּרֹב דָּלִיֹּתָיו : וַתֻּתַּשׁ בְּחֵמָה לָאָרֶץ הֻשְׁלָכָה וְרוּחַ הַקָּדִים הוֹבִישׁ פִּרְיָהּ הִתְפָּרְקוּ וְיָבֵשׁוּ מַטֵּה עֻזָּהּ אֵשׁ אֲכָלָתְהוּ : וְעַתָּה שְׁתוּלָה בַמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ צִיָּה וְצָמָא :

וַחֲזַת אֲרֵי פְּסַק אֲבַד סִבּוּרַהּ וְדַבִּיאַת חַד מִבְּנָהָא מַלְכָּא שַׁוִּיתֵיהּ : וְהַלִּיךְ בְּגוֹ מַלְכַיָּא מַלְכָּא הֲוָת וְאַלִּיף לְמִקְטַל קְטוֹל אֱנָשָׁא קְטַל : וְאַצַּדִּי בִּירָנְיָתֵיהּ וְקִירְוֵיהוֹן אַחֲרִיב וְאַצְדִּיאַת אַרְעָא וּמְלוֹאַהּ מִקָּל אִתְרְגוּשְׁתֵּיהּ : וְאִתְכְּנִישׁוּ עֲלוֹהִי עַמְמַיָּא סְחוֹר סְחוֹר מִמְּדִינָתָא וּפְרַסוּ עֲלוֹהִי מְצַדְתְּהוֹן בְּכָרִיגַתְהוֹן אִתְּאַחַד : וְיַתְבוּהִי בְּקוֹלָרִין בְּשִׁילְשְׁלָן וְאַיְתִיאוּהִי לְוָת מַלְכָּא דְבָבֶל אַיְתִיאוּהִי בְּמַצְדְּיָא בְּדִיל לָא יִשְׁתְּמַע קָלֵיהּ עוֹד עַל טוּרֵי יִשְׂרָאֵל :

כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּמַעְבְּדַהּ אוֹרַיְתָא דַמְיָא כְּגוּפַן דִּשְׁתִילָא עַל מַבּוּעַ דְּמַיִן וְנוֹפַהּ שַׁפִּיר וְסוֹכַהּ מַטְלַן הִיא שְׁתִילָה עַל מַיִן סַגִּיאִין : וַהֲווֹ בַהּ שִׁלְטוֹנִין תַּקִּיפִין מַלְכִין דְּגִיבָּרִין לְשַׁעְבָּדָא מַלְכוּ וְרָאִים בְּתוּקְפֵיהּ עַל מַלְכוּתֵיהּ וְאִיתְנְצַח בְּסוֹמְכוּתֵי בִּסְגֵי גִיבָּרוֹהִי : וְאִיתַעְקַרַת בְּתְקוֹף מֵאַרְעָא בֵּית שְׁכִינְתָּא לְאַרְעָא אוֹחֲרֵי אִיתְגְּלִיאַת וּמֶלֶךְ דְּתַקִּיף בְּרוּחַ קִידוּמָא קְטִיל עַמַּהּ אִיטַּלְטְלוּ וּגְלוֹ שִׁלְטוֹנֵי תוּקְפַּהּ וְעַמְמַיָּא דְתַקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא שֵׁיצִיאוּנוּן : וּכְעַן דַּמְיָא לְגוּפַן דִּשְׁתִילָא בְּמַדְבְּרָא בְּאַרְעָא צַדְיָא וְחָרְבָא :

ב׳ בקריא׳ וסימ׳ וירא יי׳ אל אברם ויאמר לזרעך אתן · ויהי אברם בן תשעים שנה ותשע שנים · וירא אליו יי׳ באלוני ממרא · ויאמר אל תרד מצרימה · וירא אליו יי׳ בלילה ההוא · וירא אלהים אל יעקב עוד · ויאסר יוסף מרכבתו · בלבת אש מתוך הסנה · ויבא משה ואהרן אל אהל מועד · ויקהל עליהם קרח · ויהי בהקהל העדה על משה ועל אהרן · ויבא משה ואהרן מפני הקהל · באהל בעמוד ענן ויעמד עמוד הענן · וירא אליו מלאך יי׳ · וירא מלאך יי׳ אל האשה · וירכב על כרוב ויעף דשמואל · וירא יי׳ אל שלמה · וחברו אל שלמה שנית · וירא לכרובים תבנית יד · וירא בגבהו ברב דליותיו :

ותצא אש ממטה בדיה · הוא צדקיהו כי הוא גרם החרבן ואחריו לא היה בה מטה עז שבט למשול : קינה היא ותהי לקינה · קינה היא בדבר הנבואה וכן היתה לקינה בעת החרבן והגלות · ותירגם יונתן אמר נביא אליא היא נבואתא ותהי לאיליא : ויהי בשנה השביעית · לגלות המלך יהויכין ובכל שנה היה אומר לו הא׳ יתעלה נבואה אחת להוכיחם

ותצא אש ממטה בדיה : משון מלכיה ושריה באת לה הרעה : קינה היא ותהי לקינה · אילייא היא נבואתא והות לאיליא : לדרוש יי׳ · על צרכיהם ואם אינו מושך לנו גם אנו לא נענש על עבירות שבידינו שהרי כבר מכרנו ואין לו עלינו כלום עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה כלום יש לזה על זה כלום ומסוף הענין אתה למד מתשוב׳ שהשיבם והעולה על רוחכם וגו׳

נשאתי ידי · נשיאת יד ז׳ חס׳ את בקריאה בליש׳ וסי׳ נשא ידו במלך ברוד׳ · ביום בחרי בישראל ב׳ בפסוק · ודכתריה ביום ההוא נשאתי ידי להם · וגם אני ישאתי ידי להם במדבר קדמא · על כן נשאתי ידי · וישא ידו להם להפיל · וחד כי אשא אל שמים ידי :

וַתֵּצֵא אֵשׁ מִמַּטֵּה בַדֶּיהָ פִּרְיָהּ אָכָלָה וְלֹא־הָיָה בָהּ מַטֵּה־עֹז שֵׁבֶט לִמְשׁוֹל קִינָה הִיא וַתְּהִי לְקִינָה :

וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִעִית בַּחֲמִשִׁי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בָּאוּ אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל לִדְרֹשׁ אֶת־יְהוָה וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָי : וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר : בֶּן־אָדָם דַּבֵּר אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הֲלִדְרֹשׁ אֹתִי אַתֶּם בָּאִים חַי־אָנִי אִם־אִדָּרֵשׁ לָכֶם נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה : הֲתִשְׁפֹּט אֹתָם הֲתִשְׁפּוֹט בֶּן־אָדָם אֶת־תּוֹעֲבֹת אֲבוֹתָם הוֹדִיעֵם : וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה בְּיוֹם בָּחֳרִי בְיִשְׂרָאֵל וָאֶשָּׂא יָדִי לְזֶרַע בֵּית יַעֲקֹב וָאִוָּדַע לָהֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וָאֶשָּׂא יָדִי לָהֶם לֵאמֹר אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם : בַּיּוֹם הַהוּא נָשָׂאתִי יָדִי לָהֶם לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֶל־אֶרֶץ אֲשֶׁר־תַּרְתִּי לָהֶם זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ צְבִי הִיא לְכָל־הָאֲרָצוֹת : וָאֹמַר אֲלֵהֶם אִישׁ שִׁקּוּצֵי עֵינָיו הַשְׁלִיכוּ וּבְגִלּוּלֵי מִצְרַיִם אַל־תִּטַּמָּאוּ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם : וַיַּמְרוּ־בִי וְלֹא אָבוּ לִשְׁמֹעַ אֵלַי אִישׁ אֶת־שִׁקּוּצֵי עֵינֵיהֶם לֹא הִשְׁלִיכוּ וְאֶת־גִּלּוּלֵי מִצְרַיִם לֹא עָזָבוּ וָאֹמַר לִשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם לְכַלּוֹת אַפִּי בָּהֶם בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם : וָאַעַשׂ לְמַעַן שְׁמִי לְבִלְתִּי הֵחֵל לְעֵינֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־הֵמָּה בְתוֹכָם אֲשֶׁר נוֹדַעְתִּי אֲלֵיהֶם לְעֵינֵיהֶם לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם :

וַאֲתוּ עַמְמַיָּא דְתַקִּיפִין כְּאֶישָׁתָא מְחוֹבֵי זְדוֹנָהּ עַמָּהּ קְטִילוּ וְלָא הֲוָה בַהּ שִׁלְטוֹנִין תַּקִּיפִין מַלְכִין דְּגִיבָּרִין לְשַׁעְבָּדָא מַלְכוּ אֲמַר נְבִיָּא אִילְיָא הִיא נְבוּאָתָא וּתְהֵי לְאִילְיָא : וַהֲוָה בְּשַׁתָּא שְׁבִיעֲתָא בְּחַמְשָׁא בְּעַסְרָא לְיַרְחָא אֲמַר נְבִיָּא אֲתוּ גַּבְרִין מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ וִיתִיבוּ קֳדָמַי : וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר : בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי לְסָבֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הַלְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָמַי אַתּוּן אָתַן קַיָּים אֲנָא אִם אִשְׁתְּאֵיל לְכוֹן בְּמֵימְרִי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים : הֲתוֹכַח יָתְהוֹן הֲתוֹכַח בַּר אָדָם יָת תּוֹעֲבַת אֲבָהַתְהוֹן הוֹדַעִינוּן : וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים בְּיוֹמָא דְאִתְרְעִיתִי בְּיִשְׂרָאֵל וְקַיֵּימִית לְהוֹן בְּמֵימְרִי לְזַרְעָא דְבֵית יַעֲקֹב וְאִתְגְּלֵיתִי לְמִפְרַקְהוֹן בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְקַיֵּימִית בְּמֵימְרִי לְהוֹן לְמֵימַר אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן : בְּיוֹמָא הַהוּא קַיֵּימִית לְהוֹן בְּמֵימְרִי לְאַפָּקוּתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְאַרְעָא דִי הֲבֵית לְהוֹן עָבְדָא חֲלָב וּדְבַשׁ תּוּשְׁבַּחְתָּא הִיא לְכָל מְדִינָתָא : וַאֲמָרִית לְהוֹן גְּבַר יָת שִׁיקוּצוֹהִי אַרְחִיקוּ מְקָבֵיל עֵינוֹהִי וּפוּלְחַן טַעֲוַת מִצְרָאֵי לָא תִסְתָּאֲבוּן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן : וְסָרִיבוּ עַל מֵימְרִי וְלָא אֲבוֹ לְקַבָּלָא לִנְבִיַּי גְּבַר יָת שִׁקוּצֵי עֵינֵיהוֹן לָא אַרְחִיקוּ וְיָת פּוּלְחַן טַעֲוַת מִצְרָאֵי לָא שְׁבַקוּ וַאֲמָרִית לְמִשְׁפַּךְ חֵימְתִי עֲלֵיהוֹן דְּיֵחוּל רוּגְזִי בְּהוֹן בְּגוֹ אַרְעָא דְמִצְרָיִם : וַעֲבָדִית בְּדִיל שְׁמִי בְּדִיל דְּלָא יִתְחַל לְעֵינֵי עַמְמַיָּא דִּי אִינּוּן בֵּינֵיהוֹן דְּאִתְגְּלֵיתִי לְמִפְרַקְהוֹן לְעֵינֵיהוֹן לְאַפָּקוּתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם :

ואף על פי שהיו ביניהם נבואות אחרות בכל שנה היתה תחלת הנבואה זאת שאמר עליה בשנת פלונית ובכל אחת מהם היה עם בני הגולה או עם זקניהם תחלה בשנה החמישית לגלות המלך יהויכין וכן ויהי בשנה הששית וזקני יהודה יושבי׳ לפני ועתה בשנה השביעית בחמשי בעשור לחדש באו אנשי׳ מזקני ישרא׳ לדרוש את יי׳ וישבו לפני ספור החדש וימי החדש רמז כי בזה הזמן תחרב ירושלם והיה מאת יי׳ לבא בזה היום הזקנים לפני הנביא כדי שישמעו התוכח׳ ביום ההוא כי בעונם ובעון אבותם חרב הבית ואלה הזקנים באו לדרוש את יי׳ וצדיקים היו מאותם שגלו עם יהויכין ומה שאמר להם אם אדרש לכם בעבור עון דורם אמר אולי הם באו לדרוש על הגולה אם תשוב לארץ ומה שאמר להם הברך אבותיכם אתם נטמאים כנגד הדור הרע אמר כמו שאמר למשה רבינו עליו השלום עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי ובסדר עולם מי היו אלה זקני ישראל חנניה מישאל ועזריה היו ויתכן שבאו לדרוש את השם בעבור הנותרים בארץ מה יהיה אחריתם אם יגלו אם לא לפיכך אמר להם הברך אבותיכם אתם נטמאי׳ כי אותם שגלו לבבל לא עבדו ע״ז אחר שגלו : ויהי · בן אדם · את זקני ישראל · כמו עם או אל : אדרש · האל״ף בחירק : התשפט : תירגם יונתן התוכח יתהון התוכח בר אדם כלומר תרבה לשפוט אותם ברשעתם הוכח אותם על מעשיהם הרעי׳ והודיעם גם כן את תועבות אבותם כי מקדם הכעיסוני במעשי ידיהם : ואמרת · ביום בחרי בישראל · האל״ף בקמץ חטף לתפארת הקריאה החל התוכחה מעת שהיו לעם בגלות מצרים ויום שבחר בהם הוא יום ששלח להם תחלה נביאיו ומי הם משה אהרן ומרי׳ וזה הענין והתוכחה שהוכיחם במצרי׳ על ידי נביאיו לא ראינו אלא מדברי יחזקאל במדרש הרי שנאה זו היתה כבושה לפני המקום קרוב לתשע מאות שנה משהיו במצרים עד יחזקאל והיתה אהבתו מחפה עליהם ועל ידי שהיו עתה מרבים לפשוע נתעוררה השנאה ועל זה נאמר שנאה תעורר מדנים ועל כל פשעי׳ תכסה אהבה : ואשא ידי · כמו שנ׳ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברה׳ ליצחק וליעקב וכאן פירש לזרע יעקב כי מה שנתן לאברהם וליצחק בעבור זרע יעקב אמ׳ וכן אמ׳ שם ונתתי אותה לכם מורשה אני יי׳ : ואודע להם · נודעתי להם על ידי נביאים ששלחתי להם ואשא ידי להם כמו שאמר אני יי׳ : אני יי׳ · שבועה וכן נשאתי את ידי ואשא את ידי · ות״י קיימית במימרי וכמו כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעולם : ביום ההוא · כמו שאמר לכן אמור לבני ישראל אני יי׳ והוצאתי אתכם : צבי היא לכל הארצות · תפארת וחמדה לכל הארצות היא כי היא הנוף הממוצע והוא ממוצע מאור הנופות ואוירה מזוג וטוב מכל הארצות וכן אמר יפה נוף משוש כל הארץ ותירגם יונתן צבי היא תושבחתא היא לכל מדינתא : ואומר אליהם · קודם לכן אמרתי להם על יד הנביאים הראשונים שנבאו להם משה רבינו עליו השלום : איש שקוצי עיניו השליכו · כי העינים מביאות האדם לחטוא כמו שאמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם וכן אמר בפרשה זו כי אחרי גלוליהם לבם הולך ואמר אחר כן ואחרי גלולי אבותם היו עיניהם ואמרו ר״ז״ל עינא וליבא סרסורי דחטאה נינהו : ובגלולי מצרים · כתרגומו ובפולחן טעוות מצראי לא תסתאבון : וימרו בי · לשפוך חמתי לכלות אפי כפל הענין במלות שונות כי כשישפוך אדם מה שבכלי הוא מכלה ממנו מה שבתוכו : ואעשה · לבלתי החל · מבנין נפעל וברי החי״ת מקום פתח וכן כי יחל לזנות והם ענין חלול : אשר נודעתי · על ידי הנביאים : לעיניהם · כי המצריים היו שומעים בדבר אליהם הנביאים והיו מבטיחים אותם להוציאם מתוכם אף קודם משה רבינו עליו השלום כי משבא אליהם משה רבינו עליו השלום בשליחות האל לא החזיקו במעשיהם הרעים שהרי אמר ויאמן העם וישמעו כי פקד יי׳ את בני ישראל והאמינו במשה מפני האותות שעשה לעיניהם ולא עשו כן הנביאים הראשונים ובדברי רבותינו ז״ל כי אף משבא אליהם משה רבינו עליו השלום בשליחות האל היו בהם רשעים ולא שבו מדרכם הרעה ואותם מתו בג׳ ימי אפילה כדי שלא יראו המצריים במפלתם וישמחו להם : והוציאם

ותצא אש ממטה בדיה : משון מלכיה ושריה באת לה הרעה : קינה היא ותהי לקינה · אילייא היא נבואתא והות לאיליא : לדרוש יי׳ · על צרכיהם ואם אינו שומע לנו גם אנו לא נענש על עבירות שבידינו שהרי כבר מכרנו ואין לו עלינו כלום עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה כלום יש לזה על זה כלום ומסוף הענין אתה למד מתשוב׳ שהשיבם והעולה על רוחכם וגו׳ אם אדרש לכם בבקשתכם ובסוף הספר הזה הוא אומר אדרש לבית ישראל זו אחת מן המקומות התלמדי׳ אותנו שהבא חוזר בו על הרעה ועל כיוצא בזה הוא אומ׳ ולא יעשה · מדרש ר׳ תנחומא : התשפט אותם · לשון ויכוח : ביום בחרי בישראל · הרי שהיתה שנאה זו כבושה לפני המקום קרוב לתשע מאות שנה משהיו במצרים עד יחזקאל והיתה אהבתו מחפה עליהם ועל ידי שהיו עתה מרבי׳ לפשוע נתעוררה ועל זה נאמר שנאה תעורר מדנים וגו׳ : ואומר אליהם · אהרן ניבא להם נבואה זו קודם שנגלה הב״ה על משה בסנה וזהו שנ׳ הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים וגו׳ : וימרו בי · הם הרשעי׳ רובם של ישראל שמתו בשלשת ימי אפלה כמו שנאמר וחמושים עלו בני ישראל וגו׳ אחד מחמשים ויש אומרים אחד מחמש מאות : לבלתי החל · שלא יתחלל שמי מאחר שנודעתי להם והבטחתים להוציאם והכירו מצרים שהם עמי אילו הייתי מ מכחיתם היו אומרים אויביה׳ מבלתי יכולת בידו להוציאם :

ואוציאם. ואביאם. חסר יוד: ואתן. וחי בהם. כתרגומו ויחי בהון לחיי עלמא וכן תירגם אנקלוס וחי בהם אני יי: וגם את שבתותי. אמר וגם כי היא מתנה טובה בתנה אלהים לעמו ישראל כדי לזכור להם בו את יום המנוחה שהניח להם והוציא אותם מעבדות לחירות ותהו האות שהוא בין האל ובין ישראל שהוא קדשם והבדילם מן האומות והפרישם מגלולי מצרים ונתן להם תורה קדושה חקים ומשפטים צדיקים ואמר שבתותי לפון רבים כלל בו שביתת המועדים כי גם הם זכר ליציאת מצרים ולפי שמצות שבת גדולה ושקולה כנגד כל המצות אמר כמה פעמים בספר תוכחות חלול שבת: וימרו בי. בחקותי לא הלכו. שצוה אותם במרה כמו שכתוב שם שם לו חק ומשפט: חללו מאד. כי שבת ראשונה חללו שיצאו ללקוט המן לפיכך אמר מאד וגם החקים והמשפטי' אשר כום עברו עליהם כמו שאמר עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי: ואומר. מבואר הוא: וגם אני נשאתי את ידי להם. בדבר מרגלים שאמר ואולם חי אני וימלא כבוד יי' את כל הארץ: יען. מבואר הוא: ותחס עיני. ולא עשיתי אותם כלה. כי השארתי בניהם אחריהם להביאם אל הארץ: ואומר. בחוקי. בוי"ו עם הדגש וכל הענין הוא מבואר: וגם אני נשאתי את ידי להם במדבר. להפיץ אותם בגוים ולזרות אותם בארצות. וכן אמר דוד ע"ה וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיץ זרעם בגוים ולזרותם בארצו' וזה לא מצאנו מבואר בתורה והנראה בעיני כי זה מה שאמר וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ויכום ויכתום עד החרמה וכן מה שאמר וישמע הכנעני מלך ערד וגו' וישב ממנו שבי זהו ולזרותם בארצות כי באותו השבי הרחיקום מביהם ומכרום לשאר גויי הארצות ודרש כי על העתיד אמר שגזר על זרעם להיותם גולים מארצם ולזרותם בארצות וזהו שאמר כי תוליד בנים ובני בנים וגו' והפיץ יי' אתכם בעמי' וגו' ואמרו כי מה שאמר ויבכו העם בלילה ההוא ליל תשעה באב היה אמ' הקדוש ברוך הוא אתם בכיתם בכיה של חנם אני אקבע לכם בכיה לדורו' כי בתשעה באב חרב הבית בראשונה ובשניה: יען

רשי

להיות לאות. אות גדול הוא להם שנתתי את יום מנוחתי להם למנוחה הרי היכר גדול שקדשתים לי: בחוקותי לא הלכו. כמו אותי בעגל ובמרגלים ומקבל את התורה והותירו מן המן: ואת שבתותי חללו. יצאו מן העם ללקוט מן: וימרו בי הבנים. שנעשו של דור ובן המתמרדים לבעל פעור לאחר שמתו דור המדבר: להפיץ אותם. מאז הבטחתי להפיצם כי תוליד בנים ובני בנים וגו': נתתי

אני יי' מקדשם ד' בקריאה וסימ' אך אל הפרכת לא יבא ואל. ושמרו את משמרתי ולא ישאו עליו חטא. והשיאו אתם עון אשמה: וגם את שבתתי נתתי להם להיות לאות: הביא ח' קמצין בקריאה וסי' למען הביא יי' על אברהם את אשר דבר' ואותנו הוציא משם למען הביא. ויאמר אבשלום וכל איש ישראל טובה עצת

ואוציאם מארץ מצרים ואבאם אל־המדבר: ואתן להם את־חקותי ואת־משפטי הודעתי אותם אשר יעשה אותם האדם וחי בהם: וגם את־שבתותי נתתי להם להיות לאות ביני וביניהם לדעת כי אני יהוה מקדשם: וימרו־בי בית־ישראל במדבר בחקותי לא־הלכו ואת־משפטי מאסו אשר יעשה אתם האדם וחי בהם ואת־שבתתי חללו מאד ואמר לשפך חמתי עליהם במדבר לכלותם: ואעשה למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר הוצאתים לעיניהם: וגם־אני נשאתי ידי להם במדבר לבלתי הביא אותם אל־הארץ אשר־נתתי זבת חלב ודבש צבי היא לכל־הארצות: יען במשפטי מאסו ואת־חקותי לא־הלכו בהם ואת־שבתותי חללו כי אחרי גלוליהם לבם הלך: ותחס עיני עליהם משחתם ולא־עשיתי אותם כלה במדבר: ואמר אל־בניהם במדבר בחוקי אבותיכם אל־תלכו ואת־משפטיהם אל־תשמרו ובגלוליהם אל־תטמאו: אני יהוה אלהיכם בחקותי לכו ואת־משפטי שמרו ועשו אותם: ואת־שבתותי קדשו והיו לאות ביני וביניכם לדעת כי אני יהוה אלהיכם: וימרו־בי הבנים בחקותי לא־הלכו ואת־משפטי לא־שמרו לעשות אותם אשר יעשה אותם האדם וחי בהם את־שבתותי חללו ואמר לשפך חמתי עליהם לכלות אפי בם במדבר: והשבתי את־ידי ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר־הוצאתי אותם לעיניהם: גם־אני נשאתי את־ידי להם במדבר להפיץ אתם בגוים ולזרות אותם בארצות:

ואפיקתינון מארעא דמצרים ואעילתינון למדברא: ויהבית להון ית קימי וית דיני הודעית יתהון דאם יעביד יתהון אנשא וייחי בהון בחיי עלמא: ואף ית יומי שביא דילי יהבית להון למהוי לאת בין מימרי וביניהון למידע ארי אנא יי מקדשהון: וסריבו על מימרי בית ישראל במדברא בקימי לא הליכו וית דיני קצו דאם יעביד יתהון אנשא וייחי בהון חיי עלמא וית יומי שביא דילי אחילו לחדא ואמרית למישפך חימתי עליהון במדברא לשיציותהון: ועברית בדיל שמי בדיל דלא יתחל לעיני עממיא דאפיקתינון לעיניהון: ואף אנא קיימית במימרי להון במדברא בדיל דלא לאעלא יתהון לארעא די יהבית עבדא חלב ודבש תו תושבחתא היא לכל מדינתא: חלף די בדיני קצו וית קימי לא הליכו בהון וית יומי שביא דילי אחילו ארי בתר פולחן טעותהון לבהון טעי: וחס מימרי עליהון מלחבלותהון ולא עברית עמהון גמירא במדברא: ואמרית לבניהון במדברא בגזירת אבהתכון לא תהכון וית נימוסיהון לא תטרון ובפולחן טעותהון לא תיסתאבון: אנא יי אלהכון בקימי הליכו וית דיני טרו ועבידו יתהון: וית יומי שביא דילי קדישו ויהון לאת בין מימרי וביניכון למידע ארי אנא יי אלהכון: וסריבו על מימרי בניא בקימי לא הליכו וית דיני לא נטרו למעבד יתהון דאם יעביד יתהון אנשא ויחי בהון בחיי עלמא ית יומי שביא דילי אחילו ואמרית למישפך חימתי עליהון דיתוב רוגזי בהון במדברא: ואתיב ית מחת גבורתי ועבדית בדיל שמי בדיל דלא יתחל לעיני עממיא דאפקית יתהון לעיניהון: אף אנא קיימית במימרי להון במדברא לאגלאה יתהון לביני עממיא ולבדרא יתהון במדינתא:

אחיתפל. לא תוסיפו הביא מנחת שוא. יבושו רדפי ואל אבושה אני. והיה אם שבוע תשבעון דירמיה. וגם אני נשאתי ידי' הבי המטפחת אשר עליך. בתרא חס' א': הטמאו ג' קמץ וסימ' ולאלה תטמאו. אל תשמרו ובגלליהם אל תטמאו. ובגלולי' מצרים אל הטמאו: את שבתותי ב' וסי' וגם שבתותי נתתי להם להיות. את שבתתי חללו ואמר לשפך' גם ג' ר"פ בסיפ' וסימ' גם את שאי כלמתך. גם אני נשאתי את ידי תניינא דספרא. גם הם אתו ירדו:

רדק

יען · מבואר הוא: וגם אני נתתי להם חקים לא טובים · כיון שהם מאסו בחקותי מסרתי אותם ביד אויביהם שישימו עליהם חקים שלא יהיו טובים להם כמו חקי שהיו טובים להם אם היו הולכים בהם והחקים שמשימים עליהם האויבים הם המסים שמשימים עליהם לחק בכל שנה ושנה ועבודות אחרות ומשפטים לא יחיו בהם שישימו אויביהם משפטים וגזירות עליהם שלא יחיו בהם אלא ימותו בהם ואם היו עושים משפטי היו חיים בהם כמו שכתוב אשר יעשה אותם האדם וחי בהם: ואטמא. אולי אמ' זה על שנצמדו לבעל פעור שנתחברו לו חבור חזק עד שהעבירו כל פטר רחם שצויתי לתתם לי לקדושה כמו שאמר קדש לי כל בכור והנה הם העבירום ממני ונתנום לע״ז ואני טמאתם הפך הקדושה ופירו׳ ואטמא שמתי אותם טמאים והרחקתים ממני תמורת מה שהקדשתי׳ והם לא אבו לכך נתתי אותם טמאים ורחוקים ממני זהו שלא נזכר השבט הנצמד לבעל פעור בברכת משה רבינו עליו השלום: למען אשמם · הם עשו הפך רצוני למען שאשימם שממה כי כבר הזהרתים שאם יעברו על מצותי יהיו שממה והשממה היתה להם מיד סמוך לעונם: למען אשר ידעו אשר אני יי׳ · וכמו שאמרתי כן עשיתי והענשתי׳ על עונם ונפל מן העם ארבעה ועשרים אלף איש שאשימם מבנין הפעיל מפעלי הכפל דינו בתשלומו אשימם: לכן · עוד הודיעם תועבות אבותם משבאו לארץ: ואביאם אל הארץ · ויתנו שם כעס קרבנם · שהיו מכעיסים אותי בקרבנם שהיו מקריבים לע״ז כמשפט הגוים אשר הורשתי מפניהם: ואומר אליהם מה הבמה · כשראיתי שהם מקריבי׳ לעבודה זרה בכל מקום ואני יחדתי להם מקו׳ מיוחד לשמי והם עשו הפך מצותי בשני פנים בעשות להם במה בכל מקום ואפילו לשמי ועוד שהקריבו בהם לאלהים אחרים אמרתי להם מה הבמה מי כוה אתכם לעשות במה גבוה הלא צויתי אתכם מזבח אדמה תעשה לי אלא שאתם למדים מ מעשי הגוי׳ לעשות מזבח גבוה שנקרא במה לגבהותו או שהוא על הרים גבוהים כי לשון במה הוא לשון גובה כמו ירכיבהו על במותי ארץ אעלה על במותי עב ומתוך שלמדתם מהגוים לעשות במה כמותם למדתם מהם גם כן לעשותם בכל מקום ועוד לעבוד בהם לאלהים אחרים: אשר אתם הבאים שם · אמר כנגד העובדים בהם אתם הם הבאים שם לא שומרי מצותי שאינכם באים אלא במקו׳ המיוחד לי: ויקרא שמה במה עד היום הזה · כי להרגל הלשון בהם נקרא אף הנעשה בשמי במה עד היום הזה כי כאמר בדברי שמואל הרמתה ואמר בדבר שלמה הבמה אשר בגבעון ואמר רק הבמות לא סרו מהרגל מה שעשו אותם מתחלה לשם ע״ז לא הניחו לעשותן אפי׳ בימי המלכים שהיו עושים הישר בעיני יי׳ היו עושים אותם לשמי: לכן אמור אל בית ישראל · על אותם שהיו עדיין בארץ ישראל אמר כמו שפירשנו אמר איך אדרש לכם ואתם עדיין ברשעתכם: נטמאים · בטוא״ה מ״ס כמו הנמצאים בסומך: ובשאת מתנותיכם · ענין הנטילה והתרומה: והעולה על רוחכם היו לא תהיה · המחשבה הרעה שעולה על רוחכם לא תהיה ולא תתקיים: על רוחכם · כמו על לבבכם כמו שתירגם יונתן כי הרוח שוכנת בלב: אשר אתם אומרים נהיה כגוים · אתם חושבים לצאת מרשותי ושלא תהיו לי לעם שאתם רואים הגוים מצליחים בעבודת ע״ז כמו שאמר אחז כי אלהי מלכי ארם הם מעזרים אותם להם אזבח ויעזרוני ולא כן הדבר כי אומו׳ העולם אינני משגיח עליהם משגיחותם אבלי כמו הבהמות אלא כשים להם דבר על ישראל לפקוד עליהם עונם כשישראל עושים רצוני אבל כשעוברים על מצותי אגביר הגוים עליהם להצלחתם לא לטובתם אלא לרעת ישראל אבל הם בעצמם לא אשגיח עליהם אלא אם כן יהיה חמס גדול כמו דור המבול וסדום ועמורה וכן מצאנו בדברי רז״ל שאני גוים דלא מקפיד דינא עלייהו אבל ישראל שלקחתים מבית עבדים להיות לי לעם סגולה מכל העמים ואני אהיה להם לאלהים עיני תמיד עליהם לטובה ולרעה כמו שאמר בנבואת עמוס רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם ואם תרצו לצאת מעבודתי לא אתן לכם רשות בזה כי אף על פי שתהיו יושבים רבים בגלות בין העמים לא תשבתו מהיות גוי כי אפילו יבאו מעטים מכם מן הכלל כללכם יהיה גוי לפני כל הימים ובחזקה אמלוך עליכם ואברור אתכם בהוציאי אתכם מן הגלות וברותי מכם המורדים והפושעים בי: חי אני

יחיו ז׳ בקריאה וסימ׳ ויאמרו אלהם והנשיאים יחיו · מתים בל יחיו רפאים · יחיו מתיך נבלתי · יי׳ עליהם יחיו · וגם אני נתתי להם חקים לא טבים · אבותיכם איה הם · מדוע רשעים יחיו עתקו · וכל עץ ה׳ בקריאה וסימ׳ והערים יהרסו · והכיתם כל עיר מבצר · רנו שמים כי עשה יי׳ · ואביאם אל הארץ · ואמרת ליער הנגב:

יַ֣עַן מִשְׁפָּטַ֣י לֹא־עָשׂ֗וּ וְחֻקּוֹתַ֣י מָאָ֔סוּ וְאֶת־שַׁבְּתוֹתַ֖י חִלֵּ֑לוּ וְאַחֲרֵי֙ גִּלּוּלֵ֣י אֲבוֹתָ֔ם הָי֖וּ עֵינֵיהֶֽם׃ וְגַם־אֲנִי֙ נָתַ֣תִּי לָהֶ֔ם חֻקִּ֖ים לֹ֣א טוֹבִ֑ים וּמִ֨שְׁפָּטִ֔ים לֹ֥א יִחְי֖וּ בָּהֶֽם׃ וָאֲטַמֵּ֤א אוֹתָם֙ בְּמַתְּנוֹתָ֔ם בְּהַעֲבִ֖יר כָּל־פֶּ֣טֶר רָ֑חַם לְמַ֣עַן אֲשִׁמֵּ֔ם לְמַ֙עַן֙ אֲשֶׁ֣ר יֵדְע֔וּ אֲשֶׁ֖ר אֲנִ֥י יְהוָֽה׃ לָכֵ֞ן דַּבֵּ֨ר אֶל־בֵּ֤ית יִשְׂרָאֵל֙ בֶּן־אָדָ֔ם וְאָמַרְתָּ֣ אֲלֵיהֶ֔ם כֹּ֥ה אָמַ֖ר אֲדֹנָ֣י יְהוִ֑ה ע֚וֹד זֹ֚את גִּדְּפ֣וּ אוֹתִי֙ אֲב֣וֹתֵיכֶ֔ם בְּמַעֲלָ֥ם בִּ֖י מָֽעַל׃ וָאֲבִיאֵם֙ אֶל־הָאָ֔רֶץ אֲשֶׁ֤ר נָשָׂ֙אתִי֙ אֶת־יָדִ֔י לָתֵ֥ת אוֹתָ֖הּ לָהֶ֑ם וַיִּרְאוּ֩ כָל־גִּבְעָ֨ה רָמָ֜ה וְכָל־עֵ֣ץ עָבֹ֗ת וַיִּזְבְּחוּ־שָׁ֞ם אֶת־זִבְחֵיהֶ֗ם וַיִּתְּנוּ־שָׁם֙ כַּ֣עַס קָרְבָּנָ֔ם וַיָּשִׂ֤ימוּ שָׁם֙ רֵ֣יחַ נִיחֽוֹחֵיהֶ֔ם וַיַּסִּ֥יכוּ שָׁ֖ם אֶת־נִסְכֵּיהֶֽם׃ וָאֹמַ֣ר אֲלֵהֶ֔ם מָ֣ה הַבָּמָ֔ה אֲשֶׁר־אַתֶּ֖ם הַבָּאִ֣ים שָׁ֑ם וַיִּקָּרֵ֤א שְׁמָהּ֙ בָּמָ֔ה עַ֖ד הַיּ֥וֹם הַזֶּֽה׃ לָכֵ֞ן אֱמֹ֣ר ׀ אֶל־בֵּ֣ית יִשְׂרָאֵ֗ל כֹּ֤ה אָמַר֙ אֲדֹנָ֣י יְהוִ֔ה הַבְּדֶ֥רֶךְ אֲבוֹתֵיכֶ֖ם אַתֶּ֣ם נִטְמְאִ֑ים וְאַחֲרֵ֥י שִׁקּֽוּצֵיהֶ֖ם אַתֶּ֥ם זֹנִֽים׃ וּבִשְׂאֵ֣ת מַתְּנֹתֵיכֶ֡ם בְּֽהַעֲבִיר֩ בְּנֵיכֶ֨ם בָּאֵ֜שׁ אַתֶּ֨ם נִטְמְאִ֤ים לְכָל־גִּלּֽוּלֵיכֶם֙ עַד־הַיּ֔וֹם וַאֲנִ֛י אִדָּרֵ֥שׁ לָכֶ֖ם בֵּ֣ית יִשְׂרָאֵ֑ל חַי־אָ֗נִי נְאֻם֙ אֲדֹנָ֣י יְהוִ֔ה אִם־אִדָּרֵ֖שׁ לָכֶֽם׃ וְהָעֹלָה֙ עַל־ר֣וּחֲכֶ֔ם הָי֖וֹ לֹ֣א תִֽהְיֶ֑ה אֲשֶׁ֣ר ׀ אַתֶּ֣ם אֹמְרִ֗ים נִהְיֶ֤ה כַגּוֹיִם֙ כְּמִשְׁפְּח֣וֹת הָאֲרָצ֔וֹת לְשָׁרֵ֖ת עֵ֥ץ וָאָֽבֶן׃

חֲלָף דְּדִינַי לָא עֲבַדוּ וּבִקְיָמַי קָצוּ וְיָת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִּילִי אַחִילוּ וּבָתַר טַעֲוַת אֲבָהַתְהוֹן הֲוָאָה עֵינֵיהוֹן: וְאַף אֲנָא מִדְּמָרְדוּ בְּמֵימְרִי וְלָא אֲבוֹ לְקַבָּלָא לִנְבִיאַי אַרְחֵיקְתִּינוּן וּמְסַרְתִּינוּן בְּיַד שַׂנְאֵיהוֹן וּבָתַר יִצְרֵיהוֹן טִפְּשָׁא אֲזָלוּ וַעֲבַדוּ גְּזֵירָן דְּלָא תַקְנָן וְנִימוֹסִין דְּלָא אִתְקַיְּימְתּוּן בְּהוֹן: וְסָאֵיבִית יָתְהוֹן בְּמַתְּנָתְהוֹן בְּאַעֲבָרָא כָּל פָּתַח וַלְדָּא בְּדִיל דַּאֲצַדֵּינוּן בְּדִיל דְּיִדְּעוּן דִּי אֲנָא יְיָ: בְּכֵן אִתְנַבֵּי לְבֵית יִשְׂרָאֵל בַּר אָדָם וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים עוֹד דָּא אַרְגִּיזוּ קֳדָמַי אֲבָהַתְכוֹן בְּדְשַׁקַּרוּ בְּמֵימְרִי שְׁקַר: וְאַעֵילְתִּינוּן לְאַרְעָא דְּקַיֵּימִית בְּמֵימְרִי לְמִיתַּן יָתַהּ לְהוֹן וַחֲזוֹ כָּל רָמָא מְנַטְּלָא וְכָל אִילָן עֲבוֹף וּנְכִיסוּ תַמָּן יַת נִכְסֵיהוֹן וִיהַבוּ תַמָּן אַרְגָּזָא קוּרְבָּנֵיהוֹן וְשַׁוִּיאוּ תַמָּן פּוּלְחַן דִּבְחֵיהוֹן וּנְסִיכוּ תַמָּן יַת נִסְכֵּיהוֹן: וַאֲמָרִית לְהוֹן מָא בָּמְתָא דְּאַתּוּן אָתַן לְאִשְׁתְּטָאָה תַמָּן וְאִתְקְרֵי שְׁמַהּ בָּמְתָא עַד יוֹמָא הָדֵין: בְּכֵן אֵימַר לְבֵית יִשְׂרָאֵל כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הַבְּאוֹרַח אֲבָהַתְכוֹן אַתּוּן מִסְתָּאֲבִין וּבָתַר שִׁיקּוּצֵיהוֹן אַתּוּן טָעַן: וּבְמִיטַּל מַתְּנָתְכוֹן בְּאַעֲבָרָא בְּנֵיכוֹן בְּנוּרָא אַתּוּן מִסְתָּאֲבִין לְכָל פּוּלְחַן טַעֲוָתְכוֹן עַד יוֹמָא דֵין וַאֲנָא אִשְׁתְּאִיל לְכוֹן בְּמֵימְרִי בֵּית יִשְׂרָאֵל קַיָּים אֲנָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִם אִשְׁתְּאִיל לְכוֹן בְּמֵימְרִי: וּדְאַתּוּן מְהַרְהֲרִין וְדִסְלֵיקַת עַל לִבְּכוֹן קֳדָמַי גְּלֵיין דְּאַתּוּן אָמְרִין נְהֵי כְּעַמְמַיָּא כְּזַרְעִית מְדִינָתָא לְשַׁמָּשָׁא אָעָא וְאַבְנָא:

מתנותיכם ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסימ׳ מלבד שבתות יי׳ ומלבד · ואתם בית ישראל ענפיכם: ובשאת מתנתיכם בהעביר · מכל מתנתיכם תרימו את כל תרומת יי׳ · ב׳ קדמא מלאים: כגוים ג׳ בקריא׳ וסימ׳ כגוים אשר יי׳ מאביד מפניכם כן · והעלה על רוחכם · ויקטרו שם בכל במות:

רשי

נתתי להם חוקים לא טובים · מסרתים ביד יצרם להכשל בעונם וכן ת״י מסרתינון ביד יצרהון טפשא ואזלו ועבדו גזירן דלא תקנן ונימוסין דלא יתקיימו בהון: ואטמא אותם במתנותם · אותם מתנות שחקקתי להם לקדש לי כל בכור מסרתים ביד יצרם להעבירם לאותם בכורות למולך הרי חקים לא טובים: למען אשמם · אשומם ואחריב אותם אשמם לשון שממ׳ והמפרשו לשון אשמ׳ טועה הוא שהאל״ף איננה משרשי התיבה: אשר ידעו · כשאביא עליה׳ הרעה: עוד זאת · הוסיפו לעשות כשהביאותים אל הארץ: ויקרא שמה במה · לשון גבאי כלומר במה היא כתשבת: הבדרך אבותיכם וגו׳ · לשון תמיה וכי כך הגון שבדרך אבותיכ׳ אתם כטמאים ואני אדרש לכם להטיב על שאלתכם: ובשאת מתנותיכם · ובלקיחת מתנותיכם שהיה לכם לתת לי ואתם לוקחים אותם ממני להעביר בכורותיכם לע״ז: והעולה על רוחכם · ושעולה על דעתכם: נהיה כגוים · כפרוק עולו מעל צוארינו ת׳ מאחר שסלחנו מעליו היה לא תהיה: כי כבר קבלתם עליכם מדעתכם בימי יהושע כמו שנאמר ויאסוף יהושע את כל שבטי ישראל וכל הענין: מדבר

רדק

חי אני. ובחימה שפוכה. לכלות הפושעים והמורדים: והוצאתי. אמר נפוצותם בם. בחולם הפ"א ויבא במורך כמו ובחכמתי כי נבונותי: והבאתי אתכם אל מדבר העמים. כשאוציאכם מן העמים לא אביאכם אל אדמת ישראל עד שאשפוט אתכם במדבר העמים שם אקח משפטי מכם ואכלה המורדים והפושעים שאמצא בכם ואקח משפטי מכם במדבר במקום שאין שם אדם ולא עובר ושב. כדי שלא יראו הגוים ברעתכם וישמחו לכם זהו שאמר ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים כלומר ביני וביניכם ביחוד בלא אמצעי וכן ודבר יי' אל משה פנים אל פנים בלא אמצעי. וענין ונשפטתי אודיעכם מעשיכם הרעים שעברתם על תורתי בגלות ואקח נקמתי מכם שם במדבר:

רשי

מדבר העמים. הוא המדבר שהלכו בו א ארבעים שנה וכן כיבא הושע והולכתיה ה המדבר: תחת השבט שתהיו כפופים לי ולמוסרי: במסורת הברית. בברית שמסרתי לכם: וברותי. לשון ברירה: מארץ מגוריהם. מארץ גלותם אוציא אותם ואמיתם במדבר ולכו עבדו. ואל תראו לאומו' שאתם נקראים על שמי כבואכם אל הכנסת לשאול לי תורה ואחר שהוא אומ' לכם דבריאיכם שומעים אליכם שנאמ' והנך להם כשיר עגבים וגו' שומעין את דבריך ועושים אינם אותם: במתנותיכם ובגלוליכם. שאתם מפרישים הבכורות בכם בבורים כאמר כויתי אתכם ומשקרא שמי על הדבר אתם מקריבים אותם לעבודה זרה: משאותיכם. כמו משארותיכם. לשון מזון כמו שאמ' כסותה ועונתה לא יגרע וכן חברו מנחם: ונקטתם. לשון קטטה לשון אחר בתרגום ותירקמון וכן תרגום הנלכאים דמוכיר בלע"ז: דרך

פנים אל פנים ה' וסימ' כי ראיתי אלהים פנים. ודבר יי' אל משה פנים אל. ולא קם נביא עוד בישר' במשה. וירא גדעון כי מלאך יי'. ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים: יבא י"ד סבירין יבאו לשון רבים וסימ' בסדר

חי אני נאם אדני יהוה אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם: והוצאתי אתכם מן העמים וקבצתי אתכם מן הארצות אשר נפוצתם בם ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה: והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים: כאשר נשפטתי את אבותיכם במדבר ארץ מצרים כן אשפט אתכם נאם אדני יהוה: והעברתי אתכם תחת השבט והבאתי אתכם במסרת הברית: וברותי מכם המרדים והפושעים בי מארץ מגוריהם אוציא אותם ואל אדמת ישראל לא יבוא וידעתם כי אני יהוה: ואתם בית ישראל כה אמר אדני יהוה איש גלוליו לכו עבדו ואחר אם אינכם שמעים אלי ואת שם קדשי לא תחללו עוד במתנותיכם ובגלוליכם: כי בהר קדשי בהר מרום ישראל נאם אדני יהוה שם יעבדני כל בית ישראל כלה בארץ שם ארצם ושם אדרוש את תרומתיכם ואת ראשית משאותיכם בכל קדשיכם: בריח ניחח ארצה אתכם בהוציאי אתכם מן העמים וקבצתי אתכם מן הארצות אשר נפצתם בם ונקדשתי בכם לעיני הגוים: וידעתם כי אני יהוה בהביאי אתכם אל אדמת ישראל אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאבותיכם: וזכרתם שם את דרכיכם ואת כל עלילותיכם אשר נטמאתם בם ונקטתם בפניכם בכל רעותיכם אשר עשיתם: וידעתם כי אני יהוה בעשותי אתכם למען שמי לא כדרכיכם הרעים וכעלילותיכם הנשחתות בית ישראל נאם אדני יהוה:

קיים אנא אמר יי' אלהים אם לא ביד תקיפא ובדרעא מרומם וברגז שפיך אמלוך עליכון: ואפיק יתכון מביני עממיא ואכניש יתכון מן מדינתא דאיתבדרתון בהון ביד תקיפא ובדרעא מרומם וברגז שפיך: ואעיל יתכון למדבר עממיא ואיתפרע מנכון תמן אפין באפין: כמא דאיתפרעית מן אבהתכון במדברא ארעא דמצרים כן אתפרע מנכון אמר יי' אלהים: ואניח עליכון גזרת דיני ואעיל יתכון במסורת קימא: ואפריש מנכון די מרדו ודי שקרו במימרי מארעא תותבותהון אפיק יתהון ולארעא דישראל לא יעלון ותידעון ארי אנא יי': ואתון בית ישראל כדנן אמר יי' אלהים גבר פולחן טעותיה איזילו פלחו ובתר דתתובון לאורייתי צבן לקבלא למימרי וית שמא דקודשי לא תחלון עוד במתנתכון ובטעותכון: ארי בטור קודשי בטור קודשא דישראל אמר יי' אלהים תמן יפלחון קדמי כל בית ישראל כולהון בארעא חייא תמן יתקבל קורבנהון ברעוא ותמן אתבע ית אפרשותכון וית ריש אצוותכון בכל קודשיכון: קורבן לרעוא יתקבל קורבנכון ברעוא כד אפיק יתכון מביני עממיא ואכניש יתכון מן מדינתא דאיתבדרתון בהון ואתקדש בכון לעיני עממיא: ותדעון ארי אנא יי' כד אעיל יתכון לארעא דישראל לארעא די קיימית במימרי למיתן יתה לאבהתכון: ותדכרון תמן ית אורחתכון וית כל עובדיכון דאיסתאבתון בהון ותידנקון ותהון חזן בכל בישתכון דעבדתון: ותידעון ארי אנא יי' כד אעביד עמכון בדיל שמי לא כאורחתכון בישתא וכעובדיכון מחבליא בית ישראל אמר יי' אלהים:

כאמר. מבואר הוא: והעברתי אתכם תחת השבט. על דרך כל אשר יעבור תחת השבט כלומ' כמו הכאן שהמונה אותם אותו שבט בידו ומונה אותם אחד אחד והעשירי מוכיח לו למעשר כן אמנה אתכם והחוט' יאבד וזה המנין על דרך משל וכן אמר ירמיה עוד תעבורנה הכאן על ידי מונה אמר יי' ותירג' יונתן ואניח עליכון גזירת דיני ואעיל יתכון במסורת קיימא: במסרת הברית. חסר האלף פ"א הפעל ומשפטו במאסורת והוא שם במשקל מחגורת שק ופירושו שאסור אתכם בברית שלא תצאו ממנ' לעולם: וברותי. פרשו ברר רוצה לומר אברור מכם המורדים והפושעים לא לכלותם במדב': מארץ מגוריהם אוציא אותם. מארץ גלותם שלא אכלם בין אויביהם שלא ישמחו להם: לא יבוא. דרך כלל כמו לא יבואו ובמסרה י"ד סבירין לשון רבים: ואתם. לפי שדבר עד הנה על בניהם העתידים לבא את מסגלות שב להוכיח בפסוק זה הדור ההוא שהיו בירושלם לפיכך אמר ואתם: אים גלוליו לכו עבדו. הכנוי הזה איננו דרך מצוה רבונית כי אם דרך גזום כמו שמח בחור בילדותך רוצה לומר שמח ותראה מה יקרך באחריתך. או פירו' טוב הוא שתעבדו גלוליכם לבד ולא שתביאו לי מתנותיכם ותעבדו גלוליכם כי זה חלול יי': ופירו' ואחר אם אינכם שומעי' אלי. וי"ו ואחר כוי"ו וישא אברהם את עיניו: ואם כענין אשר כמו עד אם דברתי דברי ויונתן תירגם ובתר דתתובון לאורייתי צבן לקבלא למימרי: כי בהר קדשי. עתה אינני רוצה במתנותיכם אבל כשיהיו ישראל בהר קדשי בטובם מהגלות שם ארצם: שם ארצם. שם ארצה אותם על ידי קרבנותיהם ומעשיהם הטובים. ומה שאמר בהר מרום ישראל לפי שבית המקדש גבוה מכל ארץ ישראל וארץ ישראל גבוה מכל הארצות: שם יעבדוני כל בית ישראל כלה בארץ. לפי שאמר למעלה וברותי מכם המורדי' והפושעים בי אמר הנה כל בית ישר' כלה לפיכך אמ' בארץ אותם שיזכו לשוב בארץ לא יחסר מהם אחד אלא כלם יעבדוני שם. ואמר כל בית ישר' ואמ' כלה כפל הענין לחזק וכן וכל שריך כלם בשבי ילכו כל מלכי גוים כלם והדומי' להם. וחזוק הענין בזה הדבר לומ' כי אעפ"כ במלחמת גוג ומגוג לא ימות מהם אחד

שמיני: ואת שם ד' בקריאה וסימ' ואת שם השני קרא אפרים. ואת שם אהרן תכתב על מטה לוי. ואת שם קדשי לא תחללו. ואת שם קדשי אודיע בתוך: אדרוש ג' מ"ל בקרי' בליש' וסי' ושם אדרוש את תרומתיכ': ואחר כל ירוק ידרוש. כי בכם נדרוש לאלהיכם: אל אדמת ח' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימ' י"ב: ג' מלין מן י"א אתין וסימ' ובעלילותיכם הנשחתות. ובתועבותיהן עשים. והאחשדרפנים והפחות:

ואעפ"כ שיהיו בצרה. וי"ת בארץ בארעא חייא: ושם אדרוש. ארצה שיקריבו לפני כאילו אכידורם קרבנותיה' כי בהיות מעשיהם טובי' יערבו לי זבחיהם ותרומותיהם: ואת ראשית משאותיכם. מה שתשאו ותרימו לי בראשית הבכורים והעיסה וי"ת וית ריש אצוותכון: בריח ניחח. וכקדשתי בכם לעיני הגוים. זה יהיה במלחמת גוג ומגוג כמו שאמר ואת שם קדשי אודיע בתוך עמי ישראל: וידעתם. מבואר הוא: וזכרתם. ונקטתם בפניכם. ענין כריתה כמו אשר יקוט כסלו ופירו' תהיו נכרתים בעיניכם כלומר תחשבו בעיניכם כשתזכרו רעותיכם שתהיו ראויים להכרת מן העולם וי"ת ותידנקון ותהון חזן בכל בישתכון דעבדתון: וידעתם. מבואר הוא: ויהי

ויהי דבר יי׳. בן אדם שים פניך דרך תימנה. הנביא היה בבבל ואמר לו האל שיפנה דרך דרום והיא ירושלם שהיא דרומה של בבל כי בבל היא צפונית לירושלם כמו שאמר מצפון תפתח הרעה אם כן ירושלם היא דרומה של בבל: והטף אל דרום. ענין דבור וכן אל תטיפו יטיפון: והנבא אל יער השדה נגב׳ קרא ירושלם יער השדה דרך משל כמו היער שיש בו עצים טובים ורעים כן בירושלם צדיקים ורשעים שהיו מעטים בעון הרשעים שהיו רבים נספו בבללם כמו שאמר כי עד צדק ישוב משפט וכן אמר המלאך ללוט פן תספה בעון העיר ותירגם יונתן שים פניך קביל נבואה ותרגם והטף ואליף ואמר תימנה דרום נגב כפל הענין במלות שונות לחזק כמנהג הנבואות בכל מקום: ואמרת׳ הנני מצית בך אש. ענין הדלקה והבערה כמו ויצת אש בציון: כל עץ לח וכל עץ יבש. משל כמו שפירשנו לצדיקי׳ ולרשעים ויונתן תירגם הא אנא מגרי בך עמא דתקיף כאישתא ויקטול בך כל גבר עתיר וכל גבר מסכן לא ימנע בשלהוביתא דמשיציא ובמקצת נוסחאות הא אנא מדליק בך אשתא ותקטיל בך כל אילן רטב וכל אילן יביש לא תטפי לשלהוביתא דמשיציא: לא תכבה להבת שלהבת. כפל הענין במלות שונות לחזק הדבר כי להבת כמו שלהבת כלומ׳ האש לא תכבה כי בכל עת תעלה להבת עד שיכלו כלם בין בגלות ובין בחרב: ונצרבו בה כל פנים. מן צרבת השחין היא ועל שפתיו כאש צרבת ענין שריפה ופירושו אותם שלא ימותו ישרפו פניהם מבשת וכלימה בגלותם: מנגב צפונה. מנגב שהיא ירושלם לצפון שהיא בבל ופירוש כל פנים כל פני הגולים ויש לפרש כל פנים על שאר האומות והוא כמו שאמ׳ למטה תצא חרבי מתערה אל כל בשר ופירוש מנגב צפונה כמו מנגב לצפון כמו שלקו ישראל מנגב צפונה כן ילקו שאר האומות ויגלו כמותם: וראו כל בשר. בערתיה לא תכבה. תירגם יונתן נוסחא אחת ארי אנא יי׳ אתייאכון ולא אתמכשון ולנוסח׳ אחרת ארי אנא יי׳ אדליקתה לא תטפי ופירוש וראו כל הכל יכירו כי מאתי הרעה הבאה לירושלם וכן אמר רב טבחים לירמיהו יי׳ אלהיך דבר את הרעה הזאת אל המקום הזה ויבא ויעש יי׳ כאשר דבר כי חטאתם ליי׳ ולא שמעתם בקולו והיה הדבר הזה: ואמר אהה יי׳ אלהים. אף שלחני אליהם לדבר דרך משל והנה המה אומרים לי כ כשאני אומ׳ להם הנבואות דרך משל כמו הנבואות שקדמו כנבואת הנשר הגדול ונבואת האף כנפן בדמך וכן הספר אומרים בעבורי: הלא ממשל משלים הוא. מדבר משלים הוא ואינו אומר על פי הנבואה אלא להראות עצמו כי הוא יודע לממשל משל לפיכך שונה אליו הדבר בענין זה מבואר בלא משל ואמר לו שים פניך אל ירושלם במקום דרך תימנה. והטף אל מקדשים במקום והטף אל דרום. והנבא אל אדמת ישראל במקום והנבא אל יער השדה נגב. ואמרת לאדמת ישראל במקום ואמרת ליער הנגב. והוצאתי חרבי מתערה במקום הנני מצית בך אש. והכרתי ממך צדיק ורשע במקום ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש: ויהי דבר יי׳. בן אדם. והטף אל מקדשים. אמר לשון רבים כי בית המקדש ג׳ בתים אולם היכל ודביר לבד העזרות או אמר מקדשים רמז לחרבן בית ראשון ולחרבן בית שני: ואמרת. מתערה. הוא תיק החרב ותירגם יונתן מלדנא והוא כמו בעברי וישב חרבו על נדנה וכן בארמית אתכרית רוחי אנא דניאל בגו נדנא בחלוף נ״ן בלמ״ד כמו נשכה ולשכה: והכרתי ממך צדיק ורשע יכמו שכתבנו למעלה כי הצדיקים נספים בעון הרשעים וכן אמר נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים ורב סעדיה פיר׳ צדיק לבעל ורשע לבעל כי מי שעובדו תמיד ובכל לב נקרא אצלם צדיק ומי שאינו עובדו תמיד נקרא אצלם רשע ומכיאם רשעים אצל הקב״ה וכן מדבר עם יעקב מטוב ועד רע טוב היה אצל לבן אם היה נוחל מיעקב רכושו ולא היה הורגו ורע אם היה הורגו ומכיאם רעים אצל יעקב ותירגם יונתן ואגלי מינך זכאך בדיל לשיצאה חייבך: יען אשר הכרתי ממך צדיק ורשע. בעבור שעשיתי נקמה גדולה בך ושמחו עליכם אויביכם ועזרו לי לרעה יותר מדאי לכן ילקו כולם כמו שלקיתם אתם זהו שנאמר לכן תצא חרבי מתערה: אל כל בשר. אל כמו על וכמוהו רבים ובאמרו כל בשר רוצה לומר האומות שהתנבאו עליהם הנביאים: מנגב צפון. כמו שפירשנו למעלה אמר כמו שתכרות חרבי אתכם מנגב לצפון שתגלו אתם שמה וכרתם בחרב מלך צפון כן ילקו שאר האומות על ידו והוא ילקה אחר כך על ידי מדי ופרס: וידעו. לא תשוב עוד. לא תשוב אל תערה עד אשר תכרו׳ האומות הנזכרות בדברי הנביאים: ואתה׳ האנח בשברון מתנים. כי כל האנחה על צרה גדולה הוא כאילו נשברו מתניו ויפול מכובד האנחה: ובמרירות׳ רוצה לומר ובמרירות לב תאנח לעיניהם כדי שישאלו אותך על מה אתה נאנח: והיה. אל שמועה. כמו על וכמוהו רבים ואמר שמועה כי הם היו בבבל ותבא להם זאת השמועה מירושלם: וכהתה כל רוח. יתקצר וכן רוח כהה כיכהה לשון קצור ועצור וקמוט: תלכנה מים. תלכנה כמו מים שיזובו ויזובו מרוב בהלה: הנה באה ונהייתה. הנה בקרוב השמועה הרעה באה לכם וכן תהיה כמו שתשמעו: ויהי

לא תכבה ו׳ וס׳ בריש סדר צו ובישעיה סימ׳ לד׳ אמרים לי ג׳ בליש׳ וסימ׳ הלא ממשל משלים: ישמו על עקב בשתם. שמחתי באמרים לי בית יי׳ נלך: מתערה ד׳ בקריאה וסימ׳ וישלפה מתערה. הנני אליך. והוצאתי חרבי מתערה: ודבתריה ותצא חרבי מתערה. ודבתריה והוצאתי חרבי מתערה: ונמס ב׳ וסימ׳ וכל המלאכה נמבזה ונמס. אל שמועה כי באה ונמס:

ויהי דבר יהוה אלי לאמר: כא בן אדם שים פניך דרך תימנה והטף אל דרום והנבא אל יער השדה נגב: ואמרת ליער הנגב שמע דבר יהוה כה אמר אדני יהוה הנני מצית בך אש ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש לא תכבה להבת שלהבת ונצרבו בה כל פנים מנגב צפונה: וראו כל בשר כי אני יהוה בערתיה לא תכבה: ואמר אהה אדני יהוה המה אמרים לי הלא ממשל משלים הוא: ויהי דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם שים פניך אל ירושלם והטף אל מקדשים והנבא אל אדמת ישראל: ואמרת לאדמת ישראל כה אמר יהוה הנני אליך והוצאתי חרבי מתערה והכרתי ממך צדיק ורשע: יען אשר הכרתי ממך צדיק ורשע לכן תצא חרבי מתערה אל כל בשר מנגב צפון: וידעו כל בשר כי אני יהוה הוצאתי חרבי מתערה לא תשוב עוד: ואתה בן אדם האנח בשברון מתנים ובמרירות תאנח לעיניהם: והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח וכל ברכים תלכנה מים הנה באה ונהיתה נאם אדני יהוה:

והוה פתגם נבואה מן קדם יי׳ עמי למימר: בר אדם קביל נבואה לאורח דרומא ואליף על דרומא ואתנבי על חורשא דחקל דרומא: ותימר לחורשא דדרומא קביל פתגמא דיי׳ כדנן אמר יי׳ אלהים הא אנא מדליק בך אשתא ותקטיל בך כל אילן רטיב וכל אילן יביש לא תטפי שלהוביתא דמשיציא ויתרשמון בה כל אפיא מדרום לציפונא: ויחזון כל בני בסרא ארי אנא יי׳ אדליקתה לא תטפי: ואמרית קביל בעותי יי׳ אלהים הא אינון אמרין לי הלא מסתתיל מתלין הוא: והוה פתגם נבואה מן קדם יי׳ עמי למימר: בר אדם קביל נבואה על ירושלם ואליף על מקדשין ואתנבי על ארעא דישראל: ותימר לארעא דישראל כדנן אמר יי׳ הא אנא שלח רוגזי עלך ואפיק חרבי מלדנה ואגלי מיניך זכאך בדיל לשיצאה חייבך: חלף דאגלי מיניך זכאך בדיל לשיצאה חייבך בכן תיפוק חרבי מלדנה על כל בסרא מדרום לציפונא: וידעון כל בני בסרא ארי אנא יי׳ אפיקית חרבי מלדנה לא תתוב עוד: ואת בר אדם אתאנח בזיע חרצין ובמרד תיתאנח לעיניהון: ויהי ארי יימרון לך על מה את מתאנח ותימר על בסורתא ארי אתיא ויתמסי כל לב ויתרשלן כל ידין ותיעמי כל רוח וכל רכוביא יתאשדן מיא הא אתיא ותתקיים אמר יי׳ אלהים:

רשי

דרך תימנה. ארץ ישראל בדרומה של בבל: אל יער השדה. אל בית מקדשי שעתיד להיות כיער ובמה להחרם להלך בו שועלים: ונצרבו. לשון צרבת השחין ועל שפתיו כאש צרבת לשון כויה: כל פנים מנגב צפונה. כל הלכסים שבדרומה של בבל שהיא בצפון לשון צרב רטריי״ר בלע״ז: הלא ממשל משלים הוא. כשאני מתנבא להם בלשון משל וחידה כגון יער ואש אוכלת לח ויבש: ויהי דבר יי׳ אלי לאמר. הנבא להם נבואה מפורשת שאמרתי לך שים פניך דרך תימנ׳ אני מפרש לך שים פניך אל ירושלם: והטף. והנבא וכן אל תטיפו ואל תטיף על בית ישחק: אל מקדשי׳. הוא יער השדה מקדשי׳ שני חורבנים: צדיק ורשע. הוא הלח והיבש: יען אשר הכרתי ממך. וידעתי כי ישמחו האומות לאיד׳ אקצוף עליהם ואגרה את נבוכד נצר בכלם הוא שכתבתי ונצרבו בה כל פנים הדרומיים: חרב

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר יְהוָה אֱמֹר חֶרֶב חֶרֶב הוּחַדָּה וְגַם־מְרוּטָה׃ לְמַעַן טְבֹחַ טֶבַח הוּחַדָּה לְמַעַן־הֱיֵה־לָהּ בָּרָק מֹרָטָּה אוֹ נָשִׂישׂ שֵׁבֶט בְּנִי מֹאֶסֶת כָּל־עֵץ׃ וַיִּתֵּן אֹתָהּ לְמָרְטָה לִתְפֹּשׂ בַּכָּף הִיא הוּחַדָּה חֶרֶב וְהִיא מֹרָטָּה לָתֵת אוֹתָהּ בְּיַד־הוֹרֵג׃ זְעַק וְהֵילֵל בֶּן־אָדָם כִּי־הִיא הָיְתָה בְעַמִּי הִיא בְּכָל־נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל מְגוּרֵי אֶל־חֶרֶב הָיוּ אֶת־עַמִּי לָכֵן סְפֹק אֶל־יָרֵךְ׃ כִּי בֹחַן וּמָה אִם־גַּם־שֵׁבֶט מֹאֶסֶת לֹא יִהְיֶה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ וְאַתָּה בֶן־אָדָם הִנָּבֵא וְהַךְ כַּף אֶל־כָּף וְתִכָּפֵל חֶרֶב שְׁלִישִׁתָה חֶרֶב חֲלָלִים הִיא חֶרֶב חָלָל הַגָּדוֹל הַחֹדֶרֶת לָהֶם׃ לְמַעַן לָמוּג לֵב וְהַרְבֵּה הַמִּכְשֹׁלִים עַל כָּל־שַׁעֲרֵיהֶם נָתַתִּי אִבְחַת־חָרֶב

וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אֵימַר חַרְבָּא דְמַלְכָּא דְבָבֶל תִּקְטוֹל וְחַרְבָּא דִבְנֵי עַמּוֹן תִּיתְנֵי וְתִשֵׁיצֵי׃ בְּדִיל לְמִקְטַל קְטוֹל אִשְׁתְּלִיפַת בְּדִיל לְמֶיעְבַּד פּוּרְעֲנוּת אִשְׁתְּנִינַת עַל דְּתָרִיאוּ שִׁבְטָא דְּבֵית יְהוּדָה וּבִנְיָמִן לְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל כַּד גָּלוּ וְעַל דְּפָלְחוּ לְטָעֲוָתָא וְתָבוּ אִנּוּן ל לְמִטְעֵי בָּתַר צַלְמֵי אָעַיָּא׃ וִיהַב פּוּרְעֲנוּתְהוֹן לְאִתְמַסְרָא בְּיַד מַלְכָּא דְבָבֶל הִיא מְחַת חַרְבָּא תְּהֵי פּוּרְעֲנוּתְהוֹן לְמִמְסַר יַתְהוֹן בְּיַד קָטוֹלִין׃ צְוַח וְאֵילֵיל בַּר אָדָם אֲרֵי הִיא הֲוַת בְּעַמִּי הִיא וְכָל רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל קְטוֹלֵי חַרְבָּא א אִתְכַּנְשׁוּ וְאָתוּ עַל עַמִּי מִסְחוֹר סְחוֹר בְּכֵן טְפַח עַל יַרְכָא׃ אֲרֵי אִתְנַבִּיאוּ עֲלֵיהוֹן נְבִיָּא וְלָא תָבוּ וּמָה יְהֵי בְּסוֹפֵיהוֹן אֵימַר וְאַף שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וּבִנְיָמִן סִיגְלָא יִגְלוּן וּכְעוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא לָא יִתְקַיְּמוּן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וְאַתְּ בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי וּטְפַח יַד עַל יַד וְתִתְכְּפֵיל חַרְבָּא תְּלִיתָאָה חֶרֶב קְטוֹלִין הִיא חֶרֶב פּוּרְעֲנוּת קְטוֹלָא רַבָּא דְמַזִּיעָא לְהוֹן׃ בְּדִיל לְמִתְבַּר לִבְּהוֹן וּלְאַסְגָּאָה מִתַקְלֵיהוֹן עַל כָּל קִרְוֵיהוֹן מַנִּיתִי קַטְלֵי חַרְבָּא

נ׳ ג׳ לב · וגם ל׳ חס׳ ג׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ ל׳ מל׳ · ל׳ · ב׳ נשיאי ל׳ וס׳ · ל׳ ל׳ ולב · ל׳ ל׳ · ל׳ ל׳ עמו בדות

החחדה ג׳ וסימ׳ חרב חרב הוחדה וגם מרוטה · ודבתריה למען טבוח טבח הוחדה · ודבתריה לתפש בכף היא הוחדה · תלתיהון בחד ענינא דא בתר דא · מגורי ב׳ בתרי ליש׳ וסימ׳ בארץ מגורי אביו · מגורי אל חרב היו · שלישתה ג׳ כתיב בן כליש׳ וסימ׳ ונסכיהם חצי ההין · ויוסף י״ קרא שמואל · ותכפל חרב שלישתה ·

והרבה ב׳ וסימ׳ למוג לב והרבה המכשלים · והרבה עמו פדות והוא יפדה · ואינון מן זוגין מן כ״ב דכשמשין · וה׳ בריש תיבותא וסימ׳ נמסר בבסורה רבתא בערך ה׳ ·

רשי חרב חרב · שתי חרבות חרב מלך בבל ראשונה ואחר כך חרב בני עמון · כיד ישמעאל בן בן נתניה · שיהרוג את גדליה ואת הכשדים אשר אתו מאחרית החרב כמו שמפורש בירמיה · מרוטה · פורבי״אה בלע״ז ותנחם חברו לשון שליפה וכן ויתן אותה למורטה וכן כלם · היה לה ברק · להיות לה ברק זהרורית שלנרו״ם בלע״ז · או נשים · לשון שמחה הוא שמא יש לנו לשמוח עוד · שבט בני מואסת כל עץ · שבט שאני מכה בה את בני ליסרו קשה מכל השבטי׳ ומואסת היא מכת כל מטה וכל עץ כי אינם אכלה לכלום · ויתן אותה · את השבט · למורטה · לתפש בכף · לאחכחה שתהא נוחה והגונה לתופשה בכף · היא הוחדה חרב · היא השבט חרב חדה · ומרוטה היא לתת את אותה ביד כגוכר כבר להרוג בה · והילל · לשון יללה · כי היא · החרב תהיה בעמי ובכל נשיאיה ושריהם · מגורי אל חרב · קבוצת עמים באים לחרב היו סביבו עמי כן ת״י מגורי לשון אוגר בקיץ בן משכיל אגרה בקיץ אגרה בקציר כהרסו ממגורות העור הזרע במגורה ומנחם חברו לשון יראה כמו וגר מואב · לכן ספק אל ירך · לנהי ולקינה · כי בחן · כי בוחן רב גזרות שאר פורענות הרבה כמחנכו כהן שפוט ודבר ורעב וחיה · ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה · ומה תהי עוד על בני אם גם שבט מואסת זו תבא עליו עם שאר הבחן · לא יהיה · שוד בני בעולם וכן ת״י לא יתקיימון אבל שאר המקר׳ לא תרגם כך וכן נראה בעיני ושמעתי בו לשונות רבים וראיתי בספרי פתרונות ולא נתיישבו לי והפייט שייסד בחנוכה ממואסת כל עץ הדקדוק המזכה משיעני שקרא את החרב מואסת כל עץ ויונתן כן תרג׳ או נשיש וגו׳ על דתריאו שבטא דבית יהודה ובנימן לשבטי דישראל כד גלו על דפלחו לטעותא ותבו אינון למטעי בתר צלמי אעיא · אף הוא מפרש או נשיש לשון תימהא · כי בחן ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה · ארי איתנביאו עליהון נביא ולא תבו כלומר כבר הדבר בחון שלא ישובו ומה יהא בסופיהון אם גם שבט מואסת לא יהיה אומר ואף שיבטא דבית יהודה ובנימן מגלא יגלון וכעובדיהון בישיא לא יתקיימון מלכות שבט שהיתה מואסת בחבירתה ומלעגת עליהם ועל הרעה הבאת עליהם אף היא לא תהיה ולא תקום · עוד אפתרנו לשון אחר או נשים וגו׳ או שמא נשיש כי תאמר אלי שבט בני מואסת כל עץ מלכי יהודה מואסי ע״ז הם כמו שמצינו באביה שאמר ועמכם עגלי הזהב ואסא ויהושפט וחזקיהו ויאשיהו שבערו כל ע״ז שבעולם שתחת ידם ואף אלו ישובו בתשובה · זעק והילל ואל תשים על זאת כי היא תהיה בעמי ולמה כי בוחן כבר בחון הדבר לפני שלא ישובו תשובה הוגנת · ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה ומה אמתין עוד אפילו אם באו לשוב ולמאוס בע״ז לא יתקיים הדבר בידם כי ימהרו לשוב לרשעתם והוא שאמר לירמיה אם ישוב לא ישוב · הנבא והך כף אל כף · כדרך הסופדים ומה היא הנבואה והכפל חרב שלישיתה אני אמרתי חרב חרבו של נבוכד נצר להחריב ירושלם וחרב בני עמון בגדליה עוד יש חרב של שלישית כפולה פי שתיהן הללו וחרב חללים תהיה והיא חרב החלל הגדול המפלת חללים רבים · החודרת להם · בכל אשר תבאו תרדף אתכם בחדרי חדרי׳ הרי יוחנן בן קרח ושרי החיילים ילכו למצרים שם תשיגם חרב וכן בכל המקומות אשר ימלטו שהם אל ערים בצורות כמו שאמור בענין על כל שעריהם נתתי אבחת חרב · למוג · לשון המסה לשון אחר לשון דבר נמס · והרבה המכשולי׳ · והרבות המכשולים וכן כל הרבה שבמקר׳ לשון הרבות הוא לשון פעול · אבחת חרב · יש פותרין טבחת ט״ית תחת אל״ף · בא״ט ב״ח ויש פותרין כמו אבעת לשון בעתה ולא יתכן כי התי״ו באבחת אינה יסוד ולא באה אלא לסמיכה והתי״ו בבעתה מן היסוד ואני אומר אבחת חרב השמעת קול הורגי חרב לשון נביחה בלא״פ שמיכט בלע״ז · כי כ״ן בנביחה יסוד נופל הוא כמו כ״ן בנשיכה ותבא אל״ף במקומה כמו אחותי באזניכם אסוך שמן ומנחם פירש כמו אימת חרב ואין לו דמיון אלא פתרונו לפי ענינו · אח

רדק ויאמר · בן אדם · אמר חרב חרב הוחדה וגם מרוטה · אמור להם כי זאת החרב הנזכרת שאמרתי והוצאתי חרבי מתערה הוחדה לכרות היטב ומהר וגם מרוטה מעבריה החלודה מעל פניה כדי שתבריק ותפחיד בני אדם במראה ופירש בפסוק הבא אחריו למען טבוח טבח · וכפל חרב חרב כדרך הכותים והכותבי׳ שכופלים דבריהם כמו מעי מעי ראשי ראשי · ויונתן תירגם חרבא דמלכ׳ דבבל תקטול וחרב׳ דבני עמון תיתני ותשיצי · פירו׳ חרב בני עמון חרב ישמעאל · כי בעלים מלך בני עמון שלחו · מרוטה · ענין המריקה והעברת החלודה יפה עד שתבריק כמו נחשת ממורט · למען טבוח טבח · בא שם הפועל עם הפעול לחזק הפעולה · וכן למען בבוש בבע קצף יי׳ על אבותיכם קצף · ומעלה מעל בי׳ ויכם דוד בום והדומים להם · כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו · למען היה לה ברק · היא מקור כמו היות · וכן הבט ימין וראה · מרטה · משלא כזכר שם פועלו ודגש הט״ית לתפארת הקריאה לחזק קריא׳ הט״ית כי כן דרך העברי ובמקומות רבים נמצא כמו זה במקרא כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו · או נשיש שבט בני מואסת כל עץ · או שמא שאמרו שנשיש ונשמח לזאת החרב כי לא יבאה לנו אלא לאויבינו לא נוכל לשמוח לה כי לכרות שבט בני יבאה ומואסת כל עץ לכרות עתה אלא שבט בני זהו ישראל · וי״ת הפסוק כן בדיל למקטל קטול אישתליפת וגו׳ · ויתן אותה למרטה · מקור בתוספת ה״א · כמו לקרבה אל המלאכה כי הה״א רפה ר״ל הא׳ יתברך שהוציאה מתערה כתפש למורט · לתפוש בכף · שיתפוש אותה ההורג בכף אחר שימרטנו אותה · וכפל הענין עוד · ואמר היא הוחדה חרב והיא מורטה לתת אותה ביד הורג · מרטה · גם זה ברגש הט״ית · היא הוחדה חרב · כמו הפוך היא חרב הוחדה · וכן כל רבים עמים כמו כל עמים רבים · רבות עתים כמו עתים רבות · והדומים להם · זעק והילל בן אדם · כי היא היתה בעמי · החרב הזאת תהיה בעמי לכן זעק והילל בן אדם לא שתשים · כמו שאמר או נשים · היא בכל נשיאי ישראל · כי יאשיהו מת בחרב וכן יהויקים ובני צדקיהו ששחטו לעיניו · וכן אותם שגלו בעבור החרב שעברה עליהם גלו · מגורי אל חרב היו את עמי · מענין ויגר מואב · ענין פחד ויראה · כתרי חרב היו עמי קודם שבאה עליהם החרב · כמו שאמר חרב יראתם וחרב אביא עליכם · ובאה מלת מגורי בסמוך על מלת אל כמו שבא הסמיכות על מלת על · עליו על מלת את · כמו והולכי על דרך שיחו · ומשום את רבין · וי״ת כן צוח ואיליל וגו׳ · לכן · שהחרב הזאת היא בעמי ובכל נשיאי ישראל · ספוק אל ירך · אל כמו על · כי בחן ומה · כי החרב הזאת הוציאה לבחון בה בני אדם · וכל המריטה שנעשית להבריקה ולהפחיד בה בני אדם כדי שישובו בני אדם לדרך הטובה והוחדה לכרות בה אם לא ישובו · ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה · ומה יהיה זה הבוחן אם גם שבט בני יתמם לכרתו · כמו שמואסת כל עץ מה יהיה הבוחן הזה הכה לשון מורטה · והבריקה והבריקת החרב היא משל להזהרת הנביאים · ויונתן תירגם ארי איתנביאו עליהון נבייא ולא תבו וגו׳ · ואתה בן אדם · ותכפל החרב שלישיתה · מלעיל והה״א נוספת והוא כמו שלישית · כלומר תכפל שלשה פעמים לכך נקראת החרב שלישית · רוצה לומר שיהיו הגזרות שונות ומשלשות עליהם · ים מפרשים שלישיתה גדולה · כמו השלים אשר למלך ושלישים על כולו · חלל הגדול · דרך כלל · כלומ׳ חללים רבים וגדולים שיפלו בה מלכים ושרים · החודרת להם · המכה אותם בחדרי בתיהם · או שהיתה נפוכה בחדר עד עתה שיצאה בעבורם · ויונתן תירגם שלישיתה תליתאה · ותירגם החודרת להם דמזיעא להון ותרגומו כמו הפוך החודרת ענין חרדה · למען למוג לב · אמר כאן מלת הטעם וזאת הטעם כי די לו אם יאמר למען מוג לב או למוג לב מבלי זכר למען והיא לתוספת דבר ולחזק הדבר · ופי׳ בעבור שימס לבבם וירבו מכשוליהם · והרבה · מקור בשקל והחיה אותם · הזנה הזנו · על כל שעריהם נתתי אבחת חרב · פי׳ ענין בעתה · כמו אבעת בך · כך פירשוהו המפרשים לפי ענינו כמו ברק חרב והדומה לו · ויש מפרשים אבחת טבחת בחלוף אל״ף בט״ית באלפא ביתא דאט״ב״ח · ויונתן תירגם קטלי חרבא · אח

רדק

אח עשויה לברק. אוי וכן אמר אח וכן תירגם יונתן ווי. ואחי רבי משה ז"ל פירש ענין אנחה וכפלה הכ"ון כב"ון אמן תלאות אמ' כי זאת החרב עשויה לברק המעשה שכפל בה והיא המריטה כעשה בה לברק כלומר להיות ברק להפחיד בה בני אדם: מעטה לטבח. לפי ענינו כמו הוחדה כמו שאמר למען טבוח טבח הוחדה ואין למלה הזאת חבר לפי הענין ואדוני אבי ז"ל כתב כי פי' מלטון והוא שוטה משל אך מעטה מבנין פועל הדגוש כמו מגולה מן גלה מכוסה מן כסה ועניינו כענין לוטה בשמלה כלומר מעוטה עד עתה מגלתה לטבח ויונתן תירגם ווי חרבא אשתליפת למקטל אשתנינת לשיצאה: התאחדי הימיני השימי השמילי בחסרון אלף שמאל כי איננה עקרית כי אם למסך אמ' כנגד החרב התאחד באחת הפאות כי לא נכר בך אנה פניך מועדות או לצד ימין שהיא ירושלם או לצד שמאל שהיא בבל ופי' השימי שימי פניך לצפון ה' השמילי שם או פירוש השמילי לרבת בני עמון כמו שאמר אחרי זאת רבת בני עמון ואת יהודה ויונתן תירגם אישתליפי וקטולי מדרומא ושיצי מן ציפונא לאן אפך מזמנין: וגם אני אכה כפי אל כפי. אמר לפי שאמר הכתוב והך כף אל כף אמר לו האל יתברך גם אני כמוך אכה כפי אל כפי אמר דרך משל אכה כפי אל כפי על ירושלם ועל ישראל כי עליהם מועדות פני החרב הזאת והם שהבריקו אותה על פניהם לפיכך ילקו בה: והניחותי חמתי. ובזה תנוח חמתי אחר שאנקם מהם על דרך וחמת המלך שככה: אני יי' דברתי. ובידי לקיים מה שדברתי ויונתן תירג' ואף אנא אייתי פורענות וכו': ויהי דבר יי'. ואתה בן אדם שים לך. תחשב בלבך שיהיו שנים דרכים או תקן לך ועשה שני דרכים כענין קח לבנה והכל במראה הנבואה: לבא חרב מלך בבל. שחרב מלך בבל יבא על אחד משני הדרכים והוא החרב שהוכאתי מתערה והוחדה ומרטה ונתתי ביד הורג וההורג הוא מלך בבל: מארץ אחד יצאו שניהם. שני הדרכים יצאו מארץ אחת והוא בבל ותירגם יונתן ממדינתא חדא יפקון תרויהון וזכר ארץ בלשון זכר ואמר אחד והוא כמו ולא נשא אותם הארץ או פירוש אחד על המלך כאילו אמר מארץ מלך אחד: ויד ברא בראש דרך עיר ברא. ויד פי' מקום כמו ויד תהיה לך מחוץ למחנה: ברא בווי. מענין ברו לכם איש שהוא ענין בחירה לא שמלת ברו מן הקל ומן בעלי הה"א וברא מן הדגוש ומבעלי האל"ף וכמוהו ובראת לך שם אמ' בחר לך מקום שיפנו אליו שני דרכים כי כן יעשה מלך בבל יעמוד על אם הדרך לראות באי זה דרך ילך ואמ' עוד זה המקו' ברא בראש דרך עיר ברא אותו דרך שיהיה מבואו לעיר ותירג' יונתן ואתרא אתקין ברים פרשות אורח קרתא אתרא אתקין פרשות כמו שמצאנו בדברי רבותינו ז"ל בפרשת דרכים: דרך תשים. את רבת בני עמון. כמו ואל וכן ואת יהודה כמו ואל יהודה וכן והראה את הכהן כמו אל: בירושלם בצורה. יהודה היושב בירושלם שהיא עיר בצורה וחזקה וחושבים להשגב בה אמר החרב שתבא לאחת משתי הערים האלה וזכר רבה וירושלם שהם ערי הממלכה ויונתן תירגם ארחא אתקין דייתון בה קטולי חרבא וגו': כי עמד מלך בבל אל אם הדרך. כמו על וכמוהו רבים וקראת אם הדרך שהדרכים פונים אליה והוא להם כאם והם לה כבנות: לקסום קסם. לראות בקסמיו לאי זה דרך ילך אם לדרך שהיא לירושלם או לאותה שהיא לרבת בני עמון ובאמרו לקסום קסם בא שם הפועל עם הפועל לחזק הפעולה כמו למען טבוח טבח והדומים לו שכתבנו ואחר שאמר לקסם דרך כלל פירש הקסם מה הוא ואמר: קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד. וכל זה ממעשי הקסם ופירוש קלקל כמו והוא לא פנים קלקל והוא שמחדדין ומלטשין כמו ברזל החץ עד שיהיה בהיר מאד ורואין בו בעלי הקסם כמו שרואים בבוהן היד בצפורן לבהירות הציפורן וכן רואים בסיף וכן במראה וכן רואים בכבד שיש לו בהירות ותרפים הם צלמים יראו בהם העתידות ובשלשת מיני קסם אלה ראה נבוכד נצר אם ילך לירושלם שהיתה לצד ימינו או לרבת בני עמון שהיתה לצד שמאלו ונפל לו הקסם לירושלם ואדוני אבי ז"ל כתב קלקל ענין קלות כלומר ירה החצים והפריחם באויר לראות לאי זה צד יפלו וכן תירגם יונתן קשית בגירריא: בימינו. מבואר הוא בפסוק של מעלה ממנו: לשום כרים. כעניין שרי חיילות וכן ושים עליה כרים ואדוני אבי ז"ל פירש כרים כבשי' כמו עם חלב כרים אילים והוא שעושין אילי ברזל לנגח החומה: לפתוח פה ברצח. שיפתח בו נבוכד נצר פיו וכן שרי החיל ברצח לעם כלומר שירצחו כל הנמצא בעיר: להרים קול בתרועה. שירימו כולם קול בתרועה להבהיל העם אשר בעיר: לשום כרים על שערים. כשיכבשו אנשי העיר השערים ישימו כרים עליהם לשברם ולהכנס בהם לכל אחד מן הפירושים שפירשנו במלת כרים לפי ענינו: לשפוך סוללה. כתרגומו למצבר מליתא והוא שצוברים עפר נגד החומה ועושים תל גבוה מן החומה להלחם משם ולהכנס בעיר: ולבנות דייק. הוא מגדל עץ שעושים נגד העיר לכבשה: והיה להם כקסום שוא בעיניהם. כקסום כתיב בוי"ו וקרי בלא וי"ו בקמץ חטף והוא מקור אמר כי בעיני ישראל היה קסם שוא כשיבוכד נצר כמו אם היה קסם שוא שהיו בוטחים על דברי נביאי השקר שהיו מבטיחים אותם על שקר שלא תנתן העיר ביד מלך בבל: שבעי שבועות. כאילו היו הכשדים שבעי שבועות להם כלומר כאילו נשבעו להם שבועות רבות: והוא

רשי

אח עשויה לברק. אוי ואח כי עשויה היא ללהט מרוטה ומוברקת: מעטה לטבח. ועטויה כשמלה עד תתפש בכף לטבח ביום המלחמה ויש פותרין מעטה על לשון מיעוט שמתמעטת כשמשכנין אותה וטעות הוא בידם כי חסרון הוי"ו ודגשו הטי"ת יורה עליה כי אין הש"ם שורש שתיבה כת"ם של מעונה ומסוכה ומעטה ומעלפת ספירים ומנחם חבר מעטה לשון מחסנה כמו התיב עטה ועטו' אבל רובם פתר אותו כמו עוטה אור כשמל': התאחדי. אל מקום אחד או לימין או לשמאל: מועדות. מזומנות: וגם אני אכה כפי אל כפי. אני אומר לך הכה כף אל כף וגם אני כמוך מקונן עליהם ואכה כפי אל כפי אך חמתי בוערת בי והניחותי אותה: שים לך שנים דרכים. כמו שהוא מסיים המקרא: ויד ברא בראש דרך עיר. פנה לך מקו' בראש דרך שאתה בה ועשה לך כמין דרך מפולגת לפרשת דרכים אחד פונה לימין ואחר פונה לשמאל: יצאו שניהם. שני הדרכים: ויד ברא. מקום פנה מן הקוצים והברקנים אישרטיר בלע"ז ודוגמתו בספר יהושע עלה לך היערה ובראת לך שמה ועוד כי הר יהיה לך כי יער הוא ובראתו ומנחם חברם כלם לשון ברירה כמו ברו לכם איש ברא ליסכט בלע"ז: דרך תשים לך וגו'. סימן שתי דרכים הללו למלך בבל היוצא מארצו על מנת לילך או לירושלם או לרבת בני עמון לאי זו משתיהן שיפול לו גורל בקסמיו עליה כמו שמפורש כי עמד מלך בבל וגו': אם הדרך. קארפור בלע"ז: קלקל בחצים. ליהט בלהט חצים זרק חץ כלפי למעלה והיה פונה מאליה לימין או לשמאל ולמקום שהיה פונה הוא הגורל קלקל בחצים חברו מנחם עם נחשת קלל ועם לא פנים קלקל ויש משמע קלקל לשון קלקול כמו וכל הגבעות התקלקלו ויש לועזים קלקל טרא"ה בלע"ז וכן ת"י קלקל בחצים קשית בגירריא: שאל בתרפים. צלם שמדבר במכשפות ויש שעה שמכוונת שאם עושהו באותה שעה יש בו דבור לעולם: ראה בכבד. יש בקיאים קוסמים בכבד: בימינו היה הקסם ירושלם. כל גורלותיו קסמו לו לבא ירושלם: לשום כרים. שלטונים ממונים ראשי גייסות לשום כרים על שערים אתה וגיים שלך שב על שער פלוני: לשפוך סוללה. שופכין עפר וסוללין וצוברין תל גבוה וכובשין אותה כעין שכובשין תלי המגדלים לעמוד עליו ולהלחם בבני העיר: והיה להם. לישראל מה שעשה נבוכד נצר: כקסם שוא. ולא יאמינו שיבא אך כאשר שבעי שבועות להם ארבעים ותשע פעמים קסם להם נבוכד נצר וכל הקסמים כוונו זה בזה: והוא

יצאו ט"ו בקריאה וסי' נמסר בירמיה סימ' ה': ויד ג' קמצין בקריא' וסימ' ויד אל תשלחו בו למען הציל. ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת. ויד ברא בראש דרך. וסי' תיפוק בירא למדברא: ואת יהוד' ג' דסמיכי וסי' שלח לפניו אל יוסף להורו'. ויוסף יו' לחרו' בישר'. ואת יהודה בירושלם בצורה: שבעו' ד' וסי' נמסר בירמיה סי' ה':

אח עשויה לברק מעטה לטבח: התאחדי הימיני השימי השמילי אנה פניך מעדות: וגם אני אכה כפי אל כפי והניחתי חמתי אני יהוה דברתי: ויהי דבר יהוה אלי לאמר: ואתה בן אדם שים לך שנים דרכים לבוא חרב מלך בבל מארץ אחד יצאו שניהם ויד ברא בראש דרך עיר ברא: דרך תשים לבוא חרב את רבת בני עמון ואת יהודה בירושלם בצורה: כי עמד מלך בבל אל אם הדרך בראש שני הדרכים לקסם קסם קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד: בימינו היה הקסם ירושלם לשום כרים לפתח פה ברצח להרים קול בתרועה לשום כרים על שערים לשפך סללה לבנות דיק: והיה להם כקסום שוא בעיניהם שבעי שבעות להם

ווי חרבא אשתליפת למקטל אישתנינת לשיצאה: אישתליפי וקטילי מדרומא ושיצי מן ציפונא לאן אפך מזמנין: ואף אנא איתי פורענות על פורענות ואניח חימתי אנא יי גזרית במימרי: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: ואת בר אדם אתקין לך תרתין אורחן דייתון בהון קטולי חרבא דמלכא דבבל ממדינתא חדא יפקון תרויהון ואתרא אתקין בריש פרשות אורח קרתא אתרא אתקי: אורחא אתקין דייתון בה קטולי חרבא מרבת בני עמון ועל דבית יהודה דינפקו מירושלם למיתב בקירוין כריכן: ארי קם מלכא דבבל על אם פרשות אורח בריש תרתין אורח למיקסם קסם קשת בגירריא שאיל בצילמניא חזא בכבדא: בימיניה הוה קיסמא נפיל למהך לירושלם למנאה איפרורון לפתחא תרעין דיעלון בהון קטולין לארמא קל באצוותת קרנא למנאה איפרורון על תרעין למצבר מליתא ולמבני כרקום: והוה להון קיסומיהון כריבין בעיניהון ונחשין דהוה מנחש להון ואינון לא ידעין דארבעין ותשע זמני

והוא מזכיר עון להתפש׳ ונבוכד נצר בקסמו את קסמיו היה מזכיר עונות שביד ישראל שהיו מודיעים לו עמון ומואב שכיניהם שהיו שומעין את תוכחות הנביאים׃ להתפש. שהיו ישראל נתפשים בידו׃ יען הזכרכם עונכם. שאתם מחדשין עבירות תיום אל יום ועונותיכם הראשונים נזכרים על ידיהם׃ בהגלות פשעיכם. החדשים׃ להראות חטאתיכם. הישנים יען הזכרכם לפני לרעה לפיכך בכף תתפשו ביד מלכא דבבל תתמסרון׃ חלל רשע. חייב להיות חלל ברשעך׃ נשיא ישראל. צדקיהו׃ בעת עון קץ׳ בעת כשתמלאת הסאה והגיע עון האחרון הממלא את הסאה׃ הסיר המצנפת וגו׳ תרגו׳ אעדי מצנפתא משריה כהנא רבא ואבטל כיתר׳ מצדקיה מלכא אומר דין ודין באתרי׳ לא יתקיי׳׃ השפלה הגבה וגו׳ גדליה בר אחיקם דלא הות דיליה יסבנ׳ וצדקיה דדיליה היא תעדי מיניה׃ עוה עוה. למען עי השדה לפון חורבה אחר חורבה פעמים ושלש אשימנה כבר נוטלה מיכניה וכתנה לצדקיה ומצדקיה ת תנתן לגדליה הרי ש פעים ומכחס חבר עוה עם עותה ושתי המלכה העונכו והרשענו׃ גם זאת לא היה. גם לגדליה לא תתקיי׳ עד בא ישמעאל בן נתניה׃ אשר לו המשפט. אשר עליו משתי להפרע נקמתי ומשפטי׃ ונתתיו׳ בידו׃ אל בני עמון ואל חרפתם. אשר שמחו בנפול גורלו של נבוכד נצר בקסמיו לבא על ירושלם וחרפו אותי ואת עמי לאמ׳ יד ע״ז שלהם רמה׃ למען ברק. להכיל חללים רבים למען לא יחסך מראה להט שלה בחללים׃ בחזות לך שוא. קוסמי עמון חזו להם שוא לאמר לא יבא עוד עליכו׃ לתת אותך אל צוארי חללי רשעים. להטעותך ולתת את צואריך כצוארי חללי רשעים של ישראל׃ אשר בא יומם וגו׳. יום שלהם׃ הפב

והוא מזכיר עון להתפש׃ אזה הדבר היה מזכיר להם עון שיתפשו בו כי אתא צדקיהו מלכם לא שמר שבועתו למלך בבל כמו שאמר וגם במלך נבוכד נצר מרד אשר השביעו באלהים ואיך יחשבו שימסרו להם הכשדים שבועתם ואפילו אם נשבעו להם כיהם אינם שומרים שבועתם כמו שאומר על כן אלה הארץ וכן אמר רצוח וכחש והשבע לשקר׳ שבועי שוא תאר בשקל השכוני באהלים ואדוני אבי ז״ל פירש והיה להם כקסום שוא בעיניהם הכשדים חשבו להם כי הקסם היה כזב כידעת׳ היה לבני עמון והאל יתברך מסכם לירושלם בעבור שלא המתין על חלול י״י שחלל צדקיהו וזהו שבועי שבועות להם והוא מזכיר עון להתפש הזכיר עונותיהם האחרים ויונתן תירגם והוא להון קיומיהון וגו׳ תירג׳ שבועי שבועות כמו שבעה שבוע׳׃ לכן כה אמר יען הזכרכם עונכם. כמו שאמר מזכיר עון׃ הזכרכם׳ מקור מענין הפעיל ובא בפתח כמו והון ותרפים הפכר אמר בעבו׳ שאתם מזכירי׳ לפני עונכם והוא עון שבועת שקר ובמה אתם מזכירים אותם בהגלות פשעיכם להראות חטאתיכ׳ בכל עלילותיכם כי בכל מעשיכם יש פשעים וחטאות נראים ונגלים לכלכל שכן לי ובזה אתם ת מזכירים העונות הישנים עם החדשים והחמורים עם הקלים יען הזכרכם בעבור שאתם נזכרים לפני כאנשים חוטאים ופושעים לפיכך בכף תתפשו׃ ופירוש בכף בפתח הב״ית מורה על ה״א הידיעה רוצה לומר בכף הידוע והוא כף מלך בבל וכן תירג׳ יונתן ביד מלכא דבבל תתמסרון׃ חלל רשע. חלל כתרגומו חייב קטלא ויש לפרשו כמשמעו כמו אשה זונה וחללה׃ נשיא ישראל. הוא צדקיהו׃ אשר בא יומו. הגיע זמנו להסיר ממנו המלוכה׃ בעת עון קץ׳ בעת שעונו גרם לו הקץ שהוא קצו וסופו במלוכה ומה שאמר עון קץ שסמך עון אל קץ רוצה לומר העון שבעבורו בא קצו והוא עון שבועת שקר שהשביעו נבוכד נצר באלהים והוא מרד בו ובזה אלה להפר ברית לפיכך עלה עליו נבוכד נצר ועור עיניו והגלהו והחריב הארץ ותירגם יונתן דמטא יום תבריה עידן תושלימת חובוהי פירשו כמו הפוך׃ כה אמ׳ אדני י״י. הסיר המצנפ׳ והרים העטרה. הסיר והרים ענין מקור וכן הגבה והשפל כאילו אמר אסיר המצנפת ואריס העטרה מעל ראש המלך ר״ל שיסיר מעל ראש המלך מלכות יהודה שיגלה המלך צדקיהו לארץ אויביו ואת אעדי מצנפתא משריה כהנא רבא ואבטל כיתרא מצדקיהו מלכא ואני תמיה למה זכר שריה כי יהוצדק בנו הוא שגלה עם צדקיהו׃ זאת לא זאת. העטרה שהיא היום לא תהיה זאת כמו שחושב צדקיהו שתתקיים מלכותו לא תהיה זאת העטרה לו אלא למי תהיה׃ השפלה הגבה׃ יהויכין שגלה כבר והיה שפל אגביה אותו כי זרובבל בנו היה מלך בשובו מגלות בבל וגם הוא בגלותו נשא אותו אויל מרודך וישם כסאו גבוה וגו׳׃ והגבוה השפל. צדקיהו שהיה גבוה ונתגאה ומרד במלך בבל אשר השביעו באלהים אשפיל אותו שלא יהיה עוד מלך מזרעו שהרי בני צדקיהו שחט מלך בבל לעיניו והמלכות עמדה מיהויכין׃ השפלה׳ הה״א בו נוספת כי המלה מלעיל והוא כמו השפל כמו שאמר והגבוה השפל ועוד כי אילו היתה לנקבה היה אומר השפלה הפי״ן בשוא׃ עוה עוה עוה אשימנה. ענין עוה כמו ועות פניו׳ אמר זאת העטרה אשימנה עוה שלא תשוב ליושרה ולמתכונתה עד זמן רב ואמר שלשה פעמים עוה כי ג׳ דורות היתה בטלה העטרה אחר הגלות והם אסיר שאלתיאל פדיה ובדור הרביעי שהוא זרובבל הושבה העטרה ליושנה׃ גם זאת לא היה. גם זאת השפלו׳ שהיתה לא היתה לעטרה כי אע״פ שהיו חייבים בני יאשיהו יהואחז ויהויקים ויהויכין ואף על פי שלקו כל אחד בעצמו לא הוסרה העטרה עד צדקיהו שבא נבוכד נצר׃ אשר לו המשפט ונתתיו. בידו כי הוא לקח המשפט מצדקיהו שהיה חייב זהו שאמר עד בא אשר לו המשפט ונתתיו׃ ואתה בן אדם. ואל חרפתם. שחרפו וגדפו את ישראל ושמחו להם בגלותם ובאתם מארצם לכן הנבא אליהם ואל חרפתם כי החרב שאוחזה לישראל פתוחה גם כן להם ואם לא תהיה עתה על ידי נבוכד נצר תהיה על ידי מדי ופרס כי מתחילה כבשם מלך בבל והיו לו עבדים ואחר כך מרדו בו כמו שמרד צדקיהו לפי שהיה מגמת פניו אל בני עמון ואל ירושלם ונפל גורלו על ירושלם והחריבה ושב לו לארצו ולא הלך אל בני עמון׃ לפיכך חרפו בני עמון את ישראל בגלותם וחרפתם ואמר גם כן בנבואת צפניה שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון׃ פתוחה. החרב שהיתה פתוחה לישראל כן תהיה פתוחה לבני עמון ואמר פתוחה לפי שהוציאה מתערה כי כשהיא בתוך תערה היא סגורה וכשהוציאה מתערה היא פתוחה ויש מפרשים פתוחה כמו לטושה וכן חרב פתחו רשעים ואין צורך להוציא מענין פתחו וכן תירגם יונתן אשתלפת׃ לטבח מרוטה. מבואר הוא׃ להכיל למען ברק׳ פירוש החרב אוחזה ומורטה לסבול ולהחזיק הרג רב ולמען הראות ברקה להפחיד העמים׃ להכיל. כמו וכורא מאד ומי יכילנו ואדוני אבי ז״ל פירש להכיל כמו להאכיל וכן אזין עד תבונות כמו אאזין ולא יהל שם ערבי כמו לא יאהל והאדם האוחז החרב הוא המאכיל והחרב אוכלת והחללים אכולים להאכיל האוחזה למען ברק מרוטה ופירוש למען ברק למען היות לה ברק כמו שאמרנו למעלה למען היה לה ברק מרוטה ועל הדרך הזה תירגם יונתן אסתכיכת למיכלה בדיל למיהוי לה כתבותין תירגם להכיל לטיכלא׃ בחזות לך שוא. אמר כנגד בני עמון ואמר לפון נקבה כנגד הכנסה אמר בעת שיהיו חוזיך חוזים וקוסמיך קוסמים לך שוא וכזב בהבטיחם אותך שלא תבא החרב עליך ולא ידעו כי החרב פתוחה׃ לתת אותך אל צוארי חללי רשעים. כמו עם כלומר עם צוארי החללים ביד החרב וכן תירגם יונתן למימסר ית צוארך בצוארי קטילי רשיעיא ואלה החללים אמר על חללי רשעי ישראל שנפלו בחרב אמר כי גם בני עמון יפלו בחרב כמו שנפלו בני ישראל אשר בא יומם בעת עון קץ וכבר פירש׳ למעלה עון קץ ותירגם יונתן דמטא יום תבריהון עידן סעורן בישתהון׃ הפב

להראות ג׳ ומל׳ וסימ׳ כי לא יוכלו להראות׃ וילך אליהו להראות אל אחאב׃ להראות חטאתיכם׃ וחד וביום הראות כו׃ הגבה ב׳ וסי׳ העמק שאלה או הגבה׃ השפלה הגבה והגבה׃ פתוחה ג׳ וסי׳ ויעזבו את העיר׃ חרב חרב פתוחה׃ ואגרת פתוחה בידו׃

וְהוּא־מַזְכִּיר עָוֺן לְהִתָּפֵשׂ׃
לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה יַעַן הַזְכַּרְכֶם עֲוֺנְכֶם בְּהִגָּלוֹת פִּשְׁעֵיכֶם לְהֵרָאוֹת חַטֹּאותֵיכֶם בְּכֹל עֲלִילוֹתֵיכֶם יַעַן הִזָּכֶרְכֶם בַּכַּף תִּתָּפֵשׂוּ׃
וְאַתָּה חָלָל רָשָׁע נְשִׂיא יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־בָּא יוֹמוֹ בְּעֵת עֲוֺן קֵץ׃
כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הָסִיר הַמִּצְנֶפֶת וְהָרִים הָעֲטָרָה זֹאת לֹא־זֹאת הַשָּׁפָלָה הַגְבֵּהַּ וְהַגָּבֹהַּ הַשְׁפִּיל׃
עַוָּה עַוָּה עַוָּה אֲשִׂימֶנָּה גַּם־זֹאת לֹא הָיָה עַד־בֹּא אֲשֶׁר־לוֹ הַמִּשְׁפָּט וּנְתַתִּיו׃
וְאַתָּה בֶן־אָדָם הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה אֶל־בְּנֵי עַמּוֹן וְאֶל־חֶרְפָּתָם וְאָמַרְתָּ חֶרֶב חֶרֶב פְּתוּחָה לְטֶבַח מְרוּטָה לְהָכִיל לְמַעַן בָּרָק׃
בַּחֲזוֹת לָךְ שָׁוְא בִּקְסָם־לָךְ כָּזָב לָתֵת אוֹתָךְ אֶל־צַוְּארֵי חַלְלֵי רְשָׁעִים אֲשֶׁר־בָּא יוֹמָם בְּעֵת עֲוֺן קֵץ׃

יב כנטל כסיל׳ ל׳ ג׳ ומ׳ הראות ד׳ מ״ל ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ ב׳ חוהגבה למעלה׳ ל׳ ג׳ מן תלת מלין מתחלפן׳ ל׳ כו׳ ג׳ ל׳ ל׳ ט׳ מ״ל כליש׳ זכר׳ ל׳

וְהוּא כְּמִין וּמִיתֵיתֵב עַל פִּתְגָּמָא עַד דְּתֵיתֵי לֵיהּ שַׁעְתָּא דְּיִתְמַסְרוּן בִּידֵיהּ׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלָף דְּאִדְכַּרְתּוּן חוֹבֵיכוֹן בְּאִתְגְּלָאָה מִירְדֵכוֹן לְאִתְחֲזָאָה חֲטָאֵיכוֹן בְּכֹל עוֹבָדֵיכוֹן חֲלָף דְּאִדְכַּרְתּוּן בְּיַד מַלְכָּא דְּבָבֶל תִּתְמַסְרוּן׃
וְאַתְּ חַיַּב קְטָלָא רַשִׁיעָא רַבָּא דְּיִשְׂרָאֵל דִּמְטָא יוֹם תַּבְרֵיהּ עִידַן תּוֹשְׁלָמַת חוֹבוֹהִי׃
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אַעְדִּי מִצְנֶפְתָּא מִשְּׂרָיָה כַּהֲנָא רַבָּא וְאֲבַטֵּל כִּיתְרָא מִצִּדְקִיָּה מַלְכָּא אִימַר דֵּין וְדֵין בְּאַתְרֵיהּ לָא יִתְקַיֵּים מִיגְלָא יִגְלוֹן גְּדַלְיָה בַּר אֲחִיקָם דְּלָא הֲוַת דִּילֵיהּ יְסַבִּינַהּ צִדְקִיָּה דְּדִילֵיהּ הִיא תַּעְדֵּי מִינֵיהּ׃ חוֹבֵיהוֹן דְּחָבוּ כְּחוֹבֵיהוֹן אִיתְפְּרַע מִנְּהוֹן אַף לְדֵין לָא יִתְקַיֵּים לֵיהּ עַד דְּאֵיתֵי עֲלוֹהִי פּוּרְעָנוּת יִשְׁמָעֵאל בַּר נְתַנְיָה וְאֶמְסְרִינֵיהּ בִּידֵיהּ׃
וְאַתְּ בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים עַל בְּנֵי עַמּוֹן וְעַל חִיסוּדֵיהוֹן וְתֵימַר חַרְבָּא חַרְבָּא אִשְׁתַּלְפַת לְמִקְטַל אִשְׁתַּנִּינַת לְשֵׁיצָאָה בְּדִיל לְמֶהֱוֵי לַהּ צַחְצוּחִין׃ וּבְאִיתְנַבָּאָה לָךְ שְׁקַר בְּאַלְפָא לָךְ כַּדְבִין לְמִמְסַר יַת צַוְּרָךְ כְּצַוְּרֵי קְטִילֵי רַשִׁיעַיָּא דִּמְטָא יוֹם תַּבְרְהוֹן עִידַן סְעוֹרַן בִּישַׁתְהוֹן׃

השב אל תערה · השב מקור השי"ן בפתח מקום צרי ופירושו בתמיה כלומ' שתורה
את שהשיב החרב אל תערה אחר שתכרות ישראל לא כן לא תשיבנה אל תערה
עד שתשפוט אותך בה : במקום אשר נבראת בארץ מכורותיך אשפוט אותך · ר"ל
בארץ בני עמון שנבראו שם מקדם וגרו בה עד היום שם אביא להם החרב ושם
אשפוט אותם שלא יגלו ממנה
לארצות אחרות מרוב בטחם
שלא תבא עליהם חרב אויב :
מכורותיך · כמו מגורותיך :
ושפכתי עליך זעמי · אפיח עליך
· מענין נופח באש פיחם ואף על
פי שהם שני שרשים וכן אמר
למטה ונפחתי עליכם באש ע
עברתי ר"ל אבעיר אש עברתי
עליך כמו שנופחי' באש להבעירו
וכן תירגם יונתן באשת
פורענותי אתקיף עלך : בוערים
· כסילים ונמהרים שיהרגו
פתאום כמו בינו בוערים בעם
ויש לפרש בוערים מענין באש
תבעיר יער כלומר שכלים
ושורפים וכן אמר המסרה על
בינו בוערים בתרי לישני ות"י
בוערים רשיען : חרשי משחית ·
שהם אומנים להשחית : משחי' ·
שם כמו השחתה וכן תרגם
למשחית : לאש תהיה · אמר
תהיה לשון זכר הכנוי ואמר
דמך ואמר תזכרי לשון נקבה
הכנוי כי כן דרך המקרא
כמו שכתבנו כמה פעמים כי
כשידבר לשון זכר ידבר כנגד
העם וכשידבר לשון נקבה ידבר
כנגד הכנסת והעדה שהוא ל
לשון נקבה ושניהם ענין אחד :
דמך יהיה בתוך הארץ · השפך
ארץ אל תכסי דמי רוצה לומר
שלא ינקם דמך זהו שאמר לא
תזכרי : ויהי דבר יי' · ואתה בן
אד' התשפוט התשפוט · הכפל
לחזק הענין כמו ההכה אכה
אמר אם תשפוט אותה ראה
מעשיה : את עיר הדמים · אע"פ
שהיתה עיר גלולים ותועבות
אחרות העון הגדול הוא שפיכו'
דם נקי וכן אמר במנשה אחר
שזכר כל תועבותיו וגם דם נקי
שפך מנשה : והודעת · תודיע
אותה את כל תועבותיה ועליהם
תשפטנה והמשפט הוא בדברי'
שתודיענה כי היא חייבת לפי
מעשי' כל הרע הבא עליה ויותר
ות"י התוכח ית קרתא דאשדי דם
זכאי : ואמרת עיר שופכת דם · עיר שאנשיה שופכים דם וכן דרך הלשון לזכור
העיר במקום אנשיה לפי שהעיר כוללת אותם כולם כמו העיר היוצאת אלף עיר
הומיה קריה עליזה והדומה להם : בתוכה · אמר בתוכה לשני טעמים האחד כי
שפיכו' דמים לעיני כל היא רעה גדולה יותר משפיכות דמים בדרכי' ובמסתרים
והשני אמר בתוכה כלומר כי תוכה מלא דם מרוב שפיכות דמים כמו שאמר על
מנשה עד אשר מלא ירושלם פה לפה : לבא עתה · שפיכות דמים גרם לה לבא
עת חרבנה : ועשתה גילולי' עליה לטמאה · אמר עליה לפי שהגלולים היו על ההרים
ועל הגבעות ות"י עליה בגוה : לטמאה · הטמאות שאדם מוזהר עליהם הם
מדרגות יש טומאה במגע ויש טומאה חמורה ממנה לבעול בעילות האסורות ויש

השב · כמו השב שהרי השי"ן רפה המתיני עד שוב חרב שעל ישראל אל תערה
ואחר כך כשיגמור נקמתו בישראל ישוב עליך ובמקום אשר נבראת וגו' : חרשי
משחית · אומנין לקטלא : אנשי' בוערים · מנהיגין עצמן בשגעון לחבל ולהשחית :
אפיח עליך · לשון נפיחת אש במפוח · זה ימ"ס רב"ס שפירשתי פרשה זו כאשר
כתוב למעלה עכש"ו
אני רואה בשינוי ל
לשונות שנה שאין
הנביא מדבר אלא
על החרב · לתת
אותך אל צוארי חללי
הרשעי' · אפיח עליך
איני נופל לשון זה
אלא על מתכת וכן
חרשי משחית וראה
בעיני שעל כנוכר נכר
כאמרה כנואה זו וכן
משמע הנבא ואמרת
כה אמר יי' אלהים על
בני עמון ועל חרפתם
כלומר על כנוכר נכר
שבני עמון מחרפים
את ישר' על שאחריהם
כנוכר נכר · חרב חרב
פתוחה חרב כנוכר
כנר הכפולה לבאת
בשני הדרכי' על ירוש'
ועל בני עמון כמו ב
בפרשה העליונה הרי
פורענות לבני עמון ·
בחזו' לך שוא בקסם
לך כזב אתה סבור כי
על ידי קסמיך של הבל
ושוא וכזב אתה מצליח
שהרבך בתוכה אל
צוארי חללים הרשעים
שבא יומם בגזירת
מלפני בעת תשלום
עת קיצם · השב אל
תערה כלומר העת
יבא שתשוב ל תערה
ותקבל החרב פרענות
מיד מלכי מדי ופרס
אפיח עליך באש ע
עברתי ותהיה נתונה
ביד נפחים שוטי' שהם
חורשי משחית שיבואו
לחרדך ולמורטך כ
כאשר מלאו ויפתיחוך
: ויהי דבר יי' אלי
לאמר · התשפט את
עיר הדמים · ירושלם
: והודעתה · מפיק הא"

בערים ב' וחס' וסימ' ונתתיך ביד אנשים בערים חרשי משחית · בינו בערים בעם : ותבוא ג' מל' בנביאים
וסימ' ותבוא אליו בלט ותתקע · אשה בעלת אוב · והיא מתקדשת מטמאתה · ותבוא האשה אל כל העם ·
ותבוא דרך מבוא הסוסים · ותקריבי ימיך ותבוא עד שנותיך · והבוא חרב ותקחהו : ותבא חרב והקח

הָשֵׁב אֶל־תַּעְרָהּ בִּמְקוֹם אֲשֶׁר־נִבְרֵאת
בְּאֶרֶץ מְכֻרוֹתַיִךְ אֶשְׁפֹּט אֹתָךְ׃
וְשָׁפַכְתִּי עָלַיִךְ זַעְמִי בְּאֵשׁ עֶבְרָתִי
אָפִיחַ עָלָיִךְ וּנְתַתִּיךְ בְּיַד אֲנָשִׁים
בֹּעֲרִים חָרָשֵׁי מַשְׁחִית׃ לָאֵשׁ תִּהְיֶה
לְאָכְלָה דָּמֵךְ יִהְיֶה בְּתוֹךְ הָאָרֶץ לֹא
תִזָּכֵרִי כִּי אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי׃
וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ כב
וְאַתָּה בֶן־אָדָם הֲתִשְׁפֹּט הֲתִשְׁפֹּט אֶת
עִיר הַדָּמִים וְהוֹדַעְתָּהּ אֵת כָּל־
תּוֹעֲבוֹתֶיהָ׃ וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי
יְהוִה עִיר שֹׁפֶכֶת דָּם בְּתוֹכָהּ לָבוֹא
עִתָּהּ וְעָשְׂתָה גִלּוּלִים עָלֶיהָ לְטָמְאָה׃
בְּדָמֵךְ אֲשֶׁר־שָׁפַכְתְּ אָשַׁמְתְּ
וּבְגִלּוּלַיִךְ אֲשֶׁר־עָשִׂית טָמֵאת
וַתַּקְרִיבִי יָמַיִךְ וַתָּבוֹא עַד־שְׁנוֹתָיִךְ
עַל־כֵּן נְתַתִּיךְ חֶרְפָּה לַגּוֹיִם וְקַלָּסָה
לְכָל־הָאֲרָצוֹת׃ הַקְּרֹבוֹת וְהָרְחֹקוֹת
מִמֵּךְ יִתְקַלְּסוּ־בָךְ טְמֵאַת הַשֵּׁם רַבַּת
הַמְּהוּמָה׃ הִנֵּה נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ
לִזְרֹעוֹ הָיוּ בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם׃
אָב וָאֵם הֵקַלּוּ בָךְ לַגֵּר עָשׂוּ בַעֹשֶׁק
בְּתוֹכֵךְ יָתוֹם וְאַלְמָנָה הוֹנוּ בָךְ׃
קָדָשַׁי בָּזִית וְאֶת־שַׁבְּתֹתַי חִלָּלְתְּ׃
אַנְשֵׁי רָכִיל הָיוּ בָךְ לְמַעַן
שְׁפָךְ־דָּם וְאֶל־הֶהָרִים אָכְלוּ בָךְ

אֲתִיב חַרְבָּא לְנִדְנַהּ בְּאַתְרָא
דְּאִיתְבְּרֵיתוּן בְּאַרְעָא תּוֹתָבוּתְכוֹן
אִתְפְּרַע מִנְּכוֹן׃ וְאֶשְׁפּוֹךְ עֲלָךְ
חֵימְתִי בְּאֶשַּׁת פּוּרְעָנוּתִי אַתְקִיף
עֲלָךְ וְאֶמְסְרִינָךְ בְּיַד גִּיבָּרִין רַשִׁיעָן
דְּאוּמָנִין לְחַבָּלָא׃ לְעַמְמַיָּא
דְּתַקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא תִּתְמַסְרוּן
לְאִישְׁתֵּיצָאָה חוֹבַת קְטוֹלָךְ תְּהֵי
בְּגוֹ אַרְעָא לָא יֵיעוֹל דָּכְרָנִיךְ אֲרֵי
אֲנָא יְיָ גְּזָרִית בְּמֵימְרִי׃
וַהֲוָה פִּתְגַּם נְבוּאָה מִן
קֳדָם יְיָ עִימִּי לְמֵימָר׃ וְאַתְּ בַּר אָדָם
הֲתוֹכַח הֲתוֹכַח יָת קַרְתָּא דְאַשְׁדִּי
דַּם זַכַּי בְּגַוַּהּ וְחַוֵּי לַהּ יָת כָּל תּוֹ
עֲבָתַהָא׃ וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
אֱלֹהִים קַרְתָּא דְאַשְׁדֵּי דַּם זַכַּי בְּגַוַּהּ
מְטָא עִידַן תַּבְרַהּ וּדְפַלְחִין לְטַעֲוָתָא
בְּגַוַּהּ בְּדִיל לְסָאֲבוּתַהּ׃ בְּחוֹבַת
דַּם זַכַּאי דְּאַשְׁדַּרְתְּ חַבַרְתְּ וּבְפוּלְחַן
טַעֲוָתִיךְ דִּיפְלַחְתְּ אִיסְתָּאַבְתְּ וְקָרִיב
יוֹם תַּבְרִיךְ וּמְטָא עִידַן בִּשְׁתִיךְ
עַל כֵּן יְהַבְתִּיךְ חִיסוּדִין לְעַמְמַיָּא
וּלְעִיב לְכָל מְדִינָתָא׃ דְּקָרִיבִין
וּדְרְחִיקִין מִינִיךְ יִתְלַעֲבוּן בִּיךְ
סוֹאֲבַת שְׁמָא דְסַגִּיאִין אִיתְרְגוּשְׁתַהּ׃
הָא רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר
לְתוּקְפֵיהּ הֲווֹ בִיךְ בְּדִיל לְמִישְׁפַּךְ
דַּם זַכַּי׃ אַבָּא וְאִימָּא אַקִילוּ בָךְ
לְגִיּוֹרָא אֲנִיסוּ אוֹנְסָא בְּגַוִּיךְ יַתְמִין
וְאַרְמְלָן אוֹנִיאוּ בִיךְ׃ עַל קוּדְשֵׁי
בַּסַּרְתְּ וְיָת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִּילִי אַחֵילְתְּ׃
גַּבְרֵי אָכְלֵי קוּרְצָא הֲווֹ בִיךְ בְּדִיל לְמִישְׁפַּךְ דַּם זַכַּאי וּבְטוּרַיָּא פָּלְחוּ בִיךְ לְטַעֲוָתָא

...מהם נפש · ותבוא בהם הרוח ויחיו ויעמדו · ותבוא אליך תפלתי · וכל כתו' דכו' מל' בכב חס וסימ' ותבא
במים בקרבו · ותבא בלט ותגל מרגלתיו ותשכב :

והודעת אותה : עיר שופכת דם בתוכה לבא עתה · הרי זה מקרא מסורס וזהו
פירושו עיר שופכת דם בתוכה אמר יי' אלהים לבא עתה : ועשתה גלולי' · כמו ואשר
עשתה גלולים וגו' : עד שנותיך · גזירת ונוטכתם בגימטריא שלא' מטה : וקלסה ·
רבה שהכל מדברים ביך פר"לריץ בלע"ז יתקלסו בך ומה היא הקלסו' טמאת השם
זו היא שטמאת את שמה שהיו נקראים עם קדוש בנים ליוצרם וגרמו עצמם
להקרות עם טמא שפתים : איש לזרועו · כל דאלים גבר : אב ואם הקלו בך · כל
התועבו' שבפרשת קדושים תהיו שהוזהרו עליהם נמנו כאן : קדשי בזית · ולא כמו'
שאמרתי לרבנכם תזבחו : ואל ההרי' אכלו בך · ובטוריא פלחו ביך לטעוותא : זמה

עוד טומאה חמורה ממנה והיא עבודת הגילולים שהיא טמאת הנפש ועל אלה השתים האחרונו' קאה ארץ כנען הגוי אשר בה לפיכך זכרם בזו הפרשה ולפיכך אמר על
מעשה הגילולי' לטמאה וכן בתורה אמ' בהפך קדושי' תהיו ואמר אחריו אל תפנו אל האלילי' ואלהי מסכה לא תעשו לכם כי עבודת הגילולים היא טומאת הנפש לפיכך אמר
לטמאה ואמר ובגילוליך אשר עשית טמאת כי היא הטומאה הגדולה : בדמך · ותקריבי ימיך · את ברעותיך הקרבת ימי גלותיך וחרבנך : ותבא עד שנותיך · שנות הגלות
והחרבן והוא כפל הענין במלות שונות ואמר ותבא שהוא לשון זכר הכנוי לשון הפרשה לנקבה הכנוי כמו שכתבנו כמה פעמים כי כשידבר כנגד העדה פעמים
ידבר בלשון זכר ופעמים ידבר בלשון נקבה כי יכונו בעם שהוא לשון זכר ובעדה שהוא לשון נקבה · על כן נתתיך חרפה לגוים · שהגוים מחרפים ומבזים אותך על שעזבך
תורת אלהיך והם לא עזבו תורת אלהיהם : על כן נתתיך · זאת חרפה וקלסה להם כלומר בפיהם וטעם נתתיך כי כלם מולגלים בך ולא יראו ממך לחרפך ולגדפך הפך
הכבוד שהיה לך והיראה ממך אם היית עושה רצוני כמו שכתוב וראו כל עמי הארץ כי שם יי' נקרא עליך ויראו ממך לפיכך כשעברת על רצוני משלו בך גוים רבים ועתה
חרפה וקלסה להם ופירוש קלסה לעג וכן יתקלסו בך וכן הוא במלכי' יתקלס ורוזני' משחק לו : הקרובות · טמאת השם · שים לך שם טומאה בגוי' כי מלבד שאת טמאה
בגופך את טמאה בשמך : רבת המהומה · שמהומותיך רבות רעב וחרב ודבר : הנה נשיאי ישר' · המלכים והשרי' : איש לזרועו היו בך · כלומר כל איש ואיש לפי חזקו
היו להרע ולשפוך דם זהו שאמר לזרועו לפי זרועו והתגברותו מפני עשרו או קרוביו וכן איש זרוע לו הארץ : אב ואם הקלו בך · ספר להם מן העבירו' החמורו' שהיו בהם
ושראוי לכל אדם להרחיק ואפי' לא הזהירה עליה' התורה : עשו בעשק בתוכך · כל מה שהיו עושי' ומתעסקי' עם הגר היה בעשק לפי שאין לו קרובי' ועוזרים וכן הונו היתום
והאלמנה לפי שהם חלושים שמת בעלה ואביו : קדשי בזית · כמו שאמר והבאתם גזול את הפסח ואת החולה וכל זה דרך בזיון : ואת שבתותי חללת · כמו שראינו שהזהיר
ירמיהו על חלול השבת : אנשי רכיל · שהיו הולכים רכיל מהחלוני' לחזקים כדי לשפוך דם נקי חנם : ואל ההרים אכלו · כמו שפירש' למעלה בפסוק ואל ההרים לא אכל

זמה

זמה עשו בתוכך · אמר זמה דרך כלל לכל העריות ואחר כך פרט קצתם · ערות אב · זכר חמורה שבעריות והוא שאמר בתורה ערות אביך והיא אמו שהיא אשת אביו ואמרו גלה לשון יחיד והאחרים לשון רבים יש בו רמז למה שאמרו רבותינו ז"ל כי אמון הרבה אשמה שבא על אמו : טמאת הנדה · פס רוצה לומר אשה שהיא מדם נדות וכמו פס והוכיחו את הנדה מן הקדם בימי נדת דותה והתאר כמו כן בזה המשקל נדה היא וזכר בבעילת העינוי שאמר ענו בך כי יש לה ענוי אם יבעלוה בנדתה כמו שיש לבתולה : ואיש את אשת רעהו · אינו אומר על איש אחד לבד כמו שאמר ואיש בא מבעל שליטה והדומים לו אלא אמר איש ואיש · כמו איש מזרעך · איש כי יתן מום בעמיתו והדומים להם וכן ואיש את כלתו ואיש את אחותו ואמר ענה בך כי ברוב אם ישכב עם אחותו ישכב עמה בבית אביו והיא עודנה בתולה : שחר · מלכך ושריך לקחו שחר מבעל הריב לשפוך דם נקי : נשך ותרבית לקחת · כפל הענין במלות שונות ורז"ל זהו נשך זהו תרבית ולא חלקו הכתוב אלא לעבור עליו בשני לאוין : ותבצעי רעיך בעושק · פירושו כתרגומו ואהנית רחמיך באונסיא כלומר ההנית מרעיך ונתת להם בצע כסף מן העושק שעשקת בני עמך החלושים ורעיך הם השור ומכרים שהיו נוקבים להם שוחד להיות להם לעזר : ואותי שכחת · כי לא בטחת בי ולא בקשת ממני עזר אלא מן האומות המכלות אותך וכן אמר לטעם אח' ואותי שכחת אמ' אותי שכחת שהזהרתי אותך על כל אלה העבירו והלכת אחרי תאותך ולא זכרת אותי ש מצויתיך עליהן : והנה הכיתי כפי · דרך משל כאדם המצטער כמו שאמר וגם אני אכה כפי אל כפי : אל בצעך · כמו על · ובדברי רבותינו ז"ל כ"ד מטאות סדר יחזקאל ומכולם לא חתם אלא בגזל שנאמר הנה הכיתי כפי אל בצעך : אשר עשית ועל דמך אשר היו בתוכך · אמר דמך לשון יחיד דרך כלל ואמר היו בתוכך לשון רבים כי הדמים רבי' שפכו ויונתן תרג' כך הא איתיתי פורענו' עלך כחובי ממון אונסך די אנסת רוצה לומר מה שלקחו באונס מן המסכנים שאין כח בידם להמלט מן האנסים ההם : היעמד לבך · היוכל לעמוד לבך לרוב הצרות שאני מ מביא עליך זהו לימים אשר אני עושה אתך רוצה לומ' ימי הצרו' : דברתי ועשיתי · כמו שדברתי כן אקיים כי אני יי' והיכולת בידי : והפיצותי · והתמותי טמאתך ממך כי לא עבדו גלולים שהם הטמאה הגדולה בגלותי ונחלת בך · עיקרו ונחלת ובהעדר הנון פ"א הפעל היתה ראויה ע"ן הפעל להדגש לולי שהחי"ת אינה

לימים ה' דגשי' בקריא' וסימ' עשרת כסף לימים · ובגלחו את ראשו · היעמד לבך אם תחזקנה ידיך לימים · ובאתי להבינך · על כן קראו לימים האלה פורים : וידעת ז' בקריא' וסי' והיו מלכים אמניך ושרותיהם · וינקת חלב גוים ושד מלכים · והקימותי אני · ונחלת בך לעיני הגוים · וארשתיך לי לעולם · ונלוו גוים רבים אל

רשי

זמה · עצת של רשעה : ותבצעי רעיך בעושק · העשרת את אוצריך בעושק שעשקת מן ה העניים לשון אחר ותבצעי לשון גזל כמו ובוצע ברך נאץ יי' וכה פתרונו ותגזלי לרעיך בעשק : הכיתי כפי · בעקתי ווי וקינה : על בצעך · כאן לתרגמו שהגזל קשה מן הכל שעליו נתחתם גזר דין : אשר אני עושה אותך · שאני עושה לך כפעלך : והתמותי · וכליתי : ונחלת בך · תתחללי בעצמך על מה שעשית : לסיג · תערובת פסולת המעורב בכסף וזהב וצריך להתיכו באש לצורפו : כור · שצורפין בו זהב : קבצת כסף · כאשר יקבץ הצורף את כל הקינוס אל תוך כור : לפחת · לנפח : להנתיך · ובקשת מתרג' ותתיך לא

זמה עשו בתוכך : ערות־אב גלה־בך טמאת הנדה ענו־בך : ואיש את־אשת רעהו עשה תועבה ואיש את־כלתו טמא בזמה ואיש את־אחתו בת־אביו ענה־בך : שחד לקחו־בך למען שפך־דם נשך ותרבית לקחת ותבצעי רעיך בעשק ואתי שכחת נאם אדני יהוה : והנה הכיתי כפי אל־בצעך אשר עשית ועל־דמך אשר היו בתוכך : היעמד לבך אם־תחזקנה ידיך לימים אשר אני עשה אותך אני יהוה דברתי ועשיתי : והפיצותי אותך בגוים וזריתיך בארצות והתמתי טמאתך ממך : ונחלת בך לעיני גוים וידעת כי־אני יהוה :

ויהי דבר־יהוה אלי לאמר : בן־אדם היו־לי בית־ישראל לסוג כלם נחשת ובדיל וברזל ועופרת בתוך כור סגים כסף היו : לכן כה אמר אדני יהוה יען היות כלכם לסגים לכן הנני קבץ אתכם אל־תוך ירושלם : קבצת כסף ונחשת וברזל ועופרת ובדיל אל־תוך כור לפחת־עליו אש להנתיך כן אקבץ באפי ובחמתי והנחתי והתכתי אתכם : וכנסתי אתכם ונפחתי עליכם באש עברתי ונתכתם בתוכה : כהתוך כסף בתוך כור כן תתכו בתוכה וידעתם כי־אני יהוה שפכתי חמתי עליכם :

ארי עצת חיטאין עבדו בגויך : ערית אבא גליאו ביך איתא טומאה עניאו ביך : וגבר ית איתת חבריה עבד תועיבא וגבר ית כלתיה סאיב בעיצת חטאין וגבר ית אחתיה בת אבוהי ענא ביך : שוחדא קבילו ביך בדיל למשפך דם זכי חיבוליא וריביתא נסבת ואהנית רחמך באונסא ופולחני שבקת אמר יי' אלהים : והא איתיתי פורענותי עלך בחובי ממון אונסיך דאנסת ועל דם זכי דאשתפיך בגויך : היתקף ליביך אם יתחסנן ידיך ליומיא דאנא עתיד למעבד עמך אנא יי' גזרית במימרי ואקיים : ואגלייתיך לביני עממי ואיבדרינך במדינתא ואסיף סאובתיך מיניך : ואיתקדש ביך לעיני עממיא ותדעין ארי אנא יי' :

והוה פתגם נבואה מן קדם יי' עימי למימר : בר אדם הוו קדמי בית ישראל לפסולא כולהון כספא דמערב נחש ובעיץ ובדזל ואבר בגו כורא לפסולת כספא הוו : בכן כדנן אמר יי' אלהים חלף דהויתון כולכון לפסולא בכן הא אנא כניש יתכון לגו ירושלם : במיכנש כסף ונחש וברזלא ואבר ובעיץ לגו כורא לאתקפא עלוהי נורא לאמסיותיה כן אכניש ברוגזי ובחימתי ואסיף ואשיצי יתכון : ואכניש יתכון ואתקיף עליכון באישת פורענותי ותתמסון בגוה : כאיתמסאה כסף בגו כורא כן תתמסון בגוה ותידעון ארי אנא יי' שפיכית חמתי עליכון :

מסרה
ה' ביום ההוא · ויהי בשכבו וידעת את ה המקום : והנחתי ג' וסי' אל נא תמש מזה · והנחתי והתכתי אתכ' · ונתתי רוחי בכם וחיתם :

אלא לגרונית · והרומזה הפעל להדגש ויתכן לתרגם ופירושו תהי כנחלת בעצמך כי עד עתה היית נחלתי ועתה אין את נחלתי ויש מפרשים ונחלת ענין חלול : לעיני גוים · שהם יראו כי אין את נחשבת נחלתי בהיותך בגלות ביניהם : וידעת כי אני יי' · אז תדעי ותכירי כי אני יי' כי עתה שכחת אותי ואז בבא עליך כל הרעות שאמרתי לך על ידי נביאי תדעי כי אני יי' אומר ועושה גוזר ומקיים : ויהי דבר יי' · בן אדם היו לי בית ישראל לסיג · לסוג כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד כי אותיות אהוי מתחלפות אמר היו לי בית ישר' כמו הסיג שהוא פסולת הכסף : וזכר המתכות שהם פחותים מהכסף והם נחשת ובדיל וברזל ועפרת כלו' אם היו כולם תוך כור להתיכם כן היו לי סיגים לא כסף וכן אתיך אותם כמו שהאומן מתיך המתכות האלה ונקראו בסתרון בתלמוד ובלעז מיטא"ל והכלי שיעשה מן המתכות המעורבים הוא פחות מהכלי שיעשה מאחד המתכות לבדו כי אם ישבר אין לו תקנה אלא אם כן ישובו להתיכו לפיכך המשיל ישראל למתכות המעורבים ואמר סיגים כסף היו ופירשו המפרשים כי חסר הסמך כמו אומרים אמת והנכון בהם סיגים סיגי כסף אומרי' אמרי אמת ויש לפר' סיגים בכסף היו בחסרון בי"ת השמוש כמו הנמצא בית יי' והדומים לו רבים רוצה לומר כי מעט כסף מעורב בהם כי עושים קצת כלים מן המתכות המעורבים עם כסף מעט והם הכלים שעושים להשמיע קול כמו המצלצלים והדומים להם וישראל היו בהם חסידים מועטים וכן אמר אחר כך קבוצת כסף ונחשת וברזל ויש לפרש עוד סיגים וכסף היו כלומר עתה הם סיגים וכבר היו כסף וזכר כסף ולא זכר זהב שהוא נקי מכל כלי המתכות ואמ' בחככי כזהב אלא לפי שלא היו ישראל דור אחר דור שהיו כזהב אלא ככסף ויונתן תרגם כפסולת כספא הוו : לכן · יען היות כלכם לסיגים · תחת אשר היה הדין עליכם להיות כסף והייתם סיגים אקבץ אתכ' ואתיך אתכם באש עברתי · כי כמו שהדבר המותך תאבד צורתו הראשונה בהתכה וכל שכן המתכות המעורבים שתאבד צורתם בהתכתם כן אמר שיאבדו הם בחרב וברעב ובדבר ואף הנשארים מהם יאבדו מפני שהיו באחרים בטובה יגלו ממנה לרעה : אל תוך ירושלם · היא תהיה לכם כמו הכור למתכות : קבצת כסף · מבואר הוא ענין קבוצה שם בפלס מלוכה : לפחת · פרשו נפח מענין נופח באש פחם ובמקום הזה נגרעה הנו"ן כמו נו"ן נגש מן לגשת ומפני החי"ת נפתח לפחת ופירוש עליו על הכור שצריך לפחת עליו האש להתיך הדבר אשר בתוך הכור ואמר עליו כי הנחלת משימים עליו ובא להנתיך שלם עם הנו"ן שהוא פ"א הפעל : והנחתי והתכתי אתכם · והנחתי אתכ' בתוך הכור להתיך אתכ' או פי' אניח ואעזוב אתכ' ביד החרב והרעב והדבר : וכנסתי · כענין וקבצתי כמו נדחי ישראל יכנס וכפל הענין בזה הפסוק לחזק הענין להוסיף בו ונפחתי עליכם באש עברתי : כהתוך כסף · שם ויבא שלם כהתוך בשקל כהנדוף עטן אלא שזה במורק וזה בחולם אמר כהתכת כסף בתוך כור כן תתכו בתוך ירוש' ומה שזכר כסף אחר שזכר בתחלה שאר מתכות גם כן לשני טעמים האחד שהוא מאוחר ההתכה מהבדיל והעופרת רוצה לומר בזה שיכלו באיחור זמן ברעב ובדבר ובחרב לא בזמן מועט והטעם השני זכר כסף לפי שהיו כסף מתחלה :

ויהי

ויהי דבר ה׳. בן אדם אמר לה. לירושלם שזכר למעלה אל תוך ירושלם: את ארץ לא מטוהרה היא. כמו שקראה למעלה טמאת השם ואמר לא מטוהרה כמו אשר לא יהיה טהור כי לא טהור והדומים להם או אמר כן שלא טהרה עצמה מטומאתה כלומר שלא עשתה תשובה: ולא גשמה ביום זעם. הה״א במפיק ויתכן לומר כי הוא שם גשם בשקל גדל והתחברו עם הכנוי בא פ״א הפעל בשורק כמו הללוהו כרוב גדלו ופירושו שלא ירדה גשמה ביום זעם כלו׳ ביום אף ה׳ שחרה בהם עצר את השמים ולא היה מטר כמו שיעדם בתורה ואמר פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם וחרה אף ה׳ בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה וגם יתכן שתהיה מלת גשמה מבנין שלא נזכר פעלו מן הדגוש וכפל הדגש כמו שנכפל בר׳ מהדגוש ומפיק הה״א לתפארת הקריאה וכמוהו ותעלומה יוציא אור כבכורה בטרם קיץ ונולה על ראשה: קשר נביאיה. נביאי השקר קשרו קשר ביניהם שיתנבאו בענין אחד לאמר שלום שלום ויונתן תרגם סיעת ספריא בגוה: כארי שואג טורף טרף. כארי השואג פתוחה לא תורה על הידיעה אמר כמו ארי שהוא שואג ואחר כך הוא טורף טרף כן הם מבהילים העם בדבריה׳ וצועקי׳ בקול ומדברים בחזקה ומראים טענותיהם להבהיל העם לשמוע אליהם ובזה טורפים והורגים אותם וזהו נפש אכלו כאילו הם נוטלים נפשותם כי הם גורמים להם כל הרעה הבאה עליהם: חוסן ויקר יקחו. חוסן העיר ויקרה הם לוקחין אותו כי הם מחזיקים בידם מעשיהם הרעים ובעונם זה יבא עליהם האויב ויקח כל מחמדיהם והרי הם כאילו לקחו אותו וכן הנופלים בחרבהם גרמו להם והנה הם הרבו אלמנותיה בתוכה. חסן כמו אוצר וכן לא יאצר ולא יחסן: כהניה. זכר הראשוני׳ והם הנביאים והכהנים והשרים ואחר כך עם הארץ ואמר כי כלם דרכו דרך רעה כל אחד במה שהוא בו אף הכהנים שעליהם להורות התורה הם חמסו וגזלו אותה מעשותה כיון שהם עוברים עליה איך יזהירו העם עליה: ויחללו קדשי. שאכלום בטומאה בין קדש לחול לא הבדילו ובין הטמא לטהור לא הודיעו. כמו שהוזהרו בתורה ולהבדיל בין הקדש ובין הטהור ולהורות את בני ישראל: ומשבתותי העלימו עיניהם: שראו מהם שהיו נושאים משא ביום השבת כמו שכתוב בספר ירמי׳ והכהנים היה להם למחות בידם ולא מיחו אלא העלימו עיניהם כאילו אינם רואים: ואחל בתוכם.

טרף ד׳ חס׳ וסי׳ קשר נביאיה. אריה טרף בדי. פצו עלי. טרף נפשו: כל חילופי דספרא ודכל ספרא וספרא תמצא במסר׳ רבת׳ דמסדרנא לפום ענית דעתין כל אחד על דגלו באותות וחילופי דספרא

רשי

לא גשמה ביום זעם. לא נתן גשם הראוי לא לטהרה ביום זעם ופירוש הדבר כתרגו׳ לא אתעבידו בה עובדין טבין דיגנון עלה ביום לווט: קשר נביאיה. כקשרים יחד בעצה רעה: נפש אכלו. שהיו נוטלין שוחד ומחזיקים ידי מרעים להרוג ולשלול ולבוז ובאין להם שלום: חסן. ממון: חמסו תורתי. עליהם היה להוכיח ולהורות ולהודיע חק ומשפט ולא עשו הריזה חמס שחמסוה מן הצריכין ללמוד: ואחל. ונתחללתי: למען בצע בצע. לחטוף ממון: טחו להם תפל. דומין לטוחי בנין טיט שאינו מעורב כל צרכו שאי׳ בו תבן והוא נפסד מאליו כבא עליו גשמים ולשון תפל כל דבר המחוסר תקון: שתים נשים. תרתין מדינן דאינון כתרין נשין: בנות אם אחת. שתיהן מכנסיה אחת נחלקו לשתים בימי רחבעם: שמה מעכו. בני מצרים את שדיהם לשון ומעוך: ושם עשו. המצריים את דדי בתוליהן כלומ׳ למדום את דרכי תועבות עבו׳ אלי׳ וכידי״ט בלע״ז: ופתותן

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם אֱמָר־לָהּ אַתְּ אֶרֶץ לֹא מְטֹהָרָה הִיא לֹא גֻשְׁמָהּ בְּיוֹם זָעַם׃ קֶשֶׁר נְבִיאֶיהָ בְּתוֹכָהּ כַּאֲרִי שׁוֹאֵג טֹרֵף טָרֶף נֶפֶשׁ אָכָלוּ חֹסֶן וִיקָר יִקָּחוּ אַלְמְנוֹתֶיהָ הִרְבּוּ בְתוֹכָהּ׃ כֹּהֲנֶיהָ חָמְסוּ תוֹרָתִי וַיְחַלְּלוּ קָדָשַׁי בֵּין־קֹדֶשׁ לְחֹל לֹא הִבְדִּילוּ וּבֵין־הַטָּמֵא לְטָהוֹר לֹא הוֹדִיעוּ וּמִשַּׁבְּתוֹתַי הֶעְלִימוּ עֵינֵיהֶם וָאֵחַל בְּתוֹכָם׃ שָׂרֶיהָ בְקִרְבָּהּ כִּזְאֵבִים טֹרְפֵי טָרֶף לִשְׁפָּךְ־דָּם לְאַבֵּד נְפָשׁוֹת לְמַעַן בְּצֹעַ בָּצַע׃ וּנְבִיאֶיהָ טָחוּ לָהֶם תָּפֵל חֹזִים שָׁוְא וְקֹסְמִים לָהֶם כָּזָב אֹמְרִים כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה וַיהוָה לֹא דִבֵּר׃ עַם הָאָרֶץ עָשְׁקוּ עֹשֶׁק וְגָזְלוּ גָּזֵל וְעָנִי וְאֶבְיוֹן הוֹנוּ וְאֶת־הַגֵּר עָשְׁקוּ בְּלֹא מִשְׁפָּט׃ וָאֲבַקֵּשׁ מֵהֶם אִישׁ גֹּדֵר־גָּדֵר וְעֹמֵד בַּפֶּרֶץ לְפָנַי בְּעַד הָאָרֶץ לְבִלְתִּי שַׁחֲתָהּ וְלֹא מָצָאתִי׃ וָאֶשְׁפֹּךְ עֲלֵיהֶם זַעְמִי בְּאֵשׁ עֶבְרָתִי כִּלִּיתִים דַּרְכָּם בְּרֹאשָׁם נָתַתִּי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם שְׁתַּיִם נָשִׁים בְּנוֹת אֵם־אַחַת הָיוּ׃ וַתִּזְנֶינָה בְמִצְרַיִם בִּנְעוּרֵיהֶן זָנוּ שָׁמָּה מֹעֲכוּ שְׁדֵיהֶן וְשָׁם עִשּׂוּ דַּדֵּי בְּתוּלֵיהֶן׃

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: בר אדם אימר לה את ארעא דישראל ארעא לא מדכיא היא ולא איתעבידו בה עובדין טבין דיגנון עלה ביום לווט: סיעת ספרהא בגוה כאריין נהמין למיקטל קטול איניש קטלו עותר ויקר נסיבו ארמלתהא אסגיאו בגוה: כהנהא חטפין באוריתי ומפסין קדשי בין קודשא לחולא לא אפרישו ובין מסאבא לדכיא לא הודיעו ומיומי שביא דילי כבשו עיניהון ותלת רעותי ביניהון: רברבהא בגוה כדיבין חטפי חטוף למישפך דם זכי לאבדא נפשן בדיל לקבלא ממון דשקר: ונביי שקרא די בגוה דמן לדבני מחצא ושעע ליה טין פטיר דלא תבן מיתנבן שקר ומלפין להון כדבין אמרין כדנן אמר יי אלהים ומן קדם יי לא איתמלל: עמא דארעא עשקו עושקא וגזלו גזלה ומסכין וחשיך אוניאו ולגיורא אנסו בלא כדחזי: ואיתבע מנהון קדמי גבר דליה עובדין טבין דיקום בתירעת קדמי ויבעי רחמין על עמא דארעא בדיל דלא לחבלותה ולא אשכחית: ושפיכית עליהון חימתי באישת פורענותי שיציתינון פורענות אורחתהון ברישהון יהבית אמר יי אלהים: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: בר אדם איתנבי על תרתין מדינן דאינון כתרתין נשין די בנת אימא חדא הואה: וטעאה במצרים בתר פולחן טעותהון טעאה תמן פלחא לטעותא ותמן קלקלא עובדיהן:

ודשארא ספרי תמצא בערך ה׳ באר היטב כי פה קצר המצע מהשתרע: ולא מצאתי ה׳ וסימ׳ לה בתולים. ואבקש מהם גדר גדר. ולמנחמים ולא מצאתי. אשר עוד בקשה נפשי. ויאברו שרי פלשתים:

מבנין נפעל כמו כי איך יחל ענין חלול ותרגם יונתן ותלת רעותי בניהון: שריה. למען בצע בצע. כמו שאמר למעלה שוחד לקחו בך למען שפוך דם ובא הפועל עם השם לחזק הענין וכן למען טבוח טבח כמו שפירשנו: ונביאיה. שב עוד לזכור הנביאים לפי שהם היו גורמים כל הרעה: טחו להם תפל. כתרגומו ונביי שקרא די בגוה דמן לדבני מחיצה ושעע ליה טין פטיר דלא תבן מתנבן שקר ומלפין להון כדבין וכבר פירשנו זה הענין למעלה בפסוק והוא בונה חיץ: עם הארץ. מי שחזק בחבירו עשקו וגזלו כי אין משפט בעיר: ואבקש מהם. איש גודר גדר. אמרתי אולי ימצא מהם איש שיגדור הפרצות ויעמוד בפרץ שלא יעברו את הרשעים והפרצות הם העבירות והגודר אותם והעומד בפניהם הוא המונע פורצי הגדר ומחזירם לדרך הטוב ויעמוד לפני להתפלל בעד הארץ לבלתי שחתה כי כבר שבו מדרכיהם הרעים כמו שעשה משה רבינו עליו השלום שנאמר עליו לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית. גודר גדר גודר בשני טעמים במארך הגעיא מפני המקף ותעמיד בדלת להעמיד מפני הצרי שבדלת כי לא יבא פועל מהשלמים כי אם בצרי לפיכך לא יבא מלעיל שלא ידמה לשם כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו: ואשפך. מבואר הוא: ויהי דבר ה׳. בן אדם שתים נשים בנות אם אחת היו. המשיל הכנסיה המיוחדת לאם והתחלקם היו כבנות ובמצרים היו עדה אחת וכן עד שנחלקה מלכות בית דוד ותרגם יונתן בר אדם אתנבי על תרתין מדינן דאינון כתרתין נשין די בנת אימא חדא הואה: ותזנינה. כבר פירשנו כי כל לשון זנות הבא בכנסת ישראל הוא עבודה זרה ואף על פי שהמליצה היא במשפטי הזנות בדרך התשמיש הכל הוא לענין המליצה לפי שדמתה אותה לזונה אבל המשל הוא על כל מיני עבודה זרה וכן תרגם יונתן וטעאה במצרים בתר פולחן טעותהון טעאה תמן פלחא לטעותא ותמן קלקלא עובדיהן וכן כל הענין תרגם על זה הדרך: שמה מעכו שדיהן. מעכו משלא נזכר פועלו מהדגוש בשקל דועכו כאש קוצים וענינו מענין ומעוך וכתות וחניתו מעוכה בארץ ומעיכת השדים הוא מדרך הזנות וכן בדברי רבותינו ז״ל מה עשה לה ערבי זה מפני שמיעך לה בין דדיה פסלה לכהונה וכפל הענין במלות שונות ואמר ושם עשו דדי בתוליהן כשורן בתולות עשו דדיהן ועשו מבנין פעל הדגוש בשקל כאשר כלו ופירוש עשו המצריים שלמדום דרכי תועבותיהן והשדים הם משל למנהג שירשו מהאבות דור מדור עד אברהם אבינו עליו השלום והם ימי הבתולים ובטלו במצרים וזהו עשו השדים: שמותן

ושמותן · זה המשל הוא על מתי הבנו׳ שהם עתה שמותן כן אהלה הגדולה ואהליבה וזכר שמרון לפי שהיתה ראש ממלכת ישראל שהיתה שכנה אותה עמרי וירושלם ראש ממלכת יהודה ופירוש אהלה כי האהל שלה אין לי חלק בו והם העגלים שעשה ירבעם: ואהליבה ירושלם · רוצה לומר כי אהלי בה ושם אני שוכן כי בה בית המקדש שהוא משכן כבודי · ופירוש ותהיינה לי מתחילה היו לי לכשי על דרך משל כלומר היו כשמעים אלי ועושים מצותי: ותלדנה בנים ובנות · כלומר הצליחו במעשיהן כשהיו שתיהן עדה אחת והיו עובדין לי ויונתן תרגם והואה משמשן קדמי ואצלחא בבנין ובנן: ותזן אהלה תחתי · אחר שהיתה אהלה ועשתה העגלים היתה עדין תחתי כי לשם ה׳ עשה ירבעם העגלים מתחלה ואח״כ בא אחאב ועשה הבעל ועבדו · וזהו זנות שזנתה אהלה שעזבה עבודתי ועבדה לאלהים אחרים: ותעגב על מאהביה · ענין חשק כמו מאשר בך עוגבים ודומיהם שבפרשה זו · וכתב אדוני אבי ז״ל כי כל הנמצא בלשון הזה הוא בענין חשק הזנות על כן טעו הפייטים ששמו המלה הזאת בענין חשק האל ית׳: אל אשור קרובים · עגבה אל אשור ועשתה אותם קרובים או פירוש קרובי׳ כאילו הם לה קרובים כמו ששלח אחז אל מלך אשור עבדך ובנך אני עלה לי והושיעני ואז לקח דמות המזבח מדמשק ואמר כי אלהי מלכי ארם הם מעזרים אות׳ להם אזבח ויעזרוני וכן עשו מלכי ישראל שהם אהלה ואם לא נכת׳: לבושי תכלת · השרים שבאו עם מלך אשור וכראותה בחורי חמד במלבושים נאים רוכבי סוסים חשקה בהם והתערבה בהם ולמדה ממעשיהם · וזהו שאמר ותתן תזנותיה עליהם ומבואר הוא: ואת תזנותיה ממצרים לא עזבה · אף על פי שלמדה מעשה עבודה זרה מאשור לא עזבה מה שלמדה גם בנעוריה מבני מצרים בגלולים ובכשפים כי הם למדום ראשונה · וזהו כי אותה שכבו בנעוריה: וישפכו · שלמדום לרוב כמו הרב׳ הכשפך בדברי המעוננים והמכשפים: לכן נתתיה · לפי שעזבה בטחונה ממני ועזב׳ עבודתי ובטחה בבני אשור ולמדה תועבותם וגלוליהם נתתי אותה בידם: המה · תחלה הגלו את בני גד ובני ראובן ואחר כך הגלו שאר השבטים שהוא מלכות אפרים: לקחו · הקטנים שאינם בני מלחמה שבו אותם והרגו הבחורים ואנשי המלחמה והמלך ושריו וגדוליו: ותהי שם לנשים · היתה שם רע לשאר נשים העוגבות כי את אשר עגבה אהלה הקל אותה ובזה אותה והרגה והמשל לנשים לשאר המדינות כתרגומו והות שום למדינתא: ושפוטים עשו בה · משפטי נקמות עשו בה · שפוטים שם שפוט במשקל זבול ובא בחולם דבר שפוט וחרב: ותרא אחותה אהליבה · עגבתה · שם עגבה במשקל על זה אהבה אמר אף על פי שראתה אהליבה חרבן וגלות אהלה אחותה בחטאתיה לא נמנעה בעבור זה מלבטוח במלכי אומות העולם וללמוד ממעשיהם אלא שהשחיתה עגבתה ממנה: כמו שאמר ירמיהו צדקה נפשה משובה ישראל מבוגדה יהודה: מזנוני אחותה · נכפל בו עין הפעל כמו הבינו מן הבה כן זנוני מן זנה: אל בני אשור עגבה · כבר פירשנו הענין למעלה מה שעשה אחז: קרובי · פירשנוהו: לבושי מכלול · בכל מיני לבושים נאים והוא כולל מה שפרט למעלה תכלת ועוד דברים רבים אחרים כמו ארגמן ושני וכרמל: וארא · טעם וארא כמו סך ובא עד ויקע כפשי מעליה: ותוסף אל תזנותיה · כמו על ועוד הוסיפה על הגלולים שעבדה: ותרא אנשי מחקה · כלומ׳ ראתה לחקות ולצייר אנשים בקיר והם צלמי כשדי׳ ומרוב חשקה בהם ובלבושיהם ובמעשיהם ציירה לה אותם על הקיר לראותם תמיד כי אמרה להתערב עמהם במעשה עבודתם ובאלהיהם כי כל משפטיהם ומעשיהם ישרו בעיניה זהו שאמר הכתוב ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם: אנשי · כמו אנשים ובא בסימן רבוי אחד וכן מאנשי התריס אלוני שקופים · והדומים להם וזה הענין הוא מה שאמר למעלה בנבואת השכה השמית וכל גלולי בית ישראל מחקה על הקיר סביב סביב כמו שפירשנו שם: כשדיים · כתוב בשני יודי״ן כמו אלהי העבריים · וקרי כשדים ביוד אחד על הרוב: חקקים בששר · דמותם חקוק על הקיר במינים שמציירין בהם וששר הוא שם כלל הסמנין ההם וכן תרגם יונתן מציירין בסממניא ועוד מפרש ששר שם אחד מן הסמני׳ שקורין מי״ני בלע״ז: חגורי אזור במתניהם · חגורי בחולם והוא תאר ספר תכונת מלבושיהם הנראים בעיניהם יפים והוא שהיו חגורים במתניהם מה שאין עושין כן בני ארץ ישראל ושבחו מנהגם על מנהג עצמם וכן מצאנו בדברי רבותינו ז״ל כי בני בבל מנהגם לחגור אזור במתניהם שאמרו בפרק יציאות שבת מאימתי התחלת אכילה רב אמר משיטול ידיו ורבי חנינא אמר משיתיר חגורו ולא פליגי הא לן והא להו פירוש לבני בבל משיתיר חגורו לבני ארץ ישראל משיטול ידיו ועוד אמרו הני חבראין בבלאי למאן דאמר תפלת ערבית רשות כיון דשרא ליה המיינים לא מטרחינן ליה משמע כי בני בבל היו חוגרין אזור במתניהם: סרוחי

קרובים ה׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ וידעו קרובים את גבורתי · מאהביה אל אשור קרובים · הבהגים אשר קרובים לה׳ · ומלך ששך ישתה · ויכתב מרדכי את: ואותה ד׳ בקריא׳ ג׳ חס וא׳ מל׳ וסימ׳ בדוע לא אבלהם את החטאת במקום הקדש · ואתה החייתי · ואתה בחרב הרגו · ואותה לא יראה · בתרא מל׳: ותוסף ה׳ ר״פ

ד ושמותן אהלה הגדולה ואהליבה אחותה ותהיינה לי ותלדנה בנים ובנות ושמותן שמרון אהלה וירושלם אהליבה: ה ותזן אהלה תחתי ותעגב על מאהביה אל אשור קרובים: ו לבשי תכלת פחות וסגנים בחורי חמד כלם פרשים רכבי סוסים: ז ותתן תזנותיה עליהם מבחר בני אשור כלם ובכל אשר עגבה בכל גלוליהם נטמאה: ח ואת תזנותיה ממצרים לא עזבה כי אותה שכבו בנעוריה והמה עשו דדי בתוליה וישפכו תזנותם עליה: ט לכן נתתיה ביד מאהביה ביד בני אשור אשר עגבה עליהם: י המה גלו ערותה בניה ובנותיה לקחו ואותה בחרב הרגו ותהי שם לנשים ושפוטים עשו בה: יא ותרא אחותה אהליבה ותשחת עגבתה ממנה ואת תזנותיה מזנוני אחותה: יב אל בני אשור עגבה פחות וסגנים קרבים לבשי מכלול פרשים רכבי סוסים בחורי חמד כלם: יג וארא כי נטמאה דרך אחד לשתיהן: יד ותוסף אל תזנותיה ותרא אנשי מחקה על הקיר צלמי כשדיים חקקים בששר: טו חגורי אזור במתניהם

ב׳ בכפו׳ · ג׳ · כ״א ותעגב ה׳ מל׳ · ה׳ · ג׳ · יט ד״ף · ל׳ · ג׳ · ל׳ מל׳ · ל׳ · ה׳ בסיפ׳ · ג׳ מל׳ ה׳ ר״ף · ג׳ · כשדים · ב׳ ק׳

ושמהתהן אהלה רבתא ואהליבת אחתה והואה משמשא קדמי ואצלחא בבנין ובנן ושמהתהן שמרון אהלה וירושלם אהליבה: וטעת אהלה מבתר פולחני ואיתרעיאת למיטעי בתר רחמהא בתר בני אתור קריבהא: לבושי גמיר שילטונין וטורנין עולימי חמרתא כולהון פרשין רוכבי סוסון: ואיתרעיאת למטעי בתריהון עולמי בני אתור כולהון ובכל דאיתרעיארת בכל פולחן טעותהון איסתאבת: וית פולחן טעותא דהוות עימה ממצרים לא שבקת ארי יתה אפלחו לטעותה ואינון אלפוהא עובדין בישין ושפכו טעותהון עלה: בכן מסרתהא ביד רחמהא ביד בני אתור דאיתרעיארת למטעי בתריהון: אינון גליאו קלנה בנהא ובנתהא שבו ועמה בחרבא קטילו והות שום למדינתא ופורענות דינין עברו בגוה: וחזת אחתה אהליבה וחבילת רחמת מינה וית טעותהא מטעות אחתה: בתר בני אתור איתרעיארת למיטעי שילטונין וטורנין קריבין לבושי גמר ופרשי רכבי סוסון עולמי חמדת כולהון: וגלי קדמי ארי איסתאבת אורחא חדא שוי לתרתהן: ואוסיפת על טעותה וחזרת גברין מציירין על כותלא צלמי כסדאי מציירין בסממניא: אסירין זרזין בחרצהון

בקריא׳ וסימ׳ ותסף ללדת את אחיו את הבל · ותסף עוד ותלד בן · הל״ק ב׳ קדמא׳ חס׳ · ותוסף המלחמה · ותוסף אל תזנותיה · והוסף אסתר ותדבר לפני · ג׳ בתראי מל׳:

רשי

ושמותן · בכינוי אהלה ואהליבה: ושמותן · הראשונ׳ שמרון היא שאני מכנה אהלה שנעשית אהל מתחילה לעגלי ירבעם ובית הבעל לאחאב ואף על פי ששמרון לא נבנתה אלא בימי עמרי קורא את מלכי ישר׳ על שמה שמסבבית נעשית ראש: אהליבה · על שם שאהלי היה בה ומקדשי: ותעגב · ותתאוה איסוי״ר בלעז לעז אחר דיסטיי״ר: אל אשור קרובים · שהיו שכנים לה ושלחו להם להיות להם לעזר זה היה מנחם בן גדי שנתן מס לפול מלך אשור להיות ידיו אתו להחזיק הממלכ׳ בידו והנביא מדמה הדבר לאשה מנאפ׳ שאם היו עוברים להב״ה לא כ נצרכו למלכי אשור: ותתן תזנותיה עליהם · לב ניאוף ורוח זנוניה נתנה עליהם שהיתה מתאוה להם: ובכל אשר עגבה וגו׳ · בכל האומות אשר נפתתה עמהם למדה דרכיהם ונטמאה בגלוליהם: ואת תזנותיה ממצרים לא עזבה · גם על מלכי ישראל קאמר שמצינו בהושע בן אלה אשר שלח מלאכים אל סוא מלך מצרים: כי אותה שכבו וגו׳ · אותו ויספכו תזנותם עליה תאות זנוניהם נכנס בה מימי נעוריה: לכן נתתיה וגו׳ · שבא סנחריב והגלה אותם · ותהי שם לנשים · לוקח מהן קללה לכל הנואפות לאמר ממנה ראו ראו מה עלתה לפלונית על זימתה: ושפוטים · כמו שופטים יוסטיציא בלעז: ותרא אחותה אהליבה · את כל הרעה אשר באה לאחותה על זנוניה ולא יראה: ותשחת עגבתה · תאותה זוי״טור בלעז: אל בני אשור עגבה · זה אחז ששלח אל מלך אשור לעזרה: ותוסף אל תזנותיה · להתאוות לצלמים שלא ראתה אותם אלא דמותם: מחוקה על הקיר · בששר כזאת לא עשתה אחותה: צלמי כשדים · דמות אנשי כשדים שמשונין בלבושיהן: בששר · מיני ציור: חגורי אזור · כן דרך לבושי כשדים: סרוחי

סְרוּחֵי טְבוּלִים בְּרָאשֵׁיהֶם מַרְאֵה שָׁלִשִׁים כֻּלָּם דְּמוּת בְּנֵי־בָבֶל כַּשְׂדִּים אֶרֶץ מוֹלַדְתָּם׃ וַתַּעְגַּב עֲלֵיהֶם לְמַרְאֵה עֵינֶיהָ וַתִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֲלֵיהֶם כַּשְׂדִּימָה׃ וַיָּבֹאוּ אֵלֶיהָ בְנֵי־בָבֶל לְמִשְׁכַּב דֹּדִים וַיְטַמְּאוּ אוֹתָהּ בְּתַזְנוּתָם וַתִּטְמָא־בָם וַתֵּקַע נַפְשָׁהּ מֵהֶם׃ וַתְּגַל תַּזְנוּתֶיהָ וַתְּגַל אֶת־עֶרְוָתָהּ וַתֵּקַע נַפְשִׁי מֵעָלֶיהָ כַּאֲשֶׁר נָקְעָה נַפְשִׁי מֵעַל אֲחוֹתָהּ׃ וַתַּרְבֶּה אֶת־תַּזְנוּתֶיהָ לִזְכֹּר אֶת־יְמֵי נְעוּרֶיהָ אֲשֶׁר זָנְתָה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַתַּעְגְּבָה עַל פִּלַגְשֵׁיהֶם אֲשֶׁר בְּשַׂר־חֲמוֹרִים בְּשָׂרָם וְזִרְמַת סוּסִים זִרְמָתָם׃ וַתִּפְקְדִי אֵת זִמַּת נְעוּרָיִךְ בַּעְשׂוֹת מִמִּצְרַיִם דַּדַּיִךְ לְמַעַן שְׁדֵי נְעוּרָיִךְ׃ לָכֵן אָהֳלִיבָה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנְנִי מֵעִיר אֶת־מְאַהֲבַיִךְ עָלַיִךְ אֵת אֲשֶׁר־נָקְעָה נַפְשֵׁךְ מֵהֶם וַהֲבֵאתִים עָלַיִךְ מִסָּבִיב׃ בְּנֵי בָבֶל וְכָל־כַּשְׂדִּים פְּקוֹד וְשׁוֹעַ וְקוֹעַ כָּל־בְּנֵי אַשּׁוּר אוֹתָם בַּחוּרֵי חֶמֶד פַּחוֹת וּסְגָנִים כֻּלָּם שָׁלִשִׁים וּקְרוּאִים רֹכְבֵי סוּסִים כֻּלָּם׃ וּבָאוּ עָלַיִךְ הֹצֶן רֶכֶב וְגַלְגַּל וּבִקְהַל עַמִּים

מַחֲתִין קוּלְסִין בְּרֵישֵׁיהוֹן חֵיזוּ גִיבָּרִין כּוּלְהוֹן דְּמוּת בְּנֵי בָבֶל מְדִינַת כַּסְדָּאֵי אַרְעָא יַלְדוּתְהוֹן׃ וְאִיתְרְעִיאַת לְמִטְעֵי בַּתְרֵיהוֹן בָּתַר חֵיזוּ עֵינָהָא וּשְׁלַחַת אִיזְגַּדִּין לְוָתְהוֹן לִמְדִינַת אֲרַע כַּסְדָּאֵי׃ וְאָתוּ לְוָתַהּ בְּנֵי בָבֶל לְמֶעְבַּד רַחֲמוּ וְסָאִיבוּ יָתַהּ בְּטַעֲוָתְהוֹן וְאִיסְתְּאָבַת בְּהוֹן עַד דְּקָצַת נַפְשַׁהּ בְּהוֹן׃ וְאִיתְגְּלִיאַת בְּהַתְהָא וְאִיתְחֲזֵי קְלָנַהּ וְרַחִיק מֵימְרִי יָתַהּ כְּמָא דְרַחִיק מֵימְרִי יַת אֲחָתַהּ׃ וְאַסְגִּיאַת יַת טַעֲוָתַהּ לְאַדְכָּרָא יַת יוֹמִין דְּמִלְּקַדְמִין דְּטָעַת בְּהוֹן כַּד הֲוַת בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וְאִיתְרְעִיאַת לְמֶהֱוֵי שַׁמּוּשָׁא לְהוֹן דְּבִסַר חֲמָרִין בִּסְרֵיהוֹן וְצַחֲנַת סוּסָוָן צַחֲנַתְהוֹן׃ וְאַדְכַּרְתְּ יַת חוֹבֵי עֵצַת חֶטְאַיִךְ דְּמִלְּקַדְמִין בְּמֶעְבְּדִיךְ מִמִּצְרַיִם רְחִימוּ בְּדִיל חֶטְאֵי יַנְקוּתִיךְ׃ בְּכֵן אָהֳלִיבַת כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא מַיְתֵי בִּיגְלָאֵי יַת רְחִימַיִךְ עֲלַיִךְ יַת דְּקָצַת נַפְשִׁיךְ בְּהוֹן וְאַיְתֵינוּן עֲלַיִךְ מִסְחוֹר סְחוֹר׃ בְּנֵי בָבֶל וְכָל כַּסְדָּאֵי פְּקוֹדָאֵי וְשׁוֹעָאֵי וְקוֹעָאֵי כָּל בְּנֵי אַתּוּר עִמְּהוֹן עוּלֵימֵי חֶמְדְּתָא שִׁלְטוֹנִין וְטוּרָנִין כּוּלְהוֹן גִּיבָּרִין מְזַמְּנִי רוֹכְבֵי סוּסָוָן כּוּלְהוֹן׃ וְיֵיתוּן עֲלַךְ בְּמָאנֵי זֵינָא בִּרְתִיכִין וְגַלְגַּלִּין וּמַשִּׁירְיַת עַמְמִין דִּמְזַיְּנִין

למראה ד' בקריא' ב' צרי וב' סגול וסימ' ויצמח יי' אלהים מן האדמה. ויבאו אל גלילות הירדן. אילין ב' קדמאי סגול. ואחריתו בראת יי'. ותעגבה עליהם למראה עיניה. צרי: חמורים ו' מל' וסימ' נמסר בספר שופטים

סימן י"ט: פקוד ה' מל' בליש' בקריא' וסימ' ועל יושבי פקוד. בני בבל וכל כשדים. לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה. יזכור עונם יפקוד חטאתם: על הרעים חרה אפי ועל העתודים אפקוד:

רשי

סרוחי טבולים. יתירי כובעים גדולים ומנחם פירש כמו ויטבלו הכתנת בדם ופתרון סרוחי טבולי' כן הוא סרח העודף מן המכנפת צבועה. טבולי' אין לו דמיון ופתרונו לפי הענין וכן תרגם יונתן מחתין קולסין: שלישים. גבורים: למראה עיניה. בשביל מראית דמות צורתן: ויבאו אליה בני בבל למשכב דודים. כרתו יחד ברית ואומר אני שזה כאמר על חזקיהו ששמח על מלאכי מרודך בלאדן והאכילן על שלחנו והראם את כל בית נכותה ודוגמ' שאמר הנביא אנשי' מחוקה על הקיר שמארץ רחוקה באו ולא היו בני כשדים רגילים אצלם כמו שנאמר שם מארץ רחוקה באו אלי ובמליצ' ראות פניה פעם אחת נתחבבו עליו והקפיד הקב"ה על הדבר כמו שנאמ' הנה ימים באים ונשא את כל אשר בביתך וגו' ובדברי הימים ולא כגמול עליו הטיב חזקיהו כי גבה לבו ויהי עליו קצף גדול וגו': ותקע נפשה מהם. שמרד בהם יהויקים וצדקיהו: ותקע. אשלוקייר בלע"ז כמו ותקע כף ירך יעקב ת' הוקעה לשון חבור ותקיעת עץ בארץ הוא וכן בהשתלפו מן הארץ יפול בו לשון תקייה. כאמר תאמר ותשרם שרשיה לשון קליטה וכל תבואתי ת' תשרש לשון עקור וכן בסעיפיה פוריה לשון ענפים ומסעף פוריה לשון קוצץ ענפי העץ ופארותיו: לזכור את ימי נעוריה. עלת על לבה תאות בני מצרים ששלח צדקיהו אליהם שנאמר וימרד בו לשלוח מלאכיו מצרים: ותעגבה על פלגשיה. על פלגשותם להיות להם לפלגש: אשר בשר חמורי'. אבר תשמיש: וזרמ' סוסים. לשון רבוי תשמיש שמרבים תשמיש יותר משאר כל הזכרים שבבהמה. זרמת קילוח הזרע כמו זרם מים עבר: ותפקדי. ותזכרי: בעשות. לשון כבישה: את מאהביך. את כשדים אשר ערכו על חזקיהו את אשר נקעה נפשך מהם. אשר חזר צדקיהו ושלאם ומרד בהם: פקוד ושוע וקוע. תרגם יונתן שם מדינות ומקרא מסייעו בספר ירמיה על הארץ מרתי' עלה עליה ועל יושבי פקוד והפותרים אומרים לשון פקידים ושרים ושלטונים: וקרואי'. שמוכ"ץ בלע"ז: הצן. פירש דונש אחד מכלי המלחמה הוא ואני אומר לשון הקפת מחנות כמו ולצנינים בצדיכם ולמטריין מקפנכון הצן מנחם פירוש כמו בכה ובוחר' אמתו ואין דונש מודה לו והתרגו' שתרג' וייתון עלך במאני זיינא מסייע לדונש. הוצן כמו בהוצן וים משמע הוצן כמו חוצן מן והבאו בניך בחוצן שפירושו זרוע וכן ובאו עליך הוצן ועניינו חיל כמו וזרועות הנגב שפירושו וחיילות הנגב:

ונתתי

רדק

סרוחי טבולים בראשיהם. טבולים אומר על הכניפים הצבועים במיני צבעונים טבולים רוצה לומר טבולים בצבע כמו ויטבלו את הכתנת בדם ובא בחסרון המתואר כמו כעדר הקצובות ותאכלו בריאה והדומים להם. אמר כי בני בבל תשימים בראשיהם כניפים צבועים ואותם הכניפים הם עודפים ותלוים להם מאחריהם ולא כן מנהג בני ארץ ישראל וסרוחי רוצה לומר עודפי' ויתרים כמו וסרח העודף אבי היריעה העודפת תסרח אולת סרוחי נופלת עליהם או כי הם סרוחים מצד הכניפים הטבולים שהם סרוחים על דרך משלה נובלת עליה שהיא נקראת נובלת מצד עליה שהם נובלים וכן קרועי בגדים מגלחי זקן והדומים להם: מראה שלישים כלם. כמו ושלישים על כלו גדולים ונכבדים כלומר כלם יש להם מראה שרים ונכבדים בהתנאות' בלבושיהם ובדרכיה': דמות בני בבל. כן הוא דמות בני בבל שהם כשדי': ארץ מולדתם. והמנהג הזה שהם נוהגים הוא מנהג ארץ מולדתם מקדם לא שלקחו אותו המנהג מעם אחר כמו שאומרי' ישר' ואלה בעיניהם מנהגם ממנהג עכום: ותעגב. כתיב ותעגבה קרי בתוספת הא כיון שראתה אותם עגבה עליהם וזהו שאמ' למראה עיניה: ותשלח מלאכים אליהם כשדימה. שלא אליהם שיהיו רגילים אצלה וכן עשו: ויבאו אליה למשכב דודים. להתערב עמהם בעבודת אלהיהם ובמעשיהם שיהיו שוים במנהג אחד: ויטמאו אותה. למדוש דרכיע"ז שלהם: ותקע נפשה מהם. כמו ותקע כף ירך יעקב ענין הסרת הדבר ממקומו ופרשו קעע וענין זה המרד שמרד יהויקים במלך בבל וכן צדקיהו: ותגל תזנותיה. כי נודע לכל כי זנתה אחרי אלהים אחרים: ותגל את ערותה. זהו שבזה צדקיהו את האלה אשר השביעו מלך בבל באלהים: ותקע נפשי מעליה. כלומר סלקתי שכינתי ממנה שתהיה הפקר למלך בבל אויביה ויחריב העיר ויגלה העם כמו שעשה לשמרון: ותרבה לזכר את ימי נעוריה. כל כך הרבתה תזנותיה עד שזכר לה האל יתברך את הרעה שעשתה בימי נעוריה במצרים: ותעגבה על פלגשיהם. פירשו המפרשים פלגשיהם עבדיהם כי פילגשים במקום הזה אנשים לא נשים ויורה על זה אשר בשר חמורים בשרם שהוא כנוי לאבר האיש כמו רר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו שהוא כנוי והנכון בעיני שהוא כמשמעו ופירוש על כמו עם וכמוהו ויבאו האנשי' על הנשים והדומי' לו אמר כל כך חשקה בהם עד שנדמתה להם כמו פלגשים לא כנשותיה' ולענין זה נוטה דעת המתרגם שתרגם ואתרעיאת למהוי שמושא להון בטעות בקצת נוסחאות פי' שמושה להם ובקצת נוסחאות שמשא כמו שפחה: אשר בשר חמורים בשרם. טעמו על הפילגשים כי גם ערות הנקבה מכונה בלשון בשר כמו ודם יהיה זובה בבשרה או טעמו על המצריים ועל הכשדים ועל זה המשל אמר וזרמת סוסים זרמתם כנוי לזרע היוצא כזרם מים היוצא בכח ודמה ערותם לחמורי' שהם גדולי בשר ודמה אותם לסוסים שהם שטופי' בזמה יותר משאר הבהמו' וזכר הספור הזה לגנאי שהמצריים מכוערי' במעשיה' ואף על פי כן חשק' בהם ולמדה את מעשיה' המעשים המכוערים והפחותים שבמעשיהם זהו משל פלגשיהם ואף על פי שזכר זנות מצרי' בתחילת הענין זכר אותו גם כן בסוף הענין לפי שהיא היתה תחילת זנותם והיא היתה סבת זנותם בכל הזמנים שזנו וזהו שאמר ותפקדי זכרת הזנות שזנית במצרים ואהבת אותה גם כן בארצך לזנות אחרי אלהים אחרים: בעשות ממצרים. זה לבדו מן הקל בענין עשוי והענין הזה מפורש למעלה ופירוש למען שדי נעוריך שערב לך או זכרת עתה לעשות זמה וזנות גם אתה: לכן הנני. מעיר את מאהביך עליך שהיו מאהביך מתחילה: את אשר נקעה נפשך מהם. שמרדת בהם ונקעה שרשו קעע והוא בפלס ורחבה ונסבה או שרשו נקע: בני בבל וכל כשדים. משאר מדינות בבל: פקוד ושוע וקוע. שמות תואר לשרים הנזכרים בשם בספר ירמיה כגוזר ארץ כבוש וגבן שראצר רב מג ושאר הנזכרים שם. פקוד כמו פקיד וכן שוע שם לגדול וכן קוע שם תואר לשר גדול ואף על פי שלא מצאנו לו חבר במקרא ויונתן לא תרגם בענין אחר אלא אמר פקודאי ושועאי וקועאי: כל בני אשור אותם. פי' באו אותם כמו אתם וכן והדבר אותך כמו אתך וכן וגם היטב אין אותם הולייי' אותי והדומים להם: וקרואים. כמו קרואי העדה ותרגם יונתן זמנין: ובאו עליך הצן. שם לאחד מתיני המרכבות או לאחד מכלי הזין ואין לו חבר במקרא ואפשר שהוא שם לכלל כלי הזין וכן תרגם יונתן וייתון עלך במאני זיינא ברתיכין וגלגלין ואדוני אבי ז"ל פירש כמו חוצן בחי"ת מן והביאו בניך בחוצן שפירושו זרוע והחיל יקרא זרוע כמו וזרועות הנגב שפירושו חיילותיו:

צִנָּה וּמָגֵן וְקוֹבַע יָשִׂימוּ עָלַיִךְ סָבִיב וְנָתַתִּי לִפְנֵיהֶם מִשְׁפָּט וּשְׁפָטוּךְ בְּמִשְׁפְּטֵיהֶם׃ וְנָתַתִּי קִנְאָתִי בָּךְ וְעָשׂוּ אוֹתָךְ בְּחֵמָה אַפֵּךְ וְאָזְנַיִךְ יָסִירוּ וְאַחֲרִיתֵךְ בַּחֶרֶב תִּפּוֹל הֵמָּה בָּנַיִךְ וּבְנוֹתַיִךְ יִקָּחוּ וְאַחֲרִיתֵךְ תֵּאָכֵל בָּאֵשׁ׃ וְהִפְשִׁיטוּךְ אֶת בְּגָדָיִךְ וְלָקְחוּ כְּלֵי תִפְאַרְתֵּךְ׃ וְהִשְׁבַּתִּי זִמָּתֵךְ מִמֵּךְ וְאֶת זְנוּתֵךְ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וְלֹא תִשְׂאִי עֵינַיִךְ אֲלֵיהֶם וּמִצְרַיִם לֹא תִזְכְּרִי עוֹד׃

כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה הִנְנִי נֹתְנָךְ בְּיַד אֲשֶׁר שָׂנֵאת בְּיַד אֲשֶׁר נָקְעָה נַפְשֵׁךְ מֵהֶם׃ וְעָשׂוּ אוֹתָךְ בְּשִׂנְאָה וְלָקְחוּ כָּל יְגִיעֵךְ וַעֲזָבוּךְ עֵירֹם וְעֶרְיָה וְנִגְלָה עֶרְוַת זְנוּנַיִךְ וְזִמָּתֵךְ וְתַזְנוּתָיִךְ׃ עָשֹׂה אֵלֶּה לָךְ בִּזְנוֹתֵךְ אַחֲרֵי גוֹיִם עַל אֲשֶׁר נִטְמֵאת בְּגִלּוּלֵיהֶם׃ בְּדֶרֶךְ אֲחוֹתֵךְ הָלָכְתְּ וְנָתַתִּי כוֹסָהּ בְּיָדֵךְ׃ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה כּוֹס אֲחוֹתֵךְ תִּשְׁתִּי הָעֲמֻקָּה וְהָרְחָבָה תִּהְיֶה לִצְחֹק וּלְלַעַג מִרְבָּה לְהָכִיל׃ שִׁכָּרוֹן וְיָגוֹן תִּמָּלֵאִי כּוֹס שַׁמָּה וּשְׁמָמָה כּוֹס אֲחוֹתֵךְ שֹׁמְרוֹן׃ וְשָׁתִית אוֹתָהּ וּמָצִית וְאֶת חֲרָשֶׂיהָ תְּגָרֵמִי וְשָׁדַיִךְ תְּנַתֵּקִי כִּי אֲנִי דִבַּרְתִּי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִֹה׃

לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה יַעַן שָׁכַחַתְּ אוֹתִי וַתַּשְׁלִיכִי אוֹתִי אַחֲרֵי גַוֵּךְ וְגַם אַתְּ שְׂאִי זִמָּתֵךְ וְאֶת תַּזְנוּתָיִךְ׃

בְּעִיגְלִין וְקוּלְסִין יְמַנּוּן עֲלַךְ סְחוֹר סְחוֹר וְאֶתֵּן קֳדָמֵיהוֹן פּוּרְעֲנוּת דִּינִין וְיִתְפָּרְעוּן מִינִיךְ בְּנִימוּסֵיהוֹן׃ וְאֶתֵּן פּוּרְעֲנוּתִי בִּיךְ וְיִתְפָּרְעוּן מִינִיךְ בִּרְגַז רַבְרְבָךְ וְיַקִּירָךְ יַגְלוּן וְעַמִּיךְ בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן אִינוּן בְּנַךְ וּבְנָתָךְ יִשְׁבּוּן וּשְׁפַר אַרְעִיךְ יִתּוֹקְדוּן בְּנוּרָא׃ וְיַשְׁלְחוּנִיךְ לְבוּשֵׁי יְקָרִיךְ וְיִסְבוּן מָאנֵי דְתוּשְׁבַּחְתִּיךְ׃ וַאֲבַטֵּל חוֹבֵי עֲצַת חֶטְאִךְ מִינִיךְ וְיָת פּוּלְחַן טַעֲוָתִיךְ דַּהֲוֵית עִימִיךְ כַּד הֲוֵית בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְלָא תִזְקְפִין עֵינַךְ לְהוֹן וְטַעֲוַת מִצְרָאֵי לָא תִידְכְּרִין עוֹד׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא מְסַר לִיךְ בְּיַד דְּסָנֵית בְּיַד דְּקָצַת נַפְשָׁךְ בְּהוֹן׃ וְיִתְפָּרְעוּן מִינִיךְ בִּדְבָבוּ וְיִשְׁבּוּן יָת כָּל לֵיאוּתִיךְ וְיִשְׁבְּקוּנִיךְ מְטַלְטְלָא וּשְׁבִיקָא וְתִתְגְּלֵי בַּהֲתַת טַעֲוָתִיךְ וְחוֹבֵי עֲצַת חֶטְאָךְ וְזָדוֹנָיִךְ׃ חוֹבָךְ גְּרַמוּ אִלֵּין לִיךְ בִּדְטָעֵית בָּתַר עַמְמַיָּא וְאִסְתָּאַבְתְּ בְּפוּלְחַן טַעֲוָתְהוֹן׃ בְּאוֹרַח אֲחָתִיךְ הֲלִיכְתְּ וְאֶתֵּן כַּס פּוּרְעֲנוּתָהּ בִּידִיךְ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים כַּס פּוּרְעֲנוּת אֲחָתִיךְ תִּשְׁתִּין תַּקִּיפָא וְחַסִּינְתָּא תְּהֵין לְחוּךְ וּלְלַעַיב מִסְּגֵי עָקְתָא דְּתֵיתֵי עֲלָךְ׃ הָא כְרַוְיָא וְרַוָּן תִּתְמְלַן כַּס צְדוּ וְאִשְׁתְּמָמוּ כַּס פּוּרְעֲנוּת אֲחָתִיךְ שֹׁמְרוֹן׃ וְתִשְׁתִּין יָתַהּ וְתִגְמְרִין וְיָת פּוּרְעֲנוּתְהָא תְּקַבְּלִין וּבִסְרִיךְ תְּתַלְּשִׁין אֲרֵי אֲנָא גְזָרִית בְּמֵימְרִי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דִּשְׁבַקְתְּ פּוּלְחָנִי וְאַרְחֵיקְתְּ דַּחַלְתִּי מִקֳּבֵל עֵינָךְ וְאַף אַתְּ קַבִּילִי חוֹבֵי עֲצַת חֶטְאָךְ וְטַעֲוָתִיךְ׃

רשי

ונתתי לפניהם משפט מה שעלי לשפוט לעשה אותם שלוחי לעשות המשפט׃ במשפטיהם. משפט שלא כתבתי בתורתי והוא משפטי נימוסיהם ואיזה זה זה שמוי עיניהם שעורו את עיני צדקיהו׃ אפך ואזניך הם תפאר' הפרצוף ואלו הם המשיל הכהונה והמלכות׃ ואחריתך. שאר העם׃ ואחריתך תאכל באש. ושפר ארעיך. שהן אחריות ליושבין עליהם לפרנסם׃ את בגדיך. בגדי כהונה׃ אשר נקעה. אשר שכאתי כפליים שמרדית בהם׃ עשה אלה. לשון פעול פיי"טנט בלע"ז׃ מרבה להכיל. יתיר מלהכיל כמו מלסבול׃ ושממה. תמהון׃ ומצית. לשון מוצץ עד שתמצית איסוג"ר בלע"ז׃ ואת חרשיה. דימה כוס המשקה פורענות לישראל לכלי חרס שמשנשתבר אין לו תקנה כך משתבא תשועתם וישבר הכוס לא יוסיפו להשקות עוד ושהוא מדבר בהשקאת האומה קורא אותו זהב שנאמר כוס זהב בבל ביד יי' משכרת כל הארץ׃ ואת חרשיה תגרמי. כמו ועצמותיהם יגרם לא גרמו לבקר רונג"יר בלע"ז גורר בשיניו את שבירות העצם או החרס לרדות מעליו בשר הדבוק בו ומכוס חברו לשון שבירה וגם כן פתר ועצמותיהם יגרם וכן לא גרמו לבקר׃

התפשט

רדק

צנה ומגן וקובע ישימו עליך סביב. כתרגומו מזוינין בעיגלין וקולסין ימנון עלך וקובע בקו"ף ותרגו' ועכיבו ידוע שהוא כלי מגן על הראש׃ ונתתי לפניהם משפט׃ אתן המשפט לפניהם שישפטוך כלומר תהיה ידי עמהם להחריבך׃ ושפטוך במשפטיהם׃ את אהבת מנהגם ומשפטיהם לפיכך אתן אותך בידם שישפטוך כמו שמנהגם לשפוט המורד והפושע והמשפט הוא ששחטו בני צדקיהו לעיניו וגם כל שרי יהודה שחטו ואת עיני צדקיהו עור׃ ונתתי קנאתי בך. על ידיהם אתן קנאתי וחמתי בך׃ ועשו אותך בחימה. ועשו עמך נקמה בחימה׃ אפך ואזניך יסירו. זה משפט יעשו אותו לאשה מזנה תחת בעלה שיסירו ממנה האזנים והאפים שהם הנחירים והם הדרת פנים וכן למי שרוצים לשפוט בחימ' יסירו ממנו הנחירי' והאזני' והעיני' וזה משל למלכות ולכהונ' שהוסר ממנה׃ אפך. הוא משל למלך כמו אפך כמגדל הלבנון שהוא משל למלך כי המלך הוא גבוה ורם על כל העם וכן האף הוא גבוה על הפנים ואזניך הוא הכהן המשמיע קול לאזנים בבואו אל הקד' בפעמוני הזהב ותרג' יונתן ואפך ואזניך יסירו רברבך ויקירך יגלון׃ ואחריתך בחרב תפול. תרגם יונתן ועמיך בחרבא יתקטלון נראה כי רעתו היה לפרש ואחריתך שהוא כנגד הראש שזכר ואם הגדולים נקראים ראש העם יקרא אחרית שהוא כנגד הראש כמו שאמר טוב אחרית דבר מראשיתו כי הגדול הוא ראשית ותחילה לעם יוצא ובא לפניהם׃ המה בניך ובנותיך יקחו. יקחו אותם לעבדים וישבו אותם על דרך שאמר כתן בניו פלטים׃ ובנותיו בשבית ופי' פלטו' מחרב כי ברוב לא יהרוג האויב הקטנים והקטנות אלא ישבה אותם לגדלם עמו לעבדי' ולשפחות׃ ואחריתך תאכל באש. אמר אחריתך על הבתים הנשארים אחרי האדם במותו וכן כתוב ואת כל בתי ירושלם ואת כל בית גדול שרף באש ותרגם יונתן ואחריתך ושפר ארעיך׃ והפשיטוך את בגדיך ולקחו כלי תפארתך. אפשר שזה כלא' על בגדי כהונה ועל כלי בית המקדש או כאמר על כל שלל העיר בין בבי' המקדש בין בשאר הבתים׃ והשבתי זמתך ממך. כי מיום שגלו לא עברו ע"ז׃ כי כה אמר יי' הנני נותנך. הנו"ן בקמץ לנקבה ומשפטה בצרי אלא הוא כמו שכתבנו כי כשמדבר כנגד הכנסת מדבר פעם לשון זכר ופעם לשון נקבה ושנה העני' הזה עוד לחזק׃ ועשו. ערום ועריה. בערום ובעריה בפרש' הודע את ירוש' כתבנו פירושו׃ זנוניך. ואמ' זנון מן זנה בהכפל ע"ן הפעל כמו הגיני מן הגה׃ עשה אלה לך. מקור כלומר אלה מעשה לך בעונם עונותך הו' בזנותיך. עשה בחולם ומקור בשקל בבנותיך׃ בדרך. מבואר הוא׃ כה אמר. תהיה. פי' הכוס תהיה לצחוק וללעג. פי' שהגוים ישחקו וילעגו על רוב הפורענות הבא עליך׃ מרבה להכיל. תאר לכוס שהיא רבה להכיל ולהחזיק יין תרעלה רב׃ שכרון ויגון תמלאי. אותו השכרון הוא היגון שתמלאי ממנו כי הכוס והיין הוא משל על הצרות׃ ושתית אותה ומצית. תשתי אותה הכוס כלה עד שתמצית שתמציה׃ ואת חרשיה תגרמי. ולא עוד אלא שחרשיה תגרמי אחרי שתמציא אותה תשברי הכוס בשניך למצות חרסיה והמשיל הענין לכוס חרס לפי שנבלע היין בתוך החרס ואמר חרשיה לשון רבים כי בהשברה יהיו חלקיה רבים׃ תגרמי. מלה מושאלת מן ועצמותיהם יגרם שפירושו שבירת העצמים רוצה לומר ולעום אותם כמו תשרם שהוא שקיעת השרש כן תגרמי יגרם שבירת הגרמים כי העצם נקרא גם כן גרם כמו שכתוב תשבר גרם גרמיו כמטיל ברזל וכן תרגום עצם גרמא וכן אמר לשבירת החרסים בלשיקה תגרמי׃ ושדיך תנתקי. תעקרי שדיך בשתיית יין התרעלה ותרגם יונתן ובסריך תתלשין והמשל הזה הוא שיעברו עליהם צרות עד כלותם כליון חרוץ משל ושדיך תנתקי הוא על בטול התורות בגלות כי השדים משל לתורה שבכתב ותורה שבעל פה כמו שכתבנו בפרשת הודע ובגלות בבל ראינו שמכחו התורה ובטלו אותה כמו שראינו שכמעט כמעט כמו שכרות ותחללו את השבת ודברים אחרים שלא כתבנו ואף הלשון שכחו׃ לכן כה אמר יי'. אחרי גוך. כאדם המשליך דבר אחרי גוו שלא יראנו ולא יזכרנו׃ וגם את שאי זמתך. עונש זמתך שאי וסבלי׃ ויאמר

תפול ח' מל' בקריא' וסי' ואחריתך בחרב תפול. ונטשתיך המדברה על הרי ישראל תפול אתה וכל אגפיך. על פני השדה תפול. וכל חומה לארץ תפול. כתפי משכמה תפול. כשתפול עליהם פתאום. כי נפול

תפול לפניו. וכל קהלת ומשלי דכוו' מל' בב"ג חס' וסים' וברשעתו יפל רשע. באין תחבולות יפל עם. מלאך רשע יפל ברע׃ והשבתי י"ג וסים' נמסר בריש ספרא סוף סימן ז'׃ עשו ד' כתיב וי"ו וסים' נמסר בירמיה סמן כ"ב׃ וללעג ל' בה אדני יי' כוס אחותך. וללאה ל' השדה אל צאנו. וללבן ל' שתי בנות. וללחם ל' המערכת ולעלת. וללוי ל' אמר תומך ואוריך. וללמר ל' כי עזרא הכין לבבו׃ להן י"ד וסים' הנה נא לי שתי בנות. וישב יצחק ויחפר ב' בנו. ויאמר להן ראה אני את פני אביכן. ויקרא מלך מצרים למילדות. בן בנות צלפחד תנינא דפסוק. המה עולים במעלה העיר. והוא הפיל להן גרל. ויאמר אלי בן אדם התפשוט. והקמתי עליהם רעה אחד. כי משלשות תנה. ויאמר ראיתי את כל ישראל נפצים דד"ה. אך לא בעי ישלח יד. יתן יי' לכם ומצאן מנוחה׃

רש״י

התשפט׃ לשון ויכוח׃ מלאי זמיתך׃ קבלי חובי עבית חטאיך׃ ודם בידיהם׃ בגלופיהם שפכו דם׃ ואת גלוליהם נאפו׃ כאוף שלהם עם גלוליהם היה׃ וגם את בניהם וגו׳׃ וזהו שפיכות הדם שבידיהם׃ טמאו את מקדשי ביום ההוא׃ שום שמוחטות את בניהן לע״ז באות לפני במקדשי לעשות בו תועבה להכעיסני׃ ואת שבתותי חללו׃ שהיו שוחטין את בניהם בשבת׃ ואף כי תשלחנה׃ וכל שכן קשה מן הכל כי תשלחנה להביא אליהן משרי האומות ואהביהן ורואי החלול שמחללין מקדשי׃ שלוח שלהם שתי אהלה ואהליבה לבא אליהם׃ והנה באו לאשר רחצת כחלת וגו׳׃ לאשר תרגם יוכתן לאתר דזמינת בל׳ שמקו׳ אשר יעשין להם לאתר במקום פלוני כהא לקראתכם מקושטות במרחץ וכחול כחלת׃ כחלת מין צבע ושמו כחול וצובעות בו עיניהם אקלי״רא בלע״ז׃ מטה כבודה׃ מוכללת במשבצות כאות פרו״רא בלע״ז׃ וקול המון׃ של אומות רבות היו בה ולא המון של מלחמה שלא קול המון שליו׃ ואל אנשים׃ ושל אנשים היה אותו המון ולא של בהמה׃ מרוב אדם׃ שהיו בתוכה המובאים לנאוף מן המדבר׃ סבאים׃ שהיו דרין סביב לה משכיניה עמון ומואב וכן תרגום סבאים מסחור סחור׃ ויתנו אהלה ואהליבה צמידים על ידיהם׃ להתקשט לנאוף כלומר עמון ומואב מתוך שהם רבים היא מתקשטת ומתפארת להם ומתוך שהם שכיניה מתפארת לעיניהם בקישוטיה לפיכך ויתנו אהלה ואהליבה צמידים על ידיהם כדי שיהו נאות בעיני הנואפים ויש של ויתנו יתירה כמו אותה של שמי וזמרת יה ויהי לי לישועה וכמו אותה של ואמר לא שם לבו אל דבר ה׳ ויעזב׃ ואומר לבלה נאופים עתה יזנה וגו׳׃ אמר לי לבי על זו שבלתה והזקינה בנאופיה מעתה שהזקינה תכו תזנותיה ממנה ותכלה תאות זנותה מלבה ותחזור בה והרי היא עודנה בזנוניה כאשר בתחלה׃ יזנו׃ יבאו כל זונה תרגו׳ נפקת ברא כך שמעתי וכן ת״י׃ לבלה נאופים כמו לבלה בנאופים כאשר תאמר ותשב בית אביה ירחצו מים כמו ירחצו במים ויצאה חנם ואם בית אישה נדרה וכן פי׳ רוגש ומנחם חברו עם תבל עמו ולא יתכנו דבריו׃ ויבוא אליה׃ כל אשר מלאו לבו׃ אמת הזמה׃ נשי הזמה׃ ואנשים

ערוך ד׳ בקריא׳ וסימ׳ קשת ובינתן יחזיקו וחברו תרויהון דירמיה׳ כי ערוך מאתמול תפתה׳ ושלחן ערוך לפניהם • ושלחן ערוך לפניה וקטרתי׃

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי בֶּן־אָדָם הֲתִשְׁפּוֹט אֶת־אָהֳלָה וְאֶת־אָהֳלִיבָה וְהַגֵּד לָהֶן אֵת תּוֹעֲבוֹתֵיהֶן׃ כִּי נִאֵפוּ וְדָם בִּידֵיהֶן וְאֶת־גִּלּוּלֵיהֶן נִאֵפוּ וְגַם אֶת־בְּנֵיהֶן אֲשֶׁר יָלְדוּ־לִי הֶעֱבִירוּ לָהֶן לְאָכְלָה׃ עוֹד זֹאת עָשׂוּ לִי טִמְּאוּ אֶת־מִקְדָּשִׁי בַּיּוֹם הַהוּא וְאֶת־שַׁבְּתוֹתַי חִלֵּלוּ׃ וּבְשַׁחֲטָם אֶת־בְּנֵיהֶם לְגִלּוּלֵיהֶם וַיָּבֹאוּ אֶל־מִקְדָּשִׁי בַּיּוֹם הַהוּא לְחַלְּלוֹ וְהִנֵּה־כֹה עָשׂוּ בְּתוֹךְ בֵּיתִי׃ וְאַף כִּי תִשְׁלַחְנָה לַאֲנָשִׁים בָּאִים מִמֶּרְחָק אֲשֶׁר מַלְאָךְ שָׁלוּחַ אֲלֵיהֶם וְהִנֵּה־בָאוּ לַאֲשֶׁר רָחַצְתְּ כָּחַלְתְּ עֵינַיִךְ וְעָדִית עֶדִי׃ וְיָשַׁבְתְּ עַל־מִטָּה כְבוּדָּה וְשֻׁלְחָן עָרוּךְ לְפָנֶיהָ וּקְטָרְתִּי וְשַׁמְנִי שַׂמְתְּ עָלֶיהָ׃ וְקוֹל הָמוֹן שָׁלֵו בָהּ וְאֶל־אֲנָשִׁים מֵרֹב אָדָם מוּבָאִים סוֹבָאִים מִמִּדְבָּר וַיִּתְּנוּ צְמִידִים אֶל־יְדֵיהֶן וַעֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת עַל־רָאשֵׁיהֶן׃ וָאֹמַר לַבָּלָה נִאוּפִים עַתָּ יִזְנֶה תַזְנוּתֶהָ וָהִיא׃ וַיָּבוֹא אֵלֶיהָ כְּבוֹא אֶל־אִשָּׁה זוֹנָה כֵּן בָּאוּ אֶל־אָהֳלָה וְאֶל־אָהֳלִיבָה אִשֹּׁת הַזִּמָּה׃

וַאֲמַר יְיָ לִי בַּר אָדָם הֲתוֹכַח יָת אָהֳלָה וְיָת אָהֳלִיבָה וְחַוִּי לְהֶן יָת תּוֹעֲבָתְהֶן׃ אֲרֵי זַנְאָן בְּהֶן וְדַם זַכַּי אַשְׁדוּ בִּידֵיהֶן וּבָתַר פוּלְחַן טַעֲוָתְהֶן טְעוֹ וְאַף יָת בְּנֵיהֶן דַּעֲתִידִין לְמִיפַּק מִנְּהֶן תּוֹלְדַת קוּדְשָׁא קֳדָמַי אַעֲבִירוּ לְהֶן לְפוּלְחַן׃ עוֹד אַרְגִּזוּ קֳדָמַי סָאִיבוּ יָת בֵּית מַקְדְּשִׁי בְּיוֹמָא הַהוּא וְיָת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִילִי אַחִילוּ׃ וּבְנַכְסוּתְהוֹן יָת בְּנֵיהוֹן לְפוּלְחַן טַעֲוָתְהוֹן וְעָלוּ לְבֵית מַקְדְּשִׁי בְּיוֹמָא הַהוּא לְאַחֲלוּתֵיהּ וְהָא כְדֵין עֲבַדוּ בְּגוֹ בֵּית מַקְדְּשִׁי׃ וְאַף אֲרֵי שְׁלַחַת לְגֻבְרַיָּא דְּאָתָן מֵרָחִיק דְּאִיזְגַּד שְׁלִיחַ לְוָתְהוֹן וְהָא אֲתוֹ לַאֲתַר דְּזַמֵּינַת אַתְקֵינַת שׁוּקִין וּמַנִּית פַּלְטוֹרִין׃ וּרְמִית דַּרְגְּשִׁין מְכַבִּין דִּיקַר וּפָתוֹרִין מְלַן כָּל טוּב סַדְּרַת קֳדָמֵיהוֹן וּקְטוֹרֶת בּוּסְמֵי וּמִישְׁחֵי שַׁוִּית עֲלֵיהוֹן׃ וְקָל אִיתְרְגוּשְׁתְּהוֹן דִּשְׁלַן שַׁלְוָא בְהוֹן וְלִתְקוֹף גִּיבָּרִין מִסְגֵּי אֱנָשָׁא אָתָן מִסְחוֹר סְחוֹר מִמַּדְבְּרָא וִיהָבוּ שֵׁירִין עַל יְדֵיהוֹן וּכְתַר דְּתוּשְׁבַּחְתָּא עַל רֵישֵׁיהוֹן׃ וַאֲמָרִית לִכְנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דְּבָלִיאַת עִמָּה בְחוֹבִין כְּעַן תִּשְׁבּוֹק מִטַּעֲוָתַהּ וְתְתוּב לְפוּלְחָנִי וְלָא תָבַת׃ וְעָלוּ לְוָתְהוֹן כְּמָא דְעָלִין לְוַת אִתְּתָא פוּנְדְּקִיתָא כֵּן עָלוּ לְאָהֳלָה וּלְאָהֳלִיבָה מְדִינָתָא דַּעֲצַתְהוֹן חִיטְאִין׃

רד״ק

ואמר׃ התשפט את אהלה ואת אהליבה׃ אחר שהיו שתיהם בדרך אחד הגד להן את תועבותיהן׃ כי נאפו׃ זה אינו משל אלא כמשמעו שהיו מנאפים את נשי רעיהם׃ ודם בידיהן׃ כמו שאמר ישעיהו הנביא ידיכם דמים מלאו וכן נקראת ירוש׳ עיר הדמים כמו שכתוב למעלה׃ ואת גלוליהן נאפו׃ זהו דרך משל לעבודת הגלולים כמו שהאשה המנאפת תחת אישה תקח זרים כן ישר׳ זנו תחת הש״י יתבר׳ שהיה אישה לקח אלהים אחרים לעובדם׃ וגם את בניהן אשר ילדו לי׃ כלומר לעבודתי כי בשמונה ימים לילידתם מלו אותם והכניסום בבריתי ואחר כך העבירו להם לאכלה העבירום לגלולים בא״ם זהו לאכילת האש׃ עוד׃ ביום ההוא׃ זהו ענין כפל עבדו הגלולים להכעיסני ובאותו יום עצמו באו להקריב בביתי כאילו איני רואה מעשיהם וקרבנותיהם הם טומאת מקדשי׃ ובשחטם׃ מקור מן הקל וים אומרים מן הדגש וכפל הענין בזה הפסוק במלות שונות׃ והנה כה עשו בתוך ביתי׃ והנה עשו זה החלול בתוך ביתי או פי׳ גם כן עשו גלולים בתוך ביתי שהיו מציירים צורות בתוך לשכות העזרה ומקטרים להם כמו שכתבנו בפרשת בשנה הששית׃ ואף כי תשלחנה׃ כל שכן שעשו יותר תועבה שים עלי לתתם ביד אויביהם ששלחו לאנשים באים ממרחק שבאו אליה ממרחק ע״פ שליחותה וכן פירוש אשר מלאך שלוח אליהם והנה באו שלחה אליהם שיבואו אליה להנהיגם בדרכיה ובמעשיה׃ לאשר רחצת כחלת עיניך ועדית עדי׃ אמר כנגד אהליבה למי שלחת למי שבעטרים כתיפית כדרך הזונה שרוחצת במרחץ וכוחלת עיניה ולובשת מלבושים נאים כדי שתהיה יפה בעיני הרואים אותה ויחשקו בה והמשל כי שלחה אליה אחרו׳ מדברו׳ כבודו ומכחו׳ להביא אחרים עליה ושתתערב עמהם ותלמד מנהגם ומעשיהם׃ ות״י לאתר דזמינת אתקינת שוקין ומנית פלטורין׃ וישבת על מטה כבודה׃ בו״ו עם הדגש וכן כבוד׳ בת מלך פנימה׃ ואת הכבוד׳ לפניה והדומ׳ להם׃ ושולחן ערוך לפניה׃ לפני המטה כי כן היה מנהג׳ להסב על המטות בעת האכילה כמו שמצאנו בדברי רז״ל ופי׳ ערוך בכל מיני מאכלים טובים׃ וקטרתי ושמני שמת עליה׃ בקמץ חטף הט״ת לקריאת בן אשר ולקריא׳ בן נפתלי וקטרתי בפתח הט״ת׃ עליה׃ על המטה כי כן היה מנהגם לגמר אחר האכילה כמו שמצאנו בדברי רבותינו ז״ל שהיו משימים בשמים על הגחלים להעלות עשנם אל האף לריח טוב וכן היו משוחים בשמן הטוב אחר האכילה ומה שאמ׳ וקטרתי ושמני בו״ד כנוי המדבר רוצה לומר כי אני נתתים לה והיא עבדה בהם לעבודה זרה כמו שאמ׳ בפרשת הודע את ירושלם׳ ודרגמין ידוע בדברי רבותינו ז״ל שאמרו מאי דרגש ערסא דגדא והיא מטה עשויה לכבוד המזל׃ משכין פי׳ מצעות תרגום רפדתי ערשי מאכית שוו׃ משכב וספות תרגמו משכין׃ וקול המון שלו בה׃ בית בה רפה ואף על פי שו״ו שלו מפיק וכמוהו וקו תהוי׳ בם׃ אמר קול המון נשמע בה באהליבה וההמון ההוא שלו׃ כלומר לשלום כמו אליה לא למלחמה כי היה שמחה אליהם לבא אליה להיותם שלמים עמה כי יסברו מעשיהם במעשיה׃ ואל אנשים מרוב אדם׃ ולא כמו ועם וכן ואשה אל אחותה׃ קברו אותי אל אבותי והדומים להם׃ אמר אלה ששלחה אליהם באו עם אנשים אחרים׃ מרוב אדם׃ מרוב אדם שרצו להביא עמהם להיות ההמון רב הביאו אנשים שבאים ממדבר׃ זהו מובאים שהם הביאו אותם והם היו מובאים׃ סבאים׃ בני שבא והם מבני כוש וכמוהו ושבאים אנשי מדה אלא שבא הס״מך בשוא וזה בקמץ׃ ויתנו צמידים אל ידיהן׃ כמו על וכמוהו רבים ואמר ידיהן וראשיהן על שתיהן אהלה ואהליבה וכמדבר בלשון יחיד אמר על אהליבה כי היא האחרונה ועליה עיקר הנבואה הנביא׃ ואומר לבלה נאופים׃ רוצה לומר אמר השם יתעלה כשראיתי את דרכיה אמרתי וכי הזונה הזקנה כאף׃ בלה זקנה כמו אחרי בלותי ועל דרך המשל אמר כזקנה בנז׳ כמה שנים ועדיין לא נתקנה אל לבה ולא שבה אלי׃ עתה יזנה תזנותיה והיא׃ עתה יאבדו גם תזנותיה והיה עמהם כי בנערותיה יאהב הכל האלילי׳ והעוברים אותם ואמר יזנו כלומר יבאו מרעותם ומאהבם כי הזונה יוצאת מרעות הבעל וכן ותזנה עליו פלגשו׃ תזנה כתיב בה״א כמו ידינו לא שפכה וקרי בו״ו יזנו׃ ויבא׃ לשון יחיד כלומר כל גוי וגוי והוא אחר ממכה בלשון ביאה דמבירין לשון רבים והוי לשון יחיד׃ אשת הזימה׃ זה לבדו בא מן אשה אשות כי יאמר נשים נשי לגבאי בא כן׃ ואנשים

וְאֲנָשִׁים צַדִּיקִם הֵמָּה יִשְׁפְּטוּ אוֹתְהֶם מִשְׁפַּט נֹאֲפוֹת וּמִשְׁפַּט שֹׁפְכוֹת דָּם כִּי נֹאֲפֹת הֵנָּה וְדָם בִּידֵיהֶן׃ כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הַעֲלֵה עֲלֵיהֶם קָהָל וְנָתֹן אֶתְהֶן לְזַעֲוָה וָלָבַז׃ וְרָגְמוּ עֲלֵיהֶן אֶבֶן קָהָל וּבָרֵא אוֹתְהֶן בְּחַרְבוֹתָם בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם יַהֲרֹגוּ וּבָתֵּיהֶן בָּאֵשׁ יִשְׂרֹפוּ׃ וְהִשְׁבַּתִּי זִמָּה מִן הָאָרֶץ וְנִוַּסְּרוּ כָּל הַנָּשִׁים וְלֹא תַעֲשֶׂינָה כְּזִמַּתְכֶנָה׃ וְנָתְנוּ זִמַּתְכֶנָה עֲלֵיכֶן וַחֲטָאֵי גִלּוּלֵיכֶן תִּשֶּׂאינָה וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי אֲדֹנָי יְהוִה׃

וַיְהִי דְבַר יְהוָה אֵלַי בַּשָּׁנָה הַתְּשִׁיעִית בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ לֵאמֹר׃ בֶּן אָדָם כְּתוֹב לְךָ אֶת שֵׁם הַיּוֹם אֶת עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה סָמַךְ מֶלֶךְ בָּבֶל אֶל יְרוּשָׁלִַם בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה׃ וּמְשֹׁל אֶל בֵּית הַמֶּרִי מָשָׁל וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה שְׁפֹת הַסִּיר שְׁפֹת וְגַם יְצֹק בּוֹ מָיִם׃ אֱסֹף נְתָחֶיהָ אֵלֶיהָ כָּל נֵתַח טוֹב יָרֵךְ וְכָתֵף מִבְחַר עֲצָמִים מַלֵּא׃ מִבְחַר הַצֹּאן לָקוֹחַ וְגַם דּוּר הָעֲצָמִים תַּחְתֶּיהָ רַתַּח רְתָחֶיהָ גַּם בָּשְׁלוּ עֲצָמֶיהָ בְּתוֹכָהּ׃

וְגֻבְרִין זַכָּאִין בְּקִיבְלֵיהוֹן יִתְפָּרְעוּן מִנְהֶן פּוּרְעָנוּת גַּיְיפִין וּפוּרְעָנוּת אַשְׁדָּת דַּם אֲרֵי זַכָּאִין כְּהֶן וְדַם זַכִּי אַשְׁדוּ בִּידֵיהוֹן׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִתְנַבֵּי דְיִסְקוּן עֲלֵיהוֹן מַשִׁרְיָין וְאֶמְסַר יַתְהוֹן לְתַבִּיר וּלְבִיזָא׃ וְיִרְגְּמוּן יַתְהֶן בְּאַבְנֵי קְלַע מַשִׁרְיָין וְיִבְזְעוּן יַתְהֶן בְּסַיְפֵיהוֹן בְּנֵיהוֹן וּבְנָתְהוֹן יִקְטְלוּן וּבָתֵּיהוֹן יוֹקְדוּן בְּנוּרָא׃ וְאִיבַטֵּל חוֹבֵי עֲצַת חִטְאִין מִן אַרְעָא וְיִתְרַדְּיָן כָּל מְדִינָתָא וְלָא יַעַבְדָן בַּעֲצַת חַטָּאֵיכוֹן׃ וְיִתַּיְהֲבוּן חוֹבֵי עֲצַת חֶטְאֵיכוֹן עֲלֵיכוֹן וְחֶטְאֵי פּוּלְחַן טַעֲוָתְכוֹן תְּקַבְּלָן וְתִדְּעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלֹהִים׃

וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִימִּי בְּשַׁתָּא תְשִׁיעֵתָא בְּיַרְחָא עֲשִׂירָאָה בְּעַסְרָא לְיַרְחָא לְמֵימָר׃ בַּר אָדָם כְּתַב לָךְ יַת שׁוּם יוֹמָא יַת כְּרַן יוֹמָא הָדֵין סְמַךְ מַלְכָּא דְבָבֶל עַל יְרוּשְׁלֶם בְּכְרַן יוֹמָא הָדֵין׃ וְאִיתְנַבֵּי לְעַמָּא סַרְבָנָא נְבוּאָה וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִיתְנַבֵּי דְיִסְקוּן מַשִׁרְיָין עַל קַרְתָּא הָדָא וְאַף יִתְיְהִיב לַהּ אַרְכָא לְקַבָּלָא מְצִירָא׃ כְּנוֹשׁ רַבְרְבָהָא לְגַוַּהּ כָּל גְּבַר גִּיבַּר אֵימְתָן וּגְבַר עֲבִיד קְרָב מַשִׁרְיֵי עַמְמִין מַלְיָיתְהוּ מַלְכֵי עַמְמִין קָרִיב וְאַף טַקִּיס ס סוּמְכְוָתָהָא עִמְּהוֹן אֲבַע זִימְנָהּ אַף יִתְרְמוֹן קְטִילָהָא בְּגַוַּהּ׃

ואנשים י׳ וסימ׳ בספר שפטים סימ׳ ט׳: ונתון ז׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימ׳ ל״ז: ולא תעשינה ב׳ וסי׳ ולא תעשינה כזמתכנה. מפר מחשבות ערומים: כתוב ד׳ מ״ל בליש׳ בקריא׳ וסימ׳ וכתוב בספר ואחתום והעד עדים. כתוב לך את שם היום. וכתוב עליו ליוסף עץ אפרים. אכתוב לו רבי תורתי. יי׳ יספור בכתוב עמים: שפות ג׳ בקריא׳ וסימ׳ הסיר הגדולה ובשל נזיד׳ שפות הסיר שפות וגם יצק בו. ואחד ושפות בקר: לקוח ד׳ בקרי׳ וסימ׳ ספרא וספריא ענא וגלותא. ופי׳ בירמיה סימן ל״ב:

רש״י

ואנשים צדיקים. אנשים דייניס מרי מלך בבל ומלך אשור וי״ת זכאין בקי בליהון לפי מעשיהן של אלו הזונות צדיקים הגוים מהנה: משפט נאפות ומשפט שופכו׳ דם. כמו שמפורש אחריו: העלה. ונתון. וברא. כולן לשון עשה ופעול הם: וברא. לשון קיצה וכן ובראתו היער יהיה לך בספר יהושע: ורגמו עליהן אבן. והריג׳ בניהן ובנותיהן: ושריפת בתיהן הוא משפט שופכות דם: ונתנו זמתכנה עליהן. שפטיכן יתנו את משפט זמתכן ב ראשיכן: בשנה התשיעית. לצדקיהו: סמך מלך בבל. היום צר עליה: שפות הסיר. על פי הכירה. במקום מושבה היא קרויה ש ספיתה בלשון המשנה שאמרו רבותינו מקום שפיתת שתי קדירות ועוד שנינו אחד שופת את הקדירה ואח׳ נותן לתוכה מים ואחר נותן לתוכה תבלין למדנו שהשפית היא הושבתה על פי הכירה עד שלא יתנו לתוכה כלום: והדוגמא זו על ירושלם שאמרתם עליה היא הסיר עתה בא העת ש שתהיה לסיר ואתם ב תוכ׳ לבשר יבא נבוכ׳ נצר ויתננה על האור ומנחם פירש לשון שימה: וגם יצק בו מים. הם צורכי המצור יצק כמו שפוך: אסוף נתחיה אליה. מירחת המצור אספו לתוכ׳ כל ראשיה ושריה: כל נתח טוב. כל גבר גיבר אימתן וגבר עביד קרב: מבחר הצאן לקוח. קח אתה נבוכד נצר את מבחר חיליך סביבותיה כן ת״י ואינו מיושב על ענין הסיר וכן כדי לפותרו מבחר ישראל יבאו ויכנסו ב תוכה: וגם דור העצמי׳ תחתיה. סדר וערך העצמים תחת שאר האברים כלומר ילחמו הגבורים בשביל החלשים ויסמכו אלו עליהם דור לשון עריכה וכן יכנפך ב כנפה כדור שורות ש היקף גייסות וכן שורה תרגם דרא ומנחם פי׳ כמו אני אגדיל המדור: רתח רתחיה. ואחר שיתנו כלם לתוכ׳ יקרבו כלי המצור והמלחמה אל העיר: חלאתה

רדק

ואנשים צדיקים: כתב אדוני אבי ז״ל אינו אומר צדיקים ממש אך בעלי טענות ומהודרין בדין ישפטו אתכם במשפט דינין משפט נואפות ומשפט שופכות דם נקי כי מה שאמר ושופכות דם רוצה לומר דם נקי כמו ויסלף דברי צדיקים: אותהם בחולם האל״ף: כי כה אמר יי׳. העלה עליהן קהל. העלה מקור וכן ונתן אתהם לזעוה כאילו אמר העלה ואתן: ורגמו עליהן אבן קהל. קהל העמים ירגמו עליהם באבנים כ כמשפט הנואפות והמשל הוא הדיק שבנו על העיר: וברא אותהן בחרבותם. וברא פעל עבר מן הקל לגזרת פעל בברי בשקל ירא והוא ענין כריתה כמו ובראת לך שם והוא מן הדגש כלומ׳ יכרתו אותם הגוים בחרבותם וכן תרגם יונתן ויבזעון יתהון בסיפיהון ואמר וברא לשון יחיד על דרך כלל: והשבתי זמה. כיון שיגלו מיד תשבות הזמה והגלולים: ונוסרו דגש הוי״ו לחסרון תי״ו ה התפעל ודגש הסמך לאות הבנין והראוי ונתוסרו והמלה מורכבת מן נפעל והתפעל וכן ונכפר להם הדם הראוי ונתכפר. אמר הגוים האחרים יקחו מוסר מכם שראו שלקחתם העונש בעונכם ובזמתכם שעשיתם: ולא תעשינה כזמתכנה. אף על פי שיעשו לא יעשו כזמתכן שלא יחליפו עבודו׳ אלהיהם בעבודות אלהים אחרים ולא יעבדו אלהים רבים כאשר עשיתם אתם: ונתנו זמתכנה עליכן. יתנו בדבריהם עונש זמתכן עליכן כי יאמרו כי משפט הוא שיבא עליכם עונש זמתכן: וחטאי גלוליכן תשאינה. כמו עונש ישאו תשאו את עונכם והדומי׳ להם ענין הסבל והשמ׳ ומלת תשאינה בתנועת האל״ף בסגול והיו״ד לשמך: ויהי דבר יי׳ אלי בשנה התשיעית. למלכות צדקיהו וכן כתוב במלכים ובירמיה בשנה התשיעית למלכו: בן אדם כתוב לך את שם היום את עצם היום הזה. הנבואה באה לו בעשרה בטבת שאותו יום סמך מלך בבל על ירושלם ואמר לו שיכתו׳ אותו היום ויראה לפני הגולה כי באותו היום סמך מלך בבל וכשישמעו אחר כן מפי המגידים כי כן היה באותו היום עצמו שכתב הנביא ידעו כי נביא היה בתוכם ואמת הם דבריו ש שאומר להם בשם יי׳ ולא ישמעו עוד אל נביאי השקר: ומה שאמר שם היום ועצם היום רוצה לומר שם היום באחד בשבת או בשני בשבת או אי זה יום שהיה כי אין שמות לימים בלשון הקדש אלא למספר ימי השבוע ולא לחדשים אלא ראשון שני ושלישי ועצם היום רוצה לומר בעשור לחדש העשירי. ופירוש סמך סמך עם חילו אל העיר ובנו עליה דיק: ומשל אל בית המרי. משל הסיר היא ירושלם וזה המשל אתה תמשול אותו לא כמו שהם היו מושלים ואומרי׳ היא הסיר ואנחנו הבשר כמו שכתבנו במראה השנית בשנה השנית: שפות הסיר שפות. זה יעשה האדם בסיר בתחילה שופת אותה והוא שישים אותה על השפתים ואחר כך יוצק בו מים ואחר כן ישים הבשר בתוכה וירתיח האש תחתיה עד שיבשל הבשר ושפיתת הסיר על השפתים הוא משל לשימת מלך בבל אל ירושלם כי זה היה תחילת מעשהו בה ויציקת המים בה הוא משל שלא תאחוז בה האור מהרה כי המי׳ מאחרים הבשר מלהתבשל מהרה כי כשהיא בלא מים יאחוז בו האור והבשר נכלה מהרה אבל כשיהיה בה מים יתבשל הבשר מעט מעט כן ארכו ימי המצור משנה התשיעית לצדקיהו עד שנת י״א כדי שיכלו מעט מעט בירושלם ברעב בדבר ובחרב: וגם יצוק בו מים. אמר בו לשון זכר לסיר וזכרו גם כן לשון נקבה בכל הפרשה לדרך הנמשל שהיא ירושלם או זכרה בלשון נקבה שהיא נקראת גם כן קלחת שהיא לשון נקבה: אסוף נתחיה אליה. הנתחים שראויים לתת בתוכה אסוף אותם אליה וזה משל לאשר נאספו אל ירושלם מן הערים שנחרבו והיו שם במצור: כל נתח טוב. משל לשרי יהודה: ירך וכתף. אלו נתחים טובים מלאים בשר: מבחר עצמים מלא. וכן משאר מבחר האברים מלא הסיר ולפי שהאברים מנותחים לפי העצמים יקראו האברים עצמים: מבחר הצאן לקוח. מקור במקום צווי כמו זכור את יום השבת הלוך וקראת והדומים להם הבשר שתתנה יהיה ממבחר הצאן מן השמנים והטובים וזה משל לשרים ולגדולים: וגם דור העצמים תחתיה. דור צווי בשקל קום מלשון מדורה אמר תבעיר העצמים תחתיה כלומר במקום עצים תשים עצמי׳ תחת הסיר והדליק בהם האור וזה המשל כאילו עצמו׳ חללים שעשו בה ששפכו דם נקי בתוכה הם מבעירים האש ומביאים הפורענות: רתח רתחיה גם בשלו עצמיה בתוכה. כל כך תבעיר האש ותרתיח הסיר עד שאפילו העצמים שהם קשים להתבשל יתבשלו וזה משל לגבורים שהם חזקים כעצמים שיכלו ויפלו בחרב בתוכה: לכן

לכן · עתה פי' המשל כי עיר הדמים והיא ירושלם היא הסיר : סיר אשר חלאתה בה וחלאתה לא יצאה ממנה · חלאתה הראשון רפה הה"א : חלאתה פי' זוהמת' כי דרך בני אדם להעביר הזוהמא מן הקדרה אבל זאת חלאת' כאשר בה לא יצאה ממנה וחלאתה משל לעונות הנראים בתוכה שר' שנתאכ' בעיני כל רואיה כזוהמא הנמאסת : לנתחיה לנתחיה הוציאה · לא תוציא ממנה הנתחים כאחד אלא נתחי' אחר נתחים וזה משל שלא כלן יושבי ירושלם והנאספי' בה כאחד לא היו יוצאים ממנה אנשי המלחמ' ונהרגים ולזמן יוצאים גם כן ונהרגים · וכן גלו ממנה גלות אחר גלות גלות יהויכין תחילה ואח' כן גלות החורבן עם צדקיהו · לא נפל עליה גורל · לא נפל גורל עליה איזה נתח יצא תחילה אלא כמו שיזדמן והמשל לא יצא גורל על יושבי ירושלם אלא כמו שיזדמן אשר לפני לפני אשר לדבר לדבר ואשר לרעב לרעב : כי דמה · למה היה כל זה העונש כי דמה בתוכה היה כי הדמים ששפכו בה בחנם מגולים הם והם מעוררים העונש והמשפט ובדרש כי על דם זכריה כאמר שראהו רב טבחים רותח והרג עליו אלפים ורבבות וזהו שאמר להעלות חמה ולנקום נקם : על צחיח סלע שמתהו · כאילו על פני סלע שמת והוא במקום גבוה שלא יוכל להתכסות והמשל כל כך הרבו שפיכות דם נקי עד שלא יתכן לסלוח ולהיות ככעלם אותו העון מלפני הא' יתברך אלא גלוי ועומד הו' לפניו לנקום נקם מהם · צחיח סלע הוא המקום הגבוה שבסלע והוא שן הסלע וכן מאחרי לחומה בצחיחים : להעלות חמה · ששפכו הדם בגלוי לרוב כדי שתעלה חמתי עליהם לנקום נקם בהם : נתתי את דמה · אמר שמתהו ואמר נתתי הוא הרבתה הדם כדי שיהיה מגולה כאילו שמתהו על צחיח סלע · ואני גם כן נתתיו להיותו מגולה לפני לבלתי הכסות שלא אביתי לסלוח לה כי גדול עונה מנשא וכן אמר בספר מלכי' וימלא את ירושלם דם נקי ולא אבה יי' לסלוח : לכן כה אמר יי' · גם אני אגדיל המדורה · לפי שאמר דור העצמים תחתיה אמר האל יתברך גם אני רוצה לומר השם ה' אגדיל לעמו הרע גם אני אגדיל לנקום בהם נקם גדול ואמרתי לך דור העצמים גם אני אגדיל המדורה והרבה העצי' על העצמים

חלאתה · זוהמתה שמוציאין מעל פיה על ידי הרתיחתה שקורין אשקומא בלע"ז כלומר לא יצאו ממנה רשעים שבה : לנתחיה לנתחיה · גלות אחר גלות הוציאה ונפל אל הכשדים איש איש לבדו : לא נפל עליה גורל · לא כשאר קדירות שמוציאין נתחיהן יחד לתתה לפני כל אחד ואחד חלקו וגורלו ואת מה לא יתעכב בה תיובא לא נפל עליה גורלו של מקום : צחיח · שעיעות : לא שפכתהו על הארץ וגו'

לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה אוֹי עִיר הַדָּמִים סִיר אֲשֶׁר חֶלְאָתָה בָהּ וְחֶלְאָתָהּ לֹא יָצְאָה מִמֶּנָּה לִנְתָחֶיהָ לִנְתָחֶיהָ הוֹצִיאָהּ לֹא־נָפַל עָלֶיהָ גּוֹרָל : כִּי דָמָהּ בְּתוֹכָהּ הָיָה עַל־צְחִיחַ סֶלַע שָׂמָתְהוּ לֹא שְׁפָכַתְהוּ עַל־הָאָרֶץ לְכַסּוֹת עָלָיו עָפָר : לְהַעֲלוֹת חֵמָה לִנְקֹם נָקָם נָתַתִּי אֶת־דָּמָהּ עַל־צְחִיחַ סָלַע לְבִלְתִּי הִכָּסוֹת :

לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה אוֹי עִיר הַדָּמִים גַּם־אֲנִי אַגְדִּיל הַמְּדוּרָה : הַרְבֵּה הָעֵצִים הַדְלֵק הָאֵשׁ הָתֵם הַבָּשָׂר וְהַרְקַח הַמֶּרְקָחָה וְהָעֲצָמוֹת יֵחָרוּ : וְהַעֲמִידֶהָ עַל־גֶּחָלֶיהָ רֵקָה לְמַעַן תֵּחַם וְחָרָה נְחֻשְׁתָּהּ וְנִתְּכָה בְתוֹכָהּ טֻמְאָתָהּ תִּתֹּם חֶלְאָתָהּ : תְּאֻנִים הֶלְאָת וְלֹא־תֵצֵא מִמֶּנָּה רַבַּת חֶלְאָתָהּ בְּאֵשׁ חֶלְאָתָהּ : בְּטֻמְאָתֵךְ זִמָּה יַעַן טִהַרְתִּיךְ וְלֹא טָהַרְתְּ מִטֻּמְאָתֵךְ לֹא תִטְהֲרִי־עוֹד עַד הֲנִיחִי אֶת־חֲמָתִי בָּךְ : אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי בָּאָה וְעָשִׂיתִי לֹא־אֶפְרַע וְלֹא־אָחוּס וְלֹא אֶנָּחֵם כִּדְרָכַיִךְ וְכַעֲלִילוֹתַיִךְ שְׁפָטוּךְ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה :

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר : בֶּן־אָדָם הִנְנִי לֹקֵחַ מִמְּךָ אֶת־מַחְמַד עֵינֶיךָ בְּמַגֵּפָה וְלֹא תִסְפֹּד וְלֹא תִבְכֶּה וְלוֹא תָבוֹא דִּמְעָתֶךָ :

בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וַוי עַל קַרְתָּא דְאַשְׁדִּי דַּם זַכַּי בְּגַוָּהּ דְּהִיא כְּדוּדָא דְזִיהוּמְתֵיהּ בֵּיהּ וְזִיהוּמְתֵיהּ לָא נַפְקַת מִינֵּיהּ גָּלוּ עַל גָּלוּ אִיתַּפַּק עַמָּהּ מִדְּלָא יִתְעֲבֵיד בַּהּ תְּיוּבָא : אֲרֵי דַם זַכַּי דְּאִיתְאַשַּׁד בְּגַוָּהּ בְּזֵידוֹן וּבִדְרַע מְרוֹמַם שַׁפְּכִיתֵיהּ לָא שַׁפְּכִיתֵיהּ בְּשָׁלוּ לְמֶעְבַּד עֲלוֹהִי תְּיוּבָא : לְמֶיעְבַּד פּוּרְעָנוּת לְאִתְפְּרָעָא בִּתְקוֹף גְּלֵיתִי חוֹבֵיהוֹן עַל דְּאַשִּׁידוּ דַּם זַכַּי בְּגִלְלָאֵי בְּדִיל דְּלָא לְאִישְׁתַּבְקָא :

בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וַוי עַל קַרְתָּא דְאַשְׁדִּי דַם זַכַּי בְּגַוָּהּ אַף אֲנָא אַסְגֵּי תְּבִירָהּ : אַסְגֵּי מַלְכַיָּא כְּנִישׁ מַשִּׁירְיָתָא תַּקֵּיס סוּמְכְוָתָא וְזַמִּין עֲלַהּ עַבְדֵי קְרָבָא וְגִבָּרְהָא יִשְׁתַּבְּשׁוּן : וְאַשְׁאַר אַרְעָ צַדְיָא בְּדִיל דְּיִצְרוּן וִיסוּפוּן תַּרְעֵי קִירְוָהָא וְיִתְמַסּוּן בְּגַוָּהּ עָבְדֵי סְאוֹבְתַהּ וִיסוּפוּן חוֹבָהָא : תַּסְקוּפִין אִיתְמַלִיאַת וְלָא יִפְּקוּן מִנַּהּ עָבְדֵי בִישָׁת בְּנוּרָא תִּיתוֹקַד מִסְגִּיוּת חוֹבָהָא : בְּרִיסְתָּאֲבַת בַּעֲצַת חֶטְאִין חֲלַף דְּדַכִּיתִיךְ וְלָא דִיכִּית מִסּוֹאֲבָתִיךְ לָא תִידְכַּן עוֹד עַד דַּאֲנִיחַ חֵימְתִי בִּיךְ : אֲנָא יְיָ גְּזָרִית בְּמֵימְרִי אַתְיָא וְתִתְקַיַּם לָא אֶמְנַע וְלָא אֵחוּס וְלָא אֲרַחֵם כְּאוֹרְחָתִיךְ בִּישָׁתָא וּכְעוֹבָדָךְ מְקַלְקְלַיָּא אִתְפְּרַע מִינִּיךְ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים : וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִימִּי לְמֵימַר : בַּר אָדָם הָא אֲנָא נְסִיב מִינָּךְ יָת רְגַג עֵינָךְ בְּמוֹתָא וְלָא תִיסְפּוּד וְלָא תִבְכֵּי וְלָא תַשְׁגַּר דִּמְעִין :

האנק דם. מהאנק דם כלומר מזעיק כמו אבלים שתיק אתה שלא יזעק ותרגם יונתן אידנק שתוק ודברי רז"ל האנק מכאן שמכוחין על המת׳ ולמדו ממלת דום שאבל אסור בשאלת שלום ובדברי תורה כאילו אמר באלה הסמנים תעשה מנהג אבל לבוא ולירוס אבל בספר דברים לא: מתים אבל לא תעשה. כמו הפוך אבל מתים לא תעשה וכן מקום שם קבר כמו מקום קבר שם וכן ומספר אל יודעי נהי כמו ויודעי נהי אל מספר והדומים להם ות"ע על מיתיך אבלא לא תעביר: פארך חבוש עליך. פארך היא עטפת הראש שהוא פאר הראש כמו פארי המגבעות פארי פשתים יהיו על ראשם הפארים והצעדים ואבל חייב בפריעת הראש שהוא הסרת מגבעתו או סודרו מעל ראשו ויסב בגלוי הראש ממגבעתו ויעטוף בסודרו בעטיפת השפם עם הראש שהוא סימן לאבילות לפיכך אמר הא׳ יתברך ליחזקאל שלא לנהוג מנהגי אבל במות אשתו להיות למופת לישראל. ורבותינו ז"ל פירשו פארך אלו תפילין שבראש וכן ת"י טוטפתך יהוין עלך: ולחם אנשים לא תאכל: כמאמר אבלים שמולחים להם שכניהם מאכל. ותרגם יונתן ולחים אבלין לא תיכול: ואדבר על העם. דברתי אליהם הנבואה הזאת שבאה אלי: ואעש בבקר. שהיה זמן אבלות ועשיתי הפך האבלים: ויאמרו. מה אלה לנו. מה מופת הם הדברים האלה לנו: כי אתה עושה. כי ידענו שאתה עושה אותם למופת לנו: ואמר אליהם דבר יי׳. איכני עושה הדברים האלה מעצמי כי כבר אמרתי לכם הנבואה שבאה לי שמתות אשתי וצוני האל יתברך שלא אתאבל עליה ומה שתשאלו מה המופת הוא לכם: דבר יי׳ היה אלי לאמר. לכם מה מופת הוא לכם: אמור. הנני מחלל. שאביא עליו זרים שיחללוהו כמו שאמר למעלה וחללו את צפוני וכמו ובאו בה פריצים וחללוה: גאון עוזכם. כמו שאמר לגאון שמהו כי גאון ישראל היה בית המקדש ועזם ותפארתם על כל עם שהיה נראה בו כבוד האל יתברך בענן ובאש העליונה: מחמד עיניכם. שהיה יפה בבניינו ובתקונו: ומחמל נפשכם. כאשר יחמול איש על הדבר שאוהב אותו והם היו מקוים בכל יום לשוב אליו כמו שהיו מבטיחים אותם נביאי השקר שהיו עמהם בבבל: בניכם ובנותיכם אשר עזבתם. כי אלו שגלו עם יהויכין עזבו בירושלם בניהם ובנותיהם והם גם כן מחמל על נפשם יבא להם מבשר שיאמר להם שנפלו בחרב בעת החרבן ולא יתאבלו עליהם כי מרוב צרותם יהיו כדהמים לא יתנו אל לבם לספוד ולבכות: ועשיתם. מבואר הוא: ופארכם. חסר יוד הרבים מהמכתב: ונמקתם. כמו שאמר משה רבינו עליו השלום ימקו בעונם: ונהמתם. כארם המואנ בפיו ונוהם על הרע אשר עשה כענין ונהמת באחריתך: כי ככלות בשרך ושארך ואמר איך שנאתי מוסר וגו׳: והיה יחזקאל. הנביא היה מדבר בלשון האל יתברך לפיכך אמר והיה יחזקאל ולא אמר והייתי וכן כי אני יי׳ אלהים: בבאה. בבא השמוע הרעה שחרב בית המקדש: ואתה. הלא ביום קחתי. על דרך שאמר הנני לוקח ממך: ואת משא נפשם. מה שאליהם הם נושאים את נפשם והם בניהם ובנותיהם או יהיה משא נפשם משל על בית המקדש כמו שאמר ומחמל נפשכם ויהיה בניהם חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח עמד זבולה והדומים להם רוצה לומר בניהם ובנותיהם: ביום ההוא יבא הפליט אליך. נראה כי פירוש ביום ההוא ביום קחתי שזכר וזה לא יתכן כי החרבן היה בעשרה באב והפליט בא בחמשה בטבת כמו שכתוב לפנים ויהי בשנת שתים עשרה שנה וגו׳ אלא פי׳ ביום קחתי ביום ההוא בעת כמו ביום הכותי כל בכור והיה ביום ההוא פרש ימי ואחרא אפי בו ביום ההוא והדומים להם פירושם עת וזמן: להשמעות אזנים. להשמיע לאזנים דבר החרבן. להשמעות. שם ויונתן תרגם לאשמעותך בשורא ויש לפרש להשמעות אזנים כי הפליט יבא אליך ויגיד לך החורבן להשמעות אזנים לא למראה עינים כי אפשר שהיה הפליט באחד המקומות מארץ ישראל חוץ לירושלם מכל מקום יש לתמוה איך לא הגיעה השמועה עד חמשה חדשים מן החרבן ואפשר שהלכו חיל הכשדים לכבוש מקום אחר והשבויים עמהם עד בואם לבבל: ביום ההוא יפתח פיך את הפליט. עם הפליט שיאמר לבני הגולה הנה כאשר כבאתי לכם ולא שמעת׳ ולא הייתם מאמינים לדברי ות"י ביומ׳ ההוא יתפתח פומך במיתי משיזבא: ותדבר ולא תאלם עוד. כיון שיגיעו אליה׳ כל נבואותיך תוכל לדבר להם ולהוכיח׳ כי לא יהיה להם פתחון פה להשיבך דבר ומה שאמ׳ ולא תאלם עוד לפי שאמ׳ לו בבבוא׳ הבקעה ולשונך אדביק אל חכך ונאלמת ולא תהיה להם לאיש מוכיח: ויהי דבר יי׳. בן אדם שיתה החל בפורענות האומות השכנות לארץ ישר׳ ששמחו לחרבנה ובכלותו לדבר בחרבן ארץ ישר׳ בספ׳ הזאת פתח בחרבן האומות: ואמרת

עזכם ב׳ וסימ׳ ושברתי את גאון עזכם את מקדשי עוזכם׳ יחזקאל ב׳ וסימ׳ היה היה דבר יי׳ דריש סיפרא׳ והיה יחזקאל לכם למופת: הפליט ה׳ וסי׳ ויבא הפליט ויגד. ביום ההוא יבא הפליט אליך ודבתריה יפתח פיך את הפליט. בא אלי הפליט מירושלם. לפני בא הפליט ויפתח:

האנק דם מתים אבל לא תעשה פארך חבוש עליך ונעליך תשים ברגליך ולא תעטה על שפם ולחם אנשים לא תאכל: ואדבר אל העם בבקר ותמת אשתי בערב ואעש בבקר כאשר צויתי: ויאמרו אלי העם הלא תגיד לנו מה אלה לנו כי אתה עשה: ואמר אליהם דבר יהוה היה אלי לאמר: אמר לבית ישראל כה אמר אדני יהוה הנני מחלל את מקדשי גאון עזכם מחמד עיניכם ומחמל נפשכם ובניכם ובנותיכם אשר עזבתם בחרב יפלו: ועשיתם כאשר עשיתי על שפם לא תעטו ולחם אנשים לא תאכלו: ופארכם על ראשיכם ונעליכם ברגליכם לא תספדו ולא תבכו ונמקתם בעונתיכם ונהמתם איש אל אחיו: והיה יחזקאל לכם למופת ככל אשר עשה תעשו בבאה וידעתם כי אני אדני יהוה: ואתה בן אדם הלוא ביום קחתי מהם את מעוזם משוש תפארתם את מחמד עיניהם ואת משא נפשם בניהם ובנותיהם: ביום ההוא יבוא הפליט אליך להשמעות אזנים: ביום ההוא יפתח פיך את הפליט ותדבר ולא תאלם עוד והיית להם למופת וידעו כי אני יהוה:

כה ויהי דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם שים פניך אל בני עמון והנבא עליהם:

אידנק שתוק על מיתיך אבלא לא תעביד טוטפתך יהוין עלך ומסנך תשוי בריגלך ולא תתעטיף על שפם ולחים אבלין לא תיכול: ואיתנביתי לעמא בצפרא ומיתת איתתי ברמשא ועבדית בצפרא כמא דאתפקידית: ואמרו לי עמא הלא תחוי לנא מא אילין לנא ארי את עביד: ואמרית להון פתגם נבואה מן קדם יי הוה עמי למימר: אימר לבית ישראל כדנן אמר יי אלהים הא אנא מפיס ית בית מקדשי יקר תוקפכון רגגא דעיניכון וחיבוב נפשכון ובניכון ובנתכון דשבקתון בחרבא יתקטלון: ותעבדון כמא דעבדית על שפם לא תתעטפון ולחים אבלין לא תיכלון: וטוטפתכון ברישכון ומסניכון ברגליכון לא תספדון ולא תבכון ותתמסון בחוביכון ותתנהמון גבר לאחוהי: ויהי יחזקאל לכון לאת בכל די עבד תעבדון במיתה ותדעון ארי אנא יי אלהים: ואת בר אדם הלא ביומא דאעדי מנהון ית בית מקדשיהון יקר תוקפהון חדות תושבחתהון יתנסיב מינהון רגגא דעיניהון וחיבוב נפשהון דטב להון מבניהון ומבנתהון: ביומא ההוא ייתי משיזבא לותך לאשמעותך בסורא: ביומא ההוא יתפתח פומך במיתי משיזבא ותתנבי ולא תשתוק עוד ותהי להון לאת ותדעון ארי אנא יי: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: בר אדם קביל נבואה על בני עמון ותתנבי עליהון:

רשי

האנק. המתמקמק בשתיקה אוהם רמונ"ץ בלע"ז: פארך. תפילין כל אלה מכות אבלים ואתה חילוף אבל אסור בתפילין וסנדל וחייב בעטיפ׳ הראש ומברין אותו סעודה ראשונה משל אחרים: כאשר צויתי. שלא לנהוג אבילות: מה אלה לנו מה הרמזים הללו שלימו: אשר עזבת׳. בירושלם כשיצאתם בגולה: ועשיתם כאשר עשיתי. לא תנהגו אבילות כי אין תנחומי׳ לכם שאין בכם אחד שלא יהיה אבל ואין אבילות אלא במקום מנחמים. ד"א שתהיו יראים לבכות לפני הכשדים שאתם בתוכם: שפם. גרינון בלע"ז: ונמקתם. אישרוי"ץ דמונ"ץ בלע"ז: את הפליט. עם הפליט: בבאה. בבא הרעה הזאת: משא נפשם. שנפשם מתנשאה בהם: ביום ההוא. אי אפשר לבא הפליט ביום החורבן וכן פתרונו ביום ההו׳ שיבא הפליט אליך לא להשמיע אזניך ביום ההוא יפתח פיך: להשמעות אזנים. לבשר בשור׳ שהוכתה העיר: ותדבר ולא תאלם. לפי שאמרתי לך ונאלמת ולא תהיה להם וגו׳ שעתה יראו שדבריך אמת ולא תאלם עוד שהתנבאת להם: תמה

ואמרת לבני עמון · יען אמרך · אמר לשון נקבה כנגד הכנסה: האח · ענין שמחה וגילה וכן האח האח ראתה עינינו והדומים להם וכן ת"י חדו: כי נחל · נפעל מפעלי הכפל ועקרו נחלל והוא קמוץ אף על פי שהוא עבר כמו שירמה הענין וכמו כי נשמה שהוא עבר ואילו היה בינוני היה נשמה במלא הכ"ן כן נחל כאמר שהוא עבר ואף על פי שהוא קמוץ מצאנו כמוהו כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ואמר נחל כמו שאמר הנני מחלל את מקדשי: ואל אדמת ישראל כי נשמה · והיא ארץ עשרת השבטים שעמדה שממה משנת שש לחזקיהו כי הלכו בגולה אז שמחו כאשר ראו כי בית יהודה שנשארו הלכו בגולה · לכן הנני נותנך · בקמץ הנו"ן והטעם כמו שכתבנו בכמה מקומות כי כשידבר כנגד אומה פעם מדבר לשון נקבה כנגד הכנסה ופעם לשון זכר כנגד העם: לבני קדם · אמר אף על פי שנמלטו מיד נבוכד נצר שנפל לו גורלו על ירושלם לא ישמחו בעבור זה כי לבני קדם והם מדי ופרס יהיו למורשה שירשו את ארצ': וישבו טירותיהם בך · לא שילכדוה וילכו להם אלא כמו שירשוה ישבו בה ויהיו מיושבים אותה בטירות והיכלות שיבנו בה: המה יאכלו פריך והמה ישתו חלבך · דרך משל כמו שת"י אינון יכלון טוב ארעיך ואינון יבזון נכסך: ונתתי את רבה · היא עיר המלוכה: לנוה גמלים: כי אחר זמן שיכוהו אותה מדי ופרס או מעצמם או מפני עם אחר שיבא עליהם תהיה חריבה ותהיה לנוה גמלים ולמרבץ צאן: וידעתם כי אני יי' · תדעו כי אני יי' היכול על הכל ומשגיח בכל. ומה שבא על ישראל בעונם היה. ומה שיבא לכם גם כן לפני שמחתם לאיד ישראל: כי כה אמר יי' · יען מחאך יד · לשמחון ארץ ישראל הכית כף אל כף לשמחה כמו וכל עצי השדה ימחאו כף ויכו כף ויאמרו יחי המלך וכן ירקע אדם רגלו על הארץ לשמח' והוא הרקוד: מחאך · מקור ובא פ"א הפעל בפתח מפני אות הגרון כי היה דינו בחירק כמו בשברי לכם בפתחי את קברותיכם והדומים לו ומפני אות הגרון יפתח פ"א הפעל כמו ובמחשם את בניהם לפעמו במחנה דן ואמר רקעך בפתח פ"א הפעל גם כן ואף על פי שאין הקו"ף גרונית ובא כן לזוג המלות ובכל שאטך בנפש · תרגום ויבז עשו את הבכורה ושאט עשו שמחת לרעתם בכל בזיון שהיית מבזה אותם בנפשך ובלבך: שאטך · מקור והשי"ן בקמץ והיה משפטו להקרא חטף כמו בשכבך ושב רחב להכות האלף: לכן · ונתתיך לבג לגוי: לבג כתי' וענינו מאכל כמו פת בג. וקרי לבז והענין אחד כי המאכל הוא משל על הבזה: והגימל והזי"ן מתחלפין באלפא ביתא דאט"ב ח: כה אמר יי' · יען אמר מואב ושעיר · אמור · מקור: מואב · הוא עיקר האמירה לפיכך הוא לשון יחיד כמו וידבר מרים ואהרן ותכתוב אסתר המלכה ומרדכי היהודי אמר בהם לשון נקבה לפי שהנקבה עיקר המעשה וזכר שעיר עם מואב שהם שכנים ושמחו בגלות ישראל כמו שאמר בנבואת עובדיה: הנה ככל הגוים בית יהודה · לפי שנשאר בית יהודה אחר גלות ישראל חשבו כי לא יגלו בית יהודה מפני בית המקדש אשר היה בתוכם ועתה כשראו שגלו אמרו הנה ככל הגוים לקו בית יהודה כי כל הגוים על ידי סנחריב ונבוכד נצר והנה הם גם כן כהם ולא הועילה להם שכינ' הא' יתברך אשר היה בתוכם: לכן הנני פותח את כתף מואב · עבר מואב כמו ולכתף השנית ובסמוך יאמר כתף בגבול אמר אפתח עבר מואב מהערי' מגד הערי' הבצורו' שלו שהיה בוטח בהם משם אפתח שיכנסו בהם אויביהם וכפל עוד מעריו מקצהו כלומר מעריו שהם בקצה גבולו כי הערים אשר על הגבול יבצר אותם אדם ויחזק אותם יותר משאר הערים ומה הם אותם הערים צבי ארץ חמדת ארצו הם והם בית הישימות: בעל מעון וקריתמה וכתיב · לקריתמה בלא יו"ד אחר התי"ו וקרי בו"ד ואחד הוא: לבני קדם על בני עמון · לבני קדם אקרא שיבאו על בני עמון ושכה בענין בני עמון בפרשת מואב לפי שהם הרעו יותר לישר' ורדפו אותם יותר בגלותם כמו שאמר בנבואת עמוס על בקעם הרות גלעד למען הרחיב את גבולם וכן אמר בנבואת צפניה שמעתי את חרפת מואב וגדופי בני עמון בני עמון הרבו גדופים וכן אמר הנה יען אמרך האח ואמר יען מחאך יד ורקעך ברגל ותשמח וגו' לפי' הרבה בפורענות ושכה בה בפרשת מואב לפי שבני עמון ומואב אחים היו וארצותם סמוכות זו לזו: ונתתיה למורשה · אתננה להם למורשה כמו שאמר למעלה: ובמואב · שבואר הוא: כה אמר · עתה אומר פורענות שעיר שזכר בפרשת מואב כי שעיר הוא אדום: יען עשות אדום בנקום נקם לבית יהודה · הראו בהם מעשה נקם ואף על פי שהם לא חטאו להם ועשו להם מה שעשו כמו שאמר בנבואת עובדיה ואל תעמוד על הפרק להכרית את פליטיו וכל הענין כמו שאומר שם: ויאשמו אשם · אשמו וחטאו עליהם כי אחיהם היו ולא זכרו ברית אחים ויאשמו האל"ף בשו"א: ונקמו בהם כמנהג בו אחרים בקשר הבי"ת מבנין נפעל כמו אני נקמתי בכם הנקמו בה:

לכן

נחל ב' א' קמץ וא' פתח וכתרי לישני וסימ' אשר נחל משה · אל מקדשי כי נחל · כתרא קמץ: טירותיהם ג' מל' בליש' בקריא' וסימ' וישבו טירותיהם בך · מתחת הטירות · ואלה מושבותם לטירותם דדה": עליך ג' מטע' וסימ' לכן הנני נשיתי את ידי: בל ידעיך בעמים · דבר ואמרת: מהערים ד' וסימ' נמסר בספר שפטים

וְאָמַרְתָּ לִבְנֵי עַמּוֹן שִׁמְעוּ דְּבַר־אֲדֹנָי יְהוִה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה יַעַן אָמְרֵךְ הֶאָח אֶל־מִקְדָּשִׁי כִּי־נִחָל וְאֶל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל כִּי נָשַׁמָּה וְאֶל־בֵּית יְהוּדָה כִּי הָלְכוּ בַּגּוֹלָה׃ לָכֵן הִנְנִי נֹתְנָךְ לִבְנֵי־קֶדֶם לְמוֹרָשָׁה וְיִשְּׁבוּ טִירוֹתֵיהֶם בָּךְ וְנָתְנוּ בָךְ מִשְׁכְּנֵיהֶם הֵמָּה יֹאכְלוּ פִרְיֵךְ וְהֵמָּה יִשְׁתּוּ חֲלָבֵךְ׃ וְנָתַתִּי אֶת־רַבָּה לִנְוֵה גְמַלִּים וְאֶת־בְּנֵי עַמּוֹן לְמִרְבַּץ־צֹאן וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה יַעַן מַחְאֲךָ יָד וְרַקַּעֲךָ בְּרָגֶל וַתִּשְׂמַח בְּכָל־שָׁאטְךָ בְּנֶפֶשׁ אֶל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל׃ לָכֵן הִנְנִי נָטִיתִי אֶת־יָדִי עָלֶיךָ וּנְתַתִּיךָ לְבַג לַגּוֹיִם וְהִכְרַתִּיךָ מִן־הָעַמִּים וְהַאֲבַדְתִּיךָ מִן־הָאֲרָצוֹת אַשְׁמִידְךָ וְיָדַעְתָּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה יַעַן אֲמֹר מוֹאָב וְשֵׂעִיר הִנֵּה כְּכָל־הַגּוֹיִם בֵּית יְהוּדָה׃ לָכֵן הִנְנִי פֹתֵחַ אֶת־כֶּתֶף מוֹאָב מֵהֶעָרִים מֵעָרָיו מִקָּצֵהוּ צְבִי אֶרֶץ בֵּית הַיְשִׁימֹת בַּעַל מְעוֹן וְקִרְיָתָמָה׃ לִבְנֵי־קֶדֶם עַל־בְּנֵי עַמּוֹן וּנְתַתִּיהָ לְמוֹרָשָׁה לְמַעַן לֹא־תִזָּכֵר בְּנֵי־עַמּוֹן בַּגּוֹיִם׃ וּבְמוֹאָב אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה יַעַן עֲשׂוֹת אֱדוֹם בִּנְקֹם נָקָם לְבֵית יְהוּדָה וַיֶּאְשְׁמוּ אָשׁוֹם וְנִקְּמוּ בָהֶם׃

ב' לא מטלתי · ב' כתרי לישני · ב' נטע' · ב' · ל · ג' מלבליש' · ל · ג' ל · ל · ה' כטע' כסי' ל · ד' · ד' · ו' · תימה · ל · ב' · ל' חד מל' וחד חס'

וְתֵימַר לִבְנֵי עַמּוֹן קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַּיְיָ אֱלֹהִים כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דַּאֲמַרְתְּ חֶדְוָא עַל מַקְדְּשִׁי אֲרֵי אִיתְחַל וְעַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי צְדִיאַת וְעַל דְּבֵית יְהוּדָה אֲרֵי הֲלִיכוּ בְּגָלוּתָא׃ בְּכֵן הָא אֲנָא מְסַר לִיךְ לִבְנֵי מַדִּינְחָא לִירוּתָא וִיתוּבוּן בְּבִירָנְיָתְהוֹן בִּיךְ וְיָגְרוּן בִּיךְ מַשְׁכְּנֵיהוֹן אִינוּן יֵיכְלוּן טוּב אַרְעִיךְ וְאִינוּן יִבְזוּן נִכְסִיךְ׃ וְאֶתֵּן יָת רַבַּת לְמָדוֹר גַּמְלִין וְיָת בְּנֵי עַמּוֹן לְבֵית מִישְׁרֵי עֶדְרִין דְּעָן וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ אֲרֵי כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דִּיטְפַחְתָּא בִּידָךְ וּרְפַסְתָּא בְּרִיגְלָךְ וַחֲדִיתָא בְּכָל צִיפוּת נַפְשָׁךְ עַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ בְּכֵן הָא אֲנָא מְרִים יָת מְחַת גְּבוּרְתִּי עֲלָךְ וְאֶתְנִינָךְ לְבִיזָא לְעַמְמַיָּא וְאֲשֵׁיצִינָךְ מִבֵּינֵי עַמְמַיָּא וְאַבְדִינָךְ מִן מְדִינָתָא אֲצַדִּינָךְ וְתִידַע אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דַּאֲמַרוּ מוֹאָבָאֵי וְשֵׂעִיר מָה שְׁנוֹ מִכָּל עַמְמַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה׃ בְּכֵן הָא אֲנָא תָּבַר יָת תְּקוֹף מוֹאָב מִקִּירְוֵיהוֹן מִכְּרַכֵּיהוֹן עַד פַּצִּיחֵיהוֹן חֶדְוַת אַרְעֲהוֹן בֵּית יְשִׁימוֹת בַּעַל מְעוֹן וְקִרְיָתַיִם׃ לִבְנֵי קֶדֶם עַל בְּנֵי עַמּוֹן וְאֶמְסְרִינַהּ לִירוּתָא בְּדִיל דְּלָא יְהֵי דָּכְרָן בְּנֵי עַמּוֹן בְּעַמְמַיָּא׃ וּבְמוֹאָב אַעְבֵּיד פּוּרְעֲנוּת דִּינִין וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דַּעֲבָדוּ אֱדוֹמָאֵי בִּתְקוֹף פּוּרְעֲנוּת לְבֵית יְהוּדָה וְחָבוּ חוֹבָא וְאִתְפְּרָעוּ מִנְּהוֹן׃

רשי

האח · לשון שמחה: כי נחל · כי נחל והיא מורשה לאחרים: לבני קדם · כשדים וארם לצד מזרח הם: יען מחאך יד ורקעך ברגל · לשם שמחה ואף על פי שברא"ם ה' הספר אמר כן לענין אבל הכה בכפך ורקע ברגלך ואמור האח ים דברים שעושין אותם לאבל ולשמח' אבל אין ענינ' שוה וכן חלילים לכלה ולמת: ורקעך · לשון מרפש: בכל שאטך · לשון בזיון פותרין בו כמו ויבז עשו מתרגם אונקלום ושאט עשו ואני אומר שאט לשון שאף ב' גולות"כו בלע"ז: הנה ככל הגוים בית יהוד' · בטלה אהב' הב"ה מהם ונמאסו לתת ביד נבוכד' נצר כשאר הגוים ומדרש אגדה שנכנסו להיכל וקפלו צורות הכרובים שכר שלמה על קיר ההיכל כמער' איש ולויות והוציאום לחוץ אמרו ראו אלו שהיו מראים עצמם כבנועים במה היו עוסקין: הנני פותח את מבצרי ארץ מואב · אמר בספר בסוף ג' גבולם הוא הכתף סוף גבול ארצ' כמו ולכתף השנית אל הכתף ד' דמתרג' לעיברא: לבני קדם · אפתח אותם שיבאו על בני עמון דרך ארץ מואב: ודנה

לכן כה אמר אדני יהוה ונטתי ידי על אדום והכרתי ממנה אדם ובהמה ונתתיה חרבה מתימן ודדנה בחרב יפלו: ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל ועשו באדום כאפי וכחמתי וידעו את נקמתי נאם אדני יהוה:

כה אמר אדני יהוה יען עשות פלשתים בנקמה וינקמו נקם בשאט בנפש למשחית איבת עולם: לכן כה אמר אדני יהוה הנני נוטה ידי על פלשתים והכרתי את כרתים והאבדתי את שארית חוף הים: ועשיתי בם נקמות גדלות בתוכחות חמה וידעו כי אני יהוה בתתי את נקמתי בם:

ויהי בעשתי עשרה שנה באחד לחדש היה דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם יען אשר אמרה צר על ירושלם האח נשברה דלתות העמים נסבה אלי אמלאה החרבה: לכן כה אמר אדני יהוה הנני עליך צר והעליתי עליך גוים רבים כהעלות הים לגליו: ושחתו חמות צר והרסו מגדליה וסחיתי עפרה ממנה ונתתי אותה לצחיח סלע: משטח חרמים תהיה בתוך הים כי אני דברתי נאם אדני יהוה והיתה לבז לגוים: ובנותיה אשר בשדה בחרב תהרגנה וידעו כי אני יהוה:

בכן כדנן אמר יי אלהים ואריים מחת גבורתי על אדום ואישיצי מינה אינשא ובעירא ואתנינה חורבא מדרומא ויתבי דדן בחרבא יתקטלון: ואיתן ית פורענותי באדום ביד עמי ישראל ויתמסרון ויתפרעון מן אדום כרוגזי וכחימתי וידעון ית פורענותי אמר יי אלהים:

כדנן אמר יי אלהים חלף דעבדו פלשתאי בדבבו ויתפרעון פורענו בציפות נפש בדיל לחבלא דבבות עלם: בכן כדנן אמר יי אלהים הא אנא מרים ית מחת גבורתי על פלשתאי ואשיצי ית עמא דחייבין לאשתיצאה ואוביד ית שאר ספר ימא: ואעביד בהון פורענויין רברבן בתקוף רגז וידעון ארי אנא יי בדאיתן ית פורענותי בהון:

והוה בתרא עסרי שנין בחד לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: בר אדם חלף דאמרת צור על ירושלם חידוא איתברת דהוות מספקא סחורא לכל עממיא איסתחרת למיתי לותי דהוות מליא חרובת: בכן כדנן אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי עלך צור ואסק עלך משירית עממין סגיאין כמיסק ימא באיתרגושת גלוהי: ויחבלון שורי צור ויפגרון מגדלהא ואעקר עפרה מינה ואיתן יתה לשעיעות כיף גלי: משטח צײדין תהי בגו ימא ארי אנא גזרית במימריה אמר יי אלהים ותהי לבזא לעממיא: ויתבי כפרנהא די בחקלא בחרבא יתקטלון וידעון ארי אנא יי:

ונטיתי ידי על אדום חד מן י"ו דחס' את וסימ' דם. ארבה. חשך. והארב קם מהרה. ארץ כי תחטא. והנה נטיתי ידי עליך ואגרע חקך. ונטיתי ידי על אדום. הנני נטה ידי על פלשתים. הנני אליך הר שעיר. על בן חרה אף יי בעמו: ויי השה ידו. ויד ידו על צפון. ידו נטה על הים. ונטיתי ידי על יהודה.

יען קראתי ותמאנו. כי נטה אל אל ידו: דלתות ב' וסימ' בן אדם יען אשר אמרה. ועשויה אליהם אל: חומות ח' בקריאה וסימ' ביום יושר השיר. ואת כל חומות ירושלם סביב נתצו דמלכים. ושחתו חומות צר. ויבן את בית חורון העליון. הטיבה ברצונך את ציון. ויהי כאשר שמע סנבלט. ואצאה בשער הגיא לילה. זנח יי מזבחו נאר מקדשו. וסימ' תקפו דמלכא חבלו ובנה ואייטב סנבלט נפק למדבחא. וכל ירמיה דכות' חומות במ"ג חומת וסי' ונתתיך לעם הזה. והצתי אש בחומה דמשק. ופקדתי על כל בבבל וסי' טורא דדמשק נפל: צור י"מל בליש' בקריאה וסי' וישלח חירם מלך צור דמלכים. ואמרת לצור הישבת ב' בפסוק. באנק חלל. חכמיך צור. כי כצור נדמה. שא קינה על מלך צור. כאשר ראיתי לצור. צור תעודה חתום תורה. גבל ועמון ועמלק פלשת:

רשי

ודדנה. ויתבי דדן: ביד עמי ישראל. הם יהיו שלוחי לנקום נקמתי: יען עשות פלשתים בנקמה. כשבאה ובפרק כשהרס הנוקם נקמתו באויבו: את כרתי. עמא דחייבין לאשתיצאה ואומר אני לפי שראיתי במקו' אחר קורא אל פלשתים כרתים הוי יושבי חבל הים גוי כרתים ואינו קורא כן לאומה אחרת. נראה בעיני שהוא גבול בפלשתים שמו כרתי וכן אני מוצ' בספ' שמוא' בגדוד שטרף את צקלג. אנחנו פשטנו על נגב הכרתי: חוף הים. מארק"א בל' הם פלשתי' שיושבין במקצוע דרומית מערבית של גבול ארץ ישראל על הים האחרון: בעשתי עשרה. לצדקיהו: על ירושלם. שהיתה במצור: האח. לשון קול שמחה: נשברה דלתות העמים. עיר שכל האומו' נכנסי' לה לסחורה מעתה תשבר כי לא ילך המכור אל מעליה עד תלכד: נסבה אלי. מעתה הוסבה סחורות העמים אלי: אמלאה החרבה. אתמלא אני מן העיר ירושלם החרבה: וסחיתי. ועקרתי כמו בית גאים יסח יי' ונסחתם מעל: לצחיח סלע. לפי שהיתה בנויה בסלע בתוך הים כשתנתץ וישח עפרה אל הים ישאר הסלע חלק וכן ת"י לשעיעות כיף גלי: משטח חרמים. על הסלע ישטחו הדייגים את חרמי מכמרות לנגבם: ובנותיה אשר בשדה. הכפרים המשועבדו' לה סביבותיה: והקים

רדק

לכן כה אמר יי: ונתתיה חרבה מתימן. אתן אדום חרבה מצד תימן כלו' שתיחרב כי תימן בכור אליפז בן עשו וארצו נקראת על שמו תימן וכן אמר בנבואת ירמיה האין עוד חכמה בתימן ויונתן תרג' מדרומא: ודדנה. הה"א נוספת כי הוא מלעיל הטעם בדל"ת רוצה לומר יושבי דדן בחרב יפלו ודדן היא עיר גדולה בארץ אדום וכן זכרה ירמיה בנבואתו יושבי דדן: ונתתי. ביד עמי ישראל. מזה נראה כי נבואה זו עתידה ואפשר גם כן שהיתה בבית שני שגבר' יד ישרא' עליהם והחריבו וזה לא ידענו כי לא נכתבו דברי בית שני בספר נבואות: כאפי וכחמתי. בכף רוצ' לומר כמו שהיה אפי וחמתי גדולה עליה' כן יעשו בהם נקמה גדולה: כה אמר יי. בנקמה. הם עשו עם ישראל רעה בנקמה כלומר בענין רעת הנקמ' שהיא גדולה מרעה אחרת כאילו ישרא' הרעו להם תחלה והם לקחו נקמת' מהם ויונתן תרג' בדבבו: בשאט בנפש. בבזיון שהיו מבזים אותם בנפשות' להרע להם דרך בזיון וקלון: למשחית איבת עולם. שם כמו והודי נהפך עלי למשחית כלומר הרעו להם להשחיתם להיות איבת עולם ביניהם: לכן. והכרתי את כרתים. משפח' גדולה מפלשתים וכן נאמר עליהם פשטנו נגב הכרתי וכן גוים כרתים: את שארית חוף הים. כי עכו אבד' בחרבן ארץ ישראל כי הים האחרון הו' גבולם וארץ פלשתי' ים ממנ' גם כן על חוף הים ואותו נשאר אחר חרבן ארץ ישראל ועליו אמר והאבדתי: ועשיתי. מבואר הוא: ויהי בעשתי עשרה שנה. י"א שנה לצדקיהו שהיא שנת החרבן כי אז אמרה צור על ירושלם האח: באחד לחדש. לא גלה באי זה חדש וכיון שסתם אותו נראה כי על חדש החרבן אמר שהוא חדש אב: בן אדם. האח. ענין שמחה כמו שפירשנו: נשברה דלתות העמים. העיר שהיתה דלתות העמים שהיו נכנסים ויוצאים בה הסוחרים בסחורתם מכל העמים: נסבה אלי. אותה הסחור' שהיו מביאי' הסוחרים בה נסבה ונתגלגלה אלי כי כיון שנחרבה היא יבאו אלי. נסבה מבני' נפעל ושרשו סבב והוא נפעל עבר לגזיר' פעל בכפל: אמלאה החרבה. אני אמלא מסחורות אחר שהיא חרבה כי כיון שהיתה במצור ב"ט שנה לצדקיהו ידעו לא תמלט ותחרב וחשבו אותה לחרבה טרם יום החרבן. אמלאה שא"ין מבנין נפעל בתוספת ה"א. החרבה מבנין הפעל ולתקן קריא' הח"ית שהיא גרונית נקדו הה"א בקמץ רחב והחי"ת בחטף קמץ: לכן. כהעלות הים לגליו. כי בהסתער הים מפני הרוח מעל גליו למעלה ותרג' יונ' כמיסק ימא באיתרגושת גלוהי: ושחתו. וסחיתי. עפרה ממנה כי צור נבנתה על סלע בתוך הים וכסו הסלע עפר לצורך הישוב וכאשר כסוהו מי הים בעת חרבנה סחבו והשליכו ממנה עפרה ונשאר הסלע יבש כמו שהיה מתחלה לצחיח סלע. המקום הגבוה בסלע יקרא צחיח והוא המקום היבש שבו לפיכך נקרא כן וכן שכנו צחיחה מקום יבש וצמא כמו והשביע בצחצחות נפשך ויונתן תרגם לשעיעות כיף גלי כלומר שיהיה הסלע חלק ואין עליו עפר: משטח חרמים תהיה. שהציידים ישטחו רשתותם שם באותו הסלע שיהיה יבש ונגוב כי מה שאומר אחר זה בסוך המים הרבים זה יהיה לשעה כשיעלה הים עליה וישטפנה וישוב הים למקומו וישאר הסלע יבש ונגוב: והיתה לבז לגוים. כי הגוים שסביבותיו עליה יבוזזוה וישללוה: ובנותיה. הם הכפרים: תהרגנה. יהרגו אנשיהן:

כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנְנִי מֵבִיא אֶל־צֹר נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל מִצָּפוֹן מֶלֶךְ מְלָכִים בְּסוּס וּבְרֶכֶב וּבְפָרָשִׁים וְקָהָל וְעַם־רָב: בְּנוֹתַיִךְ בַּשָּׂדֶה בַּחֶרֶב יַהֲרֹג וְנָתַן עָלַיִךְ דָּיֵק וְשָׁפַךְ עָלַיִךְ סֹלְלָה וְהֵקִים עָלַיִךְ צִנָּה: וּמְחִי קָבָלּוֹ יִתֵּן בְּחֹמוֹתָיִךְ וּמִגְדְּלֹתַיִךְ יִתֹּץ בְּחַרְבוֹתָיו: מִשִּׁפְעַת סוּסָיו יְכַסֵּךְ אֲבָקָם מִקּוֹל פָּרַשׁ וְגַלְגַּל וָרֶכֶב תִּרְעַשְׁנָה חוֹמוֹתַיִךְ בְּבֹאוֹ בִּשְׁעָרַיִךְ כִּמְבוֹאֵי עִיר מְבֻקָּעָה: בְּפַרְסוֹת סוּסָיו יִרְמֹס אֶת־כָּל־חוּצוֹתָיִךְ עַמֵּךְ בַּחֶרֶב יַהֲרֹג וּמַצְּבוֹת עֻזֵּךְ לָאָרֶץ תֵּרֵד: וְשָׁלְלוּ חֵילֵךְ וּבָזְזוּ רְכֻלָּתֵךְ וְהָרְסוּ חוֹמוֹתַיִךְ וּבָתֵּי חֶמְדָּתֵךְ יִתֹּצוּ וַאֲבָנַיִךְ וְעֵצַיִךְ וַעֲפָרֵךְ בְּתוֹךְ מַיִם יָשִׂימוּ: וְהִשְׁבַּתִּי הֲמוֹן שִׁירָיִךְ וְקוֹל כִּנּוֹרַיִךְ לֹא יִשָּׁמַע עוֹד: וּנְתַתִּיךְ לִצְחִיחַ סֶלַע מִשְׁטַח חֲרָמִים תִּהְיֶה לֹא תִבָּנֶה עוֹד כִּי אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה:

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה לְצוֹר הֲלֹא מִקּוֹל מַפַּלְתֵּךְ בֶּאֱנֹק חָלָל בֵּהָרֵג הֶרֶג בְּתוֹכֵךְ יִרְעֲשׁוּ הָאִיִּים: וְיָרְדוּ מֵעַל כִּסְאוֹתָם כֹּל נְשִׂיאֵי הַיָּם וְהֵסִירוּ אֶת־מְעִילֵיהֶם וְאֶת־בִּגְדֵי רִקְמָתָם יִפְשֹׁטוּ חֲרָדוֹת יִלְבָּשׁוּ עַל־הָאָרֶץ יֵשֵׁבוּ וְחָרְדוּ לִרְגָעִים וְשָׁמְמוּ עָלָיִךְ: וְנָשְׂאוּ עָלַיִךְ קִינָה וְאָמְרוּ לָךְ אֵיךְ אָבַדְתְּ נוֹשֶׁבֶת מִיַּמִּים הָעִיר הַהֻלָּלָה אֲשֶׁר הָיְתָה חֲזָקָה בַיָּם הִיא וְיֹשְׁבֶיהָ אֲשֶׁר־נָתְנוּ חִתִּיתָם לְכָל־יוֹשְׁבֶיהָ: עַתָּה יֶחְרְדוּ הָאִיִּן יוֹם מַפַּלְתֵּךְ וְנִבְהֲלוּ הָאִיִּים אֲשֶׁר־בַּיָּם מִצֵּאתֵךְ: כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה בְּתִתִּי אֹתָךְ עִיר נֶחֱרֶבֶת כֶּעָרִים אֲשֶׁר לֹא־נוֹשָׁבוּ

אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא מַיְתֵי עַל צוֹר נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל מִצִּיפּוּנָא מֶלֶךְ מַלְכַיָּא בְּסוּסָוָן וּבִרְתִיכִין וּבְפָרָשִׁין וּמַשְׁרְיָן וְעַם סַגִּי: יַתְבֵי כַּפְרָנַךְ דִּי בְּחַקְלָא בְּחַרְבָּא יִקְטוֹל וְיִבְנֵי עֲלָךְ כַּרְקוֹם וְיִצְבּוֹר עֲלָךְ מְלִיתָא וִיקִים עֲלָךְ דִּי מְזַיְּנִין בִּתְרֵיסִין: וּמַחַת פַּגּוּזוֹהִי יִתֵּן בְּשׁוּרָךְ וּמִגְדְּלָךְ יְתָרַע בְּאַבְנֵי בַרְזְלֵיהּ: מֵרִיפְסַת סוּסָוָתֵיהּ יְחַפִּינָךְ אַבָקְהוֹן מִקַּל פָּרָשִׁין וְגַלְגַּלִּין וּרְתִיכִין יְזוּעוּן שׁוּרָךְ בְּמֵיעֲלוֹהִי בְּתַרְעָךְ כְּמָא דְעָלִין בְּקַרְתָּא דְמִתַּרְעָא מְשׁוּר: בְּפַרְסוֹת סוּסָוָתֵיהּ יְדוּשׁ יַת כָּל שׁוּקָךְ עַמִּיךְ בְּחַרְבָּא יִקְטוֹל וְקָמַת תּוּקְפִּיךְ לְאַרְעָא יִמַּגַּר: וְיִבְזוּן נִכְסַךְ וְיִשְׁבּוּן סְחוֹרְתִיךְ וִיפַגְּרוּן שׁוּרָךְ וּבָתֵּי חֶמְדְּתֵיךְ יְתָרְעוּן וְאַבְנָךְ וְאָעָךְ וַעֲפָרָךְ בְּגוֹ יַמָּא יְשַׁוּוּן: וַאֲבַטֵּל אִתְרְגוּשַׁת זְמָרָיִךְ וְקַל נִיגּוּן כִּינָרִיךְ לָא יִשְׁתְּמַע עוֹד: וְאֶתְנִינָךְ לִשְׁעִיעוּת כֵּיף גְּלֵי מִשְׁטַח צַיָּדִין תְּהֵי לָא תִתְבְּנֵי עוֹד אֲרֵי אֲנָא יְיָ גְּזָרִית בְּמֵימְרִי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים:

כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְצוֹר הֲלָא מִקַּל מַפַּלְתִּיךְ קְטִילָךְ בְּנִיהוּם מְטַעֲנֵי חֶרֶב כַּד יִתְרְמוֹן קְטוֹלִין בְּגַוִּיךְ יְזוּעוּן פְּרוּרַיָּא: וְיֶחֱתוּן מֵעַל כּוּרְסָוָתְהוֹן כָּל רַבְרְבֵי יַמָּא וְיַעְדּוּן יַת מְעִילֵיהוֹן וְיַת לְבוּשֵׁי צִיּוּרֵיהוֹן יַשְׁלְחוּן זֵיעַ יִלְבְּשׁוּן עַל אַרְעָא יִתְּבוּן וִיזוּעוּן מִן קֳדָם תַּבְרֵיהוֹן וְיִצְדּוּן עֲלָךְ: וְיִטְלוּן עֲלָךְ אִילְיָא וְיֵימְרוּן לָךְ אֵיכְדֵין אֲבַדְתְּ דַּהֲוַת יָתְבָא בְּגוֹ יַמָּא קַרְתָּא מְשַׁבַּחְתָּא דַּהֲוֵית יָתְבָא בִּתְקוֹף יַמָּא הִיא וְיָתְבָהָא אֵיכְדֵין אִתְמַסַּרוּ לְתַבַּר כָּל יָתְבָהָא: כְּעַן יְזוּעוּן פְּרוּרַיָּא בְּיוֹם מַפֶּלֶת קְטִילָךְ וְיִתְבַּהֲלוּן נַגְוָתָא דִּי בְיַמָּא בְּמִיפַּק גָּלְוָתִיךְ: אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים כַּד אֶתֵּן יָתִיךְ קִרְיָה חָרְבָא כְּקִירְוִין דְּלָא אִיתּוֹתַב

רש"י

והקים עליך צנה. ויקים עלך די מזיינין בתריסין: ומחי קבלו. הוא אחד מתחבולות המצור לזרוק אבנים גדולות ומכה כנגדו איליקולא"ה דפאפוריירא בלע"ז ויש לועזים קבלו דפארבלי"טא בלע"ז ויש לועזים פוריירא בלע"ז: בחרבותיו. באומניות חורבן סביבא עמו: משפעת סוסיו. כשיש סוסים הרבה מעלים אבק ברגליהם ועולה ונעשה כענן ומחשיך הארץ הוא קרוי שפעת וכן שפעת מים תכסך ד דלאפוריסון בלע"ז: כמבואי עיר מבקעה: כמה דעלין לקרתא דמתרעא משור סכפרצה חומתה: רכלתך. סחורתך: וחרדו לרגעים. לשברים כן יבא עליהם גם הם כשברך לרגעי' לשון שבר כמו רוגע הים שורי רגע על רגעי ארץ על דכאי ארץ ומנחם פיר' לשון רגע כמו כי רגע באפו: ושממו. לשון תמהון: נושבת מימים. ים נוקרין רפי ופותרין מ מיושבת מימי' קדמונים וים נוקדי' רפי ופותרין מיושבת בחוזק על ידי ימים הסבובים לה וכן תרגם יונתן וכן הוא: אשר נתנו חתיתם. סביבות לכל היושבים חתיתם לורדפרי"מגנט בלע"ז: האין. כמו האיים: מצאתך. מיציאתך בגולה: בהעלותי

רד"ק

כי כה אמר. מלך מלכים. כי כל מלכי הארץ תחתיו ואמר זה רוצה לומר שיבא על צור עם מלכי האומות כי הוא מלך עליהם ויביאם לאמר ירכה: בנותיך. דייק וסוללה. פירשתי למעלה בפרשת לכנה: צנה. כלי מגן הנקרא טרג"א בלע"ז ובערבי ויונתן תרגם ויקים עלך די מזיינין בתריסין: ומחי קבלו. פירשו בו שהוא כלי שמשליכים בו אבנים בחומה לנתצה. מחי מכה תרגום מכה מחי. קבלו נגדו תרגום נגד קבל וכן ויכהו קבל עם נגד העם ויש לפרש כי הוא"ו נוספת והוא מדברי רבותי' ז"ל שאמרו מתלקטין בחי קבל והוא הקשת שקורין ארק"א בלי"שטרא ומורים בו חצים לעומדים בחומה שלא יראו בחומה מפחד החצים ולא ילחמו ותרג' יונתן ומחת פגוזוהי. בחרבותיו. הם כלי המפץ שמנפצים ומשברים בהם ה האבנים: משפעת סוסיו. מרבוי וכן שפעת גמלים תכסך ויכסך על דרך הפלגה: אבקם. האבק שיעלו ברגליהם: תרעשנ' חומותיך. על דרך הפלגה: כמבואי עיר מבקעה. כמו שבאין בעיר מבוקעה בלא יגיעה ובלא מלחמה כן יבאו בשעריך: מבואי. קבוץ מן מבוא: בפרסות סוסיו. ומצבות עזך לארץ תרד. הם המגדלים הגבוהים שהם נצבי' למעלה והם מצבות העז כי בה יעז ויסגב ה האדם ובאמרו תרד רוצ' לומר כל אחד מן המצבות: ושללו חילך. כתרגומו נכסך: רכלתך. סחורתך: ועפרך. עפר הבנין: והשבתי המון שיריך. רבוי שיריך שהיית שמח ומתגאה ושרה מרוב טובה: ונתתיך. תי"ו תהיה תי"ו הנקב' שלא לנוכח וכן תבנה ואמר לא תבנה עוד והעיר שהיא בנויה היום הנקראת צור היא ב בנויה על שפת הים כי צור ה הקדומה היא בתוך הים והיא ב בתוך סלע: כה אמר יי' מפלתך. מפלת ההרוגים: באנק חלל. כמו יאנק חלל ואנקת החלל היא יציאת נשמתו מהקנה בקול בעת מותו ויונתן תרג' בניהום מטעני חרב: בהרג. כמו בהרג ובנפול ה"א הבנין חוטלה תנועת' על בית השימוש: הרג' שם הפועל ואמר שם הפעל אחר הפעולה לחזק הענין כמו ויכס דוד כוס למען טבוח טבח בוצע בצע בוגדי בגד והדומים להם: וירדו. הענין הזה כולו כי יפחדו על עצמם כי יאמרו עיר גדולה וסוחרת כזאת חרבה ואיך נעמוד אנחנו: וחרדו לרגעים. לשעות ולרגעים כלומר תמיד ות"י ויזועון מן קדם תבריהון תרגם לרגעים מן רגע הים שורי רגע: ונשאו. נושבת מימי' כי מהסחורות שהיו באות אליה דרך ים נתיישבה ועלתה במעלה ואמר מימים לשון רבים כלומר ים אוקינוס וים סוף וים מערבי ושאר הימים כי דרך כלם היו באים אליה סוחרי' ות"י דהות יתבא בנוימיא: העיר ההללה. הה"א במקום אשר כי לא תבא ה"א הידיעה בעברי' וכן וכל ההקדים מסולל כמו אשר הקדים: אשר היתה חזקה בים. רוצה לומר בא"י הים היתה היא החזקה שבהם שעיר היתה חזקה בבנינה וכן יושבים חזקים ות"י דהוית יתבא בתקוף ימא: אשר נתנו חתיתם לכל יושביה. מרוב חזקים נתנו חתיתם ומוראם לכל יושבי הים וזכר הים בלשון נקבה כמו שאמר גם כן ואת הים הוריד מעל הבקר הנחשת אשר תחתיה ויונתן תרגם איכדין אתמסרו לתבר כל יתבהא פירוש כנוי יושביה לצור על דרך רחוקה: עתה יחרדו. באות החי"ת: האין. בי"וד אחת לבד והנו"ן במקום מ"ם וכן לקץ הימין כמו הימים ותרגם יונתן פרוריא וכן תרגם ירעשו האיים למעלה אבל ונבהלו האיים אשר בים תרגם נגוותא דבימא וזה עשה מפני שנכפל בפסוק ופרוריא פירוש מגרסי הגרס ושברים וכן תרגם ירעשו מגרסות יזועון פרוריא וכן בדברי רבותינו ז"ל פרורהא: מצאתך. כתרגומו במיפק גלוותך: כי כה אמר יי': כערים אשר לא נושבו. כי כשנראה הסלע חלק נראה שלא היה שם עיר מעולם:

בהעלות עליך את תהום · באסקותי עלך משריית עממין דסגיאין כמי תהומא ויתפונך עממין סגיאין כן ת״י וכמשמעו בתחילה נתנה ביד נבוכד נאצר וסוף עלה הים וטבעה : את יורדי בור · עם יורדי גיהנם : אל עם עולם · עם אשר אבדו מעולם : בחרבות מעולם · כערים אשר חרבו מאז סדום וחברותיה :

בהעלות עליך את תהום וכסוך המים הרבים · כפל הענין במלות שונות · ואמר למעלה משטח חרמים תהיה לפעה כסוי המים היה למטה כשעלו המים על העיר ועלה הים עליה ושטפה ואחר כך חזרו גלי הים לאחור ונשאר הסלע מגולה ויבש ויונתן תרגם זה דרך משל באסקותי עלך משריית עממין דסגיאין כמי תהומא ויתפונך עממין סגיאין : והורדתיך את יורדי בור · כלומר תאבדי מן העולם כמו יורדי בור והוא הקבר ותרג׳ יונתן ואחתינך עם נחתי גוב בית אבדנא : אל עם עולם · כלומר עם שמתו מעולם היום זמן רב שנשחת גופם ואבד ושב עפר : והושבתיך בארץ תחתיות · כאילו את בארץ תחתיות וכפל הענין לחזק : למען לא תשבי · שלא תשבי עוד : ונתתי צבי בארץ חיים · ואתן חפץ ופאר בארץ שהיא ארץ חיים שהיית שמחה עליה על שנחרבה היא תשוב עוד לקדמותה שהיא ארץ חיים ולפי שאמר על צור בארץ תחתיות שהיא ארץ מתים שאבדו מן העולם אמר בהפך על ארץ ישראל שהיא ארץ חיים ורבותינו ז״ל דרשו ארץ שמתיה חיים כלומר שהמתים בה מישראל יחיו לזמן תחיית המתים ותרגם יונתן ואתן חדוא בארעא דישראל : בלהות אתנך · הפוך כמו בהלות ענין בעתה וכליון : ותבקשי · ואם תבקשי לא תמצאי עוד לעולם ותבקשי הוי״ו נמשכת בבניא והת״יו בשוא ופתח ויונתן תרגם בלהות שתי מלות כדלא הוית בל הות : ויהי · ואתה בן אדם · ואמרת · על מבואות ים · על מקומות שנכנסים אליהם דרך ים והוא הכמל שם שנכנסים שם הספינות : רוכלת העמים · סוחרת את אמרת אני כלילת יופי את שבחת עצמך והיית אומרת אני שלמה מכל יופי וכל טוב והולך ומספר טובה ויופיה : בלב ימים גבוליך · כי מכל צד היה לה ים : בוניך · האומנים הבונים חומותיך ומגדלותיך וביתך : כללו יפיך · הם השלימו יפיך כי בנו אות בטוב שבבנינים וביפה שבהם : ברושים משניר · כי בהר שניר היו גדלים הברושים

בהעלות ג׳ בקריאה וסימ׳ בהעלות י״י את אליהו · בתתי אותך עיר נחרבת · ואחר הבינו להם ולכהנים : תחתיות ז׳ בקריאה וסימ׳ ואת גלות התחתיות דיהושע · הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים · והורדתיך את יורדי

בְּהַעֲלוֹת עָלַיִךְ אֶת־תְּהוֹם וְכִסּוּךְ הַמַּיִם הָרַבִּים : וְהוֹרַדְתִּיךְ אֶת־יוֹרְדֵי בוֹר אֶל־עַם עוֹלָם וְהוֹשַׁבְתִּיךְ בְּאֶרֶץ תַּחְתִּיּוֹת כָּחֳרָבוֹת מֵעוֹלָם אֶת־יוֹרְדֵי בוֹר לְמַעַן לֹא תֵשֵׁבִי וְנָתַתִּי צְבִי בְּאֶרֶץ חַיִּים : בַּלָּהוֹת אֶתְּנֵךְ וְאֵינֵךְ וּתְבֻקְשִׁי וְלֹא־תִמָּצְאִי עוֹד לְעוֹלָם נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה :

כז וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר : וְאַתָּה בֶן־אָדָם שָׂא עַל־צֹר קִינָה : וְאָמַרְתָּ לְצוֹר הַיּוֹשֶׁבֶתִי עַל־מְבוֹאֹת יָם רֹכֶלֶת הָעַמִּים אֶל־אִיִּים רַבִּים כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה צוֹר אַתְּ אָמַרְתְּ אֲנִי כְּלִילַת יֹפִי : בְּלֵב יַמִּים גְּבוּלָיִךְ בֹּנַיִךְ כָּלְלוּ יָפְיֵךְ : בְּרוֹשִׁים מִשְּׂנִיר בָּנוּ לָךְ אֵת כָּל־לֻחֹתָיִם אֶרֶז מִלְּבָנוֹן לָקָחוּ לַעֲשׂוֹת תֹּרֶן עָלָיִךְ : אַלּוֹנִים מִבָּשָׁן עָשׂוּ מִשּׁוֹטָיִךְ קַרְשֵׁךְ עָשׂוּ־שֵׁן בַּת־אֲשֻׁרִים מֵאִיֵּי כִּתִּיִּם : שֵׁשׁ־בְּרִקְמָה מִמִּצְרַיִם הָיָה מִפְרָשֵׂךְ לִהְיוֹת לָךְ לְנֵס תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן מֵאִיֵּי אֱלִישָׁה הָיָה מְכַסֵּךְ : יֹשְׁבֵי צִידוֹן וְאַרְוַד הָיוּ שָׁטִים לָךְ

בְּאַסְּקוּתִי עֲלָךְ מַשִּׁרְיַת עַמְמִין דְּסַגִּיאִין כְּמֵי תְהוֹמָא וְיִתְפִּינָךְ עַמְמֵי סַגִּיאִין : וְאַחֲתִינָךְ עִם נַחֲתֵי גּוֹב בֵּית אַבְדָנָא לְוַת עַמָּא דְמֵעַלְמָא וְאַצְדִּינָךְ בְּאַרְעָא אַרְעִיתָא בְּחָרוּבְתָא דְמֵעַלְמָא עִם נַחֲתֵי גּוֹב בֵּית אַבְדָנָא בְּדִיל דְּלָא תִתְיַתְבִין וְאֶיתֵּן חֶדְוָא בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל : כִּדְלָא הֲוֵית אֶתְנִינָךְ וְכֵן תְּהֵי וְתִתְבְּעִין וְלָא תִשְׁכְּחִין עוֹד לְעָלַם אָמַר יְיָ אֱלֹהִים : וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר : וְאַתְּ בַּר אָדָם טוֹל עַל צוֹר אִלְיָא : וְתֵימַר לְצוֹר דְּיָתְבָא עַל מְגָרַשׁ מָחוֹזֵי יַמָּא מְסַפְּקָא סְחוֹרָא לְעַמְמַיָא לְנַגְוָן סַגִּיאִין כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צוֹר אַתְּ אֲמַרְתְּ אֲנָא מְשַׁכְלְלָא בְּשׁוּפְרִי : בְּגוֹ יַמָּא תְּחוּמִיךְ אַרְדִּיכְלַיִךְ שַׁכְלִילוּ בִּינְיָנִיךְ : בִּירְוָן מִשְּׂנִיר בְּנוֹ לִיךְ יַת כָּל גִּישְׁרַךְ אַרְזֵי מִלִּיבְנָן נְסִיבוּ לְמֶעְבַּד תּוֹרְנִין עֲלָךְ : בְּלוּטִין מִמַּתְנַן עֲבָדוּ מְשׁוֹטֵי סְפִינָךְ תְּרוּמֵי תַּרְעָךְ דַּפִּין דְּאִשְׁכְּרְעִין מְכַבְּשִׁין בְּשֵׁן דְּפִיל בֵּית חוֹפָאָה לְאִיתְיַטְרוֹן מִמְּדִינַת אַפּוּלְיָא : בּוּץ וְצִיוּרִין מִמִּצְרַיִם הֲוָה פְּרָסִיךְ לְמֶהֱוֵי לִיךְ לְאָת תַּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא מִמְּדִינַת אִיטַלְיָא הֲוַת כְּסוּתִיךְ : יָתְבֵי צִידוֹן וְאַרְוָד הֲווֹ שַׁיְטִין וּמַיְתַן סְחוֹרָא לְגַוִּיךְ

בור · נהה על המון מצרים · שם עילם וכל המונה · שתני בבור התחתיות · קראתי שמך י״י מבור תחתיות : אלישה ג׳ בקריאה וסימ׳ ובניין אלישה ותרשיש · וחברו דדברי הימים · מאיי אלישה היה מכסך :

ונתתי צבי בארץ החיי׳ · ואתן התפאר׳ בירו׳ : בלהות · פרשו יונתן כדלא הוית · והפותרין אומרי׳ לשון מקום מרקד משירים ומזיקים : על מבואות ים · על הכמל שהספינו׳ באות עד החומה · והשערים והרב׳ כרכו׳ יושבין על הים ואינם מקו׳ כמל ואין הספינות יכולות לקרב אליהם מבואת ים פורש בל׳ · רכלת העמים · כך היה מנהגם סוחרים הבאים לה זה מצפון וזה מדרום לא היו רשאין לעשות סחורה זה עם זה אלא יושבי העיר לוקחין מזה ומוכרין לזה : את אמר׳ אני כלילת יופי · עד שכמוהו הכל אומרים על ירושלם כלילת יופי משוש כל הארץ שכמוה את מתגאה לומר אני כלילת היופי סוף גמר היופי כלול בי : בוניך · ארדכלייך לשון בנין : ברושים משניר · לפי שהיתה בנויה בים ובים אבל המשילה הכתוב לספינה משובחת שהכבידו משאה בתוכה וטבעה ברוח קדים · משניר טור תלגא : את כל לחתים · הלוחים שנעשית האניה מהם : ארז מלבנון · שם יער שהארזים מצוין בו : תורן · הוא העץ הזקוף וגבוה התקוע בספינה שבו תולין המפרש סקורין בו״לא בל׳ ובו נקבים בראשו שהחבל שמושכין בו הספינה נכנס ויוצא בו משט״ו בלע״ז : אלונים · מין עץ סריק סקורין קיי״שכא בלע״ז : משוטיך · הם שרחבים בראשם שמנהיגים בהם האניה ר״ימש בלע״ז : קרשך · הוא הקרש הרחב שבראש הסני של ספינה אל מול התורן שבראשו אחר ובו מהפכין את הספינה לכל צדדיה ומכוונין אותה אל הדרך ורב החובל אוחז בו ובלשון משנה קברניט ובלשון לעז גוברי״ל בלע״ז : עשו שן בת אשורים · אי איפשר לו להיות אלא של עץ וזהו בתאשורים כאילו הוא תיבה אחת לשון תדהר ותאשור שכיהם תרגמן יונתן אשכרועין ואת קברניטה של צור המשיל לקרש של אשכרוע ומצופה בשן ע״י מסמרים לנוי ולחוזק כי כן תרגם יונתן דפין דאשכרועין מכבשין בשן דפיל בית חופאה לאיתיטרון כסוייה לא יפול אבל יונתן פי הקברניט הזה לפי ענין העיר על קרשי שעריה : שש ברקמה · בגד שש עשוי בציורי רקמות : מפרשך · הוא סקורין בלשון אשכנז ש״גל ובלשונינו בו״ילא בלע״ז : להיות לך לנס · לפורשו על כלונס הארז ולהגביהו על התורן כס בלשון משנה כלונס ובלע״ז פורק״א : היה מכסך · לאהל ולגג על פני כל האניה : היו שטים לך · תופסי משוטיך להנהיגך :

היפים : את כל לחתים · לפי שכל טוב צור היה דרך הים בספינות באות אליה ויוצאות ממנה שבח ענין הספינות שהיו בה ואמר כי לחות הספינות היו עושים מברושים וזה לגדולה וליופי ואמר לחתים לשון רבוי ובלשון שנים רוצה לומר כי הרבוי עשוי בתכונת שנים או לפי שהספינה עשויה שני צדדי׳ כי שני ראשיה חדים והחכם ר׳ אברהם אע״פ פירש כי הטעם שים ספינות שעושים אותם משני לוחות ויונתן תרגם ית כל גשרך רוצה לומר גשר שיעברו עליו מספינה לספינה : לעשות תורן עליך · התורן הוא עץ הגבוה הנצב בספינה שמשימין בראשו הנס : עליך · רוצה לומר על ספינותיך : אלונים · הם הערמונים וכן תרגם יונתן בלוטין : משוטיך · מן כל תופשי משוט שהוא משקל אחר כי מן משוט יאמר משוטיך בשורק המ״ם ובלא דגש הסי״ן כמו מן מקום מקומיך ומשוטיך בחירק המ״ם ודגש הסי״ן והמשוטים הם העצים הארוכים שמנהיגים בהם כמו אכי שיט : משוטיך · רוצה לומר משוטי ספינותיך : קרשך עשו שן · קרש ספינתך והוא דרך כלל כי לא יהיה קרש אחד לבד כי הוא אומ׳ על קרשי המגדל שעושין בראש הספינה ועושין אותו המגדל בשאר הספינות מקרשי עץ טובים ויפים ובספינו׳ צור היו עושי׳ מקרשי שן לגדולה ולפאר : בת אשורי׳ · עדית אשורי׳ עשו לך קרשי שן שהביאו אותו השן מאיי כתיים כי שם הפילי׳ מצוין ששומי׳ העצם שלהם קרשי׳ וכלים ולכך נקרא העצ׳ ההוא בכלל שן כי משיני הפיל עושים המלאכ׳ היפה ויונתן תרגם בת אשורי׳ מלה אחת מן תדהר ותאשור שתרגם דפין דאשכרועין וכן תרגם ותאשור ואשכרועין וכן תרג׳ תירומי תרעך דפין דאשכרועין מכבשין בשן דפיל בית חופאה לאתיטרון ממדינת אפוליא ולא הבנתי מלת לאיתיטרון ובקצת נוסחאות לאתר כטרון ואשכרוע הוא הנקרא בוס״ות בלע״ז : כתים בי״וד אח׳ כתיב וקרי בשני יודי״ן בי״וד היחס ובי״וד הרבוי כתיים כמו אלהי העבריים : שש ברקמה ממצרים · יריעות פשתן עשויות מעשה רוקם מביאים לך ממצרים כי משם מביאים כלי פשתן ואותו השש היה מפרשך להיות לך לנס · והוא הוילון שפורשין על התורן כמו שאומר בל יחזקו כן תרנס בל פרשו נס ואומר כי דרך גדולה היו עושים בצור וילוני הספינות מיריעות שש כאלו עשויות מעשה רוקם : תכלת וארגמן מאיי אלישה היה מכסך · בגדים צבועים בתכלת וארגמן שמביאים מאיי אלישה · היה מכסך מלבושך או היה מכסה אהל הספינה לכסות על בני הספינה מזרם ומחורב והיה האהל או המכסה ההוא עשוי מיריעו׳ צבועו׳ בתכלת וארגמן לנוי : מאיי אלישה · תרגם יונתן ממדינת איטליאה : יושבי צידון וארוד היו שטים לך · הם היו מלחי׳ לבורכיהם שטו׳ אותה תפשוני׳ מנהיגי׳ הספינה ויונתן פי׳ היו שטי׳ בעברך להביא סחורה ליך הוו שייטין ומייתין סחור׳ לגויך :

תכמיך

חכמיך צור היו בך · צור הוא לשון קריאה כלומר את צור חכמיך היו בך לא היית צריכה להביא לך חכמים מעיר אחרת יודעי הים להנהיג הספינה בחכמה כי בך היו : המה חובליך · חובל יקרא מושך חבלי האילן במשפט וצריך למשכם בחכמה לקבל הרוח במשפט ואחר הוא הרב פרנס הספינ' המלמד שאר החובלים למשוך כפי מה שירא' והוא ה האוחז הקברניט הנקרא טימון בלע"ז וכן מנהיג הספינ' להדריך הדרך אשר ירא' וכל זה בחכמ' : זקני גבל וחכמיה · בנאים היו וכן אמר בבנין שלמה והגבלים והם היו באים לצור ל להחזיק בדק העיר בחומותיה ובניניה : כל אניות הים ומלחיהם · כתרגומו כל נחתי ימא וספניהון הוו שייטין ומייתן ס סחורה לגויך · תופשי המשוט נקראים מלחים : לערב מערבך · ענין סחורה · וכן כל אשר בפרשה זו מזה השרש ונקראה הסחורה מערב והסוחרי' עורבין לפי שהסוחרין עורבים זה לזה בסחורתם במקחם וממכרם : פרס ולוד ופוט · היו יודעי מלחמה והיו באים לצור כשהית' צריכה לעשות מלחמ' עם אחרים : מגן וכובע תלו בך · נראה כי הם היו מביאים מארצם כלי מ מלחמה שהיו טובים לפיכך אמר הנה : המה נתנו הדרך כי היו מיפים ומהדרין העיר בכלי מלחמה טובי' ויפי' ודרך בני אדם לתלות המגינים והכובעי' בראשי המגדלים ועל החומות וכן אמר אלף המגן תלוי עליו : תלו · מבנין פועל הדגש : בני ארוד וחילך · בני ארוד הם ג"כ בני מלחמה והם היו עם חילך כמו פרס ולוד שזכר ויחדו היו על חומותיך סביב כשבאו אויבים להלח' עליך : וגמדים במגדלותיך · היו אנשים כנסים אנשי מדה קטנה מן גמד ארכה ויונתן תרגם קפוטקאי : שלטיהם · מגיניהם כמו כל שלטי הגבורי' : תלו על חומותיך · גם זה מן הדגש : תרשיש סחרתך · מביאה סחורה אליך כי היא על הים ויונתן תרג' תרשיש מן ימא :

חבליך · אוחזי הקברניט לכוון ולייסר האניה : זקני גבל · אומני הבנין כמו שנאמר ובוני חירום והגבלים : מחזיקי בדקך · מתקני בדקיך שלא יכנסו בהם המים אפ"יוטונט שאקר"אוצא בלע"ז : כל אניות הים ומלחיהם · הספנים שלהם היו בך · היו סביבך לשוט אל המדינות הרחוקות להביא הסחורה לתוכך : לערב מערבך · לשון ערובה גרנט"אה בלע"ז הם כל צורכי האדם שהוא חי בהם וממונו הוא ערובתו והצלתו לחייו : בני ארוד וחילך · שאר חיל בני אדם היושבים בתוכך : וגמדים · תרגם יונתן ואף קפוטקאי שמעתי משמו של רבי מנחם על שם שיורדים בים עד התהום ומעברים גומדי אמות עמוקה נקראו וגמדים אכד"ומש בלע"ז ויש פותרי' שהם ננסים וננסין במדת אמה : שלטיהם · הם אספות שנותנין בהם חצי' כמו הברואחכים מלאו השלטי' קויבר"ש בלע"ז : תלו · הרבה תלי תלים : תרשיש · ים שמה תרשיש : מרוב כל הון · שהיה בתוכך ובטוחים ה הסוחרים שימצאו בך סחורה הראויה להם : בדיל · אסט"יין בלע"ז : עזבוניך · חוזקיך ועוזריך כמו ויעזבו את ירושלם עד החומה וממונו של אדם הוא חוזקו המעמידו על ר רגליו : בנפש אדם · עבדים ושפחות למכור : ידך · מקומך : קרנות שן והובנים · קרני יעלים ועצמו' פיל וטווסים עופות ששמן פ"און בלע"ז : השיבו אשכרך · הביאו לך תשורה : בנפך · איקאבוקל"א בל' : ארם

לערוב ב' ומב' ליש' וסימ' רפא היום לערוב · לערב מערבך · קדמא מל' : בכסף טו רפין וסי' נבחר ביהושע סימ' ב"ב : עזבונך ד' ובענין וסימ' תרשיש סוחרתך · מבית תוגרמה · רגלי שבא ורעמה · באות עזבוניך

חֲכָמַיִךְ צוֹר הָיוּ בָךְ הֵמָּה חֹבְלָיִךְ :	חַכִּימַיִךְ צוֹר הֲווֹ בִיךְ אִינוּן פַּרְנְסָךְ :
זִקְנֵי גְבַל וַחֲכָמֶיהָ הָיוּ בָךְ מַחֲזִיקֵי בִּדְקֵךְ כָּל־אֳנִיּוֹת הַיָּם וּמַלָּחֵיהֶם הָיוּ בָךְ לַעֲרֹב מַעֲרָבֵךְ :	סָבֵי גְבַל וְחַכִּימָהָא הֲווֹ בִיךְ מַתְקְפֵי צוּרְכֵךְ כָּל נַחְתֵי יַמָּא וְסַפָּנֵיהוֹן הֲווֹ שַׁיְיטִין וּמַיְתַן סְחוֹרָא לְגַוִּיךְ :
פָּרַס וְלוּד וּפוּט הָיוּ בְחֵילֵךְ אַנְשֵׁי מִלְחַמְתֵּךְ מָגֵן וְכוֹבַע תִּלּוּ־בָךְ הֵמָּה נָתְנוּ הֲדָרֵךְ :	פַּרְסָאֵי וְלוּדָאֵי וּפוּטָאֵי הֲווֹ בְּמַשִׁרְיָתֵךְ גַּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבִיךְ עֲגִילִין וְקוֹלְסִין תְּלוֹ בִיךְ אִינוּן אַסְגִיאוּ זִיוֵךְ :
בְּנֵי אַרְוַד וְחֵילֵךְ עַל־חוֹמוֹתַיִךְ סָבִיב וְגַמָּדִים בְּמִגְדְּלוֹתַיִךְ הָיוּ שִׁלְטֵיהֶם תִּלּוּ עַל־חוֹמוֹתַיִךְ סָבִיב הֵמָּה כָּלְלוּ יָפְיֵךְ :	בְּנֵי אַרְוַד וְכָל מַשִׁרְיָתֵיךְ עַל שׁוּרֵיךְ סְחוֹר סְחוֹר וְאַף קַפּוּטְקָאֵי בְּמִגְדְּלַיִךְ הֲווֹ שִׁלְטֵיהוֹן תְּלוֹ עַל שׁוּרֵיךְ סְחוֹר סְחוֹר אִינוּן שַׁכְלִילוּ שׁוּפְרִיךְ :
תַּרְשִׁישׁ סֹחַרְתֵּךְ מֵרֹב כָּל־הוֹן בְּכֶסֶף בַּרְזֶל בְּדִיל וְעוֹפֶרֶת נָתְנוּ עִזְבוֹנָיִךְ :	מִן יַמָּא מַיְתַן סְחוֹרָה לְגַוִּיךְ מִסְּגִי כָּל עוֹתַר בִּכְסַף בַּרְזֶל עֲבָץ וַאֲבַר יָהֲבוּ בְּבֵית גִּנְזֵךְ :
יָוָן תֻּבַל וָמֶשֶׁךְ הֵמָּה רֹכְלָיִךְ בְּנֶפֶשׁ אָדָם וּכְלֵי נְחֹשֶׁת נָתְנוּ מַעֲרָבֵךְ :	יָוָן תּוּבַל וּמֶשֶׁךְ אִינוּן תַּגָּרַיִךְ בְּנַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא וּמָנֵי נְחָשָׁא מַיְתַן סְחוֹרָה לְגַוִּיךְ :
מִבֵּית תּוֹגַרְמָה סוּסִים וּפָרָשִׁים וּפְרָדִים נָתְנוּ עִזְבוֹנָיִךְ :	מִמְּדִינַת גַּרְמַמְיָא סוּסְוָן וּפָרָשִׁין וְכוּדַנְוָן מַיְתַן סְחוֹרָא לְגַוִּיךְ :
בְּנֵי דְדָן רֹכְלַיִךְ אִיִּים רַבִּים סְחֹרַת יָדֵךְ קַרְנוֹת שֵׁן וְהָובְנִים הֵשִׁיבוּ אֶשְׁכָּרֵךְ :	בְּנֵי דְדָן תַּגָּרַיִךְ יָתְבֵי נַגְוָן סַגִּיאָן מַיְתַן סְחוֹרָה לְגַוִּיךְ בְּקַרְנַיִן דְּיַעֲלִין וְשֵׁן דְּפִיל וְטַוְסִין אֲתִיבוּ קוּרְבָּנִיךְ :
אֲרָם סֹחַרְתֵּךְ מֵרֹב מַעֲשָׂיִךְ בְּנֹפֶךְ אַרְגָּמָן וְרִקְמָה וּבוּץ וְרָאמֹת וְכַדְכֹּד נָתְנוּ בְּעִזְבוֹנָיִךְ :	מִן אֲרָם מַיְתַן סְחוֹרָא לְגַוִּיךְ מִסְּגִי עוֹתְרִיךְ בְּתַכְרִיכִין דְּאַרְגְּוָן וְרִקְם וּבוּץ צִיוְרִין וְאַבְנִין טָבִין וּמַרְגָּלִין יָהֲבוּ בְּבֵית גִּנְזֵךְ :
יְהוּדָה וְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הֵמָּה רֹכְלָיִךְ בְּחִטֵּי מִנִּית וּפַנַּג וּדְבַשׁ וָשֶׁמֶן וָצֹרִי נָתְנוּ מַעֲרָבֵךְ :	יְהוּדָה וְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל אִינוּן תַּגָּרַיִךְ בְּחִטֵּי רִיחוּשׁ וְקוֹלְיָא וּדְבַשׁ וּמְשַׁח וּשְׁעִיף יָהֲבוּ בַּחֲנוּתָיִךְ :
דַּמֶּשֶׂק סֹחַרְתֵּךְ בְּרֹב מַעֲשַׂיִךְ מֵרֹב כָּל־הוֹן בְּיֵין חֶלְבּוֹן וְצֶמֶר צָחַר :	מִן דַּמֶּשֶׂק מַיְתַן סְחוֹרָא לְגַוִּיךְ בִּסְגֵי עוֹתְרִיךְ מִסְּגֵי כָּל עוֹתַר בַּחֲמַר חֵילַת מְבַשַּׁל וַעֲמַר מֵילַת כְּבִינָא :

מימים : ראמות ג' כתיב כן וסימ' את בצר במדבר · ומעבר לירדן נתנו · ארם סוחרתך :

מרוב כל הון · מרוב כל הון שמביאה אליך נקראת סוחרתך ובמה היא סוחרתך בכסף ברזל בדיל בחסרון וי"ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון : עזבוניך · סחורתך ויונתן תרגם יהבו בבית גנזך : יון תובל · בנפש אדם · שמביאים עבדים ושפחות למכור וכלי נחשת מביאי' משם כמו כן וכל המקומו' שזוכר כל אחד לפי הכריז שנמצאי' שם שמביאי' אותם למקום אחד למכור ואמ' כי מכל המקומות היו מביאים לצור מרוב סחורתה : מבית תוגרמה סוסים ופרשים · תרגם יונתן ממדינ' גרממיא ויש מפרשים ופרשים מין סוסים טובים וקלים ויקראו אותם פרשי' כנגד הסוסים האחרים כמו שאנשים הפרשים יש להם מעלה על שאר בני אדם במלחמ' ויש לפרשו כמשמעו בני אדם פרשים כי באותן המקומות שמוכרין בני אדם כמו שמוכרים היום הכושים לעבדים יש מהם שראוים להיות עבדים ויש מהם ראוים לפרשים רוכבי סוסים ומיון תבל ומשך יביאו אותם שהם ראוים לעבדים לפיכך אמר בנפש אדם ומבית תוגרמה היו מביאים אותם שהם ראוים להיות פרשים : נתנו עזבוניך · זה תרגם יונתן מייתן סחורה לגויך : בני דדן · סחורת ידיך · איים רבים מפאת בני דדן היו סוחרים על ידיך : קרנות שן והובנים · דמה שיני הפיל לקרנות לפי שהם דומים להם ומהם עושים מלאכה מדעת יונתן קרנות שן הם שני דברים ור"ל קרנו' ושן וחסר וי"ו החבור כמו שמש ירח והדומי' להם והנסמך לקרנות חסר וכן תרגם יונתן בקרנין דיעלין ושן דפיל · והבנים פיר' בו העץ הנקרא בערבי אבנוס ויונתן תרגם וטוסין הוא העוף שקורין בלע"ז פאו"ן : השיבו אשכרך · מנחתך כמו השיב למלך ישראל והוא הבאת המנחה פעם אחר פעם : אשכרך · כמו אשכר יקריבו : ארם · מרוב מעשיך · מרוב מעשיך יקרות שהיו בך היו מביאים לך ארם בסחורה אבנים יקרות ובגדי רקמה · וי"ת בנפך ארגמן בתכריכין דארגון ותמהתי מתרגומו כי נפך הוא שם אבן יקרה הנזכרת בתורה : בעזבוניך · תרגם יונתן בבית גנזך : יהודה · בחטי מנית · שם מקום בארץ ישראל שהחטים שם יפות ומצאנו עד בואך מנית וכן פנג שם מקום ויונתן תרגם בחיטי ריחוש וקוליא ולא הבנתי מלת ריחוש מה הוא וקוליא מצאנו בדברי רז"ל מערבין בקוליא והוא מירקות השדה הנאכלים ופי' בעל הערוך שהוא עשב אותו ותמימין אפרו בבורית ויוסף בן גוריון פירש פנג שמן אפרסמון הנקרא בלש"מו והיה נמצא ביריחו כי לכך נקראת יריחו מענין ריח שריחו טוב והנה אומר בפסוק וצרי ומפרשים אותו שהוא שמן אפרסמון : נתנו מערבך · תרגם יונתן יהבו בחנותיך וכבר פירש' מערבך שהוא ענין סחורה : דמשק · ביין חלבון · שם מקום שיינו טוב ויונתן תרגם בחמר חילת מבשל : וצמר צחר · לבן וכן אתונות צחורות לבנות ויונתן תרגם ועמר מילת כבינא : ודן

סחרתך · באבני טובות האמורו' במקרא' וארגמן ורקמה ובוץ : מרוב מעשיך · מיתוך שהיו יודעין בנשיאיך וסריך שמרבי' להם מעשה נוי ותפאר לתכשיט : בחטי מנית · שם מקום שחטיה יפות כמו עד בואך מנית ומדרש אגדה חטין יפין וגסין המתכרין במניין ויונתן תרגם בחטי דריחוש לשון קבוצת מכייכים הרבה טרוקאש בלע"ז וחיברו בפסיקתא מה הדס רחוש בעלין אף לאה רחושה בבנים ולא ידעתי מהו מפי רבי שמעון מצאתי שמצא במקרא תרגם ירושלמי בחיטי מנית ופנג דחושלא וקלמא שערי רחושלא שבתלמוד אנו שוכים שעורים קלופים ואומר אני מנית לשון מנות מאכל מזומן ואף לפי נקוד דגש דרכו של יונתן לתרגם התיבה פעם משמעה פעם מדרשה כן תרגם וגם שם העיר המונה אנו כוקרין שם והמונה לא מפיק ה"א ותרג' ואף לתמן יתרמון קטולי רומי קריתא דסניאין איתרגומתהא : ופנג · ראיתי בספר יוסף הכהן עץ אפרסמון הוא פנג והיו מצויין בוריחו ועל שם ריח הטוב נקראת יריחו באלכמיא בלע"ז : ביין חלבון · יין לבן מבושל ומכחש חברו עם חלב חטים לשון טוב · וצמר צחר · וצמר מילת כבינה ביום שנולד הטלה וטיהרתו אמו בלחיכתה עושין כסות ומכבנין אותו סביביו בקרסי' כדי שיהא במרו נקי צחר לבן כמו אתונות צחורות : ודן

דרן ויון · מדינות הם : מאוזל · מגוה של פירחין : ברזל עשות · עשוי כעששיות מש"ם בלע"ז והוא פרזלא הכדורא : בבגדי חפש לרכבה · בלבוש דיקר לרתיכין : בכרים · כבשים ויונתן תרגם בתורין וכן תרגם מאה אלף כרים דמישע מלך מואב : אשור כלמד · ית מדינת אתור ומדי : במכללים · בדברים שהם למכלול פרמוכש בלע"ז ומה הם המכללים גלומי תכלת ורקמה טליתות של תכלת מרוקמות : ובגנזי ברומים · שהכשיטין פאר שגנזו' אותם בארגזין שקורין אסקרי"ן בלע"ז והם מחופין עור ומכווירין לנוי במיני מסמרין פורות פורו' וכיורין והם בלשון ארמי קמטרין ובלשון עברי ברומים והם חבוטין ואקורין בחבלי בוץ לנוי : וארזים · ת"י אעי הדסי' אותן ארגזים היו נתונים במגדלי עץ הדס ומביאין אותן לתוך המגדלין והקמטראות שבתוכן והתכשיטין שבתוך הקמטראות הכל יחד לסחורה וכה פתרון הלשון בלשון קצרה ובגנזי ברומים החבושים בחבלים וארזים בתוך עץ ארז שהברומים הם הקמטראות והיו אסורים בחבלים ונתונים במגדלי הדס שהוא ממיני ארז ומכלולים שבתוך הברומים קרא יונתן וכוספי דארז' באימלי' די זהריתא תכשיטין הצריכין שמירה כאח דמחתין בקומטרין מונחים בקמטראות והמגדלים שבתרגום כמו שאנו שוכין תיבה ומגדל שיפר"יט בלע"ז : אניות תרשים שרותיך · הם היו לך לערבה ומישור כשם שהמישור הו' דרך כבושה להביא בו סחור' לעיר היושבת ביבשה היו לך תחתיך אניות תרשים מסלה להביא מערבך לתוכך : שרותיך · לשון שרון ומישור ודוגמתו עלו בשרותיה : ותמלאי ותכבדי מאד · הביאו לתוכך משאוי רב והכבידו משאך יותר מדאי : במים רבים הביאוך השטי' אותך · כדרך האניות הגדולו' שמפליגין אותן לתוך פלגוס הים ומתוך שמתמלאת וכבדה באה רוח הקדים ושברך בלב ימים ולענין דוגמת העיר מתוך שנתמלאת עושר וגבה לבך ובא עליך פורענות : מגרשות · כמו מגרשי העיר : על הארץ יעמדו · אף לנו עוד באניות להיכן נוליך סחורה עוד : יתפלשו · יתגלגלו :

ודן ב' בתרי לישני וסימ' למה יגור אניות · ודן ויון מאוזל : נתנו ונתנו ד' דגשי' וסימ' ונתנו את בנותינו להם · בעזבוניך נתנו · כי ממך הכל ומידך נתנו לך · מצרים נתנו יד אשור · עדן ועדן ד' בסגול וסי' ההצילו דמלכי' · ההצילו דישעיה · ושברתי בריח דמשק · חרן וכנה ועדן : השטים ב' חס' אלף וסימ' ישבי צידון וארוד · בימים

ודן ויון מאוזל בעזבוניך נתנו ברזל עשות קדה וקנה במערבך היה : דדן רכלתך בבגדי חפש לרכבה : ערב וכל נשיאי קדר המה סחרי ידך בכרים ואילים ועתודים בם סחריך : רכלי שבא ורעמה המה רכליך בראש כל בשם ובכל אבן יקרה וזהב נתנו עזבוניך : חרן וכנה ועדן רכלי שבא אשור כלמד רכלתך : המה רכליך במכללים בגלומי תכלת ורקמה ובגנזי ברמים בחבלים חבשים וארזים במרכלתך : אניות תרשיש שרותיך מערבך ותמלאי ותכבדי מאד בלב ימים : במים רבים הבאוך השטים אתך רוח הקדים שברך בלב ימים : הונך ועזבוניך מערבך מלחיך וחבליך מחזיקי בדקך וערבי מערבך וכל אנשי מלחמתך אשר בך ובכל קהלך אשר בתוכך יפלו בלב ימים ביום מפלתך : לקול זעקת חבליך ירעשו מגרשות : וירדו מאניותיהם כל תפשי משוט מלחים כל חבלי הים אל הארץ יעמדו : והשמיעו עליך בקולם ויזעקו מרה ויעלו עפר על ראשיהם באפר יתפלשו : והקריחו אליך קרחה וחגרו שקים ובכו אליך במר נפש מספד מר :

ודן ויון בשירין סחורתיך מיתן בערקין דברזל קדה וקנה בשם בתנותיך יהבו : מן דדן מיתן סחור לגויך בלבוש דיקר לרתיכין : ערב וכל רברבי נבט אינון תגרך בתורין ודיכרין וגדין בהון הות סחורתיך : תגרי שבא ורעמה אינון תגרך בריש כל בוסמין ובכל אבנין טבן ודהבא יהבו בבית גנזך : חרון ונציבין וחדיב תגרי שבא מדינת אתור ומדי אינון תגרך : אינון תגרך בגמר מיני כל תושבחתא בגוזין דתכלא וכושפין דארזא באימלין די זהריתא דמחתין בקומטרין חפן גילדין מאסרין באטונין די בוצא מחתין בעזקת גלב עיבידת ימא מחתין במגדלי אעי הדסין בהון הות סחורתיך : בספיני ימא הוו שייטין ומיתן סחורה לגויך ועתירת ותקיפת לחדא בגו ימא : במיין סגיאין עלו עלך ובזו יתיך מלך ותקיף ברוח קדומא תבריך בגו ימא : עותריך ונכסיך סחורתיך ספנך ופרנסך מתקפי צורכיך ומיתן סחורת חנוותיך וכל גברי עבדי קרביך די ביך וכל משיריתיך די בגויך יתרמון בגו ימא ביום מפלת קטיליך : לקל צוחת פרנסך יזועון פרווריא : ויחתון מספיניהון כל אחדי משוט ספנין כל פרנסי ימא על ארעא יקומון : וישמעון עלך בקלהון ויצוחון במרר ויסיקון עפרא על רישיהון בקיטמא יהון חפיפין : ויתרטון עלך מרט ויסרון סקין ויבכון עלך במריר נפש ויעבדון מספד מריר :

רבים הבאוך · ובכל הדמטע' בהון דסבירין בכל וסימ' ובכל ארץ מצרים תשחת · ובכל אשר אמרתי אליכ' תשמרו · ובכל ארצה יאנק חלל · ובכל אבן יקרה וזהב נתנו עזבוניך · מחזיקי בדקך וערבי מערבך : כל לשון שמיעה אל בם"ב על וסימ' ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום · וישמע על הרחקה לאמר דישעיה · דרשו מעל ספר יי' הזכירו לגוים בירמיה · אל תשמעו על דברי הנביאים · לשמוע על דברי עבדי הנביאים ולבית הרכבים אמר ירמיהו · כה אמר יי' שאו נס בארץ · והשמיעו עליך בקולם · השמיעו על ארמנות באשדוד · ואת זעקתם שמעת על ים סוף :

ודן ויון מאוזל · בו' נעם הדגש ופירושו הולך כמו אזלת יד · אזלו מים מני ים ואזל לו וכן תרגם יונתן הלך אזל · ואמר מאוזל בלשון פעול להתמדת ההלוכה בסחורות וכן תרגם יונתן ודן ויון בשירין : נתנו · בדגש הנו"ן לתפארת הקריאה מפני ההפסק : ברזל עשות · זך מן עשת שן והוא הברזל שקורין אלאינדי ויונתן תרגם בערקין דברזל : במערבך · תרג' יונתן בחנותך : דדן רכלתך בבגדי חפש לרכבה · בגדים יקרים הראוים לחפשי ולבן חורין · לרכבה לתקון המרכבה וכן תרגם יונתן בלבוש דיקר לרתיכין : ערב וכל נשיאי קדר · תרגם יונתן וכל רברבי נבט : בכרים · בכבשים ויונתן תרגם בתורין כראה שהוא היה קורא אותו בפרים במקום בכרים : רכלי · נתנו עזבוניך · תרגם יונתן יהבו בבית גנזך : חרן וכנה ועדן · תרגם יונתן חרון ונציבין וחדיב : אשור כלמד רכלתך · פי' אדוני אבי ז"ל שהיו כמו למודים לבא אליך בסחורתם תמיד ויהיה כלמד שם התואר סמוך והמוכרת למד בשוא' כבד והסמו' כבד פה ותרגם יונתן מדינת אתור ומדי אינון תגרך : המה רכליך במכלולים · כתרגומו בגמר מיני כל תושבחתא : בגלומי תכלת ורקמה · בגלימו' תכלת וגלימה ידוע בדברי רז"ל ויש מפרשי' כרכי בגדי' טרוסי"לש בלע"ז : ובגנזי ברומים · ארגזים עשויים מעור וגנזים בתוכם הבגדים החמודים שנקראים ברומי' והביא לי ראיה אדוני אבי ז"ל מן הערבי שאומר לבגדים הנאים והנכבדי' תאב מברומא : בחבלים חבושים · הבגדים שזכר שהם מונחים בארגזי' הם חבושים בחבלים : וארזים במרכלתך · כמו ארוזים מן באורך בארוזים שהם העניים התלוים בגרון ויונתן תרגם בגוזין דתכלא וכוספין וגו' פי' אוכרו כמו בי גזי דמלכא בדברי רז"ל וכוספין אפשר שהוא כמו נוספן ובדברי רז"ל ואותמין בתרין נוספנקי פי' אותמות באימלין הוא תרגום גנזי ולא מצאתי לו חבר קומטרין הוא כמו קומטרי דספרי והם התיבו' שמניחים בהן הספרים ותרגם יונתן לאמר על התלת' קמטר' : אניות תרשיש שרותיך · שיירות הולכות בסחורתך כלומ' רבות ביחד כמו שיירה : ותמלאי ותכבדי · כמו ותרבי וכן עם כבד : בלב ימים · כאילו היית באמצע הימים כי האניות באות אליך מכל הימים או אמר בלב ימים לפי שהיתה בנויה בתוך הים כמו שפירשנו למעלה · ובאמרו ימים לשון רבים לפי שים זה נכנס לים אחר וכן אמר במעשה בראשית ולמקוה המים קרא ימים : במים רבים הבאוך השטים אותך · השטים בלא אלף ועניינו ענין בזה ושלל ותרגום ויבזו שטו ועניין בזה ושלל בלשון אחד ובמים רבים הוא משל לצרו' כאילו אמ' בצרות רבות הביאוך ואת כמיין סגיאין עלו עלך ובזו יתיך : רוח הקדים שברך · אף שהיית בלב ימים רוח הקדים שברך ולפי שרוח הקדים תשבר אניות תרשיש לפיכך דימה החזק והוא נבוכדנצר לרוח הקדים וכן תרגם יונתן מלך דתקיף כרוח קדומא תברך בגו ימיא : הונך · יפלו בלב ימים ביום מפלתך · כי אחר שכבש נבוכדנצר את צור ואספו שללה תוך העיר לשאת אותו בלכתם מן העיר והם היו במחניהם חוץ לעיר עלה הים על העיר ושטף כל השלל והרוגי' עם עפר העיר הכל שטף ושב הים למקומו ונשאר הסלע שהיתה העיר בנויה עליו : לקול זעקת · מגרשות · בחולם והוא כמו מגרשים והענין דרך הפלגה רוצה לומר כי מגרשי צור שהיו ביבשה ירעשו לקול זעקת חבליך שיזעקו בבא להם השבר : וירדו מאניותיהם · אל הארץ יעמודו · כמו על · וכן אל ההרים לא אכל כמו על : והשמיעו · יתפלשו · כמו התפלשי באפר ענין התגלגל להתכסות באפר : והקריחו אליך קרחה · באלף במקום הה"א :

ונשאו אליך בניהם. ענין נהי אבל הוא פרש אחר על דעת המדקדקים ועל דעתי שהיוד עין הפעל מוחרת בה"א וכבר הארכתי בזה בספר מכלל בחלק הפרשי: מי כצור כדמה בתוך הים · ויאמרו בקינתם מי היתה כצור במעלה ומי כמוה שהיה דומה בתוך הים ודומה כבריתה וכן שככה דומה כספי · ויונתן תרגם מי כצור לית דדמי לה בגו יממיה: בצאת · כשהיו יוצאים עזבוניך מימים רבים מרוב סחורותיך שהיו יוצאות מן הים כלומר ממך שהיית שוכנת בתוך הים השבעת והעשרת רבים: עת נשברת מימים · עת שתהיה נשברת מימים כל סחורתך וכל קהלך נפלו בתוכך כלומר עמך אמר מימים היה שוברך והוכך וימים שטפו הכל: כל יושבי האיים · לפי שהיית יושבת אי אמר כל יושבי שאר האיים שממו:

ומלכיהם שערו שער · שיפחדו על עצמם שלא יקרם כמקרך ענין שער ידוע ושוה הוא בסמך נש"ן: רעמו פנים · ענין זעם וכעס וכן בעבור הרעימה: סוחרים · מבואר הוא: ויהי דבר יי · בן אדם · עד הנה דבר על העיר עתה הוא מדבר על המלך: אל אני · כלומר כמו אני שלא יוכל אד' להזיקני ולהרע לי: מושב אלהים ישבתי בלב ימים · כי אני ישבתי במקום חזק כי אני בלב ימים שהימים מקיפים אותי ומי יוכל לגעת בי כמו אלהים שיושב בשמים וכל סוחרי העמים עובדים אותי ומביאים לי מנחה ויונתן תרגם דחלא אנא מושב תקיפין יתיבית בגו יממיה: הנה חכם אתה מדניאל · זכר דניאל לפי שנודעה חכמתו בבבל מדנאל חסר יוד והיה נקרא הדלת בתנועת הצרי ואף על פי שאינה כמו יוד ירושלם שנקרא בתנועת החירק ואינה בתוכה ויאמר הנה חכם אתה בעיניך מדניאל: כל סתום לא עממוך · הדברים הסתומים והנעלמים לא נסתמו ממך עממוך ענין סתר וכסוי כמו ארזים לא עממוהו אלא שהוא עובר וזה טדד וכן איכה יועם זהב כסתר זהרו ונכסה וכן תרג' יונתן וכל רז לא יתכסי מנך: בחכמתך · ואתה חשבת כי בחכמתך ובתבונתך עשית לך חיל כמו שהתגאה מלך אשור שאמ' בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי: עשית · ותעש · ענין אסיפה וקבוץ כמו ותעש הארץ עשה לי את החיל הזה חיל נכסים כמו את החיל הזה: ברוב · מבואר הוא: חילך · בחילך ככסיך או בכחיך וכן תרגם יונתן מסרייתך: לכן · על יפי חכמתך · בשוא היוד ופי' והריקו חרבותם על יפי חכמתך דרך משל כלומר שתשחית חכמתך בחרבנך או כמשמעו על הכבא שהרבה ברוב חכמתו: יפעתך · זהרך מן הופיע מהר פארן יפעה בשקל שמלה: לשחת · ומתה · אין בו מן השרש כי אם המ"ם ועיקרו מתת בשק' שבקמת ותי"ו למ"ד הפעל נבלעת בדגש תי"ו הכמנ' ונכת' בו הכח שאחרי התי"ו: ממותי · שם בפלם במבואי עיר מבוקעה וטעם הרבוי אמר תמות מיתות רבות כלומר בדקירות רבות כמו מיתו' החלל שידקרוהו דקירות רבות עד שימות וכן השוכב לא ימות בבת אחת לפיכך אמר בלב ימים או פי' ואתה שהיית מתגאה בלב ימים תמות ביד עריצי גוים מיתה משונה בדקירות רבות: האמור תאמר · מחללך · כמו מהרגך והוא מבנין הדגוש ונפל ממנו הדגש ויבא מן חלל חללים: מותי ערלים תמותי שם אמר מן מות מותים · כמו מן און אונים ובסמוך מותי וכן ואת עשיר במותיו: ערלים · כתרגומו רשיעיא כלומר ערלי לב: ויהי · בן אדם: אתה חותם תכנית · תשלים התכנית כי כלו שלם בך ותכנית שם בשקל גברית כי התי"ו שרשית וכן וימדדו את תכנית · פירו' תוכן כל החכמות והכבוד והעושר וכן פירש מלא חכמה כליל יופי ויונתן תרגם את דמי למנא דצוריתא דמתקן בחכמה ומשכלל בשופריה:

במעמקי מים ב' וסימ' עת נשברת מימים · באתי במעמקי מים: קהלך ב' וסימ' הונך ועזבוניך · עת נשברת מימים: גבה ה' בקריא' וסימ' אמר לנגיד צור · גבה לבך ביפיך · ובחזקתו גבה לבו דדברי הימים · ולא כגמול עליו השיב דיחזקיהו דדברי הימים · לא גבה לבי ולא רמו עיני · וחד וגבה ירום ונשא וגבה: הנה

ונשאו אליך בניהם קינה וקוננו עליך מי כצור כדמה בתוך הים: בצאת עזבוניך מימים השבעת עמים רבים ברב הוניך ומערביך העשרת מלכי ארץ: עת נשברת מימים במעמקי מים מערבך וכל קהלך בתוכך נפלו: כל ישבי האיים שממו עליך ומלכיהם שערו שער רעמו פנים: סחרים בעמים שרקו עליך בלהות היית ואינך עד עולם: ויהי דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם אמר לנגיד צר כה אמר אדני יהוה יען גבה לבך ותאמר אל אני מושב אלהים ישבתי בלב ימים ואתה אדם ולא אל ותתן לבך כלב אלהים: הנה חכם אתה מדנאל כל סתום לא עממוך: בחכמתך ובתבונתך עשית לך חיל ותעש זהב וכסף באוצרותיך: ברב חכמתך ברכלתך הרבית חילך ויגבה לבבך בחילך: לכן כה אמר אדני יהוה יען תתך את לבבך כלב אלהים: לכן הנני מביא עליך זרים עריצי גוים והריקו חרבותם על יפי חכמתך וחללו יפעתך: לשחת יורדוך ומתה ממותי חלל בלב ימים: האמר תאמר אלהים אני לפני הרגך ואתה אדם ולא אל ביד מחלליך: מותי ערלים תמות ביד זרים כי אני דברתי נאם אדני יהוה: ויהי דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם שא קינה על מלך צור ואמרת לו כה אמר אדני יהוה אתה חותם תכנית מלא חכמה וכליל יפי:

ויטלון עלך בעיניהון אליא וילילון עלך מן כצור לית דדמי לה בגו ימא: במיפק סחורתיך מביני עממיא שבעת עממין סגיאין בסגי עותריך ונכסיך אעתרת מלכי ארעא: כען איתברת דהות מספקא סחורה לעממיא בעומקי ימא סחורתיך וכל משיריתיך בגויך נפלו: כל יתבי נגוותא צדיאו עלך ומלכיהון זעו זיע איתרשימו אפיהון: תגרין בעממיא צדיאו עלך כדלא הוית איתנינך וכן תהן עד עלמא:

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: בר אדם אימר למלכא דצור כדנן אמר יי אלהים חלף דראים ליבך ואמרת דחלא אנא ומותב תקיפין יתיבית בגו ימא ואת אנשא ולית בך צרוך וחשיבתא בליבך דאת דחלא: הא חכים את מדניאל וכל רז לא יתכסא מנך: בחוכמתך ובסוכלתנותך קניתא לך ניכסין וכנשתא דהבא וכספא באוצרך: בסגי חוכמתך ובסחורתך סגיאת משיריתך וראים לבך במשיריתך: בכן כדנן אמר יי אלהים חלף דחשיבתא בלבך דאת דחלא: בכן הא אנא מיתי עלך נוכראין תקיפי עממיא וישלפון סיפיהון על תיקון חוכמתך ויחבלון זיו איקרך: לחבלא יחתונך ותמות ממות מטעני חרבא בגו ימא: המימר תימר דחלא אנא קדם דקטלך ואת אנשא ולית בך צרוך ביד מחבלך: ממת רשיעין תמות ביד נוכראין ארי אנא גזרית במימרי אמר יי אלהים:

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: בר אדם טול איליא על מלכא דצור ותימר ליה כדנן אמר יי אלהים את דמי למנא דצורתא די מתקן בחוכמא ומשכלל בשופריה:

רשי

ונשאו אליך בניהם · בנהי שלהם: כדומה · כך שם ראשי ארוס בענין שנאמר משא דומה ויו"ת לית דדמי לה כדומה כדוגמתה: בצאת עזבונך וגו' · כל זה יקוננו עליך בקינתם: רעמו פנים · זעומי פנים וכן בעבור הרעימה וכן כל תלונה תורעמת: שרקו · שובליר בלע"ז כך שורקין על שחלף והלך לו: מושב אלהים · עשה לו באויר על הים במהנדס כמין שבעה רקיעים וישב לו על הכסא העליון: הנה חכם אתה מדנאל · דניאל בא כבוכר בכר לעמותו אלוה ולדניאל בגוד ומכחה וניחוחין אמר לנסכא ליה ולא קבל עליה ואתה עושה עצמך אלוה: וכל סתום לא עממוך · לא עמום ממך קנטורין הם שמקנטרין כלומ' שאת חכם אתה כדניאל שנאמר בו כל רז לא אנס לך: עשית לך חיל · קנית לך נכסין: ותעש זהב וכסף · ונכנסתא: והריקו חרבותם · כמשמעו ומדרש אגדה משבב זכור שנבעל כנשים שלמה עשו עצמ' אלוה ונבעלו כנשי' יואש בן אחזיה שנא' ואת יואש עשו שפוטים וחירם ונבוכד נצר: יפעתך · הופעתך לשון תואר פנים והמדרש דורשו יופי עתך: מחללך · כמו הורגך: תכנית · פייטורא בלע"ז: אתה

י"רפ בסיפרא וסימ' הנה נתתי את פניך · באה הצפירה · הנה לאש נתן לאכלה · הנה בהיותו תמים · הנה כל המשל · הנה זה היה עון סדום · הנה נשיאי ישר' · הנה אשור ארז · הנה חכם אתה · הנה באה ונהיתה נאם יי' · בלב ה' וסימ' נמסר בירמיה סוף סימ' מ"ח: על מלך ט' בקריא' וסימ' כימין עלה פרע' נכה · ויקח אתכם נבוזר אדן דמלכים · ויצא יהויקים מלך יהודה דמלכים · ונשאת המשל הזה · בן אדם שא קינה על י' והיה כמלאת שבעים שנה · בעת ההי' בא חנני · ויער כחו ולבבו · ובעתי' ההם רבי' יעמדו על מלך הנגב:

אתה חותם תכנית וגו' אתה הוא מלא חכמה לחתום ולטבוע כל תבנית וצורה : בעדן גן אלהים וגו' . בסגי טוב ותפנוקים את מתפנק כאילו בעדן גינתא דיי' את שרי עותרא גיותא ויקרא מתיהיב לך כל אבנין טבן מסדרן על לבושך : מסוכתך . חופתך . לא לבוש כסוייך : מלאכת תופיך ונקביך בך . אעפ"י שנתתי לך הכבוד

בעדן גן אלהים . כאילו בעדן גן אלהים היית שלא חסרת דבר ותירגם יונתן בסגי טבוון ותפנוקין את מתפנקא כאילו בעדן גנתא דיי' את שרי וגיותא ויקרא מתיהב לך בעדן גן כמו בעדן בגן וב"ת בעדן עומדת במקום שנים או יהיה סמוך עדן אל גן ואף על פי שכרוב כסמך גן אל עדן ושני מקומות היו כמו

את ג' לזכר וסימ' ואם ככה את עשה לי . ואת תדבר אלינו . את כרוב ממשח : יפעתיך ב' וסימ' וחללו את יפעתך : חכמתך על יפעתך : ואוצא אש מתוכך חד מן מלין מיחדין דחסרים יו"ד בליש' יציאה וסימ' מוצאי דבת הארץ . והוצא עליה שם רע . והעלה ותצא מרכבה דמלכים . ויצאו את מצבות . ביום הוצאי אתכם .

בְּעֵדֶן גַּן־אֱלֹהִים הָיִיתָ כָּל־אֶבֶן יְקָרָה מְסֻכָתֶךָ אֹדֶם פִּטְדָה וְיָהֲלֹם תַּרְשִׁישׁ שֹׁהַם וְיָשְׁפֵה סַפִּיר נֹפֶךְ וּבָרְקַת וְזָהָב מְלֶאכֶת תֻּפֶּיךָ וּנְקָבֶיךָ בָּךְ בְּיוֹם הִבָּרַאֲךָ כּוֹנָנוּ : אַתְּ־כְּרוּב מִמְשַׁח הַסּוֹכֵךְ וּנְתַתִּיךָ בְּהַר קֹדֶשׁ אֱלֹהִים הָיִיתָ בְּתוֹךְ אַבְנֵי־אֵשׁ הִתְהַלָּכְתָּ : תָּמִים אַתָּה בִּדְרָכֶיךָ מִיּוֹם הִבָּרְאָךְ עַד־נִמְצָא עַוְלָתָה בָּךְ : בְּרֹב רְכֻלָּתְךָ מָלוּ תוֹכְךָ חָמָס וַתֶּחֱטָא וָאֲחַלֶּלְךָ מֵהַר אֱלֹהִים וָאַבֶּדְךָ כְּרוּב הַסֹּכֵךְ מִתּוֹךְ אַבְנֵי־אֵשׁ : גָּבַהּ לִבְּךָ בְּיָפְיֶךָ שִׁחַתָּ חָכְמָתְךָ עַל־יִפְעָתֶךָ עַל־אֶרֶץ הִשְׁלַכְתִּיךָ לִפְנֵי מְלָכִים נְתַתִּיךָ לְרַאֲוָה בָךְ : מֵרֹב עֲוֺנֶיךָ בְּעֶוֶל רְכֻלָּתְךָ חִלַּלְתָּ מִקְדָּשֶׁיךָ וָאוֹצִא־אֵשׁ מִתּוֹכְךָ הִיא אֲכָלַתְךָ וָאֶתֶּנְךָ לְאֵפֶר עַל־הָאָרֶץ לְעֵינֵי כָּל־רֹאֶיךָ : כָּל־יוֹדְעֶיךָ בָּעַמִּים שָׁמְמוּ עָלֶיךָ בַּלָּהוֹת הָיִיתָ וְאֵינְךָ עַד־עוֹלָם :

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר : בֶּן־אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ אֶל־צִידוֹן וְהִנָּבֵא עָלֶיהָ : וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי עָלַיִךְ צִידוֹן וְנִכְבַּדְתִּי בְּתוֹכֵךְ וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה בַּעֲשׂוֹתִי בָהּ שְׁפָטִים וְנִקְדַּשְׁתִּי בָהּ :

ל' וחס' · ג' · ל' · ג' · ל' · ל' · ג' בליש' זכר · ג' חד חס' · ל' · ל' · ג' · ל' · ל' · ל' · ג' · ח' · ב' · ט' · ל' · ל' חס' · ל' · ל' חס' · ל' · חס' יוד ל' · יתיר · ל' ומל' · ל' · לא' בטע' בסיפ' · ל'

בִּסְגֵי טוּב וְתַפְנוּקִין אַתְּ מִתְפַּנַּק כְּאִילוּ בְעֵדֶן גִּינְתָא דַיְיָ אַתְּ שָׁרֵי עוּתְרָא גֵיוּתָא וִיקָרָא מִתְיְהַב לָךְ כָּל אַבְנִין טָבִין מְסַדְּרָן עַל לְבוּשָׁךְ סַמְקָן יַרְקָן וְסַבְהֲלוֹם כְּרוּם יַמָּא וּבוּרְלָא וּפַנְתֵּירִין שַׁבְזֵיז אִזְמַרְגְּדִין וּבַרְקָן מְשַׁקְּעָן בִּדְהַב כָּל אִילֵין עִיבִידַת תִּיקּוּנָךְ בְּכֵן רָאִים לִבָּךְ בְּרַם לָא אִסְתַּכַּלְתָּ בְּפִגְרָךְ דְּאִתְעֲבִיד חֲלָלִין וְנִקְבִין דְּאִינוּן צוֹרְכָךְ דְּלָא אֶפְשַׁר לָךְ דְּתִתְקַיֵּים בְּלָא בְהוֹן מִיּוֹמָא דְּאִתְבְּרִיתָא עִמָּךְ מְתַקְּנִין : אַתְּ מֶלֶךְ מְרַבָּא לְמַלְכוּ וִיהָבִית לָךְ רְבוּתָא וַאֲתְּ עַל טוּר קוּדְשָׁא דַיְיָ בְּסַבְרְתָא וּבְעַמָּא קַדִּישָׁא סְבַרְתָּא לְמִשְׁלַט : שְׁלִים אַתְּ בְּאוֹרְחָךְ מִיּוֹמָא דְּאִתְבְּרִיתָא עַד דְּאִשְׁתְּכַח שְׁקַר בִּיךְ : בִּסְגִיאוּת סְחוֹרְתָּךְ אִתְמְלִיאוּ אוֹצְרָךְ חֲטוֹף וְחַבְתָּא וַאֲפַסִּינָךְ עַל דִּבְסַרְתָּא עַל טוּר קוּדְשָׁא דַיְיָ וַאֲבַדִּינָךְ מַלְכָּא דְּרַבְתָנָא עַל דִּי סְבַרְתָּא לְמִשְׁלַט בְּעַמָּא קַדִּישָׁא : רָאִים לִבָּךְ בְּתוּקְפָּךְ אִתְחַבַּלְתְּ בְּחוּכְמְתָךְ עַל זִיו אִימְתָךְ עַל אַרְעָא רְטַשִׁיתָךְ אַזְהָרָא לְמַלְכַיָּא יְהַבִיתָךְ לְאִסְתַּכָּלָא בָּךְ : מִסְּגֵי חוֹבָךְ בְּשִׁקַּר סְחוֹרְתָּךְ אַפִּיסְתָּא מַקְדָּשָׁךְ וְאַיְתֵי עַמְמַיָּא דְּתַקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא מְחוֹבֵי זְדוֹנָךְ אִינוּן יְשֵׁיצוּנָךְ וְאֶתְּנִינָךְ כִּקְטַם עַל אַרְעָא לְעֵינֵי כָּל חֲזָךְ : כָּל דְּיָדְעָךְ בְּעַמְמַיָּא צְדִיאוּ עֲלָךְ כִּדְלָא הֲוֵיתָא תְּנִינָךְ וְכֵן תְּהֵי עַד עָלְמָא : וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר : בַּר אָדָם קַבֵּיל נְבוּאָה עַל צִידוֹן וְאִתְנַבֵּי עֲלַהּ : וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עֲלָךְ צִידוֹן וְאֶתְיַקַּר בְּגַוִּיךְ וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ כַּד אַעְבִּיד בִּיךְ פּוּרְעֲנוּת דִּינִין וְאִתְקַדַּשׁ בַּהּ :

ביום הוצאי דלקרוא דרור . להוצאתו אל הבית דירמיה . ואוצא אש מתוכך דיחזקאל . ותעלומה יוצא אור . ומלבם יוצאו מלין . ומוצא דבה הוא כסיל :

הזה יודע הייתי שתתגאה ועשיתי בך מלאכת תופים ונקבי' המוציאין רוח בקול זמר בתוף וכם היה לך להתבונן : את כרוב ממשח הסוכך . את עוף מדה כלומר העוף הגדול הסוכך בכנפיו שכך רב כלו' מושל ממשל רב ממשח לשון גודל כמו אנשי מדו' דמתרגמינן גברי דמשחן : ונתתיך בהר קודש אלהים היית . ונתתי לך מקום לקנות לך שם בבנין הר קדשי שסייעת את שלמה בעצי ארזים : בתוך אבני אש התהלכת . קנית לך זכרון עם מלכי ישרא' שהם כמלאכי השרת : נמצא עולתה בך . באמרך אל אני : מלו . כמו מלאו : ואחללך מהר אלהים . גרמת שאמחה אותך שלא תדרך עוד בבנין ביתי : ואבדך . כמו ואאבדך : מתוך אבני אש . שלא תטול חלק עם הצדיקים : ורבותינו במדרש אגדה דרשו הענין הזה באדם הראשון וכך אמ' הנביא לחירם מה נתגאית ברקיעך שאתה בעדן גן היית כמו שהיה אדם הראשון כל אבן יקרה וגו' כי כל החופות האלה עשיתי לאדם הראשון ופחות שבכולן זהב שהיא מנויה אחרון מלאכת תופיך וגו' בזאת הסויתיך לו ולא ב... אחרת וכך נסתכלתי וראיתי תופי' ונקבים באדם הראשון את כרוב . ממשח שמא אתה כאותו הרובה שהיה גדול בממשח הסוכך כולו מקצה השמים ועד קצה השמים ושמא נתתיך להיות בהררי קודש כאשר נתתי לו : שחת חכמתך על יפעתך . שנתגאית ביפעתך : לראוה בך . להסתכל בבושתך לראוה כמו לראייה : חללת מקדשיך . קדושתך : אש מתוכך . דברי גאוה שיצאו מפיך לאמר אל אני לא כתרגומו ואייתי עממיא דתקיפין כאשתא מחייב זדונך : שממו . תמהו : וכלל

שכתו' ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן : מסוכתך . גזרך והוא כתוב בשמך כמו השך מסוכתו . והוא על דרך הפלגת כאילו גזר ביתו או גגו או כרמו היה מאבן יקרה ויונתן תירגם כל אבנין טבן מסדרן על לבושך : וברקת . כמו וברקת הנזכר בתורה והוא בשני משקלים : וזהב . כלל הזהב עם האבנים היקרו' כי הוא המשובח שבמיני מתכו' ומשימין אותו עם האבני' במלאכות הנאות והיקרות ות"י משקען בזהב . כלומר כל אלה האבני' משובצו' בזהב על לבושך : מלאכת תפיך ונקביך . תפיך כמו בתפי' ובמחולות ונקביך הם כלי הנגון העשוי' נקבים נקבים : בך . כלומר בביתך מיוחדים שאין כמותם : ביום הבראך כוננו . כאילו ביום שנבראת כוננו אלה הכלים לך כוננו מבנין שלא נזכר שם פועלו והוא מנחי העי"ן ויונתן תירגם כל אילין עבידת תקונך וגו' : את כרוב ממשח הסוכך . דמה אותו לכרוב לרוב מעלתו : ממשח . ענין גדולה כמו אל תגעו במשיחי : הסוכך . לפי שה' בכרובים סוככי' בכנפיהם ודמה אותו לכרוב אמר עליו גם כן הסוכך כלומר סוכך על עמו : וממשח שם תואר ואף על פי שהוא פתח שלא בסמיכות הנה כמוהו ומקדש חלק ולמומו מרמס ויהי המלבר ורבי יונה פירש כי סוכך שם השמן הטוב שמושחין בו המלכים מן וסוך לא סכתי ויהיה ממשח תואר שמו : ונתתיך . אני נתתיך בזאת הגדולה ואתה לא ידעתני והתגאית על עמי : בהר קדש אלהים היית . אמר כנגד מלך צור לא כנגד זה שהיה היום מלך כאילו אמר מלך צור כבר היה טוב והיה בהר הקדש כי חירם מלך צור היה בירושלם ושלח לשלמ' המלך עצים לבנות בית המקדש הכל כמו שכתוב במלכי' : בתוך אבני אש התהלכת . לישראל קרא אבני אש שהיו עם קדוש . ואדוני אבי ז"ל פי' הפסוק בלשון תמיה ופי' בתוך אבני אש גופי' רוחני' של אש עליוני' ופי' בו עוד פי' אחר עוד חשבת בלבך שאתה כרוב כי אתה התהלכת בתוך אבני' יקרות אבני אקדח מאירות כאש שהיו מוליכים לפניך במקום נרות להאיר בלילה : תמים אתה . מיום הבראך . מיום עמדת על דעתך וכן רכבת על מעודך מעוד מרכבתי : עד נמצא עולתה בך . שהתגאית על עם יי' ושמחת בחורבנם : ברוב רכלתך מלו תוכך חמס . ועוד כי ברוב הסחורה שהיתה בעירך היו סוחריך עושים חמס לסוחרי המקומות האחרי' ואמרת כי מרוב שנודע העיר בסחורה לא ימנעו בעבור זה לבא : מלו . כמו מלאו . ובא בדרך בעלי הה"א : תוכך . תוך עירך : ותחטא . את החטאת במה ששמחת על חורבן ארץ ישראל וחטאת בחמס שעשו בעירך לפי שהיה כח בידך למנוע ולא מנעת : ואחללך מהר אלהים ואבדך . הוא"ו קמוצין כי הענין לעבר והוא במקום עתיד כדרך הנבואות : ואבדך . מבנין הדגוש ומשפטו ואאבדך ובכפול אלף פ"א הפעל להקל הקריאה מפני פגישת שני האלפי"ן הוטלה תנועתה על אל"ף האית"ן אמר ואחללך מהר אלהים ואאבדך אזכרה זו הטובה שהיה למלך צור בהר אלהים כמו שאמר בהר קדש אלהים היית אחללך מאותו מקום קדוש שלא תזכר שם אלא לאלה ולקללה וכפל הענין במלות שונות ואמר ואבדך כרוב הסוכך מתוך אבני אש ר"ל אתה כרוב הסוכך אאבד אותך כלומר שמך וזכרך אאבד מתוך אנשי קדש שהם ישראל הנמשלים לאבני אש : גבה לבך . שחת : דינו שחת : על יפעתך . שגבה לבך בה ובזה שחת חכמתך כי החכ' לא יגבה לבו בטוב העולם הזה : יפעתך . פירשנוהו : לראוה בך . כמו לראות בך כלומ' לראות בך הפך מה שהייתה חושבת ברוב גאות לבך ולתמוה עליך וכן ת"י לאסתכלא בך ויש מפרשים לראוה ... ולא צריך להוציאו מענינו : מלת לראוה מקור שלם מן הקל בתמורות למד הפעל בוין כראות ומסקלו להסבה את יי' אלהיך : מרוב עונך בעול רכלתך . בעול סמוך מן עול ולא בא בדרך חבור : חללת מקדשיך . ארמוניך כמו מקדש מלך הוא . אמר החמס והעול שעשית גרמו לך לחלל ולהחריב את מקדשך : ואוציא אש מתוכך היא אכלתך . האש היא משל לעון ולפי שאמר רכלתך אמר ואתנך לאפר על דרך משל כי הכולל כאש שב לאפר וכאומר כל הענין בלשון עבר ... ואוציא ואתנך כלם עבר במקום עתיד כמו שהוא מנהג המקרא ובדברי הנבואות ברוב : כל יודעיך . שממו כמו תמהו : בלהות . פירשנוהו : ויהי . בן אדם . מבואר הוא : ואמרת . אמר הנני עליך ואמר בה כן מנהג המקרא ובדברי הנבואות ברוב לדבר לנכח ולא לנכח כאחד : ונלחתי

ושלחתי · ונפלל חלל · כמו ונפל אלא שנכפלה בו למד הפעל: בחרב עליה מסביב · בחרב יבא עליה: ולא יהיה סלון ממאיר · כמו קוץ והענין כפול במלות שונות ממאיר · כמו צרעת ממארת פוניי"נט בלע"ז: מכאיב · ידוע מן כאב והוא דרך משל ותירגם יונתן מלך מבאיש ושלטון מעיק: השאטים אותם · ענין בזה ושלל וכן תירגם יונתן דבזזין כי אלה האומות שזכר הם שכנים לארץ ישראל והיו מריעים לישראל: כה אמר יי' · מבוארת היא זאת הפרשה בהבטחה זו שהבטיחם שמכניהם המריעים להם והאל ית' יעשה בהם שפטים שלא יוכלו להרע עוד: וישבו · מבואר הוא: בשנה העשירית בעשירי · עשירית למלכות צדקיהו וזכר תחלה פורענות צור לפי

וקוץ ג' וסימ' וקוץ ודרדר תצמיח · סלון ממאיר וקוץ מכאיב · וקוץ הוליד את ענוב: כה אמר ה' בטע' בספרא וסימ' בקבצי את בית ישראל · כל בן נכר · כראשון כאחד · שער החצר הפנימית: בעשרי ד' חס' בליש' וסימ' בשנה התשיעית לצדקיהו · לשבניהו העשרי · בשנה העשירית בעשרי דפרעה דסי' · בעשרי בחמשה

וְשִׁלַּחְתִּי־בָהּ דֶּבֶר וָדָם בְּחוּצוֹתֶיהָ וְנִפְלַל חָלָל בְּתוֹכָהּ בְּחֶרֶב עָלֶיהָ מִסָּבִיב וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד לְבֵית יִשְׂרָאֵל סִלּוֹן מַמְאִיר וְקוֹץ מַכְאִב מִכֹּל סְבִיבֹתָם הַשָּׁאטִים אוֹתָם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי אֲדֹנָי יְהוִה׃

כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה בְּקַבְּצִי אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל מִן־הָעַמִּים אֲשֶׁר נָפֹצוּ בָם וְנִקְדַּשְׁתִּי בָם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם וְיָשְׁבוּ עַל־אַדְמָתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב׃ וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ לָבֶטַח וּבָנוּ בָתִּים וְנָטְעוּ כְרָמִים וְיָשְׁבוּ לָבֶטַח בַּעֲשׂוֹתִי שְׁפָטִים בְּכֹל הַשָּׁאטִים אֹתָם מִסְּבִיבוֹתָם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃

בַּשָּׁנָה הָעֲשִׂרִית בָּעֲשִׂרִי בִּשְׁנֵים עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ עַל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וְהִנָּבֵא עָלָיו וְעַל־מִצְרַיִם כֻּלָּהּ׃ דַּבֵּר וְאָמַרְתָּ כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי עָלֶיךָ פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם הַתַּנִּים הַגָּדוֹל הָרֹבֵץ בְּתוֹךְ יְאֹרָיו אֲשֶׁר אָמַר לִי יְאֹרִי וַאֲנִי עֲשִׂיתִנִי׃ וְנָתַתִּי חַחִיִּים בִּלְחָיֶיךָ וְהִדְבַּקְתִּי דְגַת־יְאֹרֶיךָ בְּקַשְׂקְשֹׂתֶיךָ וְהַעֲלִיתִיךָ מִתּוֹךְ יְאֹרֶיךָ וְאֵת כָּל־דְּגַת יְאֹרֶיךָ בְּקַשְׂקְשֹׂתֶיךָ תִּדְבָּק׃ וּנְטַשְׁתִּיךָ הַמִּדְבָּרָה אוֹתְךָ וְאֵת כָּל־דְּגַת יְאֹרֶיךָ עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה תִּפּוֹל לֹא תֵאָסֵף וְלֹא תִקָּבֵץ לְחַיַּת הָאָרֶץ וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם נְתַתִּיךָ לְאָכְלָה׃ וְיָדְעוּ כָּל־יֹשְׁבֵי מִצְרַיִם כִּי אֲנִי יְהוָה יַעַן הֱיוֹתָם מִשְׁעֶנֶת קָנֶה לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃

ואשלח בה מותא וקטלא בשוקהא כד יתרמון קטילין בגוה באיתיאותי עלה דקטלין בחרבא מסחור סחור וידעון ארי אנא יי׃ ולא יהי עוד לבית ישראל מלך מבאיש ושילטון מעיק מכל סחרניהון דבזזין יתהון וידעון ארי אנא יי אלהים׃

כדנן אמר יי אלהים כד אכניש ית בית ישראל מביני עממיא דאיתבדרו לתמן ואיתקדש בהון לעיני עממיא ויתובון על ארעהון דיהבית לעבדי ליעקב׃ ויתובון עלה לרוחצן ויבנון בתין ויצבון כרמין ויתבון לרוחצן כד אעביד פורענות דינין מכל דבזזין יתהון מסחרניהון וידעון ארי אנא יי אלההון׃

בשתא עשיריתא בעשיראה בתרי עסר לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר׃ בר אדם קביל נבואה על פרעה מלכא דמצרים ואיתנבי עלוהי ועל מצראי כולהון׃ ואיתנבי ותימר כדנן אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי עלך פרעה מלכא דמצרים דאת דמי לתנינא רבא דשרי בגו נהרוותיה די אמר דילי מלכותא ואנא כבישית׃ ואתן שירין בליסתך ואקטול שלטוני תוקפך עם גיברך ואבטלינך ממלכותך וית כל שלטוני תוקפך עם גיברך יתקטלון׃ ואטשינך למדברא יתך וית כל שילטוני תוקפך על אפי חקלא תתרמי נבילתך לא תתכניש ולא תתקבר לחית ארעא ולעופא דשמיא מסריתך לאשתיצאה׃ וידעון כל יתבי מצרים ארי אנא יי חלף דהוו סמך קניא רעיעא לבית ישראל׃

לחדש לגלותינו בא אלי הפליט · וכל רבה מנין מלאים בכ"א והמה כשלשים איש: אמר לי ה' דסמיכי בקריא' וסימ' נמסר בסדר וירא אליו יי' · המדברה י"ב וסימ' נמכר בסדר אחרי מות: אותך ה' בל' וסימ' במכר רבת:

שהיתה פורענותה תחילה לפורענות מצרים אבל נבואת הצרים באה לו תחילה בשנה העשירית ואח"כ בשנת החרבן בי"א שנה לצדקיהו באה לו ה הנבואה על מצרים שני פעמים ואחר החרבן גם כן שני פעמים בי"ב שנה: בן אדם · ועל מצרים כלה · אמר כלה בלשון נקבה כלומר על עדת מצרים · וזכר התנים הגדול בתם במקום נ"ון וכמוהו כמהם וכמהן מוף וכוף ומפני שטוב מצרי' הוא היאור כי הוא המשקה אותם ואינם צריכים למטר ועל כן מתגאים בו המשיל מצרים ליאור ופרעה המלך לתנים הגדול בתוכו והתנים הוא הדג הגדול כמו שאמר ויברא אלהים את התנינים הגדולים והמשיל עם מצרים לשאר הדגים כמו שאמר דגת יאוריך הרובץ בתוך יאוריו שאין מחריד אותו: לי יאורי · המשקה אותי וארצי השובע כמצא בה ב ברוב השנים ואיני צריך למטר ולא לילך למדינות אחרו' בעבור תבואה: ואני עשיתני · אני עשיתי ותקנתי לי היאור להשקות את ארצי או פי' עשיתני עשיתי ותקנתי אותי בחכמתי ובתבונתי עד שנעשיתי מלך גדול וכמוהו אשר עשה את משה ואת אהרן שגידלם הגדילם ויונתן תירג' הא אנא שלח רוגזי עלך פרעה מלכ' דמצרים דאת דמי לתנינא רבא דשרי בגו נהרוותיה דאמר דילי מלכותא ואנא כבישית: ונתתי חחיים · כתוב בשתי יודי"ן ונקר' ביו"ד אחת אחר' ואם היה נקר' ככתיבתו היה נקרא חחיים בתנועת יו"ד הראשונה בחירק והשניה רפה כמשפט יו"ד הרבוי והיה שרשו אז מנחי הלמ"ד ועתה הוא בקריאתו מנחי העי"ן ויאמר מן חח חחים כמו מן פח פחים ולפי שהמשיל אותו לתנין זכר עליו דרך משל חחים שתופשים בהם הדג שנוקבים בהם לחיי הדג ומעלין אותו וכן אמר ובחח תקוב לחיו: דגת · שם כלל לדגים כלם דגה כמו והדגה אשר ביאור תמות ובסמוך דגת והדבקתי · שיעלו עמך כשיעלוך מן היאור והוא משל על עם מצרים שרים ופרשים וגבורים ודלת העם כלם יסופו: ונטשתיך המדברה · אמר המדברה לפי' משל כי הדגים לא יחיו במדבר כי המצרים ימותו בחרב על פני השדה בבואם להלחם עם הכשדים ולא יאספו לקבורה ויהיו לאכלה לחית השדה ולעוף השמים ותירגם יונתן ולא תקבץ ולא תתקבר רוצה לומ' ולא תקבץ לקבורה: וידעו כל יושבי מצרים · יען היותם משענת קנה לבית ישראל כי היו מבטיחים את ישרא' להצילם מיד הכשדים ולא יכלו והנה היו להם משענת קנה כי אינו חזק ואינו משענת אלא לפי שעה מעט כי קרוב הוא להשבר כל שכן כשהוא רצוץ וכן תירגם יונתן סמך קניא רעיעא וכן בחסרון התואר כאמר יהיו רוצה לומר כאמר לבן וכן וים בעדרו זכר ר"ל זכר תמים כן מצרים לא היו לישראל משענת ועזר אלא מעט · כמו שאומר בספר ירמיהו וחיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדים הצרים על ירושלם את שמעם ויעלו מעל ירושלם ואמר להם הנביא הנה חיל פרעה היוצא לכם לעזרה שב לארצו מצרים ושבו הכשדים ונלחמו על העיר הזאת ולכדוה ושרפוה באש והנה הם לא כמכוס אלא היו להם כי משני בטחונם מרדו במלך בבל והנה זהו דמיון משענת קנה וזהו ובקעת להם כל כתף וכן אמר רב שקה הנה בטחת על משענת קנה הרצוץ הזה על מצרים אשר יסמך איש עליו ובא בכפו ונקבה לא די שלא סמכו אלא שנקבה כפו שהיתה תופשת בו: בתפסם

רשי

ונפלל חלל בתוכה בחרב עליה מסביב · על אשר ירא' החרב מסביב בחוץ יפללו יושבי העיר ויהיו בטוחים להיות חללים בתוכ' ונפלל כמו לא פללתי לא סברתי וכמו והוביכו פלילים ידונו עצמם להיות חללים בתוכה: ולא יהיה עוד לבית ישרא' וגו' · לפי שניבא על עמון ומואב ופלשתים וארום וצור וצידון שהם שכיני ארץ ישר' שיחרבו ומאחר שיחרבו כלם לא יהיה סלון וקוץ לישרא' בכל סביבותם שיכאיבם ושירע להם: סלון · מין קמשונים וחוחים הוא: ממאיר · כמו צרעת ממארת פונייצ"ט בלע"ז: השאטים אותם · הבוזזי' אותם: לעבדי ליעקב · כמו שניתנה ליעקב בלא מצרים ופרצת ימה וקדמה צפונה ונגבה: בשנה העשירית בעשירי ב בשני עשר לחדש היה דבר יי' אלי לאמר: התנים הגדול · לפי שכל גדולתה של מצרי' וכל שובע שבה על ידי יאורי נילוס ה הוא לפיכך הנבוא מושל את מלכה לתנין ואת עמה לדגת יאור: לי יאורי · איני צריך לעליונים כי יש ליאור מספיק כל צרכי: ואני עשיתני · בגבורתי ובחכמת הגדלתי גדולתי: וממשלתי: חחים · כמין טבעות ברזל אי"כם בלע"ז: דגת יאוריך בקשקשותיך · אינטוש אי"קארדים בלע"ז בלומ' אתן בלב כל גבוריך לצאת עמך למלחמה ויפלו כלם: ונטשתיך המדברה · אישטו"רדיטורו בלע"ז זו היא אובדנן של גוים כיון שנטשו של פני היבשה מתים: משענת קנה · כמה פעמים סמכו עליהם בימי סנחריב ובימי נבוכד נצר ולא הועיל להם כקנה זה שהוא רך ואינו סומך את הנשען עליו: בתופסם

רשי

בתפשם בך בכפך · בכף קרי כאדם המהלך ונשען על מקלו : תרוץ · תירצץ : ובקעת להם כל כתף · כתפיהם כאדם הנסמך על קנה ונשבר והאדם נופל עליו והקרומיות ננכסות לו בכתיפיו : והעמדת להם כל מתנים · מאחר שנשבר ינטרכו לחזק את מתניהם ולעמוד עליהם והרי אתה כאדם שחבירו נשען עליו והוא חלש ואומר לו התחזק על מתניך כי לא תסמוך עוד עלי וכן תרגמו יונתן ולא תהא להון לבית סומכון וגם מחליפין והעמדת להם לוהמעדת ואיני רואה את דבריהם ומנחם חברו עם מעמד רגלי כמוני : ולא תשב ארבעי' שנה · ארבעים ושתי' שני רעבון נגזרו בחלום פרעה כנגד שלשה פעמים שנכתב החלום שבע פרו' ושבע שבלים רעות ראה ו וספרו ליוסף הרי שני פעמים ויוסף אמר לו שבע הפרות הרקות והרעו' ושבע השבלים הרקות הרי ארבעים ושתים לרעה ולא היה להם אלא שתים שנאמ' כי זה שנתים הרעב ומשירד יעקב למצרי' פסק הרעב שהרי ב בשנה השלישית זרעו שנאמר ותן זרע ונחיה וגו' והארבעים נפרעו להם עכשיו : תשב ארבעים שנה תשב פר"א חסינ"אה בלע"ז · מכורתם · מגורתם לא כמו תולדותם וכן חברו מנחם : לבלתי רדות בגוים · לשון ממשלה כמו וירדו בדגת הים : ולא יהיה · מצרים לבית ישראל עוד למבטח המזכיר להם עון ש שאמר להם הב"ה לא תוסיפו לראותם עוד : ויהי בעשרים ושבע שנה · למלכות נבוכד נצר אותה שנה נתנה מצרים בידו כך שנינו בסדר עולם וגם בספר הזה הרבה נבואות כתובו' מוקדם מאוחר · העביד את חילו · על צר עבודה גדולה · כל ראש · אנשי חיילותיו : מוקרח וכל כתף מרוטה · כדרך הצרים על העיר ימים רבים וטורחי' ונושאים בפתח משאות עצים ואבנים והוא לכד את צור בעשרים ושלש ל למלכותו כמו ששנינו בסדר עולם מוקרח קלוו"ץ בלע"ז מרוטה פלוא"ה בלע"ז : ושכר לא היה לו · לאחר שללו שללה עלה הים ושטפו מהם לפי שנגזר עליה ועל שללה ליאבד בים : פעולתו

רדק

בתפשם בך בכפך תרוץ · תרוץ מבנין נפעל שרשו רצץ מן קנה רצוץ : והעמדת להם כל מתני' · יש מפרשי' והעמדת בהפוך האותיו' והמעדת מן ולא מעדו קרסולי והנכון כמשמעו כי בהשען האדם יכפף ובהשבר המשענת יעמד מלהכפף וכן ת"י ולא תהוי להון לבית סומכון כלומר תעמידם על מתניהם שלא יסמכו עוד עליך ופירש יונתן המשל כן באתכניותהון וגם נוסחאות באתכנעותהון בך ביד מלך ב בבל תקיף תתמסר וייבד בית רוחצניהון ובאסתמכותהון עלך תתבר : בכפך · כתיב רוצה לומר שתסמוך אותם בידך וקרי בכף ר"ל בכפם כאדם שתופש הקנה בכפו לסמוך בו : לכן · מבואר הוא : והיתה · יאור לי ואני עשיתי · כמו שפירשתי ואני עשיתיני למעלה ויונתן תירגם גם כן שתרגמו מלכותא דילי ואנא כבשית : לכן · לחרבות · חורב שממה לאיתם חרבות אתנכה שתהיה חרב ש שממה וי"ת לחרב צדו ושממו : לא תעבור בה · ארבעים שנה · יש דרש למה ארבעים שנה כי מ"ב שני רעבון נגזרו למצרים בחלום פרעה כנגד שלשה פ פעמי' שנכתב החלום שבע פרות ושבע שבלים רעות ראה פרעה וספר ליוסף הרי שני פעמים י"ד שהם עשרים ושמונה ויוסף אמר שבע פרות הרקות והרעו' ושבע השבלים הרקות הנה י"ד וכ"ח הנה מ"ב והיו להם שתי שנים רעב כמו שכתוב כי זה שנתים הרעב ומשירד יעקב אבינו למצרים נפסק הרעב נשארו ארבעים שנה ונגזר עליה להיות חרבה אותם מ' שנה : ונתתי · מבואר הוא : מחרבות · מופעלו' ומפני החי"ת הושב הקמץ חטף בחי"ת : כי כה אמר יי' · מבואר הוא : ושבתי · מכורתם · כמו מגורתם הארץ אשר גרו בה : מן הממלכות · והמעטתים · הפך הנני מפרך והרביתיך : רדות · מקור מן לא תרדה בו בפרך : ולא יהיה עוד · דרך כלל על עם מצרים : למבטח מזכיר עון · שסלקו בטחונם ממני ובטחו עליהם : ויהי בעשרים ושבע שנה · למלכות נבוכד נצר וכן כתוב בסדר עולם בעשרי' ושבע לנבוכד נצר נתנה מצרים בידו ונשא המונה ושלל שללה ובזז בזה והיתה שכר לחילו ו והגלה ירמיהו וברוך לבבל ועוד כתוב בסדר עולם כי בעשרים ושלש שנה לנבוכד נצר שהגלה נבוזר אדן נפש תשעה כמו שכתו' בירמיהו כי אז נתנה צור בידו ושטף את כל היהודי' שהיו בעמון ובמואב ובסביבות ארץ ישראל נפש תשעה : בן אדם · אל צור · כמו על צור : כל ראש מוקרח וכל כתף מרוטה · כי צרו על צור ימים רבים והיו כל בני החיל טרודים וטורחים ב במצור כדרך בני אדם הצרים על עיר לשאת אבנים ועצים על ראשיהם ועל כתפיהם : מקרח · שנשר שער הראש מרוב העבודה : מרוטה · שנמרט עור הכתף מן המשא בכתף ימים רבים : ושכר לא היה לו ולחילו מצור על העבוד' אשר עבד עליה · כי כשכבש נבוכד נצר צור ושלל שללה בא הים על העיר ושטף כל השלל כי נגזר עליה לשטף הים כל אנשיה וחילה והנה חיל נבוכד נצר טרחו ויגעו לשוא והקב"ה שלם להם ונתן להם שלל מצרים חלף עבודתם אשר עבדו בצור :

מסורה

ועד גבול ד' בליש' בקריא' וסימ' מן השיחור אשר על פני מצרים · ושלמה היה מושל · ממגדל סונה ועד גבול כוש · ויהי מושל בכל הממלכות : ולא תשב ד' בקרי' וסי' בירמיה סימ' י"ז : תהיין ה' כתיב כן בליש' בנביאים וסימ' ותהיין שתיהן לך לנשים : ולא תחוס עיני עליך תניינא דספרא · וחבריו תליתא כי אני יי' מכה · ונתתי

מקרא

בְתָפְשָׂם בְּךָ בַכַּף תֵּרוֹץ וּבָקַעְתָּ לָהֶם כָּל כָּתֵף וּבְהִשָּׁעֲנָם עָלֶיךָ תִּשָּׁבֵר וְהַעֲמַדְתָּ לָהֶם כָּל מָתְנָיִם׃ לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי מֵבִיא עָלַיִךְ חָרֶב וְהִכְרַתִּי מִמֵּךְ אָדָם וּבְהֵמָה׃ וְהָיְתָה אֶרֶץ מִצְרַיִם לִשְׁמָמָה וְחָרְבָּה וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה יַעַן אָמַר יְאֹר לִי וַאֲנִי עָשִׂיתִי׃ לָכֵן הִנְנִי אֵלֶיךָ וְאֶל יְאֹרֶיךָ וְנָתַתִּי אֶת אֶרֶץ מִצְרַיִם לְחָרְבוֹת חֹרֶב שְׁמָמָה מִמִּגְדֹּל סְוֵנֵה וְעַד גְּבוּל כּוּשׁ׃ לֹא תַעֲבָר בָּהּ רֶגֶל אָדָם וְרֶגֶל בְּהֵמָה לֹא תַעֲבָר בָּהּ וְלֹא תֵשֵׁב אַרְבָּעִים שָׁנָה׃ וְנָתַתִּי אֶת אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁמָמָה בְּתוֹךְ אֲרָצוֹת נְשַׁמּוֹת וְעָרֶיהָ בְּתוֹךְ עָרִים מָחֳרָבוֹת תִּהְיֶיןָ שְׁמָמָה אַרְבָּעִים שָׁנָה וַהֲפִצֹתִי אֶת מִצְרַיִם בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִים בָּאֲרָצוֹת׃ כִּי כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה מִקֵּץ אַרְבָּעִים שָׁנָה אֲקַבֵּץ אֶת מִצְרַיִם מִן הָעַמִּים אֲשֶׁר נָפֹצוּ שָׁמָּה׃ וְשַׁבְתִּי אֶת שְׁבוּת מִצְרַיִם וַהֲשִׁבֹתִי אֹתָם אֶרֶץ פַּתְרוֹס עַל אֶרֶץ מְכוּרָתָם וְהָיוּ שָׁם מַמְלָכָה שְׁפָלָה׃ מִן הַמַּמְלָכוֹת תִּהְיֶה שְׁפָלָה וְלֹא תִתְנַשֵּׂא עוֹד עַל הַגּוֹיִם וְהִמְעַטְתִּים לְבִלְתִּי רְדוֹת בַּגּוֹיִם׃ וְלֹא יִהְיֶה עוֹד לְבֵית יִשְׂרָאֵל לְמִבְטָח מַזְכִּיר עָוֺן בִּפְנוֹתָם אַחֲרֵיהֶם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי אֲדֹנָי יְהוִה׃

וַיְהִי בְּעֶשְׂרִים וָשֶׁבַע שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן אָדָם נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל הֶעֱבִיד אֶת חֵילוֹ עֲבֹדָה גְדֹלָה אֶל צֹר כָּל רֹאשׁ מֻקְרָח וְכָל כָּתֵף מְרוּטָה וְשָׂכָר לֹא הָיָה לוֹ וּלְחֵילוֹ מִצֹּר עַל הָעֲבֹדָה אֲשֶׁר עָבַד עָלֶיהָ׃

תרגום

בְּאִיתְכַּנְיוּתְהוֹן בָּךְ בְּיַד מֶלֶךְ תַּקִּיף תִּתְמְסַר וְיֵיבַד בֵּית רוֹחֲצָנֵיהוֹן וּבְאִיסְתְּמָכוּתְהוֹן עֲלָךְ תִּתְּבַר וְלָא תְּהֵי לְהוֹן לְבֵית סוֹמְכָוָן׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא מַיְתֵי עֲלָךְ דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא וְאֵישֵׁיצֵי מִינָךְ אֱנָשָׁא וּבְעִירָא׃ וּתְהֵי אַרְעָא דְמִצְרַיִם לְאִישְׁתְּמָמוּ וְחוּרְבָּא וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ חֲלָף דַּאֲמִיר מַלְכוּתָא דִילִי וַאֲנָא כַבְשִׁית׃ בְּכֵן הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עֲלָךְ וְעַל מַלְכוּתָךְ וְאֶתֵּן יַת אַרְעָא דְמִצְרַיִם לְחוּרַב צָדוּ וְאִישְׁתְּמָמוּ מִמִּגְדַּל סְוֵנֵה וְעַד תְּחוּם כּוּשׁ׃ לָא תְעִיבַּר בַּהּ רִיגְלָא אֱנָשָׁא וְרִיגְלָא דִי בְעִירָא לָא תְעִיבַּר בַּהּ וְלָא תִתְיְתֵב אַרְבְּעִין שְׁנִין׃ וְאֶתֵּן יַת אַרְעָא דְמִצְרַיִם לְצָדוּ בְּגוֹ מְדִינָן צָדְיָין וְקִירְוָתָהָא בְּגוֹ קִירְוִין דַּהֲוָאָה חָרְבָן הַוְיָין לְצָדוּ אַרְבְּעִין שְׁנִין וְאַגְלֵי יַת מִצְרָאֵי לְבֵינֵי עַמְמַיָּא וְאִיבַדְּרִינוּן בִּמְדִינָתָא׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים מִסּוֹף אַרְבְּעִין שְׁנִין אֲכַנֵּישׁ יַת מִצְרָאֵי מִבֵּינֵי עַמְמַיָּא דְאִתְבַּדָּרוּ לְתַמָּן׃ וְאָתֵיב יַת גָּלוּת מִצְרַיִם וְאָתֵיב יַתְהוֹן לְאַרְעָא פַתְרוֹס עַל אַרְעָא תּוֹתָבוּתְהוֹן וִיהוֹן תַּמָּן מַלְכוּ חַלָּשָׁא׃ מִן מַלְכְּוָתָא תְּהֵי חַלָּשָׁא וְלָא תִתְרַבְרַב עוֹד עַל עַמְמַיָּא וְאַזְעֵירִינוּן בְּדִיל דְּלָא יִפְלְחוּן בְּעַמְמַיָּא׃ וְלָא יְהוֹן עוֹד לְבֵית יִשְׂרָאֵל לְאִיתְרַחֲצָא עֲלֵיהוֹן לְאַדְכָּרָא חוֹבִין בְּאִתְפְּנֵיוּתְהוֹן בָּתְרֵיהוֹן וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלֹהִים׃

וַהֲוָה בְּעַסְרִין וּשְׁבַע שְׁנִין בְּקַדְמָאָה בְּחַד לְיַרְחָא הֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ בַּר אָדָם נְבוּכַדְרֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל אַפְלַח יַת מַשִּׁירְיָתֵיהּ פּוּלְחַן רַב עַל צוֹר כָּל סְעַר רֵישׁ נְתַר וְכָל כְּתַף אִיתְמְרַט וַאֲגַר לָא הֲוָה לֵיהּ וּלְמַשִּׁירְיָתֵיהּ מִצּוֹר עַל פּוּלְחָנָא דְאַפְלַח עֲלַהּ׃

מסורה

את ארץ מצרים שמה · ולא תהיין להם לאכלה : על הגוים ה' וסימ' ראה הפקדתיך היום הזה · שפוך חמתך על הגוים דידמיה · אשר היה דבר יי' · מן הממלכות תהיה · וקצף גדול אני : ושכר ב' בתרי לישני וסימ' וכל כתף מרוטה ושכר לא היה לו · ושכר הרביעי :

לכן. מבואר הוא: פעולתו. אשר עשו לי. תחת הרע אשר עשו לי שהיו משענת קנה לבית ישראל וכן תירגם יונתן דחבו קדמי לאתפרעא מנהון: ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל ולך אתן פתחון פה בתוכם. פירושו בזמן ההוא כמו וחדה אפי בו ביום ההוא והדומים לו ואין לפרש בזמן שנלכדה מצרים שהרי נלכדה בכ"ז לנבוכד נצר ומה צמיחת קרן היה לישראל באותה שנה ופירש אדוני אבי ז"ל בזמן מלכות מלך בבל שזכר שיתן הא-ל יתברך מצרים בידו אמ' כי בזמן מלכותו רוצה לומר מלכות בנו היתה צמיחת קרן לבית ישראל ומה הוא שנולד כורש בשנת חמשים לגלות בבל כמו שאומר מן מוצא דבר להשיב ולבנות ירושלם עד משיח נגיד שבעים ושבעה שהם מ"ט שנה וכורש נקרא משיח כמו שאמר למשיחו לכורש והוא היה צמיחת קרן לבית ישר' שאלהם מן הגולה והשיבם לארצם והיה אז בן עשרים שנה ודריוש אתנו בן ס"ב: ולך אתן פתחון פה בתוכם. פירשו שיתקיימו נבואותיך ורבינו שלמה ז"ל פירש כי הפסוק הזה מוסב לפרשה של מעלה מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים ואותו חשבון כלה בשנה שמלך בלשצר כיצד בשנת כ"ז לנבוכד נצר נתנה את מצרים בידו כשאתה ממלכותו מ"ח שנה וכ"ב דאויל מרודך הרי ארבעים ובשנה ראשונ' לבלשצר נאמרה נבואת פרס לדניאל כמו שנא' בשנת חדא לבלשצר וגו' וביאת כורש מלך פרס לבבל היתה צמיחת קרן לבית ישראל ותירגם יונתן ביומא ההוא אקים פורקן לבית ישראל ולך אתן מפתח פומא בנבואה ב ביניהון וידעון ארי אנא יי: ויהי. בן אדם. הלילו. אמר כנגד מצרים: כי קרוב יום. כי באותה שנה שנאמרה נבואה זו נתנה מצרים ביד מלך בבל אמר כי קרוב יום רוצה לומר יום אידם ואמר אחר כן וקרוב יום ליי' ר"ל כי היום הזה בא להם מיי' ואליו הוא למהר יום אידם כי הוא יצוה לאויב לבא עליהם: יום ענן. ענן וערפל יהיה להם היום ההוא: עת גוי' יהיה. עת שיאספו גוים על מצרים להחריבה ויונתן תירגם עידן תבר עממין יהא: ובאה. מלרע: והיתה חלחלה בכוש. כשיראו בני כוש שיפלו חללים במצרים יחילו ויפחדו וירגזו שתבא החרב גם עליהם כי שכנים הם ועם אחד הם כלם בני חם: חלל. דרך כלל רוצה לומר חללים רבים: כוש ופוט ולוד וכל הערב. עם מקובץ מעמים כתערבו יחד ות"י סומכותא לשון ערבוב: ובני ארץ הברית. שהיה להם ברית עם ארץ מצרים אבל לא היו מהם וממשפחות' ולפי שהיו בני בריתם לקו עמהם: כה אמר יי' סומכי מצרים. הם בני ארץ הברית ושאר העמים שזכר שהיו סומכים ידי מצרים ועוזרים אותם: ממגדל סונה. הוא גבול מצרים מפאה אחת ואמר כי משם תחול החרב לאכול בהם עד גבול כוש כמו שזכר למעלה ממגדל סונה ועד גבול כוש ולפי שזכר כוש למעלה שהוא הגבול השני סמך על המבין ולא זכרו וכשומלת בה לארץ מצרים: ונשמו בתוך ארצות נשמות. בתוך ר"ל בכלל ופירו' וכמו ארצות מצרים ובתוך ארצות יעיד עליו וכן כפל הענין במלות שונות ואמר ועריו בתוך ערים נחרבות: וידעו' בתתי אש במצרים. על דרך משל כתרגומו כד איתי עממיא דתקיפין כאשתא על מצרים: ביום ההוא יצאו מלאכים מלפני בצים להחריד את כוש. בצים הם הספינות כמו וצי אדיר לא יעברנו והיה משפטו ציים בשני יודי"ן כמו מן עי עיים אלא שהוקל כמו עברים יהודים אמר בעת ההיא אחרי חרבן מצרים תבא על כוש צבא גוים בספינות ויקראם מלאכים כאילו בשליחות הא-ל ית' באים שם כי הוא גזר הגזירה עליהם לפיכך אמר מלפני ואמר בצים כי נהר גדול סובב ארץ כוש ולא יוכלו להכנס לה אלא בספינות וכן אמר בתורה הוא הסובב את כל ארץ כוש וכן ים נהרות אחרות ואמר בספר ישעיה הוי ארץ צלצל כנפים א' מעבר לנהרי כוש השולח בים צירים ובכלי גמא על פני מים: להחריד את כוש בטח. כוש שהיה יושב לבטח יחריד אותם העם שיבואו עליהם פתאום: כיום מצרים. כמו שהיית חלחלה בה ביום בחרבן מצרים כמו שאמר למעלה והיתה חלחלה בכוש בנפול חלל במצרים כן תהיה עתה חלחלה בהם בעבור עצמם: כי הנה באה. רוצה לומר עת חורבנם:

פעולתו אשר עבד בה. שכר פעולה אשר עבד במצותי בצור אתן לו את ארץ מצרים: אשר עשו לי. מצרים רעה במשענתם שהבטיחו את עמי בעזרתם הבל: ביום ההוא אצמיח קרן. לא שמעתי ולא מצאתי פירוש מקרא זה מה הוא צמח קרנם של ישרא' במפלת מצרים שהרי ישראל גלו שנים לפני מפלת מצרים ואומר אני ביום ההוא מוסב על פרשה של מעלה מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרי' ואותו חשבון כלה בשנת ש שמלך בלשצר ומצינו בדניאל שבאותה שנה התחילו מלכי פרס ל להתחזק ונגזר' מפלה על בבל שנאמ' בשנת חדא לבלשצר דניאל חלם חזא וגו' קדמיתא כאריה והיא בבל ו וכתי' חזה הויתי עד דאיתמריטו גפהא וגו' וארו חיוה אוחרי תנינה דמיה לדוב היא פרס וכתי' וכן אמרין לה קומי אכולי בשר שגיא כלומר ת תפשי המלוכ' ומלכות פרס היא צמיחת קרן לישרא' שנאמ' בכורש הוא יבנה עירי וגלותי ישלח ומכוין שארבעי' שנה של מצרים כלו באותו הפרק מצרים נתנה ביד נבוכד נצר בכ"ז לנבוכד נצר ב בשנה שנאמר' נבואה זו ליחזקאל הוסף א' ארבעים שנה הרי ס ששים ושבע כאשהם ארבעי' וחמש לנבוכד נצר ועשרים ושלש ל לאויל מרודך כ כדאמרינן במסכת מגילה ושנה אחת מהם עלתה לזה ולזה כדאמרינן התם שנים מקוטעות הין: ולך אתן פתחון פה בתוכ'. ולך יחזקאל יהא פתחון פה כשיראו נבואתך מתקיימת: הה. כמו אהה הה ליום העתיד לבא על האומות: עת גוים. עידן תבר עממיא: והיתה חלחלה בכוש. למון ועד כשישמעו מפלת מצרים יחרדו לנפשם פן יעלה מלך בבל עליהם: וכל הערב. ת' וכל סומכוותא כל העוזרי' ערובת מצרים גרנטיל"א בלע"ז: ארץ הברית. כרותי ברית למצרים לעזור להם: בתתי אש. חמתי כאש: מלאכים מלפני. גדודי גייסות הולכים בשליחותי בספינות רבות להחריד את כוש היושבת בטח: ומצרתי' כתרגומו ואומר: בצים. כמו וצים מיד כתים וכן תרגמו יונתן בליגיונין: ונתתי

ונשא יו"ד בקריא' וסימ' על כתפות האפוד. ונשא אהרן את שמות בני ישראל. את האורים ואת התומים והיו על לב אהרן. והיה על מצח אהרן. והוא עד או ראה או ידע. ואם נפש כי תחטא ועשתה. ונשא השעיר עליו את כל עונותם. ואם לא יכבס. איש איש כי יקלל אלהיו. ואם הפר יפר אתם אחרי. ונשא שה

לכן כה אמר אדני יהוה הנני נתן
לנבוכדראצר מלך בבל את ארץ
מצרים ונשא המנה ושלל שללה
ובזז בזה והיתה שכר לחילו:
פעלתו אשר עבד בה נתתי לו את
ארץ מצרים אשר עשו לי נאם אדני
יהוה: ביום ההוא אצמיח קרן
לבית ישראל ולך אתן פתחון פה
בתוכם וידעו כי אני יהוה:
ויהי דבר יהוה אלי
לאמר: בן אדם הנבא ואמרת כה
אמר אדני יהוה הילילו הה ליום:
כי קרוב יום וקרוב יום ליהוה יום
ענן עת גוים יהיה: ובאה חרב
במצרים והיתה חלחלה בכוש בנפל
חלל במצרים ולקחו המונה ונהרסו
יסודתיה: כוש ופוט ולוד וכל
הערב וכוב ובני ארץ הברית אתם
בחרב יפלו: כה אמר
יהוה ונפלו סמכי מצרים וירד גאון
עזה ממגדל סונה בחרב יפלו בה
נאם אדני יהוה: ונשמו בתוך
ארצות נשמות ועריו בתוך ערים
נחרבות תהיינה: וידעו כי אני
יהוה בתתי אש במצרים ונשברו
כל עזריה: ביום ההוא יצאו
מלאכים מלפני בצים להחריד את
כוש בטח והיתה חלחלה בהם כיום
מצרים כי הנה באה:

בכן כדנן אמר יי אלהים הא אנא
יהיב לנבוכדראצר מלכא דבבל
ית ארעא דמצרים וישבי
איתרגושתה ויבוז ביזה ויעדי
עדאה ותהי אגר למשיריתיה:
אגריה דאפלח ביה יהבית ליה ית
ארעא דמצרים דחבו קדמי
לאתפרעא מנהון אמר יי אלהים:
ביומא ההוא איתי פורקן לבית
ישראל ולך אתן מפתח פומא
בנבואה ביניהון וידעון ארי אנא
יי: והוה פתגם
נבואה מן קדם יי עימי למימר:
בר אדם איתנבי ותימר כדנן אמר
יי אלהים אילילו ואימרו ווי מן
קדם יומא: ארי קריב יומא
וקריב יומא דעתיד למיתי מן קדם
יי יום ענן זיע עידן תבר עממיא
יהי: ותחול חרבא במצרים ויהי
זיע בכוש כד יתרמון קטילין
במצרים וישבון איתרגושתה
ויפגרון אושהא: כושאי ופוטאי
ולודאי וכל סומכותא וכוב ובני
ארעא קיימא עמהון בחרבא
יתקטלון:
כדנן אמר יי ויתקטלון סעדי
מצרי ויבטיל יקר תוקפה ממגדול
סונה בחרבא יתקטלון בה אמר
יי אלהים: ויצדון בגו מדינן דצדין
וקירוהי בגו קירוין דהואה חרבן
יהוין: וידעון ארי אנא יי כד אתן
עממיא דתקיפין כאשתא על
מצרים ויתברון כל סעדהא:
בעידנא ההיא יפקון איזגדין מן
קדמי בליגיונין לאזעא ית כוש
דשריא לרוחצן ויהי זיעא בהון ביום מצרים ארי הא אתיא:

מהעדר. ויצו המלך את חלקיה תניינא. ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל. והכרו בהר מרום ישראל. ונשא המונה. הנני גוער לכם את הזרע: ליום ב' דגשי' וסי' מצויין במס' רבתא בערך יום: וקרוב ד' בקריא' וסי' וקרוב לבוא עתה ועשתה גדולים. כי קרוב יום וקרוב יום ליי'. הודינו וקרוב שבך. וקרוב לשמוע בתת הכסילים: יצאו י"ד וסים' נמסר בירמיה סים' י"ז: מלפני י"ב וסים' נמסר בסדר אמור:

כה אמר י' מבואר הוא: הוא ועמו. מובאים: כי אני יי' מביא אותם: ונתתי יאורים חרבה. יבשה כמו אמר בחרבה ולפי שארץ מצרים כל טובה ומבטחה היה היאור אמר דרך משל שיחרבו היאורים רוצה לומר שיכלה מהם כל טובה: כה אמר יי'. והאבדתי גלולים. כמשמעו ולפי שהיה בטחונם בהם שיצילו אותם מיד האויב אמר כן כמו שאמר בבבל הובישו בל את מרודך אתו גלוליה או הוא על דרך משל כמו ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים ות"י ואביד דפלחין לטעוותא: ונשיא מארץ מצרים לא יהיה עוד. ומלך גם כן אשבית מארץ מצרים שלא יהיה שם עוד ר"ל זמן רב כמו ולא יספו עוד גדודי ארם שהרי אמר מקץ מ' שנה אקבץ את מצרים או יהיה עוד כמשמעו לעולם כמו שאמר ולא תתנשא עוד על הגוים וזהו שאמ' ונתתי יראה בארץ מצרי' שיהיו לעולם ירואים משאר העמים: והשמתי. בנא. כא היא אליכסנדריא וכן תירגם יונתן: ושפכתי. מבואר הוא: ונתתי. חול תחיל סין. כתיב ביו"ד וקרי בוי"ו הכתי' מבנין הפעיל והקרי מן הקל והוא לשון חיל כיולדה: להבקע. שיבקעו חומותיה: ונוף צרי יומם. ואל נוף יבואו צרי יומם רוצה לומר ביום יבואו לה האויבים ולא בלילה כגנבים ויונתן תירג' בעלי דבבא יקפינה יום יום: בחורי און. שם עיר בארץ מצרי' ואפשר שהיא און הכתו' בתורה כהן און ופיבסת תרין מלין כתיבין וקרין מלה חדא והוא שם עיר: והנה בשבי תלכנה. כמו הן הנה היו לבני ישראל ואמר הנה לזכרי' והנה לנקבות ופירש אדוני אבי ז"ל כי על הנשים אמ' ואף על פי שלא זכרם הנה זכר הבחורים שיפלו בחרב ואמר כי נשיהם תלכנה בשבי ויונתן תירגם עולמי און ופיבסת בחרבא יתקטלון ופלחיהון בשביא יהכון: ובתחפנחס. הוא תחפנחס הנזכר במלכים ונשתנו התנועות כי זה נקוד הבי"ת בחיריק והתי"ו בשוא והחי"ת בפתח והפ"א והנו"ן בשוא: חשך היום. בשי"ן וקריא בשמאל כמו ולא חשך ממני מאומה פירוש מנע היום מאורו להם ואמ' זה מרוב הצרה כאילו מנע היום מאורו להם ויונתן תירגם על תחפנחס אייתי חשוך ביומם תירגם אותו כמו חשך בשמין: את מטות מצרים. מוטות שלם שהיו על צוארי הגוים ויונתן תירגם כד איתבר תמן ית תקוף מצרים: היא ענן יכסנה. כתרגומו מלך במשירייתיה יחפינה כעננא דסליק וחפי ית ארעא: ובנותיה בשבי תלכנה. רוצה לומר יושבי הכפרים ילכו בשבי כי הם אין להם כח לעלות כנגד האויבים ויקחום ויוליכום בשבי: ויהי באחת עשרה שנה. לגלות צדקיהו: בראשון בשבעה לחדש. בחדש הראשון שהוא ניסן: בן אדם את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי. זהו שכתו' בירמיה על חיל פרעה נכה מלך מצרים אשר היה על נהר פרת בכרכמיש אשר הכה נבוכד נצר מלך בבל בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו ואומר במלכים ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל וגו' וזהו שנשברה זרועו האחת: והנה לא חובשה. אחר שנשברה לא חובשה שתוכל לתפוש בחרב עוד כמו שאמר ולא הוסיף עוד: לשום חתול. כריכת שמורכין העצם הנשבר וחובשין אותו וזה השברון לא היה לו רפואה עוד: לחבשה. במפיק הה"א לחבש אותה וכן לחזקה ויהי לחזקה מקור מן הקל יוצא וכן ויכר לו ולא חזקו שעל יוצא מן הקל. ופירש יונתן המשל כן בר אדם ית תקוף פרעה מלכא דמצרים תברית והא לא מיתקפא לאתסאה וגו': לכן

והשבתי ג' וסי' נמסר בריש ספרא דא סוף סימ' ד': מובאים ג' בקרי' וסי' אנחנו מובאי' להתגולל עלינו. מובאי' סבאים. לשחת הארץ: כה אמר ט' בטע' בסיפרא וסים' הכה כף אל כף: השפך נחשתך. והאבדתי גלולים. כסיתי עליו את תהום. הנני אל הרועים. האתה הוא אשר. רב לכם נשיאי. כיתן הנשיא: והנה ג' בקריאה

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה וְהִשְׁבַּתִּי אֶת־הֲמוֹן מִצְרַיִם בְּיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל׃ הוּא וְעַמּוֹ אִתּוֹ עָרִיצֵי גוֹיִם מוּבָאִים לְשַׁחֵת הָאָרֶץ וְהֵרִיקוּ חַרְבוֹתָם עַל־מִצְרַיִם וּמָלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ חָלָל׃ וְנָתַתִּי יְאֹרִים חָרָבָה וּמָכַרְתִּי אֶת־הָאָרֶץ בְּיַד־רָעִים וַהֲשִׁמֹּתִי אֶרֶץ וּמְלֹאָהּ בְּיַד־זָרִים אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי׃

כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה וְהַאֲבַדְתִּי גִלּוּלִים וְהִשְׁבַּתִּי אֱלִילִים מִנֹּף וְנָשִׂיא מֵאֶרֶץ־מִצְרַיִם לֹא יִהְיֶה־עוֹד וְנָתַתִּי יִרְאָה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַהֲשִׁמֹּתִי אֶת־פַּתְרוֹס וְנָתַתִּי אֵשׁ בְּצֹעַן וְעָשִׂיתִי שְׁפָטִים בְּנֹא׃ וְשָׁפַכְתִּי חֲמָתִי עַל־סִין מָעוֹז מִצְרָיִם וְהִכְרַתִּי אֶת־הֲמוֹן נֹא׃ וְנָתַתִּי אֵשׁ בְּמִצְרַיִם חוּל תָּחִיל סִין וְנֹא תִּהְיֶה לְהִבָּקֵעַ וְנֹף צָרֵי יוֹמָם׃ בַּחוּרֵי אָוֶן וּפִי־בֶסֶת בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ וְהֵנָּה בַּשְּׁבִי תֵלַכְנָה׃ וּבִתְחַפְנְחֵס חָשַׂךְ הַיּוֹם בְּשִׁבְרִי־שָׁם אֶת־מֹטוֹת מִצְרַיִם וְנִשְׁבַּת־בָּהּ גְּאוֹן עֻזָּהּ הוּא עָנָן יְכַסֶּנָּה וּבְנוֹתֶיהָ בַּשְּׁבִי תֵלַכְנָה׃ וְעָשִׂיתִי שְׁפָטִים בְּמִצְרָיִם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

וַיְהִי בְּאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן בְּשִׁבְעָה לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם אֶת־זְרוֹעַ פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם שָׁבַרְתִּי וְהִנֵּה לֹא־חֻבְּשָׁה לָתֵת רְפֻאוֹת לָשׂוּם חִתּוּל לְחָבְשָׁהּ לְחָזְקָהּ לִתְפֹּשׂ בֶּחָרֶב׃

לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם

כדנן אמר יי אלהים ואבטל ית איתרגושת מצרים ביד נבוכדנאצר מלכא דבבל׃ הוא ועמיה עמיה תקיפי עממיא אתן לחבלא ארעא וישלפון סיפיהון על מצרים וימלון ית ארעא קטילין׃ ואתן נהריהון יבישתא ואמסר ית ארעא ביד מבאשין ואצדי ארעא ומלהא ביד רשיעין אנא יי גזרית במימרי׃ כדנן אמר יי אלהים ואביד דפלחין לטעותא ואשיצי דפלחין לצילמניא ממפס ומלכא מארעא דמצרים לא יהי עוד ואתן דחלא במצרים׃ ואצדי ית פתרוס ואיתי עמא דתקיפין כאישתא על טאנים ואעביד פורענות דינין באלכסנדריא׃ ואשפוך חימתי על סין תקוף מצרים ואשיצי ית אתרגושת אלכסנדריא׃ ואיתי עממיא דתקיפין כאישתא במצרים מזע תזוע סין ואלכסנדריא תהי מתרעא משור ומפס בעלי דבבו יקפונה יום יום׃ עולימי און ופיבסת בחרבא יתקטלון ופלחיהון בשביא יהכון׃ ועל תחפנחס איתי חשוך ביומם כד איתבר תמן ית תקוף מצרי ויבטל בה יקר תוקפה מלך במשיריתיה יחפינה כעננא דסליק וחפי ית ארעא ויתבי כפרנהא בשביא יהכון׃ ואעביד פורענות דינין במצרים וידעון ארי אנא יי׃ והוה בחדא עשרי שנין בקדמאה בשבעא לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר׃ בר אדם ית תקוף פרעה מלכא דמצרים תברית והא לא מתקפא לאיתסאה למיתן עיצה למתכם לאיתקפא למיחד מלכו׃ בכן כדנן אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי על פרעה מלכא דמצרים

רשי

ונתתי יאורים. ארץ היאורים היא מצרים: ועשיתי שפטים בנא. אלכסנדריא: להבקע. חומותיה תבקע: צרי יומם. צרים יבאו עליה יום יום והנה בשבי תלכנה שתיהן המדינות און ופיבסת: חשך היום. ימנע האור: ענן יכסנה. צרה תבא עליה ותכסנה ותחשך ביום כעינן: ובנותיה. וכפרנהא: את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי. כבר פעם אחרת שברתי חילו ביד נבוכד נצר בשנה הרביעית ליהויקים כמה שנאמר בספר ירמיה למצרי' על חיל פרעה נכה מלך מצרים אשר היה בכרכמיש על נהר פרת אשר הכה נבוכד נצר וגו': והנה לא חבשה. מאותו היום והלאה כמה שנאמר בספר מלכים בסופו ולא יסף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל מנהר פרת עד נחל מצרים. ובשגגון זה נתנבא ירמיה גם הוא על אותה המכ' בלשון רפואה אין לה שנאמ' עלי גלעד וקחי צרי בתולת בת מצרים לשוא הרבית רפואות תעלה אין לך: לא חובשה. לשון קשירה שקושרין עצם השבור: לשום חתול. מעשה בגדים ורטייה כמו והחתל לא חותלת: לתפש בחרב. שיהא לו עוד כח להלחם: ושברתי

וסי' בשמואל ב' סימן ד': חשך ז' בקריאה וסי' בלשון תרגום ירדף מני רבוני יומא בישא ועמא דמותא. ופי' נמסר בשמואל א' סוף סימן כ"ד: רפאות ג' בקרי' וחס' וסי' לשוא הרבית רפאות תעלה אין לך: אין דן דינך למזור. והנה לא חבשה לתת רפאות:

לכן· את החזקה ואת הנשברת· החזקה אשר הנשברת תהיה שבורה כמו שהיתה· והחזקה משל על ארצו שנשארה לו אחר ששבה אותו נבוכדנצר על נהר פרת· והפיצותי· מבואר הוא: וחזקתי· וכאק נאקות חלל לפניו· כבר פירשנו לעיל מהו נאקת חלל והוא הוצאת הנשמה מהקנה בקול בשעת מותו: והחזקתי· תפלנה· כאלו נפלו שלא יהא בהם כח: ונטה אותה· על דרך נטה את מטה: אל ארץ מצרים· כמו על וכמוהו רבים: ויהי· בן אדם· אל מי דמית בגדלך· למי את דומה בגדלך שתתפאר בהמונך ובגדלך ותחשב שלא תרד מגדולתך הנה אשור היה גדול ממך ונפל בידי אף אתה תפול והחל בגדולת מלך אשור על דרך משל והמשילו לארז בלבנון שהוא גבוה מכל שאר עצי הלבנון: הנה אשור· יפה ענף· שענפיו יפים: וחורש מצל· ענף שהוא מסתבך הרבה ועושה צל תחתיו מצל מן צלל והוא מפעל מבנין הפעיל ובא בפתח כמו ונסב קלע ויבא בברי הכני מסב את כלי המלחמה: ובין עבותים היתה צמרתו· הסעיף העליון יקרא צמרת אמר כי צמרת הארז הזה היתה בין ע עבותים בין אחרים מסתבכים וגבוה עליהם ונראה יפה או אמר עבותים על רבוי העלים בענפים כמו שפירשו רז״ל וענף עץ עבות והוא משל על מלכי האומות כי על כלם עלה ויונתן תירגם ועל ניגדין שלח שרשוהי ובדרש מהיכן זכה לגדולה זו לפי שנמנע מעצת דור הפלגה שנאמר מן הארץ ההיא יצא אשור שנטעו כל בעלי עולם קן קליעה אחת לבא בעצה ולמרוד בו אז היתה צמרתו לעצמה ולא נשתלשלה עמהם: מים גדלוהו· היה לו שפע מים לפיכך גדל כל כך כלומר היתה לו הצלחה גדולה: תהום רוממתהו· זכר תהום בלשון נקבה ובלשון זכר תהום אמר לו בי היא ואמר תהום שהוא לשון עמק מים רבים שלא יפסקו כן גדולתו לא היתה לה הפסק ימים רבים עד בא עתו: את נהרותיה הולך סביבות מטעה· נהרות התהום כלומר כל אחת מן הנהרות היוצאים מן התהום הולכים ס סביבות הארז הזה שהוא מטע התהום כמו שאמר תהום רוממתהו והתהום הוא משל לטובה ולהצלחה גדולה: ואת תעלותיה שלחה אל כל עצי השדה· אמ׳ כי התהום הוליכה נהרותיה סביבות זה הארז שהיא מטעה כלומר רבוי מימיה ותעלותיה שהם פלגי מים קטנים כמו תעלת הברכה אותם התעלות שלחה להשקות כל עצי השדה והמשל כי רוב הטובה וההצלחה היתה למלך אשור והמעט לשאר מלכי הארץ ויונתן פירש המשל כן בעממיא סגי בסומכותיה ית תקיף ית מלכיא שעביד לתחות מלכותיה וית שלטונוהי מני על מדינת ארעא: שלחה· קלא הלמ״ד ורחויה להרגש ובדרש מים גדלוהו תהום רוממתהו על ששמע לקול יונה בן אמתי שירד לתהום ושבו אנשי נינוה מן החמס אשר בכפיה׳: על כן גבהה קומתו· האלף במקום הה״א: ותרבינה סרעפותיו ותארכנה פארותיו· הענין כפול במלות שונות כי סרעפותיו וסעיפיו והפארה אחת בשמות שונים והענף מסעף פארה: סרעפותיו· כתיב בלא יוד הרבוי וקרי ביו״ד וכמוהו רבים: פארותיו· האלף קודם לרי״ש: ממים רבים בשלחו· בשלח התהום מים רבים סביבותיו כמו שאמר מים רבים אותם מים רבים ארכו פארותיו: בסעפותיו· פארותיו· האלף קודם הרי״ש וית המשל כן במשיריתיה כבים כל כרכין תקיפין וגו׳: וייף· היוד הראשונה מאיתן והשניה פא הפעל שרשו יפה ואמר האיתן איפה ייפה ובחסרון למ״ד הפעל איף ייף וזה וייף הוא לקריאת בן שפתלי בחירק היוד הראשונ׳ וכוח השניה לקריאת בן אשר וייף בשוא הראשונ׳ וחיריק השניה ובקצת הספרי׳ שכתוב בחירק הראשונה ובשוא השניה לבן אשר וזו היא קריאה כנונה על משקל ויסב: בארך דליותיו· הם הענפים הרמים מענין הרוממך יי׳ כי דליתני: ארזים

את החזקה ל׳ וחד ואת החזקה את האבדת אבקש ואינון בן שפה חדא חד את ואת וכל חד וחד לית דכוו׳ וסי׳ נמסר במסרא רבתא בערך את: וחזקתי ב׳ וסימ׳ וחזקתי את לב פרעה ורדף· וחזקתי את זרעות מלך בבל: תפלנה ב׳ וסי׳ אבני אלגביש תפלנה· וזרעות פרעה תפלנה: והמונו ג׳ מל׳ וסי׳ בספר שפטים סימן ד׳: אל מי

רשי

ושברתי את זרועותיו· אשבור את השנית ותהיין שתיהן שבורות כלומר כבר לקח מלך בבל מצד האחד עוד אשבור לו יתר המלכו׳ כולו: וחזקתי· לשון חוזק: והחזקתי· לשון אחיזה שאוחז בידו לסומכה שלא תפול וסופו יוכיח: וזרועות פרעה תפלנ׳ שאינו אוחז בהן: אל מי דמית בגדלך· בהתגדלך לגברי אל מי היית סבור לדמות: הנה אשור· שהפלתי כבר: ארז בלבנון· היה: וחורש מצל· יער מסכך צל גדול: ובין עבותים· עצי רענן: צמרתו· צימא בלע״ז: תעלותיה· פוסי״ן בלע״ז: אל כל עצי השדה· להשקותם והדוגמא כתרגומו של יונתן הא אתוראה דמי לארזא דלבנן׳ וגו׳ כבעמוד: מים גדלוהו תהו׳ רוממתהו· בעממיא סגין בסמכוותא תקיף וית מלכיא שעביד לתחות מלכות׳ וית שלטונוהי מני על כל מדינת א ארעא ומדרש אגדה ובין עבותים היתה צמרתו מהיכן זכה לגדולה לפי שנמנע מעצת דור הפלגה שנ׳ מן הארץ ההיא יצא אשור כשנעשו כל באי העולם קליעה א אחת לבוא בעצה ל למרוד בו אז היתה צמרתו נראית לעצמה שלא נשתלשלה עמהם מים גדלוהו תהום רוממתהו ועל ששמע לקול יונה בן אמתי שירד לתהום ושבו אנשי נינוה מן החמס אשר בכפיהם: סרעפותיו· ענפיו: פארותיו· זמורותיו: ממים רבים בשלחו· פארותיו על ידי מים רבים בשלחו פארותיו כלומר בגדלו פארותיו ולשון שילוח נופל בהם כמו ותשלח פארותיה קצרו: לשון קן: בסעפותיו· בענפיו: דליותיו· אף הם לשון ענפי׳ הנטוים לארך לכל צד כמין דליות הכרם שקורי׳ וויילש בלע״ז: וייף· לשון יופי: לא

תרגום	מקרא
וְאִיתְבַּר יַת סַעֲרוֹהִי וְיַת שִׁלְטוֹנוֹהִי תַּקִּיפַיָּא דִּבְהוֹן דְּהוּא תְּבַר יַת מַלְכְּוָתָא וְאַרְמֵי יַת תּוּקְפָּא מִינֵיהּ:	(כב) וְשָׁבַרְתִּי אֶת־זְרֹעֹתָיו אֶת־הַחֲזָקָה וְאֶת־הַנִּשְׁבָּרֶת וְהִפַּלְתִּי אֶת־הַחֶרֶב מִיָּדוֹ׃
וְאַגְלֵי יַת מִצְרָאֵי בֵּינֵי עַמְמַיָּא וְאִיבַדְרִינוּן בִּמְדִינָתָא:	(כג) וַהֲפִצוֹתִי אֶת־מִצְרַיִם בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִם בָּאֲרָצוֹת׃
וְאַתְקֵיף יַת מַלְכוּת מַלְכָּא דְבָבֶל וְאֶתֵּן יַת תּוּקְפִּי בִּידֵיהּ וְאִיתְבַּר יַת תְּקוֹף פַּרְעֹה וִינְהֵם נְהוֹם מְטַעֲנֵי חֶרֶב קֳדָמוֹהִי:	(כד) וְחִזַּקְתִּי אֶת־זְרֹעוֹת מֶלֶךְ בָּבֶל וְנָתַתִּי אֶת־חַרְבִּי בְּיָדוֹ וְשָׁבַרְתִּי אֶת־זְרֹעוֹת פַּרְעֹה וְנָאַק נַאֲקוֹת חָלָל לְפָנָיו׃
וְאַתְקֵיף יַת מַלְכוּת מַלְכָּא דְבָבֶל וּמַלְכוּת פַּרְעֹה תִּתְבְּטִיל וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ כַּד אֶתֵּן תּוּקְפִּי בְּיַד מַלְכָּא דְבָבֶל וְיִתְפְּרַע פּוּרְעָנוּת מִן אַרְעָא דְמִצְרַיִם:	(כה) וְהַחֲזַקְתִּי אֶת־זְרֹעוֹת מֶלֶךְ בָּבֶל וּזְרֹעוֹת פַּרְעֹה תִּפֹּלְנָה וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּתִתִּי חַרְבִּי בְּיַד מֶלֶךְ־בָּבֶל וְנָטָה אוֹתָהּ אֶל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃
וְאַגְלֵי יַת מִצְרָאֵי לְבֵינֵי עַמְמַיָּא וְאַבַדַּר יַתְהוֹן בִּמְדִינָתָא וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ:	(כו) וַהֲפִצוֹתִי אֶת־מִצְרַיִם בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִי אוֹתָם בָּאֲרָצוֹת וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃
וַהֲוָה בְּחַדָא עַסְרֵי שְׁנִין בִּתְלִיתָאָה בְּחַד לְיַרְחָא הֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר:	לא (א) וַיְהִי בְּאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה בַּשְּׁלִשִׁי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃
בַּר אָדָם אֵימַר לְפַרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וּלְאִתְרְגוּשְׁתֵּיהּ לְמַן דְּמִיתָא בְּתוּקְפָּךְ:	(ב) בֶּן־אָדָם אֱמֹר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וְאֶל־הֲמוֹנוֹ אֶל־מִי דָּמִיתָ בְגָדְלֶךָ׃
הָא אַתּוּרָאָה דָּמֵי לְאַרְזָא בְּלִיבְנָן דְּנוֹפֵיהּ שַׁפִּיר וְסוֹכֵיהּ מַטְלַן וְרָם בְּקוֹמְתֵיהּ וְעַל נִיגְדִין שַׁלַּח שָׁרְשׁוֹהִי:	(ג) הִנֵּה אַשּׁוּר אֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יְפֵה עָנָף וְחֹרֶשׁ מֵצַל וּגְבַהּ קוֹמָה וּבֵין עֲבֹתִים הָיְתָה צַמַּרְתּוֹ׃
בְּעַמְמַיָּא סַגִּי בְּסוֹמְכְוָתָא תַּקִּיף יַת מַלְכַיָּא שַׁעְבֵּיד לִתְחוֹת מַלְכוּתֵיהּ וְיַת שִׁלְטוֹנוֹהִי מַנֵּי עַל כָּל מְדִינַת אַרְעָא:	(ד) מַיִם גִּדְּלוּהוּ תְּהוֹם רֹמְמָתְהוּ אֶת־נַהֲרֹתֶיהָ הֹלֵךְ סְבִיבוֹת מַטָּעָהּ וְאֶת־תְּעָלֹתֶיהָ שִׁלְחָה אֶל כָּל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה׃
עַל כֵּן רָאִים בְּתוּקְפֵיהּ מִכָּל מַלְכֵי אַרְעָא וּסְגִיאָה מַשִּׁרְיָתֵיהּ וְאִיתְנַצְּחוּ סוֹמְכְוָתֵיהּ עַל עַמְמִין סַגִּיאִין בְּאִיתְנַצְּחוּתֵיהּ:	(ה) עַל־כֵּן גָּבְהָא קֹמָתוֹ מִכֹּל עֲצֵי הַשָּׂדֶה וַתִּרְבֶּינָה סַרְעַפֹּתָיו וַתֶּאֱרַכְנָה פֹארֹתָו מִמַּיִם רַבִּים בְּשַׁלְּחוֹ׃
בְּמַשִּׁרְיָתֵיהּ כְּבִישׁ כָּל כְּרַכִּין תַּקִּיפִין וּתְחוֹת שִׁלְטוֹנוֹהִי שַׁעְבֵּיד כָּל מְדִינַת אַרְעָא וּבִטְלַל מַלְכוּתֵיהּ יָתִיבוּ כָּל עַמְמִין סַגִּיאִין:	(ו) בִּסְעַפֹּתָיו קִנְנוּ כָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וְתַחַת פֹּארֹתָיו יָלְדוּ כֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וּבְצִלּוֹ יֵשְׁבוּ כֹּל גּוֹיִם רַבִּים׃
וְאִיתְנַצַּח בְּסוֹמְכְוָתֵיהּ בִּסְגֵי גִּיבָּרוֹהִי אֲרֵי הֲוָות אֵימְתֵיהּ עַל עַמְמִין סַגִּיאִין:	(ז) וַיְּיִף בְּגָדְלוֹ בְּאֹרֶךְ דָּלִיּוֹתָיו כִּי־הָיָה שָׁרְשׁוֹ אֶל־מַיִם רַבִּים׃

ג׳ וסימ׳ אל מי מבולנו דיואא· בן אדם אמור אל פרעה· סימן ל״ז: גבהא חד מן מלין דלית דכוו׳ כתיבין א׳ בסוף תיבותא וסי׳ נמסר במסרה רבתא בערך א׳: בארך ג׳ בקריאה וסי׳ בארך ידיעת והאהל יהיה פרוח· וייף בגדלו בארך דליותיו· בארך אפים יפתה קצין· אנ״ד:

לא עממוהו. לא כסו תארו כלומר לא היה בהם אחד כמה ממנו: בגן אלהים. כלומר בכל העולם: ערמונים. קסטניי"ש בלע"ז: כל עצי עדן. כלומר כל המלכים המפורסמים: יען אשר גבהת בקומה. כך אמרתי לאשור: ביד אל גוים. ביד קשה מבנים ביד נבוכד נצר כתרגומו דאמר מר שכה ראשונה כבש ננוה: עשה יעשה לו. נבוכד נצר ככל רצונו: ויטשוהו. ויפילוהו לארץ כמו ויטש על המחנה: על מפלתו ישכנו וגו'. כתרגומו על מפלת קטילוהי: עצי מים. שהם רבים וארוכים אלא שענפיהם רבים וארוכין מחמת לחלוחית המים אין להם לדמות עצמן לארזי עדן כלומר לא היה לו להתגאות על יפי' ולא יעמדו עליהם. אל בין עבותים. לא יתגאו להשוו' גבורתם שותי מים של עצי עבותי': ביום רדתו שאולה. כשהשפלתי את מלך אשור ביד אויבו: האבלתי. עליו אבלים רבים שהיו סמוכין עליו: כסיתי עליו את תהום. כסיתי בשבילו את תהום שהיה רגיל להשקותו ולגדלו כמו שאמור למעלה תהום רוממתהו אותו היום כסיתיו שלא יעלה וכבה את תבערתו כלומר החלשתי את עוזריו: ואמנע נהרותיה. שהיו הולכין סביבות מטעה: ויכלאו מים רבים. שהיו מאריכין פארותיו כמו שאמר למעלה ותארכנה פארותיו ממים רבים: ואקדיר. בשבילו לבנון ואקדיר לשון שחרות: וכל עצי השדה. שהיו תעלותיו שלוחים אליהם כמו שאמר למעלה: עליו עלפה. בשבילו פסק לחלוחם כאדם שמתעלפה ורוחו פורחת פשמי"ר בלע"ז: וינחמו בארץ תחתית. אחר יורדי גיהנם קבלו תנחומים אמרו אף זה כמונו: וזרעו

ארזים לא עממוהו כמו כל סתום לא עממוך ענין הסתר וכסוי רוצה לומר הארזים הגבוהים שהם בגן אלהים לא יסתירוהו ולא יכסוהו כי הוא על כולם ובאמרו בגן אלהים הוא על דרך הפלגה והוא הגן שנאמר עליו ויטע יי' אלהים גן בעדן: וערמונים. כמו ולוז וערמון שהוא אילן שקורין קסטניי"ר בלע"ז: כפראתיו. כאן הרים קודם לאלף: יפה עשיתיו. אמר עשיתיו להודיע כי מאת האל יתברך היתה הגדולה הזאת ולא כמו שהיה אומר בכח ידי עשיתי: לכן. אמר גבהת ואמר ויתן ורם כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח כאחד כמו שמעו עמים כולם והדומים לו: ואתנהו ביד אל גוים. ואתנהו בשוא הנו"ן והוא עתיד במקום עבר: איל. למדינחאי מלא ביו"ד ולמערבאי חסר יו"ד ופירו' ביו"ד תקיף הגוי' וכן ואת אילי הארץ לקח תקיפי הארץ ואמר אל גוים על נבוכד נצר כמו שאמר בסדר עולם וכן אחז"ל במסכת ראשונה כבש ננוה: ברשעו גרשתיהו. ברשעו טעמו לפניו ולאחריו: ויכרתהו זרים. לפי שהמשילו לעץ אמר בו לשון כריתה וזרים ועריצי גוים אומר על הכשדים כמו שכת' עליהם גם כן הגוי המר והנמהר ועני' המשל מפורש: על מפלתו. ת' על מפלת קטילוהי שרו כל עופא דשמי' ועל פגרי משרייתיה כחא כל חיות ברא: ואל פראתיו. הרים קודם לאלף: למען. זה אשר עשיתי לו בעבור שלא יתגאו שאר מלכים הגדולים: כל שותי מים. כל ארזים ר"ל שותי מים שהם גבוהי קומה משפע המים אשר תחתיהם ור"ל במשל על הבאתם במלוכ' כמו שפירשנו: ולא יעמדו אליהם בגובהם. אליהם בצירי תן כאלה וכאלון מאלים אשר חמדתם ויהיו שם כלל לכל עצי' או יהיו שם לאילן הנקרא בלעז אולמו ות"ת כמו אליהם בשוא ופתח האלף ולא ותרברבון להון בתוקפיהון כל עברי מלכו: בתוך בני אדם. בכלל בני אדם כן ימותו המלכי' כמו שאר בני אדם: אל יורדי בור. כמו עם יורדי בור והוא הקבר ויונתן תירגם עם נחתי גוב בית אברנא: כה אמר. האבלתי כסיתי עליו את תהום. כאילו התהום שהיה מגדל אותו מתאבל עליו בהיותו נכרת כי כבר המשילו לארז ואמר עליו תהום רוממתהו ועתה יתאבל עליו ויתכסה שק עד"מ: האבלתי. פעל יוצא לשני: כסיתי. פעל יוצא לשלישי: כסיתי בכרי הסמך: ואמנע נהרותיה. נהרות התהום שאמר למעלה שהיו הולכים סביבות מטעה מנעתי אותם ממנו וייבש ויכלה וכבר פירשנו המשל למעלה:

ביפיו ב' וסימ' לא דמה אליו. מלך ביופיו: יפה ה' בקריא' וסימ' וכאבשלום לא היה איש יפה בכל הארץ. יפה עשיתיו ברוב דליותיו. את הכל עשה יפה בעתו. טוב אשר יפה לאכול ולשתו'. הנך יפה דודי אף נעי': למען אשר לא יגבהו חד מן ל"ד פסו' דאית בהון לא ולא ולא קדמא קרחי' ותרין אחרנין נסבין וי"ו וסימ' נמסר במסר'

ארזים לא עממהו בגן אלהים ברושים לא דמו אל סעפתיו וערמנים לא היו כפראתיו כל עץ בגן אלהים לא דמה אליו ביפיו: יפה עשיתיו ברב דליותיו ויקנאהו כל עצי עדן אשר בגן האלהים: לכן כה אמר אדני יהוה יען אשר גבהת בקומה ויתן צמרתו אל בין עבותים ורם לבבו בגבהו: ואתנהו ביד אל גוים עשו יעשה לו ברשעו גרשתיהו: ויכרתהו זרים עריצי גוים ויטשהו אל ההרים ובכל גאיות נפלו דליותיו ותשברנה פראתיו בכל אפיקי הארץ וירדו מצלו כל עמי הארץ ויטשהו: על מפלתו ישכנו כל עוף השמים ואל פראתיו היו כל חית השדה: למען אשר לא יגבהו בקומתם כל עצי מים ולא יתנו את צמרתם אל בין עבתים ולא יעמדו אליהם בגבהם כל שתי מים כי כלם נתנו למות אל ארץ תחתית בתוך בני אדם אל יורדי בור: כה אמר אדני יהוה ביום רדתו שאלה האבלתי כסתי עליו את תהום ואמנע נהרותיה ויכלאו מים רבים ואקדר עליו לבנון וכל עצי השדה עליו עלפה: מקול מפלתו הרעשתי גוים בהורדי אתו שאלה את יורדי בור וינחמו בארץ תחתית כל עצי עדן מבחר וטוב לבנון כל שתי מים: גם הם אתו ירדו שאלה אל חללי חרב

ל' · כ"ח כוו' לא ל' לא לא · לא · ב' · ב' ארס להבל' · ה' · כ"ב בטע' בסו' · ג' בטע' · ג' מל' · ד' כתי' וי"ו · ל' · ל' וחס' ובענין · ב' וחס' · ל' · ל"ד פסו' לא ולא ולא · ל' · ל' וכ"כ · ו' · ט' · ל' · ט' · ל' ותר וכסתי · ל' · ל' וחס' · ל' · ל' וכ"כ · ט' · ב' · ט' · ט'

מלכין תקיפין לא אתנצחו לקיבליה בתקוף גבורתה דהוה עימיה מן קדם יי שלטונין לא קמו קדם משירתיה וגיברין לא יכילו כסומכותיה בתקוף גבורא דהוה עימיה מן קדם יי לא דמי ליה בתוקפיה: שפיר עבדתיה בסגי גיברוהי וזעו מן קדמוהי כל מלכי קדם בתקוף גבורא דהוה עימיה מן קדם יי: בכן כדנן אמר יי אלהים חלף דראימתא בקומה ויהב מרותיה על מלכותיה וראים לביה בתוקפיה: ואימסריניה ביד תקיף עממיא איתפרע מיניה בחוביה תרכתיה: ושיציוהי נוכראין תקיפי עממיא ורטשוהי על טוריא ובכל חיליא נפלא משיריתיה ואיתברו סומכותיה בכל פצידי ארעא ונחתו מטלל מלכותיה כל עממי ארעא ורטשוהי: על מפלת קטילוהי שרו כל עופא דשמיא ועל פגרי משריתיה נתא כל חית ברא: בדיל דלא יראמון בתוקפהון כל מלכי קדם ולא יתנון ית מרותהון על מלכותא ולא יתרברבון להון בתוקפהון כל עברי מלכו ארי כולהון איתמסרו למותא לארעא ערעית בגו בני אינשא עם נחתי גוב בית אבדנא: כדנן אמר יי אלהים ביום אחתותי יתיה לשאול איתאבלו עלוהי חפרת עקא ית עלמא וחרובא מדינתא וזעו עממין סגיאין וחשוכית עלוהי אפי מלכיא וכל מלכי עממיא עלוהי טפחו כתפא: מקל מפלתיה אזעית עממיא באחתותי יתיה לשאול עם נחתי גוב בית אבדנא ואיתנחמו בארעא ארעית כל מלכי קדם שלטונין ועתירי ניכסיא כל עברי מלכו ואף אינון עימיה איתחתו לשאול עם קטלי חרב

רבתא בערך לא: שאלה ט' בקריא' ח' חס' וא' מלא וסי' ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו וימאן. לא ירד בני עמכם כי אחיו מת. ולקחתם גם את זה מעם פני וקרהו אסון. והיה כראותו כי אין הנער ומת והורידו. ואם בריאה יברא יי'. וירדו הם וכל אשר להם חיים. ביום רדתו שאלה. מקול מפלתו הרעשתי. גם הם אתו ירדו. וחד ישובו רשעים לשאולה כל גוים. וכלהון חס' במ"ב לא ירד. ישובו רשעים.

ואקדיר עליו לבנון. לפי שהמשילו לארז בלבנון אמ' כי בנפלו קדרו עליו עצי הלבנון ובאמרו האבלתי כסיתי ואמנע ואקדיר להודיע כי מאת האל יתברך היתה לו הרעה: עלפה. שם תאר מן ויתעלף ותתעלפנה הבתולות ועניינה רב היגיעה והבהלה עד שלא יוכל אדם לעמוד על עצמו ובדברי רז"ל שמא יתעלפה ועלפה תאר מבנין פעל שלא נזכר שם פעלו בתוספת הא"ה ויאמר עלף בלי תוספת כשקל אכל לקח ותוספת הה"א בו כתוספ' הה"א במלת אשה לי' כחה כמא ובאמרו בלשון יחיד עלפה ר"ל כל אחד מן עצי השדה: מקול. וינחמו בארץ תחתית. היתה להם נחמה בו כשירד שאול גם הוא על דרך שאמר ישעיה על מלך בבל גם אתה חלית כמונו: מבחר וטוב לבנון. סמוך על סמוך כמו מספר מפקד העם והדומים לו: גם הם. המלכים שהיו עמו היו חללי חרב כמוהו ואמר הם כי זכר עצי עדן ושותי מים והוא משל למלכים ואמר כי אחר ירדו לפניו נחמו בו ובמותו גם כן מתו עמו: וזרעו

וזרעו ישבו בצלו בתוך גוים · אותם המלכים שהיו זרועו ועוזריו שישבו בצלו בתוך גוים ירדו אתו לשאול אל חללי חרב · וי״ת וזרועו ושלטנוהי אתחברו מתוקפיהון בגו מלכותא : אל מי דמית ככה · אמר כנגד פרעה אל מי מכל עצי עדן דמית אם אתה סבור שדמית למלך אשור בגדלך שהיה ארז בלבנון הנה אשור נפל גם אתה תפול : והורדת את עצי עדן · כמו שנפלו וירדו שאר המלכים כן תרד אל ארץ תחתית גם אתה : בתוך ערלים · הם ערלי לב ועל דרך הזה ת״י חיבייא : הוא פרעה · כאילו אמר אתה פרעה אלא שדרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח כאחד כמו שמעו עמים כולם והדומים להם :

ויהי בשתי עשרה שנה · למלכות צדקיהו שנה אחת אחר החרבן : בן אדם שא קינה · כי כן יקוננו עליו המקוננים : כפיר גוים נדמית · כמו כפיר אריות בתוך חית השדה כן נדמית את׳ בתוך הגוים : ואתה כתנים בימים · וכן היית כמו התנים הגדול בימים כמו שאמר עליו גם כן התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו ות״ס כתנים במקו׳ כון כמו שכתבנו : ותגח בנהרותיך · ותוציא כמו כי יגיח ירדן אל פיהו ופירו׳ ותוציא מים בנהרותיך אל היבשה ובי״ת בנהרותיך כבי״ת בך צרינו ננגח והדומי׳ לו או יהיה ותגח מבנין קל ופי׳ ותצא עם נהרותיך לשטף את הארץ והנהרות הם משל לחיילותיו : ותדלח מים ברגליך · שאר מים של שאר ארצות : נהרותם · נהרות מים שזכר : ותדלח · ותרפוש · ענין אחר במלות שונות ענין הדרים׳ במים עם עכירות המים כי כ כשרורם אדם במים שאינם ע עמוקי׳ שיוכל לגעת ברגלו בארץ מעלה הטיט ומעכיר המים וזה משל שהיה נלחם בגוים רבים ומשחית ארצותם : ותירג׳ יונתן ותגח ענין מלחמ׳ שתרגם ואגחת במשיריתך וגו׳ : כה אמר · רשתי · ואמר בחרמי · לומר כי האל יתברך יהיה עמהם להשחית מ מצרים וחרמי כמו רשתי וכן יכודו חרם ות״י רשתי מכודתי וחרמי סריגתי כי הרשת עשוי מעשה סירוג : ונטשתיך · מבואר הוא : אטילך · כמו אשליכך וכן ויטילו את הכלים : ונתתי את בשרך · כתרגומו ית בסר קטיליך · כי לא אמר על פרעה לבדו אלא עליו ועל עמו · ואמר על ההרי׳ שיחשבו להסגב בהרי׳ ושם יהרגו או העופו׳ ישאו אותם על ההרים : רמותיך · שיהיו הגאיות והעמקים מלאים מן הפגרי׳ ועוד ירומו ויגבהו עליהם מרוב ההרוגים ותירגם יונתן ויתמליין חילייא פגרי משירייתך ויש מפרשים רמותך הגבהתך שהיית גבה לבב ומתגאה ברוב חיילותיך אני אמלא הגאיות

מהם : והשקיתי ארץ צפתך מדמך אל ההרים · צפתך מן כמו מים על ראשי ותלת צפתך בינוני לנקבה מנחי העי״ן אמר ארצך הצפים המים עליה רוצה לומר ארץ המישור עתה אשקה אותה מדמך רוצה לומר מדם חלליך ויהיה הדם צף עליה כמו המים ועד אל ההרים כלומר עד שיגעו על ההרים וזה דרך הפלגה וכתב אדוני אבי ז״ל כי אמר זה בעבור יאור מצרים שיצא להשקות השדות וקרא הארץ צפה לפי שצפים המים עליה כמו שקרא הארץ זבת חלב ודבש לפי שהחלב זבעליה : ואפיקי׳ ימלאון ממך · מדם חלליך או מפגריהם ויונתן תירגם ארץ צפתך ארע דהכייתא רוצה לומר ארץ דמכה : וכסיתי · בצרי השמ״ך : בכבותך · כשאכבה אותך ר״ל כאילו היה נר מאיר מרוב גדולתו ובכבותו יעלה עשן גדול עד שיכסה השמים שלא יראו וכן כל ענין הפסוק משל על דרך הפלגה מרוב הצרה שתהיה לו : כל מאורי אור · ראמות הככבים המאירים על הארץ וכל זה דרך משל כי כל מי שתבא עליו הצרה ידמה לו כל העולם חשך : והכעסתי לב עמים · שיהיה לבבם סר וזעף עליך שיפחדו על עצמם ותירגם יונתן ואזיע לב עממין סגיאין : בהביאי שברך בגוים · האנשים הנשברים והנגפים בך ועל הדרך הזה תירגם יונתן באתיותי תבירי קרבך לביני עממיא או פירושו בהביאי אזניהם קול השבר ושמעו : והשמותי · ענין תמהון כמו כאשר שממו עליך רבים והדומים לו : ישערו עליך שער · זכר השם אחר הפעל הנגזר מהשם לחזק הענין כמו ויכס דוד כוס והדומים להם : בעופפי

וּזְרֹעוֹ יָשְׁבוּ בְצִלּוֹ בְּתוֹךְ גּוֹיִם׃ אֶל־מִי דָמִיתָ כָּכָה בְּכָבוֹד וּבְגֹדֶל בַּעֲצֵי־עֵדֶן וְהוּרַדְתָּ אֶת־עֲצֵי־עֵדֶן אֶל־אֶרֶץ תַּחְתִּית בְּתוֹךְ עֲרֵלִים תִּשְׁכַּב אֶת־חַלְלֵי־חֶרֶב הוּא פַרְעֹה וְכָל־הֲמוֹנֹה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃

לב וַיְהִי בִּשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה בִּשְׁנֵי־עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם שָׂא קִינָה עַל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כְּפִיר גּוֹיִם נִדְמֵיתָ וְאַתָּה כַּתַּנִּים בַּיַּמִּים וַתָּגַח בְּנַהֲרוֹתֶיךָ וַתִּדְלַח־מַיִם בְּרַגְלֶיךָ וַתִּרְפֹּשׂ נַהֲרוֹתָם׃ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה וּפָרַשְׂתִּי עָלֶיךָ אֶת־רִשְׁתִּי בִּקְהַל עַמִּים רַבִּים וְהֶעֱלוּךָ בְּחֶרְמִי׃ וּנְטַשְׁתִּיךָ בָאָרֶץ עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה אֲטִילֶךָ וְהִשְׁכַּנְתִּי עָלֶיךָ כָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וְהִשְׂבַּעְתִּי מִמְּךָ חַיַּת כָּל־הָאָרֶץ׃ וְנָתַתִּי אֶת־בְּשָׂרְךָ עַל־הֶהָרִים וּמִלֵּאתִי הַגֵּאָיוֹת רָמוּתֶךָ׃ וְהִשְׁקֵיתִי אֶרֶץ צָפָתְךָ מִדָּמְךָ אֶל־הֶהָרִים וַאֲפִקִים יִמָּלְאוּן מִמֶּךָּ׃ וְכִסֵּיתִי בְכַבּוֹתְךָ שָׁמַיִם וְהִקְדַּרְתִּי אֶת־כֹּכְבֵיהֶם שֶׁמֶשׁ בֶּעָנָן אֲכַסֶּנּוּ וְיָרֵחַ לֹא־יָאִיר אוֹרוֹ׃ כָּל־מְאוֹרֵי אוֹר בַּשָּׁמַיִם אַקְדִּירֵם עָלֶיךָ וְנָתַתִּי חֹשֶׁךְ עַל־אַרְצְךָ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃ וְהִכְעַסְתִּי לֵב עַמִּים רַבִּים בַּהֲבִיאִי שִׁבְרְךָ בַּגּוֹיִם עַל־אֲרָצוֹת אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתָּם׃ וַהֲשִׁמּוֹתִי עָלֶיךָ עַמִּים רַבִּים וּמַלְכֵיהֶם יִשְׂעֲרוּ עָלֶיךָ שַׂעַר

ג׳ · ל׳ · ל׳ · ד׳ כתי׳ הא · לבלוס׳ · ל׳ · ג׳ · ת׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ בסיפ׳ · ב׳ בסיפ׳ · ד׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ולב׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ חס׳ · ט׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ מל׳ · ל׳ חד כתי׳ סי״ן יתר ס׳

וְשָׁלְטוֹנוֹהִי אִתְחַבַּרוּ מִתְּקָפְהוֹן בְּגוֹ מַלְכוּתָא׃ לְמַן דָּמֵית כְּדֵין בִּיקָר וּבִרְבוּ בְּמַלְכֵי קֶדֶם וְתִתְחַת עִם מַלְכֵי קֶדֶם לְאַרְעָא אַרְעִיתָא בְּגוֹ חַיָּבַיָּא תִּשְׁכַּב עִם קְטִילֵי חַרְבָּא הוּא פַרְעֹה וְכָל אִתְרְגוּשְׁתֵּיהּ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וַהֲוָת בְּתַרְתָּא עַסְרֵי שְׁנִין בִּתְרֵי עֲסַר יַרְחִין בְּחַד לְיַרְחָא הֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ בַּר אָדָם טוּל אִילְיָא עַל פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְתֵימַר לֵיהּ תַּקִּיף בְּעַמְמַיָּא הֲוֵיתָא וְאַתְּ כְּתַנִּינָא בְּיַמַּיָּא וְאַגַּחְתָּא בְּמַשִּׁרְיָתָךְ וְאַזַעְתָּא עַמְמַיָּא בְּסוּמְכְוָתָךְ וְאַחֲרֵיבְתָּא מְדִינָתְהוֹן׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וְאֶפְרַס עֲלָךְ יַת מְצַדְתִּי בִּקְהַל עַמְמִין סַגִּיאִין וְתִתְאֲחַד בִּסְרִיגָתִי׃ וְאַרְטְשִׁינָךְ בְּאַרְעָא עַל אַפֵּי בָרָא אִירְמֵי נְבִילְתָּךְ וְאַשְׁרֵי עֲלָךְ כָּל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְאַסְבַּע מִינָךְ חֵיוַת כָּל אַרְעָא׃ וְאֶתֵּן יַת בְּסַר קְטִילָךְ עַל טוּרַיָּא וְיִתְמְלוּן חֵילַיָּא פִּגְרֵי מַשִּׁרְיָתָךְ׃ וְאַרְוֵי אַרְעָא דַהֲנֵיתָא מִדְּמָךְ עַל טוּרַיָּא וּפַצִּידַיָּא יִתְמְלוּן מִינָךְ׃ וְתִתְחַפֵּינָךְ עָקָא בְּאַכְהָיוּתִי יַת זִיו יְקַר מַלְכוּתָךְ מִן שְׁמַיָּא יִזְעֲרוּן עִם מַשִּׁרְיָתָךְ דַּהֲווֹ סַגִּיאִין כְּכוֹכְבַיָּא מֶלֶךְ בְּמַשִּׁרְיָתֵיהּ יְחַפֵּינָךְ כַּעֲנָנָא דְסָלִיק וְחָפֵי יַת שִׁמְשָׁא וְסִהֲרָא בְּיוֹמָא לָא מַזְהַר נְהוֹרֵיהּ׃ כָּל שְׁבִילֵי אוֹרְחָתֵיךְ דְּמִתַּקְנִין וְנַטְרָן בְּגַוִּיךְ הָא כְּמַנְהֲרֵי זְהַרַיָּא בִּשְׁמַיָּא אַקְלְקְלִינוּן עֲלָךְ וְתִתְחַפֵּי עָקָא כְּקַבְלָא יַת אַרְעָךְ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וְאַזִיעַ לֵב עַמְמִין סַגִּיאִין בְּאַיְתָיוּתִי תְּבִירֵי קְרָבָךְ לְבֵינֵי עַמְמַיָּא לִמְדִינָן דְּלָא יְדַעְתּוּן׃ וְאַצְדֵּי עֲלָךְ עַמְמִין סַגִּיאִין וּמַלְכֵיהוֹן יִתְמְהוּן עֲלָךְ תִּימַה

אל מי ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ויאמר יהוא אל מי מכלנו · אל מי דמית בגדלך · אל מי דמית ככה : בשני עשר ו׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר תצוה : כתנים ג׳ בקריא׳ וסימ׳ בירמיה סימן יד : בימים ה׳ דגשים בקריאה וסימ׳ פרו ורבו ומלאו · כל אשר לו סנפיר · וכל אשר אין לו · ואתה כתנים בימים : בימים וכל תהומו׳ : ומלאתי ד׳ בקרי׳ וסי׳ את דבריך · את והריו חלליו · את הבית הזה כבוד · ומלאתי הגאיות : וירח ט׳ בקריא׳ וסימ׳ וידם השמש וירח עמד · שמש בגבעון דם וירח בעמק · חשך השמש בצאתו · שמש וירח קדרו · וחברו הרויהון ביואל · וכסיתי בכבותך שמים · יומם השמש לא יככה · הללוהו שמש וירח · וירח יקר הולך :

וזרועו ישבו בצלו · וזרועו אשר ישבו בצלו : אל מי דמית ככה · אתה פרעה אל מי מעצי עדן דמית שיהא ככה גדול כאשור בכבוד ובגודל והרי ראית שהורדתיו שאול ואף אתה והורדת עם עצי עדן עם שאר מלכים חזקים : אל ארץ תחתית : גיהנם : כפיר גוים נדמית ואתה כתנים בימים · היה לך לרבוץ תוך יאוריך כמשפט הדגים ולא לצאת אל היבש׳ וכתגאית בלבך ונדמית בעינך לכפיר השליט ביבשה ויוצא לטרוף טרף : ותגח בנהרותיך · ותצא חוץ עם נהרותיך לשון ג גוחי מבטן כי יגיח ירדן ואורב ישראל מגיח ממקומו לשון דבר הנובע ויוצא מ מבית מסתרים : ותדלח · לשון עכירה : ברגליך · רגלים לא היו לך ועשית לך ר רגלים כחית הארץ לעבור מימי הארצות ולרפוש נהרותם : והרוגמא כתרגו׳ יונתן ואגחתא במשרייתך ואזעתא עממיא ב בסומכוותך ואחריבת׳ מדינתהון : בחרמי · לשון מצודה והרבה ים במקרא יגורהו ב ברחמו מצודי׳ וחרמים : ומלאתי הגאיות רמותיך · השלכתך כמו רמה בים ויש אומרים רמותיך לשון רמה כמו וירם תולעים ויבאש : והשקיתי ארץ צפתך · ארץ אשר אתה צף בה על פני מימי יאוריך כמו צפו מים על ראשי ויצף הברזל אותה הארץ אשקה מדמך : אל ההרים · הגבוהים שבה : צפתך · טונפרוטמ״נט בלע״ז : ואפיקים · ראוי״ש בלע״ז : וכסיתי בכבותך שמים · כשתכבה תבערתך יעלה העשן ויכסה ש השמים ויחשיך ש המאורות כלומר כל סומעי שמעך יתאבלו וישתוממו כי ידאגו איש לנפשו לאמר גם עלינו יעמוד המשחית : כל מאורי אור בשמי׳ · שרי׳ של מעלה מליכך : בהביאי שברך · באיתיותי תבירי קרבך לביניהון : והכעסתי לב׳ כלומר ירגז ויחרד לבם : והשמותי · לשון תמהון : בעופפי

בעופפי חרבי על פניהם. בהבריקי ולהטי אותה על פניהם להפחידם ולהודיעם כי בה יהרגו. בעופפי ענין בהירות והבריקה כמו תעופה כבקר תהיה וים לפרש גם כן ענין תנועה כלומר בהכותי ועופפי אותה על פניהם וענין התנועה קרוב לענין העיפה ובדברי רז"ל אין מדליקין בבדי מפני שהוא עף כלומר שהוא פורח ונע מן הנר הנה והנה ויונתן תירגם באתיותי עלך דקטלין בחרבא ואינון חזן. וחרדו לרגעי'. מרגע לרגע יחרדו ויונתן תירגם לרגעים מן רגע הים וזועון מן קדם תבריהון: איש לנפשו. כל אחד ואחד יחרד על עצמו ויפחד ברואתם מפלתך: כי כה אמר. תבואך. תבא לך: בחרבות. מבואר הוא: והאבדתי. מעל מים רבים. שהיתה גדלה על מים

לרגעים ד' וסימ' אני יי' נצרה: חרדות ילבשו על הארץ ישבו. וחרדו לרגעים איש לנפשו. לרגעים תבחננו: כשמן ב' וסימ' ונהרותם בשמן אוליך. כשמן הטוב: בהכותי ב' א' מל' וא' חסר וסימ' בהכתי בארץ מצרים. בהכתי את כל יושבי בה: תקוננה חד מן ג' מלין ת' בריש תיבותא ומן ב' ב' בפסו' וסימ' תדלחם

בְּעוֹפְפִי חַרְבִּי עַל־פְּנֵיהֶם וְחָרְדוּ לִרְגָעִים אִישׁ לְנַפְשׁוֹ בְּיוֹם מַפַּלְתֶּךָ׃ כִּי כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה חֶרֶב מֶלֶךְ־בָּבֶל תְּבוֹאֶךָ׃ בְּחַרְבוֹת גִּבּוֹרִים אַפִּיל הֲמוֹנֶךָ עָרִיצֵי גוֹיִם כֻּלָּם וְשָׁדְדוּ אֶת־גְּאוֹן מִצְרַיִם וְנִשְׁמַד כָּל־הֲמוֹנָהּ׃ וְהַאֲבַדְתִּי אֶת־כָּל־בְּהֶמְתָּהּ מֵעַל מַיִם רַבִּים וְלֹא תִדְלָחֵם רֶגֶל־אָדָם עוֹד וּפַרְסוֹת בְּהֵמָה לֹא תִדְלָחֵם׃ אָז אַשְׁקִיעַ מֵימֵיהֶם וְנַהֲרוֹתָם כַּשֶּׁמֶן אוֹלִיךְ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ בְּתִתִּי אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁמָמָה וּנְשַׁמָּה אֶרֶץ מִמְּלֹאָהּ בְּהַכּוֹתִי אֶת־כָּל־יוֹשְׁבֵי בָהּ וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ קִינָה הִיא וְקוֹנְנוּהָ בְּנוֹת הַגּוֹיִם תְּקוֹנֵנָּה אוֹתָהּ עַל־מִצְרַיִם וְעַל־כָּל־הֲמוֹנָהּ תְּקוֹנֵנָּה אוֹתָהּ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ וַיְהִי בִּשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם נְהֵה עַל־הֲמוֹן מִצְרַיִם וְהוֹרִדֵהוּ אוֹתָהּ וּבְנוֹת גּוֹיִם אַדִּרִם אֶל־אֶרֶץ תַּחְתִּיּוֹת אֶת־יוֹרְדֵי בוֹר׃ מִמִּי נָעָמְתְּ רְדָה וְהָשְׁכְּבָה אֶת־עֲרֵלִים׃ בְּתוֹךְ חַלְלֵי־חֶרֶב יִפֹּלוּ חֶרֶב נִתָּנָה מָשְׁכוּ אוֹתָהּ וְכָל־הֲמוֹנֶיהָ׃ יְדַבְּרוּ־לוֹ אֵלֵי גִבּוֹרִים מִתּוֹךְ שְׁאוֹל אֶת־עֹזְרָיו יָרְדוּ שָׁכְבוּ הָעֲרֵלִים חַלְלֵי־חָרֶב׃ שָׁם אַשּׁוּר וְכָל־קְהָלָהּ סְבִיבוֹתָיו קִבְרֹתָיו כֻּלָּם חֲלָלִים הַנֹּפְלִים בֶּחָרֶב׃ אֲשֶׁר נִתְּנוּ קִבְרֹתֶיהָ בְּיַרְכְּתֵי־בוֹר

(Marginal notes: ל׳ · ד׳ · ר׳ בטע׳ בסיפ׳ · ל׳ · ל׳ כתי׳ כן חס׳ יוד · ל׳ ובפסו׳ · ל׳ · ב׳ הטוב · ל׳ חד חס׳ וחד מל׳ · ל׳ חל׳ בסיפ׳ · ל׳ · ב׳ ובפסו׳ · ב׳ · לא׳ בטע׳ בסיפ׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ חס׳ דחס׳ ג׳ · ב׳ · ב׳ חלי׳ חל׳ תעתד ב׳ · ל׳ מסכו · ל׳ · ר׳ מ׳ ל׳ · ו׳ · נ׳)

בְּאַיְתָיוּתִי עֲלָךְ דְקָטְלִין בְּחַרְבָּא אִינוּן חָזַן וְיִזוּעוּן מִן קֳדָם תַּבְרְהוֹן גְּבַר לְנַפְשֵׁיהּ בְּיוֹם מַפֹּלֶת קְטִילָךְ׃ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים קָטוֹלֵי חַרְבָּא מַלְכָּא דְבָבֶל יֵיתוּן עֲלָךְ׃ בְּחַרְבָּא דְגִיבָּרַיָא אִימַגַּר מַשִּׁרְיָתָךְ תַּקִּיפֵי עַמְמַיָא כּוּלְהוֹן וְיִבְזוּן יַת תְּקוֹף מִצְרַיִם וְתִשְׁתֵּיצֵי כָּל אִיתְרְגוּשְׁתָּהָא׃ וְאוֹבִיד יַת כָּל בְּעִירָהּ מֵעַל מַיִין סַגִּיאִין וְלָא תְזוּעוּנוּן רִגְלָא דֶאֱנָשָׁא עוֹד וּפַרְסוֹת בְּעִירָא לָא תְזוּעוּנוּן׃ בְּכֵן אַשְׁקִיט לְעַמְמַיָא וּמַלְכֵּהוֹן בְּנִיחַ אֲדַבַּר אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ כַּד אֶתֵּן יַת אַרְעָא דְמִצְרַיִם צָדוּ וְתִצְדֵי אַרְעָא וּמַלְיָהָא בְּאַיְתָיוּתִי מְחָא עַל עַל כָּל דְיָתְבִין בָּהּ וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ אֲמַר נְבִיָא אִילְיָא הִיא נְבוּאֲתָא וּתְהֵי לְאִילְיָא כַּפְרָנֵי עַמְמַיָא יְיַלְלוּן יָתָהּ עַל מִצְרַיִם וְעַל כָּל אִיתְרְגוּשְׁתָּהּ יְיַלְלוּן יָתָהּ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וַהֲוָת בְּתַרְתָּא עַסְרֵי שְׁנִין בַּחֲמִשָּׁא עֲסַר לְיַרְחָא הֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִימִי לְמֵימַר׃ בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי עַל אִתְרְגוּשַׁת מִצְרַיִם וְתַבְרָהּ לָהּ וּלְכַפְרָנֵי עַמְמַיָא תַּקִּיפַיָא אִתְנַבֵּי דְיִתְמַסְרוּן לְאַרְעָא אַרְעִיתָא עִם נָחֲתֵי גוֹב בֵּית אַבְדָנָא׃ מִמַּן אַתְּ גִּיבָּר חוּת וּשְׁכִיב עִם חַיָּבַיָא׃ בְּגוֹ קְטִילֵי חַרְבָּא יִתְרְמוּן לָהּ לְחַרְבָּא יִתְמַסְרוּן לְשֵׁיצָאָה יָתְהוֹן וְיַת כָּל אִיתְרְגוּשַׁתְהוֹן׃ יְמַלְּלוּן עִימֵּיהּ תַּקִּיפֵי גִיבָּרַיָא מִגּוֹ שְׁאוֹל עִם סַעֲדוֹהִי נְחִיתוּ שְׁכִיבוּ חַיָּבַיָא קְטִילֵי חַרְבָּא׃ תַּמָּן אַתּוּר וְכָל מַשִּׁרְיָתֵיהּ גּוֹב בֵּית אַבְדָנָא סְחַרְתְּהוֹן קִבְרֵיהוֹן כּוּלְהוֹן קְטִילֵי דְאִתְקְטִלוּ בְּחַרְבָּא׃ דְאִתְמַסְרוּ לִקְבוּרָא בְּסְיָפֵי גוֹב בֵּית אַבְדָנָא

והאבדתי את בהמתה׳ תקוננה קינה היא וקוננוה׳ תכול׳ ואנה שמעית עלך׃ קברותיה ג׳ בקריא׳ וסימ׳ אשר נתנו קברתיה׳ בתוך חללים רפ׳ ׳ שם משך תובל ׳ ומשתנין באתיהון קדמא קברתיה כתיב׳ תנינא׳ קברתה כתיב חס׳ דחס׳ ׳ תליתאה קברותיה כתיב מל׳ דמל׳׃

רשי

בעופפי חרבי על פניהם. לשון עוף פורח בשלחי עליך חיל שלוחי דרך ארצם׃ וחרדו לרגעים. לשברים כן גם עליהם יבא השבר לא לשון רגע תמש כן חברו מנחם׃ איש לנפשו. כל אחד על עצמו שוויימא"ם בלע"ז׃ מעל מים. של אור מדינות שהיית עובדם׃ ואשקיע מימיהם. שלא תעכרם רגל בהמה ישקע הטיט ויהיו המים צלולים ונקיים כשמן המזוקק׃ ארץ ממולאה. ארץ שהיא עתה ממולאה מכל טוב׃ נהה. בכה וקונן׃ והורידהו אותה ובנות וגו׳. הקב"ה עליו ועל כל האומות שירדו לבאר שחת. כאן הראהו הקב"ה ליחזקאל שכל האומו׳ יורדין לגיהנם׃ ממי נעמת׳ כלום נעמת משאר הערלים אף אתה רדה לבור והשכבה אותם׃ חרב נתנה׳ לחרב נתנה מצרים׃ ידברו לו׳ ידברו עליו ועל עוזריו׃ אילי גבורים מתוך שאול׳ סרס המקרא ודרשהו ידברו לו את עוזריו עם עוזריו אתו ידברו אילי גבורים שבשאול וככה יאמרו עליהם ירדו שכבו את הערלים וגו׳ כל לו ולו׳ ולהם ולך הסמוכין לדבור אינם אלא לשון על׃ שם אשור. עימהם׃ סביבותיו. בתוך שאול קברותיו מוכנים כי משם לא יבא לנוח בקבר׃ בירכתי בור. בעמקי בור בתוך עמקו׃ ויהי

רבים כי מים רבים היו במצרים ביאורים ואגמים לבד היאור הגדול ולא תשאר בה בהמה שתעבור בהם כי שממה תהיה ופירש הענין ואמר ולא תדלחם רגל אדם עוד ופרסות בהמה לא תדלחם ותדלחם כמו תרפשם ובאמרו עוד רוצה לומ׳ זמן רב כמו ולא יספו עוד גדודי ארם׃ אז אשקיע מימיהם׳ כשהמים רבים במקו׳ אחד ים בהם עומק ונקראו שוקעי׳ לפי שהגופל בהם שוקע למטה וכן אמר ושקעה כיאור מצרים ואמר שלא ישקו מהם השדות והגנים שהארץ תהיה מאין אדם ובהמה הנה הם שוקעים׃ ונהרותם כשמן אוליך׳ זכים כשמן כי המים שתעבור בהם רגל אדם ובהמה הם עכורים ויונתן תירגם בכן אשקיט לעממיא ומלכיהון בניח אדבר ובמקצ׳ נוסחאות בכן אבדיתי למכוותהון ומלכיהון בניח אדבר׃ בתתי׳ ונשמה׳ ותהיה נשמה הארץ ממלואה ואע"פ שעמד הטעם במלת ונשמ׳ טעמה דבק עם ארץ נשמה בינוני לנקבה מבנין נפעל מן שמם׃ קינה היא׳ כמו שאמר בתחלת הענין אמר בסוף גם כן׃ קינה היא וקוננוה׳ אמרו אותה בקול קינה ו"ת אליתא היא כבואתא ותהי לאליא׃ בנות הגוים תקוננה אותה׳ בני הכפרים אמר בגוים יקוננו את אותה וכן תירגם יונתן כפרני עממיא יילילון יתה וים לפר׳ בנות כמשמעו נשים כי המספד והקינה היא מנהג הנשים כמו שאמר וקראו למקוננו׳ ותבאנה תקוננה דגש נו"ן הנקבות לחסרון נו"ן הכפל לבנין ה המרובע או פירו׳ בנות הגוים קהלות הגוים כמו בת ציון בת ארום ספי׳ עדה׃ ויהי בשתי עשרה שנה׳ מבואר הוא למעלה׃ בחמשה עשר לחדש׳ ולא זכר איזה חדש סמך בזה לפי שזכרו למעלה בשני עשר חדש׃ בן אדם נהה על המון מצרים והורידהו׳ אמר נהה כמו שאמר שא קינה לא שהנביא יקונן ויבכה עליהם אבל ישמח על חרבנם ועל אבדם אלא שיאמר הדברים שיקוננו בהם המקוננים והבוכים עליהם והורידהו פירושו לפניו׃ אל ארץ תחתיות׳

רוצה לומר שיורידהו בדברו ובנבואתו וים מפרשים אותו מענין אריד בשיחי ואם הם שנים פרשים׃ אותה ובנות גוים אדירים׳ לא מצרים לבדה אלא הוריד אותה ובנות גוים אדירים הגוים אדירים כולם ירדו מגדולתם ויסופו וירדו אל ארץ תחתיות ויאבד שמם ובנות קהלות כמו ארום בת בבל׃ תחתיות׳ הם קבוץ תחתית׃ ממי נעמת׳ אתה חושב להיות נעים ויפה והלא כל המוני הגוים שיחשבו להתגבר ולעמוד ביפים ירדו ממעלתם ואתה תחשוב לעמוד׃ רדה והשכבה את ערלים׳ רד כמו שהם ירדו ותשכב עם ערלי לב ורשעי המוני הגוים בקבר והשכבה מקור בתוספת ה"א מבנין הפעל שלא נזכר פעלו כי לא יבא ממנו כווי כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו׃ מתוך חללי חרב יפולו׳ שגם הם יהיו חללי חרב׃ חרב נתנה׳ כמו לחרב נתנה׃ משכו אותה וכל המוניה׳ משכו כווי לגזרת פעול השם יקראת בקמץ חטף וכן את׳ המסרה עליו לית וחטף אמר שימשכו אותם לארץ תחתית׃ ידברו לו אילי גבורים׳ אמר דרך משל כי ברדת פרעה שאול ידברו לו גוים תקיפי גוים הגבורי׳ שירדו לשאול ולא הועילה להם גבורתם וחזקם ולא ספר מה ידברו לו כי סמך על המבין והדבר כמו שאמר ישעיהו על מלך בבל כולם יענו ויאמרו אליך גם אתה חלית כמונו׃ את עוזריו׳ עם עוזריו ידברו עם פרעה ועם עוזריו׃ ירדו שכבו הערלים׳ עם עוזריו שירדו ושכבו עם הערלים חללי חרב׃ שם אשור וכל קהלה׳ קהל ארץ אשור׃ סביבותיו קברותיו׳ סביבות אשור יהיו קברות פרעה והמונו׃ אשר נתנו קברותיה בירכתי בור׳ לפי שאמר סביבותיו קברותיו אמר ואמר נתנו קברותיה של עדת אשור בירכתי בור ואמר זה להפלגה שירדו לשאול תחתית והעמק שאמר בקבורתם באמרו ואל ארץ תחתיות בירכתי בור להגדיל אבדם בעמק במקום שלא תקום׳ ים וכל זה דרך משל כלומר שיאבדו לעולם הם וכפשותם׃ ויהי

ויהי קהלה סביבות קברתה · קהל ארץ מצרים סביבות קברות עדת ארץ אשור ובאמרו סביבות אינו אומר שיקברו במקום שנקברו הם אלא שיפלו בחרב כמוהם ושפטם אחד להם כאילו הם ביחד וכולם יפלו בחרב אותם אשר נתנו אותם אשר נתנו חתית בארץ חיים שנתנו מוראם וחתיתם בבני אדם בעודם חיים ולפיכך אמר בארץ חיים לפי שהסעיקה בארץ מתים ויונתן תירגם על דשליטו בארעא דישראל : שם עילם · סביבות קברתה · המון עילם יהיו סביבות קברתה וקבורתה אמר על עדת השרים והגבורים : אשר ירדו ערלים · שמתו ברשעם : וישאו כלימתם · כי יהיו ככלמים מגבורתם שהיתה להם ועתה יפלו בחרב ביד אויביהם ויונתן תירג' וקבילו אתכנעותהון : בתוך חללים נתנו משכב לה · משכבה בקבר עם שאר החללים : בכל המונה סביבותיו קברותיה · סביבות המונה וכל הענין מבואר הוא : חללי חרב · כולם אשר בפרשה חטופים אין מאריך בהא' : שם משך · מחללי חרב · מענין חללי חרב והוא פעול מבנין הדגוש והקל והאמ"ר בשוא ופתח ו והפועל ביד מחלליך : ולא ישכבו את גבורים נופלים מערלים · אמר כי עם חללי חרב ישכבו ולא עם הגבורים שנפלו כלומ' שמתו מיתת עצמם שלא נפלו בחרב ופירש עוד ואמר מערלי' אשר ירדו שאול בכלי מלחמתם רוצה לומ' מאותם ערלי' שירדו לשאול בכלי מלחמתם כלומר שעד מותם אחזו בכלי מלחמתם וכאילו נתנו חרבותם תחת ר ראשיהם בשכבם בקבר כלומר שעד הקבר גבריה ידם במלחמה הם הנזכרי' ולא ישכבו עם אותם הגבורים אלא עם אותם שהם חללי חרב : ותהי עונותם על עצמותם · חטאת עונות' וענשם היתה על עצמותם כלומ' שהרגו אותם בחרב ושברו עצמותיהם : כי חתית גבורים בארץ חיים · לפי שאלה הגבורים נתנו חתיתם בארץ חיים לפיכך לא ימותו מ מיתת עצמם אלא חללי חרב יהיו · ויש לפרש נופלים מערלים כמו לא נופל אנכי מכם כלומר פחותים יהיו מאותם ערלים ש שירדו לשאול בכלי מלחמתם · ויש לפרש בכלי מלחמתם ויתנו חרבותם תחת ראשיה' כמשמעו כי כן עושים אותם הגבורי' שמתו מיתת עצמם לאות ולסימן להם קוברין עמהם כלי מלחמתם ו והסיף שלהם משימים אותו ה הקוברים תחת ראשיה' שימצאו המוצאים בחטיטת הקברי' כלי מלחמתם בקבר כדי שידעו כי אותם היו גבורי' ולא נפלו בחרב במותם ויהיה להם לשם ·ות' נופלים דאתקטילו : ואתה · אמר כנגד פרעה : תשבר · בפתח הבי"ת כמו תשבר בצרי וכמוהו וכל תקנך תזכר ותעצר המגפ' : שמה · אדום וכל אלה שזוכר הם שהרעו לישראל וכולם נפלו בחרב : שמה נסיכי צפון · הם מלכי בבל : וכל צדוני · כמו צדונים וכן לכרי ולרצים כמו לכרים : מגבורתם · הנו"ן רפה ומשפט' להדגש וכמוהו מבכיר אביעזר : וישכבו ערלים · שמתו ברשעתם : אותם · ונחם · פתח והוא כפעל עבר מוסב לעתיד תפנו הוי"ו : כי נתתי את חתיתו · כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד והוא מאמ' האל יתברך והכתוב רוצה לומר כי חתית פרעה אני נתתי אותו לא בכח ידו ובגבורתו והקרי פירו' כי אני נתתי חתיתי בארץ חיים באותם שנתנו חתית :

קבורתה ג' ב' חס' וא' מלא וסימ' נמסר בסדר וישלח · התחתיות ו' וסימ' ביהושע סימ' ט"ו : סביבותיו ד' מל' וסי' שם אשור וכל קהלה · בתוך חללים נתנו · שם משך תובל · ישת חשך סתרו דההלות : ראשיהם י"ג בקריא' וסימ' ואת עמודיו חמשה ואת וויהם · והאדנים לעמדים נחשת · ועמדיהם ארבעה ואדניהם ארבעה נחשת ·

ויהי קהלה סביבות קברתה כלם חללים נפלים בחרב אשר נתנו חתית בארץ חיים : שם עילם וכל המונה סביבות קברתה כלם חללים הנפלים בחרב אשר ירדו ערלים אל ארץ תחתיות אשר נתנו חתיתם בארץ חיים וישאו כלמתם את יורדי בור : בתוך חללים נתנו משכב לה בכל המונה סביבותיו קברתה כלם ערלים חללי חרב כי נתן חתיתם בארץ חיים וישאו כלמתם את יורדי בור בתוך חללים נתן : שם משך תבל וכל המונה סביבותיו קברותיה כלם ערלים מחללי חרב כי נתנו חתיתם בארץ חיים : ולא ישכבו את גבורים נפלים מערלים אשר ירדו שאול בכלי מלחמתם ויתנו את חרבותם תחת ראשיהם ותהי עונתם על עצמותם כי חתית גבורים בארץ חיים : ואתה בתוך ערלים תשבר ותשכב את חללי חרב : שמה אדום מלכיה וכל נשיאיה אשר נתנו בגבורתם את חללי חרב המה את ערלים ישכבו ואת ירדי בור : שמה נסיכי צפון כלם וכל צדני אשר ירדו את חללים בחתיתם מגבורתם בושים וישכבו ערלים את חללי חרב וישאו כלמתם את יורדי בור : אותם יראה פרעה ונחם על כל המונה חללי חרב פרעה וכל חילו נאם אדני יהוה : כי נתתי את חתיתו בארץ חיים והשכב בתוך ערלים את חללי חרב פרעה וכל המונה נאם אדני יהוה :

ג' וחס' · ג' וחס' · י' · ר' מל' · ל' חס' ר' חס' · יו' פתח · ר' · ל' · ר' מל' · ל' מל' · ל' וחס' · ל' · ה"ג · ל' · ל' · ה' דף · ל' · ו' דגש · ג' · ג' חס' · ה' דף · ל' ומל' · ל' · ל' ומל' בוסים · נ' · סימן ר' כתי' ה' · חתיתי ק' · ר' כתי' ה'

והות משיריתהון סחרנותהון קברתהון כולהון קטיליא דאיתקטלו בחרבא דאיתמסרו לתבר על דשליטו בארעא דישראל : תמן עילם וכל איתרגושתה סחרנותהון קבריהון כולהון קטיליא דאיתקטלו בחרבא דאיתחתו חייביא לארעא ארעיתא דאיתמסירו לתבר על דשליטו בארעא דישראל וקבילו ית איתכנעותהון עם נחתי גוב בית אבדנא : בגו קטיליא איתמנא בית משכבהון להון בכל איתרגושתהון סחרנותהון קבריהון כולהון חייביא קטילי חרבא דאיתמסרו לתבר על דשליטו בארעא דישראל וקבילו איתכנעותהון עם נחתי גוב בית אבדנא בגו קטיליא אתמסירו : תמן משך תובל וכל משריתהון סחרניהון קברתהון כולהון חייביא קטילי חרבא דאיתמסרו לתבר על דשליטו בארעא די דישראל : ולא ישכבון עם גיבריא דאיתקטלו מחייביא דאיתחתו לשאול במני קרביהון ויהבו ית סיפהון תחות רישיהון והוו חוביהון על גרמיהון ארי אתמסירו לתבר גיבריא על ד דשליטו לארעא דישראל : ואת בגו חייביא תתבר ותשכוב עם קטילי חרבא : תמן אדום מלכתא וכל רברבהא דאיתמסירו בג בגבורתהון עם קטילי חרבא אינון עם חייביא ישכבו ועם נחתי גוב בית אבדנא : תמן רברבי ציפונא כולהון וכל צידונאי ד דאתחתו עם קטיליא בא באיתברותהון מגבורתהון בהתי' ושכיבו חייביא עם קטילי חרבא וקבילו איתכנעותהון עם נחתי גוב בית אבדנא: יתהון יחזי פרעה ויתנחם על כל איתרגושתיה קטילי חרבא פרעה וכל משריתיה אמר יי אלהים : ארי איתמסירו לתבר גיבריא על דשליטו בארעא דישראל ושכיבו בגו חייביא עם קטילי חרבא דפרעה וכל איתרגושתיה אמר יי אלהים :

רשי

ויהי קהלה · בתוך שאול סביבו' קבורתה : אשר נתנו חתית · אשר נתנו שבר בארץ ישראל : נתנו משכב לה · לעילם : מחללי · כמו הרוגי : ולא ישכבו · אלא הנזכר' עם גבורים שמתו מ מיתת עצמם כי נופלי' וגרועים יהיו מערלים אשר מתו מיתת עצמם וירדו בכלי מלחמתם שאול : ויתנו · קובריה' את חרבותם תחת ר ראשיהם לסימן ל להודיע כי לא שלטה בהם חרב : ותהי עונותם על עצמותם · לא נחסר מעונם כלום שלא כפרה ע עליהם חרב הריגה שלא נהרגו ומה הוא הענין כי חתית הגבור' ההם היתה בארץ ח חיים : ואתה בתוך ערלים · לפרעה הוא אומר : את חללי חרב · ולא עם המתי' מיתת עצמם : בחתיתם מגבורתם בושים · באתברותהון מגבורתהון בהתין : כי נתתי את חתיתי בארץ החיים · כי אתן אני את מוראי בארץ ישראל ולא תתן עוד חתית אדם בה :

לצופה

ואת האלף ושבע המאות וחמשה · וישימו את ראשיהם כדודים · נטוי על ראשיהם מלמעלה · ויעלו עפר על ראשיהם · וכל ראשיהם קרחה · ויתנו את חרבותם תחת ראשיהם · בסום יכסמו את · ראשיהם מאתים דד"ה · מה עצמו ראשיהם · ויזרקו עפר על ראשיהם השמימה : סימן מן ריש יחזקאל עד ויאמר יי' אלי עבר בתוך העיר אל כל ואל כל ומן עבור בתוך העיר עד בעשרים וחמש לגלותנו על כל ועל כל במ"ג אל כל ואל כל וסימ' אל כל ראש דרך בנית · יען אשר הכרתי ממך · מים גדלוהו · ומן בעשרים וחמש שנה עד סוף דסיפ' אל כל ואל כל במ"א על כל וסימ' ולא יגשו לכהן לי :

ושכב · הה"א בקמץ שפתים והוא מבנין הפעל שלא נזכר פועלו : וכל המונה · בה"א כמו בוי"ו וכן ויש אהלה והדומים לו :

ויהי

רד״ק

ויהי בן אדם · אל בני עמך · הנה דברתי אליך על הגוים המריעים לישראל כי ישאו את עונם ועתה דבר אל בני עמך כי בעונותם שלטו בהם יד הגוים ׃ ואמרת אליהם · אמור להם זה המשל ׃ ארץ כי אביא עליה · אמר אביא כמו שאמר ירמיה רגע אדבר על גוי ועל ממלכה להודיע כי הוא משגיח בבני אדם וגומל טוב לטובים ורע לרעים אף על פי כי בישראל היא ההשגחה הגדולה יש ממנה מקצת בשאר האומות כמו שאמר רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם ׃ מקציהם ׃ רפויה הקו״ף וענינו כמו מקצה אחיו לקח ומ״ם מקציהם מ״ם השמוש ומ״ם מקצה מ״ם התוספת ׃ וראה את החרב באה על הארץ · כתרגומו דקטלין בחרבא אתיין על ארעא ׃ ושמע · ולא נזהר · כל נזהר דפרשה זו קמצין ׃ את קול · מלט · בצרי ׃ והצפה · נלקח · קמץ בזקף ׃ אדרש · ואף על פי שהוא היה חייב כבר מכל מקום על ידי הצופה מת והוא מתחייב בדמו כיון שלא הזהירו והוא לא ידע מה יהיה נלקח ומי הוא ראוי להלקח והיה לו להזהיר העם בכלל כיון ששמוהו לו צופה ׃ ובטחו בו וכן אמר והאלהים אנה לידו ואף על פי כן חייב השוגג כיון שהיה לו להזהיר ׃ ואמר כי יפול הנופל ממנו ׃ ואמרו רז״ל ראוי היה זה ליפול אלא שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב ׃ ואתה בן אדם · הענין הזה מפורש למעלה בתחלת הספר ׃ וקול השופר · הוא דבר הנביא כמו שאמר הרם קולך והגד לעמי פשעם ׃ ואתה כשמך הבלתי · בלא מלת את ושארא את כשמך הבלתי ואתה בן אדם ׃ כן אמרת לאמר · כמו כן בנות צלפחד דוברות אמר טוב חשבתם אם חשבתם בלבבכם לאמר פשעינו וחטאתינו עלינו כלו׳ אם תודו על חטאתיכם ופשעיכם יהיה טוב ותודו כי הרעות הבאות עליכם הם בעונותיכם לא דרך מקרה ׃ נמקים · מבנין נפעל שרשו מקק מענין המק בשרו וכן ימקו בעונם ׃ אמר אליהם · כל הענין עד סוף הפרשה מבואר הוא למעלה ׃ ואתה בן אדם ׃ ביום חטאתו · מקור בשקל לבלתי קרת לנו עד יום נלאת ׃ באמרי · והוא בטח על צדקתו · אף על פי שפירשנו זה הענין בתורה על הראשונה כמו שפירשו רז״ל אמר בטח רוצה לומר כי תוהא חושב כי יועילו לו צדקותיו אשר עשה אף על פי שתוהא עליהן כי ענין תהייתו הוא לאהבתו תאות העולם ולעשות מה שלבו חפץ ותוהא על הזמן שעבר שלא עשה כתאו׳ לבו ׃ ויהי ·

בראשו י״ד וסי׳ נמסר בסוף סדר ויקרא ולעיל בספ׳ סימן י״ז ׃ ותבוא י׳ מ״ל בנביאים וסי׳ נמסר בסיפרא דא סימן כ״ב ׃ והזהרת ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסימ׳ אתהם את החקים · צפה נתתיך לבית ישראל · וחברו׳ קדמא מ״ל ׃ ולא שב מ׳ בקריא׳ וסי׳ וילך בדרך אחר דמלכים · בא המלאך עד הם · וחברו׳ ואתה כי הזהרתה רשע ·

ל״ג

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי־עַמְּךָ וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם אֶרֶץ כִּי־אָבִיא עָלֶיהָ חָרֶב וְלָקְחוּ עַם־הָאָרֶץ אִישׁ אֶחָד מִקְצֵיהֶם וְנָתְנוּ אֹתוֹ לָהֶם לְצֹפֶה׃ וְרָאָה אֶת־הַחֶרֶב בָּאָה עַל־הָאָרֶץ וְתָקַע בַּשּׁוֹפָר וְהִזְהִיר אֶת־הָעָם׃ וְשָׁמַע הַשֹּׁמֵעַ אֶת־קוֹל הַשּׁוֹפָר וְלֹא נִזְהָר וַתָּבוֹא חֶרֶב וַתִּקָּחֵהוּ דָּמוֹ בְרֹאשׁוֹ יִהְיֶה׃ אֵת קוֹל הַשּׁוֹפָר שָׁמַע וְלֹא נִזְהָר דָּמוֹ בּוֹ יִהְיֶה וְהוּא נִזְהָר נַפְשׁוֹ מִלֵּט׃ וְהַצֹּפֶה כִּי־יִרְאֶה אֶת־הַחֶרֶב בָּאָה וְלֹא־תָקַע בַּשּׁוֹפָר וְהָעָם לֹא־נִזְהָר וַתָּבוֹא חֶרֶב וַתִּקַּח מֵהֶם נָפֶשׁ הוּא בַּעֲוֺנוֹ נִלְקָח וְדָמוֹ מִיַּד־הַצֹּפֶה אֶדְרֹשׁ׃ וְאַתָּה בֶן־אָדָם צֹפֶה נְתַתִּיךָ לְבֵית יִשְׂרָאֵל וְשָׁמַעְתָּ מִפִּי דָּבָר וְהִזְהַרְתָּ אֹתָם מִמֶּנִּי׃ בְּאָמְרִי לָרָשָׁע רָשָׁע מוֹת תָּמוּת וְלֹא דִבַּרְתָּ לְהַזְהִיר רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ הוּא רָשָׁע בַּעֲוֺנוֹ יָמוּת וְדָמוֹ מִיָּדְךָ אֲבַקֵּשׁ׃ וְאַתָּה כִּי־הִזְהַרְתָּ רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ לָשׁוּב מִמֶּנָּה וְלֹא־שָׁב מִדַּרְכּוֹ הוּא בַּעֲוֺנוֹ יָמוּת וְאַתָּה נַפְשְׁךָ הִצַּלְתָּ׃

וְאַתָּה בֶן־אָדָם אֱמֹר אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל כֵּן אֲמַרְתֶּם לֵאמֹר כִּי־פְשָׁעֵינוּ וְחַטֹּאתֵינוּ עָלֵינוּ וּבָם אֲנַחְנוּ נְמַקִּים וְאֵיךְ נִחְיֶה׃ אֱמֹר אֲלֵיהֶם חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה אִם־אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הָרָשָׁע כִּי אִם־בְּשׁוּב רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ וְחָיָה שׁוּבוּ שׁוּבוּ מִדַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וְלָמָּה תָמוּתוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ וְאַתָּה בֶן־אָדָם אֱמֹר אֶל־בְּנֵי־עַמְּךָ צִדְקַת הַצַּדִּיק לֹא תַצִּילֶנּוּ בְּיוֹם פִּשְׁעוֹ וְרִשְׁעַת הָרָשָׁע לֹא־יִכָּשֶׁל בָּהּ בְּיוֹם שׁוּבוֹ מֵרִשְׁעוֹ וְצַדִּיק לֹא יוּכַל לִחְיוֹת בָּהּ בְּיוֹם חֲטֹאתוֹ׃ בְּאָמְרִי לַצַּדִּיק חָיֹה יִחְיֶה וְהוּא־בָטַח עַל־צִדְקָתוֹ וְעָשָׂה עָוֶל כָּל־צִדְקֹתָו לֹא תִזָּכַרְן וּבְעַוְלוֹ אֲשֶׁר־עָשָׂה בּוֹ יָמוּת׃

תרגום

וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי לִבְנֵי עַמָּךְ וְתֵימַר לְהוֹן אַרְעָא אֲרֵי אַיְתֵי עֲלַהּ דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא וְיִדְבְּרוּן עַמָּא דְאַרְעָא גַּבְרָא חַד מִבֵּינֵיהוֹן וִימַנּוּן יָתֵיהּ לְהוֹן לְאַזְהָרָא׃ וְיֶחֱזֵי יַת דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא דְאָתַן עַל אַרְעָא וְיִתְקַע בְּשׁוֹפָרָא וְיַזְהַר יַת עַמָּא׃ וְיִשְׁמַע דִּי שְׁמַע יַת קַל שׁוֹפָרָא וְלָא אִיזְדְּהַר וְאָתוּ קָטוֹלֵי חַרְבָּא וּדְבָרוּהִי חוֹבַת קְטוֹלֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ יְהֵי׃ יַת קַל שׁוֹפָרֵיהּ שְׁמַע וְלָא אִיזְדְּהַר חוֹבַת קְטוֹלָא בֵּיהּ תְּהֵי וְהוּא אִזְדְּהַר נַפְשֵׁיהּ שֵׁזֵיב׃ וּמְזַהֲרָנָא אֲרֵי יֶחֱזֵי יַת דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא אָתַן וְלָא תְקַע בְּשׁוֹפָרָא וְעַמָּא לָא אִזְדְּהַר וְאָתוּ קָטוֹלֵי חַרְבָּא וּדְבָרוּ מִנְּהוֹן נַפְשָׁא הוּא בְּחוֹבֵיהּ אִידְּבַר וּדְמֵיהּ מִיַּד אַזְהֲרָנָא אֶתְבַּע׃ וְאַתְּ בַּר אָדָם מַלִּיף מַנִּיתָךְ לְבֵית יִשְׂרָאֵל וּתְקַבֵּיל מִמֵּימְרִי פִּתְגַם וְתַזְהַר יָתְהוֹן מִלְּמֶחֱטֵי קֳדָמַי׃ בְּרַאֲמָרִית לְרַשִׁיעָא רַשִׁיעָא מְמָת תְּמוּת וְלָא מַלֵּילְתָּא לְאַזְהָרָא דְּרַשִׁיעָא מֵאוֹרְחֵיהּ הוּא רַשִׁיעָא בְּחוֹבֵיהּ יְמוּת וּדְמֵיהּ מִן יְדָךְ אֶתְבַּע׃ וְאַתְּ אֲרֵי אַזְהַרְתָּא רַשִׁיעָא מֵאוֹרְחֵיהּ לְמֵתַב מִינַּהּ וְלָא תָב מֵאוֹרְחֵיהּ הוּא בְּחוֹבֵיהּ יְמוּת וְאַתְּ נַפְשָׁךְ שֵׁיזֵבְתָּא׃ וְאַתְּ בַּר אָדָם אֵימַר לְבֵית יִשְׂרָאֵל כֵּן אֲמַרְתּוּן לְמֵימַר אֲרֵי חוֹבָנָא וְחַטָּאָנָא עֲלָנָא מִתְיַהֲבִין וּבְהוֹן אֲנַחְנָא מִתְמַסְיָן וְאֵיכְדֵין נֵיחֵי׃ אֵימַר לְהוֹן קַיָּים אֲנָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִם רַעֲוָא בְּמִית רַשִׁיעָא אֱלָהֵין כַּד יְתוּב רַשִׁיעָא מֵאוֹרְחֵיהּ וְיֵחֵי תּוּבוּ תּוּבוּ מֵאוֹרְחַתְכוֹן בִּישָׁתָא וְלָמָה תְמוּתוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ וְאַתְּ בַּר אָדָם אֵימַר לִבְנֵי עַמָּךְ זְכוּת זַכָּאָה לָא תְשֵׁיזְבִינֵיהּ בְּיוֹמָא דְחוֹבָתֵיהּ וְחוֹבַת חַיָּיבָא לָא יִתְקַל בַּהּ בְּיוֹמָא דִיתוּב מֵחוֹבֵיהּ וְצַדִּיקָא לָא יֵיכוּל לְאִתְקַיָּימָא בֵּיהּ בְּיוֹמָא דְחוֹבָתֵיהּ׃ בְּרַאֲמָרִית לְזַכָּאָה מֵיתָא יֵחֵי וְהוּא יִתְרְחֵיץ עַל זְכוּתֵיהּ וְעָבֵד שְׁקַר כָּל זַכְוָתֵיהּ לָא יִדְכְּרָן וּבְשִׁיקְרֵיהּ דַּעֲבַד בֵּיהּ יְמוּת׃

רש״י

לצופה באר״גוא בלע״ז ׃ וראה את החרב · קמה הגייסות ׃ דמו בראשו יהיה · עון מיתתו ירדם מיד ע״ע עצמו שפשע בנפשו ׃ והוא נזהר נפשו מלט · אם נזהר היה נמלט ׃ צופה נתתיך · כאותו הצופה שניתן להזהיר שלא תאבד נפש כך נתתיך להזהיר את ישראל ׃ כן אמרתם · לפיכך אין אתם חפצי׳ לשוב כסבורין אתם שלא תועיל לכם תשובה ׃ לחיות בה · בצדקתו ׃ לא תזכרנה · להצילו מליענש על עבירה זו ׃ חטל

מסרה

וחברו׳ ׃ תמותו ז׳ מ״ל וסי׳ נמסר בסדר מקץ ׃ וצדי״י וסי׳ מדבר שקר תרחק · ואתה בן אדם אמור אל בני עמך · הנה עפלה לא ישרה · זרח בחשך אור · חנון יי׳ וצדיק אלהינו · יבין וצדיק ילבש · בפשע איש רע מוקש · כל היום התאוה תאוה · לות רשע ולא ישלם · בעבור סופה ואין רשע ׃ חיו ד׳ כתיב כן וסימ׳ נמסר בריש סיפרא דא סימן ג׳ ׃

ויהי לגלותינו· לגלות יהויכין כי אז גלה יחזקאל הנביא: ויד יי׳ בא אלי· הפליט כמו שאמר למעלה ביום יבא אליך הפליט ושם פירשנו הענין וכן בפסוק ובדבר אותך: ויהי · בן אדם יושבי החרבות האלה· כי במלכות צדקיהו רוב ארץ ישראל היתה חרבה: אחד היה אברהם וירש את הארץ· אמר הנה אברהם אבינו לא היה אלא אחד וירש את הארץ כי נתנה לו האל יתברך ברשותה כמו שאמר לתת לך את הארץ הזאת לרשתה ואמר במה אדע כי אירשנה והוא שהיה אחד ירש את הארץ ואף על פי שהיה די לו במקום אחד מן הארץ ואנחנו שאנו רבים כל שכן שראויה לנו הארץ לירושה ודברי רז״ל אחד היה אברהם רבי עקיבא אומר כך אמרו ומה אברהם שלא עבד אלא אלוה אחד ירש את הארץ אנחנו שאנו עובדים אלוהות הרבה על אחת כמה וכמה שנירש את הארץ רבי שמעון בן יוחי אומ׳ ומה אברהם שלא נצטוה אלא מצוה יחידית ירש את הארץ אנחנו שנצטוינו כמה מצות אינו דין שנירש את הארץ ומה הנביא משיבן על הדם תאכלו וגו׳ והארץ תירשו: למורשה· להיות לנו לירושה כי לא נתנה לאברהם אלא שתהיה לנו למורשה: לכן · על הדם תאכלו· ואני צויתי לכם לא תאכלו על הדם כי היא עבודת עבודה זרה שהיתה חק מן ה הזובחים לשדים שאוכלים סביב הדם אחר שזבחו להם וזהו דבר האומר שנינו לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעוננו: ועיניכם תשאו אל גלוליכ׳· שאתם פונים אליהם תמיד לעובדם ו ולהשתחות להם ואפילו להביט בהם אסרתי לכם כמו שנאמ׳ אל תפנו אל האלילים: ודם תשפכו · ר״ל דם נקי: והארץ תירשו · בתמיהה ואיך תרשו את הארץ ותעשו אלה המעשים שאיכם טבע הארץ כמו שכתוב אלהי נכר הארץ והכנענים יצאו ממנה מפניכם מפני עבודת עבוד׳ זרה ושפיכות דם נקי ועשות התועב׳ כמו שכתוב ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם ואיך תירשו אתם הארץ ואתם עושים התועבות שעשו אנשי ה הארצות האלה שהיו לפניכם: עמדתם על חרבכם· לשפוך דם נקי· ויונתן תירג׳ אתעתדתון על תוקפיכון: עשיתן תועבה· בנון במקום מ״ם או אמר עשיתן כנגד הנקבות: כה תאמר · אם לא· לשון שבועה כמו אם לא כאשר דמיתי והדומים להם כמו שפירשנו: במצדו׳· מגדלים חזקים: ונתתי· מבואר הוא: וידעו· מבואר הוא: ואתה

חבול· עבוט שנותן להשיבו כבא השמש: ומת בהם· בשבילם יענש: ויפתח את פי· כמו שאמר ברחם הספר ונאלמת ולא תהיה לאיש מוכיח ואחר כך אמר לו ביום קחתי מהם את מ מעוזם יבא הפליט אליך ביום ההוא יפתח את פיך את הפליט ולא תאלם עוד: פי בא אלי בבקר· כלומר בעוד בואו אלי בבקר כמו לפני בואו אלי בבקר: אחד היה אברהם· זה אחד מארבעה דברי׳ שהיה ר׳ עקיבא דורש ואף רבי שמעון בן יוחי תלמידו דורש כמותו וכך היה רבי שמעון דורשו אברהם שלא נצטוה אלא על מצוה אחת ירש את הארץ אנו שנצטוינו על מצות הרבה כל שכן לנו נתנה הארץ למורשה הוא שהנביא משיבם על הדם תאכלו וגו׳ והארץ תירשו בתמיה אם כצוויתם אין אתם שומרי׳ על הדם תאכלו את מאכלי תשנוקים אתם אוכלים על ידי רציחה שהורגין את בעלי ממון ונוטלין את ממונם: עמדתם על חרבכם· כלומר כל בטחונכם בתחזוקתם על חרבכם: עשיתם תועבה· משכב זכור: אשר בחרבו׳· בערים הבצורו׳ שסופן להיות חריבות: ואשר במצדות· במחבא להטמן מן החרב א אשר בם את הדברי׳ הנדברים

ובשוב ד׳ בקריאה וסי׳ ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול· בכל התועבות· ובשוב רשע· וחברו· ודוד ובשוב דוד מהכות את הפלשתי: בעשרי ד׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ בסדר נשא ולעיל בספרא סימן כ״ט: בוא י״ד מ״ל בקריא׳ וסי׳ ויאמר בוא ברוך יי׳ למה תעמד· ויבנו את הגבוה עד בוא יוסף· והנה בגדו אצלה עד בוא אדניו· עד

ובאמרי לרשע מות תמות ושב מחטאתו ועשה משפט וצדקה: חבל ישיב רשע גזלה ישלם בחקות החיים הלך לבלתי עשות עול חיו יחיה לא ימות: כל חטאתו אשר חטא לא תזכרנה לו משפט וצדקה עשה חיו יחיה: ואמרו בני עמך לא יתכן דרך אדני והמה דרכם לא יתכן: בשוב צדיק מצדקתו ועשה עול ומת בהם: ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה עליהם הוא יחיה: ואמרתם לא יתכן דרך אדני איש כדרכיו אשפוט אתכם בית ישראל:

ויהי בשתי עשרה שנה בעשרי בחמשה לחדש לגלותינו בא אלי הפליט מירושלם לאמר הכתה העיר: ויד יהוה היתה אלי בערב לפני בוא הפליט ויפתח את פי עד בוא אלי בבקר ויפתח פי ולא נאלמתי עוד:

ויהי דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם ישבי החרבות האלה על אדמת ישראל אמרים לאמר אחד היה אברהם ויירש את הארץ ואנחנו רבים לנו נתנה הארץ למורשה: לכן אמר אליהם כה אמר אדני יהוה על הדם תאכלו ועינכם תשאו אל גלוליכם ודם תשפכו והארץ תירשו: עמדתם על חרבכם עשיתן תועבה ואיש את אשת רעהו טמאתם והארץ תירשו: כה תאמר אלהם כה אמר אדני יהוה חי אני אם לא אשר בחרבות בחרב יפלו ואשר על פני השדה לחיה נתתיו לאכלו ואשר במצדות ובמערות בדבר ימותו: ונתתי את הארץ שממה ומשמה ונשבת גאון עזה ושממו הרי ישראל מאין עובר: וידעו כי אני יהוה בתתי את הארץ שממה ומשמה על כל תועבתם אשר עשו:

ובדאמרית לרשיעא ממת תמות ויתוב מחובוהי ויעביד דין דקשוט וזכו: משכונא יתיב רשיעא גזילא שלים בגזירת חייא הליך בדיל דלא למיעבד שקר מחא ייחי ולא ימות: כל חובוהי דחב לא ידכרן ליה דין דקשוט עבד וזכו מיחא ייחי: ויימרון בני עמך לא מפרשן לנא אורחת טובא דיי ואינון אורחתהון דילהון לא תקנן: כד יתוב זכאה מזכותיה ויעביד שקר וימות בהון: וכד יתוב רשיעא מחובוהי ויעביד דין דקשוט וזכו עליהון הוא יתקיים: ואמרתון לא מפרשן לנא אורחת טובא דיי אינש כאורחיה איתפרע מנכון בית ישראל:

והות בתרתא עסרי שנין בעשיראה בחמשא לירחא ל לגלותנא אתא לותי משיזבא מירושלם למימר איתרעת קרתא: ונבואת מן קדם יי הות עימי ברמשא קדם מיתי משיזבא ופתח ית פומי עד מיתי לותי בצפרא ואיפתח פומי ולא שתקית עוד:

והוה פתגם נבואת מן קדם יי עימי למימר: בר אדם יתבי חורבתא האילן על ארעא דישראל אמרין למימר חד הות אברהם בעלמא וירית ית ארעא ואנחנא סגיאין לנא יהיבא ארעא למירתה: בכן אימר להון כדנן אמר יי אלהים על דם זכי אתון אכלין ועיניכון אתון זקפין לפולחן טעותכון ודם זכאי אתון אשדין וארעא אתון מדמן למרתה: ואיתעתדתו על תוקפיכון עברתון תועיבא וגבר ית איתת חבריה סאבתון וארעא אתון מדמן למירתה: כדנן תימר להון כדנן אמר יי אלהים קיים אנא אם לא די בחרבא בחרבא יתקטלון ודי על אפי ברא לחיתא מסרתיה לשיצויתהון ודי במצדתא וב ובמערתא במותא ימותון: ואיתן ית ארעא לצדו ואישתממו ויבטל יקר תוקפה ויצדון טורי ישראל מבלי עדי: וידעון ארי אנא יי בדאתן ית ארעא לצדו ואישתממו על כל תועבתהון דעבדו

מסרה

השנה התשיעית עד בוא תבואתה · אם חבול תחבל שלמת רעך· וידי משה כבדים ויקחו אבן· פל״גא על״ דין· לבלתי בוא בגוים· עד בוא המלך אחז מדמשק· כל אשר ידבר בוא יבוא· בוא בצור והטמן בעפר· בוא בתבה על לוח· ביום בוא גוג על אדמת ישראל· לפני בוא הפליט ב׳ בפסו׳ · את אליהו הנבי׳ לפני בוא יום יי׳ · וכל שמואל דכוו׳ מ׳ל במ״ה חס׳ : עשיתן כ׳ וסי׳ ותחיין את הילדים· עמדתם על חרבכם עשיתן תועבה: במצדות ח׳ וסים בלשון ארמי במערתא דגדיא בטורא משמר מרום בבל אקש לה מותא· ופי׳ נמסר בישעיה סימן ל״ג:

במצדות ט׳ בליש׳ וסי׳ במערתא דגדיא בטורא משמר מרום בבל אקש לה מותא

ואתה · הנדברים בך · מרוב השתדלות בדבור שם הפועל כפעל וכן מה נדברנו עליך אז נדברו יראי יי׳ ולשון דבור שהוא קשור עם בי״ת הוא לענין גנאי כמו ותדבר מרים ואהרן במשה תשב באחיך תדבר ואל יקשה עליך ככבדות מרובר בך שהרי פירושו ואמר ככבדות אבל פירו׳ הנבואה יבא פעמים בקשה הבי״ת כמו רוח יי׳ דבר בי והדומים לו : אצל הקירות · כי כן מנהג בני האדם בפנים זה בזה בעיר ורוצה לדבר אחר עם אחר דבר סתום כסמוכי׳ אל הקיר ומדברים שלא ישמע׳ אדם מאחוריהם וכן בפתח הבתים כשעומ׳ אדם בפתח ביתו ועובר אדם עליו ורוצה לדבר עמו דבר סתר מדבר עם שהוא גם כן מקום סתר בדבור וכן כאמר באבנר ויטהו אבנר אל תוך השער לדבר אתו בשלי : ודבר חד · כמו אחד וכפל האלף לקצר וכן בלשון ארמי הוא בחסרון האלף : את אחד · פירוש כלו שלא בסמיכות וכן שכם אחד והדומים לו ויונתן תירגם הנדברים בך דרנין בך בסתר כותליא : ויבאו אליך כמבוא עם · ר״ל כמבוא עם החפצים לשמוע וחרדים על דבר יי׳ ות״י כמיתי גיברין תלמידי׳ וגלה הא׳ לנביא מחשבת לבם ומה שמדברים שלא בפניו : כי עגבים בפיהם המה עושים · לעג הם עושים בפיהם וכן תירגם יונתן ארי תולעבא בפומהון אינון עבדין : והנך להם כשיר עגבים · כשיר חשק ודברי שחוק : יפה קול ומטיב נגן · כמו שישמע אותו האדם מאדם שהוא יפה קול ומטיב נגן כך הם מרמים שישמעו דבריך בלב טוב ות״י והא את להון כזמר אבובין דבסים קליה ומוטב לנגנא תירגם עגבים כמו עוגבים כי תרגום עוגב אבובא : ובבאה הנה באה · הם חושבים דברי נבואותיך לדברי לעג ושחוק ובבא נבואותיך כי הנה עתה באה בקרוב אז ידעו כי נביא היה בתוכ׳ ונבואתך אינה דברי לעג : ויהי · בן אדם הנבא · ואמרת אליהם לרועים · תוספת ביאור : רועי ישרא׳ · הם המלכים · כי אחר שהמשיל העם לצאן המשיל המלכים לרועים : אשר היו רועים אותם · עצמם וכן וירעו הרועים אותם עצמם ויקבור אותו בגאי יקבר את עצמו וכן תירגם יונתן ווי על פרנסי ישראל דהוו מפרנסין נפשיהון הלא לפרנסא עמא אתמניאו פרנסיא · אמר כי המלכים היו מתעסקין בהנאת עצמן ולא היו חוששין על העם להנהיגם כמשפטו : הלא הצאן ירעו הרועים · הלא היה להם לרעות הצאן למה נתמנו רועים אלא לרעות אותם דעה ובינה והשכל כמו שנאמר בדוד שהיה רועה נאמן ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו וכן אמ׳ באסא ויאמ׳ ליהוד׳ לדרוש את יי׳ ולעשות התורה והמצוה ונאמ׳ ביהושפט שלח לשריו וגו׳ ללמד בערי יהודה ונאמר וילמדו ביהודה ועמהם ספר תורת יי׳ ויסבו בכל ערי יהודה וילמדו בעם ונאמר ויעמד שפטים בארץ ונאמ׳ ויצו עליהם לאמר כה תעשון ביראת יי׳ באמונה ובלבב שלם וגו׳ : את

רשי

אחד כ״ה פתחין וסימ׳ נמסר בספר מלכים חלק ב׳ סימן ו׳ : וישובו ד׳ בקריא׳ וסימ׳ האנשים האלה שלמים הם אתנו · מקניהם וקנינם וכל׳ · ויבואו אליך כמבוא עם · ויצו מלך אשור לאמר : ומטיב נגן חד מן ט׳ מלין חסרי׳ יו״ד בליש׳ הטבה וסימ׳ להיטבך באחריתך · והיטבך והרבך מאבתיך · כי ייטב אל אבי · והוטב לאדני :

וְאַתָּה בֶן־אָדָם בְּנֵי עַמְּךָ הַנִּדְבָּרִים בְּךָ אֵצֶל הַקִּירוֹת וּבְפִתְחֵי הַבָּתִּים וְדִבֶּר־חַד אֶת־אַחַד אִישׁ אֶת־אָחִיו לֵאמֹר בֹּאוּ־נָא וְשִׁמְעוּ מָה הַדָּבָר הַיּוֹצֵא מֵאֵת יְהוָה׃ וְיָבוֹאוּ אֵלֶיךָ כִּמְבוֹא־עָם וְיֵשְׁבוּ לְפָנֶיךָ עַמִּי וְשָׁמְעוּ אֶת־דְּבָרֶיךָ וְאוֹתָם לֹא יַעֲשׂוּ כִּי־עֲגָבִים בְּפִיהֶם הֵמָּה עֹשִׂים אַחֲרֵי בִצְעָם לִבָּם הֹלֵךְ׃ וְהִנְּךָ לָהֶם כְּשִׁיר עֲגָבִים יְפֵה קוֹל וּמֵטִב נַגֵּן וְשָׁמְעוּ אֶת־דְּבָרֶיךָ וְעֹשִׂים אֵינָם אוֹתָם׃ וּבְבֹאָהּ הִנֵּה בָאָה וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם׃

לד וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם הִנָּבֵא עַל־רוֹעֵי יִשְׂרָאֵל הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם לָרֹעִים כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הוֹי רֹעֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ רֹעִים אוֹתָם הֲלוֹא הַצֹּאן יִרְעוּ הָרֹעִים׃ אֶת־הַחֵלֶב תֹּאכֵלוּ וְאֶת־הַצֶּמֶר תִּלְבָּשׁוּ הַבְּרִיאָה תִּזְבָּחוּ הַצֹּאן לֹא תִרְעוּ׃ אֶת־הַנַּחְלוֹת לֹא חִזַּקְתֶּם וְאֶת־הַחוֹלָה לֹא־רִפֵּאתֶם וְלַנִּשְׁבֶּרֶת לֹא חֲבַשְׁתֶּם וְאֶת־הַנִּדַּחַת לֹא הֲשֵׁבֹתֶם וְאֶת־הָאֹבֶדֶת לֹא בִקַּשְׁתֶּם וּבְחָזְקָה רְדִיתֶם אֹתָם וּבְפָרֶךְ׃ וַתְּפוּצֶינָה מִבְּלִי רֹעֶה וַתִּהְיֶינָה לְאָכְלָה לְכָל־חַיַּת הַשָּׂדֶה וַתְּפוּצֶינָה׃ יִשְׁגּוּ צֹאנִי בְּכָל־הֶהָרִים וְעַל כָּל־גִּבְעָה רָמָה וְעַל כָּל־פְּנֵי הָאָרֶץ נָפֹצוּ צֹאנִי וְאֵין דּוֹרֵשׁ וְאֵין מְבַקֵּשׁ׃ לָכֵן רֹעִים שִׁמְעוּ אֶת־דְּבַר יְהוָה׃ חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה אִם־לֹא יַעַן הֱיוֹת־צֹאנִי לָבַז וַתִּהְיֶינָה צֹאנִי לְאָכְלָה לְכָל־חַיַּת הַשָּׂדֶה מֵאֵין רֹעֶה וְלֹא־דָרְשׁוּ רֹעַי אֶת־צֹאנִי וַיִּרְעוּ הָרֹעִים אוֹתָם וְאֶת־צֹאנִי לֹא רָעוּ׃ לָכֵן הָרֹעִים שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה׃

וְאַתְּ בַּר אָדָם בְּנֵי עַמָּךְ דְּרַנַן בָּךְ בְּסֵתֶר כּוֹתְלַיָּא וּבְתַרְעֵי בָתַּיָּא וּמְמַלִּיל חַד עִם חַד גְּבַר יַת אֲחוּהִי לְמֵימַר אִיתוּ כְעַן וּשְׁמַעוּ מַה פִּתְגָמָא דְּנָפַק מִן קֳדָם יְיָ׃ וְיֵיתוּן עֲלָךְ כְּמֵיתֵי גַבְרִין תַּלְמִידִין וְיִתְבוּן קֳדָמָךְ עַמִּי וְשָׁמְעִין יַת פִּתְגָמָךְ וְיָתְהוֹן לָא יַעְבְּדוּן אֲרֵי תוּלְעֲבָא בְּפוּמְהוֹן אִנּוּן עָבְדִין בָּתַר מָמוֹן אוֹנָסְהוֹן לִבְּהוֹן טָעֵי׃ וְהָא אַתְּ לְהוֹן כְּזֶמֶר אַבּוּבִין דְּבָסִים קָלֵיהּ וּמוֹטַב לְנַגָּנָא וְשָׁמְעִין יַת פִּתְגָמָךְ וּלְמֶעְבַּדְהוֹן לֵית אִנּוּן צָבָן׃ וּבְמֵיתֵיהּ הָא אָתְיָא וְיִדְעוּן אֲרֵי נְבִיָּא הֲוָה בֵּינֵיהוֹן׃

וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי עַל פַּרְנָסֵי יִשְׂרָאֵל אִתְנַבֵּי וְתֵימַר לְהוֹן לְפַרְנָסַיָּא כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וַוי עַל פַּרְנָסַיָּא דְיִשְׂרָאֵל דַּהֲווֹ מְפַרְנְסִין נַפְשֵׁיהוֹן הֲלָא לְפַרְנָסָא עַמָּא אִתְמַנִּיאוּ פַּרְנָסַיָּא׃ יַת טוּבָא אַתּוּן אָכְלִין וַעֲמַר נְקֵי אַתּוּן לָבְשִׁין פַּטִּימַיָּא אַתּוּן נָכְסִין עַמָּא לֵיתֵיכוֹן מְפַרְנְסִין׃ יַת כְּאֵיבַיָּא לָא תַקֵּיפְתּוּן וְלִימַרְעַיָּא לָא אַסֵּיתוּן וְלִתְבִירַיָּא לָא צַמַּרְתּוּן וְיַת דְּאִיטַּלְטְלוּ לָא אֲתֵיבְתּוּן וְיַת דַּאֲבָדוּ לָא בְעֵיתוּן וּבְתוּקְפָּא פְּלַחְתּוּן בְּהוֹן וּבְקַשְׁיוּ׃ וְאִתְבַּדַּרוּ מִבְּלִי פַרְנָס וְאִתְמְסַרוּ לְאִשְׁתֵּיצָאָה לְכָל מַלְכְוָת עַמְמַיָּא וְאִיטַּלְטָלוּ׃ טָעוּ עַמִּי בְּכָל טוּרַיָּא וְעַל כָּל רָמָא מְנַטְלָא וְעַל כָּל אַפֵּי אַרְעָא אִתְבַּדַּרוּ עַמִּי וְלֵית דְּתָבַע וְלֵית דְּבָעֵי׃ בְּכֵן פַּרְנָסִין קַבִּילוּ יַת פִּתְגָמָא דַיְיָ׃ קַיָּים אֲנָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִם לָא חֲלָף דַּהֲווֹ עַמִּי לְבִיזָא וְאִתְמְסַרוּ עַמִּי לְאִשְׁתֵּיצָאָה לְכָל מַלְכְוָת עַמְמַיָּא מִבְּלִי פַרְנָס וְלָא תְבָעוּ פַּרְנָסַיָּא יַת עַמִּי וּפַרְנִיסוּ פַּרְנָסַיָּא יַת נַפְשֵׁיהוֹן וְיַת עַמִּי לָא פַרְנִיסוּ׃ בְּכֵן פַּרְנָסַיָּא קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַיְיָ׃

רשי: הנדברים בך · מתלוננין בך : וישבו לפניך · כאילו הם עמי : עגבים · שחוק כמו עוגב : בצעם · גזילתם : והנך להם כשיר עגבים · והא את להון כזמר אבובי׳ : ובבאה · הרעה אליהם : הנה באה · כי אמת מוכנת היא לבא אז ידעו כי לא שחוק היו דבריך כי נבואה אמת היה בתוכ׳ : על רועי ישראל · על פרנסי ישראל · אשר היו רועים אותם · את עצמם היו מעדנים ממומון חביריה׳ אשר תחתיהם : הלא הצאן ירעו הרועים · הלא משפט הרועים לרעות את הצאן ולא לרעות את עצמם : את הנחלות · את הכחושות מאין כח דולרוש״א בלע״ז שצריכו׳ חיזוק לתמוך בהן ביד : לא חבשתם · לקשור שברי העצם זה עם זה כמשפט הרופאי׳ : את הנדחת · שנדחת מתוך העדר אל החוץ : רדיתם · זקרתם : ישגו כאלו · הולכו׳ טועות על פני כל ההרי׳ כלומ׳ כעמו הפקר איש איש כ כרצונו ולא הוכחתם אותם ולא שפטתם בין איש לרעהו : וירעו הרועים אותם · את עצמם : ולא

מסרה: מה תיטבי דרכך · יפה קול ומיטב נגן · והיטבתי מראשותיכם · לב שמח ייטב גהה · ארבעה מיטבי לבת תנינא דפסוק : הבריאה ב׳ וסימ׳ את החלב תאכלו ואת ה הצמר · ובשר הבריאה יאכל : י״ג פסוקים בקריא׳ אית בהון ואין ואין וס׳ במסר׳ רבת׳ :

החלב · אמר כי מיטב הצאן יאכלו רוצה לומר שיקחו ממונם שלא במשפט : ויונתן תירגם ית טובא אתון אכלין ועמר נקי אתון לבשין ופטימיא אתון נכסין לעמ׳ ליתיכון מפרנסין : הבריאה · השמנה כמו ועגלון איש בריא מאד להבריאכם מראשית מנחת ישראל : את הנחלות · פרשו חלה מבנין נפעל ופירו׳ נחלות שהם נאבות באחד מאבריהן ובריכות חזוק : ואת החולה · שים לא חולי שצריכה רפואה : ולנשברת · שנשבר אחד מעצמיה : ואת הנדחת · שנפרדה מהאחרות ויודע אדם מקומה ולא חשו להשיבה עם שאר רעותיה : ואת האבדת · שנדחה ואבדה ולא נודע מקומה וכל זה משל על עניי ישראל הבריאים והחולים שלא השגיחו עליהם וכן השבויים והגולים לא חששו בהם לפדותם ולהשיבם : ותפוצינה · לכל חית השדה · פירוש המשל כתרגומו ואתמסרו לשיצאה לכל מלכות עממיא ואטלטלו ובגושאה אחרינא ים לאשתיצאה לכל מלכות וגו׳ : ישגו · מבואר הוא : לכן · מבואר הוא : חי אני · מבואר הוא : לכן · שנה הפסוק לחזק הענין ולא שנה בו מלה אלא שהראשון רועים והשני הרועים והראשון את דבר יי׳ והשני דבר יי׳ ויונתן חדש בו בתוספת שהוסיף בו בכן פרנסיא דמיעיה תובו לאורייתא ואנא עתיד לרחמא עליכון אביהון לאולפן אורייתא וקבילו פתגמא דיי׳

כה אמר · ודרשתי · שאשאלם אותם על אשר לא רעו אותם · והשבתים מרעות צאן · שאקח המלוכה מידם ולא ירעו עוד הרועים אותם · כלומר לא ימלכו עליהם עוד ויונתן תירגם ולא יפרנסון עוד פרנסיא נפשיהון · כי כה אמר · הככי אני · כיון שפשעו בהם הרועים אני אדרוש אותם ואוציאם מגלותם · כבקרת · כפרשות · כמו כפרדות כי אז יבקר אותם יותר היטב · ויונתן תירגם ומפרש להון · ביום ענן וערפל · כיום חשך היה להם הגלות והמליצה כי הצאן מתפזרות ביום המעונן · והובאתים · אל הרי ישראל באפיקים ובכל מושבי הארץ · כי העזים טוב מרעיתם בהרים והכבשים והרחלים בעמקים ובאפיקים והנה ישראל ישובו לארצם וישכנו בכל מושב טוב בהרים ובעמקים · במרעה טוב · ובהרי מרום ישרא' · אמר זה על ירושלם שהיא גבוהה מכל ארץ ישראל וכן ישר' יהיה להם נוה בירושלם לעתיד לבא כמו שכתוב בסוף זה הספר · אני ארעה · ואני ארביצם · כי הרועה ירעה הצאן עד הצהרים ובצהרים אז ירביצ' כמו שכתוב איכה תרעה איכה תרבי' בצהרים · את האוברת ואת החולה אחזק · אמר חולה הנה במקום נחלות וחולה שאמ' למעלה · ואמר אחזק הכולל שניהם כי הרפואה לחזק הבריאות · ואת השמנה ואת החזקה · אשמיד השמנה והחזקה שרוחפין את החלושו' מהמרעה אני אשמיד חזקתן · ארענה במשפט · כהוגן כמו החלושות שלא ירעו יותר מן הראוי להן · והמשל על העושקי' והחזקים שהיו בישראל והיו עושקים את העניים והחלושים · ויונתן תירגם ית חטאיא וית חייביא אשיצי ואפרנס ית עמי בדינא · ואתנה · בין שה לשה · בין החזקה לחלושה · לאילים ולעתודים · כי הם החזקים שבצאן · ויונתן תירגם לענין המשל בין גבר לגבר בדין לחטאיא ולחייביא · המעט · פי' המשל כתרגומו הזעיר לכון דפרנוס טב אתון מתפרנסין ומותר פרנוסכון אכלי' שמסיכון ומשתי מתקן אתון שתן וית מותרא שמסיכון שתן · ומשקע מים · המים הצלולים כמו שפירשנו בפסוק אז אשקיע מימיהם · ואני · ועמי ויונתן תירג' ועמי מותר מיכל שמשיכון אכלין ומותר משתי שמשיכון שתן · תרפשון · ומרפש · כתוב בש"ן והם ענין הרמיסה במים והעכירה · לכן · בריה · כמו בריאה ופירושו שמנה והמשל כתרגומו בין גבר עתיר ובין גבר מסכן · יען · תירגם יונתן חלף דברשע וברדע דחקתון וגו' · והושעתי · מבואר הוא · והקימותי · את עבדי דוד · המשיח שיעמוד מזרעו בעת הישועה · ואני

אתהם ה' וסימ' וישבם לבן בבקר · והוררת אתהם את · וישמע יי' בקול ישראל ויתן את הכנעני · בבקרת רעה עדרו · ויתנו בגורל ממטה יהודה כד"ה · אל הרי ה' בקריא' וסימ' והוצאתים מן העמים · במרעה טוב ארעה אותם · שים פניך אל הרי ישראל · הנבא על גוג · ויתנהו בסוגר בחחים · השמנה ב' בתרי לישני וסימ'

רשי

ולא ירעו עוד הרועים אותם · את עצמם · ובקרתים · לשון ביקור חולים · כבקרת · כפקודת והוא הולך בינה' ומאספם יחד · ביום ענן וערפל · כי כן דרך הצאן להתפזר ביום המעונן · ואת השמנה ואת החזקה · שהודפת ורוחפת את חברותיה · בין שה לשה · בין בעלי אגרופי' לחלשים · המעט מכם · את אשר החזקות שבכם רועות המרעה הטוב הלוואי לא תרמסו המותר ברגליכם · ותאכלנה אותו שאר באני אלא שאף מותר מרעיכם תרמסו ברגליכם ולא די לכם אשר משקע מים ת שתו אלא שהנותרים ברגליכם תרפשון · משקע מים · המים הצלולים ששקע הטיט ולא נעכרו ברגלים והדוגמה כתרגומו הזעיר לכון דפרנוס טב אתון מתפרנסין ומותר פרנוסיכון א כלין שמסיכון ומשתי מתקן אתון שתן וית מותריה שמסיכון שתן · ובאני מותר מי שמסיכון אכלין ומותר משתי שמסיכון שתן · שה בריה · חזקה · רזה · מייגר"א בלע"ז · עבדי דוד · מלך מזרעו · ויסכו

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנְנִי אֶל הָרֹעִים וְדָרַשְׁתִּי אֶת צֹאנִי מִיָּדָם וְהִשְׁבַּתִּים מֵרְעוֹת צֹאן וְלֹא יִרְעוּ עוֹד הָרֹעִים אוֹתָם וְהִצַּלְתִּי צֹאנִי מִפִּיהֶם וְלֹא תִהְיֶיןָ לָהֶם לְאָכְלָה׃
כִּי כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנְנִי אָנִי וְדָרַשְׁתִּי אֶת צֹאנִי וּבִקַּרְתִּים׃
כְּבַקָּרַת רֹעֶה עֶדְרוֹ בְּיוֹם הֱיוֹתוֹ בְתוֹךְ צֹאנוֹ נִפְרָשׁוֹת כֵּן אֲבַקֵּר אֶת צֹאנִי וְהִצַּלְתִּי אֶתְהֶם מִכָּל הַמְּקוֹמֹת אֲשֶׁר נָפֹצוּ שָׁם בְּיוֹם עָנָן וַעֲרָפֶל׃
וְהוֹצֵאתִים מִן הָעַמִּים וְקִבַּצְתִּים מִן הָאֲרָצוֹת וַהֲבִיאוֹתִים אֶל אַדְמָתָם וּרְעִיתִים אֶל הָרֵי יִשְׂרָאֵל בָּאֲפִיקִים וּבְכֹל מוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ׃
בְּמִרְעֶה טּוֹב אֶרְעֶה אֹתָם וּבְהָרֵי מְרוֹם יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה נְוֵהֶם שָׁם תִּרְבַּצְנָה בְּנָוֶה טּוֹב וּמִרְעֶה שָׁמֵן תִּרְעֶינָה אֶל הָרֵי יִשְׂרָאֵל׃
אֲנִי אֶרְעֶה צֹאנִי וַאֲנִי אַרְבִּיצֵם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃
אֶת הָאֹבֶדֶת אֲבַקֵּשׁ וְאֶת הַנִּדַּחַת אָשִׁיב וְלַנִּשְׁבֶּרֶת אֶחֱבֹשׁ וְאֶת הַחוֹלָה אֲחַזֵּק וְאֶת הַשְּׁמֵנָה וְאֶת הַחֲזָקָה אַשְׁמִיד אֶרְעֶנָּה בְמִשְׁפָּט׃
וְאַתֵּנָה צֹאנִי כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנְנִי שֹׁפֵט בֵּין שֶׂה לָשֶׂה לָאֵילִים וְלָעַתּוּדִים׃
הַמְעַט מִכֶּם הַמִּרְעֶה הַטּוֹב תִּרְעוּ וְיֶתֶר מִרְעֵיכֶם תִּרְמְסוּ בְּרַגְלֵיכֶם וּמִשְׁקַע מַיִם תִּשְׁתּוּ וְאֵת הַנּוֹתָרִים בְּרַגְלֵיכֶם תִּרְפֹּשׂוּן׃
וְצֹאנִי מִרְמַס רַגְלֵיכֶם תִּרְעֶינָה וּמִרְפַּשׂ רַגְלֵיכֶם תִּשְׁתֶּינָה׃
לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה אֲלֵיהֶם הִנְנִי אָנִי וְשָׁפַטְתִּי בֵּין שֶׂה בִרְיָה וּבֵין שֶׂה רָזָה׃
יַעַן בְּצַד וּבְכָתֵף תֶּהְדֹּפוּ וּבְקַרְנֵיכֶם תְּנַגְּחוּ כָּל הַנַּחְלוֹת עַד אֲשֶׁר הֲפִיצוֹתֶם אוֹתָנָה אֶל הַחוּצָה׃
וְהוֹשַׁעְתִּי לְצֹאנִי וְלֹא תִהְיֶינָה עוֹד לָבַז וְשָׁפַטְתִּי בֵּין שֶׂה לָשֶׂה׃
וַהֲקִמֹתִי עֲלֵיהֶם רֹעֶה אֶחָד וְרָעָה אֶתְהֶן אֵת עַבְדִּי דָוִיד הוּא יִרְעֶה אֹתָם וְהוּא יִהְיֶה לָהֶן לְרֹעֶה׃

כְּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא שָׁלַח רוּגְזִי עַל פַּרְנָסַיָא וְאֶתְבַּע יַת עַמִי מִידְהוֹן וְאִיבַטְלִינוּן מִלְפַרְנָסָא עַמָא וְלָא יְפַרְנְסוּן עוֹד פַּרְנָסַיָא נַפְשְׁהוֹן וְאֲשֵׁיזֵיב עַמִי מִידְהוֹן וְלָא יִתְמַסְרוּן בִּידְהוֹן לְאִישְׁתִּיצָאָה׃ אֲרֵי כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא מִתְגְלֵי וְאֶתְבַּע יַת עַמִי וְאֲבַקְרִינוּן׃ כְּמָא דִמְבַקַר רַעְיָא עֶדְרֵיהּ בְּיוֹמָא דַהֲוֵי בְגוֹ עָנֵיהּ וּמְפָרַשׁ לְהוֹן כֵּן אֲבַקֵר יַת עַמִי וְאֲשֵׁיזֵיב יַתְהוֹן מִכָּל אַתְרַיָא דְאִיתְבַּדַרוּ לְתַמָן בְּיוֹם עֲנָנָא וַאֲמִיטְתָא׃ וְאַפֵּיקִינוּן מִבֵּינֵי עַמְמַיָא וְאֲכַנְשִׁינוּן מִן מְדִינָתָא וְאָעֵילִינוּן לְאַרְעֲהוֹן וְאֲפַרְנְסִינוּן עַל טוּרֵי יִשְׂרָאֵל בְּפַצִידַיָא וּבְכָל מוֹתְבֵי אַרְעָא׃ בְּפִירְנוּס טַב אֲפַרְנֵס יַתְהוֹן וּבְטוּר קוּדְשָׁא דְיִשְׂרָאֵל יְהֵיבַת מֵשְׁרֵיהוֹן תַּמָן יִשְׁרוּן בְּאַתַר דְיָאֵי וּפִרְנוּס טַב יִתְפַרְנְסוּן עַל טוּרֵי יִשְׂרָאֵל׃ אֲנָא אֲפַרְנֵס יַת עַמִי וַאֲנָא אַשְׁרֵינוּן לְרוּחְצָן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ יַת דַאֲבָדוּ אֶתְבַּע וְיַת דְאִיטַלְטְלוּ אָתֵיב וְלִתְבִירַיָא אֵיצְמוֹר וְלִמְרְעַיָא אֵיסוֹבַר וְיַת חַטָאַיָא וְיַת חַיָבַיָא אֲשֵׁיצֵי וַאֲפַרְנֵס עַמִי בְּדִינָא׃ וְאַתּוּן עַמִי כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא דָאֵין בֵּין גְבַר לִגְבַר לְחַטָאַיָא וּלְחַיָבַיָא׃ הַזְעֵיר לְכוֹן דְפִרְנוּס טַב אַתּוּן מִתְפַּרְנְסִין וּמוֹתַר פַּרְנוּסֵכוֹן דַיְישִׁין בְּרִינְלֵיכוֹן וּמִשְׁתֵּי מְתַקַן אַתּוּן שָׁתַן וְיַת מוֹתְרָא בְּרִינְלֵיכוֹן אַתּוּן דַיְישִׁין׃ וְעַמִי מוֹתַר מֵיכַל שַׁמְשְׁכוֹן אָכְלִין וּמוֹתַר מִשְׁתֵּי שַׁמְשְׁכוֹן שָׁתַן׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְהוֹן הָא אֲנָא מִתְגְלֵי וְאֵידוּן בֵּין גְבַר עַתִּיר וּבֵין גְבַר מִסְכֵּן׃ חֲלַף דִבְרַשַׁע וּבִדְרַע דְחַקְתּוּן וּבְתוּקְפָא תְבַרְתּוּן כָּל כְּאֵיבַיָא עַד דְבַדַרְתּוּן יַתְהוֹן לְבֵינֵי מְדִינָתָא׃ וְאֶפְרוֹק לְעַמִי וְלָא יִתְמַסְרוּן עוֹד לְבִיזָא וְאֵידוּן בֵּין גְבַר לִגְבַר׃ וְאָקִים עֲלֵיהוֹן פַּרְנָס חַד וִיפַרְנֵס יַתְהוֹן יַת דָוִד עַבְדִי הוּא יְפַרְנֵס יַתְהוֹן וְהוּא יְהֵי לְהוֹן לְפַרְנָס׃

השמנה הא אם רזה · ואת החולה אחזק ואת השמנה · ואתנה ג' וסימ' בסדר ויצא ובסיפרא דא סימן י"ג · תרפשון ג' כתיב ש"ן בליש' וסי' ואת הנותרי' ברגליכם · ודבתריה וצאני מרמס רגליכם תשתינה · מעין נרפש ומקור משחת · החוצה י"ו בקריא' וסימ' נמסר בספר שופטים סימן י"ב · דויד ה' מלאים בקריא' וסימ' והארכתי ימיך · ויהי לעת זקנת שלמה · ולבנו אתן שבט · והקימתי עליהם דיחזקאל · כמגדל דויד צוארך בנוי · וכל תריסר ועזרא וד"ה דכות' מלאים ׃

ואני · מבואר הוא : וכרתי · וישנו ביערים · כי לא יפחדו מחית היער · וישנו ענין שינה : ונתתי אותם וסביבות גבעתי ברכה · אתן אותם ברכה · על דרך והיה ברכה : וסביבות גבעתי אתן אותם ברכה והיא ארץ ישראל כלה שהיא סביבות בית המקדש כי בית המקדש באמצע ארץ ישראל הוא ובית המקדש נקרא הר וגבעה כמו שכתוב נכון יהיה הר בית יי' בראש ההרים ונשא מגבעות · ות"י ואשרי יתהון סחור סחור לבית מקדשי ויהון מברכין · ותירגם הגשם מטר בכיר : ונתן · מבואר הוא : ולא יהיו · וחית הארץ לא תאכלם : משל כתרגומו ומלכות ארעא לא ישיצינון : והקמותי להם מטע · כמו שאמר ונטעתים על אדמתם : לשם · שיהא שמם בגוים · ות"י לקיימא : אסופי רעב בארץ · ענין כליון כמו אסוף אסיפם ות"י מטלטלי כפנא כי כשהיה רעב בארץ ישראל היו מתטלטלים במצרים ובשאר ארצות והיו נושאים שם כלימת הגוים · כמו שנאמ' גרות באבות כשהלכו למצרים ולארץ פלשתי' ונאמר באבימלך לגור בשדי מואב ונאמר בשונמית ותגר בארץ פלשתים : וידעו · מבואר הוא : ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם · כשתהיו צאן מרעיתי שארעה אתכם דעה ובינה והשכל אז תקראו אדם לא צאן ובהמה כי כשיתפתה האדם לתאות העולם הנה הוא בהמה לא אדם כי בגשמיות ישתתף האדם עם הבהמה הוא וחמורו אוכלין באבוס אחד אבל כשיגיענו הטוב אשר ידענו האל יתברך ומלאה הארץ דעה את השם ושאר הענינים הטובים והישרים לאהוב את יי' ולעבדו בלב שלם ונתעסק במושכלות אז נקרא אדם שיהיה נכר בנו חלק האלוהי ונהיה נבדלים מן הבהמה ומבני האדם הדומים לה · ות"י ואתון עמי עם דמתקרי שמי עליהון בית ישראל אתון · ועל הדרך הזה אז"ל אדם אתם אתם קרויין אדם ואין אומות העולם קרויין אדם : ויהי · בן אדם שים פניך על הר שעיר · סמך נבואת משלת הר שעיר לנבואת ישועת ישראל כי בעת הישועה תהיה משלת אדום כמו שכתוב בנבואת עובדיה ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו : ואמרת · מבואר הוא : עריך · ואתה שממה תהיה · שיכלו עם אדום בכל מקום שיהיו : יען היות לך איבת עולם · ולא פירש עם מי ורוצה לומר עם בני ישראל כמו שאמר ותגר את בני ישראל · ופי' ותגר כמו יגירוהו על ידי חרב ענין ההתכה כי ענין הגרת הדם ממכות החרב : בעת עון קץ · בעת שבא קץ גלותם בעונם · ות"י בעידן תושלמת חוביהון : לכן חי אני · כי לדם אעשך · כלומר אתקינך ואזמינך לחרב : ודם ירדפך · כלומר שופכי דמים ירדפוך : ירדפך · שניהם הדל"ת בחטף קמץ לכן אמר ובשוא ופתח לבן כפתלי : אם לא דם שנאת ודם ירדפך · שנאת שופכי דמים ונשמרת מהם ועתה ירדפוך וישיגוך · ות"י אם לא דמא סניתון ואשדי דמא ירדפונך : ונתתי · לשממה · שם בפלס שמלה שפחה וכמשך פ"א הפעל בטעם : ומלאתי את הריו חלליו · ואמר גבעותיך וגיאותיך וכל אפיקיך כיכן דרך המקר' לדבר לכפל ושלא לכפל במקו' אחד כמו שמעו עמים כולם ואולם כולם תשובו · והרומים להם רמים תלוי חטוף : שממות עולם · כמשך פ"א הפעל בטעם : תישבנה · כתיב ופי' ענין ישוב וקרי תשובנה רוצה לומר לא תשובנה לקדמותן : יען

נתינה יבולה ד' חס' את כליש' וסימ' ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ · ונתן עץ השדה את פריו · גם יי' יתן הטוב · ארץ נתנה יבולה : יבולה ח' וסימ' נמסר בריש סדר בחקתי : ולא ישאו ד' וסימ' והיו על אהרן ועל בניו בבאם · ושמרו את משמרתי · ולא ישאו עצים מן השדה · ולא ישאו עוד כלמת הגוים : ונטיתי ידי ו' חס'

ואני יהוה אהיה להם לאלהים ועבדי דוד נשיא בתוכם אני יהוה דברתי : וכרתי להם ברית שלום והשבתי חיה רעה מן הארץ וישבו במדבר לבטח וישנו ביעורים : ונתתי אותם וסביבות גבעתי ברכה והורדתי הגשם בעתו גשמי ברכה יהיו : ונתן עץ השדה את פריו והארץ תתן יבולה והיו על אדמתם לבטח וידעו כי אני יהוה בשברי את מטות עלם והצלתים מיד העבדים בהם : ולא יהיו עוד בז לגוים וחית הארץ לא תאכלם וישבו לבטח ואין מחריד : והקמתי להם מטע לשם ולא יהיו עוד אספי רעב בארץ ולא ישאו עוד כלמת הגוים : וידעו כי אני יהוה אלהיהם אתם והמה עמי בית ישראל נאם אדני יהוה : ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם אני אלהיכם נאם אדני יהוה :

לה ויהי דבר יהוה אלי לאמר : בן אדם שים פניך על הר שעיר והנבא עליו : ואמרת לו כה אמר אדני יהוה הנני אליך הר שעיר ונטיתי ידי עליך ונתתיך שממה ומשמה : עריך חרבה אשים ואתה שממה תהיה וידעת כי אני יהוה : יען היות לך איבת עולם ותגר את בני ישראל על ידי חרב בעת אידם בעת עון קץ : לכן חי אני נאם אדני יהוה כי לדם אעשך ודם ירדפך אם לא דם שנאת ודם ירדפך : ונתתי את הר שעיר לשממה ושממה והכרתי ממנו עבר ושב : ומלאתי את הריו חלליו גבעותיך וגיאותיך וכל אפיקיך חללי חרב יפלו בהם : שממות עולם אתנך ועריך לא תישבנה וידעתם כי אני יהוה :

ואנא יי' אהוי להון לאלהא ועבדי דוד מלכא ביניהון אנא יי' גזרית במימרי : ואיגזר להון קיים שלם ואבטל חיתא בישתא מן ארעא ויתבון במדברא לרוחצן ויתעתקון בחורשא : ואשרי יתהון סחור סחור לבית מקדשי ויהון מבורכין ואחית להון מטר בכיר בעידניה מטרין דברכן יהון : ויתן אילן חקלא ית איביה וארעא תתן עללתה ויהון על ארעהון לרוחצן וידעון ארי אנא יי' כד איתבר ית ניר תוקפהון ואשזבינון מיד דמפלחין בהון : ולא יהון עוד ביזא לעממיא ומלכות ארעא לא ישיצינון ויתבון לרוחצן ולית דמניד : ואקים להון נצבא לקיימא ולא יהון עוד מטלטלי כפנא בארעא ולא יקבלון עוד אתכנעות עממיא : וידעון ארי אנא יי' אלההון מימרי בסעדהון ואינון עמי בית ישראל אמר יי' אלהים : ואתון עמי עם דאיתקרי שמי עליהון בית ישראל אתון אנא אלהכון אמר יי' אלהים :

והוה פתגם נבואה מן קדם יי' עמי למימר : בר אדם קביל נבואה על טורא דשעיר והתנבי עלוהי : ותימר ליה כדנן אמר יי' אלהים הא אנא שלח רוגזי עלך טורא דשעיר ואריים מחת גבורתי עלך ואתנינך לצדו ואשתממו : קירוך חורבא אשוי ואת לצדו תהי ותדע ארי אנא יי' : חלף דהוית לך דבבות עלם ותביבתא ית בני ישראל על ידי קטולי חרבא בעידן תברהון בעידן תושלימת חוביהון : בכן קיים אנא אמר יי' אלהים ארי לקטול אעבדינך ודקטלין בחרב ירדפונך אם לא דמא סניתון ואשדי דמא ירדפונך : ואתן ית טורא דשעיר לצדו ולאשתממו ואשיצי מיניה דעדי ודתאיב : ואמלי ית טורוהי קטילוהי רמותוהי וחילוהי וכל פצירוהי קטילי חרבא יתרמון בהון : צדו עלם אתנינך וקירוך לא יתיתבן ותדעון ארי אנא יי' :

את וסימ' נמסר בהאי סיפרא סימ' כ"ה : איבת ב' וכסיפרא וסימ' בשאט בנפש למשחית · יען היות לך איבת עולם : ושב ג' קמץ וסימ' ודוד הולך ושב מעל שאול · ושב ורפא לו · והכרתי ממנו עבר ושב :

רשי

וישנו ביערים · תירגם יונתן ויתעתקון בחורשא · ויש לפותרו בלשון שינה : ונתתי אותם וסביבות גבעתי · אהיה נותנם בברכה ונתתי כמו והשכנתי : מטע לשם · קיום שיהא לשם עולם : אסופי רעב · שמוכי רעב מתמת בושת רעבון ושוני : אדם אתם · אינכם כבהמות בשוכי : ותגר · ותשפך כמו והגרתי לגיא אבניה שהיו מסגירין אותם לאויביהם כשהיו בורחים דרך ארצם וזו היא שאמר עובדיה אל תעמוד על הפרק : בעת אידם · כשמסרתים ביד אויב : בעת עון קץ · כשנגמר קץ עונם ונתמלאת סאתם : לדם אעשך · נופל בחרב : דם שנאת · בזית את הבכורה שעבודתי היתה מסור' להם ושנאת להיות מלכלך עצמך בדם קרבן עבודתי ולכלוך דם הרוגים ירדפך ויש אומרים דם מילה שנאת · ויש אומרים רוצחים אתה ירא כשאר כל אדם ורוצחים ירדפוך ויש אומרים דם שנאת אחיך שהוא בשרך ודמך : ועריך לא תשובנה · לא כמו שאמרתי למצרים ושבתי את שבו מצרי' ושבתי את שבות בני עמון וזו היא שאמר מלאכי ואת עשו שנאתי ואתן את הריו שממה שעתידים להיות לשוממות עולם :

שבי

רדק

יען אמרך את שני הגוים · ישראל ויהודה ׃ ואת שתי הארצות · ארץ יהודה ובנימן וארץ שאר השבטים כמו שהיו חלוקות במלכות · ואמר תהיינה על הדרך וכן גרי ביתי ואמהותי לזר תחשבוני הנה אפי וקנאתי וחמתי נתכת ואמר אחר כך וירשנוה לשון יחידה כי שתי הארצות אחת אלא שנחלקה המלכות אחרי דוד ׃ וי״י שם היה · שמע דבריהם והשיב גמולם בראשם ׃ לכן · ועשיתי כאפך וכקנאתך · כמו שהיה אפך וקנאתך על ישראל כן אעשה עמך ׃ אשר עשית משנאתיך בם · משנאתיך כתיב בוי״ו הרבוי וכא בשימן רבוי הזכרים לבד כמו למען אספרה כל תהלתיך וכן ונשאו את זנותיכם בזנותיך וברעתיך והדומים להם ׃ ונודעתי בם כאשר אשפטך · כי בשפטי אשפטך ואז אהיה נודע בישראל שבחרתי בהם והם לי לעם ות״י ואתגלי לאוטבא להון כד אתפרע מינך ׃ וידעת׳ כאצותיך · בקמץ הנו״ן והאל״ף והוא מן הדגושים לולי האל״ף כאצה בשקל אפרה וכן פרשה ופרשת גדולת מרדכי שלא כדגש מפני הה״ים ׃ לאמר שממה · כתוב בה״א כמו לא שפכה וקרי בוי״ו ׃ ותגדילו · שהייתם אומרים שאינני שומע דבריכם הרעים ׃ והעתרתם · ענין רבוי דברים חזקים וכן נעתרות נשיקות שונא ועתר ענן הקטרת עולה וכן תירגם יונתן ואסגיתון עלי פתגמיכון ׃ כה אמר · כשמח כל הארץ · כ״ף כשמח וכ״ף כשמחתך שני כ״פי הדמיון שמוכי׳ כמו כעם ככהן כמוך כפרעה כמלוה כלוה והדומים להם ׃ רוצה לומר שמחת כל הארץ על שוממותיך ושמחתך על שממות נחלת ישר׳ שוין כלומר כמו ששמחת על נחלת ישרא׳ כששממו כן תשמח כל הארץ על שוממותיך ׃ כשמחתך · תהיה הר שעיר · כא הר מכונה בלשון נקבה או פירושו ערית הר שעיר וכן וכל אדום כלה רוצה לומר עדת אדום כמו ותהי ישראל ותהי אדום ׃ ואתה בן אדם הנבא אל הרי ישרא׳ · אחר שדבר פורענות על הר שעיר דבר נחמה על הרי ישראל ׃ כה אמר · האח · כתרגומו חדוה ׃ ובמות עולם · קרא הרי ישרא׳ במות עולם לפי שארץ ישרא׳ גבוה מכל הארצות ואמר היתה על הארץ הכוללת שבמות ׃ לכן · יען ביען · הכפל לחזק הענין וכן יען וביען במשפטי מאסו ׃ שמות ושאוף אתכם מסביב · שמות מקור בשקל השכח חנות אל ואמר חנותי היא ושאוף ענין בליעה כמו שאפה רוח שאפני אנוש ושמות מקור יוצא וכן אשם ואשאף פועל יוצא ופירו׳ הגוים אשר סביבותיכם היתה מחשבת׳ ועסקם לשמות אתכם ולבלוע אתכם ות״י חלף דיאתרברבו וחלף דחשיבו לאחרבא ולאצדאה יתכון מסחור סחור ׃ ותעלו · העי״ן בשוא ופתח שלא כמנהג כי משפטו על המנהג העי״ן בקמץ כמו ויעלו מעל משכן קרח ׃ על שפת לשון ודבת עם · כי כל אומה יש לה לשון מיוחד כמו שאמר ללשונותם בגויהם והיו מדברים רעות על ישראל זהו שהיו ישראל כעלים על שפם והיו דבת עם ועם ויונתן תירגם ותעלו ואתאמרתון ׃ לכן · כמו שאמר למעלה בפורענות בפרט כה אמר יי׳ להרים ולגבעות כן אמר הנה בנחמה בפרט כה אמר יי׳ להרים ולגבעות ׃ ולחרבות השוממות · בדברי אמ״ס במקצת ספרים ובמקצתם במו״א ׃ לכן · ועל אדום כלא · אלף במקום ה״א כמו והיה לכם לזרא קראנה לי מרא כן יתן לידידו שנא ׃ את ארצי · עניינו כתרגומו ית ארעא בית שכינתי ׃ בשאט נפש · באל״ף בית׳ ואמר למעלה בפרשת פלשתים בשאט בנפש בבית׳ ׃ למען מגרשה לבז ׃ שם במקום מקור כמו ולמשע את המחנות כאילו אמר לגרום אותה להיותה לבז וכן תירגם יונתן בדיל לאתרכות׳ למבזה ׃ לכן

ואת שתי ו׳ בקריא׳ וסימ׳ ויקח את שתי נשיו ואת שתי שפחותיו · ואת שתי בנתיך הנמצאות · ואת שתי קצות שתי · וחברו · ואת שתי נשיו הציל דוד דצקלג · יען אמרך את שני הגוים · נתנו ו׳ בקריא׳ וסי׳ כי חקך וחק בניך נתנו · למען אשר לא יגבהו · אשר נתנו קברתיה · שמה אדום וכל מלכיה · וידעת כי אני יי׳ שמעתי את

יען אמרך את־שני הגוים ואת־שתי הארצות לי תהיינה וירשנוה ויהוה שם היה ׃ לכן חי־אני נאם אדני יהוה ועשיתי כאפך וכקנאתך אשר עשיתה משנאתיך בם ונודעתי בם כאשר אשפטך ׃ וידעת כי אני יהוה שמעתי את־כל־נאצותיך אשר אמרת על־הרי ישראל לאמר שממה לנו נתנו לאכלה ׃ ותגדילו עלי בפיכם והעתרתם עלי דבריכם אני שמעתי ׃ כה אמר אדני יהוה כשמח כל־הארץ שממה אעשה־לך ׃ כשמחתך לנחלת בית־ישראל על אשר־שממה כן אעשה־לך שממה תהיה הר־שעיר וכל־אדום כלה וידעו כי־אני יהוה ׃

ואתה בן־אדם הנבא אל־הרי ישראל ואמרת הרי ישראל שמעו דבר־יהוה ׃ כה אמר אדני יהוה יען אמר האויב עליכם האח ובמות עולם למורשה היתה לנו ׃ לכן הנבא ואמרת כה אמר אדני יהוה יען ביען שמות ושאף אתכם מסביב להיותכם מורשה לשארית הגוים ותעלו על־שפת לשון ודבת־עם ׃ לכן הרי ישראל שמעו דבר־אדני יהוה כה־אמר אדני יהוה להרים ולגבעות לאפיקים ולגאיות לחרבות השממות ולערים הנעזבות אשר היו לבז וללעג לשארית הגוים אשר מסביב ׃ לכן כה־אמר אדני יהוה אם־לא באש קנאתי דברתי על־שארית הגוים ועל־אדום כלא אשר נתנו־את־ארצי להם למורשה בשמחת כל־לבב בשאט נפש למען מגרשה לבז ׃

חלף דאמרת ית תרין עממין וית תרתין מדינן דילי אינון ואירתינון וקדם יי׳ גליין מחשבת ליבא ׃ בכן קיים אנא אמר יי׳ אלהים ואעביד כרוגזך וכחימתך דעבדת מרסנית להון ואיתגלי לאיטבא להון כד איתפרע מינך ׃ ותדע ארי אנא יי׳ שמיע ית כל ארגזותך דאמרת על טורי ארעא דישראל למימר צדיאת לנא איתמסירו לאשתיצאה ׃ ואיתרברבתון עלי במילי פומכון ואסגיתון עלי פת פתגמיכון קדמי שמיע ׃ כדנן אמר יי׳ אלהים כמיחדי כל ארעא צדו אעביד לך ׃ כמא דחדיתא על אחסנת בית ישראל דצדיאת ארעהון כן אעביד לך צדו תהי טורא דשעיר וכל אדום כולה וידעון ארי אנא יי׳ ׃ ואת בר אדם איתנבי על טורי ישראל ותימר טורי ישראל קבילו פתגם יי׳ ׃ כדנן אמר יי׳ אלהים חלף די אמר סנאה עליכון חדוא ובמרת עלם לירותא הות לנא ׃ בכן איתנבי ותימר כדנן אמר יי׳ אלהים חלף דיאתרברבו חלף דחשיבו לאחרבא ולאצדאה יתכון מסחור סחור למהויכון ירותא לשארא דעממי ואיתאמרתון על שפת לישן ורינת עם ׃ בכן טורי ישראל קבילו פתגמא דיי׳ אלהים כדנן אמר יי׳ אלהים לטורי ולרמתא לפצידיא ולחיליא ולחרבתא צדיתא ולקירויא שביקתא דהואה לחוך וללעב לשארא דעממיא דמסחור סחור ׃ בכן כדנן אמר יי׳ אלהים אם לא באישת פורענותי גזרית במימרי על שארא דעממיא ועל אדומאי כולהון די הבו ית ארעא בית שכינתי להון לירותא בחדות כל לב בצפות נפש בדיל לתרכותה למיבזה ׃

רשי

שני הגוים · ישראל ויהודה ומדרש אגדה רבי תנחומא דורש כלפי שהלך עשו אל ישמעאל להתחתן בו להסיתו שיעורר על יצחק על ירושת אברה׳ ויהרג ישמעאל את יצחק ואהיה אני גואל הדם ואהרג את ישמעאל וזהו יקרבו ימי אבל אבי ואהרג אני את יצחק ואת ישמעאל ׃ ויי׳ שם היה · יודע את מחשבותיך ׃ ועשיתי כאפך · כאותה האף שעשית לישראל אעשה לך ׃ ונודעתי בם · כאשר אשפטך אז יכירו את גבורותי ׃ העתרתם · הרביתם וכן ועתר ענן הקטרת לשון ריבוי ׃ כשמח כל הארץ · כשאטול אני את מלכותי כי אז תשמח הארץ כענין שנאמר יי׳ מלך תגל הארץ אז שממה אעשה לך ׃ האח · שמחה ׃ ובמות עולם ׃ ארץ ישרא׳ שהיא גבוה וגוזו של עולם ׃ שמות ושאוף אתכם מסביב ׃ שביניכם היו משתוממים ותוהים לפתוך ולראות בסוף חורבנכם ושואפים ותאבים ומצפים להיותכם מורשה לשארית הגוים ׃ ותעלו על שפת לשון · ועכשיו בחורבנכם הכל מדברי׳ ומרננין בכם לאמר האח הרי שממו ׃ ודבת עם · פה״ר למכט בלע״ז ׃ למען מגרשה לבז · לפי שראו גירושה לבז שהוטלה לבזה ׃ לשלל

כל נאצותיך · נתנו מרעה אחד ׃ כשמחתך חד מן ד׳ זוגין מן ב׳ ב׳ כ״ם ברישיהון וסי׳ כספר ל׳ ונמקו כל צבא השמים · כסיר ל׳ ירתיח כסיר מצולה · כשמח ל׳ כה אמר אדני יי׳ כשמח · כשמחתך ל׳ לנחלת בית ישראל דסימ׳ · ואינון מן א״ב כ׳ ברישיהון וכל חד לית ליה זוגא ׃ שמות ג׳ בקריא׳ וסי׳ שמות ההרוד׳ · יען ביען שמו׳ ושאוף · אשר שם שמות בארץ ׃ כלא חד מן מלין דמשמשין א׳ בסוף תיבותא וכל חד וחד לית דכוו׳ וסימ׳ נמסר במסרה רבתא בערך האל״ף ׃

ישאו ו' קמצין בקריא' וסימ' חטאם ישאו ערירים ימתו. כי את שארו הערה. ולבני קהת לא נתן כי עבודת זהב ולבונה ישאו ותהלות יי'. המה כלמתם ישאו. עליו משל ישאו: ואתם ד' רפ בקריא' בטעמא וסימ' קטן ישראל וכתבן בשבתא. ופ' ביהושע סי' ח': ולא תוסף ד' בקריא' וסי' נוע תנוע ארץ כשכור. והולכתי

לָכֵן הִנָּבֵא עַל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ לֶהָרִים וְלַגְּבָעוֹת לָאֲפִיקִים וְלַגֵּאָיוֹת כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנְנִי בְקִנְאָתִי וּבַחֲמָתִי דִּבַּרְתִּי יַעַן כְּלִמַּת גּוֹיִם נְשָׂאתֶם׃ לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה אֲנִי נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי אִם־לֹא הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לָכֶם מִסָּבִיב הֵמָּה כְּלִמָּתָם יִשָּׂאוּ׃ וְאַתֶּם הָרֵי יִשְׂרָאֵל עַנְפְּכֶם תִּתֵּנוּ וּפֶרְיְכֶם תִּשְׂאוּ לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל כִּי קֵרְבוּ לָבוֹא׃ כִּי הִנְנִי אֲלֵיכֶם וּפָנִיתִי אֲלֵיכֶם וְנֶעֱבַדְתֶּם וְנִזְרַעְתֶּם׃ וְהִרְבֵּיתִי עֲלֵיכֶם אָדָם כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלֹּה וְנֹשְׁבוּ הֶעָרִים וְהֶחֳרָבוֹת תִּבָּנֶינָה׃ וְהִרְבֵּיתִי עֲלֵיכֶם אָדָם וּבְהֵמָה וְרָבוּ וּפָרוּ וְהוֹשַׁבְתִּי אֶתְכֶם כְּקַדְמוֹתֵיכֶם וְהֵטִבֹתִי מֵרִאשֹׁתֵיכֶם וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ וְהוֹלַכְתִּי עֲלֵיכֶם אָדָם אֶת־עַמִּי יִשְׂרָאֵל וִירֵשׁוּךָ וְהָיִיתָ לָהֶם לְנַחֲלָה וְלֹא־תוֹסִף עוֹד לְשַׁכְּלָם׃ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה יַעַן אֹמְרִים לָכֶם אֹכֶלֶת אָדָם אָתְּי וּמְשַׁכֶּלֶת גּוֹיַיִךְ הָיִית׃ לָכֵן אָדָם לֹא־תֹאכְלִי עוֹד וְגוֹיַיִךְ לֹא תְכַשְּׁלִי־עוֹד נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃ וְלֹא־אַשְׁמִיעַ אֵלַיִךְ עוֹד כְּלִמַּת הַגּוֹיִם וְחֶרְפַּת עַמִּים לֹא תִשְׂאִי־עוֹד וְגוֹיַיִךְ לֹא־תַכְשִׁלִי עוֹד נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם בֵּית יִשְׂרָאֵל יֹשְׁבִים עַל־אַדְמָתָם וַיְטַמְּאוּ אוֹתָהּ בְּדַרְכָּם וּבַעֲלִילוֹתָם כְּטֻמְאַת הַנִּדָּה הָיְתָה דַרְכָּם לְפָנָי׃ וָאֶשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם עַל־הַדָּם אֲשֶׁר־שָׁפְכוּ עַל־הָאָרֶץ וּבְגִלּוּלֵיהֶם טִמְּאוּהָ׃ וָאָפִיץ אֹתָם בַּגּוֹיִם וַיִּזָּרוּ בָּאֲרָצוֹת כְּדַרְכָּם וְכַעֲלִילוֹתָם שְׁפַטְתִּים׃ וַיָּבוֹא אֶל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁם וַיְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי בֶּאֱמֹר לָהֶם עַם־יְהוָה אֵלֶּה וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ׃ וָאֶחְמֹל עַל־שֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלְּלֻהוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁמָּה׃

בְּכֵן אִתְנַבֵּי עַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְטוּרַיָא וּלְרָמָתָא לְפַצִידַיָא וּלְחֵילַיָא כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא בִרְגָזִי וּבְחֵמְתִי גְזֵרִית בְּמֵימְרִי חֲלַף דְאִתְכְּנָעוּת עַמְמַיָא קַבֵּילְתּוּן׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אֲנָא קַיֵימִית בְּמֵימְרִי אִם לָא עַמְמַיָא דִי בְזוּ יַתְכוֹן מִסְחוֹר סְחוֹר אִנּוּן אִתְכַּנְעוּתְהוֹן יְקַבְּלוּן׃ וְאַתּוּן טוּרֵי יִשְׂרָאֵל אִיבְּכוֹן תַּצְלְחוּן וּפֵירְכוֹן תִּטְעֲנוּן לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל אֲרֵי קְרִיב יוֹם פּוּרְקָנִי לְמֵיתֵי׃ אֲרֵי הָא אֲנָא מִתְגְּלֵי עֲלֵיכוֹן וְאִתְפְּנֵי בְּמֵימְרִי לְאֵיטָבָא לְכוֹן וְתִתְפַּלְחוּן וְתִזְדַּרְעוּן׃ וְאַסְגֵּי עֲלֵיכוֹן אֱנָשָׁא כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל כּוּלְּהוֹן וְיִתְיַתְבָן קִרְוַיָא וְחָרְבָתָא יִתְבַּנְיָין׃ וְאַסְגֵּי עֲלֵיכוֹן אֱנָשָׁא וּבְעִירָא וְיִסְגּוּן וְיִפְשׁוּן וְאָתֵיב יַתְכוֹן כִּדְמִן קַדְמִין וְאוֹטֵיב לְכוֹן כִּדְמִן אַוְּלָא וְתִדְּעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ וְאַסְגֵּי עֲלֵיכוֹן אֱנָשָׁא יַת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְיַחְסְנוּנָךְ וּתְהֵי לְהוֹן לְאַחְסָנָא וְלָא תוֹסִיף עוֹד לְתַכָּלוּתְהוֹן׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף דְאָמְרִין לְכוֹן מְקַטֶּלֶת אֱנָשָׁא אַתְּ וּמְתַכְּלַת עַמִּיךְ הֲוֵית׃ בְּכֵן אֱנָשָׁא לָא תִקְטְלִין עוֹד וְעַמִּיךְ לָא תְתַכְּלִין עוֹד אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וְלָא אַשְׁמַע לִיךְ עוֹד אִתְכְּנָעוּת עַמְמַיָא וְחִסּוּדֵי עַמְמַיָא לָא תְקַבְּלִין עוֹד וְעַמִּיךְ לָא תְתַכְּלִין עוֹד אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ בַּר אָדָם בֵּית יִשְׂרָאֵל יָתְבִין עַל אַרְעֲהוֹן וְסָאִיבוּ יָתַהּ בְּאוֹרְחָתְהוֹן וּבְעוֹבָדֵיהוֹן כְּסוֹאֲבַת אִתְּתָא סוֹאֲבַת רִחוּק הֲוָת אוֹרְחַתְהוֹן קֳדָמַי׃ וּשְׁפֵיכִית חֵימְתִי עֲלֵיהוֹן עַל דַּם זַכַּאי דְאַשְׁדּוּ עַל אַרְעָא וּבְפוּלְחַן טַעֲוָתְהוֹן סַאֲבוּהָ׃ וְאַגְלֵיתִי יַתְהוֹן לְבֵינֵי עַמְמַיָא וְאִתְבַּדַרוּ בִּמְדִינָתָא כְּאוֹרְחַתְהוֹן בִּישָׁתָא וּכְעוֹבָדֵיהוֹן מְקַלְקְלַיָא אִתְפְּרָעִית מִנְּהוֹן׃ וַעֲלוּ לְבֵינֵי עַמְמַיָא דְאִתְגְּלִיאוּ לְתַמָּן וַאֲחִילוּ יַת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי בְּדְאָמְרִין לְהוֹן אִם עַמֵּיהּ דַיְיָ אִלֵּין וְאִיכְדֵין מֵאַרְעָא בֵית שְׁכִינְתֵּיהּ גָּלוֹ׃ וְחָסִית עַל שְׁמָא דְקוּדְשִׁי דַאֲחִילוּהִי בֵּית יִשְׂרָאֵל בֵּינֵי עַמְמַיָא דְאִתְגְּלִיאוּ לְתַמָּן׃

רש"י

לשכלם. לגרום יושביך מקרבך הו' קרוי שכול: אוכלת אדם את. לומדה היא הארץ הזאת להשחית את יושביה האמוריים כלו בה והיהודים כלו בה: ויהי דבר יי' אלי לאמר: בן אדם בית ישראל יושבים על אדמת' וגו'. כטומאת הנדה. המשילה הכתוב לנדה שבעלה מצפה מתי תטהר ותאב לשוב אליה: ויבא. לפי שאמר בית ישר' בראש הפרש' קרא כל הפרש' בלשון יחיד: ומדרש אגדה הקב"ה באומה' בגולה ומטה אזן מה היו אומרים השבאים הרי אלו עם יי' ולא היה לו יכולת להצילם במדר' אגדה רבתי: ויחללו את שם קדשי. השפילו את כבודי ומהו החילול באמור אויביהם עליה' עם יי' אלה ומארצו יצאו ולא היה יכולת בידו להציל את עמו ואת ארצו: לא

מסרה

עליכם אדם. עין שופתהו: ואבד עד פה תבא: תוסף ג' חסרי יוד בקריא' וסימ' ולא תסף עוד לשכלם. כי אם תציל. ובוגדים באור תוסף: על אדמת ד' וסימ' בקבצי את בית ישראל. ונתן עץ השד' את פריו. בית ישרא' ישבים: בשבתם על אדמתם: שמה ד' סוף פסוק בספרא וסימ' מן העמים אשר נפצו ש שמה. ואחמל על שם קדשי אשר חללוהו. בעשרים וחמש שנה לגלותינו. סביב שמונה עשר אלף:

רדק

לכן. כלימת גוים. בלא הא ולית כותיה ושלמטה בפרשה האחרת כלימת הגוים: לכן. מבואר הוא: ואתם. ענפכם תתנו. רוצה לומר ענף עצמיכם: ופריכם. בסגול הפ"א ויש ספרים בחירק: כי קרבו לבא. פעל עומד מן הדגוש וכן ופרעה הקריב כאשר הקריב לבא ותרגומו פעל עומד מן הנוסף או פי' קרבו לבא קרוב אתכם בתשובה ומעשים טובים ויונתן תרגם ארי קריב פורקני למיתי: כי הנני. מבואר הוא: והרביתי. כל בית ישראל כלה. הכפל לחזק הענין ולהורות על עשרת השבטים שנעלמו עד היום: והרביתי. כקדמותיכם. קבוץ מן קדמת שלא יבם: והטבותי מראשותיכם. אמר ארבה אתכם כמו שהייתם מקדם ויותר איטיב ממה שהייתם בראשונה: והטבתי. מורכב משני משקלים מן והטבתי כמו והטלתי אתכם ומן והטיבותי. כמו הטיבות כי היית עם לבבך אם הניפותי על יתום ידי או הוא מורכב מן יטב וטוב כי שני ה השרשים בענין זה: מראשתיכ'. הרי"ש בחירק והוא ממשקל א אמרה שמלה אמר כן האחד ראשה בגזרת האלף והקבוץ ר ראשות בשלם אמרות שמלות כ כבשות ובסמוך ראשות בשלם כבשות הכאן אלא שנחה האלף וכן בשמיכות הכנוי: והולכתי. כשאוציאם מן הגלות אוליכם בדרך ואביאם עליכם. ואמר וירשוך והיית תוסיף כנגד כל הר והר: כה אמ'. לכם. כנגד ההרים. ואמר אוכלת אדם וגו' כנגד הארץ: אתי. כתיב ביוד כדרך היוד הנוספת לנקבה ה הנמצאת כמו כשוריכי תחלואיכי והדומים להם וקריאת כמשפט: גויך. חסר יוד הרבים מהמכתב וכן וגויך ביוד אחת לבדה: לכן. לא תכשלי. כתיב וקרי תשכלי וענינ' קרוב: ולא תכשלי. כן כתיב וקרי ויונתן תרגם תכשלי תתכלין: ויהי. בן אדם. כטומאת הנדה. לפי שעל דרך משל כקראת כנסת ישראל אשה לאל יתברך והוא לה לבעל ה המשילה בעת חטאתיה לנדה שהבעל מרחיקה כל ימי נדותה ומקרבה אחרי טהרתה כן הרחיק האל ית' ישראל והגלם לארצות הגוים מפני חטאתם ועתיד להחזירם אחרי שישובו א אליו ויטהרו מעונותיה': ואשפוך. מבואר הוא: ואפיץ. מבואר הוא: ויבא. לשון יחיד דרך כלל ובדרש על דרך בכל ברתם לו בר' ויחללו את שם קדשי באמור להם עם יי' אלה ומארצו יצאו. זהו חלול השם שאומ' הגוים על ישראל עם יי' אלה כבר נקראו עם יי' אלה ויצאו מארצו והגיעם ב בגלות זה כמה והנה כאילו הם מחללים אותו באורך גלותם זה כמה בעונותיהם והגוים אומרים מבלתי יכולת יי' להוציאם ויאמרו איך בחר בהם ואחר כך כלם והשליכם מעל פניו ויונתן תרגם ועלו לבני עממיא דאתגליאו ל לתמן על דאחילו ית שמ' דקודשי כדאמרין להון עמה דיי' אלין ואיכדין מארע בית שכנתיה גלו: ואחמול. מבואר הוא: לכן

לכן· מבואר הוא: וקדשתי· מבואר הוא: ולקחתי· מבואר הוא: וזרקתי· דרך משל כמו שהטמא נטהר במים שטובל בהם ובהזאת מי חטאת כן הטמא מעונות נטהר בכפרה ויונתן תרגם ואשבוק לחוביהון כמה דמדכן במי אדיותא ובקטם תורתא דחטאתא ותדכון מכל סואבתכון ומכל טעותכון ארדפי יתכון: ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם· החדוש הוא שיהיה להם לב שומע ורוח נכונה לקבל דברי האל יתברך באהבה וכן תרגם יונתן לב דחיל ורוח דחילא וכן לב האבן תרגם ליבא רשיעא דהוא תקיף כאבנא: לב בשר· לב רך ונכון לקבל הטוב ויונתן תרגם לב דחיל קדמי למעבד רעותי: ואת רוחי· ויתרוח קדשי: נשבתם· מבואר הוא: והושעתי· וקראתי· כלו אני קורא אליו שירבה בהמטירי עליו ושמרי אותו מן השדפון והירקון ומאר הפגעים: והרביתי· לא תקחו עוד חרפת רעב בגוים· כי ארץ ישראל צריכה לגשמים יותר מן הארצות האחרות לפיכך היה הרעב מצוי בה יותר משאר ארצות ושער אברהם יצחק ואלימלך וכשאר יוצא מארצו לארץ אחרת בעבור הרעב הוא חרפה: ונכרתם· ונקטתם בפניכם· תהיו נכרתים בעיני עצמכם כשתזכרו עונותיכם תאמרו בדין הכריתנו האל יתברך והגלנו מארצנו ויונתן תרגם ותדכרון ותהון חזן: לא למענכם· בושו והכלמו· דין הוא שתבושו ותכלמו כי דרכיכם רעים ואני אוציא אתכם מן העמים ואביא אתכם אל ארצכם ומה שאמר לא למענכם מראה שלא יבאו מהגלות אלא על ידי תשובה וכבר הארכנו בזה הענין בספר ישעיהו בפסוק וירא כי אין איש: כה אמר יי'· ונבנו החרבות· הה"א בסגול והחי"ת בקמץ חטף והרי"ש בקמץ: והארץ· מבואר הוא: ואמרו· בעודה שממה היו אומרים העוברים כן ויונתן תרגם כי אחר שתשוב ליטובה יאמרו כן ויימרון ארעא דכן דישראל דהות צדיא תבת למיהוי כגנתא דעדן וקרויא חרבתא וצדיתא ומפגרתא כריכן תקיפין יתיבו: והערים החרבות· בצרי הרי"ש: וידעו· אשר ישארו סביבותיכם· וראוה בחורבנה ויראוה בטובה במעט זמן ידעו כי לא היה יכול להיות דבר זה אלא מהאל יתברך: אני יי' דברתי ועשיתי· דברתי זה על ידי הנביא וכן עשיתי כמו שדברתי: כה אמר יי'· עוד זאת אדרש· עוד תהיה כדרש להם בזאת הברכה שארבה אותם: כצאן אדם· אדם הם ישראל שהם אדם כמו שפירשנו למעלה אדם אתם יהיו רבים כצאן ואמר כצאן עם כ"ף הידיעה ופי' אחר כן כצאן קדשים וי"ת כצאן אדם אסגינון כאינשא ואצלחינון כבעירא: כצאן

לעיניהם כ"ד וסימ' נמסר בסדר חקת התורה: ומכל גלוליכם חד מן ח' מלין בתרי טעמי פ' השפחה לא ישרתנה מירבא בתיבתה כי אם בה' מקומות וסימ' בכל משבתיכם דוספרתם לכם דפרשת אמור· והרותיה ואת כל הרותיה בקע דמלכים· מבליגיתי· גלוליכם ומכל גלוליכם אטהר· מכל תועבותיכם· כי למבראשונה

לָכֵן אֱמֹר לְבֵית־יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אִם־לְשֵׁם־קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאתֶם שָׁם׃ וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־שְׁמִי הַגָּדוֹל הַמְחֻלָּל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה בְּהִקָּדְשִׁי בָכֶם לְעֵינֵיכֶם׃ וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם מִן־הַגּוֹיִם וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל־הָאֲרָצוֹת וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־אַדְמַתְכֶם׃ וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל־גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם׃ וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וַהֲסִרֹתִי אֶת־לֵב הָאֶבֶן מִבְּשַׂרְכֶם וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר׃ וְאֶת־רוּחִי אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וְעָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־בְּחֻקַּי תֵּלֵכוּ וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם׃ וִישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לַאֲבֹתֵיכֶם וִהְיִיתֶם לִי לְעָם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים׃ וְהוֹשַׁעְתִּי אֶתְכֶם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וְקָרָאתִי אֶל־הַדָּגָן וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן עֲלֵיכֶם רָעָב׃ וְהִרְבֵּיתִי אֶת־פְּרִי הָעֵץ וּתְנוּבַת הַשָּׂדֶה לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא תִקְחוּ עוֹד חֶרְפַּת רָעָב בַּגּוֹיִם׃ וּזְכַרְתֶּם אֶת־דַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וּמַעַלְלֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־טוֹבִים וּנְקֹטֹתֶם בִּפְנֵיכֶם עַל עֲוֺנֹתֵיכֶם וְעַל תּוֹעֲבוֹתֵיכֶם׃ לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי־עֹשֶׂה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה יִוָּדַע לָכֶם בּוֹשׁוּ וְהִכָּלְמוּ מִדַּרְכֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה בְּיוֹם טַהֲרִי אֶתְכֶם מִכֹּל עֲוֺנוֹתֵיכֶם וְהוֹשַׁבְתִּי אֶת־הֶעָרִים וְנִבְנוּ הֶחֳרָבוֹת׃ וְהָאָרֶץ הַנְּשַׁמָּה תֵּעָבֵד תַּחַת אֲשֶׁר הָיְתָה שְׁמָמָה לְעֵינֵי כָּל־עוֹבֵר׃ וְאָמְרוּ הָאָרֶץ הַלֵּזוּ הַנְּשַׁמָּה הָיְתָה כְּגַן־עֵדֶן וְהֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת וְהַנְשַׁמּוֹת וְהַנֶּהֱרָסוֹת בְּצוּרוֹת יָשָׁבוּ׃ וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יִשָּׁאֲרוּ סְבִיבוֹתֵיכֶם כִּי אֲנִי יְהוָה בָּנִיתִי הַנֶּהֱרָסוֹת נָטַעְתִּי הַנְּשַׁמָּה אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי׃

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה עוֹד זֹאת אִדָּרֵשׁ לְבֵית־יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת לָהֶם אַרְבֶּה אֹתָם כַּצֹּאן אָדָם׃

בְּכֵן אֵימַר לְבֵית יִשְׂרָאֵל כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לָא בְּדִילְכוֹן אֲנָא עָבֵיד בֵּית יִשְׂרָאֵל אֱלָהֵין עַל שְׁמָא דְקוּדְשִׁי דַאֲחֵילְתּוּן בֵּינֵי עַמְמַיָא דְאִתְגְלִיתוּן לְתַמָן׃ וַאֲקַדֵשׁ יַת שְׁמִי רַבָּא דְאִתְחַל בֵּינֵי עַמְמַיָא דַאֲחֵילְתּוּן בֵּינֵיהוֹן וְיִדְעוּן עַמְמַיָא אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים כַּד אִתְקַדֵשׁ בְּכוֹן לְעֵינֵיהוֹן׃ וַאֲקָרֵיב יַתְכוֹן מִבֵּינֵי עַמְמַיָא וַאֲכְנֵישׁ יַתְכוֹן מִכָּל מְדִינָתָא וְאָעֵיל יַתְכוֹן לְאַרְעֲכוֹן׃ וְאֶשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיכוֹן כְּמָא דְמִדַכַּן בְּמֵי אַדְיוּתָא וּבִקְטַם תּוֹרָתָא דְחַטָאתָא וְתִדְכּוֹן מִכָּל סְאֲבָתְכוֹן וּמִכָּל טַעֲוָתְכוֹן אֲדַכֵּי יַתְכוֹן׃ וְאֶתֵּן לְכוֹן לֵב דְחִיל וְרוּחַ דְחִילָא אֶתֵּן בִּמְעֵיכוֹן וְאֶתְבַּר לִיבָּא דְרַשִׁיעָא דְהוּא תַקִיף כְּאַבְנָא מִבִּסְרֵיכוֹן וְאֶתֵּן לְכוֹן לֵב דָחִיל קֳדָמַי לְמֶעְבַּד רְעוּתִי׃ וְיַת רוּחַ קוּדְשִׁי אֶתֵּן בִּמְעֵיכוֹן וְאַעְבֵּיד יַת דִי בִּקְיָמַי תְּהָכוּן וְדִינַי תִּטְרוּן וְתַעְבְּדוּן׃ וְתִיתְּבוּן בְּאַרְעָא דִי יְהָבִית לַאֲבָהָתְכוֹן וּתְהוֹן קֳדָמַי לְעַם וַאֲנָא אֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהּ׃ וְאֶפְרוֹק יַתְכוֹן מִכָּל סוֹאֲבָתְכוֹן וַאֲבָרֵךְ יַת עִיבוּרָא וְאַסְגֵי יָתֵיהּ וְלָא אֶתֵּן עֲלֵיכוֹן כַּפְנָא׃ וְאַסְגֵי יַת פֵּירֵי אִילָנָא וַעֲלַלַת חַקְלָא בְּדִיל דְלָא תְקַבְּלוּן עוֹד חִיסוּדֵי כַּפְנָא בֵּינֵי עַמְמַיָא׃ וְתִדְכְּרוּן יַת אוֹרְחָתְכוֹן בִּישָׁתָא וְעוּבָדֵיכוֹן דְלָא תַקְנִין וְתִתְרַקְנוּן וּתְהוֹן חָזַן עַל חוֹבֵיכוֹן וְעַל תּוֹעֲבָתְכוֹן׃ לָא בְּדִילְכוֹן אֲנָא עָבֵיד אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים יִתְיְדַע לְכוֹן בְּהִיתוּ וְאִתְכְּנִיעוּ מֵאוֹרְחָתְכוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים בְּיוֹמָא דַאֲדַכֵּי יַתְכוֹן מִכָּל חוֹבֵיכוֹן וְאוֹתֵיב יַת קִירְוַיָא וְיִתְבַּנְיָן חוּרְבָּתָא׃ וְאַרְעָא דַהֲוַת צַדְיָא תִּתְפְּלַח חֲלַף דַהֲוַת צָדוּ לְעֵינֵי כָּל דְעָדֵי׃ וְיֵימְרוּן אַרְעָא דְנַן דְיִשְׂרָאֵל דַהֲוַת צַדְיָא תָּבַת לְמֶהֱוֵי כְּגִינְתָא דְעֵדֶן וְקִירְוַיָא חָרְבָתָא וְצַדְיָתָא וּמְפַגַּרְתָּא תַּקִיפַן יְתִיבוּ׃ וְיִדְעוּן עַמְמַיָא דִי יִשְׁתַּאֲרוּן סַחֲרָנֵיכוֹן אֲרֵי אֲנָא יְיָ בְּנֵיתִי מְפַגַּרְתָּא קַיֵימִית צַדְיָתָא אֲנָא יְיָ גְּזָרִית בְּמֵימְרִי וַאֲקַיֵים׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים עוֹד דָא אִשְׁתְּאֵיל לְכוֹן בְּמֵימְרִי לְבֵית יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּד לְהוֹן אַסְגִינוּן כַּאֲנָשָׁא וְאַצְלְחִינוּן כִּבְעִירָא׃

רשי

לא למענכם אני עושה· התשועה שאושיעכם: וקדשתי את שמי· ומה הוא הקידוש ולקחתי אתכם מן הגוים: מים טהורים· הכפרה עליכם ולהעביר טומאותיכם בהזיית מי חטאת המעבירין טומאת המת: לב חדש· יצר שנתחדש לטובה: ונקוטותם בפניכם· דמונ"יר בלע"ז תמקו בעצמיכם בבשתכם על הגמול הרע אשר גמלתם לפני ואני גומל לכם טובה: והארץ הנשמה תעבד· הארץ אשר היתה שממה עד הנה תהיה נעבדת ונזרעת: היתה כגן עדן· עכשיו נהפכה להיות כגן עדן: והערים החרבות· זה ימים רבים עכשיו בצורות ישבו: אדרש לבית ישראל· אתפתה להם בתפילתם בדורשם אותי על זאת: ארבה אותם· אדם כצאן לרוב: כצאן

מסרה
דד"א ונבזביתך ראשון הב· שתם הרהבות וסי' מרמ"ג תלוש: בושו ג' בקרי' וסי' ואם נכלמו מכל אשר עשו· בושו והכלמו מדרכיכ' בית· בך בטחו ולא בושו: דברתי ועשיתי ד' וסים' נמס' בספר דא סי' ח':

כְּצֹאן קָדָשִׁים כְּצֹאן יְרוּשָׁלַםִ בְּמוֹעֲדֶיהָ כֵּן תִּהְיֶינָה הֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת מְלֵאוֹת צֹאן אָדָם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

(א) הָיְתָה עָלַי יַד־יְהוָה וַיּוֹצִאֵנִי בְרוּחַ יְהוָה וַיְנִיחֵנִי בְּתוֹךְ הַבִּקְעָה וְהִיא מְלֵאָה עֲצָמוֹת׃ (ב) וְהֶעֱבִירַנִי עֲלֵיהֶם סָבִיב ׀ סָבִיב וְהִנֵּה רַבּוֹת מְאֹד עַל־פְּנֵי הַבִּקְעָה וְהִנֵּה יְבֵשׁוֹת מְאֹד׃ (ג) וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם הֲתִחְיֶינָה הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה וָאֹמַר אֲדֹנָי יְהוִה אַתָּה יָדָעְתָּ׃ (ד) וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנָּבֵא עַל־הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם הָעֲצָמוֹת הַיְבֵשׁוֹת שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה׃ (ה) כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה הִנֵּה אֲנִי מֵבִיא בָכֶם רוּחַ וִחְיִיתֶם׃ (ו) וְנָתַתִּי עֲלֵיכֶם גִּידִים וְהַעֲלֵתִי עֲלֵיכֶם בָּשָׂר וְקָרַמְתִּי עֲלֵיכֶם עוֹר וְנָתַתִּי בָכֶם רוּחַ וִחְיִיתֶם וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ (ז) וְנִבֵּאתִי כַּאֲשֶׁר צֻוֵּיתִי וַיְהִי־קוֹל כְּהִנָּבְאִי וְהִנֵּה־רַעַשׁ וַתִּקְרְבוּ עֲצָמוֹת עֶצֶם אֶל־עַצְמוֹ׃ (ח) וְרָאִיתִי וְהִנֵּה־עֲלֵיהֶם גִּדִים וּבָשָׂר עָלָה וַיִּקְרַם עֲלֵיהֶם עוֹר מִלְמָעְלָה וְרוּחַ אֵין בָּהֶם׃ (ט) וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנָּבֵא אֶל־הָרוּחַ הִנָּבֵא בֶן־אָדָם וְאָמַרְתָּ אֶל־הָרוּחַ כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יְהוִה מֵאַרְבַּע רוּחוֹת בֹּאִי הָרוּחַ וּפְחִי בַּהֲרוּגִים הָאֵלֶּה וְיִחְיוּ׃ (י) וְהִנַּבֵּאתִי כַּאֲשֶׁר צִוָּנִי וַתָּבוֹא בָהֶם הָרוּחַ וַיִּחְיוּ וַיַּעַמְדוּ עַל־רַגְלֵיהֶם חַיִל גָּדוֹל מְאֹד־מְאֹד׃

כְּעַמָּא קַדִישָׁא כְּעַמָּא דְּמִתְקָרְבִין וְאָתַן לִירוּשְׁלֵם בִּזְמַן מוֹעֲדֵי פִּסְחַיָא כֵּן יְהֶוְיָן קִירְוַיָּא אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל דַּהֲוָאָה חָרְבָן מַלְיָן אֱנָשָׁא עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ שְׁרַת עֲלַי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ וְאַפְּקַנִי בְּרוּחַ נְבוּאָה דִּי שְׁרַת עֲלַי מִן קֳדָם יְיָ וְאַשְׁרְיַנִי בְּגוֹ בִקְעֲתָא וְהִיא מַלְיָא גַרְמֵי אֱנָשָׁא׃ וְאַעְבְּרַנִי עֲלֵיהוֹן סְחוֹר סְחוֹר וְהָא סַגִּיאָן לַחֲדָא עַל אַפֵּי בִקְעֲתָא וְהָא יְבִישִׁין לַחֲדָא׃ וַאֲמַר לִי בַּר אָדָם הֲיֵיחוּן גַּרְמַיָּא הָאִלֵּין וַאֲמָרִית יְיָ אֱלֹהִים אַתְּ גְּלֵי קֳדָמָךְ׃ וַאֲמַר לִי אִתְנַבֵּי עַל גַּרְמַיָּא הָאִלֵּין וְתֵימַר לְהוֹן גַּרְמַיָּא יַבִּישַׁיָּא קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַּייָ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְגַרְמַיָּא הָאִלֵּין הָא אֲנָא מַעִיל בְּכוֹן רוּחָא וְתֵיחוּן׃ וְאֶתֵּן עֲלֵיכוֹן גִּידִין וְאַסִּיק עֲלֵיכוֹן בִּסְרָא וְאֶקְרוֹם עֲלֵיכוֹן מַשְׁכָא וְאֶתֵּן בְּכוֹן רוּחָא וְתֵיחוּן וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ וְאִתְנַבֵּיתִי כְּמָא דְאִתְפַּקְּדִית וַהֲוָה קָל כְּאִתְנַבְּיוּתִי וְהָא זִיעוּ וּקְרִיבוּ גַּרְמַיָּא גַּרְמָא לְוַת חַבְרֵיהּ׃ וַחֲזֵית וְהָא עֲלֵיהוֹן גִּידִין וּבִסְרָא סְלִיק וּקְרַם עֲלֵיהוֹן מַשְׁכָא מִלְּעֵילָא וְרוּחָא לֵית בְּהוֹן׃ וַאֲמַר לִי אִתְנַבֵּי עַל רוּחָא אִתְנַבֵּי בַּר אָדָם וְתֵימַר לְרוּחָא כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים מֵאַרְבַּע רוּחַיָּא אֵתַאי רוּחָא וְעוּלִי בִּקְטִילַיָּא הָאִלֵּין וְיֵיחוּן׃ וְאִתְנַבֵּיתִי כְּמָא דִי פַקְּדַנִי וְעָלַת בְּהוֹן רוּחָא וִיחִיוּ וְקָמוּ עַל רִיגְלֵיהוֹן מַשִּׁירְיָן סַגִּיאָן לַחֲדָא לַחֲדָא׃

רשי

כצאן קדשים. שהיא באה לירושלם במועדי פסחים: לשון אחר כתרגומו אסגיכון כ באינשא ואכלאיכון כ בבעירא כלומר שלא יהיו עונותיהם נזכרים עליהם: היתה עלי יד ה' ויוציאני ברוח ה' וגו'. יד ה' כל יד ה' שבנבואה לשון כפייה הוא שהיתה הרוח כופה אותו לילך כמשתגע אל מקום שהרוח חפץ: והיא מלאה עצמות. רבותי אמרו שהיו משבט אפרים שיצאו ממצרים לפני הקץ והרגום אנשי גת הנולדים בארץ כמו שאמור בדברי הימים: והעבירני עליהם סביב. לבקעה ולא הכניסו לתוכה לפי שהיה כהן: התחיינה. הכראה בעיניך שיוכלו לחיות: ונתתי עליכם גידים וגו'. ובספר איוב הוא אומר עור ובשר תלבישני תחילה ואחר כך ובעצמות וגידים תסוככני אלא למה היו אלו דומים לאדם שפושט וחוזר ולובש מה שפשט אחרון לובש ראשון אבל בתחילת בריית הוולד עור ובשר תחילה ואחר כך עצמות וגידים: וקרמתי. לשון קרום איקרוט"א בלע"ז: ויהי קול. והנה רעש העצמות שהיו טופחין זה לזה: עצם אל עצמו. עצמות כל אחד כל מקום שנתפזרו היו קופצין ומתקרבין כל אחד ואחד אל מקום חבורו: מארבע רוחות. כל מקום שהלכו נשמותיהם לשוט לארבע רוחות העולם משם יתקבצו ויבאו: ופחי. כמו נופח בפחם: העצמות

רדק

כצאן קדשים. ופירש אחר כן כצאן ירושלם במועדיה והוא הקדשים שהיו מביאים ישראל לירושלם שלש פעמים בשנה שהיו רבים: הערים החרבות. בא בברי הרים ויונתן תרגם כעמא קדישא כעמא דמרבן ואתן לירושלם בזמן מועד פסחא כן יהון קרוי ארעא דישראל די הואה חרבן יהון מליין אנשא דעמא בית ישראל וידעון ארי אנא יי' אמר בזמן מועד פסחא רוצה לומר כי אז היה הצאן מרובה בירושלם כי כל הבאים לירושלם היו מביאים כל אחד את פסחו לשחטו שם ולאוכלו שם כמו שכתוב בתורה: היתה עלי יד ה'. ויניחני. כתרגומו ואשריני ענין מנוחה: בתוך הבקעה. אפשר שהיא הבקעה שבאה לו הנבואה שם כבר כמו שאמר בתחילת הספר: והיא מלאה עצמות. תרגם יונתן גרמי אנשא והענין הזה הראה לו הקדוש ברוך הוא למשל כי בני ישראל יצאו מהגלות שהם בו והם בו כעצמות היבשות על דרך משל או הראה לו זה להראות לו שעתיד להחיות מתי ישראל בעת הישועה כדי שיראו גם הם בישועה ויש בזה מחלוקת בדברי רז"ל תניא ר' אליעזר אומר מתים שהחיה יחזקאל עמדו על רגליהם ואמרו שירה ומה שירה אמרו ה' ממית ומחיה ממית בצדק ומחיה ברחמים ורבי יהושע אומר שירה זו אמרו ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל רבי יהודה אומר באמת משל היה רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר מתים שהחיה יחזקאל עלו לארץ ישראל ונשאו נשים והולידו בנים ובנות עמד רבי יהודה בן בתירא על רגליו ואמר אני מבני בניהם והללו תפילין שהניח לי אבי אבא מהם ואמרו מי היו המתים שהחיה יחזקאל אמר רב אלו בני אפרים שמנו לקץ וטעו דכתיב ובני אפרים שותלח וברד בנו וגו' והרגום אנשי גת וגו' ויתאבל אפרים אביהם ושמואל אמר אלו בני אדם שכפרו בתחיית המתים ורבי יוחנן אמר אלו מתים שבבקעת דורא וכו' כמו שכתוב בפרק חלק: והעבירני. וכל זה במראה הנבואה: עליהם סביב סביב. כדי שיראה אותם כולם ומה שפירש רש"י ז"ל סביב סביב לבקעה ולא הכניסו לתוכה כדי שלא יטמא לפי שהיה כהן אם כן איך נוהו להעביר התער על ראשו ועל זקנו וכן תרג' יונתן על הכהני' ופאת זקנם לא יגלחו ועוד הרי אמר ויניחני בתוך הבקעה אלא הכל היה במראה הנבואה ולא היו דברים ממש: ויאמר. בן אדם. מבואר הוא: ויאמר. הנבא. מבואר הוא: כה אמר. מביא בכם רוח. אחר הבשר והעור והגידי' כמו שאמר בפסוק האחר על הסדר: ונתתי עליכם גידי'. כי הם תחלת יצירת הולד ותכונתו כי רבים מהם כ קשורות בעצמות ואחר הגידים הבשר ואחר כך העור כי הוא ה העליון ומה שאמ' איוב עור בשר תלבישני ועצמו' וגידים תסוככני לא אמ' שהעור והבשר הם תחלה ביצירה לפי שזכרם בתחילה ש שהרי אמר תלבישני שהם כמו ל לבוש שהוא עליון: וקרמתי. פעל עומד כמו שאמר גם כן ובשר עלה והוא ענין קרום ובדברי רז"ל אמרו כדי שיקרמו פניה: ונבאתי. ותקרבו. העצמות שכבר נפרדו אים מעל אחיו לאורך הזמן ואמר ותקרבו לשון נקבה בסימן אחד לבד כי על הרוב יאמר בשני סימני ותקרבנה וכמוהו ואלמנותיך עלי תבטחו וברוב עצם לשון נקבה ובאמרו עצם אל עצמו הוא לשון זכר ורוצה לומר עצם אל עצם הראוי להדבק בו כפי היצירה: וראיתי. ובשר עלה. פירוש עלה על הגידים כי הגידים הם בתוך הבשר ומ"ם עלה נדגל כמו ותעל אחר מנוריה: ויאמר. מארבע רוחות בואי הרוח. זו היא רוח חיים לפיכך אמר מארבע רוחות כלומר מאיזה עבר שתהיה תבא כי היא תשאויר ומה שאמר ונתתי רוחי בכם היא רוח השכל לפיכך אמר רוח והעד שאמר אחר שאמר והעליתי אתכם מקברותיכם: ופחי. פרשו כפח על משקל גשי מן נגש מענין ויפח באפיו נשמת חיים: בהרוגים האלה. אינו אומר הרוגי חרב אלא רוצה לומר במתים כי ההריגה כאמר' גם כן על המתים בלא חרב כמו שהיו הרוגי מות ואם היו בני אפרים כמו שכתוב למעלה הם היו הרוגי חרב: והנבאתי. חסר תי"ו התפעל ומשפטו והתנבאתי לפיכך מגבהה הנו"ן לחסרון התי"ו: ויאמר

כצאן ז' בקריאה וסי' התיקם כצאן לטבחה והקדישם. כצאן קדשים כצאן ירושלם ב' בפסוק. יחד אשימנו כצאן בצרה. ביום ההוא כצאן עמו. נחשבנו כצאן טבחה. תתננו כצאן מאכל: היתה ה' ר"פ בקריא' וסי' היתה עלי יד ה' ויוציאני. היתה לי נחלתי. היתה לי דמעתי לחם. היתה יהודה לקדשו. היתה כאני' סוחר:

ג' מל' גבי' ב' ון בליש' העבירה וסי' והעבירני עליהם סביב סביב. ויאמר המלך לעבדיו העבירוני. אשר יעבירוני: הנה אני ז' בקריא' וסי' הנה אני קשרתי על אדני. הנה אני יי' אלהי כל בשר. הנה אני מביא בכם רוח. הנה אני פותח את קברותיכם. הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים. הנה אני לוקח את בני ישראל. בונה בית: ובשר ח' בקריא' וסי' זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי. ובשר כי יהיה בו בערו שחין. והעורבים מביאים לו לחם ובשר ב' בפסוק. וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה. לחם חמודות לא אכלתי. עור ובשר תלבישני ועצמות:

ויאמר אלי. העצמות האלה כל בית ישראל המה. אם הענין הזה משל אמר לו זה שהראיתי לך במראה הנבואה העצמות היבשות שחיו וקמו על רגליהם זהו משל לכל בית ישראל שהיו בגלות זה כמה עד שנואשו מן הגאולה ואמרו יבשו עצמותינו ואבדה תקותינו וגו' כלומר הרי אנו כעצמות יבשות שאין להם עוד תקוה · ואם הענין כמשמעו אמר זה שהראיתי בעצמות האלה כן יחיו כל בית ישראל שמתו בזמן הגלות שארך זה כמה והרי הם כאילו הם אומרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותינו נגזרנו לנו ולא נראה בישועת ישראל אשר יהיו בזמן הישועה ואיך נחיה אלף שנים או יותר נגזרנו לנו לעצמינו : לכן · אם הענין משל ארצות הגוים והגלות הם הקברות · ואם כמשמעו מבואר הוא ומחלוקת יש בדברי רז"ל על המתי' בחוצה לארץ יש מהם אמרו כי בחוצה לארץ יעלו מקברותיהם ויש מהם אמרו מקברותיה' יעלו לא"י בגלגול ודרך מחילות והפסוק הזה מוכיח כי בחוצה לארץ יחיו כמו מיתי א"י שהרי אמר פותח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם ואחר כך והבאתי אתכם אל אדמת ישראל : וידעתם · מבואר הוא : ונתתי רוחי בכם · זהו רוח השכל כמו שפירשנו כי כיון שאמר ובהעלותי אתכם הרי רוח חיים · כי לא יתנועעו האדם בלא רוח חיים אם כן מה שאמ' אח"כ ונתתי רוחי בכם על רוח השכל אמר והבטיחם שיתן בהם דעה ובינה והשכל ולא יחטאו עוד כמו שעשו גם כן ואמר כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם : וחייתם · הבטיחם שיחיו ימים רבים והוא כמו שנא' בנבואת ישעיהו כי כימי העץ יהיו ימי עמי · והנחתי אתכם על אדמתכם · הבטיחם שלא יגלו ממנה עוד : ויהי · ואתה · ולבני ישרא' חברו · שבט בנימין שהיה עם שבט יהוד' לעולם גם לאחר שנחלק' המלכות · חברו · כן כתיב לפי שהיה בשבט אחד : ליוסף עץ אפרים · לפי שבשעת שנחלקה המלכות היה מלך ירבעם שהיה משבט אפרים נקראו עשרת השבטי' על שם אפרים : וכל בית ישראל חברו · חברו כתיב על דרך כלל כמו שאמר בית יעקב : וקרב · בווי מן הרגוש ובא בפתח הרי"ש כמו כתר לי · פלג למונם · לך לעץ אחר · אחר שתקח שני עצים ותכתוב בכל אח' שם כמו שאמרנו שהוא סימן למלכות ישראל שנחלקה אחר כך תקרב אותם אחד אל אחד והיו בידך שניהם יחד כאילו הם עץ אחד : והיו לאחדים בידך · שני האחדים יהיו בידך לאחד סימן למלכות ישראל שתהיה אחת ורבותי' ז"ל פירשו אמר לו שיקרב שני העצים ויתחברו יחד ויעשו עץ אחד במעשה נס ויונתן תרגם כל עץ שבפרשה זו עד דבר אליהם לוחא וכן והיו העצים תרג' לוחיא ובפסוק דבר תרגם את עץ יוסף אשר ביד אפרי' ית שבטא דיוסף דהוא שבטא דאפרים · את עץ יהודה ית שבטא דיהודה ועשיתי' לעץ אחד לעמא חדא : וכאשר · כמו שאמר לו שיכתוב לעיניהם והם ישאלוהו מהו המשל : דבר · חברו · כתי' וקרי חביריו : ונתתי אותם עליו · אתן שבטי ישראל עם שבט אפרים את עץ יהודה : עליו · פירושו עמו : את עץ · פירושו עם עץ : והיו · מבואר הוא : ודבר · מבואר הוא : ועשיתי · ולא יהיה · כתיב על דרך כלל וקרי יהיו : ולא יטמאו · מבגין התפע' ומשפטו יתטמאו :

ועבדי

רשי

העצמות האלה כל בית ישראל המה · רמז ודוגמא לכל בית ישראל בגלותם המה שהרי הם אומרי' יבשו עצמותינו בצרו' אבדה תקותינו ומה כוחי לתשועות עוד · ד"א כלם אלו משל ישראל היו ומפני שהחייתים עכשיו הם אומרים אבד' תקותינו ולא נחיה עוד שנית כמיתיו המתים : לכן הנבא · שעתיד אני להחיותם שנית : ויהי דבר ה' אלי לאמר : ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וגו' וכתוב עליו ליהודה ולבית ישראל חביריו · ארבע תיבות הללו כתוב עליו לומר עץ זה ליהודה ולשבט בנימן שנלוה עליו · וקח עץ אחד וכתוב עליו זה ליוסף עץ אפרי' ושאר תשעת שבטים שהיו אחרי ירבעם שהיה משבט אפרים : והיו לאחרים · אני אחברם לשני העצים שיהא עץ אחד בידך : הנה אני לוקח את עץ וגו' · שלא יהיו עוד לשתי ממלכו' : לעבדי

ויאמר ג' בטעם זרקא בספרא וסימ' העצמות האלה · זקני יהודה · אל אדמת ח' בספרא וסימ' נמסר בריש ספרא סימן י"ב · והנחתי ג' וסימ' אל נא תמש מזה · והנחתי והתכתי · ונתתי רוחי בכם וחייתם · ליוסף ח' וסימ' ויספר שר המשקים · ויולד ליוסף בארץ · ויקרבו ימי ישראל למות · ויאמר ליוסף הנה אביך · כה

ויאמר אלי בן אדם העצמות האלה כל בית ישראל המה הנה אמרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו נגזרנו לנו : לכן הנבא ואמרת אליהם כה אמר אדני יהוה הנה אני פתח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי והבאתי אתכם אל אדמת ישראל : וידעתם כי אני יהוה בפתחי את קברותיכם ובהעלותי אתכם מקברותיכם עמי : ונתתי רוחי בכם וחייתם והנחתי אתכם על אדמתכם וידעתם כי אני יהוה דברתי ועשיתי נאם יהוה :

ויהי דבר יהוה אלי לאמר : ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וכתב עליו ליהודה ולבני ישראל חברו ולקח עץ אחד וכתוב עליו ליוסף עץ אפרים וכל בית ישראל חברו : וקרב אתם אחד אל אחד לך לעץ אחד והיו לאחדים בידך : וכאשר יאמרו אליך בני עמך לאמר הלוא תגיד לנו מה אלה לך : דבר אלהם כה אמר אדני יהוה הנה אני לקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים ושבטי ישראל חברו ונתתי אותם עליו את עץ יהודה ועשיתם לעץ אחד והיו אחד בידי : והיו העצים אשר תכתב עליהם בידך לעיניהם : ודבר אליהם כה אמר אדני יהוה הנה אני לקח את בני ישראל מבין הגוים אשר הלכו שם וקבצתי אתם מסביב והבאתי אותם אל אדמתם : ועשיתי אתם לגוי אחד בארץ בהרי ישראל ומלך אחד יהיה לכלם למלך ולא יהיה עוד לשני גוים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות עוד : ולא יטמאו עוד בגלוליהם ובשקוציהם ובכל פשעיהם והושעתי אתם מכל מושבתיהם אשר חטאו בהם וטהרתי אותם והיו לי לעם ואני אהיה להם לאלהים :

ואמר לי בר אדם גרמיא האילין כל בית ישראל אינון הא אינון אמרין יבשו גרמנא פסק סברנא אבדנא לנא : בכן איתנבי ותימר להון כדנן אמר יי אלהים הא אנא פתחית ית קבריכון ואסק יתכון מקבריכון עמי ואעיל יתכון לארעא דישראל : ותדעון ארי אנא יי כד איפתח ית קבריכון וכד אסיק יתכון מגו קבריכון עמי : ואתן רוחי בכון ותחון ואשרי יתכון על ארעכון ותדעון ארי אנא יי גזרית במימרי ואקיים אמר יי : והוה פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר : ואת בר אדם סב לך לוחא חדא וכתוב עלוהי לשיבטא דיהודה ולבני ישראל אחיהון וסב לוחא חדא וכתוב עלוהי שיבטא דיוסף די הוא שיבטא דאפרים וכל בית ישראל אחיהון : ותקריב יתהון חד לות חד לך ללוחא חד ויהון לחד בידך : וכד יימרון לך בני עמך למימר הלא תחוי לנא מה אילין לך : איתנבי להון כדנן אמר יי אלהים הא אנא מקריב ית שבטא דיוסף די הוא שיבטא דאפרים ושיבטי ישראל אחיהון ואחבר יתהון עלוהי ית שיבטא דיהודה ואעבדינון לעמא חד ויהון חד קדמי : ויהון לוחיא דיתיכתוב עליהון בידך לעיניהון : ואיתנבי להון כדנן אמר יי אלהים הא אנא מקריב ית בני ישראל מביני עממיא דאתגליאו לתמן ואכנוש יתהון מסחור סחור ואעיל יתהון לארעהון : ואעביד יתהון לעמא חד בארעא בטור קודשא דישראל ומלכא חד יהי לכולהון למהוי מלך ולא יהון עוד לתרין עממין ולא יתפלגון עוד לתרתין מלכוון עוד : ולא יסתאבון עוד בטעוותהון ובשיקוציהון ובכל מרדיהון ואפרוק יתהון מכל מותבניהון דחבו קדמי בהון ואדכי יתהון ויהון קדמי לעם ואנא אהוי להון לאלהא :

מסרה

תאמרו ליוסף אנא · קח לך עץ אחד וכתוב עליו · כי יהודה גבר באחיו · ויצא הגורל הראשון לאסף ליוסף : לקח ח' וחס' בקריא' וסי' אם לקח יעקב אשה מבנות חת כאלה · ארור לקח שחד להכות נפש דם · ויצאו בני הנביאים אשר בית אל · ויגשו בני הנביאי' אשר בירחו · הנני לקח ממך · הנה אני לקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים ·

הנני לקח את בני ישראל מבין הגוים · וסר ל' לקח לו קלון · וחד ולקח נפשו' חכם · ומלך אחד ח' מן י' יתיראין אחד ולית להון זוגא וסי' על אחד ל' ההרים אשר אמר אליך · ואת אחד ל' עשר ילדיו ויעבר · ונשיא אחד ל' נשיא אחד למטה ב' בנ' · וראש אחד ל' כא מדרך אלון מעוננ' דשפטי' · ונביא אחד ל' זקן דמלכי' · ומלך אחד ל' יהיה לכלם למלך · ודרך אחד ל' ליראה אתי כל הימים · לא אחד ל' מי יתן טהור :

ועבדי דוד מלך · המלך המשיח יקרא שמו דוד ולפי שיהיה מזרע דוד קראו דוד או רמז לתחיית המתים: וישבו · לעבדי ליעקב · לפי שאברהם ויצחק היו להם בנים אחרים שלא ירשו הארץ זכר יעקב כי לו נתנה הארץ ולזרעו אחריו: וכרתי · והיה אותם · פי' עמם כיום מן הרבים שפירושם עם: ונתתים · פי' ונתתים בארצי או בברכתי ויונתן תרגם ואברכינון: והיה משכני עליהם · תרגם יונתן ביניהון לפי שבמקומו קשור שכינת האל יתברך עם בתוך ומה שאמר במקום הזה עליהם לומר כי מוראו יהיה עליהם לעולם כי ישכון כבודו בתוכם לעולם: וידעו · מבואר הוא: ויהי · בן אדם · אל גוג ארץ המגוג · מגוג היה מבני יפת וכן משך ותובל ובאמרו המגוג בה"א הידיע' ואין ה"א הידיעה

משכני ג' בקריא' וסימ' ונתתי משכני בתוכבם ולא תגעל · בטמאם את משכני אשר · והיה משכני עליהם: שים פניך אל גוג וחד על גוג ואינון מן א"ב מן חד חד חד אל וחד על ולית דכות' בסיפ' וסי' נמסר במסרה רבת' בערך אל: רב ל"ג קמצי' וסימ' נמסר במסרה רבתא בערך רב: הכון ב' א' מל וא' חס וסימ' הכן והכן לך אתה וכל

ועבדי דוד מלך עליהם ורועה אחד יהיה לכלם ובמשפטי ילכו וחקתי ישמרו ועשו אותם: וישבו על הארץ אשר נתתי לעבדי ליעקב אשר ישבו בה אבותיכם וישבו עליה המה ובניהם ובני בניהם עד עולם ודוד עבדי נשיא להם לעולם: וכרתי להם ברית שלום ברית עולם יהיה אותם ונתתים והרביתי אותם ונתתי את מקדשי בתוכם לעולם: והיה משכני עליהם והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם: וידעו הגוים כי אני יהוה מקדש את ישראל בהיות מקדשי בתוכם לעולם:

לח ויהי דבר יהוה אלי לאמר: בן אדם שים פניך אל גוג ארץ המגוג נשיא ראש משך ותבל והנבא עליו: ואמרת כה אמר אדני יהוה הנני אליך גוג נשיא ראש משך ותובל: ושובבתיך ונתתי חחים בלחייך והוצאתי אותך ואת כל חילך סוסים ופרשים לבשי מכלול כלם קהל רב צנה ומגן תפשי חרבות כלם: פרס כוש ופוט אתם כלם מגן וכובע: גמר וכל אגפיה בית תוגרמה ירכתי צפון ואת כל אגפיו עמים רבים אתך: הכן והכן לך אתה וכל קהלך הנקהלים עליך והיית להם למשמר: מימים רבים תפקד באחרית השנים תבוא אל ארץ משובבת מחרב מקבצת מעמים רבים על הרי ישראל אשר היו לחרבה תמיד והיא מעמים הוצאה וישבו לבטח כלם: ועלית כשאה תבוא כענן לכסות הארץ תהיה אתה וכל אגפיך ועמים רבים אותך:

כה אמר אדני יהוה והיה ביום ההוא יעלו דברים על לבבך וחשבת מחשבת רעה:

ועבדי דוד מלכא עליהון ופרנס חד יהי לכולהון ובדיני יהכון וקימי יטרון ויעבדון יתהון: ויתיבון על ארעא די הבית לעבדי ליעקב דיתיבו בה אבהתכון ויתבון עלה אינון ובניהון ובני בניהון עד עלמא ודוד עבדי מלכא להון לעלם: ואגזר להון קיים שלם קיים עלם יהי עימהון ואיברכינון ואסגי יתהון ואתן ית מקדשי ביניהון לעלם: ואשרי שכינתי ביניהון ואהוי להון לאלה ואינון יהון קדמי לעם: וידעון עממיא ארי אנא יי מקדש ית ישראל במהוי מקדשי ביניהון לעלם:

והות פתגם נבואה מן קדם יי עימי למימר: בר אדם קביל נבואה על גוג ארעא מגוג רב ריש משך ותובל ואתנבי עלוהי: ותימר כדנן אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי עלך גוג רב ריש משך ותובל: ואשדלינך ואתן שירין על ליסתך ואפיק יתך וית כל משיריתך סוסון ופרשין לבושי גמיר כולהון משירין סגיאין דימזינין בעגילין ותריסין אחדי סייפין כולהון: פרסאי כושאי ופוטאי עמהון כולהון מזיינין בעגילין וקולסין: גמר וכל משריתהא מדינת גרממיא סיפי ציפונא וית כל משיריתהון עממין סגיאין די עמך: איזדרז ואתקין לך את וכל משיריתך דאתכנישו עלך ותהי להון למטר: מיומין סגיאין תמני משיריתך בסוף שניא תיתי על ארעא דתבו עלה מקטלי חרבא דאיתכנשו מעממין סגיאין על טורי ארעא דישראל דהוו לחורבא תדירא ואינון מביני עממיא אתגליאו ויתיבו לרוחצן כולהון: ותיסק באיתרגושתא תיתי כעננא דסליק וחפיית ארעא תהי את וכל משיריתך ועממין סגיאין די עימך: כדנן אמר יי אלהים ויהי בעידנא ההיא יסקון הירהורין על ליבך ותחשיב מחשבן בישן:

קהלך · הכון לקראת אלהיך ישראל · קדמא חס: בשואה ל' וחד כשואה בשוא תחת הכ"ף ואינון מן א"ב מן ב"ב חד מלרע וחד לם עיל כ"ף בריש תיבותא וסימ' נמסר במסר' רבתא בערך כ':

רשי

לעבדי ליעקב · כעין שנתתיה ליעקב בלא מצרים: אל גוג · כך שם המלך: המגוג · שם האומה כד"א גומר ומגוג: ושובבתיך · אעשה אותך סובב אנבויי"שיר בלע"ז כל ההולך בפרידות לבו נקרא שובב כמו וילך שובב בדרך לבו: ונתתי חחים בלחייך · דרך חיה להוציאה בחחים שבלחייה לפי שאינ' רוצ' לבא גם אני אתן בלבך הרהורין ויבר המושך אותך מ מארצך לבא על ארץ ישראל: וכל אגפיה · כל סביביה: הכון והכן לך · הכון אותך והכן לך חיל אחרים הכון הזדמן: והיית להם למשמר · דרך המלכים לתת לב על חיילותיהם היאך יבאו ולהעמיד משמרו' שלא יבא משחית על חילו בלילה: מימים רבים תפקד · מימים רבים שהטאת לא תפקד עתה לפני לזכור עונותיך להטיב גמולך ואשיאך באחרי' השנים לבא אל ארץ ישראל המשובבת מ מחרב שעבו יושביה מן הגולה אשר גלו שם על ידי חרב האויב: אשר היו לחרב' תמיד · זה שנים רבות וסמוך לבואך עליהם חזרו: והיא מעמים הוצאה · והיה לך לשום על לב שהיא מעמים הוצאה והמוציאה מן העמים לא יעזבנה בידך: כשואה · כחשך המכסה את הארץ שואה ברואי"נה בלע"ז: יעלו דברי' · יסקון הרהורין: מחשבת רעה · להלחם כנגדי · אל

רדק

באה על שם אדם אשר שהוא שם היחס כי הראשון שהיה בן יפת העם היוצא ממנו נקראים מגוג שמתיחסים אל מגוג הראשון וכן שבט המנשה ועל שם היחס תבא ה"א הידיעה וגוג שם המלך המולך עליהם ואל עומד במקום שנים כאילו אמר אל גוג אל ארץ המגוג: נשיא ראש משך ותובל · גוג הוא מלך מגוג ומלך שתי האומות האלה משך ותובל ובאמרו נשיא ראש הו' ענין כפול במלות שונו' והוא סמוך על סמוך וכן מבחר וטוב לבנון · מספר מפקד העם: ואמרת · מבואר הוא: ושובבתיך · אסבבך מן כי שובבים יהיה עגל שומרון וכן בדברי רז"ל דברי' שמסבבים לבו של אדם ובאמרו ושובבתיך רוצה לומר אסבב לבך עד שתתאוה אחר לבאת ממקומך לבא אל ארץ ישראל ובא זה על דרך ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא שר צבא יבין ואת רכבו ואת המונו ויעשה זה האל יתברך כדי שיהא נודע בכל העמים ויקדש בהם: ונתתי חחים בלחייך · על דרך משל למשוך אותך כמו ששמים לדג · ויונתן תרגם ושובבתיך ואשדלינך · רוצה לומר אפתה אותך · כתרגומו של כי יפתה אדני ישראל: לבושי מכלול כולם · בכל מיני דין: קהל רב צנה ומגן · בצינה ומגן: פרס · כולם מגן וכובע · במגן וכובע וכובע מלרע: גמר וכל אגפיה · רוצה לומר עדת גמר וכל חיילותיה וכן כל אגפיו כל חיילותיו: וכן תרגם יונתן משירייתהא: בית תוגרמה · כמו בית ישראל · ויונתן תרגם מדינת גרממיא וכן אמרז"ל במסכת יומא גמר זו גרממיא כדעת התרגום: ירכתי צפון · כל אלה בני יפת שוכנים בסוף צפון: אגפיו · אגפי תוגרמה: הכון והכן לך · הכון אתה והכן לך כל קהליך למשמר שישמרו אותך איזה דרך תלך וילכו עמך: מימים רבים תפקד · אמרו כי מימי אלכסנדרוס מלך יון היו בני מגוג נסגרי' שם בסוף צפון כי הסגיר' שם אלכסנדרוס אחר ההרים ולא יצאו משם עוד והו שאמר מימים רבים תפקד כלומר תזכר בפי בני העולם ב באתך כי עד היום ההוא לא נזכרת כי היית נסגר ולא ה היית יוצא בגויהם: באחרית השנים · זה יהיה בעת הישועה אחר באת כל ישראל מהגלות או רובם: משובבת מחרב · כמו ומשובבתיך משוברת מחרב העמי' ויונתן תרג' מענין שבו דיתבו עמא מקטולי חרבא: ועלית כשואה · כהמון מים רבים שבאים פתאום ומשמיעים קול ושוטפין וכן כבא כשואה פחדכם: אותך · כמו

ואמרת. על ארץ פרזות. כמו פרזות תשב ירושלם ערי הפרזות פירו' ערי השדה שאין להם חומה: אבוא השוקטים. אל השוקטים וכן ויבא ירושלם כמו אל ירושלם וכן רבים: לשלל. להשיב ידך על חרבות נושבות. להשיב ידך עליהם להחריבם כמו שהיו ויונתן תרגם לכנשא משיריתיך: עשה מקנה וקנין. האחד על הבהמות והאחד על שאר נכסים וכן מקניהם וקניניהם ותרג' יונתן ואצלחו בנכסין וקנין: יושבי על טבור הארץ. פעמים יבא הסמיכות על מלת על וכן יושבי על מדין והולכי על דרך וקראת ארץ ישר' טבור הארץ לפי שהיא באמצע העולם כמו שהטבור באמצע הגוף ויונתן תרגם על תוקפא דארעא לפי שארץ ישראל גבוה מכל הארצות: שבא. וכל כפיריה. מלכיה ושריה וכן כפיר גוים נדמית ונקר' כן עד"מ כמו שכפיר אריות מלך על כל שאר החיות וכן תרג' יונתן וכל מלכהא: לכן. תדע. כאשר תדע שהם יושבי' בארצם לבטח תבא ממקומך ויונתן תרגם פורענות גבורתי: ובאת. מבואר הוא: ועלית. לעיניהם גוג. לשון קריאה אתה גוג: כה אמר. ביד עבדי. הנביאים יחזקאל וזכריה ואף על פי שזכריה לא זכר גוג ומגוג בפרש' הנה יום בא על מלחמה זו כאמרה: בימים ההם שנים. כאילו אמר זה שני' רבות ויונתן תרג' מלקדמת דנא שנין סגיאין ורבותי' ז"ל אלדד ומידד מתנבאי' במחנה על עסקי גוג ומגוג היו מתנבאים שנאמר האתה הוא וגו' אל תקרי שנים אלא שנים הם שנים נביאים אלו שנתנבאו נבואה אחת: והיה. מבואר הוא: ובקנאתי. רעש גדול. כמשמעו שתרעש הא' וכן נאמר בנבואת זכריה ונבקע הר הזתים ונאמר ונסתם גי הרי כאשר נסתם מפני הרעש בימי עוזיהו מלך יהודה: ורעשו. כל זה יהיה בא' ומה שאמר דגי הים וכו' על דרך הפלגת הרעש והמהומה שתהיה אז לא שירעשו הדגים והעופות והחיות והרמש ואפשר כמשמעו ותרעש מקום ים ארץ ישראל וכן העופו' והחיות שיהיו במקומות שרעש: ונהרסו ההרי' כמו שנאמר בנבואת זכריה ונבקע הר הזתים אולי כי גם כן יקרא להרים אחרים: ונפלו המדרגות. תרג' יונתן ויפתלשלון מגדליא ורש"י ז"ל כתב שמעתי שהם סלעים זקופים תלו' וכראים כנופלים: וקראתי עליו. על גוג: לכל הרי. כמו בכל הרי או כמו על כל הרי כמו שאמר על הרי ישראל תפול ותרגם יונתן ואזמניניה למיפל בחרב על טורי עמי: חרב איש באחיו תהיה. כי הם יהרגו איש את אחיו במהומת יי' שתהיה בהם:

על ארץ פרזות. יושבי כפרים מאין חומה שבוטחים במעוזם ואינם יראים להאסף אל ערי מבצר פרזות כמו מערי הפרזי מאין חומה: אבוא. אל השקטים ואראה מה הוא מבטחם: להשיב ידך על חרבות נושבות. להשחית שבית את הערים שהיו חרבות עד הנה ועכשיו נתישבו אל עם המאסף מעמים העומים עתה מקנה וקנין: על טבור הארץ. על גובה וחוזק הארץ כטבור זה שהוא באמצעו של אדם ומשופע מכל צדדיו: וכל כפיריה. סוחרים חריפין שבה הרגילים לבא ולשוט ככפירים בכל המדינות ויודעין איזה מקום העושר: יאמרו לך הלשלול שלל אתה. כלומר מי הגיד לך את מקום העושר הידעת כי לארץ מלאה שלל ובז את הולך ושם באמת תמצ' הון עתק: תדע. תרגם יונתן תדע פורענות גבורתי כלומר תדע ותכיר מי הוא מעוזם ומבטחם: האתה הוא. באותן הימים יאמר הקב"ה האתה הוא אותו אשר דברתי בימים קדמוני' ביד עבדי נביאי ישר' כגון יחזקאל וזכריה שאף הוא נתנבא על מלחמות גוג ומגוג ואספתי את כל הגוים וגו' ורבותי' אמרו אלדד ומידד הם נתנבאו עליו וזהו שנים האמור כאן אל תקרי שני' אלא שני' שני נביאי' נתנבאו נבואה אחת בפרק אחד: והיה ביום ההוא ביום בא גוג על אדמת ישר' וגו': רעש גדול. על ידי קולות ורעמים כמו שהוא אומר: ונפלו המדרגות. אני שמעתי שהם סלעים הזקופים ותלויים ונראים כנופלים ואני אומ' הם תלי מגדלים שחופרים סביב וזורקים העפר באמצע להגביה התל ועשוי מדרגו' מדרגות אשקלונ"ש בלע"ז כדי שיעמוד העפר ולאחר שנכנס יפה נוטלין את המלבנים מעמידי את המדרגה: וקראתי חרב לכל הרי. לבא חרב בהם עליו וקראתי חיתכתי ומה היא החרב שאקרא עליו חרבם של עצמו חרב איש באחיו: אבני

לשלול שלל חד מן כ"ו פסוקין בקריא' דאית בהון כל א"ב וסימ' זה הדבר אשר צוה לקטו ממנו • או הגשה אלהם לבוא • ידוע תדעו כי לא יוסיף יי' דיהושע • ויצא אחד השדה ללקט אורות • ואלישע ישב בביתו • ויבאו המצרעים האלה בקצה המחנה • על כן חרה אף יי' בעמו • המתקדשים והמטהרים אל הגנות • כה אמר

וְאָמַרְתָּ אֶעֱלֶה עַל־אֶרֶץ פְּרָזוֹת אָבוֹא הַשֹּׁקְטִים יֹשְׁבֵי לָבֶטַח כֻּלָּם יֹשְׁבִים בְּאֵין חוֹמָה וּבְרִיחַ וּדְלָתַיִם אֵין לָהֶם׃ לִשְׁלֹל שָׁלָל וְלָבֹז בַּז לְהָשִׁיב יָדְךָ עַל־חֳרָבוֹת נוֹשָׁבֹת וְאֶל־עַם מְאֻסָּף מִגּוֹיִם עֹשֶׂה מִקְנֶה וְקִנְיָן יֹשְׁבֵי עַל־טַבּוּר הָאָרֶץ׃ שְׁבָא וּדְדָן וְסֹחֲרֵי תַרְשִׁישׁ וְכָל־כְּפִירֶיהָ יֹאמְרוּ לְךָ הֲלִשְׁלֹל שָׁלָל אַתָּה בָא הֲלָבֹז בַּז הִקְהַלְתָּ קְהָלֶךָ לָשֵׂאת כֶּסֶף וְזָהָב לָקַחַת מִקְנֶה וְקִנְיָן לִשְׁלֹל שָׁלָל גָּדוֹל׃ לָכֵן הִנָּבֵא בֶן־אָדָם וְאָמַרְתָּ לְגוֹג כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הֲלוֹא בַּיּוֹם הַהוּא בְּשֶׁבֶת עַמִּי יִשְׂרָאֵל לָבֶטַח תֵּדָע׃ וּבָאתָ מִמְּקוֹמְךָ מִיַּרְכְּתֵי צָפוֹן אַתָּה וְעַמִּים רַבִּים אִתָּךְ רֹכְבֵי סוּסִים כֻּלָּם קָהָל גָּדוֹל וְחַיִל רָב׃ וְעָלִיתָ עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל כֶּעָנָן לְכַסּוֹת הָאָרֶץ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים תִּהְיֶה וַהֲבִאוֹתִיךָ עַל־אַרְצִי לְמַעַן דַּעַת הַגּוֹיִם אֹתִי בְּהִקָּדְשִׁי בְךָ לְעֵינֵיהֶם גּוֹג׃ כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הַאַתָּה־הוּא אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי בְּיָמִים קַדְמוֹנִים בְּיַד עֲבָדַי נְבִיאֵי יִשְׂרָאֵל הַנִּבְּאִים בַּיָּמִים הָהֵם שָׁנִים לְהָבִיא אֹתְךָ עֲלֵיהֶם׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא בְּיוֹם בּוֹא גוֹג עַל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה תַּעֲלֶה חֲמָתִי בְּאַפִּי׃ וּבְקִנְאָתִי בְאֵשׁ־עֶבְרָתִי דִּבַּרְתִּי אִם־לֹא בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה רַעַשׁ גָּדוֹל עַל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל׃ וְרָעֲשׁוּ מִפָּנַי דְּגֵי הַיָּם וְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְחַיַּת הַשָּׂדֶה וְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאֲדָמָה וְכֹל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה וְנֶהֶרְסוּ הֶהָרִים וְנָפְלוּ הַמַּדְרֵגוֹת וְכָל־חוֹמָה לָאָרֶץ תִּפּוֹל׃ וְקָרָאתִי עָלָיו לְכָל־הָרַי חֶרֶב נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה חֶרֶב אִישׁ בְּאָחִיו תִּהְיֶה׃

וְתֵימַר אֶיסַק עַל אַרְעָא דְיָתְבָא שְׁלֵיוָא בְּקִירְוֵי פַּצְחַיָא אֵיהַךְ עַל עַמָא דְשַׁקְטִין וְשָׁרַן לְרוּחְצָן כּוּלְהוֹן יָתְבִין בְּלָא שׁוּרָא וְעָבְרִין וְדָשִׁין לֵית לְהוֹן׃ לְמִבַּז בִּזָא וּלְמֶעְדֵי עֲדָאָה לְכַנָשָׁא מַשִׁרְיָתָךְ עַל חָרְבָתָא דְאִתְיַתְבָא וְעַל עַמָא דְאִתְכַּנָשׁוּ מִבֵּינֵי עַמְמַיָא דְאַצְלַחוּ בְּנִכְסִין וְקִנְיָנִין יָתְבִין עַל תּוּקְפָּא דְאַרְעָא׃ שְׁבָא וּדְדָן וְתַגָרֵי יַמָא וְכָל מַלְכָהָא יֵימְרוּן לָךְ הַלְמִבַּז בִּזָא אַתְּ אָתֵי הַלְמֶעְדֵי עֲדָאָה כְּנִישַׁת מַשִׁרְיָתָךְ לְמִסַב כְּסַף וּדְהַב לְמִשְׁבֵּי נִכְסִין וְקִנְיָנִין לְמֶעְדֵי עֲדִי סַגִי׃ בְּכֵן אִתְנַבֵּי בַּר אָדָם וְתֵימַר לְגוֹג כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הֲלָא בְּעִידָנָא הַהוּא כַּד יִתְבוּן עַמִי יִשְׂרָאֵל לְרוּחְצָן תִּדַע פּוּרְעָנוּת גְבוּרְתִּי׃ וְתֵיתֵי מֵאַתְרָךְ מִסְיָפֵי צִפּוּנָא אַתְּ וְעַמְמִין סַגִיאִין דִּי עִמָךְ רָכְבֵי סוּסָן כּוּלְהוֹן מַשִׁרְיָן סַגִיאִין וְעַם סַגִי׃ וְתִסַּק עַל עַמִי יִשְׂרָאֵל כַּעֲנָנָא דְסָלִיק וְחָפֵי יָת אַרְעָא בְּסוֹף יוֹמַיָא תְּהֵי וְאַיְתִינָךְ עַל אַרְעָא בֵּית שְׁכִינְתִּי בְּדִיל דְיִדְעוּן עַמְמַיָא פּוּרְעָנוּת גְבוּרְתִּי כַּד אִתְקַדַשׁ בָּךְ דְחָזַן בְּפוּרְעָנוּתָךְ גּוֹג׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הַאַתְּ הוּא דְמַלֵילִית בְּיוֹמֵי קֳדָם בְּיַד עַבְדֵי נְבִיֵי יִשְׂרָאֵל דְאִתְנַבִּיאוּ בְּיוֹמַיָא הָאִינוּן מִלְקַדְמַת דְנָא שְׁנִין סַגִיאָן לְאַיְתָאָה יָתָךְ עֲלֵיהוֹן׃ וִיהִי בְּעִידָנָא הַהוּא בְּיוֹם מֵיתֵי גוֹג עַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים יִדְלֵיק רוּגְזִי וְחֵימְתִּי׃ וּבְאִתְגְלָאָה פּוּרְעָנוּתִי בְּמִדְלֵיק אֶישַׁת רוּגְזִי גְזֵרִית בְּמֵימְרִי אִם לָא בְּיוֹמָא הַהוּא יְהֵי זִיעַ סַגִי עַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ וִיזוּעוּן מִן קֳדָמַי נוּנֵי יַמָא וְעוֹפָא דִשְׁמַיָא וְחֵיוַת בָּרָא וְכָל רִחֲשָׁא דְרָחֵישׁ עַל אַרְעָא וְכָל אֱנָשָׁא דִי עַל אַפֵּי אַרְעָא וְיִתְפַּגְרוּן טוּרַיָא וְיִתְתַּלְשׁוּן מִגְדְלַיָא וְכָל שׁוּר רָם לְאַרְעָא יִתְתַּמַר׃ וַאֲזַמְנִינֵיהּ לְמִיפַּל בְּחַרְבָּא עַל טוּרֵי יִשְׂ' עַמִי אֲמַ' יְיָ אֱלֹהִ' חֶרֶב גְבַר בַּאֲחוּהִי תְּהֵי׃

יי' עשו משפט • ובאו הכשדים ונלחמים • הלא כגעת בה רוח הקדים • לשלול שלל ולבוז בז • ונשמדו במות • ועתה יוסיפו לחטוא ויעשו להם • ונגש חרש בקוצר • לכן חכו לי נאם יי' • ולקחת כסף וזהב דזכריה • ויהי לעוזיהו חיל • יש אחד ואין שני גם בן ואח • ונשלוח ספרים ביד הרצים • די מטורא אתגזרת אבן • דהא מהתצפא • ואלו עיר וקדיש • אדין צבית • ועלי הטה חסד • מלשיה דגבעוני וידון המרונתי • בוא ג' מ"ל וסימ' נמכר בישעיה סימ' ב' ובסיפרא דא סימ' לג' : ה' פסוקין וכל וכל וכל וסימ' והערים יהרסו • אתה הוא מ' לבדך • ורעשו מפני דגי • וכל פסיליה יכתו • וכל הארץ בכים קול גדול :

מ"ל ג' • ל' • ל' • את כבכו' חל' • ל' • מ"ל • ל' • ל' מוקף בכל וכתו' • ל' • ב' ורפי • ל' • ל' • ב' כעכין דגשי' • ב' ובענין • ב' • ב' • ב' • ל' ומ"ל וחד קדמונים • לג מ"ל • מלהון פתחי' • ח' כמ' וכל וכל וכל • ב' ויגוע כל בשר • ל' • ח' מ"ל

ונשפטתי. ואבני אלגביש. הוא מין ממיני הברד ויש מפרשים שהם שתי מלות רוצה לומר אבני ברד דומות אל גביש מן ראמות וגביש שהיא אבן לבנה משאבני היקרות: והתגדלתי. מבואר הוא: ושובבתיך וששאתיך. ושובבתיך פירשנוהו וששאתיך פירשו בו שהוא מלשון ששה כלומר שלא ישאר בהם כי אם ששית המחנה ויש מפרשים אותו לפי ענינו אכריתך או אחריבך ואדוני אבי ז"ל פי' אשפטך בששה שפטים כמו שאמר ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית והם ששה ויונתן תרגם ואטליך ואספיך: והכיתי קשתך. אכה בו עד שתפילנו מיד שמאלך כי הקשת יאחזנו האדם ביד שמאלו ונותן עליו החיצים ביד ימינו וימשוך יתר הקשת בימינו ועניין זה רוצה לו' שלא יועילנו כלי מלחמתו והרי הם כאילו אינם על הרי: לעיט צפור כל כנף: הסמיכות הזה כסמיכות אדמת עפר טיט היון: כל כנף. פי' כל בעלי כנף וכן כל צפור כל כנף ובמלות הענין להגדיל הדבר שיבאו כל העופות לאכול בשר ההרוגים ט טורפין ושאינם טורפין: על פני השדה. בין שיהיו על ההרים בין שיהיו על פני השדה כולם יפלו בחרב ובשאר שפטים: ושלחתי אש במגוג. אכלה אותם כמו האש המכלה או הוא כמשמעו כמו שאמר אש וגפרית אמטיר עליו: ואת שם. ולא אחל את שם קדשי עוד. כי בהאריכו הגלות שמו מחולל בגוים כאילו הוא יתברך מחלל שמו: הנה באה ונהייתה. באה עת הישועה הוא היום אשר דברתי: ויצאו ובערו והשיקו. כפל הענין במלות שונות: ולא ישאו. לא יצטרכו כי יספיקו בכלי הזיין: ולא יחטבו מן היער והיה. מקום שם קבר. כמו הפוך מקום קבר שם וכן כל הרע אויב בקדש כמו כל אויב הרע בקדש אף אם כריך תאכלם כמו אף כריך אם תאכלם כל תשא עון כל עון תשא והדומים להם רבים כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ויונתן תרג' אתר כשר לבית קבור ובדרש לפי שכבו שם ויפת ערות אביהם זכה שם לכיסות בטלית וזכה יפת לקבורה בארץ ישראל ועל דרך פשוטו הרי כתוב למען טהר את הארץ: גי העוברים. באותו הגי שעוברים דרך עליו: קדמת הים. למזרח הים ולא פירש אי זה ים והנה היו בארץ ישר' ים מזרחי וים מערבי ויונתן תרגם בחילת מגיזתא מדנח ים גינוסר והוא ים כנרת: וחסמת היא את העברים. חסמת פועל יוצא לשלישי רוצה לומ' כי באשת ההרוגים תעשה לעוברים דרך שם שיחסמו ויסגרו אפיה' מריח הרע ותרגם יונתן וסומכא היא להרין טוריא: המונה. בה"א מקום וי"ו כמו אהלה והדומים לו: גי העברים. ביו"ד לבדה: גיא המון גוג. ביו"ד ואל"ף: וקברום. האל יתברך צוה לקבור הנתלים בישראל ואמר ולא תטמא אדמתך כי המת שלא נקבר הוא טומא' הארץ וכן צוה יהושע לעשות כן לה' המלכי' וכן יקברו ישר' המון גוג למען טהר את הארץ: שבעה חדשים. שבעת חדשים יתעסקו עם הארץ בקבורתם: וקברו

ועל אגפיו חד מן ו' פסוקי' אית בהון ועל ועל ועל ומלה חדא בניהון וסימ' וכפר את מקדש הקדש. יביא יי' עליך ועל עמך. ונשפטתי אתו בדבר ובדם. עם כל מלכותו וגבורתו. והוא ישקיט ומי ירשיע. קימו וקבלו היהודים עליהם: תפול ח' מל' וסימ' לעיל בסיפרא סימ' כ"ג. אתך ג' דגשי' בענין וסימ' גמר וכל אגפיה.

ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית אמטיר עליו ועל־אגפיו ועל־עמים רבים אשר אתו: והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וידעו כי־אני יהוה:

ט ואתה בן־אדם הנבא על־גוג ואמרת כה אמר אדני יהוה הנני אליך גוג נשיא ראש משך ותבל: ושבבתיך וששאתיך והעליתיך מירכתי צפון והבאותך על־הרי ישראל: והכיתי קשתך מיד שמאלך וחציך מיד ימינך אפיל: על־הרי ישראל תפול אתה וכל־אגפיך ועמים אשר אתך לעיט צפור כל־כנף וחית השדה נתתיך לאכלה: על־פני השדה תפול כי אני דברתי נאם אדני יהוה: ושלחתי־אש במגוג ובישבי האיים לבטח וידעו כי־אני יהוה: ואת־שם קדשי אודיע בתוך עמי ישראל ולא־אחל את־שם־קדשי עוד וידעו הגוים כי־אני יהוה קדוש בישראל: הנה באה ונהיתה נאם אדני יהוה הוא היום אשר דברתי: ויצאו ישבי ערי ישראל ובערו והשיקו בנשק ומגן וצנה בקשת ובחצים ובמקל יד וברמח ובערו בהם אש שבע שנים: ולא־ישאו עצים מן־השדה ולא יחטבו מן־היערים כי בנשק יבערו־אש ושללו את־שלליהם ובזזו את־בזזיהם נאם אדני יהוה: והיה ביום ההוא אתן לגוג מקום־שם קבר בישראל גי העברים קדמת הים וחסמת היא את־העברים וקברו שם את־גוג ואת־כל־המונה וקראו גיא המון גוג: וקברום בית ישראל למען טהר את־הארץ שבעה חדשים:

ואתפרע מיניה במותא ובקטלא ומטר מגבר ואבני אלגביש אישתא וגופריתא אמטר עלוהי ועל משריתיה ועל עממין סגיאין די עימיה: ואיתרבי ואתקדש ואגלי גבורתי לעיני עממין סגיאין וידעון ארי אנא יי: ואת בר אדם אתנבי על גוג ותימר כדנן אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי עלך גוג רב ריש משך ותובל: ואשדלינך ואטעינך ואסקינך מסיפי ציפונא ואיתינך על טורי ישראל: וארמי קשתך מיד שמאלך וגירך מיד ימינך אמגר: על טורי ארעא דישראל תתרמי נבילתך את וכל משריתך ועממין די עמך לעופא ציפר כל די פרח ולחית ברא מסרתך לאישתיצאה: על אפי ברא תתרמי נבילתך ארי אנא גזרי במימרי אמר יי אלהים: ואדליק אישתא במגוג וביתבי נגוות דישרן לרוחצן וידעון ארי אנא יי: וית שמא דקודשי אגלי בגו עמי ישראל ולא אחיל ית שמא דקודשי עוד וידעון עממיא ארי אנא יי קדישא אשרתי שכינתי בישראל: הא אתיא ותתקיים אמר יי אלהים הוא יומא די גזרית במימרי: ויפקון יתבי קירוי ארעא דישראל ויהון שגרין ומסתוברין במני זינא בעגלין ותריסין בקשתן ובגירין ובאעי סורנין ורומחי וידלקון בהון נורא שבע שנין: ולא יסבון אעין מן חקל ולא יקצון מן חורשא ארי במני זינא ידליקון נור ויבזון ית בזיזיהון ויעדי ית עדיהון אמר יי אלהים: ויהי בעידנא ההוא אתן לגוג אתר כשר לבית קבור בישראל בחילת מגיזת מדנח ים גינוס וסמכא היא לתרין טוריא ויקברון תמן ית גוג וית כל איתרגושתיה ויקרון חילת איתרגושת גוג: ויקברונון בית ישראל בדיל לדכאה ית ארעא שבעא ירחין:

רשי

ואבני אלגביש. אבני ברד האחרות כאבני' טובות ששמם גבים כ כענין של ראמו' וגבים ורבו' אמר אל גב אים אבני ברד שהתחילו ל לירד על מצרים ועמדו באויר על גב האים מ משה שהתפלל שלא ירדו כענין שנאמר לא נתך ארצה לא הגיע ל לארץ: וששאתיך. כמו והשאתיך על עמי כמו לא ישיא אויב בו: ולא אחל את שם קדשי. שגלותם של ישראל חלול שמו הוא באמור להם עם יי' אלה ולא יכול להצילם: והשיקו. כמו תבור שהשיקוהו בלשון משנה: בנשק. אנ"ר מור"אש בלע"ז: אתן לגוג מקום שם קבר. מקום שיהא שם קבר להם לפי שהוא מזרעו של יפת שכסה את ערות אביו לפיכך זכה לקבורה: גי העוברים. גי ששם עוברים את ים כנרת להביא משם פירות ג גינוסר תמיד: קדמת הים. במזרח ים גינוסר. ת"י וחוסמת היא את העוברים ו וסוגרת היא את ה העוברי' כמו לא תחסו' שרוב פגרי' שיפלו שם יטרדו את העוברים מ מעבור לפיכך יעברו עליהם ויקברו אותם ומנחם פתרו בספרו יחסמו את אפם מ מלהדיח ריח הפגרי': וקברו

שם ו' בסגול וסים' אברם אברהם נשר קרתא דבריה בורא· ופי' נמסר בסדר לך לך: הקבצו ד' בקריא' וסים' הקבצו ושמעו בני יעקב· הקבצו ובאו התנגשו· הקבצו ובאו האספו מסביב· הקבצו כלכם ושמעו: לשבעה ד' בקריא' וסים' לאכול לשבעה ולמכסה עתיק· ואכלתם חלב· זרעתם והרבה דריש חגי· למה תשקלו כסף

וְקָבְרוּ כָּל־עַם הָאָרֶץ וְהָיָה לָהֶם לְשֵׁם יוֹם הִכָּבְדִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִֹה׃ וְאַנְשֵׁי תָמִיד יַבְדִּילוּ עֹבְרִים בָּאָרֶץ מְקַבְּרִים אֶת־הָעֹבְרִים אֶת־הַנּוֹתָרִים עַל־פְּנֵי הָאָרֶץ לְטַהֲרָהּ מִקְצֵה שִׁבְעָה־חֳדָשִׁים יַחְקֹרוּ׃ וְעָבְרוּ הָעֹבְרִים בָּאָרֶץ וְרָאָה עֶצֶם אָדָם וּבָנָה אֶצְלוֹ צִיּוּן עַד קָבְרוּ אֹתוֹ הַמְקַבְּרִים אֶל־גֵּיא הֲמוֹן גּוֹג׃ וְגַם שֶׁם־עִיר הֲמוֹנָה וְטִהֲרוּ הָאָרֶץ׃

וְאַתָּה בֶן־אָדָם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה אֱמֹר לְצִפּוֹר כָּל־כָּנָף וּלְכֹל חַיַּת הַשָּׂדֶה הִקָּבְצוּ וָבֹאוּ הֵאָסְפוּ מִסָּבִיב עַל־זִבְחִי אֲשֶׁר אֲנִי זֹבֵחַ לָכֶם זֶבַח גָּדוֹל עַל הָרֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲכַלְתֶּם בָּשָׂר וּשְׁתִיתֶם דָּם׃ בְּשַׂר גִּבּוֹרִים תֹּאכֵלוּ וְדַם־נְשִׂיאֵי הָאָרֶץ תִּשְׁתּוּ אֵילִים כָּרִים וְעַתּוּדִים פָּרִים מְרִיאֵי בָשָׁן כֻּלָּם׃ וַאֲכַלְתֶּם־חֵלֶב לְשָׂבְעָה וּשְׁתִיתֶם דָּם לְשִׁכָּרוֹן מִזִּבְחִי אֲשֶׁר־זָבַחְתִּי לָכֶם׃ וּשְׂבַעְתֶּם עַל־שֻׁלְחָנִי סוּס וָרֶכֶב גִּבּוֹר וְכָל־אִישׁ מִלְחָמָה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִֹה׃ וְנָתַתִּי אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם וְרָאוּ כָל־הַגּוֹיִם אֶת־מִשְׁפָּטִי אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וְאֶת־יָדִי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בָהֶם׃ וְיָדְעוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם מִן־הַיּוֹם הַהוּא וָהָלְאָה׃ וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי בַעֲוֺנָם גָּלוּ בֵית־יִשְׂרָאֵל עַל אֲשֶׁר מָעֲלוּ־בִי וָאַסְתִּר פָּנַי מֵהֶם וָאֶתְּנֵם בְּיַד צָרֵיהֶם וַיִּפְּלוּ בַחֶרֶב כֻּלָּם׃ כְּטֻמְאָתָם וּכְפִשְׁעֵיהֶם עָשִׂיתִי אֹתָם וָאַסְתִּר פָּנַי מֵהֶם׃

לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה עַתָּה אָשִׁיב אֶת־שְׁבִית יַעֲקֹב וְרִחַמְתִּי כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל וְקִנֵּאתִי לְשֵׁם קָדְשִׁי׃

וְיִקְבְּרוּן כָּל עַמָּא דְאַרְעָא וִיהֵי לְהוֹן לְשׁוּם יוֹם אִתְיְקָרוּתִי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וְגַבְרִין יְמַנּוּן תְּדִירָא לְמֶהֱוֵי עָדַן בְּאַרְעָא מְקַבְּרִין עִם דְּעָדַן יָת דִּי אִשְׁתְּאָרוּ עַל אַפֵּי אַרְעָא לְדַכָּיוּתַהּ מִסּוֹף שִׁבְעָא יַרְחִין יִשְׁרוּן לְמִבְדַּק׃ וְעָדֵי אוֹרְחָא דְעָדַן בְּאַרְעָא דִּי אִם יֶחֱזֵי גַּרְמָא דֶאֱנָשָׁא וְיִבְנֵי לְוָתֵיהּ צִיּוּנָא עַד דְּיִקְבְּרוּן יָתֵיהּ דִּי מְקַבְּרִין בְּחֵילַת אִתְרְגוּשַׁת גּוֹג׃ וְאַף לְתַמָּן יִתְרְמוּן קְטוֹלֵי רוֹמִי קַרְתָּא דְסַגִּיאִין אִתְרְגוּשְׁתָּהָא וְיִדְכּוּן אַרְעָא׃

וְאַתְּ בַּר אָדָם כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אֵימַר לְעוֹפָא צִפַּר כָּל דִּי פָרַח וּלְכָל חֵיוַת בָּרָא אִתְכַּנִּישׁוּ וְאִיתוֹ אִתְקָרְבוּ מִסְחוֹר סְחוֹר עַל קְטִילַי דִּי אֲנָא קָטִיל לְכוֹן קְטוֹל סַגִּי עַל טוּרֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵיכְלוּן בִּסְרָא וְתִשְׁתּוּן דְּמָא׃ בְּסַר גִּבָּרִין תֵּיכְלוּן וְדַם רַבְרְבֵי אַרְעָא תִּשְׁתּוּן מַלְכִין שִׁלְטוֹנִין וְטוּרָנִין גִּבָּרִין עַתִּירֵי נִכְסַיָּא כּוּלְּהוֹן׃ וְתֵיכְלוּן תַּרְבָּא לְמִסְבַּע וְתִשְׁתּוּן דְּמָא מִבְּסַר קְטִילִין דִּי אֲנָא קָטִיל לְכוֹן׃ וְתִסְבְּעוּן עַל טוּרֵי יִשְׂרָאֵל סוּסָוָן וּרְתִיכִין גִּבָּרִין וְכָל גַּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ וְאֶתֵּן יָת יְקָרִי בְּעַמְמַיָּא וְיֶחֱזוּן כָּל עַמְמַיָּא יָת פּוּרְעָנוּתִי דַּעֲבָדִית וְיָת גְּבוּרְתִּי דְּשַׁוִּיתִי בְּהוֹן׃ וְיִדְעוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן מִן יוֹמָא הַהוּא וּלְהָלָּא׃ וְיִדְעוּן עַמְמַיָּא אֲרֵי בְּחוֹבֵיהוֹן גָּלוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל עַל דְּשַׁקַּרוּ בְּמֵימְרִי וְסַלֵּיקִית שְׁכִינְתִּי מִנְּהוֹן וּמְסַרְתִּינוּן בְּיַד סַנְאֵיהוֹן וְאִתְקַטְּלוּ בְּחַרְבָּא כּוּלְּהוֹן׃ כִּסְאֲבַתְהוֹן וּכְמֵירְדֵיהוֹן אִתְפָּרָעִית מִנְּהוֹן וְסַלֵּיקִית שְׁכִינְתִּי מִנְּהוֹן׃

בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים כְּעַן אָתֵיב יָת גָּלוּת יַעֲקֹב וְאֵירְחַם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאִתְפְּרַע פּוּרְעֲנוּת גְּבוּרְתִּי מִן עַמְמַיָּא עַל דַּאֲחִילוּ יָת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי׃

בלא לחם: משפטי ז' וסים' למה תאמר יעקב· קרוב מצדיקי מי יריב· ואני אמרתי לריק יגעתי· והקשיבו אלי עמי· ונתתי את כבודי בגוים· זעף יי' אשא כי חטאתי· לכן חכו לי נאם יי'· העירה והקיצה למשפטי· מלפניך משפטי יצא· כי עשית משפטי ודיני· ראיתה יי' עותתי· חי אל הסיר משפטי· צדק לבשתי וילבשני· כי אמר איוב צדקתי· האף תפר משפטי· על משפטי אכזב:

רד"ק

וקברו· והיה להם לשם· כי אומות העולם יזכרו אותם לטובה בזה ויאמרו ראו מה טובה אומה זו שקברו אויביהם הבאים עליהם ואף על פי שהם אין כונתם לזה אלא למען טהר את הארץ: ואנשי תמיד יבדילו· ישראל יבדילו אנשים שיעברו תמיד בארץ לחקור על החללים כדי לקברם: את העוברים· כמו עם העוברים אמר כי האנשים המותמדים יאמרו לעוברי' בדרך עליהם באיזה מקו' שיהיו שיעזרו אותם לקבור הנותרי' בארץ שלא יהרגו בגיא כי שם נהרגו רובם: יחקרו· ישלימו החקירה: ועברו העוברים· איננו אומר על אנשי תמיד אלא על העוברים שיעברו בארץ כשיראו אפילו עצם אדם יבנו אצלו ציון מאבני' עד שיעברו עליו אנשי תמיד המקברים כי אולי בין כך ובין כך עד שיעברו המקברים יכוסה העצם בעפר או בשום דבר ולא יראו אותו וכשיראו הציון ידעו כי שם עצם אדם ויקחוהו משם ויקברוהו בגיא המון גוג כי כולם יביאו אותם שם ושם יקברום כדי שלא תהיה הארץ מלאה מהם אלא מיוחדין יהיו נקברין במקו' אחד ויהיו זכר לעתים הבאים מה שעשה האל יתברך בהם והציון יהיה מאבן אחת או מאבנים מקובצים יחד: אל גיא· כמו בגיא וכן ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון: וגם שם עיר המונה· כמו שהגיא יקרא המון גוג כן העיר הסמוכה לגיא או עיר ירושלם תקרא המונה על שם המון גוג הנהרגים סמוך לה המונה לא מפיק הא ויונתן תרגם הפסוק כן ואף לתמן יתרמון קטולי רומי קרתא דסגיאו' אתרגושתהא וידכון ארעא: ואתה בן אדם· הפרשה הזאת מבוארת היא: בשר גבורים· אלים כרים ועתודים פרים מריאי בשן· משל על המלכים והשרים ומה שקורא להם לאכול הוא בין ההריגה לקבורה: ואכלתם· מבואר הוא· ושבעתם· מבואר הוא: ונתתי· מבואר הוא: וידעו· מן היום ההוא והלאה סימן שלא יטעה אדם יחזקאל מן היום שמואל מהיום: וידעו· ענין ויפלו בחרב כולם רובם וכן וכל הארץ באו מצרימ' והדומים לו: לכן· מבואר הוא:

וכנו

רש"י

וקברו כל עם הארץ· שמתו שם: והיה להם לשם· כל האומות יספרו את שמם לשבח ולאמר אין לך כאומה זו רחמנים יש לך אדם שקובר את אויבו שעמד עליו להורגו: ואנשי תמיד· אנשים המותמדים לכך יבדילו ישראל כדי לעבור בארץ ללקט את המפוזרים: מקברים את העוברים: מקברים עם העוברי' את הפגרים החונטים ומעכבי' את המעבר שהעוברים את הים מקברים אותם להכאית את העוברים עם העוברים כך שמעתי וכן ת"י: את הנותרי' על פני הארץ: רחוק מן המעבר שאין העוברים את הים מתעסקי' בהם לקוברם יקברום אלה המותמדי' ומובדלי' לכך: מקצה שבעה חדשים· יכלו מרבית הפגרי' הנראי' לעינים להקבר ומאז והלאה יחקרו בארץ במקום המסתרים בחורים ובין הקוצים ויקברו מה שימצאו: ועברו העוברים בארץ· ההולכי דרכים שיראו עצם אדם יבנו אצלו ציון סימן שימצאו שם עצם של מת כדי שיפרשו ממנו הולכי דרכים ועושי טהרות: עד· באו אנשי התמיד המובדלים לחקור וקברו אותו: וגם שם העיר המונה· וגם העי' ששמה עיר הומיה מרוב אדם היא רומי הרשעה וגם היא חיל' יושביה שם יקברו: וטהרו· את ישראל בארץ את טהרותיהם ותרומותיהם: המונה לא מפיק ה"א לפי שה"א אחרונה משמשת שם דבר שמוב' כמו הומיה: אלים כרים ועתודים· מלכים ודוכוסים שלטונים ושרים: מריאי בשן· שור של פטם קרוי אלמרי בלשון ערבי: את משפטי· את פורענותי יוסטי"א בלע"ז: וידעו הגוים כי בעונם גלו· בני ישראל כשיראו את גבורתי יכירו כי לא מפני שקוצר ידי היה שלא הושעתים אלא בעונם הסתרתי פני מהם וגלו: וקנאתי לשם קדשי· ולבשתי קנאת תשועה ונקם למען שם קדשי שלא יתחלל עוד וקנאתי לשם קדשי בשביל שם קדשי כמו המקנא אתה לי:

וכנו

וְנָשׂוּ אֶת־כְּלִמָּתָם וְאֶת־כָּל־מַעֲלָם אֲשֶׁר מָעֲלוּ־בִי בְּשִׁבְתָּם עַל־אַדְמָתָם לָבֶטַח וְאֵין מַחֲרִיד׃ בְּשׁוֹבְבִי אוֹתָם מִן־הָעַמִּים וְקִבַּצְתִּי אֹתָם מֵאַרְצוֹת אֹיְבֵיהֶם וְנִקְדַּשְׁתִּי בָם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם רַבִּים׃ וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם בְּהַגְלוֹתִי אֹתָם אֶל־הַגּוֹיִם וְכִנַּסְתִּים אֶל־אַדְמָתָם וְלֹא־אוֹתִיר עוֹד מֵהֶם שָׁם׃ וְלֹא־אַסְתִּיר עוֹד פָּנַי מֵהֶם אֲשֶׁר שָׁפַכְתִּי אֶת־רוּחִי עַל־בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃

בְּעֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה לְגָלוּתֵנוּ בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בְּאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה אַחַר אֲשֶׁר הֻכְּתָה הָעִיר בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הָיְתָה עָלַי יַד־יְהוָה וַיָּבֵא אֹתִי שָׁמָּה׃ בְּמַרְאוֹת אֱלֹהִים הֱבִיאַנִי אֶל־אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וַיְנִיחֵנִי אֶל־הַר גָּבֹהַּ מְאֹד וְעָלָיו כְּמִבְנֵה־עִיר מִנֶּגֶב׃ וַיָּבֵיא אוֹתִי שָׁמָּה וְהִנֵּה־אִישׁ מַרְאֵהוּ כְּמַרְאֵה נְחֹשֶׁת וּפְתִיל־פִּשְׁתִּים בְּיָדוֹ וּקְנֵה הַמִּדָּה וְהוּא עֹמֵד בַּשָּׁעַר׃ וַיְדַבֵּר אֵלַי הָאִישׁ בֶּן־אָדָם רְאֵה בְעֵינֶיךָ וּבְאָזְנֶיךָ שְׁמָע וְשִׂים לִבְּךָ לְכֹל אֲשֶׁר־אֲנִי מַרְאֶה אוֹתָךְ כִּי לְמַעַן הַרְאוֹתְכָה הֻבָאתָה הֵנָּה הַגֵּד אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ וְהִנֵּה חוֹמָה מִחוּץ לַבַּיִת סָבִיב סָבִיב וּבְיַד הָאִישׁ קְנֵה הַמִּדָּה שֵׁשׁ־אַמּוֹת בָּאַמָּה וָטֹפַח וַיָּמָד אֶת־רֹחַב הַבִּנְיָן קָנֶה אֶחָד וְקוֹמָה קָנֶה אֶחָד׃

ויקבלון ית איתכנעותהון וית כל שיקריהון דשקרו במימרי במתביהון על ארעהון לרוחצן ולית דמניד׃ כד אתיב יתהון מבני עממיא ואכניש יתהון מן מדינתא בעלי דבביהון ואתקדש בהון לעיני עממין סגיאין׃ וידעון ארי אנא יי אלההון ועל דחבו קדמי אגליתי יתהון לבני עממיא וכדו דתבו כנישתינון לארעהון ולא אשאר עוד מנהון תמן׃ ולא אסלק עוד שכינתי מנהון די דשפיכית ית רוח קודשי על בית ישראל אמר יי אלהים׃

בעשרין וחמשא שנין לגלותנא ברישא דשתא בעשרא לירחא בארבע עסרי שנין בתר דאיתרעת קרתא בכרן יומא הדין שרת עלי רוח נבואה מן קדם יי ואעיל יתי לתמן׃ ברוח נבואה דשרת עלי מן קדם יי אעילני לארעא דישראל ואשריני על טור רם לחדא ועלוהי כבינין קרתא מדרומא׃ ואעיל יתי לתמן והא גברא חיזויה כחזו נחשא וחוט דכיתנא בידיה וקני משחתא והוא קאים בתרעא׃ ומליל עימי גברא בר אדם חזי בעינך ובאודנך שמע ושוי ליבך לכל די אנא מחזי יתך ארי בדיל לאחזיותך אתיובא הלכא חוי ית כל דאת חזי לבית ישראל׃ והא שורא מברא לביתא סחור סחור וביד גברא קנה משחתא דהוה מנרהון שית אמין באמיא באמתא דהיא אמא ופשך ומשח ית פותיא דבניינא קניא חד ורומא קניא חד׃

אל הגוים ה׳ וסימ׳ ושמתי בהם אות׳ ויבא אל הגוים׃ בהגלותי אתם׃ אל הגוים השוללים אתכם דזכריה שפוך חמתך דתהלות׃ הכתה ב׳ וסימ׳ אחר אשר הכתה העיר׃ בא אלי הפליט׃ במראות ד׳ ב׳ חס׳ וב׳ מ׳ל וסימ׳ ויאמר אלהים לישראל׃ במראות הצבאות אשר צבאו׃ ותבא אותי ירושלימה במראות אלהים׃

במראות הביאני אל ארץ ישראל׃ ב׳ קדמאי חס׳׃ הביאני ד׳ בקריא וסימ׳ בסדר עקב׃ ושים ט׳ וסימ׳ נמסר בסוף סדר ויחי בשלח פרעה׃ הראותכה ב׳ חד מ׳ל וחד חס׳ וסימ׳ ואולם בעבור זאת העמדתיך׃ כי למען הראותכה הבאתה׃ קדמא חס׳׃

רשי

וכמו את כלימתם׃ כהטיבי להם ולא הגמלם כרעתם אז ישאו כלימתם ויבושו מלהרים פנים׃ ומנחם פירש וכמו כמו אשרי נשוי פשע לשון כפרה׃ ולא אותיר׃ אחד מהם בגולה׃ בראש השנה בעשור לחדש׃ איזוהי שנה שראש השנה שלה בעשור לחדש הוי אומר זה יובל שחרב הבית בשנת שלמים ושם ביובל שהתחיל בשמונה עשר שנה ליאשיהו ולסוף ארבע עשרה היה ראוי היובל להיות והיא שנת עשרי׳ וחמש לגלות יכניה שגלה בעשרים ושם ב׳ ביובל י״ד של יאשיהו מ״ח עד לא׳ ויהויקים י״א׃ יד ה׳׃ חוזק תוקפו להוליכני על כרחי׃ ויבא אותי שמה׃ אל העיר ההוכתה היא ירושלם אותה שנה הראהו בנין הבית לעתיד לבא׃ במראות אלהים הביאני׃ לא הוליכני שם אלא הראני כאילו אני שם׃ אל הר גבוה מאד׃ שכן הוא עתיד ליגבה שנא׳ ונשא מגבעות׃ כמבנה עיר׃ כבנין עיר׃ מנגב׃ בדרומו של הר׃ כמראה נחשת׃ כעין זיו החיות וכוכבי׳ כעין נחשת קלל׃ ופתיל פשתים בידו׃ למדידת קרקע אין יפה מחבל פשתים׃ וקנה המדה׃ למוד בו את עובי החומה ואורך ורחב השערים׃ לכל אשר אני מראה אותך׃ ענין הבנין׃ הובאתה הנה׃ מבבל׃ והנה חומה מחוץ לבית׃ בנין בית אחר הראני בצפון ההר וחומה מ מחוץ סביב סביב כך מפורש בסוף הספר שהעיר בדרום והבית בצפון׃ שש אמות באמה וטופח׃ שית אמין באמתא והיא א אמתא ופשך כן ת״י זו היא אמה בינונית בת ששה שהי׳ אמה וטופח באמה בת חמשה׃ רוחב הבנין׃ עבי החומה׃ וקומה קנה אחד׃ וזו היא חומה חנוכה שהיא ש סביב הר הבית והיא היא כמו׳ כמו שמבינו כל הכתלים שהיו שם היו גבוהי׳ חוץ מכותל מזרחי שהכהן השורף את הפרה עומד בהר המשחה כו׳׃ ויבא

רדק

וכמו את כלימתם׃ כמו ונשאו ופי׳ ישאו בפיהם ויזכרו כלימתם שהיתה להם בגלות׃ ואת כל מעלם אשר מעלו בי׳ כי בעונם שנם היו סובלים כלימת הגוים ומתי יזכרו זה בשבתם על אדמתם לבטח׃ בשובבי אותם מן העמים׃ בזמן שאשיב אותם מן העמים לארצם וכן לשובב יעקב אליו ענין השבה׃ לעיני הגוים רבים׃ בידיעת המאמר בלא ידיעת האמר כמו סורי הגפן נכריה׃ את העגלה ארמה והדומים להם׃ וידעו׃ מבואר הוא׃ ולא אסתיר׃ מבואר הוא׃

בעשרים וחמש שנה לגלותינו בראש השנה בעשור לחדש ב״ד שנה אחר אשר הכתה העיר׃ בשלשי׳ שנה ליובל ראה הסתלק הכבוד מישראל כמו שכתבנו בתחלת הספ׳ והו׳ השנ׳ החמשי׳ לגלו׳ המלך יהויכין כמה כשאר׳ מן היובל כ׳ שנה שם שנים של צדקיהו שהרי עברו לו חמש וי״ד שנה אחר אשר הכתה העיר הרי כ׳ והיא שנת החמשי׳ שהיא שנת היובל זהו שאמר בר״ה בעשור לחדש איזו היא שנה שר״ה שלה בעשרה לחדש הוי אומר זה שנת היובל ולפי שהעבדי׳ היו יוצאים מעבדות לחירות בשנת היובל ביום הכפורים הראהו לו הקדוש ברוך הוא צאת מהגלו׳ ובנין הבי׳ בשנת היובל וביום הכפורים כי בו יסלח האל לעון ישר׳ וחטאתם לא יזכר עוד׃ שמה׃ העיר שזכר׃ במראות׃ אל הר גבוה מאד׃ זהו הר הבית׃ והראהו לו גבוה מאד כי כן יהיה במעלה גבוה מאד ונשא כמו שכתוב נכון יהיה הר בית יי׳ בראש ה ההרים ונשא מגבעות וגם בעצמו הוא גבוה לפי מקומו כי ארץ ישראל גבוה מכל הארצות וירושלם גבוה מכל ארץ ישרא׳׃ ועליו כמבנה עיר מנגב׃ פי׳ ועליו בסמוך לו כמו ועליו מטה מנשה כי בית המקדש יהיה בנוי בהר כמו שהיה והעיר ירושלם סמוכה לו מנגב והראהו בנין הבית העתיד כמו שהראהו חרבנו לכהם בנבואה זו בית ישראל אשר גלו כי לא תאבד תקותם ועוד ישובו אל הארץ וישבו בה לבטח ובנין הבית יהיה יותר ממה שהיה בתחילה׃ כמבנה׃ שם סמוך בשקל מקנה׃ וענינו בנין הראהו כמו עיר בנויה או שהיו בונין אותה ובבנין הבית הראהו איך היו בוני׳ אותו והראה לו האיש שהיה עומד על הבונים ומודד האורך והרוחב איך יבנו׃

ויבא אותי שמה והנה איש מראהו כמראה נחשת׃ כאילו אמר מלאך מן השמים מודד הבנין והמלאך ראהו הנביא בדמות איש כמו שנאמר ביהושע והנה איש עומד לנגדו ומה שאמר כמראה נחשת כמו שאמר במראה אשר בתחילת הספר וכוכבים כעין נחשת קלל ונחשת שם מסותף נחשתי ויברכבי ה׳ בבלליך׃ ופתיל פשתים בידו׃ למדוד׃ וקנה המדה׃ גם בן בידו למדוד אלא שבחבל מודד אדם מדה מרובה בקרקע ובקנה המדה מודד אדם מדה מועט׳ כמו מדת הבנין וחלתו׃ והוא עומד בשער׃ ראה אותו עומד בשער הבית ובידו החבל והקנה למדוד׃ וידבר׃ מבואר הוא׃ הראותכה׃ כתוב בה״א אחר הכ״ף וכן הבאתה׃ והנה חומה מחוץ לבית סביב׃ שהיו מתחילים לבנות חומה סביב הר הבית כי ההר בכללו נקרא בית המקדש והיה האיש מודד את החומה כמה יעשו רחבה וקומתה וקנה המדה היו בו שש אמות באמה וטפח באמה הידועה שהיא של חמשה טפחים וטפח זאת האמה היתה יתירה טפח והיתה בת ששה טפחים וכן אמרינן במשנה אמר רבי יהודה אמת הבנין ששה טפחים ושל כלים חמשה ויונתן תרגם שית אמין באמתא דהיא אמה ופשך׃ ויקומה קנה אחד׃ זאת החומה החיצונה היתה שפלה ולא היתה גבוה אלא קנה אחד שמדתו שש אמות באמה של ששה טפחים ושאר כותלי העזרה לא היו עומדים לפניו כי כנגד השערים היה עומד וכל השערים זה כנגד זה פתוחים והיו גבוהים יותר משער הבית לפי גובה מקומם וכן מצינו במסכת מדות כל הכתלי׳ שהיו שם היו גבוהים חוץ מהכותל המזרחי שהכהן השורף את הפרה עומד בהר המשחה ומתכוין ורואה כנגד פתחו של היכל בשעת הזיית הדם ואילו היה הכותל המזרחי שבהר הבית גבוה לא היה יכול לראות פתחו של היכל כי הכותל היה עומד לפניו וזה שהוא אומר חוץ מכותל מזרחי אומר בחומת הר הבית שהיא חנוכה ועלי גולה עמו הבכי כדמות שראוהו בבנין יחזקאל העתיד בקצת הדברים ואף על פי שמשמעות הכתוב כי כל החומה היתה שפלה סביב שלא ייחד כותל מזרחי אלא אמר בסתם וקומה קנה אחד׃ ויבוא

וַיָּבוֹא אֶל־שַׁעַר אֲשֶׁר פָּנָיו דֶּרֶךְ הַקָּדִימָה וַיַּעַל בְּמַעֲלֹתָו וַיָּמָד ׀ אֶת־סַף הַשַּׁעַר קָנֶה אֶחָד רֹחַב וְאֵת סַף אֶחָד קָנֶה אֶחָד רֹחַב׃ וְהַתָּא קָנֶה אֶחָד אֹרֶךְ וְקָנֶה אֶחָד רֹחַב וּבֵין הַתָּאִים חָמֵשׁ אַמּוֹת וְסַף הַשַּׁעַר מֵאֵצֶל אוּלָם הַשַּׁעַר מֵהַבַּיִת קָנֶה אֶחָד׃ וַיָּמָד אֶת־אֻלָם הַשַּׁעַר מֵהַבַּיִת קָנֶה אֶחָד׃ וַיָּמָד אֶת־אֻלָם הַשַּׁעַר שְׁמֹנֶה אַמּוֹת וְאֵילָו שְׁתַּיִם אַמּוֹת וְאֻלָם הַשַּׁעַר מֵהַבָּיִת׃ וְתָאֵי הַשַּׁעַר דֶּרֶךְ הַקָּדִים שְׁלֹשָׁה מִפֹּה וּשְׁלֹשָׁה מִפֹּה מִדָּה אַחַת לִשְׁלָשְׁתָּם וּמִדָּה אַחַת לָאֵילִם מִפֹּה וּמִפּוֹ׃ וַיָּמָד אֶת־רֹחַב פֶּתַח־הַשַּׁעַר עֶשֶׂר אַמּוֹת אֹרֶךְ הַשַּׁעַר שְׁלוֹשׁ עֶשְׂרֵה אַמּוֹת׃ וּגְבוּל לִפְנֵי הַתָּאוֹת אַמָּה אֶחָת וְאַמָּה־אַחַת גְּבוּל מִפֹּה וְהַתָּא שֵׁשׁ־אַמּוֹת מִפּוֹ וְשֵׁשׁ אַמּוֹת מִפּוֹ׃

וְעַל לִתַרְעָא דְּפָתֵיחַ לְאוֹרַח מַדִּינְחָא וּסְלִיק בְּדַרְגּוֹהִי וּמְשַׁח יַת סִיפָּא דְּתַרְעָא קַנְיָא חַד פּוּתְיָא וְיַת סִיפָּא חַד קַנְיָא חַד פּוּתְיָא׃ וְתַוָּא קַנְיָא חַד אוּרְכָּא וְקַנְיָא חַד פּוּתְיָא וּבֵין תַּוַּיָּא כָּתְלָא חֲמֵשׁ אַמִּין וְסִיפָּא דְּתַרְעָא מִקָּבֵיל אוּלָמָא דְּתַרְעָא מִלְּגָיו קַנְיָא חַד׃ וּמְשַׁח יַת אוּלָמָא דְּתַרְעָא מִלְּגָיו קַנְיָא חַד׃ וּמְשַׁח יַת אוּלָמָא דְּתַרְעָא תְּמָנֵי אַמִּין וְאֵלוֹהִי תַּרְתֵּין אַמִּין וְאוּלָמָא דְּתַרְעָא מִלְּגָיו׃ וְתַוֵּי תַרְעָא בְּאוֹרַח מַדִּינְחָא תְּלָתָא מִכָּא וּתְלָתָא מִכָּא מְשַׁחְתָּא חֲדָא לִתְלָתֵיהוֹן וּמְשַׁחְתָּא חֲדָא לְאֵילַיָּא מִכָּא וּמִכָּא׃ וּמְשַׁח יַת פּוּתְיָא דְּמַעֲלָנָא דְּתַרְעָא עֲסַר אַמִּין אוּרְכָּא דְּתַרְעָא תְּלָת עַסְרֵי אַמִּין׃ וּתְחוּמָא דִּי קֳדָם תַּוַּיָּא אַמְּתָא חֲדָא וְאַמְּתָא חֲדָא תְּחוּמָא מִכָּא וְתַוָּא שִׁית אַמִּין מִכָּא וְשִׁית אַמִּין מִכָּא׃

טו מ״ל · ל׳ תיו ק׳ · יבה׳ ל · יבת · ואילו ק׳ · יח כתי׳ ה׳ בבגיכת · יאח׳ יח כתי׳ ה׳ · לואל׳ וס״ף בבגיכה · יח כתי׳ ה׳ בבגיכה

ויבוא טו מ״ל בקרי׳ וס׳ ויבוא והנה עלי׳ · ויקץ שלמה והנה חלום · בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי · ותביא אחר זקן · ויבוא אל המלך · ויתחפש מלך ישראל ויבוא במלחמה · וימת המלך ויבוא שמרון · ויבוא יהוא יזרעאלה · ויבוא ישעיהו בן אמוץ דישעיה · ויבוא אלי אנשים מזקני ישר׳ · ויבוא אל הגוים אשר באו שם׃

ויבוא אליה כבוא אל אשה זונה · ויבוא אל שער אשר פניו · ויבוא גם השטן בתוכם · וחברו · וכל אסתר דכוו׳ מ״ל במ״ב חס׳ וסימ׳ אל המשתה אשר עשתה אסתר · ויבא המלך והמן לשתות׃

רדק ויבוא · מחוץ לחומה היה ונכנס בשער המזרחי מהר הבית׃ אשר פניו דרך הקדימה · שהיתה פתוחה לדרך המזרח הפתח הוא פני השער וכן תרג׳ יונתן דפתיח לאורח מדינחא ור״שי ז״ל פיר׳ ויבוא אל שער אשר פניו דרך הקדימה נכנס לו לתוך ההיקף ובא לו לשער עזרת נשים המזרחי׃ ויעל במעלותיו · לפי ר״שי ז״ל עלה לי״ב מעלות שהיו בין החיל לעזרת נשים ולפירושינו כי הר הבית היה גבוה מהמקו׳ אשר סביבותיו ובמעלות היו עולים אליו · וימד את סף השער קנה אחד רחב · ברוחב החומה היה רחבו ׃ ואת סף אחד · וכן היה הסף השני והספי׳ הם מזוזות השער מפה ומפה׃ והתא · הוא לשכה ונקרא יציע ובלע״ז אמר כי מדת כל תא ותא מן התאין שהיו שם היה קנה מדתו באורך וברוחב כי מרובע היה׃ ובין התאים חמש אמות פירו׳ · מה שהיה בין התאים כלומר הכותל הממוצע בין שני התאים היה רחבו חמש אמות וכן תרגם יונתן ובין תויא כותלא חמש אמין והתאים היו לפנים מן החומה וחמשה מקומות היו נחלקים זה לפנים מזה מחומת הר הבית עד המזבח הר הבית לפנים ממנו המקום הנקרא חיל לפנים ממנו עזרת נשים לפנים ממנו עזרת ישראל לפנים ממנו עזרת הכהנים׃ וסף השע׳ מאצל אולם השער מהבית קנה אחד · לפי שזכר למעלה מדת ספי השער שהם הספים החצונים ולזה השער היו לו גם כן ספים פנימיים לפי שהאולם מחובר אליו ואמר כי הסף הפנימי שהוא אצל אולם השער מדת רחבו קנה אח׳ כמו החיצוני׳ וכן הסף השני ואף על פי שלא זכרו׃ מהבית · פירושו מבפנים כמו שפירשנו וכן תרגם יונתן מלגיו · וימד את אולם השער מהבית קנה אחד · עובי כותל האולם מבפני׳ קנה אחד׃ וימד את אולם השער שמנה אמות · שהיה נמשך כלפי פנים שמונה אמות ואלו שתים אמות מזוזות האולם מבפנים היו שתים אמות משוכים כלפי פנים׃ ואולם השער מהבית · מבפנים כתרגומו מלגו והוצרך לומר זה כי שאר אולם הוא חוץ לשער והוא שקורא׳ בית שער וכן היה אולם ההיכל מבחוץ לפיכך אמ׳ כי זה אולם השער מבפנים היה׃ ותאי השער דרך הקדים · לפי שהיו סמוכים לשער זה המזרחי שנכנס לו ואמר תאי השער דרך הקד׳ · השער שדרכו למזרח ׃ שלש׳ מפה ושלש׳ מפה · ג׳ מדרום השער וג׳ מצפונו׃ לאילים · אילי האולם שזכר או אילי התא׃ מפה ומפו · מצפון ומדרום כל מפה בפסוק זה כתוב׳ בה״א ומפו בסוף הפסוק כתיב בוי״ו׃ וימד · פתח השער · המזוזו׳ והאסקופות והפתח כלו קרוי שער ומה שפתוח בו לבד קרוי פתח ואמר שרחבו של פתח היה עשר אמות ולא ספר גבהו ואמר כי אורך השער שלש עשרה אמות ואורך השער מסף החצוני עד סף הפנימי והנה אמר הנה כי הסף החצוני היה רחבו קנה אחד הוא שש אמות ואותו הרחב קורא עתה אורך בזכרו מדת השער מסף אל סף כי המדה היתרה נקרא ארך והנה זכר כי רחב הפתח מסף אל סף עשר אמות והארך מסף אל סף י״ג אמות אלא שברחב אין בכלל מדת הספים שאינו אומ׳ אלא על מה שפתוח בשער והוא הנקר׳ פתח ובאורך בכלל מדת הספי׳ ומדת הספים בין הפנימי והחצוני י״ב אמות כי כל סף רחבו קנה אחד שהוא שש אמות ובין סף לסף אמה אחת הנה י״ג אמות ור״שי ז״ל פי׳ אורך השער חלל אולם השער מן הצפון לדרום י״ג אמה עשר כנגד חלל הפתח ואמה וחצי מכאן ואמה וחצי מכאן׃ וגבול לפני התאות · לפני השלש תאים היה אמה אחת שהיה להם לרחב ועד סף האמה גבול התאים וכן מפה לשלשה התאים האחרים כי אלו התאים היו פתוחים לפנים למערב כנגד החיל וכן היו פתוחים לצפון ולדרום ור״שי ז״ל פירש כי אלו התאים היו סמוכין לכותל מזרחי של עזרת נשים מבחוץ כלפי הר הבית והתא שש אמות מפה ושש אמות מפה ואם אמר כי כל תא מהם היה שש אמות כבר אמר למעלה והתא קנה אחד ומה צריך לשנותו הנה ואפשר שאמ׳ שהיה התא הדרומי נמשך מחלל האולם שש אמות וכן התא הצפוני׃ וימד

רשי ויבוא אל שער אשר פניו דרך הקדימה · נכנס לתוך ההיקף ובא לו לשער עזרת נשים המזרחי היא כקרואת חצר החצונה בכל הענין הזה לפי שהיא לפני עזרת ישראל׃ ויעל במעלותיו · שמפוע ההר הולך ועולה מן החיל התחתון עד עזרת נשים שתים עשרה מעלות כאותה ששנינו לפנים ממנו החיל עשר אמות ושתי׳ עשרה מעלות היו שם כו׳ ׃ סף השער · היא מזוזת השע׳ ׃ קנה אחד רוחב · שש אמות ומכסה את כל עובי החומה שהיא קנה אחד כמו שאמור למעלה ׃ ואת סף אחד · מזוזה השנית אחת מצפון ואחת מדרום׃ והתא · הוא יציע שקורין אפנדי״ץ בלע״ז והיו שלשה מימין ה השער ושלשה מן ה השמאל כמו שאמור בענין והתאי׳ סמוכין לכותל המזרחי של עזרת נשים מבחוץ כלפי הר הבי׳ ומהיכן אני למד שהם מבחוץ ממה שכתב אחר כל הענין ויביאני אל החצר החצונה מכאן אני למד שכל האמור למעלה היה חוצה לה שעדיין לא נכנ׳ לתוכ׳׃ והתא קנה אחד אורך וגו׳ · אללו של כל אח׳ ואחד שש אמו׳ מרובע ׃ ובין התאים חמש אמות · כתלי׳ המפסיקי׳ בין התאים עוביים ה׳ אמות וכן ת״י ובין תאוויא כותלא חמש אמין וכן שנינו במסכ׳ מדו׳ כותל התא חמש ׃ וסף השער מאצל אולם השער וגו׳ · שלפנים מן השער היה עשוי אולם מחובר לשער כמו שמפורש בענין בולט לתוך עזרת נשים עשר אמות ובראשן דלתות ומזוזות וזהו שאמר וסף השער שהוא אצל אולם השער ׃ מהבית · כלו׳ לצד פנים ׃ קנה אחד · רחבו לכסות עובי חומת שאולם אחד מימין ואחד משמאל שעובי החומה של אולם לימין ולשמא׳ קנה אחד כמו שמפרש והולך ׃ וימד את אולם השער מהבית · לפנים מן השער ׃ קנה אחד · עובי חומת הימין והשמאל שהאולם נכון עליהם ׃ וימד את אולם השער ׃ שמונה אמות מתך בליטתו לתוך עזרת נשים ׃ ואיליו · אסימלט״נך כל אילים האמורי׳ בענין הם כמין אילנו׳ עגולין עשוין מאבני גזית ועומדין בפתח אחד מימין ואחד משמאל במקום ספים במקום מזוזות וכן תרגם יונתן ויכוע אמות הסיפים אילוות ספיה וקרוין אילים על שם עגולן כאלה וכאלון ׃ ואיליו שתים אמות · עובי עגולן ועומדין בסוף חלל האולם דבוקים זה לכותל ימין וזה לכותל שמאל כנגד בליטת האולם ואילים שלו עשר אמות לתוך העזר׳ לפנים מן השער ׃ ואולם השער מהבית · לפי שאולמי שער עזרת ישראל היו בולטים ומשוכים לצד החוץ כמו שמפורש בענין פירש באולמי שערי עזרת נשים שהם היו משוכין לצד פנים ושערי עזרת נשים מכוונים כנגד שערי עזרת ישראל כנגד אולם כנגד אולם ודבר נוי הוא זה ׃ ותאי השער · הזה אשר דרך הקדים שבכותל מזרחי של עזרת נשים שלשה היו מפה ושלשה היו מפה שלשה לדרום ושלשה לצפון סמוכין לכותל עזרת נשים ופניהם להר הבית ומדת חללו וכותל המפסיק בין כל אחד פי׳ למעלה ׃ ומדה אחת לאילים · העשוין לספי האולם מבפנים ׃ מפה ומפה ׃ מימין ומשמאל מדתן שתים אמות ׃ רחב פתח השער · רחב חלל הפתח וכן שנינו כל הפתחים רחבן עשר אמות ׃ אורך השער · הוא חלל אולם השער מן הצפון לדרום ׃ שלש עשרה אמות ׃ עשר כנגד חלל הפתח ואמה וחצי לכאן ואמה וחצי לכאן ואל תתמה שהלל הפתח קורהו רחב ואצל חלל האולם קורהו אורך שהפתח גובהו הוא אורכו והרחב מסף אל סף והאולם לפי שמשך בליטת חללו מן המזרח למערב פחו׳ ממדת חללו מן הצפון לדרום שזו שמונה אמות וזו י״ג קורא את המדה היתירה אורך והרי עדות לדבר במסכת דמלכים והאולם על פני היכל הבית עשרים אמה ארכו על פני רוחב הבית כמדה מן הצפון לדרום קרוי להיכל רוחב ולאולם קרוי אורך לפי שההיכל מדתו מן המזרח למערב יתירה על מצפון לדרום ובאולם חלוף למדת שמדה היתירה קרויה אורך ׃ וגבול לפני התאות אמה אחת וגו׳ · התאות שמכאן ומכאן לשער היו משוכין מן כנגד חלל האולם שלפנים אמה לצפון ואמה לדרום שכבר פי׳ שהוא תבית משוך כנגד חלל השער אמה ומחצה לצפון וכן לדרום ועכשיו מפרש שהתאי׳ שבחוץ משוכים לצפון אמה אחת יותר מן האולם וכן לדרום אמה אחת כמוצא משוכין מחלל רחב הפתח שתי אמות ומחצה לכאן ושתי אמות ומחצה לכאן וזהו לשון וגבול · תחומ״יל בלע״ז מקום פנוי וכותל התא עוביו חמש כמצא עובי כותל הצפוני של התא הצפוני ועובי כותל הצפוני של אולם כלים זה כנג׳ זה שכותל אולם עוביו שש וכותל התא חמש והוא נמשך אמה אחת לתוך כנגד שבו כותל האולם וכן לדרום ׃ וימד

רשי

וימד את השער מגג התא לגגו · מגג התא שבצפון השער לגג התא שבדרום השער: עשרים וחמש אמות · שני כותלי התא חמש וכן שני כותלי התא שמצד שני הרי עשר ושתי אמות ומחצה שהוא מסוך מחלל הפתח לכאן וכן לכאן הרי ט״ו וחלל הפתח עשר אמו׳ הרי כ״ה וכלן מדת רחב השער הן כנגד שלש עשרה אמות של חלל האולם משפני ושני כתלי׳ קנה מכאן וקנה מכאן הרי כ״ה: פתח נגד פתח · פת׳ התא שאצל השער בדרו׳ מכוון כנגד פת׳ התא שאצל השער בצפון שלא היה לכל שש התאים האלה פתח בכותל שכנגד החוץ אלא שני התאין הסמוכין לשער היו להם פתחים פונים לאויר שבין שניהם וכן הוא אומר למטן ואל איליהמה לפנימ׳ לשע׳ למדנו שפתחיה׳ פונים לשער: ויעש את אילים ששים אמה · גובהן של אילים של שפי האולם גבוהים ששים אמה: ואל איל החצר השער סביב · וכן לכל אילי החצ׳ שבכל אולמי שעריה סביב סביב שאף בצפון ובדרום היו לה שערים עשוין כתבנית השער הזה כמו שמפורש בענין: ועל פני השער האיתון · גובהו של השער הזה והוא קרוי שער האיתון לפי שהוא משמש כניסה ויציאה לכל באי העזרה איתון תרגום של ביאה: על לפני אולם השער הפנימי · עם גובהו של אולם השער שהוא לפנים מן השער: חמשים אמה · ומגובה שאר השערים שבענין שהם חמשים אמה אני למד שעל פני האמור כאן הוא גובה: וחלונות אטומות אל התאים · התאים האלה לא היו להם פתחים אל החוץ אלא זה פתוח לזה וכן מצינו במסכת מדות בתאים שסביבות ההיכל שלשה פתחים לכל אחד ואחד אחד לתא מן הימין ואחד לתא מן השמאל ואחד לתא שעל גביו ולתאים שבחצר שלא היו אלא שלשה תאים זה אצל זה ולא היו להם תאים על גביהם היו לאמצעים שני פתחים אחד לתא מן הימין ואחד לתא מן השמאל ולאיכון של צד השער היו שני פתחים אחד פתוח לאמצעי ואחד לצד השער וכן לתא האיכון של כתף השני מזה ומזה לשער כמו שכתוב למעלה פתח נגד פתח והיו להם חלונות שקופי׳ אטומים פתוחי׳ לצד החיצון וסתומים לצד פנים כלומר קצרים לצד פנים ורחבים לצד החוץ ל׳ המזרה ומנחם פתר שקופים לשון השקפה כמו מי זאת הנשקפה כי השקיף ממרום קדשו וכן אל המשקוף גם כן פתר לשון השקפה: ואל איליהמה לפנימה לשער · ואל כתפות פתחיהם של שני תאים הסמוכים לשער מזה ומזה שהיה פתחן אל תוך אויר השער פתח התא הצפוני מצפון לשער ופתח התא הדרומי מדרום לשער וכתפות הפתחי׳ מזה ומזה לפתח התא הם האילים והיו בהם חלונות פתוחים לאויר הפסק רוחב השער שהיה מפסיק בין התאים ואותו אויר קורא לפנימה לשער שתי שכנגם לבין אויר בליטת התאים שמכאן ומכאן נראה שהוא נכנס לשער: וכן לאילמות · וכן היו חלונות לאילמות של כל שער ושער: וחלונות סביב סביב לפנימה · בחומה לצד העזרה משפנים: ואל איל תמורים · ת״י כותרתא כותרתות בראש האיל היה עשוי כמין כותרות ודומה לדקל כי במסכת דשלמה הן מתורגמות כורת דקלין פומיילם בלע״ז: ורצפה · פלנקי״ן בלע״ז ורצפה אומר אני שהוא עלייה סביב כאותה שמצינו חלקה היתה בראשונה והקיפוה כצוצטרא ועל אותה העלייה היו הלשכות קנבר״אש בלע״ז ומתה שאמור בענין והרצפה אל כתף השערים ותחתיתה כנגד גובה השערים אנו למדין שהרצפה הזאת עלייה היא:

והרצפה

רדק

וימד את השער מגג התא לגגו · פי׳ רש״י ז״ל מגג התא שבצפון השער לגג התא שבדרום השער כ״ה עובי כותל התא וכן עובי כותל התא שמצד השני הרי עשר ושתי אמות ומחצה שהוא מסוך מחלל הפתח לכאן וכן לכאן הרי ט״ו וחלל הפתח עשר אמות הרי כ״ה ואם כפירושו למה אמר וימד את השער היה לו לומר וימד מגג התא האח׳ לגג התא האחר שכנגדו למה זכר שער ועוד המדות האלה כבר זכרם בפרט למה חזר לומ׳ אותם בכלל ועוד כי יונתן תרגם מגג התא מאגרי תויא לשון רבים לומר כי על כל התאים אמר ותא הוא שם כלל ועוד וי״ו גגו הוא כנוי השער ולא התא כי לא זכרו ואף על פי שיש לסייעו כי מצאנו כמו זאת הוי״ו עמו הראובני והגדי והאמת כי המדות האלה אשר בבנינה זו אינם מבוררות אצלינו כי הם בבנינה העתידה ומה שמפרש אדם בהם לפי סברא אין לסמוך עליה׳ ומה שמצא מהם בקבלה במסכת מדות או בתרגום יונתן נקבל והשאר יהיה מונח במקומו עד שיבא אליהו וכן אמרו רז״ל במקצת דברים מזו הנבואה פ׳ פרשה זו עתיד אליהו לדרשה כלומר שאין אנו יודעים לדרשה ואפשר כי התאים האלה היו צרים מלמעלה לפיכך חזר למדוד גבי התאים עם גג השער והאילים והאולם כ״ה רחב כי לפי מדתם מלמטה הם יותר וכן כאמר בשאר השערים עם התאים ואולי היו שם אולמים והאילים והאולמים רחב עשרים וחמשה ואורך חמשים אחרים לבד האולם הנזכר: פתח נגד פתח · פתח שער זה כנגד פתח שער שלפנים ממנו של עזרת נשים ושל עזרת ישראל ורש״י ז״ל פירש פתח התא שאצל השער שבדרום מכוון כנגד פתח התא שאצל השער שבצפון: ויעש את אילים ששים אמה · בקצת נוסחאות מן התרגום מצאתי ועבד איליא שתין אמין קומיהון ובקצת נוסחאות איליא שתין אמין רומיהון אמתא חדא: ואל איל החצר השער סביב סביב · פירש וכן לכל אילי החצר שהם אילי השער סביב סביב כן היה להם המדה הזאת ואיל עומד במקום שנים ואמר איל דרך כלל במקו׳ אילים כי חמשה שערים היו בחומת הר הבית בבנין בית שני כמו שאמר במסכת מדות חמשה שערים היו להר הבית שני שערי חולדה מן הדרום משמשים כניסה ויציאה נורם פירום שם אים מן הצפון לא היה משמש כלום שער מזרחי עליו שושן הבירה במערב כורה שבו שורף כהן את הפרה פרה וכל משעריה יוצאים להר המשחה ואמר בזה הפסוק כי כמו שהיו אילים לשער מזרחי כן היו לכל השערים סביב: ועל פני השער היאתון · כן כתיב וקרי האיתון והוא כמו המלות ההפוכות כבש כשב שמלה שלמה לא ידעתי דעת המתרגם שתרגם תרעה מציעאה ואפשר לפי שלשער מזרחי הזה של הר הבית היו לו שני פשפשין אחד מימינו ואחד משמאלו לפיכך קרא השער אמצעי ואפשר כי איתון מענין אתא בקר ומזה השער היו נכנסים הבאים לעזרה להתפלל לפי שהיה מזרחי ומכוון כנגד פתח ההיכל אמר כי על פני השער הזה כלומר מפני השער מחוץ עד לפני אולם השער הפנימי היה חמשים אמה ארך כמו שמנה בשאר השערים ארך חמשים אמה ורחב עשרים וחמש עם התאים והאילים והאולמים כלומר מקף השער החצוני עד איל השער הפנימי שהוא האולם חמשים אמה: על לפני אולם · כמו עד וכן על המעברות כמו עד ורש״י ז״ל פירש ועל פני השער גובה השער ואמר ומגובה שאר השערים שבענין שהם חמשים אמה אני לומד שעל פני האמור כאן היא גובה וכן פי׳ למטה חמשים אמה ארכו גובהו ואני תמיה על פירושו כי בכל הענין אינו אומר על גובה השערים מדה וכן בבנין בית שני לא היה שער שהיה גבוה חמשים אמה כי כל השערים רחבן עשר וגובהן עשרים חוץ משל אולם שהיה גובהו ארבעים ולשון ארך שעניינו גובה אין זה כי אורך הוא מדת השטח וגובה הוא מדת הרום או העומק ומה שאמר במדת העמודים בבנין שלמה שאמר בספר מלכים קומה ובדברי הימים אורך כבר פי׳ שם כי בדברי הימים ספר מדתן בעת שיושבין בקרקע שהיא מדת השטח לפיכך אמר אורך ובעת שהעמידן וספר מדתן אמר קומה כי כן היה: וחלונות אטומות סתומות · והיינו אומר שהיו סתומות מכל וכל כי לא יקרא חלון אם אינו פתוח אלא פי׳ אטומות כפי׳ חלוני שקופים אטומים בבנין שלמה שפירושו שהיו רחבות מבחוץ וצרות מבפנים והנה לא אמר אלא אטומות ר״ל שהיו צרות מבפנים ויונתן לא ביאר הענין ולא תרגם אלא סתימן ובבנין שלמה אמר פתיחן מלגיו וסתימן מלבר: איליהמה · כמו איליהם והה״א נוספת על מ״ם הרבים וכן אחר כ״ן הרבות גויותיהנה כסתותיכנה ולתאים היו אילים ואמר כי היו חלונות בקירות התאים וכן באילי׳ לפנימה לשער סביב סביב וכן לאילמות לתאים ולאילים שהיו לפני׳ מן השער הזה וכן לשאר השערים שהיו סביב שהיו להם אילים ואילמים היו להם חלונות אטומות אולמות כמו אלים שהוא רפה: וחלונות סביב סביב לפנימה · החלונות שהיו סביב לפנימה ר״ל החלונות שהיו סביב לצד פנים היו ולא לצד חוץ החומה: ואל איל תמרים · ואל כל איל ואיל היו תמרים ותרגם יונתן כותרתא ובבנין שלמה תרגם כורת דקלין ואפשר שהיו עשוים על צורת דקלים כותרות על ראשיהן: ויביאני אל החצר החיצונה · היא עזרת נשים כי עד הנה היה בהר הבית ועתה אמר שהכניסו בעזרת נשים וקראה חצונה לפי שהיא חצונה מעזרת ישראל: והנה לשכות · ואחר כך אמר כמה היו אלא שספר בתחלה כי על רצפה היו בנויות ובבנין בית שני לא היו אלא הלשכות: ורצפה · ידוע כמו על בהט ושש שרוצפין הקרקע באבנים ואמר עשוי לשון זכר ורצפה לשון נקבה טעם עשוי על הבנין ואחר שאמר הרצפה התחתונה נראה שהיה בה רצפה עליונה ותחתונה והתחתונה היתה על הקרקע והעליונה בנויה על גבי העמודים גזוזטרא ואפשר שמעין אותה בנו בבנין בית שני גזוזטרא בעזר׳ נשי׳ הוא שאמ׳ במסכת מדות וחלקה היתה בראשונה והקיפוה גזוזטרא שהנשים רואות מלמעלה והאנשים מלמטה כדי שלא יהיו מעורבין: אל הרצפה · כמו על וכן אל ההרי׳ לא אכל:

והרצפה

מסורה: לגגו ל׳ וג׳ כתיב גגו וסימ׳ וצפית אתו זהב טהור · ויצף אתו זהב טהור · ויעש להם סבות איש על גגו: ועל פני בן בעשרים וחמש שנה לגלותינו עד סוף סיפרא אל פני ואל פני כמ״ד על פני ועל פני וסי׳ ועל פני השער האיתון · כי ארך הלשכות אשר לחצר · וחמשת אלפים הנותר · והנותר לנשיא מזה ומזה תנינא דפסוק ·

וַיָּמָד אֶת־הַשַּׁעַר מִגַּג הַתָּא לְגַגּוֹ רֹחַב עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ אַמּוֹת פֶּתַח נֶגֶד פָּתַח׃ וַיַּעַשׂ אֶת־אֵילִים שִׁשִּׁים אַמָּה וְאֶל־אֵיל הֶחָצֵר הַשַּׁעַר סָבִיב׀ סָבִיב׃ וְעַל פְּנֵי הַשַּׁעַר היאתון עַל־לִפְנֵי אֻלָם הַשַּׁעַר הַפְּנִימִי חֲמִשִּׁים אַמָּה׃ וְחַלֹּנוֹת אֲטֻמוֹת אֶל־הַתָּאִים וְאֶל אֵלֵיהֵמָה לִפְנִימָה לַשַּׁעַר סָבִיב׀ סָבִיב וְכֵן לָאֵלַמּוֹת וְחַלּוֹנוֹת סָבִיב׀ סָבִיב לִפְנִימָה וְאֶל־אַיִל תִּמֹרִים׃ וַיְבִיאֵנִי אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה וְהִנֵּה לְשָׁכוֹת וְרִצְפָה עָשׂוּי לֶחָצֵר סָבִיב׀ סָבִיב שְׁלֹשִׁים לְשָׁכוֹת אֶל־הָרִצְפָה׃

(בגליון: ל׳ · ל׳ · ל׳ · ד׳ · האיתון ק׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳*)*

תרגום: וּמְשַׁח יַת תַּרְעָא מֵאִיגַר תְּוָא לְאִיגְרֵיהּ פּוּתְיָא עַסְרִין וְחָמֵשׁ אַמִּין תְּרַע לָקֳבֵיל תְּרַע׃ וַעֲבַד יַת אֵלַיָּא שִׁתִּין רוּמְהוֹן אַמְתָא חֲדָא וְעַל אֵלָא דְדַרְתָּא דְתַרְעָא סְחוֹר סְחוֹר׃ וּקֳדָם תַּרְעָא מְצִיעָאָה דִּי קֳדָם אוּלָמָא דְתַרְעָא גַּוָּאָה חַמְשִׁין אַמִּין׃ וְכַוִּין סְתִימָן לְתַוְיָא וְלַאֲלֵיהֶן מִגָּיו לְתַרְעָא סְחוֹר סְחוֹר וְכֵן לְאוּלַמַּיָּא וְכַוִּין סְחוֹר סְחוֹר לְגָיו וְעַל אֵלָא כוֹתַרְתָּא׃ וְאַעֲלַנִי לְדַרְתָּא בָּרָיְתָא וְהָא לִשְׁכַן וְרִצְפְּתָא עֲבִיד לְדַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר תְּלָתִין לִשְׁכַן עַל רִצְפְּתָא׃

מסורה: ובכל שאר קריא אית ט׳ אל פני וסימ׳ נמסר בסדר משפטים ולעיל בסיפרא דא סימן י״ו: אל הרצפה ל׳ וחד על הרצפה ואינון מן א״ב מן חד חד חד אל וחד על ו״ל דכוו׳ וסימ׳ במסר׳ רבתא בערך אל:

והרצפה אל כתף השערים · והרצפה שעליה הלשכות היתה עשויה בעבר השערים מזה ומזה פירוש כתף צד ועבר כמו ולכתף השנית: לעומת אורך השערים · כמו שאמר שהיה אורך כל השערים חמשים אמה ובזה כלל מדת אורך ורחב השערים כמו שכתוב למעלה בשער הבית חמשים ארכו ועשרים וחמש רחבו כמו שפירשנו למעלה הרצפה התחתונה עליה אמר שהיתה בנויה על כתף השערים: וימד רחב מלפני השער התחתונ' · כמו התחתון והה"א נוספת לפיכך המלה היא מלעיל הטע' בתי"ו כי שער הוא לשון זכר וקרא תחתונה שער החצר החיצונה הזו שהיא עזרת נשים לפי שהיא תחתונה כנגד שער החצר הפנימי שהוא עזרת ישראל כי עזרת ישראל גבוהה מעזר' נשים כי ההר היה משופע ועולה והרי אמר הנה כי בשבע מעלו' יעלו בו ומדד הרוחב שהיה בין שער זה לשער החצ' הפנימי מאה אמה מחוץ החצר הפנימי כלומר המדה היתה מחוץ לא עם השער הפנימי לפיכ' אמר לפני החצר הפנימי כלומר עד לפני החצר: הקדי' והצפון · זו המדה היתה למזרח ולצפון: והשער אש' שמדד גם כן אורך ורוחב של שער הצפוני של עזרת נשים: ותאו · כל אילו ותאו וחלונו ואילמו חסרים יו"ד הרבוי בכתוב: שלשה מפו ושלשה מפו · שניהם כתובים בוי"ו: כמדת השער הראשון · הוא שער הר הבית כמו שפירשנו למעלה כי מדת ארכו חמשים אמה ורחבו עשרים וחמש אמה: וחלונו · ובמעלות שבע יעלו בו · בשבעה מעלות יעלו מעזרת נשים לעזרת ישר' ובנו בו על השער ובבנין בית שני שכינו במסכ' מדות וט"ו מעלות עולות מתוכם לעזרת ישר' כנגד ט"ו שיר המעלו' שבתילים שעליהם הלוים עומדים בשיר: ואילמו לפניהם · לפני המעלו' היו אילמו כי קודם שיכנס לאילמים היה עולה במעלות: ושער לחצר הפנימי · אמר כי שער עזרת ישראל שהוא חצר הפנימי היה כנגד השער רוצה לומר השער החיצון של עזרת נשים לצפון ולקדים היו זה כנגד זה והיו מאה אמה מזה לזה כמו שאמרנו למעלה: ויוליכני · בעזרת נשי' הוליכו דרך הדרום ומבואר הוא: וחלונים · כהחלונות האלה · עם ה"א הידיעה כמו להגדול אשר בא אליו בהסמיכות חסרך כהיום הזה והדומים להם ויש דורש כהחלונות כהה חלונות כלומר חלונות כהות צרות מבפנים ורחבות מבחוץ כלומ' לא לאורה אני צריך: ומעלות שבעה עולותיו · כמו מעלותיו כלומר במעלות שבעה היו עולים גם כן בשער הדרו' מעזרת נשים לעזרת ישרא' ותמורי' לו · פירשנוהו: אחד מפו ואחד מפו · שניהם כתובי' בוי"ו: ושער לחצר הפנימי · הוא עזרת ישראל כמו שפירשנו: ויביאני · את השער הדרום · כמו הדרומי · ובא הסמיכות עם ה"א הידיעה כמו הלעג השאננים הממלכות הארץ והדומים להם: ותאו · מבואר הוא: ואלמות סביב סביב · היו אלמות בנויות סביב הקיר או בחלל הקיר: ארך חמש ועשרים אמה · בין כלם היו מחזקות בארך הקיר חמש ועשרים: ורוחב חמש אמות · כל אחד רוחב חללו חמש אמות וזה לא זכר בחצר החיצונה: ואילמו אל חצר החיצונה · אמר כי אילמיו של חצר הפנימי היו בולטו' אל החצר החיצונה לא כמו שהיה בחצר החיצונה שהיה עזרת נשים שהיו אילמיו ואילמיו מבפנים ומעלות

והרצפה אל כתף השערים · גובה שערי החצר היה מפסיק העלייה שלא היתה מסבבת כל החצר והיא לכתפות השער מזה ומזה כנגד גובה השערים: הרצפה התחתונה · כשתכית תיבה זו מכל תחתונה שבמקרא שבכל מקום הטעם בנו"ן וזה בתי"ו למרכו שאין תחתונה זו רצפה שתחת אחרת אלא רצפה אחת היא ותחתיתה של רצפה היה לעומ' גובה השער והה"א של תחתונה כה"א של ביתה וכה"א של פעורת ושל אלאת שהן יתירות: וימד רחב · חלל עזרת נשים: מלפני השער התחתו' · זה השער המפורש למעלה: לפני החצר הפנימי · עד עזרת ישראל: הקדי' והצפון · לשתי רוחותיה חללה מאה: מדד ארכו ורחבו · כמדת שער הקדי' כך מפור' בענין: חמשים אמה ארכו · גבהו: ורחב חמש ועשרים · מגג התא לגגו: ואילמיו לפניה' · ואולם השער לפני המעלות קודם שיכנס לאולם היה עולה ב' במעלות: ושער לחצר הפנימי · לעזרת ישר': כנגד השער · החצונה מכוונים: וימד משער · התחתון עד העליון מאה אמה הוא רחב חלל עזרת נשים: ויוליכני דרך הדרום · לחצר החצונה: כהחלונות האלה · דרש רבי תנחומא הה"א יתירה זו לשון כהה ה' חלונות כהות רחבות מבחוץ וקצרו' מבפנים לומר לא לאורה אני צריך שכל חלונות שה' העשויו' להכנים אורה קצרו' מבחו' ומרחיבו' מבפנים: עולותיו · כמו מעלותיו: אל אילו · על ראש האיל היה ה' דקל מצוייר: וימד את השער הדרום · של חצר הפנימי: ואילמו · הרבוץ כלשו' סביב סביב הכותל היה עשוי אולמים אולמי' כנכנסין בעוביו ואילמות הללו היו מבפנים כי התאים היו מבחוץ ושטח תאי' וכותליהם וט"ו אמו' של רחב השער שולים ל' למשוכים ואחת אמה וכל החצ' הפנימי אינו לא מאה על מאה כמו שמפור' בענין: ואילמו אל החצר החצונה · אולמו של שער הפנימי לא היה לצד פני' כמו שהיה אולמו של שער החצונה אלא מבחוץ היה בולט: ארך

דרך הצפון ו' בקריא' וסימ' והשער אשר פניו דרך הצפון · פני דרך הצפון · והלשכה אשר פניה · ופתח הצלע למנח · ויוציאני אל החצר החיצונה · ודרך לפניהם: מדד ה' בקריא' וסימ' מי מדד בשעלו מים ושמים בורת תכן · והשער אשר פניו · מדד רוח הקדים בקנה המדה · מדד רוח הצפון חמש מאות · את רוח

והרצפה אל כתף השערים לעמת ארך השערים הרצפה התחתונה: וימד רחב מלפני השער התחתונה לפני החצר הפנימי מחוץ מאה אמה הקדים והצפון: והשער אשר פניו דרך הצפון לחצר החיצונה מדד ארכו ורחבו: ותאו שלושה מפו ושלשה מפו ואלו ואלמו היה כמדת השער הראשון חמשים אמה ארכו ורחב חמש ועשרים באמה: וחלונו ואלמו ותמרו כמדת השער אשר פניו דרך הקדים ובמעלות שבע יעלו בו ואלמו לפניהם: ושער לחצר הפנימי נגד השער לצפון ולקדים וימד משער אל שער מאה אמה: ויולכני דרך הדרום והנה שער דרך הדרום ומדד אילו ואילמו כמדות האלה: וחלונים לו ולאילמו סביב סביב כהחלנות האלה חמשים אמה ארך ורחב חמש ועשרים אמה: ומעלות שבעה עלותו ואילמו לפניהם ותמרים לו אחד מפו ואחד מפו אל אילו: ושער לחצר הפנימי דרך הדרום וימד משער אל השער דרך הדרום מאה אמות: ויביאני אל חצר הפנימי בשער הדרום וימד את השער הדרום כמדות האלה: ותאו ואלו ואלמו כמדות האלה וחלונות לו ולאלמו סביב סביב חמשים אמה ארך ורחב עשרים וחמש אמות: ואלמות סביב סביב ארך חמש ועשרים אמה ורחב חמש אמות: ואילמו אל חצר החיצונה ותמרים אל אילו

ורצפתא לעיברא דתרעיא לקביל אורכא דתרעית רצפתא ארעיתא: ומשח פותיא מן קדם תרעא מציעאה דקדם דרתא גויתא מבר מאה אמין למדינחא ולצפונא: ותרעא דפתיח לאורח צפונא לדרתא בריתא משח אורכיה ופותיה: ותווהי תלתא מכא ותלתא מכא ואלוהי ואולמוהי הוות כמשחת תרעא קדמאה חמשין אמין אורכיה ופותיא עסרין וחמיש אמין: וכווהי ואולמוהי וכותרתיה כמשחת תרעא דפתיח לאורח מדינחא ובדרגין שבע סלקין ביה ואולמוהי קדמיהון: ותרעא לדרתא גויתא לקבל תרעא דפתיח לציפונא ולמדינחא ומשח מתרע לתרע מאה אמין: ואובלני באורח דרומא והא תרעא חד פתיח לאורח דרומא ומשח אלוהי ואולמוהי כמשחתא האילין: וכוין ליה ולאולמוהי סחור סחור ככוויא האילין חמשין אמין אורכא ופותיא עסרין וחמש אמין: ודרגין שבעא דרגוהי ואולמוהי קדמיהון וכותרן ליה חדא מכא וחדא מכא על אלוהי: ותרעא דדרתא גויתא באורח דרום ומשח מתרע לתרע באורח דרומא מאה אמין: ואעלני לדרתא גויתא בתרע דרומא ומשח ית תרע דרומא כמשחתא האילין: ותווהי ואלוהי ואולמוהי כמשחתא האילין וכוין ליה ולאולמוהי סחור סחור חמשין אמין אורכא ופותיא עסרי וחמיש אמין: ואולמיא סחור סחור אורכא עסרין וחמיש אמין ופותיא חמיש אמין: ואולמוהי לדרתא בריתא וכותרן על אלוהי

הדרום מ' דד' · סב אל רוח הים מדד: דרך הדרום ז' בקריא' וסימ' ויולכני דרך הדרום ב' בפסוק · ושער לחצר הפנימי ב' בפסוק: וידבר אליו הלשכה · ופניהם דרך הדרום אחד · ובפתחי הלשכות: אמות ו' ס"ף בבניינה וסימ' ארך השער שלש עשרה · ושער לחצר הפנימי דרך הדרום · ותאו ואיליו ואילמיו כמדו' האלה קדמא דעניינא · ואלמות סביב סביב · ובא לפנימה וימד איל הפתח · אל פני ארך אמות המאה ·

ומעלות שמונה מעלו: ויביאני אל החצר הפנימי דרך הקדים וימד את השער כמדות האלה: ותאו ואלו ואלמו כמדות האלה וחלונות לו ולאלמו סביב סביב ארך חמשים אמה ורחב חמש ועשרים אמה: ואלמו לחצר החיצונה ותמרים אל אילו מפו ומפו ושמנה מעלות מעלו: ויביאני אל שער הצפון ומדד כמדות האלה: תאו אלו ואלמו וחלונות לו סביב סביב ארך חמשים אמה ורחב חמש ועשרים אמה: ואילו לחצר החיצונה ותמרים אל אילו מפו ומפו ושמנה מעלות מעלו: ולשכה ופתחה באילים השערים שם ידיחו את העלה: ובאלם השער שנים שלחנות מפו ושנים שלחנות מפה לשחוט אליהם העולה והחטאת והאשם: ואל הכתף מחוצה לעולה לפתח השער הצפונה שנים שלחנות ואל הכתף האחרת אשר לאלם השער שנים שלחנות: ארבעה שלחנות מפה וארבעה שלחנות מפה לכתף השער שמונה שלחנות אליהם ישחטו: וארבעה שלחנות לעולה אבני גזית ארך אמה אחת וחצי ורחב אמה אחת וחצי וגבה אמה אחת אליהם ויניחו את הכלים אשר ישחטו את העולה בם והזבח: והשפתים טפח אחד מוכנים בבית סביב סביב ואל השלחנות בשר הקרבן: ומחוצה לשער הפנימי לשכות שרים בחצר הפנימי אשר אל כתף שער הצפון ופניהם דרך הדרום

ודרגין תמניא דרגוהי: ואעלני לדרתא גויתא באורח מדינחא ומשח ית תרעא כמשחתא האילין: ותווהי ואלוהי ואולמוהי כמשחתא האילין וכוין ליה ולאולמוהי סחור סחור אורכא חמשין אמין ופותיא עשרין וחמש אמין: ואולמוהי לדרתא בריתא וכותרין על אלוהי מיכא ומיכא ותמניא דרגין דרגוהי: ואעלני לתרע צפונא ומשח כמשחתא האילין: תווהי אלוהי ואולמוהי וכוין ליה סחור סחור אורכא חמשין אמין ופותיא עשרין וחמש אמין: ואלוהי לדרתא בריתא וכותרין על אלוהי מיכא ומיכא ותמניא דרגין דרגוהי: ולישכתא ופתחה באיליא דתרעיא תמן מתקנין ית עלתא: ובאולמא דתרעא תרין פתורין מיכא ותרין פתורין מיכא למיכס עליהון עלתא וחטאתא ואשמא: ולעיברא דמיברא למסקנא במעלנא דתרע צפונא תרין פתורין ולעיברא אוחרנא דלאולמא דתרעא תרין פתורין: ארבעא פתורין מיכא וארבעא פתורין מיכא לעיברא דתרעא תמניא פתורין ביניהון נכסין: וארבעא פתורין לעלתא באבני גזית אורכא אמתא חדא ופלגא ופותיא אמתא חדא ופלגא ורומיה אמת חדא עליהון יחתון ית מניא דיכסון ית עלתא בהון ונכסת קודשיא: ועינקלין נפקין פשך חד קביעין בעמודי בית מטבחיא מניו לאולמא סחור סחור ועל פתוריא בסר קורבניא: ומברא לתרעא גואה לישכת ליואי בדרתא גויתא דעל עבר תרע צפונא ואפיהון לאורח דרומא

שמונה ג' מל' בנביאים וסימ' ויעבדו בני ישראל את עגלון. בשנת שמונה עשרה לנבוכד נצר תנינא דפסוק דירמיה. ומעלות שמונה מעלו. וכל ד"ה דכוו' מל': תאיו אליו חד מן ו' זוגין מן ג' בענין קדמא ותניינ' נסיב ו"ו ותליתא קרח: וסימ' וסאתים שערים ויאמר. וסאתים שערים ויצא העם. סאתים שערים ויהי כדבר.

רש"י ארך חמשים אמה. גבהו חמשים אמה: ואילו לחצר החצונה. אשים ופו' ואר קאם בלע"ז אולם השער קרוי אילים כאן: ולשכה. היתה אצל שער הצפוני בעזרת ישראל: ופתחה. של לשכה אל אילי השער לצד השער: באילים השערים. יש מפרשים פסוקים קורין לכתפות השער אילים מ"יכמלים בלע"ז: שם ידיחו את העולה. הכשחטת בצפון ידיחו את העולה ירחצו את הקרבים: ובאולם השער. הצפוני: שנים שלחנות. במזרחו ושנים במערבו ואף על פי שהן היו משוכין אל תוך החצר החצונה קורהן כל פנים: ואל הכתף מחוצה. ואל עבר פתח האולם מחוצה לחלל האולם לתוך החללו של פתח של צד עזרת ישראל: לעולה. לפתח השער הצפונה כשנכנס לתוך השער עולה במעלות פתח העזרה: שני שלחנות לכתף הפתח למזרח או למערב: ואל כתף האחרת. אשר לפתח האולם שנים שלחנות: אליהם ויניחו את הכלים. עליהם מניחין הסכינין והמזרקות שמקבלין בהם את הדם שיהו מוכנים לשוחטים שם קדשי קדשים בצפון: והשפתים טופח אחד. אונקליות של ברזל קבועין בעמודי כנסין שבבית המטבחים שבצפון לתלו' ולהפשיט בהם את הקדשי' הוא ששנינו בפסחים אונקליות של ברזל היו קבועין בעמודים ובכתלים שבהן תולין ומפשיטין וכן ת"י ועונקלין נפקין פשך חד: מוכנים בבית. קבועים בתוך חלל העזרה בבית לגיו: ומחוצ' לשער הפנימי. ומחוץ לחלל אולם השער לתוך אויר חצר הפנימי כמו שמפורש במקרא בסופו: לשכו' שרים. לשכות לוים משוררי': ופניהם דרך הדרום. פתחם לצד דרום: אחד

רדק ומעלות שמונה מעלו. בשמונה מעלות היו עולין מעזרת ישראל לעזרת הכהנים ובבנין בית שני לא היו אלא ג' מעלות: ויביאני. דרך הקדים. כן הביאו בשלשה הרוחות וכמו זה כן זה והכל מבואר: ולשכה ופתחה באילים השערים. כמו באילי השערים. ובא במשיכות עם המ"ם כמו אילים כמו סיגים כסף. והדומים להם ואמר כי ברוח הצפון היתה לשכה והיא פתוח' באילי השערים כי לרוח צפון לצפונו של מזבח היה שחיטת הקדשים והפשטם ונתוחם כמו שאמר בתור' צפונה לפני יי': שם ידיחו את העולה. כמו שכתוב וקרבו וכרעיו ירחץ במים ועל שלחנות של שיש היו מדיחין אותם: ובאולם השער. שפו. הראשון בוי"ו והשני בה"א: לשחוט אליהם. כמו עליהם וכן ואל ההרים לא אכל והדומים להם רבים: העולה והחטאת והאשם. כמו שכתוב בתורה במקו' אשר תשחט העולה תשחט החטאת' וכן אמ' במקו' אשר ישחטו את העולה ישחטו את החטאת והיה כן שלא לפרש החוטאים: ואל הכתף מחוצה לעולה. בשגול כמו מעלה כלומ' מחוץ למעלות שזכר: השער הצפונה. כמו השער הדרום שפירשנו: אליהם ישחטו. כמו עליהם: וארבעה שלחנות לעולה. זכר העולה לפי שהיתה תמיד וגם כן היו להניח עליהם כל כלי שאר הזבחים כמו שאמ' בסוף הפסוק והזבח: אליהם ויניחו את הכלי' הוי"ו נוספת כוי"ו וישא אברהם את עיניו והיה ונכה והדומי' לו כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק מתנו. אמר כי על ארבעה שלחנות אלה היו מניחים הכלים אשר ישחטו בהם העולה ואת הזבחים והם הסכינים אשר ישחטו בהם והמזרקות אשר יקבלו בהם את הדם: והשפתי' טפח אחד מוכנים בבית סביב סביב. כלי ששופתי' עליו הקדירה והיא שפיתת שתי קדירות לפיכך נקרא בלשון שנים. ויונתן תרגם ועונקלין נפקין פשך חד קביעין בעמודי בית מטבחי' מגו לאולמיא סחור סחור ועונקלין הם ווי ברזל קבועים בעמודים ובכתלים לתלות בהם וקורין עונקלין בלע"ז או בלע"ז אונקלין ובאלה השפתים היו תולין בהם הקרבנו' ומפשיטי' אותם וכן שנינו במסכת מדות בית המטבחים היה לצפונו של מזבח ועליו שמונה עמודי' ננסין ורביעי' של ארז על גביהם ואונקלין של ברזל קבועי' בהן ושלש סדרים היה לכל אחד ואחד שבהם תולין ומפשיטין על שלחנות של שיש שבין העמודים: ואל השלחנות בשר הקרבן. בהשמרת קמץ הקו"ף בנגינ' ובר"פ הבי"ת מפני שסוף הר"ס כע' מפני השמרת הקמץ לפיכך נרפתה הבי"ת. ורבי יונה כתבו בחטיפות הקו"ף ורפיות הבי"ת: ומחוצה לשער הפנימי לשכו' שרי'. שער הפנימי של עזרת ישראל היה מחוץ לו כלו' בחלל החצר הפנימי' לשכות הלוים המשוררי' וכן תרג' יונתן לשכת לואי. אשר אל כתף שער הצפון ופניהם דרך הדרום. והיו אל כתף שער הצפון ופני הלשכות היו דרך הדרום כלומר פתחיהם לדרום וכתף השער קורא מה שאחורי השער כמו שפירשנו: אחד

ושמחת עולם ופדויי יי'. ושמחת עולם ששון ושמחה ישיגון. שמחת עולם תחת כשתב'. וסער מתחולל הנה סערת. וסער גדול בה אמר יי'. סער מתגורר הנה סערת כתרא. ואתה אל תירא עבדי יעקב. ואתה אל תירא עבדי יעקב. אתה אל תירא עבדי יעקב. ותאיו ואיליו ואילמיו. ותאיו ואילו ואילמיו. תאיו איליו ואילמיו. והאר פניך אלהים השיבנו. והאר פניך אלהים צבאות השיבנו. האר פניך יי' אלהים צבאות השיבנו: מפה י"א כתיב ה' בעזרת הבית וסי' ותא השער דרך הקדים ג' בפסוק קדמאה ותנינא ותליתא. וגבול לפני התאות קדמאה דפסוק. ושנים שלחנות. ארבעה שלחנות מפה ב' בפסוק. ויביאני אל אלם הבית ב' בפסוק קדמאה דפסוק ותנינא. ועמודים אל האלים ב' בפסוק: שרים ח' בליש' וסימ' נמסר בשמואל חלק ב' סימ' י"ט:

רד"ק

אחד אל כתף שער הקדים: אמר ולשכה אחת היתה אל כתף שער הקדים: פני דרך הצפון. כלומר פתוחה לצד צפון ואמר אחד לשון זכר על הלשכה והיא לשון נקבה כי הלשכה בית ובית הוא לשון זכר: וידבר אלי זה הלשכה אשר פניה דרך הדרום. לשכה אחרת היתה שם ואם לא זכרה שהיו פניה דרך הדרום לצד לשכות הלוים שזכר כי אותם היו ללוים וזו לכהנים: והלשכה. לשכה שנזכרת אשר פניה דרך הצפון: המה בני צדוק. זכר צדוק כי הוא היה כהן גדול תחילה בבית שבנה שלמה כמו שכתוב וימליכו שנית לשלמה בן דוד לנגיד ולצדוק לכהן והוא היה מבני אלעזר הכהן ולפנחס בנו ולזרעו נתנה ברית הכהונה ואשר היו מבני איתמר ירדו מ ממעלות הכהונה בקללת עלי: וימד את החצר אורך מאה אמה ורחב מאה אמה מרובעת. זה לא היה בבית שני כי אורך עזרת ישראל היה מאה ושלשים וחמש על רוחב אחת עשרה וכן עזרת הכהנים: והמזבח לפני הבית. אמר ומדד גם כן המזבח שהיה לפני הבית ולא זכר מדתו ועוד לא יזכרנו: ויביאני אל אולם הבי. הוא אולם ההיכל: וימד אל אולם. אל חצר יו"ד אמר כי מדד אילי האולם אשר על פתחו מפה ומפה והיה כל אחד חמש אמות: מפה שניהם בה"א: ורחב השער שלש אמות מפו ושלש אמות מפו. שניהם בוי"ו ואמר כי רוחב שער האולם היה כדי שנשאר לו כתף אחר השער ג' אמות מן הצפון ושלש אמות מן הדרום נמצא ד' רוחב השער ארבע עשרה אמות כי אורך האולם היה עשרים אמה טול מהם שש לכתפות השער ג' מכאן וג' מכאן נמצא רחבו של שער י"ד אמה ולבאר זה סמך לו: ארך האולם כ' אמה. ארכו כנגד רחבו של היכל: ורחב י"א. כן היה בבנין בית שני כמו ששנינו במסכת מדות והאולם י"א אבל בבנין שלמה היה כ' רחבו כארכו: ובמעלות אשר יעלו עליו. וראיתיו מנוקד במעלות אשר יעלו עליו ולא זכר כמה. ובבנין בית שני שנינו במסכת מדות ושנים עשר מעלות היו שם רום מעלה חצי אמה ושלחה חצי אמה: ועמודים של האלים אחד מפה ואחד מפה. אל האילים שזכר שהיו לאולם מפה ומפה אמר כי שנים עמודי' ראה להם: מפה. שניהם כתובין בה"א: ויביאני אל ההיכל וימד את האילים. אילי שער ההיכל והיו עשויין כמין כפה מלמעלה והיה רחבו של כל איל שש אמות: רחב האהל. רחב הכפה היה שש אמות והכפה קורא אהל ויונתן תרגם ופותיא דמשכנא: ורחב הפתח עשר אמות. רחב פתח ההיכל: וכתפות הפתח ה' אמות מפה וה' אמו' מפה. הנה עשרים כי כן היה רחבו של היכל כמו שאמר ארכו ארבעים אמה ורחב עשרים אמה: מפו. שניהם כתובים בוי"ו: ובא לפנימה. לפני ולפנים של הדביר: וימד איל הפתח שתים אמות. רוצה לומר שני אילי הפתח מזה ומזה כל אחד היה רחבו שתים אמות: והפתח שש אמות. שהיו של פתח שש אמות ורחבו שבע: וימד. אל פני ההיכל. כי כן היה רחבו של היכל עשרי' אמה וכן היה הדביר שבנה שלמה וכן היה בבית שני: וימד קיר הבית שש אמות. כותל ההיכל: ורוחב הצלע. מלרע וכן צלע אל צלע והצלע הוא תא והוא היציע הנזכר בבנין שלמה ותרגם יונתן מחיצתא וכן תרגמו שם ועניין בנין הצלעות הנה כמו שהוא שם שלא שהוא כפול בצלות שונות אלא שהיציע התחתונה אמר הנה ד' אמות ושם חמש אמות והצלעות האלו בג' כותלי הבית מחוץ מערב צפון ודרום וזהו סביב: והצלעות צלע אל צלע שלש ושלשים פעמים. אל כמו על כי זו על זו היו בנויות כמו שאומר במלכים שלש ושלשים

יחזקאל

אחד אל־כתף שער הקדים פני דרך הצפון: וידבר אלי זה הלשכה אשר פניה דרך הדרום לכהנים שמרי משמרת הבית: והלשכה אשר פניה דרך הצפון לכהנים שמרי משמרת המזבח המה בני־צדוק הקרבים מבני־לוי אל־יהוה לשרתו: וימד את־החצר ארך מאה אמה ורחב מאה אמה מרבעת והמזבח לפני הבית: ויבאני אל־אלם הבית וימד אל אלם חמש אמות מפה וחמש אמות מפה ורחב השער שלש אמות מפו ושלש אמות מפו: ארך האלם עשרים אמה ורחב עשתי עשרה אמה ובמעלות אשר יעלו אליו ועמדים אל־האילים אחד מפה ואחד מפה: ויביאני אל־ההיכל וימד את־האילים שש־אמות רחב־מפו ושש־אמות רחב־מפה רחב האהל: ורחב הפתח עשר אמות וכתפות הפתח חמש אמות מפו וחמש אמות מפו וימד ארכו ארבעים אמה ורחב עשרים אמה: ובא לפנימה וימד איל־הפתח שתים אמות והפתח שש אמות ורחב הפתח שבע אמות: וימד את־ארכו עשרים אמה ורחב עשרים אמה אל־פני ההיכל ויאמר אלי זה קדש הקדשים: וימד קיר־הבית שש אמות ורחב הצלע ארבע אמות סביב סביב לבית סביב: והצלעות צלע אל־צלע שלוש ושלשים פעמים

תרגום

חד לעיבר תרע מדינחא אפי אורח ציפונא: ומליל עימי דא לשכתא דפתיחא לאורח דרומא לכהניא נטרי מטרת ביתא: ולישכתא דפתיח לאורח ציפונא לכהניא נטרי מטרת מדבחא אינון בני צדוק דקרבין מבני לוי לפולחנא דיי לשמשא קדמוהי: ומשח ית דרתא אורכא מאה אמין ופותיא מאה אמין מרבע ומדבחא די קדם ביתא: ואעלני לאולמא דביתא ומשח אלא דאולמא חמש אמין מיכא וחמש אמין מיכא ופותיא דתרעא תלת אמין מיכא ותלת אמין מיכא: אורכא דאולמא עסרין אמין ופותי חד עסרי אמין ובדרגין דסלקין ליה ועמודי על אליא חד מיכא וחד מיכא: ואעילני להיכלא ומשח ית אליא שית אמין פותיא מיכא ושית אמין פותיא מיכא פותיא דמשכנא: ופותיא דתרעא עסר אמין וכתפי תרעא חמיש אמין מיכא וחמיש אמין מיכא ומשח אורכיה ארבעין אמין ופותיא עסרין אמין: ועל לגיו ומשח אלא דתרעא תרתין אמין ותרעא שית אמין ופותיא דתרעא שבע אמין: ומשח ית אורכיה עסרין אמין ופותיא עסרין אמין די קדם היכלא ואמר לי דין בית קודש קודשיא: ומשח כותלא דביתא שית אמין ופותיא דמחיצתא ארבע אמין סחור סחור מקף לביתא סחור סחור: ומחיצא מחיצא על מחיצא תלתין ותלת חדא עסרי בסידרא

מסורה

זה י' ח' כתיב ה' וב' כתיב וי"ו וסימ' נמסר במלכים חלק ב' סימן ו': הקרבי' ג' בליש' וסי' אתם קרבים היום' והלשכה אשר פניה דרך הצפון. קדש מן הארץ הוא לכהנים: והמזבח ב' וסימ' והמזבח נקרע וישפך. וימד את החצר ארך: אליו כלהון חס' כבביינא במא מל' וסים' ובמעלות אשר יעלו אליו. וכל קריא' דכוו' אליו מל' במג חס' וסימ' למה קשרתם כלכם. עבור בתוך העיר. רוץ דבר אל הנער הלז. ובא ה' רף בקריא' וסי' נמסר בשמואל ב' סימ' ו' וישעיה סימ' מ"ו: שלוש ה' מל' וסימ' על מה הכית את אתנך. שלוש ערים תבדיל לך קדמ' דמשנה תורה. שלוש פעמים בשנה דראה' והצלעו' צלע אל צלע. המזב' עץ שלוש אמו'. וכל בתו' דכוו' מל':

רש"י

אחד אל כתף שער הקדים. לשכה אחת אל כתף שער הקדים: פני דרך הצפון. ופתחה לצד צפון: לכהנים. משמרי הבית כמדומה הם הלוים המשוררים: וימד את החצר. חלל עזרת ישראל לפני האולם וההיכל: אל אולם הבית. אולם ההיכל: וימד אל אולם. כמו איל אולם שני כתפות הפתח הרואה את המזרח מדד מן המזרח ל למערב. ואנכי הכותב מצאתי בפירושים אחרים כמו שהעתקתי: ורוחב השער ג' אמות מפה וג'. הוא שני ה האיל הכפולי' בתוך ה חלל הפתח למערב וכן שני האיל הדרומי ל לתוך חלל האולם ל למערב ואף על פי שכך שנינו כותל אולם חמש ואולם אחת עשרה של לעתיד לבא אינו אלא שלש של שבאולם בית שני כו': חמש אמות. ואף של בית שני הוא כן שכן שנינו כותל ה אולם חמש ואולם אחת עשרה אלא שבאולם בית שני לא היו כתפות לפתח לצפון ולדרום שהיה רחב הפתח ע עשרים אמה כרחב ה האולם וכאן כתוב ורחב השער שלש אמו' מפה ושלש אמות מפה ואנכי יודע לבדר פירו' אלא לרוחב כתפות ה הפתח שלש אמות ש שותמין חלל הפתח מ מכא' ושלש אמו' מכאן: אורך האולם עשרים אמה. כנגד רחב ההיכל: ורוחב עשתי עשרה. מן המזרח למערב: ובמעלות אשר יעלו אליו. ובמעלות היה הדרך אשר בהם יעלו אליו כמו ששנינו בין האולם ולמזבח ע עשרים ושתים אמה ושתים עשרה מעלות היו שם רום מעלה חצי אמה: ועמודים אל האילים. אחת יכין ובועז שהיו במקדש ר ראשון ושם אמו' רחב. הוא עובי כותל ההיכל שבין ההיכל לאולם: רחב האהל. רחב האולם שהוא ברחבו של אולם וכאורכו של היכל. בפירושים אחרים רחב האהל אהלו של פתח: וכתפו' הפתח חמש אמו'. שההיכל רחבו כ' אמה ורחב הפתח י' נמצאו כתפותיו מפה ומפה של חמש חמש: ובא לפנימה. אל המחיצה המפסקת בין ההיכל לקדש הקדשי': וימד איל הפתח. עביו שתים אמות אין זה שוה לאמה טרקסין: והפתח שש אמות. איני יכול לפרשו אלא לגבהו: אל פני ההיכל. על פני רחבו של היכל: את קיר הבית. כותל מערבי: ורחב הצלע. אפנדי"ן בלע"ז היתה של אחריו ארבע אמות חללו ושל בית שני היה שש ועל כרחך בית זה לעתיד לבא שהרי בבית שני לא היתה חומה מפסקת לבית קדשי הקדשים: צלע אל צלע. תא אל תא ותא על תא: שלש ושלשים פעמים. ובבית שני היו שלשי' ושמונה חמש עשרה בצפון וט"ו בדרום חמשה על חמשה וחמש' על גביה' ושמונ' במערב הוא צלע הוא יציע הוא תא ואני אומ' שהתאי' שבצפון ובדרום כך סדרן שכל אחד ואחד ארכו י"ב אמה הרי ס' אמה לחמש' תאים וה' כתלי' של ה' ה' אמה הרי פ"ה ורחב ה' אמות של המוכח פירכסת כ' אמה של אורך הכותל וכן לדרום ושבמערב אחד ע"ב אחד ושלישי על גביהן ואורכן על גביהן כ' אמה כנגד רחב בית קדשי הקדשי' הרי י"א בכל סדר וכן ת"י חד עסר בסדרא:

וכאת

רשי

ובאות בקיר אשר לבית לצלעות · קורות עליות היציעים היו ראשיהם של צד מחיצת התאים החצונה באות ונוקבות בקיר בצדו הפנימי וזהו אשר לבית לצלעות בצדו אשר לתוך התאים וזהו להיות אחוזים בקיר הבית קבועים בחוזק פופרי"ם בלע"ז: ולא יהיו אחוזים בקיר הבית · ראשיהם של צד קיר ההיכל היו באות ונוקבות על כניסות שהיה קיר ה ההיכל בולט לתוך ה התאים כמו שאמור ב בבנין שלמ' כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה היציע התחתונה חמש באמה רחב אלא ו ועליות שם שהיה כותל ההיכל כנוס מלמעלה אמה לפיכך אלא ה התיכונה שש באמה רחבה והשלישית שבע באמה רחבה והיא ה היתה עליה של תיכונה שהיה כותל ההיכל כ כנוס לתוכו אמה מ מלמעלה ואף אלו היו כמותן וזהו שאמור ולא יהיו אחוזים בקיר הבית לא היו נוקבין בקיר ההיכל כשאר ראשי קורות · כמוכים הקבועים בכותל גבוה שנוקבי' הכותל ותוקעי' ראשי הקורות בנקבי': ורחבה · והצלעות היו הולכין ומרחיבין ל למעלה כמו שפירשתי האמצעית רחבה מן התחתונה אמה וכן העליונה מן האמצעית אמה: ונסבה למעלה למעלה · ומוסב' מסיבה שקורין וי"ז בל' של בנין אבנים היא כמין עמוד ומעלו' עולות בו והעולה בהם דומה לו כהולך ומקיף סביבו' עמוד אבני' ובלשון אשכנז קרוי אוידלשטיי"ן והוא שאמו' בבנין שלמה ובלולים יעלו אל התיכונה אף הוא מתורגם ובמסיבתא כמו ונסבה למעלה מסיבה עולה למעלה למעלה עד גג העליון התא כמו שהוא מפר' והולך שהמסיבה עולה מן התחתון לאמצעי ומן האמצעי לעליון: כי מוסב הבית לצלעות למעלה למעלה סביב סביב לבית על כן רחב הבית למעלה · על כן שאמרנו ורחבה למעלה למעלה רחב בית תוך הצלעות למעלה העליונה רחבה מכולן: וכן התחתונה · ת"י וכן במסיבתא סלקין מן ארעיתא לעילותא באורח מציעתא וכן יעלו על ידי מסיבה מן התחתונה אל העליונה דרך התיכונה: וראיתי לבית גבה · לא פירש שיעורו אבל במסכת מדות שנינו על רום מאה אמה: מוסדות הצלעות מלא הקנה · יסוד הצלעות היה מלא הקנה: שש אמה אצילה · ת"י רווח יסוד מחיצת הסלע בתוך הארץ היה רחב שש אמות אבל למעלה מן הארץ היה רחבו חמש אמו' כמו שמפור' בעניין במקרא של אחריו: רחב הקיר אשר לצלע אל החוץ · מחיצ' התאים הסמוכה לחצר היא מחיצת מערבית: חמש אמות · וכן שנינו במסכת מדות באותו כותל שהוא חמש: ואשר מונח · ומקום פנוי היה מונח במקצועו' הצפון והדרום שאבל המזרח והמערב שאין התאים מקיפין את כל הבית ולאותו מקום פנוי היו פתחי פתחים שבמקצועות מזרחיו' כמו שאמור בענין ופתח הצלע למונח כי לא היו להם פתחים לתאים לא לצד החצר ולא לצד ההיכל אלא לאותן שבמקצוע מזרחית צפונית ובמזרחית דרומית היה הפתח בכותל רחבו פתוח לאותו מקום המונח ובאותו פתח נכנסין לו ומתוכו לתא השני ומן השני אל השלישי וכן סביב שכן שנינו במסכ' מדות שלשה פתחים לכל אחד ואחד אחד לתא מן הימין ואחד לתא מן השמאל ואח' לתא שעל גבו ואף ת"י כן ואשר מונח ואתר שביק: לפנין אחד · ואשר מונח כלומ' וכן אותו על כד פנים מן הצלעות לצד בית מונח מקום פנוי היה מונח בין התאי' ובין הבית ובאותו מקום היו פתחי התאים כמו שמפו' בעניין ופתח הצלע למונח ורחבו היה חמש אמות כמו שהוא אומר ורחב מקום המונח חמש אמות כדפרישית לעיל ולא יהיו התאים סמוכים לבית כלל ואויר יהיה ביניהם [illegible] ואתר שביק: פאת דרך הים רחב שבעים אמה · רחב הבנין לרוח מערבית מצפון לדרום שבעים אמה והא לך החשבון [illegible] רחב יסוד הכותלים היה כצלע בחלל פתח ובמקום הפנוי וכותל ההיכל [illegible] בית צלעות אשר לבית · נגד אויר רחב הצלעות בקרן זווית [illegible] ובין הלשכות רחב עשרים אמה · לשכות היו בחצר החצונה [illegible] ולא הבית כן בבנין בית שני אלא בבנין העתיד: ופתח הצלע למונח · ופתח התאים החצונים פתוחים למקום המונח פנוי בקרן זוית כמו שפירשתי:

רדק

ושלשים פעמים זו על זו היה גובהם שלש ושלשים רגלים ומדת הרגל שני טפחים ויו"ת תלתין ותלת חדא עסרא בסדרא ר"ל שהיו הצלעות ג"ג לשלש רוחות הנה י"א לכל רוח מסודרות זו אצל זו: ובאות בקיר אשר לבית לצלעו' סביב סביב · היו נכנסו' ראשי הקורו' בקיר ההיכל כמה שהיה מונח בו לצלעו' כמו שאמר במלכי' כי מגרעות נתן לבי' סביב חוצה: להיו' אחוזי' ולא יהיו אחוזים בקיר הבית · להיות אחוזים במקום המונח ב בקיר ולא בקיר שיעשו בקיר ה הבית חורים להיות ראשי הקורו' אחוזות בה כמו שאומר שם לבלתי אחוז בקירות הבית: כי קיר הבית היה רחב מלמטה ה הולך ומצר כלפי חוץ כנגד ה התאים להיות ראשי הקורות א אחוזים באותו מקום המונח להם: ורחבה ונסבה למעלה למעלה לצלעות · הצלעות כל מה שהיו עולי' למעלה היו מתרחבות ב במקום המונח להם בקיר כמו שאמר במלכים היציע התחתונה חמש באמה רחבה והתיכונה שש באמה רחבה וגו' ומה שאמר ונסבה רוצה לומ' כי במסיבה היו עולים למעלה לצלעות כמו שאמר במלכים ובלולים יעלו אל התיכונ' ומן התיכונה אל השלישי' ובלול או הלול הוא בנין כמין ע עמוד חלול עשוי כמו מעלות סביב סביב והעולה בו עולה דרך היקף וכן שנינו במסכת מדות ומסיב' היתה מקרן מזרחית צפונית ל לקרן צפונית מערבית שבה היו עולים לגגות התאים היה עולה במסיבה ופניו למערב והלך על פני כל הצפון עד שהוא מגיע ל למערב הגיע למערב והפך פניו לדרום הלך כל פני המערב עד שהוא מגיע לדרום והפך פניו ל למזרח היה מהלך בדרום עד ש שהוא מגיע לפתח' של עליה פתוח כלפי דרום כי מוסב הבי' למעלה הלול או בלול קורא אותו מוסב והיה עולה למעלה למעלה עד העליונה: על כן רחב הבית למעלה · על כן טעמו למעלה על כן שהיו אוחזי' בקיר הבי' היה רחב לבי' למעלה העליונה שבצלעות היתה רחבה מכולן: וכן התחתונה יעלה על העליונה לתיכונה כתרגומו וכן במסיבתא סלקין מן ארעיתא לעילתא באורח מציעתא: וראיתי לבית גבה סביב סביב · אמ' כי ראה גובה ההיכל ולא ספר כמה ובבית שני עשו גבהו מאה אמה: מוסדות הצלעות · כתוב בו"ו וקרי בוי"ו ואותיות אהוי מתחלפות אמר שראה יסודות הצלעות שהיה רחבן שש אמות: אצילה · פירושו גדולות מן ואל אצילי בני ישראל שפירושו גדולים ויונתן תרגם רווח כלומר בריוח היה ברחבן שש אמות. ויש מפרשים מן תחת אצילות ידיך שהוא בית השחי כי שאר האמות הם מן ראש האצבע הנקרא אמה עד פרק המבדיל בין הזרוע והקנה ואלו היו אמות מגיעות עד בית השחי: רחב הקיר אשר לצלע אל החוץ חמש אמות · אמר כי כותל הצלע מן החוץ רחבו חמש אמות: ואשר מונח בית צלעו' אשר לבית · אמר אבל כותל הצלעות אשר מצד ההיכל שהוא כותל הפנימי לצלע לא היה במדה אלא כמו שהיה מונח מקום לקרוי הצלעות כמו שפירשנו שהכותל היה מצר והולך לפיכך לא ראה לומר לו מדה ולפיכ' אמר ואשר מונח כלומר היה כמו שהיה לכל צלע כפי מקום הכחתו: ובין הלשכות רחב עשרים אמה · אם אמר על הצלעות שגם הם נקראים לשכו' אמר כי היו לשכות סביב סביב הבית ומה שיש לשכה ולשכה רחב היה בין כלם עשרים אמה ובבית שני היו התאים שהם צלעות שמנה ושלשי' חמשה עשר בצפון וחמשה עשר בדרום וח' במערב שבצפון ושבדרום חמשה על גבי חמשה וחמשה על גביהן ושבמערב ג' על גבי ג' ושנים על גביהן ורבי' שלמה ז"ל פי' רחב שבין מחיצו' הלשכות ובין מחיצות התאים שסביב הבית: ופתח הצלע למונח · למקום המונח כלו' מקו' פנוי לפני הצלע שם היה פתחו: פתח אחד דרך הצפון ופתח אחד לדרום פתח אחד לצלע שבצפון ופתח לצלע שבדרום ועל החיצון אמר ורחב מקו' המונח חמש אמות סביב · אותו מקום הפנוי היה רחבו חמש אמות ובתאים שהיו בבית שני פתחים [illegible] ושלשה פתחים היו לכל אחד ואחד אחד לפתח מן הימין ואחד לפתח מן השמאל ואחד לפתח מעל גבו ואחד [illegible] והבנין

מסורה

וראיתי י"ב וסי' וראיתי את הדם ופסחתי עליכם · וראיתי מה והגדתי לך · וראיתי לבית גבה · וראיתי והנה עליה' גידים ובשר עלה · וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלו' · וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם · וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון · וראיתי את כל מעשה האלהים · כי איככה אוכל וראיתי ב' בפסוק · וראיתי אני

מקרא

וּבָאוֹת בַּקִּיר אֲשֶׁר־לַבַּיִת לַצְּלָעוֹת סָבִיב ׀ סָבִיב לִהְיוֹת אֲחוּזִים וְלֹא־יִהְיוּ אֲחוּזִים בְּקִיר הַבָּיִת׃ וְרָחֲבָה וְנָסְבָה לְמַעְלָה לְמַעְלָה לַצְּלָעוֹת כִּי מוּסַב־הַבַּיִת לְמַעְלָה לְמַעְלָה סָבִיב ׀ סָבִיב לַבַּיִת עַל־כֵּן רֹחַב־לַבַּיִת לְמָעְלָה וְכֵן הַתַּחְתּוֹנָה יַעֲלֶה עַל־הָעֶלְיוֹנָה לַתִּיכוֹנָה׃ וְרָאִיתִי לַבַּיִת גֹּבַהּ סָבִיב ׀ סָבִיב מיסדות הַצְּלָעוֹת מְלוֹ הַקָּנֶה שֵׁשׁ אַמּוֹת אַצִּילָה׃ רֹחַב הַקִּיר אֲשֶׁר־לַצֵּלָע אֶל־הַחוּץ חָמֵשׁ אַמּוֹת וַאֲשֶׁר מֻנָּח בֵּית צְלָעוֹת אֲשֶׁר לַבָּיִת׃ וּבֵין הַלְּשָׁכוֹת רֹחַב עֶשְׂרִים אַמָּה סָבִיב לַבַּיִת סָבִיב ׀ סָבִיב׃ וּפֶתַח הַצֵּלָע לַמֻּנָּח פֶּתַח אֶחָד דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן וּפֶתַח אֶחָד לַדָּרוֹם וְרֹחַב מְקוֹם הַמֻּנָּח חָמֵשׁ אַמּוֹת סָבִיב ׀ סָבִיב׃

ל' ומ"ל · ב' וכככו' ומ"ל · ל' · ל' · י"ב · ב' מוסדות · ל' · ל' ומ' למנח · ה' · ל' · ו'

תרגום

קְבִיעִין בְּכָתְלָא דְּמִגָּיו לִמְחִיצָא סְחוֹר סְחוֹר לְמֶהֱוֵי רֵישֵׁי שָׁרִיתָא גַּיְיחִין עַל זִוְזָא וְלָא יְהֶוְיָן שָׁרִיתָא מְעַבְרָן בְּכָתְלֵי בֵּיתָא׃ וּפוּתְיָא מְסִיבְתָא וְסַלְקָא לְעֵילָא לְעֵילָא מִן מְחִיצָיָא אֲרֵי מַקְפָא בֵּיתָא לְסַלְקָא לְעֵילָא לְעֵילָא סְחוֹר סְחוֹר לְגָיו עַל כֵּן פְּתֵי בֵּיתָא מִלְעֵילָא וְכֵן בִּמְסִיבְתָא סַלְקִין מִן אַרְעִיתָא לְעִילָּיתָא בְּאוֹרַח מְצִיעֲתָא׃ וַחֲזֵית לְבֵיתָא רוּמָא סְחוֹר סְחוֹר מְשַׁכְלְלָן מְחִיצַיָא מִשְׁחַת קַנְיָא שִׁית אַמִּין רְוַח׃ פּוּתְיָא דְּכָתְלָא דִּמְחִיצָתָא דִּלְבָרָא חֲמֵשׁ אַמִּין וַאֲתַר שָׁבִיק בֵּית מְחִיצַיָא דִּלְגָיו׃ וּבֵין לִישְׁכָּתָא פּוּתְיָא עַסְרִין אַמִּין סְחוֹ' סְחוֹ' מַקַּף לְבֵיתָא סְחוֹר סְחוֹר׃ וְתַרְעָ' דִּמְחִיצָתָ' לַאֲתַר שָׁבִיק תַּרְעָא חַד פָּתִיחַ לְאוֹרַח צִיפּוּנָא וְתַרְעָא חַד פְּתִיחַ לְדָרוֹמָא וּפוּתְיָא דַּאֲתַר שָׁבִיק חֲמֵשׁ אַמִּין סְחוֹר סְחוֹר׃

מסורה

דניאל לבדי את המראה · והנה שנים אחרים: מנח ל' בית צלעות אשר לבית · למנח ל' ופתח הצלע · המנח ל' חמש אמות סביב: ופתח ה' בקריא' וסי' התבה בצדה תשים · ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה · וקדמאה ותליתאה דפתח הצלע · ופתח הבית דלתותיו:

והבנין אשר אל פני הגזרה פאת דרך הים רחב שבעים אמה. אפשר שאמר זה על מדות העליות אשר על הבית ומדד רחבן דרך המערב שבעים אמה והכתלים מן המנין ואמר כי רחב כל כותל חמש אמות וזהו שאמר וקיר הבנין חמש אמות ולכד המזרח היה רחבן מאה אמה כמו שאמר וקרא העליה גזרה לפי שהוא כאלו נגזרה מן הבית למעלה וכן תרגם יונתן גזרה בצורת׳ שהוא ענין גובה כמו גדולות ובצורות בשמים או כפרש על הבית עצמו כמו שפירש רבינו שלמה ז״ל ויהיה מסודר על מה שהיה בבית שני כמו ששנינו במסכת מדות ואמ׳ כי הבנין אשר על פני הגז׳ כלומר הגזרה שהוא ההיכל עם הבנין אשר לצפון ולדרום רחבו דרך המערב שבעים אמה ומן המזרח מאה אמה כי היו ל׳ אמה יתרים שהיה האולם עודף על ה ההיכל חמש עשרה אמה מכאן וחמש עשרה אמה מכאן שהיו בית החליפות וכן שנינו שם מן הצפון לדרום שבעים אמה כותל המסבה חמש והמסב׳ שלש כותל התא חמש והתא שש כותל היכל שש ותוכו עשרים אמה והתא שש וכותל התא חמש ובית הורדת ה המים שלש אמות והכותל חמש והאולם עודף עליו חמש עשרה אמה מן הצפון וחמש עשר׳ אמה מן הדרום והוא היה נקרא בית החליפו׳ ששם גונזין את הסכינים והיכל צר מאחריו ורחב מלפניו דומה לארי שנאמר הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד מה הארי צר מאחריו ורחב מלפניו אף ה ההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו זו המשנה השנויה שם ומה שאמר שהאולם עודף על ההיכל חמש עשרה אמה מכאן וחמש ע׳ עשרה אמה מכאן לא שחללו של אולם רחב מחללו של היכל אלא בית החליפו׳ מחובר לאולם מכאן ומכאן: וארכו תשעים אמה. אורך הקיר עד בית החליפות: ומדד את הבית ארך מאה אמה והגזרה והבניה. לפירושינו מדד הבית בפני עצמו והגזרה בפני עצמה ולפירוש רבינו שלמה ז״ל מה שאמר ומדד את הבית רוצה לומר שמדד את הגזרה עם הבניה וקירותיה ארך מאה אמה: הבניה. שם בשקל שמלה וכן שנינו במסכת מדות ההיכל מאה על מאה על רום מאה האוטם שש אמות וגבהו ארבעים אמות ואמה כמוהו מאתים בית דילפא ואמה תקרה ואמה מעזיבה וגבהה של עליה ארבעים אמה ושלש אמות מעקה ואמה כלה עורב רבי יהודה אומר לא היה כלה עורב מן המדה אלא ד׳ אמות היה מעקה מן המזרח למערב מאה אמה כותל האולם חמש והאולם אחת עשרה כותל ההיכל שש ותוכו ארבעים אמה אמה טרקס׳ אמה לבית קדש הקדשים כותל ההיכל שש וכותל התא חמש: ורוחב פני הבית והגזרה. לפירושינו הוא כבון כי הבית הוא ההיכל והגזרה הוא העליה אבל לפי׳ רבי׳ שלמה ז״ל הבית הוא הגזרה אם כן מהו שאמר הבית והגזרה והענין מבואר למעלה: ומדד ארך הבנין אל פני הגזרה אשר על אחריה ואתיקיהא מפו ומפו מאה אמה. כמו שמדד אורך הבית ואורך הגזרה כן מדד אורך הבנין אשר על פני הגזרה למזרח ואשר על אחריה למערב: ואתיקיהא מפו ומפו. לצפון ולדרום שתאים והלשכות שהיו בהם והיה ארכן מאה אמה: ואתוקיהא. כתיב בו״ו אחר הת״ו וקרי ביו״ד ואותיות אהוי מתחלפות ונכתבה אף המסך אחר הה״א ואתיקיהא היא מלה כוללת התאים והלשכות לכל אחד ואחד קורא אתיק ויונתן תרגם וזויתהא: מפו. שניהם כתובים בוי״ו: וההיכל הפנימי ואולמי החצר. כמשך טעמו עד מדות סוף פסוק השלישי כלומר אף על פי שכלל מדות אורך הבית ורחבו ההיכל הפנימי שהוא קדש הקדשים וכן אולמי ההיכל וכן כל מה שהולך ומונה לכל אחד מהם היו מדות ידועות בפני עצמן: הספים. האטומות. פירשנוהו: והאתיקים סביב לשלשתם. כי לשלשת הרוחות היו האתיקים מערב צפון ודרום כמו שפירש׳ למעלה: נגד הסף שחיף עץ סביב. תרגם יונתן לקבל ספא דחפי נסרין דארזא ונסרין פירושו לוחות כמו שאומר במשנה מסככין בנסרין: והארץ עד החלונות. רוצה לומר מן הארץ עד החלונות: והחלונות מכסות. היו מכוסות מלמעלה: על מעל הפתח. על מה שהיה מעל הפתח: ועד הבית הפנימי ולחוץ. כלו׳ ולחוץ ממנו: ואל כל הקיר סביב סביב בפנימי. בבית הפנימי שהוא הדביר ובית החיצון שהוא ההיכל: מדות. לכל אחד בפני עצמו מהדברים הנזכרי׳ ר״ל מדות ידועות ולא זכר׳ כולם בפרט אלא מקצת׳: ועשוי כרובים ותמרים. הקיר עשוי בציור כרובי׳ ותמורים כמו שהיה בבנין שלמה. ותמורים כבר פירשנו שהוא צורת דקלים:

והבנין אשר על פני הגזרה וגו׳. רחב כל הבנין לרוח המערבית רחב הבית ועובי הכתלים הצפוניים והדרומיים עם התאים הצפוניים והדרומיים ועובי כתליה׳ לצפון ולדרום רחב שבעים אמה. וכן היה בבית שני וכן שנינו במסכ׳ מדות בקיר מערבי מן הצפון לדרום שבעים אמה ומונה החשבון: הגזרה. ת״י ביצורתא ואומ׳ אני שהבי׳ הגבוה קרוי כן והתאים הנמוכי׳ אשר סביב אותם הוא קורא בנין ומנח׳ פתר גזרה לשון לשכה: פאת דרך ים. רוח מערבי׳: וקיר הבנין. כתלי התאי׳: וארכו תשעים אמה. אורך בנין התאים והמונה תשעי׳ אמה הצפון והדרום חוץ מבית החליפות ש שאינו נמנה עמו לפי שהיה בולט אל החוץ לצפון ולדרום ולא היה שוה לשאר הבנין ש שהבית היה רחב מ מלפניו שלשים אמה יותר משל אחריו כמו ששנינו האולם עודף על ההיכל ט״ו אמה ב בצפון וט״ו אמה בדרום והוא היה נקרא בית ה החליפות ששם גונזין את הסכינים ואורך א אותו בנין מן המזרח למערב עשר אמות כ כשארו תשעים אמה אורך ברוחב ש שבעים שכל הבית היה אורך מאה מזה ומזה כמו שמפורש בענין ובמסכת מדות: ומדד את הבית אורך מאה אמה. סך הכל עם מסך בית החליפות וכך שנינו במסכת מ׳ מדות ההיכל מאה על מאה ברום מאה מן המזרח למערב מאה כותל אולם חמש ורחבו י״א כותל ההיכל שש וארכו ארבעים ואמה טרקסין ועשרים אמה בית קדשי הקדשים וכותל שש והתא שש וכותל התא חמש ואף למעלה בענין כך מפורש מדת כלם חוץ מאמה טרקסין שכתוב בו בענין זה שתים אמות וכנגדן הוא ממעט את רוחב התא אמה שהתא שבמשנה רחבו שש וכתלו חמש וכאן רחבו ארבע וכותלו שש שנאמר ומוסדות הצלעות מלא הקנה ולמעלה הוא מבר וכונס אמה שנא׳ וקיר הצלע חמש אמות: והגזרה והבניה וקירותיה. סוף המקרא מפ׳ את ראשו לומ׳ סך הכל מאה אמה: ורחב פני הבית והגזרה לקדים מאה אמה. הגזר׳ והתא שמאחריו היא הבנייה כמו בנין ועובי הכתלים הכל מאה אמה הוא שפרשתי למעלה שהבית עודף לפניו רחב שלשי׳ אמה שהאולם מרחיב מן ההיכל ומן התאי׳ ט״ו אמה לצפון וט״ו אמה לדרום ולא שחלל האולם רחב מחלל ההיכל אלא כי בית החליפות מחובר לאולם מכאן ומכאן: ומדד אורך הבנין אל פני הגזרה אשר על אחריה. שבמזרח ומודד אורך הבית לדרום כמו שמודד לצפון. מנח׳. והיינו על אחריה כלומר אחורנית שחזר ומדד על עקיבו כלפי מערב: ואתיקיהא. ת״י זווית כלומר עם מסך בית החליפות שבזווית הבית: וההיכל הפנימי ואולמי החצר. סופו של מקרא זה אינו מוסב כלפי ראשו אלא מחובר למקרא שלאחריו וכן פירושו וההיכל וכן הפנימי שהוא בית קדשי הקדשים וכן אולמי החצר המפורשין למעלה ואולמו׳ סביב סביב לכל אלו הספים והחלונות האטומו׳ והאתיקי׳ סביב לשלשתן בין לגזרה הוא ההיכל בין לאולמות בין לבית קדשי הקדשים לשלשתן היו הספים מזוזות לפתחיהם ולשלשתם היו חלונות אטומות ולשלשתם היו אתיקים ולא ידעתי מה הם ואומר אני שהם כמין עמודים מרובעים בולטין בחומה לחיזוק וקורין להם פילר״ש בלע״ז: נגד הסף שחיף עץ. נסר של ארז ת״י נגד הסף נגד מזוזת הפתח בתוך חלל עובי הפתח חיפה בעץ. מנ׳. סביב סביב כלומר מזה ומזה בפני כדי חלל הפתח: והארץ עד החלונות. וקרקעית החומה עשוי כותל כסוי ארז כנגדו ועולה למעלה עד החלונות וגם החלונות מכוסות בו. מנ׳. שאף החלונות היו אטומות מבפנים כענין שנאמר וחלונות אטומות אל הבית וכל זה מבפנים לפי שהיו טחין עליו כפוי זהב שכל הבית טוח בזהב ואין יכולין לטוח זהב על גבי אבנים: עד מעל הפתח. בגובה: ועד הבית הפנימי. כל הבית קדש הקדשים עד כלו: ולחוץ. לצד ההיכל. סביב סביב. בכל כתליו: בפנימי ובחיצון. בבית קדשי הקדשים ובהיכל: מדות. מחופה נסרים גדולות עשויות במדה: ועשוי כרובים ותמרים. ואותו הארז מצוייר כרובים ודקלים:

אשר אל פני הגזרה חד מן ח׳ אשר אל וסימ׳ ועשית שתי טבעות זהב ושמת אתם. ויעשו שתי טבעות זהב. והשלך אל האש. ויבא אתי אל פתח שער בית יי׳. ומחוצה לשער הפנימי. והבנין אשר אל פני הגזרה. ויאמר אלי לשכות הצפון׳ חמת ברותה סכרים: אשר על אחריה כל לשון אחרי אל בט״ב על

(יב) והבנין אשר אל פני הגזרה פאת דרך הים רחב שבעים אמה וקיר הבנין חמש אמות רחב סביב סביב וארכו תשעים אמה: (יג) ומדד את הבית ארך מאה אמה והגזרה והבניה וקירותיה ארך מאה אמה: (יד) ורחב פני הבית והגזרה לקדים מאה אמה: (טו) ומדד ארך הבנין אל פני הגזרה אשר על אחריה ואתוקיהא מפו ומפו מאה אמה וההיכל הפנימי ואלמי החצר: (טז) הספים והחלונים האטמות והאתיקים סביב לשלשתם נגד הסף שחיף עץ סביב סביב והארץ עד החלנות והחלנות מכסות: (יז) על מעל הפתח ועד הבית הפנימי ולחוץ ואל כל הקיר סביב סביב בפנימי ובחיצון מדות: (יח) ועשוי כרובים ותמרים ותמרה בין כרוב לכרוב

ובנינא דקדם ביצורתא רוח אורח מערבא פותיא שבעין אמין וכתלא דבנינא חמש אמין פותיא סחור סחור ואורכיה תשעין אמין: ומשח ית ביתא אורכא מאה אמין וביצורתא ובנינא וכתלהא אורכא מאה אמין: ופותיא דקדם ביתא וביצורתא למדינחא מאה אמין: ומשח אורכא דבנינא דקדם ביצורתא דלאחורהא וזויתהא מכא ומכא מאה אמין והיכלא גואה ואולמי דרתא: ספיא וכוין סתימן ועתיקיא סחור סחור לתלתיהון לקבל ספא דחפי נסרי דארזא סחור סחור וארעא עד כוויא וכוין סתימן: עד לעילא מן תרעא ומן ביתא גואה ולברא ועל כל כותלא סחור סחור מלגיו ומלברא משחן: וגליף כרובין וכותרין וכותרתא בין כרובא לכרובא

ה׳ ב׳ והאחרין הכביד

וסימ׳ אחרי המשכן. ואתיקיהא מפו ומפו מאה אמה: על מעל הפתח חד מן ה׳ זוגין מיחדין מן חד וחד וחד עד וחד על וסימ׳ נמסר בסדר ויחי:

על אחריה ב׳ בלישנא המשכן

על מעל ל׳ והוא חד מן ה׳ זוגין מיחדין מן חד וחד על וחד עד

ושנים

ושנים פנים לכרוב· אחד פני כפיר ואחד פני אדם זה פונה לכאן וזה פונה לכאן ובשהיתה התמורה בין כרוב לכרוב היה פני הכפיר לה מכאן ופני אד׳ מכאן כמו שאמור בענין· עשוי אל כל סביב· לבית קדשי הקדשים: וקיר ההיכל· וכן לקיר ההיכל: מזוזת רבועה· אני שמעתי בבנין שלמה מזוזה רבועה שהיו לה מזוזות משני צדדין:

ושנים פנים לכרוב· כמו שאמר פני אדם ופני כפיר: ופני אדם אל התמרה מפו ופני הכפיר אל התמרה מפו· הכרוב היה פונה לשני צדדין פני אדם מצד זה ופני כפיר מצד זה והתמורה שהיתה בין כרוב לכרוב היו פונים אליה פני אדם מכרוב שבצדה האחד ופני כפיר מכרוב שבצדה האחד: מפו· שניהם כתובים בו״ו:

מהארץ ה׳ בקריא׳ וסימ׳ ויקם דוד מהארץ· ושמואל מת ויספדו לו כל ישראל· וימאן ויאמר· עד מעל הפתח· כי משלשו הנה: ושתים דלתות חד מן ה׳ רפ׳ יחידאין מן ג׳ ג׳ מלין דמיין קדמא נסיב ו״ו והנינא ותליתא קרחי וסימ׳ ומכל החי מכל בשר שנים מכל· ואלה בני רעואל בן עשו אלה אלה· ואשר עשה לדתן

ושנים פנים לכרוב: ופני אדם אל־התמרה מפו ופני־כפיר אל־התמרה מפו עשוי אל־כל־הבית סביב׀ סביב: מהארץ עד־מעל הפתח הכרובים והתמרים עשוים וקיר ההיכל: ההיכל מזזת רבעה ופני הקדש המראה כמראה: המזבח עץ שלוש אמות גבה וארכו שתים אמות ומקצעותיו לו וארכו וקירתיו עץ וידבר אלי זה השלחן אשר לפני יהוה: ושתים דלתות להיכל ולקדש: ושתים דלתות לדלתות שתים מוסבות דלתות שתים לדלת אחת ושתי דלתות לאחרת: ועשויה אליהן אל־דלתות ההיכל כרובים ותמרים כאשר עשוים לקירות ועב עץ אל־פני האולם מהחוץ: וחלונים אטמות ותמרים מפו ומפו אל־כתפות האולם וצלעות הבית והעבים: ויוצאני אל־החצר החיצונה

ותרין אפין לכרובא: ואפי אינשא עביד לכותרתא מיכא ואפי אריא עביד לכותרתא מיכא גליף על כל ביתא סחור סחור: מארעא עד לעילא מתרעא כרובין וכותרן גליפן וכן לכתלא דהיכלא: היכלא דסיפוהי מרבעין ואפי בית כפורי חזויה כחזו יקריה: כקביל מדבחא פתורא דאעא תלת אמין רומיה ואורכיה תרתין אמין וזיוין ליה ואורכיה וכותלוהי דאעא ומליל עמי דין פתורא דקדם יי: ותרתין דשין להיכלא ולבית כפורי: ותרתין דשין איתהן לדשיא תרתין מקפן דשין תרתין לדשא חד ותרתין דשין לאוחרנתא: וגליף עליהון על דשי היכלא כרובין וכותרן כמא דגליף על כותליא וסקפתא דאעא על אפי אולמא מלברא: וכוין סתימן וכותרתא מיכא ומיכא על כתפי אולמא ומחיצת ביתא וסקפתא ואפקני לדרתא בריתא

בו״ו: מהארץ· הציורים האלה היו בכתלים מהארץ עד למעלה ומה שאמר עד מעל הפתח זהו בכותל המזרחי שהיה בו הפתח ובפתח לא היו הציורים במזוזות ובמשקוף ואמר שהיו למעלה מהפתח: וקיר ההיכל· וכן לקיר ההיכל ואני תמה למה הזכיר זה שהרי אמר עשוי אל כל הבית סביב אולי מה שזכר הבית הוא אומר על בית קדשי הקדשים ואחר כך אמר וקיר ההיכל אבל כיון שאמר כל הבית הכל בכלל ולא היה צריך לשנות בפרט: ההיכל· נקוד אולי לזה הטעם והוא את׳ מט׳ נקודין שבמקרא: ההיכל מזוזת רבוע׳ הקו״ו במקום ה״א וכן אל תתני פונת לך מכת בלתי סרה חכמת ודעת והדומים להם ופירושו מזוזת פתח ההיכל היתה מרובעת כי יש שעשו המזוזות עגולות ויונתן תרגם היכלא דספרא מרבעין ואמר מזוזת דרך כלל כי על שתי המזוזות אמר: ופני הקדש המראה כמראה· ופתח קדש הקדשים שהוא פני הקדש המראה שראיתי במזוזותיו הוא כמראה שראיתי במזוזת ההיכל ות״י ואפי בית כפורי חזויה כחיזו יקרא: המזבח עץ ג׳ אמות גבוה וארכו שתים אמות· זה המזבח איננו דומה לא למזבח שעשה משה ולא למזבח שעש׳ שלמ׳ ולא למזבח שעשו בני הגולה והנה זכר עוד המזבח במראה אחרת ואפשר שזה המזבח הוא מזבח הפנימי שעשה משה של זהב· ואמר זה השלחן קרא המזבח שלחן

ויונתן תרגם מקביל מדבחא פתורא דאעא דעתו כי על השלחן דבר וזכר מזבח לפי שהיה כנגד המזבח ובדרש רז״ל פתח במזבח וסיים בשלחן רבי יוחנן ורבי אליעזר דאמרי תרויהו בזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר ועכשיו שלחנו של אדם מכפר: ומקצעותיו לו· זויות השלחן לו כלו׳ ממדתו: וארכו וקירותיו עץ· פי׳ רבינו שלמה ז״ל כי אמר ארכו על גוף השלחן וקירותיו על מסגרותיו וזו המלאכה לא כמנחת כי האורך והרוחב איננו עצם הדבר שיאמר עליו שהוא עץ או כסף או זהב והנכון בעיני כי טעם וארכו דבק למעלה ממנו שאמר ומקצעותיו לו ואמר וארכו כאילו אמר עם ארכו כמו שפירשנו כי מקצעותיו נחשבים עם מדת ארכו והנה לא זכר רחב לזה המזבח שראה או השלחן: ושתים דלתות להיכל ולקדש· לשער ההיכל היו שתים דלתות וכן לקדש שהוא הדביר ובאמרו שתים ידוע שהוא כי לא יעשו לשער דלת אחת אמר שתים מפני כפל הדלתות כמו שאמר: ושתים דלתות לדלתות שתים מוסבות דלתות שתים לדלת אחת ושתי דלתות לאחרת· פי׳ רבותינו ז״ל במסכת מדות כן פתחו של היכל גובהו עשרים אמה ורחבו עשר אמות וד׳ דלתות היו לו שתים בפנים ושתים מחוץ שנאמר ושתים דלתות להיכל ולקדש החיצונות נפתחות לתוך הפתח לכסות עוביו של כותל הפנימיות נפתחו׳ לתוך הבית לכסותו אחרי הדלתות שכל הבית היה מצופה זהב חוץ מאחר הדלתות· רבי יהודה אומר בתוך הפתח היו עומדות וכמין איצטבא מטה היו נקפלות לאחוריהם אלו היו שתי אמות ומחצה ואלו שתי אמות ומחצה חצי אמה ומזוזה מכאן וחצי אמה ומזוזה מכאן שנאמר שתים דלתות לדלתות שתים מוסבות דלתות שתים לדלת אח׳ ושתים דלתות לאחרת· פירוש איצטבא מטה· כתב בעל הערוך בלשון יון קורין לדבר הפוך אצטרובי· ובבראשית רבה אך יצא יצא יעקב רבנן אמרי כמין אצטרובי

ויצא יצא יעקב ויבא עשו· שתים לדלת אחת· שמה היו שתים וכן

ושתים דלתות להיכל ולקדש· החיצונות היו לפני היה מכסה אותה והפנימיות כפתחות לתוך הבית לכסות אחר הדלתות שכל הבית היה טוח בזהב חוץ מאחר הדלתות· רבי יהודה אומר אף הפנימיות היו עומדות בתוך הפתח וכמין איצטבא היו נקפלות לאחוריהם אלו שתי אמות ומחצה ואלו שתי אמות ומחצה וחצי אמה מזוזה מכאן וחצי אמה מזוזה מכאן שנאמר ושתים דלתות לדלתות שתים מוסבות דלתות וגו׳ וזה פירושו בין הפנימיות בין החיצונות עומדות בתוך עובי הכותל ואלו ואלו ככוסות חצי אמה לפנים וזה הפנימיות כפתחות לצד החיצונות והחיצונות לצד הפנימיות וכיצד שני כתלים חמש חמש אמות כפתחות זו כנגד זו בתוך חמש אמות רחב של עובי הכותל תולות היו וכנגד חצין היו נקפלות לאחוריהן כשפותחין אותן כמין פנקס של עץ שכותבין עליהם בעט ברזל שנקפלות זו אחורי זו כמו שנקפלות שתי אמות ומחצה וכשנפתחות זו לעמת זו מכסות חמש אמות של עובי הכותל: ועב עץ אל פני האולם· ועב טרי״ף בלע״ז לשון קורות בתיכו כלונסות של ארז היו קבועים מכותלו של היכל לכותלו של אולם כדי שלא יבעט שכינו במסכת מדות ועב יוצא מכותל הבית ובא אל פני האולם מהחוץ: אל כתפות האולם· לשני עברי הפתח: וצלעות הבית והעבים· והראני צלעות ואת העבים· ואמרו רבותינו ז״ל צלעות הבית אלו המלטסין והעבים אלו המריסות ומה הן מריסות קורות ומה הן מלטסין ארזים שכותנין בראש הכתלים להניח עליהם ראשי הקורות: ויוציאני· מן החצר הפנימית: אל החצובה· בשער הצפון שהוזכר למעלה ושער לחצר הפנימי כנגד השער לצפון והוא היה כתון באמצע אורך עזרת ישראל שהוא מאה אמה: ויביאני

מטה הדלתות היו נקפלות לאחוריהן עמד לו יעקב אחר הדלת עד שנכנס עשו ויצא לו אך יצא יצא יעקב יוצא ואיכו יוצא: לאחרת: ועשויה אליהן אל דלתות ההיכל· בא הכינוי טרם הידיעה כי אל דלתות ההיכל פירושו אליהן וכן ותראהו את הילד ותראהו את תרומתיי והדומים להם: כרובים ותמרים· מה שאמר ועשויה לשון נקבה על הצורה כאילו אמר ועשויה צורת כרובים: אל דלתות ההיכל· כמו על וכמוהו רבים: ועב עץ אל פני האולם מחוץ· פירושו עץ עב ויקרא בלא סמיכות עב כמו שאמר ועב אל פניהם ואמר העבים ויקרא בדברי רז״ל מרים על מרים שבגבהה בבירה וזה העב היה כתון בבנין בקיר האולם על פניו מבחוץ כלפי המזבח· וכן היה בבנין בית שלמה כרותות ארזים אמרו רבותינו ז״ל בכויות בתוך הכותלים ותרגם יונתן וסקופתא דאעא ורבינו שלמה ז״ל פירש כי עב זה הוא מה שאמרו רבותינו ז״ל במסכת מדות וכלונסות של ארז היו קבועים מכותלו של היכל לכותלו של אולם כדי שלא יבעט ומה שאמר מהחוץ שהיו כלונסות יוצאות לכותל פני האולם מן החוץ לכתיפות האולם לשני עברי הפתח: וחלונים· וצלעות הבית והעבים· פירשו רבותינו ז״ל צלעות הבית אלו המלטסים והעבים אלו המריסין פירוש מלטסין כדכך של עץ שבונין בכתלים שמניחים עליו ראשי הקורות והמריסין הם קורות גדולות: ויוציאני אל החצר החיצונה· היא עזרת נשים: הדרך

הַדֶּרֶךְ דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן וַיְבִאֵנִי אֶל־הַלִּשְׁכָּה אֲשֶׁר נֶגֶד הַגִּזְרָה וַאֲשֶׁר־נֶגֶד הַבִּנְיָן אֶל־הַצָּפוֹן׃ אֶל־פְּנֵי אֹרֶךְ אַמּוֹת הַמֵּאָה פֶּתַח הַצָּפוֹן וְהָרֹחַב חֲמִשִּׁים אַמּוֹת׃ נֶגֶד הָעֶשְׂרִים אֲשֶׁר לֶחָצֵר הַפְּנִימִי וְנֶגֶד רִצְפָה אֲשֶׁר לֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה אַתִּיק אֶל־פְּנֵי־אַתִּיק בַּשְּׁלִשִׁים׃ וְלִפְנֵי הַלְּשָׁכוֹת מַהֲלַךְ עֶשֶׂר אַמּוֹת רֹחַב אֶל־הַפְּנִימִית דֶּרֶךְ אַמָּה אֶחָת וּפִתְחֵיהֶם לַצָּפוֹן׃ וְהַלְּשָׁכוֹת הָעֶלְיוֹנֹת קְצֻרוֹת כִּי־יוֹכְלוּ אַתִּיקִים מֵהֵנָּה מֵהַתַּחְתֹּנוֹת וּמֵהַתִּכֹנוֹת בִּנְיָן׃ כִּי מְשֻׁלָּשׁוֹת הֵנָּה וְאֵין לָהֶן עַמּוּדִים כְּעַמּוּדֵי הַחֲצֵרוֹת עַל־כֵּן נֶאֱצַל מֵהַתַּחְתּוֹנוֹת וּמֵהַתִּיכֹנוֹת מֵהָאָרֶץ׃

בְּאוֹרַח תַּרְעָא דִּפְתִיחַ לְאוֹרַח צִיפּוּנָא וְאַעֲלַנִי לְלִישְׁכְּתָא דִּקְדָם בִּיצוּרְתָּא וּדְקֳדָם בִּנְיָנָא לְצִיפּוּנָא׃ לָקֳבֵיל אוּרְכָּא דְאַמִּין מְאָה תַּרְעָא חַד פְּתִיחַ לְצִיפּוּנָא וּפוּתְיָא חַמְשִׁין אַמִּין׃ לָקֳבֵיל עַסְרִין דִּלְדַרְתָּא גַוָּיְתָא וְקָבֵיל דִּלְצִפּוּנָא רִיצְפְּתָא דִּפְתִיתָא לְדַרְתָּא בָּרָיְתָא זָוֵי לָקֳבֵיל זָוֵי מְתַלְתִין׃ וְקֳדָם לִשְׁכְּתָא מַהֲלַךְ עֲסַר אַמִּין פּוּתְיָא לְגָיו אוֹרַח אַמְּתָא חֲדָא וְתַרְעֵיהֶן פְּתִיחִין לְצִיפּוּנָא׃ וְלִישְׁכְּתָא עִילָיְתָא דְּחִיקָן אֲרֵי נְסִיבָן זָוְיָא מִנְּהוֹן מֵאַרְעִיתָא וּמִמְּצִיעֲתָא בִּנְיָנָא׃ אֲרֵי מְתַלְּתָן אִינוּן וְלֵית לְהוֹן עַמּוּדִין כְּעַמּוּדֵי דַּרְתָּא עַל כֵּן דְּחִיקָן מֵאַרְעִיתָא וּמִמְּצִיעֲתָא מֵאַרְעָא׃

העשרים ג' וסי' לא אשחית בעבור העשרים · נגד העשרים · ליחזקאל העשרים: מהנה ז' בקרי' וסי' ועשה מאחת מהנה · כל היוצא מהנה יטרף · ושמרון בחצי חטאתיך · והלשכות העליונות קצרות · אחת מהנה לא נעדרה · אחת מהנה לא נשברה · בחר לך אחת מהנה ואעשה לך דדברי הימים:

ל' לחס · ל' סכ כנגייל ב' · ל' ולבי' יו חיינין · ל' · ל' חס' ווו בתר' ל' ל' לב' ב' · יו · ל' · ב' ח'

הדרך דרך הצפון · כתרגומו באורח תרעא דפתיח לאורח צפונא: הגזרה · הבנין · פירשנוהו למעלה: אל פני אורך אמות המאה · הידיעה בעבור שזכר למעלה והגזרה ושבניה וקורותיה ארך מאה אמה: אל פני פתח הצפון · כתרגומו תרעא חד דפתח לצפונא: והרוחב חמשים אמות · כמו שאמר למעלה ועל פני שער האיתון על לפני שער הפנימי חמשים אמה: נגד העשרים · שאמה שאמר למעלה ובין הלשכות עשרים אמה: ונגד רצפה אשר לחצר החיצונה · הלשכה הזאת היתה מצד פנים נגד העשרים ומצד חוץ נגד רצפה אשר לחצר החיצונה שהיא עזרת נשים כמו שאמר למעלה ויביאני אל החצר החיצונה והנה לשכות ורצפה עשוי לחצר וגו': אתיק אל פני אתיק בשלשים · לשכה אל פני לשכה בשלשים רוצה לומ' שהיו לשכה למעלה מלשכה שלש זו על גב זו עליונה ותיכונה ותחתונה כמו שאמר למעלה: ולפני הלשכות · אמ' שהיו לשכה כנגד לשכה וביניהם היה מהלך עשר אמות רחב אל הפנימית דרך אמה אחת · ואמ' הפנימית דרך כלל כאילו אמר הפנימיות ויונתן תרגם על דרך שם לא על דרך יתאר שתרגם לגיו: ופתחיהם לצפון · אמר שהלשכות היו פתוחות לצפון: והלשכו' העליונות קצורות · כבר אמר כי הלשכות היו שלש זו על זו ואמר כי העליונות קצרות מן האחרות והנה אלא הפך אותם התאים שזכר למעלה כי אותם היו רחבו' העליונו' מאשר תחתיהן כמו שאמר ולא יהיו אחוזים בקיר הבית כמו שפירשנו וכמו שהיה בבני' שלמה היציע התחתונה וגו' אבל באלה הלשכות היו העליונות קצרות ונתן הטעם כי יוכלו אתיקים מהנה ועוד נתן טעם כי משולשות הנה וגו' ואיני יכול להבין בנין הלשכות האלה איך ראה אותן הנביא ובאיזה ענין היה שהתחתונות רחבות מהעליונות וגם רבינו שלמה ז"ל לא פירש דבר ואפשר שהיו כותלי הלשכו' עשויות כמין כפה שאורש הולך וצר מלמעלה ויהיה פירוש כי יוכלו אתיקים מהנה שיתפשו אוירי הלשכות מהתחתונות ומהתיכונות יתפשו מהבנין יותר לפי שהיה רחב יותר מלמטה כלו' אוירו רחב ואמר מהנה ואחר כך פי' מהתחתונות ומהתיכונות אמר הכנוי קודם הידיעה וכן ותראהו את הילד והדומים לו ועדין קשה לי לפירוש הזה אם כן התיכונות היו קצרות יותר מהתחתונות וזה לא זכר ואפשר כי לא זכר אלא העליונות לפי שהיו קצרות יותר: יוכלו · כתוב בו"ו במקום אלף כי אותיו' אהוי מתחלפות והוא ענין תפישה והלשון הזה מצאנו בדברי רבותינו ז"ל באמר' כמה לוחות אוכלות בארון שפה ויונתן לא פירש לנו בזה דבר אלא שתרגם הפסוק כפשוטו ולשכתא עליתא דחיקן ארי נסיבן זויא מנהו' מארעיתא וממציעתא בבינא ואומר אני פרשה זו עתיד אליהו לפרשה: כי משלשות · ג' תאי' היו זה על זה: ואין להן עמודי' כעמודי החצרו · שנסמכות התקרו' על העמודים אלא על הכתלים היו נסמכו והכתלים היו עשוין כמין כפה: על כן נאצל מהתחתונות ומהתיכונות מהארץ · על כן נרחק ונפרד מקום העליונות מהתחתונות מהארץ מלמטה כלפי הארץ כי שם היו רחבו ולמעלה קצרות: נאצל · מן ואצלתי מן לא אצלתי מהם ענין פרישה ויונתן תרגם על כן דחיקא: ונגד

ויביאני אל הלשכה אשר נגד וגו' · אל אחת מהלשכות הראשונות הי' כמו אל מקום הלשכות קנבר"וץ בלעז הם הלשכות העומדות בצפון הבית המובדלות עשרי' אמה מן התאים כמו שאמור למעלה ובין הלשכות רחב עשרים אמה סביב לבית ואין אדם יכול ליכנס לאותן לשכות ולא לאויר רחב העשרים שביניהם ובין התאים של דרך החצר הפנימית כמו שמפורש למטה בענין שהרי אמר שם שהחצר הפנימי מאה על מאה מרובע לפני הבית למזרח ואמר על רחב הבית לקדי' מאה אמה נמצא רחב הבית סותם את רחב החצר ואינו יכול ליכנס לפני' מצידי ההלפות לא לצפון ולא לדרום לכך הוצרך לבא לאותן הלשכות דרך החצר הצפונית: אשר נגד הגזרה · אותן הלשכו' היו כנג' כל מאה אמה של אורך הבית מן המזרח למערב כמו שאמור בענין בלשכות הללו והנה על פני ההיכל מאה אמה: אל פני אורך אמות המאה פתח הצפון · אל פתח הלשכה שהיא פונה לצפון לחצר החצונה ורואה כנגדו חמשים אמה רחב שבי הכותל צפוני של חצר החצונה ואורך מאה אמה שהרי הלשכות מחזיקות מן המזרח למערב מאה אמה ורחבו מן הצפון לדרום חמשי' אמה כמו שאמור למטה בענין ואלל החצר החצונה מאה אמה רחב כמו שאמור למעלה וימד משער אל שער מאה אמה נמצא לפני הלשכות חלל אויר אורך מאה אמה ורחב חמשים: נגד העשרים אשר לחצר הפנימי: כל זה סימן מקום הלשכות אצל העשרים ורחב אויר אשר לחצר הפנימי סביב סביב לבית כמו שאמור למעלה ובין הלשכות רחב עשרים אמה: ונגד רצפה אשר לחצר החצונה · שאמרנו למעלה שעליה היתה החצר מוקפת סביב לה: ואתיק על פני אתיק · לא ידעתי מהו · ת' אתיק אל פני אתיק אתיק הוא עמוד כמו שפירש ר"שי כמי' לעיל והאתיקים סבב לשלשתם שהם עמודי' והלשכות העליונות היינו הני לשכות עצמם שמדבר מהם וקורא אותם עליונות לפי שהם בגובהו של הר כמו שפירש ר"שי גבי ומתחת הלשכות האלה והכי פירש על הסדר והלשכות העליונות שהם בגובהו של הר שפיס מהם היו קצרות כלומ' אינם רווחות לפי שהאתיקים היו ממעטים בהם · שכן דרך הבנאים לאחז מלאכת בנייהם לעשות עמודים עד שני שליטי החומה ומשם ואילך כלים ומשפיעים ולכך השליטית אינה קצרה · וסיינו דקאמר כי משולשות הנה ואין להם עמודים לפי שאין צריך חיזוק כמו מלמטה ואין להם עמודים כעמודי החצרות כלומר עמודי לשכות אלו אינם כשאר עמודים שאר עמודים מיוסבים אצל החומה לחיזוק אבל הני בעובי החומה בולטים לחוץ ולפנים לכך אוכלים מן הבנין · על כן נאצל · כתרגומו דחיקן לפי שהם בעובי החומה בולטים לחוץ ולפנים חזקי' הלשכות · מהתחתונות ומהתיכונות מהארץ · לצד הארץ · כך מצאתי בשם אשל גדול: בשלישים · תרגם יונתן מתלתין משמע שהיו אותן לשכות משולשות שלש זו למעלה מזו וגם המקראות מוכיחין כן שהוא אומר והלשכות העליונות קצרות מהתחתונות ומהתיכונות ואני לא יכולתי להבין בשלשת המקראות הללו כלל מהו · כי יוכלו אתיקים מה הם אותם אתיקים והיאך אוכלות מן העליונות ואינם אוכלות מן התחתונות ומן התיכונות וטעם שהוא נותן לדבר כי משולשות הנה ואין להם עמודים לא ידעתי להבין בו: על כן נאצל · תרגם יונתן דחיקן · ואני לא היה לי לא רב ולא עוזר בכל הבנין הזה אלא כמו שהראוני מן השמים: ולפני הלשכות מהלך עשר אמות רחב אל הפנימית דרך אמה אחת · נראה בעיני לפי שחלל החצונה רחב מאה מצפון לדרום ומהן הלשכות רחב חמשים ולפניהם אויר חמשים לצד צפון הרי כאן כל רחב החצר נמצא כל רחב החצר שתים שאין אויר בין הלשכות לבין זוית בית החליפות כלום ואין מבוא ליכנס בו לאויר העשרים שבין הלשכות והתאים כי אויר עשרים אמה המפסיק בין התאים והלשכות הוא ט"ו אמות שאחורי בית החליפות ונוסף עליהם חמש אמות ואם תאמר נמצא אויר חמש אמות בין זוית בית החליפות לזוית הלשכות הרי עובי כותל המפסיק בין חצר הפנימי ובין חצר החצונה הבא מן המזרח למערב סותמו שהרי עוביו שש אמות וראשו כלה לאותה זוית בית החליפות אל זוית בית החליפות לסוף מאה אורך של חצר הפנימית אין מבוא לאותו אויר עשרים לא בפנימית ולא בחצונה אלא אם כן היה משפע וכונס כשהיה מכלה סוף חומת שבין שתי החצרות שיפע בתוך חצר החצונה או בפנימית בעובי החומה אמה כדי כניסת אדם ונכנס לתוך אויר חמש אמות שבין כותל החליפות לכותל הלשכה והילך באותו אויר לצד מערב עשר אמות ושם כלה משך בית החליפות ונכנס לתוך אויר רחב עשרים וזהו שאמר מהלך עשר אמות רחב לבא אל הפנימית ודרך אמה אחת שהרי נכנס בו דרך פתח אמה אחת שפיע ונכנס בסוף החומה ולמה קורהו מהלך רחב ולא היה לו לומר מהלך עשר אמות אורך לפי של ענין בנין החליפות הוא רחב לפי שבנין החליפות מן הצפון לדרום ט"ו אמר ומן המזרח למערב אינו אלא עשר אמות: ופתחיהם לצפון · ופתחי הלשכות הללו לצפון מכ' ותהו פירוש של פתח הצפון הכתובה למעלה שם קוצר הדבור וכאן פירושו: והלשכות העליונות וגו' כי משולשות הנה וגו' · לא הבנתי בהם כלל: כי יוכלו אתיקים · כמו תאכלו אוכלים וממעטים באויר הלשכות: ונגד

החצונה ג' כתיב בן חס' יוד וסימ' ואילמיו אל חצר החצונה דתמורים דשער הדרום. וגדר אשר לחוץ. כי אורך הלשכות אשר לחצר. וחד חס' דחס' ומתחת הלשכות: דרך הצפון ו' וסימ' נמסר לעיל בסיפ' סימ' א': בבואן כ' חס' וחד מל' וסימ' ויצג את המקלות. בפני הגדרת הגינה. קרמא חסר: קרובים ה' מל'

וגדר אשר לחוץ לעמת הלשכות דרך החצר החצונה אל פני הלשכות ארכו חמשים אמה: כי ארך הלשכות אשר לחצר החצונה חמשים אמה והנה על פני היכל מאה אמה: ומתחתה לשכות האלה המבוא מהקדים בבאו להנה מהחצר החצנה: ברחב גדר החצר דרך הקדים אל פני הגזרה ואל פני הבנין לשכות: ודרך לפניהם כמראה הלשכות אשר דרך הצפון כארכן כן רחבן וכל מוצאיהן וכמשפטיהן וכפתחיהן: וכפתחי הלשכות אשר דרך הדרום פתח בראש דרך דרך בפני הגדרת הגינה דרך הקדים בבואן: ויאמר אלי לשכות הצפון לשכות הדרום אשר אל פני הגזרה הנה לשכות הקדש אשר יאכלו שם הכהנים אשר קרובים ליהוה קדשי הקדשים שם יניחו קדשי הקדשים והמנחה והחטאת והאשם כי המקום קדש: בבאם הכהנים ולא יצאו מהקדש אל החצר החיצונה ושם יניחו בגדיהם אשר ישרתו בהן כי קדש הנה ילבשו בגדים אחרים וקרבו אל אשר לעם: וכלה את מדות הבית הפנימי

וכתלא דלברא לקביל לשכתא אורח דרתא בריתא דקדם לשכת אורכיה חמשין אמין: ארי אורכא דלישכת דלדרתא בריתא חמשין אמין והויין על אפי היכלא מאה אמין: ומלרע ללישכתא האילין מעלנא ממדינחא דעלין להן מדרתא בריתא: בפותיא דכתלא דדרתא באורח מדינחא דקדם ביצורתא ודקדם בינינא לישכן: ואורח קדמיהון כחזו לשכתא דפתיחן לאורח צפונא כאורכיהן כן פותהן וכל מפקניהן וכרחזי להין וכתרעיהן: וכתירעי לישכתא דפתיח לאורח דרומא תרע בריש אורח אורח קדם דוכן ליואי אורח מדינחא במעלנהן: ואמר לי לשכת צפונא לשכת דרומא דקדם ביצורתא אינון לשכת קודשא דיכלון תמן כהניא דקריבין לשמשא קדם יי קודש קודשיא תמן יחתון קודשיא קודשיא ומנחתא וחטאת ואשמא ארי אתרא קדיש: במיעלהון כהניא ולא יפקון מקודשא לדרתא בריתא ותמן ייחתון לבושיהון דישמשון בהון ארי קודש אינון וילבשון לבושין אוחרנין ויתערבון עם עמא: ושיצי ית משחת ביתא גואה

בליש' וסימ' נמסר בסיפרא דא סימ' כ"ג: המקום קדש חד מן י"ג קדש חס' וסימ' נמס' בסדר תצוה ובסדר נשא: וכלה ו' וסימ' וכלה הרעב את הארץ. וכלה מכפר את הקדש. וכלה אהרן ובניו. ושב והרע לכם וכלה אתכם. שם ירעה עגל ושם ירבץ וכלה. וכלה את מדות הבית:

רשי

וגדר אשר לחוץ וגו'. המפסיק בין הלשכות והחצר החצונה של צד מזרח: ארכו חמשים אמה. מן הצפון לדרום: כי ארך הלשכות. מן הצפון לדרום חמשים אמה: והנה על פני ההיכל. מן המזרח למערב כנגד האולם וההיכל ובין הכפרת והיא מאה אמה: ומתחת הלשכות האלה. איני יודע אם בא ללמד שהיה להם מחילות מתחתיהם או בא ללמד שהיו לשכות במזרח החצר ולפי שההר הולך ומשפיע לצד המזרח קורא לו מתחת הלשכות האלה שאלו בגובהו ואלו בשפולו וכן הוא אומר ושפולו של חצר אל המבוא אשר מהקדים: בבאו להנה מהחצר החצונה: ברחב גדר החצר וגו'. הבא מן הקדים של חצר החצונה וסובב אל הצפון דרך מקצוע צפונית מזרחית של חומת הפנימי' מבחוץ בא לאותן הלשכות שבצפון מוצא על פני גדר החצר כותל מזרח של חצר הפנימית שהוא מערבית לחצונה כנגד הגזרה והבנין שבפנימית: לשכות. סמוכות לאותו הכותל ועומדות בחצונה: מבחוץ. ודרך לפניהם לפני לשכות הללו יש דרך רחב אויר החצר חמשים אמה כמראה דרך הלשכות אשר בצד הצפון שהכתובות למעלה: כארכן. של לשכות הצפון ארכן של אלו וכן רחבן: וכל מוצאיהן. כמוצא לשכות הצפון: וכמשפטיה' וכפתחיהן. הלשכות של הצפון: וכפתחי הלשכות אשר דרך הדרום. פתחי לשכות הקדים שאף בדרום היו לשכות מובדלות מן התאים הדרומיים עשרי' אמה כמו שאמור למעלה ובין הלשכות רחב עשרי' אמה סביב לבית סביב סביב: פתח בראש דרך. פתח היה להם ללשכות הקדי' בראש דרך והדרך היה בפני הגדרת הגינה ת"י דוכן ליואי ולשון גדרת הגינה בנין גדר אבנים עשוי במעלות שהיו מנגנים ושרים עליו: דרך הקדים. שהדוכן היה במזרח כדכתיב בדברי הימים בפרשת ותשלם והלוים המשוררים לכלם לאסף להימן לידותון וגו' עומדים מזרח למזבח: בבאם הכהנים וגו'. בבואם לאותן לשכות לאכול: ולא יצאו. משם שהן קדש: אל החצר החצונה. בבגדי קדש שעליהם: ושם יניחו בגדיהם וגו'. וקרבו אל אשר לעם. ויגשו ליגע בבגדי העם אם ירצו אבל בבגדי כהונה לא יגעו אל העם שיש בהן מעלות טהרה ובגדי החול מדרס להם: ומדדו

רדק

וגדר אשר לחוץ. ובא וראה כלפי חוץ שכותל לעומת הלשכות אורך הכותל חמשי' אמה. ארכו כאורך הלשכות לפיכ' אמר והנה על פני ההיכל מאה אמה כי מאה אמה היה אורך ההיכל כמו שכתבנו והלשכות לא היו תופשות כל אורכו של היכל אלא חציו: ומתחתה. משלש תיבות שהראשונה לוקחת מן האחרונה והקרי הוא ומתחת הלשכות ואמר הלשכות האלה המביא מהקדי' כבר אמר כי הלשכות לא היו מגיעות אלא עד חצי ארכו של היכל וקרא מתחת הלשכו' מה שמהם כלפי מזר' לפי שהמערב היה בעליונות שלהם כמו שפירשנו כי ההר משפע ועולה עד ההיכל ומבואו היה מן המזרח כי מן המזרח היו נכנסין בהר הבית וממנו ולפנים עד האולם וההיכל במעלות הכל כמו שכתבנו למעלה לפיכך כניסתן היתה מתחתן שהוא כלפי מזרח וזה הוא שאמר המביא מהקדים בבואו להנה מהחצר החיצונה המביא שם וכתיב המביא וקרי המבוא בבא מי שיבא: ברחב גדר החצר דרך הקדים. אמר כי גם כן במזרח ברחב שבין כותל החצר והגזרה ראה לשכות כמו שראה בצפון כמו שזכר והדרך שהיה לפניה' כמראה הלשכו' ר"ל כמראה דרך הלשכות ואמר כמראה כי הכל היה רואה במראה הנבואה לא ממש הדב' ודרך מבואר הוא: ובפתחי הלשכות. פתח בראש דרך. ראה פתח בראש דרך ואיזה דרך דרך בפני הגדרת הגינה והוא דרך הקדים בבואן פי' כשהיה אדם נכנס מן המזרח: הגדרת הגינה. ר"ל מעלת אבנים עשויה כמו גדר אבני' והיתה הגנוה וכאה הגינה מדברי רז"ל דבר הגון ותרגם יונתן דוכן ליואי ודוכן הלוים היה במזרח כשהיו הלוים עולי' מעזרת ישראל לעזרת כהנים ובמסכת מדו' שנינו וחלקה היתה בראשונה והקיפוה גזוזטרא שהנשים רואות מלמעלה והאנשי' מלמטה כדי שלא יהיו מעורבים וחמש עשרה מעלות עולו' מתוכה לעזרת ישראל כנגד ט"ו שיר המעלות שבתהלים שעליה' הלוים עומדים בשיר ולא היו ברוטות פירוש מוקפות אלא כחצי גורן עגולה ולשכות היו תחת עזרת ישראל פתוחות לעזרת נשים ששם הלוים נותנים כנורות ונבלים ומצלתים וכל כלי שיר כן היא המשנה שם ואלו המעלות לא היה הדוכן שעליו הלוי' אומרים שיר בשעת הקרבן כי אותו היה בין עזרת ישראל לעזרת כהנים ואלה המעלות היו בין עזרת נשים לעזרת ישראל והיו הלוים אומרים עליהם שיר בשמחת בית השואבה כמו ששנינו במסכת סוכה פרק החליל והדוכן שהיו אומרים עליו שיר תמיד בשעת הקרבן היה כמו ששנינו במסכת מדות עזרת ישראל היתה ארך מאה ושלשים וחמש על רחב י"א אמה וכן עזרת הכהנים היתה אורך מאה ושלשים וחמש על רחב י"א וראשי פספסין היו מבדילין בין עזרת ישראל לעזרת כהנים ר' אליעזר בן יעקב אומר מעלה היתה וגבוהה אמה והדוכן נתון עליה ובה שלש מעלות של חצי אמה נמצאת עזרת הכהנים גבוהה מעזרת ישראל שתי אמות ומחצה כך היא המשנה שנויה שם ונראה כי המעלה הזאת קרא הנביא הגדרת הגינה ומן הכתוב גם כן ראינו שהדוכן נתון במזרח כמו שאמר בדברי הימים והלוים המשוררים לכולם לאסף להימן ולידותון ולבניהם ולאחיהם מלבשים בוץ במצלתים בנבלים ובכנורות עומדים מזרח למזבח: ויאמר אלי. אשר יאכלו שם הכהנים אשר קרובים לה' קדשי הקדשים. להוציא ערל לב וערל בשר וקדשי הקדשים היו נאכלים לפנים מעזרת ישראל שמנה ולפנים היא הנקראת עזרה בסתם והוא מקום קדוש לאכילת קדשי הקדשים אם ירצו אבל בעזרת הכהנים שהיא לפנים מעזרת ישראל היו לשכות הכהנים ושם היו אוכלי' קדשיה' ומה שאמר והחטאת והאשם אחר שאמר קדשי הקדשים והחטאת והאשם הם קדשי הקדשים הנאכלים לפי שגם שלמי צבור היה להם דין חטאת ואשם ונקראים גם כן קדשי הקדשים ועליהם אמר שם יניחו ופירושו יניחו שם לאכלם שם ואחר כך אמר והמנחה והחטאת והאשם: בבאם. בבאם אל לשכותיהם בעזרת הכהנים אמר כי בצאתם מעבודתם ובואם לעזרת הכהנים שם יניחו בגדי כהונה שעליהם שעובדים בהם שלא יצאו באותם בגדים אל החיצונה לעזרת הכהנים שהיא חיצונה שהיא עזרת ישראל שהיא מקודשת ממנה ופנימה לה לפיכך אמר מהקדש אל החצר החיצונה ועד הנה קרא עזרת נשים החצר החיצונה: וקרבו אל אשר לעם. אחר שילבשו בגדים אחרים יוכלו לגעת באותם בגדים ש' הבגדים אשר לעם והם ישר' שבעזרת ישראל כי בעזרת ישראל נכנסים ולא היו נכנסים לעזרת הכהנים אלא לסמיכה לשחיטה ולתנופה ובבגדי כהונה ולא היו רשאין לגעת בבגדי העם שהם חול והם מדרס להם וכן תרגם יונתן ויתערבון עם עמא: וכלה את מדות הבית הפנימי. הם החצרות והלשכות כי הכל הוא לתשמישי הבית הפנימי שהוא ההיכל: והוציאני

והוציאני • חוץ לחומת הר הבית : אשר פניו דרך הקדים • וזהו שער הר הבית המזרחי אשר קדם זכרו בתחילת הנבואה : ומדדו סביב סביב • מדד הבית אשר בו השער סביב לארבע רוחות : מדד רוח הקדים • סביב כל אותו הרוח • וכן מדד רוח הצפון ורוח הדרום ורוח המערב והיה בין הכל חמש מאות אמה ארך וכן ברוחב • ומה שאמר סביב אל רוח הים לפי שבאותו הרוח ה השלים פאות סבבו והיה לו חומה סביב להבדיל בין הקדש לחול כי הר הבית מקודש מירושלם שאין זבין וזבות נדות ויולדות נכנסין לשם : ויוליכני • אחר שמדד הרוחות מחוץ לשני ה הוליכני אל השער אשר הוציאני ממנו : והנה • בא מדרך הקדי' שנכנס בשער בדרך מזרח : וקולו כקול מים רבים • כמו שאמר בתחילת הספר אלא ששם הוסיף כקול שדי • ופירוש וקולו וקול הכבוד ותרגם יונתן וקל מברכי שמיה : והארץ האירה מכבודו • פעל עומד מהנוסף והאור שבאו מן הבנין הם יוצאים כמו האירו ברקיו תבל וכן להאיר על הארץ : מכבודו • מכבוד אלהי ישראל והוא ענין זוהר ונוגה כמו שפי' : וכמראה המראה • ובכלל אותו הכבוד שהאירה שראיתי ראיתי כענין המראה שראיתי בבואי לשחת את העיר כי ראיתי המרכבה וכן במראה אשר ראיתי אל נהר כבר כל אותן המראות ראיתי עתה : אל נהר כבר • כמו על וכמוהו רבים • ומה שאמר בבואי לשחת העיר והוא לא בא ל לשחת העיר אלא שפת ה הנביאים רוצה לומר בבואי כאשר באו הנביאים לשחת העיר ויונתן תרגם באתנביותי לחבלא ית ק קרתא • ומה ששנה לשון מראה כמה פעמים לענין המראות ה המשתנות בענין המרכבה ורז"ל אמרו תשע ראיות במקרא הזה לומר שכל הנביאי' לא היו רואים אלא אחר תשע אספקלריות ומשה רבנו עליו השלום מתוך מראה אחת היה רואה שנאמר במראה אליו אתודע שהיה רואה באספקלריא המאיר' ומה שאמ' תשע הוא רמז לתשע המסכות וחשוקיהם והעשירי יהיה קדש : אל פני • כמו על פני • וכבוד יי' בא אל הבית • אל ההיכל : ותשאני רוח • עד הנה אמר ויביאני ויוציאני ויוליכני אמר על האיש שראהו כמראה נחשת ו ועתה שראה לו הכבוד עם ה המרכבה אמר ותשאני רוח כמו שאמר במרכבה הראשונה : ואשמע מדבר אלי מהבית • מדב' כמו מתדבר מבנין התפעל והתי"ו נבלעת בדגש : מהבית • הקול יצא מהבית משם הכבוד אלי ש שהייתי בחצר הפנימי : ואיש היה עומד אצלי • אמר שהיה אותו שראה בתחילת הנבואה ש שהיה מראהו כמראה נחשת או היה מלאך אחר : ויאמר • את מקום כסאי ואת מקום כפות רגלי אשר אשכון שם • כאילו אמר זהו אשר אשכון שם • ואמר מקום כסאי כי בית המקדש כנגד כסא הכבוד : ומקום כפות רגלי • על דרך והארץ הדום רגלי • ודעת רז"ל כי בית המקדש נקרא כסא כמו השמים כמו שכתוב כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו • ובספר ירמיה ביארנו הענין היטב • ויונתן תרגם הרי אתר בית כורסי יקרי ודין אתר יקרי בית אשריותי : בזנותם • שהיו זונים אחרי אלהים אחרים ועושין פסיליהם בבתיהם שהיה אצל בית יי' : ובפגרי מלכיהם • כמו שראינו במנשה ואמון שנקברו בגן ביתם : במותם • ובמותם שהיו עושים בבתיהם או פירושו שהיו עושין במותם במקום פגרי מלכיהם : בתתם ספם את ספי • כי בית המלך היה סמוך לבית השם והקיר ביניהם כמו שראינו בבנין שלמה שסבבה ביתו אמר ועולתו אשר יעלה בית יי' ואמר בדברי יואש ויורד את המלך מבית השם ויבאו בתוך שער העליון בית המלך : ומזוזתם אצל מזוזתי • כפל הענין במלות שונות כמנהג כי המזוזה היא הסף • ויונתן תרג' במתנהון ספיהון לקבל ספי בית מקדשי ובניניהון בסתר עזרתי וכותל בית מקדשי בין מימרי וביניהון : ואכל • בחרון האף למד הפעל כמנהג והוא כמו ואף מן הדגש :

ומדדו סביב סביב • לכל היקף הר הבית מבחוץ : לארבע רוחות מדדו • שלשת אלפים על שלשת אלפים אמה שהקנה שש אמות וזה הוא שייסד הקליר דוד ובנה קו שלשת אלפי אמות קבועה על שלשת אלפי אמות והיה שלשי' ושש כמדה הראשונה שהיה הר הבית חמש מאות אמה על חמש מאות אמה אלוך שלשת אלפים על שלשת אלפים ברבועו של חמש מאות אמו' שתי וערב ותמצא שם שלשים ושש רבועים של חמש מאות על חמש מאות ועל כן אמר הפייט שלשים ו ושש כמו שהיתה מ מתכלת • מג' חומה לו להר הבית סביב מאות שתי וערב וזו ח חומת החיל המקפת כל ההר • להבדיל • את העם בין קדש שלפנים לחול שבחוץ • מג' • במר כל מדה • ויוליכני חוזר והכניסני לשער הקדים וראיתי הכבוד יורד למזרח : וכמראה המראה • תשע מראות כתובין במקרא זה ומתוכן היו רואין הנביאים חוץ ממשה רבינו שהיה רואה מתוך מראה אחת לפיכך איספקלריא שלו מאירה ורואה מתוך וזהו שייסד הפייט מ מחזו המבואות ב בתשע מחזות : בבואי לשחת את העיר : בפרשת והתוית תו שנאמר שם קרבו פ פקודת העיר ושם ראה את דוגמת מרכבה : מדבר אלי • מתמלל עמי כבוד הוא לומר כ כלפי מעלה מדב' כמו מתדבר כלומר בינו לבין כבודו • מדבר והקול בא עדי : ובפגרי מלכיהם • שהיו בתיהם סמוכין לבית הקברות כמו שמצינו במלכים בשלמה ו ובעתליהו ופעמי' שהיו קוברין אותם בגן ביתם כמו שהוא מפר' ואמר בתתם ספם את ספי : מג' • ואכל כמו ואכלם וכליתי : עתה

מדד ה' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימ' מ' : פנה ג' וחס' וסימ' אשר לבבו פנה היום מעם • וצפנה פנה הגלגל • פנה דרך הקדים : כבדו ג' חס' בליש' בקריא' וסימ' הן הראנו יי' אלהינו את כבדו ואת גדלו • ותחת כבדו יקד יקוד • והארץ האירה מכבדו • וכל כבודי דכות' חס' בט"א ואולם חי אני : מדבר ח' בקריא' וסימ' יש לאל

והוציאני דרך השער אשר פניו דרך הקדים ומדדו סביב סביב : מדד רוח הקדים בקנה המדה חמש אמות קנים בקנה המדה סביב : מדד רוח הצפון חמש מאות קנים בקנה המדה סביב : את רוח הדרום מדד חמש מאות קנים בקנה המדה : סבב אל רוח הים מדד חמש מאות קנים בקנה המדה : לארבע רוחות מדדו חומה לו סביב סביב ארך חמש מאות ורחב חמש מאות להבדיל בין הקדש לחל : ויולכני אל השער שער אשר פנה דרך הקדים : והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים וקולו כקול מים רבים והארץ האירה מכבדו : וכמראה המראה אשר ראיתי כמראה אשר ראיתי בבאי לשחת את העיר ומראות כמראה אשר ראיתי אל נהר כבר ואפל אל פני : וכבוד יהוה בא אל הבית דרך שער אשר פניו דרך הקדים : ותשאני רוח ותבאני אל החצר הפנימי והנה מלא כבוד יהוה הבית : ואשמע מדבר אלי מהבית ואיש היה עמד אצלי : ויאמר אלי בן אדם את מקום כסאי ואת מקום כפות רגלי אשר אשכן שם בתוך בני ישראל לעולם ולא יטמאו עוד בית ישראל שם קדשי המה ומלכיהם בזנותם ובפגרי מלכיהם במותם : בתתם ספם את ספי ומזוזתם אצל מזוזתי והקיר ביני וביניהם וטמאו את שם קדשי בתועבותם אשר עשו ואכל אתם באפי :

ואפקני באורח תרעא דפתיח לאורח מדינחא ומשחיה סחור סחור : משח רוח קידומא בקני משחתא חמיש מאה קנין בקני משחתא סחור סחור : משח רוח ציפונא חמיש מאה קנין בקני משחתא סחור סחור : ית רוח דרומא משח חמיש מאה קנין בקני משחתא : אסתחר לרוח מערבא משח חמש מאה קנין בקני משחתא : לארבע רוחיא משחיה שורא ליה סחור סחור אורכא חמש מאה ופותיא חמש מאה לאפרשא בין קודשא לחולא : ואובילני לתרעא תרעא דפתיח לאורח מדינחא : והא יקרא אלהא דישראל איתגלי מאורח מדינחא וקל מברכי שמיה כקל מיין סגיאי וארעא נהרת מזיו יקריה : וכחיזו חזווא דחזיתי כחזווא דחזיתי כד באיתנביותי לחבלא ית קרתא וחיזווא כחיזו דחזיתי על נהר כבר ואשתטחית על אפי : ויקרא דיי איתגלי בביתא באורח תרעא דפתיח לאורח מדינחא : ונטלתני רוחא ואעלתני לדרתא גויתא והא אתמלי יקרא דיי ביתא : ושמעית די ממלל עימי מלגיו וגברא הוה קאים לקיבלי : ואמר לי בר אדם דין אתר בית כורסי יקרי ודין אתר בית אשריות שכינתי דאשרי שכינתי תמן בגו בני ישראל לעלם ולא יסאבון עוד בית ישראל שמא דקודשי אינון ומלכיהון בטעותהו ובפגרי מלכיהון במותהון : במיתנהון סיפיהון מקביל סיפי בית מקדשי ובניניהון בסתר עזרתי וכותל בית מקדשי בין מימרי וביניהון וסאיבו ית שמא דקודשי בתועבתהון דעבדו ושיציתי יתהון ברוגזי :

ידי לעשות עמכם רע : ובבוא משה אל אהל מועד לדבר אתו • ויכל משה מדבר אתם • והוא בן בליעל מדבר אליו • ותבא בי רוח כאשר דבר אלי • ואשמע מדבר אלי מהבית • אהבת רע מטוב • נצור לשונך מרע : בתתם ל' ספם ל' ספי ל' וטמאו ל' ואכל ל' ירחקו ל' :

עַתָּה יְרַחֲקוּ אֶת־זְנוּתָם וּפִגְרֵי מַלְכֵיהֶם מִמֶּנִּי וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכָם לְעוֹלָם׃ אַתָּה בֶן־אָדָם הַגֵּד אֶת־בֵּית־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַבַּיִת וְיִכָּלְמוּ מֵעֲוֺנוֹתֵיהֶם וּמָדְדוּ אֶת־תָּכְנִית׃ וְאִם־נִכְלְמוּ מִכֹּל אֲשֶׁר־עָשׂוּ צוּרַת הַבַּיִת וּתְכוּנָתוֹ וּמוֹצָאָיו וּמוֹבָאָיו וְכָל־צוּרֹתָו וְאֵת כָּל־חֻקֹּתָיו וְכָל־צוּרֹתָו וְכָל־תּוֹרֹתָו הוֹדַע אוֹתָם וּכְתֹב לְעֵינֵיהֶם וְיִשְׁמְרוּ אֶת־כָּל־צוּרָתוֹ וְאֶת־כָּל־חֻקֹּתָיו וְעָשׂוּ אוֹתָם׃ זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת עַל־רֹאשׁ הָהָר כָּל־גְּבֻלוֹ סָבִיב סָבִיב קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִנֵּה־זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת׃ וְאֵלֶּה מִדּוֹת הַמִּזְבֵּחַ בָּאַמּוֹת אַמָּה אַמָּה וָטֹפַח וְחֵיק הָאַמָּה וְאַמָּה־רֹחַב וּגְבוּלָהּ אֶל־שְׂפָתָהּ סָבִיב זֶרֶת הָאֶחָד וְזֶה גַּב הַמִּזְבֵּחַ׃ וּמֵחֵיק הָאָרֶץ עַד־הָעֲזָרָה הַתַּחְתּוֹנָה שְׁתַּיִם אַמּוֹת וְרֹחַב אַמָּה אֶחָת וּמֵהָעֲזָרָה הַקְּטַנָּה עַד־הָעֲזָרָה הַגְּדוֹלָה אַרְבַּע אַמּוֹת וְרֹחַב הָאַמָּה׃

כה רפ׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ דגש · ל׳ · ב מל׳ · ל׳ · ב׳ חוסר · ל׳ · ל׳ · תיו ק׳ · תיו · תיו ק׳ · ב׳ ו׳ · ל׳ · ה׳ · ח׳ חס׳ · ה׳ בכנ׳ ובכתו׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ בפסו׳ · ב׳ בפסו׳

אתה ז׳ ר״פ בנביאים וסי׳ אתה ידעת את דוד אבי · אתה תשמע השמים בתרא דנכרי דמלכים · זכרני ופקדני דירמיה · אתה אל תירא עבדי יעקב בתראה דספרא · הגד את בית ישראל את הבית · אתה תאכל ולא תשבע · ודכתריה אתה תזרע · על ראש ההר ה׳ דסמיכי בקריא׳ וסימ׳ והיה נכון לבקר · ויעבר דוד העבר ·

וישלח אליו שר חמשים · אלף אחד מפני גערת אחד · ותכני לך גב · זאת תורת הבית על׳ · וזה גב ל׳ פתח וא׳ קמץ

כְּעַן יְרַחֲקוּן יָת טַעֲוָתְהוֹן וּפִגְרֵי מַלְכֵיהוֹן מִלְמֶחֱטֵי קֳדָמַי וְאַשְׁרֵי שְׁכִנְתִּי בֵּינֵיהוֹן לְעָלַם׃ אַתְּ בַּר אָדָם חַוֵּי יָת בֵּית יִשְׂרָאֵל יָת בֵּיתָא וְיִתְכַּנְעוּן מֵחוֹבֵיהוֹן וְיִמְשְׁחוּן יָת טִיקוּסֵיהּ׃ וְאִם יִתְכַּנְעוּן מִכָּל דַּעֲבַדוּ בְּמֶחֱזֵיהוֹן צוּרַת בֵּיתָא וְטִקוּסֵיהּ וּמַפְּקָנוּהִי וּמַעֲלָנוּהִי וְכָל צוּרָתֵיהּ וְיָת כָּל גְּזֵירָתֵיהּ וְכָל צוּרָתֵיהּ וְכָל דְּחָזֵי לֵיהּ הוֹדַע יָתְהוֹן וּכְתוֹב לְעֵינֵיהוֹן וְיִטְּרוּן יָת כָּל צוּרָתֵיהּ וְיָת כָּל גְּזֵירָתֵיהּ וְיַעַבְדוּן יָתְהוֹן׃ דָּא אוֹרַיְתָא דְבֵיתָא עַל רֵישׁ טוּרָא כָּל תְּחוּמֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר קֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא הָא דָא אוֹרַיְתָא דְבֵיתָא׃ וְאִלֵּין מִשְׁחַת מַדְבְּחָא בְּאַמִּין בְּאַמְּתָא דְהִיא אַמָּה וּפְשַׁךְ וְתַשְׁוִיתָא אַמְּתָא וְאַמְּתָא פּוּתְיָא וְגַדַנְפָא מַקַּף לַהּ עַל סִפְתֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר זַרְתָּא חֲדָא וְדֵין טִיקוּס מַדְבְּחָא׃ וּמִתַּשְׁוִית אַרְעָא עַד מְסַפְּתָא אַרְעִיתָא תַּרְתֵּין אַמִּין וּפוּתְיָא אַמְּתָא חֲדָא וּמִמְּסַפְּתָא זְעֵירְתָא עַד מְסַפְּתָא רַבְּתָא אַרְבַּע אַמִּין וּפוּתְיָא אַמְּתָא׃

רשי

עתה · על כרחם ירחיקו את זנותם שהגדלתי לי היקף גבול גדול סביב׃ אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעונותיהם · בהראותי למו חסדי שאני מואסם בעונם ׳ מכאתי · ומדדו את תכנית · ומדדו על ידיך שאתה מורה את תוכן חשבון הבנין · ואם נכלמו · שיתביישו ויכבשו פניהם מכל אשר עשו את הודע אותם את שאני עתיד לעשות להם׃ צורת הבית · גבול הבנין שיהא הולך מלפניו ועד אחוריו ש׳ סדורים לארבע רוחות ׃ ותכונתו · חשבון תארו ולשכותיו׃ וכל צורותיו · כרובים ותמורי׳ ואילים ואילמי׳ וגו׳ · וכל צורותיו כתרא לא פורש׃ וישמרו · ילמדו ענייני המדות מפיך שידעו לעשותם לעת קץ · תנ׳ · ראויה היתה גולה שנייה של עזרא כביאה ראשונה של ׳ יהוש׳ לבא בזרוע ובכם כדדרשינן עד יעבר ובנין זה מאז היה ר׳ ראוי להם כשעלו מן הגולה וגאולת עולם אלא שגרם החטא לא היתה תשובתם הוגנת שלמת שלא לחטוא והאו ברשות כורש ׃ ובנו לעצמן וגם אותו בבבל נכשלו בנכריות׃ ואלה מדות המזבח · שמפרש למטן ארבע עשרה אורך בארבע עשרה רחב׃ באמות אמה אמה וטופח · באמה בת ששה שהי׳ אמה וטופח באמ׳ בת חמשה׃ וחיק האמה · אבל היסוד שלו כמדד באמה של חול שהיא בת חמשה חיק לשון חיקוי קביעות והוא ה׳ היסוד · האמה אמת חול ולא אמה וטופח שהיא אמה בת ששה וכן שניהם במנחות שהיסוד והסובב והקרנות כמדדין באמה בת חמשה · וחיק האמה זה היסוד · ואמה רוחב זה הסובב · וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד אלו הקרנות זרת אחד מאמצעיתו מודדו זרת לכל רוח הרי אמה על אמה׃ וזה גב המזבח · ובאמה זו היה כמדד גב מזבח הזהב אמה ארכו ואמה רחבו רבוע כך מפורש בערובין ובמנחות מפורש יותר לפי החשבון חיק האמה בגובהה עלה אמה ואמה רחב כנסה כניסת הסובב אמה בת חמשה אבל עלייתו שמניכו עלה חמש וכנס אמה אינו באמה בת חמשה׃ וגבולה אל שפתה · הקרנות בין לרחבן בין לגובהן באמה בת חמשה׃ ומחיק הארץ · מן היסוד מקרקע הארץ · עד העזרה שתחתונה · עד גג מלבן הראשון · שתים אמות׳ ולא היה כן בבית שלמים שם שניכו מביא מלבן של לב׳ על לב׳ וגובהו אמה וכאן גובהו שתים ׃ ורחב אמה אחת · כשהניח מלבן השני עליו היה מלבן השני שלשים על שלשים כמכא כניסה לו סביב סביב רחב אמה והוא היסוד הרי עלה שתי׳ וכנס אמה והוא היסוד ׳ת עזרה משמעתא לשון רצפה שהיה ממלא את המלבן חלוקי אבני׳ וזפת וסיד וקוניא ומתחה וסופך ומחליקו למעלה והרי הוא כמין רצפה׃ ומהעזרה הקטנה עד העזרה הגדולה ארבע אמות · מגג מלבן התחתון עד גג מלבן שעליו ארבע אמות גובה׃ ורחב האמה · היא כניסת הסובב עלה ארבע ונכנס אמה זהו סובב והתחתון קורא קטנה לפי שאין גובהו אלא שתים והעליון גובהו ארבע׃ והאר׳

רדק

עתה ירחקו · כי יהיה להם לב חדש ליראה אותי׃ ופגרי מלכיהם ממני · גם כן לא יקברו מלכיהם בביתם לכבוד ביתי׃ ממני · ממקום מקדשי׃ אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית · בני הגולה׃ ויכלמו מעונותיהם · שבעבורם חרב בית זה והגד להם הבית העתיד שלא יחרב לעולם בעבור שלא יחטאו כמו שאמר ירחקו את זנותם ושכנתי ב׳ בתוכם לעולם׃ ומדדו את תכנית · תכנית צורת הבית שתראה להם ימדדו ויכינו אותו לסימן כי עוד יעשו כן לעתיד בבא הגוא׳ ויחיו המתים · יכינו אותו לסימן שהראה׳ זאת הצורה יחיו בבנין הבית לעתיד וזה ראיה לתחיית המתים׃ ואם נכלמו · אם יהיו נכלמי׳ מכל אשר עשו הודע אותם תכונת הבית וצורתו וכתוב ל׳ לעיניהם והם יראו בנין הבית לעתיד ויעשו אותו ואם לאו לאו׃ וישמרו את כל צורתו ואת כל חקותיו ועשו אותם · ישמרו אות׳ בלבם ויאמינו כי כן יהיה ויעשו אותם הבניינים והצורו׳ והתורות לעתיד ואם לא ישמרו אותם בלבם ולא יאמינו לא יעשו אותם כי כן מדת הקדוש ברוך הוא ׃ ישלם לאדם מדה כנגד מדה כל המאמין בביאת גואל יזכה לגאולה ואם לא יאמין לא יזכה וכן אם יאמין בתחיית המתי׳ יזכה לתחייה ואם לא יאמין לא יזכה ולא נוכל לפרש ועשו אותם בבי׳ שני שעלו בני גולה של בבל כי הרבה דברים יש בבנינה זו שלא היו כן בבית שני ועל כרחך בבינה זו עתידה ואמר כן ועשו אותם ראיה גדולה לתחיית ה׳ המתים׃ צורת הבית · מה שלפני׳ מחומת הר הבית בכלל׃ ותכונתו · תכונת בניינו בלשכות ובתאים׃ ומוצאיו ומובאיו · בשערים הנזכרים׃ וכל צורותיו · צורת כל בית בפני עצמו׃ ואת כל חקותיו · מה שראוי להשתמ׳ בבתי׳ ובשלחנו׳ ובלשכו׳׃ וכל צורתיו · צורת הכרובים והתמורים׃ וכל תורותיו · חלק העזרות לכהנים ולישראל ולנשים׃ זאת תורת הבית · זאת הנזכרת למעלה׃ על ראש ההר · הר הבית והוא ההיכל יהיה בראש ההר כמו שכתוב בענין׃ כל גבולו סביב סביב · כל גבול ההר סביב סביב הוא קדש הקדשים כנגד ירושלם כי ירושלם כולה קדש כמו שנאמר והיתה העיר קדש אבל ההר הוא קדש קדשים ובהר עצמו מקום מקדש מזבח והדביר הוא קדש הקדשים כמו שכתוב למעלה׃ הנה זאת תורת הבית · הנזכרת למעלה בפרט ובפסוק זה בכלל׃ ואלה מדות המזבח · רז״ל פירשו הפסוק כן וחיק האמה זה יסוד ואמה רוחב זה סובב וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד אלו הקרנות וזה גב המזבח זה מזבח הזהב ויונתן תרגם ואילין משחת מדבחא באמיא באמתא דהיא אמה ופשך ותשויתא אמתא ואמתא פתיא וגדנפא מקף לה על שפתיה סחור סחור זרתא חדא ודין טקוס מדבחא ובמסכ׳ מדות שניכו המזבח היה שלשים ושתים על שלשים ושתים עלה אמה וכנס אמה זהו יסוד נמצא שלשים על שלשים עלה חמש וכנס אמה זהו סובב נמצא שמנה ועשרים על שמנה ועשרים עלה שלש וכנס אמה זהו מקום קרנות אמה מזה ואמה מזה נמצא ששה ועשרים על ששה ועשרים זהו מקום הלוך רגלי הכהני׳ אמה מזה ואמה מזה נמצא ארבעה ועשרים זהו מקום המערכה אמר ר׳ יוסי מתחילה היה שמנה ועשרים על שמנה ועשרים וכונס ועולה במדה זו עד שנמצא מקום המערכה עשרים על עשרים וכשעלו בני הגולה הוסיפו עליו ארבע אמות מן הצפון וארבע אמות מן המערב כמין גמא שנאמר והאריאל שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב רבוע יכול שאינו אלא שתים עשרה על שתים עשרה כשהוא אומר על ארבעת רבעיו מלמד שמן האמצע הוא מודד שתים עשרה אמה לכל רוח הנה תראה כי רז״ל פירשו כי מדות זה המזבח הם מדות מזבח בית שני ודעת יונתן איננו כדעתם כמו שתראה וכוכל לפרש כי מדה אחרת יהיה למזבח העדות ואמר ואלה מדות המזבח כמו שאומר והולך עד ויאמר אלי בן אדם ופירוש באמות באמות הידועות בגבולה זו שכל אמה מהם אמה וטופח שהם ששה טפחים כי אמה בסתם בת חמשה טפחים ואלה המדה היתה בת ששה טפחים וכן אמר בתחילת כבולה זו שש אמות באמה וטפח כמו שפירשנו וחיק האמה ואמה רחב באמצע המזבח היה גובה אמה ורחב אמה והוא מקום המערכה׃ וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד · גבול האמה היה גבוה זרת אחד ופירוש וגבלה תסגרת כמו שתרגם יונתן גדנפא׃ וזה גב המזבח · זה שספר הוא גב המזבח שהוא מקום המערכה שהיה גבוה על המזבח אמה לפיכך קראו גב׃ ומחיק הארץ · מאמצע הארץ ומהשוה בה אשר בין העזרה העליונה לתחתונה שהמזבח היה בנתים ומקו׳ מעמד הכהנים המקריבים על המזבח קורא עזרה כמו שקרא גם כן מקום מעמד ישר׳ עזרה והעליונה היא מהמזבח כלפי אולם והתחתונה מהמזבח כלפי מזרח ואמר שמאמצע הארץ שהוא מקום המזבח עד העזרה התחתונה שתים אמות ורוחב אמה אחת ומהעזרה הקטנה עד העזרה הגדולה ארבע אמות ורחב האמה לא ידענו איזו מן העזרות קורא קטנה העליונה או התחתונה ואיזו מהן קורא גדולה מכל מקום אמר כי מזו לזו היו ארבע אמות והוא מקום המזבח שנאמר עליו האריאל ארבע

ארבע אמות והנה זה שטח המזבח מלמטה על הארץ ד' אמות בארך וברוחב וכן בגובה והוא הנקרא הראל כלומר בית אל לפי שהיו עובדים בכל מקום לאלהים אחרים על ההרים הגבוהים וזה שהיה הראל לא היה גבהו אלא ד' אמות לפיכך אמר ד' אמות בשתים וכולל לשטחו וגבהו ובסוף ארבע אמות בגובה היה מתרחב המזבח והיו יוצאין אבני המזבח לחוץ ואותו המקום הוא הנקרא אריאל ואמרו רבותינו ז"ל כי נקרא המזבח אריאל לפי שהאש הקדושה שיורדת מן השמים שאיתה רבוצ' בו כארי וזה המקום שנקרא אריאל היו שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב רבוע אל ארבעת רבעיו ומשם ולמעלה היו ארבע הקרנות ומדת מקום שמערכה זכר למעלה: וההרא'. מבואר הוא ומהאראיל וכן והאראיל כתוב ביו"ד בין האלף והלמ"ד וקרי היו"ד בין הרי"ש והאלף והענין אחד: והעזרה ארבע עשרה ארך. לא ידענו על אי זו עזרה אמר על הגדולה או על הקטנה: והגבול. כמו שפירשנו מסגרת וכמו שתי גדפנא: חצי האמה. חצי אמה גובה המסגרת שהיה לה לעזרה סביב: והחיק לה אמה סביב. לא ידענו מה היה משמש זה החיק בעזרה: ומעלתהו פנות קדים. המעלות שהיו עולי' בהם למזבח היו פונים לצד מזרח ומעלותהו כמו ומעלותיו וכן תקו' גבורתהו כמו גבוריו: פנות. מקור והנה כתוב ולא תעלה במעלות על מזבחי אפשר שהיו המעלות עשויות כמין כבש או פירושו שהיו עולי' בו חוץ לעזרה ודעת יונתן שהיו עולים לעזרה שתרגם ודרגין דסלקין ליה לא לאתפנאה למדינחא ות"ת כל חיק כזו הפרשה תשויתא ר"ל מקום שוה ותרגם העזרה מסמתא ולא ראיתי למלה הזאת חבר ולפי' רז"ל יהיה פירוש העזרה כבנין המזבח עצמו ונקראו לו מלבן מן המלבנו' עזרה כי מלבנות היה עשוי המזב' כמו שאמרו תני לוי כיצד בונים את המזבח מביא מלבן שהוא שנים ושלשים על שנים ושלשי' וגובה אמה ומביא חלוקי אבני' מפולמו' בין גדולות בין קטנו' ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו יסוד וחוזר ומביא מלבן שהוא שלשים על שלשים וגובה חמש ומביא חלוקי אבנים מפולמו' בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו סובב וחוזר ומביא מלבן שהוא כ"ח על כ"ח וגבוה שלש אמות ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו מקום המערכה וחוזר ומביא מלבן שהוא אמה על אמה וגבוה אמה ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו קרן וכן לכל קרן וקרן ופירוש מפולמות לחות כמו רגים מפולמות: ויאמר אלי בן אדם כה אמר יי' אלה חקות המזבח ביום העשותו. ביום שתשלם מלאכתו יעלו עליו קרבן זה כמו שעשו במשכן ביום שמיני למלואים: ולזרוק עליו דם. ת"י ולמזרק עלוהי דם נכסת קודשיא: ונתת. ליחזקאל אומר שהוא כהן ואמר שהוא יתן הקרבן לכהנים להקריבו והוא יזרוק הדם ויכפר על המזבח כי לעתיד יהיה הוא כהן גדול ואע"פ שיהיה אהרן שם או יהיה הוא משנה לו וגם זה הפסוק יורה על תחיית המתים לעתיד ולדברי רז"ל שאמרו כי זה המזבח הוא אשר עשו בבית שני אפשר כי יחזקאל היה מעולי הגולה אלא שאומרי' בקבלה שקברוהו בארץ בבל ועוד כי סדר הקרבנות שעשו עולי הגולה איכו כסדר זה והם בנו המזבח קודם ההיכל: מזרע צדוק. כבר פירשנו למעלה למה זכר צדוק: פר בן בקר לחטאת. וכן במלואים שעשה משה: ולקחת. העזרה היא הנזכרת שהיתה לפני המזבח וכן מפורש למעלה פנות העזרה למזבח: ואל הגבול. גבול העזרה הנזכרת: וחטאת אותו וכפרתהו. כתרגומו ותדכי יתיה ותכפר עלוהי: ולקחת את הפר החטאת. כמנהג עם הא' הידיעה כמו המזבח הנחשת והדומים לו: ושרפו במפקד הבית. ושרפו הטורף במפקד הבית ות"י באתר דחזי בביתא ולא זכר באיזה מקום מן הבית אבל אמר מחוץ למקדש רוצה לומר מחוץ לעזרה אבל לפנים מחומת הר הבית היה ולפון במפקד כמו במצות כמו והוא פקד עלי במפקד יחזקיהו רוצה לומר במקום מן הבית שמצוים הכהנים לשרוף בו פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים וכן פר שעשה משה במלואים נשרף וכן עגל החטאת שהקריב אהרן ביום השמיני למלואים נשרף: וביום השני. מבואר הוא: בכלותך מחטא. בכא"ת מבואר הוא: והקרבתם. והשליכו הכהנים עליהם מלח. כמו שכתוב בתורה על כל קרבנך תקריב מלח: שבעת ימים תעשה שעיר חטאת ליום. לא היו כזה ימי המלואים של משה וגם שולי הגולה לא ראינו שעשו קרבן כזה כשבנו המזבח ואף על פי שאחז"ל מלואי' הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה כסדר הזה לא היו ועל כרחינו אנו יוצאים בסדר הקרבנות לעתיד:

וההרא'. הוא גובה נג המזבח מן הסובב ולמעלה ובבית עולמים לא היה אלא שלש ות"י הוא ומרבחא ארבע אמין: והאריאל שתים עשרה אורך. מקום המערכה היה עשרים וארבע על עשרים וארבע והוא שתים עשרה בשתים עשרה: על ארבעת רבעיו. שמאמצעיתו הוא מודד שתים עשרה לכל רוח הרי כ"ד על כ"ד כך מפורש בזבחים וכן שנינו במסכת מדות המזבח היה שלשים ושתים על שלשי' ושתים עלה אמה וכנס אמה זה היסוד נמצ' שלשי' על שלשים עלה חמש וכנס אמה זה הסובב נמצא עשרים ושמונה על עשרים ושמונ' מקו' הקרנות אמה מזה ואמה מזה נמצא עשרים ושש על עשרי' ושם מקום הלוך רגלי הכהנים אמה מזה ואמה מזה נמצא כ"ד על כ"ד מקו' המערכ': והעזרה ארבע עשרה אורך. נג המזבח עם מקום הקרנות ועם מקום רגלי הכהנים כ"ח על כ"ח וארבע עשרה האמורים כאן מאמצעיתו מודד כמו שמפורש על ארבעת רבעיה: והגבול סביב אותה. ת"י גדנפא ורבותינו פרשוהו על הקרנות: חצי האמה. מאמצעיתו מודד נמצ' אמה על אמה: והחיק לה אמה. זו כניסת היסוד: ומעלתהו פנו' קדים. וכבש שעולים בו היה בדרום כדי שיהא העולה בו פונה למזרח שכל הפונו' הם דרך ימין והמתחיל מתן הכבש בדרום שהעולה בו ופונה דרך ימין פונה למזרח: הכהנים הלוים. אשר משבטו לוי: מזרע צדוק. לפי שהיה כהן גדול שימש ראשון במקדש בימי שלמה כקראו על שמו: אל ארבע קרנותיו. של מזבח: פנות העזרה. נג המזבח: וכפרתהו. תקנה אותו מדרך חול שנו להכניסו בקדושה להיותו ראוי לכפר עליו מזה ולהלן: במפקד הבית. ת"י בדחזי לביתא כלומר במקום קדוש ולפון במפקד הבית מקום שהבית כלה כמו לא נפקד ממנו איש והוא פר המלואים כדרך שעשו במשכן ונשרף אותו פר ולא נאכל וכן דרשו רבותינו במנחות מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה: יקריב שעיר עזים. זה לא היה במשכן ומלואים של לעתיד לבא כך הם על פי הדיבור: מחטא. מלטהר: תמימים יעשו. לעולה: ורבאתי

ומהאריאל חד מן שיטה חדא ומ"ה בריש תיבותא וסי' ומהר ל' והוכן בחסד כסא. ומהר ל' קרוב יום יי' הגדול. מהלומות ל' נכונו ללצים שפטים. ומהמונם ל' כאשר יהגה. ומהגר ל' כי איש. ומהעזרה ל' הגדולה עד העזרה הקטנה. ומהאריאל ל' ולמעלה הקרנות ארבע. ומהריון ל' אפרים כעוף יתעופף כבודם. ומהלוים

וְהַהַרְאֵל אַרְבַּע אַמּוֹת וּמֵהָאֲרִאֵיל וּלְמַעְלָה הַקְּרָנוֹת אַרְבַּע׃ וְהָאֲרִאֵיל שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֹרֶךְ בִּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה רֹחַב רָבוּעַ אֶל אַרְבַּעַת רְבָעָיו׃ וְהָעֲזָרָה אַרְבַּע עֶשְׂרֵה אֹרֶךְ בְּאַרְבַּע עֶשְׂרֵה רֹחַב אֶל אַרְבַּעַת רְבָעֶיהָ וְהַגְּבוּל סָבִיב אוֹתָהּ חֲצִי הָאַמָּה וְהַחֵיק לָהּ אַמָּה סָבִיב וּמַעֲלֹתֵהוּ פְּנוֹת קָדִים׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן אָדָם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה אֵלֶּה חֻקּוֹת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הֵעָשׂוֹתוֹ לְהַעֲלוֹת עָלָיו עוֹלָה וְלִזְרֹק עָלָיו דָּם׃ וְנָתַתָּה אֶל הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֲשֶׁר הֵם מִזֶּרַע צָדוֹק הַקְּרֹבִים אֵלַי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה לְשָׁרְתֵנִי פַּר בֶּן בָּקָר לְחַטָּאת׃ וְלָקַחְתָּ מִדָּמוֹ וְנָתַתָּה עַל אַרְבַּע קַרְנֹתָיו וְאֶל אַרְבַּע פִּנּוֹת הָעֲזָרָה וְאֶל הַגְּבוּל סָבִיב וְחִטֵּאתָ אוֹתוֹ וְכִפַּרְתָּהוּ׃ וְלָקַחְתָּ אֵת הַפָּר הַחַטָּאת וּשְׂרָפוֹ בְּמִפְקַד הַבַּיִת מִחוּץ לַמִּקְדָּשׁ׃ וּבַיּוֹם הַשֵּׁנִי תַּקְרִיב שְׂעִיר עִזִּים תָּמִים לְחַטָּאת וְחִטְּאוּ אֶת הַמִּזְבֵּחַ כַּאֲשֶׁר חִטְּאוּ בַּפָּר׃ בְּכַלּוֹתְךָ מֵחַטֵּא תַּקְרִיב פַּר בֶּן בָּקָר תָּמִים וְאַיִל מִן הַצֹּאן תָּמִים׃ וְהִקְרַבְתָּם לִפְנֵי יְהוָה וְהִשְׁלִיכוּ הַכֹּהֲנִים עֲלֵיהֶם מֶלַח וְהֶעֱלוּ אוֹתָם עֹלָה לַיהוָה׃ שִׁבְעַת יָמִים תַּעֲשֶׂה שְׂעִיר חַטָּאת לַיּוֹם וּפַר בֶּן בָּקָר וְאַיִל מִן הַצֹּאן תְּמִימִים יַעֲשׂוּ׃

וּמַדְבְּחָא אַרְבַּע אַמִּין וּמִמַּדְבְּחָא וּלְעֵילָא קַרְנָתָא אַרְבַּע׃ וּמַדְבְּחָא תַּרְתָּא עַסְרֵי אוֹרְכָּא בְּתַרְתָּא עַסְרֵי פּוּתְיָא מְרַבַּע עַל אַרְבְּעָא סִטְרוֹהִי׃ וּמְסַמְּתָא אַרְבַּע עַסְרֵי אוֹרְכָּא בְּאַרְבַּע עַסְרֵי פּוּתְיָא עַל אַרְבַּע סִיטְרָהָא וּגְדַנְפָא מַקַּף לַהּ סְחוֹר סְחוֹר פַּלְגוּת אַמְּתָא וְתַשְׁוִיתָא לַהּ אַמְּתָא סְחוֹר סְחוֹר וּמַאֲרַתַר דְּסַלְּקִין לַהּ מִיתְפַּנַן לְמַדִינְחָא׃ וַאֲמַר לִי בַּר אָדָם כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִילֵין גְּזֵירַת מַדְבְּחָא בְּיוֹם אִתְעֲבָדוּתֵיהּ לְאַסָּקָא עֲלוֹהִי עֲלָתָא וּלְמִזְרַק עֲלוֹהִי דַּם נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃ וְתִתֵּן לְכַהֲנַיָּא לֵיוָאֵי דִּי אִינוּן מִזַּרְעָא דְּצָדוֹק דְּקָרִיבִין לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי תּוֹר בַּר תּוֹרֵי לְחַטָּתָא׃ וְתִיסַּב מִדְּמֵיהּ וְתִתֵּן עַל אַרְבַּע קַרְנָתֵיהּ וְעַל אַרְבַּע זָוְיַת מְסַמְּתָא וְעַל תְּחוּמָא סְחוֹר סְחוֹר וּתְדַכֵּי יָתֵיהּ וּתְכַפַּר עֲלוֹהִי׃ וְתִיסַּב יַת תּוֹרָא דְחַטָּתָא וְיוֹקְדִינֵיהּ בַּאֲתַר דַּחֲזֵי לְבֵיתָא מִבָּרָא לְמַקְדְּשָׁא׃ וּבְיוֹמָא תִּנְיָנָא תַּקְרִיב צְפִיר בַּר עִזֵּי שְׁלִים לְחַטָּתָא וְתִדְכֵּי יַת מַדְבְּחָא כְּמָא דְדַכִּיאוּ בְּתוֹרָא׃ בְּשֵׁיצָיוּתָךְ מִלְּכַפָּרָא תַּקְרִיב תּוֹר בַּר תּוֹרֵי שְׁלִים וּדְכַר מִן עָנָא שְׁלִים׃ וּתְקָרְבִינוּן קֳדָם יְיָ וְיִתְּנוּן כַּהֲנַיָּא עֲלֵיהוֹן מִלְחָא וְיַסְּקוּן יָתְהוֹן עֲלָתָא קֳדָם יְיָ׃ שִׁבְעָא יוֹמִין תַּעְבֵּיד צְפִירָא דְחַטָּתָא לְיוֹמָא וְתוֹר בַּר תּוֹרֵי וּדְכַר מִן עָנָא שְׁלִימִין יַעַבְדוּן׃

ל' ועל הסכלים: וחטאת ג' וסימ' את המזבח. אתו וכפרתהו. וחטאת את המקדש: עלה ה' חס' בליש' בסיפרא וסימ' והעלה על רחבם. ולשכה ופתחה באילים השערים שם ידיחו את העלה. כחטאת כעלה וכמנחה. והעלה אשר יקריב הנשיא ליי' ששת כבשים. והקרבתם לפני יי' והשליכו:

ותאתי. לשון רצון: סגור יהיה. רבותי' העמידו המקרא הזה בפשפש הדרומי שהיה לשער ההיכל פשפש פתח קטן כך שנינו במסכת מדות שני פשפשין היו לו לשער הגדול אחד בדרו' ואחד בצפון שבדרו' לא נכנס בו אדם מעולם עליו מפו' על ידי יחזקאל השער הזה יהיה סגור: בא בו. לעתיד לבא: את הנשיא נשיא הוא וגו'. את הנשיא אני נותן רשות נשיא הוא וחשוב ואין דרכו לישב ולאכול עם שאר הכהני' בלשכות: הוא ישב בו לאכול לחם. בתו' חללו: מדרך אולם השער יבא. כשהוא נכנס לתוך החצר הפנימית כדי ליכנס לשער קטן זה לאכול בו דרך אולם השער הגדו' שבמזרח יכנס לתוך העזרה ובו בדרך ישוב כשישוב יצא באותו הדרך שנכנס ולפי שהוא אומ' למטה בענין ובבא עם הארץ לפני יי' במועדים הבא דרך וגו' שצוה לעשות העזרה קפנדריא לפי שאותה ביאה לראיית פנים וצריך להראות יפה הוצרך לומר כאן בביאות של כל ימות השנה שלא יעשנה קפנדריא לפי שאין ביאה זו לראיית פנים כמו של רגלים וכן העיד עוד למטה בשני פעמים רבות. מנ' את הנשיא כ"ג נשיא הוא ומחשיבותו יהא רשאי לאכול בשר ולחם קדשים באותו שער שפותחין לו בשעת אכילתו. מדרך אולם השע' יבא דרך אולם שער מזרחי יכנס לעזרה ויבא עד אותו פשפש לאכול בו לחמו. ומדרכו יצא שאין זה ראוי לקפנדריא כשאר שערי' וכל היום שלא בשעת אכילת הנשיא יהיה סגור: בני נכר. שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים זהו משומד והן ערלי לב: וערלי בשר. כהן שמתו אחיו מחמ' מילה: ותשימון לשמרי משמרתי במקדשי לכם. תשימון לכם לרשות' במקדשי אנשים שאינכם ראוין להיו' שומרי משמרתי:

כי

שבעת ימים. וכפרו: כתיב וקרי יכפרו ביו"ד והענין אחד אלא שהכתוב טעם שבעת ימים רבק למעלה: וטהרו אותו. לפי שנטמא ביד גויי הארץ: ומלאו ידו. כתיב בלא יו"ד וקרי ביו"ד ורבים כמוהו חסירי היו"ד הרבים מן הכתוב ולא יחסר הענין בעבור זה ופירוש ומלאו ידיו הכינוי למזבח ופירושו כתרגומו ויקרבון קרבניהון וכזה הענין תרגם ומלאת יד אהרן ויד בניו והדומים לו ויש לפרש כנוי ידיו לכהן המקריב שימלא ידיו מלאכת הקרבן: ויכלו את הימים. הכהנים יכלו שבעת ימים על זה הסדר: והי' ביום השמיני והלאה. פי' ביום השמיני וממנו והלאה יעשו עולות וזבחים כמו שכתוב ובכללם התמידים והנדרים והנדבות והמוספים: ורצאתי אתכם. כתוב באל"ף במקום יו"ד וכן רפאנו את בבל וטעם ורציתי ארצה אתכם בקרבנותיכם ויהיו לרצון לפני כי מעשיכם יהיו רצויים לפני ויונתן תרג' ויתקבל קרבנכון ברעוא קדמי אמר יי': וישב אתי. המקדש החיצון. זה ההיכל: והוא סגור. עתה אשר השיב אותי מצאתיו סגור וכבר היה פתוח כשבא כבוד יי' אל הבית כמו שאמר למעלה: ויאמ' אלי יי' השער הזה סגור יהיה. לפי פשוטו יאמר זה על שער ההיכל אלא שרז"ל פירשו כי על אחד משני פשפשין שהיו לשער הגדול אמר זה כמו ששנינו במסכת מדות ושני פשפשין היו לו לשער הגדול האחד לצפון והאחד לדרום שבדרום לא נכנס בו אדם מעולם ועליו מפורש על ידי יחזקאל שנאמר ויאמר אלי השער הזה סגור יהיה לא יפתח ואיש לא יבא בו כי יי' אלהי ישרא' בא בו והיה סגור: יי' אלהי ישר' בא בו. רוצה לומר ענין הכבוד שנכנס בו כמו שאמר למעלה ומה שמפרשי' בזה הפסוק הוא מבוא' כי על המקד' הוא מדב' ועל שעריו לא על אחר וכל הפסוקים מלפניו ומאחריו תשובה להם וכל משכיל ישכיל ואינני צריך להאריך תשובתם ופירוש פשפשין פתחים קטנים: את הנשיא נשיא הוא ישב בו לאכול לחם לפני יי'. את הנשיא כמו על הנשיא וכן והראה את הכהן את מי הנגרת מלין והדומים להם במקום אל וכן ת"י לרבא יהי רבא הוא אמר זה השער שהיה סגור שלא יבא בו אדם אל הנשי' יהיה ובעבור כי נשיא ישרא' הוא יושב בזה השע' מחוץ באסקופתו החיצונה: לאכול לחם לפני יי'. כשיאכל זבחי שלמיו לפני יי' יאכלם בזה המקום ומדרך אולם השער יבא שם: ומדרכו יצא. מאותו דרך שנכנס יצא. והנשיא הזה יהיה מלך המשיח כמו שאמ' ודוד עבדי נשיא להם לעולם: ויביאני. מבואר הוא: ויאמר. תורתו. כתוב בלא יו"ד וקרי ביו"ד: ושמת לבך למבוא הבית בכל מוצאי המקדש. כלו' תשים לבך בכל השערים שהם מבוא הבית ומוצאיו שלא יכנס בהם אדם אלא הראוי לכל מקום ומקום כמו שהם המקומות שהם המקודשים אחד יותר מחבירו: ואמרת אל מרי. תואר כמו אל תהי מרי: רב לכם מכל תועבותיכם. די היה לכם מכל התועבות אשר עשיתם עד שהייתם מביאים ערלי לב וערלי בשר להיות במקדשי לחלל את ביתי וזה אמר לבני הגולה מה שעשו קודם שגלו ומה שהיו עושין הנשארים בארץ: בהביאכם בני נכר ערלי לב וערלי בשר. ערלי לב שעברו ע"ז ערלי בשר שמתו אחיו מחמת מילה ואף על פי שהוא אנוס הערלה מאוסה היא לפני האל יתברך ולא יכול לשרת לפני יי' ופנים נכרים לעבודת בית המקדש ערל לב וערל בשר ואף על פי שלא מצאנו בתורת משה רבינו עליו השלום קבלה היתה בתורה שבעל פה וכן אר"ז"ל דבר זה מתורת משה רבינו עליו השלום לא למדנו מתורת יחזקאל בן בוזי למדנו דגמרא אגמרי להו ואתא יחזקאל ואסמכוה אקרא דלחללו את ביתי: לחללו את ביתי כמו ותראהו את הילד: בהקריבכם. כאילו אתם מקריבים את לחמי חלב ודם שאתם מביאים אל ביתי הכהנים שאינם ראויים לעבודה: ויפרו את בריתי. והם הפרו את בריתי: אל כל תועבותיכם. שהיו כהנים לכם בע"ז שהייתם עובדים ואת בני נכר בני עמים: ולא שמרתם. לכם. אותם שהיו שומרים לכם במשמרת ע"ז שלכם שמתם שומרי משמרתי במקדשי. ולמ"ר לשומרי כל מ"ד הרגו לאבבר והדומה לו:

ידיו ה' כתיב ידו וסימ' נמסר בסדר כי תשא׃ סגור ה' בקריא' וסי' וישב אותי דרך השער׃ ודבתריה השער הזה סגור יהיה ב' בפסוק׃ יהיה סגור ששת ימי המעשה׃ סגור חותם צר׃ וכל זהב סגור דבו׃ נשיא ד' קמצין בספרא וסימ' את הנשיא נשיא הוא׃ ועבדי דוד׃ ודוד עבדי׃ ונשיא מארץ׃ אמירה אל יי' ד' פי' דקדים

שבעת ימים וכפרו את המזבח וטהרו אתו ומלאו ידו: ויכלו את הימים והיה ביום השמיני והלאה יעשו הכהנים על המזבח את עולותיכם ואת שלמיכם ורצאתי אתכם נאם אדני יהוה:

מד וישב אתי דרך שער המקדש החיצון הפנה קדים והוא סגור: ויאמר אלי יהוה השער הזה סגור יהיה לא יפתח ואיש לא יבא בו כי יהוה אלהי ישראל בא בו והיה סגור: את הנשיא נשיא הוא ישב בו לאכול לחם לפני יהוה מדרך אולם השער יבוא ומדרכו יצא: ויביאני דרך שער הצפון אל פני הבית וארא והנה מלא כבוד יהוה את בית יהוה ואפל אל פני: ויאמר אלי יהוה בן אדם שים לבך וראה בעיניך ובאזניך שמע את כל אשר אני מדבר אתך לכל חקות בית יהוה ולכל תורתו ושמת לבך למבוא הבית בכל מוצאי המקדש: ואמרת אל מרי אל בית ישראל כה אמר אדני יהוה רב לכם מכל תועבתיכם בית ישראל: בהביאכם בני נכר ערלי לב וערלי בשר להיות במקדשי לחללו את ביתי בהקריבכם את לחמי חלב ודם ויפרו את בריתי אל כל תועבותיכם: ולא שמרתם משמרת קדשי ותשימון לשמרי משמרתי במקדשי לכם:

שבעא יומין יכפרון על מדבחא וידכון יתיה ויקרבון קורבניה: וישלמון ית יומיא ויהי ביומא תמינאה ולהלא יעבדון כהניא על מדבחא ית עלותכון וית ניכסת קודשיכון ויתקבלון קורבניכון ברעוא אמר יי אלהים:

ואתיב יתי אורח תרע מקדשא בראה דפתיח למדינחא והוא אחיד: ואמר יי לי תרע הדין אחיד יהי ולא יתפתח ואינש לא יעול ביה ארי יי אלהא דישראל איתגלי עלוהי ויהי אחיד: לרבא יהי רבא הוא יתיב ביה למיכל לחמא קדם יי מאורח אולמא דתרע יעול ומאורחיה יפוק: ואעלני אורח תרע ציפונא דקדם ביתא וחזית והא איתמלי יקרא דיי ית בית מקדשא דיי ואשתטחית על אפי: ואמר לי יי בר אדם שוי ליבך וחזי בעינך ובאודנך שמע ית כל דאנא ממלל עימך לכל גזירת בית מקדשא דיי ולכל דחזי ליה ותשוי ליבך למעלני ביתא בכל מפקני מקדשא: ותימר לעמא סרבנא לדבית ישראל כדנן אמר יי אלהים סגי לכון מכל תועבתכון בית ישראל: באיתיותכון בני עממיא רשיעי ליבא ועורלי בסרא למהוי במקדשי לאפסא ית עזרתי בקריבכון ית קורבני תרב ודם ניכסת קודשין ואשניאו קיימי על כל תועבתכון: ולא נטרתון מטרת קודשי ומניתון לנטרי מטרת מימרי במקדשי לכון:

אלי קודם לאזכרה בקריא' וסימ' העמד המצפה׃ השער הזה סגור יהיה׃ שים לבך וראה בעיניך׃ ויקחני יי' מאחרי הצאן׃ תועבותיכם ח' ב טע' פי' הטפחא לא ישרתנה מירבא בתיבתה כי אם בח' מקומות וסימ' מהמ"ג תלוש וסי' נמסר בסדר אמור ולעיל בסיפרא דא סימ' לו"׃

כה אמר. לא יבא אל מקדשי. לעתיד: לכל בן נכר אשר בתוך בני ישראל. זה שאמר אומר בן נכר אינו אומר על הגוים כי אין צריך לומר זה אלא בעבור בן נכר אשר בתוך בני ישראל: כי אם הלוים. כי אם יבאו הלוים אשר רחקו מעלי אל מקדשי לא יבאו לכל דבר שירות אלא וכשאו את עונם שלא יעבדו עבודת קרבן יו״ו וכשאו כו״ו ויפא אבריהם את עיניו אלא מה יעשו אותם לוים אשר תעו בתעות בני ישראל: והיו במקדשי משרתים. פירוש שוערים יהיו ומשרתי הבית ושוחטים בה שהשחיטה כשרה בזר אבל לא יקריבו קרבן ויש לפרש כי אם הלוים לשון שבועה כמו אם לדוד אכזב וכמו אם יבואון אל מנוחתי פקידת מכוי השערים ודברי הבית יהיה להם והלוי שזכר על הכהנים הוא אומר כי כל כהן משבט לוי:

כה אמר ד׳ בטעם זרקא בס׳ וסימ׳ בקבצי. כל בן נכר. בראשון באחד. שער החצר: מרי ד׳ בקריא׳ וסימ׳ למשמרה לאות לבני מרי. כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים. אל תהי מרי בבית המרי. ואמרת אל מרי: כל ירמיה ויחזקאל בית ישראל במ״ז בני ישראל וסימ׳ קול על שפיים נשמע. לכן הנה ימים באים והבתריה

כה אמר אדני יהוה כל בן נכר ערל לב וערל בשר לא יבוא אל מקדשי לכל בן נכר אשר בתוך בני ישראל: כי אם הלוים אשר רחקו מעלי בתעות ישראל אשר תעו מעלי אחרי גלוליהם ונשאו עונם: והיו במקדשי משרתים פקדות אל שערי הבית ומשרתים את הבית המה ישחטו את העולה ואת הזבח לעם והמה יעמדו לפניהם לשרתם: יען אשר ישרתו אותם לפני גלוליהם והיו לבית ישראל למכשול עון על כן נשאתי ידי עליהם נאם אדני יהוה ונשאו עונם: ולא יגשו אלי לכהן לי ולגשת על כל קדשי אל קדשי הקדשים ונשאו כלמתם ותועבותם אשר עשו: ונתתי אותם שמרי משמרת הבית לכל עבדתו ולכל אשר יעשה בו: והכהנים הלוים בני צדוק אשר שמרו את משמרת מקדשי בתעות בני ישראל מעלי המה יקרבו אלי לשרתני ועמדו לפני להקריב לי חלב ודם נאם אדני יהוה: המה יבאו אל מקדשי והמה יקרבו אל שלחני לשרתני ושמרו את משמרתי: והיה בבואם אל שערי החצר הפנימית בגדי פשתים ילבשו ולא יעלה עליהם צמר בשרתם בשערי החצר הפנימית וביתה: פארי פשתים יהיו על ראשם ומכנסי פשתים יהיו על מתניהם לא יחגרו ביזע: ובצאתם אל החצר החיצונה אל החצר החיצונה אל העם יפשטו את בגדיהם אשר המה משרתם בם והניחו אותם בלשכת הקדש ולבשו בגדים אחרים ולא יקדשו את העם בבגדיהם:

כדנן אמר יי אלהים כל בר עממין רשיעי ליבא וערלי בסרא לא יעלון למקדשי לכל בני עממיא די בגו בני ישראל: אלהן ליואי דאתרחיקו מרחלתי במטעי ישראל דטעו מבתר פולחני בתר טעותהון ויקבלון חוביהון: ויהון במקדשי משמשין ממנן על תרעי ביתא ומשמשין ית ביתא אינון יכסון ית עלתא וית ניכסת קודשי די לעמא ואינון יקומון קדמיהון לשמשותהון: חלף דהוו משמשין יתהון קדם טעותהון והוו לבית ישראל לתקלת חובין על כן קיימית במימרי עליהון אמר יי אלהים ויקבלון חוביהון: ולא יתקרבון לפולחני לשמשא קדמי ולמקרב על כל קודשי לקודשי קודשיא ויתקבלון איתכנעותהון ותועבתהון דיעבדו: ואמניתי יתהון נטרי מטרת ביתא לכל פולחניה ולכל דיתעביד ביה: וכהניא ליואי בני צדוק די נטרו ית מטרת מקדשי במיטעי בני ישראל מבתר פולחני אינון יתקרבון לפולחני לשמשא קדמי וישמשון על מדבחי לקרבא קדמי תרב ודם ניכסת קודשין אמר יי אלהים: אינון יעלון למקדשי ואינון יתקרבון לפתורי לחים אפיא לשמשא קדמי ויטרון ית מטרת מימרי: ויהי במיעלהון לתרעי דרתא גויתא לבושי בוצא ילבשון ולא יהי עליהון כסות עמר בשמשותהון בתרעי דרתא גויתא ולגיו: קובעין דבוץ יהון על רישיהון ומכנסין דבוץ יהון על חרציהון ולא יסרון על חרציהון על לבביהון יסרון: ובמיפקהון מדרתא דקודשא לדרתא בריתא לאיתערבא עם עמא ישלחון ית לבושיהון די אינון משמשין בהון ויחתון יתהון בלשכת קודשא וילבשון לבושין אוחרנין ולא יתערבון עם עמא בלבושיהון:

רדק

יען אשר ישרתו אותם. תחת שהיו משרתים את ישרא׳ לפני גלוליהם לפיכך ישרתוני לעתיד בעבודת הבית בדברים שהם כשרים ב זרים כי כזרים אחשבם וכל הענין מבואר עד סוף הפרשה. כי הכהנים אשר תעו בחייתם בתחיית המתים לעתיד ישאו עונם בזה הדבר וכשאו כלימתם: והכהנים הלוים בני צדוק. לפי שאמר כי אותם הכהנים שתעו לא ישובו לסדר העבודה לעתיד אמר כי אותם שלא תעו ישובו ל לסדר עבודתם וכבר פירשנו טעם בני צדוק: המה יבאו אל שלחני לשרתני. כמו שת׳ לפתורי דלחם אפיא: והיה בבאם אל שערי החצר הפנימית. אם כאמר החצר הפנימית כמשמעו יהיה פירושו שער עזרת הכהנים והמזבח וממנו לשער האולם כי הכל הוא חצר והיה זה אם כן חדוש לעתיד כי בבגדי כהונה שהיו משמשים בהם צמר היה כמו שכתוב בתורת משה כי התכלת היה צמר צבוע בתכלת ואם כאמר כי דבר זה על עבודת כהן הגדול ביום הכיפורים לפני לפנים שהיה עובד בבגדי פשתים איך קרא הדביר חצר והוא בית ואיך אמר בבאם ילבשו לשון רבים והעבודה ההיא לא היתה אלא בכהן גדול ושיה הוא לבדו נכנס שם וביום הכפורים לבד: פארי פשתי׳. כקראו כן המגבעות לפי שהיו על הראש לפאר וכן אמר ומגבעות תעש׳ להם לכבוד ולתפארת: על מתניהם. כמו שכתוב בתורה ממתני׳ ועד ירכים יהיו: לא יחגרו ביזע. פי׳ רז״ל לא יחגרו במקום שמזיעין כדתניא כשהם חוגרים אינם חוגרים לא למטה ממתניהם ולא למעלה מ מאציליהם אלא כנגד אצילי ידים ויונתן תרגם ולא יסרון על ח חרציהון אלהין על לבבהון יסרון. יזע שם במשקל נגע כי היו״ד שרש ומפני הפסוק כקמצה היו״ד: ובצאתם אל החצר החצונה. ואחר כך אל החצר החצונה אל העם אמר איזו חצר החיצונה ש העם פי׳ מקום שהעם שם והוא עזרת ישרא׳: יפשטו את בגדיה׳. הוא מה שאמ׳ למעלה ושם יניחו בגדיהם: ולא יקדשו את העם בבגדיהם. כי אם יגעו את העם בבגדי כהונה שהם קדש יראה שהעם קדושים כמוהם ועל הדרך הזה ת״י ולא יתערבון ם עמא בלבושיהון: וראשם

רשי

כי אם הלוים אשר ר רחקו וגו׳. כי אם כא תעמו להם הלוים אשר רחקו מעלי וכשמו ת מסומדים לע״ז וכשמין חזרו בהם: וכשאו עונם. מגבת עוד אל מזבחי אלא פקודו׳ של שערי הבית פקודות ק קומנ״ריסא״ם בלע״ז ם שומרים ושוערים יהיו: המה ישחטו את העולה. עבודה הכשר׳ בזרים ובעברים וכנמים: למכשול עון. כומרים לע״ז להמשיכם לכך: והכהנים הלוים בני צדוק אשר שמרו וגו׳: בתעות. קבא״נם א״ר בלע״ז: אל שערי החצר הפנימית. לפני ולפני׳ ביום הכפורים: ולא יעלה עליהם צמר. תכלת שהיה במעיל ובאבנט לא ילבשנו ביום הכפורי׳ בעבודת פנים: וביתה. ולפנים: פארי. קאפיי״לש בלע״ז: ולא יחגרו ביזע. שכינו בבריתא אין חוגרין ב במקום שמזיעין לא למטה מאציליהם ולא למטה ממתניה׳ שהוא מקו׳ זיעה אלא אסוי״רא בלע״ז לשון אחר אסרה התורה לכהני׳ מלבושי צמר כי הצמר מזיע הגוף ומזיע את הבשר: אל החצר החצונה אל החצר החיצונה. לפי שהיה מדב׳ בהיכל לפני ולפנים וקורא חצר הפנימית ואולם יש לו לקרות עזרת י ישראל חצר החצונה לכך הוצרך לכפול שתי פעמי׳ לומר שגל עזרת נשים הוא אומר מקום שכל ישראל נ נכנסין: והניחו אותם בלשכות הקדש. כמו שאמר משה רבי׳ ע״ה ופשט את בגדי הבד אשר לבש והניחם שם: ולא יקדשו את העם. ת״י ולא יתערבון עם עמא בלבושיהון כלומר לא יגעו בהעם בבגדיהם הקדושים שאין בגדי חול טהורי׳ אצל בגדי הקודש: וראשם

כי אם חי׳ על כל רעות בני ישראל. מנערותיהם ב׳ בפסוק. עשוקים בני יהודה. בימים ההם ובעת ההיא והלוך ובכו. ויאמר אלי בן אדם שולח. בכה יאכלו בני ישראל. איבת עולם. ונתתי את פגרי. ודבר אלהם כה אמר. בן אדם את מקום. כה אמר יי׳ כל בן נכר. והכהנים הלוים בני צדוק. לכהנים המקדש מבני צדוק: והכהנים הלוים ג׳ וסימ׳ וידבר משה. נשאים אתו. בני צדוק: ולא יעלה ג׳ בקרי׳ וסי׳ ולא יעלה בה כל עשב. ולא יאמרו עוד ארון ברית יי׳. ולא יעלה עליהם צמר: פארי ב׳ וסי׳ ואת פארי המגבעות. פארי פשתים יהו על ראשם: בלשכת ג׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ והניחו אותם בלשכת הקדש. עשרים לשכת אל הרצפה. בלשכת פטורים. ועיין לקמן בסי׳ מ״ה דמט״עי׳:

רש״י

וראשם לא יגלחו: להעביר את כל השער: ופרע לא ישלחו. גדול שער לא ירבו: כסום יכסמו. ככוסמת הזו שסרורין בשבולת ראשו של זה בצד עקרו של זה כך שמעתי משמו של רבי מנחם זצ״ל ויתכן לפרשו לשון מדת דבר שוה לא גזיזת ראש ולא גדול שער אלא במדה שוה אמולי״ר בלע״ז: בבאם אל החצר הפנימית. אל ההיכל: כי אם בתולו׳ יקחו. הכהני׳ הגדולים אבל יש מן הכהנים אשר יקחו את האלמנה מן ההדיוטין וזהו מכהן יקחו יש מן הכהנים שמותרין באלמנה. מכ׳ אשר תהיה אלמנה׳ גמורה פרט לגרושה וחלוצה אף על פי שפסולה היא אסורה אף להדיוט: ואחרי טהרתו. אחר פרישתו מן המת כך שנויה במועד קטן: וביום באו. תחלה קודם להתחנך לעבוד׳ יקריב חטאתו זו עשירית האיפה שלו כך שנויה במועד קטן שהכהן הדיוט טעון עשירית האיפה ביום חינוכו כענין שנאמר זה קרבן אהרן ובניו וכמו שמפורש במסכת מנחו׳: והיתה להם. הכהונה לנחלה: וכל חרם. לשון קדש וכן כל לשון חרמה שהוא על הקדש: להניח. פוטי״ר בלע״ז כמו ונח בכל גבול מצרי׳: כל נבלה וטרפה וגו׳. לפי שהותרה להם מליקת חטאת העוף שהיא נבלה וטרפה הוצרך להזהירם על שאר נבלות וטריפות כך פירשו רבותינו: ובהפילכם את הארץ בנחלה שעתידי׳ לחלוק את ארץ ישראל לשבטים רבועות לא כחלוקה הראשונה שהיתה לרב כפי מנינו ולמעט כפי פקודיו והיו שני שבטים או ג׳ ברבועה אחת שכשיו חלקי׳ שוים וכשורות הכרם מפאת ים עד פאת קדים כמו שמפורש בסוף הספר: תרומה לה׳. לבנות בית המקדש הזה בו:

מסורה

ויין ה׳ ר״פ וסי׳ ויין לנסך רביעית ההין. ויין לנסך שלשית. ויין תקריב לנסך. ויין לא ישתו כל כהן. ויין ישמח לבב אנוש להצהיל: חקתי ט׳ חס׳ בנביאים ובכתובים וסימ׳ נמסר בירמיה סימ׳ מ״ד: ואל מת ל׳ אדם לא יבא לטומאה. ואל קין ל׳ ואל מנחתו לא שעה. ואל אמה ל׳ תכלנה מלמעלה. ואל משה ל׳ אמר עלה

יחזקאל מד–מה

וְרֹאשָׁם לֹא יְגַלֵּחוּ וּפֶרַע לֹא יְשַׁלֵּחוּ כָּסוֹם יִכְסְמוּ אֶת רָאשֵׁיהֶם: וְיַיִן לֹא יִשְׁתּוּ כָּל כֹּהֵן בְּבוֹאָם אֶל הֶחָצֵר הַפְּנִימִית: וְאַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה לֹא יִקְחוּ לָהֶם לְנָשִׁים כִּי אִם בְּתוּלֹת מִזֶּרַע בֵּית יִשְׂרָאֵל וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר תִּהְיֶה אַלְמָנָה מִכֹּהֵן יִקָּחוּ: וְאֶת עַמִּי יוֹרוּ בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל וּבֵין טָמֵא לְטָהוֹר יוֹדִעֻם: וְעַל רִיב הֵמָּה יַעַמְדוּ לְשְׁפֹּט בְּמִשְׁפָּטַי וּשְׁפָטֻהוּ וְאֶת תּוֹרֹתַי וְאֶת חֻקֹּתַי בְּכָל מוֹעֲדַי יִשְׁמֹרוּ וְאֶת שַׁבְּתוֹתַי יְקַדֵּשׁוּ: וְאֶל מֵת אָדָם לֹא יָבוֹא לְטָמְאָה כִּי אִם לְאָב וּלְאֵם וּלְבֵן וּלְבַת לְאָח וּלְאָחוֹת אֲשֶׁר לֹא הָיְתָה לְאִישׁ יִטַּמָּאוּ: וְאַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ שִׁבְעַת יָמִים יִסְפְּרוּ לוֹ: וּבְיוֹם בֹּאוֹ אֶל הַקֹּדֶשׁ אֶל הֶחָצֵר הַפְּנִימִית לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ יַקְרִיב חַטָּאתוֹ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה: וְהָיְתָה לָהֶם לְנַחֲלָה אֲנִי נַחֲלָתָם וַאֲחֻזָּה לֹא תִתְּנוּ לָהֶם בְּיִשְׂרָאֵל אֲנִי אֲחֻזָּתָם: הַמִּנְחָה וְהַחַטָּאת וְהָאָשָׁם הֵמָּה יֹאכְלוּם וְכָל חֵרֶם בְּיִשְׂרָאֵל לָהֶם יִהְיֶה: וְרֵאשִׁית כָּל בִּכּוּרֵי כֹל וְכָל תְּרוּמַת כֹּל מִכֹּל תְּרוּמוֹתֵיכֶם לַכֹּהֲנִים יִהְיֶה וְרֵאשִׁית עֲרִסוֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ לַכֹּהֵן לְהָנִיחַ בְּרָכָה אֶל בֵּיתֶךָ: כָּל נְבֵלָה וּטְרֵפָה מִן הָעוֹף וּמִן הַבְּהֵמָה לֹא יֹאכְלוּ הַכֹּהֲנִים:

וּבְהַפִּילְכֶם אֶת הָאָרֶץ בְּנַחֲלָה תָּרִימוּ תְרוּמָה לַיהוָה קֹדֶשׁ מִן הָאָרֶץ אֹרֶךְ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אֹרֶךְ וְרֹחַב עֲשָׂרָה אָלֶף קֹדֶשׁ הוּא בְכָל גְּבוּלָהּ סָבִיב:

תרגום

וְרֵישְׁהוֹן לָא יְגַלְּחוּן וּפְרוּעַ לָא יְרַבּוּן סַפְּרָא יְסַפְּרוּן יַת שְׂעַר רֵישֵׁיהוֹן: וַחֲמַר לָא יִשְׁתּוּן כָּל כָּהֲנִין בְּמֵיעַלְהוֹן לְדַרְתָּא גַוָּיתָא: וְאַרְמְלָא וּמְתָרְכָא לָא יִסְבוּן לְהוֹן לְנְשִׁין אֱלָהֵן בְּתוּלְתָּא מִזַּרְעָא דְּבֵית יִשְׂרָאֵל וְאַרְמַלְתָּא דִּי תְהֵי אַרְמַלְתָּא שְׁאַר כַּהֲנַיָּא יִסְבוּן: וְיַת עַמִּי יַלְּפוּן בֵּין קוּדְשָׁא לְחוּלָא וּבֵין מְסָאֲבָא לְדַכְיָא יְהוֹדְעוּנוּן: וְעַל פַּלְגוּת דִּינָא אִינוּן יְקוּמוּן לְמִדַּן בְּדִינֵי רְעוּתִי יְדוּנוּנוּן וְיַת אוֹרָיְתִי וְיַת קְיָמַי בְּכָל מוֹעֲדַי יִטְּרוּן וְיַת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִּילִי יְקַדְּשׁוּן: וְעַל מִיתָא דֶּאֱנָשָׁא לָא יֵיעוֹל לְאִיסְתָּאָבָא אֱלָהֵן לְאַב וּלְאֵם וּלְבַר וְלִבְרַת לְאָח וּלְאָחָת דְּלָא הֲוַת לִגְבַר יִסְתָּאֲבוּן: וּבָתַר דְּכוּתֵיהּ שִׁבְעָא יוֹמִין יִמְנוּן לֵיהּ: וּבְיוֹם מֵיעֲלֵיהּ לְקוּדְשָׁא לְדַרְתָּא גַוָּיתָא לְשַׁמָּשָׁא בְּקוּדְשָׁא יַקְרֵיב חַטָּאתֵיהּ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים: וּתְהֵי לְהוֹן לְאַחְסָנָא חוּלַק מוֹתַר קוּרְבָּנֵי חוּלַקְהוֹן וְאַחְסָנָא לָא תִתְּנוּן לְהוֹן בְּיִשְׂרָאֵל מַתְּנַן דִּיהָבִית לְהוֹן אִינוּן אַחְסַנְתְּהוֹן: מִנְחֲתָא חַטָּאתָא וַאֲשָׁמָא אִינוּן יֵיכְלוּנֵיהּ וְכָל חֶרְמָא בְּיִשְׂרָאֵל לְהוֹן יְהֵי: וְרֵישׁ כָּל בִּכּוּרֵי כוֹלָא וְכָל אַפְרָשׁוּת כּוֹלָא מִכָּל אַפְרָשׁוּתְכוֹן לְכַהֲנַיָּא יְהֵי וְרֵישׁ אַצְוָתְכוֹן תִּתְּנוּן לְכַהֲנָא לְאַשְׁרָאָה בִּרְכְּתָא בְּבֵיתָךְ: כָּל נְבֵילָא וּתְבִירָ מִן עוֹפָא וּמִן בְּעִירָא לָא יֵיכְלוּן כַּהֲנַיָּא: וּבְפַלְגוּתְהוֹן יַת אַרְעָא בְּאַחֲסָנָא תַּפְרְשׁוּן אַפְרָשׁוּתָ קֳדָם יְיָ קוּדְשָׁא מִן אַרְעָא אוּרְכָּא עַשְׂרִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין אוּרְכָּא וּפוּתְיָא עַסְרָא אַלְפִין קוּדְשָׁא הוּא בְּכָל תְּחוּמַהּ סְחוֹר סְחוֹר:

מסורה

אל ייי. לנחלה ט״ו וסימ׳ נמסר בסדר קרח: וראשית ו׳ וסימ׳ ראובן בכורי אתה. ראשית דגנך תירשך תנינא דפסוק. וראשית כל בכור כל ב׳ בפסוק׳ שמנים ימשחו. ובא בארץ הצבי:

רד״ק

וראשם לא יגלחו. לא יגלחו כל שער הראש: ופרע לא ישלחו. לא יגדלו השער משלשים יום ואילך: כסום יכסמו את ראשיהם. ישוו את הגלוח לא יגלחו מכל וכל ולא ישלחו פרע אלא בענין השוה אחד לשלשים יום ורז״ל פירשו כסום יכסמו כתספורת של בן אלעשה ראשו של זה בצד עקרו של זה ויונתן תרגם ספרא יספרון ית שער רישיהון: ויין לא ישתו כל כהן. החצר הפנימית. בעזרת הכהנים מן המזבח ולפנים כמו שכתוב בתורה ומה שאמר לו משפטי הכהני׳ אף על פי שכתוב בתורה לפי שאירע דברים שאינם מפורשים בתורה שכתב גם אפש׳ שאירע דברים שהם לעתיד לתוספת קדושה: והאלמנה. אם אמר זה על כל כהן יהיה זה לתוספת קדושה לעתיד והוא כי אלמנת כהן גדול ואפלו כהן הדיוט יכול לקחתה כהן אחר וזהו שאמר אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו. ואם כאמר כי על כהן גדול דבר יהיה פירושו מכהן יקחו מקצת הכהנים יקח כמו שפירשו רבותינו ז״ל וכמו שתרגם יונתן שאר כהניא יסבון והכה הניח זונה וחללה כי כיון שכתו׳ בתור׳ לא זכר הכל: ואת עמי. מבואר הוא: ועל ריב למשפט. לשפט כתיב למשפט קרי והענין אחד: ישפטהו. ישפטו הריב כמו שכתובים משפטי הריב בתורה וכתיב ושפטהו רוצ׳ לומ׳ יעמדו למשפט ושפטוהו כמשפטו: ואת חקתי בכל מועדי. בדברי הקרבנות וכן את שבתותי יקדשו: ואל מת אדם. זהו בכהן הדיוט: ואחרי טהרתו. אפש׳ שיהיה זה לעתיד לתוספת קדושה שאחר שיטהר לסוף שבע עוד יספרו לו שבעה ימים אחרים אך רז״ל פירשוהו בלא חדוש ופירשו אחרי טהרתו אחרי פרישתו מן המת: וביום בואו אל הקדש. רוצה לומר אחר שיטהר ויכנס לקדש שלא נכנס שם בטמאתו עתה אחרי שיטהר יקריב קרבן חטאת בעבור טמאתו וזה יהיה חדוש לעתיד ורז״ל פירשוהו בלא חידוש מקצתם פירשו יקריב חטאתו עשירית האיפה שהיה כהן גדול מקריב בכל יום שלא הקריב אותה בימי טומאתו אמר שיקריבנה אחרי טהרתו ומקצתם אמרו יקריב חטאתו בא ללמד שלא יוכל לשלוח קרבנותיו בימי טומאתו שנאמר וביום בואו וגו׳ יקריב בזמן שראוי לביאה ראוי להקרבה ובזמן שאי׳ ראוי לביאה אין ראוי להקרבה ואני תמיה למי שאמר יקריב חטאתו זו היא עשירית האיפ׳ והלא מדבר בכהן הדיוט שמטמא לקרובים ועשירית האיפה כהן גדול היה מקריב אותה משלו בכל יום מחציתה בבקר ומחציתה בערב וכהן הדיוט לא היה מקריב אותה אלא בשעת חינוך עבודה כלומר ביום שמתחיל לעבוד וכהן גדול לא היה מטמא לקרובים ואם כן מה הוא שאמר וביום בואו אל הקדש וגו׳ ומה שאמר יספרו לו ולא אמר יספור לו רוצה לומר יספרו אחיו הכהנים שאם שכח הוא לא יניחוהו הם ליכנס לקדש עד שיעברו לו ז׳ ימים ויטהר: והיתה להם לנחלה. שהכהונה תהיה להם לנחלה שלא תהיה להם אחוזה בישראל כמו שאמר בתורה: המנחה. מבואר הוא: וראשית כל בכורי כל. בכורי כל פרי כמו שאמר בתורה בכורי כל אשר בארצם אשר יביאו לי׳ לך יהיה וכל אשר בארצם רוצה לומר כל המיוחדים שבארצם והם שבעת המינים וכן רוצה לומר מה שאמר כל בכורי כל וכל תרומת כל כמו שאמר בתורה כל תרומת הקדשים וגו׳: מכל תרומותיכ׳. ראשית מכל תרומותיכם והיא תרומה גדולה שהיתה לכהן: להניח ברכה אל ביתך. טעמו אל כל אשר זכר בפסוק זה: כל נבלה וטרפה. כמו שאמר בתורה נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה אע״פ שישראל גם כן מוזהרין עליה הכהנים מוזהרין יותר מפני הטומאה לפני שהם תמיד במקדש לכך הם מוזהרין יותר על הטומאה מישראל ולפיכך אמר לא יאכלו הכהנים ואמר לא יאכלם ולא אמר ולא יגעו כי יש נבלה שאינה מטמאה אלא בבית הבליעה והיא נבלת עוף טהור ורז״ל אמרו לפי שהותרה להם מליקת חטאת העוף שהיא נבלה וטרפה יכול יהו מותרין גם כן בשאר נבלות וטריפות לפיכך הוזהרו עליהם: ובהפילכ׳ את הארץ בנחלה. על ירושלם אמר שיפילו אותה לעתיד בנחלה לכל ישראל ואמר איך יחלקו אותה למקדש ולכהנים וללוים ולישראל ואמר ארך חמשה ועשרים אלף ורחב עשרה אלף קדש הוא בכל גבולה סביב הארך הוא ממזרח למערב והרחב מצפון לדרום ואמר:

ומן ה' ר"פ בנביאים וסימ' ומן העיר לקח סריס אחד דסוף מלכים · וחברו דסוף ירמיה · ומן העם הדלים · ומן המדה הזאת תמוד · ומן או חרדלנו · וכל דניאל ועזרא ודה"ד כוו' ר"פ ומן זכל אורייתא דכוו' ומן במ"ג מן וסי' מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה · מן הארץ ההיא יצא אשור · מן השמים השמיעך את קולו ליסרך : למקדש

יִהְיֶה מִזֶּה אֶל־הַקֹּדֶשׁ חֲמֵשׁ מֵאוֹת בַּחֲמֵשׁ מֵאוֹת מְרֻבָּע סָבִיב וַחֲמִשִּׁים אַמָּה מִגְרָשׁ לוֹ סָבִיב׃ וּמִן־הַמִּדָּה הַזֹּאת תָּמוֹד אֹרֶךְ חֲמֵשׁ וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וְרֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וּבוֹ־יִהְיֶה הַמִּקְדָּשׁ קֹדֶשׁ קֳדָשִׁים׃ קֹדֶשׁ מִן־הָאָרֶץ הוּא לַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתֵי הַמִּקְדָּשׁ יִהְיֶה הַקְּרֵבִים לְשָׁרֵת אֶת־יְהוָה וְהָיָה לָהֶם מָקוֹם לְבָתִּים וּמִקְדָּשׁ לַמִּקְדָּשׁ׃ וַחֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אֹרֶךְ וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים רֹחַב יִהְיֶה לַלְוִיִּם מְשָׁרְתֵי הַבַּיִת לָהֶם לַאֲחֻזָּה עֶשְׂרִים לְשָׁכֹת׃ וַאֲחֻזַּת הָעִיר תִּתְּנוּ חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים רֹחַב וְאֹרֶךְ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף לְעֻמַּת תְּרוּמַת הַקֹּדֶשׁ לְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה׃ וְלַנָּשִׂיא מִזֶּה וּמִזֶּה לִתְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וְלַאֲחֻזַּת הָעִיר אֶל־פְּנֵי תְרוּמַת־הַקֹּדֶשׁ וְאֶל־פְּנֵי אֲחֻזַּת הָעִיר מִפְּאַת־יָם יָמָּה וּמִפְּאַת־קֵדְמָה קָדִימָה וְאֹרֶךְ לְעֻמּוֹת אַחַד הַחֲלָקִים מִגְּבוּל יָם אֶל־גְּבוּל קָדִימָה׃ לָאָרֶץ יִהְיֶה־לּוֹ לַאֲחֻזָּה בְּיִשְׂרָאֵל

(ב) ל' ומל' · (ג) ומל' חמשה ת' · ג' בכול' · ג' בליש' · ל' בטע' ג' · והיה ק' · ג' חס' בליש' · (ה) · (ו) · (ז) ל' ומל' כ"ה

יְהֵי מִדִּין לְקוּדְשָׁא חֲמֵשׁ מְאָה בַּחֲמֵשׁ מְאָה מְרַבַּע סְחוֹר סְחוֹר וְחַמְשִׁין אַמִּין רְוָחָא לֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר׃ וּמִן מִשְׁחֲתָא הָדָא תִּמְשַׁח אוּרְכָּא עַסְרִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וּפוּתְיָא עַשְׂרָא אַלְפִין וּבֵיהּ יְהֵי מַקְדְּשָׁא קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין׃ קוּדְשָׁא מִן אַרְעָא הוּא לְכַהֲנַיָּא דִּי מְשַׁמְּשִׁין בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ דִּיהוֹן דְּקָרִיבִין לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם יְיָ וִיהֵי לְהוֹן אֲתַר שְׁבִיק לְבָתִּין וְכִבְשָׁא לְמַקְדְּשָׁא׃ וְעַסְרִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין אוּרְכָּא וְעַסְרָא אַלְפִין פּוּתְיָא וִיהֵי לְלֵיוָאֵי מְשַׁמְּשֵׁי בֵיתָא לְהוֹן לְאַחְסָנָא עַסְרִין לִשְׁכָּן׃ וְאַחְסָנַת קַרְתָּא תִּתְּנוּן חַמְשָׁא אַלְפִין פּוּתְיָא וְאוּרְכָּא עַשְׂרִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין לָקֳבֵיל אַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא לְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל יְהֵי׃ וּלְרַבָּא מִכָּא וּמִכָּא לְאַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא וּלְאַחְסָנַת קַרְתָּא לָקֳבֵיל אַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא וְלָקֳבֵיל אַחְסָנַת קַרְתָּא מֵרוּחַ מַעְרְבָא מַעַרְבָא וּמֵרוּחַ מַדִּינְחָא מַדִּינְחָא וְאוּרְכָּא לָקֳבֵיל חַד מִן חוּלָקַיָּא מִתְּחוּם מַעַרְבָא עַד תְּחוּם מַדִּינְחָא׃ דָּא אַרְעָא תְּהֵי לְרַבָּא לְאַחְסָנָא בְּיִשְׂרָ'

ג' דגשים וסימ' ושרפו במפקד הבית · קדש מן הארץ הוא לכהנים · ראה עתה כי יי' בחר בך דשלמה דד"ה : לאחוזה עשרי' לשכות קשה לי שבכל הספרים המדוייקים כולם הא' לשכות הוא חס' ונמסר עליו ג' חס' בליש' ובספרי המסרה כולם שהיו לפני מונה זה עשרים לשכות אל הרצפה ועוד קשה לי שבספרים כולם כתו' שלשים לשכות אל הרצפה ולא נמצא עשרי' ואולי לפי זה נוכל לומר כי הטעות הוא בספרי המסרה מצד הסופרי' שהוסיפו אל הרצפה שאם ה"ה נמצא פסוק זה ה"יינו עשרים לשכות אל הרצפה אזי ה"ה קשה טובא :

רש"י

יהיה מזה · מן התרומ' הזו יהיה לצורך הקודש להר הבית חמש מאות קנ' והמותר לבתים לכהנים כמו שמפורש בסוף הספר : ומן המדה הזאת · בקנה המדה שנמדד בו ריבוע הר הבית חמש מאות על חמש מאות כמו שאמור בענין של מעלה לארבע רוחות מדדו חומה לו סביב חמש מאות קנים וגו' תמוד אורך חמש ועשרים אלף קנים ורחב עשרת אלפים קנים ולפי שלא פיר' בפסוק ראשון מה הן חמשה ועשרי' אלף אם קנים אם אמות הוצרך לומר שכ"ה מדות · בקנה המדה שנמדדו בה חמש מאות על חמש מאות של הר הבית נמדדין אלפים הללו לתרומת הקדש : קדש מן הארץ · סרס את המקר' מותר הקדש אשר מן הארץ לא יהיה לכהני' משרתי המקדש הקריבים וגו' קדש מן הארץ היא התרומה הזאת : לכהני' משרתי המקדש יהיה · העודף על חמש מאות של הר הבית י"ב אלף ומאתים וחמשים למזרח וכנגדן למערב והמקדש באמצע וארבעת אלפים ושבע מאות וחמשים לצפון וכנגדם לדרום : והיה להם מקום לבתים · העודף הזה שסביב המקדש : ומקדש למקדש · וחמש מאות על חמש מאות האמצעיי' יהיו מקודשי' לצורך המקדש · א"א אימייכטיג"א"ה · א"א שמייכטו"א"יר"ה בלע"ז : וחמשה ועשרים אלף · קני' אורך ועשרת אלפים רחב תרימו רצועה אחרת אצל זו בדרומה של זו לצורך הלוים כך מפו' בסוף הספ' שהוא בדרום · מ"כ עשרים לשכות יהיו ללוים · ת"א תכף המקדש לשמור הבית ולבוי ומותר הרצועה יעשו לבריכיהם : ואחוזת העיר · היקף העיר ואחוזת מושב חול שלה לבנות בה ישראל בתים : תתנו חמשת אלפים רוחב · בדרומה של שנייה ואורך כמדת שתי הרצועות נמצאת כל התרומה מרובעת כ"ה על כ"ה אלפים : לעומת תרומת הקודש · כלומר במדת אורך רצועות תרומת הקדש : לכל בית ישראל יהיה · אותה רצועה שלישית תהי המושב לזרים : ולנשיא מזה ומזה לתרומת הקדש ולאחוזת העיר · בסוף הספ' הוא חולק את ארץ ישרא' ממזרחה למערבה לשלש עשרה רצועות שתים עשרה למנין השבטים וכל אחת עשרים וחמש אלף קנים רחב וארכן כאורך כל ארץ ישראל ורצועה אחת לתרומה ארכה מן גבול מזרח עד גבול מערב ורחבה כ"ה אלפים קנים כשאר כל חלק וחלק ומאותה רצועה הוא תורם באמצעיתה שלש רצועות הללו האמורות למעלה שהם כ"ה אלפים על כ"ה אלפים והעודף עליהם למזרח עד סוף גבול הארץ וכן למערב יהיה לנשיא מזה ומזה למזרח ולמערב : אל פני תרומת הקודש ואל פני אחוזת העיר · כנגד כל רחב שלשת הרצועות המובדלות לתרומת הקודש של רצועות הכהנים והלוים ואחוזת העיר : מפאת ים ימה · ממערב תרומת הקודש והעיר עד מערב הגבול : ומפאת קדמה קדימה · וממזרח התרומה למצר מזרח לעומת אחד החלקים של שבטים המפורשין בסוף הספר שהם מגבול ים של ארץ ישראל עד גבול קדים : לארץ יהיה לו לאחוזה · ת"י דא ארעא תהא לרבא לאחסנא : ולא יונו · לשון אונאת ממון שגוזלין את נחלתם : הרימו

רד"ק

יהיה מזה אל הקדש חמש מאות בחמש מאות מרובע סביב וחמשים אמה מגרש לו סביב · אלה המדות שזכר יקח מהם הקדש והוא הר הבית חמש מאות באורך וחמש מאות ברחב כמו שכתוב למעלה כי הבית היה חמש מאות על חמש מאות אם כן כשארו מהר הבית כלפי מזרח שנים עשר אלף ומאתים וחמשי' וכנגד' מהר הבית כלפי מערב שהם ארבעה ועשרים אלף וחמש מאות הנה הם עם חמש מאות של הר הבית חמשה ועשרים אלף וברחב כמו כן מהר הבית כלפי צפון ארבע' אלפים ושבע מאות וחמשים וכן מהר הבית כלפי דרום שהם ת' תשעת אלפים וחמש מאות וחמש מאות של הר הבית הנה עשרת אלפים : ומן המדה הזאת תמוד אורך חמשה ועשרים אלף ורחב עשרת אלפים ובו יהיה המקדש קדש קדשים · אלה חמש מאות של הר הבית ממדת חמשה ועשרים אלף ועשרת אלפי' תמוד אותם כלומר מכללם יהיו אלה חמש מאות של הר הבית · ובו רוצה לומר בהר הבית והוא הקדש שזכר בו יהיה המקדש שהוא קדש קדשים והוא ההיכל והדביר שהוא מקודש מהכל · ורש"י ז"ל פירש מן המדה הזאת תמוד בקנה המדה שנמדד בו רבוע הר הבית חמש מאות על חמש מאות כמו שאמר למעלה מדד חמש מאות קנים בקנה המדה לארבע רוחות מדדו ולפי שלא פירש בפסוק הראשון אלה החמשה ועשרים אלף ועשרת אלפים אם הם קנים או אמות הוצרך לומר הנה שאלפים אלה קנים הם בקנה המדה שנמדד בו הר הבית שהוא שש אמות הקנה : חמש · כתיב וחמשה קרי והענין אחד ויש בענין לשון זכר ולשון נקבה כי המדה לשון נקבה והקנה לשון זכר : קדש מן הארץ הוא · זה שאמרתי לך החמשה ועשרים אלף אורך ועשרת אלפים רחב הוא קדש תרומה מן הארץ לכהנים : והיה להם מקום לבתים ומקדש למקדש · הר הבית הוא מקדש לצורך המקדש המקודש מהיכל והוא הבית ההיכל והדביר · והנשאר יהיה לך מקום לבתים להם ולבתיהם וחמשים מגרש שהיה סביב הר הבית הם מכלל החשבון הנשאר חוץ להר הבית ארבעה ועשרים וחמש מאות אלפים באורך ותשעת אלפים וחמש מאות ברחב · והמגרש הזה הוא מקום פנוי אין בו לא בתים ולא זרעים : וחמשה ועשרים אלף ארך · במדה שהיתה לכהנים בין המקדש ובין בתיהם כמדה הזאת תהיה ללוי' לאחוזה סמוך לאחוזת הכהנים כמו שאמר למטה לעומת גבול הכהנים כי גם הם משרתי הבית להיות שוערים ומשוררים : עשרים לשכות · אמר שיעשו בחלקם סמוך לאחוזת הכהנים עשרים לשכות לשבת בהם השוערים כדי שיהיו קרובים אל הבית והשאר יהיה לבריכיהם ולבתיהם : ואחזת העיר · שתהיה אחוזה לכל ישראל כי כולם יהיו כאחוזים בירושלם לכל שבט יהיה שער אחד בעיר כמו שאמר בסוף הספר · ותהיה אחוזת העיר רחב חמשת אלפים והארך חמשה ועשרים אלף מן המזרח למערב כמכלת התרומה הזאת בין שלשם חמשה ועשרים אלף על חמשה ועשרים אלף כי לכל אחד מהם כ"ה אלף אורך והרחב לכהנים עשרת אלפים וללוים עשרת אלפים ולאחזת העיר חמשת אלפים הרי חמשה ועשרים אלף : לעומת תרומת הקדש · כנגד ארך תרומת הקדש שהיא אחזת הכהנים והלוים : ולנשיא מזה ומזה לתרומת הקדש ולאחזת העיר · ואחר כך פירש אל פני כי למ"ד הסמוך הנזכרת לתרומה ולאחזת ר"ל אל פניהם למזרח ואל פניה' למערב תהיה נחלת הנשיא כמו שמפרש ואומר מפאת ים ימה ומפאת קדמה קדימה כלומר רחב נחלת הנשיא תהיה רחב חמשה ועשרים אלף כנגד תרומת הקד' ואחזת העיר וארך תהיה כנגד אחד חלקי השבטים ממזרח ארץ ישראל למערבה כי בסוף חמשה ועשרים אלף ארך נחלת הכהנים והלוים ואחזת העיר תהיה אחזת הנשיא כנגד' ברחב עד סוף גבול ארץ ישראל למזרח וכן למערב עד סוף גבול ארץ ישראל למערב כי לישראל יהיו שנים עשר חלקים ולנשיא החלק השלשה עשר · חלק הנשיא כחלק אחד משבטי ישראל בארך וברחב אלא שבתוך נחלת הנשיא תהיה התרומה : לעומת · כמו לעומת בפתח · אחד החלקים · חלקי השבטים כמו שפירשנו : לארץ יהיה לו לאחוזה · החלק הזה יהיה לו לאחוזה בארץ ישראל ולמ"ד לארץ במקום בית כמו ויבא אתו לארץ בבל והדומים להם · למ"ד במקום בית · ויונתן תרגם דא ארעא תהא לרבא לאחסנתא בישראל · והנשיא הזה הוא מלך המשיח כמו שפירשנו למעלה : ולא

הרימו גרושותיכם. שלקו את שאתם מגרשים את עמי מנחלתם: איפת למדת היבש בת למדת הלח: תכן אחד. לשון תכיין כמו ותכן לבנים יתנו מדה אחת זו עשירית לחומר של יבש שהוא שלשים סאים וזו עשירית לחומר הלח. איפה ובת לשון מדה חמר וכור תרגום בלעז: לשאת. כמו לקחת וכן ת״י למיסב לשאת מעשר

ולא יונו עוד נשיאי את עמי. כמו שהיו עושים מלכי ישראל שהיו גוזלים וחומסים עניים שביניהם בעיר ובשדה כמו שעשה אחאב בכרם נבות וכן אמר על מלכי ישראל וחמדו שדות וגזלו בתים ונשאו ועשקו גבר וביתו איש ונחלתו לא יעשו עוד זה לעתיד בטוב המלכות כי חלק נשיא יהיה להם אחוזה בתוך בני ישראל והם יחלקו הארץ לבית ישראל לשבטיהם

סימן אוריתא מאזני צדק אבני צדק איפת צדק והין צדק יהיה לכם. יחזקאל מאזני צדק ואיפת צדק ובת צדק יהי לכם. סימן והעומר עשרית האיפה ל׳ כ״כ בתורה ועשירית האיפה סולת ל׳ מ״ל דמ״ל בתורה ושאר

וְלֹא־יוֹנוּ עוֹד נְשִׂיאַי אֶת־עַמִּי וְהָאָרֶץ יִתְּנוּ לְבֵית־יִשְׂרָאֵל לְשִׁבְטֵיהֶם׃
כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה רַב־לָכֶם נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל חָמָס וָשֹׁד הָסִירוּ וּמִשְׁפָּט וּצְדָקָה עֲשׂוּ הָרִימוּ גְרֻשֹׁתֵיכֶם מֵעַל עַמִּי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃
מֹאזְנֵי־צֶדֶק וְאֵיפַת־צֶדֶק וּבַת־צֶדֶק יְהִי לָכֶם׃
הָאֵיפָה וְהַבַּת תֹּכֶן אֶחָד יִהְיֶה לָשֵׂאת מַעְשַׂר הַחֹמֶר הַבָּת וַעֲשִׂירִת הַחֹמֶר הָאֵיפָה אֶל־הַחֹמֶר יִהְיֶה מַתְכֻּנְתּוֹ׃
וְהַשֶּׁקֶל עֶשְׂרִים גֵּרָה עֶשְׂרִים שְׁקָלִים חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים שְׁקָלִים עֲשָׂרָה וַחֲמִשָּׁה שֶׁקֶל הַמָּנֶה יִהְיֶה לָכֶם׃
זֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תָּרִימוּ שִׁשִּׁית הָאֵיפָה מֵחֹמֶר הַחִטִּים וְשִׁשִּׁיתֶם הָאֵיפָה מֵחֹמֶר הַשְּׂעֹרִים׃
וְחֹק הַשֶּׁמֶן הַבַּת הַשֶּׁמֶן מַעְשַׂר הַבַּת מִן־הַכֹּר עֲשֶׂרֶת הַבַּתִּים חֹמֶר כִּי־עֲשֶׂרֶת הַבַּתִּים חֹמֶר׃
וְשֶׂה־אַחַת מִן־הַצֹּאן מִן־הַמָּאתַיִם מִמַּשְׁקֵה יִשְׂרָאֵל לְמִנְחָה וּלְעוֹלָה וְלִשְׁלָמִים לְכַפֵּר עֲלֵיהֶם נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃

וְלָא יְאַנְסוּן עוֹד רַבְרְבֵי יַת עַמִּי וְאַרְעָא יִתְּנוּן לְבֵית יִשְׂרָ׳ לְשִׁבְטֵיהוֹן׃
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים סַגִּי לְכוֹן רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל חַטְפָא וּבִזָּא אַעְדּוּ וְדִין דִּקְשׁוֹט וּזְכוּ עִיבִידוּ סְלִיקוּ תַּקַּלְתְּכוֹן מִגּוֹ עַמִּי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃
מוֹזְנַוָן דִּקְשׁוֹט וּמְכִילָן דִּקְשׁוֹט וּבַתִּין דִּקְשׁוֹט יְהֵי לְכוֹן׃
מְכִילְתָּא וּבִיתָא טִיקוּס חַד יְהֵי לְכוֹן סְכוּם תְּלַת סְאִין לְמִסַּב מַעְשַׂר כּוֹרָא בִּמְכִילְתָּא רְטִיבָא בֵּיתָא וַעֲסַר כּוֹרָא יַבִּישָׁא מְכִילְתָּא מִן כּוֹרָא יְהֵי טִיקוּסֵיהּ׃
וְסִלְעָא עַסְרִין מָעִין תְּלָתוּת מָנְיָא עַסְרִין סִלְעִין מָנֵי כַסְפָּא עַסְרִין וְחָמֵשׁ סִלְעִין רִבְעוּת מָנְיָא חֲמֵשׁ עַסְרֵי סִלְעִין כּוּלְהוֹן שִׁתִּין מָנְיָא רַבָּא מָנֵי קוּדְשָׁא יְהֵי לְכוֹן׃
דָּא אַפְרָשׁוּתָא דְּתַפְרְשׁוּן חַד מִן שִׁתָּא בִּמְכִילְתָּ׳ מִכּוֹר חִטִּין וְחַד מִן שִׁתָּא בִּמְכִילְתָּא מִכּוֹר סְעָרִין׃
וּדְחָזֵי לְמִסַּב מִן מִשְׁחָא בִּמְכִילְתָּא רְטִיבָ׳ מַעְשׂוֹרָא בֵּיתָא מִן כּוֹרָא חַד מִן עַסְרָא הֲוָיָא בֵּיתָא בְּכוֹרָא אֲרֵי עֲסַר בַּתִּין כּוֹרָא׃
וְאִימַּר חַד מִן עָנָא מִן מָאתָן דַּחֲזֵי לְמִסַּב מִפִּטְמָא דְיִשְׂרָאֵל לְמִנְחָתָא וְלַעֲלָתָא וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא לְכַפָּרָא עֲלֵיהוֹן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃

אוריתא עשירת כתיב וכל נביאים וכתובים עשירית כתיב בר מ״א ועשירת התומר דסיפרא: והמנה חד מן ה׳ זוגין דפשטין עבתר פי׳ בפתח קטן וסי׳ במחזה לאמר אל תירא אברם. ירפה לבן באכול קש. מקשה ותחת מעשה מקשה קרחה. הזונה וזברו פליטב׳ אותי. יונה ואיש לא יונה חבולתו. לעולה ואל הכהן בתוצה. המנה והשקל עשרים שקלים. עשרים גרה. החולה ואמרתם הנה מתלאה והפחתם. ומוצא אני מר ממות את. דוה על אלה חשכו:

וחטאת ג׳ וסימ׳ את המזבח · אתו וכפרתהו · וחטאת את המקדש · וכן תעשה ה׳ בקריא׳ וסימ׳ וכן תעשה בשפת היריעה · וכן תעשה לחמורו ג׳ בפסוק · וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שוגה ׃

כל העם הארץ יהיו אל התרומה הזאת לנשיא בישראל ׃ ועל הנשיא יהיה העולות והמנחה והנסך בחגים ובחדשים ובשבתות בכל מועדי בית ישראל הוא יעשה את החטאת ואת המנחה ואת העולה ואת השלמים לכפר בעד בית ישראל ׃

כה אמר אדני יהוה בראשון באחד לחדש תקח פר בן בקר תמים וחטאת את המקדש ׃ ולקח הכהן מדם החטאת ונתן אל מזוזת הבית ואל ארבע פנות העזרה למזבח ועל מזוזת שער החצר הפנימית ׃ וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שגה ומפתי וכפרתם את הבית ׃ בראשון בארבעה עשר יום לחדש יהיה לכם הפסח חג שבעות ימים מצות יאכל ׃ ועשה הנשיא ביום ההוא בעדו ובעד כל עם הארץ פר חטאת ׃

ג׳ רף · ל׳ ותס׳ · ל׳ · ה׳ · ג׳ · ד׳ בטע׳ בסיפ׳ · ה׳ · ל׳ · ל׳ · ה׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ד׳ · ל׳ · ג׳ · לג

כל עמא דארעא יהון עברין ית אפרשותא הדא לרבא בישראל ׃ ועל רבא יהי עלתא ומנחתא ונסכיא בחגיא ובירחיא ובשביא ובכל מועדי בית ישראל הוא יעביד ית חטתא וית מנחתא וית עלתא וית ניכסת קודשיא לכפרא על בית ישראל ׃

כדנן אמר יי אלהים בקדמאה בחד לירחא תסב תור בר תורי שלים ותדכי ית מקדשא ׃ ויסב כהנא מדמא דחטתא ויתן על סקופי ביתא ועל ארבע זוירת מסמתא למדבחא ועל סקופת תרע דרתא גויתא ׃ וכן תעביד בשבעא בירחא מגבר דמשתלי ומטפש ותכפרון על ביתא ׃ בניסן בארבעה עשר יומא לירחא יהי לכון פסחא חגא שבעא יומין פטירא יתאכיל ׃ ויעביד רבא ביומא ההוא חלופוהי וחלף כל עמא דארעא תורא דחטתא ׃

וכן תרגם יונתן מפטימיה דישראל והלשון הזה הוא על דרך ומוח עצמותיו ישוקה בקרא המפוטם משוקה וזה הנזכר יהיה למנחה ולעולה ולשלמי׳ לכפר עליהם על מה שחטאו בגלות או בדרך כבאתם ור״מ ז״ל פי׳ הענין הזה לכל תרומה שירימו ישראל מתבואתם הנקראת תרומה גדולה ומה שאמר ששית וששיתם ותרומה אין לה שיעור מן התורה הרי אמרו רז״ל עין רעה אחד מששי׳ ואני תמה על פירושו כי אחר שהתרומה מן התורה אין לה שיעור אלא חטה אחת פוטרת את הכרי מה בא יחזקאל להורות עין רעה היה לו להורו׳ הבינונית שהוא אחד מן החמשי׳ ועוד למה זכר חטים ושעורים לבד ונזכר שמן לבד למעשר היה לו לומר דגן תירוש ויצהר כמו שכתוב בתורה אלא שעל פי הדיבור אמר הכל ויהיה כן לעתיד ונזכר שמן והוא הדין לשאר משקין ורז״ל דרשו מן המאתי׳ ממשקה ישר׳ מן המשקי׳ שנשארו בבור שכפל בו יין של ערלה או של כלאי׳ הכרם מכאן לערלה ולכלאי׳ הכרם שעולין באחד ומאתים ׃ כל העם הארץ · באחרון הסמיכות · כמו הארון הברית האהל בית אל והרומים להם ׃ יהיו אל התרומה הזאת לנשיא בישראל · בעבור הנשיא שבישר׳ יעשו כל ישראל זאת התרומה כלומר בעבור עצמם כמו שאמר לכפר עליהם ובעבור הנשיא גם כן יעשו זאת התרומה כי קרבן הכהנים כבר זכר למעלה אלא חקות המזבח ביום העשותו ועתה זכר קרבן העם ומנחתם והנשיא לא יצטרך לעשות בעד עצמו כל ישראל יעשו בעבורו וכן הנשיא יעשה בעבור ישראל בחגים ובמועדים כמו שאמר ׃ ועל הנשיא · מבואר הוא ׃ כה אמר · בראשון באחד לחדש תקח פר בן בקר תמים וחטאת את המקדש · בראשון · זהו חדש ניסן שהוא חדש הגאולה שבו נגאלו ישר׳ ממצרים ובו עתידין להגאל לעתיד ובאחד לחדש יחנכו את המזבח בקרבנות כמו שאמר למעלה ואמר קרבן הכהנים שיקריבו פר כמו שאמר למעלה ושנה אותו הנה להשלים הענין ולומר באיזה יום יעשוהו וזה הפסוק ראיה לרבי יהושע שבניסן עתידין להגאל שאם תהיה הגאולה בתשרי איך יניחו מלהקריב במזבח עד ניסן הבא אחריו ומלחטא עליו ומלכפר את הבית ומה שאמר בניסן עתידין להגאל לא שיגאלו מהגלות בניסן אלא קודם ניסן יבאו ויעלו עד שבאחד בניסן יהיה בנין הבית כולם ויחנכו המזבח באחד בניסן וכן עשו במשכן באחד בניסן החל אהרן לעבוד במזבח אלא שקדמו לו שבעת ימי המלואים שמשם בהם משה ואפשר גם כן הנה כי מה שזכר למעלה יהיו שבעת ימי מלואים וביום השמיני שיהיה אחד בניסן יהיה זה הקרבן שאמר עתה וגם באותו יום יזו על המזבח ועל פנות העזרה אבל כשעלו מבבל עשו חנוכת המזבח באחד בתשרי והחלו להעלות עליו עולה קודם שיוסד הבית מ״מ בין שהיתה חנוכת המזבח באחד בתשרי והחלו להעלות עליו עולה קודם שיוסד הבית בין שהיתה חנוכת המזבח קוד׳ ניסן שבעה ימים בין שתהיה באחד בניסן בו ביום יכפרו על המזבח ויזו ההזאות לפיכך אמר תקח פר בן בקר תמים וחטאת את המקדש ורז״ל הקשו החטאת עולה היא כלומר איך אמר כי פר של ר״ח יהיה חטאת שאמר וחטאת את המקדש והלא פר ר״ח עולה הוא כמו שכתוב בתורה ובראשי חדשיכ׳ תקריבו עולה לי׳ פרים בני בקר שנים וגו׳ והשעיר הוא שהיה חטאת ואמרו אמר רבי יוחנן פרשה זו עתיד אליהו לדרשה כלומר שאין אנו יודעין לדרשה רב אשי אמר מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה תניא נמי הכי רבי יהודה אומר פרשה זו עתיד אליהו לדרשה אמר לו רבי יוסי מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה כלומר ופר המלואים חטאת היה וכן יהיה לעתיד כי בר״ח ניסן יקריבו מלואים ׃ ולקח · אל מזוזת הבית · זה מה שלא זכר למעלה וגם הנה לא זכר על ארבע קרנותיו כמו שזכר למעלה והאחד מורה על חבירו ׃ אל מזוזות הבית · הוא ההיכל וזכר אחת מן המזוזות והוא הדין לאחרות ודעת יונתן על האסקופה שתרגם ויתן על סקופת ביתא ׃ ואל ארבע פנות העזרה למזבח · העזר׳ הסמוכה למזבח כמו שפירש׳ למעלה ׃ ועל מזוזת שער החצר הפנימית · היא עזרת ישראל שהיא פנימית לעזרת נשים שנקראת חיצונה או כאמר על עזרת כהנים כי היא פנימית יותר ׃ וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שוגה ומפתי וכפרתם את הבית · זה יהיה חדוש לעתיד לחטא על המזבח ועל הבית גם בשבעה לחדש וזה שמרוב שמחה על חנוכת המזבח שמא נכנס אדם בשוגג במקום שאין לו רשות להכנס או אדם שהיה פתי ולא ידע שאסור להכנס ובעבור זה יעשו כפרה גם כן בשבעה לחדש ורז״ל דרשו בו וכן תעשה פר הנשרף בשבעה שבטים שהם רובו של קהל ודרשו בחדש שחדשו דבר והורו ב״ד שלהם שחלב מותר ועשו שבעה שבטים שהם רוב הקהל על פיהם שהם מביאי׳ פר העלם דבר ׃ מאיש שוגה ומפתי ׃ מלמד שאין חייבין אלא על העלם דבר עם שגגת מעשה ואמרו זכור אותו האיש לטוב וחנניה בן חזקיה בן גרון שמו שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרים דברי תורה מה עשה העלה ג׳ מאות גרבי שמן וישב בעליה ודרש ומה שדרש חנניה על זה לא נמצא היום אצלינו ׃ בראשון · יהיה לכם הפסח · שחיטת פסח ׃ חג שבעות ימים מצות יאכל · שבעות בחולם · כמו שבעת בפתח כמו שכתבנו במלת לעמות אחד החלקים שהוא כמו לעומת בפתח וכן תרגם יונתן שבעת יומין ׃ ועשה הנשיא · כמו שאמר למעלה שהוא יעשה קרבן העם ביום ההוא ביום הראשון של פסח שהרי זכר חג ואפשר שיהיה פירושו ביום ההוא בי״ד בניסן מזכר וזה הקרבן אינו בן בקר הכתוב בתורה כי אין בפסח ולא בשאר המועדים פר חטאת אלא שעיר חטאת וכאן אומר פר חטאת ושעיר חטאת וכן מה שאמר שבעת פרים ושבעת אילים לעולה ובתורה פרים בני בקר שנים ואיל אחד ושבעת כבשים וכן במנחה אומר איפה לפר ואיפה לאיל ושמן הין לאיפה ובתורה שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש אלא על כרחינו חדוש יהיה בקרבנות לעתיד ׃ ושבעת

אל התרומה הזאת · האמורה למעלה לרעת כל עם הארץ תהיו ׃ ועל הנשיא · אומר אני שהנשיא הזה בכהן גדול מדבר וכן כל הנשיא שבענין וממעתי משום של ר׳ מנחם שבמלך מדבר ׃ כה אמר יי׳ אלהים בראשון באחד לחדש וגו׳ תקח פר בן בקר תמים · הוא פר שמלואים האמור בראש הענין ולימד כאן שיהא המלואי׳ באחד בניסן ׃ וחטאת · וטהרת ׃ וכן תעשה בשבעה בחדש · יש לומר כן תעשה כל שבעה וכן הוא אומר למעלה ש׳ שבעת ימים יכפרו על המזבח ורבותינו כך פרשוהו במנחות וכן תעש׳ פר שאינו נאכל בשבעה שבטי׳ שחדשו דבר והורה בית דין שלהם שחלב מותר ועשו שבעה שבטים שהם רוב צבור על פיהם שמביאין פר העלם דבר ׃ מאיש שוגה ומפתי וגו׳ · הרי זה מקרא מסורס וכפרתם את הבית מאיש שוגה ומפתי אחר שבעת ימי׳ ה׳ המלואי׳ שיהא המזבח מחונך יביאו חטאותם ואשמותם ויתכפרו ש׳ שבזמן שישראל ת׳ מכופרי׳ הבית מכופר ׃ שבועות ימים · על שם שמתחילין ממנו לספור שבעה שבועו׳ · מצ׳ י׳ מצות יאכל ומצות יאכלו בו בחג ׃ ועשה הנשיא ביום ההוא וגו׳ · רבותינו אמרו שבקשו לגנוז ספר יחזקאל שהיו ד׳ דבריו סותרין דברי תורה ברם זכור לטוב חנניה בן חזקיה בן גרון שישב בעליה ג׳ ודרשו ובעונינו ממנו נעלם מה שדרש ב׳ בקרבנות האלה פר בארבעה עשר בניסן למה · ואומ׳ אני שמא בארבעה עשר בניסן של פסח ראשון ש׳ שנתחנך בו הבית ע׳ עומר ופר זה בא תחת עגל בן בקר שהקריב אהרן בשמיני למלואי׳ ומגיד שאם לא ה׳ הקריבו בשמיני ל׳ למלואים יקריבנו בי״ד בניסן כדי שיתחנך לעבודה קודם יום טוב לפי שעליו קרבנות ו׳ ועולות המועד לעשות כמו שאמור למעלה ועל הנשיא יהיה ה׳ העולו׳ והמנחה והנסך בחגים וגו׳ ׃ שבעת

וְשִׁבְעַת יְמֵי־הֶחָג יַעֲשֶׂה עוֹלָה לַיהוָה שִׁבְעַת פָּרִים וְשִׁבְעַת אֵילִים תְּמִימִם לַיּוֹם שִׁבְעַת הַיָּמִים וְחַטָּאת שְׂעִיר עִזִּים לַיּוֹם׃ וּמִנְחָה אֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ בַּשְּׁבִיעִי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֶּחָג יַעֲשֶׂה כָאֵלֶּה שִׁבְעַת הַיָּמִים כַּחַטָּאת כָּעֹלָה וְכַמִּנְחָה וְכַשָּׁמֶן׃

כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית הַפֹּנֶה קָדִים יִהְיֶה סָגוּר שֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת יִפָּתֵחַ וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ יִפָּתֵחַ׃ וּבָא הַנָּשִׂיא דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר מִחוּץ וְעָמַד עַל־מְזוּזַת הַשַּׁעַר וְעָשׂוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־עוֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו וְהִשְׁתַּחֲוָה עַל־מִפְתַּן הַשַּׁעַר וְיָצָא וְהַשַּׁעַר לֹא־יִסָּגֵר עַד־הָעָרֶב׃ וְהִשְׁתַּחֲווּ עַם־הָאָרֶץ פֶּתַח הַשַּׁעַר הַהוּא בַּשַּׁבָּתוֹת וּבֶחֳדָשִׁים לִפְנֵי יְהוָה׃ וְהָעֹלָה אֲשֶׁר־יַקְרִב הַנָּשִׂיא לַיהוָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת שִׁשָּׁה כְבָשִׂים תְּמִימִם וְאַיִל תָּמִים׃ וּמִנְחָה אֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מִנְחָה מַתַּת יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃

וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ פַּר בֶּן־בָּקָר תְּמִימִם וְשֵׁשֶׁת כְּבָשִׂים וָאַיִל תְּמִימִם יִהְיוּ׃ וְאֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה מִנְחָה וְלַכְּבָשִׂים כַּאֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ וּבְבוֹא הַנָּשִׂיא

[Margin notes: ה׳ — כ׳ רנטו׳ ח׳ כ׳ — ה׳ — ל׳ ה׳ חס׳ כסיפ׳ ד׳ כטע׳ נסיפ׳ — מ ו — ה׳ וכל זתב סגור דכו׳ — ז׳ י״לפ — ל׳ מ׳ל — ז׳ — ה׳ חס׳ כסי׳ ל׳ חס׳ ול׳ חס׳ כלים׳ — בן נסיפ׳ מונה ניפה — ר׳ ב׳ מ׳ל וכ׳ חס׳]

וְשִׁבְעָא יוֹמֵי דְחַגָּא יַעֲבֵיד עֲלָתָא קֳדָם יְיָ שַׁבְעָא תוֹרִין וְשַׁבְעָא דִיכְרִין שַׁלְמִין לְיוֹמָא שַׁבְעַת יוֹמִין וְחַטָּתָא צְפִיר בַּר עִיזֵי לְיוֹמָא׃ וּמִנְחָתָא מְכִילְתָּא לְתוֹרָא וּמְכִילְתָּא לְדִיכְרָא יַעֲבֵיד וּמִשְׁחָא מְלֵי הִינָא לִמְכִילְתָּא׃ בִּשְׁבִיעָאָה בַּחֲמֵשׁ עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בְּחַגָּא יַעֲבֵיד כְּאִילֵין שַׁבְעָא יוֹמִין כְּחַטָּתָא וּכְעֲלָתָא וּכְמִנְחָתָא וּכְמִשְׁחָא׃

כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים תַּרְעָא דְדָרְתָּא גַוַּיְתָא דְּפָתִיחַ לְמַדִּינְחָא יְהֵי אֲחִיד שִׁיתָּא יוֹמֵי חוֹלָא וּבְיוֹמָא דְשַׁבְּתָא יְהֵי פְּתִיחַ וּבְיוֹמָא דְיַרְחָא יְהֵי פְּתִיחַ׃ וְיֵיעוֹל רַבָּא בְּאוֹרַח אוּלָמָא דְתַרְעָא מִלְּבָרָא וִיקוּם עַל סְקוֹפַת תַּרְעָא וְיַעְבְּדוּן כַּהֲנַיָּא יָת עֲלָוָתֵיהּ וְיָת נִיכְסַת קוּדְשֵׁיהּ וְיִסְגּוֹד עַל סְקוֹפַת תַּרְעָא וְיִפּוֹק וְתַרְעָא לָא יִתְאֲחִיד עַד רַמְשָׁא׃ וְיִסְגְּדוּן עַמָּא דְאַרְעָא בְּמַעֲלָנָא דְתַרְעָא הַהוּא בְּשַׁבַּיָּא וּבְיַרְחַיָּא קֳדָם יְיָ׃ וַעֲלָתָא דִּי יְקָרֵיב רַבָּא קֳדָם יְיָ בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא שִׁיתָּא אִמְּרִין שַׁלְמִין וּדְכַר שְׁלִים׃ וּמִנְחָתָא מְכִילְתָּא לְדִיכְרָא וּלְאִמְּרַיָּא מִנְחַת מַרְבַּק יְדֵיהּ וּמִשְׁחָא מְלֵי הִינָא לִמְכִילְתָּא׃ וּבְיוֹמָא דְיַרְחָא תּוֹר בַּר תּוֹרֵי שְׁלִים וְשִׁתָּא אִמְּרִין וּדְכַר שַׁלְמִין יְהוֹן׃ וּמְכִילְתָּא לְתוֹרָא וּמְכִילְתָּא לְדִכְרָא יַעֲבֵיד מִנְחָתָא וּלְאִמְּרַיָּא כְּמָא דְתַדְבֵּיק יְדֵיהּ וּמִשְׁחָא מְלֵי הִינָא לִמְכִילְתָּא׃ וּבְמֵיעַל רַבָּא

שבע הימי' ח' בקרי' וסי' כמס' רבת׃ ובא ז' ר"פ וסי' נמס' בשמואל ב' סי' ז' ובישעיה סי' מ"ז׃ והשתחוו ז' וסי' וירדו כל עבדיך. וראה כל העם את עמוד. והיה ביום ההוא יתקע. והלכו אליך שחוח. והשתחוו עם הארץ פתח. דוממו יי' אלהינו. וחברו׃ ואיפה לפר ואיפה חד מן ח' ר"פ מסורת' מכא ומסורת' מכא ומלה באמצע וסימ'

ואל קין ואל מנחתו לא שעה׃ וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה לכל. וכל בגד וכל עור אשר יהיה עליו שכבת זרע. איפה לפר ואיפה לאיל. ומאחזת הלוים ומאחזת העיר. ובני יהוד' ובני ירושלם. וכי תאכלו וכי תשתו׃

רש״י

שבעת פרים ושבעת אלים תמימים ליום. והתורה אמרה פרים בני בקר שנים ואיל אחד אין לי להעמיד מקרא זה אלא שבעה פרים ושבעה אלים לשבעת הימים פר ליום ואיל ליום ובא ללמד שאין הפרים מעכבין זה את זה ולא האילים מעכבין זה את זה וכן שנינו במנחות אף לא הביאו מן המקרא הזה ראיה אלא ממקרא שנאמר למטה וביום החדש פר בן בקר ת תמים וששת כבשים ואיל ומאחר שאין זה בא ללמד כן וכן פירושו שבעה פרים ושבעת אילי ליום כירוף דבר יום ביומו עולה שבעה פרים לשבעת ימים. וחטאת שעיר עזים ליו׳ שעירי הרגלים׃ ומנחה איפה לפר. מנחת הנסכים איפה לפר איני יודע מה הו׳ שהרי אמרה תורה ש שלשה עשרונים ויש לומר איפת קמח ל להוצי׳ סלת עשרון מן הסלה. שהאיפה סלם שאין׃ ואיפה לאיל. אף זו קמח להוציא ממנה שני עשרונים סלת מנופה כל צרכה כמו ששנינו שתי הלח׳ שתי עשרונות משלש שאין׃ ואיפה לפר למדך שאם לא מצא סלת מנופ׳ כל כך יביא משלעשרון לסאה׃ הין לאיפה׃ לא ידעתי למה ויש לומר לא שיקריב ההין כולו שא שנתות היו בהין ויקריב שמן לפי הסלת כמשפ׳ הזבח לפר כמשפטו ולאיל כמשפטו לפי שנתות של הין׃ שער החצר הפנימי׳ הפונה קדים וגו׳. שנו רבותי׳ במסכת מדות שני פ פשפשין היו לו לשער ההיכל אחד בדרום ו ואחד בצפון שבדרום עליו מפורש בקבלה איש לא יבא בו והיה סגור׃ דרך אולם השער מחוץ. כמו שאמור למעל׳ ואילמיו אל החצר החצונה. דרך אולם השער של מזרח כלומר יכנס בדרך שער מזרחי ש

שהוא משמש כניסה ויציאה ובא לו לאותו הפשפש׃ ועמד על מזוזת השער׃ אותו שער הקטן הוא הפשפש׃ את עלתו ואת שלמיו. עולה ראייה ושלמי חגיגה ומקרא זה מוסב על יום טוב. כך מצאתי׳ בפירושים מרווייקים ועמד על מזוזת השער שער הפנימי הוא אמר באר. מנ׳. הפשפש כדאמר מר איפשר קרבנו של אדם קרב ואינו עומד על גביו׃ לא יסגר עד הערב. ולמה לא יסגר׃ והשתחוו עם הארץ׳ כל היום וגם כל הבא ולערב יסגרוהו׃ ביום השבת ששה כבשים. לא ידעתי למה שהרי אמרה תורה שני כבשים וביום השבת משמע שבת בראשית משמע יום טוב. ואו׳ אני שבת זו חנכה שבת בראשית אלא י"ט שטעון שבעה כבשים ושני אילים ובא ולימדך שאין מעכבין זה את זה ואם לא מצא שבעה יביא ששה ואם לא מצא שני אילים יביא אחד כמו שדרשו חכמים לענין ראש חדש׃ מתת ידו. לימד שאין המנחות מעכבות זו את זו׃ וביום החדש פר בן בקר תמימים׃ מקרא זה דרשו רבותינו במנחות פר מה תלמוד לפי שנאמ׳ בתורה ובראשי חדשיכם פרים בני בקר שנים מנין שאם לא מצא שנים יביא אחד לכך נאמר פר וששת כבשי׳ מה תלמוד לפי שנאמר בתורה שבעה מנין שאם לא מצא שבעה יביא ששה לכך נאמר וששת כבשים ומנין אפילו אחד ת"ל ולכבשים מאשר תשיג ידו׃ מנ׳. ובבא הנשיא ביום החדש ובשבת בראשית שאין ישר׳ מכוונין על הראיה והוא בא להשתחוות׃ דרך

רדק

ושבעת. מבואר הוא׃ ומנחה. מבואר הוא׃ בשביעי. זהו תשרי שהוא שביעי לחדש ואמר שיעשו קרבן שבעת ימי סכות כמו שבעת ימי המצות גם זה יהיה חדוש כי חג הסכות חלוק בקרבנותיו ולא זכר קרבן יום שמיני עצרת אולי הוא יהיה כמו שכתוב בתורה׃ כה אמר יי׳. שער החצר הפנימית. זהו עזרת הכהנים ואמר כי שער עזל זאת המזרחי שהוא פתוח לעזרת ישראל יהיה סגור ששת ימי המעשה שאין ב באים העם לבית המקדש ולא ה הנשיא אלא בשבתות ובחדשים ואז יהיה פתוח וגם זה יהיה חדוש לעתיד׃ ובא הנשיא דרך אולם השער. כי לכל השערים היו להם אולמים כמו שכתוב ל למעלה או אמר על אולם שער ההיכל שיש לו דמות לנשיא לבא שם עד מפתן שער ההיכל השנ׳ כמו שכתוב למעלה אבל לא אמר עליו שיהי׳ סגור ששת ימי המעשה וביום השבת וביום החדש יפתח כי אותו השער לעולם יהיה סגור כמו שאמר למעלה כי יי׳ אלהי׳ ישרא׳ בא בו אבל השער הפנימי המזרחי אמר שלא יפתח אלא ב בשבתות ובחדשים וכל שכן ב במועדים׃ והשתחוה על מפתן השע׳ ויצא. על מפתן שער ההיכל׃ והשער לא יסגר עד הערב. שער החצר הפנימית שזכר שיפתח בשבתות ובחדשים אף על פי שיצא הנשיא ממנו אחר ש שהשתחוה לא יסגר עד הערב כי עם הארץ לא יבואו כולם כאחד וכשיבא כל אחד ואחר א׳ חבורות חבורות ישתחוו פתח ה השער ההוא שהוא מכוון כנגד שער ההיכל׃ והשתחוו׃ מבואר הוא׃ והעולה. אמר מה קרבן יעשה בשבת בעדו ובעד עם הארץ ששה כבשים תמימים ואיל תמים ואין זה קרבן הכתוב בתורה לא לשבת ולא ליום טוב שא חדוש יהיה בקרבנותיו כמו שכתבנו׃ ומנחה. מתת ידו. לכבשים יעשה מנחה כפי השגת ידו זהו מתת ידו כמו שאמר איש כמתנת ידו ונראה כי מנחת האיל תהיה איפה על כל פנים אבל לכבשים כפי השגת ידו׃ וביום החדש. זה אמר על קרבן ראש חדש ואמר פר בן בקר תמימים אמר פר יחיד ואמר תמימים רבים יש מפרשי׳ שיהיה הפר ואמו תמימי׳ וזה חדוש. וכן פר אחר כי קרבן ראש חדש שני פרים כמו שכתוב בתורה וכן ששת כבשי׳ כי בתורה כתוב שבעה ובדברי רז"ל פר מה תלמוד לומר לפי שנאמר בתורה פרים ומנין שאם לא מצא שנים יביא אחד תלמוד לומר פר לפיכך אמר תמימים שאם מצא שנים יביא שנים כמו שכתוב בתורה וששת כבשים מה תלמוד לומר לפי שנאמר בתורה שבעה מנין שאם לא מצא שבעה יביא ששה תלמוד לומר וששת ומנין שאם לא מצא ששה יביא חמשה יביא ד׳ יביא שלשה יביא שנים ואפילו אחד תלמוד לומר ולכבשים כאשר תשיג ידו ומאחר דכתיב את ששת כבשים למה לי דכמה דאפשר מהדרינן ומנין שמעכבין זה את זה תלמוד לומר יהיו׃ ואיפה לפר. ולכבשי׳ כאשר תשיג ידו. כמו שפירשנו כי מנחת הכבשים כפי השגת ידו ובדברי רז"ל איפה לפר ואיפה לאיל אמר רבי שמעון וכי מדת פרים ואילים אחת היא אלא שאם היו לו פרים מרובים ולא היו להם נסכים יביא פר ונסכיו ואל יקרבו כולם בלא נסכים ואם היו לו אלים מרובים ולא היו להם איפתן יביאו איל ואיפתו ואל כולם בלא איפות׃ ובבא הנשיא. ובדרכו יצא. הוצרך לומר זה לפי שעם הארץ לא יבאו בדרך שיבאו אלא יעשו קפנדריא כמו שאומר והפשר שגם עם הארץ לא יעשו קפנדריא בשבתות ובחדשים אלא יבאו בדרכם שיבאו והוצרך לומר כי זה יהיה בשבתות ובחדשים אבל במועדים יעשה קפנדריא כפאר העם כמו שאמר׃ ובבא

רדק

ובבא עם הארץ· במועדים לא יהיו נכנסים לעזרת ישראל דרך שער מזרחי אלא דרך שער צפון או דרך שער נגב כדי ללכת בכל העזרה במועדים והבא דרך שער צפון היה יוצא נכחו דרך שער נגב אחר שהשתחוה כנגד שער ההיכל וכן הבא דרך שער נגב יוצא נכחו דרך שער צפון אחר שהשתחוה כנגד שער ההיכל׃

כי נכחו יצאו· בחירק הנ״ון וכן נכחו תחנו. נכחו יצאו כתיב על העם שהם רבים וקרי יצא על כל אחד ואחד כמו שאמר והבא׃ והנשיא בתוכם· כי גם הוא יבא עמהם דרך שער צפון או דרך שער נגב כי במועדים יבא עם העם בבאם ויצא עמם בצאתם לפי שכל ישראל שם שעלו לרגל וכבודו והדרו הוא לבא עמהם ולצאת עמהם משום שנאמ׳ ברב עם הדרת מלך׃ ובצאתם יצאו· לפי שרבים יצאו יחד הוא והעם׃ ובחגים ובמועדים· ואף על פי שכל החגים נקראו מועדים כמו שאמר אלה מועדי יי׳ אלא לפי שיש חג שאינו מועד אלא שמחה שישמח אדם ויאכל וישתה ויקרא׳ חג כגון חנוכת הבית שנאמר בו ויעש שלמה בעת ההיא את החג שבעת ימים והנה קראו חג וכן אוכלים ושותים וחוגגים ויש מועד גם כן שאינו חג כמו לאותו׳ ולמועדים למועד אשוב אליך וכן כל זמן שיתן אדם לחבירו ולפיכך אמר בחגים ובמועדים׃ וכי יעשה הנשיא נדבה· זה יהיה בימי החול כי כבר זכר קרבנו בשבתות ובחדשים ובמועדים ועתה אמר כי אם ירצה להתנדב קרבן בימי החול ופתח לו את השער הפונה קדים יפתח לו אחד מן השוערי׳ השער המזרחי שנכנס בו בשבתות ובחדשים שאמר שיהיה סגור ששת ימי המעשה ואם ירצה הנשיא להקריב קרבן בששת ימי המעש׳ יפתחו לו אותו השער ואותו הקרבן יהיה כמו הקרבן שעשה ביום השבת׃ ויצא וסגר את השער אחרי צאתו· ויצא הנשיא וסגר הסוגר את השער אחר צאת הנשיא לא כמו בשבת ובחדש שאמר לא יסגר עד הערב כי אז עם הארץ פנוים ממעשיהם וגם ביום החדש מפני הקרבן יהיו רבים פנוים ממעשיהם לפיכך אמ׳ והשתחוו עם הארץ בשבתו׳ ובחדשים ויבואו להשתחות אבל בימי המעשה העם עסוקים במעשיהם ולא יבאו להשתחות לפיכך יסגר השער אחר צאת הנשיא׃ וכבש בן שנתו תמים· זהו קרבן התמיד ששנים בכל יום כמו שאמר בתור׳ את הכבש אחד תעשה בבקר והמנחה איכה כמו שנזכר בתור׳ הנה יהיה בזה חדוש לעתיד וקרבן הערב לא זכר כרא׳ שלא יעשה לעתיד אלא עולת הבקר׃ ומנחה· לרוס את הסלת· לבלול את הסלת בשמן כמו שאמר בתורה בלולה בשמן ותר׳ לערבה ית סולתא ולשון לרוס ענין זלוף כמו רסיסי לילה׃ ועשו· כתיב בוי״ו וקרי ביו״ד יעשו והענין אחד כי ועשו כמו יעשו· כה אמר יי׳· כי יתן הנשיא· אם יתן בחייו מתנה לאיש מבניו אותה מתנה קיימת לעולם כי נחלתו היא ולבניו תהיה אחרי מותו אם כן מה שיתן ממנה לאחד בחייו ראוי שתהיה קיימת כי כמו כן יכול אות׳ אחר מותו כי אחוזתם היא בנחלה׃ וכי יתן· אבל אם יתן הנשיא מתנה לאחד מעבדיו היא לא תהיה קיימת אלא עד שנת הדרור והיא שנת היובל כמו וקראתם דרור בארץ׃ ושבת לנשיא· הנחלה ההיא או המתנה הנזכרת כמו ושבה אל בית אביה והתי״ו במקום הה״א כמו כי אזלת יד והדומים להם׃ אך נחלתו בניו להם תהיה· אך נחלתו נחלת בניו הוא ולהם תהיה וכן כסאך אלהים כסא אלהים׃ ולא יקח הנשיא· להונותם· כתרגומו למינסהון כמו שפירשנו למעלה ולא יונו עוד נשיאי את עמי׃ ובואכי

רשי

דרך אולם השער יבא ובדרכו יצא· באותו שער עצמו יצא ואינו מצווה לעשות העזרה קפנדריא אבל במועדים שנאמר בהם יראה כל זכורך זקוק הוא לעשות קפנדריא כשאר העם היינו דכתיב בתוכם בבואם יבא ובצאתם יצא׃ ובבא עם הארץ דרך שער צפון וגו׳· כי נכחו יצאו· מצוה עליהם שיראו בתוך העזרה יפה יפה׃ והנשיא· גם הוא כשנכנס לעזרה לבא בשפשף ההיכל הדרומי להשתחוות גם הוא מצוה עליו לעשו׳ העזר׳ קפנדריא ויבא דרך שער צפון ויבא דרך שער נגב עם שאר עם הארץ ויצא נכחו דרך שער האחר וזהו בתוכם בבואם יבא ובצאתם יצאו כלם הנשיא עם שאר העם ולא יבא דרך שער המזרחי כדרך שהוא בא ביום החדש וביום שבת כראשית שהשער המזרחי אין נכחו שער במערב׃ וכי יעשה הנשיא נדבה· בששת ימי המעשה׃ ופתח לו את השער וגו׳· לא ליכנס בו להיכל אלא עומד שם והכהנים יעשו את עולתו ואת שלמיו והשתחוה ויצא שנאמר כאשר יעשה ביום השבת ומה אמור ביום השבת ועמד על מזוזת השער ועשו הכהנים את עולתו וגו׳׃ אחרי צאתו· ואינו אומר כאן והשער לא יסגר עד הערב כמו שאמור ביום השבת שביום השבת הוא אומ׳ והשתחוו עם הארץ פתח השער ההוא לפיכך מניחו פתוח אבל בחול אין דרכם לבא להשתחות שכל אחד עסוק במלאכתו לפיכך וסגר את השער אחרי צאתו׃ וכבש בן שנתו· עולת התמיד׃ ששית האיפה· ירושלמית שהיא תומש של מדברית והן ב׳ עשרונו׳ האחד למנחת התמיד והאחד לחביתין ואף על פי שהחביתין קרובין לחצאין מביא הוא בבקר עשרון שלם וחוצהו כמו ששנינו במנחות׃ לרס את הסלת· אושפרי״ר בלע״ז לא׳ אימללי״ר בלע״ז לרס את הסלת לכתוללבול בו את הסולת לשון רסוס כמו והכה הבית הגדול רסיסי׳ ולשון משנה אם היה עבה או מרוסס׃ שנת הדרור· שנת היובל׃ ושבת· כמו ושבה׃ אך נחלתו בניו להם תהיה· כמו אך לבניו תהיה נחלתו ולא תנתן לצמיתות לאחר׃ ויב יאכי

יצאו ד׳ בקריא׳ וסימ׳ והפרתי אותך במאד מאד· פרה ורבה גוי וקהל גוים· והנשיא בתוכם בבואם· מהרו בניך מהרסיך· וחד מבית שבם ויצאו׃ בבקר בבקר י״ג וסימ׳ נמסר במס׳ רבתא בערך בק׃ עלת תמיד ה׳ בקריא׳ וסימ׳ עלת תמיד לדרתיכם. פתח אהל מועד· עלת תמיד העשיה בהר סיני· ועשו את הכבש ואת

דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר יָבוֹא וּבְדַרְכּוֹ יֵצֵא׃ וּבְבוֹא עַם־הָאָרֶץ לִפְנֵי יְהוָה בַּמּוֹעֲדִים הַבָּא דֶּרֶךְ־שַׁעַר צָפוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֹת יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב וְהַבָּא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר צָפוֹנָה לֹא יָשׁוּב דֶּרֶךְ הַשַּׁעַר אֲשֶׁר־בָּא בוֹ כִּי נִכְחוֹ יֵצְאוּ׃ וְהַנָּשִׂיא בְּתוֹכָם בְּבוֹאָם יָבוֹא וּבְצֵאתָם יֵצֵאוּ׃ וּבַחַגִּים וּבַמּוֹעֲדִים תִּהְיֶה הַמִּנְחָה אֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מַתַּת יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃

וְכִי־יַעֲשֶׂה הַנָּשִׂיא נְדָבָה עוֹלָה אוֹ־שְׁלָמִים נְדָבָה לַיהוָה וּפָתַח לוֹ אֶת־הַשַּׁעַר הַפֹּנֶה קָדִים וְעָשָׂה אֶת־עֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו כַּאֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וְיָצָא וְסָגַר אֶת־הַשַּׁעַר אַחֲרֵי צֵאתוֹ׃ וְכֶבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ תָּמִים תַּעֲשֶׂה עוֹלָה לַיּוֹם לַיהוָה בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃ וּמִנְחָה תַעֲשֶׂה עָלָיו בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר שִׁשִּׁית הָאֵיפָה וְשֶׁמֶן שְׁלִישִׁית הַהִין לָרֹס אֶת־הַסֹּלֶת מִנְחָה לַיהוָה חֻקּוֹת עוֹלָם תָּמִיד׃ וְעָשׂוּ אֶת־הַכֶּבֶשׂ וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הַשֶּׁמֶן בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר עוֹלַת תָּמִיד׃

כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה כִּי־יִתֵּן הַנָּשִׂיא מַתָּנָה לְאִישׁ מִבָּנָיו נַחֲלָתוֹ הִיא לְבָנָיו תִּהְיֶה אֲחֻזָּתָם הִיא בְּנַחֲלָה׃ וְכִי־יִתֵּן מַתָּנָה מִנַּחֲלָתוֹ לְאַחַד מֵעֲבָדָיו וְהָיְתָה לּוֹ עַד־שְׁנַת הַדְּרוֹר וְשָׁבַת לַנָּשִׂיא אַךְ נַחֲלָתוֹ בָּנָיו לָהֶם תִּהְיֶה׃ וְלֹא־יִקַּח הַנָּשִׂיא מִנַּחֲלַת הָעָם לְהוֹנֹתָם מֵאֲחֻזָּתָם מֵאֲחֻזָּתוֹ יַנְחִל אֶת־בָּנָיו לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יָפֻצוּ עַמִּי אִישׁ מֵאֲחֻזָּתוֹ׃

באורח אולמא דתרעא ייעול ובאורחיה יפוק׃ ובמיעל עמא דארעא למסגיד קדם יי במועדיא דיעליל באורח תרע צפונא למסגד יפוק באורח תרע דרומא ודייעול באורח תרע דרומא יפוק באורח תרע צפונא לא יתוב באורח תרעא די על ביה ארי לקבליה יפוק׃ ורבא ביניהון במיעלהון ייעול ובמיפקהון יפקון׃ ובחגיא ובמועדיא תהי מנחתא סכילתא לתורא ומכילתא לדכרא ולאמריא דתדביק ידיה ומשחא מלי הינא למכילתא׃ וארי יעביד רבא נדבתא עלתא או נכסת קודשיא נדבתא קדם יי ויפתח ליה ית תרעא דפתיח למדינחא ויעביד ית עלתיה וית נכסת קודשוהי כמא די עבד ביומא דשבתא ויפוק ויחוד ית תרעא בתר מפקיה׃ ואימר בר שתיה שלים תעביד עלתא ליומא קדם יי בצפר בצפר תעביד יתיה׃ ומנחתא תעביד עלוהי בצפר בצפר חד מן שיתא במכילתא ומשחא תלתות הינא לערבא ית סולתא מנחתא קדם יי קים עלם תדירא׃ יעבדון ית אימרא וית מנחתא וית משחתא בצפר בצפר עלתא תדירא׃ כדנן אמר יי אלהים ארי יתן רבא מתנא לחד מבנוהי אחסנתיה היא לבנוהי תהי אחירתהון היא באחסנא׃ וארי יתן מתנא מאחסנתיה לחד מעבדוהי ותהי ליה עד שתא דיובלא ותתיב לרבא ברם אחסנתיה די בנוהי דילהון תהי׃ ולא יסב רבא מאחסנת עמא למינסהון מאחסנתהון מאחסנתיה יחסין לבנוהי בדיל דלא יתבדרון עמי גבר מאחסנתיה׃

המנחה ואת השמן· ואחרי כן עולת תמיד ולחדשים ולכל מועדי יי׳ דעזרא· עולת ג׳ מל׳ בקריא׳ וסימ׳ על עולת תמיד יעשה דפסח· יעשו את הכבש ואת המנחה· ולעולת התמיד׃

וַיְבִיאֵנִי בַמָּבוֹא אֲשֶׁר עַל־כֶּתֶף הַשַּׁעַר אֶל־הַלְּשָׁכוֹת הַקֹּדֶשׁ אֶל־הַכֹּהֲנִים הַפֹּנוֹת צָפוֹנָה וְהִנֵּה־שָׁם מָקוֹם בַּיַּרְכָתַיִם יָמָּה׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי זֶה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יְבַשְּׁלוּ־שָׁם הַכֹּהֲנִים אֶת־הָאָשָׁם וְאֶת־הַחַטָּאת אֲשֶׁר יֹאפוּ אֶת־הַמִּנְחָה לְבִלְתִּי הוֹצִיא אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה לְקַדֵּשׁ אֶת־הָעָם׃ וַיּוֹצִיאֵנִי אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצֹנָה וַיַּעֲבִירֵנִי אֶל־אַרְבַּעַת מִקְצוֹעֵי הֶחָצֵר וְהִנֵּה חָצֵר בְּמִקְצֹעַ הֶחָצֵר חָצֵר בְּמִקְצֹעַ הֶחָצֵר׃ בְּאַרְבַּעַת מִקְצֹעוֹת הֶחָצֵר חֲצֵרוֹת קְטֻרוֹת אַרְבָּעִים אֹרֶךְ וּשְׁלֹשִׁים רֹחַב מִדָּה אַחַת לְאַרְבַּעְתָּם מְהֻקְצָעוֹת׃ וְטוּר סָבִיב בָּהֶם סָבִיב לְאַרְבַּעְתָּם וּמְבַשְּׁלוֹת עָשׂוּי מִתַּחַת הַטִּירוֹת סָבִיב׃ וַיֹּאמֶר אֵלָי אֵלֶּה בֵּית הַמְבַשְּׁלִים אֲשֶׁר יְבַשְּׁלוּ־שָׁם מְשָׁרְתֵי הַבַּיִת אֶת־זֶבַח הָעָם׃

מז וַיְשִׁבֵנִי אֶל־פֶּתַח הַבַּיִת וְהִנֵּה־מַיִם יֹצְאִים מִתַּחַת מִפְתַּן הַבַּיִת קָדִימָה כִּי־פְנֵי הַבַּיִת קָדִים וְהַמַּיִם יֹרְדִים מִתַּחַת מִכֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית מִנֶּגֶב לַמִּזְבֵּחַ׃ וַיּוֹצִאֵנִי דֶּרֶךְ־שַׁעַר צָפוֹנָה וַיְסִבֵּנִי דֶּרֶךְ חוּץ

וְאַעֲלַנִי בְּמַעֲלָנָא דִי לְעִיבַר תַּרְעָא לְלִשְׁכַּת קוּדְשַׁיָא דְכַהֲנַיָא דִי פְתִיחַן צִיפּוּנָא וְהָא תַמָן אַתְרָא בְּסוֹפֵיהוֹן מַעַרְבָא׃ וַאֲמַר לִי דֵין אַתְרָא דִי בַשְּׁלוּן תַּמָן כַּהֲנַיָא יַת אֲשָׁמָא וְיַת חַטָּאתָא דִי יֵיפוּן יַת מִנְחָתָא בְּדִיל דְלָא לְאַפָּקָא לְדַרְתָּא בָרָיְתָא לְאִתְעָרְבָא עִם עַמָּא׃ וְאַפְּקַנִי לְדַרְתָּא בָרָיְתָא וְאַעֲבַרְנִי עַל אַרְבַּע זָוְיַת דַּרְתָּא וְהָא דַרְתָּא בִּזְוָיַת דַּרְתָּא וְדַרְתָּא בִּזְוָיַת דַּרְתָּא׃ בְּאַרְבְּעָה זָוְיַת דַּרְתָּא דַּרְתָא מְקַטְּרָא אַרְבְּעִין אַרְכָּא וּתְלָתִין פּוּתְיָא מְשַׁחְתָּא חֲדָא לְאַרְבַּעְתְּהוֹן דְּדַרְתָא׃ וְנִדְבְּכִין עֲבִידִין לְהוֹן סְחוֹר סְחוֹר לְאַרְבַּעְתְּהוֹן וְאָתַר לְבַשָּׁלָא עֲבִיד מִלְּרַע לְנִדְבְּכַיָא סְחוֹר סְחוֹר׃ וַאֲמַר לִי דֵין אֲתַר מְתַקַּן לְבַשָּׁלָא דִי בַשְּׁלוּן תַּמָן מְשַׁמְּשֵׁי בֵיתָא יַת נִכְסַת קוּדְשַׁיָא דְעַמָּא׃ וַאֲתִיבְנִי לִתְרַע בֵּיתָא וְהָא מַיָא נָפְקִין מִתְּחוֹת סְקוֹפַת בֵּיתָא מַדִינְחָא אֲרֵי אַפֵּי בֵיתָא לְמַדִינְחָא וּמַיָא נַחֲתִין מִלְּרַע מֵעֵבֶר סְקוֹפַת בֵּיתָא לְיַמִּינָא מִדָּרוֹם לְמַדְבְּחָא׃ וְאַפְּקַנִי בְּאוֹרַח תְּרַע צִיפּוּנָא וְאַסְחַרְנִי בְּאוֹרַח דִי לְבָרָא

ויביאני במבוא חד מן יד פסו' על אל אל וסימ' נמסר בסדר וישמע יתרו: במקצע ג' חס' בליש' בקריאה וסימ' והנה חצר במקצע ב' בפסוק. מנגד עלות הנשק המקצע דעזרא: ויאמר אלי ז' בטעם בספרא וסימ' עמוד על רגליך. לך בא אל בית ישראל. את כל דברי אשר אדבר אליך קח. בא וראה את התועבות. עוד תשוב תראה תועבות. האנשים החשבים. אלה בית המבשלים:

רש"י

ויביאני במבוא. דרך האמה שבזוית בית החליפות שהכהנים בו לאויר עשרים שבין הלשכות שבצפון לבין תאי ההיכל: אשר על כתף השער. שער הצפוני כתף השער אשר מן השער למערב: הפונות צפונה. שיש להם פתחים לצד חצר החיצונה לצפון ופתחים היו להם לאויר העשרים: בירכתים ימה. בסוף הלשכו' למערב: לבלתי הוציא. כמו להוציא שקדשי קדשים נפסלין ביוצא: לקדש את העם. ת"י לאיתערב' עם עמא: מקצוע. אכנ"לון בלע"ז: חצרות קטורות. שנינו במסכת מדות אין קטורות אלא שאינן מקורות ושם מפר' מה היו משמשות: מהקצעות. בזוית מקצועות החצר: וטור סביב בהם. שורת נדבך חומת אבנים בולט מן החומה סמוך לארץ ונו' כנגד מקום שפיתת קדרות ומתחת הטור חלל להסיק בו אור מתחתיו והקדירו' מלמעלה: ומבשלות עשוי. הוא החלל מתחת ושפית הקדירו': את זבח העם. חזה ושוק של שלמים שאוכ' נפסלין ביוצא חוץ לעזרת ישראל כמות החטאת והאשם: וישיבני. לתוך החצר הפנימית: אל פתח הבית. והמים יורדין מתחת מכתף הבית הימנית. כנובעין מתחת המפתן שהוא באמצ' המזר' ומכרדין באלכסון לצד הימין ויוצאין בעזרה בדרום המזבח ויוצאין חוץ לעיר. במסכת יומא שנינו אמר רבי פנחס משו' רב הונא כפורתא מעין היוצא מבית ק' קדשי' בתחילה דומה לקרני חגבים כיון שהגיע לפתח ההיכל נעש' כחוט של שתי כיון שהגיע לפתח האולם נעש' כחוט של ערב כיון שהגיע לפתח העזרה נעש' כפי פך קטן: ויוציאני. מן החצר הפנימית אל החצר החיצונה בשער הצפון: ויסבני. סביב חומת הפנימית בתוך החיצונה: אל

רד"ק

ויביאני במבוא אשר על כתף השער. כבר פירשנו למעלה כי מה שאחרי השער יקרא כתף: אל הלשכות הקדש. בא סמוך בה"א הידיעה כמו הממלכו' הארץ: אל הכהנים. שיהיו אל הכהנים כמו שאמר למעלה אשר יאכלו שם הכהנים: הפונות צפונה. הוא מה שאמר למעלה ופתחיהם לצפון: והנה שם מקום בירכתים ימה. כתרגומו בסופיהון מערב' כמו ולירכתי המשכן ימה. רוצה לומר בפאת המערב: ויאמר אלי. את האשם ואת החטאת. שהיה בשרם נאכל לכהנים: אשר יאפו את המנחה. ואשר יאפו שם את המנחה וגם היא נקראת קדש קדשים: לבלתי הוציא אל החצר החיצונה. עזרת ישראל כמו שאמר ולא יצאו מהמקדש אל החצר החיצונה. אמר כמו שהיו מוזהרים שלא לצאת את החצר בבגדי כהונה כן יהיו מוזהרים שלא להוציא שם בשר קדשי הקדשים והמנחה שהם נפסלין ביוצא חוץ למקומו ואף על פי שלא היו נפסלין אם יצאו לעזרת ישראל כי גם הוא מקום קדוש לאכילת קדשי הקדשים מכל מקום אם היו מוציאין שם הבשר ישרא' שגם ישר' היו מותרין באותו בשר וזהו שאמר לקדש את העם כמו שאמר למעלה ולא יקדשו את העם בבגדיהם כמו שפירשנו וכן תרגם יונתן ולא יתערבון עם עמא. או שמא היו מוציאים אותו לעזרת נשים והיה נפסל אם יצא לשם: ויוציאני אל החצר החיצונ'. היא עזרת נשים: ויעבירני אל ארבעת מקצועי החצר. זויות החצר: והנה חצר במקצע החצר. בכל אחת מארבע זויותיה היתה חצר והחצרות האלה היו לשכות וכן שנינו במסכת מדות עזרת נשים איך היתה היתה ק"ל אורך וארבע לשכות היו בארבע מקצעותיה של ארבעים אמה ולא היו מקורות וכך הם עתידות להיות שנ' ויוציאני אל החצר החיצונה ויעבירני אל ד' מקצועי החצ' והנה חצר במקצוע החצר וגו' בארבע' מקצועו' החצר חצרו' קטורות. אין קטורות אלא קטורו' שאינם מקורות. ומה היו משמשות דרומית מזרחית היא היתה לשכת הנזירים ששם הנזירים מבשלים שלמיהם ומגלחין את שערם ומשליכין תחת הדוד. מזרחית צפונית היא היתה לשכת דיר העצים ששם הכהנים בעלי מומים מתלעים בעצים כל עץ שנמצא בו תולעת פסול מעל גבי המזבח. צפונית מערבית היא היתה לשכת המצורעים. מערבית דרומית אמר רבי אליעזר בן יעקב שכחתי מה היתה משמשת. אבא שאול אומר שם היו נותנין יין ושמן והיא היתה נקראת לשכת בית שמניה ואחלקה היתה בראשונה וכו' כמו שכתוב שם ולמעלה כתבתיה: בארבעת. ארבעים. שאמ' המשנה בארך רוצה לומר אבל ברחב לא היתה אלא שלשים כמו שאמר ארבעים ארך ושלשים רחב מדה אחת לארבעתם מהקצעות: מהקצעות. פעול מבנין הפעיל מן הקציע. ופי' בעלות פנותיה. ומלה זו היא נקודה מלמעלה והיא אחת מטו' נקודין שבמקרא. ולשון קטורות לפי הפשט כמו קשורות ותרגום ותקשר וקטרת רוצה לומר מחוברות בזויות החצר וקטורות בהם ובא על דרך ותקשר החומה. וכן תרגם יונתן מקטרין אלא שבמשנה פי' קטורות שאינם מקורות כמו שכתבנו שלא היה עליה תקרה לפיכך קראן חצרות: וטור סביב. כותל אבנים היה בנוי סביב הלשכות האלה והיה נמוך כדי לשפות עליו קדירות והיה אותו כותל עשוי נקבים נקבים ותחתיהם חלל כדי להסיק בו האור. וזהו שאמ' ומבשלות עשוי מתחת הטירות עשוי המקום להסיק בו האור והקדרות על נקבי הכותל עשויין כמין קירות ותרגם יונתן ונדבכין עבידין להון סחור סחור לארבעתהון ואתר מתקן לבשלא עביד מלרע לנדבכיא: ומבשלות. שם רוצה לומר מקומות עשוים לבשל ותסקלו ואת כל המקטרות הסיר: ויאמר אלי אלה בית המבשלים. כמו בתי המבשלים ובא על דרך כלל וכן לא תבנה אתה לי בבית דוד מלך ישראל כי קדם המה כמו בבתי. רוצה לומר מקומות המבשלים אשר יבשלו בהם. ויהיה המבשלים פועלים רוצה לומר האנשים המבשלים או יהיה המבשלים שם למקומות הבשול או לקדרות כמו ומבשלות שזכר ויונתן תרגם דין אתר מתקן לבשלא: את זבח העם. זבחי שלמים שיש לעם חלק בהם כי חזה ושוק לכהנים ושאר הבשר לבעלי' לפיכך קראו זבח העם ומשרתי הבית שהם הכהנים היו מבשלים באלה המקומות שהיו בעזרת נשים חלקם מן השלמים שהוא חזה ושוק כי עזרת נשים מקום כשר לאכילת קדשים קלים וגם חוצה לה עד חומות ירושלם כי הם נאכלים בכל העיר וגם ישרא' היו אוכלים שם בעזרת נשים חלקם אם ירצו: וישיבני אל פתח הבית. אל פתח ההיכל מתחת מכתף הבית הימנית מתחילה ראה אותם יוצאים מתחת מפתן הבית שהוא באמצע מזרח הבית ואחר כך היו נוטים לצד דרום ויורדין מכתף הדרומית של שער ההיכל. וכבר פירשנו כי כתף יקרא מה שאחר השער מבפנים או מבחוץ ואפשר כי מתחת מפתן הפשפש הדרומי היו יוצאים אותו שלא היה אדם נכנס בו והיו יורדי' מדרום המזבח לחוץ לעזרה ומשם עד חוץ לעיר. ובדברי רז"ל המעיין הזה תחילתו מבית קדש הקדשים אמר רבי פנחס משום רבי הונא בפורא מעין היוצא מבית קדש הקדשים בתחילה דומה לקרני חגבים כיון שהגיע אל פתח ההיכל נעשה כחוט של שתי כיון שהגיע לפתח האולם נעשה כחוט של ערב וכיון שהגיע לפתח העזרה נעשה כפי פך קטן היינו דתנן שער המים שבו מכניסין צלוחית של מים של נסוך בחג. ובתוספתא דסוכה ר' אליעזר אומר מים מפכין מסכסכין ועולין כמו פי הפך ועתידין להיות יוצאין מתחת מפתן הבית מכאן ואילך ויוצאין מתחתיו מפתח הבית ואילך וימד אלף באמה ויעבירני במים מי אפסים וימד אלף ויעבירני מים ברכים וימד אלף ויעבירני מי מתנים כיון שהגיע אל פתח בית דוד נעשה כנחל גדול שנאמר ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד וליושבי ירושלם לחטאת ולנדה: ויוציאני דרך שער צפונה ויסבני דרך חוץ. הקיפני מן המזרח לצפון והוציאני משער העזרה אשר בצפון דרך חוץ לאר הבית:

אל שער החוץ דרך הפונה קדים · והוציאני מהר הבית דרך שער המזרחי של הר הבית: והנה מים מפכים מן הכתף הימנית · והמים ההם היו יוצאים מכתף הדרומי של הר הבית ומפכים פירושו יוצאין לפי ענינו וכן תרגם יונתן נפקין: בצאת האיש · האיש המראה אותו כל זו המראה והוא המלאך שזכר בראש המראה כמראה נחשת: וקו בידו · הוא פתיל פשתים כמו שזכר בראש המראה: וימד אלף באמה · מדד באותו קנה שהיה קנה המדה כמו שפי' ומדד ממקו' שהיו עוברי' המי' האלה ומדד בהם אלף באורך והעבירני בהם והיו מי אפסים ות"י מי קרסולין וכן פירשו רז"ל שהיה אדם נכנס בהם עד קרסוליו והם יתדות הרגל שקורין קביליי"ש בלע"ז: וימד אלף · מדד אלף אחרים והמים באו עד שהגיעו לברכים זהו שאמר מים ברכים ועוד מדד אלף אחרים והגיעו עד מתנים זהו שאמר ויעבירני מי מתנים: מים ברכים · בא הסמיכות עם מ"ם הרבים כמו אמרים אמת סינ' כסף והדומים להם שכתבנו בספר מכלול: וימד אלף נחל · ועוד מדד פעם רביעית אלף אחרים והיה הנחל עמוק שלא יכולתי לעבור בו ברגל: כי גאו המים מי שחו · עד שהיו מי שחייה שלא יוכל אדם לעבור בהם אלא אם כן ישחה עליהם והוא שם בשקל אחז מן כאשר יפרש השוחה לשחות: ויאמר אלי הראית בן אדם · כלומר איך הנחל הזה הולך וגדל והבן בו רוצה לומר כן תהיה טובת ישראל הולכת וגדלה: ויולכני וישיבני על שפת הנחל · הוליכני והוציאני מן המים והושיבני על שפת הנחל שהכניסני מתנו אל המים: בשובני והנה אל שפת הנחל עץ רב מאד · מה שלא היה בו מתחילה כשנכנס מן השפה אל הנחל עץ רב דרך כלל: ויאמר אלי המים האלה יוצאים אל הגלילה הקדמונה · הגלילה שם מחוז כמו גלילת פלשת והדומים לו הקדמונה פי' מזרחית: הערבה · כתרגומו מישרא: ובאו הימה אל הימה המוצאים · כתרגומו ועלו בימא לימא רבא מתפקין כלומר יכנסו לים ומשם לים הגדול ויתכן פירוש הפסוק כן כי שני חלקים יעשה הנחל אחד ילך לים מזרחי ואחד ילך לים מערבי והוא שאמר בנבואת זכריה חציים אל הים הקדמוני וחציים אל הים האחרון וכן פירושו ובאו הימה אל המזרחי כמו שאמר אל הגלילה הקדמונה רוצה לומר כי מדרך מזרח יבאו לים אל הימה המוצאים פירושו אל הים המערבי יהיו מוצאים כמו כן והר"ל להיכן היו יוצאים לים טבריא ולים סדום לים אוקינוס לרפאות מימיהן המלוחים ולמתקן וירדו על הערבה זה ימה של טבריא ובאו הימה זה ימה של סדום אל הימה המוצאים זה אוקינוס שהוא מוצא מן הישוב להקיף את העולם: ונרפאו המים · מן מליחתן ונרפאו האלף נחה: והיה כל נפש חיה אשר ישרץ אל כל אשר יבא שם נחלים יחיה · יחיה אותם המים שיכנס בהם אחד משני הנחלים או שניהם כל נפש חיה שישרץ בו יחיה באותו הים כיום יש שלא ישרצו בו דגים וגם לא יחיו בו דגים וזה זכרו חכמי המחקר כי בים פלשתים לא ישרצו בו דגים ולא יחיו בו כי המים מרים מרוב מליחותם וכן ים סדום והפסר כי לשני הימים האלה יכנסו הנחלים האלה וירפאו המים ויחיו בהם הדגים ולכן תהיה בהם דגה רבה מאד ואמר ישרץ לשון זכר ועליו כאמר יחיה כי מצאנו נפש לשון זכר כל נפש שבעה אחד נפש: והיה יעמדו עליו דוגים · כתיב וקרי עמדו הנחל הזה יהיה גדול שיעמדו עליו צדי הדג שתהיה בו דגה רבה ויונתן תרג' ויהא אתר למיקם עלה צידין: מעין גדי ועד עין עגלים · זה המקום מעין גדי ועד עין עגלים שהוא סמוך לנחל זה כל המקום הזה יהיה משטח לחרמים שישטחו שם הצידים רשתותיהם: למינה תהיה דגתם · הה"א רפה ודינה במפיק רוצה לומר למין הדגה כלומר לכל מיני הדגה תהיה שם דגתם וכנוי מ"ם דגתם אל הנחלים: בצאתו · כתיב בלא יו"ד וקרי בי"ור וכתוב באלף במקום וי"ו ופירושו מקומות הביצה: וגבאיו · מן לחשוף מים מגבא והוא חפירה שמתאספין בה המים וכנוי בצאתו וגבאיו אל הים שזכר כלומר כשירפאו מי הים לא ירפאו מקומות שיבאו שם מימיהם ויתאספו באותם ביצות ובגבאים אותם מים לא ירפאו: למלח נתנו · יהיו צריכים לאותם מים בעבור מלח כדי להטעים התבשילי' ולמלוח כל דבר שיצטרך ות"י למלח נתנו למחפורין דמלח יהון: ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה · כל עץ מאכל הוא עץ רב שאמר למעלה ולא פירש איזה עץ ועתה אמר שעץ מאכל יהיה מכל פירות שבעולם: לא יבול עלהו · לא בימות החמה ולא בימות הגשמים: ולא יתום פריו לחדשיו יבכר · ולא יכלה פרי האילן כי מחדש לחדש יבכר וזה יהיה על דרך מופת: כי

אל שער · החצונה הפונה קדים: מים מפכים · בוליאנ"ט בלע"ז ורחבה כרוחב פי הפך כך פרשו רבותינו כדלעיל: וימד אלף באמה · חוץ לחומה וכל אותן אלף אמה לא גבר הנחל להיות עמוק אלא עד אפסים הם הקרסולים שקורין קביליי"ש בלע"ז: וימד אלף · אחרות ויעמיקו עד ברכים ועוד אלף והעמיקו עד מתני מכאן והילך נחל אשר לא יוכל לעבור מכאן שאסור ליכנס במי' מן המתנים ולמעלה שלא ישטפוהו המים משבא למי מתני' יבא על שפת הנהר ומדד עוד אלף לפניו נחל אשר לא יעבר ורגליו ביבשה עומדים היינו דכתיב וישבני שפת הנחל כלומ' אצל שפת הנחל ששם היה עומד: גאו · כמו גדלו: מי שחו · נוא"ריבט בלע"ז מים שצריך לשוט בהן ולא לעברם ברגל שלא ישטפוהו · שחו שייט כמו כאשר יפרש השוחה לשחות: הראית בן אדם · כמה מתגבר הנחל הזה: בשובני והנה אל שפת הנחל וגו' · בתוך שהוליכני והושיבני במחוגל שפת עץ רב מאד מזה ומזה עץ אברי"ץ בלע"ז: אל הגלילה · לאמר"קא בלע"ז: הקדמונה · המזרחית שנו רבותי' בתוספתא של סוכ' להיכן יוצאין לימה של טברי' ולימה של סדום ולים הגדול לרפאות את מימיהם המלוחים ולמתקם וירדו הערבה זו ימה של טבריא ובאו הימה זו ימה של סדום אל הימה המוצאים זו ימה של אוקיינוס שהוא מוצ' מן היישוב להקיף את העולם ונרפאו המים ממליחתם מדרש אגד' למה קורא אותם מוצאים על שם שני פעמים שיצאו: אל כל אשר יבא שם נחלים · הנחל הזה המתחלק לשנה נחלי' שממתק את הימים שמתערב בתוכם ודגתם הנשרכת בם חיה ומתוקה: והיה יעמדו עליו דיגים · לחרמים · למכמורות: למינה תהיה דגתם: לא מפיק הא ופירושו למינים הרבה תהי דגתם למינה לשון רוב מינים כמו והדגה אשר ביאר כל אכותה הסבתי: בצאתיו · של ים כמו סינ"לה גומא בלא ביצה וגו' מרפק בל"ו: וגבאיו · כמו עשה הנחל הזה גבים גבים הבכעי' שסביבותיו והגבים הם נקעים שהמי' נאספים בהם: ולא ירפאו · ליהפך למתיקה למה כי למלח נתנו ולא ירפאו הוא"ו הא טפילה ויתירה: לחדשיו יבכר · מדי חדש בחדש יבכל פרותיו: לתרופה

הפונה ד' מל' וסי' וישלח תבנית יד · ותשא אתי רוח ותבא אותי · ויוצאני דרך שער צפונה ויסבני · ואת אמציה מלך יהודה דדברי הימים: ויולכני ג' כתיב בן וסי' דרך הדרום · אל השער שער אשר פנה · ויולכני וישבני על שפת הנחל: יוצאים ד' מל' וסי' נמסר בריש ספרא דא סי' י"ד: רבה מאד ח' דסמיכי בקריאה ופל'

אֶל־שַׁעַר הַחוּץ דֶּרֶךְ הַפּוֹנֶה קָדִים וְהִנֵּה־מַיִם מְפַכִּים מִן־הַכָּתֵף הַיְמָנִית׃ בְּצֵאת־הָאִישׁ קָדִים וְקַו בְּיָדוֹ וַיָּמָד אֶלֶף בָּאַמָּה וַיַּעֲבִרֵנִי בַמַּיִם מֵי אָפְסָיִם׃ וַיָּמָד אֶלֶף וַיַּעֲבִרֵנִי בַמַּיִם מַיִם בִּרְכָּיִם וַיָּמָד אֶלֶף וַיַּעֲבִרֵנִי מֵי מָתְנָיִם׃ וַיָּמָד אֶלֶף נַחַל אֲשֶׁר לֹא־אוּכַל לַעֲבֹר כִּי־גָאוּ הַמַּיִם מֵי שָׂחוּ נַחַל אֲשֶׁר לֹא־יֵעָבֵר׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲרָאִיתָ בֶן־אָדָם וַיּוֹלִכֵנִי וַיְשִׁבֵנִי עַל־שְׂפַת הַנָּחַל׃ בְּשׁוּבֵנִי וְהִנֵּה אֶל־שְׂפַת הַנַּחַל עֵץ רַב מְאֹד מִזֶּה וּמִזֶּה׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי הַמַּיִם הָאֵלֶּה יוֹצְאִים אֶל־הַגְּלִילָה הַקַּדְמוֹנָה וְיָרְדוּ עַל־הָעֲרָבָה וּבָאוּ הַיָּמָּה אֶל־הַיָּמָּה הַמּוּצָאִים וְנִרְפְּאוּ הַמָּיִם׃ וְהָיָה כָל־נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר־יִשְׁרֹץ אֶל כָּל־אֲשֶׁר יָבוֹא שָׁם נַחֲלַיִם יִחְיֶה וְהָיָה הַדָּגָה רַבָּה מְאֹד כִּי בָאוּ שָׁמָּה הַמַּיִם הָאֵלֶּה וְיֵרָפְאוּ וָחָי כֹּל אֲשֶׁר־יָבוֹא שָׁמָּה הַנָּחַל׃ וְהָיָה יַעַמְדוּ עָלָיו דַּוָּגִים מֵעֵין גֶּדִי וְעַד־עֵין עֶגְלַיִם מִשְׁטוֹחַ לַחֲרָמִים יִהְיוּ לְמִינָה תִּהְיֶה דְגָתָם כִּדְגַת הַיָּם הַגָּדוֹל רַבָּה מְאֹד׃ בִּצֹּאתוֹ וּגְבָאָיו וְלֹא יֵרָפְאוּ לְמֶלַח נִתָּנוּ׃ וְעַל־הַנַּחַל יַעֲלֶה עַל־שְׂפָתוֹ מִזֶּה וּמִזֶּה כָּל־עֵץ־מַאֲכָל לֹא־יִבּוֹל עָלֵהוּ וְלֹא־יִתֹּם פִּרְיוֹ לָחֳדָשָׁיו יְבַכֵּר

לתרע ברא אורח תרעא דפתיח למדינחא והא מיא נפקין מן עיברא דימינא: במיפק גברא מדינחא וחוט דמשחתא בידיה ומשח אלף באמין באמתא ואעבירני במיא מי קרסולין: ומשח אלפא ואעבירני במיא מי רכובין ומשח אלפא ואעבירני מי חרצין: ומשח אלפא נחלא דלא יכלית למיעבר ארי תקיפו מיא מי סחוא נחלא דלא אפשר לאתעברא: ואמר לי התחזיתא בר אדם ואובלני ואתיבני על כיף נחלא: במיתבי והא על כיף נחלא אילן סגי לחדא מכא ומכא: ואמר לי מיא האילין נפקין בגלילא מדינחא ונחתין במישרא ועלין בימא לימא רבא מתפקין ומתסן מיא: ויהי כל נפשא חיתא די רחשא לכל אתר די עלון לתמן מי נחלא ייחון ויהון נוניא סגי לחדא ארי עלין לתמן מיא האילין ומתסן ומתקיימין לכל אתר די יעלון לתמן מי נחלא: ויהי אתר למקם עלוהי צידין מעין גדי ועד עין עגלים משטח לצידין יהון למינהון יהון נוניהון כנוני ימא רבא סגי לחדא: ביצוהי ופצידוהי לא יתסון למחפורין דמלח יהון: ועל נחלא ייסק אילן על כיפיה מכא ומכא כל אילן דמיכל לא יתרון טרפוהי ולא יפסוק איביה ירח בירח יהי עביר פירין

הבשר עודנו בין שניהם · והיה כל נפש חיה אשר ישרץ · והיה יעמדו עליו דוגים · נחשת רבה מאד דדה ·
ויהי מקנהו שבעת אלפי צאן ושלשת דאיוב: עלהו ב' וסימ' לא יבול עלהו · והיה עלהו רענן ·

כִּי מֵימָיו מִן הַמִּקְדָּשׁ הֵמָּה יוֹצְאִים וְהָיוּ פִרְיוֹ לְמַאֲכָל וְעָלֵהוּ לִתְרוּפָה׃ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה גֵּה גְבוּל אֲשֶׁר תִּתְנַחֲלוּ אֶת הָאָרֶץ לִשְׁנֵי עָשָׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל יוֹסֵף חֲבָלִים׃ וּנְחַלְתֶּם אוֹתָהּ אִישׁ כְּאָחִיו אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת יָדִי לְתִתָּהּ לַאֲבֹתֵיכֶם וְנָפְלָה הָאָרֶץ הַזֹּאת לָכֶם בְּנַחֲלָה׃ וְזֶה גְּבוּל הָאָרֶץ לִפְאַת צָפוֹנָה מִן הַיָּם הַגָּדוֹל הַדֶּרֶךְ חֶתְלֹן לְבוֹא צְדָדָה׃ חֲמָת בֵּרוֹתָה סִבְרַיִם אֲשֶׁר בֵּין גְּבוּל דַּמֶּשֶׂק וּבֵין גְּבוּל חֲמָת חָצֵר הַתִּיכוֹן אֲשֶׁר אֶל גְּבוּל חַוְרָן׃ וְהָיָה גְבוּל מִן הַיָּם חֲצַר עֵינוֹן גְּבוּל דַּמֶּשֶׂק וְצָפוֹן צָפוֹנָה וּגְבוּל חֲמָת וְאֵת פְּאַת צָפוֹן׃ וּפְאַת קָדִים מִבֵּין חַוְרָן וּמִבֵּין דַּמֶּשֶׂק וּמִבֵּין הַגִּלְעָד וּמִבֵּין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הַיַּרְדֵּן מִגְּבוּל עַל הַיָּם הַקַּדְמוֹנִי תָּמֹדּוּ וְאֵת פְּאַת קָדִימָה׃ וּפְאַת נֶגֶב תֵּימָנָה מִתָּמָר עַד מֵי מְרִיבוֹת קָדֵשׁ נַחֲלָה אֶל הַיָּם הַגָּדוֹל וְאֵת פְּאַת תֵּימָנָה נֶגְבָּה׃ וּפְאַת יָם הַיָּם הַגָּדוֹל מִגְּבוּל עַד נֹכַח לְבוֹא חֲמָת זֹאת פְּאַת יָם׃ וְחִלַּקְתֶּם אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לָכֶם לְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְהָיָה תַּפִּלוּ אוֹתָהּ בְּנַחֲלָה לָכֶם וּלְהַגֵּרִים הַגָּרִים בְּתוֹכְכֶם אֲשֶׁר הוֹלִדוּ בָנִים בְּתוֹכְכֶם וְהָיוּ לָכֶם כְּאֶזְרָח בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אִתְּכֶם יִפְּלוּ בְנַחֲלָה בְּתוֹךְ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃

אֲרֵי מוֹהִי מִן מַקְדְּשָׁא אִינוּן נָפְקִין וִיהוֹן אִיבֵּיהּ לְמֵיכַל וְטַרְפּוֹהִי לְאַסְוָתָא׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים דֵּין תְּחוּמָא דְּתַחְסְנוּן יַת אַרְעָא לִתְרֵי עֲסַר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל יוֹסֵף יִתְקַבֵּל תְּרֵין חוּלָקִין׃ וְתַחְסְנוּן יָתַהּ גְּבַר כַּאֲחוּהִי דִּי קַיֵּימִית בְּמֵימְרִי לְמִיתְּנַהּ לַאֲבָהַתְהוֹן וְתִתְפְּלֵיג אַרְעָא הָדָא לְכוֹן בְּאַחְסָנָא׃ וְדֵין תְּחוּם אַרְעָא לְרוּחַ צִיפּוּנָא מִן יַמָּא רַבָּא אוֹרַח חֶתְלוֹן לְמַעֲלָנָא דִּצְדָד׃ חֲמָת בֵּרוֹתָה סִבְרַיִם דִּי בֵּין תְּחוּם דַּמֶּשֶׂק וּבֵין תְּחוּם חֲמָת בְּרֵיכַת עִגְבָּאֵי דִּי עַל תְּחוּם חַוְרָן׃ וִיהֵא תְּחוּמָא מִן יַמָּא חֲצַר עֵינוֹן תְּחוּם דַּמֶּשֶׂק וְצִיפּוּנָא צִיפּוּנָא וּתְחוּם חֲמָת וְיַת רוּחַ צִיפּוּנָא׃ וְרוּחַ מַדִּינְחָא מִבֵּין חַוְרָן וּמִבֵּין דַּמֶּשֶׂק וּמִבֵּין גִּלְעָד וּמִבֵּין אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל יַרְדְּנָא מִתְּחוּמָא דִּי עַל יַמָּא מַדִּינְחָא תְּמַשְׁחוּן וְיַת רוּחַ קִידוּמָא׃ וְרוּחַ עִיבַר דָּרוֹמָא מִירִיחוֹ עַד מֵי מַצּוּת רְקָם אַחְסָנָא לְיַמָּא רַבָּא וְיַת רוּחַ דָּרוֹמָא לְדָרוֹמָא׃ וְרוּחַ מַעַרְבָא יַמָּא רַבָּא מִתְּחוּמָא עַד מְקָבֵיל מַעֲלָנָא דַּחֲמָת דָּא רוּחַ מַעַרְבָא׃ וּתְפַלְּגוּן יַת אַרְעָא הָדָא לְכוֹן לְשִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ וִיהֵי דְּתִתְפַּלְּגוּן יָתַהּ בְּאַחְסָנָא לְכוֹן וּלְגִיּוֹרַיָּא דִּי יִתְגַּיְּירוּן בֵּינֵיכוֹן דְּאוֹלִידוּ בְּנִין בֵּינֵיכוֹן וִיהוֹן לְכוֹן כְּיַצִּיבָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עִמְּכוֹן יִפְלְגוּן בְּאַחְסָנָא בְּגוֹ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃

ועלהו ב׳ וסימ׳ והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה · ועלהו לא יבול : לשני עשר ו׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר תצוה : וזה כ״ג ר״פ בקרי׳ וסימ׳ וזה אשר תעשה אתה · וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אתם · וזה אשר תעשה על המזבח · וזה לכם הטמא בשרץ · וזה לך תרומת מתנם לכל תנופות · וזה מעשה המנורה מקשה זהב · וזה אשר לא תאכלו מהם את · וזה דבר השמטה שמוט כל בעל · וזה יהיה לכם גבול צפון דמסעי · וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם · וזה דבר הרוצח אשר ינוס שמה · וזה הדבר אשר מל יהושע · וזה הדבר אשר תעשו דסוף ספר שפטים : וזה לך האות דשמואל דעלי · וזה מעשה המכונה · וזה דבר המס אשר הרים יד · אכול השנה ספיח דמלכים · וחברו דישעיה · וזה לך האות מאת יי׳ דישעיה · וזה גבול הארץ · וזה ימות בנפש מרה · וזה פרשגן ותשתון :

רשי

לתרופה · פירשו רבותינו ז״ל להתיר פה אלמים ופה עקרות ותשמעו לשון רפואה כמו וירפאו את שבר עמי על נקלה וכן חברו מנחם : גה גבול · ת״י דין תחומא כמו זה גבול וכן וכתיך לבג לבזי׳ כמו לבז לבזי׳ וים עוד לפתור גה לשון גיא : יוסף חבלי׳ · יוסף יטול שני חלקים אחד למנשה ואחד לאפרים : איש כאחיו · לא כראשונה איש לפי פקודיו אלא שכשיו כל השבטים שוין וכתיב סורת ה הכרם כל חלק וחלק מן הגבול המזרחי עד ים אוקיינוס למערב כמו שמפרש בענין ואין שתי שבטים ב בתוצאה אחת : וזה גבול הארץ · תחומי מצרי ארץ ישראל : לפאת צפונה · רוח צפונית : מן הים הגדול · שהוא גבול למערבי הדרך חתלון · בא לו לצד מזרח ע׳ חתלון ואל צדדה ואל חמת וברותה וסברי׳ כל העיירות הללו מצד צפון : חצר התיכון · ת״י בריכת עיבאי : והיה גבול מן הים חצר עינן · והיה גבול רוח צפון מן הים עד חצר עינן : גבול דמשק · שהיא גבול דמשק שחצר עינן במקצוע צפונית מזרחית כמו שמפרש בגבולין שכתב משה רבינו והיו תוצאותיו חצר עינן וגו׳ והתאויתם לכם לגבול קדמה מחצר עינן וגו׳ גבול דמשק במקצוע צפונית מזרחית אצל חצר עינן כמו שאמור למעלה חצר עינן ג׳ גבול דמשק גבול חמת במקצוע צפונית מערבית שנאמר זה יהיה לכם גבול צפון מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר מהר ה ההר תתאו לבא חמת ומשם צדדה אשר על גבול חורן גבול דמשק במזרח סמוך למקצוע · וצפון צפונה וגבול חמת · כלומר כל מצר הצפון המפורש בתור׳ וגבול חמת שאף הוא במצר הצפון כמו שנאמר וזה יהיה לכם גבול צפון מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר מהר ההר תתאו לבא חמת והיו תוצאותיו הגבול צדדה הוא צדדה האמור כאן אדרך חתלון לבוא צדדה : ואת פאת צפון · והרי לך פאת צפון ומבין הגלעד ומבין ארץ ישר׳ מצר מזרחי של ארץ כנען ואין עבר הירדן בתוך מצרים הללו כי אם ארץ כנען לבדה וכן בגבולין המפורשים בתורה אין עבר הירדן בתוכם וכן פירוש המקרא הזה ומצר מזרחי לארץ כנען אשר בין חורן ודמשק השמדין לה במקצוע צפונית מזרחית כמו שאמור למעלה בענין ובין הגלעד וארץ ישראל אשר בעבר הירדן מזרחה : הירדן מגבול על הים הקדמוני תמודו · הירדן הוא מזרחי שלה מגבול מקצוע הצפון הוא חצר עינן המפורש למעלה עד הים הקדמוני הוא ים המלח שהוא במקצוע דרומית מזרחית · תמודו אורך מצר מזרחי ואף בתורה כך מפורש גבול קדמה והיו תוצאותיו ים המלח במקצוע דרומי ואת פאת קדימה · כלומר והרי לך פאת קדים · ופאת נגב · מתמר · מיריחו שהוא עיר התמרים וכן ת״י · עד מי מריבות קדש · הוא מדבר צין · נחלה אל הים הגדול · ומשם הולך הגבול עד נחל מצרים הנופל בים הגדול במקצוע דרומית מערבית ואף משה כך נתנו גבול נגב ממדבר צין על ידי אדום ותוכה והולך עד עצמון נחלה מצרים והיו תוצאותיו הימה ונחלה האמור כאן כמו לנחל ומכלתי תתרגם אחסנא ואם לא שהטעם למטה וראיתי נחלה מצרים שהטעם למעלה ומסורת עליו לית בטעמא הויתי אומ׳ מיבום הוא ולא תירג׳ יונתן כן כי אם קרקים טועים · ופאת ים · ומצר מערבי · הים הגדול מגבול עד נכח לבא חמת · ממקצוע דרומית האמור למעלה והוא נחל מצרים · עד נכח לבא חמת · עד מקצוע צפונית מערבית הוא הר ההר שהוא נכח לבא חמת כי חמת במקצוע צפונית מערבית אצל הר ההר כמו שכתוב מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר מהר ההר תתאו לבא חמת :

רדק

כי מימיו מן המקדש המה יוצאים · מימי זה הנחל יוצאי׳ מן המקדש כמו שאמרנו למעלה ולפיכך יהיה בהם זה הפלא כי העצים אשר על שפתו שותים ממנו לא יתום פריים ועליהם לא יבול : והיו פריו למאכל · כתיב יהיה וטעמו על פריו ועל עליו וקרי והיה שטעמו על פריו · ואמר אחר כך ועלהו לתרופה רוצה לומר וכן יהיה לתרופה ופירו׳ תרופה מזכר מן עמודי שמים ירופפו כלומר יהיה עלהו לרפאת כל שבר שיניחו עלי העצים האלה על כל שבר וירפא ויונתן תירג׳ ותרפוהי לאסותא ורז״ל דרשו לתרופה נוטריקון להתיר פה אלמים ופה עקרות : כה אמר יי׳ גה גבול · גה כמו זה וכן תירג׳ יונתן דין תחומא והג׳ימל ז״ן ב בחלפא ביתא דאט״ב״ח וכמוהו לבג לבז : יוסף חבלים · שבט יוסף יקח שני חלקים כמו שהיה מקדם וכן תירגם יונתן יוסף יתקבל תרין חולקין : ונחלתם אותה איש כאחיו · כל החלקים יהיו שוים לא כחלקים הראשוני׳ בימי יהושע כי חלק יהודה היה רב לפי שפקודיהם היו רבים וכאמר בתורה איש לפי פקודיו יתן נחלתו : וזה גבול הארץ · הדרך חתלון · כמו הארץ כנען והדומים לו : חמת ברותה · כמו שאמר וגם חמת הגבול בה ואין זה חמת הכתוב בתורה : גבול דמשק · כי דמשק תהיה מגבול ארץ ישראל כמו שאמר ודמשק מנוחתו : חצר התיכון · שם מקום ויונתן תירגם בריכת עיבה : והיה גבול מן הים חצר עינון · הוא חצר עינן הנזכר בתור׳ והנזכר למטה שא׳ שאותם בקמץ וזה בחולם ומקצת הגבולים האלה נזכרים בתורה אלא שגדול יהיה גבול א״י לעתיד ממה שהיה : וצפון צפונה · ויתר הגבול לצפון א״י לצפון העולם כמו שהולך עם גבול חמת וזהו וגבול חמת ואת פאת צפון כן אמר וגם ג׳ הרוחות עם פאת צפון מה שלא נזכר מן הגבולי׳ וכן כולם זולתי האחרונ׳ שהיא זאת : ופאת קדים · ומבין הגלעד ומבין א״י הגלעד לא היה מתחלה בכלל א״י אף על פי שהיה לישר׳ כי לא היתה לארץ כנען והירדן היה ביניהם : הים הקדמוני · הוא ים המלח לא ים כנרת כי שניהם מזרחים : תמודו · אמר כנגד ישראל כמו שאמר וחלקתם את הארץ : ופאת נגב מתמר · תירגם יונתן מיריחו כי היא נקראת עיר התמרים : נחלה אל הים הגדול · הוא שאמר נחלה מצרים והיו תוצאותיו הימה : נחלה · כמו נחל והה״א נוספת אף על פי שהמלה מלרע · אבל נחלה מצרים מלעיל וכן נחלה עבר על כתפיכו ויונתן תירגם אחסנתא : ופאת ים הים הגדול · מגבול הים הגדול הוא גבול מערב ארץ ישראל ומגבול זה עד נכח לבא חמת הוא רוחב הגבול : נכח · כמו נגד וכן נכחו תחנו והוא משקל אחר : זאת פאת ים · זאת הפאה הנזכרת היא פאת מערב לארץ ישראל : וחלקתם · מבואר הוא : והיה תפילו אותה בנחלה לכם ולהגרים · בא עם ה״א הידיעה כמשפט שלא כמנהג בתב ופירושו והיה לכם הגבול שתפילו אותה בנחלה לגבולותיה לכם ולגרי׳ אשר הולדו בנים בתוככם בגלות : והיה

מג' אני · גר הגר אתו שכתוב ביד בגולה בתוך אותו שבט: ואלה שמות השבטים · סדר חלקים שיחלקוה ביניהם מקום כל אחד ואחד מקצה צפונה דן יטול מצר צפוני מחצר עינן שבמקצוע מזרח עד גבול דמשק שבמקצוע מערב צפון: והיה לו פאת קדים הים · כלומ' מפאת קדים ועד ים דן אחד הרי פירש האורך ולא פירש הרוחב ובבריתא דספרי בפרשת האזינו שנינו מה ת"ל יהודה אחד דן אחד אשר אחד מלמד שעתידין ישר' ליטול אורך מן המזרח למערב ברוחב עשרים וחמשה אלף קנים שהם שבעים וחמשה מילין ומהיכן למדו השיעור הזה מן התרומה שהיא כאחד מן החלקים הללו כמו שמפורש בענין מב' שכך כתוב · ואורך כאחד החלקים והיא רחב עשרי' וחמש אלף קנים ואורך מפאת ים עד פאת קדים ו וכ"ה אלף קנים מאה וחמשים אלף אמה שהקנה שש אמה וכל אלפים אמה מיל כמו ששנו למדין במסכת יומא אבל עשר סוכות שמירושלם עד צוק הרי מאה וחמשי' אלף אמה עולין לשבעים וחמשה מיל וזהו שיסד רבי אלעזר בפיוט כי אקח מועד לעת חלוק ארצותיה כשורת ה הכר' לחוצותיה באורך מפאת קדים לקצותיה עד ים אוקיינוס ל למצותיה ברחב שבעי' וחמשה מיל חריצותיה · ועל גבול דן · אצל גבול דן בדרומו: תהיה התרומה וגו' · ואם תאמ' היאך יתכן שתהא ירושלם ב במקומה והלא היתה ירושלם במצר צפוני של יהוד' שנטל דרומה של ארץ כנען וכאן היא באמצע השבטים אין חלוקה זו דומה לחלוקת יהושע שזו כשורת הכרם וכל ה החלקים שוין וחלוקת יהושע היה שבט יהוד' חלק גדול ואף כי היה חלקו רב ממנו עד ש שנטל שמעון בגורלו של' מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון ל לפיכך ים די עתה ב ברוחב חלק שנטל יהודה בימי יהושע ליטול בו חלק שבעה ה' שבטים הנותרים לפי שהאורך גדול אחר מפאת קדים עד אוקיינוס וירושלם ב במקומה: והיה המקדש בתוכו · כמו שמפרש והולך: התרומה אשר תרימו ליי' · מן החלק הזה שהופרש אצל יהודה בדרומו אורך ממזרח עד הים ורחב כ"ה אלף קני' ממנה תהי תרומה ליי' למקדש ומקום ל לבתים לכהנים ארך כ"ה אלפים קנים ממזרח למערב ורחב עשרת אלפים מן הצפון לדרום: ולאלה תהיה תרומת הקדש לכהנים · ואלה העשרת אלפים רחב וכ"ה אלף אורך יהיו לכהנים בצפון בתוך רבועת התרומה הגדולה אצל דרומו של יהודה: צפונה כ"ה אלף · הוא האורך ממזרח למערב: וימה רחב עשרת אלפים · מצר מערבי רחב עשרת אלפים מן הצפון לדרום: וקדימה רחב עשרת אלפים · ורוח מזרחית עשרת אלפים מן הצפון לדרום: ונגבה אורך כ"ה אלף · מן המזרח למערב: והיה מקדש יי' בתוכו: הוא הר הבית חמש מאות קנים על חמש מאות קנים יהיה באמצע רבועה זו וכל סביבותיו לכהנים י"ב אלפים ומאתים וחמשים לצד מזרח וכן לצד מערב וברוחב ארבעת אלפים ושבע מאות וחמשים לצפון וכן לדרום כמו שאמור למעלה בענין יהיה מדה של הקודש חמש מאות בחמש מאות מרובע: לכהנים המקודש · החלק הזה המקודש יהי' לכהנים:

אל יד ח' דסמיכי בקריא' וסי' ויאמר אליהם המלך אשר ייטב בעיניכם אעשה · ואלה שמות השבטי' ב' בפסוק · הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם ב' בפסוק · וכל אסתר דבו' אל יד במ"א על וסימ' ונתון הלבוש והסוס · סימן מן ואלה שמות השבטים עד סוף ספר כולהון קדימה במ"ה קדים וסימ' ועל גבול דן · אפרים · ראובן ·

והיה בשבט אשר גר הגר אתו שם תתנו נחלתו נאם אדני יהוה:

מח ואלה שמות השבטים מקצה צפונה אל יד דרך חתלן לבוא חמת חצר עינן גבול דמשק צפונה אל יד חמת והיו לו פאת קדים הים דן אחד: ועל גבול דן מפאת קדים עד פאת ימה אשר אחד: ועל גבול אשר מפאת קדימה ועד פאת ימה נפתלי אחד: ועל גבול נפתלי מפאת קדמה עד פאת ימה מנשה אחד: ועל גבול מנשה מפאת קדמה עד פאת ימה אפרים אחד: ועל גבול אפרים מפאת קדים ועד פאת ימה ראובן אחד: ועל גבול ראובן מפאת קדים עד פאת ימה יהודה אחד: ועל גבול יהודה מפאת קדים עד פאת ימה תהיה התרומה אשר תרימו חמשה ועשרים אלף רחב וארך כאחד החלקים מפאת קדימה עד פאת ימה והיה המקדש בתוכה: התרומה אשר תרימו ליהוה ארך חמשה ועשרים אלף ורחב עשרת אלפים: ולאלה תהיה תרומת הקדש לכהנים צפונה חמשה ועשרים אלף וימה רחב עשרת אלפים וקדימה רחב עשרת אלפים ונגבה ארך חמשה ועשרים אלף והיה מקדש יהוה בתוכו: לכהנים המקדש מבני צדוק אשר שמרו משמרתי אשר לא תעו בתעות בני ישראל כאשר תעו הלוים

ויהי שיבטא די יתגייר גיורא בגויה תמן תתנון אחסנתיה אמר יי' אלהים: ואילין שמהת שבטיא מסיפי ציפונא על תחום אורח חתלון מעלנא דחמת חצר עינן תחום דמשק ציפונא על תחום חמת ויהון ליה רוח קידומא מערבא דן חד: ועל תחום דן מרוח מדינחא עד רוח מערבא אשר חד: ועל תחום אשר מרוח מדינחא ועד רוח מערבא נפתלי חד: ועל תחום נפתלי מרוח מדינחא עד רוח מערבא מנשה חד: ועל תחום מנשה מרוח מדינחא עד רוח מערבא אפרים חד: ועל תחום אפרים מרוח מדינחא ועד רוח מערבא ראובן חד: ועל תחום ראובן מרוח מדינחא עד רוח מערבא יהודה חד: ועל תחום יהודה מרוח מדינחא עד רוח מערבא תהי אפרשותא דתפרשון עסרין וחמש אלפין פותיא ואורכא כחד מן חולקיא מרוח מדינחא עד רוח מערבא ויהי כביש מקדשא בגויה: אפרשותא די תפרשון קדם יי' אורכא עסרין וחמשא אלפין ופותיא עסרא אלפין: ולאילין תהי אפרשות קודשא לכהניא ציפונא עסרין וחמשא אלפין ולמערבא פותיא עסרא אלפין ולמדינחא פותיא עסרא אלפין ולדרומא אורכא עסרין וחמשא אלפין ויהי כביש מקדשא דיי' בגויה: לכהניא דקדישין מבני צדוק דנטרו מטרת מימרי דלא טעו בטעות בני ישראל כמא דטעו ליואי

יהודה · ואלה מדותיה · ח' קדימה בשאר קריא' וסימ' ותשא אתי רוח · ויבוא אל שער · ולנשיא מזה ומזה ב' בו · וישיבני אל פתח קדמא דפסוק · ופאת קדים מבין חורן תנינא דפסוק · מגמת פניהם: באחד י"ב פתחין בקרי' וסי' הן האדם היה כאחד ממנו · דן ידין עמו · וחליתי והייתי באחד האד' · וחברו אם אסור יאסרוני · ויואל הלוי לשבת את האיש · גם את הארי גם את הדוב · ועשהאל קל ברגליו · אוכל על שלחני כאח' מבני המלך · כאח' הנבלי' וארך כאח' החלקי' · על ירוש' ידו גורל · אשר הלך לקרוא למיכיהו דד"ה וחד וכאח' השרי' תפלו:

רדק

והיה בשבט אשר גר הגר אתו · כי לעתיד בצאת ישראל מהגלות יודעו השבטים אף על פי שהם מעורבים עתה ולא ידעו איש את שבטו יבא אליהו ויחס כל איש אל שבטו: ואלה שמות השבטים · פירו' אלה שמותם על נחלתם והחל מן הצפון מקצה צפונה ואמר כי לצד צפון של ארץ ישר' בקצה הצפון על הגבולים האלה יהיה חלק דן זהו שאמר אחר כן והיו לו פאת קדים הים פירו' והיו לו גבולים האלה מן פאת צפון עד הים כי כל החלקים זוכר אותם באורך מ ממזרח למערב וברוחב כמו שהם גבולי המקומות שזוכר אבל לא שם מדה לרוחב החלקי' אלא לחלק התרומ' ולחלק הנשיא שם אורך ורוחב כמו שכתוב למעלה וכן יראה רוחב שאר החלקים ברוחב חלק הנשיא חמשה ועשרים אלף כי לא אמר על אורך חלקן למנות אחד מ החלקי' כי ברוחב יהיו חלקיהם שוים ובדברי רבותינו ז"ל יי' בדר יכחנו אמר הקדוש ברוך הוא לישראל אני עתיד להוסיף אתכם נחלים מסוף העולם ועד סופו וכן הוא אומר פאת קדים הים דן אחד: מפאת קדים עד פאת ימה אשר אחד · יהודה אחד · וכן כולם שעתידים ישרא' ליטול אורך מן המזרח למער' על רוחב חמשה ועשרי' אלף קנים שיעורם חמשה ושבעים מיל חמשה ו ועשרים אלף קנים הם מאה ו וחמשי' אלף אמה כי הקנה שש אמות כמו שכתוב למעלה ואלפי' אמה הם מיל נמצא שהם חמשה ושבעים מיל: ועל גבול דן · סמוך לגבול דן וכן כולם כמו ועליו מטה מנשה והדומים לו והכל מבואר: ועל גבול יהוד' · התרומה אשר תרימו · בכלל התרומה הוא הר הבית ומה שבתוכו ואחזת הכהנים והלוים ואחזת העיר והולך ופורט כל אחד כמו שנזכר למעלה: בתוכה · כתיב וקרי בתוכו וטעם הכתוב בתוכה התרומה וטעם בתוכו אל החלק והכל מבואר למעלה: לכהני' המקדש · רוצה לומר המקודשים והוא על דרך כלל וכן תירגם יונתן לכהניא דקדישין ואיזה הם המקודשים אותם שהם מבני צדוק שלא תעו: כאשר תעו הלוים · ר"ל הכהנים הלוים שאינם מבני צדוק וטעם צדוק פירשנוהו למעלה בפסוק והלשכה אשר פניה דרך הצפון:

והיתה

תרומיה

והיתה להם תרומיה מתרומת הארץ קדש קדשים אל גבול הלוים: והלוים לעמת גבול הכהנים חמשה ועשרים אלף ארך ורחב עשרת אלפים כל ארך חמשה ועשרים אלף ורחב עשרת אלפים: ולא ימכרו ממנו ולא ימר ולא יעבור ראשית הארץ כי קדש ליהוה: וחמשת אלפים הנותר ברחב על פני חמשה ועשרים אלף חל הוא לעיר למושב ולמגרש והיתה העיר בתוכה: ואלה מדותיה פאת צפון חמש מאות וארבעת אלפים ופאת נגב חמש חמש מאות וארבעת אלפים ומפאת קדים חמש מאות וארבעת אלפים ופאת ימה חמש מאות וארבעת אלפים: והיה מגרש לעיר צפונה חמשים ומאתים ונגבה חמשים ומאתים וקדימה חמשים ומאתים וימה חמשים ומאתים: והנותר בארך לעמת תרומת הקדש עשרת אלפים קדימה ועשרת אלפים ימה והיה לעמת תרומת הקדש והיתה תבואתה ללחם לעבדי העיר: והעבד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל: כל התרומה חמשה ועשרים אלף בחמשה ועשרים אלף רביעית תרימו את תרומת הקדש אל אחזת העיר: והנותר לנשיא מזה ומזה לתרומת הקדש

ותהי להון אפרשותא מאפרשות ארעא קודש קודשין על תחום ליואי: וליואי לקביל תחום כהניא עסרין וחמשא אלפין אורכא ופותיא עסרא אלפין כל אורכא עסרין וחמשא אלפין ופותיא עסרא אלפין: ולא יזבנון מיניה ולא יחליף ולא יעביר ריש ארעא ארי קודשא קדם יי: וחמשא אלפין דאשתארו בפותיא על אפי עסרין וחמשא אלפין חולא הוא לקרתא למותב ולרוח ויהי כיבש קרתא בגויה: ואילין משחתהא לרוח ציפונא ארבע אלפין וחמש מאה ולרוח דרומא ארבע אלפין וחמש מאה ולרוח מדינחא ארבע אלפין וחמש מאה ולרוח מערבא ארבע אלפין וחמש מאה: ויהי רוחא לקרתא לציפונא מאתן וחמשין ודרומא מאתן וחמשין ומדינחא מאתן וחמשין ומערבא מאתן וחמשין: ודאשתאר באורכא לקביל אפרשות קודשא עסרא אלפין למדינחא עסרא אלפין למערבא ויהי לקביל אפרשות קודשא ותהי עללתיה למיכל לדמפלחין בקרתא: ודמפלח בקרתא יפלחוניה מכל שבטי ישראל: וכל אפרשותא עסרין וחמשא אלפא ועסרין וחמשא אלפא מרבע תפרשון ית אפרשות קודשא לאחסנת קרתא: ודאשתאר לרבא מכא ומכא לאפרשות קודשא

קדש קדשים ה' בנביאים ובתובים וסימ' זאת תורת הבית על ראש · ומן המרה הזאת תמד · והיה לכם תרומיה · בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן · ולחתם חזון ונביא ולמשוח קדש קדשים · וכל אוריתא דכוו' כמו וסימ' נמסר בסדר תרומה: בתוכה ב' כתובים כן ובענין וסימ' חול הוא לעיר למושב · ומקדש הבית בתוכה: קרים

ה' בעניינא וסימ' נמס' לעיל כהאי סימן: תבואתה ב' כתיב ה' וסימ' קדש ישראל לי"י ראשית תבואתה · והיתה תבואתה ללחם לעבדי העיר: רביעית ג' מל' ד' מל' וסי' ויין לנסך רביעית ההין תקריב על · למצרים על חיל פרעה · רביעית תרימו את תרומת הקדש דסוף יחזקאל · וכל שאר אוריתא ומלכים ויחזקאל רביעת כתיב במ"א רבעית וסימ' והקריב המקריב קרבנו לי"י · וכל שאר נביאים וכתובי' רבעית כתיב:

רש"י תרומיה · מפורשת תרומ' הוא שם הפרשה תרומיה מפורשת והיתה להם הרבועה הזאת מפורשת מתרומת הארץ מן התרומה הגדולה שהותרמה מן הארץ אורך מאוקיינוס עד גבול מזרח ברוחב כ"ה אלפים כמו שאמור למעלה ממנה יבדילו רבועה זו באמצע ארכה לכהני' ולמקדש · קדש הקדשים · שכל התרומה הגדולה קודש לכהנים וללוים ולנשיא ולאחוזת העיר ולעובדי העיר כמו ש' שמפרש והולך וזו כ"ה אלף אורך וי' אלף רחב שבצפונו המפורשת מ' ממנה לכהני' ולמקדש חשיה קדש קדשים: אל גבול הלוים · אצל רבועת הלוי': והלוים לעומת גבול הכהנים · אצל רבועת הכהנים במדת הכהנים כנגד כל ארכה: כל אורך · כל הרבועות אורכן כ"ה אלף: ולא ימר · ולא יחליפם בקרקע אחר: וחמשת אלפים הנותר ברחב · רבועות התרומה הגדולה שהיתה כ"ה אלפים רחב ואורך כאחת החלקי' מפאת קדי' עד פאת ים וממנו' חזר ותרם שתי רבועות באמצעיתה אורך ע' עשרים וחמשה אלף ורחבן עשרים אלף ועדיין נשאר ברחבה חמשת אלפים אותם חמשת אלפים רחב יהיו למושב העיר א' ארכן על פני ארך ח' חמשה ועשרים אלף של תרומת הלוים: חול הוא · ואינן קודש כתרומת אותה רבועה של הכהנים והלוים חול הוא אבלם ויהיו לעיר למושב ישראל ולמגרש סביב העיר: בתוכה · באמצע אותה רבועה: ואלה מדותיה · של עיר: פאת צפון וגו' · מרובעת ארבעת אלפים וחמש מאות קנים על ארבעת אלפי' וחמש מאות קנים כ' כשאמרו ברוחב חמש מאות שם יהיה להם למגרש מאתי' וחמשים לצפון ומאתי' וחמשים קנים לדרום כמו ש' שאמור במקרא של מטה וכן למזרח ומערב הרי ה' אלפים על ה' אלפים באמצע הרבועה הרי כל רחבה ממולא ובארך הרבועה הזאת השלישית כשאמרו עשרת אלפי' למזרח ועשרת אלפים למערב עליהם הוא מפרש ואומר והנותר באורך לעומת תרומת הקודש עשרת אלפים קדימה ועשרת אלפים ימה: והיתה תבואתה ללחם לעובדי העיר · הם הנבעונים הכתובים חוטבי עצים ושואבי מים כן שמעתי משמו של ר' מנחם זצ"ל לעובדי העיר אים אר"בכט בלע"ז: והיה מגרש לעיר · כל מגרשי עיר שבמקרא מקום פנוי לא בתים ולא שדה: יעבדוהו · מכל שבטי ישראל שנתנו להם זה חלק בארץ: כל התרומה · המוקדשות המותרמות מתוך התרומה הגדולה כ"ה אלפים קנים על כ"ה אלפים קנים: רביעית · מרובעת אל תרומת הקדש לכהנים וללוים ואל אחוזת העיר אחוזת פורפרים בלע"ז: והנותר לנשיא וגו' · והנותר באורך התרומה הגדולה: מזה ומזה · למזרח ולמערב של תרומת הקדש ואחוזת העיר: אל

רדק והיתה להם תרומיה מתרומת הארץ · תרומיה שם תאר בפלס תחתיה עליונה והדומים להם ואמ' אף על פי כי חלק הכהנים עם המקדש הוא תרומיה מתרומת הארץ כי היא קדש הקדשים: אל גבול הלוים · רוצה לומר על וכן תירגם יונתן על גבול ליואי רוצה לומר סמוך לגבול הלוים ותרומת הארץ היא חלק הלוים ואחוזת העיר וחלק הכהני' עם המקדש היא תרומת התרומה כי כל עיר ירושלם היא תרומה: והלוים · מבואר הוא: ולא ימכרו ממנו · הלוים · וכל שכן הכהנים שלא ימכרו מאחוזתם לישראל: ולא ימר · וכן לא יחליפנו ולא יעביר אותו בנחלה אחרת: ולא ימר ולא יעביר · דרך כלל · יעבור כתיב רוצה לומר יעבור החלק הזה לאחר · ולא יעביר קרי רוצה לומר הכהן או הלוי לא יעבירנו: ראשית הארץ · כמו שקרא אותו תרומת הארץ כן קורא אותו ראשית כי התרומה ראשית: כי קדש לי"י · פירו' כל זה הוא קדש · ואף על פי שהאחד מקדש יותר מחברו הכל הוא קדש לי"י כי הוא אחוזת משרתיו יי': וחמשת אלפים · חול הוא לעיר · אחוזת העיר הנזכר למעלה שהוא חמשת א' אלפים הוא חול כנגד חלק הלוים והכהנים שהוא מקודש ממנו ואף על פי כן הוא קדש ותרומת הארץ · כי ירושלם היא מקודשת מכל ארץ ישראל ומה יהיו אלה חמשת אלפים לעיר: למושב ולמגרש והיתה העיר בתוכה · כתיב וקרי בתוכו · וכבר פירשנוהו: ואלה מדותיה · מדות העיר שהוא קדם מרובעת לכל רוח חמש מאות ארבעת אלפים: ופאת נגב חמש חמש מאות וארבע אלפים · חמש האחד כתיב ולא קרי והוא אחד מסמוכ' דכתיבין ולא קריין: והיה מגרש לעיר צפונה · מגרש הוא חוץ לעיר מחומת העיר ולחוץ והוא מקום פנוי אין בו בית ולא זרעים ולא נטעים והיה המגרש חמשי' ומאתי' לכל רוח הנה רחב אחוזת העיר ש' שהיא חמשת אלפים כי העיר ארבע אלפי' וחמש מאות מצפון לדרום ומגרש חמשים ומאתים צפונה וחמשים ומאתים נגבה הנה חמש מאות וארבעת אלפים וחמש מאות הרי הנה חמשת אלפים: והנותר בארך לעמת תרומת הקדש · שהיא חמשה ועשרים אלף ארך והעיר חמשת אלפים כשאמרו למזרח עשרת אלפים ולמערב עשרת אלפים והנה הם כ"ה אלפים: והיתה תבואתה ללחם לעובדי העיר · תבואת העשרים אלף תהיה למאכל לאותם שיעמדו בעיר כי מכל שבט ישבו שם והם יקראו עובדי העיר שיעשו עבודת העיר בשדות ובכרמים ובגנים: תבואתה · כתיב בה"א וקרי בוי"ו וכתבנו הטעם במלת בתוכו או בשניהם הה"א במקום וי"ו כמו אהלה: והעובד העיר יעבדוהו · מכל שבטי ישראל · כי בעבורם הם עומדים שם · ובמקומם ובדין הוא שיעבדום בכל דבר שתצטרך להם מהם וישלחו להם מנחות ויש מפרשים עובדי העיר הגבעונים ואין לו טעם כי לא יהיו עוד הגבעונים מפורסמים לעתיד ולא יתכן שיהיו גבעונים יושבי ירושלם העיר הקדושה בשביל ישראל: כל התרומה · כלל אותה במספר כולל חמשה ועשרים אלף על חמשה ועשרים אלף בריבוע זהו שאמר רביעית: אל אחוזת העיר · עם אחוזת העיר שהוא מכלל חשבון חמשה ועשרים אלף: והנותר לנשיא מזה ומזה · הכל מבואר למעלה:

לעמת

י"ו מלין בקריאה קרני פרה · ירח בן יומו משרתו וסימ' ומדתם מחוץ לעיר · אלה הנחלות אשר נחלו · ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול · וישלח אשר על הבית ואשר על העיר דיהוא · הנני ממלא את כל יושבי הארץ הזאת דירמיה · ואמרו אליך הגידה נא לנו · והנותר לנשיא מזה ומזה דיחזקאל · המשרתים את המלך דויקהל דדברי הימים · צאו לערי יהודה דויקבץ · וירם יאשיהו לבני העם צאן · ויאמר חרבונה

וְלַאֲחֻזַּת הָעִיר אֶל־פְּנֵי חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף תְּרוּמָה עַד־גְּבוּל קָדִימָה וְיָמָּה עַל־פְּנֵי חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף עַל־גְּבוּל יָמָּה לְעֻמַּת חֲלָקִים לַנָּשִׂיא וְהָיְתָה תְּרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וּמִקְדַּשׁ הַבַּיִת בְּתוֹכֹה׃ וּמֵאֲחֻזַּת הַלְוִיִּם וּמֵאֲחֻזַּת הָעִיר בְּתוֹךְ אֲשֶׁר לַנָּשִׂיא יִהְיֶה בֵּין גְּבוּל יְהוּדָה וּבֵין גְּבוּל בִּנְיָמִן לַנָּשִׂיא יִהְיֶה׃ וְיֶתֶר הַשְּׁבָטִים מִפְּאַת קָדִמָה עַד־פְּאַת־יָמָּה בִּנְיָמִן אֶחָד׃ וְעַל גְּבוּל בִּנְיָמִן מִפְּאַת קָדִימָה עַד־פְּאַת־יָמָּה שִׁמְעוֹן אֶחָד׃ וְעַל גְּבוּל שִׁמְעוֹן מִפְּאַת קָדִימָה עַד־פְּאַת־יָמָּה יִשָּׂשכָר אֶחָד׃ וְעַל גְּבוּל יִשָּׂשכָר מִפְּאַת קָדִימָה עַד־פְּאַת־יָמָּה זְבוּלֻן אֶחָד׃ וְעַל גְּבוּל זְבוּלֻן מִפְּאַת קָדִמָה עַד־פְּאַת־יָמָּה גָּד אֶחָד׃ וְעַל גְּבוּל גָּד אֶל־פְּאַת נֶגֶב תֵּימָנָה וְהָיָה גְבוּל מִתָּמָר מֵי מְרִיבַת קָדֵשׁ נַחֲלָה עַל־הַיָּם הַגָּדוֹל׃ זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר־תַּפִּילוּ מִנַּחֲלָה לְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵלֶּה מַחְלְקוֹתָם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃

וְאֵלֶּה תּוֹצְאֹת הָעִיר מִפְּאַת צָפוֹן חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְאַרְבַּעַת אֲלָפִים מִדָּה׃ וְשַׁעֲרֵי הָעִיר עַל־שְׁמוֹת שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל שְׁעָרִים שְׁלוֹשָׁה צָפוֹנָה שַׁעַר רְאוּבֵן אֶחָד שַׁעַר יְהוּדָה אֶחָד שַׁעַר לֵוִי אֶחָד׃ וְאֶל־פְּאַת קָדִימָה חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְאַרְבַּעַת אֲלָפִים וּשְׁעָרִים שְׁלֹשָׁה וְשַׁעַר יוֹסֵף אֶחָד שַׁעַר בִּנְיָמִן אֶחָד שַׁעַר דָּן אֶחָד׃ וּפְאַת־נֶגְבָּה חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְאַרְבַּעַת אֲלָפִים מִדָּה וּשְׁעָרִים שְׁלֹשָׁה שַׁעַר שִׁמְעוֹן אֶחָד שַׁעַר יִשָּׂשכָר אֶחָד שַׁעַר זְבוּלֻן אֶחָד׃ פְּאַת־יָמָּה חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְאַרְבַּעַת אֲלָפִים שַׁעֲרֵיהֶם שְׁלֹשָׁה שַׁעַר גָּד אֶחָד שַׁעַר אָשֵׁר אֶחָד שַׁעַר נַפְתָּלִי אֶחָד׃ סָבִיב שְׁמֹנָה עָשָׂר אָלֶף וְשֵׁם־הָעִיר מִיּוֹם יְהוָה שָׁמָּה׃ חזק

סכום הפסוקים של ספרא אלף ומאתים ושבעים ושלש ה׃

תרגום

ולאחסנת קרתא לקביל חמשא ועסרין אלפין אפרשותא עד תחום מדינחא ומערבא לקביל עסרין וחמשא אלפין עד תחום מערבא לקביל חד מן חלקיא לרבא ותהי אפרשות קודשא וכיבש מקדש ביתא בגויה׃ ומאחסנת ליואי ומאחסנת קרתא במציעין דלרבא יהי בין תחום יהודה ובין תחום בנימן לרבא יהי׃ ושאר שבטיא מרוח מדינחא ועד רוח מערבא בנימן חד׃ ועל תחום בנימן מרוח מדינחא עד רוח מערבא שמעון חד׃ ועל תחום שמעון מרוח מדינחא ועד רוח מערבא ישׂשכר חד׃ ועל תחום ישׂשכר מרוח מדינחא עד רוח מערבא זבולן חד׃ ועל תחום זבולן מרוח מדינחא עד רוח מערבא גד חד׃ ועל תחום גד לרוח עיבר דרומא ויהי תחום מיריחו מי מצות רקם אחסנא לימא רבא׃ דא ארעא דתתפלגון לאחסנא לשבטיא דישראל ואילין פלגותהון אמר יי אלהים׃ ואילין מפקני קרתא מרוח ציפונא ארבע אלפין וחמש מאה משחתא׃ ותרעי קרתא על שמהת שבטיא דישראל תרעין תלתא פתיחין לציפונא תרע ראובן חד תרע יהודה חד תרע לוי חד׃ ולרוח מדינחא ארבעה אלפין וחמש מאה ותרעין תלתא תרע יוסף חד תרע בנימן חד תרע דן חד׃ ולרוח דרומא ארבעא אלפין וחמש מאה משחן ותרעין תלתא תרע שמעון חד תרע ישׂשכר חד תרע זבולן חד׃ ורוח מערבא ארבע אלפין וחמש מאה תרעיהון תלתא תרע גד חד תרע אשר חד תרע נפתלי חד׃ סחור סחור תמנת עסר אלפין ושמא דקרתא דמתפרש מיומא דישרי יי שכנתיה תמן׃

רד"ק

לעמת חלקים · ר"ל לעמת חלקי השבטים כמו שמפורש למעלה׃ בתוכה · כתיב וקרי בתוכו ופירושו בתוך חלק הנשיא רוצה לומ' באמצע חלקו תהיה התרומ' בין גבול יהודה ובין גבול בנימן יהודה מן הצפון ובנימן מן הדרום וכבר פיר' למעלה חלקי הצפון לשבעה השבטים וזכר התרומה ואחריה זוכר חלקי חמשת אלפים הנותרים בנימן סמוך לתרומה ואחריו שמעון וכן כולם כן עד גד שהוא סוף תחום דרום כמו דן שהוא סוף תחום צפון׃ ואלה תוצאות העיר · רוצה לומר שעריה לכל רוח שלשה שערים כנגדן לארבע רוחותיה שנים עשר שערי' לשני' עשר שבטים ובזכרו השבטים זכר גם כן המדות׃ סביב שמנה עשר אלף · כלל ארבעת אלפים וחמש מאות לכל רוח והם שמנה עשר אלף וזכר המדות בכלל ובפרט׃ ושם העיר מיום יי' שמה · רוצה לומר ומאז והלאה יהיה שם העיר יי' שמה רוצה לומר כי עד עולמי עד לא תסור עוד שכינתו מן העיר׃ וכן אמר ירמיהו הנביא וזה אשר יקראו לו יי' צדקינו וכן על מלך המשיח וזה שמו אשר יקראו יי' צדקינו׃

נשלם ספר יחזקאל

רש"י

אל פני חמשה ועשרים אלף · על רוחב כ"ה אלפים תרומה עד גבול קדימה של ארץ ישראל כולה׃ וימה על פני וגו' · וכן למערב על פני שלשת הרצועות של כהני' ולוים ואחוזת העיר ברוחב כ"ה אלפים ׃ על גבול ימה · כמו עד גבול ימה עד אוקיינוס׃ לעומת חלקים · כנגד ארך חלקי השבטי' לנשיא · יהיה׃ והיתה תרומת הקדש · היא רצועת הכהנים׃ ומקדש הבית בתוכה · הכל באמצע נחלת הנשיא׃ ומאחוזת הלוים ומאחזת העיר · גם הוא בתוך אשר לנשיא יהיה׃ בין גבול יהוד' ובין גבול בנימן · כל רחב הרצועה אשר בין שני השבטים האלה יהודה מצפון ובנימן מן הדרום יהי' לנשיא והיא הרצועה שהותרמ' ראשון רחב כ"ה אלפי' באורך אחד חלקי השבטים׃ ויתר השבטי' · יטלו בדרומה של אותה רצוע' בנימן אצלה ואצלו שמעון ואצלו יששכר ואצלו זבולן ואצלו גד נמצא גד במצר דרומי של ארץ ישראל׃ ועל גבול גד · מצר דרומי שלו · מתמר מי מריבת קדש נחלה · מידיהו עיר התמרים במקצוע המזרח ובא למערב למי מריבת קדש ובא והולך עד נחל מצרים הסמוך לים הגדול במקצוע דרומית מערבית׃ תוצאות העיר · שעריה לד' רוחותיה׃ מדה · היא קנה המדה ה' מאות וד' אלפים קנים׃ סביב י"ח אלף · היקף העיר י"ח אלף קנים כך עולה חשבון ד' רבועה׃ ושם העיר מיום יי' שמה · ת"י שמא דקרתא דאתפרש מיומא דאשרי יי' שכינתיה תמן כלומר לא יקרא לה שם אחר אלא שם הראשון שהיה לה מיום שעקד אברהם את יצחק בנו שם שקרא לו יראה והוא היה שם שמה שלם הוי ירושלים ועוד לפתור ושם העיר יהיה לעתיד מיום בנייה ולהלן יקראו לה יי' שמה׃

סליק ספר יחזקאל

מסורה

אחד מן הסריסים · תהי נא אזנך קשבת דעזרא · גם אני אצני נערתי · ויעש לו לשכה גדולה ושם היו לפנים · ועמסים על החמרים · ומה חשחן ובני תורין · ב' מנהון כו' משרתים חוץ מן הגלגל · ס' כל יחזקאל יתרי עשר אל הים במ"ב על הים וסימ' ופאת קדים מבין חורן · והיה גבול מתמר מי מריבת קדש · וכל שאר קריא' דכוו' במ"א אל הים וסימ' כל הנחלים הולכים אל הים׃ תוצאת ג' כתיב בן עיין בסדר מסעי׃ ס"ו ושערי העיר שערים שלשה · ואל פאת קדימה דיוסף ושערים שלשה · ופאת נגבה דשמעון ושערים שלשה · פאת ימה דגד שעריהם שלשה · כל יחזקאל שער במ"א ושער יוסף׃ סביב ג' ר"פ וסי' סביב שמונה עשר אלף · סביב רשעים יתהלכון · סביב בעתותו בלהות׃

חד מן כ״ב אתין דכתי׳ יוד בריש תיבותא וקרי׳ ו׳ וסימנהון יבאו כיום ומקניה יעלו: יהגני ויאמר בעוד הילד חי: ויצאו רנו שמים וגילי ארץ: יאכרו לכן כה אמר ה׳ הראשון בריבו: ישאל מחרף עצל לא יחרש: ירם תשא הרמון ירם לבבו: ירמות ומבני בני משלם ומלך: יקפאון פלוגתא דרב נחמן והיה ביום ההוא

אשרי אדם שומע לי

חד מן י״א מלין דכתיבין ב׳ וקרי׳ כ״ף וסימנהון בשמעכם והיה במשוך בקרן היובל:
ישראל: יבלו קדמ׳ יבלו בטוב ימיהם: באמרם ויהי באמרם אליו יום

דבר

לשקד על דלתותי יום יום

פתחי מזוזת

אבן עזרא

רש״י

זה הושע מנביאי השם הנכבדים כי היצחקי דבר סרה בספרו עליו שאמר שהוא בן אלה כי בארי הוא אלה כי מצא כתוב ובאר אלים יללתה ואין אלה אלים כי בעבור אות נוסף ישתנה השם כמו זיף וזיפה ועוד כי אין משפט לשון הקדש לאמר על שם פרט שהוא בן עיר רק אם היה על דרך כלל כמו בת ציון רק יתיחס אל העיר כמו שמרוני ושני דברים רחוקים לומר ככה האחד שמצ׳ בא״ה בארה בנו אשר הגלה תגלת פלאסר מלך אשור הוא נשיא לראובני ואיך היה אבי זה הנביא והשני שאמר ולפקד על יעקב כדרכיו כי הוא יפרש זה על יעקב אבינו שהסיר הבכורה מראובן ואין פירושו כאשר חשב והנה שכח הכתוב על הושע בן אלה ויעשה הרע בעיני ה׳:

דבר ה׳ אשר היה אל הושע בן בארי בימי עוזיה יותם וגו׳: ארבעה מלכים הללו קפח בימיו שהאריך שנים בחיי כולם מכאן אמרו אוי לה לרבנות שמקברת את בעליה בימי ירבעם בן יואש מבני יהוא ואף הוא מלך עם עוזיה ויותם אלא שגרמה לו זכות להמנות עם הצדיקים הללו לפי שלא קבל לשון הרע על עמוס כמו שמפורש בפסחים בפר׳ האשה שנ׳ וישלח אמציה וגו׳ קשר עליך עמוס וגו׳: תחלת דבר ה׳ בהושע. רבותי׳ אמרו תחלה לארבעה נביאי׳ שנתנבאו בימי עוזיה הושע ישעיה עמוס ומיכה ישעיה נתנבא שנ׳ ויכונו אמות הסיפים וגו׳ והוא היה יום שנתנגע עזיה שנכנס להיכל שרעשו העליונים לשורפו ותחתוני׳ לבולעו כשנכנס של עדת קרח שהיו בהם בלועין ושרופים בעמוס כאשר שכתי׳ לפני הרעש והושע קדם לכולם ומיכה היה אחרון לכולם שנ׳ בו בימי יותם אחז יחזקיה ולא כתב׳ בו עוזיה: ופשוטו של מקרא תחלת דיבור

בארי ב׳ ומב׳ ליש׳ וסימ׳ כת כארי החתי. הושע בן בארי: תחלת ג׳ ר״פ בקריא׳ וסימ׳ תחלת דבר ה׳ בהושע ויאמר ה׳. תחלת חכמה יראת ה׳. תחלת דברי פיהו סכלות:

1 דְּבַר־יְהוָה׀ אֲשֶׁר הָיָה אֶל־הוֹשֵׁעַ בֶּן־בְּאֵרִי בִּימֵי עֻזִּיָּה יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה מַלְכֵי יְהוּדָה וּבִימֵי יָרָבְעָם בֶּן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃ **2** תְּחִלַּת דִּבֶּר־יְהוָה בְּהוֹשֵׁעַ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הוֹשֵׁעַ לֵךְ קַח־לְךָ אֵשֶׁת זְנוּנִים וְיַלְדֵי זְנוּנִים כִּי־זָנֹה תִזְנֶה הָאָרֶץ מֵאַחֲרֵי יְהוָה׃

ל׳ — ג׳ לפי ל׳ — ל וכתי׳ ה׳

פתגם נְבוּאַת מִן קֳדָם יְיָ דַּהֲוָה עִם הוֹשֵׁעַ בַּר בְּאֵרִי בְּיוֹמֵי עֻזִּיָּה יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה מַלְכַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה וּבְיוֹמֵי יָרָבְעָם בַּר יוֹאָשׁ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ שֵׁירוּת פִּתְגָמָא דַּיְיָ בְּהוֹשֵׁעַ וַאֲמַר יְיָ לְהוֹשֵׁעַ אִיזִיל אִתְנַבֵּי נְבוּאָה עַל יָתְבֵי קַרְתָּא חַיָּבְתָּא דְּאִינוּן מוֹסִיפִין לְמֶחֱטֵי אֲרֵי מִטְעָא יִטְעוֹן דָּיְירֵי אַרְעָא מִבָּתַר פּוּלְחָנָא דַּיְיָ׃

והיתכן אמ׳ שלקח אשת זנונים וזה המוכח בסנוריים הלא ראה כתו׳ תחלת דבר ה׳ בהושע ויאמר ה׳ והנה לא מרה פיהשם חלילה חלילה רק הושע בן בארי איננו הושע בן אלה כמו חנוך שם כולל לארבעה אנשים בתורה ושאול מרחובות הנהר ושאול בן הכנענית ושאול בן קיש ורבים ככה ותחלת נבואת זה הנביא על מלכות ירבעם בן יואש מלך ישר׳ וארבעים שנה לפני גלות שמרון אם היתה נבואתו בסוף ימי ירבעם כי לא מלך זכריה בנו אחריו רק ששה חדשי׳ ובשבתה מלכות בית יהוא

שדבר הקב״ה עם הושע אמ׳ לו כן יקח לך אשת זנונים. רבותינו אמרו כמשמעו לפי שאמר על ישראל החליפם באומה אחרת כמו שמפורש בפסחים ריש פרק האשה: וילדי זנונים. שתלד לך ילדים שיהו ספיקי ממזרות ויונתן תירג׳ איתנבי על יתבי קרתא טעיתא וקח האמור כאן לשון לימוד הוא לאמר אותן לשוב בתשוב׳: כי זנה תזנה ילשון הוה הוא: את

שהיו מלכי ישר׳ ומפרש אחר אמר כי לך קח לך דבור הוא כטעם לקח טוב ופירש ותהר כמו תהרו חשם תלדו קש ואמר כי גומר גמורה בזנות ובת דבלים רמז ליהודה וישראל ואחר אמ׳ קח לך אשת זנונים שאם בלתה לקחת אשה הוגנת לא תמצא שהרי זנה תזנה הארץ כל עם הארץ זונים מאחרי השם ומפרש אחר אמר קח לך אשת זנונים וילדי זנונים שהרי דוגמתו זנו יושבי הארץ מאחרי ה׳ ודיו לעבד להיות כרבו. כאם אברהם המחבר חלילה חלילה שיצוה השם לקחת אשת זנונים ולהוליד ילדי זנונים והאומר דיו לעבד להיות כרבו לא כאשר על זה כי זנות מאחרי השם דרך משל רק באדם הוא במעשה והנכון בעיני כי זה הנביא היה רואה במראות נבואה בחלום הלילה שהשם אמר לו לך קח לך אשת זנונים והלך ולקח אשה ידועה והריתה וילדה כל זה במראות הנבואה כאשר פירש אם יהיה נביאכם לבר מתפה לבדו:

במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו ואל תתמה איך יראה בחלום וילך ויקח והנה בחלום אדם בלא נבואה ותאכלנה הפרות וככה על ישעיהו הנביא כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף זה היה במראה הנבואה כי למה ילך הנביא ערום בעבור כוש ומצרים וככה קח לך לבנה גם שכב על צדך השמאלי גם ואתה קח לך חטין גם דבר הזקן והעד על כל זה שאמר יחזקאל בתחילת ספרו ואראה מראות אלהים ואומר במראו' אלהים הביאני אל ארץ ישרא' ואל תתמה בעבור שלא הזכיר בתחילת הנבואה מראות כי הנה כתב דבר יי' אשר היה אל זכריה ושם כת' אחריו ראיתי הלילה ואשא עיני וארא והנה כתב באברהם במחזה וכן היתה כל נבואתו והנה אמר לו בדרך הנבואה למה אשת זנונים כי זנה תזנה הארץ׃ ³וילך ויקח. האשה הנזכרה כך היה רואה במראה׃ וטעם ותלד בן הדור הבא אחרי ירבעם בן יואש׃ ⁴דמי יזרעאל. הם בית אחאב על בית יהוא שלא מלא אחרי השם גם יהואחז בנו ויהואש בן בנו גם זה ירבעם גם זכריה בנו כולם עשו הרע בעיני יי' כי כן כתו'׃ ⁵והיה. קשת ישרא' מלכות זכריה כי נפסקה מלכות יהוא׃ ⁶ותהר ותלד בת. זה הדור הבא אחרין וקראו בת כי כתוב אחר ירבעם' הוא השיב את גבול ישרא' ואחרי מות זכריה בנו מלך מנחם ובימיו בא מלך אשור ואין צורך להזכיר מלכות שלום כי לא מלך אלא ירח ימים ובימי פקח בן רמליהו הגלה תגלת פלאסר רבים מערי ישראל ובימי הושע בן אלה נלכדה שומרון על כן קרא זה הדור בת. ופי' לא רוחמה כי לא אוסיף עוד א ארחם תחסר אות פי"ן לא אוסיף עוד שארחם וכמוהו ונדעה נרדפה אל תרבו תדברו. יש אומ' כי נשוא שהייתי עד עתה נושא להם עונם ואין זכר לעון והנכון בעיני כי זאת המלה באה כדרך ה הרגו לאבור והטעם כדרך כמעט ואחבו עומכי והנה ספר גלות השבטים׃ ⁷ואת בית. שנמלטו אנשי ירושלים מיד סנחריב׃ והושעתים ביי'. שיכה מלאך השם והכה כל מחנה אשור׃ ⁸ותגמל יהולידו בנים השבטי' שגלו בגלותם ושם עמדו ולא שבו לארצם על כן קראם לא עמי ואנכי לא א אהיה להם לאלהים׃

ויאמר יי' אליו ו' ר"פ בקריא' וסימ' מי שם פה לאדם או מי ישום אלם. זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק׃ שמעתי את תפלתך. לך שוב לדרכך מדברה. עבור בתוך העיר בתוך. קרא שמו יזרעאל׃ ובמלחמה ג' בקריא' וסימ' או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי. ולא אושיעם בקשת ובחרב. ברעב פרך מבות

3 וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח אֶת־גֹּמֶר בַּת־דִּבְלָיִם וַתַּהַר וַתֵּלֶד־לוֹ בֵּן׃ 4 וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו קְרָא שְׁמוֹ יִזְרְעֶאל כִּי־עוֹד מְעַט וּפָקַדְתִּי אֶת־דְּמֵי יִזְרְעֶאל עַל־בֵּית יֵהוּא וְהִשְׁבַּתִּי מַמְלְכוּת בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ 5 וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא וְשָׁבַרְתִּי אֶת־קֶשֶׁת יִשְׂרָאֵל בְּעֵמֶק יִזְרְעֶאל׃ 6 וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בַּת וַיֹּאמֶר לוֹ קְרָא שְׁמָהּ לֹא רֻחָמָה כִּי לֹא אוֹסִיף עוֹד אֲרַחֵם אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי־נָשֹׂא אֶשָּׂא לָהֶם׃ 7 וְאֶת־בֵּית יְהוּדָה אֲרַחֵם וְהוֹשַׁעְתִּים בַּיהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְלֹא אוֹשִׁיעֵם בְּקֶשֶׁת וּבְחֶרֶב וּבְמִלְחָמָה בְּסוּסִים וּבְפָרָשִׁים׃ 8 וַתִּגְמֹל אֶת־לֹא רֻחָמָה וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן׃ 9 וַיֹּאמֶר קְרָא שְׁמוֹ לֹא עַמִּי כִּי אַתֶּם לֹא עַמִּי וְאָנֹכִי לֹא־אֶהְיֶה לָכֶם׃ 10 וְהָיָה מִסְפַּר בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא־יִמַּד וְלֹא יִסָּפֵר וְהָיָה בִּמְקוֹם אֲשֶׁר־יֵאָמֵר לָהֶם לֹא־עַמִּי אַתֶּם יֵאָמֵר לָהֶם בְּנֵי אֵל־חָי׃ 11 וְנִקְבְּצוּ בְּנֵי־יְהוּדָה וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל יַחְדָּו וְשָׂמוּ לָהֶם רֹאשׁ אֶחָד וְעָלוּ מִן־הָאָרֶץ כִּי גָדוֹל יוֹם יִזְרְעֶאל׃ אִמְרוּ לַאֲחֵיכֶם עַמִּי וְלַאֲחוֹתֵיכֶם רֻחָמָה׃ ב רִיבוּ בְאִמְּכֶם רִיבוּ כִּי־הִיא לֹא אִשְׁתִּי וְאָנֹכִי לֹא אִישָׁהּ וְתָסֵר זְנוּנֶיהָ מִפָּנֶיהָ וְנַאֲפוּפֶיהָ מִבֵּין שָׁדֶיהָ׃

ואזל ואתנבי עליהון דאם יתובון ישתבק להון ואם לא כמיתר עלי תינין יתרון ואוסיפו ועברו עובדי בישין׃ ואמר יי' ליה קרא שומהון מבדריא ארי עוד צבחר כזעיר ואסער דם פלחי טעותא דאשד יהוא ביזרעאל דקטלינון על דפלחו לבעלא תבו אינון למיטעי בתר עגליא דבביתאל בכן א אחשביניה דם זכי על בית יהוא ואבטל מלכותא מבית ישראל׃ ויהי בעידנא ההיא ואתבר ית תקוף עבדי קרב ישראל במישר יזרעאל׃ ואוסיפו ועבדו עובדין בישין ואמר ליה קרי שומהון דלא רחימין בעובדיהון ארי לא אוסיף עוד לרחמא על בית ישראל ברם אם יתובון משבק אשבוק להון׃ ועל דבית יהודה ארחם ואפרוקינון במימרא דיי' אלההון ולא יתפרקון בקשתא ובחרבא ובעבדי קרבא בסוסון ובפרשין׃ ודריהון דאיתגליאו לביני עממיא אישתכחו דלא הוו רחימין ב בעובדיהון ואוסיפו ועברו עובדי בישין׃ ואמר קרי שומהון לא עמי ארי אתון לא עמי בדלית אתון מקיימין פרתגמי אורייתי מימרי לא הוה בסעדיכון׃ ויהי מניין בני ישראל סגי כחלא דימא דלא מיתכל ודלא מיתמני ויהי באתרא דאתגליאו ביני עממיא כד עברו על אוריתא ואתאמר להון לא עמי אתון יתובון ויתרבו ויתאמר להון עמיה דאלהא קיימא׃ ויתכנשון בני יהודה ובני ישראל כחדא וימנון להון ריש חד מן בית דוד ויסקון מן ארעא גלוותהון ארי רב יום כנישתהון׃ נביא אימרו לאחיכון עמי תובו לאוריתי ועל כנישתכון ארחם׃ אוכחו לכנישתא דישראל ואמרו לה ארי היא לא מתעניא בפולחני ומימרי לא מקביל צלותה עד דתעדי עובדהא בישיא מקביל אפהא ופולחן טעותהא מבין קרוהא׃

ובמלחמה׃ ובני ישראל ט"ו במצעתא פסו' וסימ' יוצאים ביד רמה. אז ישיר משה. כי בא סוס פרעה. מבן עשרים שנה ומעלה תנינא דפנחס. ויוציאו את המקלל. בעבר הירדן בגיא מול בית פעור׃ ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע. משה עבד יי' ובני ישראל הכום. ויהי ככלות יהושע. ויאכרו בני בנימן נגפים הם לפנינו. ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון. ויקרא המלך לגבעונים. ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו. ויגע החדש השביעי דעזרא. וחברו דנחמיה. וכל ר"פ דכוו'׃

רשי

³את גומר. רבותינו אמרו כך שמה על שם זנותה שהכל ב גומרין בה ודשין בה כדבלה וי"ת גומר שאם ישובו מדרכם נמרה פורענותם ואם לאו יהיו כנובלות תאנה׃ ותהר ותלד. ואוסיפו למיעבד עובדין בישין׃ ⁴קרא שמו יזרעאל. קרי שמהון מבדריא התנבא עליהן שיגלו ויהיו זרועין בעמים׃ את דמי יזרעאל וגו'. כתרגומו את דמי בית אחאב שהרג יהוא ביזרעאל על שעברו את הבעל והלכו הוא ובניו אחרי כן ועבדו ע"ז לכך אני חושב עליה' דמי בית אחאב כדם נקי׃ על בית יהוא׃ ירבעם בן יואש מבני יהוא היה וזכריה בנו נהרג׃ לא אוסיף עוד ארחם. לרחם׃ כי נשא אשא להם. אחליק להם מנת כוסם ופעולתם כמו וישא משאות׃ ואת בית יהודה ארחם. לאחר שאשבית את ממלכות ישראל שמשגלו עשרת השבטים היו בית יהודה בכלל הרחמים מחזקיהו עד צדקיהו׃ ותגמל את לא רוחמה. לפי תרגומו ויכלה אותו הדור בין העמים שגלו שם׃ ותהר ותלד בן. ואוסיפו ועבדו עובדין בישין ולפי פשוטו כמשמעו׃ והיה מספר. מה ענין פורענות ונחמה סמוכין בדבור אחד ורבותי' פי' בפסחים הרגיש הושע בעצמו שחטא על שאמ' החליפם עמד ובקש עליה' רחמי' ובסיפרי דבי רב פר' וישב ישראל בשטים שנינו ר' אומ' יש פרשיו' סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב כי אתם לא עמי והיה מספר בני ישרא' כחול הים מה ענין זה אצל זה משל למלך שכעס על אשתו שלח אחר ה הסופר לבוא ולכתוב לה גט עד שלא בא הסופר נתרצה המלך לאשתו אמר המלך איפשר יצא סופר זה מכאן חלוק כלומ' לבו חלוק ותומה לומ' למה שלח אחרי אמ' לו בא וכתוב לה שאני כופל לה כתובתה ולפי פשוטו כך היא סמיכתו כי אתם לא עמי ואנכי לא אהיה לכם אראה עצמי כ כאילו איני לכם ותגלו לבין ה האומות ואף שם תרבו ותצמחו ושם תשיבו אל לבבכם לשוב אלי כמו שנאמר על ידי משה והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך וגו' ושב יי' אלהיך את שבותך וגו' אף כאן ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו וגו'׃ ראש אחד׃ דוד מלכם׃ כי גדול יום. קיבוץ זריעתם׃ אמרו לאחיכם עמי. כתרגומו תובו לאורייתי ועל כנשתכון ארחם׃ ריבו באמכם. בכנסייה שלכם׃ מבין שדיה. דרך הנואפות שממעכין להם בין דדיהם ויונתן תירגם ופולחן טעותא מבין קירווהא׃

ומרוב הכעס לא הזכירו׃ ¹⁰והיה. זאת הפרשה דבקה היא כי במקום שגלו שם יולידו בנים רבים רק אינם יראים את השם. ופי' והיה במקום כמו תחת אשר לא עבדית והטע' שהם קוראים עצמם בני אל חי והם באמת לא עמי בעבור מעשיהם הרעים׃ ¹¹ונקבצו. וטעם ונקבצו שרבים מבני יהודה תפש סנחריב וכן כתו' כי תפש כל ערי יהודה הבצורות ושמו להם ראש אחד זהו סנחריב׃ ועלו מן הארץ כי גדול יום יזרעאל. שנפקד עון בית ישראל והנה הכל לנבואי ולא לשבח או הטעם כי גדול יהיה יום אחדם ביום יזרעאל והמפרש יותר מיום יזרעאל אין משפט הלשון לחסר מ"ם כי הדבר יבוא להפך ועוד מה טעם כי גדול ואין שם זכר מ"ם׃ אמרו. כדרך ויהתל בהם אליהו ויאמר קראו בקול שמח בחור בילדותיך באו ביתאל ורבים ככה על כן אחריו ריבו באמכם ריבו איך אתם בני אל חי והאם זנתה הם האבות׃ ריבו׃ הנביא מוכיח הגולים אולי ישובו ויטיב השם שבותם או יוכיח אלו הדורות לפני גלותם׃ זנוניה. כפול העי"ן כמו בינה הגיני׃ ונאפופיה. כפול הלמ"ד כמו סגריר׃ כן

פן · כיום הולדה · בהיותה במצרים כאשר הזכיר יחזקאל ואת עירום ועריה · והצגתיה · כמו ויצג את המקלות ׃ ושמתיה כמדבר · אין אדם בו · וטעם בצמא בעבור שהיא אומרת נותני לחמי ומימי ושקויי ׃ ואת בניה לא ארחם · הם שילכו בגולה ׃ כי הובישה · כפשה · וטעם מאהבי פועל יוצא לשנים פעלים כי בקשו שהייתי אוהבת אותם בעבור מתנותם והאומר כי מימי הוא התירוש והביא ראיה ותירושי במועדו לא דבר נכון כי התירוש ותירושי כנגד ושיקויי וטעם מימי כמו ואכלכלם לחם ומים והנביא אמר לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי ומים בכסף תתן לי ׃ לכן · שך · מגז׳ משכי׳ וכמוהו הלא אתה שכת בעדו ׃ בסירים · קוצים כי כקול הסירים כי עד סירים סבוכים ׃ נתיבותיה · המקומות הידועי׳ שים בהם סימני׳ להכירם ׃ וגדרתי את גדרה · שאשים גדר בדרכיה כדרך גדר דרכי ב בגזית ׃ ורדפה · האומר כי דגשות הדל״ת כי כן הוא כל דבר שהוא תמיד ם שאדם מתעסק בו ׃ ואין לנו סוף אולי יפרש לנו זה המדקדק מה הפרש בין הדובר בי ובין רוח יי׳ דבר בי הנני גורש מפניך לא אגרשנו ויגרש את האדם אלה הגזרות נמצאו בבניין הקל ו ובבניין הכבד ורבים ככה והנכון כי רדף הקל לעולם הוא אחר הבורח ומלת ירדף חסך יוצא לשנים פעלים וככה ורדפה את מאהביה שתרדף אחריה בבורחה להם ׃ ובקשתם · חסר דגש בקו״ף כי הוא מבניין הכבד וככה שלחו ב באש מקדשך להקל על הלשון עלכן אלה חסרים דגש ׃ והיא · עד עתה כי היתה אומרת כי הבעלים שתקטיר להם הם ה הטיבו לה כדרך ו ומאז חדלנו לקטר ל למלאכת השמים ׃ עשו לבעל · הצורפים עשו צורו׳ מזהב וכסף ליפות הבעל ובספרד היה חכם שפרש ה הבעל בעל הבית ה הבוטח בחכמת ה המזלות כי כן יקראו בתים למזלות ולהם הם עובדים כי הם צבא השמים ׃ לכן · טעם בעתו שאביא אויביה לקחתו ׃ והצלתי · והפרשתי וכן כל לשון הצלה והצלתי צמרי ופשתי שנתתי לה לכסות את ערותה ׃ ועתה אגלה את נבלותה · מגזר׳ נבלה על משקל כי הילדו׳ והשחרו׳ הבל כי גילוי הערוה נבלה היא ׃ והשבתי · שלא להתחבר שנים תוי״ן חסרו האחד וככה שבתו כי שבת שרשו וככה וכרתי להם ברית כיכרת שרשו ואין כראה להתחבר שנים תוי״ן לומר והשבתתי וכרתתי כי כן היה ראוי ׃ חדשה · הוא ראש החדש שהוא חדש הלבנה גם תי״ו שבתה חסירה או מובלעת בדגשות תי״ו שבתה ׃ והשימותי · אתנה · האל״ף נוסף ור׳ מריכוס אמ׳ שהוא כמו אתנן זונה ׃ ופקדתי · וטעם ותעד משל לאשה זונה שתשים הנזם על אפה והחלי בצוארה ליפות עצמה למצא חן בעיני הנואף ׃ לכן · אחר שתדע כי כל זאת הרעה באה עליה בעבור ששכחה אותי ולא ידעה בתחילה כי אני הטיבותי עמה ובאמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון אז אפתה בדברים ׃ והולכתיה · אל ארבה שסב כמדבר ׃ ונתתי לה את כרמיה · הכך והשימותי גפנה ותחת עמק עכור שעכרתיה שהוא עמק יזרעאל ישוב לפתח תקוה ׃ וענתה

כיום הולדה · כיום שמצאתיה במצרים כמו שמפורש ביחזקאל ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כורת שורך ותושלכי על פני השדה בגועל נפשך לא חסה עליך עין ׃ כמדבר · בזירות שגזרתי עליהם במדבר שם יתמו ושם ימותו ׃ והמתיה · ואקטליניה ׃ אמם · כנסיה שלהם ׃ הובישה הורתם · בהיתו מלפיהון החכמים המורים להם הוראות בושים מפני עמי הארץ אומרי׳ להם לא תגנובו והם גונבי׳ לא תלוו ברבית והם מלוים ׃ אחרי מאהבי · בדרכי האומות ׃ הנני שך · לשון סגירה כמו השר משוכתו כמשוכת חדק ׃ את דרכך · דרכים ושבילים שאת הולכת בהם ׃ אחרי מאהביה · מצרים ואשור ולא תוכלי לבקש מהם עזרה ׃ ורדפה · מתשקולת לשון כבד הוא זה כמו ומרדף ריקים פורקציי״ר בלע״ז כלומר תחזור אחריהם ולא תשיגם ׃ ובקשתם · ובקשה אותם ׃ לא ידעה · לא שמה על לבה והראת עצמה כלא יודעת ׃ וכסף הרביתי לה וזהב · והם עשאוהו לבעל ׃ בעתו · בעת גמר בישול הפירות ׃ והצלתי · ממנה צמרי ופשתי · אשר היה לכסות את ערותה כל הצלה שבמקרא לשון תרומה והפרשה הוא ומוכיח עליו ויצל אלהים את מקנה אביכם כי כל העושר אשר הציל ׃ ואיש לא יצילנה מידי · אף זכות אבותם תמה ׃ והשימותי · לשון שממה ׃ אתנה · כמו אתנן ׃ ושמתים ליער · שהחיות מהלכות שם ואוכלות הפירות ׃ ופקדתי עליה · שכר פורענות ׃ ימי הבעלים אשר תקטיר · תמיד להם ולשון הווה הוא ׃ ותעד נזמה וחלייתה · לשון עדי כזונה המתקשטת לקראת נואפים וחלייתה לשון ערבי הוא קישוט ׃ לכן הנה אנכי מפתיה · משדלה להמשך אחרי לואנקנ״יר בלע״ז ומהו הפיתוי והולכתיה המדבר בגולה שהוא לה כמדבר וציה ושם תשיב אל לבה כי טוב לה כשמעתה רצוני משמרדה בי ׃ את כרמיה · תירגם יונתן לשון פרנסים ומנהיגים וכן לא יפנה דרך כרמים וכן כרמי שלי לא נטרתי ׃ ד״א והולכתיה המדברה למדבר סיחון ועוג ובסגנון זה מתנבא יחזקאל שם והובאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם כאשר נשפטתי את אבותיכם והבאתי אתכם במסורת הברית וברותי מכם המורדים וגו׳ והכתרים אקיים וזהו את כרמיה ׃ ואת עמק עכור · עומק הגלות שהן עכורים שם אתן לה לפתח תקוה תחלת תקוה שמתוך אותן צרות יתן לב לשוב אלי ׃ וענתה

שד חד מן מלין חמיין שי״ן וקרינן סמ״ך וסימ׳ ושכתי כפי עליך · בשמיכה · ותכסהו · נשוג קשת יהונתן · ושפת אדני קדקד · משוכתו הסר · שך הנני שך את דרכך · השירו הם המליכו ולא ממני · בשורי גם אוי להם · שחיף עץ סביב סביב · שפדנה והתשוטטנה · ובמשמרות דברי חכמים · כעשי לו שקול ·

פֶּן־אַפְשִׁיטֶנָּה עֲרֻמָּה וְהִצַּגְתִּיהָ כְּיוֹם הִוָּלְדָהּ וְשַׂמְתִּיהָ כַמִּדְבָּר וְשַׁתִּהָ כְּאֶרֶץ צִיָּה וַהֲמִתִּיהָ בַּצָּמָא׃ וְאֶת־בָּנֶיהָ לֹא אֲרַחֵם כִּי־בְנֵי זְנוּנִים הֵמָּה׃ כִּי זָנְתָה אִמָּם הֹבִישָׁה הוֹרָתָם כִּי אָמְרָה אֵלְכָה אַחֲרֵי מְאַהֲבַי נֹתְנֵי לַחְמִי וּמֵימַי צַמְרִי וּפִשְׁתִּי שַׁמְנִי וְשִׁקּוּיָי׃ לָכֵן הִנְנִי־שָׂךְ אֶת־דַּרְכֵּךְ בַּסִּירִים וְגָדַרְתִּי אֶת־גְּדֵרָהּ וּנְתִיבוֹתֶיהָ לֹא תִמְצָא׃ וְרִדְּפָה אֶת־מְאַהֲבֶיהָ וְלֹא־תַשִּׂיג אֹתָם וּבִקְשָׁתַם וְלֹא תִמְצָא וְאָמְרָה אֵלְכָה וְאָשׁוּבָה אֶל־אִישִׁי הָרִאשׁוֹן כִּי טוֹב לִי אָז מֵעָתָּה׃ וְהִיא לֹא יָדְעָה כִּי אָנֹכִי נָתַתִּי לָהּ הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וְכֶסֶף הִרְבֵּיתִי לָהּ וְזָהָב עָשׂוּ לַבָּעַל׃ לָכֵן אָשׁוּב וְלָקַחְתִּי דְגָנִי בְּעִתּוֹ וְתִירוֹשִׁי בְּמוֹעֲדוֹ וְהִצַּלְתִּי צַמְרִי וּפִשְׁתִּי לְכַסּוֹת אֶת־עֶרְוָתָהּ׃ וְעַתָּה אֲגַלֶּה אֶת־נַבְלֻתָהּ לְעֵינֵי מְאַהֲבֶיהָ וְאִישׁ לֹא־יַצִּילֶנָּה מִיָּדִי׃ וְהִשְׁבַּתִּי כָּל־מְשׂוֹשָׂהּ חַגָּהּ חָדְשָׁהּ וְשַׁבַּתָּהּ וְכֹל מוֹעֲדָהּ׃ וַהֲשִׁמֹּתִי גַּפְנָהּ וּתְאֵנָתָהּ אֲשֶׁר אָמְרָה אֶתְנָה הֵמָּה לִי אֲשֶׁר נָתְנוּ־לִי מְאַהֲבָי וְשַׂמְתִּים לְיַעַר וַאֲכָלָתַם חַיַּת הַשָּׂדֶה׃ וּפָקַדְתִּי עָלֶיהָ אֶת־יְמֵי הַבְּעָלִים אֲשֶׁר תַּקְטִיר לָהֶם וַתַּעַד נִזְמָהּ וְחֶלְיָתָהּ וַתֵּלֶךְ אַחֲרֵי מְאַהֲבֶיהָ וְאֹתִי שָׁכְחָה נְאֻם־יְהוָה׃ לָכֵן הִנֵּה אָנֹכִי מְפַתֶּיהָ וְהֹלַכְתִּיהָ הַמִּדְבָּר וְדִבַּרְתִּי עַל־לִבָּהּ׃ וְנָתַתִּי לָהּ אֶת־כְּרָמֶיהָ מִשָּׁם וְאֶת־עֵמֶק עָכוֹר לְפֶתַח תִּקְוָה

דִלְמָא אַסְלֵיק שְׁכִינְתִּי מִינָּהּ וְאַעְדֵי יְקָרָהּ וַאֲשַׁוֵינָהּ רְטִישָׁא כְּיוֹמַיָא קַדְמָאֵי עַד לָא אִתְקְרֵיבַת לְפוּלְחָנִי וְיָחוּל רוּגְזִי עֲלַהּ כְּמָא דְחַל עַל עַם דָרָא דַעֲבַרוּ עַל אוֹרַיְתִי בְּמַדְבְּרָא וְאֲשַׁוֵי אַרְעָא צַדְיָא וְאֶקְטְלִינָהּ בְּבַצּוּרְתָּא ׃ וְיָת בְּנָהָא לָא אֲרַחֵם אֲרֵי בְּנִין דְטָעַן אִינוּן ׃ אֲרֵי טָעַת כְּנִישְׁתְּהוֹן בָּתַר נְבִיֵי שִׁקְרָא בָּהִיתוּ מַלְפֵיהוֹן אֲרֵי אָמְרָה אֵיהַךְ בָּתַר עַמְמַיָא רַחְמַי מְסַפְּקֵי מֵיכְלִי וּמִשְׁתְּיִ כְּסוּת מֵילָא וּבוּץ מְשַׁח כָּל פַּרְנוּסַי ׃ בְּכֵן הָא אֲנָא מְקַלְקֵל יַת אוֹרְחָתִיךְ כְּמָא דְסַיְגִין בְּכוּבַיָא וְאֶפְסוֹק כְּמָא דְמַפְסְקִין בְּכָתְלַיָא וּשְׁבִילָהָא לָא תַשְׁכַּח ׃ וְתִרְדַף שְׁלָם עִם עַמְמַיָא רַחֲמָהָא וְלָא תַדְבֵּק יַתְהוֹן וְתִבְעֵי סְעִיד וְלָא תַשְׁכַּח וְתֵימַר אֵיהַךְ וְאִיתוּב לְפוּלְחַן רִיבּוֹנִי קַדְמָאָה אֲרֵי טַב לִי כַּד הֲוֵיתִי פַלְחָא קֳדָמוֹהִי מִכְעַן לָא אֶפְלַח לְטַעֲוָתָא ׃ וְאִינוּן לָא יָדְעִין אֲרֵי אֲנָא בָּרֵיכִית לְהוֹן עִבּוּר וְחַמְרָא וּמִשְׁחָא וְכַסְפָּא אַסְגֵּיתִי לְהוֹן וְדַהֲבָא מִינֵּיהּ עֲבָדוּ לְטַעֲוָתָא ׃ בְּכֵן יְתוּב מֵימְרִי לְמִיטַל עִיבּוּרָא בְּעִידַן אִדְּרֵיהּ וְחַמְרָא בְּעִידַן מַעְצַרְתֵּיהּ וְאַצִּיל כְּסוּת מֵילָא וּבוּץ דִיהֲבִית לַהּ לְכַסָּאָה יַת קְלָנַהּ ׃ וּכְעַן אֲגַלֵּי יַת קְלָנַהּ לְעֵינֵי עַמְמַיָא רַחֲמָהָא וֶאֱנַשׁ לָא יְשֵׁזְבִינָהּ מִן יְדִי ׃ וְאַבְטֵל כָּל חֶדְוָתָהָא חַגָּהָא יַרְחָהָא וְשַׁבַּתָּהָא וְכֹל מוֹעֲדָהָא ׃ וְאַצְדֵי פֵּירֵי גוּפְנַהּ וְתֵינַהּ דַהֲוַת אָמְרָה יְקַר אִינוּן לִי דִיהֲבוּ לִי עַמְמַיָא רַחֲמַי וַאֲשַׁוֵינוּן לְחוּרְשָׁא וְתֵיכְלִינוּן חֵיוַת בָּרָא ׃ וְאַסְעַר עֲלַהּ יַת יוֹמַיָא דַהֲוַת פַּלְחָא לְטַעֲוָתָא דִמְסַקָּא לְהוֹן בּוּסְמִין הֲוַת דִמְיַא לְאִתְּתָא דְשָׁבְקַת יַת בַּעֲלַהּ וְאִתְקִינַת בִּקְדָשָׁהָא וּבְחַלְיַת מַרְגְּלִיתָהָא וּטְעַת בָּתַר רַחֲמָהָא כֵּן כְּנִשְׁתָּא יִשְׂרָאֵל רְחֵמַת לְמִיפְלַח לְטַעֲוָתָא וּפוּלְחָנִי שְׁבַקַת אֲמַר יְיָ ׃ בְּכֵן הָא אֲנָא מְשַׁעְבֵּיד לַהּ לְאוֹרַיְתָא וְאַעְבֵּיד לַהּ נִסִּין וּגְבוּרָן כְּמָא דַעֲבַדִית לַהּ בְּמַדְבְּרָא וּבְיַד עַבְדַּי נְבִיַיָא אֲמַלֵּל תַּנְחוּמִין עַל לִבָּהָא ׃ וְאֲמַנֵּי לַהּ יַת פַּרְנָסָהָא מִתַּמָּן וְיָת מֵישַׁר עָכוֹר לְתַחֲמוּדֵי נְפַשׁ

בעשך ׃ ותרב בעשך · בעש כי לאויל יהרג · מבעש ותכה מכעש עיני · בשבות התמלא בשבות עורו · השכנני עור ובשר · שבו ויחשם בגן · שתם גם כי אזעק · שושתי כי אמר בבה ידי ׃

וְעָנְתָה שָׁמָּה כִּימֵי נְעוּרֶיהָ וּכְיוֹם עֲלוֹתָהּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה תִּקְרְאִי אִישִׁי וְלֹא תִקְרְאִי לִי עוֹד בַּעְלִי׃ וַהֲסִרֹתִי אֶת שְׁמוֹת הַבְּעָלִים מִפִּיהָ וְלֹא יִזָּכְרוּ עוֹד בִּשְׁמָם׃ וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית בַּיּוֹם הַהוּא עִם חַיַּת הַשָּׂדֶה וְעִם עוֹף הַשָּׁמַיִם וְרֶמֶשׂ הָאֲדָמָה וְקֶשֶׁת וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה אֶשְׁבּוֹר מִן הָאָרֶץ וְהִשְׁכַּבְתִּים לָבֶטַח׃ וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי לְעוֹלָם וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים׃ וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בֶּאֱמוּנָה וְיָדַעַתְּ אֶת יְהוָה׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶעֱנֶה נְאֻם יְהוָה אֶעֱנֶה אֶת הַשָּׁמָיִם וְהֵם יַעֲנוּ אֶת הָאָרֶץ׃ וְהָאָרֶץ תַּעֲנֶה אֶת הַדָּגָן וְאֶת הַתִּירוֹשׁ וְאֶת הַיִּצְהָר וְהֵם יַעֲנוּ אֶת יִזְרְעֶאל׃ וּזְרַעְתִּיהָ לִּי בָּאָרֶץ וְרִחַמְתִּי אֶת לֹא רֻחָמָה וְאָמַרְתִּי לְלֹא עַמִּי עַמִּי אַתָּה וְהוּא יֹאמַר אֱלֹהָי׃

ג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי עוֹד לֵךְ אֱהַב אִשָּׁה אֲהֻבַת רֵעַ וּמְנָאָפֶת כְּאַהֲבַת יְהוָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהֵם פֹּנִים אֶל אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְאֹהֲבֵי אֲשִׁישֵׁי עֲנָבִים׃ וָאֶכְּרֶהָ לִּי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר כָּסֶף וְחֹמֶר שְׂעֹרִים וְלֶתֶךְ שְׂעֹרִים׃ וָאֹמַר אֵלֶיהָ יָמִים רַבִּים תֵּשְׁבִי לִי לֹא תִזְנִי וְלֹא תִהְיִי לְאִישׁ וְגַם אֲנִי אֵלָיִךְ׃

וְיִתְנְהוֹן תַּמָן לְמֵימְרִי כְּיוֹמֵי קֳדָם וְאַף אֲנָא אַעֲבֵיד לְהוֹן נִסִּין וּגְבוּרָן כְּיוֹם מַסְּקָהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ וִיהֵי בְּעִידָנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ תִּיתְנְהוֹן לְפוּלְחָנִי וְלָא תִפְלְחוּן עוֹד לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא׃ וְאַעְדֵּי יָת שׁוּם טַעֲוַת עַמְמַיָּא מִפּוּמְהוֹן וְלָא יְהֵי דָּכְרָן שׁוּמְהוֹן עוֹד׃ וְאֶגְזַר לְהוֹן קְיָם בְּעִידָנָא הַהִיא דִּיהוֹן שְׁלָם עִם חֵיוַת בָּרָא וְעִם עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְרִחֲשָׁא דְאַרְעָא וְקַשְׁתָּא וְחַרְבָּא וְעָבְדֵי קְרָבָא אֲבַטֵּל מִן אַרְעָא וְאַשְׁרֵינוּן לְרוּחְצָן׃ וְאַקְיְמִנְכוֹן קֳדָמַי לְעָלַם וְאַקְיְמִנְכוֹן קֳדָמַי בְּקוּשְׁטָא וּבְדִינָא וּבְחִסְדָּא וּבְרַחֲמֵי׃ וְאַקְיְמִנְכוֹן קֳדָמַי בְּהֵימְנוּתָא וְתִדְעוּן לְמִדְחַל מִן קֳדָם יְיָ׃ וִיהֵי בְּעִידָנָא הַהִיא אֲקַבֵּל צְלוֹתְכוֹן אֲמַר יְיָ אֲפַקֵּיד יָת שְׁמַיָּא וְאִינוּן יַחְתוּן מִטְרָא עַל אַרְעָא׃ וְאַרְעָא תַּרְבֵּי עִיבוּרָא וְחַמְרָא וּמִשְׁחָא וְאִינוּן יִסַּפְּקוּן לְגָלְוַת עַמִּי׃ וְאַקְיְמִנְכוֹן קֳדָמַי בְּאַרְעָא בֵּית שְׁכִינְתִּי וְאַרְחֵם עֲלֵיהוֹן דְּלָא רְחִימִין בְּעוּבָדֵיהוֹן וְאֵימַר לִדְהֲוֵיתִי אֲמַר לְהוֹן לָא עַמִּי בְּרַם עַמִּי אַתּוּן וְהוּא יֵימַר אֱלָהִי׃

וַאֲמַר יְיָ לִי עוֹד אֵיזִיל אִתְנַבֵּי נְבוּאָה עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּאִינוּן דָּמָן לְאִתְּתָא דִּרְחִימָא עַל בַּעְלָהּ וּמְזַנְיָא עֲלוֹהִי וְכָל כְּדֵין רְחִים לָהּ וְלָא צְבֵי לְמִיפְטְרַהּ כֵּן רְחִימַת יְיָ עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִינוּן מִתְפַּנַּן בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא בְּרַם אִם יְתוּבוּן יִשְׁתְּבֵק לְהוֹן וִיהוֹן דָּמָן לִגְבַר דְּאִשְׁתְּלֵי וַאֲמַר מִילָּא בְּחַבְרֵיהּ׃ וּפְרַקְתִּנּוּן בְּמֵימְרִי בְּיוֹם חַמְשָׁא עֲסַר לְיֶרַח נִיסָן וִיהַב יָת כְּסַף תִּקְלַיָּא כִּפּוּר לְנַפְשְׁהוֹן וַאֲמַרִית דִּיהוֹן מְקָרְבִין קֳדָמַי עוֹמֶר אֲרָמוּתָא מֵעֲלַלַּת סְעָרִין׃ נְבִיָּא אֵימַר לָהּ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל חוֹבֵיכוֹן גְּרַמוּ לְכוֹן דְּתִיגְלוּן יוֹמִין סַגִּיאִין תִּיתְנְהוֹן לְפוּלְחָנִי לָא תִטְעוּן וְלָא תִפְלְחוּן לְטַעֲוָתָא וְאַף אֲנָא עָתִיד לְרַחֲמָא עֲלֵיכוֹן׃

ועניתה ד׳ בקריא׳ וסימ׳ ועניתה בי צדקתי · ונגשה יבמתו אליו · ועניתה השירה הזאת · ועניתה שמה כימי נעוריה׃ אישי ת׳ בקריא׳ וסי׳ במסר׳ רבת׳׃ וידעת ז׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימ׳ כ״ב׃ והיה ביום ו׳ בטעם בסיפ׳ וסי׳ במס׳ רבת׳׃ ואהבי ד׳ וסי׳ ואהבי אשישי ענבי׳ · שנאי טוב ואהבי רע · ואהבי שמו ישכנו בה · ואהבי עשיר רבי׳׃

ל׳ · ל׳ חד מל׳ וחד חס׳ · ל׳ מל׳ ול׳ חס׳ בליש׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ג׳ · ו׳ בסע׳ בסיפ׳ · ח׳ ר״פ · ל׳ · ד׳ ומל׳ · ל׳ · ל׳ · ד׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ג

רשי

ועניתה שמה · לשון דירה כמו מעון אריות׃ כימי נעוריה · שישבה במצרים ימים רבים׃ וכיום עלותה וגו׳ · שנעשה אלי ממצרי׳ מתוך שיעבוד ונאלתיה כן גם עתה׃ תקראי אישי וגו׳ · תעבדוני מאהבה ולא מיראה אישי לשון אישות וחיבת נעורים בעלי לשון אדנו׳ ומורא ורבותינו פירשו ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית אביה׃ ולא יזכרו עוד · ישרא׳ בשמם של בעלי׳ או לא יזכרו הבעלי׳ בשמם של ישר׳ לומר שהם אלוהות להם או לא יזכר שם הבעלי׳ עוד כד״א והאלילים כליל יחלוף׃ עם חית השדה · שהשבית מזיקין מן העולם וכן הוא אומר לא ירעו ולא ישחיתו וגו׳׃ בצדק ובמשפט · שתתנהגו בהן׃ ובחסד וברחמים · שיבוא ליך מאתי על ידיהם באברהם אבינו כתיב כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו׳ לעשות צדקה ומשפט וכנגדן נתן לבניו חסד ורחמים מאת הקב״ה שנ׳ ונתן לך רחמי׳ ושמר יי׳ אלהיך לך את הברית ואת החסד פסקו מן הצדקה ו והמשפט כמו שנא׳ ההופכים ללענה משפט וצדקה לארץ ה הניחו אף הקב״ה אסף מהם ה החסד והרחמים שנ׳ כי אספתי את שלומי מאת העם הזה את החסד והרחמי׳ וכשיחזרו לעשות צדקה ומשפט שנ׳ ציון במשפט תפדה וגו׳ והקב״ה מוסיף עליהם רחמים וחסד ועושה אותן עטרה לארבעתן ומושיבן בראשן׃ וארשתיך לי באמונה · בשכר האמונ׳ שהאמנת בגול׳ לאבטחו׳ שעל ידי נביאי׳׃ אענה את השמי׳ · לצוק ל׳ השחקים מפלג הטוב התלוים במאמר והם יענו לצוק מים על הארץ׃ את יזרעאל · את בני הגולה שנזרעו ונקבצו׃ וזרעתיה לי · כזורע סאה להכני׳ כמה כורין כן יתוספו עליה׳ כמה גרים׃ אהובת ריע · חביבה על בעלה ואהובה לו והיא מנאפת תחתיו כאהבת הקב״ה את ישר׳ והם זונים תחתיו אל אלהים אחרים׃ אשישי ענבים · פירש מנחם גביעי יין אוהבי׳ להשתכר ביינם ואינם עוסקי׳ בתורה וכן תכינו שמעגישים במקו׳ אחר על כך השותים במזרקי יין׃ ואכרה לי · לשון סחורה ברגב״א בלע״ז כמו אשר כריתי לי ובכרכי הים קורין למכירה כירה׃ בחמשה עשר כסף וחומר שעורים ולתך שעורים ית׳ ופרקתינון במימרי בחמשה עשר לירח ניסן ויהב ית כסף תקליא כיפור לנפשהון ואמרית דיהון מקרבין קדמי עומר ארמותא מעללת סערין כלומר לא הוגעתי בדברי׳ קשים · בחמשה עשר כסף בגימטריא ניסן ובפסיקתא הוא נדרש בחמשה עשר כסף בחמשה עשר בניסן וחומר ולתך הרי ארבעים וחמשה שהחומר שלשים סאה והלתך חצי חומר׃ ואומר אליה ימים רבים תשבי לי · ימים שנים רבים שלשה הרי חמשה אלו חמשים יום שבין פסח לעצרת בו ביום נתתי לה את התורה ובה הזהרתיה לא תזני׃ ולא תהיי לאיש · לא יהיה לך אלהים אחרים׃ וגם אני אליך · אנכי יי׳ אלהיך׃ ואשר עשה שני חשבונות מחמשים יום אחד לסוף חומר ואחד לסוף לתך כנגד המן שירד להם לסוף שלשים יום בחמשה עשר באייר ומשם לחמשה עשר יום מכין שאין של לתך ביום הזה באו מדבר סיני בראש חדש סיון ובשם רב׳ היימתאתי דבר הנון · ואכרה לי וגו׳ קבלתי דמיה כופר פדיונה לגברי בדמי׳ קלים האומר ערך כפשי עלי אם מבן ששים ומעלה והיה ערכך חמשה עשר שקל · וחומר שעורין ערך זכר מבן עשרי׳ שנה ומעלה ועד בן ששים חמשים שקל ושם דמי פדיון חומר שעורין שגם הוא חמשי׳ שקל כסף · ולתך שעורין דמי פדיון

אבן עזרא

ועניתה · תכנן ותשיר כמו ותען להם מרים ויש אומרים ותדור שמה מגזרת מעון ויפרש ככה ועניה איש באלמנותיו והוא רחוק בעיני׃ והיה · תקראי אישי ולא תקראי ליעוד בעלי · כי כן כתו׳ את ימי הבעלי׳ ור׳ מרינוס אמ׳ אפי׳ שם שהוא ספק כמו בעל שהוא שם ע״ז או כמו כי יבעל בחור לא תזכרי עוד׃ והסירותי · על דרך ומל יי׳ אלהיך כי כאשר ישוב השובב מחטאו השם יעזרהו ויסיבהו בכל לבו׃ וכרתי · הפך ואכלתם חית השדה׃ וקשת וחרב וכלי המלחמה כמו באוכלי שולחניך ה חמור לחם בעבור ש שהזכיר תחלה ו ושברתי את קשת ישר׳ והנה הטעם שישבו לבטח׃ וארשתיך · כמו מאורשה לאיש א״א שתעשי צדק ומשפט גם אני אעשה חסד ורחמים ואין צורך׃ וארשתיך לי באמונה · תהיי לי לברי באמונ׳׃ וידעת את יי׳ · הפך ולא ידעה׃ והיה · אענה · כמו והכסף יענה את הכל ימציא וטעם אענה פעמים תמיד כדרך נשא כ כהרו יי׳ כמו שפירשתי׃ אענה את השמים · הפך ונתתי את שמיכ׳ כברזל׃ והם יענו את הארץ · שיתנו טלם וגשמיהם בעתם׃ והם יענו את יזרעאל · שם מקום הנזכר שישוב כאשר היה ברוב ארם׃ וזרעתיה · שירבו ויפרו כזרע הארץ׃ ורחמתי את לא רוחמ׳ · הם האבות׃ ואמרתי ללא עמי · הם שנולדו בגלותם וזאת הנבואה לעתיד או היא קשורה פי׳ אילו שבו הגולים מ מדרכם הרעה היו שבים אל ארצם ואל תתמה לומר אחר ש שהשם גזר עליהם שיעמדו בגולה שנים רבות איך ישובו כי הנה אמר ירמיהו על ירושלם ביד מלך בבל תנתן והוא מבוא עמו משפט ואם תעשו כן לא יחרב הבית ואם לא תעשו כן יהיה ל לחרבה׃ ויאמר · בדרך נבואה׃ לך אהב אשה · וקחנה לאשה כי זה משמע לשון אשה כי לא הזכיר זונה ושער ואכרה לי ואחריכן תהיה אוהבת רע והטעם אדם אחר ותנאף עמו והמשל כאהבת יי׳ את בני ישראל שאהב אותם והם פונים אל אלהים אחרים זה הוא אהובת רע ואינם אוהבים השם רק אוהבים היין שיתעם · מלת אשישי כמו סמכוני באשישות והטעם באשישות היין וככה אשישי יין ענבים וכמוהו ואשישה אחת ואין צורך להזכיר יין׃ ואכרה · יש אומרי׳ ואקנה אותה כמו תכרו מאתם ואינו נכון בטעם ובדקדוק והוא מגזרת הכר כא רק שיה ראוי להיות ואכיר׳ או יהיה מבניין הקל ואם לא נמצא אע״פ שלא נמצא לשון הכר משקל קל הנה יהיה על משקל אתנה או הפתח הקטן תחת הפתח גדול כמו ואערך עדי שהוא מן עדה פן אכלך בדרך מן כלה ובאה זו המלה על דרך וידבקו ורבים ככה · וטעם בחמשה עשר כסף כמשמעו לכתובתה׃ וחומר ולתך מאכלה ולפי דעתי שהוא משל ליהודה ואלה חמשה עשר הם מלכי יהוד׳ שתחלתם רחבעם מלך ולא תחשוב מלכות בני יאשיה רק מלכות אחת כי אחים היו וחומר ולתך הם הכהנים הגדולים שהיו במלכות יהודה בירושלם׃ ואומר · ימים רבים תשבי׃ והטעם אם תרצי שתהיי לי תשבי ימים רבים שלא תזני ולא תהיי לאיש אחר והטעם לא תעבדי לאלהים אחרים בסתר׃ ולא תהיי לאיש וגם אני · ומלת לא תשרת בעבור אחרת והטעם וגם אני לא אבוא אליך׃ וי״א אם תשובי אלי גם אני אשוב אליך · ופירש

כי ימים רבים ישבו בני ישראל אין מלך ואין שר ואין זבח ואין מצבה ואין אפוד ותרפים: אחר ישבו בני ישראל ובקשו את יהוה אלהיהם ואת דויד מלכם ופחדו אל יהוה ואל טובו באחרית הימים:

שמעו דבר יהוה בני ישראל כי ריב ליהוה עם יושבי הארץ כי אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ: אלה וכחש ורצח וגנב ונאף פרצו ודמים בדמים נגעו: על כן תאבל הארץ ואמלל כל יושב בה בחית השדה ובעוף השמים וגם דגי הים יאספו: אך איש אל ירב ואל יוכח איש ועמך כמריבי כהן: וכשלת היום וכשל גם נביא עמך לילה ודמיתי אמך: נדמו עמי מבלי הדעת כי אתה הדעת מאסת ואמאסאך מכהן לי ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני: כרבם כן חטאו לי כבודם בקלון אמיר: חטאת עמי יאכלו ואל עונם ישאו נפשו: והיה כעם ככהן ופקדתי עליו דרכיו ומעלליו אשיב לו: ואכלו ולא ישבעו הזנו ולא יפרצו כי את יהוה עזבו לשמר: זנות ויין ותירוש יקח לב: עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו כי רוח זנונים התעה ויזנו מתחת אלהיהם:

ל' | ז' חס' | ל' | ג' ומ"ל | ל' מ"ל | ג' ל' וכתי' ה' | ל' | ל' בטע' | ל' | ל' | ל' וכתי' כן יתיר א' ל' | ל' | ל' ומ"ל לים' | ל' ג' מטעי' כהון ל' | יד פסו' בסי' ולא ולא | ל' | ל' זקף קמץ | ל'

ארי יומין סגיאין יתבון בני ישראל לית מלכא מבית דוד ולית דעביד שולטן על ישראל ולית דדבח לרעוא בירושלם ולית קמתא בשמרון ולית איפוד ומחוי: בתר כן יתובון בני ישראל ויתבעון ית פולחנא דיי אלההון וישתמעון למשיחא בר דוד מלכהון ויתנהרון לפולחנא דיי וסגי טוביה דייתי להון בסוף יומיא: קבילו פתגמא דיי בני ישראל ארי דינא קדם יי עם יתבי ארעא ארי לית עבדי קושטא ולית גמלי חיסדא ולית דמהלכין בדחלתא דיי בארעא: יימן לשקר וכדבין וקטלי נפשן וגנבין וגייפין ומולדי בנין מנשי חבריהון וחובין על חובי מוספין: על כן תחרוב ארעא ויצדי כל דיתיב בה בחיות ברא ובעופא דשמיא ואף נוני ימא יזערון מן קדם חוביהון: על דאמרין ספר לא יליף ולא יוכח נביי ועמך נצן עם מלפיהון: ותתקלון בימא ויתקלון אף נביא דשקרא די עמכון כד בליליא ואבהית כנישתכון: אטפשו עמי מבלי ידעתא ארי את מידע דחלתי קצתא וארחקינך מלשמשא קדמי ועל דאתנשיתא אוריתא דאלהך ארחיק בנך אף אנא: כמא דאסגיתי להון עללא כן אסגיאו למיחטי קדמי יקרהון בקלנא חליפו: כהניא פסו למיכל חטוות עמי בדיל לאוספא חובין על חובי נפשהון: ויהי כמא דאשוי חילונאה כהניא לאפסא קודשיהון אפיס ית יקרהון ואשוי דיקיר לבסיר בדיל לאתפרע מינהון כאורחתהון בישתא וכעובדיהון מקלקליא אתיב להון: ויכלון ולא יסבעון יסבון נשין ולא יולדון בנין ארי ית פולחנא דיי שבקו ולא נטרו: זנותא וחמרא ורויתא שליף ומטעי ית לבהון: עמי די בצלם אעיה שאיל ומרמיה בחוטריה מחוי ליה ארי רוח דטעו אטעיתנון וטעו מבתר פולחנא דאלההון:

ישבו ז' חס' וסימ' במסר' רבת': ובעוף ג' בקריא' וסימ' ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו. וירדו בדגת הים ובעוף השמים דיברך. על כן תאבל הארץ וקדרו: נפשו ג' מטעי' בהון וסימ' ואל עונם ישא נפשו: להושיע משפטי נפשו: ולא נתתי: י"ד פסוק' בספרא אית בהון ולא ולא וסימ' במסר' רבת' בערך לא:

רשי

פדיון קרקע לתך שעורים למקדש. שעורים וחמשה שקלים הוא ערך הקצוב מבן חודש עד חמש ה' שקלים ומבן חמש שנים עד בן עשרים שנה והיה ערכך עשרים שקלים הרי עשרים וחמשה אחר כל החיבה הזאת אמרתי לה ימים רבים תשבי לי לא תזני לאלהים אחרים כי אם תזני ימים רבים ישבו בניך אין מלך ואין שר ואין זבח במקדש ביהודה ואין מצבת הבעל בשומרון למלכי ישרא' ואין אפוד של אורי' ותומים המגיד להם נעלמות ואין תרפי' הם צלמים הנעשים בכוון שעה אחת העשויה לכך ומדברים מאליהן ומגידים נעלמות וכן ת"י ולית אפוד ומחוי: אחר ימי הגולה: ישובו בני ישראל ובקשו את ה' וגו'. משום ר' שמעון בן יוחא בשלשה דברים מאסו בני ישר' בימי רחבעם במלכו' שמים ובמלכו' בית דוד ובבית המקדש הה"ד אין לנו חלק בדוד כמשמעו לאהליך ישר' אל תיקרי לאהליך אלא לאלהיך ראה ביתך דוד זה בית המקדש אמר ר' שמעון בן מנסיא אין מראין סימן טוב לישר' עד שיחזרו ויבקשו שלשתן אחר ישובו בני ישר' ובקשו את ה' זו מלכות שמים. ואת דוד מלכם כמשמעו. ופחדו אל ה' ואל טובו זה בית המקדש כמה דאת אמר ההר הטוב הזה: אלה וכחש. נשבעין בשקר: פרצו. ת"י ומולדין בנין מנשי חבריהון: ודמים בדמים נגעו: חובין על חובין מוסיפין ולפי משמעו פ' פרצו הגדר והרבו שפיכו' דמים עד נגעו ד"ם הרוג זה בדם חברו: תאבל. תחרב ויגדל האבל בה: יאספו. יזערון מן קדם חוביהון לשון כליון כמו אסף אסיפם: אך איש אל ירב. אתם מתרין בנביאי אמת שלא יריבון אתכם ולא יוכיחו אתכם כמו שכ' בעמוס שאמ' לו אמציה כהן ביתאל לא תנבא על בית יעקב ולא תטיף על בית יצחק והוא בימי ירבעם בן יואש שנתנבא הושע בימיו: ועמך כמריבי כהן. בנו עם מלפיהון שהכהנים היו בני הוראה כמו שנאמר יורו משפטיך ליעקב: וכשלת היום וגו'. ותתיקלון ביממא ויתקלון נביאי שקרא דעמכון כד בליליא ואבהית ית כנישתכון ואביים כניסייא שלכם: נביא עמך. נביאים שעמך: ודמיתי. כמו נדמו עמי כאדם היושב ותוהא ואין מענה בפיו: אשכח בניך. שאותן שעמדו על הר סיני כתבו בניהם ערבים תחת אבותיהם לשמור את התורה: כרובם כן חטאו. כשרבו וגדלו כן הוסיפו לחטוא כן חטאו לשון עברית כן בכמה מקומות כאשר יענו אותו כן ירבה קראו להם כן הלכו מפניהם כל כמה שהנביאי' קוראין להם להוכיחן כן הם היו בורחין מפניהם כרובם כן חטאו לפיכך כבודם בקלון אמיר: חטאת עמי יאכלו. כל חטאת שבספר תרי עשר פתחין לפי שכולן דבוקין חוץ מאחד ראשית חטאת היא לבת ציון חטאותיהן של עמי יאכלו אותם נביאי השקר שאמ' להם למעלה וכשל גם נביא עמך נעשו להם כהני במות ואוכלין מה שהיו כהני ראויין לאכול: ואל עונם. של ישר' ישא הנביא נפשו והנביא עצמו מצפה שיביאו לו ממון וקרבנות לכפרה: והיה כעם ככהן. אני אשוה את העם לבזיון כהני שחללו אותם מכהן להם ולי אף אני אחלל את העם באומות כן ת"י: ולא יפרוצו. לא יגדלו בנים הזנות והיין והתירוש שהם עסוקים בם לקח את לבם מאחרי: בעצו ישאל. בצלם שעשה מן העץ: יגיד לו. אל דבריו הוא שומע שאומרים לו נביאי הבעל בשם ע"ז: אלון

ופירש זה הדבר הנביא כי ימים רבים אין מלך ואין טענה מן החשמונאי' כי אינם מבני יהודה: ואין זבח. אמר יפת בן עלי זהו תשבי לי כי לא תעשי לי זבח ומצבה לפי דעתו אין המצבה אסור' רק כאשר דיברה תורה והנה מה יעשה במלת תרפי' ואחרים אמרו הכל לע"ז ולא מצאנו אפוד לנכרי והנכון בעיני אין זבח לשם ולא מצבה לבעל אין אפוד השם ואין תרפים לע"ז שקראם לבן אלהיו: אחר ישובו בני ישראל שהם בני יהודה וישראל שגלו בתחלה על כן כללם. וטעם ואת דוד מלכם זהו המשיח כמו ודוד ע עבדי נשיא להם לעולם ופחדו אל ה'. שישובו במהרה בבא הקץ אל ארצם במרוצה פתע פתאום כדרך יחרדו כצפור ממצרי' שכן ד כתוב והושבתים על בתיהם נאם ה' והעד הנאמן על זה הפי' שאמ' באחרית הימים והם סוף נבואת ה הנביאים כמו והיה באחרית הימים כ נכון יהיה הר בית ה' וגם כתוב וכתתו ח חרבותם לאתים וכל אלה לעתיד: שמעו. עם יושבי הארץ. היא א"י שהשם בחר והנכון יושבי הארץ שלו כמו ומארצו יצאו: אלה. שבועה ואת שית מגז' אלה: פרצו. מגזרת פריצי. ודמים. דמי הרוג אחר נוגעי' בדמי הרוג אחר: על כן. לשו' אומלל כפול וטעם בחית השדה ובעוף השמי' שלא ימצאו מה יאכלו והעד וגם דגי הים יאספו ימותו ויפת אמר כי אלה רעים מדור המבול כי דגי הים לא מתו וזה דרך דרש: אך. אין איש שיריב אחר או יוכיחנו ומשפט הכהני' היה להוכיח לישראל ועתה שבו הם להוכיח הכהן כי גם הוא רע מעללים כאשר יפרש אחר ועמך כמריבי כ כהן: וכשלת. עם הכהן הגדול שהיה בימי זה הנביא מדבר ומתנבא עליו וכשלת היום והטעם ביום שהוא אור כאילו היתה בלילה אתה ונביא השקר המפתה אותך אתו וכשל גם נביא עמך לילה: ודמיתי. והכרתי: נדמו עמי מבלי הדעת. ואת שמלה אם היתה מגזרת דמות יהיה אחריה אל בשלש נקודות כמו אל מי דמית ובאפס מלת ל' מטעם כריתה כמו ודמיתי אמך והטעם שלא תלד עוד אחר שיהיה במקומך כהן ואת תכשל במהרה גם ימותו בניך כדמו אומ' לכהן בחסרון דעתך נכרתו עמי: כי אתה הדעת מאסתה ואמאסך מכהן לי ותשכח תורת אלהיך. הטעם כפול כי אתה הדעת מאסתה כי לכהן ניתנה התורה ועוד כי הם השופטים כי שפתי כהן ישמרו דעת: אשכח בניך. חלילה שהשם ישכח רק הטעם שיכשלו בני הכהן וילכו לאבדון: כרבם. אני הרביתי בניך: כן חטאו לי. חטאים רבים על כן כבודם בקלון אמיר: חטאת עמי יאכלו. בני הכהן וכפש עמי ישאו עונם כאומר סמוך עלי לכפר העון כדרך ואליו הוא נושא את נפשו וזה עון גדול על כן יבוא רע על הכהן ועל העם ולא תהיה מעלה לכהן על ישראל: והיה. כבר אמרתי כי דרך הכפ"ן דרך קצרה והיה העם ככהן והכהן כעם וכמוהו כעמי כעמך: ופקדתי עליו. על כל אחד מהם: ואכלו. זאת היא הפקידה: הזנו. כפשם גם אחרי' ולא ירבו כמו ופרץ האיש: כי את ה' עזבו לשמור. דרכו או תורתו: זנות. בחסרון וי"ו כמו שמש ירח עמד זבלה והטע' כי הזנות גם היין כל אח' מהם יקח לב ולקיחת הלב כאילו נשארו בלא לב להבין: עמי. והאות כי הם בלא לב שבעבור עמי לשאול בעצו הוא הפסל: כי רוח זנוני' התעה. אותו: ויזנו. כולם מתחת שהי' כאשר הזכיר עמי:

און · קייאנ"א בלע"ז מגדל בו פרי סקורין גלב"ך בלע"ז : לבנה · עץ שקליפתו לבנה : אלה · אולמ"א בלע"ז שענפיו מרובין ונוטעין אותו לצל : על כן תזנינה בנותיכם · על שאתם מתחברין לע"ז כמשפטי הגוי' והגוי' מתחברי' עמכם ואתם מתחתנים בם ובנותיכם הנולדו' לכם מבנות הגוי' כוהנו' כמנהג אמן ומזנו' כן תי' : לא אפקוד על בנותיכ' · עוד לבודקן במי המרי' כשתזנינה למה כי בעליהם עם זונות יפרדו וכאמר אין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין את אשתו : יפרדו · ת"י מסתיעין לשון סיעה כלומ' מתחברין אתם לשתות יין ומנחם חיברו אצל עבשו פרודות שהם חביות יין : ועם לא יבין ילבט · אחרי שאינכ' נותנין לב להבין לפיכ' תתלבטו ללקות בפורענות ליבוט לשון טור' הדרך וליאות משא ריל"פ"ר בלע"ז : אם זונה אתה ישראל · לא ילמדו בני יהודה דרכם · לא אם זונה אתה ישראל ש' יאשם יהודה אם זונה ישראל אין בני יהודה חייבי' בכך ואוכי מחייבם כמו שאמור למעלה ואת בית יהודה ארחם : ואל תבואו · בני יהודה הגלגל ובלבד שלא יבואו בני יהודה הגלגל שאם עשרת השבטים עובדים ע"ז שנאמר כל רעתם בגלגל · בגלגל הרבו לפשוע : ואל תעלו בית און · היא ביתאל שהעמיד שם ירבעם את העגלים : ואל תשבעו · עמהם חי יי' כי אם חי יי' יאמרו אכן לשקר ישבעו כשהיו נשבעים בשקר היו מזכירין שם שמים וכשהיו נשבעים באמת נשבעין בשם העגלים : כי כפרה סוררה · כתורה דאיתפטים ובעיט כן סרר ישרא' מרוב אכילה ושתיה : עתה ירעם · מרעית מזומנת ככבש הרועה במרחב ולא כשור פטם שאובסין אותו בשעורין וכרשינין : חבור עצבי' אפרים · כשמר לע"ז ואי אפשר לו לפרוש לפיכך הנח לו אתה הנביא ולא תנבא להוכיחו כי לא יועיל : סר סבאם · נעשה משתיהם זר מעלי סר לשון זר כמו סורי הגפן נכריה כלומ' סר ממקומו ונהפך לאחר · סבאם · משתה ייכם שהיה עם הזונות : אהבו הבו קלון · הזמינו לאם קלון הבו לשון הזמנ' כמו הבה נתחכמה הבה נרדה הבה נבנה : מגניה · שריה ומלכיה : צרר רוח אותה בכנפיה · כדבק הרוח בכנפיה כעוף הזה שאין הרוח מניחתו לשכון עד עד שמוליכו למרחוק כן יבאו האויבי' עליהם ויגלום בגולה ואז יבשו מזבחותם מזבחי תועבותם שאין פונים אליהם כאשר יאמר חטא חטאה כן יאמ' זבח זבחה מן המקומו' שהיו זובחי' שם וכת"י מאיגורי תועבתהון : כי לכם המשפט · משפט היסורין עליכם בית המלך כי אתם הייתם פח על המצפה ורשת על תבור על שני הרים הללו הושיבו פרסדיאות לשמור שלא יעלו ישרא' לרגל לבית המקדש · מדרש תנחומא · מצאתי לשון אגדות כאדם המאיים על איש המקניטו חייך שאני כורה לך בכנפיך כך המקרא הזה מאיים על ישראל קנאתי קשורה ואמתי להכנס באחרית ויבושו ממעשיהם : ושחטה שטים העמיקו · משך שטיותם העמיקו אני אמרתי כל שאינו עולה לרגל עובר בעשה והם גזרו כל העולה לרגל יהרג הרי שהעמיקו יותר ממני ושחטה לשון זהב שחוט כמשך וכטוה · וי"ת לשון שחיטת זבחים לע"ז : ואני מוסר לכולם · ואף אני אייסרם בייסורין אכין מוסר לכולן : כי עתה הזנית אפרים · עד הושע בן אלה היו תולין הקלקלה במלכיהן שהיו מעכבין אותן מלעלו' לרגל עמד זה ובטל פרסדיאו' ולא עלו לפיכך גלו כי עתה הזנית אפרים ואין להם לתלות במלך כן למדתי בסדר עולם : לא

על ראשי · טעם ראשי בגלוי וככה על הגבעות יזבחו יאמרו לכהני הבעל שיזבחו ובעבור שהולכים האנשים להקטיר חוץ מהערים תשארנה הבנות והכלות בבתי' על כן תזנינה : לא · הטעם אין לתמוה אם הבנות תזנינה כי הם בעלותם לראשי ההרים להקטיר הם אוכלים ושותים עם הזונות וזונים כולם · ומלת יפרדו אנשים ידועים עם זונה אחת · ומלת ילבט בלשון ישמעאל כמשתבש שלא ידע מה לעשו' וכמוהו ואויל שפתים ילבט : והנה אין טעם לא אפקוד שלא יפקוד עליהם רק דבר כנגד האבו' כי הם מלמדים אותם לזנות לעשות כמעשיהם אולי הבנות קטנות הן על כן לא אפקוד : אם · ישראל חטאו עם ירבע' שפחד שתבוא המלוכה לבית דוד על כן עשה שני עגלים בשניקצות ארץ ישראל למה יאשם יהודה שהניח בית המקדש שהוא בחלקו וילך למקו' רחוק לע"ז והנביא מוכיחם אל יאשם יהודה וש' תבואו הגלגל ואל תעלו ב בית און הוא ביתאל בעבור העגל ששם שם ירבעם כתוב בתורה ובשמו תשבע והטעם את יי' אלהיך תירא שלא תעבור על מצות לא תעשה לא בעבור יראת מלך או דבה או נזק בגוף רק בעבור יראת השם ואתו תעבד מצות עשה מ מהם בפה ומהם ב במעשה ובו תדבק במחשבת הלב שלא יעבור רגע בכל יכולתו שיחשב בלבו מעשה השם ונפלאותיו ב בעליונים ובשפלים ו ובתחתונים ובאותות הנביאים ואחר שיהיה דבק בשם חייב הוא להזכיר השם בכל דבריו ולהשבע בשמו בעבור שיבינו מתנו כל השומעי' הברואים שהוא דבק באהבת השם ותמיד שמו וזכרו שגור בפיו ובאהבתו אותו וכל העם ישמעו וילמדו ממנו האהבה והיראה וככה מנהג הנביאי' שישבעו כדוד ואליהו וא'ישע וכמוהו כל לשון לך תשבע והנה הטע' למה תראו כי אתם בני השם ואתם באים בית און יותר טוב הוא שלא תעשו זה וזה או פירושו כנגד אלה וכאשר הכתו' בתחילת הפרשה : כי · סורר הוא שיסור מן הדרך שכוה שלא ילך בה והנה דמה ישר' כפרה סוררה שלא יוכל אדם לחרוש בה · וטעם עתה השם היה רועה אותם ככבש במרחב אילולי הייתם סוררים או הטעם עתה ירעם השם ככבש לבדו במקום מרחב והוא טועה : חבור · ז"א כי עצבים כמו וכל עצביכם והנכון כמו העצב כבזה לעצבי כנען והכל מגזרת עצבון כי אין תועלת בפסיליהם רק עצבים והטעם מחוברים הם לפסילי' הם חברתם : הנח לו · עד שיסור אותו אולי יפקחו עיניה' : סר · באה עליה' רעה שסר סבאם מחסרון התירוש ולא שבו מדרכם הרעה רק מלכיה הזנו אחרי' בעבור מתנות שהם אומרי' הבו ובאה מלת הבו כמו את אשר תאפו אפו ועיקר אפו גם אהבו הבו גם הבו לכם הכל כמו רדו כאו והשכוי היה בו בעבור אות הגרון : מגניה · הם המלכי' כמו כי ליי' מגיני ארץ ושוף הפסוק מוכיח כי הטע' כפול ומגניה שב אל בית און : צרר · כאדם שיצרור הרוח בכנפיו שלא ימצא מאומה או בכנפיה בכנפי בית און : ויבשו · המגני' : מזבחותם ·

ירעם ג' בקריא' וסימ' כי כפרה סוררה סרר ישראל · גרן ויקב לא ירעם · כצאן לשאול שתו מות ירעם · וא' וירעם בתם לבבו : האזינו ח' ומ'ל וסימ' השמים ואדברה · שמעו מלכים האזינו רזנים · שמעו דבר יי' קציני סדום · האזינו ושמעו קולי · ולאמי אלי האזינו : ובית המלך האזינו · האזינו כל יושבי חלד · שמעו חכמי'

עַל־רָאשֵׁי הֶהָרִים יְזַבֵּחוּ וְעַל־הַגְּבָעוֹת יְקַטֵּרוּ תַּחַת אַלּוֹן וְלִבְנֶה וְאֵלָה כִּי טוֹב צִלָּהּ עַל־כֵּן תִּזְנֶינָה בְּנוֹתֵיכֶם וְכַלּוֹתֵיכֶם תְּנָאַפְנָה׃ לֹא־אֶפְקוֹד עַל־בְּנוֹתֵיכֶם כִּי תִזְנֶינָה וְעַל־כַּלּוֹתֵיכֶם כִּי תְנָאַפְנָה כִּי־הֵם עִם־הַזֹּנוֹת יְפָרֵדוּ וְעִם־הַקְּדֵשׁוֹת יְזַבֵּחוּ וְעָם לֹא־יָבִין יִלָּבֵט׃ אִם־זֹנֶה אַתָּה יִשְׂרָאֵל אַל־יֶאְשַׁם יְהוּדָה וְאַל־תָּבֹאוּ הַגִּלְגָּל וְאַל־תַּעֲלוּ בֵּית אָוֶן וְאַל־תִּשָּׁבְעוּ חַי־יְהוָה׃ כִּי כְּפָרָה סֹרֵרָה סָרַר יִשְׂרָאֵל עַתָּה יִרְעֵם יְהוָה כְּכֶבֶשׂ בַּמֶּרְחָב׃ חֲבוּר עֲצַבִּים אֶפְרָיִם הַנַּח־לוֹ׃ סָר סָבְאָם הַזְנֵה הִזְנוּ אָהֲבוּ הֵבוּ קָלוֹן מָגִנֶּיהָ׃ צָרַר רוּחַ אוֹתָהּ בִּכְנָפֶיהָ וְיֵבֹשׁוּ מִזִּבְחוֹתָם׃

שִׁמְעוּ־זֹאת הַכֹּהֲנִים וְהַקְשִׁיבוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבֵית הַמֶּלֶךְ הַאֲזִינוּ כִּי לָכֶם הַמִּשְׁפָּט כִּי־פַח הֱיִיתֶם לְמִצְפָּה וְרֶשֶׁת פְּרוּשָׂה עַל־תָּבוֹר׃ וְשַׁחֲטָה שֵׂטִים הֶעְמִיקוּ וַאֲנִי מוּסָר לְכֻלָּם׃ אֲנִי יָדַעְתִּי אֶפְרַיִם וְיִשְׂרָאֵל לֹא־נִכְחַד מִמֶּנִּי כִּי עַתָּה הִזְנֵיתָ אֶפְרַיִם נִטְמָא יִשְׂרָאֵל׃

עַל רֵישֵׁי טוּרַיָא מְדַבְּחִין וְעַל רָמָתָא מַסְקִין בּוּסְמִין תְּחוֹת בְּלוֹט וְלִבְנָא וּבוּטְמָא אֲרֵי מַעְפֵּי טוּלֵיהּ עַל כֵּן מְזַנְיָין בְּנָתְכוֹן דַהֲוָאָה לְכוֹן מִבְּנַת עַמְמַיָא וְכַלָּתְכוֹן דִנְסַבְתּוּן לִבְנֵיכוֹן מִן עַמְמַיָא גַיְיפָן׃ לָא אַסְעַר עַל בְּנָתְכוֹן אֲרֵי מְזַנְיָין וְעַל כַּלָּתְכוֹן אֲרֵי מְגַיְיפָן אֲרֵי אִינוּן עִם זָנְיָתָא מִסְתַּיְעִין וְעִם נַפְקַת בָּרָא אָכְלִין וְשָׁתַן וְעַם דְּרָא דְלָא אִסְתַּכַּל בְּאוֹרַיְתָא הֲלָא אִתְרְטַשׁוּ׃ אִם טָעַן אַתּוּן דְבֵית יִשְׂרָאֵל לָא יִתְחַיְיבוּן דְבֵית יְהוּדָה לָא תֵיתוּן לְגִלְגָּלָא וְלָא תִסְקוּן לְבֵיתְאֵל וְלָא תִשְׁתַּבְעוּן לְשִׁקַּר קַיָים הוּא יְיָ׃ אֲרֵי כְּתוֹרָא דְאִתְפַּטַּם וּבָעִיט כֵּן מְרִיד בִּסְגֵי טוּבָא יִשְׂרָאֵל כְּעַן יְדַבְּרִינוּן יְיָ כְּאִימַּר בְּחִיר בְּבִקְעָה׃ אִתְחַבַּרוּ לְטַעֲוָתָא בֵּית יִשְׂרָאֵל שְׁבָקוּ לְהוֹן יָת פּוּלְחָנָא׃ שִׁלְטוֹנֵיהוֹן אַסְגִיאוּ שִׁירוּן מִן אוֹנֵס בְּכֵן טָעוּ וְאִתְפְּנִיאוּ בָּתַר זְנוּתָא רְחֵמוּ דְתֵיתֵי לְהוֹן קְלָנָא רַבְרְבֵהוֹן׃ עוֹבָדֵי רַבְרְבֵיהוֹן לָא תַקְנִין כְּמָא דְלֵית אֶפְשַׁר לְמִצַר רוּחַ בְּכָנָף כְּעַן אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן סַנְאָה וְיִבְהֲתוּן מֵאִיגוּרֵי טַעֲוָתְהוֹן׃ שְׁמָעוּ דָא כַהֲנַיָא וְקַבִּילוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבֵית מַלְכָּא אֲצִיתוּ הֲלָא לְכוֹן לְמִידַע דִינָא אֲרֵי תַקְלָא הֲוֵיתוּן לְמַלְפֵיכוֹן וּכְמִצְדָא דִפְרִיסָא עַל טוּרָיָא׃ וְדַבְּחַן לְטַעֲוָן מַסְגַן וַאֲנָא מַיְתֵי יְסוֹרִין לְכוּלְהוֹן׃ קֳדָמַי גְלַן עוֹבָדֵי דְבֵית אֶפְרַיִם וּדְבֵית יִשְׂרָאֵל לָא מִטַּמְרִין מִן קֳדָמַי אֲרֵי כְּעַן טְעַן בֵּית אֶפְרַיִם אִסְתַּאֲבוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל׃

מל"י : אפרים ד' קמצי' בקריא' וסימ' למטה אפרים הושע בן נון · ויהי איש מהר אפרים · חבור עצבים אפרים · צרור עון אפרים · וכל אסף דבוו' :

בבית און : שמעו זאת הכהני' · גם הקשיבו בית ישר' שהוכחתי' או בית ישר' הם הסנהדרין : ובית המלך האזינו · כי כולם שופטי' : כי פח הייתם למצפה · שלא תניחו לעלו' החוגג'ש בית השם : ושחטה · ולשחוט בדרך : שטי' · הם עובדי הבעל : העמיקו · הפח או הנזכרי' אולי לא ירדוהו השובר' ואני איסרם כולם על זאת הרעה שעשו כי לא נעלם ממני אשר העמיקו על כן : אני · רע כי אפת יעק' אביהו היה רחל והנה לאה נכנסה במקומ' גם רחל נתנה שפחת' לו ובעבור קנאת לאה נתנה לו גם השפחה האחרת על כן כאשר ילדה רחל את יוסף אמ' שלחני ויעק' אמ' על אפרי' ויפת אמ' אולי מתמלכת יהוא היתה מאפרי' ובעבור שמצא ואת רמות בגלעד לגדי הורכך לו' אוכה הכתובה בדברי יהוא ובספר עמוס אפרם שהוא מאפרי' והנכון בעיני כי כאשר באו אבותינו ארץ כנען והנה עמד יהודה על גבולו מנגב ובית יוסף שהוא כל שבט אפרים ואני שבט מנשה מצפון על כן יזכור יהודה הבן יקיר לי אפרי' ואין מלך בימים ההם מאפרי' : הזנית · כפשך גם אחרים :

לא יתנו. לא יעזבו מעשים שישובו או לא יניחו על דרך על כן לא נתתיך: וענה. אמר יפת כמו בפני יענה ואין לו טעם רק הוא מגזרת עני: בצאנם. שב אל יהודה לברר שבית המקדש בנחלתם: חלץ. כשרו מהם כאשר יאמר אלכה ואשובה אל מקומי ולמה חלץ מהם כי ביי׳ בגדו: עתה יאכלם. אלה הבנים עם

לא יתנו מעלליה׳. לא יעזבו דרכם הרעה כמו לא נתן ריחו ולא נתנו להרע עמדי ולא נתן סיחון: וענה גאון ישראל. ויתמאך יקרא דישראל כמו לענות מפני לשון עוני והכנעה: בפניו. ואינון חזן ודומה בן לברע פירושו לשון עדות כבא להם פורענותם יעיד בהם ובפניהם גאון וגובה שהיו מתגאין ועוברין על רצוני: בצאנם ובבקרם. בקרבנותיהם: חלץ. נשמט כמו וחלץ לך את חליצתם בגדים שנשמטו מעליהם: בנים זרים ילדו. שנתחתנו בגוים: יאכלם חדש. חודש אב: תקעו שופר. שיזהרו להשמר מן חרב הגייסות שיבאו עליהם: הריעו בית און. אחריך הגייס הולך אתה בנימן זאת הריעו בבית און וי״ת תקעו שופר בשורת חרב באה בעון שהמליכו עליהם את שאול שהיה בגבעה ולא שמעו לקול שמואל שהיה מן הרמה ומלכיה׳ גרמו להם לסור מאחרי כגון ירבעם וחביריו הריעו עליהם און ושבר גדול אחריך בנימן על שאחרתם ואחזרתם אחור מלעלו׳ לרגל לבית המקדש שהוא בחלקו של בנימן אחריך בנימן על איחורך את בנימן: לשמה תהיה ביום תוכחה. כשאבא להתווכח עמהם ישומו ויהיו תוהים ואין מענה בפיהם למה כי בשבטי ישראל הודעתי תורה נאמנה והם עברו עליה: אפרים לשמה וגו׳ בשבטי ישראל הודעתי נאמנה ר׳ אבהו בשם ר׳ חמא בר חנינא אמ׳ ביום שיתווכח עמהם הקב״ה בדין לא יהיה להם פתחון פה שהרי בשבטיה׳ הודעתי שהדין דין אמת אתה מוצא כשגלו י׳ שבטים לא גלו יהודה ובנימן והיו עשרת השבטים אומרין מפני שהם בני פלטין שלו לא הגלה אותן משוא פנים יש מדבר וחס ושלום אין משוא פנים אלא עדיין לא נתמלאה סאתם כיון שחטאו גלו אז שמעו עשרת השבטי׳ ואין מענה בפיהם ואמרו הא אלהא הא תקיף הא קשוט דאפילו לבני ביתיה לא נסיב אפין לקיים מה שנאמר בשבטי ישראל הודעתי נאמנה: כמסיגי גבול. כאדם המדביק גבול חבירו כך הם מהרו לאחוז בדרכי ישראל את חביריהם המלכי׳ לפיכך עליהם אשפוך וגו׳ וכשמעתי היו נוזלי׳ מדות אך קשה בעיני כי היה לו לכתוב מסיגי גבול ולא כמסיגי: עשוק אפרי׳. אפילו ביד האומות: רצוץ משפט. מיוסר ביסורין ולמה לו כל זאת כי הואיל ורצה והלך אחרי צוואות חרטות של נביאי הבעל: וכרקב. תולעת האוכל העץ ושוחקו: מזורו. לשון חולי: וילך אפרים אל אשור. זה הושע בן אלה שהיה לו לעבד וישב וימרוד:

עשוק ד׳ בקריא׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור: פרי אדמתך וכל יגיעך: עשוק אפרים רצוץ משפט כי הואיל. אדם עשוק בדם נפש. בתרא חס׳: ונשובה ז׳ בקריא׳ וסימ׳ ויאמר

לֹא יִתְּנוּ מַעַלְלֵיהֶם לָשׁוּב אֶל־אֱלֹהֵיהֶם כִּי רוּחַ זְנוּנִים בְּקִרְבָּם וְאֶת־יְהוָה לֹא יָדָעוּ׃ וְעָנָה גְאוֹן־יִשְׂרָאֵל בְּפָנָיו וְיִשְׂרָאֵל וְאֶפְרַיִם יִכָּשְׁלוּ בַּעֲוֺנָם כָּשַׁל גַּם־יְהוּדָה עִמָּם׃ בְּצֹאנָם וּבִבְקָרָם יֵלְכוּ לְבַקֵּשׁ אֶת־יְהוָה וְלֹא יִמְצָאוּ חָלַץ מֵהֶם׃ בַּיהוָה בָּגָדוּ כִּי־בָנִים זָרִים יָלָדוּ עַתָּה יֹאכְלֵם חֹדֶשׁ אֶת־חֶלְקֵיהֶם׃ תִּקְעוּ שׁוֹפָר בַּגִּבְעָה חֲצֹצְרָה בָּרָמָה הָרִיעוּ בֵּית אָוֶן אַחֲרֶיךָ בִּנְיָמִין׃ אֶפְרַיִם לְשַׁמָּה תִהְיֶה בְּיוֹם תּוֹכֵחָה בְּשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל הוֹדַעְתִּי נֶאֱמָנָה׃ הָיוּ שָׂרֵי יְהוּדָה כְּמַסִּיגֵי גְּבוּל עֲלֵיהֶם אֶשְׁפּוֹךְ כַּמַּיִם עֶבְרָתִי׃ עָשׁוּק אֶפְרַיִם רְצוּץ מִשְׁפָּט כִּי הוֹאִיל הָלַךְ אַחֲרֵי־צָו׃ וַאֲנִי כָעָשׁ לְאֶפְרָיִם וְכָרָקָב לְבֵית יְהוּדָה׃ וַיַּרְא אֶפְרַיִם אֶת־חָלְיוֹ וִיהוּדָה אֶת־מְזֹרוֹ וַיֵּלֶךְ אֶפְרַיִם אֶל־אַשּׁוּר וַיִּשְׁלַח אֶל־מֶלֶךְ יָרֵב וְהוּא לֹא יוּכַל לִרְפֹּא לָכֶם וְלֹא־יִגְהֶה מִכֶּם מָזוֹר׃ כִּי אָנֹכִי כַשַּׁחַל לְאֶפְרַיִם וְכַכְּפִיר לְבֵית יְהוּדָה אֲנִי אֲנִי אֶטְרֹף וְאֵלֵךְ אֶשָּׂא וְאֵין מַצִּיל׃ אֵלֵךְ אָשׁוּבָה אֶל־מְקוֹמִי עַד אֲשֶׁר־יֶאְשְׁמוּ וּבִקְשׁוּ פָנָי בַּצַּר לָהֶם יְשַׁחֲרֻנְנִי׃ לְכוּ וְנָשׁוּבָה אֶל־יְהוָה כִּי הוּא טָרָף וְיִרְפָּאֵנוּ יַךְ וְיַחְבְּשֵׁנוּ׃ יְחַיֵּנוּ מִיֹּמָיִם בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יְקִמֵנוּ וְנִחְיֶה לְפָנָיו׃

ו׳ · נג׳ ה׳ · ל׳ · יא׳ בטל · ל׳ וחס׳ · ית׳ מל׳ · ד׳ מל׳ ד׳ · ג׳ ומל׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳ · ג׳ חד מל׳ · ל׳ · ל׳ · כתח · ל׳ חד מל׳ ו׳ · ב׳ ל׳ · ו׳ ככו׳ מן ו׳ תיבו׳ וכל תיבו׳ יוד

לָא שָׁבְקִין עוֹבָדֵיהוֹן לְמֵתַב לְפוּלְחָנָא דֶאֱלָהֲהוֹן אֲרֵי רוּחַ דְטָעוּ בֵּינֵיהוֹן וְאוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ לָא תְבָעוּ׃ וְיִמְאַךְ יְקַר יִשְׂרָאֵל וְאִינוּן חָזַן וּדְבֵית יִשְׂרָאֵל וּדְבֵית אֶפְרַיִם יִתְקְלוּן בְּחוֹבֵיהוֹן יִתְקְלוּן אַף דְבֵית יְהוּדָה עִמְּהוֹן׃ בְּעָנְהוֹן וּבְתוֹרֵיהוֹן יְהָכוּן לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ וְלָא יִשְׁכְּחוּן סַלֵּיק שְׁכִינְתֵּיהּ מִנְּהוֹן׃ בְּמֵימְרָא דַיְיָ שַׁקָּרוּ אֲרֵי בְּנִין מִבְּנַת עַמְמַיָא כְּעַן קִיּוּמוּ לְהוֹן כְּעַן אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן עַמְמִין יֶרַח בְּיֶרַח וְיִבְזוֹן יַת פֵּירֵי אַרְעֲהוֹן׃ נְבִיַּיָא אֲרִימוּ קָלְכוֹן כִּדְשׁוֹפָרָא אִתְנַבִּי דְיֵיתוֹן עֲלֵיהוֹן עַמְמַיָא קָטְלִין עַל דְאַמְלִיכוּ יַת שָׁאוּל דְמִגִּבְעָתָא אַצְוָחוּ כַּד כְּבַחֲצוֹצְרָתָא אֲמָרוּ דְיֵיתוֹן עֲלֵיהוֹן מַלְכִין בְּמַשִׁרְיָתְהוֹן עַל דְלָא קַבִּילוּ לְפִתְגָמֵי שְׁמוּאֵל דְמֵרָמְתָא בַּסָרוּ עֲלֵיהוֹן יְבָבוּת עָבְדֵי קְרָבָא עַל דְשַׁקָּרוּ בְּמֵימְרִי וְאִסְתְּחָרוּ לַאֲחוֹרָא מִבָּתַר פּוּלְחָנִי וְלָא פְלַחוּ קֳדָמַי בְּמַקְדְּשָׁא דִי בְאַרְעָא שִׁבְטָא בִנְיָמִין׃ בֵּית אֶפְרַיִם לְצָדוּ תְהֵי בְּיוֹם תּוֹשְׁלֵימַת חוֹבִין בְּרַם בְּשִׁבְטַיָא דְיִשְׂרָאֵל הוֹדָעִית אוֹרַיְתָא׃ הֲווֹ רַבְרְבֵי יְהוּדָה כִּמְשַׁנֵּי תְחוּם עֲלֵיהוֹן אֶשְׁפּוֹךְ כְּמַיָא חֵמְתִי׃ אֲנִיסִין דְבֵית אֶפְרַיִם כְּבִישִׁין בְּדִינְהוֹן אֲרֵי אִתְפְּנִיאוּ דַיָּנֵיהוֹן לְמִטְעֵי בָּתַר מָמוֹן דִשְׁקַר׃ וּמֵימְרִי כְּעַשָּׁא לִדְבֵית אֶפְרַיִם וּכְרִקְבָּא לִדְבֵית יְהוּדָה׃ וַחֲזָא אֶפְרַיִם יַת מַרְעֵיהּ וִיהוּדָה יַת מַכְאוֹבֵיהּ וַאֲזָלוּ דְבֵית אֶפְרַיִם לְאַתּוּר וּשְׁלַחוּ לְמַלְכָּא דְיֵיתֵי לְאִתְפְּרָעָא לְהוֹן נְבִיָּא אֲמַר לְהוֹן הוּא לָא יָכִיל לְאַסָּאָה לְהוֹן וְלָא יָנִיחַ מִנְּכוֹן מַכְאוֹב׃ אֲרֵי מֵימְרִי כְּלֵיתָא לִדְבֵית אֶפְרַיִם וּכְבַר אַרְיָוָן לִדְבֵית יְהוּדָה אֲנָא בְּמֵימְרִי אֶקְטוֹל וְאַעְדֵּי אֲרִים גְּבוּרְתִּי וְלֵית דִמְשֵׁיזִיב׃ אֲסַלֵּיק שְׁכִינְתִּי אֲתוּב לְמָדוֹר קוּדְשִׁי דִי בִשְׁמַיָא עַד דְיִדְעוּן דְחָבוּ וְיִבְעוּן מִן קֳדָמַי כַּד תְעוּק לְהוֹן יִבְעוּן דַחֲלְתִּי׃ יֵימְרוּן אִיתוּ וְנְתוּב לְפוּלְחָנָא דַיְיָ אֲרֵי הוּא דִי מְחָנָא וְיַסֵּינָנָא וּדְאַיְתֵי עֲלָנָא תְבַר יָנִיחַ לָנָא׃ יְחַיֵּינָנָא לְיוֹמֵי נֶחָמָתָא דַעֲתִידִין לְמֵיתֵי בְּיוֹם אַחְיָוּת מֵיתַיָא יְקִימִינָנָא וְנֵיחֵי קֳדָמוֹהִי׃

אברהם אל נעריו. נתנה ראש ונשובה. המה באו בארץ צוף. הרבה כושל גם נפל איש. לכו ונשובה אל יי׳. נחפשה דרכינו ונחקרה. השיבנו יי׳ אליך:

חלקיה׳ חדש רע כמו כי קרוב יום אידם ור׳ משה אומר חדש אב ויפת אמ׳ כי חדש הוא חרב כמו והוא חגור חדשה: תקעו. הטעם השמיעו זאת ודעו הכל כי אפרי׳ הודעתי נאמנה משפט נאמן כמו גזירה והדומה לה: היו. עושים רע לאסר הם ברשותם: כמסיגי גבול. בסתר על כן אעניש: עשוק אפרים. עשקוהו מלכיו ורימוהו: כי הואיל הלך. שנים פעלים עוברים כמו הנמס חלף הלך לו כי הואיל שהלך אחרי מצות אנשים והוא כן כמו צו לצו ויפת אמ׳ כי אפרים יהיה עשוק מהגוים: ואני. טעם שאכלם: וירא. את מזורו מכה שהיא צריכה שיזורו אותה: וישלח: יהודה כי כן אחריו ירב שם מקום באשור: יגהה. כמו ייטב גיהה מראית העין: כי. בתחילה אמר ואני כעש בפנים מהגוף ועתה כשחל בחוץ ומי יוכל לרפא לכם: ואלך. לי ואין רודף אחרי או אלך עם הטריפה והנכון שאטרפם ואלך לי כאשר כתוב אחריו: אלך. עד אשר יאשמו. שיודו שאשמו או כטעם תאשם שומרון והארמה לא יקום חסר אלף: ישחרונני. יבקשונני בשחר ויאמרו אלה לאלה לכו. אמר טרף בעבור ככפיר: יך. מכה: ויחבשנו. כמו ולא חבשו כי המכה צריכה לזור ולחבש ולרכך באחרונה בשמן: ובאת מלת טרף פועל עבר עם יך שהוא עתיד על דרך הזמן העומד כאשר פירשתי בספרי: יחיינו. ירפאנו כמן ומרחו על השחין ויחי עד חיותם וטעם יומים זמן קרוב שלישי הפך כל כשבר כי אז יכאב: ונדעה

וישלח. יהודה: אל מלך ירב. זה אחד מכתן שחד לתגלת פלאסר לעזרו על רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו: והוא לא יוכל לרפוא לכם. מהרבה גדודים שפלשתי׳ וערביים שבאו על אחז כמו שמפורש בדברי הימים כי חלק אחז את בית יי׳ ויתן למלך אשור ולא לעזרה לו: ולא יגהה מכם מזור. לא יסיר מכם מכאוב ואומר אני שהוא מן התיבות ההפוכות לשון כאשר הוגה מן המסלה הורו והוגו מלב הגו סיגים מכסף: ואשא ואין מציל. אשא את הטרף: אלך. אסתלק מהם ואשובה אל השמים: עד אשר יאשמו. יחזיקו עצמם כאשמים להודות על אשמתם: ישחרונני. יבקשונני: לכו ונשובה. יאמרו לכו ונשובה וגו׳: יך. לשון הווה הוא הוא מכה אותנו והוא יחבשנו: יחיינו מיומים. יחזקנו משתי פורעניות שעברו עלינו משתי מקדשות שחרבו: ביום השלישי. בבנין הבית השלישי יקימנו. מיומים. משתי עתים שעברו עלינו: ביום השלישי. בעת השלישי: לדעת

לדעת את יי'. באמת ובתמים כבוכים כשחר זה אשר נכון מוצאו : ויבא כגשם לנו. כגשם הבא להיות חיים לעולם שאז יבא להורות חיים שיבאו לנו : יורה ארץ. ירוה ארץ : מה אעשה לך. מפני מדת הדין איך אוציא משפטיך לאור : וחסדכם כענן בקר. כל טובתכם וצדקתכם אינה כלום : על כן חצבתי בנביאים. על אשר חצבתי עליהם דברי על ידי הנביאים והם לא נזהרו בהם לפיכך הרגתי' באמרי פי בשביל אמרי פי כך תירגם יונתן על כן כמו על אשר וכן כי על כן ראיתי פניך כי על כן לא נתתיה לשלה בני : ומשפטיך אור יצא. בתמיה ואיך אוכל לשאת לכם פנים מפני מדת הדין ומוסב על מה אעשה לך : ודעת אלהים. חפצתי מעולות : כאדם. כאדם הראשון : שם בגדו בי. בארץ טובה שהושבתים בה שם בגדו כי כאדם שהכנסתיו לגן עדן ועבר על מצותי : עקבה מדם. מליאה אורבי רציחה כמו ואת עקבו ויעקבני : וכחכי איש גדודים. וכאסיפת איש כיד דגים האוספם בחכה יחד כן חכי גדודיהם חבורות כהניהם המתחברים ללכת בדרך ירצחו שם כולם שכם אחד : כי זמה עשו. כי עצה היא אשר נתיעצו לפני אסיפתם לאיזה מקום ילכו לרצח ולשלול שלל : וכחכי איימדו"ש בלעז ואף בלשון משנה חכי לשון חיבור הוא ולא יטיל בו יותר משלשה חכין הם תפירות שהסורק מחבר בהן שני ראשין מן הבגד יחד כשחובטו במקלות ולשון זה משלי והבנן בעיני וכן פירושו וכשים בהם חיבור אדם שנאספים יחד חבר כהנים הוא לרצח והראשון מדברי ר' מאיר שליח צבור זצ"ל : שכמה. לשון כת אחת : שערוריה. ואת לשון שיכוי ששיכו את דרכם וכן שמה ושערוריה : גם יהודה. אף הוא הואיל וקילקלה : שת. המשית זמן פורענות לה : בשובי שבות עמי. בהוכיח אותם לשוב משובותם : קציר. עת סילוקה וגלותה כמו עוד מעט ובאה עת הקציר לה ב בפורענות בבל בספר ירמיה. שבות עמי לשון תשובה כערות וילרות איטו"ירוא"ה בלעז וכן בנים שובבים הבת השובבה : כרפאי לישראל. כשאני חפץ להושיעם ולרפאותם עונותם נגלו לפני כי פעלו תמיד שקר וגנבים מהם תמיד באים וגונבי' ממון חביריהם ואף פושטים ב גדודיהם בליסטיות ללסטם את הבריות : ובל יאמרו ללבבם. איכן נותנין אל לבם שכל רעתם כתובה לזכרון לפני : ישמחו מלך. מלכם חפץ ברעה שהם עושים : בוערה מאופה. שהוסקה מיד הנחתום כן יצרם בוער בקרבם : ישבות מעיר. י"ת מה שתירג' ואיני יכול לייסב בו לשון המקרא ולפי שמועו ישבות יצרם הרע שהוא מעירם מלוש בצק עד חומצתו משחשב בלבו את הרעה כיצד יעשה אותה הוא שובת וישן עד הבקר שהוא יכול לעשותה כמו שהאופה שובת מלות בצק עד שהחמיצה שהוא יכול לאפות וכן הוא אומר במיכה הוי חושבי און ופועלי רע על משכבותם באור הבקר יעשוה : יום מלכנו. ביום שאנו ממליכין את מלכנו : החלו שרים. כעסו שריכו חולים : חמת מיין. מחום היין הבוער בם והמלך מושך ידו מן הטובים והכשרים להתחבר את לוצצים : כי

ונדעה. שנרדפה לדעת את יי' כי זה סוד כל החכמות ובעבור זה לבדו נברא האדם רק לא יוכל לדעת את השם עד שילמד חכמות הרבה שהם כמו סולם לעלות אל זאת המעלה העליונה וטעם כשחר כי בתחילה ידע המשכיל השם במעשיו כמו השחר בבואתו ורגע אחר רגע יגדל האור עד שיראה האמת : ויבא כגשם. הטעם שהשם יעירנו ויורנו האמת על דרך יערוף כמטר לקחי ואחרים אמרו כי יבא לנו מרפא מהשם כגשם אשר לא יקוה לאיש והטעם כי אין מרפא כי אם מאתו : כמלקוש יורה ארץ. חסר וי"ו כדרך אדם שת גם יחסר אות בי"ת כדרך כי ששת ימים וככה הוא כמלקוש ויורה ארץ : מה. הטעם הזה שהחסד שאמרת שתשובו לדעת השם : כענן בוקר. שלא יעמוד ומלת משכים איננו פועל כמו משכי' היו כאילו הוא שם לשחר ולפי דעתי משכי' היו כל אחד אם כן יהיה גם זה כן : ועל' חצבתי כמו חוצב בהר והטעם שהרג קצת הנביאים שלהם שהיו מתעים אותם שלא ישובו : הרגתים. בעבור שהם אמרו שקר לאמר א אמרי פיהם על כן א הרגתי' גם אני באמרי פי אולי תשובו ישראל : ומשפטיך אור יצא. כמו והוציא כאור צדקך ועוד בעבור ש שאמר כשחר נכון מוצאו : כי חסד חפצתי. חסר כנון לא חסד כענן : והמה. על כנואי שקר : גלעד. עקובה. כמו עקוב הלב עשה בעקבה עקובה מדם כנסכך : וכחכי. הה"א תחת ה"א על דרך לכלא הפשע גם הוא באל"ף תחת ה"א ואלה השתי' מלות זרות הן כי מ משפט בעלי הה"א ב בסמוך לכלות לחכות והטעם כאשר יחכו גדודים איש שיבא ויפשטוהו ככה הם חבר כהנים והנה א הזכיר נביאי השקר גם הכהנים : שכמה. כמו לעבדו שכם והנה גדודים ישרת בעבור אחר כגדודים בדרך ירצחו כולם הטעם שהכהנים יקחו מתנות כהונה בחזקה : בבית. שערוריה. הטעם דבר מגועל כתאיני השוער' : שם זנות לאפרי' רמז לעגלי' בבית אל שהוא לאפרים : גם יהודה. אחר שהזכיר אפרים ושת קציר כמו ועשה קציר כמו נטע והטעם ששת קציר לך ונזרך לעבוד הבעל בבית אל כאשר היה בלבי להשיב שבות עמי שיאמרו לכו ונשובה אל יי' ובעבור יהודה שהכיח ביתי ונזרך לא אשיב שבותך : כרפאי. בעבור שאמרו כי הוא טרף וירפאנו אמ' כאשר ארצה לרפאם עמד לפני רשעם בלבם שלא עזבוהו עד עתה כי פעלו שקר בלילה יגנבו וביום פושטים גדודים חוץ מן העריס : ובל. והם חושבי' כי איככי רואם ולא ידעו כי מעלליהם סובבים אותם והם נגד פני : ברעתם ישמחו מלך. ושרים שימליכוהו : כלם. גם מלכם עמהם ותנור לשון זכר על כן מלת בוערה מלעיל כמו לילה כחלה עבר על כפשוטו וזה הפסוק הפוך וככה טעמו כמו תנור אופה בוערה מלוש בצק עד חומצתו עד ישבות אופה מעיר כי צריך להבעירו ולהסיקו הרבה : יום. שימליכו מלכם שיקרא אותו היום יום מלכינו ישכירוהו ביין אז ימשך ידו עם הלוצצים הלוצצים וזאת המלה מפועלי הכפל שהוא לצץ ואילו היתה מלוצצים היתה מהפעלים שהם עלומי העין מגזרת לץ שסרסו ליץ על כן הוא מכפולי הלמ"ד על כן תופפות ומתופפות שנים פרשי' ומלת החלו מחלי כמו הראו ומלכינו הוא הפעול והשרים הם הפועלים החלו שרים את המלך מן השכרות וכמוהו מחלה לב פועלת מחלה את הלב מהבנין הכוכף שהוא החלה. וטעם חמת מיין בחסרון בי"ת בחמת מלא יין ופירושו כמו מן החמת ונסמך ככה כמו דלת וסגור דלתך בעדך והעד מקפח חמתך ואף שכר שהוא כטעם הזה : כי

בנביאים ה' וסימ' נמסר בשמואל א' סימן י"ו : ודעת אלהים ג' בליש' בקריא' וסימ' כי אין אמת ואין חסד. כי חסד חפצתי. ודעת אלהים תמצא : כאדם ג' בקריא' וסימ' והמה כאדם עברו ברית. אכן כאדם תמותון : אם

ונדעה נרדפה לדעת את יהוה כשחר נכון מצאו ויבוא כגשם לנו כמלקוש יורה ארץ : מה אעשה לך אפרים מה אעשה לך יהודה וחסדכם כענן בקר וכטל משכים הלך : על כן חצבתי בנביאים הרגתים באמרי פי ומשפטיך אור יצא : כי חסד חפצתי ולא זבח ודעת אלהים מעלות : והמה כאדם עברו ברית שם בגדו בי : גלעד קרית פעלי און עקבה מדם : וכחכי איש גדודים חבר כהנים דרך ירצחו שכמה כי זמה עשו : בבית ישראל ראיתי שעריריה שם זנות לאפרים נטמא ישראל : גם יהודה שת קציר לך בשובי שבות עמי :

ז כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים ורעות שמרון כי פעלו שקר וגנב יבוא פשט גדוד בחוץ : ובל יאמרו ללבבם כל רעתם זכרתי עתה סבבום מעלליהם נגד פני היו : ברעתם ישמחו מלך ובכחשיהם שרים : כלם מנאפים כמו תנור בערה מאפה ישבות מעיר מלוש בצק עד חמצתו : יום מלכנו החלו שרים חמת מיין משך ידו את לצצים :

ונילף נרדוף למידע ית דחלתא דיי כנהור צפר דמקשיט במיקפי' וייתי בירכן לנא כמטר מגבר בלקישא דמרוי ארעא : מן קדם דין דקשוט מא אעביד לכון דבית אפרים מא אעביד לכון דבית יהודה וטב וטבותכון כענן צפרא וכטלא דמותי פסיק : על כן דאזהרתינון בשליחות נביי ולא תבו איתיתי עליכון קטולין על דעברו על מימר רעותי ודיני כנהור נפיק : ארי בעבדי חסדא רעוא קדמי מדבח ועבדי אוריתא דיי מסקי עלון : ואינון כדריא קדמאי עברו על קיימי וכארעא טבא די הבית להון למעבר רעותי תמן שקרו במימרי : גלעד קרית אנוסין בניכלין אשדין דם זכי : וכמא די מסבר אנש למשרין אתחברו אינון וכהניהון באורחא חדא קטלין נפשן כתף חד ארי עיצת חטאין עבדו : בבית ישראל חזיתי שנו אשניאו קיימא דגזיר עמהון דלא למפלח לטעותא תבו אינון למטעי בתר עגליא בביתאל תמן טעו בית אפרים אסתאבו בית ישראל : אף דבית יהודה שריאו לאסגאה חוביהון אף להון ימטי חובין באתבותי גלות עמי : כמתבעי חובי ישראל ויתגליין עווית אפרים ובישת שמרון ארי עבדו שקר ובליליא בבתיא גנבין ובמדברא ביממא קפחין : ולא מחשבין בלבהון דכל בישתהון גלין קדמי כען יקפונינון עובדיהון בישיא די קדמי הוו גלן : בסריקתהון מחדן מלכא ובכדיבהון רברבין : כולהון מחמדין למינף נשי חבריהון דלקין כתנורא דאזילהון נתתומא בכן יגלון בפריע מקרויהון כמא דמוחן לקיומא מחשבת רישעא ועל דלא אדכרו ניסין וגבורן דאתעבידו להון ביום מסקהון ממצרים מעידן מילוש לישא עד לא חמע : יומא דמניאו עליהון מלכהון שריאו רברביא למשתי עסיה חמר נגד לידיה סיעת שקרין :

כמות כל האדם. ימתון אלה : שת ד' קמצין בקריא' וסימ' כי שת לי אלהים זרע אחר. ולא שת לבו גם לזאת. גם יהודה שת קציר. מי שת בטוחות חכמה :

כִּי־קֵרְבוּ כַתַּנּוּר לִבָּם בְּאָרְבָּם כָּל־הַלַּיְלָה יָשֵׁן אֹפֵהֶם בֹּקֶר הוּא בֹעֵר כְּאֵשׁ לֶהָבָה: כֻּלָּם יֵחַמּוּ כַּתַּנּוּר וְאָכְלוּ אֶת־שֹׁפְטֵיהֶם כָּל־מַלְכֵיהֶם נָפָלוּ אֵין־קֹרֵא בָהֶם אֵלָי: אֶפְרַיִם בָּעַמִּים הוּא יִתְבּוֹלָל אֶפְרַיִם הָיָה עֻגָה בְּלִי הֲפוּכָה: אָכְלוּ זָרִים כֹּחוֹ וְהוּא לֹא יָדָע גַּם־שֵׂיבָה זָרְקָה בּוֹ וְהוּא לֹא יָדָע: וְעָנָה גְאוֹן־יִשְׂרָאֵל בְּפָנָיו וְלֹא־שָׁבוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְלֹא בִקְשֻׁהוּ בְּכָל־זֹאת: וַיְהִי אֶפְרַיִם כְּיוֹנָה פוֹתָה אֵין לֵב מִצְרַיִם קָרָאוּ אַשּׁוּר הָלָכוּ: כַּאֲשֶׁר יֵלֵכוּ אֶפְרוֹשׂ עֲלֵיהֶם רִשְׁתִּי כְּעוֹף הַשָּׁמַיִם אוֹרִידֵם אַיְסִרֵם כְּשֵׁמַע לַעֲדָתָם: אוֹי לָהֶם כִּי־נָדְדוּ מִמֶּנִּי שֹׁד לָהֶם כִּי־פָשְׁעוּ בִי וְאָנֹכִי אֶפְדֵּם וְהֵמָּה דִּבְּרוּ עָלַי כְּזָבִים: וְלֹא־זָעֲקוּ אֵלַי בְּלִבָּם כִּי יְיֵלִילוּ עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם עַל־דָּגָן וְתִירוֹשׁ יִתְגּוֹרָרוּ יָסוּרוּ בִי: וַאֲנִי יִסַּרְתִּי חִזַּקְתִּי זְרוֹעֹתָם וְאֵלַי יְחַשְּׁבוּ־רָע: יָשׁוּבוּ לֹא עָל הָיוּ כְּקֶשֶׁת רְמִיָּה יִפְּלוּ בַחֶרֶב שָׂרֵיהֶם מִזַּעַם לְשׁוֹנָם זוֹ לַעְגָּם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: ח אֶל־חִכְּךָ שֹׁפָר כַּנֶּשֶׁר עַל־בֵּית יְהוָה יַעַן עָבְרוּ בְרִיתִי וְעַל־תּוֹרָתִי פָּשָׁעוּ:

אֲרֵי אִתְקָרִבוּ לַעֲצַת חֶטְאִין וְלָא עַכִּיבוּ כְּתַנּוּרָא בָּעַר לִבְּהוֹן ב בְּאִתְכַּמּוֹנֵיהוֹן כָּל לֵילְיָא מוֹרִיךְ רוּגְזֵהוֹן עַד צַפְרָא הוּא דָלִיק כְּאִישָּׁא שַׁלְהוֹבִי: כּוּלְהוֹן מְחַמְּמִין כְּתַנּוּרָא וּבְלִישָׁן שִׁקְרֵיהוֹן מְחַיְּבִין יַת דַּיָּנֵיהוֹן כָּל מַלְכֵיהוֹן אִתְקְטָלוּ לֵית דִּמְצַלֵּי מִנְּהוֹן קֳדָמַי: בֵּית אֶפְרַיִם בְּעַמְמַיָּא אִתְעָרְבוּ בֵּית אֶפְרַיִם דָּמַן לְחַרְרָא דְּעַד לָא אִתְהֲפֵכַת אִתְאֲכִלַת: בְּזוֹ עַמְמַיָּא נִכְסֵיהוֹן וְאִינוּן לָא יָדְעִין אַף ח חַלָּשׁוּתָא מָטִיתְנוּן וְאִינוּן לָא ם מִסְתַּכְּלִין: וְיִמְאַךְ יְקַר יִשְׂרָאֵל וְאִינוּן חָזַן עַל דְּלָא תָבוּ לְפוּלְחָנָא דַּייָ אֱלָהָהוֹן וְלָא בָעוֹ מִן קֳדָמוֹהִי בְּכָל דָּא: וַהֲווֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל דָּמַן כְּיוֹנָה שַׁרְיָתָא וְאִתְנְסִיבוּ בְּנָהָא וְלֵית לָהּ לֵב לְמִצְרַיִם אִתְקָרִבוּ לְאַתּוּר גָּלוֹ: בַּאֲתַר דִּיהָכוּן אֶפְרוֹס עֲלֵיהוֹן מְצָדְתִּי כְּעוֹפָא דִּשְׁמַיָּא אֲטַלְטְלִינוּן יְסוּרִין אֵיתֵי עֲלֵיהוֹן עַל דִּשְׁמָעוּ לַעֲצַתְהוֹן: וַוי לְהוֹן אֲרֵי אִתְרַחַקוּ מִדַּחַלְתִּי בְּזוּזִין אֵיתֵי עֲלֵיהוֹן אֲרֵי מְרָדוּ בְּמֵימְרִי וַאֲנָא הֲוֵיתִי פָּרִיק לְהוֹן וְאִינוּן מְמַלְלִין קֳדָמַי כַּדִּיבִין: וְלָא מְצַלַּן קֳדָמַי בְּלִבְּהוֹן כְּכֵן מְיַלְלִין עַל עַרְסָתְהוֹן בְּסַגִּי עִיבוּר וַחֲמַרָא דַּהֲווֹ כָּנְשִׁין מְרָדוּ בְּמֵימְרִי: וּבְכָא דִּי אֲנָא מַיְתֵי עֲלֵיהוֹן יְסוּרִין וּמַתְקִיף עַל דַּרְעֵיהוֹן כֵּן אַף אִינוּן חָשְׁבִין לְאוֹסָפָא קֳדָמַי בִּישָׁן: תָּבוּ לְמִרוֹד מִן אוֹרַיְתָא לָא עַל דְּאַבְאִישִׁית לְהוֹן דָּמַן אִינוּן כְּקַשְׁתָּא נִיכְלָא יִתְקַטְלוּן בְּחַרְבָּא רַבְרְבֵיהוֹן מֵעַמְקוּת לִישָּׁנְהוֹן אִלֵּין עוֹבָדֵיהוֹן עַד דְּאִינוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם: נְבִיָּא בְּחִיכָּךְ אַכְלֵי כַּד בְּשׁוֹפְרָא אֵימַר הָא כְנִשְׁרָא דְּמִשְׁתְּרֵי כֵּן יִסַּק מֶלֶךְ בְּמַשִׁרְיָתֵיהּ וְיִשְׁרֵי עַל בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּייָ חֲלָף דַּעֲבָרוּ עַל קְיָמִי וְעַל אוֹרַיְתִי מְרָדוּ:

כתנור ג׳ דגשי׳ וסימ׳ כי קרבו כתנור לבם. כלם יחמו כתנור. כי הנה היום בא בער כתנור: ז׳ פסוקי אית כהון והוא והוא וסימ׳ ויהי נער מבית לחם. והנה עמך שמעי בן גרא. וימצא את אלישע בן שפט והוא חרש. אתו תקדישו. אכלו זרים כחו. והוא יבנה את היכל יי׳. ואחר בא חצרון: ואלי ג׳ וסימ׳ ואלי יחשבו רע. ואלי דבר יגנב. ואלי יאספו כל חרד: זו ב׳ כתו׳ בו״ו וסימ׳ מזעם לשונם זו לעגם. ועדותי זו אלמדם. וא׳ כתיב זה בה״א וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימ׳ ו׳: שפר ב׳ חס׳ בנביאים וסימ׳ אל חכך שפר. בדי שפר יאמר האח. ומן וישלח אבשלום עד סוף סיפרא דכו׳ חס׳:

אבן עזרא כי. מלת בארבם על מחשבות רעות שיחשבו כל הלילה והנה לבם קרוב כתנור רק כל אופה ישן בלילה רק בבקר יבעיר התנור ואלה אין לבם ישן רק חושב כל הלילה: כולם. הטעם אוכלים אלה את אלה אפילו שופטיהם גם קושרים על מלכיהם על כן כתוב: אפרים. הוא יתבולל. כמו בלול מעורב והטעם שהם מבקשים עזר מן ה האומות לזה מפני זה אל מצרים קראו א אשור הלכו על כן י יתבולל בעמים כמו בלול ומצרים הם ה הקוראים. וטע׳ עוגה בלי הפוכה אז תהי נשרפת כמאיכ׳ הפוכ׳ והטעם על עצתם ו ובעבור כי דמה יכרם ולבם לתנור דמה ה עצה לעוגה: אכלו. הטעם על המחר שהיו נותנים לאשור ולמצרים כאשר כתו׳ על המלכים. וטעם גם שיבה שכחם כ כאש ואבד הונם: זרקה בו. התולדת זרקה בו שיבה ש שהשיב׳ תבא מתולדת האדם: וענה. פירשתיו: ולא שבו אל יי׳. כעניים שאין להם מה יתנו עוד ל לגוים שיעזרום: ויהי אפרי׳. בקלותו וחוסר דעתו שהיו הולכים אל מצרים ואשור לבקש עזרה והם לא ידעו כאשר ילכו כי אני אפרוש רשתי עליהם והנה אתפשם כי לא יוכלו לברוח על כן אמר עליהם ולא להם ובעבור שהזכיר כיונה אמר כעוף השמים א אורידם: איסירם. ח כמו איסרם רק הוא מהבנין הנוסף ולא החליפו היו״ד בוי״ו כ כמו ועפעפיך ייסירו נגדך ולא אמ׳ אוסירם כמו אוטיבם אורידם והעמידו המלה על בניה שפרשה יסר או העתיד ייסר והטע׳ אני איסר את ההולכי׳ למצרים את יהיו כ כשמועה לעדתם ה היושבים בארצם: אוי. טעם נדדו בעבור שהיו בורחים שוד יבא עליהם: ואנכי. בלבי ומחשבתי לפדותם והם היו אומרים כי כל לבי להרע להם: ולא. הטעם כאשר אפרם הלילו על משכבותם ואמרו אוי להם על הרעה הבאה עליהם לא יזעקו אלי כאשר יזעק החולה אל הרופא. וטעם על דגן ותירוש יתגוררו שיתחברו ביום לאכול ולשתות כמו כהרסו ממגורות: יסורו בי. ידברו סרה בי והנה בלילה לא יזעקו אלי וביום מורדים לדבר כזבים: ואני. הטעם אני ייסרתים לא לרעתם רק לחזק זרועותם כדרך ואני תרגלתי לאפרים: ישובו לא על. הטעם ישובו אל מצרים לא על צורך רק להלשין על שריהם וזה טעם היו כקשת רמיה והעד מזעם לשונם: זו לעגם. הקרוב בעיני כי הם״ם סימן אנשי הלשון: אל. דברי השם אל הנביא שים אל חכך שופר ודאה כנשר אל בית יי׳ ויפת אמר שים אל חכך שופר כי אויב ידאה כנשר על בית יי׳ ויפה פירש בעבור מלת יען: לי

רשי כי קרבו כתנור לבם בארבם. הכינו והזמינו את לבם במעשה אורב שלהם כתנור זה שמכינים ומסיקין אותו לאפות: כל הלילה ישן אופיהם. כאותם שלהם המסיק את התנור לאחר שהכינו לבם וחשבו את גמר הרעה איך יעשוהו. ישן אופהם כלומר עד הבוקר ישנים ולבקר בוערים כאש עד שנגמרו את רעתם: ואכלו את שופטיהם יהרגו את הסנהדרין שלהם לפי שהיו מוחים בידם ומה עלתה להם כל מלכיהם כ כפלו לפי שאין קורא בהם אלי: ובתלמוד ירושלמי במס׳ ע״ז דורשו ביום שהמליכו את ירבעם החלו שרים חמת מיין כמו ש שמפורש אתון לגבוה אמרין ליה קום עיבד לן ע״ז אמר לון הסתא פתי רמשא הוא וכל עמא שתי׳ כלומר עת שכרות הוא שמא עכשיו שכורי׳ אתם ומחר תחזרו בכם אזלון ואתון בצפרא אזלו ואתו בצפרא הדא היא כי קרבו כתנור וגו׳ אמ׳ לון אנ׳ רחיל מן סהנדרי׳ דילכון אימרון לוי אכן קטלינן לון הדה היא ואכלו את שופטיהם מסך ידו כד הוא חמי בר אנש כשר הוה מותיב גבוי תרין ליצנין ואינון אמרין לוי איזה דור חביב מכל הדורות והוא אמ׳ לון דור המדבר ואינון אמרין לוי ולא עבדון ע״ז והוא אמר לון אגב דהוו חביבין לא איתענשון ואינון אמרין לוי חש דמלכא בעי למיעבד כן רוס שהמלך רוצה לעשות כן: יתבולל. יבולבל בגולה בין האומות: עוגה בלי הפוכה. תירגם יונתן כחררא דעד דלא איתהפכת איתאכלת עוגת חררים שאופין על הגחלי׳: והוא לא ידע. לא שם ש׳ לבו שאכלוהו מלכי ארם בימי יהואחז שנאמר כי לא השאיר ליהואחז וגו׳ וישימן כעפר לדוש ואע״פ כן לא חזר ירבעם בנו מרשעת אביו: גם שיבה זרקה. תירגם יונתן אף חלשותא מטיתנון ואינון לא מיסתכלין: וענה גאון ישראל בפניו. ומאיך יקרא דישראל ואינון חזן לשון עוני ואין וענה זה לשון עתיד של לשון עבר כמו וקרא זה אל זה שמעתי שקרא זה אל זה וכמו ועשה לו כתנת פסים אף זה לשון עבר כבר כמעטו ונשפלו. ובכל זאת לא שבו אל יי׳ אין לב להבחין מה טוב להם או כמה רע להם: מצרים קראו. לאותם שהרשו להם מעולם הם קוראים לעזרה: אשור הלכו. אל מלך אשור הלכו שיעזור להם: כאשר ילכו. למצרים: אפרוש עליהם רשתי כעוף השמים. שהכשר והכן עולין למעלה ממנו ומורידין אותן לארץ כן אורידם במצרים על ידי נבוכדנצר: איסירם כשמע לעדתם. אביא עליהם ייסורין ככל אשר אני משמיע לעדתם ביד ירמיה הנביא שעתידין הם לומר לו התפלל בעדינו וגו׳ ויגד לנו יי׳ אלהיך וגו׳ אם טוב ואם רע וגו׳ והוא אומר להם אם שום תשימו פניכם לבוא מצרים והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם וכל הענין איסירם לשון ייסורין ומנחם פי׳ לשון קשר ומוסרותיך אנתק אבל דונש פתר לשון ייסורין כמו ליסר את כם ונוסף היו״ד השני באיסירם כאשר נוסף בייסירו ועפעפיך ייסירו נגדך: ואנכי אפדם. אני הייתי חפץ לפדותם מרעה אשר הם בה והם דברו עלי כזבים אמרו אל ירמיהו שקר אתה מדבר לא שלחך יי׳ לאמר לא תבואו מצרי׳: כי יילילו על משכבות׳. כי על כן תבא להם יללה כך ת״י: יתגוררו. יש להם מגורות של דגן לפיכך יסורו וימרדו בי: ואני יסרתי חזקתי זרועותם. בירא׳תי על ידי נביאי לשמוע אליהם במה שהם מייסרים אותם ויתחזקו זרועותם: ישובו לא על. שבו למצרי׳ ולא להועיל להם לכך כקוד על בקמץ כמו נאם הגבר הוקם על שהוא לשון עילוי והוא דבוק לתיבה שלאחריו: היו כקשת רמיה. שמשרוצה לירות בו חץ לצפון הוא יורה לדרום: יפלו בחרב שריהם. יוחנן בן קרח וכל החיילים שבו למצרי׳: מזעם לשונ׳. לשון קשה שהשיבו לירמי׳: זו לעגם. אשר ילעיגו להם בארץ מצרי׳ למה שבתם אצלנו כדי להביא עלינו פורענו׳ והלא כתו׳ לכם לא תוסיפו לראותם עוד: אל חכך שופר. שכיב׳ אומרת לנביא השמע קול חכך וקרא בשופר ואמור עופו ומהרו האויבי׳ כאשר ידאה הנשר ובאו אל בית יי׳ אל חכך שופר כתוב אל חכך: לי

אבן עזרא

לי. כבה הוא ליזעקו בני ישראל או יאמר בית ישראל: זנח. טוב. הוא השם הנכבד שהיה טוב לו: ירדפו. כמו אמר יקראו יי׳ צדקנו: הם. כי לא שאלו להשם להמליך ירבעם וכתו׳ אשר יבחר יי׳ אלהיך בו גם כן מלכי ישראל: השירו. מעלומי העי״ן קם שב שר והטעם כפול ויפת אמר כמו שמך כמו בשורי מהם והטעם הפוך אם המליכו או אם השירו. וטעם למען יכרת בעבור יכרת מהם הכסף והזהב: זנח. שומרון. כפול כאילו כתו׳ אותך זנח עגלך אותך שומרון כאילו מאס בך כי העיר תחרב ואכניס ילכו בשבי: חרה אפי בם. בעגל ובשומרון: עד מתי. יהיה חרון אפי בם עד שיהיו נקיים ולא יוכלו נקיון שיהיה להם ממנו: כי. מעבת ישר׳ הוא ומעבת המלך שהמליכוהו כעשה עגל שומרון: כי שבבים. כמו שביבים ויפת אמר כי עגל שומרון יעשה ישראל להיות שובב וזה איננו נכון: כי. תי״ו סופתה נוסף כמו אימתה: אולי. ואם תאמרו אולי יעשה ד דעו כי זרים יבלעוהו: כבלע. הטעם יבלעו קצירכם גם יבלעו ה הזורעים: ככלי אין חפץ בו. שאדם ישליכנו מביתו: כי. פרא. כמו פרא אדם. וטעם בודד כי לא היתה עצתם אחת ומלת התנו מגזרת אתנן שהיה כל אחד נותן מנחות של אהבי׳ לשרי האומות: גם. טעם אקבצם במצרי׳ אז יחלו להתאונן ולהתרעם מעט מרוב משא מלך מצרים ו ואשור ושריהם ולא יתכן מדרך הדיקדוק לפרש ויחלו רק כמו וממקדשי תחלו: כי הרבה. וטעם היו לו מזבחות לחטוא כ כבר היו לו שרים מ מאהבותיו ולמה הרבה עוד: אכתוב. ואני הוכחתיו וחוקי כתובי׳ היו לו: זבחי. אמר ר׳ משה הכהן הבהבי כדברי רז״ל ולא ה הבהבה. ויפת אמר מגזרת הבהב והיו״ד נוסף. כמו שדי והוא הנכון: יזכור עונם. שישובו אל מצרים למרות פיו לא תוסיפו׳ לשוב בדרך הזה עוד: וישכח. היכלות. לגבר בהם: ואכלה ארמנות כל עיר ועיר: אל. הטעם כל גוי אם ישמח בבא להם גילה דין הוא כי אין אחד מהם שיזנ׳ תחת אלהיו כאשר עשית אתה אהבת לתת א אתנן לבעלים תחת מעשר אלקיך וזאת הזנו׳ על כן גרן ויקב כי זרים יקחום יכחש בם כאילו לא יכירם: לא ישבו. ובאשור טמא יאכלו. כי כן היו אוכלין בארץ יי׳ אחר שלא יתנו קודם השם ויתנו אתנן: לא. הבמאר׳ ולו היה להם

לא יערבו לו: כלחם אוני׳. כמו לא אכלתי באוני והוא שם דבר ולשון רבים אונים מה

לנפש

זנח ג׳ בקריא׳ וסימ׳ זנח עגלך שמרון׃ זנח ישראל טוב אויב׃ זנח יי׳ מזבחו נאר מקדשו׃ יקצרו ג׳ בקריאה וסים׳ כי רוח יזרעו וסופתה׃ הזרעים בדמעה ברנה׃ בשדה בלילו יקצרו׃ בודד ג׳ בקריא׳ וסים׳ פרא בודד לו׃ כי מצפון עשן בא׃ כצפור בודד על גג׃ חטאתם ט׳ וסים׳ נמסר בספר ישעיהו ריש סים׳ נ״ח׃ גיל ג׳ בקריא׳

לִי יִזְעָקוּ אֱלֹהַי יְדַעֲנוּךָ יִשְׂרָאֵל׃ זָנַח יִשְׂרָאֵל טוֹב אוֹיֵב יִרְדְּפוֹ׃ הֵם הִמְלִיכוּ וְלֹא מִמֶּנִּי הֵשִׂירוּ וְלֹא יָדָעְתִּי כַּסְפָּם וּזְהָבָם עָשׂוּ לָהֶם עֲצַבִּים לְמַעַן יִכָּרֵת׃ זָנַח עֶגְלֵךְ שֹׁמְרוֹן חָרָה אַפִּי בָּם עַד מָתַי לֹא יוּכְלוּ נִקָּיֹן׃ כִּי מִיִּשְׂרָאֵל וְהוּא חָרָשׁ עָשָׂהוּ וְלֹא אֱלֹהִים הוּא כִּי שְׁבָבִים יִהְיֶה עֵגֶל שֹׁמְרוֹן׃ כִּי רוּחַ יִזְרָעוּ וְסוּפָתָה יִקְצֹרוּ קָמָה אֵין לוֹ צֶמַח בְּלִי יַעֲשֶׂה קֶּמַח אוּלַי יַעֲשֶׂה זָרִים יִבְלָעֻהוּ׃ נִבְלַע יִשְׂרָאֵל עַתָּה הָיוּ בַגּוֹיִם כִּכְלִי אֵין חֵפֶץ בּוֹ׃ כִּי הֵמָּה עָלוּ אַשּׁוּר פֶּרֶא בּוֹדֵד לוֹ אֶפְרַיִם הִתְנוּ אֲהָבִים׃ גַּם כִּי יִתְנוּ בַגּוֹיִם עַתָּה אֲקַבְּצֵם וַיָּחֵלּוּ מְּעָט מִמַּשָּׂא מֶלֶךְ שָׂרִים׃ כִּי הִרְבָּה אֶפְרַיִם מִזְבְּחֹת לַחֲטֹא הָיוּ לוֹ מִזְבְּחוֹת לַחֲטֹא׃ אֶכְתּוֹב לוֹ רֻבּוֹ תּוֹרָתִי כְּמוֹ זָר נֶחְשָׁבוּ׃ זִבְחֵי הַבְהָבַי יִזְבְּחוּ בָשָׂר וַיֹּאכֵלוּ יְהוָה לֹא רָצָם עַתָּה יִזְכֹּר עֲוֺנָם וְיִפְקֹד חַטֹּאותָם הֵמָּה מִצְרַיִם יָשׁוּבוּ׃ וַיִּשְׁכַּח יִשְׂרָאֵל אֶת עֹשֵׂהוּ וַיִּבֶן הֵיכָלוֹת וִיהוּדָה הִרְבָּה עָרִים בְּצֻרוֹת וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּעָרָיו וְאָכְלָה אַרְמְנֹתֶיהָ׃

ט אַל תִּשְׂמַח יִשְׂרָאֵל אֶל גִּיל כָּעַמִּים כִּי זָנִיתָ מֵעַל אֱלֹהֶיךָ אָהַבְתָּ אֶתְנָן עַל כָּל גָּרְנוֹת דָּגָן׃ גֹּרֶן וָיֶקֶב לֹא יִרְעֵם וְתִירוֹשׁ יְכַחֶשׁ בָּהּ׃ לֹא יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ יְהוָה וְשָׁב אֶפְרַיִם מִצְרַיִם וּבְאַשּׁוּר טָמֵא יֹאכֵלוּ׃ לֹא יִסְּכוּ לַיהוָה יַיִן וְלֹא יֶעֶרְבוּ לוֹ זִבְחֵיהֶם כְּלֶחֶם אוֹנִים לָהֶם כָּל אֹכְלָיו יִטַּמָּאוּ כִּי לַחְמָם לְנַפְשָׁם לֹא יָבוֹא בֵּית יְהוָה׃

בכל עידן דאתיא עליהון עקא מצלן קדמי ואמרין כען ידענא ארי לית לנא אלהא בר מינך פרוקנא ארי אנחנא עמך ישראל׃ טעו בית ישראל מבתר פולחני דבדיליה אנא מיתי עליהון טובא סכען סנאה ירדפינון׃ אינון אמליכו ולא ממימרי רביאו ולא מרעותי כספהון ודהבהון דאסיקו להון ממצרים עבדו להון טעון בדיל דישתיצון׃ טעו בתר עגלא דשמרון תקיף רוגזי בהון עד אימתי לא יוכלון לזכאה׃ ארי מישראל הוא גבי אומן הוא עבדיה ודחלא דלית בה צרוך הוא ארי לנסרי לוחין יהי עיגלא דשמרון׃ בית ישראל דמן לדרות זרע ועלעול חציד קמה לית ליה גוב לא יעביד מאים יקנון ניכסין עממי יבזונונון׃ איתבזיז ישראל כען הוו בעממיא כמנא דלית צרוך ביה׃ ארי אינון גלו לאתור על דהליכו ברעות נפשהון כערד פרוד בית ישראל איתמסרו ביד עממיא דרחימו׃ ואף אם ישוון בית ישראל דחלתי על ליבהון מביני עממיא אקריב גלוותהון ואפילו יתכמון כזעיר אעדי מנהון מרות מלכין ושלטונין׃ ארי אסגיאו דבית אפרים איגורין למחטי הוו להון איגורי טעותהון לתקלא׃ כתבית להון סגיאות אורייתי ואינון כעממיא אתחשיבו׃ דבחין דימגבן מן אונס דבחין בסרא ואכלין וקדם יי לא רעוא בהון כען יסער חוביהון ויתפרע עווייתהון אינון למצרים יתובון׃ ושבק ישראל ית פולחן עבדיה ובנא היכלין לטעותא ודבית יהודה אסגיאו קירוין כריכן ואשלח אשתא בקירווהי ותשיצי בירניתהא׃ לא תחדון דבית ישראל ולא תבועין כנימוסי עממיא ארי טעיתון מבתר פולחנא דאלהכון רחימתון למיפלח לטעותא על כל אידרי עיבורא׃ מאידרא וממעצרתא לא יתזונון וחמרא לא יסופיק להון׃ לא יתובון בארעא שכינתא דיי ויתובון דבית אפרים למצרים ולאתור יגלון מסאב ייכלון׃ לא ינסכון קדם יי נסכין דחמר ולא יתקבלון לרעוא קורבניהון דיבחהון כלחם מרחק להון כל דייכליניה יסתאב ארי קורבניהון על נפשהון לא מכפר להון בבית מקדשא דיי׃

וס׳ אל תשמח ישראל אל גיל בעמים. גיל יגיל אבי צדיק. השמחים אלי גיל. וחד וגיל גבעות תחגרנה׃ לחמם ו׳ בקריא׳ וסים׳ ככה יאכלו בני ישראל את לחמם׃ לחמם בדאגה יאכלו׃ אין גוזלת לחמם׃ כי לחמם לנפשם׃ ושרש רתמים לחמם׃ ויבינו בקיץ לחמם׃

רשי

לי יזעקו. כשתבא עליהם הרעה: אלהי ידענוך. הלא עמך אנחנו וכרשהו ודרשהו לי יזעקו ישראל אלהי ידענוך ואני לא אשמע להם כי זנח ישראל טוב לפיכך אויב ירדפו: השירו. עשו שרים ד״א השירו את זה ממלוכה והמליכו את זה ובספר המסורת מוכיח כן שחברו במסורת כ כתבין שי״ן וקריין סמ״ך ופתרונו סמ״ך: למען יכרת. למען כי היה להם זהב לרוב וגרמו להם שיכרת העושר מהם: זנח. הקב״ה אתכם בני שומרון כשם עגלים שביתאל שמלכי שומרון עובדים שם: עד מתי לא יוכלו. להפכות לבם להזכות מאותו טינוף: כי מישראל והוא. מכספם וזהבם של כל אחד ואחד הוא גבוי והחרש עשהו והוי״ו של והוא נופל וים הרבה וי״ו דומין לו בבאתיו ובבאיו ולא ירפאו אף כאן כי מישרא׳ הזמנתו והכותו והוא נעשה וים לייסב הוי״ו הזאת כן כי מישראל והוא אף העגל הזה שאתם בא כמות העגל הראשון: שבבים. לנסרי לווחים ולשון ארמית הוא שיבא מכשורא: קמה אין לו. לזרע שלהם כלום לא יצליחו במעשיה׳: אולי יעשה. אף אם יעשה קמח זרים יבלעוהו אף אם יצליחו בנכסיהם סופו ליפול ביד זרים: פרא בודד לו. כעשו כפרא שהולך בדד לעצמו שואף רוח ממקום למקום לנוד: התנו אהבים. את לשון תנים כיאהרור זה שהולך במדברות שאפו רוח כתנים לקנות להם אוהבים כ כואפים זרים התנו אתנן״וכיוצ בלע״ז וים לפרש לשון אתנן: גם כי יתנו בגוים. אע״פ שעשו זאת שהתנו אהבים בגוים עתה אקבצם בבא עת גאולתם לא אעכבנה: ויחלו מעט ממשא מלך שרים. ויכנעו מעט בגלותם מיראת משא מלך שרים שעול מלכי האומות: כי הרבה אפרים: לפיכ׳ אחילנו ממשא מלך שרים: אכתוב לו. אני תמיד מוכיחו על ידי נביאי וכותב לו רובי ת תורתי והם כמו זר נחשבו: זבחי הבהבי. זבחי שלותי שהם מהבהבי׳ לפני כאש של מזבחי: יזבחו בשר ויאכלו. למה לי שמביאים אותם יזבחו להיו׳ להם לבשר מאכלם ויאכלום כי אינני רוצה אותם: אל תשמח ישראל. כשאר עמי׳ שהם לא קבלו תורה ולא באו לחלקי ואתה זכיתה ת שעלי׳ ואברית טובות הרבה: אהבת. להיות כזונה לקבל אתנן: על כל גרנות. כדרך זונה שנותנין לה דגן בגורן באתננה: לא ישבו בארץ יי׳. לא יתעכבו בארצם: לא יסכו. לשון נסך: לא יערבו לו. לא תהא מנחתם ערבה עליו: כלחם אונים. כלחם בזילה הבא על ידי כח אונים: כי לחמם לנפשם. ראוי הוא זה להם לאכול ולא לבא לבית יי׳ ד״א כלחם אונים כלחם אבלים שהוא טמא וסופו מוכיח כל אוכליו יטמאו: לנפש

חה · חג יי'. כנגד זבחיכם : כי הנה הלכו. מפחד שוד שיבואם ים מהם שימותו במצרים גם בדרכי' על כן אמר מחמד לכספם והנה לשוד ילכו : באו ימי השלום. שישלם לכם השם שהייתם אומ' על נביא השם שהוא אויל ואיש אשר רוח השם בו הוא משוגע : על רב עונך · המשטמה · שים בלב כל אחר : צופה · הטעם שאמר כי נביא השם הוא אויל והוא עושה מעצמו צופה והוא כמו נביא שהוא צופה מה להיות וזה נביא השקר הוא פח יקוש : וטעם משטמה בבית אלהיו כדרך שהזכיר בתחלה וכשל היום וכשל גם נביא : העמיקו · להרע : כימי הגבעה · שמרד בנימן : כענבים · כדרך ימצאהו בארץ מדבר וטעם כענבים במדבר שאין שם ישוב כל מוצאם ישמח בהן וככה כבכורה בתאנה ולא היתה שמחתי רק מעט כי לא עמדה כי השתחוו לבעל פעור ונזרו מאחריי לבשת כמו והבשת אכלה יגיע שם לאליל : ויהיו שקוצים · שנטמאו בעבור אהבת כמו מדין : אפרים · טעם כעוף על המהירות שלא ישמחו ולא יהיה להם כבוד מהלידה גם מבטן כאשר תראה הבטן הרה שתנפחה מההריון כאשר יפסק דם האשה הנדה והנה הטעם כי ימעט ההריון ואם היה לא יגיע להראות ואם הגיע ימות הולד לפני שליד' והוא שם כמו דיעה על כן אחריו אם ילדו ויגדלו את בניהם אשכלם שלא יגיעו להיות אדם : בשורי מהם · שי"ן תחת סמ"ך · אפרים · יהיה כצור שהיתה שתולה בנוה וכסוה המי' כך ראיתי שגבולה שיוציא האב אל הורג בניו : תן · יתפלל הנביא אחר שגזרת עליה' שיוציא כל אחד בניו אל ההורג אולי ימותו קטני' ולא יהיה כערם גדול וזהו תן רחם משכיל שימותו בבטן והילודי' ימותו באפס חלב : צומקי' · כמו צמוקים יבשים : כל · טעם בגלגל הוא המקום שהיו שם בעברם את הירדן היה ראוי שיזכירו את טובתי בהיות אבותיה' שם שהבאתים אל ארצי ועתה אגרשם מביתי : הוכה · הטעם הוכה העץ משל לאבות ובנים : ימאסם · אמר הנביא אמר השם אלי כי אוכנו אלהיהם : גבן

ליום מועד · ליום זמן קבוע לחיות שאויב בוער עליכם : חג יי' · זבח הריגה שים לו בכם : כי הנה הלכו · ממקומם מרוב שודדים שיבאו עליהם עם נבוכדנצר : מוף · מארץ מצרים היא : מחמד לכספם · בתי חמדת אוצרות כספם : קימוש וחוח · מיני חיות תירגם יונתן : הפקודה · שיפקדו עונותיכם : השלום · תושלמת חובין : אויל הנביא · אף מנביאי אמת שלהם יהיו אוילים כגון חנניה בן עזור שתחלתו נביא אמת : ורבה משטמה · שהקב"ה שונא מעשיכם : צופה אפרים עם אלהיו · הם מעמידין להם נביאיהם המשטיכין אותן לבד ע"ז שלהם : נביא פח יקוש על כל דרכיו · ולנביאי האמת הם טומנין פחים ללכדם : משטמה בבית אלהיו · בבית המקדש הרגו את זכריה ובקשו להרוג את ירמיה כענין שנאמ' משפט מות לאיש הזה וגו' : כימי הגבעה · יש אומ' זה גבעת בנימן בפלגש ויש אומ' זה גבעת שאול ששאלו להם מלך ומרדו בדברי הנביא : כענבים במדבר · כענבים שהם חביבים במדבר כך חיבבתי את ישראל : כביכורה בתאנה · מבושלת בתאנה בענף התאנה : בראשיתה · בתחלת בישול התאנ' : ראיתי אבותיכם · כן נראו אבותיכם בעיני לחבבם : וינזרו · אין נזירה בכל מקום אלא פרישה : לבשת · לע"ז שהיא בשתם : ויהיו שקוצי' · לפני : כאהבם · את בנות מואב : אפרים כעוף יתעופף וגו' · אמר הנביא הלואי ויהיו כעוף הזה הנודד מקנו ואחר מפריה ורביה כך ישכלו את זרעם או בשעת לידה או יתעכל בבטן ויפילו או בשעת הריון לא יקלוטו כי מה בצע בגדלם את בניהם שאם יגדלו ושכלתים מאדם : כי גם · לאבות אוי : בשורי מהם · כמו בסורי מהן והוא מן מסורת כתובין שי"ן וקריין סמ"ך ד"א כעוף יתעופף כבודם וגו' · כעוף זה שפורח ואינכו כן יעוף ויברח כל כבודם כל מה שנצטערו · בלידה זה צער לידה ובבטן אלו ימי העבור ומהריון בשעת תשמיש כל טרחם זה יכלה כיכר שהרי כשיגדלו את בניהם ושכלתים : אפרים כאשר ראיתי לצור · בשלוותה מעטירה ועשירה על כל המדינות כן ראיתי לאפרים שתולה בנוה ואפרים מה גמול שלם לי נתעסק להוציא אל הורג בניו לזובחם לע"ז כן תירג' יונתן · תן להם יי' מה תתן · הנביא מתפלל שימותו קטנים שאינו דומה אבלו של קטן לאבלו של גדול לפיכך הם או אפשר מלידה ומבטן ומהריון שכבר נגזר מבריאת עולם ואל איסך תשוקתך תן להם מהרת בקטנותם מה שאתה אומר ליתן להם לאחר זמן שאמרת כי אם יגדלו את בניה' ושכלתים תן להם רחם משכיל בשעה שיוצאין לאויר עולם ימותו או יצטמקו שדי' אמן שלא יהא להם חלב להניק : כל רעתם בגלגל · שם הרבו לעבוד ע"ז בבמות לפי שהיה שם המשכן בתחלה היו אומרין להם נביאי הבעל שהוא מקום נבחר והוא היה למלכי ישראל : לא אוסף אהבתם · לאהוב אותם : פרי בל יעשון · לא טוב להם לפרות ולרבות שהרי גם כי ילדו והמתי מחמדי בטנם : ימאסם אלהי · אוכנה קל לה אלא בשורה עתיד הוא למאסם : גבן

אבותיכם ג' מל' בסיפרא וסימ' כענבים במדבר מצאתי ישראל בבכורה בתאנה · קצף יי' על אבותיכם קצף · אבותיכ' איתהם · וכל כתובים דכוו' מל' כמג חס' וסי' והנה עמנו בראש · ויאמר להם שמעוני הלוים עתה · וכל

מַה־תַּעֲשׂוּ לְיוֹם מוֹעֵד וּלְיוֹם חַג־יְהוָה׃ כִּי־הִנֵּה הָלְכוּ מִשֹּׁד מִצְרַיִם תְּקַבְּצֵם מֹף תְּקַבְּרֵם מַחְמַד לְכַסְפָּם קִמּוֹשׂ יִירָשֵׁם חוֹחַ בְּאָהֳלֵיהֶם׃ בָּאוּ יְמֵי הַפְּקֻדָּה בָּאוּ יְמֵי הַשִּׁלֻּם יֵדְעוּ יִשְׂרָאֵל אֱוִיל הַנָּבִיא מְשֻׁגָּע אִישׁ הָרוּחַ עַל רֹב עֲוֺנְךָ וְרַבָּה מַשְׂטֵמָה׃ צֹפֶה אֶפְרַיִם עִם־אֱלֹהָי נָבִיא פַּח יָקוֹשׁ עַל־כָּל־דְּרָכָיו מַשְׂטֵמָה בְּבֵית אֱלֹהָיו׃ הֶעְמִיקוּ שִׁחֵתוּ כִּימֵי הַגִּבְעָה יִזְכּוֹר עֲוֺנָם יִפְקוֹד חַטֹּאותָם׃

כַּעֲנָבִים בַּמִּדְבָּר מָצָאתִי יִשְׂרָאֵל כְּבִכּוּרָה בִתְאֵנָה בְּרֵאשִׁיתָהּ רָאִיתִי אֲבוֹתֵיכֶם הֵמָּה בָּאוּ בַעַל־פְּעוֹר וַיִּנָּזְרוּ לַבֹּשֶׁת וַיִּהְיוּ שִׁקּוּצִים כְּאָהֳבָם׃ אֶפְרַיִם כָּעוֹף יִתְעוֹפֵף כְּבוֹדָם מִלֵּדָה וּמִבֶּטֶן וּמֵהֵרָיוֹן׃ כִּי אִם־יְגַדְּלוּ אֶת־בְּנֵיהֶם וְשִׁכַּלְתִּים מֵאָדָם כִּי־גַם־אוֹי לָהֶם בְּשׂוּרִי מֵהֶם׃ אֶפְרַיִם כַּאֲשֶׁר־רָאִיתִי לְצוֹר שְׁתוּלָה בְנָוֶה וְאֶפְרַיִם לְהוֹצִיא אֶל־הֹרֵג בָּנָיו׃ תֵּן־לָהֶם יְהוָה מַה־תִּתֵּן תֵּן־לָהֶם רֶחֶם מַשְׁכִּיל וְשָׁדַיִם צֹמְקִים׃ כָּל־רָעָתָם בַּגִּלְגָּל כִּי־שָׁם שְׂנֵאתִים עַל רֹעַ מַעַלְלֵיהֶם מִבֵּיתִי אֲגָרְשֵׁם לֹא אוֹסֵף אַהֲבָתָם כָּל־שָׂרֵיהֶם סֹרְרִים׃ הֻכָּה אֶפְרַיִם שָׁרְשָׁם יָבֵשׁ פְּרִי בְלִי־יַעֲשׂוּן גַּם כִּי יֵלֵדוּן וְהֵמַתִּי מַחֲמַדֵּי בִטְנָם׃ יִמְאָסֵם אֱלֹהַי כִּי לֹא שָׁמְעוּ לוֹ וְיִהְיוּ נֹדְדִים בַּגּוֹיִם׃

מַה תַּעְבְּדוּן לְיוֹם מוֹעֲדָא וּלְיוֹם חַגָּא דַייָ׃ אֲרֵי הָא יִגְלוּן מִן קֳדָם בְּזוּזִין לְמִצְרַיִם יִתְכַּנְּשׁוּן לְמָפִיס יִתְקַבְּרוּן בֵּית חֶמְדַּת כַּסְפְּהוֹן קַרְסוּלִין יִשְׁרוּן בְּהוֹן תַּתּוּלִין בְּבִרְנְיָתְהוֹן׃ אֲתוֹ יוֹמֵי סְעוֹרְנָא אֲתוֹ יוֹמֵי תּוּשְׁלְמַת חוֹבִין יִדְעוּן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל דַּהֲווֹ מִתְנַבַּן לְהוֹן נְבִיֵי קוּשְׁטָא וּמְשַׁעַמְמִין לְהוֹן נְבִיֵי שִׁקְרָא עַל דְּאַסְגִּיאוּ חוֹבָךְ תַּקִּיפוּ חֶטְאָךְ׃ מְסַכָּן בֵּית יִשְׂרָאֵל דִּי יִתְקַיֵּם לְהוֹן פּוּלְחַן טַעֲוָת לִנְבִיֵּיהוֹן קוֹלִין צַלָּן עַל כָּל אוֹרְחָתְהוֹן מְסַגַּן תַּקְלָא בְּבֵית אֱלָהֲהוֹן׃ אַסְגִּיאוּ לְחַבָּלָא כְּיוֹמֵי גִבְעֲתָא יִסְעַר חוֹבֵיהוֹן וְיִתְפְּרַע עֲוָיָתְהוֹן׃ כְּנוּפַן דִּשְׁתִיל עַל עֵינָא דְמַיָּא כֵּן בְּמַדְבְּרָא אֲרַע מֵימְרִי לְיִשְׂרָאֵל כְּבִכְּרָה בִּתְאֵנְתָא דִּי בְּאָוֵל מַאֲבָּכָא חֲבִיבִית אֲבָהָתְכוֹן וְאִינוּן אִתְחַבָּרוּ לְבַעַל פְּעוֹר וְטָעוּ לְבַהֲתָא וַהֲווֹ שִׁיקוּצִין כְּדִרְחִימוּ׃ בֵּית יִשְׂרָאֵל כְּעוֹפָא דְּאַפְרָחוֹהִי מִקִּינֵיהּ וְאִיטַּלְטַל כֵּן גְּלָא יַת יְקָרְהוֹן וְוַלַד לָא יִסְגוֹן וּמִפֵּירֵי מְעֵיהוֹן לָא יֶחֱדוֹן וְעַל דְּאִתְמְנָעוּ רִיגְלֵיהוֹן מִלְּאִתְחֲזָאָה בְּבֵית מַקְדְּשִׁי׃ אֲרֵי אִם יְרַבּוּן יַת בְּנֵיהוֹן וְאַתְכְּלִינוּן מִלְּמֶהֱוֵי גַּבְרִין אֲרֵי וַוי לְהוֹן בְּסַלְּקוּתִי שְׁכִינְתִי מִנְּהוֹן׃ כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּמֶעְבְּדָהּ אוֹרַיְתָא דָּמְיָא לְצוֹר בְּאַצְלָחוּת בִּשְׁלֵוְיָת חָבוּ דְבֵי אֶפְרַיִם לְקַטָּלָא לְפוּלְחַן טַעֲוָתָא בְּנֵיהוֹן׃ הַב לְהוֹן יְיָ יַת תּוּשְׁלְמַת עוֹבָדֵיהוֹן הַב לְהוֹן רְחֵם מַתְכִּיל וּתְדִין יָבְשִׁין׃ כָּל בִּישַׁתְהוֹן גַּלְיָין קֳדָמַי בְּגִלְגְּלָא אֲרֵי תַּמָּן רְחֵיקְתִּינוּן עַל בִּישׁוּת עוֹבָדֵיהוֹן מִבֵּית מַקְדְּשִׁי אֲתָרֵיכִינוּן לָא אוֹסִיף לְרַחְמָא עֲלֵיהוֹן דְּכָל רַבְרְבֵיהוֹן מָרְדִין׃ בֵּית יִשְׂרָאֵל דָּמַן לְאִילָנָא דִּיקְלָא שָׁרְשׁוֹהִי מִלְּרַע וְיָבֵשׁ נוֹפֵיהּ מִלְּעֵילָא גּוֹב לָא יַעֲבִיד אַף אִם יְרַבּוּן בְּנִין וְאֶקְטִיל שְׁפַר מְעֵיהוֹן׃ יַרְחִיקִינוּן אֱלָהִי אֲרֵי לָא קַבִּילוּ לְמֵימְרֵיהּ וִיהוֹן מְטַלְטְלִין בֵּינֵי עַמְמַיָּא׃

עזרא דכוו' : משכיל · ב' וסי' חציו בגבור · תן להם רחם משכיל : אוסף ג' מלרע בקריא ב' מל' וא' חס' וסי' בכל אשר שאלת מעם יי' אלהיך · לא אוסיף אהבתם · בשלחי את חצי הרעב הרעים · וסים' שמעית דרחמו כפנא :

רשי

גפן בוקק ישראל פרי ישוה לו. ישראל דומין לגפן המשיר כל פריו הטוב כך עזבו אותי שאני פרי הטוב והשוה לו: כרוב לפריו הרבה למזבחות. כשהשפעתי להם הטובה והם הרבו לעשות עגלים למזבחות. פרי ישוה לו פרי אשר ישוה לו וייטב לו ד"א בגפן בוזז ישראל פרי מעשיו גרם לו פרי ישוה לו יועיל לו להיות בוקק כי עשו המזבחות והועילו לכניסיית שלהן לרעה וזהו לשון התרגום: הטיבו מצבות. הרבו מצבות: חלק לבם. ממני: עתה יאשמו. הוא הדבר אשר יערוף מזבחות' ישחית לשון וערפו שם וערפתו ישבור כואים ד"א לפי מדרש אגדה גדול השלום שאפילו ישר' עובדי ע"ז ושלום ביניהם אין ה השטן מקטרג ביניהם שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו ושכיון שהחלוקת שנאמ' חלק לבם עתה יאשמו יש פתחון פה לשטן לקטרג: כי עתה. בבא אליהם הרעה יאמרו אין לנו מלך מלכנו אשר בטחנו בו לאמר יצא ב בראשנו ונלחם את מלחמותנו אין מועיל לנו כלום: אלות שוא. השבע לשקר אלות כמו כרות לשון שוה כרות ברית לע"ז לפיכך ופרח עליהם משפט ייסורין ופורענות כראש שהוא עשב מר הפורח על תלמי שדי ו"ת על תלמי שדי כגון שמסיגין גבולי שדות תלמי שדי מענות המחרישה קרויה תלם ד"א על תלמי שדי שהם עושים שם מ מזבחותם כמו שנ' גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי שם יפרח עליהם משפט ענשם ד"א אלות שוא כל ברית שהם כורתים זה עם זה עוברי' עליו ופרח כראש משפט על תלמי שדי כראש ש שהוא פורח על תלמי שדי שהוא עשב מר כך משפטיהם פ פורחים וגדלים תמרורי' לעניים ואביונים ואף עמוס אמר כן כי הפכתם ללענה משפט: לעגלות בית און וגו'. לפורענות העתידה לבא על עגלים שבבית אל שהיא נקראת בית און בספר יהושע: יגורו. יראו ממנו שכיניו שבשומרון למה כי אבל עליו עמו וכמריו אשר עליו יגילו תמיד עתה יאבלו על כבודו כי גלה: גם אותו לאשור יובל. זה היה בשנת שתים עשרה לאחז ויער יי' את רוח פול מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי וגו' ונטל עגלי הזהב אשר בבית אל והלך לו

אבן עזרא

גפן בוקק. רק אין בו כח לפרות ואין פרי: ישוה לו. יחשוב כי יפרה את פריו יהיה שוה כגפן שהוא בוקק כי כאשר הרביתי פריו הרבו למזבחות: חלק. כי לא יהיה להם חלק אחד: עתה יאשמו. מגזרת שממה כמו תאשם שומרון שהוא כמו והאר"מ לא תאשם ולבם שנחלק הוא יערף מזבחות שהרבו כדרך וערפתו הריסות:

כי. כאשר חלק לבם לא רצו להיות עליהם מלך ולא יראו מהשם על כן אין להם מורא והכל יעשה כרצונו: דברו. אלות שוא. דרך זרה כאלו המלה מורכבת משם הפועל הסמוך ושאינו סמוך או היה כן ב בעבור אות הגרון ו ומשל משפט שהוא מתוק והפך למר כמו ההופכים לענה משפט והוא יפרח ב בראש משפטם שאינו ישר: על תלמי. כמו תלמיה רוה ושדי כמו שדה והעד יעלוז שדי: לעגלות. הם עגלי הזהב בבית אל: יגורו. יפחדו השוכנים בשומרון: כי אבל עליו. הטעם על כל עגל בבית אל כאשר תחרב וכמריו אשר עליו יגילו היו' יתאבלו: כי. הטעם כפול: גם. עגל שומרון: לאשור יובל. כי הוא זהב: בשנה. בתוספת הנון כמו שבענה בני': נדמה. ישרת בעבור אחר וכן הוא נדמה שמרון נדמה מלכה: כקצף. כמו ותאנתי לקצפה: ונשמדו. במות הבעלים בשור העגלים: ואמרו. אמר ר' משה כי אמרו דרך משל בעבור ה המזבחות כדרך כי היא שמעה והטעם שלא יראו עוד ויפת אמר ויאמרו עובדיהם מרוב צרתם: מימי. יותר כמו מזקנים אתבונן מאויבי ת תחכמני ופי' שם עמדו על חטאי דורו כאלו

בטוב ד' רפין וסימ' נמסר בשפטים סימ' י"ן ובשמואל ב' סימ' י"ג: יערף ב' בתרי לישני וסימ' כמטר לקחי. יערף מזבחותם ישדד מצבתם: אבל ג' וסימ' אבל תירש אמללה גפן. אמללה ארץ החפיר. לעגלות בית און

גֶּפֶן בּוֹקֵק יִשְׂרָאֵל פְּרִי יְשַׁוֶּה-לּוֹ כְּרֹב לְפִרְיוֹ הִרְבָּה לַמִּזְבְּחוֹת כְּטוֹב לְאַרְצוֹ הֵטִיבוּ מַצֵּבוֹת: חָלַק לִבָּם עַתָּה יֶאְשָׁמוּ הוּא יַעֲרֹף מִזְבְּחוֹתָם יְשֹׁדֵד מַצֵּבוֹתָם: כִּי עַתָּה יֹאמְרוּ אֵין מֶלֶךְ לָנוּ כִּי לֹא יָרֵאנוּ אֶת-יְהוָה וְהַמֶּלֶךְ מַה-יַּעֲשֶׂה-לָּנוּ: דִּבְּרוּ דְבָרִים אָלוֹת שָׁוְא כָּרֹת בְּרִית וּפָרַח כָּרֹאשׁ מִשְׁפָּט עַל תַּלְמֵי שָׂדָי: לְעֶגְלוֹת בֵּית אָוֶן יָגוּרוּ שְׁכַן שֹׁמְרוֹן כִּי-אָבַל עָלָיו עַמּוֹ וּכְמָרָיו עָלָיו יָגִילוּ עַל-כְּבוֹדוֹ כִּי-גָלָה מִמֶּנּוּ: גַּם-אוֹתוֹ לְאַשּׁוּר יוּבָל מִנְחָה לְמֶלֶךְ יָרֵב בָּשְׁנָה אֶפְרַיִם יִקָּח וְיֵבוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מֵעֲצָתוֹ: נִדְמֶה שֹׁמְרוֹן מַלְכָּהּ כְּקֶצֶף עַל-פְּנֵי-מָיִם: וְנִשְׁמְדוּ בָּמוֹת אָוֶן חַטַּאת יִשְׂרָאֵל קוֹץ וְדַרְדַּר יַעֲלֶה עַל-מִזְבְּחוֹתָם וְאָמְרוּ לֶהָרִים כַּסּוּנוּ וְלַגְּבָעוֹת נִפְלוּ עָלֵינוּ: מִימֵי הַגִּבְעָה חָטָאתָ יִשְׂרָאֵל שָׁם עָמָדוּ לֹא-תַשִּׂיגֵם בַּגִּבְעָה מִלְחָמָה עַל-בְּנֵי עַלְוָה: בְּאַוָּתִי וְאֶסֳּרֵם וְאֻסְּפוּ עֲלֵיהֶם עַמִּים בְּאָסְרָם לִשְׁתֵּי עֵינֹתָם: וְאֶפְרַיִם עֶגְלָה מְלֻמָּדָה אֹהַבְתִּי לָדוּשׁ

גֻּפְנָא בְזִיזָא יִשְׂרָאֵל דַּהֲוָה גֻּפְנָא נְצִיב בְּמֶעְבַּדֵיהּ אוֹרָיְתָא פֵּירֵי עוֹבָדֵיהוֹן גְּרַמוּ לְהוֹן דְּיִגְלוֹן כַּד אַסְגֵּיתִי לְהוֹן עֲלַלָא אַסְגִּיאוּ פוּלְחַן לְאִיגוֹרֵיהוֹן כַּד אַיְתֵיתִי טוּבָא לְאַרְעֲהוֹן אוֹטִיבוּ לְקָמָתְהוֹן: אִתְפְּלַג לִבְּהוֹן מִן אוֹרָיְתָא כְּעַן יְחוֹבוּן כְּעַן אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן סַנְאָה יְחַרֵּיב קָדְלֵיהוֹן וְאִיגוֹרֵיהוֹן יְבוֹז קָמָתְהוֹן: אֲרֵי כְּעַן יֵימְרוּן לֵית מַלְכָּא לָנָא אֲרֵי לָא דְחֵילְנָא מִן קֳדָם יְיָ וּמַלְכָּא מַה יַעְבִּיד לָנָא: מְמַלְּלִין מִלִּין דְּאוֹנָס יֵימַן לְשַׁקָּר לְלָמָא גָזְרִין קְיָם כְּעַן אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן כְּרֵישֵׁי חִיוְיָן בִּישִׁין דִּין שִׁקְרְהוֹן עַל תְּחוּמֵי חַקְלָן: עַל דִּי פְּלַחוּ לְעֶגְלַיָא בְּבֵיתְאֵל מֶלֶךְ בְּמַשְׁרִיתֵיהּ יִסַּק עֲלֵיהוֹן וְיַגְלֵי יַתְהוֹן יִסְבוּן מִנְּהוֹן עֶגְלָא דְשֹׁמְרוֹן אֲרֵי אִתְאַבָּלוּ עֲלוֹהִי עַמֵּיהּ וּפַלְחוֹהִי עֲלוֹהִי יְבוּעוּן עַל יְקָרֵיהּ אֲרֵי גְלָא מִנֵּיהּ: אַף יָתֵיהּ לְאַתּוּר יוּבְלוּן קוּרְבָּנָא לְמַלְכָּא דְּיֵיתֵי לְאִתְפְּרָע לְהוֹן נְבִיָא אֲמַר לְהוֹן בַּהֲתָא דְבֵית אֶפְרַיִם יְקַבְּלוּן וְיִבַּהֲתוּן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל מִמַּלְכֵי עֵצַתְהוֹן: בַּהֲתַת שֹׁמְרוֹן בְּמַלְכַּהּ כְּרוּתְתָא עַל אַפֵּי מַיָא: וְיִצַּדְיָן בָּמַת בֵּיתְאֵל חוֹבֵי יִשְׂרָאֵל גְּרַמוּ לְהוֹן דְּיִגְלוֹן כּוּבִין וְאַטְטִין יִסְּקוּן עַל אִיגוֹרֵיהוֹן כְּעַן אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן עָקָא דְּסוּתָא דְּיֵיהוֹן דָּמַן בְּאִילּוּ טוּרַיָא חֲפַן לְהוֹן וְרָמָתָא נְפַלוּ עֲלֵיהוֹן: מִיּוֹמֵי גִבְעֲתָא חֲטֵיתוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל תַּמָּן קָמוּ מָרְדוּ בְּמֵימְרִי לְטַנָּאָה עֲלֵיהוֹן מַלְכָּא וְאַף לָא זַכִּיאוּ דְּתִתְקַיַּים לְהוֹן מַלְכוּתָא בְּגִיבְעַת תַּמָּן אֲתוֹ עֲלֵיהוֹן עָבְדֵי קְרָבָא לְקַטָּלָא אֲבָהָן עִם בְּנִין סְלִיקוּ: בְּמֵימְרִי אַיְתֵיתִי עֲלֵיהוֹן יִיסוּרִין וְכִנְשִׁית עֲלֵיהוֹן עַמְמַיָא וְשַׁלִּיטוּ בְּהוֹן כְּמֵיסַר פַּדְנָא עַל תַּרְתֵּין עוֹנָתֵיהּ: כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דָּמְיָא לְעִיגְלְתָא דְמַלְפִין לַהּ לְמֵירְדֵי וְלָא אַלְּפָא רְחִמָא לְהַלָּכָא בִּרְעוּת נַפְשַׁהּ

יגורו: קוץ ודרדר ל' יעלה על מזבחותם. וקוץ ודרדר ל' תצמיח לך. נפלו ל' כחירק וה"ח ולגבעו' נפלו עלינו וחד ונפלו: עלוה ג' בקר' וסימ' אלוף עלוה אלוף יתת דאורי' וחברו דד"ה. לא תשיגם בגבע. אנ"ך:

עמדו עם בני בנימן הם בני עלוה כמו עולה והיתה לזמה והיה רק זומה והיום לא יפחדו שתשיגם מלחמה כאשר השיגה את בני בנימן מהשבטים וזה הכת' כמו כריח שדה שטעמו ראה ריח בני אשר ברכו יי' כריח שדה: באותי ואסרם. מגזרת מוסר והאלף מובלע בדגשות עי"ן הפועל כדרך בטרם אערך בבטן כי אבק מים ופי' ואספו עליהם איך אסרם על יד עמים שיאספו עליהם ואסרם כמו יאסרו קשורים: לשתי עינותם. כמו כשתי מענה אחריכו למעניתם. וטעם שתים בעבור יהודה ואפרים: ואפריב. אני למדתיו מתחלה לסבול על מצותי: ואני

לקיים מה שנאמר גם אותו לאשור יובל: מנחה למלך ירב. זה סנחריב: בשנה אפרים יקח. בשת יקח לו ירבעם שהוא משבט אפרי' שהעמיד לו עגל זה לאלוה: ויבוש ישראל. מאותה עצה שנועצו לעשותם כמו שנאמר ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב: נדמה. כשתיק מלך שומרון והרי הוא כקצף שעל פני מים שהוא איסקומ"א בלע"ז: במות און. במות ביתאל: קוץ ודרדר יעלה על מזבחותם. שגלו עובדיהם ואין עוד פונה להם ואמרו ישראל להרים כסונו שלא יראונו אויבנו בבשתנו: מימי הגבעה חטאת ישראל. חטאת זה נקוד רפי שהוא לשון נקבה ולשעבר כמו עשת בית אזלת יד מימי גבעת בנימן חטאה ישראל לפני שהיה מעשה פלגש בגבעה בימי פנחס בן אלעזר שהיה ראשון לשופטים בימי כושן רשעתים ובימיו היה פסל מיכה וכל זה מכינו בסדר עולם: שם עמדו. באותה מדה אחזו להם מאז: לא תשיגם בגבעה מלחמה וגו'. ולפי שהיה עון ע"ז בידיהם ולא הקפידו עליו לכך לא הצליחו ידם במלחמת הגבעה על בני בנימן וקראם בני עולה בבי"גאות שעשו עצמן עליונים ולא שמעו בקול אחיהם לתת את בני הגבעה ויונתן תירגם על שאלו להם מלך והמליכו את שאול ואינו מתיישב לי אחר לשון העברית וגם שאר חיבור הפרשה נופל על לשון הראשון: באותי ואסרם. לפי רצוני תמיד יסרתים מהופטו לשופטים ומסרתים ביד שוסיהם: ואוספו עליהם עמים באסרם לשתי עונותם. לפי שרימה אותם לעגלה כמו שנאמ' אחריו אפרים עגלה מלומדה לכך דימה יסוריהם לפרה שמייגעין אותה בחרישה ויאסרוה בעול המחרישה וקימלוני העול כוקבין ויורדין אחר מכאן ואחר מכאן אבל מני שיני השור וכן ת"י כמיסר פדנא על תרתין עונתיה: פדנא כמו בקר: ואפרים עגלה מלומדה. פורפוליכטא בלע"ז עשויה חבורו' חבורות במלמד הבקר שקורין ריסגולויין בלע"ז כלומר הרבה יסורין הבאתי עליה והרי היא לאכבעה ותמיד אהבת לדום בתבואה מקום מאכל ומשתן ולא כבעה להיות חורשת כלומר לא כבשו לתורה שלא אחר שרירו' לבם: ואהבתי. ל"ד יתירה כמו גבנותי יוסף

ואני

ואנכי עברתי: האות על כל חורש שהשיבותי לבוארה והרכבתי אפרים עם יהודה יחרש. יעקב כולו השדה שלו דרך משל על התורה וכויתים זרעו וקצרו הוא התגמול נירו להסיר הקוצים לשקל הכתיבונות שדרמו השם לרוות הזרע אז יבא מלקוש: ויורה צדק לכם. כמו יורה ומלקוש וכל המפרשים אומרים בקשו אתם תורתי והוא יבא ויורה אתכם: חרשתם. וכל זה עשיתם שלא קבלת עולי כי בטחתם בגבוריכם ובעבור זה: וקאם. כשוד שלמן' אולי הוא שלמנאסר: בבית ארבאל. שם מקום: רטשה. שם דבר אם על בנים ולהיותו מגזר' אורב אין טע' לו: ככה ביתאל שם העגל שהוא ככה הרע מכל רעתם כי רוב מלכי ישראל לא סרו מחטא' ירבע' וטעם בשחר כי ומרו בלילה ובשחר: נכרת מלכם: כי נער. זהו מלומדה ממני כי מהיותו נער והטעם בצאתו ממצרים אז החלותי ליסרו בעבור שאהבתיו: קראו. הטעם ממצרי' קראתי לבני לעבדני והם עתה קראו להם לבעלים וכאשר קראו להם לבעלים כן הלכו ונדדו מארצם מפניה' וים אומ' קראו להם נביאי והם הלכו אחורני': ואנכי תרגלתי. ת"ו תרגלתי תחת ה"א ואין כמוהו במקר' והטעם הרגלתיו ללכת על רגליו כאשר ירגל הנער שיוקח על זרועותיו וזהו כדרך הפואה לחזק הנער עד שיוכל ללכת ובעבור שדמה ישראל לעגלה מלומדה אמר בחבלי אדם בעבותות אמשכ' בעבותו' אהבה לא כמו העבותות המושכות בעגלה העגלה החורש': ואהיה להם. כאכמים המרימים עול העגלה להרים העול שהוא על לחיה רגע אחר רגע:

ואט. כמו אטה ומלת אוכיל שם דבר כמו אכל בכסף והייתי מטה אליו אוכל ור' מריכוס אמר כי אוכיל ראוי להיותו אאכיל כמו ויוסף עוד דוד את כל בחור ישראל ופירש ואט כמשמעו שהייתי מאכיל אם: לא ישוב. ואשור שם מלכו כאשר הזכרתי ושמו להם ראש אחר: כי מאנו לשוב. אליה הולכים למצרים לשוב אל ארצו: וחלה. כמו יחולו על ראש יואב ולא חלו בהם ידים ידי האוהבים: וכלתה בדיו. סעיפיו כמו ותעש בדים וזאת הרעה באה להם ממועצותיהם: ועמי

ישדד ג' בקריא' וסימ' הכל היום יחרוש החרש לזרוע. ואפרים עגלה מלמדה. ישדד עמקים אחריך. קדמא וישדד: חרשתם ב' בתרי ליש' וסימ' לולא חרשתם בעגלתי. חרשתם רשע עולתה: בשחר ל' נדמה נדמה מלך ישראל. וחד כשחר נכון מוצאו: וממצרים ב' וסימ' והוה בהניח ה'. כי נער ישראל ואהבהו: ולא ידעו ג' בקריא' וסי' ואת אבשלום הלכו. ואנכי תרגלתי לאפרים. ולא ידעו עשות נכוחה: ממועצותיהם ה' ספ' בטע' פי' ספ' לא ישרתוהו לעולם כי אם מרבות ובה' מקומו' ישרתוהו מאיילא בתיבהו וסי' בעל בעמיו להחלו. לדרתיב' דראשי' עריסותי'. ממועצותיה' דסיפ'. והאשתאלי דבריש דה'. וקויתי לו. והמקף מחברו כתיב' את:

וְאָנֹכִי עָבַרְתִּי עַל־טוּב צַוָּארָהּ אַרְכִּיב אֶפְרַיִם יַחֲרוֹשׁ יְהוּדָה יְשַׂדֶּד־לוֹ יַעֲקֹב׃ זִרְעוּ לָכֶם לִצְדָקָה קִצְרוּ לְפִי־חֶסֶד נִירוּ לָכֶם נִיר וְעֵת לִדְרוֹשׁ אֶת־יְהוָה עַד־יָבוֹא וְיֹרֶה צֶדֶק לָכֶם׃ חֲרַשְׁתֶּם־רֶשַׁע עַוְלָתָה קְצַרְתֶּם אֲכַלְתֶּם פְּרִי־כָחַשׁ כִּי־בָטַחְתָּ בְדַרְכְּךָ בְּרֹב גִּבּוֹרֶיךָ׃ וְקָאם שָׁאוֹן בְּעַמֶּךָ וְכָל־מִבְצָרֶיךָ יוּשַּׁד כְּשֹׁד שַׁלְמַן בֵּית אַרְבֵאל בְּיוֹם מִלְחָמָה אֵם עַל־בָּנִים רֻטָּשָׁה׃ כָּכָה עָשָׂה לָכֶם בֵּית־אֵל מִפְּנֵי רָעַת רָעַתְכֶם בַּשַּׁחַר נִדְמֹה נִדְמָה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃

יא כִּי נַעַר יִשְׂרָאֵל וָאֹהֲבֵהוּ וּמִמִּצְרַיִם קָרָאתִי לִבְנִי׃ קָרְאוּ לָהֶם כֵּן הָלְכוּ מִפְּנֵיהֶם לַבְּעָלִים יְזַבֵּחוּ וְלַפְּסִלִים יְקַטֵּרוּן׃ וְאָנֹכִי תִרְגַּלְתִּי לְאֶפְרַיִם קָחָם עַל־זְרוֹעֹתָיו וְלֹא יָדְעוּ כִּי רְפָאתִים׃ בְּחַבְלֵי אָדָם אֶמְשְׁכֵם בַּעֲבֹתוֹת אַהֲבָה וָאֶהְיֶה לָהֶם כִּמְרִימֵי עֹל עַל לְחֵיהֶם וְאַט אֵלָיו אוֹכִיל׃ לֹא יָשׁוּב אֶל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאַשּׁוּר הוּא מַלְכּוֹ כִּי מֵאֲנוּ לָשׁוּב׃ וְחָלָה חֶרֶב בְּעָרָיו וְכִלְּתָה בַדָּיו וְאָכָלָה מִמֹּעֲצוֹתֵיהֶם׃

וַאֲנָא פְרַקִית יַתְהוֹן מִשִּׁעְבּוּד מִצְרַיִ אַעֲדֵיתִי נִיר תְּקוֹף מִצַּוְרֵיהוֹן אַשְׁרֵיתִי בֵּית יִשְׂרָאֵל עַל תְּקוֹף אַרְעָא דַאֲמוֹרָאָה כְּבִישִׁין קֳדָמֵיהוֹן דְּבֵית יְהוּדָה אַחְסִינִית יַתְהוֹן אַחְסַנְתָּא דְקַיֵּימִית לַאֲבוּהוֹן יַעֲקֹב׃ בֵּית יִשְׂרָאֵל עִיבִידוּ לְכוֹן עוֹבָדִין טָבִין הֲלִיכוּ בְּאוֹרְחָא דְקוּשְׁטָא קַיִּימוּ לְכוֹן אוּלְפַן אוֹרַיְתָא הָא בְּכָל עִידָּן נְבִיַּיא אָמְרִין לְכוֹן תּוּבוּ לְדַחַלְתָּא דַיְיָ כְּעַן יִתְגְּלֵי וְיֵיתֵי זַכְוָן לְכוֹן׃ אִתְעַשְׁתְּתוּן לְכוֹן אוֹנֶס רְשַׁע עֲבַרְתּוּן אִתְקַבַּלְתּוּן תּוֹשְׁלָמַ עוֹבָדֵיכוֹ אֲרֵי אִיתְרְחֵצְתָּא בְּאוֹרְחָתָךְ בִּסְגֵי גִיבָּרָךְ׃ וִיקוּם אִתְרְגוּשָׁא בְּעַמָּךְ וְכָל כְּרַכָּךְ יִתְבָּזְזוּן בְּבִיזַת שַׁלְמָא בִּכְמָנָא בְּיוֹמָא דִקְרָבָא אִם עַל בְּנִין קְטִילַת׃ כֵּן גְּרַמוּ לְכוֹן חוֹבִין דַּהֲבִתּוּן בְּבֵיתְאֵל מִן קֳדָם בִּישׁוּת עוֹבָדֵיכוֹן בְּסוֹפָא בְּהִית וְאִתְכְּנַע מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ אֲרֵי רַבֵי הֲוָה יִשְׂרָאֵל וּרְחִימְתֵּיה וּמִמִּצְרַיִם קְרֵיתִי לְהוֹן בְּנִין׃ שְׁלַחִית נְבִיֵּי לְאַלָּפָא לְהוֹן וְאִינוּן טְעוֹ מְקַבֵּיל אַפֵּיהוֹן לְטַעֲוָתָא מְדַבְּחִין וּלְצַלְמָנַיָּא מַסְּקִין בּוּסְמִין׃ וַאֲנָא בְּמַלְאָךְ שָׁלִיחַ מִן קֳדָמַי דַּבָּרִית בְּאוֹרַח תַּקְנָא לְיִשְׂרָאֵל וּנְטַלְתִּינוּן כִּדְעַל דַּרְעִין וְלָא יָדְעִין דְּמִן קֳדָמַי מִתְרַחַם עֲלֵיהוֹן׃ בְּמִיגְרַת בְּנִין רְחִימִין נְגַרְתִּינוּן בִּתְקוֹף רְחָמָא וַהֲוָה מֵימְרִי לְהוֹן כְּאִיכָּרָא טָבָא דְמֵקִיל בִּכְתַף תּוֹרַיָּא וּמוֹרִיךְ בִּלְחוֹאָתָה וְאַף כַּד הֲווּ בְּמַדְבְּרָא אַסְגֵּתִי לְהוֹן טוּבָא לְמֵיכַל׃ לָא יְתוּבוּן לְאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּרַם אֲתוּרָאָה יִשְׁלוֹט בְּהוֹן אֲרֵי מְסָרְבִין לְמִתָּב׃ וְתָחוּל חַרְבָּא בְּקִירְוֹהִי וְתִקְטֵיל גִּבָּרוֹהִי וּתְשֵׁיצֵי רַבְרְבוֹהִי מִמַּלְכֵי עֵצַתְהוֹן׃

ואני עברתי על טוב צוארה. לפיכך אני מביא עליכם מלכים שיתיםו את כחם: ארכיב אפרים יחרש יהודה וגו'. אם תרצו שארכיב אפרים על האומות יחרש יהודה וישדד לו יעקב יירש את ארמתם ואת נכסיהם: זרעו לכם לצדקה. אבל אתם חרשתם רשע וגו' לפיכך וקאם שאון בעמך: נירו לכם ניר. עסקו בתורה ומשם תלמדו ללכת בדרך טובה להתגבר על יצר הרע כזה שהוא כר את השדה להפוך שרשי העשבים המכחישים בתבואה מימות החמה כמה ימים לפני הזרע ועת תקבעו לדרוש את ה' לתלמוד תורה עד יבא ויורה צדק לכם. כשתהיו יגעי' בה הוא יבין אתכם להודיעכם בפוכותיה בצדק ד"א נירו לכם ניר עשו מעשים טובים קודם שיבוא עליכם הלחץ וזה יגרום לכם שתתקבל תפלתכם בעת הצורך ואז יהיה עת ראוי לכם לדרוש את הקב"ה בכל צרכיכם כי אז תשמע צעקתכם ויורה צדק לכם וימטיר צדקה לכם כמו ירה גים: אכלתם פריכחש. איתקבלתון תושלמת חוביכון: וקאם שאון. קול ענות כמו נומו: כשד שלמן בית ארבאל. כבוזזים הבאים על עם יושב בשלום פתאם על ידי מארב שלא נזהרו בהם לברוח מפניהם ושודדים את הכל. בית ארבאל יונתן תרגמו בית מארב ואלף ולמ"ד יתירים בו כמו יזרעאל שאינו שם עיר כגון יענו את יזרעאל וקראו בלשון שם אף כאן קרא אותו כמין שם עיר וכן חיברו מנחם אבל דונש פותרו שם מקום: רוטשה. כבקעה וכן נערים תרטשנה ועולליהם ירוטשו לא' רוטשה שזבה כמו נוטש: ככה עשה לכם ביתאל. כל הפורענות הזה גרם לכם העגל שבביתאל: רעת רעתכם. רעת רשעכם עבירות זדונכם: בשחר נדמה נדמה. כרדם כאולי בלילה כלומר אין בו כח ולמה כל זאת כי בהיות ישראל נער ואוהבהו מנוער מכל טוב: וממצרים קראתי לבני. על ידי נביאי להדבק בתורתי והם מה עשו: קראו להם כן הלכו מפניהם. כל מה שהנביאים קורא' להם ללמדם דרך הטוב כן הם הפנו עורף לברוח מפניה': לבעלים יזבחו. דרך המקרא לדבר כן כמו כרובם כן חטאו לי וכאשר יענו אותו כן ירבה: ואנכי תירגלתי לאפרים קחם וגו'. קחם על זרועותי. זה משה שלאמר לפניהם מנהיג המרגלם בנחת שנאמר בו כאשר ישא האומן את היונק. תרגלתי כמו הרגלתי ואין לו דמיון: ולא ידעו כי רפאתים. יודעין היו אלא שרמו בעקב עמו עצמם כלא יודעים ואגדה במדרש ר' תנחומא דורשו כלפי בני יוסף כשהביאם לפני יעקב לברכם ראה יעקב רשעים עתידים לצאת מאפרים ירבעם ואחאב ונסתלקה ממנו רוח הקדש ויאמר מי אלה בקש יוסף רחמים ושרת רוח הקדש על יעקב וברכם זהו ואנכי תירגלתי רוחי על יעקב לצורך אפרים ולקחם על זרועותיו: בחבלי אדם. הייתי מושכם תמיד בחבלים רכים אשר ימשוך בהם אדם את בנו כלומר במשיכת רחמים וכן ת"י: ואהי להם כמרימי עול על לחיהם. כאיכרים הטובים המרימים עול בידיהם על ידי לווחים להקל מעל הפרה החורשת כן הייתי עמם בכל צרה להקל מעליהם לא' כמרימי עול על לחיהם כאכרים המריתים עול מעל צואר השור ע"י שמאריכין את הכלונים שהעול נתון בראשו להקל מעל הפרה החורשת כן הייתי עמם בכל צרה להקל מעליה' כן תירגם יונתן הא כאיכרא טבא דמקיל בלחייאין על לחיהם לשון לחי של מבוי: ואט אליו אוכיל. הטיתי לו כח להכיל על היסורין ויונתן תירגם על שם שסיפק מזונות להם במדבר: לא ישוב אל ארץ מצרים. הבטחתיו לא תוסיפו לראותם עוד ומה הועיל הרי על כרחו אשור הוא מלכו הרי חטאו וגרמו להם להיות עבדים לאשור על כי מאנו לשוב: וחלה חרב. ותנוח חרב בעריו: וכלתה בדיו ואכלה. וכלתה גיבוריו ותאכלם: ממועצותיהם. בקוד שבי טעמי' בו הטיפחא בו הסילוק לפי שהוא ריבור בפני עצמו וכן להחלו דלא יטמא בעל בעמיו וכן לדורותיכם דמן מפחת קדם:

רשי

ועמי תלואים למשובתי. כשהנביאים מלמדים אותם לשוב אלי תלואים הם אם לשוב אם לא לשוב בקושי ישובון אלי: ואל על יקראוהו יחד לא ירומם. ואל הדבר אשר עליו יקראוהו הנביאים יחד לא ירוממוהו עמי ולא יאות לעשותו ויש מפר' ואל על יקראוהו קשים פגעים יפגעום ואל כמו יש לאל ידי ואין זאת מפרי כקוד בפתח ואם היה לש' פס דבר היה נקוד בצירי ויונתן תירג' במרעיא קשיא יתערעון עמה על לשון קשה ולי נראה שפירשתיו כהוגן: יחד לא ירומם. כחדא לא יתכון בקומה זקופה: אמגנך. אמסרך ביד אויבך כמו אשר מגן צריך: נכמרו. נתחממו לשון ארמי וכן עורינו כתנור נכמרו: לא אשוב. מדברי הטוב אשר אמרתי לא מאסתי ולא ג געלתי להיות משחית את אפרי': כי אל אנכי. המקיים דבר טובתי ואין מדתי להכחש על הטובה: בקרבך קדוש ולא אבא בעיר. אחרת כבר הבטחתי להשרות שכינתי בקרבך בירושלם ולא א אשרה אותה עוד על אחרת ויש מפר' בעיר לשון שנאה כמו ויהי ערך: כאריה ישאג. עוד ישאג להם כאריה שיבאו מן הגליות וילכו אחריו: ויחרדו בנים מים. ויתכנשון גלוותא ממערבא: סבבוני. כבר בכחש ובמרמה אפרי' ובית ישראל מלכי עשרת השבטים וכל העם אבל יהודה עודנו רד עם אל מוסף עוד ביראת אהים רד כמו וירד מיעקב עוד מלכיהם עם הקב"ה: רועה רוח. לשון ריע מתחב' לדברי רוח לע"ז: ושמן. שלהם למצרים מובילו' לתת שוחד למצרי' לעזור אותם: וריב ליי' עם יהודה. אליהם הוא מגיד את דברי ריבו אשר עמו לו אחיהם בית ישר' ולא יתמהו בפקדו על יעקב כדרכיו: בבטן עקב את אחיו. כל זה עשיתי לו אחזו בעקבו סימן שהוא יהיה לו גביר: בכה. המלאך: ויתחנן לו. כשאמר לו לא אשלחך כי אם ברכתני ו והמלאך היה מבקש ממנו הנח לי עכשיו סופו של הקב"ה ליגלות עליך בביתאל ושם תמצאנו ושם ידבר עמנו זהו ואני מסכים לך על הברכות שבירכך יצחק ואותו מלאך שרו של עשו היה והיה מ מערער על הברכות: יי' אלהי הצבאות יי' זכרו. כאשר הייתי מאז כן אני עתה ואם הייתם ה הולכים עמי בתמימות כיעקב אביכם הייתי נוהג עמכם כאשר נהגתי עמו: ואתה באלהיך תשוב. בהבטחתו ובמשענתו שהוא מבטיחך אתה יכול לסמוך ותשוב אליו רק חסד ומשפט שמור ותובטח אתה לקוות ליטעו תמיד: כנען

ו' פסוקי' מן ד"ר מלין ב' קדמאי לאנסיבו ו' וב' בתראי נסבי' ו' וסי' ואצוה את שפטיכם בעת ההיא בין בין ובין ובין. ואמר אלהם שמע ישראל אתם קרבים אל אל ואל ואל. ויהי בצהרים ויתהל בהם אליהו כי כי וכי וכי. כי מפני חרבות נדדו מפני מפני ומפני ומפני. בערי ההר בערי השפלה ובערי ובערי. לא אעשה חרון אפי

ועמי תלואים למשובתי ואל־על יקראהו יחד לא ירומם: איך אתנך אפרים אמגנך ישראל איך אתנך כאדמה אשימך כצבאים נהפך עלי לבי יחד נכמרו נחומי: לא אעשה חרון אפי לא אשוב לשחת אפרים כי אל אנכי ולא־איש בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר: אחרי יהוה ילכו כאריה ישאג כי־הוא ישאג ויחרדו בנים מים: יחרדו כצפור ממצרים וכיונה מארץ אשור והושבתים על־בתיהם נאם־יהוה:

סבבני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל ויהודה עד רד עם־אל ועם־קדושים נאמן: **יב** אפרים רעה רוח ורדף קדים כל־היום כזב ושד ירבה וברית עם־אשור יכרתו ושמן למצרים יובל: וריב ליהוה עם־יהודה ולפקד על־יעקב כדרכיו כמעלליו ישיב לו: בבטן עקב את־אחיו ובאונו שרה את־אלהים: וישר אל־מלאך ויכל בכה ויתחנן־לו בית־אל ימצאנו ושם ידבר עמנו: ויהוה אלהי הצבאות יהוה זכרו: ואתה באלהיך תשוב חסד ומשפט שמר וקוה אל־אלהיך תמיד:

ל' ית חס' ויתר · מל' · ל' · ב' · וכפכו' · ל' · ל' · ג' · ל' · ו' פסו' דמיין ב' · ג' דס · ל' · ל' · ל' חס' · ל' · ל' חס' · יד חס' · ל' · ג' מל' · ג' וחס' · ד' · ל' · ל' ר' · ג' · ג' כתיב ס' ן · ל' זקף קמץ וחס' · ג' אל' יו'

ועמי פליגין למיתב לאוריתי ובמרועא קשיא יתערעון כחדא לא יתכון בקומא זקופה: איכדין אמסרינך אפרים אשיצינך ישראל איכדין אבדרינך כאדמה אישוינך כצבוים מיתערעא מימר קיימי לקבלי כחדא מיתגולגלא רחמת אבהתכון: לא אעביד תקוף רוגזי ולא יתוב מימרי לחבלא בית ישראל ארי אלהא אנא מימרי לעלמא קיים ולית עובדי כעובדי בסרא דדיירין על ארעא כן גזרית במימרי דביניכון שכינתי קדישא ולא אחלף בקירוא אוחרי עוד ירושלם: בתר פולחנא דיי' יהכון ומימריה כאריא דמכלי ארי הוא יכלי ויתכנשון גלוותא ממערבא: כעופא דאתי ביגלאי כין ייתון דגלו לארעא דמצרים וכיונה דיתבא לגו שובכא כין יתובון דאטלטלו לארעא דאתור ואתיבינון בשלם לבתיהון ומימרי יהי בסעדהון אמר יי': אסגיאו קדמי כדיבין דבית אפרים ובניכליהון דבית ישראל ודבית יהודה הוו מתקפין בפולחנא עד דגלא עמא דאלהא מארעהון ואינון דהוו פלחין קדמי בבית מקדשא מיתקרן עמא קדישא בכין הוו קיימין: בית ישראל דמן לדרוח זרע ועל עזל חצד כל יומא כדיבין וביזא מסגן וקיים עם אתוראה אקימו וקורבנא למצרים מובלין: ודינא קדם יי' עם דבית יהודה ולאסערא על יעקב כאורחתיה וכעובדוהי תקנייא יתיב ליה: נביא אמר להון הלא יעקב עד דלא אתיליד אמיר דיסגי מן אחוהי ובתוקפיה אתרב עם מלאכא: ואתרב עם מלאכא ויכיל בכה ובעא מיניה בביתאל אתגלי עלוהי ותמן ימליל עמנא: נביא איסר להון הוא יי' אלהי צבאות דאיתגלי על אברהם יצחק ויעקב וכמא דאמיר על ידי משה דכרניה לכל דר ודר: ואת בפולחנא דאלהך תתקף חסדא ודינא טר וסבר לפורקנא דאלהך תדירא:

לא לא ולא ולא · וחד פסוק חלוף ולא ולא לא לא · אשר ידבר הנביא בשם יי': ורדף ג' וחס' בקרי' וסי' ורדף אין · ורדף שלמנים · ורדף קדים: בבטן ג' בקריא' וסי' בטרם אצרך בבטן ידעתיך · בבטן עקב את אחיו · בבטן עשני עשהו:

אבן עזרא

ועמי תלואים: באלף כמו אשר תלאום ויו"ד למשובתי איננו סימן הפועל כמו ומשתחוים בבית תפילתי אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך כי משובה לעולם לגנאי והנה הטעם שהם עושים דרך משובה עמי כאדם תלוי באויר איננו עולה למעלה ואיננו יורד למטה: ואל על. כמו נאם הגבר הוקם על שהוא תואר כמו עליון והנה פירושו ואל עליון: יקראוהו הקוראי' והם נביאיהם וכולם על דרך אחד לא ירימו ראש: איך. אמגנך כמו אתנך כמו אשר מגן צריך עטרת תפארת תמגנך תתן לך כמו כי ארץ הנגב נתתני: נכמרו. יקדו ונכרנו כמו עורינו כתנור נכמרו: נחומי. מגזר וינחם יי' ודברה תורה כנגד בני אדם: לא. אשוב. שאוכל לשכך הכעס ועוד כי בקרבך לבדך הייתי קדוש כי אל אנכי ולא איש. ולא אבוא בעיר. על דרך ישב אלהים את האדם והגאון אמר לא אבוא בעיר אחרת רק בירושלם לבדה: אחרי. אם ישובו ללכת אחרי השם כמו אחרי יי' אלהיכם תלכו עתה ישאג כאריה: ויחרדו בנים הם ישרא' שהלכו אל מערב שהיא מצרים כי כן היא מ מערבית דרומית וככה אשור. וטעם יחרדו כצפור שהצפור תחרד מקול האריה ואלו א העופות כעוף וכיונה הפך שאמר כיונה פותה אין לב: והושבתי' על בתיהם. הטע' השיב שבותם רק אינם ה הולכים אחרי השם כי אם סבבוני בכחש ו ומרמה לא באמת גם כן יהודה שהיה אומר כי רד עם אל על משקל כי אם תם הכסף שהיה חושב בעבור היות מלכו' מבני דוד כי הוא מלכות השם: אפרים. איננו הולך אחרי השם כי אם בדבריו כי הוא רועה רוח כמו הקץ לדברי רוח והעד וברית עם אשור יכרותו ושמן ל למצרים יובל דורון ל למלך מצרים: וריב. המפרש כי יהודה הוא כאמן והוא והיה מוכיח ואמר כי הכתוב לא הזכיר וריב ליי' על יהודה רק עם הטעם כי השם ויהודה יריבו על אפרים והנה טעה מדרך הכתב והדקדוק כי למעלה כתב ויהודה את מזורו הרכיב אפרים יחרש יהודה ועל שניהם אמר אכלתם פרי כחש גם שכח ויריבו רועי גרר עם רועי יצחק וירב העם עם משה ורבים אחרים על כן חבר אפרים עם יהודה ואמר ולפקד על יעקב כדרכיו שזה השם כולל שניהם: בבטן. המפרש בבטן גזר השם דבר הבכורה והברכה לא ידעתי מה טעם בבטן והכתוב אמר בטרם אצרך בבטן ידעתיך ולפי דעתי כי הוא כמשמעו כי בבטן עקב את אחיו והוא משורש וידו אוחזת בעקב עשו והטעם למה לא יזכרו את בני יעקב שאני בחרתי אביהם ועשיתי לו מעלה על כל הנולדים כי כאשר היה בבטן נתתי לו כח לאחוז בעקב וזהו כמעשה כם כי אין כח בעובר בשליה ובעת התבקעה לתכום דבר עד שיצא מרחם לאויר העולם והנה בהיותו בבטן נתתי לו כח ואחרי כן התאבק עם המלאך ולא יכול לו והנה מלאך אחד הרג כל מחנה אשור ומראותו יפחדו בני אדם כמו דוד שנבעת ואף כי להתאבק עמו והנה הטעם שידעו כל בני העולם כי זרעו יעמוד לנצח ובסוף הוא יכה את אויביו והנה אפרים חושב כי אפרי' הוא מצא האון: וישר. פירש איך שר את אלהים: ויוכל. המלאך וכמעט בכה ויתחנן לו שישלחנו וטעם עלות השחר לפני שיתחזק האור שלא יבעת יעקב וטעם ביתאל ימצאנו בשובו לאביו שם מצא המלאך ובעבור שהמלאך נראה בביתאל פעמי' הנה המקו' שער השמים על כן התנבאתי אני ועמוס על ירבעם בביתאל שהוא מקום מלכותו כאשר אפרש: ויי'. הטעם המלאך דיבר עם אביכ' והשם גילה שמו למשה שהוא אהי המלאכי' להיות להם לאהים על כן יי' זכרו: ואתה. לו שבת אל אלהיך היה עוזרך להשיבך אליו וזהו ואתה באלהיך תשוב וקוה אליו ואל תסמוך אל עשרך ואל כוחך כי הכח מאתו היה לך גם העושר:

ויאמר

אהב ט׳ וסימ׳ נמסר בריש שמואל׃ ויאמר אפרים י״ב סבירין ויאמרו וסימ׳ נמסר בספר שפטים סי׳ א׳׃ באהלים ד׳ בקריא׳ וסימ׳ דרך השכוני באהלים׃ כי באהלים תשבו כל ימיכם׃ ונשב באהלים ונשמע ונעש׃ עוד אושיבך באהלים כימי מועד׃ תמרורים ד׳ וסימ׳ בת עמי חגרי שק׃ קול ברמה נשמע נהי בכי׃ שימי לך

כְּנַעַן בְּיָדוֹ מֹאזְנֵי מִרְמָה לַעֲשֹׁק אָהֵב׃ וַיֹּאמֶר אֶפְרַיִם אַךְ עָשַׁרְתִּי מָצָאתִי אוֹן לִי כָּל־יְגִיעַי לֹא יִמְצְאוּ־לִי עָוֹן אֲשֶׁר־חֵטְא׃ וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עֹד אוֹשִׁיבְךָ בָאֳהָלִים כִּימֵי מוֹעֵד׃ וְדִבַּרְתִּי עַל־הַנְּבִיאִים וְאָנֹכִי חָזוֹן הִרְבֵּיתִי וּבְיַד הַנְּבִיאִים אֲדַמֶּה׃ אִם־גִּלְעָד אָוֶן אַךְ־שָׁוְא הָיוּ בַּגִּלְגָּל שְׁוָרִים זִבֵּחוּ גַּם מִזְבְּחוֹתָם כְּגַלִּים עַל תַּלְמֵי שָׂדָי׃ וַיִּבְרַח יַעֲקֹב שְׂדֵה אֲרָם וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל בְּאִשָּׁה וּבְאִשָּׁה שָׁמָר׃ וּבְנָבִיא הֶעֱלָה יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם וּבְנָבִיא נִשְׁמָר׃ הִכְעִיס אֶפְרַיִם תַּמְרוּרִים וְדָמָיו עָלָיו יִטּוֹשׁ וְחֶרְפָּתוֹ יָשִׁיב לוֹ אֲדֹנָיו׃ כְּדַבֵּר אֶפְרַיִם רְתֵת נָשָׂא הוּא בְּיִשְׂרָאֵל וַיֶּאְשַׁם בַּבַּעַל וַיָּמֹת׃ וְעַתָּה יוֹסִפוּ לַחֲטֹא וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה מִכַּסְפָּם כִּתְבוּנָם עֲצַבִּים מַעֲשֵׂה חָרָשִׁים כֻּלֹּה לָהֶם הֵם אֹמְרִים זֹבְחֵי אָדָם עֲגָלִים יִשָּׁקוּן׃ לָכֵן יִהְיוּ כַּעֲנַן־בֹּקֶר וְכַטַּל מַשְׁכִּים הֹלֵךְ כְּמֹץ יְסֹעֵר מִגֹּרֶן וּכְעָשָׁן מֵאֲרֻבָּה׃ וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וֵאלֹהִים זוּלָתִי לֹא תֵדָע וּמוֹשִׁיעַ אַיִן בִּלְתִּי׃ אֲנִי יְדַעְתִּיךָ בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ תַּלְאֻבוֹת׃

לָא תֶהֱוֹן כְּתַגָּרִין דְבִידֵיהוֹן מוֹזְנְוָן דִּינְכִיל לְמֵנַס רְחִמִין׃ וַאֲמַרוּ דְבֵית אֶפְרַיִם בְּרַם עֲתַרְנָא אַשְׁכַּחְנָא אוֹנֵס לָנָא נְבִיָּא אֵימַר לְהוֹן כָּל עוֹתַרְכוֹן לָא יִתְקַיֵּים לְכוֹן בְּיוֹם תּוּשְׁלָמַת חוֹבִין׃ וַאֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דְּאַפֵּקְתָּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עוֹד אוֹתִיבִנָךְ בְּמַשְׁכְּנִין כְּיוֹמֵי קֳדָם׃ וּמַלֵּילִית עִם נְבִיַּיָּא וַאֲנָא נְבוּאַן אַסְגֵּיתִי וּבְיַד נְבִיַּיָּא שְׁלָחִית׃ אִם בְּגִלְעָד הֲווֹ אֲנוּסִין בְּרַם בְּבֵית גִּלְגָּלָא תּוֹרִין לְטַעֲוָן דַּבָּחוּ אַף אִיגוֹרֵיהוֹן אַסְגִּיאוּ כְּיַגְרִין עַל תְּחוּמֵי חַקְלָא׃ נְבִיָּא אֲמַר לְהוֹן הֲלָא יַעֲקֹב אֲבוּכוֹן אֲזַל לַחֲקַל אֲרָם וּפְלַח יִשְׂרָאֵל בְּאִתְּתָא וּבְאִתְּתָא נְטַר עָנָא׃ וְאַף כַּד נְחַתוּ אֲבָהַתְכוֹן לְמִצְרַיִם נְבִיָּא שְׁלַח יְיָ וְאַסִּיק יַת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם וְעַל יְדֵי נְבִיָּא אִתְנְטַר׃ מַרְגְּזִין דְּבֵית אֶפְרַיִם מוֹסְפִין לְמֶיחֱטֵי וְחוֹבַת דַּם זַכַּי דְּאַשִּׁיד עֲלוֹהִי יְתוּב וְחִסּוּדֵיהּ יְתִיב לֵיהּ רִבּוֹנֵיהּ׃ כַּד מַלִּיל חַד מִבֵּית אֶפְרַיִם רְתֵיתָא אֲחִיד לְהוֹן לְעַמְמַיָּא מִתְרַבְרְבִין הֲווֹ בְּיִשְׂרָאֵל וְכַדּוּ דְּתָבוּ עַד דְּפַלְחוּ לְטַעֲוָתָא מִתְקַטְלִין׃ וּכְעַן מוֹסְפִין לְמֶיחֱטֵי וַעֲבַדוּ לְהוֹן מַתְּכָא מִכַּסְפְּהוֹן כִּדְמוּתְהוֹן צַלְמָנִין עוֹבַד אוּמָנִין כּוּלְהוֹן לְהוֹן אִינוּן מַטְעַן נְבִיֵּי שִׁקְרָא דְבָחִין לְעוֹבַד יְדֵי אֱנָשָׁא תּוֹרַיָּא לְעִיגְלַיָּא נַכְסִין׃ בְּכֵן יְהוֹן כַּעֲנָנָא צַפְרָא וּכְטַלָּא דְמוֹחֵי פְסִיק כְּמוֹצָא דְנַסְבַה רוּחַ מֵאִידְרָא וּכְתָנָנָא מִכַּוַּות נוּרָא׃ וַאֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דְּאַסֵּיקְתָּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם וֶאֱלָהָא בַּר מִינִי לָא תֵדַע וּפָרִיק לֵית אֶלָּא אֲנָא׃ אֲנָא סוֹפֵיקִית צוֹרְכֵיהוֹן בְּמַדְבְּרָא בְּאַרְעָא דַהֲוֵיתוֹן תָּאֵבִין בַּהּ לְכָל מִידַעַם׃

תמרורים׃ הכעיס אפרים תמרורים׃ זובחי ב׳ חס׳ וסי׳ מאת זבחי הזבח אם שור׃ זבחי אדם עגלים׃ ואלהים ה׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ כ״ח׃

כמרעיתם: כאשר באו לארץ מרעית והיו שבעים את שבעו וירם לבם וירם במטה לשון מרים ד״א וירם ויגבה הוא עצמו: על דרך אשור. כל אשור שבמקרא דגש חה רפי שאינו שם מקום אלא אארוב ואשקוד כמו אשורכו ולא קרוב: כדוב שכול. כמו שוכל כאשר תאמ׳ חכון ורחום כך שכול כלו כלו לבום שכולי ומוכן לשכל אכשי: סגור לבם: את לבם הסגור מלהבין לשוב אלי. שחתך ישר׳: חבלת עצמך ישראל כי בי פשעת מרדת בעזרך ומקר׳ קצר הוא זה והמבין בלשון המקרא מיושב הוא על הלב כי בי כי בי היה המרד אשר מרדת ואם תאמר מה איכפת לך בעזרך מ מרדת כשמרדת בי: אהי מלכך איפא. יונתן תירגם איה מלכך ואני אומר אני צריך לעקרו ממשמעו אהי עומד מכנגד לראות איפא מלכך שאעשה עמי רואה מה אחריתך איפא מושיעך: צרור עון אפרים. לא ויתרתי עליו צפון הוא אתי כיעת צרה באה לו אשר לא יוכל לעמוד ולהתקיים: במשבר בנים. שהיולדות יושבו׳ עליו לילד ובלע״ז קורין למשבר שי״לא במשבר בנים כמשבר העשוי ללידת בנים: מיד שאול אפדם. אני הוא שהייתי פודם מיד שאול וגואלם ממות אבל עתה אהי דברך מות אשים עצמי לדבר עליך דברי מות: אהי. קוטב עליך גזרת שאול: נוחם יסתר מעיני. לא אנחם על הרעה הזאת נוחם לשון ניחום והמ״ם משור׳ התיבה כמו מ״ם של כועס שהרי הטעם למעלה והאל״ת נקוד פתח ואם היה לשון נח והמ״ם משמש בו לשון רבים היה טעמו תחת האל״ת ונקודה קמץ נוחם רוחם: כי הוא בין אחים יפריא. ת״י ארי אינון מתקריין בנין ועובדין א מתקלקלין אסגיאו אחים לשון דבר רע כמו את עשויים לבריך ואמר אח אל כל תועבות יפריא לשון פוריה ראם ולענה ואני אומר אחים לשון ותרענה באחו בין אחים יפריא שפריח וצומח באחו בין אחים בין הגדל בפלגי מים אשר תמיד יפריא. ולפי שדימהו לאחו הוא אומ׳ יבא קדי׳ ויבוש מקורו ד״א כי הוא בין אחים יפריא ירבעם הוא בן שהפריא אחוזתן של י ישר׳ על ידו נחלקו לשתי ממלכות יפריא לשו׳ פרא אדם: יבא קדי׳. מלך תקיף כרוח קידומא מאורח מדברא יסק: הוא ישסה. אותו המלך ישסה אוצרו׳ כל כלי חמדתו. תאשם שומרון. מעתה תגלה אשמתה׳ והריותיו׳ כשים מעוברות שבתוכה: שובה ישראל. שבארץ יהודה פן יקרה אתכם כשומרון לכך בשתכו העניכין משל למלך שמרדה עליו מדינה שלח המלך פולימרכוס ואמר להחריבה היה אותו פולימרכוס בקי ומיושב אמר להם טלו לכם ימי׳ ואם לאו אני עושה לכם כדרך שעשיתי למדינה פלונית ולחברותיה ולאפרכיא פלוני ולחברותיה לכך נאמ׳ תאשם שומרון ואומר שובה ישר׳ עד יי׳ אלהיך כדאיתא בסיפרי בפרשת וישב ישראל בשטים: עד יי׳ אלהיך. תני בשם רבי מאיר שובה ישראל בעוד שהוא יי׳ במדת הרחמים ואם לאו אלהיך מדת הדין עד דלא יתעביד סניגוריא קטיגוריא: כי כשלת. באו לך מכשולים בעד עונך. כל תשא עון. כל עונותינו סלח: וקח טוב. ולמדנו דרך טוב ד״א מעט מעשים שבידינו קח בידך ושפטנו אחריהם וכן דוד אומר מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים ד״א וקח טוב וקבל הודייה מאתנו שנאמר טוב להודות ליי׳: ונשלמה פרים. שהיה לנו להקריב לפניך נשלם אותם בריצוי דברי שפתינו:

כמרעיתם. יספר הנביא הטובות שעשה השם עם אבותיהם בבואם מהמדבר אל ארץ כנען: ואהי. פועל עבר על הרעות שהביא השם עליהם: אשור. תואר כמו עבוס שילכו אשורי אדם בו ועוד. אפגשם כדוב שכול יש אומרים שהרגו בניו או הוא תואר יתא. וטעם חית השדה אכי אוכל קבתם בדבר וברעב וחית השדה תבקע קבתם: שחתך. כי בי. כיחוס כמו יכר שהוא בעזרך: אהי. יש אומרים הפוך כמו איה והנכון כאומרו אהי מלכך איפוא הוא: יושיעך. מידי ומיד החיות: ושופטיך. הטעם כפול: אתן לך מלך. כשאול שאמר הנביא כי אותי מאסו ממלוך עליהם עתה אקחנו בעברתי: צרור. הוא בלבי לא אשכחנו כאש׳ שכחוני הכתוב למעלה: חבלי. והבן שיולד ידעתי כי שכל יהיה כ כאבותיו ולא חכם על כן עת לא יעמוד ב במשבר בנים כי מיד ימות: מיד שאול. הייתי פודה אבותיך עתה אני אהיה דבר המות שלך גם אהי ק קטבך והעד מדבר ב באפל יהלך מקטב כטעם הכריתה ויש אומרי׳ כי אהי כמו איה שאמרו כרתנו ברית את מות: נוחם. שם מגזרת וינחם יי׳ והטעם שלא אנחם: כי הוא בין אחים. מגזרת באחו: יפריא. כמו יפרה החלה כמו החלה והטעם דרך משל כאשר הזכיר ב במרעיתם ספר איך יהרגם השם ויכרית׳: ויבוש. כמו וייבש או כמשמעו שיכזבו מ מימיו וטעם זה הרוח משל לאויב שהו׳ ישסה: תאשם. תהיה שממה: בחרב יפלו. אנשיה: והריותיו. אחר שהמלה לשון נקבה לא חשש לומר יבוקשו כדרך אם תעירו ואם תעוררו: שובה. שובו עד השם. וטעם כי כשלת בעונך ואין מי יקימך רק השם ל לבדו: קחו. אינכו מבקש מכם כאשר תלכו לבקש רצונו הון או עולות רק דברים שתודו כדרך וכאשר השעיר עליו אמר ר׳ מריכום כל תשא שון הפוך כל עון תשא והנכון כל אשר תשא עונינו כשוב: וקח טוב. מעלה או הדיבור הטוב שנוכל לומר לפניך והטעם להתודות ורבי יוסף אמר מיעוט מעשים טובים: ונשלמה. שלום פרים כמו כי הכית את אויבי לחי שפי׳ מכת לחי או חסר כף והזכיר פרים כי הם גדולים והיקרים בעולה וזהו שאמרו: אשור

על דרך ה׳ בקרי׳ וסי׳ ותסר בגדי אלמנותה מעליה · דרכבי אתנות צחורו׳ יושבי · וישרנה הפרות · כנמר על דרך אשור · יתיצב על דרך לא טוב · וכל על הדרך דכו׳ במ״ב ויט אליה אל הדרך · ואתה תשמע השמים דד״ה: מלך ושרים ב׳ וסי׳ תנה לי מלך ושרים · ושמתי כסאי בעילם והאבדתי משם מלך ושרים ׳וחד מלך שרים ויחלו

כמרעיתם וישבעו שבעו וירם לבם על־כן שכחוני: ואהי להם כמו־שחל כנמר על־דרך אשור: אפגשם כדב שכול ואקרע סגור לבם ואכלם שם כלביא חית השדה תבקעם: שחתך ישראל כי־בי בעזרך: אהי מלכך אפוא ויושיעך בכל־עריך ושפטיך אשר אמרת תנה־לי מלך ושרים: אתן־לך מלך באפי ואקח בעברתי:

צרור עון אפרים צפונה חטאתו: חבלי יולדה יבאו לו הוא־בן לא חכם כי־עת לא־יעמד במשבר בנים: מיד שאול אפדם ממות אגאלם אהי דבריך מות אהי קטבך שאול נחם יסתר מעיני: כי הוא בין אחים יפריא יבוא קדים רוח יהוה ממדבר עלה ויבוש מקורו ויחרב מעינו הוא ישסה אוצר כל־כלי חמדה: יד תאשם שמרון כי מרתה באלהיה בחרב יפלו עלליהם ירטשו והריותיו יבקעו:

שובה ישראל עד יהוה אלהיך כי כשלת בעונך: קחו עמכם דברים ושובו אל־יהוה אמרו אליו כל־תשא עון וקח־טוב ונשלמה פרים שפתינו:

כד זנתנון סבעו מסבע ורמים ליבהון על כן שבקו להון ית פולחני: והוה מימרי להון כליתא כנימרא כמין על שבילא: ערע מימרי בהון כדוב מתכל ותברית רשע לבהון וקטלתינון תמן כבני אריון כחית שינא דמבועא ש שיציתינון: כד מחבלין אתון בית ישראל עובדיכון שלטין בכון עממיא וכד תייבין אתון לאוריתא מימרי הוה בסעדכון: אן מלכך כען ויפרקינך בכל קרוך ודיינך דאת אמרת סגי עלי מלך ושלטון: מניתי עלך מלכא ברוגזי ואעדיתי בחימתי: גניזין חובי בית אפרים נטירין לאתפרעא כל חוביהון: עקא וזיע כחיבלין על ילדה ייתון עלוהי הוא בר דאתרבי ולא חכים למידע דחלתי ארי כען אייתי עלוהי עקא כאתתא דיתבה על מתברה וחיל לית לה למילד: בית ישראל מיד קטול פרקתינון וממחבלא שזבתינו כען יהי מימרי בהון לקטול ופתגמי למחבלא על דעברו על אוריתי אסליק ש שכינתי מינהון: ארי אינון מיתקרן בנין ועובדין מקלקלין אסגיאו כען אייתי עליהון מלך תקיף כרוח קידומא כמימרא דיי מאורח מדברא יסק ויחרב בית גנזוהי ויצדי קרית מלכותיה הוא יזוב אוצרין כל מני חמדתא: תחוב שמרון ארי סריבת על מימר אלהא בחרבא יתקטלון ועולימהון יתרפון ומעריתהון יתבזעו: תוב ישראל לדחלתא דיי אלהך ארי אתקלתא בחובך: קריבו עמכון פתגמין דאתודאה ותובו לפולחנא דיי אמרו קדמוהי קריבקדמך למשבק על עוין ונתקבל הא כטבין ויהוין מילי ספותנא מתקבלין קדמך כתורי לרעוא על מדבחא:

מעט ממשא מלך שרים: מעיני ד׳ בקרי׳ וסי׳ ותדד שנתי מעיני · כי נשכחו הצרות הראשנות · נחם יסתר מעיני ויסתר עמל מעיני: עד יי׳ ה׳ דסמיכי בקריא וסימ׳ ושבת עד יי׳ אלהיך ושמעת בקולו · בצר לך ומצאוך כל הדברים · ונגף יי׳ את מצרים · שובה ישראל עד יי׳ אלהיך · נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה:

אשור כי כתוב ואשור הוא מלכו לא כטעו על אשור ולא על סוסינו המובאים ממצרים ׃ ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו ׃ כנגד מעשה חרשים כי אין מי שיעזור מי שאין כח לו כמו היתום רק אתה וכתוב אבי יתומים וזה כנגד כי כשלת בעונך ואין עוזר לך ׃ ארפא . מלת משובה לגנאי בכל המקרא והיכנו כאומר משובתם בכל מקום שהכיתים רק המשובה בנשמה כחולי בגוף על כן מלת ארפא כנגד הכה אפרים ׃ אהבם . אהבת נדבה הפך ימאסם אלי ׃ כי שב . הפך חרה אפי בם ׃ אהיה . הפך שרשם יבש ויבום מקוהו והשושנה תפרח מהרה ובעבור שאין לה שורש רק דק אמר ושרשיו יהיו כשורש עצי לבנון ׃ ויך שרשיו . באורך וברוחב כדרך ומחה אל כתף ים כנרת

כלבנון ד׳ בקריא׳ וסימ׳ אהיה כטל לישראל יפרח . והיה לו כלבנון . יהי פיסת בר בארץ . מראהו כלבנון בחור ׃ ויבן ג׳ רפין בקריא׳ וסימ׳ מי חכם ויבן את זאת ואשר דבר . מי חכם ויבן אלה . ויבן על עזבי ברית קדש ׃ וצדקים ד׳ ג׳ מל וא׳ חס׳ יוד קדמא׳ וסימ׳ כי ישרים דרכי יי׳ . וצדיקים ישמחו יעלזו . וצדיקי׳ ככפיר

אַשּׁ֣וּר ׀ לֹ֣א יוֹשִׁיעֵ֗נוּ עַל־סוּס֙ לֹ֣א נִרְכָּ֔ב וְלֹא־נֹ֥אמַר ע֛וֹד אֱלֹהֵ֖ינוּ לְמַעֲשֵׂ֣ה יָדֵ֑ינוּ אֲשֶׁר־בְּךָ֖ יְרֻחַ֥ם יָתֽוֹם׃ אֶרְפָּא֙ מְשׁ֣וּבָתָ֔ם אֹהֲבֵ֖ם נְדָבָ֑ה כִּ֛י שָׁ֥ב אַפִּ֖י מִמֶּֽנּוּ׃ אֶהְיֶ֤ה כַטַּל֙ לְיִשְׂרָאֵ֔ל יִפְרַ֖ח כַּשּֽׁוֹשַׁנָּ֑ה וְיַ֥ךְ שָׁרָשָׁ֖יו כַּלְּבָנֽוֹן׃ יֵֽלְכוּ֙ יֹֽנְקוֹתָ֔יו וִיהִ֥י כַזַּ֖יִת הוֹד֑וֹ וְרֵ֥יחַֽ ל֖וֹ כַּלְּבָנֽוֹן׃ יָשֻׁ֙בוּ֙ יֹשְׁבֵ֣י בְצִלּ֔וֹ יְחַיּ֥וּ דָגָ֖ן וְיִפְרְח֣וּ כַגָּ֑פֶן זִכְר֖וֹ כְּיֵ֥ין לְבָנֽוֹן׃ אֶפְרַ֕יִם מַה־לִּ֥י ע֖וֹד לָֽעֲצַבִּ֑ים אֲנִ֧י עָנִ֣יתִי וַאֲשׁוּרֶ֗נּוּ אֲנִי֙ כִּבְר֣וֹשׁ רַעֲנָ֔ן מִמֶּ֖נִּי פֶּרְיְךָ֥ נִמְצָֽא׃ מִ֤י חָכָם֙ וְיָ֣בֵֽן אֵ֔לֶּה נָב֖וֹן וְיֵדָעֵ֑ם כִּֽי־יְשָׁרִ֞ים דַּרְכֵ֣י יְהוָ֗ה וְצַדִּקִים֙ יֵ֣לְכוּ בָ֔ם וּפֹשְׁעִ֖ים יִכָּ֥שְׁלוּ בָֽם׃

קצ״ז

מַלְכֵי אָתוּר לָא יִפְרְקִנָנָא עַל רִכְבֵי סוּסָוָן לָא נִיתְרְחִיץ וְלָא נֵימַר עוֹד אֱלָהָנָא לְעוֹבָדֵי יְדָנָא דְמִן קֳדָמָךְ אִתְרְחֵם עַל אֲבָהָתָנָא כַּד הֲווֹ בְּמִצְרַיִם הָא כְּיַתְמִין ׃ אֲקַבְּלִינוּן בְּתְיוּבְתְּהוֹן אֶשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיהוֹן אֲרַחֲמִינוּן כַּד יְתוּבוּן בְּנִדְבָא אֲרֵי תָב רוּגְזִי מִנְהוֹן ׃ יְהֵי מֵימְרִי כְּטַלָּא לְיִשְׂרָאֵל יַזְהֲרוּן כְּשׁוֹשַׁנָא וְיִתְּבוּן עַל תְּקוֹף אַרְעֲהוֹן כְּאִילַן לִבְנָן דְּמַשְׁלַח עוֹבַרְתֵּיהּ ׃ יִסְגוּן בְּנִין וּבְנָן וִיהֵי כְּזֵיו מְנָרַת קוּדְשָׁא זִיוְהוֹן וְרֵיחֲהוֹן כְּרֵיחַ קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָא ׃ יִתְכַּנְשׁוּן מִבֵּינֵי גָּלְוָתְהוֹן יִתְּבוּן בְּטְלַל מְשִׁיחֲהוֹן וְיֵיחוּן מֵתַיָא וְיִסְגֵי טוּבָא בְּאַרְעָא יְהֵי דָכְרָן טַבְוָתְהוֹן עָלִיל וְלָא פָסִיק כְּדָכְרָן יַבָּבוּת חֲצוֹצְרָתָא עַל חֲמַר עַתִּיק דְּמִתְנְסַךְ בְּבֵית מַקְדְּשָׁא ׃ יֵימְרוּן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל מָה לָנָא עוֹד לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא אֲנָא בְּמֵימְרִי אֲקַבֵּל צְלוֹתְהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל וְאֵירְחֵם עֲלוֹהִי אֲנָא בְּמֵימְרִי אַעֲבְדִינֵיהּ כְּבִירָוָן שַׁפִּיר דְּמִן קֳדָמַי סְלִיחַ לְתְיוּבְתְּהוֹן מִשְׁתַּכְחָא ׃ מַן חַכִּים דְּיִסְבַּר אִלֵּין סוּכְלְתָן וְיִדְעִינוּן אֲרֵי תַקְנָן אוֹרְחָתָא דַיְיָ וְצַדִּיקַיָא דְהַלִּיכוּ בְהוֹן יֵיחוּן בְּהוֹן בְּחַיֵי עָלְמָא וְרַשִׁיעַיָא יִתְמַסְרוּן לְגֵיהִנָם עַל דְּלָא הַלִּיכוּ בְהוֹן ׃

ובמידות שברים ו ובבריתה ׃ ישובו . אמ׳ ושתיושבי בכל הלבנון ולפי דעתי יושבי בכל ישראל והם העבדים שיהיו אבריה׳ וכורמיה׳ ׃ יחיו דגן ׃ והקמות ופרחו כגפן ׃ זכרו . ריחו כדרך אזכרתה ויפת אמר זכר גפנים למרחק כיין לבנון ׃ אפרים . באמרו אפרים מה לי עוד אין לי צורך אליהם אני אענהו לתת לו כל ח חפצו כדרך והכסף ויענה את הכל . ואשורנו לתת עיני לטוב עליו עד שאשורנו כמבא ש שיהיה כברוש רענן ולא תפחד בעבור שאין לו לברוש פרי כי ממני פריך נמצא ׃ מי חכם . מי יושרת בעבור אחר ואלה הם דרכי השם והטעם קשור כי בשובכם אל השם ירפא אתכם . ופושעים הם היוצאי׳ מהרשות כמו על כל דבר פשע את תפשע אדום והמעות כפשו בדרך הישרה יכשל והנלכד על דרך כי כ כשלת בעונך ׃

רשי

אשור לא יושיענו . עוד זאת אמרו לפניו לא נבקש עוד עזרת א אדם לא מאשור ולא ממצרים ׃ על סוס לא נרכב . זו היא עזרת מצרים שהיו שולחי׳ להם סוסים כמו שאמרו לישעיה לא כי על סוס ננוס ועל קל נרכב ׃ ולא נאמר עוד . למעשה ידינו שהם אלהינו ׃ אשר בך . לברך תהי תקוותינו המרחם יתומי׳ ׃ ארפא משובתם . אמר הנביא כך אמר לי רוח הקדש מאחרי שיאמרו ל לפני כן ארפא משובת׳ ואוהבם בנדבת רוחי אף על פי שאינן ר ראויין לאהבה אתנדב לאהבתם כי שב אפי ממנו ׃ ויך . הטל את שרשיו ויאחם כלבנון כשרשי אילני הלבנון שהם גדולים ׃ ילכו יונקותיו . יסגון בנין ובנן ויהי כזיו מנרת׳ דקודשא זיוהון וריחהון כריח קטרת בוסמיא ׃ כלבנון . כבית מקדשא ׃ ישובו יושבי בצלו . אותן שהיו כבר יושבי׳ בצל הלבנון שדימה בו ישראל וכו׳ המקד׳ ועכשו גלו מעמו ישובו אליו ׃ זכרו כיין לבנון . ודוכרן יבבות חצוצרתא דעל חמר עתיק דמיתנסיך בבית מקדשא שהיו תוקעין בחצוצרות על הנסכים כ כשהלוים אומרים בשיר ׃ אפרי׳ . יאמר מה לי עוד ללכת אחרי ה העצבים ויסוב מעז׳ אני אענהו מצרתו ׃ ואשורנו . אראה בעניו אני לו כנכף להיות אוחז ידו בי כברוש רענן הנכפף לארץ שאדם אוחז בענפיו כלומר אהיה מצוי לו ׃ ממני פריך נמצא . והלא אני הוא שכל טובתך מאתי באה ׃ מי חכם ויבן אלה . מי חכם בכם ויתבונן לתת לבו לכל אלה וישוב אלי ׃ ופושעים יכשלו בם . בשבילם על שלא הלכו בהם כך ת׳ יונתן ׃

ספר יואל

אל יואל בן פתואל . בן שמואל הנביא שפיתה לאל בתפילתו ׃ יש אומרים שנבואה זו נאמר׳ באותן שבע שנים שאמר אלישע כי קרא יי׳ לרעב וגו׳ ובימי יהורם בן אחאב היו והמלכות גדולות כמבא יואל נחום וחבקוק היו בימי מנשה ׃ ההיתה זאת . האמור למטה יתר הגזם וגו׳ ׃ גזם ארבה ילק חסיל . מיני גובאי הם ונתנבא עליהם שיבאו ובאו באותן הימי׳ ואכלו כל פרי העץ וירק השדה ׃ עסים . יין הטוב ׃ גוי עלה על ארצי . הגובאי הזה כינהו כנבא גוים ׃ לקצפה . למשח כשם ׃ חשוף חשפה והשליך . קלוף קליפת העץ והשליכה עד הלבינו זמורו׳ הגפן ׃ מתלעו׳ הן השיכל הנכסין שלועס בהן ׃ אלי . קינה מתרגמינן אילאה ׃ הסכרת

ספר יואל

אין לנו דרך לדעת דורו ולפי הפשט איננו בן שמואל והעד כי כל נבי׳ שיזכיר שם אביו היה נכבד ואם היה אבי אביו כ נכבד יזכיר שניה׳ כמו צפניה בן כושי בן ג גדליה בן אמריה בן חזקיה עד שהגיע אל הנכבד שהוא חזקיה המלך ׃ שמעו . זה הנביא התנבא על הארבה שיבוא ל להשחית את הארץ ו ובימי משה היה מין ארבה לבדו ועתה עם הארבה גזם וילק ו וחסיל ואלה ב׳ מינים אסורין ואמר לזקנים בעבור שהיתה כזאת׳ עליה . מזה הפסוק נשמע כי הדור איננו מספר ידוע יתר הגזם . באתחילה אמר יפת כי גזם כמו גוזז והמ״ם כמו חנם ריקם וילק

דְּבַר־יְהוָה֙ אֲשֶׁ֣ר הָיָ֔ה אֶל־יוֹאֵ֖ל בֶּן־פְּתוּאֵֽל׃ שִׁמְעוּ־זֹאת֙ הַזְּקֵנִ֔ים וְהַאֲזִ֕ינוּ כֹּ֖ל יוֹשְׁבֵ֣י הָאָ֑רֶץ הֶהָֽיְתָה֙ זֹּ֣את בִּֽימֵיכֶ֔ם וְאִ֖ם בִּימֵ֥י אֲבֹתֵיכֶֽם׃ עָלֶ֖יהָ לִבְנֵיכֶ֣ם סַפֵּ֑רוּ וּבְנֵיכֶם֙ לִבְנֵיהֶ֔ם וּבְנֵיהֶ֖ם לְד֥וֹר אַחֵֽר׃ יֶ֤תֶר הַגָּזָם֙ אָכַ֣ל הָאַרְבֶּ֔ה וְיֶ֥תֶר הָאַרְבֶּ֖ה אָכַ֣ל הַיָּ֑לֶק וְיֶ֣תֶר הַיֶּ֔לֶק אָכַ֖ל הֶחָסִֽיל׃ הָקִ֤יצוּ שִׁכּוֹרִים֙ וּבְכ֔וּ וְהֵילִ֖לוּ כָּל־שֹׁ֣תֵי יָ֑יִן עַל־עָסִ֕יס כִּ֥י נִכְרַ֖ת מִפִּיכֶֽם׃ כִּֽי־גוֹי֙ עָלָ֣ה עַל־אַרְצִ֔י עָצ֖וּם וְאֵ֣ין מִסְפָּ֑ר שִׁנָּיו֙ שִׁנֵּ֣י אַרְיֵ֔ה וּֽמְתַלְּע֥וֹת לָבִ֖יא לֽוֹ׃ שָׂ֤ם גַּפְנִי֙ לְשַׁמָּ֔ה וּתְאֵנָתִ֖י לִקְצָפָ֑ה חָשֹׂ֤ף חֲשָׂפָהּ֙ וְהִשְׁלִ֔יךְ הִלְבִּ֖ינוּ שָׂרִיגֶֽיהָ׃ אֱלִ֕י כִּבְתוּלָ֥ה חֲגֻֽרַת־שַׂ֖ק עַל־בַּ֥עַל נְעוּרֶֽיהָ׃

פתגם

נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ דַהֲוָת עִם יוֹאֵל בַּר פְּתוּאֵל ׃ שְׁמָעוּ דָא סָבַיָא וְאַצִּיתוּ כָּל יָתְבֵי אַרְעָא הֲהֲוָת דָא בְּיוֹמֵיכוֹן וְאִם בְּיוֹמֵי אֲבָהָתְכוֹן ׃ עֲלַהּ לִבְנֵיכוֹן אִשְׁתָּעוּ וּבְנֵיכוֹן לִבְנֵיהוֹן וּבְנֵיהוֹן לְדָר אוֹחֲרָן ׃ מוֹתַר זַחֲלָא אֲכַל גּוֹבָא וּמוֹתַר גּוֹבָא אֲכַל פִּרְחָא וּמוֹתַר פִּרְחָא אֲכַל שְׁמוֹטָא ׃ אִתְעָרוּ רַוָיַא וּבְכוּ וְאַיְלִילוּ כָּל שָׁתֵי חֲמַר עַל חֲמַר מְרַת אֲרֵי אִתְמְנַע מִפּוּמְכוֹן ׃ אֲרֵי עַמָא סְלִיק עַל אַרְעִי תַּקִיף וְלֵית מִנְיַן שִׁנּוֹהִי שִׁנֵּי אַרְיָא וְנִיבוֹהִי כְּבַר אַרְיָן ׃ שַׁוִּי פֵּירֵי גוּפְנֵי עַמִּי לְצָדוּ וְתֵינַתְהוֹן לְמַפַּחַת נְפַשׁ מִקְלַף קְלַף וּרְמָא חַוָּרוּ שִׁבְשַׁהָא ׃ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל עֲבִידִי אִילְיָא כִּבְתוּלְתָּא דַאֲסִירַת סַקָא לְמִסְפַּד עַל בַּעַל עוּלֵימְתָהָא ׃

יבטח . ברבות רשעים ירבה פשע . קדמא חסר יוד קדמא ׃ פתואל ל׳ פניאל ל׳ מתושאל ל׳ מחייאל ל׳ ׃ והקיצו ב׳ וסימ׳ הקיצו ורננו שכני עפר . הקיצו שכורים ובכו והילילו ׃ ואין מספר ד׳ וסימ׳ כי גוי עלה על ארצי . באלף ומאתים רכב דד״ה . זה הים גדול ורחב . אמר ויבא ארבה ׃

שלוק בלשונו תרג׳ כורת וחסיל כמו יחסלנו ׃ הקיצו . פועל עומד ולא ימצא זה הטעם יוצא ׃ עסים . מגזרת ועסותם רשעי׳ כי ידרכוהו ברגל ׃ שם . דבר הנגזר להיות ידבר בלשון עבר ׃ לקצפה . כמו קקף על פני מים שאין בוממש ׃ חשוף חשפה . שקלפה ׃ הלבינו ׃ פועל עומד כמו הקיץ ׃ אלי . אמרי אללי לי ויפת אמר כי האלף תחת הא כמו הילילו ולא דיבר נכונה ואילו היה אומר כי האלף תחת יוד יללה גם שוא נכון והנביא אומר לארמה אלי או לנפשו כבתולה שמת בעל נעוריה בימי שמחתה ׃ הסכרת

הכרת. כדרך כי מי נדה לא זורק עליו והטע׳ מיאת׳ לטכורי׳ איך תמצאו אתם יין והנה הכרת מנח׳ ונסך מהות חיוב הניכו והזכיר המנח׳ בעבו׳ כי שדד דגן גם הנסוך אם לא ימצא מעכב: אבלה אדמה. הטעם אבלו יושביה: הובישו. אכר תואר והאלף שורש ואין כמשקלו: הגפן הובישה. דרך משל וכן הובים ששון: חגרו. שק והטעם אין לכם במה תתרצו שיו להקריב עולות כי עולת התמיד אין לכם: קדשו. כמו הכינו: עצרה. שלא יעשה אדם מלאכ׳ ויפת אמר קהלה כמו עצרת בוגדי׳: אספו. אתם זקני׳: כל יושבי. ארץ ישראל: בית׳. בחסרון מלת אל: אהה. מלת זו תאמר בדרך פחד ויפת אמר כי האלף נוסף: וכשוד. הטעם מי יוכל להמלט משוד שיבא מהשם והנגיד ז״ל אמ׳ כים דין תואר כמו עלי לבי דוי רק אמר כי היו״ד תחת אות הכפל כמו דלוו שוקים מפסח והטעם מתגבר ומכה על כן אמר כי במקום הזה איכנו שם הככבד: וככה כקול מים רבים כקול שדי וככה והיה שדי בבריך תקיף: והעד וכסף תועפות לך וכתוב ושית על עפר בצר ויפה אמר: הלא. ככרית. ישרת בעבור אחר ככרת שמחה: וגיל בעבו׳ היין המשמ׳ אלהים ואנשים: עבשו. אין לו חבר אמר רבי מרינוס התעפשו פרדות הם גרגרי החט׳ והשעורה הזרועים שהם תחת מגרפותיהם והטעם העפר וככה יקרם או בארגוף והאלף נוסף: כהרסו ממגורות׳ מקומות אוצרים לדגן כמו אוצרות כמו על דגן ותירוש יתגוררו והמלה זרה לתוספת שנים ממ״ן: מה. נבוכו. כמו נבוכים כי השורק בא תחת חולם נבוכו ע״ת נכונו ללבים ששנים: נאשמו. כמו תאשם שומרון: אליך. דברי הנביא כי יספר שהיתה שנת בצורת וזהו אכלה כאות כמו כות רועים ורבי משה הכהן אמר כי הטעם כמו על עצי השדה אשר שם כפרי׳ יקננו ויפת אמ׳ כאילו אכלה אש והנכון היה לולי כי יבשו אפיקי מים: גם. דרך משל כי עצי השדה צועקים: גם בהמות תערג. כל אחת ואח׳ כדרך בנות צעדה: כי יבשו אפיקי מים. המקומו׳ ששם מים רבים עמוקים כי אין להם מים לשתות ואם אכלה נאו׳ המדב׳ ואין להם מה יאכלו: תקעו. זה הנבוא את חגרו לפני בא זה היום ובבא היום אמר תקעו שופר ובעבור זה אמר וגם עתה שבא יום ה׳ ישובו אל ה׳ כי הוא יפליא לעשות עמכם: יום. כדרך וכסה את עין הארץ וטע׳ כשחר רגע אחר הפרוס: עם. חבור וכמוהו אחרים לא עמוהו לא התחברו עמו במערכת אחת וככה קראו גוי. לא כסים. לבוא ארבע׳ מינים יחד: לפניו. דרך משל על הארב׳: וגם פליטה. אין דבר שנפלט ממנו: במראה. כמרוצה: כקול. הטעם כי המרכבה אינה הולכת על מקום גבוה ואלה על ראשי ההרים: בקול להב אש. שיראים למעלה: ערוך מלחמה. מערכה אחר מערכה:

חוביש ד׳ מ׳ל וסימ׳ כי שמענו את אשר הוביש. אשר הוביש ר״פ. ויהי בשמוע כל מלכי. כל הובאיש על עם כן כתיב: ותפוח ג׳ בתלת לישני ב׳ מ׳ל וא׳ חס׳ וסימ׳ למנשה היתה ארץ תפוח. ותפוח והענים׳ רמון גם תמר ותפוח: וזעקו ג׳ פתח׳ בקריא׳ וסימ׳ לבו וזעקו אל האלהים אשר בחרתם. והללו הרעים וזעקו. קדשו

הָכְרַ֥ת מִנְחָ֛ה וָנֶ֖סֶךְ מִבֵּ֣ית יְהוָ֑ה אָֽבְלוּ֙ הַכֹּ֣הֲנִ֔ים מְשָׁרְתֵ֖י יְהוָֽה׃ שֻׁדַּ֣ד שָׂדֶ֔ה אָבְלָ֖ה אֲדָמָ֑ה כִּ֚י שֻׁדַּ֣ד דָּגָ֔ן הוֹבִ֥ישׁ תִּיר֖וֹשׁ אֻמְלַ֥ל יִצְהָֽר׃ הֹבִ֣ישׁוּ אִכָּרִ֗ים הֵילִ֙ילוּ֙ כֹּֽרְמִ֔ים עַל־חִטָּ֖ה וְעַל־שְׂעֹרָ֑ה כִּ֥י אָבַ֖ד קְצִ֥יר שָׂדֶֽה׃ הַגֶּ֣פֶן הוֹבִ֔ישָׁה וְהַתְּאֵנָ֖ה אֻמְלָ֑לָה רִמּ֞וֹן גַּם־תָּמָ֣ר וְתַפּ֗וּחַ כָּל־עֲצֵ֤י הַשָּׂדֶה֙ יָבֵ֔שׁוּ כִּֽי־הֹבִ֥ישׁ שָׂשׂ֖וֹן מִן־בְּנֵ֥י אָדָֽם׃ חִגְר֨וּ וְסִפְד֜וּ הַכֹּהֲנִ֗ים הֵילִ֙ילוּ֙ מְשָׁ֣רְתֵי מִזְבֵּ֔חַ בֹּ֗אוּ לִ֚ינוּ בַשַּׂקִּים֙ מְשָׁרְתֵ֣י אֱלֹהָ֔י כִּ֥י נִמְנַ֛ע מִבֵּ֥ית אֱלֹהֵיכֶ֖ם מִנְחָ֥ה וָנָֽסֶךְ׃ קַדְּשׁוּ־צוֹם֙ קִרְא֣וּ עֲצָרָ֔ה אִסְפ֣וּ זְקֵנִ֗ים כֹּ֚ל יֹשְׁבֵ֣י הָאָ֔רֶץ בֵּ֖ית יְהוָ֣ה אֱלֹהֵיכֶ֑ם וְזַעֲק֖וּ אֶל־יְהוָֽה׃ אֲהָ֖הּ לַיּ֑וֹם כִּ֤י קָרוֹב֙ י֣וֹם יְהוָ֔ה וּכְשֹׁ֖ד מִשַּׁדַּ֥י יָבֽוֹא׃ הֲל֛וֹא נֶ֥גֶד עֵינֵ֖ינוּ אֹ֣כֶל נִכְרָ֑ת מִבֵּ֥ית אֱלֹהֵ֖ינוּ שִׂמְחָ֥ה וָגִֽיל׃ עָבְשׁ֤וּ פְרֻדוֹת֙ תַּ֚חַת מֶגְרְפֹ֣תֵיהֶ֔ם נָשַׁ֙מּוּ֙ אֹֽצָר֔וֹת נֶהֶרְס֖וּ מַמְּגֻר֑וֹת כִּ֥י הֹבִ֖ישׁ דָּגָֽן׃ מַה־נֶּאֶנְחָ֣ה בְהֵמָ֗ה נָבֹ֙כוּ֙ עֶדְרֵ֣י בָקָ֔ר כִּ֛י אֵ֥ין מִרְעֶ֖ה לָהֶ֑ם גַּֽם־עֶדְרֵ֥י הַצֹּ֖אן נֶאְשָֽׁמוּ׃ אֵלֶ֥יךָ יְהוָ֖ה אֶקְרָ֑א כִּ֣י אֵ֗שׁ אָֽכְלָה֙ נְא֣וֹת מִדְבָּ֔ר וְלֶ֣הָבָ֔ה לִהֲטָ֖ה כָּל־עֲצֵ֥י הַשָּׂדֶֽה׃ גַּם־בַּהֲמ֥וֹת שָׂדֶ֖ה תַּעֲר֣וֹג אֵלֶ֑יךָ כִּ֤י יָֽבְשׁוּ֙ אֲפִ֣יקֵי מַ֔יִם וְאֵ֕שׁ אָכְלָ֖ה נְא֥וֹת הַמִּדְבָּֽר׃

תִּקְע֨וּ שׁוֹפָ֜ר בְּצִיּ֗וֹן וְהָרִ֙יעוּ֙ בְּהַ֣ר קָדְשִׁ֔י יִרְגְּז֕וּ כֹּ֖ל יֹשְׁבֵ֣י הָאָ֑רֶץ כִּי־בָ֥א יוֹם־יְהוָ֖ה כִּ֥י קָרֽוֹב׃ י֧וֹם חֹ֣שֶׁךְ וַאֲפֵלָ֗ה י֤וֹם עָנָן֙ וַעֲרָפֶ֔ל כְּשַׁ֖חַר פָּרֻ֣שׂ עַל־הֶהָרִ֑ים עַ֚ם רַ֣ב וְעָצ֔וּם כָּמֹ֗הוּ לֹ֤א נִֽהְיָה֙ מִן־הָ֣עוֹלָ֔ם וְאַחֲרָיו֙ לֹ֣א יוֹסֵ֔ף עַד־שְׁנֵ֖י דּ֥וֹר וָדֽוֹר׃ לְפָנָיו֙ אָ֣כְלָה אֵ֔שׁ וְאַחֲרָ֖יו תְּלַהֵ֣ט לֶֽהָבָ֑ה כְּגַן־עֵ֨דֶן הָאָ֜רֶץ לְפָנָ֗יו וְאַֽחֲרָיו֙ מִדְבַּ֣ר שְׁמָמָ֔ה וְגַם־פְּלֵיטָ֖ה לֹא־הָ֥יְתָה לּֽוֹ׃ כְּמַרְאֵ֥ה סוּסִ֖ים מַרְאֵ֑הוּ וּכְפָרָשִׁ֖ים כֵּ֥ן יְרוּצֽוּן׃ כְּק֣וֹל מַרְכָּב֗וֹת עַל־רָאשֵׁ֤י הֶֽהָרִים֙ יְרַקֵּד֔וּן כְּקוֹל֙ לַ֣הַב אֵ֔שׁ אֹ֖כְלָה קָ֑שׁ כְּעַ֣ם עָצ֔וּם עֱר֖וּךְ מִלְחָמָֽה׃

פסקו קורבנין ונסכין מבית מקדשא דיי אתאבלו כהניא דמשמשין בבית מקדשא דיי: אתבזיזו חקליא חרובת ארעא ארי סף עיבורא יבישו נופניא נתרו זיתיא: בהיתו איכריא אלילו מפלחי כרמיא על חטין ועל סערין ארי סף חצד חקלא: גופניא יבישו ותיניא נתרא רמונין אף דיקלין וחזור כל אילני חקלא יבישו ארי פסקת חידותא מבני אינשא: אסרו וספידו כהניא אלילו דמשמשין על מדבחא עולו ביתו בסקיא דמשמשין קדם אלהי ארי אתמנע מבית מקדשא דאלהכון קורבנין ונסכין: גזרו תעני ערעו כנישא כנישו סביא כל יתבי ארעא ועולו לבית מקדשא דיי אלהכון וצלו קדם יי: ווי מן קדם יומא ארי קריב יומא דעתיד למיתי מן קדם יי וכביזא דמן קדם יי שדי ייתי: הלא עוד דאנחנא חזן עיבורא סף פסק מבית מקדשא דאלהנא חדוא וביע: אתמסיאו גרבי חמר תחות מגופתהון צדיאו אוצריא אתפגרו אסניא ארי סף עיבורא: לחדא מתאנחא בעירא מתערבלן בקרן דתורין ארי לית רעיא להון אף עדרי ענא צדיאו: קדמך יי אנא מצלי ארי קידום תקיף כאישא אסף דרוות מדברא ושלהוביתא שיצאת כל אילני חקלא: אף חיות ברא מסברא קדמך ארי יבישו פצידי מיא וקידום תקיף כאישא אסף דרוות מדברא: תקעו שופרא בציון יביבו בטור קודשי יזועון כל יתבי ארעא ארי מטא יומא למיתי מן קדם יי ארי קריב: יום חשך וקיבלא יום עננא ואמטתא כנהור צפרא פריס על טוריא עם סגי ותקיף דכותיה לא הות מן עלמא ובתרוהי לא יוסיף עד שני דר ודר: קדמוהי אכלא אשתא ובתרוהי משיציא של שלהוביתא כגינא דעדן ארעא קדמוהי ובתרוהי מדבר צדו ואף שזבא לית ליה לרשיעיא: כחיזו סוסותא חזויהון וכפרשיא כן רהטין: כקל רתיכיא על רישי טוריא מקפצין כקל שלהובית אישתא דמשיציא כקשא יבישא כעמא תקיפא דידע סידרי קרבא:

רשי

הכרת. כמו נכרת ה״א הנקודה בחטף קמץ שמרת במקום נו״ן כמו וחית השדה השלמה לך: בנו. הכלמו: אכרים. מנהיגי המחרישה: על חטה ועל שעור׳. מוסב על אכרים. ועל הכורמי׳ אמר הגפן הובישה: אומללה. נכרתה פסק פריה: הובים. כמו יבש: קדשו צום. הזמינו צום: עצרה. אסיפה: אהה. לשון בכיית יללה: וכשוד. ובביזת שודדים: יבוא. אות המקום: נגד עינינו. אנו רואי׳: עבשו. העלו חלודה ועיפוש בלעז מוויסי״ר: פרודות. תרגם יונתן גרבי חמרא: מגרפותיהם. תרגם יונתן מגופותיהון מגופת כיסוי החבית כמו אוכרו. של יין ושל שמן: ממגרות. מגורות של חטין: נבוכו. נתערבלו ונסתברו ותעו ביערים ובמדברות: נאשמו. נתקלקלו באשמתן: נאות מדבר. לשון נוה: תערג. יתגעגע כאשר פתרדונם ערג לאילים כהם לטחלים ונגה לעגלים וצהל לסוסים ציפצוף לעופות ונבח לכלבים: תקעו שופר. להשמיעם שישובו בתשוב׳ בטרם תבואתם הרעה הזאת: יום ה׳. מה שאמרנו למעלה: כשחר פרוש כל ההרים. הארבה הגזם כפרש׳ על ההרים כשחר שנפרש בכל העולם: כמוהו לא נהיה מן העולם. לבוא כל המינ׳ הללו זה אחר זה אבל מין ארבה לבדו לא היה כמו אותו של מצרים שנאמר ואחריו לא יהיה כן: לפניו אכלה אש. משחיתים את הכל כאילו אש אוכלת לפניהם ולהבה מלהטת אחריהם: כגן עדן. היתה הארץ לפני בואו ואחר שילך משם הניח את הארץ כמדבר שממה: כמראה סוסי׳ מראהו. במרוצת׳: כקול להב. האוכלת קש משמעת קול: ערוך מלחמה. לפי שהוא דבוק נקוד חטף פת׳: קמצו

מסרה

צום קראו עצרה. וסימ׳ בלשון ארמי אזלו רעיא וקדישו: ולהבה ג׳ בקריא וסימ׳ ולהבה מבין סיחון: ולהבה לא תבער בך. ולהבה להטה כל עצי השדה: כשחר ב׳ רפ׳ וסי׳ כשחר פרוש על ההרים. כשחר נכון מוצאו: ד׳ פסוקים אית בהון פנים ואחור וסימ׳ נמסר בסדר בא אל פרעה: אכלה ה׳ בקריאה וסימ׳ במסרא רבתא:

מפניו יחילו עמים׃ רבים מפני זה העם העצום. ומלת פארור באלף מגזרת פאר והרי"ש כפול כמו סגריר והטעם שיתקבץ ויתאסף הפך יתפשט כמו אספו נגהם. ויפת אמר לשון שחרות והאלף נוסף׃ כגבורים. יעבטון. כמו יעותון וככה בלשון ישמעאל׃ ואיש. דרך משל׃ גבר. מין הזכר ובעבור שהזכיר כגבורים ירוצון׃ ובעד השלח. כלי מלחמה כמו מעבור בשלח ואין משלחת במלחמה׃ לא יבצעו. כמו ולא יפצעו וכמוהו ובצעם בראש כולם׃ בעיר ישקו. מגזרת שוק׃ לפניו. רגזו אנשי הארץ׃ שמש וירח. קדר עליהם כמו עד אשר לא תחשך השמש׃ ויי. הטעם שים להם קול גדול על כן רגזה ארץ בקול התרועה שאמר ירגזו כל יושבי הארץ והמפרש כי פירוש הפסוק הודיעכם זה לפני בואו איננו על דרך הלשון רק הטעם כאילו השם הרעים ה הארץ כדרך מציון י ישאג ומירושלם יתן קולו והוא מתנבא על הרעש על כן אמר ש שאוג ישאג על נוהו ו ואין לתמוה איך הוא קולו כקול הרעש כי רב מאד מחנהו כמו ו ושאון לאומים׃ עושה דברו. כמו כי פי הוא קבצן׃ וגם. שובו עדי. בלב להנחם ובצום א אולי יכופר העון לענ' נפש ובבכי להודות הפשעים ולבקש תחנה על זאת הרעה שבאה עליהם׃ וקרעו. ככה היה מנהג בבוא עליהם רעה לקרוע ב בגדיהם כמו ויקרע יעקב שמלותיו וככה בדברי דוד וקריעת הלב כדרך ומלתם את ערלת לבבכם ו וכתו' ואקרע סגור לבם והנה הטעם להסיר מכסה לב לקורעו כי הוא ישכע שלא יבין הלב והטעם שיבין ה האמת ובעבור זה כ כתוב כל ערום יעשה בדעת׃ ונחם. שם התואר ולולי אות ה הגרון היה העי"ן דגוש להתבלע הנו"ן׃ מי. הטעם אולי השם ישוב והשאיר זה החיל ב ברכה שיעשו ממנו מ מנחה ונסך׃ תקעו. אחר בואת הארבה׃ אספו. יצא חתן. לעשות מספר ובכי׃ בין. אין נכון לבכות בבית השם בהיכל ל לפני׃ לחרפה. רעב׃ למשל בם גוים. כי הרעבים יברחו א אליהם ואם באו א אליהם אין כח בהם להלחם׃ ויקנא. בעבור ארצו כמו פן יאמרו לי וכבר הזכרתי כי דבר נגזר להיות י יאמרוהו הנביאים על לשון עבר׃ ויען. את הכהנים הבוכים. מלת ושבעת' כמו מלא גם חסר׃ ולא אתן אתכם. שיפוטו לבקש לחם כאשר אמרו מ מצרים נתנו יד׃ ואת הצפוני. חיל הארבה סבה משפחת צפון וטעם אל ארץ ציה שלא ימצא מה יאכל׃ הקדמוני. הוא המזרחי והאחרון המערבי ושניהם כנגד ירושלם וגם בהיותו בארץ שממה ימות׃ באשתו. כמו באשו ואין ריע לו רק הטעם כפול׃ אל

ילכון ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ואיש בדרכיו ילכון. ודבתריה גבר במסלתו ילכון. אם עזבו בניו תורתי׃ וכוכבים ו׳ בקריאה וסימ׳ במסר׳ רבתא׃ חנון ורחום ח׳ וסי׳ במס׳ רבת׳׃ ויאמרו ט׳ רפין וסי׳ נמסר בישעיה ס״ד׃ ואל תתן ג׳ וסימ׳ כפר לעמך ישראל אשר פדית יי׳. ואל תתן נחלתך לחרפה למשל בם גוים. ואל תתן עלינו דם

מִפָּנָיו יָחִילוּ עַמִּים כָּל־פָּנִים קִבְּצוּ פָארוּר׃ כְּגִבּוֹרִים יְרֻצוּן כְּאַנְשֵׁי מִלְחָמָה יַעֲלוּ חוֹמָה וְאִישׁ בִּדְרָכָיו יֵלֵכוּן וְלֹא יְעַבְּטוּן אֹרְחוֹתָם׃ וְאִישׁ אָחִיו לֹא יִדְחָקוּן גֶּבֶר בִּמְסִלָּתוֹ יֵלֵכוּן וּבְעַד הַשֶּׁלַח יִפֹּלוּ לֹא יִבְצָעוּ׃ בָּעִיר יָשֹׁקּוּ בַּחוֹמָה יְרֻצוּן בַּבָּתִּים יַעֲלוּ בְּעַד הַחַלּוֹנִים יָבֹאוּ כַּגַּנָּב׃ לְפָנָיו רָגְזָה אֶרֶץ רָעֲשׁוּ שָׁמָיִם שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ קָדָרוּ וְכוֹכָבִים אָסְפוּ נָגְהָם׃ וַיהוָה נָתַן קוֹלוֹ לִפְנֵי חֵילוֹ כִּי רַב מְאֹד מַחֲנֵהוּ כִּי עָצוּם עֹשֵׂה דְבָרוֹ כִּי־גָדוֹל יוֹם־יְהוָה וְנוֹרָא מְאֹד וּמִי יְכִילֶנּוּ׃ וְגַם־עַתָּה נְאֻם־יְהוָה שֻׁבוּ עָדַי בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְצוֹם וּבִבְכִי וּבְמִסְפֵּד׃ וְקִרְעוּ לְבַבְכֶם וְאַל־בִּגְדֵיכֶם וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כִּי־חַנּוּן וְרַחוּם הוּא אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וְנִחָם עַל־הָרָעָה׃ מִי יוֹדֵעַ יָשׁוּב וְנִחָם וְהִשְׁאִיר אַחֲרָיו בְּרָכָה מִנְחָה וָנֶסֶךְ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

ב תִּקְעוּ שׁוֹפָר בְּצִיּוֹן קַדְּשׁוּ־צוֹם קִרְאוּ עֲצָרָה׃ אִסְפוּ־עָם קַדְּשׁוּ קָהָל קִבְצוּ זְקֵנִים אִסְפוּ עוֹלָלִים וְיֹנְקֵי שָׁדָיִם יֵצֵא חָתָן מֵחֶדְרוֹ וְכַלָּה מֵחֻפָּתָהּ׃ בֵּין הָאוּלָם וְלַמִּזְבֵּחַ יִבְכּוּ הַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתֵי יְהוָה וְיֹאמְרוּ חוּסָה יְהוָה עַל־עַמֶּךָ וְאַל־תִּתֵּן נַחֲלָתְךָ לְחֶרְפָּה לִמְשָׁל־בָּם גּוֹיִם לָמָּה יֹאמְרוּ בָעַמִּים אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם׃ וַיְקַנֵּא יְהוָה לְאַרְצוֹ וַיַּחְמֹל עַל־עַמּוֹ׃ וַיַּעַן יְהוָה וַיֹּאמֶר לְעַמּוֹ הִנְנִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֶת־הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וּשְׂבַעְתֶּם אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן אֶתְכֶם עוֹד חֶרְפָּה בַּגּוֹיִם׃ וְאֶת־הַצְּפוֹנִי אַרְחִיק מֵעֲלֵיכֶם וְהִדַּחְתִּיו אֶל־אֶרֶץ צִיָּה וּשְׁמָמָה אֶת־פָּנָיו אֶל־הַיָּם הַקַּדְמֹנִי וְסֹפוֹ אֶל־הַיָּם הָאַחֲרוֹן וְעָלָה בָאְשׁוֹ וְתַעַל צַחֲנָתוֹ כִּי הִגְדִּיל לַעֲשׂוֹת׃

מן קדמוהי יזועון עממיא כל אפיא איתחפיאו איכרום אוכמין בקדירא׃ כגיבריא רהטין כגברי עבדי קרבא סלקין לשורא וגבר באורחיה אזלין ולא מעכבין אורחתהון׃ וגבר אחוהי לא דחקין גבר בכבישיה אזלין לאתר דאינון שלחין קטלין ולא מקבלין ממון׃ בקרתא מזדיינין על שורא רהטין בבתיא סלקין מן חרכיא עלין כגנבין׃ קדמוהי חרובת ארעא זעו שמיא שמשא וסיהרא קבילו וכוכביא כנשו זהרהון׃ ויי ארים מימריה קדם משריתיה ארי סגי לחדא משיריתיה ארי תקיפין עבדי מימריה ארי רב יומא דעתיד למיתימן קדם יי ודחסין לחדא ומן יכיל לסוברותיה׃ ואף כען אמר יי תובו לפולחני בכל לבכון ובצומא ובבכיתא ובמספדא׃ ואעדו רשע לבכון ולא בביזוע לבושכון ותובו לפולחנא דיי אלהכון ארי חננא ורחמנא הוא מרחיק רגז ומסגי למעבד טבון וקשוט ומתיב מימריה מלאיתאה בישא׃ מן ידע דאית בידיה חובין יתוב מיניה ויתרחם עלוהי וכל מן דיתוב ישתבקון ליה חובוהי ויקבל ברכן ונחמן וצלותיה כגבר דמקריב קורבנין ונסכין בבית מקדשא דיי אלהכון׃ תקעו שופרא בציון גזרו תעני ערעו כנישא׃ כנשו עמא זמינו קהלא כנושו סביא איתו טליא ויניקי תדיא יפוק חתנא מאדרון בית משכביה וכלתא מבית גנונהא׃ בין אולמא ולמדבחא יבכון כהניא דמשמשין קדם יי ויימרון חוס יי על עמך ואל תתן אחסנתך לחסודין למשלט בהון עממיא למה יימרון בעממיא אן דאתפריקו במימר אלהכון׃ וחס יי על ארעיה ורחים על עמיה׃ ואתיב יי ואמר לעמיה הא אנא מברך לכון עבורא וחמר ומשחא ותסבעון יתיה ולא אתן יתכון עוד חיסודי כפנא בini עממיא׃ ויתעמא דאתי מציפונא ארחיק מנכון ואגליניה לארעא צדיא וחרבא רישיה לימא מדינחא וסופיה לימא מערבאה ותסק סרותיה ויהך רוחיה ארי אסגי למעבד בישין׃

רש״י

קבצו פארור. שחרות כקדירה כמה דאת אמר ובשלו בפרור ו ואלף הכתובה יתירה היא ואינה נקראת׃ ולא יעבטון. אין לו דמיון ופתרונו לפי ענינו לא י יעקלון׃ ובעד השלח. כמו בעד החלונים על שני כלי זיין י יפלו ויחנו׃ ולא יבצעו. ולא יקבלון ממון ויונתן פתר בו לשון שליחות בשביל שליחותו של ה הקב"ה מפילים עצמן ובצע כסף לא לקחו׃ בעיר ישוקו. לשון המשמעת קול כמו כמשק גבים דוב שוקק ממשק חרול ות' לשון נשק מזדיינין׃ רגזו שמי׳ בשביל פורענות הבאה על ישרא׳ רוגזים ורועשים׃ אספו נגהם. הכניסו אורן׃ ויי׳ נתן׳ עליהם קולו כמאמר נביאיו לפני שלחו בהם את חילו זה׃ כי רב מאד מחנהו. אשר ישלח בכם אם לא תשובו׃ ואל בגדיכם. כי אוכיחם לקריעת בגדיכם ד"א קרעו לבבכם ואל תצטרכו לקרוע בגדיכם מחמת אבל׃ ונחם על הרעה׳. נהפך למחשבה אחר׳׃ מי יודע. שיש בו עון ישוב וניחם׃ והשאיר. החסיל והגזם אחרין ברכה על ידי התשוב׳ תבא ברכה בפירות׃ קבצו זקני׳. ממשקולת שלא קבוץ לי לשון רפי וקל׃ למשול בם גוים. לשון משל ושיחה׃ לחרפה. לגידופין׃ ויקנא יי׳ לארצו. לשון המקנא אתה לי נכנס׳ בלבו ברתח ונלחם במלחמתה ונתעסק בצרכיה ורבותינו פירשו לשון התראה התרה בנביאי על עסקי ארצו׃ חרפה. גידוף שיקראו אתכם חסירי לחם׃ ואת הצפוני. ים לפותרו על חיל הארב׳ ועליו נופל לשון והדחתיו אל ארץ ציה ושממה ד"א העם הבא מצפון מלכי אשור ורבותינו אומרים זה יצר הרע שצפון בלבו של אדם׃ הקדמוני. המזרחי ורבותינו שפירשו ביצר הרע דרשו שני ה הימים הללו במקדש ראשון ו ובמקד׳ שני וכן פירשוהו על שם שפניו במקד׳ ראשון ושני והחריבם לפי התרגום שפירשו על חיל מלך אשור נ"ל פניו הים הקדמוני כי מקצת חילו אשלח למזר׳ ומקצתו למער׳׃ צחנתו. באשו יורה עליו שהוא לשון זוהם וטינוף׃ כי הגדיל לעשות. רעה שפשט ידו בגדולים׃ אל

מסרה

נקי דיונה׃ והתירוש ג׳ ומל׳ בקריאה וסימ׳ והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה׳. ויען יי׳ ויאמר לעמו הנני שולח׳. וכל יהודה הביאו׃

אל תראי · כנגד וגורה מאד: גילי · כנגד מספד: כי הגדיל השם לעשות · טוב כנגד כי הגדיל הארבה להרע: אל תראו בהמות שדי · כנגד גם בהמות שדי תערוג אליך: כי דשאו נאות מדבר · הפך ואש אכלה נאות מדבר: כי עץ נשא פריו · הפך כל עצי השדה יבשו: ובני · אמר יפת כי המורה הוא הנביא שהוא מורה אותם בדרך צדק על כן באה להם הטובה · והזכיר מורה ומלקוש כמו בלחי החמור חמור חמרתים כלפים עיירים ונלפים עירים המבעיר את הבערה כי יבער חים · ולפי דעתי שהוא כמו יורה ואמר את המורה לצדקה כמו שמש צדקה ומרפא בכנפיה · וטעם בראשון בחדש הראשון כי לעולם יהיו בין זמן היורה שהוא כמו המורה ובין זמן המלקוש ימים רבים ובחדש ראשון יבאו שניהם וזה במעט גם וגם הוא כי הגדיל יי׳ לעשות: ומלאו · והשיקו היקבים · כמו משיקות: ושלמתי · זה יורה שבכל שנה שעבר בא מין אחד ועתה באו ארבעתן והיה להם שבע גדול: ואכלתם · ולא יבושו · הפך הובישו אכרים והם שנים פרטים והטעם אחד וכמוהו יען ובען עכה: וידעתם · לולי כבודי שהוא בתוככם לא היה זה על כן · יבטחו כי מהיו׳ והלאה ולא יבושו לעולם: והיה אחרי כן · אמר ר׳ ישועה כל זאת הנבואה היא לעתיד ור׳ משה הכהן אמר אם כן למה אמר אחרי כן רק והיה באחרית הימים אולי זה הנביא היה בימי יהושפט על כן יזכור עמק יהושפט והנביאים ובני הנביאים היו רבים כי רבים יבאו לדבר עם אלישע ועובדיהו לבדו החביא מהם ק׳ · על כל בשר · בארץ ישראל שהוא מקום ראוי להנבאה: וגם · העבדי׳ · שסבו לתורת השם וכנה השפחות: ונתתי · מנהג הנבי׳ למען הקודם כאשר יזכירו ב׳ דברים יחל לספר דברי השני׳ ב׳ בתחילה ואח׳ כן ישוב אל הראשון באחרונ׳ כמו לך יום אף לך לילה ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו וככה זה ונתתי דם בארץ ובשמים אש ותימרות עשן: השמש · יספר קדרות שיהיה למשמ׳ בהתחברה עם הירח והירח יקדר וייהיה אדום זה יהיה בהיותו רחוק מראש התלי וזנבו קרוב משמש מעלות ולעולם הם אותות על מלחמות והיה לאות כי ימותו עמי׳ רבים: ובשרידי׳ · הטעם כפול וטע׳ אשר יי׳ קורא גוזר: כי · בעבו׳ זה הכתו׳ חשבו רבים כי הנבוא׳ לעתיד אולי כן הוא ורבי משה

רשי

אל תראי אדמה · ארץ ישראל אל תשובו בתשובה: את המורה · את נביאכם המורי׳ אתכם לשוב אלי כדי לצדיק אתכם: מורה מלקוש · כמו יורה ומלקוש: בראשון · בניסן ואף על פי שהיורה היא רביעה ראשונה ה היורד׳ על הזרע והיא במרחשון אותה שנה בניסן זרעו כמו ש מפורש במסכת תענית שנגדלה התבואה באחד עשר יום: והשיקו · לשון השמעת קול כשהקילוח יורד מן הגת אל תוך היקב והיא סבור שלפני הגת: והיה אחרי כן · לעתיד לבא: על כל בשר · על מי שנעשה לבו רך כבשר דוגמת וכתתי לכם לב בשר: ותמרות עשן · זקיפות מעלה עשן כגובה: יהפך לחשך · לביים את המשתחוים לחמה: והיה כל אשר יקרא וגו׳ כאשר אמר · והיכן אמר וראו כל עמי הארץ כי שם יי׳ נקרא עליך: ובשרידים · בשארית אשר יותיר · אשר יי׳ קורא · לשון קרואים לסעודה או לעבודת המלך לשון הזמנה: אל עמק יהושפט · ארד עמם בעומק הדין · יהושפט משפטי יה: ידו גורל · כמו וידו אבן בי: הגמול

אדמה ל׳א בקריאה וסימ׳ וקין היה עבר אדמה · מזבח אדמה תעשה לי חבחת עליו: משא צמד פרדי׳ אדמה · בימי דימון מלאו דם · הוי רב את יוצרו · שדד שדה אבלה אדמה · אל תיראי אדמה גילי ושמחי · אשתך בעיר תזנה · ואמר לא נביא אנכי · ויבן מגדלים רבים · תשמח רוחך יבראון: אכול י׳ מלאים בקרי׳ בליש׳

אל-תיראי אדמה גילי ושמחי כי-
הגדיל יהוה לעשות: אל-
תיראו בהמות שדי כי דשאו נאות
מדבר כי-עץ נשא פריו תאנה וגפן
נתנו חילם: ובני ציון גילו ושמחו
ביהוה אלהיכם כי-נתן לכם את-
המורה לצדקה ויורד לכם גשם
מורה ומלקוש בראשון: ומלאו
הגרנות בר והשיקו היקבים תירוש
ויצהר: ושלמתי לכם את-השנים
אשר אכל הארבה הילק והחסיל
והגזם חילי הגדול אשר שלחתי
בכם: ואכלתם אכול ושבוע
והללתם את-שם יהוה אלהיכם
אשר-עשה עמכם להפליא ולא-
יבשו עמי לעולם: וידעתם כי
בקרב ישראל אני ואני יהוה אלהיכם
ואין עוד ולא-יבשו עמי לעולם:

ג והיה אחרי-כן אשפוך
את-רוחי על-כל-בשר ונבאו בניכם
ובנתיכם זקניכם חלמות יחלמון
בחוריכם חזינות יראו: וגם על-
העבדים ועל-השפחות בימים
ההמה אשפוך את-רוחי: ונתתי
מופתים בשמים ובארץ דם ואש
ותמרות עשן: השמש יהפך לחשך
והירח לדם לפני בוא יום יהוה הגדול
והנורא: והיה כל אשר-יקרא בשם
יהוה ימלט כי בהר-ציון ובירושלם
תהיה פליטה כאשר אמר יהוה
ובשרידים אשר יהוה קרא: כי

ד הנה בימים ההמה ובעת ההיא אשר
אשוב את-שבות יהודה וירושלם:
וקבצתי את-כל-הגוים והורדתים
אל עמק יהושפט ונשפטתי עמם שם
על-עמי ונחלתי ישראל אשר פזרו
בגוים ואת-ארצי חלקו: ואל-עמי
ידו גורל ויתנו הילד בזונה והילדה
מכרו ביין וישתו:

לא תדחלין ארעא דישראל בועי
וחדי ארי אסגי יי למעבד בך טבין
לעמיה: לא תדחלון חיות ברא
ארי איתעטרו דרוות מדברא ארי
אילנא אצלח אביה תיניא וגופניא
טענו פירהון: ובני ציון ביעו
וחדו במימרא דיי אלהכון ארי
אתיב לכון ית מלפיכון בזכו
ומחית לכון מטר בכיר בעידניה
ולקישא בירח ניסן: ויתמלין
אדריא עיבורא ויטופון נעוויא
חמרא ומשחא: ואשלם
לכון שניא טבתא חלף שניא
דבזו יתכון עממיא אומיא ולישניא
ושלטוניא ומלכותא פורענות
חילי רבא דשלחית בכון: ותכלון
מיכל ותסבעון ותשבחון ית שמא
דיי אלהכון דעבד עמכון פרישן
ולא יבהתון עמי לעלם: ותדעון
ארי בגו בית ישראל אשריתי
שכינתי ואנא יי אלהכון ולית עוד
ולא יבהתון עמי בית ישראל
לעלם: ויהי בתר כן אשפוך ית
רוח קודשי על כל בסרא ויתנבון
בניכון ובנתיכון סביכון חלמין
יחלמון עולימכון חזוונין יחזון:
ואף על עבדין ועל אמהן ביומיא
האינון אשפוך ית רוח קודשי:
ואתן אתין בשמיא ובארעא דם
ואשא ויטורין דתנן: שמשא
יתהפיך לקבלא וסהרא לדמא
קדם מיתי יומא דעתיד למיתי מן
קדם יי רבא ודחילא: ויהי כל
דצלי בשמא דיי ישתזיב ארי בטור
דציון ובירושלם תהי שיזבתא
כמא דאמר יי ומשזבנא דיי זמין:
ארי הא ביומיא האינון ובעידנא
ההיא דאתיב ית גלוות אינש יהוד
ויתבי ירושלם: ואכנוש ית כל
עממיא ואחתנון למישר פילוג
דינא ואתפרע מנהון תמן על
עמי ואחסנתי ישראל דבדרו
ביני עממיא וית ארעי פ
פליגו: ובעמי רמו עדבין ויהבו
עולימא באגר זניתא ועולמתא
זבינו בחמרא ואשתיאו:

מסרה

וסימ׳ ויאכל גם אכול את כספנו · הן לא הובא את דמה · האכול אכלנו מן המלך · אכול השנה ספיח דמלכים · וחברו דישעיה · ערוך השלחן צפה הצפית · אכול ושתו כי מחר · ואכלתם אכול ושבוע · אכול ואין לשבעה · אכול ושבוע והותר: ההמה י׳ב וסימ׳ בירמיה סימ׳ ד׳: בוא י׳ג מל׳ וסימ׳ בישעיה סימ׳ ב׳ וביחזקאל סימן ל׳ג׳ ועיין פלוגת׳ דא׳ת בהאי סימ׳ במסרה רבת׳ בערך בא: בימים ההמה ח׳ וסימ׳ נמס׳ בירמיה סימ׳ ג׳: ידו ג׳ וסימ׳ ואל עמי ידו גורל · ביום עמדך מנגד · גם הוא לגולה הל׳ · וא׳ וידו אבן בי:

את מצאתו משפל פחד השם על כל הגוים שהם סביבות ירוש׳ בימי יהושפט ויביאו לו מנחות והנה בימיו שבו השבויים בימי אבותיו׳ וקבצתי׳ זאת היא המלחמה שהתחברו בני מואב ובני עמון ושעיר חיל כבד לרוב מאד ויהושפט היה לו מיהודה ומבנימין אף אלפים ומאה ושמים אף בגורי חיל ועמק יהושפט היא עמק ברכה כי יהושפט קרא שמו כן: ואל · ידו · פועל עתיד תחת עבר והעד וידו אבן בי גם ככה הוא להיותו עבר רק יהיה מפעלי הפעל והנה מצאתו לידות שורה על עלומי ההם: ויתנו · הילד הישראלי במחיר הזה בעבור זנותו · והילדה מכרו ביין · בדמי יין להשתכר עם הזונה כי כל זונה במקרא היא כמשמעה חוץ מן והזונות רחצו שהוא כמו אזניך כי האלה נוכף: וגם

וגם מה אתם לי · מתנבא על צר וצידון ופלשתים שיבואו יום אידם והנה מצאנו כתו' כי הפלשתים היו מביאים ליהושפט מנחה וכסף משא וזה לאות שגברה ידו עליהם: וטעם הגמול כאילו גמלתי לכם רע או אתם תחלו לגמול לי כמו אשר גמלנו אותו: אשר כספי וזהבי · שנתנו מלכי יהודה להם שוחד או לפדיון השבויים ובני שלקחתם במלחמה או בגניבה: הכני · הם ישובו ויתקמו מכם: ומכרתי · הוסיף על המדה: ואת בנותיכם · שאינן יוצאות למלחמה: שבאים · גוי רחוק שהוא ממלכות שבא: קראו · שב עתה להגיד דברי החיל הגדול הבא על יהושפט קדמוני · הכינו: כתו אתיכם · כמו את מחרשתו ואת אתו: ומזמרותיכם · שיזמרו בהם הזמורה: החלש · יתחזק: עושו · התקבצו ומגזרת עים שהם ז' כוכבים לעולם לא יתפרדו כי הם ב' בגלגל העליון והם כ' נראים בקיץ ובחורף בארץ: הנחת · כמו הורד ואלה דברי ה' הנביא והטעם הוריד השם: גבוריך · שם והם המלאכים כנגד העירו הגבורים ואחת המלה ידועה בתרגום וככה נחת גדודיה על עפר נחת ויפת אמר שמה ישבר השם ג' גבוריך אתה האויב הבא כמו ונחתה קשת נחושה: יעורו · כמו העירו: שלחו מגל · דרך משל כי כתוב כי העמונים והמואבים השמידו יושבי הר ש' שעיר והחרימום ואח"כ הרג איש אחיו ואין פליט: השיקו · דרכו דרך משל · ונקרא עמק החרוץ כי כלה ונחרצה היתה עליהם · והמפרש יהושפט כי השם י' ישפטם זה דרך דרש הוא כי על דרך הפשט נכון הוא שיקרא שם אדם בשם עושהו כמו כורי · שרי רק השם הנכבד לא יקרא בשם אדם על כן פירשתי כי שלמ' בשיר השירים שהוא חול: המונים · ישלו: כי קרוב יום ה' להנקם מהם: שמש · קדרו עליהם כאשר היה לפני בא יום ה': וה' מציון ישאג · רעם גדול כמו קול רעמך בגלגל כדרך וה' ה' השמיע את מחנ' אדם וככה כתוב נתן ה' מארבים: ורעשו · דרך משל כי הכל יפחדו · והשם יתן מעוז לעמו כדרך ה' עוז לעמו יתן כאשר פירשתיו וטעם מציון הוא אשר פירש: וידעתם כי · שוכן בציו' · וזרים לא יעברו בה עוד אם ישמרו את תורת השם וככה ד' דברי זכריה ושכנתי בתוכך וככה את' בסוף והי' אם שמוע תשמעו בקול ה' או יתקיים כל זה: והיה · יטפו · אלו דרך משל כשמן מחלמיש צור: וכל אפיקי · מקומות חזקים ואיתם רבים: מצרים · ואדום · היו שממה בימי כבוכד נצאר ואת מצרים היום איננה הקדמונית: ויהודה

השבים ה' חס' ו' בליש' בקרי' וסי' לך נא אל הצאן וקח לי משם שני · פן תאכל ושבעת ובתים טב' · והאנשי' טבים לנו באד · אשר פגע בשני אנשים · ומחמדי הטבים הבאתם להיכליכם · הבאתם ג' בקריא' וסימ' בסדר חקה · הגבורים ז' מל' וסי' ונתן הנביא ושמעי ורעי · ואת נתן הנביא ובניהו ואת הגבורים · עלו הסוסים והתהללו ·

וְגַם מָה־אַתֶּם לִי צֹר וְצִידוֹן וְכֹל גְּלִילוֹת פְּלָשֶׁת הַגְּמוּל אַתֶּם מְשַׁלְּמִים עָלָי וְאִם־גֹּמְלִים אַתֶּם עָלַי קַל מְהֵרָה אָשִׁיב גְּמֻלְכֶם בְּרֹאשְׁכֶם׃ אֲשֶׁר־כַּסְפִּי וּזְהָבִי לְקַחְתֶּם וּמַחֲמַדַּי הַטֹּבִים הֲבֵאתֶם לְהֵיכְלֵיכֶם׃ וּבְנֵי יְהוּדָה וּבְנֵי יְרוּשָׁלִַם מְכַרְתֶּם לִבְנֵי הַיְּוָנִים לְמַעַן הַרְחִיקָם מֵעַל גְּבוּלָם׃ הִנְנִי מְעִירָם מִן־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־מְכַרְתֶּם אֹתָם שָׁמָּה וַהֲשִׁבֹתִי גְמֻלְכֶם בְּרֹאשְׁכֶם׃ וּמָכַרְתִּי אֶת־בְּנֵיכֶם וְאֶת־בְּנוֹתֵיכֶם בְּיַד בְּנֵי יְהוּדָה וּמְכָרוּם לִשְׁבָאיִם אֶל־גּוֹי רָחוֹק כִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ קִרְאוּ־זֹאת בַגּוֹיִם קַדְּשׁוּ מִלְחָמָה הָעִירוּ הַגִּבּוֹרִים יִגְּשׁוּ יַעֲלוּ כֹּל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה׃ כֹּתּוּ אִתֵּיכֶם לַחֲרָבוֹת וּמַזְמְרֹתֵיכֶם לִרְמָחִים הַחַלָּשׁ יֹאמַר גִּבּוֹר אָנִי׃ עוּשׁוּ וָבֹאוּ כָל־הַגּוֹיִם מִסָּבִיב וְנִקְבָּצוּ שָׁמָּה הַנְחַת יְהוָה גִּבּוֹרֶיךָ׃ יֵעוֹרוּ וְיַעֲלוּ הַגּוֹיִם אֶל־עֵמֶק יְהוֹשָׁפָט כִּי שָׁם אֵשֵׁב לִשְׁפֹּט אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם מִסָּבִיב׃ שִׁלְחוּ מַגָּל כִּי בָשַׁל קָצִיר בֹּאוּ רְדוּ כִּי־מָלְאָה גַּת הֵשִׁיקוּ הַיְקָבִים כִּי רַבָּה רָעָתָם׃ הֲמוֹנִים הֲמוֹנִים בְּעֵמֶק הֶחָרוּץ כִּי קָרוֹב יוֹם יְהוָה בְּעֵמֶק הֶחָרוּץ׃ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ קָדָרוּ וְכוֹכָבִים אָסְפוּ נָגְהָם׃ וַיהוָה מִצִּיּוֹן יִשְׁאָג וּמִירוּשָׁלִַם יִתֵּן קוֹלוֹ וְרָעֲשׁוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ וַיהוָה מַחֲסֶה לְעַמּוֹ וּמָעוֹז לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן הַר־קָדְשִׁי וְהָיְתָה יְרוּשָׁלִַם קֹדֶשׁ וְזָרִים לֹא־יַעַבְרוּ־בָהּ עוֹד׃

וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יִטְּפוּ הֶהָרִים עָסִיס וְהַגְּבָעוֹת תֵּלַכְנָה חָלָב וְכָל־אֲפִיקֵי יְהוּדָה יֵלְכוּ מָיִם וּמַעְיָן מִבֵּית יְהוָה יֵצֵא וְהִשְׁקָה אֶת־נַחַל הַשִּׁטִּים׃ מִצְרַיִם לִשְׁמָמָה תִהְיֶה וֶאֱדוֹם לְמִדְבַּר שְׁמָמָה תִּהְיֶה מֵחֲמַס בְּנֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר־שָׁפְכוּ דָם־נָקִיא בְּאַרְצָם׃

וְאַף מָא אַתּוּן חֲשִׁיבִין קֳדָמַי צוֹר וְצִידוֹן וְכָל תְּחוּמֵי פְלִשְׁתָּאֵי הֲגִמְלָא אַתּוּן מְשַׁלְּמִין קֳדָמַי וְאִם גָּמְלִין אַתּוּן קֳדָמַי קְלִיל בִּפְרִיעַ אָתֵיב גַּמְלֵכוֹן בְּרֵישְׁכוֹן׃ דִּי כַסְפִּי וְדַהֲבִי נְסַבְתּוּן וּמָנֵי חֶמְדְּתָא טָבַיָּא אָעֵילְתּוּן לְהֵיכְלֵכוֹן׃ וּבְנֵי יְהוּדָה וּבְנֵי יְרוּשְׁלֵם זַבֵּינְתּוּן לִבְנֵי יְוָנָאֵי בְּדִיל לְאַרְחָקוּתְהוֹן מֵעַל תְּחוּמְהוֹן׃ הָא אֲנָא מַיְתֵי לְהוֹן בִּגְלָאֵי מִן אַתְרָא דְּזַבֵּינְתּוּן יָתְהוֹן לְתַמָּן וְאָתֵיב גַּמְלֵיכוֹן בְּרֵישְׁכוֹן׃ וְאֶמְסַר יַת בְּנֵיכוֹן וְיַת בְּנָתְכוֹן בְּיַד בְּנֵי יְהוּדָה וִיזַבְּנוּנוּן לִבְנֵי שְׁבָא לְעַמָּא רְחִיקָא אֲרֵי בְּמֵימְרָא דַיְיָ גְּזִיר כֵּן׃ אַכְרִזוּ דָא בְּעַמְמַיָּא זַמִּינוּ עָבְדֵי קְרָבָא יֵיתוּן בִּגְלָאֵי גִּבָּרַיָּא יִתְקָרְבוּן וְיִסְקוּן כָּל גַּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא׃ אַתְקִינוּ סָכֵּיכוֹן לְסַיְפִין וּמַגְלֵיכוֹן לְמוּרְנִין דְּחַלָּשׁ יֵימַר גִּבַּר אֲנָא׃ יִתְכַּנְשׁוּן וְיֵיתוּן כָּל עַמְמַיָּא מִסְחוֹר סְחוֹר וְיִתְקָרְבוּן תַּמָּן יִתְבַּר יְיָ תְּקוֹף גִּבָּרֵיהוֹן׃ יֵיתוּן בִּגְלָאֵי וְיִסְקוּן עַמְמַיָּא לְמֵישַׁר פִּלּוּג דִּינָא אֲרֵי תַמָּן אִתְגְּלֵי לְמִדַּן יַת כָּל עַמְמַיָּא מִסְחוֹר סְחוֹר׃ אוֹשִׁיטוּ בְהוֹן חַרְבָּא אֲרֵי מְטָא זְמַן קִיצְהוֹן חוּתוּ דּוּשׁוּ קְטִילֵי גִּבָּרֵיהוֹן כְּבָעוּט דְּמִתְבַּעַט בְּמַעְצַרְתָּא אוֹשִׁידוּ דְמְהוֹן אֲרֵי סְגִיאַת בִּישַׁתְהוֹן׃ מַשִּׁירְיָן מַשִּׁירְיָן בְּמֵישַׁר פִּלּוּג דִּינָא אֲרֵי קָרִיב יוֹמָא דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ בְּמֵישַׁר פִּלּוּג דִּינָא׃ שִׁמְשָׁא וְסִהֲרָא קְבַלוּ וְכוֹכְבַיָּא כְּנַשׁוּ זְהוֹרֵיהוֹן׃ וַיְיָ מִצִּיּוֹן יְכְלֵי וּמִירוּשְׁלֵם יָרִים מֵימְרֵיהּ וְיִזּוּעוּן שְׁמַיָּא וְאַרְעָא וַיְיָ סָמֵךְ לְעַמֵּיהּ וּסְעִיד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן אַשְׁרֵיתִי שְׁכִינְתִּי בְּצִיּוֹן טוּרָא דְּקוּדְשִׁי וּתְהֵי יְרוּשְׁלֵם קוּדְשָׁא וְנוּכְרָאִין לָא יְעִידוּן בַּהּ עוֹד׃ וִיהֵי בְעִדָּנָא הַהִיא יְרַבּוּן טוּרַיָּא חֲמַר מְרַת וְרָמָתָא יַגְּרָן טוּבָא וְכָל פְּצִירֵי דְּבֵית יְהוּדָה יְהֲכוּן מַיָּא וּמַבּוּעַ מִבֵּית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ יְהֵי נָפֵיק וּמַשְׁקֵי יַת מֵישַׁר שִׁיטִין׃ מִצְרַיִם לְצָדוּ תְּהֵי וֶאֱדוֹם לְמַדְבַּר צָדוּ תְּהֵי מֵחֲטוֹף בְּנֵי יְהוּדָה דְּאַשְׁדוּ דַם זַכַּאי בְּאַרְעֲהוֹן׃

אלה עשו שלשת הגבורים · ואת כל צבא הגבורים · ויקהל דוד את כל · כמגדל דוד צוארך · מגל ב' וסי' ותופש מגל בעת קציר · שלחו מגל כי בשל קציר · ובכבים ו' וסי' נמסר לעיל בסימ' סי' ב' · מחסה ט' רפין בקריא וסי' במסר' רבת' · נקיא חד מן י"ב מלין דכתיבי' אל"ף בסוף תיבות ולא קריין וסי' נ' מס' במס' רבת' בערך א' :

רשי

הגמול אתם משלמים · זהו הגמול שנתן שלמה לחירם מלך צור עשרים עיר: קל מהרה · לשון זריזות: לשבאים וגו' · לבני שבא: כי ה' דבר · והיכן דבר עבד עבדים יהיה לאחיו כך מפורש במכילתיה: קדשו מלחמה · אם תוכלו להלחם כנגדי: אתיכם · קולטרש בלע"ז: מזמרותיכם · סרפש"א בלע"ז: עושו · כמו חושו כך חברו מנחם ויונתן תרגם יתכנשון והומר אני שהוא לשון עשת ברזל המכונס יחד מש"ה בל' ואין ת"ש בו יסוד: שמה הנחת ה' גבוריך · שם בקבוצת עמק יהושפט ישבור גבורתם כן תרגם יונתן ואני יודע אם לשון הורדה או לשון חתת והנו"ן בו כנופל כמו הנעל לדניאל קדם מלכא שאין בו אות שורש אלא על · שלחו מגל וגומ' · שלפו חרבות אותם ההולכים בשליחותי לחבל את הגוים: כי בשל קציר · כלומר כי הגיע עתם דימה הדבר לקציר שקוצרים אותם במגלות כשנגמר בישולו: באו רדו כי מלאה גת · מן הענבי' באו ודרכו אותם כלומר נתמלא סאתעונם: רדו · לשון כביבות ורידוי כמו ורדו בדגת הים: השיקו היקבים · קול קילוח היקבים היורד תוך הבור שלפני הגיתות נשמע: בעמק החרוץ · שם חרוץ המשפט אמת וכן תרגם יונתן מישר פילוג דינא: אספו נגהם · הכניסו אורם: מציון ישאג · ממה שעשו לציון: ורעשו שמים וארץ · יפרע משרי' של מעלה שרי האומות ואחר כך מן האומות: מחסה · לשון כינוי ובלע"ז אברי"אייל: אפיקי · מקום מוצא מים: והשקה את נחל השטים · כמשמעו ויסקי ית מישר שטים ומדרשו יכפר על עון פעור: מצרים ואדום · שמכן זה לזה לפורענות אתה מוצא שאילולי מצרים לא היתה אדום שנאמר כי שטה אדומים ישב יואב עד הכרית כל זכר באדום וכתיב ויברח הדד הוא ואנשים אדומיים וימצא הדד חן בעיני פרעה וגו' והדד שמע כי שכב דוד עם אבותיו וגו' ובאחרונה ויהיו לשטן לשלמה אמר הקב"ה אני אכלה זו וזו: מחמס בני יהודה · בשביל חמס שעשו לבני יהודה אשר שפכו את דמם: ונקיתי

ונקיתי דמם לא נקיתי · ואף אם אנקה אותם מאשר עבירות שבידם ומרעות שעשו לי דמם של בני יהודה לא אנקה מהם אומתי תהיה זאת בזמן שהקדוש ברוך הוא שוכן בציון :

ויהודה לעולם תשב · אם לא תמרה פי השם והכבוד ישכון בקרבה כאשר חתם ספרו וכל רעה שעשו הגוים לישראל לא ינקם מהם כי רחמיו גדולים על כל מעשיו רק דמיהם ששפכו שאין להם פדיון לא ינקה :

ספר עמוס

אשר היה בנוקדים · תרגם יונתן דהוה מרי גיתין כמו ומישע מלך מואב היה נוקד : שנתים לפני הרעש · שנתים קודם שנתנגע עוזיה יום שנתנבא ישעיה שנאמר וינועו אמות הספים ואומר כאשר נסתם מפני הרעש וגו' : מציון ישאג · מבית קדשי הקדשים הדיבור יוצא : ואבלו נאות הרועים · ויצדון מדורי מלכיא ויחרב תקוף כרכהון : על שלשה פשעי וגו' · דכתיב הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר ואם יותר יותר וכאן כך הוא כבר נהגתי עמהם במדתי לוותר להם על שלשה פשעים ואם יש יותר כל שכן שיש בכלל המרובה המועט : ועל ארבעה לא אשיבנו · על פשע רביעי אין עלי עוד להשיבו ריקם מהשיב לו גמול וכל שכן שיש לו פשעים הרבה עתה את זה אפקוד עליהם אשר דשו יושבי גלעד הסמוכים להם : בחרצות הברזל · ת"י במוריגי דפרזלא והוא כעין שופ"כא שקורין לית"א שעשוי חריצים חריצים ודורשים בהם בני ארם ביסורי' ובהם מחתכין את קשי התבואה לעשותן תבן : חזאל ובן הדד · מלכי ארם וראש ארם דמשק : בקעת און · מקום הוא בארם : ותומך שבט · ועביד שולטן כמו לא יסור שבט על שם שהמושל רודה את העם במקלות : מבית עדן · מקום : קירה · מקו' ששם הגלם סנחריב בימי אחז שנאמר ויעל דמשק ויתפשה ויגלה את ארם קירה כל הפורענות שנתנבאו נביאי ישר' לבא חרב על האומות נביאים שהיו קודם סנחריב כגון ישעיה ועמוס נבאו על חרב סנחריב וירמיה ויחזקאל נבאו על חרב נבוכד נאצר : עזה · מפלשתי' היתה : גלות שלימה · גלות ישר' שהיא הגלות שלימה שלימה שלא ימלט איש שהיו ש עומדים על הדרכים ותופשים הנמלטים ומסגירין אותם וכן עשו אנשי צור וכן לארבע רוחות בחורבן בית שני כמו שמפורש באגדת איכה עזה מן הדרום צור מן הצפון דמשק מן המזרח ערביים מן המערב שנאמ' משא בערב ביער בערב תלינו : אשדוד אשקלון עקרון · סרני פלשתים הם : והשיבותי ידי · אכה ואשנה : ולא זכרו ברית אחים · אשר היה בין חירם ובין שלמה שנאמר ויכרתו ברית ש שניהם והיו קורין זה לזה אחי שנאמר מה הערים אשר נתת לי אחי : על

ויאמר יי' חד מן ז' בטע' מרעימין ומפסיקין רפ' וסי' ויהמהמה ויחזיקו · ויאמר יי' אלהי' אדני · ימאן ויאמר אל אשת אדניו · וישחט ויקח משה · ונבהלו צרים וחבלים · ויאמר יי' מציון ישאג · ואמר לה אלה מאגיא שא אזל אחת המו : עדן ג' פתחין וסי' ההצילו אתם אלהי הגוים דמלכים · וחברו דישעיה · ושברתי בריח דמשק והכרתי ·

וִיהוּדָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב וִירוּשָׁלִַם לְדוֹר וָדוֹר ׃ וְנִקֵּיתִי דָּמָם לֹא־נִקֵּיתִי וַיהוָה שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן ׃

עג

דִּבְרֵי עָמוֹס אֲשֶׁר־הָיָה בַנֹּקְדִים מִתְּקוֹעַ אֲשֶׁר חָזָה עַל־יִשְׂרָאֵל בִּימֵי עֻזִּיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה וּבִימֵי יָרָבְעָם בֶּן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל שְׁנָתַיִם לִפְנֵי הָרָעַשׁ ׃ וַיֹּאמַר יְהוָה מִצִּיּוֹן יִשְׁאָג וּמִירוּשָׁלִַם יִתֵּן קוֹלוֹ וְאָבְלוּ נְאוֹת הָרֹעִים וְיָבֵשׁ רֹאשׁ הַכַּרְמֶל ׃ כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי דַמֶּשֶׂק וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־דּוּשָׁם בַּחֲרֻצוֹת הַבַּרְזֶל אֶת־הַגִּלְעָד ׃ וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּבֵית חֲזָאֵל וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת בֶּן־הֲדָד ׃ וְשָׁבַרְתִּי בְּרִיחַ דַּמֶּשֶׂק וְהִכְרַתִּי יוֹשֵׁב מִבִּקְעַת־אָוֶן וְתוֹמֵךְ שֵׁבֶט מִבֵּית עֶדֶן וְגָלוּ עַם־אֲרָם קִירָה אָמַר יְהוָה ׃ כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי עַזָּה וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־הַגְלוֹתָם גָּלוּת שְׁלֵמָה לְהַסְגִּיר לֶאֱדוֹם ׃ וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּחוֹמַת עַזָּה וְאָכְלָה אַרְמְנֹתֶיהָ ׃ וְהִכְרַתִּי יוֹשֵׁב מֵאַשְׁדּוֹד וְתוֹמֵךְ שֵׁבֶט מֵאַשְׁקְלוֹן וַהֲשִׁיבוֹתִי יָדִי עַל־עֶקְרוֹן וְאָבְדוּ שְׁאֵרִית פְּלִשְׁתִּים אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה ׃ פ

כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי־צֹר וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־הַסְגִּירָם גָּלוּת שְׁלֵמָה לֶאֱדוֹם וְלֹא זָכְרוּ בְּרִית אַחִים ׃ וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּחוֹמַת צֹר וְאָכְלָה אַרְמְנוֹתֶיהָ ׃

ל · ל · ל · ז' בטע' מרעימ' ומפסיקי' רף' · ה · ל · למ"ל ד' · ב' ספ' · ד' חס' ב' ליש' · ב' מלעי' חד חס' והשבתי את ידי · ג'

וִיהוּדָה לְעָלַם תְּהֵי יָתְבָא וִירוּשְׁלֶם לְדָר וְדָר ׃ וְדְאִיתְפָּרְעִית דִּמְהוֹן מִן עַמְמַיָא תוּב אֲנָא עָתִיד לְאִיתְפָּרַע אֲמַר יְיָ דַּאֲשְׁרֵי שְׁכִינְתֵיהּ בְּצִיּוֹן ׃

פִּתְגָמֵי עָמוֹס דַּהֲוָה מָרֵי גִיתִין מִתְּקוֹעַ דְּאִתְנַבֵּי עַל יִשְׂרָאֵל בְּיוֹמֵי עֻזִּיָּה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וּבְיוֹמֵי יָרָבְעָם בַּר יוֹאָשׁ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל תַּרְתֵּין שְׁנִין קֳדָם מֵיתֵי זִיעָא ׃ וַאֲמַר יְיָ מִצִּיּוֹן יְכַלֵּי וּמִירוּשְׁלֶם יְרִים מֵימְרֵיהּ וְיִצְדּוֹן מְדוֹרֵי מַלְכַיָּא וְיֶחֱרַב תְּקוֹף כְּרַכֵּיהוֹן ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל תְּלָתָא חוֹבֵי דַמֶּשֶׂק וְעַל אַרְבְּעָא לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל דְּדָשׁוּ בְּמוֹרִיגֵי בַרְזְלָא יַת יָתְבֵי אַרְעָא גִלְעָד ׃ וְאֶשַׁלַּח אֶשָּׁתָא בְּבֵית חֲזָאֵל וּתְשֵׁיצֵי בִּרְנְיָית בַּר הֲדָד ׃ וְאִיתְבַּר תְּקוֹף דַּמֶּשֶׂק וַאֲשֵׁיצֵי יָתֵיב מִבִּקְעַת אָוֶן וַעֲבִיד שׁוּלְטָן מִבֵּית עֶדֶן וְיִגְלוֹן עַמָּא דַאֲרָם לְקִרְנֵי אֲמַר יְיָ ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל תְּלָתָא חוֹבֵי עַזָּה וְעַל אַרְבְּעָא לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל דְּאַגְלִיאוּנוּן גָּלוּ שְׁלֵמָא לְמִמְסַר לֶאֱדוֹם ׃ וְאֶשַׁלַּח אֶשָּׁתָא בְּשׁוּרֵי עַזָּא וּתְשֵׁיצֵי בִּרְנְיָתַהָא ׃ וַאֲשֵׁיצֵי יָתֵיב מֵאַשְׁדּוֹד וַעֲבִיד שׁוּלְטָן מֵאַשְׁקְלוֹן וְאָתֵיב מְחַת גְּבוּרְתִּי עַל עֶקְרוֹן וְיֵיבְדוּן שְׁאָרָא דִפְלִשְׁתָּאֵי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל תְּלָתָא חוֹבֵי צוֹר וְעַל אַרְבְּעָא לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל דְּמַסְרִינוּן גָּלוּ שְׁלֵמָא לֶאֱדוֹם וְלָא אִידְכַּרוּ קְיָים אַחִין ׃ וְאֶשַׁלַּח אֶשָּׁתָא בְּשׁוּרֵי צוֹר וּתְשֵׁיצֵי בִּירָנְיָתַהָא ׃

וא' ועדן חרן ומלכה : אמר יי' ב' סופי פסוקים בנביאים וסימ' ונשא כל אשר בביתך דמלכים · וחברו דישעיה · בעת פקדתים יכשלו · וחברו דבהריה אסוף אסיפם · כי אשיב את שבות הארץ · עוד תעברנה הצאן על ידי מונה · וירש ישר את יורשיו · ואבד העמק · רני עקר' · לא ירעו ולא ישחיתו · וגם מהם אקח · והיה מדי חדש בחדשו · וגלו עם ארם קירה · והלך מלכם בגולה · והכרתי שופט מקרבה · ובכל כרמים מספד · נחם יי' על זאת קדמאה · בשובי את שבותיכם לעיניכם · עלו ההרה והביאו עץ · הארצה אתה מירכם :

ספר עמוס

זה הנביא היה בימי הושע וכל נבואתו על ירובעם בן יואש ורובי המפרשי' אמרו כי הרעש היה בהכנס עוזיה להקטיר קטרת ואין ראיה מהמקרא רק מהקבלה כי הכתו' אומר כי בימי עוזיהו היה הרעש ודבר גדול היה ולחשבון הזה הנ' ובעור שנים וחמש שנה כי אם היתה זאת הנבוא' בתחילת מלכו' אחז הנה אחר עשרים ושתי' שנה את אפרים מעם אשור כי כן כ כתוב וטעם הרעש להזכירו כי התנבא לפני היותו שיבוא רעש ויכה בית החורף על בית הקיץ ומלת נוקדים רועים כמו ומישע מלך מואב היה נוקד : ויאמר · ישאג · רעם גדול שיהיה ואז ימנעו הגשם ויהיה להם חסרון לחם ומים כ כאשר יזכיר או הטעם ששמע זה הנביא קול השם בדרך נבואה קול גדול כשאג' אריה והנה הקול כמו גזירה שנגזר' מהשם על כן אמ' ואבלו נאות הרועי' כי הצאן ימות בלא מרעה : ויבש ראש הכרמל · הענבים הנראים בראש והמפרש נאות הרועים על המלכים איננו מ מטעם הפרשה : כה · אמר אליהוא הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר והטעם כי יזהירנו ואם לא ישמע יעניש בפעם הרביעית ויפת אמ' על הדור הרביעי אם היו כל הדורות רשעים והגאון אמר שלשה עונות סלחתי לו וזאת הרביעית לא אסלח והנה בדמשק ועזה וצור ואדום ובני עמון לעולם הרביעית שהרעו ליעק' ובמואב שהרעו לעשו ושניהם בני יצחק על כן ש הזכירו פעמים בנבואתו ולא תמצאנו ככה בספרי כל הנביאים הנמצאים : על דושם · זה הכתוב על חזאל שהרע לישראל וישימם כעפר לדוש וטעם את הגלעד יושביה או שברחו ישראל ממנה והוא היה חורש את הגלעד וכתוב ויכם חזאל את כל ארץ גלעד : ושלחתי · בבית חזאל · בני בניו אולי רצין היה מהם שהמיתו מלך אשור : ושברתי · כי נלכדה בהלכד שומרון : והכרתי · בקעת און שם עיר בארם : ותומך שבט · כמו מטה עוז שבט למשל : קירה · אל קיר שם עיר באשור וככה כתו' ויגלם קירה : כה · שהגלו ישראל בדרך שלום והסגירום לאדום : ושלחתי · האויב כמשל לאש כי אש יצאה מחשבון : והכרתי · ותומך שבט · כמו לא יסור שבט מיהודה : כה · יש אומרים כי ברית אחים על דבר שלמה שכרת ברית עם חירם מלך צור והוא קראו אחי ואין זה פשט רק דרש הדורש כי לא היו אחים כלל ואיננו שב רק על אדום שהוא אחי ישראל באמת אחב ואם והטעם שראה צור כי אדום היה מבקש רעת ישראל יותר מכל הגוים ולא היה זוכר ברית אחים על כן הסגיר ישראל לאדום להנקם מהם : כה

כה׳ ושחת רחמיו · שהיו כרחם אחד והא׳ שמרה נצח וכמוהו ויקרא לה כבה וכמוה רבים: כה׳ · הרות כמו הרים כמו שנות שנים אולי משתנה מלת הרות בעבור אות הגרון ואחרים אמרו שמלת הרות כמשמעה שלא תלדנה בנים ולא ופחדו להרחיב גבולם וטעם בתרועה כי יתפש רבה בכח וטעם בסער ברוח סערה

על רדפו בחרב אחיו · שנאמר פן בחרב אצא לקראתך וגם עודנו טורף אפו ושומר עברתו ולא חזר בו: ויטרף לעד אפו · החזיק בה ולא הניחה: ארמנות בצרה · בין מואב ובין אדום היא ומארץ מואב ונמסכ׳ אחר אדום והיא העמידה לו מלך במות מלך הראשון שנאמר יובב בן זרח מבצרה: בקעם הרות הגלעד · השחיתו אותה וגם הרותיהם

והצתי אש ו׳ ול׳ בס׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סוף סימ׳ כ״א: שופט ו׳ מ׳ל בקריא׳ וסימ׳ שופט ואיש מלחמה · והכרתי שופט מקרבה · ישבת לכסא שופט צדק · אלהים שופט צדיק · ויותם בנו על בית המלך דד״ה · מלך שופט באמת דלים: שמרו ה׳ קמץ וסימ׳ נמסר בסדר בהעלותך וב׳ ירמיה סימ׳ י״ו: בכרם ג׳ וסימ׳ ונתתי מכרם ·

כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי אֱדוֹם וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־רָדְפוֹ בַחֶרֶב אָחִיו וְשִׁחֵת רַחֲמָיו וַיִּטְרֹף לָעַד אַפּוֹ וְעֶבְרָתוֹ שְׁמָרָה נֶצַח׃ וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּתֵימָן וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת בָּצְרָה׃

כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי בְנֵי־עַמּוֹן וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־בִּקְעָם הָרוֹת הַגִּלְעָד לְמַעַן הַרְחִיב אֶת־גְּבוּלָם׃ וְהִצַּתִּי אֵשׁ בְּחוֹמַת רַבָּה וְאָכְלָה אַרְמְנוֹתֶיהָ בִּתְרוּעָה בְּיוֹם מִלְחָמָה בְּסַעַר בְּיוֹם סוּפָה׃ וְהָלַךְ מַלְכָּם בַּגּוֹלָה הוּא וְשָׂרָיו יַחְדָּו אָמַר יְהוָה׃

כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי מוֹאָב וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־שָׂרְפוֹ עַצְמוֹת מֶלֶךְ־אֱדוֹם לַשִּׂיד׃ וְשִׁלַּחְתִּי־אֵשׁ בְּמוֹאָב וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת הַקְּרִיּוֹת וּמֵת בְּשָׁאוֹן מוֹאָב בִּתְרוּעָה בְּקוֹל שׁוֹפָר׃ וְהִכְרַתִּי שׁוֹפֵט מִקִּרְבָּהּ וְכָל־שָׂרֶיהָ אֶהֱרוֹג עִמּוֹ אָמַר יְהוָה׃

כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי יְהוּדָה וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־מָאֳסָם אֶת־תּוֹרַת יְהוָה וְחֻקָּיו לֹא שָׁמָרוּ וַיַּתְעוּם כִּזְבֵיהֶם אֲשֶׁר־הָלְכוּ אֲבוֹתָם אַחֲרֵיהֶם׃ וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בִּיהוּדָה וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת יְרוּשָׁלִָם׃

כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־מִכְרָם בַּכֶּסֶף צַדִּיק וְאֶבְיוֹן בַּעֲבוּר נַעֲלָיִם׃ הַשֹּׁאֲפִים עַל־עֲפַר־אֶרֶץ בְּרֹאשׁ דַּלִּים וְדֶרֶךְ עֲנָוִים יַטּוּ וְאִישׁ וְאָבִיו יֵלְכוּ אֶל־הַנַּעֲרָה לְמַעַן חַלֵּל אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי׃ וְעַל־בְּגָדִים חֲבֻלִים יַטּוּ אֵצֶל כָּל־מִזְבֵּחַ וְיֵין עֲנוּשִׁים יִשְׁתּוּ בֵּית אֱלֹהֵיהֶם׃ וְאָנֹכִי הִשְׁמַדְתִּי אֶת־הָאֱמֹרִי מִפְּנֵיהֶם אֲשֶׁר כְּגֹבַהּ אֲרָזִים גָּבְהוֹ וְחָסֹן הוּא כָּאַלּוֹנִים וָאַשְׁמִיד פִּרְיוֹ מִמַּעַל וְשָׁרָשָׁיו מִתָּחַת׃ וְאָנֹכִי הֶעֱלֵיתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה לָרֶשֶׁת אֶת־אֶרֶץ הָאֱמֹרִי׃

כְּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל תְּלָתָא חוֹבֵי אֱדוֹם וְעַל אַרְבְּעָה לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל דְּרַדְפֵיהּ בְּחַרְבָּא אֲחוּהִי וְחַבִּיל רַחֲמוֹהִי וְקַטִּיל קְטַל עַלְמִין רוּגְזֵיהּ וְחֵימְתֵיהּ נַטְרָא לְאַפְרֵשׁ׃ וְאֶשַׁלַּח אֶשָּׁתָא בְּדָרוֹמָא וּתְשֵׁיצֵי בִּרְנִית בָּצְרָה׃

כְּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל תְּלָתָא חוֹבֵי בְּנֵי עַמּוֹן וְעַל אַרְבְּעָא לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל דְּבַזְעוּ מְעַדְיַית אַרְעָא גִּלְעָד בְּדִיל לְאַפְתָּאָה יַת תְּחוּמֵיהוֹן׃ וְאַדְלִיק אֶשָּׁתָא בְּשׁוּרֵי רַבָּת וּתְשֵׁיצֵי בִּירְנְיָתְהָא בְּיַבָּבָא בְּיוֹמָא דִּקְרָבָא בְּעַלְעוֹל בְּיוֹם רוּחַ׃ וִיהָךְ מַלְכְּהוֹן בְּגָלוּתָא הוּא וְרַבְרְבוֹהִי כַּחֲדָא אֲמַר יְיָ׃

כְּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל תְּלָתָא חוֹבֵי מוֹאָב וְעַל אַרְבְּעָא לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל דְּאוֹקִידוּ גַּרְמֵי מַלְכָּא דֶאֱדוֹם וְסַדִּינוּן בְּגִירָא בְּבֵיתָא׃ וְאֶשַׁלַּח אֶשָּׁתָא בְּמוֹאָב וּתְשֵׁיצֵי בִּרְנִית כְּרַכָּא וִימוּת בְּאִתְרְגוּשָׁא מוֹאָב בְּיַבָּבָא בְּקָל שׁוֹפָר׃ וַאֲשֵׁיצֵי דַּיָּינָהָא מִגַּוַּהּ וְכָל רַבְרְבָהָא אֶקְטוֹל עִמֵּיהּ אֲמַר יְיָ׃

כְּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל תְּלָתָא חוֹבֵי יְהוּדָה וְעַל אַרְבְּעָא לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל דְּקָצוּ בְּאוֹרַיְתָא דַּייָ וּקְיָמוֹהִי לָא נְטַרוּ וְאַטְעִיאוּנוּן כִּדְבֵיהוֹן דְּהַלִּיכוּ אֲבָהַתְהוֹן בָּתְרֵיהוֹן׃ וְאֶשַׁלַּח אֶשָּׁתָא בְּקִרְוֵי יְהוּדָה וּתְשֵׁיצֵי בִּרְנִית יְרוּשְׁלֵם׃

כְּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל תְּלָתָא חוֹבֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל אַרְבְּעָא לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל דְּזַבִּינוּ בְּכַסְפָּא זַכָּאִין וַחֲשִׁיכַיָּא בְּדִיל דְּיַחְסְנוּן׃ דְּשַׁיְיטִין בְּעַפְרָא דְאַרְעָא דְּרֵישׁ מִסְכְּנַיָּא וְדִין חֲשִׁיכַיָּא מַסְטַן וּגְבַר וַאֲבוּהִי אָזְלִין עַל עוּלֵימְתָא בְּדִיל לְאַחֲלָא יַת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי׃ וְעַל שַׁוְיָין דְּמַשְׁכּוֹן מְסַחֲרִין בִּסְטַר כָּל אִיגוֹרֵיהוֹן וַחֲמַר אוֹנְסָא שָׁתַן בֵּית טַעֲוָתְהוֹן׃ וַאֲנָא שֵׁיצֵיתִי יַת אֱמוֹרָאָה מִן קֳדָמֵיהוֹן דִּכְרוּם אַרְזִין רוּמֵיהּ וְחָסִין הוּא כְּבַלּוּטֵי וְשֵׁיצֵיתִי אִיבֵּיהּ מִלְּעֵילָא וְשָׁרְשׁוֹהִי מִלְּרַע׃ וַאֲנָא אַסֵּיקִית יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְדַבָּרִית יָתְכוֹן בְּמַדְבְּרָא אַרְבְּעִין שְׁנִין לְמֵירַת יַת אַרְעָא דֶאֱמוֹרָאָה׃

בנפש שהזכיר והכתי אם: כה · עצמו מלך אדום לסיד · דרך בזיון והוא מבני יצחק ויש אומרי׳ על דבר ויעלהו עולה ואחר כך שרפו או אז שרפו יום לחתי · הקריות · שם מקום: והכרתי · שופט הוא מלך והעד וכל שריה אהרוג עמו: כה · על מאסם · והנה הכהנים מורי התורה ממאסם: ושלחתי · זה נבוכד נצר והזכיר ירושלם בית מלכות יהודה: כה · על מכרם · על השופטים ידב׳ והעד צדיק בריבו בהשפטו והנה נחשב כאלו מכרוהו: השואפים · הטעם תאלפו מתי תסחבו ראש דלים על עפר הארץ ודי להם שפלותם: ודרך ענוים יטו · מני אורח ישר שהוא אורחם עד שהסירו הענוה מישראל עד שלא יבוש ללכת איש עם אביו עם נערים ידועה: ועל · ולקחת חבול מהאביון יטו מ משפט וזה יעשו ב בפרהסיא במקום ה התחברם למזב׳ הבעל וככה ויין ענוש׳ ישתו שיענשו מי שאין עליו עונש והם שותים: ואנכי · כתוב כי השם פוקד עון הארץ על כן נזר להכחידם כי חקותיהם ללכת אים ואביו לזנות והזכיר האמורי כי הוא חזק מהשבע׳ וככה כי לא שלם עון האמורי עד הנה והנה משה הרג שני מלכי האמורי ה המזרחיים ויהוש׳ את׳ לתת אותנו ביד האמורי המערבי והנה מתנו יפחד: ואנכי הטעם שהולכתי אתכם א ארבעים שנה עד ש שתלמדו חוקותי ואחר בן תירוש האמורי: ואקים

הסחיתו אותה וגם הרותיהם בקעו שלא יפאר יורם שיערער על הנחלה וכן אומר בירמי׳ לבני עמון כה אמר יי׳ הבנים אין ל לישר׳ אם יורש אין לו מדוע ירשו מלכם: על שרפו עצמות וגו׳ · פעם אחת נפל מלך אדום ביד מלך מואב ושרפו עצמותיו וטחום בקירות הבית ותבע הקב״ה א אוכלת המלך שנהגו בו בזיון: קריות · שם מקום כד״א על קריות ועל בצרה: בשאון · קול המון מלחמה: על מכרם בכסף צדיק · הדיינין היו מוכרים את מי שהיה זכאי בדין בכסף שוחד שהיו מ מקבלים מיד בעל דינו: ואביון בעבור נעלים · תרגם יונתן במקו׳ מקומות בדיל דיחסנון ואומר אני שכך פי׳ מטין משפט האביון כדי שיצטרך למכור שדהו שהיה לו בין שדות הדיינין וזה עוקף עליו וכוטלה בדמים קלים כדי לגדור ולנעול כל שדותיו יחד ולא יפסיק ביניהם: השואפים על עפר ארץ · על עפר הארץ שהם הולכי׳ עליה כל שאפם וכל מחשבותם בראש דלים הוא איך יגזלו אותם ויטלו את שלהם שאיפה גלוט״ר בלע״ז: ודרך ענוים יטו וגו׳ · החלשים נוטים מדרכם והולכין דרך ע עקלתון מפני יראתם כמה דאת אמר אביונים מדרך יטו: אל הנערה · המאורסה: ועל בגדים חבולים יטו · תרגם יונתן על מטות שיווין דמשכון משתחרי׳ זוקפין מלוה על העניים וממשכני׳ אותם ונוטים בגדיהם מצעות ומסבין עליהם בהטייה בעת סעודתם: בית אלהיהם · בבית עבודה זרה אצל מזבח יטו לשון מסיבה שכל מסיב׳ סעוד׳ בהטייה היא שהוא נסמך על שמאלו: ויין ענושים · שעונשים אותם ממון ושותים בו יין: אלונים · קיישנ״ש בלע״ז: ואשמיד פריו ממעל · שרים העליונים: ושרשיו מתחת · שרים התחתונים ד״א הכרעה היתה נשמה עיניהם מ מלמעלה ומשרשתן מלמטן: לגזירים

מסרה

על מכרם בכסף צדיק׳ ביום בכרם ציד׳ אנ״ך: ויין׳ ב׳ ליש׳ וסימ׳ ישתו יין נסיכם · ביין חלבון וצמר צחר: ויין ענושים ישתו · וחבך כיין הטוב · וביין משתיו · ויין משתיהם · ויין מלכות רב כיד המלך:

לנזירים · תרגם יונתן לאלפין שהיו פרושין מדרכי עם הארץ ועוסקין בתורה אין נזירה בכל מקום אלא לשון פרישה: ותשקו את הנזירים יין · שלא יורו אתכ' שהשיכור אסור להורות: האף אין זאת · בתמיה כלומר כלום אתם יכולי' להכחיש את זאת · ותשקו את הנזירים יין תרגם יונתן ולאטעיאון ית מלפיכון בחמר: לא תנבאו · לעמוס כזה כן אמציה כהן ביתאל חוזה ברח לך אל ארץ יהודה: מעיק · תרגום של מציק: תחתיכם · את חנייתכ' · תעיק העגלה · משובר משא שעליה: וקל ברגליו לא ימלט את נפשו: ערום ינוס וגו' · ערטילאי בלא כלי זיין: רק אתכם ידעתי · אהבתי ואתם פשעתם בי על כן וגו' ורבותינו דרשוהו לדבר אחר במסכת ע"ז: הילכו שנים יחדיו · שאתם אומ' לנביאי' לא תנבאו כלום הנביאים מתנבאים מלבם אלא אם כן נכוונו כלום דברים נעשים אלא על פי דרכם: בלתי אם נועדו · אלא אם כן קבעו מועד ללכת יחדיו למקום פלוני · כשאריה אוחז טרף דרכו לשאוג ואינו שואג אלא אם לכד וכן הוא אומר ישאג ככפירים וינהום ויאחז טרף וכן כאשר יהגה הכפיר והאריה על טרפו: התפול צפור על פח הארץ ומוקש אין לה · בפח שנפלה עליו אין לה: היעלה פח מן האדמה · ממקום שהוטל שם אלא אם כן כאחז בו העוף כשהוא רוצה לברוח עוקר את הפח ומעלהו ממקומו מעט ואותה שעה כבר נלכד: אם יתקע שופר · שהצופה רואה גייסות באים בעיר ותוקע בשופר להזהיר את העם אין אלו אלא דברי משל ודמיון: היושאג אריה · הוא בגוזר כאשר לא הנביאי' מדמין את רוח הקדש הבא עליהם לשאגת אריה כמו שאמור למטה אריה שאג מי לא יירא וכאן זה פיר' הדוגמא היבא רוח הקדש בפי הנביאים לדבר דבר מאת הקב"ה לרעה אלא אם כ' הפורענות נגזר מלפניו זהו הטרף · היתן הקב"ה קולו לדבר קשה בלתי אם אם לכד אתכם במוקש עון · התפול צפור על פח ואין הפח מכשילה כלום וכי אפשר שאתם עוברים עבירות ולא יהיה לכם למוקש · היעלה פח וגו' כך היעלו עונותיכם למעלה ולא ילכדו אתכם · אם יתקע שופר בעיר כך היה לכם היותכם חרדים אל דברי הנביאים שהם צופים לכם למלט אתכם מן הרעה שלא תבא וכשתבא לכם הרעה הלא תדעו כי הקב"ה עושה לכם על שלא נזהרתם בנביאיו · כי לא יעשה דבר אלא אם כן גלה סודו אותו סוד אל עבדיו הנביאי': אריה שאג מי לא יירא · כך הב"ה דבר אל הנביאי' להנבא מי לא ינבא: השמיעו · אתם בני פלשתים ובני מצרי' והכריזו זאת ואמרו בארמנותיכם שיאספו על הרי שומרון לראות מעל ההרים בתוך העיר את דרכם הרעה: נכוחה

ואקים · גם שמתי רוחי על בניכם והתנבאו ללמדכם חוקותי והזכיר הבנים כי אם יתנבא הזקן החכם אין לתמוה · ומבחוריכם שתולדתם לאהוב התענוג והשמחה קדשתים להוכיחכם ולקדשכם: האף אין זאת · תוכלו לכחש כי לא עשיתי זאת ובעבור כי השלים בדברי הנזירים החל מהם כמשפט הלשון: ותשקו · הכרחתם אותם עד שכטמאו ושתו יין: הנה · הגאון אמר כי מלת מעיק מן הפועל' העומדי' זה דרך משל שאין כח לסבול וחכמי ספרד אומרי' כי הוא פועל יוצא והנה מעיק מגזרת עקת רשע והנו כמו מציק ותחתיכם במקומכם והטעם שתהיו כבדים ולא תוכלו לברוח על כן אחריו ואבד מנוס מקל · יאמץ כחו במחשבתו ותאכלו כלי המלחמה · ותפש · טעם לא יעמוד כי הכל יפחד לגעת אליו: וקל ברגליו: ורוכב לאות כי הקל הוא הסוס וכתו' על קל נרכב: ואמיץ לבו · זהו שמחשבתו שיכנה ולא יוכל איש להזיקו והפך זה הירא ורך הלבב ירא מהכל ורך לב להשחית: ערום · שיכברו עליו בגדיו בברחו: שמעו · רק אתכם · כאומ' ידעתי מכאוביכם והבלתי אתכם ותחת שתעבדו וכי מרדתם בי על כן אפקוד והנכון כדרך בקרובי אקדש וככה דרך המלכים לכעוס על עבדיהם העומדי' לפניה' שידעו מנהגם יותר מן הכפריים: הילכו · הזכיר למעלה ושל הנביאי' צויתם לאמר לא תנבאו והנה אפקוד עליכם אודיעכם זאת ביד נביאי אולי תשובו אלי ולולי שהודעתי לנביא וגליתי סודי לו להוכיחכם לא היה מתנבא מלבו כי איך ידע מה שאני עתיד לעשו' וככה אין דבר דרך מקרה ורא' היתכן להיות שילכו שנים אנשי' ברגע אחד למקום אחד בעבור דבר אחר אם לא נועד זה עם זה וכאש' תראו שהיה אמת דב' הנביא דעו כי אני שלחתיו ואיך יכול למרות את פי שלא ינבא כי אתם אומ' להם לא תנבאו: הישאג · משל אחר הוא מנהג האריה שישאג רק על טרפו ואני שאגתי הנה ועוד הראיתם אריה שעלה משובכו בתתו קולו על טרפו שיוכל להמלט וכי פחדו יעמידנו אם כן איך תוכלו להמלט מגזירתי: התפול · והנה משל אחר עוף השמים שאין ממשלת לאד' לעוף לתפשו התפול הצפור על פח שהוא בארץ אם איננו למוקש והנה הטע' כי האדם יוכל בתחבולותיו וערמותיו להפיל הצפור שהוא למעלה ממנו והנה אני למעלה מכם ואתם למטה בידי ואין לכם חכמ' נגדי איך תוכלו להנצל מהמוקש שגזרתי שתתפשו בו והמוקש הוא האויב שאבוא לבוא עליכ' ואל תחשבו כי אחרי באו יעלה מעליכ' עד הנקמו מכם וזהו היעלה פח והטעם אני אעמידנו לאבד לכם: אם · כבר הזכיר יחזקא' דבר הצופה כי הנביא דומה לו והטע' איך לא תחרדו מדברי הנביא או תחשבו כי יש רעה באה לעיר אם אני לא עשיתי זאת כי גם השם לא יעשה רעה עד שיגלה סודו להודיעכם על יד הנביא אולי תשובו מדרכיכם הרעים על דרך רגע אדבר על גוי וממלכה והנה משלבת האריה יחרד כל שומע ואף כי כאשר אתן קולי ואדבר אל הנביא איך לא יפחד ממני למלאת אשר צויתיו: השמיעו · זהו המוקש שיתחברו אויביכם עליכם וטעם ארמנות מקום המלכים על כן מלת ואמרו דברי המלכים והנה השם הנכבד נתן להם רשות לבוא לארצו וטעם וראו לקחת הדין מהם כאשר עשו כן עשו להם: ולא

ימלט א' וסימ' ואבד מנוס מקל וחזק · ודבתריה ותפש הקשת לא יעמד ב' בו · מי גבר יחיה · כי לא ידע שלו · ימלט אי נקי · אין אדם שליט ברוח · שקר הסוס לתשועה: משפחה האדמה ג' דסמיכי' וסימ' ונברכו בך דאברהם · ונברכו בך דיעקב · רק אתכם ידעתי: על פה ל' וחד אל פה ואינון חד מן א"ב מן

ואקים מבניכם לנבאים ומבחוריכם לנזרים האף אין זאת בני ישראל נאם יהוה: ותשקו את הנזרים יין ועל הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו: הנה אנכי מעיק תחתיכם כאשר תעיק העגלה המלאה לה עמיר: ואבד מנוס מקל וחזק לא יאמץ כחו וגבור לא ימלט נפשו: ותפש הקשת לא יעמד וקל ברגליו לא ימלט ורכב הסוס לא ימלט נפשו: ואמיץ לבו בגבורים ערום ינוס ביום ההוא נאם יהוה:

ג שמעו את הדבר הזה אשר דבר יהוה עליכם בני ישראל על כל המשפחה אשר העליתי מארץ מצרים לאמר: רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקד עליכם את כל עונתיכם: הילכו שנים יחדו בלתי אם נועדו: הישאג אריה ביער וטרף אין לו היתן כפיר קולו ממענתו בלתי אם לכד: התפל צפור על פח הארץ ומוקש אין לה היעלה פח מן האדמה ולכוד לא ילכוד: אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו אם תהיה רעה בעיר ויהוה לא עשה: כי לא יעשה אדני יהוה דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים: אריה שאג מי לא יירא אדני יהוה דבר מי לא ינבא: השמיעו על ארמנות באשדוד ועל ארמנות בארץ מצרים ואמרו האספו על הרי שמרון וראו מהומת רבות בתוכה ועשוקים בקרבה:

ואקימית מבניכון לנביאין ומעולימכון למלפין האף לית דא בני ישראל אמר יי: ואטעיתון ית מלפיכון בחמרא ועל נביא פקידתון למימר לא תתנבון נבואה: הא אנא מייתי עליכון עקא ומעיק לכון באתריכון כמא דעייקא עגלתא דטעינא עמירא: וייבד בית ערוקי מדקליל ודתקיף לא יחסין חיליה וגיבר לא ישיזיב נפשיה: ואחיד קשתא לא יקום ודקליל ברגלוהי לא ישתזיב ורכיב סוסיא לא ישזיב נפשיה: ודתקיף לביה בגבריא ערטילא דלא זין יערוק ביומא ההוא אמר יי: קבילו ית פתגמא הדין די גזר יי עליכון בית ישראל על כל זרעיתא דאסקית מארעא דמצרים למימר: לחוד בכון אתרעיתי מכל זרעית ארעא על כן אסער עליכון ית כל חוביכון: התהכון תרין כחדא אלהן אם אזדמנו: הינהום אריא בחורשא וצידא לית ליה הירים בר אריון קליה ממדורתיה אילהין אם אחד: התפול ציפרא בקולא על ארעא וצייד לית ליה הישור קולא מן ארעא ומחד לא אחד: אם יתקע שופרא בקרתא בלא זמניה ועמא די בה לא יזועון אם תהי בישתא בקרתא ומן קדם יי לא אתעבדת: ארי לא אם כשרין פתגמין דמתעבדין מן קדם יי אלהים אלהן גלא רזיה לעבדוהי נביא: אריה נהים מן לא ידחל יי אלהים מליל מן לא יקביל נבואתא: בסרו על בירנית באשדוד ועל בירנית בארעא דמצרים ואמרו אתכנשו על טורי שמרון וחזו שיגושיא סגיאין בגוה ואנוסי בגוה:

חד חד חד אל וחד על ולית דכות וסימ' נמסר במס' רבתא בערך אל: ועם ג' קמצין וסימ' ופלשתים נאספו · לא אפקוד על בנותיכם · אם יתקע שופר בעיר: השמיעו על כל לשון שמיע' אל במ"ב על וסי' נמסר במלכי' ב' סימ' כ' וביחזקאל ס' כו: כל לשון אסיפה אל במ"ג על וסימ' במסרא רבתא:

אבן עזרא

ולא ידעו · נכוחה · תואר לדרך : האוצרים · הון שנלקח בחמס ושוד : לכן · צר · מיבור על שמרון וסביב הארץ יהיה שלא ימלט כל היוצא ממנה : והוריד · הסר ותפל המגדל לעוז ויבוזו אנשי הצר כל הארמנות הנזכרות שהם מלאות מחמס : כה · משל לאשר כתוב בתורה ואם טרוף יטרף יביאהו עד : בדל אזן · אין ריע לו · וחכמי ספרד אמרו אזן אחת והנה לא ימלט רק מי שהוא חולה שלא הלך למלחמה וזהו השוכב בפאת מטה וטעם בפאת כי מנהג האר' לשום המטה בבי' בנד' אח' שישימו מסך שלא יראה והחולה צריך לשכב במקום שאין שם אור גדול כי לא יוכל לסובלו ודע כי הדלת איננה מהאותיות שהם לשרת על כן לא תהיה נוספת לא בראשית מלה ולא באחריתה ודענו כי בדמשק ערש כמו בפאת מטה כי ערש כמו מטה והנה הטעם כפול על כן היה דמש' כמו בפאת או המלה מורכבת משתים כמו לפלמוני אשר עדן לא היה וככה פירושו ובדמש' כמו ובן משק ביתי שהוא מוקר ואיכו זו : שמעו · דברי השם לנביאים והטעם כי רעם יהיה או ... או האויב יגדע הקרנו' · והכיתי בית החרף · ככה מנהג השרים בארץ ישמעאל וכמוהו בעליית המקרה · אמר ר' מרינוס כי בית השן היה אח' שעשה אחאב חבר לו בתים נכבדים כמו וכסיליהם שאחד הוא כסיל בשמים · ואני אומר אם כסיל אחד בשמי' רבים הם בארץ והוא אחד מהם ובפסוק עושה כימה וכסיל אפרש זה ואם עשה אחאב בית שן אחד עשו אחרי' אחריו בתים רבים : שמעו · פרות הם נשי השרים דימה אותן לפרות הבשן : העושקות · הרוצצות · כמו את מי עשקתי ואת מי רצותי כמו שבותי אני והגזרה מקנה רצוץ והנה פי' איך הם עושקות באומרם לבעליהם : נשבע בקדשו · בשמו כמו כי אשא אל שמים ידי : בצנות · כמו ולצנינים בצדיכם פחים : ואחריתכן · הבן שיעמוד אחרי כן כמו ולא לאחריתו שהוא בנו : בסירות · כמו סירים סבוכים : דוגה · כמו דג : ונשא · שיבוא האויב הוא הצר הנזכר למי שישא אתכם · ופרצים : תצאנה פרצים בחומה אשה נגדה : והשלכתנה · אחריתכם שהוא הבן אל ההר שלא תראינה עת ירטש כדרך ותשלך את הילד או מרוב הרעב והצמא כאשר הוא כתוב אחריו · אולי ההרמונה שם מקום אחרי חומת שומרון והנה הודעתי אתכם זאת הרעה העתידה לבא עליכם על כן לכו עבדו הבעל אולי יושיעכם כדרך שהתל אליהו בעובדיו ואל תוכיחו המעשר מקצה ג' שנים רק לשלשת ימים : וקטר מחמץ · שתהפכו מה שצויתי לכם שתעשו לי : וגם · הטעם לא הבאתם זבחים לי ולא מעשרותיכ' והנה מזבחי נקי אין עולה ואין מעשר למקריבים על כן טעם וגם אני אם אתם עשיתם כן גם אני שלמתי גמולכם בראשכם : וגם

רשי

נכוחה · ישרה : חמס ושוד · ממון של גזל : צר וסביב הארץ · הצר מוכן לבא וסביב לארץ הזאת יבא : כאשר יציל הרועה · דבר מועט : בדל אזן · חסחוס דאודנא : כן ינצלו בני ישראל · מתי מעט : בפאת מטה ובדמשק ערש · תרגם יונתן בתקוף שלטן ובדמשק רחיצין ואומ' אני שפתרון התרגו' לפי שבימי יהואחז בן יהוא כתי' כי אבדם מלך ארם וירבעם בן בנו הושיעם במקצת שנאמר ולא דבר יי' למחו' את שם ישראל ויושיעם ביד ירבעם וגו' הוא השיב את גבול ישראל וזהו בפאת מטה כנת הבי' היא חזקו של בית לכן תרגם בתקוף שולטן של ירבעם · ועמוס נתנבא בימי ירבעם ועוד נבא שסופן להסמך על מלכי ארם וכן עשו בימי פקח בן רמליהו שנתחבר עם רצין וזהו ובדמשק ערש עיקר מנוחתם ומבטח' תהי על דמשק · ורבותי' אמרו בסדר עולם רבי נהוראי אומר משום רבי יהושע אלו עשרת השבטים שנסמכו על חזקיהו מלך יהודה ועל יהודה ופלטו עמהם בפאת מטה שנאמר שלא נשתייר מהם אלא אחד משמנה שבהם ומאי ערש היכן הוא בדמשק לקיים מה שנאמר והגליתי אתכם מהלאה לדמשק · ושמעתי משמו של רבי מנחם זצ"ל שהיה מפרש זו אחד משמנ' שלא נאמר פאת אלא בפאת מטה במקצתה באחת משתי רוחות של פאה והיא שמינית של מטה שהרי ארבע פאותים ושתי רוחות לפאה · ד"א מצאתי בדברי רבי מאי' זצ"ל בפאת מטה בעון אחזיה בן אחאב ששלח לדרוש בבעל זבוב אלהי עקרון האחיה מחלי זה · ובדמשק ערש בן הדד מלך ארם שלא לדרוש באלהי ישראל : בית החורף על בית הקיץ · מתוך שהיו מעונגים היו בונים להם העשירים שתי בתים אח' לחורף ואחד לקיץ : בתי השן · דמכבשי' בשן דפיל : פרות הבשן · נשי השרים והסגנים ויונתן תרגם עתירי נכסיא : ונשא אתכם בצנות : ויטלון יתכון עממיא על תריסיהון : ואחריתכן בסירות דוגה · ובנתיכון בדגוגית ציידין היא ספינה קטנה של ציידי דגים ולפי שקטנה היא קורא לה סיר וקורא לה בלשון משנה דוגית בבבא בתרא · ואחריתכן פיר' דונש בן לברט שניכו זרעו של אד' נקרא' אחריתן כמו ובעמדו תשבר מלכותו ותחץ לד' רוחות השמים ולא לאחריתו כלומר ולא יהיה מלכותו לבנו : ופרצים תצאנה אשה נגדה · ובפרצי החומה תצאנה לנוס : אשה נגדה בערכה שתמצא נגדה כמו ועלו כל העם איש נגדו שירבו פרצות בחומה ולא יהיו צריכות לבקש פתחים : והשלכתנה ההרמונה · והשלכתן מעליכן הגאוה והשררה שנטלתם · ולשון ארמי הוא בתלמוד הרמונא דמלכא הוא ביזוי המלך וי"ת ויגלון יתכון להלאה מן טורי הורמיני הם הרי חשך לשון חרם וחרבה : באו בית אל וגו' · כאדם האומר לבן בליעל עשה עשה עד שתתמלא סאתך : והביאו לבקר זבחיכם · זאת אומרים להם כומרי הבעל עז' ותרבות היא ואינה מחמרת עליכם התורה אמרה לא ילין לבקר אבל לעבודה זרה והביאו לבקר תורה אמרה בקדשים קלים ביום זבחכם יאכל וממחרת · וע"ז לג' ימים מעשר בהמותכם תורה אמרה שאור לא תקטירו וע"ז וקטר מחמץ תודה תורה אמר' לא תאחר לשלמו וע"ז וקראו נדבות השמיעו הזכירו כל מי שמתנדב ושכח יתן אל לבו ויזכור וי"ת וקטר מחמץ מן אונס כמו אמרו חמוץ מכף מעול וחומץ : וקראו נדבו' השמיעו · בקול זמר ואמרו שקרבן זה מרוצ' ומקובל בנדב' כן ת"י : נקיון שנים · אקהיות שנים · ד"א נקיון שני' זהו חוסר אכילת בשר שהוא נכנס בין השני' כמו דאמרי' הבמ' עורכו בין שניה

מסורה

כה אמר ה' בטעם בסיפרא וסימ' במסר' רבת' · נקוט האי כללא בידך כל היכא דאמרי' בכ"ס בתרי עשר בסיפ' פי' כל ספר תרי עשר : הצבאות ה' וסימ' במסר' רבת' : י' מפקי א' בליש' אדנות וסימ' במס' רבת' : שנים ב' וסימ' ולבן שנים מחלב · נתתי לכם נקיון שנים :

מקרא

וְלֹא־יָדְעוּ עֲשׂוֹת־נְכֹחָה נְאֻם־יְהוָה הָאוֹצְרִים חָמָס וָשֹׁד בְּאַרְמְנוֹתֵיהֶם : לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה צַר וּסְבִיב הָאָרֶץ וְהוֹרִד מִמֵּךְ עֻזֵּךְ וְנָבֹזּוּ אַרְמְנוֹתָיִךְ : כֹּה אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יַצִּיל הָרֹעֶה מִפִּי הָאֲרִי שְׁתֵּי כְרָעַיִם אוֹ בְדַל־אֹזֶן כֵּן יִנָּצְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּשְׁבִים בְּשֹׁמְרוֹן בִּפְאַת מִטָּה וּבִדְמֶשֶׁק עָרֶשׂ : שִׁמְעוּ וְהָעִידוּ בְּבֵית יַעֲקֹב נְאֻם־אֲדֹנָי יְהוִה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת : כִּי בְּיוֹם פָּקְדִי פִשְׁעֵי־יִשְׂרָאֵל עָלָיו וּפָקַדְתִּי עַל־מִזְבְּחוֹת בֵּית־אֵל וְנִגְדְּעוּ קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ וְנָפְלוּ לָאָרֶץ : וְהִכֵּיתִי בֵית־הַחֹרֶף עַל־בֵּית הַקָּיִץ וְאָבְדוּ בָּתֵּי הַשֵּׁן וְסָפוּ בָּתִּים רַבִּים נְאֻם־יְהוָה :

ד שִׁמְעוּ הַדָּבָר הַזֶּה פָּרוֹת הַבָּשָׁן אֲשֶׁר בְּהַר שֹׁמְרוֹן הָעֹשְׁקוֹת דַּלִּים הָרֹצְצוֹת אֶבְיוֹנִים הָאֹמְרֹת לַאֲדֹנֵיהֶם הָבִיאָה וְנִשְׁתֶּה : נִשְׁבַּע אֲדֹנָי יְהוִה בְּקָדְשׁוֹ כִּי הִנֵּה יָמִים בָּאִים עֲלֵיכֶם וְנִשָּׂא אֶתְכֶם בְּצִנּוֹת וְאַחֲרִיתְכֶן בְּסִירוֹת דּוּגָה : וּפְרָצִים תֵּצֶאנָה אִשָּׁה נֶגְדָּהּ וְהִשְׁלַכְתֶּנָה הַהַרְמוֹנָה נְאֻם־יְהוָה : בֹּאוּ בֵית־אֵל וּפִשְׁעוּ הַגִּלְגָּל הַרְבּוּ לִפְשֹׁעַ וְהָבִיאוּ לַבֹּקֶר זִבְחֵיכֶם לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים מַעְשְׂרֹתֵיכֶם : וְקַטֵּר מֵחָמֵץ תּוֹדָה וְקִרְאוּ נְדָבוֹת הַשְׁמִיעוּ כִּי כֵן אֲהַבְתֶּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה : וְגַם־אֲנִי נָתַתִּי לָכֶם נִקְיוֹן שִׁנַּיִם בְּכָל־עָרֵיכֶם וְחֹסֶר לֶחֶם בְּכֹל מְקוֹמֹתֵיכֶם ו וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה :

תרגום

וְלָא יָדְעִין לְמֶעְבַּד אוֹרָיְתָא אָמַר יְיָ דִי מַלַן אוֹצְרֵיהוֹן חֲטוֹף וּבִיזָא בְּבִירָנְיָתְהוֹן : בְּכֵן כִּדְנַן אָמַר יְיָ אֱלֹהִים עָקָא תַקִיפָא לְאַרְעָא וִיבַטֵיל מִינִיךְ ת תּוּקְפִיךְ וְיִבְזוּן בִּרְנִיתִיךְ : כִּדְנַן אָמַר יְיָ כְּמָא דְמְשֵׁיזֵב רַעְיָא מ מִפּוּמָא דְאַרְיָא תַּרְתֵּין כַּרְעִין אוֹ חַסְחוּס דְאוּדְנָא כֵּן יִשְׁתֵּזְבוּן בְּנֵי י יִשְׂרָאֵל דְיָתְבִין בְּשׁמְרוֹן בִּתְקוֹף שׁוּלְטַן וְעַל דַמֶשֶׂק רְחִיצִין : קַבִּילוּ וְאַסְהִידוּ בְּבֵית יַעֲקֹב אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אֱלָהֵי צְבָאוֹת : אֲרֵי בְּיוֹם אַסְעֲרוּתִי חוֹבֵי יִשְׂרָאֵל עֲלוֹהִי ו וְאַסְעַר עַל דְפַלְחִין לְאֵיגוֹרַיָא בְּבֵית אֵל וְיִתְקַטְפָן קַרְנַת אֵגוֹרָא וְיִפְּלוּן לְאַרְעָא : וְאֶמְחֵי בֵּית סִתְוָא עַל בֵּית קַיְטָא וְיֵיבְדוּן בָּתִּין ד דִמְכַבְּשִׁין בְּשֵׁן דְפִיל וִיסוּפוּן בָּתִּין סַגִיאִין אֲמַר יְיָ : קַבִּילוּ פִתְגָמָא הָדֵין עַתִּירֵי נִכְסַיָא דְבְטוּרָא דְשׁמְרוֹן דַעֲשְׁקִין מִסְכֵּינַיָא וְאָנְסִין חֲשִׁיכַיָא דְאָמְרִין לְרִיבוֹנֵהוֹן א אַשְׁלְטוּנָא וְנֵיבֵז : קַיֵים יְיָ אֱלֹהִים בְּמֵימְרֵיהּ בְּקוּדְשֵׁיהּ אֲרֵי הָא יוֹמַיָא אָתַן עֲלֵיכוֹן וְיִטְלוּן יָתְכוֹן עַמְמַיָא עַל תְּרֵיסֵיהוֹן וּבְנָתְכוֹן בְּדוּגְגִית צַיָידִין : וְיִתְרְעוּן עֲלֵיכוֹן שׁוּרָא וְיִפְּקוּן יָתְכוֹן כְּנִישִׁין גְבַר לְקִיבְלֵיהּ וְיִגְלוּן יַתְהוֹן לְהַלְאָה מִן טוּרֵי חַרְמִינֵי אֲמַר יְיָ : אִיתוּ לְבֵית אֵל וּמְרָדוּ בְּגִלְגָלָא אַסְגִיאוּ לְמֶחְטֵי וּמַיְתַן לְצַפְרָא דִבְחֵיכוֹן לִתְלָתָא יוֹמִין מַעַסְרָתְכוֹן : וּמַגְבַּן מִן אוֹנֶס תּוֹדְתָא וּמַיְתַן לֵיהּ בְּזִמַר ז וְאָמְרִין דֵין לְרַעֲוָא אֲרֵי כֵּן רְחִמְתּוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים : וְאַף אֲנָא יְהָבִית לְכוֹן אַקְהָיוּת שִׁנַּיִן בְּכָל קִרְוֵיכוֹן וַחֲסֵרוּ מְזוֹן בְּכָל אַתְרֵיכוֹ וְלָא תַבְתּוּן לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ :

רשי

בעוד שלשה חדשים. עד הקציר כלומר שלשה חדשים לפני הקציר: חלקה. בקעת שדה קמפנ"יא בלע"ז: יאכל הגזם. אכל הגזם: כאור. טיסו"ן בלע"ז כלומר שאורים ושפוכים וקדרים: כדרך מצרים. כדרך ששלחתי עליכם במדבר בצאתכם ממצרים: עם שבי סוסיכם. שיהרגו גם הסוסים: ואעלה באש מחניכם. ריח פגריכם מבאיש ובאפכם העליתי אותו: לכן. יען אשר לא שבתם עדי: כה אעשה לך. ככל הרעות האלה: עקב: כי אתה שומע מפי נביאי אשר זאת אעשה לך הכון לקראתי לשוב מרשעתך: מה שיחו. כל מעשיו פורטין לפניו בשעת מיתתו: עושה שחר. לצדיקים כאור נוגה: עיפה. הופך נוגהן של רשעים לחשך אפלה כמו ותכה ברה ותשכה מ מעוף צוקה וכן ארץ עיפתה תעופה כבקר תהי' תשכך כבקר יהי מאיר: ודורך על במותי ארץ. משפיל גבוהים וגסי הרוח: בתולת ישראל. משיגלו בימי הושע בן אלה לא יעמוד עוד מלך מעשרת השבטים: נטשה על אדמתה. כל דבר המושלך ומוטל ונפוץ על השדה קורהו כ נטישה. היוצאת אלף. המוציאה אלף איש: דרשוני וחיו. עלו לרגל לשלש מדריכם בירושלם: ואל תדרשו בית אל. ובאר שבע לא תעבורו. לא נאמר כאן אל תבואו ואל תדרשו שא אל תעבורו למדנו שלא היתה שם ע"ז שא כל זמן שהיה אחד מבני עשרת ה השבטים יוצא לדרום ולא עבר את באר שבע עדנו יכול לפנות לבית המקד' לירוש' ומשעבר את באר שבע הו' הדרך לעגל ביתאל או לעגל שבדן וכן הוא במקום אחר חי אלהיך דן וחי וגו' ותדע שנגזר שכתו' גזירת פורענות על גלגל וביתאל ולא גזר על באר שבע והגלגל גלה יגלה לפי שמו קללתו וכן ביתאל יש עיר שסמוכה לו ש ששמה בית און בספר שופטים: יהיה לאון. יהון ללמא והוא תרגום של הבל וזה דוגמ' לאם גלעד און אך שוא היו: בית יוסף. כמו לבית יוסף: פן תצלח כאש. פן תצלח חמתו כאש לבית יוסף: ההופכים

מסורה

וגם אנכי ה' בקריא' וסימ' בסדר וירא: על עיר ועל עיר ד' בקריא' וסימ' ולא אבה דוד להסיר דשמואל. והמטרתי על עיר אחת ב' בפסוק. שבעים שבעים נחתך על עמך: ואעלה ג' וסימ' ואמר עתה ירדו פלשתי'. ואעלה באש מחניכם. ואעלה את שרי יהודה. כמהפכת ו' וסימ' בירמיה סים' מ"ש: הכון ב' חד חס' וחד

עמוס

וגם אנכי מנעתי מכם את הגשם בעוד שלשה חדשים לקציר והמטרתי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר חלקה אחת תמטר וחלקה אשר לא תמטיר עליה תיבש: ונעו שתים שלש ערים אל עיר אחת לשתות מים ולא ישבעו ולא שבתם עדי נאם יהוה: הכיתי אתכם בשדפון ובירקון הרבות גנותיכם וכרמיכם ותאניכם וזיתיכם יאכל הגזם ולא שבתם עדי נאם יהוה: שלחתי בכם דבר בדרך מצרים הרגתי בחרב בחוריכם עם שבי סוסיכם ואעלה באש מחניכם ובאפכם ולא שבתם עדי נאם יהוה: הפכתי בכם כמהפכת אלהים את סדם ואת עמרה ותהיו כאוד מצל משרפה ולא שבתם עדי נאם יהוה: לכן כה אעשה לך ישראל עקב כי זאת אעשה לך הכון לקראת אלהיך ישראל: כי הנה יוצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה שחו עשה שחר עיפה ודרך על במתי ארץ יהוה אלהי צבאות שמו:

שמעו את הדבר הזה אשר אנכי נשא עליכם קינה בית ישראל: נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל נטשה על אדמתה אין מקימה: כי כה אמר אדני יהוה העיר היצאת אלף תשאיר מאה והיוצאת מאה תשאיר עשרה לבית ישראל:

כי כה אמר יהוה לבית ישראל דרשוני וחיו: ואל תדרשו בית אל והגלגל לא תבאו ובאר שבע לא תעברו כי הגלגל גלה יגלה ובית אל יהיה לאון: דרשו את יהוה וחיו פן יצלח כאש בית יוסף ואכלה ואין מכבה לבית אל:

תרגום

ואף אנא מנעית מנכון ית מטרא בסוף תלתא ירחין לזמן חצדא ואחית מטרא על קרתא חדא ועל קרתא חדא לא אחית מטרא אחסנתא חדא יחות עלה מטרא ואחסנתא דלא יחות עלה מטרא תיבש: וישתלהון תרתין תלת קרוין לקרתא חדא למשתי מיא ולא יסבעון ולא תבתון לפולחני אמר יי: מחיתי יתכון בשדפנא ובירקנא סגיות גניכון וכרמיכון ותיניכון וזיתיכון אכלא זחלא ולא תבתון לפולחני אמר יי: שלחית בכון מותא כד באורח מצרים קטלית בחרבא עולימכון עם שבי סוסותכון ואסקית סרות משריתכון ובאפיכון ולא תבתון לפולחני אמר יי: רחיק מיטרי יתכון כמא דרחיק יי ית סדום וית עמורה והויתון כאוד משיזב מיקדא ולא תבתון לפולחני אמר יי: בכן מה אעביד לך ישראל חלף דלא תבת לאוריתא דא אעביד לך אתקשט לקבלא אולפן אוריתא דאלהך ישראל: ארי הא מתגלי דצר טוריא וברא רוחא לחואה לאנשא מה עובדוהי לאתקנאה נהור לצדיקיא כנהור צפרא דאזיל ותקין לאיתאה חשוך לרשיעיא למיתבר רשיעי ארעא יי אלהי צבאות שמיה:

קבילו ית פתגמא הדין די אנא נטיל עליכון אליא בית ישראל: נפלת לא תוסיף למקם שתא הדא כנישתא דישראל אתרטישת על ארעאלית די קיימינה: ארי כדנן אמר יי אלהים קרתא דיפקון מינה אלפא ישתארון בה מאה ודיפקון מינה מאה ישתארון בה עד עסרא לבית ישראל: ארי כדנן אמר יי לבית ישראל תבעו דחלתי ואתקיימו: ולא תתבעון למהך לביתאל ולגילגלא לא תיתון ולבאר שבע לא תעברון ארי דבגלגלא מיגלא יגלון ודפלחין לטעותא בביתאל יהון ללמא: תבעו ית דחלתא דיי ואתקיימו דילמא ידלק כאשתא רוגזיה בבית יוסף וישיצי ולא יהי חיים בחובין דהויתון פלחין לטעותא בבית אל:

אבן עזרא

וגם. טעם בעוד שלשה חדשים לקציר כי אז זמן צורך הגשם ולא חשבתם לשוב אלי אולי לא תמותו ברעב: ונעו. ישבעו. כמו ארץ שבעה מים: הכיתי. השדפון בשבלים כמו שדופות קדים מכה בהם שמוריקות השבלים: שלחתי. הרגתי בחוריכם ונשבו סוסיכם: באש מחניכם. באף העובדים' ובא פכם הנשארי' מהם: הפכתי. אם הורדתי עליכם ק מהשמים: כאור. כמו זנבות האודים: לכן. דעת מפרשים רבים כי הכון לשוב אל השם ולפי דעתי כי הוא כדרך בואו ב ביתאל והטעם הנה הבאתי עליך רעה אחר רעה ועתה הכון והכן לך שתבא לקראת א אלהיך להלחם והטעם לקראתי שהייתי אלהיך על כן אחריו: כי. הטעם הוא יוצר הרים שהם עומדים לנצח והטעם שהוא תקיף: ובורא רוח. שאיננו עומד על דרך אחד ומרוב תוקף השם ירעשו וירגיזו הרוח סיב' שאיננו נראה כמו כמו בנייניים ונכים ע עומדים: ומגיד. הטעם הנה הגיד לכם: מה שיחו. מה רצונו לעשות והוא יהפך השחר עליכם ושוב חשך כמו ארץ עיפתה כמו אופל ודורך על על במותי ארצכם ולא תראוהו ויפת אמר יוצר הרים שהם כראי' ובורא הרוחות בגווית ומגיד לאדם מה שיחו מה שישיח בלבו וכל דרך המפרשי' כי השם יעשה כרצונו דבר והפכו על כן אם תשובו אליו יהפך הגזירות הרעות לטובות: שמעו את הדבר הזה. וקוננו אותו: נפלה. בתולת ישר'. מלכו' בית יהוא במות ירבעם בן יואש: כי. היוצא' פועל עומד וא תתמ' על בני יהוא ואיכם כי פירושו יצאו ממנו או תהיה זאת המלה כמלת שבשהיא במקומות עומדת ובמקומות יוצאה והוצרכתי לומר ככה בעבור מלת תשאיר והטעם כי איך תקום המלוכה ולא נשארו מאנשי החיל העשירית: כי. הטעם דרשוני וחיו ולא ימותו הרבים הנזכרי': ואל תדרשו ביתאל. ששם העגל והו' מקו' ממלכ' ירבעם: יהיה לאון. ואו' תחת יוד כמו ואת הוה להם למלך הנה יד יי' הויה או הו' כמשמעו שקוש להקריא כן: דרשו. יצלח. יבקע כמו וצלחו את הירדן ובית יוסף פעול והוא ירבעם שהוא מאפרים כאשר אפרש עוד: ההופכים

מסרה

מ"ל וסימ' הכון והכן לך. הכון לקראת אלהיך ישראל. בתרא מ"ל: תוסיף י"ג וסי' וחילוק אתיהון נמסר בסדר בא אל פרעה ויוצאת היוצאת ה' מ"ל בקרי' וסי' והיוצאת מאה תשאיר עשרה. זאת האלה היוצאת. מה היוצאת הזאת. אין פרץ ואין יוצא'. הבאה והיוצא' חדש בחדש. וחד היוצאת מבין רגליה ל' חס' א': וחיו ז' בקרי' וסי' ויאמר אלהם יוסף ביום השלישי זאת עשו וחיו. עד באי ולקחתי אתכם דמלכי'. ואל צדקיהו מלך יהודה דברתי דירמיה. דרשו את יי' וחיו פן יצלח. עבדו את מלך בבל והשיבו וחיו. דרשוני וחיו. עזבו פתאים וחיו:

אבן עזרא

ההופכים. המלכים השופטים: וצדקה לארץ הניחו. לעמותה ויפת אמר הכיחוה לאנשי הארץ ואיך שכחו השם שהוא עושה כימה: כאשר אברהם המחבר דעכי שני מקומות יש בגלגל והם הסרכים ועם שהוא העגלה הוא הנקרא הדוב הוא קרוב מהסרן הצפוני על כן יראה עם לעולם בקיץ ובחורף בכל הישוב. הצפוני ויש סמוך לסרן הדרומי כוכב גדול אדום יקרא ו ובלשון ישמעאל סהיל ויש כוכבי׳ קטני׳ קרובי׳ אליו לא יראו פעמי׳ לכל מי שידור קרוב מהקו השוה והצפוני לא יראו את משה על כן קראם הכתוב חדרי תימן ו ונקראו אלה חדרי ת תימן בעבור שהם ב בישוב אינן נראין ו ונקרא עם מגזר׳ עושו שהם שבעה שאינם נ מתפרדי׳ והנה כאשר לפרש כסיל וכימה ודעת קדמונינו שכימה הו׳ זנב טלה וראש שור והם ששה כוכבים כ נראים אף על פי שהם קטנים וידוע בראיות גמורות שגלגל המזלו׳ מתחבר עם הגלגל ה העליון בשני מקומות ושניהם יקראו נקודת ההשתנו׳ ושם נוטה גלגל המזלו׳ לצד צפון עשרים ושלש מעלות וחצי מעלה וחצי ש שעתה וככה לצד ד דרום והנה הם שלשה נקודות והשמש הולכת בדרך גלגל המזלו׳ על כן יתהפך הבקר ל לצלמות ויום ללילה ת תחשיך בכל הישוב וטעם לקרות הנקודה כימה כי שם היתה כימה בימים קדמונים כי בכל מאה שנה ו יתגלגל גלגל המזלות ממערב למזרח קרוב ממעלה וחצי והנה ב בימי בלטמיוס החכם ואין לו רק אלף שנים מצא לב האריה על ש שתים מעלות והנה היום על שתים עשרה ודועכי לעולם הו׳ לב האריה על תשע מעלו׳ כנגד הכורת רק לא כנגד נקוד׳ המחברת והנה כסיל הוא לנוכח כימה ואינכו אחד רק רבים ולב העקרב מ מהם ולאלה הדברים צריך פי׳. וטעם הקורא למי הים הם העבים העולים ואחר כך י ישפכם על הארץ והמפרש כי על טביעת פרעה אינכו פשטו ולא דרש כי פרעה לא טבע בימה. וטעם להזכיר אלה הדברים שהיה ראוי למלך שהוא שופט לדעת חכמת השם וגבורתו ואיך יהפוך היום ללילה ויעלה בכחו המים מהים שהן למטה וישפכם על הארץ ואיך לא יפחדו כי השם יהפך מלכות השופט ויבא בר בבזוי השם וגזירתו עליו להשחי׳ ממלכתו על כן אחריו המבליג. שוד על עז ולא יועיל המבצר על כן ושוד על מבצר יבוא ואם נביא יוכיח השופט ישנאוהו הוא ושריו על כן כתו׳ שנאו בשער מוכיח: לכן. בושסכם. אין ריע לו כי הבית שורש כי לא יתכן היותו משרת עם שם הפועל כי אם אפס משקלו וטעמו לעשות חמס לדל: ומשאת בר. שעמל בה יקחו ממנו בחזקה והם תגמולכם בתי גזית בניתם: כי ידעתי. אם תעשו זה בסתר׳ אני ידעתיו: צוררי צדיק. במשפט. בשער בפרהסיא: לכן. יש מהמשכילים שידום ולא יוכיח בעבור פחד המלך: דרשו. טובים דבר או תואר הטובה דרך הטוב או החק או הדבר: כאשר אמרתם. בלבבכם: שנאו רע. תואר והוא אדם רע וככה אהבו טוב שהוא המוכיח ודובר תמים: שארית יוסף. כי המלך מבני יוסף: לכן. אם לא תעשו תבוא עליכם הרעה בכל רחובות מספד יהיה: הו הו. חסר יוד כמו הוי יקראו אכר אל אבל. כי לא יקצרו מה שזרעו כאשר לא ישתו יין כרמיהם על כן ובכל כרמים מספד. טעם כי אעבור דרך תמיד על חרונו ואפו והם הגזירות שיעברו עליו: אוי. על דרך האומרי׳ ימהר יחישה: יום יי׳. להנקם מהם: כאשר. הטעם אם ימלט מרעה אחת לא ימלט מרעה אחרת כאשר ינוס כי הנה על הנה תבוא והנמלט מאחרי ופגעו הדוב ואם עוד ימלט ובא הבית ובטח כי נמלט ישכנו נחש:

הלא

מסורה

לכן ב׳ בטע׳ בסיפ׳ וסימ׳ לכן יען בושסכם על דל · ודבתריה לכן כה אמר יי׳ אלהי צבאות אדני בכל רחבות מספד: עצמים ג׳ חס בקריאה וסימ׳ כי ידעתי רבים פשעיכם · ושפט בין הגוים · ועצמים כל הרוגיה · וכל אוריתא דכוו׳ חס במא ונשל גוים רבים מפניך החתי והאמרי: יי׳ אלהי צבאות יב וסימ׳ וילך דוד הלוך וגדל

מקרא

הַהֹפְכִים לְלַעֲנָה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה לָאָרֶץ הִנִּיחוּ: עֹשֵׂה כִימָה וּכְסִיל וְהֹפֵךְ לַבֹּקֶר צַלְמָוֶת וְיוֹם לַיְלָה הֶחְשִׁיךְ הַקּוֹרֵא לְמֵי־הַיָּם וַיִּשְׁפְּכֵם עַל־פְּנֵי הָאָרֶץ יְהוָה שְׁמוֹ: הַמַּבְלִיג שֹׁד עַל־עָז וְשֹׁד עַל־מִבְצָר יָבוֹא: שָׂנְאוּ בַשַּׁעַר מוֹכִיחַ וְדֹבֵר תָּמִים יְתָעֵבוּ: לָכֵן יַעַן בּוֹשַׁסְכֶם עַל־דָּל וּמַשְׂאַת־בַּר תִּקְחוּ מִמֶּנּוּ בָּתֵּי גָזִית בְּנִיתֶם וְלֹא־תֵשְׁבוּ בָם כַּרְמֵי־חֶמֶד נְטַעְתֶּם וְלֹא תִשְׁתּוּ אֶת־יֵינָם: כִּי יָדַעְתִּי רַבִּים פִּשְׁעֵיכֶם וַעֲצֻמִים חַטֹּאתֵיכֶם צֹרְרֵי צַדִּיק לֹקְחֵי כֹפֶר וְאֶבְיוֹנִים בַּשַּׁעַר הִטּוּ: לָכֵן הַמַּשְׂכִּיל בָּעֵת הַהִיא יִדֹּם כִּי עֵת רָעָה הִיא: דִּרְשׁוּ־טוֹב וְאַל־רָע לְמַעַן תִּחְיוּ וִיהִי־כֵן יְהוָה אֱלֹהֵי־צְבָאוֹת אִתְּכֶם כַּאֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם: שִׂנְאוּ־רָע וְאֶהֱבוּ טוֹב וְהַצִּיגוּ בַשַּׁעַר מִשְׁפָּט אוּלַי יֶחֱנַן יְהוָה אֱלֹהֵי־צְבָאוֹת שְׁאֵרִית יוֹסֵף:

לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת אֲדֹנָי בְּכָל־רְחֹבוֹת מִסְפֵּד וּבְכָל־חוּצוֹת יֹאמְרוּ הוֹ־הוֹ וְקָרְאוּ אִכָּר אֶל־אֵבֶל וּמִסְפֵּד אֶל־יוֹדְעֵי נֶהִי: וּבְכָל־כְּרָמִים מִסְפֵּד כִּי־אֶעֱבֹר בְּקִרְבְּךָ אָמַר יְהוָה:

הוֹי הַמִּתְאַוִּים אֶת־יוֹם יְהוָה לָמָּה־זֶּה לָכֶם יוֹם יְהוָה הוּא־חֹשֶׁךְ וְלֹא־אוֹר: כַּאֲשֶׁר יָנוּס אִישׁ מִפְּנֵי הָאֲרִי וּפְגָעוֹ הַדֹּב וּבָא הַבַּיִת וְסָמַךְ יָדוֹ עַל־הַקִּיר וּנְשָׁכוֹ הַנָּחָשׁ:

מסורה קטנה

ל׳ ג׳ ומלי · ב׳ ועכברי הזהב · י״ח ל׳ בליש׳ ב׳ · ד׳ · ל׳ · ה׳ חס׳ · ל׳ בטע׳ בקמ׳ · ל׳ · יד׳ כסו׳ · ב׳ חס׳ · ב׳ וחס׳ למען · ל׳ · ל׳ · יג׳ · ל׳ בטע׳ בסיפ׳ · ל׳ · כ׳ · ג׳ בליש׳ ר׳מ׳ל · כ׳ סף נכני׳ · כ׳ · ג׳ רמטעי׳ סבי׳ מפי ד׳ וי׳ חס׳ את

תרגום

דהפכין לגירא דינא וזכותא לארעא רמשו: שבקו למדחל מן קדם דעבד כימה וכסילא ו והופך לנהור קבל ויומם לליליי מקביל דאמר לכנשא משירין סגיאן כמי ימא ומבדר להון על אפי ארעא יי שמיה: דמגבר חלשין על תקיפין ובוזזין על כרכיהון דתקיפיא משליט: סנן לדמוכח להון בית דינא פתגמי אוריתא ולדממליל כיוונתא מעקמין: בכן חלף במיבזכון מסכיניא ומנסבכון חשיכיא בתי גזית בניתון ולא תתבון בהון כרמי חמדתא נציבתון ולא תשתון ית חמרהון: ארי גלי קדמי דסגיאין מרדיכון ותקיפין תיובתכון מעיקין ליה ל לזכאה בדיל לקבלא ממון דשקר ודין חשיכיא בבית כנישתהון מסטן: בכן מלפיא בעדנא ההיא מן קדם רשיעיא שתיקו ארי עידן ביש הוא: תבעו לאוטבא ולא לאבאשא בדיל דתתקיימון ויהי כען מימרא דיי אלהי צבאות בסעדכון כמא דאמרתון: סנו לאבאשא ורחמו לאיטב ואתקינו בבית כנישתכון דינא מאים יתרחם מן קדם יי אלהא צבאות על שאר דיוסף: בכן כדנן אמר יי אלהי צבאות יי בכל רחוביא מספדא ובכל שוקי יימרון ווי ווי ויערעון איכר לאבל ועביד מספדיא לדידע אילייא: ובכל כרמיא מספדא ארי אתגלי למעבד פורענות דין בגויך אמר יי: ווי למחמדין ליומא דעתיד למיתי מן קדם יי למא דנן לכון יומא דעתיד למיתי מן קדם יי הוא חשוך ולא נהור: כמא די יערוק גברא מן קדם אריא ויערעיניה דובא ויעול לביתא ויסמוך ידיה על כתלא ויכתיניה חיויא:

רש״י

ההופכים ללענה משפט. ואינם זוכרין הפיכותיו שאני הופך לבקר צלמות יש שרויין עתה בחשך ואני מאיר להם: ויום לילה החשיך. ויש ששעתו עומדת לו כאור היום ואני מחשיכה ללילה: הקורא למי הים. יונתן תירגם דאמר לכנשא משריין סגיאין כמי ימא ומבדר להון על אפי ארעא ורבותינו פירשו על דור אנוש שהציף עליהם את מי אוקינוס: יי׳ שמו. לו היה לכם לעבוד והוא היה מגביר אתכם על שונאיכם: המבליג. המגביר כמו ואבליגה מעט מבליגיתי עלי יגון: שד. אר׳ שדוד וחלש דמגבר חלשין על תקיפין ובוזזין על כרכי ת תקיפין משליט: שנאו בשער מוכיח. אתם לא יראתם מפניו ומפני כבודו ושנאתם את ה המוכיחים אתכם בשערי בתי דינא: בושסכם. כמו בוססכם על דל שאתם רומסים ורופסים על ראשו כמו בוססו את נחלתי: ומשאת בר תקחו. זקיפת מלוות שהפקדתם עליהם השערים ל למכור להם תבואה בריבית כדי לטול נחלתם מהם לפיכך בתים וכרמים אמר בניתם ונטעתם על אותן הנחלות לא יתקיימו בידכ׳: כרמי חמד. כרמי חמדה: ומשאת לשון משא שמכבידין עליהם: צררי צדיק. מעיקין ליה לזכאה: בשער הטו. בשערי בתי דיניכם הטו משפט אביונים: המשכיל. מי שהוא חכם ידום בבא הרעה ולא יהרהר אחר מדת הדין שהרי כל אלה עשו: כי עת רעה היא. עת המזומנת לקבל רעתם: ויהי כן וגו׳. אם זאת תעשו אז יהי המקום עמכ׳ כאשר אמרתם בלבבכם שמתקיים לכם גדולתכם: שארית יוסף. כל ישר׳ נקראין על שמו לפי שכלכל אותם: הוהו. לשון צעקה: וקראו איכר אל אבל. יפגעו שורות האיכרים החורשי׳ בשדות בקול מספד האבלים הצועקים בחוצות: ומספד אל יודעי נהי. ועביד מספדא יערע בדעביד א אילייא ואינו אלא לשון כפול כמו משפטי ודיני: הוי המתאוים וגו׳ האומרים ימהר יחישה מעשיהו: למה זה לכם וגו׳. משל לתרנגול ועטלף שהיו מצפין לאורה כדאיתא בחלק: בעברותיכם

הפטרות

דשמואל. נמצאו דבריך ואכלם. ויאמר קנא קנאתי ליי׳ דמלכים. וחברו. כי הנה יוצר הרים ובורא רוח. יען דברכם את הדבר הזה׳ דרשו טוב ואל רע דעמוס. ודבתריה שנאו רע ואהבו טוב והציגו. ודבתריה בכל רחבת מספד. והגלתי אתכ׳ מהלאה לדמשק. נשבע אדני יי׳ בנפשו. מי כמוך חסין יה. וג׳ יי׳ אלהי צבאות אלהי ישר׳ וסי׳ והנני מביא אל יהוד׳. אם יצא תצא אל שרי. למה אתם עושי׳ רעה. ופלוגת׳ עיי׳ן במס׳ רבה בער׳ך אד״ני:

במגרותיכם. קרבן כנישתכון כפאתם קוראים עצרה: ושלם מריאיכם. ושלמי פטומיכון בהמות תפוטמות: הסר מעלי המון שיריך. שהלוים משוררים על הדוכן אחרי שאתם חוטאים ומעותי משפט: ויגל כמים משפט. וזאת תעשו וארבה לכם המשפט אשר כבשתם והסתרתם יגלה וישטוף ביניכם כמים נובעים וצדקה. תגלה כנחל איתן:

הלא. הטעם איך תתאוו לבוא היום והנה חשך והאור הזה תתאוו לעיני לא האפילה: שנאתי. אם תאמרו כל הימים שאנחנו מקריבי' עולות לא כרא' רע על כן אמ' שנאתי: חגיכם. כבשיכם אשרו חג בעבותי' חגי וכקיפו: ולא אריח. ריח בוא' עצרת שלכם כי אם תעלו עולות שאין אתם חייבים ומנחות לרצות אותי לא אריח: ושלם. יחיד כי

ונשאתם ב' וסימ' את אביכם. את סכות מלככם ואת כיון צלמיכם: השאננים ג' וסימ' הוי השאננים בציון. רבת שבעה לה נפשנו. על הגוים השאננים: חמת רבה האי חמת לית דכוו' פתח וכל לשון רוגזא פתחין:

הֲלֹא־חֹשֶׁךְ יוֹם יְהוָה וְלֹא־אוֹר וְאָפֵל וְלֹא־נֹגַהּ לוֹ: שָׂנֵאתִי מָאַסְתִּי חַגֵּיכֶם וְלֹא אָרִיחַ בְּעַצְּרֹתֵיכֶם: כִּי אִם־תַּעֲלוּ־לִי עֹלוֹת וּמִנְחֹתֵיכֶם לֹא אֶרְצֶה וְשֶׁלֶם מְרִיאֵיכֶם לֹא אַבִּיט: הָסֵר מֵעָלַי הֲמוֹן שִׁרֶיךָ וְזִמְרַת נְבָלֶיךָ לֹא אֶשְׁמָע: וְיִגַּל כַּמַּיִם מִשְׁפָּט וּצְדָקָה כְּנַחַל אֵיתָן: הַזְּבָחִים וּמִנְחָה הִגַּשְׁתֶּם־לִי בַמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה בֵּית יִשְׂרָאֵל: וּנְשָׂאתֶם אֵת סִכּוּת מַלְכְּכֶם וְאֵת כִּיּוּן צַלְמֵיכֶם כּוֹכַב אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם לָכֶם: וְהִגְלֵיתִי אֶתְכֶם מֵהָלְאָה לְדַמָּשֶׂק אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי־צְבָאוֹת שְׁמוֹ:

הוֹי הַשַּׁאֲנַנִּים בְּצִיּוֹן וְהַבֹּטְחִים בְּהַר שֹׁמְרוֹן נְקֻבֵי רֵאשִׁית הַגּוֹיִם וּבָאוּ לָהֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל: עִבְרוּ כַלְנֵה וּרְאוּ וּלְכוּ מִשָּׁם חֲמַת רַבָּה וּרְדוּ גַת־פְּלִשְׁתִּים הֲטוֹבִים מִן־הַמַּמְלָכוֹת הָאֵלֶּה אִם־רַב גְּבוּלָם מִגְּבֻלְכֶם: הַמְנַדִּים לְיוֹם רָע וַתַּגִּישׁוּן שֶׁבֶת חָמָס: הַשֹּׁכְבִים עַל־מִטּוֹת שֵׁן וּסְרֻחִים עַל־עַרְשׂוֹתָם וְאֹכְלִים כָּרִים מִצֹּאן וַעֲגָלִים מִתּוֹךְ מַרְבֵּק: הַפֹּרְטִים עַל־פִּי הַנָּבֶל כְּדָוִיד חָשְׁבוּ לָהֶם כְּלֵי־שִׁיר: הַשֹּׁתִים בְּמִזְרְקֵי יַיִן וְרֵאשִׁית שְׁמָנִים יִמְשָׁחוּ וְלֹא נֶחְלוּ עַל־שֵׁבֶר יוֹסֵף: לָכֵן עַתָּה יִגְלוּ בְּרֹאשׁ גֹּלִים וְסָר מִרְזַח סְרוּחִים:

הֲלָא חֲשׁוֹךְ יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ וְלָא נְהוֹר וְקָבַל וְלָא זֵיהוֹר לֵיהּ: סְנֵיתִי רְחֵיקִית חַגֵּיכוֹן וְלָא אֲקַבֵּיל בְּרַעֲוָא קוּרְבַּן כְּנִישַׁתְכוֹן: אֲרֵי אִם תַּסְקוּן קֳדָמַי עֲלָוָן וְקוּרְבָּנֵיכוֹן לָא לְרַעֲוָא וְנִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן לָא יִתְקַבְּלוּן קֳדָמַי: אַעְדִּי מִן קֳדָמַי אִתְרְגוּשַׁת זִמְרָךְ וְנִיגּוּן כִּנָּרָךְ לָא אֲשַׁמַּע: וְיִתְגְּלֵי כְּמַיָּא דִינָא וּזְכוּתָא כְּנַחַל מִגְּבַר: הֲנִיכְסַת קוּדְשִׁין וְקוּרְבְּנִין קָרֶבְתּוּן קֳדָמַי בְּמַדְבְּרָא אַרְבְּעִין שְׁנִין בֵּית יִשְׂרָאֵל: וּנְטַלְתּוּן יָת סִיכּוּת פְּתַכְרְכוֹן וְיָת כִּיוּן צַלְמֵיכוֹן כּוֹכַב טַעֲוַתְכוֹן דִּי עֲבַדְתּוּן לְכוֹן: וְאַגְלֵי יַתְכוֹן מֵהָלְאָה לְדַמֶּשֶׂק אֲמַר יְיָ אֱלָהָא צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ: וַוי דְּשַׁלַּן שְׁלֵיָא בְּצִיּוֹן וּמִתְרַחֲצִין עַל כְּרַכָּא דְשׁוֹמְרוֹן מְקַיְּימִין שׁוּם בְּנֵיהוֹן כְּשׁוּם בְּנֵי עַמְמַיָּא וְכָל דְּמִן דְּיִסְתַּמְכוּן עֲלֵיהוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל: עֲבָרוּ לְכַלְנֵה וַחֲזוֹ וְאֵזִילוּ מִתַּמָּן לַחֲמַת רַבָּה וְחוּתוּ לְגַת דִּפְלִשְׁתָּאֵי דְּטָבִין מִן מַלְכְוָתָא הָאִילֵין אִם סַגִּי תְּחוּמְהוֹן מִתְּחוּמֵיכוֹן: אִינוּן רַחֲקִין יוֹם בִּישׁ וְאַתּוּן מְקָרְבִין בְּבֵית כְּנִישַׁתְכוֹן חֲטוֹף: דְּשָׁכְבִין עַל עַרְסָן דִּמְכַבְּשָׁן בְּשֵׁן דְּפִיל וְעוּמְקִין עַל עַרְסֵיהוֹן וְאָכְלִין פַּטִּימִין מֵעָנָא וְעִיגְלִין מִגּוֹ רִבְקָא: דִּמְנַגַּן עַל פּוּם נִיבְלָא כְּדָוִיד אַתְקִינוּ לְהוֹן מָנֵי זְמָרָא: דְּשָׁתַן בְּפִילְוָון דִּי כְסַף חֲמַר וְרֵישׁ מִשְׁחִין טָבִין מִתְמַשְׁחִין וְלָא כָאֵיב לְהוֹן עַל תְּבָרֵיהּ דְּיוֹסֵף: בְּכֵן כְּעַן יִגְלוֹן בְּרֵישׁ גָּלָן וְיֵעְדֵּי מִנְּהוֹן מַרְזְחִין וּמַפִּיכִין:

הזבחי' ומנח'. וכי לזבחי' ומנחות רצוני והלא במדבר לא דברתי את אבותיכם להקריב לי זבחים אכי אמרתי אד' כי יקריב כשיר' להקריב ואומר ויעשו בני ישראל את הפס' במועדו מגיד שלא עשו ישראל במדבר אלא אותו פסח לבדו: ונשאת' את סכות מלככם. חוזר לענין הפורענות שלמעלה חשך לכם יום יי' ולא אור ונשאת' בגולה עמכ' את גילוליכ' וערכיבום האויבים על צואריכם לשאתם ע עמכם בגולה. סכות כיון כוכב שמות עז הן: נקובי ראשית הגוים. לכם היו קוראי' גוי המשובח שבגוים: ובאו להם בית ישראל. הם בחרו במשפטי הגוים ובאו לכללם: עברו כלנה וראו. למה מאסתם בתורתי לדבק בחוקות הגוים עברו וראו באומות החשובות אם טובים הם מן הממלכות האלה שבשומרון ושבירושלם: אם רב גבולם מגבולכם. ומה מצאתם בי עול. כלנה בבל. חמת אנטוכיא: גת פלשתים. חשובה שבחומות שרביהם שהיא קרויה מתג האמה על שם שרודה את כולם והיא אם הממלכות: המנדים ליום רע. אתם מנדים עצמיכם ליום רע: ותגישון. עצמיכ' לשבת בגלות עשו אחיך אשר יחמם אתכם של' בו מחמס אחיך יעקב זה מדרשו של רבי שמעון ז"ל ד"א המנדי' ליום רע שמבזים על נבואת ימי רעה ם שהנביאים מתנבאים להם. ותגישון שבת חמס. זהו כמו שאמר ישעיה הוי מגיעי בית ב בבית ותגישון שבת בתיכ' זו אצל זו על ידי חמס: וסרוחים על ערשותם. משטחים ומאריכין עצמם על ערשותם ורבותינו פירשו מחליפין נשותיהם זה לזה ומסריחין ערשותיהן בשכבת זרע שאינה שלהם: כרים. כבשים: מרבק. מקום כנוס העגלים ובלעז קופ"לא: הפורטים על פי הנבל. מנחם חברו עם ופרט כרמך ורואה אני את דבריו שהמשורר על פי כלי זמר מחתך

מסלמי' שהם למו' רבי' ואמ' שלם לשון יחיד. ומריאכם כדברי רב' האיי ז"ל מלשון משנה דחלבו אסור ואינו מין בפני עצמו כדברי ח הגאון רבי סעדיה ז"ל שאמר שחלבו מותר ופיר' בו בלשון ישמעאל גאמוס ואיננו במקומו' אלא והו' גדול מהשור ודומה לו: הסר. שירות הלוים ומלת המון בעבורם כאילו אמר הסר אסיפת ח הלוים המשוררים או היא מגזרת המית יש המית השירים: ויגל. מגזר' גלות עליו והוא מפעלי הכפל כמו ותם ככה דעת כל מדקדקי ספרד והטעם עשו משפט ולא זבח ושיר כי אין לי חפץ בה' רק במשפט: הזבחים. ירא' בדרך הפשט כי ה"א הזבחי' ה"א התימה והנה הטעם שלא ה הגישו וקדמונינו ז"ל אמרו כי הלוי' הקריבו ואם היא קבלה קבלנו כי על דרך הפשט לא הקריבו והמפרש כי כבש אחד בבקר ואחד בערב לא יגיע לאחד מכם שוה פרוטה אין לו טע' כי השם לא צוה להקריב יותר והנה עולת תמיד עשו ישרא' בהר סיני חמשים יום והיו ישראל ביישוב כי באחד בניסן בשנה ח השנית הוקם המשכן ובחדש השני בעשרים לחדש נסעו מסיני הרי כ' יום וכל זמן שהיו בסיני היו ביישוב ויין היה להם בעמרם ב במדבר סיני כמו שנה והיה להם יין נסך ואחר כך נסעו והוליכו יין עמהם עד שתעברו

את הדבור בפרוטרוט הכל לפי נעימות הכלי להגביה ולהנמיך: כדויד חשבו להם וגו'. חשבו כלי שיר שלהם ככלי שיר של דוד שהם לשמים ואלו להתענג: השותים במזרקי יין. יש מרבותינו שאומרי' במסכת שבת שהיו זורקין כוסותיהן זה לזה וי"א על שם כלי שהיו לו שתי פיות והוא ארוך ושותה זה מכאן וזה מכאן הוא נזרק מפיו אל פיו: וראשית שמנים. מובחר שבשמנים והוא אפרסמון: ולא נחלו. לשון חולי: על שבר יוסף. ששמעו מפי הנביאים שעתיד לבא עליהם: וסר מרזח סרוחים. ויבטלון משתאות המגודלים ובני הרוזה מרזחות לשון משתאות בסיפרי בפר' וישב ישראל בשטים מצאתי וחזרו לעשות להם מרזחים והיו קוראים להם ואוכלים ושותים בשמחה

יום הכיפורים כי כן כתוב בפרשת אחרימו' ויעש כאשר צוה יי' את משה ובאו לארץ ערבה ושוחה ואין מרעה לבהמות ואין להם יין רק במנחת הארבעים ואמוריים וככה בבאם אל קדש ביישוב בשנת הש' שללו המדיינים על דרך שברה לא הקריבו ואין טענה מחשבון ארבעים יום כי יום אחד בשנה חשוב שנה והנה הטעם כאשר הולכתי אתכם במדבר שנים רבות לא הגשתם לי עולות רק צויתי אתכם לעשות משפט וכן כי חסד חפצתי ולא זבח וכן בירמיה הוא אומר כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים על דברי עולה וזבח והנה טעם ויגל כמים שלא יפסק כדרך ויהי כנהר שלומך: ונשאתם. סכות. מגזרת הסכת ושמע ופרשו שכת והטעם שבלות רצון וכן בלשון ישמעאל אומ' אדם לחבירו שכ"ה והוא שיאמר לו שבל דברי וקבל ברצון ומלת כיון ידועה בלשון ישמעאל גם פרס כיהוא כיואן והוא שבתי כי עשו לו צלם: אשר עשיתם. שב אל צלמיכם וכוכב סמוך כוכב של אהיכ' עשית' דמותו לעובדו. והגליתי. זה יום החשך הבא עליהם: דמשק מזרח ארץ ישר': הוי. זה לאות על גלות כבוכב כבר: נקובי ראשית הגוי' הם ישר' ונקראו גוים בעבור היותם רבי': ובאו להם בית ישר'. כי הם ברשות: עברו כלנה. שם עיר: הטובים. הם בלשון תימה והטעם כי הטיבותי להם יותר מכם וכולכם מעשה ידי: המנדים. הזכיר המתאוים הוי המתאוים בעבור שהיו בהם אנשים שהדבר שהנביא מתנבא היה להם בספק אולי לא יקיים דברו ויש מהם שאומרי' לעתי' רחוקו' הוא ניבא וזהו המנדי' המרחיקי' ותקריבו לשפוט חמס כי שבת כמו מושב זקני' יושבי שער ולפי שאתם מנדים ומרחיקי' בלבבם יום הפורענו' לאחר עוד לא הגיע העת והזמן איככם ירואים לחטוא ותגישון שבת בשער לשפוט חמס מרחיקי' ליום רע ומקריבים שבת חמס: השוכבים. וסרוחים. מגזרת וסרח העודף והוא שם התואר כמו עצומים כדרך מתפשטו' כמו שמתי': הפרטו'. הם שידעו לעשו' שירי' חתוכי' בניגונים בלי חרוז: השותים. יין הוא הפועל ושמך ולא הזכיר הכמך של במזרקי כסף או זהב ור' מריכום אמ' כי הבי"ת כוסף כמו לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי: על שבר יוסף. מלכו' ירבע': לכן. הם בקשו ראשית הם יגלו בראש: מרזח. במלת רנה להשמיע קול כמו אל תבוא בית מרזח הו' השיר והו' המרזח הו' השיר וכתיב הפורענו' את יסוד השיר: סרוחי'. מן הסרוחי' על ערשות':

נשבע. בנפשו. כמו בי נשבעתי: מתאב. מגלה כמו ותאבתי כליתי וכבפתי: והיה. זהו דרך הדבר או הריסות והזכיר עשרה והטעם רבים בעבור שהות סך חשבון: ונשאו. מלת ומסרפו אין לו חבר ור' יהוד' בן קריש אמר כי דודו אחי אביו ומסרפו אחי אמו וזאת הסברה בלי ראיה והאומר כי פירושו המציל אותו

בנפשו. מדעת וכוונה: מתאב. כמו מתעב וכן תירגם יונתן מבכל אנא ית בית מקדשא דבית יעקב שהמקדש נקרא גאון עוזכם שנ' הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם: עיר ומלואה. ירושלם ויושביה: אם יותרו. מן הדבר והחרב: בבית אחד ומתו. מיתרפו האויבים את הבית עליהם בלכדם את העיר: ונשאו

דודו מ"ל וסימ' נמסר בספר שפטים ס' ט': הס ב' קמצין וסי' בכל מקום השליך הם. ואמר הס כי לא להזכיר: השמחים ג' בקריאה וסי' השמחים ללא דבר. השמחים לעשות רע. השמחים אלי גיל: גובי ב' א' חס ופתח וא' קמץ ומ"ל וסימ' בתחלת עלות הלקש. וטפסריך כגוב גובי. בתרא קמץ ומ"ל: לרבו ח' חס' בליש' וסי' נמסר

נשבע אדני יהוה בנפשו נאם יהוה אלהי צבאות מתאב אנכי את גאון יעקב וארמנתיו שנאתי והסגרתי עיר ומלאה: והיה אם יותרו עשרה אנשים בבית אחד ומתו: ונשאו דודו ומסרפו להוציא עצמים מן הבית ואמר לאשר בירכתי הבית העוד עמך ואמר אפס ואמר הס כי לא להזכיר בשם יהוה: כי הנה יהוה מצוה והכה הבית הגדול רסיסים והבית הקטן בקעים: הירצון בסלע סוסים אם יחרוש בבקרים כי הפכתם לראש משפט ופרי צדקה ללענה: השמחים ללא דבר האמרים הלוא בחזקנו לקחנו לנו קרנים: כי הנני מקים עליכם בית ישראל נאם יהוה אלהי הצבאות גוי ולחצו אתכם מלבוא חמת עד נחל הערבה:

כה הראני אדני יהוה והנה יוצר גבי בתחלת עלות הלקש והנה לקש אחר גזי המלך: והיה אם כלה לאכול את עשב הארץ ואמר אדני יהוה סלח נא מי יקום יעקב כי קטן הוא: נחם יהוה על זאת לא תהיה אמר יהוה: כה הראני אדני יהוה והנה קרא לרב באש אדני יהוה ותאכל את תהום רבה ואכלה את החלק: ואמר אדני יהוה חדל נא מי יקום יעקב כי קטן הוא: נחם יהוה על זאת גם היא לא תהיה אמר אדני יהוה: כה הראני והנה אדני נצב על חומת אנך ובידו אנך: ויאמר יהוה אלי מה אתה ראה עמוס ואמר אנך

קיים יי אלהים במימריה אמר יי אלהא צבאות מבכל אנא ית בית מקדשא דבית יעקב ובירניתי רתקית ואמסר קרתא ומלאה: ויהי אם ישתארון עסרא גברין בביתא חד וימותון: ויטלינה קריביה מקידיא לאפקא גרמיא מן ביתא ויימר לדי בשירא דביתא העוד כען עמך ויימר ספו ויימר סליק ארי כד הוו קיימין לא הוו מצלן בשמא דיי: ארי הא יי מפקיד וימחי מלכו רבא מחא תקיפא ומלכו זעירא מחא חלש: הירהטון בכיפא סוסון אם יתרדי בתוריא ארי הפכתון לריש חיוין דינא ופירי זכותא לגידין: דחדן דלא מידעם דאמרין הלא בתוקפנא קנינא לנא נכסין: ארי הא אנא מקים עליכון בית ישראל אמר יי אלהים צבאות עם ויתחקון יתכון ממעלנא דחמת עד נחלא דמישרא: כדין אחזיני יי אלהים והא בירית גובאי באוול צימוח לקיש והא צימוח דעדק בתר דאתגזיזת שיתתא דמלכא: ויהי כד שיצי למיכל ית עסבא דארעא ואמרית קביל בעותי יי אלהים שבוק כען לחובי שארא דיעקב מן יקום ויבעי על חטאיהון ארי מטלטלין אינון: אתיב יי רוגזיה על דא לא תתקיים אמר יי: כדנן אחזיני יי אלהים והא עתיד למידן באישתא יי אלהים ואכלת ית תהום רבא ושיציאת ית אחסנתא: ואמרית קביל בעותי יי אלהים שבוק כען לחובי שארא דבית יעקב מן יקום ויבעי על חטאיהון ארי מטלטלין אינון: אתיב יי רוגזיה על דא לא תתקיים אמר יי אלהים: כדנן אחזיני והא יי קאים על שור דדין וקדמוהי דין: ואמר יי לי מה את חזי עמוס ואמרית דין

בסדר משפטים: לריב ה' בקרי' וסי' והיה כי יבאו אבותם או אחיהם לרוב בתיב. נצב לריב יי ועומד. והנה קרא לרב באש. אל תצא לרב מהר. אם יחפץ לרב עמו. ואחד למשפט ולריב דד"ה. ב' מנהון חס' וסימ' אל תצא לריב. אם יחפץ.

המסרף יחליף הסמך בשין ולא ראיתו מ המתמקל על הבנין הכבד הדגש כי אם לגנאי כמו מרסך מ מסעף פארה והנה הטעם שיכנסו אנשי הבית לראות מי מת בדבר או שנפל הבית עליהם שתרעש הארץ כאשר הזכרתי וכן אחרין והכה הבית ה הגדול והנה יבוא דודי אחר מהאנשים שהיו בבית להוציא המתים מהבית לקבר' ולשאת משם החי וכאשר יכיר האיש קרובו ישאלנו ויאמר לאשר בירכתי הבית העוד יש שם עצמים ישיב תשובה לומר הס שתגיד זאת ולא תשמע קולך כן ירך לב השומע' ואין אחד מהם מצדיק מש מיים להזכיר השם הנכבד: כי. מצוה. גוזר כמו כי הוא צוה ונבראו: רסיסים. מדרך הענין שברים יותר מבקיעי' ור' משה הכהן אמר כי רסיסי לילה גשם דק ודע כי הגשם שהוא גוף גם כן האויר שהוא הרוח גוף הוא והוא דק מ מאד וי"א כי הטעם הבית הגדול הסר ואכשיו: הירוצון. רוכבי סוסים בסלעי' אם יחרוש. החורש הסלע בבקרים הטעם כי תשנו במנהג: כי הפכתם. המשפט שהוא מתוק לרוש ו וטוה הוא כיין או ב באלף: השמחים ללא דבר. שיקום. קרנים לנגח בהם: כי. ולחצו אתכם. ואף כי שתגנחו אותם כאשר חשבתם ואמרתם ה הלא בחזקנו לקחנו לנו קרנים לנגח בהם והנה הדבר הפוך כ כאשר האויבים ילחצו אתכם: כה. אמר רבי משה כיוצר כמו חגור וכמוהו לפי ד דעתו יוצר עמל עלי חוק והנכון שהוא כ כמשמעו וגובי תרגום ארבה: והנה. ראה שאמש היה יוצר ארבה: הלקש. העשב העולה בדרת המקלום והנה לקש כבר נגזז לצורך בהמות המלך קודם עלות הקנה: והיה אם כלה. זה הארבה לאכל את עשב הארץ במות ברעב. וטע' כלה בעבור גזי כדרך ירד כמטר על גז שהוא לשון גזיזה: והיה. סלח נא. עתה לעון יעקב. ומלת יקום מהפעלי' העומדי' בעצמם ולא מן היוצאים על אחר והטעם מי יעמד ומי יוכל לקום מפני הגרה הזאת. ומי יפרת בעבור אחר וככה הוא מי יקום כי קטן הוא מסבול זאת הרעה: נחם. פועל עבר על כן החי"ת פתוחה והוא מבנין נפעל: כה. באש. כמשמעו לרין את העולם באש כדרך כי באש יי' נשפט או שיחזק החום כאילו הוא שורף באש ולא ירד מלקוש ואכלה את החלק. חלקת השדה וזהו שם המין כמו ויהי לי שור וחמור: ואומר. כל זה היה במראות הנבואה: נחם. הטעם שמשמע השם תחנתי פעמים: כה. אנך. אין ריע לו ובלשון ישמעאל עופרת והטעם כי אשים חומת עופרת בקרב עמי ולא אעבר לו לראותו דרך משל ויש אומרים כי עבור כמו ותפארתו עבור על פשע:

ונשאו דודו ומסרפו. קרובו והוא המציל את עצמותיו מן השריפה כן תירג' יונתן ויטליניה קריביה מיקידא: ואמר הס. הסלק וסלק הכל כי זאת להם על אשר לא רצו להזכיר בשם יי' כן תי': רסיסי. שיהא מרוסס לבקיעות דקות: בקיעי'. גדולים מרסיסים לפי חשיבותו תהי מכתו כן תרג' יונתן וימחי מלכו רבא מחא ת תקיפ' ומלכו זעירא מחא חלשא: הירוצון בסלע סוסים. כלום יעמדו במרוצת במנותם סירורן של עולם: אם יחרוש. אדם בבקרים בסלע שאתם סבורים לשנות דרך הטובה ותתקיימו ותצליחו: ללא דבר. על גדולתם ועושרם שאינו כלום שלא יתקיי': קרנים. חוזק וגבורה לנגח בקרניו עניים ואביונים: מלבא חמת. שהוא במקצוע צפונית מערבית של ארץ ישראל: עד נחל הערבה. נחל מצרים שהוא במקצוע דרומית מערבית: כה הראני. פורענות שהיה רוצה להביא גובאי: בתחילת עלות הלקש. לשון מלקוש שהתבואה עולה בקנה שלה והנה לקש היה צומח אחרי גזי המלך אחר שגזזו תבואת המלך עד שלא עלת בקנה היו גוזזין אותה שחת להאכיל לבהמות וכן תירג' יונתן דאיתגזיזת שיתתא דמלכא ולשון משנה הוא קוצר לשחת ומאכיל לבהמה: והיה אם כלה. כאשר כלה לאכול את עשב הארץ. באותה שעה ואמר אדני יי'. סלח נא ואל תשחית הארץ: מי יקום יעקב. מאן יקום ויבעי על חטאיהון: כי קטן. ארי מטלטלין: נחם על זאת. כתרגמה בתפלתי ונעתר לי: הראני. עוד פורענות להביא עליכם: והנה. קורא את פלמייא שלו: לריב. אתכם בפורענות דליקת אש: החלק. חלקה השדה: על חומת אנך. על שורא דדינא וכן פתר דונש: אנך לשון ערבי חוט קו המשקולת העופרת אשר בה יבוט בונה החומה ליישר את הדימוס אף כאן הוא לשון קו משקולת משפט: הנני

אבן עזרא

וכמוהו במות ישחק · במות ישאל והרוס: וישלח · כהן ביתאל · כהן הבעל היה: בקרב · בגלוי ידבר · ולא יוכלו אנשי הארץ להכיל לסבול והנה אם תמיתהו ישמחו הכל: כי · אע״פ שלא שמענו כתוב כי ירבעם מת בחרב ידענו כי דבר השם אמת הוא או הנביא אמר בית ירבעם וכזב אמר אמציה בעבור שיחרה אף המלך עליו להמיתו והנה ירבעם שתק ולא השיב תשובה לאמציה: ויאמר · לך ברח לך אל ארץ יהודה · כי המלך ירבעם יהרוג אותך וטעם ואכול שם לחם שהיו נביאי ישראל מתנבאים בעבור פת לחם: וביתאל · הנה לאות כי יהוא היה מביתאל כי הוא בית מלכותו ומקדשו כי הטעם כפול ויפת המתנבא בעבור שנמשח יהוא ברמות גלעד והנה אמציהו ויורם נלחמו עם חזאל ברמות גלעד והארמיים הכו יורם שהיה שומר הוא וכל ישראל ברמות גלעד כי כך כתו' ושב יורם אל יזרעאל בית מלכותו להתרפא והניח כל השרים ברמות גלעד להיותם שומרים ועמהם היה יהוא בן נמשי וכאשר משחהו שם נער הנביא ונודע הדבר לשרי יורם שהיו שומרים אז קשרו כולם עם יהוא על כן לא יכלו שני המלכים לעמוד לפני יהוא: ויען · אמר רבי משה הפרסי לא הייתי נביא השם ולא בן נביא כי שומר בקר או חורש בבקר הייתי ובעבור שהזכיר מאחרי הצאן יורה כי היה רועה כאשר הזכיר בנוקדים: ויקחני · מוכרח הייתי ועוד פירש טעם אחר בעבור שאמר לו ואכול שם לחם אמר לו אינני כמו נביאי השקר המתנבאים בעבור לחם ולא בן נביא שקר כי אין לי צורך ללחם כי בוקר אנכי · ומלת בולס אין לה חבר ובלשון ישמעאל כמו מיכס ושקמים פרי דומה לתאנים ואיננו במקומות האלה ובלשון ישמעאל נמין גם שקם והנה לא התנבאתי בעבור צורך ואיך אניח דברי השם שציוני להתנבא ואשמע לך שתאמר לא תנבא · ולא תטיף · כמו מדבר ברמז וכמוהו והיה מטיף לעם הזה: לכן · בחבל · יחלקוה אויביו ובנואתי תקום עליך ועל ישראל: כה · כלוב · סל: קיץ · פרי הקיץ על קיצך ועל קצירך: ויאמר · הכל בדרך מראות הנבואה כאשר אמר לירמיהו מה אתה רואה ואמר מקל שקד ועוה כי שוקד אני שוקד לא אזוז ולא אסור עד עשותי את דבריו והנה כאשר ספרו לא יבא כי אם בקצו כך בא הקץ לא אוסיף עוד עבור זה הקץ: ויפת אמר עבור על עונו: והלילו · רב הפגר · החללים: בכל מקום השליך הס · שלא ידך לב המומתים: שמעו · השואפים: כמו שאפני אנוש שאפה רוח: ולשבית · להשבית כמו לשמיד ונפתח הלמ״ד להורות על הה״א וטעם להשבית להכריתם: לאמר · על אוצרי הבר ידבר אולי תבוא שנת רעב כאשר יעבור זה החדש ולא ירד מטר אז נמכור הבר ביוקר ויקטינו האיפה שימודו בה הבר ויגדלו השקל לקחת יותר והם דברי מרמה באבן ובמאזנים: לקנות

ישחק ד' כנוי ליצחק וסימ' גם זרע יעקוב ודוד עבדי אמאס · ונשמו במות ישחק · ולא תטיף על בית ישחק · ושבועתו לישחק דתהילים · את כל דבריו ב' וסימ' וידבר יפתח · לא תוכל הארץ להכיל: אמציה ט' וסימ' ויהבד בן שמעת דמלכים · אז שלח אמציה · בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם · ויתר דברי יואש דאשר

מקרא

ויאמר אדני הנני שם אנך בקרב עמי ישראל לא־אוסיף עוד עבור לו: ונשמו במות ישחק ומקדשי ישראל יחרבו וקמתי על־בית ירבעם בחרב: וישלח אמציה כהן בית־אל אל־ירבעם מלך־ישראל לאמר קשר עליך עמוס בקרב בית ישראל לא־תוכל הארץ להכיל את־כל־דבריו: כי־כה אמר עמוס בחרב ימות ירבעם וישראל גלה יגלה מעל אדמתו: ויאמר אמציה אל־עמוס חזה לך ברח־לך אל־ארץ יהודה ואכל־שם לחם ושם תנבא: ובית־אל לא־תוסיף עוד להנבא כי מקדש־מלך הוא ובית ממלכה הוא: ויען עמוס ויאמר אל־אמציה לא־נביא אנכי ולא בן־נביא אנכי כי־בוקר אנכי ובולס שקמים: ויקחני יהוה מאחרי הצאן ויאמר אלי יהוה לך הנבא אל־עמי ישראל: ועתה שמע דבר־יהוה אתה אמר לא תנבא על־ישראל ולא תטיף על־בית ישחק: לכן כה־אמר יהוה אשתך בעיר תזנה ובניך ובנתיך בחרב יפלו ואדמתך בחבל תחלק ואתה על־אדמה טמאה תמות וישראל גלה יגלה מעל אדמתו:

ח כה הראני אדני יהוה והנה כלוב קיץ: ויאמר מה־אתה ראה עמוס ואמר כלוב קיץ ויאמר יהוה אלי בא הקץ אל־עמי ישראל לא־אוסיף עוד עבור לו: והילילו שירות היכל ביום ההוא נאם אדני יהוה רב הפגר בכל־מקום השליך הס: שמעו־זאת השאפים אביון ולשבית ענוי־ארץ: לאמר מתי יעבר החדש ונשבירה שבר והשבת ונפתחה־בר

תרגום

ואמר יי הא אנא עביד דין בגו עמי ישראל לא אוסיף עוד למשבק להון: ויצדון במת ישחק ומקדשי ישראל יחרבון ואקים על בית ירבעם דקטלין בחרבא: ושלח אמציה רבא דביתאל לות ירבעם מלכא דישראל למימר מריד עלך עמוס בגו בית ישראל לא תיכול ארעא לסוברא ית כל פתגמוהי: ארי כדנן אמר עמוס בחרבא יתקטיל ירבעם וישראל מיגלא יגלון מעל ארעהו: ואמר אמציה לעמוס נביא איתא אזיל לך לארעא דבית יהודה ואכול תמן לחמא ותמן תתנבי: ובביתאל לא תוסיף עוד לאתנבאה ארי מקדש מלכא הוא ובית מלכותא הוא: ואתיב עמוס ואמר לאמציה לא נביא אנא ולא בר נביא אנא ארי מרי גיתי אנא ושקמין לי בשפלתא: מן קדם חובי עמא ישראל אנא מסגיף נפשי: ודברני יי מן דירא מבתר ענא ואמר לי יי איזיל איתנבי על עמי ישראל: וכען קביל פתגמא דיי את אמרת לא תתנבי בשמא דיי על ישראל ולא תליף על בית ישחק: בכן כדנן אמר יי אתתך בקרתא תטעי ובנך ובנתך בחרבא יתקטלון וארעך בעדבא תתפליג ואת על ארעא מסאבא תמות וישראל מגלא יגלון מעל ארעהו: כדין אחזיני יי אלהים והא מאן מלי סיופי קיטא: ואמר מה את חזי עמוס ואמרית מאן מלי סיופי קיטא ואמר יי לי מטת פורענות קיצא למיתי על עמי ישראל לא אוסיף עוד למשבק להון: ויללון חלף זמרא בבתיהון בעידנא ההיא אמר יי אלהים סגי פגרי קטולין בכל אתר דייתר רמי וסליק: שמעו דא דשייטין כעפרא דארעא ריש מסכיניא ומדמן לבטלא מילי חשיכיא מן ארעא: דאמרין אימתי יממי ירח עבורא ונזבין עבורא ושמיטתא ונפתח אוצרין

נלחם · וישלח אמציה כהן בית אל · ויאמר אמציה אל עמוס · ויען עמוס ויאמר אל אמציה · ומשובב וימלך ויושה בן אמציה · בן חשביה בן אמציה בן חלקיה: אל עמי ד' וסי' נמסר בסדר ויחי וביחזקאל ס״ג: אדמה י״א וסי' נמסר בספר יואל סימן ב': עבור ז' מל' בליש' וסימ' נמסר בסדר בלק: נאם אדני י״י ז' דסמיכי בקריאה וסי' בכסר רבת':

רשי

הנני שם אנך · הנני שופט אותם בקו שורת הדין: עבור לו · להמתין להם על פשעיהם: ומקדשי ישראל · הוא ביתאל שנא' כי מקדש מלך הוא: על בית ירבעם · בן יואש: כהן ביתאל · כומר לע״ז: בחרב ימות ירבעם · והוא לא אמר כן אלא וקמתי על בית ירבעם והוא בנו זכריה שהרגו שלום בן יבש: חוזה אתה · שמתנבא עתידות: לך ברח לך אל ארץ יהודה · ששם מקדשו של הקב״ה שאתה מתנבא בשמו: ואכול שם לחם · לשון בזיון אמר לו שם יתנו לך פתותי לחם בשכר שתנבא להם: וביתאל לא תוסיף להנבא · שאין מזכירין כאן אלא שם ע״ז: לא נביא אנכי · איני מנביאי שקר שלכם הנוטלים שכרם על הנבואה איני צריך לכל זאת ולא ניהנתי כך אני שאני עשיר ובעל מקנה ונכסים כמו שתירג' יונתן ארי מרי גיתי אנא ושקמין אית לי בשפלתא: בקר אנכי · רועה בקר: ובולס שקמים · מחפש בשקמים לראות איזה עתו לקוץ כדי להוסיף ענפים ואיזה ראוי לקוצו שכן דרך שקוצצין בתולת השקמה · ובולס כמו ובולש אלא שעמוס מגמגם בלשונו שכך אמרו למה נקרא שמו עמוס שהיה עמוס בלשונו וישראל קוראים אותו פסילוס כדאיתא בפסיקת': ולא תטיף · לשון נבואה הוא והרבה יש במקרא הטף אל דרום: כלוב קיץ · סל מלא סופית אני שאיכם טובות: שירות היכל · שהם משוררים בתוך היכליהם במשתאותיהם: רב הפגר · סגי פגרי קטולין: בכל מקו' השלך הס · בכל אתר דייתר רמי סליק השליכו מכאן הסירו מכאן הפגרים האלה: השואפים · הבולעים אביון: ולשבית · כמו ולהשבית ודוגמא לשמיד מעוזניה ללכת לגיד ביזרעאל: מתי יעבר החדש · זו היא השאיפה שמצפים עת תייקר התבואה וימכרו לעניים ברבית ויטלו שדותיהם יעבר החדש תירגם יונתן מתי תתעבר השנה ויבא חדש העיבור ולשון הארכה הוא כמו העביר המועד ולפי שדוחין את הקרבת העומר והשנה נמשכת והישן מתייקר: והשבת ונפתחה בר · מתי תבא השמיטה ותייקר התבואה ונפתח אוצרות בר שלנו: להקטין

אבן עזרא

לקנות. הדלים בעבורם מוכרים כפסם בכסף לקנות בר ואפילו בעבור דבר קל כמו נעלים מרוב הדחק: ומפל בר כמשביר · הנופל מהשברה נמכור: נשבע בגאון יעקב · הוא השם הנכבד שלא ידעו גאון יעקב ויפת אמר על האדון גאון עזכם ויתן לשבי עזו: העל · ועלתה כאור · חסר יו"ד כאילו כתוב כיאור והעד שהוא כופל זה הפסוק בסוף הפרשה ושם כתוב ועלתה כיאור כולה והטעם ראויה היא הארץ שתרגז ותטבע כי היא על המים וכן כתו' לרוקע הארץ על המים: והיה. אשנה המנהג לבוא השמש בחצי היום כדרך וקרר עליהם היום: והפכתי · ושמתיה · הטעם הארץ כי כל יושביה יתאבלו כאבל אב על בן יחיד: ואחריתה כיום מר · שלא כראה כמוהו: הנה · והשלחתי · כמו משליח כך בעבור שאמר אמציה לא תטיף התנבא כי ימותו הנביאים: ונעו · מים סוף שהוא דרומי לארץ ישראל עד הים הגדול מבוא השמש ושוטטו ימרא: ביום · הטע' כאשר לא ימצאו דבר יי' תתעלפנה הבתולות ואפילו היפות עד שלא יועיל להם היופי שלהם כי יתעלפו מרוב הצמא גם הבחורים כי השם סר מעליהם כמו שאול שלא ענהו השם גם באורים גם בחלומות גם בנביאים: הנשבעים · ואמר יפחדו ממנו כן יהיה ונפלו ולא יקומו עוד: ראיתי · במראות הנבואה ראה כבוד השם נצב על המזבח וצוה לאחד מן המלאכים הך כפתור פתח בית יי' כי כן המנהג לשום כפתור למעלה מן הפתח והוא כענין תפוח אשר יסמכו עליו הספים: ובצעם · כמו ובצעם מטעם המקום כי יפצעו כל אבני הבית הם הכהנים: ואחריתם · בניהם כמו ולא לאחריתו: אם יחתרו בשאול · למטה וכתוב ערום שאול נגדו: בראש הכרמל · יערו וכרמלו: ואם בקרקע הים ישכנו נחש והוא דג גדול דומה לנחש וכתו' נחש בריח נחש עקלתון: ואם · כל זה דיבר הנביא להפחיד מי שאין לו לב להבין גבורת השם: ושמתי עיני · פירושו לראותו והנה נכון הוא לטובה גם לרעה · ואדני

רש"י

להקטין איפה · שמכור במדה קטנה ואת כספיכו נקבל בשקל גדול: בעבור נעלים בדיל דיחסנון: ומפל בר נשביר · והממת עיבורא נזבין את הפסולת שנפל מן החטים בנפה נמכור ביוקר לעניים: העל זאת לא תרגז הארץ · וכי אין עון זה כדי שתחרב עליו הארץ: ועלתה כאור כלה · ובמקום אחר הוא אומר ועלתה כיאור כלה ויונתן תירג' שניהם בשווה ויסק עלה מלך במשריאן דסגיאין כמי נהרא ויחפיג כולה וקשה בעיני לפרש כאור כמו כיאור ויש לפרשו כמו יפץ ענן אורו על כפים כסה אור ועלתה כענן גשם כולה אפילה וחשיכה: ונגרשה ונשקעה כיאור מצרים · כילום עולה אחת למ' שנה ומשקה את הארץ וכשהוא עולה מעלה רפש וטיט על שפתו וכשחוזר מהשקות חוזר על גדותיו ומימיו מצטללין והוא קרוי שיקוע שהטיט העוכר את מימיו נשקע ונגרש' כמו ויגרשו מימיו רפש וטיט אף הארץ תקיא רשעי' שבתוכ' ואח"כ תנוח: והבאתי השמש בצהרי' · כשיהא להם שלו' גדול תבא עליהם מפלה פתאו' ואמרו רבותי' זה יומו של יאשיהו שמת בחרב של שלו' כמו שאמרו רבותינו אין לה חרב של שלום יותר מפרעה נכה שאמר לו ליאשיהו מה לי ולך לא עליך אתה היום לא עליך אני בא היו' כי אם לעבור דרך ארצך אל בית מלחמתי וגו': השמש מלכות בית דוד נמשלה כשמש שנאמר וכסאו כשמש נגדי: והפכתי חגיכם לאבל · כענין שנ' וכל יהודה וירושלם מתאבלים על יאשיהו: וכל שיריכם לקינה · כענין שנ' ויאמרו כל השרים והשרות בקינותיהם: כאבל יחיד · כאב שמתאבל על בן יחיד: כי אם לשמוע · שתפסוק מכם רוח הקדש: תתעלפנה · תפרח רוחם פשמ"יר בלע"ז כמו ויתעלף ריונה וכן עני השדה עולפו וכן בלשון משנה יתעלפה: חי אלהיך דן · אחד מן העגלים שהעמיד ירבעם בדן: נצב על המזבח · מסתלק מכרובא למדבחא דרך יציאת חוץ על מזבח הזהב שהוא בהיכל והוא מעבר מסעות שכעסה שכינה: הך הכפתור · שהוא בראש הגג: וירעשו הסיפים · איסקופות הבית התחתונות כך יהרג המלך וירעדו השרים: ובצעם בראש כולם · כמו ובצעם ו"ת כפתור המנורה טפי מכרתא יתקטל מלכא יאשיהו וירעשו הסיפים ויחרוב ביתא ויתפגרון עזרתא ובצעם בראש כולם · ומאני מקדשא בשביא יהכון כמו ובצעם ממוכם יגלה בראש כולם: אם יחתרו בשאול · אם ידמון לאיטמרא בשאול: ידי תקחם · במימרי ידבריכון שכיהון: ואם יעלו השמים · ואם יסקון בטורין רמין עד בית שמיא מתמן במימרי יחתנון: בראש הכרמל · בריש כרכא מגדלא: משם אחפש · לתמן אפקיד בלושין ובלשינון: בקרקע הים · בנוסי ימא: אי הים: אצוה את הנחש · ית עממיא דתקיפין כחיויא: הנוגע

מסורה

בצהרים י"ב בקריאה וסימ' נמסר במלכים א' סימן י"ח: למים ה' דגשים בקריאה וסימ' ויצמא שם העם למים · רפאתי למים האלה · הוי כל צמא לכו למים · ואדיריהם שלחו צעיריהם · לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם: ולא יקומו ב' וסימ' ונפלו ולא יקומו · חי דרך באר שבע: אהרוג ב' חד מל' וחד חס' וסי' וכל שריה

Text

להקטין איפה ולהגדיל שקל ולעות מאזני מרמה: לקנות בכסף דלים ואביון בעבור נעלים ומפל בר נשביר: נשבע יהוה בגאון יעקב אם אשכח לנצח כל מעשיהם: העל זאת לא תרגז הארץ ואבל כל יושב בה ועלתה כאר כלה ונגרשה ונשקה כיאור מצרים: והיה ביום ההוא נאם אדני יהוה והבאתי השמש בצהרים והחשכתי לארץ ביום אור: והפכתי חגיכם לאבל וכל שיריכם לקינה והעליתי על כל מתנים שק ועל כל ראש קרחה ושמתיה כאבל יחיד ואחריתה כיום מר: הנה ימים באים נאם אדני יהוה והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמע את דברי יהוה: ונעו מים עד ים ומצפון ועד מזרח ישוטטו לבקש את דבר יהוה ולא ימצאו: ביום ההוא תתעלפנה הבתולת היפות והבחורים בצמא: הנשבעים באשמת שמרון ואמרו חי אלהיך דן וחי דרך באר שבע ונפלו ולא יקומו עוד:

ראיתי את אדני נצב על המזבח ויאמר הך הכפתור וירעשו הספים ובצעם בראש כלם ואחריתם בחרב אהרג לא ינוס להם נס ולא ימלט להם פליט: אם יחתרו בשאול משם ידי תקחם ואם יעלו השמים משם אורידם: ואם יחבאו בראש הכרמל משם אחפש ולקחתים ואם יסתרו מנגד עיני בקרקע הים משם אצוה את הנחש ונשכם: ואם ילכו בשבי לפני איביהם משם אצוה את החרב והרגתם ושמתי עיני עליהם לרעה ולא לטובה:

Targum

לאזערא מכילתא ולאוספא על סלעא ולשקרא במוזנון דנכיל: למקני בכספא מסכיניא וחשיכיא בדיל דיחסנון והמסמת עיבורא נזבין: קיים יי' דיהב רבותא ליעקב אם יתנשון לעלמין כל עובדיהון: העל דא לא תחרוב ארעא ויצדי כל דיתיב בה ויסק עלה מלך במשריתיה דסגי כמי נהרא ויחפינה כולה ויתריך ית יתבהא ותשתקע כנהר מצרים: ויהי בעידנא ההיא אמר יי' אלהים ואכסי שמשא כד בסיהרא ואקביל לארעא ביום נהור: ואהפיך חגיכון לאבלא וכל תושבחתכון לאיליא ואסק על כל חרצין סק ועל כל ריש מרט ואשוינה כאבל יחיד וסופה כיום מריר: הא יומיא אתן אמר יי' אלהים ואשלח כפנא בארעא לית דכפין למיכל ולית דיצחי למשתי אלהן לקבלא ית פתגמא דיי': ויטלטלון מימא עד מערבא ומציפונא עד מדינחא יהכון למתבע אולפן מן קדם יי' ולא ישכחון: ביומא ההוא ישתלהיין כנישתא דישראל דאינון דמיין לבתולן שפירן דטעאה בשופריהן עם עולימין חייבין ויהון מטרפין ורמן בצחותא: די מקיימין בחובת שמרון ואמרין קיימא דחלתא די בדן וקיימין נימוסי באר שבע ויפלון ולא יקומון עוד: אמר נביא חזיתי ית יקרא דיי' אסתלק בכרובא ושרא על מדבחא ואמר אם לית עמא בית ישראל תייבין לאורייתא כפי מכרתא איתקטיל מלכא יאשיה ויחרב ביתא ויתפגרן עזרתא ומני בית מקדשא בשביא יהכון ושארהון בחרבא איקטול לא יערוק להון דעריק ולא ישתיזיב להון דמשתיזיב: אם ידמון לאטמרא כד בשאול מתמן במימרי ידברינון ואם יסקון בצינין דרמין עד צית שמיא מן תמן במימרי יחתונון: ואם ידמון לאיטמרא ברישי מגדלי כרכיא מתמן אפקיד בלושין ויבלושונון ואם יטמרון מן קדם מימרי בניסי ימא מתמן אפקיד ית עממיא דתקיפין כחויא ויקטלונונון: ואם יהכון בשביא קדם בעלי דבביהון מתמן אפקיד ית דקטלין בחרבא ויקטלונון ואשוי מימרי עליהון לבישא ולא לטבא:

מסורה

אהרוג עמו אמר יי' · ובצעם בראש כלם · ימלט י"ג וסימ' כלשון תרגום תפש לגברא דשבא שביא וצדקיהו חמא וערק דפשט ידא באתתא חכימתא ושקרת במיכאל · ופי' נמסר במלכים א' סוף סימן י"ח וירמיה סימ' מ"ו:

ואדני· הטעם שנגזור גזירה עליה: ותמוג· הפך תולדתה כי היא יבישה · ואבלו כל יושבי בה· כדור המבול: ועלתה· וטעם ועלתה כיאור שיעלה בתחלה: הבונה· הטעם להזכיר זה כי השם ברא הארץ וכל יושביה ואיך יוכלו להסתר ולברוח מפניו והנה בכל הארץ יגע ומיד תמוג. ואף כי חלק מאלפי אלפים הם בני אדם היושבים בה ושב ואמר כי הארץ לא תעמוד כי אם בכח שמים והמעלות הם גלגלי הרוח והקור והאש כי הם כולם גלגלים זה למעלה מזה והנה אלה בין הארץ ובין השמים: ואגדתו· הם החיים: על ארץ יסדה· שהם כאגודות והזכיר פעם אחרת הקורא למי הים לצורך החיים להוריד מטר והטעם כי אני הכינותי לבני האדם כל צרכם והנה איטיב להם אם ישמעו בקולי ואם מרדו בי לא ימלטו כי הכל בידי: הלא· אמר יפת כמו הכושי הפקר ואין איש יודע מי אביו ואתם בני אב אחד הייתם איככם כמו הפלשתי מכפתור וארם מקיר שנערבו ויתכן כי טעם הלא את ישראל העליתי הנה כבר ידוע כי אני אביכם וכן אמר משה הלא הוא אביך קנך ושם מארץ ישרת בעבור אחרת וככה הוא העליתיך ממצרי׳ ומפלשתים ומכפתור וארם מקיר: הנה· מי גרם לכם להיותכם כבני כושיים שלא תדעוני המלכי׳ שלכם כי כל מלכי ישראל עשו הרע על כן אשמיד ממלכת ישראל ולא יהיה עליהם מלך עוד בגלו׳ שומרון והשבטים ביד מלך אשור: והניעותי בכל הגוים· שגלו בחלח וחבור ונהר גוזן וערי מדי· וטעם לא יפול צרור ארצה כאשר אמר כי לא ישמיד בית יעקב רק שקצתו לבדו ויפת אמר כל ממלכות הארץ ישמיד רק ישראל לבדו ישאר ופירוש סוכת דוד על חזקיהו שנמלט מיד סנחריב ויצא שמו עד למרחוק וכן כתוב ד׳ בחרב· כאשר יפול מה שאיננו דגן מהכברה שאין בו תועלת ככה יאבדו רשעי ישראל שהם אומרים בעבור רשעם לא תקריב הרעה לבוא ור׳ ישועה אמר כי בעדינו כמו אלינו: ביום· יום יאמר על העת: למען· זה הפסוק הפוך הוא ככה פירושו למען יירשו ישר׳ את שארית אדום וכל הגוי׳ אחרי מות סנחריב ואם על המשיח ברור הדבר הוא: הנה· עתה יספר טובע הארץ: תתמוגגנה· בחלב דרך קצרה: ונטעתים· ואני אטעם על אדמתם כעץ שלא ינתק ממקומו וככה תבואתו ותטעמו וככה אמתלנו:

והנוגע ג׳ מל׳ וסי׳ וכל הנוגע בם ישמא דאשה כי יזוב זוב· הנוגע בארץ ותמוג· ואין נוגע בארץ דדניאל· אנ״ך: על ארץ ט׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ ושבתי את שבות מצרים· גבה לך ביפיך· ואמרת אעלה על ארץ פרזות· הבונה בשמים מעלותיו· להמטיר על ארץ לא איש· ירין בגוים מלא גויות· עדות ביהוסף שמו

וַאדֹנָי יְהוָה הַצְּבָאוֹת הַנּוֹגֵעַ בָּאָרֶץ וַתָּמוֹג וְאָבְלוּ כָּל־יוֹשְׁבֵי בָהּ וְעָלְתָה כַיְאֹר כֻּלָּהּ וְשָׁקְעָה כִּיאֹר מִצְרָיִם: הַבּוֹנֶה בַשָּׁמַיִם מַעֲלוֹתָו וַאֲגֻדָּתוֹ עַל־אֶרֶץ יְסָדָהּ הַקֹּרֵא לְמֵי־הַיָּם וַיִּשְׁפְּכֵם עַל־פְּנֵי הָאָרֶץ יְהוָה שְׁמוֹ:

הֲלוֹא כִבְנֵי כֻשִׁיִּים אַתֶּם לִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה הֲלוֹא אֶת־יִשְׂרָאֵל הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּפְלִשְׁתִּיִּים מִכַּפְתּוֹר וַאֲרָם מִקִּיר: הִנֵּה עֵינֵי אֲדֹנָי יְהוִה בַּמַּמְלָכָה הַחַטָּאָה וְהִשְׁמַדְתִּי אֹתָהּ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה אֶפֶס כִּי לֹא הַשְׁמֵיד אַשְׁמִיד אֶת־בֵּית יַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה: כִּי־הִנֵּה אָנֹכִי מְצַוֶּה וַהֲנִעוֹתִי בְכָל־הַגּוֹיִם אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר יִנּוֹעַ בַּכְּבָרָה וְלֹא־יִפּוֹל צְרוֹר אָרֶץ: בַּחֶרֶב יָמוּתוּ כֹּל חַטָּאֵי עַמִּי הָאֹמְרִים לֹא־תַגִּישׁ וְתַקְדִּים בַּעֲדֵינוּ הָרָעָה: בַּיּוֹם הַהוּא אָקִים אֶת־סֻכַּת דָּוִיד הַנֹּפֶלֶת וְגָדַרְתִּי אֶת־פִּרְצֵיהֶן וַהֲרִסֹתָיו אָקִים וּבְנִיתִיהָ כִּימֵי עוֹלָם: לְמַעַן יִירְשׁוּ אֶת־שְׁאֵרִית אֱדוֹם וְכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמִי עֲלֵיהֶם נְאֻם־יְהוָה עֹשֶׂה זֹּאת: הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְנִגַּשׁ חוֹרֵשׁ בַּקֹּצֵר וְדֹרֵךְ עֲנָבִים בְּמֹשֵׁךְ הַזָּרַע וְהִטִּיפוּ הֶהָרִים עָסִיס וְכָל־הַגְּבָעוֹת תִּתְמוֹגַגְנָה: וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וּבָנוּ עָרִים נְשַׁמּוֹת וְיָשָׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְשָׁתוּ אֶת־יֵינָם וְעָשׂוּ גַנּוֹת וְאָכְלוּ אֶת־פְּרִיהֶם: וּנְטַעְתִּים עַל־אַדְמָתָם וְלֹא יִנָּתְשׁוּ עוֹד מֵעַל אַדְמָתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם אָמַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ:

קמ״ו

וַיְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת דִּי נְזִיף בְּאַרְעָא וְזָיְעָא וְיִצְדּוּן כָּל דְּיָתְבִין בַּהּ וְיִסַּק עֲלַהּ מֶלֶךְ בְּמַשִּׁרְיָתֵיהּ דְּסַגִּי כְּמֵי נַהֲרָא וַיְחַפִּינַהּ כּוּלַּהּ וְתִשְׁתְּקַע כִּנְהַר מִצְרָיִם: דִּי אַשְׁרֵי בְּתָקוֹף רוּמָא שְׁכִינַת יְקָרֵיהּ וּכְנִשְׁתֵּיהּ עַל אַרְעָא קַשְׁטָהּ דִּי אֲמַר לְכַנָּשָׁא מַשִּׁירְיָן דְּסַגִּיאִין כְּמֵי נַהֲרָא וּמְבַדַּר לְהוֹן עַל אַפֵּי אַרְעָא יְיָ שְׁמֵיהּ: הֲלָא כִּבְנִין רְחִימִין אַתּוּן חֲשִׁיבִין קֳדָמַי בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ הֲלָא יָת יִשְׂרָאֵל אַסֵּקִית מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם וּפְלִשְׁתָּאֵי מִקַּפּוּטְקַיָּא וַאֲרָם מִקִּירִינֵי: הָא קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים גְּלַן עוֹבָדֵי מַלְכוּת חַיָּבְתָּא וְאֵשֵׁיצֵי יָתַהּ מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא בְּרַם אֲרֵי לָא גְּמִירָא וְשֵׁיצָאָה אֲשֵׁיצֵי יָת בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ: אֲרֵי הָא אֲנָא מְפַקֵּיד וַאֲבַדַּר בְּכָל עַמְמַיָּא יָת בֵּית יִשְׂרָאֵל כְּמָא דִּמְחַזְּרִין בַּעֲרַבְלָא וְלָא נְפִיל מִינֵּיהּ אֶבֶן מְבֵינָא לְאַרְעָא: בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן כָּל חַיָּיבֵי עַמִּי דְּאָמְרִין לָא תֵיתֵי וְתוֹתֵי עֲלָנָא בִּישְׁתָא: בְּעִידָּנָא הַהִיא אֲקִים יָת מַלְכוּתָא דְּבֵית דָּוִד דְּנַפְלַת וְאֶיבְנֵי יָת כְּרַכֵּיהוֹן וּכְנִישָׁתְהוֹן אַתְקֵין וְתִשְׁלוֹט בְּכָל מַלְכְוָתָא וְתִיגְמַר וּתְשֵׁיצֵי סַגִּי מַשִּׁרְיָתָא וְהִיא תִּתְבְּנֵי וְתִשְׁתַּכְלַל כְּיוֹמֵי עָלְמָא: בְּדִיל דְּיֵירְתוּן יָת שְׁאָרָא דֶּאֱדוֹם וְכָל עַמְמַיָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּאִתְקְרֵי שְׁמִי עֲלֵיהוֹן בְּכֵן אֲנָא יְיָ עָבֵיד דָּא: הָא יוֹמַיָּא אָתַן אֲמַר יְיָ וְיַעֲרַע עָרְדַיָּא בְּחַצּוֹדָא וְעָצַר עִנְבִין בְּמַפַּק בַּר זַרְעָא וְיִרְבּוּן טוּרַיָּא חֲמַר מְרַת וְכָל רָמָתָא יִתְפַּלְחָן: וְאָתֵיב יָת גָּלוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְיִבְנוּן קִירְוִין דְּצַדְיָן וְיִתּוֹבוּן וְיִצְבּוּן כַּרְמִין וְיִשְׁתּוּן יָת חַמְרֵהוֹן וְיַעַבְדוּן גִּינִין וְיֵיכְלוּן יָת אִיבֵּיהוֹן: וְאַקְיְמִינוּן עַל אַרְעֲהוֹן וְלָא יִטַּלְטְלוּן עוֹד מֵעַל אַרְעֲהוֹן דִּיהָבִית לְהוֹן אֲמַר יְיָ אֱלָהָךְ:

רשי

הנוגע בארץ ותמוג· דנזיף בארעא וזיע ותמוג. לשון נוע· וי״י הוא הנוגע בארץ ותמוג· כלומר גזירה זאת מאתו יבאת: ואגודתו· קבוצת בריותיו ד״א קבוצת הצדיקי׳ היא היתה יסוד הארץ לתקרת השמי׳ שבשבילם הכל קיים: הקורא למי הים· דאמר לכנסא משריין סגיאין כמי ימא: הלא כבני כושים אתם לי· למה אמנע מלהפרע מכם אחרי אשר איככם טבים אלי הלא מן בני נח באתם כשאר אומות ככושים אשר נדמיתם להם כעניין שנאמר היהפוך כושי עורו כך אתם תוכלו להטיב · הלא בטובתי תחלת בוחרי בכם היא הוכחה שהוצאתי את אתכם מארץ מצרי׳ ומה לי בכך אף פלשתי׳ כך הוצאתי מכפתור כשבאו כפתורי׳ על העוים כעניין שנאמ׳ והעוים היושבים בחצרים עד עזה וגו׳ כשבו גם בני עזה ואחר סרני פלשתים תחתיהם והוצאתים משם ואעפ״כ לא עשיתם לי לעם: וארם מקיר· וכן אני עתיד להעלות את ארם מקיר שיגלם שם סנחריב ולקץ הימים כשתבטל מלכות אשור יבאו: והשמדתי אותה· הממלכה הם בית יהוא אבל בית יעקב לא אשמיד: כי הנה אנכי מצוה· להגלותם ולהניעם בכל הגוים הנעה רבה ויתירה כאשר ינוע מה שכוברין בכברה לאחר שנפלו ממנו סובין הדקין ונותרו הגסין שאין יכולין לצאת ואז המכנע מכנע בכל כחו ינוע· על ידי אחר ולא יתכן לקרות ינוע שהוא דבר הנע מ מאליו: לא תגיש ותקדי׳ בעדינו הרעה· בשביל עונינו לא תמהר הרעה לגשת ולבא: ביום ההוא · אחרי בא עליהם כל אלה יבא יום ההוא המוכן לגאולה ובו אקים סוכת דוד הנופלת· ית מלכותא דבית דוד: למען יירשו · ישראל את שארית אדום ואת כל הגוים כי נקרא שמי עליהם אשר כמו כי: ונגש חורש בקוצר · והשיג דיש את בציר ובציר ישיג את זרע לא יספיקו לחרוש עד שיבא הקציר ולא יספיקו ל לבצור עד שיבא עת הזרע: תתמוגגנה· יתפלחון תירגם יונתן קרקע עבודה מתמוגגת בבא גשמים: עסיס· יין טוב ומתוק:

סליק ספר עמוס

בצאתו על ארץ מצרים· יהללו את שם יי׳ כי נשגב· והיה כמלאת שבעים· וכל ארץ מצרים דאורי׳ דכוו׳: אקים ו׳ וסי׳ אקים את יצחק· נביא אקים· אקים אל עלי· ואת דוד מלכם· אקים את סוכת דוד הנופלת· והריסותיה אקים: סימן כל אמ״ת דתקע עושה קמצין פי׳ כל אלה הדברים מלכים תרי עשר דברי הימים תהל׳ קהלת עזרא עושה נקוד בצירי במכב בסגול וסימ׳ נמסר במלכים גבי פרשתא דארבעה אנשים היו מצורעים והוא בחלק ב׳ סימן ז׳: אמר יי׳ אלהיך ל׳ סוף פסוק:

אבן עזרא

לא ידענו דורו ולא נוכל לומ' כי הוא הנזכר בספר מלכים בימי אחאב כי שם כתוב ועובדיה היה ירא את יי' ואילו היה זה הנביא בעצמו איך יקראנו ירא השם ולא יקראנו נביא כי הנבואה היא המעלה הנכבדת יותר · ולפי דעתי כי שמועה שמענו זה הנביא וירמיה וישעיה ועמוס מתנבאו על אדום על כן אמר שמענו : וציר · כאילו ציר שלוח בגוי' שהתחברו ויאמרו אלה לאלה קומו : הנה קטן · כי מספרם מעט ואין ארץ מלכותם רחבה : זדון · חסר כף כי חשבת כי הר שעיר ימלטך כשוכני בחגוי הסלעי : אם תגביה · פועל יוצא והפעול חסר והוא מקום שבתך וככה המגביהי לשבת וכבר פירשתיו הטע' תגביה מקום שבתך כנשר : אם גנבים · בסתר : שודדי לילה · נדמיתה · נכרתה כמו נדמה מרון : איך · נבעו · כמו אם תבעיון בעיו : עד · לא יכלו אנשי בריתך להושיעך רק שלחוך עד סוף הגבול בלכת פליטיך בגביה : לחמך · כאשר היית במקומך זהו תחתיך · אנשי שלומך המאכילים אותך נותני מזור ב בלחמך ולא הרגשת ומזור כמו מזורו · והחסר כף ממלת אין כאלו אמר אין תבונה בו וכמוהו ולאין אונים עצמה ירבה ולאים אין אונים ול' מרימים אמר בו כמו ממנו וכל ערל לא יאכל בו לא התבוננת ממנו : הלא · לא יועילך להצילך חכמיך וגם גבוריך : וחתו · תימן · אולי הזכירו לתקפו גבוריך שהם מתימן כי הוא מבני אדום : למען יכרת איש · מרוב ההרג ולא ישאר פליט וטעם למען דבק עם והאבדתי : מחמס · אלו הפסוקים יורו כי זאת הנבואה על אדום הוא אחר גלות ירושלם ב בבל וכן את המקונן זכור ה' לבני אדו' שהיו אומרים לבבליים ערו ערו וכתוב תם עונך בת ציון לא יוסיף ל להגלותך פקד עונך בת אדום וכבוכד נצר השחית אדום ותהי אדום שממה וככה

יתנבא יחזקאל כי ירום' שבה אחרי גלות בבל ואדום לא שבה והכבר פי' בספר דניאל כי אין ימר בגלות אדום · וכיר' דבר הקדמונים מלכות אדום הרשעה והנה טעם מחמס בעבור החמס שעשה אדום ליעקב ביום ירוש' ביום · לראותו להנקם · ואל לא היה לאוי שקרא' ביום נכרו הוא יום אידו שהוא נכר בעיניו שלא הכיר יום כמוהו בימים : ל שהיה לעולם אדום תחת יד יהודה על כן היה קמה עליכו שמחת אדום מכרתו : ואל תשלחנה · דרך קצרה והטע' ידיך וככה יחפרו בעמק רגליו : וא · הפרק · מקום יקו ממנו הדרכי' לאמר לבבליים אי זה הדרך הלך הפליט : ואל תסגר שרידיו · למסור כאילו תסגור עליו : כי · הטע' במהרה יקרה לכל גם לך כמקרה הזה :

רשי

חזון עובדיה · מאי שנא עובדיה לאדום ולא ניבא נבואה אחרת אמרו חכמים עובדיה גר אדומי היה · אמר הקב"ה מהם ובהם אביא עליהם יבא עובדיה שדר בין שני רשעים אחאב ואיזבל ולא למד ממעשיהם ויפרע מעשו הרשע שדר בין שני צדיקים יצחק ורבקה ולא למד ממעשיהם : הנה קטן נתתיך · כלפי שקראו אביו בנו הגדול ואמו בנה הגדול אמר הקב"ה לפני קטן הוא ורבותינו דרשו קטן שאין להם לא כתב ולא לשון בזוי שאין מעמידין מלך בן מלך : שוכני בחגוי סלע · סומך על משענת אבותיו אברהם ויצחק והם לא יועילו לו חגוי כמו והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא בריטי"כא בלע"ז ואל תתמה על וי"ו של חגוי שהיא כוי"ו של קצוי וכוי"ו של מטחוי שאין יסוד בתיבה אלא טי"ת וחי"ת : באו לך · עליך : איך נדמיתה · למה נדמית דומם עד שגנבו כל רכושם · הלא בצרים ישאירו עוללות והלא לא ישאירו לך כלום כי יחפשו ויגלו וידרשו מצפוניך : נבעו · תרגם יונתן איתגליין ולשון ארמית נבעו נתבקשו וכן אם תבעיון בעיו : עד הגבול שלחוך · אותם שהבטיחוך לעזרה באו עמך וליווך עד גבול ארצך עד הספר ששם באו עליך למלחמה ובזאת השיאוך והצליחו : יכלו לך · לפתותך לבאת ושבו מאחריך : לחמך ישימו מזור תחתיך · אף מאכלך שם לך אחיך יעקב למזור שנתן לך לחם ונזיד ע עדשים ועל ידו בזית הבכורה מזור חולי : וחתו גבוריך תימן · וחתו ויפחדו לשום ע ארץ אדום ות"ת ויתברון גיברך יתבי ארעא דרומא : למען יכרת · כל איש גבור : מהר עשו מקטל · מרוב הרג שיבא עליהם : מחמס אחיך יעקב · בשביל חמס שעשית ליעקב : ביום עמדך מנגד · שלא באת לעזור לו : גם אתה כאחד מהם · מעלה אני עליך כאילו אתה מן הבאים עליהם : אל תרא ביום אחיך · לא היה לך להביט ולעמוד מנגד · ביום נכרו · ביום הסגרו ביד אויב וכן הוא אומר בשאול נכר אותו אלהים בידי הסגיר אותו בידי : ואל תשלחנה בחילו · אל תשלחנה ידיך בנכסיו כן תרגם יונתן ומקרא קצר הוא וצריך ל להוסיף עליו ידיך : אל תעמוד על הפרק · מקום שהבורחים יוצאים דרך שם לימלט ובלשו' לעז קורין אותו טרו"ג : כאשר

חזון

מסורה

חזון ב' ר"פ וסי' חזון ישעיהו בן אמוץ · חזון עובדיה כה אמר : עובדיה ל' דכות' בנבי' וכל שאר נביאים עובדיהו וכל כתובים עובדיה במ"ב עובדיהו וסימ' לזבולן ישמעיהו בן עבדיהו · והאנשים עשים באמונה : קנך ג' וסימ' ושים בסלע קנך · כי תגביה כנשר קנך דירמיה · ואם בין כבבי' שים קנך : ב' ר"פ אם אם אם ופ' אם גנבים באו

חזון

חֲזוֹן עֹבַדְיָה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לֶאֱדוֹם שְׁמוּעָה שָׁמַעְנוּ מֵאֵת יְהוָה וְצִיר בַּגּוֹיִם שֻׁלָּח קוּמוּ וְנָקוּמָה עָלֶיהָ לַמִּלְחָמָה׃ 2 הִנֵּה קָטֹן נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם בָּזוּי אַתָּה מְאֹד׃ 3 זְדוֹן לִבְּךָ הִשִּׁיאֶךָ שֹׁכְנִי בְחַגְוֵי־סֶלַע מְרוֹם שִׁבְתּוֹ אֹמֵר בְּלִבּוֹ מִי יוֹרִדֵנִי אָרֶץ׃ 4 אִם־תַּגְבִּיהַּ כַּנֶּשֶׁר וְאִם־בֵּין כּוֹכָבִים שִׂים קִנֶּךָ מִשָּׁם אוֹרִידְךָ נְאֻם־יְהוָה׃ 5 אִם־גַּנָּבִים בָּאוּ־לְךָ אִם־שׁוֹדְדֵי לַיְלָה אֵיךְ נִדְמֵיתָה הֲלוֹא יִגְנְבוּ דַּיָּם אִם־בֹּצְרִים בָּאוּ לָךְ הֲלוֹא יַשְׁאִירוּ עֹלֵלוֹת׃ 6 אֵיךְ נֶחְפְּשׂוּ עֵשָׂו נִבְעוּ מַצְפֻּנָיו׃ 7 עַד־הַגְּבוּל שִׁלְּחוּךָ כֹּל אַנְשֵׁי בְרִיתֶךָ הִשִּׁיאוּךָ יָכְלוּ לְךָ אַנְשֵׁי שְׁלֹמֶךָ לַחְמְךָ יָשִׂימוּ מָזוֹר תַּחְתֶּיךָ אֵין תְּבוּנָה בּוֹ׃ 8 הֲלוֹא בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה וְהַאֲבַדְתִּי חֲכָמִים מֵאֱדוֹם וּתְבוּנָה מֵהַר עֵשָׂו׃ 9 וְחַתּוּ גִבּוֹרֶיךָ תֵּימָן לְמַעַן יִכָּרֶת־אִישׁ מֵהַר עֵשָׂו מִקָּטֶל׃ 10 מֵחֲמַס אָחִיךָ יַעֲקֹב תְּכַסְּךָ בוּשָׁה וְנִכְרַתָּ לְעוֹלָם׃ 11 בְּיוֹם עֲמָדְךָ מִנֶּגֶד בְּיוֹם שְׁבוֹת זָרִים חֵילוֹ וְנָכְרִים בָּאוּ שְׁעָרוֹ וְעַל־יְרוּשָׁלִַם יַדּוּ גוֹרָל גַּם־אַתָּה כְּאַחַד מֵהֶם׃ 12 וְאַל־תֵּרֶא בְיוֹם־אָחִיךָ בְּיוֹם נָכְרוֹ וְאַל־תִּשְׂמַח לִבְנֵי־יְהוּדָה בְּיוֹם אָבְדָם וְאַל־תַּגְדֵּל פִּיךָ בְּיוֹם צָרָה׃ 13 אַל־תָּבוֹא בְשַׁעַר־עַמִּי בְּיוֹם אֵידָם אַל־תֵּרֶא גַם־אַתָּה בְּרָעָתוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ וְאַל־תִּשְׁלַחְנָה בְחֵילוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ׃ 14 וְאַל־תַּעֲמֹד עַל־הַפֶּרֶק לְהַכְרִית אֶת־פְּלִיטָיו וְאַל־תַּסְגֵּר שְׂרִידָיו בְּיוֹם צָרָה׃ 15 כִּי־קָרוֹב יוֹם־יְהוָה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ יֵעָשֶׂה לָּךְ גְּמֻלְךָ יָשׁוּב בְּרֹאשֶׁךָ׃

(Marginal masora: ל"ף · ירמיה שמועתי · ג' חד קמץ · ג' · ו' · ל' · ג' · ב' רף אם אם אם · נע"ח · כלונתא · ל' · ל' · ב' חד מ"ל · ת · ל' · ל' ל' · סעריו · ק' · ג' · ל' · ל' וחד ויתגדל · ת · ל' · ל' ל' · ל' ב' · ו' רסמי · ב' בכבי')

נבואת

נבואת עוֹבַדְיָה כְּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לֶאֱדוֹם בְּסוֹרָא שְׁמַעְנָא מִן קֳדָם יְיָ וְאִיזְגַּד בְּעַמְמַיָּא שְׁלִיחַ קוּמוּ וְנִתְעַתַּד עֲלַהּ לִקְרָבָא׃ הָא חַלָּשׁ יְהַבְתָּךְ בְּעַמְמַיָּא בְּסִיר אַתְּ לַחֲדָא׃ רְשַׁע לִבָּךְ אַטְעְיָךְ דְּאַתְּ דָּמֵי לְנִשְׁרָא דְּשָׁרֵי בְּשִׁינֵי כֵיפָא בְּרוּמָא מוֹתְבֵיהּ אָמַר בְּלִבֵּיהּ מַן יַחֲתִינַנִי לְאַרְעָא׃ אִם תְּרִים כְּנִשְׁרָא וְאִם בֵּינֵי כוֹכְבַיָּא תְּשַׁוֵּי מְדוֹרָךְ מִתַּמָּן אַחֲתִינָךְ אֲמַר יְיָ׃ אִם גַּנָּבִין אֲתוֹ עֲלָךְ אִם בָּזוֹזֵי לֵילְיָא אֵיכְדֵין הֲוֵיתָא דְמוּךְ עַד דִּיגַנְבוּ מִסַּתְהוֹן וְאִם חָטוֹפִין כִּקְטוֹפִין אֲתוֹ עֲלָךְ הֲלָא מַשְׁאֲרִין עוֹלְלָן׃ אֵכְדֵין אִתְבְּלַשׁ עֵשָׂו אִתְגַּלְיָין מַטְמוֹרוֹהִי׃ מִן תְּחוּמָא אַגְלְיוּךְ כֹּל אֱנָשֵׁי קְיָמָךְ אַטְעִיוּךְ יְכִילוּ לָךְ אֱנָשֵׁי שְׁלָמָךְ אָכְלֵי פָּתוֹרָךְ שַׁוִּיאוּ תַקְלָא תְחוֹתָךְ מְדִלֵּית בָּךְ סוּכְלְתָנוּ׃ הֲלָא בְּעִידָנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ וְאוֹבֵיד חַכִּימִין מֵאֱדוֹם וְכָל גְּבַר דְּבֵיהּ סוּכְלְתָנוּתָא מִכַּרְכָּא דְעֵשָׂו׃ וְיִתְבְּרוּן גִּיבָּרָךְ יָתְבֵי דָרוֹמָא בְּדִיל דִּישְׁתֵּיצֵי גְּבַר דְּבֵיהּ צוֹרְבָא מִכְּרַכָּא דְעֵשָׂו מִקְּטוֹל׃ מֵחֲטוֹף אָחוּךְ יַעֲקֹב תַּחְפִּינָךְ בַּהֲתָא וְתִשְׁתֵּיצֵי לְעָלַם׃ בְּיוֹם מְקִימָךְ מִקְּבֵל בְּיוֹמָא דְבְזוֹ עַמְמַיָּא נִכְסוֹהִי וְנוּכְרָאִין עָלוּ בְּקִירְווֹהִי וְעַל יְרוּשְׁלֶם רְמוֹ עַדְבִין אַף אַתְּ כְּחַד מִנְּהוֹן׃ וּדְחֲזֵיתָא בְּיוֹמָא דְאָחוּךְ בְּיוֹם תְּבִירֵיהּ וּדְחָדֵיתָא לִבְנֵי יְהוּדָה בְּיוֹם תְּבָרְהוֹן וּדְאַסְגֵּיתָא לְמַלָּלָא רַבְרְבַן בְּעִידַּן עָקָא׃ וּדְעָלְתָא בִּתְרְעֵי עַמִּי בְּיוֹם תְּבָרְהוֹן וּדְחָזֵיתָ אַף אַתְּ בְּבִישְׁתֵיהּ בְּיוֹם תְּבָרֵיהּ וּדְאוֹשַׁטְתָּא יְדָךְ בְּנִכְסוֹהִי בְּיוֹם תְּבָרֵיהּ׃ וּדְקָמְתָּא עַל פִּירְקָא לְשֵׁיצָאָה יַת מְעָרְקוֹהִי וּדְמַסַּרְתָּא מְשֵׁיזְבוֹהִי בְּעִידַּן עָקָא׃ אֲרֵי קָרִיב יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ עַל כָּל עַמְמַיָּא כְּמָא דַעֲבַדְתְּ יִתְעֲבֵיד לָךְ גְּמָלָךְ יְתֻתַב בְּרֵישָׁךְ׃

לך · אם לשבט אם לארצו : שלמך ג' ב' חס וחד מל' וסי' נמס' בישעיה סי' מ"ח וירמיה סי' ל"ח' ידוג' וסי' נמסר ביואל סימן ד' · ואל תרא חד מן י' ר"פ מן ג' ג' מלין דנסבין ו' וסי' ולכל חית הארץ ולכל ולכל · והנה אנחנו מאלמים אלמים והנה והנה · ובן העשה לחמרו ובן וכן · וכל הארץ בוכים וכל וכל · ואנשי בכל עשו ואנשי ואנשי · וקול כנפי החיות וקול וקול · ואיש את אשת רעהו עשה תועבה ואיש ואיש · ואל תרא ביום אחיך ביום נכרו ואל ואל · ובני אפרים ישעי ובני ובני · ושם האיש אלימלך ושם ושם :

פי׳ מדבר ליש׳ כאשר שתיתם כוס כן ישתו כל הגוים ׳ ולעו כמו ולעקדם וטעם בליעה לא שהוא חסר בית ויפת אמר כאשר שתו הגוים ושמחו על הר קדשי כן ישתו על הר עשו: ובהר ציון׳ כל הגוים יהיו כלא היו ואין פליט להם אבל בהר ציון תהיה פליטה אמר יפת זה לעתיד ורבי משה אמר על ימי חזקיהו ורבי ישועה אמר על בית שני: והיה׳ ובית יוסף׳ הטעם כפול והזכיר יוסף כנגד יעקב ויוסף: וירשו׳ אנשי הנגב שם מקום או נגב ארץ ישראל והיושבים בשפלה כמו בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובנימן ירש את הגלעד מעבר לירדן: וגלות׳ אמר ר׳ משה הגלות שהחלו לגלות ור׳ מריכוס אמר כי החל כמו ויאבל חיל וחומה והטעם כי יתפש המדינה והרג שבתוכה גם הבורחים לא נמלטו דרך מעטים שהיו בחיל: אשר כנענים׳ שמענו מפי גדול׳ כי ארץ אלמניא הם הכנעניים שברחו מפני בני ישרא׳ בבואם אל הארץ גם ככה ברפת היא פרנסיה ותרגם יונתן בן עוזיאל ספרד אספמיא וזו היא גלות טיטוס וזאת הנבואה לעתיד לא כאשר אמר רבי משה כי אז נגזרו מהבית הראשון ועלו מושיעים הם שופטי ישר׳ לשפוט הפרידים בהר עשו אז תהיה לשם המלוכ׳ בגלוי כדרך והיה יי׳ למלך על כל הארץ שהוא לעתיד:

רשי

כאשר שתיתם על הר קדשי׳ כמה דחדיתון על מחת טורא דמקדשי: ולעו׳ כתרגומו ויסתלעמון לשון תהומה ושממון ועירוף דעת איסטורדישון בלע״ז: את מורשיהם׳ נכסי עממיא דהוו מחסנין להון: כי פי יי דבר׳ והיכן דבר וירד מיעקב והאביד שריד וגו׳: וירשו הנגב׳ ישראל שהיו יושבין בדרומה של ארץ ישראל ירשו את הר עשו שהוא במזרח דרום ובני השפלה ירשו את ארץ פלשתים ואת הר אפרים ואת הר שומרון: ובנימן את הגלעד׳ ובני מנשה שהיתה ארץ גלעד שלהם ישפטו להם מהלאה לגבולותיה של ארץ ישראל במזרחה: וגלות החל הזה׳ תירגם יונתן עמא הדין: החל לשון חיל כמו ויבא ירושלימה בחיל כבד דרב שקה אלא שזה חסר יו״ד ויש עוד לפר׳ החל הזה גלות הגיא הזה: לבני ישראל אשר כנענים עד צרפת׳ גלות אשר הוא מבני ישראל שגלו מן השבטים לארץ כנענים עד צרפת: וגלות ירושלם אשר בספרד׳ שהם מבני יהודה אשר גלו לספרד הם ירשו את ערי הנגב שבדרומה של ארץ ישראל ואומרים הפותרים צרפת הוא המלכות שקורין פרנצא בלע״ז ספרד תרגם יונתן אספמיא: ועלו׳ שרי ישראל מושיעים בהר ציון: לשפוט את הר עשו׳ ליפרע מהר עשו אשר עשו ליש׳ לשפט יושטי״ציר בלע״ז: והיתה ליי המלוכה׳ לימדך שאין מלכותו שלימה עד שיפרע מעשו הרשע הר עשו ית כרכא רבא דעשו היא רומי:

וקרא עליה׳ את קריאתי: לברוח תרשישה׳ ים ששמה תרשיש והוא בחוצ׳ לארץ אמר אברח לי הים שאין שכינה שורה בחוצה לארץ אמ׳ לו הקב״ה חייך יש לי שלוחי׳ כיוצ׳ בך לשלוח אחריך ולהביאך משם. משל לעבד כהן שברח מן רבו ונכנס לבית הקברות אמר לו רבו יש לי עבדים כיוצא בך לשלוח אחריך ולהביאך משם ומה ראה יונה שלא רצה לילך אל נינוה אמר ה הגוים קרובי תשובה הם אם ה להם ועשו תשובה נמצאתי מ מחייב את ישראל שאין שומעים לדברי הנביאים: ויתן

ובית יוסף ב׳ וסימ׳ והתחלקו אתה לשבעה חלקים דיהושע׳ ובית יוסף להבה: את שדה ב׳ וסימ׳ ואם את שדה מקנתו׳ וירשו הנגב את הר עשו: החל ד׳ ג׳ קמץ וא׳ פתח וסי׳ החל רש והתגר בו מלחמה׳ החל רש לרשת את׳ החל ונלה׳ וגלות החל הזה לבני ישראל׳ בתראה פתח: כנענים הכנענים ג׳ בקריאה וסים׳ וגלות

כִּ֗י כַּאֲשֶׁ֤ר שְׁתִיתֶם֙ עַל־הַ֣ר קָדְשִׁ֔י יִשְׁתּ֥וּ כָֽל־הַגּוֹיִ֖ם תָּמִ֑יד וְשָׁת֣וּ וְלָע֔וּ וְהָי֖וּ כְּל֥וֹא הָיֽוּ׃ וּבְהַ֥ר צִיּ֛וֹן תִּהְיֶ֥ה פְלֵיטָ֖ה וְהָ֣יָה קֹ֑דֶשׁ וְיָֽרְשׁוּ֙ בֵּ֣ית יַעֲקֹ֔ב אֵ֖ת מוֹרָֽשֵׁיהֶֽם׃ וְהָיָה֩ בֵית־יַעֲקֹ֨ב אֵ֜שׁ וּבֵ֧ית יוֹסֵ֣ף לֶהָבָ֗ה וּבֵ֤ית עֵשָׂו֙ לְקַ֔שׁ וְדָלְק֥וּ בָהֶ֖ם וַאֲכָל֑וּם וְלֹֽא־יִֽהְיֶ֤ה שָׂרִיד֙ לְבֵ֣ית עֵשָׂ֔ו כִּ֥י יְהוָ֖ה דִּבֵּֽר׃ וְיָרְשׁ֨וּ הַנֶּ֜גֶב אֶת־הַ֣ר עֵשָׂ֗ו וְהַשְּׁפֵלָה֙ אֶת־פְּלִשְׁתִּ֔ים וְיָרְשׁוּ֙ אֶת־שְׂדֵ֣ה אֶפְרַ֔יִם וְאֵ֖ת שְׂדֵ֣ה שֹׁמְר֑וֹן וּבִנְיָמִ֖ן אֶת־הַגִּלְעָֽד׃ וְגָלֻ֣ת הַֽחֵל־הַ֠זֶּה לִבְנֵ֨י יִשְׂרָאֵ֤ל אֲשֶׁר־כְּנַעֲנִים֙ עַד־צָ֣רְפַ֔ת וְגָלֻ֥ת יְרוּשָׁלִַ֖ם אֲשֶׁ֣ר בִּסְפָרַ֑ד יִרְשׁ֕וּ אֵ֖ת עָרֵ֥י הַנֶּֽגֶב׃ וְעָל֤וּ מֽוֹשִׁעִים֙ בְּהַ֣ר צִיּ֔וֹן לִשְׁפֹּ֖ט אֶת־הַ֣ר עֵשָׂ֑ו וְהָיְתָ֥ה לַיהוָ֖ה הַמְּלוּכָֽה׃

אֲרֵי כְּמָא דַחֲדִיתוּן עַל מַחַת טוּרָא דְקוּדְשִׁי יִשְׁתְּתוּן כָּל עַמְמַיָא כַּס פּוּרְעֲנוּתְהוֹן תְּדִירָא וְיִשְׁתּוּן וְיִסְתַּלְעֲמוּן וִיהוֹן כִּדְלָא הֲווֹ׃ וּבְטוּרָא דְצִיוֹן תְּהֵי מְשֵׁיזְבָתָא וִיהוֹן קַדִּישִׁין וְיַחְסְנוּן דְבֵית נִכְסֵי עַמְמַיָּא דַהֲווֹ מַחְסְנִין לְהוֹן׃ וִיהוֹן דְבֵית יַעֲקֹב תַּקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא וּדְבֵית יוֹסֵף חֲסִינִין כְּשַׁלְהוֹבִיתָא וּדְבֵית עֵשָׂו חַלָּשִׁין כְּקַשָּׁא וְיִשְׁלְטוּן בְּהוֹן וְיִקְטְלוּנוּן וְלָא יְהֵי שֵׁיזְבָא לְבֵית עֵשָׂו אֲרֵי יְיָ גְּזַר כֵּן׃ וְיַחְסְנוּן יָתְבֵי דָרוֹמָא יַת כַּרְכָּא דְעֵשָׂו וְיָתְבֵי שְׁפֵילְתָא יַת אַרְעָא פְּלִשְׁתָּאֵי וְיַחְסְנוּן יַת קִירְוֵי אֶפְרַיִם וְיַת קִירְוֵי שֹׁמְרוֹן וּדְבֵית בִּנְיָמִן יַת יָתְבֵי אַרְעָא גִלְעָד׃ וְגָלוּת עַמָּא הָדֵין דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּבְאַרְעָא כְּנַעֲנָאֵי עַד צָרְפַת וְגָלוּת יְרוּשְׁלֵם דְּבִסְפַמְיָא יַחְסְנוּן יַת קִירְוֵי אַרְעָא דָרוֹמָא׃ וְיִסְקוּן מְשֵׁיזְבִין בְּטוּרָא דְצִיוֹן לְמִדַּן יַת כַּרְכָּא דְעֵשָׂו וְתִתְגְּלֵי מַלְכוּתָא דַיְיָ עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא׃

ספר יונה

א

וַֽיְהִי֙ דְּבַר־יְהוָ֔ה אֶל־יוֹנָ֥ה בֶן־אֲמִתַּ֖י לֵאמֹֽר׃ ק֠וּם לֵ֧ךְ אֶל־נִֽינְוֵ֛ה הָעִ֥יר הַגְּדוֹלָ֖ה וּקְרָ֣א עָלֶ֑יהָ כִּֽי־עָלְתָ֥ה רָעָתָ֖ם לְפָנָֽי׃ וַיָּ֤קָם יוֹנָה֙ לִבְרֹ֣חַ תַּרְשִׁ֔ישָׁה מִלִּפְנֵ֖י יְהוָ֑ה וַיֵּ֨רֶד יָפ֜וֹ וַיִּמְצָ֥א אָנִיָּ֣ה ׀ בָּאָ֣ה תַרְשִׁ֗ישׁ

וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יוֹנָה בַר אֲמִתַּי לְמֵימַר׃ קוּם אֱזִיל לְנִינְוֵה קַרְתָּא רַבְּתָא וְאִתְנַבֵּי עֲלַהּ אֲרֵי סְלֵיקַת בִּישַׁתְהוֹן קֳדָמַי׃ וְקָם יוֹנָה לְמֶעֱרַק לְיַמָּא מִן קֳדָם דְאִתְנַבֵּי בִּשְׁמָא דַיְיָ וּנְחַת לְיָפוֹ וְאַשְׁכַּח אִלְפָא דַאֲזַלָא לְיַמָּא

החל הזה לבני ישראל׳ יחצוהו בין כנענים׳ ותכנע לפניהם יושבי הארץ: קום ט׳ רף וסימ׳ נמכר ביהושע סימ׳ ז׳ ולקמן בסיפר׳ דא׳ בלפני יי׳ ח׳ בקריא׳ וסימ׳ הבוסרים מלפני יי׳׳ ויקם יונה לברח תרשישה מלפני ב׳ בפסוק׳ כי מלפני יי׳ הוא בורח כי הגיד׳ אז ירננו עצי היער דד״ה׳ ובזאת עליך קצף׳ ולא נכנע דאמון דד״ה׳ הרים כדונג נמסו׳ כל אורית׳ דכוו׳ כמ״ב וסימ׳ ויתחבא האד׳ ואשתו כפני׳ ואהה ועבדיך ידעתי כי טרם׳ וכל שאר קריא׳ דכוו׳ מפני יי׳:

זה הנביא התנבא על ירבעם בן יואש וכן כתוב הוא אשר דיבר יי׳ ביד עבדו יונה בן אמתי אשר מגת החפר׳ יש לתמוה איך יעלה על לב חכם שידע השם ומעשיו שיחשוב לברוח מפניו והוא בידו והכל מלא כבודו ואיך יתנבא מורה פי השם והוא כ כתוב כי הוא הנביא והגאון אמר כי הלך אל נינוה וקרא עליה ולא הזכיר זה הכתוב כמו קראן לו ויאכל לחם ואני אומר כי אין זה כמו זה כי אין טעם להזכיר אם אכל אם לא אכל אם לא קראו לו רק פגע בו ודבר עמו ועוד אם יונה מלא דבר השם למה היה בורח והוא אמר על כן קדמתי לברוח תרשישה ועתה הנה ראינו שלא היה משה רוצה ללכת בשליחות השם להוציא עמו ואף כי יונה שילך להשיב אל נינוה וככה אמרו חכמינו שתבע כבוד הבן ועתה ארמוז לך סוד יש עושה ארוזים בתולדתו בלי למוד ויש שהוא צרי׳ לימוד וכאשר יקבל ככה יוכל שלא לקבל וקבל הוא האחרון מן הראשון וכל הנביאי׳ לבד ממשה אחר עבור כבוד השם על פניו כנבואתם כולם במראו׳ הם גם בחלום על כן אמרתי על אברהם אבינו זה בנבואה על כנין האלהים ולקח המאכלת ואזנו נוטה לשמוע מהרה וכאשר חיפשתי בכל המקרא לא מצאתי מלת בריחה רק דביקה על מלת פני כמו ומפניך אברח ויברח יפתח מפני אחיו והנה לא מצאתי בנבואת יונה שברח מפני השם רק מלפני השם וכתוב חי יי׳ אשר עמדתי לפניו והנה כל זמן שהוא מקבל הוא מלפני לפני השם וככה ויצא קין מלפני יי׳ על כן אחרינו ומפניך אסתר כי פני האדמה לפני יי׳ ועוד כתוב לבוא בנקרת הצורים ובנקיקי הסלעים מפני פחד יי׳ וכתב לבוא עמהם תרשישה מלפני יי׳ והמשכילים יבינו: קום׳ נינוה׳ בית מלכות אשור והיא היום חריבה וחכמי ישראל בארץ יון אומרי׳ כי היא המקראת אור״טיה ואנכי לא ידעתי ועתה לא ציוהו שיאמר עוד ארבעים יום רק כי עלתה רעתם לפני והמפרש כי פחד שיקרא נביא השקר בהנחם השם מהרעה לא דבר נכונה כי זאת הטעם לא אמר לו רק בפעם השנית כי שם כתוב את הקריאה אשר אני דובר אליך והוא עוד מ׳ יום ועוד איך ימרה הנביא פי השם בעבור פחדו שיקראוהו אנשי נינוה נביא השקר ומה יזיקהו זה כי לא ידור עמהם ועוד כי אנשי נינוה לא היו טפשים כי למה שלח השם נביאו אליהם רק שישובו אל השם ואם לא ישובו תתקיים הגזירה עליהם ולולי שידעו זה באמת שאם ישובו אל השם ינחם על הרעה והנה איך יקראוהו נביא השקר והנכון מה שאמרו קדמונינו ז״ל כי חרה לו שימלטו בעבור ישראל והנה מצאנו כתוב היתה עיר גדולה לאלהים שהיו יראים השם מקדם והמפרש כי היתה עיר גדולה ויקרה בעיני השם להשחית אין זה דרך הלשון כי כתוב תגדל נפשי בעיני השם ולא לשם והנה כתוב לאלהים וכתיב כל הגוים כאין נגדו ולא יחשב אם הם רבים ופירו׳ לאלהים כי היו יריאים השם היתים הקדמונים רק עתה בימי יונה החלו לעשות רע ולולי זה שהיו בתחילה אנשי השם לא היה שולח נביא אליהם והנה שבו תשובה גמורה אין כמוה ולא תמצא כתוב ששברו מזבחות בעלים או גדעו פסילים והנה מזה נלמוד שלא היו עובדי פסילים: ויקם׳ וירד יפו׳ אמר הגאון כי תרשישה תרסוס ורבי מבשר אומר שהיא עיר תו״ם באפריקי: ויתן

ויתן שכרה. לא כל שכרה רק מה שהוא חייב ליתן בחלקו: וי' הטיל. השליך דרך משל והטעם שהשליכו מתיבשה על כן לא יכלו להשיב אל היבשה כי לא היה זה רק במקום התחברות הים עם הנהר והוא סמוך אל היבשה כי לעולם הוא קשה על הספינות והעד שככה היה שאמר ותשליכני מצולה בלבב ימים נהר יסובבני: והאניה חשבה. כמו ארץ כי תחטא לי: וייראו המלחים. ויעני הספינה כמו מלחייך וחובלייך ויפת אמר כי מלא היו מוליכים: אל ירכתי הספינה. אל אחת ירכתי הספינה כמו ויקבר בערי גלעד: וישכב וירדם. מצער הים ומזעפו אולי לא נכנס קודם זה בספינה: ויקרב. רב החובל. הגדול שהיו חובלי' הוא מרימי החבלים חבלי התורן ורבי משה אמ' מגזרת תחבולות: יתעשת. כמו אבדו עשתונותיו וכמוהו עשתי עשר: בשלמי. בעבור שזה המספר הוא כמו שני חשבונות כלל ופרט וכמוהו א אלהים יחשוב לי: ויאמרו: לא היו כי אם ספינות אחרות וכולנו לבאות וזאת לבדה ב בצרה על כן אמרו לכו ונפילה גורלו': בשלמי. בעבור מי וכמוהו על השל: ויאמרו. המלאכ' שבקשו לדעת מאי זה עם הוא ומאי זה ארץ שמא נגזר עליהם מ מהשמים מות לא דבר נכונה כי אם גזר השם על עם אם לא היה בעיר אחר מהם ש שנגזר עליו רק במקו' אחר עם אחרים למה יפחדו האחרים כאילו יתערבו על שגזר עליו לברו למות ומנהג רוב האדם לחיו' ממלאכת' ומלאכת האדם תורה על דברו ולמה נכנס ללכת למקום אחר וים ארצות שרוב אנשיה טובי' וככה היום ידוע: ויאמר. השיב להם על האחרון שהו' מבני עבר הנקראים שהם על אמו' עבר הראשון שהוא אבי כל בני עבר ואין לו ירא' רק מהשם שברח מלפניו והזכיר השמי' והארץ והים והטע' כי ארע כי הוא עושה ועל הכל ימשול: וייראו. כנגד שאמ' אני ירא ויאמרו לו מה זאת והטעם איך עשית זה לברוח מלפני השם כי הוא גילה סודו להם: ויאמרו. מה נעשה. והטעם תן לנו עצה מה נעשה: וישתוק. הים כמו וישמחו וישתוקו: ויאמ'. שאוהו ומבקש למות ולא תשוב נכונה לשם ולא היה אומר להם ככה לולי ששמע מפיהם כי ישליכוהו: ויחתרו. פירושו וכבר חתרו ומלת ויחתרו בעבו' שבעלי המשוטות דומים לחותרים: ויקראו. האמינו כולם בשם הנכבד ושבו ל לקרא אליו: בנפש. בעבור כמו ויעבר יעקב ברחל: כאשר חפצת. שהתברר להם כי בעבורו הים סוער: וישאו. מזעפו. דרך משל כמו זועפים: וייראו. ויזבחו. אחרי באם: וימן. כמו זמון: ויהי יונה. אין כח באדם לחיות במעי הדגה כפי שעה ואף כי זה המספר רק במעשה נס: ויתפלל

ויתן שכרה. הקדים לתת שכרה ואין דרך יורדי הים לקחת שכר הספינה עד שעת היציאה והוא הקדים ולא עוד אלא שנתן שכר כולה: חשבה להשבר. נדמי' כאילו היא נשברת: המלחים. בני אדם המנהיגי' את הספינ': איש אל אלהיו: מן שבעים אומות היו שם: רב החובל. שר המלחים שאף הם נקראים חובלי הים ובלע"ז גוב"רנאל: מה לך נרדם. מה לך להיות נרד' אין עתה עת רדם: יתעשת. לשון מחשבה וכן עשתונותיו ומלכא עשית דדניאל: לכו ונפילה גורלות. רואים היו שאר ספינות הולכות בים בשלום ושלהם מ מסתברת אמרו בשביל אחד ממנו הוא כן מצינו בפר' דרבי אליעזר: בשלמי. במעשיו של מי ממנו: הגידה נא לנו באשר למי. למי חטאת אשר בשביל כן הרע' הזאת לנו: ומאין תבא. שמא על אנשי אותו מקו' נגזרה גזירה: ואי מזה עם אתה. שמא עמך חטאו: מה זאת עשית. למה עשית כן לברוח מפני מושל כזה: ויחתרו האנשי'. יגעו ועסקו כחותר במחתרת: בנפש האיש הזה. בעון שנשלח יד בנפשו: וידרו נדרים. שיתגיירו: דג גדול. זכר היה והיה עומד בריוח ולא נתן לבו לה להתפלל רמז הקב"ה לדג והקיאו לתוך פיה של נקבה שהיתה מ מלאה עוברים והיה שם בדוחק ונתפלל שם שנאמ' ממעי הדגה מבטן

מסרה

ונדעה נרדפה לדעת: ז' פסוקין ואת את ואת וסימ' והקריב מזבח השלמי' אשה ליי' חלבו. ואת כל חלב פר. ואת האיל יעשה. ואת כל שללה תקבוץ. ואם נכלמו מכל אשר. ויאמר אליהם עברי. ואת עשו שנאתי: ולא יכלו ג' בקריא' וסימ' להוציא את הבנים ולא יכלו. להבקיע אל מלך אדום. ויחתרו האנשים להשיב אל היבשה: באשר ז' דמטע' דסבי' אשר בקריא' וסימ' משת נרב' ירדן אשר תתן כאשר תנינא דפסוק' השמר בנגע הצרעת. אחרי באשר יצאו הרדפים. עמו הראובני והגדי לקחו נחלתם תנינא דפסוק' בגורל נחלתם דקדים ליה ואלה אשר נחלו בני ישראל. החשבים להשכיח עמי שמי. ותשכח יי' עשך נוטה שמי'. באשר ילכו אפרוש עליהם רשתי. באשר חפצת עשית. וישמע זרובבל בן שאלתיאל:

ויקרב ה' פתחין וסימ' ויקרב אהרן אל המזבח. ותקרא אשה חכמה מן העיר. והיה כי קם הפלשתי. ויקרב המלך על המזבח. אליו רב החובל: ונדעה ה' בקריא' וסימ' הוציאם אלינו ונדעה אותם. יגישו ויגידו לנו. הגידו האותיות לאחור. ונדעה בשלמי הרעה הזאת. ונדעה ותצליח דרכינו דפסל מיכה. וחד פלוגתא

וַיִּתֵּן שְׂכָרָהּ וַיֵּרֶד בָּהּ לָבוֹא עִמָּהֶם תַּרְשִׁישָׁה מִלִּפְנֵי יְהוָה׃ וַיהוָה הֵטִיל רוּחַ גְּדוֹלָה אֶל הַיָּם וַיְהִי סַעַר גָּדוֹל בַּיָּם וְהָאֳנִיָּה חִשְּׁבָה לְהִשָּׁבֵר׃ וַיִּירְאוּ הַמַּלָּחִים וַיִּזְעֲקוּ אִישׁ אֶל אֱלֹהָיו וַיָּטִלוּ אֶת הַכֵּלִים אֲשֶׁר בָּאֳנִיָּה אֶל הַיָּם לְהָקֵל מֵעֲלֵיהֶם וְיוֹנָה יָרַד אֶל יַרְכְּתֵי הַסְּפִינָה וַיִּשְׁכַּב וַיֵּרָדַם׃ וַיִּקְרַב אֵלָיו רַב הַחֹבֵל וַיֹּאמֶר לוֹ מַה לְּךָ נִרְדָּם קוּם קְרָא אֶל אֱלֹהֶיךָ אוּלַי יִתְעַשֵּׁת הָאֱלֹהִים לָנוּ וְלֹא נֹאבֵד׃ וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ לְכוּ וְנַפִּילָה גוֹרָלוֹת וְנֵדְעָה בְּשֶׁלְּמִי הָרָעָה הַזֹּאת לָנוּ וַיַּפִּלוּ גּוֹרָלוֹת וַיִּפֹּל הַגּוֹרָל עַל יוֹנָה׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הַגִּידָה נָּא לָנוּ בַּאֲשֶׁר לְמִי הָרָעָה הַזֹּאת לָנוּ מַה מְּלַאכְתְּךָ וּמֵאַיִן תָּבוֹא מָה אַרְצֶךָ וְאֵי מִזֶּה עַם אָתָּה׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם עִבְרִי אָנֹכִי וְאֶת יְהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם אֲנִי יָרֵא אֲשֶׁר עָשָׂה אֶת הַיָּם וְאֶת הַיַּבָּשָׁה׃ וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים יִרְאָה גְדוֹלָה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו מַה זֹּאת עָשִׂיתָ כִּי יָדְעוּ הָאֲנָשִׁים כִּי מִלִּפְנֵי יְהוָה הוּא בֹרֵחַ כִּי הִגִּיד לָהֶם׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו מַה נַּעֲשֶׂה לָּךְ וְיִשְׁתֹּק הַיָּם מֵעָלֵינוּ כִּי הַיָּם הוֹלֵךְ וְסֹעֵר׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שָׂאוּנִי וַהֲטִילֻנִי אֶל הַיָּם וְיִשְׁתֹּק הַיָּם מֵעֲלֵיכֶם כִּי יוֹדֵעַ אָנִי כִּי בְשֶׁלִּי הַסַּעַר הַגָּדוֹל הַזֶּה עֲלֵיכֶם׃ וַיַּחְתְּרוּ הָאֲנָשִׁים לְהָשִׁיב אֶל הַיַּבָּשָׁה וְלֹא יָכֹלוּ כִּי הַיָּם הוֹלֵךְ וְסֹעֵר עֲלֵיהֶם׃ וַיִּקְרְאוּ אֶל יְהוָה וַיֹּאמְרוּ אָנָּה יְהוָה אַל נָא נֹאבְדָה בְּנֶפֶשׁ הָאִישׁ הַזֶּה וְאַל תִּתֵּן עָלֵינוּ דָּם נָקִיא כִּי אַתָּה יְהוָה כַּאֲשֶׁר חָפַצְתָּ עָשִׂיתָ׃ וַיִּשְׂאוּ אֶת יוֹנָה וַיְטִלֻהוּ אֶל הַיָּם וַיַּעֲמֹד הַיָּם מִזַּעְפּוֹ׃ וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים יִרְאָה גְדוֹלָה אֶת יְהוָה וַיִּזְבְּחוּ זֶבַח לַיהוָה וַיִּדְּרוּ נְדָרִים׃ וַיְמַן יְהוָה דָּג גָּדוֹל לִבְלֹעַ אֶת יוֹנָה וַיְהִי יוֹנָה בִּמְעֵי הַדָּג שְׁלֹשָׁה יָמִים וּשְׁלֹשָׁה לֵילוֹת׃

ויהב אגרה ונחת בה למיזל עמהון בימא מן קדם דאתנבי בשמא דיי׃ ויי ארים רוחא רבא על ימא והוה נחשול רב בימא ואלפא בעיא לאתברא׃ ודחילו ספניא ובעו גבר מן דחלתיה וחזו ארי לית בהון צרוך ורמו ית מניא דבאלפא לימא לאקלא מנהון ויונה נחית לארעית שידא דאלפא ושכיב ודמוך׃ וקרב לותיה רב ספניא ואמר ליה מא את דמוך קום צלי קדם אלהך מאם יתרחים מן קדם יי עלנא ולא נבדוך׃ ואמרו גבר לחבריה איתו ונרמי עדבין ונדע בדיל מה בישתא הדא לנא ורמו עדבין ונפל עדבא על יונה׃ ואמרו ליה חוי כען לנא בדיל מה בישתא הדא לנא מה עיבידתך ומנן את אתי ומא היא מדינתך ואי מדין עמא את׃ ואמר להון יהודאה אנא ומן קדם יי אלהא דשמיא אנא דחיל דעבד ית ימא וית יבשתא׃ ודחילו גבריא דחלא רבא ואמרו ליה מה דא עבדתא ארי ידעו גובריא ארי מן קדם יי הוא ערק ארי חוי להון׃ ואמרו ליה מה נעביד לך וינוח ימא מעלנא ארי ימא אזיל ונחשוליה תקיף׃ ואמר להון טלוני ורמוני לימא וינוח ימא מעליכון ארי ידע אנא ארי בדילי נחשולא רבא הדין עליכון׃ ושטין גבריא לאתבא ליבשתא ולא יכילו ארי ימא אזיל ונחשוליה תקיף עליהון׃ וצליאו קדם יי ואמרו קביל בעותנא יי לא כען ניבד בחובת נפש דגברא הדין ולא תתן עלנא חובת דם זכיי ארי את יי כמא דרעוא קדמך עבדתא׃ ונסיבו ית יונה ורמוהי לימא ונח ימא מנחשוליה׃ ודחילו גבריא דחלא רבא מן קדם יי ואמרו לדבחא דבחת קדם יי ונדרו נדרין׃ וזמין יי נונא רבא למבלע ית יונה והוה יונה במעיא דנונא תלתא יומין ותלתא לילון׃

ויתפלל · המפרשים רבו לפרש חדוש והוציאו הכתוב מפשוטו כי יונה לא התפלל רק אחרי צאתו אל היבשה בעבור שמצאו ממעי ולא אמר במעי והלא ראו שם כתוב מבטן שאול שועתי וככה ממעמקי' קראתיך יי' ועוד כי מלת שועתי לאות כי התפלל ומוע' ש השם טרם שיקיאנו הדג. וככה ותבא אליך תפילתי והנה למה לא היה כתו' ויתפלל יונה אחרי צאתו ממעי הדגה ועוד כי אחרית תפלתו כתוב ויאמר יי' לדג והביאם בבריה הזאת בעבור ותעל משחת ותבוא אליך תפלתי · ועתה שים לבך וראה כל תפילת נביא וברכתו היא ברוח נבואה ויעקב אמר אשר לקחתי מיד האמרי כי דבר שנגזר להיות ידבר כלשון עבר וככה ויט שכמו לסבול דרך כוכב מיעקב ויממן ישורון ויבעט וירא יי' ויגאץ וישכן ישראל בטח בדד ובתפילת דוד בברחו ויעככי מהר קדשו סלה כי הכתו' אמר בברחו ולא אחר ברחו : ובתפילתו אך אוסיף להביט אל היכל קדשך שהוא השמי' ויי' בהיכל קדשו ורבים ככה וטם כתו' ישועתה ליי' שהיה מקוה כמו ישועתה לי' לבקש ויש מי ש שאומר כי דגה בלעה הדג ואין צורך כי דגה ודג שם המין כמו צדק וצדקה : ויאמר · שאול · מקום עמוק הפך שמים שהו' מרום : ותשליכני · ימים · כמו על יאוריהם ויפת אמ' כי ים סוף מתערב עם ים יפו וסוף כמו ותשם בסוף בעבור היותו קרוב : ואני · נגרשתי מנגד עיניך הם השמים : אפפוני · עד נפש · עד הגיעה נפשי למות : לקצבי · מקומות שיכרתו שם ההרים מגזרת ויקצב עץ : והארץ · סגרה בריחיה בעדי שלא אוכל לצאת להיות על הארץ : בהתעטף · כמו כי יעטף · ותעל משחת חיי · דרך משל על נשמתו שהיא ב באמת חיתו : משמרי' · פועל יוצא והטעם על אנשי הספינה שהיו קוראים אין ויוכיח זה את זה ומלת חסדם שהיו חושבים כי חסד הם עושים לו פירושו כמו חסד הוא : ואני · אשר נדרתי · במעי הדג : ויאמר · דרך משל שהכריחוהו לעשות חפץ השם : ויהי · פעם שנית : קום · הוא יורה כי לא הלך דרך ש שתרחק נינוה אם ישלחהו שנית ילך : ויקם · אמר ר' ישועה כי הלכו אנשי הספינ' אל נינוה והגידו דבר יונה על כן האמינו : ומלת לאהי' פירשתיה : מהלך שלשה ימים : בסביב המדינה והוא מהלך יום אחד מן הקצה ש הקצה או לא הלך לקרא רק מהלך יום אחד על כן ויחל · ים אומרים כי נהפכת שנהפכה מתעשיה הרעים וזה דרש א

לראשי ד' בקרי' וסי' לכן שומר לראשי אשימך · סוף חבוש לראשי · סבות לראשי ביום נשק · ושמאלו תחת לראשי קדמאה דספרא : קום ט' רף וסי' קום התהלך בארץ לארכה · קום לך פרנה ארם · קם קדש את העם · קום רד לקראת אחאב · קום לך צרפתה · קום וירדת בית היוצר · קום לך אל נינוה · וחברו · קום כי עליך

רשי

מבטן שאול שועתי · מבטן הדג שהוא כשאול לי : כל משבריך וגליך · כל כחשולוהי דימא על שם שהכחשול משבר ומפרק את הים : ואני אמרתי · כשהשליכוני אל הים הנני מת ונגרשתי מנגד עיניך : אך · ראיתי שקיימתני כל אלו הימים ידעתי כי אוסיף ל להביט אל היכל קדשך : סוף חבוש לראשי · ימא דסוף תלי לעיל מן רישי · שהראהו הקב"ה ים סוף והיך עברו ישראל בתוכו ש שהיו שתי עיני הדגה כמין שתי חלונות ומסתכל ורואה כל מה שבים : לקצבי הרים ירדתי · לסוף מדת ההרים הקבועים על התהום ירדתי : ואני אמרתי הארץ בריחיה בעדי · כנגדי למעלה ממני סגור ולא אבא ל לעולם · בעדי כמו וסגרת הדלת בעדך וכן כל בעד שבמקרא עור בעד עור · אצל כנגד אצל : לעולם · מוסב על מה שאמר למעלה ואני אמרתי נגרשתי · ואני אמרתי הארץ בריחיה סגורים בעדי לעולם : ותעל משחת חיי · אבל כבר ראיתי כאן גיהנם ומשם העליתני והנני עתה כנגד תחת ההיכל שבירושלם כ כענין שנאמר אך אוסיף להביט אל היכל קדשך ותבא אליך ת תפילתי אל היכל קדשך : בהתעטף · באיסתלהות וכן בהתעטף כפשם וכן בעטף עוללי : משמרים הבלי שוא · אומות העולם העובדים ע"ז : חסדם יעזבו · יראת הקב"ה שכל חסדים וטובתן מאתו יעזובו אבל אני א איני כן אלא בקול תודה אזבחה לך כן תרגם יונתן ובפרקי דרבי אליעזר דורשו כלפי ה המלחים שעזבו חסדם שהיו מטיבים לע"ז ונתגיירו : ישועתה ליי' · מדרי שלמים ותודה אשלם לשם ישועות אשר ליי' ישועתה כמו לישועתה וכן קומה עזרתה לנו לעזרה שלנו : כהפכת · כחרבתי אדרתו · לבוש יקריה : ויזעק · בוה והכריז : מטעם המלך וגדוליו · מעצת המלך אל וגדוליו כוו להכריז : ויקראו אל האלהים בחזקה · אסרו אמהות לבד והולדות לבד אמרו לפניו רבונו של עולם אם אין אתה מרחם עלינו אין אנו מ מרחמים על אלו : · מי

וַיִּתְפַּלֵּל יוֹנָה אֶל־יְהוָה אֱלֹהָיו מִמְּעֵי הַדָּגָה׃ וַיֹּאמֶר קָרָאתִי מִצָּרָה לִי אֶל־יְהוָה וַיַּעֲנֵנִי מִבֶּטֶן שְׁאוֹל שִׁוַּעְתִּי שָׁמַעְתָּ קוֹלִי׃ וַתַּשְׁלִיכֵנִי מְצוּלָה בִּלְבַב יַמִּים וְנָהָר יְסֹבְבֵנִי כָּל־מִשְׁבָּרֶיךָ וְגַלֶּיךָ עָלַי עָבָרוּ׃ וַאֲנִי אָמַרְתִּי נִגְרַשְׁתִּי מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ אַךְ אוֹסִיף לְהַבִּיט אֶל־הֵיכַל קָדְשֶׁךָ׃ אֲפָפוּנִי מַיִם עַד־נֶפֶשׁ תְּהוֹם יְסֹבְבֵנִי סוּף חָבוּשׁ לְרֹאשִׁי׃ לְקִצְבֵי הָרִים יָרַדְתִּי הָאָרֶץ בְּרִחֶיהָ בַעֲדִי לְעוֹלָם וַתַּעַל מִשַּׁחַת חַיַּי יְהוָה אֱלֹהָי׃ בְּהִתְעַטֵּף עָלַי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה זָכָרְתִּי וַתָּבוֹא אֵלֶיךָ תְּפִלָּתִי אֶל־הֵיכַל קָדְשֶׁךָ׃ מְשַׁמְּרִים הַבְלֵי־שָׁוְא חַסְדָּם יַעֲזֹבוּ׃ וַאֲנִי בְּקוֹל תּוֹדָה אֶזְבְּחָה־לָּךְ אֲשֶׁר נָדַרְתִּי אֲשַׁלֵּמָה יְשׁוּעָתָה לַיהוָה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה לַדָּג וַיָּקֵא אֶת־יוֹנָה אֶל־הַיַּבָּשָׁה׃

ג וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יוֹנָה שֵׁנִית לֵאמֹר׃ קוּם לֵךְ אֶל־נִינְוֵה הָעִיר הַגְּדוֹלָה וּקְרָא אֵלֶיהָ אֶת־הַקְּרִיאָה אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹּבֵר אֵלֶיךָ׃ וַיָּקָם יוֹנָה וַיֵּלֶךְ אֶל־נִינְוֵה כִּדְבַר יְהוָה וְנִינְוֵה הָיְתָה עִיר־גְּדוֹלָה לֵאלֹהִים מַהֲלַךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃ וַיָּחֶל יוֹנָה לָבוֹא בָעִיר מַהֲלַךְ יוֹם אֶחָד וַיִּקְרָא וַיֹּאמַר עוֹד אַרְבָּעִים יוֹם וְנִינְוֵה נֶהְפָּכֶת׃ וַיַּאֲמִינוּ אַנְשֵׁי נִינְוֵה בֵּאלֹהִים וַיִּקְרְאוּ־צוֹם וַיִּלְבְּשׁוּ שַׂקִּים מִגְּדוֹלָם וְעַד־קְטַנָּם׃ וַיִּגַּע הַדָּבָר אֶל־מֶלֶךְ נִינְוֵה וַיָּקָם מִכִּסְאוֹ וַיַּעֲבֵר אַדַּרְתּוֹ מֵעָלָיו וַיְכַס שַׂק וַיֵּשֶׁב עַל־הָאֵפֶר׃ וַיַּזְעֵק וַיֹּאמֶר בְּנִינְוֵה מִטַּעַם הַמֶּלֶךְ וּגְדֹלָיו לֵאמֹר הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה הַבָּקָר וְהַצֹּאן אַל־יִטְעֲמוּ מְאוּמָה אַל־יִרְעוּ וּמַיִם אַל־יִשְׁתּוּ׃ וְיִתְכַּסּוּ שַׂקִּים הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה וְיִקְרְאוּ אֶל־אֱלֹהִים בְּחָזְקָה וְיָשֻׁבוּ אִישׁ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה וּמִן־הֶחָמָס אֲשֶׁר בְּכַפֵּיהֶם׃

וצלי יונה קדם יי אלהיה ממעיא דנונא : ואמר צליתי מדעקת לי קדם יי וקביל צלותי מארעית תהומא בעותי עבדתא בעותי : ורמיתני בעומקיא בלבבא דימא ונהר סחור סחור לי כל נחשולוהי דימא וגלוהי עלי עדו : ואנא אמרית אתרכית מן קדם מימרך ברם אוסיף לאסתכלא בהיכלא דקודשך : אקפוני מיא עד מותא תהומא סחור סחור לי ימא דסוף תלי עיל מרישי : לעיקרי טוריא נחתית ארעא נגדת בתוקפה עיל מיני עלמין ואת קריב קדמך ל לאסקא מחבלא חיי יי אלהי : באשתלהיות עלי נפשי פולחנא דיי אדכרית ועלת לקדמך צלותי להיכלא דקודשך : לא כעממיא פלחי טעותא מאתר דאיתוטב ל להון לית אינון ידעין : ואנא בתושבחת אודאה קורבני אקריב קדמך דנדרית אשלם פורקן נפשי בצלו קדם יי : ואמר יי לנונא ופלט ית יונה ליבשתא :

והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם יונה תניינות למימר : קום איזיל לנינוה קרתא רבתא ואיתנבי עלה ית נבואתא דיי אנא ממליל עמך : וקם יונה ואזל לנינוה כפתגמא דיי ונינוה הות קרתא רבתא קדם יי מהלך תלתא יומין : ושרי יונה למיעל בקרתא מהלך יומא חד ואכריז ואמר בסוף ארבעין יומין ונינוה מתהפכא : והימינו אנשי נינוה במימרא דיי וגזרו צומא ואסרו שקין מרבהון ועד זעריהון : ומטא פתגמא לות מלכא דנינוה וקם מכורסי מלכותי ואעדי לבושי יקריה מני ואתכסי שקא ויתיב על קיטמא : ואכריז ואמר בנינוה מגזירת מלכא ורברבנוהי למימר אינשא ובעירא תורי ועני לא יטעמון מידעם ולא ירעון ומיא לא ישתון : ויתכסון סקין אינשא ובעירא ויצלון קדם יי בתקוף ויתובון גבר מאורחיה בישתא ומן חטופא דבידיהון :

והדבר · קום קדש אס' : ויקרא ויאמר ז' פסוק' אית בהו ויקרא ויאמר וסי' נמסר במלכים א' סי' ח' : ויעבר ט' וסי' נמסר במלכים א' סי' טו ובסדר נח : ויזעק ד' וסי' נמסר בספ' שפטים סי' ד' : וישבו ח' רפין וחס' וסי' במס' רבת' :

ויגע · הוכנו ככון רק הדבר כמו רגע הדבר : ויאמינו · כמו ויאמן העם והטעם בדבר אלהים : זה לפני לבוש השקים : ויעבר · הסיר : ויכס · בשרו שק כי הו' פועל יוצא : ויזעק · מטעם · מעצתו ודעתו ושכלו כמו בשנותו את טעמו : ויתכסו · ויקראו · האדם :

מי

מי שהוא בן דעת או מי שהוא שידע מעשה רעהו כמו אולי ומלת ישוב על השם הנכבד: וירא האלהים. שהאמינו בו וככה ביתרו לפני האלהים: וינחם. דברה תורה כלשון בני אדם: וירע. שנחם השם: ויתפלל. פירשתיו: וכחם. תואר כי על כן הוא קמוץ כמשפט כל בניין נפעל: ועתה. בעבור ראותו כי ישראל לא עמו תשובה ופחד שתבוא הרעה עליהם על כן יתפלל קח נא את נפשי כדרך מתניכה וכאשר עשה אליהו במתנו חזאל: ויאמר. ההיטב. כמו ואכלת אותו טחון היטב והטחן טחינה שלימה גמורה והטעם למה חרה לך כל ככה ויפת אמר היחר לך שהיטב אני למי שהרבה וזה הבל הוא: ויבא. טב להזכיר דברי יונה ואמר קרהו לפני מלאת ארבעים יום כדרך: ויפגע במקום גם ויקח יוסף את שניהם: וימן. קיקיון. חכמי ספרד אומרים דלעת או קרה ואין דרך לרעתהו: להציל לו מרעתו. מרוב חום השמש ויש אומרים כי בעבור שעמד בתעני הרג זמן ארוך עור בשרו רך ולא יוכל לסבול החום: וימן. למחרת. יום שמחתו בקיקיון: ויהי. רוח קדים. ממזרח: חרישית. אמר רבי מרינוס שהיתה חזקה ומשמעת שאון עד שתחרשנה האזנים: ויתעלף. כמו תתעלפנ' והכם בצעיף ותתעלף שהתעלף בבגדיו: ויאמר. השם שם משל לנביאו בעבור שחרה לו כי נחם השם: ויאמר. הכתוב דבר דרך שיבינו השומעים כי השם לא ישמול בכל הבריאות והנה הטעם אתה חסתה על דבר לא עשית ואיך לא אחוס אני על מעשי ומלת בן בחירק כמו בן נון והיה אם בן הכות הרשע והנה לא שמח בקיקיון רק יום אחד מהבקר עד הערב והנה היה מתחילת הלילה החל שיגדל עד הבקר ולערב החל ליבש וכעלות השחר כולו יבש על כן אמר שבן לילה היה ובן לילה אבד: ואני. שתים עשרה רבוא. שלא חטאו גם בהמות והנה דרך סברה כי כהפכת כמהפכת סדום כי הדבר היה ידוע בכל העולם:

נשלם ספר יונה

אנה ו׳ כתיב ה׳ בליש׳ בקטה בקריאה וסימ׳ זכור נא את אשר התהלכתי דישעיה · וחברו דמלכים · אל נא נאבדה בנפש האיש הזה · אנה יי׳ הלא זה דברי · אנה יי׳ מלטה נפשי · אנה יי׳ כי אני עבדך: אדמתי ג׳ בקריאה וסי׳ ונשתתים מעל אדמתי · עד היותי על אדמתי · על כן קדמתי

מִי־יוֹדֵעַ יָשׁוּב וְנִחַם הָאֱלֹהִים וְשָׁב מֵחֲרוֹן אַפּוֹ וְלֹא נֹאבֵד׃ וַיַּרְא הָאֱלֹהִים אֶת־מַעֲשֵׂיהֶם כִּי־שָׁבוּ מִדַּרְכָּם הָרָעָה וַיִּנָּחֶם הָאֱלֹהִים עַל־הָרָעָה אֲשֶׁר־דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת־לָהֶם וְלֹא עָשָׂה׃

ד וַיֵּרַע אֶל־יוֹנָה רָעָה גְדוֹלָה וַיִּחַר לוֹ׃ וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אָנָּה יְהוָה הֲלוֹא־זֶה דְבָרִי עַד־הֱיוֹתִי עַל־אַדְמָתִי עַל־כֵּן קִדַּמְתִּי לִבְרֹחַ תַּרְשִׁישָׁה כִּי יָדַעְתִּי כִּי אַתָּה אֵל־חַנּוּן וְרַחוּם אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וְנִחָם עַל־הָרָעָה׃ וְעַתָּה יְהוָה קַח־נָא אֶת־נַפְשִׁי מִמֶּנִּי כִּי טוֹב מוֹתִי מֵחַיָּי׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה הַהֵיטֵב חָרָה לָךְ׃ וַיֵּצֵא יוֹנָה מִן־הָעִיר וַיֵּשֶׁב מִקֶּדֶם לָעִיר וַיַּעַשׂ לוֹ שָׁם סֻכָּה וַיֵּשֶׁב תַּחְתֶּיהָ בַּצֵּל עַד אֲשֶׁר יִרְאֶה מַה־יִּהְיֶה בָּעִיר׃ וַיְמַן יְהוָה־אֱלֹהִים קִיקָיוֹן וַיַּעַל מֵעַל לְיוֹנָה לִהְיוֹת צֵל עַל־רֹאשׁוֹ לְהַצִּיל לוֹ מֵרָעָתוֹ וַיִּשְׂמַח יוֹנָה עַל־הַקִּיקָיוֹן שִׂמְחָה גְדוֹלָה׃ וַיְמַן הָאֱלֹהִים תּוֹלַעַת בַּעֲלוֹת הַשַּׁחַר לַמָּחֳרָת וַתַּךְ אֶת־הַקִּיקָיוֹן וַיִּיבָשׁ׃ וַיְהִי כִּזְרֹחַ הַשֶּׁמֶשׁ וַיְמַן אֱלֹהִים רוּחַ קָדִים חֲרִישִׁית וַתַּךְ הַשֶּׁמֶשׁ עַל־רֹאשׁ יוֹנָה וַיִּתְעַלָּף וַיִּשְׁאַל אֶת־נַפְשׁוֹ לָמוּת וַיֹּאמֶר טוֹב מוֹתִי מֵחַיָּי׃ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־יוֹנָה הַהֵיטֵב חָרָה־לְךָ עַל־הַקִּיקָיוֹן וַיֹּאמֶר הֵיטֵב חָרָה־לִי עַד־מָוֶת׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אַתָּה חַסְתָּ עַל־הַקִּיקָיוֹן אֲשֶׁר לֹא־עָמַלְתָּ בּוֹ וְלֹא גִדַּלְתּוֹ שֶׁבִּן־לַיְלָה הָיָה וּבִן־לַיְלָה אָבָד׃ וַאֲנִי לֹא אָחוּס עַל־נִינְוֵה הָעִיר הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר יֶשׁ־בָּהּ הַרְבֵּה מִשְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה רִבּוֹ אָדָם אֲשֶׁר לֹא־יָדַע בֵּין־יְמִינוֹ לִשְׂמֹאלוֹ וּבְהֵמָה רַבָּה׃

מח

מן ידע דאית בידיה חובין יתוב מנהון ויתרחם עלוהי מן קדם יי׳ ויתוב מתקוף רוגזיה ולא נובד: וגלן קדם יי׳ עובדיהון ארי תבו מאורחתהון בישתא ותב יי׳ מן בישתא די מליל למעבד להון ולא עבד: ובאש ליונה בישא רבא ותקיף ליה: וצלי קדם יי׳ ואמר קביל בעותי יי׳ הלא דין פתגמי עד דהויתי על ארעי על כן אוחיתי למיערק לימא ארי ידענא ארי את אלהא חננא ורחמנא מרחיק רגז ומסגי למעבד טבון ומתיב מימריה מלאיתאה בישתא: וכען יי׳ סב כען ית נפשי מיני ארי טב דאימות מדאיחי: ואמר יי׳ הלחדא תקיף לך: ונפק יונה מן קרתא ויתיב ממדנח לקרתא ועבד ליה תמן מטלתא ויתיב תחותה בטולא עד דיחזי מה יהי בסוף קרתא: וזמין יי׳ אלהים קיקיון וסליק עיל מן יונה למהוי טולא על רישיה לאגנא ליה מבישתיה וחדי יונה על קיקיון חדווא רבא: וזמין יי׳ ית תולעתא במיסק צפרא ביומא דבתרוהי ומחא ית קיקיון ובאש: והוה כמדנח שמשא וזמין יי׳ רוח קידומא שתיקא וטפחת שמשא על רישא דיונה ואשתלהי ושאיל ית נפשיה למםת ואמר טב דאימות מדאיחי: ואמר יי׳ ליונה הלחדא תקיף לך על קיקיון ואמר לחדא תקוף לי עד מותא: ואמר יי׳ את חסתא על קיקיון דלא עמלת ביה ולא רביתיה די בליליא הדין הוה ובליליא אוחרנא אבד: ואנא לא אחוס על נינוה קרתא רבתא דאית בה סגי מתרתא עסרי ריבון אינשא דלא ידע בין ימיניה לסמליה ובעירא סגי:

רשי

מי יודע. שבידו ישוב: ונחם האלהי׳. כתעשת על הרעה לטוב ממנה: וירע אל יונה. אמר עכשיו יאמרו האומו׳ שאני נביא השקר: הלא זה דברי. יודע אני שאם יחזרו בתשובה לא יחריבם ותהיה שקרן בעיניהם: וימן. לשון הזמנה: להציל לו מרעתו. מחום השמש: קיקיון. עשב הגדל למעלה בענפים רבים ומיצל וכך שמו: ותך. התולעת את הקיקיון במקום שיאמ׳ לזכר ויך יאמר לשון נקבה ותך: חרישית. אמרו רבותינו בשעה שמנשבת משתקת כל הרוחות מפניה והיא תמה מאד וכן תרגם יונתן שתיקתא: ויתעלף. פשמ״יר בלע״ז: לא עמלת בו. בחרישה וזריעה והשקאת מים: בין לילה. כמו בן לילה לא גדל אלא לילה אחד: אשר לא ידע וגומ׳. קטנים: ובהמה רבה. בני אדם גדולים ודעתן כבהמה שאינם מכירים מי בראם:

סליק ספר יונה

לברוח · אם עלי אדמתי תזעק: חרה לך ב׳ וסי׳ ויאמר יי׳ ההיטב חרה לך · ולמה נפלו פניך: וימן ה׳ ד׳ מנהון בסיפ׳ וסימ׳ יי׳ דג גדול · יי׳ אלהים קקיון · האלהים תולעת · וימן אלהים רוח קדים · וחד בדניאל וימן להם המלך דבר יום ביומו מפת בג: ויבש ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ ויבש הנחל · ואך את הקקיון וייבש · הוכה כעשב ויבש · בתרא חס׳: שבן ו׳ בליש׳ וסימ׳ אם בן הכות הרשע · שבן לילה היה ב׳ בו · דברי אגור בן יקא · כי תשב ללחום · ובין ישרים רצון · ובן את הדבר · ובינה לו במראה · ד׳ מנהון חס׳ הרשע קקיון אגור והאי פסוק של ובי״ן ישרי״ם רצו״ן קשי״א לי לפ״י שבכ״ל הספרי״ נקו״ד בי״ן בצר״י ואול״י לדע״ת בע״לי המסר״ הוא בחיר״ק:

מיכה

דְּבַר־יְהוָה׀ אֲשֶׁר הָיָה אֶל־מִיכָה הַמֹּרַשְׁתִּי בִּימֵי יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה מַלְכֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר־חָזָה עַל־שֹׁמְרוֹן וִירוּשָׁלָםִ׃ שִׁמְעוּ עַמִּים כֻּלָּם הַקְשִׁיבִי אֶרֶץ וּמְלֹאָהּ וִיהִי אֲדֹנָי יְהוִה בָּכֶם לְעֵד אֲדֹנָי מֵהֵיכַל קָדְשׁוֹ׃ כִּי־הִנֵּה יְהוָה יֹצֵא מִמְּקוֹמוֹ וְיָרַד וְדָרַךְ עַל־בָּמֳתֵי־אָרֶץ׃ וְנָמַסּוּ הֶהָרִים תַּחְתָּיו וְהָעֲמָקִים יִתְבַּקָּעוּ כַּדּוֹנַג מִפְּנֵי הָאֵשׁ כְּמַיִם מֻגָּרִים בְּמוֹרָד׃ בְּפֶשַׁע יַעֲקֹב כָּל־זֹאת וּבְחַטֹּאות בֵּית יִשְׂרָאֵל מִי־פֶשַׁע יַעֲקֹב הֲלוֹא שֹׁמְרוֹן וּמִי בָּמוֹת יְהוּדָה הֲלוֹא יְרוּשָׁלָםִ׃ וְשַׂמְתִּי שֹׁמְרוֹן לְעִי הַשָּׂדֶה לְמַטָּעֵי כָרֶם וְהִגַּרְתִּי לַגַּי אֲבָנֶיהָ וִיסֹדֶיהָ אֲגַלֶּה׃ וְכָל־פְּסִילֶיהָ יֻכַּתּוּ וְכָל־אֶתְנַנֶּיהָ יִשָּׂרְפוּ בָאֵשׁ וְכָל־עֲצַבֶּיהָ אָשִׂים שְׁמָמָה כִּי מֵאֶתְנַן זוֹנָה קִבָּצָה וְעַד־אֶתְנַן זוֹנָה יָשׁוּבוּ׃ עַל־זֹאת אֶסְפְּדָה וְאֵילִילָה אֵילְכָה שֵׁילָל וְעָרוֹם אֶעֱשֶׂה מִסְפֵּד כַּתַּנִּים וְאֵבֶל כִּבְנוֹת יַעֲנָה׃ כִּי אֲנוּשָׁה מַכּוֹתֶיהָ כִּי־בָאָה עַד־יְהוּדָה נָגַע עַד־שַׁעַר עַמִּי עַד־יְרוּשָׁלָםִ׃ בְּגַת אַל־תַּגִּידוּ בָּכוֹ אַל־תִּבְכּוּ בְּבֵית לְעַפְרָה עָפָר הִתְפַּלָּשְׁתִּי׃ עִבְרִי לָכֶם יוֹשֶׁבֶת שָׁפִיר עֶרְיָה־בֹשֶׁת לֹא יָצְאָה יוֹשֶׁבֶת צַאֲנָן מִסְפַּד בֵּית הָאֵצֶל יִקַּח מִכֶּם עֶמְדָּתוֹ׃ כִּי־חָלָה לְטוֹב יוֹשֶׁבֶת מָרוֹת כִּי־יָרַד רָע מֵאֵת יְהוָה לְשַׁעַר יְרוּשָׁלָםִ׃ רְתֹם הַמֶּרְכָּבָה לָרֶכֶשׁ יוֹשֶׁבֶת לָכִישׁ רֵאשִׁית חַטָּאת הִיא לְבַת־צִיּוֹן כִּי־בָךְ נִמְצְאוּ פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל׃

תרגום

פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ דִי הֲוָה עִם מִיכָה מִמָּרֵשָׁה בְּיוֹמֵי יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה מַלְכַיָא דְבֵית יְהוּדָה דְּאִיתְנַבֵּי עַל שׁוֹמְרוֹן וִירוּשְׁלֵם׃ שְׁמָעוּ עַמְמַיָא כּוּלְהוֹן אַצִּיתִי אַרְעָא וּמְלָהָא וִיהֵי מֵימְרָא דַיְיָ אֱלֹהִים בְּכוֹן לְסָהִיד יְיָ מֵהֵיכְלָא דְקוּדְשֵׁיהּ׃ אֲרֵי הָא יְיָ מִתְגְּלֵי מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִינְתֵּיהּ וְיִתְגְּלֵי וְיִרְמוֹס יַת תּוּקְפֵי אַרְעָא׃ וְיִתְמְסוּן טוּרַיָא תְּחוֹתוֹהִי וּמֵישְׁרַיָא יִתְבַּזְעוּן כְּשַׁעֲוָא מִן קֳדָם נוּרָא כְּמַיָא דְאַשִּׁידִין בְּמוֹרְדוֹן׃ בְּחוֹבֵי בֵית יַעֲקֹב כָּל דָא וּבְחֶטְאֵי דְבֵית יִשְׂרָאֵל הֵיכָא חָבוּ דְבֵית יַעֲקֹב הֲלָא בְשֹׁמְרוֹן וְאֵיכָא חָטוּ דְבֵית יְהוּדָה הֲלָא בִירוּשְׁלֵם׃ וַאֲשַׁוֵּי שֹׁמְרוֹן לִיגָרֵי חַקְלָן בֵּית צְדוּת מַצְּבַת כְּרַם וְאַרְמֵי לְחִילָתָא אַבְנָהָא וְאוּשְׁהָא אֲגַלֵּי׃ וְכָל צַלְמָנָהָא יִדַּקְּרוּן וְכָל טַעֲוָתָהָא יִתּוֹקְדוּן בְּנוּרָא וְכָל בֵּית דַּחַלְתְּהָא אֲשַׁוֵּי לְצָדוּ אֲרֵי מֵאֲגַר זַנְיָתָא אִתְכַּנְשׁוּ וּלְבֵית פַּלְחֵי טַעֲוָתָא יִתְמַסְרוּן׃ עַל דָא יִסְפְּדוּן וִיְלִילוּן יְהָכוּן בְּשׁוֹלְלַיָא עַרְטִילָאִין יַעַבְדוּן מִסְפְּדָא כְּיָרוֹדִין וְאֵבְלָא כִּבְנַת נַעֲמִין׃ אֲרֵי מְמַרְעָא מַחְתָּהָא אֲרֵי מְטָת עַד דְּבֵית יְהוּדָה קְרִיבַת לְמֵעַל בְּתַרְעֵי עַמִּי עַד יְרוּשְׁלֵם׃ בְּגַת לָא תְחַוּוּן מִבְכָּא לָא תִבְכּוּן דְּיָתְבִין בְּבָתַּיָא בְּעַפְרָא יִתְפַּלְּשׁוּן בְּקִיטְמָא חָפוּ רֵישֵׁיהוֹן׃ עִבְרוּ לְכוֹן דְּיָתְבִין בְּשָׁפִיר גְּלַן עַרְיָא עַרְטִילָאִין בַּהֲתִין לָא יִפְּקוּן מְשֵׁיזְבִין יָתְבֵי צַאֲנָן עִיבִידוּ לְכוֹן מִסְפַּד בְּמֶרֶד עַל קְטִילֵי גִּבָּרֵיכוֹן בֵּית צוּלָאֵי בָּתֵּי חֶמְדַּתְכוֹן דַּהֲוֵיתוֹן אַנְסִין וּמְקָרְבִין דִּין לְסְטַר דִּין בְּכֵן יִתְנְסִיב מִנְּכוֹן שְׁפַר אַרְעֲכוֹן׃ אֲרֵי דַּהֲוַת יָתְבָא עַל שְׁפַר אַרְעָא וּמְסַבְּרָא לְטַב וּמְסַבְּרָא לְמִיתַב לְאוֹרַיְתָא מַה תַּעַבְדוּן אֲרֵי נַחֲתַת בִּישְׁתָא מִן קֳדָם יְיָ לְמֵיעַל בְּתַרְעֵי יְרוּשְׁלֵם׃ טְקִיסוּ רְתִיכַיָא רְמוּ עַל רִכְשָׁא דְּיָתְבִין בְּלָכִישׁ רֵישׁ חוֹבִין הִיא לִכְנִישְׁתָּא דְצִיּוֹן אֲרֵי בִיךְ אִשְׁתְּכָחוּ מְרוֹדֵי יִשְׂרָאֵל׃

רשי

דבר המורשתי. ממעיר מרים: ויהי בכם לעד. שכבאתי לכם בשמו והתריתי בכם: יוצא ממקומו. ממדת הרחמים למדת הדין: ודרך על במותי ארץ. על הרמי וגסי הרוח: כדונג. שעוה: המוגרים במורד. דמושדין במרדון. מוגרים לשון זיבת מים וכן עיני נגרה נגרות ביום אפו. פרץ כחל מעם גר ויגר מזה: לעי השדה. לדגורין דחקלא לשון גלים כמו יגר סהדותא: והגרתי לגיא אבניה. והשלכתי כמו המוגרים במורד: כי מאתנן זונה קבצה. כל ההון הזה: ועד אתנן זונה ישובו: ולשמיון כשאר אתנני זונה ישובו כל קבוציה ויונתן תרג' ולבית פלחי טעוותא יתמסרון כל קובציה: אלכה שולל. משתגע שוטה בתמהון לב כמו אשתוללו אבירי לב וסר מרע משתולל והתי"ו היא באה לשמש בתיב' בלשון מתפעל ונתפעל וכן הילוך תיבה שתחילת יסודה שי"ן או סמ"ך כשבאה עליו תי"ו בלשון מתפעל ונתפעל נכנסת תוך התיבה כמו משתולל אומר אני שהוא מלשון שוג כמו לא תשלה אותי על השל דיימר שלו: כי אנושה מכותיה. כי חולה היא במכותיה כמו ויאנש דשמואל: בגת אל תגידו. פן ישמחו בנו פלשתים: בבית לעפרה. עופרת אבי העזרי: עפר התפלשי לשו' נופל על הלשו' וכן יושבת שפיר עריה בשת וכן לא יצאה יושב צאנן כולם לפי שם העיר לשון הקינה. התפלשי התגלגלי פתרונו לפי ענינו התעפרי: עברי לכם. התחיל בלשון יחידות נקבה כ כמדבר אל כנסית העיר כמו ש שאמר יושב שפיר כולם בשם כ כנסיה אחת ואמר לכם כמדבר אל הרבים שהרי לרבים הוא א אומר: יושבת שפיר. שם העיר: עריה בשת. גלויה בית הבושת כאשר נקראת שפיר שהוא שם כפל היוצא מרחמה של אשה: לא יצאה יושבת צאנן. לא יפקון משזבין מיתבי צאנן: מספד בית האצל יקח מכם עמדתו. המספד שגרמתם לנגזלים שאתם גוזלים נחלתו כדי להגיע בית בבית שדה בשדה זה אצל זה הוא יקח מכם עמדתו מעמד הבנייכים שבניתם והעמדתם על נחלתם בית האצל אוטמ"כט: כי חלה לטוב. כיקויתה לטובה אותה היושבת בשלוותה וממרה על פי הנביאים. כי ירד רע. הרי כי זה משמש בלשון אלא היא חלה לטוב אבל מפני מרותה ירד לה רע: רתום המרכבה לרכש. אסרו המרכבה לרכש שהוא קל לרוץ ותבריחו ואמר רוכש שהוא לשון ערבי: לכן תתני שלוחים על מורשת גת. על אשר תתני שלוחים על מלכות דוד אשר הורים אתכם גת כענין שנאמר ויקח דוד את גת מיד פלשתי' ואתם מואסי' בו כמו שנ' יען אשר מאס העם הזה את מי השילוח וגו' לפי' בתי אכזיב שהיית מארץ יהוד' ומשכו אחר פקח בן רמליהו סופן להיות לאכזב למלכי ישר' שיהרג פקח בן רמליהו ויכזבו הנסמכי' עליו ובימי אחז נתנבאת נבוא' זו: לכן

אבן עזרא

זה הנביא היה נזכר בספר ירמיהו ונבואתו על כל ישראל: שמעו. זאת המלה מופלאה בלשונינו כי לפי דעתינו לאמר כלכם וככה כלם תמונו ובואו נא גם מיכיהו הנביא אמ' בדבר אחאב שמעו עמים כולם ועל דרך סברה כי מיכה אינינו מיכיהו בן ימלא כי דורו' רבים ביניהם: הקשיבי. דרך משל כי מלואה הם העומדים עליה: לעד. כי הזהרתי אתכם והודעתי אתכם: כי. יוצא. שהיה בהיכל קדשו והם השמים על כן וירד. וטעם זאת הפרשה להביא גזירותיו כדרך שירת דוד באמר שירתי וי"א כי במתי ארץ רמז לפליטים וככה ונמסו ההרים ואין צורך רק הטעם כי בכל מושל ויעשה חפצו ונמסו ההרים ברצונו ונמסו ההרים כדונג מפני האש אש השם והוא חרונו ותתבקענה העמקים כמים מוגרים: מי. מי כופל על אדם לא על בהמה ושם דבר וטע' מי שמך ומי אתה או מי שמך דרך קצר' וככה זה מי גרם ליעקב פשע זה ור' מריכוס אמר כי מי את בתיחסר עם מי האית וזה מי פשע מי עשה ומי היה גרם פשע יעקב והדבר שוה: הלא שומרון. הטעם יושב שומרון וככה ירושלם: ושמתי. על ידי אשור: לעי. כמו לעיים חפירו': למטעי כרם. שלא תשב: והגרתי. לארץ אבני חומותיה שלא ירחו עוד כי הבנין יהרס: ויסדותיה אגלה. עד שלא יהיה ניכר מקום שומרון: וכל. יכתו. מפעלי הכפל ואתנניה שנתנו לע"ז לזנו' תחת השם. אמר הנגיד כי קבצה היה ראוי להיות קו"ף בשורק וכמוהו ופתחו שעריך תמיד וייסם בארון על בשר אדם לא ייסך ולפי דעתי כי קבצה שומרון ופתחו ה המפתחים כמו אשר ילדה אות' ויאמ' ליוסף וככה וייסם אותו ה המשים וככה לא ייסך הכהן. וטעם עד אתנן זונה ישובו הזהב והכסף של ע עצבים לאלילי אשור: על. דברי הנביא מה שיספרו בימים ההם עבדי השם: שולל. כמו אדם ששללו ה בגדיו וכאשר ערום או הזכיר שולל כי ה המשוגע שהוא מטורף מדעתו דרכו ללכת שולל וערום והוא מ מגזרת שובב וכן טעם מוליך יועצים שולל: וערום. הוא מבלי לבוש ולא יקרא ערום בלבישת שק כי אם בהסירו השק כמו שאומר בישעיה ופתחת השק מעל מתניך ונעלך תחלץ ויעש כן הלך ערום ויחף: כי אנושה. כל אחת ממכותיה וכמוהו אנוש לשברך מגזרת ויאנש אנושה הוא תואר כמו עצומה ברוכה כי באה המכה עד יהודה כי סנחריב תפש ערי יהודה הבצורות: בגת. לפלשתים מקונן הנביא על ישראל ובוכה על נקמת פלשתים ושמחתם על ישראל ויש אומרים כי זאת הנבואה על יום ירושלם כאשר לכדוה כשדים: בבית לעפרה. עיר בארץ כנען ופירוש בבית בכל בית: התפלשי. כמו התפלשי באפר וכתיב התפלשתי דברי הנביא: עברי. שפיר. שם עיר: עריה בשת גלות ובשת: צאנן. שם עיר: לא יצאה. לספוד: מספד בית האצל: שם עיר והטע' יצא בית האצל לספוד ולא מעיר לעזור לשכיניה כי במקומו יעמוד ויקח מוסר מכל אלה הערים ההולכים בשבי: כי יקח. ילמוד כמו כי לקח טוב שיעמוד במקומו: כי. מרות. שם עיר וי"א מגזרת תרגום מרי שמיא או מגזרת מר ואין לפי' זה טעם כי יושבת לאות על שם עיר וטעם הנזכרות שלא יבאו לספוד שהם במצור ובמצוק כאשר נזכר' עפרה ושפיר וטעם כי חלה מגזרת חיל וטעם לטוב כלומ' אמרי לי בעבור שנעדר: כי ירד רע. הפך הטוב שהיה לה: רתם. היה ראוי על דרך הלשון להיותו רתמי והטעם קשור וכן דרך עוברי דרכי' לקשר רתם או הטע' אמרי לרותם רתום ים אות' שילכו בשבי וההולך בגלו' אינו על מרכבה ולפי דעתי היה דבריך לכים שהיית אומר' בימי שלותך רתום המרכבה: כי בך נמצאו. זאת לכיש היתה ליהודה סמוכה לשבטי' והיא למדה מרכיה ומנה למדה בת ציון:

לכן

לכן תתני שלוחים · מנחות כמו שלוחים לבתו והטעם תני עוד מנחות לפלשתים כאשר היה מנהגך אולי יעזרוך : מורשת גת · עיר בארץ פלשתים : בתי אכזיב · את יפת עיר ולפי דעתי כי הא"ף נוסף והיא כמו והיה בכזיב אולי היתה ליהודה ולא יכלו לעזור לישר' בעת רעתו וא"ף לאכזב נוסף כמו אקדח ודרך צחו' לדבר ככה כמו

לכן תתני שלוחים · פי' לכן כמו על אשר כמו על כן תטעי נטעי נעמנים על אשר כטעתיך נטעי נעמנים ואת נהפכת לזמורות זר · בתי אכזיב לאכזב · לשון נופל על הלשון מאכזב' אלך למדרתי מדרש מקרא' זה כך : עוד היורש אביא לך · אויבי שיורישו אותך את היושבת במרשה יורש למרשה לשון נופל על הלשון : עד עדולם · שהוא

משכבותם ד' וסי' יבוא שלום ינוחו על משכבותם · כי יילילו על משכבותם · יעלזו חסידים בכבוד : ולא תלכו ב' וסימ' בחקות הגוי · ולא תלכו רומה ואינון מן ולא דסמיכין לתיו ול' דכוו' וסימ' בבם רבת בערך לא :

לכן תתני שלוחים על מורשת גת בתי אכזיב לאכזב למלכי ישראל : עד הירש אבי לך יושבת מרשה עד עדלם יבוא כבוד ישראל : קרחי וגזי על בני תענוגיך הרחבי קרחתך כנשר כי גלו ממך :

הוי חשבי און ופעלי רע על משכבותם באור הבקר יעשוה כי יש לאל ידם : וחמדו שדות וגזלו ובתים ונשאו ועשקו גבר וביתו ואיש ונחלתו : לכן כה אמר יהוה הנני חשב על המשפחה הזאת רעה אשר לא תמישו משם צואריתכם ולא תלכו רומה כי עת רעה היא : ביום ההוא ישא עליכם משל ונהה נהי נהיה אמר שדוד נשדנו חלק עמי ימיר איך ימיש לי לשובב שדינו יחלק : לכן לא יהיה לך משליך חבל בגורל בקהל יהוה : אל תטפו יטיפון לא יטפו לאלה לא יסג כלמות : האמור בית יעקב הקצר רוח יהוה אם אלה מעלליו הלוא דברי ייטיבו עם הישר הולך : ואתמול עמי לאויב יקומם ממול שלמה אדר תפשטון מעברים בטח שובי מלחמה : נשי עמי תגרשון מבית תענגיה מעל עלליה תקחו הדרי לעולם :

בכן תשדרין קורבנין למחסני גת בתי אכזיב יתמסרון לעממיא בחובין די פלחו בהון לטעותא מלכי ישראל : עוד מחסנין איתי עליכון דיתבין במרשה עד עדלם יסקון ויעלון בתחום ארעא דישראל : תלושי ורמא על בני תפנוקיך הא כנשרא דנתרו גנפוהי כן אסגי מרט ברישך על בניך ארי גלו מינך : ווי די מחשבין למינס למעבד דביש על ערסתהון מקדמין בצפרא ועבדין ארי אית חילא בידיהון : וחמדין חקליא וגזלין ובתיא ואנסין ועשקין גבר וביתיה גבר ואחסנתיה : בכן כדנן אמר יי הא אנא מחשיב על דרא הדין בישא דלא תעירון מתמן צוריכון ולא תהכון בקומה זקופה ארי עידן ביש הוא : בעידנא ההיא יטול עליכון מתל ואיליא ובעיניתיה יימר אתבזזא איתבזזנא מחולקהון דעמי מעדן להון מאחסנתהון טרדין לדהון תאיבין חלקתהון מפלגין : בכן לא יהי לך מתח חוט משח בעדב בקהלא דיי : לא תתנבון נבואה לא חלפון לעמא הדין ארי לא מקבלין אתכנעו : הכדין כשר דאמרין דבית יעקב היתקפד מימר מן קדם יי אם אילין עובדוהי הלא כל פתגמי תקנוא דאמרית לאיתאה איתיתי על כל דמהלכין בקשוט : מקביל חוביהון עמי לבעיל דבבא מסרין מקיבליהון עממיא קיימין מחסנין יתהון ממון יקרהון מנהון נסבין עדן בארעהון לרותצן תייבין בהון כתבירי קרבא : כנישת עמי תתרכון מבית חידותהון מנהון בניהון דברין גלא יקרהון דהוו אמרין קיים לעלמין :

גם מדמן תדמי ותרעד תתערער וככה רבים : עוד היורש · הוא האויב ואו' טעם לפרש שהוא מכבי שם מירש הארץ והוא עולם רק הו' האויב מירש הארץ ויתכן שזה הנביא היה מואת הגיר או תתמה בעבור מיכוי התכוונות מאמר היורש כנגד מרשה ואת הלשון מ מוריקריקים להיות זה כנגד זה כי לא יסמרו בשמות כאשר יסמרו בפעלים להיותם על מתכונת אחת כמו ה הפועלית מתיחסת ל שם שהוא ירושלם והיה לו לות שלמותי : עד עדלם · עיר בארץ כנען והיורש ומרת בעבור את ובכה הוא יורם כבוד ישרא' : קרחי · כמו מלכי עליכו : וגזי · לגזת השער וככה ויגז את ראשו זה דבר הנביא לכל עיר ועיר : הוי חושבי און · בלילה בהתבודדם במשכבם : לאל ידם · כח ולא תואר וככה מלת טוב וגם רע כי פעמי' שהוא תואר שם הקודם ופעמי' שם דבר שהוא כח וככה טוב ורע פעמים שהוא תואר שהוא טוב או רע והוא תואר ופעמי' שהוא דבר רע או דבר טוב שהוא שם דבר : וחמדו · וגזלו · בחזקה : ונשאו · ולקחו לנפשם : ועשקו · בדרך פתוי והונאה ותרמה כי העושק את חבירו ירמה אותו לערב ולהחזיק במתוכו אשר הלותו או בשכרו אשר השכירו : לכן · רומה · שם דבר כמו טובה לא תלכו בקומה זקופה כי עת רעה היא לא ראיתם כמוהו : ביום · ישא · המושל ונהה כמו ונבה ונהה אשר יהיה בימי' ההם כמו שבר האדם לא נהיה וככה הוא מי שנהיה בעת ההיא ונהה כהי וי"א כי נהיה כמו חולה מגזרת נחלתי ונהייתי : נשדנו · בניין נפעל מפעלי הכפל והמקונן יאמ' חלק עמי ימיר השם להיותו נכרי איך ימיר מה שהיה לי וכאשר קוינו לשובב שיסוב שדנו אלינו אז יחלקנה הנכרי כי מלת יחלק זרה להזכיר נגד השם והזכיר שדונו כנגד שאמר וחמדו שדות : לכן · יאמר לכל איש מהמשפחה הרעה הגוזלי' השדות הטעם בעבור שעשית זה החמס לא ישאר לך בן שישליך חבל בגורל : בקהל יי' · כשוב יי' שבות עמו : אל · יספר הנביא מה שהיו אומ' המשפחה הרעה לנביאי השם לא תנבאו לא תטיפו ככה יטיפון היו מטיפין להם אל תטיפון ומלת יסג בסמך כשי"ן וכא על משקל קל תחת כבד לומר ישג במקו' ישיג כי מי שלא יטיף למשפחה הזאת לא תשיגנו כלימה : האמור · הדבר הו' זה שיהיה אמור בלשון תמה אתם בית יעקב ור' ישועה אמר כאילו כת' שמע אתה הקרוא בית יעקב ובעבור הא"ף שהוא מאותיות הגרון תבוא הה"א בפתח קטן כמו החזק הוא הרפה : הקצר רוח יי'. היא הנבואה וטעם הלא לעולם רוח השם תדבר אמת כי למה יעשה השם רע : אם אלה מעלליו · וכי מנהגו לעשו' רע לבריותיו על חנם רק ידבר להטיב לכם ויבא טוב עם הולך דרך ישר והטעם דברו הטוב יקיים עם מעשיהם אם היו טובים : ואתמול · מלה אחת במו כי ערוך מאתמול תפתה והטעם כי דברי יטיבו לטוב לא לאשר הוא מאתמול : לאויב יקומם · יקום עמי כאויב איש את רעהו : ממול שלמה · בעבור שלמה והדר שיפשיטו אדר עוברי בטח וכאשר ימלטו שלא יהרגום שלא נשאר להם רק מה שעליהם יחשבו כעפם כי הם שובי מלחמ' וישמחו בהמלטם מידכם כאשר ישמחו שובי מלחמה בשלום ככה תענו מחוץ לעיר לשלול שלל ולבוז בז ובעיר תענו חמס אחר : נשי · כל אחת מנשי עמי : תענוגיה · שהית' מתענג' עם בעלה : תקחו הדרי · להפרד האב מהאם : קומו ·

לפנים מן הגבול ישוב אחור ויבא כבוד ישראל שיכבשו האויבים מגבולם עד עדולם · כן ת"י עד ערולם ייתון בתחום ארע דישרא' · ומדרש אגדה שמעתי שמשו על לבו מנחם עוד היורש אביא לך · ראוי היו בני עילם לירש את ארץ ישראל שהוא היה בכור לבני שם ובשביל אהבת אבותיכם הסיבותים לבני ארפכשד עתה אביא את כשדים ואת בני עילם עליהם : קרחי · ראשך : וגוזי · שערך כמו ויגז את ראשו : למען תלישת שער : כנשר · כתרגומו כנשרא דמנתרה גדפוהי דרך הנשר למרט רוב כנפיו : ופועלי רע על משכבותם · כל הלילה גומרים בלבם איך יעשו הרעה לבקר : ובתים ונשאו · מושכי על וחומדו חומדים בתים · ונשאו כמו ולקחו : ולא תלכו רומה · ולא תהכון בקומה זקופה : ונהה נהי נהיה · ונהה לשון עתיד כמו ועשה ונהה לשון והקונן ואומר נהי נהיה בעולם ומהו הנהי אשר נהיה אמר שדוד נשדדנו אויבינו שדדונו ולשון נשדדנו מכתב בנו"ן בתחלה ולא כתב שדדנו שמפני שבה לשמש שתי לשונות לשון כפעלנו ולשון פעלנו אילו כתב שדדנו היה הלשון מוסב על השודדים ולא אל הנשדדים ואם כתב נשדדנו היה מוסב אל הנשדדים ולא לשודדים עכשיו מוסב לשניהם נתכנו בין אשר שדדונו ובלשון נופל [illegible] כמו [illegible] ד"א נשדדנו אנחנו גרמנו לעצמינו ששדדונו : חלק עמי ימיר · נחלת חלק עמי נחלף לאויב : איך ימיש לי לשובב שדינו יחלק · איך יסור אלי עוד להשיב לנו שדותינו אשר יחלק אותם האויב הזה לנו איך איפשר לשובבם עוד לי כל אלה דברי המקונן ונושא המשל · איך ימיש לי קומ"א שריטו"רנרא א"תו כמו סורה אלי ויסור אליו : משליך חבל · חולק נחלה שכן דרך לחלק נחלה בחבל המדה : אל תטיפו יטיפון · אל תנבאו להוכיחם לכם הנביאים אני אומר אשר תטיפו תמיד : ולא יסג כלימות · פן ישיגון אתכם כלימות מאתם כענין שנאמר אל תוכח לץ · כל טיף לשון נבואה כמו ולא תטיף על בית ישחק והטף אל הדרום : האמור בית יעקב · הזאת אמרו בית יעקב כששומעים את הרעה אשר נביאי מתנבאי' להם : הקצור רוח יי' · שמא אין יכולת עתה לפניו להטיב ואין רוחו רחבה עליו לטוב כאשר היתה בימים הראשונים : אם אלה מעלליו · כולם להרע : הלא דברי ייטיבו עם הישר הולך · אני לא קצרה רוחי ולא אלה מעללי זולתי לרשעים אך את הישר הולך היטב אטיב לו : ואתמול עמי לאויב יקומם · המקרא מחובר לשלמעלה הימנו אני טוב ומטיב אני ואת הדבר אשר למולו ובעבורו עמי אותי יקומם לאויב לו : ממול שלמה אדר תפשיטון · כנגד אשר אתם גוזלים השלמה ולבוש תפארת ומפשיטים מעל כל העוברים עליכם בדרך : מעוברים בטח שובי מלחמה · ממה שהיו סבורין להיות עוברין בטח הם נהפכו להיות שובי מלחמ' כבני אדם השבים מן המלחמה חסירי בגדים ומזון שלקחו אויביהם מה שעליהם · שובי כמו סורי הגפן נכריה כוני ממועד : נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה · שאתם הורגים את בעליהן והן יושבות אלמנות או לפי שאתם נוטלין את ממון בעליהן והם יושבים ומצירים ואין משמחין את נשותיהן : תקחו הדרי · הדר הוד ועושר שנתתי להם : קומו

קומו. בעבור זה לא תנוחו בארצכם בעבור שטמאה הארץ במעשיכם כי היא תחבל אתכם כמו וחבל את מעשה ידיך וחבל כמו צירים וחבלים. נמרץ גמור תהי ארצכם לכם: לו איש. הנה אתם תצוו נביאי השם שלא יטיפו להוכיחכם אולי תשובו אל השם ולא תתגרשו מארצכם כאשר תגרשו אתם הנביאים והנה אם יבוא איש שיתנבא בדברי כזב ויאמר להם שתו ושמחו יאמר העם כי תנוחו במקומכ' ואשר נדו ונעו ישובו למקומם כמו שכתו' אחריו אסוף אאסוף ותתקבצו כולכ' אז יהיה מטיף העם הזה לכם באמרו ככה פסוק זה: אסוף. כצאן בצרה. אולי שם בעיר הזאת: בתוך הדברו. למקום שנהגו העדר כמו דוברות בים לשון וינהג את הצאן וככה הקורות היו נוהגות או נוהגות

אסף ג' וחס' וסי' אסף אסיפם נאם יי'. אסף אאסף יעקב כלך. אסף אסף כל מעל פני האדמה: פרצו ג' וסי' עלה הפורץ לפניהם. ובית אבותיהם פרצו בר"ה. כי עתליהו המרשעת: ואשר יב רפ' וסימ' נמסר בסדר בהר סיני: ולא יענה ה' וסי' וזעקתם ביום ההוא. אז יזעקו אל יי' דספרא. ישאהו על כתף. שם יצעקו ולא יענה.

קומו ולכו כי לא זאת המנוחה בעבור טמאה תחבל וחבל נמרץ: לו איש הלך רוח ושקר כזב אטף לך ליין ולשכר והיה מטיף העם הזה: אסף אאסף יעקב כלך קבץ אקבץ שארית ישראל יחד אשימנו כצאן בצרה כעדר בתוך הדברו תהימנה מאדם: עלה הפרץ לפניהם פרצו ויעברו שער ויצאו בו ויעבר מלכם לפניהם ויהוה בראשם:

ואמר שמעו נא ראשי יעקב וקציני בית ישראל הלוא לכם לדעת את המשפט: שנאי טוב ואהבי רעה גזלי עורם מעליהם ושארם מעל עצמותם: ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו ואת עצמתיהם פצחו ופרשו כאשר בסיר וכבשר בתוך קלחת: אז יזעקו אל יהוה ולא יענה אותם ויסתר פניו מהם בעת ההיא כאשר הרעו מעלליהם:

כה אמר יהוה על הנביאים המתעים את עמי הנשכים בשניהם וקראו שלום ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה: לכן לילה לכם מחזון וחשכה לכם מקסם ובאה השמש על הנביאים וקדר עליהם היום: ובשו החזים וחפרו הקסמים ועטו על שפם כלם כי אין מענה אלהים: ואולם אנכי מלאתי כח את רוח יהוה ומשפט וגבורה להגיד ליעקב פשעו ולישראל חטאתו:

שמעו נא זאת ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל המתעבים משפט ואת כל הישרה יעקשו: בנה ציון בדמים וירושלם בעולה: ראשיה בשחד ישפטו וכהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסמו ועל יהוה ישענו לאמר הלוא יהוה בקרבנו לא תבוא עלינו רעה:

קומו וגלו ארי לא דא ארעא בית נייחא לרשיעיא בדיל סמיותה אינון מחבלין בדיל לסאובתה אתון מיסתייעין עלה: על דטעו בתר נביי שקרא דמתנבן להון רוח די שקר ומלפין להון לחמר ולרויו ויהי כמא דאליפו למיטעי בתר נביי שקרא כן יגלון לארעא שקרא עם דרא הדין: בסופא כנשא אכנישכון דבי יעקב כולכון קרבא אקריב גלותכון שארא דישראל כחדא אשוונון כענא בגו חוטרא כעדרא בגו דירא המן מסגי אינשא: יסקון משיזבין כד בקדמיתא ויסק מלך מדבר ברישהון ויתבר בעלי דבבא דמעיקלהון ויכבישכרכין תקיפין קירוי עממיא יחסנונון ויהי מלכיהון מדבר ברישיהון ומימרא דיי בסעדהון: ואמרית שמעו כען רישי יעקב ושלטוני דבית ישראל הלא לכון למדעית דינא: סנן לאטבא ורחמין לאבאשא אנסין ניכסי עמא מנהון וממון יקירהון מנהון נסבין: ודי בזו נכסי עמי וממון יקרהון מנהון נסבין וית שארהון מגמרין תייבין ומפלגין יתהון כמא דפלגין איבריא לגו דודא וחלקיא לגו קדרא: בכן יצלון קדם יי ולא יקביל צלותהון ויסלק שכינתיה מנהון בעידנא ההיא כמא דאבאישו עובדיהון: כדנן אמר יי על נביא דשקרא דמטען ית עמי דמן מוכיל להון שירוין דבסר מיתנבן עלוהי שלמא ודלא מוכיל להון מזמנין עלוהי קרב: בכן תיבהתון מלארתנבאה ותתכנעון מלאלפא ותחפי עקא כקבלא ית נביי שקרא ויקבל עליהון עידנא: ויבהתון נביי שקר ויתכנעון מלאלפא ויתעטפון על שפם כאבלין כולהון ארי לית בהון רוח נבואה מן קדם יי: וברם אנא אתמליתי בתקוף רוח נבואה מן קדם יי ודין דקשוט וגבורתא לחואה ליעקב חבוהי ולישראל חטאוהי:
שמעו כען דא רישי בית יעקב ושלטוני בית ישראל דימקלקלין אורחת דינא וית כל כונתא מעקמין: דיבנן בתהון בציון בדם אשיד וירושלם בנכלין: רישהא בשוחדא דיינין וכהנהא בממון מורן ונבייהא בכספא מלפין ועל מימרא דיי מסתמכין למימר הלא שכינתא דיי ביננא אמרין לא תיתי עלנא בישתא:

רשי

קומו ולכו כי לא זאת המנוחה. קומו וגלו מן הארץ כי לא בדרך זו נתתיה לכם למנוחה: בעבור טמאה תחבל וחבל נמרץ. כי למען טמא אותה היא עושה חבורת חבלי רשעים. תחבל לשון אגודות כמו חבל נביאים חבלי רשעים וכן ת"י מסייעי עלה לשון סיעה. וחבל נמרץ ובעת אגודתם כבר נועצו ביניהם ופירושו למה הם מתחברים נמרץ דבר מפורש באר היטב כמו מה נמרצו אמרי מה ימריצך קללה נמרצת: לו איש הולך רוח. לו מוכאים איש הולך רוח איש שקר מתנבא להם שימתכרו ובשכר הוא יהיה נביא מקובל לעם הזה: אסף אאסף. עוד ימים באים ואקבץ אתכ': כצאן בצר' כצאן רבה הכתוב במבצרי גדרות צאן: בתוך הדברו. ת"י וכעדרא בגו דיריה מקום שהוא מתנהג שם וכן ורעו כבשים כדברם: תהימנה מאדם. תהיינה הערים הומיות מרוב אדם אשר בקרבם: עלה הפורץ. מושיעם הפורץ גדרות סירים ומסוכות חדקים לייסר לפניהם הדרך: גוזלי עורם. של בית ישראל שהם ראשים וקצינ' עליהם כמו שאמר ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל: שאר עמי. בשר עמי: ואת עצמותיהם פצחו. פתחו להוציא המוח כמו פצחו רנה פתחו פה ברנה: ופרשו כאשר בסיר. ומשברים האברים כאשר ישברו הנתחים הניתנים בסיר לבשל. ופרשו לשון שבר כמו פרוש לרעב ולא יפרשו להם פרסה ביון: קלחת. קלדיירא בלע"ז: אז יזעקו אל יי'. אז בבא אותו העת האמור למעלה אסף אאסף יעקב יזעקו אל יי' להטיב להם ברצון עמו ובשמחת גויו ולא יענה אותם: הנשכים בשיניהם. ואוכלי' בשר בהמות פטומות שמאכילי' אותם עמי הטועים אחריהם: וקראו שלום. וכאשר יאכילום יקראו ויתנבאו להם שלום. וקדשו עליו מלחמ'. והזמינו עליו למלחמה: מענה אלהי'. מענה נקוד קמץ לפי שהוא דבוק אל השם: עיין

מסרה

לעבדי קראתי ולא יענה: ואשר לא ח' דסמיכי וסימ' נמסר בסדר וארא: מענה שלשה בצירי וסי' בלשון ארמי חדותא דבר נשא בהתתא ופי' ובשו החזי' וחפרו. שמחה לאיש במענה פיו. לאדם מערכי לב:

ככה תהימנה העדרים מרוב אדם כמו המון אדם: עלה. אם תפרוץ אחת הצאן ותצא ראשונה כולם תפרצנה ותצאנה אחר זו וככה יעשו ישראל בדברי נביא השקר כמו הצאן שילכו לרעות ויעבור מלכם וכבוד השם בתחלה על כן כתיב כה אמר יי' על הנביאי' המתעי' שאמרו אסוף אאסוף: ואומר. הראשים והקצינים הם החייבי' לייסר המעוות והנה שנאי אדם טוב וגוזלי עורם משל לממונם ויגיעם: ואשר. שאר עמי. הבשר: פצחו. קראו כמו פצחו רנה וי"א שברו ופרשו כמו פרוס לרעב לחמך והפ"ך תחת סמך והטעם שברו: קלחת. כמו סיר או כמו בלחת: אז. אלה הקצינ' התגברו על הדלי' והנה יד השם תגבר עליהם ויצעקו אל השם ולא יענם כאשר היו צועקים הדלים: כה. טעם הנושכים בשיניהם שדבור לשונם יתעה ישראל וישכם: ואשר לא יתן. להם מה שיאכלו ויבקשו: לכן לילה. יבא לכם מזה החזון וחשך יהיה שלא תוכלו לקסום בלילה: וקדר עליהם היום. הטעם כי יבא להם יום אידם יום חשך ענן וערפל ויבשו החוזים: שפם: כי אין מענה אלהים. בפיכם רק כזבים: ואולם. מלאתי כח. מן רוח השם ומשפט אמת בפי וגבורה לדבר ולא אפחד מהקצינים והראשים כי יאמן דברי ולא אבוש: שמעו. המתעבים. משפט שאדב' וכל מלה ישרה שינאה מפי יעקשו או פירושו שיעשו עולה לכל: בונה. כל אחד מהנזכרים אחרי כן הוא בונה ציון בגזל בית עני והנה פיר' זה הטעם: ראשונה. הם ראשי ירושלם הם המלכים: בשוחד ישפוטו והכהנים במחיר. שיקחו ונביאיה

והנביאות הם נביאי השקר בעבור כסף שיתנו להם יקסמו ומלת יקסם בלשון ישמעאל כמו חוזה שככה יהיה וקרוב. אלה גוזרים והנה קוסם קסמים שם כולל למלאכות הנזכרות אחר כן וטעם הלא השם בקרבנו כמו היכל ה׳ היכל ה׳׃ לכן ציון שדה׃ תשוב כשדה שתחרש׃ עיין כמו ענין קץ הימין בחיין חטין׃ והר הבית· שהם כבוד השם יהיה לבמות יער׃ והיה· אין ספק כי זאת הנבואה לעתיד על כן אמר באחרית הימים והטעם בעבור שהזכיר למעלה כי הר הבית יהיה לבמות יער שב לנחם ישרא׳ כי עוד ישוב כבוד הבית וידוע כי הר הבית איננו גבוה והנה הטעם שיבא שמו עד למרחוק ומכל הפאות ישובו אליו במנחות כאלו יהיה בראש כל ההרים ויהיה נשא מגבעות עד שיראוהו כל יושבי הארץ׃ ונהרו· ירוצו מגזרת נהר כי הוא רץ לעולם׃ והלכו· ואמרו· אלה לאלה׃ נעלה· לגדול מעלתו׃ כי מציון תצא תורה· לכל הגוים כאשר הוא כתו׳ לקרא כולם בשם ה׳ ולעבדו שכם אחד׃ ושפט· השופט הוא המשיח ושת את השם הנכבד דבר ה׳ ואחרי אמרו אנשי ירושלם כאילו אמר ושפט עתה ועוד היו׳ לא עבר דור שלא היתה בו מלחמה ואם שקט מקו׳ זה לא שקט אחר והכתו׳ אמ׳ ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה׃ וישבו· כל אנשי העולם׃ כי פי השם דבר זה ואמת הוא בלי ספק׃ כי· אלה דברי הנביא מוכיח ישראל ומנחם אותם אם הבית חרב לא כ[illegible] כיח תורת אלהינו שהבטיחנו והשמיענו כזאת או הטעם כאשר ישראל מהגלות על כן מלת ואנחנו נלך׃ והוא הטעם כי בהבנו׳ הבית אז יביאו הגוים את ישראל המפוזרים מנחה לה׳ ובהליכתם ילכו איש בשם אלהיו עד שיורום אנשי בית המקדש על כן אחריו ביום׃ הצולעה· שישראל שלא תוכל ללכת במהרה וככה הנדחה׃ ואשר הרעותי· להם ששמתי׳ לחרפה בגוים׃ ושמתי· הנהלאה· שהיתה רחוקה מהלאה לארצ׳ אז ימלוך השם לבדו עליהם מגזרת הלאה ולא מתלאה כי תלאה שורשו תלא׃ ואתה· אמר יפת מגדל דוד והכוון ירושלם שהוא כמגדל לעדר שהם ישראל׃ עופל· כמו עופל ובחן ור״א כי כמוהו ויעפילו עלו לעופל גבוה וככה כתוב לעלות אל ראש ההר הנביאו עכתס לעלותי עדיך תאתה· וזאת המלה דבוקה עם ובאה והטעם הממשלה וכמוהו כלו תפילות דוד בן ישי שאע״פ שמלת תפלות היא באתנח דבוקה היא למלת דוד וככה זה׃ עתה למה תריעי ריע· תרימי צעקה ותגביהי קול כתרועה כמו וישמע יהושע את קול העם ברעה והנה הרע כופל על ענות גבורה ועל חלושה גם זה תריעי ריע כופל על לשון צעקה ובכי׃ המלך אין בך· הטעם למה תצעקי כאילו אין לך מושיע ויועץ ובעבור זה החזיקך חיל כיולדה הלא השם מלכך ויועצך האומר לך אל תצעקי כי אם חולי וגחי מלשון כי חלה וגם ילדה כי אם עתה תצאי והלכת בגלות ובאת עד בבל שם תנצלי שם יגאלך מלכך ויועצך הוא השם׃ חולי· בעבור שהזכיר חיל כיולדה אמר חולי וגחי הוציא הולד כמו כי אתה גוחי מבטן׃ מקריה· היא ירושלם וכל הקריות סביבותיה והטעם הישוב׃ ושכנת בשדה· בלכתך בגולה׃ ובאת עד בבל· גלות כשוכר כבר שם אגאלך׃ ועתה· דעת מפרשים רבים כי זה לעתיד בימי המשיח והעד ואתה בית לחם אפרתה ור׳ משה הכהן אמר כי ידבר על בית שני והמושל הוא זרובבל וטעם קומי ודושי כמו מי אתה הר הגדול כי זרובבל היה מבני יכניה וכתו׳ עליו ומושל על כסאו׃ תחנף· כמו הארץ החנפה לא תוכל לסבול׃ והמה

ונשא ד״ב וסימ׳ נמסר בסדר תרומה׃ ונהרו ג׳ וסימ׳ בירמיה סימ׳ ל״א· ויורנו ג׳ וסימ׳ מה נעשה לנער היולד׃ ויורנו מדרכיו ונלכה דישעיה׃ וחבירו דספרא׃ וכתתו ג׳ וסי׳ וכתתו חרבותם דישעיה׃ ובתתו חרבותיהם דספרא· וכתתו את הארץ׃ בשם יי אלהנו ג׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ ויאמרו כל השרים דירמיה· כי כל העמים

לָכֵן בִּגְלַלְכֶם צִיּוֹן שָׂדֶה תֵחָרֵשׁ וִירוּשָׁלַםִ עִיִּין תִּהְיֶה וְהַר הַבַּיִת לְבָמוֹת יָעַר׃

ד וְהָיָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים יִהְיֶה הַר בֵּית יְהוָה נָכוֹן בְּרֹאשׁ הֶהָרִים וְנִשָּׂא הוּא מִגְּבָעוֹת וְנָהֲרוּ עָלָיו עַמִּים׃ וְהָלְכוּ גּוֹיִם רַבִּים וְאָמְרוּ לְכוּ וְנַעֲלֶה אֶל הַר יְהוָה וְאֶל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיוֹרֵנוּ מִדְּרָכָיו וְנֵלְכָה בְּאֹרְחֹתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר יְהוָה מִירוּשָׁלִָם׃ וְשָׁפַט בֵּין עַמִּים רַבִּים וְהוֹכִיחַ לְגוֹיִם עֲצֻמִים עַד רָחוֹק וְכִתְּתוּ חַרְבֹתֵיהֶם לְאִתִּים וַחֲנִיתֹתֵיהֶם לְמַזְמֵרוֹת לֹא יִשְׂאוּ גּוֹי אֶל גּוֹי חֶרֶב וְלֹא יִלְמְדוּן עוֹד מִלְחָמָה׃ וְיָשְׁבוּ אִישׁ תַּחַת גַּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֵנָתוֹ וְאֵין מַחֲרִיד כִּי פִי יְהוָה צְבָאוֹת דִּבֵּר׃ כִּי כָּל הָעַמִּים יֵלְכוּ אִישׁ בְּשֵׁם אֱלֹהָיו וַאֲנַחְנוּ נֵלֵךְ בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד׃ בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה אֹסְפָה הַצֹּלֵעָה וְהַנִּדָּחָה אֲקַבֵּצָה וַאֲשֶׁר הֲרֵעֹתִי׃ וְשַׂמְתִּי אֶת הַצֹּלֵעָה לִשְׁאֵרִית וְהַנַּהֲלָאָה לְגוֹי עָצוּם וּמָלַךְ יְהוָה עֲלֵיהֶם בְּהַר צִיּוֹן מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם׃ וְאַתָּה מִגְדַּל עֵדֶר עֹפֶל בַּת צִיּוֹן עָדֶיךָ תֵּאתֶה וּבָאָה הַמֶּמְשָׁלָה הָרִאשֹׁנָה מַמְלֶכֶת לְבַת יְרוּשָׁלִָם׃ עַתָּה לָמָּה תָרִיעִי רֵעַ הֲמֶלֶךְ אֵין בָּךְ אִם יוֹעֲצֵךְ אָבָד כִּי הֶחֱזִיקֵךְ חִיל כַּיּוֹלֵדָה׃ חוּלִי וָגֹחִי בַּת צִיּוֹן כַּיּוֹלֵדָה כִּי עַתָּה תֵצְאִי מִקִּרְיָה וְשָׁכַנְתְּ בַּשָּׂדֶה וּבָאת עַד בָּבֶל שָׁם תִּנָּצֵלִי שָׁם יִגְאָלֵךְ יְהוָה מִכַּף אֹיְבָיִךְ׃ וְעַתָּה נֶאֶסְפוּ עָלַיִךְ גּוֹיִם רַבִּים הָאֹמְרִים תֶּחֱנָף וְתַחַז בְּצִיּוֹן עֵינֵינוּ׃

בכן בדיל חוביכון ציון חקל תתרדי וירושלם ליגרין תהי וטור בית מקדשא לחישת חורשא׃ ויהי בסוף יומיא יהי טור בית מקדשא דיי מתקן בריש טוריא ומנטל הוא מרמתא ויתפניין למפלח עלוהי מלכותא׃ ויהכון עממין סגיאין ויימרון איתו וניסק לטור בית מקדשא דיי מתקן ולבית שכינת אלהי דיעקב ויליפיננא מאורחן דתקנן קדמוהי ונהך באולפן אוריתיה ארי מציון תיפוק אוריתא ואולפן פתגמא דיי מירושלם׃ וידין בין עממין סגיאין ויוכח למלכין תקיפין עד עלמא ויעפפון סיפיהון לסיכין ומורניתיהון למגלין לא יטלון עם בעם סייפין וזיין ולא יתאלפון עוד מבכן קרבא׃ ויתובון גבר תחות פירי גופנוהי ותחות פירי תינוהי ולית דמניד ארי במימרא דיי צבאות גזר כן׃ ארי כל עממיא יהכון על דיפלחו לטעותא ואנחנא נתרחיץ במימרא דיי אלהנא לעלמא ולעלמי עלמיא׃ בעידנא ההיא אמר יי אכנוש מטלטליא ומבדריא אקרב ודאבאשית להון מן קדם חובי עמי׃ ואשוי ית מטלטליא לשארא ומבדריא לעם תקיף ותתגלי מלכותא דיי עליהון בטור דציון מכען ועד עלמא׃ ואת משיחא דישראל דטמיר מן קדם חובי כנשתא דציון לך עתידא מלכותא למיתי וייתי שלטונא קדמאה למלכות כנישתא דירושלם׃ וכען למה את מתחברא לעממיא המלכא לית ביך אם מלכי מלכיך אבדו ארי תקפוך עקא וזיע הא כמתבלין ללדתא׃ מרעי וזועי כנישתא דציון כיולדתא ארי כען תפקין מקרתא ותישרן בחקלא ותהכין עד בבל תמן תשתיזבין תמן יפרקינך יי מיד בעלי דבבך׃ וכען יתכנשון עלך עממין סגיאין דאמרין אימתי תחוב ותחזי במפלת ציון עיננא׃

רש״י

עיין· דגורין׃ ונהרו· ונקבצו שם יחד כנהרות ההולכים אל הים׃ ושפט· משפט זה לשון תוכחה הוא דמריכמט בלע״ז׃ כי פי ה׳ צבאות דבר· והיכן דבר דבר ונתתי שלום בארץ וגו׳׃ ילכו איש בשם אלהיו· ילכו לאבדון על שעבדו ע״ז כן תירגם יונתן׃ אספה הצולעה· אכניש מטלטליא ולי נראה לשון מרפא כמו ואספתו מצרעתו׃ ואשר הריעותי· ואותם שהריעותי להם בענשם׃ ואתה מגדל עדר· ת״י ואת משיחא דישראל דטמיר מן קדם חובי כנישתא דציון פי׳ מגדל לשון מעוז ותירגם עדר כנסת ישרא׳ ותירג׳ עופל לשון אופל ויש לפרש מגדל עדר בית המקדש ועופל לשון מגדל עוז וכן עופל ובוחן׃ עדיך תאתה· אחרית הגולה והנהלאה כולם יקבצו אליך׃ ובאה הממשלה הראשונה· תבא הממשלה שלימה כולה אל בית דוד בירושלם כאשר היתה בתחילה עד שלא נחלקה ומה היא הממשלה הראשונ׳ הממלכ׳ לבת ירושלם׃ עתה· שאת מורדת בי׃ למה תריעי ריע· שיתי לבך למה את צריכ׳ לבקש ריעים ואהובים מלכי מצרים ומלכי אשור לעזור׃ חולי· לשון חלחלה כמו כי החזיקך חיל׃ והלשון נופל על יולדת׃ וגוחי כרעי ושחי על גחנך וכן בלשון משנה כותל הגוחה לרשו׳ הרבים׃ תצאי מקריה· מירושלם ללכת בגולה׃ ושכנת בשדה· תהי׳ שכונתך תרומה כשדה׃ האומרים תחנף· עתה תתחייב ציון בחטאותיה ויפקד עליה עונה׃ ותחז בציון עינינו· ותראינה בה עינינו מה שאוינו לראו׳ בה׃ כי

מסרה

ילכו איש בשם ה׳ אלהיו· אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם׃ הצולעה ג׳ בקריאה וסימ׳ אספה הצולעה והנדחה אקבצה· ושמתי הצולעה לשארית· והושעתי את הצולעה׃ תצאי ג׳ בקרי׳ וסי׳ גם את זה תצאי וידיך על׃ כי עתה תצאי מקריה· טוב בתי׳ כי תצאי את נערותיו׃

כי קבצם כעמיר גרנה · סופו לקבצם אל עמק יהושפט וסביבות ירושלם למלחמה כמו שמקבצין עמיר כדי לדושם שם אף הם לרעתם כאספו ויאמר הב"ה לכנסת ישראל קומי ודושי בת ציון · והחרמתי · לשון הקדש : בבצעם · מה שכנסו מגזילה וחמס · וחילם · ונכסיהם · עתה תתגודדי בת גדוד · עתה בעת גזרתה הרעה על

והמה · לא מבאנו זאת המלחמה מתי היתה כי איך זה כתוב על כן היא לעתיד כמו הנה יום בא ליי׳ · קומי · קרנך אשים ברזל · דרך משל כי העמי׳ כעמיר בגרן · בבצעם · כמו בבצע והטעם כמו הונם כי הוא כפל המלה : עתה תתגודדי בת גדוד · דרך כחות והטעם קהלת הגדוד שסם המצור על ירושלם והיו בארצם מכים

והמה י״ר״פ וסי׳ והמה טרם ישכבון · והמה לקחו את אשר עשה מיכה · והמה מביאים איש מנחתו דמל״בי · והמה אמרו אל ירמיהו יהו״ה · והמה מרו ועצבו את רוח · והמה אם ישמעו ואם יחדלו · והמה כאדם עברו ברית · והמה לא ידעו מחשבות יי׳ · והמה עזרו עם דויד דדברי הימים · והמה לשואה יבקשו נפשי : מושל י״ר מ״ל

וְהֵמָּה לֹא יָדְעוּ מַחְשְׁבוֹת יְהוָה וְלֹא הֵבִינוּ עֲצָתוֹ כִּי קִבְּצָם כֶּעָמִיר גֹּרְנָה: קוּמִי וָדוֹשִׁי בַת־צִיּוֹן כִּי־קַרְנֵךְ אָשִׂים בַּרְזֶל וּפַרְסֹתַיִךְ אָשִׂים נְחוּשָׁה וַהֲדִקּוֹת עַמִּים רַבִּים וְהַחֲרַמְתִּי לַיהוָה בִּצְעָם וְחֵילָם לַאֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ: עַתָּה תִּתְגֹּדְדִי בַת־גְּדוּד מָצוֹר שָׂם עָלֵינוּ בַּשֵּׁבֶט יַכּוּ עַל־הַלְּחִי אֵת שֹׁפֵט יִשְׂרָאֵל: וְאַתָּה בֵּית־לֶחֶם אֶפְרָתָה צָעִיר לִהְיוֹת בְּאַלְפֵי יְהוּדָה מִמְּךָ לִי יֵצֵא לִהְיוֹת מוֹשֵׁל בְּיִשְׂרָאֵל וּמוֹצָאֹתָיו מִקֶּדֶם מִימֵי עוֹלָם: לָכֵן יִתְּנֵם עַד־עֵת יוֹלֵדָה יָלָדָה וְיֶתֶר אֶחָיו יְשׁוּבוּן עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וְעָמַד וְרָעָה בְּעֹז יְהוָה בִּגְאוֹן שֵׁם יְהוָה אֱלֹהָיו וְיָשָׁבוּ כִּי־עַתָּה יִגְדַּל עַד־אַפְסֵי־אָרֶץ: וְהָיָה זֶה שָׁלוֹם אַשּׁוּר כִּי־יָבוֹא בְאַרְצֵנוּ וְכִי יִדְרֹךְ בְּאַרְמְנוֹתֵינוּ וַהֲקֵמֹנוּ עָלָיו שִׁבְעָה רֹעִים וּשְׁמֹנָה נְסִיכֵי אָדָם: וְרָעוּ אֶת־אֶרֶץ אַשּׁוּר בַּחֶרֶב וְאֶת־אֶרֶץ נִמְרֹד בִּפְתָחֶיהָ וְהִצִּיל מֵאַשּׁוּר כִּי־יָבוֹא בְאַרְצֵנוּ וְכִי יִדְרֹךְ בִּגְבוּלֵנוּ: וְהָיָה שְׁאֵרִית יַעֲקֹב בְּקֶרֶב עַמִּים רַבִּים כְּטַל מֵאֵת יְהוָה כִּרְבִיבִים עֲלֵי־עֵשֶׂב אֲשֶׁר לֹא־יְקַוֶּה לְאִישׁ וְלֹא יְיַחֵל לִבְנֵי אָדָם: וְהָיָה שְׁאֵרִית יַעֲקֹב בַּגּוֹיִם בְּקֶרֶב עַמִּים רַבִּים כְּאַרְיֵה בְּבַהֲמוֹת יַעַר כִּכְפִיר בְּעֶדְרֵי־צֹאן אֲשֶׁר אִם־עָבַר וְרָמַס וְטָרַף וְאֵין מַצִּיל: תָּרֹם יָדְךָ עַל־צָרֶיךָ וְכָל־אֹיְבֶיךָ יִכָּרֵתוּ: וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה וְהִכְרַתִּי סוּסֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְהַאֲבַדְתִּי מַרְכְּבֹתֶיךָ: וְהִכְרַתִּי עָרֵי אַרְצֶךָ וְהָרַסְתִּי כָּל־מִבְצָרֶיךָ:

וְאִינוּן לָא יָדְעִין רַזַּיָּא דַייָ וְלָא מִסְתַּכְּלִין בְּמִלְכֵיהּ אֲרֵי קָרֵיבִינוּן כְּעָמִירָא לְאִידְרָא: קוּמִי וְקַטְלִי כְּנִישְׁתָּא דְצִיּוֹן אֲרֵי עַמָּא דִי בִיךְ אֲשַׁוֵּי תַקִּיפִין כְּבַרְזְלָא וּשְׁאָרְהוֹן חֲסִינִין כִּנְחָשָׁא וּתְקַטְלִין עַמְמִין סַגִּיאִין וּתְגַמְרִין קֳדָם יְיָ נִכְסֵיהוֹן וּמָמוֹן יְקָרְהוֹן קֳדָם רִבּוֹן כָּל עָלְמָא: כְּעַן תִּסְתַּיְיעִין בְּמַשִּׁירְיָין קַרְתָּא דְצַיְירִין עֲלַהּ בְּצֵרוּר דַהֲווֹ מְחַן בְּחוּטְרָא עַל לִיסְתָּא יַת דַיָּינֵי יִשְׂרָאֵל: וְאַתְּ בֵּית לֶחֶם אֶפְרָתָה כִּזְעֵיר הֲוֵיתָא לְאִתְמַנָּאָה בְּאַלְפַיָּא דְבֵית יְהוּדָה מִינָּךְ קֳדָמַי יִפּוֹק מְשִׁיחָא לְמֶהֱוֵי עָבֵיד שׁוּלְטָן עַל יִשְׂרָאֵל דִי שְׁמֵיהּ אֲמִיר מִלְּקַדְמִין מִיּוֹמֵי עָלְמָא: בְּכֵן יִתְמַסְרוּן כְּעִידָּן יָלִידְתָּא לְמֵילַד וּשְׁאָר אֲחֵיהוֹן יִסְתַּמְכוּן עֲלֵיהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וִיקוּם וְיִשְׁלוֹט בִּתְקוֹף מִן קֳדָם יְיָ בִּרְבוּת שְׁמָא דַייָ אֱלָהֵיהּ וִיתוּבוּן מִבֵּינֵי גָלְוָתְהוֹן אֲרֵי כְעַן יִסְגֵּי שְׁמֵיהּ עַד סְיָפֵי אַרְעָא: וִיהֵי מִבְּכֵן שְׁלָמָא לָנָא אֲתוּרָאָה אֲרֵי יֵיעוֹל בְּאַרְעָנָא וַאֲרֵי יִדְרוֹךְ בְּבִירָנְיָתָנָא וּנְמַנֵּי עֲלָנָא שִׁבְעָא מַלְכִין וְתַמְנְיָא רַבְרְבֵי אֱנָשָׁא: וְיִרְעוּן יַת אַרְעָא דְאַתּוּר בְּחַרְבָּא וְיַת אַרְעָא נִמְרוֹד בִּתְקוֹף כְּרַכָּהָא וִישֵׁיזְבִינָנָא מֵאַתּוּר דְּלָא יֵיעוֹל בְּאַרְעָנָא וְלָא יִדְרוֹךְ בִּתְחוּמָנָא: וִיהֵי שְׁאָרָא דְבֵית יַעֲקֹב בְּגוֹ עַמְמִין סַגִּיאִין כְּטַלָּא מִן קֳדָם יְיָ וְכִרְסִיסֵי מַלְקוֹשָׁא דִי עַל עִסְבָּא דִי לָא מוֹרִיךְ לֶאֱנָשָׁא וְלָא מְכַתַּר לְבַר אֱנָשָׁא: וִיהֵי שְׁאָרָא דְיַעֲקֹב בְּעַמְמַיָּא בְּגוֹ עַמְמִין סַגִּיאִין כְּאַרְיָא בִּבְעִירָא בְּחוּרְשָׁא וּכְלֵיתָא בְּעֶדְרֵי עָנָא דְאִם יַעֲדֵי וְיִרְמוֹס וְיִקְטוֹל וְלֵית דִי מְשֵׁיזִיב: סַגִּי מִבְּכֵן תִּתְקַף יְדָךְ יִשְׂרָאֵל עַל סַנְאָךְ וְכָל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ יִשְׁתֵּיצוּן: וִיהֵי בְּעִידָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ וְאֵשֵׁיצֵי סוּסָוָת עַמְמַיָּא מִבֵּינָךְ וְאוֹבִיד רְתִיכֵיהוֹן: וְאֵשֵׁיצֵי קִירְוֵי עַמְמַיָּא מֵאַרְעָךְ וַאֲפַגַּר כָּל כְּרַכֵּיהוֹן תַּקִּיפַיָּא:

העון כי נבר תתגודדי בת גדוד בת כשדים קבצי גדודין כי עתה הוא אשר תבאי הגדוד אשר שם מצור עלינו: בשבט יכו על הלחי מי גרם לך להגלות את אשר ישראל מלעיבי׳ על נביאיהם ושופטיה׳ ומכים אותם על הלחי כך היו עושים וכן מצינו בפסיקתא וכן ישעיה הוא אומר גוי נתתי למכים: ואתה בית לחם אפרתה · שיצא דוד משם שנאמ׳ בן עבדך ישי בית הלחמי ובית לחם קרויה אפרת שנאמ׳ בדרך אפרת היא בית לחם: צעיר להיות באלפי יהודה · ראוי היית להיות צעיר במשפחות יהודה מפני פסולת רות המואביה שבך ממך יצא לי משיח בן דוד וכן הוא אומ׳ אבן מאסו הבונים: ומוצאותיו מקדם · לפני שמש ינון שמו: לכן יתנם עד עת יולדה ילדה · יתנם ביד אויביהם עד בא העת אשר ציון היא ילדה כיון את בניה כיון אשר החזיקה עתה חיל כיולד׳ ובכתוב היא קרויה יולדה ורבותי׳ אמרו מכאן אין בן דוד בא עד שתפשוט מלכות הרשעה תשעה חדשים על כל העולם כולו אך לפי פשוטו זהו הנעו שפירשתי: ויתר אחיו · של מלך יהודה כלומ׳ שאר שבט יהודה: ישובון על בית ישראל · יתחברו עם שאר השבטי׳ והיו לממלכה אחת ולא יחצו עוד לשתי ממלכות: ורעה · ופרנס את ישרא׳: וישבו · עתה מן הגליות: כי עתה יגדל · מלכם עד אפסי ארץ והביאום מנחה אליו בסוסים וברכב: והיה זה שלום · גמור וקבוע באין הפסק עוד ולא ידמה לשאר התשועות שהיו כרות אחריהן: אשור כי יבא · הרי כי משמש בלשון אם אם יבא בארצנו כאשר בא עתה: והקימונו עליו שבעה רועים · שבעה ושמונה רבותינו פירשו שמותיהן במסכת סוכה ואיני יודע מהיכן למדו: ורעו את ארץ אשור · וירוצצו כמו תרועם בשבט ברזל: ואת ארץ נמרוד · היא בבל: בפתחיה · בשערי מדינותיה: כטל מאת יי׳ · שאין בא לעולם על ידי אדם ולא יבקשו פני אדם עליו כך לא יקוה ישראל לעזרת איש כי אם ביי׳: כאריה בבהמות יער · כך יהיה מלכם שליט בכל: ורמס וטרף · רמס היא דריסת הארי כשהוא רעב ואוכלו במקומו וטרף הוא כשנושא את הטרף למעונותיו בשביל גורותיו ולבאותיו: והכרתי סוסיך · היא עזרת מצרים שאתם כשענים עליהם להמציאכם סוסים: והכרתי ערי ארצך · ולא תצטרך לערי מבצר: והשמדתי

שופט ישראל והנכון בעיני כי שופט ישראל הוא המשיח או זרובבל על כן אחריו ואתה בית לחם אפרתה והכתוב דבר כפי מחשבתם כדרך יחלקו בגדי להם וכתוב על בלק וילחם בישרא׳ בעבור שאמ׳ אולי אוכל להלחם בו והוא לא נלחם רק כפי מחשבתו דבר הכתוב כדרך שאמ׳ אולי אוכל להלחם בו ונכה והאנשי׳ רדפו אחריה׳ עד הירדן ועדיין המרגלים ביריחו: ואתה · חבר השני שמות אפרת היא בית לחם כמו ולא עמו עם בית ירובעל גדעון וטעם צעיר שהיא קטנה: ממך · כל זה בעבור דוד שהוא ראש המלוכה על כן ומוצאותיו מקדם על דוד והנה ידבר עם בית לחם אפרתה כי מבני בניך הראשונים יבא מושיע לישראל: לכן · יתן השם לישרא׳ שיעמדו בצרה בעת יולדה עד שיתחבר זה המושל וקרוביו עם בני ישראל ויפת אמ׳ כי יתנם המשיח והטעם יכיחם כדרך על כן לא נתתיך: ועמד ורעה · יהיה רועה ישרא׳ בעוז השם וישבו לבטח: והיה זה שלום · לא יפחד אכום מאשור אם יבא בארצנו ועוד והקמונו עליו והטעם אם רצה אשור לבוא בארצנו יקומו שרי זה המושל רבים: שבעה גם · שמנה כדרך תן חלק לשבעה וגם לשמונה והטעם כפול כי נסיכים כמו רועים והנה אנשים חמשה עשר: ורעו׳ דרך משל כי ימלכו עליהם בחזקה: וארץ נמרוד · היא בבל: בפתחיה · על החרב כמו והמה פתיחות ויש אומרים בפתחי הארץ והנה יצילו מאשור: והיה שארית יעקב · אותם שלא יכלו שהתחברו עם בית הלחמים כי יהיה

וסימ׳ מושל באדם ב׳ בו · ושלמה היה מושל · ואתה בית לחם אפרתה · והעושר והכבוד מלפניך · והקימותי את כסא מלכותך דברי הימים · ויהי מושל בכל הממלכים דברי הימים · אתה מושל בגיאות כי תשב ללחום · ארי נוהם ודוב שוקק · רבים מבקשים פני נדיב · מועקת מושל בכסילים · אם רוח המושל תעלה : לבני אדם ל׳ בספרא וכל ספר תהלות דכוו׳ במ״א להודיע לבני האדם : וטרף ב׳ וסי׳ וטרף זרוע אף קדקד · ורמס וטרף ואין מציל : מרכבתיך ב׳ וחס׳ וסימ׳ והאבדתי מרכבתיך · כי תרכב על סוסיך מרכבתיך ישועה :

מקומם רחוק כי עודם בגלות : כטל מאת יי׳ · והטעם שיבטחו על השם לבדו ולא על מלכי הגוי׳ שהם בארצם כמו הטל שאינה ברשות אדם רק ביד השם או ילמד ישרא׳ העמי׳ לקרוא בשם יי׳ ויהיו בקרבם כדרך אהיה כטל לישראל וכל גוי לא יקוה לאיש : והיה · ברצותם לבוא בבית המקדש : תרם · גבורתם תראה על הכל והאויבים השם יכריתם : והיה · והכרתי סוסיך · לעשות מלחמה כי אין צורך : והכרתי ערי ארצך מוקפות החומה כי לולי פחד אויב טוב לאדם לשבת בפרזות שהאויר רחב והטעם שיהיה שלום בארץ ואין צורך למבצרים : והכרתי

והכרתי כשפים · מעשה התולדת כי מן התולדת יבאו הכשפים : ומעוננים · מסתכלים בעננים לדעת העתידות : והכרתי · פסילים עץ ואבן : ונתשתי · והשמדתי · הערים שהיו האשרים בהם שלא יזכרו ור׳ מרינוס אמר כי עריך כמו ויהי ערך : שמעו · ידבר עם ישראל בעד השם וככה אמר ליקום ריב עם ישראל בהרים : שמעו · הטעם כמו האזינו בעבור היותם עומדים וככה כי היא שמעה : עמי · מה הרעותי לך ואם הלאיתיך הטעם מה דבר בקשתי מאתך שתלאה לעשותו : ענה בי · העד בי : כי · רק טובה רבה עשיתי לך אשר העליתיך והוצאתיך על ידי אדם שתוכל לדבר עמו ולומר לו כל צרכיך ושיודיעך דרכי והם משה שבא אל פרעה ואהרן שהתנבא על ישראל לפני בא משה ומרי׳ שהתנבאה לנשי׳ גם התורה נתנה על יד משה ואהרן שהיה לו לפה ושניהם למדו המצות לאנשים ומרים לנשים אשר דבר השם עמו פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו פה אל פה ולא בחלום במראה ולא בחידות והיא טובה גדולה ונפלאת כי הדברים ברורים כאב לבנו ורב לתלמידו : עמי · הזכיר החסד שעשה השם עם ישר׳ על דבר עצת בלעם שיעץ להשמיד הכל וטעם ומה ענה אותו שלא הכחתי בלעם לקללכם וביזיתיו והתנבא כי נתתי עליו רוחי בעבור כבודכם וכתוב הוא וכל אשר ענה אותו שבירך את אתכם ויהושע אמר ברבר בלעם ואציל אתכם מידו וטעם מן השטים כי לא היה בין השטים שחטאו שם ישראל ובין הגלגל רק מעט דרך ומעבר הירדן והזכיר הגלגל כי הוא תחלת ארץ ישראל והנה הטעם כאשר הייתם קרובים להכנס אל הארץ אז חטאתם חטאה גדולה שהייתם כולכם בני מות וחמלתי עליכם וביאתם אל הארץ ושמרתי אתכם וכל זה עשיתי אולי תכירו הטוב שעשיתי לכם וזהו למען דעת צדקות יי׳ : במה · ואם כל אחד מכם יאמר במה ארצה לאהי שעשה עם אבותי זה החסד וזהו במה שטע׳ אקדם ומלת אכף מפעלי הכפל כדרך השתחוה במנהג שמביא מנחה לאדוניו : הירצה · אם אוכל להקריב לו פרים רבים כי רבונו באלפים רבים ושמן לקרבן רבבים נחלים או אם ארצה אתן לו בכורי בעבור פשעי שיסלח לי והטעם שאקריבנו לפניו שאין לו במה ארצה כי אם בבהמות או בבני פרי בטני הטעם כפול ובי״ת ברבבות ישרת בעבור שנים אחריו וככה הוא האתן בכורי בפשעי פרי בטני בעבור חטאת נפשי כמו ויעבד ישראל באשה : הגיד · זאת היא תשובת הנביא ככה הגיד לך אתה האדם האומר במה אקדם יי׳ מה טוב בעיניו שתעשה והוא איננו מבקש אילים ולא בנך רק עשות משפט שלא תעשה עול בעמיתך ולא תוכנו בדיבור או בהון רק תעשה חסד עמו בכל יכולתך והצנע לכתך עם השם לבדו שתלך בדרכיו בתם לבב הפך קשי ערף : קול · בעבור שהזכיר שתעשה משפט החל להוכיח ישראל על שהיהם עושים משפט ומשקל במרמה וטעם לעיר שומרון או לירושלם : ותושיה · חסר אות כמו ואני תפלה ויראה בלב זה השם הקורא וכן הוא ואיש תושיה יראה וידע השם הנזכר ויפת אמר כי הא׳ תחת יו״ד והטע׳ כי תושיה ילמדו יראי השם וזהו הבל : שמעו מטה · שביה השם לייסר את התעותי׳ ודעו מי יעדה ולא יאחר ומטה לשון נקב׳ גם זכר ושמו׳ רבות ככה : עוד האיש · הככבד בעיר עודהו מחזיק ברשעתו אף שמע קול הקריאה יש בביתו כבית רשע אוצרות רשע איפת רזון שקבץ ברשע ובאיפת רזון חסרה שהיא זעומה לשם ולא יאמ׳ בלבו איננו ירא מלפני השם שיאמר בלבו האזכה במאזני רשע :

ולא תשתחוה ב׳ וס׳ ולא תשתחוה עוד למעשה ידיך · ולא תשתחוה לאל נכר : עריך ה׳ בליש׳ דכבו בקריא׳ וס׳ ויי׳ סר מעליך ויהי עריך · והשמדתי עריך · והכרתי ערי ארצך · ומלאו פני תבל ערים · ועריס נתשת אבד זכרם המה · כשוא לשוא עריך · ופשרה לערך · פתאום עיר וכהלות : ומרים ג׳ בקריאה וסי׳ ויקרא

וְהִכְרַתִּי כְשָׁפִים מִיָּדֶךָ וּמְעוֹנְנִים לֹא יִהְיוּ־לָךְ׃ וְהִכְרַתִּי פְסִילֶיךָ וּמַצֵּבוֹתֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְלֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה עוֹד לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ׃ וְנָתַשְׁתִּי אֲשֵׁירֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְהִשְׁמַדְתִּי עָרֶיךָ׃ וְעָשִׂיתִי בְּאַף וּבְחֵמָה נָקָם אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא שָׁמֵעוּ׃

ו שִׁמְעוּ־נָא אֵת אֲשֶׁר־יְהוָה אֹמֵר קוּם רִיב אֶת־הֶהָרִים וְתִשְׁמַעְנָה הַגְּבָעוֹת קוֹלֶךָ׃ שִׁמְעוּ הָרִים אֶת־רִיב יְהוָה וְהָאֵתָנִים מֹסְדֵי אָרֶץ כִּי רִיב לַיהוָה עִם־עַמּוֹ וְעִם־יִשְׂרָאֵל יִתְוַכָּח׃ עַמִּי מֶה־עָשִׂיתִי לְךָ וּמָה הֶלְאֵתִיךָ עֲנֵה בִי׃ כִּי הֶעֱלִתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתִיךָ וָאֶשְׁלַח לְפָנֶיךָ אֶת־מֹשֶׁה אַהֲרֹן וּמִרְיָם׃ עַמִּי זְכָר־נָא מַה־יָּעַץ בָּלָק מֶלֶךְ מוֹאָב וּמֶה־עָנָה אֹתוֹ בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר מִן־הַשִּׁטִּים עַד־הַגִּלְגָּל לְמַעַן דַּעַת צִדְקוֹת יְהוָה׃ בַּמָּה אֲקַדֵּם יְהוָה אִכַּף לֵאלֹהֵי מָרוֹם הַאֲקַדְּמֶנּוּ בְעוֹלוֹת בַּעֲגָלִים בְּנֵי שָׁנָה׃ הֲיִרְצֶה יְהוָה בְּאַלְפֵי אֵילִים בְּרִבְבוֹת נַחֲלֵי־שָׁמֶן הַאֶתֵּן בְּכוֹרִי פִּשְׁעִי פְּרִי בִטְנִי חַטַּאת נַפְשִׁי׃ הִגִּיד לְךָ אָדָם מַה־טּוֹב וּמָה־יְהוָה דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ כִּי אִם־עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהַצְנֵעַ לֶכֶת עִם־אֱלֹהֶיךָ׃ קוֹל יְהוָה לָעִיר יִקְרָא וְתוּשִׁיָּה יִרְאֶה שְׁמֶךָ שִׁמְעוּ מַטֶּה וּמִי יְעָדָהּ׃ עוֹד הַאִשׁ בֵּית רָשָׁע אֹצְרוֹת רֶשַׁע וְאֵיפַת רָזוֹן זְעוּמָה׃

ואישצי חרשין מבינך ומעננין לא יהון לך׃ ואישיצי צלמי עממיא וקמתהון מבינך ולא תשתעבד עוד לעובדי ידך׃ ואעקר שתילי עממיא מבינך ואישיצי בעלי דבבך׃ ואעביד ברגז ובחימא ית פורענות דין מן עממיא דלא קבילו אולפן אוריתא׃

שמעו כען ית דיי אומר קום דון עם טוריא וישמען רמתא קלך׃ שמעו טוריא ית דינא דיי ועיקריא מיסודי ארעא ארי דינא קדם יי עם עמיה ועם ישראל עביד תוכחא׃ עמי מא טבא אמרית למעבד לך ולא עבדית או מרועא קשיא אסגיתי עלך אסהיד בי׃ ארי אסיקתך מארעא דמצרים ומבית עבדותא פרקתך ושלחית קדמך תלתא נביי משה לאלפא מסרת דינין אהרן לכפרא על עמא ומרים לאוראה לנשיא׃ עמי אדכר כען מה מלך בלק מלכא דמואב ומא אתיב יתיה בלעם בר בעור הלא גבורן אתעבידא לכון ממישר שיטין עד בית גלגלא בדיל למידע זכוותא דיי׃ במה אפלח קדם יי אשתעבד לאלהא דשכינתיה בשמי מרומא האפלח קדמוהי בעלוון בעגלין בני שנא׃ היתרעי יי באלפי דיכרין כריבבת נחלין דמשח האתן בוכרי חלף חובי חיבוב מעי חלף חטאי נפשי׃ היתחוה לך אנשא מה טב ומה יי תבע מינך אלהן למעבד דין דקשוט ולמרחם גמילות חסדא ולהוי צניע להלכא ברחלתא דאלהך׃ קל נבייא דיי על קרתא מכלן ומלפיא דחלין לשמא שמע מלכא ושלטונא ושאר עמא דארעא׃ עוד האית בית רשיעא אוצרין דרשע ומכילן דשקר מייתין לוט׃

אהרן ומרים ויצאו שניהם · ושלח לפניך את משה · ובני עמרם דדברי הימים · אנ״ך : במה ח׳ קמצין בקריא׳ וסי׳ במה אדע כי אירשנה · במה אושיע את ישראל · ויאמר שאול גשו · ויצא הרוח ויעמד דמלכים · וחברו דדברי הימים · במה אקדם יי׳ אכף · אהבתי אתכם אמר יי׳ · הוגעתם יי׳ בדבריכם · וא׳ ובמה ויאמר דוד אל הגבענים : רשע י״ז פתחין וסי׳ מרשעים יצא רשע · ולהכות באגרוף רשע · פתח חרצובות רשע · החמס קם למטה רשע · חרשתם רשע עולתה · האזכה במאזני רשע · עוד האש בית רשע תניינ׳ דפסוק · כי לא אל חפץ רשע · אהבת צדק ותשנא רשע · ותועבת שפתי רשע · לא יועילו אוצרות רשע · תועבת מלכים עשות רשע · וללכת עם אנשי רשע · מדור באהלי רשע · כי לחמו לחם רשע · ולדעת רשע כסל · ולא ימלט רשע את בעליו :

רשי

והשמדתי עריך · ואושיבו בעלי דבבך וכן ומלאו פני תבל ערים וכן ויהי ערך : את ההרים · את האבות : הגבעות · האמהות : מה עשיתי לך · תן לבך להכיר מה טובה עשיתי לך : ומה הלאתיך · בעבודתי : ענה בי · העד בי : כי העליתיך · אף על פי שעשיתי לך כל הטובה הזאת לא הלאתיך בעבודה גדולה וקרבנות גדולים : את משה אהרן ומרים · ת״י משה לאלפא מסורת דינין ואהרן לכפרא על עמא ומרים לאוראה לנשיא : ומה ענה אותו בלעם בן בעור · מה אזעם לא זעם יי׳ שלא כעסתי כל אותן הימים : מן השטים · שחטאתם לי שם דעו צדקותי שלא מנעתי טובתי ועזרתי מכם עד הבאתי אתכם לגלגל וכבשתי לפניכם שם את הארץ : אכף · אהיה כפוף : נחלי שמן · למנחות : האתן בכורי · קרבן לפשעי : הגיד · הק׳ לך אדם מה טוב לך לעשות : והצנע לכת · הוי צנוע למיהך ברחלתא דאלהך · ד״א והצנע לכת לא כמדת הקב״ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם אדם מפייס את חבירו ובא לפייסו ואומ׳ לו איני מתרצה לך עד שיבאו פלוני ופלוני שביזיתני לפניהם אבל הב״ה אין חפץ אלא שישוב אליו בינו לבין עצמו : קול יי׳ לעיר יקרא · קל נבייא דיי׳ על קרתא מכריזין להם תשובה : ותושיה יראה שמך · ותושיה קורא להם הנביא אשר רואה את שמך אשר נותן לב להתבונן ולראות דרכיך ותושיה מוסב על מקרא שלמעלה הימנו : שמעו מטה ומי יעדה · הטו אזן ושמעו מטה הפורענות אשר תרדה אתכם שהנביאים מתרי׳ בכם ושמעו מי הוא אשר ייעד אותו הפורענות אם יכולת בידו לקיים מה שגוזר ויונתן לא כן תירגם : עוד האיש בית רשע אוצרות רשע · הא׳ האיש נקודה פתח לפי שהיא תמוה׳ וכן פירו׳ עוד לשון אורך ימים הוא האיש כמו היש ובדברי הימים מצינו אישי אבי דוד במקום ישי אף כאן איש במקום יש וכן בשמואל אם אים להשמין ולהשמאיל אם יש להאמין ולהשמאיל ות״י כן האית היפלא בלבבך שיתקיי׳ בית רשע לאורך ימים ואוצרות רשע : ואיפת רזון זעומה · מדה קטנה שעשיריכם מרמי׳ בה העניים ומביאין אותן לידי רזון והיא זעומה באפו של הב״ה : האזכה

אשר

החליתי הכותך: החלאיתי מכותיך חזקות וחולות ואנושות: השמם. להשמימך על חטאתך: וישחך בקרבך. המאכל שתאכל אכנים בו מאירה בתוך המעים וגרוס לך חולי שתהא חולה והולך שחוח וכן מפרש אותו בספרי תבוין אף בתוך המעים ת"ל וישחך בקרבך בפרשת והיה עקב במדרש תמיד עיני ה' אלהיך בה

ואף יונתן תירגם כן והוא לך למרע מחא במעך: ותסג ולא תפליט. אויביך המוליכי' בניך ובנותיך בשבי ולא תפלטם ואם תפלטם סופם לחרב. ותשמו של ר' מנחם שמעתי ותסג. לתאות תשמיש ולא תפליט לא יהיה לך כח לפלוט שכבת זרע ואם תפלטם סופם לחרב אתנם ות"י לשון פרקון: וישתמר חוקות עמרי. וידעתי כי לא תשמעו אלי כי ישתמר על ידיכם ובניכם כל חוקות עמרי ואחאב: וחרפת עמי תשאו. אתם תקבלו עון החרפה שאומות העולם מחריפין את עמי שהעידה בהם תורה על כך לא יהיה לך אופה ואופה והם אוכם שומרים: אללי לי. הנביא מקונן על עצמו אוי לי שהועמדתי לנביא בעת הזאת שאין בני אדם צדיקים בדור: כאספי קיץ. כקוד חטף קמץ שאינו לשון פועל כמו יושב אומ' אלא לשון מפעל כמו אוסף ה החסיל כאסיפת קיץ והם סופי תאנים שהן רעות וכן תירגם יונתן כסופי קיטא כעללו' בציר. כעללין בתר קיטוף. אין אשכול לאכול. כתרגו' לית גבר דביה עובדין טבין. בכורה. תאינה טובה המתבשלת בעתה כתרגו' לטביא חמידת נפשי: וישר באדם אין. אדם ישר בבני אדם אין: יצודו חרם. יצודו בחרמים ובמצודתם: על הרע כפים להטיב. על סמך הרעת כפיכם אתם מקוים שיטיב לכם השר שואל. שוחד: והשופט. הדין את הדין גם הוא בשילום אומ' לשופט חבירו כשהוא גולן ומחויב בדין שלם לי גמולי בדין אחר ואני אזכה אותך בזה: והגדול דובר הות נפשו. המלך או הנשיא אומר בדין רצון נפשו הות נפשו דבר ההווה לרצונו ולנפשו כמו אין נפשי אל העם הזה וכן ת"י חמידי נפשיה: ויעבתוה. עשאוה קליעה של חטא בין שלשתן כעבותו' העגלה חטאה שהעבות משולשת היא כך מצאתי בתרגום ירושלמי ע עברנוה כקליעה דחובין: טובם כחדק. טבא דאית בהון קשה למיפק מן ידיה כיר מן חדקא קשה לצאת מידו כמו הקוצים הסבכבין במגר: ישר ממסוכה. ישר שבהם רע ממסוכת קוצ' ומסוכה כמו הסר מסוכתו: יום מצפיך. יום שאתם מצפים בו לטוב' תבא פקודתכם: מבוכתם. עירבוליהון כמו נבוכים הם מהומתם: אל תאמינו ברע. במשמעו ורבותינו פירשו כלפי מעלה אל תהימנו ותאמרו הקב"ה אוהבינו והוא ימחול לנו: ממשכבת חיקך. כמשמעו הוא תעיד בך: פתחי פיך. דברי פיך פתיחות פיך: ואני בה' אצפה. הנביא אומר כן: אל תשמחי אויבתי. בבל ורומי חייבת: יום

אבן עזרא: אשר עשיריה. שב הנזכרת לעיר יקרא וגם הטעם מדבר אל האיש הנזכר שהיה לכל אחד מעשיריה העיר אם אתה עשית חמס והתחלת לבב עמוקים גם אני החליתיך עת הכיתיך והשממתיך: אתה. וישחך. שם דבר כמו וישעך יתן לנו והטעם הפך גאותך: ותסג. אשיג והשיג כמ"ן תשיג אל הדיון ולא תלד את כל זה בעבור החמס ש שעשיתם איש לרעהו העשיר לעני: וישתמר. כל אחת מחוקות עמרי: וכל מעשה בית אחאב. הם המשתמרים וחוקות' לא ישתמרו וטעם וחרפת עמי מה שהיית מחרפי' עוברי השם תשאו הגמול או הטעם חרפת עמי תשאו עליכם כדרך וחרפה לא נשא על קרובו: אללי. דברי הנביא על לשון ה המשכיל בעת ההיא והוא עמי הנזכר: כאספי קיץ. כמו קדמי מה שיאספו ה הדלי' מהפרי הנמסך וזה דרך משל כאין צדיק: אבד יחרם. כמו רשת משטח חרמים: על. אמר ר' מריכום ותהי להם ה הלבב' לאבן תחת אבן וככה על הרע כפים תחת היטיב: מלת ויעבתוה מג' עבותים והטע' אם הגדול יחל לדבר הות מלבו הות כמו הוות בקרבה ו יעבתוה השומעים ו והטעם יוסיפו עליהם: טובם. תואר כמו מעל פני מתן שהוא סמוך והוא פועל עומד: ישר ממסוכה. קשה יותר ממסוכת חדק והסמך כמ"ן וטעם יום מצפיך הנה בא היום שמצפיך קורא' פקדתך באה עתה תהיה מהרה: מבוכתם. מבוכה שלהם והמ"ס שב אל השר והשופט והגדול: אל. יזהיר הנביא אנשי אותו הדור אמ' יפת אל תבטחו בגדול ולפי דעתי כי לנשים ידבר אל תבטחו באוף בעוריה כי יזהיר האוף מסוכבת חיקך: כי בן מנבל אב. פועל קודם כמו ורב יעבד צעיר: ואני. דברי הנביא על לשון המשכיל או על לשון ישראל: אל. אם ישראל הלכו בגלות עוד יקומו מנפילתם אף יש עליהם לסבול בעבור כי חטאתו וירו: זעף

וושביה ו' וסי' כמו כן ימותון. העיר החללה. ויו לי כלם כסדום. אשר עשיריה. היושב על חוג הארץ. וישתמר חקות עמרי: השר ד' פתחין וסי' השר שואל והשופט בשלום וכנניה השר המשא. החמישי לחדש החמישי השר שמהות הזורח. יעמד מיכאל השר: אוחילה ג' ומשניין באתיהון וסי' מעי מעי אחולה. לא

האזכרה במאזני רשע ובכיס אבני מרמה: אשר עשיריה מלאו חמס וישביה דברו שקר ולשונם רמיה בפיהם: וגם אני החליתי הכותך השמם על חטאתיך: אתה תאכל ולא תשבע וישחך בקרבך ותסג ולא תפליט ואשר תפלט לחרב אתן: אתה תזרע ולא תקצור אתה תדרך זית ולא תסוך שמן ותירוש ולא תשתה יין: וישתמר חקות עמרי וכל מעשה בית אחאב ותלכו במעצותם למען תתי אתך לשמה וישביה לשרקה וחרפת עמי תשאו:

ז אללי לי כי הייתי כאספי קיץ כעללת בציר אין אשכול לאכל בכורה אותה נפשי: אבד חסיד מן הארץ וישר באדם אין כלם לדמים יארבו איש את אחיהו יצודו חרם: על הרע כפים להיטיב השר שאל והשפט בשלום והגדול דבר הות נפשו הוא ויעבתוה: טובם כחדק ישר ממסוכה יום מצפיך פקדתך באה עתה תהיה מבוכתם: אל תאמינו ברע אל תבטחו באלוף משכבת חיקך שמר פתחי פיך: כי בן מנבל אב בת קמה באמה כלה בחמתה איבי איש אנשי ביתו: ואני ביהוה אצפה אוחילה לאלהי ישעי ישמעני אלהי: אל תשמחי איבתי לי כי נפלתי קמתי כי אשב בחשך יהוה אור לי: זעף יהוה אשא כי חטאתי לו עד אשר יריב ריבי ועשה משפטי יוציאני לאור אראה בצדקתו:

היזכון במוזנון דרשע ובכיס דבה מתקלין רברבין ודעדקין: דעתירהא מלן אוצרהון חטוף ויתבהא ממללין שקר ולישנהון ניכלין בפומהון: ואף אנא איתיתי עלך מרע וסחא אצדינך על דחטהא: את תיכול ולא תסבע ויהי לך למרע במעך ותרביק ולא תשיזב ודתשיזב לחרבא אמסר: את תזרע ולא תחצוד את תברך זיתין ולא תשוף משח ותעצר ענבין ולא תשתי חמר: ועל די נטרתון גזירת בית עמרי ועבדתון עובדי בית אחאב והליכתון בנימוסיהון בדיל למסר יתך לצדו ויתבאה לאשתממו וחסודי עמי תקבלון:

אמר נביא ווי לי ארי הויתי כמיסף טביא בעידן דאבדו חסידי מן ארעא הא כסופי קיטא כעוללן בתר קטף לית גבר דביה עובדין טבין לטביא חמדת נפשי: אבדו חסידיא מן ארעא ודקשוט באנשא לית כולהון למישפך דם זכיי כמנין גבר ית אחוהי מסירין לגמירא: מבאשין בידיהון ולא מוטיבין שלטונא שאיל ודיינא אמר עיביד לי ואשלם לך ורבא ממליל תחמודי נפשיה ווי עליהון על דקלקלוהא: טבא דבהון קשי לספק מן ידיה כיר מן חדקא ודקשיט בהון מסיונת סייג ביש יום סיבורך לטב עידן סעורת בישתך מטת כען יהי ערבו להון: לא תתהמון ברחים ולא תתרחצו בקריב מאיתות קימך טר מילי פומך: ארי ברא מנבל אבא ברתא מנציא עם אמה כלתא מקילא בחמותה סנאוהי דגברא אנשי ביתיה: ואנא במימרא דיי אבוע ארוץ לאלהא עביד פורקני יקביל צלותי אלהי: לא תחדין רומי בעיל דבבותי לי דינפלית אקום ארי יתיבית כדבקיבלא יי ינהר עלי: אמרת ירושלם לוט מן קדם יי קבלית ארי חבית קדמוהי עד דידין דיני ויתפרע עולבני יפקנני לנהור אחזי בזכותיה:

בן אחולה לפניך. אוחילה לאלהי ישעי. קדמא אחולה כתיב תניינא אחילה כתיב תלית' אוחילה כתיב: משפטי ו' בקרי' וסי' נמסר ביחזקאל סי' ט"ל: לאור ז' קמצין וסי' בלשון תרגום צוח סמיא וסכר למיפק בצפרא וקם בלילא. ופי' ויקרא אלהים לאור יום. והולכתי עורים בדרך לא ידעו. נקוה לאור והנה חשך. יוציאני לאור אראה בצדקתו. בבקר בבקר משפטו יתן לאור. לאור יקום רוצח. מגלה עמוקות מני חשך:

Rashi: ירב ריבי. מהגוים: יוציאני לאור. הפך כי אשב בחשך וטעם אראה כאמר יאור לבי או אבין כי צדיק השם על כל הבא עלי או אראה בצדקתו שיקים נקמתי מאויבתי: ותרא

חזק· תרחיקה· שתהיה למרמס: יום· כאשר יבא יום ירחק חק המס שהיית נותנת: יום· ועדיך יבא· אתם. ועד נהר פרת ורבי ישועה אמ' ויס מים שמערב ארץ ישר' פלוני שהיה כולו וייסוב שב כמו הר ולפי דעתי כי מלת ועד

יום לבנות גדריך· מוסב על האמרה אלי ועוד היא אומר' לי יום לבנות גדריך שאת מצפה לו אותו היום ירחק חוקי זמנו יאריך ולא יבא לעולם: יום הוא ועדיך יבא· הנביא אומ' אותו היום שאתם מלעיגי' עליו לאמר בטל והלך לו יום הוא שמור וגנוז ולא בטל עדיך יבא האויב להחריבך: למני אשור· אשר הוא ראש למרעכו ועדי מצור· כלו ועד ערי מצור: ות"כ הורמני רבתא: וים מים· והיושבים על ים האחרון אשר הוא במערב: והר ההר כמו ויושבי ההר ויונתן לא כן תרגם:

לבדד ג' בקריא' וסימ' הן עם לבדד ישכון ובגוים· שכני לבדד יער· לבדד לבטח תושיבני· אנך: ויראו ה' רפין ד' מל' וא' חס' וסימ' ואת העם צו לאמר אתם עברים בגבול אחיכם· ויראו ממערב את שם יי'· ילחכו

וְתֵרֶא אֹיַבְתִּי וּתְכַסֶּהָ בוּשָׁה הָאֹמְרָה אֵלַי אַיּוֹ יְהֹוָה אֱלֹהָיִךְ עֵינַי תִּרְאֶינָּה בָּהּ עַתָּה תִּהְיֶה לְמִרְמָס כְּטִיט חוּצוֹת׃ יוֹם לִבְנוֹת גְּדֵרָיִךְ יוֹם הַהוּא יִרְחַק־חֹק׃ יוֹם הוּא וְעָדֶיךָ יָבוֹא לְמִנִּי אַשּׁוּר וְעָרֵי מָצוֹר וּלְמִנִּי מָצוֹר וְעַד־נָהָר וְיָם מִיָּם וְהַר הָהָר׃ וְהָיְתָה הָאָרֶץ לִשְׁמָמָה עַל־יֹשְׁבֶיהָ מִפְּרִי מַעַלְלֵיהֶם׃ רְעֵה עַמְּךָ בְשִׁבְטֶךָ צֹאן נַחֲלָתֶךָ שֹׁכְנִי לְבָדָד יַעַר בְּתוֹךְ כַּרְמֶל יִרְעוּ בָשָׁן וְגִלְעָד כִּימֵי עוֹלָם׃ כִּימֵי צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אַרְאֶנּוּ נִפְלָאוֹת׃ יִרְאוּ גוֹיִם וְיֵבֹשׁוּ מִכֹּל גְּבוּרָתָם יָשִׂימוּ יָד עַל־פֶּה אָזְנֵיהֶם תֶּחֱרַשְׁנָה׃ יְלַחֲכוּ עָפָר כַּנָּחָשׁ כְּזֹחֲלֵי אֶרֶץ יִרְגְּזוּ מִמִּסְגְּרֹתֵיהֶם אֶל־יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ יִפְחָדוּ וְיִרְאוּ מִמֶּךָּ׃ מִי־אֵל כָּמוֹךָ נֹשֵׂא עָוֹן וְעֹבֵר עַל־פֶּשַׁע לִשְׁאֵרִית נַחֲלָתוֹ לֹא־הֶחֱזִיק לָעַד אַפּוֹ כִּי־חָפֵץ חֶסֶד הוּא׃ יָשׁוּב יְרַחֲמֵנוּ יִכְבֹּשׁ עֲוֺנֹתֵינוּ וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצֻלוֹת יָם כָּל־חַטֹּאותָם׃ תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם׃

קה

וְתֶחֱזֵי רוּמִי בְּעִיל דְּבָבוּתִי וְתַחְפִּינַּהּ בַּהֲתָא דַּהֲוָת אָמְרָה לִי אָן דְּאַתְפְּרִיקְתָּא בְּמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ עֵינַי יִחְזְיָין בְּמַפַּלְתְּהוֹן כְּעַן תְּהֵי לְדָיִשׁ כְּסִין שׁוּקִין׃ בְּעִדָּנָא הַהִיא יִתְבַּנְיָין כְּנִשְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל בְּעִדָּנָא הַהִיא יִתְבַּטְלָן גְּזֵירַת עַמְמַיָּא׃ בְּעִדָּנָא הַהִיא יִתְכַּנְשׁוּן גָּלְוָתָא דְּמִן אַתּוּר וְקִרְוֵי תּוּקְפָּא וּדְמִן חוּרְמָנֵי רַבְּתָא וְקִרְוֵי צַיְירָא וְעַד פְּרָת וְיַמָּא מַעַרְבָאָה וְטוּרֵי טוּרָא׃ וּתְהֵי אַרְעָא לְצָדוּ עַל יָתְבָהָא מִפֵּרֵי עוֹבָדֵיהוֹן׃ פַּרְנֵיס עַמָּךְ בְּמֵימְרָךְ עַמָּא דְּאַחְסַנְתָּךְ בְּעָלְמָא דְּהוּא עֲתִיד לְאִתְחַדָּתָא יִשְׁרוּן בִּלְחוֹדֵיהוֹן דַּהֲווֹ צָדָן בְּחוּרְשָׁא יִתְיַתְבוּן בְּכַרְמְלָא וְיִתְפַּרְנְסוּן בְּאַרְעָא מַתְנַן וְגִלְעָד כְּיוֹמֵי עַלְמִין׃ כְּיוֹמֵי מַפְּקָהוֹן מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם אַחֲזֵינוּן פְּרִישָׁן׃ יֶחֱזוּן עַמְמַיָּא וְיִבְהֲתוּן מִכָּל גְּבוּרַתְהוֹן יְשַׁוּוּן יְדֵיהוֹן עַל פּוּמְהוֹן וְאוּדְנֵיהוֹן יִתְחָרְשָׁן׃ יִשְׁתַּטְּחוּן עַל אַפֵּיהוֹן עַל אַרְעָא כְּחִוְיָא כְּזוֹחֲלֵי עַפְרָא יְזוּעוּן מִבִּירָנְיָיתְהוֹן מִן קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא יִתְבְּרוּן וְיִדַּחֲלוּן מִן קֳדָמָךְ׃ לֵית בַּר מִנָּךְ אַתְּ הוּא אֱלָהָא שָׁבִיק לְעַוְיָין וּמַעֲבַר עַל חוֹבִין לִשְׁאָרָא דְּאַחְסַנְתֵּיהּ לָא מוֹרִיךְ לְעָלְמִין רוּגְזֵיהּ אֲרֵי רָעֵי לְאֵיטָבָא הוּא׃ יְתוּב מֵימְרֵיהּ לְרַחֲמָא עֲלָנָא וְיִכְבּוֹשׁ עַל חוֹבָנָא בְּרַחְמְתֵיהּ וְיִרְמֵי לְעוּמְקֵי יַמָּא כָּל חַטָּאֵי יִשְׂרָאֵל׃ תִּתֵּן קוּשְׁטֵיהּ דְּיַעֲקֹב לִבְנוֹהִי כְּמָא דְּקַיֶּימְתָּא לֵיהּ בְּבֵיתְאֵל טַבְוָת אַבְרָהָם לְזַרְעֵיהּ בַּתְרוֹהִי כְּמָא דְּקַיֶּימְתָּא לֵיהּ בֵּין בִּתְרַיָּא תִּדְכַּר לָנָא עֲקֵידַת יִצְחָק דְּאִתְעֲקַד עַל גַּבֵּי מַדְבְּחָא קֳדָמָךְ תַּעְבֵּיד עִמָּנָא טַבְוָן דְּקַיֶּימְתָּא לַאֲבָהָתָנָא מִיּוֹמֵי קֶדֶם׃

ספר נחום

מַשָּׂא נִינְוֵה סֵפֶר חֲזוֹן נַחוּם הָאֶלְקֹשִׁי׃ **אֵל** קַנּוֹא וְנֹקֵם יְהֹוָה נֹקֵם יְהֹוָה וּבַעַל חֵמָה נֹקֵם יְהֹוָה לְצָרָיו וְנוֹטֵר הוּא לְאֹיְבָיו׃ יְהֹוָה אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָול־כֹּחַ וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה

מטל כַּס דִּילוּט לְאַשְׁקָאָה יָת נִינְוֵה מִלְּקַדְמִין אִתְנַבִּי עֲלַהּ יוֹנָה בַּר אֲמִתַּי נְבִיָּא דְּמִגַּת חֵפֶר וּתְבַת מֵחוֹבָהָא וּכְדוּ דְּאוֹסִיפַת לְמֵיחֱטֵי תָּב וְאִתְנַבִּי עֲלַהּ נָחוּם מִבֵּית קוֹשִׁי כְּמָא דִּכְתִיב בְּסִפְרָא הָדֵין׃ אֱלָהָא דַּיָּין וּפוּרְעָן יְיָ מִתְפְּרַע יְיָ וְסַגִּי חֵילָא קֳדָמוֹהִי עֲתִיד יְיָ לְאִתְפְּרָעָא מִסַּנְאֵי עַמֵּיהּ וּבִרְגַז חָסִין מִבַּעֲלֵי דְּבָבוֹהִי׃ יְיָ מַרְחִיק רְגַז וּסְגֵי חֵילָא קֳדָמוֹהִי עֲתִיד יְיָ לְאִתְפְּרָעָא וּסְלַח לִדְתַיְיבִין לְאוֹרַיְתָא וּלְדְלָא תַּיְיבִין לָא מְזַכֵּי

עפר כנחש· יברכנו אלהים וייראו אתו· וייראו גוים את שם יי': נחש חס': קנוא ד' ב' מל' וב' חס' וסימ' קנוא קנאתי ליי'· וחברו חס'· אל קנוא הוא לא ישא לפשעכם דסוף יהושע: אל קנוא ונוקם יי' ב' בתראי מל':

בסדר עולם: יי' ארך אפים וגדול כח· גדול כח הוא והיכולת בידו להנקם ואם לא מיהר נקמתו לפי שארך אפים הוא ומכל מקום נקה לא ינקה· יי' בסופה

לאחרי' וטע' נוקם יי' ובעל חמה שיהיה נודע בעולם: יי' הטע' באמת שהו' ארך אפי':

גדל כח· הטעם כפול דרך משל לאד' שים לו כח גדול אז ימשול בכעסו וכן הוא כתו' בתור' ועתה יגדל נא כח יי' וכתו' אחריו יי' ארך אפים והטע' שיאריך לרשע' לא ינקה את

בסופה ובסערה דרכו · הם שלוחיו להפרע מאויביו שנאמר במצרים ברוח קדים עזה וברוח המדבר שכשמת אלוה יאבדו בכור נאמר רוח קדים שברך : וענן אבק רגליו · גם הוא דרך נקמתו ויתקף אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן היה הענן יכסכה : גוער בים · כשמעו ורוגמת הוא כלפי האומות שנמשלו לימים כענין שנאמר לאומים כשאון מים כבירים ישאון : וכל הנהרות החריב : כאן ניבא שעתיד הב"ה להמליך את נבוכד נאצר בימי יהויקים ויתן את אשור ואת כל הארצות לחרב : אמלל בשן וכרמל · מושבות הטובים : ופרח לבנון אומלל · חכמי ישראל פירשו כלפי מיני מגדים שנטע שלמה בבית המקדש שהיו של זהב וכיון שנכנסו גוים להיכל יבשו : ההרים רעשו ממנו · המלכים והשרים יפחדו מגזירותיו : ותשא הארץ · משאת עשן : נתכה · הגיע לארץ כמו והמטר לא נתך ארצה : נתצו ממנו · מאימתו : טוב יי' למעוז · ואף בשעה שהוא נפרע מאויביו לא זזו רחמיו מלהטיב ליראיו ולא כמדת בשר ודם שכשהוא עסוק בזו אינו פנוי בזו כענין שנאמר יי' איש מלחמ' יי' שמו כמו שהו' במכילתי : ויודע · את דרכי חוסי בו : ובשטף עובר · ובחימה שוטפת : כלה יעשה מקומה · של ארץ ומוסב זה על ותשא הארץ מפניו כמו שאמור למעלה : כלה הוא עושה · לנינוה ומלכי אשור לא ישנה להם עוד פעם אחרת : כי עד סירים סבוכים · כלומר פתאום תבא עליהם מכתם ולא ירדו מכבודם מעט מעט כי בעוד שהסירים והקוצים נסבכים כ כשרשים בחזקה : וכסבאם סבואים · ועודם במשתיהן ובשמחתן ויש פותרין כי עד סירים לשון הסרה : אכלו כקש יבש · אסר כתחלה ונגמר בישולו ויבש : מלא · אסוביר בלע"ז וכן מלאתך המלאה הזרע : ממך · את נינוה יצא סנחריב החושב רעה דימ' להחריב דירת מטה ומעלה כתו' אחד אני ואבא ואבא מלון קיצו וכתו' אחד אומר מרום קיצו בתחילה אחריב דירה של מטה ולבסוף דירה של מעלה כדאית' בחלק : אם שלמי' וכן רבים · יפה תרגום של יונתן מיושב על המקרא אם יהון ס שלימים בעצה שיהו כולם שוים בהסכמה אחת · וכן אם יהו רבים מאד אכשי נינוה אויבך י ירושלם וכן אף אם גזו חדקל ועברו את פרת לבור עליה לא יבליתו שהרי עניתיך ולא אענך עוד ועוד שמעתי אם שלמי' אנשי נינוה בגדולתם וכן אם יהו עוד רבים ונכבדים יותר וכן נגזו ועבר וכן אגיזם ואעבירם הרי זה כמו וכאשר יענו אותו כן ירבה : ועניתיך לא אענך עוד : אענה אותך בפעם הזאת כלה ונחרבה ולא אזקיק ליך עוד · ורבותינו דרשו לענין מעשה הצדקה במסכת גיטין אך אינו על סדר שאר הנבואה : ועתה אשבור מטהו מעליך · שכינה אומרת כן לנביא שהוא ישראלי אשבור מטהו של אשור מעליך עמי וכוה עליך יי' · עתה מיסב הדיבור אל מלך אשור : לא יזרע משמך עוד · לא יעמוד ממך מלך : מבית אלהיך אכרית פסל ומסכה · ואשים את בית אלהיך קברך שם תברח להמלט ושם תהרג כמו שנהרג אביך בית נסרוך אלהיו : כי קלות · בעיני : שלמי נדריך : אשר נדרת להב"ה אם יצילך מכף סנחרי' מלך אשור כי עתה כבלתי אלהיך כמו שאומר בספר מלכים ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלהיו ושם הכה בחרב :

וטעם בסופה משל למהירות ברוח סערה · וענן אבק רגליו דרך משל למרוצת הצבאים והטעם על הגזירות הבאות מהשמים במהרה שהם למעלה מהעננים : גוער · ויבשהו · חסר יו"ד שלא להתחברות שנים יודי"ן והוא מהבנין הכבד הדגוש תיבש גרם כי כאשר יאמר מן יאבד ויאבדם ככה היה ראוי שיאמר ויבשהו רק לא תהיה כאה להתחבר שנים יודי"ן ועת' יספר כח השם בים וביבשה שאין מי שיכול לעמוד וטע' אמלל בשן בעבור וכל הנהרות החריב ודבר זה שהחריב הנהרות בעבור יבשת הגש' מעל הארץ דבר זה גרם אמלל בשן וכרמל מכל פריתמא' : הרים · אר"מ ריכנוס ותשא הארץ מפניו אימה כמו כשאתי א אימיך אפוכה והנכון בעיני ותשא משאת פרש' שנשרפה הארץ וכל' וישאם דוד ואנשיו והטע' וישרפם והטעם בעבור שאמר בתחילה ובעל חמה שמטרף ה הארץ בחמו כדרך וחמתו בערה בו והעד לפני זעמו מי יעמוד וכל זה יספר חרי אף השם על נינוה : טוב · הטע' כל שואליו ישמיד בחרון אפו כאשר וחמתו נתכה כאשר יתאכף בהם ויבוא ע עליהם כרות וימלטו הירואים וזהו למעוז כמו מגדל עוז ותוסי' בו דבק למעוז והוסיף מלת ויודע כי הו' לבדו יודע תעלומות לב ומכיר החוסים בו : ובשטף · כאל שוטף : כלה יעשה · לא מעט מעט · ואויביו החשך ירדף עמה ואחריה' או שירדפ' ט' מקו' החשך שלא יראה בבא כלה עליהם : מה · אומר לאנשי נינוה לא ידעת' מחשבות השם כי כלה הוא עושה ואין צורך שתקום פעמים צרה עליכ' כי בואה תכריתך כי · משל לקש יבש : מלא · כל היבשת כמו גמור עם אנשים שכורי' יבוא האש ויכלא הכל רגע אחד והנם סירים קוצים סבוכים מגזרת כאחז בסבך ומלת סבאים תואר כדרך השכורי באהלים גם עבוס וברוך : וכסבאם · כאשר הם שותים · אכלו יחדיו נשרפו באש כשהיו נסבכים יחד זה בזה כמו סירים סבוכים ויהיו סבוכים בשכרותם אז יהיו נוחים שישרפו באש יחד כקש יבש גמור מרוב יבשות הסירים ותמימות השכרות והנה כתן משל מהמים ומהאש וכל זה בעבור מלך נינוה שהגלה ישר' וחשב להשחית פליטת יהודה וזהו ממך וידועים הם דברי רב שקה מפי אדוניו כמו שאומר בספר מלכים אשר שלחו מלך אשור לחרף שם יי' : כה · אם היו אנשי נינוה בשלום עד היום וכן היו רבים ואלה דברי השם לכנסת ישר' כך נגזו מפעלי הכפל כמו נגולו כספר : ועבר · כמו מקרה שעבר ולא ישוב : ועניתיך לא אענך עוד · על ידוי ועתה · כתוב בימי חזקיהו אשר ישאר מאשור וממצרים : וכוה · עתה ידבר אל מלך נינוה וטעם וכוה גזר : לא יזרע · שלא יעמד זרעו הנקרא בשמו : אשים קברך · בבית הנה · חגי יהודה · הם שנמלטו מיד סנחריב : עלה

ותתמגגו ג' חס' בליש' וסימ' והגבעות התמגגו · ברביבים תמגגנה צמחה · ותמגגני תשיה : יעמוד ג' מל' בקריא' וסימ' לפני זעמו מי יעמוד ומי · ויברח בצל ולא יעמוד · רוח והצלה יעמוד ליהודים : ויודע ג' בקריא' חס' וסימ' בסדר בלק : יועץ ד' חס' בליש' וסימ' והיעצים עצת רע בעיר · ויעציך כבתחלה · יעץ בליעל · ויעציו ושריו · וכל יעצי דכוו' : מעליך ד' בקריא' וסימ' הסירי את יינך מעליך · ובשר קדש יעברו מעליך · ואשטוף דמיך מעליך · אשבור מוטהו מעליך :

יְהוָה בְּסוּפָה וּבִשְׂעָרָה דַּרְכּוֹ וְעָנָן אֲבַק רַגְלָיו : גּוֹעֵר בַּיָּם וַיַּבְּשֵׁהוּ וְכָל־הַנְּהָרוֹת הֶחֱרִיב אֻמְלַל בָּשָׁן וְכַרְמֶל וּפֶרַח לְבָנוֹן אֻמְלָל : הָרִים רָעֲשׁוּ מִמֶּנּוּ וְהַגְּבָעוֹת הִתְמֹגָגוּ וַתִּשָּׂא הָאָרֶץ מִפָּנָיו וְתֵבֵל וְכָל־יוֹשְׁבֵי בָהּ : לִפְנֵי זַעְמוֹ מִי יַעֲמוֹד וּמִי יָקוּם בַּחֲרוֹן אַפּוֹ חֲמָתוֹ נִתְּכָה כָאֵשׁ וְהַצֻּרִים נִתְּצוּ מִמֶּנּוּ : טוֹב יְהוָה לְמָעוֹז בְּיוֹם צָרָה וְיֹדֵעַ חֹסֵי בוֹ : וּבְשֶׁטֶף עֹבֵר כָּלָה יַעֲשֶׂה מְקוֹמָהּ וְאֹיְבָיו יְרַדֶּף־חֹשֶׁךְ : מַה־תְּחַשְּׁבוּן אֶל־יְהוָה כָּלָה הוּא עֹשֶׂה לֹא־תָקוּם פַּעֲמַיִם צָרָה : כִּי עַד־סִירִים סְבֻכִים וּכְסָבְאָם סְבוּאִים אֻכְּלוּ כְּקַשׁ יָבֵשׁ מָלֵא : מִמֵּךְ יָצָא חֹשֵׁב עַל־יְהוָה רָעָה יֹעֵץ בְּלִיָּעַל : כֹּה אָמַר יְהוָה אִם־שְׁלֵמִים וְכֵן רַבִּים וְכֵן נָגֹזּוּ וְעָבָר וְעִנִּתִךְ לֹא אֲעַנֵּךְ עוֹד : וְעַתָּה אֶשְׁבֹּר מֹטֵהוּ מֵעָלָיִךְ וּמוֹסְרֹתַיִךְ אֲנַתֵּק : וְצִוָּה עָלֶיךָ יְהוָה לֹא־יִזָּרַע מִשִּׁמְךָ עוֹד מִבֵּית אֱלֹהֶיךָ אַכְרִית פֶּסֶל וּמַסֵּכָה אָשִׂים קִבְרֶךָ כִּי קַלּוֹתָ :

ב הִנֵּה עַל־הֶהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם חָגִּי יְהוּדָה חַגַּיִךְ שַׁלְּמִי נְדָרָיִךְ

יְיָ בְּעַלְעוֹלָא וּבְרוּחַ סַרְבַּר וַעֲנַן אֲמִטְתָא כִּיבֵשׁ קֳדָמוֹהִי : דִנְזִיף בְּיַמָּא וּמְיַבֵּשׁ לֵיהּ וְכָל נַהֲרָוָתָא מַחֲרִיב צָדֵי מַתְנָן וְכַרְמְלָא וְאִילָנֵי לִיבְנָן נְתַרוּ : טוּרַיָּא זָעוּ מִן קֳדָמוֹהִי וְרָמָתָא אִתְפַּרְקָא וַחֲרוּבַת אַרְעָא מִן קֳדָמוֹהִי וְתֵבֵל וְכָל דְיָתְבִין בַּהּ : כַּד אִתְגְלִי בְרַחְמְתָא לְמִתַּן אוֹרַיְתָא לְעַמֵּיהּ כֵּן זָעַ עָלְמָא מִן קֳדָמוֹהִי בְּכֵן כַּד אִיתְגְלֵי בִּרְגַז לְאִתְפְּרַע מִסַּנְאֵי עַמֵּיהּ קֳדָם פּוּרְעֲנוּתֵיהּ מַן יְקוּם וּמַן יְסוֹבַר בְּאַבְאָשׁוּת רוּגְזֵיהּ רוּגְזֵיהּ כְּאֶשָּׁתָא מְמַסֵּי וְטִינָרַיָּא אִתְפַּרְקָן מִן קֳדָמוֹהִי : טַב יְיָ לְיִשְׂרָאֵל לְאִסְתְּמָכָא עֲלוֹהִי בְּעִידַן עָקָא וּגְלֵי קֳדָמוֹהִי דְרָחִיצִין עַל מֵימְרֵיהּ : וּבִרְגַז חָסִין וּבְחֵימָא תַקִּיפָא גְמִירָא יַעְבֵּיד עִם עַמְמַיָּא דְקָמוּ וְאַחֲרִיבוּ יָת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וּבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי יִמְסַר לְגֵהִנָּם : עַמְמַיָּא דְבָזוּ יָת יִשְׂרָאֵל מָא אַתּוּן חָשְׁבִין קֳדָם יְיָ גְמִירָא הִיא עָתִיד לְמֶעְבַּד עִמְּכוֹן לָא תִתְקַיֵּם עֲלֵיכוֹן כְּבֵית יִשְׂרָאֵל תַּרְתֵּין זִמְנִין רְוַחַ בָּתַר עָקָא : אֲרֵי שִׁלְטוֹנֵי עַמְמַיָּא דְבָזוּ יָת בֵּית יִשְׂרָאֵל וּכְמָא דִיטְעַן בְּחַמְרָא כֵּן אַטְעִיאוּנוּן שִׁיצִיאוּנוּן כְּמָא דְמִשְׁיְצְיָא אֶשָּׁתָא בְּקַשָּׁא יַבִּישָׁא סַגִּי : מִינִיךְ נִינְוֵה נְפַק מַלְכָּא דַחֲשִׁיב עַל עַמֵּיהּ דַיְיָ בִּישָׁא דְמַלִּיךְ מַלַּךְ דְרֶשַׁע : כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אִם יְהוֹן שְׁלֵמִין בְּעֵיצָה וְסַגִּיאִין בְּאִתְמְנָוָתָא עַמְמַיָּא דְמִתְכַּנְשִׁין לְאַעָקָא לִיךְ יְרוּשְׁלֵם וִיגוּזוּן יָת דִּגְלַת וְיִעְבְּרוּן יָת פְּרָת וְיֵירְתוּן לְעַנְיוּתִיךְ וְדִשְׁעַבַּדְתִּיךְ לָא אֲשַׁעְבְּדִינָךְ עוֹד : וּכְעַן אֶתְבַּר נִיר עַמְמַיָּא מִצַּוְורֵיכוֹן וְחַנְקֵיכוֹן אֲפַסֵּיק : וִיפַקֵּיד עֲלָךְ יְיָ יָת מַלְכָּא דְאָתוּר וְלָא יְהֵי דְכָרַן מִשְּׁמָךְ עוֹד מִבֵּית טַעֲוָתָךְ אֲשֵׁיצֵי צְלַם וּמַתְּכָא תַּמָּן אֲשַׁוֵּי קִבְרָךְ אֲרֵי קְלִילָא קֳדָמַי : הָא עַל טוּרֵי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל רַגְלֵי מְבַסַּר מַשְׁמַע שְׁלָמָא וּגְלֵי יְהוּדָה חַגַּךְ שַׁלִּימִי נִדְרָךְ

כִּי לֹא יוֹסִיף עוֹד לַעֲבָר־בָּךְ בְּלִיַּעַל כֻּלֹּה נִכְרָת׃ עָלָה מֵפִיץ עַל־פָּנַיִךְ נָצוֹר מְצוּרָה צַפֵּה־דֶרֶךְ חַזֵּק מָתְנַיִם אַמֵּץ כֹּחַ מְאֹד׃ כִּי שָׁב יְהוָה אֶת־גְּאוֹן יַעֲקֹב כִּגְאוֹן יִשְׂרָאֵל כִּי בְקָקוּם בֹּקְקִים וּזְמֹרֵיהֶם שִׁחֵתוּ׃ מָגֵן גִּבֹּרֵיהוּ מְאָדָּם אַנְשֵׁי־חַיִל מְתֻלָּעִים בְּאֵשׁ־פְּלָדוֹת הָרֶכֶב בְּיוֹם הֲכִינוֹ וְהַבְּרֹשִׁים הָרְעָלוּ׃ בַּחוּצוֹת יִתְהוֹלְלוּ הָרֶכֶב יִשְׁתַּקְשְׁקוּן בָּרְחֹבוֹת מַרְאֵיהֶן כַּלַּפִּידִם כַּבְּרָקִים יְרוֹצֵצוּ׃ יִזְכֹּר אַדִּירָיו יִכָּשְׁלוּ בַּהֲלִיכָתָם יְמַהֲרוּ חוֹמָתָהּ וְהֻכַן הַסֹּכֵךְ׃ שַׁעֲרֵי הַנְּהָרוֹת נִפְתָּחוּ וְהַהֵיכָל נָמוֹג׃ וְהֻצַּב גֻּלְּתָה הֹעֲלָתָה וְאַמְהֹתֶיהָ מְנַהֲגוֹת כְּקוֹל יוֹנִים מְתֹפְפֹת עַל־לִבְבֵהֶן׃

וְנִינְוֵה כִבְרֵכַת־מַיִם מִימֵי הִיא וְהֵמָּה נָסִים עִמְדוּ עֲמֹדוּ וְאֵין מַפְנֶה׃ בֹּזּוּ כֶסֶף בֹּזּוּ זָהָב וְאֵין קֵצֶה לַתְּכוּנָה כָּבֹד מִכֹּל כְּלִי חֶמְדָּה׃ בּוּקָה וּמְבוּקָה וּמְבֻלָּקָה וְלֵב נָמֵס וּפִק בִּרְכַּיִם וְחַלְחָלָה בְּכָל־מָתְנַיִם וּפְנֵי כֻלָּם קִבְּצוּ פָארוּר׃ אַיֵּה מְעוֹן אֲרָיוֹת וּמִרְעֶה הוּא לַכְּפִרִים אֲשֶׁר הָלַךְ אַרְיֵה לָבִיא שָׁם גּוּר אַרְיֵה וְאֵין מַחֲרִיד׃ אַרְיֵה טֹרֵף בְּדֵי גֹרוֹתָיו וּמְחַנֵּק לְלִבְאֹתָיו וַיְמַלֵּא־טֶרֶף חֹרָיו וּמְעֹנֹתָיו טְרֵפָה׃

אֲרֵי לָא יוֹסְפוּן עוֹד דְּיֶעְדּוּן בִּיךְ רַשִׁיעִין כּוּלְהוֹן אִשְׁתֵּיצִיאוּ׃ דַּהֲווֹ סַלְקִין וּמִתְבָּרְרִין עַל אַרְעִיךְ צַיְירִין עֲלָךְ בְּצַיָר מְקַיְּימִין סְכוּאִין עַל אוֹרְחָתִיךְ תַּקִּיפֵי קְרָב חַסִּינֵי חֵיל לַחֲדָא׃ אֲרֵי אָתֵיב יְיָ תּוּקְפֵיהּ לְיַעֲקֹב רְבוּתֵיהּ לְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי בָּזוֹנוּן בָּזוֹזִין וְקִירְוֵי תּוֹשַׁבְחַתְהוֹן חַבִּילוּ׃ תְּרִיסֵי גִּבָּרֵיהוֹן מְסַמְּקִין גִּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא לְבִישִׁין דְּזָהֲרִיתָא בְּאֶשָּׁתָא פִּילֵי רְתִיכֵיהוֹן זַמְנִין לְיוֹם קְשׁוּטֵיהוֹן וְרַבְנֵי מַשִּׁירְיָתְהוֹן מְסַרְבְּלִין בִּצְבְעוֹנִין׃ בְּשׁוּקַיָּא מִשְׁתַּגְשְׁגִין רְתִיכַיָּא קַל נִיקוּשׁ זַיְינֵיהוֹן מִשְׁתְּמַע בִּרְחוֹבֵי קִרְוַיָּא חֶזְוֵיהוֹן כִּבְעוּרִין כְּבַרְקִין טָרְדִין׃ יְמַנּוּן רַבְנֵי מַשִּׁירְיָתְהוֹן יִתְקְלוּן בְּמַהֲכַתְהוֹן יוֹחוּן יִכְבְּשׁוּן שׁוּרָא יִבְנוּן מִגְדְּלִין׃ גִּשְׁרֵי נַהֲרָוָתָא אִתְפַּסְקָא וּמַלְכָּא בְּהֵיכְלֵיהּ זָע׃ וּמַלְכְּתָא יָתְבַת צִיבָא בְּגַלְיָא נָפְקַת וְאַמְהָתָהָא הָא מְדַבְּרָן אָזְלָן בַּתְרַהָא מְנַהֲמָן כְּקָל יוֹנִים מְטַרְּפָן עַל לִבֵּיהוֹן׃ וְנִינְוֵה כְּבֵית כְּנִישַׁת מַיָּא מִיּוֹמֵי קֳדָם הִיא וְאִינוּן עָרְקוּ קוּמוּ קוּמוּ וְלֵית דְּמַפְנֵי לְמֵיקָם׃ בּוֹזוּ כַּסְפָּא בּוֹזוּ דַּהֲבָא וְלֵית סוֹף לְאוֹצְרַיָּא סְפוּ כָּל מָנֵי חֶמְדְּתָא׃ בְּזִיזָא וּמִתְבַּזְּזָא וּפְתִיחַ תַּרְעַיָּא לְסַנְאָה וְלֵב מְסֵי וְנִיקוּשׁ רְכוּבִין וְזִיעַ בְּכָל חַרְצִין וְאַפֵּי כּוּלְהוֹן אִתְחַפִּיאוּ אִיכְּרוּם אוּכָּמִין כְּקִידְרָא׃ אָן מְדוֹרֵי מַלְכַיָּא וּבֵית מֵישְׁרֵי שִׁלְטוֹנַיָּא אֲתַר דַּהֲווֹ אָזְלִין מַלְכַיָּא תַּמָּן בְּנֵיהוֹן שְׁבַקִין הָא כְּאַרְיָא דִּישְׁרֵי עַל צֵידֵיהּ לְרוֹחֲצָן וְלֵית דִּמְנִיד׃ מַלְכַיָּא מַיְתַן חֲטוֹף לִנְשֵׁיהוֹן וּבִיזָּא לִבְנֵיהוֹן וּמְלַן אוֹצְרֵיהוֹן חֲטוֹף וּבִירָנְיָתְהוֹן בִּיזָּא׃

לעבור ד׳ מל׳ וסימ׳ ויהי כאשר תמו כל הגוי תנינא. ויהי כאשר תם כל העם לעבור ויעבר ארון. והנה גם צדוק וכל הלוים אתו. לא יוסיף לעבור בך בליעל׃ כלפידים ג׳ מל׳ בליש׳ בקריאה וסימ׳ ויבער אש בלפידים. מראיהם כלפידים. מראיהן כלפידים יהלכו. וכל העם ראים הלפדים בתיב ושארא לפידם

כתיב׃ נפתחו ג׳ בקריאה וסי׳ וארבות השמים נפתחו׃ כי ארבות ממרום נפתחו. שער הנהרות נפתחו׃ כבוד ב׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ את כל הכבוד הזה. כבד מכל כלי חמדה׃ פארור ב׳ וסימ׳ כל פנים קבצו פארור׃ ופני כולם קבצו פארור׃ טורף ד׳ חס׳ וסימ׳ קשר נביאיה. אריה טרף בדי׳. פצו עלי׳. טרף נפשו׃

אבן עזרא

עלה. עתה שב לדבר אל נינוה והמפיץ הוא נבוכדנצר׃ נצור מצורה. ידבר למלך נינוה וככה צפה דרך מיש נופיס ברכי׳ והנגיד אמר כי נצור שם הפועל כמו ויכלת עמד וככה צפה דרך לכלה הפמע ודע כי עתה ישיב השם שבות גאון יעקב כגאון ישראל בהיותו בארצו הטעם ישיבם לגאונם כמו שהיו ימי׳ מימי קדם בגאונם ומלת בקקום תורה כי הפועל יוצא והנה יהיה גפן בוקק פועל והפעול הוא ה הפרי שימוה לו או תהיה כמלת שב שתמצא עומד ויוצא וטעם כי בקקום שמוס כגפן בוקק על כן׃ וזמוריהם. כמו וכרתו משם זמורה ושב לפרש המפיץ השולה׃ מגן. אמר רבי משה הכהן כי ה גבוריהו בתוספת ה״א לשון רבים וככה ב בהתפללו בעד רעהו ולא דבר ככוכה כי פיו כמו פיהו אחיו אחיהו פיו פיהו וטעם רעהו שהתפלל בעבור כל אח׳ וגבוריהו שם המין שכולל גבור הגבורים׃ מתלעים. שלובשים תולע׳ שני׳ ביום הכינו. הרכב כאילו אש פלדות יוצא במרוצתו ומלת פלדות זרה אולי היא הפוכה לפידות׃ והברושים הרעלו. כמו רעדו ברומי היער ויפת אמר כי הם חניתות׃ בחוצות׃ אמר ר׳ יונה ישתקשקון יכו שוק אל שוק׃ ירוצצו׳ כפול האות האחרון והפעל כפל ירוצצו כשם מגזרת רץ וככה ויתרוצצו ה הבנים׃ יזכר׳ כאמר יזכור האויב שהוא מ מלך כשדים בעבור מרופתם יכשלו ב בהליכתן׃ ימהרו. אל חומות נינוה׃ והוכן. מגדלי העץ הגדולים ויפת אמר כי יזכור מלך נינוה א אדיריו יכשלו יברחו אל החומה ויכינו ה המגינים לסוכך ע עליהם וזה לא יועיל להם כי שערי יורה כי מפלת הנהרות כ כתפס ארמון המלך וזהו והסיכל נמוג׃ והצב׳ לא מצאתי למלה זו פירו׳ יותר נכבד מדברי רב שמואל הנגיד כי הצב שם המלכה על כן גולה העלתה על המרכבה להוליכה בשביה ואמהותיה שהיו כוהנות אותה דומות לקול יונים בהמותן׃ מתופפות׃ דרך התוף להכות בו ביד׃ ונינוה כבריכת מים׃ היתה מלואה מימי קדם עושר ואנשיה נסים ואומרים זה לזה עמדו עמדו אל תברחו ואין מפנה שישיב פניו על כן בזו כסף דברי הנביא לכשדים׃ לתכונה להון שהכין׃ בוקה ומבוקה. גזרה אחת להם כדרך גאה וגאון יי׳ עזי ומעזי׃ ומבולקה כמו הנה ה׳ בוקק הארץ ובולקה וטעם בוקה גם מבולקה כמו שממה תהיה נינוה׃ ולב. כל שומע כמס׃ ופיק ברכי׳. על דרך ויפק רצון אך הוא מעט רחוק והנכון כי הוא כמו לפוקה ולמכשול׃ וחלחלה. חיל וחילה כפול׃ פארור. כבר פירשתיו׃ איה. בעבור זה יתמהו השומעים ויאמרו וכל זה דרך משל על נינוה שהיו הולכין לטרוף טרף להחריב כל העולם וטעם הלך ג׳ מעון אריות׃ אריה טורף. להפסיק גרותיו׃ בדי׳ בלשון די תשיב לגדי שה׳ ומחנק. שהיו לאו׳ טרף ללבאותיו ומעונותיו מלא טרפ׳׃ הכני

רשי

כי לא יוסיף עוד לעבור בך. אותו הבליעל כולו נכרת הוא ודרעו׃ עלה מפיץ על פניך נצור מצורה. המפיץ אשר עלה על פניך את ארץ יהוד׳ בימי חזקיהו עכשיו הוא נצור מצורה נבוכד נצר מלך בבל שהוא צר עליו׃ צפה דרך. הבט אתה אנשי יהודה אל אם הדרכים ותראה את ההולכים לצור עליו ויחזקו מתניך ואמץ כח מאד׃ כגאון ישראל. כמו שהיה כבר׃ בקקום בוקקים. בוזזים והריקום לשון בוקק מפל על גפן׃ מגן גבוריהו. של נבוכד נצר הצרים על אשור׃ מאדם. מאודמין הם ואנשי חילם מתולעים. לבושי זהורי׳׃ באש פלדות הרכב ביום הכינו. ביום שהו׳ מכין לצאת בצבא מלחמה רכב ברזל שלו ולא ידעתי מהו פלדות ואומר אני שהוא מין המלחמות ברזל יפה ויש פותרין פלדות לשון לפיד אם כדרך ההפך׃ והברושים הרעלו. ורבני משריתהון מסרבלין בצבעונין׃ הרעלו מעוטפין ודומה לו והעטיפות והסרות והר לות ובלשון משנה סניבו מדיות רעולות במסכ׳ שבת׃ יתהוללו. יכהו עצמן בשגעון׃ ישתקשקון. קל כקוש זיניהון משתמעו הוא לשון והשיקו ה היקבים כמשק גבים המשמעת קול׃ ירוצצו׳ ירוצצו את הסומים כברקי׳ הללו הטורדי׳ את הבריות כן ת״י׃ יזכור. מלך אשור את אדיריו וגבוריו ודימה בלבו לבא אתו להלחם והם יכשלו בהליכתם׃ ימהרו חומתה. לנוס לרוץ אל חומת העיר כל תיבה הצריכה למ״ד ב בתחילה הטל לה ה״א בסופה׃ והוכן הסוכך. יבנון מגדלין ויש לפרש והוכן הסוכך והמלך ב בזיינין בכלי זיינו כמו ממסך ה הסוכך לשון מוסך׃ שערי הנהרות. שערי העיר אשר מצד הנהרות׃ והחיכל נמוג. כרעד וגע מכח אבני בליסטר׳ הנזרקי׳ בכתלים׃ והצב. היא המלכה הנכבת לימין המלך כד״א נצבה שגל לימינך׃ גלתה העלתה. בגלוי הלכה בשבי והעלתה מן העיר׃ מנהגו׳ כקול יונים. מנהגו׳ עצמן בבכיה כקול יונים המקוננו׳ מנהגות שרימ״י בלע״ז׃ מתופפות על לבבהן. מקישות ידיהן על לבן כהיקש בתופים׃ ונינוה כברכת מים מימי היא. מיום שהיא נעשית ישבה בשלוה ואין מכיר כבריכת מים מכונסים שאין זזים ממקומם׃ והמה. עתה מרוב דוחקים למרדו לנוס נסים׃ עמדו עמודו. אומר להם ואין מפנה לבו לשמוע ולעמוד׃ בוזו כסף. אתם הבאים על נינוה׃ אין קצה לתכונה. אין חשבון׃ לתכונה ולאוצרותיהם על שם שהכסף והזהב הנתון באוצר נתון בחשבון כמה דאת אמר את הכסף המתוכן׃ כבד מכל כלי חמדה. לשון הכבדים כמו התכבדי בילך לשון מכבד הבית אם קוונט בלע״ז לכבד אותם מכל כלי חמדה׳ וכן ת״י ספו כל מאני חמדתא כבוד כמו זכור סמור׃ בוקה. ריקנית׃ ומבוקה. ומרוקנת על ידי בוקקים׃ מבולקה. משורבת בחומותיה איסבר״טירא בלע״ז. ופיק ברכים. כשלון ברכים כמו לפוקה ולמכשול׃ קבצו פארור. שחרורי׳ כקדיר׃ איה מעון אריות. קינה היא על נינוה שהיתה מדור מלכי׳ קשים וחזקים כאריות אשר הלך אריה לביא שם. אתר דהוו אזלין מלכין ושבקין תמן ביניהון הא כאריה דשרי לרוחצן׃ אריה טורף בדי גורותיו. מלכיה היו מביאין שלל רב עד שהיה די לבני ביתם׃ ומחנק. בהמות לצורך לבאותיו כלומר מרבה אוצרות לבניו׃ וימלא טרף חוריו. וממלן אוצריהון חטוף׃ רכבה׃

רכבה׳ רוב רכב שבה קרטו״ין בלע״ז ולא יתירה חוסף הלשון לכמה מרכבו׳ וכן סיר אסר חלאתה בה זוהם רב ׃ ולא ישמע עוד קול מלאככה ׃ קול מלאכיך כמו שמעו כבר רב שקה וחבריו שלוח אסור ... מיד בעליו ׃ לא ימיש טרף ׃ מתוכה תמיד ... בה תמיד ׃ קול רעש ׃ אופני מרכבות ׃ וסוס דוהר ׃ דולג ומקפץ וכן מדהרות דהרות אביריו ׃ ולהב חרב ׃ רו״מלא בלע״ז כל סכין וחרב קרוי להב כמו ויבא הנצב אחר הלהב ׃ וברק חנית ׃ חנית מרוטה ומבריקת אור יוצא ממנה פלנ״דור בלע״ז ׃ וכובד פגר ׃ היו מרבים פגרים ולא היה משגן לגויות נבילות המושלכות בה עד שהיו עוברים ונכשלים בגויות הפגרים ׃ מרוב זנוני זונה ׃ מרוב חנופת עיר שהיו יודעים לפתות לב מלכי הארץ להתחבר עמם וסוף כובשים אות תחתיהם ׃ שוליך ׃ הם שפולי בגדי אשה ׃ מערך ׃ גילוייך כמו ערוה בשת ...

הנני אליך ׃ נינוה ׃ משטן ׃ מרוב חוש האש והטעם על חרון השם ׃ טרפך ׃ הטרף שהיית טורפת והא׳ מלאככה יתחת יו״ד סימן לשון נקבה כמו עוונכי יתחלואיכי ׃ והטעם רב שקה וכתוב כיד מלאכיך ׃ הוי ׃ יש אומרים כמו אוי או הוי מלת קריאה כמו הוי ציון המלטי ׃ כלה ׃ בכל פרק מקום דרכים ברחובותיה היא מליאה כחש ומלת ימים פועל יוצא והוא שב לכחש כל כך מלאה כחש לרמות העולם כל אחד מהם לא ימיש עצמו מן הטרף והנה יבוא אליה קול שוט להריץ הסוס ...

ימיש ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר בשלח וירמיה סימן ז׳ ׃ מעלה ה׳ פתחין בקריא׳ וסימ׳ ויהי שמואל מעלה העלה ׃ הנני מעלה לה ארוכה ׃ ולכהנים הלוים לא יכרת איש ׃ ולכן הנה אדני מעלה עליכם ׃ והשבתי למואב נאם יי׳ ׃ פרש מעלה ולהב חרב ׃ מעלה נשאים מקצה הארץ ׃ כי הנה אנכי מעיר ומעלה על בבל ׃ וסימ׳ כרשון

הנני אליך נאם יהוה צבאות והבערתי בעשן רכבה וכפיריך תאכל חרב והכרתי מארץ טרפך ולא ישמע עוד קול מלאככה ׃

הוי עיר דמים כלה כחש פרק מלאה לא ימיש טרף ׃ קול שוט וקול רעש אופן וסוס דהר ומרכבה מרקדה ׃ פרש מעלה ולהב חרב וברק חנית ורב חלל וכבד פגר ואין קצה לגויה יכשלו בגויתם ׃ מרב זנוני זונה טובת חן בעלת כשפים המכרת גוים בזנוניה ומשפחות בכשפיה ׃ הנני אליך נאם יהוה צבאות וגליתי שוליך על פניך והראיתי גוים מערך וממלכות קלונך ׃ והשלכתי עליך שקצים ונבלתיך ושמתיך כראי ׃ והיה כל ראיך ידוד ממך ואמר שדדה נינוה מי ינוד לה מאין אבקש מנחמים לך ׃ התיטבי מנא אמון הישבה ביארים מים סביב לה אשר חיל ים מים חומתה ׃ כוש עצמה ומצרים ואין קצה פוט ולובים היו בעזרתך ׃ גם היא לגלה הלכה בשבי גם עלליה ירטשו בראש כל חוצות ועל נכבדיה ידו גורל וכל גדוליה רתקו בזקים ׃ גם את תשכרי תהי נעלמה גם את תבקשי מעוז מאויב ׃ כל מבצריך תאנים עם בכורים אם ינועו ונפלו על פי אוכל ׃ הנה עמך נשים בקרבך לאיביך פתוח נפתחו שערי ארצך אכלה אש בריחיך ׃ מי מצור שאבי לך חזקי מבצריך באי בטיט ורמסי בחמר החזיקי מלבן ׃

הא אנא שלח רוגזי עלך אמר יי צבאות ואדליק באשתא רתיכך וכפרנך תקטול חרבא ואשיצי מארעא סחורתיך ולא ישתמע עוד קל אתגרך ׃

ווי קרתא אשדת דם כולה כדבין בזא מליא לא פסיק קטול ׃ קל ניקוש מחתא וקל זיוע גלגלין וסוסון מפנכין ורתיכין מקפצן ׃ פרש מסק ולחוב ועלי רוב סיפין וציצוח מורנין וסגי קטולין והמון פגרין לית סוף לקטיליא יתקלון בקטילהון ׃ מסגיאות אתרגושת קרתא דהיא כטעיתא נפקת ברא שפירת ריוו ידעא חרשין דמסרא עממיא בטעותהא ומלכותא בחרשהא ׃ הא אנא שלח רוגזי עלך אמר יי צבאות ואגלי בהתת חובך על אפך ואחזי עממיא בהתתיך ומלכות קלניך ׃ ואירמי עלך שיקוצין ואנבלינך ואשוינך מכערא לעיני כל חזך ׃ ויהי כל די יחזינך יתרחק מינך ויימר אתבזזת נינוה מן ידוי עלך איכא אשכח מנחמין לך ׃ הא את טבא מאלכסנדריא רבתא דיתבא בין נהרותא מיא סחור סחור לה דשורה ימא מי ימא שורהא ׃ כוש סומכתהא ומצרים ולית סוף פוטאי ולובאי הוו בסעדיך ׃ אף היא בגלותא תהך בשביא אף עולימהא יתרפן בריש כל שוקיא ועל יקירהא רמו עדבין וכל רברבהא ירקקון בשלשלן ׃ אף את תדמא כרוויא תהי מטלטלא אף את תבען סעיד מבעיל דבבא ׃ כל כרכך דמן לתינין בכירן דאם ירעוננון יתרן וישתארון בהון צמוקין דכשירין למיכל ׃ הא עמך חלשין כנשיא בגויך לבעלי דבבך אתפתחו תרעי ארעיך אכלת אשתא תוקפיך ׃ מיא בציירא כנושי לגויך תקיפי כרכך אסגא פרווא ושעבידי בטינא אתקיפי ביניניך ׃

אבן עזרא

שם. התכבדי. שם הפועל: התכבדי. שתחברי אליך עם כבד בלי מספר: הרבית. עד עתה הרבית רוכליך כמו סוחריך וקרוב ממנו ולא תלך רכיל וכולם יהיו כילק שפשט על הארץ ויעף ולא נראה: מנזריך. דגשות הנו"ן לא ידענו טעם לה והיא מגזרת נזר בעלי הנזר שלך היו רבים כארבה: וטפסריך. כמו סריך והמלה רביעית בלי חבר: כגוב גובי. כמו יוכר גובי כמו קדם קדמים: שמש זרחה. כחום היום: ונודד. כמו באין תהומות חוללתי מהכפולים באחרונה: מקומו. מקום אחד מהן כי כן דרך הארבה ביום קרה מבקשים לרוב מאד ומקיפים העיר וחונים בגדרות שהם חומות העיר ובחום עליהם השמש נודדי' והולכין אחד מהם לא נודע ולא נודע איה מקומם כאילו לא היו: כמו. כמו לא ינום: ישכנו. כמו ישקטו ולא יתנועעו: נפושו. נפזרו וכמוהו ופשו פרשיו והטעם כמו כפשטו וכמוהו ויצאת ופשתם: אין כהה. מגזרת ותכהין עיניו שלא יתפשטו הפך פשוי הנגע אז יחל להרפא ויש אומרים כמו חשכה ומלת כהה מבנין נפעל מגזר' חלי והפועל עבר או הוא תואר ותחס' מלת היא כי הזקן מתוך שהעור נקמט סביב העין וגם ככה בתעין לא תתפשט המאור אז ותכהין עיניו וככה הנגע כאשר היא כהה שעור הנגע נקמט ולא פשה אז יחל להרפא:

ספר חבקוק

המשא זה הנביא לא ידענו דורו ולא משפחתו וניבא על מפלת הכשדים והחל לדבר זה הנביא על לשון חסידי ישראל שהיו צועקים אל השם מחמס נבוכד נצר: עד אנה. מלת אנה תמצא על זמן ועל מקום וככה מלת הלום כמו אנה אנחנו עולים שהטעם לאי זה מקום אנו עולים: אזעק אליך. כצעקת איש שנעשה לו חמס: למה. זה האון שעשה איש און. און ועמל הם שם דבר שכולל לכל דבר עון ולכל חטאת אשר יעמל האדם כי הוא און ועמל ויגיעת ריק. ומלת למה תסרת בעבור אחרת ולמה עמל תביט. והטעם איך יוכל איש לעשות און ועמל במקום ממשלתך וטעם ישא יגבה או ישא ראש ויש אומר ויהי איש ריב כמו ואני תפילה: על. תפוג. כמו ויפג לבו כל זמן שאדם חי דופק לבו בקרבו ובשעה שאמרו לו יוסף חי וידם לבו ולא דפק כי נבהל כמו אל תתני פוגת והעד ותחי רוח יעקב אביהם וטעם תפוג תורה תדם כאילו אין דין תור' בעולם ומכתיר. סובב מגזרת כתר שהוא עגול ויש אומר כי רשע מכתיר עם הצדיק וזה שדבר הנביא על דבר נבוכד נצר שהרג חסידים ועתה החל נבואתו: ראו בגוים והביטו. אם שמעתם כזאת: והתמהו. מבנין התפעל והשלם והתתמהו כי תמה שרשו: כי פועל פעל. השם בימיכם ואחר שידוע הוא שהוא פועל הכל לא הזכירו: כי. הנמהר. שאין לו מחשבת כהוגן רק יעשה דברו במהירות וכמוהו ולבב נמהרים: איום. שאתו. מגזרת נשיאות: וקלו. מזאבי ערב. בתחילת הערב יבאו לטרוף: ופשו. התפשטו ויש אומר מגזרת תרגום ארמית ואין לו טעם:

זרחה ד' וסימ' אם זרחה השמש עליו דמים לו. וישכימו בבקר והשמש זרחה. שמש זרחה ונודד דנחום. והצרעת זרחה במצחו. וא' וזרחה לכם יראי שמי: ולא תשמע ד' וסימ' נמסר בירמיה סימ' ה': ויהי ריב חד מן י"ד פסו' בטעמא תרין חוטרין פי' השפחה בך דינה לעולם לא ישרתוה כי אם מרכא אך ב"י מקומות

שָׁם תֹּאכְלֵךְ אֵשׁ תַּכְרִיתֵךְ חֶרֶב תֹּאכְלֵךְ כַּיָּלֶק הִתְכַּבֵּד כַּיֶּלֶק הִתְכַּבְּדִי כָּאַרְבֶּה׃ הִרְבֵּית רֹכְלַיִךְ מִכּוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם יֶלֶק פָּשַׁט וַיָּעֹף׃ מִנְּזָרַיִךְ כָּאַרְבֶּה וְטַפְסְרַיִךְ כְּגוֹב גֹּבָי הַחוֹנִים בַּגְּדֵרוֹת בְּיוֹם קָרָה שֶׁמֶשׁ זָרְחָה וְנוֹדַד וְלֹא־נוֹדַע מְקוֹמוֹ אַיָּם׃ נָמוּ רֹעֶיךָ מֶלֶךְ אַשּׁוּר יִשְׁכְּנוּ אַדִּירֶיךָ נָפֹשׁוּ עַמְּךָ עַל־הֶהָרִים וְאֵין מְקַבֵּץ׃ אֵין־כֵּהָה לְשִׁבְרֶךָ נַחְלָה מַכָּתֶךָ כֹּל שֹׁמְעֵי שִׁמְעֲךָ תָּקְעוּ כַף עָלֶיךָ כִּי עַל־מִי לֹא־עָבְרָה רָעָתְךָ תָּמִיד׃

מ"ז

הַמַּשָּׂא אֲשֶׁר חָזָה חֲבַקּוּק הַנָּבִיא׃ עַד־אָנָה יְהוָה שִׁוַּעְתִּי וְלֹא תִשְׁמָע אֶזְעַק אֵלֶיךָ חָמָס וְלֹא תוֹשִׁיעַ׃ לָמָּה תַרְאֵנִי אָוֶן וְעָמָל תַּבִּיט וְשֹׁד וְחָמָס לְנֶגְדִּי וַיְהִי רִיב וּמָדוֹן יִשָּׂא׃ עַל־כֵּן תָּפוּג תּוֹרָה וְלֹא־יֵצֵא לָנֶצַח מִשְׁפָּט כִּי רָשָׁע מַכְתִּיר אֶת־הַצַּדִּיק עַל־כֵּן יֵצֵא מִשְׁפָּט מְעֻקָּל׃ רְאוּ בַגּוֹיִם וְהַבִּיטוּ וְהִתַּמְּהוּ תְּמָהוּ כִּי־פֹעַל פֹּעֵל בִּימֵיכֶם לֹא תַאֲמִינוּ כִּי יְסֻפָּר׃ כִּי־הִנְנִי מֵקִים אֶת־הַכַּשְׂדִּים הַגּוֹי הַמַּר וְהַנִּמְהָר הַהוֹלֵךְ לְמֶרְחֲבֵי־אֶרֶץ לָרֶשֶׁת מִשְׁכָּנוֹת לֹּא־לוֹ׃ אָיֹם וְנוֹרָא הוּא מִמֶּנּוּ מִשְׁפָּטוֹ וּשְׂאֵתוֹ יֵצֵא׃ וְקַלּוּ מִנְּמֵרִים סוּסָיו וְחַדּוּ מִזְּאֵבֵי עֶרֶב וּפָשׁוּ פָּרָשָׁיו וּפָרָשָׁיו מֵרָחוֹק יָבֹאוּ יָעֻפוּ כְּנֶשֶׁר חָשׁ לֶאֱכוֹל׃

לְתַמָּן יֵיתוֹן עֲלָךְ עַמְמַיָּא דְתַקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא יְשֵׁיצוּנִיךְ קְטוֹלֵי חַרְבָּא יִתְכַּנְשׁוּן עֲלָךְ מַשִׁרְיָת עַמְמִין דְסַגִּיאִין כְּזַחֲלָא יִתְפּוֹנִיךְ כְּקַמְצָא יַחְסְנוּנִיךְ כְּגוֹבָא׃ אַסְגֵּית תַּגָּרָךְ מִכּוֹכְבֵי שְׁמַיָּא הָא כְזַחֲלָא דִי שְׁלַח וּפָרַח׃ הָא טַסָּךְ מִצְלַהֲבִין כְּגוֹבָא וְטַפְסְרָךְ כִּזְחִיל גּוֹבַאי דִי שָׁרַן בְּבַתְלַיָּא בְּיוֹם קְרִיר דְכַד שִׁמְשָׁא דְנַחָא עֲלֵיהוֹן מִתְבַּדְּרִין וְלָא אִתְיְדַע אַתְרֵהוֹן לְאַן עֲרַקִין׃ אִתְבְּרוּ גִּיבָּרָךְ מַלְכָּא דְאָתוּר גְּלוֹ עַם מַשִׁירְיָתָךְ אִתְבַּדָּרוּ עַמָּךְ עַל טוּרַיָּא וְלֵית דִמְכַנֵּישׁ׃ לֵית דְכָאֵיב לֵיהּ עַל תַּבְרָךְ מִמְרְעָא מַחֲתָךְ כָּל דִי שְׁמַעוּ שְׁמַעְתָּךְ טַפְּחוּ יְדֵיהוֹן עֲלָךְ חַדִיאוּ אֲרֵי עַל מָן לָא עֲדָת מְחַת בִּישְׁתָּךְ תְּדִירָא׃

מטל נְבוּאָתָא דְאִתְנַבֵּי חֲבַקּוּק נְבִיָּא׃ עַד אֵימָתַי יְיָ אֲנָא מְצַלֵּי קֳדָמָךְ וְלָא גְלֵי קֳדָמָךְ קְבֵילְנָא קֳדָמָךְ עַל חֲטוּפִין וְלָא יוּכְלָא קֳדָמָךְ לְמִיפְרַק׃ לְמָא אַתְּ מַחְזֵי לִי אֲנוּסִין וּמִסְתַּכֵּל בְּעָבְדֵי לֵיאוּת שְׁקַר בְּזוֹוִין וַחֲטוּפִין לְקִבְלִי דִבְתַחֲרוּתָא וּבִזְדוֹנָא אִינוּן מִתְגַּבְּרִין׃ עַל כֵּן פָּגַת אוֹרַיְתָא וְלָא נָפֵיק לְאַפְרָשׁ דִּינָא אֲרֵי רַשִׁיעַיָּא מִסַלְעֲמִין לְצַדִּיקַיָּא עַל כֵּן לָא נָפֵיק דִינָא כִּיוָּן׃ חֲזוֹ בְעַמְמַיָּא וְאִסְתַּכָּלוּ וְאִתְרְפוּ שְׁוּהוּ אֲרֵי עוֹבָד אִתְעֲבֵיד בְּיוֹמֵיכוֹן לָא תְהֵימְנוּן אֲרֵי יִשְׁתָּעוּן לְכוֹן׃ אֲרֵי הָא אֲנָא מְקִים יָת כַּסְדָּאֵי עַמָּא מוֹחָן וְקַלִּילָא דְאָזִיל לְפַתָּאֵי אַרְעָא לְאַחְסָנָא קִרְוִין דְלָא דִילֵיהּ׃ אֵימְתָנִין וּדְחִילִין אִינוּן מִינֵּיהּ דִינֵיהּ וּגְזֵרָתֵיהּ נָפְקִין׃ וְקַלִּילִין מִנְּמְרַיָּא סוּסְוָתֵיהּ וְחָרִיפִין מִדִּיבֵי רַמְשָׁא וְיִרְדּוּן פָּרָשׁוֹהִי וּפָרָשׁוֹהִי מֵרְחִיק יֵיתוּן מִשְׁתְּרַן כְּנִישְׁרָא דְטָאֵים לְמֵיכַל׃

ישרתוה דרגא עם ב' מרכות הנקראו' תרין חוטרין וסי' ויבא לו יין וישת. למה תעשה כה. אשר לא צוה אות'. ויקרא לה נבח. הלא טוב לנו שוב מצרימה. נעלם מן המלך אשר לו להגיד להם. דמלכים. וחבירו דד"ה: ויחנו אלה נבח אלה. נעניתי לו בה. וינח לו אלהיו מסביב. הלא זה אוד מוצל מאש. ודי לא ידע תהודעון. ויהי לב לעם לעשות. ויהי ריב ומדון ישא:

רשי

התכבדי. [illegible] כילק. הגומר ומכלה כל ירק השדה. ויש פותרין התכבד כילק תתכסי בכובד גייסות כילק והתכבדי לשון עם כבד: ילק פשט ויעף. יהיו קלים לצאת בבחורה כילק הפושט ועף: מנזריך. שריך ותמ"ס יסוד ושורש בתיבה כמ"ם של ממתחיך ושל ממעתיך ושל מכעליך ופעמים שהיא נופלת מתיבה כמו נזיר אחיו וכן נזיריה שריה: וטפסריך. הממונים שלך: כגוב גובי. כחיילי גובאי גובאי קומלגו"ש טריץ בלע"ז: החונים. בגדירות ביום קרה. שכן דרך הארבה הזבוב והילק בעת הקור נדבקין בכתלים וכשיבא חום הן נודדים משם והולכים להם כך יגלו כל עמך: ונודד. ואטלטל: ולא נודע מקומו אים. איפה הם והנה הלכו: נמו רועיך. לשון תנומה: ישכנו. אין יכולין לקום: נפושו. כמו נפוצו וכל האותיות היוצאות ממוצא אחד מתחלפות זו בזו זי"ן שי"ן סמ"ך צד"י כולן יוצאין מסוף הלשון ומולי השיניים: אין כהה לשברך. אין מיכר על שברך כי הכל שמחים: כהה לשון דבר עמום: תקעו כף. לשמוע:

ספר חבקוק

המשא אשר חזה. מטול נבואתא מה שנשא וקיבל ברוח הקדש: עד אנה יי'. צופה היה ברוח הקדש שנבוכד נצר עתיד למלוך בכיפה ולהיות מיצר לישר' כענין שנאמר בנבואתו כי הנני מקים את הכשדים וגו' ועל זאת היה מתאונן ומתפלל: אזעק אליך חמס. אזכיר לפניך חמס העשוי לי ואינך מושיע: און. ביזה וחמס: ועמל תביט. עמל זה אתה מביט ואינך עוזר: ויהי ריב ומדון ישא. וזה הרשע הנושא ריב ומדון הווה ומתקיים ומצליח ויהי ויתקיים אותו אשר ריב ומדון ישא כן תרגם יונתן: על כן תפוג תורה. על זה שישראל רואין הצלחתו של רשע תפוג ותעבור תורה מהם ויטעו לו וישתחוו לצלם בבקעת דורא: ולא יצא משפט. הדת לאמיתו: מכתיר. סובב כמו אבירי בשן כתרוני: לא תאמינו כי יסופר. זאת לכם אשר אני מקים את הכשדי' הטעם אם ר לא היה כדי להבריאות כמו שנאמר זה העם לא היה הם או' מעלשם דברים שהב"ה מתחרט על בריאתם ועתה יקום ויהיה מר ונמהר לרוץ וללכת למרחבי ארצות כל הגוים: ממנו משפטו ושאתו יצא. ממנו שופטים ממנו מלכים המטילין משא ואימה על הכל משפטו ומשפט"ו בלע"ז: ופשו פרשיו. רבו פרשיו: לחמם

לחמס יבא· לשלול ולבוז: מגמת פניהם· לשון הגמאיני נא· תמאה ארץ רץ במרוצה לשעה קלה כברת ארץ כאילו גמע ושתה הארץ שלפניו ואף כאן מגמת פניהם גמיאת שאיפת פניהם דומה לרוח הקדים עזה שברוחות כן תרגם יונתן: והוא במלכים יתקלס· מתלוצץ בהם וכל לשון קלסה לשון דבור הדברים בו יש לטובוים לרע פרלד"ף בל"ע:

משחק· כמו שחוק כמו משמר משתור: לכל מבצר ישחק· אם אויבו במבצר חזק שחוק לו: ויצבור עפר· עליה ברוב חיילותיו כל אחד נושא מלא עפר והרי הוא לפני החומה תל גבוה ונלחמים בה על העיר והוא ם שפיכ' סוללה כי כולן מתורגמו' יצבור עלה מליתא ואף היא לשון מילוא שהיה בעיר דוד הוא תל גבוה ונלחמים בה שעל ראשה מגדל בנוי ושיפועו משפע ל לצדדין וסביבו' מרגלותיו חומה כמוכה להחזיק העפר שליפול: אז חלף רוח· אז בראותו דרכו כלהה רוח חולפת ועוברת עליו רוח אשמה· ומהו הרוח זהו כחו לאלהו· הכח הזה הו' נותן לאלהו ואומר אלהי עשה לי כל החיל הזה· אמר הנביא ואתה למה תחריש לכל זאת הלא אתה מקדם אלהי קדושי אסר לא ת תמות וזה שכתוב לא נמות אחד מתיקוני סופרים שבמקרא הוא שכינה הכתו' וכן והפחתם אותו וכן הרבה המפורשים בסיפרי ולפי תיקון הסופרים זהו פירושו הלא אתה אלהי מקדם קדושי אל תתכני למות בידו: יי' למשפט שמתו· ידעתי כי לא העמדתו לזה אלא לשפוט את המורדים בך ומכל מקום כל זה למה י יתקיים הלא טהור עינים אתה מראות ברע: והביט· כמו ולהביט אל עמל: צדיק ממנו· שהוא משמא את עיני צדקיהו: ותעשה אדם· לפני הרשע הזה הפקר כדגי הים שכל הרוצה בר מהם· כלה בחכה העלה· כל האדם זה הרשע העלה בחכה שלו: יגורהו· לשון אגרה בקציר כהרשו ממגורות: יזבח לחרמו· לעז שלו שהוא אומר שהיא כובשת הכל לפניו: בהמה· כמו בהם בשבילם: בריאה· שמינה: העל כן יריק חרמו· יש תמיהות הרבה המתקיימות כמו הנגלה נגלתי דעלי הרואה אתה אף כאן הנראה בעיניך שעל כן הוא ח

כלה· לעשות חמס יבא ומלת מגמת זרה ויתכן היות כמו יגמא ארץ והנה הוא כמו נגד ונכח ומלת קדימה קשה כי משאת מזרחה בא על כן הוצרך יפת להוסיף כ"ף כקדימ' כרוח קדים שהיא עזה ואין טעמ' מן הה"א כי הנה ישובו רשעי' לשאולה ורבים אחרים: והוא· יתקלס· מגזרת לעג וקלס וכמוהו לקלס אתנן: ויצבר עפר· כאילו הוא צבר כל עפר הארץ או הו' דרך משל עפר יצבר ויקח כל מבצר: אז חלף· כמו רוח· בכל מקום ועוד יעשה א אשמה גדולה שיאמר זה כחו לאלהו ולא ל לשם והזכיר לאלהו לשון יחיד דרך קלון או הוא מכהג הלשון לומר כל איש כרצונו שהו או אלהיו כי כתוב הוא: הלא· אלה דברי הנביא מדב' על לשון ישראל שאם ב בדור כבוכד כצר ב בעבור שהזכיר זו כחו לאהו אמר הלא אתה מקדם מיום היות י ישראל אתה היית א אהיו ואתה קדושי לא שום אחר הנו מבקשי' אולי לא נמות מיד זה האכזר כי ידענו כי אתה השלטתו לעשות משפטו באנשי רשע ואתה צור להוכיח יסרתו הטעם כפול: טהור· הלא אתה טהור עינים שלא ת תראה רע והבי"ת נוסף כמו ואל אראה ברעתי· והביט· שם הפועל: אל העמל לא תוכל· מדרך חכמתך ו ואמונתך כי לא תוכל לסבול מרוב קדושתך וחסידותיך דבר שהו' הפך לנגדך וזה שאמ' תביט אחרי כן שאמר והביט ל עמל לא תוכל כפי מחשבת בני אדם שיתמהו איך תחרים על זה כי אין בדרך האמת לבלע רשע צ צדיק ממנו ואם לא י יהיה צדיק גמור על כן כתוב על ח משמרתי אעמדה ו ואצפה לנקמתך ו

קדושי חד מן י"ח מלין תקון סופרים וסימ' נמסר בריש ספר במדבר סיני: בוגדים ה' מ"ל וסי' ובגד בוגדים בגדו· למה תביט בוגדים תחריש· יבשו הבוגדים ריקם· ורשעים מארץ יכרתו· אף הוא כחתף תארב: חמול ד' מ"ל וסימ' ותמיד להרוג גוים· ורעיהם לא יחמול· ואסלדה בחילה ולא יחמול· כי קנאה חמת גבר: בוא

ט כֻּלֹּה לְחָמָס יָבוֹא מְגַמַּת פְּנֵיהֶם קָדִימָה וַיֶּאֱסֹף כַּחוֹל שֶׁבִי׃ י וְהוּא בַּמְּלָכִים יִתְקַלָּס וְרֹזְנִים מִשְׂחָק לוֹ הוּא לְכָל מִבְצָר יִשְׂחָק וַיִּצְבֹּר עָפָר וַיִּלְכְּדָהּ׃ יא אָז חָלַף רוּחַ וַיַּעֲבֹר וְאָשֵׁם זוּ כֹחוֹ לֵאלֹהוֹ׃ יב הֲלוֹא אַתָּה מִקֶּדֶם יְהוָה אֱלֹהַי קְדֹשִׁי לֹא נָמוּת יְהוָה לְמִשְׁפָּט שַׂמְתּוֹ וְצוּר לְהוֹכִיחַ יְסַדְתּוֹ׃ יג טְהוֹר עֵינַיִם מֵרְאוֹת רָע וְהַבִּיט אֶל עָמָל לֹא תוּכָל לָמָּה תַבִּיט בּוֹגְדִים תַּחֲרִישׁ בְּבַלַּע רָשָׁע צַדִּיק מִמֶּנּוּ׃ יד וַתַּעֲשֶׂה אָדָם כִּדְגֵי הַיָּם כְּרֶמֶשׂ לֹא מֹשֵׁל בּוֹ׃ טו כֻּלֹּה בְּחַכָּה הֵעֲלָה יְגֹרֵהוּ בְחֶרְמוֹ וְיַאַסְפֵהוּ בְּמִכְמַרְתּוֹ עַל כֵּן יִשְׂמַח וְיָגִיל׃ טז עַל כֵּן יְזַבֵּחַ לְחֶרְמוֹ וִיקַטֵּר לְמִכְמַרְתּוֹ כִּי בָהֵמָּה שָׁמֵן חֶלְקוֹ וּמַאֲכָלוֹ בְּרִאָה׃ יז הַעַל כֵּן יָרִיק חֶרְמוֹ וְתָמִיד לַהֲרֹג גּוֹיִם לֹא יַחְמוֹל׃

ב א עַל מִשְׁמַרְתִּי אֶעֱמֹדָה וְאֶתְיַצְּבָה עַל מָצוֹר וַאֲצַפֶּה לִרְאוֹת מַה יְדַבֶּר בִּי וּמָה אָשִׁיב עַל תּוֹכַחְתִּי׃ ב וַיַּעֲנֵנִי יְהוָה וַיֹּאמֶר כְּתֹב חָזוֹן וּבָאֵר עַל הַלֻּחוֹת לְמַעַן יָרוּץ קוֹרֵא בוֹ׃ ג כִּי עוֹד חָזוֹן לַמּוֹעֵד וְיָפֵחַ לַקֵּץ וְלֹא יְכַזֵּב אִם יִתְמַהְמַהּ חַכֵּה לוֹ כִּי בֹא יָבֹא לֹא יְאַחֵר׃

ל׳ · ז׳ בג"ך · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ו׳ח תיקון סופרים · ל׳ ומ"ל · ל׳ · ויתר הבית ה׳ מ"ל · ל׳ ויתר כבלע ר׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ויתר ויאספהו · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ב׳ ויתר חס · ר׳ · ר׳ מ"ל · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ו׳ מ"ל בכבו׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ה׳

כּוּלְהוֹן לַחֲטוֹף אָתַן מְקַבֵּל אַפֵּיהוֹן דָּמַן כְּרוּחַ קִידוּמָא וְכָנֵשׁ כְּחָלָא שִׁבְיָא׃ וְהוּא עַל מַלְכַיָּא מִתְלַעַב וְעַל שִׁלְטוֹנַיָּא מְחַיֵּךְ הוּא לְכָל כְּרַךְ תַּקִּיף מָעִיק וּצְבַר מִילְיָת וּכְבַשֵׁהּ׃ בְּכֵן עַל דְּרָאִימַת רוּחֵיהּ עֲלוֹהִי עֲדָא מִמַּלְכוּתֵיהּ וְחַב עַל דְּאַסְגִּי יְקָרָא לְטַעֲוָתֵיהּ׃ הֲלָא אַתְּ יְיָ בְּרֵית עָלְמָא מִבְּרֵאשִׁית אַתְּ אֱלָהָא דַּיָּין קְשׁוֹט עַל כָּל בִּרְיָתָךְ קַדִּישׁ בְּעוֹבְדֵי הֵימְנוּתָא מֵימְרָךְ קַיָּים לְעָלְמִין יְיָ לְמֶעְבַּד דִּינָא בְּרֵיתוֹהִי וְתַקִּיף לְאִתְפְּרָעָא אַתְקֵינְתּוֹהִי׃ בָּרִיר מֵימְרָךְ מִלְּמֶחֱזֵי בְּעוֹבָדֵי בִּישׁ וּמִלְּאִסְתַּכָּלָא בְּעַבְרֵי לֵיאוּת שְׁקַר הֲלָא גְלֵי קֳדָמָךְ וּלְמָא אַתְּ מִסְתַּכַּל בְּאוּנְסִין וְאַתְּ יָתִיב אַרְכָּא לְרַשִׁיעַיָּא וּמְסַלְעֲמִין לְדְטָבִין מִנְּהוֹן׃ וַעֲבַדְתָּא אֱנָשָׁא כְּנוּנֵי יַמָּא כְּרִיחֲשָׁא דְלֵית שׁוּלְטָן עֲלוֹהִי׃ כּוּלְהוֹן דָּמַן לְצַיָּדִין דְּאָחִיד נוּנָא בְּחַכְּתָא כָּנֵישׁ לֵיהּ בְּחֶרְמֵיהּ וּרְמֵי לֵיהּ בְּמִצַּרְתֵּיהּ עַל כֵּן חָדֵי וְדָאִיץ׃ עַל כֵּן מְרַבַּח לְזֵינֵיהּ וּמַסִּיק בּוּסְמִין לְסִימָוָתֵיהּ אֲרֵי בְּהוֹן טַב מִכְלֵיהּ וְשֵׁירוּתֵיהּ מְטַעֲמָא׃ הַעַל אִלֵּין יְשַׁלַּח מַשִׁרְיָתֵיהּ בִּתְדִירָא לְאוֹסָפָא עַמְמִין וְלָא בְּחַיִּים׃

אֲמַר נְבִיָּא עַל מַטַּרְתִּי אֲנָא קָאִים עָתִיד מְשַׁמֵּשׁ עַל מְצוֹרְתִי וְאֶסְכֵּינָא לְמֶחֱזֵי מַה יִתְמַלֵּל עִמִּי וּמָה אִיתּוֹתַב עַל בָּעוּתִי׃ וְאִיתּוֹתְבִית מִן קֳדָם יְיָ וַאֲמַר כְּתִיבָא נְבוּאָתָא וּמְפָרְשָׁא עַל סִיפַר דְּאוֹרָיְתָא בְּדִיל דִּיוֹחֵי לְמֶחְכַּם מִן דְּקָרֵי בֵיהּ׃ אֲרֵי עֲתִידָא נְבוּאֲתָא לִזְמַן וּמְתַקַּן קִיצָא וְלָא יִבְטֵיל אִם יְהֵי אַרְכָּא לְפִתְגָּמָא סַבָּרוּ לֵהּ אֲרֵי בִּזְמְנֵיהּ יֵיתֵי וְלָא יִתְעַכַּב׃

יבוא ה' דסמיכי בקריא' וסימ' ואם בוא יבוא הכהן וראה· והאיש נכבד כל אשר ידבר בוא יבוא· בוא יבוא מלך בבל· אם יתמהמה חכה לו· בוא יבוא ברנה נשא אלמתיו:

מכליא כל שעה שיריק חרמו על הכל ולצוד כיד ירק כמו הריק חניכיו וירק את חניכיו מזריין בחרמו: על משמרתי אעמדה· עוגה עג חבקוק ועמד בתוכה ואמר לא אזוז מכאן עד שאשמע מה ידבר בי על שאלתי זאת למה הוא מביט ורואה בהצלחתו של רשע ומה אשיב אל הבאים להתווכח לפני: על תוכחתי· שהם מוכיחים אותי בפני שיש להזהר על מדת הדין תוכחתי מוכאיפר"ו בלע"ז: ויענני· ויאמ' כתו' לך חזון והנגלה לך ובארהו על הלוחות היטב אשר ירוץ הקור' בו לקרותו מהר שלא יכשל וזהו החזון אשר תכתוב כי עוד חזון למועד עוד עתיד לקום נביא לקץ שנים שיתגלה לו חזון למתי יהיה מועד מפלת בבל וגאולת ישרא': ויפח לקץ· ודיבור שיאמר לו על הקץ של בבל לפי מלאות לבבל שבעים שנה: ולא יכזב אם יתמהמה· לבא שיאריך לכם אותו מועד חכה לו כי לא יאחר אחר השבעים כלום ועוד יש לפ' אם יתמהמה הנביא לבא והוא היה ירמיה ו"תכתיבא נבואתא ומפרשא על ספרא דאוריתא תרגו' כתוב כמו כתוב כבר כרמז בתורה אז תרצה הארץ את שבתותיה שבעים שמיטות קילקלו ישראל ולא שמטו וכנגדן גלו מתכה שבעים שנה וכן הוא אומר בדברי הימים עד רצת' הארץ את שבתותיה כל ימי השמה למלאות שבעים שנה ואם יאמר אתה מוכא ביחזקאל ואני נתתי לך את שני עונם שלש מאות ותשעים יום יום לשנה נתתיו לך ואומר ואתה שכב לכך על צדך השמאלית וגו' כמצאת אתה אומר הכעיסו ישראל ש"ב שנה עד שגלו ועשרת השבטים ושבט יהודה קילקלו ארבעים משגלו: עשרת

וליטועתך אקוה: ותעשה· הנה האדם בעבורו בראת זה העולם השפל נחשב כדגי הים שהם מותרין לאכול וכל אחד בולע קטן ממנו והנכון שאין להם טעם: כלה בחכה· כמו מכמורת: יגורהו· יקבצהו כמו יתגוררו יסורו בי· חרמו כמו רשתו משטוח חרמים: על כן ישמח· שיקח הכל בלי יגיעה או חרמו כינוי אליליו: על כן יזבח לחרמו· מזלו או חילו אנשי כחו: ומאכלו· שם בריאה או אכילה העל· הטעם איך יריק חרמו והוא יתן לו כל משמן הטעם כי לא תעלה הרשת שלו וחפה שלו מן הארץ ריקנית: על· הטעם כשומר חלקו באשמורת לילה שהוא כנוגר ויפתח עיניו לראות כי השומרים בעיר חולקים הלילה לחצין או לשלים ולרביע: ואתיצבה על מצור· הטעם כפול לבקש דרך נבואה למה יחרים השם: ומה אשיב על תוכחתי· למי שיוכיחני והיו"ד סימן הפעול וכמוהו ותוכחתי לבקרי' שהו' שם ויכוח שאחרים מוכיחים לו אבל ותוכחתי לא אביתם איכו על זה הדרך כי היו"ד סימן הפועל שהוא מוכיח לאחרים: ויענני· זאת הנבואה על הלוחות שהכערים קוראים בהם כי עוד יקום זה החזון למועד שגזר השם: ויפח· ואמר ידבר על הקץ לא יכזב כמו יפיח בהם וטעם זה הקץ קץ מפלת כשדים· הכה

הנה עפלה · נפשו גבהה כמו עופל ובחן : לא ישרה בו · ואף כי צדיק ממנו ומלת לא תסרת בעבור אחרת וכן הוא צדיק באמונתו לא יחיה מידו והטעם לא ישרה נפשו בו והוא רואה כי צדיק ממנו לא חיה מידו ואף הוא טיחיה וימלט והטעם דרך תימה הנה הוא רואה כי צדיק בעבור אמונתו לא ימלט מידו ואיך לא יחשב על עצמו שנפשו עפלה ולא ישרה והוא איש היין בוגד ונבר נהיר אשר כל אלה

עשרת השבטים עד חרבות ירושלים הם עשרים ושתים של מנשה ושאר שנותיו בתשובה שהרי כאמר בו ויעש הרע ככל אשר עשה אחאב כמנין שנותיו של אחאב והוא מלך עשרים ושתים שנה ושתים של אמון בנו ואחד עשרה של יהויקים ואחת עשרה לצדקיהו הרי ארבעים ושש וכנואה זו כאמרה ליחזקאל בשנת החמשית לצדקיהו

לא לו ה׳ וסימ׳ וירע אונן כי לא לו · לרשת משכנות לא לו · הוי המרבה לא לו · עובר ומתעבר על ריב לא לו · ולא לו תהיה כבראשונה : קנו ג׳ בקריא׳ וסימ׳ כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף · לשום במרם קנו · אם

הִנֵּה עֻפְּלָה לֹא־יָשְׁרָה נַפְשׁוֹ בּוֹ וְצַדִּיק בֶּאֱמוּנָתוֹ יִחְיֶה׃ וְאַף כִּי־הַיַּיִן בּוֹגֵד גֶּבֶר יָהִיר וְלֹא יִנְוֶה אֲשֶׁר הִרְחִיב כִּשְׁאוֹל נַפְשׁוֹ וְהוּא כַמָּוֶת וְלֹא יִשְׂבָּע וַיֶּאֱסֹף אֵלָיו כָּל־הַגּוֹיִם וַיִּקְבֹּץ אֵלָיו כָּל־הָעַמִּים׃ הֲלוֹא־אֵלֶּה כֻלָּם עָלָיו מָשָׁל יִשָּׂאוּ וּמְלִיצָה חִידוֹת לוֹ וְיֹאמַר הוֹי הַמַּרְבֶּה לֹּא־לוֹ עַד־מָתַי וּמַכְבִּיד עָלָיו עַבְטִיט׃ הֲלוֹא פֶתַע יָקוּמוּ נֹשְׁכֶיךָ וְיִקְצוּ מְזַעְזְעֶיךָ וְהָיִיתָ לִמְשִׁסּוֹת לָמוֹ׃ כִּי־אַתָּה שַׁלּוֹתָ גּוֹיִם רַבִּים יְשָׁלּוּךָ כָּל־יֶתֶר עַמִּים מִדְּמֵי אָדָם וַחֲמַס־אֶרֶץ קִרְיָה וְכָל־יֹשְׁבֵי בָהּ׃ הוֹי בֹּצֵעַ בֶּצַע רָע לְבֵיתוֹ לָשׂוּם בַּמָּרוֹם קִנּוֹ לְהִנָּצֵל מִכַּף־רָע׃ יָעַצְתָּ בֹּשֶׁת לְבֵיתֶךָ קְצוֹת־עַמִּים רַבִּים וְחוֹטֵא נַפְשֶׁךָ׃ כִּי־אֶבֶן מִקִּיר תִּזְעָק וְכָפִיס מֵעֵץ יַעֲנֶנָּה׃ הוֹי בֹּנֶה עִיר בְּדָמִים וְכוֹנֵן קִרְיָה בְּעַוְלָה׃ הֲלוֹא הִנֵּה מֵאֵת יְהוָה צְבָאוֹת וְיִיגְעוּ עַמִּים בְּדֵי־אֵשׁ וּלְאֻמִּים בְּדֵי־רִיק יִעָפוּ׃ כִּי תִּמָּלֵא הָאָרֶץ לָדַעַת אֶת־כְּבוֹד יְהוָה כַּמַּיִם יְכַסּוּ עַל־יָם׃ הוֹי מַשְׁקֵה רֵעֵהוּ מְסַפֵּחַ חֲמָתְךָ וְאַף שַׁכֵּר לְמַעַן הַבִּיט עַל־מְעוֹרֵיהֶם׃

הָא רַשִׁיעַיָּא אָמְרִין לֵית כָּל אִילֵין וְצַדִּיקַיָּא עַל קוּשְׁטְהוֹן יִתְקַיְּמוּן׃ וְאַף הָא כְּטָעֵי בַּחֲמַר גְּבַר יָהִיר בְּרַשַׁע וְלָא יִתְקַיַּים דְּאַפְּתֵּי כִשְׁאוֹל נַפְשֵׁיהּ וְהוּא כְמוֹתָא וְלָא שָׂבַע וּכְנַשׁ לְוָתֵיהּ כָּל עַמְמַיָּא וְקָרִיב לְוָתֵיהּ כָּל מַלְכְוָתָא׃ הֲלָא אִילֵין כּוּלְהוֹן עֲלוֹהִי מַתְלָן יִטְלוּן וְשׁוּעֵי חוּדִין יֵימְרוּן לֵיהּ וְיֵימַר וַוי דְּמַסְגֵּי נִכְסִין דְּלָא דִּילֵיהּ עַד אֵימָתַי אַתְּ מַתְקֵף עֲלָךְ תְּקוֹף חוֹבִין׃ הֲלָא בִּתְכֵיף יְקוּמוּן אָנְסָךְ וְיִתְגַּלוּן מְזַעְזְעָךְ וּתְהֵי לְעַדִּילְהוֹן׃ אֲרֵי אַתְּ בַּזְּתָא עַמְמִין סַגִּיאִין יְבוֹזוּנָךְ כָּל שְׁאָר שִׁבְטַיָּא מִדְּמֵי אֱנָשָׁא יַחְטוֹף אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל קַרְתָּא יְרוּשְׁלֶם וְכָל דְּיָתְבִין בַּהּ׃ וַוי רָאֵנִיס מָמוֹן דִּרְשַׁע לְבֵיתֵיהּ לְשַׁוָּאָה בִּמְרוֹם מְדוֹרֵיהּ לְאִשְׁתֵּיזָבָא מִיַּד בִּישׁ׃ מַלְכְתָּא בַּהֲתָא לְבֵיתָךְ בִּזְּתָא עַמְמִין סַגִּיאִין וְעַל נַפְשָׁךְ חֲטִיתָא׃ אֲרֵי אַבְנָא מִכּוֹתְלָא צָוְוחָא עַל דְּאָנֵיס לַהּ וְשִׁיפָא מִגּוֹ מְרִישָׁא עָנֵי לַהּ׃ וַוי דְּבָנֵי קַרְתָּא בִּדְם אֲשִׁיד וּמְשַׁכְלֵל קִרְיָא בְּנִיכְלִין׃ הָא מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת וְלֵיאוּת עַמְמַיָּא תְּקִיפִין כְּאֶשָּׁתָא וּמַלְכְוָת לְרִיקָנוּ יִשְׁתַּלְהֲיָין׃ אֲרֵי תִתְמְלֵי אַרְעָא לְמִידַע יָת דַּחְלְתָא דַיְיָ כְּמַיָּא דִי לְיַמָּא חָפַן׃ וַוי דְּמַשְׁקֵי לְחַבְרֵיהּ חֲלִיף בִּיתְמָא בְּדִיל דְּיִשְׁתֵּי וְיִתְרַוֵּי וְיִתְגַּלֵּי קְלָנֵיהּ׃

על פיך יגביה נשר · אנ״ך : משקה ד׳ קמצין וסימ׳ חטאו משקה מלך מצרים · וכל כלי משקה המלך דמלכים · וחברו דדה״ · הוי משקה רעהו מספח חמתך : וא׳ ומשקה צמא יחסיר :

רשי

והערל. ה״א משמשת בתיבה זו בלשון התפעל כמו האסף אל עמך אף כאן הערל האטם בשממון ובתמהון לב כל ערלה לשון אוטם הוא כמו ערלה אזנם ערל לב וערל בשר ות״י ואיתערטל לשון ערום ועריה: חמס לבנון. בית המקדש: ושד בהמות יחיתן. שוד בהמותיך נאוכלוסיך אשר שדדו את עמי ישראל הוא ישברם: מדמי אדם. מחמס דמי ישראל: וחמס ארץ. ארץ ישראל: קריה. ירושלם: מה הועיל. לבבל פסל: כי בטח. אחר היוצר והוא יוצרו של אותו זה: עליו. על יצירתו זאת הוא בוטח שיעזור לו אשר בא לעשות אלילים אלמים: הוא יורה. בתמיה: וה׳ בהיכל קדשו. מוכן ליפרע והם את כל הארץ מפניו הם לשון שיתוק ודמימת חורבן: על שגיונות. יש לפותרו כתרגומו ולפי משמעו בקש רחמים על עצמו שהטיח דברים כמו על כן תפוג תורה ותעשה אדם כדגי הים קיתר אחר מדת הדין: שמעתי שמעך. אשר מעולם שכפרעת תמיד ממכעיסיך ואת הרשע הזה אתה סובל: יראתי. אמרתי איך משתנית מדת הדין בעון ישר׳: פעלך בקרב שנים חייהו. פעלך הראשון שהייתה כפרע לנו מאויבינו בקרב שני הברית שאנו פרויים בה חייהו כלומר עוררהו והשיבהו ובקרב שנים הללו ת תודיעהו. וברוגז שתקצוף על הרשעים רחם תזכור רחם כמו לרחם: אלוה מתימן יבא. עכשיו הוא מזכיר לפניו פעלו הראשון שהוא מבקש לפניו לעוררהו פועל חיבתן של ישר׳ ופורענות דורות הראשוני׳ כשבא ליתן את התור׳ חזרת על עשו וישמעאל ולא קבלוה. תימן עשו. פארן ישמעאל כדאמ׳ וישב במדבר פארן כיסה שמים הודו. בסיני לישראל: ונוגה. אותו היום: כאור תהיה. כאור המיוחד של שבעת ימי בראשית היה וכן ת״י וקרנים. לשון מאור כשהוא כוכב וזורח דרך הכוכב נראה כמין קרנים בולטים וכן כי קרן עור פניו: מידו. מידו של הקב״ה באו להם: ושם חביון עזו. כתרגומו שם נגלה עוז שהיה חבוי למפרע בסתר עליון: לפניו ילך דבר. מצאתי במדרש אגדה בשעה שנתן הקב״ה תורה לישראל טורדו למלאך המות ל להפליגו לדברים אחרים שלא יעמוד לקטרג ולומר אומה ש שעתידה לכפור בך לסוף א ארבעים יום ואתה נותן להם את התורה. ויצא רשף לרגליו. מלאכי רשף באו עמו לסיני: עמד וימודד ארץ. המתין לדקדק בדין דור המבול למדוד להם מדה כנג׳ מדה ומדד עומר כדאמ׳ כבב יי׳ ועומד לדין עמים ממתין ומדקדק בדיכם: וימודד ארץ. ברותאי׳ קילקלו ובותאי׳ דוכו. ראה בדור הפלגה שאל ידי שהיו שפה אחת באו כולם בעצה כדכתיב ויהי כל הארץ שפה אחת: ויתר

שבעת קלון מכבוד שתה גם אתה והערל תסוב עליך כוס ימין יהוה וקיקלון על כבודך: כי חמס לבנון יכסך ושד בהמות יחיתן מדמי אדם וחמס ארץ קריה וכל ישבי בה: מה הועיל פסל כי פסלו יצרו מסכה ומורה שקר כי בטח יצר יצרו עליו לעשות אלילים אלמים: הוי אמר לעץ הקיצה עורי לאבן דומם הוא יורה הנה הוא תפוש זהב וכסף וכל רוח אין בקרבו: ויהוה בהיכל קדשו הס מפניו כל הארץ:

ג תפלה לחבקוק הנביא על שגינות: יהוה שמעתי שמעך יראתי יהוה פעלך בקרב שנים חייהו בקרב שנים תודיע ברגז רחם תזכור: אלוה מתימן יבוא וקדוש מהר פארן סלה כסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ: ונגה כאור תהיה קרנים מידו לו ושם חביון עזה: לפניו ילך דבר ויצא רשף לרגליו: עמד וימדד ארץ ראה

וכל ישבי ח׳ וסימ׳ נמסר בספר יהושע סימן ז״: לעץ ג׳ וסי׳ הוי אומרים לעץ אבי אתה. הוי אומר לעץ הקיצה עורי לאבן. פי יש לעץ תקוה: חבקוק ל׳ תפלה לחבקוק. חבקוק ל׳ המשא אשר חזה: הודו ה׳ וסי׳ נמסר

יו׳ בטע׳ לעי׳ · ל׳ · ב׳ מ׳ל · ל׳ · ל׳ · ח׳ · ל׳ חס׳ · ב׳ · ג׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ויתר חבקוק · ל׳ וכתי׳ כן · ל׳ ומ׳ל · ל׳ · ב׳ מ׳ל · ב׳ · ה׳ כתי׳ ו׳ו · יכה ומטע׳ כית׳ עזו · ג׳ רפי׳ · ב׳ · ק׳ · ל׳ וחס׳

שבעת קלנא מן יקרא תשתי אף את ותיתערטל יסתחר עלך כס דילווט מן קדם יי וייתי קלנא על יקרך: ארי חטוף בית מקדשא יתפינך וביזת עמיה תתבריך מדמי אנשא וחטוף ארע דישראל קרתא ירושלם וכל דיתבין בה: מא אהני צלמא ארי אתקיה עבדיה מתכא ודחלת שקר ארי אתרחיץ לבא דעבדיה עלוהי למעבד טעוון דלית בהון צרוך: ווי דיאמר לצלם אעא קום ולדחלת אבנא אתערי והיא שתקא ורמיא הוא מכלי הא הוא מחפי דהב וכסף וכל רוח לית במעוהי: ויי אתרעי לאשראה שכינתיה בהיכלא דקודשיה ויסופון מן קדמוהי כל דחלת ארעא: צלותא דצלי חבקוק נבייא כד אתגלי ליה על ארכא דיהב לרשיעיא דאם יתובון לאוריתא בלבב שלים ישתביק להון ויהון כל חוביהון דחבו קדמוהי הא כשלותא: יי שמעית שמע גבורתך דחלית יי רברבין עובדך דיאת יהב ארכא לרשיעיא דאם יתובון לאוריתך ולא תבו ואינון מרגזין קדמך בגו שניא דיהבתא להון תא בכן את עתיד להודע גבורתך בגו שניא דאמרתא לחדתא עלמא לאתפרעא מרשיעיא דעברו על מימרך וצדיקיא עבדי רעותך ברחמין תדכר: במיתן אוריתא לעמיה אלהא מדרומא אתגלי וקדישא מטורא דפארן בגבורת עלמין אתחפיאו שמיא זיו יקריה ואמרי תושבחתיה מליא ארעא: וזיהור יקריה כזיהור בראשית אתגלי וזיקוקין סמרכבת יקריה נפקין תמן גלא ית שכינתיה דהוות סטמרא מבני אנשא בתקוף רומא: מן קדמוהי משתלח מלאך מותא ונפיק בשלהובית אשתא מימריה: אתגלי ואזיע ארעא ואיתי מבולא על עם דרא דעברו על מימריה ואף בתניתא כד חבו קדמוהי בחוביהון

בירמיה סימן כ״ב: עזה ד׳ בקריאה וסימ׳ ושם חביון עזה כתיב ה׳. וגשם מטרת עזו. ויתן לשבי עזו. הללוהו ברקיע עזו: ויצא ג׳ בקריאה וסי׳ ויצא רשף לרגליו׳ ונשיא אשר בתוכם. גרש לץ ויצא מדון:

אבן עזרא

שבעת. יותר קלון תשבע מהכבוד שבעת כי בא יום אידך והוא שתה גם אתה והערל מבנין נפעל כמו והאסף אל עמך והטעם תראה ערלתך כאילו כתוב ותערל כמו ומות בהר: תסב עליך כוס ימין יי׳ וקיקלון. מלה אחת והפ״א כפול שהוא תחלת כל מלה כמו בבת עינו ואולי הם שתי מלות ותחסר אלף ככלב שב על קיאו: כי. הטעם שברית עצי הלבנון לבנייניך: ושוד בהמות. ושודך שהיית מפחיד הבהמו׳ והנה יחיתן כמו יקימן ישיבן רבות כ כקבות: מדמי אדם. והנה על הכל עברת רעתו: מה הועיל. ישרת בעבו׳ אחר וככה הוא אומ׳ למלך כשדים כאשר תסב עליך כוס ימין יי׳ מה הועיל פסל: יוצרו. הוא הפועל המציירו ומה הועילה מסכה: ומורה שקר. הוא כהן לע״ז כל אלה מה הועילו לך ויש לתמוה כי בטח יוצר יצרו עליו לעשות אלילים אלמים הטעם צורת אדם פה להם ולא ידברו: הוי אומר. הקיצה. מהפעלים העומדים כי לישן יאמר הקיצה משנתך וככה עורי כמו עורה למה תישן על כן טעו האומרים המעורר ישנים כי המעיר ישנים ראוי שיאמר והמקיץ רדומים אינו נכון כי המקיץ הוא הישן והעד כי אין רואה ואין יודע ואין מקיץ כי כולם ישנים כי תרדמת השם נפלה עליו וכתוב לא הקיץ הנער: ת״ם דומם כמ״ם ריקם וחנם ש והטעם כמו ידמו כ כאבן ועל דעת רבי יהודה ידמו מפעלי ה הכפל וככה דומם ז והוא שם התואר: הוא יורה. כי הוא אבל שהוא תפוש בזהב ובכסף הטעם על איבריו כי אינם כאיברי האדם ש שהחיים מחברים על כן וכל רוח אין ב בקרבו והשפך אלה: ויי׳. כאשר יתן קולו בשמים שם היכל קדשו הם מפניו כל אנשי הארץ: תפילה. זאת ברוח ונבאה כאשר והוא מתנבא על רעב שיהיה כאשר יתבאר בסוף התפילה ולא יהיה כח לישראל לעמוד מפני האויב ואת התפלה על דרך סדר התפלות על כן כתב על שגיונות למנצח גם מלת סלה ושם פירשתי אלה המלות בספר תהילות: יי׳. טעם שמעתי שמעך שהודיעו השם דבר הרעב וטעם פעלך שתחיה ישראל בקרב אלה השנים ורבי יהודה אמר שמעתי גבורותיך ועתה חיה פעלך כאילו הוא מת וזה רחוק: בקרב שנים תודיע. פעלך מה יעשה והם ישראל הם הפועל שלך: ברוגז. בעת הרוגז שאנו בפחד: רחם תזכור. רחמיך ומלת רחם לשון יחיד כי רחמים לשון רבים ורבי משה אמר ברוגז רחם וזכור העת שבאת אתה האלוה מתימן וזה ארוך ואינו נכון ויש אומרים כי רחם שם דבר כמו אהבה ארחמך יי׳ בדקי: אוה עתה יספר כמה גבורות עשה ליש׳ הטעם הלא אתה הוא מתימן כמו אלוף תימן כמו יי׳ בצאתך משעיר: וקדוש מהר פארן. וכבר פירשתי זה הטעם בפרשת וזאת הברכ׳ כי כאשר עבר הכבוד על הר שעיר שהוא סמוך לפארן כמו שכא׳ ואת החורי בהררם שעיר עד איל פארן אז זרח משעיר כבוד השם ונראתה גבורתו במלחמת מדין וסיחון ועוג: כסה שמים הודו. שתבחוהו הכל ופחדו ממנו: ונגה. שהיה ובא מלפנית כאור היה זה הוא עמוד האש: וקרנים. כמו כי קרן עור פני משה: ושם חביון עזו. הוא הארון כמו אתה וארון עזך וכתו׳ כי ענן יי׳ על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו ויו״ד חביון תחת אלף וטעם חביון עזו הארון שהיה חבוי וטמון ומכוסה כשנושאים אותו או הוא מבעלי הה״א כמו חבי כמעט רגע עד יעבר זעם. לפניו לפני הכבוד או הארון שם הכבוד: דבר. להרג העמי׳ כדרך וגם הכרעה: ויצא רשף. כמו דבר ואחותי רשף כמו אכולי רשף: עמד. כמודד ארץ כנען ונתחלקה לשבטי׳ וטעם כל מקו׳ ששם עינו עליו מיד כמס וזהו ויתר גוי׳ ויתפוצצו

ויתפוצצו· הטעם שכל מקו' שעבר עליו הכבוד היה מתפוצץ או הוא דרך משל שעבר על המלכים שאחזתם אימה: שחו· הגבעות לפניהם והיו מישור והליכות עולם: תחת· הטעם כי אהלי כושן כפלו כאילו היו תקועים במקומות און שלא יעמד גם כושן הוא להיות זה רמז לדבר. כושן רשעתים וארץ מדין על דבר גדעון בדברי השלום: הבנהרים· השלים עתה לספר ג גבור' השם בעבור ישר' עתה יחל לספר גבורתו שהוא דורש תמיד ארץ ישראל להשקות' כאשר הזכיר דוד גשם נ נדבות תניף אלהים א אחר שאמ' חיתך ישבו בה וגבורת יי' תראה בכל דור ודור בבואתו להמטיר וכתוב עושה גדולות ואחריו הנותן מטר כי יש לתמוה איך יעלו העננים מהנהרים וכן מהים כמו הקורא למי הים כשהעננים עולים מהים והולכים להמטיר אל מקום ש שיצום השם על כן כ כתוב וישפכם יי' צ צבאות שמו: סוסיך הם עבים שיצום להמטיר על מ מקום רצונו ואל תתמה בעבור שקרא סוסיו כמו הנה יי' ר רוכב על עב קל השם עבים רכובו וטעם ישועה להושיע יושבי הארץ: עריה· לשון גלוי כמו וקיר ערה מגן ומלת תעור שבנין נפעל משרש אחר על משקל אף תיכון תבל והיו סימן הקשת ותעור תגלה הקשת וזאת כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם וטעם שבועות מטות על החצי' וככה כתוב ברק חניתך כ כאילו המטות נשבעו לקיים מאמרך סלה: נהרות תבקע ארץ· לנוכח השם והארץ שהיא הבקועה היא הפעולה עד שתעשה כמו נהרות: ראוך יחילו· מקול הרעם: זרם מים עבר· עליהם על ההרים: נתן תהום קולו· מאון הים והנהר

וטעם רום הפך תהום כמו כי אשא אל שמים ידי דרך משל שנשבע כאילו הוא כשבע ברומו של עולם או פירושו שהשמים הראו גבורתם על הגשם: שמש· כל אחד מהם עמד בזבולו והטעם אין צורך לשמש ביום ולא לירח בלילה כי לאור חציך יוכלו ללכת בני אדם: לנגה· הטעם כפול: בזעם· הטעם כאשר תזעם על הים ועל הנהרים ככה כאשר תצעד בזעם על הארץ מיד תדוש גוים: יצאת' בעבור ישועות עמך: לישע את משיחך· מלך יהודה: מחצת· כל ראש: ערות· לגלות יסודם עד צואר: נקבת· הרשע מלך הגוים הפך ישועת משיחך: במטיו· על הרשע לבדו נקבת ראשו שהוא ראש ומלך על פרזיו והנה עתה יסערו ותבואנו כמו ואספרם וטעם להפיצני להפיץ את ישראל: עליצותם· כמו עלץ לבי וכאשר יהיה מפוזר יאכלום העמים ור' משה אמר ירעב ארץ ישראל כי העני יאכל לחמו בסתר שלא יחטף ממנו: דרכת· הנה האויב מוכן לבוא לצור עלינו ואתה הטעם כי עבוך תוליכם לים עד שסבו מימיו כמו חומר ולא תשקה ארץ ישראל ובעבור זה הנביא או על לשון ישראל שמעתי ותרגז בטני· בעבור חסרון המאכל· וטעם לקול בעבור זה הקול· צללו שפתי· שתכה זאת את תים והזכיר שפתי כי השפה שער המאכל: יבוא רקב בעצמי· כי בהפסק המאכל שידמן חסר אז העצם ארגז· במקומי בארץ ישראל: אשר אנוח· שחשבתי שאמצא מנוחה בבוא התבואה אם יבוא צר: לעלות לעם יגודנו· גדוד והנה הדבר הפוך: כי

גבעות עולם ג' דסמיכי בקריאה וסימ' עד תאות גבעות עולם תהיינה· וממגד גבעות עולם· שחו גבעות עולם הליכות: יריעות ה' מל' וסימ' בסדר ויקהל: ראוך ג' בקריאה וסי' ראוך יחילו הרים זרם מים עבר· ראוך מים אלהים ב' בפסוק: עד צואר ג' וסי' עד צואר יגיע· עד צואר יחצה· ערות יסוד עד צואר סלה:

וַיַּתֵּר גּוֹיִם וַיִּתְפֹּצְצוּ הַרְרֵי־עַד שַׁחוּ גִּבְעוֹת עוֹלָם הֲלִיכוֹת עוֹלָם לוֹ: תַּחַת אָוֶן רָאִיתִי אָהֳלֵי כוּשָׁן יִרְגְּזוּן יְרִיעוֹת אֶרֶץ מִדְיָן: הֲבִנְהָרִים חָרָה יְהוָה אִם בַּנְּהָרִים אַפֶּךָ אִם־בַּיָּם עֶבְרָתֶךָ כִּי תִרְכַּב עַל־סוּסֶיךָ מַרְכְּבֹתֶיךָ יְשׁוּעָה: עֶרְיָה תֵעוֹר קַשְׁתֶּךָ שְׁבֻעוֹת מַטּוֹת אֹמֶר סֶלָה נְהָרוֹת תְּבַקַּע־אָרֶץ: רָאוּךָ יָחִילוּ הָרִים זֶרֶם מַיִם עָבָר נָתַן תְּהוֹם קוֹלוֹ רוֹם יָדֵיהוּ נָשָׂא: שֶׁמֶשׁ יָרֵחַ עָמַד זְבֻלָה לְאוֹר חִצֶּיךָ יְהַלֵּכוּ לְנֹגַהּ בְּרַק חֲנִיתֶךָ: בְּזַעַם תִּצְעַד־אָרֶץ בְּאַף תָּדוּשׁ גּוֹיִם: יָצָאתָ לְיֵשַׁע עַמֶּךָ לְיֵשַׁע אֶת־מְשִׁיחֶךָ מָחַצְתָּ רֹּאשׁ מִבֵּית רָשָׁע עָרוֹת יְסוֹד עַד־צַוָּאר סֶלָה: נָקַבְתָּ בְמַטָּיו רֹאשׁ פְּרָזָו יִסְעֲרוּ לַהֲפִיצֵנִי עֲלִיצֻתָם כְּמוֹ־לֶאֱכֹל עָנִי בַּמִּסְתָּר: דָּרַכְתָּ בַיָּם סוּסֶיךָ חֹמֶר מַיִם רַבִּים: שָׁמַעְתִּי וַתִּרְגַּז בִּטְנִי לְקוֹל צָלְלוּ שְׂפָתַי יָבוֹא רָקָב בַּעֲצָמַי וְתַחְתַּי אֶרְגָּז אֲשֶׁר אָנוּחַ לְיוֹם צָרָה לַעֲלוֹת לְעַם יְגוּדֶנּוּ:

בְּכֵן בַּלְבֵּלִינוּן לְעַמְמַיָא וְאִתְפָּרְקוּ טוּרַיָא דְמִלְקַדְמִין מָכָא רָמָתָא דְמִן עַלְמָא גְבוּרַת עַלְמָא דִילֵיהּ: כַּד פְּלַחוּ בֵית יִשְׂרָאֵל לְטַעֲוָתָא מְסַרְתִּינוּן בְּיַד כּוּשָׁן חַיָּבָא וְכַד תָּבוּ לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתָא עֲבָדִית לְהוֹן נִסִּין וּגְבוּרָן וּפָרְקְתִּינוּן מִיַּד מִדְיָנָאֵי עַל יַד גִּדְעוֹן בַּר יוֹאָשׁ: הָא עַל מַלְכִין וּמַשִּׁירְיָתְהוֹן דְּסַגִּיאִין כְּמֵי נַהֲרָא הֲוָה רְגַז מִן קֳדָמָךְ יְיָ עַל מַלְכַיָא הֲוָה רוּגְזָךְ וּבְיַמָּא הוֹדַעְתָּא בְּהוֹן פּוּרְעֲנוּת גְּבוּרְתָּךְ אֲרֵי אִתְגְּלֵיתָא עַל מַרְכְּבַת יְקָרָךְ שְׁכִינְתָךְ לְעַמָּךְ תְּקוֹף וּפוּרְקָן: אִתְגְּלָאָה אִתְגְּלֵיתָ בִּגְבוּרְתָּךְ בְּדִיל קְיָמָךְ דְּעִם שִׁבְטַיָּא מֵימְרָךְ קַיָּים לְעָלְמִין לְהוֹן בִּזְיַעְתָּא טִינָרִין תַּקִּיפִין נְפַקוּ נַהֲרִין שַׁטְפִין אַרְעָא: בְּאִתְגַּלְיוּתָךְ עַל טוּרָא דְסִינַי חֲזוֹ יְקָרָךְ זָעוּ טוּרַיָא עֲנָנֵי מִטְרָא עֲדוּ אֲרִים תְּהוֹמָא קָלֵיהּ חֵילֵי מְרוֹמָא תְּמַהוּ קָמוּ: אַף בְּמֶעְבְּדָךְ נִסִּין לִיהוֹשֻׁעַ בְּמֵישַׁר גִּבְעוֹן שִׁמְשָׁא וְסִהֲרָא קָמוּ בִמְדוֹרֵיהוֹן עַסָּךְ בְּמֵימְרָךְ אִתְגַּבָּרוּ בִּתְקוֹף נִצְחַן גְּבוּרְתָּךְ: בְּאַיְתָיוּתָךְ לוּט עַל סָנְאֵי עַמָּךְ בְּאִתְגַּלְיוּתָךְ לְמִתְבַּר רַשִׁיעֵי אַרְעָא בְּרוּגְזָךְ תִּקְטוֹל בְּעַמְמַיָא: אִתְגְּלֵיתָא לְמִפְרַק יַת עַמָּךְ לְמִפְרַק יַת מְשִׁיחָךְ שֵׁיצִיתָא מִן קֳרָמֵיהוֹן מַלְכַיָא וְשַׁלְטוֹנַיָא מִבָּתֵּיהוֹן תְּרִיכַת חַיָּבָא וְתַבַּרְתָּא חֵילֵיהוֹן רַגְלֵי עַמָּךְ עַל צַוְורֵי סַנְאֵיהוֹן מֵימְרָךְ קַיָּים לְעָלְמִין: בְּזַעְתָּא יַמָּא בְּחוּטְרֵיהּ דְּמֹשֶׁה וּגְבָרֵי רֵישֵׁי מַשִּׁירְיַת פַּרְעֹה דַחֲשִׁיבוּ מַחְשְׁבָן עַל עַמָּךְ דְּבַרְתִּינוּן בְּרוּחַ עַלְעוֹלִין וְטַבַּעְתִּנוּן בְּיַמָּא דְסוּף עַל דְּרַחִיקוּ וְשַׁעְבִּידוּ יַת עַמָּךְ וִיתָבוּ עֵצָה בְּסִתְרָא לְאוֹבָדֵיהוֹן: אִתְגְּלֵיתָא עַל יַמָּא בְּמַרְכְּבַת יְקָרָךְ בְּדְגוּר מַיִין סַגִּיאִין: אֲמָרִית בָּבֶל שְׁמָעִית וְזָעוּ מַלְכַיָּ מִן קֳדָם דִּינָא דִי אִתְדָּנוּ מִצְרַיִם לְקָל מִלַּיָא אִלֵּין צַלְּיָא סִיפְוָתַי אֲחַד זִיעָא לְחַכִּימַיָּ וּבְאַתַר דְּשֵׁירַיָא זָעִית דְּשַׁבְקַנִי לְיוֹם עָקָא לְעִידָן אַסָּקָא גָּלְוַת עַמִּי מִינִּי יִתְבָּרִינָנִי:

צללו ג' בקריאה וסים' צללו כעפרת במים אדירים· לקול צללו שפתי· כאשר צללו שערי ירושלם· וסים' בלשון ארמי אעיל תרעא באברא: יגודנו ב' וסי' גד גדוד יגודנו· לעלות לעם יגודנו:

ויתר גוים· הקפיצם לשממים לשון כראמ' ויתר ממקומו לנתר בהם: הררי עד· הרי האומות: הליכות עולם לו· הראה להם שכל מהלכו של עולם שלו הוא: תחת און· שנמצא בישראל: ראיתי אהלי כושן· שעומדים בגלוי ומחבלים את ישראל ובהתכנעם לפניך ירגזון יריעות וגו' הכל כתרגומו: הבנהרים· ים תמיהות שהן קיימות הראיתו שכל אלה עשה ופי' המקרא כתרגומו: מרכבותיך· לנו ישועה: עריה תעור קשתך· נגלה נגלית גבורתך: שבועות מטות· שבועות שנשבעת לשבטים: אומר סלה: מאמר המקויים לעולם· אומר נקוד פתח וטעמו למעלה שהוא שם דבר: נהרות תבקע ארץ· כתרגומו: ראוך הרים יחילו· הרי נחלי ארנון שנדבקו זה עם זה: זרם מים עבר· בעבר' בירדן תמו נכרתו המים ועבר קילוח שטף המים לשפולו של נהר ונבאו' מלמעלה קמו עמדו: נתן תהום קולו· שבאוהו יושבי הארץ: רום ידיהו נשא· נבא השמים הודו לו: עמד זבולה· במרוריהן כל תיבה שצריכה למ"ד בתחילתה הטיל לה ה"א בסופ' ופירשוה על מלחמ' גבעו' כתרגו': לאור חיציך יהלכו· ישראל: בזעם תצעד ארץ· לגרש שבעת אומות: לישע משיחך· שאול ודוד: ערות יסוד· אומות אויביהם: עד צואר· הוא גובה החומה והמגדלים: נקבת במטיו ראש· סנחריב וסיעתו שהיו סוערים ברוח סער להפיצני והוא היה מטה שהיית' רוד' בו את האומו' וכשבא וסער להפיצני נקבת ר ראשי נשיאותיו במטיו שהיה בא לרדותי בהם: עליצותם היו· כשהיו יכולים לאכול עני במסתר ישראל הקרואים עם עני: ראש פרזיו· ראשי עריו וטירותיו כמו פרזות תשב ירושלם: ערי הפרזי: דרכת בים· בחיילותיו הכבדים כחול הים: חומר· ת"י ברגור לשון חמרים חמרים: שמעתי ותרגז בטני· ת"י אמרית בבל שמעי' וזעו מלאכיה מן קדם דינא דאיתדנו מצראי· לקול צללו שפתי· לקול השמוע' אוזני רעד עד ששפתי נוקשות זו לזו: וקולי נשמע· צללו לשון מצילת הסוס טינטי"ר בלע"ז: ותחתי ארגז· במקומי אני מזדעזעת: אשר אנוח ליום צרה· אשר מנוחתי זאת מוכנת ליום צרה: לעלות לעם יגודנו· ליום אשר אמר להעלות מתוכי את העם אשר הוא יגודנו עקב לשוב ב בגדודיו לארצו: כי

כי תאנה· הזכיר כל דבר שיעשה דם ויוכל האדם לחיות בהם והזכיר התאנים כי הלחים ואף כי היבשים מולידים ותבואים באדם דם רב אמר וחיה בו ובכח התנבאם ופרי העץ כמו אגוז ושקד ורמון ותפוח אינם מולידים דם ומלת יבול כמו ונתנה הארץ יבולה ושמן זית כאשר יבשל בו האדם ירקות גם הוא מוליד דם וטעם כחש כאלו לא היה זית בתולדתו: ושדמות· כמו ושדמה לפני קמה גם הזכיר הבשר· ממכלא כמו ממכלאותיך: רפתים· מקום מלונם: ואני· אמר הנביא בנבואתו כי על כן זה הוא לא ידאג לבו רק לבו שמח כי בבוטחו בשם שיושיענו: יי׳ חילי· כחי ויוכלני לאור: ידריכני· מלא אכבל: למנצח· פירשתיו בספר תהלות:

ספר צפניה

חילי ג׳ בקריא׳ וסימ׳ חילי הגדול אשר שלחתי בכם· יי׳ ארני חילי· הן אשמה בי רב חילי: גדליהו׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימ׳ כ׳: חזקיה ג׳ וסימ׳ גם אלה משלי שלמה· דבר יי׳ אשר היה אל צפניה· עזור אמר חזקיה· ומן ויהי בשנת שלש להושע בן אלה עד וישלח מלך אשור את תרתן דכות׳ חזקיה בבא חזקיהו וסימ׳

כי־תאנה לא־תפרח ואין יבול בגפנים כחש מעשה־זית ושדמות לא־עשה אכל גזר ממכלה צאן ואין בקר ברפתים: ואני ביהוה אעלוזה אגילה באלהי ישעי: יהוה אדני חילי וישם רגלי כאילות ועל במותי ידרכני למנצח בנגינותי:

ארי מלכות בבל לא תתקיים ולא תעבר שולטן על ישראל יתקטלון מלכי מדי וגברי יון לא יצלחון ישתיצון רומאי ולא יגבון קיסוטא מירושלם: בכן על ניסא ופורקנא דתעביד למשיחך ולשארא דעמך די ישתארון יודון למימר אמר נביא ואנא במימרא דיי אבוע ארוץ לאלהא עביד פורקני: אלהים יי דסעיד לי בחילא ומשוי רגלי קלילין כאילתא ועל בירת תוקפי יקימנני לדרדיה נצחנין וגבורן וקדמוהי אנא מנגן בתושבחתי:

נ״ו

דבר־יהוה אשר היה אל־צפניה בן־כושי בן־גדליה בן־אמריה בן־חזקיה בימי יאשיהו בן־אמון מלך יהודה: אסף אסף כל מעל פני האדמה נאם־יהוה: אסף אדם ובהמה אסף עוף־השמים ודגי הים והמכשלות את־הרשעים והכרתי את־האדם מעל פני האדמה נאם־יהוה: ונטיתי ידי על־יהודה ועל כל־יושבי ירושלם והכרתי מן־המקום הזה את־שאר הבעל את־שם הכמרים עם־הכהנים: ואת־המשתחוים על־הגגות לצבא השמים ואת־המשתחוים הנשבעים ליהוה והנשבעים במלכם: ואת־הנסוגים מאחרי יהוה ואשר לא־בקשו את־יהוה ולא דרשהו: הס מפני אדני יהוה כי קרוב יום יהוה כי־הכין יהוה זבח הקדיש קראיו: והיה ביום זבח יהוה ופקדתי על־השרים ועל־בני המלך ועל כל־הלבשים מלבוש נכרי: ופקדתי על כל־הדולג על־המפתן ביום ההוא הממלאים בית אדניהם חמס ומרמה: והיה ביום ההוא נאם־יהוה קול צעקה משער הדגים ויללה מן־המשנה ושבר גדול מהגבעות:

פתגם נבואה דהוות קדם יי עם צפניה בר כושי בר גדליה בר אמריה בר חזקיה ביומי יאשיהו בר אמון מלך שבטא דבית יהודה: שיצאה אישיצי כולא מעל אפי ארעא אמר יי: אסיף אנשא ובעירא אסיף עופא דשמיא ונוני ימא על דסגיאה תקלת רשיעיא ואשיצי ית אנשא מעל אפי ארעא אמר יי: וארים מחת גבורתי על אנש יהודה ועל כל יתבי ירושלם ואשיצי מן אתרא הדין ית שאר בעלא וית שום פלחיהון עם כומריהון: וית דסגדין לאיגוריא לחילי שמיא וית דסגדין דימקיימין בשמא דיי תייבין ויימין בשום פתכריהון: וית דאסתחרו לאחורא מבתר פולחנא דיי ודלא תבעו ית דחלתא דיי ולא בעו מן קדמוהי: ספו כל רשיעיא מן קדם יי אלהים ארי קריב יומא דעתיד למיתי מן קדם יי ארי אתקין יי קטול ערע מזמנוהי: ויהי ביום קטלא דעתיד למיתי מן קדם יי ואסער על רברביא ועל בני מלכא ועל כל דמתרגשין למפלח לטעותא: ואסער על כל דמתהלכין בנימוסי פלשתאי בעידנא ההיא דמלן בית רבונהון חטוף ונכלין: ויהי בעידנא ההיא אמר יי קל צווחתא סתרע נוניא ויללא מן עופא ותברא רבא מן גבעתא:

ויהי בשנה הרביעית למלך חזקיהו: במלכם ג׳ וסי׳ ויעל כל איש ישראל מאחרי דוד דשבע בן בכרי· ותשבעי׳ במלכם· ישמח ישראל בעשיו: והיה ביום ה׳ וסימ׳ והיה כיום הנחילו את בניו· והיה ביום מלחמה ולא נמצא חרב· והיה ביום צאתך דשמעי· והיה ביום זבח יי׳ ופקדתי על השרים:

רשי

כי תאנה לא תפרח· כתרגומו ויש לפתרו כמשמעו שוב אין ה הבלחה לכל מעשה בבל ת מעתה: ושדמות· שדה לבן: מכלא· דיר הצאן: ואני· כנסת ישראל ביי׳ אעלוזה: למנצח בנגינותי· לבן לוי המנצח בשיר בית המקדש ת מנצ׳ לו בנגינותי והלוי יתן קול כנגרו בכלי השיר· למנצח כמה דאת אמר ויעמדו הלוים מבן עשרים שנה ומעלה לנצח על מלאכת וגו׳· בנגינותי הוא לשון נעימות קול להרי׳ ולהספיל אורגנ״ דורם בלע״ז:

ספר צפניה

אסף אסף· לשון כליון כמו ו ואספת את נפשך דתיבה ואל״ף חסרה בתיבה ם שנייה שהרי היה לו לכתו׳ אאסף אבל יש כאלה הרבה כמו לא יהל שם ערבי שהוא כמו לא יאהל: והמכשלות את הרשעים· הם עבודות זרות: את שאר הבעל: שלא תהא שארית לזכרונו: הכמרים עם הכהנים· פלחיהון עם כומריהון: ואת הנשבעים יי׳· וחוזרים ונשבעים במלכם לע״ז שלהם עושין ע״ז עיקר לומר אם אין אתה מאמין בשבועת השם הריני נשבע לך בע״ז: הקדיש קרואיו· זימן חיילותיו ליום מועד: מלבוש נכרי· תכשיטי ע״ז: הדולג על המפתן ·ת״י דמהלכין בנימוסי פלשתאי שלא היו דורכים על מפתן דגון שנאמר על כן לא ידרכו כהני דגון וגו׳: משער הדגים· ת״י מתרע נוניא ושער היה בירושלם וכך שמו: מן המשנה· משער העופות שהוא שני לו: יושבי

ספר צפניה

הזכיר הכתו׳ שמות האבו׳ עד שהגיע לנכבד: והוא חזקיהו המלך והנה על דרך הקבלה אמריה היה אחי מנשה ואל תתמה בעבור כי יאשיהו שלישי ל לחזקיהו כי יותר ת מאלה שנים יש מיום שנדל חזקיהו להוליד עד מלך יאשיהו: אסוף· אל״ף אסוף סימן העתיד מהבנין הנוסף מגזרת ספו תמו פי׳ הבנין העתיד האסיף כל פעל ראוי להיות משלם אותיות וכשיבוא הפעל בלשון הפעיל הכבד אכביד המעיד הוא קרוי בנין הנוסף וי״א כי אל״ף אסוף נוסף כמו אלף ארום ירוסנו: אסף· פתח פי׳ מלת כל אדם ובהמה ועוף השמים ודגי הים· וטעם פני האדמה ארץ ישראל: והמכשלות· לרשעים לברם תחייל המכשלו׳ על כן והכרתי את ה האדם שהם רשעים וכן אומר לעבוים אולי תסתרו: וכטיתי· שאר הבעל· גוף הבעל ורבי משה הכהן אמר כמו שאר יעקב: עם הכהנים· הם המשרתי׳ כי ככה מלת כל כהן והעד׳ וכהנו לי: ואת המשתחוים· כאשר הם נשבעים לשם ו ולמלכם הם המראים כי הם עבדי השם: ואת· בפרהסיא: הס· אמר הנביא למשכיל הקדם הכין תימן: והיה· דרך משל על מות הרשעים: מלבוש נכרי· כנגד כל עם הארץ דרך ג גאות: ופקדתי· הדולג· מרוב שמחת אותם הבאים למלאת בית אדוניהם מחמס ותרמה ירצו בהכנס לבית המלך להביא אותו החמס בעבור על מפתן שבית כאלו הם דולגים מרוב ם שמחתם: מפתן בית המלוכה הם הפקידים שיקחו יגיע האדם בחזקה או במרמה להתרצות לאדוניהם: והיה· שער הדגים היה בירושלם· מן· המרמה משנה למלך שהוא בתוך העיר: ושבר גדול· מחוץ לירושלם כי הרים סביב לה: הלילו

הלילו יושבי המכתש· מסלה היתה בירושלם לסוחרים ולמחליפים והיא קרויה מכתש כי כל רחובות העיר יש להם שם הנודע לכל בני העיר: עם כנען· כל סוחר כמו כנען בידו מאזני מרמה ונדמה נכרתת: נטילי כסף· כמו משא: והיה· טעם אחפש בנרות כי בנר יוכל אדם לראות מה שיש בחדרי חדרי' כי אור השמש לא יכנס שם וככה נר אלהים נשמת אדם חופש והנה בנרות כאילו בנרות אחפש: הקופאים· שהם שאננים ושקטים ומלת קופאים כמו קפאו תהומות דבר השוכן ומקובץ ביחד נקרא קפאון וככה זה קופאים השוכני' בטח על מקומם: והיה חילם· כוחם ואונם ובנו· פועל עבר הבתי' שבנו לא ישבו שם עוד: קרוב יום· נקמת יי' וביום ההוא קול מר צורח שם גבור שם כל גבור צורח מר בקולו יצעק צעקה מרה: יום· שואה ומשואה· כמו בוקה ומבוקה: יום חשך· כדרך יקדר עליהם היום: יום שופר· ותרועת האויב פנות כמו גבעות: והצרותי לאדם· שהם בערי הבצורו' ושפך דמם· לרוב כעפר: ולחומם כגללים· בשרם בלשון ישמעא' וכמוהו וימטר עלימו בלחומו: כגללים· כמו בגללי צאת האדם: גם· הטעם כפשם גם כספם: התקוששו וקשו· הטעם התווכחו והוכיחו ור' משה אמר התקבצו וקבצו מגזר' מקושש קש שהוא ל' לאסוף הקש ואחרי' אמרו כמו תרגום זקנתי ושבתי: לא נכסף· איננו אהוב ונחמד לגוים מגזרת נכספה וגם כלתה: בטרם לדת חק· בטרם בא יבא העתיד שישימכם כמוץ עובר אשר תדפנו רוח: בקשו· אם פעלתם משפט עד עת בקשתו והוסיפו ענוה בטרם בוא אותו היום בקשו תבקשו עזר מפלשתי': כי עזה עזובה תהיה· דרך נחו וככה ועקרו' תעקר: יגרשוה· יגרשו האויבים אנשים ממנה: הוי· חבל· כמו חבל נחלתכם וזה הים הוא ים פלשתים וכתוב פלשתי' לכנעני' תחשב: והיתה· אמר יפת חבל הים שם ה' השער היא על כן והית' נות כרות רועים ם שכרתו לעצמם: והיה

על האנשים ה׳ וסי׳ נמסר בסדר שמות ובמלכים ב׳ סימ׳ י״ח: ישבו ג׳ בקריא׳ וסימ׳ וירדו מעל בסאתם· והיה חילם למשסה· עשירים בשפל ישבו· וחד וישבו ויקח בועז עשרה: לאדם ה׳ בקרי׳ וסימ׳ מי שם פה לאדם או מי· והצרתי לאדם: ידעתי יי׳ כי לא לאדם דרכו· ויאמר לאדם הן יראת יי׳· כמים הפנים לפנים· וכל

הילילו ישבי המכתש כי נדמה כל־עם כנען נכרתו כל־נטילי כסף: והיה בעת ההיא אחפש את־ירושלם בנרות ופקדתי על־האנשים הקפאים על־שמריהם האמרים בלבבם לא־ייטיב יהוה ולא ירע: והיה חילם למשסה ובתיהם לשממה ובנו בתים ולא ישבו ונטעו כרמים ולא ישתו את־יינם: קרוב יום־יהוה הגדול קרוב ומהר מאד קול יום יהוה מר צרח שם גבור: יום עברה היום ההוא יום צרה ומצוקה יום שאה ומשואה יום חשך ואפלה יום ענן וערפל: יום שופר ותרועה על הערים הבצרות ועל הפנות הגבהות: והצרתי לאדם והלכו כעורים כי ליהוה חטאו ושפך דמם כעפר ולחמם כגללים: גם־כספם גם־זהבם לא־יוכל להצילם ביום עברת יהוה ובאש קנאתו תאכל כל־הארץ כי־כלה אך־נבהלה יעשה את כל־ישבי הארץ:

ב התקוששו וקושו הגוי לא נכסף: בטרם לדת חק כמוץ עבר יום בטרם לא־יבוא עליכם חרון אף־יהוה בטרם לא־יבוא עליכם יום אף־יהוה: בקשו את־יהוה כל־ענוי הארץ אשר משפטו פעלו בקשו־צדק בקשו ענוה אולי תסתרו ביום אף־יהוה: כי עזה עזובה תהיה ואשקלון לשממה אשדוד בצהרים יגרשוה ועקרון תעקר: הוי ישבי חבל הים גוי כרתים דבר־יהוה עליכם כנען ארץ פלשתים והאבדתיך מאין יושב: והיתה חבל הים נות כרת רעים וגדרות צאן:

אילילו כל דיתבין בנחלא דקדרון ארי אתבר כל עמא דדמן עובדיהון לעובדי עמא דארעא דכנען אשתיציאו כל עתירי נכסיא: ויהי בעידנא ההיא אפקיד בלושין ויבלשון ית ירושלם כמא דבלשין בנברשתא ואסער על גבריא דשלן שליוא על נכסיהון דאמרין בלבהון לא רעוא קדם יי לאיטבא ואף לאבאשא: ויהון נכסיהון לעדי ובתיהון לביזא ויבנון בתין ולא יתבון ויצבון כרמין ולא ישתון ית חמרהון: קריב יומא דעתיד למיתי מן קדם יי רבא קריב ומוחי לחדא קל יומא דעתיד למיתי מן קדם יי די ביה מריר וצווח תמן גיבריא מתקטלין: יומא תעבור יומא ההוא יום עקא ועיוק יום ריגוש ואתרגושא יום חשוך וקבלא יום עננא ואמטתא: יום שופרא ויבבא על קרויא כריכתא ועל רמתא מנטלתא: ואעיק לבני אינשא ויהכון כסמן ארי קדם יי חבו וישתפיך דמהון לעפרא ונבלתהון כסחיתא: אף כספהון אף דהבהון לא יוכל לשיזבותהון ביום רוגזא דיי ובאש פורענותיה יסופון כל רשיעי ארעא ארי גמירא ברם שיצאה יעביד עם כל יתבי ארעא: אתכנשו ואתו ואתקרבו עמא דרא דלא חמיד למתב לאוריתא: עד לא תפוק עליכון גזרת בית דינא ותהון דמן לכמוצ דנסבא רוחא וכטולא דעדי מן קדם יומא עד דלא ייתי עליכון תקוף רוגזא דיי עד לא יתי עליכון יום רוגזא דיי: תבעו ית דחלתא דיי כל ענותני ארעא דדיני רעותיה עבדו תבעו קושטא תבעו ענותנותא מאים יתגין עליכון ביום רוגזא דיי: ארי עזה שביקא תהי ואשקלון לצדו אשדוד בטהרא יתרכונה ועקרון תתעקר: ווי דיתבין בספר ימא עמא דחייבין לאשתצאה פתגמא דיי עליכון דיתבין בכנען ארעא פלשתאי ואבדינך מבלי יתיב: ותהי ספר ימא די רוות בית מישרי רעין וחוטרין דען:

יושבי המכתש· כחלא דקדרון שעמוק כמכתשת זה ת״י· ומדרש אגדה מפשר הדגים זו עכו הכתובה בחיקו של הים ששם נצודים דגים הרבה· מן המשנה לוד שהיא משנה לירושלם· מהגבעות זו צפרי שיושבת בראשי ההרים· יושבי המכתש זו טבריא שעמוקה מכל ארץ ישראל: כי נדמה כל עם כנען· ת״י ארי אתבר כל עמא דדמן עובדיהון לעובדי עמא דארעא דכנען: כל נטילי כסף· כל עתירי נכסיא טעונה משא כסף וזהב כמו כובד האבן ונטל החול ל' לשון משא: אחפש את ירושלם בנרות· אדקדק בעונותיהם: הקופאים· השוכבים על שמריה' ויצף הברזל מתרגמינן וקפא פרזלא: האומרים בלבבם לא ייטיב יי'· לעושי רצונו: ולא ירע· לעוברי רצונו: מר צורח שם גבור· הגבור יצרח שם קול מר: יום שואה· לשון שממון ומשואה· שממון יותר: והצרותי לאדם· לישראל הקרויים אדם: ולחומם· בשרם ולשון ערבי בשר קורין אל לחם: כגללים· רעי: התקוששו· התלקטו והאספו יחד כמו לקושש קש: וקושו· משיכם השוו מעשיכם לדעת קונכם: הגוי לא נכסף· דלא חמד למיתוב לאורייתא· בטרם לדת חוק: לפני בא הגזיר': כמוץ עבר הרי זה מקרא קצר כמוץ העובר מלפני רוח: וכענן השוב מלפני השמש וזהו תרגומו של עבר יום כך תרגמו יונתן דתיהון דמן למוץ דנסבא רוחא וכתננא דעדי מן קדם יומא: כי עזה עזובה תהיה· כי אם תעשו כן אפקוד על שכיניה' הרעים פלשת ועמון ומואב כמו שהכתוב' מסדרן והולך: בצהרים יגרשוה: אשדוד שמה ובצהרים אשר ישוד בה קטב יגרשוה ותהי' שדודה: ד״א בצהרים יגרשוה מקום מרעה כאן היה והצהרים קשה לבאות בו כאן וכן הוא אומ' איכה תרביץ בצהרים: חבל הים· שפר ימא ולשון חבל מדת הקרקע היא שמודדין בחבל· כלומר הסמוכים לים: גוי כריתים· עמא דמחייבין לאשתצאה ומי הן יושבי חבל הים כנען ארץ פלשתים כי פלשתים יושבים על שפת הים האחרון במערבה של ארץ ישראל בתוך מצרי תחומיה: נות כרות רועי' נוה ערבי שיכרו בה הרועים לחם בבקר כרות לשון ויכרה להם כירה גדולה: והיה

קהלת דכוו׳ במ״א לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת· וסימ׳ בלשון ארמי׳ לבא דידע עקא כפומיה אמר: בקשו ז׳ וסימ׳ אשת בעל אוב· דרשו יי׳ ועזו בקשו פניו תמיד· וחברו· בקשו את יי׳ כל ענוי ארץ ג׳ בו· לך אמר לבי בקשו· וחד ובקשו ברחובותיה: והיתה ג׳ בטעם בנביאים וסימ׳ והיתה הצפירה· נבלת אזבל· והיתה חבל הים· ועיי״ן במסרה רבת״א בערך ה״ה:

והיה חבל · כמו חלק וזה יהיה בשובם מבבל: שמעתי · דברי השם והם על גבולם כאשר היו ישר׳ בארצ׳ טרם יגלו: לכן · ממשק · כמו ובן משק ביתי שאינו זו מן המית וככה ממשק מקום ממשק שלא יוצא החרול משם והוא מין ממיני הקוצ׳ כמו כסו פניו חרולים: ומכרה מלח · כמו כי יכרה איש · ויפת אמר כי כמוהו כרות רועים כמו ויכרו שם עבדי יצחק: יבזום · מפעלי הכפל כי קמץ חטוף כמו שורק: ויתר גוי ינחלום · גוי גויי שלי: זאת · ויגדילו · לשובם או חרפתם: נורא · אז תראה יראת השם וגבורתו עליהם: כי רזה · פועל עבר מגזרת רזי לי כמו משמן בשרו ירזה אחר שרזה השם והכרית כל אלהי הארץ וישתחוו לשם כל איש ואיש ממקומו וישתחוו לו תחלת ענין: גם · חללי חרבי המה · כדרך כולם תשובו ובואו כה והיה ראוי שיאמר כולכם ככה היה ראוי שיאמ׳ חללי חרבי אתם ויפת אמר כהמה בחסרון כף והטע׳ על המואבי׳ והעמונים הנזכרי׳: ויט · על צפון והזכיר אשור והנה לאות כי צפונית מארץ ישראל ואם נינוה הי׳ אטרוייא הנה רחב׳ מהקו השוה ארבעים ושתים מעלות ורחב ירושלם שלשים ושלש מעלות שהוא חצי היישוב בפאת צפון בראיות גמורות: ורבצו · קפוד · בלשון ישמעא׳ קפיד: בכפתוריה · בכל כפתוריה כמו הך הכפתור: קול · העופות בחלון הקירו׳ וטעם חורב בסף כמו ואקר׳ חורב על הארץ ועל ההרים הכפתור הוא החזק והקשה שבדלת ואם תרקב הדלת או תשב׳ בחוזק עור ישאר הכתפור שהוא קשה ובארץ ישמעא׳ נודע שכתפור כי לא ימצא ביכינו: כי ארזה ערה · השם הסיפון כי החורב גילה הסיפון כמו וקיר ערה מגן: הוי · מוראה · את יפת כמו ראה ורבי ישועה אמר מגזרת מורא ומורה והאלף תחת הא הפרם כטעות שהיוד תחת הא ויש אומרים שהוא כמו ומתיך כראי והסיר מראתו ובנאלה מגזר׳ לחם מגואל ור׳ משה אמר מלשון גאולה אף על פי שמריתה גאלה השם והטעם על ירושלם והיונה מגזר׳ לא תונה והפועל יונה מהבנין הקל כמו יורש מגזרת ירש ויור או הדומה ליונה פותה ביופיה כמו יונתי תמתי: לא שמעה בקול · מוכיח: שריה · כמו אריות שואגים על טרפם: שופטיה כזאיבי ערב שלא גרמו שלא שמרו עצם לבקר והמה בערב רעבים: נביאיה פוחזים · ריקים כמו פחז כמים אין להם לחם לאכול על כן מתנבאו ומלת בוגדות פועלות והם אנשים בוגדים: חמסו · רעטוני בבלוי יקרא חמס חמסו תורת המשפט ולא דנו כדת וחמסו ממון שלא כדין: ה׳ · היה ראוי שלא יעשו עולה: בבקר בבקר · בכל יום יראה השם להם משפטו כגוים שלא יעבדוהו:

כסדום סד׳ וסי׳ כמעט כסדום היינו · הכרת פניהם ענתה בם · הוי לי כלם כסדם וישביה כעמרה · כי מואב כסדום תהיה: וישתחוו ו׳ רפין וסימ׳ יעבדוך עמים · נורא יי׳ עליהם · יזכרו וישבו אל יי׳ וישתחוו לו כל מלכים · כל גוים אשר עשית · כה אמר יי׳ גאל ישראל: חרב ה׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סי׳ ס״א: לא שמעה חד מן ח׳

וְהָיָה חֶבֶל לִשְׁאֵרִית בֵּית יְהוּדָה עֲלֵיהֶם יִרְעוּן בְּבָתֵּי אַשְׁקְלוֹן בָּעֶרֶב יִרְבָּצוּן כִּי יִפְקְדֵם יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְשָׁב שְׁבוּתָם׃ שָׁמַעְתִּי חֶרְפַּת מוֹאָב וְגִדּוּפֵי בְּנֵי עַמּוֹן אֲשֶׁר חֵרְפוּ אֶת־עַמִּי וַיַּגְדִּילוּ עַל־גְּבוּלָם׃ לָכֵן חַי־אָנִי נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כִּי־מוֹאָב כִּסְדֹם תִּהְיֶה וּבְנֵי עַמּוֹן כַּעֲמֹרָה מִמְשַׁק חָרוּל וּמִכְרֵה־מֶלַח וּשְׁמָמָה עַד־עוֹלָם שְׁאֵרִית עַמִּי יְבָזּוּם וְיֶתֶר גּוֹי יִנְחָלוּם׃ זֹאת לָהֶם תַּחַת גְּאוֹנָם כִּי חֵרְפוּ וַיַּגְדִּלוּ עַל־עַם יְהוָה צְבָאוֹת׃ נוֹרָא יְהוָה עֲלֵיהֶם כִּי רָזָה אֵת כָּל־אֱלֹהֵי הָאָרֶץ וְיִשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ כֹּל אִיֵּי הַגּוֹיִם׃ גַּם־אַתֶּם כּוּשִׁים חַלְלֵי חַרְבִּי הֵמָּה׃ וְיֵט יָדוֹ עַל־צָפוֹן וִיאַבֵּד אֶת־אַשּׁוּר וְיָשֵׂם אֶת־נִינְוֵה לִשְׁמָמָה צִיָּה כַּמִּדְבָּר׃ וְרָבְצוּ בְתוֹכָהּ עֲדָרִים כָּל־חַיְתוֹ־גוֹי גַּם־קָאַת גַּם־קִפֹּד בְּכַפְתֹּרֶיהָ יָלִינוּ קוֹל יְשׁוֹרֵר בַּחַלּוֹן חֹרֶב בַּסַּף כִּי אַרְזָה עֵרָה׃ זֹאת הָעִיר הָעַלִּיזָה הַיּוֹשֶׁבֶת לָבֶטַח הָאֹמְרָה בִּלְבָבָהּ אֲנִי וְאַפְסִי עוֹד אֵיךְ הָיְתָה לְשַׁמָּה מַרְבֵּץ לַחַיָּה כֹּל עוֹבֵר עָלֶיהָ יִשְׁרֹק יָנִיעַ יָדוֹ׃

הוֹי מֹרְאָה וְנִגְאָלָה הָעִיר הַיּוֹנָה׃ לֹא שָׁמְעָה בְּקוֹל לֹא לָקְחָה מוּסָר בַּיהוָה לֹא בָטָחָה אֶל־אֱלֹהֶיהָ לֹא קָרֵבָה׃ שָׂרֶיהָ בְקִרְבָּהּ אֲרָיוֹת שֹׁאֲגִים שֹׁפְטֶיהָ זְאֵבֵי עֶרֶב לֹא גָרְמוּ לַבֹּקֶר׃ נְבִיאֶיהָ פֹּחֲזִים אַנְשֵׁי בֹּגְדוֹת כֹּהֲנֶיהָ חִלְּלוּ־קֹדֶשׁ חָמְסוּ תּוֹרָה׃ יְהוָה צַדִּיק בְּקִרְבָּהּ לֹא יַעֲשֶׂה עַוְלָה בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר

וִיהֵי עַדְבָא לִשְׁאָרָא דְבֵית יְהוּדָה עֲלֵיהוֹן יִתְפַּרְנְסוּן בְּבָתֵּי אַשְׁקְלוֹן כַּד בְּרַמְשָׁא יְבִיתוּן אֲרֵי יֵעוֹל דֻּכְרָנְהוֹן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲהוֹן וִיתוּב גָּלְוָתְהוֹן׃ שְׁמִיעַ קֳדָמַי חִסוּדֵי מוֹאָב וְאִתְרַבְרְבוּת בְּנֵי עַמּוֹן דְּחַסִּידוּ יָת עַמִּי וְאִתְרְבָרְבוּ עַל תְּחוּמְהוֹן׃ בְּכֵן קַיָּים אֲנָא אָמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי מוֹאָב כִּסְדוֹם תְּהֵי וּבְנֵי עַמּוֹן כַּעֲמֹרָה מִשְׁמַט מְלוּחִין וּמְחָפוֹרִין דִּמְלַח וְצָדוּ עַד עָלְמָא שְׁאָרָא דְעַמִּי יְבֻזְנוּנוּן וּשְׁאָר שִׁבְטַיָּא יַחְסְנוּנוּן׃ דָּא לְהוֹן חֲלַף אִתְרַבְרְבוּתְהוֹן אֲרֵי חַסִּידוּ וְאִתְרַבְרָבוּ עַל עַמֵּיהּ דַּייָ צְבָאוֹת׃ דְּחִילָא דַּייָ לְמִפְרַקְהוֹן אֲרֵי אַמְאִיךְ יָת כָּל דַּחֲלַת אַרְעָא וְיִבְעוֹן מִן קֳדָמוֹהִי גְּבַר מֵאַתְרֵיהּ כָּל נַגְוָות עַמְמַיָּא׃ אַף אַתּוּן כּוּשָׁאֵי קְטִילֵי חַרְבִּי תְּהוֹן׃ וִירִים מְחַת גְּבוּרְתֵּיהּ עַל צִפּוּנָא וְיֵאַבֵּיד יָת אַתּוּרָאָה וִישַׁוֵּי יָת נִינְוֵה לְצָדוּ אִשְׁתְּמָמוּ בְּמַדְבְּרָא׃ וְיִשְׁרוֹן בְּגַוַּהּ עֶדְרִין דְּכָל חֵיוַת בָּרָא אַף קָרְתִין וְאַף קוּפְּדִין בִּפְתוּחַ תַּרְעָא יְבִיתוּן קָל עוֹפָא דִּמְנַצֵּף בְּכַוְּוא חֲרָבוּ תַּרְעַהּ וְטַלָּלָהּ סָתַרוּ׃ דָּא קַרְתָּא תַּקִּיפְתָּא דְּיָתְבָא לְרוּחְצָן דְּאָמְרָה בְלִבַּהּ אֲנָא וְלֵית בַּר מִנִּי עוֹד אֵיכְדֵין הֲוָות לְצָדוּ בֵּית מִישְׁרֵי חַיְתָא כָּל דִּי עִיבַּר עֲלַהּ יְכַלֵּי וִינִיד יְדֵיהּ׃

וַוי דְמוֹתַיָּא וּמִתְפַּרְקָא קַרְתָּא דְּמַסְגְּיָא לְאַרְגָּזָא׃ לָא שְׁמַעַת בְּקָל עַבְדוֹהִי נְבִיַּיָּא וְלָא קַבִּילַת אוּלְפַן בְּמֵימְרָא דַּייָ לָא אִתְרְחִיצַת וּלְפוּלְחַן דֶּאֱלָהָא לָא אִתְקָרְבַת׃ רַבְרְבָהָא בְּגַוַּהּ כְּאַרְיָוָן נָהֲמִין דַּיָּינָהָא דִּיבֵי רַמְשָׁא לָא מוֹרִיכִין לְצַפְרָא׃ נְבִיֵּי שִׁקְרָא דִּי בְגַוַּהּ בְּאָשִׁין גֻּבְרִין שַׁקְּרִין כָּהֲנָהָא מְפַסִּין קוּדְשָׁא חָטְפִין בְּאוֹרַיְתָא׃ יְיָ זַכָּאָה אֲמַר לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ בְּגַוַּהּ לֵית קֳדָמוֹהִי לְמֶעְבַּד שְׁקַר הָא כְּנָהוֹר צַפְרָא דְאָזֵיל וְתָקֵיף

רשי

והיה חבל לשארית בני יהודה · והיה אותו הגבול גורל לשארית בני יהוד׳ חבל זה לשון גורל הוא וכן ת״י ויהי עדבא לשארא דבית יהודה: לאשר חרפו את עמי · כשהיו מוליכין ישרא׳ בגולה לצד ארץ כשדים והיו עוברין דרך עמון ומואב בוכי׳ ובוכחי׳ וצועקין היו מוכין אותן ואומרי׳ מה לכם סגופי׳ מה תבכו הלא לבית אביכ׳ אתם הולכים בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם: ויגדילו על גבולם · ויתגאו על גבולם: כי מואב כסדום תהיה · גם אתם לקדמתכם תשובו לוט אביכ׳ לא מסדום היה: ממשק חרול · השמעת קול כמו משק גבי׳ ואף אם הראשונה יסוד היא בתיבה כמו ממשח הסוכך ממשק חרול השמעת קול חרולים הגדילי׳ שם מאין עובר והן נוקפין זו על זו ומשמיעות קול: ומכרה מלח · מקוה כריית מלח: כי רזה · התים כחם: כיונה · הוא ראם לאמור: חרב בסף · שחורבן יהי ניכר בסיפי הבית: קול ישורר בחלון · קול העופות מצפצפים בחלונות: כי ארזה ערה · כי ארזיה עקר ושרש כמו ערו ערו · ות״ת וטללתה סתרו הוא גג הבית הספון בארז שאפילו בתי אבנים מסככין בנסרי׳ של עץ: ואפסי · ואפס זולתי: הוי מוראה ונגאלה · עד עכשיו דבר בניכוה ועכשיו חוז׳ על ירו׳ הוי שתהא לבז ולמחי כרואי ותהא מגואת בבזן שוכה · מוראה כמו מוראתה ומתיך כרואי: העיר היונה · פותה כיונה אין לב: זאבי ערב · הממהרים לאכול טרפם בלילה: לא גרמו לבקר · לא השאירו אף העצמות לגרם לבקר: חמסו תורה · לא הורו אותה לשואליהם: ה׳ צדיק · השרה שכינתו בקרבם ולפיכך אינו יכול לראות במעשיהם הרעי׳ כי צדיק הוא ואין עולה לפניו:

משפטו

פסוק אית בכל חד לא לא לא כולהו קרחי וסי׳ נמסר ביחזקאל סי׳ י״ח: בבקר בבקר י״ג בקריא׳ וסי׳ וילקטו אתו בבקר בבקר איש כפי אכלו · והקטיר עליו אהרן קטרת סמים · והם הביאו אליו עוד נדבה · והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה · מדוע אתה ככה דל בן המלך · מדי עברו יקח אתכם · יעיר בבקר בבקר יעיר לי אזן · וכבש בן שנתו תמים תעשה עליו · ומנחה תעשה עליו בבקר בבקר ששית · יעשו את הכבש ואת המנח׳ · יי׳ צדיק בקרבה · ולעמוד בבקר בבקר · ומקטירים ליי׳ עולות בבקר בבקר:

ולא יודע עול בשת · בעבור שהזכיר לא יעשה עולה והטעם על ישראל : הכרתי · היה להם ללמד : נכרו · תרגום הייתה תהו : אמרתי · ולא יכרת · מפיך דבר מעונה והטעם מעונת הגוים שהכרתי : אכן השכימו : אכסיף השחיתו : לכן · ליום קומי · קימה לעד תהיה ורבי משה אמר לשלול השולם כמו בבקר יאכל עד ואמר כי לעד הפועל כמו לרד לפניו גוים : משפטי · משפט הוא שאעשה כן · וטעם קנאתי בעבור שיעבדו אלהים אחרים כדרך אל קנא כי זה לעתיד ועל דעת רבי משה על בית שני יתהפכו בעבור השם לברו · בשפה ברורה היא לשון הקודש שבה לברא נקרא השם הנכבד : שכם אחד · כמו לי תשיתמו שכם : מעבר · עתרי · שם גוי וככה בת פוצי ויחסר וי״ו כמו שמש ירח על כן אמ׳ יובילון מנחתי שתיהם ויש אומרים כי עתרי ישראל שהם עותרים לשם והם נפוצים בגוים יובילון מנחה לשם : ביום · עליזי גאותך שהיו מתגאים בעבור היותם יושבים בהר קדשי : והשארתי וחסו בשם · ולא יתגאו אז ישובו לבטח : שארית · טעם שארית כי יחברו הנגאים : תרמית · כמו תרבית : רני · הריעו ישראל · הם השבטים ועלזי כמו עלזי עליכו : הסיר · משפטיך · האויבים יאמרו פנה ממך אויבך והשם הוא מלכך לא תירא עוד מהאויב : ביום · האויבים יאמרו לא ככה וירדו כי אין כח לאויב לפני השם : יי׳ · כי השם גבור יושע · יחריש שלא יזכור לך רעתך : נוגי · בנין נפעל מגזרת יגון ופי׳ ממועד מקום התחברות ישראל במועדים כמו שרפו כל מועדי אל בארץ והנה אספתי אותם אליך כי ממך היו והטעם על אבות : משאת · שנשאו חרפה על ירושלם על כן עליה · הנני

משפטו יתן לאור · נותן לאור דן דין אמת לאמתו : ולא יודע עול בשת · וכל זה לא נתנו שופטי עול שבתוכה אל לבם להתבייש מן הצדיק השוכן ביניהם : הכרתי גוים · הבאתי פורענות על האומות כדי שתראו ותיראו כמו שהוא מסיים ואומר אמרתי אך תראי אותי : ולא יכרת מעונה · ולא יחרבון מרוריה : כל אשר פקדתי עליה · ולא יכרת ממנה כל הטוב אשר כויתי להביא עליה : קומי לעד · שאקום להתוועד עליכם : מעבר לנהרי כוש · יובילון לי מנחה : עתרי · את המתפללין אלי : בת פוצי · כנסיית נפוצותי אשר הפיצותי : לא תבושי מכל עלילותיך · כי כבר לקית ונרצה עונך : עם עני ודל · עם ענותן ומקובל עולבן : משפטיך · יסוריך ופשטי״ה בלע״ז : גבור יושיע · גבור הוא אשר יושיע מן האויב : יחריש באהבתו · יכסה על פשעיך באהבתו וכן ת״י יכבוש על חוביך ברחימתיך : נוגי ממועד אספתי · את המוכאים ממועדי שלא היו משמרי׳ שבתות וימים טובים אספתי כיליתי : ממך היו · מעמך היו : משאת עליה חרפה · על אותה אשמה היה לך משאת חרפה : נוגי · לשון הוגאה כמו הגו סיגים מכסף הוגה מן המסילה ואין שורש בתיבה אלא הנו״ן לבדה : הנני

תאכל ט׳ וסימ׳ והנותרת ממנה · וכל מנחת כהן כליל תהיה · הכהן המחטא · וכל חטאת אשר יובא · ולהבדיל בין הטמא · לכן חכו לי נאם יי׳ · הנה אדני יי׳ יורשנה · ונהתי קנאתי בך ועשו אותך בחמה · גם בספם גם זהבם : ולא ימצא ד׳ בקריא׳ וסימ׳ ושברה כשבר נבל יוצרים · ולא ימצא בפיהם לשון תרמית · אל ארץ

מִשְׁפָּטוֹ יִתֵּן לָאוֹר לֹא נֶעְדָּר וְלֹא־יוֹדֵעַ עַוָּל בֹּשֶׁת׃ הִכְרַתִּי גוֹיִם נָשַׁמּוּ פִּנּוֹתָם הֶחֱרַבְתִּי חוּצוֹתָם מִבְּלִי עוֹבֵר נִצְדּוּ עָרֵיהֶם מִבְּלִי־אִישׁ מֵאֵין יוֹשֵׁב׃ אָמַרְתִּי אַךְ־תִּירְאִי אוֹתִי תִּקְחִי מוּסָר וְלֹא־יִכָּרֵת מְעוֹנָהּ כֹּל אֲשֶׁר־פָּקַדְתִּי עָלֶיהָ אָכֵן הִשְׁכִּימוּ הִשְׁחִיתוּ כֹּל עֲלִילוֹתָם׃ לָכֵן חַכּוּ־לִי נְאֻם־יְהוָה לְיוֹם קוּמִי לְעַד כִּי מִשְׁפָּטִי לֶאֱסֹף גּוֹיִם לְקָבְצִי מַמְלָכוֹת לִשְׁפֹּךְ עֲלֵיהֶם זַעְמִי כֹּל חֲרוֹן אַפִּי כִּי בְּאֵשׁ קִנְאָתִי תֵּאָכֵל כָּל־הָאָרֶץ׃ כִּי־אָז אֶהְפֹּךְ אֶל־עַמִּים שָׂפָה בְרוּרָה לִקְרֹא כֻלָּם בְּשֵׁם יְהוָה לְעָבְדוֹ שְׁכֶם אֶחָד׃ מֵעֵבֶר לְנַהֲרֵי־כוּשׁ עֲתָרַי בַּת־פּוּצַי יוֹבִלוּן מִנְחָתִי׃ בַּיּוֹם הַהוּא לֹא תֵבוֹשִׁי מִכֹּל עֲלִילֹתַיִךְ אֲשֶׁר פָּשַׁעַתְּ בִּי כִּי־אָז אָסִיר מִקִּרְבֵּךְ עַלִּיזֵי גַּאֲוָתֵךְ וְלֹא־תוֹסִפִי לְגָבְהָה עוֹד בְּהַר קָדְשִׁי׃ וְהִשְׁאַרְתִּי בְקִרְבֵּךְ עַם עָנִי וָדָל וְחָסוּ בְּשֵׁם יְהוָה׃ שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל לֹא־יַעֲשׂוּ עַוְלָה וְלֹא־יְדַבְּרוּ כָזָב וְלֹא־יִמָּצֵא בְּפִיהֶם לְשׁוֹן תַּרְמִית כִּי־הֵמָּה יִרְעוּ וְרָבְצוּ וְאֵין מַחֲרִיד׃

רָנִּי בַּת־צִיּוֹן הָרִיעוּ יִשְׂרָאֵל שִׂמְחִי וְעָלְזִי בְּכָל־לֵב בַּת יְרוּשָׁלָםִ׃ הֵסִיר יְהוָה מִשְׁפָּטַיִךְ פִּנָּה אֹיְבֵךְ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל יְהוָה בְּקִרְבֵּךְ לֹא־תִירְאִי רָע עוֹד׃ בַּיּוֹם הַהוּא יֵאָמֵר לִירוּשָׁלַםִ אַל־תִּירָאִי צִיּוֹן אַל־יִרְפּוּ יָדָיִךְ׃ יְהוָה אֱלֹהַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ גִּבּוֹר יוֹשִׁיעַ יָשִׂישׂ עָלַיִךְ בְּשִׂמְחָה יַחֲרִישׁ בְּאַהֲבָתוֹ יָגִיל עָלַיִךְ בְּרִנָּה׃ נוּגֵי מִמּוֹעֵד אָסַפְתִּי מִמֵּךְ הָיוּ מַשְׂאֵת עָלֶיהָ חֶרְפָּה׃

כֵּן דִּינֵיהּ נָפֵיק לְאַפְרָשָׁא לָא מִתְעַכַּב וְלָא יָדְעִין עוּלַיָּא בַּהֲתָא׃ שֵׁיצֵיתִי עַמְמַיָּא אִצְדִיאָה בִּירָנְיָתְהוֹן אַחֲרֵבִית שׁוּקֵיהוֹן מִבְּלִי עָדֵי צְדִיאָה קִרְוֵיהוֹן מִבְּלִי אֱנָשׁ מִבְּלִי יָתִיב׃ אֲמַרִית בְּרַם תִּדְחֲלִין מִן קֳדָמַי תְּקַבְּלוּן אוּלְפָן וְלָא יִפְסוֹק מְדוֹרֵיהוֹן מֵאַרְעָא בֵּית שְׁכִנְתִּי כָּל טַבְוָן דַּאֲמַרִית לְהוֹן אַיְתֵי לְהוֹן בְּכֵן אַקְדִּימוּ חַבִּילוּ כָּל עוֹבָדֵיהוֹן׃ בְּכֵן סַבָּרוּ לְמֵימְרִי אֲמַר יְיָ לְיוֹם אִתְגְּלָיוּתִי לְמִידָן אֲרֵי דִינִי לְכַנָּשָׁא עַמְמַיָּא לְקָרָבָא מַלְכוּתָא לְמִשְׁפַּךְ עֲלֵיהוֹן חֵימְתִי כָּל תְּקוֹף רוּגְזִי אֲרֵי בְּאֶשַּׁת פּוּרְעָנוּתִי יְסוּפוּן כָּל רַשִׁיעֵי אַרְעָא׃ אֲרֵי בְכֵן אֲשַׁנֵּי עַל עַמְמַיָּא מַמְלַל חַד בְּחִיר לְצַלָּאָה כּוּלְהוֹן בִּשְׁמָא דַיְיָ לְמִפְלַח קֳדָמוֹהִי כְּתַף חָד׃ מֵעִיבַר לְנַהֲרֵי הוֹדוּ בְּרַחֲמִין יְתוּבוּן גָּלְוַת עַמִּי דְאִתְגְּלִיאָה וִיהוֹן מַיְתָן לְהוֹן הָא כְקוּרְבָּנִין׃ בְּעִידָנָא הַהִיא לָא תִבְהֲתִין מִכָּל עוֹבָדַיִךְ בִּישַׁיָּא דִּי מְרִידַת בְּמֵימְרִי אֲרֵי בְכֵן אֲגַלֵּי מִגַּוִּיךְ תַּקִּיפֵי תוּשְׁבַּחְתִּיךְ וְלָא תוֹסִיפוּן לְאִתְרַבְרָבָא עוֹד בְּטוּרָא דְקוּדְשִׁי׃ וְאַשְׁאַר בְּגַוִּיךְ עַם עִנְוְתָן וּמְקַבִּיל עוּלְבָּן וְיִתְרַחֲצוּן בִּשְׁמָא דַיְיָ׃ שְׁאָרָא דְיִשְׂרָאֵל לָא יַעְבְּדוּן שְׁקַר וְלָא יְמַלְּלוּן כַּדִּיבִין וְלָא יִשְׁתְּכַח בְּפוּמְהוֹן לִישַׁן דִּנְכְלִין אֲרֵי אִנּוּן יִתְפַּרְנְסוּן וְיִשְׁרוּן וְלֵית דְּמָנִיד׃ שַׁבַּחִי כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן וּבוֹעוּ יִשְׂרָאֵל חֲדִי וּבוֹעִי בְּכָל לִבָּא כְּנִישְׁתָּא דִירוּשְׁלֵם׃ אַגְלֵי יְיָ דַיָּינֵי שִׁקְרָא מִגַּוִּיךְ פַּלֵּי בַּעֲלֵי דְבָבִיךְ מַלְכֵּיהּ דְּיִשְׂרָאֵל יְיָ אֲמַר לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ בְּגַוִּיךְ לָא תִדְחֲלִין מִן קֳדָם בִּישָׁא עוֹד׃ בְּעִידָנָא הַהִיא יִתְאֲמַר לִירוּשְׁלֵם לָא תִדְחֲלִין צִיּוֹן לָא יִתְרַשְׁלַן יְדָךְ׃ יְיָ אֱלָהָךְ אֲמַר לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ בְּגַוִּיךְ גִּיבָּר פָּרִיק יֶחְדֵי עֲלָךְ בְּחֶידְוָא יִכְבּוֹשׁ עַל חוֹבָךְ בְּרַחְמְתֵיהּ יְדוּץ עֲלָךְ בְּדִיץ׃ דִּי הֲווֹ מְעַכְּבִין בִּיךְ זִמְנֵי מוֹעֲדָךְ אַרְחֵיקִית מִנִּיךְ וַוי עֲלֵיהוֹן עַל דַּהֲווֹ נַטְלִין זֵינֵיהוֹן לְקִבְלִיךְ וּמְחַסְּדִין לִיךְ׃

גלעד ולבנון אביאם · ונכשל ונפל ולא ימצא : יי׳ אלהיך ו׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימ׳ כ׳ : ישיש ו׳ וסימ׳ נמסר כסדר כי תבא וכישעיה סימן סב :

הנני עושה כלה ורבי משה אמר כמו וסם עמודדי בתוליהן ואם ממי בניימים קל וכבר וטעם בכל הארץ בשתם יתביישו הגוים בראותם הכולעה שהיתה לתהלה ורבי משה אמר כמו וכשלמה פרי שפתינו האתן בכורי פשעי וכן בכל הארץ תחת בושתם: בעת· ההיא תשרת בעבור אחרת ובעת ההיא בקבצי אתכם ותחסר אות בית וב״ת בעת תשרת בעבור אחרת בקבצי זאת דעת רבי משה ואין צורך: את שבותיכם· כמו ושבית שביתך בתוכהנה: לעיניכם· בעיניכם תראו זה שאמר השם וקדמונינו ז״ל חברו אלה השנים עשר ש ספרים ושמום ספר אחד בחשבון כ״ד ש ספרים בעבור היות הספרים קטנים והם מטעם אחד כי כולם כנבואות עתידות ואין ככה החשם מגלות כי איכה הפך שיר ה השירים ובעבור היו׳ צפניה בימי יאשיהו שמוהו תשיעי כי ש האחרים היו אח׳ גלות בבל:

ספר חגי

בשנת· זה דריוש הפרסי שאמרו קדמונינו ז״ל שהוא בן אסת׳ המלכה אמר רבי משה כי בחדש תחלת החדש בכל מקו׳ ואם כן למה כתב ביום אחד לחדש והוא זרובבל בן רפיה אחי שאלתיאל שבני יכניה ובעבור שגדלו דודו שאלתיאל קראו על שמו בנו כמו ויהי לה לבן וככה ואלה בני מיכל בת שאול כי לא היה לה ולד רק ב גדלה אותם ויהוצדק אבי יהושע היה כהן גדול בבית ראשון ש כאשר נשרף כי כן כתוב על כן ירש בנו מעלתו בגלות ישראל מגלות בבל על כן לא שמם עזרא דודו ב בכהונה גדולה בימי יהושע גם בימי בנו ו וככרו ככתוב בספר עזרא: כה· כדרך ואני אנה אני בא: ויהי· לאמר· במקום הזה לאמר לעם הזה מה שאין כן בתור׳ כי עת· לבנות ולשבת בבתים ספונים כמו וספון בארז: ועתה· דרכיכם· בדרכי העולם: זרעתם: והבא· רגן אל הבית מעט: אכול· אתם אוכלים: ואין לשבעה· כמו לשבעה כדרך ואכלתם ולא תשבעו כיום זמן שבני אדם אוכלים הרבה ואינם שביעים וככה שתה הרבה ואין שכרו לא פיעבור שחוק להשתכר· ודע כי מלת חם קשה כי הנה כתוב חם לבי בקרבי והוא האמת ואם להם צריך להיות האויר לחום לו וחום במשקל קור מפעלי הכפל וזה פירושו׳ מפיו וחם הוא מן חמם והפתח יוכיח כי כל פעלי הכפל כפתחין הכפל כמו אם תם הכסף שהוא תמם ולא נוכל לומר שהוא כמו שב משפעמי׳ שהוא פועל עומד שהוא שב בעצמו ופעמי׳ שהוא פועל יוצא כמו ושב את שבותך כי׳ ושב הוא קמוץ וחם הוא פתוח: צרור· כמו צרור הכסף ואם היה כקוב לא ימצא בו מאומה: כה· שימו· אחר שתענו מה שאכות אליכם עלו: פנה· עד עתה פניתם אל הרבה והבאתם אותו אל בתיכם: וכפחתי

רשי

הכניעותם· ת״י הא אנא עביד גמירא ויש לפותרו לשון עינוי כמו ועינותם רעיים: בכל הארץ בשתם· בכל מקום אשר היו שם לבשתם· שם אתכם לשם ולתהלה:

ספר חגי

בשנת שתי׳ לדריוש· הוא דריוש מלך פרס שהיה אחר אחשורוש ומצינו ב במדרש ויקרא רבה שבנה של אסתר היה ובימי כורש הראשון עלו זרובבל ויהושע הכהן מבבל לירושלם ברשיון כורש שאמר מי בכם מכל עמו וגו׳ ועמדו צרי יהודה ובנימן ושלחו איגרותיה׳ לכורש לצוות לבטל מלאכ׳ בית המקדש שהתחילו וצוה ובטלום כמפורש במגלה בארין בטילת עביד׳ בית אלהא וגו׳ ובטלה שלש שנים שמלך כורש ואחשורוש ארבע עשרה של א אחשורוש ושנה הראשונה של ד דריוש בנו ובשנת שתים באמרה נבואה זו לחגי לזרזם לאזור ולבנות במלאכה ולא יראו כי לא יבטלום השונאים שהקרוש ב ברוך יצליחם: העם הזה אמרו· לפי שבטל אויביהם על ידיהם בראשונה סבורים הם שלא אקיים את דברי שאמרתי לפי מלאות לחרבות ירושלם ש שבעים שנה ולא יבא עוד עת ב ביתי להבנות· אמור להם שנה עתה העת אבל עת הראשון לא היה אלא לפקידה למלאות ל לתחילת מלכות בבל שבעי׳ שנה וכן היתה לסוף שבעים כפקדו ל לעלות על פי כורש אבל בניין ה הבית תלוי בחורבות ירושלם ש שבימי צדקיהו שהיה מאוחר ש שמונה עשרה שנה למלכות בבל כדאמ׳ מר גלו בי״ח גלו בי״ט ועתה מלאו הי״ח: העת לכם· לשון תימה לכך נקוד הה״א פתח: ספונים· מכוסים בנסרי ארז׳ כמו ויספון את הבית וספון ב בארז וכן ת״י הא כדי׳ כשר לכון דאתון יתבין בבתיא דמטולי׳ ב בנסורי דארז׳ ובי מקדשא הדין חרב: על דרכיכם· על עסקי שאתם רואין שאין במעש׳ ידיכם ברכה כמו שהוא אומר זרעתם הרבה והבא מעט כל זה בשביל חורבן ביתי הוא: והבא מעט· כגון ביכורים שבטלו· אכול ואין לשבעה· כגון ביטול מנחות: שתו ואין לשכרה· שביטל טעם היין לפי שבטלו ה הנסכים: לבוש ואין לחום לו· כגון בגדי כהונה שבטלו· והמשתכר משתכר אל צרור נקוב· כל ריוח שאתם עושים הולך וכלה כנותן מעותיו בקשר בגד נקוב: ואכבדה· חסר הא׳ כנגד חמשה דברי׳ שהיו במקדש ראשון ולא היו במקד׳ שני אורים ותומים ואש ושכינה ורוח הקדש כדאיתא במסכת יומא: פנה אל הרבה· עד הנה הייתם סבורים להביא מן השדה הרבה והבאתם מעט: ונפחתי

הצלעה ג׳ וחס׳ וסי׳ נמסר בספר מיכה סימן ד׳: ולשם ד׳ בקרי׳ וסי׳ ולשם ילד גם הוא אבי כל בני עבר· ולתתך עליון על כל הגוים· כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן· הנני עשה את כל מעניך: שאלתיאל כל כתיבא מפק׳ א׳ וכל נביאי׳ לא מקפין א׳ במ״ב וסי׳ תרין דריש חגי בשנת שתים· ודסוף חגי ביום ההוא

הָא אֲנָא אַעְבֵיד גְמִירָא עִם כָּל מְשַׁעְבְּדַיִךְ בְּעִידָּנָא הַהִיא וְאֶפְרוֹק יָת מְטַלְטְלַיָא וּמְבַדְרַיָא אֲקָרֵיב וַאֲשַׁוֵינוּן לְתוּשְׁבְּחָא וּלְשׁוּם בְּכָל אַרְעָא בְּהִתְּתְהוֹן: בְּעִידָּנָא הַהִיא אֲכַנֵישׁ יָתְכוֹן וּבְעִידָּנָא הַהִיא אֲקָרֵיב גַלְוָתְכוֹן אֲרֵי אֶתֵּין יָתְכוֹן לְשׁוּם וְלִתוּשְׁבְּחָא בְּכָל עַמְמֵי אַרְעָא כַּד אָתֵיב יָת גַלְוָתְכוֹן לְעֵינֵיכוֹן אֲמַר יְיָ:

הִנְנִי עֹשֶׂה אֶת־כָּל־מְעַנַּיִךְ בָּעֵת הַהִיא וְהוֹשַׁעְתִּי אֶת־הַצֹּלֵעָה וְהַנִּדָּחָה אֲקַבֵּץ וְשַׂמְתִּים לִתְהִלָּה וּלְשֵׁם בְּכָל־הָאָרֶץ בָּשְׁתָּם: בָּעֵת הַהִיא אָבִיא אֶתְכֶם וּבָעֵת קַבְּצִי אֶתְכֶם כִּי־אֶתֵּן אֶתְכֶם לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה בְּכֹל עַמֵּי הָאָרֶץ בְּשׁוּבִי אֶת־שְׁבוּתֵיכֶם לְעֵינֵיכֶם אָמַר יְהוָה:

נ״ג

בשנת תַּרְתֵּין לְדָרְיָוֶשׁ מַלְכָּא בְּיַרְחָא שְׁתִיתָאָה בְּיוֹמָא חַד לְיַרְחָא הֲוָת פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ בְּיַד חַגַּי נְבִיָּא לְוָת זְרֻבָּבֶל בַּר שְׁאַלְתִּיאֵל רַבָּא דְבֵית יְהוּדָה וּלְוָת יְהוֹשֻׁעַ בַּר יְהוֹצָדָק כַּהֲנָא רַבָּא לְמֵימָר: כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת לְמֵימָר עַמָּא הָדֵין אָמְרִין עַד כְּעַן לָא מְטָא עִידָּן בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ לְאִתְבְּנָאָה: וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ בְּיַד חַגַּי נְבִיָּא לְמֵימָר: הֲכָדֵין כְּשַׁר לְכוֹן דְּאַתּוּן יָתְבִין בְּבָתַּיָא דִּמְטַלְּלִין בִּנְסוּרֵי אַרְזַיָּא וּבֵית מַקְדְּשָׁא הָדֵין חָרוּב: וּכְעַן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת שַׁוּוֹ לִבְּכוֹן עַל אוֹרְחָתְכוֹן: זְרַעְתּוּן סַגִּיאִין וּמַעֲלִין זְעֵיר אָכְלִין וְלָא סָבְעִין שָׁתַן וְלָא רָוַון לָבְשִׁין וְלָא שָׁחֲנִין לְהוֹן וּדְמִתְאַגַּר מִתְאַגַּר לִמְאֵירְתָא:

כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת שַׁוּוֹ לִבְּכוֹן עַל אוֹרְחָתְכוֹן: סְקוּ לְטוּרָא וְאַיְתוֹ אָעִין וּבְנוֹ בֵיתָא וְאַתְרְעֵי לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתִּי בֵּיהּ בִּיקָר אֲמַר יְיָ: אִתְפְּנֵיתוּן אַתּוּן לְסַגִּי וְהָוֵי לִזְעֵיר וּמַעֲלִין אַתּוּן לֵיהּ לְבֵיתָא

בשנת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הַמֶּלֶךְ בַּחֹדֶשׁ הַשִּׁשִּׁי בְּיוֹם אֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה בְּיַד־חַגַּי הַנָּבִיא אֶל־זְרֻבָּבֶל בֶּן־שְׁאַלְתִּיאֵל פַּחַת יְהוּדָה וְאֶל־יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל לֵאמֹר: כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר הָעָם הַזֶּה אָמְרוּ לֹא עֶת־בֹּא עֶת־בֵּית יְהוָה לְהִבָּנוֹת: וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה בְּיַד־חַגַּי הַנָּבִיא לֵאמֹר: הַעֵת לָכֶם אַתֶּם לָשֶׁבֶת בְּבָתֵּיכֶם סְפוּנִים וְהַבַּיִת הַזֶּה חָרֵב: וְעַתָּה כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת שִׂימוּ לְבַבְכֶם עַל־דַּרְכֵיכֶם: זְרַעְתֶּם הַרְבֵּה וְהָבֵא מְעָט אָכוֹל וְאֵין־לְשָׂבְעָה שָׁתוֹ וְאֵין־לְשָׁכְרָה לָבוֹשׁ וְאֵין־לְחֹם לוֹ וְהַמִּשְׂתַּכֵּר מִשְׂתַּכֵּר אֶל־צְרוֹר נָקוּב: כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת שִׂימוּ לְבַבְכֶם עַל־דַּרְכֵיכֶם: עֲלוּ הָהָר וַהֲבֵאתֶם עֵץ וּבְנוּ הַבָּיִת וְאֶרְצֶה־בּוֹ וְאֶכָּבְדָה אָמַר יְהוָה: פָּנֹה אֶל־הַרְבֵּה וְהִנֵּה לִמְעָט וַהֲבֵאתֶם הַבַּיִת

נאם יי צבאות אקוץ זרובבל׳ עת ג׳ פתחין וסי׳ כלא עת נדתה· לא עת בא עת בית ה״ב בו׳ מעט ז׳ זקפין קמצין בקריא וסי׳ ונשארת במתי מעט תחת אשר הייתם· זרעתם הרבה והבא מעט· ואם מעט ואוסיפה לך כהנה· ויחלו מעט ממשא· פנה אל הרבה והנה מעט· וקצף גדול אני קוצף· רק הכהנים היו למעט דדה· וכל אתנחתא וסוף פסוק דכוה:

ונפחתי בו · באותו המעט ואין בו ברכה ועתה דעו יען מה והטעם למה היה כן בעבור ביתי שהוא חרב · ואתם רצים · כל אחד מכם הולך ואין אים שם על לב חרבן ביתי לבנותו : על כן · טעם עליכם בעבור השמים כדרך והיו שמיך אשר על ראשך נחשת הועליכם לברכם לא על יושבי הארץ : כלאו · מלתת הטל · ואקרא חורב · דרך בחות כדרך יען ביתי אשר הוא חרב · וטעם ואקרא ואגזור על הארץ עד היותה כנחושה : ועל ההרים · מגבר ההרי כמו ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם : ועל כל יגיע כפים · כי לא יצליחו ויגעו לריק המעתקים מימי באר לא יועילו : וישמע · בקול שהם חייבים לבנות בית השם אפילו לא התנבא על כן : ועל דברי · ועוד על דברי · ויאמר · מלאך השם · שליח : במלאכות · בשליחות השם ומלאך מלה רביעית או השם נוסף ומגזרתו מלאכה : ויער · היה ראוי שיאמר ויער כמו ויקח ושב רק בפתח מפני העי"ן : פחת · כמו הקריבהו נא לפחתך וכמוהו להיות פחם : ובלשו' פרס פחת נקר' התרפתא : ביום עשרים · דבק עם ויעשו מלאכ' אף על פי שים הפסק : בשביעי · בחדש השביעי : אמ' נא · לעולם הולך' כבוד למלכות על ה הכהונה ועל הנבואה כמו יהושע לפני כלב רק בדברי השם הדב' הפוך כלב קודם ואף על כי שהיה יהושע ב גדול מכלב בשנים ה הקדימו השם בדברו בו בעבור ויהם כלב ולא ויהם יהושע : וכתוב אחרי שאול : ואחרי שמואל המה יסד דוד ושמואל וככה : זרובבל לפני יהושע שהוא מבני יהויכין : מי בכם · אתם הזקני' : ועתה · ועשו דבק עם תחלת הפסו' הבא אחריו והוא את הדבר : והטעם דברי התור' לשמור ולעשות : ורוחי · נבואתי : כי · עוד ב אחת · פליאה אעשה : מעט הי · בעיני לעשות או למעט ימים תהיה : וטעם להרעיש דרך משל או כמשמעו ה שישמעו רעש ורעש : וירגזו כל הארץ שהם בחרבה גם בספינות הים ויביאו מנחות ל לביתי : לי

מה כ"ד פתחין וסימ' נמסר בסדר כי תשא : חרב י"ג בליש' ואם וסימ' נמסר בישעיה סימ' ס"א : ועל אשר ד' דסמיכי וסימ' אנחנו פשענו על נגב הכרתי · ואה הכבשה ישלם ארבעתים · וגם ביד יהוא בן חנני · ועל אשר תוציא האדמה : וכל שארית ג' וסי' העמסים מני בטן · וישבו בשער התוך · וישמע זרבבל בן שאלתיאל

ונפחתי בו יען מה נאם יהוה צבאות יען ביתי אשר הוא חרב ואתם רצים איש לביתו : על כן עליכם כלאו שמים מטל והארץ כלאה יבולה : ואקרא חרב על הארץ ועל ההרים ועל הדגן ועל התירוש ועל היצהר ועל אשר תוציא האדמה ועל האדם ועל הבהמה ועל כל יגיע כפים :

וישמע זרבבל בן שלתיאל ויהושע בן יהוצדק הכהן הגדול וכל שארית העם בקול יהוה אלהיהם ועל דברי חגי הנביא כאשר שלחו יהוה אלהיהם וייראו העם מפני יהוה : ויאמר חגי מלאך יהוה במלאכות יהוה לעם לאמר אני אתכם נאם יהוה : ויער יהוה את רוח זרבבל בן שלתיאל פחת יהודה ואת רוח יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול ואת רוח כל שארית העם ויבאו ויעשו מלאכה בבית יהוה צבאות אלהיהם :

ביום עשרים וארבעה לחדש בששי בשנת שתים לדריוש המלך : ב בשביעי בעשרים ואחד לחדש היה דבר יהוה ביד חגי הנביא לאמר : אמר נא אל זרבבל בן שלתיאל פחת יהודה ואל יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול ואל שארית העם לאמר : מי בכם הנשאר אשר ראה את הבית הזה בכבודו הראשון ומה אתם ראים אתו עתה הלוא כמהו כאין בעיניכם : ועתה חזק זרבבל נאם יהוה וחזק יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול וחזקו כל עם הארץ נאם יהוה ועשו כי אני אתכם נאם יהוה צבאות : את הדבר אשר כרתי אתכם בצאתכם ממצרים ורוחי עמדת בתוככם אל תיראו : כי כה אמר יהוה צבאות עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ ואת הים ואת החרבה :

ואנא שלח ביה מאירתא חלף מה אמר יי צבאות חלף בית מקדשי דהוא חרוב ואתון רהטין גבר לביתיה : על כן בדיל חוביכון פסקו שמיא מלאחתא מטרא וארעא פסקת מלמיעבד פירין : וקרית חורבא על ארעא ועל טוריא ועל עיבורא ועל חמרא ועל משחא ועל כל די מפקא ארעא ועל אנשא ועל בעירא ועל כל ליאות ידין : ושמע זרבבל בר שאלתיאל ויהושע בר יהוצדק כהנא רבא וכל שארא דעמא למימרא דיי אלההון ולפתגמי חגי נבייא כמא דשלחיה יי אלההון ודחילו עמא מן קדם יי : ואמר חגי נבייא דיי בשליחות מן קדם יי לעמא למימר מימרי בסעדכון אמר יי : ואער יי ית רוח זרבבל בר שאלתיאל רבא דבית יהודה וית רוח יהושע בר יהוצדק כהנא רבא וית רוח כל שארא דעמא ואתו ועבדו עבידתא בבית מקדשא דיי צבאות אלההון : ביום עסרין וארבעא לירחא בשתיתאה בשנת תרתין לדריוש מלכא : בשביעאה בעסרין וחד לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי ביד חגי נבייא למימר : אימר כען לזרבבל בר שאלתיאל רבא דבית יהודה וליהושע בר יהוצדק כהנא רבא ולשארא דעמא למימר : מן בכון דישתאר דחזא ית ביתא הדין ביקריה קדמאה ומה אתון חזן יתיה כען הלא כדליתוהי כן הוא בעיניכון : וכען תקף זרבבל אמר יי ותקיף יהושע בר יהוצדק כהנא רבא ותקיף כל עמא דארעא אמר יי ועבידו ארי מימרי ב בסעדכון אמר יי צבאות : ית פתגמ' די גזרית עמכון במיפקכון ממצרים ונבאי מלפין ביניכון לא תרחלון : ארי כדנן אמר יי צבאות עוד חדא זעירא היא ואנא מזיע ית שמיא וית ארעא וית ימא וית יבישתא :

כ"ד · ל' ל' · י"ו וחס' · ד' · ל' · ג' ובסיפ' ובענין · ג' · ל' · ל' · ג' · ג' ובענין · ד' · ל"ט · ב · י"א זוגין מתחלפין בטעמ' קדמ' רביע תנייל' זקף · ס"ג ל' · י"ל · ת"א · ה'

רשי

ונפחתי בו · אביא עליו מכת רקבון והתלעת ונפחתי לשון נופח באש פחם : עליכם כלאו שמים · על חוביכון כלאו מכעו : במלאכות יי' · בשליחות המקו' : ויבאו ויעשו מלאכה · התחילו מסתתין באבנים ומנסרין עצים בששי בעשרים וארבעה לחדש ובשביעי בעשרים ואח' היה דבר יי' אל חגי : מי בכם · הנשאר שהיה מן הגול' ועודנו חי : אשר ראה וגו' · את הראשון אין זה חשוב בעיניו : הלא כמוהו כאין · יודע אני כי מי שראה הראשון אין זה בעיניו אלא כאין כמוהו כאין הוא ואין שוים הן כמו והיה כעם ככהן אף כאן כבית כאין שניהם שוים : את הדבר אשר כרתי · תורתי אתם שומרים : ורוחי שורה על נביאכם : אל תיראו · עוד אחת מעט היא · משתכלה מלכות פרס זו המושלים עליכם עוד אחת תקום למשול עליכ' להבר לכשתן מלכו' יון ומעט יהא זמן ממשלתה : והכני מרעים · בנסי' הנעשי' לבני חשמונאי : את השמי' וגו' · ויבינו ששכינתי שורה בבית זה ויביאו תשורת זהב וכסף כאשר כתוב בספר יוסף בן גוריון : לי

ויהושע : ויער ג' וסימ' זרובבל פול · יהורם : ואת רוח ד' בקריא' וסימן ויער יי' את רוח זרובבל ב' בפסוק · ואת רוח הטמאה · ויער יי' את רוח פול : אמר נא חד מן י"א זוגין מתחלפין בטעמא קדמא רביע תניינא זקף וסי' הוא הסובב דחוילה · הוא הסובב דכוש · וישחט ויקח משה את הדם · וישחט ויקח משה מדמו · ויהושע בן נון · ויהושע בן נון : ויהוו המתים · ויהוו המתים · ויען בלעם ויאמר · ויען בלעם · ואברתם מהרה דאוריתא · ואבדתם מהרה דיהושע · אמר אל רחבעם · וחברו · ויאמר ישעיהו · וחברו · בן אדם כל דברי · ותבא בי רוח · אמר נא אל זרבבל בן שלתיאל פחת · וחברו אמר אל זרבבל פחת :

לי. בכל מקום שלי הוא ואני אעשה שלא לשום בלב הכל להביא הזהב אל ביתי: גדול. אמר יפת כי הבית הראשון עמד ארבע מאות שנה ועשר שנים והבית השני עמד ארבע מאות וכך היה בימי הורודוס כאשר כתוב בספר יוסף בן גוריון ורבי משה אמר כי זה היה על תנאי אילו היו צדיקים גמורים כאשר אמר זכריה והיה אם שמוע תשמעו: בעשרים. אמר רבי ישועה כי זה תשיעי הוא להתחלת מלכות דריוש ולא ידענו מתי היה תחילת חדש מלכותו ולא דבר נכונה כי הנה כתוב בנבואת זכריה לחדש התשיעי בכסליו והנה החשבון מניסן וככה חודש זיו הוא חדש אייר כי החדש שני איננו דבוק עם למלוך שלמה רק למלוך דבק עם בשנה הרביעית כי אין מנהג ישראל למנות לחדשים כי אם לשני' וככה הוא בשנה ה הרביעי' למלוך שלמה על ישראל בחודש זיו הוא החודש השני ש שהוא אייר. כה. הכהנים הם מורי התורה ובימי חגי היו מקריבים העולות על המזבח תשע עשרה שנה טרם נבנה הבית ובספר דניאל נתבאר זה בפירוש. ועתה שם היה בכלל הכהנים יהושע שהוא הכהן גדול ותורה יבקשו מ מפיהו ולא יטעה ל להשיב וראיכו על דרך הפשט כי חגי לא אמר לכהנים שלא תורו תורת אמת רק אמר כן העם הזה: הן. בשר קדש. כמשמעו קודש ממש והפך יקדש יטמא ואם יקדש יטמא למה ישנה כי זה הכת' אח' זה וכתוב ולא תטמאו והייתם קדושים והיא מתקדשת מטומאתה ומלת פן תקדש את המלאה קדש ממש כי יתעל הכל ויסוב קדש אם לא יוכיחו הקדש בזמנו כאשר באר זה מנח' בן סרוק הספרדי באר היטב ומלת מתקדש מתקדשת ומזמנת ע עצמה לכל חפץ ואין פי המלה טמאה גם מלת קדש כמשפט ה המצרים בדברי ה הבתולות כי תולדת ה המצרים היא רפה מפני היאור המרבה לחה שלהם על כן אין בהם כח כשהם קרוב לארבעים או יותר ל לבעול הבתולה עד ש שיביאו נער וישכב ע עמה מעט מעט עד ש שיהיה הפתח פתוח ו והוא נקרא קדש דרך זנות או מכונתו בכך ועל כן זה הכתוב כמעש' ארץ מצרים וגו' והנה השאלה על בשר קדש שכתוב וכל אשר יגע בבשרה יקדש אם נגע בכלי הוא הכנף שם הבשר הוא הקדש ש' הלחם או לאחד הנזכרי' היקדש לא ענו הכהנים ואמרו לא ונכונה דברו אחרי שלא נגע בכל אלה לבד הכנף ולא בשר הקדש ממש נגע בהם והוא הדין כי לא נגעו בבשר קדש: ויאמר. טעם בכל אלה באחד מאלה כמו בן אתונות ורבים כמוהו ויקבר בערי גלעד: ויען. הטעם שהיו ישראל המביאים קרבן חטאת על שגגתם מזידים אשמים בדברים קשים שהם חמורים ולא היו נזכרים מהם ויביאו קרבן על דבר שנעלם והם עושים שלא כהוגן בדעתם בזדון גם הכהנים דבר הטהרה והטומאה על כן אמר חגי כן העם הזה הם הכהנים וכן הגוי הזה הם ישר' ופי' זה וכן כל מעשי ידיהם: ואשר יקריבו. במזב' לפני וזהו שם טמא הוא והנה התברר כי אין כח בקודש לקדש מה שלא היה קדש על ידי מגע אמצעי נכח טמא נפש לטמא וזה היה דרך משל כדרך משל נתן אל דוד שתפשו בדבריו ואמר לו אתה האיש ויען גם נכון הוא להיות המשל בעבור שהם בונים בתים לשבתם ובית השם חרב על כן אחריו ועתה שימו נא לבבכם וטעם ומעלה היום הבא אחר זה כמו מבן כ' שנה ומעלה ויתחסר מלת כי: מטרם שום אבן. וטרם ישרת בעבור אחר וכן הוא מטרם היותם האבנים יסוד ההיכל כל בא אל ערמת דגן ויחשבו המחשבים שיהיו בה כ' מדה והנה חציה כי המארה היתה בה. מלת לחשוף מים מגבא כמו לדלות והנה המארה שימצאו בה פחות מהחצי שיחשבו: הכיתי. כבר הזכרתי בספר עמוס כי מכת השדפון בקמה כמו שדופות קדים וירקון שמוריק והעד כי כן הוא שהזכיר הברד וטעם את כל מעשה ידיכם כי מארת השם כללה הכל הפך וברכך יי' אלהיך בכל מעשה ידיך אשר תעשה: ואין אתכם אלי. הטעם לא שבתם אלי והנה התברר כי השם ייסרם אולי ישובו מדרכם הרעה ולא שבו על כן נתן להם המשל הנזכר: שימו. הנה הזכיר למעלה ועשו מלאכה בששי ותה היה להביא האבנים ולהיותם מגוררות ומתוקנות ובתשיעי החלו לשום אבן אל אבן ליסד הבית ולמ"ד למן היום נוסף כלמ"ד השלומי לאבשלום:

ולי ה' וסימ' נמסר בספר שפטים סימן י"ד: הן ישא חד מן י"א מקומות בטעם לגרמיה משרת לגריש אבל לא תמנע האזולא מבוא ביניהם וסימ' את מחלת בת ישמעאל. אי כבוד בן פנחס בן עלי. ויען יונדב בן שמעה אחי דוד. בכל איביו במואב ובבני עמון ובאדום. את תרתן ואת רב שקה מלכיש ירושלם. וגם כל היהודים

והרעשתי את כל הגוים ובאו חמדת כל הגוים ומלאתי את הבית הזה כבוד אמר יהוה צבאות: לי הכסף ולי הזהב נאם יהוה צבאות: גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון אמר יהוה צבאות ובמקום הזה אתן שלום נאם יהוה צבאות: בעשרים וארבעה לתשיעי בשנת שתים לדריוש היה דבר יהוה ביד חגי הנביא לאמר: כה אמר יהוה צבאות שאל נא את הכהנים תורה לאמר: הן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו ונגע בכנפו אל הלחם ואל הנזיד ואל היין ואל שמן ואל כל מאכל היקדש ויענו הכהנים ויאמרו לא: ויאמר חגי אם יגע טמא נפש בכל אלה היטמא ויענו הכהנים ויאמרו יטמא: ויען חגי ויאמר כן העם הזה וכן הגוי הזה לפני נאם יהוה וכן כל מעשה ידיהם ואשר יקריבו שם טמא הוא: ועתה שימו נא לבבכם מן היום הזה ומעלה מטרם שום אבן אל אבן בהיכל יהוה: מהיותם בא אל ערמת עשרים והיתה עשרה בא אל היקב לחשף חמשים פורה והיתה עשרים: הכיתי אתכם בשדפון ובירקון ובברד את כל מעשה ידיכם ואין אתכם אלי נאם יהוה: שימו נא לבבכם מן היום הזה ומעלה מיום עשרים וארבעה לתשיעי למן היום אשר יסד היכל יהוה שימו לבבכם:

ואזיע ית כל עממיא וייתון חמדת כל עממיא ואמלי ית ביתא הדין יקרא אמר יי צבאות: דילי כספא ודילי דהבא אמר יי צבאות: סגי יהא יקריה דביתא הדין בתראה מן קדמאה אמר יי צבאות ובאתרא הדין אתן שלמא אמר יי צבאות: בעסרין וארבעא לתשיעאה בשנת תרתין לדריוש הוה פתגם נבואה מן קדם יי ביד חגי נביא למימר: כדנן אמר יי צבאות שאיל כען ית כהניא אוריתא למימר: הא יטול גבר בסר קודש בכנף לבושיה ויקריב בכסותיה ללחמא ולתבשילא ולחמרא ולמשח ולכל דמתאכיל היסתאב ואתיבו כהניא ואמרו לא: ואמר חגי אם יקריב טמא נפשא בכל אילין היסתאב ואתיבו כהניא ואמרו יסתאב: ואתיב חגי ואמר כן עמא הדין וכן כנשתא הדא קדמי אמר יי וכן כל עובדי ידיהון ודיקרבון תמן מסאב הוא: וכען שוו כען לבכון מן יומא הדין ולעילא עד לא יתשם נדבך על נדבך בהיכלא דיי: מדהויתון עלין לערימת עסרין והויא עסרא עלין אתון למעצרתא דבה חמשין גרבין דחמר והויא עסרין: מחיתי יתכון בשידפונא ובירקונא ובברדא ית כל עובדי ידיכון ולית יתכון תייבין לפולחני אמר יי: שוו כען לבכון מן יומא הדין ולעילא מיום עסרין וארבעא לתשיעאה למן יומא דישרי לאשתכללא היכלא דיי שוו לבכון:

ל'. ד'. מ' זק'. בג. ל' זק'. ה' מלעיל רף. ל' כסיפ'. ל'. ה' ב' ל'. ל'. ל' ל' וחד בסוס אלוה ל'. ג'. ל'. ח'. ד' וחס'

רשי

לי הכסף ולי הזהב. ובידי להביאו לאשר חפצתי בו: גדול יהיה. רב ושמואל חד אמר בבנין וחד אמר בשנים שבני בית ראשון ארבע מאות ועשר בית שני ארבע מאות ועשרים: שאל נא את הכהנים תורה. שמא שכחו בגלותם הלכות קודש וטומאה וטהרה: בשר קדש. בשר טומאת נבלה או שרץ: ואל הנזיד. תבשיל: לא יטמא. נחלקו בה רב ושמואל חד אמר איבעיא להו כהני דבעי מינייהו רביעי בקד' ואמרו לו טהור וחד אמר לא איבעיא להו כהני חמישי בקוד' בעא מינייהו: ונגע בכנפו. לא נגע בשרץ עצמו אלא בבגד שהוא ראשון: היקדש. היטמא: אם יגע טמא נפש. מת עצמו: יטמא. שהמת אבי אבות הטומאה והחמישי לטומאת שרץ רביעי הוא לטומאת מת: כן העם הזה. כמו שאתם טועים בזו כן אתם טועים בכמה הלכות: ואשר יקריבו שם. אם לא יתנו לבם ללמוד: ומעלה. שנים שעברו: מטרם שום אבן אל אבן. מטרם חזרתם לשוב ולהוסיף על יסוד שיסדתם בימי כורש ובטל עתה שימו לבבכם לעסוק בבנין ובלימוד ברכו' כהוגנה: מהיותם בא אל ערימת עשרים. מהיות לכם מאירה משולח' במעשיכ' כאשר עד הנה שהיו מעמידים כרי הראוי למוד מתוכו כ' סאין ולא היה מוצא אלא עשרה: בא אל היקב. הוא בור שלפני הגת והיין יורד לתוכו: לחשוף עשרים פורה. לשאוב ממנו עשרים מדות שמודדין בהם יין כגיגות ושמם פורה: לחשוף לשאלות כמו לחשוף מים מגבא וכן חשפי שובל: והיתה עשרים. לא שנשתלחה ביין מאירה יותר מן הדגן אלא שהרס טועה באומד מדת היקב לפי שהוא עמוק אבל הכרי עומד לפניו ובמסכת אבות דר' נתן שנינו טעם למה לא אמר ביין מ מדה מועטת כמו שאמר בדגן כגון לחשוף עשרים וחמש פורה והיתה עשרה למדך שהיין מדה יתירה לעולם וכשהיין לוקה ס סימן רע לעולם ולפי שהיין צריך להיות הרבה מכה בו מניין יתר: אשר יסד היכל. שהתחילו עתה בבנייה להוסי' על יסוד הראשון שבנו בימי כורש:

אשר במואב. באים מדרך שער העליון. מעי מעי אחולה כן כתיב. ויקח עבד מלך את האנשים. הן ישא איש בשר קדש. ויעש בירושלם חשבונות דד"ה: למן היום ז' בקריא' וסימ' למן היום הוסדה ועד עתה. למן היום אשר ברא אלהים אדם. למן היום אשר יצאת מארץ מצרים. לבת אדני המלך. למן היום אשר יצאו אבותיכם מארץ. אשר בנו אתה. אשר יסד היכל יי'. וחד ולמן היום אשה צויתי שפטים:

הָעוֹד הַזֶּרַע בַּמְּגוּרָה וְעַד־הַגֶּפֶן וְהַתְּאֵנָה וְהָרִמּוֹן וְעֵץ הַזַּיִת לֹא נָשָׂא מִן־הַיּוֹם הַזֶּה אֲבָרֵךְ׃

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה שֵׁנִית אֶל־חַגַּי בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ לֵאמֹר׃ אֱמֹר אֶל־זְרֻבָּבֶל פַּחַת־יְהוּדָה לֵאמֹר אֲנִי מַרְעִישׁ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ׃ וְהָפַכְתִּי כִּסֵּא מַמְלָכוֹת וְהִשְׁמַדְתִּי חֹזֶק מַמְלְכוֹת הַגּוֹיִם וְהָפַכְתִּי מֶרְכָּבָה וְרֹכְבֶיהָ וְיָרְדוּ סוּסִים וְרֹכְבֵיהֶם אִישׁ בְּחֶרֶב אָחִיו׃ בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה צְבָאוֹת אֶקָּחֲךָ זְרֻבָּבֶל בֶּן־שְׁאַלְתִּיאֵל עַבְדִּי נְאֻם־יְהוָה וְשַׂמְתִּיךָ כַּחוֹתָם כִּי־בְךָ בָחַרְתִּי נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃

ל ומל׳ · ל · ל · ט · ג׳ · ל · ח׳ · ל · כ׳ ונכיפ׳ · ג׳ ומל׳

הַעוֹד כְּעַן עִיבוּרָא בְּאִידְרָא וְעַד כְּעַן גּוּפְנַיָּא וְתִינַי וְרִימּוֹנַיָּא וְאִילָנֵי זֵיתָא לָא טְעַנוּ יוֹמָא הָדֵין אֵיבָרֵיךְ׃ וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ תִּנְיָנוּת עִם חַגַּי בְּעַסְרִין וְאַרְבְּעָא לְיַרְחָא לְמֵימַר׃ אֵימַר לִזְרֻבָּבֶל רַבָּא דְבֵית יְהוּדָה לְמֵימַר אֲנָא מְזִיעַ יַת שְׁמַיָּא וְיַת אַרְעָא׃ וְאֶהְפּוֹךְ כּוּרְסֵי מַלְכְוָתָא וְאֶתַבַּר תּוֹקֶף מַלְכְוָות עַמְמַיָּא וְאֶהְפּוֹךְ רְתִיכִין וְרוֹכְבֵיהוֹן וְיִתְקַטְלוּן סוּסָוָן וְרוֹכְבֵיהוֹן גְּבַר בְּחַרְבָּא דַאֲחוּהִי׃ בְּעִידָנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֲקָרְבִינָךְ זְרֻבָּבֶל בַּר שְׁאַלְתִּיאֵל עַבְדִּי אֲמַר יְיָ וַאֲשַׁוִּינָךְ כְּגִלּוּף דְּעִזְקָא עַל יַד אֲרֵי בָּךְ אִתְרְעֵיתִי אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃

ואת השמים ואת הארץ ג׳ וסימ׳ בראשית ברא אלהים׃ זכור את יום השבת׃ ביני ובין בני ישראל׃ העדותי בכם היום׃ וחברו דדחיים׃ הקהילו אלי את כל׃ ויתפלל חזקיהו׃ וחברו דישעיה׃ אם יסתר איש במסתרים׃ אהה יי׳ אלהים הנה׃ אני מרעיש את השמים׃ וחברו׃ ויאמר

אבן עזרא

העוד׳ הה״א לתימה ובעבור אות הגרון נפתח כמשפט וזה כמו העוד אביכם חי והנה היה הזרע זרוע בארץ והטעם אין לכם אחר במגורה מקומות שימו. סם הדגן בבתים כמו נהרסו ממגורות כי בעבור שהכם בבגד לא היה להם רק מעט והנה הטעם אם אכה אתכם זאת השנה תמותו והנה החלותם ליסד הבית אז תחל הברכה בכל זמן היום׳ אסר יסד ההיכל אברך וזהו מן היום הזה ומעלה האמור למעלה והזכיר מפרי העץ הנזכרים הגפן והתאנה והרמון והזית וטעם לא נשא בין ולא עלה ואף כי פרי עד עתה לא נשא׃ ויהי׳ שנית׃ כי ביום אחד התנבא פעמים׃ אמור׳ מרעיש׳ דרך משל כאשר אומרים בימים האלה בארץ ישמעאל בבוא שמועות רעות ממלחמות נהפך העולם׃ והפכתי׳ כי מלחמות רבות היו עתידות בימי הנביא הנבאו להיות וידענו כי כן היה רק לא מצאנו ספרי הקדמוני׳ לדעת המלחמות שהיו בימי דריוש זה הפרסי ובימי ארתחשתא המולך אחריו ובימיה היה זרובבל הנשיא ליהוד׳ כי הוא שנכבד בראיות גמורות מן המקרא׃ ביום אקחך׳ כדרך ישא מתרום יקחני׃ ושמתיך׳ שמור כאילו היית חותם על יד ימיני וזה דרך משל׃

רש״י

העוד הזרע במגורה׳ עדיין לא זרעתם בשנה זו והאילנות עדיין לא חנטו פירותיהן ומעתה תזרעו בזמן ברכה כי בבנין הבית יבוא ברכה במעשה ידיכם׃ והשמדתי חוזק ממלכות הגוים׃ מלכות פרס שהיא מושלת עכשיו על כל העולם יפלו ביד מלכי יון לסוף ל״ד שנה לבנין הבית כמו שאנו שונין במסכת ע״ז׃ ושמתיך כחותם׃ כלפי שנגזר על יכניה אביו חי אני אם יהיה יכניהו בן יהויקים חותם על יד ימיני משם אתקנך ואמ׳ כתבו את האיש הזה ערירי אמרנו שהועילה לו תשובתו ונולד לו זרובבל והושם כחותם׃

ספר זכריה

לה

בְּחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־זְכַרְיָה בֶּן־בֶּרֶכְיָה בֶּן־עִדּוֹ הַנָּבִיא לֵאמֹר׃ קָצַף יְהוָה עַל־אֲבוֹתֵיכֶם קָצֶף׃ וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת שׁוּבוּ אֵלַי נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וְאָשׁוּב אֲלֵיכֶם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ אַל־תִּהְיוּ כַאֲבֹתֵיכֶם אֲשֶׁר קָרְאוּ־אֲלֵיהֶם הַנְּבִאִים הָרִאשֹׁנִים לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת שׁוּבוּ נָא מִדַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וּמַעַלְלֵיכֶם הָרָעִים וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא־הִקְשִׁיבוּ אֵלַי נְאֻם־יְהוָה׃

ז״ק · ג׳ מל׳ בסיפ׳ · ל׳ חס׳ בסיפ׳ · כ״ו · ל׳ ומל׳ ואשובה אליכם · יתיר יוד קדמ׳

בְּיַרְחָא תְּמִינָאָה בִּשְׁנַת תַּרְתֵּין לְדָרְיָוֶשׁ הֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם זְכַרְיָה בַּר בֶּרֶכְיָה בַּר עִדּוֹ נְבִיָּא לְמֵימַר׃ הֲוָה רְגַז מִן קֳדָם יְיָ עַל אֲבָהָתְכוֹן עַל דְּאַרְגִּיזוּ קֳדָמוֹהִי׃ וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת תּוּבוּ לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ צְבָאוֹ וְאֶתְפְּנֵי בְּמֵימְרִי לְאֵיטָבָא לְכוֹן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃ לָא תְהוֹן כַּאֲבָהָתְכוֹן דְּיִתְנַבּוּן לְהוֹן נְבִיַּיָא קַדְמָאֵי לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת תּוּבוּ כְּעַן מֵאוֹרְחָתְכוֹן בִּישָׁתָא וּמֵעוֹבָדֵיכוֹן מְקַלְקְלַיָּא וְלָא קַבִּילוּ וְלָא אֲצִיתוּ לְמֵימְרִי אֲמַר יְיָ׃

יהורם ברוך׃ כחותם ג׳ וסימ׳ אקחך זרבבל׳ שמני כחתם ב׳ בפסוק׃ בחודש ז׳ ר״פ וסימ׳ השלישי׃ הראשון דויקרא׃ השני דפסח קטן׳ הרביעי דמלכים׳ וחבירו דירמיה׳ השלישי החלו ערמות׃ הראשון הוא חדש ניסן׃ אבותיכם ג׳ מלאים בסיפרא וסימ׳ כענבים במדבר׳ קצף יי׳ על אבותיכם׳ אבותיכם איה הם׃

ספר זכריה

נבואת זכריה סתומה היא׳ מאד כי יש בה מראות דומות לחלום הניתן לפתרון ואין אנו יכולין לעמוד על אמיתת פתרונו עד יבוא מורה צדק ולפי היכולת אתן לב ליישב המקראות אחד אחד מן הפתרונות הדומה לנו ואחר פתרונו של יונתן׃ בחדש השמיני׳ קודם שהתחילו לחזור ולבנות במלאכה שהרי בעשרים וארבע לחדש התחילו בה׃ על אבותיכם׳ שגרמו חורבן הבית׃ אבותיכם

ספר זכריה

מעלות הנבואה רבו׳ ואין דרך לספרם כי כח הנשמות ההגונות המקבלות כח רוח הקדש להנבא אינם על דרך אחד ובאיות הנכנות עם ישר׳ בטרם שגלו אין צורך לפרש הנבואה כמו הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו והיה הדבר מתבאר מעצמו ואחר הגלות הן מראות ובריכות פי׳ כמראות דניאל כי לולי שהמלאך היה מפרש לא היה דניאל יודעם ואף כי אחרים וככה מראות זכריה ואשר פירש המלאך הדובר בו כי במראות הלילה הם ידועות ואשר לא פירש הן סתומות ונעלמות מעיני המשכילי׳ ואילו היינו מוצאים ספר קדמון שהיה מספר מה שהתחדש בימים ההם ממלחמות היינו ממששים כעורים קיר לומר אולי בעבור זה היתה הנבואה ועתה אין לנו על מה נשען וראיתי ספרי חכמים שהיו בצרפת שפירשו המראות שראה זכריה אחורנית על דבר שכבר עבר בימי זה הנביא כמו האיפה כי בעבורה גלה יהודה אל בבל ושני המקלות פירשו שהם ישראל ויהודה והכתוב אמר רעה את צאן ההריגה והנה הנבואה לעתיד היתה בימי הנביא׃ ועתה אחל לפרש׃

ולא · יד בסו׳ בסיפ׳ ולא · ולא

בחדש לאמר׳ לישראל והנכון לאמר לנביא׃ קצף׳ כי הנביא כנגד כל ישראל וידבר השם אליו כאילו מדבר לכל ישראל כמו מה תצעק אלי כי ישראל היו צועקים כמו שכתוב למעלה ויצעקו בני ישראל אל יי׳ על כן׃ ואמרת׳ כה אמר׳ הזכיר השם שלשה פעמים בזה הפסוק והטעם שובו והשם יוכיחכם ויזהירכם פעמים רבות׃ אל׳ תעשו אתם עמי כאשר עשו אבותיכם שקראו אליהם נביאים רבים ולא שמעו׃ אבותיכם

אבותיכם · הנה יחנו המוכחים והמוכיחים ואתם תדעו כי דברי ונבואתי השיגו אבותיכם והטעם שבאו להם והם הודו וטעם כאשר זמם שידע מעשיהם לפני עשותם ויש אמר כי הטעם דעו כי תפסק הנבואה וזה טעם הלעולם יחיו רק דברי התורה וחקים הלא השיגוה אבותיכם כי בתורה כתו' אם תשוב אל השם ישיב שבותך על כן וישובו ויודו : ביום · עתה יחלו מראות הנבואה : ראיתי · כתו' בתורה הוא ישלח מלאכו לפניך וילכו שני המלאכים סדומה וכתו' המלאך הגואל אותי וישלח מלאך הנה אנכי שולח מלאך ומלאך פניו הושיעם ובספר דניאל מפורש שר יון ושר מלכות פרס ושר השרים הוא מיכאל והנה הכלל כל מעשה השם הנכבד על ידי המלאכים הם שהם עומדים והנה המשל שיבוא בני האדם למלך יושב על כסאו וישלח שלוחיו מהם רוגלים ומהם רוכבים על סוסים שיבואו מהר ויודיעוהו הדברים שהם במלכותו וככה זה : והנה איש · מלאך כמו והאיש גבריאל : על סוס אדום · ככה ראה ואין צורך לבקש טעם למה אדום וככה לא נבקש טעם למה בליל שעורי' ולא חטים והמפרש כי שעורים מדרך שערה ואדום כמו האדם לספוך דמים ואלה כדברי דרש הם וזה האיש הרוכב הוא שר ופירו' במצולה קשה ויפת אמ' כי הוא שם מקום וכתוב הבית כמו וזבח ולמנע בקירך אף על פי שאין דרך להפתח על שם מקום כי לא יאמר בציון בשמרון וכי אם בשבא או בחירך ורבי משה הכהן אמ' כי במצולת בריכת מים וסביבותיה הדסים : ואחריו סוסי' · ואין איש רוכב עליה' ואלה כדברי יחזקאל ופני שור מהשמאל ומלת שרוקים מגזרת שורקה במראה שורק ואלה הסוסי' הם רמז על שניעיים שני גונים : ואומר · המלאך הדובר בי · ואיננו העומד בין ההדסים כפי פי' יפת ולפי דעתי כי המלאך הוא הדובר בי הוא הרוכב על סוס אדום כי הוא השר : ויען · עתה פירש כי הוא העומד בין ההדסים אלה הסוסים שלוחי השם לשוט בארץ כמו שטן איוב שגם הוא מלאך : ויענו את מלאך יי' · הוא האיש הנזכר שהוא אחד השרים ואלה הסוסים שלוחיו במצות השם : ויען · כמו ועניית ואמרת ויען איוב הראשון או הטעם שיענה לשם ששלחו והוא הנכון והנה הטעם בהתעורר מלחמות אז יבנה בית השם על יד זרובבל כאשר התנבא חגי ושמתיך כחותם : זה שבעים שנה · באורתיו באר היטב בספר דניאל : ויען · עתה הזכיר מה שענה השם בדרך כלל כאשר שמע זה הנביא והמלאך הוסיף לפרש לו : ויאמר · כל קנאה קשורה עם למ"ד איננה כמו קשורה בבי"ת והנה זה כמו המקנא אתה לי והטעם בעבור כמו ויקנא השם לארצו בעבור ארצו והיא קנאה לטוב לאותו הנזכר וכשהיא קשורה בבי"ת כמו ויקנאו בו פלשתים היא להפך : וקצף · זה לאות על מלחמות רבות וצרות קשות על הגוים בימים ההם : קצפתי מעט · על ישראל והם הוסיפו : לכן · וקו · משקולת הבונים :

יחיו ז' וסימ' ואמרו אליהם הנשיאים יחיו · מתים בל יחיו · יחיו מהיך נבלתי · הלעולם יחיו · ומשפטים אשר לא יחיו · מדוע רשעים יחיו · ועליהם יחיו · ברכיהו ד' וסי' ביום עשרים וארבעה דשבט דבזכריה · ואחיו אסף העמד על ימינו · ויעמידו הלוים את הימן · ויקומו אנשים מראשי בני אפרים :

אֲבוֹתֵיכֶם אַיֵּה־הֵם וְהַנְּבִאִים הַלְעוֹלָם יִחְיוּ׃ אַךְ ׀ דְּבָרַי וְחֻקַּי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶת־עֲבָדַי הַנְּבִיאִים הֲלוֹא הִשִּׂיגוּ אֲבֹתֵיכֶם וַיָּשׁוּבוּ וַיֹּאמְרוּ כַּאֲשֶׁר זָמַם יְהוָה צְבָאוֹת לַעֲשׂוֹת לָנוּ כִּדְרָכֵינוּ וּכְמַעֲלָלֵינוּ כֵּן עָשָׂה אִתָּנוּ׃

בְּיוֹם עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לְעַשְׁתֵּי־עָשָׂר חֹדֶשׁ הוּא־חֹדֶשׁ שְׁבָט בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־זְכַרְיָה בֶּן־בֶּרֶכְיָהוּ בֶּן־עִדּוֹא הַנָּבִיא לֵאמֹר׃ רָאִיתִי ׀ הַלַּיְלָה וְהִנֵּה־אִישׁ רֹכֵב עַל־סוּס אָדֹם וְהוּא עֹמֵד בֵּין הַהֲדַסִּים אֲשֶׁר בַּמְּצֻלָה וְאַחֲרָיו סוּסִים אֲדֻמִּים שְׂרֻקִּים וּלְבָנִים׃ וָאֹמַר מָה־אֵלֶּה אֲדֹנִי וַיֹּאמֶר אֵלַי הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי אֲנִי אַרְאֶךָּ מָה־הֵמָּה אֵלֶּה׃ וַיַּעַן הָאִישׁ הָעֹמֵד בֵּין־הַהֲדַסִּים וַיֹּאמַר אֵלֶּה אֲשֶׁר שָׁלַח יְהוָה לְהִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ׃ וַיַּעֲנוּ אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה הָעֹמֵד בֵּין הַהֲדַסִּים וַיֹּאמְרוּ הִתְהַלַּכְנוּ בָאָרֶץ וְהִנֵּה כָל־הָאָרֶץ יֹשֶׁבֶת וְשֹׁקָטֶת׃ וַיַּעַן מַלְאַךְ־יְהוָה וַיֹּאמַר יְהוָה צְבָאוֹת עַד־מָתַי אַתָּה לֹא־תְרַחֵם אֶת־יְרוּשָׁלַםִ וְאֵת עָרֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר זָעַמְתָּה זֶה שִׁבְעִים שָׁנָה׃ וַיַּעַן יְהוָה אֶת־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי דְּבָרִים טוֹבִים דְּבָרִים נִחֻמִים׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי קְרָא לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת קִנֵּאתִי לִירוּשָׁלַםִ וּלְצִיּוֹן קִנְאָה גְדוֹלָה׃ וְקֶצֶף גָּדוֹל אֲנִי קֹצֵף עַל־הַגּוֹיִם הַשַּׁאֲנַנִּים אֲשֶׁר אֲנִי קָצַפְתִּי מְּעָט וְהֵמָּה עָזְרוּ לְרָעָה׃ לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה שַׁבְתִּי לִירוּשָׁלַםִ בְּרַחֲמִים בֵּיתִי יִבָּנֶה בָּהּ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וְקָוֶה יִנָּטֶה עַל־יְרוּשָׁלָםִ׃

אֲבָהַתְכוֹן אָן אִינוּן וְאִם תֵּימְרוּן נְבִיַּיָא לָא לְעָלְמָא קַיָּמִין׃ בְּרַם פִּתְגָּמַי וּקְיָמַי דִּי פַקֵּדִית יָת עַבְדַּי נְבִיַּיָא הֲלָא אַדְבִּיקוּ אֲבָהַתְכוֹן וְתָבוּ וַאֲמָרוּ כְּמָא דְּחַשִׁיב יְיָ צְבָאוֹת לְמֶעְבַּד לָנָא כְּאוֹרְחָתַנָא וּכְעוֹבָדָנָא כֵּן עֲבַד עִמָּנָא׃ בְּיוֹם עַשְׂרִין וְאַרְבְּעָא לְחַד עֲשַׂר יַרְחִין הוּא יַרְחָא שְׁבָט בִּשְׁנַת תַּרְתֵּין לְדָרְיָוֶשׁ הֲוָה פִּתְגַּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם זְכַרְיָה בַּר בֶּרֶכְיָהוּ בַּר עִדּוֹא נְבִיָּא לְמֵימָר׃ חֲזֵיתִי בְּלֵילְיָא וְהָא גְּבַר רָכֵיב עַל סוּסֵי סָמוֹק וְהוּא קָאֵים בֵּין אִילָנַיָּא דַּהֲדַסַּיָּא דִּי בְּבָבֶל וּבַתְרוֹהִי סוּסָוָן סוּמָקִין קְוָחִין וְחִוָּרִין׃ וַאֲמָרִית מָן אִלֵּין רִבּוֹנִי וַאֲמַר לִי מַלְאֲכָא דִּי מְמַלֵּיל עִמִּי אֲנָא אַחֲזִינָךְ מָה אִינוּן אִלֵּין׃ וַאֲתֵיב גַּבְרָא דְּקָאֵים בֵּין אִילָנֵי הֲדַסַּיָּא וַאֲמַר אִלֵּין דִּי שְׁלַח יְיָ לְהַלָּכָא בְּאַרְעָא׃ וַאֲתִיבוּ יָת מַלְאֲכָא דַּיְיָ דְּקָאֵים בֵּין אִילָנֵי הֲדַסַּיָּא וַאֲמָרוּ הֲלִיכְנָא בְאַרְעָא וְהָא כָל אַרְעָא יָתְבָא שְׁלֵיוָא וּשְׁקִיטָא׃ וַאֲתֵיב מַלְאֲכָא דַּיְיָ וַאֲמַר יְיָ צְבָאוֹת עַד אֵימָתַי אַתְּ לָא תְּרַחֵים עַל יְרוּשְׁלֵם וְעַל קִרְוַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה דְּאִיתְּהֵא עֲלֵיהוֹן לְוָט דְּנַן שִׁבְעִין שְׁנִין׃ וַאֲתֵיב יְיָ יָת מַלְאֲכָא דִּי מְמַלֵּיל עִמִּי פִּתְגָּמִין תָּקְנִין פִּתְגָּמִין דְּנִיחוּמִין׃ וַאֲמַר לִי מַלְאֲכָא דִּי מְמַלֵּיל עִמִּי אִתְנַבֵּי לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת מִתְפְּרַע אֲנָא פּוּרְעֲנוּת יְרוּשְׁלֵם וּלְצִיּוֹן קִנְאָה רַבָּא׃ וּרְגַז רַב אֲנָא רָגֵיז עַל עַמְמַיָּא דְּשַׁרְיָן שְׁלֵיוָא דִּי אֲנָא רְגִיזִית עַל עַמִּי זְעֵיר וְאִינוּן מְסַיְּעִין לְאַבְאָשָׁא׃ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֲתוּב לִירוּשְׁלֵם בְּרַחֲמִין בֵּית מַקְדְּשִׁי יִתְבְּנֵי בַהּ אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וְחוּט דִּמְשַׁחְתָּא יִתְנְגֵיד עַל בִּנְיַן כּוּתְלֵי יְרוּשְׁלֵם׃

רשי

אבותיכם איה הם · הלא שלקו מכה רעה ברעב בחרב ובשבי : והנביאים הלעולם יחיו · ואם תאמר אף הנביאי' איה הם הרי מתו אני משיב לכם וכי הנביאי' היה להם לעולם לחיות אף שופן מוכיח כי אמת היו דבריה' שכל דברי וחוקי גזירות פורענותי אשר צויתי את עבדי הנביאים עליכם הלא השיגו אבותיכם : ראיתי הלילה וגו' · רבותינו פירשו מה שפירשו באגדת חלק אך אין סדר הפרשה והלשון מתיישב בו : והנה איש · מלאך : על סוס אדום · רמז הוא ליפרע מכשדים ממדי ופרס בחרב ובדם כמו שהוא אומר וקצף גדול אני קוצף על הגוי' : ואחריו סוסים אדומים וגו' · מוכנים לשליחותו של מקו' ויש בהם מיני צבעים הרבה וסבה הוא לו : שרוקים · לא ידעתי מה צבע הוא ויונתן תירגם קווחין : בין ההדסים אשר במצולה · בין אילני הדסיא דבבבל : ואמר · למלאך אחר אשר היה מראה אותי כל זאת מה אלה אדוני והוא הרוכב על סוס אדום : ויען מלאך יי' · הוא הדובר בי : ויען יי' את המלאך הדובר בי דברים טובים · לא שמע הנביא מה ענהו אך ממה שאמר המלאך לו קרא לאמר קנאתי וגו' אני יודע שדברים טובים ענהו : להתהלך בארץ · לראות את שלוות האומות : קנאתי לציון · מתפרע אנא פורענות דין ירושלם מן המציקים לה : השאננים · אשר אלו אומרים עליהם שהם יושבים ושקטים : אשר אני קצפתי · על עמי מעט : והמה עזרו · על הקצף לרעה : וקוה · קו לבנות חומותיה ארכה ורחבה :

אראך ב' ואינון מן זוגין מן ב"ב א' בריש וא' וא' וסי' במסר' רבתא בעדך ו' · ורגבה כל ה' דסמיכי בקריאה וסי' נמסר במלכים א' סי' ז' : ואת ערי ז' בקרי' וסי' ואת כל ערי המסכנות דמלכים ב' בפסוק · את ירוש' ואת עריה ר"פ · ואני מצוה נאם יי' · ויען מלאך ויאמר · ונתתי את ירושלם לגלים מעון תנים · ואת בעלת דדברי הימים בתרא דפסוק : ח' פסו מסורתא מיבא ומיבא דלא נסבין ו' ומלה במצע וסימ' בתוך אפרים בתוך מנשה · כל נגע כל מחלה' · דברים טבים דברים נחמים · ארום בגוים ארום בארץ · שבט מישור שבט מלכותך · אבי ישי אבי דוד · על חסרך על אמתך · על בתוליה על הרים :

עוד תפוצינה. בכל כד מרוב הטובה יגדל הייטוב: ואשא. גם זה במראה: ארבע קרנות. מארבע פאות ירושלם: ואומר. והנה טעם קרנות האויבי׳ שהיו סביבות ירושלם הבאים לזרותה כדרך וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדיו: ויראני. הזכיר השם כי זה סוד המראה הראשונה וחרשים חרשי משחית: ואומר. אל המלאך הדובר בי אע״פ שלא הזכירו כי תפש דרך קצרה וטעם כפי איש על בני יהודה כל אחד כפי מעלתו: לא נשא ראשו. אחד מהם כנגד אלה הקרנות: ויבואו אלה. החכמים: לידות את קרנות. להשליכם ממקומם כמו ידו גורל והנה הטעם שיסורו כל המוטני׳ ויבנו הבית: ואשא. גם זאת במראות הלילה: ואומר. למוד מפעלי הכפל כמו לחוג לרום לבנו והנה ראה כי ה׳ השם צוה ונגזר שתהיה בנויה ככה באורך וברוחב לפני מהחומו׳: והנה. יוצא׳ מבין ההדסי׳ והנה מלאך אחר יוצא והנה שליח אחר מהשם אל המלאך הדובר בי: ויאמר. הלז. כמו הלזה אותו העומד והנה שלשה נתנבאו והם נערים זכריה שמואל וירמיה: פרזות. מחוץ לחומה: ואני. חומת אש. לשמור ירוש׳ והפרזות סביב להשחית כל ה׳ הקרב אליהם להרע להם: הוי. לשון קריאה ביווי השם על יד הנביא לנשארים בבבל לבוא אל ירושלם לעזור לבנות הבית ולעשות המצות שהם תלויות בארץ: מארץ צפון. היא בבל ועילם ומלכות פרס ומדי וטעם כי בארבע רוחו׳ כאשר לא יתחבר רוח אל רוח ככה הייתם עד עתה: הוי. יושבת. עם בת בבל והטעם שובי אל ארצך ואל תשכני עם זרים: כי. אחר שילוח כבודו אלי שלחני והטעם לומר ליושבי בבבל כי אין להם פחד מכל אויב בדרך לשוב אל ציון: כי. הנני מניף ידי להכות כל מבקש לשלול אתכם: רני. ושכנתי. על תנאי אם התחברו ישראל מכל הגוים והנה לא עשו כן כאשר פירשתי ב׳ במגלת שיר השירים וככה מראות האיפה כאשר אפרש: ונלוו. אם ישראל יבואו: ונחל. יקחנו לחלקו כמו ונחלתנו או הפועל יוצא כמו אשר ינחלו לכם: הס

נחם ונחמו׳ פתחין וסימ׳ ותכל המלך דוד לצאת. אתם יראה פרעה. מיודע ישוב. נחם יי׳ על זאת. עוד קרא לאמר: זרו ב׳ חס׳ ובעניינוס׳ ויאמר אלי אלה הקרנות. ואמר מה אלה באים: למד ב׳ בתרי לישני וחס׳ למד ילמדו. למד את ירושלם: פרזות ג׳ בליש׳ וס׳ ואמרתם אעלה על ארץ פרזות. פרזות

רשי

אלה הקרנות. אלה האומות אשר בארבע רוחות השמים אשר נגחו בקרניהם את יהודה וירושלם עד אשר זירום: ארבעה חרשים. נגרים היודעים לנסר את הקרנות ורבותינו פירשו במסכת סוכה מי הם: ויאמר לאמר אלה הקרנות. אשר ראית בראשונה: אשר זרו׳ את יהודה והשפילום עד כפי איש לא נשא ראשו לא נתנו לאחד מבני עמי להרים ראשו: ויבאו אלה. החרשי׳ להחריד אותם הקרנות ולידות אותן לידות להשליך: חבל מדה: חוטא משיחה למוד את ירושלם כמה יהיה ארכה ורחבה: והנה המלאך הדובר בי יוצא. הוא אשר בידו חבל המדה: רוץ דבר אל הנער. אל תצא עוד למוד כי כמלך הקב״ה בפמליא שלו שלא יהא לה קצב ושיעור ועתה רוץ דבר אל זכריה: פרזות תשב. מאין חומה כדי שיתישבו בה כל הבא ותגדל מ׳ מיום אל יום: ואני אהיה לה. למגן כאילו חומות אש סביב וגם בתוכה תשכון שכינתי לכבוד בני: הוי הוי. אין לשון זה אלא לשון הכרזה והזעקת קיבוץ וכן תי׳ אכלו למדבריא הכריזו כמו ירעם מן שמים אכלי מן שמיא: ונוסו מארץ׳ באו גליות עמי מתוך בבל ואשור: הוי ציון המלטי. אף זה לשון הכרזה האספו עם גלות ציון והמלטו מתוך בבל: אחר כבוד. אחר כבודכם אני שלוח להגדיל לכם כבוד ומדרש אגדה אחר כבוד אחר שאשלם לעמו כבוד שכיבד את אביו: והיו שלל לעבדיהם. לישראל שהם עתה עבדים להם: ונלוו. ונתחברו: ונחל יי׳ את יהודה. לנחלתו ולחלקו: הס

עוד קרא לאמר כה אמר יהוה צבאות עוד תפוצנה ערי מטוב ונחם יהוה עוד את ציון ובחר עוד בירושלם: ואשא את עיני וארא והנה ארבע קרנות: ואמר אל המלאך הדבר בי מה אלה ויאמר אלי אלה הקרנות אשר זרו את יהודה את ישראל וירושלם: ויראני יהוה ארבעה חרשים: ואמר מה אלה באים לעשות ויאמר לאמר אלה הקרנות אשר זרו את יהודה כפי איש לא נשא ראשו ויבאו אלה להחריד אתם לידות את קרנות הגוים הנשאים קרן אל ארץ יהודה לזרותה: ואשא עיני וארא והנה איש ובידו חבל מדה: ואמר אנה אתה הלך ויאמר אלי למד את ירושלם לראות כמה רחבה וכמה ארכה: והנה המלאך הדבר בי יצא ומלאך אחר יצא לקראתו: ויאמר אלו רץ דבר אל הנער הלז לאמר פרזות תשב ירושלם מרב אדם ובהמה בתוכה: ואני אהיה לה נאם יהוה חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה: הוי הוי ונסו מארץ צפון נאם יהוה כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם נאם יהוה: הוי ציון המלטי יושבת בת בבל: כי כה אמר יהוה צבאות אחר כבוד שלחני אל הגוים השללים אתכם כי הנגע בכם נגע בבבת עינו: כי הנני מניף את ידי עליהם והיו שלל לעבדיהם וידעתם כי יהוה צבאות שלחני: רני ושמחי בת ציון כי הנני בא ושכנתי בתוכך נאם יהוה: ונלוו גוים רבים אל יהוה ביום ההוא והיו לי לעם ושכנתי בתוכך וידעת כי יהוה צבאות שלחני אליך: ונחל יהוה את יהודה חלקו על אדמת הקדש ובחר עוד בירושלם:

עוד אתנבי למימר כדנן אמר יי׳ צבאות עוד יתמלין קרוי עמי טובא ונחים יי׳ עוד ית ציון ויתרעי עוד בירושלם: וזקפית ית עיני וחזית והא ארבע מלכון: ואמרית למלאכא דממליל עימי מן אילין ואמר לי אילין מלכותא דבדרא ית אנש יהודה וית ישראל ויתבי ירושלם: וחזיני יי׳ ארבעא אומנין: ואמרית מה אילין אתן למעבד ואמר למימר אילין מלכותא דבדרא ית אנש יהודה ולא שבקא לחלכא בקומה זקופא ואתו אילין לאזעא יתהון למתבר ית מלכוות עממיא ד דנטלת זיין על ארעא דבית יהודה לאגליותהה: וזקפית עיני וחזית והא גברא ובידיה חוט דמשחתא: ואמרית לאן את אזיל ואמר לי למשחא ית ירושלם למיחזי כמא פותיה וכמא אורכה: והא מלאכא דממליל עימי נפיק ומלאכא אוחרנא נפיק לקדמותיה: ואמר ליה רהוט מליל עם עולימא הדין דיכי למימר פצחין תיתב ירושלם מסגי אנשא ובעירא בגוה: ומימרי יהי לה אמר יי׳ כשור דאשא מסחר לה סחור סחור וביקר שכינתי בגוה: אכלו למברריא ואמרו להון אתכנשו מארעא ציפונא אמר יי׳ ארי כארבע רוחי שמיא בדריה יתכון אמר יי׳: אכלו לכנישתא דציון ואמרו לה אשתזבי ואיתא דיתבא במדינת בבל: ארי כדנן אמר יי׳ צבאות בתר יקרא דאמיר לאיתאה עליכו שלחני על עממיא דבזזין יתכון ארי דמנזיק בכון כד מושיט ידיה למקרב בגלגלי עינוהי: ארי הא אנא מרים ית מחת גבורתי עליהון ויהון עדי לפלחיהון ות ותדעון ארי יי׳ צבאות שלחני: בועי וחדא כנשתא דציון ארי הא אנא מתגלי ואשרי שכינתי בגויך אמר יי׳: ויתוספון עממין סגיאין על עמיה דיי׳ בעידנ ההוא ויהון קדמי לעם ואשרי שכינתי בגויך ותדעון ארי יי׳ צבאות שלחני לאתנבאה עליך: ויחסין יי׳ לדבית יהודה חולקהון על ארעא דקודשא ויתרעי עוד בירושלם:

מסרה

תשב ירושלם. על כן היהודים הפרזים: אל הגוים ה׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סוף סימן ט׳ל וכסוף ישעיה: ונלוו ד׳ וסי׳ ונלוו עליך ושמרו את משמרת. באו ונלוו אל יי׳. ונלוו גוים רבים. ונלוו עליהם רבים בחלקלקות: אדמת הקדש ל׳ וחד אדמת קדש ואינון מן שמה חדא חד לא נסיב ה׳ בריש תיבותא וחד נסיב וסי׳ בסם׳ רבתא בערך ה׳

הלא זה אוד מן י"ד פסוקין כטעם פ' השפחא כך דינה לעולם לא ישרתוה כי אם מרכא אך ב"ד מקומו' ישרתוה דרגא עם ב' מרכות הנקראות תרין חוטרין וסימ' נמסר בסוף סדר מטות וברש חבקוק : וגם אתה ג' בקריא' וסי' וגם אתה לא הגדת לי וגם אנכי . וגם אתה ידעת את אשר עשה לי . וגם אתה תדין את ביתי וגם תשמר :

הַס כָּל־בָּשָׂר מִפְּנֵי יְהוָה כִּי נֵעוֹר מִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ ׃

ג וַיַּרְאֵנִי אֶת־יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עֹמֵד לִפְנֵי מַלְאַךְ יְהוָה וְהַשָּׂטָן עֹמֵד עַל־יְמִינוֹ לְשִׂטְנוֹ ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן יִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַשָּׂטָן וְיִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַבֹּחֵר בִּירוּשָׁלִָם הֲלוֹא זֶה אוּד מֻצָּל מֵאֵשׁ ׃ וִיהוֹשֻׁעַ הָיָה לָבֻשׁ בְּגָדִים צוֹאִים וְעֹמֵד לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ ׃ וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֶל־הָעֹמְדִים לְפָנָיו לֵאמֹר הָסִירוּ הַבְּגָדִים הַצֹּאִים מֵעָלָיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו רְאֵה הֶעֱבַרְתִּי מֵעָלֶיךָ עֲוֺנֶךָ וְהַלְבֵּשׁ אֹתְךָ מַחֲלָצוֹת ׃ וָאֹמַר יָשִׂימוּ צָנִיף טָהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיָּשִׂימוּ הַצָּנִיף הַטָּהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיַּלְבִּשֻׁהוּ בְּגָדִים וּמַלְאַךְ יְהוָה עֹמֵד ׃ וַיָּעַד מַלְאַךְ יְהוָה בִּיהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר ׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אִם־בִּדְרָכַי תֵּלֵךְ וְאִם אֶת־מִשְׁמַרְתִּי תִשְׁמֹר וְגַם־אַתָּה תָּדִין אֶת־בֵּיתִי וְגַם תִּשְׁמֹר אֶת־חֲצֵרָי וְנָתַתִּי לְךָ מַהְלְכִים בֵּין הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה ׃ שְׁמַע־נָא יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אַתָּה וְרֵעֶיךָ הַיֹּשְׁבִים לְפָנֶיךָ כִּי־אַנְשֵׁי מוֹפֵת הֵמָּה כִּי־הִנְנִי מֵבִיא אֶת־עַבְדִּי צֶמַח ׃ כִּי הִנֵּה הָאֶבֶן אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ עַל־אֶבֶן אַחַת שִׁבְעָה עֵינָיִם הִנְנִי מְפַתֵּחַ פִּתֻּחָהּ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וּמַשְׁתִּי אֶת־עֲוֺן הָאָרֶץ־הַהִיא בְּיוֹם אֶחָד ׃

סְפוֹ כָּל רַשִׁיעַיָא מִן קֳדָם יְיָ אֲרֵי אִתְגְּלִי מִמְדוֹר קוּדְשֵׁיהּ ׃ וְאַחְזְיַנִי יָת יְהוֹשֻׁעַ כַּהֲנָא רַבָּא קָאִים קֳדָם מַלְאֲכָא דַייָ וְחַטָּאָה קָאִים עַל יְמִינֵיהּ לְאַסְטָנָא לֵיהּ ׃ וַאֲמַר יְיָ לְחַטָּא יְזִיף יְיָ בָּךְ חַטָּא וְיִזִיף יְיָ בָּךְ דְּאִתְרְעֵי לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ בִּירוּשְׁלֵם הֲלָא דֵין אוּד מְשֵׁיזָב מִיקִידָא ׃ וִיהוֹשֻׁעַ לֵיהּ בְּנִין דִּנְסַבְנָן לְהוֹן נְשִׁין דְּלָא כַשְׁרִין לִכְהוּנְתָּא וְקָאִים קֳדָם מַלְאֲכָא ׃ וְאָתֵיב וַאֲמַר לִדְמְשַׁמְּשִׁין קֳדָמוֹהִי לְמֵימַר וַאֲמַרוּ לֵיהּ וְיַפִּיק נְשִׁין דְּלָא כַשְׁרִין לִכְהוּנְתָּא מִבֵּיתֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ חֲזֵי דְּאַעְבְּרִיתִי מִנָּךְ חוֹבָךְ וְאַלְבֵּישִׁית יָתָךְ זָכְוָן ׃ וַאֲמָרִית שַׁווֹ מִצְנֶפֶת דַּכְיָא עַל רֵישֵׁיהּ וְשַׁוִּיאוּ מִצְנֶפֶת דַּכְיָא עַל רֵישֵׁיהּ וְאַסְבוּהִי אִתְּתָא דְּכַשְׁרָא לִכְהוּנְתָּא וּמַלְאֲכָא דַייָ קָאִים ׃ וְאַסְהֵיד מַלְאֲכָא דַייָ בִּיהוֹשֻׁעַ לְמֵימַר ׃ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אִם בְּאוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמַי תְּהָךְ וְאִם יָת מַטְּרַת מֵימְרִי תִּטַּר וְאַף אַתְּ תְּדִין לְדִמְשַׁמְּשִׁין בְּבֵית מַקְדְּשִׁי וְאַף תִּטַּר יָת עֲזָרָתִי וּבְאַחְיוּת מֵיתַיָּא אַחְיֵינָךְ וְאֶתֵּן לָךְ רִיגְלִין מְהַלְּכָן בֵּין סָפְרַיָּא הָאִלֵּין ׃ שְׁמַע כְּעַן יְהוֹשֻׁעַ כַּהֲנָא רַבָּא אַתְּ וְחַבְרָךְ דְּיָתְבִין קֳדָמָךְ אֲרֵי גֻּבְרִין כַּשְׁרִין לְמֶעְבַּד לְהוֹן נִיסִין אִינוּן אֲרֵי הָא אֲנָא מַיְתֵי יָת עַבְדִּי מְשִׁיחָא וְיִתְגְּלֵי ׃ אֲרֵי הָא אַבְנָא דִּיהָבִית קֳדָם יְהוֹשֻׁעַ עַל אַבְנָא חֲדָא שִׁבְעָא חֵיזְוָן לַהּ הָא אֲנָא גָּלֵי חֶזְוְתַהּ אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וְאַעְדֵּי יָת חוֹב אַרְעָא הַהִיא בְּיוֹמָא חַד ׃

עינים ב"ח בקריא' וסימ' והנה הוא לך כסות עינים . ותשב בפתח עינים . חכלילי עינים מיין ולבן . מכלות עינים ומדיבת נפש דבחקתי . נפל וגלוי עינים . וחברו . וכליון עינים דכי תבא . עם יפה עינים וטוב ראי . שמעו נא זאת עם סכל . וגבותם מלאות עינים סביב . וכל בשרם וגביהם . בתוך בית המרי אתה יושב . ומשקרו' עינים . טהור עינים מראות ברע דהריסר . נגששה כעורים קיר . לפקוח עינים עורות . על אבן אחת שבעה עינים . מצות יי ברה מאירת עינים . גבה עינים ורחב לב . עינים להם ולא יראו . וחברו . ושח עינים יושיע . עינים הייתי לעור . עינים רמות לשון שקר . מאור עינים ישמח לב . רום עינים ורחב לב . למי חכלילו' עינים . טוב מראה עינים מהלך נפש :

רש"י

הס כל בשר . כל שאר האומות : כי נעור . לשון הערה והקצה : לשטנו . להשטינו על שהיו בניו נשואי' נשים נכריות כמו שכתו' בספר עזרא וימצא מבני הכהני' אשר הושיבו נשי' נכריו' מבני ישוע בן יהוצדק : יגער יי' בך השטן . יגער הב"ה בך אתה השטן וחוזר וגוער בך הוא הבוחר בירושלם שלא תכנס לפניו לקטרג . הצדיק הזה הלא ראוי הוא וזכה לכך שהוצל מאש השריפה : הלא זה אוד מוצל מאש . מפורש באגדת חלק שהושלך עם אחאב בן קוליה וחבירו לאור : לבוש בגדי' צואים : כתרגומו הוו ליה בנין דנסבין להון נשא דלא כשרין לכהונתא והיה נענש הוא על שלא מיחה בידם : הסירו הבגדים הצואים מעליו . יבדילו בניו את נשותיהם וימחול לו : מחלצות . חליפות בגדים נאים כלומר זכיות אבל לפי שדימה העון לבגדי' צואים דימה הזכות לחלצות בגדים נאים ולבנים : ואומר . אני זכריה : ישימו צניף טהור וגו' . בקשתי רחמים עליו : ויעד . לשון התראה כמו והעידה בם את השמים וגו' : אם בדרכי תלך וגם אני זאת אעשה לך : אתה תדין את ביתי . תשפוט ותהיה פקיד על בית מקדשי : ונתתי לך מהלכים . כתרגומו ובאחיות מתיא אחייך ואתן לך ריגלין דמהלכין בין שרפיא ה האילין . ולפי פשוטו מבשרו על בניו שיזכו לעתיד : העומדים . שרפי' ומלאכי השרת שאין להם ישיבה : אתה וריעך . חנניה מישאל ועזריה היו : אנשי מופת . גברין כשרין למיעבד להון ניסין שאף להם נעשה נס : כי הנני מביא את עבדי צמח . כי עתה זרובבל פחת יהודה קטן בחצר המלך אני מצמיח לו ב גדולה ושם נתתיו לחן בעיני ה המלך למלאות שאלתו בבנין הבית והעיר כמו שמפורש ב בעזרא דברי נחמיה בן חכליה והוא זרובבל כדאמ' בסנהדרין : כי הנה האבן . יסוד הבית אשר יסדתם בימי כורש ובטלו על ידיכם ואותו היסוד ועובי ה החומה היה מעט בעיניכם כמו שמפורש בעזרא ובנבואת חגי : על אבן אחת שבעה עיני' . שופו להרחיב על אחד שבעה וכן ת"י על אבנא חדא שבעא חזיין ליה . ולשון עינים לשון מראות ולי נראה שבעה עינים על שם עיני הב"ה שבעיניו ולבו להוסיף עליו על אחד שבעה לפי שדוגמתו בנבואה זו וראו את האבן הבדיל ביד זרובבל שבעה אלה עיני יי' המה משוטטים אלא לימד שנתן עיניו להרבות כבוד הבית בבנייני : הנני מפתח פתוחה . מתיר קיטוריה שפיר עצת האויבים אשר כתבו שטנה לבטל המלאכה : ומשתי . והסירותי : ביום אחד . לא ידעתי איזה יום . וגולה

אבן עזרא

הס . על דרך ידמו כאבן ומלת נעור שבנין נפעל כמו נכון וזה הבנין יבוא בלשון הווה פעול גם בלשון עבר כמו נכונו ללצים שפטים והממלכה נכונה גם זה נעור לשון עבר והעתיד אשר יעור משכנתו ובא קמץ קטן תחת גדול אולי היה כן בעבור אות הגרון והמפרש כי הוא כמו נערו כנערי אריות שברה נכונה חשב בעבור מלת הס : ויראני . השם כדרך מראות הלילה : והשטן . אויב כמו שעשה סנבלט וכאשר עמו צרי יהודה ושם כתוב כתבו שטנה והם היו שטן ליהושע כי לא ירצו שהבית יבנה ויהיה יהושע כהן גדול : ויאמר . שהשם יסיר כל שטן שוטן שלא יבנה הבית ותבנה עבודת בית המקדש שלימה . וטעם הלא דרך משל די לאלה כערס שנמלטו מהגלות או איך תוכל לשטנו והאש לא הזיקו דרך משל . איך תוכל לשטנו אחרי ש שהוא מכל מהגלות : ויהושע . יש אומרים כי הבגדים הצואים אחד מבני בניו היה חתן לסנבלט וזה ה העון אינו על יהושע כי לא היה זה בימיו והנכון כי לא היה לו בגדי כבוד ותפארת כי לא היה להם רק מזבח להקריב העולו' ואין להם בית ולא פ פרכת וכפרת ומזבח הזהב ובגדי זהב והנה הבגדים משל שאין לו כבוד והדר : ויען . זה המלאך אל העומדים לפני זה ה המלאך והוא שר ע עליהם כי יעמו מש שיכוס וי"א כי לפניו שב אל יהושע וזה רחוק כי למה יעמדו חכמים לפניו ומה מעלה יש לו כי הוא לבוש בגדים צואים ורע כי לבוש פועל יוצא וכאומרו לובש הוא לובש עצמו ולבוש אחר שם עליו אלה הבגדים הצואים ומלת עונך כדרך גדול עוני תכשוא גדול עונשי ונערי על כן אמר אחריו הן גרשת אותי וגם זה עונך כ ככה : העברתי מעליך עונשך ונערך וחרפתך כדרך ונקה האלים מעון וכן והאש תשא את עונה : מחלצות . כמו את חליפתן חליפתו דבר שהוא נחלץ ממנו ו ומחלצו' שחלץ אחרים תחתיהן : ואומר . אמר ר' מרינוס כי הוא תחת ויאמר וכזה לא ימצא בלשון הקדש והנכון שהנביא אמר אחר שהסירו הבגדים הצואי' וילבשוהו בגדי תפארת כמה היה כ כאה אילו היה צניף טהור על ראשו אז מלת ואומר זה בלבי ככה חשבתי בלבי וראיתי שנתקיימה מחשבתי והנה הושם הצניף הטהור על ראשו וכבר הלבישוהו בגדים כמו וירם תולעי' ויבאש וכבר באש כי כל דבר יבאש תחלה ואחר כן ירום תולעה : ויעד . כפתח העי"ן בעבור היותו מהגרון כמו ויסב את כל הרכוש : כה : טעם וגם אם היית טוב כאביך יהוצדק שהיה כהן גדול בבית ראשון . וי"ו ונתתי כפ"א רפה בלשון ישמעאל וכמוהו והאבן הזאת אשר שמתי מצבה וככה והחרמתי את עריהם והנה שכרו שיהלך בין העומדים שהם המלאכים : שמע נא . עתה ראיתי מפרש כי הכהן הגדול שב אל יהוצדק לא אל יהושע כי אמ' שמתם בטנוף ולא פירש נכון כי אז הראיתי לו דברי המלאך ליהושע הפסוק הזה שקראו לעצמו הכהן הגדול : ורעיך . הם שאר הכהני' שהם ראוים לשבת לפניו כי הוא הכהן הגדול : כי אנשי מופת . ראוים הם שיעשה להם מופת : צמח . הוא זרובבל כאשר יאמר צמח שמו וסוף הפרשה מוכיח לפני זרובבל ומפרשים רבים אמרו כי זה צמח הוא המשיח ונקרא זרובבל כי הוא מזרעו כמו ודוד עבדי נשיא להם לעולם גם אני עשיתי דרך דרש כי צמח בגימטריא מנחם והוא בן עמיאל כי זאת האבן היא אבן המשקולת כאשר יפרש עוד שתהיה ביד זרובבל בהחלו ליסד הבית וזה יהיה לפני יהושע וכן פי' הפסוק האבן אשר נתתי ביד זרובבל לפני יהושע : ומשתי . הנה זאת המלה מהפעלים הנוצאים כמלת שב שתמצא על שנים דרכים שב הוא בעצמו גם ושב אחר כמו והשיב ככה לא משו מקרב המחנה . ומשתי את עון הארץ וטעם עון העונש והרע והגלות :

ביום

ביום: שיוכר ההיכל אז תשכנו לבטח והנה דברי זכריה כדברי חגי הנביא: וישב. בעבור שאמר ויעירני והוא ישן וטעם יעור ולא יוער על ידי אחר רק מעצמו בלט כאילו מעצמו נעור: ויאמר. וגלה. כמו גלות עליות ועתה אומר לך בדרך קצרה דבר זאת המנורה כי הזכיר זה הנביא אחר כן כל דבריה היו שנים זתים אילנו' מימין הגלה ומשמאלה ושבלי הזתים נופלים מהאילנים על שני צנתרות זהב ומאליהם נפלו ונדרכו ונעשה שמן זך כזהב והם מריקים אל הגלה ובגלה היו שבעה מוצקות שבעה נרות ושבעה מוצקות והנה שבעה פעם אחרת כמו אל החצר החיצונה אל העם והמלאך פירש טעם זאת המראה: לא בחיל ולא בכח: כאשר ראיתי השמן נעשה מאליו ידולק ככה יבנה הבית לא בכח גדול שיש לזרובבל ולא ברוב חילו כי אם ברוח השם וסיועו: ושנים. עוד יפרש מה טעם הזתים שהיו שנים: ואען. ידע הנביא כי זה במראה הנבואה על כן שאל: ויען. שאלו אם יש בו טעם חכמה להבין טעם המראה: ויען. הנה דבר יי' יבנה הבית וכת"י כנביא' דיי' מסעדין להון: מי. הנביא ידבר אל כל שר ומלך אם אתה כאשר במניך כהר הגדול למישור תשוב לפני זרובבל והוציאו את האבן הראשה היא האבן הבדיל שתנתן ביד זרובבל והיא האמורה למעלה אשר נתתי לפני יהושע: תשואות. שאון רב יהיה לה שאון חן חן לה שהכל ישמח כמו תשואות מלאה: ויהי. עתה יפרש דברי המנורה: ידי. יסדו' פועל עבר: תבצענה. תשלמנה כמו כי יבצע יי' את כל מעשהו: וידעת. לזרובבל ידבר שהוא במקום כל ישראל: שלחני אליכם. לו ולכל ישראל: כי קטנו' יתואר והמתואר חסר כמו וידבר אתם קשות ומלת בז מן עלומי העין כמו לא יבוזו לגנב והנה הוא כי מי בז ליום כחומות או ישועות קטנו' וזהו חסרון המתואר כמו וידבר אתם מלו' קשות כאשר יראו אבן המשקולת שהיא אבן הבדיל ביד זרובבל לבנות הבית הנה שבעה עינים ישמרוה שלא יקרב איש להפילה ויתכן שבעה עינים הרבה שומרים ופי' אחר כמו שפירש המלאך שבעה אלה עיני השם ופירש המלאך כי השבעה הם עיני השם שהם משוטטים בכל הארץ וטעם שבעה כדרך ויקרא אותה שבעה ושבועה מגזרת שבעה כמו שאמר כי שם כשבעו שניה' על דרך שהזכיר בעל ספר יצירה והיכל הקודש מכוון באמצע ובדרך פי' ארוך כי שם כתו' שש פאות הם מעלה ומטה פנים ואחור ימין ושמאל והיכל הקודש מכוון באמצע וזה קצת הפירו' כי לכל דבר יש השש פאות שהזכיר והיכל הקדש הוא הדביר אשר לו הפאות האלה והוא מכוון באמצע ויקראו היכל הקודש הוא הכבוד האמצעי והוא בעל הפאות כי ממנו הם ולו הפאות ודבר זה כולל כל הנזכרים ועל הכבוד יותר הזכיר היכל קדש: ואען. שבלים. לשון נקבה כמו נשים פילגשים: ואומר. גם שאל על שתי השבלים שנכרתו משני הזיתים המריקים מעליהם הם הצנתרות שנדרכו בהם הזתים והם מריקי' מעליהם השמן הטוב הזך כזהב יריקו אל הגלה ובגלה מוצקות אשר מהם יוצק השמן לנרות אשר על ראש המנורה: ויאמר

בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת תִּקְרְאוּ אִישׁ לְרֵעֵהוּ אֶל תַּחַת גֶּפֶן וְאֶל תַּחַת תְּאֵנָה: וַיָּשָׁב הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיְעִירֵנִי כְּאִישׁ אֲשֶׁר יֵעוֹר מִשְּׁנָתוֹ: וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה וָיֹּאמַר רָאִיתִי וְהִנֵּה מְנוֹרַת זָהָב כֻּלָּהּ וְגֻלָּהּ עַל רֹאשָׁהּ וְשִׁבְעָה נֵרֹתֶיהָ עָלֶיהָ שִׁבְעָה וְשִׁבְעָה מוּצָקוֹת לַנֵּרוֹת אֲשֶׁר עַל רֹאשָׁהּ: וּשְׁנַיִם זֵיתִים עָלֶיהָ אֶחָד מִימִין הַגֻּלָּה וְאֶחָד עַל שְׂמֹאלָהּ: וָאַעַן וָאֹמַר אֶל הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי לֵאמֹר מָה אֵלֶּה אֲדֹנִי: וַיַּעַן הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה הֵמָּה אֵלֶּה וָאֹמַר לֹא אֲדֹנִי: וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר זֶה דְּבַר יְהוָה אֶל זְרֻבָּבֶל לֵאמֹר לֹא בְחַיִל וְלֹא בְכֹחַ כִּי אִם בְּרוּחִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: מִי אַתָּה הַר הַגָּדוֹל לִפְנֵי זְרֻבָּבֶל לְמִישֹׁר וְהוֹצִיא אֶת הָאֶבֶן הָרֹאשָׁה תְּשֻׁאוֹת חֵן חֵן לָהּ: וַיְהִי דְבַר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: יְדֵי זְרֻבָּבֶל יִסְּדוּ הַבַּיִת הַזֶּה וְיָדָיו תְּבַצַּעְנָה וְיָדַעְתָּ כִּי יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם: כִּי מִי בַז לְיוֹם קְטַנּוֹת וְשָׂמְחוּ וְרָאוּ אֶת הָאֶבֶן הַבְּדִיל בְּיַד זְרֻבָּבֶל שִׁבְעָה אֵלֶּה עֵינֵי יְהוָה הֵמָּה מְשׁוֹטְטִים בְּכָל הָאָרֶץ: וָאַעַן וָאֹמַר אֵלָיו מַה שְּׁנֵי הַזֵּיתִים הָאֵלֶּה עַל יְמִין הַמְּנוֹרָה וְעַל שְׂמֹאולָהּ: וָאַעַן שֵׁנִית וָאֹמַר אֵלָיו מַה שְׁתֵּי שִׁבֲּלֵי הַזֵּיתִים אֲשֶׁר בְּיַד שְׁנֵי צַנְתְּרוֹת הַזָּהָב הַמְּרִיקִים מֵעֲלֵיהֶם הַזָּהָב: וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה אֵלֶּה וָאֹמַר לֹא אֲדֹנִי:

בעידנא ההיא אמר יי צבאות תערעון גבר לחבריה לתחות פירי גופנוהי ולתחות פירי תינוהי: ותב מלאכא דממליל עמי ואערני כגברא דמתער משינתיה: ואמר לי מה את חזי ואמרית חזיתי והא מנרתא דדהבא כלה וגולתה על רישא ושבעא בוצינהא דעלה שבעא ושבעא דמריקין מנהון משחא לבוציניא דעל רישה: ותרתין זיתין דעלה חד מימין גולתה וחד על סמלתה: ואתיבית ואמרית למלאכא דממליל עמי למימר מא אילין ריבוני: ואתיב מלאכא דממליל עמי ואמר לי הלא ידעתא מן אינון אילין ואמרית לא ריבוני: ואתיב ואמר לי למימר דין פתגמא דיי עם זרבבל למימר לא בחילא ולא בגבורא אלהין במימרי אמר יי צבאות: מא את חשיבא מלכותא טפשתא קדם זרבבל הלא כמישר ויגלי ית משיחיה דאמיר שמיה מלקדמין וישלוט בכל מלכותא: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: ידי זרבבל שריאה למיבני ביתא הדין וידוהי ישכללוניה ותידעון ארי יי צבאות שלחני לאתנבאה לכון: ארי מן הוא דיכי דבסר יומא דין על בנינא דהוא זעיר הלא יתוב ויחדי כד יחזי ית אבן משקולתא בידא דזרבבל שבעה נידבכין כאילין קדם יי גלן עובדי בני אינשא בכל ארעא: ואתיבית ואמרית ליה מא תרין זיתיא האילין על ימין מנרתא ועל סמלא: ואתיבית תנינות ואמרית ליה מא תרין שובלי זיתיא דביד תרין אסקריטון דדהב דמריקין מנהון משחא לבוציני דדהבא: ואמר לי למימר הלא ידעתא מן אילין ואמרית לא ריבוני:

רשי

ונולה על ראשה. כמו גולות עליו' לשון מעיין כמין ספל גדול עגול: ושבעה נרותיה. כמין בזיכין שנותנין השמן והפתילה לתוכה: שבעה ושבעה מוצקות. לכל נר ונר באין שבעה צנורות קטני' שהשמן זב מן הגולה דרך אותן מוצקות לכל נר ונר: ושנים זתים עליה. אצלה שני אילנות שהזיתים גדילים בהם: אחד מימין הגולה ואח' משמאלה וגו'. וכאן לא פירש על שני צנתרות זהב האמורות למטה בפרשה והם כמין עריבו' ועדשי' של בית הבד שהם עומדים אצל הזיתים והזית' נחבטי' מאליהם לתוך הצנתרות ומתאממות שם כשמעטן ונעצרי' שם בבית הבד והשמן נופל לתוך הצנתרות ומהצנתרו' לתוך הגולה ומהגולה אל המוצקות ומהמוצקות אל הנרות והמוצקו' והנרות ארבעי' ותשע היו רמז לאור שלעתיד לבא אור החמה יהיה שבעתים כאור של שבעת ימים ארבעים ותשע על אור של יום בראשית: מה אלה אדוני. מה זה שהזיתים נמסקים מאליהם והשמן בא אל הנרות מאליו: זה דבר יי' אל זרובבל. זה סימן לך להבטיח את זרובבל כשם שהזיתים והשמן הזה נגמר מאליו לכל דבריו כך לא בחיל ולא בכח שבכם תעשו את בנין ביתי: כי אם ברוחי. אני אתן רוחי על דריוש ויצוה לכם לבנות ולעשות כל צרכי ביאת הבנין משלו ולעזור אתכם בחטין ויין ושמן ועצים כמו שמפורש בעזרא ולא תצטרכו לעזרת אדם: מי אתה הר הגדול. שריעבר הנהר תתני פחת עיבר נהרא ושתר בוזני וכנותהון שבטלתם המלאכה עד כה מעתה תהיה לפני זרובבל מישור אין לכם שררה וגדולה עוד עליו: והוציא את האבן הראשה. האדריכל יקח את אבן הבדיל בידו להיות אדריכל בראש הבונים ושם יבנו הכל כפי דבריו אשר יצוה בבנין כלה ומפואר: תשואות חן חן. יהיה לה לאותה האבן שהכל יאמרו מה נאה בנין זה העשוי על ידי אבן המשקולת הזאת. תשואות חן כמו תשואות כוי' שיש תשואות מלאה עיר הומיה קול שאון כולם לשון השמעת קול הם: ידי זרובבל יסדו הבית הזה. מתחילה ועד סוף בימי כורש הראשון: וידיו תבצענה. אותו עתה תבצענה לשון גמר הוא כמו כי יבצע יי' כל מעשהו: כי מי בז ליום. שיוסד הבית אשר הוקטן בעיניהם כמו שנאמר בעזרא ורבים מהכהני' אשר ראו הבית הראשון ביסדו זה הבית בעיניהם בוכים בקול גדול ובנבואת חגי הלא כמוהו כאין בעיניה' ושמחו ועתה כשיראו את האבן הבדיל התלויה בחוט המשקולת אשר ביד אדריכל ראש הבונים שמכוון בה ראש הפינה וזו תהיה ביד זרובבל: שבעה אלה. על אחד שבעה ביסוד הראשון שבימי כורש וכן ת"י שבעה כדבכין כאילין: עיני יי' המה משוטטים. ולו נראה לעשות כן והוא ראה את זרובבל זה הגון לדבר: מה שני הזיתים. מה רמז הם ומה רמז שני שבלי זיתים טרוקא בלע"ז קבוצת זתים בענף כמין שבולת: אשר ביד שני צנתרות. כלומ' אצל שני הצנתרות כמו ראו חלקת יואב על ידי: המריקים מעליהם את השמן: הזה הכלול וטוב להאיר ולהזהיב כמו מצפון זהב יאתה: שני

שני בני היצהר · קרן כהונה ומלכות המשוחים בשמן המשחה : העומדים על אדון כל הארץ · לבקש מלפניו להחזיר את גדולתם : מגלה עפה · רבותינו פירשו כפולה ואמרו שהתורה כתובה בה ולמדו מכאן שהעולם אחד משלשת אלפים ומאתים בתורה כדאיתא בעירובין ויונתן תרגם מגילתא פרחא פורחת באויר ולפי פשוטו של פרשה מגילת פורענות היתה והוא כמו מראה יחזקאל וכתוב אליה קינים והגה והי : זאת האלה · זאת שכתוב בה פורענות נקמת שבועת שקר : היוצאת · עתה מבית קדשי הקדשים מלפני השכינה להתהלך על פני כל הארץ וזהו ארכה עשרים ורחבה עשר כמדת פתח העזרה וההיכל אשר תצא דרך שם : כי כל הגונב · עד עכשיו : מזה כמוה נקה · מזה הפורענות כמו שהוא מפורש בה נקה ולא נשתלם פורענות יחידים העוברים על התורה לא המתין עד שנתמלאת סאת כולם ולקו כולם כאחת בחורבן ובגולה וכן כל הנשבע לשקר עד הנה מזה הפורענות כמו שהמגילה הזאת מגדת נקה ולא נשתלם אבל מכאן ואילך הוצאתיה לשוט בארץ ולנקום מן הגונבים והנשבעים לשקר מעכשיו ובאה אל בית הגנב וגו' : שא עיניך וראה · עוד יוצאת אחרת שתצא מבית קדש הקדשים : ואומר מה היא · היוצאת שתאמר אלי לראות : ויאמר זאת האיפה · שתראה יוצאת כמין איפה שמודדין בה : ויאמר זאת עינם בכל הארץ · ולאחר שראיתיה אמר זאת היא מדה שלקו בה אותם שעיניהם בכל הארץ לגזול ולעשות להקטין איפה ולהגדיל שקל ומדד להם סאה בסאה : והנה ככר עופרת נשאת · ראיתי שנשאת מעל הארץ לאויר משקל ככר עופרת וראיתי עוד וזאת אשה אחת יושבת בתוך האיפה : ויאמר זאת הרשעה · האשה זאת שאתה רואה בתוך האיפה היא מדת דרך הרשע אשר יכהנו בה הרשעים והנה עתה נתונים בתוכה ללקות בתוך הסאה עצמה שמדדו בה מדה במדה : וישלך אותה · עד עתה היתה יושבת והוא השליכה וחבטה לתוכה רמז לייסורין ולעונשין : וישלך את אבן העופרת אל פיה · לשקעה למען לא יגדלו עוד ולא ישמע קולן למדד עניים ואביונים : שתים נשים יוצאות · מן הבית : החסידה · דייה לבנה וולטויר בלע"ז :

ויאמר · הטעם זרובבל בן יצהר שהוא השמן כי הוא ממונה לשבת על כסא ישראל כאשר הוא כתוב ומשל על כסאו ויהושע ממונה כי הוא כהן גדול וכתוב ועצת שלום תהיה בין שניהם ולא יקנאו זה בזה : ואשוב · עפה · כאילו תעוף על כן כתוב היוצאת על פני כל הארץ ויש מפרש שאמר כפולה מגזרת הרמית ואין טעם לפירושו ויפת אמר פרוש כמו ועפו בכתף פלשתים : ויאמר · ראה כאילו זאת המגילה יוצאה מבית השם שבנה שלמה על האולם על כן מדת הארך והרחב כמו האולם : ויאמר · זאת האלה · המארה וטעם היוצאת על פני כל הארץ כי היא כוללת היהודים שהיו בירושלם ואשר נשארו בבבל ובארץ פרס וטעם מזה כמוה כי היה כתוב במגלה מזה הכר הגונב נקה ומצד שני הנשבע נקה או מזה ומזה כי הגונב והנשבע נקה והוא נכון וטעם נקה שיחשוב כל אחד הגונב והנשבע כי השם נקהו : והוצאתיה · ולנה · לשון נקבה כמו ולנה והיא מלה זרה והנה הטעם שיוכיח הנביא אלה הפושעים אלה השתים עבירות : ויצא · ממערכת מלאכי אחרים והנה יוצאת אחרת אחרי היוצאת בראשונה והיא האלה עתה שב להוכיח העומדים בבבל ולא באו לבנות הבית ולדור בארץ הקדושה למלאות מצות השם כי היא תחלת המראות הקרבות בבנין ירושלם גם אחר המראה כבוד השם שבוה לעשות לבאי מהגולה המתנדבים והנה במראה הראשונה ראה מגילה ועתה לא ידע מה היא כי האלה כראוית לאמר כנבאה בידו הגנבה או ליודע שהוא נשבע לשקר וזאת היוצאת היא נסתרת ונעלמת בלב : ויאמר · זאת האיפה · וטעם איפה כי השם ימוד לאנשי הרשע כפי מחשבותם : ויאמר

ואשא עיני ואראה ג' דסמיכי וסימ' והנה מגלה עפה · ארבע מרכבות יוצאות · והנה איל אחד : כמוה ד' בקריא' וסימ' איש אשר יעשה כמוה להריח בה · והנה היא לוטה בשמלה אחרי האפוד · כל הגונב מזה כמוה נקה ב' בפסוק : הוצאת ה' מ"ל ומשניין באתיהון וסימ' בסדר כי תבא : עפרת ד' חס' בליש' בקריא' וסימ' צללו

וַיֹּאמֶר אֵלֶּה שְׁנֵי בְנֵי־הַיִּצְהָר הָעֹמְדִים עַל־אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ :

ה וָאָשׁוּב וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה מְגִלָּה עָפָה : וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר אֲנִי רֹאֶה מְגִלָּה עָפָה אָרְכָּהּ עֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרָחְבָּהּ עֶשֶׂר בָּאַמָּה : וַיֹּאמֶר אֵלַי זֹאת הָאָלָה הַיּוֹצֵאת עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ כִּי כָל־הַגֹּנֵב מִזֶּה כָּמוֹהָ נִקָּה וְכָל־הַנִּשְׁבָּע מִזֶּה כָּמוֹהָ נִקָּה : הוֹצֵאתִיהָ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וּבָאָה אֶל־בֵּית הַגַּנָּב וְאֶל־בֵּית הַנִּשְׁבָּע בִּשְׁמִי לַשָּׁקֶר וְלָנָה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ וְכִלַּתּוּ וְאֶת־עֵצָיו וְאֶת־אֲבָנָיו : וַיֵּצֵא הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מָה הַיּוֹצֵאת הַזֹּאת : וָאֹמַר מַה־הִיא וַיֹּאמֶר זֹאת הָאֵיפָה הַיּוֹצֵאת וַיֹּאמֶר זֹאת עֵינָם בְּכָל־הָאָרֶץ : וְהִנֵּה כִּכַּר עֹפֶרֶת נִשֵּׂאת וְזֹאת אִשָּׁה אַחַת יוֹשֶׁבֶת בְּתוֹךְ הָאֵיפָה : וַיֹּאמֶר זֹאת הָרִשְׁעָה וַיַּשְׁלֵךְ אֹתָהּ אֶל־תּוֹךְ הָאֵיפָה וַיַּשְׁלֵךְ אֶת־אֶבֶן הָעֹפֶרֶת אֶל־פִּיהָ : וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא וְהִנֵּה שְׁתַּיִם נָשִׁים יוֹצְאוֹת וְרוּחַ בְּכַנְפֵיהֶם וְלָהֵנָּה כְנָפַיִם כְּכַנְפֵי הַחֲסִידָה וַתִּשֶּׂנָה אֶת־הָאֵיפָה בֵּין הָאָרֶץ וּבֵין הַשָּׁמָיִם : וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי אָנָה הֵמָּה מוֹלִכוֹת אֶת־הָאֵיפָה : וַיֹּאמֶר אֵלַי לִבְנוֹת־לָה בַיִת בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר וְהוּכַן וְהֻנִּיחָה שָּׁם עַל־מְכֻנָתָהּ :

וַאֲמַר אִלֵּין תְּרֵין בְּנֵי רַבְרְבַיָּא דְקַיְימִין קֳדָם רִבּוֹן כָּל אַרְעָא : וְתָבִית וּזְקָפִית עֵינַי וַחֲזֵית וְהָא מְגִלָּא פָּרְחָא : וַאֲמַר לִי מָה אַתְּ חָזֵי וַאֲמָרִית אֲנָא חָזֵי מְגִלָּה פָּרְחָא אוּרְכַּהּ עַשְׂרִין אַמִּין וּפוּתְיַהּ עֲשַׂר אַמִּין : וַאֲמַר לִי דָּא סוּמְתָא דַּעֲתִידָא לְמִפַּק עַל אַפֵּי כָּל אַרְעָא אֲרֵי כָּל דְּגָנִיב וּמְכַדִּיב מִדָּא לָקֵי וְכָל דְּקַיֵּים בִּשְׁמִי לְשַׁקַּר מִדָּא לָקֵי : אַפֵּיקְתַּהּ אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וְתֵיעוֹל לְבֵית גַּנָּבָא וּלְבֵית דְּמְקַיֵּים בִּשְׁמִי לְשַׁקָּר וְתָבִית בְּגוֹ בֵּיתֵיהּ וּתְשֵׁיצֵינֵיהּ וְיָת אָעוֹהִי וְיָת אַבְנוֹהִי : וּנְפַק מַלְאֲכָא דִּמְמַלֵּל עִמִּי וַאֲמַר לִי זְקוֹף כְּעַן עֵינָךְ וַחֲזֵי מָאן דְּגָלַן אִלֵּין : וַאֲמָרִית מַן אִינּוּן וַאֲמַר אִלֵּין עַמָּא דַּהֲווֹ נַסְבִין וְיָהֲבִין בִּמְכִילְתָּא דְּשִׁקְרָא וַאֲמַר הָא אִינּוּן גָּלַן קֳדָם כָּל יָתְבֵי אַרְעָא : וְהָא עַמְמַיָּא קַלִּילִין מִגַּלַּן יְתְהוֹן בְּקַלִּילוּ וְאָתוּ עַמְמִין אוֹחֲרָנִין וִיתִיבוּ בְּאַתְרֵיהוֹן עַל דַּהֲווֹ נַסְבִין וְיָהֲבִין בִּמְכִילְתָּא דְּשִׁקְרָא : וַאֲמַר עַל דָּא אִתְּתַיְּיבוּ וְגָלוֹ עַל דַּהֲווֹ נַסְבִין וְיָהֲבִין בִּמְכִילְתָּא דְּשִׁקְרָא וְאָתוּ עַמְמִין אוֹחֲרָנִין וִיתִיבוּ בְּאַתְרֵיהוֹן : וּזְקָפִית עֵינַי וַחֲזֵית וְהָא תַּרְתֵּין מְדִינָן גָּלְיָין לְבֵינֵי מַלְכְּוָת עַמְמֵי אַרְעָא וְעַמְמִין קַלִּילִין מִגַּלַּן יָתְהוֹן בְּקַלִּילוּ כְּמָא דְמִשְׁתְּדֵי נִשְׁרָא וְאַגְלִיאוּ יָת עַמָּא דַּהֲווֹ נַסְבִין וְיָהֲבִין בִּמְכִילְתָּא דְּשִׁקְרָא לְבֵינֵי מַלְכוּת עַמְמַיָּא וְאַרְעָא דִּתְחוֹת כָּל שְׁמַיָּא : וַאֲמָרִית לְמַלְאָכָא דִּמְמַלֵּל עִמִּי לְאָן אִינּוּן מַגְלַן יָת עַמָּא דַּהֲווֹ נַסְבִין וְיָהֲבִין בִּמְכִילְתָּא דְּשִׁקְרָא : וַאֲמַר לִי לְאִתְקְנָאָה לְהוֹן אֲתַר בִּמְדִינַת בָּבֶל וְיִתְעַכְּבוּן וְיִתְאַחֲדוּן תַּמָּן עַד דְּיִמְטֵי זִמְנְהוֹן :

בעפרת במים · אך את הזהב ואת הכסף · נחר מפוח מאש תם עפרת · בעט ברזל ועפרת : שתים נשים ג' וסי' אז תבאנה שתים נשים · בן אדם שתים נשים בנות אם אחת · והנה שתים נשים יוצאו' : לה ג' דלא מפקי' ה' בקרי' וסי' ויקרא לה נבח בשמו · לבנות לה בית בארץ שנער · ויאמר לה בעז לעת האכל גשי הלום · אנך :

והוכן והוניחה שם · והוכן הבית והונחה האיפה עם הרשעים שבתוכה : שם · באותו הבית : על מכונתה · על קביעותה ועל בסיסה כאן רמז לו שבשנים של ישר' שמדדו בסאת עבירו' ורשע לקו באותה מדה ובאו שתי אומו' שמלכו כאחת הן בבל וכשדי' חיל כנוכ' כבר והגלום לבבל ושם עמדו קבועים על מכון בשים ההוקבע להם והוא לפי מלאות שבעי' שנה עד עתה שחזרו ונוטה פירוש זה אחר יונתן במקצת וכמה דרכים פותרים בה ולא נתיישבו לי · ורבותינו פירשו ולמדו מכאן שנמסר להם יצר הרע לאנשי כנסת הגדולה ושדיוה לדודא דאברא ושפאוה באברא משום דמאיב קליה כדאיתא בסנהדרין ובמסכת יומא ומפתרין מלכות כשוכר כבר בכפל שתי אומות ראיתי במדרש תילי' שארבע מלכיות הללו שנשתעבדו בישראל כפולות היו בבל וכשדים מדי ופרס יון ומוקדון אדום וישמעאל ועל ככה יסד הקליר' היא רביעית היא שמיניתעל אדום : והסרים לבוא לבנין הבית ומלת והוניחה מורכבת מן והוכחה והניחה כמו יושבת בלבנון מקוננת בארזים מתחתוני ורבים ככה :

זאת עינ' · השם יגלה הנסתר עד שיראוהו הכל : והנה · עופרת · שהיא כביר' ומלת כשאת תואר מבנין נפעל והשלם ננשאה כמו רוח נשברה והעופרת היתה כסוחה באיפה : וזאת אשה · משפחה מישראל : ויאמר זאת הרשעה · מחשבת רשע שים בלב האשה וטעם וישלך כמו וכל עולה קפצה : ואשא · המראה הראשונה לא נשלמה רק עם זאת וטעם שתים נשים שני שרי ארתחשסתא שהיה מלך בבל שיעשה חמס למשפחות ישראל העומדים בבבל שנשארו ולא שמעו אל מצות יי' ביד נביאו לבוא לבית שני והנה אלה לא יניחו האשה שהיא משפחת ישראל היושבת בתוך האיפה שתברח משם וטעם אנה המה מוליכות את האיפה המדה שגזר השם לגמול עליהם : ויאמר · לבנות · לאשה שהיא בתוך האיפה : בית בארץ שנער · כי שם יעכבוה בעל כרחה בעבור העון שלא רצתה והשוב

ואשוב. כאשר בשלמה זאת המראה: והנה ארבע מרכבות. המרכבה ארבעה סוסים ככתו׳ בספר מלכים וטעם מבין שני ההרים על הגזרות על דרך וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו וכאשר שהם עומדים: במרכבה. ואלה הסוסים שבראה הספר במראה הראשונה: ובמרכבה. הנה במרכבות השלם הזכיר הסוסים עין א׳ אחר להם וזה מסוכה מזה אדום שחור ולבן רק ברביעית הזכיר שני גוונים ברודים ב׳ גם אמוצים מגזרת אמיץ והוא גוון התקיף ונראה למרחוק יותר מכל הגוונים: ויען גם זאת המראה היתה בעוד המלאך עומד: ויען. אלה הגזרות היוצאות לארבע קצות הארץ ומהתיצב כמו להתיצב על יי׳: אשר. הזכיר המראה השנית כי היא עיקר המראה על היהודים אשר כי בשארו אל ארץ צפון בבל ופרס: והלבנים יצאו אל אחריהם. ולא חשש לדעת את הארץ אשר יצאו שם: והברדים. הם המרכבה הרביעית: יצאו אל דרום הפך המרכבה השנית שיצא אל ארץ צפון: והאמצים. הם האדומי׳ לבדם שהיה במרכבה הראשונה: ויבקשו ללכת להתהלך בארץ. למזרח ולמערב במכות ארוך כל הארץ על כן ויאמר לכו: ויזעק. וידבר. המלאך הדובר בו על פי השם כי השחורים היוצאים אל ארץ צפון עשו נקמ׳ השם בצפון וזה טע׳ הניחו את רוחו כמו ומשל ברוחו וטעם זאת המראה ש׳ שהודיע הנביא לישר׳ כי כל היושבים מהם ב׳ בארץ צפון וירושלם תשכן לבטח: ויהי. זאת נכתבה לאחר כל הבית לאחר בית השם וזה הנביא התנב׳ לפני בואם כאשר אפרש: לקוח. שם הפועל תחת ציווי כמו זכור את יום השבת: ובאת אתה. בעצמך ביום ההוא: בית יאשיהו בן צפניה שהיה בירושלם: אשר באו מבבל. שב אל חלדי וטוביה וידעיה כמו על שפת הים שב׳ ישר׳ ולקחת כסף וזהב: שיביאו נדבה לבית השם ועש׳ מהם עטרו׳ ושים אותם בראש יהושע כאשר הוא שם העטרה על ראש המלך וככה אומר והיה כהן על כסאו גם זאת יתכן היותה בדרך נבואה גם בהקץ על יד המלאך: ואמרת אליו. אל יהושע: צמח שמו. הוא זרובבל: ומתחתיו. ממקומו כמו מתחתיו: והוא. וכאשר יבנה הבית הוא ישא הוד מלכות והכהן הגדול יהושע גם הוא ישב על כסאו ולא תהיה שנאה קנאה בעבור שני בקאות: והעטרות. לחלם. הוא חלדי כמו אחי מות מחת בדברי הימים וחן הוא יאשיהו כמו עמי נדיב הוא יכהר ורבים ככה:

ורחוקים

והראשונה א׳ בקריאה וסימ׳ נגף הוא לפנינו כמלחמה הראשונה. ותהי המכה הראשונה. אשר היו על המגלה הראשנה. ובאה הממשלה הראשונה. במרכבה הראשונה סוסים. על המחלקת הראשנה לחדש הראשון. הארך אמות במדה. היא בשנה הראשונה למלכו בחדש הראשון: ויאמר לכו חד

וָאָשֻׁב וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה אַרְבַּע מַרְכָּבוֹת יֹצְאוֹת מִבֵּין שְׁנֵי הֶהָרִים וְהֶהָרִים הָרֵי נְחֹשֶׁת׃ בַּמֶּרְכָּבָה הָרִאשֹׁנָה סוּסִים אֲדֻמִּים וּבַמֶּרְכָּבָה הַשֵּׁנִית סוּסִים שְׁחֹרִים׃ וּבַמֶּרְכָּבָה הַשְּׁלִשִׁית סוּסִים לְבָנִים וּבַמֶּרְכָּבָה הָרְבִעִית סוּסִים בְּרֻדִּים אֲמֻצִּים׃ וָאַעַן וָאֹמַר אֶל הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי מָה אֵלֶּה אֲדֹנִי׃ וַיַּעַן הַמַּלְאָךְ וַיֹּאמֶר אֵלָי אֵלֶּה אַרְבַּע רֻחוֹת הַשָּׁמַיִם יוֹצְאוֹת מֵהִתְיַצֵּב עַל אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ׃ אֲשֶׁר בָּהּ הַסּוּסִים הַשְּׁחֹרִים יֹצְאִים אֶל אֶרֶץ צָפוֹן וְהַלְּבָנִים יָצְאוּ אֶל אַחֲרֵיהֶם וְהַבְּרֻדִּים יָצְאוּ אֶל אֶרֶץ הַתֵּימָן׃ וְהָאֲמֻצִּים יָצְאוּ וַיְבַקְשׁוּ לָלֶכֶת לְהִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ וַיֹּאמֶר לְכוּ הִתְהַלְּכוּ בָאָרֶץ וַתִּתְהַלַּכְנָה בָּאָרֶץ׃ וַיַּזְעֵק אֹתִי וַיְדַבֵּר אֵלַי לֵאמֹר רְאֵה הַיּוֹצְאִים אֶל אֶרֶץ צָפוֹן הֵנִיחוּ אֶת רוּחִי בְּאֶרֶץ צָפוֹן׃ וַיְהִי דְבַר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ לָקוֹחַ מֵאֵת הַגּוֹלָה מֵחֶלְדַּי וּמֵאֵת טוֹבִיָּה וּמֵאֵת יְדַעְיָה וּבָאתָ אַתָּה בַּיּוֹם הַהוּא וּבָאתָ בֵּית יֹאשִׁיָּה בֶן צְפַנְיָה אֲשֶׁר בָּאוּ מִבָּבֶל׃ וְלָקַחְתָּ כֶסֶף וְזָהָב וְעָשִׂיתָ עֲטָרוֹת וְשַׂמְתָּ בְּרֹאשׁ יְהוֹשֻׁעַ בֶּן יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל׃ וְאָמַרְתָּ אֵלָיו לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר הִנֵּה אִישׁ צֶמַח שְׁמוֹ וּמִתַּחְתָּיו יִצְמָח וּבָנָה אֶת הֵיכַל יְהוָה׃ וְהוּא יִבְנֶה אֶת הֵיכַל יְהוָה וְהוּא יִשָּׂא הוֹד וְיָשַׁב וּמָשַׁל עַל כִּסְאוֹ וְהָיָה כֹהֵן עַל כִּסְאוֹ וַעֲצַת שָׁלוֹם תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם׃ וְהָעֲטָרֹת תִּהְיֶה לְחֵלֶם וּלְטוֹבִיָּה וְלִידַעְיָה וּלְחֵן בֶּן צְפַנְיָה לְזִכָּרוֹן בְּהֵיכַל יְהוָה׃

ותבית וזקפית עיני וחזית והא ארבע רתיכיא נפקן מבין תרין טוריא וטוריא טורי דנחשא׃ ברתיכיא קדמיתא סוסון סומקן וברתיכא תניתא סוסון אוכמין׃ וברתיכא תליתאה סוסון חיורין וברתיכא רביעתא סוסון פציחין קטמנין׃ ואתיבית ואמרית למלאכא דממליל עמי מה אילין ריבוני׃ ואתיב מלאכא ואמר לי אלין ארבע מלכון דאינון כארבע רוחי שמיא גליין מלאתעתדא קדם ריבון כל ארעא׃ דבה סוסון אוכמין נפקין לארעא צפונא וחיורין נפקו בתריהון ופציחין נפקו לארעא דרומא׃ וקיטמנין נפקו ובעו למיזל להלכא בארעא ואמר אזילו והליכו בארעא והליכו בארעא׃ ואכרז עלי ומליל עמי למימר חזי דנפקין לארעא ציפונא אימר להון עיבידו ית רעותי ב בארעא ציפונא׃ והות פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר׃ סב מן בני גלותא מחלדי ומן טוביה ומן ידעיה ותיתי את ביומא ההוא ותיעול לבית יאשיה בר צפניה דאתו מבבל׃ ותיסב כסף ודהב ותעביד כליל רב ותשוי בריש יהושע בר יהוצדק כהנא רבא׃ ותימר ליה למימר כדנן אמר יי צבאות למימר הא גברא משיחא שמיה עתיד דיתגלי ויתרבי ויבני ית היכלא דיי׃ והוא יבני ית היכלא דיי והוא יטול זיין ויתיב וישלוט על כורסויה ויהי כהין רב על כורסויה ומלכא דשלמא תהי בין תרויהון׃ ותושבחת תהי לחלם ולטוביה ולידעיה ולחן בר צפניה לדכרנא בהיכלא דיי׃

והחרים הרי נחשת. סימן על חוזק מלכיות הללו הבא להם מבין שני ההרים שהוא קשה ואמיץ שאלו ארבע מרכבות שלוחי הב״ה לתת ממשלת לארבע מלכיות בבל ומדי ויון ואדום: סוסים אדומים. הם שהרכיבו את בבל שהיא אדומה כמו שכתוב אנת הוא רישא דדהבא: שחורים. להרכיב את מדי שהשחירה את פניהם של ישראל בימי המן: הלבנים. להרכיב את פרס שבנה את הבי׳: הברודים. המה מנומרים להרכיב את יון שעינו את ישראל במיני גזירות ושמר משוכו זו מזו: האמוצים. להרכיב אדום ולא ידעתי מהו לשון אמוצים ויונתן תרגם קטמנים: אלה ארבע רוחות השמים. שרי האומות מלכיות המושלות בארבע רוחות: יוצאות מהתיצב וגו׳. באו לפניו וניתן להם רשו׳ מפיו למשול: אשר בה סוסים השחורים יוצאו אל ארץ צפון. להרכיב את מדי ועל האדומי׳ לא כתב יוצאים שכבר כלתה לה ממשלת בבל: והלבנים יצאו אחריה׳. להרכיב את פרס שניתן בצפון משלו על בבל: והברודים אל ארץ התימן להרכיב את יון ויטלו המלוכה מיד פרס ובפתרוני רב סעדיה בדניאל ראיתי מלך הנגב הוא מלך יון: והאמוצים יצאו ויבקשו. מלפניו שיתא ארך גדול לממשלת׳ ללכת בכל הארץ: ויאמר לכו התהלכו בארץ. נתן להם רשו׳ למשול ממשל רבוהות מלכות אדום: אלה היוצאים אל ארץ צפון. להרכיב מדי ופרס: הניחו את רוחי. שיככו את חמתי בבבל שהשחיתו את בלשצר וזרעו של נבוכד נצר הוא שאמ׳ ישעיה יי׳ אהבו יעשה חפצו בבבל וגו׳: צמח שמו. הוא זרובבל האמור למעלה הנני מביא את עבדי צמח ועל שם שצמחה גדולתו מעט מעט וים פותרים אותו במלך המשיח אבל כל הענין הזה מדבר בבית שני: לקוח מאת הגולה מחלדי וגו׳ אשר באו מבבל. האנשי׳ הללו: ומתחתיו יצמח. מזרע המלוכה: והוא ישא הוד. הוד מלכות: וישב. כהן גדול על כסא הכהונ׳: ועצת שלום וגו׳. הנשיא והכהן יאהבו זה את זה: והעטרות תהיה לחלם וגו׳. מקרא מסורס הוא והעטרות תהיינה בהיכל יי׳ לזכרון טוב לחלם ולטוביה אשר התנדבו הכסף והזהב ואותן עטרות היו תלויות בחלונות בגובה ההיכל כמו ששנינו במסכת מדות: חלם. הוא חלדי: והיה

מן י״ב דסבירין ויאמרו וסימ׳ נמסר בסדר שמות ובספר שפטים סימן י״א: לקוח ד׳ חד חס׳ וג׳ מל׳ וסימ׳ סיפרא וספריא ענא וגלותא ופי׳ נמסר בירמיה סימן ל״ב: ובאת ג׳ בטעם רביע מלעיל וסימ׳ ובאת וירשת את׳ ובאת ומשחת את חזאל. ובאת בית יאשיה: והוא יבנה חד מן ז׳ פסוקי׳ אית בהו והוא והוא וסימ׳ נמסר בשפטים סימ׳ ה׳ ובמלכים א׳ סימן י״ט ובהושע סימן ז׳: לזכרון ח׳ בקריא׳ וסימ׳ והיה היום הזה לכם לזכרון׳ ושמת את שתי האבנים. ונשא אהרן את שמות בני ישר׳. ולקחת את כסף הכפורים: וביום שמחתכם. והיו האבנים׳ והעטרות תהיה לחלם. וחד ולזכרון בין עיניך. ושמת. ונשא חס׳. כל קריא׳ זכרון בקמץ תחת הכ״ף במ״א זכרון תרועה מקרא. וכל קהלת דכוו׳ זכרון בשוא נח במ״א זכרון בקמץ תח׳ הכ״ף וסימ׳ לא יהיה להם זכרון:

אבן עזרא

החוקים · הם מושה״ל : ויהי בשנת ארבע · בשבעים השניה · ויש״ח בית״ל · שם · מי הוא שרי יש״ל שהיו בבבל וככה שר״אצר ורגם מלך שמות שרים והעד ואנשיו אנשי רגם מלך · ויפת אמר שהוא כמו שרי יהודה רגמתם הגדולים : לאמר · בחדש החמשי · הזכיר זה הצום בעבור כי הבית נשרף בעשור לחדש החמשי וא׳ יהי ספק בלבך בעבור שתמצא כי בשבעה לחדש נשרף כי הטעם נשרף קצהו וירושלם חרבה פעם שנית בימי טיטוס בט׳ באב ועל אותו חרבן שני אכו מתענין : הנזר שינזרו מכל מעדני ומאכל רק יבכו והנה שהכהנים לא ידעו להשיב כי אין זה הצום כתוב בתורה רק הם קבלו עליהם בראותם חרבן בית ראשון והנה הנביא התנבא והשיב בסוף הפרשה : ויהי · זה היה אחר ששאלו : אמור אל כל עם הארץ · הם אנשי בבל גם אנשי ירושלם כי הנבואה כוללת הכל גם אל הכהנים שלא ידעו להשיב : וספוד · שם הפועל וככה הוא וספרתם ספוד והנה את זרדך קדרה : בחמישי · הוא הנזכר והוסיף גם בשביעי שבא אחריו והוא צום גדליה והזכיר זה שבעים שנה ולא חשש להזכיר שתים שנים נוספו או אחת כי בשנת שתים לדריום המלך שלמו לחרבות ירושלם שבעים שנה וזו הנבואה היתה בשנת ארבע ומקצת מן השלימות נכנסה כאשר שלמו השבעים ובנבואה הזאת כבר נכנס קצת מן הרביעית על כן לא דקדק כל כך בחשבון ע׳ כי קרוב הוא ומלת צום שהפעלי העומדי׳ על כן כמתוני כמתם בעבורי או לכבודי כי אני לא צויתי אתכם לצום : וכי · הטעם אתם האוכלים ואתם השתים מה תתנו לי או מה תפעלו בי והנה אני לא צויתי אתכ׳ את הדבר הזה : הלא · רק צויתי הדברים ביד הנביאים ומה הוא שהתנבא על פי להתענות : ויהי · גם הנבואה הזאת דבקה רק היתה נבואה אחל יפרש הדברים אשר קרא השם ביד נביאיו הראשונים ואלה הם כה אלמנה וגר ויתום : וימאנו · אבותיכם : כתף סוררת · כמו קשה עורף ואפילו לשמוע לא אבו : ולבם · השמיר אין כח ברזל לעשות בו פתוחים : את התורה · תורת משה ואת הדברי׳ ביד הנביאים להוכיחם : ויהי קצף גדול · על אבותיכם : ויהי · כמו לם השיב בראש : ואסערם · מלה קשה בדקדוק כי תראה ש שהיא מהפעלים ת היוצאים והיה ככון שיאמר ואסערם או ואסעירם בבנין הכבד ורבי מרינוס אמר ואסער וזה אינו נכון בעבור על כל הגוים והנכון בעיני ואסער להם בסערת רוחי והיא תפיץ אותם על כל הגוים והזכיר והארץ נשמה הפך והנגב והשפלה ישב : ויהי

מסורה

והחמשי ג׳ חס׳ וסימ׳ באו אנשים · השר כאשר עשיתי · ירמיה והחמשי : וספוד ג׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ כי צמתם וספוד בחמישי · ואל תלך לספוד · עת ספוד ועת רקוד · ישבת ה׳ חס׳ וסימ׳ ואם על המשכב הוא · הא ישבת בירושלם · הנני אליך ישבת העמק · רדי מכבוד · חמסי ושארי על בבל · הישבת על מבואות ים ·

ורחוקים יבאו ובנו בהיכל יהוה וידעתם כי יהוה צבאות שלחני אליכם והיה אם שמוע תשמעון בקול יהוה אלהיכם :

ז ויהי בשנת ארבע לדריוש המלך היה דבר יהוה אל זכריה בארבעה לחדש התשעי בכסלו : וישלח בית אל שראצר ורגם מלך ואנשיו לחלות את פני יהוה : לאמר אל הכהנים אשר לבית יהוה צבאות ואל הנביאים לאמר האבכה בחדש החמשי הנזר כאשר עשיתי זה כמה שנים : ויהי דבר יהוה צבאות אלי לאמר : אמר אל כל עם הארץ ואל הכהנים לאמר כי צמתם וספוד בחמישי ובשביעי וזה שבעים שנה הצום צמתני אני : וכי תאכלו וכי תשתו הלוא אתם האכלים ואתם השתים : הלוא את הדברים אשר קרא יהוה ביד הנביאים הראשנים בהיות ירושלם ישבת ושלוה ועריה סביבתיה והנגב והשפלה ישב : ויהי דבר יהוה אל זכריה לאמר : כה אמר יהוה צבאות לאמר משפט אמת שפטו וחסד ורחמים עשו איש את אחיו : ואלמנה ויתום גר ועני אל תעשקו ורעת איש אחיו אל תחשבו בלבבכם : וימאנו להקשיב ויתנו כתף סררת ואזניהם הכבידו משמוע : ולבם שמו שמיר משמוע את התורה ואת הדברים אשר שלח יהוה צבאות ברוחו ביד הנביאים הראשנים ויהי קצף גדול מאת יהוה צבאות : ויהי כאשר קרא ולא שמעו כן יקראו ולא אשמע אמר יהוה צבאות : ואסערם על כל הגוים אשר לא ידעום והארץ נשמה אחריהם מעבר ומשב וישימו ארץ חמדה לשמה :

תרגום

ומארעא רחיקא ייתון ויבנון בהיכלא דיי ותדעון ארי יי צבאות שלחני לאתנבאה לכון ויהי אם קבלא תקבלון למימרא דיי אלהכון : והות בשנת ארבע לדריוש מלכא הות פתגם נבואה מן קדם יי עם זכריה בארבעא לירחא תשיעאה בכסלו : ושלח לביתאל שראצר ורגם מלך וגברוהי לצלאה קדם יי : למימר לכהניא די משמשין בבית מקדשא דיי צבאות ולספריא למימר האבכי בירחא חמישאה האמנע נפשין מתפנוקין כמא דעבדית דנן כמה שנין : והות פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר : אימר לכל עמא דארעא ולכהניא למימר ארי צייתין אתון וספדין בחמשא ובשביעאה דנן שבעין שנין הצום תעני אתון מתענין קדמי : וראתון אכלין וראתון שתן הלא לאיטבא לכון אתון שתן : הלא ית פתגמא די שלח יי ביד נבייא קדמאי כד הות ירושלם יתבא ושליא וקרוהא סחרנהא ודרומא ושפילתא יתיב : והות פתגם נבואה מן קדם יי עם זכריה למימר : כדנן אמר יי צבאות למימר דין דקשוט דינו וחסדא ורחמי עיבידו גבר עם אחוהי : וארמלא ויתם וגיור ומסכן לא תינסון ובישת גבר עם אחוהי לא תחשבון בלבכון : וסריבו לקבלא ויהבו כתפהון מרוד ואודניהון יקירו מלמשמע : ולבהון שויאו תקיף כשמירא מלקבלא אוריתא וית פתגמיא די שלח יי צבאות במימריה ביד נבייא קדמאי והוה רגז רב מן קדם יי צבאות : והיכמא דאתנביאו להון נבייא ולא קבילו כן יצלון קדמי ולא אקביל אמר יי צבאות : ואבדרינון ביני עממיא די לא ידעונון וארעא תצדי בתריהון מרעדי ומרתאיב על דשויאו ארע חמרתא לצדו :

רשי

והיה אם שמוע · והיה לכם קרב הזה אם שמוע תשמעו וגו׳ : וישלח בית אל שראצר ורגם מלך · אנשים צדיקים היו ושלחו מבבל לקרוביהם שבבית אל לבא לחלות את פני יי׳ בירושלם בעדם ולשאול מאת הכהנים ולהודיעם אם יבכו בחדש אב אחרי אשר חזר הבית להבנות : הנזר · לפרוש מן התענוג כאשר עשיתי זה שבעים שנה אין נזירה בכל מקום אלא פרישות : ובשביעי · הוא צום גדליה : הצום צמתוני אני · ה״א נקודה חטף פתח לפי שהיא משמש לשון תמיהה שמא לכבודי צמת׳ שתהיו צריכי׳ לצום גם עתה : וכי תאכלו וכי תשתו · ואם לא תצומו מה לי גם כזו הלא אתם להנאתכ׳ הוא המאכל והמשתה : הלא את הדברים · מיגרם לכם הצום והמספ׳ הלא דברי תוכחות אשר קרא יי׳ וגו׳ הם החריבו אתכם ועל כן צמתם ולא הדברים אשר קרא משפט אמת שפטו · שמו שמיר · תולעת חזק שבור מראין אותו על האבן והיא מתבקעת : ויהי כאשר קרא ולא שמעו · אמר יי׳ כנביאו · עליהן באותן הימי׳ כן יקראו ולא אשמע : ואסערם · בגלות וכן עשיתי : וישימו · בעונ׳ ארץ חמדה לשמה והוא גרם לאם הצום והמספד אבל עת קבצתי לציון בשביל ציון אקנא את הגוים : קנאתי

מסרה

הנה כל הארץ ישבת ושקטת · ירושלם ישבת ושלוה · חד מנהון הישבת דמבואות ים : סוררת ג׳ חד מלא וסימ׳ וימאנו להקשיב · ויתנו כתף סררת דזכריה · ותרין דעזרא · הומיה היא וסוררת · דעזרא נקוד סוררת בצירי : ואסערם ה׳ מלין כטע׳ פי׳ דמשמש מונת לתיבתו וסימ׳ ועתה אל ת העצבו · אנה חטא העם הזה · ואסערם על כל הגוים · ואילו האחד שיפול · וישם לדניאל בלטשאצר :

אבן עזרא

והו׳ בעבור שהזכיר שממות הארץ כחם אותם: כה· קנאתי לציון· כמו ויקנא לארצו: כה· שבתי אל ציון· על תנאי כאשר הזכרתי: כה· והטעם שתהיה העיר מלאה וגם זקנים רבים וילדים והנה הטעם שיאריכו ימים כל השוכנים בירוש׳: ורחבות העיר· הפך וישימו ארץ חמדה לשמה· כה· אמר רבי יהודה הלוי נ״ע כי ה״א התימה חסרה כאילו כתו׳ הגם בעיני יפלא כמו אתה תעשה מלוכה על ישראל· והוא חסר ה״א התימ׳ כאילו הוא האתה· ולפי דעתי אין צורך כי הכתוב אומר שיפלא ממנו כי לא יראה תמה כמו המתמיה יפלא רק כאן כתוב גם בעיני יפלא וכאשר יפלא הדבר הזה מאנשי עושה בעיני העם הזה גם בעיני הוא כי עשיתי פלא גדול רק בעיני יפלא כמו היא כפלאת בעיניכו והטעם שאעש׳ פלא לא עשיתי כמוהו ואמרתי דרך משל: כה· מזרח· בבל ופרס ומבוא השמש מצרים ואשור: והבאתי· גם זאת הנבואה דבקה היא: מפי הנביאים: הם חגי זכרי׳: ביתיי׳ יהוא ההיכ׳ וכי· לפני הימי׳ ההם· טרם שיבנה לא ימצא השכיר מה יעשה ומלאת איננה על השכר כי מלאת רבות המלאכה על לשון זכרים גם נקבות ור׳ משה אמר כי איננה שב אל הבהמה אין שכר הבהמה כי לא אוכל מן השכר השורר: ולבא· לעסות מריבה: ועתה· לא אשלח איש ברעהו רק יהיה שלום: כי· הטעם יזרעו ויקצרו אים בשלום: והיה כאשר הייתם קללה· אומר ורפה ידעב הטעם אם תבא קללה יהיו אומ׳ כי בעבורכם היתה: כה· גם זאת הנבואה דבקה וזממו הטעם הם הגזירות: כן

רשי

קנאתי לה· שמשילה ולא תזיקנו לכוס ולמפור כן סוף הענין כוס התמסי וגו׳ מרוב ימים· יהיו צריכים למשענת בידם: כי יפלא בעיניהם· החסד הגדול אשר אעשה לכם: וגם בעיני יפלא· איך שבתו מן החרון הגדול ורבותינו דרשוהו על שחיטת יצר הרע במסכת סוכה בעיני יפלא איך יוכלו הצדיקים לעמוד בכנגדו בחייהם: תחזקנ׳ ידיכם· לבנות ולהשלים ואל תיראו מעם הארץ המרפים ידיכם ומבהילי׳ אתכם לבנות כמו שמפור׳ בספר עזרא: השומעים בימים האלה· בשנת ארבע לדריוש: את הדברים האלה· של ניחומי׳ מפי הנביאים אשר נבאו להם ביום יוסד בית יי׳ בשנת שתים לדריוש את הדברי׳ להתחיל במלאכה כי נבאנו אות הנביאים בעיניהם בדבריהם שהם נביאי אמת ולפיכך כדי הם לסמוך עליהם אף בדברי: כי ניחומים של עכשיו· ובמה נבאנו כי לפני הימים ההם שכר האדם וגו׳ והם נבאו לכם שמשתתחילו במלאכ׳ תבא ברכה במעשה ידיכם ונתקיימו דבריה׳ שהרי עתה לא כימים הראשוני׳: ולא נחמתי· על אשר זממתי להבי׳ עליכם לחזור בי אלא הביאותיה כן לא אנחם על הטובה אשר זממתי לכם: משפט

ונקראה ב׳ וסימ׳ ונקראה ירושלם עיר האמת· ונקראה בשם: ימלאו ב׳ וסימ׳ ימלאו ילדים וילדות· העבים גשם: כה אמר יי׳ צבאות מן רישא דחגי עד סוף ספרא כולהון כה אמר יי׳ צבאות במ״ב· וסימ׳ שבתי לירושלם ברחמים· רעה את צאן ההרגה· בימים האלה ו׳ בליש׳ וסימ׳ תחזקנה ידיכם

ח ויהי דבר יהוה צבאות לאמר: כה אמר יהוה צבאות קנאתי לציון קנאה גדולה וחמה גדולה קנאתי לה: כה אמר יהוה שבתי אל ציון ושכנתי בתוך ירושלם ונקראה ירושלם עיר האמת והר יהוה צבאות הר הקדש: כה אמר יהוה צבאות עד ישבו זקנים וזקנות ברחבות ירושלם ואיש משענתו בידו מרב ימים: ורחבות העיר ימלאו ילדים וילדות משחקים ברחבתיה: כה אמר יהוה צבאות כי יפלא בעיני שארית העם הזה בימים ההם גם בעיני יפלא נאם יהוה צבאות: כה אמר יהוה צבאות הנני מושיע את עמי מארץ מזרח ומארץ מבוא השמש: והבאתי אתם ושכנו בתוך ירושלם והיו לי לעם ואני אהיה להם לאלהים באמת ובצדקה: כה אמר יהוה צבאות תחזקנה ידיכם השמעים בימים האלה את הדברים האלה מפי הנביאים אשר ביום יסד בית יהוה צבאות ההיכל להבנות: כי לפני הימים ההם שכר האדם לא נהיה ושכר הבהמה איננה וליוצא ולבא אין שלום מן הצר ואשלח את כל האדם איש ברעהו: ועתה לא כימים הראשנים אני לשארית העם הזה נאם יהוה צבאות: כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן את יבולה והשמים יתנו טלם והנחלתי את שארית העם הזה את כל אלה: והיה כאשר הייתם קללה בגוים בית יהודה ובית ישראל כן אושיע אתכם והייתם ברכה אל תיראו תחזקנה ידיכם: כי כה אמר יהוה צבאות כאשר זממתי להרע לכם בהקציף אבתיכם אמר יהוה צבאות ולא נחמתי:

ה׳ דף נטל ל׳ חס׳ א׳ · ב׳ בנס׳ ל׳ · יו״ח׳ ל׳ · ל׳ · ג׳ לון ל׳ · ה׳ · ס׳ · ל׳ · י׳ · ה׳ בטע׳ בסיפ׳ ו׳ בליש׳ · ל׳ · ח׳ · ל׳ ומל׳ · ג׳ ב׳ קמץ וה׳ פתח · ר׳ · ר׳ · ב׳ התקדרו ל׳ · ב׳ לא יחבו · ה׳ בטע׳ בסיפ׳ ו׳ כתת׳ ל׳

והות פתגם נבואה מן קדם יי צבאות עמי למימר: כדנן אמר יי צבאות מתפרע אנא פורענות ציון קנאה רבא ורגז רב מן קדמי על עממיא דאקניאותה: כדנן אמר יי איתוב לציון ואשרי שכינתי בגו ירושלם ותתקרי ירושלם קרתא דקושטא וטור בית מקדשא דיי צבאות טורא קדישא: כדנן אמר יי צבאות עוד יתבון סבין וסבן בשוקי ירושלם וגבר עוברוהי תקניא יגנן עלוהי מסגי יומיא: ורחובי קרתא ירושלם יתמלון עולימין ועולימן משבחין בפתהא: כדנן אמר יי צבאות כד תיקר דחלתי בעיני שארא דעמא הדין ביומיא האינון אף קדמי יקרון אמר יי צבאות: כדנן אמר יי צבאות הא אנא פריק ית עמי מארעא מדינחא ומארעא מעלני שימשא: ואעיל יתהון וישרון בגו ירושלם ויהון קדמי לעם ואנא אהוי להון לאלהא בקשוט ובזכו: כדנן אמר יי צבאות יתקפן ידיכון דשמעין ביומיא האינון ית פתגמיא האילין מפום נבייא די ביומא דשרי לאשתכללא בית מקדשא דיי צבאות היכלא ל לאתבנאה: ארי קדם מיתי יומיא האינון אגרא דאנשא לא הוה ואגרא דבעירא ליתוהי ולנפקיא ולעליא לית שלמא מן מעיקא ואגרית ית כל אנשא גבר בחבריה: וכען לא כיומיא קדמאי אנא לשארא דעמא הדין אמר יי צבאות: ארי בעידנא ההיא זרעא יהי שלם גופנא תתן איבה וארעא תתן ית עללתה ושמיא ישמשנון בטלהון ואחסין לשארא דעמא הדין ית כל ברכתא האילין: ויהי כמא דהויתון לווטא בעממיא בית יהודה ובית ישראל כן אפרוק יתכון ותהון מברכין לא תדחלון יתקפן ידיכון: ארי כדנן אמר יי צבאות כמא דחשיבית לאבאשא לכון כד ארגיזו אבהתכון קדמי אמר יי צבאות ולא תבית ממימרי:

מסרה

השומעים· כן שבתי זממתי· וכמלאת הימים האלה· על כן קראו לימים האלה· קימו וקבל היהודים· והימים האלה נזכרים ונעשים· כימים ד׳ וסימ׳ בסדר דברים: והשמי׳ ב׳ וסימ׳ התקדרו בעבים· והשמים יתנו טלם· להרע ו׳ פתחין בקריא וסימ׳ נכספי בירמיה סימן כ״ח

כן. הזכיר את בית יהודה כי הם רבים גם בעבור המלכות: אלה. דברו אמת. בסתר ושפטו בגלוי: ואיש. הנה אסור לחשוב רע בלב גם בפה להשבע בשקר ו׳ ויטב. עתה ישיב תשוב על שאילת הצום והזכיר צום הרביעי והוא היה בתשעה לחדש כי אז נבקעה העיר וצום החמישי כאשר הזכרתי בעבור לחדש וצום השביעי אין כתוב מספר ימי החדש והמעתיקים אמרו כי הוא יום שהתענו בסוף חג הסוכות בעזרא והם תועים כי לא התענו בעבור מפל הגולה ואין שם כתוב כי רע בא על ישראל בחדש השביעי רק דבר גדליה וכתוב ויהי בחדש השביעי ובעבור שלא הזכיר ימי החדש יתכן להיותו בתחילת החדש בחדש הלבנה כמו חדש ושבת בחודש השלישי לצאת בני ישר׳ וכאומרו הכתוב באחד לחדש כאמר כן לחזוק שלא יעלה על לב השומע כי אינו היום הראשון כי הכתוב הוא חדשיכם ומועדיכם ואין טעמו מלת ובראשי חדשיכם כי הם חדשי ניסן וכתו׳ שם עולת חדש בחדשו ומרדכי קבלה נקבל׳ וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם אם כן נהרג גדליה בראש השב׳ על כן קבעוהו ביום השליש׳ או קיבלו ככה מפי האבות הקדמונים. וצום העשירי כתוב ביחזקאל כתוב לך את שם היו׳ והנה חכמינו ז״ל הניחו צום השביעי ועשירי כאשר היו לפנים ובעבור כי בי״ז בתמוז נהרגו הכהנים בבית השם וה׳ דברים קרנו בו קבעוהו בתענית ולא הטריחו על הציבור להתענות בתשיעי וביום תשעה באב נלכדה ירושלם גם בפעם השנית גם נשרף בו הבית הראשו׳ קבעוהו ולא הזכיר הכתוב תענית אסתר וכבר עבר זמן אחשורוש כי אין כתוב במגלה קביעת יום התענית כי כל ישראל התענו שלשה ימים בניסן ובדברי הכתוב דברי הצומות וזעקתם אין פירושו כאשר חשבו רבים וככה פירושו שקיימו וקבלו על נפשם ימי הפורים לשמוח בהם אף על פי שלא צוום הנביאי׳ רק הבנים הם חייבים לעשו׳ מה שקבלו אבות׳ כאשר קבלו על נפשם דברי הצומות אלה הארבעה הנזכרי׳ ולא היו מפי נביא והנה התשובה שישימו אלה הימים שהיו בוכים וסופדי׳ בהם ימי ששון ושמחה וישמרו מצות השם על פי הנביאים וזהו והאמת והשלום אהבו כאשר כתו׳ אמת ומשפט שלום וזאת התשובה שהשיב הנביא היה כנגד השואלים האבכה בחדש החמישי שלא היו שומרי התורה שכוה השם והיו שואלים אם ישמרו מה שקבלו אבות על עצמם והנה השיב הנביא יותר טוב הייתם עושים אם הייתם שומעים דברי השם ותניחו דברי האבות מאשר תשמרו דברי האבות אם הצדיקים הגמורים: כה. עוד. גם זאת הנבואה דבקה: והלכו יושבי עיר אחת יאמר כל אחד אלכה גם אני ובאו להתפלל אל הבית: כה. עשרה. דרך חשבון והטעם רבים כמו מעשרה בנים אמר יפת כי זאת לעתיד והנכון כי הנבואה דבקה: משא. חדרך. שם מלכות ארם או שם מלך ומנוחת המשא תהיה בדמשק כי שם תתקיים גם זאת הנבואה דבוקה בבית שני וטעם כי לה׳ עין אדם שישובו לעבוד ה׳ רבים מאנשי דמשק ולסור אל משמעת ישראל שהיו בירושלם והם יהודה ובנימן ואשר שבו מאשור ככתוב בעזרא כי שמחתם ה׳ והסבה כי הלב מלך ולאמר לה׳ תשרת בעבור אחרית כמ״ש מאל אביך שהיא תשרת בעבור שם אחרת ואת שדי ומאת שדי וככה הוא וכל שבטי ישראל עיניהם לשם לעבדו ולאשר יורום ישראל: וגם היא בעצמה חמת תשים גבול בה לישראל וככה צור וצידון: ותבן. הטעם אחר שבנתה הנה השם יורישנה את ישראל:

אלה הדברים ה׳ בקריאה וסימ׳ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים: ויקהל משה את כל עדת בני. אלה הדברים אשר דבר משה דריש סיפרא. אלה הדברים עשיתם ולא עזבתים. אלה הדברים אשר תעשו דברו אמת. חד ואלה הדברים אשר דבר יי׳ אל ישראל. ולשמחה ג׳ בקריאה וסימ׳ ותרני פלשתים נאספו. יהודה לבית יהוד׳ לששון ולשמחה. ולשמחה מה זה עשה: והאמת ג׳ וסי׳ והאמת והשלום אהבו. ויעש כזאת חזקיהו. אחרי הדברי׳ והאמת האלה: כה אמר ה׳ כטע׳ בסיפ׳ וסימ׳ כאשר יציל הרעה מפי הארי. אחר כבוד שלחני. התחזקנה ידיכ׳. כאשר זממתי להרע. יחזיקו עשרה אנשים: מנחתו ד׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ וירא מנחה כי טוב. דבר אדני המלך למנחה. והיתה מנחתו כבוד. ודמשק מנחתו. וכל המנחות דגון: תאכל ט׳ וסי׳ נמסר בסדר צו ובצפניה סימ׳ ג׳:

כֵּן שַׁבְתִּי זָמַמְתִּי בַּיָּמִים הָאֵלֶּה לְהֵיטִיב אֶת־יְרוּשָׁלַ͏ִם וְאֶת־בֵּית יְהוּדָה אַל־תִּירָאוּ׃ אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ דַּבְּרוּ אֱמֶת אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ אֱמֶת וּמִשְׁפַּט שָׁלוֹם שִׁפְטוּ בְּשַׁעֲרֵיכֶם׃ וְאִישׁ אֶת־רָעַת רֵעֵהוּ אַל־תַּחְשְׁבוּ בִּלְבַבְכֶם וּשְׁבֻעַת שֶׁקֶר אַל־תֶּאֱהָבוּ כִּי אֶת־כָּל־אֵלֶּה אֲשֶׁר שָׂנֵאתִי נְאֻם־יְהוָה׃

וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה צְבָאוֹת אֵלַי לֵאמֹר׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת צוֹם הָרְבִיעִי וְצוֹם הַחֲמִישִׁי וְצוֹם הַשְּׁבִיעִי וְצוֹם הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה לְבֵית־יְהוּדָה לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה וּלְמֹעֲדִים טוֹבִים וְהָאֱמֶת וְהַשָּׁלוֹם אֱהָבוּ׃

כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עֹד אֲשֶׁר יָבֹאוּ עַמִּים וְיֹשְׁבֵי עָרִים רַבּוֹת׃ וְהָלְכוּ יוֹשְׁבֵי אַחַת אֶל־אַחַת לֵאמֹר נֵלְכָה הָלוֹךְ לְחַלּוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה וּלְבַקֵּשׁ אֶת־יְהוָה צְבָאוֹת אֵלְכָה גַּם־אָנִי׃ וּבָאוּ עַמִּים רַבִּים וְגוֹיִם עֲצוּמִים לְבַקֵּשׁ אֶת־יְהוָה צְבָאוֹת בִּירוּשָׁלָ͏ִם וּלְחַלּוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה׃

כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת בַּיָּמִים הָהֵמָּה אֲשֶׁר יַחֲזִיקוּ עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים מִכֹּל לְשֹׁנוֹת הַגּוֹיִם וְהֶחֱזִיקוּ בִּכְנַף אִישׁ יְהוּדִי לֵאמֹר נֵלְכָה עִמָּכֶם כִּי שָׁמַעְנוּ אֱלֹהִים עִמָּכֶם׃

ט מַשָּׂא דְבַר־יְהוָה בְּאֶרֶץ חַדְרָךְ וְדַמֶּשֶׂק מְנֻחָתוֹ כִּי לַיהוָה עֵין אָדָם וְכֹל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ וְגַם־חֲמָת תִּגְבָּל־בָּהּ צֹר וְצִידוֹן כִּי חָכְמָה מְאֹד׃ וַתִּבֶן צֹר מָצוֹר לָהּ וַתִּצְבָּר־כֶּסֶף כֶּעָפָר וְחָרוּץ כְּטִיט חוּצוֹת׃ הִנֵּה אֲדֹנָי יוֹרִשֶׁנָּה וְהִכָּה בַיָּם חֵילָהּ וְהִיא בָּאֵשׁ תֵּאָכֵל׃

כן תבית חשיבית ביומיא האילין לאיטבא ליתבי ירושלם ולדבית יהודה לא תדחלון: ואילין פתגמיא די תעבדון מלילו קושטא גבר בחבריה קושטא ודינא דשלמא דונו בקרויכון: וגבר ית בישת חבריה לא תחשבון בלבכון ושבועתא דשקרא לא תרחמון ארי ית כל אילין די רחיקית אמר יי: והוה פתגם נבואה מן קדם יי צבאות עמי למימר: כדנן אמר יי צבאות צומא רביעאה וצומא חמישאה וצומא שביעאה וצומא עשיראה יהי לבית יהודה לביע ולחדוא ולמועדין טבין וקושטא ושלמא רחימו: כדנן אמר יי צבאות עוד דייתון עממין ויתבי קרוין סגיאן: ויהכון יתבי חדא עם חדא למימר ניזיל מיזל לצלאה קדם יי ולמתבע אולפן מן קדם יי צבאות דין לדין יימר איזיל אף אנא: וייתון עממין סגיאין ומלכין רברבין למתבע אולפן מן קדם יי צבאות בירושלם ולצלאה קדם יי: כדנן אמר יי צבאות ביומיא האינון די יתקפון עשרא גברין מכל לישני עממיא ויתקפון בכנף גבר יהודי למימר ניזיל עמכון ארי שמענא דמימרא דיי בסעדכון: מטל פתגם דיי בארעא דרומא ודמשק תתוב למהוי מארע בית שכינתיה ארי קדם יי גלן עובדי בני אנשא אתרעי בכל שבטיא דישראל: ואף חמת תתוב למהוי מארע בית שכינתיה צור וצידון ארי תקיפת לחדא: ובנת צור תוקפא לה וכנשת כספא כעפרא ודהבא כסין שוקין: הא יי מתריך לה וירמי בימא עתרה והיא בנורא תתוקד:

רש״י

משפט שלום. היא הפשרה: ואיש רעת רעהו. הזהירם על שנאת חנם והיא שהחריבה בית מקדש שני: צום הרביעי. צום של תמוז שהוא רביעי לחדשים וצום החמישי. אב: השביעי. שלשה בתשרי שבו נהרג גדליה: וצום העשירי. של טבת: עשרה אנשים. משבעים אומות. הרי שבע מאות לכל כנף. וכנף הרי לארבע כנפות שלשת אלפים ושמונה מאות: בארץ חדרך. דרש רבי יהודה בר אלעאי זה משיח שהוא חד לאומות ורך לישראל אמ׳ לו ר׳ יוסי בן דורמסקית יהודה בריבי עד מתי אתה מעוות עלינו את הכתובים מעיד אני עלי שמי׳ וארץ שאני מדמשק ויש מקום ששמו חדרך ומה אני מקיים ודמשק מנוחתו שעתידה ירושלם להיות מגעת עד דמשק ואין מנוחתו אלא ירושלם שנאמ׳ זאת מנוחתי עדי עד א״ל ומה אני מקיים ונבנתה עיר על תלה אמר לו שאין עתידה לזוז ממקומ׳ כך בריתא שנויה בסיפרי: כי לה׳ עין אדם. כי ביום ההוא ישעה האדם אל עושיהו ועיניו אל הקב״ה תראינה כמו שאמו׳ למעלה נלכה עמכם ונספחו הם ועריהם על ערי ישראל: וכל שבטי ישראל. לה׳ על כל האומו׳ כיוצא בו ושלמה אהב נשים נכריות רבות ואת פרעה והלא בת פרעה בכלל היתה אלא שהיתה בת פרעה חביב׳ לו כנגד כולם אף כאן כל האומות יהיו להקב״ה וישר׳ כנגד כולם: וגם חמת תגבל בה. תשים גבולה בגבול ירושלם: צר וצידון. גם המה בנותיה אף על פי שחכמה מאד שנתחכמה מאד וסבורה להיות לעולם נבררת בחכמתה: ותבן מצור לה. ואומרת מי יורידני לארץ: ותצבר כסף כעפר. ומתהללת בעושרה: וחרוץ. מין מראית זהב: הנה ה׳. שהוא שליט על כל: יורשנה. לשון מורים ומעשיר: והכה בים חילה. והבליע בתוך ימים ממוכה יעלה עליה את הים ויטבענה כמו שאמר יחזקאל:

תרא׳ מבטה · שהיתה מבטת אליו להושיעה ואלה המקומות הם סביבות ירושלם על כן הזכירם שכתוב והטעם כי ירושלם תשב לבטח : וישב. אמר ר׳ יהודה בן בלעם כי הוא שם לגוי ולפי דעתי שהוא ממזר מהעריות יהיו לבדד סמוכי׳ לירושלם והטעם שפלים והנבזים שבישראל הם ישבו בדד בערי פלשתים שלא יתחתנו בין הכשרי׳ והפלשתי׳

תרא אשקלון · את מפלת צר ותירא ועקרון אף היא תירא : כי הובים מבטחה · שהיתה כשענת על צר שהיתה רחם לבני עמו ועקרון אף היא לאדום כמו שאמרו רבותינו במסכת מגילה עקרון תעקר זו קסרי בת אדום ותחילה היתה משל פלשתים : וישב ממזר באשדוד · וישב עם נכרי באשדוד הם ישראל שהיו בה נכריים : והסירותי דמיו מפיו · של עמו אלו בית במה שלהם שזורקים שם דמי זבחיהם ויום פותרי׳ שפיכו׳ דמים שהוא שופך דמי ישראל : ונשאר גם הוא לאלהינו · אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבגלות אדום : והיה כאלוף ביהודה · אלו טרטיאות וקרקסיאות שלהם שעתידי׳ שרי יהודה ללמד בהם תורה ברבים : והיה כאלוף · לשון אלוף ולימוד : ועקרון · תהיה לישראל : כיבוסי · ירושלם : וחניתי לביתי מצבה · אחנה אצל ביתי להגין עליה מן המעמידי מצב ומשחית שלא יבאו עליה ודוגמתו וכל צביה ומצודתה · ויש שור לפתור מצבה כמו מצבת באלף : כי עתה ראיתי · ברתם בעיני אע״פ שעד הנה הסתרתי פני מהם : הנה מלכך יבא לך · אי אפשר לפותרו אלא על מלך המשיח שנ׳ בו ומשלו מים ועד ים ולא מצינו ליסר׳ מושל ליסר׳ כזה בימי בית שני : צדיק ונושע · ביו׳ : עני · ענוותן : ורוכב על החמור · מדת ענוה היא : ועל עייר · כמו ועיירי׳ עשרה : והכרתי רכב · שלא יהו צריכין לה : ומשלו · ותמשל שלו מים ועד ים · מימא ועד מערבא לסוף העולם : ומנהר · פרת : גם את · תוושעי עמו כמו שהוא צדיק ונושע כי בדם בריתך הרי כבאתי לכם לעתיד וגם עתה מ׳ מגלות בבל שאתה עכשיו בתוכה : בדם בריתך · בזכות דם הברית שנזרק עליכם בסיני · הנה דם הברית אשר כרת : שלחתי אסיריך · מן הגלות : שובו לבצרון · לכחכם ולכבודכם אע״פ שאתם עתה ברשות מלכי פרס אתם אסירי התקוה אשר קוויתם ליעד הנה למלאו׳ דברי לקץ שבעים שנה : גם היום מגיד משנה אשיב לך · עוד היום אני מגיד לך בשורה שנייה לבר זו של בניין ומה היא הגדה השנייה שאני שב לשנות לכם : כי דרכתי לי יהודה · סוף שבני יון יטלו המלוכה מיד מלכי פרס ויריעו לכם ואני אדרוך יהודה להיות לי כקשת מלחמה ולחמו ביוונים בימי חשמונאי : קשת מלאתי אפרי׳ · מקרא קצר הוא קשת מלאתי יד אפרי׳ כמו ויהוא מלא ידו בקשת אפרים יהיה לי כאשפה מלאה חצים : ועוררתי בני ציון · על בני יון : עליהם יראה · בספר יוסיפון מצינו

ושקציו ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בנחום סימן ג׳ : מצבה חד מן שבה חרא דמשמשין בה בסוף תיבותא וסימ׳ מצויין במס׳ רבת׳ בערך ב׳ : על חמור ב׳ וסימ׳ על כל דבר פשע · עני ורכב · ואינון מן נ׳ זוגין תרין אל ותרין על וסי׳ נמסר במס׳ רבתא בערך אל : ומנהר ב׳ וסי׳ ומשלו מים עד ים · וירד מים עד ים : יראה י״ג וסימ׳ נמסר

תֵּרֶא אַשְׁקְלוֹן וְתִירָא וְעַזָּה וְתָחִיל מְאֹד וְעֶקְרוֹן כִּי־הוֹבִישׁ מֶבָּטָהּ וְאָבַד מֶלֶךְ מֵעַזָּה וְאַשְׁקְלוֹן לֹא תֵשֵׁב׃ וְיָשַׁב מַמְזֵר בְּאַשְׁדּוֹד וְהִכְרַתִּי גְּאוֹן פְּלִשְׁתִּים׃ וַהֲסִרֹתִי דָמָיו מִפִּיו וְשִׁקֻּצָיו מִבֵּין שִׁנָּיו וְנִשְׁאַר גַּם־הוּא לֵאלֹהֵינוּ וְהָיָה כְּאַלֻּף בִּיהוּדָה וְעֶקְרוֹן כִּיבוּסִי׃ וְחָנִיתִי לְבֵיתִי מִצָּבָה מֵעֹבֵר וּמִשָּׁב וְלֹא־יַעֲבֹר עֲלֵיהֶם עוֹד נֹגֵשׂ כִּי עַתָּה רָאִיתִי בְעֵינָי׃ גִּילִי מְאֹד בַּת־צִיּוֹן הָרִיעִי בַּת יְרוּשָׁלַ͏ִם הִנֵּה מַלְכֵּךְ יָבוֹא לָךְ צַדִּיק וְנוֹשָׁע הוּא עָנִי וְרֹכֵב עַל־חֲמוֹר וְעַל־עַיִר בֶּן־אֲתֹנוֹת׃ וְהִכְרַתִּי־רֶכֶב מֵאֶפְרַיִם וְסוּס מִירוּשָׁלַ͏ִם וְנִכְרְתָה קֶשֶׁת מִלְחָמָה וְדִבֶּר שָׁלוֹם לַגּוֹיִם וּמָשְׁלוֹ מִיָּם עַד־יָם וּמִנָּהָר עַד־אַפְסֵי־אָרֶץ׃ גַּם־אַתְּ בְּדַם־בְּרִיתֵךְ שִׁלַּחְתִּי אֲסִירַיִךְ מִבּוֹר אֵין מַיִם בּוֹ׃ שׁוּבוּ לְבִצָּרוֹן אֲסִירֵי הַתִּקְוָה גַּם־הַיּוֹם מַגִּיד מִשְׁנֶה אָשִׁיב לָךְ׃ כִּי־דָרַכְתִּי לִי יְהוּדָה קֶשֶׁת מִלֵּאתִי אֶפְרַיִם וְעוֹרַרְתִּי בָנַיִךְ צִיּוֹן עַל־בָּנַיִךְ יָוָן וְשַׂמְתִּיךְ כְּחֶרֶב גִּבּוֹר׃ וַיהוָה עֲלֵיהֶם יֵרָאֶה וְיָצָא כַבָּרָק חִצּוֹ וַאדֹנָי יְהוִה בַּשּׁוֹפָר יִתְקָע וְהָלַךְ בְּסַעֲרוֹת תֵּימָן׃ יְהוָה צְבָאוֹת יָגֵן עֲלֵיהֶם וְאָכְלוּ וְכָבְשׁוּ אַבְנֵי־קֶלַע וְשָׁתוּ הָמוּ כְּמוֹ־יָיִן וּמָלְאוּ כַּמִּזְרָק כְּזָוִיּוֹת מִזְבֵּחַ׃

תֶּחֱזֵי אַשְׁקְלוֹן וְתִדְחַל וְעַזָּה וְתִזּוּעַ לַחֲדָא וְעֶקְרוֹן אֲרֵי בְהִיתַת מִבֵּית רוֹחֲצָנֵיהּ וְיֵיבַד מַלְכָּא מֵעַזָּה וְאַשְׁקְלוֹן לָא תִתְּיַתֵיב׃ וִיתוּבוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּאַשְׁדּוֹד דַּהֲווֹ בַהּ כְּנוּכְרָאִין וְאֲבַטֵּיל רְבוּת פְּלִשְׁתָּאֵי׃ וְאֵישֵׁיצֵי אָכְלֵי דְמָה וְשִׁיקְצָא מִבֵּינֵיהוֹן וְיִסוּף חֵילֵיהוֹן וְגִיוֹרִין דִּי יִשְׁתָּאֲרוּן בְּהוֹן יִתּוֹסְפוּן אַף אִינוּן עַל עַמָּא דֶאֱלָהָנָא וִיהוֹן כְּרַבְרְבִין דְּבֵית יְהוּדָה וְעֶקְרוֹן תִּתְמְלֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּירוּשְׁלֶם׃ וְאַשְׁרֵי בְּבֵית מַקְדְּשִׁי שְׁכִינַת יְקָרִי וְתָקוֹף דְּרַע גְּבוּרְתִּי כְּשׁוּר דְּאֶשָּׁא מוּקַף לַהּ סְחוֹר סְחוֹר מִדְּעָדֵי וּמִדְּתָאִיב וְלָא יְעִיבַּר עֲלֵיהוֹן עוֹד שׁוּלְטָן אֲרֵי כְעַן גְּלֵית גְּבוּרְתִּי לְאוֹטָבָא לְהוֹן׃ בּוּעִי לַחֲדָא כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן וּבוּעִי כְּנִשְׁתָּא דִירוּשְׁלֶם הָא מַלְכִּיךְ אָתֵי לְגַוִּיךְ זַכַּאי וּפָרִיק דְּהוּא עִינְוְתָן וְרָכִיב עַל חֲמָרָא וְעַל עֵיר בַּר אֲתָן׃ וְאֵישֵׁיצֵי רְתִיכִין מֵאֶפְרַיִם וְסוּסָוָן מִירוּשְׁלֶם וְאִתַּבַּר תְּקוֹף עָבְדֵי קְרָב מַשִּׁירְיַת עַמְמַיָּא וִידִין שְׁלָמָא לְמַלְכוּתָא וְיִשְׁלוֹט מִיַּמָּא עַד מַעַרְבָא וּמִפְּרָת עַד סְיָפֵי אַרְעָא׃ אַף אַתּוּן דִּי עַל דְּמָא אִתְגְּזַר לְכוֹן קְיָם פְּרָקִית יַתְכוֹן מִשִּׁעְבּוּד מִצְרָאֵי סַפֵּקִית צָרְכֵיכוֹן בְּמַדְבַּר צְדֵי הָא כְגוֹב רֵיקָן דְּלֵית מַיִן בֵּיהּ׃ תּוּבוּ לְמֶהֱוֵי קִרְבִין תַּקִּיפִין אֲסִירַיָּא דִּמְסַבְּרִין לְפוּרְקָנָא אַף יוֹמָא דֵין אֲשַׁלַּח לְחַוָּאָה לְכוֹן דִּי עַל חַד תְּרֵין בְּטָבְוָן דִּי אֲמָרִית לְכוֹן אַיְתֵי לְכוֹן׃ אֲרֵי תַּקִּיפִית קֳדָמַי דְּבֵית יְהוּדָה בְּקֶשֶׁת מְתִיחָא בְּבֵית אֶפְרַיִן מְלֵית גְּבוּרָא בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאַגְבַּר בְּנַךְ צִיּוֹן עַל בְּנֵי עַמְמַיָּא וְאֵשַׁוֵּינָךְ כְּחַרְבָּא בְּיַד גִּבָּרָא׃ וַיְיָ עֲלֵיהוֹן יִתְגְּלֵי וִיהוֹן נָפְקִין כְּבַרְקִין פִּתְגָּמוֹהִי וּמִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים בְּשׁוֹפָרָא יִתְקַע וִידַבַּר בְּעַלְעוֹל רוּחַ מִדָּרוֹמָא׃ יְיָ צְבָאוֹת יְרַחֵים עֲלֵיהוֹן וְיִשְׁלְטוּן בְּעַמְמַיָּא וְיִקְטְלוּנוּנוּ וּשְׁאָרֵיהוֹן יִגְמְרוּן כְּמָא דְשַׁדָּן אַבְנָא בְקַלְעָא וְיִבְזוּן יַת נִכְסֵיהוֹן וְיִסְבְּעוּן מִנְּהוֹן כְּשָׁתֵי חֲמַר וּתְהֵי נַפְשֵׁהוֹן מַלְיָא תַפְנוּקִין כְּמִזְרַק דְּמַלֵּי סוּלְתָּא וּמְשַׁח וִיהוֹן מַזְהֲרִין כִּדְמָא דְמַזְהַר עַל כֻּתְלָא מַדְבְּחָא׃

בסדר בא אל פרעה : המו ג׳ וסי׳ ושתו המו כמו יין · על כן המו מעי לו · המו גוים מטו ממלכו׳ · ומעי המו עלי · בכל ספרי המסרה מנה ג׳ המו ונמצא״ד אבל נ״ל כי הם ג׳ מלרע וא׳ מלעיל והוא המו גוים מטו ממלכות :

יכרת גאונם מעליהם כי מעט ישראל הם : והסירותי דמיו · שהיה אוכל דם הרוגי׳ ישוב לעבודת השם : ושקוציו · הטומאה שהיה עם פלשתים אוכל או רמז לע״ז : ונשאר גם הוא · הטע׳ לא ישאר מפלשתים רק מי שיעבוד הש״י בפרהסיא : כאלוף ביהודה · כמובחר שביהוד׳ לעבודת השם : ועקרון כיבוסי · יתנו מס כיבוסי שהיה בירושלם בימי דוד ואחריו שנתנו מס למלכי יהודה : וחניתי מצבה · בה״א תחת אל״ף והטעם אחנה ואנוח מצבא שיבוא ומעובר והטעם אין איש שיבוא להרע לירום׳ כי כל שכיבותיה עובדי השם ועוברי׳ ישראל וטעם כי עתה הוא דברי הנביא ש׳ מרא׳ זה עתה במראות בעיני הנבואה : גילי · זאת תחלת פרשה והמפרשי׳ התחלקו בה י״א כי זה המלך הוא משיח בן דוד וי״א משיח בן יוסף ורבי משה הכהן אומר כי הוא נחמיה התרשת׳ וכתו׳ בעזר עליו מלך ביהוד׳ על כן אמר עני ורוכב על חמור כי אם הבהמ׳ לא הזכיר סוס מבלי יכולת כי עני הוא ולא דבר נכון כי פחה היה ולא בקש לחם הפחה מיסר׳ ובכל יום יאכלו רבים על שולחנו ואיך לא היה לו סוס ועוד מה טעם על בניך יון ובזמן נחמי׳ לא משלו יונים על ירושלם ולפי ידעתי כי זה המלך יהוד׳ בן חשמונאי שהיה גבור ככתו׳ ושמתיך כחרב גבור וידו גבר׳ על היוני׳ ובתחלתו לא היה לו לא עושר ולא סוסים וכתוב בדברי קדמונינו דבר המכור כי בעוני נעשה עד שהעשירו : והכרתי · שלא היה להם סוס בהיות תחת מלכות יון וטעם מאפרים הם הבאים מאשור כאשר פירשתי ואמר על זה המלך שיהיה באחרונה דובר שלום לגוים : ומשלו · ממשלתו על ים סוף ועד ים פלשתי׳ : ומנהר · פרת : עד אפסי ארץ · הוא המדבר שלום לגוים וזה גבול ארץ ישר׳ גם את׳ בתחלה על זה שמלך כי הוא צדיק ועל כן הוא נושע ושב ואמר לישראל : גם · בעבור דם הברית אשר כרת השם עם יוצאי מצרים וי״א בעבור מצות המילה והטעם שיצאו האסורים מכל מקום להתחבר אל החשמונאים בהתגברם על יון : שובו · אומר הנביא שובו לירושלם שהוא בצרון כי שם החשמונאים : גם היום · מגיד אחר מגיד זהו משנה אשיב לך והטעם כפליה בא לראות מה יגיד המגיד : כי דרכתי לי · קשת הטעם כפול ועוררתי בניך ציון על בניך יון ושמתיך את שעוררתיך כחרב גבור : וי׳ · וכבוד השם יראה על יהודה ואפרים וטעם כברק חצו בעבור שהזכיר קשת מלאתי אפרים וטעם בשופר שישמע זה שיקבץ ישראל אל החשמונאים : בסערות תימן · רוח דרומית : וי׳ עליהם · על החשמונאים : וכבשו · מגבירים ולא יועילו להם לאויבים אבני קלע במגבריהם וטעם אבני קלע שרי יון וטעם ושתו שישפכו ודמי הקולעים במזרק שבו יזרק הדם על המזבח בזוויות והטעם כפול :

בעת ההיא נראה מופת לאנשי ירושלם : בשופר יתקע · ירעם : בסערות תימן · לסער את אנשי תימן הם בני יון ויש מרבותינו שפתרוהו על אדום לעתיד לבא : ואכלו · שלל אויביהם : וכבשו · תחתיהם אבני הקלע הם היוונים שהם מלומדי׳ קשת ולקלע באבן : המו כמו יין · המיון בקול שמון ושמחה כמו שהומים מתוך יין : ומלאו · כספותם כל טוב : כמזרק · שמלא דם לפני המזבח : כזוויות מזבח · שמנסכין שם יין והיין צף עליו כמו ששנינו במסכ׳ סוכה לשון שביעה לשון שכרו׳ : כבאן

והושיעם

רשי

כצאן עמו. כצאן שהשיע ממצרים להיות לו לעם: כי אבני נזר. כי הכהנים בני חשמונאי המתפארים באבני נזר בטורי חושן ואפוד יהו מתנוססים בניסים על אדמתן: כי מה. רב טובו הצפון של אותו הדור: דגן בחורי'. הנותן כח לבחורי' ותירוש. אשר ינובב בתולות בניב שיר ושמחה וים פותרין אשר ינובב ויצמח בקרקע בתולה והוא יין משובח: שאלו מיי' מטר. אם תצטרכו: חזיזים. עננים מביאים מטר: לאיש עשב בשדה. בשביל איש אחד ובשביל עשב אחד הצריך למטר: כי התרפים. והקוסמים שקר והחלומות אשר הטעו את אבותיכם לאמר חלמתי והיו מ מחזיקי' ידיהם למרוד בהקב"ה דברו און והבל דברו לאמ' שלום ואין שלום: על כן נסעו. אבל אני כביא להם באמת: יענו. יתכנעו כמו לענות מפני לשון עוני: על הרועים חרה אפי. על מלכיון: ועל העתודים. על שריהם וכן ת"יועל מלכיה הוה רוגזא ועל שולטנא אנא מסער וזוונים כמשלו לעתודים והצפיר והשעיר מלך יון והרועה לפרס העניין שלא במלכי יון יאמר עתודים לשון שרים כמו עורר לך רפאים כל עתודי ארץ: כסוס הודו במלחמה. כסוס אשר ככר הודו במלחמה: ממנו פנה. ממנו מלכיה' ממנו שריהם ממנו לוחמי מלחמותם: והיו כגבורים בוסים בטיט חוצות במלחמה: הרי מקרא זה מסורס והיו במלחמה הולכים ודורכים אנסים כגבורי' הבוסים בטיט חוצות בוסים דורסים כמו יבוס קמינו בוססו את כ חלקתי: והובישו. בית יהודה את רוכבי הסוסי' הבאי' להלחם בם: וגברתי את בית יהודה. במלחמת היוונים: ואת בית יוסף אושיע. במקום שגלו שם בחלח ובחבור בימי סנחריב: והושבותים. כמו והושבתים לשון ישיבה: והיו כאשר לא זנחתים. כאילו לא זנחתים מעולם: אשרקה להם. כדרך השורקים לסימן אות לבא אליו הטועה בדרך: ואקבצם. לעת הקץ לעתיד: כי פדיתים. כשאפדם: ורבו. בגולה כמו שרבו במצרים: ואזרעם. תחילה בעמים כאדם הזורע סאה להכניס כמה כורים: וחיו את בניהם. עם בניהם: ולבנון. זה בית המקדש: ולא ימצא להם. ולא יסופק להון: ועבר בים צרה. ותעבור צרה בצור היושבת בתוך הים והיא רואה לאדום: והכה. הקב"ה אשר הוא המכה יכה בים גלים להשקיע את צור: כל מצולות יאור. היא מצרים: פתח

אפקוד ה' מ"ל וסי' נמסר בסדר שמות וביחזקאל סימ' כ"ג: ממנו פנה חד מן י"א זוגין מתחלפין בטע' חד זקיף לרובא וחד נחית לתהומא וסימ' בלשון ארמי שמואל עבד אורית' דוד מנהון במיא קטלין לרוגזא משה ממלל בגלותא. ופי' בסדר וארא: ושמח ב' וסימ' וראך ושמח בלבו: עשה כ"ב פתחין וסי' נמסר במלכים ב' סימן ז':

והושיעם יהוה אלהיהם ביום ההוא כצאן עמו כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו: כי מה טובו ומה יפיו דגן בחורים ותירוש ינובב בתלות: שאלו מיהוה מטר בעת מלקוש יהוה עשה חזיזים ומטר גשם יתן להם לאיש עשב בשדה: כי התרפים דברו און והקוסמים חזו שקר וחלמות השוא ידברו הבל ינחמון על כן נסעו כמו צאן יענו כי אין רעה: על הרעים חרה אפי ועל העתודים אפקוד כי פקד יהוה צבאות את עדרו את בית יהודה ושם אותם כסוס הודו במלחמה: ממנו פנה ממנו יתד ממנו קשת מלחמה ממנו יצא כל נוגש יחדו: והיו כגברים בוסים בטיט חוצות במלחמה ונלחמו כי יהוה עמם והבישו רכבי סוסים: וגברתי את בית יהודה ואת בית יוסף אושיע והושבותים כי רחמתים והיו כאשר לא זנחתים כי אני יהוה אלהיהם ואענם: והיו כגבור אפרים ושמח לבם כמו יין ובניהם יראו ושמחו יגל לבם ביהוה: אשרקה להם ואקבצם כי פדיתים ורבו כמו רבו: ואזרעם בעמים ובמרחקים יזכרוני וחיו את בניהם ושבו: והשבותים מארץ מצרים ומאשור אקבצם ואל ארץ גלעד ולבנון אביאם ולא ימצא להם: ועבר בים צרה והכה בים גלים והבישו כל מצולות יאור והורד גאון אשור ושבט מצרים יסור:

ויפרקינון יי' אלההון בעידנא ההיא על דאתבדרו כענא עמיה ארי יבחרינון כאבני איפודא ויקרבינון לארעהון: ארי מה טב ומה יאי אולפן אוריתא לנגוריא ודין דקשוט מתקן בכנשתא: שאילו מן קדם יי' מטרא בעידן לקיש יי' עביד רוחין ומחית מטרא לבני אנשא למתן להון עיבורא למיכל ועסבא לבעירא בחקלא: ארי פלחי צילמיא ממללין אונס וקוסמיא מתנבן שקר ונביי שקרא בנבואת שקריהון שקרא ממללין לא מירעם מנחמין על כן אתבדרו כבידור ענא גלו ארי לית מלך: על מלכיא הוה רוגזי ועל שלטוניא אנא מסער עליהון חוביהון ארי דכיר יי' צבאות ית עמיה ית דבית יהודה וישוי יתהון כסוסי תקיף דרותן בקרבא: מניה מלכיה מניה משיחיה מניה תקוף קרביה מניה יתרבון כל פרנסוהי כחדא: ויהון גיברי בית ישראל דרישין קטילי עממיא כטין שוקין בקרבא ויגיחון קרב ארי מימרא דיי' בסעדהון ויבהתון רוכבי סוסון: ואגבר ית דבית יהודה וית דבית יוסף איפרוק ואכנוש גלותהון וארחם עליהון ויהון כדלא טלטילתינון ארי אנא יי' אלההון ואיקביל צלותהון: ויהון כגיברין דבית אפרים ויחדי ליבהון כשתי חמר ובניהון יחזון ויחדון יבוע לבהון במימרא דיי': אכליל לכנשא גלותהון ואקרבינון ארי פרקתינון ויסגון כמא די אמר עליהון יסגון: וכמא דבדרתינון ביני עממיא ובארעא רחיקא הוו דכירין לדחלתי ויורכון שני חיין עם בניהון ויתובון: וכמא דאפקתינון מארעא דמצרים כן מאתור אקרב גלותהון ולארעא גלעד ומקדשא אעלינון ולא יספיק להון: ויתעבדון להון ניסין וגבורן כמא דאתעבידו לאבהתהון בימא ויחזון בפורענות סנאיהון כמא דאיטרפו גיבריא בגלי ימא ויבהתון כל מלכי עממיא ויבטל תוקפא מאתוראה ושלטן מצרים יעדי:

ושמח לבם כמו יין: וחיו ב' וסי' וזאת עשו להם. וחיו את בניהם ושבו. וא' חיו מן האנשים: ולא ימצא ד' וסימ' נמסר בסוף צפניה: והורד ב' וסימ' והורד המשכן. והורד גאון אשור:

ממנו פנה ל"א זוגין מתחלפין בטעמ' חד זקיף לרוחא וחד נחית לתהומא

אבן עזרא

והושיעם. כצאן עמו. ביד משה בעמדו על הים ובעבור שהזכיר אבני קלע אמר כי אלה החשמונים הם אבני נזר ותפארת: מתנוססות. שהם נראות כנס על אדמת השם. גם ככה הוא להיות אבני רמז להיותם כהני' גדולים: כי. אז ישמחו הבחורים והבתולות לכנן ולשתות יין אחרי סעודתם וזהו כי מה טובו שב אל ביום ההוא הנזכר למעלה ירנן בחורים ותירוש ינובב בתולות. מגזרת ינובון בשיבה והנכון מגזרת ניב שפתים והפועל יוצא כמו ם סובב יקומם: שאלו. שושה חזיזים. כמו לחזיז קולות הטעם בהתגבר יד החשמונאי' יהיה להם שבע גדול: כי. האומרים לא יבוא מושיע לישראל הבל ינחמו כדרי ישרא' על כן נסעו ישראל ו וברחו מירושלם לפני מלחמות החשמונים ויענו לשואלים למה תברחו כי אין רועה לישראל מישראל: על. הפרשה דבוקה היא והרועים הם מלכי יון שהיו מושלים על ישר': כסוס. נודע שירא' הודו: ממנו. המשיל יהודה לבן חזק ם שממנו פנה ויתד ו וקשת והטעם כי לא ימשל זר בהם: והיו כגבורים. רוכבי סוסים כי הם לא היו רגילין לרכוב על סוס כאשר הזכיר כי יכרת הסוס מירושלם: וגברתי. יהודה ויוסף הם הבאים מאשור ש בית שני: והושבותי. מלה מורכבת מן והשיבותים והושבתים כמו שבועות ימים מן שבעת ושבוע ורבות ככה: והיו. בני אפרי' והיו כגיבור יין כמו ביין והבית חסרה כמו כי ששת ימים: אשרקה. לנשארים באשור ובמצרים: ורבו. בגלותם בארץ נכריה: כמו רבו. בימים קדמוני' בארצם והנה זה כמו בנאון ישראל ושלת כמו רבו זרה כי המשפט כ כאשר רבו: ואזרעם. ארבה זרעם: את בניהם. עם בניהם ישבו אל ארצם: והשיבותים. ולא ימצא להם. לא יספיק להם הישוב כי רבים היו: ועבר. רוח: צרה. הטעם כי יבש הים גם יאור מצרי' להיות דרך לעבור גאולים מאשור כי בים יבואו אל היאור אל מצרים ומשם אל ארץ ישראל וככה אמר ישעיהו והחרים יי' את לשון ים מצרים והניף ידו על הנהר זהו יאור מצרים וגם כתוב והיתה מסלה לשאר עמו אשר ישאר מאשור: והורד גאון אשור. שלא ימשלו בישראל כי יכול כחו החשמונים עליהם וככה מצרים: וגברתים

וְגִבַּרְתִּים בַּיהוָה וּבִשְׁמוֹ יִתְהַלָּכוּ
יא נְאֻם יְהוָה׃ פְּתַח לְבָנוֹן
דְּלָתֶיךָ וְתֹאכַל אֵשׁ בַּאֲרָזֶיךָ׃
הֵילֵל בְּרוֹשׁ כִּי־נָפַל אֶרֶז אֲשֶׁר
אַדִּרִים שֻׁדָּדוּ הֵילִילוּ אַלּוֹנֵי בָשָׁן
כִּי יָרַד יַעַר הַבָּצוֹר׃ קוֹל יִלְלַת
הָרֹעִים כִּי שֻׁדְּדָה אַדַּרְתָּם קוֹל שַׁאֲגַת
כְּפִירִים כִּי שֻׁדַּד גְּאוֹן הַיַּרְדֵּן׃
כֹּה אָמַר יְהוָה אֱלֹהָי רְעֵה
אֶת־צֹאן הַהֲרֵגָה׃ אֲשֶׁר קֹנֵיהֶן
יַהַרְגֻן וְלֹא יֶאְשָׁמוּ וּמֹכְרֵיהֶן יֹאמַר
בָּרוּךְ יְהוָה וַאעְשִׁר וְרֹעֵיהֶם לֹא
יַחְמוֹל עֲלֵיהֶן׃ כִּי לֹא אֶחְמוֹל עוֹד
עַל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ נְאֻם־יְהוָה וְהִנֵּה
אָנֹכִי מַמְצִיא אֶת־הָאָדָם אִישׁ בְּיַד־
רֵעֵהוּ וּבְיַד מַלְכּוֹ וְכִתְּתוּ אֶת־הָאָרֶץ
וְלֹא אַצִּיל מִיָּדָם׃ וָאֶרְעֶה אֶת־צֹאן
הַהֲרֵגָה לָכֵן עֲנִיֵּי הַצֹּאן וָאֶקַּח־לִי שְׁנֵי
מַקְלוֹת לְאַחַד קָרָאתִי נֹעַם וּלְאַחַד
קָרָאתִי חֹבְלִים וָאֶרְעֶה אֶת־הַצֹּאן׃
וָאַכְחִד אֶת־שְׁלֹשֶׁת הָרֹעִים בְּיֶרַח
אֶחָד וַתִּקְצַר נַפְשִׁי בָּהֶם וְגַם־נַפְשָׁם
בָּחֲלָה בִי׃ וָאֹמַר לֹא אֶרְעֶה אֶתְכֶם
הַמֵּתָה תָמוּת וְהַנִּכְחֶדֶת תִּכָּחֵד
וְהַנִּשְׁאָרוֹת תֹּאכַלְנָה אִשָּׁה אֶת־בְּשַׂר
רְעוּתָהּ׃ וָאֶקַּח אֶת־מַקְלִי אֶת־נֹעַם
וָאֶגְדַּע אֹתוֹ לְהָפֵיר אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר
כָּרַתִּי אֶת־כָּל־הָעַמִּים׃ וַתֻּפַר
בַּיּוֹם הַהוּא וַיֵּדְעוּ כֵן עֲנִיֵּי הַצֹּאן
הַשֹּׁמְרִים אֹתִי כִּי דְבַר־יְהוָה הוּא׃

ואגברינון במימרא דיי ובשמיה יהכון פריקין אמר יי׃ פתחו עממיא תרעיכון ותשיצי אשתא תוקפיכון׃ אילילו מלכיא ארי אתברו שלטוניא דעתירי ניכסיא מתבזזין אילילו טורני מדינתא ארי אתבזיז מחוז תוקפיכון׃ קל ציוחת מלכיא ארי אתבזיזו מחזיהון קל ניהם ניהמתהון כבני אריון כד יביש עליהון רום ירדנא׃ כדנן אמר יי אלהי אתנבי על פרנסיא דאתמניאו לפרנסא עמא ואינון שליטו בהון כענא לנכסתא׃ די קניהון קטלין להין אמרין לא עלנא חובא ומזבניהון אמרין בריך יי די אעתרנא ורעיהן לא חייסין עליהון׃ ארי לא אחוס עוד על יתבי ארעא אמר יי הא אנא מגרי ית אינשא גבר ביד חבריה וביד מלכיה ויבזון ית ארעא ולא אשיזיב מידהון׃ ומניתי פרנסיא על עמא ואינון שלטו בהון כענא לנכסתא מסכינו וטלטילו ית עמי ואתפליגו קדמי לתרתין פלגון אתפליגו בית ישראל על דבית יהודה וקצו במלכותא דבית דוד די בהון רעותא קדמי למהוי פרנסין על עמי׃ ושיציתי ית תלתא פרנסיא בירחא חד ורחיק מימרי יתהון על דנפשתהון קצת בפולחני׃ ואמרית דלא למנאה עליכון פרנס דמיתין ימותון ודמשתיצן ישתיצון ודישתארון יבזון גבר ית ניכסי קריביה׃ ואיתיתי ית סנחריב מלכא דאתור על מלכא דישראל ואגליתי יתיה על די אשניאו קיימא דיגזר עמהון דלא למפלח לטעותא בכן גלו ביני עממיא ועל דאשניאו קיימא גלן בעידנא ההיא וידעון כן ענותניא חשיבי עמא די עבדו רעותי ארי פיתגמא דיי הוא׃

אשר קוניהן יהרגון · ותלכן שתיהן עד בואנה בית לחם · וכל ואת שתי חבליו וכל תכלית דכוו׳ : לאחד ז׳ פתחין וסימ׳ במלכים ב׳ ריש סימ׳ ט׳ : ותקצר ד׳ בקריא׳ וסימ׳ ותקצר נפש העם בדרך׳ ותקצר נפשו בעמל ישר׳ · ותקצר נפשו למות דשמשון׳ ותקצר נפשי בהם וגם נפשם בחלה בי׃

פתח ד׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן י״ג : ותאכל ו׳ וסי׳ ויאמר האשר · ותאכל את בעלי שכם ב׳ בו · ויענה אליהו וידבר · ויען אליהו וידבר אליהם · פתח לבנן דלתיך : עליהן ז׳ וסימ׳ ותנו בהן אש ושימו עליהן · וכתבת עליהן את כל דברי · באשר צוה משה עבד יי׳ גי׳ דיהושע · ורגמו עליהן אבן · המתנבאות מלבהן ·

אבן עזרא

וגברתים · יתן גבורה לאלה הבאים ויתברכו בשמו בלי פחד · זאת תחלת פרשת מקונן על החשמונים שתאבד מלכותם והטעם כי החשמונים הם הארזים : הלל ברוש · שרי ישראל : כי נפל ארז · מלכי החשמונים : אלוני בשן · השותפים שרי : כי ירד יער הבציר · שהוא כבצר מהם : קול · הרועים · הם המלכים ואדרתם הם החשמונים : קול שאגת כפירים · כי הכפיר הוא מלך החיות ומלת כפירים תפרש בעבור אחרת כמו כסאך א׳ אלהים שהוא כסאך כסא אלהים וככה זה כי שדד כפיר שהירדן היה מתגאה בו שלא יוכל אדם לעבור את הירדן מפחדו ואם פירשנוהו כי יבש ה׳ הירדן אין לו טעם ויפת אמר כי שדד גאון ישראל מעבר ל׳ לירדן גם נכון הוא בעיני : כה · עתה יחל פרשה אחרת לספר איך יהיו ישראל אחרי קום החשמוני׳ ואמ׳ אלהי בעבור כי ירא׳ במראות נבואה כי הוא יהיה הרועה ו׳ ופירש טעם צאן ה׳ ההרגה : אשר ולא יאשמו · כפי מחשבת׳ : ואעשיר · תנועת הא״לף שבה אל הוי״ו על כן נעלמה התנועת אל״ף ואעשה את זרע דוד : ורועיהם · הם מלכי הגוים כי הנכון בעיני כי רועיהם הוא השם הנכבד וזה ה׳ הנכון והעד כי לא אחמול עוד · ול׳ תתמה על רועיהם לשון רבים כי כמוהו ישמח ישראל בעושיו אם בעליו עמו : ממציא · כמו וימציאו : וכתתו את הארץ · לכרוח ולא אציל מידם או וכתתו האויבים את יושבי הארץ : וארעה · הנה הטעם כי השם ירעה אותה עתה לפני בא עת עמידת החשמונים ו׳ ועתה יספר דרך משל גם נכון הוא שקרא צאן ההרגה כי כן היו בגלותם ל׳ בבל על כן יספר הרעות שעברו עליהם ועתה בשובם לירושלם ירעם וטעם לכן עניי הצאן בעבור שים בצאן עניים הוצרכתי לקחת שני מקלו׳ ואלה הם זרובבל פחת יהודה ונחמיה התרשתא וכתו׳ על נחמיה אחרימו׳ זרובבל גם אותי צוה להיות פחה בארץ יהודה וקראו נועם מגזרת נעים וחובלים מגזרת תחבולות וקראו מקלות ולא רועים כי לא היו מלכים · והנה ארעה את הצאן בראשונה כי ישרא׳ עם זרובבל באו וטעם וארעה את הצאן עד זמן ידוע שמתו שלשה רועים : ואכחיד · מנהג הרועה להיות תחת ידו רועים קטנים ואלה השלשה שמתו בירח אחד אולי רמז לכהן גדול שהוא יהושע וכהן משוח מלחמה וכהן משנה או שמתו חגי זכריה ומלאכי ונפסקה הנבואה כי הנביא כמו רועה : ותקצר נפשי · בצאן להושיעם ומלת בחלה בי אין לה חבר ופי׳ כמו קצרה כפל מלת ותקצר והעד מלת וגם : ואומר · בלבי לא ארעה אתכם אחרי מות הנביאים או הכהנים החסידים : ואקח · אז מת זרובבל שהוא טעם שהיה לו ברית את כל הגוים סביבות ירושלם ברית שלום וזהו ואגדע אותו וטעם בריתי בעבור שהארץ שנשבעו הגוים לזרובבל היא ארץ השם : ותופר · הברית במות זרובבל אז ידעו עניי הצאן אלה דברי הנביא : השומרים אותי · והטעם אם יקום דברו : ואומר

רשי

פתח לבנון דלתיך · תירגם יונתן פתחו עממיא תרעיכון : היליל ברוש כי נפל ארז · שהוא גדול מן הברוש · הלילו השלטונים כי נפלו המלכים : אלוני בשן · קיסנ״ם בלע״ז : כי ירד · כי נשבר ודומה לו וברד ברדת היער : יער הבציר · יער המבצר תקוף כרכיא : הרועים · המלכים : אדרתם · תפארתם : שאגת כפירים · יבכו השרים : כי שודד גאון הירדן · שהוא מקום הכפירים והאריות ורבותי׳ פיר׳ פתח לבנון דלתיך שעל חורבן בית שני נתנבא הנביא וארבעים שנה קודם ה׳ חורבן היו דלתו׳ ההיכל נפתחות מאליהן גער בהן רבן יוחנן בן זכאי אמר לו היכל היכל עד מתי אתה מבעית את עצמך יודע אני שסופך ליחרב וכבר נתנבא עליך זכריה בן עדוא פתח לבנון דלתיך וגו׳ : רעה את צאן ההריגה · הכן להם רועים כלומר הנבא על פרנסיהם ה׳ העתידים לרעותם מעתה : צאן ההריגה · ישרא׳ שהרגום רועיהם והכלום : ולא יאשמו · מלכי הגוים שאגלם לתוכם זה מוכרם והקונה הורג ואין נותן בלבו שיהא לו אשמה בדבר ומוכרם מתהלל ברוך יי׳ שמסרם בידי והריני עשיר : ואעשיר · והרי הוא עשיר : וארעה את צאן ההריגה · כל אלה דברי הקב״ה לנביא ואני רעיתי אותם בימים הקדמונים : לכן עניי הצאן · אמת עניי הצאן היו כשהתחלתי לרעותם : ואקח לי את שני מקלות · לסוף ימים חלקתי לשתי ממלכות בעונם : לאחד קראתי נועם · ירבעם אמר לבהלם לאט · ולאחר קראתי חובלי׳ · רחבעם אמר להם לייסרם בעקרבים ולפי שדרך צאן לנהלם במקלו׳ קרא למושליה׳ מקלות : ואכחיד שלשת הרועים בירח אחד · והם השחיתו דרכיהם עד שמאסתים והרגתים בחדש אחד כל שלשת הרועים שהרג יהוא את כל בית אחאב ואת בית אחזיה מלך יהודה ואת אחיו ואת כל זרע מלכות דוד ועתליה איבדה את השאר זולתי יואש שנטמן : ותקצר נפשי בהם · מאסתים וכל לשון קוצר נפש הוא דבר שהוא דבר מיאוס שאין הדעת סובלתו ויקצר הלב והמעיים מ׳ מלהכיל כמו שאליהו אמר ה׳ הציקתני רוח בטני : גם נפשם בחלה בי · זכרונם היה רב במעי׳ ותמלא את רוחי ומציק את בטני ובחלה פי׳ רבותינו לשון גדל במסכת נדה משל משלו חכמים באשה פגה בוחל וצמל פגה עודה תינוקת בוחל אלו ימי הנעורים שכבר היא גדולה ו׳ ובאו מקרא זה דחייה לדבריהם : ואומר לא ארעה אתכם · אמרתי באותן הימים אשליכם מעל פני ויהיו הפקר ולבז : ואקח את מקלי את נועם · שברתי את כח מלכי ישרא׳ בימי יהואחז בן יהוא עד כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש ובימי הושע בן אלה שמסרתים ביד סנחריב והגלהו : להפר את בריתי אשר כרתי את כל העמים · להראותם שבשביל שבגדו בי הפרתי את הברית אשר כרתי עם כל העמים עליהם שלא יזיקום שעל מנת כן כרתי להם את התורה שאם ישמרוה שיהיו חירות מן המלכיות שלא תהא אומה ולשון שולטת בהם ואל תתמה אם דבר המקר׳ תמועתם מיד שוכא בלשון כריתות ברית את השוכא שהרי מצינו מקרא דוגמתו וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה וגו׳ : וידעו כן · הבינו הצדיקים שבהם השומרים את חוקי : כי דבר יי׳ הוא · גזירה זו כבר דבר לנו הקב״ה על ידי משה יוליך יי׳ אותך ואת מלכך : ואומר

רש"י

ואומר. ש מלכי יהודה הכותרים: אם טוב בעיניכם הבו שכרי. קיימו מצותי והוא תהיה שכרי על כל הטובה אשר עשיתי לכם כמו שנותנין שכר לרועה צאן ואטיב ואדעה אתכם: ואם לא חדלו. וגם אני לא אטיב לכם וכן מצינו שאמ' הק' ליחזקאל השומע ישמע והחדל יחדל: וישקלו את שכרי שלשים כסף. תירגם יונתן ועבדו רעותי גברין מקצת. אמ' טובים מעט היו בהם שעשו רצוני כגון החרש והמסגר דניאל חנניה מישאל ועזריה ויחזקאל ולשון שלשים כסף לא ידעתי לכוין כאן אלא כסף לשון חמדה ואף רבותינו פירש' כן בחולין והביאו ראייה צרור הכסף לקח בידו ואת השלשים פיר' שארבעים וחמשה צדיקים יש בכל דור ודור והביאו ראיה מחומר שעורים ולתך שעורי' חמשה עשר בבבל ושלשים בארץ ישראל שנאמר ואקחה את שלשים כסף ואשליכהו בית ה' בארץ ישראל ומניין השלשים מדרש אגדה שהובטח אברהם אבינו בכך שלא יהא דור פחות משלשים צדיקים מניין כה יהיה זרעך יהיה בגימטריא שלשים: ויאמר ה' אלי השליכהו אל היוצר. כמו אל האוצר שומר האוצר אמר הק' לנביא כתוב והכא את אלו הם וצדקתם להיות שמור לסוף שבעים שנה של גלות בבל ויבנה בית המקדש על ידיהם ומהו האוצר אדר היקר בית מקדשי אדר תפארתי: אשר יקרתי מעליה'. אשר הפשטתי מעליהם מהיות להם ליקר ולשון יקרת הוא הסרת כבוד והמ"ם של מ מעליהם יוכיח והוא כמו ונשרף מארץ החיים כמו משטף פורה ודוגמת הפירוש שפירשתי מענין תרגום של יונתן הוא וראיתי לשונות הרבה לפירוש נבואה זו ואיני יכול לכוונן: ואגדע את מקלי השני. הגליתי את צדקיה: את החובלים. את רשעי דורו כי הוא צדיק ודורו רשעים: להפר את האחוה. שנתאחוו בני יהוד' ובנימין ונדבקו בתועבו' מלכי ישראל. עוד קח לך וגו'. וזהו שאמר לו למעלה רעה צאן ההריגה שיתן הוא שאני עתיד למסור דור חורבן בית שני זה ביד עשו: הנכחדות. האובדות לא יפקוד הרועה לבקשם: הנער לא יבקש. תירגם יונתן דמטלטלו לא יתבע והנער המוטות שאינן יודעות לבא אל הדיר: הנצבה. שיש לה כח קצת לעמוד על רגליה וצריכה סיוע לנהלה לאט: לא יכלכל. תירגם יונתן לא יסובר ודרך הרועה בחיקו ישא: בשר הבריאה יאכל. את העשירים יגמור ממונן: ופרסיהן יפרק. עד כלה ודוגמת זו אמר דניאל על אדום אכלה ומדקה ושארא ברגלה רפסה: הוי. יש לצעוק על זה: רועי האליל. רועי של אין אליל לשון אל איננו רועה וכן רופאי אליל רועי האליל יו"ד יתירה במקום ה"א כמו עוזבי הצאן שכני סנה שוכני לבדד עוזבי הצאן נותנן הפקר ליד כל הבא להכות ולהרוג ולבוז: חרב על זרועו ועל עין ימינו. והוא הרועה שכין של שחיטה נושא בידו לשחוט את השמינה ואת הבריאה שנתן עין ימינו בהם לדעת מי העשירים לבוז ולגמור נכסיהם: זרועו יבוש תיבש. לעתיד לבא ונתתי נקמתי באדום והפותרים פותרים אותו בצדקיהו על שם ואת עיני צדקיהו עור ואי אפשר לכוון הנני מקים רעה בארץ בצדקיהו שכבר עבר לו שבעים שנה: משא דבר ה'. הוא גזר זה הדבר שהתחיל לדבר בפורענותן של אוכלי ישראל עמו וכיוצא בו: סף רעל. כלי תרעלה כמו בדם אשר בסף רעל לשון שממון אוטם הלב והאברים שאין כח באדם המעוטף בשמלה כמו הברושים הרעלו הסרות והרעלות ובלשון משנה מצינו מדיות רעולות אובלופ"ר בלע"ז: וגם על יהודה. יטילו הגוים אשר יהיו במצור על ירושלם שיהו בית דוד מבפנים והאומות יצורו עליהם ויבאו גם בני יהודה על כרחם לצור על ירושלם כן ת"י: אבן מעמסה. אבן משאוי המוטלת על בני אדם תמי המושל לשאתה ולעמסה על כתפים והיא כבידה מאד עד אשר כל עומסיה שרוט ישרטון: אכה

מסורה

אויליה ח' חס' יו"ד קדמא בליש' בקריא' וסימ' אך אולים שרי צען. כלי רעה אולי. אולים מדרך פשעם. אולים יליץ אשם. ומוסר אולים אולת: רעי ח' חס' ו' בקריא' וסי' האמר לכרש רעי. דודי נסע ונגלה. הוי רעי האליל. חרב עורי על רעי ועל גבר עמיתי. י"י רעי לא אחסר: ועין ח' בקריא' וסים' נמסר ביהושע

מקרא

וָאֹמַר אֲלֵיהֶם אִם־טוֹב בְּעֵינֵיכֶם הָבוּ שְׂכָרִי וְאִם־לֹא חֲדָלוּ וַיִּשְׁקְלוּ אֶת־שְׂכָרִי שְׁלֹשִׁים כָּסֶף׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הַשְׁלִיכֵהוּ אֶל־הַיּוֹצֵר אֶדֶר הַיְקָר אֲשֶׁר יָקַרְתִּי מֵעֲלֵיהֶם וָאֶקְחָה שְׁלֹשִׁים הַכֶּסֶף וָאַשְׁלִיךְ אֹתוֹ בֵּית יְהוָה אֶל־הַיּוֹצֵר׃ וָאֶגְדַּע אֶת־מַקְלִי הַשֵּׁנִי אֵת הַחֹבְלִים לְהָפֵר אֶת־הָאַחֲוָה בֵּין יְהוּדָה וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָי עוֹד קַח־לְךָ כְּלִי רֹעֶה אֱוִלִי׃ כִּי הִנֵּה־אָנֹכִי מֵקִים רֹעֶה בָּאָרֶץ הַנִּכְחָדוֹת לֹא־יִפְקֹד הַנַּעַר לֹא־יְבַקֵּשׁ וְהַנִּשְׁבֶּרֶת לֹא יְרַפֵּא הַנִּצָּבָה לֹא יְכַלְכֵּל וּבְשַׂר הַבְּרִיאָה יֹאכַל וּפַרְסֵיהֶן יְפָרֵק׃

הוֹי רֹעִי הָאֱלִיל עֹזְבִי הַצֹּאן חֶרֶב עַל־זְרוֹעוֹ וְעַל־עֵין יְמִינוֹ זְרֹעוֹ יָבוֹשׁ תִּיבָשׁ וְעֵין יְמִינוֹ כָּהֹה תִכְהֶה׃

יב מַשָּׂא דְבַר־יְהוָה עַל־יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה נֹטֶה שָׁמַיִם וְיֹסֵד אָרֶץ וְיֹצֵר רוּחַ־אָדָם בְּקִרְבּוֹ׃ הִנֵּה אָנֹכִי שָׂם אֶת־יְרוּשָׁלַםִ סַף־רַעַל לְכָל־הָעַמִּים סָבִיב וְגַם עַל־יְהוּדָה יִהְיֶה בַמָּצוֹר עַל־יְרוּשָׁלָםִ׃ וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא אָשִׂים אֶת־יְרוּשָׁלַםִ אֶבֶן מַעֲמָסָה לְכָל־הָעַמִּים כָּל־עֹמְסֶיהָ שָׂרוֹט יִשָּׂרֵטוּ וְנֶאֶסְפוּ עָלֶיהָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃

תרגום

וַאֲמָרִית לְהוֹן אִם תַּקִּין בְּעֵינֵיכוֹן עִיבִידוּ רְעוּתִי וְאִם לָא אִתְמְנַעוּ וַעֲבָדוּ יַת רְעוּתִי גֻּבְרִין קְצַת׃ וַאֲמַר יְיָ לִי כְּתוֹב דִּכְרָן עוֹבָדֵיהוֹן בְּחִילַשׁ כְּתָבָא וּרְמֵי יָתֵיהּ לְבֵית מַקְדְּשָׁא וּרְמֵי לִתְחוֹת יַד אַמַרְכָּלָא חֲלַף דִּיקָרִית דַּחֲלָתִי בְּעֵינֵיהוֹן וּכְתָבִית דִּכְרָן עוֹבָדֵיהוֹן בְּחִילַשׁ כְּתָבָא וּרְמֵיתִי יָתֵיהּ לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ לִתְחוֹת יַד אַמַרְכָּלָא רַבָּא׃ וְאַיְתֵיתִי נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל עַל צִדְקִיָּה מַלְךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וְאַגְלֵיתִי יָתֵיהּ עַל דְּאַשְׁנִיאוּ קְיָימָא אַף אִינוּן דְּבֵית יְהוּדָה כַּאֲחֵיהוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ וַאֲמַר יְיָ לִי עוֹד אֵיזִיל אִתְנַבֵּי עַל פַּרְנָסָא טִפְּשָׁא׃ אֲרֵי הָא אֲנָא מְקִים פַּרְנָסָא בְּאַרְעָא דְּשַׁגָּן לָא יִבְעֵי דְּאִטַּלְטְלוּ לָא יִתְבַּע דְּתַבִּירִין לָא יַסֵּי דְּקַיְּמִין לָא יְסוֹבַר וְנִכְסֵי עַתִּירַיָּא יָבוֹז וּשְׁאָרְהוֹן יִגְמוֹר׃ וַוי עַל פַּרְנָסָא טִפְּשָׁא דְּאִתְפַּקִּיד לֵיהּ עַמָּא לְפַרְנָסָא דִּי הוּא דָּמֵי לְטַבָּחָא דִּי סַכִּינֵיהּ בִּידֵיהּ וְעֵינֵי עַל שְׁמֵינָתָא לְמִיכַס דִּרְעֵיהּ מֵיבַשׁ תִּיבַשׁ וְעֵינֵיהּ דְּיַמִּינָא מִיכְהָא תִיכְהֵי׃ מְטַל פִּתְגָמָא דַּיְיָ עַל יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ דְּתָלָא שְׁמַיָּא וְשַׁכְלִיל אַרְעָא וּבְרָא רוּחָא דֶּאֱנָשָׁא בִּמְעוֹהִי׃ הָא אֲנָא מְשַׁוֵּי יַת יְרוּשְׁלֵם מָן מְלֵי מַרְוֵי לְכָל עַמְמַיָּא סְחוֹר סְחוֹר וְאַף דְּבֵית יְהוּדָה יִיתוּנוּן עַמְמַיָּא בְּיַד אֲנִיסִין בְּצִיּוּרָא לִירוּשְׁלֵם׃ וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲשַׁוֵּי יַת יְרוּשְׁלֵם אֶבֶן תַּקְלָא לְכָל עַמְמַיָּא כָּל אַנְסָהָא אִתְבּוֹזָא יִתְבְּזוֹזוּן וְיִתְכַּנְשׁוּן עֲלַהּ כָּל עַמְמֵי אַרְעָא׃

מסורה

סימן י"ם: ונאספו ד' בקריא' וסימ' ונאספו שמה כל העדרים. ונאספו עלי והכוני ונשמדתי. אבן מעמסה לכל העמים. ונאספו עשבות הרים:

אבן עזרא

ואומר. הנה ראינו בעלות נחמיה לירושלם היתה בחרפה על דרך האמת ועתה יבקש שכר וירעה אותם על יד המקל השני ואלה השלשים כסף אולי הם שלשים צדיקים שבאו עמו או ששמשו בימי נחמיה שלשים כהנים בין גדולים ומשוחי מלחמה ומשנים על כן כתו' השליכהו הכסף אל יוצר וכתו' כי שם בית ה' הוא אדר היקר. יקר הוא תואר כמו חכם נבון. יקר הוא שם דבר ושמון ויקר ומלת אל תשרת בעבור אחרת אל אדר היקר וטעם אשר יקרתי הבית ה היקר שהכין שם כבודי בתחילה וזהו אשר י אקרתי מעליהם שסר הכבוד מעליהם בבית שני: ואגדע את מקלי. הוא נחמיה והנה נשחתו ישראל ושבו להריב זה עם זה ולהרע כי אין להם פחה וזהו להפר את האחוה בין יהודה ואחוה שם מגזרת אח כמו שלוה: ויאמר. תחלת פרשה כי מלך פרס הוא ארתחשתא של נחמיה הוא הנקר' בלשון פרס דריוש ה הוא שהרגו אלכסנדרוס ועתה החל מלכות יון הרשעה שהיא נמשכת עד היו' כאשר פירשתי בספר דניאל כי יון הגלה ירושלם לא אדום וזהו כלי רועה אוילי כמו אוילי אוילי כמו אכזרי ובעבור זה שנפסקה מלכו' ובאה על מלכות יון על כן כתוב בארץ על ארץ ישראל והנצבה שלא תוכל ללכת לרעות והנה כל זה ימי הגלו' עד היום: הנער. שה אובד הקטן לא יבקש: הוי. הגלות תארך ותעמוד עד כרות זו מלכות ה הרשעה עד בא קיצה: חרב על זרועו ועל עין ימינו. וטעם זרוע הכח שיסור והעין עין חכמה והעצה והנה יאבדו גבוריו וחכמיו: משא. זאת הפרשה דבוקה היא בעבור שהזכיר חרב על זרועו הזכיר מתי יהיה זה ואלה יהיה ועתה יפרש כי זה יהיה בסוף ישרא' עם משיח בן יוסף אל ירושלם ועתה זאת הנבואה על ישראל וטעם להזכיר עתה נוטה שמים ויוצר ארץ כי לולי ישראל לא נבראו וטעם ויוצר רוח אדם בקרבו שהוא עולם קטן כנגד שמים וארץ וזה הדבר צריך פי' ארוך: הנה. בהתחבר ישראל יעלו גוים להלחם עליה: סף. כמו מן הדם אשר בסף משכב וספות: וגם על יהודה. שהגוים יכריחו ישראל העומדים בארצם שהם רחוקים מירושלם ולא באה גאולתם ללכת עמהם לצור על ירושלם והנה צרה תעבור עליהם בלכתם: והיה. המשל ידוע כי להרע לנפשו יקח אבן מעמסה שיפול תחתיה:

ביום

ביום. אכה כל סוס. של גויי הארץ: ועל בית יהודה. שהלכו עמהם בעל כרחם אפקח עיני לשומרם ולהצילם ובוס העמים לא סוס היהודים שיהיה במחנה אכה בעורון והנה מיד יכשל בסוס: ואמרו אלופי יהודה. גדוליהם שהם במחנה האויב: אמצה לי. תפילת ירושלם כי הם התפללו בעבורנו תפלה חזקה והנה כל אחד יאמר אמצה לי בעבורי כמו אמרי לי אחי הוא: ביום. אז יתקיים חרב על זרועו ועל עין ימינו והנה הוא עור גם כוסו ועל כן יאכלום ככיור אש ככירת אש: וישבה. הטעם וישבו אנשיה: והושיע. את אהלי יהודה. הבאים עם האויב כי כן דרך המחנות שוכנים באהלים סביב העיר: בית דוד. עוד היום בעיר בגדאד עיר מלכות ישמעאל והם ראשי הגלות משפחה רבה וגדולה ולה ספר היחס משני קדמוניות וככה פירושו כי בראשונה קודם ישועת ירושלם יושיע השם אהלי יהוד׳ שהם מחוץ לעיר עם מחנו׳ האויב כדרך שאמר למעלה ועל בית יהודה אפקח את עיני וכל סוס העמים אכה בעורון ולמה בראשונ׳ יושיע את אהלי יהוד׳ למען לא תגדל בעבור שלא יוכלו להתפאר ביד דוד ויושב ירושלם שהם בתוך העיר עם משיח ולא תגדל ת׳ תפארתם על בני יהוד׳ ידינו הושיעה אתכם: ביום. הנכשל בהם. גיבור כדוד: כאלהים. מלאכים וככה פירושו כמלאך יי׳ לפניהם במלחמה: והיה ביו׳ ההוא. כאשר אבקש להשמיד את כל הגוים: ושפכתי. אשפוך רוח חן ותחנוני׳ על יושבי ירוש׳ טרם זה תעבור עליה׳ בתחלה צרה כי משיח בן יוסף יהרג אז יכעס השם וישמיד את כל הגוים הבאי׳ על ירוש׳ אתהו והביטו אליו אז יביטו כל הגוים אלי לראות מה אעשה לאשר דקרו משיח בן יוסף: וספדו עליו. אנשיו: כמספד הדדרימון. מספר אדם גדול היה בימים קדמונים: בבקעת מגדון: ואנחנו לא ידענו כל הקורות: ולהיותו רמז לאחאב ויאשיה דרך דרש הוא זה: וספדו. הזכיר משפחת בית דוד ה׳ הנכברת ומשפחת ב׳ בית נתן בדרך נבואה ידע כי גם זאת בימים ההם תהיה ידועה ולהיות בית נתן אחי שלמה אין צורך כי בית דוד שם כולל ל׳ לשניהם וככה בית השמעי אינו מהלוים או הוא קבתם מבית לוי בפנים ומקבתם בחוץ כמו בית דוד ויהודה שהם בפנים ובחוץ: ביום. גם זה הכתוב לאות כי ה׳ הנבואה לעתיד ויהיה מקור כפתח כמשמעו ור׳ משה הכהן אמר כי הוא דרך משל כמו וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם על כן אחריו ורוח הטומאה הפך לרוח הקודש: והיה

ח׳ חס׳ ג׳ בליש׳ אלוף וסימ׳ לאלפיה׳ בארץ שעיר · ואת למדת אתם עליך אלפים לראש · ואמרו אלפי יהודה · אשים את אלפי יהודה כביור אש · והיה כאלף ביהודה: יושב ב׳ חס׳ בסיפ׳ וסימ׳ והשפלה ישב · ותפארת ישב ירושלם: כדויד ג׳ וסימ׳ נמסר בעמוס סימ׳ ו׳ · כאלהים ג׳ בקרי׳ וסימ׳ והייתם כאלהים יודעי טוב ורע ·

בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה אַכֶּה כָל סוּס בַּתִּמָּהוֹן וְרֹכְבוֹ בַּשִּׁגָּעוֹן וְעַל בֵּית יְהוּדָה אֶפְקַח אֶת עֵינַי וְכֹל סוּס הָעַמִּים אַכֶּה בַּעִוָּרוֹן׃ וְאָמְרוּ אַלֻּפֵי יְהוּדָה בְּלִבָּם אַמְצָה לִי יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם בַּיהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵיהֶם׃ בַּיּוֹם הַהוּא אָשִׂים אֶת אַלֻּפֵי יְהוּדָה כְּכִיּוֹר אֵשׁ בְּעֵצִים וּכְלַפִּיד אֵשׁ בְּעָמִיר וְאָכְלוּ עַל יָמִין וְעַל שְׂמֹאול אֶת כָּל הָעַמִּים סָבִיב וְיָשְׁבָה יְרוּשָׁלִַם עוֹד תַּחְתֶּיהָ בִּירוּשָׁלִָם׃ וְהוֹשִׁיעַ יְהוָה אֶת אָהֳלֵי יְהוּדָה בָּרִאשֹׁנָה לְמַעַן לֹא תִגְדַּל תִּפְאֶרֶת בֵּית דָּוִיד וְתִפְאֶרֶת יֹשֵׁב יְרוּשָׁלִָם עַל יְהוּדָה׃ בַּיּוֹם הַהוּא יָגֵן יְהוָה בְּעַד יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלִַם וְהָיָה הַנִּכְשָׁל בָּהֶם בַּיּוֹם הַהוּא כְּדָוִיד וּבֵית דָּוִיד כֵּאלֹהִים כְּמַלְאַךְ יְהוָה לִפְנֵיהֶם׃ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא אֲבַקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד אֶת כָּל הַגּוֹיִם הַבָּאִים עַל יְרוּשָׁלִָם׃ וְשָׁפַכְתִּי עַל בֵּית דָּוִיד וְעַל יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלִַם רוּחַ חֵן וְתַחֲנוּנִים וְהִבִּיטוּ אֵלַי אֵת אֲשֶׁר דָּקָרוּ וְסָפְדוּ עָלָיו כְּמִסְפֵּד עַל הַיָּחִיד וְהָמֵר עָלָיו כְּהָמֵר עַל הַבְּכוֹר׃ בַּיּוֹם הַהוּא יִגְדַּל הַמִּסְפֵּד בִּירוּשָׁלִַם כְּמִסְפַּד הֲדַדְרִמּוֹן בְּבִקְעַת מְגִדּוֹן׃ וְסָפְדָה הָאָרֶץ מִשְׁפָּחוֹת מִשְׁפָּחוֹת לְבָד מִשְׁפַּחַת בֵּית דָּוִיד לְבָד וּנְשֵׁיהֶם לְבָד מִשְׁפַּחַת בֵּית נָתָן לְבָד וּנְשֵׁיהֶם לְבָד׃ מִשְׁפַּחַת בֵּית לֵוִי לְבָד וּנְשֵׁיהֶם לְבָד מִשְׁפַּחַת הַשִּׁמְעִי לְבָד וּנְשֵׁיהֶם לְבָד׃ כֹּל הַמִּשְׁפָּחוֹת הַנִּשְׁאָרוֹת מִשְׁפָּחֹת מִשְׁפָּחֹת לְבָד וּנְשֵׁיהֶם לְבָד׃

יג בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מָקוֹר נִפְתָּח לְבֵית דָּוִיד וּלְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם לְחַטַּאת וּלְנִדָּה׃

בְּעִידָנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ אֶימְחֵי כָּל סוּסְוַת עַמְמַיָא בְּטַפְשׁוּתָא וְרוֹכְבֵיהוֹן בְּשַׁעֲמָמוּתָא וְעַל דְּבֵית יְהוּדָה אֲגַלֵי יַת גְּבוּרְתִּי לְאַטָבָא לְהוֹן וְכָל סוּסְוַת עַמְמַיָא אֶמְחֵי בְּסַמְיוּתָא׃ וְיֵימְרוּן רַבְרְבֵי יְהוּדָה בְּלִבְּהוֹן אִשְׁתְּכַח פּוּרְקָן לְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם בְּמֵימְרָא דַּיְיָ צְבָאוֹת אֱלָהֲהוֹן׃ בְּעִידָנָא הַהִיא אֲשַׁוֵי יַת רַבְרְבֵי יְהוּדָה כִּבְשַׁר דִּינוּר בְּאָעַיָא וּכְבְעוּר דְּאֶשָׁא בְּעָמִירָא וְיִבְזוּן מִן דָּרוֹמָא וּמִן צִיפּוּנָא יַת כָּל נִיכְסֵי עַמְמַיָא סְחוֹר סְחוֹר וְתִיתֵּיב יְרוּשְׁלֶם עוֹד בְּאַתְרַהּ וְתִצְלַח יְרוּשְׁלֶם׃ וְיִפְרוֹק יְיָ יַת קִרְוַיָא דְּבֵית יְהוּדָה בְּקַדְמֵיתָא בְּדִיל דְּלָא תִיסְגֵי אִיתְרַבְרְבוּת בֵּית דָּוִד וְאִתְרַבְרְבוּ יָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם עַל דְּבֵית יְהוּדָה׃ בְּעִידָנָא הַהִיא יְרַחֵים יְיָ עַל יָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם וִיהֵי דְּחַלָשׁ בְּהוֹן בְּעִידָנָא הַהִיא כְּדָוִד וּבֵית דָּוִד כְּרַבְרְבִין יַצְלְחוּן כְּמַלְאָכָא דַּיְיָ קֳדָמֵיהוֹן׃ וִיהֵי בְּעִידָנָא הַהִיא אֶתְבַּע לְשֵׁיצָאָה יַת כָּל עַמְמַיָא דִּי מִתְכַּנְשִׁין וְאָתָן עַל יְרוּשְׁלֶם׃ וְאֶשְׁפּוֹךְ עַל דְּבֵית דָּוִד וְעַל יָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם רוּחַ חִסְדָּא וְרַחֲמִין וְיִבְעוּן מִן קֳדָמַי עַל דִּי אִטַּלְטְלוּ וְיִסְפְּדוּן עֲלוֹהִי כְּמָא דְּסָפְדִין עַל יְחִידָא וְיֵימְרוּן עֲלוֹהִי כְּמָא דְּמַמְרִין עַל בּוּכְרָא׃ בְּעִידָנָא הַהִיא יִסְגֵי מִסְפְּדָא בִּירוּשְׁלֶם כְּמִסְפְּדָא דְּאַחְאָב בַּר עָמְרִי דִּי קְטַל יָתֵיהּ הֲדַדְרִמּוֹן בַּר טַבְרִימוֹן וּכְמִסְפַּד יֹאשִׁיָּה בַּר אָמוֹן דִּי קְטַל יָתֵיהּ פַּרְעֹה חֲגִירָא בְּבִקְעַת מְגִידּוֹ׃ וְיִסְפְּדוּן דַּיָּרֵי אַרְעָא זַרְעִין זַרְעִין גַּבְרֵיהוֹן לְחוּד וּנְשֵׁיהוֹן לְחוּד זַרְעִית בֵּית דָּוִד לְחוּד גַּבְרֵיהוֹן לְחוּד וּנְשֵׁיהוֹן לְחוּד זַרְעִית בֵּית נָתָן גַּבְרֵיהוֹן לְחוּד וּנְשֵׁיהוֹן לְחוּד׃ זַרְעִית בֵּית לֵוִי לְחוּד גַּבְרֵיהוֹן לְחוּד וּנְשֵׁיהוֹן לְחוּד זַרְעִית בֵּית שִׁמְעִי גַּבְרֵיהוֹן לְחוּד וּנְשֵׁיהוֹן לְחוּד׃ כָּל זַרְעִיָתָא דִּי אִשְׁתְּאָרָא זַרְעִין זַרְעִין גַּבְרֵיהוֹן לְחוּד וּנְשֵׁיהוֹן לְחוּד׃ בְּעִידָנָא הַהִיא יְהֵי אוּלְפַן אוֹרָיְתָא גְּלֵי כְּמַבּוּעַ דְּמַיִין לְבֵית דָּוִד וּלְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם וְאֶשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיהוֹן כְּמָא דְּמִדַּכַּן בְּמֵי אַדִּיוּתָא וּבִקְטַם תּוֹרְתָא דְּחַטָּאתָא׃

ובית דויד כאלהים · מי אל גדול כאלהים · אנ״ך: מספד ג׳ בקריא׳ וסימ׳ בספד תמרורים כי פתאם · מספד כית האצל · כמספד הדדרמון כבגעת מגדון · וסימ׳ תמריא סמיכין לרמוניא: לחטאת ו׳ פתחי׳ וסימ׳ ויהי בדבר הזה לחטאת בית ירבעם · ביום ההוא יהיה מקור נפתח · ואתה תשמע השמים תניין דמלכים · ותליהאי · ואתה תשמע מן השמים תניינא דו״ה · ודבתריה ואתה תשמע השמים:

רשי

אכה כל סוס. הבובאים שם בשגעון ואת רוכביהם בעורון אבל על בית יהודה שהם על כרחם מן הבובאי׳ אפקח עיני להגין עליהם מן המכה הזאת: ואמרו אלופי יהודה בלבם. כשיראו שאר הבובאים נגפים במגפה זו והם ניצולים: אמצה לי יושבי ירושלם וגו׳. יושבי ירושלם שיודעי׳ שעל כרחינו אנו באים עליהם אמצו לעזרתי ב׳ בתפלתן ביי׳ אלהיהם: אשים את אלופי יהודה. ישובו וילחמו עם אותם שהביאום שם: ככיור אש. כמדורת אש גדולה וכיור לשון כריים וכן חברו מנחם: תחתיה. במקומה: והושיע יי׳ את אהלי יהודה בראשונה. בטרם יבאו בני ירושלם לצאת מן העיר תהיה להם תשועה לשוב אל אהליה׳ ואל ביתם והא׳ קבה׳ תשועה לבני העיר היא ה׳ התשועה שנ׳ בה ויצא יי׳ ונלחם: למען לא תגדל. להתפאר עליה׳ ולומר לא נצלתם אלא בשבילנו: הנכשל בהם. החלש שבהם: כאלהים. כרברבין כמלאכים: כמלאך יי׳ לפניהם. יצלחון כמלאכא דיי׳ קדמיהון: אבקש להשמיד. אבקש בהשמדתם ואדקדק בענם ורבותינו פירשו לזכות אבקש בגונבי שלהם אם יש להם זכות אכיחם ואם לאו אשמידם: רוח חן ותחנונים. שיעלה על רוחם להתחנן לפני והם יהיו לחן בעיני רוח טלבב בלב״ו: והביטו אלי את אשר דקרו. תירג׳ יונתן ויבעון מן קדמי על דאיטלטלון והביטו להתאונן על אשר דקרו בהם האומות והרגו מהם בגלותם: וספדו עליו. על אותו הרג: כמספד על היחיד. כאשר יספוד איש על בן יחידו ורבותינו דרשוהו על משיח בן יוסף שנהרג. במסכת סוכה: כמספד הדדרימון בבקעת מגידון. אין ענין הדדרימון בבקעת מגידו אלא שני מספדות הן כמספדא דאחאב בר עמרי דקטל יתיה הדדרימון בן ט׳ טברימון ברמות גלעד שנאמר ותעבור הרינ׳ במחנ׳ והוא הספד וכמספדא דיאשיהו בר אמון הקטל יתיה פרעה חגיר׳ בבקעת מגידו שנ׳ ויקונן שם ירמיהו וגו׳ ויאמרו כל השרים והשרות בקינותיה׳ וגו׳: בית נתן. הנביא וי״א נתן בן דוד כמו שנ׳ שמוע ושובב ונתן ושלמה: בית לוי. הכהני׳ והלוים: משפחת השמעי. שמוע בן דוד בתחילה כלל הכתוב משפחת בית דוד וא״כ פרט כל אחת ואחת. כל המשפחות הנשארו׳. לבית דוד: ונשיהם לבד. משום צניעו׳ ולמה

מספחו׳ הכהונה והמלכו׳ כדי להחזיר להם כתריה׳ כמו שנ׳ בראש הספר שה שני בני היצהר העומדי׳ על אדון כל הארץ: לחטאת ולנדה. לאדיותא וכן ת׳ אשבוק לחוביהון כמה דמדכן במי אדיותא ובקטם תורתא דחטאתא בא׳ חטאתי וגם

אביהו ז' בקריא' וסימ' וירד אביהו אל האשה. ויחר אפו ויעל בית אביהו. וירד אחיו וכל בית אביהו. ודקרהו אביהו. וישלח חירם מלך צור. ולחסה מן בני מררי בנים שמרי הראש. ויחל שלמה לבנות וגו' אשר נראה לדוד אביהו. וסימ' אתתא רגזת מן ביתא חזיא מלכא ודקרה ברישה: רועי ה' חס' ו' בקריא'

והיה ביום ההוא נאם יהוה צבאות אכרית את שמות העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד וגם את הנביאים ואת רוח הטמאה אעביר מן הארץ: והיה כי ינבא איש עוד ואמרו אליו אביו ואמו ילדיו לא תחיה כי שקר דברת בשם יהוה ודקרהו אביהו ואמו ילדיו בהנבאו: והיה ביום ההוא יבשו הנביאים איש מחזינו בהנבאתו ולא ילבשו אדרת שער למען כחש: ואמר לא נביא אנכי איש עבד אדמה אנכי כי אדם הקנני מנעורי: ואמר אליו מה המכות האלה בין ידיך ואמר אשר הכיתי בית מאהבי:

חרב עורי על רעי ועל גבר עמיתי נאם יהוה צבאות הך את הרעה ותפוצין הצאן והשבתי ידי על הצערים: והיה בכל הארץ נאם יהוה פי שנים בה יכרתו יגועו והשלישית יותר בה: והבאתי את השלישית באש וצרפתים כצרף את הכסף ובחנתים כבחן את הזהב הוא יקרא בשמי ואני אענה אתו אמרתי עמי הוא והוא יאמר יהוה אלהי:

יד הנה יום בא ליהוה וחלק שללך בקרבך: ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה ונלכדה העיר ונשסו הבתים והנשים תשגלנה ויצא חצי העיר בגולה ויתר העם לא יכרת מן העיר: ויצא יהוה ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב: ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים אשר על פני ירושלם מקדם ונבקע הר הזיתים מחציו מזרחה וימה גיא גדולה מאד ומש חצי ההר צפונה וחציו נגבה:

ויהי בעידנא ההיא אמר יי צבאות אישיצי ית שום טעות עממיא מן ארעא ולא יהי דכרן משומהון עוד ואף ית נביי שקרא וית רוח מסאבא אבטל מן ארעא: ויהי ארי איתנבי גבר עוד ויימרון ליה אבוהי ואימיה ילדוהי לא תתקיים ארי שקרא אתנביתא בשמא דיי וידהרון ביה אבוהי ואימיה ילדוהי באתנביותיה: ויהי בעידנא ההיא יבהתון נביי שקרא גבר מנבואתיה באיתנביותי ולא יתנבון עוד שקר בדיל לאלפא כדיבין: ויימר לא נבייא אנא גבר פלח בארעא אנא ארי אינשא אקנייני מזעירי: ויימר ליה מה מחתא האילין דאתאה עלנא הלא בעובדי ידך ויימר יאות לקינא בחובין דרחמנא:

חרבא אתגלאה על מלכא ועל שלטונא חבריה דכותיה דדמי ליה אמר יי צבאות קטול ית מלכא ויתבדרון שלטוניא ואתיב ית מחת גבורתי על תיניניא: ויהי בכל ארעא אמר יי תרין חולקין דבה ישתיצון יסופון ותלתא ישתאר בה: ואעיל ית תלתא בעקא בכור דאשא ואצרופינון כמא דצרפין ית כספא ואבחרינון כמא דבחרין ית דהבא הוא יצלי בשמי ואנא אקביל צלותיה אמרית עמי הוא והוא יימר יי אלהי:

הא יומא דעתיד למיתי מן קדם יי ויפלגון בית ישראל נכסי עממיא בגויך ירושלם: ואכניש ית כל עממיא לירושלם לאגחא קרבא ותתכביש קרתא ויתבזזון בתיא ונשיא ישתכבן ויפוק פלגא דקרתא בגלותא ושאר עמא לא יפסוק מן קרתא: ויתגלי יי ויגיח קרבא בעממיא האינון כיום אגחותיה קרב על ימא דסוף: ויתגלי בגבורתיה בעידנא ההיא על טור זיתיא דעל אפי ירושלם ממדינחא ויתבזע טור זיתיא מפלגיה למדינחא ולמערבא חילא רבא לחדא ויתלש פלגיה דטורא לציפונא ופלגוהי לדרומא:

רשי

וגם את הנביאים. נביאי השקר: רוח טומאה. יצר הרע: אדרת שער. כן דרך המסיתים ומדיחים מתעטפים בטליתם כאילו הם אנשים צדיקים למען יקובלו כחשיהם: כי אדם הקנני. פתר בו מנחם לשון מקנה צאן ובקר כי אדם כשאר כל האדם שאינו עסוק בבטלות הפקירני מנעורי לשמור את מקניהו: בין ידיך. בית כתפיך שם מלקין עוברי עבירה: בית מאהבי. אשר אהבוני והוכיחוני לדרך הישרה: חרב עורי על רועי. על עמו שהפקדתיו על צאן גלותי: ועל גבר עמיתי. שחברתיו לי לשמור צאני כמותי: הך את הרועה. את מלך רומי הרשעה: ותפוצינה הצאן. שכבושה תחת ידו: והשיבותי ידי. ואשנה מכתי שנית: על הצוערים. על השלטונים הצעירים מן המלכים ויונתן תירגם ותפוצנה הצאן ויתבדרון שלטוניא ותרגם על הצוערים ממונים שלהם השניים להם וכן תירגם יונתן המקרא הזה באומות חרבא איתגלי על מלכא ועל שלטונא חבריה ד דכוותיה דדמי ליה קטול ית מלכיא ויתבדרון שלטוניא ואין לשון התרגום הזה נופל על ישר' שלא מצינו בתרגום ובמקרא שלטונין בישראל לא מלך ושרים ותרגום שלהם רברבין: והשלישית יותר בה. יתגיירו ויחיו: והבאתי את השלישית באש. ואעיל ית תליתיתא בעקא הא כבכור דאשא שיסבלו וישאו מקצת הגרים בצרת חבלו של משיח ובמלחמת גוג ומגוג עם ישראל ומשם יבחנו כי גירי אמת הם כי הרבה מן ה המתייהדים תחלה ישובו לסורם ויתחברו עם גוג כמו שמצינו באגדה: והוא יאמר ה'. כשיתפלל יתפלל לה' ולא לאלהיו הראשון: הנה יום בא לה'. חביב להב"ה: וחולק שללך בקרבך. שלל שתשללי מאויביך יחלקו יושביך בקרבך וכן ת"י ויפלגון בית ישר' נכסי עממיא בגויך ירושלם: ויתר העם לא יכרת. לא יגלו כולם ולמה יניחם להגלות חציים ולשסות הבתי' כדי שלא יהא להם פתחון פה לאמר לא למלחמה באנו כי אם להשתחות באנו: כיום הלחמו ביום קרב. כיום אגחותיה קרב על ימא דסוף: מחציו. מאמצעיתו: מזרחה וימה. מן המזרח למערב כמו שמסיים והולך: ומש חצי ההר צפונה וגו'. חציו הצפוני ימוש ממקומו ויתסך לצד צפון וכן חציו נגבה לצד דרום ויהיה ה הגיא ביניה' ראשו למזרח וסופו למערב: ונסתם

אבן עזרא

והיה. הטעם כל ככה יהיו אויבי השם כי על אהבתי ידקרו האבות הבנים: והיה אדרת שער. להראות האדם שהוא עובד השם ומתאבל על עונו וחוגר שק למען לא יכירוהו: ואמר. לשואלו מה מלאכתך: כי אדם הקנני מנעורי. הנחילני אדמה ומנעורי אני עובד אותה ואם ישאלוהו מה המכות שדקרוהו אביו ואמו אז יאמר בית מאהבי שחקתי והוכיתי שם על דרך שחוק: חרב. יתנבא עוד על מלחמות רבות שתהיינה בכל הארץ במות משיח בן יוסף וטעם רועי כל מלך מהגוי' שהמשילו השם על הארץ והוא חושב על עצמו שהוא כאלהים על כן ועל גבר עמיתי: הך את הרועה. השם יכרית כל מלך ותפוצינה הצאן על כן כתו' בפרשה האחרת הדבקה בזאת והיה ה' למלך על כל הארץ. אמ' יפת כי הצוערי' הפך הרועים והם צ צעירי הצאן והנה צ צוערים יתאר כמו א אובדים יצערו בבין ולא ידעו: והיה. שתי שלישיות העולם יכלו גם השלישית יבחן ו והנמלט הוא יהיה ע עובד השם הוא שיבוא מדי שנה בשנה ועתה יפרש איך יכרתו פי שנים בכל הארץ: הנה. בבא היום שיתקבצו אל ירושלם כל הגוים אחרי מות המשיח הנזכר: וחלק. עם ירושלם ידבר והאומ' כי שלל האויב יחולק אם כן למה א אחריו ויצא חצי העיר בגולה ועוד ונשסו ה הבתים מפעלי הכפל כמו ונמקו כל צבא השמים כמו נסבו מן סבב: תשכבנה. דרך כבוד כי תשגלנה כנוי המעשה וככה שגל המוכנת למטה: ויצא. כאשר יצא חצי העיר בגולה אז יצא השם ממקומו והשמי' דרך משל כי יקנא לעמו: ביום קרב. שבאו המצרים אחרי ישרא' להפגש בים ושם כתו' כי ה' נלחם להם ב במצרים: ועמדו. הנה אות ומופת יעשה השם ביום ההוא ועד היום לא היה משל זה כלום: הר הזתים. מזרח לירושלם ונבקע ההר מזרחו ומערבו ותהיה ביניה' גיא כמו ונסב בגיא: ונסתם

וסימ' נמסר לעיל סוף סימן י"א: וכחנתים ב' וסימ' הנני צורפם ובחנתים. והבאתי את השלישית. תשגלנה ד' כתיבן לישן שגל וקרינן לישן שכיבה וסימ' אשה תארש ואיש אחר ישגלנה. ועלליהם ירטשו לעיניהם. שאי עיניך על שפים וראי איפה לא שגלת. ונשסו הבתים והנשים תשגלנה:

אבן עזרא

ונסתם · אל אצל · שם מקום · ויונתן בן עוזיאל תירגם ונסתם גיא הרי ויסתתים וכל אנשי מזרח קוראי' ונסת' כמו נעתם ארץ · והנה רעש גדול יהיה · וטעם ובא אז תבא השכינה והקדושי' שהם המלאכים ותשכן בירושלם וזהו פי' עמך עם ירושלם כי עמים ידבר תחלת הפרשה · והיה · לא יהיה · ישרת בעבור אחרת · ומלת

רשי

ונסתם גיא הרי · יונתן תרגם ויסתתים גיא הרי לפי שירושלם הרים סביב לה ווש גיא בין הר שבצפון ובין הר הזיתים וכן בדרום וכשימסך חצי ההר הזיתים אצל הר שבצפונו יסתתם הגיא שהיה בניהם וכן בדרום · כי יגיע · בגובה גיא שהיה בין ההרי' אצל גובה ראשי ההרים שמכאן ומכאן וכן חברו מנחם עם מאבילית קראתיך ופירשו לשון גובה :

ונסתם ג' בקריא' וסימ' ונסתם ואין רדף אתכם · ונסתם גיא הרי כי יגיע גי הרים ב' בפסוק · וחד נסתם כאשר נסתם בימי הרעש · ג' בגי ט' חס א' בקריא' וסי' על גי הצבעים · הוא הכה את אדום בגיא מלח דמלכים · וטמא את התפת · כי יום מהומה ומבוסה · גי העברים קדמת הים · ותוספת היא את העוברים קדמא דפסוק · כי

ונסתם גיא הרי כי יגיע גי הרים אל אצל ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עזיה מלך יהודה ובא יהוה אלהי כל קדשים עמך׃ והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות יקפאון׃ והיה יום אחד הוא יודע ליהוה לא יום ולא לילה והיה לעת ערב יהיה אור׃ והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם חציים אל הים הקדמוני וחציים אל הים האחרון בקיץ ובחרף יהיה׃ והיה יהוה למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יהוה אחד ושמו אחד׃ יסוב כל הארץ כערבה מגבע לרמון נגב ירושלם וראמה וישבה תחתיה למשער בנימן עד מקום שער הראשון עד שער הפנים ומגדל חננאל עד יקבי המלך׃ וישבו בה וחרם לא יהיה עוד וישבה ירושלם לבטח׃ וזאת תהיה המגפה אשר יגף יהוה את כל העמים אשר צבאו על ירושלם המק בשרו והוא עמד על רגליו ועיניו תמקנה בחריהן ולשונו תמק בפיהם׃ והיה ביום ההוא תהיה מהומת יהוה רבה בהם והחזיקו איש יד רעהו ועלתה ידו על יד רעהו׃ וגם יהודה תלחם בירושלם ואסף חיל כל הגוים סביב זהב וכסף ובגדים לרב מאד׃ וכן תהיה מגפת הסוס הפרד הגמל והחמור וכל הבהמה אשר יהיה במחנות ההמה כמגפה הזאת׃ והיה כל הנותר מכל הגוים הבאים על ירושלם ועלו מדי שנה בשנה להשתחות למלך יהוה צבאות ולחג את חג הסכות׃

ויסתתים חילא דטוריא ארי ימטי חילא דטוריא לאצל ותתערקון כמא דערקתון מן קדם זיעא דהוה ביומי עזיה מלך שבטא דבית יהודה ויתגלי יי אלהי וכל קדישוהי עמיה׃ ויהי בעידנא ההיא לא יהי נהורא אילהין עדי וגליד׃ ויהי יומא חד הוא ידיע קדם יי לא כנהור יימם ולא כקביל ליליו ויהי לעידן רמשא יהי נהורא׃ ויהי בעידנא ההיא יפקון מי מבוע מירושלם פלגהון לימא מדינחא ופלגהון לימא מערבאה בקיטא ובסיתוא יהון נפקין׃ ותתגלי מלכותא דיי על כל יתבי ארעא בעידנא ההיא יפלחון קדם יי כתף חד ארי שמיה יציב בעלמא ולית בר מיניה׃ יקפא כל ארעא במישרא מגבע לרמון דרום ירושלם ותתרבי ותיתב באתריה למתרע שבטא בנימן עד אתר תרע קדמא עד תרע זויתא ומגדל פקום עד שיחי מלכא׃ ויתבון בה קטלא לא יהי עוד ותיתב ירושלם לרוחצן׃ ודא תהי מחתא דימחי יי ית כל עממיא דמתכנשין ואתן על ירוש' יתמסי בסריה והוא קאים על רגלוהי ועינוהי יתמסיין בגלגליהון ולישנהון יתמסי בפומהון׃ ויהי בעידנא יהי שיגוש קטלא קדם יי סגי בהון ויתקפון גבר ביד חבריה ותתלש ידיה עם ידא דחבריה׃ ואף דבית יהודה יירתונון עממיא כד אנוסין לאגחא קרבא בירושלם ויכנשון ניכסי חיל כל עממי סחור סחור דהבא וכספא ולבושין סגי לחדא׃ וכן תהי מחת סוסיא כודניא גמלא וחמרא וכל בעירא דיהי במשריתא האינון במחתא הדא׃ ויהי כל דישתאר מכל עממיא דמתכנשין ואתן על ירושלם יסקון בזמן שנא בשנא למסגיד קדם מלך עלמיא יי צבאות ולמיחג ית חגא דמטליא׃

רשי

ונסת' · ברואתכם המופת הגדול הזה · כאשר נסתם מפני הרעש · מנוגע אמות הסיפים ביום שנתנגע עוזיה · וכל קדושים · מלאכים · לא יהיה אור יקרות וקפאון · יונתן תרגם לא יהי נהורא אלהין עדי וגליד יהי' נהורא · לא יהיה אור נוגה כי יקרות וקפאון יהיה · יקרות לשון כיקר כרים הוא כמין אור הנראה שחרית על ההרים וכלה והולך · וקפאון · קפוי וחשוך ועב כקרח שקופא ומגליד כמו וכגבינה תקפיאני · והיה יום אחד · והיה הדבר הזה יום אחד מימות שלהב"ה הוא היום ידוע שהוא להכות ימשו של הב"ה · לא יום ולא לילה · לא אור נוגה כאור של עולם הבא שנאמ' והיה אור החמה יהיה שבעתים כאור וגו' ולא לילה ולא עת של צרה כצרת שיעבוד שמלכיות שמקדם שימות המשיח יהיו ואין בהם שיעבוד · והיה לעת ערב · קודם שיגמרו אף שכה יהיה אור הנוגה וכל הטוב האמור על ישרא' וכן ת' לא כנהור יומא ולא כקבל ליליא · והיה ביום ההוא · כשיבקע הר הזיתים מן המזרח למערב יצאו מים חיים מירושלם וילכו למזרח דרך אותה בקיעה עד הים הקדמוני שהוא למזרחו של עולם קדימה וחציניהם אל למערב אל ים המערבי הוא · המעיין שניבא יואל ומעיין מבית יי' יצא הוא הנחל שניבא יחזקאל וימד אלף ויעבירני במים וגו' · והיה יי' אחד · שכל האומות יעזבו הבליהם כמשנה שאין עמו אל נכר · ושמו אחד · שיהא שמו נזכר בפי כולם · יסוב כל הארץ · יהפך להיות כל הארץ כערבה ישפלו ההרים ויהי כל העולם כולו מישור וירום הר כדי שתראה גבוה על הכל · מגבע לרימון נגב ירושלם · שניהם בתוספ' דסוטה נגב ירוש' מישור הוא וגבע רימון טרשין וקרקעי' וכן פתרונו מגבע לרימון שהוא מקום הרים משם יתחילו להיות נהפכין לערבה ולמישור ויהיו דומין לנגב ירושלם שהוא מישור · וראמה · מתוך שכל סביב מישור תראה היא גבוה · וישבה תחתיה · במקומה · עד שער הפינים ומגדל חננאל · גם הוא במקומו ומשם ימסך ארך העיר עד יקבי המלך ת' שיחי דמלכא פוסיין בלע"ז כמו שיחין ומערות וכן כל יקבים שבמקרא לשון שיחין הם בור שלפני הגת שהיין זב לתוכו · ומדרש אגדה יקבי המלך ים אוקינוס שתגיע ירושלם עד סוף כל העולם יקבים שחצבם מלך מלכי המלכים · וחרם לא

אבן עזרא

יקרות תואר והמתואר הם עבות וככה לא יהיה אור ולא יהי' עבות יקרות וקפאון דבר עב כדרך לא יום ולא לילה · והיה · לא ידעו בני האדם בבואו יום השם אם יום הוא או לילה וסמוך לערב יתברר זה והמפרשי' אותו דרך משל על הגלות והישועה איכנו נכון רק הוא כמשמעו · והיה · זה אות לעתיד ובעבור זה נבקע ההר בעבור שנבקע ההר מחצית יצאו מים חיים דרך הגיא ולא יעכבם מעתה ההר כי יבקע · והיה · למלך · ישרת בעבור המלה האחרת וככה הוא ביום ההוא והיה יי' למלך אחד · ושמו אחד · הוא השם הנכבד הנודע על יד משה עבדו ויקרא ב כפי כל ככתבו · יסוב · הסובב · אלף וראמה נוסף ומצאכו אלף נוספת כאמצ' המלה והאזכיחו בהרות או היא תחת אות הכפל כמו אשר בזאו כהרים · וישבו בה · לבטח עם השכינה אז יבא משיח בן דוד כאשר יפרש · וזאת · שב לפרש מה מה היא המלחמה ש שילחם השם עם הגוי' שהוכיאו חצי העיר בגולה · המק · שם הפועל מהבניין הכבד בניין כבד כל מלות הבאות בלשון הפעיל והבאות בלשון דבר שבר יקראו בנין ה הדגש · תמקנה · מבנין נפעל ושניהם מפעלי הכפל והעד · ימקו בעונ' כמו וימסו אסוריו · והיה · ועלתה · כמשמעו או כמו וכרותה וככה · יכוניעלה הכרת ופסק · וגם יהודה · הם יתר העם שנשארו תעשה מלחמה בירושלם עם האויב להכרית · וכרו אז ימצאו אנשי ירושלם זהב וכסף · ובגדים מאוספי' והנה טעם ואספתי את כל הגוים בירושלם · וכן תהיה מגפת הסוס ·

למסגיד קדם מלך עלמיא יי צבאות ולמיחג ית חגא דמטליא׃

יגיע גי הרים אל אצל · והוא העביר את בנו באש · לד ואונו גי החרשים · וכל יהושע דכו' · ישעיה שמענו גאון מואב גא כתוב יחזקאל גה כתיב ושארא גיא כתיבין · והיה יי' ד' דסמיכי בקריא' וסי' במס' רבת' · ולשונו ז' מל וסימ' במס' רבת' · והמה יב' וסימ' נמס' בסדר בהעלותך ובירמי' יד'

אבן עזרא

המק בשרו ועיניו · והיה כל הנותר · זהו הפלישתי שהזכיר בעבור שאמר למלך במות תחת הלמ"ד ולא כפתח הלמ"ד כראה כי הוא סמוך · והטעם למלך השם הוא המשיח כדרך ואני נסכתי מלכי וכתוב וישתחוו לו כל הגוים על שלמה או על המשיח בנו · והיה

רשי

תהיה · העיר עוד · המק בשרו והוא עומד · זה כיכול אברים · תהיה מהומת יי' בהם · לערבב חכמתם להפכה לשגעון · והחזיקו איש ביד רעהו · יאחז בו להורגו ועלתה ידו · כל דאלים גבר · וגם יהודה · על כרחה תלחם על ירושלם · במגפה הזאת · המפורשת למעלה המק בשרו · את חג הסוכות · כמו שפירשו רז"ל במסכת ע"ז מצוה קלה יש לי וסוכה שמה כראיתא במסכת ע"א סוכה · הגוים

הגשם. גשמים ממש להצמיח פירות ארצם ומה ראה לגזור עליהם עצירת גשמים לפי שמצות החג על הגשמים הם ארבעת מינים שבלולב וניסוך המי' לרצות על המי' על שהחג זמן גשמי שנה הוא ואלו המפקפקין בחג הסוכות לא עליהם יהיה הגשם כך למדתי בתוספתא דסוכה ואם משפחת מצרי' לא תעלה. והם אין צריכי' לגשמי' שנילוס עולה ומשקה אות' ולא עליה' תהיה הגשם שלהם כלומר לא ישקה אותם נילוס וכן תרגם יונתן לא עליהון יסק נילוס. תהיה המגפה. של רעב: אשר יגוף יי'. זאת תהיה עונש מצרים ועונש כל הגוים כמו ש שאמר לא עליהם יהיה הגשם: על מצילות הסוס. על הקישוטות שתולין לסוס לנוי בין עיניו אף א אותן יקדישו לעשות כלי שרת ל למזרקים לדם ולסירו' לבשל בשר זבחים לרוב: והיה' הסירות שהם היו לדשן אף הם היו של ז זהב ושל כסף כמזרקי' אשר לפני המזבח מצילות הסוס טנטינ"ר בלע"ז: ולא יהיה כנעני. לא יצטרכו לסחורה כמו כנעניה כ כסוחרי ארץ ד"א אין כאן עני:

והיה: ולא עליהם יהיה הגשם כשה רפה בלמון ישמעאל וכמוהו ביום השלישי ויפא אברהם את עיניו וי עזב את עבדיו והאבן הזאת ואין יכולת באדם לפרש זאת בלשון אחרת כי לא ימצא זה הלשון כי אם בלשון ישמעאל ובלשון הקודש וטעם הגשם בסוכות כאשר העתיקו חכמי' להזכיר גבורות גשמים ולבקש רחמים עליה': ואם. הזכיר משפחת מצרים בעבור שלא ירד שם גשם לעולם כי היאור ישקה א אדמתם ולא יחושו אם לא עליהם יהיה הגשם אף על פי שלא יחושו לעצירת הגשם מפני היאור תבוא עליהם מגפת כל העמים: ולא עליהם. יהיה הגשם פורענות תבוא לאשר לא יעלה ומלת עליהם תפרש בעבור אחרת עליהם תהיה המגפה הממשך בסרו: זאת. חטאת. עונש כמו מחטאת סדום: וחטאת אל הגוים. שיהיה להם כהרות שיושקו אדמתם לא יוכלו מן המגפה גם אני ראיתי ארצו' ככה: ביום. מצלות. מגזרת תצלינה כלבלי' תלוים בצואר הסוסי' העולים לחוג יעשו הכהנים מהם סירו' לבשל בהם ויהיו רבים כמזרקים לפני המזב' לזרוק הדם: והיה: כנעני סוחר וטעם שלא ימכר אחד מן הסירות והמפרש כנעני ממש אין לו טע' כי זאת המשפחה: א אוכנה ידועה היום והנה כל אלה הפרשיות שהם בסוף זה הספר הן לעתיד והאומר כי כבר עבר ידאנו המתים החיים היוצאים מירוש' בקיץ ובחורף:

אל ירוש' ע"ג וס' כשנה התשיעית לצדקיהו'. נביאי ישר' הנבאים. אף כי ארבעת שפטי הרעים: בן אדם שים פניך אל ירוש'. בן אדם כתב לך את שם היום. ואספתי את כל הגוים אל ירוש'. והיה אשר לא יעלה מאת משפחו'. ויקהל דוד את כל שרי ישר'. אז יקהל שלמה דד"ה. וישבו כל איש יהודה אל ירו'. ויסבו ביהוד' ויקבצו

והיה אשר לא יעלה מאת משפחות הארץ אל ירושלם להשתחות למלך יהוה צבאות ולא עליהם יהיה הגשם: ואם משפחת מצרים לא תעלה ולא באה ולא עליהם תהיה המגפה אשר יגף יהוה את הגוים אשר לא יעלו לחג את חג הסכות: זאת תהיה חטאת מצרים וחטאת כל הגוים אשר לא יעלו לחג את חג הסכות: ביום ההוא יהיה על מצלות הסוס קדש ליהוה והיה הסירות בבית יהוה כמזרקים לפני המזבח: והיה כל סיר בירושלם וביהודה קדש ליהוה צבאות ובאו כל הזבחים ולקחו מהם ובשלו בהם ולא יהיה כנעני עוד בבית יהוה צבאות ביום ההוא:	יא בליש / ג"ל / ל"ב / ג' רף בסי' / יא מלרע / ל' / ל"ט / ד' / נ"ו	ויהי דלא יסק מן זרעית עממי ארעא לירושלם למסגיד קדם מלך עלמא יי צבאות ולא עליהון יהי מטרא: ואם מלכוות מצרים לא תיסק ולא תיתי לא להון יסק נילוס ברם ע עליהון תהי מחת דמחי יי ית עממי דלא יסקון למיחג ית חגא דמטליא: דא תהי פורענות מצרים ופורענות כל עממיא דלא יסקון למיחג ית חגא דמטליא: בעידנא ההיא יהי על כרובת סוסיא קודשא קדם יי ויהון דודיא בבית מקדשא דיי סגיאין כמזרקיא קדם מדבחא: ויהי כל דוד בירושלם וביהודה קודשא קדם יי צבאות וייתון כל דבחין ויסבון מנהון ו ויבשלון בהון ולא יהי עביד תגרא עוד בבית מקדשא דיי צבאות בעידנא ההיא:

רי"א

ספר מלאכי

משא דבר יהוה אל ישראל ביד מלאכי: אהבתי אתכם אמר יהוה ואמרתם במה אהבתנו הלוא אח עשו ליעקב נאם יהוה ואהב את יעקב: ואת עשו שנאתי ואשים את הריו שממה ואת נחלתו לתנות מדבר: כי תאמר אדום רששנו ונשוב ונבנה חרבות כה אמר יהוה צבאות המה יבנו ואני אהרוס וקראו להם גבול רשעה והעם אשר זעם יהוה עד עולם: ועיניכם תראינה ואתם תאמרו יגדל יהוה מעל לגבול ישראל: בן יכבד אב ועבד אדניו ואם אב אני איה כבודי	י' / ח' / ל' ה' כסו' / את את / ואת / כ' בתרי לוש' / ל' ב' / כ' תר יוס' / ל' / ל'	מטל פתגמא דיי על ישראל ביד מלאכי דיתקרי שמיה עזרא ספרא: רחימי יתכון אמר יי ואם תימרון במה רחמתנא הלא אח עשו ליעקב אמר יי ו ורחימית ית יעקב: וית עשו רחיקי' ושויתי ית טורוהי לצדו וית א אחסנתיה לצדות מדברא: ארי יימרון אדומאי אתמסכננא כען עתרנא נתוב ונבני חרבתא כדנן אמר יי צבאות אינון יבנון ואנא אפגר ויקרון להון תחומא דעמיה רשיעא ועמא דאיתי עליהון לוט עד עלמא: ועיניכון יחזיאן ואתון תימרון יסגי יקרא דיי ו ואפתי ית תחום ישראל: הא על ברא אמיר ליקרא ית אבא ועבדא

למרחל מן קדם ריבוניה אם כאב אנא אן דאתון מיקרין קדמי

משא דבר יי'. פו"ר פור"ט בלע"ז ד דבר המסר ל למלאכי לשאת אותו אל בני ישר': ביד מלאכי. כבר היה מסור בידו זה ימים רבים מכאן דרמו רבותינו בברייתא דמכילתא שכל הנביאים עמדו על הר סיני ושם נמסרו להם הנבואות וכן ישעיה אומר מעת היותה שם אני ועתה יי' אלהים שלחני: ואהב את יעקב. לתת לו את ארץ חמדה צבי צבאות גוים ארץ שצביון כל צביות הגוים בה: ואת עשו שנאתי. לדוחפו אל ארץ מפני יעקב אחיו ובנוהג שבעולם מי שיש לו שני בנים לבכור הוא בורר לו מנה יפה: ואשים הריו שממה. אינן דומין להרי ישראל: לתנות מדבר. מעון תנים: כי תאמר אדום רוששנו. ואם אמ' אדום מתחילתנו רשי' היינו אבל מעתה שהעשרנו מביזת ירושלם נשוב ונבנה חרבות שלנו: כה אמר יי' וגו'. יגדל יי' מעל לגבול ישראל. יראה גדולתו מעל לגבולנו להודיע כי אוהבנו עמו ות"י יסגא יקר' דיי' ואפתי ית תחום ארעא דישראל: בן. יש עליו לכבד אב וכן עבד אדוניו ואתם קרויין בני ועבדי ועתה אם אב אני לכם איה כבודי: אמר

ספר מלאכי

דיש אומרי' שהוא עזרא ולפי דעתי שהו' שמו כאשר הוא כתוב והוא סוף הנביאים ובעבור זה הזהיר זכרו תור' משה עבדי כי במותו נפסקה ה הנבואה מישראל: משא: נבואה והאומ' כי על ישראל התנבא טרם גלו אמור' כי לא היה בבי' שני לא דיבור נבואה כי הנה בעזרא ויעמו בני ישר' והם רובם

הלוים ושמעיה הנביא כא. וכל עזרא דכוו: וביהודה ה' בקריא' וסימ' במלכים ב' סימ' י"ו: במה א' קמצין וסימ' נמסר במלכים א' סימן כ"ב ובמיכה סימ' ו': להנות כ' בתרי לישני וסימ' לתנות לבת יפתח. נחלתו לתנות מדבר: ועיניכם ב' א' חס' וא' מל' וסימ' תשאו אל גלליכם. תראינה ואתם תאמרו יגדל יי':

יהוד' ובנימן ועוד כתו' כי חלל יהוד' קדש יי' אשר אהב ובעל בת אל נכר והוא דבר כמו' ככריו שכתו' בעזר' ועוד שאת' על אדום ואשים את הריו שממה וזה היה אחר חרבן ירו': אהבתי. הטע' בני אב. אח' אחים היו עשו ויעקב ואני נשבעתי כי בריתי אקיים את יצחק ואני אהבתי יעקב ונתתי לו את ארץ כנען שנשבעתי לאבותיו לתת לזרעם וגרשתי עשו מארץ השם ונתתי לו הר שעיר בעבור כבוד אביו ובעבור רשעו שמתי הריו שממה וכן קראהו גבול רשעה והנה אתם בני יעקב הנה שבתם אל ארץ הברית: לתנות מדבר. תנות נקבות תנים זכרים: כי רששנו. מגזרת רש ועושר: וקראו להם. הקוראים: ועיניכם. רואות זאת והיה ראוי שתודו השם ותאמרו יגדל יי' ויתכן להיות מעל לגבול ישראל דבק עם ואתם וככה הוא אתם המוכנים מעל לגבול אתם תאמרו יגדל השם ואחר שפירש איך אהב השם את יעקב החל להוכיח הכהנים בשם שהם מורי התורה והם הכהנים: בן יכבד אב. בשכל הלב ידוע כי הבן חייב לכבד האב והעבד מוכרח לירוא מאדוניו ותשובת במה בזינו: מגישים

מגישים · שאתם מגישים ולמה תאמרו במה גאלנוך זהו הגיאול וזה שעשיתם בעבור שיות מזבחי כבזה בעיניכם והוא השלחן וביחזקאל כתוב על המזבח זה השלחן אשר לפני יי׳ : וכי · אין רע · בעיניכם : לפחתך · כמו פחת יהודה : הירצך · שיאהבך בלבו : או הישא פניך · לעשות בקשתך : ועתה ·

אמר יי׳ צבאות לכם · אתם הכהנים הבוזים את שמי : ואמרתם במה בזינו · כלו׳ ידעתי שתאמרו לי במה בזינו · הרי הבזיון מגישים על מזבחי וגו׳ : ואמרתם · כלו׳ ואם תאמרו : במה גאלנוך · גאלנו לך את לחם מזבחך אני משיב לכם כי בזאת גאלתם אותי באמרכם שולחן יי׳ נבזה הוא בוזים היו לחלוק אים כאחיו במנחות

ז׳ מ״ל בליש׳ אדנות וסימ׳ ויעתר מנוח תנינא דפסוק · אשר אדוניה שם עד האור · ואם אדונים אני איה מוראי אמר יי׳ · וטוב אדוניה הלוים · אל יד אדוניהם · גדול אדונינו ורב כח · יאמר נא אדננו חסר דחסר · גדול אדונינו ורב כח מ״ל דמ״ל · דשארא אדנינו כתיב : ואתה ועתה י״ח בטעם תברי׳ וסי׳ נמסר בסדר בהעלתך :

וְאִם־אֲדוֹנִים אָנִי אַיֵּה מוֹרָאִי אָמַר׀ יְהוָה צְבָאוֹת לָכֶם הַכֹּהֲנִים בּוֹזֵי שְׁמִי וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה בָזִינוּ אֶת־שְׁמֶךָ׃ מַגִּישִׁים עַל־מִזְבְּחִי לֶחֶם מְגֹאָל וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה גֵאַלְנוּךָ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן יְהוָה נִבְזֶה הוּא׃ וְכִי־תַגִּשׁוּן עִוֵּר לִזְבֹּחַ אֵין רָע וְכִי תַגִּישׁוּ פִּסֵּחַ וְחֹלֶה אֵין רָע הַקְרִיבֵהוּ נָא לְפֶחָתֶךָ הֲיִרְצְךָ אוֹ הֲיִשָּׂא פָנֶיךָ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ וְעַתָּה חַלּוּ־נָא פְנֵי־אֵל וִיחָנֵנוּ מִיֶּדְכֶם הָיְתָה זֹּאת הֲיִשָּׂא מִכֶּם פָּנִים אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ מִי גַם־בָּכֶם וְיִסְגֹּר דְּלָתַיִם וְלֹא־תָאִירוּ מִזְבְּחִי חִנָּם אֵין־לִי חֵפֶץ בָּכֶם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וּמִנְחָה לֹא־אֶרְצֶה מִיֶּדְכֶם׃ כִּי מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ וְעַד־מְבוֹאוֹ גָּדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם וּבְכָל־מָקוֹם מֻקְטָר מֻגָּשׁ לִשְׁמִי וּמִנְחָה טְהוֹרָה כִּי־גָדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ וְאַתֶּם מְחַלְּלִים אוֹתוֹ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן יְהוָה מְגֹאָל הוּא וְנִיבוֹ נִבְזֶה אָכְלוֹ׃ וַאֲמַרְתֶּם הִנֵּה מַתְּלָאָה וְהִפַּחְתֶּם אוֹתוֹ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וַהֲבֵאתֶם גָּזוּל וְאֶת־הַפִּסֵּחַ וְאֶת־הַחוֹלֶה וַהֲבֵאתֶם אֶת־הַמִּנְחָה הַאֶרְצֶה אוֹתָהּ מִיֶּדְכֶם אָמַר יְהוָה׃ וְאָרוּר נוֹכֵל וְיֵשׁ בְּעֶדְרוֹ זָכָר וְנֹדֵר וְזֹבֵחַ מָשְׁחָת לַאדֹנָי כִּי מֶלֶךְ גָּדוֹל אָנִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וּשְׁמִי נוֹרָא בַגּוֹיִם׃ וְעַתָּה אֲלֵיכֶם הַמִּצְוָה הַזֹּאת הַכֹּהֲנִים׃ אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ וְאִם־לֹא תָשִׂימוּ עַל־לֵב לָתֵת כָּבוֹד לִשְׁמִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וְשִׁלַּחְתִּי בָכֶם אֶת־הַמְּאֵרָה וְאָרוֹתִי אֶת־בִּרְכוֹתֵיכֶם וְגַם אָרוֹתִיהָ כִּי אֵינְכֶם שָׂמִים עַל־לֵב׃

ואם כריבון אנא אן דאתון דחלין מן קדמי אמר יי׳ צבאות לכון כהני דמבסרין על שמי ואם תימרון במה בסרנא על שמך : מקרבין אתון על מדבחי קרבן מרחק ואם תימרון במה מרחיק כד אתון אמרין פתורא דיי׳ בסיר הוא : ודאתון מקרבין דעויר לדבח הלא ביש ודאתון מקרבי דחגיר ודמריע הלא ביש קריבוהי כען לשלטונך דעלך היתרעי בך או היסב אפך אמר יי׳ צבאות : וכען צלו כען קדם אלהא ויקבל צלותנא מידכון הות דא היתנסבון לכון אפין אמר יי׳ צבאות : מן אף הכא בכון ויגוף דשי בית מקדשי ולא תקרבון על מדבחי קרבן מרחק לא רעוא קדמי בכון אמר יי׳ צבאות וקורבן לרעוא לא אקבל מידכון : ארי ממדנח שמשא ועד מיעליה רב שמי בני עממיא ובכל עידן דאתון עבדין רעותי אנא אקבל צלותכון ושמי רבא מתקדש על ידכון וצלותכון כקורבן דכי קדמי ארי רב שמי בני עממיא אמר יי׳ צבאות : ואתון מחללין יתיה בדאתון אמרין פתורא דיי׳ בסיר הוא ובסירן מתנתא מניה : ואם תימרון הא דאיתנא מליאותנא ושבקתון יתיה אמר יי׳ צבאות ומיתן אתון דאניס ודחגיר ודמריע ומיתן אתון ליה בקורבנא האקביל יתיה ברעוא מידכון אמר יי׳ : וליט דיעביד בנכיל ואית בעדריה דכר והוא חייב לנדר ודבח דמחבל קדם יי׳ ארי מלך רב אנא אמר יי׳ צבאות ושמי חסין בעממיא : וכען לכון תפקידתא הדא כהניא : אם לא תקבלון ואם לא תשוון דחלתי על לבא למיתן יקרא לשמי אמר יי׳ צבאות ואשלח בכון ית מארתא ואלוט ית ברכתכון ואף אלוטיניה ארי ליתכון משוון דחלתי על לבא :

מבואו ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מ״ל וסי׳ כי ממזרח שמש ועד מבואו · אל אלהים יי׳ דבר ויקרא · עשה ירח למועדים · מהלל שם יי׳ דהלל · תנינא חס׳ דאל אלהים : טהורה ה׳ ג׳ מ״ל וב׳ חס׳ וסי׳ אשר לא טהרה היא שנים · אשר איננה טהרה · לשמי ומנחה טהורה · כל צפור טהורה תאכלו · יראת יי׳ טהורה · ג׳ בתראי מ״ל וחד ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא : לארני ז׳ כתיב כן וסי׳ נמסר בישעיה ריש סימן כ״ח : אם לא ח׳ ר״פ וסי׳ אם לא ימצא הגנב ונקרב · אם לא תשמור לעשות · אם לא את דמי נבות · אם לא תשמעו ואם לא תשימו על לב דסי׳ · אם לא ישוב חרבו ילטוש · אם לא שויתי ודוממתי · אם לא תדעי לך היפה בנשים · וכל ר״פ דאינב דכוו׳ אם לא בס״ב ואם לא וסי׳ ואם לא איפא מי יכזיבני · ואם לא ישמעו בשלח :

משפט כהני צדק היה להתפלל בעד ישראל ככתוב בספר יואל יבכו הכהנים ושם כתוב ויקנא יי׳ לארצו וטעם חלו נא פני יי׳ על ה המארה שאכנו כאשר כאשר כתוב ויחננו כי בעבורכם באה זאת הרעה וזהו מידכם היתה זאת לכם : מי · יתן אחרים או אחד מכם לו יהיה כן שאחרים או אח׳ מכם יסגור דלתי העזרה : ולא תאירו · תבעירו מגזרת ראיתי אור והכל מגזרת אור : כי ממזרח השמש · מקצה הארץ ועד קצה הארץ כן הוא הישוב ובכל מקום לו בוויתי היו מקריבים לו דבר כבכר מוקטר היה מוגש לפני ומנחה טהור׳ או מוקטר שם כמו קטור והיו שומעי׳ בקולי לגדל את שמי הגדול · אחר כן אמר לי הר״ב הח״ס על זה הפסוק פירוש נכון מאד והוא דבק על ה הענין כי הכבוד על ה הבזיון ועל הגיאול שהיו מחללין את השם על כן הוא אומ׳ כי בכל הישוב ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים וככבר ובכל מקום שבעולם יחשב בעיני הדבר הזה שהם מכבדים ומגדלים את שמי כאילו הם בכל מקום יבאו לפני לשמי כל דבר מוקטר ומוגש הראוי לכבודי ומנחה טהורה לא כאשר אתם עושים להגיש לפני לחם מגואל ועור ופסח וחולה ואיננו רע בעיניכם ולמה לא תשימו על לב כי גדול שמי בגוים ואתם מחללי׳ אותו : ואתם · מגואל · הוא וניבו כבזה אכלו · הטעם כפול וניבו הוא לחמו מגזר׳ תנובה וככה ניב שפתים שהוא פרי השפתים כי כל דבר יש לו פרי כפי ענינו : ואמרתם · מתלאה · חסר הה״א כמו מזה כדרך מה זאת התלאה בעבור שאמר׳ אין לחם לשום בשולחן : והפחת׳ אותו · שהוא כמו פיח ואין בו כדי : והבאתם · הנה השולחן רק ועל המזבח מנחה איננו כאשר רציתי : וארור נוכל ויש בעדרו · חושב מגזרת בנכליהם דרך מרמה · זכר שהוא תמים ומשחת כמו מושלך : ועתה · דברתי אליכם : אם · וארותי את ברכותיכם · כדרך יבית חסכי וגם ארותיה מפעלי הכפל והטעם הברכה : וגם · ככה עשיתי עד עתה כי ארותי את הברכה מפני שלא שמתם על לב : הנני

וכקרבים ואומ׳ מאחר שהו׳ אסור לנו לחלוק מנחה כנגד מנחה וזבח כנגד זבח טורח וע״ל הוא לחלוק כל מנחה ומנחה בשביל כזית או כפול המגיע לכל אחד ואח׳ : אין רע · וכי אין דבר זה רע · ועתה חלו נא פני · ועתה אתם הכהנים העושים הרעה הזאת איך יעלה בלבבכם להיות שלוחי ישראל לבקש עליהם רחמי׳ הרי מידכם היתה זאת הרעה : הישא את פניכם · לשמוע תפלה מפיכם ולחון את שולחיכם : מי גם בכם ויסגור דלתים · הלואי ויקום אים טוב בכם שיסגו׳ דלתי מקדשי לבלתי הביא שם קרבן התועבה הזה : ולא תאירו את מזבחי חנם · באישים שאיני מתרצה בהם שהרי אין לי חפץ בכם ורבותינו דרשוהו בתורת כהנים אדם אומ׳ לחבירו הגף לי את הדלת הזו אין תובע עליה שכר הדלק לי את הנר הזה אין שואל עליה שכר ואתם מי בכם שסגר דלתי חנם ולא ה האירותם מזבחי חנם קל וחומר שלא עשיתם חנם דברים שדרכן לעשותן בשכר לפיכך אין לי חפץ בכם : גדול שמי בגוים · אמרו רבו׳ דקרו ליה אלהא דאלהיא אפי׳ מי שיש לו ע״ז יודע שהו׳ אלוה שהו׳ על כולם ובכל מקום מתנדבים לשמי אף האומות : ורבותינו פי׳ אלו תלמידי חכמים העסוקים ב בהלכות עבוד׳ בכל מקום וכן כל תפלת ישראל שמתפללין בכל מ מקום הרי הן לי כמנחה טהורה וכן ת״י וכל עידן דאתון עבדין רעותי אנא מקבל צלותכון ושמי רבא מתקדש על ידיכון וצלותכון כקרבן זכאי קדמי׳ : וכן פי׳ המקרא ולמה אתם מחללין שמי והלא גדול הוא בגוי׳ ואני אהבתי וחבבתי עליכם שבכל מקום שאת׳ מתפללין לפני ואף בגולה מוקטר ומוגש הוא לשמי : ומנחה טהורה · הוא לי כיעל ידיכם שמי נורא בגוים ואתם מחללים אותי ואת שמי : וניבו נבזה אכלו · ניבו של מזבח הנגור בשפתיכם זהו תמיד נבזה אכלו אתם אומ׳ עליו כלומר כבר הוזאתם עליו דבה זו וניב זה החזקת׳ למזבחי אכלו מאכלו : ואמרתם הנה מתלאה · בהמה כחושה ואנו עניים ואין יכולת להטיב למבחר נדרים וכן ת״י הא דאיתנא מליאותנא : והפחתם אותו · זו אחת מי״ח תיבו׳ של תיקון סופרי׳ הפחתם אותו אותי כתב אלא שכינה הכתו׳ וכתבו אותו והפחת׳ והדאבתם לשון מפח נפש אותי ואת שולחני : נוכל · מתנכל במרמה בדברי שקר לפני לאמר אין לי טוב׳ מזו : ויש בעדרו זכר · איל ההגון לעולה והו׳ נודר זבח משחת בעל מום כמו משחת׳ בהם : איכ׳ · הכהני׳ אני מצו׳ המצו׳ הזאת שלא תקריבו זה על מזבחי : וארותי · וקללתי את ברכותיכם מה שצריך לברך לכם הדגן והתירוש והיצהר : וגם ארותיה · ובאמת אין לתלות הדבר על תנאי שתליתי באם לא ישמעו כי ידעתי שלא תשמעו לפיכך אני מעתה ארותיה : וזיריתי

אבן עזרא

וזריתי פרש · של בהמות חגיכם על פניכם כלו לא תקבלו שכר מאתי כי אם לרעה ולבשת ולאבד לכם את זרע השדה : ונשא אתכם אליו · פרש בהמות קרבנותיכם ישא אתכם אליו להיות זוללים ובזוים כמוהו : להיות בריתי את לוי · שאני חפץ שתקימו אות כברית שכרתי לשבט לוי · החיים והשלום · שנאמר לפנחס את בריתי שלו' והובטח לו ולזרעו אחריו הרי שיהא זרעו בחיים : ואתנם לו · שיקבלם במורא וכן עשה ויראני · נחת · לשון חתת פתירא : בשלום ובמישור הלך אתי · אהרן ואלעזר ופנחס וכן במעט' השגל השיבו כל שבטיהם מעון שנאמר ויאספו אליו כל בני לוי : כי שפתי כהן · עליהם מוטל לשמור דעת למה שהרי תורה · יבקשו מפיהו שכבר דבר זה מ מסור להם יורו משפטיך ליעקב · כי מלאך · שלוחו של הב"ה כמלאכי השרת לשרת לפניו ו וליכם לפנים במחיצתו : לחלל ברית אבותינו · ברית שכל הב"ה עם אבותינו בסיני : כי חלל יהודה · את עצמו שהיה קדש ליי' ראשית תבואתו : ובעל בת אל נכר · שנשאו נשים נכריו' בבבל ואפילו הכהנים כמו שמפורש בספר עזרא ורבותינו אמרו מ מלאכי זה עזרא : ער ועונה · ער בתלמידים ועונה בחכמים · ער לשון אדם חריף : ומגיש מנחה · ואם כהן הוא לא יהיה לו בן מ מגיש מנחה : שנית תעשו · הראשונה שהוכחתי הרבה היא קשה שנש' גויה ואפילו הוא פנוי וזאת שנית קשה ממנה שהכשוי ישראלית כשאו עליהם את ה הנכריות לפי שנתפתחו ישראליות ברעב ובגולה ונתנכו עליהם והיא מושיבה בביתו צרורה באלמנות חיות והנכרית היתה גברת : כסות דמעה את מזבח : שהיו באות לפני מזבח יי' ובוכות לפניו ואומרות מה חטאנו ומה מצאו אבותינו בנו של הכנו לפני המזבח להבריק כסותות : מאין עוד פנות וגו' · עד שאיככם כדי שאפנה אל מנחתכם ולקחת רצון מידכ' : אנקה · לשון אנחה שארם מבטע' בלבו דמוכ'שא בלע"ז ואב לכולם האנק דום ואם אנק' לשון צעקה היכן הדמתה ותרגומו ר דמרנקין וכן תרגום ונקוטותם בפניכם ותדנקין לשון אדם ה הנוהם ומצטער בעצמו : ולא

והשלום ב' וסים' בריתי היתה אתו החיים · האמת והשלום אהבו : ורבים ו' בקריא' וסים' ורבים השיב מעון · ורבים מביאים מנחה ליי' ד"ה · ורבים מהכהנים ב' בפסוק עזרא · ורבים מישני אדמת עפר יקיצו · ורבים מעמי הארץ מתיהדים : ותורה ה' וסים' כי שפתי כהן · הוה על הוה · ויקם עדות · כי נר מצוה · ואת שבת

מלאכי

הנני גער לכם את הזרע וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם ונשא אתכם אליו : וידעתם כי שלחתי אליכם את המצוה הזאת להיות בריתי את לוי אמר יהוה צבאות : בריתי היתה אתו החיים והשלום ואתנם לו מורא וייראני ומפני שמי נחת הוא : תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון : כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך יהוה צבאות הוא : ואתם סרתם מן הדרך הכשלתם רבים בתורה שחתם ברית הלוי אמר יהוה צבאות : וגם אני נתתי אתכם נבזים ושפלים לכל העם כפי אשר אינכם שמרים את דרכי ונשאים פנים בתורה : הלוא אב אחד לכלנו הלוא אל אחד בראנו מדוע נבגד איש באחיו לחלל ברית אבתינו : בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל ובירושלם כי חלל יהודה קדש יהוה אשר אהב ובעל בת אל נכר : יכרת יהוה לאיש אשר יעשנה ער ועגה מאהלי יעקב ומגיש מנחה ליהוה צבאות : וזאת שנית תעשו כסות דמעה את מזבח יהוה בכי ואנקה מאין עוד פנות אל המנחה ולקחת רצון מידכם : ואמרתם על מה על כי יהוה העיד בינך ובין אשת נעוריך אשר אתה בגדתה בה והיא חברתך ואשת בריתך :

(masora marginalia: ל' וחד מל' · ג' · ל' · ל' וחס' · כ"ח בליש' · כ' · י' · ה' · כ"ח בליש' · ל' וחד וסתתם · ל' · ל' · ב' כיס אחד · ל' · ל' · ל' · ז' · כ"ח · ט' · ב' · ל"ב · ל' · יו"ל · ל' · ב' · ד' · ו' בליש' · ל' ח' ל' · ל')

תרגום

הא אנא נזיף לכון בעללת בר זרעא ואיגלי בהתת חובכון על אפיכון ואבטל רבות חגיכון ויתמנע חולקיכון מיניה : ותדעון ארי שלחית לותכון ית תפקידתא הדא למהוי קימי דעם לוי אמר יי צבאות : קימי הוה עמיה חיי ושלמא ויהבית ליה אולפן אוריתי שלים ודחיל מן קדמי ומן קדם שמי דחיל הוא : אוריתא דקושטא הות בפומיה ושקרא לא אשתכח בסיפוותיה בשלמא ובתריצותא הליך קדמי וסגיאין אתיב מחובא : ארי שפתי כהין יטרון מדע ואוראה יבעון מפומיה ארי משמש קדם יי צבאות הוא : ואתון סטיתון מן אורחא אתקילתון סגיאין באוריתא חבילתון קימא דעם לוי אמר יי צבאות : ואף אנא יהבית יתכון בסירין וחלשין לכל עמא כמא דליתכון נטרין ית אורחן דתקנן קדמי ונסבין אפין באוריתא : הלא אבא חד לכלנא הלא אלהא חד ברא יתנא מא דין נשקר גבר באחוהי לאפסא קימא די עם אבהתנא : שקרו דבית יהודה ותועיבתא אתעבידת בישראל ובירושלם ארי אפיסו דבית יהודה נפשהון דהוות קדישא קדם יי די רחם ואתרעיאו למיסב להון נשין בנת עממיא : ישיצי יי לגבר דיעבדינה בר ובר בר מקירוי יעקב ואם כהין הוא לא יהי ליה מקריב קורבנא בבית מקדשא דיי צבאות : ודא תנינות די אתון עבדין חפרת דמעתא ית מדבחא דיי די בכן ודי מרנקין מדלית עוד אתפנאה לקורבנא ולקבלא יתיה ברעוא מידכון : ואם תימרון על מה על דיי אסהיד בינך ובין אתת ינקותך די את שקרת בה והיא שותפתך ואיתת קימך :

רשי

הנני · אגער בזרע שלא יצמח בעבור היות שולחני ריק ומלאתחגיכם כמו אסרו חג בעבותי' והנה פרוש חגיכ' קרבנותיכ' אזרה אותם על פניכם וטעם ארחיקכם מעל פני שלא אראה אתכם : ונשא אתכם · הנושא הוא האויב אליו : וידעתם · אז תדעו אם לא תשמעו אלי עתה ידבר עם ישראל שהם חייבים לכבד הכהנים משרתי השם ועמו כ כאשר יורו אתכם ולא תביאו מנחה בעל מום : בריתי · כרתי ברית עמו כי בעבור שהוא מקריב קרבני יהיה ל לישראל החיי' והשלום וטעם ואתנם על ישרא' שהשם נתנם לו שיראו ממנו והוא ירא השם : נחת הוא : מבנין נפעל והשלם נחת כמו לב נשבר ונדכא מגזרת תראו חתת ו והטעם כפול ויש אומרים כי ואתנם לו מצות וחוקים והם ת תורת כהנים : תורת · אמר יפת זה נאמ' על אהרן ורבי ישועה אמ' על פנחס והנכון כי על שניהם אמר ועל בניהם הקדושים כי ככה ראוי להיות כהן גדול : היתה בפיהו · אינכו מקבל שוחד : ועולה · לשאת פנים : בשלום · עם ישראל : ומישור · לעשו' מצותי : כי · דבק כי בהיות הכה' ישר ירבו הישרי' והנה שפתי כהן דבק עם אשר למעלה כי מלאך שליח השם הו' בינו ובין ישראל : ואתם · יוכיח אתשלא ישמעו אליהם להביא הגזול : הכשלתם · אתם מורי התורה : וגם · אתם בזיתם אותי לאמר כי מזבחי בזוי ואני עתה יוכיח הכהנים שהם נושאים פנים לגדולים : הלא · פרש' אחרת להזכיר עון אחר שהיו מגרשי' נשותיהם והם בוכות בעבור נשים נכריות ככתו' בספר עזר' והיה להם לשום לב לאמר הלא אב אחד הוא י יעקב אם כן שאבינו אחד ובוראנו אחד למה נבגו' איש באחיו או באחותו כי בעבור זאת היא הפרש' לחלל ברית אבותינו שקיבלו את התורה : בגדה · קדם השם לישראל בנים ובנות ככתוב ת תכעס בניו ובנותיו : ובעל · מגזרת כי יבעל בחור בתולה : בת אל נכר : עוברת ע"ז והטעם שאוכה מאב אחד ומאל אחר : יכרת · ער עונה · מטעם הענין בן ונכד ויפת אמר כאשר תלין כפשו יהיה בנו ער ועונה כי לא נכריתה משפחתו ואם העושה זאת התועבה כמו אמר יעשנה הוא כהן לא יהיה לו בן מגיש מנחה : וזאת · טעם שנית כי האחת הגזול ובעל מום והשני כי מזבחי מכוסה דמעה בכי ואנקה בעבור בנות ישר' הבוכות ולא אפנה עוד אל מזבחותיכם ואין לירצון בה : ואמרתם · והתשובה על כי השם היה עד בינך ובין כל אחד ואחד ובין אשת נעוריו : ולא

מסורה

קדשך : נעשתה ט' בקריא' וסים' והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה · נעשתה התועבה הזאת בישראל · והגד לך ושמעת ודרשת · בגדה יהודה · ואחיתפל ראה כי לא נעשתה · ויקם יי' את דברו אשר דבר עלינו ב' בפסוק · כי נתרצה · וידעו כי מאת אלהינו נעשתה המלאכה : ולקחת ד' בקריא' וסים' יברוה' דיוסף לבושין דרעוא ופי' בריצא :

ונשמרתם ה' בקריא' וסימ' ואת העם צו לאמר אתם עברים · ונשמרתם מאד לנפשתיכם כי לא ראיתם · ונשמרתם מאד לנפשתיכם לאהבה דדה"' · ובאשת נעוריך אל יבגוד · ודבתריה ולא תבגדו : ומלאך ב' פתחין וסימ' ומלאך הברית אשר אתם חפצים · ומלאך פניו הושיעם · וכל דסמוך לאדכרה בותיה פתחין :

ולא אחד עשה ושאר רוח לו ומה האחד מבקש זרע אלהים ונשמרתם ברוחכם ובאשת נעוריך אל יבגד : כי שנא שלח אמר יהוה אלהי ישראל וכסה חמס על לבושו אמר יהוה צבאות ונשמרתם ברוחכם ולא תבגדו : הוגעתם יהוה בדבריכם ואמרתם במה הוגענו באמרכם כל עשה רע טוב בעיני יהוה ובהם הוא חפץ או איה אלהי המשפט : הנני שלח מלאכי ופנה דרך לפני ופתאם יבוא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא אמר יהוה צבאות : ומי מכלכל את יום בואו ומי העמד בהראותו כי הוא כאש מצרף וכברית מכבסים : וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וזקק אתם כזהב וככסף והיו ליהוה מגישי מנחה בצדקה : וערבה ליהוה מנחת יהודה וירושלם כימי עולם וכשנים קדמניות : וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר ובעשקי שכר שכיר אלמנה ויתום ומטי גר ולא יראוני אמר יהוה צבאות : כי אני יהוה לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם : למימי אבתיכם סרתם מחקי ולא שמרתם שובו אלי ואשובה אליכם אמר יהוה צבאות ואמרתם במה נשוב : היקבע אדם אלהים כי אתם קבעים אתי ואמרתם במה קבענוך המעשר והתרומה : במארה אתם נארים ואתי אתם קבעים הגוי כלו :

הלא חד הוה אברהם יחידי דימיניה אתברי עלמא ומה חד בעי אילהין די יתקיים ליה ולד מן קדם יי ותסתמרון בנפשתכון ובאיתת ינקותך לא תשקר : ארי אם סנית לה פטרה אמר יי אלהא דישראל ולא תכס חטאה בלבושך אמר יי צבאות ותסתמרון בנפשתכון ולא תשקרון : אלהיתון קדם יי בפתגמיכון ואם תימרון במה אלהינא קדמוהי כדאתון אמרין כל דעביד ביש תקין קדם יי ובהון רעוא קדמוהי אן איכא אלהא דעביד דינא : הא אנא שלח מלאכא ויפני אורחא קדמי ובתכיף ייעול להיכליה ריבונא די אתון בען ביה ומלאך קימא די אתון צבן ביה הא אתי אמר יי צבאות : ומן מסובר ית יום מיתוהי ומן יקום באיתגליותיה ארי רוגזיה כאשתא ממסי וכבוריתא דמחורין בהון ויתגלי לצרפא ולדכאה כגבר די מצריף ומדכי כספא וידכי ית בני לוי ויזקיק יתהון כדהבא וככספא ויהון קדם יי מקרבין קורבן בזכו : ויתגלי קדם יי קורבן אנש יהודה ויתבי ירושלם כיומי עלמא וכשנין דמלקדמין : ואתגלי עליכון למעבד דינא ויהי מימרי בכון לסהיד מוחי בחרשיא ובגיפיא ובדמשתבעין לשיקרא ובאנסי אגרא אגירא ארמלא ויתם ומסטן דין גיורא ולא דחילו מן קדמי אמר יי צבאות : ארי אנא יי לא אשנתי קיימי דמן עלמא ואתון בני ישראל אתון מדמן דמן דמאית בעלמא הדין דיניה פסיק : למיומי אבהתכון סטיתון מן קימי ולא נטרתון תובו לפולחני ואתפני במימרי לאיטבא לכון אמר יי צבאות ואם תימרון במא נתוב : הירגז גבר קדם דיינא ארי אתון מרגזין קדמי ואם תימרון במא ארגיזנא קדמך במעשריא ובתרומתא : בלוטא אתון מתלטין וקדמי אתון מרגזין עמא כולהון :

כזהב ג' דגשי' וסימ' וישב מצרף ומטהר · בחנני כזהב אצא · וכלי נחשת מצהב : למשפט ט"ו וסימ' נמסר בשמואל ב' סימ' ט"ו : ואשובה ו' וסימ' אבי השביעני לאמר · ואשובה אל אחי אשר במצרים · השיבני ואשובה כי אתה · אל אישי הראשון · עד איש האלהים ואשובה · למימי אבותיכם סרתם מחקי :

אבן עזרא

ולא אחד. מכם שהוא כרית וכשארה רוחו לו ואם תאמרו מה האחד הוא מבקש זרע אלהים במצות השם וטעם וכשארה רוחו לו שלא להתערב עם בת אל נכר על כן כתוב ונשמרתם ברוחכם ובאשת נעוריכם אל יבגוד רוחכם : כי שנא. השם ישנא משלח איש את אשתו הטהורה ושנא אשר יכסה או השם יראה חמסו שהוא בסתר : הוגעתם. פרשה אחרת ידענו כי השם הנכבד לא ייגע ואיך יגיעוהו מעשיו רק הוא כלשון בני אדם שלא יכול עוד כל עושי רע לולי שהוא טוב בעיניו לא היה מניחו לעשות ואם תאמרו עוד יעשה משפט מתי היה זה ואיה הוא למה לא יעשה משפט וזאת הנבואה לעתיד ובתחלה יבא אליהו כאשר הוא כתו' בסוף הספר : הנני שולח מלאכי. יתכן להיותו משיח בן יוסף : האדון. הוא הכבוד הוא מלאך הברית כי הטעם כפול : ומי מכלכל. כפול כמו יכיל מטלטלך ויטילו : כי הוא כאש מצרף. והנה זאת הנבואה בנבואת זכרי' והבאתי את השלישית באש : וכבורית. סמוך של מכבסים : וישב. כמצרף ומטהר כסף מכל פסול : וטהר את בני לוי. הם הכהנים ולא יעשו כאשר הם עושים עתה : וערבה. כימי עולם. בהיותם בבית ראשון : וקרבתי אליכם. שיהיו בימי השם : והייתי עד. שאגלה לכל מה עשה ומטי משפט גר : כי. לא שניתי. לא יקרה לי שינוי כמו שנות ת[?] מכל עם : ואתם בני יעקב לא כליתם. כי אם מת האב נשאר הבן : למימי. האל"ף נוסף כמו השליטי לאבשלום בן מעכה : שובו. אומר לדור ההוא שהוא בזמנו ותשובת במה נשוב : היקבע. הנה הוא המעשר והתרומה כי תאמרו איך נתן עין יפה מזה המעט וזה לא טוב שאתם קובעים אותי מפני המארה והחסרון אשר אתם נארים וחסרים כי אם כה תעשו הביאו את כל המעשר והריקותי לכם ברכה ולא ישחית עוד ופי' קובעים כמו משכון משכנים ועכבים אתם את הראוי לי : היקבע הנה הוא המעש' והתרומה שלא יתנו בעין רעה במארה הוא ראוי שתתיסרו ולא תקבעו אותי : ועתה

רשי

ולא אחד עשה. הקב"ה לאדם וחוה תחילה : ושאר. הרוחות והנשמות לו היו מאדם הראשון יצאו כולם : ומה האחד מבקש. שבזוג מבקש למצוא עלילות לאשתו שהיא בת זוגו שהיא זרע אלהים מה הוא תובעה שמבזה אותה וזהו לשון תרגום של יונתן ולא שיוכתן תרגם ומה האחד מבקש כי אם זרע אלהים והפירוש נכון אם לא שהאחד נקוד בטעם זקף כותן טעם הזקף את תיבת מבקש מלהתחבר עם ומה האחד וסמכו אצל זרע אלהים ויש פותרים על פי האגדה שנקבצו נשואי הנכריות אל הנביא אמרו לו ולא אברהם עשה כן שנשא הגר על אשתו אמ' להם ושאר רוח לו לא דעתו כדעתכם לא נתן בה עיניו דעת אחרת היתה לו. אמרו לו ומה האחד מבקש מה היתה דעתו אמר להם להיות לו זרע אלהים ותרגום של יונתן הוכשר בעיני שלא שינו לא במקרא ולא במשנה שאר משמש לשון אחר אלא במקום שאדם יכול לפרשו בלשון שיריים כמו אכלה ומריקה ושארה ברגלה רפסה ובלשון משנה ושאר חייבי מיתות חוץ מאותה שפיר' אבל לשון שאחר משמש אין שאר משמש : ונשמרתם ברוחכם ובאשת נעוריך אל יבגוד. רוחך כי שנא שלח. רבותינו חלוקין בה במסכת גיטין יש מהם אומרים אם שנאת שלח אותה בגט ותנש' לאחר : וכסה חמס על לבושו. אבל זאת כלום הוגנת לעשות שתפרוש עליה טליתך להחזיקה לך כאשתך והחמס פרוש על אותו טלית שבלבך עליה שנאה ואתה מקניטה ומצערה תמיד : באמרכם כל עושה רע וגו' או איה אלהי המשפט. לפי שאתם רואים דרך רשעים צלחה לצדיקים מעונים וכשלים אומר' אתם בלבבכם אחת משני דרכים הללו כל עושה רע טוב בעיניו או אין דין ואין דיין ליפרע. וכן פתרון לשון המקר' כל עוש' רע טוב בעיניו לכך הוא מצליח אות' או אם אין זאת איה אלהי המשפט שאינו נפרע מהם : הנני שולח מלאכי. לבער את הרשעים : ומלאך הברית. נוקם נקם ברית : ופנה דרך. מן הרשעים : האדון אשר אתם מבקשים. אלהי המשפט : ומי מכלכל. ומי יכיל ומי העומד שיוכל לעמוד : וכבורית מכבסי'. כבורית של מכבסי' שמעביר את כל הכתם כן יעביר כל הרשעה : בורית. עשב הוא שמעביר את הכתם בל' אר"בא שיר"א ולשון בורית דבר המנקה ומטה' כמו ברי לבב : וישב מצרף. ישנה מכל עסקיו להיות כצורף המצרף ומטהר כסף : כי אני ה' לא שניתי. אף על פי שאני מאריך אפי לא שינית דעתי עלי מבראשו' לאהוב את הרע ולשנוא את הטוב : ואתם בני יעקב. אף על פי שמתים אתם ברעתכם ולא גביתי מן הרשעים בחיים : לא כליתם. אינכם כלים מלפני והנחתי לי הנפשות לגבות מהם דיני בגיהנם וכן ת"י ואתון דבית יעקב מדמן דמתאן דמית בעלמא הדין דיניה פסיק כלומר אתם סבורים לומר דיני בטל שאין עוד ליפרע ממנו ורבותינו פירשוהו לא שניתי לא הכיתי אומה ושניתי לה אבל אתכם העמדתי אחר פורענו' הרבה ואיני כלים ואתם אינכם כלים : היקבע אדם. רבו' פי' לשון גזילה ולשון ארמי הוא : המעשר והתרומה. שאתם גוזלים מן הכהנים ומן הלוים היא גזולתי : במארה אתם נארים. על עון זה שאני שולח קללה במעשה ידיכם ואעפ"י כן אותי קובעים : ויהי

ועתה הביאו · אפתח ארובות השמים והריקותי לכם דרך משל על רוב ברכות · עד בלי די · לא די לבדו רק יותר : וגערתי לכם באוכל · שלא יבוא עליו מין קללה כמו ארבה וילק : ואשרו · כי אני חפץ בכם ובארצכם : חזקו · זאת הנבואה לעתיד כי עתה דבק כי הנה יום בא : אמרת · קדורנית · כמו קודר שחותי מיראת השם : אז נדברו יראי ה׳ · המשכילים וטעם ויכתב כתוב בשמים מכתב לא ימחק · ליראי השם הם הצדיקים · ולחושבי שמו הם חכמי לב יודעי סוד השם הנכבד והנורא : והיו · מלת סגולה דבקה עם והיו לי · אשר אני עושה משפט : ושבתם · לאנשי הדור ההוא כי זה הוא סוף כל הנבואות · זדים וכל עושי רשעה · הטעם כפול : ולהט · כמו ואת להט החרב :

בזאת · ג׳ וסי׳ הביאו את כל המעשר · יואב בן צרויה החל למנות · לא לכם להלחם בזאת · חזר ובזאת ויצא אל פניו יהוא : תשכל ג׳ בקריא׳ וסימ׳ מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה · ולא תשכל לכם הגפן · תפלט פרתו ולא תשכל · אנך : זדים ד׳ בקריא׳ וסימ׳ ופקדתי על תבל רעה דסיפרא · ועתה אנחנו מאשרים זדים ·

הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר יהוה צבאות אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי די : וגערתי לכם באכל ולא ישחת לכם את פרי האדמה ולא תשכל לכם הגפן בשדה אמר יהוה צבאות : ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ אמר יהוה צבאות : חזקו עלי דבריכם אמר יהוה ואמרתם מה נדברנו עליך : אמרתם שוא עבד אלהים ומה בצע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדרנית מפני יהוה צבאות : ועתה אנחנו מאשרים זדים גם נבנו עשי רשעה גם בחנו אלהים וימלטו : אז נדברו יראי יהוה איש אל רעהו ויקשב יהוה וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי יהוה ולחשבי שמו : והיו לי אמר יהוה צבאות ליום אשר אני עשה סגלה וחמלתי עליהם כאשר יחמל איש על בנו העבד אתו : ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עבד אלהים לאשר לא עבדו : כי הנה היום בא בער כתנור והיו כל זדים וכל עשה רשעה קש ולהט אתם היום הבא אמר יהוה צבאות אשר לא יעזב להם שרש וענף : וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק : ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם ביום אשר אני עשה אמר יהוה צבאות : זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחרב על כל ישראל חקים ומשפטים : הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום יהוה הגדול והנורא : והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם פן אבוא והכיתי את הארץ חרם :

נ״ה

סכום פסוקי׳ דספרא אלף וחמשים וסי׳ א״ן והסדרים כ״א וחציו לכן בגללכם ציון :

אמר נביא איתו ית כל מעשריא לבית אוצר ויהי פרנוס לדמשמשי בבית מקדשי ונסו כען קדמי בהדא אמר יי צבאות אם לא אפתח לכון ית כווי שמיא ואחית לכון טובא עד דתימרון מיסת : ואזוף לכון במחבלא ולא יחבל לכון ית איבא דארעא ולא תתכיל לכון גופנא בחקלא אמר יי צבאות : וישבחון יתכון כל עממיא ארי תהון אתון יתבין בארעא בית שכינתי ועבד בה רעותי אמר יי צבאות : תקיפו קדמי פתגמיכון אמר יי ואם תימרון מה אסגינא למללא קדמך : אמרתון לא להנאה מן דיפלח קדם יי ומה ממון נתהני לנא ארי נטרנא מטרת מימריה וארי הליכנא בספיכות רוח מן קדם יי צבאות : וכען אנחנא משבחין רשעין אף אתקיימו עבדי חטאה אף נסיאו קדם יי ואשתיזבו : בכן ממללין דחליא דיי גבר עם חבריה ושמיע קדם יי וגלי קדמוהי ואתכתיב ספר דכרניא קדמוהי לדחליא דיי ולדמחשבין ליקרא שמיה : ויהון קדמי אמר יי צבאות ליומא די אנא עתיד למעבד סגולה ואיחוס עליהון כמא דאחיס גברא על בריה דפלח יתיה : ותתובון ותחזון בין צדיקיא לרשיעיא בין דפלחו קדם יי לדלא פלחו קדמוהי : ארי הא יומא אתא בעיר כתנורא ויהון כל רשיעיא וכל עבדי חטאה חלשין פקשא ויקיד יתהון יומא דאתי אמר יי צבאות דלא ישבוק להון בר ובר בר : ותדנח לכון דחלי שמי שמשא בזכו ואסותא בכנפהא ותיפקון ותתפלון כעגלי ריבקא : ותדושון רשיעין ארי יהון קטמא תחות פרסת ריגליכון ביומא די אנא עביד אמר יי צבאות : אדכרו אוריתא דמשה עבדי די פקידית יתיה בחורב על כל ישראל לאלפא יתהון קיימין ודינין : הא אנא שלח לכון ית אליה נביא קדם מיתי יומא דעתיד למיתי מן קדם יי רבא ודחילא : ויתיב לב אבהן על בנין ולב בנייא על אבהתהון דילמא אתגלי ואשכח כל ארעא בחובהא ואמחינה גמירא :

רש״י

ויהי טרף : יהי מזון מצוי למשמשי : וגערתי לכם באוכל · בחסיל ובגזם האוכל לכם את תבואת השדה והגפן : ארץ חפץ · ארץ שחפצי בה · שוא עבוד אלהים · על חנם נעבדנו כי לא נקבל שכר : קדורנית · בשפל רוח : ועתה אנחנו מאשרים וגו׳ · אנחנו עבדנוהו ושמרנו משמרתו ועתה רואי׳ אנו הרשעים מצליחי׳ עד כי מאשרים אנו אותם על מעשה רשעם : גם בחנו אלהים · לומ׳ נראה מה יוכל לעשות לנו וימלטו מן הרעה ולא נכשלו : אז נדברו וגו׳ · אני משיב על דבריכם אז בעשות הרשעים רשעם והטובים הלכו קדורנית מפני נדברו יראי ה׳ שלא לידבק במעשיהם הרעים ואני לא נשכחו דבריכם מלפני ואף על פי שאני מתאחר להשיב גמול כי הקשבתי ושמעתי וצויתי לכותבם להם ספר זכרון והיו לי דבריהם מקויימים : ליום אשר אני עושה סגולה · אשר אכרתי והכחתי לשלם בו גמולי ושם א׳ הראה אתכ׳ מה בין צדיק לרשע · סגולה אוצר אייטטוויי בלע״ז : כי הנה יום בא · יום זה לשון שמש הוא שכך אמרו חכמי׳ אין גהינם לעתיד לבא אלא הקב״ה מוציא חמה מנרתיקה ורשעים נדונים בה וצדיקים מתרפאין בה והוא שנאמר וזרחה לכם יראי וגו׳ : ופשתם · לשון פושן כמו כי תפושו כעגלה דשה : כעגלי מרבק · הנכנס׳ לרבקה לפטם קופ״לא בלע״ז : ועסותם · וכתתם לשון מיעוך ודומה לו ושם עשו דדי בתוליהן : שורש וענף · ברא ובר ברא : והשיב לב אבות · להקב״ה : על בנים · על ידי בנים יאמר לבנים דרך אהבה ורצון לו ודברו אל אבותיכ׳ לאחוז בדרכי המקום וכן ולב בנים על אבות׳ כך שמעתי משמו של רבי מנחם ורבותינו דרשוהו במסכ׳ עדיות לשום שלום בעולם :

מסרה

כי הנה היום בא בער כתנור · אלהים זדים קמו עלי תנינא ד׳ דספרא · וכל א״ב רבתי דכוו׳ וסימ׳ גזט״ יכ״ע : לרשע ה׳ בקריא׳ וסימ׳ אוי לרשע רע · אמ׳ לרשע צדיק אתה · יסר לץ לקח לו קלון · ואת׳ תשמע מן השמים קדמא דד״ה · ושבתם וראית׳ בין צדיק לרשע : מרבק ד׳ וסי׳ ולאשה עגל מרבק · בעגלי׳ מתוך מרבק · גם שביריה בקרבה׳ ופשתם כעגלי מרבק : אליה ה׳ בקריא׳ וסימ׳ ומלאך ה׳ דבר אל אליה דאזור · ולכן כה אמר יי׳ הבטח · ויאמרו אליו איש בעל שער · ויען אליה וידבר אליהם אם איש · הנהא אנכי שלח לכם · וחד ויערשיה ואליה · וכל בתנב׳ אליה במ״א מכתב מאליהו :

וזרחה · עיקר היום הוא השמש כחם היו׳ השמש והיום רד מאור השמש וככה היום ה׳ הבא וזאת השמש לא תזיק אכשי השם רק מרפא טעם בכנפיה האור היוצא מהשמש הפרוש על פני הארץ כמו כנפים : ויצאתם · לאור השמש : ופשת׳ · פרשתיו : ועסותם · מגזרת עסים על שם שמעסים הענבי׳ ברגל או בכל רב׳ המעשה כי אז תגבר יד הצדיקים על הרשעים : ביום אשר אני עושה · זה שהזכיר שמש צדקה : זכרו תור׳ משה עבדי · ושמרו׳ כי היא תלמדכ׳ דרך יראת השם ובבוא היום הנזכר אז תמלטו : הנה · דברי השם ויום הוא הנזכר : והשיב · כדרך יהיה לי עליכם לבב אחר והפך זה בן מנבל אב והנה כולם יהיו לב א׳ אחד לטוב אל השם אבות ובנים בטר׳ בא יום הגדול · ועתה אחתום פירוש זה ה׳ הספר בדבר אליהו שמצאנו שהיה בימי א׳ אחזיהו בנו של אחאב ומצאנו כתו׳ כי יהורם בן אחאב ויהושפט שאלו אלישע הנביא וכתו׳ פה פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו וזה לאו׳ כי כבר עלה בסערה ה׳ השמימה כי לא אמר הכתוב יוצק מים ועוד כי לא נפרד אלישע מעל אליהו אחר ששרתו עד עלותו והנה מצאנו אחרי מות יהושפט ב׳ בימי אחזיהו בנו כתוב ויבא אליו מכתב מאליהו הנביא וזה יורה כי אז כתבו ושלחו אליו ואילו היה כתוב לפני עלותו היה כתוב וימצא או וימצא אליו מכת׳ שהניח אליהו ואין ספק כי בימי חכמינו הקדושים כל׳ והשם ברחמיו יחיש את נבואתו וימהר קץ בואתו :

פירשתיו אני המחבר אברהם ב״ר מאיר בן עזרא הספרדי שנת ארבעת אלפים ותשע מאות ושבע עשרה ב׳ ברא״ש חד׳ טבת בעיר רודוס :

זכור לג׳ בסוכ׳ וכל קרי רבו גנו זכרו אבו׳

7

שלום רב לאוהבי תורתך

כתובים

הודו ליי קראו בשמו הודיעו

באו שעריו בתודה חצרותיו בתהלה

בעמים עלילותיו ברכו עמים אלהינו

סדר הכתובים עם פירוש רש״י ואבן עזרא משלי
עם פירוש אבן עזרא ורלב״ג· איוב עם פי׳ אבן עזרא
ורלב״ג· דניאל עם פי׳ אבן עזרא ורבינו סעדיה גאון
עזרא עם פי׳ אבן עזרא ורש״י דברי הימים עם פירו׳
מיוחס לרש״י חמש מגילות עם פי׳ רש״י ואבן עזרא
והמקראות מנוקדים ומנסרים על פי דרכי הסופרים
קדמונינו אנשי כנסת הגדולה אשר על משמעם
ומסלולם דרכנו בבנין אותיות תלויות וקטנות
גדולות ועקומות וניקוד מרבה על
הכתב והכתב מרבה על
הניקוד וסתומות
ופתוחות
ונכתב
ולא
נקרא ונקרא
ולא
נכתב
ואותיות מנוזרות
כל אלו מונים עם רב העיון
כפי כח האפשר ונדפסו במצות דניאל
בומבירגי יצ״ו פה ויניציאה העיר הגדולה במ״ד·

והשמיעו קול תהלתו

אגדל לאל אשר כל הגדולות ׃ למול אחת גדולותיו קלות ׃
ברוח פיו יסובב העגלות ׃ ויריץ כל צבאיו על מסלות ׃
רצונו תעשינה כל המולות ׃ עלילותיו פליאות גם מגולות ׃
הדרו אערוך תמיד במלות ׃ יקרות כי יכתם לא מסולות ׃
משום לבי פני צורי לחלות ׃ וכל חפצי לכונן לו תהלות ׃
ובשמו אכתבה ספר תהלות ׃ והוא עזרי להחל גם לכלות ׃

נאם אברהם בר מאיר אבן עזרא הספרדי

זה ספר תהלות יש בו מזמורים ושם המשורר או המחבר כתוב בראש המזמור ויש מהם רבים בלא זכר שם המשורר כמזמור הראשון גם השני ומזמור יושב בסתר עליון ואשר אחריו ומחלוקת גדולה יש בינות המפרשים יש אומרים כי כל הספר לדוד והוא נביא והעד כמצות דוד איש האלהים וככה לא נמצא בספרינו כי אם על נביא ועוד שאמר בדבריו האחרוני׳ רוח יי׳ דבר בי כמו הדובר בי ועוד ותלתו על שוכני ומצאנו שם ידותון מחובר עם דוד בזמנו והיה כן כי המזמור לדוד ונתנו לידותון לנגן כי הוא אחד מהמנצחים וככה לשלמה אלהים משפטיך למלך תן נבואת דוד על שלמה בנו ותפילה למשה איש האלהים הוא לדוד ונתן המזמור לבני משה לשבואל ובניו וככה כל מזמור לאסף ולבני קרח לאחד מבני הימן כנר שמואל שהיה מבני קרח ככתו׳ בדברי הימים ועל נהרות בבל גם אלהים באו גוים בנחלתך נבואת דוד שהתנבא לעתיד על דרך הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו ויש אחרים אומרים כי אין בספר הזה נבואה לעתיד ובעבור זה כתבוהו הקדמונים עם איוב ומגילות והעד מזמור ושיר ותפלה ואמרו כי על נהרות בבל חברו אחד מן המשוררי׳ בבבל וככה אמרו כי כל מזמור לבני קרח הוא לאחד מן המשוררי׳ מבני בני הימן שהיו בבבל ודבריה׳ יורו על הגלות ולא ימצא ככה בדברי דוד ואמרו כי גם אסף שם משורר היה בבבל ואיננו אסף המנצח שהיה בימי דוד וככה איתן האזרחי חבר מזמור בהכרת מלכות בית דוד בימי צדקיהו והמזמורי׳ שאין כתוב עליהם שם לא ידעו המחברי׳ זה ספר תהילו שם המחבר וככה לבני קרח לאחד מזרעו ולא ידעו שמו ואמרי תמימי דרך דברי נער מנערי ישרא׳ היה לו כבוד ממלכי בבל והעד במה יזכה נער צעיר אנכי ונבזה גם כי ישבו שרים בי נדברו׳ ודעתי נוטה עם דברי הקדמונים ז״ל כי זה הספר כולו נאמר ברוח הקודש ולמה תמהו ממלת שיר והנה שירת האזינו תוכיח גם תפילה לחבקוק גם התנבא על לשון הצדיקי׳ עד אנה יי׳ שועתי ובספר ישעיה למה תתענו יי׳ מדרכיך וכל מזמור כתוב בראשו לדוד הוא לדוד או לאחד מן המשוררים המתנבאים על דוד על דרך לשלמה אלהים משפטיך למלך תן שגם הוא לאחד מהמשוררי׳ על שלמה ותפילה למשה הוא למשה ומזמור לאסף גם הוא לאסף שהיה בימי דוד וכתוב עליו הנבא על ידי המלך ולבני קרח לבני הימן המשורר וכולם היו בימי דוד וכתו׳ על הימן חוזה המלך ולשלמה לאחד המתנבאי׳ על שלמה או על המשיח בנו כאשר נקרא שמו ודוד עבדי נשיא להם לעולם על דרך ואתה אל תירא עבדי יעקב והמזמורים שאין כתו׳ בראשם שם אדם יתכן שאינן לדוד אולי הם לדוד כמזמור הודו ליי׳ קראו בשמו שאין שם שם דוד והוא לדוד וזה מפורש בדברי הימים כי דוד חיברו על הארון ונתנו לאסף המשורר ולמה תמהו מפרשים בעבור שאין בתחילת הספר נבואת דוד כי אין ספק בין הישראלים כי ספר בראשית משה אדונינו כתבו כי ככה קבלו אבותינו הקדמונים ז״ל אע״פ שאין כתו׳ בתחילה וידבר השם אל משה ׃

אשרי

אשרי האיש · קדמונינו ז"ל אמרו כי עמד קשה מן הלך וישב קשה מכולם אם כן יהיו הלצים רעים מחטאים ורבי משה הכהן פירש להפך ואמר כי טעם לא עמד אפילו לא עמד ולפי דעתי כי מלת רשעים הם שאינם עומדים על מתכונת אחת כדרך והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל וכן ובכל אשר יפנה ירשיע והוא ישקיט ומי ירשיע ובעבור זה הזכיר עם רשעי' הלך והוא המפותה ללכת בעצת אחר ובדרך לא ידעה ומלת חטאים קשה ובעבו' זה הזכיר דרך כי הוא הרגיל ללכת בה ומלת ישב קשה ממנ' וככה דעת הקדמונים ולצים מ מגזרת כי המליץ ב ביניהם שהוא יגלה סוד ראובן לשמעון והלצי' הם הפך הענוי' אם ללצים הוא יליץ ואחריו ולענוים יתן חן והענוים הם ה הביישנים לדבר דבה ולתת דופי ולגלות סתרים ובקרית שמעו' מתכונות הגוף והם בשבתך והפך בלכתך כי הנה הפך הנח ובשכבך הפך ובקומך ובתהלות כתו' ישב כנגד בשבתך גם הלך כנגד לכתך גם עמד כנגד קם ולא הזכי' השכיבה כי ברוב האדם ישן ומשכב לשון הקודש להכנים סימן אות לכל הפעלים כאשר הם עתידי' אמרו מן פעל יפעל וכאשר ירצו לדבר על זמן עומד ידברו בלשון עבר גם בעתיד כמו ויכונו אמות הסיפים והבית ימלא עשן וככה לא הלך ובתורתו יהגה כי אין לו עסק וחפץ בהבלי העולם רק כל חפצו בתורת השם לעשות המצות וטעם תורה כי תורנו הדרך הישרה ומלת יהגה בלב וכמוהו והגות לבי תבונות גם בפה כמו ולשוני תהגה צדקך ולאמר ובתורתו יהגה ולא נכתב ובה יהגה דרך צחות כי הנה מלת ישראל חמש פעמים בפסוק אחד והזכיר יומם ולילה כנגד ארבעה מתכונות הגוף: והיה: פלגי · מגזרת פלג לשונם ועל פלגי מים על אחת הפלגים כמו אל ירכתי הספינה ויקבר בערי גלעד בן אתונות ויש אומרים כי טעם פריו כמו בני הנעורים: ועלהו לא יבול · שמרו כל ימיו על דרך טובה חכמה עם נחלה: וכל אשר יעשה יצליח · ישוב על האדם המשל לעץ ויש אומרים כי ישוב כל אשר יעשה יצליח על העץ כי אם יוקח ממנו סעיף ויטע יצליח ואחרים אמרו כי שב על עלהו כמו ועלהו לתרופה ולפי דעתי כי טעם פריו הנשמה החכמה שתהיה מלאה תורת אלהים להכיר בוראה ותדבק בעולמה העליון בהפרדה מעל גויתה כמו הפרי המבושל באילן ויפרד ממנו ואין צורך לנכי בעבור שפרי היה העץ ועלהו לא יבול זכרו הטוב כדרך זכר צדיק לברכה וכל אשר יעשה יצליח הון ובנים וכבוד: לא כן · כמוץ · הדק מהתבן במוץ ישוער מגורן והנה כפם מצדיק דומה אל הדגן שהוא עומד והרשעים כתבן לפני הרוח:

אשרי ד' ר"ף בטעם וסימ' אשרי האיש אשר לא הלך ריש ספרא · לא יחשוב יי' לו עון · אשרי אדם שומע לי · אשר שם יי' מבטחו · וסימ' בלשון ארמי גברא חשיב שמיע יי': ובדרך ד' וסימ' נמסר בסדר בהעלתך: לא כן י"ט בקריאה וסימ' נמסר בירמיה סימ' כ"ג:

הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הָלַךְ בַּעֲצַת רְשָׁעִים וּבְדֶרֶךְ חַטָּאִים לֹא עָמָד וּבְמוֹשַׁב לֵצִים לֹא יָשָׁב: כִּי אִם בְּתוֹרַת יְהוָה חֶפְצוֹ וּבְתוֹרָתוֹ יֶהְגֶּה יוֹמָם וָלָיְלָה: וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל עַל־פַּלְגֵי מָיִם אֲשֶׁר פִּרְיוֹ יִתֵּן בְּעִתּוֹ וְעָלֵהוּ לֹא־יִבּוֹל וְכֹל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה יַצְלִיחַ: לֹא־כֵן הָרְשָׁעִים כִּי אִם־כַּמֹּץ אֲשֶׁר־תִּדְּפֶנּוּ רוּחַ:

ב' · ו' ב' ב' · ג' תר וסל · ב' · י"ט · ב' דגש' ל

טוביה דְגַבַר דְלָא הַלִיךְ בְּמַלְכַת רַשִׁיעִין וּבְאוֹרְחַת חַיָיבִין לָא קָם וּבְסִיעַת מְמִיקְנֵי לָא אִיסְתְּחַר: אֵילָהֵן בְּנִמוּסָא דַיְיָ רְעוּתֵיהּ וּבְאוֹרַיְתֵיהּ מְרַנֵין יֵימָם וְלֵילֵי: וִיהֵי כְּאִילָן חַיֵי דִנְצִיב עַל טוֹרְפֵי מוֹי דִי אִינְבֵיהּ מְבַשַׁל בְּעִידָנֵי וְאַטְרְפוֹי לָא נַתְרִין וְכָל לוּבְלָבוֹי דְמַלְבְלֵב סַגְרְגַר ו וּמַצְלַח: לָא מְטוּל הֵיכְנָא רַשִׁיעֵי אֵילָהֵין כְּמוֹזָא דִיתַשְׁקְפִינֵי עַלְעוֹלָא:

אשרי האיש · בעשרה לשונות זמר נאמר ספר זה בנצוח בנגון במזמור בשיר בהלל בתפילה בברכ' בהודאה באשרי בהללו יה כנגד עשרה בני אדם שאמרוהו אדם מלכי צדק אברה' משה דוד שלמה אסף ושלשה בני קרח חלוקין על ידותון יש אומרים אדם היה כמו שכתוב בדברי הימים ויש אומרים אין ידותון שבספר זה אלא על שם הדתות והדינים של גזירות שעברו עליו ועל ישראל: אשרי האיש · ליספל"ש מכן בלע"ז אשוריו של איש ותהלותיו של אדם אלו הם אשר לא הלך בעצת רשעים וגו': לצים · גאבור"ש בלע"ז: אשר לא הלך · כי מתוך שלא הלך לא עמד ומתוך שלא עמד לא ישב: כי אם בתורת יי' חפצו · הא למדת שמושב הלצים מביאו לידי ביטול תור': ובתורתו יהגה · מתחלה היא נקרא' תורת יי' ומשעמל בה היא נקרא' תורתו: יהגה כל לשו' הגה בלב הוא כד"א והגיון לבי לבך יהגה אימה כי שוד יהגה לבם: שתול · פלנטר"ץ בלע"ז: פלגי · רוייאר"ש בלע"ז: ועליהו לא יבול · אפילו הפסולת שבו לצורך הוא שיחתן של תלמידי חכמים לצורך היא וצריכה תלמוד: לא יבול · לשון כמש פליסטי"ר בלע"ז: כמוץ · לשון קש קומב"לא בלע"ז: על כן

על

על כן וגו'. דבוק הוא למקרא שלאחריו: כי יודע יי' וגו'. לפי שהוא יודע דרך צדיקים ולפניו הוא להכירה תמיד ודרך רשעים שכואה בעיניו ומעבירה מלפניו על כן לא תהא הקמת רגל לרשעים ליום הדין ולחטאים ליכתב בעדת צדיקים: למה רגשו גוים. רבותינו דרשו את הענין על מלך המשיח ולפי משמעו ולתשובת המינים נכון לפותרו על דוד עצמו לענין שנאמר וישמעו פלשתים כי משחו ישראל את דוד למלך עליהם ויקבצו פלשתים את מחניהם ונפלו בידו ועליהם אמר למה רגשו גוים ונתקבצו כלם: ולאומים יהגו. בלבם ריק ולאומים מנחם פתר לאומים ואומים וגוים כלם קרובי ענין: יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד וגו'. ורוזנים שיכור"ש בלע"ז נוסדו לשון סוד פורקו"סיינ"ר וכט בלע"ז ומה היא העצה נתקה את מוסרותימו דיסר"וקפר"וכמס לוייקור"אוכגלם בלע"ז אלו רצועות שקושרין העול בהם: עבותימו לוייקור"דש בלע"ז: ישחק ילעג ידבר לשון הווה הם משמשין: אז ידבר אלימו. כמו אליהם ומה הוא הדבור ואני נסכתי מלכי למה רגשתם ואנכי מניתי לי את זה ל לנסוך ולמלוך על ציון הר קדשי: אספרה אל חוק. אמר דוד חוק קבוע הוא ומקובל עלי לספר זאת ולהודיע: יי' אמר אלי. על ידי נתן וגד ושמואל: בני אתה. ראש לישראל הקרויין בני בכורי והם יתקיימו על ידך כמו שנאמר באבנר כה אמר יי' ביד עבדי דוד הושיע את ישראל ובשבילם אתה לפני כבן שכלם תלויין בך: אני היום. שהמלכתיך עליהם: ילדתיך. להיות קרוי בני וחביב עלי כבן בשבילם כמו שנאמ' וידע דוד כי הכינו יי' למלך על ישר' וכי נשא את מלכותו בעבור עמו ישראל ומצינו במלכי ישראל החביבין לפניו שקרויין בנים כמו שנאמר בשלמה הוא יהיה לי לבן ואני אהיה לו לאב ועוד מצינו בדוד במזמור פ"ט הוא יקראני אבי אתה אלי וצור ישועתי: שאל ממני. התפלל אלי בכל עת שאתה בא להלחם באויביך: תרועם. תרוצצם בשבט ברזל הוא החרב: תנפצם. תשברם והוא לשון נפוץ בכל המקרא חרס המשובר בשברים דקים: ועתה מלכים השכילו. נביאי ישראל אנשי רחמים ומוכיחים אומות העולם לסור מרעת' שהקב"ה פושט יד לרשעי' ולצדיקים: וגילו ברעדה. כשתבא אותה רעדה שכתוב בה אחזה רעדה חנפים תגילו ותשמחו אם עבדתם את יי': נשקו בר. זרזו עצמיכם בטהר לבב. נ"א נשקו בר גרנישו"ננט בלע"ז ומנחם פתר אותו לשון תאוה כמו ואל אישך תשוקתך: פן יאנף. פן יקצוף: ותאבדו

על כן. הזכיר כי תאבדנה נפשות הרשעים וזכר זרעם בעולם הזה על כן אמר לא יקומו שטעמו יעמדו וטעם במשפט כמו את כל מעשה האלהים יביא במשפט ונפתח בי"ת במשפט להורות על חסרון הדעת כדרך בשמים יי' בהשמים חסדך בעבור שהוא יום הדין לכל יום אחד או לכל אחד במותו וטעם בעדת צדיקים כי התחברותם טוב לכלם הפך חבורת ר רשעים: כי יודע. אין ספק כי השם הנכבד יודע הכללים והפרטים הכללים הם כפשט כל חי לכל ה הברואים והפרטי' הם כל מין ומין בפני עצמו או אפי' כל בריה ובריה בפני עצמה כי מעשה ידיו כולם רק דעת ה הפרט לכל אחד בדרך כלל הן לצדיק הן ל לרשע ידענו ולעולם ידע האומנות הנודעות ובעבור שתעמדנה כ נפשו' הצדיקי' ותהיינה קיימות לעולם על כן ידע אותם גם ידע כי כ נפשות הרשעים ת תאבדנה הנה הטעם כי דרך הרשעי' לאבדון ואם נפשות הרשעים תאבדנה אף כי נפשות הלצים או תהיה מלת רשעים כוללת חטאים ולצים: למה רגשו. הנכון בעיני כי זה המזמור חברו אחד מ מהמשוררים על דוד ביום המשחו שלכן כ כתוב אני היום ילדתיך או על המשיח ורגשו כמו חברו וכמוהו מ מרגשת פועלי און. ולמ"ד לאומים שורש כמו ולאם מלאום יאמץ: יהגו ריק. בדיבור כמו ולשוני אם יהגה רמיה והדבור נתקה את מ מוסרותימו: יתיצבו. עם הגוים המלכים והסגני' יחדו ונוסדו מגזרת סוד והנה על

יקומו ז' חס' בקריאה וסימ' ושמע אישה ביום שמעו קדמא. ויאמר יואב יקמו הנערים בתרא דפסוק. מתים בל יחיו רפאים בל יקמו. בל יקמו וירשו ארץ. לא יקמו אשרים וחמנים. על כן לא יקמו רשעי' במשפט. יקמו ויספרו לבניהם דתהלים: ב' על יי' לא' בקריאה וסימ' ובקר וראיתם את כבוד. ויאמ' משה בתת יי' לכם.

עַל־כֵּן ׀ לֹא־יָקֻמוּ רְשָׁעִים בַּמִּשְׁפָּט וְחַטָּאִים בַּעֲדַת צַדִּיקִים׃ כִּי־יוֹדֵעַ יְהוָה דֶּרֶךְ צַדִּיקִים וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים תֹּאבֵד׃

ב לָמָּה רָגְשׁוּ גוֹיִם וּלְאֻמִּים יֶהְגּוּ־רִיק׃ יִתְיַצְּבוּ ׀ מַלְכֵי־אֶרֶץ וְרוֹזְנִים נוֹסְדוּ־יָחַד עַל־יְהוָה וְעַל־מְשִׁיחוֹ׃ נְנַתְּקָה אֶת־מוֹסְרוֹתֵימוֹ וְנַשְׁלִיכָה מִמֶּנּוּ עֲבֹתֵימוֹ׃ יוֹשֵׁב בַּשָּׁמַיִם יִשְׂחָק אֲדֹנָי יִלְעַג־לָמוֹ׃ אָז יְדַבֵּר אֵלֵימוֹ בְאַפּוֹ וּבַחֲרוֹנוֹ יְבַהֲלֵמוֹ׃ וַאֲנִי נָסַכְתִּי מַלְכִּי עַל־צִיּוֹן הַר־קָדְשִׁי׃ אֲסַפְּרָה אֶל חֹק יְהוָה אָמַר אֵלַי בְּנִי אַתָּה אֲנִי הַיּוֹם יְלִדְתִּיךָ׃ שְׁאַל מִמֶּנִּי וְאֶתְּנָה גוֹיִם נַחֲלָתֶךָ וַאֲחֻזָּתְךָ אַפְסֵי־אָרֶץ׃ תְּרֹעֵם בְּשֵׁבֶט בַּרְזֶל כִּכְלִי יוֹצֵר תְּנַפְּצֵם׃ וְעַתָּה מְלָכִים הַשְׂכִּילוּ הִוָּסְרוּ שֹׁפְטֵי אָרֶץ׃ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה בְּיִרְאָה וְגִילוּ בִּרְעָדָה׃ נַשְּׁקוּ־בַר פֶּן־יֶאֱנַף

מְטוּל הֵיכְדֵין לָא יְקוּמוּן רַשִׁיעֵי בְּיוֹמָא רַבָּא וְחַיָּבִין בְּסִיעַת צַדִּיקַיָּא׃ מְטוּל דְּגַלֵי קֳדָם יְיָ אוֹרַח צַדִּיקַיָּא וְאוֹרַחַתְהוֹן דְּרַשִׁיעֵי תְּהוֹבַד׃ לְמָה מִתְרַגְשִׁין עַמְמַיָּא וְאוּמַיָּא מְרַנְּנִין סְרִיקוּתָא׃ קַיְימִין מַלְכֵי אַרְעָא וְשִׁלְטוֹנַיָּא יִתְחַבְּרוּן כַּחֲדָא לְמִרְדָּא קֳדָם יְיָ וּלְמִנְצֵי עַל מְשִׁיחֵיהּ׃ נִתְרַע יַת אַסָּרוּתְהוֹן וְנִטְלוֹק מִנָּנָא שַׁלְשְׁלָוָתְהוֹן׃ דְּיָתִיב בִּשְׁמַיָּא יְגָחֵךְ מֵימְרָא דַיְיָ יִדְחֵךְ לְהוֹן׃ הֵידֵין יְמַלֵּיל לְהוֹן בְּתוּקְפֵיהּ וּבְרוּגְזֵיהּ יְבַהֵל אִינוּן׃ וַאֲנִי רַבֵּיתְ מַלְכִּי וּמַנִּיתֵיהּ עַל טוּר מַקְדְּשִׁי׃ וְאִישְׁתָּעֵי קְיָמָא דַיְיָ אֲמַר חֲבִיב כְּבַר לְאַבָּא לִי אַנְתְּ זַכָּאָה כְּאִילוּ יוֹמָא דֵין בְּרֵיתָךְ׃ בְּעֵי מִינִי וְאֶתֵּן נִכְסֵי עַמְמַיָּא אַחְסַנְתָּךְ וְאַחוּדְתָךְ שִׁלְטוֹנֵי סְיָפֵי אַרְעָא׃ תְּתַבְּרִינוּן הֵיךְ בְּחוּטְרָא דְּפַרְזְלָא הֵיךְ מָאן דְּפֶחָר תְּתַרְעִינוּן׃ וּכְדֵין מַלְכַיָּא אַשְׂכִּילוּ קַבִּילוּ מַרְדּוּתָא נְגִידֵי אַרְעָא׃ פַּלְחוּ קֳדָם יְיָ בִּדְחַלְתָּא וְצַלּוּ בִּרְתִיתָא׃ קַבִּילוּ אוּלְפָנָא דִּילְמָא יִרְגַּז

לכן אתה וכל עדתך. אבינו מת במדבר. וכני אליאב נמואל ודתן ואבירם. והנביא ההוא או חלם. והיא מרת נפש ותתפלל. ויחפאו בני ישראל דברים. לא יוסיף עוד שאר ישראל. ובני הנכר הנלוים. אז תתענג על ה'. לכן כה אמר יי' הנני פקד. השכירוהו כי על יי' הגדיל. ונשמד מואב מעם. ממך יצא חשב על. הלא הכושים והלובים. ובעת ההיא בא חנני. ויכנעו בני ישראל בעת ההוא. וישב בצר לו ד"ח. כי בשוככם. ועוד דברו עבדיו דד"ה. יתיצבו מלכי ארץ. ישועו ואין מושיע. והתענג על יי' ויתן לך. גול על יי' דרכך. השלך על יי' יהבך. אשרי שאל יעקב. ויהי היום ויבאו בני האלהים. וחברו ב' בפסוק. רחב נפש יגרה מדון. וב' ועל יי' וסימ' ראשיה בשחד ישפטו. אולת אדם תסלף דרכו: בשבטו ו' רפין בקריא' וסימ' בישעיה ריש סימן י"א:

דרך ריבה יי' את יריבי שהוא מגזר' רב והוא מעלומי העי"ן ריב וכן סוד מגזרת סיד ויו"ד יריבי הפוך והוא תאר חסר או הו' מטעם יסוד על דעת האומר שזה המזמור שאמר המשורר כאמ' על דוד או הוא התנבא על עצמו הנה שאמכו גוים רבים היו תחת יד דוד ואם על המשיח הדבר יותר ברור וטעם על יי' שיבאו מתחת יד שקול הדעת שנטע השם בלב כל אדם. ועל משיחו שלא יכחשו לו ויסורו אל משמעתו לתת לו מס: ננתקה את מוסרותימו. מגזרת מוסר גם עבותימו חבלים עבותים והטעם אחר במלות שונות כי כן דרך צחות כמו מה אקוב ומה אזעום: יושב. בעבור שהזכיר יתיצבו מלכי ארץ אמר כנגדם יושב בשמים שהם למעלה על האדם אמר הגאון כי טעם ישחק שישימם לשחוק וללעג. והנכון שהשם ברא הגשם שהוא העצם והצורות שהם מקרים כל אשר יעשה האדם או יצייר צורות חיות ושמו נסגב לבדו מהיותו בשום ואף כי במקרה רק בעבור שהמדבר אדם וככה השומע דברה תורה כלשון בני אדם להבין השומע וככה עשו שהארץ כדמות אדם ותפתח הארץ את פיה מירכתי ארץ וגמו כמו להם ומלת לעג לעולם עם אות למ"ד כמו ילעיגו לי על כן והאויבים ילעגו למו דרך כינוי כאשר אפרש: אז. יש אומרים ידבר כמו יאבד כמו ויתדבר את כל זרע המלוכה שהוא לשון מות כמו אהי דבריך מות כמו ויתדבר את כל זרע המלוכה כי כתוב בספר אחר ויתדבר מגזרת דבר כבד מאד: אלימו. החזקים כמו ואת אילי הארץ לקח ואיננו נכון כי אילי הארץ על דרך אבירי בשן גם הוא ביו"ד כי הוא מגזרת אין איל. והנכון כי ידבר כמשמעו ואלימו כמו אליהם ועלימו כמו עליהם וככה ידבר אליהם למה רגשו גוים: ואני נסכתי. המלכתי והטעם שהוא נסיכי כמו חמשת מלכי מדין שהיו נסיכי סיחון ודעני הסמיכה פעם היא מהנכבד לנבזה והפך הדבר כמו אתה הוא מלכי אלהים ואני נסכתי מלכי יי' הוא כחלתו והם עמך ונחלתך וכמוהו להשתחות למלך יי' צבאות שהוא המשיח כדרך וישתחוו לו כל מלכים כי אילו היה על השם היה הלמ"ד פתוח: אספרה. דברי דוד עם הנבואה שלו או דברי המשורר מדבר בעדו וטעם אל חק זה שאספר אשים אותו לחק שיספר והוא אמר אלי בני אתה לעבוד את השם כבן יכבד אב: אני היום ילדתיך. כמו צור ילדך תשי: שאל. מנהג האב להנחיל את הבן על כן אמר ואתנה גוים נחלתך: אפסי ארץ. מגזרת כי אפס כסף מקומות נגזרים מישוב: תרועם. תשברם והיה העי"ן ראוי להדגם לולי היותו מהגרון כמו תסובם: בשבט ברזל. החרב תנפצם הפך רגשו גוים: ועתה מלכים. הם מלכי ארץ והשכילו הפך על יי' והוסרו הפך מוסרותימו. ושפטי ארץ הם רוזנים: עבדו. הפך דבריהם ננתקה ועבודת השם ליראה ממנו ולא יעברו פיו: וגילו. אם בא גיל אל תשכחו שתרעדו מפחד השם ויש אומרים וגילו כמו תגילו על דרך עלה ומות בהר פרו ורובו שהוא ברכה על דגי הים והטעם שתגילו אם רעדתם מהשם: נשקו בר. הנה עבדו את יי' כנגד על יי' ונשקו בר כנגד על משיחו והנה פירוש בר כמו מה ברי ומה בר בטני וכן כתוב בני אתה ומנהג גוים בעולם לשום ידיהם תחת יד המלך כאחי שלמה או העבד תחת ירך אדוניו או לנשק את המלך וזה המנהג עד היום בארץ הודו ופן יאנף שב אל השם הנזכר בפסוק הראשון ואם הוא רחוק כמו תבלעמו ארץ איננו שב אל מלת מי כמוכה באלים רק אל אמר אויב וככה והקימו את המשכן עד בואם ויש אומרים כי נשקו מגזרת נשק והטעם נשקו כלי בר והנה בר כמו ברי לבב והיה ראוי להיותו בור או יהיה תקנו סבר או כלי הבר: ותאבדו

ותאבדו דרך• תהיו אובדים משפחת הדרך כמו נובלת עליה כי היא בעצמה איננה נובלת רק עליה נובלים כי היא מהפועלים העומדים ורבי משה הכהן אמר כי דרך כמו מדרך כף רגל וזה רחוק כי אין לו טעם: כי יבער כמעט אפו• פועל יוצא כאש תבער יער כדרך אש אוכלה והפעל חסר כי אין צורך כי חרי האף נמשל לאש: מזמור לדוד בברחו• רצה הגאון רב סעדיה לקשור כל המזמורי' זה עם זה ואמ' אחר רגשו גוים כי יקרה להם כמקרה אבשלו' ואין יכולת במשל' לקשור ככה וזה המזמו' הוא כתוב בספר הראשון כי חמשה ספרים הם על כן אין לתמוה אם מצאנו בחתימי בהיותו במערה תפלה שהיה קודם דבר אבשלום ומזמור בדרך נבואה שהתנבא שהוא יכה על ויענני מהר קדשו כ כתפילת יונה ותבא א אליך תפלתי: יי' מה• שלמון הקודם נופל על דבר ככבד וכבזה כמו מה רבו מעשיך מה אנוש כי תזכרנו ו ובמקום הזה לתמה שישראל נחלקו בו לג' חלקים יש מהם כרים כבני בנימן ויש מהם קמים והם בנו ושמשא וקרובים ויש אחרים אומרים כי נפל ולא יוסיף קום: רבים• לנפשי• בעבור נפשי כדרך ואמר פרעה ל לבני ישראל אמרי לי אחי הוא: ישועתה• שנים סימנים לשון נקבה דרך בחות כמו אימתה בברת' והזכיר על נפשי לו כמו להריק נפש רעב ורבים י יפרשו סלה כמו לנצח ואיננו נכון ומתרגם ספר תהלות לערלים אמר כי מלת סלה אין לה טעם רק היא ל לתקון טע' הנגון והעד כי לא תמצא זאת ה המלה בכל המקר' כי אם בתפילת חבקוק שלמה שהיא כדרך ת תהלות על שגיונות כמו שגיון לדוד למנצח ב בנגינותי והנה יהיה פירוש סלה לנצח ו וכתוב על מי מריבה סלה ופעם אחת ה היתה גם כתוב ויקרו' מהר פארן סלה וי"א כי סלה שב אל ויקרום ושור כתו'ערות יסוד עד צואר סלה

ג׳ מזמור לדוד ח״רפ בס׳ בברחו מפני אבשלום• יי׳ מי יגור באהלך• יי׳ רעי לא אחסר• הבו ליי׳ בני אלים• יי׳ אל באפך• בהיותו במדבר יהודה• יי׳ קראתיך חושה לי• שמע תפלתי האזינה• הקיצותי ג׳ בקריא׳ וסי׳ אני שכבתי ואישנה• על זאת הקיצותי• הקיצתי ועודי עמך• ברכתך ב׳ וסי׳ בא אחיך במרמה• על עמך

וְתֹאבְדוּ דֶרֶךְ כִּי־יִבְעַר כִּמְעַט אַפּוֹ אַשְׁרֵי כָּל־חוֹסֵי בוֹ׃ ג

מִזְמוֹר לְדָוִד בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם בְּנוֹ׃ יְהוָה מָה־רַבּוּ צָרָי רַבִּים קָמִים עָלָי׃ רַבִּים אֹמְרִים לְנַפְשִׁי אֵין יְשׁוּעָתָה לּוֹ בֵאלֹהִים סֶלָה׃ וְאַתָּה יְהוָה מָגֵן בַּעֲדִי כְּבוֹדִי וּמֵרִים רֹאשִׁי׃ קוֹלִי אֶל־יְהוָה אֶקְרָא וַיַּעֲנֵנִי מֵהַר קָדְשׁוֹ סֶלָה׃ אֲנִי שָׁכַבְתִּי וָאִישָׁנָה הֱקִיצוֹתִי כִּי יְהוָה יִסְמְכֵנִי׃ לֹא־אִירָא מֵרִבְבוֹת עָם אֲשֶׁר סָבִיב שָׁתוּ עָלָי׃ קוּמָה יְהוָה הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהַי כִּי־הִכִּיתָ אֶת־כָּל־אֹיְבַי לֶחִי שִׁנֵּי רְשָׁעִים שִׁבַּרְתָּ׃ לַיהוָה הַיְשׁוּעָה עַל־עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶּלָה׃ ד

לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת מִזְמוֹר לְדָוִד׃ בְּקָרְאִי עֲנֵנִי אֱלֹהֵי צִדְקִי בַּצָּר הִרְחַבְתָּ לִּי חָנֵּנִי וּשְׁמַע תְּפִלָּתִי׃ בְּנֵי אִישׁ עַד־מֶה כְבוֹדִי לִכְלִמָּה תֶּאֱהָבוּן רִיק תְּבַקְשׁוּ כָזָב סֶלָה׃ וּדְעוּ כִּי־הִפְלָה יְהוָה חָסִיד לוֹ יְהוָה יִשְׁמַע בְּקָרְאִי אֵלָיו׃ רִגְזוּ וְאַל־תֶּחֱטָאוּ אִמְרוּ בִלְבַבְכֶם עַל־מִשְׁכַּבְכֶם וְדֹמּוּ סֶלָה׃

וּתְהוֹבְדוּן אוֹרְחָא מְטוּל דְיֵיחוֹר בִּזְעֵיר רוּגְזֵיהּ טוּבֵיהּ לְכָל דְסַבְרִין בְּמֵימְרֵיהּ׃

תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד בְּמֵיעֲרְקֵיהּ מִן קֳדָם אַבְשָׁלוֹם בְּרֵיהּ׃ יְיָ כַּמָּה סַגִּיאִין מְעִיקֵי סַגִּיאִין דְקַיְימִין עֲלַי׃ סַגִּיאִין אָמְרִין לְנַפְשִׁי לֵית פּוּרְקָנָא לֵיהּ בֶּאֱלוֹהַ לְעָלְמִין׃ וְאַנְתְּ יְיָ תְּרִים עֲלַי יְקָרִי וּמְרִים רֵישִׁי׃ קָלִי קֳדָם יְיָ אֲצַלֵּי וִיקַבֵּיל צְלוֹתִי מִן טוּר בֵּית מַקְדְּשֵׁיהּ לְעָלְמִין׃ אֲנָא שְׁכִיבִית וּדְמָכִית אִתְּעָרִית מְטוּל דַיְיָ סָמֵיךְ יָתִי׃ לָא תִּירְחַל מִמַּצוּתָא דְעַם דְחָזוֹר חֲזוֹר אִתְכַּנְשׁוּ עֲלַי׃ קוּם יְיָ פְּרוֹק יָתִי אֱלָהִי אֲרוּם מְחֵיתָא כָּל בַּעֲלֵי דְבָבִי עַל לִיסְתֵּהוֹן כַּכֵּי רַשִּׁיעֵי תְּבַרְתָּא׃ מִן קֳדָם יְיָ פּוּרְקָנָא עַל עַמָּךְ בִּרְכְתָךְ לְעָלְמִין

לְשַׁבְּחָא עַל חִינְגִּיתָא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ בְּעִידָּן צְלוֹתִי קַבֵּל מִינִי אֱלוֹהַּ צִדְקוּתִי בְּעִידָּן עָקְתָא אַפְתֵּיתָא לִי חוּס עֲלַי וְקַבֵּל צְלוֹתִי׃ בְּנֵי נְשָׁא מְטוּל מָה אִיקָרִי לְאִיתְכְּנְעוּתָא תְּרַחֲמוּן כְּרִיקוּתָא תִּבְעוּן כַּדִּיבוּתָא לְעָלְמִין׃ וְיִדְעוּן אֲרוּם פְּרִישׁ יְיָ זַכָּאָה לֵיהּ יְיָ יְקַבֵּל צְלוֹתֵיהּ דְדָוִד בְּמִקְרֵי לְוָתֵיהּ׃ זוּעוּ מִינֵיהּ וְלָא תֶחֶטוּן אִמְרוּ בְעוּתְכוֹן בְּפוּמְכוֹן וְשֵׁילְתְכוֹן בְּלִבַּבְכוֹן וְצַלּוּ עַל שִׁיווּרְכוֹן וְאִדְכְּרוּ יוֹמֵי מִיתוּתָא לְעָלְמִין׃

ברכתך סלה• ד׳ בנגינות ג׳ מ״ל בליש׳ וסי׳ בקראי ענני אלהי צדקי• אל באפך תוכיחני• ונגינות שתי שבר׃ מה כ״ד בסגול וסי׳ נמסר בסדר כי תשא׃

רשי

ותאבדו דרך• כענין שנאמר ודרך רשעים תאבד: כי יבער כמעט אפו• כי ברגע מועט יבער אפו עליכם פתאום ואותה שעה אשרי כל חוסי בו והו ככרי' אשורי החוסים בו: מזמור לדוד בברחו• הרבה דרשו בני אגדה בדבר ורבותינו אמרו משאמר לו הנביא הנני מקים עליך רעה מתוך ביתך היה לבו סוער שמא עבד או ממזר יקום עלי שאינו מרחם עלי כיון שירע שבנו הוא שמח ומדרש אגד' על שרא' טכסיסו קיימת שהיו עבדיו והכרתי והפלתי שהם סנהדרין מחזיקים הדנותן עליהם כשאת' להם קומו ונברח מפני אבשלום מה כתיב שם ככל אשר יבחר א' אדוני המלך הנה עבדיך וכשבא מחנים ושובי בן נחש ומכיר בן עמיאל וברזילי הגלעדי יצאו ל לקראתו וכלכלוהו שם: רבים קמים עלי• בני אדם גדולים בתורה גדולים בחכמה גדולים בעושר גדולים בקומה כגון שאול וילידי הרפה דואג ואחיתופל: אומרי' לנפשי• על נפשי: אין ישועתה לו באלהים סלה• לפי שבא על אשת איש: אני שכבתי ואישנה• לבי אנוס בדאגה ופחד:

הקיצותי• מדאגתי כי בטחתי כי יי' יסמכני: שתו• לשון שאיה באטו"רנט בלע"ז ויש שתו כמו שמו כמו למען שיתי אותותי: כי הכית את כל אויבי לחי• מכת בזיון היא כד"א יתן למכהו לחי בשבט יכנו על הלחי ומדר' אגדה מכת השפה כד"א ויכו אל ביתו ויחנק: שני רשעים• גבורתם: ליי' הישועה וגו'• עליו להושיע את עבדיו ואת עמו ועל עמו מוטל לברך ולהודות לו סלה: למנצח בנגינות מזמור• זה יסד דוד שיאמרוהו בני לוי המנצחין בנגינות בשיר על הדוכן לשון נצוח נופל במתחזקים בעבודה כענין שנאמר ויעמידו הלוים מבן עשרים שנה ומעלה לנצח על מלאכ' בית יי': בצר הרחבת לי• בימים שעברו עלי ומעתה חנני ושמע תפילתי: בני איש• בני אברהם יצחק ויעקב הקרויים איש באברהם נאמר השב את אשת האיש ביצחק נאמר מי האיש הלזה ביעקב נאמר איש תם: עד מה כבודי לכלימה• עד מתי אתם מבזים אותי ראיתם את בן ישי מי דוד ומי בן ישי בברות בני עם בן ישי כי בוחר אתה לבן ישי אין לי שם: תבקשו כזב• תרדפו למצוא כזבים כגון הזיפים שמלשינים עלי ולוי היו מראים שלום וכיוצא בהם דילטורין שהיו בימי שאול הלא דוד מסתתר בגבעת החכילה וכן הרבה: הפלה• הבדיל: רגזו• הרדו מלפני הקב"ה ואל תחטאו: אמרו בלבבכם על משכבכם• השיבו על לבבכם שהזהיר הקב"ה על כך: זבחו

אבן עזרא

והנכון כי טעם סלה כמו כן הוא או ככה ואמת הדבר ונכון הוא: ואתה• מגן• שם ואיננו פועל כי היה ראוי להיותו על משקל הנני מיסב וטעם מגן שהוא לא בא במלחמה וטעם כבודי כי כל המנצח יש לו כבוד: קולי• והטעם אני לא אבוא במלחמה רק אריס קולי בתפלה: מהר קדשו• בעבור הארון שהיה בציון נקרא הר הקודש וזה קודם דבר ארונה היבוסי: אני• לבטח אשכבה ואישן בלילה שהיתה למחרת המלחמה ויש אומרים כי בנפול מזל האדם הוא דומה לישן ובהתעורר המזל להטיב לו דומה למקיץ: לא• שתו עלי• כמו שות שתו השערה כמו כלבתוני ויש שפירשו השתות והטעם כמו רשתות על כן מלת סביב• קומה• דעכי שם הפועל הוא בכל פעל עבר או עתיד ואע"פ שאיננו פעמים כתוב כמו וברך ולא אמינה והטעם וברך ברכה וככה וברוב יועצים עצה יתקום וככה כי הכית את כל אויבי מכת לחי או תחסר אות ב"ית כמו הנמצא בית יי' כי ששת ימים עשה והנה הוא בלחי וטעם ושיני רשעים כנגד רבים אומרים לנפשי• אז יתברר לכל כי לשם הישועה כי הוא יושיע מי שיחפוץ בו• וטעם על עמך הם הנלחמים בעבור דוד כי הם עם יי' באמת ולא ככה העוזרים לבן לקשור על אביו והנה התפלל שיברכם השם ולא יפקד מהם במלחמה איש או התנבא: למנצח בנגינות• אמר הגאון כי זה המזמור לדוד ויתנו לאחד מן המשוררים לנגן אותו תמיד כמו לנצח ואחרים אמרו כי המנצח הוא הפקיד שהוא שר על המנגנים כמו ומנצחים עליהם וזהו הנכון ונפתח לומר למנצח בעבור שיותו ידוע וטעם בנגינות שיש לו שתי נעימות ויש אומרים כלי שיר נקרא נגינות ולפי דעתי שהיו בישראל נגינות ושירות על נעימות רבות וטעם בנגינות שהיה תחלת שיר והנה נכתב עם זה המזמור הניגון וככה למעלות והמעלות ועל עלמות ועל איילת השחר ועל יונת אלם ועל מחלת: בקראי• וטעם אלהי צדקי אתה הסבה הראשונה להראות צדקי ובצר שם דבר כמו בצר לי: בני• אמר רבי משה הכהן ז"ל כי זה המזמור נכתוב למעלה וידבר עם בני איש בעבור גבהות לבם בבחורותם• עד מתי שמתם כבודי לכלמה ולא יעמוד זה שאביתם ולא יקום ולא יהיה כי באמת תבקשו כזב ועל דעת רבי משה שהוא מדבר על עוזרי אבשלום: ודעו כי הפלה יי' כמו אמר יפלא יי' הבדיל והודיע מי שהוא חסידו כי ישמע בקראו אליו: רגזו• בעבור שיכלימוהו ותחת כבודו וידברו כזב עליו אמר רגזו מהשם פחדו כמו אל תרגזו בדרך כי המלך שואל הלעגות שלו וי"א כי חשבתם כזב בלבבכם אל יצא מפיכם וזה איננו נכון וכתוב ודובר אמת בלבבו לב חורש מחשבות און ודבור הלב הוא העיקר והלשון איננו רק מליץ בין הלב ובין השומעים רק הפי' הוא שתחשבו בלבבכם בלילות על משכבכם שאין לכם עסק בני אדם ולא תדברו כזב ביום וזהו ודומו סלה׃

זבחו זבחי צדק · הצדיקו מעשיכם והרי אתם כמקריבים זבחים : ובטחו אל ה׳ · שישפיע לכם טובה ואל תחטאו לו בשביל ממון שאתם מצפים לקבל שכר מאת שאול : רבים אומרים מי יראנו טוב · רבים מישראל יש שרואין אומות העולם בעושר ובשלוה ואומרי׳ מי יראנו טוב להיות עשירים ומשיגי תאוה כאלו : נסה עלינו · הרם עלינו לכם את אור פניך לשון הרימו נס אריס נסי לא״ נסה עלינו רפנבל״ר בלע״ז כמו אבני נזר מתנוססות אבל אני איני מקנא בהם כי שמחה נתונה בלבי מעת דגנם ותירושם של אומות רבו בטוח אני אם לא למכעיסיו כך לעושי רצונו על אחת כמה וכמה לעתיד לבא שהוא יום קבול שכרם : בשלום יחדו אשכבה ואישן · הייתי שוכב וישן בטוח ולא הייתי ירא מכל צר ואויב : לבדד לבטח · כמו בטח בדד עין יעקב לשון מבטח ושקט הוא שאינו צריך להושיע גייסות עמו : אל הנחילות · מנחם פתר בכולן נחילות ועלמות גיתית ידותון כלם שמות כלי זמר הם ונעימת המזמור היתה לפי שיר הראוי לאותו כלי ומדרש אגדה הספר פירש נחילות לשון נחלה ואין זה משמעו׳ התיבה וגם ענין המזמור אינו מדבר בנחלה ויתכן לפתור נחילות גייסות כמו נחיל של דבורים וכמו ונחלי בליעל תרגם יונתן סייעת חייבין תפילה בשביל גייסות אויבים הבאים על ישראל ואומר המשורר את המזמור בשביל כל ישראל : אמרי האזינה ה׳ · כשיש בי כח לשאול צרכי לפניך וכשאין בי כח להתפלל לפניך והרהור עצורה בלבי בינה הגיגי הבן הגיון לבי כך מפורש במדרש כל בינה שבמקרא הטעם תחת הנו״ן חוץ מזה וחבירו שבאיוב ואם בינה שמעה זאת שאינו שם דבר אלא לשון הבן כמו בין הבין את אשר לפניך לפי הטעם תחת הבי״ת : בקר תשמע קולי · בבוקר אני קורא לך עליה שהוא עת משפט ברשעים כמו שנאמר לבקרים אצמית כל רשעי ארץ היה זרועם לבקרים כי בבקר בבקר יעבר : בקר אערוך לך · תפילתי על זאת אערוך לשון מערכה הוא כן חברו מנחם :

זבחו זבחי צדק · הם השלמים שהם קרבים שמוריהם לא בעבור אשם או חטאת או עולה על הלב שהיה המחשבה ואין טענה מן את תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל כי הטעם ועולה כנגד ראובן ושמעון וטעם זבחו הניחו דברי ריק והודו לשם שנתן טעמו לכם : רבים · שב להזכיר דברי מבקשי כזב כי בהיותי בצרה אני ואנשי אומרים מבקשים כזב עלי ועל אנשי מי יראנו טוב · יש אומרים כי מלת נסה מהפעלים עלומי הלמ״ד כמו והיה ראוי על משקל וראה ועשה ובא על דרך ש שהוא כמו ואשעה ואשעה בחוקיך ונכון הוא להיות הה״א כמו האל״ף והסמ״ך כמו השי״ן יש פעלים שנקראים עלומי העי״ן כגון כל הפעלים של שתי אותיות כגון קם שבוהם כלם כמו שיאמר קים שיב שאות האמצעי׳ עלומ׳ שהיא נגד העי״ן של פעל ונכון להיות הה״א כמו האל״ף והסמ״ך כמו השי״ן על דרך ישא ה׳ פניו אליך וכמו הנסה דבר אליך תלאה : נתתה · הם מתאוים שלא נראה טוב ואני הייתי שמח בראותי אותם בטוב וטעם נתת כי אתה נתת לי לב טוב להתאות טוב לכל · ויאמר רבי יהודה בן בלעם כי מעת דגנם הפוך והאמת מעת רבו דגנם ותירושם ואין צורך להפך דברים כאמרים ברוח הקדש : בשלום · בלא פחד וטעם יחדו הרבים והוא עמהם ומלת בדד בלמ״ד או בחסרונ׳ שוא וככה מלת לבטח ויש בטח והנה ה׳ בדד ינחנו ונכון הו׳ שהשם לבדו וככה זה או טעמו או היו יחדו עמי או הייתי לבדד והטעם לבדי תושיבני : למנצח

כל לשון בטיחה על בה׳ אל וסי׳ במס׳ רבתא בערך אל כשט״א חד״א דכ״ל ליש׳ על ב״מ אינון דמסר״ינן תמ״ן כסד״ : לבדד ג׳ וסי׳ בסוף מיכה ובסדר בלק : ה׳ אל הנחילות כל לשון נחלה על במ״ג אל וסי׳ כי לא באתם עד עתה · וישבו אל נחלת׳ דסוף ספר שפטי׳ · למנצח אל הנחילות : בינה ב׳ מלעיל וסי׳ בינה הגיגי · ואם בינה שמעה זאת

זִבְחוּ זִבְחֵי־צֶדֶק וּבִטְחוּ אֶל־יְהוָה : רַבִּים אֹמְרִים מִי־יַרְאֵנוּ טוֹב נְסָה־עָלֵינוּ אוֹר פָּנֶיךָ יְהוָה : נָתַתָּה שִׂמְחָה בְלִבִּי מֵעֵת דְּגָנָם וְתִירוֹשָׁם רָבּוּ : בְּשָׁלוֹם יַחְדָּו אֶשְׁכְּבָה וְאִישָׁן כִּי־אַתָּה יְהוָה לְבָדָד לָבֶטַח תּוֹשִׁיבֵנִי :

ה

לַמְנַצֵּחַ אֶל־הַנְּחִילוֹת מִזְמוֹר לְדָוִד : אֲמָרַי הַאֲזִינָה יְהוָה בִּינָה הֲגִיגִי : הַקְשִׁיבָה לְקוֹל שַׁוְעִי מַלְכִּי וֵאלֹהָי כִּי־אֵלֶיךָ אֶתְפַּלָּל : יְהוָה בֹּקֶר תִּשְׁמַע קוֹלִי בֹּקֶר אֶעֱרָךְ־לְךָ וַאֲצַפֶּה : כִּי לֹא אֵל־חָפֵץ רֶשַׁע אָתָּה לֹא יְגֻרְךָ רָע : לֹא־יִתְיַצְּבוּ הוֹלְלִים לְנֶגֶד עֵינֶיךָ שָׂנֵאתָ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן : תְּאַבֵּד דֹּבְרֵי כָזָב אִישׁ־דָּמִים וּמִרְמָה יְתָעֵב יְהוָה : וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבוֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל־הֵיכַל־קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ : יְהוָה נְחֵנִי בְצִדְקָתֶךָ לְמַעַן שׁוֹרְרָי הַוְשַׁר לְפָנַי דַּרְכֶּךָ : כִּי אֵין בְּפִיהוּ נְכוֹנָה קִרְבָּם הַוּוֹת קֶבֶר־פָּתוּחַ גְּרוֹנָם לְשׁוֹנָם יַחֲלִיקוּן : הַאֲשִׁימֵם אֱלֹהִים יִפְּלוּ מִמֹּעֲצוֹתֵיהֶם בְּרֹב פִּשְׁעֵיהֶם הַדִּיחֵמוֹ כִּי־מָרוּ בָךְ :

כַּבְשׁוּ יִצְרֵיכוֹן וְיִתְחֲשִׁיב לְכוֹן בְּנִכְסַת צִדְקָא וְסַבָּרוּ עַל יְיָ : סַגִּיעִין דְאָמְרִין מַן יְחַמְנַנָא טָבָא נְשָׂא עֲלָנָא נְהוֹר סְבַר אַפָּךְ יְיָ : יְהַבְתָּא חֶדְוְתָא בְּלִבִּי מִן עִידַן דְעִיבּוּרֵהוֹן וְחַמְרֵיהוֹן סְגִיאוּ : בִּשְׁלָמָא כַּחֲדָא אֶשְׁכּוּב וְאִדְמוּךְ מִן בִּגְלַל דְאַנְתְּ הוּא יְיָ בִּלְחוֹדוֹי בִּסְבִירָא תוֹתְבִנַנִי : לְשַׁבְחָא עַל חִינְגִין תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד : מֵימְרִי אֲצִית יְיָ אִתְבִּין רִינוּנִי : צִית לְקָל בָּעוּתִי מַלְכִּי וֶאלָהִי אֲרוּם קֳדָמָךְ אֲצַלֵי : יְיָ בְּצַפְרָא שְׁמַע קָלִי בְּצַפְרָא אֲסַדֵּר קֳדָמָךְ וְאִסְתַּכֵּי : מְטוּל דְלָא אֱלָהּ רָעֵי רִשְׁעָא אַנְתְּ לָא אִיתוֹתַב עִמָּךְ בִּישָׁא : לָא יִתְעַתְּדוּן מְתַלְעֲבִין קֳבֵל עַיְינָךְ סְנֵיתָא כָּל עוֹבְדֵי שְׁקַר : תְּאַבֵּד מְמַלְלֵי כַּדְבוּתָא אֱנַשׁ שָׁדֵי דַם זַכָּאי וְנִכְלָא יְרַחֵק יְיָ : וַאֲנָא בִּסְגֵיאֵי טוּבָךְ אֵעוּל לְבֵיתָךְ אֶסְגוּד לְהֵיכְלָא דְקוּדְשָׁךְ בִּדְחַלְתָּךְ : יְיָ דַבַּר יָתִי בְּצִדְקָתָךְ מִן בִּגְלַל תּוּשְׁבַּחְתִּי תַּקִּין קֳדָמַי אוֹרְחָתָךְ : מְטוּל דְלֵית בְּפוּמְהוֹן דְרַשִׁיעֵי כֵּיוָנְתָא גּוּפֵיהוֹן מַלְיָן אִיתְרְגוּשְׁתָּא הֵיךְ שְׁיוֹל פְּתִיחַ גְּרוֹנְהוֹן לִישַׁנְהוֹן מְשַׁעְעִין : חַיֵּיב לְהוֹן אֱלָהָא יִתְבַּטְּלוּן מִמֵּילַכְתְּהוֹן בְּסִגְעָא מְרָדֵיהוֹן אִתְקַל לְהוֹן אֲרוּם מְרָדוּ בְמֵימְרָךְ :

דאיוב · וא׳ ובינה לו במראה : דברי ד׳ ג׳ חס׳ וחד מל׳ וסי׳ תאבד דברי כזב · דברי שלום עם רעיה · תעו מבטן דברי כזב · כי יספר פי דוברי שקר · בתרא מל׳ : כי נ״ה בטע׳ בספר וסי׳ נמסר במס׳ רבת׳ בערך בי : פתוח ד׳ בקרי׳ וסי׳ וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל עליו · קבר פתוח גרונ׳ · אשפתו כקבר פתוח · שרשי פתוח אלי מים :

ואצפה · שתעשה בהם משפטים : כי לא אל חפץ רשע אתה · ואלה לך לאבד הרשעים מן העולם : לא יגורך רע · לא יגור אצלך : הוללים · משתטים ובלשון משנה מעורבבין : איש דמים ומרמה · זה עשו וזרעו : ואני · אבא ביתך להודות לך ברוב חסדך שהפלאת עלינו להראותינו נקמה מהם : שוררי · עויני המצפים שנבגוד בך ותעזבנו · שוררי כמו אשורנו ולא קרוב : כי אין בפיהו נכונה · כראוים כאוהבים והם אויבים : קרבם הוות · מחשבותם מרמה : קבר פתוח גרונם · לבלוע יגיע אחרים כקבר הבולע את הגוף : יחליקון · דברי חלקלקות : ממועצותיהם · שהם יועצים על ישראל · ואז ישמחו כל חוסי בך : ואתה

אל הנחילות · אל כמו על בטעם כמו ותתפלל על ה׳ אל הנער הזה להפך ולא יתחלף האל״ף בעי״ן רק אותיו׳ אהו״י הם המתחלפו׳ וש״ן בסמ״ך כי הם קרובי׳ במוצא והנחילו׳ תחילת פיוט אולי הו׳ מגזר׳ ינחלו לכם כדרך האכילה ההיא : אמרי האזינה · מגזר׳ אזנים הטה אזנך : בינה · לשון צווי כמו שימה נא · הגיגי כפול העי״ן כימין הגא הוא כמו זנוניה ואמ׳ לשם בינה כדרך בן אדם וככה ודע לבבי גם האזינה והטעם שיתברר לכל כי אין ספק כי הכל ידע ואין לו צורך לאזנים כדרך הנוטע אזן הלא ישמע : הקשיבה · זאת הגזר׳ קשור עם למ״ד על כן לא יבין לדבר מי יקשיבני וטעם מלכי אין לי מלך שאשוע אליו רק אתה לבדך : ה׳ · טעם בקר כל בקר כמו חדשי׳ לבקרים ופעול אערוך לך חסר כאילו אמר אערוך לך תפלתי כאשר פירשתי כי כן שמות בפעלים וברך ולא אטיבנה וברוב יועצים תקום בעתידים כאילו כתוב למעלה כי אליך אתפלל תפלתי ומלת לך עם בקר אערוך לך מוספת עצמה ואחרת עמה כמו ינפה לף והנה הוא ואצפה לך : כי · טעם ה׳ שים לך להטיב והרשע לא תחפוץ בעבור שהזכיר מלכי · לא יגורך רע · יגור עמך כמו ישכבנה וככה גר לכי כאשר גר לי עמי ורע הוא אדם לא שם דבר והעד לא יתיצבו הוללים מלעיגים לנגד עיניך כמשפט מלכי הארץ : לא · טעם יתיצבו כדרך העבדים נצבים על מלכם : תאבד · איש דמים ומרמה · הוא הרכיל כמו חץ שחוט לשונם מרמה : יתעב ה׳ : השם הוא הפועל והטעם שהוא נתעב בעיניו וכמהם : ואני · שב לאמר החל בקר תשמע קולי שהוא בא אל בית השם ואין עמו מנחה להשתחוות בהיכלו כמביא מראשית פרי האדמה שמם [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

וישמחו

אבן עזרא

וישמחו · טעם ותסך עלימו בעבור שהזכיר חוסי בך והמלה מפעלי הכפל ובא הסמ״ך בלא דגש על דרך והקל מעליך : כי · זה הפסוק דבק בעליון כי אוהבי שמך ישמחו בך בראותם שתרית הרשעים ותברך הצדיק · יש אומרים תעטרנו מהבנין הקל כמו עוטרים אל דוד · והנכון שהוא מהבנין הנוסף על דרך יעשרנו המלך שהוא יעשירנו :

והוא יוכא לשנים פעולים והפעול באמת הוא רצון כי הקב״ה מעטו׳ רצון את הצדיק הרי שהצדיק פעול במקצת אלא הקב״ה שהוא עטור מן הרצון אך את הרצון הוא פעול לבדו באמת :

למנצח על השמינית · השמינית יש אומרים כלי כינור יש לו שמנה יתרים או פיוט יש לו ח׳ נעימות על כן כתיב בנגינות וזה על הנועם השמיני · יי׳ · הקרוב אלי כי זה המזמור חברו דוד בחלותו ויחי מחליו או היה דרך נבואה על ישראל שהן בגלות כמו חולים ואם על הדרך הראשון גם התנבא דוד שיתרפא כתפלת יונה אף אוסיף להביט ובעבור השם יוכיח השם בתחלואיו כמו בתוכחות על עון יסרת איש : חנני · בעבור שמצא ר׳ משה הכהן אמלל פתח אמ׳ כי אמנו שם התאר רק הוא חסר כמו ונשאר אני שהנכון ונשארתי על דרך אני הנב׳ראה עני הכני ויוסף על ימיך והכון הדבר : נבהלו עצמי · שהם מוסדי הגוף ולא ידנים וכאילו הרגישו מכובד החולי והנה עצמי כנגד הגוף : ונפשי · שהיא קשורה בגוף נבהלה יותר מהגוף על כן מלת מאד : עד מתי · תהיה נפשי נבהלת ש שאין כח בה לסבול : שובה · שישוב מחרון אפו · ולמען חסדך הושיעני מחליי לא כ כאשר אמר יחזקיהו כי הקשה עלי מאד

במותי שלא אוכל להזכיר בלשוני ולא אודה לך בגלוי : יגעתי · יספר רוב חליו ואנחותיו ואשחה כמו כאשר יפרש השוחה לשחות ומטתי פעול והטעמתי בכיותי על דרך ובשמה לא כשארה בי ויש אומרים כי אשחה תרגו׳ ארחץ בארמית : עששה · מגזרת עש יאכלם · וטעם עיני בעבור שהוא רואה בחליו אויביו שמחים וזה טעם מכעס · ואלה אויביו מבקרים אותו לראות נקמתם על כן אחריו סורו ממני ומלת עתקה שבה ש׳ עיני מרוב הבכי · וטעם בכל צררי בעבור כל צררי ורבים כמוהו : סורו · צורריו הם פועלי און הפך פעלו : שמע · מודה כי השם רפאו מחליו לא הרופאים בעבור שהתחנן אליו · וטעם יקח יקבל או יקחנה תחת עולה : יבושו · הם בראותם חיותי ויחלו הם על כן ויבהלו כנגד נבהלו עצמי ונפשי נבהלה מאד : ישובו · ינחמו או יבקשו שלומי : שגיון · יש מפרשים בו תעבוב כמו תשגה תמיד ויש אומרים על שגגתו והנכון בעיני שהוא על נועם פיוט שתחלתו שגיון : על דברי כוש · כמו שכותבין כותבי ספרד הפיוטין יכתבו למעלה בתחלת טור הפיוט נועם פיוט ידוע : על דברי כוש בן ימיני · יש אומרים שהוא שאול שהיה יפה כ כאור ומה שאמרו רז״ל שלא הזכירו לברכה שלא תשלוט בו עין הרע רחוק הוא מאד והנכון שזה כוש היה יהודי וככה שמו והוא מבני בנימן כי רחוק הוא שיאמר על שאול בחיר יי׳ הנה יחבל און : יי׳ · חסיתי · פועל עומד ולעולם דבק עם בי״ת : פן יטרף · כל אחד מאויבו כמו בנות צעדה עלי שור · וטעם פורק כי האריה יפסיק המפריקת ואין מציל · רק אתה על כן למעלה והצילני : יי׳ · הטעם אם עשיתי כזאת שטרפתי ופריקתי · וטעם כף כי בה יכה האדם ויהרג : אם · שולמי · מהבנין הקל אע״פ שלא נמצא מהבנין הקל שולמי כי אם מהכבד · וי״א שהיה בשלום עמי · וטעם ואחלצה צוררי ריקם ואיך הייתי עושה רע לשולמי ואני אחלצה הצוררי והשונאי׳ אותי שכאת חנם וזה טעם ריקם על דרך ואני בשכתי מלכי ורבותינו אמר כי הוא״ו כמו רק כמו ועבדיך באו לשבור אכל ויש אומרים כי ואחלצה על דרך וינצלו את מצרים והוא רחוק :

רשי

ואתה תסך עלימו · תגונן ותסוכך עלימו : ויעלצו בך · כשיראו שאתה תברך צדיק יעקב וזרעו : כצנה · המקיפת שלש רוחותיו של אדם : רצון · נחת רוח אפי״מנט בלע״ז : תעטרנו · תסובבנו כמו ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואל אנשיו : על השמינית · כנור של שמונה נימין ושמינית שמו וכן מצינו בדברי הימים פלוני ובניו על השמינית לנצח : אומלל · כשחת ודל כח קופונדו״ץ בלע״ז כמו היהודים האמללים רעזרא : ואתה יי׳ עד מתי · תביט ואינך רופא : שובה · מחרונך : חלצה נפשי · מחולי : אשחה בכל לילה מטתי · לשון שחי ומאוס והית׳ כבלתם כשוחה ממאס אני מטתי בדמע׳ ומנחם חברו עם כאשר יפרש השוחה לשחות ועם מי שחו · בדמעתי ערשי אמסה אלא וארטיב כמו מים : עששה · לשון עששית עין שמאורה כהה ודומה לו כאילו הוא רואה דרך זכוכית שכנגד עיניו ומנחם פירשו לשון רקבון כמו ועצמי עששו וכן כל לשון עש : עתקה · כתיישנה וכזדקנה עיני בהיית אור ומנחם חברו עם ויעתק משם ההרה : בכל צוררי · בשביל צרות שמצירין לי · יבושו ויבהלו וגו׳ · מהו יבושו יבושו פעם שנייה אמר רבי יוחנן לעתיד לבא הב״ה דן את הרשעי׳ של אומות העולם ומחייבן לגיהנם והם מתרעמין עליו והב״ה מחזירן וחוזר ומראה גליונין שלה׳ ודן אות׳ ומתחייבין והוא מחזירן לגיהנם הרי בושה כפולה · רבי שמואל בר נחמני אומ׳ לעתיד לבא כל אומה קוראה לאלהיה ואין עונה וחוזרין וקוראין להב״ה אומר להם אילו אלי קראתם תחילה הייתי עונה אתכם עכשיו עשיתם עבודה זרה עיקר ואותי טפילה לפיכך איני עונה שנאמר ישועו ואין מושיע זו עבודה זרה ואחר כך אל יי׳ ולא ענם לכך נאמר ישובו יבושו : רגע · במעט זמן : שגיון לדוד · מנח׳ אמר שגם זה אחד משמות הזמר על שם הכלי וכן פירש על שגיונות · ורבותינו פירשו לשון משגה שכתוב׳ ונתפלל על השגיון שאמר שירה על מפלתו של שאול כמו שנאמר וידבר דוד ליי׳ וגו׳ : אבל ענין המזמו׳ אינו מוכיח על כך לפי שהוא מדבר על עסקי ש׳ האומות יי׳ ידין עמים ואומר אני שאמרו על עסקי ישבי בנוב שבא עליו על עסקו של שאול כמו ש שפירשו רבותינו שאמר לו הב״ה על ידך נטרד דואג האדומי על ידך נהרג שאול ובניו כו׳ כדאיתא בחלק שגיאות ששקם דוד להב״ה להמסר ביד שונא ולא יכלה זרעו והפך דוד את תפילתו והתפלל שלא יפול ביד אויב וכן פתרונו משנה שר דוד ליי׳ על ששגג לומ׳ להב״ה למוסרו ביד אויב על דברי שאול שנהרג על ידו · ד״א על שגיון כנף המעיל אשר כרת לשאול : כוש · מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במעשיו : פורק · לשון פריקו כזמי הזהב : אם עשיתי זאת · מה שמפרש אחריו : אם גמלתי שולמי רע · אם גמלתיו כגמולו : ואחלצה צוררי ריקם · שיחתי את חליצתו בכרתי את כנף מעילו אם להשחית ולאלצו ולהעמידו ריקם ובשכאה עשיתי אלא להודיעו שהיה מסור בידי להורגו ולא הרגתיו · ואחלצה לשון הפשטת בגדים : קומה

ואתה חד מלין דחסרין ה׳ בסוף תיבותא וקריין וסימ׳ נמסר במס׳ רבתא בערך ה׳ : שובה ה׳ בטעם מלרע וסימ׳ ובנחה יאמר שובה · מחיתי כעב פשעיך · שובה יי׳ חלצה נפשי · והנחם על עבדיך · באפיקים בנגב : ישבו ז׳ חס׳ בנביאים וסימ׳ נמסר בסדר לך לך והושע סימן ג׳ : ז׳ על דברי ׳ בקריא׳ וסימ׳ ויחר לאבנר

וְיִשְׂמְחוּ כָל־חוֹסֵי בָךְ לְעוֹלָם יְרַנֵּנוּ וְתָסֵךְ עָלֵימוֹ וְיַעְלְצוּ בְךָ אֹהֲבֵי שְׁמֶךָ׃ כִּי־אַתָּה תְּבָרֵךְ צַדִּיק יְהוָה כַּצִּנָּה רָצוֹן תַּעְטְרֶנּוּ׃

ו לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת עַל־הַשְּׁמִינִית מִזְמוֹר לְדָוִד׃ יְהוָה אַל־בְּאַפְּךָ תוֹכִיחֵנִי וְאַל־בַּחֲמָתְךָ תְיַסְּרֵנִי׃ חָנֵּנִי יְהוָה כִּי אֻמְלַל אָנִי רְפָאֵנִי יְהוָה כִּי נִבְהֲלוּ עֲצָמָי׃ וְנַפְשִׁי נִבְהֲלָה מְאֹד וְאַתְּ יְהוָה עַד־מָתָי׃ שׁוּבָה יְהוָה חַלְּצָה נַפְשִׁי הוֹשִׁיעֵנִי לְמַעַן חַסְדֶּךָ׃ כִּי אֵין בַּמָּוֶת זִכְרֶךָ בִּשְׁאוֹל מִי יוֹדֶה־לָּךְ׃ יָגַעְתִּי בְּאַנְחָתִי אַשְׂחֶה בְכָל־לַיְלָה מִטָּתִי בְּדִמְעָתִי עַרְשִׂי אַמְסֶה׃ עָשְׁשָׁה מִכַּעַס עֵינִי עָתְקָה בְּכָל־צוֹרְרָי׃ סוּרוּ מִמֶּנִּי כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן כִּי־שָׁמַע יְהוָה קוֹל בִּכְיִי׃ שָׁמַע יְהוָה תְּחִנָּתִי יְהוָה תְּפִלָּתִי יִקָּח׃ יֵבֹשׁוּ וְיִבָּהֲלוּ מְאֹד כָּל־אֹיְבָי יָשֻׁבוּ יֵבֹשׁוּ רָגַע׃

ז שִׁגָּיוֹן לְדָוִד אֲשֶׁר־שָׁר לַיהוָה עַל־דִּבְרֵי־כוּשׁ בֶּן־יְמִינִי׃ יְהוָה אֱלֹהַי בְּךָ חָסִיתִי הוֹשִׁיעֵנִי מִכָּל־רֹדְפַי וְהַצִּילֵנִי׃ פֶּן־יִטְרֹף כְּאַרְיֵה נַפְשִׁי פֹּרֵק וְאֵין מַצִּיל׃ יְהוָה אֱלֹהַי אִם־עָשִׂיתִי זֹאת אִם־יֶשׁ־עָוֶל בְּכַפָּי׃ אִם־גָּמַלְתִּי שׁוֹלְמִי רָע וָאֲחַלְּצָה צוֹרְרִי רֵיקָם׃

וְיֶחֱדוּן כָּל דִּסְבָרִין בְּמֵימְרָךְ לַעֲלָם יְשַׁבְּחוּן וְתַטִּיל עִילָוֵיהוֹן וְיִבְדְּחוּן בָּךְ רָחֲמֵי שְׁמָךְ׃ מְטוּל דִּי אַנְתְּ תְּבָרֵךְ לְצַדִּיקַיָּא יְיָ הֵיךְ תְּרִיסָא רַעֲוָא טָבָא תַּכְלְלִינָה׃

לְשַׁבָּחָא בִּנְגִינָתָא עַל כִּנָּרָא דִּתְמַנְיָא נִימַיָּא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ יְיָ לָא בְּרוּגְזָךְ תַּכְנְעֵנִי וְלָא בִרְיתְחָךְ תְּרַדְיָתִי׃ חוּס עֲלַי יְיָ מְטוּל דַּחֲלַשׁ אֲנָא אַסֵּיָתִי יְיָ מְטוּל דְּאִתְבְּהִילוּ גַרְמַיי׃ וְנַפְשִׁי אִתְבְּהִילַת לַחֲדָא וְאַנְתְּ יְיָ עַד אֵימָתַי רְוָחַת לִי׃ תּוּב יְיָ פְּצֵי נַפְשִׁי פְּרַק לִי בְּגַלַל טוּבָךְ׃ מְטוּל דְּלֵית בְּמוֹתָא דָּכְרָנָךְ בִּשְׁאוֹל מַן יוֹדֵי לָךְ׃ אִישְׁתַּלְהִית בְּתַנְחָתִי אֲמַלֵּל בְּצַעֲרִי בְּכָל לֵילְיָא עַל שִׁיוּרֵי בְּדִמְעָתִי דַּרְגָּשִׁי אַשְׁמֵט׃ חֲשֵׁכַת מִן רוּגְזֵי עַיְינַי אִיתְבְּלִיאַת בְּכָל מְעִיקַי׃ זוּרוּ מִינִּי כָּל עָבְדֵי שְׁקַר אֲרוּם שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ קָל בְּכוּתִי׃ שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ בָּעוּתִי יְיָ צְלוֹתִי יְקַבֵּל׃ יִבְהֲתוּן וְיִתְבַּהֲלוּן לַחֲדָא כּוּלְהוֹן בַּעֲלֵי דְבָבִי יְתוּבוּן יִבְהֲתוּן כְּשַׁעְתָּא׃

תּוּרְגְּמָנָא דְּאוֹדִיתָא לְדָוִד דִּי שַׁבַּח קֳדָם יְיָ מְטוּל דִּי אֲמַר שִׁירְתָא עַל תְּבִירָא דְּשָׁאוּל בַּר קִישׁ דְּמִן שֵׁבֶט בִּנְיָמִין׃ יְיָ אֱלָהִי בְּמֵימְרָךְ סַבָּרִית פְּרוּק יָתִי מִכָּל רוֹדְפַי וּפַצָּא יָתִי׃ דִּילְמָא יִתְבַּר הֵיךְ אַרְיָוָן נַפְשִׁי יִפְשַׁח וְלֵית דְּיִפְצֵי׃ יְיָ אֱלָהִי אִין עֲבָדִית שִׁירְתָא הָדָא בְּכַוָּנַת בִּישָׁא אִין אִית טְלוּמָא בִּידַי׃ אִין פְּרָעִית לְבַעֲיל שְׁלָמֵי בִּישׁ וְדַחֲקִית מְעִיקַי מַגָּן׃

מאד על דברי איש בשת · לכו דרשו את יי׳ בעדי דיאשיה דמלכים ב׳ כו · וישמע זרובבל בן שאלתיאל דחגי · הנה אתם בטחים לכם על דברי שקר דירמיה · כי לא דברתי אבותיכם ולא צויתם · לשמע על דברי עבדי הנביאים · אשר היה דבר יי׳ אל ירמיהו על דברי הבצרות · מהבדילים המה אתכם דירמיה׳ שגיון לדוד אשר שר ליי׳ על דברי כוש · וכל דברי הימים דכו׳ במ״א אל דברי וסימ׳ ולא הסב יאשיהו פניו :

יִרְדֹּף אוֹיֵב נַפְשִׁי וְיַשֵּׂג וְיִרְמֹס לָאָרֶץ חַיָּי וּכְבוֹדִי לֶעָפָר יַשְׁכֵּן סֶלָה׃ קוּמָה יְהוָה בְּאַפֶּךָ הִנָּשֵׂא בְּעַבְרוֹת צוֹרְרָי וְעוּרָה אֵלַי מִשְׁפָּט צִוִּיתָ׃ וַעֲדַת לְאֻמִּים תְּסוֹבְבֶךָּ וְעָלֶיהָ לַמָּרוֹם שׁוּבָה׃ יְהוָה יָדִין עַמִּים שָׁפְטֵנִי יְהוָה כְּצִדְקִי וּכְתֻמִּי עָלָי׃ יִגְמָר נָא רַע רְשָׁעִים וּתְכוֹנֵן צַדִּיק וּבֹחֵן לִבּוֹת וּכְלָיוֹת אֱלֹהִים צַדִּיק׃ מָגִנִּי עַל אֱלֹהִים מוֹשִׁיעַ יִשְׁרֵי לֵב׃ אֱלֹהִים שׁוֹפֵט צַדִּיק וְאֵל זֹעֵם בְּכָל יוֹם׃ אִם לֹא יָשׁוּב חַרְבּוֹ יִלְטוֹשׁ קַשְׁתּוֹ דָרַךְ וַיְכוֹנְנֶהָ׃ וְלוֹ הֵכִין כְּלֵי מָוֶת חִצָּיו לְדֹלְקִים יִפְעָל׃ הִנֵּה יְחַבֶּל אָוֶן וְהָרָה עָמָל וְיָלַד שָׁקֶר׃ בּוֹר כָּרָה וַיַּחְפְּרֵהוּ וַיִּפֹּל בְּשַׁחַת יִפְעָל׃ יָשׁוּב עֲמָלוֹ בְרֹאשׁוֹ וְעַל קָדְקֳדוֹ חֲמָסוֹ יֵרֵד׃ אוֹדֶה יְהוָה כְּצִדְקוֹ וַאֲזַמְּרָה שֵׁם יְהוָה עֶלְיוֹן׃

ח

לַמְנַצֵּחַ עַל הַגִּתִּית מִזְמוֹר לְדָוִד׃ יְהוָה אֲדֹנֵינוּ מָה אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל הָאָרֶץ אֲשֶׁר תְּנָה הוֹדְךָ עַל הַשָּׁמָיִם׃ מִפִּי עוֹלְלִים וְיֹנְקִים יִסַּדְתָּ עֹז לְמַעַן צוֹרְרֶיךָ לְהַשְׁבִּית אוֹיֵב וּמִתְנַקֵּם׃

יְהֵי רָדִיף בְּעִיל דְּבָבָא נַפְשִׁי וְיַדְבֵּק וְיִכְבּוֹשׁ לְאַרְעָא חַיַּי וִיקָרִי לְעַפְרָא יַשְׁרֵי לַעֲלָמִין׃ קוּם יְיָ בְּתוּקְפָךְ אִתְנַטַּל בְּרוּגְזָא עַל מְעִיקַי וְסַרְהֵיב לִי דִּינָא דִּי פַּקֵּידְתָּא׃ וּכְנִשַׁת אוּמַיָּא תְּחַזְרִינָךְ וְאַמְטוּלְתָּא לְבֵי שְׁכִינְתָּךְ תּוּב׃ מֵימְרָא דַּיְיָ יְדִין עַמְמַיָּא דּוּן יָתִי יְיָ בִּזְכוּתִי וּבְשַׁלְמוּתִי פְּרַע עָלַי׃ יִשְׁתֵּיצֵי כְּעַן בִּישָׁא דְּרַשִּׁיעֵי וְיִשְׁתַּכְלְלוּן צַדִּיקֵי וּבָחֵין לִבְּבֵי וְכוּלְיָין אֱלָהָא זַכָּאָה׃ תְּרִיסִי עַל אֱלָהָא פָּרִיק תְּרִיצֵי לִיבָּא׃ אֱלָהָא דַּיָּינָא זַכָּאָה וּבִתְקוֹף רְגִיז עַל רַשִּׁיעֵי כָּל יוֹמָא׃ אִם לָא יְתוּב לְדַחַלְתֵּיהּ סַיְיפֵיהּ שָׁחִיז קַשְׁתֵּיהּ מְתוּחָא וּסְדִירָא׃ וּמְטוּלְתֵּיהּ תַּקִּין זֵינֵי מוֹתָא גִּירוֹי לְדָלְקֵי צַדִּיקַיָּא יַעְבֵּיד׃ הָא יִצְטַעַר לְשִׁקְרָא וְיַעֲדֵי עַמְלָא וְיוֹלִיד שִׁקְרָא׃ שׁוּחַת חֲפַר וְגַמְצֵיהּ וּנְפַל בְּשׁוּחְתָּא דִּי עֲבַד׃ יְתוּב לְיָעוּתֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ וְעַל מוֹקְרֵיהּ חֲטוּפֵיהּ יֵיחוֹת׃ אֲשַׁבַּח יְיָ כְּצִדְקָתֵיהּ וַאֲשַׁבַּח שׁוּם אֱלָהָא עִילָּאָה׃

לְשַׁבָּחָא עַל כִּינוֹרָא דְּאַיְתִי מִגַּת תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ יְיָ אֱלָהָנָא רִבּוֹנָנָא כַּמָּה תְּלִיל שְׁמָךְ וּמְשַׁבַּח בְּכוּלָּא אַרְעָא דִּיהַבְתָּא זִיוָךְ עֵיל מִן שְׁמַיָּא׃ מִפּוּם עוּלֵימַיָּא וְיוֹנְקַיָּא אַשְׁתֵּיתָא עוּשְׁנָא מִן בִּגְלַל מְעִיקָךְ לְבַטָּלָא בְּעִיל דְּבָבָא וְגַוְזָמָא׃

ועליה ג׳ וסי׳ ועליה בתנת פסים. ועליה למרום שובה. ועליה יכרעון אחרי: שופט ו׳ ומ״ל וסי׳ נמסר בעמוס סימן ב׳: ולו ד׳ ר״פ בקריא׳ וסי׳ ולו שתי נשים. שם האחת חנה ושם. ולו היה בן ושמו ציבא. ולו אחים בני יהושפט. ולו הכין כלי מות חציו לדולקים: ח׳ יי׳ אדנינו ג׳ וסים׳ מה אדיר שמך. וחברו של אחריו. מחויקים על אחיהם אדירהם דעזרא:

רשי קומה יי׳ באפך. על שונאי כגון ישבי ואחיו ופלשתים ולא אמסר בידם: הנשא. התפאר להראותי נקמת עברה בהתעברך עליהם: ועורה אלי. מאוכל לעשות בהם משפט נקמה אשר צוית והיכן צוית תרועם בשבט ברזל ואיבתי את אויביך זה מצאתי במדרש: ועדת לאומים תסובבך. אם יחזרו אחריך ביסורים של אומות להושיע אל תשמע לקולם התרחק מעליהם ושוב ושב במקומך ב במרום ר״פ בלע״ז ד״א למרום שובה להראות להם שידך עליונ׳: יי׳ ידין עמים. השוף הדין מעלינו ותנהו על האומות: ידין. לשון יסורין: שפטני יי׳ כצדקי. ואת ישראל שפוט לפי מעשים טובים שבידם ולא לפי העבירות: יגמר. לשון כליון וכן פתר מכתם גמר אמר גמר חסיד וכן כלם: ותכונן צדיק ובוחן לבות. אתה יודעני הוא הצדיק שתכוננהו: אהי׳ צדיק. כן שמך: שופט צדיק. אתה לשפוט צדק: זועם בכל יום. כשרואה את מעשה הרשעי׳: אם לא ישוב. הרשע מרשעו: חרבו ילטוש. הב״ה עליו ילטוש פורבירא בלע״ז וידרוך קשתו: ולו. ולרשע הכין הב״ה כלי מות: לדולקים. לרודפים כמו כי דלקת אחרי וכן פירושו חציו להרוג את הרשעים הדולקי׳ את הצדיקים יפעל הב״ה ויזמינם להמיתם כל דליקה לשון רדיפה היא: יחבל. לשון הריון ולידה כמו שמה חבלתך אמך: והרה עמל וילד שקר: כל מה שהוא מוליד ויגע הכל משקר בו שאינו מתקיים בידו מתלא אמר כל מה דשיקרא מוליד פחתא כסבא: אודה יי׳ כצדקו. כשיצדיק הדין שגמור לשפוט הרשעים כרשעם: על הגיתית. כלי זמר שבא מגת שם מצויים אומנים לעשותם ורבותינו אמרו על אדום שעתידה לידרך כגת כמו שנאמר פורה דרכתי לבדי אף עכין המזמור. איכו מוכיח: מה אדיר שמך. יותר מכדי כח ודית התחתונים לא היו התחתונים כדי שתשרה שכינתך ב ביניהם: אשר תנה הודך על השמים. ראוי שתתנהו על השמים ואתה בענותך הגדולה יסדת עוז מפי עוללים ויונקים ה השרית שכינתך במקד׳ ותקנתה להודות לך עוז מפי הלוים ו והכהנים שהם בני אדם גדילים בלכלוך ויונקי שדים עוללים ל לשון ועוללתי בעפר קרני ועל שם הלכלוך נקראו כל תינוקות ע עוללי׳: למען צורריך. להודיעם כי עמך אנחנו: להשבית. חרפת אויב ומתנקם האומר לא טובים אתם משאר אומות ואני כשאני רואה שמיך וגו׳ אני תמיה בלבי מה אנוש כי תזכרנו:

אבן עזרא ירדוף. יש אומרי׳ יתרדוף ואין צורך כי אין שם דגש שתהיה התי״ו מובלע ועוד היה ראוי להיות יתרדף: ירמוס לארץ חיי. בעבור הקלון: וכבודי. טעמו הנפש כמו בסודם אל תבא נפשי וכנגדה ל׳ יחד כבודי וככה שמח לבי ויגל כבודי ואחריו אף בשרי ישכון לבטח שהוא הגוף על כן טעה רבי יהודה בן בלעם שאמר שכבודי הוא גופי והלא ידע אם לא שמע כי האדם מורכב מנפש וגוף והחלק הנכבד הנפש על כן מלת כבוד והביאו בזה הזאת בעבור שמצא וכבודי לעפ׳ ישכן סלה והנפש איכה יורדת לעפר והכתוב הוא על דרך משל וככה דבק׳ לעפר נפשי וטע׳ סלה באמת היה כן: קומה. בעברות צוררי. בעבור עברותם קום כנגדם באפך ויש אומרים שתכעיס עד שתהיינה להם עברות ויש אומ׳ התנשא בהתעברות צוררי. אמר ר׳ משה ועורה אלי ועורר אלי משפט שגזרת שתשוב מלכות שאול אלי כי שאול לפי דעתו כום או פחד להזכירו בשמו הנודע ובן בלעם אמ׳ עורר מה שרכת להושיעני ועל דעתי אלה תהיה גזרת ועורה מ מהפעלים היוצאים כ כדרך מלת סב שהיא פעמים יוצאת ופעמים עומדת והנכון בעיני כי ועורה אלי מלה ע עומדת ויחסר כ״ף משפט כמו ועיר פרא אדם יולד וכאשר תשמע עדת לאומים המשפט שעשית יבואו מאפסי ארץ וזה טעם תסובבך וטעם ועליה למרום שובה שישוב ה השמים לשבת על כסא המשפט על כן אחריו יי׳ ידין עמים גם הוא כ נכון שהיו עם כוש ע עבדים מהגוים וסבבו את דוד כאילו סובבו את השכינה כי הוא עבד השם וחוסה בו כאשר הזכיר בתחילת המזמור: ועדת. פירש׳. וטעם ועליה שיתנשא עליהם ויראה להם כחו ור׳ משה אמ׳ שעדת לאומי׳ הם ישר׳ וטעם ועליה׳ למרום שובה שיגביהנה למרום ואין לפי הזה טעם או ריח: יי׳. אר״ משה כי טעם שפטני קח משפטי מאויבי והנכון בעיני כי אתה השם שופט הארץ שפטני כפי צדקי כי לא גמלתי כום רעה: יגמר נא רע. הוא הפועל ורשע׳ הם פעולים ויש אומרים שיסור רע רשעים. אמר רבי לוי כי וי״ו ובוחן לבות וכליות נוסף ואיננו רק טעמו אתה תדע מי הוא צדיק או רשע וטעם כליות כנוי לסתרים כמו הכליות שהם נסתרים וטעם אלהים צדיק כנגד ותכונן צדיק מגיני. הוא לא יעשה מלחמה כי על השם הוא נשען כי הוא מושיע ישרי לב כנגד ובוחן לבות: אלהים. יש אומרים כי צדיק פועל גם ישפוט אמר יזעם יי׳ בכל יום והטעם הוא שופט תמיד ולפי דעתי כי צדיק תאר לשופט ואל זועם השם בכל יום קשור עם הפסוק שהוא אחריו אם לא ישוב ותחסר מלת אשר כמו להתחזק עם לבבם שלם כאילו הוא ואם לא ישוב אשר חרבו ילטוש ויש אומרים כי אל כמו אלה על דרך אל כולדו להרפה וקשוב מלת אל למלת רשעים שהיא למעלה: אם. ויכוננה. הטעם מכוננת לירות: ולו. לכפמו: כלי מות. שחשב להרוג בו אחרי׳ ור׳ משה אמר כי פי׳ אם לא ישוב כמו אשר לא ישוב והפך זה אשר נטוי׳ יחטא: לדולקים. עשה חרבו לטושה באש בוערת וי״א לדולקים כמו דלקת אחרי רדפת אחרי לרודפים אחרי להורגי: יפעל׳ החצים: הנה יחבל. כמו חבלתך אמך בטרם יבוא חבל: והרה עמל. הטעם כי תחלתו שוא וסופו הבל כי כל מחשבותיו תעמדנ׳ ולא תהיינה: בור. טעם ויחפרהו להוסיף בעמקו ומלת בשחת המקום השפל במסקל אשר זורה ברחת מגזרת רוח ויש אומרים כמו בשחתם נתפש: ישוב. העמל שחשב שב ברא׳שו ובעבור שהזכיר קדקדו אמר ירד כי הגזרות באות מהשמים בעבור חמסו: אודה. שדן דין צדקו והזכיר עליון כנגד ירד: למנצח על הגתית׳ יי׳ אדוניכו. זה המזמור נתנו למשפחות עובד אדום הגתי שהוא מבני לוי כמו לידותון או פיוט תחלתו הגתית מתפארת והדומה לה ור׳ משה אמר כי הוא כלי יתיחס אל משפחת עובד אדום הגתי ולהתיחס ככה לא מצאנו ומהבלי אמרו על כינור הדורכי גת: יי׳ אדוניכו בעבור שאמר תמשילהו במעשה ידיך: מה אדיר. דבר פלא ומלת תנה שם הפועל כמו מרדה מרדימה כאילו אמר תת הודך על השמים: מפי. אר״ משה כי טעם מפי עוללים אם לא ידברו בפיהם הם בעצמם יודו לחסדיך כי תכלכלם ותפרם ותרבם בגופם באורך וברוחב והנכון בעיני בעבור היות אדם נכבד מכל נבראי מטה אמר כן כי מעת שיחל הנער לדבר וזה טעם מפי עוללים אז תחל מתכונתו לקבל כח הנשמה החכמה עד שתשכל בשקול דעתה כח בוראה כי תחזק הנפש יום אחר יום וזה טעם יסדת עז וטעם למען צורריך לבטל דברי המכחישים האומרים אין אלוה והטעם להשבית אויב ומתנקם על המאמינים בשם בדבור או במעשה: כי

כי ידוע כי שבעה מעונות למאורות ולחמשה כוכבי לכת והמעון השמיני לצבא הגדול והתשיעי לגלגל המזלות ההולך ממזרח למערב והעשירי כסא הכבוד על כן כתב מעשה אצבעותיך כי הם עשר והזכיר הירח והכוכבים ולא הזכיר השמש בעבור כי אין יכולת לעין לראותם יומם בעבור אור השמש ויש אומ' כי טעם הודך על השמים כי היא ה הבריאה הגדולה והנה לא יראה ביום כי אם אחד ובלילה יראה צבא גדול מאד: מה. ידוע כי הירח ואחד עשר כוכבים כנקודה בעגולה מהגלגל וכל הארץ כנקודה שלא תתחלק כנגד הרקיע ובן אדם כחלק שלא יקבל חלוק כנגד כל הארץ על כן מה אנוש כי תזכרנו דרך בזוי והטעם אחר שים לך בריאות גדולות וכבדות מהאדם איך שמת לב לתת כבוד: ותחסרהו מעט מאלהי'. המלאכי' והכלל כאשר אמר ד דניאל אלהין די מ מדרהון עם בשרא לא איתוהי: וכבוד והדר תעטרהו: בעבור כח נשמת חיים שנפח בו שהיא עליונה ואיננה גוף על כן לא תמות: תמשילהו במעשי ידיך. בארץ לבדה כאשר יזכירם אחר כן ויש אומרים כי כל שתה תחת רגליו המתכות והצמחים: צנה. הזכיר הצאן והאלפי' בעבור צרכו למאכלו ומלבושו יותר מרכיבת הסוסים והחמורים ו ואחר כן הזכיר חיות השדה ושדי כמו שדה על דרך כל אכילי ידי ותלת בהמו' כוללת לא כאשר אמר יפת כי הבהמה היא האוכלת עשב והנה מה יעשה לים נבור בבהמה: צפור. ואח' כן הזכיר העוף שיעוף למעלה הימנו והדג שיעוף למטה הימנו וטעם עובר ארחות ימים שבחכמתו עושה ספינות ויכיר ארחות ימים והזכיר זה בעבור שיכוד הדגים בלב הים ויש אומרים כי על הדג ידבר שישוב עובר ארחות ימים: יי'. פעם אחרת ככה בכל דור ודור כי הארץ לעולם עומדת: למנצח עלמות לבן. על מות שתים מלות הם על כן טעה האומ' כי הוא כמו על עלמות שיר ועוד למה היה סמוך אחריו למ"ד גם האומ' כי לבן היה שם משורר כמו בן ויעיאל איננו נכון כי אין משפט הלשון לאמר ליצחק ליעקב בפתחות הלמ"ד בשם אדם כי השם נודע כאשר פירשתי בספר השם ויש אומרים כי לבן הוא כנל הפוך ועל מות איש הבנים ומות בנו והנכון דברי ר' אדונים הלוי שהיה שם אחד נסיכי הגוים שלחץ את ישראל כאשר יפרש במזמור: אודה. טעם בכל לבי בסתר: אספרה. בגלוי: אשמחה. ומרוב השמחה אזמרה שמך ואם הוא כפלה מזמר: בשוב אויבי. אכשי הדורר לא תהיה להם תקומה במות מלכם: כי. משפטי ודיני. לאות כי חמס עשה לדוד והפר בריתו והתפלל דוד בעבור זה ושמעה תפלתו וטעם ישבת לכסא לעשות משפט: גערת. בלא בית כרמות כריתה הככי גוער לכם את הזרע: אבדת רשע. הוא לבן: לעולם ועד. מלה קצרה לעולם ועד עולם ובעבור שהוא סוף הפסוק שב הפתח קמץ קטן ובעבור אות התנועה באות עי"ן שהוא הראשון כפתח הוו כמו הוכיח לחם ויין: האויב. אמר בן לברט כי מצא חרבות בפתח בספר קדמון על כן פירש בו כמו חרבות צורים והנכון בעיני שהח"ית חטוף בקמץ. ואמר רבי משה היה ראוי להיות אבד זכרם המה אבד זכרם אתה וכמוהו יען אשר גבהת בקומה ויתן צמרתו ויתן צמרתו ולא דבר נכונה כי כח השם בפעלים כמו משפי עליון לא תצא והטעם יבואות הרעות והטובות והם הגזרות וככה הוא יען אשר גבהת בקומה ויתן גבהך ולפי דעתי כי האויב כמו הקהל חקה אחת לכם וכן הפי' ואתה האויב בעבור שתמו החרבות שהחרבת לנצח וערים נטשת אבד זכרם השבת כי תמלט ושכחת כי השם לעולם ישב ויקח הדין ממך על כן אחריו ויי' לעולם ישב והנה הוא קשור עם אבד זכרם הערים הנה מחה השם את שמו ככתוב למעלה והוא הטעם שגמל לך כמעשיך: ויהי. לדך. שאין לו כח שהוא שפל על כן משגב בצרה כמשמעו בצר לדך ורבי אדונים פירש בו לשון יחיד מן דברי הבצרות ואין זה מטעם המזמור: ויבטחו

ותחסרהו מעט מאלהים וגו'. מאלהים לשון מלאכים שנתת כח ביהושע להדמים החמה ולישבם את הירדן במשה לקרוע מי ים סוף ולעלות למרום ובאליהו להחיות את המת: צנה ואלפים. צאן ובקר כמו שגר אלפיך צנה לשון פעולה הוא כמו וגדרות לצאנכם אובילי"ן בלע"ז יש מדרשי אגד' ואינם מתיישבין לפי המקראות: עלמות לבן יש פותרין עלמו' לבן על מות בנו אבשלום ולא יתכן פתרונו מפני אומרו לבן ולא אמ' הבן ואין לו במזמור עדו' וזכרון לאמץ זה הפתרון ויש פותרין עלמות לבן כבל ואף זה לא יתכן להפוך את השם ואין במזמור זכרונו וראיתי במסורת הגדולה שהיא תיבה אח' שהרי חיבר לה והוא ינהגנו עלמות פתרו מנחם ודונש מה שפתרו ואינו נראה בעיני וראיתי בפסיקתא שהענין מדבר בעמלק ועשו גערת גוים שמם מחית. ואומר אני למנצח עלמות לבן שיר זה לעתיד לבא כשיתלבן ילדותן ושחרותן של י ישראל ותגלה צדקתם ותקרב ישועתם שימחה עשו וזרעו עלמו' ילדו' לבן כמו ללבן. ומנחם פתר עלמו' לבן כניכו' ללמד וכה פתרונו למנצח עלמו' לבן למשורר כניכו' ללמד ויהי לבן כמו להבין ו ולבונן עלמות על שם כלי ששמו עלמות כמו שאמור בספר זה על עלמות שיר ודונש פתר לבן שם אדם שהיה שמו לבן שהיה כלחם בדוד בימי' ההם ומה שהוא אומ' גערת גוים אבדת רשע הרשע הזה הוא לבן ההורג. עם כקיים ואף על פי שאין אתה רואה ב במקו' אחר אדם שהיה שמו לבן רק במקום הזה כן אתה מוצא במלכים אחרים שאינן נכתבים במקרא רק פעם אחת: כל נפלאותיך. גאולה אחרונה ששקולה כנגד כל הנסים כמו שנאמר לא יאמר חי יי' אשר ה העלה וגו': משפטי ודיני. ש תיבות כפולות במקר' ואין חילוק ביניה' משפטי ודיני בשמים ערי ושהדי במרומים עצמיו אפיקי נחושה גרמיו כמטיל ברזל: ישבת לכסא. כסא המשפט: גערת גוים. עמלק ראשית גוים: אבדת רשע. עשו: שמם מחית כי מחה אמחה: האויב תמו. כי חרבות השכחה לנצח הם עליו כחרב חדה ד"א חרבות לנצח אותו אויב שחרבות שכאתו היתה עלינו לנצח וזהו עשו שנאמר בו ועברתו שמרה נצח לא"ה חרבות לשון חורבן וכן פתרונו האויב תמו חרבים לנצח וכן נאמר בירמיה שממות עולם אתנך ועריך לא תשובנה וערים נתשת. כיתאמר אדום רששנו וגו' וכמוב ונבנה חרבות כה אמר יי' צבאות המה יבנו ואני אהרוס: אבד זכרם. ואתה השעה ויי' לעולם ישב וגו' שם שלם וכסא שלם כמו שכו' כסאו אבל קודם שימחה כתוב כי יד על כס יה כס חסר ושם חלוק: והוא ישפוט תבל בצדק ולאומים במישרים. עד בא הקץ היה רגיל לשפוט ברחמים לפי מישרים המכויין כשהם דן אותם בלילה כשהם ישנים מן העבירות: ויהי יי' משגב לדך. אילאמ"נטיה בלע"ז לשון דכא לעתיד כשיכונן למשפט כסאו יהי משגב לישראל שהם דכים: לעתות בצרה. עתים של צרה: זמרו

שמיך ג' וסימ' והיו שמיך אשר על ראשך. כי אראה שמיך מעשה. יי' הט שמיך ותרד: וככבים ו' וסימ' נמסר ביואל סימן ב': וגם בהמות שדי י"ד פסו' וגם ותרין מלין ס"ף וסי' נמסר בסדר משפטים וביחזקאל סימן י"ז: ט' עלמות ב' וסי' עלמות לבן. הוא ינהגנו עלמות: אויבי י"א מ"ל וסי' רחב פי על אויבי. ואנקמה מאויבי.

כִּֽי־אֶרְאֶ֣ה שָׁ֭מֶיךָ מַעֲשֵׂ֣ה אֶצְבְּעֹתֶ֑יךָ יָרֵ֥חַ וְ֝כוֹכָבִ֗ים אֲשֶׁ֣ר כּוֹנָֽנְתָּה׃ מָֽה־אֱנ֥וֹשׁ כִּֽי־תִזְכְּרֶ֑נּוּ וּבֶן־אָ֝דָ֗ם כִּ֣י תִפְקְדֶֽנּוּ׃ וַתְּחַסְּרֵ֣הוּ מְּ֭עַט מֵאֱלֹהִ֑ים וְכָב֖וֹד וְהָדָ֣ר תְּעַטְּרֵֽהוּ׃ תַּ֭מְשִׁילֵהוּ בְּמַעֲשֵׂ֣י יָדֶ֑יךָ כֹּ֝ל שַׁ֣תָּה תַֽחַת־רַגְלָֽיו׃ צֹנֶ֣ה וַאֲלָפִ֣ים כֻּלָּ֑ם וְ֝גַ֗ם בַּהֲמ֥וֹת שָׂדָֽי׃ צִפּ֣וֹר שָׁ֭מַיִם וּדְגֵ֣י הַיָּ֑ם עֹ֝בֵ֗ר אָרְח֥וֹת יַמִּֽים׃ יְהוָ֥ה אֲדֹנֵ֑ינוּ מָֽה־אַדִּ֥יר שִׁ֝מְךָ֗ בְּכָל־הָאָֽרֶץ׃

ט

לַמְנַצֵּ֬חַ עַל־מ֥וּת לַבֵּ֗ן מִזְמ֥וֹר לְדָוִֽד׃ אוֹדֶ֣ה יְ֭הוָה בְּכָל־לִבִּ֑י אֲ֝סַפְּרָ֗ה כָּל־נִפְלְאוֹתֶֽיךָ׃ אֶשְׂמְחָ֣ה וְאֶעֶלְצָ֣ה בָ֑ךְ אֲזַמְּרָ֖ה שִׁמְךָ֣ עֶלְיֽוֹן׃ בְּשׁוּב־אוֹיְבַ֥י אָח֑וֹר יִכָּשְׁל֥וּ וְ֝יֹאבְד֗וּ מִפָּנֶֽיךָ׃ כִּֽי־עָ֭שִׂיתָ מִשְׁפָּטִ֣י וְדִינִ֑י יָשַׁ֥בְתָּ לְ֝כִסֵּ֗א שׁוֹפֵ֥ט צֶֽדֶק׃ גָּעַ֣רְתָּ ג֭וֹיִם אִבַּ֣דְתָּ רָשָׁ֑ע שְׁמָ֥ם מָ֝חִ֗יתָ לְעוֹלָ֥ם וָעֶֽד׃ הָֽאוֹיֵ֨ב ׀ תַּ֥מּוּ חֳרָב֗וֹת לָ֫נֶ֥צַח וְעָרִ֥ים נָתַ֑שְׁתָּ אָבַ֖ד זִכְרָ֣ם הֵֽמָּה׃ וַֽ֭יהוָה לְעוֹלָ֣ם יֵשֵׁ֑ב כּוֹנֵ֖ן לַמִּשְׁפָּ֣ט כִּסְאֽוֹ׃ וְה֗וּא יִשְׁפֹּֽט־תֵּבֵ֥ל בְּצֶ֑דֶק יָדִ֥ין לְ֝אֻמִּ֗ים בְּמֵישָׁרִֽים׃ וִ֘יהִ֤י יְהוָ֣ה מִשְׂגָּ֣ב לַדָּ֑ךְ מִ֝שְׂגָּ֗ב לְעִתּ֥וֹת בַּצָּרָֽה׃

ג' וחל. ו' ל' מל ה'. ה'. ל'. ל'. ז"א כתי' ו'. ב' חד מלרע. ל'. ל'. ג'. ב' הוא ינהגנו ב' לבן ימיני. ל'. ז"א מל. ב' לפי'. י"ו' ו'. ל' ט' ה'. י' לשון רבנו. ט"ו דגשי' לג"ג ר"ף לב'. ב' ומל.

א מְטוּל דְאַחְמֵי שְׁמַיָּא עוֹבָדֵי אֶצְבְּעוּתָךְ סִיהֲרָא וְכֹכְבַיָּא דִי אַתְקֵינְתָּא׃ מָה בַּר נְשָׁא מְטוּל תִדְכַּר עוֹבָדוֹי וּבַר נָשָׁא מְטוּל תִסְעַר עֲלוֹי׃ וְחַסַּרְתָּא יָתֵיהּ קְלִיל מִמַּלְאָכַיָּא וְאִיקָרָא וְשִׁבְהוֹרָא תְכַלְלִינֵיהּ׃ אַשְׁלַטְתֵּיהּ בְּעוֹבָדֵי יְדָךְ כּוּלָּא שַׁוִּיתָא תְחוֹת רִגְלוֹי׃ עָאן וְתוֹרֵי כּוּלְהוֹן וְלָחוֹד בְּעִירֵי חַקְלָא׃ צִפְּרֵי שְׁמַיָּא וְנוּנֵי יַמָּא וְלִוְיָתָן דְחָלֵיף אֻסְרָטֵי יַמָּא׃ יְיָ אֱלָהָנָא רִבּוֹנָנָא כַּמָּה תַלִּיל וּמְשַׁבַּח שְׁמָךְ בְּכוּלָּא אַרְעָא׃

לְשַׁבָּחָא עַל מִיתוּתָא דְגַבְרָא דִינְפַּק מִבֵּינֵי מַשִּׁירְיָיתָא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ אֲשַׁבַּח קֳדָם יְיָ בְּכָל לִבִּי אִשְׁתָּעֵי כּוּלְהוֹן פּ פְּרִישׁוּתָךְ׃ אֶחְדֵי וְאֶבְדַּח בְּמֵימְרָךְ אֲשַׁבַּח שְׁמָךְ עִילָּאָה׃ כַּד יְתוּב בַּעֲלֵי דְבָבַי לַאֲחוֹרָא יִתְקְלוּן ו וִיהוֹבְדוּן מִן קֳדָמָךְ׃ מְטוּל דַּעֲבַדְתָּ פּוּרְעֲנוּתִי וְדִינִי יָתַבְתָּא עַל כּוּרְסֵי דַיָּינָא זַכָּאָה׃ נְזַפְתָּ עַמְמֵי דִפְלִשְׁתָּאֵי הוֹבַדְתָּא גָלְיַת רַשִׁיעָא שׁוּמְהוֹן מְחִיתָא לְעַלְמֵי עַלְמִין׃ וְכַד נְפַל בְּעֵיל דְבָבָא אִשְׁתַּצִּיו חֲלָווֹתֵיהּ וּכְרַכֵּיהוֹן אַצְדִּיו לְעָלַם וּקְרָוֵיהוֹן צָדִיתָא הוֹבַדְתָּא דִכְרַנְהוֹן מִנְּהוֹן׃ וּמֵימְרָא דַיְיָ לְעָלְמִין מוֹתְבֵיהּ בִּשְׁמֵיהּ מְרוֹמָא תַּקִּין לְדִינָא כּוּרְסֵיהּ׃ וְהוּא יְדִין עַמָּא אַרְעָא בִּזְכוּתָא וְדִין עַמְמַיָּא בְּתְרִיצְתָּא׃ וִיהֵי מֵימַר דַיְיָ תְּקוֹף לְמִסְכֵּינָא תְּקוֹף בְּעִידָנֵי עָקְתָא׃

בשוב אויבי אחור. ארדוף אויבי ואשיגם. אל יעלצו אויבי לי. הצילני מיד אויב. אויבי יאמרו רע לי. כי אמרו אויבי לי. אז ישובו אויבי אחור. מהוללי בי נשבעו. פרץ האלהים: למשפט ט"ו דגשי' וסי' נמסר בשמואל ב' סימן ט"ו:

זמרו לה' יושב ציון · כשיחזיר ישיבתו לציון יזמרו לו כן : אותם זכר · את הדמים שנשפכו בישראל : חננני יי' · עתה בגולה : מרוממי · בגאולתך : טבעו גוים · זו היא התהלה אשר אספר : נודע יי' · כל זה מן התהלה נודע יי' לבריות כי שליט הוא ומושל ונוקם לאויביו שהרי משפטו עשה בהם יומטי"פא בלע"ז : נוקש רשע · נכשל רשע : הגיון · כהגה זאת סלה : לשאולה · אמר ר' נחמיה כל תיבה הצריכה למ"ד בתחילתה הטיל לה ה"א בסופה כגון מצרימה מדברה התיבון ליה והכתי' ישובו רשעים לשאולה אמר רבי אבא בר זבדי למדריגה התחתונה של שאול ומהו ישובו לאח' שיצאו מגיהנם ויעמדו בדין ויתחייבו ישובו ל למדרגה תחתית של גיהנם : כי לא לנצח ישכח · ישראל האביון מלפקוד עליה' מה שנשתעבדו בו : ותקות עניים לא תאבד לעד : קומה יי' · דוד מתפלל לפני הקב"ה שיקום וימהר לעשות זאת : אל יעוז · עשו לאורך ימים בגדולתו : על פניך · בשביל הכעס שהכעיסוך במקדשך : מורה · מרות ועול ד"א מורה לשון השלכ' לשון ירה בים וי"א נורה לשון תער : ידעו גוים · שהם אנוש ולא אלהות להיות גבורית' שולט' : תעלים לעתות בצרה · תעלים עיניך לעתי הצרה : ידלוק · ידרוף כמו כי דלקת אחרי : יתפשו במזמו' זו חשבו · נתפשים הם העניים במזמות שהרשעים חושבים עליהם : כי הלל רשע · מוסב על למה יי' תעמוד ברחוק כי עתה עשו הרשע מתהלל ש שמשיג כל תאות נפשו : ובוצע ברך נאץ יי' · והגזלן שבח את עצמו לאמ' נאץ יי' ושלום יהיה לו ברך כמו ברך לשון פעל ותדע שאילו היה שם דבר היה הטעם למעלה בא"ות הראשונ' והיה נקוד פתח וזה נקוד קמץ וטעמו ל למטה בר"ים ואל תתמה על ברך שלא אמר ברך שהרבה תיבות של ר"ים משמשות כך כגון אויב חרף יי' ולא כאמ' חרף · נאץ כמו חרף וכן כל לשון ניאוץ כך פתר מנחם : רשע כגובה אפו · שהוא גבה רוח ומגביה וזוקף פניו ואפיו בגבהותו : בל ידרוש · כל מזמותיו אומרות לו בל ידרוש הקב"ה כל מה שאעשה כי אין משפט : אין אלהים · לית דין ולית דיין : יחילו · יצליחו דומ' לו על כן לא יחיל טובו וים מפרשי' יחילו כמו יחולו על ראש יואב : מרום משפטיך מנגדו · מסולקים ומרוחקים משפטי יסורין ופורענות שלך מנגדו ש שאינם באים עליו · כל צורריו יפיח בהם · בהפחת רוח הוא מפיח בהם והם נופלים לפניו :

לדוד

ויבטחו בך · כאשר יראו שהיה השם משגב לדך אז יהיו לבטוח : זמרו · בעבור שהזכיר כי גער בגוים ואבד הרשע שהשחית יודעי השם על כן יושב ציון כי אותם הם יודעי השם ודורשיו : חננני · נמצא שלם והיא מלה זרה : ראה עניי · ככה עשה לי תמיד ובעבור היות שערי מות בתחתיות אמר כנגדו מרוממי : למען בשערי בת ציון · כנגד שערי מות : טבעו · זאת התהלה : בשחת · כמו בשחתם נתפש : ברשת זו · לפי דעתי כי זו כמו אלה וככה עם זו יצרתי לי זו ח חטאנו לו אלה אומרי' חטאנו והטעם ברשת אשר אלה טמנו ויש אומרי' כי זו כמו זאת : נודע · נוקש · פועל ושרשו עם נו"ן והנכון להיות הקמץ הקטן תחת פתח כי כל ה התנועות מתחלפות ולהיותו מגזרת תרגו' אין טעם לו והלא מ מצאנו וינקשו מבקשי נפשי והנה שנים ש שרשים : הגיון · זה אספר באמת : ישובו · בעבור שהאדם נברא מאדמה : שכחי · תאר כי על משקלים שוני' ימצא כמו חפצי רעתי כי לא ישרת ע עבור עצמו ואחר עמו כמו יחי ראובן ואל י ימות ואל יהי מתיו מ מספר ולא למדיתי ח חכמה והטעם תקות עניים לא תאבד לעד : קומה · טעם קומה להראו' גבורתו ועזו : אנוש · שם המין כמו ויהי לי שור וחמור ו והנכון המלך על כן אמר גוים הם עבדיו : שיתה · מורה · כתוב בה"א וטעמו באל"ף הפך קראן לי מרא : אנוש · מגזרת ואנוש הוא : סלה · באמת : למה יי' תעמוד ברחוק · אין ספק כי כבוד השם בכל מקום הוא רק כ כאשר לא יראה עוזו ידמה לאיש עומד מ מרחוק על כן לא יראה או הוא קרוב ויעלים עיניו לעתות שאנחנו בצרה : בגאות · בגאותו של רשע :

ידלק עני · כמו ירדף וטעם יתפשו הרשע שהוא הפקיד וחביריו עמו · כי · אמר רבי משה כי יתחת אשר והטעם אשר יהלל רשע בעבור השיג תאות נפשו והבוצע אשר הוא מברך השם הוא מנאצו ויהי ברך כמו ברך כבות אלהים ומלך ברך אלהים ומות או פי' ברך דורון ומנחה והוא שם כמו והדבר אין בהם וכמוהו וברך ולא אשיבנה ואיננו נכון כי וברך פעל עבר וכאילו כתוב וברך ברכה ולא אשיבנה ולפי דעתי כי הלל רשע הנזכר למעלה רשע אחר אשר התאוה ויברך הבוצע אשר נאץ השם והנה ברך כמו הלל : רשע · סמך הגובה אל האף בעבור שאין בפנים גובה ממנו ואין ספק כי הגבהות בלב הוא רק דבר על הגלוי : בל ידרוש · בלתו ויחסר בית מחלת כל מזמותיו : יחילו · אמר רבי משה הכהן כי פי' דרכיו חפציו כמו לב אדם יחשב דרכו וטעם יחילו יבואו כמו יחולו על ראש יואב והטעם כי יבואו לו ויתכנו לו ברכיו כחפצו או יהיו דרכי אלהים וטעם יחילו שהיה ראוי שיפחידוהו ומגזרת חיל והנכון בעיני כי יחילו פועל יוצא מגזרת חיל כיולדה והפעול חסר כמו לא תרצח ודרכיו שב אל הרשע כי דרכיו יפחידו המשכיל בעבור שיצליחו ומלת מרום כמו אתה מרום לעולם יי' והוא השם והטעם אתה מרום שרו משפטיך מנגדו וטעם יפיח בהם כמו אנשי לצון יפיחו קריה : אמר

ויבטחו ב' וסימ' בך יודעי שמך · ויתן בפי שיר חדש : אותם ד' מלאים בכתו' וסימ' וישא ידו להם להפיל · ויתן אותם לרחמים · לעשות אותם ימי משתה ושמחה · כי דורש דמים אותם זכר : וכל עזרא דכו' מל במ"א וסים ושכתם אלי ושמרתם מצותי ועשיתם אתם : ענוים ה' דכתי' עניים וסים' כי דורש דמים אותם זכר ·

וְיִבְטְחוּ בְךָ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ כִּי לֹא עָזַבְתָּ דֹרְשֶׁיךָ יְהוָה : זַמְּרוּ לַיהוָה יֹשֵׁב צִיּוֹן הַגִּידוּ בָעַמִּים עֲלִילוֹתָיו : כִּי דֹרֵשׁ דָּמִים אוֹתָם זָכָר לֹא שָׁכַח צַעֲקַת עֲנָיִים : חָנְנֵנִי יְהוָה רְאֵה עָנְיִי מִשֹּׂנְאָי מְרוֹמְמִי מִשַּׁעֲרֵי מָוֶת : לְמַעַן אֲסַפְּרָה כָּל תְּהִלָּתֶיךָ בְּשַׁעֲרֵי בַת צִיּוֹן אָגִילָה בִּישׁוּעָתֶךָ : טָבְעוּ גוֹיִם בְּשַׁחַת עָשׂוּ בְּרֶשֶׁת זוּ טָמָנוּ נִלְכְּדָה רַגְלָם : נוֹדַע יְהוָה מִשְׁפָּט עָשָׂה בְּפֹעַל כַּפָּיו נוֹקֵשׁ רָשָׁע הִגָּיוֹן סֶלָה : יָשׁוּבוּ רְשָׁעִים לִשְׁאוֹלָה כָּל גּוֹיִם שְׁכֵחֵי אֱלֹהִים : כִּי לֹא לָנֶצַח יִשָּׁכַח אֶבְיוֹן תִּקְוַת עֲנָוִים תֹּאבַד לָעַד : קוּמָה יְהוָה אַל יָעֹז אֱנוֹשׁ יִשָּׁפְטוּ גוֹיִם עַל פָּנֶיךָ : שִׁיתָה יְהוָה מוֹרָה לָהֶם יֵדְעוּ גוֹיִם אֱנוֹשׁ הֵמָּה סֶּלָה : לָמָה יְהוָה תַּעֲמֹד בְּרָחוֹק תַּעְלִים לְעִתּוֹת בַּצָּרָה : בְּגַאֲוַת רָשָׁע יִדְלַק עָנִי יִתָּפְשׂוּ בִּמְזִמּוֹת זוּ חָשָׁבוּ : כִּי הִלֵּל רָשָׁע עַל תַּאֲוַת נַפְשׁוֹ וּבֹצֵעַ בֵּרֵךְ נִאֵץ יְהוָה : רָשָׁע כְּגֹבַהּ אַפּוֹ בַּל יִדְרֹשׁ אֵין אֱלֹהִים כָּל מְזִמּוֹתָיו : יָחִילוּ דְרָכָו בְּכָל עֵת מָרוֹם מִשְׁפָּטֶיךָ מִנֶּגְדּוֹ כָּל צוֹרְרָיו יָפִיחַ בָּהֶם :	ב' ר"מל · ל' חס' · ר"מל בכתו' · עניים ק' · ל' חל · ב' רף כלא' סבריה · ל' יתר ונודע · ל' · ל' ומל · עניים ק' ב' כל · ב' חד מל · ל' כתי' ה' · ל' רף רכין ל' · ל' וכל סוס בר כסרכו' · ל' ויתר עד יתלות · ב' לרזים · דרכיו ק'	וְיִסְתַּכְּלוּן בְּסַבְּרוּתָךְ יָדְעֵי שְׁמָךְ מְטוּל דְּלָא שְׁבַקְתָּא תְּבָעַיךְ יְיָ : שַׁבְּחוּ קֳדָם יְיָ דְּאַשְׁרֵי שְׁכִינְתֵּיהּ בְּצִיּוֹן תַּנִּיאוּ בְּעַמְמַיָּא עוֹבָדוֹי : מְטוּל דְּתָבִיעַ דְּמַיָּא זַכָּאָה יַת צַדִּיקַיָּא דְּכִיר וְלָא שְׁלֵי קְבִלַּת עִנְוְותָנִין : חוּס עֲלַי יְיָ חֲמֵי סִיגוּפִי מִבַּעֲלֵי דְּבָבִי מְרוֹמֵם לִי מִמַּעֲלָנֵי מוֹתָא : מִן בִּגְלַל דְּאִשְׁתָּעֵי לְכוּלְהוֹן שַׁבְחָךְ בְּמַעֲלָנֵי תַּרְעֵי כְּנִשְׁתַּ צִיּוֹן אָדוּץ בְּפוּרְקָנָךְ : טְבַעוּ עַמְמַיָּא בְּשׁוּחְתָא דַּעֲבַדוּ בְּמִצְדְּתָא דְּנַן כְּמָנוּ אִתְחֲדַת רִגְלֵיהוֹן : גְּלֵי יְיָ דִּין דַּעֲבַד בְּעוֹבָדֵי אִידוֹי אִתְקַל רַשִׁיעָא יְדוּנוּן צַדִּיקַיָּא לְעָלְמִין : יְתוּבוּן רַשִׁיעֵי לְשְׁיוֹל כּוּלְהוֹן עַמְמַיָּא דְּאַשְׁלִיוּ דַּחַלְתָּא דַּיְיָ : מְטוּל דְּלָא לְעָלְמַיָּא מִשְׁתְּלֵי חֲשׁוֹכָא סוֹבְרָא דְּעִנְוְותָנֵי לָא תְהוֹבֵד לְעָלְמָא : קוּם יְיָ לָא יִתְעַשַּׁן בַּר נְשָׁא רַשִׁיעָא יִתְדְּנוּן עַמְמַיָּא קֳדָמָךְ : שַׁוִּי יְיָ דַּחַלְתָּא לְהוֹן יִנְדְּעוּן עַמְמַיָּא דְּבַר נַשׁ הִינּוּן לְעָלְמִין : לְמָה יְיָ תְּקוּם בְּרָחִיק תְּטַמַּר בְּמַדּוֹ קְדִישִׁין לְעִידָּנֵי עָקְתָא : בְּגַסוּת רַשִׁיעָא יִדְלַק עַנְיָא יִתְאַחֲדוּן בְּנִכְלוּתָא דְּנַן דִּי חֲשַׁבוּ לְמֶיעְבַּד : מְטוּל דְּאִשְׁתַּבַּח רַשִׁיעָא עַל רִגְרוּג נַפְשֵׁיהּ דִּמְבָרֵךְ גַּבְרָא טְלוּמָא מְרַחֵק מֵימְרָא דַּיְיָ : רַשִׁיעָא בְּגַסוּת רוּחֵיהּ לָא יִתְבַּע אֱלָהָא וְיֵימַר בְּלִיבֵּיהּ דְּלָא גַּלְיָין קֳדָם יְיָ כּוּלְהוֹן מַחְשַׁבְתּוֹי : מַצְלְחִין אוֹרְחָתֵיהּ בְּכָל עִידָּן רְחִיקִין דִּינָךְ מִן קְבָלֵיהּ בְּכָל מְעִיקוֹי יְזַעֵף בְּהוֹן :

קומה יי' אל נשא ידיך · אם ללצים הוא יליץ · בז לרעהו חוטא · טוב שפל רוח את וב' חלוף כתיב ענוים וקרינן עניים וסים' וכילי כליו רעים · כי לא לנצח ישכח אבין : טבעו ב' ר"פ וסים' טבעו גוים בשחת עשו · טבעו בארץ שעריה · הגיון ב' וסי' עלי הגיון בכנור · נודע יי' משפט עשה בפעל כפיו נקש : יעוז ג' ב' חס' וא' מל' וסי' קומה יי' אל יעוז אנוש · יעוז בהותו · והפיל רבואות ולא יעוז · בתרא מל' בקצת ספרי' מסרה גמ"סר ג' וחס : י' ר"א כגובה ב' וסי' כגבה ארזים · כגבה אפו בל ידרש : דרכו ה' חס' י' בקריא' וסי' יחילו דרכו בכל עת · הן אלה משוש דרכו · לתת לאיש כדרכו וכפרי מעלליו · ויהי דוד בכל דרכו משכיל · ולא הלכו בניו בדרכו :

אמר · אמר לא ברע · אמר לא ארעה כמו ואל אראה ברעתי : אלה · ותוך · לאות על מחשב' רע בתוך לבו בסתר כדרך קרבם הוות והוא מראה שלום וטוב על כן אחריו במסתרים : ישב · כל אורב יושב במקום שאין שם ישוב וזה אורב בישוב : לחלכה · יש אומרים כי הכ"ף לנכח השם ויש להשיב עליהם על חסרון היו"ד כי בית וזית ולילה כאשר יסמכו לא יסור היו"ד והנה בחלכאים מחלוקת יש בין כתיב לקרי אם היא מלה אחת או שתים ופירוש כאים כמו נכאים על משקל דוים ורבים ומדקדק גדול אמ' כי חלכאים מלה אחת והיא מהפעלים הרבעים ומלת לחלכה כמוה והה"א תחת אל"ף · ויאמר הגאון כי כמו יצפנו כוסף וטעמו יצפנו והעד עיניו כמו עיניו בגוים תצפינה והנכון בעיני שהוא יצפנו לכפשות והטעם כי עיניו יבקשו מקום צפון ונסתר : יארב · אמר ר' משה כי בסוכו כמו בסוכתו וככה אבל פנה כמו פנתה : לחטוף · כמו וחטפתם לכם : ידכה · ככה דרך האריה בהכספו לטרוף שלא יהי נודע אז ידלג על טרפו : בעצומיו · ידיו ורגליו שים להם כח עצום והנכון הוא כאשר מצאנו יגרס ושב' גרס והוא מהבנין הכבד ומצאנו ככה מהקל לא גרמו לבקר הנה יהיה עצם והאחרון עצמו מהכבד גם יהיה מהקל והנה יהיה טעם בעצומיו השוברי העצמים וחלכאים פירשתיו : אמר · מודה הרשע שפשע אל רק אין לו ריעה כדרך איכה ידע אל : בל ראה · הטעם כפול כמשפטו : קומה · כטיות היד להראות הכח : אל תשכח · כנגד שכח אל : על מה ·

במסתרים ג' דגשים וסי' גברא קטיל שליתא

במסהרים ג' דגשים וסי' אם יסתר איש במסתרים · במסתרים יהרג נקי · לירות במסתרים תם · וסי' בלשון תרגום גברא קטיל שלימא : נשא חד מן י"ב זוגין בקריא' מן ב"ב חד כתיב א' בסוף תיבותא וחד כתיב ה' וסי' נשא קומה יי' אל נשא ידיך · נסה רבים אומרים מי יראנו טוב · במשא וכנניהו שר הלוים · במסה לא תנסו

אמר בלבו בל-אמוט לדר ודר אשר לא-ברע : אלה פיהו מלא ומרמות ותך תחת לשונו עמל ואון : ישב במארב חצרים במסתרים יהרג נקי עיניו לחלכה יצפנו : יארב במסתר כאריה בסכה יארב לחטוף עני יחטף עני במשכו ברשתו : ודכה ישח ונפל בעצומיו חלכאים : אמר בלבו שכח אל הסתיר פניו בל-ראה לנצח : קומה יהוה אל נשא ידך אל-תשכח עניים : על-מה נאץ רשע אלהים אמר בלבו לא תדרש : ראתה כי-אתה עמל וכעס תביט לתת בידך עליך יעזב חלכה יתום אתה היית עוזר : שבר זרוע רשע ורע תדרוש-רשעו בל-תמצא : יהוה מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו : תאות ענוים שמעת יהוה תכין לבם תקשיב אזנך : לשפט יתום ודך בל-יוסיף עוד לערץ אנוש מן-הארץ :

יא

למנצח לדוד ביהוה חסיתי איך תאמרו לנפשי נודו הרכם צפור :

יימר בלבביה לא אזוע מדר לדר מלמעבר ביש : לוטין פומיה מלי ניכלי ורמיותא תחות לישניה ליאות ושקר : יתיב בכמני דדרתיא בטומריא יקטול זכאה עינוי למסכיניא יטשון : יכמון בטומריא היך אריא במטלליה יכמון למיתפס עניא יתפש עניא במיגריה במצדתיה : ידכדך וישוח ויפול בתקוף כמנוי עניי : יימר בלבביה אתנשי אלהא טמר אפוי לא חמי לעלמין : קום יי קיים שבועת ידך לא תנשי עינותני : מטול מה רחיק רשיעא אלהא יימר בלבביה לא תתבעי : גלי קדמך מטול דאנת ליאות ורגיז על רשיעא תסער אסתכל למשלם אגרא טב לצדיקיא בידך עלך יסוברון עניי יתם אנת הוית סעיד : תבר אדרעהון דרשיעי ובישי יתבעון רשעתהון לא ישכחון : יי מליך לעלמי עלמיא אבדו עממי מארעיה : ריגתא ענוותני שמיע קדמך יי תתקין לבהון תצלי אודנך : למידן יתם ועניא לא יוסיף עוד תוב בני נשא לאיתברא מן קדם רשיעי ארעא :

תושבחתא לדוד במימרא דיי סברית הכדין אתון אמרין לנפשי אטלטלי לטורא היך צפורא :

את יי' אלהיכם · סלא ויקומו עבדיו ויקשרו · סלה כל אבירי אדני בקרבי · רפא ויצעק משה אל יי' לאמר · רפה שבריה כי מטה · ירושא בן עשרים וחמש שנה דמלכים · ירושה בן עשרים וחמש שנה יותם דדברי הימים · הוא כי לשלג יאמר הוא ארץ · הוה יעבדוך עמים וישתחוו לך · חזיא בן שפעי בן אלון · חזוה ויהי יחת הראש · ושנא את בגדי כלאו דמלכים · ושנה את בגדי כלאו דירמיה · ופא ואמר עד פה תבא ולא תוסיף · ופה ויקומו האנשים וילכו ויצו · והרא ויער אלהי ישראל את רוח פול · והרה הנה יחבל און והרה עמל · והפלא יי' בין מקנה ישראל · והפלה יי' את מכתך ואת מכות זרעך · הכסא צרור הכסף לקח בידו · בכסה תקעו בחדש שופר בכסה · חרבונא ביום השביעי כטוב לב המלך · חרבונה ויאמר חרבונה אחד מן הסרסים :

לשון תימה כמו למה תראיני און : ראיתה · בחכמתך כי אתה תביט בלי ספק העמל והכעס שיעשה הרשע כי בידך לתת לו גמול בכל עת שתרצה : עליך יעזוב חלכה · כמו לחלכה זה הטעם כי ראה שפעמים רבות עזרת היתום מאין עוזר ורבי יהודה בן בלעם אמר בעבור כי תביט העמל והכעס אתה נותן לו כל חפצו על כן יעזוב הדל לסמוך והנה סוף הפסוק יכזיבנו : שבור : ותדרוש רשעו אם לו היית כבן אדם שהוא דורש לא היית מוצא הרשע כי יאבד ויש אומרים כי התי"ו סימן הזרוע כי תבקש הזרוע להרע ולא תמצא על דרך תמצא ידך יי' אז יתברר כי השם הוא מלך לבדו והעד אבדו גוים מארצו : תאות · לבם שמעת לפני שידברו על דרך כי אין מלה בלשוני וכל תאות שתכין לבם והטעם לעזרם והיו תקשיב אזנך סימן לשון נקבה וזה הו' הטעם כפול : לשפוט · ליתום תשפט יתום ודך ומלת ערץ אל תערצו כמו אל תיראו ועריץ כמו נורא והנה לערוץ אנוש לירא אנוש כי מצאנו מלת יראה במ"ם כמו יראו מיי' ובלא מ"ם כמו יראוך עם שמש או תהיה מלת מן הארץ מוספת אחורנית כמו אדם פטדה וברקת · למנצח · איך תאמרו · טעם איך תאמרו לנפשי שאמרו הרשעים ולהם ידבר : הרכם · הר שלכם ובמוד חסר כ"ף כמו ויקרא אריה על מצפה יי' כי הוא כאריה כי השם הוא הקורא והעד היות על מצפה בשלש נקודות כי אינו סמוך כי הטעם תאמרו לנפשי נודי מעצמך אל הר שלנו כי את כציפור והנה הקשת דרוכה כמו אפל : כי

לדור ודור אמר לא ברע · לא תבא עלי רעה לדורותי : ותוך · לשון מחשבה רעה הלכה בתוכו תמיד : עיניו לחלכה יצפונו · עיניו של עשו לישראל שהם חילך יארובו · לחלכה עליך יעזוב חלכה שניהם במסורת לה' מלין המשמשין במקום ך' כגון נבנה ובעמך תבונה תבריכה ככל אשר צויתי אתכה הנכבות עמכה לימרכו המסורת שחלכה כמו חילך חיל שלך ומנחם פתר אותם לחלכה יצפונו וכן יעזוב חלכ' כמו ונפל בעצומיו חלכאים ענין כמוכים ומרודים וכה יסוד במלה : ידכה ישוח · כן דרך האורב שמדכה ומשפיל ומקטין עצמו כדי שלא יהא ניכר : ונפל בעצומיו חלכאים : חיל כשברים · ראיתי במסורת הגדולה חלכאים אחת מחמש עשר' תיבות הכתובו' תיבה אחת ונקראות שתי תיבות כגון בגד דותאמר לאה · אשרת למו · שלכם יקדכאו עמי אף זה חלכאים חיל של נשברים כאים לשון ונכאה לבב למותת · והנ' הנון מן השרש יוכיח עליו למען הכאות לב צדיק למרכו הנ"ון של נכאה כנ"ון של נמבזה ונ"ון של נקלה וכן פתרונו ונפל בעצומיו של רשע זה ברמיותיו ובקריצותיו ל' שון הניטו עצומותיו' שוכם עיניו חיל של עניים ד"א בעצומיו על ידי גבוריו אר"ר סימון אין הרשע הזה הזה מטול בקילירום שלו פירוש חיל אלא גבורים כמותו שנאמר ולגוברין גבריחיל די בחיליה אמ' לכפתא לשדרך מישך ועבד נגו ומנחם פתר חלכאים כמו דל וחלך והכ' יסוד בתיבה · על מה נאץ רשע · להב"ה לפי שאומר בלבו לא תדרוש : ראיתה · מה שהוא עושה ואתה מחרים : כי אתה · כן דרכך שתביט עמל וכעס : לתת בידך · בכחך אתה נותן יד לרשעי' להצלית ברשעם : עליך יעזב חלכה · ישראל עמך שהם חילך הם עוזבים עליך את המשא שתעשה דין ברשעים ומנחם פתר יעזוב לשון עזר' כמו עזוב תעזוב עמו ומנחם פתר חלכה לשון דל וחלך וך' יסוד בתיבה : יתום אתה היית עוזר · בימים הראשונים : שבור זרוע · של עשו הרשע : ורע תדרוש רשעו בל תמצא · פושעי ישראל כשרואין את הרשעים מצליחין לבם נושא להרשיע אבל מתשבור את זרוע הרשעים אם באת לדרוש רשעם של רשעי ישר' לא תמצאנו : יי' מלך עולם ועד · מאחר שיאבדו גוים מארצו : לשפוט יתום · לעשות משפטם של ישראל היתומים ודכים : בל יוסיף עוד · עשו : לערוץ אנוש · ללכת ולשבור את האנושים וחולים : איך תאמרו לנפשי נודי וגו' · זהו דוגמת כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת יי' שגרשוני מארץ לחוצה לארץ וכאן הוא אומר ביי' חסיתי שיחזירני להסתפח בנחלתו · איך תאמרו אתם שודדי לנפשי נודי הרכם שוברי הר שלכם את הצפור הנודדת שכל אדם המיטלטל נמשל לצפור הנודדת מן קינה כדכתיב כצפור נודדת מן קינה כן איש נודד ממקומו שנדד קנך שנודדנוך מכל ההר כצפור הנודדת · נודו כתיב שהוא כדרש אף בישראל שהאומות אומרים להם כן :

כי

כי הנה הרשעים · דואג ודילטורי הדור המטילין איבה ביני ובין שאול: ידרכון · לשון דריכה נופל בקשת שכשהוא חזק צריך ליתן רגלו עליו כשרוצה לנטותו · קשת · לשונם ידרכו קשתם שקר: כוננו חצם על יתר · הקשת קורד"א דאר"ק בלע"ז: לירות · אה"גטיר בלע"ז: במסתר ליושרי לב · דוד וכהני נוב: כי השתות יהרסון · על ידיכם נהרגו כהני ה' צדיקים שהם שתות של עולם: צדיק מה פעל: דוד שלא חטא מה פעל בכל זאת אתם תמאו עון ולא אני: ה' בהיכל קדשו · הרואה ובוחן מעשיכם ואף על פי שבשמים כסאו גבוה עיניו יחזו אתכם בארץ: ה' צדיק יבחן · ולא מפני שאני לוקה ונרדף על ידיכם אתם מתהללים לאמר אלהים עזבו לא כן הוא אך כך מדתו של הקב"ה ליסר ולנסות הצדיקים ולא את הרשעים ה… הפשתני הזה כל זמן שיודע שפשתנו יפה הוא מקיש עליה וכשאינה יפה הוא ממעט בכתישתה לפי שמתבקעת: שנאה נפשו · ומכניע לו את גמול עונותיו לעולם ארוך ואז ימטר עליהם בגיהנם · פחים · לשון פחמי: זלעפות · לשון שריפה ומנחם פתר אותו לשון סער קטב וכן מפני זלעפות רעב זלעפה אחזתני כלומ' סערו סער: כי צדיק ה' צדקות אהב · וירחם על הצדיק ואוהב אותם שפנימו יחזו ישר: ישר יחזו פנימו · מוסב על צדיק ה' צדקו' אהב ואותם אשר ישר יחזו פנימו ורבותינו פתרו הרשעים ידרכון קשת על שבנא וסיעתו ופתרו ליושרי לב על חזקיהו וסיעתו כי השתות יהרסון אם השתות נהרסו על ידם צדיקו של עולם מה פעל והוא' סדר המקרא' נופל על המדרש: על השמינית · כנור של שמונה נימין: גמר · כלה: פסו · פיילירונ"ט בלע"ז כמו אפסו וכן פתר מנחם · כי פסו אמונים מבני אדם הכל משקרים בי ומרגלים את ה… המקומות אשר אני מתחבא שם ומגידי' לשאול הלא דוד מסתתר עמנו: בלב ולב · בשני לבבות לפי מראים שלום ויש שנאה טמונה בלבם: ללשוננו נגביר · בלשוננו נתגבר: משוד עניים · מחמת שוד עניים הנשדדים על ידכם כגון אני ואנשי וכהני נוב ומחמת אנקת אביוני' יאמר ה' עתה אקום לעזרתי: אשית בישע יפיח לו · אשיתם בישע ידבר עליהם יפיח לשון דבור הרבה יש בספר משלי ובחבקוק ויפיח לקץ ולא יכזב ומנח' פתר אותו לשון מוקש כמו הפח כסבר: אמרות ה' אמרות טהורות · הן שיש יכולת בידו לקיימם אבל אמרות בני אדם אינם אומרות שהם מתים ואין בידם לקיים · טהורות · ברורות ומתקיימות כל מה שמבטיח עושה והרי הבטיחני ישועה ומלכות: כסף צרוף · הרי הן ככסף צרוף הגלוי לכל הארץ: בעליל · לשון גילוי הוא בלשון משנה בין שנראה בעליל בין שלא נראה בעליל כו' ויש מפרשים בעליל לשון מעלה וכן פירושו כסף צרוף בעליל לארץ כלומר ככסף הצרוף במשובח שבעפר ובעליון שבו כי כורי המצרף עושה אדם מן העפר המשובח ל"א בעליל כמו עלי בתוך הריפו' בעלי והוא שם כלי שכותשין בתוכו וכן בעליל הכור שמתיכין לתוכו הזהב והכסף וזה אינו נרא' לפי שאינו קורא עלי המכתש שכותשין לתוכו אלא יד המכתש שכותשין בו שקורין פיל"און בלע"ז ל"א בעליל לשון בעל יד כלומ' אדון הארץ ושבח המלה כנגד השם וגם תרגום יונתן הוא לשון אדנות ואמר כי אמרותיכו כסף צרוף מאדון הארץ שהוא השם שהוא צרף וזקק אותם: תשמרם · לאותם עניים ואביונים הנרדפים מן הדור זו שהם דילטורין: מזוקק שבעתים · מדרש אגדה יש ומיושב על הסדר רבי יהושע דסיכנין בשם ר' לוי תינוקות שהיו בימי דוד עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעים לדרוש את התורה בארבעים ותשע פנים לכל צד וזהו שבעתים והיה דוד מתפלל עליהם רבונו של עולם ראה כמה תורתך ואמרתך ברורה ומזוקקת שבעתי' בלבם אתה ה' תשמרם שמור אותה בלבם תצרנו מן הדור הזה שלא ילמדו דרכיהם להיות דלטורין מן הדור שהן דילטורין: סביב רשעים יתהלכון · לטמון מוקשים להכשילני: כרום זולות לבני אדם · מקנאתם שעינם רעה בגדולתי שנלקחתי מאחרי הצאן למלך וזהו פתרון כרום זולות לבני אדם כשמתרוממים איש הזולל בעיני בני אדם וזהו דוגמא האמור במקום אחר אבן מאסו הבונים ומדרש אגדה פותרו על ישראל לעתיד לבא כשיתרוממו ומנחם פתר כרום זולות לבני אדם כראש הזולל לאכול בני אדם ויהי רום כמו ריש ראש וזולות כמו זולל וסובא וכן פתרונו סביב רשעים יתהלכון סביבות העני הולכים הרשעים לבלעו הנם כרום זולות לבני אדם:

כי השתות · מבודות כמו והיו שתותיה מדוכאים ויש אומרים יסודות כמו וחשופי שתותיהם והטעם יהרסון וזה רמז לעצות שהם כמו יסודות · וטעם צדיק מה פעל כי זה פעל אלהים אל יתרעמו על הצדיק על כן אחריו ה' בהיכל קדשו הוא השמים: עיניו יחזו · כנגד לירות כמו אפל: ה' · טעם יבחן אם בא רע על הצדיק לענותו הוא ולנסותו ולהוכיחו כדרך כי את אשר יאהב ה' יוכיח רק הרשע לעולם ישנאנו: ימטר · דמה הרעה הבאה על הרשעים פתאום כמו הפחים וחברו רקועי פחים והם כדמות אבנים שורפים שהם יורדים עם המטר: זלעפות · כמו זלעפה אחזתני כמו רעדה: כוסם · חלקם וככה ה' מנת חלקי וכוסי והם מפעלי הכפל והעד תכוסו על השה: כי · אמר רבי משה פנימו תחת פניו וככה כי יסבון עלימו משכיל · ויפת אמר כי הוא על דרך כאשר התעו אותי אלהים ולא דבר נכונה כי לא ימצא לשון רבים עם השם הנכבד רק על מת אלהים לשור עמוק ולא מצאנו ה הפנים רואים רק ה העינים שהם בם ואין טענה מן פני ה' חלקם כי הוא כמו פני ה' ב בעושי רע · והנכון כי יחזו שב למלת יבחנו בני אדם ואם הוא ר רחוק או יחזו החוזים כמו אשר ילדה אותה ללוי ומלת ישר תאר והטעם משפטו ישר כמו ויושר משפטיך: למנצח · השמינית · נועם או פיוט או יתר: כי גמר חסיד · גמר פועל עומד או אם היה יוצא גמר חסיד לעשות חסד גם פסו נכרתו כמו פס ידא והמונים תאר ואין ככה שומר אמונים כי הוא שם: שוא · חלקות · תואר והמתואר חסר והם אמרו' כמו וידבר אתם קשות: בלב ולב · כמי שיש לו שתי לבבות והלשון תלין בעד האחד: יכרת · נבואה כדרך רפאני ה' וארפא או תפלה: מדברת גדולות · כמו ומאכלו בריאה: ללשוננו · בעבור לשוננו כמו פן יאמרו לי: משד כמ"ש מחמס אחיך יעקב · עתה אקום יאמר ה' · דרך נבואה: אשית בישע · כמו לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי והטע' אשית ישע אשר יפיח לו ידבר כמו יפיח כזבים והוא דבק עם הפסוק הבא אחריו · אמרות · והטעם כי השם יושיע עיר זה המגבירי' בלשונם ההוגה בתורתו על כן אתה תשמר' ומלת בעליל כפול הלמ"ד כדרך סגריר והו' מגז' בעל הארץ שהוא אדוניה ויהיה כסף צרוף כסף אדוני הארץ: שבעתים · פעמים רבות: אתה · יתכן להיות מ"ם תשמרם על אמרותיהם ותצרנו המפיק בהם וזו כמו אלה ופירושו כי בני דורו רעים על כן אחריו סביב והטעם שהם משוטטים בכל מקו' להרע ופי' זולות קלון כמו יקר מזולל כי הייתי זוללה כל מכבדי' הזילוה והוא חסר הראוי כרום אנשי זולות כדרך וגבורתך במלחמה אל תהי מרי ואני תפלה ויש אומרים מן זולל וסובא והראשון נכון:

יב חלקות ג' וסימ' דבהו לנו חלקות · שפת חלקות בלב ולב ידברו · יכרת ה' כל שפתי חלקות: עתה אקום ב' וסימ' אשית בישע יפיח לו · עתה ארוממ: אתה ה' ג' רפ' וסימ' אתה ה' תשמרם · אתה ה' לא תכלא רחמיך ממני · אתה ה' לעולם תשב: סביב ג' רפ' וסימ' בסוף יחזקאל:

כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על יתר לירות במו אפל לישרי לב: כי השתות יהרסון צדיק מה פעל: יהוה בהיכל קדשו יהוה בשמים כסאו עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם: יהוה צדיק יבחן ורשע ואהב חמס שנאה נפשו: ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם: כי צדיק יהוה צדקות אהב ישר יחזו פנימו:

יב למנצח על השמינית מזמור לדוד: הושיעה יהוה כי גמר חסיד כי פסו אמונים מבני אדם: שוא ידברו איש את רעהו שפת חלקות בלב ולב ידברו: יכרת יהוה כל שפתי חלקות לשון מדברת גדלות: אשר אמרו ללשננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו: משד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר יהוה אשית בישע יפיח לו: אמרות יהוה אמרות טהרות כסף צרוף בעליל לארץ מזקק שבעתים: אתה יהוה תשמרם תצרנו מן הדור זו לעולם: סביב רשעים יתהלכון כרם זלות לבני אדם:

ארום הא רשיעי נגדין קשתא מתקנין גירריהון על נימא למירמי בקבלא עילוי תקיני לבא: מטול דאין אשייתא יתרעון זכאה מטול עבד טובא: יי בהיכלא דקודשיה אלהא בשמי מרומא כורסיה עינוי חמיין טימורוי מבחנן בני נשא: אלהא צדיקיא בחין ורשיעיא ורחמי חטופין סנאת נפשיה: יחית מטרין דפורענו על רשיעי מפחין דאשתא ובבוריתא וזעפא עלעולא יהבת כלידהון: מטול דצדיקא יי צדקותא רחים תקניא יחמינו סבר אפוי:

לשבחא על כינורא דתמניא נימי תושבחתא לדויד: פרוק יי מטול דגמירו טביא ספו ארום מהמניא מן בני נשא: שקרא ממללין אנש עם חבריה סיפוותא שעיען בלבבהון מנכלין ובלבא שקרא ממללין: ישיצי יי מן עלמא כל סיפוון שעיען לישנא דמללא רברבנותא: מאן דכפרין בעיקרא דאמרין בלישננא נתגבר סיפוותנא עימנא מאן רבון דילנא: מאונסא דעניי מן צוותת חשיכי השתא אקום אמר יי אשוי פורקן לעמי ולרשעי אסהיר בישותא להון: מילין דיי מילייא דכיין סימא סנינא בכורא על ארעא זקיק שיבעתי זמנין: אנת יי תינטרינון לצדיקיא תנצרינון מן דרא בישא הדין לעלמין: חזור חזור רשיעיא מהלכין כעלוקא דמצצא דמיהון דבני נשא:

למנצח

עד

אבן עזרא

למנצח: עד אנה. הטעם אם לא יהיה נושע מאויביו ידמה לעיני בני אדם כי אלהיו שכחו או לא ידע אשר קרהו: עד אנה. אחשוב ואשית עצות בנפשי כל עת בעבור היגון שהוא בלבבי יומם בעבור שירום אויבי עלי: הביטה. כנגד תסתיר את פניך: פן אישן. שינת המות כי השמות בבית הפעלים: פן יאמר. יכלתיו. יוסף פועל עומד על כן יכלתי לו כמו ויזעקוך ויזעקו אליך או לך: ואני. ואין לי חסד שאבטח בו כי אם בחסדך ולמען זה הבטחון יגל לבי:

למנצח. אמר נבל. הפך חכם בעבור שידמה שאין אלהים בעבור זה השחיתו דרכם והתעיבו מעלליהם כמו ובעלילותיך אשיחה אין עושה טובה: יי' השקיף. בעבור היות כבודו במקום עליון והוא השמי' וזה דרך משל כי הו' יודע הכל ודרך כל: הכל סר. מהדרך הישר: יחדו נאלחו. כמו נשחתו: אין גם אחד. אפילו אחד כמו גב בשחוק יכאב לב גם לרעהו ישנא רש ואלה הרשעים שהם אומות העולם השוכאים את ישראל והעד אכלי עמי: הלא ידעו. יתמה כלומר הלא ידעו אלה פעלי און בעוד שאכלו עמי כאילו אכלו לחם ולא אמרו כי השם נתן להם כח על דרך ידינו רמה וזה הוא יי' לא קראו: שם. בתקום שאכלו שם עמי פחדו בצרה שבאה עליהם עד שידעו כי השם בעזרת דור צדיק כמו לעזרת יי' בגבורים: עצת עני. הוא ישראל וכל עצתו היא כי יי' מחסהו: מי. טעם מציון כמו מטה עזך ישלח יי' מציון ומציון יסעדך בעבור היות הכבוד עם הארון בימי דוד ויתכן שכתבו חכמים מוסר או הוא לעתיד ויהיה הטעם מציון שוב הכבוד ומי יתן כדרך מי יתן כל עם יי' נביאים: מזמור. יי' מי יגור באהליך. ביתך וכמוהו אים לאהליך ישראל: בהר קדשך. הר המוריה או הר ציון קוד' שיודע כי הוא הר המוריה

תהלים

יג

למנצח מזמור לדוד: עד אנה יהוה תשכחני נצח עד אנה תסתיר את פניך ממני: עד אנה אשית עצות בנפשי יגון בלבבי יומם עד אנה ירום איבי עלי: הביטה ענני יהוה אלהי האירה עיני פן אישן המות: פן יאמר איבי יכלתיו צרי יגילו כי אמוט: ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך אשירה ליהוה כי גמל עלי:

יד

למנצח לדוד אמר נבל בלבו אין אלהים השחיתו התעיבו עלילה אין עשה טוב: יהוה משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דרש את אלהים: הכל סר יחדו נאלחו אין עשה טוב אין גם אחד: הלא ידעו כל פעלי און אכלי עמי אכלו לחם יהוה לא קראו: שם פחדו פחד כי אלהים בדור צדיק: עצת עני תבישו כי יהוה מחסהו: מי יתן מציון ישועת ישראל בשוב יהוה שבות עמו יגל יעקב ישמח ישראל:

טו

מזמור לדוד יהוה מי יגור באהלך מי ישכן בהר קדשך: הולך תמים ופעל צדק ודבר אמת בלבבו: לא רגל על לשנו לא עשה לרעהו רעה וחרפה לא נשא על קרבו: נבזה בעיניו נמאס ואת יראי יהוה יכבד נשבע להרע ולא ימר: כספו לא נתן בנשך ושחד על נקי לא לקח

(מסורה בגליון: ג' ו' · ל' ו' · ל' · ג' בחית ל' · ל' · ל' · י' כתו' אין אין מכעו' כנו · ל' · ה' · ה' לף · ב' מל' בסי' · ד' לף לא לא לא · ג' תב' · ב' כסף כמאס · ו' כתחי' ל' חס)

תרגום

לשבחא תושבחתא לדוד: עד אן יי' תשליינני לעלמין עד אן תטמור זיו אפך מיני: עד אן אשוי מילכא בנפשי דוונא בלבבי יממם עד אן יתרם בעיל דבבי עלוי: אסתכל וקבל צלותי יי' אלהי אנהיר עיני באוריתך דילמא איחוב ואידמוך עם חייבי מותא: דילמא יימר יצרא בישא אשלטתיה מעיקי ירנון מטול אסטי מאורחתך: ואנא בטובך התרחצית ירנן לבבי בפורקנך אשבח קדם יי' מטול דפריע עלי טבתא:

לשבחא ברוח נבואה על דוד אמ' שטיא בלבביה לית שולטנא דאלהא בארעא חבילו עובדהון רחקו טבתא ואשכחו עילא לית דעבד טב: יי' משמיא אודיק על בני נשא למחמי אין אית משכיל תבע אולפן מן קדם יי': כולהון זרו לאחורא כחדא איתרשלו לית דעבד טב אפילו לית חד: הלא ידעו כל עבדי שקר סעודי עמי סעדו לחמא שמא דיי' לא בריכו: תמן דחלו דחלא מטול דמימרא דיי' בדרא דצדיקי: מלכת ענייא דמכוונין לכון תבהתון מטול דשוי ביי' סבריה: מן ירחיש מציון פורקנא דישראל כד יתיב יי' גלות עמיה ירנן יעקב יחדי ישראל:

תושבחתא לדוד יי' מן חמי למידר במשכנך מן חמי למישרי בטור בית מקדשך: דמהליך בשלימתא ועבד צדקתא וממלל קושטא בלבביה: לא אכל קורצין בלישניה לא עבד לחבריה בישותא וכיסופא לא סובר על קריביה: דשט באנפוי בסיר וית דחליא דיי' מוקיר דיומי לאבאשא לגרמיה ולא משלחף: סמיה לא יהב בחבוליא ושוחדא על זכאה לא קביל

מסורה

יג בלבבי ג' וסימ' והקמתי לי כהן נאמן. ככל אשר בלבבי עשית דיהוא. עד אנה אשית עצות: איבי. וסימ' ותשלחי את איבי · המצאתני איבי. עד אנה ירום איבי. פן יאמר איבי יכלתיו. כי לא יריע איבי. יהי כרשע איבי. אשר טפחתי ורביתי: יד י' פסוקים אין אין במצעות פסוק וסימ' נכסר בישעיה סימן מ' ובירמיה סוף סימן ח': ישועת ה' פתחין בקריאה וסימ' התיצבו וראו את ישועת יי'. חשף יי' את זרוע קדשו לעיני. מי יתן מציון ישועת ישראל קדמאה. זכר חסדו ואמונתו · לא לכם להלחם בזאת: טו ודובר ה' וחס' בקריאה וסימ' פועל צדקות ודבר מישרים · ודבר תמים יתעבו. ודבר אמת בלבבו. ודבר ישרים יאהב. ודבר שלום לכל זרעו: נמאס ב' קמץ וסי' כסף נמאס קראו. נבזה בעיניו נמאס: ימיר ד' ג' מל' וא' חס' וסימ' לא יחליפנו ב' בו. חלק עמי ימיר. נשבע להרע. בתרא חס':

רשי

עד אנה. ארבעה פעמים כנגד ארבעה מלכיות ובשביל כל ישראל נאמר: פן אישן המות. שהמיתה נקראת שינה ויישנו שנת עולם: אמר נבל בלבו וגו'. שני מזמורים אמר דוד בספר זה בענין אחד הראשון על נבוכד נצר והשני על טיטוס הרשע זה נכתב על נבוכד נצר שעתיד ליכנס להיכל ולהחריבו ואין אחד מכל חיילותיו מוחה בידו: אין אלהים. ואעלה על במותי עב: השחיתו התעיבו עלילה. מעללים: הכל סר וגו'. אין איש בחיילותיו מוחה בידו: נאלחו. נהפכו לקלקול: הלא ידעו. אוכלי עמי. אשר נדמה להם כאוכלי לחם שטעמו טעם מאכל ערב: שם פחדו פחד. שנשתלם גמולו לנבוכדנצר בנו ל לפחוד פחד כמו שנא' בארין זיוהי שנוהי ורעיונוהי יבהלונה וקטרי חרציה משתריין ו וארכובתיה דא לדא נקשן בפירושים אחרים מצאתי הלא ידעו הלא סופם ידעו מה שעלת בהם. אוכלי עמי זרעו של נבוכד נצר. אכלו לחם עמו משתה בלשצר מלכא עבד לחם רב. יי' לא קראו לא חשבוהו ולא זכרו נפלאותיו ונוראותיו ב במשתיהם ונשתמשו בכליו ורבותינו פירשו כל שאוכל גוזל את ישראל אוכל טועם טעם ערב במאכלו. אוכלי עמי נדמה להם כאוכלי לחם שטעמו טעם מאכל ערב: שם פחדו פחד שנשתלם גמולו לבלשצר וכו': כי אלהים בדור צדיק. בדורו של יכוניה שהיו צדיקים: עצת עני תבישו. אתם אומרי' שעצתם של ישרא' בושה על שהם בוטחי' ביי': כי יי' מחסהו. את יקרב היום שיתן מציון ישועת ישראל לעתיד ואז יגל יעקב ישמח ישראל: לא רגל על לשונו. כמו וירגל בעבדך אקונ"טא בלעז. מזמור זה להודיע מדת חסידו': ודובר אמת בלבבו. כגון שהוא אומ' בלבבו הוא אמת ואינו אחד בפה ואחד בלב: וחרפה לא נשא. דפור"טא בלעז: על קרובו. אם עבר קרובו עבירה שיש בה עונש עשאו משפטו ולא נשא עליו חרפתו שיהא פתחון פה למחרף לומר כך עבר פלוני קרובך ואפית עליו: נבזה בעיניו נמאס. מי שהוא נבזה ברשעו נמאס בעיניו של צדיק כגון חזקיהו שגירר עצמות אביו בבזיון: נשבע להרע. לעצמו: ולא ימיר. שבועתו קל וחומר שאינו ממירה בדבר שאינו ל לרעתו: ושוחד לא לקח על נקי להרשיעו בדין להטות משפטו ועוד פירשוהו רבותינו לא לקח שוחד על נקי לנקותו בדינו קל וחומר שאינו לוקח שוחד להטות המשפט: לא

אבן עזרא (המשך)

בשכון הארון בציון בבית שהכין לו דוד ככתוב בדברי הימים: הולך. ואתשובת מי יגור באהליך: תמים. תאר והמתואר חסר הולך בדרך תמים בעניניו ודבריו: ופועל צדק. עם חביריו: ודובר אמת בלבבו. והוא כל האדם: לא רגל על לשונו. כמו וירגל בעבדך והטעם לגלות המסתרים כדרך המרגלים: לא נשא. על דרך לא תשא שמע שוא ויש אומרים לא עשה דבר שיחרפו בו קרוביו: נבזה. קשור בעיניו גם נמאס והטעם כי עובד השם כל מצוה שאמר וכל טוב שעשה נבזה ושקל הוא בעיניו כנגד מה שהוא חייב לעשות לכבוד בוראו וככה משפט הצדיקים שיבקשו לעלות אל מעלת קדוש ממנו וכבד ואמר יכבד כנגד נבזה: נשבע להרע. כספו כמו לבוס כי יכחים הכשר: כספו. אמר לא לקח כנגד לא נתן וזה הוא למשפט דין של: עושה

לא ימוט· והוא ראוי לגור באהליך· לא ימוט לעולם אם ימוט אין מיטתו מיטת לעולם אלא מתמוטט ועולה: מכתם לדוד· אמרו רבותינו לדוד שהיה מך ותם שהיתה מכתו תמה שנולד מהול ואין פשוטו המקרא נופלת על המדרש כאן יש מזמור שנאמ׳ בו לדוד מכתם יש שם לפרש שיר זה לדוד שהיה מך ותם אבל כאן שנאמר מכתם לדוד אין לפרשו כן ואומר אני שהוא אחד מן שמות מיני נעימות הזמר ואלון בנעימות השיר ד״א מכתם לדוד לשון עטרה כמו כתם שמשמע דבר זה היה רגיל לומר דוד שמרני אל כי חסיתי בך והיה לו כעטרת שנאמר יי׳ כצנה רצון תעטרנו: אמרת ליי׳ אדני אתה וגו׳· לכנסת ישראל אמר דוד יש עליך לומר ליי׳ אדון אתה ויודך על העליונה לכל הבא עלי׳ ד״א אמרת ליי׳ אדני אתה לנפשו היה אומ׳ וכן מכינו רובמתו ותכל דוד ופתרונו ותכל נפש דוד אף כאן אמרת נפשי ליי׳ את נפשי יש ע עליך לומר כן להקדוש ברוך הוא: טובתי בל עליך· טובות שאתה עושה לי לא עליך הם לגמלני כי לא בצדקתי אתה מטיב לי: לקדושים אשר בארץ המה· בשביל הקדושים אשר שמה קבורי׳ בארץ אשר התהלכו לפניך באמת: ואדירי כל חפצי בם· הם האדירים אשר כל חפצי וכל צרכי נעשים בשבילם: ירבו עצבותם וגו׳· כל זה אמרו ליי׳ ירבו עצבותם של כופרים בך המהירי׳ ותרדי׳ לעבוד׳ אל אחר לא״ מהרו לשון מוהר דואהריכט בלע״ז: בל אסיך נסכיהם מדם· אני לא אהיה כמותם לזרוק דם לעבוד׳ זרה ולא אשא שם עבוד׳ זרה על שפתי: יי׳ מנת חלקי וכוסי· כל טובתי הימנו לשון אחר וכוסי ותשבוני כמו תכוסו על השה וכן חברו מנח׳: אתה תומיך גורלי· אתה הוא אשר הניחות ידי על החלק הטוב שנאמ׳ החיים והמות נתתי לפניך ובחרת בחיים כאד׳ האוהב אחד מבניו ומניח ידו על חלק הטוב ואומר את זה בחר לך תומיך הספלת ידי על הגורל לשון ימך המקרה ישפל כך הוא נדרש בסיפרי וגם יש לפותרו לשון תמיכה למרדם האגדה כמו ויתמוך יד אביו וגו׳: חבלים נפלו לי בנעימים· כשנפל לי הגורל להיות בחלקך חבל נעים הוא זה אף עלי שפרה נחלה כזו: אברך את יי׳· עד כאן כיבא דוד על כנסת ישראל שתאמר כן ועכשו אומר ואני גם אני אברך את יי׳ אשר יעצני לבחור בחיים וללכת בדרכיו: אף לילות יסרוני כליותי· ליראה אותו ולאהבה ורבותינו פירשוהו על אברהם אבינו שלמד תורה מאיליו עד שלא נתנה תורה אף אנו צריכין ליישב המקראות על סדרן: שויתי יי׳ לנגדי תמיד· בכל מעשי שמתי מוראו לנגד עיני ולמה כי מימיני הוא תמיד לעזרני לבל אמוט ד״א שויתי יי׳ לנגדי תמיד ספר תורה היה עמו לקרות בו כל ימי חייו וזהו שאמר מימיני בל אמוט על שם התורה שניתנה בימין שאני עוסק בה ולפיכך בל אמוט: לכן שמח לבי וגו׳ · לפי שאני בטוח כי לא תעזוב נפשי לשאול שהרי בעון עבירה גדולה שהיתה בידי בשרתני גם יי׳ העביר חטאתך קל וחומר שמעתה לא תעזבני לסור ממך: תודיעני אורח חיים· לשון עתיד הוא ואינו לשון תפילה: שובע שמחות · שמחה שאין לה קץ ותכלה היא השמחה של עתיד: את פניך· שמחות אשר לפניך בכת הקרובה לך: מלפניך משפטי יצא· עבירות שבידי שאני ראוי להשפט עליהם ביסורין יצאו מלפניך ולא יבאו לפניך בדין· עיניך תחזינה מישרים· אם יש בידי זכיות כהן תחזינה מישרים עיניך: בחנת

טו אמרת ז׳ וסי׳ ואת אליתו גם אמרת באזני· אין רואני· ברב דרכך יגעת׳ דברתי אליך בשלוחך׳ צור את אמרת אני כלילת יופי· ועם האמהות אשר דשמואל׳ אמרת ליי׳ אדני אתה: שמח ג׳ וסימ׳ לכן שמח לבי ויגל כבודי· וגם דויד המלך שמח שמחה· שמח מצרים בצאתם: ויגל ב׳ בתרי לישני

עשה אלה לא ימוט לעולם:

טז מכתם לדוד שמרני אל כי חסיתי בך: אמרת ליהוה אדני אתה טובתי בל עליך: לקדושים אשר בארץ המה ואדירי כל חפצי בם: ירבו עצבותם אחר מהרו בל אסיך נסכיהם מדם ובל אשא את שמותם על שפתי: יהוה מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי: חבלים נפלו לי בנעימים אף נחלת שפרה עלי: אברך את יהוה אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי: שויתי יהוה לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט: לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישכן לבטח: כי לא תעזב נפשי לשאול לא תתן חסידיך לראות שחת: תודיעני ארח חיים שבע שמחות את פניך נעמות בימינך נצח:

יז תפלה לדוד שמעה יהוה צדק הקשיבה רנתי האזינה תפלתי בלא שפתי מרמה: מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים:

ג׳ כסו׳ לא לא · ל׳ · ל׳ · ת׳ לד׳ · ל׳ · ג׳ מ״ל · ל׳ · ל׳ · ל׳ וחל׳ ויתד כוסי׳ ל׳ · ל׳ ותד בגורלי · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ב׳ נחרי ליש׳ · ז״ח בטע׳ · יתיר יוד · ל׳ · ל׳ · ל׳ וחס׳ יוד · ל׳ · ל׳ · ל׳

דעבד אילין לא יזוע לעלמא: גליפא תריצא לדוד נטר יתי אלהא מטול דסברית במימרך: מלילת אנת נפשי קדם יי אלהי אנת ברם טיבתי לא מתיהיבא בר מינך: לקדישיא די בארעא דהינון הודעו כח גבורתי מן שירויא וגוותנין בעובדיהון טביא כל רעותי טבא בהון: מסגן צלמניהון מן בתר כן מותן לקרבא קורבניהון לא אקבל ברעוא נסוכיהון ודם קורבניהון ולא אדכר שומהון על סיפוותי: יי מוהבית כלידי וחולקי אנת תסובר עדבי: עדבין נפלו לי בבסימתא אוף אחסנת שפירא עלי: אבריך ית יי דמלכינני אוף בליליא דדאן לי כולייתי: שויתי יי לקובלי תדיר מטול דשכינתיה שריא עלי לא אזוע: בגין הדא חדא לבי ורנין איקרי אוף בסרי ישרי לרוחצן: מטול דלא תשבוק נפשי לשיול לא תמסור זכאך למחמי בשחיותא: תהודע לי אורחא דחיי סובעא דחדוותא קדם אפך בסמתא בימינך לעלמין: צלותא לדוד קביל יי פגיעתי בצדקא אצית שבוחי צלתי אודנך לצלותי בדלא סיפוותיה ניכלא: מן קדמך דיני יפוק עינך תהוין חמין תריצותא:

וסימ׳ ויגש יעקב ויגל את האבן· לכן שמח לבי ויגל כבודי: יז תפלה לדוד ב׳ וסימ׳ שמעה יי׳ צדק· הטה יי׳ אזנך ענני: משפטי ה׳ בקריא וסימ׳ למה תאמר יעקב ותדבר ישראל· קרוב מצדיקי מי יריב אתי נעמדה יחד· ואני אמרתי לריק יגעתי· הקשיבו אלי עמי ולאמי· ונתתי את כבודי בגוים· זעף יי׳ אשא כי חטאתי· לכן חכו לי נאם יי׳ כי· העירה והקיצה למשפטי· מלפניך משפטי יצא· כי עשית משפטי ודיני· ראיתה יי׳ עותתי׳ חי אל הסיר משפטי· צדק לבשתי וילבשני· כי אמר איוב צדקתי׳ האף תפר משפטי· על משפטי אבזב:

עושה אלה· כולל מצות עשה ומצות לא תעשה כמו לעשות את יום השבת כי הטעם כדרך תיקון כמו וימהר לעשות אותו: מכתם· מזמור נכבד כמו כתם פז או כועם פיוט שתחלתו מכתם: שמרני אל וטעם שמרני כי חסיתי בך שמרני כי אתה יי׳ והטעם גבור שתוכל להושיעני: אמרת· אומר לנפשו כבר הודית כי השם הוא אדוניך ואת חייבת לעובדו ואם לא ייטב לך על דרך אל תהיו כעבדים ויאמר רבי שלמה הספרדי ב בתפילותיו הנה לך לא לי עמדי לפניך ולשם כבודך לא לשכר פ פעולתי· אמר רבי משה טובתי אינכו ח חיוב עליך כי אינני ר ראוי לכך כמו הקדושים אשר בארץ המה ולפי דעתי שהוא מבקש רחמים מהשם שייטיב לקדושים אשר בארץ המה והוצרך לומר אשר בארץ כי הקדושים הם המלאכים כמו וכל קדושים עמך והרבה עכבון לאשר לא יעבדוך רק יעבדו אחרים על כן ירבו ע עצבותם לקדושים ו והנה טובתי בל עליך רק תן הטוב לקדושים ואדירי ארץ אשר כל חפצי בם ופירושו כל רצוני להיות כמותם והמפרש לקדושים על האבות אינכו מטעם המזמור: ירבו עצבות׳ אחר מהרו· אשר אח׳ מהרו והוא מגזר׳ מהר ימהרנה אשר י יתקשרו אל עם אחר רק אני לא אסיך כ נסכיה׳ שהם מעורבים בדם זבחיהם ואפילו שמותם לא אזכירם בפי: יי׳· וכוסי· כמו חלקי מגזרת תכוסו על השה וכמוהו לעיל מנת כוסם ו ולהיותו משקה כמו כוסי רויה איננו נכון ומלת תומיך כמו ותומך שבט כי מוצא רוח כמו מוצי׳ ולהיותו כמשקל מוטיב רחוק מאד: חבלים· לשון חלקים כמו יוסף חבלים ובנעימים תאר כמו הנאהבים והנעימים ותחסר מקומות והוא דרך משל· אמר רבי משה כי אף נחלת כמו נחלתי ועוד אפרש דעתי במלת עזי וזמרת יה והנכון בעיני שהוא כמוך אל השם כדרך במזרקי יין: אברך· זאת העצה היתה ממנו תחלה כי הוא המלמד אדם דעת וטעם בלילות בהתבודדו מעסקי העולם וכליותי רמז לכחות התולדת שהם בסתר כמו הכליות וטעם יסרוני שחשב בלבו כל הקורו׳ להולכים מן העולם הזה על כן נוסר: שויתי· העצה והמוסר הביאוהו לשום השם לנגדו יומם ולילה והנה נשמתו דבוקה בבוראה טרם הפרדה מעל גויתה ובעבור ששויתי השם לנגדי מימיני לא אמוט שיסור מהדרך הישרה: לכן· לבי· הוא שכל הדעת: וכבודי· הנשמה: אף בשרי· הגוף והטעם כי אחר שהוא דבק בכח עליון תעלה נפשו וכח הדבקו בו ישמרנו מתחלואים בהשתנות העתים על כן ישכון גופו בעולם הזה לבטח: כי· הזכיר סבת גולת הנשמה כי לא תמות ותאבד: תודיעני· כי במות הגוף אז תודיעני דרך החיים והטעם הדרך שתעלה בה אל השמים להיות עם מלאכי עליון וטעם שובע שמחות את פניך שיהנה מזיו שכינה וטעם תודיעני כי אז תאמץ הנשמה מעסקי העולם ותראה עין בעין האמת וטעם נעמות בימינך שתתענג על השם וטעם בימינך כנותן מתנות נעימו׳ לאוהבו בימינו וטעם לנצח שלא תפסקנה מתנותיו והנה שכר הצדיק מפורש במזמור זה: תפלה· שמעה יי׳ צדק· שמעה כי צדק הדבר כי הטוה לא ישמע אל: רנתי· בקול גדול כמו ויעבר הרנה ותפלתי בלחש: מלפניך· יצא דיני מלפניך שתענישניאם עיניך לא תחזינה מישרים: בחנת

אבן עזרא

בחנת לבי. אתה ידע כל מחשבותי ׃ וטעם בלילה בהתבודדו מבני אדם ׃ בל תמצא ׃ פסול או מום ׃ בל יעבור פי. כמו ומים לא יעברו פיו והנה מחשבתו כדברי פיו ואיננה להפך ׃ לפעולת ׃ מרוב אהבתי שיעבדוך הכל וזה טעם לפעולת אדם שיפעלו בני אדם מה שצויתם ׃ שמרתי ארחות פריץ. והטעם שמתי שומרים על אורחותיו עד שלא יעברו על דבר שפתיך בעבור היותו פריץ ׃ תמוך אשורי. רק אני לעולם תמכו אשורי במעגלותיך ׃ אני. טעם אל כי יש לו כח ׃ הפלא חסדיך. באר והפרש כמו אשר יפלא יי׳ ובימינך דבק עם חוסים כי לא מצאנו זאת הגזרה בלא בי״ת ויש אומרים כי הוא סמוך אל מלת מושיע ׃ מפני. זו. כמו אלה ׃ שדוני. כמו סבבוני ׃ בנפש. בתאות נפש יקיפו עלי ׃ חלבמו. חסר בי״ת בחלבמו סגרו פימו אשר דברו בגאוה או חלבמו סגור בקרבם ופימו מדבר גאות. והראשון נכון בעיני כי הוא כדרך כי כסה פניו בחלבו ׃ אשורנו. תחסר מלת עם או לפאת וככה הטעם סבבוני לפאת אשורנו ועיניה׳ ישיתו אולי יכטו אשורנו ב בארץ כמו אם תטה אשורי מני הדרך ׃ דמיונו. דמיון כל אחד מהסובבים ׃ קומה. להראות הכח ׃ קדמה פניו. בבואו לטרוף אותי. מרשע שהוא חרבך ׃ ממתים ׃ דבק עם הפסוק של מעלה והטעם פלטני ממתים ידך שהם מ מכותך בעבור היותם ביד כמו הנה יד יי׳ הויה ׃ ממתים מחלד. שכל חפצם להיותם תבני זה העולם כי חלד איננו דבר עומד והעד וחלדי כאין כ נגדך כל יושבי חלד וכל שאלתם שיהיו בנים רבות וכל טוב כפון שים לך שתמלא בטנם בעולם הזה ויתענגו בו הם וישמחו וישבעו בביהם ויניחו המותר לעוללי הבנים ׃ אני. אין לי חפץ רק לחזות פניך כי צדק שמרתי היה סבה להתענגי בראותי פניך והטעם להכיר מעשה השם כי הם כולם כלליים ובחכמה עשוים ולנצח עומדים ואני שבע מתענוג תמונתך לא כאשר תמלא בטנם וזה איננו בחלום רק בהקיץ וזאת המחזה איננה במראה העין רק במראה שקול הדעת שהם מראות שהיא באמת ואלה הדברים לא יבינם רק מי שלמד חכמת הנפש ׃ למנצח. טעם לעבד יי׳ כי הוא תשמר דרכיו כמו שמרתי דרכי יי׳ יגמלני יי׳ כצדקי וזאת השירה חברה בהשבע אנשיו שלא יבוא עמהם עוד למלחמה והזכיר עם אויביו שאול ׃ ויאמר. מלת רחמים בכל המקרא מהבניין הכבד וארחמך מבניין הקל ואיננו פועל יוצא על דרך בני יאהבני יאהו ממני חזקתני חזקת ממני וזה אבקש רחמים ממך ויש אומרים כמו תרגום אהבך ׃ יי׳ סלעי. דרך משל כאדם שהוא במקום גבוה ולא יפחד מהשפל ממנו ׃ מהלל אקרא יי׳. בקראי אליו בתהלות תמיד אושע ׃ אספוני

רשי

בחנת לבי וגו׳. ידעתי כי יום עבירה בידי ואם משפט שונאי יבא לפניך לא אצדק בדין אשר כבר בחנת לבי. ופקדת לילה לעת הערב בעון בת שבע שנאמר ויהי לעת הערב ויקם דוד וגו׳ ׃ צרפתני. נסיתני ׃ בל תמצא. לא מצאת בי תפנך ׃ זמותי בל יעבר פי. אם תעלה עוד במחשבתי ליבחן לפניך בל יעבר פי לומר עוד בחנני ונסני כמו שאמרתי כבר כמו שנ׳ בחנני יי׳ ונסני שאמר דוד לפני הקב״ה מפני מה אומרי׳ אלהי אברהם ואין אומ׳ אלהי דוד אמ׳ לו אני בחנתיו בעשר נסיונות ונמצא שלם אמר בחנני ונסני כדאיתא במסכת שבת ׃ לפעולת אדם בדבר שפתיך וגו׳ תמוך אשורי וגו׳. מאז והלאה לכל פעולת אדם שבאתי לפעול אני שמרתי בשביל דבר שפתיך את אורחות פריץ לבלתי מהם שלא אלך בהם אך לתמוך אשורי תמיד במעגלותיך ולא כמוטו מהם פעמי פי׳ אחר לפעולת אדם בדבר שפתיך וגו׳ לפי שכרי׳ אדם להשתמר בפעולותיו לפי יסרת דבר שפתיך אשר אמרת לא תנאף אני שמרתי אורחו׳ פריץ הע״פ שעשיתי שלא כראוי בטובתך תמוך אשורי וגו׳ מאז והלאה לכל פעולת אדם שבאתי וכו׳ את המישרים תחזינה עיניך והמשפט מלפניך יצא ׃ כי תענני אל. כי בטוח אני שתענני ׃ הפלא חסדיך. רטיבר״א בלע״ז כמו וכפליכו אני ועמך ׃ מושיע בימינך את החוסים בך ממתקוממי׳ עליהם הפלא חסדיך מושיע חוסים הרי זה מקרא מסורס הפלא חסדך בימינך את החוסים וגו׳ ׃ כאישון. הוא השחור שבעין שהמאור תלוי בו ועל שם שחרוריתו הוא קרוי אישון לשון חשך והקב״ה הכין לו שומר את ריסי העין המכסין אותו תמיד ׃ זו שדוני. בשביל זאת ששודדים אותי אויבי ׃ אשר בנפש יקיפו עלי. ליטול נפשי ׃ חלבמו סגרו. בחלבם ובשמנם סגרו לבם ועיניהם מהביט ש פעלך ליראה מפניך ׃ אשורנו עתה סבבונו. את עקבנו עתה סבבונו האויבים ועיניה׳ ישיתו לנטו׳ בארץ לפשוט בארץ ונראה לי שנתפלל דוד תפילה זו לאחר שבא לידו מעשה של אוריה ויואב וישרא׳ היו בארץ בני עמון צרים על רבה ויירא דוד שלא יכשלו שם בשביל עבירה שבידו וישמעו פלשתים ומואב ואדום וכל שכיני א״י הרעים ה המכשי׳ ליגוס אידם ויבאו עליהם ׃ יכסוף. יחמוד כמו כי נכסוף נכספתי ׃ קדמה פניו. של אויב ׃ הכריעהו. קפח את רגליו ויכרע ויפול ׃ פלטה נפשי. מכל רשע שהוא חרבך שאתה משליטו ליפרע מן המחוייבי׳ לך ׃ ממתים ידך. מן המתים בידך על שמתם אני בוחר להיות ׃ ממתים מחלד. מאותם שמתים בזקנה משהעלו חלודה רדויי״לא בלע״ז ומן הצדיקים אשר חלקם בחיים ׃ וצפונך תמלא בטנם. ומאותם אשר תמלא מעיהם מטובך אשר צפנת ליראיך ׃ יותרם. ככסיהם אשר ישאירו במותם. ואני בצדקתך אחזה פניך לעתיד. או בצדק אחזה פניך משפטי יוצא מלפניך והצדקות שבידי אחזו ובהם אחזה פניך ׃ אשבעה בהקיץ תמונתך. אשבעה מראיית תמונתך בהקיץ המתים משנתם לא אשבעה מראות פניך בהקיץ המתים משנתם שהם. בדמות תמונתך שכן נאמר כי בצלם אלהים עשה את האדם ׃ ביום הציל יי׳ אותו וגו׳. כשהזקין וכבר עברו עליו כל צרותיו וכצול מהם ׃ ומכף שאול. והלא שאול בכלל היה אלא לפי שהיה קשה עליו ורודפו יותר מכלם כיוצא בדבר אתה אומר וראו את הארץ ואת יריחו ׃ ארחמך. אאהבך כדמתרג׳ ואהבת לרעך ותרחם ׃ סלעי. שעזרתני בסלע המחלקות כשהייתי מבוהם בין שאול ואנשיו להתפש כמו שנ׳ ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד וגו׳ ׃ ומצודתי׳ לשון מבצר ׃ צורי. לשון סלעי אחסה. אבריה״ר בלע״ז אחסה בו אתכסה בצלו בענין שנאמר מבלי מחסה חבקו צור שהסלעים כסוי ומגן להולכי דרכים מן הרוחות ומזרם גשמים ׃ מהולל אקרא יי׳. בהלולים אקראהו ואתפלל לפניו תמיד כלומר אף לפני התשועה אני מהללו לפי שבטוח אני שאושע מאויבי ׃ אספוני

כאישון ג׳ ומ״ל וסימ׳ יצרנהו כאישון עינו. שמרני כאישון בת עין. ותורתי כאישון עיניך ׃ במסתרים ג׳ רפין וסימ׳ נמסר בירמיה סימן ל״ג ׃ והניחו ב׳ וסימ׳ והניחו אותם בלשכה. והניחו יתרם לעולליהם ׃

בָּחַנְתָּ לִבִּי פָּקַדְתָּ לַּיְלָה צְרַפְתַּנִי בַל־תִּמְצָא זַמֹּתִי בַּל־יַעֲבָר־פִּי׃ לִפְעֻלּוֹת אָדָם בִּדְבַר שְׂפָתֶיךָ אֲנִי שָׁמַרְתִּי אָרְחוֹת פָּרִיץ׃ תָּמֹךְ אֲשֻׁרַי בְּמַעְגְּלוֹתֶיךָ בַּל־נָמוֹטּוּ פְעָמָי׃ אֲנִי־קְרָאתִיךָ כִי־תַעֲנֵנִי אֵל הַט־אָזְנְךָ לִי שְׁמַע אִמְרָתִי׃ הַפְלֵה חֲסָדֶיךָ מוֹשִׁיעַ חוֹסִים מִמִּתְקוֹמְמִים בִּימִינֶךָ׃ שָׁמְרֵנִי כְּאִישׁוֹן בַּת־עָיִן בְּצֵל כְּנָפֶיךָ תַּסְתִּירֵנִי׃ מִפְּנֵי רְשָׁעִים זוּ שַׁדּוּנִי אֹיְבַי בְּנֶפֶשׁ יַקִּיפוּ עָלָי׃ חֶלְבָּמוֹ סָּגְרוּ פִּימוֹ דִּבְּרוּ בְגֵאוּת׃ אַשֻּׁרֵנוּ עַתָּה סְבָבוּנִי עֵינֵיהֶם יָשִׁיתוּ לִנְטוֹת בָּאָרֶץ׃ דִּמְיֹנוֹ כְּאַרְיֵה יִכְסוֹף לִטְרֹף וְכִכְפִיר יֹשֵׁב בְּמִסְתָּרִים׃ קוּמָה יְהוָה קַדְּמָה פָנָיו הַכְרִיעֵהוּ פַּלְּטָה נַפְשִׁי מֵרָשָׁע חַרְבֶּךָ׃ מִמְתִים יָדְךָ יְהוָה מִמְתִים מֵחֶלֶד חֶלְקָם בַּחַיִּים וּצְפִינְךָ תְּמַלֵּא בִטְנָם יִשְׂבְּעוּ בָנִים וְהִנִּיחוּ יִתְרָם לְעוֹלְלֵיהֶם׃ אֲנִי בְּצֶדֶק אֶחֱזֶה פָנֶיךָ אֶשְׂבְּעָה בְהָקִיץ תְּמוּנָתֶךָ׃

יח לַמְנַצֵּחַ לְעֶבֶד יְהוָה לְדָוִד אֲשֶׁר דִּבֶּר לַיהוָה אֶת־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּיוֹם הִצִּיל־יְהוָה אוֹתוֹ מִכַּף כָּל־אֹיְבָיו וּמִיַּד שָׁאוּל׃ וַיֹּאמַר אֶרְחָמְךָ יְהוָה חִזְקִי׃ יְהוָה סַלְעִי וּמְצוּדָתִי וּמְפַלְטִי אֵלִי צוּרִי אֶחֱסֶה־בּוֹ מָגִנִּי וְקֶרֶן־יִשְׁעִי מִשְׂגַּבִּי׃ מְהֻלָּל אֶקְרָא יְהוָה וּמִן־אֹיְבַי אִוָּשֵׁעַ׃

ל׳ ויתר פעלות · ב׳ והולידך ל׳ וחס׳ · ב׳ חד כתי׳ א׳ וחד מלא · ל׳ וחס׳ · ג׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ רלתות וכתי׳ כן · ל׳ · ל׳ ג׳ רפי · ב׳ · וכפוך · ל׳ · ל׳ · ב׳ בלא פסק · ב׳ לא כתיב · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ יתר ומלא׳

בחנתא לבבי אסערתא עלי בליליא סננתא לי לא אשכחתא שחיתא חשבית בישותא לא עברת פומי׃ ברם אכסנתא על עובדיהון לבני נשא במימר פומך סיפוותך אנא נטרית ארחות חציפא׃ סעיד איסתוורי בהליכתך דלא יזועון רגליי׃ אנא קרית יתך מטול דקביל צלותי אלהא צלי אודנך קביל צלותי׃ פריש טבוותך פריקהון דסוברי מן מאן דקיימין עליהון באידא דימינך׃ נטר יתי כגילגול די במציעות עינא במטלא שכינתך תטמור יתי׃ מן קדם רשיעיא אילין דמחבלין יתי בעלי דבבי ברעות נפשהון מחזרן עלי׃ עתרהון סגא שומניהון כסאו פומהון מלילו ברברבותא׃ אסתוורנא השתא חזרו לנא עיניהון משוון למפשט בארעא׃ דמותיה היך אריא דמרגג למתבר וכשחלא דיתיב בטומריא׃ קום יי אקדם אפוי חמטיה פצא נפשי מן רשיעא דאתחייב קטול בסייפך׃ וצדיקיא דמסרין נפשיהון מטולתך יי למיתותא בארעא חולקהון בחיי עלמא ומשיותך טביא יתמליין כריסיהון יסבעון בנין וישבקון שיוריהון לטליהון׃ אנא בקושטא אחמי סבר אפך אשבע בעידן דאתער מן איקר פרצופך׃

לשבחא על נסיא דאיתרחישו לעבדא דיי לדוד דשבח בנבואה קדם יי ית פתגמי שירתא הדא על כל יומיא דשיזביה יי מן ידא דכל בעלי דבבוי ומחרבא דשאול׃ ואמר אחבבינך יי תוקפי׃ יי תוקפי ורוחצני ומשיזיב יתי אלהא דאתרעי ביה קרבני לדחלתיה תריסין מן קדמוי מתיהב לי תקוף ופורקן על בעלי דבבי רוחצני׃ אמר דוד בתושבחתא אנא מצלי קדם יי ומן בעלי דבבי פריק יתי׃

יח למנצח לעבד יי׳ לדוד ב׳ וסימ׳ את דברי השירה. נאם פשע ׃ מהלל ג׳ וחס׳ וסימ׳ מהלל אקרא יי׳ דשמואל. וחברו דתהלות. מהלל שם יי׳ דהלל ׃

זמיר ב׳ חד מלעי׳ על כי דבריתי

אפפוני חבלי מות. כמו צירים וחבלים ועל כן הוא בפלס נקודות להפרים בינו ובין חבלי מכמה : ונחלי דמה האויב למים כמלך אמור את מי הכהר אזי המים שטפונו אמר ר' יהודה הלוי מ״כ כי בליעל דרך תפלה אל יעלה והוא האויב וחבלי דרך משל לחבלות המות : בצר לי. מהיכלו. השמים שכל גזירותיו כתובות וחתומות שם : ותגעש. הזכיר הארץ וההרים בעבור היותם עומדים ואין להם תנועה וזה משל שיתגעשו כל שונאי דוד מפני חרון השם ואלו היו חזקים כהרים : עלה. כמו תפלה הדוך וככה והיתה למרפה מאכלת אש והטעם המות : ויט. הטעם שתרד הגזירה על האויבים מן השמי׳ מאת השם הנכבד : וירכב. דרך משל והטעם רדת הגזירה במהירות בלי התמהמה ועיכוב : ויסת. בטאון גליהים יתגעשו מימיו וירבה האיד השולה על כן יולד שם חשך וזה ה הוא חשכת מים עבי האד כאשר יהיה עב והוא הענן והטעם רדת הגזרה ואין אדם רואה אותם : מנוגה. טעם עביו עברו עברו החוק הידוע ברוב : ברד וגחלי אש. הוא כדמות ברזל השורף גם ממית ברוח והטע׳ הירא׳ והפחד בלב האויבים כשמוע קול הרעם : וירעם. השם מרם והזכיר פעם ם שנית ברד וגחלי אש להתחברם רגע אחד : וישלח חציו. ומלת רב פעל עבר משפעלי הכפל על משקל כי אם תם הכסף והוא מגזרת ורובו והנה רב כנגד וישלח : ויראו אפיקי מים. המקומות החזקים והטעם לגלות סתר הקמים על דוד וככל׳ אולי יתכן להיות הטע׳ דרך אחרת כי השם ירעים את הארץ כ כאשר ירכה והטעם שיסירנה ממתכונתה ויוריד המים מן ה השמי׳ ומי שיש לו כח לעשות ככה יצילני : ישלח דברו. או מלאכו ויקחני מאלה שהקיפוני : ימשני ממים רבים. כנגד ונחלי בליעל : יצילני. כראה המשל במים שהוא איבי ותחסר מ מלה שהוא עז : יקדמוני. כנגד קדמוני מוקשי מות : ויוציאני למרחב. הפך בצר לי אקרא יי׳ : יגמלני. דבק עם אשר לפניו וכל זה ע עשה שיגמלני כצדקי : כבר ידי. על דרך בתום לבבי ובעבור היות רוב המעשים בידים הזכיר עמהם בור כדרך ובניקיון כפי : כי שמרתי. מצות עשה ומלת דרכי תשמש אחרת עמה : ולא רשעתי. מדרכי אלהי מצות לא תעשה : כי. לא אסכח משפטיו וזה טעם לנגדי : והק׳

אפפוני ד' וסימ' נמסר בשמואל ב' סימן כ״ב : סבבוני ב' להון מ״ל ב' מ״א סבבני בכחש אפרים : ויתגעשו ג' וסימ' ויתגעשו כי חרה לו דשמואל : וחברו דתהלות : ויתגעשו ולא יוכלו והמו : וירד ג' פתחין בקריא' וסימ'

אפפוני חבלי־מות ונחלי בליעל יבעתוני : חבלי שאול סבבוני קדמוני מוקשי מות : בצר־לי אקרא יהוה ואל־אלהי אשוע ישמע מהיכלו קולי ושועתי לפניו תבוא באזניו : ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי הרים ירגזו ויתגעשו כי־חרה לו : עלה עשן באפו ואש־מפיו תאכל גחלים בערו ממנו : ויט שמים וירד וערפל תחת רגליו : וירכב על־כרוב ויעף וידא על־כנפי־רוח : ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו חשכת־מים עבי שחקים : מנגה נגדו עביו עברו ברד וגחלי־אש : וירעם בשמים יהוה ועליון יתן קלו ברד וגחלי־אש : וישלח חציו ויפיצם וברקים רב ויהמם : ויראו אפיקי מים ויגלו מוסדות תבל מגערתך יהוה מנשמת רוח אפך : ישלח ממרום יקחני ימשני ממים רבים : יצילני מאיבי עז ומשנאי כי־אמצו ממני : יקדמוני ביום־אידי ויהי־יהוה למשען לי : ויוציאני למרחב יחלצני כי חפץ בי : יגמלני יהוה כצדקי כבר ידי ישיב לי : כי־שמרתי דרכי יהוה ולא־רשעתי מאלהי : כי כל־משפטיו לנגדי וחקתיו לא־אסיר מני :

אקפתני עקא כאיתא דיתבא על מתברא וחיל לית לה למילד והיא מסכנא לימות וסיעת טלומיא בעתת יתי ומשריית חייבין אקפוני אקדימו יתי דמזיינין במני קטול : בדעייקא לי אנא מצלי קדם יי וקדם אלהי אנא מתחנן ומקבל צלותי מן היכליה ובעותי קדמוי מתקבלא באודנוי ומתעבדא : ואתרגיפת ואתרגישת ארעא ואשיית טוריא זעו ואיתרטישו מטול דתקיף ליה : סליק זוגיה דפרעה היך קוטרא הבכן שלח רוגזיה כאישא בערא דמן קדמוי מישתיציא מזופיתיה כגומרין דינור דלקא ממימריה : וארכין שמיא ואיתגלי יקריה ועננא אמיטתא כיבש קדמוי : ואתגלי בגבורתיה על כרובין קלילין ודבר בתקוף על גדפי זעפא : ואשרי שכינתיה בערפילא ואתחזר בעננני יקריה היך מטללתא ואתית מיטרין ודעווא על עמיה ומיין תוקפין מן ריכפת עננין דקיבלא על רשיעיא מן רומיה דעלמא : מן זהור יקריה עננני שמיא עברו במזופיתא כגומרין דנור וברדא דלקא מן מימריה : ואכלי מן שמיא יי ועילאה ארים מימריה רמא ברדא וגומרין דינור : ושדר מימריה היך גירין ובדרין וברקין סגיאין ושגישינון : ואתחמאו עמיקי מיא ואתגליאו שיתא מיא דתבל ממזופיתא מן קדם יי ממימר תקוף רוגזך : שלח נביוהי מלך תקיף דיתיב בתקוף רומא דברני שיזבני מעממין סגיעין : שיזבני מן סנאי ארום עשינין הינון ומן בעלי דבבי ארום איתגברו עלי : אקדמו לי ביום טילטולי והוה מימרא דיי סמיך לי : ואפיק יתי לרווחא שיזבני מטול דאיתרעי בי : יגמלנני יי כזכותי כברירות ידי יתיב לי : מטול דנטרית אורחן דתקנן קדם יי ולא הליכית ברשע קדם יי : מטול דכל דינוי גלו לקבלי למעבדהון וקיימוי לא אעדי מני :

רשי

אפפוני חבלי מות. פעמים רבות סבבוני רשעים אפפוני כמו סבבוני וכן אפפו עלי רעות : חבלי מות. מחנות אויבים כמו חבל נביאים ות״ת בספר שמואל כאיתא דיתבא על מתברא לשון חבלי יולדה : ונחלי בליעל. אף הוא לשון גייסות שוטפים כנחל : חבלי שאול. כמו חבלי מות מפריין רשיען. ואני מה הייתי עושה בצר לי אקרא אני הייתי קורא ליי' תמיד : ותגעש ותרעש הארץ. אינו מחובר למקרא עליון אלא מחובר ראשו לסופו כי חרה לו ותגעש ותרעש הארץ כי משמש בלשון כאשר כשחרה לו ובא לנקום נקמת עמו ועבדיו מפרעה ומעמו געשה ורעשה הארץ : עלה עשן באפו. אכטיס כה״ר לאש בלע״ז כן דרך כל חרון אף להעלו׳ עשן מנחיריו : ויט שמים וירד. לעבור בארץ מצרים וירד כמשמעו לשון אחר היאכטבי״ם בלע״ז : וידא. ויעף כמו כאשר ידאה הנשר : חשכת מים. שבעבי שחקים הם חשך אשר סביבותיו ושמא תאמר לפנים מן החשך אין אור תלמוד לומר מנוגה אשר נגדו ומתוך מחיצתו את עביו אשר סביבותיו בוקעים ועוברים ברד וגחלי אש : עברו. טריספא״סט בלע״ז הברד בוקע ועובר על המצריים על ים סוף : ויראו אפיקי מים. כשנבקע הים : ויגלו מוסדות תבל. שכל מימות שבעולם נבקעו : מנשמת. מנשיבת : ישלח ממרום. מלאכיו להציל את ישר' מן הים ומצרים : ימשני. לשון הוצאה כמו כי מן המ' משיתהו : יקדמוני. אויבי היו ממהרין ומקדימין לבא עלי ביום אידי ויהי יי' וגו' : כצדקי. כצדק לכתי אחריו במדבר : כבור. לשון נקיות כמו ובר לבב. ד״א ישלח ממרום יקחני כנגד עצמו אמר על שם המלאך שבא בסלע ה המחלקות לפנות את שאול מ מעליו שנאמר ומלאך בא אל שאול וגו' : כצדקי. שלא הרגתיו בכרתי את כנף מעילו : כי כל משפטיו לנגדי. תמיד שמתים אותם לנגד עיניו : עם

ויט שמים וירד. וחברו דשמואל. כי עלה שמים וירד : ויראו ד' וסימ' ויראו אפיקים יגלו מוסדו' דשמואל. ויראו אפיקי מים דתהלות. ויראו ראשי הבדים מן הקדש. וחברו דד״ה : ידי כ״א בקריא' וסימ' ואפן וארד מן ההר וההר בער באש. ואתפש בשני הלחות ואשליכם מעל שתי. יגמלני יי' בצדקתי דשמואל. מלמד ידי למלחמה דשמואל. אשר ברכו יי' צבאות לאמר. כי בראותו ילדיו מעשה. ועל פעל ידי תצוני. אנכי עשיתי ארץ. ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ : פרשתי ידי כל היום. הוי לכתפרות. יגמלני יי' בצדקי דתהלות. וישב יי' לי כצדקי כבר ידי. מלמד ידי למלחמה דתהלות. כי סבבוני כלבים עדת מרעים הקיפוני. שמע קול תחנוני בשועי אליך. פרשתי ידי אליך נפשי בארץ עיפה. לדוד ברוך יי' צורי. ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי ובעמל. והנה יד נגעה בי. כלם מיראים אותי והד׳ ידי נטפו מר ואצבעתי :

ואהי תמים · כמו תמים תהיה: ואשתמר מעוני · כמו מענה לבי ויטב · הזכיר כבור ידי לנגד עיניו כנגד כי כל משפטיו לנגדי: עם החסיד יראה חסדיו וגבר · יתואר ואיננו סמוך: תתמם · מובלע תי"ו שלישי כמו תתחזק והטעם יראה פעלך שהוא תמים או אתה תמים דעים: עם נבר · משפעלי הכפל כמו נקל ונתם: תתפל · כמו נפתולי אהים על דרך תלחם עד שתנצחנו: כי · עני · הפך עקש ותושיע הפך תתפל והזכיר עם כי פלא הומע עם גדול מתמועת אים אחד והזכיר ועינים רמות ואינם רואות בלילה: כי · הזכיר כי אתה תאיר נרי והוא משל לתזלו הטוב: כי · ארוץ · כמו ארבץ ושמוהו מרוצתם ויש אומרים ארוץ אחרי הגדוד כדרך ארדוף שימכח עם אחרי ופעם לבדו והטעם כי בך לבדך אנצח רבים וטעם בך עמך או בסמך ש שאקרא: האל · הטע' שהוא תקיף ולא יעשה עול רק תמים דרכו וכבר אמ' ואמרתו אין דופי בה ומגן כי שיא ברופה שהוא יהיה ל לעולם מגן לחוסי בו: כי · ואין עומד כנגדו שלא ימלא אמרתו כי אין אלוה בלתו: האל · וכאשר הוא ל תקיף אזרני חיל מתוקפו וכאשר דרכו תמים כן נתן דרכי תמים וטעם ויתן · כי מאתו יסוב הטוב: משוה · בעבור שהזכיר דרכי הזכיר רגלי ומשוה כמו שוה או כמו ש שויתי יי' לנגדי תמיד: ויעמידני · שלא אכשל : מלמד · מרגיל למורי הרע למוד מדבר: ונחתה · כל אחת מזרועותי כדרך בנות צעדה עלי שור והנו"ן שרש כמו ותנחת עלי ידך ויתכן להיות ונחתה כמו נחת הוא ואות הנו"ן לבנין נפעל ויחסר בי"ת מזרועותי כמו הנמצא בית יי': ותתן · הזכיר וימינך כנגד המלמד ידי ל למלחמה וזאת הענוה שעמתבי היא תגדלני ותעצימני והנה תרבני כמו על כל רב ביתו: תרחיב · קרסולי · כתרג' אמר לו כרעים וטעם תרחיב בעבור: ארדוף · ולא אשוב · מאחריהם: אמחצם · קום · שם הפועל כאשר יפלו: ותאזרני חיל · נתת כח לאברי גופי לסבול טורח ש המלחמה: ואויבי תתה · כאילו אמר נתתה לי עורף אויבי בנוסם כמו ידך בעורף אויביך: ישועו · על יי'· כמו אל יי' כמו ותתפלל חנה על יי': ואשחקם · אריקם · כמו ורקות בשר אע"פ שהיה ראוי להיות הק"וף דגושה: תפלטני מריבי עם · הם ישראל רמז לשאול על כן אחריו עם לא ידעתי יעבדוני: לשמע · ישמעו · כדרך וישמע שאול יתחברו: יכחשו לי · והטעם שיכחשו לי שהיו מתהללים בגבורתם כנגד גבורתי כמו ברוב עזך יכחשו לך איביך: בני

ולא אשוב ד' וסימ' נמסר בשמואל ב' סימן כ"ב גבי שירה: יובלו י"א וסימ' נמסר ביהושע סימן ז' וירמיה סוף סימן א': ואשחקם ב' וסימ' כעפר ארץ · בעפר על פני רוח דתהלות:

וָאֱהִ֣י תָמִ֣ים עִמּ֑וֹ וָ֝אֶשְׁתַּמֵּ֗ר מֵעֲוֺנִֽי׃ וַיָּֽשֶׁב־יְהֹוָ֣ה לִ֣י כְצִדְקִ֑י כְּבֹ֥ר יָ֝דַ֗י לְנֶ֣גֶד עֵינָֽיו׃ עִם־חָסִ֥יד תִּתְחַסָּ֑ד עִם־גְּבַ֥ר תָּ֝מִ֗ים תִּתַּמָּֽם׃ עִם־נָבָ֥ר תִּתְבָּרָ֑ר וְעִם־עִ֝קֵּ֗שׁ תִּתְפַּתָּֽל׃ כִּֽי־אַ֭תָּה עַם־עָנִ֣י תוֹשִׁ֑יעַ וְעֵינַ֖יִם רָמ֣וֹת תַּשְׁפִּֽיל׃ כִּֽי־אַ֭תָּה תָּאִ֣יר נֵרִ֑י יְהֹוָ֥ה אֱ֝לֹהַ֗י יַגִּ֥יהַּ חָשְׁכִּֽי׃ כִּֽי־בְ֭ךָ אָרֻ֣ץ גְּד֑וּד וּ֝בֵֽאלֹהַ֗י אֲדַלֶּג־שֽׁוּר׃ הָאֵל֮ תָּמִ֪ים דַּ֫רְכּ֥וֹ אִמְרַֽת־יְהֹוָ֥ה צְרוּפָ֑ה מָגֵ֥ן ה֝֗וּא לְכֹ֤ל ׀ הַחֹסִ֬ים בּֽוֹ׃ כִּ֤י מִ֣י אֱ֭לוֹהַּ מִבַּלְעֲדֵ֣י יְהֹוָ֑ה וּמִ֥י צ֝֗וּר זוּלָתִ֥י אֱלֹהֵֽינוּ׃ הָאֵ֭ל הַמְאַזְּרֵ֣נִי חָ֑יִל וַיִּתֵּ֖ן תָּמִ֣ים דַּרְכִּֽי׃ מְשַׁוֶּ֣ה רַ֭גְלַי כָּאַיָּל֑וֹת וְ֝עַ֗ל בָּֽמֹתַ֥י יַעֲמִידֵֽנִי׃ מְלַמֵּ֣ד יָ֭דַי לַמִּלְחָמָ֑ה וְֽנִחֲתָ֥ה קֶֽשֶׁת־נְ֝חוּשָׁ֗ה זְרוֹעֹתָֽי׃ וַתִּתֶּן־לִי֮ מָגֵ֪ן יִ֫שְׁעֶ֥ךָ וִימִינְךָ֥ תִסְעָדֵ֑נִי וְֽעַנְוַתְךָ֥ תַרְבֵּֽנִי׃ תַּרְחִ֣יב צַעֲדִ֣י תַחְתָּ֑י וְלֹ֥א מָ֝עֲד֗וּ קַרְסֻלָּֽי׃ אֶרְדּ֣וֹף א֭וֹיְבַי וְאַשִּׂיגֵ֑ם וְלֹא־אָ֝שׁ֗וּב עַד־כַּלּוֹתָֽם׃ אֶ֭מְחָצֵם וְלֹא־יֻ֣כְלוּ ק֑וּם יִ֝פְּל֗וּ תַּ֣חַת רַגְלָֽי׃ וַתְּאַזְּרֵ֣נִי חַ֭יִל לַמִּלְחָמָ֑ה תַּכְרִ֖יעַ קָמַ֣י תַּחְתָּֽי׃ וְֽאֹיְבַ֗י נָתַ֣תָּה לִּ֣י עֹ֑רֶף וּ֝מְשַׂנְאַ֗י אַצְמִיתֵֽם׃ יְשַׁוְּע֥וּ וְאֵין־מוֹשִׁ֑יעַ עַל־יְ֝הֹוָ֗ה וְלֹ֣א עָנָֽם׃ וְ֭אֶשְׁחָקֵם כְּעָפָ֣ר עַל־פְּנֵי־ר֑וּחַ כְּטִ֖יט חוּצ֣וֹת אֲרִיקֵֽם׃ תְּפַלְּטֵנִי֮ מֵרִ֪יבֵ֫י עָ֥ם תְּ֭שִׂימֵנִי לְרֹ֣אשׁ גּוֹיִ֑ם עַ֖ם לֹא־יָדַ֣עְתִּי יַֽעַבְדֽוּנִי׃ לְשֵׁ֣מַֽע אֹ֭זֶן יִשָּׁ֣מְעוּ לִ֑י בְּנֵי־נֵ֝כָ֗ר יְכַֽחֲשׁוּ־לִֽי׃

וַהֲוֵיתִי שְׁלִים בִּדְחַלְתֵּיהּ וַהֲוֵית נְטִיר נַפְשִׁי מֵחוֹבִין׃ וּפְרַע יְיָ לִי הֵיךְ זָכוּתִי כְּבָרִירוּת אִידַי קֳדָם מֵימְרֵיהּ׃ עִם אַבְרָהָם דְּאִשְׁתְּכַח חֲסִיד קֳדָמָךְ אַסְגֵּיתָא לְמֶעְבַּד חִסְדָּא עִם זַרְעֵיהּ דְּיִצְחָק דַּהֲוָה שְׁלִים בִּדְחַלְתָּךְ אַשְׁלֵימְתָּא מֵימַר רְעוּתָךְ עִימֵּיהּ׃ עִם יַעֲקֹב דַּהֲוָה בְּרִיר קֳדָמָךְ בְּחַרְתָּא בְּנוֹי מִן כָּל עַמְמַיָּא וְאַפְרַשְׁתָּא זַרְעֵיהּ מִן כָּל פְּסִילָא וְעִם פַּרְעֹה וְזַרְעֵיהּ וּמִצְרָאֵי דְּחַשִּׁיבוּ מַחְשְׁבָן בִּישָׁן עַל עַמָּךְ בִּילְבֶּלְתִּנּוּן בְּמַחְשַׁבְתְּהוֹן׃ מְטוּל דְּאַנְתְּ יָת עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל דַּחֲשִׁיבִין בֵּינֵי עַמְמַיָּא בְּגָלוּתָא אַנְתְּ עָתִיד לְמִיפְרַק וּבְמֵימְרָךְ אוּמַיָּא תַּקִּיפַיָּא דְּמִתְגַּבְּרִין עֲלֵיהוֹן תַּמְאִיךְ׃ מְטוּל דְּאַנְתְּ תַּנְהַר שְׁרָגָא דְּיִשְׂרָאֵל דְּמִיטַּפְיָא בְּגָלוּתָא דְּאַנְתְּ הוּא מָרֵיהּ דִּנְהוֹרָא דְּיִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלָהִי יַפְּקִינַנִי מֵחֶשְׁכָּא לִנְהוֹר יְחַמִּינַנִי בְּנִיחָמוּתֵיהּ דְּעָלְמָא דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי לְצַדִּיקַיָּא׃ מְטוּל דִּבְמֵימְרָךְ אַסְגֵּי מַשִּׁרְיָין וּבְמֵימַר אֱלָהִי אֶכְבּוֹשׁ כְּרַכִּין תַּקִּיפִין׃ אֱלָהָא דְּכַוְּנָן אוֹרְחָתֵיהּ אוֹרָיְתָא דַּיְיָ בְּחִירָא תְּרִיס הוּא לְכָל דְּמִתְרַחֲצִין עֲלוֹי׃ אֲרוּם עַל נִסָּא וּפוּרְקָנָא דְּתַעֲבֵיד לִמְשִׁיחָךְ וּלְשֵׁיוּרֵי עַמָּךְ דְּיִשְׁתַּאֲרוּן יוֹדוּן כָּל עַמְמַיָּא אוּמַיָּא וְלִישָּׁנַיָּא וְיֵימְרוּן לֵית אֱלָהָא אֶלָּא יְיָ אֲרוּם לֵית בַּר מִינָּךְ וְעַמָּךְ יֵימְרוּן לֵית דְּתַקִּיף אֶלָּא אֱלָהָנָא׃ אֱלָהָא דְּמַזְרִיז לִי קְמוּר בְּחֵילָא וּמְתַקֵּן שְׁלִים אוֹרְחִי׃ דִּמְשַׁוֵּי רִיגְלַי קַלִּילִין הֵיךְ אַיַּלְתָּא וְעַל בֵּית תּוּקְפֵי יְקַיְּימִינַנִי׃ מַלֵּיף אִידַי לְמֶעְבַּד קְרָבָא וּמַתְקִיף הֵיךְ קֶשֶׁת כַּרְכּוּמַיָּא דְּרָעַי׃ וִיהַבְתְּ לִי תְּקוֹף וּפוּרְקָן וִימִינָךְ תְּסַיְּעַנִי וּבְמֵימְרָךְ אַסְגַּעְתָּנִי׃ אַפְתֵּיתָ פְּסִיעָתִי בְּאַתְרִי וְלָא אִיזְדַּעְזַע רְכוּבָתַי׃ אֶרְדּוֹף סַנְאַי וְשֵׁיצֵיתִינוּן וְלָא תָבִית עַד דִּגְמַרְתִּינוּן׃ אֶגְמְרִינוּן וְלָא יְכִילוּ לְמֵיקַם וּנְפַלוּ קְטִילִין תְּחוֹת פַּרְסַת רִיגְלַי׃ וְזָרֵיזְתָּא לִי חֵילָא הֵיךְ קְמוּר לְמֶעְבַּד קְרָבָא תְּבַרְתָּא עַמְמִין דְּקָיְימִין לְאַבְאָשָׁא לִי תְּחוֹתוֹי׃ וּבַעֲלֵי דְּבָבַי תְּבַרְתָּא קֳדָמַי יְהַבְתִּינוּן מְחָזְרֵי קְדָל וְסַנְאַי אֶשֵׁיצֵיתִינוּן׃ כְּעַן סָעִיד וְלֵית לְהוֹן פָּרִיק מְצַלַּן קֳדָם יְיָ וְלָא מְקַבֵּל צְלוֹתְהוֹן׃ וְרוּשְׁשְׁתִּינוּן הֵיךְ גַּרְגִּישְׁתָּא עַל אַנְפֵּי אַרְעָא זַעֲפָא וְהֵיךְ סְיָין אַשְׁקָקֵי בְּעַטֵּיתָּאִינוּן׃ תְּשֵׁיזְבִינַנִי מִפְּלוּגַת עַמְמַיָּא תְּנַטְרִינַנִי בְּמַזְלֵי מַזְיָין בְּרֵישׁ עַמְמַיָּא דְּלָא חַכִּימִית יִפְלְחוּנַנִי׃ לְשֵׁמַע אוּדַן יִשְׁתַּמְּעוּן לִי בְּנֵי עַמְמַיָּא יְכַדְּבוּן קֳדָמַי׃

רשי

עם חסיד תתחסד · כלומר לפי שכן דרכיו לגמול מדה כנגד מדה · חסיד תמים נבר כנגד שלש אבות: עם נבר · כאמן: עם עקש · כנגד פרעה: כי אתה תאיר נרי · כשנלחם בלילה בגדוד עמלק הבא על צקלג שנ' ויכם דוד מהנשף עד הערב ל למחרתם: כי בך · במבטחך: ובאלהי אדלג שור · כשבא להלחם על יבוס ואמר כל מכה יבוסי יהיה לראש ולשר הביא יואב ברום רענן וכפפו ונתלה בו ועלה על החומה אמר דוד יהלמני צדיק וגו' קפר לו הבא את החומה ודילג · במדרש תילים: צרופה · ברורה מבטיח ועושה: ויתן תמים דרכי · הסיר מדרכי כל תקלה ומכשול עד שנעשה שלם וכשום: משוה רגלי כאילות · רגלי האיילות עומדות בשוה יותר משל זכרים: ונחתה קשת נחושה זרועותי · ונחתה לשון דריכת קשת כמו תכיף נחתו בי ופעל שלו נחת ו וכשמתפעל בא דגש ומחסר את הנו"ן ונחתה מגזרת נכחתה כמו נחר גרוני מגזרת נכחר כמו נחר משוח נרף מגזרת נכרף עיני נגרה כמו נכגרה נתכה כמו נכתכה נגף מגזרת נכגף ואין לפותרו מגזרת חתה שהיה לו לומר נחתה כמו מן עשה נעשתה מן ענה נענתה. ד"א ונחתה קשת נחושה זרועותי ח"ית היא ח"ית לשון דריכת קשת כמו תכיף נחתו והנו"ן אינה יסוד בתיבה אלא כמו נחלו · ונדרכה קשת נחושה על ידי זרועותי קשתות של נחשת היו תלויות לו לדוד בביתו ורואין אותם מלכי האומו' ואומרי' זה לזה אתה סבור שיש כח ביד דוד לדורכן אין זה אלא ליראנו והוא היה שומע ודורכן בפניהם: וענותך תרבני · הרבתה מדת ענותך להתנהג בה עמי: תרחיב צעדי תחתי · המרחיב צעדיו אינו נוח ליפול וכן הוא אומר בלכתך לא יצר צעדך: מעדו · איקלוגריינט בלע"ז: קרסולי · הם הרגלים מן האסתוירין שקורין קביל"א בלע"ז ולמטה: נתתה לי עורף · פונים לי עורפם ובורחים: ישועו · לעבודה זרה שלהם: ואין מושיע · שאין בה יכולת וחוזרים וקוראים אל יי' ולא יענם: ואשחקם · לשון כתישה: אריקם · כטיט הנרוק שאינו עב כמו הם מריקים שקיהם לא הורק מכלי אל כלי: תפלטני מריבי עם · שלא אענש בדין ישראל להטות משפט ולא לשעבד בישראל יותר מן הרשות: תשימני לראש גוים · שאין עונש בהם: לשמע אזן · אפילו שלא בפני אלא שישמעו שליחותי: ישמעו לי · יזורו אל משמעתי ויהיו נשמעים לדברי: יכחשו לי · מחמת יראה:

רשי

יבולו · ילאו כמו כבול תבול דמתרג' מילאה תילאה ומנחם פירש כמו אחרי בלותי וכן פירש כבול תבול ׃ ויחרגו · לשון אימה מתדרי' אימה מתרגמינן חרגת מותא ׃ ממסגרותיהם · מחמת יסורי מסגרות כלא שאני מסגירם שם ומייסרן בהן ויחרגו ממסגרותיהם מנחם פתר אותו לשון רפיון חגורה וכן פירושו ויתרפו ממסגרותיה' ודונ"ש פתר ויחרגו ממסגרותיהם ויפסחו מכבליהם הכתונים על רגליהם ופתרון ויחרגו ויפסחו כדמתרגמינן ח חגירא ׃ חי יי' · העושה לי כל זאת ׃ הנותן נקמות לי · נותן בי כח להנקם מאויבי ׃ וידבר · ויהרוג לשון דבר לא"כ כמו וינהג דמתרג' ודבר וכן חברו מנחם וגם כן חבר ידבר עמים תחתינו ׃ תחתי · במקומי וחלופי כענין שנאמר ואתן אדם תחתיך כתתי כפרך מצרים ׃ השמים מספרי' כבוד אל · המאורר עצמו פירש את הדבר ׃ אין אומר ואין דברים · אינן מדברים עם הבריות אלא מתוך שבכל הארץ יצא קוים ומאירים לבריות מתוך כך מספרים הבריות כבוד אל ומודים ומברכין על המאורות ׃ ומעשה ידיו מגיד הרקיע · הכוכבים ואת המזלות שהם מעשה ידיו של הב"ה אשר הם שם כמו שנאמ' ויתן אותם אלהים ברקיע השמים ושם מגידים כבודו ׃ יום ליום יביע אומר · מעשה בראשית מתחדש מיום של יום לערב חמה שוקעת וזורחת לבקר ומתוך כך יביעו הבריות אמרי שבח על ידי הימי' והלילות שמורים את שמודים הבריות לקלס ולהודות מנחם פתר יביע לשון מעין נובע ׃ יחוה · לשון הגדה ׃ בכל הארץ יצא קוים · קו השמים שהם נמתחים על פני כל הארץ ומחמת כן בקצה תבל מליהם שהכל מדברי' בנפלאות שהם רואים ׃ לשמש שם · הב"ה ׃ אהל בהם · בשמים מכאן שהשמש נתון בתוך תיקו תכוומא ׃ והוא כחתן יוצא מחופתו · בכל בקר וזהו שאמר השמים מספרים כבוד אל ׃ ותקופתו על קצותם · הקפת סבובו מקצה אל קצה ׃ ואין נסתר מחמתו · אילמלא נתן ברקיע התחתון לא היה אדם נסתר מפניו מפני חמימותו שחמה ולבנה ברקיע השני כדאמרי' שבעה רקיעים הם וילון רקיע שחקים זבול מכון מעון ערבות ומונה להם כסדרן וילון אינו משמש כלום רקיע יש בו חמה ולבנה כוכבים ומזלות כו' ׃ תורת יי' תמימה · גם היא מאירה כשמש כמו שנאמר בסוף הענין מאירת עינים ואומר כי נר מצוה ותורה אור ד"א ואין נסתר מחמתו ליום הדין ולהט אותם היום הבא אבל תורת יי' תמימה היא משיבת נפש לדרכי חיים ומגינה היא על לומדיה מאותו להט כמו שנ' וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא וגו' ׃ עדות יי' נאמנה · נאמנת היא להעיד בלומדיה · משיבת נפש משיבתו מדרכי מיתה לדרכי חיים ׃ ברה

תהלים

הנותן ד' מל' בקריאה וסימ' הנותן רוזנים לאין · בים דרך · האל הנותן נקמות לי דתהלות · הנותן תשועה למלכים · א"ת דמסרי הנותן נקמות לי דמלכ"ים מל' ואינ"ו כי נמצ"א בכ"ל הספרים מדוקים חס"ר ולא נמסר

בְּנֵי־נֵכָר יִבֹּלוּ וְיַחְרְגוּ מִמִּסְגְּרוֹתֵיהֶם ׃ חַי־יְהוָה וּבָרוּךְ צוּרִי וְיָרוּם אֱלוֹהֵי יִשְׁעִי ׃ הָאֵל הַנּוֹתֵן נְקָמוֹת לִי וַיַּדְבֵּר עַמִּים תַּחְתָּי ׃ מְפַלְּטִי מֵאֹיְבָי אַף מִן־קָמַי תְּרוֹמְמֵנִי מֵאִישׁ חָמָס תַּצִּילֵנִי ׃ עַל־כֵּן אוֹדְךָ בַגּוֹיִם יְהוָה וּלְשִׁמְךָ אֲזַמֵּרָה ׃ מַגְדִּל יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ וְעֹשֶׂה חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד־עוֹלָם ׃

יט לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד ׃ הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד־אֵל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ ׃ יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה־דָּעַת ׃ אֵין־אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם ׃ בְּכָל־הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם־אֹהֶל בָּהֶם ׃ וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח ׃ מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל־קְצוֹתָם וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ ׃ תּוֹרַת יְהוָה תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְהוָה נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי ׃

בְּנֵי עַמְמַיָּא יְסוּפוּן וְיִטַּלְטְלוּן מִבִּירָנְיָתְהוֹן ׃ קַיָּים הוּא יְיָ וּבְרִיךְ תַּקִּיפָא דְּמִן קֳדָמוֹהִי מִתְיְהַב לִי תְּקוֹף וּפוּרְקָן וּמְרוֹמַם אֱלָהָא תְּקוֹף פּוּרְקָנִי ׃ אֱלָהָא דַּעֲבַד פּוּרְעֲנוּתָא לִי וּמְתַבַּר עַמְמַיָּא דְּקָיְימִין לְאַבְאָשָׁא לִי תְּחוֹתָי ׃ מְשֵׁיזְבִי מִבַּעֲלֵי דְבָבִי לְחוּד עַל דְּקָיְימִין לְאַבְאָשָׁא לִי תִּתְגַּבְּרִינַנִי מִן גּוֹג וּמַשִּׁרְיָית עַמְמִין חָטוֹפִין דְּעִמֵּיהּ תְּשֵׁיזְבִינָנִי ׃ מְטוּל הֵיכְנָא אוֹדֶה קֳדָמָךְ בֵּינֵי עַמְמַיָּא יְיָ וְלִשְׁמָךְ אֲזַמֵּיר תּוּשְׁבַּחְתָּא ׃ מַסְגֵּי לְמֶעְבַּד פּוּרְקָן עִם מַלְכֵּיהּ וְעָבֵיד טִיבוּ לִמְשִׁיחֵיהּ לְדָוִד וּלְזַרְעֵיהּ עַד עָלְמָא ׃ לְשַׁבָּחָא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד ׃ דְּמִסְתַּכְּלִין בִּשְׁמַיָּא מִשְׁתָּעִין יְקָרָא דַּיְיָ וְעוֹבָדֵי יְדוֹי מְחַוִּין דְּמִרִיקַן בַּאֲוִירָא ׃ יוֹמָא לְיוֹמָא מוֹסִיף וּמַבְעֵי מֵימְרָא וְלֵילְיָא לְלֵילְיָא פְּתִירַת וּמְחַוֵּי מַנְדְּעָא ׃ לֵית מֵימַר דְּתוּרַעֲמְתָּא וְלֵית מִילֵּי דְשַׁגּוֹשָׁא דְּלָא מִשְׁתְּמַע קָלְהוֹן ׃ בְּכוֹלָא אַרְעָא נְפַק מָתַח עֵינְיָנֵיהוֹן וּבְסַיְיפֵי תֵבֵל מִילֵּיהוֹן לְשִׁמְשָׁא שַׁוֵּי מַשְׁרְוֵי זִיהֲוָא בְּהוֹן ׃ וְהוּא בְּצַפְרָא בְּמִיפְּקֵיהּ יָפוֹק הֵיךְ חַתְנָא דְּנָפֵיק מִגְּנוֹנֵיהּ וּבְטִיהֲרָא יֶחֱדֵי הֵיךְ גִּבָּר לְמִרְהַט בְּאוֹרְחָא ׃ מִסַּיְיפֵי שְׁמַיָּא מַפְּקָנֵיהּ וְתוּקְפֵיהּ עַל סִיטְרֵיהוֹן וְלֵית דְּמִטַּמַּר מִן רִיתְחֵיהּ ׃ אוֹרַיְתָא דַּיְיָ שְׁלִימְתָּא מְתִיבָא נְפַשׁ סַהֲדוּתָא דַּיְיָ מְהֵימְנָא מְחַכְּמָא שַׁבְרָא ׃

עליו ד' מל' גם אשכחנא דא"ת דמסרי ההוא דאוריתא הנותן אמרי שפר מל' ומנין ליה עם הד' מל' ומסרי ה' מל' אמנם קהנא כ"ה טובא ולא אשכחנא בשום ספר מוגה שיהיה מל' אמנם בקצת הקון ס"ת אשכחנא דהוא מל' ואנן לא בקיאינן יומא דין במלא וחס' לאברועי כמאן ׃ יט ישיש ה' בקריאה וסימ' נמסר בסדר כי תבא ובישעיה סימן סב ׃

אבן עזרא

בני · יבולו · כמו כבול תבול ׃ ויחרגו · כתרגו' חרגת מותא ואין ריע לו במקרא ׃ ממסגרותיהם · מארמונותיהם הנשגבים שיסגרו בהם מפחד ׃ חי · הטעם כי חי צורי לעולם ולעולם יהיה רם אלהי ישעי על כן לא אפחד ׃ האל · וידבר · כמו כעדר בתוך הדברו ׃ מפלטי מאיבי · יש אומרים שאול ואנשיו ׃ אף מן קמי · הם גויי הארצות ׃ מאיש חמס · מלך הגוים כי רחוק הוא שיאמר על שאול מאיש חמס גם יתכן להיות רמז לשאול כי כאשר אמר מרשעים יצא רשע ׃ על כן אודך · בפי כי הגבורה שלך היא ׃ מגדיל · ולשמך אזמרה שהוא מגדיל ׃ למנצח ׃ השמים מספרים · זה המזמור נכבד מאד והוא קשור עם מלאכת השמים ועתה אפרשנו בדרך קצרה רק לא יבינהו מי שלא למד חכמת המזלות ׃ השמים · תנועת הגלגלים שהן שוות בדרך אחת ושונות בדרך אחרת והולכו' על דרך ישרה בעצמם ואיננה ישרה כנגד יושבי הארץ ומדת התנועה לא תוסיף ולא תגרע בראיות גמורות והיא תוסיף ותגרע במראית העין והנה היודע דרכי העגולות יודע דעת עליון והנה השמים כמו מלמדים מורי צדק על דרך או שיח לארץ ותורך ׃ והנה השמים הם מעונות הכוכבים ומלת מספרים בעבור היותם עומדים על מתכונת אחת וזה הוא כבוד השם ׃ ואמר אל להודיע כחו ׃ ומגיד הרקיע · שהוא האויר כמו שפירשתי בפרשת בראשית דברים · מתחדשי' בכל יום על כן כתו' ומעשה ידיו כי עם השמים כת' כבוד אל וזה אמת כי יקבל האויר כח המשרתים והצבא הגדול ׃ יום · יש ראיות גמורות מחכמת החשבון כי מערכת השבעה משרתי' בכל חלקיה ולעולם לא תמצא מתכונת מערכת דומה לאחרת אילו היה העולם עומד אלפי אלפים רבבות שנים גם זה מפורש בספר יצירה ובעבור זה מה יתחדש ביום הזה יודיענו ליום הבא זה לזה ודור אל דור כי בכל יום יש דבר חדש ואין טענה מדברי שלמה אין כל חדש כי על הכלל ידבר ׃ יביע · שלא יפסוק כמו מבוע או כמו יגיד הנה יביעון בפיהם כמו אחוך שמע לי וטעם יום ולילה הזמן עומד ׃ אין · הזכיר כי אין לשמים פה כגוף בן אדם וטעם אומר הם הדבורים שיש להם טעם שלם כאומר ראובן חי וזה לא יהיה רק מחבור דברים והדבור הוא ראובן והקול ישמיע אות ר"ש ראובן והנה הזכיר כי במראה העין של גוף ומראה עין הנשמה הפנימית החכמה ידאה אמתת ספור שמים ומה שיגיד הרקיע ׃ בכל · קוים · כמו קו לקו והוא המכתב ומ"ס קוים שב אל השמים והטעם כי מכתבם יקרא בכל מקום ויבינו מה טעמו כל המשכילים בכל מקומות הארץ ׃ ובקצה תבל · היא הארץ המיושבת מליהם ישמיעו והנה ספור והקו הוא הספר והם שהזכיר בעל ספר יצירה בספר וספר וסיפור כי אלה שלשתם עיקרי כל החכמות וטעם להזכיר השמש כי הוא גדול מכל גוף והתנועות העליונות כולם קשורות בו והוא מוליד הזמן השוה והשונה והיום והלילה והמתכות והצמחים וכל החיים תלויים בשמש וככה אמר שלמה תחת השמש ׃ ואהל כמו אים לאהליו כי השמש קבוע בגלגל בראיות גמורות מחכמת מלאכת השמים ׃ וי"א כדמות אור וכמוהו לא יאהיל ולפי דעתי שאל"ף יאהיל נוסף כאלף והאזניחו נהרות והוא מגזרת לא יהלו אורם וטעם בהם בשמים והוא הוא כסתר מעיני יושבי הארץ כנגד מרחק המדינו' מקצה מזרח והמשילו לחתן בעבור שכל רואיו שמחים בו וטעם כגבור בעבור שירוץ בגלגלו בו ולא ייעף ולא ייגע ׃ מקצה · הזכיר תנועותיו כפי תולדתו באמת שהיא הפך התנועה הגדולה ומלת תקופה כמו כי הקיפו ימי המשתה הקיפוני ׃ וטעם ואין נסתר כי אמת השמש בעולם כדמות חום הלב בגוף האדם מראיות חכמת התולדת והנה הוא חיי כל הגופות ׃ תורת · אמר רב סעדיה הגאון כי תחסר מלת ואמר כי השמש ואמר תורת השם תמימה ׃ ולפי דעתי שהזכיר עד כה איך יוכל המשכיל למצוא עדות על האלהות ולהכיר מעשיו ואמר דוד גם יש עד אחר נכבד ממנו ויותר נאמן והיא תורת השם ועדותיו ופיקודיו ומצותיו ויראתו ומשפטיו ופירו' תורה שתורה הדרך הישרה בשימוש' נזכרים כמו תורת הכרעת והנזיר והזכיר משיבת נפש כי התורה תסיר הספק מן הנפש וטעם לאמר תמימה כנגד השמש בעבור היות השמש תמימה באורה ואיננה כמו הלבנה וטעם משיבת נפש כשמש כי מעת היות השמש בחצי גלגל העולה תשוב נפש רבים מהחולים הפך מה שיקרה בהיותו בחצי גלגל היורד והרופאים ידעו זה ועדות הדברים הנעתיקים מפי המעידי' שראו בעיניהם ובעבור שלא יוכל אדם לדעתם מדרך הראיות אמר מחכימת פתי ואמר שנאמנים הם ואינם כזב אף על פי שאינם יודעים אותם חכמי לב ואמר על התורה תמימה כי אין צריך לעדות עד אחר עמה ׃ פיקודי

מצות יי' ג' וסימ' לא שבקתון שמואל בזוהרא ופירו' ביהושע סימן כב׃ טהורה ה' ג' מל' וב' חס' וסימ' אשר לא טהורה היא שנים· אשר איננה טהורה· כל צפור טהורה· לשמי ומנחה טהורה· יראת יי' טהורה· ג' בתראי מל' וחד ושהורה היא ונקתה׃ עבדך ז' חס' בסגול וסימ' נמסר בסדר בהעלותך׃ ב' ימלא ז' וסימ' כי

פִּקּוּדֵי יְהוָה יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי־לֵב
מִצְוַת יְהוָה בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם׃
יִרְאַת יְהוָה טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד
מִשְׁפְּטֵי־יְהוָה אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו׃
הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב וּמְתוּקִים
מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים׃ גַּם־עַבְדְּךָ נִזְהָר
בָּהֶם בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב׃ שְׁגִיאוֹת
מִי־יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי׃ גַּם מִזֵּדִים
חֲשֹׂךְ עַבְדֶּךָ אַל־יִמְשְׁלוּ־בִי אָז אֵיתָם
וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב׃ יִהְיוּ־לְרָצוֹן
אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָה
צוּרִי וְגֹאֲלִי׃

כ

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ יַעַנְךָ יְהוָה
בְּיוֹם צָרָה יְשַׂגֶּבְךָ שֵׁם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב׃
יִשְׁלַח־עֶזְרְךָ מִקֹּדֶשׁ וּמִצִּיּוֹן יִסְעָדֶךָּ׃
יִזְכֹּר כָּל־מִנְחֹתֶךָ וְעוֹלָתְךָ יְדַשְּׁנֶה
סֶלָה׃ יִתֶּן־לְךָ כִלְבָבֶךָ וְכָל־עֲצָתְךָ
יְמַלֵּא׃ נְרַנְּנָה בִּישׁוּעָתֶךָ וּבְשֵׁם
אֱלֹהֵינוּ נִדְגֹּל יְמַלֵּא יְהוָה כָּל־
מִשְׁאֲלוֹתֶיךָ׃ עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי
הוֹשִׁיעַ יְהוָה מְשִׁיחוֹ יַעֲנֵהוּ מִשְּׁמֵי
קָדְשׁוֹ בִּגְבֻרוֹת יֵשַׁע יְמִינוֹ׃ אֵלֶּה
בָרֶכֶב וְאֵלֶּה בַסּוּסִים וַאֲנַחְנוּ בְּשֵׁם
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נַזְכִּיר׃ הֵמָּה כָּרְעוּ
וְנָפָלוּ וַאֲנַחְנוּ קַמְנוּ וַנִּתְעוֹדָד׃

ה' כתי' ח' · ל' · ה' · ל' מל' · ל' · ל' וכל יחזקאל דכו' · ל' ומל' · ז' וכל אסף כותי' כמ"ח · ל' · ל' · כ' · צ' · ל' · ל' נ"חס' · ל' ומל' · ז' · ב' · ל' · ז' · לה ר"פ · ל' וחד והושיע יי' · ג' · יט ר"פ

פִּקּוּדַיָא דַיְיָ תְּרִיצִין מַחְדִין לִבָּא
פִּיקוּדָא דַיְיָ בְּרִירָא מְנַהֲרָא עַיְינִין׃
דַּחַלְתָּא דַיְיָ דַכְיָא קַיְימָא לְעָלְמִין
דִּינַיָא דַיְיָ הֵימְנוּתָא זַכִּיאוּ כַּחֲדָא׃
דִּרְגִיגִין מִדַּהֲבָא וּמִן אוּבְרִיזִין סַגִּי
וּבַסִּימִין יַתִּיר מִן דִּיבְשָׁא וְכִבְרִיתָא
חֲלִיאַתָּא׃ בְּרַם עַבְדָּךְ אִיזְדְּהַר
בְּהוֹן כְּדִנְטִירִין חֲלוּפֵי הִיבְנָא א
אִתְעֲבִיד טַבְהוֹן דְיִשְׂרָאֵל׃ שָׁלְיָיתָ
מַן יִתְכַּם וּמִטְמוֹרוֹת זַכֵּי יָתִי׃
בְּרַם מִן זֵידוֹנַיָא פְּצָא עַבְדָּךְ דְּלָא
יִשְׁלְטוּן בִּי הֵידֵין אֱהֵי בְּלָא מוּם
וְאֶהֱוֵי זַכַּיי מֵחוֹבָא רַבָּא׃ יְהוֹן
לְרַעֲוָא מֵימְרֵי פּוּמִי וְרִינֲנַת רַעֲיוֹנַי
קֳדָמָךְ יְיָ תּוּקְפִּי וּפָרִיקִי׃
לְשַׁבָּחָא תּוּשְׁבַּחְתָּא
לְדָוִד׃ יְקַבֵּיל צְלוֹתָךְ יְיָ בְּיוֹמָא
דְעָקָא יְשַׂגְבִינָךְ שְׁמָא אֱלָהָא
דְיַעֲקֹב׃ יְשַׁדַּר סַעֲדָךְ מִן בֵּית
מוּקְדְּשֵׁיהּ וּמִצִּיּוֹן יְסַיְיעִינָךְ׃
יְדַכַּר כּוּלְהוֹן דוּכְרָנֵיתָךְ וַעֲלָוָתָךְ
יְרַהֲנָאן לְעָלְמִין׃ יִתֵּן לָךְ כְּרַעֲיוֹנָךְ
וְכָל מַלִּיכְנָךְ יַשְׁלִים׃ יֵימְרוּן עַמָּךְ
נְשַׁבְּחָא בְּפוּרְקָנָךְ וּבְשׁוּם אֱלָהָנָא
נִיתְקַס יַשְׁלִים יְיָ כּוּלְהוֹן שֶׁאֱלָתָךְ׃
הַשְׁתָּא יָדַעִית אֲרוּם פְּרִיק יְיָ
מְשִׁיחֵיהּ קַבֵּיל צְלוֹתֵיהּ מִמּוֹתְבֵי ד
דִשְׁמַיָא קוּדְשֵׁיהּ בִּגְבוּרָן פּוּרְקַן
יְמִינֵיהּ׃ אִילֵין בִּרְתִיכִין וְאִילֵין
בְּסוּסָוָן וַאֲנַחְנָא בְּשׁוּם יְיָ אֱלָהָנָא נִדְכַּר׃ אִינוּן גַּחֲנוּ וּנְפַלוּ וַאֲנַחְנָא אִזְדַּקַּפְנָא וְאִתְחִילְנָן׃

שבעת ימים ימלא· ואשר ימלא את ידו· אשר לא ימלא את ימיו· החפץ ימלא את ידו׃ וכל עצתך ימלא· ימלא יי' כל משאלותיך· עד ימלא שחוק פיך· בתרא כתיב ה'׃

פקודי׃ מגזרת פקדון והמה המושכלות בכח הנשמה בכל אדם בהיותו בר מצוה והשם הפקידם בלב והזכיר ישרים עמהם כי כל המשכילי' מסכימי' עליהם בדרך היושר שהי' שם מכשול ואמ' משמחי לב כי בעבורם יגיע החכם למעלת שמחת עולם וכנגד השמש הזכיר ישרים בעבור כי מהלך השמש על סדרי גלגל המזלות והוא הדרך הישר ועוד יתרו' לפקודים כי השמש פ פעמים כוסה מגלגל המיסור ושמחת לב כנגד השמש כי ככה הוא רק ביום תשמח ולא בלילה והפקודים משמחים תמיד ומצות יי' מצות עשה וקראם מצות בעבור שהי' כתו' ברובם לאמר כוו ואמר עליהם ברה כי כן הם לברי לבב על כן ת מאירת עינים כאדם שהיה בחשך וכנגד השמש אמר ברה כי אין בה כרמות שחרות בתוכה כמו ללבנה ויתרון המצוה כי העבים יסתירו אור ה השמש ביום ולא כן ה המצוה ומאירת עינים כי היא אור העולם ב ביום גם בלילה כי אור הלבנה מורה בראיות במורות׃ יראת. מצות לא תעשה ואמר טהורה כי הטהו' הוא שלא יתגאל במצות לא תעשה׃ עומדת לעד. שלא יתכן שהשם יתיר האסור וכנגד השמש אמר טהורה בעבור שיש פעמים שיקדר ה השמש אף על פי ש שגופה טהור הוא רק הדבר כנגד אחרים והשמש עומד' לעד כי אינכה מורכבת כמו הנבראים מהארבעה יסודות אף על פי ש שתשתנ' עמידת השמש כפי הרואו'׃ משפטי. ידוע כי משפטי חכמת המזלות כפי מערכת המשרתים בערכם אל השמש ויש משפטי בערכי מכחישי' אלה לאלה ובעבור זה יטעו בעלי הדין על כן אמ' על משפטי השם צדקו יחדו ואחר שהשלי' לדבר על יתרון התורה המועלת למשכיל בעולם הבא הזכירה כנגד תענוגי זה העולם׃ הנחמדי'. אנשי העולם מתאוי' להיות להם זהב ופז רב הם אבני' יקרות בעבור שהם עומדי' וימצאם בשעת הצורך בעבור היותם עומדי' בעצמם ולא יחסרו ולחכמה יתרון עליהם כי האדם ימצאנה בחייו ובמותו וטעם ומתוקים כי המאכל צריך אליו כל חי טוב ורע אמר כי תענוג החכמה יותר מתענוג המאכל המתוק ואין למעלה מהדבש בעבור היות המאכל תענוג רגע והחכמה לעולם גם טעם מתוקים הם מדבש ונופת למשכילים לבדם לא לכל אדם על כן גם עבדך ומלת בהם כמו הנחמדים וטעם בשמרם עקב רב ידעתי כי בשמירתם שכר רק יקבל השומר והנה יועילו בעולם הזה ובבא׃ שגיאות. יתכן היות האלף תחת אות הכפל או תחת יוד כמו שכיות החמדה והטעם אני נזהר בכל מאדי רק אפחד אולי משגה יקרה לי על כן אמר מנסתרות ממני נקני׃ גם. יתפלל אל השם שיסבב סבות כי לא תתכנו עלילות שיחשבהו מחברת הזדים ומרעתם ואל ימשלו בו וטעם אז איתם אז אהיה תם והיא מלה זרה והטעם כי לא יוכל לשמור המצות אם ימשלו בו זדים כי יכריחוהו׃ יהיו לרצון אמרי פי. שלא ימשלו בו זדים וטעם צורי שלא יפחד שימשלו בו זדים ואילו היו מושלי' בו אין לו גואל מידם זולתו על כן יי' צורי וגואלי׃ למנצח׃ יענך יי' ביום צרה. יתכן שזה המזמור חברו אחד מהמשוררים על דוד ויהיה פי' לדוד כמו על דוד כמו לשלמה אלהים משפטיך למלך תן ואל תתמה על למ"ד לדוד והנה דרך אחרת מזמור שיר ליום השבת או דוד חברו ואומר לנשיכו יענך יי' ביום צרה או לעצמו ידבר ויש אומרים שהוא על המשיח יענך יי' ביום צרה במלחמה וטעם אלהי יעקב כי צרות רבות עברו לו בדרכים והשם שגבהו׃ ישלח. מקדש. ממקום הארון׃ יזכור. פי' למה יעזרך כי יזכור כל מנחותיך וזהו הכתוב בתורה והרעותם בחצוצרות ונזכרתם ונושעתם ויש אומרים שעולות היו עושים בעת המלחמות כמו ואתאפק ואעלה העולה׃ ידשנה. ישרפנה אם המזבח ותשוב רמן ומלת ידשנה על דרך ואקראה לך שלא בוא האל"ף קמוצה כמשפט עם תוספת ה"א על כן אמרו רבים כי הם דומי' לפעלים הרבעיים׃ יתן. הטעם שיכנה האויב׃ נרננה. כל אחד מאנשי דוד יאמרו לו כך כי כ"ף בישועתך לנכחו· ובשם אלהינו נדגול׃ ירום דגלינו בעת שימלא השם כל משאלותיך׃ עתה. דברי כל אחד כן ידברו או הם דברי המשורר ברוח הקודש והוא הנכון בעיני ומשיחו הוא דוד או המשיח בנו ובמה יענהו בגבורת הישועה שתעשה ימין השם לא ימין דוד בעבור הבא אחריו׃ אלה ברכב. יבטחו ובית השם לשון כחות כמו לחמו בלחמי׃ המה כרעו. כנגד אנשי הרכב׃ ונפלו. כנגד אנשי הסוסים כמו ויפול רוכבו אחור׃ ואנחנו קמנו. מגזרת ויקם השית׃ ונתעודד. ונתגאה ונתרומם כי מעודד הפך משפיל׃

ברה׳ מאהרת· תורת עדות פקודי מצות יראת משפטי ששה כנגד ששה סדרי משנה ובין כל שם ושם חמשה תיבות עם השם עצמו כנגד ה' חומשי תורה וחותם בסופן אמת צדקו יחדו כלם יחד מתוקנים בחסד ואמת׃ מחכימת פתי· נותנת חכמה לפתאים׃ ונפת צופים· ומתק צופים ברוייק"לש בלע"ז ומנחם פתר ונפת לשון טפה וכן נפת תטפנ' כפתי' משכבי׃ בשמרם עקב רב· כזהרתי בשמירתם בשביל רב טובך אשר צפנת וללשון הזה ע עקב כמו עקב אשר שמע אברה' בקולי· ר"א עקב רב סופן של תלמידי חכמים לבא לידי גדולה עקב לשון סוף ויש לו חבר בלשון משנה עקבות משיח׃ שגיאות מי יבין· אני נזהרתי בהם אבל אי איפשר להזהר שלא אשגה בהם ואתה נקני מנסתרות שנסתרו ממני ולא ידעתי בחטאי בשגגה׃ גם מזדים· מן הזדונות׃ אז איתם· אהיה תמים אמרו חכמים למה דוד דומה לכותי המחזר על הפתחי' והם מעדימים בדבר יותר מכל אדם תנו לי מים לשתות דבר שאין בו חסרון כיס משתת אמר יש כאן בצל קטן משכתנו לו אומר יש בצל בלא מלח ת משכתנו לו אמ' תנו לי מעט לחם שלא יזיקני הבצל כך אמר דוד בתחלה על השגגות ואחר כך על הזדונות ואחר כך על המרדים שעתים אלו המרדים שמתכוין להכעיס וכן הוא אומר מלך מואב פשע בי׃ יהיו לרצון. לפיום לרצותך׃ יענך יי' ביום צרה· המזמור הזה על שם שהיה שולח את יואב ואת כל י ישראל למלחמה והוא היה עומד בירושלם ומתפלל עליהם כענין שנאמר טוב כי תהיה לנו מעיר לעזור ואמרו רבותינו אילמלא דוד לא עשה יואב מלחמה׃ שם אלהי יעקב· שהבטיחו בלכתו לחרן ושמר הבטחתו לכך נאמ' אלהי יעקב׃ מקדש· מהיכל קודשו שהוא שוכן שם׃ ידשנה סלה· לשון שומן כמו ואכל ושבע ודשן כלומר יקבלם ברצון כעולות מחים׃ מנחותיך ועולתך · הם התפלות שאתם מתפללים במלחמה׃ נרננה בישועתך· כשיושיע אותך הב"ה נרננ' כולנו להב"ה ובשמו נדגול נתאסף ונעשה חיל׃ עתה ידעתי· זו היא הרננה שנרנן עתה בתשועה זו שבאה ליואב ולישראל· ידעתי שתפן המקום בו וענני משמי קדשו כי תשועתם היא תשועתי׃ אלה ברכב· יש מן האומות שבוטחים ברכב ברזל שלהם ויש שבוטחים בסוסיהם אבל אנחנו בשם יי' נזכיר כי לו הישועה נזכיר לשון הקטרה ותפלה כמו מזכיר לבונה את אזכרתה ולפי' המה יכרעו ויפולו׃ ואנחנו קמנו ונתעודד· נתגבר עליהם כמו מעודד ענוים לשון עוז׃ בנתך

רשי

בעזך ישמח מלך. רבותינו פתרוהו על מלך המשיח ונכון הדבר לפותרו עוד על דוד עצמו לתשובת המינים שפקרו בו שאחר שלקח את בת שבע אמר מזמור זה: וארשת. לשון דבור ואין לו דמיון ומנחם הביא לו חבר ברשיון כורש מלך פרס ושניהם לשון מבטא שפתים: כי תקדמנו ברכות טוב. קודם ששאלתי ממך הקדמת לי ברכתך על ידי נתן הנביא והקימותי את זרעך וגו' והכינותי את כסא ממלכתך עד עולם: תשית לראשו עטרת פז. ויקח עטרת מלכם ותהי על ראש דוד: חיים שאל ממך. כשהייתי בורח לחוצה לארץ מ מפני שאול הייתי מתפלל אתהלך לפני יי בארצות החיים: נתת לו. שהשיבותני לארץ ישראל: אורך ימים. למלכותי שאמרת והכינותי את כסא ממלכתך עד עולם: תשוה. מנחם פתר תשוה תשים תשית לשון אחד להם: תחדהו. לשון חדוה: את פניך. בגן עדן ורבותינו פירשוהו במלך המשיח הביאו ראיה לדב' ועד עתיק יומין מטא ולק דמוהי הקרבוהי ואומר והקרבתיו ונגש אלי: בל ימוט. ובחסד עליון הוא בוטח שלא ימוט: תמצא ידך לכל אויביך. כל מכת ידך שים לך להכו' הבא על אויביך: לעת פניך. לעת זעמך: באפו יבלעם. תפילה היא זו: פרימו מארץ תאבד. להקב"ה הוא מתפלל שיאבד זרעו של עמו הרשע: כי נטו עליך רעה. כנגד טיטוס הרשע שאמ' הרג את עמו: בל יוכלו. לעשותה: כי תשיתמו שכם. אשר תשית אותם לחלק שיחלקו ישראל את ממונם כמו שנאמר והיה שארית ואחנכה וגו': במיתריך תכונן על פניהם. במיתרי קשתותיך תכונן חציך ותזמינם לירות על פניהם: רומה יי' בעזך. על הקמים ונשירה ונזמרה: אילת השחר. שם כלי שיר ד"א על כנסת ישראל שהיא אילת אהבים המשקפה כמו שחר ורבותינו דרשוהו באסתר ומנחם פתר אילת לשון עזרה כמו אילותי לעזרתי חושה: השחר. לשון שחרית ומנחם פתר לשון בקור כמו שוחר טוב יבקש רצון וכמו לשחר פניך: למה עזבתני. עתיד' היה ללכת בגולה ואמ' דוד תפילה זו על העתיד: רחוק מישועתי. ומדברי שאגתי: אקרא יומם. אני קורא לך מיום אל יום ואינך עונה: ואתה קדוש. ויושב לשמוע תהלות ישראל מימים קדמונים: ואנכי

אבן עזרא

יי'. יש אומרים כי המלך דבק עם הושיעה וזה איננו נכון בעבור האתנח. ואחרי' אמרו שהוא הפוך ביום קוראנו יי' הושיעה כמנהג תופשי המלחמה בבואם. יעננו. המלך שהוא דוד אמן כן יהיה וזה על דרך ברוך הבא כאשר אפר' והנכון שהוא הושיעה אותנו כי השם יודע נחשבתו וככה אנא יי' הושיעה נא והפעול איננו כתוב והמלך הוא השם שהוא המלך ב באמת כי דוד משיח הוא: למנצח. יי' בעזך ישמח מלך. יי' בעת שנתת לו ישמח וככה בישועתך: תאות. מה שיש בלבו: וארשת. מה שידבר בפיו והאלף נוסף כ כאלף ואזרועך וכמוה כרשיון מלך פרס: כי. תי"ו תקדמנו לנוכח השם ויהיה ה הפועל יוצא לשנים פ פעולים כלומר המלך שהוא מוקדם מן ה הברכות: עטרת. זהב עם פז אבנים יקרות סביבה כי כן מנהג המלכים ויתכן היות תי"ו תקדמנו לשון נקב' בעבו' ברכו' כדרך בנות צעדה עלי שור: חיים. שם לעולם על לשון רבים לא יפרדו כמו נעורים בתולים זקונים מלואים: ארך ימים עולם ועד. שלא הפסו' שני דורו': גדול. כל נוסע לעולם יוסיף כבוד: הוד והדר תשוה. כמו תשית: כי. אמר השם לאברהם והיה ברכה והמשורר אמר ברכות לעד לנכח סוף ורעו: תחדהו. מגזרת חדוה: כי. הטעם אין לו בטחון בגבורתו רק בשם ו ובחסדו והזכיר עליון כנגד בל ימוט: תמצא. זהו חסד עליון שהשם אומר ל לדוד תמצא ידך והיא השמאלית וככה ידה ליתד תשלחנה וטעם תמצא כדרך והכרותי להם למען ימצאו א אותם הקולעים והטע' לא יוכלו לנוס ולהפרד ולהמלט: תשיתמו. פניך. כעסך פני יי' חלק' ופניה לא היו לא עוד ויש אומרי' כי כף כתנור אש כמו בית

כ"א. ישמח מלך בעזך. ישראל... כי ה"ו יעננו ביום קראנו...

קראינו ב' בקריא' וסימ' כיי' אלהינו בכל קראינו. המלך יעננו ביום קראנו: כ"א בעזך ג' וחס' בקריא' וסימ' נהלת בעזך אל נוה קדשך. יי' בעזך ישמח מלך. אתה פוררת בעזך ים שברת ראשי תנינים: ברכות ו' ה' חס' וחד מל' וסימ' נמסר בסדר ויחי: עולם ועד ו' וסל' יי' מלך עולם ועד. כסאך אלהים עולם ועד.

יהוה הושיעה המלך יעננו ביום קראנו: **כא**

למנצח מזמור לדוד: יהוה בעזך ישמח מלך ובישועתך מה יגיל מאד: תאות לבו נתתה לו וארשת שפתיו בל מנעת סלה: כי תקדמנו ברכות טוב תשית לראשו עטרת פז: חיים שאל ממך נתתה לו ארך ימים עולם ועד: גדול כבודו בישועתך הוד והדר תשוה עליו: כי תשיתהו ברכות לעד תחדהו בשמחה את פניך: כי המלך בטח ביהוה ובחסד עליון בל ימוט: תמצא ידך לכל איביך ימינך תמצא שנאיך: תשיתמו כתנור אש לעת פניך יהוה באפו יבלעם ותאכלם אש: פרימו מארץ תאבד וזרעם מבני אדם: כי נטו עליך רעה חשבו מזמה בל יוכלו: כי תשיתמו שכם במיתריך תכונן על פניהם: רומה יהוה בעזך נשירה ונזמרה גבורתך: **כב**

למנצח על אילת השחר מזמור לדוד: אלי אלי למה עזבתני רחוק מישועתי דברי שאגתי: אלהי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דומיה לי: ואתה קדוש יושב תהלות ישראל: בך בטחו אבתינו בטחו ותפלטמו: אליך זעקו ונמלטו בך בטחו ולא בושו:

(בגליון: ב' כיי' אלהינו. ג'. יתיר יו"ד. ל'. ו' חד מ"ל. ל' לף. י'. ד'. ה' חס' בכתו'. ג' ל'. ל'. ל' ל'. ל'. ל' ל'. ג'. ל'. ו'. ר' ב' מ"ל בסיפ' ל' חס' בכתו'.)

יי פרוק לן מליך תקיף קביל צלותן ביום מקרינן:

לשבחא תושבחתא לדוד: יי בעשנך ייחדי מליך משיחא ובפורקנך כמא ירנן לחדא: רגגרת נפשיה יהבת ליה ופירוש סיפוותיה לא כליתא לעלמין: ארום תקדמיניה ברכן טבן תשוי על רישיה כליל דהב סנינא: חיי עלמא שאל מינך יהבת ליה ניגרא דיומיא לעלמי עלמין: סגי יקריה בפורקנך תושבחתא ושבהורה תשים עלוי: מטול די תשוייניה בירכן לעלמין תחדיניה בחדוותא די מן קדמך: מטול דמליך משיחא סביר ביי ובחסדא דעילאה לא יזוע: תדבק מחת אידך לכל בעלי דבבך פורענות ימינך תשכח לכל סנאך: תשוינון היך אתון נורא לעידני רוגזך יי ברגזיה יסלעמינון ותיכלינון בעור גהנם: בניהון מארעא תהובד וזרעיתהון מבני נשא: מטול דחשילו עלך בישתא חשיבו מ מחשבן בישן ולא יכילון: מטול דשויתינון לעמך כתף חד באיטוני משכניך תתקן אורחהון קדמיהון: איזדקף יי בעושינך נשבחא ונדוציצא בגבורתך:

לשבחא על תקוף קורבן תדירא דקריצתא תושבחתא לדוד: אלי אלי מטול מה שבקתני רחיק מן פורקני מילי א אכליותי: אלהי אנא קרי בימטא ולא תקבל ובליליא לא שתקותא לי: ואנת קדיש דמיתב עלמא על תושבחן ישראל: עלך סברי אבהתנא סברי במימרך ושזבתנון: קדמך צלו ואשתיזבו ועלך אתרחיצו ולא בהיתו:

ואני כזית רענן. חיים שאל ממך. כי זה אלהים אלהינו. יסד ארץ על מכונה: תמצא ידך ג' וסי' תנחנא את אשר תמצא ידך. כל אשר תמצא. תמצ' ידך לכל איביך: כ"ב אילת ג' וסי' גם אילת בשדה. למנצח על אילת השחר. אילת אהבים ויעלת חן: יושב ב' מ"ל בסיפרא וסימ' יושב בשמים ישחק. ואתה קדוש יושב:

כדרך בחצי לילה כחצות הלילה: פרימו. תי"ו תאבד לנכח דוד או למשיח כי אחריו כתוב כי נטו. מלת נטו יוצאה והפעול הוא רעה: מזמה. בכח ולא יוכלו להוציאה למעשה: כי. בעבור היות באתנחתא שב. שכם הוא שכם אחד והטעם להיותם כחברים על דרך והכרותי להם למען ימצאו ומלת תכונן דרך קצרה כי הטעם תכונן הקשת בחציה: רומה. שב להודות השם בסוף המזמור כי כל זה יקרה לאויב בסוף בעת השם כאשר החל יי' בעזך ישמח מלך: למנצח על אילת השחר. כאשר יראה כת עלות השחר ויש אומרים כי הוא שם כלי ניגון וידענו כי יו"ד אילותי כגבר אין איל בלא דגש על כן הוא רחוק להיות אילת כגזרת מזלת הגזרה והנכון בעיני כי הוא תחלת פיוט נעשה על דרך דברי חפץ כמו אילת אהבים וזה המזמור על נועם ניגונו: אלי אלי. פעמים כי בצרה היה וטעם אלי בעבור עזבתני ותחסר מלת אלי כאלו הוא אלי אלי רחוק מישועתי הם דברי שאגתי כמו שאגתי מנהמת לבי והוסיף דברי בעבור היותו בן אדם: אלהי. התימה כי אתה אלהי ואיך לא תענה והטעם כי אין לי אלוה אחר מבלעדיך ולא אקרא רגע אחד ואדום רק ולא דומיה לי: ואתה. תהלו' ישר' הבי' שם האדון כדרך בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו וכל זה בעבו' היות יושב דבק עם תהלו' כי אם כי טעם יושב שאת עומד ויושב קדש סלה כמו שוכן עד כמו אתה יי' לעולם תשב ואתה תהלו' יש' כדרך הוא תהלתך והוא אלהיך ויא' כי אתה הכתוב' בעוך תהלו' ואתה הוא הקדו' המהולל כדרך בקרבך קדוש: בך. כבר בטחו בך בהיות בלא צרה היו לבטח ובעת צרת' שבטחו בך תפלטמו: אליך. לברך זעקו ולא כשעבו על אחרי' על כן לא בושו: ואנכי

ואנכי • רחוק הוא שיאמר איש רעת על עצמו שאינו איש רק ידבר כנגד האויבים שהם יבזוהו ואינו נחשב בעיניהם לאומה : כלי • גזרת לעג קשורה לעולם עם למ"ד : יפטירו בספה • יפתחו כמו פוטר רחם והבי"ת דרך כחות כמו לחמו בלחמי ויתכן שתחסר מלה : גל • תאר השם כדמות פועל על משקל לחם חוס כי הגולל דבריו על השם כדרך גול על יי' דרכך : יפלטהו כי חפץ בו • השם כי טעה האומר כי הגולל חפץ בשם והכתוב אמר אם חפץ בנו יי' ורבים ככה : גוחי • פועל או שם התאר כמו גוזי מגזרת ותגח בנהרותיך כמו מוציאי והזכיר זה כי הגולל על השם יצילהו כי הנה הוא גוחו מבטן שאין דעת לנו ולא כח : עליך • הטעם עליך הושלכתי לא על שדי אמי כי אתה מאכילה ומאכיל אותי ואתה הנותן לי כח לקבל עד שאגדל על כן אמר אלי אתה : אל תרחק ממני • דרך כחות בשירים תרחק עם קרובה : סבבוני • טעם רבים מכל פאה • אבירי בשן • כמו עגלי על דרך פרות הבשן : כתרוני • מן כתר מלכות שהוא עגול : פצו • פתחו כמו ופצתה האדמה ותחסר כ"ף מן אריה על דרך אש אוכלה הוא ואמר על אלה הפרים שהם טורפים כמו אריה ושואגים : כמים • דרך משל מרוב הפחד היה כמים אשר לא יאספו כן כפזרו אבריו והתפרדו העצמו' שהם מוסדי הגוף וכמס לבו בקרבו כאילו סרה דעתו : יבש • ולא יוכל לדבר על כן אמר אחד מהגאונים כי כחי הפך חכי ולפי דעתי בעבור היות לחות התולד' הקושרת הכל המעמדת הגוף כיכה הליחה בשם כח והנה יבש כאשר יקרה לזקן הבא בימים ומלקוחי מגזרת ומלקחיה ואם איננו על משקלו : ולעפר מות • לעפר בני מות כמו וגבורתך במלחמ' ותשפתני כמו שפות הסיר : כי • יאמר כי סבבוהו כרים ואויבים אחרים שהם פחותים מהפרי' ויותר מכעיסי' והם עדת מרעים וטעם כארי דבק עם הקיפוני שהקיפו כארי ידי ורגלי והזכיר ידי כי בהם הוא נלחם ורגלי כי בהם יוכל לברוח : אספר • יש אומרים כמו אספרם מחול ירבון וכמוהו מי יספר שחקים בחכמה והטעם שהוא רזה ואין לו בשר והנכון בעיני בעבור שהזכיר והתפרדו כל עצמותי אמר כאשר אספר כמה עצמות יתפרדו ממני ישמחו אויבי כמו לראוה בך ויתכן שהעצמות דרך משל לאנשיו שנשברו ממנו בעת ברחו במלחמ' : יחלקו • כפי מחשבת האויבים ודבריהם בעבור היותם בגדי מלוכ' ולולא היותו מלך לא היה טעם בדבריו וזה רמז : ואתה • איילותי • השם ואל יעלה על לבך איך יקרא דוד כי השם הוא איילותו ואורו וישעו ועזרתו וכל אלה מקרים כי חפצו להגיד כח עליון שקבלו : הצילה מחרב • כנגד עדת מרעים : מיד כלב • כנגד כי סבבוני : הושיעני • כנגד אריה טורף ושואג • וטעם יחידתי בעבור היות כל נשמת אדם יחידה מתבודדת עם גופה מנשמת הכל ובהפרדה מגווייתה את תאסף אל הכל • וטעם ומקרני ראמים שהם חזקים מכל הקרנות ומשמעתי בני איש אומרים כי הראם ישים עצמו מהר גבוה על קרניו ולא תשברנה ורמים חסר אלף כמו ברחוץ הליכי בחמה וטעם עניתני כי כבר עשית לי חסד מצרה כזאת וטעם ומקרני כאלו הייתי על קרניו ואז כי קרניו גבוהים מכל הקרנות ועוד ותרם כראם קרני וטעם עניתני כנגד אקרא יומם ולא תענה • אספרה • כנגד אספר כל עצמותי וטעם לאחי לאנשי קודי : ובתוך קהל אהללך • וזאת היא התהלה שאומר להם : יראי • ו"ו הללוהו שב אל שמך הנזכר למעלה ואלה יראי יי' מהגוים על כן אין שם מלת כל כמו כל זרע יעקב ואמר ליסר גורו שיהו כולם יראים ואם תענו ידם על אויביהם יתנו העוז לשם : כי • ולא שקץ • הרחיק ומאס : ענות • מגזרת עני ויש אומרים כמו מענה לשון על משקל שבות מאתך • אתה הוא הסבה והיסוד לתהלתי כנגד ואהללך : ואכלו

ואנכי ט"פ בקרי' וסי' ואנכי עמדתי בהר כימים הראשנים • ואנכי הסתר אסתיר פני • ואנכי לא חטאתי לך • ואנכי היום רך ומשוח מלך • רוגע הים ויהמו גליו • ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם באה לקבץ • ואנכי תולעת ולא איש • ואנכי נטעתיך שורק • ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים • וכל ר"פ דתריסר דכות' • עוזר ה' מ"ל וסי'

ואנכי תולעת ולא איש חרפת אדם ובזוי עם : כל ראי ילעגו לי יפטירו בשפה יניעו ראש : גל אל יהוה יפלטהו יצילהו כי חפץ בו : כי אתה גחי מבטן מבטיחי על שדי אמי : עליך השלכתי מרחם מבטן אמי אלי אתה : אל תרחק ממני כי צרה קרובה כי אין עוזר : סבבוני פרים רבים אבירי בשן כתרוני : פצו עלי פיהם אריה טרף ושאג : כמים נשפכתי והתפרדו כל עצמותי היה לבי כדונג נמס בתוך מעי : יבש כחרש כחי ולשוני מדבק מלקוחי ולעפר מות תשפתני : כי סבבוני כלבים עדת מרעים הקיפוני כארי ידי ורגלי : אספר כל עצמותי המה יביטו יראו בי : יחלקו בגדי להם ועל לבושי יפילו גורל : ואתה יהוה אל תרחק אילותי לעזרתי חושה : הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי : הושיעני מפי אריה ומקרני רמים עניתני : אספרה שמך לאחי בתוך קהל אהללך : יראי יהוה הללוהו כל זרע יעקב כבדוהו וגורו ממנו כל זרע ישראל : כי לא בזה ולא שקץ ענות עני ולא הסתיר פניו ממנו ובשועו אליו שמע : מאתך תהלתי בקהל רב נדרי אשלם נגד יראיו :

ואנא זחיל חלש ולא גבור סכל חסודי בני נשא ומתרמרסותא דעממי : כל דמחמיין לי ירהבון עלי מתגרין בסיפוותהון יטלטלון ברישיהון : ישבח קדם יי' ושזביה יתיה מטול דאיתרעי ביה : מטול דאת אפקתני מכריסא אסברתני על תדיי אמי : בסעדך איתלקית ממעינא מכריסת דאמי אלי את : לא תתרחק מיני מטול דעקתא קריבא ארום לית פריק : אחזרו עלי עממיא דמתלין לתורין סגיאין רובני מתנן אקפוני : פתחו עלי פומהון היך כאריא אכלי ותביר : היך כמיא איתשדרת ואתפרפרן כולהון גרמיי הוות לבי מתמסי היך שעוא בגו מעיי : ייבש היך פחר חילי ולישני ארביק מוריגיי ולבית קבורתא אמטתני : מטול דאחזרו עלי רשיעי דמתילין לכלביא סגיעי כינשת מבאישין אקפוני נכתין היך כאריא אידי ורגלי : אחוי כל חלבשושי גרמיי אינון מסתכלין מבזן לי : מפלגין לבושי להון ועלוי פתאגאי ירמון עדבין : ואנת יי' לא תתרחיק תוקפי לסיועי אוחי : פצי מקטלין דחרבא נפשי מן אידא דכלבא רוחא דגושמי : פרוקני מפום אריא וממלכין דתקיפין ורמין כרימנא קבילתא צלותי : אחוי גבורת שמך לאחי במצע כנישתא אשבחינך : דחלייא דיי' שבחו קדמוי כל זרעא דיעקב הבו ליה יקר ואזדעזעו מיניה כל זרעא דישראל : מטו דלא בסיר ולא שאיט צלותהון דעניי ולא סליק שכנתיה מביניהון ובצלואיהון קדמוהי מקביל : מינך תושבחתי בכנשת סגיעת עמא נידרי אשלם קביל דחלוי :

נמסר בישעיה סימן לא : ולשוני ג' בקריאה וסי' ולשוני מדבק מלקוחי • ולשוני תהגה צדקך • ולשוני אם יהגה רמיה : הצילה כל ליש' מ"ל בט"ז חס' וסי' וישמע ראובן ויצלהו • ויצלני מחרב פרעה • אשר מצאתם בדרך ויצלם יי' • אשר הצלני מיד הארי • ויצלני מכל צרה • כי אתך אני להצלך דירמיה • משזיב ומצל : שמע ד' בקריאה וסי' זה עני קרא ויי' שמע • צעקו ויי' שמע ומכל • כי לא בזה ולא שקץ ענות עני • ויגד להם מיבהו • וסימ' בלשון ארמי מביהו צוח מסכינא ואיתבזי •

רשי

ואנכי תולעת • כל ישראל מכנה כאיש אחד • יפטירו : יפתחו כמו פטר רחם ופטר חמו' פוטר מים : גל אל יי' • כמו לגולל ים לאדם לגולל יהבו ומשאו אל יוכרו למען יפלטהו : גוחי • מוציאי ומושכי כמו יגיח ירדן אל פיהו : מבטיחי על שדי אמי • זמנת לאדם שדים לישען עליהם למחיה : עליך השלכתי מרחם • כשלכתי מרחם מאז הוצאתני מ מרחם כמה דאת אמר העמוסים מני בטן מאז נולדו השבטים כ כשאס וכהלם : פרים רבים • מלכיות חזקים : אבירי בשן • גם הוא לשון פרים • בבשן שהם שמנים : כתרוני • סבבוני ככתר המקיף את הראש : אריה טורף • נבוכד נצר : כדונג : שעוה הנימוחה מחום האש : מלקוחי • הם החנכיים שקורין פאלייש בלע"ז כשאדם מצר אין רוק מצוי בפיו ומנחם פתר מלקוחי אנטיילאש בלע"ז כמו במלקחים לקח והמלקוח מן השביים אשר דמו למלקוחי חרשים : ולעפר מות • לדכאות מיתה : תשפתני • אתה מושיבני לשו' שפיתת קדיר' ספות הסיר ומנחם פתר כל לשון שפיתה לשון שימה : כארי ידי ורגלי • כאילו הם מדוכאים בפי ארי וכן אמר חזקיה כארי כן ישבר כל עצמותי • אספר כל עצמותי • כתב עצמי : המה יביטו • שמחים לאידי : ועל לבושי יפילו גורל • בוזזים את נכסינו : אילותי • כחי כמו הייתי כגבר אין איל וכמו יש לאל ידי : הושיעני מפי אריה • כאשר מקרני ראימים עניתני זה ה האמורי אשר כגבה ארזי' גובהו ל' ואחד מלכים : אספרה שמך לאחי • בהתאסף כל כנסייתי וכן אומר להם יראי יי' הללוהו אלו הגרים וכל זרע יעקב : וגורו • לשון יראה : ענות עני • צעקת דל כל עניה שבמקר' לשון צעקה ועוד יש לפתור ענות לשון הכנעה כמו לענות מפני שהוא ככנע ומתפלל לפניך : ואכלו

יאכלו • הטעם שהענוים יאכלו וישמחו וישבעו מרוב השמחה בראותם כי השם הושיע העני אשר אין עוזר לו וטעם יחי לבבכם זה יאמר איש לרעהו כדרך ותחי רוח יעקב אביהם כי לבו היה כמת: יזכרו • טעם אפסי ארץ כי השומעים אף על פי שהם בקצה הארץ יזכרו זה הפלא שעשה השם וישובו לעבדו ואלה אינם ענוים על כן אמר כל משפחות גוים: כי • אז יודו כי לשם לבדו המלוכה וגם הכתוב הוא כמו והנבואה עודד הנביא שהטעם והנבואה נבואת עודד ורבים כמוהו כאילו אמר כי ליי׳ המלוכה ויי׳ מושל בגוים: אכלו • זה הפסוק כנגד יאכלו ענוים וישבעו כי דשני ארץ הם המתענגים בעולם הזה לאכול כל דשן ודשני ארץ הפך ענוים והטעם אם יתעדנו בעולם הזה בסוף ובאחרית ימיהם ישתחוו למלך האוסף רוחם ואין כח בהם למרות וככה לפניו יכרעו כל יורדי עפר וטעם ונפשו לא חיה על דרך נכון כעדה עלי שור כי אחד מהם לא יוכל לחיות נפשו וזה רמז כי תאבד נפשם בעולם הזה הפך הענוי׳ שכת׳ בהם יחי לבבכם לעד: זרע • ו״ו לפניו גם ו״ו יעבדנו שב אל כי ליי׳ המלוכה והטעם כמו וחסד יי׳ מעולם ועד עולם על יראיו וככה בני עבדיך ישכנו ותחסר מלת אשר כמו עם לבבכ׳ שלם כאילו הוא זרע אשר יעבדנו והם בני הענוים הנזכרים למעלה וטע׳ לדור לדור הבא על כן אחריו יבואו על דרך דור הולך ודור בא: לעם נולד • הוא דור שלישי וטעם צדקתו על דרך צדקתו עומדת לעד גם בעולם הזה: מזמור לדוד יי׳ רועי לא אחסר • זה המזמור נכבד ודמה עצמו כשה שמשענתו על הרועה והנה השם הוא הרועה אותי על כן לא אחסר כלו והטעם לא יחסר לי מה שאני צריך כדרך מלא: בנאות • הטעם שימצא הדשא ויהיה שם נוה קרוב שלא ייגע בצהרים בעת שתרבץ השה • ועל מי הזכיר המים וטעם מנוחות הפך נחל שוטף: נפשי • הזכיר כי הרועה לא ידפקנו להוליכו ממרעה אל מרעה בניחוץ רק נפשי ישובב בטובה ונחת וטעם במעגלי צדק שלא יוליכנו על גבעות ועל עמקים וכל זה לא למעני הוא עושה רק למען שמו למען ספר שמו בכל הארץ כי הוא רועה טוב ורחמן ואין כמוהו: גם • הטעם אם תקרינה גזירות השמי׳ שהשם גזר מימי קדם לבוא רעה בעולם ודמה הרעה לגיא צלמו׳ לא אירא רע לא אירא שרע יהיה לי כי שבטך יראה לי הדרך עד שאלך וזה השבט והמשענת בה יתנחם לבו והטעם כאשר תבואנה שנת רעה לעולם השם יסבב סבות לחוסי׳ בו לחיותם ברעב ולהציל ממות נפשם והטעם מות שאינכו כדרך התולדת כמו מתי מלחמה ומגפה • תערך • נגד צררי • כנגד בגיא צלמות על דרך משוף צוקה והנה השלחן כנגד הדשא וכוסי רויה כנגד על מי מנוחות ורויה תאר השם כמו שמה חכמה ומרוב דשן המטעמים שהם על השלחן ראשו מדושן כאילו הוא בלול בשמן רענן וטעם זה המזמור על עבדי השם העוזבים תאות העולם והם שמחים בחלקם וחשבו כי לחם ומים כנגד כל תענוג המטעמי׳ כי מחשבתם ולבם על תענוגי העולם הבא על כן יכיחו תענוג רגע בעבור תענוג עולם על כן אמ׳ אך זאת כל מחשבתי וטעם ירדפוני כל כך הרגיל עצמי לעשות טוב וחסד טוב לנפשי וחסד עם אחרי׳ ללמדם ולהורותם לעבוד את יי׳ עד שיהיה לי חוק כי אילו רציתי להניח הטוב רגע אחד הוא היה רודף אחרי׳ וטעם ושבתי פעם אחר פעם כדרך כלה שב במרוצת׳ וא״ו כמו ושקטתי מגזרת בשובה ונחת תושעון והנה הטעם כי לעולם אעשה טוב וחסד כל ימי אשב בבית השם להכיר מעשיו וזאת היא התפלה באמת כי אז יתבודד מבני אדם: לדוד • ליי׳ הארץ ומלואה • כי הוא על ימים • בעבור שיש מקומות בארץ יקבלו כח עליון כדרך וזה שער השמי׳ על כן החל לאמר ליי׳ הארץ בעבור בהר יי׳ וטעם ליי׳ הארץ כי בדרך התולדת כבראה להיותה תחת המים ובחפץ השם יבש קצתה והיא המחכה אשר היא מגולה על כן כי הוא על • ואמר רבי משה כי פי׳ על כמו עם כמו ויבואו האנשים על הנשים והטעם שלא היה על מתכונת יצירה שיהיו בני אדם עליה כי אם שיהו סביבה ימי׳ ונהרות וכן בלעם אמר כי הטעם שאינה רחוקה מנהר או ים: מי • הר יי׳ • זה הר המוריה וזה המזמור חברו דוד אחר דבר גרן ארונה היבוסי: ומי יקום • הטעם לדור בו:

כ״ג מזמור לדוד ה׳ רף וסימ׳ נמסר לעיל בריש סיפרא סי׳ ג׳: ינחני ב׳ וסימ׳ מן ארם ינחני בלק: נפשי ישובב ינחני במעגלי צדק: וחסר ה׳ וקמצין וסימ׳ טבא רדף חייא ונטר אסתר • ופי׳ אך טוב וחסד ירדפוני • רדף צדקה וחסד • חיים וחסד עשית עמדי • שומר הברית וחסד דעזרא • ותשא חן וחסד לפניו: כ״ד כל

יאכלו ענוים וישבעו יהללו יהוה דרשיו יחי לבבכם לעד: יזכרו וישבו אל יהוה כל אפסי ארץ וישתחוו לפניך כל משפחות גוים: כי ליהוה המלוכה ומושל בגוים: אכלו וישתחוו כל דשני ארץ לפניו יכרעו כל יורדי עפר ונפשו לא חיה: זרע יעבדנו יספר לאדני לדור: יבאו ויגידו צדקתו לעם נולד כי עשה:

כג

מזמור לדוד יהוה רעי לא אחסר: בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני: נפשי ישובב ינחני במעגלי צדק למען שמו: גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי שבטך ומשענתך המה ינחמני: תערך לפני שלחן נגד צררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה: אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי ושבתי בבית יהוה לארך ימים:

כד

לדוד מזמור ליהוה הארץ ומלואה תבל וישבי בה: כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה: מי יעלה בהר יהוה ומי יקום במקום קדשו:

ייכלון ענוותני וישבעון ישבחון קדם יי׳ דתבעין ליה ישרי רוח נבואה ברעיוני לבכון לעלמין: ידכרון ניכסוי ויתובון קדם יי׳ כל סייפי ארעא ויסגדון קדמך כל גנסת עממיא: מטול דמן קדם יי׳ מלכותא ושליט בעממיא: וסגידו כל רהיני ארעא קדמוי גחנין כל נחתין בית קבורתא ונפש רשיעא לא ייחי: זרעיה דאברהם יפלחון קדמוי ויתחוון כח גבורתא דיי׳ לדרא בתראה: יתובון בניהון ויתנון צדקתיה לעמיה דעתיד למלך פרישן דעבד:

תושבחתא לדוד יי׳ דזן ית עמיה במדברא לא חסרו כולא: באתר ציתתא בהניית דאיתאין ישרינני על מי ניחא דברני: נפשי ייתיב במנא דברני בהלכות צדקא מטול שמיה: ברם כד אזל בגלות במישר טולא דמותא לא אדחל מבישתא מטול דמימרך בסעדי תוגראך תריצא ואוריתך הינון יתחמונני: סדרת קדמי פתור מנא זקיף קבל מעיקי דהינתא בעופיא פטימיא גושמיה ובמשח רבותא ריש כהני כלידי רוותא: ברם טבתא וחסדא ירדפונני כל יומי חיי כד אתיב בבירת מקדשא דיי׳ נגרא דיומנא:

לדוד תושבחתא דיי׳ היא ארעא ובריתהא תבל ודיתבין בה: מטול דיהוא על ימיא שויתיאה ועל נהרותא אתקינאה: מאן יסק לטור בית מקדשא דיי׳ ומאן יקום באתר קודשיא:

רשי

יאכלו ענוים • לעת הגאולה לימות המשיח: יחי לבבכם לעד • כל זה אומר לפניהם: יזכרו וישובו אל יי׳ • יזכרו האומות הרעה שמצאתנו כשיראו את הטובה וישובו אל יי׳: כי ליי׳ המלוכה • כשיראו שחזרת לך המלוכה והממשלה: אכלו וישתחוו כל דשני ארץ • הרי זה מקרא מסורס אכלו ענוים כל דשני הארץ וישתחוו ליי׳ בהלל והודאה על הטובה דשני ארץ טובת חלב הארץ כל זה יראו אפסי הארץ וישובו אל יי׳: לפניו יכרעו • אז כל מתי האומות מתוך גיהנם ולא ירחם עליהם לחיות את נפשם מגיהנם: ונפשו • של כל אחד ואחד • לא חיה • לא יחיה ורבותינו דרשו מן המקרא הזה שהמתים לפני מיתתם בשע׳ נטילת נשמה רואין פני שכינה: זרע יעבדנו וגו׳ • זרע ישראל אשר תמיד עובדים אותו: יספר ליי׳ לדור • שם המקרא ודורשהו יספר לדור אחרון לשם יי׳ ולשבחו את אשר עשה לאותו זרע: יבאו • האמונים ויגידו צדקתו לעם הנולד כי עשה להם צדקה: מזמור לדוד • אמרו רבותינו כל מקום שנאמ׳ מזמור לדוד מנגן ואחר כך שורה עליו שכינה מזמור להביא רוח הקדש לדוד וכל שנאמר בו לדוד מזמור שרתה עליו שכינה ואח׳ כך אמר שירה: יי׳ רועי • במדבר הזה שאני הולך בו בטוח אני שלא אחסר כלום: בנאות דשא • בנוה דשא׳ לפי שהתחיל לדמות מזונותיו למרעה בהמה שאמ׳ יי׳ רועי נופל על הלשון של יי׳ רועי בנאות דשא ומזמור זה אמר דוד ביער חרת למה נקרא שמו יער חרת שהיה מיובש כחרס והרטיבו הקב״ה מטוב של העולם הבא מדרש תל׳: נפשי ישובב • רוחי שהופג בצרות ובמנוסה ישובב לקדמותו: במעגלי צדק • בדרכי מישור שלא אפול ביד אויבי • בגיא צלמות • בארץ חשך ועל מדבר זיף אמר כל צלמות לשון חשך פירשו דונש בן לברט: שבטך ומשענתך • יסורין שבאו עלי ומשען שאני בטוח על חסדך שניהם ינחמוני שיהו לי לסלוח עון ובטוח אני שתערוך לפני שלחן היא המלכות: דשנת בשמן ראשי • כבר משחתי על פיך למלך: כוסי רויה • לשון שובע: ליי׳ הארץ • ארץ ישראל ותבל שאר ארצות: על ימים יסדה • שבעת ימים מקיפין ארץ ישרא׳ ארבע נהרות ירדן וירמוך קרמיון ופוגה: מי יעלה בהר יי׳ • אף על פי שכל יושבי תבל שלו אין הכל כדאי ליקרב אליו אלא אלה נקי כפים וגו׳: לא

סיפרא לדוד בה״ז לדוד מזמור וסימ׳ לדוד מזמור ליי׳ הארץ ומלאה • לדוד מזמור דקוה קויתי • למנצח לדוד מזמור יקום אלהים ויפוצו איביו • לדוד מזמור חסד ומשפט אשירה • למנצח לדוד מזמור אלהי תשועתי • למנצח לדוד מזמור נאם יי׳ לאדני • למנצח לדוד מזמור יי׳ חקרתני ותדע:

נקי • בעבור היות כל המעשים בידים הזכיר נקי כפים שלא עשה רע והוא בר לבב שהוא העיקר ונפשו עכם כבוד השם כמו נשבע יי' בנפשו וכתוב נפשי דרך בינוי בעבור כבוד השם על דרך והייתי אני ובני שלמה חטאים כאשר פירשתיו והנה הזכיר המעשה והלב והלשון: ישא. אמר ישא ברכה כנגד לא נשא לשוא נפשי: זה' רמז לדור שנבנה הבית בימיהם במות דוד ואחר כך שב לנכח השם כי זה הדור הם מבקשי פניך • סלה באמת יעקב סלה פי' הם זרע יעקב ואין צורך לפי' אחר שאמ' תחסר מלת אלהי יעקב: שאו • אמרו קדמונינו ז"ל כי זה רמז להכנס ארון אל בית קדשי הקדשים על כן כתוב למעלה במקום קדשו וזה שאומר לשערים דרך משל והטעם היות ה המקום ששם הארון נכון מכל הר גבוה ונשא בעבור הכבוד שנוכן שם וטעם שערים ופתחי עולם שהם רבים ופתחי ע עולם שהם עומדים ל לנכח בעבור כבוד ה הכבוד וטעם מלך הכבוד שבעבורו היה כבוד הבית הגדול: מי • אם ישאל השוא מי זה מלך הכבוד ה התשובה יי' עזוז וגבור שירא' גבורתו במעשיו ואלהם בעבור קדושיו והנה הטע' כי בשכון הכבוד בין ישרא' ישבו לבטח כי לא יפחד מן האויב: שאו • פעם שנית רמז לשוב הכבו' בבוא הגוא' כי לא היה הכבוד בבית שני וראשיכם הראשון ב בעבור אחר כאילו א אמר ושאו פתחי עולם ראשיכם: מי • תוספת והוא בעבור שיעמוד בית שלישי ולא הזכיר גבור מלחמה בעבור וכתתו חרבותם לאיתים והארץ תשקט מכל מלחמה וטעם יי' צבאות שיהיו אנשי הדור כמו מלאכי ה השם וטעם יי' צבאו' כי נקר' השם ככה בעבור צבא השמים כאשר פירשתי לא בעבו' צבא ישראל כאשר אמר ה

ראשיכם ז' בקרי' וסימ' ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם • אתם נצבים היום • את הנביאים ואת ראשיכם החוזים • ופאריכם על ראשיכם • שאו שערים • וחברו: מי הוא זה ג' דסמיכי וסימ' מי הוא זה ערב את לבו • מי הוא זה מלך הכבוד תניינא • מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו: כ"ה לדוד ב' בטעם

נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשו ולא נשבע למרמה: ישא ברכה מאת יהוה וצדקה מאלהי ישעו: זה דור דרשו מבקשי פניך יעקב סלה: שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד: מי זה מלך הכבוד יהוה עזוז וגבור יהוה גבור מלחמה: שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד: מי הוא זה מלך הכבוד יהוה צבאות הוא מלך הכבוד סלה:

כה

לדוד אליך יהוה נפשי אשא: אלהי בך בטחתי אל אבושה אל יעלצו איבי לי: גם כל קויך לא יבשו יבשו הבוגדים ריקם: דרכיך יהוה הודיעני ארחותיך למדני: הדריכני באמתך ולמדני כי אתה אלהי ישעי אותך קויתי כל היום: זכר רחמיך יהוה וחסדיך כי מעולם המה: חטאות נעורי ופשעי אל תזכר כחסדך זכר לי אתה למען טובך יהוה: טוב וישר יהוה על כן יורה חטאים בדרך: ידרך ענוים במשפט וילמד ענוים דרכו: כל ארחות יהוה חסד ואמת לנצרי בריתו ועדתיו: למען שמך יהוה וסלחת לעוני כי רב הוא: מי זה האיש ירא יהוה יורנו בדרך יבחר: נפשו בטוב תלין וזרעו יירש ארץ: סוד יהוה ליראיו ובריתו להודיעם:

דכי אידיא ובריר רעיונא דלא אומי על שקרא לחיבא נפשיה ולא קאים לניכלא: יקבל ברכתא מן קדם יי וצדקתא מאלהא פורקניה: דנן דרא דתבעין ליה דבעיין סבר אפוי יעקב לעלמין: זקופו תרעי בית מקדשא רישיכון ואזדקופו מעלני עלם ויעול מלך יקירא: מן הוא דיכי מלך יקירא יי עשין וגיבר יי מרי גבורתא ועביד קרבא: זקופו תרעיגיתא דעדן רישיכון ואזדקפו מעלני עלמא ויעול מלכא יקירא: מן הוא דיכי מלכא יקירא יי צבאות הוא מלך יקירא לעלמין: לדוד קדמך יי נפשי אטול בצלו: אלהי בך איתרוחצית לא אבהית לא ייחדון בעלי דבבי עלי: ברם כל דסברין לך לא יבהתון יבהתון בזוזין וסדיקיא: אורחתך יי אודע יתי הילכתך אליף יתי: דברני בזכותך ואליפינני ארום את הוא אלהא פורקני יתך סבירית כל יומא: אידכר רחמיך יי וטבוותך ארום מן עלמא הינון: חובי טליותי ומרדי לא תדכר כטבוותך אדכר לי אנת מטול טיבותך יי: טב ותריץ יי בגין כן מליף חייביא באורחא: מדריך עינוותני בדינא ומליף עינוותני אורחיה: כל הלכתיה דיי טיבו וקשוט לנטרי קיימיה וסהידותיה: מן בגלל שמך יי ותשבוק לחובי ארום סגי הוא: מן הוא דין גברא דדחיל מן קדם יי ילפיניה באורחא דאיתרעי: נפשיה בטיבותא תבית ובנוי יחסנון ארעא: רזא דיי גליא לדחלוי וקיימיה לאודעותהון:

לא נשא לשוא נפשי • לא נשבע בשמי ובנפשי לשוא • מכינו לשון שבועה נופל על נפש • שנאמר נשבע יי' צבאות בנפשו • זה דור דורשיו • זה שכך מעשיו הוא דור דורשיו: שאו שערים ראשיכם • בימי שלמה בנו כשיבא להכניס ארון לבית קדשי הקדשים ודבקו שערים זו בזו אמר עשרים וארבע רננות ולא נענה עד שאמר אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך: פתחי עולם • פתחים שקדושתן עולמית: נפשי אשא • אכוין לבי: הבוגדים ריקם • הגוזלים והחומסים המושיבו' את העניים ריקם מנכסיהם כמו ואת לבה צוררי ריקם: הדריכני • אדרוכתו"י בל"ע: אותך קויתי כל היום • הוא העולם הזה שהוא יום לאומו' ולילה לישרא': כי מעולם המה • מימות אדם הראשון שאמרת לו ביום אכלך ממנו מות תמות ונתת לו יום ת תשלך שהוא אלף שנים: כחסדך זכור לי אתה • הראוי לחסדך זכור לי אלו מעשים ש טובים שבידי: טוב וישר יי' • וחפץ להצדיק בריותיו: על כן יורה חטאים בדרך • תשובה ר"א יורה חטאים לרוצחי' שנאמ' תכין לך הדרך וגו' מקלט מ מקלט היה כתוב על פרשת ד דרכים כו' כדאיתא במכות: למען שמך • הרבה סלח לעוני: כי רב הוא • כי נאה לרב לסלוח עון רב: מי זה האיש ירא יי' • הנה יורנו בדרך שהוא בחר הוא דרך הטוב: נפשו בטוב תלין • כשילין בקבר תלין בטובה נפשו: כי

פור בסיפרא וסימ' לדוד אליך יי נפשי אשא • לדוד אליך יי' אקרא: הבוגדים ה' מל' בליש' בקריא' וסימ' ובגד בוגדים בגדו • למה תביט בוגדים • יבושו הבוגדים ריקם • ורשעים מארץ יכרתו: אף היא בחתף תארב: אתה מ"ב פתחין באתנחתא בסיפ' וסימ' נמסר במס' רבתא בערך פתח: ועדותיו ה' בליש' וסימ' נמסר בסדר ואתחנן: יבחר הקמצין וסימ' נמסר ביהושע סוף סימ' ט': בטוב ד' חטפי' בקריא' וסימ' לא יחליפנו ולא ימיר אתו טוב • ביום טובה היה בטוב • לכה נא אנסכה בשמחה • נפשו בטוב תלין וזרעו יירש ארץ:

הגאון: לדוד אליך יי' נפשי אשא • אמר רבי משה טעם נפשי אשא כדרך מנחה כמו וישא משאות והנכון בעיני שהוא כמו ואליו הוא נושא את נפשו לא לאחר: אלהי • יתכן להיות בי"ת בך בטחתי תחת הבי"ת כמו וי"ו ולמרכי תחת הוי"ו או ככה נמצא והנה בטחתי בך אוכי ראוי שאבוש: גם • האמת והראוי שיבושו הבוגדים • ריקם כמו חנם והמ"ם נוסף: דרכיך • הם דרכי השם והתולדת שברא בדרך חכמה: וארחותיך • על יד הנביא והם הארחות שצוית: הדריכני • זה הפסוק נכבד והטעם שיבקש שיעזרהו השם בדרך האמת עד היותו רגיל וזה טעם ולמדני כמו למוד מדבר כעגל לא לומד וטעם אלהי ישעי שיושיעהו מכל דבר שימנעהו ללכת בדרך האמת כי אין לי מי אקוה זולתך: זכור • מבקש רחמיו וחסדיו שלא ינמלנו על מעשיו הקדמונים שמנעוהו עד עתה להבין דרכי השם באמת על כן אחריו חטאות ופשעי הפשע שיצא הפושע מתחת הרשות והעד על כל דבר פשע ומטעם כחסדך בעבור כי אתה מקור החסד ומבוע הטוב על כן אחריו טוב ופתחות הבי"ת בדרך שהוא דרך השם כאשר אמר דרכיך יי' הודיעני והנה יורה החטאים אי זה הדרך הישר והענוים ידריכם בדרכו וירגילם עד שיהיה להם חוק ומשפט: כל ארחות יי' • בתחלה חסד ואחרי כן אמת: לנוצרי בריתו • על דרך נוצר חסד לאלפים: למען • כי רב הוא • אע"פ שהוא רב כדרך כי עם קשה עורף כי תשאתי לך • ויש אומרים למען הודיע שמך והנכון שיודע שמך סלח: מי האיש • הוא הנכבד כמו וחזקת והיית לאיש והטעם כי יראת השם תביאנו אל הדרך שיבחר בה: נפשו • טעם נפשו כדרך כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא והיא המיתה בהפרד הנשמה וטעם תלין כמו תשכב והטעם כי עד יום מותו יהיה בעולם הזה בטוב ויש אומרים כי זה רמז לחיי נשמתו ותהיה בטוב: סוד • סודות האלהים לא יתגלו כי אם ליראיו ואף כי אחרי שתלין נפשו ואמר ליראיו כאשר אמר האל ירא יי': עיני

עיני · הנכון בעיני כי טעם מרשת רגלי תאות היצר הרע והנשמ׳ נתפשת ברשת התאוה וזה דרך משל ואם השם לא יעזרהו אין לאל ידיו לצאת מהרשת על כן הוא יוציא׃ פנה · כי הנשמה יחידה וכנה הלב וטעם עני בעבור חסרון כחו לעמוד כנגד התאוה׃ צרות לבבי · הוא השכל הנטוע בלב על כן נקרא בשמו והרחיבו פועל עומד והטעם שהם רבות ויש אומרים כי לבבי פעול והוא רחוק כי אחריו ממצוקותי׃ ראה עניי · מן עניי ורב עמלי למנוע עצמי מן התאוה׃ ושא לכל חטאתי · שעברו׃ ראה · ועוד שאפחד מאויבי חנם שישנאוני חמס שימכנוני ויהיו סבה שלא אלמד דרכיך׃ שמרה · אל אבוש · מאשר אקוה להיות עבד השם׃ תום · תום לבבו ויושר מעשיו יצרוהו שלא ילך בדרך עקש גם נכון הוא שיצרוהו מן האויבים על כן אחריו פדה וכמו שהתפלל שהשם יצרהו ואל ימשלו בו שונאיו כן יפדה כל ישראל׃ לדוד שפטני · אמ׳ רבי משה כי טעם שפטני קח משפטי ועשה לי דין מאויבי והנכון בעיני שטעמו קח הדין ממני אם נטה לבי מאחריך על כן כי אני בתומי כמו תמים תהיה׃ וביי׳ בטחתי · שיעזרני להיות לבי שלם על כן לא מעדתי׃ בחנני · ידוע כי השם יודע הנסתרות והנה הטעם כי אתה תדע לבבי כבוחן הכסף׃ כי · כאילו אני רואה חסדיך לעולם לנגד עיני׃ והתהלכתי · להרגיל בדרך ויתהלך חנוך׃ באמתך · בדרך האמת׃ לא · מתי שוא · הפך דרך האמת׃ נעלמים · מגזרת ונעלם דבר שיעשו דברים לא כן בסתר ויש אומרים מגזרת עלם שהוא אוהב השחוק והלעג׃ שנאתי · הזכיר הליכה והתהלכתי ואחר כן שבת לא ישבתי ואחר כן הביאה לא אבוא והנכון בעיני כי הטעם לא אבוא בסודם והזכיר פעם אחרת ועם רשעים לא אשב כי מתי שוא הם בדבור והרשעים במעשה׃ ארחץ · טעם בנקיון שלא עשה אחת ממצו׳ לא תעשה ואז אסובב מזבחך בעולות׃ לשמיע · כמו להשמיע וכמוהו לשמיד מעוזניה ונפלאותיך פעול למלת לשמיע ולספר׃ יי׳ אהבתי מעון ביתך · כנגד לא ישבתי עם מתי שוא וטעם ביתך שם הצדיקים העובדים שמך באמת כי שמה תמיד יושבים · אמר רבי משה כי טעם אל תאסוף שיתפלל שלא יהיה אחריתו כאחריתם והנכון בעיני שלא יתכנו עלילות שיתחבר עם החטאים כל ימיו ואף כי עם אנשי דמים שהם רעים מהחטאים׃ אשר · שיש להם כח לחשוב מחשבות ולסבב סבות לקחת שוחד וממון ויש אומרים כל מזמתם לקחת בידם ובכח וימינם והטעם כפול׃ ואני בתומי · בלא זמה והטעם שיזכיר בתחלה בתומי הלכתי עד עתה וככה אלך ואתה תפדני מזימותם׃ רגלי · טעם בתומי תום לבבי וטעם רגלי ללכת בדרך ישרה והנכון בעיני כי אתה תפדני ואני אודך במקהלים ורגלי תעמוד לפניהם׃ לדוד יי׳ אורי וישעי ממי אירא · יש אומרים אורי בלילה שאין שם אור כי הנפש תפחד וישעי ביום ויש אומרי׳ אורי תלוי בדברי הנשמה וישעי בדברי הגוף ומעוז חיי קשור הנשמה בגוף על כן לא יפחד מאחרים שיפרידם׃ בקרוב · יש אומרים בקרוב מגזרת המלמד ידי לקרב ואחרים אמרו באשר יקרבו אלי · אמר ר׳ משה כי טעם צרי ואויבי האנשים ידועים שהיו שונאים׃

ושא ג׳ בקריאה וסימ׳ עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה · ושא את מספר שמותם דפקוד כל זכר · ושא לכל חטאתי׃ כ״ו לדוד ז׳ בטעם בסיפרא וסימ׳ לדוד שפטני יי׳ · יי׳ אורי וישעי · ריבה יי׳ את יריבי לחם · אל תתחר במרעים · לדוד ברכי נפשי · לדוד אודך בכל לבי · לדוד ברוך יי׳ צורי׃ ומקום ג׳ וסי׳ ומקום רגלי אכבד · ומקום משכן כבודך · ומקום הצדק שמה הרשע׃ רגלי ז׳ וסי׳ כי אמרתי פן ישמחו לי · אם אמרתי משה רגלי · רגלי עמדה במישור · כי חלצת נפשי ממות · באשורו אחזה רגלי · אם הלכתי עם שוא · וב׳ לרגלי וסימ׳ ויברך יי׳ אותך לרגלי · נר לרגלי דבריך׃

רשי

כי יחיד ועני אני · ועון רבי׳ תלויה בי ולנגדן אני יחיד לפיכך פנה אלי וחנני כי תפילתי צריכה לתשועת כל ישראל׃ ראה עניי ועמלי · ועל ידיהם שא לכל חטאתי׃ שנאת חמס · שלא כדין׃ יצרוני · ישמרוני׃ שפטני יי׳ · ובמקום אחר הוא אומר אל תבא במשפט וגו׳ אמר דוד כשאתה דן את הרשעים שפטני כי לפי הרשעי׳ אני צדיק וכשאתה דן את הצדיקים אל תביאני במשפט׃ ועם נעלמים · הנכנסין בסתר לעשות במחשך מעשיהם׃ לא אבא · איני רגיל לבא וליכנס במקהלם׃ בנקיון · שאין גזל במצות שאני מקיים לולב הגזול פסול׃ לשמיע · כמו להשמיע׃ זמה · כל זמה שבמקרא לשון מחשבה יש לטוב ויש לרעה׃ כל נפלאותיך · זה הלל שיש בו לשעבר ויש בו לגוג ויש בו לימות המשיח ויש בו לעתיד לבא׃ רגלי עמדה במישור · בדרך ישר׃

בזאת

עיני תמיד אל יהוה כי הוא יוציא מרשת רגלי׃ פנה אלי וחנני כי יחיד ועני אני׃ צרות לבבי הרחיבו ממצוקותי הוציאני׃ ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאותי׃ ראה איבי כי רבו ושנאת חמס שנאוני׃ שמרה נפשי והצילני אל אבוש כי חסיתי בך׃ תם וישר יצרוני כי קויתיך׃ פדה אלהים את ישראל מכל צרותיו׃

כו

לדוד שפטני יהוה כי אני בתמי הלכתי וביהוה בטחתי לא אמעד׃ בחנני יהוה ונסני צרופה כליותי ולבי׃ כי חסדך לנגד עיני והתהלכתי באמתך׃ לא ישבתי עם מתי שוא ועם נעלמים לא אבוא׃ שנאתי קהל מרעים ועם רשעים לא אשב׃ ארחץ בנקיון כפי ואסבבה את מזבחך יהוה׃ לשמע בקול תודה ולספר כל נפלאותיך׃ יהוה אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך׃ אל תאסף עם חטאים נפשי ועם אנשי דמים חיי׃ אשר בידיהם זמה וימינם מלאה שחד׃ ואני בתמי אלך פדני וחנני׃ רגלי עמדה במישור במקהלים אברך יהוה׃

כז

לדוד יהוה אורי וישעי ממי אירא יהוה מעוז חיי ממי אפחד׃ בקרב עלי מרעים לאכל את בשרי צרי ואיבי לי המה כשלו ונפלו׃

עיני מסתכלין תדיר קדם יי ארום הוא יפיק ממצדתא ריגלי׃ אסתכי לוותי וחוס עלי מטול דיחידאי ועניא אנא׃ עקתין לבבי פתיין משינוקי אפיק יתי׃ חמי סיגופי וטורחי ושבוק לכולהון חובי׃ חמי בעלי דבבי ארום סגיעו וסנאתא דחטופין סנו יתי׃ טור נפשי ושיזיב יתי לא אבהת מטול דסברית לך׃ שלמות ותריצותא יטרונני ארום סברית במימרך׃ פרוק יי ית ישראל מכל עקתוי׃

לדוד דון יתי יי ארום בשלמותי אנא הליכית ובייי סברית כליתי לא אזדעזע׃ בחון יתי יי ונסי יתי סנין כליותי ורעיוני׃ מטול דטובך קביל עיניי והליכית בקושטך׃ לא אסתחרית עם גברי שקרא ועם מיטמרין לאבאשא לא אעול׃ סניתי כנישת מבאשין ועם רשיעי לא אסתחר׃ אקדיש בזכותי ידיי ואחזרית ית מדבחך יי׃ לאשמיעא בקל שבחא ולאישתעא כל פרישותך׃ יי רחימית מדור בית מקדשך ואתר משכן יקרך׃ לא תכנוש עם חייביא נפשי ועם אינשי שדיין דמא חיי׃ די בידיהון עצת חטאין וימיניהון מלין שוחדא׃ ואנא בשלימותי איזיל פרוק יתי וחוס עלי׃ ריגלי קם בתריצ׳ בכנישת צדיקין אבריך יי׃

לדוד יי נהורי ופורקני ממן אדחל יי עושנא דחיי ממן אדלח׃ כד יתקרבון עלי מבאשין לגרמא ית בסרי מעיקיי ובעלי דבבי הינון איתקלו ונפלו׃

אס · גס אס תחנה עלי מחנה שהס מהגוים ואס הס רבים ואס הצרכתי לבא למלחמה עמהס בזאת והטעם שהשם אורי וישעי ויש אומ' כי בזאת היא השאלה הנזכרת אחר כן: אחת · כ"ל כי זה המזמור חברו דוד באחרית ימיו כאשר נשבעו אנשיו לא תבא עמנו למלחמה כאשר אפרש במזמור נאם יי' לאדוני: לחזות בנועם יי' · שיתגלו לו סודות מעשה הבורא שלא ידעם על כן: ולבקר בהיכלו · כמו לא יבקר בין טוב לרע והטעם שהכהנים היושבים תמיד בבית ילמדוהו ויורוהו ויש אומרי' לבקר ללכת בכל בקר ובקר בהיכל השם כמו השכם והערב: כי · הוא יצפנני ולא יוכל לגעת אלי כל אויב: בסכה · הוא ירושלם כמו ויהי בשלם סכה: ביום רעה · מערכת רעה מכוכבים כנגד מזלו · וטעם בצור כי אהיה בסתר אהלו כאילו אני בצור מרומם: ועתה · אע"פ שלא יעם' מהיום מלחמה ראשי ירום כי הוא בסתר עליון: זבחי תרועה · כדרך וביום שמחתכם כימי שמחת חזקיהו: שמע · תחסר מלת אשר או טעמו זה השם הנכבד שאני קורא ומזכיר: וחנני ועני · וזה לאות כי יתפלל בעד ישראל הנלחמים עם הצרים כי הם אנשיו: לך · אמר רבי משה כי לך בעבורך כמו אמרי לי אחי הוא והטעם אני אומ' מה שצוית לנו ביד שלוחיך ואמרת לנו בקשו פני על כן את פניך יי' אבקש: אל תט · פועל יוצא והפעול עבדך כמו קיר נטוי על כן אחרין עזרתי והטעם עזרני עתה כאשר עזרתני מנעורי ועד עתה: כי אבי ואמי · שהיו סבות בואי בעול' הזה עזבוני במותם ואתה אספתני תמיד ואם הוא לשון עתיד כדרך כתתי כסף הפדה קח תמני יעשו עגל בחרב: הורני · אמר אחד מחכמי לב הרוצה להתגבר על שונאיו יוסיף בעבודת השם: אל · בנפש · בתאותם בשאט בנפש: ויפח · מדבר חמס כמו יפיח: לולא · זה קשור באשר לפניו כמעט וימשלו בי שונאי לולי האמנתי בשם ואמרתי לנפשי קוה אל יי' אז יתברר יושר דברי שהייתי מוכיח ואמרתי קוה אל יי': חזק ויאמץ לבך · פועל יוצא והטעם כי השם יאמץ לבך: וטעם וקוה אל יי' תמיד בראשונה ובאחרונה: לדוד אליך יי' אקרא · זה המזמור חברו דוד או אחד מהמשוררים עליו · אמ' צורי לנגד יושבי בור ומלת תחרש מגזרת דומיה ואמרו אל תחרש על רעך רעה להפריש בינות הטעמים כי השרש הוא אחד: שמע · בנשאי · אל מקום הארון יקראו דביר: אל · תמשכני · שאתערב עם רשעים ואמשך עמהם: תן · כפעלם · כנגד פועלי און: כי · פעולות השם כנגד פעלם: ואל מעשה ידיו · כנגד כמעשה ידיהם והטעם אילו היו מבינים פעולות השם לא היו פועלי און כי ידעו כי השם יהרסם ויש אומרים שזאת תפלה או דרך נבואה וטעם ולא יבנם שיפלו ולא יקומו עוד: ברוך · ברך נבואה כי נשמעה תפלתו והוא שמע קול תחנוני על דרך ותבוא אליך תפלתי: ה'

לולא ד' כתי' כן ל' בכתו' נקוד והוא נקוד למטה ולמעלה

אם תחנה חד מן י"ב פסוקים רישא ומצעות אם אם וסימ' אם בגפו יבא · אם זרחה השמש · אם לא ימצא הגנב · אם בעליו עמו · אם ענה תענה · אם אתם תבאו אלי · אם גנבים באו לך · אם יתקע שופר בעיר · אם תחנה עלי מחנה · אם אבא באהל ביתי · אם תדברנה שפתי · אם כח אבנים כחי: אל תסתר חד מן

אם תחנה עלי מחנה לא יירא לבי אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח: אחת שאלתי מאת יהוה אותה אבקש שבתי בבית יהוה כל ימי חיי לחזות בנעם יהוה ולבקר בהיכלו: כי יצפנני בסכה ביום רעה יסתרני בסתר אהלו בצור ירוממני: ועתה ירום ראשי על איבי סביבותי ואזבחה באהלו זבחי תרועה אשירה ואזמרה ליהוה: שמע יהוה קולי אקרא וחנני וענני: לך אמר לבי בקשו פני את פניך יהוה אבקש: אל תסתר פניך ממני אל תט באף עבדך עזרתי היית אל תטשני ואל תעזבני אלהי ישעי: כי אבי ואמי עזבוני ויהוה יאספני: הורני יהוה דרכך ונחני בארח מישור למען שררי: אל תתנני בנפש צרי כי קמו בי עדי שקר ויפח חמס: לולא האמנתי לראות בטוב יהוה בארץ חיים: קוה אל יהוה חזק ויאמץ לבך וקוה אל יהוה:

כח לדוד אליך יהוה אקרא צורי אל תחרש ממני פן תחשה ממני ונמשלתי עם יורדי בור: שמע קול תחנוני בשועי אליך בנשאי ידי אל דביר קדשך: אל תמשכני עם רשעים ועם פעלי און דברי שלום עם רעיהם ורעה בלבבם: תן להם כפעלם וכרע מעלליהם כמעשה ידיהם תן להם השב גמולם להם: כי לא יבינו אל פעלת יהוה ואל מעשה ידיו יהרסם ולא יבנם: ברוך יהוה כי שמע קול תחנוני:

אין תשרי עלוי משירית רשיעי לא ארחל לבבי אין תקום עלי קרבא בדא אנא סביר: חדא בעיתי מן קדם יי יתה אתבע דאיתיב בבית מקדשא דיי כל יומי חיי למחמי בבסימותא דיי ולבקרא בהיכליה: ארום יטשינני בטלליה ביום בישתא יטמרינני בטימור משכניה כברך תקיף ירומם יתי: והשתא יתרם רישי על בעלי דבבי חזור חזור ואכוס במשכניה ניכסי רעוא אשבח ואביע קדם יי: קבל יי צלותי במקראי וחוס עלי ורחים יתי: לך אמר לבי בעיא אפי ית סבר אפך יי אתבע: לא תסלק שכינתך מיני לא תצלי ברוגזא לעבדך סיועי הויתא לא תטלטל יתי ולא תשבקינני אלהא פורקני: מטול דאבא ואימא ישבקו יתי יי יכנוש לי: אלפני יי אורחתך ודברני בהילכתא תריצא מטול תושבחי: לא תמסרינני ברעות מעיקי ארום קמו עלי סהדי שיקר וממללי חטוף: אילולי די הימנית למחמי בטובא דיי בארעא דחיי עלמא: סבור על יי תקוף ועלים לבך וסבור על יי:

לדוד לוותך יי אנא קרי תקיפי לא תשתוק מיני דילמא תשתוק מיני ואתמתילית עם נחתי גובא: קבל בקל בעותי במצלי לוותך כד אפרוש ידי בצלו קדם היכל קודשך: לא תנגידנני עם רשיעא ועם עבדי עולא די ממללין שלם עם חבריהון ובישתא בלבהון: הב להון כעובדיהון וכבישות עובדיהון כעובדי ידיהון פרע להו' אתיב פורענותהון להון: מטול דלא מתיבין לאוריתא דיי ולעובדי אידוי יפגרינון ולא יבנינון: בריך יי ארום קביל קל צלותי:

רשי

בזאת אני בוטח · במה שאמור למעלה יי' מעוז חיי: ולבקר בהיכלו · ליראות שם בכל בקר ובקר כך פירשו דונ"ש ומנחם חברו עם לא יבקר בין טוב לרע אבל דונש פתרו לשון בקר: כי יצפנני בסכה · בטוח אני שיצפנני בבית מקדשו ושנינו בסדר עולם שהמקרא הזה נאמר על יואש בן אחזיה שהסתירתו יהושבעת אחותו בעליית בית קדשי הקדשים כענין שנאמר ויהי אתה בבית יי' מתחבא שש שנים: בצור ירוממני · העמיד על סלע רגלי: זבחי תרועה · זבחים שאומר עליהם שיר: לך אמר לבי בקשו פני · בשבילך בשליחותך אומר לי לבי בקשו כלכם ישראל את פני ואני שומע לו את פניך יי' אבקש לך כמו הן אני כפיך לאל במקומו אם לא תריבון במקומו אף כאן לך אמר לבי במקומך בא אלי לבי לומר כן: אל תט · אל תכריע כמו ויט שמים: כי אבי ואמי עזבוני · בשעת תשמיש להנאתן נתכוונו כיון שגמרו הנאתן זה הופך פניו אילך וזה הופך פניו אילך: ויי' יאספני · הקב"ה שומר את הטיפה וצר את העובר: בנפש צרי · בתאות שונאי להיות תאותם מתקיימת עלי: ויפח חמס · דוברי רעה לשון אחר לשון מוקש: לולא האמנתי וגו' · אם לא שהאמנתי בהקב"ה כבר קמו בי אותם עדי שקר וכלוני לולא נקוד עליו למדרש שדרשו רבותינו יודע אני שאתה נותן שכר לצדיקים לעולם הבא אבל איני יודע אם יש לי חלק עמהם אם לאו: וקוה אל יי' · ואם לא תתקבל תפילתך חזור וקוה: אל תמשכני · אל תרגילני עם רשעים א אטריירא"ש מוי"ר בלע"ז:

ומשירי

ד' פסוקים אית בהון ד' מלין דמיין קדמא ותניינא ותליתא קרחי ורביעא נסיב ו"ו וסימ' ואתה תחזה מכל העם שרי שרי שרי ושרי · ויבחר משה שרי שרי שרי ושרי ומשנה תורה שרי ושרי ושרי ושרי · אל תסת' פניך ממני אל אל אל ואל · דרך הנשר בשמים דרך דרך דרך ודרך: לולא חד מן ט"ו נקודות בקריאה וסימ' בסדור מדבר סיני: כח ידי ב"א וסימ' נמסר לעיל בסימ' סימן י"ח: ורעה ט' בקרי' ו' בישין וג' טבין וסימ' ורעה עינך באחיך האביון · ורעה לך זאת דשמואל · ורעה לא תמצא בך מימיך דאביגיל · ונשבע לחם ונהיה טובים · אל תמשכני עם רשעים · גם זה הבל ורעה רבה · וג' טבין וסימ' ועמד ורעה בעז יי' · ורעה אתהן את עבדי דוד · ורעה הכרמל והבשן:

רשי

ומשירי אהודנו. ומה היא ההודיה ה' עוז למו לאותן המלווין בו והם כל בית ישראל בעת שמעו ישועות משיחו הוא: ורעם. לשון מרעה: הבו לה' הכינו לה' והכינו לו אתם בני אילי הארץ מכאן שאומרים אבות ומכאן חבר הבו לשון כתיבה אלים פרים: הבו לה' כבוד ועוז. מכאן שאומרים גבורות: כבוד שמו. זו קדושת השם ויש במזמור זה שמונה עשרה הזכרות וכנגדן תקנו שמונה עשרה ברכות: קול ה' על המים. על ים סוף ירעם משמים ה' וגו': הרעים. טורמ"י כטואום בלע"ז: קול ה' בכח. בשעת מתן תורה כמכניס את קולו לפי כחן של ישראל שנ' והאלהים יעננו בקול בקולו של משה: קול ה' שובר ארזים. מלכי האומות כענין שנאמר וירעם ה' בקול גדול על פלשתים וגו' כי מקול ה' יחת אשור ובשעת מתן תור' כי מי כל בשר וגו' ויחי אתה שמעת וחיית והאומות העולם שומעי' ומתים: וירקידם כמו עגל. את הארזים ואת ההרי' שבאו לשמוע מתן תורה: לבנון ושריון. שמות הרים: חוצב להבות אש. טיי"לנט בלע"ז רבותינו פירשו שהיה הדבור של עשרת הדברות יוצא בלהבות אש מפיו ונחקק על הלוחות כתבניתם: יחיל מדבר. לשון חיל כיולדה: יחיל ה' מדבר קדש. הוא מדבר סיני כמו שאמרו רבותינו במסכת שבת חמשה שמות נקראו לו מדבר סיני מדבר צין מדבר קדש. מ' מדבר קדמות. מדבר פארן מדבר קדש שנתקדשו ישר' עליו: קול ה' יחולל אילות. יפחיד ויחיל להעמיד את האומות שהם עכשיו עומדות בחוזק כאילות כענין שנאמר משוה רגלי כאילות. אל' פנחס כאילים אין כתיב כאן אלא כאילות כנקיבות שרגלי הנקיבות עומדות יותר מן הזכרים לא' יחולל קרי"אה בלע"ז כמו לפני גבעות חוללתי: ויחשוף יערות. כמו מחשוף הלבן יקלף עצי היער כלומר יפשיט מכבודם האומות משולי' כעצי היער אשר כגובה ארזים גבהו: ובהיכלו. שינה: כולו אומר כבוד. הכל יקלסוהו שם ויאמרו ה' למבול ישב בגדולתו יחידי וגם עתה וישב ה' לבדו מלך לעולם והאלילי' כליל יחלוף אבל לעמו יתן עוז וברכת שלום ורבותינו דרשוהו במתן תורה שנתפחדו ונתבהלו האומות ובאו להם אצל בלעם ואמרו לו מה קול ההמון ששמענו שמא מבול הוא בא להביא לעולם אמר להם כבר נשבע שלא יביא אלא קול ההמון ששמעתם הקב"ה נותן תורה לעמו: שיר חנוכת הבית. שיאמרוהו הלוים בחנוכת הבית בימי שלמה: ארוממך

אבן עזרא

ה'. לפי דעתי בו בטחתי לבדו ונעזרתי רבים כי יהוא כזה להם: ומשירי. כמו בשירי הפך והכותר בבשר ובלחם ואמר ר' משה הכהן יותר מזה השיר אהודנו: ה' עוז. טעם למו לעוזרי כי השם הוא עוז לעוזרים ומעוז לנעזר והוא משיחו דוד ור' משה אמ' כי עוז למו כמו לו וכמוהו נגע למו ואיננו נכון כי למו שב אל עבד ה' ולעמו: הושיעה. בעבור שהזכיר כי השם היה עוזו ויעלוז לבו התפלל שירעה את יש' על כן הושיע וברך להוסיף השם עליהם וישמרם כמו הרועה על כן ורעם ונשאם כלומ' שיושיבם במקום גבוה שלא תוכלנה החיות להזיקם ורבי משה אמר כי ונשאם שיתן להם ברכם כדרך ישאוהו אנשי מקומו: מזמור. הבו לה' בני אלים. הבו אולי תשקנה תנועת הה"א בעבור אות הגרון כמו את אשר תאפו אפו ובני אלים הם הככבים והעד ברון יחד ככבי בקר ואחריו ויריעו כל בני אלהים והטעם כפול וטעם להזכיר הככבי' כי כפי מערכתם ירדו הגשמים בעזרת השם האלהים והזכיר פעם אחרת הבו לה' כי כן תמיד על דרך נשאו נהרות ה' וטעם הבו לה' בדבור על דרך תנו עוז שתודו שהעוז והכבוד לשם לבדו וטעם והשתחוו כהשתחוות העבד לאדוניו ברכותו לעשו' את אשר יצוו והטעם כי אין יכולת בכוכבים לשנות את תנועתם ודרכי מערכתם: קול. הזכיר ה' בעבור הראות כחו ועוזו בעת רדת הגשם כאשר כתוב באיוב עושה גדולות עד אין חקר ואחריו הנותן מטר ובעבו' כי הזכיר כבוד שמו קראו אל הכבוד הרעי' וזה פי' קול ה' על המים. וטעם ה' על מים רבים שיביא רעם אחרי רעם והנה מלת הרעים מושכת עצמה ואחרת עמה: קול. יש אומרים בכח שם השם בתולדת וככה בהדר ויש אומרים בגופות שיש להם כח ובהדר הם ההרים כמו והדורים איישר ועל זה הדרך יהיה השם תאר כאלו אמר בבעלי הכח על דרך ואני תפלה או פי' בכח הכתוב אחר זה קול ה' שובר ארזים והזכיר הארזי' בעבור היותם חזקים וטעם ארזי הלבנון הם הידועים בארזים: וירקידם. זה הדבר ידוע ממעשה הרעם: כמו בן ראמים. בן חורים בן אתונות: קול ה' חוצב להבות אש. אמר רבי משה זה רמז לאבן שהוא כדמות ברזל המורפת וטעם חוצב שחצבם מהכור והטעם בדמיון כאלו חצבם ולפי דעתי שהטעם על הברקי' כדרך ועליון יתן קולו ואחריו וישלח חציו: קול ה' יחיל מדבר. דרך משל כמו תכאיבו באבנים או רמז לחיות המדבר כאשר יערם: קול ה' יחולל איילות. הזכיר מדבר כנגד בהדר והזכיר מדבר קדש בעבור היותו גדול ונורא והזכיר איילות כי לידתן קשה והנה הרעם מחולל והטעם יביא להם החיל מהרה ותלדנה בהפתח הרחם האיילה גם בעבור הפחד וטעם ויחשוף יערות יגלה בנפול האילנים. יש אומרים כי טעם ובהיכלו השמים כמו ה' בהיכל קדשו וטעם שהשוכנים בו יתנו כבוד לשם ואומרים כמה גדול כבודך ואחרים אמרו כי הטעם על הכהנים והלוים העומדים להתפלל ור' משה אמר כי הטעם שהשוכנים בהיכלו הוא בית המקדש ולא יפחדו כי השם יכבדם שלא יבא להם שום נזק בעבור הרעם על כן אחריו ה' למבול ישב והטעם כי המים השחיתו הרשעי' אז נתגלתה מלכו' השם כי עשה בהם משפט והנה השם ימלט חסידיו כנח ובניו וימית שונאיו ואחרי' אמרו כי טעם להזכיר המבול בעבור שהזכיר חלק מנפלאותיו והוא רדת הגשם הזכיר הפלא העצום והוא הגשם הרב בימי נח וזהו אות כי השם יושב קדם ולעולם חסדו על עמו על כן אחריו ה' עוז לעמו יתן ויש אומרים כי הזכיר המבול בעבור השבועה שמים לא יפחדו כל הארץ ולא תפחד ממלכות השם שהוא מלך החיים על כן אחריו וישב ה' מלך לעולם ויש אומרים כי מיום שישב לשפוט בימי המבול נראתה מלכותו ויפחדו בני אדם הבאים אחרי המבול כי לפני כן לא היה מבול: ה' תפלה או ברוח הקודש שהשם יתן עוז לעמו בעתות הרעם ושלום יהיה להם: מזמור. חנוכת הבית' יש אומרים שהוא דוד שיננו המשוררים זה המזמור בחנוכת הבית הראשון ויש אומרים בחנוכת הבית השני או השלישי כי דמה ימי הגלות לימי החולי כאשר אפרש והקרוב אלי כי זה המזמור חברו בחנוכת ביתו בית ארזים כי הכתו' לא הזכיר בית השם וכמוהו עוד ופסח לא יבוא אל הבית כאשר פירשתי במקומו ואותו הזמן חלה דוד ויחי מחליו ויאמר רבי משה כי דוד התאבל כאשר אמ' לו נתן כי הוא לא יבנה הבית לשם וכאשר אמר לו כי שלמה בנו יבנה הבית אז התאזר שמחה תחת אבלו כי בנו כמוהו ולא יחרפהו האויב ואמר כי יגון הנפש נמשל לחולי הגוף ויותר קשה כדרך רוח איש יכלכל מחלהו: ארוממך

וברך ג' וסימ' השקיפה ממעון · ועתה הואל וברך דשמואל · הושיעה את עמך וברך · אנ"ך: ב"ט אלים ו' כתובים כן בנביאים וכתובים וסימ' הנחמים באלים · הבו לה' בני אלים · ידמה לה' בבני אלים · משתו יגורו אלים · ועל אל אלים ידבר · ויזבחו לה' זבחים דדה"א · וחד האלים · ושחטו האלים ויזרקו הדם דדה"א:

יְהוָה עֻזִּי וּמָגִנִּי בּוֹ בָטַח לִבִּי וְנֶעֱזָרְתִּי וַיַּעֲלֹז לִבִּי וּמִשִּׁירִי אֲהוֹדֶנּוּ: יְהוָה עֹז־לָמוֹ וּמָעוֹז יְשׁוּעוֹת מְשִׁיחוֹ הוּא: הוֹשִׁיעָה אֶת־עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת־נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד־הָעוֹלָם:

כט מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַיהוָה בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַיהוָה כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַיהוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ: קוֹל יְהוָה עַל־הַמָּיִם אֵל־הַכָּבוֹד הִרְעִים יְהוָה עַל־מַיִם רַבִּים: קוֹל־יְהוָה בַּכֹּחַ קוֹל יְהוָה בֶּהָדָר: קוֹל יְהוָה שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְהוָה אֶת־אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן: וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ־עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׂרְיֹן כְּמוֹ בֶן־רְאֵמִים: קוֹל־יְהוָה חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ: קוֹל יְהוָה יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יְהוָה מִדְבַּר קָדֵשׁ: קוֹל יְהוָה יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד: יְהוָה לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב יְהוָה מֶלֶךְ לְעוֹלָם: יְהוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְהוָה יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

ל מִזְמוֹר שִׁיר־חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד:

תרגום

יְיָ עוּשְׁנִי וּתְרִיסִי בֵּיהּ סַבַּר לִבִּי וּסְעַדְתַּנִי וַדְאִיץ לִבִּי וּמִתּוּשְׁבַּחְתִּי אוֹדֵה קֳדָמוֹי: יְיָ תְּקוֹף לְהוֹן וְעוּשְׁנָא פּוּרְקָנוּת מְשִׁיחֵיהּ הוּא: פְּרוֹק יַת עַמָּךְ וּבָרִיךְ יַת אַחְסַנְתָּךְ זוּן לְהוֹן וְסוֹבַר יַתְהוֹן עַד עָלְמָא:

תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד הָבוּ קֳדָם יְיָ תּוּשְׁבַּחְתָּא כִּתֵי מַלְאָכַיָא בְּנֵי אֵלִים הָבוּ קֳדָם יְיָ אִיקַר וְעוּשְׁנָא: הָבוּ קֳדָם יְיָ אִיקַר שְׁמֵיהּ סְגִידוּ קֳדָם יְיָ בְּשִׁיבְהוֹרַת קוּדְשָׁא: קָלָא דַיְיָ שְׁמִיעַ עַל מַיָא בִּתְקוֹף אִיקָרֵיהּ אַכְלֵי יְיָ עַל מַיִין סַגִּיאִין: קָלָא דַיְיָ שְׁמִיעַ בְּחֵילָא קָלָא דַיְיָ שְׁמִיעַ בְּשִׁיבְהוֹרָא: קָלָא דַיְיָ מְתַבַּר אַרְזַיָא וְתַבַּר מֵימְרָא דַיְיָ יַת אַרְזֵי לִבְנָן: וְשַׁוְרִינוּן הֵיךְ עִגְלָא לִבְנָן וְטוּר מַסְרֵי פָּרוֹי הֵיךְ בַּר רַמָּא: קָלָא דַיְיָ מְנַסַּר שַׁלְהוֹבִין דִינוּר: קָלָא דַיְיָ מְרַטֵּט מַדְבְּרָא מְרַטֵּט מֵימְרָא דַיְיָ מַדְבְּרָא דְרָקָם: קָלָא דַיְיָ מְבַטִּין אַיַּלְתָּא וּמַזְלִיָּת חֵיוָות חוּרְשָׁא וּבְמוּקְדְּשֵׁיהּ דִי עֵיל כּוּלְהוֹן שַׁמָּשׁוֹי אָמְרִין אִיקַר קֳדָמוֹי: יְיָ בְּדָרָא טוֹפָנָא יְתִיב עַל דִינָא לְמִתְפָּרַע מִנְּהוֹן וִיתִיב יְיָ עַל כּוּרְסֵי רַחֲמוּת וְשֵׁיזֵיב יַת נֹחַ וּמְלַךְ עַל בְּנוֹי לְעָלְמֵי עָלְמִין: יְיָ אוֹרַיְתָא לְעַמֵּיהּ יְהַב יְיָ יְבָרֵךְ יַת עַמֵּיהּ בִּשְׁלָם:

תּוּשְׁבַּחַת שִׁירָתָא עַל חֲנוּכַּת בֵּית מַקְדְּשָׁא לְדָוִד:

בכח ד' דגשי' וסימ' ימינך ה' נאדרי בכח · הרימי בכח קולך מבשרת ירושלם · קול ה' בכח קול ה' בהדר · איש חיל בכח: ישב ה' קמצין וסימ' ישב נא עבדך ואמת כעירי · לבני עמון כה אמר · ובמושב לצים · ה' למבול ישב · ה' בכל צדקתיך: בשלום ב' דגשי' בקריא וסימ' בשלום שודד יבואנו · ה' יברך את עמו בשלום: ל' מזמור ב' בטעם פזר וסימ' שיר חנוכת הבית · שירו לה' שיר חדש:

ארוממך· כנגד דליתני כפי מחשבתו שהוא מת וטעם ולא שמחת כבתו במזמור אשרי משכיל אל דל כי דרך אחד לשניהם: יי· טעם שועתי אליך לבדך ולא לרופא ותרפאני: יי· הטעם כמעט וירד אל הקבר ומצאתו מירדי בור שלם כמו תחת רדפי טוב: זמרו· בעבור היות דוד חסיד כתוב ולא יתתן

ארוממך יי כי דליתני· הגבהתני: ולא שמחת איבי לי· כמו עלי שהיו אומרים אין לדוד חלק לעולם הבא וכשראו שבשבילו נפתחו הדלתות לארון אז ידעו שמחל לו הקב"ה על אותו עון ונהפכו פני שונאי דוד כשולי קדירה: ותרפאני· היא סליחת עון כמו ושב ורפא לו: מירדי בור· כמו מירידתי לבור שלא ארד לגיהנם: זמרו ליי חסידיו·

העלית ג׳ בקריא׳ וסי׳ לך עלה מזה אתה והעם· ושמעו מצרים כי העלית· יי העלית מן שאול נפשי חייתני: ולבקר ב׳ וחס׳ וסימ׳ בערב ילין בכי ולבקר רנה· והם על המפתח: מה בצע ב׳ וסימ׳ כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו· מה בצע בדמי ברדתי אל שחת: פתחת ב׳ וסימ׳ למוסרי· פתחת שקי: ותאזרני ב׳ וסימ׳

אֲרוֹמִמְךָ יְהוָה כִּי דִלִּיתָנִי וְלֹא־שִׂמַּחְתָּ אֹיְבַי לִי: יְהוָה אֱלֹהָי שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ וַתִּרְפָּאֵנִי: יְהוָה הֶעֱלִיתָ מִן־שְׁאוֹל נַפְשִׁי חִיִּיתַנִי מִיָּורְדִי־בוֹר: זַמְּרוּ לַיהוָה חֲסִידָיו וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ: כִּי רֶגַע בְּאַפּוֹ חַיִּים בִּרְצוֹנוֹ בָּעֶרֶב יָלִין בֶּכִי וְלַבֹּקֶר רִנָּה: וַאֲנִי אָמַרְתִּי בְשַׁלְוִי בַּל־אֶמּוֹט לְעוֹלָם: יְהוָה בִּרְצוֹנְךָ הֶעֱמַדְתָּה לְהַרְרִי עֹז הִסְתַּרְתָּ פָנֶיךָ הָיִיתִי נִבְהָל: אֵלֶיךָ יְהוָה אֶקְרָא וְאֶל־יְהוָה אֶתְחַנָּן: מַה־בֶּצַע בְּדָמִי בְּרִדְתִּי אֶל־שָׁחַת הֲיוֹדְךָ עָפָר הֲיַגִּיד אֲמִתֶּךָ: שְׁמַע־יְהוָה וְחָנֵּנִי יְהוָה הֱיֵה־עֹזֵר לִי: הָפַכְתָּ מִסְפְּדִי לְמָחוֹל לִי פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי וַתְּאַזְּרֵנִי שִׂמְחָה: לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם יְהוָה אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ:

לא

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: בְּךָ־יְהוָה חָסִיתִי אַל־אֵבוֹשָׁה לְעוֹלָם בְּצִדְקָתְךָ פַלְּטֵנִי: הַטֵּה אֵלַי אָזְנְךָ מְהֵרָה הַצִּילֵנִי הֱיֵה לִי לְצוּר־מָעוֹז לְבֵית מְצוּדוֹת לְהוֹשִׁיעֵנִי: כִּי־סַלְעִי וּמְצוּדָתִי אָתָּה וּלְמַעַן שִׁמְךָ תַּנְחֵנִי וּתְנַהֲלֵנִי: תּוֹצִיאֵנִי מֵרֶשֶׁת זוּ טָמְנוּ לִי כִּי־אַתָּה מָעוּזִּי: בְּיָדְךָ אַפְקִיד רוּחִי פָּדִיתָה אוֹתִי יְהוָה אֵל אֱמֶת: שָׂנֵאתִי הַשֹּׁמְרִים הַבְלֵי־שָׁוְא וַאֲנִי אֶל־יְהוָה בָּטָחְתִּי: אָגִילָה וְאֶשְׂמְחָה בְּחַסְדֶּךָ אֲשֶׁר רָאִיתָ אֶת־עָנְיִי יָדַעְתָּ בְּצָרוֹת נַפְשִׁי: וְלֹא הִסְגַּרְתַּנִי בְּיַד־אוֹיֵב הֶעֱמַדְתָּ בַמֶּרְחָב רַגְלָי:

אֲשַׁבְּחִינָךְ יְיָ אֲרוּם אַזְקַפְתַּנִי וְלָא אַחֲדִיתָא בַּעֲלֵי דְבָבַי עֲלָי: יְיָ אֱלָהִי צַלִּיתִי קֳדָמָךְ וְאַסֵּיתָנִי: יְיָ אַסֵּיקְתָּא מִן שְׁיוֹל נַפְשִׁי קַיֵּימְתַּנִי מִן לְמֵיחַת לְגוּבָא: שַׁבְּחוּ קֳדָם יְיָ חֲסִידוֹי וְאוֹדוּ אַדְכָּרוּת קַדִּישֵׁיהּ: מְטוּל דִשְׁעֲתָא רוּגְזֵיהּ חַיֵּי עָלְמָא רְעוּתֵיהּ טָבָא בְּרַמְשָׁא מְבִיּת בִּבְכוּתָא וּלְצַפְרָא מְקִים בְּתוּשְׁבַּחְתָּא: וַאֲנָא אֲמָרִית בְּמִיתְבִי בְרוּחֲצָנָה דְלָא אָזוּעַ לְעָלְמָא: יְיָ בִּרְעוּתָךְ אִתְעֲתַדְתָּ לְטוּרַיָּא עוֹשְׁנָא סַלִּיקְתָּ שְׁכִינְתָּךְ הֲוֵיתִי מִתְבַּהַל: קֳדָמָךְ יְיָ אֶקְרֵי וְלוּתָךְ אֱלָהִי אֲצַלֵּי: מַה מָמוֹן אִית בִּדְמִי בְּמֶחְתִּי לְבֵי קְבוּרְתָּא אֶפְשַׁר דְשַׁבְּחוּנָךְ נְחוּתֵי עַפְרָא הַחֲוֵיתִיכוּן הֵימְנוּתָךְ: קַבֵּל יְיָ צְלוֹתִי וְחוּס עֲלַי יְיָ הֱוֵי סָעִיד לִי: אֲפַכְתָּא אֵילַיי לְחִנְגִּין לִי שְׁרֵיתָא סַקִּי וְזָרַזְתַּנִי חֶדְוָא: מִן בִּגְלַל דִישַׁבְּחוּן יַקִּירֵי עָלְמָא וְלָא יִשְׁתְּקוּן יְיָ אֱלָהִי לְעָלְמָא אֲשַׁבְּחִינָךְ:

לְשַׁבְחָא תוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד: בְּמֵימְרָךְ יְיָ סַבְרִית לָא אֶבְהַת לְעָלְמָא בְּצִדְקָתָךְ שֵׁיזְבִיתִי: הַצְלֵי לְוָתִי אוּדְנָךְ בִּסְרְהוֹבְיָא פְּצֵי יָתִי הֲוֵי לִי לִכְרַךְ עָשִׁין לְחוּסְנָא כְּרִיכָא לְמִפְרִיק יָתִי: מְטוּל דְתוּקְפִּי וְרוּחֲצָנִי אַתְּ וּבִגְלַל שְׁמָךְ דַבְּרִיתִי וְזוּן יָתִי: אַפֵּיק יָתִי מִמְּצַדְתָּא דְנַן דְפַרְסִין לִי אֲרוּם אַנְתְּ עוּשְׁנִי: בְּאִידָךְ אַמְנֵי רוּחִי פְּרִיקְתָּא יָתִי יְיָ אֱלָהָא קְשִׁיטָא: שְׂנֵאתִי דְנַטְרִין עוֹבָדִין דְדָמִין לְלַמָּא וּלְשִׁיקְרָא וַאֲנָא עַל יְיָ סְבִיתִי: אַבִּיעַ וְאֶחֱדֵי בְּטִיבוּתָךְ דִי חֲמֵית יַת סִיגוּפִי יְדַעְתָּ בְּעָקְתִין דְנַפְשִׁי: וְלָא מְסַרְתַּנִי בְּאִידָא דְבָעִיל דְבָבָא אֲקִימְתָּא לְרְוָחָא רִיגְלָי:

חסידך חסדי דוד יבשר החסידים שאם קרא להם כאשר קראו השם יכילם: כי· טעם חיים ארוכים כמו א אנשי מדות גדולות ודרך משל אמר כי הבכי ילין או יחסר הפועל כמו אשר ילדה אותה והטעם בערב ילין המלין בבכי ולבקר ברינה כי חסרון הבי"ת בכל המקרא הרבה כמו הנמצא בית יי: ואני· אמר ר׳ משה זה טעם ויהי כי ישב המלך בביתו כאשר ענהו נתן כל אשר בלבבך עשה וזה רחוק והנכון כאשר יקרה לבריא בגופו ובחזקתו שיחשוב שככה יהיה תמיד ולא יבוא לו חולי שיאלם כחו: יי· עת ארע כי כחי מאתך היה בבריאותי כי עת שהסתרת פניך הייתי נבהל· אמר רבי משה כי העמדת הטעם העמדתני להררי עז כמו למען יזמרך כבוד שהוא כבודי ואחרים אמרו כי יוד להררי סימן המדבר והטע׳ לשום אותו כמו הר ורבי יהודה הלוי אמר כי להררי כמו הררי בשר כי משקל השמות שוים: אליך· יספר כי לא מצא מה לעשות כי אם לקרוא ולהתחנן· ולומר מה תועלת במותי כי האדם הוא הנפש וכתו ופרט לנפש: היודך עפר· ככתוב וישוב העפר אל הארץ: הפכת· שמח כי יחיה עד מלאת כ שמתו לעבוד בוראו ולהכיר מעשיו כי בעבור זה נברא· וטעם פתחת שקי דרך משל כמתאבל על נפשו וטעם ותאזרני לחיזוק: למען· והטעם אני אודך כל ימי למען יודך ויזמרך כל אדם שים לו כבוד והטעם נשמה חכמה· ובעבור כי המשכילים מעטים אמר כבוד ולא כל כבוד: למנצח· בך יי חסיתי אל אבושה לעולם· כתנו לאחד מהמשוררים לנגן: בך· טעם כי אויבי אנשים הם לי חנם: הטה· דברים קורא כלשון בני אדם כי השומע אזן ישמע מבלי אזן: לבית מצודות· מקום גבוה שלא יפחד בו מהאויב: כי סלעי· כנגד צור מעוז ומצודתי כנגד בית מצודות וטעם תנחני בעבור כי ההליכה בהר בעבור גבהו קשה· וטעם תנהלני לאיטי: תוציאני מרשת· אלה טמנו לי ויש אומרים כי כמו זאת: בידך· הטעם שלא יוכל האויב לקחתה ובעבור שנתנה לפקדון הזכיר יי אמת בעבור הפקדון· וטעם יי שלא יוכל בעל כח לאכנו: שנאתי השומרים· הניחוש והקסם או זה יום יצא למלחמה כי בטחונו על השם לבדו: אגילה· והנה אם נבהלה ידי לא אשמח רק בחסדך: ולא הסגרתני· מגזר׳ סגירה כאשר כנגד נתון למוסירה: במרחב רגלי· שילך למקום שיאהב הפך הסגרתני:

לוי חסידיו· על מה שעשה לי כי יכולים אתם לחסות בו שייטיב לכם ואפילו אתם שרויים בצער אל תיראו כי רגע קטן באפו וחיים ברצונו וחיים ארוכים בהרצותו ובהפייסו: ואני אמרתי בשלוי· בשלוותי הייתי חושב לא אמוט לעולם אבל אין הדבר ברשותי כי אם ברשותו של הקב"ה ברצונו העמיד את הררי את גדולתי לו להיות עוז וכיון שהסתיר פניו ממני מיד הייתי נבהל ואקרא אליך ואתחנן תמיד לאמר לפניך מה בצע בדמי וגו׳ ואתה שמעת קולי והפכת מספדי למחול לי: פתחת· אלוי"קש בלע"ז כמו ויפתח את הגמלים· ורבותינו דרשו כל המזמור על מרדכי ואסתר והמן בפסיקתא זוטא: ואני אמרתי בשלוי· אמר המן אליך יי אקרא אמרה אסתר וכו׳ עד היה עוזר לי: הפכת מספדי למחול לי· אמר מרדכי וכל ישראל: מצודות פלייש"ץ בלע"ז: תנחני· מוכי"ר שמוי"ר בלע"ז כמו לך נחה את העם הזה: הסגרתני· ליבר"א שמויי בלע"ז ומנחם חבר אותו לשון סגירה וכן כל לשון סגר: בידך אפקיד רוחי· קומנדר"יה בלע"ז אפקיד רוחי תמיד לפי שאת׳ פדית אותי מצרה: השומרים הבלי שוא· המצפים לתשועתם: עששה

חי״ל· שמחה: ידם ב׳ וסי׳ לכן המשכיל· למען יזמרך כבוד· וחד ישב בדד וידם: לא׳ למנצח מזמור י׳ ר״פ וסימ׳ עד אנה יי תשכחני· השמים מספרים· יענך יי ביום צרה· יי בעוזך ישמח מלך· בך יי חסיתי· אשרי משכיל אל דל· בבוא אליו נתן הנביא· שמע אלהים קולי· לך דומיה תהלה· חלצני יי מאדם רע: ראית ה׳ חס׳ בכתובים וסימ׳ אשר ראית את עניי· אם ראית גנב ותרץ· ראית איש חכם בעיניו· האיל אשר ראית· ראתה כי אתה עמל· בתרא ראתה כתיב וכל שאר קריאה דכות׳ חס׳ בב״ב מל׳ בליש׳ וסימ׳ וראיתה אתה ונאספת· לך הגד למלך אשר ראיתה:

חנני יהוה כי צר לי עששה בכעס עיני נפשי ובטני: כי כלו ביגון חיי ושנותי באנחה כשל בעוני כחי ועצמי עששו: מכל צררי הייתי חרפה ולשכני מאד ופחד למידעי ראי בחוץ נדדו ממני: נשכחתי כמת מלב הייתי ככלי אבד: כי שמעתי דבת רבים מגור מסביב בהוסדם יחד עלי לקחת נפשי זממו: ואני עליך בטחתי יהוה אמרתי אלהי אתה: בידך עתתי הצילני מיד אויבי ומרדפי: האירה פניך על עבדך הושיעני בחסדך: יהוה אל אבושה כי קראתיך יבשו רשעים ידמו לשאול: תאלמנה שפתי שקר הדברות על צדיק עתק בגאוה ובוז: מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם: תסתירם בסתר פניך מרכסי איש תצפנם בסכה מריב לשנות: ברוך יהוה כי הפליא חסדו לי בעיר מצור: ואני אמרתי בחפזי נגרזתי מנגד עיניך אכן שמעת קול תחנוני בשועי אליך: אהבו את יהוה כל חסידיו אמונים נצר יהוה ומשלם על יתר עשה גאוה: חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים ליהוה:

לב

לדוד משכיל אשרי נשוי פשע כסוי חטאה:

חוס עלי יי ארום עיק לי בלארת מרוגזיה עיני איטעק נפשי וכריסי: ארום שיציאו בדוונא חיי ושני בחינתא תקל בחובי חילי ואיברי: מן כל מעיקיי הוית כיסופא ולשבבי לחדא ודלוחא לידעין לי רחמין בשוקא ערקין מן קדמי: ואתנשיית היך שכיבא מן רעיונא הויתי כמן דפחר תביר: מטול די שמעית טיב ביש דאמרין עלי עממין סגיאי רתיתא מחזור חזור באיתכנשיהון כחדא עלי למיסב נפשי חשיבו: ואנא עלך רחיצית יי אמרית אלהי אנת: באידך זמני פורקני פצי יתי מן יד בעלי דבבי ומרודפי: אנהר סבר אפך על עבדך פרוקני בטובך: יי לא אבהית ארום קריתך יבהתון רשיעי ישתקון ויחתון לשיול: תתפקקן סיפוותי שיקרא דמללן על צדיקי גידופין בגיותנותא ובסרנותא: כמה סגי טובך דאטשיתא לדחלין מינך עבדתא לסברין עלך למפרע להון אגר טב קביל בני נשא: תטמרינון בטמרא בעידן רוגזך סגידודי גיבריא תטשינון כד במטללתא מתיגרת לישנא: בריך יי ארום פריש טיבותיה לי בקרתא כריכתא: ואנא אמרית באיתבעותי למיערוק אישתציית מקביל יקרך בקושטא שמעת קל צלותי באתחנונתי לוותך: רחומו ית יי כל חסידוי מהמניא נטיר מן קדם יי ופריע על דורבני דעבדין גיותנותא: תקופו ויתעלים רעיונכון כל דכיילין למימרא דיי:

לדויד שכלא טבא אמר דויד טובוי דמן שבקין ליה מרודוי חפיין על חיטאוי:

עששה. כהתה לשון עששית שאדם נותן זכוכית לנגד עיניו לראות לעבר הזכוכית דבר אין אותה מראה ברורה: ועצמי עששו. לשון רקב כאילו אכלם עש: מכל צררי הייתי חרפה לגדוף: ולשכני. אני חרפה מאד ופחד למיודעי המשקטייש"ן בלע"ז מתפחדים על קורותיו: ככלי אובד. שהולך לאבוד כל לשון אבידה אין הלשון נופל על בעל אבידה לומר הוא אבד אותה אלא האבידה אובדת ממנו כד"א אשר תאבד ממנו האובדת לא בקשת: דבת רבים: עצת רבים דבת פרד"לין בלע"ז לשון דובב שפתי ישנים וכן כל דבה שבמקרא: מגור מסביב. שמיראין ומפחדין אותי: בהוסדם. בהתיעצם: זממו. לשון מחשבה: בידך עתותי. עתים העוברים עלי על פיך הם ובגזירותיך: אל אבושה כי קראתיך. אחרי שקראתיך אין כאה שאבוש: ידמו לשאול. ישתתקו ויאלמו למות: הדוברות על צדיק עתק. שאומרו לשאול עלי דוד מבקש רעתך: עתק. שרש דבר שאינו כמו ויעתק משם ודומה פתר אותו לשון דבר גדול וקשה כמו עתקו גם גברו חיל הון עתק ולמכסה עתיק: מה רב טובך. ידעתי לעולם הבא יש שכר טוב ליראיך ומכל מקום בעולם הזה שהרשעים מקיפין אותם אני מתפלל עליהם שתסתיר בסתר פניך: מרוכסי איש. מחבורי רשעים המתקשרים יחד להרע להם: בעיר מצור. בקעילה כשאמר שאול עלי כסגר לבא בעיר דלתים ובריח: ואני אמרתי בחפזי. כשיצאתי מקעילה וברחתי אל מדבר מעון והייתי נחפז ללכת מפני שאול כי השיגני שאול ואנשיו עוטרים אלי ואל אנשי לתפשם. אמרתי בלבי. נגרזתי נכרתי לשון גרזן הכורת את העץ על שם ב גזירתו נקרא גרזן כך פיר' דונש ומנחם חברו כמו נגרשתי ואין לו דמיון בתורה: אמונים נוצר יי. כמו שומר יי את המאמינים בישועתו וסומכין עליו: על יתר. מדה במדה מכוון כחוץ על יתר הקשת או יש לפתור על יתר חבל כנגד חבל קו כנגד קו. לא"ה יתר הוא לשון גאוה כמו יתרה שאת פירוש ומשלם על יתר ומשלם ב בגאוה לעושה גאוה: חזקו ויאמץ לבבכם. כמו שראיתם שעשה לי להושיעני שהוחלתי לו: לדוד משכיל. אמרו חכמים כל מזמור שנאמר בו משכיל על ידי תורגמן אמרו: אשרי נשוי פשע. שהקב"ה נושא פשעו ומכסה חטאיו כסוי אכפורדוניץ בלע"ז ולא יחשב לעון ובלבד שלא תהא ברוחו רמיה להיות בדעתו לשוב אל קיאו: כי

חנני. יתכן שטעם העמדתני אני אשמח בחסד שעשית עמי בימים שעברו ולא הסגרתני רק עתה צר לי מאד ולא מרחב. רבי' פי' שזה המזמו' על חולי שקרהו טעם עששה בכעס בעבו' היות כעס האויב עלי עששתי כולי כאילו עש אכלני ודימה היגון שהוא בלב לאוש הגוף וטעם עיני שמאכל הרואה החולה יתעבהו כל אכל תתעב נפשו וטע' נפשי הנפש המתאוה שכחה כטוב בכבד וככה הכתו' אף הנפש האוכלת ובטני רמז לקרב העליון ל שם המאכל והנה ה הטעם כי כח הגוף חלש כנגד אכלו עש: כי כלו. בחסרון המאכל דרך משל ו והזכיר העצמות שהם מוסדות הגוף: מכל. הזכ' כי משפת צורריו תבא לו חרפה: ולשכני מאד. היא חרפה להם בעבור שהם קרובים אליו: נדדו ממני. כאדם שיברח מראו' אליקם' ודבר מגונה ונמאס ל למראה: נשכחתי. שאמ' לא יזכרני כלל אין חפץ בו כאמר ו יאבד לא יבוקש. כי. יתכן היות נשכחתי מ מפאת השם בעבור שלא יושיעני כאילו שכחני בעבור ש שאמר אחר כן כי ש שמעתי דבה רעה ש שיוציאו עלי שיפחד ממנה כל השומע או טעמו להיות לי מגור מכל סביבי בהוסדם ומגזרת סוד: ואני. אף על פי שחשבו האויבי' שכחתני אני בך אבטח ואודה כי אתה אלהי: בידך. כנגד השומרים הגלי' שוא כי עת ישועתי ב בידך לבדך הוא: האירה. מלת על כמו אל כמו ו ויתפלל על יי' כמו ויאר יי' פניו כי ההוה ב במצוק כיושב בחשך על כן האירה: תאלמנה. בעבור שהזכיר למעלה כי ש שמעתי דבת רבים והנה עתק כדרך וידבר אתם קשות והנה יחסר דבר וטעם צדיק כמוני: מה. ואלה הדוברים עתק לא ידעו הטוב שצפנת ליראיך וכבר עשית כמה טובות בגלוי לחוסים בך וזה טעם נגד בני אדם: תסתירם. וככה כל יראיך תסתירם וסתרם הוא שתסתיר פניך מאנשים מעותים: מרכסי. מגזרת והרכסים לבקעה ויש אומרים תסתירם בסתר שידאו פניך מריב לשונות ויש אומרים בסתר אפך וכעסך שהם בריב לשונות כירבת רבים: ברוך יי'. יש אומרים כאילו הייתי בעיר מצור או אז אומר בעיר מצור ברוך יי': ואני נגרזתי. מגזרת גרזן שהוא כלי לכרות בו ויש אומרים שהוא הפוך וכאשר אמר עיניך אמר שמעת: אהבו. לשון צווי כמו אחזו לנו שועלים: אמונים. תאר כמו פסו אמונים: על יתר. הנותרים מאנשי הגאוה ומלת לעשות לתקן הסבות כמו וימהר לעשות אותו ויתכן היות גאוה חסר בי"ת גם יחסר מלת מעשה כאילו אמר ומשלם על יתר עושה מעשה בגאוה: חזקו. אמר לחסידים אהבו בעבור גודל מעלתם ולמיחלים חזקו: לדוד משכיל אשרי נשוי פשע. יתכן היות זה המזמור על טעם פיוט תחלתו משכיל או בעבור שכתוב בו אשכילך ומלת נשוי פשע מבעלי האלף בא על דרך בעלי הה"א או שניהם כמלאים והעד וכמו את כלימתם וכסוי פעול כי וכוסה קלון פועל יוצא והטעם כי המוכה או הנגוע בעבור פשע שעשה בגלוי על כן אמר אודה עלי פשעי ויש שאלה קשה הנה משאכו דוד אומר כי חסיד אני ולא תתן חסידך אם כן איך משאכו בכמה מזמורים שיש לו פשעים ועונות כי פשעי אני ארע והתשובה כי לבו היה שלם עם השם ולא פשע ולא חטא רק כנגד בני אדם יש לו פשיעות בשגגה ואחרי' אמרו שהוא מדבר בעד אחרים שהם בגלות אם כן מה יעשה במלת כי פשעי אני ארע שהוא כדבר בת שבע ועוד אפרשנו אמרי

ופחד ב' בטעמא לעיל וסי' לולי אלהי אבי אברהם ופחד יצחק. ופחד למודעי ראי בחוץ. והד מלרע ופחד ורחב לבבך: אויבי י"א מלאים וסי' נמסר בשמואל א' ריש סי' ב' ובתלים סי' ט'. בגאוה ב' וסי' בגאוה ובגודל לבב לאמר. בגאוה ובוז: צפנת ג' בקריא וסי' מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. ואלה צפנת בלבבך. כי לבם צפנת משכל: אהבו ב' בקריא וסי' שנאו רע. אהבו את יי' כל חסידיו: ומשלם ג' בקריאה וסי' ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו. ומשלם עון אבות אל חיק בניהם אחריהם. ומשלם על יתר עשה גאוה. אנ"ך:

אשרי. הנה כסוי חטאה הוא העושה תשובה וסר חרון השם ממנו ולא נראתה חטאתו שלא היה עליה עונש טעם יחשוב מתחשבה או חשבון ורמיה כמו מרמה ויש אומרים ואין ברוחו להיות כקשת רמיה ועוד אפרשנו: כי. אם שתקתי שלא אדבר כדבור בני אדם בלו עצמי בשאגתי כמו האריה שיש קול: כי. ידך. מכתך כי המכה ביד היא: לשדי. מגזרת לשד השמן והטעם ה הליחה והחמה שבה חיי האדם גם בחרבוני קיץ דרך משל שיבשה הליחה וימיו קרבו למות: חטאתי. כנגד כסוי חטאה ועוני כנגד לא יחשב יי' לו עון ופשע כנגד נשוי פשע וטעם אודה להתודות וטעם נשאת כרוח הקודם או שנשא עד היו עונו: על זאת. שאתה נושא עון: לעת מצוא. כדרך דרשו יי' בהמצאו ובקשתם מ משם את יי' אלהיך ומצאת או כאשר ימצא לבבו מפונה ממחשבו ופנוי מעסקיו וצרכיו אז יתפלל על דרך על כן מצא עבדך את לבו: טעם לשטף מים רבים רמז להמית א אויביו כמו וימשני ממים רבים או המות והתחלואים והמשילם למים שהתגברו וטעם רק כי המים יגיעו א אחרים וכאילו הוא ק קשור עם אליו לא יגיעו ופמוהו בלשונינו ה הרבה: אתה: יתכן להיות מצר כמו אויב או הצרת החולי כמו צר ומצוק והעד רבים מכאובים: רני פלט. אמר רבי משה תסובבני פועל יוצא לשנים פעולים קולות מלאכי שאמלט והנה רני כדרך ותעבור הרנה והם מ׳יחוכו ויאמרו א אשכילך בדרך זו תלך כמו זאת ותחסר ב״ית מן עני ויש אומרים כטעם רמז: אל תהיו. זאת היא העצה: כסוס כפרד: דרך משל כאשר ויש כרע כאח לי ופעמי יחסרו הכף. אר׳ משה הטעם

כי החרשתי. כאשר החרשתי מלהתודות על פשעי לפניך: בלו עצמי. מרוב אנחות דאגותי כל היום שהייתי דואג מפני הפורענות: כי יומם ולילה. היה כבד עלי מורא ידך וגזירותיך: נהפך לשדי. לחלוח שלי וכן לשד השמן לחלות שמן כך פירשו דונש ומנחם חברו לשון שדידה כמו משוד עניים רשעי זו שדוני: בחרבוני קיץ. עד ש יבשם כחורב הקיץ מפני דאגת כובד ידך שהייתי דואג על חטאי ולפיכך חטאתי אודיעך תמיד ולשון הווה הוא. כי אמרתי טוב שאודה עלי פשעי ליי' ועת׳ כשהודיתי ואמרתי לנתן הנבי׳ חטאתי נשאת עון חטאתי כענין שנאמר שם גם יי׳ העביר חטאתך וגו׳: לעת מצוא. בהמצאך לקבל תפילתו ומה היא זאת רק לשטף מים רבים אשר לא יגיעו אליו שלא יפול ביד ה האומות שהם כמים שוטפים וכן שנינו שהתפלל דוד על זאת ואמ׳ אפלה נא ביד יי׳ כי רבים ר רחמיו וביד אדם אל אפולה: אתה סתר לי. להסתר בצלך מפני פחד אויב: תצרני. כמו תשמרני: רני פלט. רנה של הצלה: תסובבני. לשון הווה הוא שסבבתני תמיד רני פלט וכך אמרת לי אשכילך ואורך דרך ללכת: איעצה. ארמוז לך בעיני רמז מה תעשה איעצה לשון קריצת עין כמו עוצה עיניו לחשוב תהפוכות בספר משלי: אל תהיו כסוס כפרד. שאינו מבין בין העושה לו טובה לעושה לו רעה כשאתה ממתגם בו ב במתג הוא בולם פיו ומכסכס ב ברסנו וכשאתה מקרדו ומקרצפו אתה צריך לבלום ולסגור פיו ו ולייסרו במתג ורסן כשאתה מ מעדהו עדיו ותיפהו בל קרוב אליך שלא יקרב אליך להזיקך כשאתה מייפהו במתג ורסן עדיו לבלום בשע׳עדיו שאת׳ מקרדו ומקרצפו אתה צריך לסורגו במתג ורסן שלא יקרא אליך: בלימה בלשון משנה לשון מסגר פיו בולם ר רגליו מבולמות במסכת בכורות ומנחם חבר לבלום וכן על בלימה לשון תוכן: בנבל עשור. של עשר נימין נעימה: כנד. לשון גובה וכן תרגם אונקלוס נצבו כמו נד קמו כשור וכן פי׳ מנחם ואין נד וכאד שוין: נותן באוצרות תהומות׳ תה׳ הארץ:

הטניח

לב׳ אשרי ד׳ בטע׳ וסי׳ נמס׳ בריש סיפ׳ ובלו ד׳ וסי׳ לא בלו שלמותיב׳ מעליב׳ בלו מרוב הדרך מאד. שלמותיה׳ לא בלו דעזרא׳ כי החרשתי בלו עצמי: ידך ה׳ חס׳ בסיפ׳ וסימ׳ קומה יי׳ אל נשא ידך. ותנחת עלי ידך. הכבד עלי ידך׳ אם אלך בקרב צרה׳ פותח את ידך: הבין ה׳ בקרי׳ וסי׳ ויען יי׳ אליו יען אשר שאלת חכמה ומדע:

אַשְׁרֵי אָדָם לֹא יַחְשֹׁב יְהוָה לוֹ עָוֺן וְאֵין בְּרוּחוֹ רְמִיָּה׃ כִּי־הֶחֱרַשְׁתִּי בָּלוּ עֲצָמָי בְּשַׁאֲגָתִי כָּל־הַיּוֹם׃ כִּי יוֹמָם וָלַיְלָה תִּכְבַּד עָלַי יָדֶךָ נֶהְפַּךְ לְשַׁדִּי בְּחַרְבֹנֵי קַיִץ סֶלָה׃ חַטָּאתִי אוֹדִיעֲךָ וַעֲוֺנִי לֹא־כִסִּיתִי אָמַרְתִּי אוֹדֶה עֲלֵי פְשָׁעַי לַיהוָה וְאַתָּה נָשָׂאתָ עֲוֺן חַטָּאתִי סֶלָה׃ עַל־זֹאת יִתְפַּלֵּל כָּל־חָסִיד אֵלֶיךָ לְעֵת מְצֹא רַק לְשֵׁטֶף מַיִם רַבִּים אֵלָיו לֹא יַגִּיעוּ׃ אַתָּה סֵתֶר לִי מִצַּר תִּצְּרֵנִי רָנֵּי פַלֵּט תְּסוֹבְבֵנִי סֶלָה׃ אַשְׂכִּילְךָ וְאוֹרְךָ בְּדֶרֶךְ־זוּ תֵלֵךְ אִיעֲצָה עָלֶיךָ עֵינִי׃ אַל־תִּהְיוּ כְּסוּס כְּפֶרֶד אֵין הָבִין בְּמֶתֶג־וָרֶסֶן עֶדְיוֹ לִבְלוֹם בַּל קְרֹב אֵלֶיךָ׃ רַבִּים מַכְאוֹבִים לָרָשָׁע וְהַבּוֹטֵחַ בַּיהוָה חֶסֶד יְסוֹבְבֶנּוּ׃ שִׂמְחוּ בַיהוָה וְגִילוּ צַדִּיקִים וְהַרְנִינוּ כָּל־יִשְׁרֵי־לֵב׃

לג

רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיהוָה לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה׃ הוֹדוּ לַיהוָה בְּכִנּוֹר בְּנֵבֶל עָשׂוֹר זַמְּרוּ־לוֹ׃ שִׁירוּ־לוֹ שִׁיר חָדָשׁ הֵיטִיבוּ נַגֵּן בִּתְרוּעָה׃ כִּי־יָשָׁר דְּבַר־יְהוָה וְכָל־מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה׃ אֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט חֶסֶד יְהוָה מָלְאָה הָאָרֶץ׃ בִּדְבַר יְהוָה שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ פִּיו כָּל־צְבָאָם׃ כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם נֹתֵן בְּאֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת׃

טב למשה בר עמרם דלא חשיב ייליה עויין בדיל דלא אהות ברוחיה נכלא׃ מטול דשתקית מן פתגמי אורייתא בליין גרמיי בנהמותי כולא יומא׃ ארום יימם ולילי תקיפת עלי מחתך איתהפיך רוטבי היך שרבא דקייטא לעלמא׃ חובתי אודעינך ועויתי לא חפירת אמרית אודי על מרודיי קדם יי ואת שבקתא עוייתי חובי לעלמין׃ מטול דא יצלי כל חסידא קדמך לעידן רעותיה להוד לעידן דייתון עממין סגיאין היך מיא לותיה לא ימטון למבאשא׃ את הוא יי טמור לי ממעיקא תנטרינני ביעת שזבותא תחזרינני לעלמא׃ אשכלינך ואליפינך באורחא דנן תהך אימלכינך ואישוי עלך לטבא עייני׃ לא תהוון כסוסיא והיך כודנא דלית להון ביונא בזממא ופרומביא תיקוניה לאיתחסמא כחדא לא יתקרב לותך׃ סגיאין כיבין לרשיעא ודכלי ביי טיבותא יחזריניה׃ חדו במימרא דיי ובעו צדיקיא ושבחן כל תריצי לבא׃ שבחו צדיקיא קדם יי לתריצי יאי שבחתא׃ אודיאו קדם יי בכנורא בנבלא דעסרתי נימין שבחו ליה׃ שבחו קדם יי שירתא חדתא אוטיבו לשבחא ביבבא׃ מטול דתקין פתגמא דיי וכל עובדוי בהימנותא׃ רחים צדקתא ודינא טובא דיי מליא ארעא׃ במילא דיי שמיא איתעבידו וברוחא דפומיה כל חיליהון׃ דמכניס היך זיקא מוי דימא יהבינון באפותיקי תהומיא׃

והכלבים עזי נפש. מדי עברו יקח אתכם. אל תהיו כסוס כפרד. חכמת ערום הבין דרכו. וסימ׳ בלשון ארמי הון כלביא שאלין חכמתא לסוסיא: לג״ לישרים ג׳ בקריא׳ וסימ׳ רננו צדיקים ביי׳ לישרים נאוה. זרח בחשך אור. יצפון לישרים תושיה. וא׳ ולישרים בלבותם: צדקה ומשפט ג׳ וסימ׳ ושמרו דרך יי׳. אהב צדקה ומשפט. עשה צדק ומשפט: תהומו׳ ד׳ מל׳ דמל׳ וסימ׳ כנס כנד מי הים. יעלו הרים ירדו תהומות. בדעתו תהומות נבקעו. באין תהומו׳ חוללתי. ועיין בסדר בשלח בפסוק תהמת יכסיומו:

אל תהיו כדמות הסוס שהוא צריך למתג ולרסן ואמר עדיו כמו לחיו וכמוהו המשביע בטוב עדייך: לבלום. מלה ידועה בלשון חז״ל. וטעם בל קרוב אליך להזיקך וי״א כי בל קרוב אליך חלילה לך מהיותך כסוס כדרך ועצת רשעי׳ רחק׳ מני וי״א כי יתחבר מלת אותו כאילו כת׳ במתג ורסן תפארתו לבלום אותו ועוד עדיו על דרך למצוא עונו לשנוא: רבים: אמר רבי משה מי שלא שם לבו לשמור אורחתיו אולי מעדו אשוריו ובעבור זה נקרא רשע ויתכן שהוא הנשוי פשע וטעם והבוטח ביי׳ שלא ישען על הרופאים כאסא ודע כי הכתוב לא התיר להתרפאות רק ממכת בן אדם כי השם לבדו הוא רופא ישראל ורפואתו לחזק כפשו ולהוסיף על יראתו: שמחו. הצדיקים שלא חטאו הם שמחי׳ שלא יבוא עליהם חולי כי רופאם שהוא השם הוא שומרם והוא יסיר כל מחלה הנמצאים במאכלם: רננו צדיקים. השמיעו קול ונאוה מגזרת תאוה והנו״ן לבנין נפעל על משקל וכל נעשה במרחשת. ויש אומרים כמו נאה בלשון תלמוד: הודו. בנבל עשור. אמר רבי משה נבל שיש בו עשרה נקבים ולא דבר נכונה כי נבל כלי בפני עצמו גם כן עשור כאילו אמר בנבל בעשור על דרך כרע כאח לי וכמוהו ככבש אלוף כי הכ״ף ישמש בעבור שנים כדרך בי״ת באהל שדי יעשה חפצו והעד שהם שנים עלי עשור ועלי נבל: שירו לו. בעבור שנים כאילו כתוב הטיבו נגן לו בתרועה כדרך אל באפך תוכיחני: כי. דבר יי׳. הם גזרותיו שגזר ונקראו דברים שהכל על ידי המלאכים שהם עושי רצונו ונכה הודו כל הנביאים גם חכמי הלב. וטעם שמחו עם זה הכתוב כי הצדיקים בשמחה וברננה לעולם ואינם מתעצבים על מה שגזר עליהם השם כי הכל יוצר ואומנה: אהב. הזכיר יושר עם דבר כי יושר הנכון ואמונה עם המעשים שיוציא לאור כל תעלומה וצדיקה כמו צדק כדי להשוות הכל. ומשפט זה מזה וחסדו כולל הכל על כן חסד יי׳ מלאה הארץ: בדבר. שב להזכיר הדבר כי לא החלקים לבדם דבקים בדבר השם רק השרשים. והזכיר השמים וברוח פיו כמו בדבר יי׳ בעבור כי כל הנבראי׳ בארץ וכל ההווה בם תלוי׳ במערכ׳ השמי׳ כוכם. והנה הזכי׳ בארץ בתחלה כי היא המוצק ואחנו הנולדי׳ ממנה והאחר השמי׳ והאח״כ הים ולא הזכי׳ גלגל הרוח והשם כי לא דבר רק על הנראה לעין אמר רבי משה לא יגלה שטח הארץ שהיא היבשה רק בעמוד המים כמו נד שנקוו המים והנה כונס מגזרת לך כנוס את כל היהודים ונותן באוצרות שטעם כפול:

ירצו

ראו • והנה הכל נברא בדברו והנה ראוי הוא שיראו אנשי הארץ מהשם ויחרדו אל דברו והזכיר כל הארץ כדרך וכל הארץ באו מצרימה: כי הוא אמר • בחפץ וברצון לא בכלי: הוא צוה ויעמוד • הטעם כפול כאילו אמר כי הוא אמר ויהי אמר והוא צוה צווי • ויעמוד כאשר פירשתי כדרך וברך ולא אשיבנה כי כח השם בכח כל פועל עבר או עתיד: יי • ואחר כן שעצתו עומדת אין כח לכל הגוים להפר אותה רק הוא יפר עצתם: עצת יי • כנגד עצת גוים: מחשבות לבו • דרך משל כנגד מחשבות עמים: משמים • בעבור שהזכיר גבורת השם אמר כי הוא יודע סתרי לב והנה הוא חכם ואמיץ כח וטעם השקיף כאילו רואה הכל בעיניו והזכיר השמים כי הם סביבו׳ כל הארץ ואמר אל כל יושבי

לנחלה ט״ו וסימ׳ נמסר בסדר ויקח קרח • בני האדם ו׳ וסימ׳ אשר בנו בני האדם • אם יי׳ הסיתך בי • את לבב כל בני האדם דמלכים דתפלת שלמה • וחברו דד״ה • משמים הביט יי׳ • להודיע לבני האדם • וכל קהלת רבו׳: עזרנו ב׳ וסימ׳ עזרנו ומגננו הוא • עזרנו בשם יי׳: לד׳ טעמו ד׳ בקריא׳ וסימ׳ והיה טעמו כטעם לשד

ייראו מיהוה כל הארץ ממנו יגורו כל ישבי תבל: כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמד: יהוה הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים: עצת יהוה לעולם תעמד מחשבות לבו לדר ודר: אשרי הגוי אשר יהוה אלהיו העם בחר לנחלה לו: משמים הביט יהוה ראה את כל בני האדם: ממכון שבתו השגיח אל כל ישבי הארץ: היצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם: אין המלך נושע ברב חיל גבור לא ינצל ברב כח: שקר הסוס לתשועה וברב חילו לא ימלט: הנה עין יהוה אל יראיו למיחלים לחסדו: להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב: נפשנו חכתה ליהוה עזרנו ומגננו הוא: כי בו ישמח לבנו כי בשם קדשו בטחנו: יהי חסדך יהוה עלינו כאשר יחלנו לך:

לד

לדוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך ויגרשהו וילך: אברכה את יהוה בכל עת תמיד תהלתו בפי: ביהוה תתהלל נפשי ישמעו ענוים וישמחו: גדלו ליהוה אתי ונרוממה שמו יחדו: דרשתי את יהוה וענני ומכל מגורותי הצילני: הביטו אליו ונהרו ופניהם אל יחפרו: זה עני קרא ויהוה שמע ומכל צרותיו הושיעו: חנה מלאך יהוה סביב ליראיו ויחלצם: טעמו וראו כי טוב יהוה אשרי הגבר יחסה בו: יראו את יהוה קדשיו כי אין מחסור ליראיו: כפירים רשו ורעבו ודרשי יהוה לא יחסרו כל טוב:

וידחלון מן קדם יי כל יתבי ארעא מיניה ירתתון כל דיירי תבל: מטול דהוא אמר ויהוי הוא פקיד ואיתקיים: יי תבר מלכת עממיא בטיל מחשבת אומיא: מלכתא דיי לעלמא קיימא מחשבת ליביה לדרי דריא: טובוי דגברא דיי אלהיה עמא די בחר לאחסנא ליה: מן שמיא אסתכל יי חמא ית כל בני נשא: ממדור בית מותביה אודיק לות כל יתבי ארעא: די ברא יתהון מכוון כחדא לבהון ומתבונן לכל עובדיהון: לית מלכא מתפריק בסגעי חילוותיה גיברא לא מתפצי בסגעי חיליה: שקרא סוסא לפורקנא ובסגיעי תוקפיה לא משתזיב: הא עינא דיי מסתכלין לדחלין מיניה לסברין לטיבותיה: למפצי ממותא נפשהון ולקיימותהון באולצנא: נפשנא מסתכיא לפורקנא דיי סעודנא ותריסנא הוא: ארום במימריה יחדי ליבנא מטול דבשום קודשיה איתרחיצנא: יהי טובך יי עלנא היכמה דסברינן עלך:

לדוד כד שני ית מדעיה קדם אבימלך ופטריה ואזל: אברך ית יי בכל עידן תדירא תושבחתיה בפומי: במימרא דיי תושבחת נפשי ישמעון עינוותניא ויחדון: הבו רבותא קדם יי עימי ונרומם שמיה כחדא: תבעית אולפן מן קדם יי ועננני ומכל דחלתי פציתני: אסתכלו לותיה ואתנהרו ואפיהון לא עצבו: דין עניא צלי קדם יי שמיע ומכל עקתוי פרקיה: שרי מלאכא דיי חזור חזור לדחלין מיניה ושיזיב הינון: אשתמודעון וחמון ארום טב יי טובוי לגבר דאיתרחיץ במימריה: דחילו מן קדם יי קדישוי ארום לית חוסרנא לדחלוי: בני אריוא אסתכנו וכפנו ותבעי אולפנא דיי לא חסרין כל טובא:

רשי

המבין • הביט • היוצר יחד לבם׳ לב כלם יחד ויודע כל המחשבו׳ • ורבותינו הסיבוהו אל ממכון שבתו השגיח יחד לבם היוצר ודרשו מכאן שכולן נסקרין בסקירה אחת: בשנותו את טעמו • כענין שנאמר ויתו על דלתו׳ השער וגו׳ וישנו את טעמו בעיניהם ששנה דברו וטעמו ועשה עצמו שוטה והוריד רירו על זקנו: לפני אבימלך • כך כל מלכי פלשתים נקראים וכל מלכי מצרים פרעה ואף על פי ששמו אכיש קורין לו אבימלך ומדרש אגדה שהיה צריך כאבימלך שלא רצה להרגו ואנשיו אומרים לו הלא זה דוד מלך הארץ כדאיתא במדרש תילים: ביי׳ תתהלל נפשי • מתפאר אני ומתהלל שיש לי פטרון כזה להושיעו ולהגן: תתהלל נפשי • שפורוו״ט דא בלע״ז: ישמעו ענוים • כפלאות שעשה לי מתוך תהלתי יבינו אותם וישמחו: מגורותי • לשון פחד כמו ויגר מואב: הביטו אליו • כל אותם שהביטו אליו מתוך צרתם: ונהרו • האירו פניהם: יחפרו • יתביישו כמו וחפרה הלבנה ובושה החמה: טעמו וראו כי טוב יי׳ • טעמו דברו: יראו • היו יראים לשון ציווי: רשו • לשון דלות: כל טוב • לאון בי״ן בלע״ז כמו כל מלאכה: בקש

מסרה

חשמן • וישנו את טעמו בעיניהם • לדוד בשנותו את טעמו לפני • על כן עמד טעמו וריחו לא נמר • חוד וטעמו כצפיחית בדבש: הביטו ב׳ וסי׳ הביטו ארחו׳ תימא • אליו ונהרו: יראו ג׳ בקריא׳ וסימ׳ אך יראו את יי׳ • ועתה יראו את יי׳ • יראו את יי׳ קדושיו:

שלא יפקד מהם איש: היוצר • היוצ׳ אחד ואם היוצרים שונים על כן הוא לבדו יבין אל כל מעשיהם: אין המלך • אין הגבורות כמחשבת היועץ הגדול בבני אדם והוא המלך והנה מה תועלת יש בעצתו והנה איננו נושע בעבור רוב כח שיש לו והטעם על מחנותיו: שקר • בעבור שאמר השם התתן לסוס גבורה והטעם על סוס המלך והחיל: לא ימלט • הפעל חסר והו׳ כמשפט: הנה עין יי׳ • על דרך ותשימה עיני עליו ועינך שים עליו: אל יראיו • ממנו לבדו לא ממלך שהוא בשר ודם ולא ייחלו רק לחסדו לבדו: להציל ממות: חרב או דבר: נפשנו • בעבור שראינו יראי השם והמייחלים לו כמלטו על כן נפשנו חכת׳ לו וטעם עזרינו כנגד ברוב חיל שהזכיר עם המלך ומגיננו כנגד המלך כמו מגיננו ראה אלהים: כי בו ישמח לבנו • כנגד יראיו: יהי • הזכיר חסדך ויחלנו לך כנגד למיחלים לחסדו: לדוד בשנותו את טעמו • טעמו לבו ושכלו ודעתו כמו משיבי טעם ואכים היו לו שני שמו׳ וכמוהו רבו׳: אברכה • בכל עת • בהיותו במרחב או בצר או בטעמו או בשנותו אותו: ביי׳ • בו אתהלל עד שישמעו ענוים את תהלתי וישמחו: גדלו • כאילו ידבר עמהם ובקש מהם שיעזרוהו לגדל את השם: דרשתי • ספר להם שדרש השם בצר לו וענהו: הביטו • טעם שוא זה שהזכיר אחרי כן עני קרא וכמוהו אם תראנו ולא עתה והוא דרך כוכב מיעקב:

ונהרו • יאורו פניהם הפך אל יחפרו מגזרת המנהרות ובתרגום ונהורא עמיה שריה ויש אומרים מגזרת ונהרו אליו מגזרת נהר: זה • שמע • עבר כמו כאשר אהב בעבור היותו באתכחתא: חונה • בעבור שסבבוהו עבדי אכיש והשם שלח מלאך להצילו על דרך ישלח מלאכו לפניך וטעם סביב שטעם מלאך שם המין כמו ויהי לי שור וחמור והנה הטעם מלאכי רבים ככתוב בדברי אלישע ואע״פ שאינ׳ נראי׳ במראה העין הם נודעי׳ בלב באמת: טעמו • מגז׳ טעמו זה הוא מראה הלב וראו מראה העין: יראו • אר״ מטה היה ראוי להיות יראו כמו קראו רק בא תמונה בעבור שלא תתערב עם יראו כדיקים וטעם קדושיו הם העוזבים תאות העולם ועסקיו וטעם יראו שלא תיראו שיבוא לכם נזק או מחסור אפילו מלחם: כפירים • יש אומרים הכופרים בעיקר והנכון בעיני שהם בני האדם הדומים לכפירים לטרוף ברוב אכלם הנה רשו ורעבו: ודורשיו • שלא יבקשו לחם רק מהשם לבדו ויש אומרים כי כאשר תפשוהו אנשי אכיש הרעיבוהו ובעמדו לפני אכיש היה רעב והשם בחסדו עזרו כדרך אליהו: לכו

לכו · הזכיר בנים שהם צריכים לימוד : מי · תאות השכל לחיות שנים רבות על כן אוהב ימים ארוכים כמו אנשי מדות אנשי לבב והנה הטעם ימים ורואים כימי פלוני שהיה ככה : נצור · אמר לקדושים היראה בלב · כי מעלתם גבוהה להשמר בלשון ובמעשה : סור מרע · מצות לא תעשה ועשה טוב מצות עשה : בקש שלום · כי אין משפט הבנים לבקש מריבה ולהתגבר זה על זה : עיני · הזכיר העינים והאזנים הסתר והגלוי : פני · חרון אף שיראה בפנים כמו ופניה לא היו לה : צעקו · בשובם מרשעתם ויש אומרים כי זה הפסוק שב אל שועת הצדיקים והנכון כאשר דברתי והעד קרוב : לנשברי לב · הם ששבו מדרכם הרעה : רבות · הטעם אם תראו צדיק שבאו עליו רעות א יואם כי השם יצילנו מכולם : שומר · והטעם שאפילו על אבריו שום נזק גדול לא יהיה והזכיר העצמות בעבור שהם מוסדות הגוף : תמותת' רעה אחת מיד תמותת הרשע כנגד רבות רעות צדיק : פודה · ולא יאשמו · כמו ושונאי צדיק יאשמו וכמוהם תאשם שמרון : לדוד ריבה יי' את יריבי · יריבים אומרי' שהוא הפוך כמו אם שוב ת תשובו אם שוב ישיבני יי' והנכון בעיני שהם שנים שלשים : החזק · הטעם כי המגן והצנה שאקח למלחמ' אין משעני עליהם רק עליך שתחזקני ותחזק מגיני : והרק · כאילו אתה הוא שתריק ה החנית : וסגור · לסגור עליהם שלא ישיגוהו ברדפם אחריו : אמר · כי התשועה תהיה מהשם : יבושו ויסוגו אחור · כמו יכוכו מבנין כפעל כי אילו היה מבעלי הכ"ן היה כמו יפלו בלב אויבי המלך : יהיו · יתכן שידחה הרוח המוץ אל מקום וינוח בו רק אם היה המלאך דוחה לא ינוח לעולם רק יתפזר כולו עד שלא ימצא : יהי · הטעם בבריחם עד שלא ידעו אי זה דרך יברחו : ומלאך השם רודפם · עד שלא יכלו : וחלקלקות · כפול כמו סחרחר שחרחורת ו והטעם חשך עב וחלק שיוכל כח הרגשת המשוש להכירו כדרך וימש חשך שהוא כמו כאשר ימשש העור להיותו כמו ויאטם אוכלו נכון כלל : כי · שחת · מגזרת ישוח על משקל אשר זורה ברחת מגזרת רוח : תבואהו · לכל אחד רעה שישתאה כל שומעה : תלכדו · כדרך וזה שמו אשר יקראו : ונפשי · רמז לנשמה העליונה ו וקראה נפש בעבור היותה קשורה עמה : כל עצמותי · רמז לגוף כי העצמות מוסדותימו וכאילו תדברנה ותעידנה כי אין אלהים רק השם שיכול להציל זה העני : יקומון · יאמר למה יביא השם עליהם הרעה ותבואם שואה לא ידעוה כנגד אשר לא ידעתי וטעם ישאלוני ישאלו ממני שאתן להם מה שלא ידעתי רק בעדות חמס : ישלמוני

החפץ ג' וסימ' החפץ ימלא ידו · החפץ את שלום עבדו · מי האיש החפץ חיים : מדבר ח' בקריא' וסימ' נמסר בסדר ויצא וביחזקאל סוף סימן א' ובסי' מ"ג : בעשי ג' כתיב יוד בקרי' וסי' ויעשו כל חכם לב בעשי המלאכ' · אל תקנא בעשי עולה · פני יי' בעשי רע להכרית מארץ : מהנה ז' וסימ' נמסר בסדר ויקרא ובירמיה סימן ח'

לכו בנים שמעו לי יראת יהוה אלמדכם : מי האיש החפץ חיים אהב ימים לראות טוב : נצר לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה : סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו : עיני יהוה אל צדיקים ואזניו אל שועתם : פני יהוה בעשי רע להכרית מארץ זכרם : צעקו ויהוה שמע ומכל צרותם הצילם : קרוב יהוה לנשברי לב ואת דכאי רוח יושיע : רבות רעות צדיק ומכלם יצילנו יהוה : שמר כל עצמותיו אחת מהנה לא נשברה : תמותת רשע רעה ושנאי צדיק יאשמו : פודה יהוה נפש עבדיו ולא יאשמו כל החוסים בו :

ל ה

לדוד ריבה יהוה את יריבי לחם את לחמי : החזק מגן וצנה וקומה בעזרתי : והרק חנית וסגר לקראת רדפי אמר לנפשי ישעתך אני : יבשו ויכלמו מבקשי נפשי יסגו אחור ויחפרו חשבי רעתי : יהיו כמץ לפני רוח ומלאך יהוה דוחה : יהי דרכם חשך וחלקלקת ומלאך יהוה רדפם : כי חנם טמנו לי שחת רשתם חנם חפרו לנפשי : תבואהו שואה לא ידע ורשתו אשר טמן תלכדו בשואה יפל בה : ונפשי תגיל ביהוה תשיש בישועתו : כל עצמותי תאמרנה יהוה מי כמוך מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגזלו : יקומון עדי חמס אשר לא ידעתי ישאלוני :

(מסורה בגליון: ה' · נ' / ח' / נ' / נ' / נ' וכתי' יוד / ל' · ד' / ל' / ל' · ל' / ל' / ל' / ל' וחד כרה ראש / ל' כת' וא' קמץ · ל' / ל' מלעי' בכי' · ל' / ל' תס' וקם תס' בלוש' / ל' · ל' חס' / ל' · יט / ל' · ה' / ב' ואתה · ב' בטע' כל אחי רש / ל' · ב' / ל' · ז' / ל')

אזילו בניא קבילו מיני דחלתא דיי אליף יתכון : מן גברא דבעי חיי רחים יומנא למחמי טבא : טור לישנך מביש וסיפוותך מלמללא ניכלא · אזור מביש ועביד טב בעי שלמא ורדף בתרוהי : עינוי דיי לות צדיקיא ואודנוי לקבלא צלותהון : פרצופא דיי רגיזין בעבדי בישא לשיצאה מן ארעא דכרנהון : צליין צדיקייא וקדם יי שמיע ומכל עקתהון פצינון : קריב יי לתבירי ליבא וית מכיכי רוחא יפרוק : סגיאין בישן מערען לצדיקא ומן כולהון פצא ליה יי : נטיר לכולהון איברוי חדא מנהון לא מתברא : מתותא דרשיעא בישא וסנאי צדיקא יתחייבון : פרוק יי נפשא דעבדוי ולא מתחייבין כל דסברין במימריה :

לדוד איתגר יי במרי תגרתי סדר קרב קביל בעלי קרבתי : אתקיף תריס ועגיל וקום בסעדי : ושלוף מורניתא וטרוקיתקא וזמן לאורעות רודפי אמר לנפשי פריקך אנא : יבהתון ויכספון תבעי נפשי ירתעון לאחורא ויתכנעון חשלי בישותי : יהוויין היך מוזא קדם זעפא ומלאכא דיי דחי : יהי אורחתהון חשוכא וחכיריא ומלאכא דיי רדיף להון : ארום מגן פרסן לותי שיית מצדהון מגן כמנו לנפשי : תתייה שלייא לא יתחכם ומצדתיה די פרס תצדיניה בשליא יפל בה : ונפשי תחדי במימרא דיי תדוץ בפורקניה : כולהון אבראי תהוין אמרין יי מן כוותך פצי עניא מן תקיף מיניה ועניא וחשוכא מן אנסייה : קיימין סהדי חטופין מאן דלא חכימית שיילין לי :

רשי

בקש שלום · במקומך : ורדפהו · במקום אחר : פני · פנים של זעם ליש"ה בלע"ז כמו ושמתי פני בהם ההוא כך חברו מנחם : צעקו · הצדיקים ויי' שמע : רבות רעות צדיק · הרבה רעות ופחדים באות עליו ומכלם כבול : שומר · הב"ה כל עצמותיו : תמותת רשע רעה · תמותת את הרשע הרעה שהוא עושה תמותת תמית : לא יאשמו · לא יתחרטו לאמר אשמנו שחסינו בך רפנטירו"נט בלע"ז : ריבה יי' את יריבי · עשה מריבה עם אותם שעושים מריבה עמי : לחם · לשון מלחמה וכן לוחמי הלחם עם הנלחמי' עמי : והרק חנית · הזדיין כמו אריק חרבי וירק את חניכיו : וסגור לקראת רודפי · הגן בעדי ובניהם כמחיצה : לנפשי · אימ"ונו מאימ"אם בלע"ז כמו כורה שוחה לנפשי : חשך וחלקלקות · שניהם יחד כדי שיחליקו רגליהם ב בחלקלקות והחשך אינו מניחם להשמר מן החלקלקו' כד"א לכן יהיה דרכם להם כחלקלקות ב באפילה ידחו ונפלו בה : חפרו לנפשי · שוחה ליפול בה : שוחה · חפר ברוא"נה בלע"ז : ורשתו אשר טמן · כן דרך לטמון הרשת ולכסותו בקש או בעפר כדי שלא ירגיש בה העובר עליה עד שנלכד בה : ונפשי תגל · כשארא' במפלתם : כל עצמותי · יקלסוך על כך · כי עתה יקומון עלי תמיד עדי חמס וגו' :

ותפילתי

יחזקאל סימן מ"ב : פודה ל' יי' נפש עבדיו · וחד פודה ראש : לה"ה · יריבי ב' חד פתח וחד קמץ וסימ' ושמע לקול יריבי דירמיה · ריבה יי' את יריבי · בתרא פתח : ישועתך ו' חס' בליש' וסימ' וינבל צור ישעתו · ותהי התשעה ביום ההוא · מי יתן מציון ישעת ישראל · ולכה לישעתה לנו · אמר לנפשי ישעתך אני · וכעב עברה ישעתי : ונפשי ה' וסימ' ונפשי אשר פדית · ונפשי ידעת מאד · ונפשי תגיל ביי' · ונפשי נבהלה מאד · ונפשי אשים בכפי : כל ב' קמצי' בטעמא וסימ' כל עצמותי תאמרנה יי' מי כמוך · כל אחי רש שנאוהו · וכל מקף דכוו' במ"א כי הגדלת על כל שמך · וחד וכל בשליש עפר הארץ · בספר מסרה ראיתי שמונה כל מע"ני בך ומסר ג' קמצין וטעות כי זה הוא במקף :

ישלמוני · והרעה הוא שכול לנפשי והוא שם : ואני · יספר טובתו והוא בחלותם לבושו שק והנה ידענו כי כל עינוי דבק עם נפש לעולם הוא צום ועניתם את נפשותיכם ונפש ענגה תשביע יום ענות אדם נפשו ואם כן מה טעם להוסיף מלת בצום והבי"ת פתוח והטעם כי ביום שכבד עליו חליו קראו אוהביו וחבריו צום והיה יום ידוע גם אני עניתי בו נפשי : ותפילתי על חיקי תשוב · אמר ר' לוי הטעם שהייתי מתפלל ואני משתחוה ונרכה והנכון כדרך והשב לשכיניו שבעתים אל חיקם שיתן לי השם כמו תפלתי ובקשתי מהשם בעבורו : כרע · התהלכתי · דבק עם כאבל אם והנכון שהוא עם קודר כנגד קודר הלכתי וטעם קודר כי מנהג האבל להלבים עצמו קדרות : ובצלעי יהרמז בחליי מגזרת והוא צולע על ירכו בעבור שלא יוכל לעמוד על רגליו וללכת ככל בריא : נכים · תאר על משקל מתים והוא מגזרת ונכה רוח כמו נאים ויש אומרים כמו נכה רגלים כנגד ובצלעי וטעם ולא ידעתי שהם עידי חמס שהכרתים ובקרתים בחליים נאספו נכים פחותים מהם לבקר אותי ואע"פ שלא ידעתי מי הם קרעו בשרי דרך משל שדברו רעות בו : ולא דמו מגזרת דממה משעלי הכפל כמו תמו דברי איוב : בחנפי · יש אומרים שהחנפים יאמרו דבר שילעגו להם בעלי מעוג וזה הפי' ארוך אין לו טעם והקרוב אלי שאלה החנפים שהם חנפי לעג הלעג בעיניהם כמעוג לאכלו על דרך אוכלי עמי אכלו לחם על כן למעלה קרעו בשרי והעד שכן הוא הבא אחריו חרוק עלי שינמו : ארני כמה תראה · ולא תראה נקמתך מהם : משואיהם · שם כאילו הוא משואתם כי יש שמות במתכונת זכרי' ונקבות וטעם מכפירים שעיניהם כשיני אריה : אודך · נדר כי בהנצלו יודה השם בגלוי : אל · שקר · קשור עם אויבי כמו שונאי חנם : יקרצון עין לסגור קצה העין רמז כמשפט ללעוג : כי · אמר רבי משה כי רגעי ארץ · בקועי ארץ והטע' רמז למסתור וכמוהו עורי רגע וימאס : וירחיבו · מלת האח רמז לנקמ' · ראיתה · כנגד ראתה עינינו : אל תחרש · כנגד אמרו : העירה · שניהם פעלים אינם יוצאי' או יהיה העירה יוצא והטעם עמך כדרך קודר הלכתי שהוא יוצא ובעבור שחבר העירה והקיצה למשפטי חבר אלהי הטעם העירה אלהי למשפטי והקיצה אדני לריבי ולפי דעתי בעבור שאתה אלהי ואתה אדני והטעם האדון שלי כי עם אל"ף ודל"ת הוא כתוב : שפטני · קח לי משפט בצדק מהם : אל · תשמח כפשם ויתהללו בלמוכם : יבושו · טעם יחדו כנגד נאספו עלי נכים ופעול מגדילים חסר והוא לשון או מלה : ירונו · כאשר יבושו שמחי רעתי אז ישמחו החפצים לראות צדקי ויגדל יי' כנגד המגדילים עלי : ולשוני · כנגד אמרו האח ותהגה צדקך כנגד שפטני כצדקך וטעם כל היום שככה יהגה תמיד : למנצח לעבד יי' לדוד · טעם לעבד יי' בעבור שהזכיר דברי הפושעים והמורדים בשם הנכבד : נאם · הטעם זה אחשוב בקרב לבי כי הפשע כאילו ידבר אדם הרשע אל תפחד על כן אין אלהים לנגד עיניו : כי החליק · מגזרת אמריה החליקה כמו ואנכי איש חלק כי החליק דבר הרע בעיניו למצוא השם עונו וישנאהו על דרך האלהים מצא את עון עבדיך : דברי · וקצר חדל עם למ"ד כמו ויחדלו לבנות העיר : עון

ולא ידעתי ה' וסימ' נמסר בירמיה סימן י"א : מעוג ב' וסימ' אם יש לי מעוג · בחנפי לעגי מעוג : השיבה ג' בקריא וסימ' ועתה השיבה אתחן בשלום · השיבה נפשי משואיהם · השיבה לי ששון ישעך : ארץ ד' פתחין באתנחתא וסימ' כי לא שלום ידברו · נוראות בצדק תעננו · תחת שלש רגזה ארץ · דור חרבות שניו : אלהי

ישלמוני רעה תחת טובה שכול לנפשי : ואני בחלותם לבושי שק עניתי בצום נפשי ותפלתי על חיקי תשוב : כרע כאח לי התהלכתי כאבל אם קדר שחותי : ובצלעי שמחו ונאספו נאספו עלי נכים ולא ידעתי קרעו ולא דמו : בחנפי לעגי מעוג חרק עלי שנימו : אדני כמה תראה השיבה נפשי משאיהם מכפירים יחידתי : אודך בקהל רב בעם עצום אהללך : אל ישמחו לי איבי שקר שנאי חנם יקרצו עין : כי לא שלום ידברו ועל רגעי ארץ דברי מרמות יחשבון : וירחיבו עלי פיהם אמרו האח האח ראתה עינינו : ראיתה יהוה אל תחרש אדני אל תרחק ממני : העירה והקיצה למשפטי אלהי ואדני לריבי : שפטני כצדקך יהוה אלהי ואל ישמחו לי : אל יאמרו בלבם האח נפשנו אל יאמרו בלענוהו : יבשו ויחפרו יחדו שמחי רעתי ילבשו בשת וכלמה המגדילים עלי : ירנו וישמחו חפצי צדקי ויאמרו תמיד יגדל יהוה החפץ שלום עבדו : ולשוני תהגה צדקך כל היום תהלתך :

לו

למנצח לעבד יהוה לדוד : נאם פשע לרשע בקרב לבי אין פחד אלהים לנגד עיניו : כי החליק אליו בעיניו למצא עונו לשנא : דברי פיו און ומרמה חדל להשכיל להיטיב :

(ל' · ל' · ל' · ג' · ב' מי יתקן · ל' · ב' כעיתי עד מלד' · ל' · ה' · ל' · ל' · ב' · ל' · ב' · ל' · ד' כתיין באתנחת' · ל' · ב' חס' · כל כתו' א"ל בת"ה · ל' · יו' · ג' כתי' כן · ת' וכל אסף · ט' · כ"ג פסו' ריש ומכעו' אל אל · ל' · ל' וו"ל · פ' רפין · ג' · ד' · ל' · ב' · ה')

פרען לי בישתא חלף טבתא בען למתכל לנפשי : ואנא בעירן מרעותהון לבישית סקא סגיפית בצומא נפשי וצלותי על עובי תתוב : היך חברא והיך אחא דילי הליכית היך אבילא דמתאבל על אימיה חביר שחיית : ובתברי חדו ואתכנשו מתכנשין עלי רשיעיא דמככין לי במילהון ולא חכימית אילו מבזעין משכי ולא מפקין דמא : במילי שעיעותא ומרהביא וממקניא מעסן עלי ככיהון : יי כמה את חמי ארתיב נפשי משלייתהון מבני ארויא גושמי : אודי קדמך בכנישתא רבא בעמא תקיפא אשבחינך : לא יחדון עלי בעלי דבבי שיקר סנאי מגן רמזין בעיניהון : ארום לא שלמא ממללין ועל צדיקי ארעא דניחין בעלמא ההוא מילי ניכלאין מחשלין : ואפתיאו עלי פומהון אמרו חדו חדו חמת עיננא וחמית : יי לא תשתוק יי לא תתרחיק מיני : ואיתער ותקיץ לדיני אלהי ומרי : ניצחני יי לתנרתיזרון יתי כצדקתך יי אלהי ולא יחדון עלי : לא יימרון בלבהון חדיאת נפשנא דילמא יימרון גמרנא יתיה : יבהתון ויתכנעון כחדא דחדין על בישותי ילבשון בהתא וכיסופא דמתרברבן עלי : יבועון ויחדון תיבעי צדקי ויימרון תדירא יסגי יקרא דיי דצבי שלמא דעבדיה : ולישני תרגן צדקתך כולי יומא תושבחתך :

לשבחא לעבדא דיי לדוד : אמר מרדא לחייבא במציעות לבבי לית דחלתא דיי לקביל עינוי : ארום שעיע ליה בעינוי למשכח חובין למיסני אולפנא : מילי פומיה רישעא ונכילו פסק למשכל לאוטבא :

ח' קמצין זקפין וסימ' נמסר בסדר בלק וכל אסף דכוו' : בלבם ט' וסימ' נמסר ביחזקאל סימ' י"ד : החפץ ג' וסי' לעיל סימן ל"ד : ולשוני ג' וסימ' נמסר לעיל בספרא סימן כ"ב : לו' למנצח לעבד יי' לדוד ב' וסימ' את דברי השירה הזאת · נאם פשע לרשע : ומרמה ה' וסימ' ופקדו על בל הדול"ג · תאבד דברי כזב · ואתה אלהים תורידם · דברי פיו און ומרמה · הוות בקרבה ולא ימיש :

רשי

ותפילתי על חיקי תשוב · כלומר ואם יאמרו לא עניתי נפשי אלא לרעתם שיכבד עליהם חליים ת תפילתי שהתפללתי עליה' תשוב אלי : כרע כאח לי התהלכתי · כאילו היו לי אחי ורעי התהלכתי מיצר עליהם על צרתם : כאבל אם · ככן המתאבל על אמו או כאם המתאבלת על בנה : קודר · לשון שחרות : שחותי · לשון שפלות : ובצלעי שמחו ונאספו · ובשאני צולע ששבר בא עלי שמחו ונאספו : נאספו עלי נכים · אנשים פשוטים כמו שאנו מתרגמין נכה חגירא ומנחם חברו כמו נכאים אימכו"אמיינץ בלע"ז : קרעו ולא דמו · אילו היו קורעין את בשרי לא היה דמי שותת לארץ כשמלבינין פני : בחנפי לעגי מעוג וגו' · בשביל חניפת של ליכנו אכילה ושתייה שמחניפין לשאול בשביל ש שיאכילם וישקם חורקים עלי שיניה' מעוג לשון אכילה כמו אם יש לי מעוג דאליהו ומנחם פתר אותו לשון עוגת לחם וכן אם יש לי מעוג : כמה תראה · כמה ארך אפים יש לפניך לראות כל אלה : משואיהם · מחשך שלהם : מכפירי' יחידתי · מוסב על השיבה נפשי השיבה מכפירים יחידתי : אויבי שקר · שסוכאין אותי על דבר שקר שמעידין עלי מה שלא עלה ב במחשבתי מעולם אל ישמחו במפלתי שונאי שסוכאים אותי ש יקרצו עלי עין וללעוג בעיניהם על מפלתי יקרצו כי"א"כט בל' : על רגעי ארץ · על דכאי ארץ וכן רוגע הים שרי רגע וכן פירש דונש : האח האח · לשון שמחה מתהלל בתאות לבו מרוב שמחתם שראים תאותם מ מתקיימת : העירה והקיצה · שמליא של מעלה לשפוט משפטי מאויבי : נאם פשע לרשע בקרב לבי' · הרי זה מקרא מסורס יש בקרב לבי שהפשע הוא יצר הרע אומר לרשע שלא יהא פחד אלהים לנגד עיניו · בקרב לבי כאדם שאומר כמדומה אני : כי החליק · הפשע אל הרשע חלקלקות בעיניו כדי שימצא הקב"ה את עונו לשנוא אותו : חדל להשכיל להיטיב · מנע עצמו מהשכיל להטיב מעשיו : יחשב

משפטיך תהום רבה חד מנד' מלין בקריאה עטור סופרים וסימ' אחר תעברו· אחר תאסף אל עמך· קדמו שרים אחר נוגנים· משפטיך תהום רבה׃ נראה ה' וסימ' נמסר בישעיה סימן ה' וירמיה סימן מ"ב׃ ל"ז לדוד ז' בטעם וסימ' נמסר לעיל בספרא סימן כ"ו׃ ימלו ב' וסימ' כי כחציר מהרה ימלו· וכראש שבולת ימלו׃

אָוֶן יַחְשֹׁב עַל־מִשְׁכָּבוֹ יִתְיַצֵּב עַל־דֶּרֶךְ לֹא־טוֹב רָע לֹא יִמְאָס׃ יְהוָה בְּהַשָּׁמַיִם חַסְדֶּךָ אֱמוּנָתְךָ עַד־שְׁחָקִים׃ צִדְקָתְךָ כְּהַרְרֵי־אֵל מִשְׁפָּטֶךָ תְּהוֹם רַבָּה אָדָם וּבְהֵמָה תוֹשִׁיעַ יְהוָה׃ מַה־יָּקָר חַסְדְּךָ אֱלֹהִים וּבְנֵי אָדָם בְּצֵל כְּנָפֶיךָ יֶחֱסָיוּן׃ יִרְוְיֻן מִדֶּשֶׁן בֵּיתֶךָ וְנַחַל עֲדָנֶיךָ תַשְׁקֵם׃ כִּי־עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים בְּאוֹרְךָ נִרְאֶה־אוֹר׃ מְשֹׁךְ חַסְדְּךָ לְיֹדְעֶיךָ וְצִדְקָתְךָ לְיִשְׁרֵי־לֵב׃ אַל־תְּבוֹאֵנִי רֶגֶל גַּאֲוָה וְיַד־רְשָׁעִים אַל־תְּנִדֵנִי׃ שָׁם נָפְלוּ פֹּעֲלֵי אָוֶן דֹּחוּ וְלֹא־יָכְלוּ קוּם׃

ל ז

לְדָוִד אַל־תִּתְחַר בַּמְּרֵעִים אַל־תְּקַנֵּא בְּעֹשֵׂי עַוְלָה׃ כִּי כֶחָצִיר מְהֵרָה יִמָּלוּ וּכְיֶרֶק דֶּשֶׁא יִבּוֹלוּן׃ בְּטַח בַּיהוָה וַעֲשֵׂה־טוֹב שְׁכָן־אֶרֶץ וּרְעֵה אֱמוּנָה׃ וְהִתְעַנַּג עַל־יְהוָה וְיִתֶּן־לְךָ מִשְׁאֲלוֹת לִבֶּךָ׃ גּוֹל עַל־יְהוָה דַּרְכֶּךָ וּבְטַח עָלָיו וְהוּא יַעֲשֶׂה׃ וְהוֹצִיא כָאוֹר צִדְקֶךָ וּמִשְׁפָּטֶךָ כַּצָּהֳרָיִם׃ דּוֹם לַיהוָה וְהִתְחוֹלֵל לוֹ אַל־תִּתְחַר בְּמַצְלִיחַ דַּרְכּוֹ בְּאִישׁ עֹשֶׂה מְזִמּוֹת׃ הֶרֶף מֵאַף וַעֲזֹב חֵמָה אַל־תִּתְחַר אַךְ־לְהָרֵעַ׃ כִּי־מְרֵעִים יִכָּרֵתוּן וְקֹוֵי יְהוָה הֵמָּה יִירְשׁוּ־אָרֶץ׃ וְעוֹד מְעַט וְאֵין רָשָׁע וְהִתְבּוֹנַנְתָּ עַל־מְקוֹמוֹ וְאֵינֶנּוּ׃

רשיעא חשיל על שיווייה יתעתד על אורח דלא טב ביש לא ירחקו׃ יי בשמי שמיא טובך הימנותך עד שחקי׃ צדקותך רמא היך טורייא תקיפיא דינך עמיקין היך תהומא רבא בני נשא ובעירא תפרוק יי׃ כמה יקר טובך יי ובני נשא בטלל שכינתך ישרון לרוחצן׃ יתרוויון כדהן ברכתא דביתך ומבוע בסימותך תשקינון׃ ארום עמך טיפי מיין חיין בזיו יקרך נחמי נהורא׃ נגוד טובך על ידעך וצדקתך על תריצי ליבא׃ לא תאיר עינני ריגלא דגיוותנא וידיהון דרשיעיא לא תטלטלנני׃ תמן נפלו עבדי שקר ידחיין ולא יוסיפון למיקם׃

לדוד לא תגרג במבאשין למהוי דכמהון ולא תטנין בעבדי טלומא למזדווג עמהון׃ מטול דסופיהון היך עסבא בסרהוביא יתמוללון והיך ירוק דיתאה ינתרון׃ רחיץ במימרא דיי ועביד טב שרי ארעא וחסין בהימנותא׃ ותתפנק על יי ויתן לך משאלי לבך׃ גלי על יהוה אורחתך וסבור על מימריה והוא יעבד׃ ויפוק היך נהורא צדקך ודינך היך טיהרא׃ שתוק קדם יי ואוריך ליה לא תגרג ברשיעא דמצלת אורחיה בגברא דעבד עצת חטאין׃ אוריך מרגיז ושבוק ריתחא לא תגרג ברם לאבאשא׃ מטול דמבאשין ישתיצון ודסברין במימרא דיי הינון ירתון ארעא׃ ותוב כזעיר ולית רשיע ותתבין על אתריה וליתוי׃

משפטך ה' חס' יו"ד בליש' בקריא' וסימ' כן משפטך אתה חרצת· והוציא כאור צדקך ומשפטך בצהרים· ואל תצל מפי דבר אמת· קולי שמעה כחסדך ומשפטך· תחי נפשי ותהללך׃ על מקומו ב' וסימ' איש על מקומו יבא בשלום· ועוד מעט ואין רשע׃

אבן עזרא

און· על משכבו· בלילה׃ יתיצב· הפך המשכב ביום׃ על דרך לא טוב· מצות לא תעשה׃ רע לא ימאס· הטעם כפול׃ יי׳· כראות הש"א החסידה ממלת יי׳ בשמים הכין כסאו על כן כפתח הבי"ת וטעם זה הפסו' כי אני עבד השם כי ארע כי חסדו כולל הכל והטעם כי אין למעלה מהשמים במראה העין ויש אומרים כי השמים מקור החסד ומבוע האמונה׃ צדקתך· אמ' ר' משה כי צדקתך לא יוכלו בני אדם ש שאתה כי היא כהררי אל והנכון כי היא נשגב' לדעתה כהררי אל התקיפים שלא יוכל אדם להגיע לשם וככה דעת משפטיך כתהום רבה שהיא עמוקה שלא ירדנה אדם וטעם אדם ובהמה שהוא ישפוט כל מרגיש על דרך ומיד כל חיה אדרשנו׃ מה· בעבור שהזכיר אדם ובהמ' הזכיר הנכבד מהאחר ומה יקר ישרת בעבור שנים כמשפט כאילו כתו' ומה יקרים בני אדם אשר בצל כנפיך יחסיון או מה יקר לכל אחד מהם׃ ירויון· כמו ירבון וטעם ביתך הם המתבודדים לעבוד השם בביתם והעבודה תדשן נפשם ודעת השם תערכם וטעם נחל שלא יפסק׃ כי· מקור חיים· חיי הנשמה העליונ' שלא תמות׃ באורך נראה אור· כינוי לשכר העולם הבא כי אין דבר בעולם הזה נכבד מהאור והוא עצם ואיננו גוף׃ משוך· טעם ליודעיך שהם במעלה העליונ' והזכיר משוך בעבור שחסדו בשמים ומשוך משמש בעבור אחר והוא ומשוך צדקתך לישרי לב שיש להם מעשים טובי' ואם לא היו כמו יודעי השם׃ אל· הטעם אל תבואני רגל אנשי גאוה והטעם על דרך ישכבנה כאילו אמ' שלא יתחברו עמו בבית השם׃ ויד· הזכיר הרגל והיד וטעם אל תנידני מדרך ביתך למקום אחר׃ שם· הטעם יפלו במקום שחשבו להנידני שם לפני בואם אלי ויש אומרים ברוץ הרגל לבוא אלי יתכשל ובהתחזק היד להנידני יהיו דחוים כמו דחה דחיתני לנפול ופי' שם כמו אז וכמוהו שם יצעקו ולא יענה ויתכן היות שם רמז למקום שנפלו שם פועלי און בימים קדמונים והטעם שארע כייד רשעים לא תנידני כי יפלו הם כאשר נפלו הדומים להם בזמן שעבר׃ לדוד· אל תתחר· יש אומרים כי תתחר מבנין התפעל מגזרת חרון וטעם במרעים בעבור המרעים ויהיו על משקל אל תתגר בם וי"א כמו ותתחרה את הסוסים וע"פ שהוא מהבנין הקל׃ כי· החציר הוא הירק וככה [illegible] החציר ואת הבצלים׃ ימלו· מפעלי הכפל וע"פ שהלמ"ד חסר דגש כמו העזה פניה׃ בטח· אמר רבי משה הכהן להיותו עשה טוב ובטח ביי׳ רעה אמונה ושכון ארץ ויתכן היות האחרון סבת הראשון אם תעשה טוב תהיה לבטח ואם תרעה אמונה תשכן ארץ ולפי דעתי בעבור כי הקנאה בעושי עולה בעבור עושר שהם בוטחים בו על כן אמר בטח ביי׳ ואל תמנע מעשות טוב וטעם שכן ארץ כל ימי חייך תשכן על הארץ׃ רעה אמונה כמו שומר אמונים כי הרועה כמו שומר ויש אומרים שטעם ורעה שלא יאכל גזול ועשוק כבני עולה׃ והתענג· על יי׳ שתבקש צרכיך כשכיר יקוה פעלו׃ גול· על משקל סוב כדרך השלך על יי׳ יהבך ודרכך כמו צרכך וכמוהו לב אדם יחשב דרכו׃ והוציא· הטעם שיעשה צרכך ויתבקש בגלוי כמו האור אז יראה צדקך׃ דום· והתחולל יש אומרים שהוא מגזרת תוחלת ואחרים אמרו שהוא מגזרת חיל כיולדה והוא הנכון והמלה כפולה כדרך והתבונן וטעם לו בעבורו כמו אמרי לי אחי הוא וטעם החיל בגללו על כן יהיה אל תתחר מן חרון ובי"ת במצליח בעבור מצליח ועל כן תתחרה את הסוסים שבול ודום להשם ובין כך ובין כך עם טובים אל תתערב׃ הרף· אם יכעיסך בעבור היותו עשיר ואיך כמוהו אל יתחרה לו ואם על אל תתחרה לא תתערב עמו להראות לו אהבה וטובה ואין בלבך רק להרע לו׃ כי· הטעם יכרת זרעם וקווי· הי"וד תחת הוי"ו ואת המלה מהבנין הקל׃ ועוד· דום מעט ותראה בעיניך יום הכרת הרשע הנזכר׃

רשי

יתיצב על דרך לא טוב· הב"ה נתן לפניו דרך הטוב ודרך המות והוא בוחר לו דרך לא טוב׃ יי׳ בהשמים חסדך· בשביל הרשעים הללו אתה מסלק חסדך מן התחתונים ומגביה אמונתך עד שחקים לסלקה מבני אדם׃ צדקתך· יקרה מן הבריות׃ כהררי אל· בשביל מעשי הרשעים ומשפטיך באים לעולם עד תהום רבה· ד"א צדקתך כהררי אל מי שאתה רוצה לעשות צדקה עמו אתה מגביהו ומתקפו כהררי אל לשון תוקף כמו ואת אילי הארץ לקח׃ משפטיך תהו' רבה· מי שאתה רוצה לדון אותו וליקח נקמתך ממנו אתה מורידו עד תהום רבה משפטיך יוסטי"א בל'׃ אדם ובהמ' תושיע יי׳· בני אדם שהם ערומי' בדעת כאדם הראשון ומשימין עצמם כבהמ' בענוה תושיע יי׳׃ מה יקר חסדך· איכו כדי להמשך על הרשעי' הללו אבל בני אדם אשר בצל כנפיך יחסיון הם ירויון מדשן ביתיך וגו'׃ אל תבואני רגל גאוה· אל תבא עלי רגל הרשעים הללו בעת קבול שכר להיות חלקם עם הצדיקים לשון חלק אפרטיאה בלע"ז׃ ויד רשעים אל תנידני· ממקומי בבואי לירש מסכת חלקי וחלקו בטובה כענין שנאמ' לכן בארצם משנה יירשו ואז שם נפלו פועלי און שם יבינו במפלתם ושם דוחו ולא יכלו קום׃ אל תתחר במרעים· מוכיח את ישרא' הוא שלא יתחרו בהצלחת המרעים לעשות כמעשיהם כמו ואיך תתחרה את הסוסים לרוץ במרוצתם אאטי"ר בלע"ז׃ אל תקנא בעושי עולה· לעשות עולה כמותם׃ ימלו· פרוצי"ט טרנקי"ץ בלע"ז לשון כריתה׃ בטח ביי׳· ואל תאמר אם לא אגזול ואגנוב או אתן לעני צדקה במה אתפרנס׃ ועשה טוב· ואז תשכון ארץ לאורך ימים ותרעה אמונה תאכל ותתפרנס משכר האמונ' שהאמנת בהב"ה לסמוך עליו ולעשו' טוב׃ והתענג על יי׳· התענג בתפנוקים על משענתו של הב"ה׃ גול על יי׳ דרכך· גלגל עליו כל צרכיך׃ דום ליי׳· המתן לישועתו כמו אם כה יאמרו אלינו דומו דיהונתן ומנחם חברו לשון דממה כמו וידם אהרן וגם כן פתר טוב ויחיל ודומם ודוכם מורה לו׃ והתחולל· לשון תוחלת׃ אל תתחר· לאמר ארשיע כמותו ואצליח כמותו׃ הרף מאף· הרף מהרשע שלא יבא עליך אף׃ ועזוב· דבר המביא עליך חמתו של הב"ה כי המרעים שאתה רואה עתה מצליחים הם יכרתון׃ ועוד מעט· כשתמתין עוד מעט תראה כי אין הרשע׃ והתבוננת על מקומו· והסתכל על מקום שהיה שם ואיננו כי מת ואבד׃ וחרק

ועניים

וַעֲנָוִים יִירְשׁוּ־אָרֶץ וְהִתְעַנְּגוּ עַל־רֹב שָׁלוֹם׃ זֹמֵם רָשָׁע לַצַּדִּיק וְחֹרֵק עָלָיו שִׁנָּיו׃ אֲדֹנָי יִשְׂחַק־לוֹ כִּי־רָאָה כִּי־יָבֹא יוֹמוֹ׃ חֶרֶב ׀ פָּתְחוּ רְשָׁעִים וְדָרְכוּ קַשְׁתָּם לְהַפִּיל עָנִי וְאֶבְיוֹן לִטְבוֹחַ יִשְׁרֵי־דָרֶךְ׃ חַרְבָּם תָּבוֹא בְלִבָּם וְקַשְּׁתוֹתָם תִּשָּׁבַרְנָה׃ טוֹב־מְעַט לַצַּדִּיק מֵהֲמוֹן רְשָׁעִים רַבִּים׃ כִּי זְרוֹעוֹת רְשָׁעִים תִּשָּׁבַרְנָה וְסוֹמֵךְ צַדִּיקִים יְהוָה׃ יוֹדֵעַ יְהוָה יְמֵי תְמִימִם וְנַחֲלָתָם לְעוֹלָם תִּהְיֶה׃ לֹא־יֵבֹשׁוּ בְּעֵת רָעָה וּבִימֵי רְעָבוֹן יִשְׂבָּעוּ׃ כִּי רְשָׁעִים ׀ יֹאבֵדוּ וְאֹיְבֵי יְהוָה כִּיקַר כָּרִים כָּלוּ בֶעָשָׁן כָּלוּ׃ לֹוֶה רָשָׁע וְלֹא יְשַׁלֵּם וְצַדִּיק חוֹנֵן וְנוֹתֵן׃ כִּי מְבֹרָכָיו יִירְשׁוּ אָרֶץ וּמְקֻלָּלָיו יִכָּרֵתוּ׃ מֵיְהוָה מִצְעֲדֵי־גֶבֶר כּוֹנָנוּ וְדַרְכּוֹ יֶחְפָּץ׃ כִּי־יִפֹּל לֹא־יוּטָל כִּי־יְהוָה סוֹמֵךְ יָדוֹ׃ נַעַר ׀ הָיִיתִי גַּם־זָקַנְתִּי וְלֹא־רָאִיתִי צַדִּיק נֶעֱזָב וְזַרְעוֹ מְבַקֶּשׁ־לָחֶם׃ כָּל־הַיּוֹם חוֹנֵן וּמַלְוֶה וְזַרְעוֹ לִבְרָכָה׃ סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה־טוֹב וּשְׁכֹן לְעוֹלָם׃ כִּי יְהוָה ׀ אֹהֵב מִשְׁפָּט וְלֹא־יַעֲזֹב אֶת־חֲסִידָיו לְעוֹלָם נִשְׁמָרוּ וְזֶרַע רְשָׁעִים נִכְרָת׃ צַדִּיקִים יִירְשׁוּ־אָרֶץ וְיִשְׁכְּנוּ לָעַד עָלֶיהָ׃ פִּי־צַדִּיק יֶהְגֶּה חָכְמָה וּלְשׁוֹנוֹ תְּדַבֵּר מִשְׁפָּט׃ תּוֹרַת אֱלֹהָיו בְּלִבּוֹ לֹא תִמְעַד אֲשֻׁרָיו׃ צוֹפֶה רָשָׁע לַצַּדִּיק וּמְבַקֵּשׁ לַהֲמִיתוֹ׃ יְהוָה לֹא־יַעַזְבֶנּוּ בְיָדוֹ וְלֹא יַרְשִׁיעֶנּוּ בְּהִשָּׁפְטוֹ׃

וְעִינְוְתָנִין יֵרְתוּן אַרְעָא וְיִתְפַּנְּקוּן עַל סְגִיעוּת שְׁלָמָא׃ חָשִׁיב רַשִׁיעָא בִּישׁ עַל צַדִּיקָא וּמַעֲסֵי עֲלוֹי כְּכַוֵּיהּ׃ יְיָ יִגְחַךְ עֲלוֹי אֲרוּם חֲמָא אֲרוּם עַל יוֹמָא דִּתְבִירֵיהּ׃ חַרְבָּא שְׁלִיפוּ רַשִׁיעַיָּא וּמְתַחוּ קַשְׁוָתְהוֹן לְמִקְטוֹל עַנְיֵי וַחֲשִׁיכֵי לְמִכּוֹס תְּרִיצֵי אוֹרְחָא׃ סַיְפֵיהוֹן תֵּיעוֹל בְּלִבְּהוֹן וְקַשָּׁוָתְהוֹן יִתְבָּרוּן׃ טַב קֳדָם יְיָ זְעֵירוּת צַדִּיקַיָּא מֵרִיכְפַּת רַשִׁיעִין סַגִּיעִין׃ אֲרוּם דְּרָעֵי דְּרַשִׁיעַיָּא יִתְבָּרוּן וְתָמִיךְ צַדִּיקַיָּא מֵימְרָא דַּייָ׃ יְדִיעִין קֳדָם יְיָ יוֹמֵיהוֹן דִּשְׁלֵמִין וְאַחְסַנְתְּהוֹן לְעָלַם תְּהֵי׃ לָא יִבַּהֲתוּן בְּעִידָּן בִּישְׁתָא וּבְיוֹמֵי אוּלְצָנָא סָבְעִין׃ אֲרוּם רַשִׁיעַיָּא יֵיבְדוּן וּבַעֲלֵי דְבָבוֹי דַּייָ הֵיךְ יְקַר פַּלְגִּיסִין דְּמִן אוּלָא מִתְפַּטְּמִין וְסוֹפֵיהוֹן מִתְנַכְּסִין הֵיכְנָא רַשִׁיעֵי יְסוּפוּן וּבִתְנָן גֵּהִנָּם יִגְמְרוּן׃ מוֹזִיף רַשִׁיעָא וְלָא פָרַע וְצַדִּיק מְחַיֵּיס וְיָהֵב׃ מְטוֹל דְּמִתְבָּרְכִין בְּמֵימְרָא יֵרְתוּן אַרְעָא וּדְמִתְלַטְּטִין בְּמוֹתָא יִשְׁתֵּיצוּן׃ מִן קֳדָם יְיָ פְּסִיעָתוֹי דְּגַבְרָא מִתַּקְּנִין וְאוֹרְחָתֵיהּ יִתְרְעֵי׃ אֲרוּם יִפּוֹל מִרַע לָא יְמוּת מְטוֹל דַּייָ סָעִיד בִּידֵיהּ׃ טַלְיֵי הֲוֵית בְּרַם סִיבִית לָא חֲמִית צַדִּיקָא שְׁבִיקָא וּבְנוֹי תָּבְעִין לַחְמָא מְחוּסְרָנָא׃ מִן בִּגְלַל דְּכָל יוֹמָא מְחַיֵּיס וּמוֹזִיף וְדַרְעֵיהּ לְבִרְכְּתָא׃ סְטֵי מִבִּישׁ וַעֲבִיד טִיבוּ וּשְׁרֵי לְחַיֵּי עָלְמָא׃ אֲרוּם יְיָ רָחֵים דִּינָא וְלָא יִשְׁבּוֹק יַת חֲסִידוֹי לְעָלַם מִנַּטְרִין וּבְנֵיהוֹן דְּרַשִׁיעַיָּא יִשְׁתֵּיצוּן׃ צַדִּיקַיָּא יַחְסְנוּן אַרְעָא וְיִשְׁרוּן לְעָלְמִין עֲלַהּ׃ פּוּמָא דְּצַדִּיקָא רָנֵין חוּכְמְתָא וְלִישָּׁנֵיהּ מְמַלְּלָא דִּינָא׃ נִימוּסָא דֶּאֱלָהֵיהּ בְּלִבֵּיהּ לָא מִזְדַּעְזְעִין אִסְתְּוָרוֹי׃ מִסְתְּכֵי רַשִׁיעָא לְצַדִּיקָא וּבָעֵי לְמִקְטְלֵיהּ׃ יְיָ לָא יִשְׁבְּקִנֵּיהּ בִּידֵיהּ וְלָא יְחַיְּבִנֵּיהּ בְּמִדַּיְינֵיהּ׃

רשי

וחרק. כמו חרקו שן ארקייט"כנט בלע"ז: חרב פתחו. הרשעים פתחו אנקומנ"ציירנט בלע"ז תגר וחרום מתחילים הרשעים מלי"ה: טוב מעט לצדיק. טובים מעט אנשים שהולכי' לעזרת הצדיקים מהמון רשעים רבים. אמרפל וחביריו התחילו מלחמה בעולם בשביל לשבות את לוט ולהתגרו' באבו הם ומעט אנשים שהיו עם אברהם הצליחו והרגו כל אותן האוכלוסין: יודע יי' ימי תמימים. מכיר את מעשה ימיהם: ונחלתם. וקבול שכרם אחתו לעולם תהיה: כיקר כרים. כאור ענן בקר הנראה שחרית תלבין על מרחבי בקעה שאינו מתקיים כרים מישור כמו כר נרחב כיקר לשון אור יקרות ויש פותרין כיקר כרים ככבוד כבשים שמפטמים אותן לטבח: לוה רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן. הקב"ה שהוא צדיקו של עולם חונן משלו ונותן לזה ם שהלוה מה שהוא גוזל ממנו: כי מבורכיו. של צדיקו של עולם ירשו ארץ: מצעדי גבר. מי שהוא גבור ביראת הקב"ה לישפ"אס דופור"ט בלע"ז: כוננו. פורי"כט אפייטי"ץ בלע"ז: יפל. לבורג"ח בלע"ז לשון ותפל מעל הגמל: כי. כמו אם: לא יוטל. לא יושלך להיות כעזב: נער הייתי. פסוק זה שר העולם אמרו דאילו דוד לא קם כולי האי: כל היום. הצדיק חונן עניים ומלוה להם: וזרעו. זה שהוא זורע לצדקה סופו לברכה: פי צדיק יהגה. תחילה בלבו חכמה לראות דין שפסקה תורה לכל דבר ואחר כך לשונו תדבר משפטו: לא תמעד אשוריו. לא יחליקו צעדיו: ומתערה

אבן עזרא

וענוים. הפך רשעים וטעם רוב שלום כי באבוד רשעים יהיה שלום בארץ: זומם. אומר לצדיק חייב אתה לשבוע את הרשע ולא תתערב עמו כי הוא חושב עליך מזימות רעות ואם בא עליך דבר חסרון אז יחרוק עליו שיכמו להחזיק ממך: ארני. והרשע לא ידע כי השם שהוא יודע העתידות ישחק עליו דרך משל: חרב. בהיותה בנדן היא סגורה על כן פתחו ויש אומרים כי פתיחת חרב היא הלטישה וכמוהו והמה פתיחות והנה החרב בגלוי והקשת בסתר: חרבם. אם בלבם שב אל הרשעים כי השם יגמול להם כפעלם: טוב. הון מעט לצדיק ישמח בו' שהמון הוא ממון כמו ומי אוהב בהמון אף הכל יהמיון: כי. הזכיר הזרועות שהם דורכות הקשתות והזכיר כי הקשתות תשברנה ולא יבא הזק לצדיק והזכיר כי גם הזרועות כן והפך ת תשברנה וסומך: יודע. יש אומרים שיאריך והנכון בעיני כי זה על דרך את מ מספר ימיך אמלא ו והשם יודע כל תלא ובעבור כי שכות ה הרשעי' תקצורנה כפי מעשיהם כדרך למה תמות בלא עתך על כן הדבר תלוי ב במעשיהם: ונחלתם. שינחילו בניהם או הנחלה והחלק שנתן להם השם: לא. עת רעה כמו דבר והמת במלחמ' או ברעב לא בא יומו כדברי דוד: כי. והרשעים יאבדו בימי הרעב והרעבון: כיקר כרים. כחלב הכבשים כמו עם חלב כרים המושמי' בשמן שיכלו רגע אחרי רגע ויש אומרים כיקר כרים כעשב העמקים כמו כר נרחב וכמוהו ככר הירדן והוא כפול כמו בבבת עינו וטעם בעשן כאשר יבעיר בהם המבעיר את ה הבערה וכלו הראשון על היקר וכלו השני על הרשעים ובאה המלה מלעיל בעבור סוף פסוק: לוה. בשעת צרכו: וצדיק חונן ונותן. כי יחון עליו על דרך אם רעב שונאך: כי. טעם מבורכיו ברכת יי' היא תעשיר: מיי'. טעם מצעדי תנועותיו: גבר. בלשונכו הוא מלא דעת כמו לכו נא ה הגברים ומי שהוא מלא דעת צדיק יהיה: ודרכו יחפץ. השם חפץ בכל דרכיו ואם הוא יחסר בית על כן לא יצליח: כי. יוטל. וישלך כמו והטלוכי אל הים ויש אומרים כי יפול במחשבתו: נער. ניסיתי זה בנעורי וזקנתי: נעזב. לגמרי כמו כי לא אעזבך והוא בקש לחם ושמלה: וזרעו. הקטן שהניח בעבור זכות האב: כל היום. בימיו יחיה בטוב וזרעו אחריו לברכה כמו כל רואיו יברכוהו: סור מרע. מצות לא תעשה. ועשה טוב. מצות עשה. ושכון. כמו תשכון וכמוהו פרו ורבו עלה ומות בהר: כי. טעם ולא יעזוב. הזכיר כי הצדיק אינו נעזב כי השם לא יעזבהו לעולם. נשמרו. הוא וזרעו והפך זה וזרע רשעים נכרת: צדיקים. בעבור שהזכיר ושכון לעולם אמר זה משפט השם וחוק אמת שמם בארץ: פי. כבר הזכיר כי הצדיק עשה חסד לחונן מהונו וכן יעשה חסד ללמד חכמתו ולהורות האובדי': תורת. ספר כי תוכו כברו: צופה. בראותו הרשע כי באחריתו כפל ממעלת העושר כדרך ובאחריתו יהיה כבל אז יקנא בצדיק ומרוב קנאתו יבקש המיתו: יי'. טעם ולא ירשיענו שהשם יראה צדקת הצדיק והזכיר זה כי הרשע אם לא יוכל בקנאתו להמיתו יבקש תואנה על הצדיק שנתן לו ממון או שהצדיק עשה לו חמס: קום.

לטבוח ד' ומ"ל וסימ' ואני ככבש אלוף יובל לטבוח. כי מלאו ימיכם לטבוח. אורידם ככרים לטבוח. לטבוח ישרי דרך: יודע י' מ"ל וסימ' נמסר בספר שמואל חלק א' סימן כ"ו: תמימים כל תמימים בתמימות מ"ל בנ"א חסר יו"ד בתרא וסימ' יודע יי' ימי תמימים. וכל דבעירא דכוו' כתיב כן בנ"א מ"ל וסימ' שבעת ימים תעשה

שעיר חטאת ליום ביחזקאל: יוטל ג' ב' חס' וא' מ"ל וסימ' כי יפל לא יוטל. בחיק יוטל את הגורל. הגם אל מראיו יטל. בתראה חס': וזרעו ז' בקריא' וסימ' נמסר בסדר בלק: ולשונו ז' מ"ל וסימ' נמסר בשפט' סימ' ז' ובזכריה סימ' י"ד: צופה ג' ב' מ"ל וא' חס' וסימ' צופה רשע לצדיק. צופה פני דמשק. צפה נתתיך לבית. בתרא חס':

אבן עזרא

קוה. הטעם בדבר זה התעסק כל ימיך. וירוממך השם אודרכו כי ימצא בלמוכנו בדרך זכר ותראה בהכרית הרשעים כאשר ראו כן צדיקים קדמוך: ראיתי. אמר דוד אני ראיתי עריץ שאחרים יפחדו ממנו וטעם מתערה מתגלה העושה בגלוי כל רע. כאזרח פתח והוא סמוך ותחסר מלת עץ ורענן לח ומלת אזרח כאזרח הארץ

רשי

ומתערה. משרים כמו ערות על יאור ובלשון משנה יש הרבה אילן שנפשח ומעורה בקליפה: כאזרח רענן. כאחד מאזרחי הארץ הכשרשין וממולאי בנכסי. וכן פי' מנחם כאזרח רענן מתלהלה ומתמתח כאשל הכשרש ואזרח מאזרחי בני אדם אכני שרשים המה: שמר תם. הסתכלו בדרכי התמימי' ללמוד ממעשיה':

והנה איננו ג' בקריא' וסי' וירא יעקב את פני לבן. ויחילו עד בוש. ויעבר והנה איננו. אנך: צדיקים כל נביאים וכתובים מל' במ"ר חס ג' כתיב צדקים חס יו"ד קדמא וא' צדיקם חס י' בתרא וסימ' פגע בשני אנשים צדקים. ויאמר אל כל העם צדקים. וצדקים ילכו בם. ואנשים צדיקם המה ישפטו. בתרא כתיב צדיקם

קוה אל־יהוה ושמר דרכו וירוממך לרשת ארץ בהכרת רשעים תראה: ראיתי רשע עריץ ומתערה כאזרח רענן: ויעבר והנה איננו ואבקשהו ולא נמצא: שמר־תם וראה ישר כי־אחרית לאיש שלום: ופשעים נשמדו יחדו אחרית רשעים נכרתה: ותשועת צדיקים מיהוה מעוזם בעת צרה: ויעזרם יהוה ויפלטם יפלטם מרשעים ויושיעם כי־חסו בו:

לח

מזמור לדוד להזכיר: יהוה אל־בקצפך תוכיחני ובחמתך תיסרני: כי־חציך נחתו בי ותנחת עלי ידך: אין־מתם בבשרי מפני זעמך אין־שלום בעצמי מפני חטאתי: כי עונתי עברו ראשי כמשא כבד יכבדו ממני: הבאישו נמקו חבורתי מפני אולתי: נעויתי שחתי עד־מאד כל־היום קדר הלכתי: כי־כסלי מלאו נקלה ואין מתם בבשרי: נפוגותי ונדכיתי עד־מאד שאגתי מנהמת לבי: אדני נגדך כל־תאותי ואנחתי ממך לא־נסתרה: לבי סחרחר עזבני כחי ואור־עיני גם־הם אין אתי: אהבי ורעי מנגד נגעי יעמדו וקרובי מרחק עמדו: וינקשו מבקשי נפשי ודרשי רעתי דברו הוות ומרמות כל־היום יהגו: ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח־פיו: ואהי כאיש אשר לא־שמע ואין בפיו תוכחות: כי־לך יהוה הוחלתי אתה תענה אדני אלהי:

סבר במימריה דיי וטר אורחיה וירוממינך למחסן ארעא באשתיצוות רשיעיא תחמיו: חמיתי רשיעא תקיפא וחסין היך אילן יציב ועבוף: ופסק מן עלמא והא ליתוי ובעית יתיה ולא אישתכח: נטר שלימיתא וחמי תריצתא ארום דסוף בר נשא שלמא: ומרודין ישתיצון כחדא סופיהון דרשיעיא שיציא: ופורקנא דצדיקיא מן קדם יי עושניהון בעידן עקתא: וסייעינון יי ושזיב יתהון ישזיב יתהון מן חייביא ויפרקינון מטול דאתרחיצו במימריה:

תושבחתא לדוד צריך לבונתא דכרנא טבא על ישראל: יי לא ברוגזך תכסין יתי ולא בריתחך תרדי יתי: מטול דגירך איתחתן עלי ושרת עלי מחת ידך: לית אסו בגושמי מן קדם רוגזך לית שלם באיברי מן קדם חובי: ארום חובי עברו רישי היך מטול יקר יקרו מיני: סריאו מאיסו הלבשושי מן קדם טפשותי: עקימית שחיית עד לחדא כל יומא חכיר הליכית: ארום כסלי אתמליין קדיחתא ולית אסו בגושמי: פגיית ואתמכיית עד לחדא רגישית מנהמותא דלבי: יי לקיבלך כל רגיגתי ותינחתי מינך לא מטמרת: לבבי צמרמר שבקני חילי ונהור עיני ברם הינון לית יתהון עמי: רחימי וחברי מקביל מכתשי קמו וקריבי מרחיק קיימין: ועברו פחין תבעי נפשי ובעי בישותי מלילו שקרא וניכלא כל יומא מרנין: ואנא היך חרשא לא אשמע והיך אילמנא דלא פתח פומיה: והויתי כגבר דלא שמע מעלמא ולא אית בפומיה מכסנייתא: ארום קדמך יי צליתי אנת תקבל יי אלהי:

וכל אוריתא צדיקם כתיב במא מלא ויסלף דברי צדיקים דאלה שמות: לח' ידך ה' חס' בסיפ' וסימ' נכסר לעיל בסיפרא סימן לב': מתום ד' וחס' וסימ' מעיר מתם עד בהמה. מכף רגל ועד ראש אין בו מתם: אין מתם בבשרי. כי כסלי מלאו נקלה: נקלה ג' בקריא' וסימ' כי כסלי מלאו נקלה. טוב נקלה ועבד לו. וא' ונקלה וסימ' ואנכי איש רש ונקלה: נסתרה ג' וסימ' ואנחתי ממך לא נסתרה. לגבר אשר דרכו. ומעוף השמים: כאיש ב' בקריא' וסימ' נמסר בסדר בהעלותך:

רשי

כי אחרית לאיש שלום. אם ראשית אין לו אחרית יש לו אבל פושעים וחטאי' ורשעים אחריתם נכרתה ונשמדו יחדיו: מזמור לדוד להזכיר. לומרו בשעת צרה להזכיר צרתם של ישראל לפני הקב"ה וכנגד כל ישראל אמרו: נחתו. נזרקו לשון נחת נופל בנטיית קשת ולפי שעל ידי דריכת הקשת נזרקים החצים כתב נחתו בי וכן אריך חרבי היה לו לכתוב אריק יתערי אלא לפי שכשמוציאין חרב מתערה התער ריקן ממנה לכך תולה הריקות בחרב וכן ונחתה קשת נחושה ואין הנו"ן שורש בתיבה שאם היתה שורש היה לו לומר ננחתו בי אבל נו"ן של נחתו וכן של ותנחת איכה שורש ונופלת לפרקים כמו נו"ן של נגף נשך נדר נקם ובשמתפעל יאמ' ניגף ניסך נידר ניקם כמו ננגף ננסך ננדר ננקם שהדגש בא בתיבה במקום נו"ן וכן עלה נדף עיני נגרה כמו ננדף ננגרה כן יאמר נחתו כמו ננחתו וכן ונחתה קשת נחושה כמו וננחתה שדרך ה' החי"ת להתנהג כמנהג דגשות ברוב מקומות כגון כאשר לו מ' ממשקל דגש כמו דבר מגזרת וידבר כך כחש מגזרת ותכחש שרה ולא יאמ' כיחש כאשר יאמר מן ויברך בירך ולא יאמר בירך כאשר יאמר דיבר לפי שאין ד' דגשות ניכר בר"ש אבל בחי"ת ניכר דגשות וכן שיחת כמו כיפר דיבר אף כאן יאמר נחתו כמו נגשו נתכו מגזרת נחת נתך נגש והנו"ן יסוד נופל ליכנס דגש ב' במקומה כשהוא מתפעל וכן קשת גבורי' חתים מגזרת נחת וחתת כאשר יאמ' מן כסב סבב מן כסס שמס ונשמו דרכיהם ושממו עליה וכן בלל כבל כי שם בלל יי' ונבלה שם שפתם כן יאמ' נחת וחתת בלשון פעל. ותנחת עלי ידך פירוש לחכיך נחתו בי וכן פתרונו מה דרך בקשת ל' לירות החצי' יד שלך היא נטויה כקשת להפיל עלי חצים ותנחת לשון ותרד ובזה הנו"ן שורש ב' בתיבה וכן ונחתה קשת נחושה ואין הנו"ן שורש בתיבה: מתם. תמימות איכטר"ין בלע"ז: יכבדו. כבדים: נעויתי. לשון אחוזת עוית אסרודר"שון בלע"ז: כסלי. מלאו כקלה. במחשבתי אני קל בעיני עצמי: נפוגותי. נחלפתי לשון ויפג לבו מאין הפוגות: כל תאותי. אתה יודע צרכי: סחרחר. מוקף יגון וזה מתיבות הכפולות כמו ירקרק אדמדם סגלגל חמרמרו: מנגד נגעי יעמדו. אותם שנראים לי כאוהבים בשעת הכאתם כשרואין שהנגע בא עלי אין עומדין לי בשעת דוחקי אלא מנגד יעמודו ואינם עוזרים לי: וקרובי. שנראים לי עצמם קרובים: וינקשו. מבקשי מוקשים לי: יהגו. יחשבו: ואני כחרש. ישראל שומעים חרפתם מן האומות ואינם משיבים ולמה כי לך הוחלתי שתגאלני ותושיעני מהם: כי

אבן עזרא

וטעם אזרח כאילו בגל ענפים רבים ו וכמוהו מי שם לו מ משפחה רבה והפך זה הגר כי הוא כמו גרגיר נכרית מהעץ וזה פי' הפסוק ראיתי רשע עריץ ומתערה שהוא כאזרח רענן: ויעבור. הטעם מהרה יאבד הוא והונו: שמור. ועתה שים לבך ושמור איש תם וראה איש ישר לעולם תראה אחריתם שלום והנה תם ישרת אחר כאילו כתו' כי אחרית לאיש תם שלום: ופושעים. כנגד תם ורשעים כנגד ישר: ותשועת צדיקים. כדרך מגדל עוז שם יי' בכל מקום: ויעזרם. ראינו שפלט צדיקים רבים וככה יפלטם לעולם: מזמור. נועם פיוט תחלתו להזכיר: אל בקצפך אל יסרת בעבור אחר ואל בחמתך ו וכמוהו ודעת קדושים אדעו ושני שרי גדודים היו שרי בן שאול: כי. נחתו. בנין נפעל כמו ננחתו מגזרת ו ותנחת עלי ידך והטע' התחלואים ומכאובים כחצים: אין מתום. מגז' תם והטע' בריאות והנה הזכיר הסבה הקרוב' למה זה מפני זעמך והרחוקה מפני חטאתי כי בעבורה ז זעמתני: כי. נר על נר וגבהו עד שעברו ראשי כי רבים הם: הבאישו. פועל עומד כמו ולא הבאיש או יהיה הוא הפעול והוא יספר חבורות שיבאו בגופו וסבת זה אולתי: נעויתי. אין בי כח לעמוד בקומה זקופה ישרה על כן נעויתי ושחותי והשתנו פני כאילו כל היום השמש הכיתני וזה טעם קודר הלכתי: כי. כסלי. הטע' קרביו מלאו דבר נתעב ונקלה אוכנו ראוי להזכיר בפה והזכיר אין מתום פעם אחרת באיברי גופי הנראים: נפוגותי. מגזרת ויפג לבו. שאגתי ברוב מכאובי על דרך שויתי שוי בקר כארי: אדני נגדך. לבדך כל תאותי אולי אחיה ולא כנגד הרופאים: לבי סחרחר. כתרגו' סביב לא ימצא מנוח: כחי. כח התולדת ואור עיני ככה מנהג החולים: אהבי. האוהבי' שהיו לי. מנגד נגעי יעמודו בעבור שהבאישו חבורותי: וינקשו. מלת נפשי תשרת בעבור אחרת וככה הוא וינקשו מבקשי נפשי כי היא הפעול והטע' מדבריה' מוקש היה לי: ואני. מהוא חסרון בגוף: ואהי. ברצוני באלם אשר לא ישמע לשון המדבר והטעם כי לא אענה להם: כי. אין לי תוחלת כי אם בך ועטם אתה תענה כי אני לא אשים לבי אל דבריהם כי עליך נסמכתי ותפלתי בלבי ולפני לך: כי

[In margin:] ויכקשו ל' מר דוד ויכקשו רגש בקוף

רשי

כי אמרתי פן ישמחו לי. לכך אנו סותקי' כי אומרים אנו בלבנו אם נשיבם עזות שמא ירצו במפלתינו וישמחו לנו במוט רגלינו ויגדילו עלינו לומר הלא הייתם מתפארים בתשועתכם: כי אני לצלע נכון. לכך אנו דואגים פן ישמחו לנו לפי שמלומדים אנו במכות ומוכנים ומזומנים לשבר תמיד: ומכאובי לנגדי. מזומן הוא לבא עלי תמיד: כי עוני אגיד. לבי מגיד לי את עוני ולפיכך אני דואג ויירא מחטאתי שלא יגרום לי צלע ומכאוב: חיים עצמו. מעצימים חיים בשלום ובטובה: ורבו. והגדילו שנאי על דבר שקר: תחת רודפי טוב. בשביל שאנו רדפים בהב"ה ובמצותיו: לידותון. שם אדם אחד מן המשוררי' וגם כלי שיר היה ששמו ידותון ומדרש אגדה על הדתות ועל הדינין והגזירות של צרה הנגזרות על ישרא': אמרתי אשמרה דרכי וגו'. אמרנו היה בלבינו לשמור את עצמינו על כל הצרות הבאות עלינו שלא נהרהר ונדבר קשה אחר מדת הדין אע"פ שהרשעים לנגדנו המצירים לנו: מחסום. כמו לא תחסום שור אמור למטה בלע"ז ונאלמנו דומיה ימים רבים וגם החשינו מטוב אפי' מדברי תורה מפני יראתם ומתוך כך כאיבנו נעכר ונהל ונשתקנו חם לבינו בקרבינו ובהגיון לבינו בוער בנו כמו אש והוא גרם לנו שאנו מדברים בלשונינו לפניך וזו היא שאנו מדברים הודיענו יי' קיצנו עד מתי נהיה בצרה ונדע מתי נהיה אנחנו חדלים ממנה: הנה טפחות. מדודים הם ימי האדם כדבר המנודד בטפחים כן ימי האדם קצובים: וחלדי. וזקנותינו כאין נגדך חלד לשון חלודה רדוי"ל בלע"ז: כל אדם נצב. כל אדם חי הבל הם חייו ומצבו: אך בצלם. בחושך פירשו רוכם לשון צלמות ומנחם פירשו צלם ממש כמו כי בצלם אלהים עשה את האדם ולא יתכנו דבריו: אך הבל. הוא כל המייה ותאוה שלהם: יצבר. תבואה בשדה כל ימות הקציר: ולא ידע מי אוספם. אינו יודע מי אוספם לבית שמא לפני האסיף ימות: ועתה מה קויתי. מה היא התוחלה אשר אני סובל ומייחל ממך איננה אלא שתפשעי הצילני: וחרפת. עמו הנבל אל תשימני הבא גם עליו נגעים ומכאובות שלא יוכל לומר לי אתם לוקי' ואנו אין אנו לוקים והתפילה הזאת גרמה להביא ייסורי אלהים על האומות: כי אתה עשית. שהבאת עלינו צרה יותר מכל האומות: מתגרת ידיך. ממורא מכותיך תגרת לשון וינר מואב והתי"ו יסוד נופל ב בתיבה כמו תנובה תלונה תקומה תחינה כן פירש מנחם ואני אומ' שאין תגרת לשון מגור שהיה לו לומר תגורה כאשר יאמר מן ויסב תסובה ויקם וירם ויגן תקומה תרומה תלונה כן יאמר ויגר תגורה או מגורה כמו מגור מסביב ומגורתם אביא להם הא למדת שאין תגרת אלא כמו למה תתגרה ברעה אל תתגרו בם שפעל שלו גרה כמו קוה אוה צוה שפעולתם תקוה תאוה מצוה כן יאמר מן גרה תגרת וכן פירושו מתכות ידיך אשר אתה מגרה עלי אני כליתי: בתוכחות. הכתובות בתורה על עונינו שהעונו לפניך יסרתנו בהם: ותמס כעש חמודו. הרקבת בשרינו כבגד שאכלו עש חמודו בשרו שהוא חמדתו: השע ממני. הרף ידיך מלהלקותי: ואבליגה. ואתחזקה: קוה

אבן עזרא

כי. הגדילו. לדבר או הפועל עומד. וטעם פן ישמחו ליכמו פן יאמרו לי כי הנה במוט רגלי ואליתי הגדילו עלי: כי. כדרך ובלבלי שמחו ואספו. והנכון כי נכון אני להיותי צולע שלא אוכל לקום ימים רבים ולהיות מכאובי שברי תמיד: כי. ואני מודה לאכשים וזה טעם אגיד ואדאג לבי: ואויבי. יש אומרים כי עוני אגיד בלבו ואדאג מחטאתי פן אמות ואויבי חיים: ומשלמי. דברו וכיח כי הוא בקרס בחליים והטיב להם כאשר ס ספר במזמור אחר: אל תרחק ממני. כנגד מרחוק עמדו: חושה. לפי דעתי חושה לעזרתי אתה יי' שאתה תשועתי כמו אמור ל לנפשי ישועתך אני ור' משה אמ' כי חושה ישרת אחר וככה הוא חושה לעזרתי יי' חושה לתשועתי: למנצח לידותון. כבר הזכרתי בראש הספר ולפי דעתי שפיוט ידוע היה בדורם וחברו ידותון או אחר חברו ם שסבחנו והיה ראש הפיוט לידותון גם זה המזמור כמו העליון כי על מחלתו ידבר וטעם אמרתי בלבו וטעם אשמרה דרכי תולדתי ומנהגי כמו וכל דרכי הסכנת והטע' שלא אדבר כמו ידב' החולה מרוב כאבו ואילו בפי מחסום אשמרנו להיותו בפי ולא אסירנו: בעוד רשע לנגדי. שבא לבקר אותי: נאלמתי. החשיתי. אפי' שאדבר טוב: חם. כל כך חם לבי שבהגיגי תבער אש: דברתי בלשוני. הטע' כפול או זה הוא שדברתי: הודיעני. מה חדל אני. תואר השם והטעם כמה אעמוד עם יומני חלד: הנה. מעט מזער כדבר שימודד ב בטפחות וחלדי כמו חלד ככבם וכסב ו ושמלה ושלמה: אך כל הבל. הוא כל אדם והטע' כמו הבל הבלים וטעם נצב כן הוא לעולם לא ישתנ' שיסור ממעלת ההבל: אך כי ישתנה בצלמו מיום אל יום ומעת אל עת כדמו' הצהר המתהלך ולמועומד וי"א כי בצלם כמו בצלמו והנכון בעיני כי האדם דומה לצלם וכאשר ישתנ' הצלם כן ישתנ' הוא וטע' הצלם מערכות המשרתי' וכוכבי עליון שלא יעמדו רגע אחד על מתכונת אחת וחכמי המזלות יודעי' זה ויהמיון קבוץ ממון כמו ומי אוהב בהמון: יצבור. מעט מעט ולא ידע מי אוספם כולם רגע אחד במותו: ועתה. הנה באו קני מה תקוה יש לי רק תוחלתי לך היא והיא: מכל. כי בעבור פשעי חליתי: נאלמתי. בעבור שהזכיר חרפת נבל אמר הבט כי נאלמתי לענות לו: הסר. מתגרת ידך. מפחד ידך שטעמו מכתך כמו ויגר מואב ובמשקלו לכל תכלה שהוא מגזרת וכל בסלים כאשר אפרש: בתוכחות. על דרך והוכח במכאוב ידענו כי תיסר אדם בעבור עונו במכאובים: חמודו. חמדת גופו והנה חמדתו היתה הבל: שמעה תפילתי. הנה תפילתו ודמעתו כמשקה הרופאים: כי גר אנכי עמך. ככתוב בספרים: השע. הרף ממני כמו שעו מני והשתנה התנועה בעבור אות הגרון: ואבליגה. ואתחזק והוא פועל יוצא והנה טעמו ואחזיק עצמי כמו מבליגיתי: למנצח

רגלי' ז' וסי' נמסר לעיל בסיפ' סי' כו: אל תעזבני חד מן כ"ג פסו' רישיהון ומציעותהון אל אל וסי' נמסר בשמואל חלק ב' סי' א'. ט"ל מחטוא ג' ומשנין בכתיבהון וסימ' ואחשך גם אנכי אותך מחטו לי. חלילה לי מחטא יי' מחדל. אשמרה דרכי בחטוא. אנך. אורי' טו נביאי' טא כתו' טוא: חם ב' א' פתח וא' קמץ וסי' זה לחמנו חם

כי־אמרתי פן־ישמחו־לי במוט רגלי עלי הגדילו: כי־אני לצלע נכון ומכאובי נגדי תמיד: כי־עוני אגיד אדאג מחטאתי: ואיבי חיים עצמו ורבו שנאי שקר: ומשלמי רעה תחת טובה ישטנוני תחת רדופי־טוב: אל־תעזבני יהוה אלהי אל־תרחק ממני: חושה לעזרתי אדני תשועתי:

לט

למנצח לידיתון מזמור לדוד: אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני אשמרה לפי מחסום בעד רשע לנגדי: נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וכאבי נעכר: חם־לבי בקרבי בהגיגי תבער־אש דברתי בלשוני: הודיעני יהוה קצי ומדת ימי מה־היא אדעה מה־חדל אני: הנה טפחות נתתה ימי וחלדי כאין נגדך אך כל־הבל כל־אדם נצב סלה: אך־בצלם יתהלך־איש אך־הבל יהמיון יצבר ולא־ידע מי־אספם: ועתה מה־קויתי אדני תוחלתי לך היא: מכל־פשעי הצילני חרפת נבל אל־תשימני: נאלמתי לא אפתח־פי כי אתה עשית: הסר מעלי נגעך מתגרת ידך אני כליתי: בתוכחות על־עון יסרת איש ותמס כעש חמודו אך הבל כל־אדם סלה: שמעה תפלתי יהוה ושועתי האזינה אל־דמעתי אל־תחרש כי גר אנכי עמך תושב ככל־אבותי: השע ממני ואבליגה בטרם אלך ואינני:

ארום אמרית דילמא יחדון עלי באזדעזעות ריגלי עלי איתרברבו: ארום אנא לתברא מעתד וכיבי לקיבלי תדירא: ארום חובי אתני אתייצף מן חטאי: ובעלי דבבי חיי עלימו וסגיאין סנאי על שיקרא: ופרעין בישתא חלף טבתא מתנן לי חלופי דרדפית טב: לא תשבקינני יי' אלהי לא תרחיק מיני: זריז לסיועי יי' פורקני:

לשבחא על מטרת בית מוקדשא על פומיה דידותון תושבחתא לדוד: אמרית אנטור אורחתי מלמחטי בלישני אנטור לפומי זממא בדאית רשיעא לקיבלי: אתאלמית שתקית בטלית מן פתגמי אוריתא מטול היכנא כיבי ממרטיש ורתח לבי בגושמי ברינני תדלק אשתא מלילית בלישני: אודע לי אורח סופי ומשחתא דיומי מנא אינון אידע אימתי אפסוק מן עלמא: קלילין סדרתא יומי וגושמי כלמא לקבלך ברם כולא הבלא חשיבין ברם כולהון צדיקיא קיימין לחיי עלמא: ברם בדיוקנא דיי' יתהלך גברא ברם למא משתגשין כניש ולא חכים מטול מנא מן כנשינון: וכדון מנא סבריה יי' אוריכותי לותך היא: מן כולהון מרדי פצייתי חסודי סכלא לא תשוי עלי: איתאלמית ולא אפתח פומי מטול די אנת עבדתא: עדי מעלי מכתשך ממחת גבורת ידך אנא שיציתי: במסכנותא על חובא יתרדי בר נשא ומסיית היך עמר דאיתגרדים גושמיה ברם למא כל בר נשא לעלמא: קביל צלותי יי' ובעותי אצית ולדמעתי לא תשתוק ארום היך גיורא אנא גבך תותבא היך כולהון אבהתי: אשלי מיני ואזיל עד לא אהך ולא איתי:

הצשיידנו: חם לבי בקרבי. בתרא פתח וכל שום בר נש דכוו' וקמץ: בצלם ג' וסי' בצלם אלהים ברא אתו. שופך דם האדם באדם. אך בצלם יתהלך איש: יהמיון ג' וסי' בישעיה סי' ה: כליתי ב' חד כתי' א' וסי' מתגרת ידך אני כליתי. מכל ארח רע כלאתי רגלי. בתרא כתי' א': כעש ג' בקרי' וסי' ואנכי כעש לאפרים קהם על. ותמס כעש חמודו. בנה כעש ביתו וכסכה: השע ב' פתח' וסי' השמן לב העם. השע ממני ואבליגה:

למנצח. קוה קויתי: קוה מלה זרה על דרך הפלס כמו יסור יסרני יה: ויט אלי. בעבור שהוא שוכני מרום ויושבי בשמים: ויעלני. דרך משל כי הייתי בשפלות ברעות מסבבוני מהאויבים. יש אומרי' שאון מגזרת שואה והנכון שאון מים רבים או טיט והא' היון ישרת אחרית כדרך את יום השביעי ואין לו חבר רק בזון מצולה מים עכורים וטיט עב והזכיר סלע כנגד בור וכונן אשורי לעלות אל הסלע: ויתן. טעם לאלהינו בלשון רבים בעבור יראו רבים ויראו: אשרי. אז יאמרו אל רהבים בעבור הכח לעזרו כמו המחשבת רהב: ושטי תרגום כוטה. רבות. זה הוא השיר החדש ורבות תאר למלת נפלאותיך על דרך רבים כל רבים עמים. ומחשבותיך. גזרותיך: אלינו. בעבורנו או הוא כמשמעו ואת' אלינו כנגד אלהינו: אין ערוך. אין יכולת באדם שיערכם אליך והסוף יוכיח ויש אומרים שהוא כמו יערוך ליי' ואם היה כן עצמו מספר ישוב אל נפלאותיך: זבח. שלמי' ומנח' במרחשת ומחבת והטעם כי מ מחשבותיך להטיב שיכו לא בעבו' שלומי' והנה הזכיר אחר זבח ומנח' העולה והחטא'. אמר ר' משה כי מלת לא חפצת ישרת ב בעבור אחר והטעם לא השמעת כזאת ב באזני בדברך עמי בהר סיני והנכון בעיני לא בקשת זבח רק כ כרית לי אזני' שאשמע בקולך כמו הנה שמוע מזבח טוב: אז. אמר רבי מרינוס כי דוד ידבר כנגד כנסת ישראל וזה רמז לדבר אבותינו בסיני נעשה ונשמע והנכון בעיני אומר זה בעד נפשו כי בעת כרתו נדר נדר וכוס לכותבו שישיר שיר חדש ועתה באתי לשלם הנדר והנכון שהנדר הוא לעשות וזה כל חפצי: ותורתך בתוך מעי. בסתר על דרך אכול את המגלה הזאת: בשרתי צדק. ומלת בשרתי לחבר כל בשר להגיד דבר אדם טוב או רע כמו ויען ה המבשר. צדקתך. כנג' בשרתי צדק והנה בגלוי ובסתר: אתה. חסדך ואמתך. שספרתי לקהל רב הם יצרוני מכל צר: כי. העונש והרע הבא על האדם יקרא עון כי הו' היה הסבה לבואת הרעה כמו גדול עוני ויגדל עון בת עמי אם יקרך עון וככה השיגוני עונותי ולא יכולתי ל לראות על דרך וכסה את עין הארץ בעבור שאין לעונותי מספר או ולא יכולתי לראות מראה הלב כמו וירא יעקב: ולבי עזבני. כאילו כמארתי בלא לבי רצה. לעזרתי חושה. להיות עזרתי או שם התאר כמו לעזרני: יבושו. לספותה. כמו האף תספה: ישומו. ישומו הם בסוף הבושת שיעשו לי ויש אומרים כנגד שכר כמו לעולם עקב והנה בשתם על שני פירושי' דקדוקם אחר: ישישו. זה טעם בשרתי צדק. ואני. אחשב עצמי כי אני עני ואביון ולא אוכל לעמוד לפני אויבי: יחשב לי זה והטעם שפלות לבי או לי במקום בעבורי כמו הוא הנלחם לכם: אל תאחר. פועל עומד כמו מדוע אחרו: למנצח. אמרי משכיל. זה המזמור על חליו: אמרי

מ' ויקם ב' בקריא' וסימ' ויקם משה את המשכן ב' בפסוק. ויקם את החצר סביב למשכן. ויקם יי' שפטים. ויזעקו בני ישר' דעתניאל. וחברו דאהוד בן גרא. ויקם את עמודים לאולם דשלמה ג' בפסוק. ויקם יי' את דברו דמלכים. וחברו דד"ה. ויקם יי' שטן לשלמה. ויקם לו אלהים שטן. ויקם מזבח לבעל. וישב ויבן את הבמות. וחברו דד"ה. ויקם את העמדי' על דד"ה. ויקם את דברו אשר דדניאל. ויעלני מבור שאון מטיט היון. ויקם עדו' ביעקב: יכולתי ג' בקריא' וחס' וסי' נפתולי אלהי' נפתלתי עם אחתי. ומה יכלתי עשות ככם. השיגוני עונתי. אנ"ך: תאחר ג' בקריא' וסי' אתה אלהי אל תאחר: אלהי' חושה לי עזרי ומפלטי. הקשיבה ועשה ואל.

מ לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד מִזְמוֹר: קַוֹּה קִוִּיתִי יְהוָה וַיֵּט אֵלַי וַיִּשְׁמַע שַׁוְעָתִי: וַיַּעֲלֵנִי מִבּוֹר שָׁאוֹן מִטִּיט הַיָּוֵן וַיָּקֶם עַל־סֶלַע רַגְלַי כּוֹנֵן אֲשֻׁרָי: וַיִּתֵּן בְּפִי שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּה לֵאלֹהֵינוּ יִרְאוּ רַבִּים וְיִירָאוּ וְיִבְטְחוּ בַּיהוָה: אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר־שָׂם יְהוָה מִבְטַחוֹ וְלֹא־פָנָה אֶל־רְהָבִים וְשָׂטֵי כָזָב: רַבּוֹת עָשִׂיתָ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהַי נִפְלְאֹתֶיךָ וּמַחְשְׁבֹתֶיךָ אֵלֵינוּ אֵין עֲרֹךְ אֵלֶיךָ אַגִּידָה וַאֲדַבֵּרָה עָצְמוּ מִסַּפֵּר: זֶבַח וּמִנְחָה לֹא־חָפַצְתָּ אָזְנַיִם כָּרִיתָ לִּי עוֹלָה וַחֲטָאָה לֹא שָׁאָלְתָּ: אָז אָמַרְתִּי הִנֵּה־בָאתִי בִּמְגִלַּת־סֵפֶר כָּתוּב עָלָי: לַעֲשׂוֹת־רְצוֹנְךָ אֱלֹהַי חָפָצְתִּי וְתוֹרָתְךָ בְּתוֹךְ מֵעָי: בִּשַּׂרְתִּי צֶדֶק בְּקָהָל רָב הִנֵּה שְׂפָתַי לֹא אֶכְלָא יְהוָה אַתָּה יָדָעְתָּ: צִדְקָתְךָ לֹא־כִסִּיתִי בְּתוֹךְ לִבִּי אֱמוּנָתְךָ וּתְשׁוּעָתְךָ אָמָרְתִּי לֹא־כִחַדְתִּי חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ לְקָהָל רָב: אַתָּה יְהוָה לֹא־תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנִּי חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנִי: כִּי אָפְפוּ־עָלַי רָעוֹת עַד־אֵין מִסְפָּר הִשִּׂיגוּנִי עֲוֹנֹתַי וְלֹא־יָכֹלְתִּי לִרְאוֹת עָצְמוּ מִשַּׂעֲרוֹת רֹאשִׁי וְלִבִּי עֲזָבָנִי: רְצֵה יְהוָה לְהַצִּילֵנִי יְהוָה לְעֶזְרָתִי חוּשָׁה: יֵבֹשׁוּ וְיַחְפְּרוּ יַחַד מְבַקְשֵׁי נַפְשִׁי לִסְפּוֹתָהּ יִסֹּגוּ אָחוֹר וְיִכָּלְמוּ חֲפֵצֵי רָעָתִי: יָשֹׁמּוּ עַל־עֵקֶב בָּשְׁתָּם הָאֹמְרִים לִי הֶאָח הֶאָח: יָשִׂישׂוּ וְיִשְׂמְחוּ בְּךָ כָּל־מְבַקְשֶׁיךָ יֹאמְרוּ תָמִיד יִגְדַּל יְהוָה אֹהֲבֵי תְּשׁוּעָתֶךָ: וַאֲנִי עָנִי וְאֶבְיוֹן אֲדֹנָי יַחֲשָׁב־לִי עֶזְרָתִי וּמְפַלְטִי אַתָּה אֱלֹהַי אַל־תְּאַחַר:

מא

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד:

לשבחא לדוד תושבחתא: מסבר סברית יי וצלא לותי וקביל בעותי: ואסקני מגוב אתרגושתא מסכן טישטושא ואקים על כיפא ריגלי תקין אתורי: וסדר בפומי שבח חדת תהי תושבחתא קדם יי אלהנא יחמון סגיאין וידחלון ויסברון במימרא דיי: טובוי דגברא דשוי יי רוחצניה ולא אסתכי לוות סורבניא וממללי כדיבותא: סגיעי ניסיא דעבדתא את יי אלהי פרישותך ורעותך לותנא לית איפשר לסדרא לוותך תושבחתך אתני ואמליל תקיפו מן לחוואה: ניכסא ודורונא לא צביתא אודנין לאצתא פורקנך כריתא לי עלתא וקורבן חטתא לא שיילתא: הידין אמרית הא עלית לחיי עלמא כד אעסוק במגילת סיפרא אוריתא דאכתיב אמטולתי: למעבד רעותך אלהי רעיתי ואוריתך כליל במצע מעייני: בשרית צדקא בכנישתא רבא הא סיפותי לא אמנע יי אלהי את חכימת: צדקתך לא טמרי בגו לבי קושטך ופורקנך אמרית לא כסיתי טיבותך והימנותך בקהלא רבא: בגלל כן את יי לא תמנע רחמך מיני טובך וקושטך תדיר ינטרונני: ארום תקיפין עלי בישין עד דלית מניין ארביקו יתי חובי ולא יכלית למחמי תקפו מן בינתי רישי ורעיוני שבקוני: אתרעי יי לשזבותני יי לסיועי זריז: יבהתון ויתחסרון כחדא תבעי נפשי למיגמרה יזורון לאחורא ויכספון דצביין בישתי: יתביירין מטול בהתיהון דאמרין לי חדינא על תבריה חדוא על סיגופיה: יחדון וידוצון במימרך כל בעייך ויימרון תדירא יסגי חילא דיי די רחימין פורקנך: ואנא ענייא וחשוכא יי יחשיב טב לי עלי סיועי ושיזבותי את אלהי לא תוחר: לשבחא תושבחתא לדוד:

ויתורתך ג' יתרי חסמיך לימקנכל אל רבתי רמ'

רשי

קוה קויתי יי'. במצרים ומזמור זה גם הוא כנגד כל ישראל: ויט אלי אזנו: מבור שאון. משאירים של מצרים ומשאון המייתם: מטיט היון. מן היס היון לשון רפש פ"יגם בלע"ז: כונן. הכין אשורי וצעדי: שיר חדש. שירת הים: רהבים. לשון גבות כמו ירהבו הנער שהם הרהיבוני: ושטי כזב. השטים מדרך הישר אחרי הכזב של ע"ז ושטי איטו"רנאנץ בלע"ז: נפלאותיך ומחשבותיך אלינו. בשבילנו בראת עולמך לנו קרעת את הים וחשבת מרחוק להטיב לנו אחריתנו במדבר ארבעים שנה מפני האמוריים שקצצו את האילנות והחריבו ארצם כששמעו שישראל יוצאין ללכת לרשת את ארצם: אין ערוך אליך. אין לדמות לך כל מלך ומושיע לשון ערך כמו שערכך אפריסייר בלע"ז: אגידה ואדברה. אם באתי להגיד ולדבר עצמו מספר: זבח ומנחה לא חפצת. ביום מתן תורה כענין שנאמר ועתה אם תשמעו בקול יי' וגו' וכן בירמיה הוא אומר כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתי' וגו' על דברי עולה או זבח כי יקריב מכם אמרתי ולא הזקקתים חובה ל להכביד עליהם תמידין ומוספין אינם אלא נחת רוח שאמרתי ונעשה רצוני ודבר מועט: אזנים כרית לי. לאמר שמעו בקולי כרית עשיתם חלולות לשמוע: אז. בשעת מתן תורה אמרתי לפניך הנה באתי אליך במסורת בריתך נעשה ונשמע ודבר זה כתוב עדות עלי במגלת ספר בתור' משה: ותורתך בתוך מעי. אף מאכלי על פי תורתך הוא לא אכלתי בהמה טמאה ונבלה: בשרתי צדק. שירה על הים שיר על הבאר שירת דבורה: לא אכלא. לא אמנע לשון ויכלא הגשם לא תכלה רחמיך לא תמנע: יצרוני. ישמרוני: אפפו. סבבו: לספותה. לכלותה כדמתרגמינ' עד תם כל הדור עד דסף כל דרא: ישמו. יתמהו: על עקב בשתם. כשיקבלו בשתם על עקב הכל במדה שמדדו ובדרך שהלכו למולי. על עקב ועקבותיך לא נודעו כאי לך בעקבי הצאן כ כולם לשון מדרך כף ורגל הם טר"אוכם בלע"ז על עקב אנכ"ם טר"אוכם בלע"ז: האומרים לי האח. האומרים עלי בשבילי האח כשהצרה באה מתהללים באידינו. כל עני ואביון שבתילים אינו אלא כנגד ישראל: יחשב לי. יתן לי לחשוב עניותי ואביונותי להושיעני יחשוב לי פנסו"יט בלע"ז: אל

רשי

אל דל. חולה לבקרו כענין שנאמר מדוע אתה ככה דל דאמנון: ביום רעה. זו גהינם ובעולם הזה מה שכרו יי' ישמרהו ויחייהו למי שמבקרו ומטיב לו: על ערש דוי. ערש ל"ט בלע"ז כמו והנה ערשו ערש ברזל כשיחלה גם הוא ישעדנו מהו על ערש דוי זה יום שביעי של חולה שהוא דוה מאד כך נדרש באגדת תילים: כל משכבו הפכת בחליו. אף בשעה שחליו כבד עליו שנהפך כל מרגעו ומנוחתו: אני אמרתי יי' חנני. אני אין לי מבקרים לטובה וכשאני צועק מתוך חוליי ואומר יי' חנני וגו' אויבי שמחים עלי ואומ' דבר הרע לי מתי ימות וגו'. שוא ידבר: מראה עצמו כאילו הוא מיצר וכשהוא יושב לפני יקבוץ לבו מחשבות און לעצמו מה רעה ידבר בצאתו וכשיוצא לחוץ מדבר אותה: עלי יחשבו. דבר שהוא רעה לי ומה היא המחשבה דבר בליעל יצוק בו כל רשעיות שעשה יצוקו וישתפכו בגופו והואיל ואשר שכב לא יוסיף לקום כך מקללים אותי: הגדיל עלי עקב. מארב כמו ואת עקבו מים לעיר: בזאת ידעתי וגו'. כשתחנני ותקיימני ארע כי חפצת בי כאשר לא יריע אויבי תרועת שמחה עלי ואראה כי בתומי תמכת בי: ברוך יי'. כשאקום מחוליי אברכך כן:

לבני קרח. אסיר ואלקנה ואביאסף הם היו תחילה בעצת אביהם ובשעת המחלוקת פרשו וכשנבלעו כל סביבותם ופתחה הארץ פיה נשאר מקומם בתוך פי הארץ כענין שנאמ' ובני קרח לא מתו ושם אמרו שירה ושם יסדו המזמורים הללו ועלו משם ושרת עליה' רוח הקדש ונתנבאו על הגליות ועל חורבן הבית ועל מלכות בית דוד: כאיל תערוג על אפיקי. לשון ערג נופל על קול האיל כאשר יפול לשון נהם לארי ושקק לדוב וגעה לשוורי' וצפצוף לעופות אמרו רבותינו האילה הזאת חסידה שבחיות וכשהחיות צמאות למים הם מתכנסות אליה שתתלה עיניה למרום ומה היא עושה חופר' גומא ומכנס' קרניה לתוכה וגועה והקב"ה מרחם עליה והתהום מעלה לה מים. כאיל תערוג. כאילת תערוג לא נאמר וכאיל יערוג לא נאמר אלא כאיל תערוג דבר הכתוב בזכר ובנקב' הזכר עורג על שפק המים כמו שפירשנו והנקיב' כשהיא כורעת לילד ורחמ' צר והיא צועק' והקב"ה מרחם ומזמן לה נחש ומכישה בבית הרחם שלה ורחמה נפתח ומכאן חבר תערוג עם לאיון כערוגת הבשם אכן לא יתכנו דבריו גם דונ"ש פתר אותו לשון קול של איל: מתי אבא ואראה פני אלהים. לעלות לרגל ונתנבא כאן חורבן הבית. ונאמר כאן מה תשתוחחי ג' פעמים כנגד שלש מלכיות העתידות לבטל עבודת המקדש ויש' צועקים ונגאלים מלכות בבל ויון ואדום: במאה כפשי. ככנסת יש' אומרת כן בגלות בבל: היתה לי דמעתי לחם. מכאן שהצרה משבעת את האדם ואינו מבקש לאכול וכן הוא אומ' בחנה ותבכה ולא תאכל: אלה אזכרה. כי אעבור בסך. שמו"אלה בלע"ז את זאת אני זוכרת ונפשי משתפכת בזוכרי עליית הרגלים שהייתי עוברת בגדודי בני אדם ומדדה עמהם עד בית האלהים.

אבן עזרא

אשרי יש אומרי' משכיל כמו מביט כמו משתכל הוית והנכון מגזרת שכל שימים לבו שיסכיל במעשה השם עם החולי ודל בממון גם בבשר והוא החולי כמו ככה דל בן המלך דלות ורעות תאר ויש אומרים שמשכיל פועל יוצא והו' המבקר וידבר על לבו וישכילנו וטעם ביום רעה מערכת עליונה כנגד מולדו. ימלטהו יי' לבדו ולא על יד אדם וטעם ישמרהו שלא יוסיף החולי ויחייהו כי יפחד מהמות: ואושר בארץ. שיהיה שמים רבו' יותר מאנשי דורו ולא יראו שונאיו תאותם ותי"ו תתנהו לפועל שהיכנו כתוב כמו אשר ילדה אותה והטעם אמרת השם או גזירתו או תהיה התי"ו לנכח השם וכזה במקרא הרבה: יי'. דוי. שם כמו מדוה: יסעדנו. מעט מעט בהתהפך ה החולה או התהפך דבריו ושכיביו על מ משכבו והנכון כי הפכת נכח השם והטעם דרך משל שתהפכהו על משכבו מצד אל צד ותסעדנו והטעם כי אין צורך לבני אדם שיסעדוהו: אני. הטעם כאשר אומ' בתפילתי בחליי יי' חנני ורפאני אע"פ שחטאתי לך על דרך כי עם קשה עורף הוא: אויבי. אז יאמרו לי בעבורי כמו ואמר פרעה לבני ישר' הפך מעשה המשכיל וזה הדבר יאמרו לאחרי': ואם בא. אחד לבקר: שוא ידבר. לי כמה חרה לי שאתה חולה: ידבר. לאחרי' דבר בליעל עלי בצאתו ל לחוץ ידבר לאויבי ה האחרי' שלא ראו אותי דבר רע אלי קם קבוע בו כמו לבו בו יצוק כמו אבן: גם. שלא היה לי אויב שהי' אוכל לחמי והטעם כי אני סבת חיין: הגדיל עלי עקב. הטעם הגדיל עקיבו שלא בא לבקרני ושם לכפשו מעלה גדולה: ואתה. חנני. כנגד דבריהם. דבר בליעל יצוק בו: והקימני כנגד לא יוסיף לקום: בזאת. הטעם כי לא יריע כמו שמחת המכבת ביום המלחמה כדרך עלי פלשת התרועעי: ואני בתומי. בעבור תומי וי"א כי תומי רמז לבריאת הגוף. והוא הנכון: ברוך. על כן אני חייב לברך את השם בכל זמן וזהו מהעולם ועד העולם ואומר פעם אחרי פעם אמן ואמן: נשלמו פירושי הספר הראשון הודאות לשם: למנצח לבני קרח. לבני קרח לאחד מבני הימן כבר שמואל הנביא. אמר רבי משה כי זה המזמור נאמר בבבל ויש אומ' כי ידבר על לשון אנשי הגלות הזאת. ומשכיל חסר פעול ויש אומרים שהוא שם כמו והורו ההפך עלי למשחית ולפי דעתי כי פיוט תחלתו משכיל: כאיל. ידוע הוא דבר האיל האוכל הנחשים שיתחמם קרבו אז יבקש אפיקי מים חזקים ואיל על לשון נקבה כמו עז בת שנתה: צמאה. המים ירוו האדם רגעותיה ותשוב נפשו אליו ולא כן הלחם על כן דמה הנכספו לבית השם כהכסף הצמא על המים ובעבור כי חיי בני אדם תלויים במים על כן לאל חיי: מתי אבוא. יתאוה ביאת הגואל: ואראה פני אלהים. זהו יראה כל זכורך: היתה. יש אומרים הוא כמשמעו ודמעתי שהם מים כמו לחם לו וטעם הדמעה בעבור אורך הגלות ואיננו עולה לרגל לשמוח ויש אומרים שהוא בוכה ומזיל דמעות כמו תאכלנו יומם ולילה תתיד בסתר ובגלוי וטעם איה אלהיך שהיית עולה שלש פעמים בשנה לראות פניו: אלה. יזכור הימים הקדמונים בעלותו לרגל: וטעם

מא דל כל ליש' קמצי' במ"ב פתחין וסימ' נמסר בספר שופטים סימן ו': יסעדנו ל' על ערש דוי. ישעדנו ל' כמו ח' כמו חרון: אויבי י"א מ"ל וסימ' נמסר בשמואל א' ריש סימן ב' ובסיפ' דא סימן ט': יחשבו ב' וסימ' יחד עלי יתלחשו. ולא יעמוד כי יחשבו עליו מחשבות: אוכל ד' מ"ל בקרי' וסי' כי אם הלחם אשר הוא אוכל.

אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו יהוה: יהוה ישמרהו ויחיהו יאשר בארץ ואל תתנהו בנפש איביו: יהוה יסעדנו על ערש דוי כל משכבו הפכת בחליו: אני אמרתי יהוה חנני רפאה נפשי כי חטאתי לך: אויבי יאמרו רע לי מתי ימות ואבד שמו: ואם בא לראות שוא ידבר לבו יקבץ און לו יצא לחוץ ידבר: יחד עלי יתלחשו כל שנאי עלי יחשבו רעה לי: דבר בליעל יצוק בו ואשר שכב לא יוסיף לקום: גם איש שלומי אשר בטחתי בו אוכל לחמי הגדיל עלי עקב: ואתה יהוה חנני והקימני ואשלמה להם: בזאת ידעתי כי חפצת בי כי לא יריע איבי עלי: ואני בתמי תמכת בי ותציבני לפניך לעולם: ברוך יהוה אלהי ישראל מהעולם ועד העולם אמן ואמן:

ספר שני

מב למנצח משכיל לבני קרח: כאיל תערג על אפיקי מים כן נפשי תערג אליך אלהים: צמאה נפשי לאלהים לאל חי מתי אבוא ואראה פני אלהים: היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה באמר אלי כל היום איה אלהיך: אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי כי אעבר

טובוי דמשכיל לעניי מסכינא לרחמותיה ביום בישותא ישזביניה יי: יי ינטריניה ויחייניה ויוטביניה בארעא ולא תמסריניה ברעות בעלי דבבוי: מימרא דיי יסעיניה בחיוהי ויתגלי ליה על שווי מרעיה לאחאותיה כל משכביה אפכת בעידן מרעיה ואכסנתיה: אנא אמרית יי חוס עלי אסי נפשי מטול דחבית קדמך: בעלי דבבי יימרון ביש עלי אימתי ימות ויובד שמיה: ואין אתא למקבל אפי שקרא ימליל ברעיוניה יכנוש עולא ליה יפוק לשוקא ימליל: כחדא עלי ממללין בחשאי כל סנאי עלי חשלין בישתא לי: ממלל טלומא יתיך ביה ויימר דין דמרע לא יוסיף למיקם: אוף גבר דתבע שלומי דאיתרחצית עלוי מברי סעודתי איתרברב עלי לחכמא: ואנת יי חוס עלי ואקימני ממרע ואפרע להון: בהדא ידעית ארום איתרעיית בי ארום לא איתגבר עלי בעלי דבבי ל לאבאשא: ואנא בשלמותי סעדת בי ואוקימתני קדמך לעלמא: בריך שמיה דיי אלהיא דישראל מן עלמא הדין ועד עלמא דאתי יימרון צדיקיא אמן ואמן: לשבחא בשכלא טבא על ידיהון דבני קרח: היך איילא די מרגג על פרצידי דמיא היכנא נפשי מרגגא לוותך יי: צחת לך נפשי לאלהא תקיפא חייא וקיימא אימתי איעול ואחמי זיו שכינתא דיי: הות לי דמעתי למברי יומם ולילי בדיימר לי סנאת כל יומא אן הוא אלהך: אילין ניסיא אנא דכיר ואישוד עלי רעיוני נפשי כד אעבר טללא

והקיץ וריקה נפשו. אם ינועו ונפלו על פי אוכל: גם איש שלומי אשר בטחתי אוכל לחמי: איבי ג' וחס' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימן י"ג: מהעולם חד מן כ"ב מלין נסבין מה בריש תיבות' ולית להון זוגא וסימ' נמסר במס' רבתא בערך מ': מב תערוג ג' ב' חס' וא' מ"ל וסימ' גם בהמות שדי תערוג אליך. כאיל תערוג ב' בפסוק וחס': באמור ג' בקריא' וסימ' באמר יי' אלי הקהל לי את העם ואשמיעם. באמר להם עם יי' אלה ומארצו. באמר אלי כל היום איה. אנ"ך:

וטעם בסך כמו מוסך השבת שהיה בהר הבית ויש אומרים עם כלל החוגג׳ כמו סך תשבון · אמר בן לברט כי אדדם כפול והוא כמו ארוס ומי יתן וידום כי פ״א הפועל לעולם לא יכפל ומה טעם לאמר ידום ואחריו בקול רנה ותודה והקרוב אלי שהוא לשון משנה אתנועע כאילו אמר אדדה עמהם עד בית אלהים וכמוהו אדדם כל שנותי ובאה המלה מבנין כפעל כדרך ו ולאמוכי אכם: מה · יכאס כפשו וטעם ישועות פניו על דרך הושיעה לו ימינו דרך משל או ישועות פעול עם פניו כדרך פני יי׳ חלקם ותחסר מלת עת או עם: אלהי · תשובת מה תשתוחחי וטעם מארץ ירדן ש שהיו באים למועדים מעבר הירדן מזרחה וטעם חרמונים הרים גם מצער שם הר ׃ תהום · כטעם הפרש יזכור הכיכורי׳ שירדו המים מההרים ה הגבוהי׳ וטעם תהום אל תהום קורא שהיו מתחברי׳ מימי הכנורי׳ למטה כדרך ושעיר אל רעהו יקרא והטעם שהיה מתענג בעברו אל ההרים המי׳ יורדי׳ כמו משברי הים וגליו ויכסו אותו בימי הקיץ והמפרש זה הפסוק על דבר הגלות איככו קשור באשר לפניו ו ואחריו: יומם · יספר הליכתו ביום עם ה החוגגים לבטח בחסד השם ובלילה היו שרים כמו אבל הכביאים ו והזכיר כי השיר תפלה לא שיר כדברי השק׃ לאל חי · שיחייהו עד ראותו בית יי׳: אומר · טעם לאל סלעי שהיה סלעי בראשונה: למה שכחתני · הטע׳ בעבו׳ אורך הגלות׃ למה קודר אלך: כמו אבל הלובש קדרו׳: ברצח · כאשר יאמרו לי איה אלהיך היה לי כמו רצח בעצמותי ככה היתה זאת החרפה כחשבת בעיני׃ מה · טעם ישועות פניו כי הוא ישועות פני והוא אלהי מימי קדם כנגד איה אלהיך ישראל׃ שפטני · קח משפטי מאלה המחרפי׳ אותי והם רבים על כן אמר מגוי וטעם לא חסיד בעבור היותי טוב ממנו וטעם מאיש מכלל ומפרט או רמז למולך על הגוי׃ כי · טעם אלהי מעוזי כי אין עוז לי לקחת משפטי ממנו רק בך׃ שלח אורך · כנגד קודר אתהלך · ואמתך כנגד מאיש מרמ׳ ומלת יכחוני כנגד אתהלך׃ הר קדשך · הר המוריה ומשכנותיך העזרות העתידו׳ להבנות בבית שליש׃ ואבואה · אל אל · שהוא שמחת גילי וטעם אלהים אלהי שיראה גוי לא חסיד שאתה אלהי׃ מה · ברוח הקודש שיוחיל יש אל השם׃ למנצח לבני קרח · אלהים באזנינו שמענו · והמספרים היו אבותינו שהיו צדיקים והם נאמנים ועוד טעם אבותינו שכל אב אוהב את בנו ולעולם לא יורנו רק האמת לבדו׃ אתה · כבר הזכרתי כי משפט העברים לחסר הב״ית כמו מבאתי בית יי׳ וככה אתה בידך בכוחך או במכתך ומ״ם ותטעם שב אל אבותינו ולמ״ד

ישועות ז׳ מל׳ בקרי׳ וסי׳ לקמן בהלילא סי׳ קי״ו ׃ ברצח ב׳ וסי׳ לפתוח פה ברצח · ברצח בעצמותי חרפוני ׃ מ״ג למה ג׳ רפין וסי׳ למה זנחתני למה קודר קדמ׳ דפסו׳ · למה שכחתני · למה שמתני למפגע · וכל למה רפי טעמו מלרע במ״א למה שמתני למפגע לך · וכל למה דגש טעמו לעיל ואם הוא סמוך לאותיות א״חע רפי וטעמו

בַּסָּךְ אֶדַּדֵּם עַד־בֵּית אֱלֹהִים בְּקוֹל־רִנָּה וְתוֹדָה הָמוֹן חוֹגֵג׃ מַה־תִּשְׁתּוֹחֲחִי נַפְשִׁי וַתֶּהֱמִי עָלָי הוֹחִלִי לֵאלֹהִים כִּי־עוֹד אוֹדֶנּוּ יְשׁוּעוֹת פָּנָיו׃ אֱלֹהַי עָלַי נַפְשִׁי תִשְׁתּוֹחָח עַל־כֵּן אֶזְכָּרְךָ מֵאֶרֶץ יַרְדֵּן וְחֶרְמוֹנִים מֵהַר מִצְעָר׃ תְּהוֹם־אֶל־תְּהוֹם קוֹרֵא לְקוֹל צִנּוֹרֶיךָ כָּל־מִשְׁבָּרֶיךָ וְגַלֶּיךָ עָלַי עָבָרוּ׃ יוֹמָם יְצַוֶּה יְהוָה חַסְדּוֹ וּבַלַּיְלָה שִׁירֹה עִמִּי תְּפִלָּה לְאֵל חַיָּי׃ אוֹמְרָה לְאֵל סַלְעִי לָמָה שְׁכַחְתָּנִי לָמָּה קֹדֵר אֵלֵךְ בְּלַחַץ אוֹיֵב׃ בְּרֶצַח בְּעַצְמוֹתַי חֵרְפוּנִי צוֹרְרָי בְּאָמְרָם אֵלַי כָּל־הַיּוֹם אַיֵּה אֱלֹהֶיךָ׃ מַה־תִּשְׁתּוֹחֲחִי נַפְשִׁי וּמַה־תֶּהֱמִי עָלָי הוֹחִילִי לֵאלֹהִים כִּי־עוֹד אוֹדֶנּוּ יְשׁוּעֹת פָּנַי וֵאלֹהָי׃

מג

שָׁפְטֵנִי אֱלֹהִים וְרִיבָה רִיבִי מִגּוֹי לֹא־חָסִיד מֵאִישׁ מִרְמָה וְעַוְלָה תְפַלְּטֵנִי׃ כִּי־אַתָּה אֱלֹהֵי מָעוּזִּי לָמָה זְנַחְתָּנִי לָמָּה־קֹדֵר אֶתְהַלֵּךְ בְּלַחַץ אוֹיֵב׃ שְׁלַח־אוֹרְךָ וַאֲמִתְּךָ הֵמָּה יַנְחוּנִי יְבִיאוּנִי אֶל־הַר־קָדְשְׁךָ וְאֶל־מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ׃ וְאָבוֹאָה אֶל־מִזְבַּח אֱלֹהִים אֶל־אֵל שִׂמְחַת גִּילִי וְאוֹדְךָ בְכִנּוֹר אֱלֹהִים אֱלֹהָי׃ מַה־תִּשְׁתּוֹחֲחִי נַפְשִׁי וּמַה־תֶּהֱמִי עָלָי הוֹחִילִי לֵאלֹהִים כִּי־עוֹד אוֹדֶנּוּ יְשׁוּעֹת פָּנַי וֵאלֹהָי׃

מד

לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מַשְׂכִּיל׃ אֱלֹהִים בְּאָזְנֵינוּ שָׁמַעְנוּ אֲבוֹתֵינוּ סִפְּרוּ־לָנוּ פֹּעַל פָּעַלְתָּ בִימֵיהֶם בִּימֵי קֶדֶם׃ אַתָּה יָדְךָ גּוֹיִם הוֹרַשְׁתָּ וַתִּטָּעֵם

בִּלְחוֹדַי אֶתְחַיֵּיל בְּמַשִׁרְיַין דְּצַדִּיקֵי עַד בֵּית מוּקְדְּשָׁא דַיְיָ בְּקָל בָּעוּתָא וְתוּשְׁבַּחְתָּא אַתְרוּגְשַׁת עַמְמִין דְּאָתְיַין לְמֵחַג לִירוּשְׁלֵם׃ מַה תִּתְמַכְּכִין נַפְשִׁי וְתִירְגוּשִׁי עֲלַי אוֹרִיכִי לֵאלָהָא אֲרוּם תּוּב אֲשַׁבְּחִינֵיהּ בְּפוּרְקָנָא דְּמִן קֳדָמוֹי׃ אֱלָהִי עֲלַי נַפְשִׁי תִתְמַכְּכִין בְּגִין כֵּן אֶדְכְּרִינָךְ יָתְבֵי לַחֲלָא בְּאַרְעָא יוֹרְדְּנָא וְיָתְבֵי טוּרֵי חֶרְמוֹנֵי וְעַמָּא דְּקַבִּילוּ אוֹרַיְתָא בְּטוּר דְּסִינַי דְּמַכִּיךְ וּזְעֵיר׃ תְּהוֹמָא עִילָּאָה לִתְהוֹמָא אַרְעָא קָרֵי לְקַל זַלְחֵי מִירוֹבַיָּין הֵיכְנָא כּוּלְהוֹן דִּי מִתְבָּרַיִיךְ וְגַלִּילַיךְ עֲלַי עֲבָרוּ בִּזְמַן דִּנְפַקְנָא מִמִּצְרַיִם׃ יִימָם יִפְקוֹד יְיָ טוּבֵיהּ וּבְלֵילְיָא תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ עִמִּי צְלוֹתָא לֶאֱלָהּ דִּי נְטִיר חַיַּי׃ אֵימַר לֶאֱלָהָא רוּחֲצָנִי לְמָה אַשְׁלֵיתָנִי לְמָה בְּקַבְלָא אֵזִיל בִּרְחוּק בְּעִיל דְּבָבָא׃ בִּדְקַטְלִין גַּרְמַי בִּזְמַן דִּמְחָרְפִין יָתִי מְעִיקַי כַּד אָמְרִין לִי כָּל יוֹמָא אַן הוּא אֱלָהָךְ׃ מַה תִּתְמַכְּכִין נַפְשִׁי וּמָה תַּרְגִּישִׁי עֲלַי אוֹרִיכִי לֵאלָהָא אֲרוּם תּוּב אֲשַׁבְּחִינֵיהּ בְּפוּרְקָנֵיהּ דְּמִן קֳדָמוֹי דִּי הוּא אֱלָהִי׃ דּוּן יָתִי יְיָ בְּדִין קְשׁוֹט וְעַלָּךְ לְמִנְצֵי מַצּוּתִי מִן עַמָּא דְּלָא זַכָּאֵי מִן גְּבַר נְבִיל וְטַלּוּמָא תְּשֵׁיזְבִינָנִי׃ אֲרוּם אַנְתְּ הוּא אֱלָהָא עוּשְׁנִי לְמָה שְׁבַקְתָּנִי לְמָה חֲכִיר אֵזִיל בִּרְחוּק בְּעִיל דְּבָבָא׃ שְׁדַר נְהוֹרָךְ וְהֵימְנוּתָךְ הִינּוּן יְדַבְּרוּנָנִי יַעֲלוּן יָתִי לְטוּר בֵּית מוּקְדְּשָׁא וּמְדְרְשֵׁי בֵּית שְׁכִינְתָּךְ׃ וְאֵיעוֹל לְקָרְבָא קוּרְבָּנֵיהּ לְמַדְבַּח דַּיְיָ אֱלָהָא דִּי מִנֵּיהּ חֶדְוַת בָּעוּתִי וְאוֹדֵי קֳדָמָךְ בְּכִינּוֹר יְיָ אֱלָהִי׃ מַה תִּתְמַכְּכִין נַפְשִׁי וּמָה תַּרְגִּישִׁי עֲלַי אוֹרִיכִי לֵאלָהָא אֲרוּם תּוּב אֲשַׁבְּחִינֵיהּ בְּפוּרְקָנֵיהּ דְּמִן קֳדָמוֹי דִּי הוּא אֱלָהִי׃ לְשַׁבְחָא לְדָוִד עַל יְדֵיהוֹן דִּבְנֵי קֹרַח שִׂכְלָא טָבָא׃ יְיָ בְּאוּדְנָנָא שְׁמַעְנָא אֲבָהָתָנָא אִשְׁתַּעְיוּ לָנָא עוֹבָדָא דַּעֲבַדְתָּא בְּיוֹמֵיהוֹן בְּיוֹמַיָּא דִּי מִלְּקַדְמִין׃ אַנְתְּ בִּידָא דִּגְבוּרְתָּךְ עַמְמַיָּא כְּנַעֲנָאֵי תָּרֵכְתָּא וּנְצַבְתִּנוּן לְבֵית יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעֲהוֹן

מלרע וה׳ מהם יצאו מן הכלל שאע״פי שהם סמוכי׳ לאח״ע נדגשי׳ וסי׳ למה הציתו עבדיך · למה היה כאבי נצח · למה אירא בימי רע · למה הרגותני · למה אבכה ארצה · וכל דסמיך לשאר אותיו׳ דגש במ״ג וסימ׳ לעיל ׃

סך לשון משכון סך לשון מחיצת בני אד׳ כב לשון כבים ועגלות צב שהיו מחופות כמין סוכה וסמך בלשון אגדה סקפסטאות ואסקופיטי׃ אדדם · אדדה עמהם כמו מדדים עגלים וסייחי׳ והאשה מדדה את בנה ותיבה זו משמשת כשתי תיבות׃ אדדה עמהם אטוויאאמון שכב״לא בלעז ומנחם חברו לשון ידידות כמו כתני את ידידות נפשי בכף אויביה ודוכש פתר אדדם לשון רממה וכן דום ליי׳ והתחולל לו ופתרון אדדם אאלם ואחרים עד אבא בית א אלהים ברכה כמו אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי וכמו ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו ודם הוא שורש בתיב׳ · אדדם אדדה עמהם כמו ולא יכלו דברו לשלום דבר עמו ב בשלום׃ המון חוגג · שהיו הולכי׳ לחוג ועל ככה יסד הפייט עושם המון חוגג ומוסף ככהר ומדרש אגדה לשון יווני שקורין לבריכת מים חוגגין׃ תשתוחחי · לשון כי שחה לעפר נפשנו ושח כשהוא מדבר בלשון מ מתפעל התי״ו חולקת את אותיות שרשי התיבה כדרך כל תיבה שיסודה שי״ן בתחילתה׃ הוחילי · המתיני וצפי לגאולה ׃ אזכרך מארץ ירדן · ממה שעשית לנו בירדן והרי חרמון אחר כל הכעס שהכעסנוך ב בשיטי׳ הובשת לנו את הירדן׃ מהר מצער · מהרקיני שהוא צעיר לשאר ההרים אחר ש שהכעסנוך בו במעשה העגל ס סלחת לעונינו והלכת עמנו כל אלה אני זוכרת בגלותי שמגעת מלהטיב לי וגזירותיך מתחדשו׳ עלי זו אחר זו׃ תהום אל תהום קורא · צרה קוראה לחבירתה׃ לקול צנוריך · שימקב״לאם בלע״ז המקלחים עלי פורענות כמים שוטפי׳ עד כי כל משבריך וגליך עלי עברו משבריך לשון גלי ים על שהים גליו עולים למעלה ו ומשתברים ונופלים׃ יומם יצוה יי׳ חסדו׃ יבא האור של גאולה ויצוה יי׳ חסדו לנו׃ ובלילה · בחשך הגלות והצרה׃ שירה עמי · תהא חנייתו בתוכנו שירה לשון חנייה כדמתרגמינן ויחן ושרא וזו למדתי מתוך מסורת הגדולה שחבר את זה עם ויהי׳ שירו חמשה ואלף באלפא ביתא של שתי תיבו׳ החלוקי׳ בפתרונן לימד שאין זה לשון שיר ומדרש האגד׳ פותרו לשון שיר וכך הוא פותרו שכך ישראל אומרי׳ להב״ה זכרנו מה שעשית לנו במצרים מכוה אחת שכיויתנו ביו׳ בערב הפסח ושמרנוה ובלילה נאתנו ושרנו לפניך את ההלל ועכשיו הרבה מכות אני שומרת ואין אתה גואלני ועל זאת אומרת לאל סלעי למה שכחתני וגו׳ ׃ קודר · לשון שחרות כמו ויקדר עליהם ׃ ברצח בעצמותי חרפוני צוררי · כדמה לי כאילו הורגים אותי כך עכור בעצרותי מה שצוררי מכעיסין ומחרפין אותי׃ פני ואלהי · הב״ה שהוא אור פני ואלהי עדיין יש לי בו תקוה ולמה תהמי׃ שפטני · נקמני׃ מגוי לא חסיד · הוא אדום שגר עמו בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהם׃ שלח אורך ואמיתך · מלך המשיח שנדמה לאור שנ׳ ערכתי נר למשיחי ואליהו הנביא שהוא אמיתי נביא נאמן׃ ינחוני · מינטרו״כטנ״ו בלע״ז׃ אל אל · אל הב״ה שהוא שמחת גילי׃ ואודך בכנור · על שהוצאתני מגלותי ׃ באזנינו שמענו · מכאן אתה למד שהיו מדברי׳ בני קרח בשביל דורות הללו הבאי׳ אחריהם שאילו בשביל עצמם לא היה להם לומ׳ אבותינו ספרו לנו שהרי הם עצמם ראו נסי המדבר והים והירדן ומלחמת יהושע כך מפורש באגדת תילי׳ ׃ תרע

ולאמר לאומים מפרית כמו פבחוהו כל האומים ותם ותשלחם פב אליהם כמו ותגרשם׃ כי. אם בחרבם פב אל אבותינו׃ כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם. זה לבדו הושיעם׃ אתה. ידבר המשורר על לשון ישראל וטעם להזכיר יעקב בדבריו המלאך הגואל אותי מכל רע׃ בך. בעזרתך נוכל לנגח צרינו שלא ירעו לנו גם בשמך נבוסם׃ כי ידבר ידרוך קשת מהמוכינו וחרבי הגבור שים בנו על כן בלשון יחיד׃ כי. גם ראינו בעינינו שהושעתנו מצרינו והתברר מה שספרו אבותינו לנו׃ באלהים הללנו כל היום. כחבר תהלות והטעם שהללנו כשבנו שאתה מלכנו׃ אף. אמר הירושלמי כי יחסר בית והטעם באף זנחת ואוכנו נכון כי לא היה דבק כמו אף יי׳ ואילו היה כדברו היה

בר׳. ארץ יד קמצין וסי׳ נמסר בישעיה סי׳ יד׃ צוה ג׳ בקרי׳ וסי׳ את הכהנים נשאי ארון׃ ועתה צוה ויכרתו לי ארזים דשלמה. אתה הוא מלכי אלהים׃ ולא תצא ו׳ דסמיכי וסי׳ ולא תצא משם אנה ואנה דשמעי. הנה נתנו עליך עבותי׳. תאנים הלאת ולא תצא. ולא תצא בצבאתינו. ותרין חברוהי ולא תצא אלהי׳׃ אויב ומתנקם

תרע לאמים ותשלחם׃ כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם׃ אתה הוא מלכי אלהים צוה ישועות יעקב׃ בך צרינו ננגח בשמך נבוס קמינו׃ כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני׃ כי הושעתנו מצרינו ומשנאינו הבישות׃ באלהים הללנו כל היום ושמך לעולם נודה סלה׃

אף זנחת ותכלימנו ולא תצא בצבאותינו׃ תשיבנו אחור מני צר ומשנאינו שסו למו׃ תתננו כצאן מאכל ובגוים זריתנו׃ תמכר עמך בלא הון ולא רבית במחיריהם׃ תשימנו חרפה לשכנינו לעג וקלס לסביבותינו׃ תשימנו משל בגוים מנוד ראש בלאמים׃ כל היום כלמתי נגדי ובשת פני כסתני׃

מקול מחרף ומגדף מפני אויב ומתנקם׃ כל זאת באתנו ולא שכחנוך ולא שקרנו בבריתך׃ לא נסוג אחור לבנו ותט אשרנו מני ארחך׃ כי דכיתנו במקום תנים ותכס עלינו בצלמות׃ אם שכחנו שם אלהינו ונפרש כפינו לאל זר׃ הלא אלהים יחקר זאת כי הוא ידע תעלמות לב׃ כי עליך הרגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה׃ עורה למה תישן אדני הקיצה אל תזנח לנצח׃ למה פניך תסתיר תשכח עניינו ולחצנו׃ כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו׃ קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך׃

תברת עממיא ושלחתנון׃ ארום לא בגבורת סיפיהון ירותו ארעא ותקוף אדרעהון לא פרקת להון׃ ארום ימינך ואדרע גבורתך ונהור זיו יקרך ארום כל זמן דעסיקו באוריתא איתרעיתא בהון׃ אנת הוא מלכי אלהא בעידנא הדא פקיד פורקנות דבית יעקב׃ במימרא מעיקנא ננגח בשמך נכבוש כל דקיימין עלנא׃ ארום לא בקשתי אנא רחיץ וסייפי לא תפרוק יתי׃ ארום פריקתנא ממעיקנא ומשנאנא איתיתא עילויהון בהתא׃ במימרא דייאנן משבחין כל יומא ושמך נודי לעלמי עלמין׃ לחוד אשליתא ואבספתנא ולא תשרי שכנתך בחילוונא׃ אחזרתנא קדל קדם מעיקא ומשנאנא כבשו לנא׃ מסרתנא היך ענא למיכלא וביני עממיא בדרתא יתנא׃ זבנתא עמך מגן דלא ממונא ולא אסגיתא קיניינא בסיר וגיהון׃ שויתנא קלנא לשיבבנא ממקניתא ותורפיתא לחזרניתנא׃ שויתנא למתלא בעממיא טילטול רישא באומיא׃ כל יומא כיסופי לקובלי ובהתת אפי חפתני׃ מן קלא דמתחסר ומגדף מן קדם בעיל דבבא ונקים נקמתא׃ כל דא ערעת יתנא ולא אשלינך ולא שיקרנא בקיימך׃ לא נזור פליג וזחוחית ליבנא ואת אסטיתא איסתורנא מן תרעת אורחתך׃ ארום אמכתנ באתר ידורי וחפית עלנא בטולא דמותא׃ אין אשלינא שום אלהנא ופרישנא בצלו ידנא לטעותא דעממין נוכראין׃ הלא אלהא יבשקרדא ארום הוא חכים טמירי לבא׃ ארום מטולתך איתקטלנא כל יומא אתחשבנא כענא דמסירא לנכסא׃ איתגבר למה תהי כגבר דמיך יי איתער אלהנא לא תתנשי לעלמא׃ למה שכינת יקרך תסלק תשלי סיגופנא ודוחקנא׃ ארום שיתא לעפרא נפשנא דבקת לארעית גובה מעיננא׃ קום סייע לנא ופרוק יתנא מטול טובך׃

רשי

תרע לאומים. הרעות לשבעה אומות גדולות ושילחתם מפניכו ואתה בידך וכוחך הורשתם מתוך ארצם ותטע לאבותינו בתוכם׃ רציתם. לשון רצון׃ צוה ישועות יעקב. גם עתה׃ נבוס קמינו. כרמוס וכרפוס אויבינו לשון מתבוססת בדמיך תבוס נופת והיו כגבורים בוסים בטיט חוצות׃ אף זנחת ותכלימנו. אף אם אתה תכלימנו אנו שמך לעולם נוד׳׃ תשיבנו אחור. לשון הווה הוא׃ שסו למו. בזזו נכסינו איש לו׃ זריתנו. הפכר״שכום בלע״ז׃ כי דכיתנו במקום תנים. כי זה משמש בלשון כאשר ואף כאשר השפלתנו בארץ ערבה ושוחה מדבר מקום תנים. ותכסה עלינו בצלמות חשך אף בכל זאת אם שכחנו שם אלהינו הוא יחקור זאת כי הוא יודע תעלומו׳ וגו׳׃ כצאן טבחה. כצאן של טבח׃ ופדנו למען חסדך. אין אנו באים בכח מעשינו אלא למען חסדך עשה׃ על

היה כדברו היה האלף קמוץ רק הוא כמו גם בשחוק והכא כי הושעתנו בימים הראשונים והבישות משנאינו ועתה לא די שלא הושעתנו אלא עד שזנחתנו׃ ותכלימנו כטעם הבישות׃ תשיבנו׳ לא די שלא תעזרנו אלא שתשיבנו עד שתביא מורך בלבבנו לברוח׃ ומשנאינו שסו למו. כמו להם משוכנו׃ תתננו. יש ממנו הרוגים ויש ממנו כמלטו׳ זרויים בארצו׳׃ תמכר. יש ממנו עבדים נמכרים בלא הון רב או חנם׃ ולא רבית במחיריהם. הטעם כפול׃ תשימנו. השכנים ממנו הם לחרפה למכירים אותנו בהיותנו בארצינו׃ תשימנו. הרחוקים מארץ יש׳׃ מנוד. כנגד ויניעו ראשם ולמד בלאומים שרש כמו ולאום מלאום יאמץ׃ כל. אפילו יחיד יהודי בגוי׳ יחרפוהו׃ מקול. הטעם בזדון בפרהסיא׃ כל. באתנו. באה אלינו כי המלה מהפעלים העומדים׃ לא נסוג. בנין נפעל ומלת לא תשרת אחרת ולא תט אשורינו׃ כי. במקום תנים. האם תחת כ״ן כמו באיין לקץ הימין והטעם בתחתית הים מקום התנינים׳ ושטפת מים זה צלמות דרך משל והעד דכיתנו כטעם דכים ויש אומרי׳ במקום אין שם יישוב רק תנים ובנות יענה׃ אם שכחנו. כנגד לא שכחנוך׃ ונפרוש כפינו. כנגד ולא תט אשורינו מני ארחך׃ הלא. אם היה בריך יוכל לחקור זאת ואף כי הוא יודע תעלומו׳׃ כי. והעד הנאמן לדברינו כי ברצוננו אנו נהרגים על דבר כבוד שמך וברצוננו נחשבנו כצאן טבחה אעפ שאנחנו בני איש

ב׳ וסי׳ מקול מחרף ומגדף מפני אויב. להשבית אויב ומתנקם׃ תעלומות ב׳ וסי׳ הלא אלהים יחקר זאת. ויגד לך תעלמות חכמה׃ הקיצה ג׳ וסי׳ הוי אומר לעץ הקיצה הקיצה אל תזנח לנצח. הקיצה לפקד כל הגוים. והקיצה למשפטי׃ דבקה ב׳ לארץ בטננו׳ דבקה לעפר׃

טובים מהטובחים אותנו וזאת המלה כמו רב הטבחים׃ עורה. הישן אינו עושה מאומה ובעבור שלא הושעתנו ידמה לישן או ידבר על האויב שהוא אומר עליך אולי ישן הוא וייקץ׃ למה. או אתה כאדם מסתיר פניו שלא יראה מה יעשו אויביו או ראית ושכחת על כן תשכח עניינו ולחצנו. וטעם תשכח כנגד לא שכחנוך׃ כי. מה תקוה תהיה לנו ונפשינו שהיא מן השמים העליונים שחה לעפר. והדבק לארץ הוא הקבר וטעם בטננו הוא הגוף׃ קומה. לעזור אותנו או קומה אתה שהיית עזרתה לנו׃ למנצח

למנצח על ששנים · פיוט ככה תחלתו : ידידות · כמו אהבות : רחש · ידבר לבי דברי המשורר ויש אומרים דברים שהוא מוציא מלבו וזה המזמור נאמר על דוד או על המשיח בנו שכן שמו ודוד עבדי נשיא להם לעולם : מעשי · זה השיר מעשה : יפיפית · יש אומרי' כי הוא כפול כמו שחרחורת ושחרחר לחסרון לבנה אדמדמת כי איכה אדומה אם כן איך יהיה יפיפית לחסרון והתשובה כי כפל העי"ן והלמ"ד הוא לחסרון רק הפ"א והעי"ן כשהם כפולים הם באי' ליתרון והעד תשגשגי שהוא יות' מן תשגי · יפיפית בתארו וצורתו : הוצק חן · מגזרת ויצקו על ה העולה כאילו החן ש הוצק בפיו והנה בגלוי יספר צורת גופו ו דבורו שהוא נאה ועל דרך משל יגיד נשמתו שהיא נכונה וחכמתו שהיא רחבה כי הדבור הפנימי ימצא בנשמת האדם : חגור · גם יספר גבורותיו כי כ ככה ראוי להיו' הגבור התמים וטעם גבור אתה הגבור או יחסר כ"ף כדרך ויקרא אריה שהוא כאריה או יהיה חסר כ"ף בראיה גמור' וזה הוא הודך : והדרך · חסר בית כמו כי ששת ימי' עשה כאילו אמר ובהדרך צלח כטעם גבר לא י יצלח בימיו והטעם ש שיצלח בעת שירכב ויש אומרי' כי צלח הוא מגזרת פן יצלח כאש והנה יספ' עם גבורתו אמונתו וענוותו וצ וצדקתו · ומלת וענוה צדק בין עומדת ובין נסמכת והטעם ענוה עם צדק : ותורך · ימינך הפועל והפעול חסר כאילו הוא כתוב ימינך תורה אותך ל לעשו' גבורות ונוראות מלחמות על דרך כ כבדות מדובר בך · ור' יוסף אמר כי ותורך מגזרת ויורם אלהים והאות שאחריו כתוב חציך שנונים וככון היה לולי שמלת ויורם ירה להם לגבהי וזה לשבח : חציך · בתחלה הזכיר חרבך ואמר גם חציך שהם שנונים בעת שהעמים תחתיך : יפלו · יפלו חציך בלב אויביך על כן באה מלת יפלו במקו' אתנח כאילו היה סמוכ' כי היא תפרת בעבור שתי מלות : כסאך · יש אומרים כמו אלהים לא תקלל והגאון אמר כסאך יכין אלהים ולפי דעתי שמלת כסאך תשמש בעבור אחרת כדרך והנבואה עודד הנביא שהוא כמו והנבואה נבואת עודד הנביא וככה זה כסאך כסא אלהים כמו וישב שלמה על כסא יי' והאומר כי כסאך לנוכח השם הפסוק הבא אחריו יכחישנו : אהבת · אם המזמור על דוד יהיה מחביריך שאול ואם על המשיח חסידים אחרים בדורו : מור · מחלוקת במלת מר והאומרים כי אהלות הוא הנמצא עם דגי הים איננו נכון כי כתוב כאהלים נטע יי' ויש אומרים כי גם קציעות מין אחר שיש לו ריח טוב ודרך לשון הקודש לומר אדם פטדה וברקת להיות הוי"ו עם האחרון או בלא וי"ו כמו אדם שת אנוש אם כן היה ראוי להיות מר אהלות קציעות או מר אהלות וקציעות אולי באה זאת המלה על דרך זרה והנכון שקציעות מגזרת המקצועות והמלה סמוכה אל בגדותיך וטעם לדבק טעם בגדותיך עם היכלי שן ששם הם שמורו' בתיבות והטעם כשהם מובאות מהיכלי שן ותחסר מלת אשר כאילו הוא מן היכלי שן מן אשר שמחוך או ימשוב מן היכלי שן כי משם היו מובאים והאומר כי מני שם גוי או מדינה איננו נכון בעבור היות שן ניקוד בקמץ קטן על דרך כל מוכרת בטעם שאיננו סמוך אל אחר : בנות · ביקרותיך · מגזרת יקר בשפחות היקרות שלך עמהם הן בנות מלכים והאומר שהוא מגזרת בקורת תהיה לא דיבר נכונה כי אין מחלוקת שהוא ביו"ד כתו' רק המחלוקת בין בעלי המסורת והקריאה כי האחד יקרא ביקרותיך על דרך בימינו והשני כדרך מימיני עפר והשגל היא המוכנת העתידה למשכב והעד מלת ישגלנה ועל דעת האומר כי זה המזמור נאמר על דוד הוא כמשמעו ועל המשיח בנות מלכים היקרות והשגל מדינתו : שמעי · אם על דוד אמר המשורר לשגל וטעם ושכחי עמך כדרך עמי שתתגייר ותשוב לתורת דוד ואם על המשיח ידבר יהיה פירוש בת קהלה כמו בת יהוד' על דרך לעבוד השם שכם אחת · ויתאו · אם על דוד כמשמעו ואם על המשיח המלך הוא השם או המשיח · ובת

על מוסנים · לכבוד תלמידי חכמים יסדו השיר הזה שהם רכים כשושנים ונאים כשושנים ומרטיבים מעשים טובים כשושנים : משכיל · על ידי תורגמן : שיר ידידות · שיר אהבים שיר של שבח להם להאהיבם על הבריות ולהאהיב תורתם עליהם : רחש לבי · כך התחיל המשורר בשירו הפריץ לבי בקרבי דבר טוב בשבחך אתה תלמיד חכם רחש לשון נענוע וכן כל לשון שירוץ וריחוש : אומר אני מעשי למלך · השיר הזה שיסדתי ועשיתי אני אומרו למי שהוא הגון למלך שנ' בי מלכים ימלוכו : לשוני · בא בשירי כעט סופר מהיר ראיתי ביסודו של ר' משה הדרשן מהיר בלשון ערבי בקי : יפיפית מבני אדם · העסוקין במלאכת חיי שעה למה לפי שהוצק חן בשפתותיך להורות בהלכה הוצק כמו נשפך כמו לצקת ויצק שמן : על כן ברכך · כמו שנאמ' יי' עוז לעמו יתן ומה שכרן יי' יברך את עמו בשלום : חגור חרבך על ירך · להלחם מלחמתה של תורה והוא הודך והוא הדרך : על דבר אמת · להורות כדת ולהתנהג בענות צדק : ותורך · התורה ודבר האמת שתעסוק בו היא תורה אותך טכסיסי המלחמה לעשות ימינך נוראות לפי שהזכיר תלמוד התורה בלשון מלחמה נופל בו לשון ימין המיומנת ל להלחם : חציך שנונים · בלב אויבי המלך · שנונים אגוזי"ץ בלע"ז והרי זה מקרא מסורס ש שכינו שהתלמידים קרויין חצים שנאמר כחצי' ביד גבור כן בני הנעורים ותלמידי חכמים ה המזויינים בהלכה קרויי' אויבים זה לזה לפי שעה שנאמר לא יבושו כי ידברו את אויבי' בשער עמי' תחתיך יפלו · בשכר התורה יפלו האומו' תחתיהם של ישרא' : כסאך אלהים · כסאך שר ושופט לעולם ועד כענין שנאמר נתתיך אלהים לפרעה ולמה ב בשביל ששבט מישור שבט מלכותך שמשפטיך אמת וראוי אתה למלוך : משחך · שמ ש שמן · כל לשון גדולה נופל עליה לשון משיחה שמן כרת ה המלכים : מר ואהלות קציעות · קדה מתרגמי' קציעתא : כל בגדותיך · כל בגדיך מריחים כריח בשמים ומדרשו כל בגידותיך וסרחוניך מתכפרים ומריחים ריח ערב : מן היכלי שן מני שמחוך · יותר מהיכלי שן משובחים ההיכלות המתוקנים לך בגן עדן לשמחך מהם שן איבוי"רא בלע"ז מני שמחוך היכלות אשר מני הם שמחוך הכותבי' שכרך : בנות מלכים · יהיו מבקרות אותך כענין שנאמר ושרותיהם מניקותיך : ביקרותיך · קו"ף דגש לפי שהוא לשון בקור ואע"פי שכתו' יו"ד לפנים ראיתי בנקוד רב סעדיה תיבה זו סדורה עם מי נתן למשיסה יעקב שכתוב בו יו"ד והסמ"ך מודגשת ומנחם חברו לשון יוקר כמו יקר מכלי פז : שגל · מלכה כמו והשגל יושבת אצלו ואשתיין בהון מלכא ורברבנוהי שגלתיה ולחינתיה אשתך תתיצב לימינך : בכתם אופיר · כקבוצת עדי זהב הבא מאופיר : שמעי בת וראי · שמעי כנסת ישראל וראי דרך הטוב : והטי אזנך · לתורה : ושכחי עמך · האומות שאת גדילה ביניהם : ובית אביך · ע"ז שעבדו אבותיך בעבר הנהר : ויתאו המלך יפיך · ואם תעשי כן יתאוה המלך הב"ה לנויי מעשייך : ובת

מ"ה שושנים כ"ח וסי' על ששנים לבני קרח · על ששנים לדוד : חגור ד' וסימ' ויאמר לגחזי חגור מתניך וקח משענתי · חם עם האבן הגדולה אשר בגבעון · ואלישע הנביא קרא לאחד · חגור חרבך על ירך גבור · וחד וחגור נתנה לכנעני : שנונים ג' וסי' אשר חציו שנונים · חציך שנונים עמים תחתיך · חצי גבור שנונים :

מה לַמְנַצֵּחַ עַל־שֹׁשַׁנִּים לִבְנֵי־קֹרַח מַשְׂכִּיל שִׁיר יְדִידֹת׃ רָחַשׁ לִבִּי דָּבָר טוֹב אֹמֵר אָנִי מַעֲשַׂי לְמֶלֶךְ לְשׁוֹנִי עֵט סוֹפֵר מָהִיר׃ יָפְיָפִיתָ מִבְּנֵי אָדָם הוּצַק חֵן בְּשְׂפְתוֹתֶיךָ עַל־כֵּן בֵּרַכְךָ אֱלֹהִים לְעוֹלָם׃ חֲגוֹר חַרְבְּךָ עַל־יָרֵךְ גִּבּוֹר הוֹדְךָ וַהֲדָרֶךָ׃ וַהֲדָרְךָ צְלַח רְכַב עַל־דְּבַר־אֱמֶת וְעַנְוָה־צֶדֶק וְתוֹרְךָ נוֹרָאוֹת יְמִינֶךָ׃ חִצֶּיךָ שְׁנוּנִים עַמִּים תַּחְתֶּיךָ יִפְּלוּ בְּלֵב אוֹיְבֵי הַמֶּלֶךְ׃ כִּסְאֲךָ אֱלֹהִים עוֹלָם וָעֶד שֵׁבֶט מִישֹׁר שֵׁבֶט מַלְכוּתֶךָ׃ אָהַבְתָּ צֶּדֶק וַתִּשְׂנָא רֶשַׁע עַל־כֵּן מְשָׁחֲךָ אֱלֹהִים אֱלֹהֶיךָ שֶׁמֶן שָׂשׂוֹן מֵחֲבֵרֶךָ׃ מֹר־וַאֲהָלוֹת קְצִיעוֹת כָּל־בִּגְדֹתֶיךָ מִן־הֵיכְלֵי שֵׁן מִנִּי שִׂמְּחוּךָ׃ בְּנוֹת מְלָכִים בְּיִקְּרוֹתֶיךָ נִצְּבָה שֵׁגַל לִימִינְךָ בְּכֶתֶם אוֹפִיר׃ שִׁמְעִי־בַת וּרְאִי וְהַטִּי אָזְנֵךְ וְשִׁכְחִי עַמֵּךְ וּבֵית אָבִיךְ׃ וְיִתְאָו הַמֶּלֶךְ יָפְיֵךְ כִּי־הוּא אֲדֹנַיִךְ וְהִשְׁתַּחֲוִי־לוֹ׃

לְשַׁבָּחָא עַל יָתְבֵי סַנְהֶדְרִין דְמֹשֶׁה דְאִיתְאֲמַר בִּנְבוּאָה עַל יְדֵיהוֹן דִבְנֵי קֹרַח שְׂכְלָא טָבָא וְתוּשְׁבַּחְתָּא וְאוֹדָאָתָא׃ בָּעָא לִבִּי מְמַלַּל טַב אֵימַר אֲנִי עוֹבָדַי לְמַלְכָּא מְמַלַּל לִישָׁנִי מוֹהֵי הֵיךְ קוּלְמוֹס סָפְרָא רָגִיל׃ שׁוּפְרָךְ מַלְכָּא מְשִׁיחָא עֲדִיף מִבְּנֵי נָשָׁא אִתְיְהִיב רוּחַ נְבוּאָה בְּסִפְוָתָךְ מְטוּל כֵּן בָּרְכִינָךְ יְיָ לְעָלְמָא׃ זְרִיז סַיְפָךְ עַל יַרְכָךְ גִּבָּר לְמִקְטַל מַלְכִין עִם שִׁלְטוֹנִין הוֹדָךְ וְשִׁיבְהוֹרָךְ׃ וְשִׁבְהוֹרָךְ סַגִּי בְּגִין כֵּן תִּצְלַח לְמִרְכַּב עַל סוּסֵי מַלְכוּתָא עַל עֵסַק הֵימְנוּתָא וְקֻשְׁטָא וְעִנְוְתָנוּתָא וְצִדְקָתָא וְיַלְפִינָךְ יְיָ לְמֶעְבַּד דְחִילָן בְּיַד יְמִינָךְ׃ גִּירָרָךְ שְׁלִיפִין לְמִקְטַל אוֹכְלוֹסִין עַמְמִין תְּחוֹתָךְ יִפְּלוּן וּבְנֵי קַשְׁתַּיָּךְ יִשְׁתַּלְּחוּן בְּלֵב סַנְאֵי מַלְכָּא׃ כּוּרְסֵי יְקָרָךְ יְיָ קַיָּים לְעָלְמֵי עָלְמִין חוּטַר תְּרִיצָתָא חוּטְרָא דְמַלְכוּתָךְ׃ מְטוּל דִּי רְחִימְתָּא צִדְקָתָא וְסָנֵיתָא רִישְׁעָא מְטוּל הֵיכְנָא רַבְּיָךְ יְיָ אֱלָהָךְ מִשְׁחָא דְחֶדְוָא יַתִּיר מִן חַבְרָךְ׃ מֵירָא דַכְיָא וְאַקְסִיל אַלְוָאוֹן וּקְצִיעֲתָא מִתְגַּמְרִין כָּל לְבוּשָׁיִךְ מִן הֵיכְלַיָּא דִמְכַבְּשִׁין בְּשֵׁן דְפִיל מֵאֲרַע מִנִּי יְחַדּוּנָךְ׃ פִּילְכֵי מַלְכוּתָא אָתְיָן לְמִקְבַּל אַפָּךְ וּלְיַקָּרוּתָךְ בִּזְמַן דִמְעַתַּד סְפַר אוֹרַיְיתָא בִּסְטַר יְמִינָךְ וּמְכַתְּבָא בְאוֹבְרִיזִין דְמִן אוֹפִיר׃ שְׁמַעִי כְנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אוֹרַיְית פּוּמֵיהּ וַחֲמִי פְּרִישׁוּת עוֹבָדוֹי וְתַצְלֵי אוּדְנָךְ לְפִתְגָמֵי אוֹרַיְיתָא וְתִתְנַשֵּׁי עוֹבָדִין בִּישִׁין דְרַשִׁיעֵי עַמִּיךְ וּבֵית טַעֲוַת דְפַלַחְתְּ בֵית אֲבוּיִיךְ׃ וּבְכֵן יַרְגֵג מַלְכָּא שׁוּפְרַיִיךְ אֲרוּם הוּא רִיבּוֹנַיִיךְ וְתִסְגְּדִין לֵיהּ׃

רשע י"ז פתחין וסימ' נמסר במיכה סימן ז' : עמך ה' וסימ' והשביע הכהן את האשה · בפרסות סוסיו ירמוס את כל חוצותיך · הנה עמך נשים בקרבך · שמעי בת וראי והטי אזנך · וחד ועמך כולם :

ובת. אם על דוד יחסר הבית וככה הוא ובבת צר עם בת צור והפעול כל כבודה ואם על המשיח דרך משל׃ כל כבודה׃ וטעם פנימה שהיתה מוכנת לפנים בארמונה ולא היתה נראית לכל׃ כל. מלאכו דוד שלקח בת תלמי מלך גשור׃ לרקמות. הלמ״ד תחת בי״ת׃ תובל. בת מלך׃ תובלנה׃ אם על המשיח הנה הטעם שהם בעצמם יבואו לא באונס. ובת מלך עם ריעותיה שהם בארמון המלך תבואינה בהיכל מלך הוא דוד או המשיח׃ תחת. הדור שעבר יבוא דור אחר כי דורך הוא המכעי וזה נכון על דוד גם על המשיח׃ אזכירה. יש אומרים לנוכח דוד כי בעבור בניו שהיו שרים יעמוד זכר שמו ודור אל דור יספר הוד דוד ויש אומרים כי שמך לנוכח

ממשבצות ג׳ מ״ל וסימ׳ בסדר תצוה׃ תשיתמו ג׳ וכספר׳ וסימ׳ תשיתמו כתנור אש. כי תשיתמו שכם במיתריך׃ לשרים בכל הארץ׃ מ״ו אלה׳ כ״ט ר״ף וסימ׳ נמסר במס׳ רבתא בערך אלה׃ נהר פלגיו חד מן י״א פסוקי רישי׳ וסופיהון נ״ן וסימ׳ נגע צרעת כי תהיה באדם. נתנו נעבור׳ נביא מקרבך מאחיך. נודו מתיך כבל. נהר

וּבַת־צֹר בְּמִנְחָה פָּנַיִךְ יְחַלּוּ עֲשִׁירֵי עָם׃ כָּל־כְּבוּדָּה בַת־מֶלֶךְ פְּנִימָה מִמִּשְׁבְּצוֹת זָהָב לְבוּשָׁהּ׃ לִרְקָמוֹת תּוּבַל לַמֶּלֶךְ בְּתוּלוֹת אַחֲרֶיהָ רֵעוֹתֶיהָ מוּבָאוֹת לָךְ׃ תּוּבַלְנָה בִּשְׂמָחֹת וָגִיל תְּבֹאֶינָה בְּהֵיכַל מֶלֶךְ׃ תַּחַת אֲבֹתֶיךָ יִהְיוּ בָנֶיךָ תְּשִׁיתֵמוֹ לְשָׂרִים בְּכָל־הָאָרֶץ׃ אַזְכִּירָה שִׁמְךָ בְּכָל־דֹּר וָדֹר עַל־כֵּן עַמִּים יְהוֹדוּךָ לְעֹלָם וָעֶד׃

מו

לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח עַל־עֲלָמוֹת שִׁיר׃ אֱלֹהִים לָנוּ מַחֲסֶה וָעֹז עֶזְרָה בְצָרוֹת נִמְצָא מְאֹד׃ עַל־כֵּן לֹא־נִירָא בְּהָמִיר אָרֶץ וּבְמוֹט הָרִים בְּלֵב יַמִּים׃ יֶהֱמוּ יֶחְמְרוּ מֵימָיו יִרְעֲשׁוּ־הָרִים בְּגַאֲוָתוֹ סֶלָה׃ נָהָר פְּלָגָיו יְשַׂמְּחוּ עִיר־אֱלֹהִים קְדֹשׁ מִשְׁכְּנֵי עֶלְיוֹן׃ אֱלֹהִים בְּקִרְבָּהּ בַּל־תִּמּוֹט יַעְזְרֶהָ אֱלֹהִים לִפְנוֹת בֹּקֶר׃ הָמוּ גוֹיִם מָטוּ מַמְלָכוֹת נָתַן בְּקוֹלוֹ תָּמוּג אָרֶץ׃ יְהוָה צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה׃ לְכוּ־חֲזוּ מִפְעֲלוֹת יְהוָה אֲשֶׁר־שָׂם שַׁמּוֹת בָּאָרֶץ׃ מַשְׁבִּית מִלְחָמוֹת עַד־קְצֵה הָאָרֶץ קֶשֶׁת יְשַׁבֵּר וְקִצֵּץ חֲנִית עֲגָלוֹת יִשְׂרֹף בָּאֵשׁ׃ הַרְפּוּ וּדְעוּ כִּי־אָנֹכִי אֱלֹהִים אָרוּם בַּגּוֹיִם אָרוּם בָּאָרֶץ׃ יְהוָה צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה׃

מז

לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר׃ כָּל־הָעַמִּים תִּקְעוּ־כָף הָרִיעוּ לֵאלֹהִים בְּקוֹל רִנָּה׃

(Masoretic marginal notes: ב׳ ב׳ לא העכרתיך. ב׳ על מטה. ה׳. נ׳ מל׳ ל׳. ו׳. ל׳ וחס׳ וחד סמחות. ל׳. ל׳. ט׳. ב׳ לט״פ. ט׳ רפי. ל׳. ל׳ ל׳ נ׳ חס׳ לט״ף. ב׳. ל׳ מלעיל וג׳ מלרע. ג׳. ל׳ פתילים. ב׳ ט׳ ככו׳ דמיין)

וְיָתְבֵי כַּרְכָּא דְצוֹר בְּתִקְרוּבְתָּא יֵיתוֹן וְאַפִּיךְ יְשַׁחֲרוּן לְבֵית מַקְדְּשַׁיִךְ עַתִּירֵי עַמְמַיָּא׃ כָּל שְׁפַר אֲרַג נִכְסֵי פִּילְכֵי אוֹצְרֵי מַלְכַיָּא דְּמִטַּמְרָן מִלְּגָיו יְקָרְבוּן לְכַהֲנַיָּא דִּמְרַמְצִין בְּדַהֲבָא סְנִינָא לְבוּשֵׁיהוֹן׃ בִּלְבוּשֵׁיהוֹן צִיּוּרִין יְקָרְבוּן קוּרְבָּנֵיהוֹן קֳדָם מַלְכָּא דְעָלְמָא וּשְׁאָר חַבְרְוָותָה דִּי מִתְבַּדְרִין בֵּינֵי עַמְמַיָּא יַיְתִיתִין בְּחֶדְוָא לְוָתִיךְ לִירוּשְׁלֵם׃ יִתַּתְיָין בְּחֶדְוָן וְתוּשְׁבַּחְתָּא וְיֵעֲלוּן בְּהֵיכְלָא דְמֶלֶךְ עָלְמִין׃ בְּאֲתַר אֲבָהָתָךְ יְהוֹיָין צַדִּיקַיָּא בְּנָךְ תְּמַנִּינוּן לְרַבְרְבַיָּא בְּכָל אַרְעָא׃ בְּעִידָנָא הַהִיא תֵּימְרוּן נִדְכַּר שְׁמָךְ בְּכָל דָּר וְדָר מְטוּל הֵיכְנָא עַמֵּי דְּמִתְגַּיְּירִין וִיהוֹדוּן שְׁמָךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמִין׃

לְשַׁבְּחָא עַל יְדֵיהוֹן דִּבְנֵי קֹרַח בְּרוּחַ נְבוּאָה בִּזְמַן דְּאִתְכַּסֵּי אֲבוּהוֹן מִנְּהוֹן וְהִינּוּן אִשְׁתְּזִבוּ וַאֲמַרוּ שִׁירְתָא׃ אֱלָהָא לָנָא רוֹחְצָנָא וְעוּשְׁנָא סַיְיעְתָּא בְּעָקְתָא נִשְׁבַּח לַחְדָא׃ מְטוּל הֵיכְנָא לָא נִדְחַל בְּעִידָן דְּאִשְׁתַּלְחִיפוּ אַבְהָן מִן אַרְעָא כַּד מִתְמוֹטְטִין טוּרַיָּא בְּפִילְגוֹס דְּיַמָּא רַבָּא׃ מִתְרַגְשִׁין מְטַשְׁטְשִׁין מוֹהֵי מִן עַפְרְהוֹן מִתְרַגְּפִין טוּרַיָּא בְּגֵיוְותָנוּתָךְ לְעָלְמִין׃ עַמִּין הֵיךְ נַהֲרִין וּמַבּוּעֵיהוֹן אַרְתְּיָין וּמַחְדְּיָין קַרְתָּא דַּיְיָ וּמְצַלִּין בְּבֵית מַקְדְּשֵׁיהּ דַּיְיָ מַשְׁכְּנֵיהּ עִילָּאָה׃ שְׁכִינְתָּא דַּיְיָ בְּגַוָּהּ לָא תְזוּעַ יְסַיְיעִנָּהּ יְיָ בִּזְכוּתֵיהּ דְּאַבְרָהָם דְּצַלִּי עֲלָהּ לְעִידוּנֵי צַפְרָא׃ בְּמִיתַּן אוּרַיְתָא לְעַמֵּיהּ אִתְרַגְּשׁוּ עַמְמַיָּא אִזְדַּעֲזַעוּ מַלְכְוָותָא כַּד אֲרִים קָלֵיהּ וְכַד יְהַב אוּרַיְתָא לְעַמֵּיהּ אִתְמוֹגְגוּ יָתְבֵי אַרְעָא׃ מֵימְרָא דַּיְיָ צְבָאוֹת בְּסַעֲדָנָא תְּקוֹף לָנָא אֱלָהָא דְּיַעֲקֹב לְעָלְמִין׃ אִזִילוּ חֲמוֹן עוֹבָדַיָּא דַּיְיָ דְּשַׁוִּי צַדְיָין בְּרִישְׁעֵי אַרְעָא׃ מְבַטֵּל קְרָבָא עַד סַיְיפֵי אַרְעָא קַשְׁתָּא יְתַבַּר וְיִתְרַעַע מוּרְנִיתָא תְּרִיסַיָּא עֲגִילִין יוֹקִיד בְּנוּרָא׃ פַּסְקוּ מִן קְרָבָא וְיִדְעוּן אֲרוּם אֲנָא יְיָ רָמָא בְּעַמְמַיָּא רָמָא עַל יָתְבֵי אַרְעָא׃ מֵימְרָא דַּיְיָ צְבָאוֹת בְּסַעֲדָנָא תְּקוֹף לָנָא אֱלָהָא דְּיַעֲקֹב לְעָלְמִין׃

לְשַׁבְּחָא עַל יְדֵיהוֹן דִּבְנֵי קֹרַח תּוּשְׁבַּחְתָּא׃ כָּל עַמְמַיָּא תִּקְעוּ יְדָא בְּחֶדְוָא יַבָּבוּ קֳדָם יְיָ בְּקָל תּוּשְׁבַּחְתָּא׃

פלגיו. נחת כצאן עמך. נגד אבותם עשה פלא. נפת תטפנה. נפתי משכבי. נר אלהים. נשקי קשת ממינים נדה׃ שמות ג׳ וסימ׳ ביחזקאל סימן לו׳׃

רשי

ובת צר במנחה פניך יחלו. כמו ויחל משה ובמכר זה יתוכי שיבוא ליך עמו הרשע אשכרים ודורון אותם שהם עכשו עשירי עם׃ כל כבודה בת מלך פנימה ונו׳. זהו שנאמר והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה ונו׳ אותם שכל כבוד תלוי בהם והם כניסייא של מלך אשר כהנו ע עצמם בבכיעות עתה בגדיהם חשובי׳ ממשבצות זהב של כהני גדולי׳ משבצות קאטונס בלע״ז׃ לרקמות תובל למלך. בבגדי רקמה יביאום מנחה למלך על כל הארץ לרקמות אברו״דין בלע״ז׃ בתולות אחריה ריעותיה׃ מן האומות ילכו אחריהם כענין שנאמר והחזיקו בכנף איש יהודי ונו׳ נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם׃ מובאות לך. כלפי הקב״ה אמרו המשורר׃ תחת אבותיך ונו׳. לכל אחד מישראל אמר׃ אזכירה שמך. כלפי הקב״ה אמר המשורר׃ על עלמות. שם של כלי שיר בדברי הימים׃ בהמיר ארץ׃ לעתיד לבא כיום שנאמר הארץ כבגד תבלה ראו בני קרח נס שנעשה להם שנבלעו כל ם סביבותם והם עמדו באויר ו ואמרו לישראל ברוח הקדש שדוגמת הנס הזה יהא עשוי להם לעתיד׃ יחמרו מימיו. ירגשו רפש וחומר וטיט כ כמשפטם ומנחם חברו כמו מעי חמרמרו רגרזכירו״כט בלע״ז׃ ירעשו הרים בגאותו. של הב״ה הנזכר בראש המזמור׃ נהר פלגיו. פונטי״ט״ייל״ם בלע״ז נהר גן עדן׃ לפנות בקר. לקץ הגאולה׃ המו גוים. לשון הומה׃ תמוג. תמס כן פתר מנחם וכן כמוגו כל יושבי כנען וכן למוג לב אבל דונש פתר אותם לשון הנעה וכן ה ההמון נמוג וילך והלום וכן כלם׃ אשר שם שמות. אשר שם ארצות הגוים שממה׃ משבית מלחמות מעלינו׃ עד קצה הארץ. שכל ארצות הגוים יהיו עמנו בשלום׃ קשת. הגוים ישבר׃ עגלות ישרף באש. רכבי מלחמות האומות׃ הרפו. עצמכם כל הגוים מלבא עוד על ירושלם׃ ודעו כי אנכי אלהים שאעשה בכם דין׃ ארום בגוי׳. אתרומם בנקמתי אשר אעשה בגוים׃ תקעו כף. התערבו יחד זה עם זה להריע לאלהים בקול רנה׃ ידבר

אבן עזרא

השם הנכבד כי ה המשורר יודה השם על גדולת דוד וזרעו׃ למנצח לבני קרח על עלמות. שם פיוט יש אומרים כי מזרע בני קרח היה זה המשורר בימי חזקיהו בשוב ם סנחריב אחור והנכון בעיני כי ידבר על י ירושלם על המלחמו׳׃ אלהים. הטעם אם תבוא עלינו צרה מ מאויב הוא עזרנו׃ על. בעבור היות מקו׳ גבהו השמים מתנועע ממעלה אל מעלה ו וממזל אל מזל על כן אמרו בעלי התולדת כי יבא זמן שתשוב היבשה ים והים יבשה ואחרי כן אמרו כי ה הטעם אילו היה כן אעפ״י שלא יהיה כי השם שם גבול למים בל ימוטון לכסות ה הארץ׃ יהמו. טעם בהמות הים יתעכרו מימיו כמו חומר גם ההרים ירעשו בעבור רוחות שהם תחת ה הארץ והשם יוציאם׃ בגאותו סלה. באמת כאשר פירשתיו׃ נהר. הטעם אם יחמרו מימיהם נהר ירושלם שהיה גיחון׃ פלגיו ישמחו. כל יושבי עיר אלהים שהוא קדוש משכני עליון׃ אלהים. ואם ההרים ימוטו ה הר ציון לא ימוט וטעם לפנות בקר בעת המות הים או כל יום׃ המו. יתכן כל שהזכיר שהוא דרך משל על האויבים כדרך אז׳ המי׳ שטפוכו או טעמו אוהים יהמה וההרים ימוטו בגאות השם אף כן הגוים על כן המו גם מטו׃ תמוג. הטעם הפך תולדתה שהיא יבשה מאד׃ יי׳. אז ידאו העמי׳ כי השם עמנו כי לא כמוט כ כמוהם׃ לכו. ואמרו אלה לזה ושמות כמו שממות והטעם ארצות הממלכות בעת ת מזונתמוטינה׃ משבית

מירושלם אולי ברוח הקדש על דבר גוג׃ ישרף באש. הטעם באפו והעגלות שיביאו בהם כלי הנשק אוו׃ הכלאמים׃ הרפו. דברי השם שאמר לאומות העולם טרם שבור קשתם׃ יי׳ צבאות. ואין פחד ממלחמות אחרי כן כי נשבתעלל למנצח לבני קרח׃ זה המזמור לימות המשיח ורבי משה אמר כי בבבל נאמר ויש אומרים כי בימי דוד בהעלותם הארון והעד זה שהיה בתרועה ואינכו נכון בעבור יבחר לנו את נחלתינו והמפרש זה הסיב זה רמז להר המוריה כי לא נדע כאשר נאמר זה המזמור׃ כל. אם על ימי דוד יהיו כל העמים שהיו תחת יד דוד ואם על ימי המשיח כמשמעו והוא הנכון׃ כי

כי ׳יהוה עליון נורא מלך גדול על-כל-הארץ: ידבר עמים תחתינו ולאמים תחת רגלינו: יבחר-לנו את-נחלתנו את גאון יעקב אשר-אהב סלה: עלה אלהים בתרועה יהוה בקול שופר: זמרו אלהים זמרו זמרו למלכנו זמרו: כי מלך כל-הארץ אלהים זמרו משכיל: מלך אלהים על-גוים אלהים ישב על-כסא קדשו: נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם כי לאלהים מגני-ארץ מאד נעלה: מ ח

שיר מזמור לבני-קרח: גדול יהוה ומהלל מאד בעיר אלהינו הר-קדשו: יפה נוף משוש כל-הארץ הר-ציון ירכתי צפון קרית מלך רב: אלהים בארמנותיה נודע למשגב: כי-הנה המלכים נועדו עברו יחדו: המה ראו כן תמהו נבהלו נחפזו: רעדה אחזתם שם חיל כיולדה: ברוח קדים תשבר אניות תרשיש: כאשר שמענו כן ראינו בעיר-יהוה צבאות בעיר אלהינו אלהים יכוננה עד-עולם סלה: דמינו אלהים חסדך בקרב היכלך: כשמך אלהים כן תהלתך על-קצוי-ארץ צדק מלאה ימינך: ישמח הר-ציון תגלנה בנות יהודה למען משפטיך: סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה: שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה למען תספרו לדור אחרון: כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו על-מות: מ ט

ארום יי עילאה דחילא מליך רב על כל ארעא: יקטל עממיא במותנא חילופנא ואומיא יכבוש תחות רגלנא: ירעי לנא למירת ית אחסנתנא ית בית מקדשא דיעקב דרחים לעלמין: יתעלי יי ביבבא יי בקל שופרא: שבחו קדם יי שבחו שבחו למלכנא שבחו: ארום מליך כל יתבי ארעא יי שבחו קדמוי בשיכלא טבא: מליך יי על עממיא יי יתיב על כורסיה דקודשיה: רבני עממיא אתכנשו עממיא די מהימנין לאלהא דאברהם ארום קדם יי תריסי ארעא לחדא איתעלא:

שירתא ותושבחתא על ידהון דבני קרח: רב יי ומשבח לחדא בירושלם קרתא דאלהנא ובטור בית מקדשיה: שפיר היך חתנא חדוות כל יתבי ארעא טורא דציון שידא דצפונא קרייתא דמלכא רבא: יי בבירניתה אתיידע לתקוף: ארום הא מלכיא אתחברו עברו כחדא: הינון חמון היכנא תמהו על ניסיא ופרישתא איתבהילו אוף ערקו: זעייא אחדתינון תמן רתיתא היך איתא ילדה: בקידום תקיף באשא דמן קדם יי תתבר אילפיא דטרסיס: יימרון בני ישר' היך מה די שמענא היכנא חמינא בקרתא דיי צבאות בקרתא דאלהנא יי ישכללינה עד עלמי עלמין: אשונו יי טובך במציעות היכלך: היך כשמך יי היכדין תושבחתך על סייפי ארעא צדקתא מליא ימינך: ייחדי טור ציון יבועון ברתושבחן כנישתא דבית יהודה מטול דינך: אקיפו ציון יבועון וחזרו עלה מנו מגדלהא: שוו ליבכון לאוכלוסהא רמן לעיל בירנייתהא מטול דתשתעין לדר אוחרן: ארום דין יי הוא אלהנא שכינתיה בגוה ומדוריה בשמיא לעלמי עלמין הוא ידברננא ביומי טליותנא:

מ"ז את ג' פתחין בטעם וסימ' את גאון יעקב אשר אהב. בהצותו את ארם נהרים. כי את אשר יאהב יי' יוכיח. וכל את הבא במקף דכוו' פתחין ב"מא קמץ וסימ' את כל גבוה יראה: על גוים ב' וסימ' איך נפלת משמים הלל. מלך אלהים על גוים: כי לאלהים ג' וסימ' ויעזרו עליהם וינתנו. ויאמר הקשיבו כל יהודה.

נדיבי עמים נאספו: מח' גדול בלהוזמ'ל בכג' חס' בליש' וסימ' לא תכירו פנים. ובמרא גדול ובאחות ובמפתים. כי גדל מעל שמים: ברוח קדים ב' וסי' ברוח קדים עזה כל הלילה. תשבר אניות: ארץ ד' בסגול וסי' נמסר לעיל בסיפר' סימ' לה"י: לבכם ג' בקריא' וסימ' ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעברו. וראיתם ושש לבכם ועצמתיכם כדשא תפרחנה. שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה. אנך': לחילה ל' פסגו ל': עולם ועד ו' דסמיכי בקריא' וסימ' נמסר בריש סיפרא סימן כ"א:

אבן עזרא

כי. זה הוא קול הרנה הכרות כמו ותעבור הרנה: ידבר. ינהג כעדר בתוך הדברו והטעם הוא מלך על כל הארץ והנה הכל בידו: יבחר. אם בבבל או על ימי המשיח ישוב ישר' אל נחלתם: עלה. על ארון שנגנז שיעלה ויראה והאחרים אמרו הטעם כי השם ישים העמים תחתינו ועת שכריע עליהם בחצוצרות וקול שופר השם יעלה עננו על כן קראו עליון: זמרו. הטעם זמרו השם שהוא נודע ב במעשיו בשקול דעת הלב ולמלכנו שנודע לנו לברנו בשכון כ כבודו עמנו: כי. בעבור שהזכיר למלכינו אמר כי מלך על כל הארץ: זמרו. זה כל משכיל: מלך. פעמים רבות בדורות שעברו הראה השם מלכותו כאשר עשה משפטו ונקמה בגוים. וזה טעם ישב על כסא קדשו או ככה יאמר בדור המשיח על כן ואספו: נדיבי. הנכבדים שעמים וטעם אלהי אברהם להיות עם לאלהי א אברהם והזכירו ב בעבור הנפש שעשה בחרן וקרא בכל מקו' בשם יי': מגני ארץ. הם המלכים כמו לוי' מגנינו אז יהי השם לעיני הכל מאד נעלה: שיר מזמור. לא יכולנו להפרים בין שיר מזמור למזמור שיר כמו מכור החלמים מחלמים כור: גדול יי' ומהולל מאד. גדול זה המזמור להזכיר שבח ירושלם: יפה נוף. מחוז שלשת הנפת על משקל אשר זורה ב ברחת ולתיותו שעיף או מתכופ' אין לו טעם: הר ציון. בצפון ירושלם: מלך רב. גדול כמו על כל רב ביתו והוא דוד קרית חנה דוד: אלהים. הטעם אף על פי שים לו ארמונו' רבות השם הוא משגבה וכבר נודע זה בגבורות ש שהראה: כי הנה המלכים. שנועדו ובאו עליה: המה. כאשר ראו גבור' השם נבהלו: רעדה. על כן ברחו וזה טעם כ נחפזו: ברוח. דמה החיל שאחז' כמו רוח קדים בהיותו בים ש שישבר האני': כאשר. אז יאמרו ישראל בדרך נבואה בשובם אל ירושלם: דמינו. אז יאמרו ישראל היינו מחשבים בלבינו ומדמים חסדך שהוא מלא היכלך או בהיותך בקרב היכלך: כשמך. בהיכלך ותהלתך היא צדק מלאה ימינך: ישמח הר ציון. השוכני' בערי' סביב ציון כי ירוש' היא כאם וטע' למען משפטיך בעבור שאתה עושה משפ' כאשר עשית במלכי' שנועדו: סבו. דברי ירושלם לעמי' אר"מ תה זה היה בימי דוד ורבי' אמרו כי זה לימות המשיח: שיתו. לחילה. כמו חומות וחיל: פסגו. הביטו ארמנותיה שהם פסגה: כי. עלמות כמו עולמית כי הוא עומד עולם ועד הוא יהיה מנהגו לעולם ובעל המסורת אומר כי הם שתי מלות והטעם עד מותנו ור' משה אמר שהוא מגזרת עלם ינהגנו תמיד כמנהג הנערו' והטעם כאשר נהגנו בימי נעורינו ויש אומרים מגזרת ונעלם דבר במנהג טוב נעלם מהנבראים:

רשי

ידבר עמים תחתינו. יתן דבר באומות תחת נפשינו להיות אימתו מתקררת בהם ואנו כגולי' כענין שנא' ונתתי כפרך מצרים וגו' ומנחם חבר ידבר לשון הנהגה: יבחר לנו וגו'. ויחזירנו לתוכה ואז יתעלה בתרועה וקול שופר שנתקע לפניו בשיר על עולות וזבחי שלמים וכאמר זמרו אלהים וגו': מלך אלהים על גוים. כך יאמרו הכל: ישב על כסא קדשו. עכשיו הכסא שלם והגדולה נכרת ויגדו כי נאספו לעירו: נדיבי עמים. שהתנדבו עצמם לטבח ולהרג על קדושת שמו: עם אלהי אברהם. שהיה נדיב לב הראשון תחלה לגרים עתה נודע כי לאלהי' מגיני ארץ היכולת בידו להגן על כל הבוטחים בו: בעיר אלהינו. לעתיד לבא כשיכונן את עירו יהי בשבילה גדול ומהולל: יפה נוף. עיר שהיא נוף יפה לשון נוף של אילן ד"א כלת של יופי שכן קורין בכרכי הים לכלה נינפי ומנחם חברו כמו שלשת הנפת קונטריאה בלע"ז אבל דונש פתר אותו לשון נוף של אילן ונקרא הר ציון יפה נוף כי הוא הר הזיתים: משוש כל הארץ. ומה הוא משושה ירכתי צפון אנגולא"ש בלע"ז ירך המזבח צפונה ששם שוחטין חטאות ואשמות ומי שהיה עבר על עבירה שבידו מביא חטאתו ואשמו ומתכפר לו והוא יוצא משם שמח ועל ידי הקרבנו' טובה באה לכל העולם: נודע למשגב. כשיכונן בה לעתיד יאמרו כן: המלכים נועדו. להלחם עליה במלחמת גוג ומגוג: עברו יחדו. למלחמ': המה ראו. את הקב"ה יוצא ונלחם בגוים ההם כן תמהו: נחפזו. פורניכט אטורדי"ץ בלע"ז כמו ובחפזונם: ברוח קדים. הוא לשון פורענות שהקב"ה נפרע בו מן הרשעים כמו שנאמר ויולך את הים ברוח קדים וגו' וכן בצור רוח קדים שברך בלב ימים' ברוח קדים אפיצם לפני אויב: אניות תרשיש. הם שכיני צור היא אפריקיא ותרשיש היא: כאשר שמענו. הנחמות מפי הנביאים כן ראינו: דמינו אלהים חסדך. הכנסיה חוזר ומתפלל להקב"ה ואו' דמינו וקוינו אל חסדך לראות תשועתך זו בקרב היכלך ומנחם פתר אותו לשון מחשבה כמו אל תדמי בנפשך: כשמך. כן תהלתך. כאשר שמך גדול כן תהלתך גדול בפי כל: תגלנה בנות יהודה. כל שאר ערי יהודה הם לציון לבנות כמו' ויקח את קנת ואת בנותיה: למען משפטיך. שתעשה דין באומו': סבו ציון. אתם הבונים אותה: ספרו. לשון מנין דעו כמה מגדלים ראויים לה: לחילה. לחומותיה כמו חיל וחומה: פסגו ארמנותיה. הגביהו בירניותיה כמו אשדות הפסגה דמיתרגמינן רמתא: למען תספרו. את גובהה ואת יופיה לדור שאחרי כן: עלמות. כאשר המנהיג את בנו קטן לאט ומנח' פתר אותו לשו' עולם וכן פתרונו ינהגנו לעולמים: שמעו

שמעו זאת כל העמים . לפי שמזמור זה מיוסר על בני אדם הבוטחי' בעשרם אמ' כל העמים שכולם צריכין ייסור : חלד . הוא הארץ על שם שהיא כוספת וחלודה רדוי"לייא בלע"ז ורבותינו פירשו על שם החולדה שהא בינשה ואינה ביס דתנו רבנן כל שיש בינשה יש בים חוץ מן החולדה : גם בני אדם . בני אברהם שנקרא האדם הגדול בענקי' בני ישמעאל ובני קטורה . גם בני איש . בני נח שנקרא איש צדיק : והגות לבי . מחשבות לבי תבונות הם : אטה למשל אזני . לדברי תורה שנקראת משל הקדמוני : אפתח . לכם חידתי זאת בכנור וזו היא החידה למה אני צריך לירא בימי רע ביום פקודת עון לפי שעון עקבי יסובבני עונות שאני דש בעקבי שאני מזלזל בהם שהם בעיני עבירות קלות הם מרשיעות אותי בדין וכל שכן העשירים הבוטחים על חילם ומה בצע בממונם הלא אח לא יוכל לפדות את אחיו בממונו לפי שאם באים לפדות איש את אחיו יתיקר פריון נפשם מכל הון לפיכך על כרחו חדל הוא לעולם מלפדותו ויקר שיחיה לנצח ולא יראה השחת ומכאן חברו לשון מניעה כמו אוקיר אנוש מפז ונאך עמם בחמת קרי כלומר וימנע פריון נפשם : כי יראה חכמים ימותו ואין נצולין מן המות לפיכך על כרחו הוא חדל ליגע ולטרוח על פריון אחיו : חילם . ממונם בחכמים כאמר מיתת שאינם מתים בעה"ז אלא הגוף בלבד ובכסיל ובער נאמ' אבידה שהגוף והנשמה אבודים : קרבם בתימו לעולם . מחשבות לבנות להם בתים שיתקיימו לעולם : קראו בשמות' . את בתיהם שהם בונים למען יהיה להם לזכרון כגון ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך אנטיוכוס בנה אנטוכיא סליקוס בנה סליקיא : ביקר . לשון יקר ותפארה : כסל . שטות . כמשל . לשון משל . נדמו . לשון דממה : ואחריהם בפיהם ירצו סלה . והבאים אחריהם ידברו בהם ויספרו בפיהם מה אירע לראשונים : ירצו . לשון הרצאת דברים רטריי"רונט בלע"ז ורבותינו פירשו זה דרכם של רשעים שסופם אבודי' אבל כסל למו חלב יש להם על כסליהם ומכסה את כליותיהם ואיכן יועצו' אות' לשוב מרעתם ושמא תאמר שכחה היא להם ששכחו שסופם למות ת"ל ואחריהם בפיהם ירצו כלומר יום אחריתם תמיד בפיהם ואין חרדים ממנו : כצאן לשאול שתו . כצאן המתאסף לדיר כן הם לשאול שתו דגשות הת"ו במקום ת"ו שנייה לשאול שותתו לתוך שתותיה של שאול למדריגה התחתונה וכן שתו בשמים פיהם גם הוא לשון שתות קבעו בשמים פיהם לשונם הרע : מות ירעם . מלאך המות יאכלם ואל תתמה על לשון אכילה זו שכן מצינו במקום אחר יאכל בדיו בכור מות לשון אחר לשון רציצה כמו הירוע ברזל : וירדו בם ישרים לבקר . ליום הגאולה כשיזרח בקרם של ישראל יהיו רודים בהם כמו שנאמר ועסותם רשעים וגו' . וצורם לבלות שאול . צורתם של רשעים תבלה את השאול גיהנם כלה והם אינם כלים : מזבול לו . מהיותו להם מדור והקב"ה מוציא חמה מנרתיקה ומלהטת אותם שנאמ' ולהט אותם היום הבא ורבותינו פירשו מזבול לו על שפשטו ידיהם בזבול שהחריבו את בית המקדש : אך

למנצח . שמעו זאת כל העמים . זה המזמור הוא ככבר מאד כי יש בו מפור' אור העולם הבא ונשמת החכמה שלא תמות : שמעו . זה הדבר שהוא יודע הוא כולל לכל חי שנפח השם באפיו נשמת חיים על כן האזינו כל יושבי חלד : גם . ככה אקרא בני אדם שאין להם מעלה או שיש להם שהם נודעים . וזה טעם בני איש העשירים והאביונים : פי . בא ללמד על כל חכמה נעלמה מהם וחכמי הלב יזכירוה בדרך חידה וטעם והגות והתבונ' שהגה לבי : אטה . אדבר זאת החכמה כדרך משל כמו לא יראו אור כבאן לשאול שתו ובעבור כי החידה סתומה גם סגורה על כן אפתח וטע' בכנור כי זה המזמור יזמר בו ויתכן להיו' טעם אטה גם אני אטה אזני למשל והטע' גם אוכיח נפשי : למה . הטעם למה איגע לקנות ה הון בעבור יראתי ימי הזקנה כאשר כתוב עד אשר לא יבואו ימי הרעה והם ימי ה הזקנה כי בתחלה החל בבחרותיך : עון עקבי . רבק עם למה אירא והטעם כי בקנותו ההון אולי א אצטרך לבקשו מדרך שיקרני עון והטעם שאלך כדרך לא ישרה ואותו העון לעולם ש שביבי יהיה כאילו אמ' למה אירא בימי רע ולמען עון רגלי יסובבני : הבוטחים . אמ' רבי משה כי הוא פעול לתלת אירא ואין לו טעם והנכון כי הבוטחים תחלת דבר והטעם הנה הבוטחי' על חילם עשרם כמו עשה לי את החיל הזה : אח . אמר רבי יונה כי טעמו אחד ואחרים אמרו כי טעמו כמו ואמור אח והנכון בעיני כי אח פעול והאיש הוא הפועל כאילו אמר הנה העשירים לא יוכלו לפדות אחיהם גם נפשם מהמות וזה הממון מה יועילנו והנה הוא אין איש פודה אחיו מהמות ולא עוד רק גם נפשו על כן ויקר פדיון והטעם וחדל שלא יהיה זה לעולם : ויחי . ואיך יחשוב הקונה ההון : כי . והלא יראה חכמים ממנו ימותו בכל דור והזכיר מות עם החכמי' ויאבדו עם הכסיל והבער כי ילכו לאבדון והכסיל הולך דרך עקשו והבער שלא יבין כמו הבהמה ושניהם יאבדו : חילם . כנגד הבוטחים על חילם : קרבם . יש אומרי' כי הוא הפוך קברם והוא הבית הנקרא בית עולמו וטעם קראו בשמות' שבנו בנינים על קברם ויש אומרים כי טעם קרבם כמו וקרב איש במחשבתם שיעמדו בתימו ולפי דעתי שהוא חסר בי"ת כאילו הוא בקרבם והטעם בקרב האחרים שעזבו להם חילם והטעם לא נשאר להם זכר רק שיאמר זה בית פלוני וזה המגדל בנה פלוני וזה טעם קראו וכל זה לא יועיל : ואדם . יש אומרים כי ביקר זה היקר שלו שהוא הממון לא ילין עמו במותו רק יעזבנו ויהיה בל ילין כמו נפשו בטוב תלין והנה האדם כמשל כבהמות שימותו גם הם במותם : נדמו . נכרתו והירושלמי אמר כמשל האחד שהוא הפרט נדמו הכלל : זה . ואחריהם הם בניהם ירצו ללכת בדרך זה וטעם בפיהם כי הם יעוס ככה ויש אומרים הם ירצו את עונם : כבאן . שתו . כמו שתו בשמים פיהם והטעם שמו עצמם במחשבתם שהם כבאן : מות ירעם . כי סופם לטבח : וירדו בם ישרים . זה אחר מותם והם ארבעה יסודים שאינם מורכבים שהאדם מורכב בו ותשוב אל האש והרוח אל הרוח והמים אל המים והעצמות שהם מתכונת העפר אל העפר וטעם לבקר כנגד ילין והטעם אחר חצי יום או יחלו וצורם כמו וצורותם וכמוהו כתבונם עצבים כתבונתם והטעם כי השאול שהוא למטה משם הגוף הוא יכלה הצורה וטעם מזבול מהזבול שהוא דר בו כל אחד משם יבוא לו הכליוי ורבי משה אמר כי תחסר מלת הדורים ושרים שלא יוכלו בני אדם להמלט ורבי יונה אמר מזבול לו משפט שמים על כל אחד : אך

מט' האזינו ח' וסימ' נמסר בישעיה סימן כ"ח : חכמות ד' וסימ' פי ידבר חכמות : חכמות בחוץ תרונה . חכמות בנתה ביתה . ראמות לאויל חכמות : למה ח' דגשים דסמיכי לא"ה וסימ' נמסר לעיל סימן מג" ועיין שם : וחדל ב' וסימ' וחדל לעשות הפסח . ויקר פדיון נפשם . לדור ודר ד' דסמיכי כתיב בנדור קדמ' כל' ותנין חס' וסימ' לבן ישבו ציים . קרבם בתימו לעולם . ואנחנו עמך וצאן . מלכותך מלכות כל . וא' חלוף ובניתי לדר ודור כסאך : וירדו ב' וסימ' בם ישרים לבקר . וירדו בהם וישובו . וא' רפי' וירדו בדגת הים :

למנצח לבני קרח מזמור : שמעו זאת כל העמים האזינו כל ישבי חלד : גם בני אדם גם בני איש יחד עשיר ואביון : פי ידבר חכמות והגות לבי תבונות : אטה למשל אזני אפתח בכנור חידתי : למה אירא בימי רע עון עקבי יסבני : הבטחים על חילם וברב עשרם יתהללו : אח לא פדה יפדה איש לא יתן לאלהים כפרו : ויקר פדיון נפשם וחדל לעולם : ויחי עוד לנצח לא יראה השחת : כי יראה חכמים ימותו יחד כסיל ובער יאבדו ועזבו לאחרים חילם : קרבם בתימו לעולם משכנתם לדור ודר קראו בשמותם עלי אדמות : ואדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו : זה דרכם כסל למו ואחריהם בפיהם ירצו סלה : כצאן לשאול שתו מות ירעם וירדו בם ישרים לבקר וצירם לבלות שאול מזבל לו :

לשבחא על ידהון דבני קרח תושבחתא : שמעו אחויתא דא כל עממיא אציתו כל דיירי ארעא : אוף בני אדם קדמאה אוף בנוי דיעקב כחדא זכאה וחייבא : פומי ימלל חוכמתא ורינונת ליבא בינא : אצלי למתלא אודני אשרי למפתח במנורא אוחדתי : מטול אדחל ביום אסעריות בישא אלהן דחובת סורחני בסופי יחזרינני : ווי לחייביא די מתרחצין על נכסיהון ובסגיאות עתריהון משתבחין : אחוהי דאשתבא לא מפרק יפרוק גבר מניכסוי ולא יהב לאלהא פורקניה : ויהי יקר פורקניה ויפסוק בישותיה ופורענותא לעלם : ויחי תוב לחיי עלמא לא יחמי דין גהנם : ארום יחמון חכימיא רשיעיא בגהנם יתדנון כחדא כסיליא ושטיא ייבדון וישבקון לצדיקיא ממונהון : בבית קבורתהון ישרון לעלם ולא יקומון ממשכניהון לדרי דריא מטול דאיתרברבו וקנו שום ביש עילוי ארעא : וגברא חייבא ביקרא לא יבית עם צדיקיא אמתיל היך בעירא אשתווא : דין אורחתהון גרם שטותא להון ובסופהון בפומהון יתנון סורחנותהון לעלמא דאתי : היך ענא צדיקיא שווה למותא וקטלון ותברו צדיקיא ופלחי אוריתא ותריציא אלקו מטול חכי גופהון יהון בלין בגהנם מן בגלל דאושיטו ידיהון וחבילו בית מדור שכינתיה דיליה :

אך · כבר הזכרתי בספר כי הנפש והנשמה והרוח שם אחד לנשמת אדם העליונה העומדת לעד ולא תמות ונקראת נפש גם רוח בעבור שלא תראה לעין כי אם עם אלה ובעבור היותו המעורר שלא רוח חכמה ומכתב הפסוק חרות על נשמתו על כן אמר אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול שלא יתכן שהוא אומר שלא ימות כאשר בני אדם כי מי גבר יחיה ולא יראה מות וזה טעם יקחני שתדבק נשמתו בנשמה העליונה שהיא נשמת השמים וכמוהו כי לקח אותו אלהים ואחר כבוד תקחני: אל · ושב עוד להוכיח עצמו באשר החל אתה למשל אזני או יוכיח המשכיל אם כן אל תירא אם תראה בלא הון ותקנא לעשיר: כי · יקח הכל · אפילו חלק ממנו כדרך ונפשנו יבשה אין כל והנה בתחלה הזכיר כי ה ההון לא ימלטנו ממות ועתה יזכיר כי לא יועיל אחרי מותו והטעם כי אם יקנה חכמה תועילנו אחר מותו כי אין תועלת בהון רק בחייו שיאכל וישתה וזה טעם כי נפשו בחייו יברך: ויודוך · הטעם העני והעשיר: כי תטיב לך · יאמר למשכיל שתבקש מה שיהיה לך טוב באחרונה על כן אחריו: תבוא · שב אל נפשו של העשיר כנתו' למעלה: עד דור אבותיו · שהיו כמוהו בלא חכמה: עד נצח לא יראו אור · זהו השכר והענוש הנשמה לאור באור ארוכים שנתנה והוא לקחה וככה בספר בן גוריון יקרא אור העולם ה הבא אור הגדול וכבר הזכרתי טעמו: אדם · אמר ר' יהודה הלוי נ"ע · ואדם ביקר בל ילין פי' עם אדם יקר שלא ילין והטעם שלא ישכב וימות והוא כבוד הנשמה · ובן אדם שלא למד לא · יבין על כן כבהמות: מזמור לאסף · אל · הטעם תקיף לעשות משפט על כן אלהים · וטעם יי' שהוא מוכן עד בלי שינוי: ויקרא ארץ · קרא יושבי הארץ הדרים ממזרח שמש ועד מבואו כך הוא הישוב אף על פי שאין מיושב מכל ה הארץ רק פחות מ מהרביעית בראיות ב גמורות: מציון · שהוא באמצע הישוב בארך וברוחב: הופיע · כבוד השם: יבא · אלה דברי הצדיקי' שיקוו שישמיד הפושעים בו וזה טעם אש לפניו: נשערה · אע"פ שהוא כתו' בשי"ן הוא כרוח סערה: יקרא אל השמים · אל המלאכים: ואל הארץ · אל יושביה: אספו · הטעם להוכיח את חסידי ישראל שכרתו עם השם ברית וטעם עלי זבח בעבור הזבח כאילו אמר על דבר זבח: ויגידו · המלאכים לעולם הם עדים כי אלהים לעולם שופט צדק הוא וזאת היא התוכחת: שמעה · הטעם לא כרתי אתך ברית רק שאהיה לך לאלהים וזה הוא אלהים אלהיך אנכי: לא · ועתה לא אוכיחך על זבחיך אם לא תקריבם לפני כאשר אמר ירמיהו עולותיכם ספו על זבחיכם · זבחיך הם זבחי חטאת ואשם ועולותיך להיותם נגדי תמיד: לא · אין לי צורך לקחת מביתך פר הזכיר הגדול הקרב לגבי המזבח: ממכלאותיך · כמו גזר ממכלה צאן והאלף וההא מתחלפין: כי · ואין חייתו נוסף כוי"ו בנו בעור: בהררי אלף · אלף הרים או אלף פרסאות או שם אלף פרים ור' משה אמר שהוא כמו שגר אלפיך הרים מלאים בקר בעבור הזכיר פר: ידעתי · טעם ידעתי כי אין כח באדם לדעת כולם כי רבים הם: וזיז שדי · שהם בשדה ובן אדם לא רדה בהם כי הם רחוקים מהיישוב: אם · אמר ר' משה אלו הייתי כאדם שיש לי צורך לא הייתי מבקש לתת לי מאשר יש לו ואין לו רק מעט וברי הכל קל וחומר שאין לי צורך: האוכל · אבירים · הם הפרים כאשר הזכיר מביתך פר: זבח

אבותיו ג' מל' וסי' וגם כל הדור ההוא נאספו · כל לבבו הכין לדרוש · תבא עד דור אבותיו: נ' אל אלהים יי' ג' וסי' אל אלהים יי' הוא ידע וישראל ב' בפסוק · מזמור לאסף אל אלהים יי': הופיע ג' וסי' מהר פארן · מציון מכלל יופי · אל נקמות יי' · וא' והופיע עור עננו: לדין ג' וסי' ועמד לדין עמים ·

אַךְ־אֱלֹהִים יִפְדֶּה־נַפְשִׁי מִיַּד שְׁאוֹל כִּי יִקָּחֵנִי סֶלָה׃ אַל־תִּירָא כִּי־יַעֲשִׁר אִישׁ כִּי־יִרְבֶּה כְּבוֹד בֵּיתוֹ׃ כִּי לֹא בְמוֹתוֹ יִקַּח הַכֹּל לֹא־יֵרֵד אַחֲרָיו כְּבוֹדוֹ׃ כִּי־נַפְשׁוֹ בְּחַיָּיו יְבָרֵךְ וְיוֹדֻךָ כִּי־תֵיטִיב לָךְ׃ תָּבוֹא עַד־דּוֹר אֲבוֹתָיו עַד־נֵצַח לֹא יִרְאוּ־אוֹר׃ אָדָם בִּיקָר וְלֹא יָבִין נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ׃

ג מִזְמוֹר לְאָסָף אֵל אֱלֹהִים יְהוָה דִּבֶּר וַיִּקְרָא־אָרֶץ מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ עַד־מְבֹאוֹ׃ מִצִּיּוֹן מִכְלַל־יֹפִי אֱלֹהִים הוֹפִיעַ׃ יָבֹא אֱלֹהֵינוּ וְאַל־יֶחֱרַשׁ אֵשׁ־לְפָנָיו תֹּאכֵל וּסְבִיבָיו נִשְׂעֲרָה מְאֹד׃ יִקְרָא אֶל־הַשָּׁמַיִם מֵעָל וְאֶל־הָאָרֶץ לָדִין עַמּוֹ׃ אִסְפוּ־לִי חֲסִידָי כֹּרְתֵי בְרִיתִי עֲלֵי־זָבַח׃ וַיַּגִּידוּ שָׁמַיִם צִדְקוֹ כִּי־אֱלֹהִים שֹׁפֵט הוּא סֶלָה׃ שִׁמְעָה עַמִּי וַאֲדַבֵּרָה יִשְׂרָאֵל וְאָעִידָה בָּךְ אֱלֹהִים אֱלֹהֶיךָ אָנֹכִי׃ לֹא עַל־זְבָחֶיךָ אוֹכִיחֶךָ וְעוֹלֹתֶיךָ לְנֶגְדִּי תָמִיד׃ לֹא־אֶקַּח מִבֵּיתְךָ פָר מִמִּכְלְאֹתֶיךָ עַתּוּדִים׃ כִּי־לִי כָל־חַיְתוֹ־יָעַר בְּהֵמוֹת בְּהַרְרֵי־אָלֶף׃ יָדַעְתִּי כָּל־עוֹף הָרִים וְזִיז שָׂדַי עִמָּדִי׃ אִם־אֶרְעַב לֹא־אֹמַר לָךְ כִּי־לִי תֵבֵל וּמְלֹאָהּ׃ הַאוֹכַל בְּשַׂר אַבִּירִים וְדַם עַתּוּדִים אֶשְׁתֶּה׃

ל' חס' · ל' מלא ק · ג' מל' · ב' לית יתיר · ג' · ג' · ל' חס' · ג' ומל' · ל' · יו' · ל' וכתי' ס"ן · ה' · ג' · ל' · ג' · ל' · ג' · ד' · ה' · ל' · ל' · ל' ומל'

אָמַר דָּוִד בְּרוּחַ נְבוּאָה בְּרַם אֱלָהָא יִפְרוֹק נַפְשִׁי מִן דִּין גֵּהִנָּם אֲרוּם יַלְפִינַנִי אוֹרַיְתֵיהּ לְעָלְמִין׃ עַל קֹרַח וְסִיעָתֵיהּ אִתְנַבֵּי וַאֲמַר לָא תִּדְחַל מִשְּׁרַת אֲרוּם אִתְעַתַּר קֹרַח גַּבְרָא דְּמַצּוּתָא אֲרוּם יִסְגֵּי אִיקַר בֵּיתֵיהּ׃ אֲרוּם לָא בְּמוֹתֵיהּ יִסַּב כּוּלָּא לָא יֵיחוֹת בַּתְרוֹי א אִיקָרֵיהּ׃ אֲרוּם נַפְשֵׁיהּ דִּמְשָׁרַת בְּחַיּוֹהִי יְבָרֵךְ לָךְ וְיוֹדוּנָךְ צַדִּיקַיָּא אֲרוּם תֵּיטִיב לְפָלְחִין קֳדָמָךְ׃ תֵּיעוּל דּוּכְרָנֵיהוֹן דְּצַדִּיקַיָּא עַד דָּר אֲבָהָתְהוֹן וְרַשִּׁיעַיָּא לְעָלְמֵי עָלְמַיָּא לָא יֶחֱמוֹן נְהוֹרָא׃ גַּבְרָא חַיָּיבָא בִּזְמַן דְּאִיתֵיהּ בִּיקָרָא לָא יִתְבִּין וּבְאִסְתַּלָּקוּת יְקָרֵיהּ מִנֵּיהּ אַמְתִּיל לִבְעִירָא וְאִשְׁתְּוַיַּין לְלָמָא תּוּשְׁבַּחְתָּא עַל יְדוֹי דְּאָסָף תַּקִּיפָא אֱלָהָא יְיָ מַלִּיל מִן בְּרֵאשִׁית שִׁירָתָא וּגְזַר לְמֶעְבַּד אַרְעָא מִמַּדִּינַח שִׁמְשָׁא עַד מַעֲלָנֵיהּ׃ וְשֵׁירוּי בִּירָיַת עָלְמָא מִצִּיּוֹן וּמִן תַּמָּן גְּמִיר שׁוּפְרֵיהּ אֱלָהָא יִתְגְּלֵין׃ יֵימְרוּן צַדִּיקַיָּא בְּיוֹם דִּינָא רַבָּא יֵיתֵי אֱלָהָנָא וְלָא יִשְׁתּוֹק לְמֶעְבַּד פּוּרְעָנוּת עַמֵּיהּ אֶשָּׁתָא קֳדָמוֹי תְּצַלְהֵב וְחָזוֹר חָזוֹר לֵיהּ תְּזַעוּף עַלְעוֹלָא לַחֲדָא׃ יִקְרָא לְאַנְגְּלֵי מְרוֹמָא מִלְּעֵיל וּלְצַדִּיקֵי אַרְעָא מִלְּרַע לְמִימְתַּח דִּין עַל עַמֵּיהּ׃ כְּנוּשׁוּ לְוָתִי חֲסִידַי דִּגְזָרוּ קְיָימִי וְקַיִּימוּ אוֹרַיְתִי וְאִתְעַסְּקוּ בִּצְלוֹתָא דְּאִימְתִּילָא לְקוּרְבָּנָא׃ וְיִתְנוּן אַנְגְּלֵי מְרוֹמָא זְכוּתֵיהּ אֲרוּם אֱלָהָא דַּיָּינָא הוּא לְעָלְמָא׃ שְׁמַעָא עַמִּי וַאֲמַלֵּיל יִשְׂרָאֵל וְאַסְהִיד בָּךְ אֱלָהָא אֱלָהָךְ אֲנָא׃ לָא מְטוּל דִּיבְחָךְ דְּלָא קְרִיבְתָּא קֳדָמַי בְּגָלוּתָא אֲנָא מוֹכַח לָךְ אֲרוּם עֲלָוָתָךְ דְּקָרִיבוּ אֲבָהָתָךְ לְקָבְלִי תְּדִירָא׃ מִן יוֹמָא דִּי חֲרוּב בֵּית מַקְדְּשִׁי לָא קַבִּילִית מִן אִידָךְ תּוֹרָא מִן עֶדְרָךְ בְּרָחֵי׃ אֲרוּם דִּילִי כָּל חֵיוַת חוּרְשָׁא וְעַתִּידִית לְצַדִּיקַיָּא בְּגַן עֵדֶן בְּעִירַיָּא דִּרְכַיִין וְתוֹר בַּר דְּרָעֵי בְּכָל יוֹמָא טוּרִין אַלְפָא׃ גַּלְיָין קֳדָמַי כָּל מִינֵי עוֹפָא דְּפַרְחִין בַּאֲוִיר שְׁמַיָּא וְתַרְנְגוֹל בָּרָא דְּקָרְצוּלֵי יַשְׁרָן בְּאַרְעָא וְרֵישֵׁי מְטֵי בִּשְׁמַיָּא מְרַנְּנִין קֳדָמַי׃ אִין יְמַטֵּי זְמַן קָרְבָּנָא תְּדִירָא דְּקָרִיצְתָּא לָא אֵימַר לָךְ אֲרוּם דִּילִי אַרְעָא וּמְלֵייהָא׃ מִן יוֹמָא דְּחָרוּב בֵּי מַקְדְּשִׁי לָא קַבִּילִית בְּשַׂר נִכְסַת פַּטִּימַי וּדְמָא דִּבְרָחֵילָא זְרִיקוּ כַּהֲנֵי קֳדָמַי׃

יקרא אל השמים מעל · ולא יוכל לדין עם שתקיף: ממכלאותיך ל' עתודים · ממקדשך ל' נורא אלהים · יפגשך ל' עשו אחי · ומעגלך ל' ירעפון דשן · למנוחתיך ל' ללחמך ל' ללחם ביתיך:

רשי

אך אלהים יפדה נפשי · אבל אני שהטיתי למשל אזני אלהים יפדה נפשי שלא אלך אל שאול כי יקחני בחיי ללכת בדרכיו: כי נפשו בחייו יברך · הרשע מברך את נפשו בחייו ואומר ש שלום עליך נפשי לא יאונך שום רעה אבל אחרים אין אומרים עליו כן: ויודוך כי תטיב לך · ואתה אם תשמע לדברי הכל יודוך כי תיטיב לנפשך ליישר את דרכך: תבא עד דור אבותיו · כשתשלים ימיך ותמות תבא ותראה את דור הרשעים אבותיו של רשע נדונים בגיהנם אשר עד נצח לא יראו אור: אדם ביקר ולא יבין · דרך החיים נתונה לפניו שאם ילך בה הרי הוא נכבד ואינו מבין את הטוב: אל אלהים יי' · אקרא אלוה האלהים יי' שמו: דבר ויקרא ארץ · כולה והוא הופיע מציון שהוא מכלל יופי מכלל שם דבר פרמכט בלע"ז ועל גאולת העתיד נתנבא: יבא אלהינו ואל יחרש עוד · על דם עבדיו השפוך: יקרא אל השמים · לפקוד על שרי האומות שבמרום · ואל הארץ לפקוד על מלכי האדמה · לדין עמו · לנקום נקמת עמו כמו כי ידין יי' עמו ודם עבדיו יקום: אספו לי חסידי · ועוד יקרא לשמים ולארץ שיאספו לו הגליות כענין שנאמר עורי צפון ובואי תימן · כרתי בריתי עלי זבח · שקבלו את התורה בברית וזבח כענין שנ' הנה דם הברית אשר כרת יי' וגו': לא על זבחיך אוכיחך · אם אינך מביא לי זבחים ולא נגדי עולותיך תמיד איני שם עיני ולבי על כך: לא אקח מביתך פר · לא שלך הם אלא שלי: ממכלאותיך · הוא דיר הצאן כמו גזר ממכלא צאן פאר"ק בלע"ז: בהמות בהררי אלף · הוא המתוקן לסעודת העתיד שהוא רועה אלף הרים ליום וכל יום ויום הם צומחים: וזיז שדי עמדי · רמש השדה זיז על שם שהם זזים ממקו' למקום אסבמו"מכט בלע"ז: עמדי · אני יודע את כלם: האוכל בשר אבירים · לא אמרתי לך להביא זבח שאני צריך לאכילה אלא נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: זבח

זבח ׃ טעם להזכיר כל זה כי הקרבנות שציויתי שתקריבו לפני לא יועילו לי רק לכם ׃ וטעם תודה כי השלם כולה קריבה גם החטאת והאשם לכהן והטעם כי להקריב תודה עם שמירת התורה שאין קרבים ממנה לגבוה רק האמורים טוב מהעולה בלא תורה׃ וקראני׃ הטעם אם הקרבת נדר ונדבה לשמור מוצא שפתיך אם תקראני ביום צרה פעם אחרת אחלצך גם אתה תכבדני למלא נדרך׃ ולרשע׃ בעבור שהזכיר בתחלה לדון עמו הנה התוכח עם החסידים ועתה ידבר עם חכם שהוא רשע כי השפה ישכחהו וזה טעם מה לך לספר חוקי ואתה אויב שומרם׃ ואתה׃ המוסר שיסרתיך להיטיבך׃ אם׃ ותרץ׃ כמו יצא וטוב ויהיו שניהם שרשי׳ או מלשון רצון ותרצה להתחבר עמו ׃ פיך׃ לדבר מה שהוא רע לאחר׃ תצמיד׃ חבור דברי רמיה׃ תשב׃ במושב לצים והנה שלחת ב ברעה במי שאינם ק קרובים לך׃ אלה׃ טעם והחרשתי בעבור שאני ארך אפי וכאילו החרשתי׃ דמית׃ כי אינני יודע הנסתרות כמוך על כן אחריו אוכיחך ואערכה ל לעיניך כמו ערכ׳ לפני והטעם כי בן אמך לא ידע מה שדברת בסתר ויאמר ר׳ משה לא יתכן לומ׳ שמר שמרתי או שמור אשמר׳ בשוא תחת שי״ן שמור כי אם בקמץ גדול וככה ע עשות אעשה והנה מה יעשה במלת היות א אהיה כמוך ואין א אחרת זולתה׃ בינו ׃ שכחי אלוה׃ הם הגנבים והמנאפים ומוציאי דבה ודימה הרעה שתבא עליהם לטרף האריה שאין מציל מידו כי הרועה יוכל להציל מהדוב או מהזאב או אטרוף טרפה שאין מציל מ מידו כי הרועה יכול להציל מהדוב ולא כמו שיכל מפי ה האריה׃ זבח׃ זה הוא תכבדני׃ ושם דרך׃ מי התברר לו הדרך הישר כמו וישימו וישכילו והנה טעם ישימו כמו ׃ ישכילו וב״ת בישע א אלהים כמו אראנו בישועתי׃ למנצח׃ בבא אליו נתן הנביא ׃ בהתנבאות נתן על דוד ואמר לו גם יי׳ העביר חטאתך לא תמות כי מלת גם ת תורה כי כבר עשה תשובה על כן אמר לו העביר חטאתך וכבר פירשתי דבר בת שבע כי לא היתה אשת איש באמת׃ חנני׃ כאילו התאוה עשתה לו חמס שהתגברה על דעתו וטעם פשעי בעבור דבר בת שבע ודבר אוריה׃ הרב׃ לשון ציווי כמו הרף והגידה לך ויהיה כבסני שם הפועל כמו לכבסני או יהיה הרב שם כמו הרבה ויהיה כבסני ציווי והנה דימה הכמ׳ שנתגאלה לעשות מה שאיננו נכון כדבר מטונף שהוא צריך לכיבוס וטהרה׃ כי׃ וטעם חטאתי בעבור מחשבתו ובעבור שלא שמר מצות השם והנה פשעי כנגד האדם׃ לך׃ זאת היא החטאת שהוא נגדי תמיד היא שחטאתי לך לבדך וטעם למען תצדק קשור עם פשעי אני אדע הטעם אני מודה ואין צריך להוכיחני או יהי קשור עם חנני כי אני מודה ואתה אמרת כי תסלח לשבים מתודים מעונם׃ הן׃ בעבור התאוה הנטועה בלב אדם כאילו בעון חוללתי והטעם כי בשעת הלידה יזכר הרע כטוע בלב ומלת יחמתני זרה כאילו יחמה מגזרת על דרך ליחמנה ויש אומרים כי זה רמז לחוה שלא ילדה רק אחר שחטאה׃ הן אמת׃ הטעם אעפ״ שחטאתי אמונת לבי באלהותך לא השתנתה וזה הוא אמר תחפוץ ותרצה מן האדם׃ בטוחות׃ המקומות הנעלמים שהם מכוסי הלב וקדמונינו ז״ל אמרו אלו כליות שהם מכוסות בחלב כמו מי שת בטוחות חכמה׃ ובסתום׃ תורני ותודיעני הדבר הנעלם ממני ולפי דעתי כי הטעם כפול ותא׳ תודיעני שבה אל אמת כי עקרו אמנת והתי״ו לשון נקבה אמת מארץ תצמח כדרך בת והנה בתו הוא בנתו וככה אמתו ולשון רבות אמנות לא אמתים כאשר לא יאמר מן בת בתים כי אם בנות׃ תחטאני

ולרשע ב׳ וסימ׳ ולרשע אמר אלהים׃ מקרה אחר לצדיק ולרשע׃ אמר אלהים ו׳ וסימ׳ בסדר בראשית׃ ותשלך ג׳ וסימ׳ את הילד׃ פלח דאבימלך׃ דברי אחריך׃ אנ״ד׃ אראנו ב׳ פתח וסימ׳ בישע אלהים׃ נפלאות׃ נא׳ חנני אלהים ג׳ וסימ׳ חנני אלהים כחסדך כרב רחמיך׃ כי שאפני אנוש׃ כי בך חסיה נפשי׃

זבח לאלהים תודה ושלם לעליון נדריך׃ וקראני ביום צרה אחלצך ותכבדני׃ ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי ותשא בריתי עלי פיך׃ ואתה שנאת מוסר ותשלך דברי אחריך׃ אם ראית גנב ותרץ עמו ועם מנאפים חלקך׃ פיך שלחת ברעה ולשונך תצמיד מרמה׃ תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דפי׃ אלה עשית והחרשתי דמית היות אהיה כמוך אוכיחך ואערכה לעיניך׃ בינו נא זאת שכחי אלוה פן אטרף ואין מציל׃ זבח תודה יכבדנני ושם דרך אראנו בישע אלהים׃

נא

למנצח מזמור לדוד׃ בבוא אליו נתן הנביא כאשר בא אל בת שבע׃ חנני אלהים כחסדך כרב רחמיך מחה פשעי׃ הרבה כבסני מעוני ומחטאתי טהרני׃ כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד׃ לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי למען תצדק בדברך תזכה בשפטך׃ הן בעוון חוללתי ובחטא יחמתני אמי׃ הן אמת חפצת בטחות ובסתם חכמה תודיעני׃

כבוש יצרא בישא ויתחשב קדם יי׳ כניכסת תודתא ושלים לעילאה נדריך׃ וצלי קדמי ביומא דעקתא אשיזבינך ארום תיקרנני׃ ולרשיעא דלא עבד תתובא ומצלי במרודא אמר יי׳ מה לך למשתעי קיימי ותימי בשמי ותדבר קיימי עלי פומך׃ ואנת סניתא מכסנותא דחכימיא וטלקתא פתגמי בתרך׃ אין חמיתא גנבא ורהיטתא בתרוי ועם גייופי שויתא חולקך׃ פומך שלחתא למשתעי לישנא בישא ולישנך מרבקא למללא ניכלא׃ תתיב באחך תמליל כדבותא בבר אימך תשוי דפיא׃ אילין עובדין בישין עבדתא ואוריכית דתתיב חשבתא למהוי עד עלמין שלים אמרת בלבבך אהוי תקיף דיכוך אוכיחנך בעלמא הדין ואסדר דין גהנם בעלמא דאתי קדמך׃ איתבוננו כדון דא רשיעי דאשלין אלהא דילמא איתבר תוקפכון ולית משיזיב׃ דדבח יצרא בישא היך קורבן תודתא יתחשב ליה ומוקיר לי ודי יעדי אורחא בישא אחמי ליה בפורקנא דיי׳׃ לשבחא תושבחתא לדוד׃ כד אתא לותיה נתן נביא כד שמיש עם בת שבע׃ חוס עלי יי׳ היך טיבותך היך סגיעות רחמיך שבוק מרודי׃ סוגעא תחוורינני מן עוייתי ומן חובי תדכי יתי׃ ארום מרודי אנא קדמי גליין וחובי לקיבלי תדירא׃ קדמך בלחודך חבית ודביש קדמך עבדית מן בגלל דזכי יתי במללותך תברור יתי כד תדין׃ הא בעוייא איתילידית ובחובא עברית סני אמי׃ הא קושטא רעיתא בכוליין ובטמור לבא חוכמתא תהודענני׃

רש״י

זבח לאלהים תודה׃ התודה על מעשיך ושוב אלי זהו זבח שאני חפץ בו ואחר כך שלם לעליון נדריך כי אז יתקבלו לרצון׃ ותכבדני׃ שזה הוא כבודי שאושיע את הבוטחים בי׃ ותשא בריתי׃ תורתי׃ ותרץ עמו׃ נתרצית ללכת עמו׃ תצמיד מרמה׃ תרגיל אצלך רמיה לדבר רעה תצמיד אגוט״ם בלע״ז כמו צמיד פתיל׃ בבן אמך׃ שאין לך דין וריב עמו שאינו יורש עמך׃ דופי׃ דבר גנאי לדחותו לשון יהדפנו׃ דמית׃ סבור אתה שאהיה כמוך להתרצות במעשיך הרעים׃ זובח תודה׃ המביא לי זבח של תשובה והודאה על עוונותיו הוא יכבדנני׃ ושם דרך׃ השב אלי מלמד ושם דרך לחוטאים לשוב אלי אני אראנו בישועתי׃ וחטאתי נגדי תמיד׃ מתוך שאני מתחרט ודואג עליו דומה לי כאילו הוא לפני תמיד כל שעה׃ לך לבדך חטאתי׃ לפיכך בידך לסלוח ואף מה שהרעתי לאוריה לא הרעתי אלא לך שהזהרת על הדבר׃ למען תצדק בדברך׃ כמו במהנך כח היה לי להתגבר על יצרי אלא שלא יאמרו העבד נצח את רבו שאמרתי לפניך בחנני ונסני ובחנתני ולא מצאתי שלם כדי שתצדק אתה ולא אני׃ ד״א למען תצדק בדבריך אם תמחול לי תצדק בדינך לנגד כל הרשעי׳ שאינם שבים שלא יוכלו לומ׳ אילו עשינו תשובה לא הועלנו׃ הן בעון חוללתי׃ ואיך לא אחטא ועיקר יצירתי על ידי תשמיש היא שכמה עונות באים על ידו ד״א עיקר יצירתי מזכר ונקב׳ שלכם מליאי עון יש מדרשים למקרא זה ואינם מתיישבים לפי ענין ה המדבר במזמור׃ יחמתני׃ לשון חמימות כמו ויחמנה הצאן ב בבואן לשתות׃ הן אמת חפצת בטוחות׃ והריני מודה על האמת כי חטאתי׃ בטוחות׃ אלו כליות שהן חלקות ומנחם חברו עם כמטחוי קשת וכן מי שת בטוחו׳ חכמה ופתרונם לשון משך כי כאשר יש לקשת משך כן יש משך לדעת׃ ובסתום חכמה תודיעני׃ ובלב שהוא סתום הודעתני חכמה להתודות׃ תחטאני

תצדק ד׳ ג׳ קמץ וא׳ פתח וסי׳ נמס׳ בישע׳ סוף סימן מ״ג׃ בעון ד׳ מ״ל בליש׳ וסי׳ העבר נא את עון עבדיך ברה׳ וחכינו עד אור הבקר ומצאנו עון׃ הן בעון חוללתי ובחטא׃ עוונותיו ילכדונו את הרשע׃

תחטאני. דמה זה המקרה שקרה לנשמה כנגע צרעת בגוף על כן תחטאני באזוב ומלת אלבין מהפעלים העומדים הלבינו שריגיה: תשמיעני. טעם ששון בעבור היות נפשו מתאבלת: תגלנה. כן לתוקף כח הגוף: הסתר. דרך משל והטעם שלא יראה חרון אף השם: לב. בעבור שהזכיר כי חולל בעון והטעם התאוה הנטועה הביאתהו לחטא יתפלל אל השם שיעזרהו על יצרו שלא יחטא פעם אחרת חטא כזה וזה לב טהור: ורוח נכון. הטעם כפול: אל. פחד שיפול ממעלת אנשי רוח הקדש ומצאנו באחרית ימיו שאמר רוח יי' דבר בי: השיבה. בעבור היותו קודם שיחטא שמח כי לא חטא מימיו על כן טעם השיבה ותי"ו תסמכני קשורה עם רוח נדיבה והטעם שתסמכני רוח נדיבה להתנדב עד אלמדה: פושעים. כנגד כי פשעי אני ארע וחטאים כנגד וחטאתי: הצילני. בעבור הריגת אוריה וטעם תרנן לשוני צדקתך כי אינו רוצח וחייב מיתה כי הוא לא צוה להרוג אותו רק מחשבתו רעה היתה לשומו במקום הסכנה: יי'. תעזרני להגיד תהלתך: כי. לא שאלת בתורתך ובקשת להקריב עולה או חטאת בעבור עון כזה: זבחי. תשובה היא התשובה כזבחי אלהים והתשובה היא לב נשבר ונדכה: הטיבה. אמר אחד מחכמי ספרד כי אלה השנים פסוקים הוסיפם אחד מהחסידים שהיה בבבל שהיה מתנפל לפני השם ומתפלל המזמור הזה והצריכו לדבר זה בעבור שלא נודע כי ציון הוא התיקון הנבחר רק בעת זקנות דוד. גם נכון הוא שאמר ברוח הקודש: אז. זבחי צדק. הם השלמים ועולה היא עולת תמיד ומוספים וכליל מנחת כהן: למנצח משכיל. טעם פיוט תחלתו משכיל והטעם להגיד כי אחרית רשע רעה: בבא. קיצר הכתוב לספר המעשה כי ידוע הוא: מה. אומר לנוכח דואג מה תתהלל ברעה אתה הגבור לעשות רע וטעם חסד אל כל היום רק יש להלל חסד אל שהוא כולל אותנו או טעמו הלא ידעת כי חסד יי' עמי כל היום והעד שאמר באחרונה בטחתי בחסד אלהים עולם ועד ויש אומרי' שהוא חסד כף כחסד יי': הוות. אמר על הלשון תחשוב בעבור כי הלשון כמו מליץ ועל ידו תראה המחשבה וטעם הוות דברים ההווים כפי מחשבותיך. וא"א כי רמיה מן רמה בים וי"א מגזרת מרמה כי השורש אחד: אהבת. יותר וי"א תחת רק בלשון הזה לא מצאנו: שקר. מדבר שידע אחימלך כי בורח היה דוד על כן נהרג. אהבת הטעם אתה אהבת רע: אהבת. דברי בלע. שיבלעוך וישחיתוך אתה לשון מרמה על כן אחריו: גם אל. בעבור היותו נעצר לפני השם על כן אמר יחתך השם ויסחך מאהלו: ושרשך מארץ חיים סלה. כאשר שרשת משפחת אחימלך. סלה באמת דרך תפלה או ברוח הקודש: ויראו צדיקים. ויוסיפו ליראה השם: הנה. ויהיה דואג למשל ויאמרו הנה הגבר שבטח על עשרו וטעם יעוז בהוותו כאשר אמר הוות תחשוב לשונך: ואני

אל כ"ג פסוק' ריש' ומצעות אל אל וסימ' נמסר בשמואל ב' סימ' א': וחטאים ד' וסימ' ואנשי סדם רעים. ושבר פשעים וחטאים. וחטאים בעדת צדיקים. וחטאים אליך ישובו: חומות ג' מל' דמל' וסי' ישועה ישית. ערי מצור חומות דלתים. הטיבה ברצונך. וח' כתיב חמות חס' ו"ו קדמא וכל ירמיה דכוו' כ"מג וסימ' נבסר

תחטאני באזוב ואטהר תכבסני ומשלג אלבין: תשמיעני ששון ושמחה תגלנה עצמות דכית: הסתר פניך מחטאי וכל עונתי מחה: לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי: אל תשליכני מלפניך ורוח קדשך אל תקח ממני: השיבה לי ששון ישעך ורוח נדיבה תסמכני: אלמדה פשעים דרכיך וחטאים אליך ישובו: הצילני מדמים אלהים אלהי תשועתי תרנן לשוני צדקתך: אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך: כי לא תחפץ זבח ואתנה עולה לא תרצה: זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה: היטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלם: אז תחפץ זבחי צדק עולה וכליל אז יעלו על מזבחך פרים:

נב

למנצח משכיל לדוד: בבוא דואג האדמי ויגד לשאול ויאמר לו בא דוד אל בית אחימלך: מה תתהלל ברעה הגבור חסד אל כל היום: הוות תחשב לשונך כתער מלטש עשה רמיה: אהבת רע מטוב שקר מדבר צדק סלה: אהבת כל דברי בלע לשון מרמה: גם אל יתצך לנצח יחתך ויסחך מאהל ושרשך מארץ חיים סלה: ויראו צדיקים וייראו ועליו ישחקו: הנה הגבר לא ישים אלהים מעוזו ויבטח ברב עשרו יעז בהותו:

תרי עלי היך כהנא דמדי באזובא על מסאבא מוי אדיותא מן קטם תורתא וארכי תסחינני ומן תלגא אתחור: תבשרינני חדוא ואודיצותא תבוען תושבחתא אובריא דשיפייתא: סליק אפיך מן חובי וכל עויתי מחי: לב בריר ברי לי אלהא ורוח מכוון בדחלתך חדית בגווי: לא תטלוק יתי מן קדמך ורוח נבואת קודשך לא תסלק מיני: אתוב לי אוריתך למידוץ בפורקנך ורוח נבואה תסמכינני: אאליף למרודיא אורחתך וחייבא קדמך יתובון: פצי יתי מדין קטול יי אלהי פורקני תיבוע לישני צדקתך: יי סיפוותי פתח באורייתא ופומי יתני תושבחתך: ארום לא תצבי נכסת קודשא ואתן עלתא לא תתרעי: נכסת יקודשא דאלהא נפשא מיתברא לב תביר ושפי אלהא לא תבסור: אוטיב ברעותך ית ציון תשכלל שורי ירושלם: בכן תצבי דיבחין דצדקתא עלתא וגמיר הבכן יסקון כהניא על מדבחך תורין:

לשבחא על שכלא טבא על ידוי דדוד: כד אתי דואג אדומאה ותני לשאול ואמליה אתא דוד לביתא אחימלך: מה תשתבח בלישנא בישא גיבר למישדי אדם זכאה חסדא דאלהא כל יומא: אתרגושתא תחשב בליבבך לישנך היך אזמל חריף עביד מילי מלשינותא: רחימתא ביש מן טב שקרא מלמללא צדקתא לעלמין: רחימתא כל מלי סלעמיתא לישנא דנכילו: לחוד אלהא יתרעינך לעלמין יתברינך ויטלטלינך מלמיתב במשכנא ויתלשינך מן ארעא חייא לעלמין: ויחמו צדיקיא בפורענותא דרשיעי וידחלון מן קדם יי ואמטוליה יגחכון: ויימרון הא גברא דלא שוי מימרא דיי עושניה סבר בעותריה עשין בממוניה

רשי

תחטאני באזוב. כמו שמטהר המצורע וטמא מת: תשמיעני ששון ושמחה. סליחת החטא: עצמות דכית. שנצטערת עלי: לב טהור ברא לי אלהים. שלא אכשל עוד: ורוח קדשך אל תקח ממני. שלא יהא רוח הקודש מרוחק ממנו: השיבה לי ששון ישעך. רוח הקדש שנסתלקה מעלי: נדיבה. לשון נדיבות קצינות: אלמדה פושעים דרכיך. ממני ילמדו וישובו אם יראו שתסלח לי: הצילני מדמים. שלא אמות בחרב על עונשו של אוריה שהרגתי: יי' שפתי תפתח. מחול לי ויהיה לי פתחון פה להגיד תהלתך: כי לא תחפוץ זבח. שאין זבח חטאת בא על המזיד: ואתנה. שאם תחפוץ אתננו לך: הטיבה. לבנות בית מקדשך בתוכ' בימי שלמה בני: מה תתהלל ברעה הגבור. למה תתהלל ותתפאר ברעה שאתה עושה אתה הגבור בתורה: חסד אל כל היום. להציל את הנרדף על ידך ד"א חסד אל כל היום אילו לא נתן לי אחימלך לחם תרומה אתה שאמו' ברעב ים חסד. בהקב"ה על ישראל כל היום ואם לא נתן לי יתנו אחרים: מלוטש. מחודד: עושה רמיה. חותך הבשר עם השיער: יתצך. לשון נתיצה: יחתך. לשון שבירה: ויסחך. ויעקרך: ושרשך. ישרש אחריך לעקור כל השרשים דישאשרי"א ביכיר בלע"ז: ועליו ישחקו. וזהו השחוק שיאמרו עליו הנה זה הגבר אשר לא שם מבטחו בהקב"ה ראו מה עלתה בו: יעז בהוותו. מתגבר היה ברשעו: ואני

ביחזקאל סימן כ"ו. נב" בבוא ח' מל' וסימ' כי אם בבוא אחיכם. בבוא כל ישראל לראות את פני יי'. בבוא אדוני בית רמון. בבוא איש בית יי'. בבוא אליו נתן הנביא. בבוא דואג האדומי. בבוא הזיפים. בבוא רשע בא גם בוז. ותרין ובבא וסי' ובבוא הנשיא. עם הארץ: ועליו ז' וסי' מטה מנשה. ועליו חגור חרב מצומדת. ועליו במכנה עיר. תשתחוו ועליו תקטירו. עדינא בן שיזא הראובני ראש לראובני דד"ה. ויראו צדיקים ועליו ישחקו. ועליו יציץ נזרו:

ואני · מתול בבית השם בעבור היות דואג כעבר על כן אמר ויסחך ושרשך מהבנין הכבד והטעם להכרית השורש ומבנין הפעיל להפך : אודך · כי עשית · משפטי מרואג : ואקוה שמך · שתעשה לו כמעשהו שתנקמני ממנו : למנצח על מחלת · יש אומרים כי מחלת מגזרת חלול כמו במנשכת כשפות מפעלי הכפל וזה איננו נכון כי במנשכת שמוך · והנכון על נועם פיוט תחלתו מחלת · משכיל כבר פירשתיו · ואמר ר׳ משה אמר נבל בלבו בעבור שהשחיתו דרכו · והנכון בעיני שהדבר הפוך ובתחלה אמר לשון יחיד ואחר כן לשון רבים חוטא ומחטיא : השחיתו · דרכם · והתעיבו בעול שעשו והבי״ת חסר כמו הנמצא בית יי׳ · והפסוקים פירשתים במזמור הראשון : לא היה

נ״ג מחלת ד׳ וסי׳ וילך עשו אל ישמעאל · ויקח לו רחבעם אשה את מחלת · למנצח על מחלת משכיל דאמר נבל · על מחלת לענות משכיל : י״ו פסוקי׳ אית בכל חד אין אין במצעות פסוק וסי׳ נמסר בישעיה ס׳ מ׳ ובירמיה סוף סימן ח׳ : ישעות ל׳ כתיב כן חס׳ וי״ו קדמא וחבירו קרמא הוא חס׳ דחס׳ ונמנה עם הו״ו חס׳ בליש׳ : נ״ד

ואני כזית רענן בבית אלהים בטחתי בחסד אלהים עולם ועד : אודך לעולם כי עשית ואקוה שמך כי טוב נגד חסידיך : נג

למנצח על מחלת משכיל לדוד : אמר נבל בלבו אין אלהים השחיתו והתעיבו עול אין עשה טוב : אלהים משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דרש את אלהים : כלו סג יחדו נאלחו אין עשה טוב אין גם אחד : הלא ידעו פעלי און אכלי עמי אכלו לחם אלהים לא קראו : שם פחדו פחד לא היה פחד כי אלהים פזר עצמות חנך הבשתה כי אלהים מאסם : מי יתן מציון ישעות ישראל בשוב אלהים שבות עמו יגל יעקב ישמח ישראל : נד

למנצח בנגינות משכיל לדוד : בבוא הזיפים ויאמרו לשאול הלא דוד מסתתר עמנו : אלהים בשמך הושיעני ובגבורתך תדינני : אלהים שמע תפלתי האזינה לאמרי פי : כי זרים קמו עלי ועריצים בקשו נפשי לא שמו אלהים לנגדם סלה : הנה אלהים עזר לי אדני בסמכי נפשי : ישוב הרע לשררי באמתך הצמיתם : בנדבה אזבחה לך אודה שמך יהוה כי טוב : כי מכל צרה הצילני ובאיבי ראתה עיני : נה

למנצח בנגינות משכיל לדוד : האזינה אלהים תפלתי ואל תתעלם מתחנתי : הקשיבה לי וענני אריד בשיחי ואהימה :

ואנא היך אילן זיתא עבוף בבית מקדש אלהא סברית בחסדא דאלהא לעלמי עלמין : אודה קדמך לעלם ארום עבדת פ פורענות דיני ואמתין שמך ארום טב קבל חסידייך :

לשבחא על פורענות דרשיעיא די מפסין שמא דקיריס שכלא טבא על יד דוד : אמר נבל בליביה לית אלהא פרע מיניה מטול היכנ חבילו רשיעיא אורחתהון רחיקו מן טבא דאשתכח בהון עילא לית דעביד טב : ברם אלהא משמיא אוריק על בני אנשא למחמי האית די ישכיל באוריתא תבע אולפן מן קדם יי׳ : כולהון זרו כחדא איטנפו לית דעבד טב לית אפילו חד : הלא ידעון כל עבדי שקרא דמן קדמוי מתיהיב מזונא ומה דין אכלי עמי סעדון לחמא שמא דיי׳ לא בריכו : תמן דלחו דלותא מן פסיליהון דלית בהון צרוך למדלח ארום אלהא מבדר תקוף משיריית חייביא כהיתתא ארום מימרא דיי׳ רחיקינו : מן הוא די יהיב מן ציון פורקניא דישראל אילהין יי׳ כד יחזור מימרא דיי׳ גלות דעמיה ירנן דבית יעקב יחדי דבית ישראל :

לשבחא על תושבחתא שכלא טבא על יד דוד : כד אתו אנשי זיף ואמרו לשאול הלא דוד מטמ גבן : אלהא בשמך פרוק יתי ובכח גבורתך דון יתי : יי׳ יקבל צלותי אצית למימר פומי : ארום זידונין קמו עלי ועלימין תבעו נפשי לא שוו אלהא לקבלהון לעלמין והא יי׳ סעיד לי יי׳ בסמכי נפשי : יתוב בישא למעיקי בהמנותך אמאיך יתהון : בניכסתא אדבח קדמך אודי שמך יי׳ ארום טב : ארום מכל עקא פצי יתי ובעלי דבבי חמת עיני נקמתא :

לשבחא על מילי תושבחתא שיכלא טבא על יד דוד : אצית אלהא לצלותי ולא תתכסי מן צלותי : אצית למימרי וקביל סיני אתרעם במילי וארגוש :

רשי

ואני · הנרדף עתה בידך אהיה כזית רענן בבני ובני בני בבית הבה״מ : כי עשית · כשתעשה לי זאת וכלפי הקב״ה אמר מקרא זה : על מחלת · שם כלי שיר ד״א על מחלתן של ישראל כשיחרב הבית וכבר אמר מזמור אחר דוגמת זה : אמר נבל בלבו אין אלהים וגו׳ · האחד על חורבן בית ראשון וזה על טיטוס בבית שני אמר נבל בלבו כשגידר את הפרוכת וחרבו מטפטף דם אמר הרג את עצמו : כלו סג · לשון סיגים : אין גם אחד · מכל חייליו שימחה בידו : הלא · יש לידע לאוכלי עמי כמאכל לחם וי׳ לא קראו שסופם שיפחדו שם פחד באחרית הימים · לא היה פחד זה כפחד הראשון שאירע לבלשצר כי בגאולה זו פזר הקב״ה עצמות חונך החונ׳ עלייך ירושלם כענין שנאמ׳ המק בשרו וגו׳ וכן פתרו מנחם ודונש פתר אותו כמו חנוך לנער על פי דרכו וק׳ של חונך היא יסוד במלה כקו״ף של חנוך : הבישות · אתה יי׳ את כל אויבי כי מאסתם : ובגבורתך תדינני · תנקום נקמתי כמו כי ידין יי׳ עמו : לשוררי · לעויני לשון אשורנו ולא קרוב : באמתך · מתוך שאתה אמיתי ואמרת ליפרע מ מהולכי רכיל ורודפי הרג לכך הצמיתם : אריד בשיחי · אתאונן בצערי כמו זכור עניי ומרודי ו וירדתי על ההרים ומנחם פתר אריד לשון ממשלה כמו וירדו ברגת הים ושיחי לשון שיח למי שיח : עקת

פחד · כמוהו כמו זה העם לא היה עם כ כמוהו ומלת חונך מגזרת חנה והכ״ף לנוכח השם או המשיח ובעבור היות המלה מהפעלים העומדים על כן פירושה החונים עליך ומלת חונך בא על דרך כשמעתו ענך ותיו הבישות לנוכח דוד הבישות אותם כי אלהים מאסם : מי · פירשתיו : למנצח בנגינות · תחלת פיוט : אלהים בשמך · שאני קורא והטעם בעבור שמך : ובגבורתך · ולך הגבורה שתקח דיני מהזיפים : אלהים · תפלתי · בלב : לאמרי פי · בלשון כי עיקר תפלה כמו ויפלל לא פיללתי : כי זרים · שאינם מעמו ועריצים הם הזיפים : הנה · אמר ר׳ משה אין טעם ארני בסמכי כשני שהוא אחד מהסומכי׳ רק טעמו הוא לבדו כנגד כל הסומכים ולפי דעתי שהתפלל שהשם ירחיהו ת ממבקשי רעתו ויעזור לאשר יסמכוהו ולא ילשינוהו : ישיב הרע · שחשבו לעשו׳ לי השם ישיבנו להם וטעם באמתך כי הם עומדי׳ על דמים והולכי רכיל ומבקשי׳ להרגני חנם : בנדבה · כאשר תצמיתם כי זה הורה ואומר ומלת הצילני שבה לשמך הכתוב בפסוק הראשון : למנצח · האזינה אלהים תפילתי · הטעם שוה האזינה כדרך בן אדם באזן ואל תתעלם בעין לראות איך יתחנן לפני השם : הקשיבה · אריד · אצעק וכמוהו והיה כאשר תריד כהם על המון מצרים ו והורידהו בעק אליו וירדתי על ההרים אף על פי שהוא שרש אחר ורבים ככה ויורה על פי׳ אריד שהוא כמו אזעק מלת הקשיבה מקול

כבוא ח׳ מל׳ וסי׳ נמסר לעיל סימן נב׳ : מסתתר ד׳ וסי׳ ויבאו הזיפים ויגידו · ויעלו הזיפים · אתה אל מסתתר · בבוא הזיפים ויאמרו לשאול הלא : ישוב חד מן ג׳ דכתי׳ ישוב וקרינן ישיב וסי׳ ישוב הרע לשוררי · התאמין בו כי ישוב זרעך · וגמול ידי אדם ישוב לו : הצלני ג׳ ב׳ קמצין וא׳ פתח וסי׳ הצלני מיד הארי ומיד הדוב · כי מכל צרה הצלני · מכל מגורותי הצילני · קדמא פתח וסי׳ דוב ואריה פתחו פומיהו : נה׳ האזינה י״ו וסי׳ נמסר במסרה רבתא בערך אזן : תתעלם ב׳ חד פתח וחד קמץ וסי׳ ומבשרך אל תתעלם · האזינה אלהים תפלתי · בתרא פתח :

מִקּוֹל אוֹיֵב מִפְּנֵי עָקַת רָשָׁע כִּי־יָמִיטוּ עָלַי אָוֶן וּבְאַף יִשְׂטְמוּנִי: לִבִּי יָחִיל בְּקִרְבִּי וְאֵימוֹת מָוֶת נָפְלוּ עָלָי: יִרְאָה וָרַעַד יָבֹא בִי וַתְּכַסֵּנִי פַּלָּצוּת: וָאֹמַר מִי־יִתֶּן־לִּי אֵבֶר כַּיּוֹנָה אָעוּפָה וְאֶשְׁכֹּנָה: הִנֵּה אַרְחִיק נְדֹד אָלִין בַּמִּדְבָּר סֶלָה: אָחִישָׁה מִפְלָט לִי מֵרוּחַ סֹעָה מִסָּעַר: בַּלַּע אֲדֹנָי פַּלַּג לְשׁוֹנָם כִּי־רָאִיתִי חָמָס וְרִיב בָּעִיר: יוֹמָם וָלַיְלָה יְסוֹבְבֻהָ עַל־חוֹמֹתֶיהָ וְאָוֶן וְעָמָל בְּקִרְבָּהּ: הַוּוֹת בְּקִרְבָּהּ וְלֹא־יָמִישׁ מֵרְחֹבָהּ תֹּךְ וּמִרְמָה: כִּי לֹא־אוֹיֵב יְחָרְפֵנִי וְאֶשָּׂא לֹא־מְשַׂנְאִי עָלַי הִגְדִּיל וְאֶסָּתֵר מִמֶּנּוּ: וְאַתָּה אֱנוֹשׁ כְּעֶרְכִּי אַלּוּפִי וּמְיֻדָּעִי: אֲשֶׁר יַחְדָּו נַמְתִּיק סוֹד בְּבֵית אֱלֹהִים נְהַלֵּךְ בְּרָגֶשׁ: יַשִּׁימָוֶת עָלֵימוֹ יֵרְדוּ שְׁאוֹל חַיִּים כִּי־רָעוֹת בִּמְגוּרָם בְּקִרְבָּם: אֲנִי אֶל־אֱלֹהִים אֶקְרָא וַיהוָה יוֹשִׁיעֵנִי: עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרַיִם אָשִׂיחָה וְאֶהֱמֶה וַיִּשְׁמַע קוֹלִי: פָּדָה בְשָׁלוֹם נַפְשִׁי מִקְּרָב־לִי כִּי־בְרַבִּים הָיוּ עִמָּדִי: יִשְׁמַע אֵל וְיַעֲנֵם וְיֹשֵׁב קֶדֶם סֶלָה אֲשֶׁר אֵין חֲלִיפוֹת לָמוֹ וְלֹא יָרְאוּ אֱלֹהִים: שָׁלַח יָדָיו בִּשְׁלֹמָיו חִלֵּל בְּרִיתוֹ: חָלְקוּ מַחְמָאֹת פִּיו וּקְרָב לִבּוֹ רַכּוּ דְבָרָיו מִשֶּׁמֶן וְהֵמָּה פְתִחוֹת:

ל׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ ר׳ · ב׳ כסתרי׳ ב׳ כמוס ענור · ל׳ וחס׳ ל׳ · ב׳ · ל׳ ו׳ ת׳ · ב׳ כפי אל מכותיך · ל׳ · ל׳ ל׳ ל׳ · ל׳ · ישי מות׳ ה׳ · ל׳ וחד וכקר ירלותס · ל׳ · ב׳ חד מל׳ · ב׳ בתרי לים׳ ל׳ וחס׳ ל׳

בלע ל׳ וב׳ בליש ומייתדין · ויענס ל׳ וחד ויענס

מַקֵּל בְּעִיל דְּבָבָא מִן קֳדָם עָקַת רַשִׁיעָא אֲרוּם יִגְדוּן עֲלַי שִׁקְרָא וּבְרוּגְזָא יִנְטְרִן לִדְבָבוּ: לִבִּי יַרְתִּית בְּגַוַּוי וּדְחַלְתָּא דְמוֹתָא נַפְלוּ עֲלַי: דַּחַלְתָּא וּרְתִיתָא אַתְיָין לִי וְחָפֵי יָתִי תַּבְרָא: וַאֲמָרִית מַן יִתֵּן לִי כַּנְפָא הֵיךְ יוֹנְתָא אָטוּס וְאֶשְׁרֵי: הָא אַרְחִיק אָתַר לְמִינְדַּד אֲבִית בְּמַדְבְּרָא לְעָלְמִין: אַרְחִישׁ שֵׁיזְבוּתָא לִי מִן זַעְפָא נַטְלָא מֵעַלְעוֹלָא: סַלְעֵם יְיָ עֲצַתְהוֹן פַּלַּג לִישַׁנְהוֹן אֲרוּם חֲמִית חֲטוּף וּמַצוּ בְּקַרְתָּא: יֵימָם וְלֵילֵי יְחַזְרוּנָהּ עֲלוֹלֵי שׁוּרָאָהּ וְלֵאוּת וְשִׁקַּר בְּמִצְעָהּ: אִתְרְגוּשְׁיָא בְּמִיצְעָהּ וְלָא עָדֵי מִן פַּלְטֵיוֹתָהּ שִׁקַּר וּנְכִילוּ: אֲרוּם לָא בְּעִיל דְּבָבָא יְקַל יָתִי וְאֶסוֹבַר לָא מְסַנְאַי עֲלוֹי אִתְרַבְרַב וְאֶטַּמַר מִן קֳדָמוֹי: וְאַנְתְּ אֲחִיתוֹפֶל גַּבְרָא דְּדָמֵי לִי רַב דְּאַלִיפַת לִי וּמְהוֹדַע חוּכְמְתָא לִי: דִּי כַּחֲדָא נַחְרִיץ רָזָא בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דֶּאֱלָהָא נְהַלֵּךְ בְּסַרְהוֹבַיָּא: יְחַיְּבִינוּן דִּין קְטוֹל וְיִגְזוֹר עֲלֵיהוֹן בִּישָׁן לְדוֹאֵג וַאֲחִיתוֹפֶל יְחַתוּן לִשְׁיוֹל כַּד הִינוּן חַיִּין אֲרוּם בִּישָׁן בְּמַדּוֹרֵיהוֹן בְּגוּפֵיהוֹן: אֲנָא קֳדָם אֱלָהָא אֲצַלֵּי וּמֵימְרָא דַּייָ יִפְרוֹק יָתִי: בְּרַמְשָׁא וּבְצַפְרָא וּבְטֵיהֲרָא אֲצַלֵּי וְאַרְגִישׁ וְשָׁמַע קָלִי: פְּרַק בִּשְׁלָם נַפְשִׁי דְּלָא לְמִקְרַב בִּישׁ לִי אֲרוּם בְּסַגִּיעַן עַקְּנָן הֲוָה מֵימְרֵיהּ בְּסַעְדִּי: יִשְׁמַע אֵל וִיקַבֵּל מִנְהוֹן וְיָתִיב שְׁמַיָּא מִלְּקַדְמִין לְעָלְמִין וְרַשִׁיעֵי דְּלָא מִלְּקַדְמִין דְּלָא מְהַשְׁנִין אוֹרְחַתְהוֹן בִּישַׁיָּא וְלָא דְחַלוּ מִן קֳדָם אֱלָהָא: אוֹשִׁיט יְדוֹי בְּאֶנָשֵׁיהּ שְׁלָמֵיהּ אַפֵּס קְיָימֵיהּ: שְׁעִיעָן יַתִּיר מִן שְׁמַן דְּגוּבְנִין מִילֵי פּוּמֵיהּ וְהֵיךְ זַיְינֵי קְרָבָא לִבֵּיהּ רְכִיכָן מִילוֹי יַתִּיר מִן מְשַׁח וְאִינוּן מוֹרְנַיִין דִּקְטוֹל:

וכאף ב׳ וסימ׳ ונלחמתי אני אתכם. כי ימישו עלי און: בקרבי י״א וסי׳ נמסר ביהושע סימן ט׳: פלצות ד׳ וסימ׳ תעה לבבי פלצות בעתתני. ונכסה אתכם פלצות. יראה ורעד יבא בי. אם זכרתי ונבהלתי: וריב ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ שריך סוררים. וריב לי״י עם יהודה. כי ראיתי חמס וריב בעיר. ורב לא ידעתי אחקרהו.

בתרא חס׳: ימיש ז׳ וסי׳ בסדר בשלח ובירמיה ס׳ י״ז: ומרמה ה׳ וסי׳ לעיל בסיפרא סימן ל״ו: ירדו ה׳ וסי׳ עתה ירדו פלשתים. חרבו כל פריה ירדו לטבח. ישי מות עלימו. יעלו הרים ירדו בקעות. יעלו שמים ירדו תהומות: וישב ב׳ חד חס׳ וחד מלא וסי׳ וירש העם כלו. ישמע אל ויענם. קדבא מלא: חלקו ב׳ בתרי לישני וסימ׳ חלקו את נחלתם דיהושע. חלקו מחמאות פיו וקרא לבו:

עקת. לשון מצוק: כי ימיטו עלי און. דואג ואחיתופל מכריעים עלי עונו להורות שאני בן מות ומתירים את דמי: יחיל. דואג: הנה ארחיק נדוד וגו׳. אחישה מפלט לי. אם היו לי כנפים הייתי מרחיק לנוד וממהר להציל נפשי מידם שהם כרוח סועה רוח סערה עוקרת אילנות כמו ויסע כעץ ומנחם חבר סועה כמו ויסעו בני ישראל: פלג לשונם. הבדילהו שלא ישמע אדם להם ומנחם פתר פלג לשון חילוק: בלע. דפא״ה בלע״ז כמו השיב ידו מבלע כן פתר מנחם: כי ראיתי חמס וריב בעיר. על ידם: יסובבוה. החמס והריב: הוות. שברים: תוך ומרמה. לשון מכה: כי לא אויב יחרפני. מימי שאשא חרפתו אלא קמתי עליו והרגתיו: לא משנאי עלי הגדיל. ואני ברחתי ונסתרתי ממנו אבל אתה על כרחי אני נושא את חרפתך שאת מחרפני לפי שאתה אדם גדול בתורה: אנוש כערכי. איש חשוב כמוני: מיודעי כמו אלופי לשון והדרך בשם דמתרגמי׳ ורביתך ומנחם פי׳ כי לא אויב יחרפני ואשא יש עליו מן הענין מי יתן לי אבר יונה אעופה ואשכנה אילו יכולתי להעלות אבר הייתי עם נודד מפני עקת רשע כי באתי מקרב מערת פריצים ללון במדבר סלה אז לא אויב יחרפני ולא הייתי נושא כלימתו ובשתו ולא נסתרתי מפניו כאשר הייתי נסתר מפניהם כשהייתי בתוכם ופתרון זה לא יתכן מפני הפסוקים הכתובים אחריו והם ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי אשר יחדיו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש לכן פתר אותו דונש בענין אחר וזה פתרונו כי לא אויב יחרפני ואשא חרפתו ולא משנאי עלי הגדיל ואסתר ממנו כי אם אלופי ומיודעי אשר יחדיו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש והדבר הזה ידוע כי האדם קשה עליו חרפת האוהב מחרפת האויב וגם יוכל להסתר מאויבו ולא יוכל להסתר מאוהבו בהגידו לו את כל לבו כן מוכיח הענין: אשר יחדיו. היינו רגילי׳ להמתיק סוד בתורה ובבית אלהים היינו מהלכים ברגש ברוב עם בבית אלהים בבתי מדרשות: ישי מות עלימו. ישיא הב״ה עליה׳ את מלאך המו׳ ישי ישכסך ושית לשון הכחש השיאני ואוכל ומנחם פתר ישי לשון יש כמו אם ישכם עושי׳ אשר ישכו פה: במגורם. במלונם: ערב ובקר וצהרים. ערבית ושחרית ומנחה שלש תפלות: מקרב לי. מן המלחמה הבאה עלי. כי ברבים היו עמדי וגו׳. כי זאת עשה לי בשביל הרבים שהיו בעזרתי להתפלל עלי שנא׳ וכל ישראל ויהודה אוהבים את דוד: ישמע אל. תפילתם של אותם רבים: ויענם. המלך שהוא יושב קדם: אשר אין חליפות למו לאותם הרשעים הרודפים אותי אין נותנים לבם אל יום חליפתם אין חרידים מיום המיתה: שלח ידיו. זה אחיתופל הרשע שלח טנד״יט בלע״ז: בשלומיו. במי שהיה שקט ושלם עמו: חלקו. לשון חלקלקות: מחמאות פיו. לשון חמאה והמ״ם הראשונה יסוד נופל היא בתיבה כמ״ם של מעשה ומ״ם של מאמר: וקרב לבו. לבו למלחמה: והמה פתיחות. מנחם פתר לשון חרבות כמו ואת ארץ נמרוד בפתחיה כפיות חרב ואומ׳ אני לשון קללה הוא בלשון ארמי כדאמ׳ כתב אמימר פתיחא עילוה והוא שטר שמתא: יהבך

מקול. הטעם שירים קולו עלי: עקת. כתרגומו כלה הבאה אלי מהרשע. ויש אומרים שהוא מגזרת כאשר תעיק: ימיטו. מגזרת ומטה ידו עמך והוא מהבנין הכבד והפעול הוא און: לבי. רמז לפחד הנפש מקול האויב כאשר יפחד כל השומע קול שאגת אריה: יראה ורעד. היראה בלב והרעד בגוף: ואומר. יש אומרים אבר תרגום כנף. והזכיר יונה שהיא עם בני אדם ועמה ישגרו המלכים ספריהם: הנה. היה מרחיק עצמו מן הישוב וילין במדבר אז טוב לו באמת: אחישה. אז ימלט מהאויב ומלת אחישה מהפעלים היוצאים וכמוהו יחישה מעשהו: מרוח סועה. כמו נוסעה על דרך אם יעלה לשמים שיאו ור׳ משה אמר אחישה מפלט לי מהרוח ומן הסער שימנעוני לעוף: בלע. כפתח הלמ״ד בעבור אות הגרון: פלג לשונם. דרך נחות וטעם פלג שיקרה מה שקרה לדור הפלגה שכולם התחברו בעיר לעשות לו חמס: יומם. דימה המריבה לעגול ואמר כי חמס ועיר סביבותיו הוא הקו הסובב ואון ועמל כנקודה וזה טעם בקרב: הוות בקרב׳. הטע׳ כפול. מרחובה: שוא הקו הרחב הוא הסובב והוסיף טעם לא ימיש: כי. עתה יזכיר אנשים היו אוהביו ואויבוהו: ואשא. חרפתו כי אויבי הוא: הגדיל. פועל או הגדיל לדבר והטעם כי יוכל אדם להסתי׳ מהאויב על כן רק מהאויב היוד׳ סודו: ואתה. ידבר עם אחד מהם: כערכי. כחשב בעיני כמוני: אשר יחדיו. היינו מדברים סודנו והיה מתוק לנו: ברגש. בחבורה אחת: ישי. אמר רבי משה הטעם ישי מות וטעם ישי שיהי׳ המות נושא להם שיקח את נפשם ואחרים אמרו מגזרת כשני אלהים שישכחו המות ולא יעלוה על לבם עד שירדו חיים שאול אם כן תהיה דרך ישי כדרך אל תמחי צור ילדך תשי שהמלה מלרע ויש אומרים שהוא חסר אל״ף מן השיאני והוא קרוב והטעם ישיאם עד שלא ירגישו וירדו חיים שאול. אמר רבי משה במגורם בחבורתם כמו העוד הזרע במגורה והנכון בעיני בארץ מגוריהם כנגד בעיר: אני. אקרא אל אל עד רדתם שאול חיים. ערב. תחלת הלילה ובקר תחלת היום וצהרים חצי היום וכל אדם יוכל לדעת אלה העיתים במראה עיניו רק בחצי היום לא יוכל להתבונן בכל רק כשיעבור קרוב מחצי שעה: פדה. מקרב לי שלא נגעו בי ובי״ת ברבים היו עמדי כמו לחמו בלחמי והטעם על המלאכים כי רבים אשר אתנו: ישמע אל. שוב לדבר על אויביו שרעות במגורם: ויענם. מגזרת עני ידלדלם והנכון בעיני יענה בם כמו לא נגעמוך שהוא נגענו בך: יושב קדם. כמו שוכן הוא יענם באמת: אשר אין חליפות. שיתחלף מזלם מטוב לרע. ולא יראו אלהים. שיש בידו להחליפני: שלח. כל אחד ידיו בשלומיו פי׳ באנשי שלומיו כדרך ואכיתפלה: חלקו. אחר שחלקו: מחמאות. כפתח המ״ם בעבור אות הגרון וטעם פיו כמו דברי פיו: וקרב. כמו המ׳ ידי לקרב: והמה פתיחות. חרבות לטושות או שלופות כמו חרב פתחו רשעים: הסלך

השלך· אומר לנפשו או לצדיק השלך על השם משאך· והוא יכלכלך· ישכלך כמו השמים לא יכלכלוך ומי מכלכל את יום בואו· ויש אומרים שמלת יהבך כמו כתנך והטעם השמא שנתן השם עליך· ורבי משה אמר כתנך טעמו שנתן לך לחם עד עתה והוא יכלכלך לעתיד כמו ויכלכל יוסף ואין זה מטעם המזמור: ואתה· הם תורידם שבא לאשר רבו דבריהם: לא יחצו ימיהם· שלא תמלא מספר ימיהם: ואני אבטח בך· שתמלא מספר ימי כי אני עבדך כאשר הבטחתני בתורתך או ואני אבטח בך שתורידם בחצי ימיהם לשחת· למנצח על יונת אלם· על נועם פיוט תחלתו יונת אלם רחוקים ומכתם דבר נכבד מכתם פז: חנני· שאפני· כדרך משל הוא אבימלך או עבדיו:

ואתה אלהים ה׳ וסימ׳ היום יודע כי אתה דאליהו· אתה אלהים תורידם לבאר· הלא אתה אלהים זנחתנו קדמא דפסוק· שמעת לנדרי· גדול אתה וגדול שמך: נ״ו אלם ב׳ וסימ׳ למנצח על יונת אלם רחוקים· אלם צדק תדברון: רחוקים כלהון חס׳ בט״ו מ״ל וסימ׳ נמסר ביהושע סימן ט׳: חנני אלהים ג׳ וסימ׳ נמסר לעיל

השלך על יהוה יהבך והוא
יכלכלך לא יתן לעולם מוט לצדיק
ואתה אלהים תורדם לבאר
שחת אנשי דמים ומרמה לא יחצו
ימיהם ואני אבטח בך: נו
למנצח על יונת אלם
רחקים לדוד מכתם באחז אתו
פלשתים בגת: חנני אלהים כי
שאפני אנוש כל היום לחם ילחצני
שאפו שוררי כל היום כי רבים
לחמים לי מרום: יום אירא אני אליך
אבטח: באלהים אהלל דברו
באלהים בטחתי לא אירא מה יעשה
בשר לי: כל היום דברי יעצבו עלי
כל מחשבתם לרע: יגורו יצפינו
המה עקבי ישמרו כאשר קוו נפשי
על און פלט למו באף עמים
הורד אלהים: נדי ספרתה אתה
שימה דמעתי בנאדך הלא בספרתך
אז ישובו אויבי אחור ביום אקרא
זה ידעתי כי אלהים לי: באלהים
אהלל דבר ביהוה אהלל דבר:
באלהים בטחתי לא אירא מה יעשה
אדם לי: עלי אלהים נדריך אשלם
תודות לך: כי הצלת נפשי ממות
הלא רגלי מדחי להתהלך לפני
אלהים באור החיים: נז
למנצח אל תשחת
לדוד מכתם בברחו מפני שאול
במערה: חנני אלהים חנני
כי בך חסיה נפשי ובצל כנפיך
אחסה עד יעבר הוות:

טלוק על יי סיברך והוא יזן יתך לא יתן לעלמא חוסרנא לצדיקיא: ואנת אלהא במימרך תוחית יתהון לגהנם עמיקא גברי מרי קטול ונכילו לא יהסון פלגות יומיהון ואנא אתרחיץ במימרך: לשבחא על כנישתא דישראל דמתילא ליונה שתוקא בעידן די מתרחקין מן קירויהון וחזרין ומשבחין למרי עלמא היך דוד מכיך ושלים כד אחדו יתיה פלשתאי בגת: חוס עלי יי אלהא ארום שפייני תחותוי ישבי גבר חייב כל יומא מגיחא ידחקינני: שפיין גרמי מעיקי כל יומא ארום סגיעין מעיקין מגיחין לי אלהא עילאה די כורסיה במרומא: יומא דארתל אנא עלך אתרחיץ: במידת דינא דאלהא אשבח במימריה באלהא אתרחיץ לא אדחל מה יעבד בסרא לי: כל יומא מטולתי טרחן עלי כל מחשבתהון לביש: יכנשון ויטשון כמא היכון אסתורי יטמרון היכמה דמתינו עברו לנפשי: על שקרא די בידיהון רוקן יתהון ברגיז עממיא תמסכן אלהא: יומי טלטולי מניתה אנת שוי דמעתי בזיקייך יי הלא בחושבנך: הכבן יתובון בעלי דבבי מחזרי קדל יומא דאצלי דין ידעית ארום אלהא בסעדי: במידת דינא דאלהא אשבח במימריה במידת רחמין דיי אשבח במימריה: במימרא דאלהא סברית לא אדחל מה יעבד בר נשא לי: עלי קבילית אלהא נדרייך אשלם קורבני תודן קדמך: ארום פציתא נפשי מקטול הלא רגלי מן נקופא למהלכא קדם יי בניהור חייא: לשבחא על עקתא בזמן די אמר דוד לא תחבל אתאמר על יד דדוד מכיך ושלים במערקיה מן קדם שאול באוספלירא: חוס עלי אלהא חוס עלי ארום במימרך אתרחצת נפשי ובטלל שכינתך אהי רחיץ עד די יעבר אתרגושא:

רשי

יהבך· משאך רוח הקדש מסיבה לו כן: יכלכלך· יסבול משאך כמו השמים ושמי השמי׳ לא יכלכלוך לשון כלכול מתורג׳ מסובר כתרגום יונתן בר עוזיאל: מוט· מעידת רגל: יונת אלם רחוקים· על עצמו אמר שהיה רחוק מארץ ישר׳ אצל אכים והיו אחיו של גלית מבקשין רשות מ אכים להורגו שנאמר הלא זה דוד מלך הארץ והו׳ היה ביניהם כיונה אלמת· שאפני· מכפים לבלעני גלוטי״ר בלע״ז כמו שאפה רוח: לוחם· לשון מלחמה: מרום· הקב״ה שהוא יושב מרום: באלהים אהלל דברו· אף בשעה שהו׳ בא עמי במדת הדין אהלל דברו ואבטח בו: כל היום דברי יעצבו· מעציבין אותי רודפי שכל דברי פיו עצב וצעק׳: יגורו יצפונו· המה אורבי׳ ולנים במקו׳ שהם מקוים שאני אלך שם ו ושומרים את עקיבי טרל״ם בלע״ז לרגלני ולהוליך רודפי שם כל זה היה מקבל על רשעי ישראל ה האורבים לו ומאימת ברח אצל אכים· יגורו ילינו יצפונו יארובו: כאשר קוו לנפשי· כשהם יודעים ומקווים לי דרך זו ילך: על און פלט למו· למצוא הצלה ועוסר על דבר און ורשע פלט כמו לפלט מצפים שכר מאת שאול על כך: באף עמים הורד· באפך הורד אומה זו שאני בתוכם מחכמתם ו וממחשבותם שאומרים להרגני· נודי ספרת· אתה ידעת מנין המקומו׳ שנדדתי לברוח· שים דמעתי בנאד שלך ותהא שמורה לפניך: הלא בספרתך· במניינך תתנכה למנותה עם שאר צרותי ומכתם חברו לשון ספר מתם: באלהי׳ אהלל· ביי׳ אהלל· על מדת הדין ועל מדת הרחמים אהלל: באור החיים· לשוב לארץ ישר׳: למנצח אל תשחת· בך כינה דוד המזמור הזה בשביל שהיה קרוב למות ויסד מזמו׳ זה לאמר אל תשחת אותי יי׳: חנני· חנני· שלא אהרוג ושלא אהרג: עד יעבור הוות· עד תעבור הרעה:

חרף

(אבן עזרא)

שאפו· הטעם כמו שלעיגו למה שאפו כ׳ שוררי כל היום ויש לי מלאכים רבים במרום כלוחמי׳ בעבורי כי מלת מלחמה ואחריה למר׳ היא לעזר· כי הטעם בעבורו הו׳ כמו הכלא׳ לכם ריק עם מלת עם לגבאי: יום· אליך· כמו עליך כמו אל הכער הזה התפללתי: באלהים· טעם דברו שהתנבא עליו שמואל שימלוך על ישרא׳ על׳ כן באלהים בטחתי שימלא דברו: כל· יעצבו· מגזרת עצבון והטע׳ יעציבוני בעבור דבר שאני בוטח בשם יגורו· מגזרת גדוד שיהיו רבים ולא אוכל להמלט על כן ישמרו רגלי שלא אברח: על· בעבור האון שיש בלבם או בעבור האון שהם מלאים ממנו ש שימני פליט להם ו והורידם באף אם הם רבים על כן הזכיר עמים: נודי· כמו כנודי וישב בארץ נד: ספרת· הטעם אתה תדע כמה פעמים אני נודד ממקומי והיה דרך נחות נודי עם בנאדך והטעם כי ש טפותיו שהם דמעותיו ספורו׳ הם להשם וזה הטעם הלא בספרתך וכאילו הם מחוברות בנאד דרך משל שלא אבדה טפה מהם: אז· הטע׳ כאשר ירא׳ אויבי שאני קורא ב בשמך יפחדו וטעם זה ידעתי בזה ידעתי: באלהים· אז אומר בעזרת השם להלל ה הדבר שדבר לי שמוא׳ פעם אחרי פעם: באלהים· אז אהיה בוטח בשם לעולם: עלי· יש אומרים כי הנדר בשם בטחתי ויתכן שנדר עולות והוא הנכון כי ככה אני חייב לשלם נדרי על הטובה שגמלתני: למנצח אל תשחת· בברחו מפני שאול· על נוע׳ פיוט תחלתו אל תשחת וחברו במערה אף על פי שאני במער׳

בספרא ס׳ נא״: באלהים ו׳ ר״פ וסימ׳ באלהים אהלל דברו· באלהים אהלל דבר· באלהים בטחתי לא אירא· באלהי׳ הללנו כל היום· באלהים נעשה חיל והוא יבוס צרינו· וחבירו: הורד ג׳ וסי׳ הורד עדיך מעליך· הורד אותם אל המים דגדעון· באף עמים הורד אלהים: לפני אלהים ד׳ וסי׳ ישב עולם לפני אלהים· כי הצלת נפשי ממות דתהלות· וצדיקים ישמחו יעלצו· ויחר אף יי׳ בעוזא דד״ה: נ״ז בברחו ג׳ וסי׳ מפני אחיו· מפני אבשלום· מפני שאול במערה:

אין לי מחסה זולתך: הוות· יש אומרים כמו מקרה יען הוא לשם למלך:

אקרא

אבן עזרא

אקרא. טעם עליון בעבור היותו בתחתית: ישלח. בעבור עליון: נפשי בתוך לבאים אשכבה. בעבור עדת שאול וטעם לוהטים כאילו כתוב בתוך לוהטי׳ וטעם שיניהם האומרי׳ רע על שאול בעבורו: רומה. הראה שאתה רם על השמי׳ להושיעני וירא׳ כל הארץ כבודך שימיתו השומעים תשועתך: רשת. כפף. פועל עומד על לשון זכר כמו כל כפם שבע׳ או יהי יוכא והטעם כל אחד כפף נפשי: שיחה. כמו שוחה קריאה כמו ק קריאו וככה שיחיתו נפלו בתוכ׳ באמת: נכון. כפול בכל עת הו׳ נכון לשורר ולזה לשם שהצילני וככה אומר לנפשי: עורה כבודי: גם אומר לנבל עורה כאשר אעיר לשחר: והפועל עומד כמו ה העירה והקיצה: אודך בעמים. ברבים מישראל כמו אחריך בנימין בעממיך: בלאומים. שהיכן מישראל: כי. יתכן היות פי׳ חרף שואפי בעבור שחרפני ישלח השם חסדו וזה הו׳ כי גדול עד שמי׳ ובעבור כיים לגבהות השמים חקר ואי׳ חקר לחסדך על כן אחריו רומה על השמים: למנצח. האמנם אלם. כי אלם קהל כמו מאלמים אומ׳ אמ׳ בעבור שכאלמתם מדב׳ הצדק הזה הוא הדבור באמת: אף עולות. כמו ועולתה קפצה פיה בלבבכם הפעל שתעשו וזה ה המזמור כאמר על ה השופטים: חמס ידיכם. דם השוחד וטעם תפלסון תשקלו אותו עד שלא ירגיש אדם באמת שתעשו והטעם תעשו חמס כ כאילו הוא משולם: זורו. פועל עבר על משקל כי אורו עיני: והטעם כי מעת הולדם הם זרים בתולדתם משאר הילודים ותעו כפול בטעם: חמת. סמוך ולא נכתב למי כסמוך כדרך ומכורת ולא מיין וטעם חמת סם ממית וטעם אוטם אזנו הוא מוסף אחרי כן אמר לא ישמע ולא לקול חובר חברי׳: אלהים. בעבור שהם טורפים בפיהם ידמה אותם לכפירים כי ה הלשון בינות השיני׳: ימאסו. האלף תחת אות הכפל כדרך אמר באלו נהרים ארכו: יתהלכו למו. עד אשר לא ימצאו וטעם ידרוך חציו תחסר מלת הדורך כמו ויאמר ליוסף כאילו הוא כתוב ידרוך הדורך חציו אליהם והזכיר חציו וקוס קשתו כי דריכת הקשת היא בעבור לירות החצים: יתמוללו. כמו ימולל ויבש: כמו

מסורה

לאל ׳א קמצין וסימ׳ קום עלה בית אל׳ ונקומה ונעלה בית אל׳ אליאסף בן לאל׳ לאל גמר עלי׳ המפניו תשאון׳ ויאמרו לאל סור ממנו׳ האומרים לאל סור בתרא׳ גם הוא עון פלילי׳ לבן אנשי לבב׳ וירב אמרין לאל׳ הן אני כפיך לאל׳ שחר ח׳ וקמצ׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סוף סימן ח׳: גדול ג׳ וחס׳ בליש׳ וסי׳

תהלים נ״ז–נ״ח

אֶקְרָא לֵאלֹהִים עֶלְיוֹן לָאֵל גֹּמֵר עָלָי: יִשְׁלַח מִשָּׁמַיִם וְיוֹשִׁיעֵנִי חֵרֵף שֹׁאֲפִי סֶלָה יִשְׁלַח אֱלֹהִים חַסְדּוֹ וַאֲמִתּוֹ: נַפְשִׁי בְּתוֹךְ לְבָאִם אֶשְׁכְּבָה לֹהֲטִים בְּנֵי אָדָם שִׁנֵּיהֶם חֲנִית וְחִצִּים וּלְשׁוֹנָם חֶרֶב חַדָּה: רוּמָה עַל הַשָּׁמַיִם אֱלֹהִים עַל כָּל הָאָרֶץ כְּבוֹדֶךָ: רֶשֶׁת הֵכִינוּ לִפְעָמַי כָּפַף נַפְשִׁי כָּרוּ לְפָנַי שִׁיחָה נָפְלוּ בְתוֹכָהּ סֶלָה: נָכוֹן לִבִּי אֱלֹהִים נָכוֹן לִבִּי אָשִׁירָה וַאֲזַמֵּרָה: עוּרָה כְבוֹדִי עוּרָה הַנֵּבֶל וְכִנּוֹר אָעִירָה שָּׁחַר: אוֹדְךָ בָעַמִּים אֲדֹנָי אֲזַמֶּרְךָ בַּלְאֻמִּים: כִּי גָדֹל עַד שָׁמַיִם חַסְדֶּךָ וְעַד שְׁחָקִים אֲמִתֶּךָ: רוּמָה עַל שָׁמַיִם אֱלֹהִים עַל כָּל הָאָרֶץ כְּבוֹדֶךָ:

נ ח

לַמְנַצֵּחַ אַל תַּשְׁחֵת לְדָוִד מִכְתָּם: הַאֻמְנָם אֵלֶם צֶדֶק תְּדַבֵּרוּן מֵישָׁרִים תִּשְׁפְּטוּ בְּנֵי אָדָם: אַף בְּלֵב עוֹלֹת תִּפְעָלוּן בָּאָרֶץ חֲמַס יְדֵיכֶם תְּפַלֵּסוּן: זֹרוּ רְשָׁעִים מֵרָחֶם תָּעוּ מִבֶּטֶן דֹּבְרֵי כָזָב: חֲמַת לָמוֹ כִּדְמוּת חֲמַת נָחָשׁ כְּמוֹ פֶתֶן חֵרֵשׁ יַאְטֵם אָזְנוֹ: אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמַע לְקוֹל מְלַחֲשִׁים חוֹבֵר חֲבָרִים מְחֻכָּם: אֱלֹהִים הֲרָס שִׁנֵּימוֹ בְּפִימוֹ מַלְתְּעוֹת כְּפִירִים נְתֹץ יְהוָה: יִמָּאֲסוּ כְמוֹ מַיִם יִתְהַלְּכוּ לָמוֹ יִדְרֹךְ חִצָּו כְּמוֹ יִתְמֹלָלוּ:

(מסורה קטנה בשוליים: לא תקין; ל׳ וחס׳; ל׳ ב׳ הכתב עורכו; ל׳; ל׳; קלר; ג׳ חס׳; ל׳; ב׳ ל׳; ג׳ כתיב כן ל׳; ל׳ ל׳; ל׳; ל׳; יו״בלים; ל׳ כ״ס ר״פ ל׳; ל׳ ל׳; חציו ק׳)

תרגום

אֲצַלֵּי קֳדָם אֱלָהָא עִילָּאָה תַּקִּיפָא דִּי פַּקִּיד לְעַכְבִיתָא דִּי גְּמַר אוּסְפְּלִידָא: אֲרוּם פְּצִיתָא נַפְשִׁי מִמּוֹתָא דְּמַיְתִין בֵּיהּ חַיָּבַיָּא הֲלָא רִגְלַי מִלְּתַקְלָא בְּחוֹבָא מְטוּל דְּאַטַּיֵּיל קֳדָם יְיָ בְּגִינְתָא דְעֵדֶן לְמֶחֱמֵי בִּנְהוֹר צַדִּיקַיָּא עִוּוּלָה אַמְטוּלְתִי: יְשַׁדַּר מַלְאֲכֵיהּ מִשְּׁמֵי מְרוֹמָא וְיִפְרְקִנַנִי חֶסֶד שַׁיְפִי לְעָלְמִין יְשַׁדַּר אֱלָהָא טוּבֵיהּ וְקוּשְׁטֵיהּ: נַפְשִׁי חַיְירָא בְּיַד בִּמְצַע שַׁלְהוֹבִין אֶדְמוּךְ בֵּינֵי גּוּמְרִין דִּי מְלַהֲטִין בֵּינֵי נְשָׁא דְּבָבֵיהוֹן הֵיךְ סוּרְנִיתָא וְגִרְרִין וְלִישְׁנְהוֹן הֵיךְ סַיְיפָא חֲרִיפָא: אִתְרוֹרַם עַל מַלְאֲכֵי שְׁמַיָּא אֱלָהָא עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא אִיקָרָךְ: מְצַדְתָּא אַתְקִינוּ לְאִיסְתַּוְורֵי כַּיִיף נַפְשִׁי כָּרוּ קֳדָמַי שַׁיְיתָא נְפָלוּ בִּמְיצְעָהּ לְעָלְמִין: מְכַוַּן לִבִּי לְאוֹרָיְתָךְ יְיָ מְכַוַּן לִבִּי לְדַחַלְתָּךְ אֲשַׁבַּח וַאֲזַמֵּר: אִיתְּעַר יְקָרִי אִיתְּעַר לְשַׁבְחָא עַל פּוּם נִיבְלָא וְכִינוֹרָא אִיתְּעַר לִצְלוֹתָא דְּקְרִיץ: אוֹדֵי קֳדָמָךְ בְּעַמַּיָּא יְיָ אֲשַׁבְּחִינָךְ בְּאוּמַיָּא: אֲרוּם רַב עַד צֵית שְׁמַיָּא טוּבָךְ וְעַד שְׁחָקִים קוּשְׁטָךְ: אִתְרוֹרַם יְיָ עַל מַלְאֲכֵי שְׁמַיָּא אֱלָהָא עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא אִיקָרָךְ: לְשַׁבְחָא עַל עָקְתָא בִּזְמַן דִּי אֲמַר דָּוִד לָא תְחַבִּיל עַל יַד דָּוִד מַכִּיךְ וּשְׁלִים: הַבְרַם בְּקוּשְׁטָא שַׁתִּיקִין צַדִּיקֵי בְּעִידָן מַצּוּ חֲמֵי לְכוֹן דְּצִדְקְתָא מִתְמַלְּלִין תְּרִיצוּתָא תְּדוּנוּן בְּנֵי נְשָׁא: בְּרַם רַשִּׁיעֵי מַה דִּין בְּלִיבְּהּ עִילָּאָה תַּעַבְּדוּן בְּאַרְעָא חֲטוֹף אִידֵיכוֹן יִתַּקְנוּן: אִיתְעַבִּירוּ נוּכְרָאִין רַשִּׁיעַיָּא מִן מְעַן תָּעַן מִן כְּרֵיסָא מְמַלְּלֵי כַּדְבוּתָא: אֵירְסָא לְהוֹן בְּגַוַּן אֵירְסָא דְּחִוְיָא הֵיךְ חוּרְמָנָא חֵירְשָׁא דִּמְטַמְטֵם אֻדְנֵיהּ: דִּי לָא יְקַבֵּל מִילֵּי חֲרַשַּׁיָּא אַסִּירֵי נַחְשַׁיָּא וּמִן רְטוּנֵי רְטַן הוּא חַכִּים: אֱלָהָא תְּרַע כַּכֵּיהוֹן בְּפוּמְהוֹן וְנִיבֵי בְּנֵי אַרְיָוָן תְּתָרַע יְיָ: יִתְמְסוּן בְּחוֹבֵיהוֹן הֵיךְ מַיָּא יָזְלוּן לְהוֹן וּנְגִיד גִּירְרוֹי אַמְטוּלְהוֹן וִיהוֹן מִתְגַּוְּרִין:

רשי

חרף שואפי. ויושיעני מחרפת שואפי האומר לבולעני שואפי גלוטינתוי״ר בלע״ז: נפשי בתוך לבאים. אבנר ועמשא שהיו לבאים בתורה והיכם מוחים בשאול: אשכבה לוהטים. אשכבה בלוהטים אשכבה אשכבכי״ר אכן בלע״ז בין הזיפים שלוהטים אחר לשון הרע. רומה על השמים. הסתלק מן התחתונים שאינם כדי שתשרה שכינתך ביניהם ועל הארץ תתכבד בזו: כפף נפשי. האויב: נפלו בתוכה. סופן ליפול בתוכה כפף קלי״נא בלע״ז לשון וזוקף לכל הכפופים: נכון לבי אלהים נכון לבי. נאמן עמך במדת הדין ונאמן עמך במדת הרחמים: עורה כבודי. ולא אישן עד שלש שעות בכבודי כשאר מלכי׳: עורה הנבל וכנור. העירה אותי אתה הנבל וכנור התלוי על מטתי פתוח לצד הצפו׳ וכיון שמגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו ודוד עומד ועוסק בתורה: אעירה שחר. אני מעורר את השחר ואין השחר מעוררני: מכתם. שם נעימות שיר: האמנם. לשון אמונה הוא. האמנם אלם צדק תדברון וגו׳ מזמור זה אמר על שבא אל המעגל אשר שאול שוכב שם ולקח את החנית ואת הצפחת והלך לו וקרא אלא תענה אבנר כלומר הלא יש לך עתה להוכיח לשאול ולהראותו שעל חנם הוא רודפני שאילו רציתי הרגתיו וכך אמר בשירו האמנם כשם מפיכ׳ הצדק שהיה לכם לדבר והמישרים שיש לכם לשפוט הצדק אשר תדברון: אף בלב עולות תפעלון. ולא עוד אלא שבלבבכם אתם חורשים רעה לפעול עול. עולו׳ כמו עוולות כאשר יאמר משור שוורים ומעיר עירים וסלמים עירו׳ להם שהם לשון עיר וקריה: בארץ חמס ידיכם תפלסון. בתוך הארץ אתם מכריעים חמס ידיכם עד שהוא שוקל משקל רב. תפלסון קונטרפייס״ן בלע״ז: זורו רשעים מרחם: ממעי אמם הם כעשים זרים להבא כדרך שעשה עשו ויתרוצצו הבנים בקרבה. זורו כזורו כמו שומו שמים ויתמרמרו ורבו רומו מעט כולן לשון כפעלו: חמת למו. ארס יש להם ארס להרוג את הבריות כדמות ארס הנחש: כמו פתן חרש יאטם אזנו. אשר אוטם אזנו הנחש כשהוא מזקין נעשה חרש באזנו אחת ואוטם אזן השנית בעפר שלא ישמע את הלחש שהחבר משביעו שלא יזיק: אשר לא ישמע וגו׳. מחובר למקרא שלפניו אוטם אזנו בשביל שלא ישמע לקול מלחשים: חובר חברי׳. שיודע ללחום את הנחשי׳. מלתעות. שינים הפנימיו׳ שקורין מייסלי״ש בלע״ז: ימאסו: לעבות שיהו נמאסים בעיניהם מרוב ה וכמו במים יתהלכו דוגמת כל ברכים תלכנה מים מרמעתו: ידרוך חציו. הב״ה לכנרם כדי שיתמוללו יתמוללו שיאכנטפרוייאי״ן בלע״ז: שבלול

מסורה

לא תכירו פנים. ובמרא גדל ובאתות ובמופתים. כי גדל עד שמים חסדך: נח״ האמנם ד׳ וחס׳ וסימ׳ לא אוכל כבדך. ישב אלהים את דמלכים דתפלת שלמה. וחברו דד״ה. האמנם אלם צדק. וא׳ האף אמנם: שמיעה לקול ה״ז וסי׳ ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך. וישמע אברם לקול שרי. ושמעו לקולך ובאת אתה וזקני ישראל. ישמעו לקול האת הראשון והאמינו. ולא ישמעו לקולך ולקחת ממימי׳ ויאמ׳ אם שמע תשמע לקול יי׳ אלהיך והישר. וישמע משה לקול חתנו. ולא שמעו לקולי דויחר אף יי׳ דריש שפטים. שמעתי ותרגז בטני: ולא ישמעו לקול אביהם דבני עלי׳ הושבת בגנים. ועתה שמע לקול דברי יי׳ דשמואל. וישמע לקולם דויפרצו בו עבדיו דשאול. וישמע לקולם ויעש בן דבן הדד. ולקולי אתם שמעים דיהוא. ושמע לקול ירבי דירמיה. אשר לא ישמע לקול מלחשים. ולא שמע עמי לקולי. ועיין במסרה רבה בערך קול:

כמו שבלול תמס יהלך נפל אשת בל חזו שמש׃ בטרם יבינו סירתיכם אטד כמו חי כמו חרון ישערנו׃ ישמח צדיק כי חזה נקם פעמיו ירחץ בדם הרשע׃ ויאמר אדם אך פרי לצדיק אך יש אלהים שפטים בארץ׃

נ ט

למנצח אל תשחת לדוד מכתם בשלח שאול וישמרו את הבית להמיתו׃ הצילני מאיבי אלהי ממתקוממי תשגבני׃ הצילני מפעלי און ומאנשי דמים הושיעני׃ כי הנה ארבו לנפשי יגורו עלי עזים לא פשעי ולא חטאתי יהוה׃ בלי עון ירצון ויכוננו עורה לקראתי וראה׃ ואתה יהוה אלהים צבאות אלהי ישראל הקיצה לפקד כל הגוים אל תחן כל בגדי און סלה׃ ישובו לערב יהמו ככלב ויסובבו עיר׃ הנה יביעון בפיהם חרבות בשפתותיהם כי מי שמע׃ ואתה יהוה תשחק למו תלעג לכל גוים׃ עזו אליך אשמרה כי אלהים משגבי׃ אלהי חסדו יקדמני אלהים יראני בשררי׃ אל תהרגם פן ישכחו עמי הניעמו בחילך והורידמו מגננו אדני׃ חטאת פימו דבר שפתימו וילכדו בגאונם ומאלה ומכחש יספרו׃ כלה בחמה כלה ואינמו וידעו כי אלהים משל ביעקב לאפסי הארץ סלה׃ וישבו לערב יהמו ככלב ויסובבו עיר׃ המה ינועון לאכל אם לא ישבעו וילינו׃

היך זחיל תיבללא די מאיס אורחיה היך נפולא ואשותא די סמיין ולא חמון שמשא׃ עד לא יתעבדן רשיעיא רכיכי אקושן היך אטרא עד דהינון רטיבין עד דהינון כבוסר בעלעולא ישיצינון׃ יחדי צדיקא ארום חמא פורענות מנהון אסתוורין ישזוג בארם רשיעא׃ ויימרון בני נשא ברם אית אגר טב לצדיקיא ברם אית אלהא דדינוי מתיחן בארעא׃

לשבחא על עקתא בזמן די אמר דוד לא תחבל על יד דוד מכיך ושלים כד שדר שאול ונטרו ית ביתא למקטליה׃ פצי יתי מבעלי דבבי אלהי מן קיימין עלי תשזבינני׃ פצי יתי מעבדי שקר ומן גוברין קטולין פרוק יתי׃ ארום הא כמנו לנפשי מתכנשין עלי עשינין לא על סורחני ולא על חובי ייי׃ עד לא עווין דהטין ומסדרין קרבא אתגבר לקדמותי וחמי׃ ואנת ייי אלהי צבאות אלהא דישראל איתער למסער על כל עממיא לא תחוס כל שליטי שקר לעלמין׃ יתובון לרמשא איתרגשין היך כלבא ויחזרון קרתא׃ הא יבועון בפומהון מיליא דשנינן היך סייפא בספוותיהון אמרין נתגבר ארום מן הוא די שמע ויתפרע׃ ואנת ייי תגחיך להון תתלעב לכל עממיא׃ עושני לך אנטור ארום אלהא שיזבותי׃ אלהא טובי יקדמינני אלהא יחמינני נקמת במעיקי׃ לא תקטלינון מן יד דילמא יתנשון עמי טלטל יתהון מן בתיהון בתוקפך ותמסכן יתהון מן ממוניהון תריסנא ייי׃ מטול חובת פומהון ומלל סיפוותהון יתאחדן בגיותנותהון ארום מן סומתא ומן שקרא ישתעיין׃ שיצי יתהון בכלו שיצי יתהון עד די ליתינון וינדעון ארום אלהא שליט ביעקב לסייפי ארעא לעלמין׃ ויתובון לרמשא איתרגשין היך כלבא ויחזרון קרתא׃ הינון יטלטלון למיבז ביזתא למיכל ולא יניחון עד די יסבעון ויבתון׃

נ״ט וישמרו ב׳ דגשי׳ וסימ׳ בשלח שאול וישמרו הבית. משמרת אלהיהם׃ הקיצה ג׳ וסימ׳ הוי אומר לעץ הקיצה. הקיצה אל תזנח לנצח. הקיצה לפקד כל הגוים. וא׳ הקיצה למשפטי׃ אשמורה חד מן ג׳ זוגין קדמא ש״ן ותניינא ז״ן וסימ׳ נמסר במלכים חלק ב׳ סימן י״א וחלופי׳ ג׳ זוגין קדמא ז״ן ותניינא ש״ן וסימ׳ נמסר

בסדר וישמע יתרו׃ חטאת ז׳ פתחין וסימ׳ נמסר בסוף תצוה ובשמואל א׳ סימ׳ ב׳׃ וידעו י״א רפין בקריא׳ וסימ׳ היום הזה יסגרך. כל הקהל הזה. ענני ייי ענני. ועתה ייי אלהינו הושיענו דמלכים. וחברו דישעיה. אם איפוא חכמיך. למען יראו וידעו דישעיה. כי יהיו לו לעבדים דד״ה׃ וידעו כי אתה שמך בלה בחומה. וידעו כי ידך זאת׃

רשי

שבלול. יש פותרין לימצ״א בלע״ז ויש פותרין כמו שבולת מים ונפל הנמ״ר כמו מן ימל קצירו ימולל׃ תמס. כמס והולך תמס שם דבר הוא המ״ם יסוד עיקר הוא והתי״ו בו יסוד כופל כמו תי״ו של תבל עשו׃ נפל אשת. טלפ״א בלע״ז שאין להם עינים והיא תכשית דמתרגמינן אשותא כך פירשוהו רבותינו ויש פותרין נפל של אשה כמו אשת הזמה ויש תי״ו בלא דבקות כמו עטרת תפארת תמגנך כמו נפל של אשה שלא חזו הנפלים שמש וללשון ראשון הוי נפל ואשת כמו ואני ככבש אלוף שהוא כמו כבש ואלוף ופי׳ מנחם ככבש ואלוף הוא שור אף כאן נפל ואשת זה׳ להג״ה׃ בטרם יבינו סירותיכם אטד. אשר בטרם ידעו קוצים רכים שלכם להיות אטדים קשים כלו׳ עד שלא יגדלו בני הרשעים׃ כמו חי כמו חרון. כלומר בגבורה ובחוזק ובחרון ישערם הקב״ה חי לשון גבור׃ ויאמר אדם אך פרי לצדיק. ואז יאמרו הבריות ודאי יש פירות ותשלום שכר במעשה הצדיקים שנקם הקב״ה נקמתם׃ יש אלהי׳. דיין שופט רשעים בארץ׃ אל תשחת. כך קרא שם המזמור על שם שהיה קרוב למות ולהיות בשחת ומבקש רחמי׳ על הדבר׃ וישמרו את הבית. כשאמרה להם מיכל חולה הוא והבריחתו בלילה׃ יגורו עלי. לשום בביתי לשמרני׃ בלי עון׃ לא חטאתי להם׃ ויכוננו. מזומנים להרוג׃ הקיצה לפקוד כל הגוים. ואת אלה הרשעים שפוט כמשפטי הגוים ועליהם אל תחן׃ ישובו לערב וגו׳ הנה יביעון בפיהם׳ פתרון שני מקראות הללו כופל זה על זה ישובו לערב לא דיים מה שעשו ביום אלא אף לערב ישובו על רעתם לשמור שלא אברח ואצא מן העיר ומה עשו ביום הנה כל היום יביעו בפיהם לרגל עלי אל שאול׃ חרבות בשפתותיה׳ ואומר בלבם מי שומע׃ ואתה יי׳. אשר תלעג לכל גוים תשחק גם לרשעים הללו׃ עזו אליך אשמורה. עזו ותקפו של אויבי החזק עלי אליך אשמורה ואצפה לעזרכי׳ הימנו׃ יקדמני. יקדים לי עזרתו קודם שתשלוט בי יד שונאי׃ יראני בשוררי. מה שאני תאב לראות׃ אל תהרגם. שאין זו נקמה הנכרת׃ פן ישכחו עמי. כי כל המתים משתכחים שלא הכיעמו מכנסים׳ שיהו עניים והיא נקמה שתזכר לארך ימים׃ חטאת. של פיהם׃ הו׳ דבר שפתימו ונלכדי׳ בגאונם העניים הנרדפים על ידיה׳ מפני האלה והכחש שהם מספרים׃ כלה׳ אותם בחמתך מלך השופט וידעו כי אתה מושל ביעקב׃ וישובו לערב. מחובר למקרא העליון חטאת פימו הם מדברים ביום ולערב הם שבים לארוב אותם שהלשינו עליהם׃ המה יניעון לאכול. כאשר עשו הכלבים כל הלילה אם אינם שבעים שילינו מתוך שבע וישנו׃ ואם

אבן עזרא

כמו שבלול. בדברי הקדמוני׳ ז״ל ברא שבלול והוא כדמות רג במי׳ שימס בהליכתו ויש אומרים כי למ״ד שבלול כפול והוא כמו שבולת מים גם הוא נכון ועתה אומר דקדוק אשת רע כי הה״א סימן לשון נקבה עטרה תפאר׳ וכאשר יחליפו הה״א בתי״ו תשוב המלה מלעיל בין שתהיה המלה סמוכ׳ כמו תפארתי׳ או איננה סמוכ׳ וככה עטרת תפארת וככה אשת בתחל׳ אשה והא׳ כן אשת בין שתהיה ש׳ סמוכה כמו אשת איש או לא תהיה סמוכה כאשת יפת תואר׃ בטרם יבינו. אמ׳ רב האיי ז״ל כי גמילת פרח העץ כמו קמור ובדברי׳ חכמי ישראל אבוכות והנה הטעם בטרם שיגמלו הסירות וישוב אטד ישערם השם מ׳ ממקומם וטעם חי׳ כאשר הם בכח החי׳ שהם לחים׃ כמו חרון. כאדם שיסער העץ ממקומו בחרון׃ ויש אומרים בטרם יבינו המבינים שיגדלו סירותיכם שהם קוצים קטנ׳ וישובו כמו אטד שהם גדולים׃ כמו שישמה החי בחרות אפו כן ישערם השם׃ ישמח צדיק. כנגד אלם צדק׃ ויאמר. שפטים. האלהים כי ממכון שבתם ת׳ תבואינה הגזרות על כל הארץ בדבר השם הנכבד׃ למנצח׃ בשלוח שאול׃ הצילני. תשגבני. אתה תשגבני כי הייתי במקו׳ שגב׃ הצילני. טעם ומאנשי דמים כנגד להמיתו׃ כי. יגורו׳ כמו יתקבצו וכמוהו העוד הזרע במגורה ויש אומרים ישכנו סביב הבית׃ בלי. הטעם כי לא פשעתי ולא חטא לי ולא עון שבעבור זה ירוצו ל׳ להנקם ממני וטעם עורה כנגד וישמרו את הבית׃ ואתה. טעם אלהים צבאות כי אתה אלהי צבאות מעלה בשמים ואלהי צבאות מטה שהם ישראל׃ אל תחון כל בוגדי און׳ באי זה גוי יהיו׃ ישובו. דמה אותם לכלבים שהם נובחים בלילה לשמור המדינה ככה אלה שומרי הביתי׃ הנה יביעון. כמו הכלבים נובחים׃ כי מי. יחשבו כי אין אלהים שומע קורא׃ ואתה. דרך משל כי תוכל לאבדם בכל עת על כן אל תהרגם בהבעס. עזו. אתה הא׳ שהעוז לו בעצמו׃ אליך אשמורה כטעם ליל שמורים הם כנגד וישמרו את הבית על כן אמר הקיצה׃ אלהי. הוא שבת חסדי שידע שלא פשעתי להם הוא יקדמני לשלם להם כפעלם׃ יראני בשוררי׃ אל. יתפלל לשם שלא יהרגם רגע אחד פן ישכחו עמי מעשי השם ברשעים׃ הניעמו׃ לבקש לחם כאשר הזכיר בכלבים הם יניעון לאכל וטעם בחילך הם ישראל׃ והורידמו. ממעלת עשרם׃ מגנני׃ הוא מלכנו באמת רמז בעבור שאול המלך שצוה להמיתו׃ חטאת. קשור עם והורידמו בעבור חטאת פימו׃ וילכדו בגאונם. כנגד כי מי שומע׃ ומאלה. ומקצת האלות והכחש שעשו יספר זה לזה׃ כלה. פעמים מעט מעט ובסוף ואינמו וטעם מושל ביעקב כאשר הזכיר אלהי ישראל והטעם כי אלהי העמים אלילים ואלהי ישראל שופט צדק׃ וישובו. הנשארי׳ אז יהיו ככלבים לבקש לחם על כן׃ המה. לא. ישרת בעבור שנים אם לא ישבעו לא יליני׃ ואני

אשמורה ג׳ זוגין מתחלפין בתר עולה קדמ׳ ש״ן ותניינא ז״ן

ואני אשיר עזך וארנן לבקר חסדך כי היית משגב לי ומנוס ביום צר לי: עזי אליך אזמרה כי אלהים משגבי אלהי חסדי: ס

למנצח על שושן עדות מכתם לדוד ללמד: בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובה וישב יואב ויך את אדום בגיא מלח שנים עשר אלף: אלהים זנחתנו פרצתנו אנפת תשובב לנו: הרעשתה ארץ פצמתה רפה שבריה כי מטה: הראית עמך קשה השקיתנו יין תרעלה: נתתה ליראיך נס להתנוסס מפני קשט סלה: למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו: אלהים דבר בקדשו אעלזה אחלקה שכם ועמק סכות אמדד: לי גלעד ולי מנשה ואפרים מעוז ראשי יהודה מחקקי: מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי עלי פלשת התרועעי: מי יובלני עיר מצור מי נחני עד אדום: הלא אתה אלהים זנחתנו ולא תצא אלהים בצבאותינו: הבה לנו עזרת מצר ושוא תשועת אדם: באלהים נעשה חיל והוא יבוס צרינו:

ואנא אשבח עושנך ואבוע לעידן צפרא טובך ארום הויתא משזיב לי ורוחצני ביומא דעיק לי: עושני לוותך אשבח ארום אלהא שזבותי אלהא טובי:

לשבחא על עתיק סהדותא די ביני יעקב ולבן פרשגן על יד דוד לאלפא: כד כנש דוד משירין ועבר על אגר סהדותא ואגיח עם ארם די על פרת ועם ארם די עם צובה ומן בתר כן תב יואב ומחא ית ארומאי במישור מילחא נפלו מן חילהון דדוד ויואב תריסר אלפין: אמר דוד אלהא שבקתנא תקיפתא עלנא תקוף רוגזא תוב ביקרך לנא: ארגישתא ארעא דישראל זעזעתא וסריקתא יתה אסי תברייהא ארום אתמוטטא: אחמיתא עמך קשיא אשקיתא לנא חמר דילוט: יהבתא לדחליך ניסא לאיתנסאה ביה מן בגלל קושטיה דאברהם לעלמין: מן בגלל זכותיה דיצחק יתפצון רחומייך פרוק מטול חסידותא דיעקב וקבל צלותי: אלהא ממליל בבירת מקדשיה אבוע ארום יתגברון דבית ישראל איפליג ביזתא עם בני יוסף דיתבין בשכם ובמישר סוכות אימשח מישחתא ואפליג עראה: עמי הוון דבית גלעד ועמי הוון דבית מנשה וגיברין דבית אפרים עושנא דרישי ומדבית יהודה ספרויא דבית אולפני: בעטיית מואבאי איטמשו ריגלי בארום גיבריהון היך דוד שיזוגי על פורקת קדל גיברי אדום טלקית מסאני עילוי פלישתאי יבבי כנישתא דישראל: מן הוא דאוביל יתי לקרתא חרובא דצור מן הוא דדברני עד אדום: הלא את הוא יי׳ שבקתנא ולא תיפוק אלהא עם חילותנא: הב לן סעדא ממעיקא ומגן הוא פורקנא דבר נשא: במימרא דיי׳ נעבד חילא והוא יכביש מעיקן:

ואני. עוזך. כנגד עוזו אליך אשמורה וחסדך כנגד אלהי חסדי ולבקר הפך הכלבים כיבוש יכומו: כי היית משגב לי. ששמעת תפלתי ממתקוממי תשגבני: עזי. הזכיר בתחלה עזו שהעוז בעצמו וחסד השם שבת חסדיו ובעבור זה אמ׳ אחר אשיר עוזך כי אתה עוזי כמו עזי וזמרת יה וכנגד חסדך אמר אלהי חסדי: למנצח על שושן עדות. על טעם פיוט תחלתו ש׳ שושן עדות ויש אומ׳ כי שושן שם כלי ניגון ויפרש עדות כמו עדי וכמוהו את הנזר ואת העדות וטעם ללמד שצוה שילמדוהו ה׳ המשוררים להזכיר תמיד חסד השם ש׳ שגברה ידו במלחמה אחר שנחלם: בהצותו. כמו בהצותם על יי׳: את ארם נהרים. י״א בהחריבו מגזרת ערים נצים. וטעם וישב יואב לאות כי נחלם דוד ואחרי כן החלים יואב את ארם. אלהים זנחתנו. טעם זנחתנו שלא נוצח עד עתה במלחמ׳ וככה פרצתנו וכבר הזכרתי כי כח השם הפועל בעבר ועתיד כי תקרנ׳ קורות במלחמה וככה אנפת אנף ת׳ תשובב לנו: הרעשת ארץ. ישרא׳ בשומעם כי נחלם דוד כמו ת׳ הרעש: פצמתה. אין רע לו וטעמו כענין מקומו וה״א רפה תחת אלף כי אותיות אהו״י מתחלפים: כי מטה. במוט הרים: הראית. גם זה בכח הפועל הראית עמך מראה קשה והיינו כ׳ כשותים יין התרעלה ודרך השקיתנו יין תרעלה כמו ספר ה׳ המקנה וככה זה יין תרעלה סמוך: נתתה. בימים שעברו הרימותנו בעבור א׳ תמוכתינו: למען. תחסר אות בי״ת ורבי משה אמר כי הימין הוא הפועל דרך משל הפך ותושע לי זרועי: אלהים. כמה פעמים הזכרתי כי כח שם הפועל בעבר גם בעתיד וככה זה אלהים דבר בקדשו בדבר קדשו בדרך נבואה לשמואל שממלכתי תעמוד על ישרא׳ לא כממלכת שאול. וטעם שכם היא העיר וככה סוכות וטעם אחלקה שלעולם תהיה בחלקו ואפקיד עליה פקידיי לי. טעם שכם וסוכות שהם ליוסף על כן גלעד ומנשה ואפרים בעבור היות בית יוסף בצפון ארץ ישרא׳ ויהודה בנגב וכן כתו׳ יהודה יעמד על גבולו מנגב ומעוז סמוך ולא תשתנה בעבור היותו מפעלי הכפל: מואב. ארחץ ארצם כמו סיר. הנה מצאנו פה עלי פלשת התרועעי הפוך ור׳ משה הכהן פירש בו הנה על אדום שהוא חזק אשליך נעלי חשבי אתה פלשת שהתרועעי עלי כדרך שמח בחור בילדותיך בואו ביתא: מי. הייתי מחשב מי יובילני לעיר אדום שהיא במצור אף אני הייתי משיב לנפשי יעשה זה השם שנחני עד אדום והנה מחשבתי נהפכה בעבור הלא אתה אלהים זנחתנו והטע׳ מה יעשו בצאותינו אם לא תצא עמהם: הבה. תן. ת״ו עזרת תחת ה״א כמו ושבת לבשיה או הוא חסר ה״א והטע׳ עזרתה: ושוא תשועת אדם. כנגד צבאותינו: באלהי׳. מתנבא ברוח הקדש שהוא ינצח באחרונ׳: למנצח

ואני. כשאמלט מהם לבקר אשיר עוזך: עוזי אליך. אליך שאתה עוזי ומעוזי אליך אזמרה: על שושן עדות מכתם לדוד ללמד. ת״י מכתם לשון כתם פז דבר חמוד ורבו׳ דרשו על דוד שהיה מנהיג עצמו כמך ותם אפילו במלכותו ואגדה אחרת שהיתה מכתו תמה שנולד מהול ע״כ. מכתם לדוד על עדותן של סנהדרין שנמשלו לשושנה של מרדך אגן הסהר וגו׳ סוגה בשושנים כשנצרך שילמדוהו מה יעשה כשנלחם עם ארם נהרים ושלח את יואב עליהם אמרו לו לא מ׳ מבניו של יעקב אתם והיכן היא השבועה שנשבע ללבן עד הגל הזה ולא היה יודע מה להשיב בא לו אצל דוד אמר לו כך אמרו לי בני ארם בא ושאלו את ס׳ סנהדרין אמרו להם ולא הם עברו תחלה את השבועה של מן ארם ינחני בלק מלך מואב ועוד כושן רשעתים ארמי היה: וישב יואב ויך את אדום וגו׳. שמונה עשר אלף הכתובים במלכים ובדברי הימים הרג אבישי פעם ראשונה ויואב שנים עשר אלף כששב מהכות את ארם: בהצותו. כמו בהצותם על יי׳ שנלחם בהם על שעזרו לבני ע׳ עמון: זנחתנו פרצתנו. כשנפלה אדום בידו צפה ברוח הקדש שעתידים רומיים למשול ביסרא׳ ולגזור ביסרא׳ גזרות רעות עמד וביקש רחמים על שעבור הגלות הרב׳ ברות שבלכו בימי השופטים מאויביהם סביב: אנפת. קצפת עלינו מעתה תשובב רצונך ע׳ עלינו: הרעשתה. ארצינו בכמה גייסות: פצמתה. שברת אותה וראיתי בדברי דונש שהוא לשון ערבי אבל לא פירש אותו ויסודו של ר׳ משה הדרשן פירשו לשון קריעה וראיה הביא לדבר וקרע לו חלוני מתורגם ופצים אף אני אומר ופצים שתרגם יונתן לשון תקון חלון הוא בכל הפתחים שים להם פצימין: רפה שבריה כי מטה. לשון רפואה ואף על פי שכתוב בה״א הרבה תיבות משמשות כן. כי מטה לשון שפלות: יין תרעלה. האוטם את הלב וטוטפו רעל לשון עטיפ׳ הוא כמו והברושים הורעלו ובלשון משנה מדיות רעולות: נתת ליראיך נס. נסיונות של צרות הרבה: להתנוסס. להיות מנוסי׳ בהם אם יעמדו בירא[תך]: מפני קושט. לקשט מדותיך בעולם שכשתתן להם הטוב׳ לא יהרהרו האומות אחריך אלא יקשטו דינך ויאמרו יפה הטוב׳ להם כי הם עמדו לו בכמה נסיונות: יחלצון. ינצלו מרעה: הושיעה ימינך. אסר השיבות אחור בהתחזק אויביהם עליהם: ועננו. כי אם תעננו יחלצו הם שאנו נלחם בשבילם: אלהים דבר בקדשו. שיקבץ הגליות וזרעו ימשלו בהם ד״א אלהים דבר בקדשו שאהיה מלך עליהם: אעלוזה בישועתו בפי׳ אח״ר מצאתי אלהים דבר בקדשו. לעזרני כדכתי׳ כי ביד דוד עבדי אושיע את עמי ישר׳: אחלקה שכם. אחלק להם שכם בנכסי אויביהם: ועמק סוכות אמדד. סוכות זה איני יודע מאיזו אומה היא לו ידעתי סוכות שבאו לו ישרא׳ כשנכנסו ישר׳ מרעמסס היכן הוא. בפירושים אחרים מצאתי אחלקה שכם. אחזיר להם נחלת יעקב אביהם. ועמק סוכות אמדד כשאחלקהו לים׳ שכם וסוכות בקצה ארץ כנען היו כמו שמצינו תחילת ביאתו של יעקב לארץ דרך סוכו׳ ושכם ד״א ועמק סוכות אמדד סכות לשון כורות והגיות כמו שנאמר ואת סכות אמדד אני מודד את כורתם כמו שנאמר שני חבלים להמית ושני חבלים להחיות: לי גלעד. למלוך עליהם: מחוקקי. שרים שלי מחוקק לשון שררות שמחוקק ומולא ספרי׳ ומצוה כמו לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו: מואב סיר רחצי אשתמם בהם כסיר של נחשת המוכן לרחוץ בו: נעלי. משגר שלי: עלי פלשת התרועעי. התחברי על ממשלתי להיות משועבדים לי כענין מארץ פלשתים וכן עזה שכבשן דוד: מי יובילני עיר מצור. אז לעיר מבצר לכבוש את רומי אם לא עתה תעזור אותי על מבצרי אדום מי יובילני ומי ינחני עליהם בפירושים אחרים מצאתי כן על מבצרי אדום אשר נחיתי עתה עליהם: ולא תצא. ואיך יוצא: יבוס. ירמוס: מקנה

ס׳ שושן ב׳ פתחין וסימ׳ מעשה שושן באולם. למנצח על שושן עדות. וכל שושן הבירה דכוו׳: את ג׳ פתחין בטע׳ וסימ׳ נמסר בסיפרא ריש סימ׳ מ״ז: אלהים זנחתנו ג׳ ובסיפרא וסימ׳: אלהים זנחתנו ופרצתנו. הלא אתה אלהים זנחתנו ולא תצא. וחברו הלא אלהי׳: נתתה ב׳ רף וסי׳ שמחה בלבי. ליראיך נס להתנוסס: אעלוזה ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ ואני ביי׳ אעלוזה דחבקוק. אלהים דבר בקדשו. וחברו׳ קדמא מל׳: ולא תצא ו׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן כ״ד ובסיפרא סימן מ״ד: באלהים ו׳ רף וסימ׳ נמסר בסיפרא סימן נ״ו:

למנצח · שמעה אלהים רנתי · נגינת פיוט והעד שהוא סמוך שהוא נקוד בפתח: שמעה רנתי · בגלוי ותפלתי בלב כנגד חנה: מקצה הארץ · שהוא רחוק מאהל יי' או הוא הטעם אע"פ שאני בקצה הארץ שהוא מקום שפל בצור ירום ממני והטעם שיהיה רם ממני שם תנחני: כי · ותמיד היית למגדל עז על כן אתאוה אגורה ולהיותי חוסה בצל כנפיך באמת: כי · אמר לנדרי נוסף כמו השלימי לאבשלום והטעם שנדרתי נדר אם תמלא שאלתי לשכון באהליך וטעם נתת ירושת שאדור בארץ ישראל שנתת ירושה ליראי שמך: ימים · הטעם שתבקש שתחיה שנים רבות שישב בבית השם לעבדו כנגד עולמים וטעם תוסיף כמו יראת יי' תוסיף ימים רק התי"ו לנכח השם: ישב · מן · על משקל בו את בני ישר' ותחסר מלת כמו עם לבבכם שלם ורבי' כמוהו וככה הוא חסד ואמת מנה שינצרוהו כמו וימן יי': כן · וכמו זה המזמור אזמרה שמך לעד ואשלם כ נדרי כל היום:

ס"א נגינת ל' דכוו' פתח: מגדל עז ג' וסימ' ומגדל עז היה בתוך העיר · מגדל עז מפני אויב: מגדל עז שם יי' בו ירוץ: אתה אלהים ה' וסימ' נמסר בסיפרא סוף סימ' נה": ימים ג' רפ' וסימ' ימים רבים עשה יהושע את כל המלכים · ימים על שנה תרגזנה · ימים על ימי מלך תוסיף: יום יום ז' וסימ' נמסר בסדר וישב:

רשי

מקצה הארץ · אע"פ שאני רחוק מאהליך שאני גולה על אויבי למלחמה אליך אקרא בעטוף לבי עליהם ועל מה אני קורא לך שתנחני בצור שהוא רם וחזק ממני: אגורה באהליך עולמים · זכני בעולם הזה ולעולם הבא: נתת ירושת יראי שמך · החזרת ערי ירושתם על ידי: ימים על ימי מלך תוסיף · אם נגזר עלי למות בחור הוסיף ימים על ימי עד שנותי יהיו שבעי' שנה כמו מדור ודור: ישב · המלך לעולם לפני אלהים: חסד ואמת · שהוא עסוק בהם יהו מזומנים לנצרו · מן הזמנה כמו וימן יי' קיקיון: כן אזמרה · כמו שתטיב לי כן אזמרה שמך להיותי משלם נדרי יום יום: על ידותון · שם כלי שיר ומדרש אגדה על הדתות ועל הדינין הנגזרים על ישראל מאויביהם: דומיה · מצפה נפשי כמו דום לה' והתחולל לו: לא אמוט רבה · מטות גדולות ומדרש אגדה רבה גיהנם: תהותתו · מכחם פירש מגזרת תהיו לאכלה ויתנו ראש עם עד אנה תאספו על איש ולגרותו סים לפותרו לשון הוות ויהא ה"א ותי"ו שורש כאשר יאמר מן מת מות כך יאמר מן יסוד הת הות ולשון רבים הוות והיא לשון מחשבת ותרמית · ויש מפרשין תהותתו כמו תאריכו כלומר תאריכו ל על בני אדם ברעו דימוהו לשון הערב כשמרבה בדברי' קיר נטוי · המוכן ליפול על בני אדם: משאתו · לפי שאתם יגורים מן בני אדם שמא ימלוך ויטלם לכם במולכם · יעצתם להדיח עליו הרעה · בפיו · של כל אחד ואחד מהם יברכו · ובקרבם · ובמחשבתם יקללו סלה: אך הבל בני אדם · ואל תיראו מהם מאחר שהבל מחסה לנו בעת צרה סלה: במאזנים לעלות · אם באו לעלות במאזנים הם והבליהם שוין כן פשוטו ומדרשו לענין הזוגות: חיל

ס א למנצח על נגינת לדוד: שמעה אלהים רנתי הקשיבה תפלתי: מקצה הארץ אליך אקרא בעטף לבי בצור ירום ממני תנחני: כי היית מחסה לי מגדל עז מפני אויב: אגורה באהלך עולמים אחסה בסתר כנפיך סלה: כי אתה אלהים שמעת לנדרי נתת ירשת יראי שמך: ימים על ימי מלך תוסיף שנותיו כמו דר ודור: ישב עולם לפני אלהים חסד ואמת מן ינצרהו: כן אזמרה שמך לעד לשלמי נדרי יום יום:

ס ב למנצח על ידותון מזמור לדוד: אך אל אלהים דומיה נפשי ממנו ישועתי: אך הוא צורי וישועתי משגבי לא אמוט רבה: עד אנה תהותתו על איש תרצחו כלכם כקיר נטוי גדר הדחויה: אך משאתו יעצו להדיח ירצו כזב בפיו יברכו ובקרבם יקללו סלה: אך לאלהים דומי נפשי כי ממנו תקותי: אך הוא צורי וישועתי משגבי לא אמוט: על אלהים ישעי וכבודי צור עזי מחסי באלהים: בטחו בו בכל עת עם שפכו לפניו לבבכם אלהים מחסה לנו סלה: אך הבל בני אדם כזב בני איש במאזנים לעלות המה מהבל יחד:

לשבחא על תושבחן לדוד: קביל יי' בעותי אצית צלותי: מן סייפי ארעא קדמך אצלי באישתלהיות לבי בכרך תקיף דמיתבני על טינר רם מיני דבר יתי: ארום הויתא רחיץ לי בקושטא עישונא מן קדם בעיל דבבא: אדור במשכנך לעלמיא איתרחיץ בטלל שכינתך לעלמין: ארום אנת יי' שמעת נדרי יהבתא ירותא לדחלי שמך: יומין על עלמא דאתי יומי מלכא משיחא תוסיף שנוי היך דרי עלמא הדין ודרי עלמא דאתי: יתוב לעלמין קדם יי' טיבו וקשוט מן מרי עלמא ינטרון ליה: בכן אשבח שמך לעלמיא כד אשלים נדרי ביומא פורקנא דישראל וביום דיתרבי מלכא משיחא למהוי מליך:

לשבחא על ידוי דידותון תושבחתא לדוד: ברם לאלהא שתקא נפשי מיניה פורקני: ברם הוא תוקפי ופורקני משזבי לא אזוע ביום עקא רבא: עד אן אתון מתרגשין על גבר חסיד תתעבדון קטולין כולהון היך שור דמטי היך גודא רעיעתא: ברם כד יומאן לאוטבא מתמלכין למנדע יתוון כדבובא בפומהון יברכון ובלבהון ילטטון לעלמין: ברם לאלהא שתוקי נפשי ארום מיניה סברי: ברם הוא תוקפי ופורקני משיזבי לא אזדעזע: על אלהא פורקני ויקרי תקוף עושני סיברי באלהא: סברו במימריה בכל עידן עמא דבית ישראל שדו קדמוי רחותי לבכון אמרו אלהא סבר לנא לעלמין: ברם למא בני נשא כדיבא בני גבר כד יסבון נשין במסחתא יתקלון מזליהון הינון גרמיהון מן למא הוון כחדא:

ס"ב דומיה ד' א' חס' וסימ' ולילה לא דמיה לי · נאלמתי דומיה · אך אל אלהים דומיה נפשי: לך דומיה תהלה · קדמא חס': ירצו ד' וסימ' או אז יכנע לבבם הערל · והארץ תעזב מהם: ואחריהם בפיהם ירצו סלה · אך משאתו יעצו להדיח: מחסה ט' רפ' בליש' בקריא' וסימ' בטחו בו בכל עת · אלהים לנו מחסה ועוז · ויי' מציון ישאג · כמופת הייתי לרבים · אל תהיה לי למחתה · טוב לחסות בי' מבטוח · וחברו טוב לחסות ביי' · ישלם יי' פעלך ותהי משכרתך שלמה · חנני א' כי בך חסיה נפשי · וכל אחסה דכוו' רפ' במ"א ובצל כנפיך אחסה · מסורתא אחריתי מחסה ג' ב' דגש' וא' רפ' וסי' ויי' וסימ' מחסה לעמו · אלהים לנו מחסה · ואלהים מחסה לנו סלה:

למנצח לידותון · כטעם פיוט תחלתו ל לידותון שחברו ידותון המשורר או אחר ח חברו עליו ולהיותו כלי רחוק הוא: אך · טעם אך למה הוא כנפשי דומיה כטעם דום ליי' דומו עד הגיענו אליכם על משקל על אלה אני בוכיה לבא ישועה לא רק לשם לבדו: אך · ולא היה לי מושיע זולתו ובעבור שהזכיר למעלה כי ממנו ישועתי הזכיר כאן ש הוא ישועתי · וטעם לא אמוט · אל תהום רבה הפך משגבי כי מכאן תהום על לשון שקבה תהום רוממתהו · עד · טעם לא אמוט על מחשבת בן אדם שימוט על כן יוכיחם לאמר עד אנה תהותתו מגזרת הוות תחשבו עליו וכמשה ר"ש תרצחו קמוצה על כן הוא פועל שלא נקרא שם פועלו כמו ובמים לא רוחצת כי הקמץ והשורק ו והחולם ימצאו בבנין הזה · וזה דרך תפלה · וטעם כקיר נטוי שתהיו ככה ונטוי על משקל עשוי או הוא מהפעלים היוצאים והעד הדחויה שהטעם כפול: אך משאתו · הטעם כמו הלא שאתו תבעת אתכם כי כשא אשא להם ו והזכיר להדיח אותו בכזב אחר גדר ה הדחויה: אך · ואני אומר לנפשי אך לשם לבדו דומי נפשי: אך · פעמים רבות היה צורי וישועתי: על · אם כן אין עלי לבקש שאושע ויהיה הכבוד לי רק על השם שהוא יושיעני ויכבדני:

בטחו · אחר שהוכיח המהותים שב לדבר אל עם השם בטחו בו על כן בלשון רבים: אלהים מחסה לנו סלה · כטעם מעס השם והזכיר מחסה כנגד מחסי באלהים: אך · בארס אל תבטחו כי הם הבל וכזב ואלו עלו במאזנים בני אדם ובני אדם היותם פתוחים מהבל דרך משל כי הם הכל הבלים כדברי שלמה בנו:

אל. הטעם הזכיר בתחלה אל תבטחו בבני אדם להושיעכם ואל תבטחו בממונכם שיעמוד לכם בצרתכם וזה טעם חיל כי ינוב כמו עשה לי את החיל הזה ומלת ינוב ירבה מגזרת תנובה והזכיר בעשק ובגזל כי רוב ממון בני אדם יעשוהו על אחת מאלה הדרכים והעושק על ידי פיתוי ואונאה והגזל בחזקה וטעם תהבלו תוסיפו הבל על הבל:

אחת. כבר הזכירנו השם פעם ושנים כי העוז לשם הוא לבדו והוא לבדו יתן עוז לנכה או להעמיד כנגד צור עזי׃ ולך. אחר כן יודה השם שעשה חסד עם בני אדם והזהירם והודיעם כי הוא ישלם לאיש כמעשהו ויש אומרים כי אתה אע״פ כדרך כי עם קשה עורף הוא באחרונה לך החסד: מזמור לדוד בהיותו במדבר. טעם זה המזמור שהיה נכסף ללכת אל קרית יערים מקום הארון בעבור הסתתרו מפני שאול: אלהים. אשחרך. כמו שוחר טוב או מגזרת שחר כמו ולבקר בהיכלו מגזרת בקר: כמאה לך. והנה נפשי כצמאה אל מים ובשרי יבש כי אין למלת כמה חבר במקרא: בארץ. כאילו הייתי בארץ ציה שאין שם מים וארץ עיף כי כמשא ארץ לשון זכר כעתם ארץ ורבים כמוהו: כן. הנה אחשב בלבי ואראך והטעם כאילו הייתי בקדש ואני רואה עוזך שהוא הארון כמו ויתן לשבי עזו: וכבודך. השכינה: כי טוב. הוא בעיני לראות חסדך שאתה שוכן בקרב ישראל מחיים על כן שפתי ישבחונך: כן. ככה אברכך בעודי ובברכת שמך אשא כפי וכמוהו רבים: כמו חלב. כמו את חלב הארץ ובא חסר בי״ת שבעתי אילים וטעם ושפתי רננות שארנן לך בכל שפה שארע או פי שיהללך יהיה שבה שארנן לך.

חיל כי ינוב. אם תראו רשעים שממונם מצליח וגדל אל תשיתו לב׃ חיל ממון ינוב יצמח לשון תנובה׃ אחת דבר אלהים. ששמעתי מתוכה שתים ומה הן השתים כי עז לך לשלם לאיש כמעשהו והשנית כי לך יי׳ החסד ומאיזה דבור שמענום מדבור שני של עשרת הדברות ששמענו ממנו שהקב״ה פוקד עון ונוצר חסד שנאמ׳ בו פוקד עון אבות וגו׳ לכך בטוח אני שישלם שכר טוב לצדיקים ופורענות לרשעים זו למדתי מיסודו של רבי משה הדרשן ורבותינו דרשוהו בזכור ושמור בדבור אחד כאמרו׃ ולך יי׳ חסד. ומהו החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ולא מעשהו ממש שאי מקבלו כענין שנאמר כי אתה חשבת למטה מעונינו כך נדרש באגדת תילי׳ ויש לפותרו עוד ולך יי׳ חסד כי יש בידך לשלם לאיש כמעשהו׃ במדבר יהודה. בורח מפני שאול׃ אשחרך. אבקש ואדרוש לך כמו ומשחרתני ואינני. אם אתה תשחר אל אל׃ צמאה לך נפשי. צמא ותאב אני לבא אליך בבית תפילתך׃ כמה לך בשרי. לשון תאוה ואין לו דמיון׃ בארץ ציה. במדבר׃ כן בקדש חזיתיך וגו׳. כמו כאשר כמאתי לראות עוזך וכבודך כדרך שחזיתיך במקדש משכן שילה תשבע נפשי במראית עוזך וכבודך׃ כן אברכך בחיי. כמו אז כי אז מתרגמינן וכבן כלומר אז כשאבא לפניך אברכך כל ימי חיי׃ בשמך אשא כפי. להתפלל ולהלל׃ ושפתי רננות יהלל פי. לשונות של רננות כמו ויהי כל הארץ שפה אחת דמתרגמי׳ לישן חד׃ על יצועי. כשאני שוכב על משכבי אני זוכר אהבתך׃ באשמורות. הלילה׃ אהגה בך. אחשב בך׃ בי תמכה ימינך. שלא אפול׃ והמה. אויבי׃ לשואה יבקשו נפשי. באים עלי במחרב ביום אפילה שלא ארגיש בהם׃ יבאו בתחתיות ארץ. במקום שפל שאול ושוחה יבאו ויפלו׃ יגירוהו על ידי חרב. יבואו על רודפי אויבים ויגירוהו כל אחד מהם על ידי חרב שימיתו אותו ומקרא קצר הוא זה שלא פי׳ מי יגירוהו יגירוהו לשו׳ גרירה כמו המוגר׳ במורד פרץ כחל מעם גר מנ׳ מנת שועלים ישובם חרב שועלים ילכו בו׃ והמלך ישמח. על עצמו היה אומר שהרי כבר היה נמשח׃ יתהלל כל הנשבע בו׃ כשיראו שתושיעני יתהללו ויתפארו כל הדבקי׳ בך ונשבעי׳ בשמך׃ כי יסכר. ישתום כמו ויסכרו כל מעינות תהום רבה׃ שמע אלהים קולי בשיחי. מזמור זה דרשוהו בעלי אגדת תילים על דניאל שהושלך לגוב אריות ויפה נופל כל לשון המזמור על האגדה שפה דוד ברוח הקדש כל המאורע לו ונתפלל עליו שדניא׳ מזרעו היה כמו שנאמ׳ לחזקיה ומבניך אשר תוליד יקחו ויהיו סריסים בהיכל מלך בבל אלו דניא׳ חנניה מישאל ועזריה׃ מפחד אויב. אלו האחשדרפנים שנתיעצו עליו שנ׳ אדין סרכיא ואחשדרפניא הוו בעין עילה להשכחה לדניאל׃ מרגשת פועלי און. שהם מתרגשים לבקש לו עלילות מות כדכתיב ארגישו על מלכא וגו׳׃ דרכו חצם. הוא לשונם הרע׃ לירות

סג מזמור לדוד ח׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בריש סיפרא סימן ג׳׃ ועיף ב׳ וסימ׳ כי אמרו העם. ועיף בארץ ציה. ושש עיף וסימ׳ ויבא עשו מן השדה והוא. הלעיטני נא מן מן האדום. ויזנב בך כל הנחלשים. אין עיף ואין כושל. והקיץ ורקה נפשו. לא מים עיף תשקה׃ והמה י׳ ר״פ בקריא׳ וסי׳ נמסר בסוף ישעיה סימן סג׃

אַל־תִּבְטְחוּ בְעֹשֶׁק וּבְגָזֵל אַל־תֶּהְבָּלוּ חַיִל ׀ כִּי־יָנוּב אַל־תָּשִׁיתוּ לֵב׃ אַחַת ׀ דִּבֶּר אֱלֹהִים שְׁתַּיִם־זוּ שָׁמָעְתִּי כִּי עֹז לֵאלֹהִים׃ וּלְךָ־אֲדֹנָי חָסֶד כִּי־אַתָּה תְשַׁלֵּם לְאִישׁ כְּמַעֲשֵׂהוּ׃

סג מִזְמוֹר לְדָוִד בִּהְיוֹתוֹ בְּמִדְבַּר יְהוּדָה׃ אֱלֹהִים ׀ אֵלִי אַתָּה אֲשַׁחֲרֶךָּ צָמְאָה לְךָ ׀ נַפְשִׁי כָּמַהּ לְךָ בְשָׂרִי בְּאֶרֶץ־צִיָּה וְעָיֵף בְּלִי־מָיִם׃ כֵּן בַּקֹּדֶשׁ חֲזִיתִךָ לִרְאוֹת עֻזְּךָ וּכְבוֹדֶךָ׃ כִּי־טוֹב חַסְדְּךָ מֵחַיִּים שְׂפָתַי יְשַׁבְּחוּנְךָ׃ כֵּן אֲבָרֶכְךָ בְחַיָּי בְּשִׁמְךָ אֶשָּׂא כַפָּי׃ כְּמוֹ חֵלֶב וָדֶשֶׁן תִּשְׂבַּע נַפְשִׁי וְשִׂפְתֵי רְנָנוֹת יְהַלֶּל־פִּי׃ אִם־זְכַרְתִּיךָ עַל־יְצוּעָי בְּאַשְׁמֻרוֹת אֶהְגֶּה־בָּךְ׃ כִּי־הָיִיתָ עֶזְרָתָה לִּי וּבְצֵל כְּנָפֶיךָ אֲרַנֵּן׃ דָּבְקָה נַפְשִׁי אַחֲרֶיךָ בִּי תָּמְכָה יְמִינֶךָ׃ וְהֵמָּה לְשׁוֹאָה יְבַקְשׁוּ נַפְשִׁי יָבֹאוּ בְּתַחְתִּיּוֹת הָאָרֶץ׃ יַגִּירֻהוּ עַל־יְדֵי־חָרֶב מְנָת שֻׁעָלִים יִהְיוּ׃ וְהַמֶּלֶךְ יִשְׂמַח בֵּאלֹהִים יִתְהַלֵּל כָּל־הַנִּשְׁבָּע בּוֹ כִּי יִסָּכֵר פִּי דוֹבְרֵי־שָׁקֶר׃

סד לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ שְׁמַע־אֱלֹהִים קוֹלִי בְשִׂיחִי מִפַּחַד אוֹיֵב תִּצֹּר חַיָּי׃ תַּסְתִּירֵנִי מִסּוֹד מְרֵעִים מֵרִגְשַׁת פֹּעֲלֵי אָוֶן׃ אֲשֶׁר שָׁנְנוּ כַחֶרֶב לְשׁוֹנָם דָּרְכוּ חִצָּם דָּבָר מָר׃

לא תיכלון בטלומא ובאונסא לא תקבלון ממונא ארום ישגה לא תשוון לבא׃ אוריתא חדא ממליל אלהא ותרתין זמנין דנן שמעית מן פום משה ספרא רבא ארום עושנא קדם אלהא׃ ולך אלהא למעבד טיבו לצדיקי ארום את משלם לאנש היך עובדוי׃

תושבחתא לדוד בעידן מהוי במדברא די ביתחום שבט יהודה׃ אלהא תוקפי אנת אקום בצפרא קדמך צהיית לך נפשי רגיג לך בסרי בארעא צדיא ומשלהי מדלית מוי׃ היכנא באתר קודשא חמיתך זכי יתי למחמי עושנך ויקרך׃ ארום טב הוא חסדך דתעבד לצדיקיא לעלמא דאתי מן חיי דיהבתא לרשיעיא בעלמא הדין בגין כן סיפותי ישבחונך׃ היכנא אברכינך בחיי בעלמא הדין בשום מימרך אפרוס ידי בצלו לעלמא דאתי׃ היך תרב ודהן תסבע נפשי וסיפוון דתושבחן ישבח פומי׃ אין אידכרתיך על דרגישי במטרתא ארנן במימרך׃ ארום הויתא סעיד לי ובטלל שכינתך אבוע׃ אדבקת נפשי בתר אורייתך בי סעדת ימינך׃ והינון לקבורתא יתבעון נפשי ייעלון בארעית ארעא׃ ידחלוניה מטול מחת סייפא מיהבית תעלייא יהוין׃ ומלכא יחדי במימר אלהא ישבח כל די מקיים במימריה ארום יסתניק פומהון כל דמללי שיקרא׃

לשבחא תושבחתא לדוד׃ שמע אלהא קלי בעידן צלותי מדלותא דבעיל דבבי תנטור חיי׃ תטמרינני מרזהון דמבאשין מאיתרגושת עבדי שקר׃ די שנינא היך סייפא לישנהון נגדי קשתהון משחו גירריהון סמא דקטול ומריר׃

הנשבע ב׳ קמץ וסימ׳ יתהלל כל הנשבע בו. כתוב בחטא הנשבע כאשר׃ ס״ד למנצח מזמור י׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בסיפרא סימן לא׃

כל שפה וזה קשור עם הבא אחריו׃ אם. כאשר אזכרך אתענג אז כפשי באשמורות. השם שלם כי אני חייב להודות לך כי אתה עזרתני ובהיותי בצל כנפיך ארנן כעוף המתגנן׃ דבקה. אין אהבה לנפשי רק אחריך גם אתה עזרתני להדבק בך וזה טעם כי דבקה ימינך׃ והמה. והנה לא הזכיר שם המלשינים והמגלים סודו לשאול רק רמז במלת והמה לשואה כמו תבואהו שואה׃ יבואו. המה בתחתיות ארץ כמו שוחה ושפלה מתכה׃ יגירוהו. יגירו המגירים כמו ויאמר ליוסף כל אחד מהם׃ והמלך. יש אומרים כי הוא שאול והנכון בעיני כי הוא דוד וטעם כל הנשבע בו באמת כמו תשבע כל לשון והעד פי דוברי שקר. יש אומרים כי טעם הנשבע בו בעבור שבועת שאול׃ למנצח. שמע אלהים קולי בשיחי. טעם קולי שתצור חיו׃ תסתירני תסור. הסוד הוא בסתר על כן תסתירני׃ מרגשת. כמו למה רגשו גוים׃ אשר שננו. כחץ שנון׃ דרכו חצם. כבר פירשתיו בפסו׳ ידרוך חציו כי הטעם דרכו קשתם בחצים יש אומרים כידבר מר שב אל לשונם או פעלם זה׃ לירות

רשי

לירות במסתרים תם · יורוהו בחציהם : יספרו לטמון מוקשים · ידברו אל המלך בערמה דברים טמונים שאפי׳ המלך לא הבין למה היו עושין כך והם היו מתכוונים לטמון לדניאל מוקשים להלכד בהם שאמרו לדריוש אתייעטו כל סרכי מלכותא וגו׳ לקיימא קיים מלכא וגו׳ שלא יתפלל שום אדם תפלתו לפני שום אלוה חוץ ממך עד שלשים יום : יחפשו עולות · מבקשים עלילות כמו שכתוב הוו בעין עילה להשכחה לדניאל : טמנו · בלבם ולא גילו דעתם את חפש העלילה המחופש על ידם וקרב מחשבותם ועומק לבם : וקרב איש · איש מהם כל אחד ואחד טמן מחשבתו : ויורם אלהים · ירה אותם לגוב אריות כדכתיב ואמר מלכא והיתיו לגבריא אלך די אכלו קרצוהי די דניאל ולגוב אריותא רמו וגו׳ : ויכשילוהו עלימו לשונם · הכשלון שדימוהו להכשילו על עצמו נהפך לשונם : יתנודדו · בראשם להניע ראש ולשחוק עליהם כל רואה בם : ישמח צדיק · דניאל : ויתהללו כל ישרי לב · יתפארו על יושר לבם וישתבחו בעצמם כי בטוחים הם שהקב״ה בעזרתם : לך דומיה תהלה · השתיקה תהלה לך לפי שאין קץ לשבחך והמרבה בשבח אינו אלא כגורע : אלהים בציון : אלהים השוכן בציון מצאתי שימו כבוד תהלתו לא יותר מדאי · אך דומיה תהלה וכמדומה הללוהו באימה בלשון הללו יה שם בן שתי אותיות שמתורגם דחילא עזי וזמרת יה וידי על כס יה ולשון וגילו ברעדה דומה לזה · ד״א לך דומיה תהלה אלהים בציון את אשר דוממת והחרשת על מה שעשו אויביך בציון תהלה היא לך שהיכולת בידך להנקם ואתה מאריך אף : דברי עונות גברו מני · ואין אנו יכולים להספיק לסדר כולם לפניך לפי שהם רב אלא בכלל אחד אנו מתפללים לפניך שפשעינו אתה תכפרם : אשרי מי אשר תבחר ותקרב אשר ישכון בחצריך : נשבעה בטוב · שבביתך ומקדושת היכלך שבכיתך שורה שם : נוראות בצדק תעננו · בצדקתך תעננו לעשות נוראות בגוים : מבטח · אתה ומנוס לכל יושבי קצות ארץ מקצה הארץ ועד קצותה : וים רחוקים · אפילו לרחוקים שבים אתה מבטח שבכל מקום ממשלתך : מכין הרים בכחו : שמצמיח ההרים שהם קשים בכחו ומזמן ומכין בהן מזונות ומכין מטר כדכתיב המכין לארץ מטר המצמיח הרים : נאזר בגבורה · לפי שבא להזכיר גבורת גשמים אמ׳ נאזר בגבורה : משביח · משפיל וכן ואתם באחור ישבחנה בשוא גליו אתה תשבחם : מוצאי בקר וערב תרנין · לך את הבריות יושבי הקצות בבקר אומרי׳ ברוך יוצר המאורות ובערב ברוך מעריב ערבים : פקדת הארץ · כשאתה חפץ להטיב אתה פוקד את הארץ ומשקה אותה : רבת

אבן עזרא

לירות במסתרים · על כן תסתירני : ולא ייראו · מאת השם שהוא רואם : יחזקו · זה יחזק את זה לעשו׳ הרע : יחפשו · משבין הקל ונפתח סימן העתיד בעבור אות הגרון כמו יעלזו חסידים בכבוד : עולות · מגזרת עול כמו ועולתה קפצה פיה : ודעת מדקדקי ספרד כי חסרי יו׳ כי לא תמנו כמו תממו והכון במקום אות הכפל והעד על זה כי לא כלו רחמיו ועד שני כי לא מכאבו מזאת הגזרה בפעלים עלומי העי״ן שקראום חכמי צרפת שכיים ועד שלישי כי תמנו חפש מחופש ם שאיבנו באתנח הוא פתוח ושו היה כמו פי עתה שבנו היה קמוץ והנה טעמו שיתמו ל לחפש המחופש וכל זה בסתר וזה טעם וקרב איש ולב עמוק : ויורם · כנגד לירות : חץ פתאום · כנגד פתאום יורוהו : ויכשילוהו · כנגד שכנו למוקש : ויראו · כל אדם שרא׳ מעשה השם שגמל המרעים כפי מחשבתם לעשות לצדיקים ולתמימים : ישמח צדיק · שהוא תם כנגד לירות ב במסתרים תם ויוסיף אומץ : למנצח · לך דומיה תהלה · זה המזמור חברו דוד ב בהיות הארון או חברו אחד המשוררים ב בהבנות בית המקדש והוא הנכון בעיני : ו ודומיה מגזרת דמות או הוא כמו אך לאלהים דומיה נפשי כטעם דום ליי׳ והתחולל לו ד דומו עד הגיענו איכם והטעם כי התהלה ממתנת לך בציון מן הבאים שמה להלל במקום הארון ושמה לך ישולם נדר : שומע · כי בית המקדש בית תפלה נקרא לכל ה העמים כאשר הזכיר שלמה בתפלתו על כן יבואו כל בשר עדיך עד מקומך : דברי · קשור וכתוב למעלה

שכל בשר יבאו עדיך כי אתה שומע תפלה ששמעת תפילתי בהתודותי עונותי וכפרת כל פשעינו וזה המזמור חברו המשורר בשנת בצורת והתפללו אל השם ושמע תפלתם וטעם גברו מני דברי המשורר המתפלל כי אני הודיתי כי הייתי רב עונות ואני ועמי פשענו על כן באה צרת הבצורת : תבחר · בחסרון מלת אשר כמו לכל יבוא גבורתך וככה הוא אשרי אשר תבחר בו ותקרב שישכון חצריך וטעם נשבעה תענוג הנשמה בעבודת השם בבית המקדש ויושרת בטוב גם אחר עמו בטוב קדוש היכלך והטעם בטוב הכבוד שהוא הקדוש ויש אומרים בטוב ביתך אתה הקדוש בהיכלך : נוראות · הטעם כאשר יעבור הגוי את השם ישב בטח בלי פחד אויב ולא רעב והטעם כאשר אנו יראים את תעננו להושיענו וטעם בצדק כאילו כתו׳ בצדקך או בצדק שעשינו תשובה וכפרת פשעינו · אמ׳ ר׳ משה מבטח כל קצוי ארץ כל אנשי כמו וכל הארץ באו מצרימה ואנשי רחוקים והטעם כי תושיע שהם בקצות הארץ ובים ואין יכולת באדם להושיעם ולפי דעתי בעבור היות קצות כל גוף אוכם נגפות כמו בורא קצות הארץ וטעם וים רחוקי׳ בעבור היות חצי כדור הארץ ימים ואמר רחוקי׳ בעבור היותם רבי׳ : מכין · בעבור שהזכיר הארץ הזכיר ההרים בעבור שהם כמו עמודים וטעם נאזר בגבורה שנראתה גבורת השם בהרים הגבוהים שברא על כן נקראו הררי אל ולפי דעתי שהזכיר שהוא מבטח הדבר שאוכנו כרח ה׳ וגבורתו נראית בגפות הגדולות : משביח · כמו תשבחם משקיט כדרך אתה מושל בגאות הים בעבור שהזכיר וים רחוקים וטעם והמון לאומים המשלים לים כמו את מי הכהר העצומים והנה השם יושיעם מהבצורת ומהכר : וייראו יושבי קצות · כנגד בית המקדש : מאותותיך · והם גבורות המטר כמו שוטה גדולות עד אין חקר וטעם מוצאי בקר האורות היוצאות הנראות בבקר ובערב בעבורם ירננו בני אדם והנה יהיה מלת תרנין יוצאה לשנים פעולים ורבי משה אמר כי תחלת היום והלילה שסוף זה תחלת זה הם סבת הרננה : פקדת · זה הפסוק לאות על שנת בצורת היתה בציון וחשב האויב לבא על ציון להביאה במצור והשם פקד ארצו שהיא ארץ ישראל · ויש אומרים תשוקקיה כמו ותשקיה ואין זה נכון והעד ושפת שוקקה רק הוא כמו וירם תולעים ויבאש ובבר באם וככה רבים וכן הוא פקדת הארץ וכבר שוקקתה ובעבור זה הזכיר פקדת : רבת

במסתרים ג׳ דגשים וסימ׳ אם יסתר איש במסתרים · במסתרים יהרג נקי · לירת במסתרים · וסימ׳ בלשון ארמי גברא קטל שלימא : עולת ג׳ כתיב בן חס׳ ו׳ כתרא וסימ׳ אבנים שלמות תבנה · אף כלב עולת תפעלון · יחפשו עולת טמנו חפש : ועיין ברי״ש סד״ר שקץ : ומעשהו ג׳ וסימ׳ ויאמר מנוח עתה יבא דברך · ואיש במעון ומעשהו · וייראו כל אדם ויגידו : סה דומיה ד׳ וסימ׳ נמסר בסיפ׳ ריש סימ׳ ס״ב : ישלם ב׳ קמץ וא׳ פתח וסימ׳ לך דומיה תהלה · הן צדיק בארץ · וירא מצוה הוא ישולם · קדמא פתח : קרוש ג׳ חס׳ וסימ׳ מלכים יראו וקמו · נהר פלגיו ישמחו עיר · אשרי תבחר ותקרב ישכן חצריך · וכל קודש חס׳ בב״א וזעם על ברית קודש : קצוי ארץ ג׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימ׳ כ״ן :

לירות במסתרים תם פתאם ירהו ולא ייראו : יחזקו למו דבר רע יספרו לטמון מוקשים אמרו מי יראה למו : יחפשו עולת תמנו חפש מחפש וקרב איש ולב עמק : וירם אלהים חץ פתאום היו מכותם : ויכשילוהו עלימו לשונם יתנודדו כל ראה בם : וייראו כל אדם ויגידו פעל אלהים ומעשהו השכילו : ישמח צדיק ביהוה וחסה בו ויתהללו כל ישרי לב :

ס ה

למנצח מזמור לדוד שיר : לך דמיה תהלה אלהים בציון ולך ישלם נדר : שמע תפלה עדיך כל בשר יבאו : דברי עונת גברו מני פשעינו אתה תכפרם : אשרי תבחר ותקרב ישכן חצריך נשבעה בטוב ביתך קדש היכלך : נוראות בצדק תעננו אלהי ישענו מבטח כל קצוי ארץ וים רחקים : מכין הרים בכחו נאזר בגבורה : משביח שאון ימים שאון גליהם והמון לאמים : וייראו ישבי קצות מאותתיך מוצאי בקר וערב תרנין : פקדת הארץ ותשקקה

לגראה בטומרי דלא מום בתכיף יגרון ליה ולא ידחלון : יתקפון להון פתגם ביש ישתעון למכמן תקלין אמרין מן חמי להון : יבלשון למשכח עילין לשיצאה זכאין בלושא דמתבליש בגוף בר נשא והירהורי ליבא עמיקא : ויגרי עילויהון אלהא גירא בתכיף ויתנון על מחתיהון : ויתקלון להון לישנהון יטלטלון כל דחמי בהון : וידחלון כל בני נשא ויחוון עובדא דיי אלהים ועובדיה יהוון מתביינין : יחדי צדיק ביי ויתרחיץ במימריה וישתבחון כל תריצי ליבא : לשבחא תושבחתא לדוד שירתא : קדמך מתחשבא היך שתיקותא תושבחתא אלהא די שכינתיה בציון ולך ישתלמון נדרי : מקבל צלותא לותך כל בני ביסרא ייתון : פתגמי עויין תקפו מניסורתנא אנת תכפרינון : טובוי דתבחר ותקרב ישרי דרתך יימרון צדיקי נשבע בטוב ביתך קודש דהיכלך : דחילן בצדקתא תקביל צלותהון אלהא פורקנא סברא דכל סיפי ארעא ונגוות ימא דרחיקין מן יבישתא : דאתקן מזוניא ליעלי טוריא בכח גבורתיה מזריז קמור בגבורתא : ממאיך רגוש ימיא ורגוש גליהון וריכפת אומיא : ודחילו יתבי סייפין מאתוותך מפקני צפר ורמש תסדר בפומהון שבחא : אידכרתה ארעא ואשקיתה

רַבַּת תְּעַשְּׁרֶנָּה פֶּלֶג אֱלֹהִים מָלֵא מָיִם תָּכִין דְּגָנָם כִּי כֵן תְּכִינֶהָ׃ תְּלָמֶיהָ רַוֵּה נַחֵת גְּדוּדֶהָ בִּרְבִיבִים תְּמֹגְגֶנָּה צִמְחָהּ תְּבָרֵךְ׃ עִטַּרְתָּ שְׁנַת טוֹבָתֶךָ וּמַעְגָּלֶיךָ יִרְעֲפוּן דָּשֶׁן׃ יִרְעֲפוּ נְאוֹת מִדְבָּר וְגִיל גְּבָעוֹת תַּחְגֹּרְנָה׃ לָבְשׁוּ כָרִים הַצֹּאן וַעֲמָקִים יַעַטְפוּ בָר יִתְרוֹעֲעוּ אַף יָשִׁירוּ׃ ס ו

לַמְנַצֵּחַ שִׁיר מִזְמוֹר הָרִיעוּ לֵאלֹהִים כָּל הָאָרֶץ׃ זַמְּרוּ כְבוֹד שְׁמוֹ שִׂימוּ כָבוֹד תְּהִלָּתוֹ׃ אִמְרוּ לֵאלֹהִים מַה נּוֹרָא מַעֲשֶׂיךָ בְּרֹב עֻזְּךָ יְכַחֲשׁוּ לְךָ אֹיְבֶיךָ׃ כָּל הָאָרֶץ יִשְׁתַּחֲווּ לְךָ וִיזַמְּרוּ לָךְ יְזַמְּרוּ שִׁמְךָ סֶלָה׃ לְכוּ וּרְאוּ מִפְעֲלוֹת אֱלֹהִים נוֹרָא עֲלִילָה עַל בְּנֵי אָדָם׃ הָפַךְ יָם לְיַבָּשָׁה בַּנָּהָר יַעַבְרוּ בְרָגֶל שָׁם נִשְׂמְחָה בּוֹ׃ מֹשֵׁל בִּגְבוּרָתוֹ עוֹלָם עֵינָיו בַּגּוֹיִם תִּצְפֶּינָה הַסּוֹרְרִים אַל יָרִימוּ לָמוֹ סֶלָה׃ בָּרְכוּ עַמִּים אֱלֹהֵינוּ וְהַשְׁמִיעוּ קוֹל תְּהִלָּתוֹ׃ הַשָּׂם נַפְשֵׁנוּ בַּחַיִּים וְלֹא נָתַן לַמּוֹט רַגְלֵנוּ׃ כִּי בְחַנְתָּנוּ אֱלֹהִים צְרַפְתָּנוּ כִּצְרָף כָּסֶף׃ הֲבֵאתָנוּ בַמְּצוּדָה שַׂמְתָּ מוּעָקָה בְמָתְנֵינוּ׃ הִרְכַּבְתָּ אֱנוֹשׁ לְרֹאשֵׁנוּ בָּאנוּ בָאֵשׁ וּבַמַּיִם וַתּוֹצִיאֵנוּ לָרְוָיָה׃ אָבוֹא בֵיתְךָ בְעוֹלוֹת אֲשַׁלֵּם לְךָ נְדָרָי׃ אֲשֶׁר פָּצוּ שְׂפָתָי וְדִבֶּר פִּי בַּצַּר לִי׃

סוֹגֵי עֲלָלְתָּה תַּעְתְּרִינָהּ מִן קוּבַּת דֶּאֱלָהָא דִּי בִשְׁמַיָּא מַלְיָא מִטְרָא תַּתְקִין עִיבּוּרֵיהוֹן אֲרוּם הֵיכְנָא תְּשַׁכְלְלִינָהּ׃ מַרְבִּינֵי צִימְחָהָא רַוֵּי אַשְׁרֵךְ גַּיְיסָהָא בְּצִיָּיהָא תְּבָרִיךְ׃ אַכְלִילְתָּא שְׁנַת טוֹב בִּרְכָתָךְ וְכִיבְשֵׁי אוֹרְחָךְ יִבַסְמוּן דִּיהֲנָא׃ יְבַסְמוּן תּוּשְׁבַּחַת מַדְבְּרָא וְרִיצָא גִּלְמַת תִּתְקַמְרָן לְהוֹן׃ יַעֲלוּן דִּיכְרֵי עַלְוֵי עָנָא וּמֵישְׁרַיָּא יִתְחַפְּיָן עִיבּוּר יִתְיַבְּבוּן בְּרַם יְשַׁבְּחוּן׃

לְשַׁבָּחָא שִׁירָא תּוּשְׁבַּחְתָּא יַבִּיבוּ קֳדָם יְיָ כָּל יָתְבֵי אַרְעָא׃ שַׁבְּחוּ אִיקַר שְׁמֵיהּ שַׁוּוּ אִיקַר תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ׃ אִמְרוּ קֳדָם אֱלָהָא מַה דְּחִילִין הִינּוּן עוֹבָדָךְ בִּסְגִיעֵי עוּשְׁנָךְ יְכַדְּבוּן לָךְ בַּעֲלֵי דְבָבָךְ׃ כָּל יָתְבֵי אַרְעָא יִסְגְּדוּן קֳדָמָךְ וִישַׁבְּחוּן לָךְ יְשַׁבְּחוּן שְׁמָךְ לְעָלְמִין׃ אִיזִילוּ וַחֲמוֹן עוֹבָדֵי אֱלָהָא דְּחִיל מָרֵי תַּקְּפוּפִין עַל בְּנֵי נָשָׁא׃ הֲפַךְ יַמָּא דְסוּף לְיַבֶּשְׁתָּא בְּנַהַר יוֹרְדְנָא עֲבַרוּ בְּנֵי יִשְׂרָ׳ בְּרִיגְלֵיהוֹן אוֹבִיל יַתְהוֹן לְטוּר קוּדְשֵׁיהּ תַּמָּן נֶחְדֵי בְּמֵימְרֵיהּ׃ דְּשַׁלִּיט בְּכֹחַ גְּבוּרְתֵּיהּ עַל עָלְמָא עֵינוֹי בְּעַמְמַיָּא מִסְתַּכְּלִין מְסָרְהוֹבִין לָא יִתְרְמוּן לְהוֹן לְעָלְמִין׃ בְּרִיכוּ עַמְמַיָּא אֱלָהִים וְאַשְׁמִיעוּ קָל תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ׃ דְּמַנֵּי נַפְשָׁנָא בְּחַיֵּי דְעָלְמָא דְאָתֵי וְלָא מְסַר לְאִיזְדַּעְזָעָא רִיגְלָנָא׃ אֲרוּם בְּחַנְתָּנָא אֱלָהָא אַתְכְתָּנָא הֵיךְ קִינָּאַת דְּמַתִּיךְ סִימָא׃ אַעֶלְתָּנָא בִּמְצוּדַת שְׁוִיתָא שׁוֹשַׁמְתָּא בְּחַרְצָנָא׃ אַמְאַכְתָּנָא אַרְכַּבְתָּא מָרֵי מְזוֹפִיתָא עַל רֵישָׁנָא דְנַתְּתָא יָתָנָא כְּדֵי בְּנוּרָא וּבְמוֹי וְאַפֵּיקְתָּנָא לִרְוָחְתָּא׃ אֵיעוֹל לְבֵית בַּעֲלָוָן אֲשַׁלֵּם לָךְ נִדְרָי׃ דִּי פָּתְחוּ סִפְוָותִי וּמַלִּיל פּוּמִי כַּד עָק לִי׃

תלמיה ב׳ וסימ׳ תלמיה רוה נחת גדודה. ואחד תלמיה יבכיון: תמוגגנה ג׳ חס׳ בל״יש׳ בקריא׳ וסימ׳ והגבעות התמוגגו. ברביבים תמוגגנה. ותמוגגני תושיה: ס״ו ישתחוו לך ויזמרו לך חד מן י״ד פסוקין לך לך וסימ׳ חלילה לך מעשות. עם אשר תמצא את אלהיך. ויאמר עשו יש לי רב. והיהבי יביאך. ושמעת ישראל ושמרת.

לא תטע לך אשרה. וכתבת עליהן את כל דברי. למען הקים אתך. בחר לך אחת מהנה. וחברו דו״ה. מה אעשה לך אפרים. אם גנבים באו לך. כל הארץ ישתחוו לך. מה יתן לך ומה יוסיף: רגלנו ג׳ חד חס׳ וסימ׳ ולאמים תחת רגלינו. ולא נתן למוט רגלנו. עומדות היו רגלינו. מציעהא חס׳: ובמים ג׳ פתחין באתנחתא ובסוף פסוק וסימ׳ באנו באש ובמים ותוציאנו. ישם נהרות למדבר. ארץ לא שבעה מים וסימ׳ בלשון ארמי מדברא ונורא גהנם. וב׳ זקפי׳ קמצין וסימ׳ ארץ נחלי מים. יבשו אפיקי מים וסימ׳ בלשון ארמי נחלי איבשין. וכל אסף דכוו׳ בבג״ב פתחין דמסרינן ברישא:

רשי

רבת תעשרנה. הרבה אתה מעשרה מפלג שלך שהוא מלא מים ותכין בו דגנם של יושבי קצוות כי בכן אתה מכין אותה: תלמיה. הן שורות המחרישה: רוה. כמו לרוה: נחת גדודיה. כמו לנחת גדודיה להניח לגדודיה לעשות נחת לבריות אתה ממוגגה ברביבים של מטר. תמוגגנה לשון המסה: עטרת שנת טובתך. על ידי הגשמי׳ אתה מעטר בכל טוב את השנה שאתה חפץ להטיב: ומעגליך. הם השמים שהם אבק רגליך: ירעפון. יטפון: דשן. שומן: ירעפו. השמים בנאות המדבר: לבשו כרים הצאן: יתלבשון השרון והערבה מן הצאן הבאי׳ לרעות הדשא אשר הצמיח המטר: ועמקים יעטפו בר. על ידי המטר יהיו מעוטפים העמקים בתבואה ואז יתרועעו הבריות תרועת שמחה וישירו מרוב הברכה: זמרו כבוד שמו. זמרו בכבוד שמו אי כמ׳ כפרו כבוד שמו בזמר ושיר: מה נורא. כל אחד ממעשיך: ברוב עוזך. כשאתה מראה לעולם עוזך על ידי דבר או חרב או רעב או ברקי׳ אויבך הרשעי׳ מרוב פחד מודים על כחש ועבירות שבידם ע״כ התו׳: נורא עלילה. יראתו על בני אדם כן ימצא להם פשע כי כל מעשיהם גלוים לך: הפך ים ליבשה. ים סוף: שם נשמחה בו. מכ׳ שם היה דבר שהיה נשמח בו: אל ירומו. אל תהי ידם רמה: ברכו עמים אלהים. על נפלאותיו שהוא שם בחיים נפשנו בחיים בגלות ואינם יכולין להשמיד אותנו: כי בחנתנו. בכור בגולה: צרפתנו. להסיר הסיגים ממנו שנשוב בתשובה לפניך כמו שצורפים הכסף להסיר הסיגים ממנו: הבאתנו במצוד׳. במקו׳ צר כמו במאסר: מועקה. לשון מסגר וכל המעיק המציק כמוהו: הרכבת אנוש לראשנו. מלפי כל אומה ואומה: אבא ביתך. בבנותך בית המקדש נשלם נדרינו שנדרנו בגולה:

מחים

אבן עזרא

רבת. התי״ו כמו ושבת לכנות והתואר חסר כטעם רבה רבה: תעשרנה. היה ראוי להיות תחת פת״ח חירק אם המלה מהבניין הכבד ואם מהקל יהיה הפועל יוצא כדרך יעשר שהוא שי״ן שימצא ככה על השלשה בבניינים: פלג. המחובר מהמטר ומ״ם דגנם שב אל פקודת הארץ: כי כן תכינה. שב אל הארץ: תלמיה. כמו בתלם עבותו ויש אומרים כחת גדודיה הורד גדודותיה כמו על כל ידים גדודות והם קוים לחרים דמם הכתו׳ לגדודות והטעם פירוש ויש אומרים מגזרת גדוד יגודנו והטעם על הגשמים והטעם על הזרמים: עטרת. עד שתהיה זאת השנ׳ בקרב שנים כמו המלכה בעלת העטרת בתוך הבנות וטעם ומעגליך דרך משל והמעגלים המקומות העשויות להתחבר מי גשמי הגלות: ירעפו. הנה מעגליך ביישוב ונאות מדבר כמו נות רועים והגבעות תחגרנ׳ גיל בהראות הדשא והעשב: לבשו. כמו עם חלב כרים שיהיו רבים וקדמונינו ז״ל פירשוהו לשון זכרים והנכון בעיני כי כרים כמו כר נרחב והעד והעמקים: יעטפו. מגזרת המתעטה כמו ילבשו ויתרועעו מגזרת תרועה כדרך ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה: למנצח. הריעו לאלהים. לא הזכיר שם המחבר ובעבור היותו לשון רבים ולא ימצא ככה ברוב המזמורים שהם לדוד על כן יתכן שגם זה המזמור לאחד המשוררים: זמרו. טעם שימו כי תהלתו כבוד הוא לכם והטעם בתהלתו תכובדו: אמרו. מה נורא. כל אחד ממעשיך כמו בנות צעדה עלי שור וטעם יכחשו שיעידו כי שקר וכחש הוא בידם: כל. הזכיר אויביך הקרובי׳ ואמר כל הארץ ואין הפרש בין יזמרו לך או ויזמרו לך והטעם כפול: לכו. ואמר זה לזה לכו בואו כמו לכו נא ונוכחה והטעם לכו אליכו: נורא. רבק עם עלילה נורא המעשה והאומר כי הה״א נוסף והוא כמו עליון תועה הוא כי הה״א סימן לשון נקבה כי לא ימצא בשמות הה״א נוסף רק אם היתה המלה מלעיל וסורק וסורקה כמו צדק וצדקה: הפך. יספר מעשה הנס הקדמונים וטעם בנהר הוא הירדן שעברו ישראל בחרבה והארון עומד: מושל. אין עולם בכל זמן בכל המקרה רק זמן וככה והטעם שהשם מושל לעולם כמו מושל כחו ברוב גבורתו וממשלתו בגוים שהוא רואם כי אין נכון להיות בית בגבורתו כמו משל בנו כי אין לו טעם. הנה הזכיר כי ממשלתו בים וביבשה על כן לא ירומו הסוררים המורדים בו: ברכו. הטעם העמים כמו היבוסים שהיו תחת יד ישראל או יאמר לכל כולנו חייבין לברך השם ויש אומרים כי טעם עמים ישראל כמו אחריך בנימן בעממיך והוא הנכון: כי. דרך משל בעבור צרה שבאה אליהם והשם בחנם לדעת אשר בלבבם גם זה דרך משל כי הכל לפניו גלוי טרם בראותו לב המחשב: הבאתנו. כמו במצודה רעה: מועקה. כמו עקת רשע צרה וככה תרגו׳ ומועקה שם או הוא פעול ותחסר מלת התואר והטעם שהוא דבר מכיר מתניהם: הרכבת. הטעם שהוא רוכב על במותימו וכהיה כמו הבאים באש או במי׳ כמו מכה אביו ואמו וטעם לרויה לאויר כי באש יבש ובמים ישטף: אבוא. דברי המשורר או ידבר על לשון הפקיד על המלחמה: אשר פצו. הוא הנדר כמו ואנכי פציתי פי:

שלות

עולות מיחים. על משקל מתים והשם חסר וככה עולות כבשים שמנים בעלי מוח : אלים. הם הגדולים וסלה באמת : לכו. אשר עשה אלהים לנפשי : אליו פי. יחסר בית כמו כי ששת ימים בפי קראתי : ורומם. ויותר מרומם היה תחת לשוני רמז ללב ויש אומרים כי הטעם כפול ורומם כמו ומורק ושוטף : און. כאשר הייתי קורא בפי אילו היה און בלבי לא היה השם שומע מה שאני קורא והאות שלא היה און בלבי : אכן. כמו אכן נודע הדבר : ברוך. שעזרני להתפלל ולא הסיר וחסדו היה שאתפלל אליו : למנצח. אלהים יחננו. גם זה המזמור לא ידענו מי חברו : אלהים יחננו. כמו חנונו אתם כמו אשר חנן וטעם יברכנו שיוסיף על אשר יחוננו וטעם יאר פניו שנמצא חן בעיניו כאשר נשאל מאתו : לדעת. אז יהי נודע דרך השם לברך המעטים ולהושיעם : יודוך. גם יודוך אז עמים : ישמחו. הטעם הנה בעבור הטובות שתעשה עמנו : יודוך עמים. גם בעבור משפטיך כי תצדיק צדיק ותרשיע רשע ותשקיט הארץ בהשפט הרשע גם על זה יודוך : ארץ. ושב לבאר מה טעם יברכנו שהארץ תתן יבולה : יברכנו אלהים. בכל מעשינו אז יראו אותו כל אפסי ארץ שלא שמעו את כבודו ואת גדלו : למנצח לדוד. יקום אלהים יפוצו אויביו. זה המזמור נכבד מאד ורובי מפרשים פירשוהו על מתן תורה ועדותם יי בם סיני בקדש רק לא יוכלו לדבק הטעמים כי אחר שנכנסו לארץ ישוב לבקיעת הים בצאת אבותינו ממצרים וזאת איננה דרך נכונה והנכון בעיני כי זה המזמור חברו דוד על המלחמה שהיתה לו עם ערלים ורוב מחנהו היה יהודה ובנימן וזבולון ונפתלי אז נראתה גבורתם במלחמה על כן הזכירם והעד שהחל יקום וזה דומה לדברי משה קומה יי והטעם כי בקומו יכוסו מיד המשנאים וטעם הקימה הראות גבורתו : כהנדוף. בא תנדוף שלם כמו וכל עצביכם תשנטו : כהמס. שם הפועל מפעלי הכפל : דונג. שעוה : יאבדו רשעים. הם הנלחמים עם דוד : וצדיקים. שהם עם דוד והם ישראל ישמחו : שירו. יאמרו אלה לאלה שירו לאלהים : סלו. כמו סלסלה כענין הללו : בערבות. שם לשמים ורבי משה אמר נקרא כן שמים בעבור שהוא רחב גם אמר כי מלת סלו כמו סולו סולו המסילה וטעם לרוכב בערבות הוא החוגג אל בית השם שהוא רוכב ערבה והנכון שהוא לרוכב בשמי שמי קדם ובעבור כי התנועות שלש האחת שלא כמו האש וכנגדו ההר והשנית יורדת כמו הארץ וזה כנגד השפלה והערבה אמצעית כתנועת הגלגל ובית ביה משרת והטעם בשם הזה סולו אותו ורוממוהו לא כאשר חשבו רבים כי הבית עיקר עד שיעמו כן עם כל האותיות וככה כי ביה יי תוקף הכנוח : אבי. אעפ"י שהוא עליון שהוא רוכב בערבות כמו כי רם יי ושפל יראה והוא היתום אשר אין לו עוזר ואפילו דעת אין לו וככה בתורה כי יי אלהיכם הוא אלהי האלהים ואחריו עושה משפט יתום ואלמנה וטעם במעון קדשו אף על פי שכבודו מקום גבוה ויתומים בתחתית התחתית שהיא הארץ : אלהים

מיחים. שמנים לשון מוח : כל יראי אלהים. הם הגרים שיתגיירו : אליו פי קראתי. כשהייתי בגולה קראתיהו וספרתי רוממותיו בלשוני. ורומם. כמו ונתרומם מכ'. בפי קראתי אליו ורומם שם מלה רוממות שלו מוכן תחת לשוני להודיאו בפה כמו יכחידנה תחת לשונו : און אם ראיתי וגו'. לא פעל עמנו כחטאתינו עשה עמנו כלא רואה ולא שומע און שבלבבנו : אכן. באמת יש לדעת : אשר לא הסיר תפלתי. מלפניו וחסדו לא הסיר מאתי : יאר פניו. להראות פנים שוחקות לתת טל ומטר : לדעת בארץ דרכך. להודיע שמדתך להטיב לעמך ועל זה יודוך וישמחו וירננו לאומים : כי תשפוט עמים במישור. לזכות : תנחם. תנהגם בדרך המישור ועל זאת יודוך עמים כולם : ארץ נתנה יבולה. וגם על הארץ שנתנ' יבולה ועל אשר יברכנו השם : וייראו אותו כל אפסי ארץ. שיאמרו ראו אלו שהיו יראי השם איך ברכם וגדלם : יקום אלהים ויפוצו אויביו. עשו וכיוצא בו : כהנדוף. כהתנדף כאשר יתנדף העשן כן תנדפם : מפני אלהים. מפני הארון בימי משה ובנוסע יאמ' שובה יי וגו' : וישישו בשמחה. וזהו המשוש וכן יאמרו שירו לאלהים וגו' : סולו. לשון שבח וכן לא תסלא בכתם אופיר המסולאים בפז : ביה שמו. בשם זה שהוא לשון יראה כדמתרגמינן דחילא עזי וזמרת יה וכן כי יד על כס יה בתרגום וכן כי ביה יי אבי בכן תתפרקון במימ' דחילא יי ותקיף עלמא. אומר המשורר שבחו לפניו וגורו מפניו ועלזו וזהו דוגמת האמור במקום אחר וגילו ברעדה : אבי יתומים. זהו השבח שתשבחו לפניו כל הענין עד סוף כל המזמור. אבי יתומים שנעשה אב לישראל שהם יתומים כמו שנאמר יתומים היינו ואין אב : ודיין אלמנות. שעשה משפטה של ירושלים שנאמר בה היתה כאלמנה : מושיב

שמע אלהים ג' כי שמע אלהים את קול הנער. שמע אלהים ויתעבר. אכן שמע אלהים הקשיב : ס"ז יאר ב' וסימ' פניו אליך. יאר פניו אתנו סלה. ואינון מן א"ב מן ב"ב י' ברישיה וסימ' נמסר במסרה רבתא בעיר ד' יוד : מישור י' מל' וסימ' נמסר במלכים סימ' כ' : ארץ יג' ר"פ בקריא' וסימ' לקבן בסי' ס"ח : נתנה יבולה ד' חס' את בליש'

עלות מיחים אעלה לך עם קטרת אילים אעשה בקר עם עתודים סלה : לכו שמעו ואספרה כל יראי אלהים אשר עשה לנפשי : אליו פי קראתי ורומם תחת לשוני : און אם ראיתי בלבי לא ישמע אדני : אכן שמע אלהים הקשיב בקול תפלתי : ברוך אלהים אשר לא הסיר תפלתי וחסדו מאתי :

סז למנצח בנגינת מזמור שיר : אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה : לדעת בארץ דרכך בכל גוים ישועתך : יודוך עמים אלהים יודוך עמים כלם : ישמחו וירננו לאמים כי תשפט עמים מישר ולאמים בארץ תנחם סלה : יודוך עמים אלהים יודוך עמים כלם : ארץ נתנה יבולה יברכנו אלהים אלהינו : יברכנו אלהים וייראו אותו כל אפסי ארץ :

סח למנצח לדוד מזמור שיר : יקום אלהים יפוצו אויביו וינוסו משנאיו מפניו : כהנדף עשן תנדף כהמס דונג מפני אש יאבדו רשעים מפני אלהים : וצדיקים ישמחו יעלצו לפני אלהים וישישו בשמחה : שירו לאלהים זמרו שמו סלו לרכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו : אבי יתומים ודין אלמנות אלהים במעון קדשו :

עלוון שמינין אסיק קדמך עם קטורת בוסמין קרבן דיכרין אעביד תורין עם ברחי לעלמין : איזילו שמעו ואשתעי כל דחליא דאלהא מה דעבד לנפשי : לותיה בפומי קריתי ותושבחתיה תחות לישני : שקר אין חמיתי בלבי האפשר דילא ישמע יי : בקושטא שמע אלהא אצית בקל צלותי : בריך אלהא דלא אעדי צלותי וטוביה מיני : לשבחא בנגינתא תושבחתא ושירתא : אלהא יחוס עלנא ויברכיננא ינהיר זיו אנפוי עמנא לעלמין : להודע בארעא אורחך בכל עממיא פורקנך : יודון קדמך עממיא אלהא יודון קדמך עממי כולהון : יחדון וידוצון אומיא ארום תדין עמיא בתירוצא ואומיא בארעא תדברינון לעלמין : יודון קדמך עמיא אלהא יודון קדמך עמיא כולהון : ארעא יהבת איבה יבריך יתן אלהא אלהנא : יבריך יתן אלהא וידחלון יתיה כל סייפי ארעא : לשבחא לדוד תושבחא ושירא : יקום אלהא יתבדרון בעלי דבבוי ויערקון סנאוי מן קדמוי : היכמה דישקיף תננא ישקפון היכמה די יתמסי שעוא מן קדם אשא יהובדון רשיעיא מן קדם אלהא : וצדיקיא יחדון וידוצון קדם יי ויחדון בחדוא : שבחו קדם אלהא שבחו שום יקריה קלסון ליתיב על כורסיה יקריה בערבות יה שמיה וביעו קדמוי : אבוהון דיתמי ודיינהון דארמלן אלהא במדור בית שכינת קודשיה : אלהא די מזוג זוגים יחידאין לבר זוגא כחד דאפיק בית ישראל דהוון אסירין במצרים על עובדיהון דאבהתהון כשרין בפומבי ברם פרעה ומשיריתיה דסריבו לשלחותהון שרון צחיחין :

בנתינה וסימ' ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ. ונתן עץ השדה את פריו. גם יי יתן הטוב. ארץ נתנה יבולה : ס"ח אויבינו ה' מל' וסימ' הנה בן נולד לך. יקום אלהים יפוצו. הרימות ימין צריו. אויביו ילבשו בשת. ברצות יי דרכי איש גם אויביו : ביה ב' וסימ' כי ביה יי צור עולמים. סלו לרוכב בערבות ביה שמו :

אֱלֹהִים מוֹשִׁיב יְחִידִים בַּיְתָה מוֹצִיא אֲסִירִים בַּכּוֹשָׁרוֹת אַךְ סוֹרְרִים שָׁכְנוּ צְחִיחָה׃ אֱלֹהִים בְּצֵאתְךָ לִפְנֵי עַמֶּךָ בְּצַעְדְּךָ בִישִׁימוֹן סֶלָה׃ אֶרֶץ רָעָשָׁה אַף־שָׁמַיִם נָטְפוּ מִפְּנֵי אֱלֹהִים זֶה סִינַי מִפְּנֵי אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ גֶּשֶׁם נְדָבוֹת תָּנִיף אֱלֹהִים נַחֲלָתְךָ וְנִלְאָה אַתָּה כוֹנַנְתָּהּ׃ חַיָּתְךָ יָשְׁבוּ־בָהּ תָּכִין בְּטוֹבָתְךָ לֶעָנִי אֱלֹהִים׃ אֲדֹנָי יִתֶּן־אֹמֶר הַמְבַשְּׂרוֹת צָבָא רָב׃ מַלְכֵי צְבָאוֹת יִדֹּדוּן יִדֹּדוּן וּנְוַת־בַּיִת תְּחַלֵּק שָׁלָל׃ אִם־תִּשְׁכְּבוּן בֵּין שְׁפַתָּיִם כַּנְפֵי יוֹנָה נֶחְפָּה בַכֶּסֶף וְאֶבְרוֹתֶיהָ בִּירַקְרַק חָרוּץ׃ בְּפָרֵשׂ שַׁדַּי מְלָכִים בָּהּ תַּשְׁלֵג בְּצַלְמוֹן׃ הַר־אֱלֹהִים הַר־בָּשָׁן הַר גַּבְנֻנִּים הַר־בָּשָׁן׃ לָמָּה תְּרַצְּדוּן הָרִים גַּבְנֻנִּים הָהָר חָמַד אֱלֹהִים לְשִׁבְתּוֹ אַף־יְהוָה יִשְׁכֹּן לָנֶצַח׃

אֱלָהָא כַּד נְפַקְתָּא בְּעַמּוּדָא דַעֲנָנָא וּבְעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא קֳדָם עַמָּךְ כַּד טַיֵּילְתָּא בְּמַדְבְּרָא דִישִׁימוֹן לְעָלְמִין׃ כַּד יְהַבְתָּא אוֹרַיְתָא לְעַמָּךְ אַרְעָא אִתְרְגִישַׁת לְחוּד שְׁמַיָּא אַטִּיפוּ טַלָּא מִן קֳדָם יְיָ דִין סִינַי סְלֵיק תְּנָנֵיהּ כִּתְנָנָא דְאַתּוּנָא מִן קֳדָם דְּאִתְגְּלֵי עֲלוֹי יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃ כַּד שְׁמַעוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל יַת קָל גְּבוּרְתָּךְ פָּרְחוּ נַפְשֵׁיהוֹן מִן יַד אֲחֵיתְתָא עִילָוֵיהוֹן טַלִּין דְּיִתְחַיּוּת וּמִיטְרִין דְּרַעֲוָא אַרֵימְתָּא אֱלָהָא עַל אַחְסַנְתָּךְ וּכְנִשְׁתָּא דְּאִשְׁתַּלְהֵיאַת אַתְּ אַתְקֵינְתָּא׃ חַיָּתָךְ אַתֵיבְתָּא בַּהּ אַתְקֵינְתָּא מַשִּׁירִית מַלְאֲכַיָּא לְאוֹטָבָא לַעֲנִיֵּי אֱלָהָא׃ יְיָ יְהַב פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא לְעַמֵּיהּ בְּרַם מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מְבַשְּׂרִין מֵימַר אֱלָהָא לְחֵילְוַת רַבָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ מַלְכְּוָתָא עִם חֵילְוָתְהוֹן אִטַּלְטְלוּ מִן פַּלְטֵירֵיהוֹן וְחַכִּימַיָּא אִיטַּלְטְלוּ מִן מַדְעֵיהוֹן וּכְנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל מַפְלְגָא עֲדָאָה מִן שְׁמַיָּא׃ אִין אַתּוּן מַלְכַיָּא רַשִׁיעַיָּא שָׁכְבִין בֵּינֵי קִילְקְלָתָא כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דַּמְיָא לְיוֹנְתָא מִיטַּלְלָא בַּעֲנָנֵי יְקָרָא מַפְלְגָא בִּיזַּת מִצְרָאֵי סִימָא חֲקִיק וְטִיס בְּרִיְתָא מַלְיָין אוּבְרִיזִין סְנִין׃ כַּד פְּרַסַת אִידְהָא עַל יַמָּא בִּצְלוֹ שַׁדַּי אַמְאֵיךְ מַלְכְּוָן וְאַמְטִילְתָּא עֲנָן גֵּיהִנָּם הֵיךְ תַּלְגָא פִּצָּא יָתֵהּ מִטּוּלָא דְמוֹתָא׃ טוּר מוֹרִיָּה אֲתַר דִּי פַּלְחוּ אֲבָהַת עָלְמָא קֳדָם יְיָ אִתְבְּחַר לְבִנְיַן בֵּית מַקְדְּשָׁא וְטוּר סִינַי לְמוֹהֲבִית אוֹרַיְתָא טוּר מַתְנַן טוּר תָּבוֹר וְכַרְמֶל אִתְפְּסִילוּ אִיתְעֲבִיד לְהוֹן גִּיבְּבָא הֵיךְ טוּר מַתְנַן׃ אָמַר אֱלָהָא לְמָה אַתּוּן טָפְזִין טוּרַיָּא לֵית רַעֲוָתִי לְמִיתַּן אוֹרַיְתָא עַל טוּרַיָּא גֵיוְתָנִין מִבְסַרְנַיָּא הָא טוּר סִינַי דְּמַכִּיךְ רְגַג מֵימְרָא דַּיְיָ לְאַשְׁרָאָה עֲלוֹי שְׁכִנְתֵּיהּ לְחוּד בִּשְׁמֵי שְׁמַיָּא יְיָ יִשְׁרֵי לְעָלְמָא׃

בצעדך ב׳ וסימ׳ משדה אדם · בישמן סלה ׃ ארץ י״ג ר״פ בקריא׳ וסימ׳ ארץ מצרים לפניך במיטב הארץ · ארץ רפאים תחשב · ארץ חטה ושערה · ארץ אשר לא במסכנת תאכל · ארץ אשר יי׳ אלהיך דרש · ארץ ארץ ארץ שמעי · ארץ נתנה יבולה · ארץ רעשה אף שמים נטפו · ארץ פרי למלחה · ארץ נתנה ביד רשע · ארץ עיפתה כמו אפל · אל תכסי דמי · ארץ ממנה יצא לחם ׃ בה ג׳ מפי׳ רפי׳ וסימ׳ קו תהו ואבני בהו · וקול המון שלו בה ·

אבן עזרא

אלהים · ביתה · על דרך כי בית יעשה לך יי׳ ויעש להם בתים איש וביתו שם לבית והטעם כי היחידים ישימם רבים ויושיבם ומלת בכושרות קשורה עם אסירים כאילו אמר אסורים בזיקים וטעם כושרות הכבל שטעמו כמו ידיה שלחה בכישור וטעם סוררים העושים חמס ליתומי׳ ומלת צחיחה כמו צחה צמא כמו והשביע בצחצחות׳ כשמך יבושת וזה הפך מושיב יחידי׳ ביתה לפנים ביישוב וצחיחה מקום צמאון ׃ אלהים · כל המפרשי׳ פירשו כי בעת מתן תורה רעשו שמי׳ וארץ וככה אלוה מתימן יבוא וכן יי׳ מסיני בא וכן יי׳ בצאתך משעיר וככה אלהים בצאתך לפני עמך וזה הכתוב ואחים כי לא יתכן לומר על מתן תורה בצעדך בישימון סלה כי ישימון מגז׳ והבמות תשמנה ובהיות ישר׳ בסיני היו ביישוב לא בתוהו יליל ישימון שהוא המדבר הגדול והנורא בארץ לא ע עבר בה איש וזה היה אחר נסעם מהר סיני ועוד כי אין כתו׳ בתור׳ שהארץ רעשה גם ש שמים ביום מתן תורה רק הר סיני חרד לבדו ׃ וזה פי׳ הפסוקים כתוב בתורה יי׳ מסיני בא כי מסיני החל ל לבוא במחנה ישראל ולא נראתה גבורתו רק אחר שסבבו את הר שעיר ככתוב ׃ ו ופארן סמוך אליהם כיכן כתו׳ ואת החורי בהררם שעיר עד איל פארן וזה הוא בצעדך משדה אדום וככה אלוה מתימן יבוא ש שהוא כמו תימן אומר וטעם בצאתך לפני עמך לכת הארון ת תחלה כאשר נסעו מהר סיני וטעם ארץ רעש כמו וירגזו ההרי׳ שפחדו כל הגוי׳ הלא תראה בשירת דוד אמר ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי והטעם כמעט היה הופך כל העולם ובעבור היות הארץ עומדת אמר רעשה הארץ כאשר רעשה סיני ביום מתן תורה מפני השם ור׳ משה אמר כי זה סיני טעמו הנה זה עד בעמוד הכבוד עליו וטעם אלהי ישראל כי בעבור ישראל ירד האלהים על הר סיני ׃ גשם · הנה טעם אלהים בצאתך לפני עמך לספר תהלת כבוד ישראל ומלת תניף תרוה כמו נפתי משכבי ׃ נחלתך · היא ארץ ישראל והטעם כי השם ירוה אותה לעולם כדרך תמיד עיני יי׳ אלהיך בה וטעם ונלאה אילו היתה נלאה אתה כוננתה אותה ׃ חיתך · קהלתך כמו חית פלשתים והנה יספר שנכנסו ישראל לארצם וטעם תכין לנכא השם שהיתה לישראל בעת עניים תכין להם שתטיב להם ׃ אדני · אמר · דבק עם המבשרות והטעם השם יקים דברי הנביאים המבשרות בשיריהן ׃ צבא רב · מישראל כי אותם וכל שאלתם שתגבר יד ישראל וזה הוא האומר מלכי צבאות ידודון ידודון מפניכם והטעם כי מלכי צבאות הגוים יברחו מפניכם וידודון פעמי׳ ׃ ונות בית · הקהלה שנשארה בירושלם שלא יצאה למלחמה תחלק שלל אף כי היוצאת ׃ אם · בין שפתים · כמו שפות הסיר שהוא כעין שחרות והטעם לא תפחדו מהאויב כי אילו הייתם שוכבים בין שפתים אתם לבנים כמו יונה שהיא נחפת בכסף ׃ ואברותיה · כמו מי יתן לי אבר כיונה ׃ בירקרק · עין הזהב כמו ונהפכו כל פנים לירקון והטעם מהרה תתנער מן השחרות ויראה הלובן ׃ בפרש · טעם שדי כמו תמצא כאשר פירש הנגיד ומלכים הם מלכי ארץ ובה שב אל חיתך ישבו בה ותשלג יראה הלובן כמו השלג הנמצא תמיד בצלמון והוא הר ידוע הנמצא בעבר הירדן מזרחה ׃ למה · יספר שבח ארץ ישראל ׃ הר גבנונים · מגזרת או גבן או דק אולי ככה הוא ׃ למה תרצדון · תשפלו אתם הרים גבנונים וזה הטעם דבק עד אם תשכבון בין שפתים והטעם לא תשפל הר בשן כי אתה הר שחמדו המלאכים לשבת בו אף השכינה תשכן שם ׃

רשי

מושיב יחידים ביתה · ישראל שהיו מפוזרין כנסם יחד איש איש מנדחו והושיבם בית שלם וכנסיה שלימה ׃ מוציא אסירים בכושרות · הוציא את ישראל ממצרים בחדש שהוא כשר להולכי דרכים לא חמה ולא צנה ׃ אך סוררים · מצרים ׃ שכנו צחיחה · בשארה ארצם ציה וצמאה · מצאתי בצעדך · כשצעדתה בצעדך בצעדי שלך · סלה שם הראיתנו זה דרכך לעולם לכל צרה גאולה ׃ זה סיני · גם הוא רעש מפני יי׳ אלהי ישראל ׃ גשם נדבות תניף · עוד זאת עשית לנו אם הוצרכנו לגשמים הניפותה והטלת עלינו תמיד גשמי נדבה וברכה ׃ נחלתך ונלאה אתה כוננת · כשהיתה נחלת ארצך נלאה וצמאה למטר אתה כוננת אותה · מצאתי נחלתך ונלאה הקרויה נחלתך והיא נלאה כ׳ כלומר פעמי׳ שהיא כך ׃ חיתך ישבו בה · עדתך ישבו בה כמו ויאספו פלשתים את מחניהם לחיה · ד״א חיתך כנסת ישראל קרויה בהמתו וחיתו של הקב״ה ׃ תכין בטובתך · כשיצאו ממצרי׳ השיבותם במדבר ארבעים שנה לפי שעמדו כנעניים וגירשו את האילנות ובתוך כך שעכבו ב במדבר עמדו ותקנו הכל ׃ יי׳ יתן אומר המבשרות וגו׳ · אומר מאמר עוד הוא ישמיע בקול להשמיע צבאות הגוים הרבים ומהו האומר מלכי צבאות הגוים ידודון ידודון יתנדדו ׃ וישלכו מתוך ארץ ישרא׳ וכנסת ישרא׳ שהיא נות בית תחלק את שללם כמו שנאמר והיה סחרה ואתננה קדש וגו׳ ׃ אם תשכבון בין שפתים וגו׳ · כל זה האומר יאמר להם אם אתם שכבתם בין תחומיכם והתענגתם בתענוגים זאת יונתי כנסייתי כנפיה נחפה בכסף ומהו הכסף והחרוץ ב בפרש שדי וגו׳ כשפירש הקב״ה לפניהם תורתו אשר המלכים כשלגים ומתלבנים בה בארץ צלמות וחשך אז נחפו כנפיה בכסף וחמדתה של תורה ומצות כנפי יונה שלומ״א בלע״ז · ואברותיה כנפים שעופפת בהן ׃ בירקרק חרוץ · פתר דונש בן לברט החרוץ הוא זהב ולכך כתוב שמשורר אצל הכסף ׃ וירקרק החרוץ הוא הזהב אשר יובא מארץ החוילה ומארץ כוש זהב טוב תאר מאד לא הוא ירוק ולא הוא אדום ולכך קראו ירקרק כמו לבן אדמדם שאינו לא לבן ולא אדום ולכך נכפל ירקרק אדמדם ׃ מלכים · אלו תלמידי חכמים כמו שנאמר בי מלכים ימלוכו ׃ בפרש · לשון ופרש את השמלה בוררין את הדבר כשמלה חדשה ׃ הר אלהים הר בשן · והיכן פירשה בהר סיני שהוא הר האלהים וסמוך לבשן בעבר הירדן ׃ הר גבנונים · הר המיוחד בהרים ׃ גבנונים · לשון הרים על שם גובהם כמו ותבני לך גב כל דבר גבוה קרוי גב ׃ למה תרצדון הרים גבנונים · כל זה מוסב על יי׳ יתן אומר עוד יאמר להם למה תרצדון הרים גבנונים למה תארובון אתם ההרי׳ גבנונים הגבוהי׳ להשחית את ההר אשר חמד אלהים לשבתו לשרות עליו שכינה הוא הר הבית אף הוא לנצח ישכון שם קדושתו קדושת עולם שנבחר לשבתו לא שרת שכינה במקום אחר · ראיתי ביסודו של ר׳ משה הדרשן רצד הוא מארב בלשון ערבי · אבל מנחם פי׳ תרצדון כמו תרקדון אף אותו לשון נופל על השיטה הזאת ׃

רכב אלהים וגו׳ · עוד זה מוסב על יי׳ יתן אומר להזכיר חבת עמו אף כשנגלה רכב אלהים רבותים של אלפים שנאנים שנונים מלאכים חדים ויי׳ היה ביניהם בסיני בקדש אף שם עלית אתה נגיד עמי משה בן עמרם למרום שבית שבי את התורה ולקחת מתנות מן העליונים לתתם לבני אדם : אף סוררים לשכון יה אלהים · אף עוד גרמת שסכן הקב״ה במשכן בתוך עם שהיו סוררים וממרים ומקניטי׳ אותו : ברוך יי׳ וגו׳ · זה מן השיר האמור למעלה שירו לאלהים : יעמוס לנו · יתן לנו ישועה רבה מכל עומס ככל אשר נוכל שאת מנאתי יום יום יעמוס לנו כל הימים כן ניהב בנו לכל צרה ישועתה : האל לנו אל למושעות · אל מושיע הוא לנו ולפניו יש הרבה תוצאות מיני מות תוצאות דרכים אל המות אך לא עלינו הוא נותנם אבל ימחץ בהם ראש אויביו : קדקד שער · קדקדו של עמו שהוא איש שעיר המתהלך תמיד באשמיו ואינו חוזר מרעתו : אמר יי׳ מבשן אשיב · כי כן הבטיח להשיב אותנו מתוך א׳ אבירי בשן ומאיי הים : למען תמחץ · רגלינו : בדם · כשימחץ את ראש האויב תהא רגלינו שקועת בדמם תמחץ לשון בוקע בתוך הדם כמו מחצה וחלפה רקתו כמו בקעה ולשון משנה הוא והיו עולי רגלים בוקעים עד ארכובותיהם בדם ד״א תמחץ שם כלי ששואבין בו יין מן הבור מחץ שמו במסכת עבודה זרה · ולשון כלביך מדם האויבים : מנהו · תהי פרנסתו כדאמרינן מאי משמע דמן לישנא דמזוני הוא דכתיב אשר מנה את מ׳ מאכלכם וגו׳ : ראו הליכותיך אלהים · כלומר לאלו כאה לך להושיע שכבר ראו הליכותיך ב׳ בקריעתך בים קדמו שרי׳ לשורר לפניך שירת הים ואחריה׳ באו המנגנים אלו המלאכים : בתוך עלמות תופפות · בתוך מרים ונערותיה אשר לקחה התוף ב׳ בידה ואמרו בשבחם במקהלות ברכו אלהים : ממקור ישרא׳ · אף עוברים שבמעי אימן אמרו שירה : שם בנימן · הצעיר הנעשה רודה עליהם רודם כמו רודה משם זכה להיות מלך לפי שירד תחילה לים וכן אמר לו שמואל לשאול הלא אם קטן אתה ב׳ בעיניך ראש שבטי ישראל אתה ותרגמו יונתן שבטא דבנימן עבר בימא ברים כל שאר שבטיא : שרי יהודה רגמתם · מתקנאים בהם וזורקין בהם אבנים וכן שרי זבולן ונפתלי וכן אמר לו צוה אלהים עוזך · ד״א רגמתם ריקמתם לשון ארגמן כך חברו מנחם : עוזה אלהים וגו׳ · עכשיו חוזר המשורר לתפילתו שהתפלל יקום אלהים ויפוצו אויביו עוזה אלהים והתגבר אשר כל אלה פלעת לנו ומהיכלך על ירושלם וגו׳ וממה שיראו המלכים כבוד היכלך אשר על ירושל׳ יובילו לך דורון ושי : גער חית קנה · הוא עשו שנמשל כחזיר יער הדר בין הקנים : עדת אבירים בעגלי עמים · עם שמנו ועשתו כפרים אבירים בתוך שאר האומות שאינם אלא כעגלים לנגדם : מתרפס ברצי כסף · אינם מתרצים לכל אדם אלא אם כן מרצה להם מעות : בזר עמים · פזרו את השבטים כד״א אף חובב עמים ותמיד קרבות יחפצון חפצים להלחם בנו : יאתיו

רכב · זה רבקן עם חמר אלהים לשבתו וטעם רבותים כמו שביבות אליפע רבבות רבות : אלפי · שנים במספר כמו אלף אלף ואלף שכאן תחת יוד בניין קנין וי״א כי זה רמז למספר הלוים במדבר ואין זה מטעם המזמור וטעם יי׳ בם השכינה בם בסיני בקדש ויחסר כף כמו ועיר פרא אדם יולד והנה הטעם כי קדושת ארץ ישרא׳ בהר סיני : עלית · דברי בן אדם לדוד וזה אמרו ברוח ה׳ הקדש או תפלה וטע׳ למרום המשכרים ה׳ הגבוהים : לקחת מתנות באדם · העבדים הנמכרים ואף סוררים ויכרתו ברית עמך הסוררים שיתגיירו וישכנו עם מקום השכינה : ברוך אדני · יודה השם שהגביר ידו : יעמוס לנו · ברכותיו וי״א כי הפעול הוא ישועתנו ויהיה האל בעבור אל למושעות לנו הא׳ לנו הוא ולבריכו למושעות ויש לו תוצאות וסבות להמית אויבינו : אמר · פירושי׳ רבים ראיתי ואין אחד מהם קשור באשר לפניו ואחריו ולפי דעתי כי פירושו כי האויב הבא אל בשן אל ארץ ישראל ככה ישוב אל ביתו כאשר ישוב הטובע במצולות ים · וטעם אמר כך גזר השם כאשר פירשתי בכמה מקומות : למען תמחץ רגלך · כף רגלך לנוכח דוד כי עלית למרום ואז״ו תמחץ רגלך ל׳ לשון נקבה כמו רגלי עמדה במישור ותהיה המלה מהפעלים ה׳ העומדי׳ או תז״ו תמחץ לנכח דוד וזה דרך משל ור׳ יהודה אמר כי תמחץ הפוך כמו חמוץ בגדים : לשון כלביך · רמז לאויבים שהיו מדברים על דוד · מאויבי׳ מדם אויבים · מנהו כמו מן הוא והאלף ובא משוכה בעבור היותו סוף פ׳ פסוק וי״א מאויבים מהכלל ומנהו כמו ש׳ שמן מנהו רמז למלכ׳ ואחרי׳ אמרו כי מנהו כמו כוהו והשלם נקודות אין מכה. שימצאו תחת קמץ גדול כי הוא פתח קטן : ראו · ישראל אלו הדרכים והליכות שהלך השם עם ישראל פעם אחרי פעם וטעם בקדש השמים כמו הככבים ממסלותם : קדמו · תופפות · שם התאר או פועלות מפעלי הכפל ונקמץ הפ״א בעבור היותו סוף פסוק ריק מתופפו׳ על לבביהן מעלומי העין : במקהלות · ממקור ישראל׳ · היוצאים ממקור ישראל כמו ומי יהודה יצאו : שם בנימן צעיר · במספר כי היה הזמן קרוב לדבר פילגש בגבעה או בעבור היותו קטן מכל הבנים וטעם רודם שרודה בם להם והמ״ם סימן במקהלו׳ ובא בקמץ קטן תחת גדול כמו המעלם מים ורגמתם כמו שרים וככה רגם מלך וכבור הזכרתי זה הפסוק בתחלת המזמור : צוה · עזך · לנכח דוד וזה עזה כמו הגבורה אתה האלהים פעלת לנו והנה משקל עזה כמו חקה : מהיכלך · הטעם כי מהיכלך הכ״ף לנכח דוד עד המקומות הרחוקים תהייבה המנחות המבואות לך : גער · כמו הנני גוער לכם שאין בו בית : חית · קהלת חיתך ישבו בה : קנה · החיה שהרמחים ארוכים כמו הקנה וכן שם רמחיהם בלשון קדר : בעגלי עמים · כמו עדת אבירים כמו אבירי בשן פרות הבשן והטעם כפול נגער בהם עד שיהיה כל אחד מהם מתרפס לפניך · ברצי כסף · לתת מס אחר שפזרו כל האנשים החפצים להלחם עמך · בזר · כמו ורכוש להם יבזור · וקרבות כמו המלמד ידי לקרב : יאתיו

אדני בם סיני בקדש · פי׳ הר״ין קדמא׳ דהיינו זולת אדני בם ה״ס יוצאי״ם מכ״לל ד״ן בפ״ק וי״ו והד״ן דאדני בם יוצא ג״כ מכ״לל ד״ן בפ״ק יוד ועיי״ן בשער המפ״קן במס״ר רבה׳ : אמר יי׳ ג׳ ר״ף וסימ׳ אם לא שריתיך לטוב · והנני פקד אל אמון׳ מבשן אשיב · בתרא כתיב אדני ודיי׳ · הליכות ד׳ וסימ׳ הליכות עולם לו · הליכות

רכב אלהים רבתים אלפי שנאן אדני בם סיני בקדש : עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם ואף סוררים לשכן יה אלהים : ברוך אדני יום יום יעמס לנו האל ישועתנו סלה : האל לנו אל למושעות וליהוה אדני למות תוצאות : אך אלהים ימחץ ראש איביו קדקד שער מתהלך באשמיו : אמר אדני מבשן אשיב אשיב ממצלות ים : למען תמחץ רגלך בדם לשון כלביך מאיבים מנהו : ראו הליכותיך אלהים הליכות אלי מלכי בקדש : קדמו שרים אחר נגנים בתוך עלמות תופפות : במקהלות ברכו אלהים אדני ממקור ישראל : שם בנימן צעיר רדם שרי יהודה רגמתם שרי זבלון שרי נפתלי : צוה אלהיך עזך עוזה אלהים זו פעלת לנו : מהיכלך על ירושלם לך יובילו מלכים שי : גער חית קנה עדת אבירים בעגלי עמים מתרפס ברצי כסף בזר עמים קרבות יחפצו :

ל׳ · ל׳ · נ׳ מפי׳ רפי׳ · נ׳ חס׳ בלי׳ · ק״לר · ל׳ · ה׳ כתי׳ כן · נ׳ רף · ק״לר · ל׳ · ל׳ · ד׳ בליש׳ · ל׳ · ל׳ · ד׳ ומסכיין · ה׳ · ח׳ בליש׳ · ל׳ · ל׳ · ק״לר · ב׳ א׳ תל׳ רמיה · ל׳ וחס׳ · ל׳ · נ׳ ככו׳ שרי · שרי שרי · ל׳ רף · ב׳ בליש׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳

ארתיכין דיאלהא תרין ריבבן דינור דליק תרין אלפין דאנגליא מדברין להון שכינתא דיי שרת עליהון על טורא דסיני בקדושה : סליקתא לרקיע משה נביא שביתא שבייתא אלפתא פיתגמי אוריתא יהבתא להון מתנן לבני נשא וברם סרבניא די מתגיירין ותייבין בתתובא שרת עליהון שכינת יקרא דיי אלהים : בריך יי כל יומא ויומא טעין לנא מוסיף פיקודיא עלוי פיקודיא תקיפא די הוא פורקנא וסעידננא לעלמין : אלהא לנא תקוף ופורקן ומן אלהא יי מתגרין ברשיעיא מותא ומפקנות נשמתא בסרנוקא : ברם אלהא יתבר ריש בעלי דבבוי ינתר שער גבר דימתהלך בחובוי : צדיקיא דמיתו ואיתאכלו מן חיות ברא אמר יי מבותנן אתיב אתיב צדיקיא די ישתניקו ב׳ במצולתיה דימא : מן בגלל דיתמון פורענות רשיעא יטמשון ריגליהון בדם קטילין לישן חיות ברא מן תרבהון יהנון מן בעלי דבבא מנהון יסבעון : חמון בית ישראל הליכות שכינתך על ימא אלהא אמרין הליכת אלהא מליך כל עלמא בקדישא אקדימו ואמרו שירתא בתר משה ואהרן דמנגנין קדמיהון במצע נשיא צדיקתא די עם מרים מתופפן : ביני כנישיא בריכו אלהא רזמו יי עובריא במעי אימהון זרעא דישראל : תמן בנימן זעיר בשבטיא דמן שירויא נחת לימא מטול היכנא קביל מלכותא מן שירויא ובתריהון נחתו רברבי יהודה רגמו יתהון שבטיא אבנין וקבילו רבנותא בתריהון רבני זבולן הוון תגריהון רבני נפתלי הוון גבריהון : פקיד אלהא עושנך איתעשן אלהא שרי בבית מקדשא דנן דעבדת לנא : מן היכלך תקבל קורבניא על ירושלם שכינתך שריא מפנקטיהון לך ייתון מלכיא קורבניא ונזוף במשיריית חייבין תרע יתהון היך קניא כינשת גיברין דמתרחצין בעגליא טעוות עמיא רעותיה בעמא די מתעסקין ברעותא באוריתא דזקיקא מן סימא בדר עמיא דלאגחא קרבא צבין :

אלי מלכי בקדש · הליכות שבא קוו · צופיה הילכות ביתה כן כתיב · חבקוק הלכות כתיב · איוב הליכת כתיב · ושאריהון הליכות כתיב : ג׳ פסוקי׳ שרי שרי וסימ׳ נמסר בסדר וישמע יתרו :

אבן עזרא

יאתיו חשמנים. שגנים כחשמוכאי וכוש תריץ ידיו בזהב: ממלכות. המביאות המס לדוד: לרוכב. בקשור בית כדרך את הבהמה אשר אמי רוכב בה והטע' שמי השמים וטעם קדם יש לו סוד כנגד בני הדור ופעול יתן קול עוז: תנו. פירש מה הוא הקול שהשם אמר תנו עוז להודות בדיבור: על ישראל. שהם סגולתו מכל הארץ עליהם תראה גאותו: ועוזו בשחקים. כי משם יבוא העוז לישראל: נורא. יהיה מורא אלהים בארץ ממקום המקדש ב כדרך ברוך יי' מציון והנכון כי בית המקד' בארץ מכוון כנגד בית המקדש בשמים כמו וזה שער השמי' והוא סוד מכוסה ובעבור שהזכיר תנו עוז לאלהים בדיבור שיודו שהוא בעל העוז אמר שהעוז ב במעשה באמת גם התעצומות השם יתן אותם לישראל והודו' לשם על כן ברוך א אלהים: למנצח על שושנים. פיוט תחלתו כן: הושיעני. כי באו מים. המשיל האויבים למים כמו ומשני ממים רבים: טבעתי ביון. רפש כמו מטיט היון: ואין מעמד. העין בקמץ חטף כמו היה מעמד במרכבה והיה ראוי להיותו בפתח כי הוא שם למטה אמר שהוא שם על משקל מוקטר מוגש והשתנה בעבור אות הגרון: ושבולת. כמו הנהר וטעם שטפתני כמעט קט והיא תשטפני כ כדרך וכשתה לא כ נותרה בי והעד כי ה הוא מתפלל אחר כן אל תשטפני: יגעתי. נחר. מגזרת וחרה מחמתה ובאה הכנון שבור כדרך ש מקדשי סיכאל והוא בניין כ כפעל משפעלי הכפל: כלו עיני. בעבור היותו מיחל: רבו. מצמיתי. כדרך מחשבתם וככה וירא בלק בן צפור מלך מ מואב וילחם בישראל והאכמי רדפו אחריה: אלהים אתה. דין האמתי אתה ידעת: אם הייתי אויל: ואשמתי. לאלה הצוררים בשגגה או בזדון כאשר יזכיר א אויבי שקר ולפר' לאולתי נוסף כלמר' הרגו לאבנר: אל.

רשי

יאתיו חשמנים. ולא כשתחריב את עמו ויקום מלך המשיח יביאו לך דורונות ממצרי' ומכוש ומכחש פתר חשמנים שם מדינה יושבי חשמונה והפותרים פותרין אותו לשון דורון: שירו לאלהים. שהראה גדלו וגאל את עמו: הן יתן. הן נותן: נורא אלהים ממקדשיך. מתוך שהחרבתו אתה יראוי אם למקדשו לא נשא פנים קל וחומר לרשעי האומות ומדרש אגד' תקרי ממקדשיך אלא ממקודשיך כשהקב"ה עושה דין בצדיקים מתירא ומתעלה ומתקלס וכן הוא אומר בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד כשנשרפו נדב ואביהוא... וכן קדם בבכורי במיתת שני בני אהרן ורבותינו דרשו כל המזמור עד ברוך יי' יום יום על מתן תורה וגם כדבו' במתן תורה ויתיך ישבו בה ואני אין לבי מתישב לאמן לשון ישבו בה בלשון נתיישבו בתורה וההר חמד אלהים לשבתו אין לבי מתישב לדרשו על הר סיני שהרי לא לשבתו חמדו ולא לשכו' בו לנצח וכאן כתיב ישכון לנצח וכן מלכי צבאות פירשו כמו מלאכי צבאות ואין זה לשון מקרא: על שושנים. על ישראל שהם כשושנה בין החוחים שהחוחים מנקבין אות' והתפלל עליהם: כי באו מים. האומות: ביון מצולה. בבוץ טיט של מצולה: שבולת. הוא שטף חוזק הנהר פיל"ל בלע"ז: נחר. יבש כמו חרה מני חורב: כלו עיני. כל תוחלת ממושכ' קרויה כליון עינים כמו וכלות אליהם כל היום מכלות עינים ועיני רשעי' תכלינה: אויבי שקר. שונאים אותי על שקר שאין אני רודף אחר שקר שלהם לתפוש טעותם: אז אשיב. כשהם כאשפים עלי אני משחד אותם בממון מה שלא גזלתי מהם: אל יבושו בי קויך. אל תביאני בידם פן יבושו קויך במה שמאורע בי ויאמרו הלא כך אירע למי שהיה מקוה להקב"ה: לאחי. לעשו: קנאת ביתך. ראו האהבה שהנהגת בנו בעוד ביתך קיים ונתקנאו בי: ואבכה בצום נפשי. בתעניתי: ותהי לחרפות לי. מה שאני בוכה ומתענה לפניך הם מתלוצצים עלי מנ' ונגינותי בי לשותי שכר: ואני תפלתי לך יי'. יהי עת תפלתי עת רצון: ואל

מסורה

שירו לאלהים ב' וכענינא וסי' שירו לאלהים זמרו שמו. ממלכות הארץ שירו לאלהים: ועזו ד' וסימ' דרשו יי' ועזו דתהלות. וחברו דד"ה. ועזו ואפו על כל עזביו דעזרא. ועזו בשחקים: ממקדשיך ב' מל' בליש' וסים' מרוב עוניך בעול רכלתך. נורא אלהים ממקדשיך: ברוך אלהים ב' א' ר"פ וא' ס"פ אשר לא הסיר

יֶאֱתָיוּ חַשְׁמַנִּים מִנִּי מִצְרָיִם כּוּשׁ תָּרִיץ יָדָיו לֵאלֹהִים׃ מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ שִׁירוּ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ אֲדֹנָי סֶלָה׃ לָרֹכֵב בִּשְׁמֵי שְׁמֵי־קֶדֶם הֵן יִתֵּן בְּקוֹלוֹ קוֹל עֹז׃ תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים עַל־יִשְׂרָאֵל גַּאֲוָתוֹ וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים׃ נוֹרָא אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ אֵל יִשְׂרָאֵל הוּא נֹתֵן עֹז וְתַעֲצֻמוֹת לָעָם בָּרוּךְ אֱלֹהִים׃ ס ט

לַמְנַצֵּחַ עַל־שׁוֹשַׁנִּים לְדָוִד׃ הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהִים כִּי בָאוּ מַיִם עַד־נָפֶשׁ׃ טָבַעְתִּי בִּיוֵן מְצוּלָה וְאֵין מָעֳמָד בָּאתִי בְמַעֲמַקֵּי־מַיִם וְשִׁבֹּלֶת שְׁטָפָתְנִי׃ יָגַעְתִּי בְקָרְאִי נִחַר גְּרוֹנִי כָּלוּ עֵינַי מְיַחֵל לֵאלֹהָי׃ רַבּוּ מִשַּׂעֲרוֹת רֹאשִׁי שֹׂנְאַי חִנָּם עָצְמוּ מַצְמִיתַי אֹיְבַי שֶׁקֶר אֲשֶׁר לֹא־גָזַלְתִּי אָז אָשִׁיב׃ אֱלֹהִים אַתָּה יָדַעְתָּ לְאִוַּלְתִּי וְאַשְׁמוֹתַי מִמְּךָ לֹא־נִכְחָדוּ׃ אַל־יֵבֹשׁוּ בִי קֹוֶיךָ אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת אַל־יִכָּלְמוּ בִי מְבַקְשֶׁיךָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ כִּי־עָלֶיךָ נָשָׂאתִי חֶרְפָּה כִּסְּתָה כְלִמָּה פָנָי׃ מוּזָר הָיִיתִי לְאֶחָי וְנָכְרִי לִבְנֵי אִמִּי׃ כִּי־קִנְאַת בֵּיתְךָ אֲכָלָתְנִי וְחֶרְפּוֹת חוֹרְפֶיךָ נָפְלוּ עָלָי׃ וָאֶבְכֶּה בַצּוֹם נַפְשִׁי וַתְּהִי לַחֲרָפוֹת לִי׃ וָאֶתְּנָה לְבוּשִׁי שָׂק וָאֱהִי לָהֶם לְמָשָׁל׃ יָשִׂיחוּ בִי יֹשְׁבֵי שָׁעַר וּנְגִינוֹת שׁוֹתֵי שֵׁכָר׃ וַאֲנִי תְפִלָּתִי־לְךָ יְהוָה עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב־חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ׃

תרגום

יֵיתוֹן בְּנוֹי דְחָם אוּסְמַנָא מִמִּצְרַיִם לְאִיתְגַיְירָא בְּנוֹי דְכוּשׁ יִרְהֲטוּן לְמִיפְרַשׂ יְדֵיהוֹן בִּצְלוֹ קֳדָם אֱלָהָא׃ מַלְכְוָות אַרְעָא שַׁבְּחוּ קֳדָם יְיָ שַׁבְּחוּ יְיָ לְעָלְמִין׃ לְיָתִיב עַל כּוּרְסֵיהּ בִּשְׁמֵי שְׁמַיָא מִן לְקַדְמִין הוּא בְּמֵימְרֵיהּ יְהַב בְּקָלֵיהּ קַל רוּחַ נְבוּאָתָא לִנְבִיַיָא׃ הַבוּ יְקַר עוּשְׁנָא לֶאֱלָהָא דִי עַל יִשְׂרָאֵל גֵיוְתָנוּתֵיהּ וְעוּשְׁנֵיהּ בִּשְׁמַיָא׃ דְחִיל אֱלָהָא מִן בֵּית מַקְדְשָׁךְ תַּקִיפָא דְיִשְׂרָאֵל הוּא יְהַב עוּשְׁנָא וְתוּקְפָא לְעַמֵיהּ בְּרִיךְ אֱלָהָא׃

לְשַׁבְּחָא עַל גָלְוָות סַנְהֶדְרִין עַל יַד דָוִד׃ פְּרוֹק יָתִי אֱלָהָא אֲרוּם מְטוֹ מַשִׁירְיַת חַיָיבִין עַד דִי אֲעִיקִין לִי הֵיךְ מַיָא דִמְטוֹ עַד נַפְשָׁא׃ טְמָעִית בְּגָלוּתָא הֵיךְ בְּמַיָא דִמְצוּלְתָא וְלֵית אֲתַר לִמְקוֹם מָטִית בְּעֻמְקֵי תְּקוֹף סִיעַת רַשִׁיעַיָא וּמַלְכָּא רַשִׁיעָא אַגְלֵי יָתִי׃ אִשְׁתַּלְהֵיית בְּמִקְרֵי אִתְחַרְחַר עִינְקִי כָּלוּ עֵינַי מִן לְאוֹרְכָא לֶאֱלָהִי׃ סְגִיעַן מִן סַעֲרַן דְרֵישִׁי סַנְאַי מַגָן תַּקִיפוּ מַקְטִינֵי בַּעֲלֵי דְבָבִי סַהֲדֵי שִׁקְרָא דְלָא אַנְסִית עַל סַהֲדוּתְהוֹן הַבְכֵן אֲשַׁלֵם׃ אֱלָהָא אַתְּ יְדַעְתָּא לְטַפְּשׁוּתִי וְסוּרְחָנוּתִי מִן קֳדָמָךְ לָא אִתְכַּסִיאוּ׃ לָא יִבַּהֲתוּן בִּי דְסַבְרֵי עֲלָךְ וְלָא יִכְסְפוּן בִּי דְתַבְעִין אוּלְפַן מִנָךְ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃ אֲרוּם אַמְטוּלְתָךְ סוֹבָרִית חִיסוּדָא חָפַת כִּיסוּפָא אַפַּי׃ נוּכְרָאָה אִתְחֲשֵׁיבִית לְאַחַי וְהֵיךְ בַּר עַמְמִין לִבְנֵי אִמִּי׃ אֲרוּם טְנָנָא דְבֵית מַקְדְשָׁא גְמַרַת יָתִי וְחִסוּדֵי רַשִׁיעַיָא דִמְחַסְדִין לָךְ בְּמִשְׁתַּפְּהוֹן טַעֲוָותְהוֹן לְאִיקָרָךְ נְפָלוּ עֲלַי׃ וּבְכֵית בְּצוּמָא דְנַפְשִׁי וַהֲוַת חִיסוּדְתִּי לְקַלְנָא לִי׃ וִיהָבִית תְּחוֹת כְּסוּתִי סַקָא וַהֲוֵית לְהוֹן לְמַתְלָא׃ יְמַלְלוּן עֲלַי יָתְבֵי תַרְעָא בֵּית קַרְנָתָא וְזַמְרֵיהוֹן דְאָזְלִין לְמִשְׁתֵּי מַרְוָות בְּבֵית קַרְקְסָוָן׃ וַאֲנָא צְלוֹתִי קֳדָמָךְ יְיָ בְּעִידָן רַעֲוָא אֱלָהָא בִּסְגִיעֵי טוּבָךְ עֲנֵי יָתִי בִּקְשׁוֹט פּוּרְקָנָךְ׃

מסורה

תפלתי. ותעצמות לעם ברוך אלהים: ס"ט מעמד ב' והמלך היה מעמד במרכבה. טבעתי ביון מצולה ואין מעמד: אדני יי' ח' כתיב כן באורייתא ובכתובין וסימ' ויאמר אברם אדני יי' מה תתן לי. ויאמר אדני יי' במה אדע כי אירשנה. אדני יי' אתה החלות. ואתפלל אל יי' ואמר אדני יי' אל תשחת. ואני קרבת אלהים לי טוב. אל יבשו בי קויך. אבא בגבורות אדני יי'. כי אתה תקותי אדני יי'. וכל נביאים דכוו' אדני יי' כתיב במ"ה יי' אלהים וסימ' נמסר במלכים ב' סימן י"ט: ואבכה ג' וסימ' בעוד הילד חי צמתי. ויהי בשמעי את הדברים האלה ישבתי דנחמיה. ואבכה בצום נפשי:

אבן עזרא

יי' צבאות. שהוא אלהי השמים כי הצבאות שמה הם. אלהי ישראל. שהם צבאותיו בארץ: כי עליך. בעבורך בעבור שאני עבדך יחרפוני צוררי: מוזר. והטעם השפחתי עד שלא יכירני אחי כאילו הייתי זר: כי. טעם קנאת ביתך שהיו הצוררים מחרפים הבית שהיה שם הארון והקרוב כי זה המזמור נאמר ברוח הקדש על זמן הגלות והעד ויבנה ערי יהודה: ואבכה. הפעול נפש כמו ולבכותה: ותהי. כאשר הזכרתי כי ג' הכם בפועל שעבר או עתיד וככה הוא ואבכה בכיה היתה לחרפות לי: ישיחו. יספר שילעגו לו בני אדם יושבי שער בעבור עונותיו: ואני. מתפלל אולי אמצא עת רצון: באמת ישעך. בישעך באמת ויש אומרים כמו בבעל שער בעבור ואיננו נכון בעיני:

ואת

וזאת היא תפלתי הצילני מטיט זה הוא בוץ. וממעמקי מים כנגד מצולה. אל׳ ואל תאטר עלי באר פיה. כי יש שם מים חיים ותאטר כמו תסתם ותסגר כמו איש אטר יד ימינו: ענני. כי טוב חסדך. הטעם מטיב או כמה הוא טוב לי: ואל. בעבור היותו במקום כסתר במעמקי מים: קרבה. אמר רבי משה כי קרבה כמו וקרב אותם ואלת גאלה כמו גאולתה. וזכה יפה״ס רבי מש״ה קרבה דרך ציווי פועל יוצא ויתפלל לשם קרבה גאולת נפשי כמו וקרב אותם שהוא ציווי כמו בלע י״י פלג לשונם על כן וקרב כולו פתוח וגאלה שם פתח כמו זהבה שללה על כן הוא גאולתה כך פי׳ לי החכם שיח״ה והנכון שהוא כמו זכרה לי וגאלה ציווי על דרך ולמדה את בני ישראל או תחסר מלת אשר וכן הוא קרבה אל נפשי אשר גאלה והטעם שגאלה וטעם למען אויבי שיעשו לי חמס: אתה ידעת מה שיש בלבם לחרפני כי נגדך כל צררי: חרפה. חרפת אשר יחרפוני השפילו לבי: ואנושה. האלף סימן המדבר ותחסר אלף ואנכם ובא שורק תחת חולם כמו ישפוטו הם: לנוד. כמו לנוד לו: ויתנו בברותי. בעבור שהם כאשר הזכיר ואבכה בצום נפשי והעם רעב וצמא בברותי מגזר הבריה: יהי. כנגד ויתנו בברותי ראש: ולשלומים. תחת שלומים כלומר ותהי להם הלבנה לאבן: תחשכנה. כאשר לא יראו ויעמדו או יפלו: שפך. קשור כאשר לפניו כאש יפלו שפוך עליהם למעלה זעמך שאש ברתו ישיגם חרון אפך כאשר לא ימלטו הם תחרב טירתם: כי. אמר רבי משה ולהכאיב חלליך יספרו זה לזה שאכאתן מוכים וחללי׳: תנה. תן זה העון שיספרו ויתהללו עם עונם: ואל יבואו. אמר רבי משה כי טעמו בדרך צדקה שתעשה עמהם ולפי דעתי שפי׳ הכתו׳ הבא אחריו ועם צדיקים אל יכתבו: ימחו. כבר פירשתי בספרי כי ספר החיים הם השמי׳ ושם כל הגזירות העתידות להיותם כתובות ביום הבראם: ואני. תשגבני. כנגד עני: אהללה. וטעם בתודה שאודה השם שגמלני: ותיטב. משור. משור ישרת אח׳ כאלו הוא כתוב משור מפר כדרך כשבם אלוף כ כשבם כאלוף כי השור גדול מהשה ואיך יסמוך שור אל פר כמו וקח את פר השור: מקרין מפריס. שב אל הפר לבדו שנראה קרנו ופרסתו הטעם שאינו קטן מאד: ראו. ויו ויחי לבבכם כשה רפה בלשון ישמעאל כמו ביום השלישי ויפח אברהם את עיניו ויעזב את עבדיו ואתם דורשי אלהים ראו זה ויחי לבבכם: כי אביונים. כנגד שהזכיר ואני עני וכואב: אסיריו. כמחשבת אויביו שיאסרוהו ואם על בני הגלות יותר נכון: יהללוהו. שוכני שמים והארץ ושוכני ימים או דרך משל כמו ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה: כי. ויש אומרים כאשר אהללנו יהללוהו שמים וארץ ואם על הגלות יהללוהו בהושיעו ציון והזכיר ערי יהודה שיש להם חלק בירושלם: וזרע. הטעם וירשוה הם ובניהם בימי דוד או בימי המשיח: למנצח

ומעמקי אילין מילין לית דכוו׳ וממעמקי ל׳ הצילני מטיט ואל אטבעה. וממקדשי ל׳ זקן בחור ובתולה. וממועצותיה׳ ל׳ ויאכלו מפרי דרכם. וממצוקותיהם ל׳ ויצעקו אל י״י בצר להם. וממנה ל׳ הוי כי גדול היום ההוא. וממעון ל׳ קדשו יתן קלו שאג ישאג. וממזרח ל׳ ויראו ממערב את שם י״י. וממערבה ל׳ למען

רשי

ואל תאטר. ואל תסגור עלי: באר. גרה כבריה זו את פיה. לבלעני תאטר כמו אטר יד ימינו שאינו משתמש בה: קרבה אל נפשי. קרב אלי: גאלה. גאול אותה: ואנושה. ואאנש ואחלה כמו כי אנושה מכותיה וכמו ויאנש הילד דבת שבע ואם תאמר היאך האלף זו משמשת שורש ומשמשת שימוש המיסב. הרבה יש המרב׳ כן דרך תיבה שתחילתה אלף כגון ואהב את יעקב אני אהבי אהב הרי הוא כמו ואאהב וכן אסף אסף כמו אאסף: לנוד. שיבואו לי אוהבים לנוד לי ולנחמני: בברותי. בסעודתי כמו תברא נא תמר אחותי ואברה מידה: ראש. מרה: ולשלומים. כשיקוו לשלום יהפך שלומים למוקש: כי. את העם הזה אשר אתה הכית רדפו אתה ק קצפת מעט והם עזרו לרעה: ואל מכאוב חלליך יספרו. דבריה׳ לבא בעצה כשאיתם בהיותם כאבים. ותיטב. הלולי לוי: משור פר. הוא שור שהקריב אדם הראשון שנברא בקומתו וביום שנקרא שור בו ביום הביאו ש שהשור בן יומו קרוי שור שנאמר שור או כשב או עז כי יולד בו ביום נדמה לפר שהוא בן שלש: מקרין מפריס. קרנותיו קדמו לפרסותיו שהרי בקומתו נבראו וראשו יצא מן האר׳ תחילה כדרך כל הנולדים הוציאתן ה הא׳ כמצאו קרניו קדמו לרגליו: לדוד

תרגום

פְּצָא יָתִי מִן גָלוּתָא דִמְתִיל לְטִינָא וְלָא אֶטְמוֹעַ אִתְפְּצֵי מִן סַנְאַי וְדָמְיָן לְעוֹמְקֵי מוֹי: לָא יִגְלֵי יָתִי מַלְיךְ תַּקִּיף וְלָא יְסַלְעֵם לְמֶחְפֵּי עֲלַי מְצוּלְתָא חֲסִין וְלָא תִיתְפְּתַח עֲלַי גְהִנָּם פּוּמַהּ: עֲנֵי יָתִי יְיָ אֲרוּם טַב חַסְדָּךְ הֵיךְ כְּסָגִיעוּת רַחֲמָךְ תִּסְתַּכַּל לְוָתִי: וְאַל תִּסְתַּלֵּק שְׁכִינְתָךְ מֵעַבְדָּךְ אֲרוּם עִיקְלִי ס סְרָהִיב עֲנֵי יָתִי: קְרֵב לְוָת נַפְשִׁי פְּרוֹקִינָהּ מְטוּל דְּלָא אִתְחַרְבְּרָבוּ עֲלַי בַּעֲלֵי דְבָבַי פְּרוֹק יָתִי: אַתְּ יְדַעַת קְלָנִי וּבַהֲתִי וְכִיסוּפִי לְקִבְלָךְ קַיְימִין כָּל מְעִיקַי: קְלָנָא תַּבְרַת לִבִּי וְהָא הִיא מוֹצָא וְאַמְתִּנִית לְמָרֵי הַסְפִּידַיָא וְלֵיתְהוֹן וּלְמָרֵי תַּנְחוּמִין וְלָא אַשְׁכָּחִית: וִיהָבוּ בִּסְעוֹדָתִי מְרִירַת רֵישֵׁי חוּרְמָנֵי וּלְצַחוּתִי אַשְׁקְיָין יָתִי חַלָּא: יְהֵי פָּתוֹרֵיהוֹן דְּסַדְּרוּ קֳדָמוֹי בְּאַכְלֵי קֻדְמֵיהוֹן לְקוֹלָא וְנִכְסַתְהוֹן ל לְתַקְלָא: אִיתְחַשְׁכַן עֵינֵיהוֹן מִן לְמֶחֱמֵי וְחַרְצֵיהוֹן תְּדִירָא תְּזַעְזַע: שְׁדֵי עִילָוֵיהוֹן רוּגְזָךְ וּתְקוֹף רוּגְזָךְ יְדַבְּקִינוּן: תְּהֵי מַשְׁכַּנְתְּהוֹן צַדְיָא בְּמַשְׁכְּנֵיהוֹן לָא יְהֵי יָתִיב: אֲרוּם דִּי אַנְתְּ מְחִיתָא רְדָפוּ וּמִן דְּכָאִיב עַל קְטוֹלָךְ יִשְׁתַּעְיָין: הַב עֲוָיָרַת עַל עֲוָיָתְהוֹן וְלָא יִדְכּוּן לְמֵיעַל בִּכְנִשְׁת צַדִּיקַיָיךְ: יִתְמְחוּן מִסְפַר דָּכְרִין חַיַּיָא וְעִם צַדִּיקַיָא לָא יִתְכַּתְבוּן: וַאֲנָא עַנְיָא וּכְאֵיבָא פּוּרְקָנָךְ אֱלָהָא תְּשֵׁזְבִינָנִי: אֲשַׁבַּח שׁוּם אֱלָהִי בְּשִׁירָא וַאֲרַבְּיֵיהּ ב בְּתוֹדְתָא: וְתוּשְׁפַּר צְלוֹתִי קֳדָם יְיָ מִן תּוֹר פַּטִּים וּבְחִיר דְּקָרִיב אָדָם קַדְמָאֵי דְּקַדִּימוּ קַרְנוֹי לְטִילְפוֹהִי: חֲמוֹן עִינְוְתָנוּתַיָא וְיֶחֱדוּן תִּבְעֵי אוּלְפַן מִן קֳדָם אֱלָהָא וִיחֵי לִבְּכוֹן: אֲרוּם מְקַבֵּל צְלוֹתְהוֹן דְּחַשִּׁיכַי יְיָ וְלַאֲסִירוֹי לָא בְסַר: יְשַׁבְּחוּנֵיהּ מַלְאֲכֵי שְׁמַיָא וְיָתְבֵי אַרְעָא יַמַּיָא וְכָל דְּרָחֲשִׁין בְּהוֹן: אֲרוּם אֱלָהָא יִפְרוֹק צִיּוֹן וְיִשַׁכְלֵל קִירְוַין דִּיהוּדָה וְיִתּוּבוּן תַּמָּן וְיִרְתוּנָהּ: וּבְנֵי עַבְדוֹי יַחְסְנוּן יָתַהּ וְרָחֲמֵי שְׁמֵיהּ יִשְׁרוֹן בְּגַוָּהּ:

תהלים

הַצִּילֵנִי מִטִּיט וְאַל־אֶטְבָּעָה אִנָּצְלָה
מִשֹּׂנְאַי וּמִמַּעֲמַקֵּי־מָיִם: אַל־
תִּשְׁטְפֵנִי שִׁבֹּלֶת מַיִם וְאַל־תִּבְלָעֵנִי
מְצוּלָה וְאַל־תֶּאְטַר־עָלַי בְּאֵר פִּיהָ:
עֲנֵנִי יְהוָה כִּי־טוֹב חַסְדֶּךָ כְּרֹב רַחֲמֶיךָ
פְּנֵה אֵלָי: וְאַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מֵעַבְדֶּךָ
כִּי־צַר־לִי מַהֵר עֲנֵנִי: קָרְבָה אֶל־
נַפְשִׁי גְאָלָהּ לְמַעַן אֹיְבַי פְּדֵנִי: אַתָּה
יָדַעְתָּ חֶרְפָּתִי וּבָשְׁתִּי וּכְלִמָּתִי נֶגְדְּךָ
כָּל־צוֹרְרָי: חֶרְפָּה שָׁבְרָה לִבִּי
וָאָנוּשָׁה וָאֲקַוֶּה לָנוּד וָאַיִן וְלַמְנַחֲמִים
וְלֹא מָצָאתִי: וַיִּתְּנוּ בְּבָרוּתִי רֹאשׁ
וְלִצְמָאִי יַשְׁקוּנִי חֹמֶץ: יְהִי־שֻׁלְחָנָם
לִפְנֵיהֶם לְפָח וְלִשְׁלוֹמִים לְמוֹקֵשׁ:
תֶּחְשַׁכְנָה עֵינֵיהֶם מֵרְאוֹת וּמָתְנֵיהֶם
תָּמִיד הַמְעַד: שְׁפָךְ־עֲלֵיהֶם זַעְמֶךָ
וַחֲרוֹן אַפְּךָ יַשִּׂיגֵם: תְּהִי־טִירָתָם
נְשַׁמָּה בְּאָהֳלֵיהֶם אַל־יְהִי יֹשֵׁב:
כִּי־אַתָּה אֲשֶׁר־הִכִּיתָ רָדָפוּ וְאֶל־
מַכְאוֹב חֲלָלֶיךָ יְסַפֵּרוּ: תְּנָה־עָוֺן עַל־
עֲוֺנָם וְאַל־יָבֹאוּ בְּצִדְקָתֶךָ: יִמָּחוּ
מִסֵּפֶר חַיִּים וְעִם צַדִּיקִים אַל־יִכָּתֵבוּ:
וַאֲנִי עָנִי וְכוֹאֵב יְשׁוּעָתְךָ אֱלֹהִים
תְּשַׂגְּבֵנִי: אֲהַלְלָה שֵׁם־אֱלֹהִים בְּשִׁיר
וַאֲגַדְּלֶנּוּ בְתוֹדָה: וְתִיטַב לַיהוָה
מִשּׁוֹר פָּר מַקְרִן מַפְרִיס: רָאוּ עֲנָוִים
יִשְׂמָחוּ דֹּרְשֵׁי אֱלֹהִים וִיחִי לְבַבְכֶם:
כִּי־שֹׁמֵעַ אֶל־אֶבְיוֹנִים יְהוָה וְאֶת־
אֲסִירָיו לֹא בָזָה: יְהַלְלוּהוּ שָׁמַיִם
וָאָרֶץ יַמִּים וְכָל־רֹמֵשׂ בָּם: כִּי
אֱלֹהִים יוֹשִׁיעַ צִיּוֹן וְיִבְנֶה עָרֵי יְהוּדָה
וְיָשְׁבוּ שָׁם וִירֵשׁוּהָ: וְזֶרַע עֲבָדָיו
יִנְחָלוּהָ וְאֹהֲבֵי שְׁמוֹ יִשְׁכְּנוּ־בָהּ:

ידעו ממזרח שמש. וממצרים כי נער ישראל ואהבהו. ומשפט ל׳ מעצר וממשפט: יכתבו ד׳ וסימ׳ וסורי בארץ יכתבו. ועם צדיקים אל יכתבו. ובכתב בית ישראל אל יכתבו. ועל ספרך כולם יכתבו: ויחי ג׳ וסי׳ ויחי עוד לנצח לא יראה השחת. ראו ענוים וישמחו. ויחי ויתן לו מזהב שבא: וירשוה ד׳ וסי׳ נמסר בישעיה סי׳ סה: ואהביו ד׳ וסימ׳ נמסר בהושע ריש סימן ג׳:

למנצח לדוד להזכיר· כטעם פיוט תחלתו כן· אלהים. חושה· בעבור אחר בתחלה כאילו כתוב אלהים חושה להצילני כדרך כר אלהים כשמת אדם ורבים ככה: יבושו· כאשר תעזרני מיד יבושו: יסוגו אחור· בבנין נפעל כמו יסוגו יחדיו מגזרת סוג ירצה סיגים: יבושו על עקב· כמו בעקבי הצאן ויש אומרים בעבור עונש ושכר שמביישים אותי כמו בשמרם עקב רב כמו תגמול· וחלף ישובו כאשר יבושו הם אז ישישו מבקשיך וירימו קול: ואני· כשמשמעו עני ואביון או כעני ואביון או כמחשבת האויבים ולי כמו אמרי לי אחי הוא: אל תאחר· עזרי פועל יוצא או פועל עומד אל תאחר כמו מדוע אחרו להיותך עזרי: בך יי' חסיתי· הנכון בעיני כי זה המזמור דוד חברו כמו המזמור ברכי נפשי את יי' אלהי גדלת מאד כי הוא דבק: בך· אתה השם עומד לנצח על כן לא אבוש לעולם: בצדקתך· הטעם שתדין בצדק כי אויבי ישמו לי עול: היה לי· כמו מעון להסתר בו על כן אחריו לבא תמיד כי כל מעון הוא למעלה· וטעם צוית שהבטיחו שמואל או על דרך הוא צוה ויעמד כמו דבור השם שהטעם על הגזרו' על ידי המלאכים: אלהי· התחבר טע' בצדקתך: וחומץ· כמו אשרו חמוץ: כי· אין לי תקוה זולתך וככה אותך קויתי מיו' הייתי על האדמה וזה הוא מבטחי מנעורי: עליך· גוזי· כמו ויגז שלוים על כן תהלתך בך תמיד: כמופת· הטע' בעבו' שנסמכתי עליך ואתה סמכתני הייתי כמופת לרבי' שלא היו מאמינים בך כדרך והיה יחזקאל לכם למופת: ימלא· כנגד בך תהלתך ככה עד שימלא פי והטעם כל ימי: אל· הטעם כאשר עזרתני מנעורי עזרני עת זקנתי: כי· לי· בעבורי כמו פן יאמרו אויבי לי: ושומרי נפשי· שהייתי מחשב שהם עוזרי נועצו יחדיו עם אויבי: לאמר· זה אומרים ואומרים אלה לאלה: אלהים אל תרחק· אם רחק יום ישועתי יחשבו כי רחקת ממני: יבושו· שוטני נפשי· הם שהיו אוהביו שוטני נפשו: ומבקשי רעתי· הם אויבי: ואני· הטע' אם רחק יום ישועתי אני תמיד אייחל ואוסיף להללך: פי· צדקתך· שעשית לאחרים ועמי בימים הראשונים והתשועות שעשית: כי לא ידעתי· כדרך כי עם קשה עורף הוא אף על פי שלא אדע מספר יהם וחולם ספורות תחת שורק על משקל גבורו': אבוא· לספר גבורותיך ובעבור כי משפטי רבים מהגבורים להסתתר על כן אזכיר צדקתך לבדך: אלהים· כמה היה משפטי להללך כי אתה למדתני במו רגלות כמו פרה למוד מדבר וגם עזרני להלך כמנהגי:

ע' למנצח ב' בטעם וסימ' למנצח דקוה קויתי· למנצח להזכיר: בשתם ד' וסי' הנני עשה את כל מעניך דסוף צפניה· ישמו על עקב בשתם· ויעטו כמעיל בשתם· ישובו על עקב בשתם: ויאמרו ט' רפי' וסים' בישעיה סימ' י"ד: תאחר ג' וסימ' נמסר בסיפ' סימ' מ': ע"א מעון ד' וסימ' והבטת צר מעון· למה תבעטו· היה לי לצור

ע לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד לְהַזְכִּיר׃ אֱלֹהִים לְהַצִּילֵנִי יְהוָה לְעֶזְרָתִי חוּשָׁה׃ יֵבֹשׁוּ וְיַחְפְּרוּ מְבַקְשֵׁי נַפְשִׁי יִסֹּגוּ אָחוֹר וְיִכָּלְמוּ חֲפֵצֵי רָעָתִי׃ יָשׁוּבוּ עַל־עֵקֶב בָּשְׁתָּם הָאֹמְרִים הֶאָח הֶאָח׃ יָשִׂישׂוּ וְיִשְׂמְחוּ בְּךָ כָּל־מְבַקְשֶׁיךָ וְיֹאמְרוּ תָמִיד יִגְדַּל אֱלֹהִים אֹהֲבֵי יְשׁוּעָתֶךָ׃ וַאֲנִי עָנִי וְאֶבְיוֹן אֱלֹהִים חוּשָׁה לִּי עֶזְרִי וּמְפַלְטִי אַתָּה יְהוָה אַל־תְּאַחַר׃

ע א בְּךָ־יְהוָה חָסִיתִי אַל־אֵבוֹשָׁה לְעוֹלָם׃ בְּצִדְקָתְךָ תַּצִּילֵנִי וּתְפַלְּטֵנִי הַטֵּה־אֵלַי אָזְנְךָ וְהוֹשִׁיעֵנִי׃ הֱיֵה לִי לְצוּר מָעוֹן לָבוֹא תָּמִיד צִוִּיתָ לְהוֹשִׁיעֵנִי כִּי־סַלְעִי וּמְצוּדָתִי אָתָּה׃ אֱלֹהַי פַּלְּטֵנִי מִיַּד רָשָׁע מִכַּף מְעַוֵּל וְחוֹמֵץ׃ כִּי־אַתָּה תִקְוָתִי אֲדֹנָי יְהוִה מִבְטַחִי מִנְּעוּרָי׃ עָלֶיךָ נִסְמַכְתִּי מִבֶּטֶן מִמְּעֵי אִמִּי אַתָּה גוֹזִי בְּךָ תְהִלָּתִי תָמִיד׃ כְּמוֹפֵת הָיִיתִי לְרַבִּים וְאַתָּה מַחֲסִי־עֹז׃ יִמָּלֵא פִי תְּהִלָּתֶךָ כָּל־הַיּוֹם תִּפְאַרְתֶּךָ׃ אַל־תַּשְׁלִיכֵנִי לְעֵת זִקְנָה כִּכְלוֹת כֹּחִי אַל־תַּעַזְבֵנִי׃ כִּי־אָמְרוּ אוֹיְבַי לִי וְשֹׁמְרֵי נַפְשִׁי נוֹעֲצוּ יַחְדָּו׃ לֵאמֹר אֱלֹהִים עֲזָבוֹ רִדְפוּ וְתִפְשׂוּהוּ כִּי־אֵין מַצִּיל׃ אֱלֹהִים אַל־תִּרְחַק מִמֶּנִּי אֱלֹהַי לְעֶזְרָתִי חִישָׁה׃ יֵבֹשׁוּ יִכְלוּ שֹׂטְנֵי נַפְשִׁי יַעֲטוּ חֶרְפָּה וּכְלִמָּה מְבַקְשֵׁי רָעָתִי׃ וַאֲנִי תָּמִיד אֲיַחֵל וְהוֹסַפְתִּי עַל־כָּל־תְּהִלָּתֶךָ׃ פִּי יְסַפֵּר צִדְקָתֶךָ כָּל־הַיּוֹם תְּשׁוּעָתֶךָ כִּי לֹא יָדַעְתִּי סְפֹרוֹת׃ אָבוֹא בִּגְבֻרוֹת אֲדֹנָי יְהוִה אַזְכִּיר צִדְקָתְךָ לְבַדֶּךָ׃ אֱלֹהִים לִמַּדְתַּנִי מִנְּעוּרָי וְעַד־הֵנָּה אַגִּיד נִפְלְאוֹתֶיךָ׃

לְשַׁבָּחָא עַל יַד דָּוִד לְמִדְכַּר עַל צְרוֹךְ לְבוֹנְתָא׃ אֱלָהָא לְפַצָּאָה יָתָנָא יְיָ לְסַעֲדָנָא זְרִיז׃ יִבְהֲתוּן וְיִתְחַסְּרוּן תָּבְעֵי נַפְשִׁי יְזוּרוּן לַאֲחוֹר וְיִכְסְפוּן דִּצְבַיִן בִּישְׁתִּי׃ יְתוּבוּן לַאֲחוֹרָא מְטוּל דִּי כְּמַנוּ עֲלַי וְיִתְפָּרְעוּן הֵיךְ בְּהִיתְהוֹן וְאָמְרִין עֲלַי חֲדִינָא חֲדִינָא׃ יֶחְדוּן וְיִדּוּצוּן בְּמֵימְרָךְ כָּל תָּבְעֵי אוּלְפַן מִינָךְ וְיֵימְרוּן תְּדִירָא יִסְגֵי יְקָרֵיהּ דַּייָ רָחֲמֵי פּוּרְקָנָךְ׃ וַאֲנָא עַנְיָא וְחַשּׁוֹכָא אֱלָהָא זְרִיז לִי סַעֲדִי וְשֵׁיזְבוּתִי אַתְּ הוּא יְיָ לָא תְּאַחַר׃

בְּמֵימְרָךְ יְיָ רְחִיצִית לָא אִבְהֵת לַעֲלַם׃ בְּצִדְקָתָךְ פְּצֵי יָתִי וְשֵׁיזְבִינַנִי אַצְלֵי לְוָתִי אוּדְנָךְ וּפְרוֹק יָתִי׃ הֱוֵי לִי לְטִינַר תַּקִּיף עָשִׁין לְמֵיעַל תְּדִירָא פַּקֶּדְתָּא לְמִפְרַק יָתִי אֲרֵי תּוּקְפִּי וּכְרַךְ חוּסְנָא אַתְּ׃ אֱלָהָא שֵׁיזִיב יָתִי מִן יַד רַשִּׁיעָא מִן יְדָא דְּמָרֵי עַוְלָא וְקָטִיף׃ אֲרוּם אַתְּ הוּא סוֹבְרִי יְיָ אֱלָהִי רוֹחֲצָנִי מִן טַלְיוּתִי׃ עֲלָךְ סַמְכִית מִן כְּרֵיסָא מִן מְעַיָּא דְּאִמִּי אַנְתְּ מַפְּקִי בְּמֵימְרָךְ תּוּשְׁבַּחְתִּי תְּדִירָא׃ הֵיךְ תְּמָהָא הֲוֵיתִי לְסַגִּיעִין וְאַנְתְּ רוֹחֲצָנִי וְעוּשְׁנָא דִּילִי׃ יִתְמְלֵי פּוּמִי תּוּשְׁבַּחְתָּךְ כָּל יוֹמָא שִׁבְהוֹרָךְ׃ לָא תִּטְלוֹק יָתִי לְעִידָּן סֵיבוּ כַּד יִפְסוֹק חֵילִי לָא תִּשְׁבְּקִינָנִי׃ אֲרוּם אָמְרוּ בַּעֲלֵי דְבָבַי עֲלַי בִּישׁ וְנָטְרֵי נַפְשִׁי יִתְמְלִיכוּ כַּחֲדָא׃ לְמֵימַר אֱלָהָא שַׁבְקֵיהּ רְדוּפוּ וְאַחִידוּ יָתֵיהּ אֲרוּם לֵית דְּפָצֵי׃ אֱלָהָא לָא תַּרְחִיק מִינִי אֱלָהִי לְסַעְדִי זְרִיז׃ יִבְהֲתוּן יִשְׁתֵּיצוּן סָטְנֵי נַפְשִׁי יִתְעַטְּפוּן קְלָנָא וְכִיסוּפָא תָּבְעֵי בִּישׁוּתִי׃ וַאֲנָא תְּדִירָא אוֹרִיךְ וְאוֹסִיף עַל כָּל תּוּשְׁבַּחְתָּךְ׃ פּוּמִי יִשְׁתָּעֵי צִדְקוּתָךְ כָּל יוֹמָא פּוּרְקָנָךְ אֲרוּם לָא יְדַעִית מִנְיָינֵיהוֹן׃ אֵיעוּל בִּגְבוּרְתָּא דַּייָ אֱלֹהִים אַדְכַּר צִדְקוּתָךְ בִּלְחוֹדָךְ׃ אֱלָהִי אַלִּיפְתַּנִי בְּנִיסַיָּא מִן טַלְיוּתִי וְעַד הַעִידָּנָא אַשְׁנֵי פְּרִישָׁתָךְ׃

רשי

לדוד להזכיר· לשון תפילה הוא כמו ואנחנו בשם יי' אלהינו נזכיר וכן בדברי הימי' להזכיר ולהודות ליי' ובמדרש תילי' ראיתי משל למלך שכעס על צאנו ושתר את הדיר והוציא את הצאן ואת הרועה אחר זמן החזי' את הצאן ובנה את הדיר ולא הזכיר את הרועה אמר הרועה הרי הצאן מוחזר והדיר בנוי ואני איני נזכר כך למעלה מן הענין כאמר כי אלהים יושיע ציון וגו' ואוהבי שמו ישכנו בה הרי הדיר בנויה והצאן כנוס והרועה לא נזכר לכך כאמר לדוד להזכיר אלהים להצילני: ישובו על עקב בשתם· מדה במדה כמו שעשו לי: על עקב· באותו מעגל עצמו אנכיטשט"אם בלע"ז: האומרים עלי: האח· לשון חדוה בראותו באויבו כרצונו: חושה לי· לעזור: לבא תמיד· באותו מעוז להכנס בתוכו מן הרודף: צוית להושיעני· פעמים רבות הושעתני על ידי שלוחיך: וחומץ· כמו חומס וכן אשרו חמוץ כגזל: אתה גוזי· אתה מוציאי ומעבירי כמו ויגז שלוים כי גז חיש ונעופה: כמופת הייתי לרבים· רבים ראו צרותי ודאגו פן יקראם ד' דוגמ' צרותי פן אהיה להם לאות כאשר הוקרה לזה כן יקרה לנו כענין שנאמר והיה יחזקאל לכם למופת: לעת זקנה· אם זקנתי בחטאים כלומ' שחטאתי הרבה: כי אמרו אויבי לי· אמרו אויבי עלי ונועצו יחדיו לאמר אלהים עזבו אין אנו נענשין עליו שכבר נכשל בעבירה: ואני תמיד אייחל· לישועתך וכשתושיעני אוסיף על תהלתך: לא ידעתי ספורות· של צדקות והתשועות שעשית עמי: אבא· להודות ולהלל בגבורותיך: ועד הנה· עד היום במה שעבר עלי: לכל

מעון· יי' מעון אתה· וכל שום קרהא דכוו': אדני יי' ח' כתיב בן באוריתא וכתובים וסים' נמסר לעיל בסיפרא סי' ס"ט: ככלות ג' דרגין חד כ' וחד ב' וסים' ככלות אל תשליכני לעת זקנה דתהלות· ככלות ונהמת באחריתך דמשלי· כברים אורידם ככרים לטבוח· כברים ערב וכל נשיאי קדר· ככבבים והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע· בככבים נלאית ברב עצתיך· ואינון מן א"ב חד ב' וחד כ' וסי' נמסר במס' רבתא בערך ב': והוספתי ד' ב' מלרע וחד חס' וסים' והוספתי על ימיך· על כל תהלתך· וב' מלעיל וסים' וגדלתי והוספתי· הגדלתי והוספתי חכמה· ימים חס':

רשי

לכל יבא גבורתך. לכל אשר יבא אכלי אגיד גבורתך: וצדקתך אלהים. אשר היא עד מרום שכי המקראות מחוברים על אגיד זרועך לדור. תרננה שפתי. עם זמר קול הכנור כשאזמרה לך בכנור: לשלמה. על שלמה בנו התפלל תפלה זו שצפה ברוח הקודש שהוא עתיד לשאול מאת הקב"ה לב להבין לשמוע משפט:

משפטיך. חכמת דיניך שבוית בתורה: וצדקתך. לצדק את הדין מלך ובן מלך שניה' בשלמה אמורים. ד"א משפטיך למלך תן הייסורין יהו כליש בי והצדקה עשה לבני שיהי שלום בימיו: ישאו הרים. בימיו שלום לעם ומהו השלום שההרים נושאין כשהן עושין פירו' אין עין הבריות צרה וקורא איש לרעהו אל תחת גפן ואל תחת תאינה: ובגבעות בצדקה. וגבעות ישאו להם שלום על ידי הצדקה שעשו: ייראוך עם שמש. ממנו ילמדו ישראל ליראה אותך כל ימי השמש והירח לדור דורים: ולפני ירח. בעוד הירח קיים והם לפניו והרבה יש בלשון משנה בפני הבית ושלא בפני הבית: ירד כמטר על גז. ירד דברו בתוך עמך ובלבם כמטר היורד על ירק הגזות שהוא צריך לגשמים לאחר שגזזוהו כענין שנאמ' והנה לקש אחר גזי המלך: זרזיף ארץ. לשון טיפים הוא בלשון ארמי במסכת יומא הוו מטו זרזיפי דמיא: יפרח בימיו צדיק. ישראל: ורב שלום. יפרח בימיו ויהי שלום זה ארוך עד לא עולם וכל תפלה זו נתקיימה חוץ מדבר זה לפי שלמה חטא לפיכך לא נמשכה מלכותו שהמלכות נמסר' לדוד על תנאי אם ישמרו בניך את דרכי ישרא' פרחו בימיו שנאמר יהוד' וישרא' רבים כחול וגו' ורוב שלום היה שנאמר וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו כל ימי שלמה: וירד מים עד ים. כל ארץ ישראל מים סוף ועד ים פלשתים: ומנהר עד אפסי ארץ. כי הוא רודה בכל עבר הנהר וגו': ציים. כתות של שדים כדמתרג' וציים מיד כתים ושיין ישתרחן מרומאי: מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו. כי אני תרשיש למלך בים עם אני חירם אחת לשלש שני' תבא אני תרשיש וגו': מלכי שבא. מלכת שבא: אשכר. דורון: כל גוים יעבדוהו. וכל הארץ מביאי' מנח' לשלמה והמה מביאין איש מנחתו: מתוך ומחמס. ממכות ומגזל. מת' מתוך לשון תוך תוכו בעלי מזמו' חורשי און כמו איש תככים: יגאל נפשם. על ידי משפט וצדקה שעשה בהם: ויחי

מסורה

הראיתנו תחיינו תעלנו תלתיהון קרי' ני ני ואינון מן מלין דכתיבי ו' בסוף תיבות' וקריין י' וסי' נמסר בבס' רבת' במערכת אות ו': פדית ג' בטעם וסי' אשר פדית בגדלך אשר הוצאת. ונפשי אשר פדית. בידך אפקיד רוחי פדיתה ל' כתיב כן: ע"ב ועניך ג' בליש' וסים' כי לא יחדל אביון. ידין עמך בצדק ועניך: חית

תהלים

וְגַם עַד־זִקְנָה וְשֵׂיבָה אֱלֹהִים אַל־תַּעַזְבֵנִי עַד־אַגִּיד זְרוֹעֲךָ לְדוֹר לְכָל־יָבוֹא גְּבוּרָתֶךָ׃ וְצִדְקָתְךָ אֱלֹהִים עַד־מָרוֹם אֲשֶׁר־עָשִׂיתָ גְדֹלוֹת אֱלֹהִים מִי כָמוֹךָ׃ אֲשֶׁר הִרְאִיתַנִי צָרוֹת רַבּוֹת וְרָעוֹת תָּשׁוּב תְּחַיֵּינוּ וּמִתְּהֹמוֹת הָאָרֶץ תָּשׁוּב תַּעֲלֵנוּ׃ תֶּרֶב גְּדֻלָּתִי וְתִסֹּב תְּנַחֲמֵנִי׃ גַּם־אֲנִי אוֹדְךָ בִכְלִי־נֶבֶל אֲמִתְּךָ אֱלֹהָי אֲזַמְּרָה לְךָ בְכִנּוֹר קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ תְּרַנֵּנָּה שְׂפָתַי כִּי אֲזַמְּרָה־לָּךְ וְנַפְשִׁי אֲשֶׁר פָּדִיתָ׃ גַּם־לְשׁוֹנִי כָּל־הַיּוֹם תֶּהְגֶּה צִדְקָתֶךָ כִּי־בֹשׁוּ כִי־חָפְרוּ מְבַקְשֵׁי רָעָתִי׃

ע ב

לִשְׁלֹמֹה אֱלֹהִים מִשְׁפָּטֶיךָ לְמֶלֶךְ תֵּן וְצִדְקָתְךָ לְבֶן־מֶלֶךְ׃ יָדִין עַמְּךָ בְצֶדֶק וַעֲנִיֶּיךָ בְמִשְׁפָּט׃ יִשְׂאוּ הָרִים שָׁלוֹם לָעָם וּגְבָעוֹת בִּצְדָקָה׃ יִשְׁפֹּט עֲנִיֵּי־עָם יוֹשִׁיעַ לִבְנֵי אֶבְיוֹן וִידַכֵּא עוֹשֵׁק׃ יִירָאוּךָ עִם־שָׁמֶשׁ וְלִפְנֵי יָרֵחַ דּוֹר דּוֹרִים׃ יֵרֵד כְּמָטָר עַל־גֵּז כִּרְבִיבִים זַרְזִיף אָרֶץ׃ יִפְרַח־בְּיָמָיו צַדִּיק וְרֹב שָׁלוֹם עַד־בְּלִי יָרֵחַ׃ וְיֵרְדְּ מִיָּם עַד־יָם וּמִנָּהָר עַד־אַפְסֵי־אָרֶץ׃ לְפָנָיו יִכְרְעוּ צִיִּים וְאֹיְבָיו עָפָר יְלַחֵכוּ׃ מַלְכֵי תַרְשִׁישׁ וְאִיִּים מִנְחָה יָשִׁיבוּ מַלְכֵי שְׁבָא וּסְבָא אֶשְׁכָּר יַקְרִיבוּ׃ וְיִשְׁתַּחֲווּ־לוֹ כָל־מְלָכִים כָּל־גּוֹיִם יַעַבְדוּהוּ׃ כִּי־יַצִּיל אֶבְיוֹן מְשַׁוֵּעַ וְעָנִי וְאֵין־עֹזֵר לוֹ׃ יָחֹס עַל־דַּל וְאֶבְיוֹן וְנַפְשׁוֹת אֶבְיוֹנִים יוֹשִׁיעַ׃ מִתּוֹךְ וּמֵחָמָס יִגְאַל נַפְשָׁם וְיֵיקַר דָּמָם בְּעֵינָיו׃

תרגום

וּלְחוּד עַד זִקְנָתָא וְסִיבוּתָא אֱלָהָא לָא תִשְׁבּוֹק יָתִי עַד דַּאֲחַוֵּי תְּקוֹף אֶדְרָעָךְ לְדָר דָּרֵי לְכָל דִּי יֵיתֵי כֹּחַ גְּבוּרְתָּךְ׃ וְצִדְקָתָךְ אֱלָהָא עַד שְׁמֵי מְרוֹמָא דִּי עֲבַדְתָּא רַבְרְבָן אֱלָהָא מַן כְּוָותָךְ׃ דִּי אַחְמִיתַנִי עָקָן סַגִּיעָן וּבִישָׁן תְּתוּב תְּחַיֵּי יָתָנָא וּמִתְּהוֹמַיָּא אַרְעִיתָא תְּתוּב תַּסֵּק יָתָנָא׃ תַּסְגֵּי רַבְיוּתִי וְתַחֲזוֹר תְּנַחֲמִינַנִי׃ לְחוּד אֲנָא אוֹדֵי קֳדָמָךְ בְּזֵינֵי זְמַר וְנִיבְלָא אֲתַנֵּי קוּשְׁטָךְ אֱלָהִי אֲשַׁבַּח קֳדָמָךְ בְּכִינָרָא קַדִּישָׁא יִשְׂרָאֵל׃ תִּיבוּעַן סִיפְוָותִי אֲרוּם אֲשַׁבַּח קֳדָמָךְ וְנַפְשִׁי דִּי פְרַקְתָּא׃ לְחוּד לִישָׁנִי כָּל יוֹמָא תְּרַנֵּן צִדְקָתָךְ אֲרוּם בַּהִיתוּ אֲרוּם אִתְחַסְּרוּ תָּבְעֵי בִישׁוּתִי׃

עַל יְדוֹי דִשְׁלֹמֹה אִתְאֲמַר בִּנְבוּאָה אֱלָהָא הִילְכוֹת דִּינָךְ לְמַלְכָּא מְשִׁיחָא הַב וְצִדְקָתָךְ לִבְרֵיהּ דְּדָוִד מַלְכָּא׃ יְדִין עַמָּךְ בְּצִדְקָה וַעֲנִיָּיךְ בְּהִלְכַת דִּינָא׃ יִטְלוּן יָתְבֵי טוּרַיָּא שְׁלָמָא לְבֵית יִשְׂרָאֵל וְגַלְמָתָא בִּזְכוּתָא׃ יְדִין עֲנִיֵּי עַמָּא יִפְרוֹק לִבְנֵי חֲשׁוֹכָא וְיִשּׁוֹף גַּבְרָא טְלוּמָא׃ יִדְחֲלוּן מִינָךְ עִם מִיסַּק שִׁמְשָׁא וִיצַלּוֹן קֳדָמָךְ קֳדָם מִנְהַר סִיהֲרָא דָּרֵי דָרַיָּא׃ יֵיחוֹת הֵיךְ מִטְרָא דְּרַעֲוָא עַל עִסְבָּא דִגְזֵי מִן גּוֹבַאי הֵיךְ רְסִיסֵי מַלְקוֹשָׁא דְנַטְפִין עַל עִסְבָּא דְאַרְעָא׃ יִסְגוֹן בְּיוֹמוֹהִי צַדִּיקַיָּא וְסַגִּיעֵי שְׁלָם עַד דִּי יִשְׁתֵּיצוּן פַּלְחֵי סִהֲרָא׃ וְיִשְׁלוֹט מִן סְטַר יַמָּא רַבָּא לִסְטַר יַמָּא רַבָּא וּמִן פְּרַת עַד סַיְיפֵי אַרְעָא׃ קֳדָמוֹי יִגְחֲנוּן אִיפַּרְכַיָּא וּבַעֲלֵי דְבָבוֹי עַפְרָא יְלַחֲכוּן׃ מַלְכַיָּא דְטוֹרְסוֹס וְנִיסֵי יַמָּא דְאוֹקְיָנוֹס תִּקְרוּבְתָּא יְתִיבוּן מַלְכַיָּא דִשְׁבָא וּסְבָא דּוֹרוֹן יְקָרְבוּן׃ וְיִסְגְּדוּן לֵיהּ כָּל מַלְכַיָּא כָּל עַמְמַיָּא יִשְׁתַּעְבְּדוּן לֵיהּ׃ אֲרוּם יְפַצֵּי חֲשׁוֹכָא דְּבָעֵי מְטוּ וַעֲנִיָּא וְלֵית סָעִיד לֵיהּ׃ יְחוּס עַל מִסְכֵּינָא וַחֲשׁוֹכָא וְנַפְשָׁת חֲשִׁיכַיָּא יִפְרוֹק׃ מֵאוֹנְסָא וּמֵחֲטוֹפִין יִפְרוֹק נַפְשְׁהוֹן וִיהֵי יַקִּיר אַדְמֵיהוֹן קֳדָמוֹי׃

מסורה

ועניך אל תשכח: ייראוך ג' וסים' נמסר בישעיה סים' כ"ה: יפרח ד' ב' פתחין וב' קמצין וסים' משתו יפרח והשכתי. יפתח כשושנה ויך שרשיו. יפרח בימיו צדיק. צדיק כתמר יפרח: וירד ב' וסים' וירד מיעקב והאביד שריד. וירד מים עד ים:

אבן עזרא

זרועך. תוקף זרועך: לדור. הבא: לכל יבא. לכל אשר יבוא הטעם שיולד כמו דור הולך ודור בא: וצדקתך. גבוהה מצדקת כל צדיק כדרך ומרומם על כל ברכה ויפת אמר שלא אוכל לספרה כי גבוהה עד מרום והגדולות שעשית לאות כי אין אלהים כמוך: אשר לספר הגדולות שעשה ודימה הצרות כאילו היו בתהומות הארץ:

תרב. מבנין הכבד על דרך ויפן זנב אל זנב ואמ' גדולתי כנגד אשר עשיתי גדולות וטעם תנחמני בעבור הצרות שעברו עליו: גם. אמתך. זה הוא אמתך שהוא חייב להודות. תרננה. הדגש לחסרון נון שלישית כי המלה מפעלי הכפל והטעם כאשר אזמר לך בכנו' גם שפתי תרננה גם כפשי תרנן והזכיר פדית עם הנפש כי הנ' מושל בגוף: גם. עתת אזמר בכינור רק תמיד לשוני תהגה צדקתך בלא כינור על כן מלת גם והזכיר כי בושו או חפרו ארצך כי אין לי פחד: לשלמ'. למלך תן. נבואת דוד או אחר מהמשוררים על שלמה או על משיח והוא אות למ"ד כמו בעבור כמו ולולי אמר כי תומיך ואוריך לנכח הסס והחל אלהים בעבור משפטיך והטעם שהשם נתן לו רשות לעשות משפטי אלהים וככה וצדקתך שיהיה שופט צדק וככה פירו' ידין וטעם ועניך שהשרים גם העשירים יתגברו עליה: ישאו. הטעם כי בהיות המלך שופט צדק ירבה שלום בארץ וטע' הרים שאין שם יישוב וטעם בצדק' בעבור הצדקה ישאו הרים וגבעות שלום כדרך בבעל פעור ויש אומרים כי בצדקה כמו שלום: ישפוט. כדרך שפטני אלהים יעשה להם משפט ועושק הוא הלוקח הון חבירו במרמה ופיתוי ובסתר ושלמה ברוב חכמתו יכיר העושק: ייראוך. וכאשר ידכא העושק ייראוך כל העושקים וטעם עם שמש כל הימים שתעמוד השמש וככה ולפני ירח כדרך ידכאום לפני עש: ירד. מארמונו אל

בית המשפט או ירד משפט שהזכיר ישפוט עניי כדרך יערוף כמטר ומלת גז מפעלי הכפל מגזרת לגזות גזי המלך: זרזיף. מלה מארבע אותיות אין רע לה וטעמה רווי או שובע: יפרח. המטר יפריח על כן הזכיר יפרח והטעם שירבו הצדיקים ויפרח רוב שלום או רוב שלום יהיה בימיו עד שלא יהיה ירח והטעם תמיד: וירד. אם על שלמה מים סוף עד ים פלשתים ומנהר זה פרת ואפסי ארץ זה מדבר והנה הזכיר אורך ארץ ישראל ורחבה ואם על המשיח מים הדרומי הנקרא הים האדום אל ים צפון שהוא ים אוקיינוס ומנהר נהר יוצא מעדן שהוא בתחלת מזרח ועד אפסי ארץ שהוא בסוף מערב: לפניו. ציים. השוכנים בארץ ציה והנכון בעיני בעלי הספינות כאשר כתוב אחריו תרשים ואיים שהוא כמו אויי הים ורבי משה אמר כי איים השוכנים עם איה במדבר ואיכנו נכון ומלת ישיבו שיתנו זה תמיד כמו והשיב למלך ישראל ויש אומרים בתשובת כל שנה יתנו מס: אשכר. כמו מנחה: וישתחוו. פרט להזכיר מלכי תרשים ושבא ואחר כן כלל וישתחוו לו כל מלכים כל גוים שהם תחת ידיהם: כי. הטעם כי הוא ידין המלכים גם העמים והמלך העני כנגד אחר יבלנו: יחוס. על הדל ואביון מהעמים: מתוך. הוא העושק בסתר וחמס בגלוי מגזרת כחמסו עקביך והעב' שהם אביונים: וייקר דמם. כדרך דמים לו והטעם יקרים הם בעיניו לא ירצה שיהרגו על כן אחריו: ויחי

ויחי. כל אחד מהם ולא די שיחייהו עד יעשירהו וזה טעם ויתן לו מזהב שבא ויתפלל בעדו כל עני: יהי. הטעם כי פיסת בר כמו פס ידא כף זורעת בר בארץ או בראש הרים וירעש זה הפרי שהוא הבר והטעם שיהיה גדול שירעש כעצי לבנון: ויציצו מעיר. כמו בעיר הפך והנותר בבשר ובלחם ויש אומרים כי בר כמו כבור ידיו ואין טעם לו: יהי שמו. שם שלמה או המשיח: ינון. בניין נפעל כמו יכון מגזרת נין ונכד. ויברכו: ברוך. אז יאמרו כל הגוים ברוך השם אלהי ישראל וטעם עושה נפלאות לבדו שעשה תמיד כ בעבור ישראל: וברוך. טעם שם כבודו הוא השם הנכבד שהוא שם העצם כי אין לשם שם בכל הלשונות שהוא שם העצם רק תואר כמו יי' גם אלהים ושדי ועל כן כתוב זה שמי לעלם כי הוא שם אחד לבדו וככה ושמו אחד וטעם וימלא כבודו תהלתו: אמן. מגזרת אמונה: כלו. יש אומרים אז ימלאו את תפלות בן ישי וי"א כי כלו כמו כללו יפייך ואיננו נכון ור' יהודה הלוי אמ' בעבור שהוא סוף ספר כתב כן הסופר הראשון כאשר כתוב אנחנו ברוך נותן ליעף כח: מזמור לאסף. אך טוב. כל בני איש שאינם משכילי' מעשה השם באמת הם מתאוננים ובעבור זה החל אך טוב לישראל כי טעם אך שאיננו טוב לגויי הארצו' שלא ידעוהו רק לישראל: לברי לבב. לא לכולם זה המזמור דומה בטעמו למזמור שמעו זאת כל העמים וסבר הצדיקים לעתיד לבא מפורש במזמור הזה: ואני. יתכן היות זה הטעם דברי אסף או ידבר על לשון כל משכיל ונטית הרגל לשור מהדרכים הישרים שהם דרכי השם כדרך באשורו אחזה רגלי כי בעבור שהרגל הולכת על כן דימה אמונת הלב שירגיל בה בהליכה ומלת נטיו שלימה כמו נור חסיו בו והנה כאין היה ראוי להיותו כמו כמעט ושפכו כמו נטיו כאשר אשורי כמו רגלי כי הטעם כפול כמשפטו לשון נחות רק כאין לא מצאנוה רק על אפס ומה שאיננו ודרך משל הזכיר לאשורי' שנשפכו כמים כדרך כמים נשפכתי בעבור שלא נשאר בכלי מאומה כמו שפכו אשורינו ואין לו במה ילך: כי. הנה סבת זה הדבר שקינא בהוללים לשון פועל על משקל הסובבים בעיר מגזרת ויתהולל: כי. מלת חרצובו' רביעיה ובספר ישעיהו פתח חרצובות רשע הנה פתח כמו התר ואם כן תהיה חרצובות כמו אגודות והטעם שהיה ראוי שיהיו קשורים בעולם שימיתם מהרה ור' משה הכהן אמר כי אין חרצובות עד מותם ואולם הם בריאים כאילו כתוב ואולם כל אחד מהם בריא וזה איננו נכון שתהיה מלת אולם שהיא מלת טעם באחרונה כי היא כמו לכן אכן רק אך בלתי זולתי למען בעבור כי כן לא ימצא בכל המקרא ואחרים אומרים כי אולם חסר כ"ף והטעם כל אחד בריא כאולם ויש אומרים כי הוא חסר בי"ת והטעם באולם כל אחד בריא באולמו וטעם להזכיר אולם כי הוא דר בבית נכבד שיש לו אולם כמו האולם של בית השם הנזכר בדברי הימים או בעבור שהדירה באולם בריאות לגוף בעבור האויר שהוא מגולה ויש סתר מלמעלה והנכון בעיני אחר שהזכיר שלום רשעים אראה בחייהם גם במותם ימותו בלא פגעים ותחלואים ונגעים ומכאובים כאילו אין לנפשם קשורים עם גופם ואולם על משקל טובם והטעם כוחם שהוא כח התולדת השומרת הגוף והוא מגזרת ים לאל ידי והנה הטעם ימותו במותם בלא יגיעה ובחייהם כח תולדתם חזק ובריא: בעמל. בעבור היותם עשירים: ועם אדם. הטעם כפול או בבא נגע באויר שהוא כולל הם ימלטו מהנגע ולא הצדיקים: לכן. ענקתמו. מגזרת וענקים לגרגרותיך כדמות זר זהב ויעטוף מגזרת המעטפות: שית. כמו שית זונה כמודרך ויש אומרים כי יעטוף כמו תפלה לעני כי יעטוף וטעם שית שאר והטעם כי החמס יעטוף להם לכל שאר כאילו הוא כסותו: יצא. אמר ר' משה עינימו כמו כעין הבדולח מרוב החלב יצא ונראה עין יפה למראה ויש אומרים מרוב חלבם כאילו יצא עינימו כדרך עינים להם ולא יראו ומלת משכיות על דעת ר' משה כמו מחשבות כי השכוי כינוי ללב לאחר שנים טעמים כאחד כתרגו' יכף יי' כאילו משכיות מראות כמו ולבי ראה הרבה חכמה ודעת ויהי פי' שכיות החמדה או יהיה כטעם ואבן משכית מצויירת והציורים הם המחשבות וטעם עברו שעברו אין בני אדם לחשב: ימיקו

ויתן ג' רפין וסימ' נמסר במלכים א' סימן י"ד: ויתפלל ג' רפין וסימ' ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא. יסגור לו ויתפלל אליו. ויחי ויתן לו מזהב שבא. אנ"ך: וברוך ז' וסימ' נמסר בסדר לך לך: ע"ג שפכה חד מן י"ד מלין כתיב ה' בסוף תיבותא וקרינן ו' וסימ' נמסר במלכים ב' סימן כ"ד: חרצבות ב' ומב' ליש' וסימ' פתח חרצבות רשע. כי אין חרצובות למותם ובריא: בעמל ב' וסימ' ותקצר נפשו בעמל ישראל. בעמל אנוש אינמו. וחד בעמל בסגול וסימ' ויכנע בעמל לבם: מחלב ח' וסימ' הנה שמוע מזבח טוב. חרב ליי' מלאה דם ב' בפסוק. מדם חללים מחלב גבורים. כי רותה בשמים חרבי. ועפרם מחלב ידושן. יצא מחלב עינימו. ויאבילהו מחלב חטה:

וִיחִי וְיִתֶּן־לוֹ מִזְּהַב שְׁבָא וְיִתְפַּלֵּל בַּעֲדוֹ תָמִיד כָּל־הַיּוֹם יְבָרֲכֶנְהוּ׃ יְהִי פִסַּת־בַּר ׀ בָּאָרֶץ בְּרֹאשׁ הָרִים יִרְעַשׁ כַּלְּבָנוֹן פִּרְיוֹ וְיָצִיצוּ מֵעִיר כְּעֵשֶׂב הָאָרֶץ׃ יְהִי שְׁמוֹ לְעוֹלָם לִפְנֵי־שֶׁמֶשׁ יִנּוֹן שְׁמוֹ וְיִתְבָּרְכוּ בוֹ כָּל־גּוֹיִם יְאַשְּׁרוּהוּ׃ בָּרוּךְ ׀ יְהוָה אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ׃ וּבָרוּךְ ׀ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת־כֹּל הָאָרֶץ אָמֵן ׀ וְאָמֵן׃ כָּלּוּ תְפִלּוֹת דָּוִד בֶּן־יִשָׁי׃

ספר שלישי

ע ג

מִזְמוֹר לְאָסָף אַךְ טוֹב לְיִשְׂרָאֵל אֱלֹהִים לְבָרֵי לֵבָב׃ וַאֲנִי כִּמְעַט נָטָיוּ רַגְלָי כְּאַיִן שֻׁפְּכָה אֲשֻׁרָי׃ כִּי־קִנֵּאתִי בַּהוֹלְלִים שְׁלוֹם רְשָׁעִים אֶרְאֶה׃ כִּי אֵין חַרְצֻבּוֹת לְמוֹתָם וּבָרִיא אוּלָם׃ בַּעֲמַל אֱנוֹשׁ אֵינֵמוֹ וְעִם־אָדָם לֹא יְנֻגָּעוּ׃ לָכֵן עֲנָקַתְמוֹ גַאֲוָה יַעֲטָף־שִׁית חָמָס לָמוֹ׃ יָצָא מֵחֵלֶב עֵינֵמוֹ עָבְרוּ מַשְׂכִּיּוֹת לֵבָב׃

וִיחִי וְיִתֵּן לֵיהּ מִדְּהַב דְּאַיְתִיאוּ לֵיהּ מִשְּׁבָא וִיצַלֵּי מְטוּלְתֵיהּ תְּדִירָא כָּל יוֹמָא יְבָרְכִינֵיהּ׃ יְהֵי סְעִיד לַחְמָא בְּאַרְעָא בְּרֵישׁ טוּרַיָא יַרְגִּישׁ הֵיךְ כְּלִיבְנָן אִיבֵּיהּ וְיַנְצְצוּן מִן קַרְתָּא דִירוּשְׁלֶם הֵיךְ עִסְבָּא דְאַרְעָא׃ יְהֵי שְׁמֵיהּ מַדְכַּר לַעֲלָם וְקֳדָם מֶהֱוֵי שִׁמְשָׁא מְזוּמָן הֲוָה שְׁמֵיהּ וְיִתְבָּרְכוּן בִּזְכוּתֵיהּ כָּל עַמְמַיָא וְיֵימְרוּן טַב לֵיהּ׃ בְּרִיךְ יְיָ אֱלֹהִים אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דַּעֲבִיד פְּרִישָׁן רַבְרְבָן בִּלְחוֹדוֹהִי׃ וּבְרִיךְ שׁוּם יְקָרֵיהּ לַעֲלְמָא וְיִתְמְלֵי מִזִּיו יְקָרֵיהּ כָּל אַרְעָא אָמֵן וְאָמֵן׃ גְּמָרִין צְלוֹתַיָא דְדָוִד בַּר יִשַׁי׃

תּוּשְׁבַּחְתָּא

עַל יְדֵיהּ דְּאָסָף בְּרַם טַב לְיִשְׂרָאֵל אֱלָהָא לְבְרִירֵי לִיבָּא׃ וַאֲנָא כִּזְעֵיר אִתְמוֹטְטָא רִיגְלַי כְּלָמָא דְאִזְדַעְזְעָא אִיסְתַּוָורַי׃ אֲרוּם טָנֵית בְּמַתַלְעֲבַיָא בְּעִידָן דִּי שְׁלָם רַשִׁיעַיָא אֶחֱמֵי׃ אֲרוּם לֵיתֵיהוֹן תְּוָוהִין וּמִצְטַעֲרִין מְטוּל יוֹם מִיתָתְהוֹן אִיתְבְּעַיָין מִמַחְשַׁבְתְּהוֹן וּפַטִּים וְאַלִּים לִבְּהוֹן׃ בְּלֵיעוּת גַּבְרִין דְּמִתְעַסְקִין בְּאוֹרַיְתָא לֵיתֵיהוֹן לַעֲיָין וְעִם בְּנֵי נְשָׁא צַדִּיקֵי דְּסַבְלִין יִיסוּרֵי לָא מִתְכַּתְּשִׁין׃ לְכַךְ כֵּן עַטְרָתְהוֹן גֵּיוְותָנוּתָא כְּלִילָא דְּמִשְׁוַוין בְּרֵישֵׁיהוֹן מִן חֲטוֹף דִּילְהוֹן׃ שְׁנָאִיִמן שׁוּמָנָא פַּרְצוּפֵיהוֹן עָבְרוּ חוּטְבֵיהוֹן חֲפוּרַת לִיבָּא׃

ויחי. שלמה: ויתן לו הקב"ה מזהב שבא וכן היתה גם עושרם כבוד אשר לא היה כמוך וגו': ויתפלל בעדו תמיד וגו'. היא התפילה היא הברכה כשהקב"ה אומ' לאדם ברוך תהיה לשון תפילה הוא: פיסת בר. לשון פיסיון תוספת ורבוי ורבותינו פירשוהו לשון גלוסקיאו' לימות המשיח וכל המזמור במלך המשיח. ד"א פיסת בר לשון רצון כמו פיוס שהבריות מתפייסין ומתרצין מאת המקו' בשנותן טובה בעולם: ירעש כלבנון פריו. תטין גסין כפירות האילן ככליות של שור הגדול שהיה בימי שמעון בן שטח: ויציצו. ישראל: מעיר. מתוך ירושלים כעשב הארץ: יהי שמו. של שלמה נזכר לעולם בעושרו ובחכמתו: לפני שמש ינון שמו. כל ימי השמש יגדל שמו ינון לשון מלכו' ושררה כמו ואחריתו יהיה מנון ולכינוי השליט על הכסא אחרי אמרו בלבם נינם יחד מלכיהם יחד: ויתברכו בו. אדם אומר לבנו תהי חכם ועשיר כשלמה: ברוך יי'. העושה נפלאות גדולות בירדת האש מן השמים על ידי שלמה בני: כלו תפילות דוד. רבותינו דרשו כלו כל אלו תפילות דוד לכלול כל הספר על שם דוד ואף מה שאמרו בני קרח ועשרה זקנים על שם שהוא נקרא נעים זמירות ישראל. ויש לפתור כלו כמו נסתיימו כמו רומו מעט שומו שמים ואם כן הוא לא נכתב המזמור במקומו ואין מוקדם ומאוחר בספר ונראין הדברים שלעת זקנתו כשהמליך את שלמה אמרו: אך טוב לישראל אלהים. לפי שענין המזמור מדבר בצרות הבאות על עוברי המקום לכך פתח בו כך וזהו פירושו אע"פ שאני צועק ומתמה על צרותיהם של ישראל ידעתי כי הקב"ה טוב להם ולטובתם הוא מביא עליהם את הרעה כדי לזכותם לחיי העולם הבא: ואני. מטרם שומי זאת אל לבי כמעט נטיו רגלי ושופכו אשורי לנטות מאחרי המקום: כי קנאתי בהוללים. במערבבי דרכיהם אשר הייתי רואה את שלומם בהוללים מערבבים כמו שבאך מהול בגנים: כי אין חרצובות למותם. לשון אסיר' כמו פתח חרצובות רשע מסגרי כבלי רשע שאוסרין בהם העניים אף כאן אין יסורין למיתתם המתים בהם מהם מתים בריאים כאולם בלא יסורין ורבותינו פירשו חרצובו' נוטריקון שאין חרידין ועצבין מיום המיתה ד"א שאין הקב"ה מאחר בביונם לכן ענקתמו גאוה בעבור זה שאין יסורין באין עליהם הענקתם הגאוה לעלות על כוארם גסות הרוח: יעטף שית חמס למו. החמס שעושין עושה אותם שמנים ועוטף את שתותיהם ועגבותיהם בעובי שומן ובשר: יצא מחלב עינימו. עיניהם בולטות מרוב שומן כל אדם כחוש עיניו משוקעות: עברו משכיות לבב. יותר ממה שלבם מייחל ומצפה באה להם תאותם עברו בהשגת ידם את תאות לבם: ימיקו

רשי

ימיקו. את ריעיהם: וידברו ברע עושק. לעשוק אביונים: ממרום ידברו. כגון פרעה וסנחריב ונבוכד נצר מי ה' אשר אשמע בקולו מי בכל אלהי הארצו' אעלה על במותי עב וזהו שתו בשמים פיהם: לכן ישוב עמו הלום. לפי שעמו רואי' דרך רשעים שלאה ישובו ש דרך הרשעים לאחוז בדרכיהם הלום כמו מי הביאך הלום פה: ומי מלא ימצו למו. ומים של פלג המלא הם דברי תורה הם כ כאשבים למו תמצית ומזלזלים בעיניהם: ואמרו איכה ידע אל. איכה יוכל לומ' שיש דיעה בהקב"ה ותורתו אמת: הנה אלה רשעים. הם ועוברים על תורתו והרי הם שלוי' בעולם ומגדילים כח ועושר ושלוי עולם לשון שלוה: השגו. הגדילו ומכאן פירש ישוב עמו הלום ישוב הרשע להלום את עמו של הקב"ה והראשון למדתי מדבריו של ר' מאיר בר' יצחק שליח צבור זצ"ל: אך ריק זכיתי לבבי. כל זה מוסב על ואמרו איכה ידע אל וגם אומ' אך לריק ועל חנם אנו שומרים מצותיו של הב"ה והרי אנו נגועי' כל היום. ותוכחתי כראית כל היום תמיד מבקר לבקר מתחדשות צרות חדשות: אם אמרתי אספרה כמו. אמ' אספ אם אמרתי בלבי לספר את הכל כמו שהוא כל מה שעמו אומר על זאת הנה דור בניך בגדתי כלומ' אשים אותם בוגדי' ורשעי': ואחשבה. בלבי: לדעת זאת. מה היא מדתו של הב"ה כן הוא עמל בעיני כראית היתה מדה זאת ליעמל ולא משפט: עד. אשר באתי אל מקדשי אל אשר בירושלם וראיתי מה שאירע ב בסנחריב ואז הבינותי לאחרית הרשעים שהוא לאבדון ואמרתי אך כל הטובה הבאה להם ח חלקות הם שהקב"ה מחליק להם הדרך שלהם שתהא נוחה וחלק' למען לא יתנו לב לשוב אליו ויאבדו: אך בחלקות תשית למו. כל הטובה הבאה להם שהרי סופם הפלתם למשאות: מן בלהות. מן שדים: כחלום מהקיץ. כשינה שאין לה קץ שהיא שינת עולם כן היתה להם ויצא מלאך יי ויך במחנה אשור: יי' בעיר צלמם תבזה. בירושלם שהרעו עליה שם נתבזה צלם דמותם ונשרפו כלם: כי יתחמץ לבבי. מטרם שראיתי מפלה זו ברוח הקדש היה לבבי מתחמץ על דרך הרשעים שצלחה. ובכליותי הייתי משתונן לשון חרב שנון ושהוא מתפעל התי"ו כיתכת באמצע שורש התיבה כדרך כל תיבה שיסוד תחילתה שי"ן: ואני הייתי בער ולא הייתי יודע מה היא המדה ובבהמה הייתי עמך. ואני אעפ"י שהייתי רואה כל זה תמיד הייתי עמך ולא זזתי מיראתך: אחזת ביד ימיני. להחזיקני ביראתך כשקרבו רגלי לנטות מדרכך כמו שאמור למעלה כמעט נטיו רגלי: תנחני. כחיתני: ואחר כבוד תקחני. אילו היה טעם על כבוד היה פתרונו לאח' שהשלמת לסנחריב כל הכבוד שפסקת לו תקחנו אליך הפלאת נסיך לישראל והחרבת את סחריב עכשיו שהטעם על ואחר זה פתרונו ואחר לכבוד תקחני משכתני אליך לכבוד ולתפארת: מי

אבן עזרא

ימיקו. מגזרת המק בשרו הפועל יוצא והפועל חסר כאילו ימיקו בדיבורם שלומי' וידברו בדבור רע העושק והחמס שעשו ולא ייראו מהשם וזה טעם ממרום ידברו כי אין מרום עליהם: שתו. דגשות התי"ו כי היא משפעלי הכפל שיחשבו כי אמרות פיהם כאילו הם בשמים שהם גזירות אין להשיבם והאחר המדבר כזאת הוא מהארץ וזה טעם ו ולשונם תהלך בארץ והנכון בעיני כי שתו בשמים פיהם שהם מדברים בשם ו ובמלאכיו ולשונם כ כמרגלי' שהם הולכים בארץ לדבר ולספר שמץ או דופי ודבר שנמצא בצדיקים וטעם תהלך כאילו הולכת לשמוע דופי: לכן. אמר רבי משה הלום תואר מגזרת והלמה שיסרה כאילו כתו' הלום קמוץ הה"א ושורק בוי"ו כדרך מ מוכה ונגוע: ומי מלא. חסר כוס: ימצו. מגזרת ומצית ובאם המלה מלעיל בעבור היות הטעם בתחלת מלת למו כי זה משפט הלשון כמו עשה לי את החיל הזה ומ"ם למו שב אל הנזכרי' בתחלת המזמור והם ברי לבב והנכון שהוא שב למלת עמו כי ימצא בלשון יחיד ורבים ולפי דעתי שהלום כמו הנה כמו הבא עוד הלום אים כי עמו ישוב בעבור זה שרואה או ישוב מגזרת סובב או ישיב אל לבו ולא ידע מה טעם זה: ואמרו. ים האומרים הרשעים ולפי דעתי שהאומרים הם עם השם והעד הנה אלה רשעים: הנה. הטע' שהצדיקים יודעי' דעת אמת שיש שוה כשגב מדעת אדם והוא חכם לב שידע הכללים שהם עומדים והחלקים שהם הפרטים הם משתנים בכל עת על כן לא ידעם השם כי אינם עומדים והנה הספק בידם בעבור ראותם הרשעים שהם שלוי עולם בגופם ורבי עושר כמו עשה לי את החיל הזה: אך. דברי המשכיל וטעם זכיתי לבבי שמחשבתי מחשבת אמת ואמונתי זכה עם סבורה ובעבור זה נבראה האדם עד היות נשמתו בחייו זכה ומזהירה ככוכבים וטעם בנקיון כפי שלא עשה מעשה גיאול וטיכוף מה שאיננו ראוי לעשות והזכיר כפיכי רוב המעשים בכפים: ואהי נגוע. מהרשעים ויו"ד ותוכחתי סימן הפעול כי הרשעים יוכיחוהו הפך ותוכחתי לא אביתם שהוא סימן הפועל ולפי דעתי כי נגוע תפאת ראשו לשבלו עמל לכבוש יצרו ותוכחתי לנפשי. וטעם לבקרים בכל בקר כמו חדשים לבקרים: אם. דברי המשורר אם אמרתי בלבי או אומ' לאחרי' אספרה כמו. אלה ומלת אלה חסרה כדרך יי' הטוב יכפר בעד אותם שאכלו הפסח כי לא כתוב כי כל לבבו שב אל חזקיהו. והיה בוגד בדור בני השם שלא תהא אמונת לב באמונתם והנה יחסר בי"ת הנה בדור בניך הם שקבלתי התורה מפיהם: ואחשבה. כאשר חשבתי לדעת זה הסוד לא יכולתי לו זה הוא עמל בעיני: עד. עתיד תחת עבר כאילו ידבר על זמן עומד כאשר פירשתי וטעם מקדשי אל שם כהני השם וחכמי ישרא' והם גלו זה הסוד והוא אבינה לאחריתם כי לא הובא הובא האדם בעולם הזה להתענג בו או להיותו מלך או עשיר רק שתהיה אחריתו טובה וזה הוא שכר נפשות הצדיקים: אך. הרשעים בעולם הזה כמפותים בדברי חלקות ולבסוף יהיו למשואות כמו שואה ומשואה לתוהו ואחר אוכנו בדרך רשעים להשמדם בגופם יו"א כי למשואות מגזרת הכתם השיאני והטעם כפול: איך. טעם ספו תמו על נפשותם: בלהות. כמו בלהות אתנך כיים שישוב לאין ולהבל והעד ואיננו: כחלום. שאין בו אמת בהקיץ החולם ככה צלמם יהיה בזוי בעיר והטעם שהיו נשכחים כי נשכח זכרם: כי. יו"א יתחמץ מגזרת חומץ דרך משל כי ישוב לבי חומץ עם כליותי עת שאשתונן מגזרת חץ שנון ור' משה פירש בו בלשון חכמינו ז"ל חמץ את הדין: ואני. הייתי בתחלה לנגדך שלא ידעתי סוד הרשעים כבהמה עד שעזרתני ונגלה הסוד לי וזה הוא ואני. טעם אחזת ביד ימיני ולא כמוטו פעמי כאשר הזכיר כטיו רגלי: בעצתך. תקחני. מלת לקיחה בלא דבר הוא התחברות נשמת הצדיק עם העליונים שאינם גוף ולא ימותו לעולם על כן בדברי חנוך ויתהלך חנוך את האלהים שהרגיל נפשו להתהלך עם המלאכים עד שלקחו השם והנה יבקש זה המשורר עזרני ונחני והרגילני בעצתך ואחר שתעשה לי זה הכבוד אז תקחני וכמוהו כי יקחני סלה או פי' ואחר ואחר כן תקחני ואני כבוד כאחד המלאכים: מי

בנקיון ג' בליש' חד חס' וסי' זנח עגלך שמרון. ארחץ בנקיון כפי ואסובבה. וארחץ בנקיון כפי. קדמא חס': ה' כתיבן הא וקריין הוא וסים' ואחשבה לדעת זאת. ויתרון ארץ בכל היא. ותלך ותעשה כדבר אליהו תנינא דפסוק. כי הוא זמה והיא עון פלילי תנינא דפסוק. יי' אלהינו כל ההמון הזה. וחילופי' ג' כתיבי' הוא וקרי' הא וסים' ותלך ותעשה כדבר אליהו קדמא דפסוק. כי ערוך מאתמול. כי הוא זמה והיא עון פלילי קדמא דפסוק: ולא אדע ג' וסים' בישעיה סים' מ"ז:

יָמִיקוּ׀ וִידַבְּרוּ בְרָע עֹשֶׁק מִמָּרוֹם יְדַבֵּרוּ: שַׁתּוּ בַשָּׁמַיִם פִּיהֶם וּלְשׁוֹנָם תִּהֲלַךְ בָּאָרֶץ: לָכֵן׀ יָשִׁיב עַמּוֹ הֲלֹם וּמֵי מָלֵא יִמָּצוּ לָמוֹ: וְאָמְרוּ אֵיכָה יָדַע־אֵל וְיֵשׁ דֵּעָה בְעֶלְיוֹן: הִנֵּה־אֵלֶּה רְשָׁעִים וְשַׁלְוֵי עוֹלָם הִשְׂגּוּ־חָיִל: אַךְ־רִיק זִכִּיתִי לְבָבִי וָאֶרְחַץ בְּנִקָּיוֹן כַּפָּי: וָאֱהִי נָגוּעַ כָּל־הַיּוֹם וְתוֹכַחְתִּי לַבְּקָרִים: אִם־אָמַרְתִּי אֲסַפְּרָה כְמוֹ הִנֵּה דוֹר בָּנֶיךָ בָגָדְתִּי: וָאֲחַשְּׁבָה לָדַעַת זֹאת עָמָל הִיא בְעֵינָי: עַד־אָבוֹא אֶל־מִקְדְּשֵׁי־אֵל אָבִינָה לְאַחֲרִיתָם: אַךְ בַּחֲלָקוֹת תָּשִׁית לָמוֹ הִפַּלְתָּם לְמַשּׁוּאוֹת: אֵיךְ הָיוּ לְשַׁמָּה כְרָגַע סָפוּ תַמּוּ מִן־בַּלָּהוֹת: כַּחֲלוֹם מֵהָקִיץ אֲדֹנָי בָּעִיר׀ צַלְמָם תִּבְזֶה: כִּי יִתְחַמֵּץ לְבָבִי וְכִלְיוֹתַי אֶשְׁתּוֹנָן: וַאֲנִי־בַעַר וְלֹא אֵדָע בְּהֵמוֹת הָיִיתִי עִמָּךְ: וַאֲנִי תָמִיד עִמָּךְ אָחַזְתָּ בְּיַד־יְמִינִי: בַּעֲצָתְךָ תַנְחֵנִי וְאַחַר כָּבוֹד תִּקָּחֵנִי:

יִתְמַקְמְקוּן מִן פִּיטְמָא וִימַלְלוּן לְאַבְאָשָׁא וְלִטְלוּמָא מִן רוּם לִבְּהוֹן יְמַלְלוּן: שַׁוִיאוּ בְּקַדִּישֵׁי שְׁמַיָא פּוּמְהוֹן וְלִישַׁנְהוֹן מְצַלְהֲבָא בְּקַדִּישֵׁי אַרְעָא: בְּכֵן תָּאִיב עַל עַמָּא דַיָי לְמַלְכוּתְהוֹן וְיִמְתוּנוּן בְּמַרְזוּפִין וּדְמָעִין סַגִּיעִין מַחֲתִין לְהוֹן: וַיֵימְרוּן הֵכְדֵין יְדַע אֱלָהָא וְאִית מַנְדְּעָא בְּעִילָאָה: הָא אִילֵין רַשִׁיעַיָא דְיָתְבִין בְּשַׁלְוָתָא בְּעַלְמָא הָדֵין אַרְבִּיקוּ נִכְסִין קְנוּ חֵילָא: בְּרַם לִסְרִיקוּתָא זַכִּית לִבָּבִי וְשֵׁזְבִית בְּבִרִירוּ יְדַיי: וַהֲוֵיתִי כְּתִישׁ כָּל יוֹמָא וּמַכְסְנוּתִי לְצַפְרַיָּא: אִין אֲמָרִית אִשְׁתָּעֵית דִּמְכַּמְתְהוֹן הָא עַל דָּר בְּנַיִךְ אַרְשָׁעִית: וַחֲשִׁיבִית לְמִדַּע יַת דָּא לֵיעוּת הוּא בְּעֵינָי: עַד זְמַן פּוּרְקָנָא דְּאֵיתֵי לְוַת מַקְדְּשֵׁי אֱלָהָא אַתְבִין לְסוֹפֵיהוֹן: בְּרַם בְּקַבְלָנָא שַׁוִיתָא לְהוֹן רְמִיתְנוּן לְשַׁהֲוָתָא: הֵכְדֵין הֲווֹ לְצָדוּ כְּשַׁעְתָא כָּלוּ אִשְׁתֵּיצוּן מִן אִיתְרְגֵשׁוּן: הֵיךְ חִילְמָא מִן גְּבַר דְּמִיתְּעַר יְיָ לְיוֹם דִּינָא רַבָּא בְּאִתְעַר יַתְהוֹן מִקְּבִית קְבוּרַתְהוֹן בְּרְגַז דְּמוּתְהוֹן תְּבַסַּר: אֲרוּם יְחוּשׁ לִבִּי וְכוֹלְיָיתִי בְּעֶרֶן כְּאֶשָׁא: וַאֲנָא שַׁטְיָא וְלָא אִידַע הֵיךְ בְּעִירֵי אִתְחֲשֵׁבִית גְּבַר: וַאֲנָא תְּדִירָא עִימָךְ אוֹחַדְתָּא בְּיַד יְמִינִי: בְּמַלְכָּתָךְ תְּדַבְּרִינַנִי וּבָתַר שְׁלִים אִיקְרֵיהּ דַּאֲמַרְתְּ עֲלַי לְאַיְתָאָה תְּסַבְּנַנִי:

אבן עזרא

מי. אמר רבי משה הטעם כל חפצו הוא בשמים להיותו עם המלאכים כאילו אמ' כל אשר לי הוא בשמים ועמך אין לי חפץ בארץ אמר רבי יהודה הלוי ת"כ מי הוא שאני מבקש הוא בשמים כדרך מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי ולפי דעת הגאון כי חסר מלת זולתך אחר בשמים ולפי דעתי כי אין לי חפץ בשמים ובארץ אחר אבוד גופי על כן אחריו: כלה שארי. זה הגוף ולבבי זה הנפ' המתאוה שהיא כח התולדת רק צור לבבי כטעם תוקף ולבבי כדרך אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וטעם צור לבבי הוא הדבק העומד לעולם ולא יאבד על כן אחר זה: כי. כדרך יחד כסיל ובער יאבדו: כל זונה ממך. הוא היוצא במחשבתו ובמעשיו מרשות השם. ואני קרבת אלהים. בעבור רחקיך וטעם לי טוב כי זה הוא הטוב באמת: שתי. חסר תי"ו המורם כדרך וכרתי להם ברי' שלום להתחברות שני תוי"ן: מלאכותיך. לשון רבים והיחיד מלאכה ומזאת הגזר' מלאך והמלה רבעים הסקרא כן בעבור שעשה תמיד מלאכת השם וכאשר יחכם המשכיל ויכיר מלאכות השם ויוכל לספרם בלבו או אל אחר אז ידע דעת עליון ובעבור זה נברא כל האדם: משכיל לאסף למה אלהים זנחת. מלת משכיל תחלת פיוט והנה זה המזמור על אותו הטעם: למה. פעול: זנחת. הגאון בעבור שידמה הכעס לאש על כן נקר' הכך: זכור. טעם קנית שהיו כמו כמכרים במצרים. יתכן להיות שבט נחלתך שבנו שהוא נחלתך כמו והם עמך ונחלתך או נחלתך כמו בהר נחלתך ויהיה שבט סמוך והעד הר ציון: הרימה. הטעם כדרך קומה יי. אמר רבי משה הכהן כי למשואות שם תחת שם הפועל כאילו כתוב להשאות כל הרע אויב בקדש כל אויב שהרע בקדש כי הוא הפוך כמו כל תשא עון וקח טוב שהטעם כל עון תשא ולפי דעתי כי למ"ד למשואות כמו בעבור כלמ"ד פן יאמרו לי והנה הוא הרימה פעמיך בעבור נחלתך הנזכרת למעלה שהוא משואות נצח כל אשר הרע אויב בקדש וכן כל תשא עון כל תשא עונינו תקח הטוב שים בידינו והוא הודות לשונינו שספתינו טובות מפרים להביא וזה הוא שהוא וקח טוב לא יוכל אדם להבינה איך תשמש רק כלשון ישמעאל שכמוהו פ"א רפה וככה טוב ויחיל ודומם ביום הפליטי ויפח אברה' את עיניו ויעזב אתעבריו: שאגו. כקראו המקדשים מועדים בעבור התחברות שם ישראל במועדים וכמוהו שרפו כל מועדי אל בארץ ואותותם כפי מחשבתם כדרך והאכמים רדפו אחריה': יודע. אמר רבי משה כי זה קשור עם הפסוק שהוא אחריו והוא מספר כי עת בנות שלמה את הבית ישכיל ואבו החוצבים את האבנים היה חוצב שמבית בתי הידים בגרזן לחצוב את האבן כי הגיע מעלה למעלה וככה הוא יודע למעלה כהביא המביא בסבך עץ קרדומו' ולפי דעתי כי בעת שיובאו הקרדומות בסבך עץ לכרות העץ שהיה לבנין הבית היה לו שאון ועתה: בכשיל וכילפות. כלי ברזל להשחית ויש אומרים כי כשיל מגזרת כשלון וכלפות כהתחלף הכ"ף בקוף שהיו מקלפין מתוכם ומקיפים: שלחו. הלמ"ד קל ואף על פי שהוא מהבנין הכבד כמו בקשו נפשי אמר בן בלעם כי זה הפוך שהנכון שלחו אש במקדשך ויתכן שהטעם שהיה האש סביב וכאילו המקדש משולח: אמרו. נינם יחסר וי"ו ולא הזכיר מי אמרו ורבי מריכום אמר כי נינם מגזרת לא תונו ואף על פי שמלת לא תונו מהבנין הכבד ונינם מהבנין הקל כדרך ונירם ולפי דעתי שזה נכון והנה העד חרב היונה: אותותינו. הפך שמו אותותם אותות וטעם אותותינו כפי פירושינו דברי הנביאים: עד מתי. פעול: יחרף. הוא את שמך ברוך למה אלהים זנחת לנצח: למה תשיב. כדרך תשיב אחור ימינו ידך המשחלית כאילו הזכיר שתי ידיך דרך משל והאמת שתכלה מקרב המוכן שם שהוא אויבך: ואלהים

רשי

מי לי בשמים. מוש מלאך שבחרתי לי לאלוה לא בחרתי אלא אותך: כלה שארי. כתאוה בשרי ולבבי לך כלה שארי לשון תאוה כמו כלת' נפשי לשועתך: זונה ממך. כפלד ממך: מלאכותיך. שליחותיך רוח הקדש הבא בלבבי לאומרו: יעשן אפך. כל הכועס נחיריו מוציאין עשן: קנית קדם. לפני בריית עולם שנאמר מעון אתה היית לנו בטרם הרים יולדו: זה שכנת בו. תקון לשון הוא כמו זו חטאנו לו והוא כמו אשר שכנת בו: הרימה פעמיך למשואות נצח. הגבה פעימות ובהלות שלך שיהו לאויביך למשואות נצח על כל אשר הרע האויב בבית המקדש כן חברו מנחם עם ותפעם רוחו למשואות לשון חורבן כמו שאיה תשאה שממה: מועדיך. הוא בית המקד' אשר כאמר בו ונועדתי לך שם: שמו אותותם. כשגבר' ידם להחריבו אז שמו להם את אותות קסמיה' שהם אותות אמת ומה הם הקסמים קלקל בחצים שאל בתרפים: יודע כמביא למעלה בסבך עץ קרדומות. יודע האויב כשהיה מכה בשערי פתחי המקדש שהוא כמביא מכותיו למעלה ברקיע ומכיון היה יודע שהרי היה רואה שהית העץ מסבך ואוחז את הקרדומו' ובולען כמו שאמרו רבותי' כולהו בלעתינהו חד תרעא דירושלם: בסבך עץ קרדומות. לשון כאחז בסבך העץ סובך אותם והם כסבכין בו: ועתה. אע"פ שהיה רואה שלפני הב"ה קשה לא נמנע מלהלום כל פתחיה וכל שעריה יחד: בכשיל וכילפות. כלי משחית של נגרים הם ובקרדומו' באו לה תרגם יונתן בכשילא כילפות לשון ערבי הוא כך פירש דונש והוא מכלי הנגרים: יהלומון. האויבים: אמרו בלבם נינם יחד. נינם מושליהם וכן ינון שמו ואחריתו יהיה מנון כל מושליהם מחשבה אחת להם הראשונים כאחרונים להזרווג לפטרונם של ישראל תחילה ואחר כך יזדווגו להם ותדע שהרי שם שרפו כל מועדי אל שהיו בארץ כל בתי וועד שלו פלשתי' החריבו שילה נבוכד' נצר החריב בית ראשון רומיים החריבו בית שני: אותותינו. שהבטחתנו ביד נביאך אין אנו רואים אותם בימי' רבים שאנו בגולה כתבנה אסף על ימי הגלות: עד מה. עד מתי כהיא בגרה זו: מקרב חיקך כלה. השליכה והוצא אותה מתוך חיקך והלחם באויביך: כלה. לשון גרם כמו כלה גרם יגרם: ואלהים

מסורה

זונה ב' חד חס' וחד מלא וסימ' אם זנה אתה ישראל. הצמתה כל זונה ממך. קדמא חס': עד יעשן וסימ' לא יאבה יי' סלוח לו. למה אלהים זנחת: בצאן ב' וסימ' וכל חום בצאן לבן. יעשן אפך בצאן מרעיתך: קרדומות ג' בליש' וסימ' ויעל אבימלך הר צלמון. קולה כנחש ילך כי בחיל. בסבך עץ קרדומות: כלה

תהלים

מִי־לִי בַשָּׁמָיִם וְעִמְּךָ לֹא־חָפַצְתִּי בָאָרֶץ׃ כָּלָה שְׁאֵרִי וּלְבָבִי צוּר־לְבָבִי וְחֶלְקִי אֱלֹהִים לְעוֹלָם׃ כִּי־הִנֵּה רְחֵקֶיךָ יֹאבֵדוּ הִצְמַתָּה כָּל־זוֹנֶה מִמֶּךָּ׃ וַאֲנִי קִרֲבַת אֱלֹהִים לִי טוֹב שַׁתִּי ׀ בַּאדֹנָי יֱהֹוִה מַחְסִי לְסַפֵּר כָּל־מַלְאֲכוֹתֶיךָ׃

עד

מַשְׂכִּיל לְאָסָף לָמָה אֱלֹהִים זָנַחְתָּ לָנֶצַח יֶעְשַׁן אַפְּךָ בְּצֹאן מַרְעִיתֶךָ׃ זְכֹר עֲדָתְךָ ׀ קָנִיתָ קֶּדֶם גָּאַלְתָּ שֵׁבֶט נַחֲלָתֶךָ הַר־צִיּוֹן זֶה ׀ שָׁכַנְתָּ בּוֹ׃ הָרִימָה פְעָמֶיךָ לְמַשֻּׁאוֹת נֶצַח כָּל־הֵרַע אוֹיֵב בַּקֹּדֶשׁ׃ שָׁאֲגוּ צֹרְרֶיךָ בְּקֶרֶב מוֹעֲדֶךָ שָׂמוּ אוֹתֹתָם אֹתוֹת׃ יִוָּדַע כְּמֵבִיא לְמָעְלָה בִּסֲבָךְ־עֵץ קַרְדֻּמּוֹת׃ וְעַתָּ פִּתּוּחֶיהָ יָּחַד בְּכַשִּׁיל וְכֵילַפֹּת יַהֲלֹמוּן׃ שִׁלְחוּ בָאֵשׁ מִקְדָּשֶׁךָ לָאָרֶץ חִלְּלוּ מִשְׁכַּן־שְׁמֶךָ׃ אָמְרוּ בְלִבָּם נִינָם יָחַד שָׂרְפוּ כָל־מוֹעֲדֵי־אֵל בָּאָרֶץ׃ אוֹתֹתֵינוּ לֹא־רָאִינוּ אֵין־עוֹד נָבִיא וְלֹא־אִתָּנוּ יֹדֵעַ עַד־מָה׃ עַד־מָתַי אֱלֹהִים יְחָרֶף צָר יְנָאֵץ אוֹיֵב שִׁמְךָ לָנֶצַח׃ לָמָּה תָשִׁיב יָדְךָ וִימִינֶךָ מִקֶּרֶב חֵוקְךָ כַלֵּה׃

(מסורה שבגליון: ל' לחל' ב' חד חס' ב' ל' · ד' כסי' ט' דפי' כלים' ל' · ב' אף יי' ב' לבן · ב' ח' ת' לוח' חס' ד' · ג' חס' בלו' ל' וכתי' כן ל' וחד בסבך · ועתה ק' · ל' ומל' ל' לרפי · ב' ד"כ לבו וכתיבים' ל' בן כתי' · ו' · חיקך ל' ק')

תרגום

מַן כְּוָותָךְ דִּילִי בִּשְׁמַיָּא אֱלָהָא אַתְּ וְעִימָּךְ חַבְרָא לָא צְבִיתִי בְּאַרְעָא׃ אִשְׁתֵּיצָא גוּשְׁמִי וְלִבְבִי תַּקִּיפָא דִּבְחִין לִבְבִי וְחוּלְקִי אֱלָהָא לְעָלְמִין׃ אֲרוּם הָא רַשִׁיעַיָּא דְּמִתְרַחֲקִין מִינָךְ יֵאבְדוּן שֵׁיצִיתָא כָּל דְּטָעֵי מִן בָּתַר דַּחַלְתָּךְ׃ וַאֲנָא לְמִקְרַב בַּיְיָ לִי טַב שַׁוִּית בַּיְיָ אֱלֹהִים רוּחֲצָנִי לְמִשְׁתַּעְיָא לְצַדִּיקַיָּא כּוּלְהוֹן פִּיקוּדֵי שְׁלִיחוּתָךְ׃

שְׂכָלָא טָבָא עַל יְדוֹי דְּאָסָף לְמָה אֱלָהָא רְחִיקְתָּא לַעֲלְמִין יִתְקַף רוּגְזָךְ בְּעָאן רַעְיָתָךְ׃ אִדְכַּר כְּנִישְׁתָּךְ דִּקְנִיתָ מִלְּקַדְמִין פְּרַקְתָּ מִמִּצְרַיִם שִׁבְטֵי אַחְסַנְתָּךְ טוּר דְּצִיּוֹן דְּנַן דִּי שְׁרִיתָא שְׁכִינְתָּךְ בֵּיהּ׃ אֲרִים אִסְתּוֹרָךְ לְמִשְׁנוּק אוּמַיָּא לַעֲלְמִין דִּבְכָל חֵילֵיהּ אַבְאִישׁ בְּעִיל דְּבָבָא בְּקוּדְשָׁא׃ אַכְלִין מְעִיקָךְ בִּמְצַע זְמַנָּיִךְ שַׁוּוּן אַתְוָתְהוֹן אַתְיָא׃ יִצְלִיף בְּקוּרְנָסָא הֵיךְ גְּבַר דְּמֵרִים יְדֵיהּ בִּסְבִיךְ קִיסַיָּא לְמִקְטַע בְּכוּלְבַיָּא׃ וּכְדֵין גְּלִיפַיָּהָא גַּרְרִין כַּחֲדָא בְּקוּפִּין וּמִפְּסָלַת לְיוּסְטַר מְחַיִּין בְּכַסַּר זוּפִין׃ אַדְלִיקוּ בְנוּרָא בֵּית מַקְדְּשָׁךְ לְאַרְעָא אַפִּיסוּ מִשְׁכַּן דְּאִתְקְרֵי בֵיהּ שְׁמָךְ׃ אֲמַרוּ בְּלִבְהוֹן בְּנֵיהוֹן כַּחֲדָא אוֹקִידוּ אֲבָהַתְהוֹן כָּל מַעַרְעַיָּא אֱלָהָא בְּאַרְעָא׃ אַתְוָוָנָא דִּיהָבוּ לָנָא נְבִיָּא לָא חֲמִינָנָא לֵיהּ תּוּב נְבִיָּא וְלֵית עִימָּנָא דְּיָדַע עַד אֵימָתַי׃ עַד אֵימָתַי אֱלָהָא יְחַסֵּד מְעִיקָא יַרְחִיק בְּעִיל דְּבָבָא שְׁמָךְ לַעֲלְמָא׃ לְמָה תָתִיב יְדָךְ וִימִינָךְ לְמִפְרוֹק מִן גּוֹ עִטְפָךְ אַפִּיק וְשֵׁיצֵי עָקְתָא׃

מסורה

י' בליש' וסימ' אקים אל עלי' והבית את ארם באפק' אז הכית את ארם. וישליכו לארץ' וככלות כל זאת. מקרב חיקך כלה. כלה בחטהב' בו. הלא האנף בנו עד כלה. לבלא הפשע' בתרא כתיב א':

ואלהים. כדרך יהלך אויב שמך לנצח שהוא מלך ישראל: פועל ישועות. ידועות בעבורנו בקרב הארץ: אתה. פוררת. כפול מעלומי העין כדרך פור התפוררה הן כדרך ויפרפרני הפך שלו. והטעם כי ממשלתך מושלת בארץ כאשר הזכיר בקרב הארץ בים ובתנינים אשר בו ויש אומרים כי זה רמז לבקיעת ים סוף וטעם שברת בשובו לחרבה. ויש אומרי׳ כי התנינים פרעה ושליטיו: אתה. אמר רבי משה כי כל שוחה בים וגופו גדול יקרא לויתן והאות שהזכיר ראשי ולא ראש אחד ולפי דעתי שלויתן דג גדול ותחסר מלת כל כמו ראשי כל לויתן. והנה השם נתנו מאכל לעם לציים שהם שוכנים בציה כנגד הים וידוע כי ים מקומות שיאכלוהו מעת לעת בזמן ידוע ורבי משה אמר כי לעם לציים כמו לעבדך ליעקב. וטעם לציים לאנשי הספינו׳: אתה בקעת. ביבשה כמו יבקע צורים במדבר: איתן. שסכמו וישב הים לפנות בקר לאיתנו: לך. הטעם שאתה עושה אלה הנפלאות בכל זמן ביום ובלילה כי המושלי׳ בהם אתה הכינותם: מאור. הוא הירח והזכירו לפני השמש בעבור שהשלים במלת לילה כי כן דרך המקרא ואתן לעשו: אתה. הטעם שהזכיר הדבר והפכו בקעת והובשת וכולם בארץ והזכיר כי הטבעת גבולות הם כנבים לעולם ולא יתחלף הישוב וטעם קיץ וחורף בעבור היות הישוב בפאת שמאל וקצתו בפאת דרום וטעם להזכיר זה עם גבולות ארץ כי בהיות במקום אחד קיץ הוא במקום אחר חורף: זכור. ואני אומר לאויב זכור זאת: ועם נבל. אשר נאצו שמך כמו עם לבבכם שלם: אל. לחית. פתח כי הוא סמוך והנסמך אין חסר כמו שפעת אני רואה והטעם חית השדה ותורך כמו שתי תורי׳ וי״א לחית כמו גער חית קנה חית פלשתי׳: הבט לברית. בפתחות האמר שהיא ידועה ומלת הבט תשמש בעבור אחרת והבט מלאו. וטעם מחשכי ארץ כנגד הבט טעמו המקומו׳ הנסתרי׳ שיש כאן כמו כאות רועי׳: אל. שם לא ישוב הדך ככלם לעולם יהללוך כל עני ואביון: קומה. טע׳ ריבך שהאויב חרף שמך ויו״ד מני נוסף כמו מני אפרים: אל. טעם קול צורריך הוא

ואהים מלכי מקדם. והרי אתה תשועתינו מקדם: ראשי תנינים. הם מצריי׳ שנקראו תנינים שנ׳ התנין הגדול וגו׳: ראשי לויתן. פרעה נקרא כן שנאמר יפקוד יי׳ בחרבו הקשה על לויתן וגו׳: תתננו מאכל לעם לציים. כתת ממונו לעם ישראל לאוכלו לציים לכתות ובזאות שהובאת ציים סיעות כמו וצים מיד כתים כתרגומו וסיען: אתה בקעת. לישראל מן הצור מעיינות: אתה הובשת. ירדן שהוא נהר איתן: לך יום. גאולתם של ישראל: אף לך לילה. ושמך היו בגרות הלילה: אתה הכינות מאור ושמש. אתה הכינות להם מאור התורה: אתה הצבת. להם כל גבולות ארצם בכל טוב: קיץ וחורף אתה יצרתם. הרי זה דוגמת שבועות חוקות קציר ישמור לנו לא שבית לנו סדר השנים: זכור זאת אויב וגו׳. ואחרי שכל תשועותינו בך זכור זאת אשר האויב חרף אותך בהשמידו אותנו: אל תתן לחית. לגדודי האומות כמו ויאספו פלשתים לחיה: נפש תורך. תור שלך יונתן תירגם לשון תורים ובני יונה התור הזה משמת הזכר בן זוגה אינה מזדווגת לאחר אף ישראל לא החליפוך באל אחר אף על פי שרחקת מהם והיו כאלמנה: חית עניך. כנשמת עניך: הבט לברית. אשר כרת לאבותינו: נאות חמס. נוה חמס. לשון מדור: אל ישוב דך נכלם. אל ישוב דך מלפניך בתפילתו נכלם: חרפתך. גדופיך כמו זאת אויב חרף: אל תשחת. את ישראל: הודינו לך אלהים. על הטובה הודינו אף על הרעה וקרוב בפינו שמך תמיד: ספרו. דורותינו נפלאותיך תמיד: כי אקח מועד. כשיש לנו יום טוב אין אנו עסוקים בנבל פה ובקלות ראש ככל הגוים: אני מישרים אשפוט. אנו נותנין אל לבנו להלל ולשבח מעין המאורע ליום: נמוגים ארץ וכל יושביה וגו׳. ביום מתן תורה כשהיו נמוגים הארץ וכל יושבים מתנאי שהתנית עם מעשה בראשית אם לא יקבלו ישרא׳ את התור׳ תחזרו לתוהו ובוהו: אנכי. עמך ישראל תכנתי עמודיה כשאמרתי נעשה ונשמע: להוללים. לרשעים המערבבים את ישראל: כי

גבולות ל׳ מל׳ דמל׳ אתה הצבת. וב׳ גבלות כתיב וסי׳ ואסיר גבלות עמים. גבלות ישיגו. וכ׳ חס׳ דחס׳ וס׳ יצב גבלת עמים. ויתן להם משה לבני גד דמטות. ושארא גבולת כתיב חס׳ ו״ו בתרא: ענייך ג׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפ׳ סי׳ ע״ב: ישוב ה׳ ד׳ חס׳ וחד מל׳ וסי׳. אבל מסכינא צפרתא בירושלם ואתנחם ופי׳ הגה חדש

וֵאלֹהִים מַלְכִּי מִקֶּדֶם פֹּעֵל יְשׁוּעוֹת בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ אַתָּה פוֹרַרְתָּ בְעָזְּךָ יָם שִׁבַּרְתָּ רָאשֵׁי תַנִּינִים עַל־הַמָּיִם׃ אַתָּה רִצַּצְתָּ רָאשֵׁי לִוְיָתָן תִּתְּנֶנּוּ מַאֲכָל לְעָם לְצִיִּים׃ אַתָּה בָקַעְתָּ מַעְיָן וָנָחַל אַתָּה הוֹבַשְׁתָּ נַהֲרוֹת אֵיתָן׃ לְךָ יוֹם אַף־לְךָ לָיְלָה אַתָּה הֲכִינוֹתָ מָאוֹר וָשָׁמֶשׁ׃ אַתָּה הִצַּבְתָּ כָּל־גְּבוּלוֹת אָרֶץ קַיִץ וָחֹרֶף אַתָּה יְצַרְתָּם׃ זְכָר־זֹאת אוֹיֵב חֵרֵף יְהוָה וְעַם נָבָל נִאֲצוּ שְׁמֶךָ׃ אַל־תִּתֵּן לְחַיַּת נֶפֶשׁ תּוֹרֶךָ חַיַּת עֲנִיֶּיךָ אַל־תִּשְׁכַּח לָנֶצַח׃ הַבֵּט לַבְּרִית כִּי מָלְאוּ מַחֲשַׁכֵּי־אֶרֶץ נְאוֹת חָמָס׃ אַל־יָשֹׁב דַּךְ נִכְלָם עָנִי וְאֶבְיוֹן יְהַלְלוּ שְׁמֶךָ׃ קוּמָה אֱלֹהִים רִיבָה רִיבֶךָ זְכֹר חֶרְפָּתְךָ מִנִּי־נָבָל כָּל־הַיּוֹם׃ אַל־תִּשְׁכַּח קוֹל צֹרְרֶיךָ שְׁאוֹן קָמֶיךָ עֹלֶה תָמִיד׃

עה

לַמְנַצֵּחַ אַל־תַּשְׁחֵת מִזְמוֹר לְאָסָף שִׁיר׃ הוֹדִינוּ לְּךָ אֱלֹהִים הוֹדִינוּ וְקָרוֹב שְׁמֶךָ סִפְּרוּ נִפְלְאוֹתֶיךָ׃ כִּי אֶקַּח מוֹעֵד אֲנִי מֵישָׁרִים אֶשְׁפֹּט׃ נְמֹגִים אֶרֶץ וְכָל־יֹשְׁבֶיהָ אָנֹכִי תִכַּנְתִּי עַמּוּדֶיהָ סֶּלָה׃ אָמַרְתִּי לַהוֹלְלִים אַל־תָּהֹלּוּ וְלָרְשָׁעִים אַל־תָּרִימוּ קָרֶן׃ אַל־תָּרִימוּ לַמָּרוֹם קַרְנְכֶם תְּדַבְּרוּ בְצַוָּאר עָתָק׃

ואלהא מלכא דשכינת קודשיה מלקדמין עביד פורקנא בגו ארעא׃ אנת גזרתה בעושנך מוי ימא אנת תברתא רישי תניניא ושניקת מצראי על ימא׃ אנת תרעתא רישי גיברי פרעה יהבתינון לגמר לעם בית ישראל וגושמיהון לירודי׃ אנת בזעתא מעיינא מן כיפא והוי לנחלא אנת יבישת מגיזת נחלי ארנונא וסגיזת יובקא ויורדנא דהוון תקיפין׃ די לך יממא לחוד די לך ליליא אנת אתקינתא סיהרא ושמשא׃ אנת אקימתא כל תחומא דארעא קיטא וסיתוא אנת ברתנון׃ אדכר דא בעיל דבבא מגדף יי ועמא טפשא דרחיקו שמך׃ לא תמסור לעממיא דמתילין לחיות ברא נפשת מאלפי אוריתך חייהון דענייך לא תתנשי לעלמין׃ אסתכל לקימא דגזרתא לאבהתן ארום איתמליאו בניהון חשוכא פריס על ארעא ואונאותא חטופין׃ לא יתוב מסכן מכסיף עניא וחשוכא ישבחון שמך׃ קום אלהא נצי מצותך אידכר קלנא דעמך מן מלכא טפשא כל יומא׃ לא תתנשי קל מעיקייך איתרגושת דקיימין לקבלך דסלקא תדירא׃ לשבחא בזמן די אמר דוד לא תחבל עמך תושבחתא על ידוי דאסף ושירא׃ אודינן לך יי אודינן וקריב שמך אישתעיו פרישותך׃ ארום אידוע זמנא אנא תריצן אדון׃ מיתמכסין דיירי ארעא וכל יתבהא אנא אתקינית עמודהא לעלמין׃ אמרית למתלעבין לא תתלעבון ורשיעיא לא תרימון איקר׃ לא תרימון למרומא איקרכון אתון די ממללין בתוקפא ובגידופין׃

מחר. ועתה קרא נא באזני העם. אל ישב דך נכלם. ישב ויצפר. כי נדר נדר עבדך אם ישיב בן כתיב. ישב אפך ותנחמני: יה וקרוב ד׳ וסימ׳ וענה איים באלמנותיו. כי קרוב יום וקרוב יום לה׳. הודינו לך אלהים הודינו. וקרוב לשמוע מתת הכסילים זבח: עמודיה ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ את קלעי החצר דמשכנא קדמא. ותבירו דמשכנא תניינא דפקודי. אנכי תכנתי עמודיה. חצבה עמודיה שבע׳ וא׳ ועמודיה יתפלצון. דמשכנא תניינא דפקודי חס׳ עמדיה כתיב חס׳ ו׳: עתק ד׳ וסימ׳ יצא עתק מפיכם. הדברות על צדיק עתק. תדברו בצואר עתק. יביעו ידברו עתק. ואהון עתק וצדקה בצירי:

שהזכיר שאנו בורריך בקרב מועדיך: שאון קמיך. יהי עולה תמיד עד הגיעו אליך אל השמים וזה דרך משל: למנצח אל תשחת. על כועס פיוט תחלתו אל תשחת: הודינו. כדיבוק למ״ד וגם בחסרונו נכון הוא כמלת זמרה אזמרך. ויזמרו לך וטעם פעמים להזכיר כי נודה לך פעם אחרי פעם או בכל זמן: וקרוב שמך. לעצות כי כן ספרו לנו אבותינו ולא הזכיר המספרים כמו אמר ילדה אותה והנכון שאלה המספרים הם נביאים שספרו לנו על שמך: כי. כדרך כי אביא הקץ אשפוט מישרי׳: נמוגים. אז תמוג הארץ וכל יושביה וטעם אנכי תכנתי אז ידעו שאנכי הוא שתכנתי עמודיה לפנים באמת ועמודיה הם הרים שלא תמוט ועתה בהתמוטטה ידעו כי לי הארץ העמה חפצי: אמרתי. דברי המשורר: אל תרימו קרן. על שהוא כגילכם והם בני אדם כמוכם: אל. הטעם לא די לכם שתרימו קרנכם על חבריכם עד שגאוה לבבכם להרימו על רמים עליכם ועתה תדברו בצואר עתק כמו ירוץ אליו בצואר ועתק תאר כמו יבא עתק מפיכם או יהיה תואר הצואר: כי

אבן עזרא

כי׳. אל תחשבו כי בשבת השם לשפוט כי ים במזרח או מערב או במדבר הרים שהוא נגד ארץ ישראל מי שיושיעכם ורבי משה אמר כי כל מה שים במזרח או במערב הכל ברשות השם ויש אומרים כי זה רמז לחכמת המזלות החושבים כי הטוב והרע והכבוד והקלון הבא לאדם הכל במערכת הככבים והיתר הראשון הוא המזרחי גם ה המערבי גם הדרומי שהוא כנגד מדב׳ הרי׳ הם המושלים על כל האדם ולא הזכיר ה היתר הרביעי כי אין כח לו בעבור היותו תחת הארץ: כי. הנה השם הוא השופ׳ על כן אין ראוי לכם להרים קרן בחכמתכם או בגבורתכם או ב בעשרכם: כי. חמר. פועל עבר מגזר׳ חומר מים רבים כמו עכור: ויגר מזה. ומזה כל כף טוב׳ הכוס מלא ו ואמר על הכוס מלא גם שמריה כדרך רוח גדולה וחזק והנה היין העליון ישתו ה הרשעים שהיו גמורי׳ והשמריים כפי מעלת׳: ואני. דברי המשורר לעולם. כל ימי אגיד זאת הנבואה ל לבני אדם אולי יוכחו וזה הוא מדת השם הנכבד: וכל. אגדע. כדיבור כמו ויאחס בישראל על בלק גם תנועה לאלהים: תרוממנה קרנו׳ צדיקי׳ הסך אגדע׳ למנצח בנגינות. על נגינות מונות או טעם פיוט תחלתו כן: נודע. כדרך כי נודע דוד לכל וטעם ביהודה שהם יושבי ירושלם: ויהי בשלם. היא ירושלם אולי נקראה כן כי היא שלימה כ כנגד שער השמים או שהיא ראויה להיות ב בשלום או קראוה כן על דרך תפלה כדרך שאלו שלום ירושלם: שמה. אמר רבי משה כי זה המזמור נאמר על מלחמת אויב שכר על ירושלם ונחלם ו ודימה החצי׳ לרשפים וכינוהו שהם עפים ושבר יפרת בעבור אחר ושבר מגן וחרב וכלי מלחמ׳ באמת: נאור. אין דבר נרא׳ שהוא ככבד שאיננו גוף והוא עצם דבר רק האור לבדו ומלת נאור כמו נכון והנה זה כנגד הכבוד ואדיר כמו אדיר במרום יי׳ וטע׳ מהררי טרף שלא יוכל אדם לעלותם. הר״ משה הכהן אם הכר שנפחד ממנו ישגב בהרים שמשם ירדו החיות לא יוכל ואין טעם בדבריו גם מפרשים אמרו כי נאור מגזר׳ נאר מקדשו כמו משחית והכ״ן שרש והנה שם התואר כמו קרוב ורחוק לך הוא פועל יוצא כמו ושבח אני: אשתוללו. האלף תחת ה״א התפעל כמו אתחבר ויחסר בית תמלת שנתם: מגערתך. טעם אלהי יעקב כאשר הזכיר בתחלה בישראל גדול שמו וטעם נרדם כל אחד מאנשי חיל הנזכרי׳ בפסוק ראשון והוא הו׳ נרדם כל איש חיל ורכב וסוס: אתה. הטע׳ אתה לבדך נורא והיה האחד מספיק וכמוהו יי׳ מעון אתה היית לנו כי היה מספיק יי׳ מעון היית לנו ומאז כמו אז הפקיד אותו: משמים. כי כל הנבואות באות משמי׳ וטעם השמעת כאשר ישמעו כל יושבי הארץ שיושבת לכסא ודנת באמת אז יראו הנשארים ממך וישקוט כל אחד במקומו ולא יבואו לעיר קדשך להלחם עליה. וי״א כי טעם ארץ יראה הרשעים ושקטה הצדיקים: בקום. זה הפסוק דבק עם הבא אחריו׳ אמר ר׳ משה כן פי׳ הפסוק כאשר תעשה דין בבעלי החמות תודה לך כל חמת אדם והטעם כל אדם בחמתו ירא ממך ולפי דעתי כאשר תודה לך חמת אדם והם הצרים על ירושלם אז שארית חמות תחגור ותקשור ותהייה ברשותך להתיר מהם כפי חפצך:

רשי

כי לא ממוצא׳. השמש וממערבו ולא מן המדברות שאתם מפרשים במדירא להרבות ממון לא בכל אלה להרים קרן: כי אלהים שופט. על כל הרעה שעשיתם. זה ישפיל וזה ירים. הגבוהים ישפיל והנמוכים ירים: כי כוס. התרעלה בידו: ויין חמר. חזק וי״כוס בלע״ז: מלא מסך. הכוס מלא מזג למזוג ולהשקות את כל הגוים: ויגר מזה. מזה הכוס יריק ויקלא את משתיהם לשון מים המוגרי׳: ואני אגיד לעולם. מאז והלאה את נקמתו וגבורתו: וכל קרני רשעים. של עשו אגדעם כענין שנאמר ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל ישראל יגדעו קרן עשו ואז ת תרוממנה קרנות צדיקו של עולם ישראל שהם שבחו של הקב״ה: שמה שבר רשפי קשת. של סנחריב ואוכלוסיו רשפי קשת אין רשפי קשת לשון רשפי אש שאין לשון רשפי אש נופלים ב בקשת וזה רפי ורשפי אש רגש ורשפי קשת לשון לחומי רשף ד דמתרגמ׳ עוף ובני רשף יגביהו עוף וכן ומקניה׳ לרשפי׳ לצפרים וכן ובני רשף בני עפיפה הם שדים יגביהו לעוף אף זה לשון חצים המעופפים כענין שנאמר ומחץ יעוף יומם שמה שבר רשפי קשת חצים שהקש׳ מעופפ׳ וכל המזמור הזה נדרש במפלת סנחריב שלא נכנס אויב נופל בירושלם אלא הוא: נאור אתה אדיר. לשון נאר מקדשו נארת ברית עבדך מנאר את אויביך וקמיך ומטלטלן מן העולם נאור על שם מעשיו נקרא כמו חנון ורחום ונקרא על שם שהוא חונן שהוא מרחם שהוא מקנא: אדיר מהררי טרף. חזק מענקי׳ טורפים הגבוהים כהרי׳ ולנגדך אין גבורתם נודעת: אשתוללו. כמו השתוללו כמו ואחרי כן אתחבר אחזיהו עם יהוסף׳ כמו התחבר ונגזר אשתוללו מגזרת מוליך יועצים שולל והוא לשון משגה ושלו כשוטים שוגים והתי״ו נופלת בלשון המתפעל באמצע התיבה ככל תיבה שתחלת׳ שי״ן: כמו שנתם. נרדמו בשינה לשון תנומה: ולא מצאו. ידיהם וכחם כשבאת ליפרע מהם: נרדם ורכב וסוס. וי״ו של ורכב טפילה היא כמו אלה בני צבעון ואיה וענה וי״ו של ואיה טפילה היא: מאז אפך. משעת שאתה כועס: משמים השמעת דין. כשנתנבא ישעיה על פורענותם של סנחריב ונתקיים בו ארץ ישראל שיראה ממנו ומאוכלוסיו ואז שקטה: בקום למשפט אלהים. לעשות משפט באויביו להושיע חזקיהו וסיעתו: כי חמת אדם תודך. כשעז של רשעים גורם שהבריות מודים להקדוש ברוך הוא כשהם מראין כעסם והקב״ה נפרע מהם הכל מקלסין לפניו ואף הם עצמם מקלסין לפניו כפרעה שאין כעסם כלום כמו שמצינו בנבוכדנצר כשהשליך את חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש מה נאמר שם יהא שמיה דאלהא מברך וגו׳ ועל ידי כן שארית החמות תחגור תעכב ותחדיל שאר הרשעים מעוכבים ונמנעים מלהראות גאותם וחמתם תחגור לשון עכב׳ בלשון משנה פגימת הסכין כדי שתחגור בו הצפורן ושמעתי משמו של רבי אלעזר הגאון בר״ יצחק שהיה מביא המקרא הזה עדות לאותה משנה ויש עוד לפתור תחגור׳ זו כמשמעה לשון חגורה ופירושו לך נאה לחגור חימה ולעשות קנאה כי הכח והיכולת שלך ולשון שארית זה הוא מאחר שחמת אדם איננה כלום נשארו כל הגבורות חימה לך:

מסורה

לעלם י״ח חס׳ וסי׳ כמס׳ רבת׳ בערך עו׳: עו׳ נודע ג׳ קמצין וסי׳ נודע יי׳ משפט עשה. נודע ביהודה אלהי׳. נודע בשערים בעלה. וא׳ ונודע קמץ מה שהיה כבר נקרא: שמה ה׳ רפ״ וסימ׳ נמסר בסדר ויחי: מהררי ג׳ וסימ׳ מן ארם ינחני בלק מלך. במעונות אריות. נאור אתה אדיר: יראה ב׳ וסימ׳ ולא יראה בוגדה יהודה.

תהלים

כִּי לֹא מִמּוֹצָא וּמִמַּעֲרָב וְלֹא מִמִּדְבַּר הָרִים: כִּי אֱלֹהִים שֹׁפֵט זֶה יַשְׁפִּיל וְזֶה יָרִים: כִּי כוֹס בְּיַד יְהֹוָה וְיַיִן חָמַר מָלֵא מֶסֶךְ וַיַּגֵּר מִזֶּה אַךְ שְׁמָרֶיהָ יִמְצוּ יִשְׁתּוּ כֹּל רִשְׁעֵי אָרֶץ: וַאֲנִי אַגִּיד לְעֹלָם אֲזַמְּרָה לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: וְכָל קַרְנֵי רְשָׁעִים אֲגַדֵּעַ תְּרוֹמַמְנָה קַרְנוֹת צַדִּיק:

עו לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מִזְמוֹר לְאָסָף שִׁיר: נוֹדָע בִּיהוּדָה אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל גָּדוֹל שְׁמוֹ: וַיְהִי בְשָׁלֵם סֻכּוֹ וּמְעוֹנָתוֹ בְצִיּוֹן: שָׁמָּה שִׁבַּר רִשְׁפֵי קָשֶׁת מָגֵן וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה סֶלָה: נָאוֹר אַתָּה אַדִּיר מֵהַרְרֵי טָרֶף: אֶשְׁתּוֹלְלוּ אַבִּירֵי לֵב נָמוּ שְׁנָתָם וְלֹא מָצְאוּ כָל אַנְשֵׁי חַיִל יְדֵיהֶם: מִגַּעֲרָתְךָ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב נִרְדָּם וְרֶכֶב וָסוּס: אַתָּה נוֹרָא אַתָּה וּמִי יַעֲמֹד לְפָנֶיךָ מֵאָז אַפֶּךָ: מִשָּׁמַיִם הִשְׁמַעְתָּ דִּין אֶרֶץ יָרְאָה וְשָׁקָטָה: בְּקוּם לַמִּשְׁפָּט אֱלֹהִים לְהוֹשִׁיעַ כָּל עַנְוֵי אֶרֶץ סֶלָה: כִּי חֲמַת אָדָם תּוֹדֶךָּ שְׁאֵרִית חֵמֹת תַּחְגֹּר:

תרגום

אֲרוּם לֵית בַּר מִינֵי מִמַּדִּינְחָא וְעַד מַעַרְבָא וְלָא מִן צִפּוּנָא מַדְבְּרַיָא וּמִן דָּרוּמָא אֲתַר טוּרַיָא: אֲרוּם אֱלָהָא דַיָּין זַכַּאי דְּנַן יְמָאִיךְ וּדְנַן יְרוֹמֵם: אֲרוּם כַּס דְּלוּט בְּיַד יְיָ וַחֲמַר עָשִׁין מְלָא מְזִיגַת מְרִירָתָא לְטַלְטָלָה מַרְעָה דִּי רַשִׁיעַיָא מִמַּה דִּשְׁדֵי מִינֵּיהּ וְקַשֵׁי מִן דִּין קַדְמָאִין בְּרַם דּוּר דּוּרְדַּיָּיהָא וּפַקְטַיָּיהָא יְמַצְצוּן יִשְׁתּוּן כָּל רַשִׁיעֵי אַרְעָא: וַאֲנָא אֲתַנֵּי לְעָלַם נִיסַיָא אֲשַׁבַּח לֵאלָהָא דְיַעֲקֹב: וְכָל תְּקוֹף רוּם רַשִׁיעַיָא אֲמָאִיךְ אִתְלוֹשִׁינִין מִתּוֹקְפֵיהוֹן יִתְרוֹמְמָן תְּקוֹף רוּמֵהוֹן דְּצַדִּיקַיָא: לְשַׁבָּחָא בְּתוּשְׁבַּחְתָּא תוּשְׁבַּחְתָּא עַל יְדָא דְאָסָף שִׁירָא: אִתְיְדַע בִּדְבֵית יְהוּדָה אֱלָהָא בִּדְבֵית יִשְׂרָאֵל רַב שְׁמֵיהּ: וַהֲוָה בִירוּשְׁלֵם בֵּית מַקְדְּשֵׁיהּ וּמְדוֹר בֵּית שְׁכִינַת קוּדְשֵׁיהּ בְּצִיּוֹן: כַּד עֲבָדוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל רְעוּתֵיהּ אַשְׁרֵי שְׁכִינְתֵּיהּ בֵּינֵיהוֹן תַּמָּן תְּבַר גִּירְרִין וְקַשְׁתִּין דְּעַמְמַיָא מְגִינֵי קְרָבָא תְּרִיס וְסִידְרֵי קְרָבָא בְּטַל לְעַלְמִין: נְהִיר דְּחִיל אַתְּ אֱלָהָא מְשַׁבַּח מִן בֵּית מַקְדְּשָׁךְ יְזוּעוּן מִן קֳדָמָךְ מַלְכַיָא דְּיָתְבִין בִּכְרַכֵּי טוּרַיָא אֲתַר בֵּית כְּנִישׁוּת בִּיזַּתְהוֹן: אַשְׁלַחַן מַעֲלוֹיְהוֹן זַיְנֵי קְרָבָא גִּיבָּרֵי לִיבָּא אִתְנַמְנָמוּ בְּשֵׁינַתְהוֹן וְלָא סַפִּיקוּ כָּל גַּבְרֵי חֵילָא לְמֵיחַד זַיְינֵיהוֹן בִּידֵיהוֹן: מִמְּזוּפַתָּךְ אֱלָהָא דְיַעֲקֹב דַּמְכוּן אַרְתְּכִין וּפָרָשִׁין אִיתְעֲקָרוּ: אַתְּ דָּחִיל אַתְּ הוּא אֱלָהָא וּמַן יְקוּם קֳדָמָךְ מֵעִידַן דְּיִתְקוֹף רוּגְזָךְ: מִן שְׁמַיָּא אַשְׁמַעְתָּא דִין אַרְעָא דְּעַמְמֵי דְחִילַת אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל שְׁדוֹכַת: אָמְרִין צַדִּיקַיָּא יְקוּם לְדִינָא עִם רַשִׁיעַיָא אֱלָהָא לְמִפְרַק מִן יְדֵהוֹן כָּל עִינְווֹתְנֵי אַרְעָא לְעַלְמִין: כַּד אַנְתְּ רְגַז עַל עַמָּךְ אַנְתְּ מְרַחֵים עֲלֵיהוֹן וְהִינוּן יוֹדוּן לִשְׁמָךְ וּשְׁאָרָא דְּרִיתְחָתָא דְּאִישְׁתַּיְירוּ לָךְ מִן רוּגְזָא דִּי רְגִיזְתָּא תְּזָרֵיז לְחַבָּלָא עַמַּיָא: תָּא אֲרוּם כַּד יִתְקוֹף רוּגְזָךְ עַל עַמָּךְ יְתוּבוּן וְיוֹדוּן לִשְׁמָךְ וְאַנְתְּ תָּאִיב מִן רוּגְזָא בְּרַם עַל שְׁאָר עַמְמַיָּא מַנֵּי רוּגְזָא תְּזָרֵיז:

מסורה

ארץ יראה ושקטה: למשפט ט״ו דגשי׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן ט״ו: תודך ב׳ וסימ׳ כי חמת אדם תודך. כי לא שאול תודך: חמת ב׳ חד מל׳ וחד חס׳ וסימ׳ שארית חמת תחגור. ואת איש חמות לא תבוא. בתרא מל׳:

נדרו

נדרו · יתכן שאמרו כן חכמי ירושלם בעת צרתם או כאשר יחגור שארית חמות יאמרו אלה לאלה נדרו ושלמו : למורא · בעבור המורא ורבי משה אמר כי הוא תאר כמו הוא מוראכם : יבצור · דרך משל כטעם יכרות מגזרת בציר וזה דבק כי כל סביבות ירושלם יובילו שי בראותם כי השם יבצור רוח נגידי שהוא נורא למלכי ארץ כמו על כל מלכי ארץ : למנצח על ידותון · על נועם פיוט תחלתו ידותון : קולי · פעמים כי זה פעם אחר פעם · יש אומרים והאזין היה ראוי להיות והאזין כמו לא האמין פועל עבר ורבי משה אמר שהוא לשון ציווי ולפי דעתי שהוא שם הפועל : ביום · חכם גדול חבר ספר נכבד רק יש בו טעות שאמר כי ידי מקום שכי וזה לא יתכן לדבר איש דעת כדבר הזה אפילו בשיחת חולין ואף כי בספרי הקדש ויש אומרים כי ידי חזקתי וכוחי כאילו כמש עד שיגר דרך משל כמו וימשו אבוריו או יהיה חק בית כאילו הוא בידי בעבור מכתי ונגעי : לילה נגרה · צעקתי כי למעלה כתוב ואצעקה והנה יש שם צעקה ואם לא היתה כתובה כדרך וברך ברכה ולא אשיבנה ורבים ככה והוא דרך משל כמו ויתכו כמים שאגותי או פירוש ידי מקומי כמו ויד תהיה לך והטעם שיגר מקומו בעבו' דמעותיו על כן אחריו מאנה להנחם נפשי כדרך ודמעתה על לחייה אין לה מנחם : אזכרה · ואהמיה · מלא והיוד תחת הא : ותתעטף · כמו העטופים ברעב : אחזת · אמר רבי משה כי שמורות תאר השם כמו עצומות כי ה העפעפים שומרות א העינים בהסגרם ו והטעם אחזת אותם עד שלא נסגרו עיני ולא ישנתי : נפעמתי · כמו ותפעם רוחו כל כך הוכיתי עד שלא יכלתי לדבר : חשבתי · מגזרת חשבון וחילוף דברים במחשב' הלב : עולמים · שעברו כי הטעם כפול ושולמים כמו זמנים : אזכרה · רמז שהיה מנגן בלילה או בלילה אזכרה שהייתי מנגן בימים קדמוני' לעבוד השם על דרך אעירה השחר : ויחפש רוחי · הוא המחפש והוא דבק כאשר אחריו ו והוא הלעולמי' והפעול חס' והוא אותי : האפס · כמו כי אפס כסף ·

יובילו ב' חד מל' וחד חס' וסימ' לך יובילו מלכים שי · נדרו ושלמו ליי' · קדמא מל' : ע"ז ידותון דכתיב ידיתון וקרינן ידותון ג' וסימ' למנצח לידיתון דאמרתי אשמרה דרכי מחטוא · קולי אל אלהים ואצעקה · ומתניה בן מיכה בן ידיתון · וא' ידיתון קרי' וכתיב ועבד אדום בן ידיתון : נגרה ב' וסי' לילה נגרה ולא תפוג ·

רשי

נדרו ושלמו · נדריכם : כל סביביו · השומעים תשועה זו וכן עשו כמו שכתו' ותהייכה חמש ערים בארץ מצרי' מדברו' שפת כנען ונשבעות ליי' צבאות : יובילו שי · למוראו למה לפי שבעת חפצו יבצור רוח גאה של כריבים ממעט גאותם יבצור י ימעט כמו לא יבצר מהם · על ידותון · על הדתות ועל הדינין העוברים על ישראל : ידי · מכתי : לילה נגרה · בגלות זה שהוא כלילה היא נגרה ליחה ומרה : ולא תפוג · ולא תדמה נגרתה : אזכרה אלהים · החסד שהיה רגיל לעשו' לי בימי אבותי : אשיחה · באותן חסדים וטובותי : ותתעטף רוחי · פסוק בלע"ז : אחזת שמורות עיני · שמורות לשון אשמורות הלילה שאדם ניעור משנתו ודעתו מיושבת ולבו חוזר עליו ואני איני כן בלילה זו של גלות תמיד עיני נדבקות כאדם נרדם מאוטם לב בצרות שאני רואה כפעמה רוחי ואין הדבור בי : חשבתי ימים מקדם · לזכור החסדים שעשית עם א אבותינו : אזכרה נגינתי בלילה · בימי הגלו' הזה שהו' דומה ללילה אני זוכר את נגינותי שהייתי מנגן בימי קדם בבית המקדש : עם לבבי אשיחה · אני מחשב ורוחי מחפש מה היא כן מדתו של הב"ה ואני תמיה הלעולמים יזנח : האפס · שמא כלה חסדו : גמר אומר · גזירת עולם שלא ישוב מאחוריו עוד : השכח חנות · להיות חונן חנות כמו עשות ראות · לא חנות חנכו : אם קפץ באף רחמיו סלה · לשון לא תקפוץ ידך כלומר אם סגר ה הרחמים לעולם בשביל החמה : ואומר חלותי היא · מחשבותי אומרו' לי אין זאת אלא להחלותי ולירא' לשוב אליו חלותי כמו לחלותי לשון חולי וחיל : שנות ימין עליון · את אשר נשתנית ימין עליון שהיתה נאדרי בכח רועצת אויב ועכשיו השיב אחור ימינו : והגיתי בכל פעלך · שעשית לנו כבר : בקדש דרכך · דרך מדותך לקדש את שמך בעולם לעשות דין ברשעי' : ראוך מים · רבים כשנגלית על הים : זורמו

נֶדְרוּ וְשַׁלְּמוּ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם כָּל־סְבִיבָיו יוֹבִילוּ שַׁי לַמּוֹרָא׃ יִבְצֹר רוּחַ נְגִידִים נוֹרָא לְמַלְכֵי־אָרֶץ׃

ע ז

לַמְנַצֵּחַ עַל־יְדִיתוּן לְאָסָף מִזְמוֹר׃ קוֹלִי אֶל־אֱלֹהִים וְאֶצְעָקָה קוֹלִי אֶל־אֱלֹהִים וְהַאֲזִין אֵלָי׃ בְּיוֹם צָרָתִי אֲדֹנָי דָּרָשְׁתִּי יָדִי לַיְלָה נִגְּרָה וְלֹא תָפוּג מֵאֲנָה הִנָּחֵם נַפְשִׁי׃ אֶזְכְּרָה אֱלֹהִים וְאֶהֱמָיָה אָשִׂיחָה וְתִתְעַטֵּף רוּחִי סֶלָה׃ אָחַזְתָּ שְׁמֻרוֹת עֵינָי נִפְעַמְתִּי וְלֹא אֲדַבֵּר׃ חִשַּׁבְתִּי יָמִים מִקֶּדֶם שְׁנוֹת עוֹלָמִים׃ אֶזְכְּרָה נְגִינָתִי בַּלָּיְלָה עִם־לְבָבִי אָשִׂיחָה וַיְחַפֵּשׂ רוּחִי׃ הַלְעוֹלָמִים יִזְנַח אֲדֹנָי וְלֹא־יֹסִיף לִרְצוֹת עוֹד׃ הֶאָפֵס לָנֶצַח חַסְדּוֹ גָּמַר אֹמֶר לְדֹר וָדֹר׃ הֲשָׁכַח חַנּוֹת אֵל אִם־קָפַץ בְּאַף רַחֲמָיו סֶלָה׃ וָאֹמַר חַלּוֹתִי הִיא שְׁנוֹת יְמִין עֶלְיוֹן׃ אֶזְכּוֹר מַעַלְלֵי־יָהּ כִּי־אֶזְכְּרָה מִקֶּדֶם פִּלְאֶךָ׃ וְהָגִיתִי בְכָל־פָּעֳלֶךָ וּבַעֲלִילוֹתֶיךָ אָשִׂיחָה׃ אֱלֹהִים בַּקֹּדֶשׁ דַּרְכֶּךָ מִי־אֵל גָּדוֹל כֵּאלֹהִים׃ אַתָּה הָאֵל עֹשֵׂה פֶלֶא הוֹדַעְתָּ בָעַמִּים עֻזֶּךָ׃ גָּאַלְתָּ בִּזְרוֹעַ עַמֶּךָ בְּנֵי־יַעֲקֹב וְיוֹסֵף סֶלָה׃ רָאוּךָ מַּיִם אֱלֹהִים רָאוּךָ מַּיִם יָחִילוּ אַף יִרְגְּזוּ תְהֹמוֹת׃

נְדַרוּ נִדְרִין וְשַׁלִּימוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָכוֹן כָּל דְיָתְבִין חֲזוֹר חֲזוֹר לְמַקְדְּשֵׁיהּ יַיְתוּן קוּרְבָּנַיָא לְבֵית מוּקְדְּשׁ ד דְחִיל׃ יַזְעִיר גֵסוּת רוּחֵהוֹן דְרַבְרְבָנַיָא דְחִילָא עַל כָּל מַלְכֵי אַרְעָא׃ לְשַׁבָּחָא עַל יַד יְדוּתוּן לְאָסָף תּוּשְׁבַּחְתָּא׃ קָלִי קֳדָם יְיָ וְאַקְבֵּיל קָלִי קֳדָם אֱלָהָא אֲצִית מֵימְרִי׃ בְּיוֹם עָקְתִי אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ תְּבָעֵית שְׁרַת עָלַי נְבוּאָה בְּלֵילְיָא זַלְגַת עֵינֵי דִמְעֲתָא וְלָא תָפוּג סְרִיבַת ל לְאִתְנַחֲמָא נַפְשִׁי׃ אִדְכַּר אֱלָהָא וְאַרְגוֹשׁ קֳדָם יְיָ אֲמַלֵיל וְתִשְׁתַּלְהֵי רוּחִי לְעָלְמִין׃ אַחַדְתָּא תִּימוֹרַתְיָא דְעַיְינֵי אִיטְרַפִּית וְלָא אֲמַלֵיל׃ מַנִיתִי יוֹמִין טָבִין דְמִן לְקַדְמִין שְׁנַיָא טָבָא דְמִן עָלְמִין׃ אִדְכַּר תּוּשְׁבַּחְתִּי בְּלֵילְיָא עִם הִרְהוּרֵי לְבָבִי אֲמַלֵיל וְיִבְלַשׁ נִיסַיָא מַנְדַע רוּחִי׃ הַאֶפְשַׁר דִי לְעָלְמִין יִרְחַק יְיָ וְלָא יוֹסִיף לְמִתְרַעֲיָא תוּב׃ הַאֶפְשַׁר דִי פְּסַק לְעָלְמִין טוּבֵיהּ שְׁלִים פִּתְגַם דְבִישׁ עַל כָּל דָר וְדָר׃ הַאִיפְשַׁר דְאִתְנְשֵׁי לְחַיְיסָא אֱלָהָא אִין סְלִיק בְּרוּגְזֵיהּ מִן ל לְמִכְמַר רַחֲמוֹי לְעָלְמִין׃ וַאֲמַרִית מַרְעוּתִי הִיא אִישְׁתַּנְיָן גְבוּרַת יְמִין עִילָאָה׃ תֵּא וַאֲמַרִית בָּעוּתִי הִיא שְׁנַיָן דְקֵץ מִמָּיִן׃ אִדְכַּר עוֹבָדֵי אֱלָהָא אֲרוּם אִדְכַּר מִן לְקַדְמִין פְּרִישׁוּתָךְ׃ וְרָנֵית בְּכָל עוֹבָדָךְ טָבַיָא וּבְתַסְקוֹפֵי נִיסַיָךְ אֲמַלֵיל׃ אֱלָהָא דְקַדִישִׁין אוֹרְחָתָךְ מַן אֱלָהָא רַבָּא כֵּאלָהָא דְיִשְׂרָ׳׃ אַתְּ הוּא אֱלָהָא עָבִיד פְּרִישָׁן הוֹדַעְתָּ בְּעַמַיָא עוּשְׁנָךְ׃ פְּרַקְתָּ בִּגְבוּר אֶדְרָעָךְ עַמָּךְ בְּנַיָא דְאוֹלִיד יַעֲקֹב וְזַן יוֹסֵף לְעָלְמִין׃ חֲמוֹן שְׁכִינְתָּךְ בְּגוֹ יַמָא אֱלָהָא חֲמוֹן גְבוּרְתָּךְ עַל יַמָא דְהֵיתוֹן עַמְמַיָא לְחוּד יִתְרַגְזוּן תְּהוֹמַיָא׃

עיני נגרה ולא תדמה : ולא אדבר ב' וסימ' ואמרתי לא אזכרנו · אחזת שמרות עיני נפעמתי : ולא יוסיף ג' וסימ' לגעת בך · הלעולמים יזנח אדני : ברכת יי' היא תעשיר : אומר ו' מלעיל וחס' וסימ' עריה תעור · יום ליום יביע · אין אומר ואין דברים · יי' יתן אמר · גמר אמר לדור ודר : ותגזר אמר : באלהים ג' בקריא' וסימ' והייתם כאלהים יודעי טוב ורע · ובית דוד כאלהים · מי אל גדול כאלהים אנך :

אמר רבי משה כי גמר אמר כמו אם דברו ועברו נחמותיו ולפי דעתי כי גמר אמר שגזר אומר של עולם יזנחני : השכח חנות · שם והשלם חניכות והטעם מגזרת חנון וחנון פעול למלת שכח וכן רחמיו למלת קפץ : ואומר · אמר רבי משה חלותי מגזרת אמר חלה יי' בה כמו עונותי ופי' שנות מגזרת שנת עולם וזה רחוק בעיני כי איך יושן הימין שהיא הזרוע ואחרים אומרים כי שנות כמו השתנות מגזרת שונות מכל עם וטעם ימין עליון שהימין הוא העושה המלחמה והטעם כי חליתי בעבור ששנתה זרוע השם בעבור שלא יראה כחה בגלותינו ואחרים אומרים כי חלותי מגזרת רבים יחלו פני נדיב כמו תפלתי ואת הגזרה מזה הטעם לא תמצא בכל המקרא כי אם במלת פני ולפי דעתי כי זאת רמז למלת חשבתי כי כן הוא חשבתי מחשבה והיא חלתני והוא מחשבת שנות ימין עליון כאשר הזכיר שנות עולמים : אזכיר · פלאך · קשור עם מלת מקדם לא עם אזכרה : אלהים · כדרך נאדר בקדש בעבור דרכיך שאנחנו רואים בשמים לעד כי מי אל גדול ממך : אתה · הטעם תעשה פלאים כפלאים שעיני אדם גם נראים וזה הוא הודעת בעמים עזך : גאלת עמך · הוא הפעול כאילו כתוב גאלת עמך בזרוע נטויה וטעם להזכיר יוסף עם יעקב כי הוא החיה ישר' ככתוב משם רועה אבן ישר' והטעם כי בזכות יעקב ויוסף פדית בניהם וכמוהו גם זרע יעקב ודוד עבדי אמאס שהטעם מי שהוא מבני בניהם והעד שאמר מקחת מזרעו מושלים והאומר כי יעקב תחת אהרן לא דבר נכונה : ראוך · על דעת רבי משה כי זה רמז לעת שהוליך השם את הים ברוח קדים עזה ולפי דעתי שהוא מדבר על עת וישב הים לפנות בקר כי בים דרכך ידבר על עת בעבור ישראל כאשר פירשתי טעם ובני ישראל הלכו ביבשה לאומרו פעמים וכן מן השירה הוא פסוק כי בא סוס פרעה :

זורמו

זרמו. בעבור אם ועכן: חצציך. הם הברקים וזה הוא במזור אם כיעבות כמו בעכן ומלת זורמו על משקל כי גורמו מתכרים ויש אומרים מגזרת זרם או לפי טעם הענין. חצציך כרמות אש הנופלת שימית ריחה: קול. אל תתמה בעבור שהזכיר בגלגל כי בגלגל הם הרעמים רק בעבור היותו באויר שהוא מתגלגל: בים. הראה שם דרך בים לעבור גאולים וטעם ועקבותיך בעבור שוב הים מיד לאיתנו: נחית. על דעת רבי משה על עת עבור הים כדרך כבהמה בבקעה תרד ויתכן על נחותם במדבר כמו נחית בחסדך ומשה ואהרן הם שהוציאו את העם ממצרים ומשה לפני אהרן לגודל מעלת נבואתו: משכיל לאסף. פיוט תחלתו משכיל או משכיל השומע וטעם הסמך התורה אין תורת השם שהיא תורת אמונתו והנכון כמו אמרי פי מי שירצ להורות כדרך תורת אמך: אפתחה. קמצות התי״ו בחטף בעבור אות הגרון כמו אשמעה מה ידבר ו ואילו היה בשוא לבדו היה שוא רק ככה כ מנכא. וטעם חידות שהיא מני קדם ו והמשל כמו נושקי ר רומי קשת לערוך ש שלחן ואם נשקה בשעת בחוריו אכלה אש והחידות לאם אבירי אכל איש כדרך מ מהאכל יצא מאכל ו ויהרג במשמניהם ויתן לשבי עזו כי לולי שהוא מפורש בספר שמואל שבית הארון היתה החידה קשה: אשר שמענו. זה מפי אנשים רבים וצדיקים שחייב אדם לקבל מה שהעתיקו היתה ה הקבלה כמו דעה וזה הוא ונדעם וטעם המספרי׳ כי המספרי׳ אוהבינו היו והם א אבותינו שאין להם ח חפץ להכשילנו: לא. והנה חייבים אנחנו שלא נכחד מה ש ששמענו מאבותינו ל לאשר הם מזרעם ע שיהיו גם הם מספרים תהלות השם: ויקם עדות. המצות ששקול הדעת יעיד עליהם על כן מלת ויקם ויקם ה הבית ותורה המצות שנעלם סודם מרבים על כן מלת שם שקבלו ככה מפי משה וטעם כזה כדרך והודעתם לבניך ולבני בניך: למען. דור אחר דור עד עמוד התורה כימי שמי: וישימו. כסלם. כמו מבטחם אשר יקוט כסלו וכאשר לא ישכחו מעשה השם אז ישמרו מצותיו: בני אפרים. דרך דרש כי כל ישראל יקראו כן כמו הבן יקיר לי אפרים גם רמז לבני אפרים שיצאו ממצרים בטרם נגעת הקץ והרמז בדברי הימים והרגום אנשי גת ויתאבל אפרים אביהם ועל דרך הפשט כי עיקר זה המזמור כאשר על מלכות דוד ובנין הר ציון ושם היה הארון במלוך דוד אחר שחרבה שילה שהיתה לבני אפרים על כן ובשבט אפרים לא בחר באחרונה אחר שבחר בם בראשונ׳ לשכן שמו בשילה והעד הנאמן על זה הפי׳ שבנו אפרי׳ רומי קשת הם אנשי שילה שאמ׳ אחריהם לא שמרו ברית אלהים ועוד נגד אבותם עשה פלא וזה היה אחר צאת ישראל ממצרים: נושקי. חסר כף כמו אש אוכלה הוא ומלת נושקי דבקה עם קשת כדרך נהרי נחלי דבש וחמאה והטעם שהפכו עורף ביום קרב משל בעבור שלא שמרו ברית אלהים שהשכין כבודו בתוכם ויש אומרים שמנהג רומי קשת שלא יעמדו במקום אחד על כן הפכו ככה בני אפרים: לא שמרו ברית אלהים. זה ברית שני: וישכחו. בעבור היות הנפלאות נעלמות אמר כנגדם הראם: נגד. הראם כי נגד אבותם עשה פלא והם שמעו מפיהם וטעם במצרים כל המופתים שהיו במצרים. יש אומרים כי שדה צוען כדרך שדה ארום: בקע. ויבקעו המים: ויצב מים כמו נד. והמים להם חומה: וינחם. יספר חסדי השם עמהם כי הענן ביום שלא יכם השמש ואור אש בלילה שלא היו צריכים לאבוקות: יבקע

ע״ח האזינה י״ו בקריא׳ וסימ׳ וישא משלו ויאמר קום בלק ושמע האזינה עדי. אמרי האזינה י״י בינה הגיגי. תפלה לדוד שמעה י״י צדק. האזינה אלהים תפלתי ואל תתעלם. שמעה תפלתי י״י ושועתי האזינה ואל דמעתי. אלהים שמע תפלתי האזינה לאמרי פי. האזינה עמי תורתי. רעה ישראל האזינה. אלהים צבאות שמעה תפלתי. האזינה י״י תפלתי והקשיבה בקול. אמרתי לי״י אלי אתה. י״י קראתיך חושה לי. י״י שמע תפלתי האזינה אל תחנוני. ואולם שמע נא איוב. האזינה זאת איוב עמד. האזינה לקול מלי:

זֹרְמוּ מַיִם עָבוֹת קוֹל נָתְנוּ שְׁחָקִים אַף חֲצָצֶיךָ יִתְהַלָּכוּ: קוֹל רַעַמְךָ בַּגַּלְגַּל הֵאִירוּ בְרָקִים תֵּבֵל רָגְזָה וַתִּרְעַשׁ הָאָרֶץ: בַּיָּם דַּרְכֶּךָ וּשְׁבִילְךָ בְּמַיִם רַבִּים וְעִקְּבוֹתֶיךָ לֹא נֹדָעוּ: נָחִיתָ כַצֹּאן עַמֶּךָ בְּיַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן:

עח מַשְׂכִּיל לְאָסָף

הַאֲזִינָה עַמִּי תּוֹרָתִי הַטּוּ אָזְנְכֶם לְאִמְרֵי פִי: אֶפְתְּחָה בְמָשָׁל פִּי אַבִּיעָה חִידוֹת מִנִּי קֶדֶם: אֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ וַנֵּדָעֵם וַאֲבוֹתֵינוּ סִפְּרוּ לָנוּ: לֹא נְכַחֵד מִבְּנֵיהֶם לְדוֹר אַחֲרוֹן מְסַפְּרִים תְּהִלּוֹת יְהוָה וֶעֱזוּזוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיָּקֶם עֵדוּת בְּיַעֲקֹב וְתוֹרָה שָׂם בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר צִוָּה אֶת אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדִיעָם לִבְנֵיהֶם: לְמַעַן יֵדְעוּ דּוֹר אַחֲרוֹן בָּנִים יִוָּלֵדוּ יָקֻמוּ וִיסַפְּרוּ לִבְנֵיהֶם: וְיָשִׂימוּ בֵאלֹהִים כִּסְלָם וְלֹא יִשְׁכְּחוּ מַעַלְלֵי אֵל וּמִצְוֹתָיו יִנְצֹרוּ: וְלֹא יִהְיוּ כַּאֲבוֹתָם דּוֹר סוֹרֵר וּמֹרֶה דּוֹר לֹא הֵכִין לִבּוֹ וְלֹא נֶאֶמְנָה אֶת אֵל רוּחוֹ: בְּנֵי אֶפְרַיִם נוֹשְׁקֵי רוֹמֵי קָשֶׁת הָפְכוּ בְּיוֹם קְרָב: לֹא שָׁמְרוּ בְּרִית אֱלֹהִים וּבְתוֹרָתוֹ מֵאֲנוּ לָלֶכֶת: וַיִּשְׁכְּחוּ עֲלִילוֹתָיו וְנִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר הֶרְאָם: נֶגֶד אֲבוֹתָם עָשָׂה פֶלֶא בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׂדֵה צֹעַן: בָּקַע יָם וַיַּעֲבִירֵם וַיַּצֶּב מַיִם כְּמוֹ נֵד: וַיַּנְחֵם בֶּעָנָן יוֹמָם וְכָל הַלַּיְלָה בְּאוֹר אֵשׁ:

ל׳ יתיר שיתיו בגלגל׳ · יתיר ו׳ · ז׳ רפי׳ · ב׳ בחסרך עם זו י״ב לא חסעי ריש סידרת׳ · י״ו׳ ג׳ · ד׳ נ׳ מ׳ ל׳ וא׳ חס׳ י׳ ל׳ · ב׳ · ה׳ · י״ב · ז׳ חס׳ י״ג׳ ג׳ רכי׳ · ג׳ · ח׳ חס׳ · ב׳ תר כתי׳ ה׳ · ג׳ תר חס׳ · ב׳ תר חס׳ את הכתל׳ · ז׳

נחית לא כסו׳ ריסיהון לין וכופיהון לין · ולא ו׳ כסו׳ ולא ולא ולא · עד לא כסו׳ דישיהון לין ומוכהון לין

אחיתו מיא ענני שמיא קלין יהבו שחקי לחוד כיפי גירריך אזלין ומשתלהבין: קל אכליותך בגלגלא אשמע אנהירו ברקין תבל רגזת ואיתרגיפת ארעא: בימא דסוף אורחך וכבשך במין סגיעין ורושמת פסיעתך לא איתידעו: דברתא היך ענא עמך ביד משה ואהרן:

שכלא דרוח קודשא על ידוי דאסף אציתו עמי אורייתי אצלון אודניכון למימרי פומי: אפתח במתל פומי אביעא חדון דמן לקדמין: די שמענן וידעינן להון ואבהתן תניאו לנא: לא נכסי מבניהון לדר בתראי משתעיין תושבחתא דיי ועושניה ופרישותיה דיעבד: ואקים סהדותא בדבית יעקב ואוריתא גזר בדבית ישראל די פקיד לאבהתן להודעותהון לבניהון: מן בגלל די ידעון דר בתראי בנין דמתילדין יקומון ויתנון לבניהון: וישוון באלהא סובריהון ולא יתנשון עובדי אלהא ופיקודוי ינטרון: ולא יהוון היך אבהתהון דר מסירין ומרגיז דר דלא מתקן לביה ל למריה ולא הות מהימנא באלהא רוחיה: כד הוו יתיבין במצרים איתרברבו בני אפרים מיני קיצא וטעו ונפקו תלתין שנין קדם קיצא בזיני קרבא וגיברין נטלי קשתא אפיכו קדל ואיתקטלו ביום סידרי קרבא: מטול דלא נטרו קיים אלהא ובאורייתיה סריבו להלכא: ואתנשיאו עובדוי עמא בית ישראל ופרישותיה די אחמי יתהון: קביל אברהם יצחק ויעקב ושיבטי דאבהתהון עבד פרישן בארעא דמצרים חקל טאניס: בזע ימא בחוטרא דמשה רבהון ואעבירינון ואוקים מיא צרירין היך זיקא: ודברינון בעננא בימם וכל ליליא בנהור אשא:

רשי

זורמו מים עבות. שחקים נטפו זרם מים עבים: חצציך. כמו חציך: בגלגל. כמו בגלגל קול רעמיך בגלגל על הים להום את מחנה מצרים: ועקבותיך לא נודעו. אין הפסיעות נכרות על המים ועקבותיך טרצ״ם בלע״ז: במשל פי. הם דברי תורה: לא נכחד מבניהם. וגם אנו לא נכחד מבניהם של אבותינו מ מלהודיעם מה שספרו לנו: כסלם. תוחלתם וכן אם שמתי זהב כסלי: כאבותם. שהיו במצרים ובמדבר: בני אפרים. שיצאו ממצרים בזרוע לפני הקץ ובטחו בגבורתם ובחציהם ו וסופם הפכו לנוס ביום קרב כ כמפורש בדברי הימים ויהרגום אנשי גת הנולדים בארץ: רומי. משליכין וזורקין כמו רמה בים: נגד אבותם עשה פלא. אחרי כן כשהגיע הקץ אף הם ויוסיפו לחטוא לו כמו שמסיים והולך. נגד אבותם. אברהם יצחק ויעקב באו על הים והראם הקב״ה היאך הוא גואל את בניהם: כמו נד. תל גבוה כדמתרגם׳ נכנו כמו נד קמו כמו שור: יבקע

אבן עזרא

יבקע. טעם צורים פעמים רבים במדבר הגדול והנורא: וישק. חסר כמו וישקה אותם ורבה תואר לתהום ובא הדרך יחיד כמו בנות צעדה עלי שור הטעם שכוי במלות סוכות דרך כחות: ויוסיפו. נפתח למ״ד למרות בעבור היותו מבנין הפעיל כמו לבבות בטן ולמרות עיני כבודו: בציה. במקום צמא והטעם כי הם המרו עליון במקום מים להם צורך אליו: וינסו. זה הוא דרך עקלתון שיבקש העבד מאדוניו מה שאין צורך לו וזה הוא דרך הבשר כאשר אפרש עתה: וידברו. לערוך שלחן משל על הבשר וטעם במדבר מקום שאין שם יישוב: הן. אמר רבי משה הכהן הכה בתורה כתוב כי ירדת המן היה בתחלה במסעים רבים קודם הכות צור ברפידים. ועוד כי לא חרה אף השם על דבר המן שהוא אומר ואש נשקה ביעקב ואחריו כתוב וימטר עליהם מן לאכול והנה הכתוב בלבל דבריו שאחר המוקדם והפך זה ולא חשש מזה כי מפורש הוא אצלנו בתורת משה. וטעם הגם לחם יוכל תת על המן והטעם שיוכל לתתו תמיד בלא הפסק וכמוהו הורד עדיך לפי דעתו: ואם אברהם בן עזרא המחבר אלה הדברים יש בהם שיבוש ואני אפרש הכל. טעם לשאול אכל לנפשם על בשר קברות התאוה וזה הוא לערוך השלחן ומלת הגם לחם הוא הבשר כמו את קרבני לחמי לחם חטה והעד אם יכין שאר לעמו שהטעם כפול כי שאר כמו בשר: לכן. טעם ואש על חרון אף השם כבתוב ואף יי׳ עלה בהם: כי. בעבור שהזכיר ויכסו אמר כנגדו כי לא האמינו: ולא בטחו. הטעם כפול: ויצו. וכבר צוה וככה וימטר: וימטר. הטעם וכבר המטיר עליהם כמו ויבר יי׳ אלהים וכבר יצר ויאמר יי׳ למשה וכבר אמר ויקשו את מרפידים וכבר נסעו ויאמר בתמני את וכבר אמר ויאמר אל משה אכי חותנך ואחר ויבא ורבים ככה והטעם למה בקשו בשר תאוה לנסות את השם ומה צורך היה להם לבשר והלא היה להם המן שהיה מתוק וערב וכקי ומלקטין אותו בלי טורח חכם והכה להם הצור ויש להם לספוקם אמר וימטר כי מן השמים ירד. ודגן שמים כי באויר

ויוצא ד׳ וכתו׳ק חס׳ יו׳ד כתוב

ויפל ג׳ וסי׳ לארסתיה במשריתיה

נחלים ג׳ בקריא וסימ׳ נצבו כמו נד נזלים חס׳. אם ינתשו מים זרים. ויוציא נוזלים מסלע. אנך: ויזובו ב׳ מ״ל וסימ׳ הן הכה צור ויזובו מים. פתח צור ויזובו מים: ויתעבר ב׳ וסימ׳ לכן שמע יי׳ ויתעבר. שמע אלהים ויתעבר: נשקה ל׳ דכוו׳ והיא חד מן שטא חרא דמשמש קה בסוף תיבותא וסימ׳ נמסר במסרה רבתא במערב׳

רשי

יבקע צורים. והכית בצור וגו׳ וישק כתהומות רבה אף כשהיו הולכי׳ בתוך הים שמימיו מלוחי׳ המתיק להם מעיינות בתוך הים התהום: ויורד כנהרות מים. שהיו נוזלין מן הבאר והנשיאים היו עושין שרטוט במשענותם והמים נמשכים אחריהם לכל חניית שבט ושבט כענין שנאמ׳ במחוקק במשענותם כמו שמפורש באר בעי׳ ותשע מרות: למרות. להקניט כמו ממרים הייתם: שאר. בשר: ואש נשקה ביעקב. כמו ובערו והשיקו שהוא לשון היסק ותבערה כדכתיב ותבער בם אש יי׳: לחם אבירי׳. לחם של מלאכים ד״א אבירי׳ אברים שהיה נבלע בכל האברי׳ ולא היו צריכים לנקביהם: יסע קדים. ורוח נסע מאת יי׳ ויגז שלוים: שאר. בשר: לא זרו. מתאוותם לא נעשו זרים מתאוותם כי כל תאוותם השיגו: עוד אכלם בפיהם. ואף יי׳ חרה בעם ד״א לא זרו מתאוותם לא נתרחקו מתאוותם עד שבאת להם הפורענות: ובחורי ישרא׳. שבחרים שבהם והאספסוף הם הזקנים שנאמר בהם אספה לי: אם הרגם ודרשוהו וגו׳. אף היה לא באמת אלא בפתוי בפה וכזבו בלשונם: ולבם

יבקע צרים במדבר וישק כתהמות רבה: ויוצא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים: ויוסיפו עוד לחטא־לו למרות עליון בציה: וינסו־אל בלבבם לשאל־אכל לנפשם: וידברו באלהים אמרו היוכל אל לערך שלחן במדבר: הן הכה־צור ויזובו מים ונחלים ישטפו הגם־לחם יוכל תת אם־יכין שאר לעמו: לכן שמע יהוה ויתעבר ואש נשקה ביעקב וגם־אף עלה בישראל: כי לא האמינו באלהים ולא בטחו בישועתו: ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח: וימטר עליהם מן לאכל ודגן־שמים נתן למו: לחם אבירים אכל איש צידה שלח להם לשבע: יסע קדים בשמים וינהג בעזו תימן: וימטר עליהם כעפר שאר וכחול ימים עוף כנף: ויפל בקרב מחנהו סביב למשכנתיו: ויאכלו וישבעו מאד ותאותם יבא להם: לא־זרו מתאותם עוד אכלם בפיהם: ואף אלהים עלה בהם ויהרג במשמניהם ובחורי ישראל הכריע: בכל־זאת חטאו־עוד ולא האמינו בנפלאותיו: ויכל־בהבל ימיהם ושנותם בבהלה: אם־הרגם ודרשוהו ושבו ושחרו־אל:

ב׳ מ״ל ו׳ · ל׳ מ״ל · ל׳ מ״ל · ו׳ חס׳ · ל׳ · ב׳ מ״ל ח׳ · ב׳ טעמ׳ ל׳ · ג׳ · ד׳ וחס׳ ל׳ ל׳ · ל׳ יתר מ״ל · ה׳ חס׳ · ב׳ א״ך · ו׳ דגש · ל׳ · ל׳ ל׳ יתיר שחרו

בזע טורין בחוטריה דמשה רבהון במדברא ואשקי כד בתהומיא רברבן: ואפיק נוזליא דמיא מן כיפא ואחית היך נהרין דנגדי מיא: ואוסיפו תוב למיחטי קדמוי למרגז קדם עילאה במדברא צחי: ונסיאו אלהא בליבהון למישאל אוכלא לנפשיהון: ואיתרעמו קדם יי׳ אמרו האית יוכלא קדם אלהא לסדרא פתורא במדברא: הא כבר מחא בטינר ודיבו מיא ונחליא הלחוד לחמא יכיל למיתן אם יתכן מזונא לעמיה: בכן שמיע קדם אלהא ורגיז ואשתא איתסקת בדבית יעקב ולחוד תקוף רוגזא סליק בישראל: ארום לא הימינו באלהא ולא איתרחיצו בפורקניה: ופקיד שחקי מלעיל ודשי שמיא פתח: ואחית עליהון מנא למיכל ועיבור שמיא יהב להון: מזון דנחת ממדור מלאכיא אכלו בני נשא זוודין שלח להון לשבעא: אטיל רוח קידומא בשמיא ודבר בעושניה רוח דרומא: ואחית עליהון היך כעפרא בסרא והיך חלא דימא עופא דפרח: ואפיל במצע משיריתיה חזור חזור למשכנוי: ואכלו ושבעו לחדא וריגוגיהון איתי להון: לא זרו מן ריגוגיהון עד כדין מיכלהון בפומהון: ורוגזא דאלהא סליקת בהון וקטיל בגיבריהון ועולימי ישראל אחמיט: בכל דא חבו תוב ולא הימינו בפרישותוי: ושיצי בלמא יומיהון ושנותיהון בבהולתא: בזמן דקטלינון אם תייבין ותבעו יתיה ויתובון ויצלון קדם אלהא:

אות הקו״ף: ויפל ג׳ וסימ׳ אדם מית במשריתיה ופי׳ במסעי: יביא י״ג בקריא ה׳ חס׳ וח׳ מ״ל וסימ׳ אם כשב יביא קרבנו לחטאת. ואת אשמו יביא לי״י איל תמים. דבר אל בני ישראל לאמר המקריב את זבח שלמיו. וביום השמיני יבא שתי תרים או שני בני חס׳. וזאת תורת הנזיר ביום מלאת ימי נזרו. והיה כאשר בא עליכם כל הדבר הטוב. יביא יי׳ עליך ועל עמך דישעיה. והגוי אשר יביא את צוארו בעול. ויהי בעת יביא את הארון דד״ה. ויאכלו וישבעו מאד חס׳. כרם היה לשלמה בבעל המון חס׳. כי את כל מעשה האלהים יבא במשפט חס׳. וגם אלהיהם עם נסיכיהם עם כלי חמדתם חס׳ וחד ויביא לנו כיד אלהינו דעזרא:

יאכל: לחם אבירים. הם השחקים וטעם איש שהוא בן אדם נברא מהאדמה. וטעם צידה בעבור היותם תמיד הולכים: יסע. שב לספר דברי הבשר שהחל לומר עליו לכן שמע יי׳ ויתעבר: קדים. הטעם רוח קדים והנו תואר כי ימצא רוח לשון זכר מפרק הרים ותימן מגזרת ימין והוא הרוח מזרחי דרומי: וימטר. בעבור שהרוח הביאו והיה עליהם. והנה התברר פירושי על דבר שאר שהוא הגם לחם הוא הבשר: ויפל. הזכיר נפילת העוף באמצע ובסביבות למשכנותיו כמו מחנהו והם האהלי׳: ויאכלו. טעם מאד כמו והיה לכם לזרא: יביא. היה מביא כדרך יעשו עגל בחורב: לא. עוד לא היה להם לזרא עד שחרה אף השם בהם: ואף. הזכיר אף עלה כמו ובהעלות אהרן את הנרות: במשמניהם. גדולי המחנה והעשירים המתענגים כמו ומשמן בשרו ירזה והזכיר ובחורי בעבור כח תולדתם והנה לא הועילם בעלות בם אף השם: בכל. כדרך וינסו אותי זה עשר פעמים אף על פי שאינם נזכרים בתורה והנכון שמלת חטאו על דבר המרגלים על כן אחריו: ויכל. וטעם בהבל שלא ראו הארץ שבעבור זה יבאו נתמרים. ובבהלה לפני ארבעים שנה: אם. ההרוגים היו סבת דורשים אחרים או טעמו או אמר להרגם או כמעט והרגם: ושבו. עמו תשובה: ושחרו אל. שהתפלה בבקר לפני יתעסק אדם בדברי צרכיו: ויזכרו

וחכרו. צורם. כמו חזקם: ואל עליון גואלם. והשם שגאלם הוא אל עליון שיוכל לעשות בארץ ויושביה כל חפצו והנה ויזכירו בפה כמו ומשא י"י לא תזכרו עוד והעד ולבם לא נכון: ויפתוהו. דבר הכתוב כפי מחשבתם כדרך והאנשים רדפו אחריהם ודבר שמואל אחרי מותו: ולבם. הנה התברר כי עיקר התפלה כונת הלב: והוא. יכפר. כנגד הזמן העומד כמו והבית ימלא עשן: אפו. הוא הפעול: ויזכור. אמר רבי משה הכהן טעם ויזכור כי בשר המה כי אין להם כח לסבול אף השם כי מיד ימותו וזה טעם רוח הולך ולפי דעתי כי הגוף הוא הבשר כדרך ויגל כבודי אף בשרי וככה עם בשרא לא איתוהי והזכיר בשר כי הם יתאוו הבשר כי התולדת תתאוה הדומה לה שיחזקנה ועוד כי מדת קשור הוא הרוח בבשר אוכנה ארוכה על כן יבקשו להתענג טרם הפרדם והנה מלת המה תשרת בעבור אחרת המה רוח הולך כי האדם הוא רוח וגוף שהוא בשר שהוא מרגיש: כמה. במדבר שאין שם ישוב: יעציבוהו. דרך משל מן עצבון כטעם מר כמו אם דרך עוצב בו: וישובו. בעבור שהזכיר בתחלה ויכזבו לבלבם והטעם שבו לנסותו וטעם אל אחר שהתברר שהוא אל: התוו. כמו והתוית תיו שמו בלבם תיו וגבול שלא יוכלו לעברו: וקדוש ישראל. שהשם קדם ונכבד מזאת המחשבת: לא. הטעם לא פחדו ממכתו שהכה המצריים במות הבכורים וזה טעם יום אשר פדם מני צר: אשר. רוב האותות שיזכירם הנביא טרם היותם וככה האותות כמו הבאות והמופתים הם הפלאים: ויהפך. לא הזכיר דבר התנין כי לא היתה מכה בהם: ונוזליהם. הטעם כפול: ישלח. הזכיר ערוב תחלה כי היתה קשה ממכת הצפרדע או פירושו וצפרדע כבר השחיתה אותם כמו וירם תולעים ויבאש ולא הזכיר מכת כנים גם מכת שחין גם מכת חשך גם מכת דבר בעבור שנמלטו בני אדם ובעבור היות מכת דם ראשונה למכות הזכירה גם כורך גדול ים למים: ויתן. הזכיר זאת בעבור כורך הארץ לגבול הארץ: יהרג. דרך משל כמו תכאיבו באבנים: ושקמותם. לשון נקבות גם שקמים זכרים כמו כפסות כפסותם. אמר חסאן כי בחנמל מין ממיני הארבה ופירש חנמל מתי מלות ולפי דעתי כי בחנמל אבן כמו אבנים גדולות מן השמים כי הוא כנגד ברד ויש לשקמים פרי כמו לתאנים ומלת חנמל רבעיה: ויסגר. לרשפים יהם ותהלך אש ארצה: ישלח. רמז לרוב פחדם ממכת הברד כאשר הזכיר כל מגפותי אל לבך והלא תראה לא הודה פרעה לעולם לאמר אני ועמי הרשעים רק במכה הזאת והנה דימה אלה המגפות לעברת השם. ומשלחת מלאכי רעים בעבור האש כמו עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט ומלת מלאכי איננה סמוכה כאילו כתוב מלאכי השם כמו ביד נביאי כל חוזה: יפלס. דרך משל כנגד לרדת הגזרות מן השמים: וחייתם. כנפשם וזו היא מכת בכורות כאשר פירש אחרי כן: ויך. הזכיר שם אביהם דרך חסרון וקלון להם וראשית אונים תחלת בנו שנראה און האב: ויסע. טעם כצאן שנהלם לאטו: וינחם. שלא יצא עליהם אויב בדרך בצאתם עד בואם אל הים על כן הזכיר ואת אויביהם כסה הים ויש אומרים וינחם בעברם ולא פחדו: ויביאם אל גבול קדשו. ירושלם: הר זה. הוא הר המוריה. אם אסף זה המשורר הוא שהיה בימי דוד אולי התנבא או אמר זה בנבואת גד ולפי דעתי כי גבול קדשו הוא ארץ ישראל והר זה קנתה ימינו ההר הטוב הזה והלבנון והעד על זה הפי' שאחר כן כתוב ויגרש מפניהם גוים הם השבעה:

ומופתיו ג' ב' חס' וא' מל' וסימ' זכרו נפלאתיו אשר עשה' וחברו דדה'. אשר שם במצרים אתותיו. בהרא מל': לארבה ב' וסימ' ויתן לחסיל יבולם ויגיעם. מלך אין: ישלח י"ב וסימ' ויאמר יי' אל משה בלכתך. ושלחתי את ידי והכתי. עוד נגע אחד. וגם את הצרעה. ישלח יי' בך את המארה. לכן ישלח האדון יי'.

וַיִּזְכְּרוּ כִּי־אֱלֹהִים צוּרָם וְאֵל עֶלְיוֹן גֹּאֲלָם׃ חצי הספר
וַיְפַתּוּהוּ בְּפִיהֶם וּבִלְשׁוֹנָם יְכַזְּבוּ־לוֹ׃ וְלִבָּם לֹא־נָכוֹן עִמּוֹ וְלֹא נֶאֶמְנוּ בִּבְרִיתוֹ׃ וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא־יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא־יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ׃ וַיִּזְכֹּר כִּי־בָשָׂר הֵמָּה רוּחַ הוֹלֵךְ וְלֹא יָשׁוּב׃ כַּמָּה יַמְרוּהוּ בַמִּדְבָּר יַעֲצִיבוּהוּ בִּישִׁימוֹן׃ וַיָּשׁוּבוּ וַיְנַסּוּ אֵל וּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל הִתְווּ׃ לֹא־זָכְרוּ אֶת־יָדוֹ יוֹם אֲשֶׁר־פָּדָם מִנִּי־צָר׃ אֲשֶׁר־שָׂם בְּמִצְרַיִם אֹתוֹתָיו וּמוֹפְתָיו בִּשְׂדֵה־צֹעַן׃ וַיַּהֲפֹךְ לְדָם יְאֹרֵיהֶם וְנֹזְלֵיהֶם בַּל־יִשְׁתָּיוּן׃ יְשַׁלַּח בָּהֶם עָרֹב וַיֹּאכְלֵם וּצְפַרְדֵּעַ וַתַּשְׁחִיתֵם׃ וַיִּתֵּן לֶחָסִיל יְבוּלָם וִיגִיעָם לָאַרְבֶּה׃ יַהֲרֹג בַּבָּרָד גַּפְנָם וְשִׁקְמוֹתָם בַּחֲנָמַל׃ וַיַּסְגֵּר לַבָּרָד בְּעִירָם וּמִקְנֵיהֶם לָרְשָׁפִים׃ יְשַׁלַּח־בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ עֶבְרָה וָזַעַם וְצָרָה מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים׃ יְפַלֵּס נָתִיב לְאַפּוֹ לֹא־חָשַׂךְ מִמָּוֶת נַפְשָׁם וְחַיָּתָם לַדֶּבֶר הִסְגִּיר׃ וַיַּךְ כָּל־בְּכוֹר בְּמִצְרָיִם רֵאשִׁית אוֹנִים בְּאָהֳלֵי־חָם׃ וַיַּסַּע כַּצֹּאן עַמּוֹ וַיְנַהֲגֵם כַּעֵדֶר בַּמִּדְבָּר׃ וַיַּנְחֵם לָבֶטַח וְלֹא פָחָדוּ וְאֶת־אוֹיְבֵיהֶם כִּסָּה הַיָּם׃ וַיְבִיאֵם אֶל־גְּבוּל קָדְשׁוֹ הַר־זֶה קָנְתָה יְמִינוֹ׃ וַיְגָרֶשׁ מִפְּנֵיהֶם גּוֹיִם וַיַּפִּילֵם בְּחֶבֶל נַחֲלָה וַיַּשְׁכֵּן בְּאָהֳלֵיהֶם שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃

וְאִדְכְּרוּ אֲרוּם אֱלָהָא תַּקִּיפֵיהוֹן וֶאֱלָהָא עִילָּאָה פָּרִיקִינָן׃ וְשַׁרְגִּיגוּן לֵיהּ בְּפוּמְהוֹן וּבְלִישָּׁנְהוֹן מְכַדְּבִין לֵיהּ׃ מְטוּל דְּלִבְּהוֹן לָא מְהֵימַן עִימֵּיהּ וְלָא הֵימִינוּ בִּקְיָימֵיהּ׃ וְהוּא רַחֲמָנָא מְכַפֵּר עֲוָיָיתְהוֹן וְלָא מְחַבֵּל יַתְהוֹן וּמַסְגֵּי לְמֵיתַב מִן רוּגְזֵיהּ וְלָא יוֹחֵי בְּהוֹן כָּל חֶמְתֵּיהּ׃ וּדְכִיר אֲרוּם בְּנֵי בִסְרָא הִינּוּן רוּחָא דְאָזִיל וְלָא תָאִיב׃ כַּמָּה יַסְרְבוּן לֵיהּ בְּמַדְבְּרָא יַרְגְּזוּן קֳדָמוֹי בְּאַתַר צַדְיָא׃ וְתָבוּ וְנַסִּיאוּ אֱלָהָא וְקַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל אַיְתִיאוּ תְיוּהָא׃ לָא אִדְּכָרוּ יַת נִיסָּא דִידֵיהּ וְיוֹמָא דְפָרְקִינוּן מִן מְעִיק׃ דְּשַׁוִּי בְמִצְרַיִם אָתְוָתֵיהּ וְתִמְהוֹי בַּחֲקַל טָאנִיס׃ וַהֲפַךְ לִדְמָא אֲרִיתְהוֹן וְנוֹזְלֵיהוֹן לָא שָׁתְיָן מִנְּהוֹן׃ יְגָרֵי בְּהוֹן עִירְבּוּבֵי חֵיוַת בָּרָא וְגַמִּיר יַתְהוֹן וְעוּרְדְּעָנַיָא וְחַבִּיל יַתְהוֹן׃ וִיהַב וּמְסַר לְזַחֲלָא עִיבּוּרֵיהוֹן וְלֵיעוּתְהוֹן לְגוֹבָאי׃ וְקַלִּיף בְּבַרְדָּא גּוּפְנֵיהוֹן וְשִׁקְמַתְהוֹן בְּכַרְזוּבָא׃ וּמְסַר לְבַרְדָּא בְּעִירֵיהוֹן וְגֵיתֵיהוֹן לְרִישְׁפִין דִּינוּר׃ יְגָרֵי בְהוֹן מָאתַן וְחַמְשִׁין מְחַן בִּתְקוֹף רוּגְזֵיהּ בְּרִיתְחָא וּבְתָרִיכוּתָא וּבְעָקְתָא דְּמִשְׁתַּלְחַן בְּעִידָן בִּידֵיהוֹן דְּאִזְגַּדֵּי בִישִׁין׃ יְטַיֵּיל בְּכִבְישׁ תּוּקְפֵיהּ לָא מְנַע מִמּוֹתָא נַפְשְׁהוֹן וּבְעִירֵיהוֹן לְמוֹתָא מְסַר׃ וּקְטַל כָּל בּוּכְרָא בְמִצְרַיִם שֵׁירוּי צַעֲרֵיהוֹן בְּמַשְׁכְּנֵיהוֹן דְּחָם׃ וְאַטִּיל הֵיךְ עָנָא עַמֵּיהּ וְדַבְּרִינוּן הֵיךְ עָנָא עֶדְרָא בְּמַדְבְּרָא׃ וְאַשְׁרִינוּן לְרוֹחְצָן וְלָא דַחֲלִין וְיַת בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן חֲפָא יַמָּא׃ וְאַעֲלִינוּן לִתְחוּם אֲתַר בֵּית מַקְדְּשֵׁיהּ טוּר דֵּין דִּי קְנַת יְמִינֵיהּ׃ וְתָרֵיךְ מִן קֳדָמֵיהוֹן עַמְמַיָּא וְאַשְׁרֵי יַתְהוֹן בְּעַדְב אַחְסַנְתֵּיהּ וְאַשְׁרֵי בְּמַשְׁכְּנֵיהוֹן שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל׃

רש"י

ולבם. לא כפיהם נכון ואעפ"י כן והוא רחום להם ומכפר עונם תמיד ולא השחיתם: והרבה. פעמים רבות: להשיב אפו. מהם ואף אם נפרע מהם לא העיר עליהם כל חמתו כי אם מעט מעט לפי שזכר כי בשר המה ויצר הרע טמון בלבם והוא רוח הולך כשימותו ולא ישוב אותו רוח בהם לעולם הבא כשיחיו אין יצר הרע שולט בהם ולא יתכן לפרש רוח הולך ולא ישוב רוחם של חיים בהם שאם אמרת כן כפרת בתחיית המתים וכן מפורש בא"נ תלים: כמה. פעמים ימרוהו תמיד במדבר: התוו. לשון סימן כמו והתוית תיו וסימן הוא לשון מופת ונסיון בקשו ממנו אות וסימן היש יי' בקרבנו אם אין: ותשחיתם. שומטין את ביציהם: בחנמל. שם הארבה ומדרשו בא חן ומל היה מולל את ירק העץ והעשב ואוכלו: ויסגר לברד בעירם. כשהתחיל הברד לירד המצרי מבריח באו לבית והברד נעשה לפניו כמין כותל והמצרי שוחטו ונותנו על כתיפו להוליכו לבית ולאוכלו והעוף בא ונוטלו הימנו וזהו ומקניהם לרשפים לעופות כמו ובני רשף יגביהו עוף זהו מדרשו ולפי פשוטו לרשפים רשפי אש כדכתיב ואש מתלקחת בתוך הברד: יפלס נתיב לאפו. אעפ"י שבאף כששלחו המכות לא שמשו שליחותם מה שנצטוו להמית המיתו ולא הכל בבת אחת אלא בנתיבתם הלכו. בפירושי אחרים מצאתי כן יפלס נתיב לאפו כשהכה כל בכור במצרים הורה דרך למשחית באף לבא אל בתי מצרים ולא לבתי בני ישראל: וחייתם. גופם: ויגרש מפניהם. שבעה אומות: באהליהם. של גוים:

לאמר הן ישלח איש. והיה בעץ שתול על מים. יהי למלא בטנו. איש תהפוכות ישלח מדון. ישלח בם. חרון אפו. ישלח בהם ערוב:

וינסו

ויכסו וימרו · בימי השופטים : כקשת רמיה · שהיא זורקת חץ למקום שהמורה חפץ : ויתן לשבי עזו · מסר הארון והלוחות ביד פלשתים : בחוריו אכלה אש · עברתו : לא הוללו · לא נכללו לאפריון וחופה שמתו הבחורים במלחמה הוללו לשון הלולא בארמית ורבותי דרשוהו על נדב ואביהוא ואין לבי מתיישב לפרשו כן שהרי כבר התחיל במשכן שילה : כהניו בחרב נפלו · חפני ופנחס : ואלמנותיו לא תבכינה · אף אלמנותו לא ניתנה לבכותו שאף היא מתה ביום השמועה כמו שנאמר ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה : מתרונן · מתעורר ומתגבר בדבור להקיץ מיינו · מתרונן לשון רנה הוא : ויך צריו אחור · מכת אחורים בעפולים ובטחורים והיא חרפת גדוף להם עולמית : וימאס באהל יוסף · הוא שילה שהוא בחלקו של יוסף : ויבן כמו רמים מקדשו וגו׳ · כמו שמים וארץ שנאמרו בהם שתי ידים שנאמר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים אף בית המקדש בשתי ידים שנאמר כוננו ידיך ד״א כמו רמים מקדשו כארץ יסדה מה שמים וארץ אין להם חליפין אף מקדש אין לו חליפין להסרות שם שכינה : ממכלאות צאן · דירי צאן כמו גזר ממכלא צאן : מאחר עלות הביאו · שהיה רועה לאביו הצאן המניקות שהיה רחמני ומוציא הגדיים תחלה ומאכילן ראשי העשבים העליונים שהם רכים ומוציא התיישים אחריהם ומאכילן אמצע העשבים ואחר כך מוציא הזקנות והאוכלות השרשים אמר הקב״ה ראוי הוא זה להיות רועה את עמי : לעיים · לגלים ומהו מזמור והלא קינה הוא אלא לפי שנאמר כלה יי׳ את חמתו ובמה כלה ויצת אש בציון מזמור ושיר הוא ששפך חמתו על העצים ועל האבנים ולא עשה כליה בבניו :

ויכסו · עתה יספר איך מרו בני אפרים על כן חרבה שילה : ויסוגו · בבנין נפעל מגזרת סג כמו ויכוכו וטעם כאבותם בימי השופטים : נהפכו כקשת רמיה · אמר רבי משה רמיה תאר לקשת והטעם כדרך זכר עגל וכלי כמו ורמיה תהיה למס ולפי דעתי כי רמיה שם כמו והשתיה כדת כמו רומי קשת והעד לשון רמיה ואחריו תכי גבור ש שנונים והנה הטעם תתהפך הקשת לא ירמה בה הרומה או טעמו כאשר פירשתי במלת הפכו בזו קרב על כן פירש עתה מה שהזכיר בראשונה : ויכעיסוהו · לעשות עולות בבמות לא לגבוה : שמע · לאות שהכעיסוהו בדברים שדברו בו על כן שמע אלהים ויתעבר מגזרת עברה שעבר חוק ש החרון : וימאס · כי חרבן בית שילה ק קשה על כל ישראל : ויטוש · הזכיר משכן כי כן כתוב שהארון היה בהיכל רק בלי ת תקרה על כן קראו אהל : ויתן · עזו · הוא הארון אתה ו וארון עוזך דרשו את יי׳ ועוזו : ויסגר · וגם מגפה גדולה היתה ב בעם : בחוריו · דימה מאכלת החרב ל למאכולת אש כדרך כי אש יצאה מחשבון וטעם וי״ו בחוריו למות חסידים במלחמה : ובתולותיו · שהיו כנועות לא ראו חופות במות הבחורים : כהניו · חפני ופנחס : ואלמנותיו · כאשת פנחס גם קרה ככה לאלמנות הרוגים א אחרים : ויקץ · דבר הכתוב כנגד מחשבות פלשתים שתפשו מקום הכבוד או על דרך מ משל בעבור שלא פ נראתה גבורת הכבוד בהלקח הארון ועתה מתרונן המתרונן מ מיינו שהוא בוטח ב בכחו ויש אומרים ש המתרונן הוא השכור בנפול התרדמה : ויך · רמז לטחורים : וימאס · מאז לא היה הארון בחלק אפרים רק מאהל אל אהל :

וַיְנַסּוּ וַיַּמְרוּ אֶת־אֱלֹהִים עֶלְיוֹן וְעֵדוֹתָיו לֹא שָׁמָרוּ : וַיִּסֹּגוּ וַיִּבְגְּדוּ כַּאֲבוֹתָם נֶהְפְּכוּ כְּקֶשֶׁת רְמִיָּה : וַיַּכְעִיסוּהוּ בְּבָמוֹתָם וּבִפְסִילֵיהֶם יַקְנִיאוּהוּ : שָׁמַע אֱלֹהִים וַיִּתְעַבָּר וַיִּמְאַס מְאֹד בְּיִשְׂרָאֵל : וַיִּטֹּשׁ מִשְׁכַּן שִׁלוֹ אֹהֶל שִׁכֵּן בָּאָדָם : וַיִּתֵּן לַשְּׁבִי עֻזּוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ בְיַד־צָר : וַיַּסְגֵּר לַחֶרֶב עַמּוֹ וּבְנַחֲלָתוֹ הִתְעַבָּר : בַּחוּרָיו אָכְלָה־אֵשׁ וּבְתוּלֹתָיו לֹא הוּלָּלוּ : כֹּהֲנָיו בַּחֶרֶב נָפָלוּ וְאַלְמְנֹתָיו לֹא תִבְכֶּינָה : וַיִּקַץ כְּיָשֵׁן אֲדֹנָי כְּגִבּוֹר מִתְרוֹנֵן מִיָּיִן : וַיַּךְ־צָרָיו אָחוֹר חֶרְפַּת עוֹלָם נָתַן לָמוֹ : וַיִּמְאַס בְּאֹהֶל יוֹסֵף וּבְשֵׁבֶט אֶפְרַיִם לֹא בָחָר : וַיִּבְחַר אֶת־שֵׁבֶט יְהוּדָה אֶת־הַר צִיּוֹן אֲשֶׁר אָהֵב : וַיִּבֶן כְּמוֹ־רָמִים מִקְדָּשׁוֹ כְּאֶרֶץ יְסָדָהּ לְעוֹלָם : וַיִּבְחַר בְּדָוִד עַבְדּוֹ וַיִּקָּחֵהוּ מִמִּכְלְאֹת צֹאן : מֵאַחַר עָלוֹת הֱבִיאוֹ לִרְעוֹת בְּיַעֲקֹב עַמּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל נַחֲלָתוֹ : וַיִּרְעֵם כְּתֹם לְבָבוֹ וּבִתְבוּנוֹת כַּפָּיו יַנְחֵם :

עט

מִזְמוֹר לְאָסָף אֱלֹהִים בָּאוּ גוֹיִם בְּנַחֲלָתֶךָ טִמְּאוּ אֶת־הֵיכַל קָדְשֶׁךָ שָׂמוּ אֶת־יְרוּשָׁלַםִ לְעִיִּים :

וְאַנְסִיאוּ וְאַרְגִּיזוּ קֳדָם אֱלָהָא עִילָאָה וְסָהֲדוּתֵיהּ לָא נְטַרוּ : וְזוּרוּ וְאַרְשִׁיעוּ הֵיךְ אַבְהַתְהוֹן אִתְהַפִּיכוּ הֵיךְ קַשְׁתָּא דְרַמְיָא גִירְרִין : וְאַרְגִּיזוּ קֳדָמוֹי בְּנִסְכֵּיהוֹן וּבְפְסִילֵיהוֹן וּבְצִילְמוֹנֵיהוֹן אַקְנוּן יָתֵיהּ : שְׁמִיעַ קֳדָם אֱלָהָא וּרְגַז וְרַחֲקַת נַפְשֵׁיהּ לַחֲדָא בְּיִשְׂרָאֵל : וּשְׁבַק מַשְׁכְּנָא דְשִׁילוֹ מַשְׁכַּן דִּי שְׁרַת תַּמָּן שְׁכִינְתֵּיהּ בְּגוֹ בְּנֵי נָשָׁא : וּמְסַר לְשִׁבְיְתָא אוֹרַיְיתֵיהּ וּשְׁבַחוֹדֵיהּ בְּיַד מְעִיקָא : וּמְסַר לְקַטְלִין בְּחַרְבָּא עַמֵּיהּ וּבְאַחְסַנְתֵּיהּ אַרְגִּיז : עוּלֵימוֹהִי אָכְלַת אֶשָּׁתָא וּבְתוּלָתֵיהּ לָא אִשְׁתַּבְחָן : כַּהֲנוֹי בְּקַטְלָא דְחַרְבָּא יִפְּלוּן וְאַרְמְלָתוֹי לָא סְפִיקָן דְּתִבְכְּוָן : תָּא בְּעִידָן דִּשְׁבוּ פְּלִשְׁתָּאֵי אֲרוֹנָא דַיְיָ בְּחַרְבָּא נְפַלוּ כַּהֲנֵי שִׁילוֹ חָפְנִי וּפִנְחָס וּבְעִידָן דִּכְשַׁרוּ נְשׁוֹהִי לָא בְּכִיָּין אֲרוּם מִיתוּ אוּף אִינוּן בְּהַהוּא יוֹמָא : וְאִיתְּעַר הֵיךְ דְּמָיֵךְ יְיָ הֵיךְ גַּבְרָא דְּמִתְפַּקַּק מִן חַמְרָא : וּמְחָא מְעִיקוֹי בִּטְחוֹרַיָּא בַּאֲחוֹרֵיהוֹן קְלָנָא בְּעָלְמָא יְהַב לְהוֹן : וְרָחִיק בְּמַשְׁכְּנָא דְּפָרִיס עַל תְּחוּמֵיהּ דְּיוֹסֵף וּבְשִׁבְטָא אֶפְרַיִם לָא רְעָא : וְאִתְרְעִי יַת שִׁבְטָא יְהוּדָה יַת טוּרָא דְּצִיּוֹן דִּי רָחֵים : וּבְנָא הֵיךְ קַרְנָא דְּרִימְנָא מַקְדְּשֵׁיהּ מְעַתַּד הֵיךְ אַרְעָא דִּיסָדַהּ לְעָלְמֵי עָלְמִין : וְאִתְרְעִי בְּדָוִד עַבְדֵּיהּ וְדַבְּרֵיהּ מִן עֶדְרֵי דְעָנָא : וּמִן בָּתַר מֵינְקָן אַיְיתֵיהּ לְמִשְׁלַט בְּיַעֲקֹב עַמֵּיהּ וּבְיִשְׂרָאֵל אַחְסַנְתֵּיהּ : וּמְלַךְ עֲלֵיהוֹן בִּשְׁלִימוּת לִיבְּבֵיהּ וּבְסוּכְלְתָנוּת אִידוֹי יְדַבְּרִינוּן : תּוּשְׁבַּחְתָּא עַל יְדוֹי דְאָסָף עַל חוּרְבַּן בֵּית מַקְדְּשָׁא אֲמַר בְּרוּחַ נְבוּאָה אֱלֹהִים עָלִין עַמְמַיָּא בְּאַחְסַנְתָּךְ סָאִיבוּ יַת הֵיכַל קֻדְשָׁךְ שַׁוִּיאוּ יַת יְרוּשְׁלֵם לְצַדוּ :

ויבגדו ב׳ וסימ׳ בעלי שכם · ויסגו ויבגדו באבותם : שלו ח׳ כ״ב וסימ׳ בויחי : ואלמנתיו ב׳ חד חס׳ וחד מ״ל וסימ׳ כהניו בחרב נפלו · שרידיו במות יקברו · בתרא מ״ל : ויקץ ג׳ חס׳ וסימ׳ ויקץ שלמה והנה · ויקץ שמשון תנינא · ויקץ כישן אדני : אהב ט׳ וסימ׳ בריש שמואל סימן א׳ : כארץ ה׳ וסימ׳ בסדר לך לך : יסדה ד׳ וסימ׳ אשור יסדה לציים · כי הוא על ימים יסדה · ואגדתו על ארץ יסדה · כארץ יסדה לעולם : ע״ט טמאו ג׳ וסימ׳ ובני יעקב באו על · עוד זאת עשו לי · אלהים באו גוים בנחלתך · אנ״ך : ירושלם ח׳ קמצין בקריא׳ וסימ׳ זכור יי׳ לבני אדום את יום ירושלם · אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני · שפכו דמם כמים סביבות ירושלם · בחצרות בית יי׳ בתוככי ירושלם · בעת ההיא נאם יי׳ יוציאו את עצמות מלכי יהודה · ואמרת אלהם הנני ממלא את יושבי הארץ הזאת · וילינו הרוכלים · ברוך יי׳ מציון · וכל אתנחתא וסוף פסוק דכוו׳ במ״א תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי :

ומקום למקום עד בוא דוד והיה הארון בעיר ציון : ויבחר · הזכיר השבט שהיה ממנו דוד כי בעבורו עיקר כל המזמור : ויבן · רמים · תואר והמתואר חסר כמו ומאכלת בריאה שה או עגלה וכן זה ויבן בארמונים רמים וטעם כארץ בעבור היות הארץ בכללה עומדת ואלקיה על כן הזכיר זה החלק מהארץ עומד כנגד הארץ בכללה : ויבחר · וכבר בחר כדרך וישאל אותה ורבים ככה כי יסר ציון דוד תפשו ועל שמו נקראת ירושלם קריית חנה דוד : ויקחהו · אחר שלקחו : ממכלאות · כמו גזר ממכלא צאן : מאחר עלות · תואר דומה לפועל על דרך העולים על הצאן או העלות הם הנקבות : לרעות · עם בית נוסף כמו רועה את אחיו בצאן והנה בתחלה היה רועה צאן וסבב לרעות ישראל כאשר התחיל בתחלת המזמור ויסע כצאן עמו · וטעם ובתבונות כפיו ינחם בעבור שדימה עם השם לצאן ויש צורך למרעה טוב והכל במקל על כן ובתבונות ולפי דעתי כי בי״ת בתבונות יתרת שנים כמו וזרועו כשדים כאילו כתוב ובתבונות בכפיו ינחם והנה טעם כתום לבבו לעשות טוב לעמו ובתבונות כפיו הוא המעשה ככתוב ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו : מזמור לאסף אלהים באו גוים · הזכרתי מחלוקת המפרשים בתחלת הספר יש אומרים כי מזמור דבר שבזמר ונכרת מרבים אולי קינות היו או טעם מזמור שרשה ברוח הקדש בעבור מה שכתוב באחרונה כי ישראל היו עמו ונחלתו וטעם אלהים איך הוא שופט וגברה יד בני אדם על חסידיו ועל מקום קדשו : בנחלתך · ארץ ישר׳ : לעיים · מקומו שפל׳ והפך זה נכון יהיה הר בית יי׳ ויש אומרי מקו׳ שאין שם ישוב או שחפרו ירושלם לבקש מטמונים

נתנו· קטור זה הפסוק כי החסידים לא נקברו בעיים הדומים לקברים: שפכו· דעת הפוסקים כי אין דורש דמם כמים שהם מותרים: היינו· הכשארים ממנו: עד מה יי' תאנף לנצח· בנו: תבער כמו אם קנאתך· קנאת בעבור שעברו ישרא' אלהים אחרים ולמה לא תקנא בזרים: שפוך· ועל ממלכות· כמו אל הממלכות כמו אל יסוד המזבח:

כי· לא די שלא תקנא בעבור שלא ידעוך עד שאכלו את יעקב שידע אותך: אל· תזכר· רבו' אמרו כי ראשוני' תאר לעונות והנכון בעיני כי עונות סמוך לאבות ראשונים ואולת יקדמונו כנגד ראשונים. וטעם כי דלונו מאד אין לנו כח ואין לאל ידינו על כן נבקש רחמים: עזרנו הטעם עזרנו עד שנכב' שמך או עזרנו בעבור כבוד שמך ש שנקרא עלינו על כן אחריו: למה· טעם לעינינו שנהיה חיים לפני מותנו ודם עבדיך הוא הנזכר בתחלת המזמור: תבא· בעבור היות ישראל בגלות כאסיר בבית כלא: הותר· מגזרת הותירם שהם מוכנים למות ומשקל תמותה תשועה תקומה תרוע' ורבי משה אמר כי הותר חסר יתד' ופתח קמוץ בעבו' שהזכיר אסיר: ואנחנו עמך· אנחנו הנודעים שהם עמך אז נודה לך ב בפרותך אותנו: למנצח אל שושנים· או על שנה· אמר ר' מרינוס כי עדות כמו עד דבר נכבד וכמוהו ואת נזר העדות: רועה· בעבור שהזכי' יעקב בברכותיו משם רועה אבן ישר' על יוסף על כן נוהג כצאן יוסף: יושב הכרובי'· שהיה הארון בתחלה בחלק יוסף ואחר כן בחלק בנימן ושניה' בני רחל במחשבת בני יעקב הראשונה מכמיו וכן כתוב בני רחל אשת יעקב על כן רחל מ מבכה על בניה וכל ישראל נקראו בשם אפרי' וזה הוא ויקרא בהם שמי או המשורר הזכיר מלחמה ש שהיתה לבני רחל עם גוים:

לפני· הזכיר אפרים בתחלה כדרך יעקב ושהוא היה בעל הדגל: ולכה· כמו לך אמרו בעלי המסורת כי הוא מלא והטעם ולכה ועליך הדבר להושיענו וזה הפירוש איננו ישר בעיני: אלהים השיבנו· שיעזרנו לשוב אליו: והאר פניך· אליכו וזאת היא הישועה שנבקש: יי'· בעבור שמצאו רבים אלהים צבאות אמרו כי הוא שם אות בצבא שלו ועל דרך הפשט שהוא דרך קצרה כמו והנבואה עודד הנביא שכן הוא והנבוא' נבואת עודד הנביא וככה זה יי' אלהים אלהי צבאות שהם צבא השמים· וטעם עשנת פועל עומד כמו והר סיני עשן כולו כאילו עלה אליך עשן בעת תפלת עמך והנה היתה התפלה כמו עשן כדרך עלה עשן באפו: האכלתם· אמר רבי משה תחת לחם דמעה· ותשקמו בדמעות שליש הפך ותשקמו דמעות בשלים והואשם מרה אתי וכל בשלים וייתכן כי זה דרך משל כי מאכלם ומשקיהם דמעה ובי"ת בדמעות כמו לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי או בי"ת בדמעות ישרת אחרת ותשקמו דמעות או בדמעות הטעם שוה בשלים או יחסר אות בי"ת וכן הוא האכלתם לחם דמעה ועל איזה פי' שיהיה הטעם בני ישראל בגלות: תמימנו

והצילנו ב' וסי' מן הגוים· וכפר על חטאתינו: וכפר ד' וסי' קרב אל המזבח ב' בו· והולך מהרה אל העדה· עזרינו אלהי ישענו: כגודל ב' חס' וסימ' סלח נא לעון העם הזה· תבוא לפניך אנקת אסיר: והשב ד' וסימ' לו ישטמנו יוסף· שוב והשב את אחיך· והשב חרפתם אל· והשב לשכנינו שבעתים: לדור ודר ד' בתו'

נָתְנוּ אֶת־נִבְלַת עֲבָדֶיךָ מַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמָיִם בְּשַׂר חֲסִידֶיךָ לְחַיְתוֹ־אָרֶץ: שָׁפְכוּ דָמָם כַּמַּיִם סְבִיבוֹת יְרוּשָׁלָ͏ִם וְאֵין קוֹבֵר: הָיִינוּ חֶרְפָּה לִשְׁכֵנֵינוּ לַעַג וָקֶלֶס לִסְבִיבוֹתֵינוּ: עַד־מָה יְהוָה תֶּאֱנַף לָנֶצַח תִּבְעַר כְּמוֹ־אֵשׁ קִנְאָתֶךָ: שְׁפֹךְ חֲמָתְךָ אֶל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּךָ וְעַל מַמְלָכוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרָאוּ: כִּי אָכַל אֶת־יַעֲקֹב וְאֶת־נָוֵהוּ הֵשַׁמּוּ: אַל־תִּזְכָּר־לָנוּ עֲוֺנֹת רִאשֹׁנִים מַהֵר יְקַדְּמוּנוּ רַחֲמֶיךָ כִּי דַלּוֹנוּ מְאֹד: עָזְרֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ עַל־דְּבַר כְּבוֹד־שְׁמֶךָ וְהַצִּילֵנוּ וְכַפֵּר עַל־חַטֹּאתֵינוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם יִוָּדַע בַּגּוֹיִם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם־עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ: תָּבוֹא לְפָנֶיךָ אֶנְקַת אָסִיר כְּגֹדֶל זְרוֹעֲךָ הוֹתֵר בְּנֵי תְמוּתָה: וְהָשֵׁב לִשְׁכֵנֵינוּ שִׁבְעָתַיִם אֶל־חֵיקָם חֶרְפָּתָם אֲשֶׁר חֵרְפוּךָ אֲדֹנָי: וַאֲנַחְנוּ עַמְּךָ וְצֹאן מַרְעִיתֶךָ נוֹדֶה לְּךָ לְעוֹלָם לְדֹר וָדֹר נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ: פ

לַמְנַצֵּחַ אֶל־שֹׁשַׁנִּים עֵדוּת לְאָסָף מִזְמוֹר: רֹעֵה יִשְׂרָאֵל הַאֲזִינָה נֹהֵג כַּצֹּאן יוֹסֵף יֹשֵׁב הַכְּרוּבִים הוֹפִיעָה: לִפְנֵי אֶפְרַיִם וּבִנְיָמִן וּמְנַשֶּׁה עוֹרְרָה אֶת־גְּבוּרָתֶךָ וּלְכָה לִישֻׁעָתָה לָּנוּ: אֱלֹהִים הֲשִׁיבֵנוּ וְהָאֵר פָּנֶיךָ וְנִוָּשֵׁעָה: יְהוָה אֱלֹהִים צְבָאוֹת עַד־מָתַי עָשַׁנְתָּ בִּתְפִלַּת עַמֶּךָ: הֶאֱכַלְתָּם לֶחֶם דִּמְעָה וַתַּשְׁקֵמוֹ בִּדְמָעוֹת שָׁלִישׁ:

יְהָבוּ יַת גּוּשְׁמֵי עַבְדָּךְ לְמֵיכְלָא לְעוֹפָא דִשְׁמַיָא בְּסַר חֲסִידָךְ לְחֵיוַת אַרְעָא: שְׁדוּן אַדְמְהוֹן הֵיךְ מַיָא חֲזַרְנוּת דִירוּשְׁלֵם וְלֵית דְּקָבִיר: הֲוֵינָא קַלְנָא לְשִׁיבְבָנָא תּוּלְעָבָא וְגוּחֲכָא לַחֲזַרְנִיתָנָא: עַד אֵימָתַי יְיָ תִּתְקוֹף לַעֲלָמִין תִּבְעַר הֵיךְ אֶשָׁא טַנְּנִיתָךְ: שְׁדֵי חֵימְתָךְ עַל עַמְמַיָא דְלָא חַכִּימוּ יָתָךְ וְעַל מַלְכְּוָתָא דִי בִשְׁמָךְ לָא צַלִּיאוּ: אֲרוּם גְּמַרוּ בֵּית יַעֲקֹב וְיַת בֵּית מַקְדְּשֵׁיהּ אַצְדִּיאוּ: לָא תִדְכַּר עַלָנָן עִיוְיָן דְמִן שֵׁירוּיָא בְּסַרְהוֹבַיָא יְקַדְּמוּן לָךְ טַבְוָתָךְ אֲרוּם אִתְמַסְכַּנְנָא לַחֲדָא: סְעִיד יָתָנָא אֱלָהָא פּוּרְקָנָנָא מְטוּל אִיקַר שְׁמָךְ וּפְרוֹק יָתָנָא וְכַפַּר עַל חוֹבָנָא בְּגַלַל שְׁמָךְ: לָמָה יֵימְרוּן עַמְמַיָא אָן אֱלָהֲהוֹן יִתְגְּלֵי בְעַמְמַיָא לְמֶחֱמַנָנָא פּוּרְעֲנוּת אַדַם עַבְדָּךְ דְאִשְׁתְּפִיךְ: תֵּיעוֹל קֳדָמָךְ אֲנָקְתָא דַאֲסִירֵי הֵיךְ כְּגֵי תְקוֹף אֶדְרָעָךְ שְׁאָרֵי בְנַיָא דְמִתְמַסְרִין לְמִתִּיתָא: וְאָתִיב לְשִׁיבְבָנָא עַל חַד שִׁבְעָה גּוּמְלָא עַל פּוּרְעֲנוּת קְיָימֵיהוֹן וְחִיסוּדְהוֹן דִי חַסְדוּ יָתָךְ יְיָ: וַאֲנַחְנָא עַמָּךְ וְעָאן רַעְיָיתָךְ נוֹדֵי קֳדָמָךְ לַעֲלָם דָּרֵי לְדָרֵי דָרַיָא נְתַנֵּי תּוּשְׁבַּחְתָּךְ:

לְשַׁבְחָא עַל יָתְבֵי סַנְהֶדְרִין דִי מִתְעַסְקִין בְּסַהֲדוּת אוֹרַיְתָא עַל יְדוֹי דְאָסָף תּוּשְׁבַּחְתָּא: פַּרְנְסָא דְיִשְׂרָאֵל אַצֵּית דְמַדְבַּר הֵיךְ עָנָא אֲרוֹנָא דְיוֹסֵף דִשְׁכִינְתֵּיהּ שַׁרְיָא בֵּינֵי כְרוּבַיָא הוֹפַע: קֳדָם אֶפְרַיִם וּבִנְיָמִן וּמְנַשֶּׁה עוֹרֵר יַת כַּח גְבוּרְתָּךְ עֲלָנָא וַעֲלָךְ מִן דִינָא לְמִפְרוֹק לָנָא: אֱלָהָא אָתִיב יָתָנָא מִגָּלוּתָנָא וְאַנְהַר זִיו סְבַר אַפָּךְ עֲלָנָא וְנִיתְפְּרִיק: יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת עַד אֵימָתַי לָא קַבִּילְתְּ צְלוֹתָא דְעַמָּךְ: אוֹכַלְתָּא לְהוֹן לֶחֶם טַמִּישׁ בִּדְמָעוֹת וְאַשְׁקִיתָן חֲמַר דִמְעָא תִּלְתֵּי:

בן קדמא מל' תניין חס' וסי' נמסר בסיפ'ס' מ"ט: פ' רעה ד' קמצין כתו' ה' וסי' ויהי הבל רעה צאן· כי תועבת מצרים כל· ויאמרו אל פרעה רעה צאן עבדיך· רעה ישראל האזינה: לכה ד' כתובי' כן וסי' בסדר תלדות:

בשר חסידיך· והלא רשעים היו אלא מאחר שקבלו פורענותם הרי הם חסידי' וכן הוא אומר ונקלה אחיך כיון שלקה אחיך הוא כך מפורש באגדה: וקלס· לשון דבה לדבר בם כמו למשל: עד מה· עד מתי: תאנף· תקצוף· קנאתך חמתך שאתה מקנא להנקם לשון אל קנא אנפר"נמנט בלע"ז: הותר· פתח אסירים ממסגר שלא' כמו מתיר אסורים שלח מלך ויתירהו: בני תמותה· בני ההרגת עליך תמותה אכמוריכיר"א בלע"ז ויש דוגמתו בלשון חכמים מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות ואל יאכלו בשר תמותות נבילות ופירושו בשר מסוכנת ששחטה במסכת קדושין: אל שושנים· אל ישראל: עדות לאסף מזמור· מזמור של עדות שרמז להם בו שלש גליות והתפלל עליה' שהרי נאמר במזמור זה שלש פעמים השיבנו האר פניך ונושע' ורמז להם בו צרות העתידות לבא להם בימי בית יהוא ממלכי ארם שנ' בימי יהואחז כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש: רעה ישר'· מנהיגם ופרנס' שלהם יוסף וכל ישראל נקרא' על שם יוסף לפי שהוא פירנסם וכלכלם בימי ה הרעב: יושב הכרובים· כמו שנאמר ונועדתי לך שם וגו': הופיעה· הראה גבורתך: לפני אפרים ובנימן ומנשה· כשיהיו צריכים לתשועתך אף על פי שהם רשעים והנם כדי עורר גבורתך להם ולמה כי לכה לישועתה לנו לך נאה ועליך ל להושיע בין חבים בין זכים כמו שנאמר למשה במצרים ראה ראיתי את עני עמי שתי ראיות הללו למה רוא' אני שהם עתידים להכעיסני ואעפ"כ ראיתי את עניים מפני השבועה שנשבעתי לאבותם· אפרים במלחמת ארם כשבר על שמרון ושלח מ מלאכים לאחאב וכספך וזהבך לי הוא ונשיך ובניך הטובים לי הם מנש' בימי יהואחז בן יהואחז שנאמר שם כי ראה יי' בעני ישר' כי אבדם מלך ארם וישמם כ כעפר לדוש והכהו שלש פעמים במלחמה שנאמר שלש פעמים הכהו יואש והשיב את ערי ישרא' בפירוש' אחרים מצ"אתי שנ' שלש פעמי' תכה את ארם ואמר השיב את ערי ישראל בנימן בימי אחשורוש שהיו מרדכי ו ואסתר בסכנה וכל הדור תלוי בהם: ולכה לישועתה לנו. אין זה לשון הליכה אלא כמו ולך וכן הוא במסור' ולכה איפוא דיעקב ולכה אין בתורה מוכאת שמלא לכה קצין תהי' לנו וגו': השיבנו· מגלות בבל שהיה מרדכי שם: עד מתי עשנת· בצרות מלכי יון שהרעו מאד לישראל: האכלתם לחם דמעה· במצרי': ותשקמו בדמעות שלים· בבבל שהיו שבעי' שנה שהו' שלים של מאתים ועשר של מצרים· זו למדתי מיסודו של רבי משה הדרשן ויש לפתור על שם שמלכות יון היתה הגזרה השליטי' ואם תאמ' רביעי' היא שהרי פרס ומדי קדמו כל שבעים שנה של בבל אינם אלא גלות אחת ומנאם פירם שלים שם של כלי שמותין בו וכן פי' וכל בשלים עפר הארץ ורבותינו פירשו על שלש דמעות שהוריד עשו שנאמ' בו ויצעק צעקה הרי אחת גדולה הרי שתים ומרה הרי שלש ועליהם זכה לחיות על חרבו והיה כאשר תריד וגו': תמימנו

רשי

תשימנו מדון · אתה שם אותנו מדון לכל שכינינו שמתגרו בנו יון: השיבנו ונושעה · מבני יון: גפן ממצרים תסיע וגו׳ · חזר ורמז על גלות רומיים גפן ישראל אשר הסעת ממצרים עקרת משם וכמו ויסע כנען תקועתו ואחר כך גרשת שבעה גוים ונטעתם בארצם: פנית לפניה: את היושבים שם: ותשרש שרשיה · השרישה שרשיה: וענפיה · כמו ארזי אל ארזים חזקים כלומר מלכים אדירים: תשלח קציריה · שלח פארותיה כמו וענף קציר: עד ים · עד הים הגדול היא גבולה: ואל נהר יונקותיה · רחבה של ארץ ישראל ממדבר עד הנהר נהר פרת: למה · אתה · פרצת גדריה של אותה הכרם: וארוה כל עוברי דרך · לקטוה כל הבא כמו אריתי מורי עם בשמי וכן בלשון משנ׳ כמלא אורה וסלו: יכרסמנה חזיר מיער · כמו שדה שקרסמוה נמלים בלשון משנה והוא לשון כתיקה · מיער העי״ן תלויה זכו ישראל הרי עשו אויבם כחיות היאור שאין להם כח לעלות ביבשה ובזמן שהפורענות נגזר עליהם מתגבר כחית היער שהיא משחתת והורגת · חזיר מיער הוא עשו דכתיב ביה אכלא ומדקה ושארא ברגלה רפסה ויש לו מקצת סימני טהרה אף עשו יש לו זכות אבות: וזיז שדי · כל רמש השדה ולשון זיז שהוא זז ממקומו והולך: ירענה · רועה עליה וענפיה ואוכלן: וכנה אשר נטעה ימינך · המבוססת והמיושבת אשר נטעה ימינך לשון והשיבך על כנך: ועל בן אמצת לך · ועל עשו שהיה בן חביב לאביו שהיה קורא אותו בני אמצת גפן יעקב לך שנאמר ואת אחיך תעבוד עכשו היא שרופה באש וכסוחה לשון לא תזמור לא תכסח: יאבדו תמיד · הם הולכין ואובדין מגערת פניך וזעמך: תהי ידך על איש ימינך · תשיב מכותיך על עשו שהוא איש העומד להפרע ימינך ממנו: ועל בן · אדם אשר אמצת לך להיות מושבו משמני הארץ · ולא נסוג ממך · ואל תגרום לנו להיות נסוגים ממך: תחיינו · מן הגלו׳ ונזכיר טובתך וגבורתך ואז נקרא בשמך: יי׳ אלהים צבאות · כאן כאמרו שלש אזכרות ובאמצעי שתי אזכרות ובראשון אזכרה אחת הכל לפי חוזק הגליות והצרה והגאולה: על הגיתית · כלי שיר הבא מגת: הריעו · בראש השנה: כנור נעי׳ עם נבל · רבי חייא בר אבא אומ׳ הוא נבל הוא כנור ורבי שמעון אמר כימין ויתידות שבין זה לזה למה נקר׳ שמו נבל שהו׳ מנבל כל מיני זמר: בחדש · בחדוש הלבנ׳: בכסא · יום מועד קבוע לכך וכן ליום הכסא יבא ביתו למועד הקבוע: כי חק · הוא לישראל מאת הקב״ה לתקוע באותו היום והוא יום המשפט להקב״ה: עדו׳ ביהוסף שמו · בראש השנה יצא יוסף מבית האסורים: שפת

אבן עזרא

תשימנו מדון · כמו ויהי ריב ומדון כי זה שכן אומר בחלקי יהיה : וטעם ילעגו למו כנוי בעבור כבוד השם שהוא הגפן שהסעת ממצרים וכמוהו אשר לא נשא לשוא נפשי וטעם ילעגו שלא תוכל לעזרני · וטעם לאמר פעם שנית אלהים השיבנו והאחר רמז ליהודה שגלה פעמים : גפן · על לשון זמן עומד והטעם הסעת והם ישראל כי כרם יי׳ צבאות וטעם תסיע בעבור לכתם במדבר : תגרש גוים · השבעה ותטעה כמו תביאמו ותטעמו : פנית · לסקלה מהאבנים והם הרשעים: ותשרש · מבנין הכבד הנוסף להפרו׳ השרש ומבנין הכבד להכרית השרש כמו ושרשך: כסו · חסר בי״ת בגלה אורך וערום יכסה בגד והו׳ דרך נחות: תשלח · עד ים · באורך מים סוף ועד ים פלשתים: ואל נהר · נהר פרת ברוחב: יונקותיה · הסעיפי׳ הם הקטנים הדומי׳ ליונקי׳ ויתכן להיות טעם ההרים והארזים שהיו ישראל ההרים הגבוהים והיערות וטעם ארזי אל כדרך כהררי אל: למה פרצת · כמו פרץ גדרו: וארוה · כמו אריתי מורי לקטתי וכן כש׳ באות מאירות אותה: יכרסמנה · מלה רבעית כמו ירמסנה ויש אומרים מלה מורכבת יכרת ממנה כדרך מלא כרסו מעדני וזה רחוק בעיני: חזיר · חיה וזיז עוף והוא שם מין ושדי כמו שדה והעד יעלוז שדי וכל אשר בו וטעם חזיר ועוף האומות הדומות לחיות ולעוף הדורס: אלהים · שוב נא · עתה כמו הנה נא זקנתי אוי נא לנו והכלל כן פי׳ כל נא שבמקרא והוא בלשון ערבי הפוך אין נופל על זמן עומד ובעבור שהזכי׳ צבאות אמר משמים · וטעם זאת כי זאת היא בעצמה שהסעת ממצרים : וכנה׳ הם ישראל והעד אמצת לך ועוד אמר נטעה ימינך כמו ותטעה ותהיה מלת ופקוד מושכת אחרת אף על פי שהוא בפסוק אחר כמו כי אמר גר הייתי עם כי אלהי אבי בעזרי וכן הוא יפקוד כנה כנה תואר לגנה או לגפן שהיא מכוננת ויש אומרי׳ כי הכף תחת ג״מל ולא מצאנו שהתחלפו רק ש״ן בס״ן ואותיות אהו״י ויש או׳ כי בכנה היה ראוי להיותו על דרך רבה בבאך ור׳ יהודה הלוי נ״ע אמר כי הנ״ון חסר דגש בהתחברות שנים נו״ן כמו הללוהו מבנין הכבד הדגוש לשון ביזוי וככה אמר וכן בן כ״ל אכ״יו״אי המגי״ה ועל שמלת על לשון ביזוי כמו אל נא בו את בני ישראל הפך יכרסמנה ומלת בן סעיף כמו בן פורת יוסף : שרופה · בלשון נקבה כמו פורת וראה הכתוב למעלה ישרת גם כה וכן הוא וראה מזאת הגפן היא שרופה באש כסוחה והכנה והבן שתיהם אובדות מגערת פניך הפך והאר פניך : תהי · כל יד ואחריו בי״ת לנגאי והיתה יד יי׳ בהם הנה יד יי׳ הויה במקנך ואם איננה בבי״ת היא לטובה תהי ידך לעזרני ויד יי׳ עלי חזקה היתה עלי יד יי׳ וכן הוא תהי עזרתך על איש ימינך פירש כי הכנה אשר נטע ימינו דרך משל והנמשל הוא על ישראל או משיח בן אפרים וכנגד ועל בן הזכיר על בן אדם : ולא · כמו לא נסוג כי החולם והשורק מתחלפים יקום אבי ויקום לקול הצפור או יהיה מלת נסוג פועל עבר כמו לשון יחיד מגזרת נכונו ללצים שפטים והטעם ישוב אל בן אדם הנזכר למעלה וכאשר תהי ידך לעזרו אז תחיינו כולנו : יי׳ · וטעם להזכיר זה אז נזכור מה שהיינו מתפללי׳ והזכי׳ השם הנכבד בפסוק הזה השלישי בעבו׳ ובסמך נקרא שהוא השם הנכבד והנורא שהוא לנצח כאשר פירשתי בספר השם : למנצח על הגתית · מלת הגתית פירשתיה : שאו · כמו ישאו מדבר ועריו ומלת תנו תפרת בעבור אחרת ותנו כנור נעים עם נבל : תקעו בחדש · תחלת חדוש הלבנה כמו חדשיכם ומועדיכם חדש ושבת וכתובה בתורה תקיעת החצוצרות ונכון הוא שהיו תוקעים גם בשופרות ורבותי׳ ז״ל פירשוהו על יום ר״ה וטעם בכסא שהלבנה מתכסה בו והנה כן משפט כל חדש ומלת חגינו זביחת הכבשים כמו חגים ינקופו אסרו חג בעבותים ולפי דעתי שמלת כסא כמו זמן קבוע או מועד ידוע וככה ליום הכסא יבוא ביתו : כי · חק ומשפט קרובים בטעם וטעם זה היה החוק ליש׳ להריע לאהי יעקב בזמן הזה : עדות : י״א כי שמו שב אל עדות כמו ויקם עדות ביעקב א״ע שבא על לשון זכר כמו ודעת לנפשך ינעם כי התי״ו סימן לשון נקבה וי״א כי וי״ו שב אל חק לישראל או אל משפט וי״א כי עדות כמו עדי כמו את הנזר ואת העדות רמז לדביר זהב : בצאתו

כסו ב׳ וסי׳ פניו חרולי׳ · כסו הרים צלה : תשלח ה׳ וסי׳ נמס׳ בסד׳ כי תצא : יכרסמנ׳ חד מן ד׳ מלין בקרי׳ דהלי׳ בהון אות וסי׳ נמס׳ בשופטי׳ סי׳ י״ח : על איש ה׳ וסי׳ ויען כל איש יהוד׳ על · עד אנה תהותתו · תהי ידך על איש · הן יהרס ולא יבנה · כי לא על איש ישים : פ״א הרנינו ב׳ וס׳ הרנינו גוי׳ עמו כי דם עבדיו הרנינו לאלה׳ עוזינו הריעו :

תְּשִׂימֵנוּ מָדוֹן לִשְׁכֵנֵינוּ וְאֹיְבֵינוּ יִלְעֲגוּ־לָמוֹ׃ אֱלֹהִים צְבָאוֹת הֲשִׁיבֵנוּ וְהָאֵר פָּנֶיךָ וְנִוָּשֵׁעָה׃ גֶּפֶן מִמִּצְרַיִם תַּסִּיעַ תְּגָרֵשׁ גּוֹיִם וַתִּטָּעֶהָ׃ פִּנִּיתָ לְפָנֶיהָ וַתַּשְׁרֵשׁ שָׁרָשֶׁיהָ וַתְּמַלֵּא־אָרֶץ׃ כָּסּוּ הָרִים צִלָּהּ וַעֲנָפֶיהָ אַרְזֵי־אֵל׃ תְּשַׁלַּח קְצִירֶהָ עַד־יָם וְאֶל־נָהָר יוֹנְקוֹתֶיהָ׃ לָמָּה פָּרַצְתָּ גְדֵרֶיהָ וְאָרוּהָ כָּל־עֹבְרֵי דָרֶךְ׃ יְכַרְסְמֶנָּה חֲזִיר מִיָּעַר וְזִיז שָׂדַי יִרְעֶנָּה׃ אֱלֹהִים צְבָאוֹת שׁוּב נָא הַבֵּט מִשָּׁמַיִם וּרְאֵה וּפְקֹד גֶּפֶן זֹאת׃ וְכַנָּה אֲשֶׁר־נָטְעָה יְמִינֶךָ וְעַל־בֵּן אִמַּצְתָּה לָּךְ׃ שְׂרֻפָה בָאֵשׁ כְּסוּחָה מִגַּעֲרַת פָּנֶיךָ יֹאבֵדוּ׃ תְּהִי־יָדְךָ עַל־אִישׁ יְמִינֶךָ עַל־בֶּן־אָדָם אִמַּצְתָּ לָּךְ׃ וְלֹא־נָסוֹג מִמֶּךָּ תְּחַיֵּנוּ וּבְשִׁמְךָ נִקְרָא׃ יְהוָה אֱלֹהִים צְבָאוֹת הֲשִׁיבֵנוּ הָאֵר פָּנֶיךָ וְנִוָּשֵׁעָה׃ פא

לַמְנַצֵּחַ עַל־הַגִּתִּית לְאָסָף׃ הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב׃ שְׂאוּ־זִמְרָה וּתְנוּ־תֹף כִּנּוֹר נָעִים עִם־נָבֶל׃ תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בַּכֶּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ׃ כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב׃ עֵדוּת בִּיהוֹסֵף שָׂמוֹ

תְּשַׁוִּיתָנָא לְמַצּוּתָא לְשִׁיבָבָנָא וּבַעֲלֵי דְבָבָנָא יִתְלַעֲבוּן לְהוֹן׃ אֱלֹהִים צְבָאוֹת אֲתֵיב יָתָנָא מִגָּלוּתָנָא וְאַנְהַר זִיו סְבַר אַפָּךְ עֲלָנָא וְנִתְפְּרִיק׃ בֵּית יִשְׂרָאֵל דִּמְתִילִין לְגוּפְנָא מִמִּצְרַיִם אַטִּילְתָּא תָּרִיכְתָּא מְעַמְמַיָא מֵאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְנַצִּיבְתִּינוּן׃ פַּנִּיתָא מִן קֳדָמֵיהוֹן כְּנַעֲנָאֵי וְשָׁרַשְׁתָּא שׁוֹרְשֵׁיהוֹן וּמְלָאַת אַרְעָא׃ חַפְיָין טוּרַיָא דִירוּשְׁלֵם טוּל בֵּית מַקְדְּשָׁא וּבָתֵּי מֶדְרָשַׁיָא רַבָּנִין אָמְרִין אַלִּימִין דִּמְתִילִין לְאַרְזִין תַּקִּיפִין׃ שְׁבִישַׁת שִׁבְשִׁין שַׁדְּרַת תַּלְמִידָהָא עַד יַמָּא רַבָּא וְלִנְהַר פְּרָת יָנִיקָהָא׃ לְמָה תְקוֹפְתָּא גוּדָהָא וּמְכַסְּחִין יָתָהּ כָּל עָבְרֵי אוֹרְחָא׃ יְנוּבְרִינָהּ חֲזִיר דְּמִן חוּרְשָׁא וְתַרְנְגוֹל בָּרָא יִתְפַּרְנֵס מִינָּהּ׃ אֱלֹהִים צְבָאוֹת תּוּב כְּדוּן אִסְתַּכַּל מִן שְׁמַיָא וַחֲמִי וְאִדְכַּר בְּרַחֲמֵי גוּפְנָא הָדָא׃ וְעוֹבָדָא דִּי נְצִיבַת יְמִינָךְ וְעַל מַלְכָּא מְשִׁיחָא דְּחַיֵּילְתָּא לָךְ׃ מִתּוֹקְדָא בְּנוּרָא וּמוֹפַרְכָא מִמְּזוֹפִיתָא דְּמִן קֳדָמָךְ יֵיבְדוּן׃ תְּהֵי אִידָךְ עַל גְּבַר דְּקַיֶּימְתָּא לֵיהּ בִּידָא יְמִינָךְ עַל בַּר נַשׁ דְּחַיֵּילְתָּא לָךְ׃ לָא נָזוּר מִבַּתַר דַּחַלְתָּךְ תְּקַיֵּימִינָנָא וּבִשְׁמָךְ נִקְרֵי׃ יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת אֲתֵיב יָתָנָא מִגָּלוּתָנָא אַנְהַר זִיו סְבַר אַפָּךְ עֲלָנָא וְנִתְפְּרִיק׃

לְשַׁבָּחָא עַל כִּנּוֹרָא דְּאַתְיָא מִן גַּת עַל יְדָא דְאָסָף׃ שַׁבַּחוּ קֳדָם אֱלֹהִים עוּשְׁנָנָא יַבִּבוּ קֳדָם אֱלָהָא דְיַעֲקֹב׃ אֲרִימוּ קָלָא בְּתוּשְׁבַּחְתָּא וְסַדָּרוּ תוּפַיָא כִּנּוֹרָא דְּקָלֵיהּ בְּסִים עִם נִבְלִין׃ תְּקַעוּ בְּיַרְחָא דְתִשְׁרֵי שׁוֹפָרָא בְּיַרְחָא דְּמִתְכַּסֵּי יוֹמָא חַגָּא דִילָנָא׃ אֲרוּם קְיָים גְּזַר יִשְׂרָאֵל הוּא הִלְכְתָא דִינָא לֵאלָהָא דְיַעֲקֹב׃ סַהֲדוּתָא עַל יְהוֹסֵף שַׁוְיֵהּ דְּלָא קָרִיב לְאִתַּת רִבּוֹנֵיהּ בְּיוֹמָא

בְּצֵאתוֹ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם שְׂפַת לֹא־יָדַעְתִּי אֶשְׁמָע: הֲסִירוֹתִי מִסֵּבֶל שִׁכְמוֹ כַּפָּיו מִדּוּד תַּעֲבֹרְנָה: בַּצָּרָה קָרָאתָ וָאֲחַלְּצֶךָּ אֶעֶנְךָ בְּסֵתֶר רַעַם אֶבְחָנְךָ עַל־מֵי מְרִיבָה סֶלָה: שְׁמַע עַמִּי וְאָעִידָה בָּךְ יִשְׂרָאֵל אִם־תִּשְׁמַע־לִי: לֹא־יִהְיֶה בְךָ אֵל זָר וְלֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל נֵכָר: אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַרְחֶב־פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ: וְלֹא־שָׁמַע עַמִּי לְקוֹלִי וְיִשְׂרָאֵל לֹא־אָבָה לִי: וָאֲשַׁלְּחֵהוּ בִּשְׁרִירוּת לִבָּם יֵלְכוּ בְּמוֹעֲצוֹתֵיהֶם: לוּ עַמִּי שֹׁמֵעַ לִי יִשְׂרָאֵל בִּדְרָכַי יְהַלֵּכוּ: כִּמְעַט אוֹיְבֵיהֶם אַכְנִיעַ וְעַל צָרֵיהֶם אָשִׁיב יָדִי: מְשַׂנְאֵי יְהוָה יְכַחֲשׁוּ־לוֹ וִיהִי עִתָּם לְעוֹלָם: וַיַּאֲכִילֵהוּ מֵחֵלֶב חִטָּה וּמִצּוּר דְּבַשׁ אַשְׂבִּיעֶךָ:

פב מִזְמוֹר לְאָסָף אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת־אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט: עַד־מָתַי תִּשְׁפְּטוּ־עָוֶל וּפְנֵי רְשָׁעִים תִּשְׂאוּ־סֶלָה: שִׁפְטוּ־דַל וְיָתוֹם עָנִי וָרָשׁ הַצְדִּיקוּ: פַּלְּטוּ־דַל וְאֶבְיוֹן מִיַּד רְשָׁעִים הַצִּילוּ:

נָפִיק מִבֵּית אֲסִירֵי וְשַׁלִּיט בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם כְּפוּתָא וְלָא חַכִּימִית לְאַלִּיפוּת שְׁמָעִית: אַעְדִּיתִי מִשִּׁיעְבוּדָא כַּתְפֵיהּ אוֹרְזוֹי מִן לְמִרְמֵי טִינָא לְקִידְרָא אִיסְתַּלְּקָן: בְּעִידַּן עַקְתָּא דְמִצְרַיִם קְרֵית וּפְצֵירֵית יָתָךְ צְמִירֵית יָתָךְ בַּאֲתַר טְמוּר בֵּית שְׁכִנְתִּי דְאַכְלִין קֳדָמוֹי גַּלְגַּלִּין דִּי נוּר בְּחַנְתָּךְ עַל מֵי מַצּוּתָא לְעָלְמִין: שְׁמָעוּ עַמִּי וְאַסְהִיד בְּכוֹן יִשְׂרָאֵל אִם תְּקַבִּיל לְמֵימְרִי: לָא יְהֵי בֵינֵיכוֹן פָּלְחֵי טַעֲוָתָא נוֹכְרָאָה וְלָא תִסְגְּדוּן לְטַעֲוַת חִילוֹנֵי: אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דְּאַסִּיקִית יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם אַפְתֵּי פוּמָךְ בְּפִתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא וְאַמְלֵי יָתֵיהּ מִכָּל טַבְתָּא: וְלָא קַבִּילוּ עַמִּי לְקָלִי וְיִשְׂרָאֵל לָא צְבוּ לְמֵימְרִי: וְתָרִיכְתֵּיהּ בְּהִרְהוּרֵי לִבְּהוֹן אָזְלוּ בְּמַלְכַת רַשִׁיעֲהוֹן: הַלְוַאי עַמִּי שָׁמַע לִי יִשְׂרָאֵל בְּאוֹרְחָתִי יְהַלְּכוּן: כִּזְעֵיר בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן אַמְאִיךְ וְעַל בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן אָתִיב מָחַת גְּבוּרְתִי: סַנְאֵי יְיָ יְכַדְּבוּן לֵיהּ וִיהֵי תּוּקְפְּהוֹן לְעָלַם: וְיֵאֲכִילִינֵיהּ מִן טוּב לַחְמִים וְזֵימִין וּמִן טִינָרָא דוּבְשָׁא אַשְׂבְּעִינָךְ:

תּוּשְׁבַּחְתָּא עַל יְדָא דְאָסָף אֱלָהִים שְׁכִינְתֵּיהּ שַׁרְיָא בִּכְנִשְׁתָּא צַדִּיקִין דְּתַקִּיפִין בְּאוֹרָיְתָא בִּמְצַע דִּינִין דְּקוּשְׁטָא יְדִין: עַד אֵימָתַי רַשִׁיעַיָּא תְּדוּנוּן שְׁקַר וְאַפֵּי רַשִׁיעַיָּא תִּסְבוּן לְעָלְמִין: דוּנוּ מִסְכֵּינָא וְיַתְמָא עַנְיָא וּמִסְכֵּינָא אַצְדִּיקוּ: שֵׁיזִבוּ מִסְכֵּן וַחֲשׁוּכָא מִן יְדֵיהוֹן דְּרַשִׁיעַיָּא פְּצוּ יָתְהוֹן:

רשי

שפת לא ידעתי אשמע · מפורש במסכת סוטה שלמדו גבריאל שבעים לשון: מדוד · מעבודת עבדות לבשל קדירו' כדרך שאר עבדים מדוד קדירה כמו והכה בכיור או בדוד: בצרה קראת · ליכלכם קראתם מצרת עבודת סבלות מצרים ואחלץ אתכם: אענך בסת' רעם · אתה קראתני בסתר בינו ובינך ואני עניתיך בקול רעם הודעתי גבורות ונוראות בפרהסיא: אבחנך על מי מריבה סלה · ואף על פי שגלוי ובחון לפני שאתם עתידים להמרותי במי מריבה כך שנויה במכילתא: שמע עמי · אחרי שכל זאת עשיתי לך כדי אתם לשמוע לי: הרחב פיך · לשאול ממני כל תאות לבך ואמלאהו · ככל אשר תשאל אמלא: בשרירות לבם · במראית לבם כמו למען שורדי: לו עמי שומע לי · עדיין אם היו רוצין לשוב לי ולשמוע אלי: כמעט אויביהם אכניע · בשעה מועטת הייתי מכניע אויביהם: אשיב ידי · אשיב מכתי מעליכם לתת אותה עליהם ואז משנאי יי' יכחשו לו' ויהי עתם פורענות' לעולם: ויאכילהו · לישראל: ומצור · השביעם דבש כשהלכו בדרכיו כענין שנאמר ויניקהו דבש מסלע: אלהים נצב בעדת אל · לראות אם אמת ישפוטו ואתם הדיינים עד מתי תשפטו עול: הצדיקו · אם זכאי הוא בדינו אל תהפכו דינו לחובה בשביל לשאת פני רשעים: לא

בצאתו על ארץ מצרים · כמו ויצא יוסף רק לא מלאכו ויוסף בסבלות וכפיו בדוד רק כבל רגלו בבית הסוהר ויש אומרים כי בראש השנה יצא מבית האסורים והכון בעיניכי הזכיר יהוסף בתוספת הא תפארת בעבור השם הנכבד והוא כנגד כל ישראל כאשר הזכרתי במזמור העליון וטעם להיות חק בכל ראש חדש לתקוע בשופר להזכיר גבורות השם בתחלת כל מועד ויש אחרים ככה או הזכיר יוסף כנגד כל ישראל כדרך בני יעקב ויוסף · סלה כאשר פירשתי שם בצאתו על ארץ מצרים · כבואם מרעמסס ועברו על ארץ מצרים ומצרים מקברים וטעם שפת לא ידעתי אשמעהנה ומוסר כנגד כל ישראל שהוכרכו ישראל במצרים ללמוד לשון מצרים שלא ידעום אבותיהם והיה ראוי להיות שפת שלא ידעתי או תחסר מלת עם שפת עם לא ידעתי כדרך השותי' במזרקי זהב או כסף יין ועתה הזכיר החק שהשם הוא בישראל שהוציאם ממצרים ותה הוא הסירותי מסבל · הסירותי אני הוא שהסירותי מסבל שכמו שכם ישראל · וכפיו תעבורנ' תסורנה מעשות חומר מעשות החומר והלבנים ולנשאם בדוד ויתכן היות שפת לא ידעתי רמז לישראל ששמעו קול השם בסיני והנה שפת שמוך כי ישראל לא ידעו השם כראוי רק אחרי שומעם קולו וכן הוא כתוב אתה הראית לדע' ומה הוא מן השמים השמיעך את קולו או יהיה שפת לא ידעתי משה שהיה ערל שפתים והיה אהרן לו לפה והיה משה מדבר על שם הכבוד לישראל: בצרה · זה הוא שהצילם מתחת יד מצרים · וטעם ואענך בסתר רעם כדרך עננו במרחביה כאילו הוא כתוב עניתיך בהסתיר הרעם ממך בעת השקיף השם בעמוד אש וענן וכתוב קול רעמך בגלגל · וטעם אבחנך על מי מריבה מימי הצור שנקרא שם המקום מסה ומריבה · וטעם להזכיר זה עם זה כי בהיותך במים ואתה עובר בים הסתרתי הרעם והענן ממך ובהיותך בישמה נתתי לך מים: אבחנך · בדרך ושם נסהו וסלה באמת: שמע · הזכיר בתחלה הסירותי מסבל שכם ישר' על כן הוא חייב לשמוע לי · כתו' הנה לא יהיה בך אל זר לא יהיה בך אל זר כמצא ובדיבור שני כתו' לא יהיה לך אלהים פי' באמונת הלב מפי חכם לא בך כמצא ולך באמונת הלב: אנכי · כאשר תאמין כי אנכי השם העומד לנכח התענג עלי שתבקש בפיך כל רצונך ומשל לבך ואמלאהו ולא בימי השופטים או כבואת הבית הראשון אם היה זה אסף הוא המשורר בימי דוד: ואשלחהו · כמו מי שלח פרא: בשרירות · בחוזק כמו שריר וקיים: לו · הפך ולא שמע עמי לקולי: בדרכי יהלכו · הפך ילכו במועצותיהם: כמעט · במעט זמן וטעם אשיב בעבור שהכניע בימים קדמונים כל אויביהם: משנאי · יכחשו · כמו יכחשו לך אויביך מרוב פחדם יכחשו שלא מרדו בך או על דרך ויכחשו אויביך לך מטעם ובשרי כחש משמן: ויהי עתם · כי בא יומו ולעולם לא יקומו · ור' יהודה בן בלעם אמר כן ועל בריהם אויבי יי' כי הם מכחשים אלהותו ויחשבו כי עד לעולם יעמודו וזה פי' ארוך ואיננו על משפט לשון הקדש הלא ראה וקרב לבא עתה ורבים ככה: ויאכילהו · כי ויאכילהו על השם הנזכר למעלה משנאי יי' והאה והוי"ו שב אל ישראל אם בדרכי יהלכו והטעם היה ראוי שישמעו לו ויזכרו החסד שגמל לאבות' והוא מתוק ונכבד יותר מחלב חטה והשביעם מים מצור מתוק מדבש ותהיה מ"ם מצור משרת אחר כדרך מאל אביך ויעזרך וטעם אשביעך כדרך קטורף בני עליו כל רואהו אומר לו ככה פעם ידבר כאילו אינו לנכח ופעם ידבר לנכח וככה משכת עבית כשית כי כן מנהג הלשון ויש אומרי' כי ומצור דבש אשביעך ידבר לנכח ישראל לעתיד: מזמור לאסף אלהים · טעם נצב בעדת אל הכבוד שהוא עם עדת ישר' · בקרב אלהים · הם המלאכים שהם האלהים וכבא השמים בני האלהים כי על ידי המלאכים הם כל משפטי אלהים בארץ ויש אומרים כי בקרב אלהים כמו אלהים לא תקלל והטעם כי הוא בקרבם ויש להם ליזמר שלא ישפטו עול: עד · עתה יוכיח השופטי' שהם אלהים מתי תשפטו משפטו עול כי כח השם במלאכים בפעלים: ופני רשעים תשאו · הפך נפלו פניך על כן אחריו הלא אם תטיב שאת: שפטו · עשו משפט יתום שאין עוזר לו שלא יוכל לדבר ואלמנה שאין לה בעל הצדיקו כי הרשעים יעשו להם חמס ואתם נושאים פניהם: פלטו · שפטו דל בממון ופלטו דל בנפש: לא

דאוריתא דכו': אנכי יי' יב' וסימ' בסדר וישמע יתרו: שמע עמי לקולי יז' בליש' שמיעה לקול וסימ' נמסר בסיפרא סימ' נח': אויביהם ו' מל' וסימ' ויחר אף יי' קדמא דשפטים ב' בפסוק · כמעט אויביהם אכניע · וילחצום אויביהם ויכנעו · כי שמחם יי' · ואת אויביהם כסה הים: פ"ב ופני יו' בקריא' וסימ' ופני יי' לא חליתי · ופני המלך לא ראה · וישב אבשלום בירושלם דשמואל · מלכם תדכאו עמי ופני עניים · ודמות פניהם פני אדם ג' בפסוק · ופני הקדש המראה · ופני השני פני אדם · קבצו פארור · ופני אריה פניהם דדה' · ופני תהום יתלכדו · ופני רשעים תשאו · ופני המן חפו · ופני אדם אל התימורה ב' בנ':

לא· דברי המשורר שהוכיחם ולא ידעו ולא הבינו או טעמו שתקו כאילו לא ידעו· וטעם בחשכה יתהלכו כי השוחד יעור עיני פקחים וטעם ימוטו ראויים הם מוסדי ארץ שימוטו בעבור עוות הדין או לא יחושו השופטים שימוטו כל מוסדי ארץ: אני· מושב אלהים ישבתם: ובני עליון· כמלאכים: אכן· אין אתם רק כאדם תמותון והטעם כי נמשלתם כנשמת המלאכי' והנה אינכם רק כגופות תמותון וכאחד השרים המתגברים ועושים חמס וככה דרך שרים וכל שופטי ארץ: קומה· תפלת המשורר או ידבר על לשון הצועקי' חמס או דרך נבואה ובי"ת בכל הגוים נוסף כמו לכו לחמו בלחמי ויהיה הפועל יוצא כדרך ונחלתנו ונחל יי' את יהודה חלקו ור' יהודה הלוי אמר אתה תהיה נחלה לצועקים בכל הגוים: שיר מזמור לאסף· אלהים כמו שופט: דמי· שתיקה מגזרת וידום אהרן אף על פי שהוא משרש אחר וטעם אל שאתה תקיף שתוכל להושיע: כי יהמיון· מגזרת המון כי ברובם הם בוטחים: על· יערימו· ערמת סוד וטעם צפוניך צפונים בסתרך כנגד סוד: אמרו· זה לזה: מגוי· מהיותם גוי: כי נועצו· עצת לב יחדיו וטעם עליך כי שמך נקרא עליהם: אהלי· הטעם אדום באהליהם או שכני אהלי אדו' שהתחברו אליהם והנה הם העיק' וככה יושבי צור: והגרי'· הם ההגריאי' שילדה הגר מבעל אח' ובעבור שהיתה שפחת אברהם התייחסו הבנים אליה כדרך בנות ברזילי הגלעדי: גבל· הם הגבלים וטעם זרוע כי תמיד היו עוזרים אותו: עשה להם כמדין· כאשר עשית למדין במלחמות גדעון: בנחל קישון· ששם מתו הנשים ממחנה סיסרא נחל קישון גרפם: נשמדו· שב אל מדין ושם המקו' שנפלו שם עין דאר אולי נקרא כן בעבור שהיה גדעון משם: שיתמו· דרך נחות כמו ונקראהו את הילד: אשר· נאות· כמו נוות כי אותיות אהו"י נראות ונעלמות מתחלפות: אלהי· בעבור שהזכיר אלהי' בלא סימן המדבר הזכי' אלהי שהוא סימן המדבר ליחדו על כן אמר אלהי: שיתמו כגלגל· נוסף הגי"מל כי היא כאשר יבער הגלגל וכגלגל לפני סופה כי הוא מתגלגל: כאש· לפי דעתי כי תבער פועל יוצא ואחרי אמרו כי תבער היער ואיננו ככה ומלהט תלהט לעד: כן· בסערך· וסער מתהולל: ובסופתך· רוח חזקה: מלא· בעבור שהתגברו לאמר נרשה את נאות אלהים הכה כנגד זה קלון: וידעו· יש אומ' כי יחסר וי"ו מן שמך והנכון בעיני שיחסר ש"ן שהוא תחת אשר וכן הוא וידעו כי אתה שמך יי' לבדך וככה ע' תרבו תדברו גבוהה גבוהה ורעה שנרדפה ועליון לנגד קלון: למנצח· הגתית· פירשתיו: מה ידידות· אהובות תאר למשכנות:

תמתון ד' בקריאה ג' חס וא' מל וסימ' בישעיה סימ' כ"ב: פ"ג שיר מזמור ג' בטעם וסימ' שיר מזמור לבני קרח גדול יי'· שיר מזמור לאסף אלהים אל דמי לך· שיר מזמור לדוד דנכון לבי: אויביך ז' מל וסי' כן יאבדו כל אויביך יי'· ואויה עמך בכל אשר הלכת דד"ה· והכנעתי את כל אויביך דד"ה· אם שלש שנים רעב

לֹא יָדְעוּ וְלֹא יָבִינוּ בַּחֲשֵׁכָה יִתְהַלָּכוּ יִמּוֹטוּ כָּל מוֹסְדֵי אָרֶץ: אֲנִי אָמַרְתִּי אֱלֹהִים אַתֶּם וּבְנֵי עֶלְיוֹן כֻּלְּכֶם: אָכֵן כְּאָדָם תְּמוּתוּן וּכְאַחַד הַשָּׂרִים תִּפֹּלוּ: קוּמָה אֱלֹהִים שָׁפְטָה הָאָרֶץ כִּי אַתָּה תִנְחַל בְּכָל הַגּוֹיִם:

פ ג שִׁיר מִזְמוֹר לְאָסָף: אֱלֹהִים אַל דֳּמִי לָךְ אַל תֶּחֱרַשׁ וְאַל תִּשְׁקֹט אֵל: כִּי הִנֵּה אוֹיְבֶיךָ יֶהֱמָיוּן וּמְשַׂנְאֶיךָ נָשְׂאוּ רֹאשׁ: עַל עַמְּךָ יַעֲרִימוּ סוֹד וְיִתְיָעֲצוּ עַל צְפוּנֶיךָ: אָמְרוּ לְכוּ וְנַכְחִידֵם מִגּוֹי וְלֹא יִזָּכֵר שֵׁם יִשְׂרָאֵל עוֹד: כִּי נוֹעֲצוּ לֵב יַחְדָּו עָלֶיךָ בְּרִית יִכְרֹתוּ: אָהֳלֵי אֱדוֹם וְיִשְׁמְעֵאלִים מוֹאָב וְהַגְרִים: גְּבָל וְעַמּוֹן וַעֲמָלֵק פְּלֶשֶׁת עִם יֹשְׁבֵי צוֹר: גַּם אַשּׁוּר נִלְוָה עִמָּם הָיוּ זְרוֹעַ לִבְנֵי לוֹט סֶלָה: עֲשֵׂה לָהֶם כְּמִדְיָן כְּסִיסְרָא כְיָבִין בְּנַחַל קִישׁוֹן: נִשְׁמְדוּ בְעֵין דֹּאר הָיוּ דֹּמֶן לָאֲדָמָה: שִׁיתֵמוֹ נְדִיבֵמוֹ כְּעֹרֵב וְכִזְאֵב וּכְזֶבַח וּכְצַלְמֻנָּע כָּל נְסִיכֵמוֹ: אֲשֶׁר אָמְרוּ נִירְשָׁה לָּנוּ אֵת נְאוֹת אֱלֹהִים: אֱלֹהַי שִׁיתֵמוֹ כַגַּלְגַּל כְּקַשׁ לִפְנֵי רוּחַ: כְּאֵשׁ תִּבְעַר יָעַר וּכְלֶהָבָה תְּלַהֵט הָרִים: כֵּן תִּרְדְּפֵם בְּסַעֲרֶךָ וּבְסוּפָתְךָ תְבַהֲלֵם: מַלֵּא פְנֵיהֶם קָלוֹן וִיבַקְשׁוּ שִׁמְךָ יְהוָה: יֵבֹשׁוּ וְיִבָּהֲלוּ עֲדֵי עַד וְיַחְפְּרוּ וְיֹאבֵדוּ: וְיֵדְעוּ כִּי אַתָּה שִׁמְךָ יְהוָה לְבַדֶּךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל הָאָרֶץ:

פ ד לַמְנַצֵּחַ עַל הַגִּתִּית לִבְנֵי קֹרַח מִזְמוֹר: מַה יְּדִידוֹת מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ יְהוָה צְבָאוֹת:

ג' ל' יתר בחשכה כלורה · ל' · יח' נ' ל' · ב' בראשית · ג' כטל · ג' · ז' מל · ג' · ל' · ב' רף נלנבס · ל' · ל' קמץ ויתר זקני גבל · ל' · ל' · ב' · ל' יתר קול רעמך בגלגל · ל' · ה' · ג' · יח' רכין · ב' יתר אל משכיל · ב' מה טובו אהליך

לָא חַכִּימוּ לְאוֹטָבָא וְלָא אִתְכַּוְונָן בְּאוֹרַיְתָא בַּחֲשׁוֹכָא מְהַלְכִין מְטוּל הֵיכְנָא מִתְמוֹטְטִין רִיגְלֵיהוֹן דִּי בְסִסֵי אַרְעָא: אֲנָא אֲמֵרִית הֵי כְמַלְאֲכַיָּא אַתּוּן חֲשִׁיבִין וְהֵיךְ אַנְגְּלֵי מְרוֹמָא כוּלְכוֹן: בְּרַם בְּקוּשְׁטָא הֵיךְ בְּנֵי נָשָׁא תְּמוּתוּן וְהֵיךְ חַד מִן רַבְרְבָנַיָּא תִּפְּלוּן: קוּם יְיָ דוּן יַת כָּל יָתְבֵי אַרְעָא אֲרוּם אַתְּ תַּחְסִין בְּכָל עַמְמַיָּא: שִׁיר וְשִׁבְחָא עַל יְדָא דְאָסָף: אֱלֹהִים לָא תִשְׁתּוֹק לָךְ לָא תִתְרַשַּׁל וְלָא תִשְׁדוֹךְ אֱלָהָא: אֲרוּם הָא בַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִתְרַגְשִׁין וְסַנְאָךְ זְקִיפוּ רֵישָׁא: עַל עַמָּךְ נְבִילוּ רָזָא וּמִתְמַלְכִין עַל דְּמִטַּמְּשִׁין בְּאוֹצְרָךְ: אֲמַרִין אִיתוּ וְנִכְסִינוּן מִלְּמֶהֱוֵי עַם וְלָא אִדְכַּר שְׁמָא דְיִשְׂרָאֵל תּוּב: אֲרוּם אִתְמַלְכִין בְּכָל לִבָּא עֲלָךְ כַּחֲדָא וְאַמְטוּלְתָךְ קְיָימָא גַזְרִין: מַשְׁכְּנֵי אֱדוֹמָאֵי וַעֲרָבָאֵי מוֹאֲבָאֵי וְהוֹנְגְרָאֵי: גּוֹבְנָאֵי וְעַמּוֹנָאֵי וַעֲמַלְקָאֵי פְּלִישְׁתָּאֵי עִם יָתְבֵי צוֹר: לְחוּד סַנְחֵרִיב מַלְכָּא דְאָתוּר אִתְחַבַּר עִמְּהוֹן הֲווֹן לְסָעִיד לִבְנֵי לוֹט לְעָלְמִין: עֲבֵיד לְהוֹן הֵיךְ עֲבַדְתָּא לְמִדְיָן וּלְסִיסְרָא וְהֵיךְ עֲבַדְתָּא לְיָבִין בְּנַחַל דְּקִישׁוֹן: אִשְׁתֵּיצִיו בְּעֵינָא דְדָאר הֲווֹ הֵיךְ רֵיעֵי דְרָמִיס לְאַרְעָא: שַׁוִּי יַתְהוֹן וְרַבְנֵיהוֹן הֵיךְ עוֹרֵב וְהֵיךְ זְאֵב הֵיךְ זֶבַח וְהֵיךְ צַלְמוּנָע וְכָל מַלְכֵיהוֹן: דִּי אֲמַרוּ נֵירַת לָנָא יַת כָּל עִידִירַת אֱלָהִים: אֱלָהַי שַׁוִּי יַתְהוֹן הֵיךְ גַּלְגְּלָא דְמִתְגַּלְגַּל וְאָזִיל וְלָא נָיֵיחַ בְּמִדְרוֹן וְהֵיךְ קַשָּׁא קֳדָם זַעְפָּא: הֵיךְ אֶשָּׁא דְבַעְרָא בְּחוּרְשָׁא וְהֵיךְ שַׁלְהוֹבִיתָא דְמַצְלְהָבָא זָרְזֵי טוּרַיָּא: הֵיכְנָא תִּרְדּוֹפִינוּן בְּעַלְעוֹלָךְ וּבְזַעְפָּךְ תְּבַהֲלִינוּן: מַלֵּיָא אַפֵּיהוֹן קְלָנָא וְיִבְעוֹן שְׁמָךְ יְיָ: יִבְהֲתוּן וְיִבָּהֲלוּן לְעָלְמֵי עָלְמִין וְיִתְחַסְרוּן וְיהוֹבְדוּן: וְיִנְדְּעוּן אֲרוּם אַתְּ שְׁמָךְ יְיָ בִּלְחוּד עִילָּאָה עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא: לְשַׁבָּחָא עַל כִּינָרָא דְאַתְיָא מִגַּת עַל יְדֵיהוֹן דִּבְנֵי קֹרַח תּוּשְׁבַּחְתָּא: מַה חֲבִיבִין רְחִימִין מַשְׁכְּנָךְ יְיָ צְבָאוֹת:

רשי

לא ידעו· הדיינין המעותים את הדין: ולא יבינו· את אשר בשביל העון הזה יתהלכו בחשכה וימוטו על כך כל מוסדי ארץ: אלהים אתם· מלאכי' כשנתתי לכם את התורה נתתיה לכם על מנת שאין מלאך המות שולט עוד בכם: אכן כאדם תמותון· אכן כאדם הראשון תמותון אחרי שחבלתם מעשיכם כמוהו: וכאחד השרי'· הראשונים שמתו כן תפולו ומדרש אגדה כאחד השרים שלמעלה שנאמר יפקוד יי' על צבא המרום במרום: קומה אלהים· אסף התחיל להתפלל שיקום ויכרית אותם הדיינין המקולקלין מישראל: כי אתה· הוא הנוחל הגוים והכל בידך לשפוט: אל דמי לך· אל תתן שתיקה לעוותיכו שאויבינו מריעי' לנו: עליך ברית יכרותו· ברית זו איננה אלא עליך להשכיח את שמך שאין אתה קרוי אלהי' להם אלא לנו אלהי ישר' ומאחר שלא יזכר שם ישראל אף שמך הגדול איננו נזכר· כך מצאתי: גם אשור· אף אשור שהיה נזהר עד היום מאחר עצת שכלה ולא יתחבר עם מרעים כמה דאת אמר מן הארץ ההיא יצא אשור שיצא מעצ' דור הפלגה כאן נלוה עמם ועזרו לרעה· בפירושים אחרים מצאתי כ"ן גם אשור נלוה עמם וגו' גם זה שהיה מחבב מתחילתו מעשים טובים שפירש מעצת נמרוד שנאמ' מן הארץ ההיא יצא אשור אף הוא חזר להיות רשע לכך נשתתף להחריב ביתך בראשית רבה: היו זרועי· כל אלה נתנו כח ועזרה למואב ועמון שנכינו לבא עלינו: עשה להם כמדין· על ידי גדעון: כסיסרא· על ידי ברק: נשמדו בעין דאר· איני יודע איזו מן המלחמות היתה בעין דאר של גדעון או של ברק: היו דומן· זבל משומר תרגם יונתן: אשר אמרו· הגוים האלה האמורים למעלה אדום וישמעאל וכל חבריהם: נירשה לנו את נאות אלהים· את נוה בית אלהים: שיתמו כגלגל· וכקש הנרדפים מפני רוח ומהו גלגל הוא ראשי קוצי השדה הקרויי' קרדונ"ש בלע"ז וכשמגיעין ימי החורף נינתקים ונפחתים מאליהם ופורחין מעט מעט ודומה אותו הניתק מהם כמין גלגלי אופן עגלה והרוח מוליכת: בסופתך· טורבילו"ן בלע"ז: מה ידידות משכנותיך· כמה אהובות וחביבות משכנותיך:

בר"ה· כי הנה אויביך יהמיון· בזרוע עזך· אשר חרפו אויביך יי'· וב' חס' דחס' וסימ' כי תצא למלחמה על איבך קדמא· אשר יציק· ושארא איביך כתיב: גבל ב' א' קמץ וא' פתח וסי' זקני גבל וחכמיה· גבל ועמון· בתרא קמץ ואינון מן א"ב א' פתח וא' קמץ וסימ' בבס' רבתא כערך פתח: דאר ד' כתיב א' במצעות המלה וסימ' ויהי למנשה בישכר קדמא דפסוק' וממטה נפתלי את עיר מקלט· בקאבינדב· נשמדו בעין דאר: מלא הדגש וסי' מלא שבוע זאת· את אמתחו' · מכחר עצמי' מלא· מלא קרנך שמן· מלא פניה' קלון· וחד ומלא חפנך גחלי אש: פ"ד ידידות ב' א' מל וא' חס' ו' וסי' משכיל שיר ידידת· מה ידידות משכנותיך:

נכספה. התאותה וכמעט כלתה מרוב התאוה והטעם׳ שעבר השיעור התאוה על כן מלת גם: לחצרות יי׳. אם זה מבני קרח הוא בבבל או אם מבני קרח בימי דוד לחצרות שהוא סביבות אהל השם או דרך נבואה: לבי. הוא השכל והדעת שהם בנשמה: ובשרי. הגוף והשער הפה פי׳ שער בשר הגוף המרנן עם שכל מחשבת הכל הוא הפה שהוא פתח הבשר על כן ירננו וטעם אל כנגד כלתה או שהיה החיה הלב עם הבשר: גם. כמו גם בשחוק יכאב לב שטעמו כמו עד: ודרור. שם עוף שקנן אולי נקרא כן בעבור שאין מנהגו לקנן כל זמן שאיננו חפשי וזה העוף ידוע הוא בספרד אמר רבי משה כי העוף שתולדתו לברוח מיישוב בני אדם יחוג למקום הכבוד מקום הקרבנות הקרבים לפניו דרך משל והם עושים כן אולי היו קרבים אל מזבחך שידעו מקום המזבח על כן שתה שם אפרוחיה ורבי יהודה בן בלעם לעג לר׳ משה כי מה דעת יש בעופות רק הפי׳ כי נכספה נפשי לחצרות יי׳ ואל מזבחותיך ואני מתבודד ולא אמצא מה שאחפוץ והנה ה הצפור מצאה בית וקן ואני איני מוצא: אשרי יושבי ביתך. הם הכהנים והלוים: אשרי אדם. החוגגים שיפרש והם הצריכים לעוז כי הם הולכים וטעם מסלות שאין בלבם חפץ ולא מ מחשבה רק המסלות שהולכים בם בית השם: עוברי בעמק הבכא. שם מקום או עמק שם הולכים הנקראים בכאים וטעם מעין ישיתוהו מרוב החוגגי׳ בעמק שירד שם גשם בעבור רגלי העוברים ימצאו לעולם שם ה המים כאילו שם מעין והנה חסר כ״ף כמעין ישיתוהו כמו אש א אוכלה הוא: גם ברכות יעטה מורה. הדרך בעבור רוב המים וזה כדרך מ מברכיך וגליך כאשר פירשתיו. אמר רבי יהודה כי מורה שם מקום כמו מגבעת ה המורה בעמק פסוק הוא בשמואל ופירו׳ מחיל אל חיל משמים שהם הולכים החוגגי׳ מגזרת חיל וחומה. והנכון שחיל כבא אנשים רבים כדרך חבל נביאי׳ עד הגיעם ל מקום הכבוד בציון והטעם יראה כל אחד מהם כמו לראות את פני יי׳ אלהיך: יי׳ כבר פירשתיו כי הוא דרך קצרה וכן הוא יי׳ שהים אלהי צבאות

שתה ב׳ מלעיל וסימ׳ לא ענתה ולא שתה אל לבה. אשר שתה אפרחיה: מזבחותיך ג׳ חד מל׳ וסימ׳ ויאמר קנא קנאתי. ושלאחריו דגבי אליהו. אשר שתה אפרחיה: מעין ה׳ קמץ וסימ׳ נמסר בסדר ויהי ביום השמיני: יעטה ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר תזריע: יראה י״ג בקריא׳ וסימ׳ אשר יאמר היום בהר יי׳ יראה. מצות יאכל את

נִכְסְפָה וְגַם־כָּלְתָה ׀ נַפְשִׁי לְחַצְרוֹת
יְהוָה לִבִּי וּבְשָׂרִי יְרַנְּנוּ אֶל אֵל־חָי׃
גַּם־צִפּוֹר ׀ מָצְאָה בַיִת וּדְרוֹר ׀ קֵן לָהּ
אֲשֶׁר־שָׁתָה אֶפְרֹחֶיהָ אֶת־מִזְבְּחוֹתֶיךָ
יְהוָה צְבָאוֹת מַלְכִּי וֵאלֹהָי׃ אַשְׁרֵי
יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה׃
אַשְׁרֵי אָדָם עוֹז־לוֹ בָךְ מְסִלּוֹת בִּלְבָבָם
׃ עֹבְרֵי ׀ בְּעֵמֶק הַבָּכָא מַעְיָן יְשִׁיתוּהוּ
גַּם־בְּרָכוֹת יַעְטֶה מוֹרֶה׃ יֵלְכוּ מֵחַיִל
אֶל־חָיִל יֵרָאֶה אֶל־אֱלֹהִים בְּצִיּוֹן׃
יְהוָה אֱלֹהִים צְבָאוֹת שִׁמְעָה תְפִלָּתִי
הַאֲזִינָה אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה׃ מָגִנֵּנוּ
רְאֵה אֱלֹהִים וְהַבֵּט פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ׃ כִּי
טוֹב־יוֹם בַּחֲצֵרֶיךָ מֵאָלֶף בָּחַרְתִּי
הִסְתּוֹפֵף בְּבֵית אֱלֹהַי מִדּוּר בְּאָהֳלֵי־
רֶשַׁע׃ כִּי שֶׁמֶשׁ ׀ וּמָגֵן יְהוָה אֱלֹהִים
חֵן וְכָבוֹד יִתֵּן יְהוָה לֹא יִמְנַע־טוֹב
לַהֹלְכִים בְּתָמִים׃ יְהוָה צְבָאוֹת
אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ׃ פה
לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר׃ רָצִיתָ
יְהוָה אַרְצֶךָ שַׁבְתָּ שְׁבוּת יַעֲקֹב׃
נָשָׂאתָ עֲוֺן עַמֶּךָ כִּסִּיתָ כָל־חַטָּאתָם
סֶלָה׃ אָסַפְתָּ כָל־עֶבְרָתֶךָ הֱשִׁיבוֹתָ
מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ׃ שׁוּבֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ
וְהָפֵר כַּעַסְךָ עִמָּנוּ׃ הַלְעוֹלָם תֶּאֱנַף־
בָּנוּ תִּמְשֹׁךְ אַפְּךָ לְדֹר וָדֹר׃ הֲלֹא־אַתָּה
תָּשׁוּב תְּחַיֵּינוּ וְעַמְּךָ יִשְׂמְחוּ־בָךְ׃
הַרְאֵנוּ יְהוָה חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן־לָנוּ׃

רִיגְגַת וּלְחוֹר תְּאֵיבָא נַפְשִׁי לְדָרַת
יְיָ לִבִּי וּבִסְרִי מְרַנְּנָן לֵאלָהָא קַיָּם׃
לְחוֹד יוֹנְתָא אַשְׁכְּחַת בֵּיתָא
וְשַׁפְנִינָא שָׂרְכְּפָא לֵיהּ דִּי כַשְׁרִין
גּוֹזָלֶיהָ לְאִיתְקָרְבָא עַל מַדְבְּחָתָךְ
יְיָ צְבָאוֹת מַלְכִּי וֵאלָהָי׃ טוּבֵיהוֹן
דְּצַדִּיקִין דְּיָתְבִין בְּבֵית מַקְדְּשָׁךְ
תּוּב יְשַׁבְּחוּנָךְ לְעָלְמִין׃ טוּבֵיהּ
דִּגְבַר דְּעוּשְׁנָא לֵיהּ בְּמֵימְרָךְ ר
רוּחְצָנוּתָא בְּלִבְּהוֹן׃ רַשִׁיעַיָא
דְּעָבְרִין עַל עוּמְקֵי גֵּהִנָּם בָּכְיָין
בִּכְיָתָא הֵיךְ מַעְיָינָא יְשַׁוּוּנֵיהּ לְחוֹד
בִּירְכָן יַעֲטוֹף לְדִתְיָיבִין לְאוּלְפַן
אוֹרַיְתֵיהּ׃ אָזְלִין צַדִּיקַיָא מִן בֵּית
מַקְדְּשָׁא לְבֵית מִדְרְשָׁא יִתְחֲמֵי
לִיעוּרֵת אוֹרַיְתָא דִּילְהוֹן קֳדָם יְיָ
דִּשְׁכִינְתֵיהּ שַׁרְיָא בְּצִיּוֹן׃ אֲמַר
דָּוִד יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת קַבֵּיל צְלוֹתִי
אָצֵית אֱלָהָא דְיַעֲקֹב לְעָלְמִין׃
זַכְוָות אֲבָהָתָנָא חֲמֵי אֱלֹהִים
וְאִיסְתַּכַּל אַנְפֵּי מְשִׁיחָךְ׃ אֲרוּם
טַב לְמִיטַב יוֹמָא חַד בְּדָרַת
מַקְדְּשָׁךְ מִן אֲלֵף בְּגָלוּתָא בְּחָרִית
לְאִידַּבְּקָא בְּבֵית מַקְדַּשׁ אֱלָהָא מִן
לְמִידַּר בְּמַשְׁכְּנֵי רַשִׁיעָא׃ אֲרוּם
הֵיךְ שׁוּר רָם וּתְרִיס תַּקִּיף יְיָ אֱלָהִי
חִינָא וִיקָרָא יִתֵּן יְיָ לָא יְכַסֵּי טָבָא
מִן דְּאָזְלִין בִּשְׁלִימוּתָא׃ יְיָ צְבָאוֹת
טַב לְבַר נָשָׁא דְּמִתְרְחִיץ בְּמֵימְרָךְ׃
לְשַׁבְּחָא עַל יְדֵיהוֹן דִּבְנֵי
קוֹרַח תּוּשְׁבַּחְתָּא׃ רְעֵיתָא יְיָ אַרְעָךְ
אָתִיבְתָּא שְׁבִיָּתָא דְבֵית יַעֲקֹב׃
שְׁבַקְתָּא חוֹבֵיהוֹן דְּעַמָּךְ כְּסִיתָא
כָּל חַטָּאֵיהוֹן לְעָלְמִין׃ כְּנִישְׁתָּא
כָּל רוּגְזָךְ תַּבְתָּא מִן תְּקוֹף רוּגְזָךְ׃ תּוּב לְוָתָנָא אֱלָהָא פּוּרְקָנָא וּבַטֵּיל רוּגְזָךְ עִמָּנָא׃
הַאִיפְשַׁר דִּי לְעָלְמָא תִּתְקִיף בָּנָא תְּנַגִּיד תּוּקְפָּךְ לְדָר וְדָר׃ הֲלָא אַתְּ תְּתוּב תְּחַיֵּי יָתָנָא
וְעַמָּךְ יֶחְדוּן בְּמֵימְרָךְ׃ אַחְמֵי יָתָנָא יְיָ טוּבָךְ וּפוּרְקָנָךְ תִּיתְיְהֵב לָנָא׃

שבעת הימים ב׳ בפסוק. שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך דמשפטים. וחברו דכי תשא. וחברו דמ״ת ב׳ בפסו׳. ולא יראה לך שאר בכל גבולך. מגן אם יראה ורמח בארבעים. ויי׳ עליהם יראה ויצא כברק חצו. ועליך יזרח יי׳ וכבודו עליך. יראה אל אלהים בציון. יראה אל עבדיך פעליך: מדור ל׳: פ״ה שבית ל׳ דכו׳ דכתיב שבות וקרינן שבית רצית יי׳ ארצך וחלופי׳ ו׳ כתי׳ שבית וקרינן שבות וסימ׳ נמסר בירמיה סוף סימן מ״ט: כעסך ב׳ א׳ כתיב ש׳ וסימ׳ שובינו אלהי ישענו והפר כעסך. ותרב כעשך עמדי. בהרא כתיב ש״ן: הלעולם ג׳ בקריא׳ וסימ׳ הלעולם יזנח יי׳. הלעולם תאנף בנו. והנביאים הלעולם יחיו:

רשי

נכספה. נחמדה: כלתה. נתאותה כמו ותכל דוד המלך לצאת על אבשלום: לחצרות יי׳. כשחרבו ועל הגלות אמרה: לבי ובשרי ירננו. יתפללו על זאת: גם צפור מצאה בית. בחרבנו קננו בו הצפורים ומדרש אגדה בבניינו מדבר והצפור היא כנסת ישראל: אמר שתה. שמה: אשרי. מי שיגיע עוד לישב בביתך ועוד יהללך בתוכו: עוז לו בך. אשר שם אותך עוז מבטחו: מסלות בלבבם. החושב בלבו מסלות דרכיו ליישר את דרכו: עוברי בעמק הבכא. אותם העוברים על דתך והנם בעומקה של גיהנם בבכי ויללה: מעין ישיתוהו. בדמעות עיניהם. ואף ברכות יעטה מורה מברכים ומודים לשמו ואומרים יפה דן אותנו ואמת דינו וברכות יעטה לנו המור׳ אותנו ללכת בדרך הטוב ולא שמענו לו: ילכו מחיל אל חיל. אותם הנזכרים למעלה יושבי ביתו אשר מסלו׳ בלבבם מחיל של חיל מבית המדרש לבית המדרש ויראה כבאם ויאמרו אל הב״ה בציון: שמעה תפילתי. לבנות ביתך: מגננו. הוא בית המקדש המגין עלינו: והבט פני. דוד משיחך והסתכל בחסדיו ובטרחו אשר טרח ויגע על בניינו: כי טוב יום. אחד בחצריך ולמחר ימות מלחיות אלף שנים במקום אחר: בחרתי הסתופף. על הסף ועל המזוזה לשקוד: מדור באהלי רשע. מלהיות דר בשלוה באהלי עשו הרשע להרבק באם: כי שמש ומגן. יש לפתור שמש כמשמעו ומדרש תלים פותרו לשון שיני חומה: רצית יי׳ ארצך וגו׳. אם שבת שבות יעקב ונשאת את עונם וכסית חטאתם ואספת עברתך מהם והשבות עצמך מ מחרון אפך אז רצית ארצך ו ועולמך מתרצה וכל זמן שלא תעשה זאת אין ארצך ועולמך מתרצה: שובנו. שוב אתה והשיבנו: הלא. אתה שופך שתשוב תחיינו שהרי הבטחתם כן על ידי נביאך: אשמעה

וטעם צבאות המלאכים וכנגדם הזכיר יעקב שבניו הם צבאותיו בארץ כמו כל צבאות יי׳ וזה המשורר מתפלל להקריב הישועה והנכון שהוא דבק עם תכתו אחריו מגיננו הוא המלך שיגן בעד העם כמו כי ליי׳ מגיננו והטע׳ שיושיע השם מלכנו כי בימיו ילכו חוגגים אל בית השם בלי פחד אויב: כי. דבק עם תחלת המזמור נכספה: מאלף. יום אל מקום אחר והסתופף לשבת בסף השער: מדור. כמו לגור בלשון ארמית ומלת רשע מגזרת ובכל אשר יפנה ירשיע: כי. בעבור שהזכיר מגיננו ראה אלהים אמר כי המגן באמת הוא השם לבדו וטעם שמש כי החוגגים צריכים לשמש בעבור הליכתם וטעם אחר בעבור כי השמש תכה יומם אמר כנגדה ומגן וטעם חן וכבוד יתן יי׳ להולכים בדרך תמים הם החוגגים והשם יתן להם חן וכבוד בכל מקום שיעברו בו כי השם לא ימנע מהמקבלים אותו: יי׳. זה הפסוק קשור בעליון הבוטח בשם לא יחסר טוב: למנצח לבני קרח. זה המזמור על גלות בבל גם על גלותינו בדרך נבואה: רצית יי׳ ארצך. בזמן בית שני כאשר כשאת כי בעבור עונם וחטאתם גלו [illegible] אספת כדרך אספו נגהם ופעול הטיבות הוא אפך והנה מחרון כמו מחרות שם הפועל: שובנו. הנה הטעם שמדבר המשורר על לשון ישראל בגלותינו כאשר שבת שבות יעקב בבית שני תשיבנו גם עתה: הפר כעסך. כנגד אספת כל עברתך: הלעולם. בעבור היות גלות בבל שבעים שנה וגלות האל הזה לדור ודור עד היום: הלא. טעם אנחנו נחשבנו בגלות כמתים ואין מי יוכל להחיותינו זולתך: אשמעה

אשמעה. דברי המשורר יבקש דרך נבואה כמו על משמרתי אעמודה עד שראה בחזיון שאף השם ישוב מישראל וידבר שלום על עמו: לכסלה. מגזרת כסיל כדרך ומתך כולם צדיקים: אך. אל ידאג עמו בעבור אורך הגלות כי הישועה קרובה אם ישראל ישובו ליראה את השם אז ישוב השם מחרון אפו לשכון כבודו בתוכם זה אך קרוב והנה זה המזמור לעד כי הכבוד לא היה בבית שני: חסד. הטעם בהיות הכבוד שוכן בארץ ישראל אז יהיו כולם חסידים ושלום אמת בעבור היות הגזירות תלויות לפי מעשה האדם בארץ על כן אמר תפתח ארץ ויפרו ישע: גם. זה הוא הגשם אוצרו הטוב: צדק. השם יהלך הצדק לפניו דרך משל והנכון כי צדק שם דבר ותחסר מלת אים כאילו כתוב אים צדק לפניו: יהלך. השם כדרך התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק והטעם שיעזור אים צדק להתהלך לפניו ובא חסר איש כמו אל תהי מרי ואני תפלה. צדק ישרת אחר וכן הוא וישם לדרך צדק פעמיו והנה הטעם כפול: תפלה לדוד הטה יי' אזנך עני כי עני דרך נחות ועני ואביון בעיניו או כנגד מלכי הגוים או התפלל זאת התפלה לפני מלכו: שמרה. יש אומרים כי שמרה פועל עבר כמו זכרה ירושלם כי נפשי שמרה מה שראוי לשמור עד היותי חסיד ואמר ר' יהודה בן בלעם כי הטעם שמור נפשי עד שאהיה תמיד חסיד והנכון שמלת שמרה נפשי כמו שמרה נפשי והצילני כי אני חסיד ואיננו זר כי במזמור זדים קמו עלי גם הוא אמר לא תתן חסידך ישמלני כצדקי: חנני. אין לי מה אעשה רק שאקרא אליך כל היום שתחנני: שמח. טעם אליך יי' נפשי אשא כדרך ואלין הוא נושא את נפשו: כי. טוב לטובים: וסלח. לחטאים: ורב חסד לכל קוראיך. כנגד כי אליך אקרא כל היום: האזינה. שתעשה חסד עמי כי אתה רב חסד: ביום. לא אקרא לכסותך ולא לשוא כי אני בצרה וטעם כי תענני שאדע דעת אמת כי תענני בעבור שאין כמוך באלהים וי' כדברי משה כי' אלהינו בכל קראינו אליו: כל. כאשר יראו הגוי' שסבבוני כי אני בצרה גדולה כאשר יספרו לאחרים שהושעתני כי אני עני ואביון אז יבאו אליך הגוים לכבוד שמך: כי. אז יספרו הגוים גדולתך ויבחנו שאתה ויודו כי אתה אלהים לבדך ואלהיהם אינם אלהים: הורני. בראותי דרך נבואה כי יענהו השם והוא מתחנן לתקן לו סבות ועלילות להוסיף ליראה את שמך או חבר מגזרת יחד: אודך. על החסד שגמלתני הכתוב אחריו. הוסיף דוד במלת עצמו לעולם יותר מן הגוים שאמר עליהם ויכבדו והוסיף על הגוים המכבדים שמו ומלת יחד מגזרת יחיד מלת לעולם: כי. תחתיה. תואר לשאול כי לא שאול תורך: אלהים זדים. כנגד כי חסיד אני ועריצים כנגד כי עני ואביון: עשה

שלום כלהון מל' במ"ג חס' וסימ' נמסר בסדר וישב וביחזקאל סימן י"ג: לשכון ג' חס' וסימ' אז אמר שלמה דמלכים. וחברו דד"ה' אף סררים לשכון יה. מס"ר אחרי"תי מוסיף עוד ג' או ימים או חדש או ימים בהאריך הענן. לשכן כבוד בארצינו. בערוץ נחלים. אנ"ך. ו' ד' בכתובים: נפגשו ג' בקריא' וסימ' חסד ואמת

רשי

אשמעה מה ידבר. אזכה לשמוע מה ידבר הקב"ה כשידבר שלום אל עמו: לכסלה. לשטות לחטוא לפניו: חסד ואמת נפגשו. שיהו ישראל דוברי אמת ומן השמים יפגעו בהם החסד: צדק ושלום נשקו. הצדקה שהיו ישר' עושים והשלום מאת הקב"ה יהו נושקין זה לזה כלומר והיה מעשה הצדקה שלום: אמת מארץ תצמח וגו'. כשיהיו ישראל דוברי' אמת וישקיפו מן השמים צדקה שהם עושים בארץ גם הקב"ה יתן הטוב יפתח אוצרו את השמי' לתת מטר כדי לעשות ארצו את יבולה: וישם לדרך פעמיו. וישם הקב"ה את הצדק בדרכי פעמיו שיתנהג בהם את בניו: כי חסיד אני. שאני שומע גדופי וחרפתי ויכולת בידי להנקם ואני שותק כך היה בהגדת תלים ד"א פירשו רבותי' בברכו' ולא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב יושבין בכבודן ואני ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשליא כו': כל היום. כל הגלות שהוא יום לאמות ולילה לישראל כך מפורש באגדת תלים: כפשי אשא. לבי אכוין: ואין כמעשיך. המקדים עליונים לתחתונים. ועושה נפלאות אתה לבדך עד שלא נבראו המלאכים נבראו השמים והארץ לפיכך יכבדו כל הגוים לשמך: משאול תחתיה. דרך המכאפים ליכנס בעומקה של שאול ומשם הצלתני שאת' לי נתן הנביא גם יי' העביר חטאתך: זדים קמו עלי. דואג ואחיתופל: ולא שמוך לנגדם. לא זכרו אשר ראו שמשחני משואל על פיך: לבן אמתך. בן האמ' משפיל את עצמו לבני אדוניו יותר ממקנת כסף שבן האמה יליד בית הוא וגדל בחיק אדוניו: עשה

אֶשְׁמְעָה מַה־יְדַבֵּר הָאֵל יְהוָה כִּי יְדַבֵּר שָׁלוֹם אֶל־עַמּוֹ וְאֶל־חֲסִידָיו וְאַל־יָשׁוּבוּ לְכִסְלָה: אַךְ קָרוֹב לִירֵאָיו יִשְׁעוֹ לִשְׁכֹּן כָּבוֹד בְּאַרְצֵנוּ: חֶסֶד־וֶאֱמֶת נִפְגָּשׁוּ צֶדֶק וְשָׁלוֹם נָשָׁקוּ: אֱמֶת מֵאֶרֶץ תִּצְמָח וְצֶדֶק מִשָּׁמַיִם נִשְׁקָף: גַּם־יְהוָה יִתֵּן הַטּוֹב וְאַרְצֵנוּ תִּתֵּן יְבוּלָהּ: צֶדֶק לְפָנָיו יְהַלֵּךְ וְיָשֵׂם לְדֶרֶךְ פְּעָמָיו: פו

תְּפִלָּה לְדָוִד הַטֵּה־יְהוָה אָזְנְךָ עֲנֵנִי כִּי־עָנִי וְאֶבְיוֹן אָנִי: שָׁמְרָה נַפְשִׁי כִּי־חָסִיד אָנִי הוֹשַׁע עַבְדְּךָ אַתָּה אֱלֹהַי הַבּוֹטֵחַ אֵלֶיךָ: חָנֵּנִי אֲדֹנָי כִּי־אֵלֶיךָ אֶקְרָא כָּל־הַיּוֹם: שַׂמֵּחַ נֶפֶשׁ עַבְדֶּךָ כִּי אֵלֶיךָ אֲדֹנָי נַפְשִׁי אֶשָּׂא: כִּי־אַתָּה יְהוָה טוֹב וְסַלָּח וְרַב־חֶסֶד לְכָל־קֹרְאֶיךָ: הַאֲזִינָה יְהוָה תְּפִלָּתִי וְהַקְשִׁיבָה בְּקוֹל תַּחֲנוּנוֹתָי: בְּיוֹם צָרָתִי אֶקְרָאֶךָּ כִּי תַעֲנֵנִי: אֵין־כָּמוֹךָ בָאֱלֹהִים אֲדֹנָי וְאֵין כְּמַעֲשֶׂיךָ: כָּל־גּוֹיִם אֲשֶׁר עָשִׂיתָ יָבוֹאוּ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ אֲדֹנָי וִיכַבְּדוּ לִשְׁמֶךָ: כִּי־גָדוֹל אַתָּה וְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת אַתָּה אֱלֹהִים לְבַדֶּךָ: הוֹרֵנִי יְהוָה דַּרְכֶּךָ אֲהַלֵּךְ בַּאֲמִתֶּךָ יַחֵד לְבָבִי לְיִרְאָה שְׁמֶךָ: אוֹדְךָ אֲדֹנָי אֱלֹהַי בְּכָל־לְבָבִי וַאֲכַבְּדָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם: כִּי־חַסְדְּךָ גָּדוֹל עָלָי וְהִצַּלְתָּ נַפְשִׁי מִשְּׁאוֹל תַּחְתִּיָּה: אֱלֹהִים זֵדִים קָמוּ עָלַי וַעֲדַת עָרִיצִים בִּקְשׁוּ נַפְשִׁי וְלֹא שָׂמוּךָ לְנֶגְדָּם: וְאַתָּה אֲדֹנָי אֵל־רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת: פְּנֵה אֵלַי וְחָנֵּנִי תְּנָה־עֻזְּךָ לְעַבְדֶּךָ וְהוֹשִׁיעָה לְבֶן־אֲמָתֶךָ:

אֶשְׁמַע מַה יְמַלֵּיל אֱלָהָא יְיָ אֲרוּם יְמַלֵּיל שְׁלָם לְעַמֵּיהּ וְלַחֲסִידוֹי וְלָא יְהַדְרוּן לְסִיאוּרָא: בְּרַם קָרִיב לְדַחֲלִין מִינֵּיהּ פּוּרְקָנֵיהּ לְאַשְׁרָאָה יְקָרָא בְּאַרְעֲנָא: טַבְוָן וּקְשׁוֹט אוֹרְעִין צַדִּיקָא וּשְׁלָמָא אִידַּבְקוּ: קְשׁוֹט מִן אַרְעָא אַרְבְּיַת וְצַדִּיקָא מִן שְׁמַיָּא אוֹדִיק: לְחוֹד יְיָ יִתֵּן טָבָא וְאַרְעֲנָא תִּתֵּן אִיבָּהּ: צִדְקָא קֳדָמוֹי יְהַלֵּךְ וִישַׁוֵּי לְאוֹרַח טַב אִיסְתַּוְורָיו:

צְלוֹתָא דְצַלִּי דָוִד אַצְלֵי יְיָ אוּדְנָךְ עֲנֵי יָתִי אֲרוּם עַנְיָא וְחַשִּׁיכָא אֲנָא: נְטוֹר נַפְשִׁי אֲרוּם חֲסִידָא אֲנָא פְּרוֹק עַבְדָּךְ אַתְּ אֱלָהַי דִּי אֲנָא מִתְרְחִיץ עֲלָךְ: חוּס עֲלַי יְיָ אֲרוּם קֳדָמָךְ אֲצַלֵּי כָּל יוֹמָא: אַחְדֵּי נַפְשָׁא דְעַבְדָּךְ אֲרוּם לְוָתָךְ יְיָ נַפְשִׁי אֶזְקוֹף בִּצְלוֹ: אֲרוּם אַתְּ הוּא יְיָ טַב לְצַדִּיקַיָּא וְשָׁבִיק לְדִתְיָבִין לְאוֹרָיְתָךְ וּמַסְגֵּי טִיבוּ לְכָל דִּמְצַלִּין קֳדָמָךְ: אַצִּית יְיָ צְלוֹתִי וְקַבִּיל לְקָל תַּחֲנוּנַי: בְּיוֹמָא דְעָקְתִי אֶקְרֵי לְוָתָךְ אֲרוּם אַתְּ עָנֵי יָתִי: לֵית בַּר מִינָּךְ בְּאַנְגְּלֵי מְרוֹמָא יְיָ וְלֵית כְּעוֹבָדָךְ: כָּל עַמְמַיָּא דִי עֲבַדְתָּ יֵיתוּן וְיִסְגְּדוּן קֳדָמָךְ יְיָ וְיִתְּנוּן אִיקַר לִשְׁמָךְ: וַאֲרוּם רַבָּא אַתְּ אֱלָהָא וְעָבֵיד פְּרִישָׁן אַתְּ הוּא אֱלָהָא בִּלְחוֹדָךְ: אַלִּיף יָתִי יְיָ אוֹרְחָתָךְ אֲהַלֵּךְ בְּקוּשְׁטָךְ יַחֵד לְבָבִי לְמִדְחַל שְׁמָךְ: אוֹדֶה קֳדָמָךְ יְיָ אֱלָהַי בְּכָל לְבָבִי וַאֲיַקַּר שְׁמָךְ לַעֲלָם: וַאֲרוּם טוּבָא רַב עֲלַי וּפַצִּיתָ נַפְשִׁי מִשְּׁיוֹל אַרְעִיתָא: אֱלָהָא זֵדוֹנִין קָמוּ עֲלַי וְתַקִּיפִין תְּבָעוּ נַפְשִׁי וְלָא שַׁוִּיאוּ יָתָךְ לְקִבְלֵיהוֹן: וְאַתְּ יְיָ אֱלָהָא רַחֲמָנָא וְחַנָּנָא מַרְחִיק רְגַז וּמַסְגֵּי לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט: אִיתְפְּנֵי לְוָתִי וְחוּס עֲלַי הַב עוּשְׁנָךְ לְעַבְדָּךְ וּפְרוֹק לְבַר אַמְהָךְ:

נפגשו. עשיר ורש נפגשו. רש ואיש תככים: וישם ו' רפ"ין וסימ' בסדר נשא: פ"ו תפלה לדוד ב' וסימ' תפלה לדוד שמעה יי' צדק. הטה יי' אזנך עניני: אלהי ב' פתחין באתנחתא וסימ' הסתופף בבית אלהי. הושע עבדך אתה אלהי: האזינה י"ו וסימ' נמסר בסיפרא סימ' ע"ח: אקראך ב' וסימ' קרבת ביום. ביום צרתי אקראך: יבואו ג' מ"ל וסימ' פן יבואו הערלים האלה. למה יבואו מלכי אשור. יבואו ויגידו צדקתו: אתה אלהים ה' וסימ' הום ידע כי אתה דאליהו. אתה אלהים תורידם לבאר. הלא אתה אלהים זנחתנו קדמא דפסוק. שמעת לנדרי. גדול אתה ועשה נפלאות: זדים ד' וכל א"ב רבתי דכו' וסימ' גזט"ז יב"ע וסימ' בסוף מלאכי ובישעיה סימן י"ג:

[שוליים:] ל' ל' · ל' · ו' חס' · ג' ה' · ד' בליש' חס' את · ג' ו' רפי' · ג' רפי' ב' · ב' גרש' בסי' · ב' ה' · קמ' · ב' שמחתו · י"ו · ל' ומל' ב' קרבת ביום ל' · ג' מל' ז' רפי' · ה' · יכת · ל' · ד' וכל אלפא בית' דכו' וסי' גז"ט יב"ע · ב' עלה אליכו מהרה

עשה: טעם אות שיפלא בעיני הרואים: ונחמתני. מהצרות שעברו עלי: לבני קרח מזמור שיר. לאחד מהמשוררים שמוחל או מבני בניהם. ועיקר זה המזמור יסודתו על הר הקדש: אוהב. השערים הנכבדים מכל המשכנות והטעם לשבת שם ואחר כן יזכיר ירושלם: נכבדות. כל אחד מתהלות נכבדות מדובר בך את עיר האלהים באמת והיא ירושלם: אזכיר. דברי המשורר אזכיר רהב הוא מצרים ה המחשבת רהב או ר רהב כל גוי והוא ס סמוך כדרך ושכורת ולא מיין כאילו אמר אזכיר רהב כל גוי שיהיה ובבל עמם א אזכיר זה ליודעים כ כמוני: וגם אזכיר פלשת עם צור. וטעם זה יולד שם כי לפרקי' מועטים בשנים רבות יולד בהם איש חכם נודע בדורו שיש לו שם: ולציון. ובעבור ציון כלמ"ד אמרי לי אחי הוא יאמר תמיד איש ואיש נולד בה כי ח חכמים שיש להם שם הם רבים וטעם איש ואיש לא זה לבדו. והוא יכוננה על דרך והוא כזה לי אחי והנה והוא עליון יכוננה בעבור היות השם בכח הפעלים יהיה פירושו והשם הנזכר למעלה אוהב יי' שערי ציון יכוננה מכון עליון והטעם מקום כזה שיולדו שם חכמים רבים השם יעמידהו ויכוננהו: יי'. הטעם השם לבדו שידע מספר כל ה העולם בכתבו הוא י יכול לספור כל ה הנולדים שהם חכמים בציון כי רבים הם ממספרי אדם: זה יולד שם. שב אל ציון וטעם בכתוב השם והספרים הם שם ה השמים: ושרים. כך. לנכח איש האלהים ושם שרים וחוללים שלא יפסקו כמו מ מעייני מים ולא מעיני כמו על כל אבילי ידי ומנהג העולם להיות השרים מועטים מ מהחוללים ושרי ציון כמו החוללים ומשכיל החוללים כמו אמרתי להוללים:

עשה עמי אות לטובה. שיהא ניכר לאחרי' שמחלת לי: ויראו שונאי. האות ויבושו ולא שמע לו הקב"ה ליתן האות בימיו אלא בימי שלמה בנו כשדבקו שערים זה בזה ולא נפתחו עד שאמר יי' אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך: יסודתו בהררי קדש: יסודת מזמור זה על הררי ציון וירושלם יסדו המשורר: נכבדות מדובר בך. את ירושלם דברי כבוד כדברו בך מפי הקב"ה ומה הן הנכבדות שאת עיר האלהים סלה: אזכיר רהב ובבל ליודעי. עוד זאת דיבר עליך אזכיר את מצרי' ואת בבל על יודעי להביאם מנחה כענין שנ' והביאו את כל אחיכם מנחה ליי' וגו': הנה פלשת וצור עם כוש. גם הם במצרים ובבל יתנו לב לבקש ולזכור את כל אחד ואחד: זה יולד שם. זה היה ממשפחות הנולדים בציון כענין שנ' ואתם תלוקטו לאחד אחד: ולציון יאמר איש ואיש יולד בה. וכשיביאום מנחה ליי' בציון יאמר לה על כל אחד ואחד זה מאותם שגלו ממך ומתולדותיהם. ענין אחר המשורר אומ' אזכיר לעמי וליודעי את גדולת מצרים ובבל שהם רואים עתה את גדולתם הנה פלשת וצור עם כוש שפני שהם סמוכי' לרהב ובבל מנשאי' אותם כל האומות ואומרי' עליהם זה יולד שם במצרים ובבל. ולציון יאמר וגו' והשבח הזה שהוא עכשיו לרהב ובבל ישוב לציון ועליה יהו אומרים פלוני ופלוני יולד בה: והוא יכוננה עליון. והקב"ה יכוננה למעלה מכל העיירות: יי' יספור בכתוב עמים וגו'. מקרא מסורס זה וסלה האמור לסופו מוסב כלפי ראשו יי' יספור בכתו' עמים סלה כלומר לעתיד כשיכתוב הקב"ה את האומות לדראון ימנה את ישראל הנבלעים בתוכם ואת הנאנסי' ביניהם ויוציאם מתוכם ויאמר זה יולד מאותם של ציון ויברור אותם לו וזהו שאמ' ישעיה וגם מהם אקח לכהנים ללוים מן הגוים המביאים אותם מנחה אקח הנבלעים בתוכם ויהיו בהם כהנים ולוים שאינם נכרי' ולפני גלוים הם אמר יי' והיכן אמר הנסתרות ליי' אלהינו: ושרים כחוללים. על זאת: כל מעיני. כל קריבי בך בישועתך. כחוללי' לשון מחוללים: על מחלת לענות. על חולת אהבה ועינוי שהית מעונה ביסורי הגלות: להימן האזרחי. אחד מן המשוררים בכלי השיר ויסדוהו בני קרח המזמו' הזה שיאמרהו הימן על הדוכן. להימן האזרחי. מבני זרח בן יהודה היה שהוא מיוחס בדברי הימים ובני זרח זמרי ואיתן והימן וכלכל ודרדע כלם חמשה היו חכמים גדולים כמו שנאמר בשלמה ויחכם מכל האדם מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול וייסדו מזמורים ונקבעו בספר תילים לכך נקראו בני מחול כך מצאתי בפירושים מדוייקים. משכיל כל מקום שנ' משכיל על ידי תורגמן נאמר שהיה הנביא מעמיד תורגמן לפניו וכשרוח הנבואה באה לו אומ' את הנבואה לתורגמן והוא משמיעה: יום צעקתי. וגם בלילה אני נכון נגדך: כי שבעה ברעות נפשי. על כנסת ישראל הוא אומר: אין איל. אין כח כמו אילותי לעזרתי חושה: במתים חפשי. הנני בין המתים חפשי מן העולם וכלה שהם חפשים מן העולם: מידך נגזרו. ממכותיך נגזרו מן העולם: בבור תחתיות. הוא הגלות: סמכה

ויראו ג' רפין וסימ' במלכים ב' סימ' ו': פ"ז יסודתו ל' בהררי קדש ל' נכבדות ל' מדבר ל' עיר האלהים ל': רהב חד מן י"ב בלישנ' וסימ' נמסר בישעיה סימן כ' ולקמן סי' פ"ט: יאמר ג' בקריא' וסימ' גבור ציד לפני יי'. על כן יאמר בספר מלחמות יי'. ולציון יאמר איש ואיש ילד בה. וחד ויאמר למלך יריחו: בכתוב ה' מל'

עֲשֵׂה־עִמִּי אוֹת לְטוֹבָה וְיִרְאוּ שֹׂנְאַי וְיֵבֹשׁוּ כִּי־אַתָּה יְהוָה עֲזַרְתַּנִי וְנִחַמְתָּנִי׃

פ ז

לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר שִׁיר יְסוּדָתוֹ בְּהַרְרֵי־קֹדֶשׁ׃ אֹהֵב יְהוָה שַׁעֲרֵי צִיּוֹן מִכֹּל מִשְׁכְּנוֹת יַעֲקֹב׃ נִכְבָּדוֹת מְדֻבָּר בָּךְ עִיר הָאֱלֹהִים סֶלָה׃ אַזְכִּיר רַהַב וּבָבֶל לְיֹדְעָי הִנֵּה פְלֶשֶׁת וְצוֹר עִם־כּוּשׁ זֶה יֻלַּד־שָׁם׃ וּלְצִיּוֹן יֵאָמַר אִישׁ וְאִישׁ יֻלַּד־בָּהּ וְהוּא יְכוֹנְנֶהָ עֶלְיוֹן׃ יְהוָה יִסְפֹּר בִּכְתוֹב עַמִּים זֶה יֻלַּד־שָׁם סֶלָה׃ וְשָׁרִים כְּחֹלְלִים כָּל־מַעְיָנַי בָּךְ׃

פ ח

שִׁיר מִזְמוֹר לִבְנֵי קֹרַח לַמְנַצֵּחַ עַל־מָחֲלַת לְעַנּוֹת מַשְׂכִּיל לְהֵימָן הָאֶזְרָחִי׃ יְהוָה אֱלֹהֵי יְשׁוּעָתִי יוֹם־צָעַקְתִּי בַלַּיְלָה נֶגְדֶּךָ׃ תָּבוֹא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתִי הַטֵּה־אָזְנְךָ לְרִנָּתִי׃ כִּי־שָׂבְעָה בְרָעוֹת נַפְשִׁי וְחַיַּי לִשְׁאוֹל הִגִּיעוּ׃ נֶחְשַׁבְתִּי עִם־יוֹרְדֵי בוֹר הָיִיתִי כְּגֶבֶר אֵין־אֱיָל׃ בַּמֵּתִים חָפְשִׁי כְּמוֹ חֲלָלִים שֹׁכְבֵי קֶבֶר אֲשֶׁר לֹא זְכַרְתָּם עוֹד וְהֵמָּה מִיָּדְךָ נִגְזָרוּ׃ שַׁתַּנִי בְּבוֹר תַּחְתִּיּוֹת בְּמַחֲשַׁכִּים בִּמְצֹלוֹת׃

עביד עמי את לטבא בזמן דעייל שלמה בריה ית ארונא בבית מקדשא ויתפתחן תרעיא אמטולתי ויחמון סנאי ארום שבקתא לי ויבהתון וידרון ארום את יי סייעתני ונחמתני: על ידיהון דבני קרח איתאמר שירת דמתייסד על פום אבהתא ומן לקדמין: רחים יי מעלני בתי מדרשיא דקביען בציון מכל בתי כנישיא דבית יעקב: מלין דיקר אתמליל עלך קרתא דאלהא לעלמין: אדכרי תושבחתך מצראי ובבלאי לידעי יתך הא פלישתאי וצוראי עם כושאי דין מליך איתרבא תמן: ולציון יתאמר דוד מלכא ושלמה בריה איתרבא בגוה ואלהא הוא ישכללינה לעילאין: יי על סיפרא די מכתבין ביה חושבן כל עלמיא דין מליך איתרבא תמן לעלמין: ואמרי שרין על חינגניא כל מיני תושבחן על קורבניא מתאמרין בגוך: שירא ותושבחתא על ידיהון דבני קרח על צלותא לשבח שכלא טב על ידוי דהימן יציבא: יי אלהא פורקני יימם קבילית בליליא צלותי לקבלך: תיעול קדמך צלותי אצלי אודנך לבעותי: תא ייתי קדמך צלותי על עמך בית ישראל והט אודנך ותושבחתי דשבחית ליקרך: ארום שבעת בבישן נפשי וחיי לשיול מטו: אתחשבית עם נחותי בית אסירי הויתי היך בר נש דלית ליה חילא: היך רשיעיא דמיתו ולא תבו יתעבדו בני חורין מן מצותא היך קטילין דחרבא שכבי בית קבורתא דלא דברתנון תוב והינון מאפי שכינתך איתפלגון: שויתא יתי בגלותא דמתילא לגובא ארעיתא בחשוכיא במצולתא:

בליש' בקריא' וסימ' נמסר ביחזקאל ריש סימן כ"ד: פ"ח מחלת ד' וסי' נמסר בסוף תולדות ובספרא ריש סי' נ"ג: לענות ב' בתרי ליש' וסי' כל נדר וכל שבועת איסר. למנצח על מחלת לענות. דאוריתא חס': ברעות כל ליש' מלא' במ"ר חס' ו' בליש' וסימ' ושבע הפרות הרקות. לא תהיה אחרי רבים לרעה. את רעתיכם ואת רעת נשיכם ב' בפסוק: תחתיות ז' ומל' וסימ' נמסר ביהושע סימן ט"ו ויחזקאל סוף סימן כ"ו: במחשכים ג' וסים' במחשכים במצלות. במחשכים הושיבני כמתי. כי רדף אויב נפשי:

שיר מזמור לבני קרח. בעבור היות מחלת פתח לעד כאמן שהוא סמוך על כן אמרתי כי זה השיר על נועם פיוט תחלתו מחלת ובפיוט היה לבי או גופי שנסמך מחלת אליו גם זה המזמור על חולי המשורר ומלת לענות כמו קול ענות. אמר ר' ישועה שזה הימן הוא נכד שמואל וקראו הכתו' אזרחי כי הוא אזרח במשוררים כי רוב המשוררים הם בניו ובני בניו כתו' בדברי הימים וי"א כי אלף נוסף והוא בן זרח ואחיו איתן ואחרים אמרו כי הימן ואיתן אחים והיה שם אביהם אזרח: יי'. טעם יום זמן כמו אתה עובר היום היום הזה יום בשורה הוא ביום הכותי כל בכור ויום צעקתי קשור עם הבא אחריו: תבא. תפלתי. כוונת הלב ורנתי בלשון: כי. ברעות. הם התחלואים ואיידך משל: נחשבתי. מרוב דלותי והשתנות דמותי. אמר בן בלעם כי איל תאר כמו עם גבר תמים ולפי דעתי שהוא שם במשקל ביום קרב ותחסר מלת לו דרך קצרה אין כח לו וכמוהו ולאין אונים לו כי הטעם לאמר אין אונים לו: במתים חפשי. מכל המצות ומכל עבודות הגוף וממלכי האדמה: אשר לא זכרתם עוד. לאות כי יבוא עת ומועד שיזכרו בו המתים: שתני. כאילו שתני כאדם שוכב במחשכים במצולות וכל זה יספר רובי נגעיו ותחלואיו ומכאוביו: עלי

עלי · בעבור שהוא דימה עצמו לתחתית הים כי הוא מגורש מהיבשה בחמת השם על כן עלי סמכה חמתך כדרך כי חצי שדי עמדי אשר חמתם שותה רוחי ומלת עליתמרת בעבור אחרת וכל משבריך ענית עלי סלה ועכית כמו ישאו נהרות דכים : הרחקת · תועבות · חסר כף : כלוא · מהחולי והטעם כי רחקו מיודעיו ולא יבקרוהו ויראם והוא כלוא ולא יוכל ללכת אליהם : עיני · לעולם עיני החולים מסתכות וטעם בכל יום שארך חליו : הלמתים · שטעם עשה פלא עמי בעודני חי וארפא : היסופר · הטעם לא המתים יהללו יה : היודע · בארץ נשיה · כמו אשר לא זכרתם עוד : ואני · טעם שבקר כי אז יקל מעט מרובי החולים · וטעם שועתי לך לבדך ולא לרופא זולתך : למה · כן השווע ולמה תסתיר פניך רוא כי עני הטע׳ מימי הנוער לא היתה תולדתו חזקה כמו גוע היה כתשב אף על פי שהייתי עני כשאתי אימיך והטעם החליים ומלת אפונה מגזרת פן כמו אעלה מגזרת על ותהינו מ מגזרת הנה והטעם אגורה ואפחד : עלי יספר כי רובי תחלואי רבים קרוהו : צמתותני : פועל מורכב כדרך מ מבלגיתי יוסבת ב בלבנון מקוננת ב בארזים : סבוני · ברוב ימים שעברו ולא היה בריא : הרחקת · ככה היה מנהג כל אהביו ורעיו שלא יבקרוהו בחליו כאילו מיודעיו במחשך ולא יראם : משכיל לאיתן האזרחי · חסדי יי׳ עולם אשירה · אם זה איתן הוא הנזכר ש שהוא בן זרח שלא הכתוב אומר מאיתן האזרחי התנבא על מלכות דוד שתפסק והיה בספרד חכם גדול וחסיד וזה ה המזמור היה עליו ק קשה ולא היה קורא אותו ולא היה יכול ל לשמעו בעבור כי זה המשורר ידבר כנגד השם הנכבד קשות והגאון לא הזכיר ב בפירוש תיקון זה ה המזמור ורבי משה הכהן האריך בענין זה וחקרתי ספרו כמה פעמים ולא יכולתי ל להבין דברו והנה יסוד זה המזמור כ כאשר החל חסדי יי׳ יספר חסדי השם ומה שנשבע לדוד והוא מ מדבר על דברי ה האויבי׳ שהם מחרפים ומכזבים על כן הזכיר חרפת עבדיך אשר חרפו אויביך יי׳ ויורה סוף דברו כי הוא מ מאמין בביאת המשיח אשר חרפו עקבות משיחך כאשר אפר׳ :

ולא אצא ב׳ וסים׳ הרחקת מידעי ממני · גדר בעדי : בקבר ג׳ דגשי׳ וסים׳ ולקח אזוב וטבל במים · בקבר אשר איש האלהים · היסופר בקבר חסדך · קדמא קבץ : מנוער ג׳ וחס׳ וסי׳ עני אני וגוע מנער · מפנק מנער עבדו · רטפש בשרו מנער : מחשך ב׳ וסים׳ מיודעי מחשך · אשים מחשך לפניהם לאור : פ״ט האזרחי ב׳ וסים׳ על

עֲלַי סָמְכָה חֲמָתֶךָ וְכָל־מִשְׁבָּרֶיךָ עִנִּיתָ סֶּלָה : הִרְחַקְתָּ מְיֻדָּעַי מִמֶּנִּי שַׁתַּנִי תוֹעֵבוֹת לָמוֹ כָּלֻא וְלֹא אֵצֵא : עֵינִי דָאֲבָה מִנִּי עֹנִי קְרָאתִיךָ יְהוָה בְּכָל־יוֹם שִׁטַּחְתִּי אֵלֶיךָ כַפָּי : הֲלַמֵּתִים תַּעֲשֶׂה־פֶּלֶא אִם־רְפָאִים יָקוּמוּ יוֹדוּךָ סֶּלָה : הַיְסֻפַּר בַּקֶּבֶר חַסְדֶּךָ אֱמוּנָתְךָ בָּאֲבַדּוֹן : הֲיִוָּדַע בַּחֹשֶׁךְ פִּלְאֶךָ וְצִדְקָתְךָ בְּאֶרֶץ נְשִׁיָּה : וַאֲנִי אֵלֶיךָ יְהוָה שִׁוַּעְתִּי וּבַבֹּקֶר תְּפִלָּתִי תְקַדְּמֶךָּ : לָמָה יְהוָה תִּזְנַח נַפְשִׁי תַּסְתִּיר פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי : עָנִי אֲנִי וְגֹוֵעַ מִנֹּעַר נָשָׂאתִי אֵמֶיךָ אָפוּנָה : עָלַי עָבְרוּ חֲרוֹנֶיךָ בִּעוּתֶיךָ צִמְּתוּתֻנִי : סַבּוּנִי כַמַּיִם כָּל־הַיּוֹם הִקִּיפוּ עָלַי יָחַד : הִרְחַקְתָּ מִמֶּנִּי אֹהֵב וָרֵעַ מְיֻדָּעַי מַחְשָׁךְ :

פט

מַשְׂכִּיל לְאֵיתָן הָאֶזְרָחִי : חַסְדֵי יְהוָה עוֹלָם אָשִׁירָה לְדֹר וָדֹר אוֹדִיעַ אֱמוּנָתְךָ בְּפִי : כִּי־אָמַרְתִּי עוֹלָם חֶסֶד יִבָּנֶה שָׁמַיִם תָּכִן אֱמוּנָתְךָ בָהֶם : כָּרַתִּי בְרִית לִבְחִירִי נִשְׁבַּעְתִּי לְדָוִד עַבְדִּי : עַד־עוֹלָם אָכִין זַרְעֶךָ וּבָנִיתִי לְדֹר־וָדוֹר כִּסְאֲךָ סֶלָה : וְיוֹדוּ שָׁמַיִם פִּלְאֲךָ יְהוָה אַף־אֱמוּנָתְךָ בִּקְהַל קְדֹשִׁים : כִּי מִי בַשַּׁחַק יַעֲרֹךְ לַיהוָה יִדְמֶה לַיהוָה בִּבְנֵי אֵלִים : אֵל נַעֲרָץ בְּסוֹד־קְדֹשִׁים רַבָּה וְנוֹרָא עַל־כָּל־סְבִיבָיו : יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת מִי־כָמוֹךָ חֲסִין יָהּ וֶאֱמוּנָתְךָ סְבִיבוֹתֶיךָ :

עֲלַי סַמְכַת חֵימְתָךְ וְכָל גִּוְּרָן בִּישַׁן תַּבְרוּ יָתִי סִיגַפְתָּא לַעֲלְמִין : אַרְחֵיקְתָּא מְיוּדְעַי מִינִי שַׁוִּירַת יָתִי רִיחוּקִין לְהוֹן כְּלוּא בְּבֵירַת אֲסִירֵי וְלָא אֶפּוּק : עֵינִי זָלְגַת דִּמְעִין מִן עֲנִיתָא קְרֵיתָךְ יְיָ בְּכָל יוֹמָא פַּרְסִית לְוָתָךְ בִּצְלוֹ יְדַי : הַאֶפְשַׁר דִּי לְמֵיתַיָא תַּעְבֵּד פְּרִישָׁן אִין גּוּשְׁמַיָא דְּאִתְמְסִיאוּ בְּעַפְרָא יְקוּמוּן יוֹדוּן קֳדָמָךְ לַעֲלְמִין : הַאֶפְשַׁר דִּי תְחַוֵּי בְּבֵית קְבוּרְתָּא טוּבָךְ קוּשְׁטָךְ בְּבֵית אוּבְדָנָא : הַאֶפְשַׁר דִּי תִתְוַדַּע בַּחֲשַׁךְ גֵּהִינָם פְּרִישׁוּתָא וְצִדְקָתָךְ בְּאַרְעָא צַחוּתָא וְצַדְיָא : וַאֲנָא קֳדָמָךְ יְיָ צַלִּיתִי וּבְצַפְרָא צְלוֹתִי תְּקַדְּמִינָךְ : לְמָה יְיָ שְׁבַקְתָּא נַפְשִׁי תַּעְלִים אַפָּךְ מִינִי דְּלָא אֶחְדֵי בִּנְהוֹרִיךְ צְהוֹרָא : עַנְיָא אֲנָא וְנָגִיד מִן טַלְיָא סוֹבָרֵית רְחִימְתָּךְ טְעִינָא עֲלַי : עֲלַי עָבְרוּ רוּגְזָךְ בְּעָתַיִךְ שֵׁיצִיוּ יָתִי : אַחֲזָרוּ יָתִי הֵיךְ מוֹי כָּל יוֹמָא אַקִיפוּן עֲלַי כַּחֲדָא : אַרְחֵיקְתָּא מִינִי רְחִימָא וְחַבְרָא וְלִידְעַי חֲשִׁיךְ אֲנָא בְּפוּמְהוֹן : שִׁכְלָא טָבָא דְּאִתְאֲמַר עַל יְדָא דְּאַבְרָהָם דְּאָתָא מִן מַדִּינְחָא : חִסְדָּא דַּיְיָ לַעֲלַם אֲשַׁבַּח לְדָר וְדָר אֲהוֹדַע קוּשְׁטָךְ בְּפוּמִי : אֲרוּם אֲמָרִית עַלְמָא בְּחִסְדָּא יִתְבְּנֵי שְׁמַיָא תְּתַקֵּין קוּשְׁטָךְ בְּהוֹן : גְּזָרִית קְיָים לְאַבְרָהָם בְּחִירִי קַיְימִית לְדָוִד עַבְדִּי : עַד עַלְמָא אַתְקֵין בְּנָיִךְ וְאֶבְנֵי לְדָר וְדָר כּוּרְסֵי מַלְכוּתָךְ לַעֲלְמִין : וְיוֹדוּן שְׁמַיָא פְּרִישׁוּתָךְ יְיָ לְחוֹד קוּשְׁטָךְ בִּכְנִשַׁת קַדִּישִׁין : אֲרוּם מַן הוּא בְּשַׁחֲקֵי דְּמִשְׁתְּוֵי לַיְיָ דְּדָמֵי לַיְיָ בְּאוּכְלוּסֵי מַלְאֲכַיָא : אֱלָהָא תַקִּיפָא בְּרָזֵיהוֹן דְּקַדִּישִׁין יָתִיב עַל כּוּרְסֵי יְקָרָא וְרַבָּא וּדְחִיל עַל כָּל מַלְאֲכַיָא דְּקַיְימִין חֲזוֹר חֲזוֹר לֵיהּ : יְיָ אֱלָהָא אָעִיל חַיָּלֵי מְרוֹמָא מַן דִּכְוָתָךְ חֲסִין יְיָ וְקוּשְׁטָךְ חֲזוֹר לָךְ :

רשי

סמכה · כשענה ותלה עלי : כל משבריך ענית סלה · משברים לשון גלי הים הם כל צערו׳ אפך בכלם ענית אותי תמיד : שתני תועבות למו · האומות שהייתי חשובה בעיניהם עשאוני אני כ כמאוסת להם : כלוא · כחבש בכלא ואיני יכול לצאת : הלמתים · הלרשעים שאף בחייהם קרויין מתים הלהם אתה עושה פלא ונסים : אם רפאים · יקומו יודוך שמא אלו האומות שרפו ידיה׳ מעבודתך ומתורתך יקומו ויודוך בתמיה : היסופר בקבר חסדך · אם נמות ביד אויבינו כלום נוכל לספר שבחך בקבר : וגוע מנוער · מת מתוך תשנוק מיתה חטופה כמו וינער יי׳ וינער פירש מנחם לשון חבטה כמו נוער כפיו מתמוך בשוחד התנערי מעפר קומי שבי והיה החסון לנעורת וינערו רשעים ממנה ונכה יהיה כשר וריק : אפונה · מיוסכת ומבוססת אימתך בלבי אפונה לשון דבר דבור על אופניו על מכוניו : מיודעי מחשך · נחשכתי ונחדלתי מהם : לאיתן האזרחי · גם הוא אחד מן חמשה אחים המשוררים ורבותינו פירשוהו באברהם אבינו על שם מי העיר ממזרח : אודיע אמונתך בפי · את מידעתיך שאתה שומר הבטחתך ומאמין דבריך : כי אמרתי עולם חסד יבנה · כי אמרתי עד עולם יבנה בחסד כסא דוד כמו ש׳ והכינותי כסא ממלכתו וגו׳ ד״א סבור הייתי שיהא העולם בנוי בחסדך ותכין אמונתך בשמים שתהא נכונה ומקויימת ומה היא האמונה א אותה הבטחה שהבטחת את דוד על ידי נתן הנביא לאמר כ כרתי ברית לבחירי להכין עד עולם זרעו : ויודו שמים פלאך · אם היית שומר הבטחתך : אף אמונתך · אמונת דברך יודו קהל קדושים : יערוך ליי׳ · יהא נערך כמותו : בסוד קדושים רבה · בסוד רב של מלאכים :

בסוף

מחלה לענות · משכיל להימן האזרחי · חסדי יי׳ עולם אשירה לדור דר : לדר ודור ל׳ דכו׳ כתיב כן וסים׳ חסדי יי׳ עולם אשירה וד׳ חלוף דור קדמא מל׳ ותנינא חס׳ וסימ׳ לכן ישבו ציים · קרבם בתימו לעולם · ואנחנו עמך וצאן · מלכותך מלכות כל : אלים ו׳ כתיב כן בנביאי׳ ובתובים וסי׳ הנחמים באלים · הבו ליי׳ בני אלים · ידמה ליי׳ בבני אלים · משתו יגורו אלים · ועל אל אלים ידבר · ויזבחו ליי׳ זבחים דדה״ · וחד האלים וישחטו האלים ויזרקו הדם דדה״ :

חסדי · השם ואמונתו עד עולם אשיר : כי אמרתי בלבי שחסד השם לעולם עומד ובנוי והנה יבנה כמו ובניתי לדור ודור כסאך סלה ואמונתך נכונה היא בשמים והטעם כאשר השמים עומדים כן אמונתך עומדת וזה החסד וזאת האמונה הם שאמרת : כרתי · הנה הזכיר בתחלה כי לפני הברית דבר השם היה חסד ואחר הברית אמונה והמפרשים עולם חסד יבנה כי בחסד נבנה העולם אינכו מטעם זה המזמור ועוד כי כל עולם בכל המקרא הוא זמן : עד · הנה זרעו עד היום ואם נפסקה מלכותו שנים רבות עוד תשוב ותעמוד מלכותו לנצח : ויודו · עתה יספר המשורר כי השם אל אמת ודברו יהיה אמת וטעם ויודו שמים בתנועתם תמיד על פלאך ועל אמונתך אף היא בקהל קדושי׳ הם המלאכי׳ המניעים : כי · יערוך · כמו ויעריכנו הכהן : בבני אלים · הם הככבים והטעם כי חכמי המזלו׳ יראו בנסיונם פלאות גדולו׳ ומעשים נורא׳ מתחדשים יום ויום כפי כח הככבים ומערכת אלה לאלה והיודעי׳ דעת עליון ידעו כי מעשה השם הנכבד נפלאו׳ יותר ויותר : אל · הוא התקיף מיראוהו הקדושי׳ שאינם בגוף ורבה תואר לסוד · ונורא על כל סביביו הם הצבא הגדול שהם גוף וחסין תאר במשקל גביר מגזרת וחסון הוא · וטעם ואמונתך סביבותיך שאינה מתפרדת כי אינה מקרה :

אתה

אתה. הזכיר דברי השמים והקדושים ולא יבינו רק החכמים לבדם ועתה סב להזכיר גבורתו בדברים הנראים והוא הים: בשוא. בתרומם: תשבחם. תשקיטם כמו משביח: אתה. יתכן היות טעם תשבחם בעבור ים' הים וטעם רכית כחלל רהב הם מצרים והטע' אנשי רהב: לך. עתה הזכיר דבר הרקיע והיבשה כי הוא חפץ לברוא אדם והנה השמים הם הקרובים אל הארץ ותבל היא הנושבת מהארץ על כן ומלואה. וטעם יסדתם רמז למטבע גבולות כל הייסוב וככה יהיו תמיד: צפון. בעבור שהזכיר שמים וארץ והנה שתי פיאות והן מעלה ומטה הזכיר צפון וימין ותבור בפאת מערב והנה אחור וחרמון במזרח והנה קדם כמו זה וזה כמו בספר יצירה חתם בשם טבעות: לך. התברר כי יש לך זרוע והטעם ארוכה שתוכל לנטותה דרך משל אל מקום שתחפוץ והיא עם גבורה והנה אין ספק כי לעולם תעוז משאלך תרום ימינך משל שתי ידיך: צדק. הטעם אע"פ מלך לצדק היא הגבורה הכל בצדק ומשפט וטעם יקדמו פניך שאינם זזים לעולם וטעם מכון כסאך על דרך מלכי האדמה בשבתם על כסא המלוכה ככה כסא הכבוד: אשרי. הטעם להזכיר כל זה כי ב מדרך כח וגבור' והחסד והאמת סביבותיך אם כן למה תאחר להקים בריתך והחסד מהבטחתנו וטעם להזכיר אשרי העם אחר חסד ומשפט כי תושיע בגבורתך ובצדקך כל הקורא בשמך וטעם תרועה כמו ותרועת מלך בו: באור פניך יהלכון. כמו לאורו אלך חשך: בשמך. והזכירם שמך זה הוא גילם תמיד ובהזכירם צדקתך ירימו על כל בני אדם: כי. לא יתפארו בעוזם כי אם בשמך: כי. מלכנו הוא דוד שלך הוא ומגננו שיגן בעד עמו והטעם כפול כמשפט: אז. לחסידיך. המשוררים כמו הימן ואיתן שנקראו חוזים ונביאים ובחור כמו נבחר או בעבור היותו בן במלכו: מצאתי. הטעם שלא מצא כדוד כמוהו: אשר. תכון עמו. לעזרו: לא. אמר ר' משה הכהן כי לא ישיא כמו מ משאת מאומה לא ישלוט בו נושה ויש אומרי' כי הוא מגזרת זדון לבך השיאך: וכתותי. הטעם כי בן עולה לא יענגו רק אני אכות צרין: ואמונתי. הטעם לא יתפרדו מעליו ובעבור שנקרא בשמי תרום קרנו: ושמתי. בעבור שהזכיר כי השם מושל בגאות הים הזכיר שיתן חלק מהכח לדוד להתגבר בהולכים על הספינות בים ובנהרות: הוא. הטעם כי השם בחרו בתחלה והוא מודה כי אין לו תוקף ותשועה רק מאתו אף. מלך ראשון שבחר השם היה דוד כי שאול אע"פ שהיה כן שאול נפסקה מלכותו ובעבור כי מודה כי השם תקפו וישעו על כן הוא עליון למלכי ארץ: לעולם אשמור לו חסדי. הראשון ובריתי נאמנת תהיה לו: ושמתי. טעם הברית שיעמוד זרעו ומלכותו כימי שמים: אם. בריתי הוא ברית שיבא והזכיר משפטי כי המלך הוא שופט: אם חקתי. מצות לא תעשה ומצותי מצות עשה: ופקדתי. תחסר מלת עליהם או פשע הוא הפעל ובשבט כמו הבן אתה בשבט תכנו:

בשוא גליו. בהנשא גליו: אתה תשבחם. תשפילם וכן וחכם באחור ישבחנה וכן משביח שאון ימים: רהב. מצרים: יודעי תרועה. שיודעים לרצות את בוראם ברחם השנה בתרועה שמסדרים עליה מלכיות זכרונות ושופרות: וברצונך. שאתה מתרצה להם אפאיימנט בלע"ז: לחסידיך. נתן הנביא וגד החוזה: שויתי עזר. על דוד לעזור לו תמיד: לא ישיא אויב בו. לא יגבר עליו להיות לו כנושה: בכור אתנהו. גדול אתנהו: ופקדתי בשבט פשעם. כך אמר לו נתן הנביא על שלמה אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים זה רזון בן אלידע שעמד לשטן לו ובנגעי בני אדם זה אשמדאי שהשרים בני אדם הראשון היו: אם

רהב י"ב בליש' וסימ' אתה דכאת כחלל רהב. אזכיר רהב ובבל. תרהבני בנפשי עז. ולא פנה אל רהבים. ורהבם עמל ואון. לך התרפס ורהב רעך. ובתבונתו מחץ רהב. תחתיו שחחו עוזרי רהב. שהם הרהיבוני שערך כעדר. ירהבו הנער בזקן והנקלה. לכן קראתי לזאת רהב. עורי עורי לבשי עז: יהלכון ג' וסימ'

אתה מושל בגאות הים בשוא גליו אתה תשבחם: אתה דכאת כחלל רהב בזרוע עזך פזרת אויביך: לך שמים אף לך ארץ תבל ומלאה אתה יסדתם: צפון וימין אתה בראתם תבור וחרמון בשמך ירננו: לך זרוע עם גבורה תעז ידך תרום ימינך: צדק ומשפט מכון כסאך חסד ואמת יקדמו פניך: אשרי העם יודעי תרועה יהוה באור פניך יהלכון: בשמך יגילון כל היום ובצדקתך ירומו: כי תפארת עזמו אתה וברצונך תרים קרננו: כי ליהוה מגננו ולקדוש ישראל מלכנו: אז דברת בחזון לחסידך ותאמר שויתי עזר על גבור הרימותי בחור מעם: מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו: אשר ידי תכון עמו אף זרועי תאמצנו: לא ישא אויב בו ובן עולה לא יעננו: וכתותי מפניו צריו ומשנאיו אגוף: ואמונתי וחסדי עמו ובשמי תרום קרנו: ושמתי בים ידו ובנהרות ימינו: הוא יקראני אבי אתה אלי וצור ישועתי: אף אני בכור אתנהו עליון למלכי ארץ: לעולם אשמור לו חסדי ובריתי נאמנת לו: ושמתי לעד זרעו וכסאו כימי שמים: אם יעזבו בניו תורתי ובמשפטי לא ילכון: אם חקתי יחללו ומצותי לא ישמרו: ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם:

את שליט בגיותנותא דימא במתרבבן מתנטלין גלוי אנת תמאיכינון: את שפיית היך קטיל דתרבא רהבא הוא פרעה רשיעא בתקוף אדרע עושנך בדרתא בעלי דבבך: דילך שמיא לחוד דילך ארעא תבל ומליה את יסדתינון: מדברא די בציפונא ויתרבין די בדרומא ותרמון די במדינחא בשמך משבחין: דילך אדרעא עם גבורתא תעשן ידך למפרק עמך תרום ימינך לשכללא בית מקדשך: צדקתא ודינא מדור כורסי יקרך טיבו וקשוט מקדמין אפך: טוביהון דעמא דידעין לרצוי ברייהון ביבבא יי בנהור זיו אפך יהלכון ויזכון בדינא: בשמך ירננון כל יומא ובצדקתך יתרוממון: ארום שיבהור עושניהון את וברעותך תרום קרנהון: ארום דיי תיננן תריסינא ודיי קדיש ישראל מלכנא: כהדין מלילתא בחזונא לחסידיך ואמרת שויתי סעיד לעמי על ידיה דמתגבר באוריתא אפרישית עולים מן ביני עמא: אשכחית דוד עבדי במשח קודשא רביתי יתיה: די אידי מתקנן בסעדיה ברם אדרעי תתייליניה: לא יטעי בעיל דבבא ביה ובר רשיעא לא יסגפיניה: ואשוף מן קדמוי מעיקוי ומסנאוי אגוף: וקושטי וטובי עמיה ובשום מימרי תרומם יקריה: ואשוי במחוזי ימא שולטניה וביתבי על נהרותא גבורת ימיניה: הוא יקרי לי אבא את אלהא ותקוף פורקני: לחוד אנא בוכרא למלכיא דבית יהודה אתניניה עילאה על מלכי ארעא: לעלם אטור ליה טובי וקיימי מהימנא ליה: ואשוי לעלמין בנוי וכורסיה כיומיא דיקומון שמיא: אין ישבקון בנוי אוריתי ובדיני לא יהלכון: אין קיימי יפסו ופיקודי לא ינטרון: ואסער על ידהון דשיבטא רשיעין מרדיהון ובמזיקיא במכתשין להון עוייתהון:

אשרי העם יודעי תרועה. שם אביות יהלכון. המשלח מעינים בנחלים: הרימותי ג' בקרי' ומשנין באתיהון וסימ' והרמתי ידי אל יי' אל עליון קונה. ויהי כשמעו כי הרימתי קולי ואקרא. הרימותי בחור מעם. וכן דינם ידי הרמתי כתיב. קולי הרימתי. בחור הרימותי: ישיא ה' וסימ' אל ישיא לכם חזקיהו דמלכים. ועתה אל ישיא אתכם חזקיהו דד"ה. אל ישיא לכם דישעיה. לא ישיא אויב בו ובן עולה. ישי מות עלימו. כתרא כתיב כן: ילכון ג' וסימ' ביואל סימן ב': חקתי ט' חס' בקריא' וסימ' נמסר בסדר תולדות וירמיה סיכן מ"ד: בשבט ו' רפין בקריא' וסימ' מני אפרים שרשם בעמלק. והוכחתיו בשבט אנשים. ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ. תרעם בשבט ברזל בכלי יוצר. ופקדתי בשבט פשעם. אני הגבר ראה עני:

חסדי כנגד ואמונתי וחסדי עמו: לא. אם חלל זרעו ברית שני אכי לא אחלל: אחת. בקדשי. השמים שהם עומדים כדרך כי אמר אל שמים ידיאו בקדשי שם כמו קדושתי וטעם אחת שהיא מספקת או שלא כשבעתי לעולם בקדושתי רק זאת השבועה לבדה היא הכאמנה שלא יכוף זרעו לעולם על כן זרעו וכסאו כשמש נגדי על יכון השמיה: כירח. הזכיר השמש שהוא המאור הגדול וכאשר הוא עומד לעולם כגד השם כן תעמוד מלכות דוד גם הזכיר מאור הקטן ומלת יכון שבה אל זרעו ועולם כמו לעולם והירח עד כאמן: ואתה. פעול זנחת גם ותמאס הוא משיחך: נארתה. השחתה כמו נאר מקדשו והכון שרש והכזר יוסם לראש על כן לארץ: פרצת. החומות שבנה ומגבריו שם

בשמש ל' וחד בשמש ואינון מן א"ב מן חד חד חד ב' וחד כ' בריש תיבותא וסימ' נמסר בכס' רבתא במערבת אות הבי"ת: הרימות ג' וסימ' את מי חרפת וגדפת דמלכים. והכרו דישעיה. אילין הרימותה כתיבן. הרימות ימין צריו. בתרא חס' ה': עד מה ד' וסימ' אשור תשבך. תאנף לנצח. עד מה יי' הסתר לנצח. ולא אתגו

וחסדי לא אפיר מעמו ולא אשקר באמונתי: לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה: אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב: זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי: כירח יכון עולם ועד בשחק נאמן סלה: ואתה זנחת ותמאס התעברת עם משיחך: נארתה ברית עבדך חללת לארץ נזרו: פרצת כל גדרתיו שמת מבצריו מחתה: שסהו כל עברי דרך היה חרפה לשכניו: הרימות ימין צריו השמחת כל אויביו: אף תשיב צור חרבו ולא הקמתו במלחמה: השבת מטהרו וכסאו לארץ מגרתה: הקצרת ימי עלומיו העטית עליו בושה סלה: עד מה יהוה תסתר לנצח תבער כמו אש חמתך: זכר אני מה חלד על מה שוא בראת כל בני אדם: מי גבר יחיה ולא יראה מות ימלט נפשו מיד שאול סלה: איה חסדיך הראשנים אדני נשבעת לדוד באמונתך: זכר אדני חרפת עבדיך שאתי בחיקי כל רבים עמים: אשר חרפו אויביך יהוה אשר חרפו עקבות משיחך: ברוך יהוה לעולם אמן ואמן:

צ

ספר רביעי

תפלה למשה איש האלהים אדני מעון אתה היית לנו בדר ודר:

וטובי לא אבטיל מיניה ולא אשקר בהמנותי: לא אפיס קיימי ומפקנות סיפותי לא אשני: חדא זימנא קיימית בשום קודשי אם לדוד אכדיב: בנוי לעלם יהוין וכורסיה נהיר היך שמשא לקיבלי: והיך סיהרא דמיתקן לאת לעלם וסהיד בשתקא מהימן לעלמין: ואת שבקתא ורתקתא ארגיזתא עם משיחך: אשניתא קיים דעם עבדך אפסיתא לארעא כליליה: תקיפתא כל כרכוי שויתא פציחוי תבירא: רמסון יתיה כל עברי אורחא הוות קלנא לשיבבוי: ארימתא ימינא דמעיקוי אחידתא כל בעלי דבבוי: לחוד תתיב לאחורא סייפיה ולא אקימתא יתיה בקרבא: בטילתא כהניא דמדין על מדבחא ומרמין עמיה וכורסיה מלכותיה לארעא מיגרתא: קצרתא יומי עלימוי עטיפתא עלוי בהתא וכיסופא לעלמין: עד אימתי יי' תסלק שכינתך לעלמין תדליק היך אשתא חימתך: אדכר די אנא אתבריתי מן עפרא מטול מה לבטלא בריתא כל בני נשא: מן הוא גברא דחיי ולא יחמי מלאכא דמותא ושיזיב נפשיה מן ידיה ולא ייחות לבית קבורתיה לעלמין: אן הינון טבוותך דמן שירויא יי' דקיימתא לדוד בהימנותך: אידכר יי' חיסורא דעבדך סוברית בעטפי כל גידופיהון דסגיעין עממין: די חסידו בעלי דבבך יי' די חסידו איחור רושמת ריגלי משיחך יי': בריך שמא דיי' בעלמא הדין אמן ואמן בריך שמא דיי' לעלמא דאתי אמן ואמן:

צלותא דצלי משה נביא דיי' כד חבו עמא בית ישראל במדברא עני וכן אמר יי' דמדור בית שכינתך בשמיא את הויתא לנא סעיד בכל דר ודר:

רשי

אם לדוד אכזב. לשון לא יכזבו מימיו פיילב"א בלע"ז: ועד בשחק נאמן. הירח והשמש עדים לו שכל זמן שהם קיימים יתקיים מלכותו כמו שאמר ירמיה אם תפרו את בריתי היום ואת בריתי הלילה גם בריתי תופר את דוד עבדי: ואתה זנחת. דקדקת אחר בניו לחשוב עונם עד אשר זנחתם ומאסתם בימי צדקיהו: נארתה. בטלת: כל גדרותיו. שבנה בירושלם: מבצריו. הר הבית ומצודת ציון: אף תשיב צור חרבו. השיבות אחור והפכת את חידוד חרבו כמו חרבות צורים וכן כל כלי יוצר עליך: ולא הקמתו. ולא העמדתו מלפול: השבת מטהרו. זריחתו כמו כזהרים דמתרגמי' טיהרא וכמו וכעצם השמים. ל' טוהר: לארץ מגרתה. השפלת והשחתה כל לשון שהיה בתרגו' יונתן מגר: זכר אני מה חלד. מה זקנה יש לי הלא מעט ימי ודי לך שאתה כפרע ממני במותי קצר ימים: על מה שוא. לחנם ולהבל בראת כל בני אדם: שאתי בחיקי כל רבים עמים. בגולה אני נושא קבלם ומשאם: עקבות משיחך. סופי מלך המשיח ולשון משנ' הוא בעקבות המשיח חוצפא יסגא: ברוך יי' לעולם. על כל אשר עשה לנו: תפלה למשה. אחד עשר מזמורים מכאן עד לדוד מזמור כלם משה אמרם כנגד ברך אחד עשר ברכות לאחד עשר שבטים בזאת הברכה: מעון אתה היית לנו. מעון מדור ומכום לבא שם: היית לנו לדור ודור. מעולם כי אתה מקדם הכל היית: בטרם

למחתה: שסוהו. כי אין לו חומה ומגבר: הרימות. הפך אמר ידי תכון עמו: השמחת ימן בנין הכבד הנוסף ואין אחרת זולתה ב במקרא: אף. צור חרבו. חידוד חרבו וחרבות צורים כדרך מכור החלמים מן מחלמים צור: ולא הקמותו. בכבלו או כמו העמדתו כמו וקם הבית: השבת מטהרו. מקדשו שהוא טהור על משקל מקדש יי' כוננו ידיך ונחטף ב בקמץ בעבור אות ה הגרון ואמר מטהרו כי אין בארץ מקום טהור כמוהו. וטעם הוא כי הוא שבה ר ראשון לגבות המקדש כי הוא הכין הכסף והזהב: מגרתה. כמו תרגו' ימגר כל מלך: הקצרת. שלא ארכו ימי מלכות דוד וטעם העטית שאין להם פתחון פה ותשובה: עד מה. משאה אחת כאילו אתה כסתר ולא תראה ברעות משיחך רק תבער כמו אש מתוך כו עד היום: זכור. זה המשורר ידבר על לשון ישראל בגלותם כי כל אחד רואה שדור הולך ודור בא ואין מושיע וכמה יקוה המקוה ושנותיו קצרות וזה הוא זכור מה אני ומה חלדי כי מה יתרת אחורכית כדרך אדם שנדה: ובדיקת חופש כל חדרי בטן וחלד כמו הלא בבא לאכום עלי ארץ זמן ידוע ואלדי כאין נגדך: ולמה בראתנו ואכחנו שוא כדרך אך הבל בני אדם כזב בני איש והנה הטעם כל אחד מישראל מתאוכן בשבו כי ימות ולא יראה ישועת השם: מי הנה הטע' הנה המות ולמה סבלתי עול הגלו'

יודע עד מה: ולא יראה ו' וסימ' ולא יראה בך ערות. ולא יראה כי יבא חום. ולא יראה כי יבא טוב. ואל שמעיה הנלחמי. מי גבר יחיה ולא יראה מות. עבים סתר לו: צ' למשה איש האלהים י"א אתקריאו איש האלהים וסימ' נמסר במלכים ב' סימן י"ב:

וכן הוא אומר שאתי בחיקי כל רבים עמים: איה. הקים שבועתך בביאת הגואל: זכור. חרפת עבדיך. שהאחרים יחרפום: אמר יפ' כי המחרפי' הם אויבי השם: וטעם עקבות משיחך מגזרת בעקב עמו ועקבותיך לא נודעו והטעם שאחרו פעמיו לבוא כאומרים נשברו עקביו על כן לא בא עתה: ברוך. הטעם שרלה המשורר ברוח הקדש ביאת המשיח על כן נתן הודות לשם ויש אומרים כדרך איוב כי המשכיל יברך השם אף על פי שהאויב יחרפהו ויסבול חרפתו. וחכם גדול ספרדי אומר כי הסופר שכתב זה הספר תחלה כתב בסוף הספר ברוך השם שעזרנו לכתבו כולו כדרך הסופרים בדורינו לכתוב באחרונה ברוך נותן ליעף כח: תפלה למשה איש האלהים. לפי דעתי שמשה הרוכינו חבר זאת התפלה כי היא על לשון רבים ואין דברי דוד ככה ועוד שאחל יי' מעון אתה ובתורה מעונה אלהי קדם. אמר ר' משה כי מעון מגזרת עין מקום מבע עין. והנכון בעיני שהוא ממעון קדשך והיא התקרה העליונה כמו ויהי בשלם סוכו והנה מעונתו כנגד סוכו והטעם כי השמים אינם מעונות לנו באמת רק אתה המעון באמת ודור הולך ודור בא והמעון עומד לא ישתנה. טעם אתה עם מלת היית אתה לבדך: בטרם

בטרס · הזכיר השמים שהם למעלה האדם ועתה יזכיר הארץ ומלת בטרס יפרת בעבור שנים וכן הוא ובטרס תחולל ארץ ותבל וטעם להזכיר ההרי' בעבור היותם שומרים כאילו הם קדמונים כמו ומראם הררי קדם וטעם יולדו כי הרוחו' יולידום והארץ שהיתה תחת המים בבריאתה ותבל היא היבשה ששם הישוב ורבי משה אמר כי אתה אל תקיף לנצח ולפי דעתי כי אל תאר הוא וככה פירושו בטרם היות הרים וארץ ומעולם ועד עולם אתה אל בעבור שיאמר על בן אדם דכא · תשב · אתה אל ולא אר' תקיף כי תשב אנוש בימי הזקנה עד היותו דכא : ותאמר שובו בני אדם · אל העפר אשר לקחתם ממנה : כי · בעיניך · עם בני אדם ידבר השם ואל תתמה בעבור שובו לשון רבי' ואח' כן בעיניך כי כן משפ' הלשון זכור ימות עולם בינו שנו' כמיכם ונרך והטעם כי' אילו חיית אתה בן אר' אלף שנים ככה יהיו כיום אתמול כי יעבור שכבר אבד או כמו אשמורה בלילה ועל דרך הפשט מה טעם לאמ' כיום אתמול היה מספיק כיום והנו כמו אילו חיה אלף שנים ואם' יורה יושר פירושי שיאמר ימי שנותינו בהם שבעי' שנה שלא יגיע לאלף ולפרש אותו על דור המבול רחוק הוא : זרמתם · שב לדבר עם השם כי השני' תשיתם כמו זרם מים עבר אותם כמו השינה או הטע' שישכנו שנת עולם : בבקר יציץ · דור אחר דור וחלף מגזרת חליפות שמלות כדרך אם הרגם ודרשוהו תשלח רוחך יבראון : בבקר · והדור שיציץ וחלף דומה ל הציץ הדל שאין לו כח בו שבערב ימולל ויבש והנה דימה חיי האדם כמו מבקר עד ערב : כי · כאילו אכפת בנו על כן יכלו ימינו : ובחמתך נבהלנו · כמו ויכל בהבל ימיהם ושנותם בבהלה : שתה · ובאמתים לך להתעבר עלינו בעבור עונינו תעניסנו מעט מעט · אמר רבי משה כי עונינו עונות עלומינו והנכון בעיני שהוא מגזרת תעלומה על כן למאור פניך : כי · הנה פי' טעם הסר כלינו באפך שכלינו שנינו כמו הגא כמו והגא מפיו יצא שהדבור אין לו מעמד כי ברגע דבור המדבר ימצא ואחר כן כאילו לא היה : ימי · אולי יטעון טוען והלא משה חיה ק״כ שנה ואיך הוא יאמר שבעים שנה זה לאות כי מפורר היה שמו משה והתשובה ככה נוכל לומר כי כח דכיאל ואיוב אינם נודעי' והלא ירחא בתחלה איש האלהים ובעבור זה הזכיר שאיננו מתעסק בהבלי העולם וככה טעם זה המזמור משה ידב' על לשון כל דור ודור גם דורו כן היה עד היום אולי זה עשה זאת התפלה לפני התנבאו שהיה בן שמונים שנה וידיו כבדים וטעם בהם דבר גדול יהיה אם היה במספרם שבעי' שנה · ורהבם · וימי רהבם ימי הכח והחוזק שהם ימי הבחרו' כולם הם עמל ואון : כי גז · שיכרתו מהרה כמו גזי כזרך וזה טעם חיש ונעופה והנה נהיה כעוף נודד ממקומו או ונעופה לשון ארץ חשך ארץ עיפתה עום שחר עיפה או המלה מגזרת עפעף כמו תעופה כבוקר תהיה התעיף עיניך בו ואיננו וכאילו תעופה היו ימינו : מי · אמר רבי משה כי זה הפסוק קשור עם הבא אחריו והטעם כל איש שהוא יודע עוז אפך וידע למנות ימינו האמת נודע אליו · ונביא הוא כיום לו לבב חכמה ויפרש כן כמוכן בנות צלפחד · ומלת הודע כמו הוסב כספי ועל זה הדרך או הודע אליו חטאתו אשר חטא ולפי דעתי מי יודע מי זה שיוכל לדעת עוז אפך וכפי היראה ממך ככה עברתך על דרך בקרובי אקדש כאשר דרשו קדמונינו במלת וסביביו נשערה מאד · למנות · כדרך הודיעני יי' קצי תן לנו לב לדעת למנות ימינו והטעם שנדע שמספרם מעט יהיה · ונביא בקרבינו או בנו לבב חכמה והנה נביא כמו ומה נביא לאיש : שובה · הטעם מחרון אפך כי למעלה כתוב כי כלינו באפך והנחם דרך משל לבן אדם שינחם : שבענו · אם שבענו חסדך בבקר אז נגיל כל היום והטעם אם תעשה עמנו חסד בבחורותינו שתלמדנו הדרך הישרה אז נשמח כל ימינו אפילו בזקנה : שמחנו כימות עניתנו · בתחלואים ובדלגות :

בטרס הרים יולדו · נבראו ובטרס חוללת ארץ ותבל · ומעולם ראשון ועד עולם אחרון אתה אל : תשב אנוש עד דכא · מביא אתה יסורין על האדם עד שאתה מחזירו להיות תשוש כח וקרוב למות ותאמר · לו ביסורין שובו בני אדם מדרכיכם הרעים : כי אלף שנים בעיניך · אלף שנים של בני אדם הם כיום אחד של הקב״ה ועוד מן הלילה עמו · פי' יום אחד של הקב״ה ומעט מן הלילה של הקב״ה הם שף שני' שהרי לא אמר הכתו' שיהא יומו של הקב״ה אחד כאלף שנים אבל כשיהא מעט מן הלילה עמו אז יומו שלם והוי אלף שנים ולכך מת תוך אלף שאם היה חי שף הוי יותר מיומו של הקב״ה ושמא שיעור אותה האשמורה הוא כמו שים ממיתת אדם הראשון עד אלף שני' ואכן לא ידענו כמה הויא אותה האשמורה כי אם מסברא · מנ' כי אלף שני' בעיניך וגו' וכשעלתה תשוב' בדעתך מתחילה יפה דנת ובראת אותה ורהווין היו השנים לכך לפי שלא היו ימי בני האדם רבים שלא היו אלף שנים בעיניך אלא כיום הולך שעובר וחולף ומעט מן הלילה עמו שהרי אמרת לאדם הראשון כי ביום אכלך ממנו מות תמות וחיה תשע מאות ושלשים שנה כמנאו אלף שנים עולים ליום שלם ומעט מן הלילה עמו : כיום אתמול כי יעבור · שכבר עבר : זרמתם שינה יהיו · עכשיו חטפתם לאותם השנים והבאתם לימים מועטים שאינם אלא כשנת תנומה ששני הדורות שבעים שנה הם כמו שמפורש בסוף הענין ימי שנותינו בהם שבעים שנה והם חשובים שנה אחת כענין שנאמר בסוב יי' את שבות ציון היינו כחולמים ועל שבעים שנה של גלות בבל נאמר שהיה שבעים שנה זרמתם לשון שטיפה כמו זרם מים : בבקר כחציר יחלוף · הנולד בלילה מת בבקר לסוף השינה ואם בבקר יציץ מיד חלף ועד בא הערב ימולל ויבש למה כי כלינו באפך וגו' ועל כל זאת שתה עונותינו לנגדך · ואת עלומינו את חטאת נעורינו שמת למאור פניך · עלומינו נעורינו כמו בן מי זה העלם · למאור פניך למולך להביט בהם : פנו בעברתיך · כפנו ונבערו והלכו להם בעברתיך : כמו הגה · כדבור המאמר לכלות : ימי שנותינו בהם שבעים שנה · ימי שנותינו אלה בעונותינו אלה ובעלומינו אלה שבעים שנה הם : ואם בגבורות · ואם הרבה גברו ימיו שמנים שנה הם : ורהבם עמל ואון · וכל הגדולה והשררה שיש לו לאדם בימי האלה אינם אלא עמל ואון ולמה שהרי כי גז חיש ונעופה בתוך עברת מהר אנו עפים ומתים גז לשון העברה כמו וכבזו ועבר ויגז שלוים מן הים : מי יודע עז אפך · בימים מועטים כאלה מי יקנה לו לב לדעת את עז אפך וליראה אותך · וארה כיראתך עברתיך כשם שאתה ירא וכן עברתך קשה ונפרע מן החוטאים : למנות ימינו כן הודע · כאשר בתחילה הודע בעולם את מנין ימינו ארוכים וכיון שנאריך ימים נוכל לקנות לב ונביא בתוכם לבב חכמה ונביא לשון הבאה · וי״א למנות ימינו כ״ן כמנין כ״ן שבעים שנה וכמות לפי שיעור ימינו שהן מעט כן תיסר אותנו וכן ויודע בהם אנשי סוכות : שובה יי' · מחרון אפך : והנחם · חשוב מחשבה טובה על עבדיך : שבענו בבקר חסדך · ביום הגאולה והתשועה שהוא בקר לליל הצרות והאנחה והחשיכה : ונרננה ונשמחה בכל ימינו · כלומר בכל הצרות שעברו עלינו בימינו אלה : שמחנו · לימות התשועה כמנין ימות שעניתנו בגליות וכמנין שנות אשר ראינו רעה :

תשב ד' קמץ ומלרע וסי' רק את בני לא תשב שמה · תשב אנוש עד דכא · י״ אלהי אל תשב · בעבור דוד עבדך אל תשב פני · וא' פתח ומלעיל אל תשב פנידבת שבע : ויבש ה' וסי' ונשתו מים מהים · ואכלה כל סביביה · פריה יקוסס ויבש · אזלו מים מני ים · לערב ימולל ויבש · ראש הכרמל : שמונים ו' מל' וסי' בסדר בראשית

בְּטֶרֶם הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל אֶרֶץ וְתֵבֵל וּמֵעוֹלָם עַד־עוֹלָם אַתָּה אֵל׃ תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד־דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי־אָדָם׃ כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר וְאַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה׃ זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר יַחֲלֹף׃ בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ׃ כִּי־כָלִינוּ בְאַפֶּךָ וּבַחֲמָתְךָ נִבְהָלְנוּ׃ שַׁתָּ עֲוֺנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ עֲלֻמֵנוּ לִמְאוֹר פָּנֶיךָ׃ כִּי כָל־יָמֵינוּ פָּנוּ בְעֶבְרָתֶךָ כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ כְמוֹ־הֶגֶה׃ יְמֵי־שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן כִּי־גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה׃ מִי־יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ׃ לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע וְנָבִא לְבַב חָכְמָה׃ שׁוּבָה יְהוָה עַד־מָתָי וְהִנָּחֵם עַל־עֲבָדֶיךָ׃ שַׂבְּעֵנוּ בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וּנְרַנְּנָה וְנִשְׂמְחָה בְּכָל־יָמֵינוּ׃ שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה׃

כַּד אִתְגְּלֵי קֳדָמָךְ דְּעִמָּךְ עֲתִידִין לְמֵתוּב אַתְקִינְתָּא תְּתוּבָא עַד דְּלָא טוּרַיָּא אִתְנַטְלוּ וְאִתְבְּרִיאַת אַרְעָא וְיָתְבֵי תֵּבֵל וּמִן עַלְמָא הָדֵין עַד עַלְמָא דְּאָתֵי אַתְּ הוּא אֱלָהָא׃ תְּתֵיב בַּר נָשׁ עַל תּוּבֵיהּ עַד מוֹתָא וַאֲמַרְתְּ תּוּבוּ בְּנֵי נָשָׁא׃ אֲרוּם אֲלַף שְׁנִין בְּעֵינָךְ מִתְחַשְׁבִין קֳדָמָךְ הֵיךְ יוֹמָא דְּאִתְמְלֵי אֲרוּם יְעִיבַר וְהֵיךְ מַטְּרַת לֵילְיָא׃ וְאִין לָא תְתַיְבִין תֵּיתֵי עֲלֵיהוֹן מוֹתָא הֵיךְ דְּמָכִין יְהוֹן וּלְעַלְמָא דְּאָתֵי הֵיךְ עִסְבָּא דְּמִתְפָּרְכָא יִתְחַלְפוּן׃ דַּמְיָין עוֹבָדֵיהוֹן הֵיךְ עִסְבָּא דִּי בְּצַפְרָא יָנִיץ וְיִסְגֵּי לְרַמְשָׁא מִתְמוֹלֵל וּמִתְיַבֵּשׁ מִן חוּרְבָּא׃ אֲרוּם אִשְׁתֵּיצֵנָא מִן תּוּקְפָּךְ וּמִן רֻגְזָךְ אִתְבַּהַלְנָא׃ שַׁוִּיתָא חוֹבָנָא לְקוּבְלָךְ עֲוָיַית טַלְיוּתָנָא קֳבֵיל נְהוֹר אַפָּיךְ׃ אֲרוּם כָּל יוֹמָנָא אִתְפְּנִיאוּ קֳדָמָךְ בְּרוּגְזָךְ שֵׁיצֵינָא יוֹמֵי חַיֵּינָא הֵיךְ הֲבַל פּוּמָא דְּכִתְוֵי׃ יוֹמֵי שְׁנוֹתָנָא בְּעַלְמָא הָדֵין שׁוּבְעִין שְׁנִין מִתְאַלְמִין וְאִין בִּגְבוּרְתָא תַּמְנָן שְׁנִין וְסוּגְעֵיהוֹן לֵיאוּת וְשִׁקַּר לְחַיָּבַיָּא אֲרוּם עֲדוּ בִּסְרְהוֹבַיָּא וְטַיְיסִין לְצַפְרָא׃ מַן הוּא דְּיָדַע לַאֲתָנָא עוּשְׁנָא דְּתוּקְפָּךְ אֱלָהִין צַדִּיקַיָּא דְּדַחֲלִין מִינָּךְ מַשְׁדְּכִין רוּגְזָךְ׃ לְמִימְנֵי יוֹמָנָא כֵּן יִתְכַּוָּן לְהוֹדַע בְּרַם נְבִיָּא דְּלִבֵּיהּ מַבַּע חוּכְמְתָא׃ תּוּב יְיָ עַד אֵימָתַי תְּסַגִּיפִנָּנָא וְתוּב מִן בִּישְׁתָא דִּי מַלֵּילְתָּא לְמֶעְבַּד לְעַבְדָּךְ׃ שַׂבַּע יָתָנָא לְעַלְמָא דְּמַתִּיל לְצַפְרָא טוּבָךְ וּנְרַנֵּן וְנֶחְדֵּי בְּכוּלְהוֹן יוֹמָנָא׃ שַׂמַּח יָתָנָא הֵיךְ יוֹמִין דְּסַגִּיפְתָּנָא הֵיךְ שְׁנַיָּא דַּחֲמֵינָא בִּישְׁתָא׃

וכספר שופטים סימ' ד' : יודע י' מל' וסימ' בשמואל א' סימן כ״ו : למנות ה' ומל' וסימ' אשר אם יוכל איש · ויעמד שטן על ישראל ויסת · הלא אני אמרתי למנות בעם · יואב בן צרויה החל · למנות ימינו כן הודע :

ירא֖ה׃ שיראה עזר השם להם כי הוא חפץ בם׃ ויהי׃ טעם כוננה עלינו לתקן סבות ועלילות שלא יהי טורח להם ועמל בכל מעשיהם וטעם כוננהו שיהיה שלם על דרך אם י״י לא יבנה בית׃ יושב בסתר עליון׃ יתכן שגם זה המזמור למשה או לאחר מהמשוררים והוא אומ׳ לעבד השם שמעני אתה יושב בסתר עליון שהוא השם ומלת בסתר סמוכה כמו בכל שדי יתלונן כי הטעם כפול כמשפט׃ אומר לי״י׃ בעבור י״י כמו ואמר פרעה לבני ישראל וזה פירושו אומר לך בעבור י״י שהוא מחסי ומצודתי והוא אלהי שאבטח בו והטעם דבק כי הוא כאומר אני כסיתי זה ואני אהיה לך ערב׃ יקוש׃ פעול יקושתי לך או תאר כמו עבוש וסמך דבר אל הות שהוא הוה פתאום׃ באברתו׃ והטעם כנשר יעיר קינו והטעם שימלט מהפח ומהדבר ויתכן היות הפח החרב על כן מלת סוחרה וכמה כמו סחרו אל הארץ תרגום סביב והנה הטעם כי אמונת השם תסובבהו ותצרהו׃ לא׃ מפחד לילה׃ מקורו׳ לילה ולא מקורות היום שיעופו כחצים כאשר יפרש׃ מדבר׃ כי רוב הדבר בלילה הוא אם היתה הסבה קור ואם מחום יהיה ביום כצהרים׃ וקטב כמו דבר והטע׳ כריתה אהי קטבך שאול ועל ישוד שישוד הרוחות ובא במורק כמו ירון ושמח ויש אומרי׳ כי ישוד מגזרת שדים׃ יפול׃ הזכיר כי כל השם ישתירהו והוא יראה שיפלו לימינו ושמאלו רבים בבא הדבר וזה טעם אליך לא יגש׃ רק׃ טעם שלומת רשעי׳ כי השם הביא עליה׳ דבר לשלם להם כפעלם׃ כי׃ דברי המשורר לעבד י״י כי אתה העבד י״י שהוא מחסי עליון שמת מעונך והוא לעולם למעלה על כן׃ לא תאונה׃ שבוב כדרך אנה לידו׃ רעה הם התחלואים׃ באהלך׃ דרך משל כמו ופסח י״י על הפתח׃ כי׃ לך׃ בעבורך כמו אמרי לי אחי הוא׃ על׃ כאילו ישאוך על כפים׃ וי״ו תגוף בעבור הרגל כל דרך כי אבני השדה בריתך׃ על׃ כדרך וחית השדה השלמה לך אפילו תדרוך עליהם ותרמסם לא ירעו לך׃ כי׃ אלה דברי השם למלאכים וזאת היא האמונה שכוס בעבורך שאמ׳ להם כי זה עבדי בי חשק ואפלטהו אשגבהו שלא יוכל האויב להרע לו בעבור שהוא יודע סוד שמי׃ יקראני׃ ובעת שיקראני בשמי ובבא הכרה על אכמי דורו כפי גזירותי אני אהיה עם עבדי׃ ואחלצהו ואכבדהו שלא יצטרך לזולתי׃ ארך׃ מספר ימיו אמלא והפרד כבודו מעל גופו אראהו בישועתי הטעם שיהנה מזיו שכינה וזאת היא ישועת השם באמת או רמז לימות המשיח׃ מזמור שיר ליום השבת׃ לא הזכיר שם המשורר וטעם ליום השבת שיזמרו בו זה המזמור והעד הבא אחריו׃ טוב להודות׃ באמונת הלב ולזמר בפה ובגרון׃ לשמך עליון׃ שהוא עליון על כל השמות או להודות בלשון ולזמר בכינור והעד עלי עשור׃ להגיד׃ ללמד לאחרים חסדך להודיעם׃ ואמונתך בלילות׃ כדרך קדמוניכי אשמורת חצות לילה אקום להודות לך׃ עלי׃ אלה כלי ניגונים והגיון נועם השיר או שם כלי הניגון׃ כי׃ בעבור היות נשמת המשכיל בשבת ימי המעשי מתבודדת בעסקי העולם על כן היא מתבודדת בשבת להבין מעשה השם ונפלאותיו על כן׃ כי שמחתני י״י בפעלך׃ על דרך שבות השמטה שישמעו כל התורה למען ילמדו ויראו והטעם כי שמחתני בדעתי כל מעשיך שהם ישרים׃

ירא֖ה י״ג וסימ׳ נמסר בסדר בא וכספרא סימ׳ פ״ד׃ ומעשה י׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן ז׳׃ צ״א יושב כל סיפרא חס׳ ב״מב מ״ל וסימ׳ יושב בשמים ישחק׃ ואתה קדוש יושב תהלות ישראל׃ תחסה חד מן ט׳ רפין בליש׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימן ס״ב׃ לא תירא ח׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן ג׳׃ תביט ה׳ וסימ׳ נמסר

יֵרָאֶ֣ה אֶל־עֲבָדֶ֣יךָ פָעֳלֶ֑ךָ וַ֜הֲדָרְךָ֗ עַל־בְּנֵיהֶֽם׃ וִ֤יהִ֨י ׀ נֹ֤עַם יְהוָ֬ה אֱלֹהֵ֗ינוּ עָ֫לֵ֥ינוּ וּמַעֲשֵׂ֣ה יָ֭דֵינוּ כּוֹנְנָ֥ה עָלֵ֑ינוּ וּֽמַעֲשֵׂ֥ה יָ֜דֵ֗ינוּ כּוֹנְנֵֽהוּ׃

צא

יֹ֭שֵׁב בְּסֵ֣תֶר עֶלְי֑וֹן בְּצֵ֥ל שַׁ֝דַּ֗י יִתְלוֹנָֽן׃ אֹמַ֗ר לַֽ֭יהוָה מַחְסִ֣י וּמְצוּדָתִ֑י אֱ֝לֹהַ֗י אֶבְטַח־בּֽוֹ׃ כִּ֤י ה֣וּא יַ֭צִּילְךָ מִפַּ֥ח יָק֗וּשׁ מִדֶּ֥בֶר הַוּֽוֹת׃ בְּאֶבְרָת֤וֹ ׀ יָ֣סֶךְ לָ֭ךְ וְתַֽחַת־כְּנָפָ֣יו תֶּחְסֶ֑ה צִנָּ֖ה וְֽסֹחֵרָ֣ה אֲמִתּֽוֹ׃ לֹא־תִ֭ירָא מִפַּ֣חַד לָ֑יְלָה מֵ֝חֵ֗ץ יָע֥וּף יוֹמָֽם׃ מִ֭דֶּבֶר בָּאֹ֣פֶל יַהֲלֹ֑ךְ מִ֝קֶּ֗טֶב יָשׁ֥וּד צָהֳרָֽיִם׃ יִפֹּ֤ל מִצִּדְּךָ֨ ׀ אֶ֗לֶף וּרְבָבָ֥ה מִימִינֶ֑ךָ אֵ֝לֶ֗יךָ לֹ֣א יִגָּֽשׁ׃ רַ֭ק בְּעֵינֶ֣יךָ תַבִּ֑יט וְשִׁלֻּמַ֖ת רְשָׁעִ֣ים תִּרְאֶֽה׃ כִּֽי־אַתָּ֣ה יְהוָ֣ה מַחְסִ֑י עֶ֝לְי֗וֹן שַׂ֣מְתָּ מְעוֹנֶֽךָ׃ לֹא־תְאֻנֶּ֣ה אֵלֶ֣יךָ רָעָ֑ה וְ֝נֶ֗גַע לֹא־יִקְרַ֥ב בְּאָהֳלֶֽךָ׃ כִּ֣י מַ֭לְאָכָיו יְצַוֶּה־לָּ֑ךְ לִ֝שְׁמָרְךָ֗ בְּכָל־דְּרָכֶֽיךָ׃ עַל־כַּפַּ֥יִם יִשָּׂא֑וּנְךָ פֶּן־תִּגֹּ֖ף בָּאֶ֣בֶן רַגְלֶֽךָ׃ עַל־שַׁ֣חַל וָפֶ֣תֶן תִּדְרֹ֑ךְ תִּרְמֹ֖ס כְּפִ֣יר וְתַנִּֽין׃ כִּ֣י בִ֣י חָ֭שַׁק וַאֲפַלְּטֵ֑הוּ אֲ֝שַׂגְּבֵ֗הוּ כִּֽי־יָדַ֥ע שְׁמִֽי׃ יִקְרָאֵ֨נִי ׀ וְֽאֶעֱנֵ֗הוּ עִמּֽוֹ־אָנֹכִ֥י בְצָרָ֑ה אֲ֝חַלְּצֵ֗הוּ וַאֲכַבְּדֵֽהוּ׃ אֹ֣רֶךְ יָ֭מִים אַשְׂבִּיעֵ֑הוּ וְ֝אַרְאֵ֗הוּ בִּֽישׁוּעָתִֽי׃

צב

מִזְמ֥וֹר שִׁ֗יר לְי֣וֹם הַשַּׁבָּֽת׃ ט֗וֹב לְהֹד֥וֹת לַיהוָ֑ה וּלְזַמֵּ֖ר לְשִׁמְךָ֣ עֶלְיֽוֹן׃ לְהַגִּ֣יד בַּבֹּ֣קֶר חַסְדֶּ֑ךָ וֶ֝אֱמ֥וּנָתְךָ֗ בַּלֵּילֽוֹת׃ עֲֽלֵי־עָ֭שׂוֹר וַעֲלֵי־נָ֑בֶל עֲלֵ֖י הִגָּי֣וֹן בְּכִנּֽוֹר׃ כִּ֤י שִׂמַּחְתַּ֣נִי יְהוָ֣ה בְּפָעֳלֶ֑ךָ בְּמַעֲשֵׂ֖י יָדֶ֣יךָ אֲרַנֵּֽן׃

יִתְחֲמֵי לְעַבְדָךְ עוֹבָדֵי נִיסָךְ וְשִׁבְהוֹרָךְ עַל בְּנֵיהוֹן׃ וִיהֵי בְּסִיםוּתָא דַגַן עֵדֶן מִן קֳדָם יְיָ עֲלָנָא וְעוֹבָדֵי יְדָנָא מִינֵיהּ יִתְקְנַן׃ דְאַשְׁרֵי שְׁכִנְתֵּיהּ בְּרָזָא עִילָאָה בִּטְלַל עֲנָנֵי יְקָרָא דְשַׁדַּי רְבִית׃ אֲמַר דָוִד אֵימַר לַיְיָ רוֹחֲצָנִי וּכְרַךְ תּוּקְפִּי אֱלָהִי אֲכַלֵּי בְּמֵימְרֵיהּ׃ אֲרוּם הוּא יְפַצִּינָךְ שְׁלָמָה בְּרִי מִפַּחָא וְתִיקְלָא מְסוּתָא וְאִתְרְגִישְׁתָּא׃ בִּטְלַל שְׁכִינְתֵּיהּ יִטְלַל עֲלָךְ וּתְחוֹת טְלַל יְקָרֵיהּ תִּתְרְחִיץ תְּרִיסָא וְעַגִילָא הֵימְנוּתֵיהּ׃ לָא תִדְחַל מִן דַלְוּתָא דְמַזִּיקֵי דְאָזְלִין בְּלֵילְיָא מִן גִירָרָא דְמַלְאַךְ מוֹתָא דְשָׁדֵי בִּימָמָא׃ מִן מוֹתָא דִי בְּקִבְלָא מְהַלֵּךְ מִסִיעַת שֵׁידִין דְמִחַבְּלִין בְּטִיהֲרָא׃ תִּדְכַּר שְׁמָא דְקוּדְשָׁא יִפְּלוּן מִן סְטַר שְׂמָאלָךְ אַלְפָא וְרִיבְּבוּתָא מִן יְמִינָךְ לְוָתָךְ לָא יִקְרְבוּן לְמִנְזַק׃ לְחוֹד בְּעֵינָךְ תְּהֵי מִסְתַּכַּל וְהֵיךְ מִתְגַּמְרִין רַשִׁיעֵי תֶּחֱמֵי׃ עָנֵי שְׁלֹמֹה וְכֵן אֲמַר אֲרוּם אַנְתְּ הוּא יְיָ רוֹחֲצָנִי בִּמְדוֹר עִילָאָ שַׁוִּיתָא בֵּית שְׁכִינְתָּךְ׃ מָתִיב מָרֵי עָלְמָא וְכֵן אֲמַר לָא תְאָרַע לָךְ בִּישְׁתָא וּמַכְתָּשָׁא וּמַזִּיק לָא יִקְרְבוּן בְּמַשְׁכְּנָיךְ׃ אֲרוּם מַלְאָכוֹי יְפַקֵּד עֲלָךְ לְמַטְרִינָךְ בְּכָל אוֹרְחָתָךְ׃ עַל תְּקוֹפֵיהוֹן יִטְלוּנָךְ דִילְמָא תִּיתְקַל בְּיִצְרָ בִּישָׁא דִמְתִיל לְאַבְנָא רִיגְלָךְ׃ עַל גוֹר בַּר אַרְיוָן וּפִיתְנָא תִּיבְעוֹץ תִּרְמוֹס אַרְיָא וְחוּרְמָנָא׃ מְטוּל דִי בְּמֵימְרִי אִיתְרְעִי וְאֲשֵׁיזְבִינֵיהּ אֲשַׂגְבִינֵיהּ מְטוּל דִידַע שְׁמִי׃ יְצַלֵּי קֳדָמַי וַאֲנָא עָנֵי יָתֵיהּ עִימֵיהּ אֲנָא בְעָקְתָא אֲפַצִּינֵיהּ וְאִיקְרִינֵיהּ׃ אוֹרִיכוּת יוֹמִין אַסְבְּעִינֵיהּ וְאַחְמִינֵיהּ בְּפוּרְקָנִי׃ שְׁבַחָא וְשִׁירָא דִי אֲמַר אָדָם קַדְמָאָה עַל יוֹמָא דְשַׁבְּתָא׃ טַב לְאוֹדָאָה קֳדָם יְיָ וּלְשַׁבָּחָא שְׁמָךְ עִילָאָה׃ לְתַנָּאָה בְּצַפְרָא טוּבָךְ וְקוּשְׁטָךְ בְּלֵילְוָן׃ עַל פּוּם כִּנּוֹרָא דַעֲשַׂרְתֵּי נִימִין וְעַל פּוּם נִיבְלָא עֲלֵיהּ רִינְנַת כִּינָרַיָא׃ אֲרוּם אַחֲדִיתַנִי יְיָ בְּעוֹבָדָךְ בְּעוֹבָדֵי אִידָךְ אַבִּיעַ׃

בסדר וידא אליו י״י׃ ושלמת ג׳ חס׳ בליש׳ בקריא׳ וסימ׳ אנכי שלמי אמוני ישראל׃ באו ימי השלם׃ ושלמת רשעים תראה׃ תדרוך ה׳ וחס׳ וסימ׳ נמסר בסדר עקב ובריש יהושע׃ ותנין ח׳ בליש׳ וסימ׳ כי ידבר אליכם פרעה׃ וישלך אהרן את מטהו׃ ביום ההוא יפקד׃ ואצאה בשער הגיא׃ הים אני אם תנין׃ מחוללת תנין׃ תרמס כפיר ותנין׃ אכלני המסני׃ צ״ב בלילות ד׳ ומ״ל וסימ׳ להגיד בבקר חסדך׃ על משכבי בלילות׃ העמדים בבית י״י׃ מפחד בלילות׃

רשי

נועם י״י אלהינו׃ שכינתו ותנחומיו׃ ומעשה ידינו כוננה עלינו׃ לשון תחינה היא כוננה כמו שמרה שפטו׃ כוננהו׃ כונן אותו ושני פעמים ומעשה ידינו כונן אחד על מלאכת המשכן שבירכן לישר׳ והתפלל שתשרה שכינה במעשה ידיהם במשכן ואחד שתהא ברכה במעש׳ ידיה׳׃ יושב בסתר עליון׃ מי שהוא חוסה בסתר כנפי השכינה הוא יתלונן בצלו שהקב״ה מגין עליו הרי משה רבי׳ זה משיא את בני האדם לחסות בכנפי השכינה׃ שדי׃ לשון חוזק׃ יושב בסתר עליון כמו בצלו תמרתי וישבתי׃ אומר לי״י מחסי׃ הוא ומצודתי והכל ילמדו ממני ולמה אני אומ׳ כן כי הוא יצילך מפח יקוש וגו׳ לכל אחד ואחד הוא אומר יושב בסתר עליון׃ באברתו׃ כנף׃ יסך׃ יסוכך׃ תחסה׃ תתכסה׃ סוחרה׃ היא צנה המקפת האדם קרוב לארבע רוחותיו סוחרה לשון סחור סחור׃ לא תירא׃ אם תבטח בו׃ מחץ יעוף יומם׃ שד המעופף כחץ׃ מדבר ומקטב׃ שמות שדים הם זה מזיק בלילה וזה מזיק בצהרים׃ ישוד׃ ישודד׃ יפול מצדך אלף׃ לשון חניה כמו על פני כל אחיו נפל׃ מצדך׃ משמאליך יחנו אלף שדים ואליך לא יגשו להזיק׃ ושלומת׃ כליון ולמה כי אתה אמרת י״י מחסי והרי זה מקרא קצר׃ עליון שמת מעונך׃ את הקב״ה שמת מעון מבטחך׃ לא תאונה׃ לא תקרה וכן והאלהים אנה לידו׃ פן תגוף׃ פן תכשל וכן כל לשון נגיפה אכופי״ר בלע״ז׃ מזמור שיר׃ של לוים׃ ליום השבת׃ שאומרים אותו בשבתות והוא מדבר בענין העולם הבא שכולו שבת׃ להגיד בבקר חסדך׃ בעת הגאולה׃ ואמונתך בלילות׃ ובשעת צרת הגלות להאמין בך שתשמור הבטחתך כל זה נאה וטוב׃ עלי עשור ועלי נבל׃ כנור של עשרה נימין׃

מה. ולא יכולתי לחקרם כי גדלו ממני מחשבותיך׃ מאד עמקו והנה גדלו כמו גבהו שהם למעלה מעלה והפך זה עמקו והכל כנגד האדם׃ איש. ראיתי כי איש בער לא ידע מעשיך וכסיל הטעם כפול׃ בפרוח. הם המצליחים בארץ וטעם להשמדם זאת היא אחריתם כמו יחד כסיל ובער יאבדו כאשר פירשתיו או שהשם ישלם טוב לרשע בעולם הזה על טובה שעשה להאבידו באחריתו ככתוב בתורת השם׃ ואתה׳ השם. מרום תחת יושב או הוא חסר בית והטעם כי אתה מרומם שיבין הבער כודך׃ כי הנה אויביך. פעמים כי שמע המשכיל מה שקרה לרשעים גם ראה כן בימיו פעמים רבות כי אויבי השם סופם לאבדון׃ ותרם. אמ׳ ותרם כנגד ואתה מרום וטעם כראם שקרניו גבוהות מאד׃

בלותי בשמן רענן׃ שמן המור רענן קרן ראשי בלול׃ ותבט בשורי. תאר כמו ושורי בארץ יכתבו מגזרת שוררי וטעם ותבט שראה בעיניו נקמתו מאויביו הרשעים הנמצאים עמו וככה תשמע אזנו באויביו שאינם נמצאים ובעבור שהזכיר בקמים עלי פירש כי הם מרעים והבית יתרת בעבור אחר כאילו כתוב במרעים׃ צדיק. הגיד כי אויבי השם ואויביו יאבדו ואויבי השם הם אויביו כדרך הלא משנאיך יי׳ אשנא אמר הפך זה צדיק כתמר שהוא עומד שנים רבות ואמר רשעים שהם רבים וצדיק כי הם מעטים והמשילו בעץ נותן פרי הדר גם יפרח ויסגא כעץ החזק בלבנון והוא הארז והמשיל הרשעי׳ לעשב ולציץ הפרח שאינו עומד כי אם מעט׃ שתולים. ההוא מהצדיקים שתול בבית השם והם הכהנים והמשוררים יראו פרחם בחצרות השם חוץ בית השם עד שיראום כל הבאים לעבודת השם ולתפלה׃ יפריחו. יוציאו פרח׃ עוד. והזקנים מהם שעבר עליהם היבושת עבודת השם תרטבם כדרך ולא נס לחה׃ להגיד. עד שיגידו כל האדם כי השם ישר ויתן טוב לטובים׃ ולא עולתה בו׃ בהאבידו הרשעים׃ יי׳ מלך גאות לבש. בעבור היות משפט המלכים ללבוש בגדי מלכות אמ׳ דרך משל כי השם גאות לבש פועל עבר כמו אהב וכאשר לבש השם העז התאזר כ

ידע יט׳ בקריא׳ וסימ׳ אל אלהים יי׳ הוא ידע. וישבע עוד דוד ויאמר. ויאמר דוד לאחימלך. כי בטרם ידע הנער. וחברו קרא אבי. לכן ידע עמי שמי. ויאמרו השרים אל ברוך. ויוחנן בן קרח אמר. ויאמר צדקיה אל ירמיהו. יכבדו בניו ולא ידע. תבואהו שואה לא ידע. אך בצלם יתהלך איש. איש בער לא

מה גדלו מעשיך יהוה מאד עמקו מחשבתיך׃ איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת׃ בפרח רשעים כמו עשב ויציצו כל פעלי און להשמדם עדי עד׃ ואתה מרום לעלם יהוה׃ כי הנה איביך יהוה כי הנה איביך יאבדו יתפרדו כל פעלי און׃ ותרם כראים קרני בלתי בשמן רענן׃ ותבט עיני בשורי בקמים עלי מרעים תשמענה אזני׃ צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה׃ שתולים בבית יהוה בחצרות אלהינו יפריחו׃ עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו׃ להגיד כי ישר יהוה צורי ולא עלתה בו׃

צג

יהוה מלך גאות לבש לבש יהוה עז התאזר אף תכון תבל בל תמוט׃ נכון כסאך מאז מעולם אתה׃ נשאו נהרות יהוה נשאו נהרות קולם ישאו נהרות דכים׃ מקלות מים רבים אדירים משברי ים אדיר במרום יהוה׃ עדתיך נאמנו מאד לביתך נאוה קדש יהוה לארך ימים׃

צד

אל נקמות יהוה אל נקמות הופיע׃ הנשא שפט הארץ השב גמול על גאים׃ עד מתי רשעים יהוה עד מתי רשעים יעלזו׃

כמה רברבין עובדך יי׳ לחדא עמיקין מחשבינך׃ בר נש שטיא לא ידע וכסילא לא יתביין ית דא׃ כד איתלבלבן רשיעיא היך עסב ונצצין כל עבדי שקר ועתיד דישיצינון אלהא עד עלמא׃ ואת רמא ועילאה בעלמא הדין יי׳ ואת רמא ועילאה לעלמא דאתי׃ ארום הא בעלי דבבך יי׳ ארום הא בעלי דבבך יהובדון לעלמא דאתי ומתפרשין מן סיעתהון דצדיקיא כל עבדי שקר׃ וזקיפת היך רימנא תוקפי רביתא יתי במשח רבותא רטיבא דזית עבוף׃ ואיסתכלת עיני בהובדנא דמעיקי בקיימין עלי לאבאשא שמען אודני קל תבירהון׃ וצדיק היך דיקלא ילבלב פירין היך ארזא בליבנן יסגא ויעביד שרשין׃ בנוי יהוין שתולין בבית מקדשא דיי׳ בדרת בית אלהנא ילבלבון׃ תוב כאבהתהון יעברון בנין בשיבו דהינין ורטיבין יהון׃ מטול דיחוון דיירי ארעא ארום תריץ יי׳ תקפי ולית עוולתא ביה׃

יי׳ מליך גיותנותא אלבש אלבש יי׳ עושנא ואיזדרז לחוד תקיף תבל דלא תזדעזע׃ מתקן כורסייך מן לקדמין מן עלמא את אלהא׃ זקיפין נהרוותא יי׳ זקפין נהרוותא קלהון בשירתא יקבלון נהרוותא אגר שבחיהון׃ מן קלן דמיין סגיעין משבחייא תברי ימא רבא משבח בשמי מרומא דיי׳׃ סהידוותך קשיטין לחדא לבית מקדשך יאין וקדישין יי׳ לאוריכות יומין׃

אלהא מרי פורענותא יי׳ אלהא מרי פורענותא הופע׃ אתנטל דיין ארעא אתיב גומלא בישא על גיותנייא׃ עד אימתי רשיעיא יי׳ עד אימתי רשיעיא יתבון בשלותא׃

רשי

איש בער לא ידע. את האמור למטה׃ בפרוח רשעים כמו עשב. אינם יודעים שהפריחתם אינה אלא להשמידם עדי עד שמשלם לשונאיו אל פניהם להאבידם׃ ואתה מרום. בכל משפטיך ידך על העליונה שהכל מצדיקים עליך את דינך׃ בלותי בשמן רענן. לבלותי בשמן של שררה בלותי כמו בלול בשמן׃ בשורי. בשוניני כמו בשוררי׃ בקמים עלי מרעים. על הרשעים הקמים עלי שמעו אזני מאחורי הפרגוד מלא יועילו לבלות אותנו מכך שמעתי צדיק כתמר יפרח וגו׳ כתמר לעשות פירות וכארז בלבנון להחליף גזעו׃ שתולים. יהיו הצדיקים בבית יי׳׃ ינובון. ישמחון׃ דשנים. שמנים ורעננים יהיו ואז יגידו כי ישר יי׳׃ יי׳ מלך. יאמרו לעתיד׃ אף תכון תבל. במלכו תשמח הארץ׃ נשאו נהרות יי׳. לשון צעקה וקובלנו הוא זה. אהה יי׳ הנה האומות השוטפי׳ כנהרות נשאו קולם ויהמיון ואת דוך עמיקי כבביהם ישאו ויגביהו את תמיד להתגאות כנגדך׃ מקולות מים רבים וגו׳. כל לשון דכא לשון עומק ושפלות ידעתי אני כי יותר מקולות המי׳ הרבים אשר יהמיון עלינו ומאדירות משברי הים הזה אתה אדיר במרום יי׳ וידך תקיפה עליהם׃ עדותיך. שהעידו והבטיחו נביאיך לביתך שהוא נאוה קדש. נאמנו לביתך מאד ולאורך ימים היא מצפה להם ואף על פי שארכו הימים נאמנים הם לה מאד. נאוה כמו נאות אהים לשון נוה ותדע שכל נאוה שבמקרא אינן מפקין אלף׳ לפי שהם לשון נוי וזה מפיק אלף׳׃ הופיע. הראה וגלה לנו את נקמתך׃

ידע וכסיל לא. כי תאמר הן לא ידענו. נבהל להון איש. שמר מצוה לא ידע דבר רע ב׳ בפסוק. כי גם לא ידע האדם את עתו בדגים. והסכל ירבה דברי׳׃ עולתה ג׳ וסימ׳ חרשת׳ רשע. תמים אתה בדרכיך. צורי ולא עלתה בו בן כתי׳׃ צ״ג לבש לבש חד מן מלין דאינון האומ׳ וסימ׳ נמסר במס׳ רבת׳ במערכת אות הה״ן בערך תאם׃ נשאו י׳ וסימ׳ בסדר מטות ובשמואל ב׳ סימ׳ י״ח׃ מקלות ו׳ כתובין בן חס׳ ו׳ קדמא וסימ׳ הקלות יחדלון. ויחדלו הקלות. הלא קציר חטים. מקלות מים רבים. בעשותו למטר חוק. מי פלג לשטף תעלה. וד׳ כתי׳ חס׳ דחס׳ וסימ׳ בסוף סדר וארא׃ לארך ימים ג׳ וסימ׳ ושבתי בבית יי׳ עדותיך נאמנו. למה לנצח תשכחנו׃ צ״ד הופיע ג׳ וסימ׳ הופיע מהר פארן. מציון מכלל יופי אלה׳. אל נקמו׳ יי׳. וא׳ והופיע אור עננו׃

כמתאזר להראות כחו ותהיה מלת עז משרתת עם לבש ועם מלת התאזר. וטעם אף תכון תבל כי בגאות השם וכחו עמדה בתוך הגלגל הגדול כנקודה בתוך עגלה ולא תמוט׃ נכון. ובעבור שהזכיר הארץ כי היא העומדת בכח השם ועל מוצקה שהיא הנקודה האמצעית והיא בעצמה נקודת כסא הכבוד שהיא הקו הסובב על כן נכון כסאך מאז ובעבור שהזכיר כי כסאו עומד אמר ומעולם אתה קדמון ואין ראשית לך כאילו אמר מעולם אתה יושב על הכסא׃ נשאו. אחר שהזכיר הארץ והשמי׳ הזכיר הימים והנהרות שהם הולכים תמיד וזה הוא נשאו נהרות קולם. דכים הם המשברים והטעם שוה כי אחר היותם דכים ישאו בחפץ הבורא במלוח מלאכיו שהם הרוחות׃ מקולות מים רבים. יותר מקולות מים רבים שהם אדירים שהם משברי ים יותר אדיר השם במרום וזה לאות כי לגלגלים קולות וכן כתו׳ ביחזקאל כקול מים רבים ואלה הקולות לא ישמעו החרשים כאשר לא יביטו העורים מעשה השם נוראים׃ עדותיך. כדרך השמים מספרים כבוד אל כי יותר נאמנים הם עדיך שהם עדות מעדות השמים והארץ והים על כן הוסיף מאד והטעם כי עדות אלה הנוראים הנאמנים ועדותיך יותר וטעם לביתך שהוא כנגד כסא הכבוד מרום מראשון מרום מראשון מקום מקדשנו׃ לאורך ימים. בעבור כי כסא הכבוד עומד לנצח או תפלת המשורר שיאריך בית השם ימים רבים׃ אל נקמות יי׳. שבני כאשר ראינו שאתה תקיף בנקמותיך עשה כן פעם אחרת׃ הנשא. כנגד גאים׃ עד. שבני כאשר ראינו זה במקומות שונות או בעתים שונים׃

יבינו

יתאמרו

יביעו ידברו · דבר עתק: יתאמרו · יתרוממו כנגד את יי' האמרת ברחם אמיר שהוא הסעיף הגבוה: עמך · ידכאו · הפך יתאמרו בלב וידכאו במעשה ועמך ונחלתך הפך רשעים: אלמנה · בתורה כתו' עושה משפט יתום ואלמנה ואמר שופט הארץ בתחלת תזמור זהו הפירוש הכמא שופט הארץ כי כתו' כי אתה עושה משפט גר יתום ואלמנה · ואלה הם הרשעים אלמנה וגר יהרגו ויתומים ירצחו על כן אחריו ויאמרו לא יראה יה ולא יבין כי חושבים הם כי היוצר עין לא יראה והנוטע אזן לא ישמע ויבין כדרך שמעו שמוע ואל תבינו: ירצחו · מהבנין הכבד כמו המרכבה הזה: ויאמרו לא יראה יה · כי אין לו עין · ולא יבין כי אין לו אזן כמו שמעו שמוע ואל תבינו: בינו · דברי המשורר ובוערים מן מגזרת בער והם על שכים משכילים וטעם בעם שאין בעם בוערי כמותם: הנוטע · פועל כמו רוקע הארץ בעבור אות הגרון וזה טעם ככבד כי אין צורך לעינים ולאזנים כי הוא הנותן כח בעיני' לראות ובאזנים לשמוע הנה המראה והמשמע מאתו הם ואיך לא ידע הכל והזכי' האזני' בראשו' בעבור שהשלים ולא יבין כדרך ואתן לשמו והזכיר נטיעה עם האזנים שהם כנטועים כמתי נקודות המסמרים בגלגל ועם העין הזכיר יצירה כי הצורות נוצרות בכל עת בעין: היוסר · מיסר אכמי המבול ודור הפלגה ואכמי סדום הלא יוכיח אתכם והטע' אם אתם רבים כבר יסר רבים כמוכם כי הוא יודע כל דבריכם כי הוא המלמד לאדם דעת והנה דעת אדם כנגד דעת עליון כאין ואיך יחשוב האדם כי השם לא יראה ולא יבין והלא הוא המלמד לאדם דעת וידוע כי הדעת מאתו הוא על כן אחריו יי' יודע מחשבות אד' כי המה הבל כמו שאמ' הנוטע אזן: י' · והוא שהדעת מאתו ידע כי כל מחשבות אדם הבל כי אין כח לו להוצי' לאור תעלומה: אשרי · תיסרנו · עד שישמור מצותיך: תלמדנו · כנגד המלמד אדם דעת: להשקיט לו מימי רע · גזרות רעות יוצאות מהשמי' כדרך עושה שלום ובורא רע והפך זה לרשע כי השם יצריך לו עד בא

עתק ד' וסימ' יצא עתק מפיכם · הדברות על צדיק עתק · תדברו בצואר עתק · יביעו ידברו עתק · וא' עתק נקוד בצירי הון עתק וצדקה: יה ד' דגשי' בקריא וסימ' ויאמרו לא יראה יה ולא יבין · אשרי הגבר אשר תיסרנו יה: יסר יסרני יה ולמות לא · מן המצר קראתי יה: אשרי הגבר ד' וסימ' אשרי הגבר יחסה בו · אשר שם יי' מבטחו · אשר תיסרנו יה · אשר מלא אשפתו: לולי ז' רף וסימ' לולי אלהי אבי בעזרי · לולי כעס אויב אגור · לולי יי' צבאות הותיר לנו · לולי יי' שהיה לנו בקום · לולי יי' עזרתה לי · לולי האמנתי לראות · לולי תורתך שעשעי: צה בזמרות ל' וד' זמירות וסימ' זמירות שמענו צבי לצדיק · ונעים זמירות ישראל · נותן זמירות בלילה' · זמירות היו לי חקיך:

יַבִּיעוּ יְדַבְּרוּ עָתָק יִתְאַמְּרוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן: עַמְּךָ יְהוָה יְדַכְּאוּ וְנַחֲלָתְךָ יְעַנּוּ: אַלְמָנָה וְגֵר יַהֲרֹגוּ וִיתוֹמִים יְרַצֵּחוּ: וַיֹּאמְרוּ לֹא יִרְאֶה יָּהּ וְלֹא יָבִין אֱלֹהֵי יַעֲקֹב: בִּינוּ בֹּעֲרִים בָּעָם וּכְסִילִים מָתַי תַּשְׂכִּילוּ: הֲנֹטַע אֹזֶן הֲלֹא יִשְׁמָע אִם יֹצֵר עַיִן הֲלֹא יַבִּיט: הֲיֹסֵר גּוֹיִם הֲלֹא יוֹכִיחַ הַמְלַמֵּד אָדָם דָּעַת: יְהוָה יֹדֵעַ מַחְשְׁבוֹת אָדָם כִּי הֵמָּה הָבֶל: אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר תְּיַסְּרֶנּוּ יָּהּ וּמִתּוֹרָתְךָ תְלַמְּדֶנּוּ: לְהַשְׁקִיט לוֹ מִימֵי רָע עַד יִכָּרֶה לָרָשָׁע שָׁחַת: כִּי לֹא יִטֹּשׁ יְהוָה עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב: כִּי עַד צֶדֶק יָשׁוּב מִשְׁפָּט וְאַחֲרָיו כָּל יִשְׁרֵי לֵב: מִי יָקוּם לִי עִם מְרֵעִים מִי יִתְיַצֵּב לִי עִם פֹּעֲלֵי אָוֶן: לוּלֵי יְהוָה עֶזְרָתָה לִּי כִּמְעַט שָׁכְנָה דוּמָה נַפְשִׁי: אִם אָמַרְתִּי מָטָה רַגְלִי חַסְדְּךָ יְהוָה יִסְעָדֵנִי: בְּרֹב שַׂרְעַפַּי בְּקִרְבִּי תַּנְחוּמֶיךָ יְשַׁעַשְׁעוּ נַפְשִׁי: הַיְחָבְרְךָ כִּסֵּא הַוּוֹת יֹצֵר עָמָל עֲלֵי חֹק: יָגוֹדּוּ עַל נֶפֶשׁ צַדִּיק וְדָם נָקִי יַרְשִׁיעוּ: וַיְהִי יְהוָה לִי לְמִשְׂגָּב וֵאלֹהַי לְצוּר מַחְסִי: וַיָּשֶׁב עֲלֵיהֶם אֶת אוֹנָם וּבְרָעָתָם יַצְמִיתֵם יַצְמִיתֵם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ:

צה

לְכוּ נְרַנְּנָה לַיהוָה נָרִיעָה לְצוּר יִשְׁעֵנוּ: נְקַדְּמָה פָנָיו בְּתוֹדָה בִּזְמִרוֹת נָרִיעַ לוֹ:

יְבוּעוּן וִימַלְּלוּן גִּידוּפִין אָמְרִין מִילִּין דְּקַלְנָא כָּל עָבְדֵי שְׁקַר: עַמָּךְ יְיָ יְשׁוּפוּן וְאַחְסַנְתָּךְ יְסַגְּפוּן: אַרְמַלְתָּא וְגִיוֹרָא יִקְטְלוּן וְיַתְמֵי יְרַצְּחוּן: וְאָמְרוּ לָא יֶחֱמֵי יָהּ וְלָא יִתְבַּיַּין אֱלָהָא דְיַעֲקֹב: אִתְבּוֹנְנוּ דְּשַׁטְיָין בְּעַמָּא וּכְסִילַיָּא אֵימָתַי תַּשְׂכִּילוּן: הַאֶפְשַׁר דְּאִתְנְצִיבָא אוּדְנָא הֲלָא שְׁמִיעַ אוּלְפָנָא אִין אֶפְשַׁר דִּיבְרָא עַיְינָא וְלָא אִסְתַּכַּל בְּאוֹרָיְתָא: הַאֶפְשַׁר דִּיהַב אוֹרָיְתָא לְעַמֵּיהּ וְכַד יְחוּבוּן הֲלָא יִתּוֹכְחוּן הֲלָא יְיָ אַלִּיף לְאָדָם לְקַדְמָאֵי מַנְדְּעָא: קֳדָם יְיָ יְדִיעִין מַחְשְׁבַת בְּנֵי נְשָׁא אֲרוּם הִינוּן לֵיהּ: טַב לְגַבְרָא דִּמְכַסְנֵיהּ יָהּ וּמִן אוֹרָיְתָךְ תְּאַלְּפִינֵיהּ: לְשַׁדְּכָא לֵיהּ מִן יוֹמֵי בִּישָׁא עַד דְּיִתְכְּרֵי לְרַשִׁיעָא שׁוּחְתָּא: אֲרוּם לָא יִנְטוֹשׁ יְיָ עַמֵּיהּ וְאַחְסַנְתֵּיהּ לָא יִשְׁבּוֹק: אֲרוּם עַד צִדְקְתָא יְתוּב דִּינָא וּבַתְרוֹי יִתְפַּרְקוּן כָּל תְּרִיצֵי לִיבָּא: מַן יְקוּם לִי לְאַגָּחָא קְרָב עִם מַבְאָשִׁין מַן יִתְעַתַּד לִי לְמִינְצֵי עִם עָבְדֵי שְׁקַר: אִילּוּלֵי יְיָ סָעִיד לִי כִּזְעֵיר שָׁרִית בִּשְׁתִּיקוּתָא נַפְשִׁי: אִין אֲמָרִית אִיתְמוֹטְטַת רִיגְלִי טוּבָךְ יְיָ יְסַעִיד יָתִי: בְּסִגְעֵי מַחְשַׁבְתִּי בְּגַוִּוי נִיחוּמוּתָךְ יְפַרְנְקוּן נַפְשִׁי: הַאֶפְשַׁר דְּיִתְחַבַּר עִמָּךְ כּוּרְסֵי שִׁקְרָא בְּרַיַּית לֵיעוּתָא הִיתְעַתַּד עֲלֵי קְיָים: יִכְנְשׁוּן בִּישָׁן עַל נַפְשָׁא דְצַדִּיקָא וְאַדְמָא זַכָּאֵי יְחַיְּיבוּן דִּין דִּקְטוֹל: וִיהִי יְיָ לִי לְסַעִיד וֵאלָהִי לִתְקוֹף רוּחְצָנִי: וְאָתִיב עֲלֵיהוֹן יַת שִׁקְרֵיהוֹן וּבְבִישָׁתְהוֹן יְגַמְּרִינוּן יְגַמְּרִינוּן יְיָ אֱלָהָנָא:

אִיתוֹן נְשַׁבַּח קֳדָם יְיָ נְיַבֵּב קֳדָם תַּקִּיף פּוּרְקָנָא: נַקְדִּים אַפּוֹי בְּתוֹדָתָא בְּתוּשְׁבְּחָתָא נְיַבֵּב קֳדָמוֹי:

רשי

יתאמרו · ישתבחו כמו האמרת והאמירך: שכנו בוערים בעם · האומות שוטים שבעולם: הנוטע אוזן · שמא הקב"ה שנטע אוזן לא ישמע צעקת עמו ועוניין: הלא יוכיח · ויסר אתכם על כך: יי' יודע · מחשבותיכם שאתם סבורין להתגאות בגזר המלוכה ותדעו כי הבל הם: אשרי הגבר · אשריהם הצדיקי' המעונים תחת ידיכם ובלבד שיהו עוסקין בתורה ובמצות: להשקיט לו מימי רע · כי היסורין גורמין להשקיט להם מימי דין גיהנם: עד · שיראה שיכרה לרשע שחת: כי עד צדק · ישוב משפטו · היסורין שלהם עד שיצדקו בשבילם ואחר המשפט כל ישרי לב יתקבצו כי יטולו שכרם: מי יקום לי · זכות מי יעמד לנו בין המריעי' הללו · דומה · דומיה: היחברך כסא הוות · היוכל להדמות לך מלכות האומות היוצרי' צלמים ומסכות של עמל: עלי חק · בשביל חק להיות חק להם עבודתם: יגודו · יאספו גדודים על נפש ישראל להרוג: ירשיעו · יחייבו בדין להורגו: אונם · אונכם כמו יכפון לבבין אונו:

ויתועפות

יומו עת פקודתו · ובעבור יכרה לשון זכר כנון הוא להיות שחת מגזרת השחתה והתי"ו שרש או הוא על דרך ודעת לנפשך יכעס ולא יבבר מתך מזמה ויהיה שחת כמו שוחה והעד יכרה: כי · עמו · כנגד עמך יי' ידכאו: ונחלתו · כנגד ונחלתך והטעם שלא יטשם לנצח: כי · אל הצדיק ישוב משפט השם בבללי רק בחלקים יש פעמים שאין שם צדק והנה אתן לך משל כי כאשר ירד הגשם על הארץ צדק וחסד לכלל כל העולם הצריכים למים רק למעטים מהם שהם חלקים איננו צדק שיזיק להם הגשם ברוב עניין · ווי"ו אחריו שב אל צדק והטעם אם יענו הרשעים עמך לא סרו מהצדק רק ירדפו אחריו כל ישרי לב שהם עם יי' באמת: מי · המשורר יספר כי היה בצרה גדולה עם הרשעים שיעלוהו לצרתו והטעם מי יעמד עמי או בעבורי: לולי · הטעם שלא מצא עזר כי אם מהשם לבדו: דומה · מקום הכריתות כמו ודמיתי אמך והוא הקבר: אם · חשבתי בלבי ופחדתי אולי תמוט רגלי ידעתי כי חסדך יי' יסעדני ולא אמוט: ברוב · ברבות מחשבותי בלבי לא אתנחם כי אם בך אין לי תנחום כי אם תנחומיך והם פעולים ובנפשי פעול: היחברך · מלה זרה והטעם היהיה חבר לך בעל כסא הוות או איש כמו הוות בעבור הרשע הווה תמיד לחשוב מחשבות רעות על כן מלת הוות ואכי תפלה ופי מרמה איש מרמה שהוא יוצר עמל ואון כמו פועל ובודה מלבו וזה הוא חוקו וזה טעם עלי חוק ורבי משה אמר כי יוצר קהלה וכמוהו יוצר גובי והוא הארבה והנכון בעיני בעבור שהוא הזכיר שופט הארץ הנכון הוא שיחובר לך או יאמר עליך כשלך כמו הוות ושאתה יוצר עמל עלי חוק בעבור שירחו המשכילים כי הרשעי' יגודו: יגודו · מגזרת גדוד: ודם נקי ירשיעו · הטעם בהיותו הרוג שיהרגוהו אלה הרשעים יחשבו המשכילים כי איש מות היה וחייב היה ורשע על כן הומת וזה יאמר המשורר בעדו ובעד כל קהל ישראל: ויהי · למשגב · בקום פועלי און עלי וחשבו לשפוך דמי שהוא דם נקי: וישב · אונם · כמו ועולתה קפצה פיה מן עול מגזרת און מה שחשבו לעשות לי הביא השם עליהם וטע' יצמיתם פעמים שים מהם שהצמיתם אותם הרעה שחשבו לעשות לי ויש מהם שיצמיתם השם בדרך אחרת שלא עלתה על לבם: לכו נרננה · לכו אליבמו מלת סורו דברי המשורר לישראל: נקדמה · שנודה לו ותרועתינו תהיה עם זמירות כי זאת היא התודה והזמירות כי הוא תקיף:

כי

כי גדול ומלך על כל מלאכי שמים כי מלאכיו הם והם עושי מלאכותו: אשר. בעבור שהזכיר צבא השמים אמר כי ברשותו תחתיות ארץ גם ההרים הגבוהי' על הארץ: ותועפות. כח ויש אומרים כמו קרנים: אשר. הזכיר בפסוק הזה הים והיבשה כי הם כמו כדור אחד בראיות גמורות מחכמת התולדת: בואו. בעבור שהזכיר שהוא מלך על כן אנו חייבין להשתחות לפניו: נברכה. כמו ויברך על ברכיו. וטעם עושינו כי עשה הים והיבשה והם כללים ומהם עשה הפרטים: כי. אלהינו ימרחוק או שהיינו אמונתו: וצאן ידו. כנגד ידיו יצרו. וטעם היום דבק עם בואו כשתחוה אם בלבבכם לשמוע בקולו השתחוו לו היום אם בקולו תשמעון וזה הוא קול השם: אל תקשו.

על כל אלהים ג' וכסי' וסימ' כי אל גדול יי'. כי גדול יי' ומהולל. מאד נעלית על כל אלהים: קולו בקולו ו' חס' בנביאים וכתובים וסימ' וישא שאול קלו. ועליון יתן קלו. היום אם בקלו תשמעו. שמעו שמוע ברגז קלו. וישקר יי' על הרעה. וכל אוריתא דכוו' חס' בבא מל' ונשמע קולו בבאו: ארבעים ב' רפ' וסימ'

כִּי אֵל גָּדוֹל יְהוָה וּמֶלֶךְ גָּדוֹל עַל־כָּל־אֱלֹהִים׃ אֲשֶׁר בְּיָדוֹ מֶחְקְרֵי־אָרֶץ וְתוֹעֲפוֹת הָרִים לוֹ׃ אֲשֶׁר־לוֹ הַיָּם וְהוּא עָשָׂהוּ וְיַבֶּשֶׁת יָדָיו יָצָרוּ׃ בֹּאוּ נִשְׁתַּחֲוֶה וְנִכְרָעָה נִבְרְכָה לִפְנֵי־יְהוָה עֹשֵׂנוּ׃ כִּי הוּא אֱלֹהֵינוּ וַאֲנַחְנוּ עַם מַרְעִיתוֹ וְצֹאן יָדוֹ הַיּוֹם אִם־בְּקֹלוֹ תִשְׁמָעוּ׃ אַל־תַּקְשׁוּ לְבַבְכֶם כִּמְרִיבָה כְּיוֹם מַסָּה בַּמִּדְבָּר׃ אֲשֶׁר נִסּוּנִי אֲבוֹתֵיכֶם בְּחָנוּנִי גַּם־רָאוּ פָעֳלִי׃ אַרְבָּעִים שָׁנָה אָקוּט בְּדוֹר וָאֹמַר עַם תֹּעֵי לֵבָב הֵם וְהֵם לֹא־יָדְעוּ דְרָכָי׃ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי בְאַפִּי אִם־יְבֹאוּן אֶל־מְנוּחָתִי׃

צו

שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ שִׁירוּ לַיהוָה כָּל־הָאָרֶץ׃ שִׁירוּ לַיהוָה בָּרְכוּ שְׁמוֹ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם־לְיוֹם יְשׁוּעָתוֹ׃ סַפְּרוּ בַגּוֹיִם כְּבוֹדוֹ בְּכָל־הָעַמִּים נִפְלְאוֹתָיו׃ כִּי גָדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד נוֹרָא הוּא עַל־כָּל־אֱלֹהִים׃ כִּי כָּל־אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים וַיהוָה שָׁמַיִם עָשָׂה׃ הוֹד־וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְתִפְאֶרֶת בְּמִקְדָּשׁוֹ׃ הָבוּ לַיהוָה מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַיהוָה כָּבוֹד וָעֹז׃ הָבוּ לַיהוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ־מִנְחָה וּבֹאוּ לְחַצְרוֹתָיו׃ הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ חִילוּ מִפָּנָיו כָּל־הָאָרֶץ׃ אִמְרוּ בַגּוֹיִם יְהוָה מָלָךְ אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט יָדִין עַמִּים בְּמֵישָׁרִים׃ יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ׃ יַעֲלֹז שָׂדַי וְכָל־אֲשֶׁר־בּוֹ אָז יְרַנְּנוּ כָּל־עֲצֵי־יָעַר׃ לִפְנֵי יְהוָה כִּי בָא כִּי בָא לִשְׁפֹּט הָאָרֶץ יִשְׁפֹּט־תֵּבֵל בְּצֶדֶק וְעַמִּים בֶּאֱמוּנָתוֹ׃

ארום אלהא רבא יי ומלכא רבא על כל אלהא: די בידיה מתליין פישפושין ארעא ותוקפיה רום טורי די ליה: דיליה ימא והוא עבדיה ויבישתא אידוי בריאו: איתון ניסגוד ונגחן נחמיט קדם יי דעביד יתנא: ארום הוא אלהנא ואנחנא עמיה ועאן רעיית אידיה יומא דין אם במימריה תקבלון: לא תקשון לבכון היך במצותא היך יומא דנסיתון אלהא במדברא: די נסיאו יתי אבהתכון בחנו יתי לחוד חמון עובדי: ארבעין שנין מאסית בדר במדבר ואמרית עמא דטעוותא בלבהון הינון ואינון לא ידעו אורחי: דקיימית בתקוף רוגזי אם יעלון לנייח בית מקדשי: שבחו קדם יי תושבחתא חדתא שבחו אנגלי מרומא שבחו קדם יי כל צדיקי ארעא: שבחו קדם יי בריכו שמיה בשרון מיומא ליומא פורקניה: אישתעיו בעממיא איקריה בכל עמיא פרישותיה: ארום רב יי ומשבח לחדא דדחל הוא על כל אלהא: ארום כל דחלת עממיא טעוותא ויי שמיא עבד: שבחא ושיבהורא קדמוי עושנא ותושבחא בבית מקדשיה: הבו זמר קדם יי יחוסי עממיא הבו קדם יי איקר ועושנא: הבו קדם יי איקר ורוממו שמיה ותוברו ושוברו תיקרובתא ועולו לקדמוי לדרתוי: סגודו קדם יי בשיבהודת קודשא רתותו מן קדמיה כל יתבי ארעא: אמרו בעממיא יי מלך לחוד תקין תבל דלא תתמוטט ידין עמיא בתירוצא: יחדון חיילי דשמיא וידוצון צדיקי ארעא יכלי ימא ומלייה: יביע תושבחתא חקל וכל די ביה הבכן ישבחון כל אילני חורשא: קדם יי ארום אתא ארום אתא למידן ארעא ידון תבל בצדקתא ועמיא בהימנותיה:

רשי

ותועפות. לשון גובה כעוף המעופף: ונכרעה. לשון ויברך את הגמלים: היום. בעולם הזה אם בקולו תשמעו: בחנוני. חנם: גם ראו פעלי. במצרים: ארבעי' שנה. קטתי בהם רבתי עמהם לשון נקטה נפשי בחיי נלחמתי בם ארבעים שנה להמיתם במדבר כי אמרת תועי לבב הם: אל מנוחתי. לארץ ישראל ולירושלם אשר קראתים מנוחה שנאמר זאת מנוחתי עדי עד: שיר חדש. מזמור זה על העתיד וסופו מוכיח כי בא לשפוט את הארץ בכל מקום שיר חדש על העתיד: הבו לי' משפחות עמים. ומה תתנו לו הבו לי' כבוד ועוז: יי' מלך. לעתיד לבא יהא שיר זה: ידין עמים במישרים. אותם שיהפוך להם שפה ברורה: במישרים. בזכיות: ירעם הים. להריש קול בתחילה: כל עצי היער. כל שלטוני האומות: יי'

מסרה

ארבעים יכנו לא יוסיף. ארבעים שנה אקוט. ואינון מן י"ד זוגין מן כ"ב רף לא נסבין ו' בריש תיבותא ושאר קריאה נסבין ו' וסימניהון במסרה רבתא במערכת אות ה הוי"ו: צו' שיר חדש ז' וסימ' יורדי הים ומלאו איים. שיר חד' הטיבו נגן. ויתן בפי שיר חדש. שירו לי' שיר חדש שירו לי' כל הארץ. כי נפלאות עשה הושיעה. אלהים שיר חדש אשירה לך. הללויה שירו לי' שיר חדש: משפחות י"א בליש' וסימ' ואחר נפצו ל' מל' בתורה. זאת עבודת משפחת הגרשני לעבד. הגרשני דאחרי המשכן. ונשיא בית אב דקהתי. וחברו דמררי. אל תכריתו את שבט הקהתי. ותקרבנה בנות צלפחד. והעולה על רוחכם. והיה אשר לא יעלה מאת משפחות הארץ. הבו לי' משפחות עמים דד"ה. הבו לי' דתהלות. וכל כל אלה משפחות בני ומשפחות בני דכוו' במ"ב למשפחת וסימ' ויקרבו ראשי האבות למשפחת. וילך אבימלך בן ירבעל. וכל סדרא תליתא דד"ה מן ואהרן ובניו עד ויהיו בני אולם דכוו' משפחת בב"ב משפחות וסימ' ממשפחות בני קהת. ואחיהם לכל משפחות יששכר. וכל תורת כהנים ויהושע דכוו' משפחות במ"ד משפחת וסימ' נבסר בסדר במדבר סיני ע"ש:

השתכנו המפרשים כיום מסה. והנכון בעיני על בואת ה המרגלים והמריבה היא כתנה ראם והמם כי שם כתו' וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי: אשר. פיר' מי הם המנסים וטעם ראו פעלי שמתו כולם במדבר ככתוב אחריו: ארבעים שנה. אקוט. כמו ונקוטותם נקטה נפשי בחיי כמו נגלה כי לא מצאנו כ כבואה לשמה בתוך הארבעים וטעם לא ידעו דרכי כאשר אמ' משה ולא נתן יי' לכם לב לדעת: אשר. מנוחתי שתהיה להם מנוחה ונחלה כדרך ושמחתים בבית ת תפלתי: שירו לי' שיר חדש. פעמים והטעם תמיד: כל הארץ. כל יושבי הארץ וכל ה הארץ באו מכרימה: שירו. שמו הנכבד שהוא שם העצם: בשרו. אתם עם יי' אל לאלה: ספרו. בעבור שהזכיר בגוים על כן כל הארץ הוא ארץ ישראל: כי. אף על פי שתספרו כבודו ונפלאותיו הוא יותר גדול ומהולל מאד על כל אלהים הם המלאכי' כי הוא אלהי האלהים: כי. אלילים. שוא ושקר כמו רופאי אליל והוא מגזרת אל אלים בו או אל ים הוא ו והלשון תקבר לדבר כמו וטוב מסניהם את אשר עדן לא היה וטעם שמים מעונות המלאכים שהזכיר ו והוא השם הנורא על הנשמות שהם נורות נכברות והוא עשה ה הגופות: הוד. לפניו. לבדו לא לפני אלילי העמים: במקדשו. השמים משמי קדמו או הארון שנקרא עת בבית המקדש והוא הנכון והטעם כי השמים מעונות ה הכוכבי' ובית המקדש בית זבול לו: הבו. שתודו בפה כי הכבוד והעוז לו לבדו הם:

הבו. טעם כבוד שמו הוא הארון שהוא נקרא שם על כן ובואו לחצרותיו: השתחוו. בבואכם במנחה אל החצר ותהיה השתחוייתכם בחיל ופחד: אמרו ידבר עם המביאים המנחה שיאמרו הגוים במובם כי השם מלך והטעם כי השם ישב את האדם על הארץ וטעם אף תכון כי השם מלך צדיק הפך פור התפוררה ארץ ימוטו כל מוסדי ארץ: ישמחו. בעת טלם והארץ תתן יבולה והשדה יתן פריו וזהו יעלוז. וטעם ירעם הענני' העולים מהים או הכל דרך משל כי כל עולם יהיה בהשקט ובטח בהראות צדק השם בארץ או על דרך באת השרים והמכבדים לפני המלך בבואו ממקום רחוק. וטעם כי בא השני פי' הראשון כמו אל החצר החיצונה אל העם: ה'

אבן עזרא

יי׳ מלך תגל הארץ · הגדולה · הטעם אעפי שאיננו נראה בעצמו צדקו נודע לצדיקים כי צדק ומשפט מכון כסאו על דרך כי בצדקה יכון כסא : אש · דימה הגזרות היורדות מהשמים לאש היא השורפת שריחה ימינה : האירו · הטעם כמנהג הגשם ברדתו וברקיו הם הסבות ולא יבינום רק המשכילים והרואים במראה העין יחילו : הרים · על משפט הגשם וטעם הרים הם המתגאים ואמ׳ נמסו אע״פ שהם יבשים הפך התולדת · וטעם אדון כי המתגאים אומרים אדוני הארץ באמת : הגידו · יושבי שמים כי הם עושים דברי השם : יבושו · וטעם השתחוו לו כדרך ובאלהיהם עשה יי׳ שפטים : שמעה · יש אומרים כי כל אלהים הם המלאכים וטעם השתחוו לו להודות על כי בושו כל עובדי פסל :

ותשמח ציון · כי שם הכבוד בהראות משפטיו אז יתברר כי אתה עליון על כל אלהים בשמים ובארץ : אוהבי · הטעם הנה השם שופט על כן אתם אוהבו שנאו כל איש רע ולא תגורו משונאו כי השם לבדו הוא שומר חסידיו : אור · טעם זרוע אם זרע מעט יקצור הרבה : ולישרי לב שמחה · זרועה אם כן ישמחו הטעם כל השמחה הוא בשם : מזמור שירו ליי׳ שיר חדש · הושיעה לו ימינו · כמו ותושע לו זרועו · וטעם וזרוע קדשו שהיא כנויה ותגיע למקום שפנה אולי זה המזמור על ביאת הגואל : הודיע · לשון עבר והעד גלה צדקתו · ומה היא הצדקה זאת היא : זכר · כל אפסי ארץ · כנגד מקומות הישוב שהם שבעה גבולות בצפון ואחד בדרום : הריעו · להשמיע הקול וכן פצחו ורננו : זמרו · בכנור · לבדו ובכנור וקול זמר׳ : בחצוצרות · הוסיף מלת המלך כי כן משפט היוצאים לקראתו בבואו : ירעם · כדרך וירגזו ההרים או הטעם כי שלו יהיה בכל הארץ : נהרות · הטעם כי בני אדם שהם בספינות הים ובנהרות ובהרים ירננו : לפני · הכל ירננו בבואו לשפוט הארץ : יי׳ מלך ירגזו עמים · מלת מלך תפרת אחרת מלך יושב הכרובי׳ : תנוט הארץ · כמו תרעש ואין חבר לו וטעם ירגזו עמים שהם הרשעים : יי׳ · בעבור שהזכיר יושב הכרובי׳ הזכיר כי מעונתו בציון : יודו · שב אל העמים וסמך שם העצם הנכבד הנגלה על יד משה לישראל כי בכל האומות אין לשם שם כבוד רק עם ישראל לבדם : ועז · עז וכבוד הוא למלך שהוא אוהב משפט · וטעם אתה לבדך או מאתך היתה · וטעם מישרים הם משפטי התורה וצדקותיה מכונות על ידי שלוחו והם משה : מלת

תהלים

צז יְהוָה מָלָךְ תָּגֵל הָאָרֶץ יִשְׂמְחוּ אִיִּים רַבִּים׃ עָנָן וַעֲרָפֶל סְבִיבָיו צֶדֶק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כִּסְאוֹ׃ אֵשׁ לְפָנָיו תֵּלֵךְ וּתְלַהֵט סָבִיב צָרָיו׃ הֵאִירוּ בְרָקָיו תֵּבֵל רָאֲתָה וַתָּחֵל הָאָרֶץ׃ הָרִים כַּדּוֹנַג נָמַסּוּ מִלִּפְנֵי יְהוָה מִלִּפְנֵי אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ׃ הִגִּידוּ הַשָּׁמַיִם צִדְקוֹ וְרָאוּ כָל־הָעַמִּים כְּבוֹדוֹ׃ יֵבֹשׁוּ כָּל־עֹבְדֵי פֶסֶל הַמִּתְהַלְלִים בָּאֱלִילִים הִשְׁתַּחֲווּ־לוֹ כָּל־אֱלֹהִים׃ שָׁמְעָה וַתִּשְׂמַח צִיּוֹן וַתָּגֵלְנָה בְּנוֹת יְהוּדָה לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ יְהוָה׃ כִּי־אַתָּה יְהוָה עֶלְיוֹן עַל־כָּל־הָאָרֶץ מְאֹד נַעֲלֵיתָ עַל־כָּל־אֱלֹהִים׃ אֹהֲבֵי יְהוָה שִׂנְאוּ רָע שֹׁמֵר נַפְשׁוֹת חֲסִידָיו מִיַּד רְשָׁעִים יַצִּילֵם׃ אוֹר זָרֻעַ לַצַּדִּיק וּלְיִשְׁרֵי־לֵב שִׂמְחָה׃ שִׂמְחוּ צַדִּיקִים בַּיהוָה וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ׃

צח מִזְמוֹר שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ כִּי־נִפְלָאוֹת עָשָׂה הוֹשִׁיעָה־לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ׃ הוֹדִיעַ יְהוָה יְשׁוּעָתוֹ לְעֵינֵי הַגּוֹיִם גִּלָּה צִדְקָתוֹ׃ זָכַר חַסְדּוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לְבֵית יִשְׂרָאֵל רָאוּ כָל־אַפְסֵי־אָרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ׃ הָרִיעוּ לַיהוָה כָּל־הָאָרֶץ פִּצְחוּ וְרַנְּנוּ וְזַמֵּרוּ׃ זַמְּרוּ לַיהוָה בְּכִנּוֹר בְּכִנּוֹר וְקוֹל זִמְרָה׃ בַּחֲצֹצְרוֹת וְקוֹל שׁוֹפָר הָרִיעוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ יְהוָה׃ יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ׃ נְהָרוֹת יִמְחֲאוּ־כָף יַחַד הָרִים יְרַנֵּנוּ׃ לִפְנֵי־יְהוָה כִּי בָא לִשְׁפֹּט הָאָרֶץ יִשְׁפֹּט־תֵּבֵל בְּצֶדֶק וְעַמִּים בְּמֵישָׁרִים׃

צט יְהוָה מָלָךְ יִרְגְּזוּ עַמִּים יֹשֵׁב כְּרוּבִים תָּנוּט הָאָרֶץ׃ יְהוָה בְּצִיּוֹן גָּדוֹל וְרָם הוּא עַל־כָּל־הָעַמִּים׃ יוֹדוּ שִׁמְךָ גָּדוֹל וְנוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא׃ וְעֹז מֶלֶךְ מִשְׁפָּט אָהֵב אַתָּה כּוֹנַנְתָּ מֵישָׁרִים מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בְּיַעֲקֹב אַתָּה עָשִׂיתָ׃ רוֹמְמוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא׃

(Marginal notes beside the biblical text: ל׳ ותד׳ ותלהט · ב׳ י״ח · ל׳ · ל׳ · ל׳ י״ג׳ נסי׳ · ל׳ · ב׳ כטע׳ נסי׳ · ז׳ · ה׳ · ג׳ · ב׳ רחו עיני · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ וכל תגלה דכו׳ · ז׳ · ט׳ · ז׳)

תרגום

יְיָ מְלַךְ תְּדוּץ אַרְעָא יֶחֱדוּן נַגְוָון סַגִּיעִין׃ עֲנָנֵי יְקָרָא וְאַמִיטְתָא חֲזוֹר חֲזוֹר דִּי לֵיהּ צִדְקְתָא וְדִינָא אֲתַר דִּי מְכַוָּן כּוּרְסֵיהּ׃ אֶשָּׁא קֳדָמוֹי תְּהַלֵּךְ וּמְצַלְהֲבָא חֲזוֹר חֲזוֹר מְעִיקוֹי׃ מְנַהֲרִין בַּרְקוֹי תֵּבֵל חֲמַת וְאִתְחַלְחָלַת אַרְעָא׃ טוּרַיָּא הֵיךְ שַׁעֲוָא יִתְמַסּוּן מִן קֳדָם יְיָ מִן קֳדָם רִבּוֹן כָּל אַרְעָא׃ יְתַנְיָין אַנְגְּלֵי מְרוֹמָא צִדְקְתֵיהּ וְיֶחֱמוּן כָּל עַמַּיָּא אִיקָרֵיהּ׃ יִבַּהֲתוּן כָּל פַּלְחֵי פִּיסְלָא דְּמִשְׁתַּבְּחִין בְּטַעֲוָתָא וְיִסְגְּדוּן קֳדָמוֹי כָּל עַמְמַיָּא פַּלְחֵי טַעֲוָתָא׃ שַׁמְעַת וַחֲדַת כְּנִישְׁתָּא דְצִיּוֹן וְדַיְיצָן בְּנָתָא דְבֵית יְהוּדָה מִן בִּגְלַל דִּינָיךְ יְיָ׃ אֲרוּם אַתְּ הוּא יְיָ עִילָּאָה עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא לַחֲדָא אִתְעַלֵּית עַל כָּל דַּחֲלַיָּא׃ רְחִימָא דַּיְיָ סְנוּ בִּישׁ מְטוּל דְּקִירִים נְטִיר נַפְשַׁת חֲסִידוֹי מִן אִידֵיהוֹן דְּרַשִּׁיעֵי יְפַצֵּי אִנּוּן׃ נְהוֹר דְּנַח וּמִיטַּמַּר לְצַדִּיקַיָּא וְלִתְרִיצֵי לִבָּא חֶדְוָא׃ חֶדְוָן צַדִּיקַיָּא בְּמֵימְרָא דַּיְיָ וְאוֹדוּן לְדָכְרַן שׁוּם קוּדְשֵׁיהּ׃

תּוּשְׁבַּחְתָּא נְבוּאָה שַׁבְּחוּ קֳדָם יְיָ שְׁבַח חֲדַת אֲרוּם פְּרִישָׁן עֲבַד פְּרִיקַת לֵיהּ יְמִינֵיהּ וְאִדְרַע שְׁכִינַת קוּדְשֵׁיהּ׃ הוֹדַע יְיָ פּוּרְקָנֵיהּ לְמִיתְחָמֵיהוֹן דְּעַמְמַיָּא גַּלֵּי צִדְקְתֵיהּ׃ דְּכַר טוּבֵיהּ וְקוּשְׁטֵיהּ לְבֵית יִשְׂרָאֵל וַחֲמוֹן כָּל סְיָיפֵי אַרְעָא יַת פּוּרְקָנָא דֶּאֱלָהָא׃ יַבִּיבוּ קֳדָם יְיָ כָּל יָתְבֵי אַרְעָא בּוּעוּ וְשַׁבְּחוּ וְזַמָּרוּ׃ זַמְרוּ קֳדָם יְיָ בְּכִנָּרִין בְּכִנָּרִין וְקַל זְמַרְיָא׃ בַּחֲצוֹצְרָתָא וְקַל שׁוֹפָרָא יַבִּיבוּ קֳדָם מַלְכָּא יְיָ׃ יִכְלֵי יַמָּא וּמַלְיֵיהּ תֵּבֵל וְכָל דַּיְירִין עֲלָהּ׃ נַהֲרָוָתָא יִסְחוּן תּוּפַיָּא אִידָא כַּחֲדָא טוּרַיָּא יְרַנְּנוּן׃ קֳדָם יְיָ אֲרוּם אֲתָא לְמִידַן אַרְעָא יְדוּן תֵּבֵל בְּצִדְקְתָא וְעַמְמַיָּא בְּתִירוּצְתָּא׃

יְיָ מְלַךְ יָזוּעוּן עַמְמַיָּא דִּי שְׁכִינְתֵיהּ שַׁרְיָא בֵּינֵי כְרוּבַיָּא יִזְדַעְזַע אַרְעָא׃ יְיָ בְּצִיּוֹן רַבָּא וְרָמָא הוּא עַל כָּל עַמְמַיָּא׃ יְהוֹדוּן שְׁמָךְ רַבָּא וּדְחִילָא קַדִּישָׁא הוּא׃ וְעוּשְׁנֵיהּ דְּמַלְכָּא דְּדִינָא רְחִים אַתְּ אַתְקֵינְתָּ תְּרִיצוּתָא דִּינָא וְצִדְקְתָא בְּיַעֲקֹב אַתְּ עֲבַדְתָּא׃ שַׁבְּחוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא וּסְגִידוּ לְבֵית מַקְדְּשֵׁיהּ קַדִּישׁ הוּא׃

רשי

יי׳ מלך · בנוטלו המלוכה מעשו ומזרעו : תגל הארץ · זהו שאמר יחזקאל כשמוח כל הארץ שממה אעשה לך על עשו כתיבא כן : אש לפניו תלך · במלחמת גוג ומגוג דכתיב במלחמתו ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית : ותחל · ביום ההוא יהיה רעש גדול על אדמת ישראל ורעשו מפניו דגי הים : כדונג נמסו · דכתיב ונהרסו ההרים ונפלו המדרגות יבושו כל עובדי פסל דכתיב והאלילים כליל יחלוף : בדקיו · זהרוריו לשון למען היות לה ברק מרוטה : ותחל · לשון חיל כיולדה : כדונג · כשעוה : המתהללים · המתפארים לע״ז : משפטיך · כקמתך : אור זרוע לצדיק · זריעה שתש מוכנת לצמוח להם : שירו ליי׳ · כל אלה לעתיד : נהרות ימחאו כף · הנביאים דברו בלשון שהאזן שומעת לא שיהא לנהרות כף אלא לשון שמחה וחדוה : ירגזו עמים · מדבר במלחמת גוג ומגוג ואז ירגזו עמים כענין שנאמ׳ וזאת תהיה המגפה וגו׳ : תנוט · לשון נטויו רגלי : ועוז מלך · מוסב על מקרא העליון : יודו שמך · יודו את עוז מלך האוהב משפט : אתה כוננת מישרים · פשרה ושומת שלום בין אנשים · כוננת באמרך כי תראה חמור שונאך רובץ וגו׳ כי תפגע שור אויבך ומי הוא שירא את שונאו גומל לו חסד שלא ידבקו לבו לחבקו ולנשקו תנחומא : בעמור

מסרה

צז כדונג ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמץ וסימ׳ כדונג מפני האש דמיכה · הרים כדונג נמסו · היה לבי כדונג · הדין דידן דמזמורא פתח : מלפני יי׳ ח׳ וסימ׳ המוסרים מלפני יי׳ · ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני יי׳ ב׳ בו · כי מלפני יי׳ הוא בורח כי הגיד · אז ירננו עצי היער דד״ה · ובזאת עליך קצף · ולא נכנע דאמון דדה · הרים כדונג נמסו · וכל אוריתא דכו׳ בב״ב ויתחבא האדם ואשתו מפני · ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם · וכל שאר

קריא׳ דכות׳ מפני יי׳ : זרוע ג׳ בליש׳ וכל חד לית דכו׳ וסימ׳ זרוע ל׳ וכי יפול מנבלתם עליו · זרועיה ל׳ כי בארץ תוציא צמחה וכגנה · זרע ל׳ אור זרע לצדיק · אנ״ך : צ״ח מזמור ב׳ בטעם בסיפרא וסימ׳ מזמור שיר חנכת הבית · שירו ליי׳ שיר חדש : לבית ישראל ד׳ דסמיכי בקריא׳ וסימ׳ חסדי יי׳ אזכיר תהלו׳ יי׳ כעל כל · כי כה אמר יי׳ לבית ישראל דרשוני וחיו · כי כה אמ׳ אדני יי׳ העיר היוצאת אלף · זכר חסדו ואמונתו · וכל יחזקאל דכו׳ : וקול שופר ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר וקול שופר · וקול שופר לא נשמע · בחצצרות וקול שופר הריעו לפני המלך יי׳ · אנ״ך : צ״ט על כל העמים ב׳ וסימ׳ פני הלוט הלוט · יי׳ בציון גדול ורם הוא · וכל מגלה דכו׳ : אהב ט׳ וסימ׳ נמסר בריש שמואל : והשתחוו ו׳ וסימ׳ נמסר בסדר בא יחזקאל סימ׳ כ״ו :

מאתכהן בכל המקרא משרת כהכהני יי' משרתי אלהינו וכהנו לי על כן אם אהרן היה הכהן הראש משה כהן הכהנים כי הוא שרת שבעת ימי המלואים והזכיר שמואל שהוא ממשפחותם בקריאתו אל השם וכנהו ככתוב אקרא אל יי' ועננו מיד : בעמוד ענן · אליהם · ישוב אל משה ואהרן ואין שמואל עמהם כמו ויסם דמי מלחמה בשלום שב אל יואב לבדו ולא עמשא וכמוהו רבים וטעם לאמר על משה ואהרן שהם שומרי עדותיו בעבור היותם אמצעיים בין השם ובין ישראל והעדות והחקים שנתן להם השם שמרום לאמרם כן לישראל ולא יוסיפו ולא יגרעו וזה הוא שבחם כי אין צורך לזכור עליהם ששמרו התורה : רוממו · בבואכם אל המקדש : והשתחוו להדום רגליו · לנגד מקום הארון כי מקום הדום וקרום הוא או שב אל השם הנכבד כבתוב בסוף המזמור :

משה ג' רף וסימ' משה עבדי מת ועתה קום עבור · משה עבד יי' ובני ישראל הכום · משה ואהרן בכהניו ושמואל : עדותיו ה' בליש' ד' חס וא' מל וסימ' שמר תשמרון את מצות יי' אלהיכם · כל ארחות יי' חסד · וינסו וימרו · בעמוד ענן ידבר · אשרי נוצרי : ק' לתודה ל' וחד לתורה : הוא אלהים ד' וסי' ונשמע וימס לבבינו ·

מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּכֹהֲנָיו וּשְׁמוּאֵל בְּקֹרְאֵי שְׁמוֹ קֹרְאִים אֶל־יְהוָה וְהוּא יַעֲנֵם : בְּעַמּוּד עָנָן יְדַבֵּר אֲלֵיהֶם שָׁמְרוּ עֵדֹתָיו וְחֹק נָתַן־לָמוֹ : יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אַתָּה עֲנִיתָם אֵל נֹשֵׂא הָיִיתָ לָהֶם וְנֹקֵם עַל־עֲלִילוֹתָם : רוֹמְמוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי־קָדוֹשׁ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ :

ק

מִזְמוֹר לְתוֹדָה הָרִיעוּ לַיהוָה כָּל־הָאָרֶץ : עִבְדוּ אֶת־יְהוָה בְּשִׂמְחָה בֹּאוּ לְפָנָיו בִּרְנָנָה : דְּעוּ כִּי־יְהוָה הוּא אֱלֹהִים הוּא עָשָׂנוּ וְלֹא אֲנַחְנוּ עַמּוֹ וְצֹאן מַרְעִיתוֹ : בֹּאוּ שְׁעָרָיו בְּתוֹדָה חֲצֵרֹתָיו בִּתְהִלָּה הוֹדוּ לוֹ בָּרְכוּ שְׁמוֹ : כִּי־טוֹב יְהוָה לְעוֹלָם חַסְדּוֹ וְעַד־דֹּר וָדֹר אֱמוּנָתוֹ :

ק א

לְדָוִד מִזְמוֹר חֶסֶד־וּמִשְׁפָּט אָשִׁירָה לְךָ יְהוָה אֲזַמֵּרָה : אַשְׂכִּילָה בְּדֶרֶךְ תָּמִים מָתַי תָּבוֹא אֵלָי אֶתְהַלֵּךְ בְּתָם־לְבָבִי בְּקֶרֶב בֵּיתִי : לֹא־אָשִׁית לְנֶגֶד עֵינַי דְּבַר־בְּלִיָּעַל עֲשֹׂה־סֵטִים שָׂנֵאתִי לֹא יִדְבַּק בִּי : לֵבָב עִקֵּשׁ יָסוּר מִמֶּנִּי רָע לֹא אֵדָע : מְלָושְׁנִי בַסֵּתֶר רֵעֵהוּ אוֹתוֹ אַצְמִית גְּבַהּ־עֵינַיִם וּרְחַב לֵבָב אֹתוֹ לֹא אוּכָל : עֵינַי בְּנֶאֶמְנֵי־אֶרֶץ לָשֶׁבֶת עִמָּדִי הֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ תָּמִים הוּא יְשָׁרְתֵנִי : לֹא־יֵשֵׁב בְּקֶרֶב בֵּיתִי עֹשֵׂה רְמִיָּה דֹּבֵר שְׁקָרִים לֹא־יִכּוֹן לְנֶגֶד עֵינָי : לַבְּקָרִים אַצְמִית כָּל־רִשְׁעֵי־אָרֶץ לְהַכְרִית מֵעִיר־יְהוָה כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן :

מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּכַהֲנוֹי דִּמְסָרוּ נַפְשְׁהוֹן מְטוּל עַמָּא דַיְיָ וּשְׁמוּאֵל אִמְטוּלְהוֹן צַלִּי קֳדָם יְיָ הֵיךְ אֲבָהַת עָלְמָא דְצַלּוּ בִּשְׁמֵיהּ מְצַלִּין קֳדָם יְיָ וְהוּא עָנֵי יַתְהוֹן : בְּעַמּוּד עֲנָנֵי יְקָרָא מְמַלֵּיל עִמְּהוֹן נְטָרוּ פִּיקוֹדַת סָהִידוּתֵיהּ וּקְיָים דִּי יְהַב לְהוֹן : יְיָ אֱלָהָנָא אַתְּ עֲנֵיתָ יַתְהוֹן אֱלָהָא שְׁבִיק הֲוֵיתָא לְעַמָּךְ אִמְטוּלְהוֹן וּמִיתְפָּרַע עַל עוֹבָדֵיהוֹן : שַׁבַּחוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא וּסְגִידוּ לְטוּר בֵּית מַקְדְּשֵׁיהּ אֲרוּם קַדִּישׁ יְיָ אֱלָהָנָא : שְׁבַחָא עַל קוּרְבַּן תּוֹדְתָא יַבִּיבוּ קֳדָם יְיָ כָּל יָתְבֵי אַרְעָא : פְּלַחוּ קֳדָם יְיָ בְּחֶדְוָה אִיתוּ קֳדָמוֹי בְּתוּשְׁבַּחְתָּא : אוֹדִיעוּ אֲרוּם יְיָ הוּא אֱלֹהִים הוּא עֲבַד יָתָנָא וְדִילֵיהּ אֲנַחְנָא עַמֵּיהּ וְעָאן רַעְיָתֵיהּ : עוּלוּ בְּתַרְעוֹי בְּאוֹדוּתָא דָּרְתוֹי בְּתוּשְׁבַּחְתָּא אוֹדוּן קֳדָמוֹי בְּרִיכוּ שְׁמֵיהּ : אֲרוּם טַב יְיָ לְעָלְמֵי טוּבֵיהּ וְעַד דָּר וְדָר הֵימְנוּתֵיהּ :

עַל יַד דָּוִד תּוּשְׁבַּחְתָּא אִין חִסְדָּא אַתְּ גָּמִיל עִמִּי אִין דִּינָא אַתְּ עָבֵד עִמִּי עַל כּוּלָּא אֲשַׁבַּח קֳדָמָךְ יְיָ אֲזַמֵּר : אָמַר אֱלָהָא אַשְׂכְּלִינָךְ בְּאוֹרַח שְׁלִים אֵימָתַי תֵּיעוּל לְוָתִי אָמַר דָּוִד אֶתְהַלֵּךְ בִּשְׁלֵמוּת לִבְּבִי בְּגוֹ בֵּית אוּלְפָּנִי : לָא אֲשַׁוֵּי לְלִבִּי מִלְּתָא דְּרַשִׁיעָא עָבְדֵי בִישִׁין וְשָׁטִין מִן פִּיקוּדַיָּא סְנֵתִי לָא יִדְבְּקוּן בִּי : לִיבָּא עוּסְקָנָא יֶעְדֵּי מִינִּי יִצְרָא בִּישָׁא לָא אִדַּע : דְּמִישְׁתָּעֵי לִישָּׁן תְּלִיתָאֵי עַל חַבְרֵיהּ יָתֵיהּ אֲמַגֵּר וְיִלְקֵי בְּצִירְעֲתָא דַּאֲזִיל בְּגַסּוּת עַיְינִין עִימֵּיהּ לָא אֵדוּר בְּעָלְמָא : עֵינַי בְּקַשִּׁיטֵי אַרְעָא לְמִיתַּב בִּמְחִיצַת צַדִּיקֵי דַּאֲזַל בְּאוֹרְחָא שְׁלִים הוּא יְקוּם עִם שַׁמָּשַׁי : לָא יִתֵּיב בִּמְצַע בֵּית מוּקְדְּשִׁי עָבִיד נְכִילוּ דִּי מְמַלֵּל שִׁיקְרִין לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְאִתְכַּוְּנָא קֳבֵל עַיְינָי : לְעָלְמָא דְּאָתֵי דְּאִמְתִּיל לִנְהוֹר צַפְרָא אֲמַגֵּר כָּל רַשִׁיעֵי אַרְעָא לְשֵׁיצָאָה מִן יְרוּשְׁלֵם קַרְתָּא דַיְיָ כָּל עָבְדֵי שְׁקָר :

רשי

בעמוד ענן ידבר אליהם · אף עם שמואל וזה הוא שנאמר הים בזאת הרואה ותענכם אותם ותאמרכם ים תראה הענן קשור על פתחו כד"א ויש אשר יהיה הענן : שמרו עדותיו וחק נתן למו · וחק אשר נתן למו : אל נושא · עון ישרא' הייתלהם · בשבילם : ונוקם · היית על עלילותם משה ואהרן בשמעו כא המורים שמוא' על שלא הדריך בניו בדרך טוב' מת בחור : כי קדוש יי' אלהינו · על אשר הוא מדקדק עם הצדיקי' הוא מקודש בעולם וכן הוא אומר ונקדש ב בכבודי בכבוריו : מזמור לתודה · להודיה לאומרו על זבחי התודה : עבדו את יי' בשמחה · וכל כך למה דעו כי יי' הוא האלהים כ כשמשלם שכר פעולתכם אבל עובדי ע"ז אין להם לעבוד בשמח' שאין משלמין שכר : הוא עשנו ולו' כשלא היינו בעולם · בתודה בהודיה : ועד דור ודור · קיימת אמונתו כל לשון אמת ואמונה אמנת הבטחה שמאמין ומבטיח אבטחתו : חסד ומשפט אשיר' · כשאתה עושה עמי חסד אקלסך ברוך הטוב והמטיב וכשאתה עושה בי משפט אני אשיר ברוך דיין האמת בין כך ובין כך לך יי' אזמרה : אשכילה · אתן לבב על דרך התמים : מתי תבא לי · הדרך הישרה להתהלך בה ואתהלך בתום לבבי אף בקרב ביתי בהצנע כמו בפרהסי' : סטים · לשון כי תשטה אשתו לסור מן הדרך דישט"ולמנט בל' : רע לא אדע · לא אהב לא לא אכיר בדבר רע : אותו לא אוכל · שיהא חבירי שלא אלמד ממעשיו : לבקרים אצמית · מדי יום יום אכרית מעט מעט רשעי ישראל המחוייבין מיתה :

תפלה

להדום רגליו · לנגד מקום הארון כי מקום הדום וקרום הוא או שב אל השם הנכבד ככתוב בסוף המזמו' : משה · בעמוד פירשתי : יי' אלהינו אתה עניתם · משה ואהרן בנפלם על פניה' ודבר הקטרת היית להם כי בעבורם נשא לישראל : ונוקם על עלילותם · בדבר השרופים והבלועים : רוממו · בבאתם אל המקדש והשתחוו אל הר קדשו בבראה רק באמונת הלב הוא לשם הנכבד : מזמור לתודה הריעו ליי' כל הארץ · כמו ארץ כי תחטא ליכי הארץ שם מין כולל כל יושביה : עבדו · מנהג כל עובד להיותו נעצב על כן בשמחה ולא תראו ב בסתר רק ברננה : דעו · הוא אלהי' לבדו ושלו אנחנו עמו והמלה כמו כל קרי וכתיב על כן אמר הגאון כי ולו אנחנו הפך ואני ע עשיתני ומלת עמו שבה אל דעו : בואו · בבואם בשערים תודה ובחצר תהלה : כי · זאת היא התודה והתהלה והברכ' שיודו כי טוב יי' לעולם חסדו : לדוד מזמור · טעם אמירה שיחבר שיר להגיד החסד והמשפ' שהוא עושה לכל עמו כמו ויהי דוד עושה מ' משפט וטעם לך יי' אזמרה שהמלכתני ו ולמדתני ועזרתני ל לעשו' משפטיך בארץ : אשכילה · תמים תאר לדרך כמו ויתן תמים דרכי : מתי תבא אלי · הטעם כי הוא ישכיל תמי' בכל רגע להרגיל עצמו ללכ' בה עד שלא ייגע ללכ' וכאילו הדרך תבא אליו מאליה כ כדרך השכור מרוב הרגילות · ורבי משה אמר מתי תבא לי כמו כמו ויבא אלהים אל בלעם שתפרח ברוח הקדש עליו בביתו כ בהתבודדו מבני אדם

וי' אלהים אמת · דעו כי יי' אלהים · ויאמר יי' אלהי אבותינו : ולא חד מן ט"ו לו דכתי' לא וסימ' נמסר בסדר ביום השמיני : ק"א לדוד מזמור ז' וסי' נמסר בתהלים סי' כ"ד : עשו ד' ג' כתיב ה' וא' כתיב ו' וסי' ולא נטשתני לנשק · ואתם חשבתם עלי · עשה סטים שנאתי · עשה צדקה ומשפט קדמא כתיב ו"ו · ועיי"ן מ"ה דאיתקשינא בהאי עניינא בירמיה סימן כ"ב וגם בסמ' רבתא בערך עשה : לבקרים ד' וסימ' והיה זרועם לבקרים · לבקרי' אצמית · ותוכחתי לבקרים · חדשים לבקרים · וא' לבקרים ולרגעים :

דיניהם וריבם ואיזה פירוש שיהיה הוא הנכון כן פי' לי ואיזה פי' הוא הנכון ידבר על עת התבודדו והבדלו והנה טעם אתהלך רגילות כמו ויתהלך חנוך : לא · יספר על המחשבת שהוא במצח : עשו · כמו עשות ספרים וסטים עם כלים מגזרת כי תשטה אשתו לא ידבק בי סטות : לבב · אים אמר לבו עקש גם רע אים רע כי איך יאמר כי לא ידע רע זהו הכסיל הכתוב עליהם כי אינם יודעים לעשות רע שהוא בתולדת האדם מנעוריו : מלשני · היו"ד נוסף והוא תאר וטעמו כמלשין : אצמית · כמשפטי המלוכה או אצמית רכילותו רק מי שהוא רחב לבב והטעם חכם מאד כמו ורחב לבב לא אוכל להצמיתו כי בחכמתו ישמור כפשו ודבריו · ויש אומרים אותו לא אוכל לראותו או לא אוכל שאתו והוא יותר קרוב : עיני · לשבת עמדי · בשבתו על כסא המשפט אפילו לא ישרתני ויעמוד לפני בעת המשפט רק ההולך בדרך תמים : לא · רמיה מרמה הם שוטי רצונו ויושבי שלחנו : לבקרים · בכל יום כדרך דינו לבקר משפט · ויש אומרים כי עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי בעצת המלוכה · לא ישב הדובר ויש אומרים כי לא ישב כדרך היושבים ראשונה כאשר פירשתי :

תפלה

תפלה לעני. יש אומרים כי זאת התפלה חברה משכיל כפל בדר אויביו והנכון שהיא הדרך הנבואה על לשון אנשי הגלות והעד כי בנה י"י ציון גם תכתב זאת לדור אחרון ואל יתעטף כמו העטופים ברעב וטעם ישפוך שישפוך כל מה שיש בלבו: י"י. זאת תחלת התפלה וידוע כי כל תפלה ישמע רק הטעם שיראו בני אדם כי נשמעה תפלתו: אל. דרך משל כי כן האדם בהסתירו פניו ולא יראה רק ישמע על כן הטה אלי אזנך: כי. דרך משל כאילו ימיו הוסמו כעשן שדרך כלו כעשן כלו ומלת כמוקד שיש נחרו כ"ו ואחרת נחפיה כדרך ממרום שלח אש בעצמותי כי רוב כעסו על אויביו חמס גופו עד שנחרו עצמיו שיש בתולדת קרות: הוכה. הטעם כדרך יומם השמש לא יככה היתה חרפ' הכר כשמש שיכה העשב ויבש כן שבלבו כי ש שרש ליחת התולדת מ מהלב אשר בה הדבק הכפש עם הבשר ולא יוכל לאכול לחם כי הוא שבע בלא מאכל והטעם כפול כי ה המאכל מחליף שהוא יביא חלקים כנגד מה שהולך האויר וזה יודע בחכמת המזלות: מקול. מרוב צעקתי כחם בשרי וזה הוא דבקה עצמי לבשרי: דמיתי לקאת. סמוך ובלא סמוך גם הוא בת"ו רק הקוף כשאינו סמוך קמוצה. ככוס. כמו את הכוס ואת השלך והנה נפשו מתיתמת בתוכו כמו הכוס שהוא דר בחרבו': שקדתי. שקדתי על מקום אחר לבדי ואין אחר ממשפחתי עמי: כצפור. לשון זכר ובתורה נקבה וככה מלת שה בזורה רק ש שה תמים: כל. התברר טעם המזמור כי כל הרעות שקראו בעבור שבלו חרפת האויב ומלת מהוללי פעולים שהיו בעיניו מהוללי' הוא המתהולל שבו לאלה ולשבוע אם אכזב אהיה כפלוני: כי אפר. דרך משל כמו הכפישני באפר ו"ו ושקוי תחת ה"א כי אותיות אהו"י מתחלפי': מפני. מודה כי גבר' יד האויב עליו בעבור שזעמתו: כי נשאתני. כדרך השליך משמים ארץ תפארת ישראל: ימי. כאשר השלכתני קצרו ימי והלכו ב במהרה ונטוי תואר כמו עבוס שהבל מיד נטה: ואתה. הטעם שאת' בלא שנוי על כן מלת תשב כי כל תנוע' שנוי הוא וככה כאשר שהוא בשמים והטעם אולי תעתידני רוח טובה מאתך ולא יתמו מהרה: אתה. כאשר הזכיר כסאו בשמים הזכיר כסאו בארץ במקום ציון כדרך מקום מקדשינו כן הבטחתנו שתעמוד ציון לעולם בשכון כבודך שם ואמר תקום כנגד תשב כי זה יהיה אחר קומו להלחם עם אויביו: לחננה. שם הפועל ובא הסגול שהוא פתח קטן תחת גדול כמו פן אכלך גם שיהיו קלים בלי רגש: כי. כל רצון עבדיך לראו' אבניה וכאילו יחונן עפרה לנפקו ורבי משה אמר כי רצו כמו אז תרצה הארץ ויחוננו לבנותה בבוא מועד כדרך חננו אותם: וייראו. שם י"י. וייראו יתסוף השם עמו והטעם שייראו הגוים ומלכיהם את שם כבודך: כי. הזכיר טעם ייראו עת שיראה הכבוד בציון: פנה. הזכיר כי בנין ציון יהיה בעבור תפלת ישראל בגלות שהם דומים כערער בערבה והאומר כי ישראל נקרא ערער בעבור ערו ערו אוכנו נכון כי האומרים ערו ערו הם האדומים לבבליים כאשר אפרש במקומו: תכתב. זה הפסוק לאות כי זאת דרך נבואה לאחר המשוררים וטעם ועם נברא כי יהיה נברא בשוב השם שבות ציון: כי. כדרך ראה ראיתי את עני עמי: לשמוע. כדרך וישמע אלהים את נאקתם ובעבור אסיר אמר לפתח ובני תמותה שהם מוכנים לטבח ולמות כמו תקומה תרומה:

ק"ב שיחו ב' וסימ' את האיש ואת · תפלה לעני כי יעטף: הכה ג' וסימ' בריש פנחס: וייבש ג' ב' מל' וא' חס' וסימ' וייבש ונחל · ותך את הקיקון וייבש · וחד חס' ויבש לבי: בודד ג' בקריא' ומל' וסימ' ואין בודד במועדיו · פרא בודד לו · כצפור בודד על גג: ותשליכני ב' חד ר"פ וחד סוף פסוק וסימ' מפני זעמך וקצפך

ק ב

תְּפִלָּה לְעָנִי כִי־יַעֲטֹף וְלִפְנֵי יְהוָה יִשְׁפֹּךְ שִׂיחוֹ: יְהוָה שִׁמְעָה תְפִלָּתִי וְשַׁוְעָתִי אֵלֶיךָ תָבוֹא: אַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי בְּיוֹם צַר לִי הַטֵּה־אֵלַי אָזְנֶךָ בְּיוֹם אֶקְרָא מַהֵר עֲנֵנִי: כִּי־כָלוּ בְעָשָׁן יָמָי וְעַצְמוֹתַי כְּמוֹקֵד נִחָרוּ: הוּכָּה־כָעֵשֶׂב וַיִּבַשׁ לִבִּי כִּי־שָׁכַחְתִּי מֵאֲכֹל לַחְמִי: מִקּוֹל אַנְחָתִי דָּבְקָה עַצְמִי לִבְשָׂרִי: דָּמִיתִי לִקְאַת מִדְבָּר הָיִיתִי כְּכוֹס חֳרָבוֹת: שָׁקַדְתִּי וָאֶהְיֶה כְּצִפּוֹר בּוֹדֵד עַל־גָּג: כָּל־הַיּוֹם חֵרְפוּנִי אוֹיְבָי מְהוֹלָלַי בִּי נִשְׁבָּעוּ: כִּי־אֵפֶר כַּלֶּחֶם אָכָלְתִּי וְשִׁקֻּוַי בִּבְכִי מָסָכְתִּי: מִפְּנֵי־זַעַמְךָ וְקִצְפֶּךָ כִּי נְשָׂאתַנִי וַתַּשְׁלִיכֵנִי: יָמַי כְּצֵל נָטוּי וַאֲנִי כָּעֵשֶׂב אִיבָשׁ: וְאַתָּה יְהוָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב וְזִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: אַתָּה תָקוּם תְּרַחֵם צִיּוֹן כִּי־עֵת לְחֶנְנָהּ כִּי־בָא מוֹעֵד: כִּי־רָצוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־אֲבָנֶיהָ וְאֶת־עֲפָרָהּ יְחֹנֵנוּ: וְיִירְאוּ גוֹיִם אֶת־שֵׁם יְהוָה וְכָל־מַלְכֵי הָאָרֶץ אֶת־כְּבוֹדֶךָ: כִּי־בָנָה יְהוָה צִיּוֹן נִרְאָה בִּכְבוֹדוֹ: פָּנָה אֶל־תְּפִלַּת הָעַרְעָר וְלֹא־בָזָה אֶת־תְּפִלָּתָם: תִּכָּתֶב זֹאת לְדוֹר אַחֲרוֹן וְעַם נִבְרָא יְהַלֶּל־יָהּ: כִּי־הִשְׁקִיף מִמְּרוֹם קָדְשׁוֹ יְהוָה מִשָּׁמַיִם אֶל־אֶרֶץ הִבִּיט: לִשְׁמֹעַ אֶנְקַת אָסִיר לְפַתֵּחַ בְּנֵי תְמוּתָה:

צְלוֹתָא עַל מִסְכֵּינָא אֲרוּם מִשְׁתַּלְהֵי וְקֳדָם יְיָ יֵימַר צְלוֹתֵיהּ: יְיָ קַבֵּל צְלוֹתִי וּפְגִינוּתִי לְקֳדָמָךְ תֵּיעוּל: לָא תְסַלִּיק שְׁכִינְתָּךְ מִינִי בְּיוֹם עַקְתִי אַצְלֵי לְוָתִי אוּדְנָךְ בְּיוֹמָא דְאֶקְרֵי סַרְהִיב עֲנֵיתִי: אֲרוּם אִישְׁתֵּיצִיאוּ הֵיךְ תְּנָנָא יוֹמַי וְאֵיבָרַי הֵיךְ תַּפְיָא חֲרָרָן: לְקָא הֵיךְ עִסְבָּא לִיבִּי אֲרוּם אִתְנְשֵׁיתִי אוֹרַיְת אוּלְפָנִי: מִן קָל תְּנַחְתִּי אִידְבַּק גַּרְמִי לְבִסְרִי: אִידְמִית לְקָקְתָא דְמַדְבְּרָא הֲוֵית הֵיךְ קִיפּוּפָא דִי בְּאַרְעָא נְגוּבְתָּא: שְׁקַדִית כָּל לֵילְיָא וַהֲוֵיתִי הֵיךְ צִיפַּר דְּפָרַח וְנָיֵיד בִּלְחוֹדֵיהּ עַל אִיגָּרָא: כָּל יוֹמָא יְחַסְרוּן לִי בַּעֲלֵי דְבָבַי מִתְלַעֲבֵי בְּמֵימְרֵי קַיְימוּ סַגָּן: אֲרוּם אֶפְרָא הֵיךְ מְזוֹנָא סְעָדִית וְשַׁקְיוּתִי בִּבְכוּתָא מְזָגִית: מִן קֳדָם רוּגְזָךְ וְקִיצְפָּךְ אֲרוּם נְטַלְתַּנִי וְטַלְקְתָנִי: יוֹמַי הֵיךְ טוּלָא דְיַצְלֵי וַאֲנָא הֵיךְ עִסְבָּא אִיבַשׁ: וְאַתְּ יְיָ מְדוֹרָךְ לְעָלַם בִּשְׁמַיָּא מְתִיב וְדוּכְרָנָךְ לְדָר וְדָר: אַתְּ תְּקוּם תְּרַחֵם צִיּוֹן אֲרוּם עִידָן לְמִיחוּס עֲלָהּ אֲרוּם אֲתָא זִימְנָא: אֲרוּם רָעוּ עַבְדָּךְ יַת אַבְנַהָא וְיַת עַפְרָהָא יְחַסְיוּן: וְיִדְחֲלוּן עַמְמַיָּא יַת שְׁמָא דַיְיָ וְכָל מַלְכַיָּא דְאַרְעָא יַת יְקָרָךְ: אֲרוּם אִתְבְּנֵי בְּמֵימְרָא דַיְיָ קַרְתָּא דְצִיּוֹן אִתְגְּלֵי בִּיקָרָא: אִתְפְּנֵי לְוַת צְלוֹתֵיהּ דְמִצְטַדְיָיאן וְלָא בְּסַר יַת צְלוֹתְהוֹן: תִּתְכְּתִיב צְלוֹתָא דָא לְדָר בַּתְרָאֵי וְעַמָּא דַעֲתִיד לְאִתְבְּרָאָה יְשַׁבְּחִיהּ: אֲרוּם אוֹדִיק מִשְּׁמֵי מְרוֹמָא דְקוּדְשֵׁיהּ יְיָ מִן שְׁמַיָּא לְאַרְעָא אִסְתַּכַּל: לְמִשְׁמַע אֲנִיקוּתָא דַאֲסִירַיָּא לְמִשְׁרֵי בְּנַיָּא דִמְסִירִין לְמִיתוּתָא:

רשי

תפלה לעני. ישראל שהם עם עני: כי יעטף. בהתעטף נפשם בצרה: נחרו. הנו"ן משמשת כמו נעשו נקנו נקנו והוא לשון יובש כמו ועצמי חרה מני חורב נחר מפוח: לקאת. שם עוף הוא: ככוס חרבות. שם עוף כמו את הכוס ואת השלך ואת הינשוף. חרבות מדברו' דמיתי לקאת מדבר כך אנו נדודים מ ממקומנו ללכת בגולה: שקדתי. התבוננתי בעצמי והנני כצפור הנודד על גג יושב לבדו באין זוג בודד יושב בדד: מהוללי. המתהוללים בי לשון הוללות: בי נשבעו. ראו ברעתי ונשבעים ברעתם בי ואומרים אם לא ואירע בי כמו שאירע לישראל כה יעשה לי כמו לישראל: בבכי מסכתי. ברמעה מזגתי: כי נשאתני. תחילה והגבהתני ועת' השלכתני משמים ארץ ואם לא נשאתני תחילה לא היה' חרפתי רבה על כך: כצל נטוי. לעת ערב כשהצללים נוטים וכשחשיכ' אין נכרים אלא כלים והולכי': ואתה. אשר לעולם תשב וכשבעת לנו בך כשם שאתה קיים יש עליך לקיימנו לפיכ' אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי כך הבטחת כי יראה כי אזלת יד והרי אזלת יד: כי רצו. אהבו אף את אבנים ואת עפר' ומדרש אגדה כשיב' יכוניה וגלותו כשאו עמה' מאבני ירושלם ועפרה לבנות להם שם בבבל בית הכנסת: ויראו גוים. את שמך כשתושיע את עמך: הערער. המצועק כמו צעקת שבר יעוערו ד"א ערער הרוס ונשחת כמו ערו ערו: תכתב זאת. כך יאמרו רואי הישועה תכתב הישועה הזאת לספר אות' לדור אחרון: ועם נברא. שנעשה בריה חדשה לצאת מעבדות ל לחירות מאופל לאור גדול: אל ארץ הביט. לראות בעוני עמו: תמותה. חולה למו' אכמור"ט בלע"ז:

עכם

בי נשאתני. ותשליכני מצולה בלבב ימים ונהר יסובבני: אתה י"ו ר"פ בסיפרא וסימ' אתה י"י תשמרם תצרנו מן הדור · לא תכלה רחמיך כמני · אתה ידך גוים הורשת · מלכי אלהים · אתה סתר לי מצר תצרני · אתה ידעת חרפתי · אתה פוררת בעזך · אתה רצצת ראשי לויתן · אתה הצבת כל גבולות ארץ · אתה נורא אתה · אתה בקעת מעין ונחל · אתה האל עושה פלא · אתה מושל בגאות הים · אתה דכאת כחלל רהב · אתה תקום תרחם ציון · אתה צוית פקודיך · וא' באיכה אתה י"י לעולם תשב:

לספר

לספר. הנה זאת עת הישועה: בהקבץ. כדרך ולעבדו שכם אחד: ענה. זה המשורר ידבר על לשון חסידים בגלות בארץ מרחקים בבא עת הישועה שימותו בדרך קודם שיגיעו אל ירושלם וידוע כי עינוי הדרך יקצר ימי האדם: אומר. זה יאמר כל אחד מן החסידים הרחוקים הבחורים כי ידוע כי הגוף שהוא מן העפר הוא כלי לנשמה העליונה שהוא משמי השמים ובהפרדה מעל הגוף תשוב למקומה וכן כתוב והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה וזה טעם אל תעלני וטעם בדור דורים אולי יעדה עליו רוח ממרום לעזרהו עד שלא ימות בחצי ימיו אולי יראה בטוב: לפנים. טעם שנותיך לעולמי עד רק אין כח בלשון רק לדבר כדרך בני אדם וטעם לפנים כי אתה קדמון לפני הארץ שיסדתה והטעם שהוא מוכן לשמי השמים בראיות גמורות: ומעשה ידיך שמים. שהוא הקו הרוחב: המה. אמרו חכמי שקול הדעת כי משפט שמים וחוקותם ישורו והשם יחדש שמים חדשים וארץ חדשה והם צריכים לפרש דברי ירמיהו שכתב אם ימושו החוקים האלה ודברי דוד ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור ור׳ יהודה בן דוד המדקדק הראשון שהיה בארץ מערב אמר כי הכללים שמורים לעד לעולם והפרטים יאבדו והנכון כי זאת הארץ היא היבשה ומעשה ידיך שמי הוא הרקיע והם עומדים בכללם ואובדים בפרטיהם על כן אמר המה יאבדו כי הפרטים אובדים והכללים שמורים וזה שיאמר כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה על הפרטים אמ׳ היוצאים מן הכלל כי הם מתחדשים ואובדים רק הכללים שהם החוקים העומדים חק ולא יעבור והארץ לעולם עומדת: ואתה. הוא באמת ואין זולתך: ושנותיך לא יתמו. אין להם תכלית וקץ: בני. כדרך וחסד יי׳ מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים: לדוד ברכי נפשי את ה׳. היא הנשמה העליונה וכל קרבי יקרא הגוף שהוא הנבער. ומלת ברכי משרתת אחרת וכן הוא ברכי נפשי את יי׳ וברכי כל קרבי את שם קדשו והנה הזכיר שם העצם שהוא הנכבד עם הנפש שהיא הנכבד כי הנשמה הוא כבוד הגוף כי אין הגוף נחשב למאומה רק בעבור הנשמה על כן הזכיר בגלוי שם העצם עם הנפש והשם עם הגוף כי כן כתו׳ וכל קרבי שהם מן הגוף את שם קדשו ולא הזכיר עם הקרבים שם העצם בגלוי רק בנעלם: ברכי. הזכיר הראשון שהיא חייבת לברכו בעבור כבודו והשני בעבור שהטיב לו כאשר הזכיר אל תשכחי כל גמוליו שגמלך או הזכיר פעמי׳ זמן אחר זמן ורגע אחר רגע: הסולח. הטעם כי בעבור עונו היה בן מות והשם הוכיחו בתחלואים ליסרו לטוב להנחם על עונו ויפדהו משחת וזה מפורש בדברי אליהוא. ויד עוניכי כיוד ותחלואיכי נוסף דרך כחות: הגואל. כמה פעמים היה מוכן למות וחשב בחליו שימות וטעם המעטרכי שהגלו בחליו לאט בחסד וברחמים: המשביע. הטעם כי תרופה הוא השם לבדו והוא המשביע לא על דעת אדם רופא שיאכל כך ולא יאכל כך וטעם המשביע כי משפט החולה לזהם חייתו לחם ונפ׳ עדיך פיך כמו עדיו לבלום ולפי דעתי כאשר הנפש כבוד לגוף כן היא כמו עדי והנה הטעם המשביע בטוב נפשך כנגד תשבע נפשי. וטעם תתחדש כנשר נעוריכי אמר רבי משה כי הוא חסר יו״ד כדרך ותעשי הרעות ותוכל ויש אומרים כי הנשר כל מה שיגדל ויבוא בימים תגדל עצמתו וכן הוא תתחדש בה עצמות הנעורים כנשר ויתכן היות מלת נעורים כמו נשים ובא תתחדש כדרך בנות צעדה עלי שור והזכיר נעורים בחליו כמו ישוב לימי עלומיו: עשה. זאת היא הברכה שידע באמונת הלב כי השם עושה צדקות הוא וצדיק בכל דרכיו וטעם זה בעבור שהזכיר התחלואים הזכיר השם בצדק ואמונה עמו והנה הזכיר כי יעשה דין צדק אם יעות האדם דרך יסר והוכח במכאב וזה הוא מי שהוא חייב לבוראו וכן ברואים לברואים כמו השם יעשה משפט על כן ומשפטים לכל עשוקים: יודיע. עתיד תחת עבר כדרך יעשו עגל בחורב והדרכים הם הנזכרים בפסוק ויעבור יי׳ על פניו: לבני ישראל עלילותיו. ביד משה: רחום. הזכיר מהשלש עשרה מדות מה שצריך לו על דבר תחלואיו כאשר עשה משה בעת תפלתו כי לא הזכיר רחום וחנון ולא יי׳ נוצר חסד לאלפים וכבר פירשתי הטעם במקומו ודוד הזכיר רחום וחנון ארך אפים ורב חסד והזכיר נוצר חסד לאלפים וזהו וחסד יי׳ מעולם ועד עולם על יראיו והזכיר נושא עון ופשע וחטאה וזהו לא כחטאינו ולא כעונותינו הרחיק ממנו את פשעינו וטעם רחום שיתכן עלילות לשמור עבדו טרם בוא הרעה עליו חנון להושיעו בצעקו אליו וארך אפים להאריך לו ורב חסד שלא יפסיק חסדו: לא. יריב. עם החוטאים ולא יטור לשבים כי נוטר הוא לאויביו: לא. שתף דוד עמו אחרים כי עם הכל יעשה חסד והנה כעונותינו כנגד הסולח לכל עונכי: כי. אין גובה למראה העינים יותר מגובה שמים ומזרח רחוק ממערב כפל הגובה והנה טעם חסדו פי׳ רב חסד: כרחוק

וכלם ג׳ וסימ׳ מן הסלע וכלם נבקעו. וכלם כבגד יבלו. וכלם בשמות: קג לדוד ז׳ בטע׳ בס׳ וסימנ׳ לדוד שפטני יי׳. יי׳ אורי וישעי. ריבה יי׳ את יריבי לחם. אל תתחר במרעים. לדוד ברכי נפשי. לדוד אודך בכל לבי. לדוד ברוך יי׳ צורי: בטוב ט׳ דגשי וסימ׳ נמסר בישעיה סימן ז׳: צדקות ד׳ וסימ׳ הולך צדקות ודובר משרים. אך ביי׳ לי לאמר. כי צדיק יי׳ צדקות אהב. עשה צדקות יי׳:

לְסַפֵּר בְּצִיּוֹן שֵׁם יְהוָה וּתְהִלָּתוֹ בִּירוּשָׁלָ‍ִם׃ בְּהִקָּבֵץ עַמִּים יַחְדָּו וּמַמְלָכוֹת לַעֲבֹד אֶת־יְהוָה׃ עִנָּה בַדֶּרֶךְ כֹּחוֹ קִצַּר יָמָי׃ אֹמַר אֵלִי אַל־תַּעֲלֵנִי בַּחֲצִי יָמָי בְּדוֹר דּוֹרִים שְׁנוֹתֶיךָ׃ לְפָנִים הָאָרֶץ יָסַדְתָּ וּמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ שָׁמָיִם׃ הֵמָּה יֹאבֵדוּ וְאַתָּה תַעֲמֹד וְכֻלָּם כַּבֶּגֶד יִבְלוּ כַּלְּבוּשׁ תַּחֲלִיפֵם וְיַחֲלֹפוּ׃ וְאַתָּה־הוּא וּשְׁנוֹתֶיךָ לֹא יִתָּמּוּ׃ בְּנֵי־עֲבָדֶיךָ יִשְׁכּוֹנוּ וְזַרְעָם לְפָנֶיךָ יִכּוֹן׃

קג לְדָוִד בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה וְכָל־קְרָבַי אֶת־שֵׁם קָדְשׁוֹ׃ בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה וְאַל־תִּשְׁכְּחִי כָּל־גְּמוּלָיו׃ הַסֹּלֵחַ לְכָל־עֲוֺנֵכִי הָרֹפֵא לְכָל־תַּחֲלֻאָיְכִי׃ הַגּוֹאֵל מִשַּׁחַת חַיָּיְכִי הַמְעַטְּרֵכִי חֶסֶד וְרַחֲמִים׃ הַמַּשְׂבִּיַע בַּטּוֹב עֶדְיֵךְ תִּתְחַדֵּשׁ כַּנֶּשֶׁר נְעוּרָיְכִי׃ עֹשֵׂה צְדָקוֹת יְהוָה וּמִשְׁפָּטִים לְכָל־עֲשׁוּקִים׃ יוֹדִיעַ דְּרָכָיו לְמֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲלִילוֹתָיו׃ רַחוּם וְחַנּוּן יְהוָה אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חָסֶד׃ לֹא־לָנֶצַח יָרִיב וְלֹא לְעוֹלָם יִטּוֹר׃ לֹא כַחֲטָאֵינוּ עָשָׂה לָנוּ וְלֹא כַעֲוֺנֹתֵינוּ גָּמַל עָלֵינוּ׃ כִּי כִגְבֹהַּ שָׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ גָּבַר חַסְדּוֹ עַל־יְרֵאָיו׃

כמ״י ק׳ ג׳ · י׳ כתו׳ ת׳ · י״פ דף ג׳ · נ׳ האלהים · ב׳ ו׳ל מ׳ל · ל׳ · ל׳ · ב׳ מ׳ל · ל׳ · ל׳ י׳ט׳ רגשי׳ · ל׳ · ל׳ ר׳ · נ׳ · נ׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ ב׳ בסיפ׳ ויקרא רעב

לְמִשְׁתָּעֵי בְּצִיּוֹן שְׁמָא דַיְיָ וְתוּשְׁבַּחְתֵּיהּ בִּירוּשְׁלֵם׃ בְּאִתְכַּנְשׁוּת עַמִּין כַּחֲדָא וּמַלְכְּוָתָא לְמִפְלַח קֳדָם יְיָ׃ אִיתְכַּנִּיף מִן טוֹרַח דְּאוֹרַח גָּלוּתָא חֵילִי אִתְקַצְּרִין יוֹמַי׃ אֵימַר קֳדָם אֱלָהִי לָא תְּסַלְּקִינַנִי מִן עָלְמָא בְּפַלְגוּת יוֹמַי אַחֵי יָתִי לְעָלְמָא דְּאָתֵי מְטוּל דִּי בְּדָרֵי דָּרַיָּא שְׁנָתָךְ׃ מִן שֵׁירוּיָא דְּאִתְבְּרֵי כָּל בִּרְיָיתָא אַרְעָא יְסַדְתָּא וְעוֹבָדֵי יְדָךְ שְׁמַיָּא׃ הִינּוּן יְהוֹבְדוּן וְאַתְּ תְּקוּם וְכוּלְהוֹן הֵיךְ לְבוּשָׁא יִתְבַּלְיָין הֵיךְ אִיצְטְלֵי תַּחְלִיפִינוּן וְיִתְחַלְּפָן׃ וְאַתְּ הוּא דִּי בְרֵיתִינוּן וּשְׁנָתָךְ לָא מִשְׁתַּלְמָן׃ בְּנֵי עַבְדָךְ יִשְׁרוּן אַרְעָא וְזַרְעִיתְהוֹן קֳדָמָךְ יִתַּקְנוּן׃ עַל יַד דָּוִד אִיתְאֲמַר בִּנְבוּאָה בְּרִיכִי נַפְשִׁי יַת שְׁמָא דַיְיָ וְכָל בְּנֵי גַוָּוִי יַת שְׁמָא דְקוּדְשֵׁיהּ׃ בְּרִיכִי נַפְשִׁי יַת שְׁמָא דַיְיָ וְלָא תִתְנַשֵׁי יַת כָּל חִיסוּלוֹי דַּעֲבַד לָא לְאִימִיךְ תְּדַיִין בְּאָתַר בִּיוּנְתָּא׃ דְּשָׁבִיק לְכָל עַוְיָיכִי דְּמַסֵּי לְכָל מַרְעָיְיכִי׃ דְּפָרִיק מִגֵּיהִנָּם חַיָּיכִי דְּאַכְלִיל יָתָיְכִי חִסְדָּא וְרַחֲמֵי׃ דְּמַסְבַּע בְּטוּבָא יוֹמֵי סֵיבוּתָיְיכִי וּלְעָלְמָא דְּאָתֵי תִּתְחַדַּת הֵיךְ נִשְׁרָא דְּכוּלְאָה טַלְיוּתָיְיכִי׃ עָבֵיד צִדְקָתָא יְיָ וְדִינִין לְכָל טְלוּמִין׃ גַּלֵּי אוֹרְחָתֵיהּ לְמֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עוֹבָדוֹי׃ רַחֲמָנָא וְחַנָּנָא יְיָ מַרְחִיק רְגַז וּמַסְגֵּי לְמֶעֱבַד טַבְוָן׃ וּקְשׁוֹט לָא לְעָלְמִין יִנְצֵי וְלָא לְעָלַם יִנְטוֹר דְּבָבוּ׃ לָא כְחוֹבָנָא עֲבַד לָנָא וְלָא כַּעֲוָיָתָנָא שְׁלִים לָנָא׃ אֲרוּם הֵיךְ גְּבִיהִין שְׁמַיָּא מֵעִילָוֵי אַרְעָא הֲכֵדֵין גְּבַר טוּבֵיהּ עַל דְּחַלוֹי׃

רש״י

ענה בדרך כחו. חוזר לקבלו הראשון כי בשאתני ותשליכני ימי כצל נטוי: ענה בדרך. אויבי כחי: אומר. לו׳: אלי. אתה: אל תעלני בחצי ימי. אל תסלק אותנו להשמידנו מן האדמה ביד אויבינו בחצי ימינו ומה הם ימינו כל ימות דור דורי׳ שנותיך הבטחת לקיימנו לפניך כמו שאמור בסוף המזמור ושנותיך לא יתמו וזרע עבדיך לפניך יכון: לפנים. מתחלה: כלבוש תחליפם. כאדם ההופך לבושו לפושטו: ואתה הוא. ואתה הוא העומד וקיים: ברכי נפשי. חמשה ברכי נפשי יש כאן כנגד חמשה עולמות שהאדם דר בהם כמו שאמרו רבותינו במסכת ברכו׳ גר במעי אמו יונק משדי אמו וכן כלם: תתחדש כנשר נעוריכי. כנשר הזה שמחדש כנפי׳ ונוצה משנה לשנה ויש מדרש אגדה על מין נשר שכשמזקין חוזר לנערותו: יודיע דרכיו. מודיע דרכיו למשה: זכור

כרחוק · טעם הרחיק כמה פעמים עמה כן במובנו אליו׳ כרחם · פי׳ רחום וחנון יי׳ וטעם על יראיו כמו ורחמתי את אשר ארחם: כי · יצרינו · תלדתינו וזה כולל לכל אשר הזכיר כי הוא נושא עון ופשע וחטאה ותחסר מלת לפניו וכן הוא זכור הוא לפניו · וטעם כי עפר אנחנו כי העצמות הם מוסדות הגוף והם קרות ויבשות כתכונת העפר: אנוש · ועוד כי ימי אדם מעטים ודמה זמן הילדות לציץ: כי · רוח תעבור בציץ ותיבשנו וכאילו לא היה וככה האדם וטעם לא יכירנו כי המקומות יפרישו בין הפרטים כי אין גוף בלי מקום ולא יעכב שנים מקומות: וחסד · זהו שכר הצדיקים שהוא לנצח והזכיר בתורה לאוהביו שהם במעלה הגבוהה ואחר כן לשומרי מצותיו מיראה וככה פי׳ פה ליראיו והם שומרי בריתו רק זוכרי פ פיקודיו הם האוהבים כי לעולם פיקודיו ל לפניהם ובלבם לא ישכחו רגע אחד: וז׳ הטע׳ בעבור שהזכיר שחסד השם על יראיו מעולם ועד עולם בלי הפסק נתן ראיה ל לדבריו כי נכון הוא כי השם בלי שינוי: וכסאו נכון בשמים שהם עומדים ומלכותו בכל משלה בעליונים ובשפלים: ברכו · ובעבור שהזכיר השמים הזכיר הדרים בו והם המלאכים ש שאינם גוף כי על ידם תבאנ׳ הגזרו׳ מהשמים כדבר שנחריב ומשה אמ׳ וישלח מלאך פנין ויושיעם ומלאך פניו הושיעם: גבורי כח · כי אין יכולת בנברא לעמוד מפניהם: והמלאך שבא אל יעקב מצווה היה וטעם לשמוע בקול דברו כי אינם כבני אדם שיקוו מהשם שכר בעשותם דברו רק זה הוא ש שכרם ותענוגם ו ותפארתם לשמוע ב בקול דברו: ברכו · צבאיו: הם צבא השמים העליונים ומשרתיו הם השבעה שהם בשבעה מעונות: ברכו · כל מעשיו: הם המתכו׳ והצמחים וכל החיים כי הוא ה המושל בכם ואחר כן השפלים כאשר החל ברכי נפשי את יי׳: ברכי נפשי את יי׳: בדרך הסברא גם זה המזמור לדוד כי ת תחלתו וסופו שוה כ כראשון ובמזמור הזה יספר מעשה ב בראשית והחל מהאור כי הוא ההוה בתחלה ואח״כ השמים והארץ והדשאים והמאורות

כל ספרא ממני בר מן י״א ממנו וסימ׳ נתקה את מוסרתימו ונשליכה ממנו · עלה עשן באפו ואש מפיו תאכל · יראי יי׳ הללוהו כל זרע יעקב · כי לא בזה ולא שקץ ענות עני · יראו מיי׳ כל הארץ · כל עצמותי תאמרנה יי׳ מי כמוך · כי לא אויב יחרפני ואשא · אך לאלהים דומיה נפשי · אך אל אלהים דמי נפשי · ויאהב קללה ותבואהו:

רשי

זכור כי עפר אנחנו · זכור הוא ולא שכח שאנחנו עפר ויודע שאנוש כחציר ימיו וגו׳: רוח עברה בו · אם עברה חולי של מיתה · משלה · מושלת: ברכו יי׳ כל מעשיו · אשר הם בכל מקומות שממשלתו שם: עוטה אור · בקריע כשלמה: עושה מלאכיו רוחות · עושה את הרוחות שלוחיו: תהום כלבוש כסיתו · וזהו דוגמת האמור במקום אחר בשומי ענן לבושו וגו׳ תהום הוא הים: על הרים יעמדו · מי אוקיינוס גבוה מכל העולם עומד על ההרים וכן הוא אומר הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ אין שפיכה אלא מלמעלה למטה: מן גערתך ינוסון · כשאמרת יקוו המים ותאותו הקול יחפזון ויקוו אל מקום אשר יסדת להם:

גבול

היך דרחיק מדינחא מן מערבא הכדין ארחיק מיננא ית סורחננא: היך די רחים אבא על בניא הכדין רחים יי׳ על דחלוי: ארום הוא ידע יצרנא בישא דמחטי יתנא דכיר קדמוי ארום מן עפרא אנחנא: בר נש היך עסבא יומיה היך ניצא דחקלא הכדין ניץ: ארום זעפא תבת ביה וליתוי ולא אישתמודעיה תוב אתריה: וחיסדא דיי׳ מן עלמא ועד עלמא דאית על דחלוי וצדקתיה לבני בנין: לנטרי קיימיה ולדכרי פיקודוי למעבדהון: יי׳ בשמי מרומא אתקין כורסיה ומלכותיה בכולא שלטא: בריכו שמא דיי׳ מלאכוי דמתגברין בחילא עבדי מילוליה למשמע קל מילוליה: בריכו שמא דיי׳ כל חילוי משומשנוי דעבדי רעותיה: בריכו שמא דיי׳ כל עובדוי בכל אתר שולטניה בריכי נפשא ית שמא דיי׳: בריכי נפשי ית שמא דיי׳ אלהי איתגדלת לחדא שבחא ושבהורא אלבישת: דמיתעטף נהורא היך סדינא דמתח שמיא היך יריעתא: דטליל היך ביניא דכשורי במיא אכדרוי דשוי על ענני קלילין היך כנפי נישרא: דעבד אזגדוי סרהובין היך רוחא שמשוי תקיפין די באשא מצלהבא: די מיסד ארעא עלוי בסיסה ולא תזוע לעלמי עלמין: תהומא כד בלבושא חפיתה ומבועין על טוריא וקיימין מיא: מן מזופיתך יערקון למיגד מן קל אכלייתך יתבהלון למישפך: יסלקון מן תהומא לטוריא ונחתין בבקעתא לאתר דנן דיסדתא להון:

כרחק מזרח ממערב הרחיק ממנו את־פשעינו: כרחם אב על־בנים רחם יהוה על־יראיו: כי־הוא ידע יצרנו זכור כי־עפר אנחנו: אנוש כחציר ימיו כציץ השדה כן יציץ: כי רוח עברה־בו ואיננו ולא־יכירנו עוד מקומו: וחסד יהוה מעולם ועד־עולם על־יראיו וצדקתו לבני בנים: לשמרי בריתו ולזכרי פקדיו לעשותם: יהוה בשמים הכין כסאו ומלכותו בכל משלה: ברכו יהוה מלאכיו גברי כח עשי דברו לשמע בקול דברו: ברכו יהוה כל־צבאיו משרתיו עשי רצונו: ברכו יהוה כל־מעשיו בכל־מקמות ממשלתו ברכי נפשי את־יהוה:

ק ד

ברכי נפשי את־יהוה יהוה אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת: עטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה: המקרה במים עליותיו השם־עבים רכובו המהלך על־כנפי־רוח: עשה מלאכיו רוחות משרתיו אש להט: יסד־ארץ על־מכוניה בל־תמוט עולם ועד: תהום כלבוש כסיתו על־הרים יעמדו־מים: מן־גערתך ינוסון מן־קול רעמך יחפזון: יעלו הרים ירדו בקעות אל־מקום זה יסדת להם:

כרחוק מזרח ממערב: עושי ל׳ כת׳ יוד וסימ׳ נמסר בסדר ויקהל: ברכו יי׳ ה׳ וסימ׳ נמסר בשפטים ריש סימן ה׳: קד נוטה ונוטה ה׳ מל׳ וסימ׳ הנוטה כדוק שמים · ותשבח יי׳ עשך · ודבני נוטה ידי על פלשתים · נוטה שמים כיריעה: עולם ועד ו׳ וסימ׳ יי׳ מלך עולם ועד · כסאך אלהים עולם ועד · ואני כזית רענן · חיים שאל ממך · כי זה אלהים אלהינו · יסד ארץ על מכוניה:

ודגי הים וחית השדה האדם והברכה שתברך הנפש סוד הוא שתודה ותאמר לשם כי הוא גדול מאד על דרך ומרומם על כל ברכה ותהלה · וטעם הוד והדר לבשת רוב הודך והדרך ילאו עיני הנשמה החכמה לראות כבודך כאשר ימנע המלבוש לראות עצם הלובש ועוטה · הזכיר כי הנראה ממלבושו הוא האור והוא עוטה אותו כשלמה על דרך כבוד יעטה וזה האור הוא הנזכר במעשה בראשית הנברא ביום הראשון: נוטה שמים כיריעה · ביום השני כדרך וימתחם כאהל לשבת: המקרה · כמו המה קרוהו: עליותיו · הם העבים והם בכדור השגריר · וטעם רכובו לרוכם · וטעם המהלך בעבור הגזרות היורדות בהם וישלחם אל המקומות · וטעם כנפי רוח במהרה: עושה · רוחות · הם מלאכיו כדרך ורוח סערה עושה דברו · ומשרתיו האבן השורפת שריפה ממית והאש היורד מהשמים הברקים: יסד · הזכיר הרקיע והעבים והרוח ועתה הזכיר הארץ וטעם יסד כי היא מוצק בשמי השמים ומכוכה כפי תולדתה בכח השם על כן לא תמוט כי אין לה תנועה כי היא כולה קטנה כנגד השמים כנקודה בעגולה ותהום · עתה הזכיר הים תהום המקום העמוק בים כי בהראות היבשה היה מקוה המים וטעם על הרים יעמדו מים זה הדבר ידוע ונראה בלב כי ים מימי הים על הרים גבוהים גם על חומות שהיו בגויים · וטעם כלבוש כסיתו כי התהום הוא עומק הארץ והוא מכוסה במים כי חצי הארץ היא מגולה וזהו הפך דברי אלהים חיים על מים יעמדו הרים תהפוכות בלבו: מגערתך · ספר גלי הים כבא עליהם רוח סערה גם הרעם ועמה תעמה גדולה בים: יעלו הרים · וטעם אל מקום הוא שהזכיר אחריו:

גְּבוּל־שַׂמְתָּ בַּל־יַעֲבֹרוּן בַּל־יְשׁוּבוּן לְכַסּוֹת הָאָרֶץ׃ הַמְשַׁלֵּחַ מַעְיָנִים בַּנְּחָלִים בֵּין הָרִים יְהַלֵּכוּן׃ יַשְׁקוּ כָּל־חַיְתוֹ שָׂדָי יִשְׁבְּרוּ פְרָאִים צְמָאָם׃ עֲלֵיהֶם עוֹף־הַשָּׁמַיִם יִשְׁכּוֹן מִבֵּין עֳפָאיִם יִתְּנוּ־קוֹל׃ מַשְׁקֶה הָרִים מֵעֲלִיּוֹתָיו מִפְּרִי מַעֲשֶׂיךָ תִּשְׂבַּע הָאָרֶץ׃ מַצְמִיחַ חָצִיר לַבְּהֵמָה וְעֵשֶׂב לַעֲבֹדַת הָאָדָם לְהוֹצִיא לֶחֶם מִן־הָאָרֶץ׃ וְיַיִן יְשַׂמַּח לְבַב־אֱנוֹשׁ לְהַצְהִיל פָּנִים מִשָּׁמֶן וְלֶחֶם לְבַב־אֱנוֹשׁ יִסְעָד׃ יִשְׂבְּעוּ עֲצֵי יְהוָה אַרְזֵי לְבָנוֹן אֲשֶׁר נָטָע׃ אֲשֶׁר־שָׁם צִפֳּרִים יְקַנֵּנוּ חֲסִידָה בְּרוֹשִׁים בֵּיתָהּ׃ הָרִים הַגְּבֹהִים לַיְּעֵלִים סְלָעִים מַחְסֶה לַשְׁפַנִּים׃ עָשָׂה יָרֵחַ לְמוֹעֲדִים שֶׁמֶשׁ יָדַע מְבוֹאוֹ׃ תָּשֶׁת־חֹשֶׁךְ וִיהִי לָיְלָה בּוֹ־תִרְמֹשׂ כָּל־חַיְתוֹ־יָעַר׃ הַכְּפִירִים שֹׁאֲגִים לַטָּרֶף וּלְבַקֵּשׁ מֵאֵל אָכְלָם׃ תִּזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ יֵאָסֵפוּן וְאֶל־מְעוֹנֹתָם יִרְבָּצוּן׃ יֵצֵא אָדָם לְפָעֳלוֹ וְלַעֲבֹדָתוֹ עֲדֵי־עָרֶב׃ מָה־רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ יְהוָה כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ מָלְאָה הָאָרֶץ קִנְיָנֶךָ׃ זֶה הַיָּם גָּדוֹל וּרְחַב יָדָיִם שָׁם־רֶמֶשׂ וְאֵין מִסְפָּר חַיּוֹת קְטַנּוֹת עִם־גְּדֹלוֹת׃ שָׁם אֳנִיּוֹת יְהַלֵּכוּן לִוְיָתָן זֶה־יָצַרְתָּ לְשַׂחֶק־בּוֹ׃ כֻּלָּם אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּן לָתֵת אָכְלָם בְּעִתּוֹ׃ תִּתֵּן לָהֶם יִלְקֹטוּן תִּפְתַּח יָדְךָ יִשְׂבְּעוּן טוֹב׃ תַּסְתִּיר פָּנֶיךָ יִבָּהֵלוּן תֹּסֵף רוּחָם יִגְוָעוּן וְאֶל־עֲפָרָם יְשׁוּבוּן׃ תְּשַׁלַּח רוּחֲךָ יִבָּרֵאוּן וּתְחַדֵּשׁ פְּנֵי אֲדָמָה׃ יְהִי כְבוֹד יְהוָה לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְהוָה בְּמַעֲשָׂיו׃

תְּחוּם שַׁוִּיתָא לְגַלְלֵי יַמָּא דִּילָא יְעִיבְרוּן דִּילָא יְתוּבוּן לְמַחְפֵּי אַרְעָא׃ דִּי מְשַׁלַּח מַעְיָינֵי בְּנַהֲרוֹתָא בֵּינֵי טוּרַיָּא מְהַלְּכִין׃ מַשְׁקִין כָּל חֵיוַת בָּרָא יִתְבְּרוּן עֲרוֹדַיָּא צַהֲוָתְהוֹן׃ עִילָוֵיהוֹן צִפְּרֵי שְׁמַיָּא יִשְׁרוּן מִבֵּינֵי זַאֲוַיָּא יִתְנוּן קָל זְמַר׃ דְּמַשְׁקֵי טוּרַיָּא מִן בֵּית גִּנְזֵי עִילָאֵי דִּי לֵיהּ מִן עוֹבָדָךְ תִּשְׂבַּע אַרְעָא׃ דִּמְרַבֵּי עִסְבָּא לִבְעִירֵי וְיַרְקֵי לְפוּלְחָנָא דְּבַר נָשָׁא לְמִיפַּק לַחְמָא מִן אַרְעָא׃ וְחַמְרָא דִּמְחַדֵּי לִיבָּא דְּבַר נָשָׁא לְאַנְהָרָא אַפַּיָּא מִן מִשְׁחָא וְלַחְמָא לִיבָּא דְּבַר נָשָׁא יִסְעַד׃ שַׂבְעִין אִילָנַיָּא דִּיבְרָא יְיָ אַרְזֵי לִיבְנָן דִּי נְצִיב׃ דִּי תַמָּן צִיפְּרַיָּא עָבְדִין שַׁרְכַּפֵּי וְתָא בְּרָאתֵי בֵּית מְדוֹרָהּ׃ טוּרַיָּא רָמַיָּא לְיַעֲלֵי כֵּיפֵי רוֹחֲצָן לְטַפְזַיָּא׃ עֲבַד סִיהֲרָא לְמִימְנֵי בֵּיהּ זִמְנַיָּא שִׁמְשָׁא יָדַע עִידָּן טְמוּעֵיהּ׃ תְּשַׁוֵּי חֲשׁוֹךְ וַהֲוֵי לֵילְיָא בֵּיהּ רַחֲשִׁין כָּל חֵיוַת בָּרָא׃ בְּנֵי אַרְיָוָן אָכְלִין לְמַשְׁכְּחָא מְזוֹנָא וּלְמִבְעֵי מִן אֱלָהָא מֵיכַלְהוֹן׃ תִּדְנַח שִׁמְשָׁא מִתְכַּנְשִׁין וּלְבֵית מְדוֹרֵהוֹן רְבִיעִין׃ יִפּוֹק בַּר נָשָׁא לְעוּבְדֵיהּ וּלְפוּלְחָנֵיהּ עַד עִירוּבֵי רַמְשָׁא׃ מַה סַגִּיעִין הִינוּן עוֹבָדָךְ יְיָ כּוּלְהוֹן בְּחָכְמְתָא עֲבַדְתָּא מַלְיָא אַרְעָא קִנְיָינָךְ׃ דֵּין יַמָּא רַבָּא וּפְתָאֵי תְחוּמִין תַּמָּן רִיחֲשָׁא וְלֵית מִנְיָין חֵיוָתָא זְעֵירָתָא עִם רַבְרְבָתָא׃ תַּמָּן אִילְפַיָּא אָזְלִין לִוְיָתָן דֵּין בְּרֵיתָא לְמִגְחַךְ לְצַדִּיקַיָּא בִּסְעוּדַת בֵּית מְדוֹרֵיהּ׃ כּוּלְהוֹן עֲלָךְ סְבִירָן לְמִיתַּן מְזוֹנְהוֹן בְּזִמְנֵיהּ׃ תִּתֵּן לְהוֹן וְכָנְשִׁין תִּפְתַּח אִידָךְ וְשַׂבְעִין טָבָא׃ תְּסַלֵּק שְׁכִינְתָּךְ מִתְבַּהֲלִין תִּכְנוֹשׁ רוּחֵהוֹן וּמִתְנַגְּדִין וּלְוַת עַפְרְהוֹן תַּיְבִין׃ תְּשַׁלַּח רוּחַ קוּדְשָׁךְ וּמִתְבָּרְיָין וְתִתְחַדַּת אַפֵּי אַרְעָא׃ יְהֵי אִיקַר יְיָ לְעָלַם יֶחְדֵּי יְיָ בְּעוֹבָדוֹי׃

ישקו ג׳ וסימ׳ כי מן הבאר ההוא׃ ולא ישקו אותם כוס תנחומים׃ ישקו כל חיתו שדי׃ אנ״ך׃ ישמח ז׳ וסימ׳ ויין ישמח לבב אנוש׃ בן חכם ישמח אב ובן כסיל׃ וחברו בן חכם ישמח אב וכסיל אדם׃ ויין ישמח חיים׃ מאור עינים ישמח לב׃ שמן וקטרת ישמח לב׃ איש אהב חכמה ישמח׃ ולבקש ד׳ וסימ׳ ויקם אדם לרדפך׃

ולבקש מאל אכלם׃ והלכו ישבי אחת׃ ולבקש מלפניו על עמה׃ ואין מספר ד׳ וסימ׳ נמסר בריש יואל ולקמן סימן קה׃ יהלכון ג׳ בקרי׳ וסימ׳ אשרי העם יודעי תרועה׃ המשלח מעינים׃ שם אניות יהלכון לויתן זה יצרת׃ ישברון ל׳׃ תשלח ה׳ בקריא׳ וסימ׳ וברוב גאונך תהרס קמיך׃ שלח תשלח את האם ואת הבנים׃ ויאמר חזאל מדוע אדני בוכה׃ תשלח קציריה עד ים׃ תשלח רוחך יבראון׃ וחד ותשלח פארות׃ אדמה י״א בקריא׳ וסימ׳ נמסר בספר יואל סימן ב׳׃

רש״י

גבול שמת להם. החול אשר סביב שפתו׃ עליה׳ עוף השמים ישכון. על המעינו׳׃ מבין עפאי׳. ענפי אילנות וכן ועפיה שפיר׃ מצמיח חציר וגו׳. ויין אשר ישמח לבב אנוש גם אותו יוציא מן הארץ׃ ושמן. להצהיל בו פנים. ולחם אשר לבב אנוש יסעד׃ עצי יי׳. בגן עדן׃ צפרים יקננו. ישראל ישכנו שם יקננו לשון קן כפור׃ הרים הגבוהים. ברא ליעלים׃ מחסה. כל לשון מחסה לשון צל ומחבוא שאדם מתכסה שם מן הזרם ומן המטר אבריאו״ת בלע״ז׃ למועדים. למנות בו זמנים ורגלים׃ שמש ידע מבואו. אבל ירח לא ידע מבואו פעמים שבא בארוכה פעמים שבא בקצרה׃ תשת חשך ויהי לילה. בכל יום אתה מחשיך ומעריב את השמש והווה לילה ובו תרמוש כל חיתו יער׃ תזרח השמש יאספון. במסתרים וכחבאים שם מבני אדם ואז כל אדם יצא לפעלו׃ קנינך. מקנה קנין שלך כמו קונה שמים וארץ הכל קנוי לך׃ רחב ידים. רחב מקום לרוחים בלע״ז׃ לשחק בו. שלש שעות ביום כך אמרו רבותינו במסכת ע״ז וכך מפורש בספר איוב התשחק בו כצפור׃ תוסף רוחם. לשון כליון כמו ספו תמו׃ תשלח רוחך. בתחיית המתים׃

ינגע

אבן עזרא

גבול. הזכיר בל ישובון לאות כי בתחלה היתה הארץ מכוסה במים ובחפץ השם דחק הרוח ש׳ המי׳ ונראתה היבשה אחר שנבראת האור שהוא עיקר כאשר פירשתי במעשה בראשית׃ המשלח. אחר שהזכיר הים וידוע כי האיד יעלה מהים והוא סבת הגשם וכן כתוב הקורא למי הים ומימי המטר יהיו המעיינים ומהם הנחלים׃ ישקו. המעיינים והנחלים והזכיר פראים דרך משל במדבר קדם ותחסר מלת בהם׃ ישברו פראים צמאם עליהם. בעבור המעיינים׃ ישכן. כל עוף כי מקום כזה אין חיבו׃ עפאים׃ יש אומרים שעיפים והנכון בעיני כמו עלים ועפיה שפיר׃ יתנו קול. כמו נגון׃ משקה. הגשם שימטירו העבים׃ מפרי מעשיך. הם העולים׃ מצמיח. ועשב המוכן לעשות ממנו לחם וטעם לעבודת האדם כי כאשר ת תעבד האדמה תוציא צמח ככבד׃ ויין. הזכיר הלחם והיין כי שניהם חיי האדם ו ובעבור שהזכיר מ מעשה היין הזכיר מ מעשה הלח׃ להצהיל. לתקן להאיר׃ ישבעו. לאשר אחל דבר הגשם משקה הרים׃ ישבעו עצי יי׳ הם הנוטעים פרי ישבעו פעם אחרת ארזי ל לבנון שהם גדולים׃ אשר. הזכיר כי העצים הגבוהים כמו נוה לעופות׃ הרים. כמו שהם הרים נוה ליעלים והסלעים כמו מחסה׃ עשה. מפרשים רבים אמרו כי השם עשה הירח בעבור קביעות מועדי השם ואין זה מטעם המזמור רק יספר מ מעשה בראשית ו והזכיר השמש והירח ולא הכוכבים כי אלה שניהם הם המושלים וטע׳ להזכירם במקום הזה כי הם סבת ה הגשמים כפי תנועתם ומבט המשרתים ע עליהם וכפי תולדת המזלות שיהיו בהם. ופי׳ עשה ירח למועדים כי אחר התחברו עם השמש מועדים ידועי׳ בסוף כל חדש יתחדש הירח ולא כן הככבי׳ וכפי תוספת אורו ו וחסרונו יתחדשו דברי׳ במתכות ובצמחים ו ובחיים וכפי כנות ה השמש בצפון או ב בדרו׳ יתחדשו שינויים בכל מקומות הייטוב׳ יש אומרים כי השם לבדו ידע מבוא השמש וזה אמנו נכון כי ידוע הוא מבואו בראיות גמורות רק ספר יש ללבנה שינויים רבים באור ותנועותיה ודרך אחד לשמש לזרוח ולשקוע ועת שקיעתה אז הוא חשך וזה הוא תשת חשך. וי״ו חיתו נוסף׃ הכפירים. הזכיר הגבור בבהמה׃ תזרח. יאספון. אחר התפרדם וכמוהו׃ יצא אדם. להפך כי בלילה הוא ישן׃ מה רבו. כמשמעו רבים או מגזרת על כל רב ביתו וכולם לאות על חכמתך וטעם מלאה הארץ קנינך כי אין בארץ מקו׳ רק זה. אחר שהזכיר הנבראי׳ בארץ הזכיר הנבראי׳ בים וטעם זה הנה הוא ידוע ונראה גדול בארך׃ ורחב ידים. מקומו רחב׃ שם. כי בעלי האניות יספרו לנו על חיות גדולות שראו בתוך הים׃ לויתן. שם לכל דג גדול כמותו או הוא שם לכל מין ידוע ובו שב אל הים כי כל הדגי׳ מאכל לו והוא אוכנו מאכל׃ כלם. שב אל חיות הארץ גם הים בעבור שהזכיר כי הלויתן משחק בו כי מאכלו מוכן אמר כי כולם ישברו אל השם או כל אחד בעבור שהוא צריך או שהוא מכהנו׃ תתן. תפתח ידך. לבדך׃ תסתיר. הטעם כאשר לא תפתח ידך כאילו סתרתם או אלך רואה אותם אז יבהלון׃ תוסף. כמו תאסף אליו יאסוף׃ ואל עפרם ישובון׃ כי העצמות הם בחיות הארץ וגם׃ תשלח. אנשי המחקר אומרים כי כל חי אחר מותו יקום וחכמי התושיה אומרים כי הכללים שמורים והפרטים אובדים וטעם יבראון אחרים והמבין בו יבין דרך האמת׃ יהי כבוד יי׳. הם הנבראים כי בדברו נעשו. וטעם ישמח על עמידת הכללים׃

המביט

המביטי · הטעם כי הוא תולה ארץ והוא נושא בכוחו והזכיר כי לא תמוט לעולם ואילו היה רוצה היתה רועדת וההרים סרופים ויש אומרים כי טעם ותרעד כל יושבי הארץ : אשירה · חייב אני להודות לשם העושה כל אלה הגבורות בעודי חי : יערב · ייטב : אנכי אשמח ביי׳ · כנגד ישמח יי׳ במעשיו והטעם כי תעמוד נשמתו ותהיה כמו הכלל : יתמו · תפלת הנביא בעבור שלא יודו השם ולא יבינו פעולותיו או הזכיר זה בעבור שאמר אנכי אשמח ביי׳ ולא כן החטאים כי יתמו ויאבדו : עוד אינם · הטעם כפול : ברכי נפשי את יי׳ · על אבדן הרשעים וחתם לאמר למשכילים הללויה : הודו ליי׳ קראו בשמו · דבר דוד לישראל בנפלא האחרון כי כן כתו׳ והעד כי עם ישרא׳ ידבר שאמר זרע אברהם ·

קה דרשו יי׳ ג׳ וסימ׳ דרשו יי׳ בהמצאו · דרשו יי׳ ועזו · וחברו דד״ה : בקשו ג׳ וסימ׳ נמסר בצפניה ריש סימן ב׳ : לישחק ד׳ כנוי ליצחק וסימ׳ גם זרע יעקב ודוד עבדי אמאס · ונשמו במות ישחק · ולא תטיף על בית ישחק · ושבועתו לישחק דספרא : לאמר ט״ר פ׳ בקריא׳ וסימ׳ לאמר לאסורים צאו : לאמר הן ישלח את אשתו · לאמר לך אתן את ארץ כנען · וחברו דד״ה · מתי יעבור החדש · אל הכהנים · שובו נא איש מדרכו הרעה · לאמר לא כי ארץ מצרים · לאמר אלהים עזבו · לאמר לך אתן הוא חד מן כ״ג פסוקים דלית בהון לא אריך ולא זעיר וסי׳ בלשון ארמי לא תקטל עבדא דשם יהב להון חמיסר בתריסר והלת מלבין בארעא דכנענאה וביאורם נמסר בסדר נשא :

המביט לארץ ותרעד יגע בהרים ויעשנו : אשירה ליהוה בחיי אזמרה לאלהי בעודי : יערב עליו שיחי אנכי אשמח ביהוה : יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את יהוה הללו יה :

ק ה

הודו ליהוה קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו : שירו לו זמרו לו שיחו בכל נפלאותיו : התהללו בשם קדשו ישמח לב מבקשי יהוה : דרשו יהוה ועזו בקשו פניו תמיד : זכרו נפלאותיו אשר עשה מפתיו ומשפטי פיו : זרע אברהם עבדו בני יעקב בחיריו : הוא יהוה אלהינו בכל הארץ משפטיו : זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור : אשר כרת את אברהם ושבועתו לישחק : ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם : לאמר לך אתן את ארץ כנען חבל נחלתכם : בהיותם מתי מספר כמעט וגרים בה : ויתהלכו מגוי אל גוי ממלכה אל עם אחר : לא הניח אדם לעשקם ויוכח עליהם מלכים : אל תגעו במשיחי ולנביאי אל תרעו : ויקרא רעב על הארץ כל מטה לחם שבר : שלח לפניהם איש לעבד נמכר יוסף : ענו בכבל רגליו ברזל באה נפשו : עד עת בא דברו אמרת יהוה צרפתהו : שלח מלך ויתירהו משל עמים ויפתחהו : שמו אדון לביתו ומשל בכל קנינו : לאסר שריו בנפשו וזקניו יחכם :

דמסתכל לארעא ומיתרגפא מקרב בטוריא וסקין תננא : אשבח קדם יי׳ בחיי אזמר לאלהי בעוד איתי : יבסם קדמוי שותי אנא אחדי במימרא דיי׳ : ישתיצון חטאיא מן ארעא ורשיעיא תוב ליתיהון בריכי נפשי ית שמא דיי׳ הללויה : שבחו קדם יי׳ קרין בשמיה הודעון בעממיא עובדוי : שבחו קדמוי זמרו קדמוי מלילו בכל פרישותיה : שבחו בשום קודשיה יחדי לבהון דתבעי אולפן מן קדם יי׳ : תבעו אולפנא דיי׳ ואורייתיה אקבילו אפוי תדירא : אדכרו פרישותיה די עבד תמהוי ודיני פומיה : זרעא דאברהם עבדיה בני יעקב בחירוי : הוא יי׳ אלהנא בכל ארעא מתיחין דינוי : דכיר לעלם קיימיה פתגם פקיד לאלפי דרין : די גזר עם אברהם וקיימיה ליצחק : וקיימנה ליעקב לגזירא לישראל קיים עלם : למימר לך אתן ית ארעא דכנען עדב אחסנתכון : כד הויתון עם דמיכיין פזעירין ויתיבון בה : והליכו מן עמא לעמא ממלכותא לעמא אחורן : לא שבק אניש לטלומיהון ואוכח בגינהון מלכיא : לא תקרבון במשיחי ובנביאי לא תבאישון : ואכלי כפנא על ארעא כל סעיד לחמא תבר : שדר קדמיהון גבר חכים לעבדא אזדבן יוסף : עניאו בשושלתא ריגלוי שיר דפרזל עלת בנפשיה : עד עידן דאתא פתגמיה מימרא דיי׳ סנין יתיה : שדר מליך ושריה שולטן בעמיא ופתח ליה : שויה ריבון על ביתיה ושליט בכל קנייניה : למיסר רברבנוי היך בנפשיה ומן סבוי אתחכם :

רשי

יגע בהרי׳ ויעשנו · כמו שמפורש בסיני והר סיני עשן כולו : בעודי · כמו בעודני חי : יתמו חטאים · חוטאים : עלילותיו · מעלליו : התהללו בשם קדשו · התפארו במעות שם קדשו שיש לכם פטרון כמוהו · התהללו פור״ווכטיץ ווס בלע״ז : דבר צוה לאלף דור · התורה אשר צוה להודיעה בעולם לאחר אלף דור וראה שאין העולם מתקיים בלא תורה והעביר מהם תשע מאות ושבעים וארבעה דורות · ויש לפתור כפשוטו זכר לישראל את בריתו אשר צוה והבטיח לשמור להם לאלף דור כענין שומר הברית והחסד לאהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור : לאמר לך אתן את ארץ כנען וגו׳ · הוא הברית אשר כרת להם : ויתהלכו מגוי אל גוי · אברהם גר בארץ פלשתים ובמצרים ובארץ כנען וכן יצחק וכן יעקב כלם גלו מגרות לגרות : ויוכח עליהם מלכים · וינגע יי׳ את פרעה כי עצר עצר יי׳ בעד כל רחם לבית אבימלך : אל תגעו במשיחי · בגדולי כל משיחה לשון שררה וגדולה : ויקרא רעב · כדי להגלותם למצרי׳ מאליהם · שלח לפניהם איש · וישלחני אלהים לפניכם ואיזה איש יוסף שנמכר · ברזל באה נפשו · אר״ הונא בר אידי שרתוע עשתה לו תחת זקנו שלא ירכין פניו ה׳ הסרתוע מכאו שרתוע פירוש ספורי · עד עת בא דברו · של הקב״ה לקיים גזירתו שיתגלגל הדבר וירדו ישראל למצרים : אמרת יי׳ צרפתהו · בחנתהו ליוסף שנתנסה וכבש את יצרו באשת אדוניו ועליה נתייסר ונצרף ביסורין לתתו אל בית הסוהר : שלח מלך ויתירהו · שלח פרעה מלך מצרים שלוחיו ויתירהו שלח מושל עמים הוא פרעה ויפתחהו : לאסור שריו בנפשו · לשון חבה הוא זה כמו ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד כשפתר החלום חבבוהו כלם · אר״ אידי שרו כתיב זה היה פוטיפר : ויפר

וטעם קראו בשמו להורו׳ דרך השם כמו אברה׳ ויקרא שם בשם יי׳ אל עולם : שירו · בפיכם · זמרו בכינור · שיחו לאחרים : התהללו · הטעם כי אין לשון שנקרא השם הנכבד בו רק כנגד מעשיו חוץ מישרא׳ על כן התהללו גם ישמח לב המבקשי׳ זה השם שלא ידעוהו : דרשו · ישרת אחר דרשו יי׳ ודרשו עזו כמו ויתן לשבי עזו והוא הארון והמפרש ועזו כמו בעוזו אוכנו כנון והטעם כמו לשכנו תדרשו : זכרו · בלב : נפלאותיו · הם מעשה שמים וארץ : מופתיו במצרים משפטי פיו בסיני : זרע · אתם זרע אברהם והזכיר אברהם כאילו הוא האב הראשון שהתחיל לקבל מצות השם גם הזכיר יעקב כי הוא אבינו לבדו ולא ישתתף עמנו אחר ככתו׳ הלא אלהי ישראל אבינו : הוא · יש לנו להתהלל כי אלהינו הוא לעולם הוא עומד הוא שופט כל הארץ : זכר · אמר זכר כנגד זכרו וזאת הברית היא ברית בין הבתרים וטעם זכר שלא תשכח : דבר צוה · כמו גזר כמו יי׳ לא צוה וטעם לאלף דור כי שם ישראל לא יכרת ועוד יירש ארץ כנען לעולם : אשר · הנה פי׳ אמר ליצחק והקימותי את השבועה : לאמר · לכל אחד : לך אתן · בדבור׳ ולזרעך במעשה : בהיותם · ידבר על האבות כי מספר בניהם היה מעט גרים ותושבים בארץ : ויתהלכו · כאברהם במצרי׳ ולארץ פלשתי׳ גם יצחק לפלשתים ויעקב למצרים : לא · וטעם ויוכח בדבר אבימלך גם נכון שהוכיח אחרים ולא הזכיר הכתו׳ : אל · זאת היא התוכחה וקראם משיחי כמו נשיכי אולי כן היה אברהם נביא השם · אמת האלהים כי נביא הוא וברכת יצחק ליעקב בנבואה כברכת משה : ויקרא · כמו כזה הגזרות שנגזר הכל הם בקריאה : על הארץ · ארץ כנען : שלח לפניהם · לפני יעקב ובניו שהזכיר למעלה · ולמ״ד לעבד בעבור ויש אומרים כי פוטיפר עבד היה : ענו · לא הזכיר הפועלים וזה בהיותו בבית הסהר : נפשו · משל בעבור עצמו ותחסר בי״ת בברזל באה נפשו : עד · דרך צחות בשירים עד עת בא דברו והטעם שבא דבר החלום כאשר פתר כמו כי יבא דברך · וטעם אמרת יי׳ צרפתהו שהשם שם בפיו פתרון האמת על כן יבא פתרונו בלי סיג · והנה הה״א והוי״ו במלת צרפתהו שבה אל דבר יוסף · ואל״ף כי עת בא דבר יוסף לפני השם או אמרתו צרפתהו והיא הגזרה שנגזר : שלח · ישרת אחר טעם שלח נגדי מלך הוא מלך מצרים ויפתחהו מהכבל : שמו · וכן אמר ולאדון לכל ביתו והנה הזכיר אדון כנגד לעבד נמכר יוסף : לאסור · אחר היותו אסור הגיע למעלה גדולה לאסור שרי פרעה בלא עצת פרעה כי אם בעצת נפשו : וזקניו · שזקני פרעה שבו כתלמידים לפניו · יחכם כמו ומשוך השמים יחכמנו ילמדם חכמה נעלמה מהם :

ויבא

ויבא · ודבר יוסף היתה סבה שיבוא ישראל במצרים : ויפר · שב אל שלח מלאך והמלה מהבנין הכבד הנוסף · ויעצימהו יותר מצריו הם המצרים : הפך · להתנכל · כמו ויכנלו אותו כי בקשו להאביד זכרים : שלח משה · שהוא העיקר שאהרן היה לו לפה כדרך ומשה ואהרן עמו : אותותיו · שב אל השם : שלח · אולי ישאל השואל אם לחשך מקרה איך יהיה שליח אולי יעיר זה השואל משכנו ויראה כן יהיה דברי אשר יצא מפי אשר שלחתיו · ויחשיך ארץ חם הכתו׳ למעלה : ולא מרו · שב אל משה ואהרן או אל אותותיו והזכיר מכת חשך כי בעבורה נתן פרעה רשות ללכת לעבוד השם ואחר כן שב להזכיר המכות והחל מהראשונה : הפך · לא הזכיר דבר הכנים כי לא היתה מכה : שרץ · פועל יוצא כמו ישרצו המים כי מצאנו ארץ לשון זכר כמו כשתם ארץ : אמר ויבא · מעצמו והזכיר מכת ערוב לפני הכנים כי קשה היתה : נתן · ולא הזכיר הדבר והשחין כי לא בקש פרעה ממשה להסיר המכה ואש להבות כנגד ותהלך אש ארצה ותאכל אות בית אש בלהבות או יהיה אש סמוך פעם אש ופעם אש להבות כדרך חרבות צורים אף תשיב צור חרבו : ויך · הזכיר הככבד מכל פרי העץ שיוכל אדם לחיות בלא לחם אם יאכלם : אמר · גזרה והזכיר ילק אולי הוא הקטן במיני הארבה : ויאכל · פרי אדמתם · פרי העץ אשר הותיר הברד : ויך · במצרים לבדם כי נמלטו בכורי ישראל · ראשית אונים · הנגים הנראי׳ בתחלה · ויוציאם · הם היוצאי׳ כי ישתפך לשומע על כן לא חשב לפרש ישראל והנה שב למלת ישראל גר בארץ חם · ויוציאם ואין בשבטיו כושל עני מודרך כמו והמסלה הזאת ויתכן היותו כמשמעו וטעם בשבטיו אע״פ שהם רבים : שמח · טעם פחדם שאמרו כולנו מתים : פרש · ישוב למלת כל בכור בעבור שהזכיר על ה האש להאיר לילה לאות כי למסך יומם : שאל · ישראל · ויבא השם שליו להם · ולחם שמים הוא המן : פתח · מים · ישרת פעם שנית כמו והגבולה עודך הכביא וכן הוא הלכו בציות לשון רבים מן ציה מי נהר : כי · הזכיר הטובות שעשה עם ישר׳ שהוציאם בכסף וזהב וכלכלם ב במדבר עד שבאו אל הארץ וכל זה בעבור בריתו

רשי

רשי

ויפר · הקב״ה את עמו הפרה והרבה אותם : ולא מרו את דברו · המכות שצוה עליה׳ באו במכותיו ולא שינו את דברו : שרץ ארצם צפרדעי׳ · אר״ יוחנן בכל מקום שהיו רובצי׳ מים היו רובצים צפרדעים : שאל ויבא שליו · שאל ישראל בשר ויבא לו הקב״ה שלוים : הלכו בציות נהר · הלכו נהרות מן הבאר בארץ ציה : כי זכר · הקב״ה את דבר קדשו אשר עם אברהם עבדו שהבטיחו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ודור רביעי ישובו הנה : ברצון עמך · בהרצותך לעמך : וימרו

אתותיו ג׳ וסימ׳ ואת אתתיו ואת מעשיו · אשר שם במצרים אתותיו · שמו בם דברי אתותיו · אוריתא אתתיו כתיב ושארא אתותיו : שלח חשך ב׳ פסו׳ מטע׳ בטעם בס׳ חד חטף וחד געיא וסימ׳ שלח מלך ויתירהו · שלח חשך · וסים בלשון תרגום שלוחי דמלכא זריזין שלוחי דחשוכא מתינין : ואין מספר ד׳ וסימ׳ כי גוי עלה על

וַיָּבֹא יִשְׂרָאֵל מִצְרָיִם וְיַעֲקֹב גָּר בְּאֶרֶץ־חָם : וַיֶּפֶר אֶת־עַמּוֹ מְאֹד וַיַּעֲצִמֵהוּ מִצָּרָיו : הָפַךְ לִבָּם לִשְׂנֹא עַמּוֹ לְהִתְנַכֵּל בַּעֲבָדָיו : שָׁלַח מֹשֶׁה עַבְדּוֹ אַהֲרֹן אֲשֶׁר בָּחַר־בּוֹ : שָׂמוּ־בָם דִּבְרֵי אֹתוֹתָיו וּמֹפְתִים בְּאֶרֶץ חָם : שָׁלַח חֹשֶׁךְ וַיַּחְשִׁךְ וְלֹא־מָרוּ אֶת־דְּבָרָיו : הָפַךְ אֶת־מֵימֵיהֶם לְדָם וַיָּמֶת אֶת־דְּגָתָם : שָׁרַץ אַרְצָם צְפַרְדְּעִים בְּחַדְרֵי מַלְכֵיהֶם : אָמַר וַיָּבֹא עָרֹב כִּנִּים בְּכָל־גְּבוּלָם : נָתַן גִּשְׁמֵיהֶם בָּרָד אֵשׁ לֶהָבוֹת בְּאַרְצָם : וַיַּךְ גַּפְנָם וּתְאֵנָתָם וַיְשַׁבֵּר עֵץ גְּבוּלָם : אָמַר וַיָּבֹא אַרְבֶּה וְיֶלֶק וְאֵין מִסְפָּר : וַיֹּאכַל כָּל־עֵשֶׂב בְּאַרְצָם וַיֹּאכַל פְּרִי אַדְמָתָם : וַיַּךְ כָּל־בְּכוֹר בְּאַרְצָם רֵאשִׁית לְכָל־אוֹנָם : וַיּוֹצִיאֵם בְּכֶסֶף וְזָהָב וְאֵין בִּשְׁבָטָיו כּוֹשֵׁל : שָׂמַח מִצְרַיִם בְּצֵאתָם כִּי־נָפַל פַּחְדָּם עֲלֵיהֶם : פָּרַשׂ עָנָן לְמָסָךְ וְאֵשׁ לְהָאִיר לָיְלָה : שָׁאַל וַיָּבֵא שְׂלָו וְלֶחֶם שָׁמַיִם יַשְׂבִּיעֵם : פָּתַח צוּר וַיָּזוּבוּ מָיִם הָלְכוּ בַּצִּיּוֹת נָהָר : כִּי־זָכַר אֶת־דְּבַר קָדְשׁוֹ אֶת־אַבְרָהָם עַבְדּוֹ : וַיּוֹצִא עַמּוֹ בְשָׂשׂוֹן בְּרִנָּה אֶת־בְּחִירָיו : וַיִּתֵּן לָהֶם אַרְצוֹת גּוֹיִם וַעֲמַל לְאֻמִּים יִירָשׁוּ : בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקָּיו וְתוֹרֹתָיו יִנְצֹרוּ הַלְלוּ־יָהּ :

קו

הַלְלוּיָהּ הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ : מִי יְמַלֵּל גְּבוּרוֹת יְהוָה יַשְׁמִיעַ כָּל־תְּהִלָּתוֹ : אַשְׁרֵי שֹׁמְרֵי מִשְׁפָּט עֹשֵׂה צְדָקָה בְכָל־עֵת : זָכְרֵנִי יְהוָה בִּרְצוֹן עַמֶּךָ פָּקְדֵנִי בִּישׁוּעָתֶךָ :

(Masorah marginalia: יו · ל · ל וחס׳ · ל · ג׳ · ל וחס׳ · דברו׳ ה׳ וסי׳ ק׳ אבלים · דוחב לגרליה וקטל כוניה · ו׳ · לא · טו׳ רפין · ג׳ · ל׳ וחד לאחסף · לא׳ שליו · ו׳ · ל׳ · ל׳ · ד׳ וסי׳ נסב בראה דמלכא אבנא בחדוא · ל׳ · ל׳ מלא וחסר ערכו · שלח חשך ב׳ פסו׳ נפקין חטף׳ בטע׳ וסי׳ שלוחי דמלכא זריזין שלוחי דחשוכא מתינין)

וְאָתָא יִשְׂרָאֵל לְמִצְרָיִם וְיַעֲקֹב דָּר בְּאַרְעָא דְחָם : וְאַפִּישׁ יַת עַמֵּיהּ לַחֲדָא וְאַתְקְפֵיהּ מִן מְעִיקוֹי : אִתְהַפִּיךְ לִבְּהוֹן לְמִסְנֵי עַמֵּיהּ לְחַשְׁבָא בִּישָׁן עַל עַבְדוֹי : שְׁלַח מֹשֶׁה עַבְדֵּיהּ אַהֲרֹן דְּאִתְרְעֵי בֵּיהּ : שַׁוּוּ בְהוֹן פִּתְגָּמֵי אַתְוָתֵיהּ וְתִמְהוֹי בְּאַרְעָא דְחָם : שַׁדַּר חֲשׁוֹכָא וַחֲשִׁיכִינוּן וְלָא סָרִיבוּ עַל פִּתְגָּמֵיהּ : הֲפַךְ לְאַדְמָא מֵימֵיהוֹן וְקַטִּיל כָּל נוּנֵיהוֹן : רְחִישׁ אַרְעֲהוֹן עוּרְדְּעָנַיָּא בְּקִטוֹנֵי מַלְכֵיהוֹן : אֲמַר וְאַיְתִי עִירְבוּבִין קַלְמְתָא בְּכָל תְּחוּמֵהוֹן : יְהַב מִטְרֵיהוֹן בַּרְדָא אֶשָּׁא מְצַלְהֲבָא בְּאַרְעֲהוֹן : וּמְחָא גוּפְנֵיהוֹן וְתֵינֵיהוֹן וְתַבַּר אִילָנֵי תְּחוּמֵהוֹן : אֲמַר וְאַיְתִי גוֹבָאי וּרְשׁוֹנָא לֵית מִנְיָן : וּגְמַר כָּל עִסְבָּא בְּאַרְעֲהוֹן וַאֲכַל פֵּירֵי א אַרְעֲהוֹן : וּמְחָא כָּל בּוּכְרָא בְּמִצְרָיִם שֵׁירוּי לְכָל תּוּקְפֵיהוֹן : וְאַפֵּיקִינוּן בְּסִימָא וּבְדַהֲבָא וְלָא אִיתְדְּנוּ עִם מִצְרָאֵי לְמִתְקְלָא : חֲדוֹן מִצְרָאֵי בְּמִיפַּקְהוֹן אֲרוּם נְפַל דְּחַלְהוֹן עֲלֵיהוֹן : פַּרְסֵיהּ לַעֲנָנֵי הֵיךְ וִילָתָא וְאֶשָּׁתָא לְאַנְהָרָא בְּלֵילְיָא : שָׁאִילוּ בִּסְרָא וְאַיְתִי פִּיסְיוֹנִין וְלַחְמָא דִּשְׁמַיָּא יַשְׂבְּעִינוּן : פְּתַח טִינָרָא וּדְאִיבוּ מַיָּא הֲלִיכוּ בְּצַחֲוָתָא הֵיךְ נַהֲרָא : אֲרוּם דְּכִיר יַת מַמְלַל קוּדְשֵׁיהּ דַּיְיָ עִם א אַבְרָהָם עַבְדֵּיהּ : וְאַפֵּיק עַמֵּיהּ בְּחֶדְוָה בְּתוּשְׁבַּחְתָּא יַת בְּחִירוֹי : וִיהַב לְהוֹן אַרְעַת עַמְמִין וְלֵיעוּת אוּמַיָּא יָרְתוּן : מִן בְּגַלַל דְּיִטְרוּן קְיָימוֹי וְאוֹרַיְתֵיהּ יִנְטְרוּן הַלְלוּיָהּ : הַלְלוּיָהּ אוֹדוּ קֳדָם יְיָ אֲרוּ טַב אֲרוּ לַעֲלַם טוּבֵיהּ : מַן יֵיכוּל לְמַלָּלָא גְּבוּרְתָא דַּיְיָ יַרְשֵׁי לְאַשְׁמָעָא ל לְכוּלְהוֹן תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ : טוּבֵיהוֹן דְּנָטְרֵי דִינָא עָבְדֵי צִדְקְתָא בְּכָל עִידָן : דְּכַר יָתִי יְיָ בְּרַעֲוָא טָבָא עִם עַמָּךְ אִדְכַּר לִי בְּפוּרְקָנָךְ :

ארצי · באלף ומאתים רכב דד״ה · זה הים גדול ורחב · אמר ויבא ארבה : שמח ג׳ וסימ׳ וגם דוד המלך שמח שמחה · לבן שמח לבי ויגל כבדי · שמח מצרים בצאתם : ויוציא ד׳ וחס׳ יו״ד וסימ׳ ואתכם לקח יי׳ ויוצא אתכ׳ · ויוצא את בן המלך דמלכי׳ · ויוצא נוזלי׳ מסלע · ויוצא עמו בששון · וסימ׳ בלשון ארמי נסב ברא דמלכ׳ אבנא בחדוא : קו גבורו׳ ב׳ מל׳ וסימ׳ דבר גבורות וחין ערכו · מי ימלל גבורות יי׳ ישמיע קול תהלתו : פקדני ל׳ :

הארץ וכל זה בעבור בריתו שאל כאשר החל זכר לעולם בריתו והזכיר אברהם לבדו כי עמו היתה באמת : ויוציא : הטעם בעבור היות מצרים ויתן · כי השם קיים בריתו על עדת לאומים · ואמ׳ ועמל לאומים בתים זיתים כרמים : בעבור · כי כן כתו׳ לאברהם על זרעו והייתי להם לאלהים השם עם אבותיכם הללו אתם הבנים : הללויה · מי ימלל · לא הזכיר שם המשורר והוא אומר למשכילים הללו את השם והודוהו על כמה חסדים הטעם הודו לשם אע״פ שאין יכולת באדם להלל גבורותיו ולהשמיע כל תהלתו רק קצתה : אשרי · הטעם כי שומרי משפט הם מהללים קצה בעבור גבורותיו בים סוף וטעם להזכיר משפט בעבור עונות ישראל והשם שפטם כמעשיהם : זכרני · זה המשורר יתפלל אל השם אולי יראה עת הישועה כאשר תרצה עמך ותבא עת ישועתך : לראות

לראות בטובת בחיריך · כאשר יראו הם ׃ חטאנו · והנה תחלת תשובת זה המזמור שהוא מודה חטאתו וחטאת עמו ועל כן חטאנו עם אבותינו כדרך והתודו את עונם והרשענו כנגד פשעינו ופעול העוינו חסר דרכינו או נפשנו והרשענו כן אולי הוא פועל עומד ׃ אבותינו · לא השכילו נפלאותיך · האותות והמופתי׳ שעשית במצרים · רוב חסדיך עם ישראל במכת ערוב ודבר וברד וחשך ומכת בכורים ׃ וימרו על ים · שאמרו הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים או מאין לעבור הים ׃ ויושיעם · כי שמו נקרא עליהם אלהי העברים ׃ ויגער · דימה רוח קדים לגערה ׃ בתהומות · מקומות שפלים · כמדבר אשר אין שם מים כי היו להם חומה ׃ ויושיעם · שונא · הוא פרעה ׃ ויכסו · כדיהם · פרעה וחילו וכן כתוב ונער פרעה וחילו ׃ ויאמינו · ויאמינו ביי׳ ׃ ישירו אז ישיר משה ׃ מהרו · טעם לא חכו כי עצת השם היתה טובה להם שלא יאכלו בשר תאוה ׃ ויתאוו · וינסו אל · בעבור היותם בארץ שממה מאין יבוא הבשר ׃ ויתן · רזון · מות המתאוים ׃ ויקנאו · זה שאמרו למשה כי תשתרר עלינו · לאהרן בעבור הלוים בקר ויודע יי׳ את אשר לו ואת הקדוש והקריב אליו על כן קראו קדוש יי׳ ׃ תפתח · על דרך זמן עומד · עדת אבירים הם ונשיהם וטפם והארס אשר לקרח ותבער קרח ועדתו · והקטה מכל אלה יעמו · טעם בחורב במקום ששמעו קול השם ׃ וימירו · כבודם · כינוי לכבוד השם כדרך כי כאן כאנת והכינוי כנגד דוד ה המלך דרך מוסר ולא אמר לו כי כאן כאנת השם ילעגו למו · וטעם אוכל עשב דרך בזיון וקלון ׃ שכחו · מוטעם · בים סוף כי הזמן היה קרוב לצאתם ממצרי׳ על כן נפלאות בארץ חם ׃ ויאמר · זה הוא הרף ממני ׃ וימאסו · בנוסעם מחור ונאמ׳ להם עלה רש והם לא האמינו ׃ וירגנו · כמעשה נרגן ׃ וישא · שבועה כדרך בני אדם שישא ידו אל השמים ולהפיל אם יהיו כמוהם מורדים ככתוב בברית השני שכרת משה עם הבני׳ ׃ ויצמדו · מגזרת צמיד בעבור הנשים ׃ זבחי מתים · לזבחי אלהיהם ׃ ויכעיסו · ותפרץ · שמת חצי שבט שמעון והעד ב במספרו ובמיאו כי הנשים במקום אחר באו ׃ ויעמד · ויפלל · עשה דין כמו עון פלילי ׃ ותחשב · טעם לצדקה והיתה לו ו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם ׃ ויקציפו · מי מריבת קדם · וירע למשה כאשר אמר גם בי התאנף ׃ כי המרו את רוחו · שב אל השם כמו והמה מרו ועצבו את רוח קדשו · וטעם ויבטא על השם שנגזר על משה שלא יכנס לארץ ושנבה היתה ממשה בעבור כעסו כאשר פירשתי במקומו ויתכן היות רוחו רוח משה והוא בטא שאמר לישראל מורים ושבח לדבר והכה והיה ראוי שלא יצא הדבר מפיו עד שיפלים מכות השם ׃ לא

בטובת בחיריך ל׳ דסמיכי · גויך ל׳ · לגוייהם ל׳ · והגוים ל׳ · העוינו הרשענו ל׳ דסמי׳ ׃ ויושיעם ד׳ ג׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסימ׳ ויושיעם ביד ירבעם בן יואש · את עתניאל בן קנז ויושיעם למען שמו · ויושיעם מיד שונא · דעתניאל חס׳ ׃ מהרו ג׳ וסימ׳ בלשון ארמי אנשון לוויא בניהון · וביאורם מהרו בניך מהרסיך · ולא מהרו

לִרְאוֹת בְּטוֹבַת בְּחִירֶיךָ לִשְׂמֹחַ בְּשִׂמְחַת גּוֹיֶךָ לְהִתְהַלֵּל עִם נַחֲלָתֶךָ ׃ חָטָאנוּ עִם אֲבוֹתֵינוּ הֶעֱוִינוּ הִרְשָׁעְנוּ ׃ אֲבוֹתֵינוּ בְמִצְרַיִם לֹא הִשְׂכִּילוּ נִפְלְאוֹתֶיךָ לֹא זָכְרוּ אֶת רֹב חֲסָדֶיךָ וַיַּמְרוּ עַל יָם בְּיַם סוּף ׃ וַיּוֹשִׁיעֵם לְמַעַן שְׁמוֹ לְהוֹדִיעַ אֶת גְּבוּרָתוֹ ׃ וַיִּגְעַר בְּיַם סוּף וַיֶּחֱרָב וַיּוֹלִיכֵם בַּתְּהֹמוֹת כַּמִּדְבָּר ׃ וַיּוֹשִׁיעֵם מִיַּד שׂוֹנֵא וַיִּגְאָלֵם מִיַּד אוֹיֵב ׃ וַיְכַסּוּ מַיִם צָרֵיהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר ׃ וַיַּאֲמִינוּ בִדְבָרָיו יָשִׁירוּ תְּהִלָּתוֹ ׃ מִהֲרוּ שָׁכְחוּ מַעֲשָׂיו לֹא חִכּוּ לַעֲצָתוֹ ׃ וַיִּתְאַוּוּ תַאֲוָה בַּמִּדְבָּר וַיְנַסּוּ אֵל בִּישִׁימוֹן ׃ וַיִּתֵּן לָהֶם שֶׁאֱלָתָם וַיְשַׁלַּח רָזוֹן בְּנַפְשָׁם ׃ וַיְקַנְאוּ לְמֹשֶׁה בַּמַּחֲנֶה לְאַהֲרֹן קְדוֹשׁ יְהוָה ׃ תִּפְתַּח אֶרֶץ וַתִּבְלַע דָּתָן וַתְּכַס עַל עֲדַת אֲבִירָם ׃ וַתִּבְעַר אֵשׁ בַּעֲדָתָם לֶהָבָה תְּלַהֵט רְשָׁעִים ׃ יַעֲשׂוּ עֵגֶל בְּחֹרֵב וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְמַסֵּכָה ׃ וַיָּמִירוּ אֶת כְּבוֹדָם בְּתַבְנִית שׁוֹר אֹכֵל עֵשֶׂב ׃ שָׁכְחוּ אֵל מוֹשִׁיעָם עֹשֶׂה גְדֹלוֹת בְּמִצְרָיִם ׃ נִפְלָאוֹת בְּאֶרֶץ חָם נוֹרָאוֹת עַל יַם סוּף ׃ וַיֹּאמֶר לְהַשְׁמִידָם לוּלֵי מֹשֶׁה בְחִירוֹ עָמַד בַּפֶּרֶץ לְפָנָיו לְהָשִׁיב חֲמָתוֹ מֵהַשְׁחִית ׃ וַיִּמְאֲסוּ בְּאֶרֶץ חֶמְדָּה לֹא הֶאֱמִינוּ לִדְבָרוֹ ׃ וַיֵּרָגְנוּ בְאָהֳלֵיהֶם לֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה ׃ וַיִּשָּׂא יָדוֹ לָהֶם לְהַפִּיל אוֹתָם בַּמִּדְבָּר ׃ וּלְהַפִּיל זַרְעָם בַּגּוֹיִם וּלְזָרוֹתָם בָּאֲרָצוֹת ׃ וַיִּצָּמְדוּ לְבַעַל פְּעוֹר וַיֹּאכְלוּ זִבְחֵי מֵתִים ׃ וַיַּכְעִיסוּ בְּמַעַלְלֵיהֶם וַתִּפְרָץ בָּם מַגֵּפָה ׃ וַיַּעֲמֹד פִּינְחָס וַיְפַלֵּל וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה ׃ וַתֵּחָשֶׁב לוֹ לִצְדָקָה לְדֹר וָדֹר עַד עוֹלָם ׃ וַיַּקְצִיפוּ עַל מֵי מְרִיבָה וַיֵּרַע לְמֹשֶׁה בַּעֲבוּרָם ׃ כִּי הִמְרוּ אֶת רוּחוֹ וַיְבַטֵּא בִּשְׂפָתָיו ׃

ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ויכה · ד׳ חד חס׳ · ל׳ · ו׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ג׳ וכו׳ אכסנת לוויא בניהון · ל׳ · ג׳ · ג׳ אומר׳ למסכה · ל׳ סגול · ג׳ · ל׳ · ה׳ חס׳ את · ל׳ · ו׳ · מ״ל בכתו׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ויכה · ל׳ · ד׳ · ל׳ · ל׳ · ח׳ · ל׳

לְמֶחֱמֵי בְּטוּבַת בְּחִירָיךְ לְמֶחְדֵי בְּחֶדְוַת עַמָּךְ לְאִשְׁתַּבָּחָא עִם אַחְסַנְתָּךְ ׃ חַבְנָא עִם אֲבָהָתָנָא עֲוֵתְנָא אַרְשַׁעְנָא ׃ אֲבָהָתָנָא בְּמִצְרַיִם לָא אַשְׂכִּילוּ פְּרִישׁוּתָךְ לָא דְכַרוּ יַת סוּגְעֵי טוּבָךְ וְסָרִיבוּ עַל מֵימְרָךְ עַל יַמָּא בְּיַמָּא דְסוּף ׃ וּפַרְקִינוּן בְּגַלַל שְׁמֵיהּ לְאוֹדָעָא יַת גְּבוּרְתֵּיהּ ׃ וּנְזַף בְּיַמָּא דְסוּף וְאִתְנְגִיב וְהַלִּיכִינוּן בִּתְהוֹמַיָּא הֵיךְ כְּבְמַדְבְּרָא ׃ וּפַרְקִינוּן מִיַּד סַנְאָה וּפְרַק יַתְהוֹן מִן יַד בַּעֲלֵי דְבָבָא ׃ וַחֲפוֹן מַיָּא מְעִיקֵיהוֹן חַד מִנְּהוֹן לָא אִשְׁתְּאַר ׃ וְהֵימִינוּ בִּשְׁום מֵימְרֵיהּ שַׁבָּחוּ תוּשְׁבַּחְתֵּיהּ ׃ סָרְהִיבוּ אִתְנְשִׁיאוּ עוֹבָדוֹי לָא אִסְתַּבַּרוּ לְמִלְכְּתֵיהּ ׃ וְשַׁיִּילוּ שְׁאֶלְתָּא בְּמַדְבְּרָא וְנַסִּיאוּ אֱלָהָא בְּאַתַר צָדוּ ׃ וִיהַב לְהוֹן שֵׁילוּתְהוֹן וְשַׁדַּר פִּתְרוֹנוּתָא בְּנַפְשְׁהוֹן ׃ וּטְנַנוּ לְמֹשֶׁה בְּמַשְׁרִיתָא לְאַהֲרֹן קַדִּישָׁא דַייָ ׃ אִתְפַּתְּחַת אַרְעָא וּבְלַעַת דָּתָן וַחֲפַת עַל סִיעַת אֲבִירָם ׃ וְדַלְקַת אֶשָּׁתָא בְּסִיעַתְהוֹן לַהֲבוּתָא תְּשַׁלְהִיב רַשִּׁיעַיָּא ׃ עֲבָדוּ עִגְלָא בְּחוֹרֵב וּסְגִידוּ לְמַתְּכָא ׃ וּפַרְגוּן יַת אִיקַר רִיבּוֹנֵיהוֹן בִּדְמוּת תּוֹר דְּאָכִיל עִסְבָּא וּמְזָדְהַם ׃ אִתְנְשִׁיאוּ אֱלָהָא פָּרְקְהוֹן דַּעֲבַד רַבְרְבָן בְּמִצְרָיִם ׃ פְּרִישָׁן בְּאַרְעָא דְחָם דְּחִילָן עַל יַמָּא דְסוּף ׃ וַאֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן אִילוּלֵי מֹשֶׁה בְּחִירֵיהּ דְּקָם וְאִתְקַף בִּצְלוֹ קֳדָמוֹי לַאֲתָבָא חֲמָתֵיהּ מִלְּחַבָּלָא ׃ וְאִתְרְחִיקַת נַפְשְׁהוֹן בְּאַרְעָא רִיגְגָא לָא הֵימִינוּ בְּפִתְגָּמֵיהּ ׃ וְאִתְרַעֲמוּ בְּמַשְׁכְּנֵיהוֹן לָא קַבִּילוּ בְּמֵימְרָא דַייָ ׃ וַאֲרִים יְדֵיהּ בִּשְׁבוּעָה מְטוּלְהוֹן לְמִרְמֵי יַתְהוֹן קְטִילִין בְּמַדְבְּרָא ׃ וּלְאַגְלָאָה זַרְעֲהוֹן בְּעַמְמַיָּא וּלְבַדְּרוּתְהוֹן בְּאַרְעָתָא ׃ וְאַדְבִּיקוּ בְּפַעֲוַת פְּעוֹר וַאֲכַלוּ נִכְסֵי מִיתַיָּא ׃ וְאַרְגִּיזוּ קֳדָמוֹי בְּעוֹבָדֵיהוֹן וְתַקְפַת בְּהוֹן מוֹתָנָא ׃ וְקָם פִּינְחָס וְצַלִּי וְאִתְכַּלְיַת מוֹתָנָא ׃ וְאִתְחַשְׁבַת לֵיהּ לִזְכוּ לְדָר וְדָר עַד עָלְמָא ׃ וְאַרְגִּיזוּ עַל מֵי מַצּוּתָא וּבְאִישׁ לְמֹשֶׁה בְּגִלַּלְהוֹן ׃ אֲרוּם סָרִיבוּ עַל רוּחַ קוּדְשֵׁיהּ וּפָרִישׁ בְּסִפְוָתֵיהּ ׃

רשי

וימרו על ים · היו מקטני אמנה אמרו כשם שאנו עולין מכאן מצד זה אף המצריים עולי׳ מצד אחר ויבואו אחרינו עד שרמז הקב״ה לים והקיאם ליבשה אז וירא ישר׳ את מצרים מת לפיכך ויאמינו ביי׳ אבל מתחילה לא האמינו ׃ מכאתי ׃ ויוליכם בתהומות כמדבר ים סוף היה במדבר דכתי׳ סגר עליה׳ המדבר וגו׳ דרך שלשת ימים וגו׳ ׃ לא חכו לעצתו · לא קוו לו ׃ ויתאוו תאוה · מי יאכילנו בשר ׃ וישלח רזון בנפשם · ואף יי׳ חרה בעם ׃ ויקנאו למשה · במדבר הכעיסוהו כמו קנאוני בלא אל מכ׳ ׃ תפתח ארץ וגו׳ נראה שחלק כבוד לבני קרח שלא הזכיר אביהם תלה הקלקלה בדתן ו ואבירם ׃ ותבער אש · ותאכל את מקריבי הקטרת ׃ אוכל עשב · אין לך מתועב ומשוקץ מן השור בשעה שהוא אוכל עשב שהוא מוציא פרש רבה והוא מלוכלך בה · ס״א רירו ׃ וימאסו בארץ חמדה · בשילוח מרגלי׳ והוציאו דבה על הארץ ׃ וישא ידו · בשבועה ׃ ולהפיל זרעם בגוים · מאותה שעה נגזר עליהם חורבן הבית שהרי ליל תשעה באב בכו ואמר הקב״ה הם בכו בכייה של חנם ואני אקבע להם בכייה לדורות ׃ כי המרו · משה ואהרן את רוחו · בשמעו נא המורים ׃ ויבטא בשפתיו · שבועה לכן לא תביאו את הקהל הזה וגו׳ ׃

לא

מסרה

הלוים דד״ה · מהרו שכחו מעשיו לא חכו לעצתו ׃ תפתח ארץ ב׳ וסימ׳ תפתח ארץ ויפרו ישע · תפתח ארץ ותבלע דתן ׃ כבודם חד מן י״ח מלין בקריאה תקון סופרים וסימ׳ ואברה׳ עודנו עומד לפני יי׳ · ואל אראה ברעתי · ויאכל חצי בשרו · בעון אשר ידעתי כי מקללים להם בניו · אולי יראה בעניי · איש לאהליו ישראל · והגם שולחים את הזמור׳ אל אפם · אלהי קדשי ולא נמות · ואמרתם הנה מתלאה והפחתם אותו · כי הנוגע בהם כנוגע בבבת עינו · ועמי המיר כבודו · ואהיה עלי למשא · כבודם בקלון אמיר · וירשיעו את איוב · והשוה עלי נפשי · וימירו את כבודם בתבנית שור ׃

לא. אשר אמר יי' להם. להשמידם: ויתערבו. עד למדו אותם והוא הזהירם: ויעבדו. קראם עצבים דרך קלון: ויזבחו לשדים. כמו מחשבתם כמו חנניה הנביא ורא לשדים שיסורו הדעת כמו ושור בהרים: וישפכו. מרוב אהבתם לעצבי כנען שרש בניהם ובנותיהם שפכו להם: ויטמאו. כיקדושים היו: ויחר. ויתעב כי הם זנו. ויתנם. בימי השופטים: וילחצום. ויכנעו. הטעם כפול או ויכנעו על דרך או אז יכנע על כן אחריו: פעמים. ובמה ימרו אחר שנכנעו והוא הצילם. וימוכו כמו ומך אחיך בעבור המס: וירא. את רנתם. צעקתם כמו ותעבור הרנה: ויזכור. ברית אברה' והנכון בעיני ברית סיני כי שם כתוב וזכרתי להם ברית ראשונים והם היוצאים ממצרים וכן כתו' אשר הוצאתי אות' וקראם ראשוני' כי הם אבותינו הראשונים שקבלו התורה בהר סיני כי כבר הזכיר בפרשה ברית שלשת האבות: וינחם דרך משל: ויתן. זה פי' ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות הטעם בארץ לא להם. הושיענו. אמר אחד מחכמי מצרי' כי זה המשורר היה בימי השופטים לפני מלך מלך לבני יש' על כן הוא אז וקבצנו מן הגוים וחכם אחר אמר כי זה המשורר היה בבבל והנכון בעיני כי זה המשורר דבר ברוח הקד' והוא מדבר על לשון בני גלותינו הושיענו כאש' דבר ישעיהו על לשון המשכילים למה תתענו יי' מדרכיך: ברוך. דברי המשורר בנבואה כי תפלת הושיענו שמע השם וברכו על ישועת ישר' או יקרא השם אלהי ישראל והנכון בעיני שהוא דבק עם להשתבח וכאמר כולנו ברוך מן העולם ועד עולם הוא ברוך ומלת אמן מגזרת אמונה ותחם המזמור כאשר החל והיא מלת הללויה: הודו ליי'. ויאמרו גאולי יי'. אמרו חכמים ז"ל ארבעה צריכין להודות והם הנזכרים במזמור ומלת הודו ליי' ויאמרו אותו הגאולים על כן אחריו ויאמרו. מיד צר. כמו צר ומצוק צר לי: ומארצות. הזכיר מזרח ומערב וכן הישוב מן הקצה אל הקצה והזכיר מצפון כי שם כל הישוב ולא הזכיר דרום בעבור חום השמש אין שם ישוב בראיות גמורו' וטעם ומים יורדי הים כי יורד כתו' מהארבעה הנזכרים. וכן הוא מזכיר יורדי הים ואחר כן כתוב יודו ליי' חסדו. ויש אומרים פעול יאמרו גאולי יי' הוא אשר גאלם מיד צר והודו ליי' דברי המשורר לארבעה הנזכרים: תעו. דרך דבק תעו והם גאולי השם יספר אשר קרה להם. ישימון. פירושו: רעבים. בכלות כדה עמו כאשר קרה הגר ותלך ותתע ויכלו המים. תתעטף. כמו העטופי' ברעב: ויצעקו. אמר יצילם כמו להציל לו מרעתו: וידריכם. הפך תעו: אל עיר מושב. כנגד העליון הכתוב למעלה עיר מושב לא מצאו: יודו. מלת יודו בעבור שבית וכן הוא ויודו נפלאותיו: כי השביע. על המים ארץ לא שבעה מים וזה הוא חסד השם. ועתה שב להזכיר השבויים: יושבי. כי רובם בבית הסהר וברזל כמו עניו בכבל רגלו ברזל:

אמר יי' להם ד' וסימ' הוא אהרן ומשה אשר אמר יי' להם הוציאו. כה אמר יי' להם מות ימותו דפנחס. ויעבדו הגלולים דמלכים' לא השמידו את העמים: ויתעב ד' קמצין בקריא' בליש' תיעוב וסימ' לבזה נפש למתעב גוי. ודבר תמים יתעבו. איש דמים ומרמה יתעב. ויחר אף יי' בעמו ויתעב. וכל שארא לשון תיעוב

לא השמידו את העמים אשר אמר יהוה להם: ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם: ויעבדו את עצביהם ויהיו להם למוקש: ויזבחו את בניהם ואת בנותיהם לשדים: וישפכו דם נקי דם בניהם ובנותיהם אשר זבחו לעצבי כנען ותחנף הארץ בדמים: ויטמאו במעשיהם ויזנו במעלליהם: ויחר אף יהוה בעמו ויתעב את נחלתו: ויתנם ביד גוים וימשלו בהם שנאיהם: וילחצום אויביהם ויכנעו תחת ידם: פעמים רבות יצילם והמה ימרו בעצתם וימכו בעונם: וירא בצר להם בשמעו את רנתם: ויזכר להם בריתו וינחם כרב חסדו: ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם: הושיענו יהוה אלהינו וקבצנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך: ברוך יהוה אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ואמר כל העם אמן הללו יה:

ספר חמישי

קז הדו ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו: יאמרו גאולי יהוה אשר גאלם מיד צר: ומארצות קבצם ממזרח וממערב מצפון ומים: תעו במדבר בישימון דרך עיר מושב לא מצאו: רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף: ויצעקו אל יהוה בצר להם ממצוקותיהם יצילם: וידריכם בדרך ישרה ללכת אל עיר מושב: יודו ליהוה חסדו ונפלאותיו לבני אדם: כי השביע נפש שקקה ונפש רעבה מלא טוב: ישבי חשך וצלמות אסירי עני וברזל:

(ל' | ל' | ל' | ב' יזבחו לשדים | ל' ל' | ל' | ל' ומ"ל | ב' גם בעצתם ל' | ג' | ב' ידיו ד' מ"ל ק' בכתו' ג' מ"ל | ג' | ל' | ל' חס' | ב' הוא גאלם ל' | ב' כעמיר ג' | ל' | ל' ל' | ב' יתר מ"ל וכפשו)

לא שיציאו ית עממיה די אמר יי להון: ואתערבו בעממיא ואליפו ית עובדיהון: ופלחו ית טעותהון והוו להון לתקלא: ודבחו ית בניהון וית בנתיהון למזיקיא: ושדו אדם זכאי דמי בניהון ובנתהון די דבחו לטעוות דכנענאי ואטינפת ארעא בחובין דקטול: וטמיאו בעובדיהון וטעו במעלליהון: ותקיף רוגזא דיי בעמיה ורחיק ית אחסנתיה: ומסרינון ביד עממיא ושליטו בהון סנאיהון: ודחקינון בעלי דבביהון ואתכניעו תחות ידהון: זמנין סגיעין יפצי אינון והינון יסרבון ליה במלכתהון ואתמכיאו בחוביהון: והמאכד עיק להון כד שמע ית צלותיהון: ודכיר להון קיימיה ותב מן רוגזיה בסוגעי חסדוי: ויהב יתהון לרחמין באנפי כל דשבי יתהון: פרוק יתנא יי אלהנא וכנוש יתן מביני עממיא לאודאה בשום קודשך לאשתבחא בתושבחתך: בריך שמא דיי אלהא דישראל מן עלמא הדין ועד עלמא דאתי ויימר כל עמא אמן הללויה:

שבחו קדם יי ארום טב ארום לעלם טוביה: יימרון פריקיא דיי די פרקינון מן יד מעיקא: ומארעתא כנשינון ממדינחא וממערבא מציפונא ומן ימא דרומא: על עמא דבית ישראל אתנבי ואמר עמא בית ישראל טעו במדברא בצדי אורחא קרתא דמיתבא לא אשכחו: כפינים לחוד צחינין נפשתהון תשתלהיא: וצלו קדם יי כד עיק להון ממעקתהון פצא יתהון: ודברינון באורח תריצתא למיזל לירושלם קרתא דמיתבא: יהודון קדם יי מטול חסדיה ומישתען פרישותיה לבני נשא: ארום אשבע נפש סריקא ונפשא כפינא מלי טובא ועל צדקיהו ורברבני ישראל אתנבי ואמ' צדקיהו ורברבני ישר' דגלו בבבל ויתיבו בחשוכא וטולו דמותא והוו אסירין בסיגוף שירי פרזלא:

רשי

לא השמידו. בימי יהושע: את העמים. אשר אמר להם לא תחיה כל נשמה לא ישבו בארצך והם הניחום לשבת בקרב' למס עובד: ויתנם ביד גוים. בימי השופטי' בין שופט לשופט כגון עגלון וכושן רשעתים וסיסרא ופלשתי' ומדין מכאתי' פעמים רבות יצילם כמה פעמי' מכעיסי' והוא מאריך אפו ומצילם: וירא בצר. מתוך תפלה: בשמעו את רנתם. מתוך זכות אבות. ויזכור להם בריתו מתוך תשוב'. וינחם כרוב חסדיו מתוך הקץ. בשמעו הושיענו וגו' אף משה כללה בפסוק אחד נבר לך ומצאוך וגו'. מן העולם ועד העולם. מן עלמא דהוין ביה ועד עלמא דאתי ביה: וימוכו בעונם. כעשו שפלים בעונם: הושיענו. גם עתה יי' אלהינו: הודו ליי'. יאמרו גאולי יי'. כשיפרש מיד צר: תעו במדבר וגו'. והולכי מדברות אף הם צריכין להודות שהרי פעמי' שהם תועים ורעבים וצמאים: וינחם. וינהגם לפיכך יודו ליי' חסדו: יושבי חשך וצלמות. אף האסורי' בבית הסוהר צריכ' להודו' כשיוצאין מבית אסוריה':

כי

מסרה

פתח. ובספרי מסרה אחריתי' מוני' גם זה כל אוכל תתעב נפשם. וא' מתאב אנכי את גאון: כרוב ז' וחסרים בקריאה וסימ' גפן בוקק ישראל. חנני אלהים כחסדך. ענני יי' כי טוב חסדך. ויזכר להם בריתו וינחם. הללוהו כרב גדלו. כי אם הוגה ורחם. וחוסה עלי כרב חסדיך. וחד חס' אשר גבלם ברחמיו וכרב חסדיו: קז' קבצם ב' וסימ' כעמיר. ומארצות: וממערב ג' וסי' וממערב אקבצך. כי לא ממוצא וממערב. ומארצ' קבצם:

כי· הנה הראה כי רובי השבויים לייסרם בעבור עונותיהם ומלת המרו או מרו קרובה בטעם וככה כאשר מהקל או כאץ כואץ הכבד ואמרי אל הם פיקודי הלב שהשם נטעם בלבב כל מדבר׃ יודו· טעם לבני אדם שילמדו׃ ויכנע בעמל· שאדוניהם יעבדו בהם בפרך ואין עוזר לפדותם׃ ויצעקו· הזכיר יושיעם בעבור היותם ביד מושליהם כמו ויושע יי׃ יוציאם מחשך· הכתוב למעלה׃ ינתק· כנגד אסירי עני וברזל׃ כי· תקן עלילות שברחו ממדינה דלתיה נחשת כאילו כסברו· ועתה יזכיר החולי׃ אוילים· גם הזכיר כי החולי בעבור פשע ותוכחות על עון וכן בדברי אליהוא וטעם אוילים אף הם חכמים הם נחשבו אוילים בעבור פשעם· ומלת מדרך מוסכת עצמה ואחרת עמה וככה הוא ומדרך ע עונותיהם יתענו׃ כל· שערי מות· הקבר כי בהסגר שעריו לא ׃ יראו אור׃ ויזעקו· הזכ׳ זה המסורר כי אמר תעו במדבר לא יועילם יודעי הדרכים ולא המכחשים רק ב בצעקת השם הוא ל לבדו יכול להצילם וכן האסורי׳ לא יוכלו כל אנשי העולם עד עת שגזר השם וככה החולים לא יוכלו כל הרופאים להועילם רק השם לבדו וכן המלחים וחובלי הים וכל חכמתם תתבלע׃ ישלח דברו· שיגזור ומיד יתרפא׳ לא על ידי משקה ומעשה בן אדם ׃ וימלט· אותם משחיתותם· מגזרת השחתה או מן כרה שחת כנג׳ שערי שאול׃ יודו· גם אלה חייבים להודות׃ ויזבחו· וחייבים לזבוח כי התועה והשבוי הוא בריא בגופו והחולה קרוב ממות· ועתה יזכיר הכת הרביעית׃ יורדי· כל הולך אל הים יורד הוא׃ המה כי רגע אח׳ יחריד הים ומיד ישביחו כרגונו· וזו גלין שבאל הים יורדי הים׃ יעלו· הגלים או יורדי הים׃ יחוגו· כימזעף הים אין בהם כח לעמוד בספינה או לשבת׃ תתבלע· תתכסה לא תראה כאילו לא היתה להם חכמה במלאכת המים׃ ויצעקו· אמר יוכיח׳ כי הם בים וזאת כל שאלתם· אמר ר׳ יהודה בן בלעם הים ראוי להיות תחת יקם ישב והנכון בעיני כי בתחלה אמ׳ ויעמד רוח סערה ועתה יקם ס סערה בלא רוח אז ת תהיה לדממה׃ ויחשו גליהם· גלי הים הפך ותרומם גליו ובעבור כי הגלים ישאו קול על כן דרך משל לדממה ויחשו׃ וישמחו· יורדי הים׃ כי ישתוקו· הגלים׃ אל מחוז׃

ואין עוזר ו׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סוף סימן י״ד׃ אוילים ה׳ חס׳ י׳ קדמא בליש׳ וסימ׳ אך אולים שרי צען· כלי רעה אולי· אולים מדרך פשעם· אולים יליץ אשם· ומוסר אולים אולת׃ ויזבחו ב׳ וסימ׳ ויסר הצפרדעים· ויזבחו זבחי תודה ויספרו׃ ויספרו ג׳ וסי׳ יקומו ויספרו לבניהם· ויספרו לך דגיהם· ויזבחו זבחי

רשי

כי המרו אמרי אל· אין פורענות באה על האדם אלא בעונו׃ כי שבר דלתות נחשת׳ שהיו נעולי׳ בפניהם׃ אוילים מדרך פשעם׳ אשר מעונותיהם יתענו ביסורי חלאים אף הם מן הצריכין ל להודות׃ ים סמניות בפרשה זו ובאין לידרש במקום אכין ורקין למעט לומר כשצעקו קודם גזר דין נענין לאחר גזר דין אינם נענין׃ יחוגו· לשון שבר הוא וכן בחגוי הסלע וכן והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא׃ וישמחו כי ישתוקו׳ הגלים׃ וינחם· וינהגם׃ מחוז· לשון גבול ומנחם חברו עם וחזותיכם את שאול גבוליכם שלא יכל׳ בגבוליכם וכן מחזה מול מחזה שלש פעמים בתנחומא׃ מבלתי· וירוממוהו בקהל עם כדי להודות באפי בי עשרה ובמושב זקנים ותרין מנייהו כורבא מרבנן׃ ישם נהרות למדבר׃ כלומר נותן יישובי האומות לחורבן׃ למלחה· להיות בארץ מלחה מעשות פרי׃ ישם מדבר לאגם מים· נותן ייטוב חרב לבניין ומחזירו לקדמותו׃ וימעטו

מסרה

תודה· ה׳ נונין מנזרות ומקרין אבין ורקין שבתורה וסי׳ נמסר בסדר בהעלותך׃ ויעמד ד׳ בקריא׳ וסימ׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סימ׳ ח׳׃ וממצוקותיהם חד מן מלין דמשמשין ומם ברישיהון וסימ׳ וממקנה ל׳ בני ישראל לא מת אחד· וממחנים ל׳ ומחשבן עד רמת המצפה· וממסר ל׳ כל אלה אבנים יקרות׳ וממשפט ל׳ מעוצר וממשפ׳ לקח· וממעמדך ל׳ והדפתיך ממצבך וממעמדך· וממי ל׳ שמעו זאת בית יעקב· וממצרים ל׳ כי נער ישראל ואהבהו· וממזרח ל׳ ויראו ממערב את שם יי׳· וממעון ל׳ ואתה הנבא עליהם׳ וממקום ל׳ ובכן ראיתי רשעים קבורים· וממקדשי ל׳ זקן בחור ובתולה· וממנה ל׳ הוי כי גדול היו׳ ההוא· וממר ל׳ כעס לאביו בן כסיל· וממעמקי ל׳ הצילני מטיט· וממצוקותיהם יוציאם רביע׳ דעננא ׳וממועצותיה׳ ל׳ ואכלו׃

כִּי־הִמְרוּ אִמְרֵי־אֵל וַעֲצַת עֶלְיוֹן נָאָצוּ׃ וַיַּכְנַע בֶּעָמָל לִבָּם כָּשְׁלוּ וְאֵין עֹזֵר׃ וַיִּזְעֲקוּ אֶל־יְהוָה בַּצַּר לָהֶם מִמְּצֻקוֹתֵיהֶם יוֹשִׁיעֵם׃ יוֹצִיאֵם מֵחֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת וּמוֹסְרוֹתֵיהֶם יְנַתֵּק׃ יוֹדוּ לַיהוָה חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם׃ כִּי־שִׁבַּר דַּלְתוֹת נְחֹשֶׁת וּבְרִיחֵי בַרְזֶל גִּדֵּעַ׃ אֱוִלִים מִדֶּרֶךְ פִּשְׁעָם וּמֵעֲוֺנֹתֵיהֶם יִתְעַנּוּ׃ כָּל־אֹכֶל תְּתַעֵב נַפְשָׁם וַיַּגִּיעוּ עַד־שַׁעֲרֵי מָוֶת׃ וַיִּזְעֲקוּ אֶל־יְהוָה בַּצַּר לָהֶם מִמְּצֻקוֹתֵיהֶם יוֹשִׁיעֵם׃ יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיִרְפָּאֵם וִימַלֵּט מִשְּׁחִיתוֹתָם׃ יוֹדוּ לַיהוָה חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם׃ וְיִזְבְּחוּ זִבְחֵי תוֹדָה וִיסַפְּרוּ מַעֲשָׂיו בְּרִנָּה׃ יוֹרְדֵי הַיָּם בָּאֳנִיּוֹת עֹשֵׂי מְלָאכָה בְּמַיִם רַבִּים׃ הֵמָּה רָאוּ מַעֲשֵׂי יְהוָה וְנִפְלְאוֹתָיו בִּמְצוּלָה׃ וַיֹּאמֶר וַיַּעֲמֵד רוּחַ סְעָרָה וַתְּרוֹמֵם גַּלָּיו׃ יַעֲלוּ שָׁמַיִם יֵרְדוּ תְהוֹמוֹת נַפְשָׁם בְּרָעָה תִתְמוֹגָג׃ יָחוֹגּוּ וְיָנוּעוּ כַּשִּׁכּוֹר וְכָל־חָכְמָתָם תִּתְבַּלָּע׃ וַיִּצְעֲקוּ אֶל־יְהוָה בַּצַּר לָהֶם וּמִמְּצוּקֹתֵיהֶם יוֹצִיאֵם׃ יָקֵם סְעָרָה לִדְמָמָה וַיֶּחֱשׁוּ גַּלֵּיהֶם׃ וַיִּשְׂמְחוּ כִי־יִשְׁתֹּקוּ וַיַּנְחֵם אֶל־מְחוֹז חֶפְצָם׃ יוֹדוּ לַיהוָה חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם׃ וִירוֹמְמוּהוּ בִּקְהַל־עָם וּבְמוֹשַׁב זְקֵנִים יְהַלְלוּהוּ׃ יָשֵׂם נְהָרוֹת לְמִדְבָּר וּמֹצָאֵי מַיִם לְצִמָּאוֹן׃ אֶרֶץ פְּרִי לִמְלֵחָה מֵרָעַת יֹשְׁבֵי בָהּ׃ יָשֵׂם מִדְבָּר לַאֲגַם־מַיִם וְאֶרֶץ צִיָּה לְמֹצָאֵי מָיִם׃ וַיּוֹשֶׁב שָׁם רְעֵבִים וַיְכוֹנְנוּ עִיר מוֹשָׁב׃ וַיִּזְרְעוּ שָׂדוֹת וַיִּטְּעוּ כְרָמִים וַיַּעֲשׂוּ פְּרִי תְבוּאָה׃

ארום סריבו על מימריה אלהא ומלכת עילאה רחיקו׃ ותבר בליעותא לבהון אתקילו ולית דסעיד׃ וצלו קדם יי בדעיק להון ממעיקתהון פרקינון׃ אפיקינון מחשוכא וטולא דמותא ושלשלותהון יתרע׃ יהודון קדם יי מטול חסדיה ומשתען פרישותיה לבני נשא׃ ארום תבר דשי נחשא ועברי פרזלא קציץ׃ על חזקיה מלך שבטא דבית יהודה אתנבי ואמר חזקיהו מליך דבית יהודה דסריב למיסב אתתא אסתגיף היך שטין דמאורח מרדיהון ומעוייתהון מסתגיפין׃ כל מיכלא תרחיק נפשהון ומטיין עד מעלני מותא׃ וצלו קדם יי כד עיק להון ממעיקתהון יפרקינון׃ ישדר פתגמי אסותיה ויסי יתהון וישזיב מלחבלותהון׃ יהודון קדם יי מטול חסדיה ומשתען פרישותיה לבני נשא׃ ויכוסון נכסי תודתא וישתעון עובדוי בדיצתא׃ על מלחיא דיונה בר אמיתי איתנבי ואמר מלחיא נחותי ימא באלפיא עבדי פולחנא במיין סגיעין׃ הינון חמון עובדי דיי ופרישותיה במצולתא׃ ואמר במימריה ואקים זעפא ועלעולא ואתרוממו גללוי׃ סלקין צית שמיא נחתין עמקי תהומיא נפשהון בבישא תתמוגג׃ ירתתון ינועון היך רוויה דחמר וכל חוכמתהון מסתלעמא׃ וצלו קדם יי כד עיק להון וממעיקתהון יפיק יתהון׃ יקים עלעולא לשתיקותא וישתקון גלליהון׃ וחדון ארום שתקין ודברינון למחוז רעייתהון׃ יהודון קדם יי מטול חסדיה ומשתען פרישותיה לבני נשא׃ ומרוממין יתיה בכנשת עמא בית ישראל ובסנהדרין דחכימיא ישבחון יתיה׃ על דרא דיואל בר פתואל אתנבי ואמר כד מרדו בירת ישראל ביומי דיואל נבייא אייתי בצורתא בעלמא שווי נהרותא היך מדברא ומפקנות מיא היך צהותא׃ ארעא דישראל דעבדא פירי צדא היך סדום דאתהפיכת מן בישות יתבין בה׃ כד תבו לאוריתא שוי מדברא היך אריתא דמיא וארע ציהיא למפקנות מיא׃ ואשרי תמן כפינים ואתקינו קרתא מיתבא׃ וזרעו חקלין ונציבו כרמיא ועבדו פרי אבא׃

כמו גבול וכמוהו לא חזו ימיו פירושו לא גבלו ימיו והטעם לא ימיטו לדעת סוף ימיו׃ יודו· חסדו· שהצילם· ונפלאותיו במצולה׃ וירוממוהו· הוסיף להזכיר בעבור שרוב בני אדם לא ראו הים׃ ישם· שב המסורר להזכיר גבורות השם כאילו עושה דבר והפך הדבר כפי חכמתו והמשלים להזכיר הים ושב להזכיר הנהרות ההולכים אליו וטעם למדבר ארץ ציה ומוצאי מים הם המעיינים׃ ארץ· שהיתה סמוכה אל הנהר ואל המעיינות שבה למלחה שלא תזרע ולא תצמיח הזכיר הסבה שיעשה השם כי לא לחנם הוא עושה כי מרעת יושבי בה׃ ישם· והפך הדבר ישם מדבר לאגם מים׃ ויושב· רעבים· שכלכלם בארץ ציה׃ ויזרעו פרי תבואה· הפך ארץ פרי למלחה׃ ונברכם

ויברכם: אחר היותם רעבים: וימעטו: עד עתה הזכיר שיחרים מריבות ויושיב שממות ועתה יספר כי הוא מורים ומעשיר. ומצאנו בלשון הקדש שיזכירו הפעלים ולא יזכירו העצם כי אם באחרונה כמו תראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב ומי הוא זה זה כוכב שדרך מיעקב ויותר מבואר הביטו אליו ונהרו ופסוק אחר פי' שמיכת וי"ו אליו והוא זה עניקרא וככה זה וימעטו ומי הם הם הנדיבים הנזכרים אחר כן בפסוק השני והנה הפך ויברכם וימעטו: מעוצר. רחם כדרך כי עצר עצר יי' הפך וירבו ורעה הפך ויברכם והנה רעה תחלואים בגוף ויגון בלב גם וי"ו ויגון מוסף אחורנית כמו אורם פטדה וברקת מעוצר ומרעה ומיגון: שופך. נדיבים. הם הנכבדים כמו להושיבי עם נדיבים וכסא כבוד

על כן בוז הפך כבודים: ויתעם. מיסכל דעתם: וישגב. הנה האביון משגב: וישם כצאן. הפועל הוא האביון כמו ישימו בנים: יראו. בעבור כי רובי האדם ידינם השם כמעשיהם בעולם הזה על כן ישמחו הישרים כי בעבור היותם ישרי' הם בשמחה ולא ידאגו או יפחדו שתבא עליהם צרה כזאת שבאה על הנדיבים ויקוו טובה שתבא אליהם כאשר האביונים וטעם כל עולה כל אנשי עולה יקפצו פיהם כי אין להם תשובה בראותם זה: מי. וישמר אלה: שישים בלבו אלה הדברי' כדרך שמר תם וראה ישר: ויתבוננו. הנבונים חסדי יי' כמו והתבונן בפלאות אל ור' משה אמר כי חסדי השם יהיו מתבוננים: שיר מזמור לדוד: נכון לבי שאשיר: אף כבודי. נכון כדרך שמח לבי ויגל כבודי ורבי משה אמר אף כבודי תזמר: עורה. דרך משל שיעיר הנבל מאין בעת שיעיר השחר ורבי משה אמר כי אעירה פועל יוצא כמו ויעירני וטעם עור' הנבל כי אני אעירך בשחר: אודך. אמר אזמרך בשחר במסתרים גם אזמרך ביום בגלוי: כי. מעל. יותר וטעם ועד שחקי' שאין העין רואה גבוהים מהם: רומה. הטעם אזמרך בלאומים וזאת היא זמירתי שאודיע כי גדול מעל שמי' חסדך ואתה אלהים הראה שאתה רם על השמים כהושיעך אותי על כן אחריו למען. שאר המזמור פירשתיו במזמור על שושן עדות והוא במזמור שמים: למנצח. אלהי תהלתי. טעם אל תחרש כנגד הבא אחריו:

רשי

וימעטו וישוחו. והם מתחילה היו שוחין ומועטין מעוצר רעה ויגון: וישם כצאן משפחות. וישם האביון משפחות זרעו כצאן רבים: קפצה. סתמה כמו לא תקפוץ את ידך: נכון לבי. כאמן עמך: אף כבודי. אף כבודי הוא מה שאני משורר לך ד"א אף כבודי אף לפי כבודי לא אמנע לשורר לו ולא אחלוק לעצמי כבוד: אעירה שחר. דרך שאר מלכי' השחר מעוררם ואני מעורר את השחר שאני קם חצות לילה שהנבל והכנור מעוררני כמו שאמרו רבותינו כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד כיון שהגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו והוא מנגן מאליו: מעל שמים. וכתו' אחר אומ' עד שמים פירשו רבותינו כאן בעושין לשמה כאן בעושין שלא לשמה: וענני. שכל עמך וידידיך תלויין בי: אלהים דבר בקדשו. שאמלוך ויבא העת ואעלוז בדברו: אחלקה שכם. אחלקה ארץ אויבי לישראל שכם חלק כמו שכם אחד על אחיך: ועמק סכות אמדד. מואב סיר רחצי. כלומר עבדי ושמשי ככלי תשמיש שמשתמשין בו: על אדום אשליך. עבודתי שיהו מלכיהם נועלין מנעלי ברגלי: אתרועע. אריע להם קול לירא' מפני: מי יובילני. לימות המשיח לפשוט יד בעמו ובערי מבצריו: מי. שכתני כבר על אדום שהכיתי בהם בגיא מלח שמונה עשר אלף: אלהי תהלתי אל תחרש. על כל ישראל נאמר: כי פי רשע. עשו: תחת אהבתי. אותך ישטנוני: ואני תפלה. ואני מתפלל אליך תמיד: מכאתי

ויברכם וירבו מאד ובהמתם לא ימעיט: וימעטו וישחו מעצר רעה ויגון: שפך בוז על נדיבים ויתעם בתהו לא דרך: וישגב אביון מעוני וישם כצאן משפחות: יראו ישרים וישמחו וכל עולה קפצה פיה: מי חכם וישמר אלה ויתבוננו חסדי יהוה:

קח

שיר מזמור לדוד: נכון לבי אלהים אשירה ואזמרה אף כבודי: עורה הנבל וכנור אעירה שחר: אודך בעמים יהוה ואזמרך בל אמים: כי גדול מעל שמים חסדך ועד שחקים אמתך: רומה על שמים אלהים ועל כל הארץ כבודך: למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו: אלהים דבר בקדשו אעלזה אחלקה שכם ועמק סכות אמדד: לי גלעד לי מנשה ואפרים מעוז ראשי יהודה מחקקי: מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי עלי פלשת אתרועע: מי יבלני עיר מבצר מי נחני עד אדום: הלא אלהים זנחתנו ולא תצא אלהים בצבאתינו: הבה לנו עזרת מצר ושוא תשועת אדם: באלהים נעשה חיל והוא יבוס צרינו:

קט

למנצח לדוד מזמור אלהי תהלתי אל תחרש: כי פי רשע ופי מרמה עלי פתחו דברו אתי לשון שקר: ודברי שנאה סבבוני וילחמוני חנם: תחת אהבתי ישטנוני ואני תפלה:

ובריכנון ויסגון לחדא ובעיריהון לא זער: וכד תבו אזערו ואתמסכנו מן אניק בישתא ודבונא: שדי בסרנותא על רברבניא ואטעיאנון בלמאדלא אורחא: וכד תבו לאוריתא שגיב חשובא ממסכינותא ושוי היך עני גניסיא: חמון תריציא ויחדון וכל מרי שקר שוורת פומא ואתחסמת: מן חכימא וינטיר אילין ויתבוננון חסדיא דיי: שירא ושבחא על ידא דדוד: תקין לבי אלהים אשבח ואזמר לחוד איקרי: שבח נבלא וכינרא אשבח בקריצתא: אודה קדמך בעמיא יי ואשבחינך באומיא: ארום רב מעילוי שמיא טובך ועד שחקי מטי קושטך: אתרומם עלוי שמיא אלהים ועל כל יתבי ארעא איקרך: מן בגלל דישתזבון רחימך פרוק ימינך ועני יתי: אלהא ממליל מאתר בית שכנתיה אביע אפליג ביזתא עם יתבי שכם ועם יתבי מישר סכות אמשח תחומא: די לי גלעד דילי מנשה דבית אפרי עושנא דרישי ומדבית יהודה ספרי: דוששית מואבאי היך דודי שזוגי על מלכו אדום אטלוק סנדלי על מלכות פלשתאי אתייבב: וכרון דתבית מן אוביל יתי עד כרכא דרומי רשיעא מן דברני עד קושטנטינא דאדום: הלא על דחבנא קדם יי שבקתנא ולא נפקא שכינתיה בחילותנא: הב לן סעדא מן מעיקא דמגן פורקנא דבר נשא: באלהא נעביד חילא והוא ירושש מעיקנא: לשבחא על יד דוד תושבחא אלהים שבחתי לא תשתוק: ארום פומא דרשיעא ופומא דניכלא עלי פתחן מלילו עמי לישן דשקר: וממללי סנותא חזרו יתי ואגיחו עמי מגן: חלף די רחימית סטנו לי ואנא אצלי:

קח שיר מזמור ג' בטעם וסימ' נמסר בסיפר' סימן פ"ג: שחר ח' קמצין מלעיל בקריא' וסימ' אשר אין לו שחר. איך נפלת משמים הילל בן. אעירה שחר. וחברו. אשא כנפי שחר. ואל יראה בעפעפי שחר. מי זאת הנשקפה. ועיניו בעפעפי שחר. וחד עורי שחר מעלי: סימן קדמאה דסיפרא לי גלעד ולי מנשה. תניינא דסיפרא לי גלעד לי מנשה. ואפ"ס ולי הדברי וגו' הוספת לי: ולא תצא ו' וסימ' נמסר ביחז קאל סימן כ"ד ובסיפרא סימן מ"ר. בצאתינו ג' וסימ' הלא אתה אלהים זנחתנו. אף זנחת ותכלימנו. הלא אלהים זנחתנו:

קט למנצח לדוד מזמור דקדים דוד למזמור ז' וסימ' נמסר בסיפרא סימ' כ"ד: ודברי ה' ג' מנהון ר"ף וסימ' ודברי דויד המלך הראשנים והאחרנים דה"י. ודברי רחבעם. הראשונים והאחרונים דה"י. ודברי שנאה סבבוני דתהלי'. הדר כבוד הודך ודברי. ויתר דברי מנשה ותפלתו אל אלהיו דה"י. ג' קדמאי ר"ף:

כי. ופי מרמה. ופי איש מרמה כמו אל תהי מרי והפ"ה פעול לתלת פתחו כאילו כתוב כי רשע ואיש מרמה פתחו פיהם עלי: ודברי. חסר בי"ת ובדברי כמו כי ששת ימים או דרך משל כי הדברים סבבוהו. וילחמוני וילחמו עמי חנם כמו לא יגורך רע לא יגור עמך רע: תחת. יו"ד אהבתי סימן הפועל: ואני תפלה. איש תפלה והטעם שהייתי מתפלל לשם בעדם כדרך ואני בחלותם לבושי שק: וישימו

רשי

מכאתי רעה תחת טובה שבשו׳ פרו׳ אני מקרבן בכל שנה בשבעי׳ אומות ומבקשת לגשמים והם מריעים לי במוחר טוב ׃ בהשפטו · לפניך יצא מרינך מחוייב ורשע ׃ פקדתו · גדולתו פרבוסטו״א בלע״ז כמו ויפקד המלך פקידים ׃ ושאלו ודרשו מחרבותיהם · הכל ישאלו עליהם מה נהיתה בפלוני ופלוני מתוך קול חורבה שבא עליהם · ודרשו משמע מאת אחרים שהרי נקוד חטף קמץ וכן ושאלו מפי אחרי׳ הוא משמע שישאלו אחרים ע עליהם וים לפתור ושאו ממשקל חזק יהו משאלים על הפתחים ׃ ינקש נושה לכל אשר לו · אדם הטורח מחזר ולהוט לעשות דבר נופל בו לשון מתנקש כלומר מ מיטרף ומת ומתלבט כמו ו ואחרבותיה דא לדא כקסן וכן פן תנקש אחריהם אף כאן יהיה הנושה בעצמו את עבודתו שבאמ׳ ורב יעבד צעיר לא יהיה הנושה מוגע ומקרב לכל אשר לו ינקש סיי״טאכונפי״ץ בלע״ז יהי משפט הנושה נוקש ונשען על כל ממונו וזהו יעקב הנושה בעצמו את ע עבודתו שנאמר ורב יעבד צעיר מכאתי בדור אחר שיבא אחר כורתו ימח שמו וטבעו שאפילו זכרון לא יפול עליו בפי הדור הנולד בעולם לאחר שנמחת שמו שאו״טרמי״דא בלע״ז ׃ עון אבותיו · עון שהעיד על אבותיו לאברהם שנגרע ממס שנים מ מחייו לאבו גרם כהיון עיניו ׃ וחטאת אמו · שהשחית רחמה ושגרם להעלים יום קבורתה מן הבריות שלא יקללוה שיצא מ מכריסה עשו כמו שנאמר ותמת דבורה מיניקת רבקה וגו׳ אלון בכות בלשון יוני קורין לאחר אלון שאבל אחר היה ליעקב עם של דבורה שמתה אמו והעלימו מיתתה ׃ יהיו · העונות האלה נגד יי׳ תמיד ׃ ויכרת מארץ זכרם · של עשו ואלופיו ׃ אשר לא זכר עשות חסד · לעסוק באבל אביו כמו שעשה יעקב כ נזיד עדשים לנחם את יצחק ם שבאותו היום מת אברהם ׃ איש עני · ישרא׳ ׃ ויאהב קללה · קללתו של הב״ה שכפר בו ׃ תהי לו · הקללה מעטה כבגד מכא׳ וילבש קללה הסכים עצמו בקללה וכוחה לו פריקת עול ה הקרבן וברכת כהנים וקללת האומות ׃ ולמזח תמיד · חגורה וכן ומזיח אפיקים רפה אזור החזקים פתח ׃ כצל כנטותו · לעת ערב ׃ ננערתי · לשון תשוק וטרוף ואוטס כארבה שהוא נודד ונע ומטורף מכאתי ויעטו כמעיל העוטה ועוטף כל הגוף לכל לבוש ׃ כאם

אבן עזרא

וישימו · ׳ואר אהבתי פעול שהיה ראוי שיאהבוני ׃ הפקד · רשע · אח׳ שתגבר ימינו עליו · ושטן כנגד ישטנוני והוא אדם כדרך ויקם יי׳ שטן לשלמה גם ויעמד והוא אחד מיועבי ׃ בהשפטו · עמי כי הוא עשה לי עול וחמס · ותפלתו שאמות השף תפלתי בעדו על כן לחטאה ׃ יהיו · יאמר יהושע כי פקידתו הוא אשתו ולפי דעתי כי הוא ופקודת כל ה האדם והטעם שתהיה מיתתו בידי אדם ויש אומרי׳ כי פקודתו הוא נפשו שהוא כמו פקדון ׃ יהיו · יתומי׳ · קטנים ׃ אלמנה · בימי נעוריה כי ימיו יהיו מעטים ׃ ונוע · כדרך והמה יניעון לאכול · ושאלו פועל כבד כמו שאל ישאלו באבל · ודרשו כמו ושאלו שיבקשו לחם · וטעם מחרבותיהם ש שבחרבות ידורו ׃ ינקש · הנשי יהי עליו בימין כי יאחזוהו ימי׳ עני ׃ אל · כאשר הזכי׳ יען אשר לא זכר עשות חסד ׃ יהי · בנו כמו ולא אחריתו · ימח שם האב והבן על כן שמם ׃ יזכר · כטעם פוקד עון אבות על ב בנים כאשר פירשתי במקומו ׃ יהיו · העון והחטאת נזכרי׳ לפני השם ושימח מארץ זכרם ׃ יען · בהיות לאל ידו · וירדוף עני ואביון ונכאה לב כ כמוני ׃ ויאהב · הוא היה שבה שיקללהו דוד שהיה איש ה האלהים ׃ וילבש · התכבא כי הקללה ת תבואהו · כמדו מלבושו והטעם בגו והזכיר בתוכו ׃ תהי · ולמזח · כמו חגורה ומזיח אפיקים רפה ׃ זאת פעולת · כמו תגמול פעולת שכיר · שוטני כנגד ישטנוני · והדוברים רע · כנגד ודברי שנאה ׃ ואתה · אחר שקלל רשעי׳ וכל שוטנים שב להתחנן לשם שלא יאבד עם אלה שהם מחרפים אותו כי אין לו כח ל לעמוד שפניהם ׃ כי · חלל בקרבי · פועל עבר מגזרת חלל שלו כן הלמ״ד פתוחה ויש אומרים מגזרת חליל לוחין · כצל · הטעם קלות ימיו ׃ ננערתי כארבה · שאין לו קן ׃ ברכי · אין בו כח ללכת כי יענה נפשו אולי יכבל מידם שלא יראה בבשרו לאלוה ׃ ואני · כאשר ראוני אויבי ואני רזה הייתי חרפה להם · עזרני · טעם כחסדך עמי פעמים רבות ׃ וידעו · כי כבר הזכיר עני ואביון ואתה יי׳ עשיתה זאת הישועה ולא אלי ׃ יקללו · לא אחוש מקללתם כי אתה תברכני · קמו עלי ויבושו ׃ ילבשו · כל שוטני מהיום והטעם אחרים מלבד אלה כי כבר הזכיר על אלה ויבושו ׃ אודה · שאודה בפי זה החסד שעשה השם עמי עד שידעו הרבים כי השם יעמוד לימין אביון להושיעו מהחפצים להיותם שוטני נפשו ׃ לדוד

מסורה

ותפלתו ג׳ וסי׳ ותפלתו תהיה לחטאה · ויתר דברי מנשה ותפלתו דדברי הימים · ושלאחריו ותפלתו והעתר לו ׃ ואל יהי ב׳ וסימ׳ ואל יהי מקום לזעקתי · ואל יהי חונן ליתומיו ׃ למותת ל׳ והוא חד מן מלין דמשמשין ל׳ בשוא בריש תיבותא וסי׳ תמצא נמסר במסרא רבתא במערכת אות הלמ״ד ׃ ותבא ב׳ חס׳ בכתובים וסי׳ ותבא

תהלים

ה וַיָּשִׂימוּ עָלַי רָעָה תַּחַת טוֹבָה וְשִׂנְאָה תַּחַת אַהֲבָתִי׃
ו הַפְקֵד עָלָיו רָשָׁע וְשָׂטָן יַעֲמֹד עַל־יְמִינוֹ׃
ז בְּהִשָּׁפְטוֹ יֵצֵא רָשָׁע וּתְפִלָּתוֹ תִּהְיֶה לַחֲטָאָה׃
ח יִהְיוּ־יָמָיו מְעַטִּים פְּקֻדָּתוֹ יִקַּח אַחֵר׃
ט יִהְיוּ־בָנָיו יְתוֹמִים וְאִשְׁתּוֹ אַלְמָנָה׃
י וְנוֹעַ יָנוּעוּ בָנָיו וְשִׁאֵלוּ וְדָרְשׁוּ מֵחָרְבוֹתֵיהֶם׃
יא יְנַקֵּשׁ נוֹשֶׁה לְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וְיָבֹזּוּ זָרִים יְגִיעוֹ׃
יב אַל־יְהִי־לוֹ מֹשֵׁךְ חָסֶד וְאַל־יְהִי חוֹנֵן לִיתוֹמָיו׃
יג יְהִי־אַחֲרִיתוֹ לְהַכְרִית בְּדוֹר אַחֵר יִמַּח שְׁמָם׃
יד יִזָּכֵר עֲוֺן אֲבֹתָיו אֶל־יְהוָה וְחַטַּאת אִמּוֹ אַל־תִּמָּח׃
טו יִהְיוּ נֶגֶד־יְהוָה תָּמִיד וְיַכְרֵת מֵאֶרֶץ זִכְרָם׃
טז יַעַן אֲשֶׁר לֹא זָכַר עֲשׂוֹת חָסֶד וַיִּרְדֹּף אִישׁ־עָנִי וְאֶבְיוֹן וְנִכְאֵה לֵבָב לְמוֹתֵת׃
יז וַיֶּאֱהַב קְלָלָה וַתְּבוֹאֵהוּ וְלֹא־חָפֵץ בִּבְרָכָה וַתִּרְחַק מִמֶּנּוּ׃
יח וַיִּלְבַּשׁ קְלָלָה כְּמַדּוֹ וַתָּבֹא כַמַּיִם בְּקִרְבּוֹ וְכַשֶּׁמֶן בְּעַצְמוֹתָיו׃
יט תְּהִי־לוֹ כְּבֶגֶד יַעְטֶה וּלְמֵזַח תָּמִיד יַחְגְּרֶהָ׃
כ זֹאת פְּעֻלַּת שֹׂטְנַי מֵאֵת יְהוָה וְהַדֹּבְרִים רָע עַל־נַפְשִׁי׃
כא וְאַתָּה יְהוִה אֲדֹנָי עֲשֵׂה־אִתִּי לְמַעַן שְׁמֶךָ כִּי־טוֹב חַסְדְּךָ הַצִּילֵנִי׃
כב כִּי־עָנִי וְאֶבְיוֹן אָנֹכִי וְלִבִּי חָלַל בְּקִרְבִּי׃
כג כְּצֵל־כִּנְטוֹתוֹ נֶהֱלָכְתִּי נִנְעַרְתִּי כָּאַרְבֶּה׃
כד בִּרְכַּי כָּשְׁלוּ מִצּוֹם וּבְשָׂרִי כָּחַשׁ מִשָּׁמֶן׃
כה וַאֲנִי הָיִיתִי חֶרְפָּה לָהֶם יִרְאוּנִי יְנִיעוּן רֹאשָׁם׃
כו עָזְרֵנִי יְהוָה אֱלֹהָי הוֹשִׁיעֵנִי כְחַסְדֶּךָ׃
כז וְיֵדְעוּ כִּי־יָדְךָ זֹּאת אַתָּה יְהוָה עֲשִׂיתָהּ׃
כח יְקַלְלוּ־הֵמָּה וְאַתָּה תְבָרֵךְ קָמוּ וַיֵּבֹשׁוּ וְעַבְדְּךָ יִשְׂמָח׃
כט יִלְבְּשׁוּ שׂוֹטְנַי כְּלִמָּה וְיַעֲטוּ כַמְעִיל בָּשְׁתָּם׃
ל אוֹדֶה יְהוָה מְאֹד בְּפִי וּבְתוֹךְ רַבִּים אֲהַלְלֶנּוּ׃
לא כִּי־יַעֲמֹד לִימִין אֶבְיוֹן לְהוֹשִׁיעַ מִשֹּׁפְטֵי נַפְשׁוֹ׃

תרגום

וְשַׁוִּין עֲלַי בִּישְׁתָא חֲלַף טָבָא וְסַנְיָתָא חֲלַף דִּרְחִימִית׃ אַסְעַר עֲלוֹי רַשִּׁיעָא וְסִטְנָא יְקוּם עַל יְמִינֵיהּ׃ בְּאִידַּיְינֵיהּ יִפּוֹק חַיָּיב וּצְלוֹתֵיהּ תְּהֵי לְחוֹבְתָא׃ יְהוֹן יוֹמוֹי קְלִילִין מִנְיַן שְׁנוֹי יֵירַת אוֹחֲרָן׃ יְהוֹן בְּנוֹי יַתְמֵי וְאִתְּתֵיהּ אַרְמַלְתָּא׃ וּמְטַלְטְלָא יְטַלְטְלוּן בְּנוֹי וְיִשְׁאֲלוּן וְיִתְבְּעוּן מָה הֲוַת צַדְּתְהוֹן׃ יְגַבֵּב מְזוֹפָא לְכָל דִּילֵיהּ וְיִבְזוּן נוּכְרָאִין לֵיעוּתֵיהּ׃ לָא יְהֵי לֵיהּ נְגִיד חִסְדָּא וְלָא יְהֵי לֵיהּ חָיֵיס עַל יַתְמוֹי׃ יְהֵי סוֹפֵיהּ לְאִשְׁתֵּיצָאָה בְּדָר אוֹחֲרָן יִתְמְחֵי שְׁמְהוֹן׃ יִדְכִּיר עֲוָיַת אֲבָהָתוֹי קֳדָם יְיָ וְחוֹבַת אִמֵּיהּ לָא תִתְמְחֵי׃ יְהוֹוְן קְבִיל מֵימְרָא דַיְיָ תְּדִירָא וִישֵׁיצֵי מֵאַרְעָא דָּכְרָנֵיהוֹן׃ מְטוּל דְּלָא אִידְּכַר לְמֶעְבַּד טֵיבוּ וּרְדִיף גְּבַר עַנְיָא וַחֲשׁוֹכָא וּמְכִיךְ לִבָּא לְאִתְקַטָּלָא׃ וּרְחֵים לוּטָא וְאָתַת לֵיהּ וְלָא אִיתְרְעֵי בְּבִרְכְּתָא וְאִתְרַחֲקַת מִינֵּיהּ׃ וּלְבַשׁ לְוָטָא הֵיךְ לְבוּשָׁא וְעַלַּת הֵיךְ מַיָּא בְּגוּשְׁמֵיהּ וְהֵיךְ מִשְׁחָא בְּאֵבָרוֹי׃ תְּהֵוֵי לֵיהּ הֵיךְ לְבוּשָׁא יִתְעֲטַף וּלְקַמּוּר תְּדִיר יְזָרְזִינֵּהּ׃ דָּא עוֹבָדָא דְּשׂוֹטְנַי מִן יְיָ וּדְמַמַלְּלִין בִּישְׁתָא עַל נַפְשִׁי׃ וְאַנְתְּ אֱלֹהִים יְיָ עֲבֵיד עִמִּי מִן בִּגְלַל שְׁמָךְ הֵיךְ טוּבָךְ וְחִסְדָּךְ פְּצֵי יָתִי׃ אֲרוּם עַנְיָא וַחֲשִׁיךְ אֲנָא וְלִבִּי שְׁפֵי בְּגַוִּי׃ הֵיךְ טוּלָא בִּצְלוֹתֵיהּ אִתְנַגְּדִית אִטַּלְטְלֵית הֵיךְ גּוֹבָאִי׃ רְכוּבַי אִיתְקְלוּ מִצּוֹמָא וּבִישְׂרִי פְּתַרְתְּ מִלְּהֵוֵי פְּטִים׃ וַאֲנָא הֲוֵיתִי קְלָנָא לְהוֹן יֶחֱמוֹן יָתִי יְטַלְטְלוּן רֵישֵׁיהוֹן׃ סְעוֹד לִי יְיָ אֱלָהִי פְּרוֹק יָתִי הֵיךְ חִסְדָּךְ׃ וְיִדְעוּן אֲרוּם מַחְתָּךְ דָּא אַנְתְּ יְיָ עֲבַדְתָּהּ׃ יְלַטְטוּן הִינּוּן וְאַנְתְּ תְּבָרֵךְ יְקוּמוּן וְיִבַּהֲתוּן וְעַבְדָּךְ יֶחְדֵּי׃ יִלְבְּשׁוּן סִיטְנַי כִּיסוּפָא וְיִתְעַטְּפוּן הֵיךְ מְעִילָא בַּהֲתַתְהוֹן׃ אוֹדֵי יְיָ לַחֲדָא בְּפוּמִי וּבִמְצַע חַכִּימַיָּא אֲשַׁבְּחִינֵּיהּ׃ אֲרוּם יְקוּם מִן יְמִינָא דַּחֲשׁוֹכָא לְמִפְרוֹק מִמְּדַיְינֵי נַפְשֵׁיהּ׃

מסורה

כמים בקרבו · ותבא בלט ותכס מרגלותיו · וכל נביאים דכוו׳ חס׳ בר׳ מ׳ל וסי׳ ביחזקאל סימ׳ כ״ב ׃ יעטה ד׳ בקריאה וסימ׳ ועל שפם יעטה וטמא טמא · כאשר יעטה הרועה את בגדו · גם ברכות יעטה מורה · תהי לו כבגד יעטה ׃ כצל ד׳ רפי׳ בקריא׳ וסימ׳ כפלגי מים בציון׳ כצל בנטותו נהלכתי · ימי כצל נטוי · ימיו כצל עובר ׃ בשתם ד׳ בקריאה וסימ׳ הנני עשה את כל מעניך בסוף צפניה · ישמו על עקב בשתם · ישובו על עקב בשתם · ויעטו כמעיל בשתם ׃

לדוד מזמור נאם יי' לאדני. כבון לפרש זה המזמור על אברהם על דברתי מלכי צדק רק יקשה עלינו ציון שהיתה עיר דוד ונוכל לתקנו בדרך רחוקה מעט והנכון בעיני כי זה המזמור חברו אחד מהמשוררים על דוד כמו מזמור יענך יי' ביום צרה יי' בעזך ישמח מלך גם לשלמ' אלהים משפטיך למלך תן וחובר זה המזמור כאשר נשבעו אנשי דוד לאמר לא תצא עמנו במלחמ' וזאת תחלת דברי המשורר נאם יי' לאדני שהוא דוד: שב לימיני. והטעם שב בביתי ועבור אותי וטעם לימיני כי הימין עושה חיל והנה הטעם לא תצא עמנו למלחמ' כי ימין השם תלחם בעבורך והוא ישית אויביך הדום רגליך שיובאו לפניך שתרמסם: מטה. כי העוז והכח יצא מציון ששם הכבוד להשחית כל אויב שיבוא אליך אל ציון או טעמו כדרך תזכור כל מכאותיך בציון ששם הארון: עמך. יתנדבו להלחם בעבורך. אמר רבי משה בקיעת השחר ושם הרחם כנוי כדרך אז יבקע כשחר והוא ישבח דוד ודימהו אליו שהיה בגוף כטל והטעם כי לא כח לאדם במלחמות רבות שנלחם ויהיה כן מבקיעת השחר לך כאשר לא ילדותיך ואחרי' אמרו מהמקום השפל השחור לך מכת ילדותיך ופירו' טל כמו יטל את הגורל ורבי ישועה אמר כי מרחם אמך היית מוכן להיות מלך והנכון בעיני כי נדבות דרך קצרה כנפש נדבות והטעם אם הוצרכת לעשות מלחמה עמך יבואו אליך ביום כנפש נדבות ותראם בהדרי קדש מרחם משחר מעת עלות השחר יבוא כטל שהרגלת לראות בילדותיך כאשר היית רועה בצאן: נשבע. אתה כהן. כל כהן משרת וכן ובני דוד כהנים היו והטעם לעבוד את השם והנה הטעם שישראל ילחמו ואתה תקח המעשר כאשר לקח מלכי צדק מאברהם. ויו"ד דברתי נוסף ופירו' על דברת על מנהג כמו דוברות בים או תחסר אות כ"ף אתה כהן לעולם על דברת כמו על דבר שאתה כמלכי צדק. ועליו כתו' והוא כהן לאל עליון והנה תהיה מלת אתה בעבור אחרת. ורבי משה אמר בעבור שאתה מלך צדק כמו ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו והטעם דבלך להלחם כי השם עוזר ימינך ומחץ ביום אפו מלכים על ידיך: ידין. תחסר מלת אשר כמו עם לבבכם שלם וכן הוא ידין בגוים אשר הוא מלא גויות שים לו צבא רב הוא יעשה דין בגוים. על ארץ רבה שאיננה כקריאת אי והיא ארץ ישראל ומדי ופרס. ורבי משה אמר כי הטעם רבת בני עמון: מנחל. הטעם כל כך היו האויבים מפחדים ממנו כי בלכתם בדרכו' היה שותה מנחליהם ואין לאל ידם למונעו על כן היה מרים ראש ויש אומרים כי מרוב צבאותיו היה צריך ללכת דרך ששם נחל כי לא יספיקו לו מעיינים או הטעם שיובא אין בדרכי' המים מן הנוזלים בלי פחד כדרך מי ישקיני מים. ואל תתמה על ישתה גם ירים כי הנה מחץ לשון עבר והנה הוא על דרך המדבר על זמן עומד וכמוהו רבים: הללו יה אודה יי'. הללויה דברי המשורר הללו יה כמו כי אני אודה השם בכל לב. בסוד ישרים בסתר ועדה בגלוי וזה הוא שאודה לאמר גדולים מעשי יי' ודרושים מבוארים. אמר רבי מרינוס כי חפציהם על משקל זקניהם והטעם שימצא בהם הדורש כל חפציו שידרוש כמו וכל חפצים לא ישוו בה:

הוד

נאם יי' לאדני. רבותינו דרשוהו באברהם אבינו ואני אפרשנו כדבריהם נאם יי' לאברהם שקראוהו העולם אדוני שמענו אדוני: שב לימיני. התעכב לתשועתי והתחולל לה' אין ישיבה אלא עכבה וכן הוא אומר ותשבו בקדש לימיני לתשועת ימיני: עד אשית אויביך. אמרפל וחביריו: מטה. לשון משען כמו כל מטה לחם. מטה עזך ישלח יי' מציון כשתשוב מן המלחמה ואנשיך עייפים ורודפים ישלח לך יי' את מלכי צדק מלך שלם להוציא לחם ויין: ורדה. במלחמה: בקרב אויביך. לבטח: עמך נדבות ביום חילך. כשתאסוף חיל לרדוף אחריהם יתנדבו עמך ואוהביך לצאת עמך כמו שמצינו וירק את חניכיו ילידי ביתו ולא יותר וענר אשכול וממרא התנדבו מאליהם לצאת ללכת אחריו בעזרתו: בהדרי קדש מרחם משחר. זאת תהיה לך בזכות הדרות קדושה שהיו בך מבטן אמך שהכיר בוראו בן שלש שנים. מרחם משחר משכפלת מן הרחם כמו משילין פירות דרך ארובה ביום טוב ואיכא דתני משחירין: לך טל ילדותיך. לך יחשב ילדותיך דרכי יושר שהתנהגת בהם בילדותיך יהי לך לנועם כטל זה שהוא נעים ונוח: נשבע יי' ולא ינחם. לפי שהיה מתירא שלא יענש על האוכלוסין שהרג כאמר לו אל תירא אברם וגו' לא ינחם על הטובה אשר דבר עליך: אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק. ממך תצא הכהונה והמלכות להיות בניך יורשין את שם אבי אביך הכהונ' והמלכות שנתנה לו: דברתי מלכי צדק. יו"ד יתירה כמו רבתי עם על דברת מלכי צדק על פקודת מלכי צדק. אתה כהן יש במשמע כהן כהונה ושרר' כמו ובני דוד כהנים היו: אדני. אשר היה על ימינך במלחמה: מחץ ביום אפו. את ארבעה מלכים הוא ידין בגוים מלא גויות זו היא בשורת ברית בין הבתרי' שבא לו על מצרים וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי מלא גויות אסיפת פגרים מלא לשון אסיפה כמו קראו אחריך מלא אשר יקרא עליו מלא רועים והיכן דן מלא גויות את מצרים מת על שפת הים: מחץ ראש על ארץ רבה. זו היא דוגמת נבואת חבקוק מחצת ראש מבית רשע ראש פרעה שהיה ראש ושר על ארץ גדולה וחשוב על כל הארצות כמו שנאמר מושל עמים ויפתחהו שהיו כל האומות תחת ממשלת מצרים: מנחל בדרך ישתה וגו'. מנילוס הנהר בדרך הליכתו היתה ארצו שותה ולא היתה צריכה למי גשמים על כן היה מרים ראש ומתפאר יאור לי ואני עשיתי. ענין אחר יש לפרש המזמור הזה בדוד: נאם יי' לאדני. על עסקי אדוני שאול כשהייתי נרדף מפניו. לאדוני על אדוני כמו ואמר פרעה לבני ישר' ויש אלו אנשי המקום לאשתו: שב לימיני. התעכב והמתן לתשועתי: מטה עזך ישלח יי' מציון. מציון מעשים טובים המצויין בידך ד"א עוד תמלוך בציון ושם ישולח לך מטה עז ואז תרדה בקרב אויביך: עמך נדבות ביום חילך. עם ישרא' יתנדבו לעזרתך ביום שתעשה חיל כמו שמפורש בדברי הימים שהיו נקבצי' עליו מכל שבט ושבט בלכתו אל צקלג נפלו עליו ממנשה וגו' ומן הגדי נבדלו אל דוד וגו': בהדרי קדש מרחם משחר. בשביל הדרות קדושה שהיו בך מנעוריך: לך טל ילדותיך. ילדות טובה ושרץ כאה שהיה בך תהיה לך כטל שהוא נעים וערב ותעשה לך פירות להצליחך: נשבע יי' וגו'. שהמלכות תהא שלך עולמית: אתה כהן לעולם. ואיזו מן הכהונות כהונה שהיא למעלה מכהונת מלכי צדק וזוהי מלכות שהיא למעלה מכהונ' גדולה בשלשים מעלות: על דברתי מלכי צדק. למעלה מכהונת מלכי צדק שהיה כהן לאל עליון ואם תאמר אף הוא מלך היה מלוכה על הגוי' אינה מלוכה חשוב' כנגד ישר': אדני. יהיה תמיד על ימינך להושיעך: אשר מחץ ביום אפו מלכים. שנלחמו עם אברהם ועם יהושע ועם ברק: ידין בגוים מלא גויות. ועוד בימי חזקיהו בנך ידין באוכלוסי סנחריב קבוץ פגרים מתים. ומחץ בסנחריב שהוא ראשה של כנוש ואשור שהיה ארץ רבה. אשר מנחל בדרך היה שותה שנתפאר שפתו אוכלוסיו מימי הירדן שנאמר אני קרתי ושתיתי מים ואחריב וגו': על כן ירים ראש. היה משתבח ומתפאר בגודלו: זכר עשה לנפלאותיו. מזמור זה הוסד באלף בי"ת אות אחת בראש הפסוק ואחת באמצעיתו וכן כלם מאלף ועד תי"ו וכמו כן מזמור השני הראשון מדבר בשבחו של הקב"ה והשני מספר בשבחו של צדיק ירא יי' קבע לישראל שבתות ומועדים ומכות שכתוב בהם וזכרת כי עבד היית במצרים. לפי שהוא חנון ורחום על בניו וחפץ להצדיקם:

קי לרגליך ב' וסימ' והם תכו לרגלך ישא מדברתיך. עד אשית אויביך הדום רגליך. בתרא מל': ינחם ד' וסימ' פן ינחם העם. כי ינחם יי' מאנקתם. לא ישקר ולא ינחם. נשבע יי' ולא ינחם. וא' וינחם יי' על הרעה:

קי לְדָוִד מִזְמוֹר נְאֻם יְהוָה לַאדֹנִי שֵׁב לִימִינִי עַד־אָשִׁית אֹיְבֶיךָ הֲדֹם לְרַגְלֶיךָ: מַטֵּה עֻזְּךָ יִשְׁלַח יְהוָה מִצִּיּוֹן רְדֵה בְּקֶרֶב אֹיְבֶיךָ: עַמְּךָ נְדָבֹת בְּיוֹם חֵילֶךָ בְּהַדְרֵי־קֹדֶשׁ מֵרֶחֶם מִשְׁחָר לְךָ טַל יַלְדֻתֶיךָ: נִשְׁבַּע יְהוָה וְלֹא יִנָּחֵם אַתָּה־כֹהֵן לְעוֹלָם עַל־דִּבְרָתִי מַלְכִּי־צֶדֶק: אֲדֹנָי עַל־יְמִינְךָ מָחַץ בְּיוֹם־אַפּוֹ מְלָכִים: יָדִין בַּגּוֹיִם מָלֵא גְוִיּוֹת מָחַץ רֹאשׁ עַל־אֶרֶץ רַבָּה: מִנַּחַל בַּדֶּרֶךְ יִשְׁתֶּה עַל־כֵּן יָרִים רֹאשׁ:

קיא

הַלְלוּ יָהּ אוֹדֶה יְהוָה בְּכָל־לֵבָב בְּסוֹד יְשָׁרִים וְעֵדָה: גְּדֹלִים מַעֲשֵׂי יְהוָה דְּרוּשִׁים לְכָל־חֶפְצֵיהֶם:

ל"ה חס' ב' דין זכולן ל' — ל' חס' ל' וחד כהררי ל' וכתי' כן — ר' — ל' וחד ומלכי צדק' קל' — ט' — ר' — י"א כתי' יוד — ל' ל'

גויות ב' חד חס' וחד מלא

עַל יַד דָּוִד תּוּשְׁבַּחְתָּא אֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ לְשַׁוָּאֲתִי רִיבּוֹן כָּל יִשְׂרָאֵל בְּרַם אֲמַר לִי תּוּב וְאוֹרִיךְ לְשָׁאוּל דְּמִן שִׁבְטָא דְּבִנְיָמִין עַד דִּימוּת אֲרוּם לֵית מַלְכוּת מִקַּרְבָא אַחַבְרְתָּהּ וּבָתַר כֵּן אֲשַׁוֵּי בַּעֲלֵי דְבָבָךְ כְּבִישׁ לְרִיגְלָךְ: ת"א אֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ לְמִיתַּן לִי רַבְּנוּתָא חֲלַף דְּיָתֵיבִית לְאוּלְפַן אוֹרַיְתָא יְמִינִי אוֹרִיךְ עַד דַּאֲשַׁוֵּי בְּעֵיל דְּבָבָךְ כְּבִישׁ לְרִיגְלָךְ: חוּטְרָא דְעוּשְׁנָךְ יְשַׁדַּר יְיָ מִצִּיּוֹן וְתִהְוֵי רָדֵי בִּמְצַע בַּעֲלֵי דְבָבָךְ: עַמָּךְ דְּבֵית יִשְׂרָאֵל דְּמִתְנַדְּבִין לְאוֹרַיְתָא בְּיוֹם אַגְחוּת קְרָבָךְ תִּסְתַּיַּיע עִמְּהוֹן בְּשִׁיבְהוֹרֵי קוּדְשָׁא רַחֲמִין דֶּאֱלָהָא יִסְתַּרְהֲבוּ לָךְ הֵיךְ נַחְתּוּת טַלָּא יָתְבִין לְרוּחְצָן תּוֹלַדְתָּךְ: קַיֵּים יְיָ וְלָא יְתוּב דְּאַנְתְּ מִתְמַנֵּי לְרַבָּא לְעָלְמָא דְּאָתֵי בְּגִין זְכוּתָא דַּהֲוֵיתָא מֶלֶךְ זַכַּי: שְׁכִינְתָּא דַּיְיָ עַל יְמִינָךְ מְחָא בְּיוֹם רוּגְזֵיהּ מַלְכַיָּא: אִתְמַנָּא לְדַיָּין עַל עַמְמַיָּא מְלֵי אַרְעָא גוּשְׁמֵי רַשִּׁיעַן קְטִילִין מְחָא רֵישֵׁי מַלְכַיָּא עַל אַרְעָא סְגִיעִין לַחֲדָא: מִפּוּם נְבִיָּא בְּאוֹרְחָא אוּלְפַן יְקַבֵּל מְטוּל הֵיכְנָא יִזְקוֹף רֵישָׁא: הַלְלוּיָהּ אֲשַׁבַּח קֳדָם יְיָ בְּכָל לִבָּא בְּרָזֵיהוֹן דְּתְרִיצַיָּא וּכְנִישְׁתָּא: רַבְרְבִין עוֹבָדַיָּא דַּיְיָ מִתְבַּעְיָן לְכָל דְּצָבְיָין לְהוֹן:

גויות ב' א' מל' וא' חס' וסי' את גוית שאול ואת גוית בניו. ידין בגוי' מלא גויו' · וסי' מאן דמל' מל': מנחל ד' וסי' נמסר בסדר דברים: קי"א גדולים מגדולים גודלהון חס' בגו' מל' וסימ' נמסר בשפטי' סימן ה' ובירמיה סימן כ"ה:

הוד · הלא מעשיו גדולים דרושים הם לדורשיהם ומנפלאותיו כי פועל השם נראה לעין על כן הוד והדר וטעם וצדקתו שכל פעלו צדק׃ זכר · הטעם בכל דור יעשה זכר לנפלאותיו שעשה במצרים שהוא חנון ורחום לחון הצועקים אליו כמו ושמעתי כי חנון אני׃ טרף · דבר ויכלו את מצרים כמו הטריפני · טעם יזכור לעולם בריתו הוא ברית בין הבתרים ושם כתוב ואחרי כן יצאו ברכוש גדול׃ כח · הטעם שהשם עושה חסד ומשפט וצדקה וזה הוא שהגיד לעמו ללכת אחריו לתת להם כדרך כי לא באתם עד עתה וכתו׳ כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען ושם כתו׳ את משפטי תעשו והנה פירש כח מעשיו׃ מעשי · פקודיו · הם התורות והמצות הנטועות בלב כל האדם על כן אמר עמהם נאמנים׃ סמוכים · השם סומכם לעד על כן יעמדו והוא עשה באמת ובדרך ישר׃ פדות · טעם פדות לעולם ישלח פדות לעמו והם השומרים בריתו כי בריתו לעולם עומדת והוא קדוש ולא יוכל נברא לחלל בריתו על כן נורא׃ ראשית · בעבור שהזכיר שהוא נורא אמר ראשית חכמה יראת יי׳ שכל טובים לכל עושי פקודיו וכל אחד מהעושי׳ תהלתו עומדת לעד כמו בנות בעדה עלי שור ויתכן שיסוב וי״ו תהלתו אל שכל טוב׳ ורבי משה אמר כי ה״א ומ״ם עושיהם שבים אל החכמה והיראה והטעם כי העושי׳ כפי חיובם וכדרך שורו׃ הללו יה אשרי איש · הללו יה דבר המשורר כמוכי ואמרו אשרי איש ירא יי׳ שסמר בשרו ממצות לא תעש׳ לא בעבור יראתו או פחד מלך או על דבר חרפה ובזיון רק בעבור יראתו מהשם׃ במצותיו חפץ מאד׳ הם מצות עשה · וטעם מאד כי בכל מאדו יעשה׃ גבור · חסר כף כמו ועיר פרא והטעם כגבור נודע בדורו כן יהיה זרעו׃ דור ישרים · הוא האב והבן והברכ׳ היא הון ועושר בביתו והחון שים לו לא עשהו בחמס וגזל רק בצדק על כן וצדקתו׃ זרח · הצרות דומות לחשך כמו העם ההולכים בחשך והישועה לאור על כן כי אשב בחשך יי׳ אור לי והנה בבא הצרות על העולם יזרח אור לישרים והוא השם שהוא חנון ורחום וצדיק או יהיה אור מוסף אחר עמו כאילו הוא אור חנון׃ טוב · כמו הפוך איש טוב כמו כל רבי׳ עמים כי הכל נכון בלשונינו או טעמו מה טוב וככה הוא טוב הוא איש שהוא חונן ואמר חונן ללכת אחרי השם שהוא חנון ומלת יכלכל כפול כמו וכל בשלים · במשפט כאשר הוא ראוי לעשות · ויש אומרי׳ כי יכלכל כמו יכלכל מהלהו׃ כי · הזכיר כי אחריתו טובה וזה הוא כי לעולם לא ימוט הצדיק יעמוד זכרו כדרך וצדיק יסוד עולם׃ משמועה · שהיא כללת עמו או מדינתו והזכיר למה לא יירא כי לבו בטוח בשם והוא תואר על משקל עבוש וככה סמוך לבו בברה שתבא עליו לבדו מאויביו׃ פזר · לא הזכיר פעול פזר גם נתן כי הוא נודע כי מלת לאביונים תודיענו וטעם צדקתו כי מדרך צדק לעזור בני גילו או על דרך וצדקה תהיה לנו׃ רשע · הפך הצדיק בראותו שומר הצדיק יכעס ברוב הקנאה · שיניו כפי מחשבתו שיחרוק שוי שיניו להנקם וזה יהיה כי ימס כל זה שיחשוב וככה תאות רשעי׳ שיתאוו רע לטובים׃ הללויה הללו עבדי יי׳ · טעם לאמר הללו שלשה פעמים כדרך היכל יי׳ פעם אחרי פעם וטעם עבדי יי׳ אתם עבדי יי׳ כמו הקהל חקה אחת לכם ואמרו כן יהי וזאת היא התהלה באמת׃ ממזרח · ככה אורך הישוב שהם י״ב שעות ולא כן הרוחב על כן כתוב השתובבת עד רחבי ארץ׃ רם · הוא מרומם על כל תהלות שיהללוהו כל גוים שהם בשבעה גבולות ממזרח שמש עד מבואו והאות על זה כי על השמים כבודו שהם למעלה על כל גוים ויתכן היות רם מוסף אחר ורם על השמים כבודו׃

רשי

טרף נתן · מזון׃ כח מעשיו הגיד לעמו · כשנתן להם נחלת גוים הודיעם כחו וגבורתו · ומדרש תנחומא כתב לישראל מעשה בראשית להודיעם שהארץ שלו ובידו להושיב בה כל מי שירצה ולעקור אלו ולהושיב אחרים שלא יוכלו האומו׳ לומר לישראל גזלני׳ אתם שכבשתם ארץ שבעה גוים׃ סמוכים · הם פקודיו על כמך עד מחוזקין בעונשין ואזהרות והפרשיות קבועות זו על זו כסדר ולדרוש וזהו שאמר שלמה שוקיו עמודי שש וגו׳׃ דור ישרים · אשר יבורך יהי זרעו׃ זרח בחשך אור · כמו הזריח ומדרשו הוא עצמו כביכול נעשה להם אור כמו יי׳ אורי וישעי׃ טוב איש חונן ומלוה וגו׳ · שחונן דלים ומלוה להם ואינו מדקדק לומר אין יכולת בידי ואת דבריו הצריכין לו במאכל ובמשתה ובכסות מכלכל במשפט ובמדה וחס על נכסיו׃ יכלכל דבריו במשפט · מנהיג חפציו׃ נכון לבו · נאמן לבו ליוצרו׃ סמוך לבו · נשען ובטוח על הקב״ה׃ רשע יראה וכעס · לשון פעל כמו ויכעס לפיכך נקוד חציו קמץ וחציו פתח וטעמו למטה׃

וצדקתו ג׳ וסימ׳ וחסד יי׳ מעולם ועד עולם · הוד והדר פעלו · הון ועשר בביתו׃ חנון ורחום ח׳ וסימ׳ וקרעו לבבכם ואל בגדיכם · על כן קדמתי לברוח תרשישה · כי בשובכם על יי׳ · זכר עשה לנפלאותיו · זרח

הוֹד וְהָדָר פָּעֳלוֹ וְצִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד׃ זֵכֶר עָשָׂה לְנִפְלְאֹתָיו חַנּוּן וְרַחוּם יְהוָה׃ טֶרֶף נָתַן לִירֵאָיו יִזְכֹּר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ׃ כֹּחַ מַעֲשָׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ לָתֵת לָהֶם נַחֲלַת גּוֹיִם׃ מַעֲשֵׂי יָדָיו אֱמֶת וּמִשְׁפָּט נֶאֱמָנִים כָּל־פִּקּוּדָיו׃ סְמוּכִים לָעַד לְעוֹלָם עֲשׂוּיִם בֶּאֱמֶת וְיָשָׁר׃ פְּדוּת שָׁלַח לְעַמּוֹ צִוָּה־לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ קָדוֹשׁ וְנוֹרָא שְׁמוֹ׃ רֵאשִׁית חָכְמָה יִרְאַת יְהוָה שֵׂכֶל טוֹב לְכָל־עֹשֵׂיהֶם תְּהִלָּתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד׃

קיב

הַלְלוּ יָהּ אַשְׁרֵי־אִישׁ יָרֵא אֶת־יְהוָה בְּמִצְוֹתָיו חָפֵץ מְאֹד׃ גִּבּוֹר בָּאָרֶץ יִהְיֶה זַרְעוֹ דּוֹר יְשָׁרִים יְבֹרָךְ׃ הוֹן־וָעֹשֶׁר בְּבֵיתוֹ וְצִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד׃ זָרַח בַּחֹשֶׁךְ אוֹר לַיְשָׁרִים חַנּוּן וְרַחוּם וְצַדִּיק׃ טוֹב־אִישׁ חוֹנֵן וּמַלְוֶה יְכַלְכֵּל דְּבָרָיו בְּמִשְׁפָּט׃ כִּי־לְעוֹלָם לֹא־יִמּוֹט לְזֵכֶר עוֹלָם יִהְיֶה צַדִּיק׃ מִשְּׁמוּעָה רָעָה לֹא יִירָא נָכוֹן לִבּוֹ בָּטֻחַ בַּיהוָה׃ סָמוּךְ לִבּוֹ לֹא יִירָא עַד אֲשֶׁר־יִרְאֶה בְצָרָיו׃ פִּזַּר נָתַן לָאֶבְיוֹנִים צִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד קַרְנוֹ תָּרוּם בְּכָבוֹד׃ רָשָׁע יִרְאֶה וְכָעָס שִׁנָּיו יַחֲרֹק וְנָמָס תַּאֲוַת רְשָׁעִים תֹּאבֵד׃

קיג

הַלְלוּ יָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי יְהוָה הַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה׃ יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃ מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ עַד־מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְהוָה׃ רָם עַל־כָּל־גּוֹיִם יְהוָה עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ׃

שבחא ושבהור עובדיה וזכותיה קיימא לעלמין׃ דכרן טב עבד לפרשותיה חיננא ורחמנא יי׳׃ מזונא יהב לדחלוי ידכיר לעלם קיימיה׃ חיל עובדוי חוי לעמיה למתן להון אחסנת עממיא׃ עובדי ידוי קושטא ודינא מהימנין על פיקודוי׃ סמוכין לעלמי עלמא מיתעבדין בקושטא ותירוצא׃ פורקנא שלח לעמיה פקיד לעלם קיימיה קדישא ודחילא שמיה׃ שירוי חוכמתא דחלתא דיי׳ סכלא טבא לכל עובדיהון תושבחתיה קיימא לעלמין׃ הללויה טוביה דגברא דחיל ית יי׳ בפיקודוי צבי לחדא׃ גבר באוריתא יהוין בנוי בדר תריציא יתברך׃ מזלא ועתרא בביתיה וזכותיה קיימא לעלמין׃ דנח בחשוכא נהור לתריציא חיננא ורחמנא וצדיקא׃ גברא טבא חייס על ענייי ומוזיף יסובר מילוי כהלכתא׃ ארום לעלם לא יזוע לדכרן עלם יהי זכי׃ משמועתא בישא לא ידחל תקין ליביה רחיץ במימרא דיי׳׃ סמיך ליביה לא ידחל עד דיחמי פורקנא בעקתא׃ בדר ממוניה יהב לחשיכי זכותיה קיימא לעלמא תוקפיה תרים באיקרא׃ רשיעא יחמי ויכעוס עלוי שינוי יעסי ואיתמסא ריגוג רשיעי תביד׃ הללויה שבחו עבדיא דיי׳ שבחו ית שמא דיי׳׃ יהוי שמא דיי׳ מברך מהשתא ועד עלמא׃ ממדנח שמשא עד מטמעיה משבח שמא דיי׳׃ רמא על כל עממיא יי׳ עלוי שמיא איקריה׃

מסרה

בחשך אור · חנון ורחום יי׳ ארך אפי׳ דתהלה לדו׳ · וימאנו לשמוע דעזרא · וכרחמיך הרבים דעזר׳׃ פדו׳ ג׳ חד חס וסימ׳ ושמתי פדת · פדות שלח לעמו · והרבה עמו פדות · קדמא חס׳׃ קי״ב יבורך ד׳ ב׳ פתחין וסימ׳ הנה כי כן יברך גבר · גבור בארץ יהיה זרעו · ועתה הואל וברך את בית עבדך דשמואל · טוב עין הוא יברך · עבדא וגברא פתחין׃ בטוח ב׳ חד חס׳ וחד מל׳ וסימ׳ יצר סמוך · משמועה רעה לא יירא׃ קדמ׳ מלא׃ סמוך ב׳ וסי׳ יצר סמוך · סמוך לבו לא יירא׃ וכעס ב׳ חד פתח וחד קמץ וסימ׳ רשע יראה וכעס שניו יחרק · גם כל ימיו בחשך יאכל וכעס · קדמא פתח · ואינון מן א״ב א׳ פת׳ וא׳ קמץ וסימ׳ נמסר במס׳ רבת׳ בערך פתח׃ קי״ג מברך ג׳ וסימ׳ את אשר תברך · יהי שם יי׳ מברך · ויאמ׳ ערום יצתי · וא׳ ומברך וסימ׳ ועתה הואלת לברך את בית עבדך דד״ה׃ מהלל ג׳ וסימ׳ בסיפרא סימן י״ח׃

יש אומרים כי המגביהי פועל עומד כמו אם תגביה כנשר והאמת שהוא פועל יוצא והפעול הוא קנך. אמר רבי משה כי פעול המגביהי הוא כבודו ויו"ד המגביהי כיו"ד רבבי מרום ואמר כי כן הפירוש המגביהי לשבת בשמים המשפילי לראות בארץ וכמוהו אבני שוהם לאפוד ואבני מילואים לחשן ולפי דעתי שהוא כמשמעו

מי כיי' אלהינו. בשמים ובארץ שיהא מגביה לשבת ומשפיל לראות. מגביהי משפילי מקימי להושיבי מושיבי כלם יו"ד יתירה בהם: עקרת הבית. ציון שהיא כעקרה יושבכה: אם הבנים שמחה. כי חלה וגם ילדה ציון את בניה: מעם לועז. עם שפת לשון אחר שאינו לשון הקדש וחברו את עם כועז לא תראה עם עמקי שפה וגו' וכון ולמ"ר כחלפות זו בזו כמו כשכה שהיא לשכת בספר עזרא: היתה יהודה לקדשו. לקח יהודה לגורלו חבלו וקדושתו ואף הם קדשו שמו בירידת הים כענין שנאמר שרי יהודה רגמתם וכמו כן למדר' באגדה מקרא זה היתה יהודה לקדשו שקפץ נחשון לתוך הים ואמר אני ארד תחילה וזהו שאמר היתה יהודה לקדשו: הירדן יסוב לאחור. שכל מימיו כראשית נבקעו: חולי ארץ. המחולל ארץ ויו"ד יתירה בו כמו מגביהי משפילי וההופכי: למעינו מים. וי"ו יתירה כמו וי"ו של וחיתו יער: לא לנו. לא בשבילנו ובבוסר מעשינו תעשה עמנו: כי לשמך תן כבוד. כדי שלא יאמרו איה נא אלהיהם: ולא ימישון. לשון ימושני אבי: יראי יי'. אלו הגרים: אהבתי

יבני' ד' וסימ' ויאמר למחר. בימי גוי גדול. אין קדוש כיי'. מי כיי' אלהינו המגביהי: מאשפות ב' חס' וסימ' מקים מעפר דל ודהנה. מקימי מעפר דל: קי"ד היתה ה' רפ' וסימ' היתה לי נחלתי כאריה ביער. היתה עלי ידי"י'. היתה לי דמעתי לחם יומם. היתה יהודה לקדשו. היתה כאניות סוחר: הים ל' רפ' והים בקעה לפניה.

מִי כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת׃ הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ׃ מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן׃ לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ׃ מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ׃

קיד בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז׃ הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו׃ הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר׃ הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן׃ מַה לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר׃ הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן׃ מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב׃ הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ מָיִם׃

קטו לֹא לָנוּ יְהוָה לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל חַסְדְּךָ עַל אֲמִתֶּךָ׃ לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה נָא אֱלֹהֵיהֶם׃ וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ עָשָׂה׃ עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם׃ פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ׃ אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן׃ יְדֵיהֶם וְלֹא יְמִישׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ לֹא יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם׃ כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם׃ יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּיהוָה עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא׃ בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַיהוָה עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא׃ יִרְאֵי יְהוָה בִּטְחוּ בַיהוָה עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא׃ יְהוָה זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת בֵּית אַהֲרֹן׃

ל"ל · ל · ל · ב' חס · ל · ל · ל · ל · ל דסמי' · ל חס · ה' ל"ף · ל · ל רף · ג' · ג' · ל' ונחי · ל · ג' · ל · יתר כחלמיש · י"ח כסו' על על ומלה ביניהון · ז' כסו' כסל ולא לא · ב' חד חס' ולא יוכלון ולא ולא · ג' ומל · ה' חס' בכתו' · ל · ל · י"ג

מַן כְּוָותֵיהּ דַיְיָ אֱלָהָנָא דְגָבִיהַּ מוֹתְבֵיהּ לְמִיתַּב׃ דְמַמִיךְ עַיְינֵיהּ לְמֶחְמֵי בִּשְׁמַיָא וּבְאַרְעָא׃ מְקִים מֵעַפְרָא מִסְכֵּינָא מִקִקְלְתָא יָרִים חֲשׁוּכָא׃ לְאוֹתָבָא עִם רַבְרְבַיָא עִם רַבְרְבֵי עַמֵּיהּ׃ מוֹתִיב כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דִמְתִילָא לְעַקְרָא דְיָתְבָא מוֹרִיקָא לֶאֱינָשֵׁי בֵּיתָהּ מַלְיָא אוֹכְלוֹסִין הֵיךְ אִימָא דִי עַל בְּנַיָא חַדְיָא הַלְלוּיָהּ׃ בְּמִפַּק יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַמָּא בַּרְבְּרָאֵי׃ הֲוַת כְּנִשְׁתָּא דְבֵית יְהוּדָה אֲחִידָא לְקַדִּישֵׁיהּ יִשְׂרָאֵל לְשַׁלִּיטוֹי׃ יַמָּא אִסְתַּכַּל וְאַפַּךְ יוֹרְדְנָא חֲזַר לְאָחוֹר׃ טוּרַיָא טַפְּזוּ הֵיךְ דִכְרִין גִּילְמָתָא הֵיךְ בְּנִין דְעָן׃ מַה לָּךְ יַמָּא אֲרוּם תְּאַפֵּיךְ יוֹרְדְנָא תְּחֲזוֹר לַאֲחוֹרָא׃ טוּרַיָא טַפְּזוּ הֵיךְ דִכְרִין גִּילְמָתָא הֵיךְ בְּנִין דְעָן׃ מִן קֳדָם קְיָרִיס אִתְחַלְחָלִי אַרְעָא מִן קֳדָם אֱלָהָא דְיַעֲקֹב׃ דְהַפֵּיךְ טִינָרָא לַאֲרִיתָא דְמַיָא שָׁמִיר לְעַיְין דְמַיִין׃ לָא מְטוּלְתָנָא יְיָ לָא מְטוּל זַכְוָותָנָא אֲרוּם לִשְׁמָךְ הַב אִיקָרָא מְטוּל טוּבָךְ וּמְטוּל קוּשְׁטָךְ׃ לְמָא יֵימְרוּן עַמְמַיָא אַן הַשְׁתָּא אֱלָהָהוֹן׃ וֵאלָהָנָא מְדוֹרֵיהּ בִּשְׁמַיָא כָּל דִי צָבֵי עֲבַד׃ טַעֲוָתְהוֹן דִכְסַפָּא וְדַהֲבָא עוֹבַד יְדוֹי בַּר נָשׁ׃ פּוּמָא לְהוֹן וְלָא מְמַלְלִין עַיְינִין לְהוֹן וְלָא חָמְיָין׃ אוּדְנִין לְהוֹן וְלָא שָׁמְעִין נְחִירֵי לְהוֹן וְלָא מְרִיחִין׃ יְדֵיהוֹן וְלָא מְמַשְׁמְשִׁין רִיגְלֵיהוֹן וְלָא מְהַלְּכִין לָא מְרַנְנִין בְּעִינְקֵיהוֹן׃ דִיכְוַתְהוֹן יְהוֹן עוֹבְדֵיהוֹן כָּל דִי מִתְרְחִיץ עֲלֵיהוֹן׃ יִשְׂרָאֵל רְחִיץ בְּמֵימְרָא דַיְיָ סַעֲדְהוֹן וּתְרֵיסֵיהוֹן הוּא׃ דְבֵית אַהֲרֹן רְחִיצוּ בְּמֵימְרָא דַיְיָ סַעֲדְהוֹן וּתְרֵיסֵיהוֹן הוּא׃ דַחֲלַיָא דַיְיָ רְחִיצוּ בְּמֵימְרָא דַיְיָ סַעֲדְהוֹן וּתְרֵיסֵיהוֹן הוּא׃ מֵימְרָא דַיְיָ דְכַר יָתָנָא לְטַב יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ יַת בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ יַת בֵּית אַהֲרֹן׃

מסרה

ואינון מן כ"ה זוגין רפ' חד נסיב וי"ו וחד לא נסיב וי"ו וסימ' נמסר במס' רבת' בערך אות הוי"ו: חלמיש ד' בליש' קמצין ומיוחדים וסימ' חלמיש למעינו מי'. בחלמיש שלח ידו. מצו' החלמי' שמתי פני בחלמיש. וחד מחלמיש צור: קט"ו על חסדך על חד מן י"ח פסוקי' על על ומלה ביניהון וסימ' נמסר במלכים כ' סימן ט"ו: אזני' ז' וסימ' פקוח אזני' ולא' להשמעות אזנים. בן אדם בתוך בית המרי. שמעו נא זאת עם סכל. אזנים להם ולא ישמעו. וחברו ולא יאזינו. אזנים כרית לי: בגרונם גרונם ג' ב' מל' וא' חס' וסימ' קבר פתוח גרונם. ולא יהגו בגרונם' רוממות אל בגרונם:

המגביהי מקום שבתו בשמים ובארץ הכל שפלים נגדו וטעם לראות כי הכל ידע כמו הדבר הנראה וזה הוא הכתו' בתורה הוא אלהי האלהים ואחריו עושה משפט גר יתום: מקימי. גם זה הכתוב קשור כי העפר שהוא הארץ כנקודת העגול הגדול שהוא המקיף והנה הטעם כי השם העליון ירומם האביון ואילו היה בעפר דרך משל על כן טעם מקים. אשפות לשון יחיד מאשפתות ואף על פי שהוא על משקל אחד הטעם כפול: להושיבי. היו"ד נוסף כמו מקימי ואחר שהזכיר נדיבים באר כי אלה הנדיבים הם נדיבי עמו שהם כבדים כדרך תהלה לכל חסידיו: מושיבי עקרת. במשקל גברת ואין המלה סמוכה אל הבית העקרה יושיבנה היא שבה בית כמו מושיב יחידים ביתה והבית כמו בית אהרן בית יעקב אים וביתו וטעם אם הבנים כי תהיה העקרת אם ה' הבנים שמחה כדברי חנה כי שמחתי בישועתך ואחם המשורר במלת הללויה על אלה כפלאות שעשה השם: בצאת ישראל. לועז מדברי רז"ל כמו לעז על בניה או ללועזות: היתה יהודה: לשון נקבה כמו ותרא בגדה אחותה יהודה והזכיר יהודה כי יהודה גבר באחיו: ישראל ממשלותיו. ממשלת כהנים ועדת יהודה לקדשו כמו ובני קרוש: הים. שנקבעו מימי הים ומי הירדן קמו נד אחד: ההרים. רעמו מפני כבוד השם: מה. כאילו המשורר ישאלם למה זה וטעם כי תנוס שסב לחרבה ויבשו המים. וטעם ההרים הוא ההופכי הצור אגם מים ובפסוק ההרים וכל גבעות אפרים הספרם שים ביניהם: מלפני. יו"ד חולי נוסף והוא שם הפועל כמו לא יוכלו קום ובעבור היות המלך באל"ף ארץ היתה מלת חולי מלעיל כאילו כתו' חול תחול הארץ או חולי כווי כמו קומי והטעם מהדין הוא שתחולי הארץ ועתה יפרש טעם רקידת ההרים: ההופכי. כי הוא יבש מי הים והירדן והמי' לחים והוציא כחלים שהם לחי' מסלע שהוא יבש גם וי"ו למעינו נוסף והנה הטעם כי השם לבדו יעשה דבר והפך הדבר והנה הים והירדן והצורים בקעם והפך תולדתם: לא לנו יי' לא לנו. בעבורינו כמו אמרי לי כי לשמך. שהוא נקרא עלינו תן כבוד וזה שתעשה בעבור חסדך: למה. כה. עתה וכבר פירשתיו: ואלהינו בשמים. בעליונים או בעבור כי מן השמים תבאנה כל הגזרות בארץ: עצביהם. הזכיר גדולת השם ושאין כח לאלהי העמים וקראם עצבים כי הם לעצבון לעובדיהם ולא יועילום. מעשה ידי אדם דרך קלון להם שיעבדו משמשיהם: פה. והמציירים כבדים מהם כי הם ירגישו גם ידברו: אזנים. הזכיר ארבע הרגשות והכיח האכילה כי אין צורך לה: ידיהם. כנגד ידיהם ורגליהם וטעם יהגו כיוכה גם עוף אחר: כמוהם. דרך תפלה: ישראל. אמר בטח כנגד כל אשר בוטח בהם. אמר בן בלעם כי עזרם ומגנם הוא היה ראוי להיותו עזרכם ומגנכם הוא והנכון בעיני שהוא כך ישראל בטח ביי' כי הוא לעולם עזר לישראל ומגנם כמו מגן עזרך: בית. אחר שהזכיר ישראל הזכיר קדושיו והם בית אהרן: יראי. אחר כן כלל לירא השם בכל עם ועם: יי'. אמר רבי משה כי זכרנו הזכרים שלנו ויברך בית ישראל הנקבות ואין זה נכון כי בית אהרן אינם נקבות אים ובית ... זכרנו תגזרת זכירה והאות על זה שהוא קמוץ כי אילו היה תגזרת זכרים היה הרי"ש בקמץ קטן רק הטעם השם שזכרנו תמיד הוא יברך אלה הבוטחי' בו ושב להזכירם: יברך

אהבתי כי ישמע יי׳ את קולי · כך אמר דוד לאחר שנפטר שאול והוא מלך שובי נפשי למנוחיכי כי יי׳ גמל עליכי חסד ולך קוני אני מתאויתי כי חלצת נפשי ממות אהבתי כי ישמע יי׳ תאבתי שישמע יי׳ את קולי : ובימי אקרא · בימי צרתי אקראנו ובימי גאולתי אשבחנו : חבלי מות · חבורות אויבינו המבקשים להמיתנו · חבלי מות חבלי שאול כלם לשון חבורות הם כמו חבל נביאים : מצרי שאול · גבולי שאול : בארצות החיים · ארץ ישראל שגרשוני אויבי ורודפי ממנה בימי שאול ועל כרחם חזרתי : האמנתי כי אדבר · האמנתי את דברי ציבא שאמר על מפיבושת כשאדבר הנה לך כל אשר למפיבושת · אז אני עניתי מאד דברתי קשה ונעניתי לך : אני אמרתי בחפזי · לנוס מפני אבשלום · כל האדם כוזב ובוגד באוהבו כי ראיתי את בני בוגד בי ומבקש את נפשי וכל ישר׳ גומלים לי רעה תחת טובה לפיכך האמנתי לציבא ואמרתי אף מפיבשת כוזב ובוגד בו כל לשון כזב אינו אלא לשון חסרון מבטח שבטחו עליו פלי״כנ״א בלע״ז כמו אשר לא יכזבו מימיו ויש פותרין אותו אני אמרתי בחפזי בסלע המחלוקת שהיה שאול ואנשיו עוטרים אלי ואל אנשי לתופשני ושם נאמר ויהי דוד נחפז ללכת · כל האד׳ כוזב אף שמואל הנביא שהוא נאמן לנביא אף הוא כוזב שמשחני למלך · משאתי · כוס ישועות אשא אביא הנסכים על התודות שנדרתי כמו שנאמר לך אזבח זבח תוד׳ ועל אותו הכוס בשמך אקרא על הישועה זו שכן אין הלוי אומר שירו אלא על היין : נגדה נא לכל עמו · נגד כל עמו : יקר בעיני יי׳ · הראני הקב״ה שדבר קשה וכבד הוא בעיניו להמית את חסידיו : המותה · המות כמו הביתה החוצה : עבדך בן אמתך · אינו דומה תרבות עבד הלקוח מן השוק לילוד משפחה שבבית : פתחת למוסרי · התרתה מעל צוארי מוסרות ומוטות : זבח

יברך · וטעם הקטנים שיהיו שוים בברכה עם הגדולים : יוסף · הנה פירש מה היא הברכה כי היא תוספת ולהפך הקללה היא חסרון : ברוכים · שב לפרש כי התפלה שהתפלל לברכם תתקיים וטעם עושה שמים וארץ שתקן היבשה והרקיע כמו ביום עשות יי׳ אלהים ארץ ושמים והנה הטעם כי הוא מושל בעליון ובשפל והוא יברך אתכם :

השמים · אמר רבי משה כי השמים כמו מקום ואני כבר פירשתיו בספר השם כי שמים על מתכונת שנים וגזרתו משם בעבור שני מקומות בארץ שהם כנטעים וכן כתו׳ לנטוע שמים וליסוד ארץ ואחרי דעת חשבו כי ממשלת האד׳ בארץ כממשלת השם בשמים ולא דברו נכונה כי מלכות השם בכל משלה רק פירו׳ נתן לבני האדם שהאדם כמו פקיד אלהים בארץ על כל מה שים בה והכל בדבר השם : לא · טעם השם כח נשמת באדם נתן בידו החיו׳ והנמחים להכיר מעשה השם ולהללנו בעודו חי : יורדי דומ׳ · מקום כריתות וארץ גזירה כמו ודמיתי אמך ויש אומרים כי הוא מגזרת ולא דומיה לי ואל תתני דומי לו ואף כי אחריו כתוב : ואנחנו · זאת הברכה היא בפה להודות כי נשמת הצדיק לעולם תהלל את השם : אהבתי · כמה הייתי אוהב שישמע השם קולי בהתחנני ויש אומרים אהבתי יי׳ כי ישמע קול תחנוני כמו אשר חכמי׳ יגידו ולא כחדו ויש אומרים כי יו״ר קולי נוסף והנכון שיחסר בי״ת בתחנוני · כי · טעם ובימי אקרא כל ימי וזה אספר : אפפוני · ומצרי שאול · מן המצר מפעלי הכפל כמו מי שם ממדיה צרה בגוף ויגון בנפש : ובשם · ובשם הייתי קורא לאמר אנא לשון פיוס עם תודה כמו אנא

יוסף י״א בלשון אוספי ג׳ כל׳ וח׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויצא יעקב : ברוכים ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ ברוכים אתם ליי׳ כי חמלתם · אשר עשיתם חסד · ברוכים אתם ליי׳ עשה שמים וארץ · דיבש גלעד חס׳ : יורדי ג׳ חס׳ וסימ׳ המה את ערלים ישכבו · לא המתים יהללו יה · ונשמלתי עם ירדי בור : קי״ו השה ב׳ וסימ׳ ועלי הטה

יברך יראי יהוה הקטנים עם הגדלים : יסף יהוה עליכם ועל בניכם : ברוכים אתם ליהוה עשה שמים וארץ : השמים שמים ליהוה והארץ נתן לבני אדם : לא המתים יהללו יה ולא כל ירדי דומה : ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללו יה :

קיו

אהבתי כי ישמע יהוה את קולי תחנוני : כי הטה אזנו לי ובימי אקרא : אפפוני חבלי מות ומצרי שאול מצאוני צרה ויגון אמצא : ובשם יהוה אקרא אנה יהוה מלטה נפשי : חנון יהוה וצדיק ואלהינו מרחם : שמר פתאים יהוה דלותי ולי יהושיע : שובי נפשי למנוחיכי כי יהוה גמל עליכי : כי חלצת נפשי ממות את עיני מן דמעה את רגלי מדחי : אתהלך לפני יהוה בארצות החיים : האמנתי כי אדבר אני עניתי מאד : אני אמרתי בחפזי כל האדם כזב : מה אשיב ליהוה כל תגמולוהי עלי : כוס ישועות אשא ובשם יהוה אקרא : נדרי ליהוה אשלם נגדה נא לכל עמו : יקר בעיני יהוה המותה לחסידיו : אנה יהוה כי אני עבדך אני עבדך בן אמתך פתחת למוסרי :

יברך דחליא דיי זעיריא עם רברביא : יוסיף מימרא דיי עליכון עליכון ועילוי בניכון : בריכין אתון מן קדם יי עבד שמיא וארעא : שמי שמיא לשכינת יקרא דיי וארעא יהב לבני נשא : לא מיתיא משבחין שמא דיי ולא כל נחותי בית קבורת אדמתא : ואנחנא נברך יה מן השתא ועד עלמא הללויה : רחימית ארום ישמע יי ית קלי בעותי : ארום אצלי אודניה לי וביומי אנא קרי : אקיפו יתי מרעי מותא ועיקתין דשיול אשכחוני עיקתא ודבונא אשכח : ובשמא דיי איקרי בבעו יי שיזיב נפשי : חננא יי וזכאה ואלהנא מרחם : נטיר שרגוגיא יי אתמסכנית ולי חמי למפרוק : תובי נפשי לבית מנחייכי ארום מימר דיי גמל טוב עלייכי : ארום פציתא נפשי מקטול ית עיני מן דמעתא ית רגלי מן לארתיא : אתהלך קדם יי בארעת חייא : הימנית ארום אמליל בכינשת צדיקי אנא שבחית לחדי : אנא אמרית במערקי כל בני נשא מכדבין : מה אתיב קדם יי כל גמולין טבן דיליה גמילין הינון עלי : כסא דפורקניא אסובר לעלמא דאתי ובשמא דיי אקרי : נדרי קדם יי אשלם ארתני כדון ניסוי לכל עמיה : יקיר קדם יי מיתותא דמשתלחא לחסידוי : בבעו יי ארום אנא עבדך אנא עבדך בר אמתך שריתא לשולשלותי :

חסד · כי הטה אזנו לי : אנה ו׳ כתי׳ ה׳ בליש׳ בקשה וסימ׳ אנה יי׳ זכור נא את אשר התהלכתי דמלכים · וחברו דישעי׳ · אל נא נאבדה בנפש · אנה יי׳ הלא זה דברי · אנה יי׳ מלט׳ נפשי · אנה יי׳ כי אני עבדך : שובי ג׳ בטע׳ לרע וסימ׳ כי אחרי שובי נחמתי · עד שובי בשלום · שובי נפשי למנוחכי : ישועות ז׳ מל׳ וסימ׳ מגדול ישועות מלכו דשמואל · וחברו מגדיל דספרא · פועל ישועות בקרב הארץ ומעוז ישועות משיחו · מה תשתוחחי נפשי קדמא · צוה ישועות יעקב · כוס ישועות אשא · ובשם יי׳ ג׳ וסימ׳ ובשם יי׳ אקרא אנה יי׳ · כוס ישועות אשא ובשם יי׳ · לך אזבח זבח תודה · וכולהון כחד ענינא :

חטא העט הזה והייתי חושב בלבי כי חנון ורחום השם וצדיק כי המשורר ירא השם וטעם מרחם כמו רחום : שומר · הטעם שלא אחשוב תחבולות להמלט כי שמתי נפשי כאחד הפתאים כי אם דלותי ידעתי כי השם שהוא חנון ורחום יושיעני והייתי מבשר נפשי לאמר לה שובי נפשי למנוחייכי כנגד צרה ויגון אמצא כי פעמי׳ רבות גמל השם עלייכי או באה מלת גמל תחת יגמול כמו נתתי כסף השדה קח ממני : כי · כמה פעמים הצלת נפשי וטעם את עיני שהיה חושב שימות כמו ויבך חזקיהו · ואת רגלי כי בהם התנועה שיוכל לברוח : אתהלך · בעבור שהזכיר רגלי אמר אתהלך בארצות החיים שהם על פני הארץ ולא תחתיה : האמנתי · אמר רבי משה עתה אאמין כי מה שהייתי מדבר על לבי היה אמת שאמר שובי נפשי ופי׳ אני עניתי כמו דלותי מגזרת עני וכמוהו זמיר עריצים יענה ופי׳ אני אמרתי על עת שנכתב בו ויהי דוד נחפז ללכת · וטעם כל האדם כוזב על שמואל שהבטיחו או כוזב כמו לא יכזבו והטעם נכרת כי חשב שיהרג · ולפי דעתי עתה אאמין כאשר אדבר כי קודם עתה דברתי כזבים וככה עניתי כמו ויען איוב הראשון ועניית ואמרת : מה · מה מנחה אתן לשם כמו והשיב למלך ישראל ודקדוק תגמולוהי על לשון ארמית עלוהי כמו עליו ולפי דעתי שהיא שתי מלות אע״פ שהיא חסירת אל״ף כמו לפלמוני המדבר את אשר ערן ובבל ובמה : כוס · על דעת רבי משה שהוא כמו מנת חלקי וכוסי והנה הכוס מקרה והוא הכונס ואחרי׳ אמרו כי הוא כמשמעו · אשא כמו אריס והטעם מרוב השמחה ואמר עם צרה ויגון ובשם יי׳ אקרא ועם כוס ישועות כן להקים דברו הראשון כי בכל ימיו יקרא בשם יי׳ בין בצר׳ בין במרחב : נדרי · הא׳ נגדה נוסף ומלת נא עתה ככל נא שבמקרא וככם׳ למ״ד עם לכל עמו כמו מימין לבית : יקר · הזכיר הטע׳ למה מלטו השם כי הוא מהחסידי׳ יקר קשה כמו ויקר פדיון נפשם קשה הוא בעיני השם להמית חסידיו בלא עתם וה״א המותה נוסף כה״א לשאולה ואין הה״א סימן ללשון נקבה והעד שהמלה מלעיל : אנה : כמו אנא חטא והוא לשון תודה כי יתחלף מלת אנה בה״א או באל״ף לשנים טעמים פעם לשון פיוס ופעם לשון תודה כמו זה שהוא מודה לשם אנה יי׳ כי אני עבדך כי זה איננו לשון פיוס רק אם ואמ׳ אנה יי׳ הושיעה הוא לשון פיוס וככה מלת אולי פעם שמא ופעם כמו מתאוה אולי אוכל להלחם אולי יהיה זה ופעם שמא אולי לא תאבה האשה מפ״י הא״כם : פתחת למוסרי · כאילו היה קשור במוסרות והלמ״ד נוסף כלמ״ד הרגו לאבנר :

לך. ובשם יי׳ אקרא. שיקרא בני אדם לעבוד את השם כדרך ויקרא שם בשם יי׳ ש שלם: נדרי. כבר הזכיר זה בראשונה וטעם להזכירו פעם אחרת כי הנדר שנדרתי לא השלמנו במקום אחר כי אם בבית השם על כן אחריו בחצרות בית יי׳ אור בתוככי נוסף כמו ובתוככי מצרים או לנוכח המדבר וחתם במלת הללויה שכן ואמר לכל עמו הנזכר למעלה: הללו את יי׳ כל גוים: על כן אמר עוד הללו לפי דעתי כי טעם כל גוים שהיו תחת יד דוד כמו אם ים גוי וממלכה ורבי משה אמ׳ כי הוא כלל לכל גוי וטעם כי גבר החסד שיעם׳ עם הכל לחיותם ולכלכלם ואמר ואמת יי׳ לעולם כנגד הגוים שלא [illegible] ואמינו בהבליהם וחתם הללו יה כן עשו תמיד: הודו ליי׳ כי טוב. תחסר מלת הוא והטעם כי טוב הוא ויש אומרים כי טוב פ פועל עבר לשון יחיד כדרך מה טובו אהליך לשון רבים פועל עבר: יאמר. הפעול שהוא האמו׳ כי לעול׳ חסדו: יאמרו. הזכיר קדושי ישראל בעבור גודל מעלתם כי הם יותר חייבים להודות לשם ואחר כך כלל יאמרו יראי יי׳ בכל עם ועם: מן המצר. מפעלי הכפל כמו משב קלע: במרחב. הפך מצר כי בזה ענני והזכיר השם פעמים דרך צ׳ צחות בלשון הקדם: יי׳. השם עמי ומה יוכל אדם לעשות לי ורבי משה אמר אחר שהשם לי לא אירא מה שיעשה לי בן אדם: יי׳. אמר רבי משה כאשר יהיה השם לבדו כנגד כל עוזרי אני אראה בשונאי ו והטעם איננו אומר כי השם יהיה אחד מ מעוזרי רק הוא כנגד כל העוזרים כי בהיות השם עזרתה לי אין לי צורך לעוזרים בלתו ו ואילו היו לי עוזרי׳ רבי׳ והשם איננו עזרי לא יועילני וזה הפירוש ארוך ואין צורך לו רק הטעם שהשם יעזור עוזריו ויראה בנקמתו במוכחיו ובעבור שהזכיר שים לו עוזרים אמר כי לא יבטח בהם רק בשם לבדו על כן טוב לחסות בשם כי בכל מקום יהיה לו מחסה והטעם אשר יחסה בו הוא ילחם לו: טוב. בנדיבים. כמוהו שהם נכבדים מכל בני אדם: כל. אם סבבוני כל גוים אני אכריתם בשם יי׳ אשר הוא חוסה בו ומלת אמילם כמו ימולל ויבש כמו אכינם יכונן ובהא זאת הלמ״ד קמוצה כדרך ילבשם הכהן ורבי משה אמר כי אמילם מגזרת אמלל על משקל פקידים והוא רחוק. סבוני. כמו יי׳ עזי ומעזי פעם אחרי פעם: סבוני. דועכו. כמו כבו ידעך נרו: כאש קוצים. איננו עומד כי מיד הוא נכבה: דחה׳ לנפול. שלש כמו לנדות ידו וטעם ויי׳ עזרני הוא השם שהזכיר למעלה זה השם שהזכרתי עזרני: עזי וזמרת יה. אמר רבי משה כי ר״ם זמרת קמוץ והוא מוכרת בטעם כאילו הוא עזי וזמרתי וכמוהו אם אתן שנת לעיני שהוא כמו שנתי אף נחלת שפרה עלי נחלתי והתשובה כי הקמץ מצאנוהו בסמיכות כמו יי׳ מנת חלקי וכוסי ויכול להשיב כן יי׳ הוא מנתי וחלקי וכוסי אם כן מה יעשה במלת ומנת המלך ואחרים אמרו כי יו״ד עזי נוסף והעד שהוא קמץ חטוף ולא שורק כמו יי׳ עזי ומעוזי והנה מה יעשה כי הנה כתו׳ כי יחקך הטריפני לחם חקי יי׳ בעזך ישמח מלך כהלת בעזך אין הפרש ביניהם ועוד מה טעם לוי״ו ויהי לי לישועה. ואני אומר אם אתן שנת לעיני סמוך אל עיני ובא הלמ״ד נוסף כמו לימין לבית ואין ספק כי לימין סמוך וככה מנת גם אף נחלת סמוך והנסמך חסר כמו ושכורת ולא מיין ואין אנחנו חוששין שהוא [illegible] פי דקדוק עזי וזמרת יה סמוך ומלת עזי תפארת אחרת כמו יכפה אף וכן הוא עזי וזמרת עזי יה עזי כחי ותחלת כחי הוא השם או עזי וזמרתיה עזי [illegible] שהזכיר דחה דחיתני וטעם באהלי צדיקים שיהיו לבטח במות מבקשי רעתם אז יאמרו ימין יי׳ עושה חיל לבדה לא בן אדם וטעם לזכור שלש פעמים [illegible] לא. אחר שימין השם עושה חיל ואני חוסה בו לא אמות ביד אויבי: יסור. שם הפועל מהבנין הכבד כמו אמור ואלו באבל: פתחו. הוא שהכינו הוא חייב להודות לו וזה הוא הצדיק: זה. טעם השער הודות לו: [illegible] אודך

קי״ז ואמת יי׳ חד מן ט׳ מלין יחידאין נסבין וי״ו בריש׳ ואינון קריבין לאדכרה ולית דכוו׳ וסימ׳ נמסר בריש ספר שמואל: הודו כלהון מ״ל במ״א חס׳ וסימ׳ הדו ליי׳ כי טוב דיאמרו גאולי יי׳: קי״ח יה ד׳ דגשי׳ וסי׳ נמסר בסיפרא סימ׳ צד׳: לחסות ג׳ ומ״ל וסים׳ טוב לחסות ביי׳ מבטוח באדם. וחברו דבתריה. אשר באת לחסות תחת

לְךָ־אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא׃ נְדָרַי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה־נָּא לְכָל־עַמּוֹ׃ בְּחַצְרוֹת בֵּית יְהוָה בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָםִ הַלְלוּ־יָהּ׃

קיז

הַלְלוּ אֶת־יְהוָה כָּל־גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל־הָאֻמִּים׃ כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת־יְהוָה לְעוֹלָם הַלְלוּ־יָהּ׃

קיח

הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ יֹאמְרוּ־נָא בֵית־אַהֲרֹן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ יֹאמְרוּ־נָא יִרְאֵי יְהוָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ מִן־הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ׃ יְהוָה לִי לֹא אִירָא מַה־יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם׃ יְהוָה לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי׃ טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ בָּאָדָם׃ טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים׃ כָּל־גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם׃ סַבּוּנִי גַם־סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם׃ סַבּוּנִי כִדְבוֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם׃ דַּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַיהוָה עֲזָרָנִי׃ עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה׃ קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְהוָה עֹשָׂה חָיִל׃ יְמִין יְהוָה רוֹמֵמָה יְמִין יְהוָה עֹשָׂה חָיִל׃ לֹא־אָמוּת כִּי־אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ׃ יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי׃ פִּתְחוּ־לִי שַׁעֲרֵי־צֶדֶק אָבֹא־בָם אוֹדֶה יָהּ׃ זֶה־הַשַּׁעַר לַיהוָה צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ׃

לָךְ אֶדְבַּח דְבַח נִיכְסְתָא וּבִשְׁמָא דַייָ אִיקְרֵי׃ נִדְרַי קֳדָם יְיָ אֲשַׁלֵּם אֶתְנֵי כְּדוּן נִיסּוֹי לְכָל עַמֵּיהּ׃ בְּדַרְתָא דִי בְּבֵית מַקְדַּשׁ אֱלָהָנָא בִּמְצִיעִיךְ יְרוּשְׁלֵם הַלְלוּיָהּ׃ שַׁבְּחוּ יַת יְיָ כָּל עַמְמַיָּא שַׁבְּחוּ לֵיהּ כָּל אוּמַיָּא׃ אֲרוּם אַגְבַּר עֲלָנָא טוּבֵיהּ וְקוּשְׁטֵיהּ דַייָ לְעָלְמָא הַלְלוּיָהּ׃ שַׁבְּחוּ קֳדָם יְיָ אֲרוּם טַב אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃ יֵימְרוּן כְּדוּן יִשְׂרָאֵל אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃ יֵימְרוּן כְּדוּן בֵּית אַהֲרֹן אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃ יֵימְרוּן כְּדוּן דַחֲלַיָּא דַייָ אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃ מִן עַקְתָא קְרֵיתִי יָהּ קַבֵּיל צְלוֹתִי בִּפְתָאוּת יָהּ׃ מֵימְרָא דַייָ בְּסַעְדִי לָא אֶדְחַל מַה יַעְבֵּד לִי בַּר נָשׁ׃ מֵימְרָא דַייָ לְמִסְעֲדָא יָתִי וַאֲנָא אֶיחְמֵי פּוּרְעֲנוּתָא בְּסַנְאָי׃ טַב לְמִתְרַחֲצָא בְּמֵימְרָא דַייָ מִן לְמִרְחַץ בְּבַר נָשׁ׃ טַב לְמִתְרַחֲצָא בְּמֵימְרָא דַייָ מִן לְמִרְחַץ בְּרַבְרְבַיָּא׃ כָּל עַמְמַיָּא חַזְרוּ יָתִי בְּשׁוּם מֵימְרָא דַייָ רְחִיצִית אֲרוּם אֱתוֹשִׁינוּן׃ אַקִּיפוּן לִי אַף חַזְרוּ יָתִי בְּשׁוּם מֵימְרָא דַייָ רְחִיצִית אֲרוּם אֱתוֹשִׁינוּן׃ אַקִּיפוּן לִי הֵיךְ זִיבּוּרַיְתָא דַּלְקִין הֵיךְ אֶשָּׁתָא בְּכוּבִין בְּשׁוּם מֵימְרָא דַייָ רְחִיצִית אֲרוּם אֱתוֹשִׁינוּן׃ מִדְחֵי דַחְיֵית יָתִי לְמִנְפַּל וּמֵימְרָא דַייָ סַיְיעָנִי׃ תּוּקְפִּי וְתוּשְׁבַּחְתִּי דְחִיל עַל כָּל עַלְמָא יְיָ אֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ וַהֲוָת לִי לְפָרִיק׃ קָל תּוּשְׁבַּחְתָּא וּפוּרְקָנָא בְּמַשְׁכְּנֵהוֹן דְצַדִּיקֵי יְמִינָא דַייָ עָבְדַת חֵילָא׃ יְמִינָא דַייָ מְרַמְמָא יְמִינָא דַייָ עָבְדַת חֵילָא׃ לָא אֵימוּת אֲרוּם אֵיחֵי וְאֶשְׁתָּעֵי עוֹבָדֵי אֱלָהָא׃ מִכְסָא אַכְסְנַנִי יָהּ וּלְמוֹתָא לָא מְסַר יָתִי׃ פְּתַחוּ לִי מַעֲלָנֵי קַרְתָּא דְצִדְקָא אֵעוֹל בְּהוֹן אֲשַׁבַּח יָהּ׃ דֵּין מַעֲלָנָא דְבֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ צַדִּיקַיָּא יֵיעֲלוּן בֵּיהּ׃

כנפיו. וס׳ רפי׳ בליש׳ חסיה וסימ׳ נמסר בסיפרא סימ׳ ס״ב: כדבורי׳ ג׳ בליש׳ חס׳ וסימ׳ כאשר העשנה הדבורי׳. והגה עדת דבורים: סבוני כדבורים. אנ״ך: עושה ד׳ וסימ׳ רקעץ אשר תדע. אש וברד שלג וקיטר ולשמחה מה זה עשה. ומאמר מרדכי אסתר עשה. קול רנה וישועה. ימין יי׳ רוממה ימין:

זבח תודה. זבחי הודייה על הנסים שעשית לי: נדרי. קרבנות שנדרתי: בתוככי. כמו בתוכך: כי גבר עלינו חסדו. כלומר ואף כי אנחנו חסד גבר עלינו חסדו: ואמת יי׳ לעולם. ששמר הבטחתו שהבטיח את האבות: הודו ליי׳ וגו׳. יאמר נא ישראל. לפי שלעולם חסדו: יראי יי׳. אלו בני לוי שכתוב בהם מי ליי׳ אלי ויאספו אליו כל בני לוי במעשה העגל ונלחמו עם ישר׳ כשאמרו ונתנה ראש ונשובה מצרימה: טוב לחסות ביי׳ וגו׳. חסיון זה איננו אלא לשון חסיון צל ודבר מועט הוא ומבטח דבר בריא וסמך חזק ואעפ״כ לחסות ביי׳ טוב מהבטחת בני אדם: כל גוים סבבוני. מדבר במלחמת גוג ומגוג שכל הגוים יהיו שם כמו שנא׳ ואספתי את כל הגוי׳ אל ירושלם למלחמה: אמילם. אכריתם לשון ימולל ויבש: דעכו כאש קוצים. כל לשון דעיכה נופל על לשון קפיצ׳ וכתור ממהר להיות כתר ונתק ממקומו על כן הוא נופל על לשון אש ועל לשון מים כמו נדעכו ממקומם וכן ימי נדעכו וכן נרו עליו ידעך כדרך ש שלהבת הנתקת מן הפתילה ועולה למעלה כשהיא כבה: דחה דחיתני לנפול. אתה אויבי עשו: עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה. עזי וזמרת גמרת הב״ה היה לי לישועה עזי יו״ד יתירה כי לא מצינו במקרא עזי נקוד חטף קמץ אלא שורק חוץ משלשה מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת ועל כרחך וזמרת דבוק לתיבת השם ואיך יכול לפרשו וזמרתי ואל תתמ׳ על ויהי לי שלא אמר היה לי לישועה ש שהרבה כאלה במקרא ואמר לא שם לבנו וגו׳ ויעזב את עבדיו וגו׳ היה לו לכתוב עזב: קול רנה וישועה. תהיה לעתיד באהלי צדיקים ומהו קול הרנה ימין יי׳ עשה חיל ירננו ימין יי׳ רוממה וגו׳: ימין יי׳ רוממה. מדרש אגדה עליונים ברא הב״ה בימין לפיכך לא שלטה בהם מיתה ש שנאמר אף ידי יסדה ארץ זה שמאל וימיני טפחה שמים זה ימין וכן אמר המשורר ימין יי׳ רוממ׳ שבראתה אותם שרומו של עולם היא ימין יי׳ שתעשה ח חיילות של צדיקים לעתיד לבא וגם בה יחיה אותם ויחיו לעולם ואז לא אמות כי אחיה לעולם: לא אמות. אני כנסת ישראל כשאר האומות מיתת עולם כי אחיה וגו׳: יסור יסרני יה. בגלות ושם נתכפרו כל עונותי ולמות לא נתנני: פתחו לי שערי צדק. ואלו הן שערי צדק זה השער של בית המקדש ש שהוא ליי׳ והצדיקים יבואו בו ושם אודך כי עניתני מן הגליות:

רשי

אבן מאסו הבונים. עם שהיה שפל בין האומות: מאת יי היתה זאת. כך יאמרו הכל: ברוך הבא בשם יי. יאמרו למביאי הבכורים ולעולי הרגלים: ברכנוכם. ברכנו אתכם: אסרו חג בעבותים. הזבחים והחגיגות שהיו בקיים ובודקין ממום קושרין בכרעי מטותיהם עד שיביאום לעזרה בקרנות המזבח ויש לפתור כל סוף המזמור הזה מלא אמות כי אמיה ברוד עצמו: יסור יסרני יה. על מעשה בת שבע ביסורין כגון תחת הכבשה ישלם ארבעתים ושמה חרשים נטרע דוד: ולמות לא נתנני. שנאמר גם יי העביר חטאתך ולא תמות: פתחו לי שערי צדק. ואלו הן שערי צדק אותם השערים של בתי כנסיות ומדרשות אשר הם ליי והצדיקים באים בהם: אודך כי עניתני. מכאן ואילך אמר דוד ושמואל וישי ואחי דוד כמו שמפורש בערבי פסחים מי שאמר זה לא אמר זה: אף לא פעלו עולה. אשריהם אם כל זה בהם: בדרכיו הלכו. אע״פי שלא פעלו עולה אין שכרם שלם אלא אם כן בדרכיו הלכו וכן הוא אומר סור מרע ועשה טוב אע״פי שאתה סר מרע אין הכל שלם אלא אם כן תעשה טוב מדר״ם אגד״ה: אחלי יכונו דרכי. אלף״ יסוד בתיבה הנופל ממנו לפרקים כמו אלף שבאחותי באזניכם ואלף של אסוך שמן אחלי תפילותי אלו הן שיכונו דרכי וכן אחלי אדוני לפני הנביא אשר בשמרון וגו׳ בורכי אדוני להתפלל עליך לפני הנביא אשר בשמרון ולשון אחליות שוה״ם בלעז כאדם האומר הלואי והייתי נביא וחכם: בלבי צפנתי. לא נתתיה להשתכח ממני: אם

הבונים ה׳ וסימ׳ אבן מאסו הבונים. הבונים חרבות למו. כי הכעיסו לנגד הבונים. ויסדו הבונים את היכל יי. הבונים בחומה והנשאים. וא׳ והבונים איש חברו אסורים: קי״ט הצליחה ל׳ ומלרע וא׳ והצליחה ומלעיל והצליחה נא לעבדך דנחמיה: ויאר ב׳ וסימ׳ ויאר את הלילה ולא קרב. אל יי ויאר לנו: אסרו ב׳ וסימ׳ אסרו

תהלים

אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי־לִי לִישׁוּעָה: אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה: מֵאֵת יְהוָה הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ: זֶה־הַיּוֹם עָשָׂה יְהוָה נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ: אָנָּא יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָּא אָנָּא יְהוָה הַצְלִיחָה נָּא: בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְהוָה בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְהוָה: אֵל יְהוָה וַיָּאֶר לָנוּ אִסְרוּ־חַג בַּעֲבֹתִים עַד־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ: אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ: הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

קיט

אַשְׁרֵי תְמִימֵי־דָרֶךְ הַהֹלְכִים בְּתוֹרַת יְהוָה: אַשְׁרֵי נֹצְרֵי עֵדֹתָיו בְּכָל־לֵב יִדְרְשׁוּהוּ: אַף לֹא־פָעֲלוּ עַוְלָה בִּדְרָכָיו הָלָכוּ: אַתָּה צִוִּיתָה פִקֻּדֶיךָ לִשְׁמֹר מְאֹד: אַחֲלַי יִכֹּנוּ דְרָכָי לִשְׁמֹר חֻקֶּיךָ: אָז לֹא־אֵבוֹשׁ בְּהַבִּיטִי אֶל־כָּל־מִצְוֺתֶיךָ: אוֹדְךָ בְּיֹשֶׁר לֵבָב בְּלָמְדִי מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ: אֶת־חֻקֶּיךָ אֶשְׁמֹר אַל־תַּעַזְבֵנִי עַד־מְאֹד:

בַּמֶּה יְזַכֶּה־נַּעַר אֶת־אָרְחוֹ לִשְׁמֹר כִּדְבָרֶךָ: בְּכָל־לִבִּי דְרַשְׁתִּיךָ אַל־תַּשְׁגֵּנִי מִמִּצְוֺתֶיךָ: בְּלִבִּי צָפַנְתִּי אִמְרָתֶךָ לְמַעַן לֹא אֶחֱטָא־לָךְ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ: בִּשְׂפָתַי סִפַּרְתִּי כֹּל מִשְׁפְּטֵי־פִיךָ:

תרגום

אֲהוֹדֵי קֳדָמָךְ אֲרוּם קַבֶּלְתָּא צְלוֹתִי וַהֲוַת לִי לְפָרִיק: טַלְיָא שְׁבִיקוּ אַרְדִיכְלַיָא הֲוַת בֵּינֵי בְּנַיָא דְיִשַׁי וְזָכָה לְאִתְמַנָאָה לְמֶלֶךְ וְשׁוּלְטָן: מִן קֳדָם יְיָ הֲוַת דָא אָמְרוּ אַרְדִיכְלַיָא הִיא פְרִישָׁא קֳדָמָנָא אָמְרוּ בְּנוֹי דְיִשַׁי: דֵין יוֹמָא עֲבַד יְיָ אָמְרוּ אַרְדִיכְלַיָ נְדוּץ וְנֶחְדֵי בֵיהּ אָמְרוּ בְּנוֹי דְיִשַׁי: בְּבָעוּ מִינָךְ יְיָ פְּרוּק כְּדוּן אָמְרוּ אַרְדִיכְלַיָא בְּבָעוּ מִינָךְ יְיָ אַצְלַח כְּדוּן אָמְרוּ יִשַׁי וְאִנְתְּתֵיהּ: בְּרִיךְ דְאָתֵי בְּשׁוּם מֵימְרָא דַיְיָ אָמְרוּ אַרְדִיכְלֵי יְבָרְכוּן יָתְכוֹן מִן בֵּית מַקְדְשָׁא דַיְיָ אָמַר דָוִד: אֱלָהָא יְיָ אַנְהַר לָנָא אָמְרוּ שִׁבְטַיָא דְבֵית יְהוּדָה כְּפִיתוּ טַלְיָא לְנִיכְסַת חַגָא בְּשֶׁלְשְׁלָוָן עַד דִי תִקְרְבוּנֵיהּ וְתַדְּרוּן אַדְמֵיהּ בְּקַרְנַת מַדְבְּחָא אָמַר שְׁמוּאֵל נְבִיָא: אֱלָהִי אַתְּ וְאוֹדֵי קֳדָמָךְ אֱלָהִי אֲשַׁבְּחִינָךְ אָמַר דָוִד: מְתִיב שְׁמוּאֵל וְאָמַר שַׁבְּחוּ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אוֹדוּ קֳדָם יְיָ אֲרוּם טַב אֲרוּ לַעֲלָם טוּבֵיהּ: טוּבֵיהוֹן דִשְׁלִימֵי אוֹרְחֵיהּ דְמִתְהַלְכִין בְּאוֹרָיְתָא דַיְיָ: טוּבֵיהוֹן דְנָטְרֵי סָהִידְוָתֵיהּ בְּכָל לִיבָּא יִתְבְּעוּן אוּלְפָנֵיהּ: בְּרַם לָא עָבְדוּ שִׁקְרָא בְּאוֹרְחָתֵיהּ תַקְנַיָא הַלִיכוּ: אַנְתְּ פַּקִידְתָּא פִיקוּדָךְ לְמִטַר לַחֲדָא: טַב לִי דְיִתְקְנָן אוֹרְחָתִי לְמִטַר גְזֵירָתָךְ: הֲדֵין לָא אֶבָּהִית בְּאִסְתַּכָּלוּתִי לְכָל פִּיקוּדָךְ: אוֹדֵי קֳדָמָךְ בְּתְרִיצוּת לִבָּא בְּמַלְפֵי דִינֵי זַכְוָותָךְ: יַת גְזֵירָתָךְ אֶטַר לָא תִשְׁבּוֹק יָתִי עַד לַחֲדָא: בְּמָא יִדְכֵּי טַלְיָא יַת אוֹרְחָתֵיהּ לְמִיטַר הֵיךְ דְבָרָיךְ: בְּכָל לִבִּי תְּבָעִית אוּלְפָנָךְ לָא תַשְׁלִינַנִי מִפִּיקוּדָךְ: בְּלִבִּי אַשִׁישִׁית מֵימְרָךְ מִן בְּגַלַל דְלָא אֶחוֹב קֳדָמָךְ: בְּרִיךְ אַתְּ יְיָ אַלִיף יָתִי גְזֵירָתָךְ: בְּסִיפְוָותַי אִשְׁתָּעִיתִי כָּל דִינֵי פוּמָךְ:

הסוסים. אסרו חג בעבותים: ק״כ אברבתי א׳ עדתיו ה׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר ואתחנן ובתלים סימן צ״ט: צויתה ג׳ מל׳ וסימ׳ את כל אשר צויתה לעשות להם ולא עשו. אתה צויתה פקודיך לשמר. אשר צויתה לא יבאו בקהל לך. וב׳ וצויתה א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ וצויתה אותו לעיניהם. אתם אל אדניהם. קדמ׳ מל׳: ב׳ כדבריך י״ג חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויצא יעקב: צפנתי ג׳ וסימ׳ בלבי צפנתי אמרתך. מחקי צפנתי אמרי פיו. דודי צפנתי לך:

אבן עזרא

אודך כי עניתני. כנגד ענני במרחב יה: ותהי לי לישועה. כנגד מן המצר: אבן. דרך משל שהיו העמים מבזין אותו ובסוף התגבר עליהם או ידבר ברוח הקדש על ישראל שהם בגלות: מאת. זאת. האבן שהיתה לראש פנה לא היה כן בגבורתה רק מאת השם כאשר זאת הגבורה ומלת נפלאת מגזרת עושה פלא ובא התי״ו תחת הא״ כמו ושבת לגמיא ומכורת ולא מיין וזה לאות כי על לשון ישרא׳ ידבר על כן בעינינו גם אחריו נגילה: זה. עשה יי. זאת שנפלאת בעינינו כמו אולי יעשה יי לנו ככל נפלאותיו ורבי משה אמר כי הפעלים תחת שמות הפועל כאילו אמר זה היום עשה יי לגיל ולשמוח בו וכמוהו אל תרבו תדברו גבהה כרדפם ולפי דעתי שכולם חסורי בי״ת וכן הם שנגילה ונשמחה בו אל תרבו שתדברו וגבהה שנרדפם: אנא. פיוס לאמר לשם אנא הושיעה הכהנים והצליחה האומרים לבאים בית השם במזבחים ברוך או יהיה פעול הושיעה גם הצליחה הבא וזה משפט הכהנים לאמר ככה ואת היא השמחה והגילה שהזכיר למעלה. והנה תהיה ה״א הבא תמרת אחורנית כמו לאורח הבא על דרך לאיש הבליעל את יום השביעי וכן הטעם אנא השם הושיע עתה והצליחה עתה הברוך הבא בשם יי. ומלת ברכנוכם דברי הכהני׳ לכל הבאים שהברכה תבא עליכם מבית השם שם הכבוד כי אתם מכבדים אותו בזבחי׳ שתביאו: אל. התקיף הוא השם שהאיר לנו כי בבקר יובאו הזבחי׳ לא בלילה והכהנים אומרים לישרא׳ אסרו חג הוא הכבש המוכן לזבוח כמו חגי יכקופו. וטעם עד שיהיה קרוב אל קרנות המזבח בעבור זריקת הדם: אלי. זה יאמר הבא הוא המביא החג ול תתמה בעבור שלא יזכיר בתחלה מי הם האומרים כי זאת דרך נחות בשירים כמו פשטתי את כתנתי ורבים ככה: הודו. אחר שיאמר הבא אלי אתה אז יענו הכהנים והלוים הודו ליי וזאת היא השמחה שהזכיר בתחלה נגילה ונשמחה בו לספר זה המעשה: אשרי תמימי דרך: זה המזמור ושבעים ושמונה פסוקים שהם אלף בי״ת כבר הזכיר בעל המסורת כי אין פסוק שאין שם זכר דרך או תורה או עדות או פקודי או אמירה או חוק או מצוה או משפט או דבר חוץ מפסוק אחד והוא ערוב עבדך לטוב וכבר הזכרתי בתחלת הספר מה שאמרו המפרשים באלה הפסוקים כי יש אומרים שלא חברם דוד: אשרי. דרך. משרת אחר וכן הוא ההולכים בדרך תורת יי: אשרי. דבר בתחלה על המרגיל עצמו ללכת בדרך ישרה גם הזכיר עתה שומר העדות שקבל מהאבות ועקרם עדות העין: אף. אמר רבי מרינוס שהוא כמו אף שוכני בתי חומר שלא עשו עולה בעבור פי השם במצות לא תעשה רק הלך בדרכי השם שהם מצות עשה ויתכן שהוא כמשמעו גם אמר לא עשו עולה יחשב להם כי הלכו בדרכי השם: אתה. פקודיך שהם בלב וטעם צוית על יד נביאך וטעם אתה שאתה החילות: אחלי. כמו אחלי אדוני על משקל אשרי האיש כמו כל חפצי ורצוני ושאלתי שיכונו דרכי: אז. מצותיך הם מצות עשה ויש מהם שלא פירש למה צוו וכאשר יביט עליהם בעין הדעת ידעם על כן לא אבוש: אודך. בלמדי משפטי צדקך. שהם דיני נפשות וממון וכולם צדק: את. אמר רבי משה עד מאד דבק עם חקיך כמו ולא כחדו מאבותם וכן בלעם אמר כי עד מאד כמו לעד ולפי דעתי כי אני אשמר חקיך ואתה אל תעזבני עד מאד והטעם עזיבה שלא אוכל לשומרם: במה. אמר רבי משה תשובת במה הוא לשמור והשמור ארחו ולפי דעתי שהוא קשור בפסוק העליון שאמר את חקיך אשמור אף על פי שלא אוכל לשמרם כראוי כדבריך: בכל. אתה תדע כל לבי ואתה עזרני שלא אשגה: בלבי. שם הם תמיד צפונים אמרתך: ברוך. בעבור שאודה כי אתה ברוך למדני חקיך וזה הוא השכר שאבקש ממך: בשפתי. דבק עם הפסוק העליון למדני חקיך כי אתה תדע מנהגי שספרתי ולמדתי משפטיך לאנשי דורי:

בדרך. כאשר ארגיל נפשי בדרך עדותיך אז אשמח: בפיקודיך אשיחה. עם לבבי שהפיקודים נטועים בו והפיקודים יורוהו לשמור אורחותיך שהם ישרים בכללים אף על פי שבפרטים ירעו למי שהוא הכללים שמורים לטוב לכל העמים ופירוש הדבר תכין מהנהגת שהוא כלל שמור לטוב לכל העולם וככללו שהוא מטיב יבוא ממנו מקרה רע למעטים: בחוקותיך. בחוקות שהם כהג עולמו. אשתעשע על כן לא אשכח דבריך שאמרת אחרי יי' אלהיכם תלכו: גמול. בעבור שהזכיר למעלה לא אשכח דבריך אמר גמול על עבדך אחיה ואשמרה כמו לא אשכח: גל. נפלאות מתורתך. אינכו דבק כי אם ואביטה כמו ולא כחרו מאבותם וכן הוא גל עיני ואביטה מתורתך נפלאות ממני: גר.

בעבור היותי גר כמו תושב ומוגש בדרכים על כן אמר כן יגרש. מן גרש כרמל כמו נכרב ונסרפה לעטות משפטיך בחייבים ומלת לתאבה מרוב אהבתי כמו תאבתי: גערת. כמו שעטית אתה: גל. הטעם כי הזדים יחרפוני בעבור ששמרתי עדותיך: גם. כן עמו שרים רבים: בי נדברו. כמו ונדבר מרים בעבור כי עבדך ישיח בחקיך: גם. אני חס כה כמו ועיר פרח וכן הוא כאנשי עצתי: דבקה נפשי. כמו עצמי כמו נשבעו' ב בבאות בנפשו והטע' כאילו הוא מת על כן חייני כדברך אני א אמות ואחיה: דרכי. כמו יחשב דרכו הפני ודרכי וכללם שתלמדני חקיך: דרך. הטעם לדעת עיקר למה הם נטועים בלב על כן ב בנפלאותיך: דלפה. כאילו דלפה נפשי בחליי שתמס כדלף טורד על כן קיימני כדברך מחלתי ואני ארפא: דרך. חנני. כמו חננו אותם והיא תהיה סבה שאסור מדרך שקר: דרך. הפך דרך שקר וטעם אמונה כי אין עול ב בדיננו על כן אמר מ משפטיך שויתי כמו לא ישוו בה והטעם ע עשיתי משפט שוה: דבקתי. המצות שקבל אין ראיה עליהם רק הקבלה על כן אל ת תבישני: דרך. כי תרחיב. שבאל דרך: הורני. עקב. כי עקב יש לו בתגמול ושכר כשמר עקב רב. הבינני בכל לבי. שלא אשכחנה: הדריכני. כמו הרגלני כאדם דורך הדרך פעמים: הט. עדותיך. יקרות מכל הון: העבר. חייני. כי חוו האדם יאריכו אם לא ילך אחר עיניו: הקם. אמרתך. הם הגזרו' הבאות מהשמים והטעם קיים כל גזרה שתביאני ליראתך: העבר. דבק בפסוק העליון והטעם יגורתי מחרפה שתבואני אם שגיתי מיראתך וכל משפט תעשה כי הוא טוב: הנה תאבתי. כמו כליתי מרוב האהבה כמו גם כלתה נפשי וכלות אליהם על כן מתאב אנכי הפך הדבר על כן חייני: ויבואוני. כמו ויבואו אלי ויזעקו. כאמרתך. אשר הבטחתני: ואענה

עדותיך ט' מפקין ו"ו וסימ' ולשלמה בני תן לבב שלם דה"י. וח' אינון בעניינא בא"ב וסימ' פר"ץ בן דמ"ה בכ"א צוית עדתיך: ג' אחיה ד' וסימ' ויפל אחזיה בעד השבכה' מאסתי לא לעולם אחיה. לא אמות כי אחיה: גמל על עבדך אחיה. וא' הבינני ואחיה: ארורים ג' וסימ' ועתה ארורים אתם דיהושע' ואם בני האדם

בדרך עדותיך ששתי כעל כל הון: בפקודיך אשיחה ואביטה ארחתיך: בחקתיך אשתעשע לא אשכח דברך:

גמל על עבדך אחיה ואשמרה דברך: גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך: גר אנכי בארץ אל תסתר ממני מצותיך: גרסה נפשי לתאבה אל משפטיך בכל עת: גערת זדים ארורים השגים ממצותיך: גל מעלי חרפה ובוז כי עדתיך נצרתי: גם ישבו שרים בי נדברו עבדך ישיח בחקיך: גם עדתיך שעשעי אנשי עצתי:

דבקה לעפר נפשי חיני כדברך: דרכי ספרתי ותענני למדני חקיך: דרך פקודיך הבינני ואשיחה בנפלאותיך: דלפה נפשי מתוגה קימני כדברך: דרך שקר הסר ממני ותורתך חנני: דרך אמונה בחרתי משפטיך שויתי: דבקתי בעדותיך יהוה אל תבישני: דרך מצותיך ארוץ כי תרחיב לבי:

הורני יהוה דרך חקיך ואצרנה עקב: הבינני ואצרה תורתך ואשמרנה בכל לב: הדריכני בנתיב מצותיך כי בו חפצתי: הט לבי אל עדותיך ואל אל בצע: העבר עיני מראות שוא בדרכך חיני: הקם לעבדך אמרתך אשר ליראתך: העבר חרפתי אשר יגרתי כי משפטיך טובים: הנה תאבתי לפקודיך בצדקתך חיני:

ויבאני חסדך יהוה תשועתך כאמרתך:

באורח סהידותך חדיתי כעלוי כל מזלא: בפיקודיך אמליל ואסתכל אורחתך: בגזירתך איתפרנק לא אתנשי דבורך:

שלים טב על עבדך איחי ואטר דבריך: גלי עיני ואסתכל פרישן מאוריתך: דייר אנא בארעא לא תסליק מיני פיקודיך: רגיגת נפשי לרגיגתא לפיקודיך בכל עידן: נזפתא זידונין ליטין דאשתליו מפיקודיך: אעדי מעלוי קלנא ובוזתא ארום סהידותך נטרית: ארום יתבין רברבין מיני ממללין עבדך עסיק באחוית גזירתך: לחוד סהידותך פרנוקי מרי עצתי:

אדבקת לעפרא נפשי אסי יתי כדבריך: אורחתי מניתי וקבילתא צלותי אליף יתי גזירתך: אורח פיקודייך תבייני ואמליל בפרישותך: אגמת נפשי מדבונא קיים יתי כדבריך: אורח דשקרא אעדי מיני ואוריתך חיים לי:

אורח הימנותא בחרית דינך שווית: אידבקית בסהידותך יי לא תבהיתני: אורח פיקודייך ארהוט ארום תפתי לבי:

אליף יתי יי אורח גזירתך ואנטרינה עד גמירא: תבינני ואנטור אורייתך יי ואנטרינה בכל לבא: תדריכינני בשביל פיקודיך ארום ביה צביתי: אצלי לבי לסהידותך ולא לות ממונא: אעבר עיני מלמחמי שקרא ב בדבריך אסי יתי: אקים לעבדך מימרך די לדחלתך: אעבר תסודי די דחילית ארום דינך ט טבין: הא רגגית לפיקודיך בצדקתך אסי יתי:

וייתון עלי חסדייך יי פורקנך היך מימרך:

רשי

אשתעשע. אתעסק כמו ישעו האדם אל עושהו ולא ישעו בדברי שקר: גמול על עבדך. דבר שאחיה בו בגמול חסדך. נפלאות מתורתך. דברי המכוסים בה שאינם מפורשים בה. מתורתך נפלאו' מפירושי תורתך שאינם מפורשי בה מצאתי גר אנכי בארץ ימים מועטים. אל תסתר ממני מצותיך הנעלמות שאוכל לקיימם שאם לא עכשיו אימתי: גרסה. משתברת נפשי מחמת תאוה כמו גרש כרמל ומנחם חבר לתאבה עם מתאב אנכי את גאון יעקב ופכיה' לשון סבר: גל מעלי. לשון גלגול כמו ויגל את האבן: בי נדברו. אע"פ שמלכי אומות העולם מתלוצצים עלי שאני עוסק בתור' בידך שעשועי עסקי: חייני כדברך. כמו שהבטחתני על ידי נתן הנביא טובה: דרכי ספרתי. לך את דרכי ואת חטאותי ואתה עניתני: דלפה נפשי. נטפה כלומר נחסרת והולכת: ומשפטיך שויתי. שמתי עצמי למשפטיך ודבקתי בעדותיך לבחור בדרך אמונ' לך אני שונא דרך שקר הסר ממני: ואצרנה עקב. אשמרנה בכל מעגלותיה ועקבי נתיבותיה לשון עקבים טרא"צש בלע"ז: הקם לעבדך אמרתך. את' הבטחתני אשר ליראתך. שאהיה אני וזרעי יראים שמך שעל מנ' כן הבטחתני אם ישמרו בניך את דרכם וגו': העבר חרפתי. מחול לי על אותו עון ושוב לא יוכלו אויבי לחרפני בו: כי משפטיך טובים. וכבר אני מקבל עלי לשלם הכבשה ארבעתים: ויבאוני. תשועתך תבא אלי כאמרתך שהבטחתני: ואל

ארורים הם לפני יי'. גערת זדים ארורים: ד' כדבריך י"ג חס' וסימ' נמסר בסדר ויצא יעקב: ספרתי ב' ובענין וסימ' בשפתי ספרתי' דרכי ספרתי ותענני: דלפה ב' וסימ' דלפה נפשי מתוגה. אל אלוה דלפה עיני: בעדותיך ה' בא"ב וסימ' פר"ץ בן דמ"ה במ"א צוית צדק עדתיך: ארוץ ד' סימ' נמסר בשמואל ב' סימ' י"ח. ה' תורתך מתורתך ט' בא"ב וסימ' גל עיני ואביטה. הבינני ואצרה' זלעפה אחזתני. זכרתי בלילה. כרו לי זדים' מה אהבתי. עת לעשות ליי'. פלגי מים. שלום רב לאהבי תורתך: יגרתי ד' וחס' וסימ' בסדר עקב: ו' חסדיך כלחון מ"ל במ"א ויבאני חסדך יי' דא"ב:

ואל תצל מפי דבר אמת · ואל תבדל מפי דבר אמת כמו ויבדל אלהים את מקנה אביכן מבלתי דבר אמת עד מאד בכל הוראותי ובכל דיני שלא אכשל בהם ׃ יחלתי · קויתי ׃ ואתהלכה ברחבה · בהלכה הרווחת ופושטת בישראל ׃ דרשתי · בקשתי ׃ זכר דבר · אשר יחלתני על ידי נתן הנביא לעבדך ׃ משפטיך מעולם ·

ואענה חרפי · שיאמר שלא תושיעני ׃ ואל · וכל בקשתי עד מאד שלא תבדל מפי דבר אמת כמו ויכזבו אתמכרים והאמת שתעשה משפט בחורפי ׃ ואשמרה · אז אשמרה כמו אל ימשלו בי אז איתם ׃ ואתהלכה · בדרך הרחבה ׃ דרשתי · כמו בחרתי וכמוהו דורשים לכל חפציהם ׃ ואדברה · בגלוי ׃ נגד מלכים ·

חרפי ג׳ וסי׳ ואענה חרפי דבר · ואשיבה חרפי דבר · כאשר הייתי בימי חרפי · בתר׳ נקוד חרפי קמץ חטף ושארא כתולם ׃ ואשתעשע חד מן ד׳ פסוקי׳ באב מן ד״ד מלין וסימ׳ בוסקי ׃ ז׳ נחמתי ב׳ וסימ׳ זאת נחמתי בעניי כי אמרתך · ותהי עוד נחמתי ואסלדה ׃ זדים ו׳ באב וסימ׳ גוט יכע וד׳ כשאר קריא׳ וסימ׳ נמסר בסוף מלאכי ׃

וְאֶעֱנֶה חֹרְפִי דָבָר כִּי בָטַחְתִּי בִּדְבָרֶךָ ׃ וְאַל־תַּצֵּל מִפִּי דְבַר־אֱמֶת עַד־מְאֹד כִּי לְמִשְׁפָּטֶךָ יִחָלְתִּי ׃ וְאֶשְׁמְרָה תוֹרָתְךָ תָמִיד לְעוֹלָם וָעֶד ׃ וְאֶתְהַלְּכָה בָרְחָבָה כִּי פִקֻּדֶיךָ דָרָשְׁתִּי ׃ וַאֲדַבְּרָה בְעֵדֹתֶיךָ נֶגֶד מְלָכִים וְלֹא אֵבוֹשׁ ׃ וְאֶשְׁתַּעֲשַׁע בְּמִצְוֺתֶיךָ אֲשֶׁר אָהָבְתִּי ׃ וְאֶשָּׂא־כַפַּי אֶל־מִצְוֺתֶיךָ אֲשֶׁר אָהָבְתִּי וְאָשִׂיחָה בְחֻקֶּיךָ ׃

זְכָר־דָּבָר לְעַבְדֶּךָ עַל אֲשֶׁר יִחַלְתָּנִי ׃ זֹאת נֶחָמָתִי בְעָנְיִי כִּי אִמְרָתְךָ חִיָּתְנִי ׃ זֵדִים הֱלִיצֻנִי עַד־מְאֹד מִתּוֹרָתְךָ לֹא נָטִיתִי ׃ זָכַרְתִּי מִשְׁפָּטֶיךָ מֵעוֹלָם יְהוָה וָאֶתְנֶחָם ׃ זַלְעָפָה אֲחָזַתְנִי מֵרְשָׁעִים עֹזְבֵי תּוֹרָתֶךָ ׃ זְמִרוֹת הָיוּ־לִי חֻקֶּיךָ בְּבֵית מְגוּרָי ׃ זָכַרְתִּי בַלַּיְלָה שִׁמְךָ יְהוָה וָאֶשְׁמְרָה תּוֹרָתֶךָ ׃ זֹאת הָיְתָה־לִּי כִּי פִקֻּדֶיךָ נָצָרְתִּי ׃

חֶלְקִי יְהוָה אָמַרְתִּי לִשְׁמֹר דְּבָרֶיךָ ׃ חִלִּיתִי פָנֶיךָ בְכָל־לֵב חָנֵּנִי כְּאִמְרָתֶךָ ׃ חִשַּׁבְתִּי דְרָכָי וָאָשִׁיבָה רַגְלַי אֶל־עֵדֹתֶיךָ ׃ חַשְׁתִּי וְלֹא הִתְמַהְמָהְתִּי לִשְׁמֹר מִצְוֺתֶיךָ ׃ חֶבְלֵי רְשָׁעִים עִוְּדֻנִי תּוֹרָתְךָ לֹא שָׁכָחְתִּי ׃ חֲצוֹת־לַיְלָה אָקוּם לְהוֹדוֹת לָךְ עַל מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ ׃ חָבֵר אָנִי לְכָל־אֲשֶׁר יְרֵאוּךָ וּלְשֹׁמְרֵי פִּקּוּדֶיךָ ׃ חַסְדְּךָ יְהוָה מָלְאָה הָאָרֶץ חֻקֶּיךָ לַמְּדֵנִי ׃

טוֹב עָשִׂיתָ עִם־עַבְדְּךָ יְהוָה כִּדְבָרֶךָ ׃ טוּב טַעַם וָדַעַת לַמְּדֵנִי כִּי בְמִצְוֺתֶיךָ הֶאֱמָנְתִּי ׃ טֶרֶם אֶעֱנֶה אֲנִי שֹׁגֵג וְעַתָּה אִמְרָתְךָ שָׁמָרְתִּי ׃ טוֹב־אַתָּה וּמֵטִיב לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ ׃ טָפְלוּ עָלַי שֶׁקֶר זֵדִים אֲנִי בְּכָל־לֵב אֶצֹּר פִּקּוּדֶיךָ ׃ טָפַשׁ כַּחֵלֶב לִבָּם אֲנִי תּוֹרָתְךָ שִׁעֲשָׁעְתִּי ׃ טוֹב־לִי כִי־עֻנֵּיתִי לְמַעַן אֶלְמַד חֻקֶּיךָ ׃ טוֹב־לִי תוֹרַת־פִּיךָ מֵאַלְפֵי זָהָב וָכָסֶף ׃

ואתיב מחסדי פתגם ארום סברית בדבריך ׃ ולא תסליק מפומי פתגם דקשוט עד לחדא ארום לדינך אוריכית ׃ ואטור אוריתך תדירא לעלמי עלמין ׃ ואיהך בפתיות אוריתא ארום פיקודיך תבעית ׃ ואמליל בסהידותך קביל מלכיא ולא אבהית ׃ ואתפרנק בפיקודיך די רחימית ׃ ואזקוף ידיל לפיקודיך דרחימית ואמליל בגזירתך ׃

אידכר פתגמא לעבדך די אורכתני ׃ דא היא תנחומותי בסיגופי ארום מימרך קיימת יתי ׃ זדונין מסיקנן לי עד לחדא מאוריתך לא אצליתי ׃ אדכרית דינייך מן עלמא יי ואתנחמית ׃ רתיתא אחידת יתי מרשיעי דשבקין אוריתך ׃ תושבחן הוו לי גזירתך בבית מדורי ׃ אדכרית בליליא שמך יי ונטרית אוריתך ׃ דא הות לי לזכותא ארום פיקודיך נטרית ׃

חולקי יי אמרית למיטר דבריך ׃ צליתי קדמך בכל לבא חוס עלי היך מימרך ׃ חשיבי לאוטבא אורחתי ואייתיב ריגלי לסהידותך ׃ זריזית ולא אתעכבית למיטר פקודיך ׃ סיעת רשיעיא אתכנשו עלי אוריתך לא אתנשיתי ׃ בפלגות ליליא אקום לשבחא קדמך מטול דיני צדקך ׃ חברא אנא לכל דדחלין מינך ולנטרי פיקודיך ׃ טובך יי מליא ארעא גזירתך אליף יתי ׃

טבא עבדת עם עבדך יי היך דבריך ׃ שפיר טעם ומנדעא אליף יתי ארום בפיקודיך הימיינית ׃ עד לא אסתגיף אנא שלי וכדון מימרך נטרית ׃ טבא את ומיטיב אליף יתי גזירתך ׃ חברו עלי שקר זידונין אנא בכל לבא אטור פיקודיך ׃ אטפש היך תרב יצרא דלבהון אנא אוריתך פירנוקי ׃ טב לי ארום אתעניית מן בגלל דאליף גזירתך ׃ טב לי אוריית פומך מן אלף ככרין דהב וסימא ׃

מעולם · שאתה מביא יסורין וחוזר מחמתך וסולח ועל כן אתנחם ׃ זכרתי בלילה · בעת צרה ואפילה ׃ זאת היתה לי · עטרת ההולמת אותי לי לעדות ולזרעי שראויים למלוך בשכר שפקודיך נצרתי כך דרשוהו חכמי ישראל מבלתי לשמר דבריך קיום דבריך שיחלתני בכך אתה חלקי ׃ חליתי פניך · בלשון חלקי יי׳ אמרה נפשי על כן אוחיל לו ׃ חשבתי דרכי · הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסידה לפיכך ואשיבה רגלי אל עדותיך כי ראיתי שהיא הטובה שבכולן ׃ חבלי רשעים עודוני · סיעות של רשעים שללוני כמו יאכל עד כך חברו מנחם ויש לפותרו לשון עוד כלומר נוספו ורבו עלי ׃ טרם אענה · אותך במצותיך טרם הגיתי בהם בבית מדרשו אני שוגג בהם וחוטא ועתה משעניתי בהם תורתך שמרתי שהמדרש מלמדני לסור מן העבירה · לכן אני מבקש ממך טוב טעם ודעת למדני · טרם אענה · לשון שונה והוגה בבית המדרש הוא כמו ותען לשוני אמרתך וכן יכרית יי׳ לאיש אשר יעשנה ער ועונה מאהלי יעקב ער בחכמים ועונה בתלמידים ׃ טפלו עלי שקר זדים · חברו עלי שקר וכן ותטפל על עוני ׃ טוב לי כי עוניתי · שנתיסרתי ועוניתי למען אשוב מדרך רעה ואשמור חוקיך · בפירוש׳ אחרי׳ מבלתי כן טוב לי כי עוניתי וגו׳ טוב היה בעיני כשהייתי סובל יסורין כדי ללמוד חוקיך כשהייתי לומד את תורה בנערי ׃ ידיך

שמנהג אדם לירא מהם · ואשתעשע בסתר ׃ ואשא · דרך כבוד וקבול מאהבה ׃ זכור · שהבטיחו ויחם׳ מלת לו יחלתני לו והנה יוצא לשנים פעולים ׃ זאת · זכרתי כי אמרתך חייתני כ כמה פעמי׳ וזאת היא נחמתי בעת עניו ׃ זדים · הע״פ שזדים הליצוני התלוצצו מי כמו לא כגעכוך כגעכו בך ׃ זכרתי · משפטים שעשית ב בזדי׳ כמוהם ׳זלעפה · מן רוח זלעפו׳ פחדתי איך יעזבו רשעים ת תורתך ׃ זמירות · האדם בבית מגוריו משתומ׳ וההפך זמירו׳ ׃ זכרתי · גדולת שמך · ואשמרה תורתך ביום ׃ זאת · הטובה בתולדתי ׃ חלקי · זה אמרתי לרבים אולי ישמרו דבריך ׃ חליתי · כאמרתך וחנותי את אשר אחון ׃ חשבתי · כאשר אחשב אי זה דרך אלך אשיב רגלי אל דרך עדותיך ׃ חשתי · זריזי׳ מקדימין למצות ׃ חבלי · עודוני · אין לו ריע והאומר שהוא מגזרת יאכל עד אין לו טעם וטעמו אם אחזוני חבלים כחבלי רשעים שהם ראויים לבוא עליהם ׃ חצות · על משפטי צדקך · ברשעים ׃ חבר · יריאוך · שיראו ממני לא תעשה ׃ חסדך · והנה חסדך מלא את הארץ והחסד שתעשה עמי חקיך למדני ׃ טוב · עבדך · דבק עם השם כדברך ה הטוב ׃ טוב · זה הטוב שאבקש עתה ׃ טרם · אין צורך לענו׳ כי שוגג הייתי בימים שעברו על מלת ועתה ׃ טוב · בלא בקשה ומטיב למבקש ׃ טפלו · כמו ותטפול על עוני · דבר שלא עשיתי ׃ טפש · אין חבר לו וטעם שנשמעתי כאשר התהללה החכמה ׃ ושעשועי את בני אד׳ ׃ טוב · אם באו עינויים עלי שיביאוני ללמד ח חקיך אז טוב לי ׃ טוב · אם מנהג אדם לענו׳ עצמו לקנות הון על כן משלפי זהב ׃ ידיך

תורתך ט׳ באב וסימ׳ לעיל באות ה׳ ׃ זמרות ד׳ ג׳ כב וא׳ חס׳ דחס׳ וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ ריש סימן כ״ג וסיפר סי׳ צ״ה ׃ ח׳ חלקי ב׳ ר״פ וסי׳ חלקי יי׳ אמרה נפשי · חלקי יי׳ אמרתי לשמר דבריך ׃ חנני מן ריש סיפרא עד אלפא ביתא רבתי חנני ומן אלפא ביתא רבתי עד סוף סיפרא חייני בכ״ג חנני וסימ׳ דרך שקר הסר ממני · חליתי פניך בכל עת · פנה אלי וחנני ׃ ט עבדך ל׳ באתנחתא ׃ ודעת ד׳ ג׳ קמץ וא׳ פתח וסי׳ והיה אמונת עתך חסן · טוב טעם ודעת · כהכתי לך שלישים · ולבי ראה הרבה חכמה ׃ זדים ו׳ באב וסימ׳ גזט יכע ׃ כחלב ל׳ וא׳ מלרע כחלב ואינון מן א״ב מן חד וחד ב׳ בריש תיבותא נ״ל דבוו׳ וסימ׳ נמס בכס׳ רבת׳ במערב׳ אות הב״ף בס״ד ׃

ידיך עשוני. תקנוני וימהר לעשות אתו ויכוננוני לקבל הבינה: יראיך יראוני. שלמדתי מצותיך וטעם כי לדברך יחלתי שכל מה שתגזור עלי אני חפץ בו אפילו שתענני על כן: ידעתי. עניתני פעמים רבות: יהי. לנחמני. שלא תענני ענוים רבים כאשר הבטחתני כי אפחד שאמות על כן אחריו: יבואוני רחמיך. בעבור שאין לי שעשועים כי אם תורתך: יבושו. שרצו לעוות אותי מדרך ישרה ולא יכולו כי אני אשיח בפיקודיך: ישובו. יראיך. הפך הזדים: יהי. בעבור שהזכיר יבושו זדים התפלל שיעזרהו השם להיות לבו תמים ולא יבוש כמו הזדי': כלתה לתשועתך. לאות ולעד כי יפחד מאויביו: כלו. הזכיר הכעס והיה הכפש ואחר כן הפרחה והוא העין וטע' לאמרתך גזרתך: כי. כנאד בקיטור. בעשן דרך משל והנמשל עור בשרו כי הוא יבש: כמה. יפחד שימות קודם שינקם מאויביו: כרו. קשור בפסוק העליון כי יפחד מהשיחות אשר לא כתורתך מצות לא ישפך דם נקי וכל. הנה מצותיך לעשות אמונה והם ירדפו שקר עזרני עליהם: כמעט. זמן מעט: כחסדך. עד היום עמדי: לעולם. דברך נצב. גזירותיך עומדים בשמי': לדור. יש סוד עמוק כי הזכיר למעלה כי דברו והם שוכני שמים לעולם נצבים ושוכני הארץ הכללים נצבים על כן לדור ודור. טעם ותעמד שנקודת הארץ היא נקדת הגלגל העליון בראיות גמורות: למשפטיך. הזכיר השמים והארץ והם עומדים כעבדים לעמו' משפטיך כדרך קורא אני אליה' יעמדו יחדו: לולי. כנגד דור ודור לולי שעזרתני בתורתך אז הייתי אובד כדרך הנה רחקיך יאבדו כאשר פירשתיו: לעולם. התברר מה שהזכרתי במלת אבדתי כי כנגדה חייתני חיי עד: לך אני. דרשתי. לאות פיקודיך לאות כי שלך אני לי. טעם לאבדני מחיי עד אז אוסיף להתבונן עדותיך כי בכל רגע יתגלו לי סודות עדותיך אע"פ שאין להם סוף על כן אחריו לכל תכלה: לכל תכלה. קץ בלשוננו פעם ראש ופעם סוף כמו על שני קצותיו מקצה גבול מצרי מקץ שבע שנים ועשה שמטה מקץ שבע שנים תשלחו ור' משה אמר כי תכלה מגז' וכל בשלים כמו מדה על משקל מתגרת ידיך: מה. אוהב דבר היא שיחתי: מאויבי תחכמני: כל אחת ממצותיך כדרך בנות צעדה עלי שור יותר מאויבי: מכל. יותר השכלתי מכל מלמדי בעבור כי כל שיחתי היא תורתך והנה היא תלמדני יותר מאשר למדוני מלמדי: מזקנים אתבונן. יותר מהזקנים כי פקודיך נצרתי מנעורי: מכל

ל' ידיך כל סיפרא מ"ל במ"ה חס' וסימ' נמסר בסיפרא סימן ל"ב: יחלתי ה' ובעניינא בא"ב וסימ' ואל תצל מפי דבר. יראיך יראוני. כלתה לתשועתך. קדמתי בנשף. סתרי ומגני אתה: שעשעי ה' וחס' בא"ב וסי' גם עדתיך שעשעי. יבואני רחמיך. לולי תורתך. צר ומצוק. תאבתי לישועתך. וסימ' יצ"לג"ת. וא' בשאר

ידיך עשוני ויכוננוני הבינני ואלמדה מצותיך: יראיך יראוני וישמחו כי לדברך יחלתי: ידעתי יהוה כי צדק משפטיך ואמונה עניתני: יהי נא חסדך לנחמני כאמרתך לעבדך: יבאוני רחמיך ואחיה כי תורתך שעשעי: יבשו זדים כי שקר עותוני אני אשיח בפקודיך: ישובו לי יראיך וידעו עדתיך: יהי לבי תמים בחקיך למען לא אבוש:

כלתה לתשועתך נפשי לדברך יחלתי: כלו עיני לאמרתך לאמר מתי תנחמני: כי הייתי כנאד בקיטור חקיך לא שכחתי: כמה ימי עבדך מתי תעשה ברדפי משפט: כרו לי זדים שיחות אשר לא כתורתך: כל מצותיך אמונה שקר רדפוני עזרני: כמעט כלוני בארץ ואני לא עזבתי פקדיך: כחסדך חיני ואשמרה עדות פיך:

לעולם יהוה דברך נצב בשמים: לדר ודר אמונתך כוננת ארץ ותעמד: למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך: לולי תורתך שעשעי אז אבדתי בעניי: לעולם לא אשכח פקודיך כי בם חייתני: לך אני הושיעני כי פקודיך דרשתי: לי קוו רשעים לאבדני עדתיך אתבונן: לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד:

מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי: מאיבי תחכמני מצותך כי לעולם היא לי: מכל מלמדי השכלתי כי עדותיך שיחה לי: מזקנים אתבונן כי פקודיך נצרתי:

אידך עבדו יתי ואתקינו יתי תבינני ואאליף פיקודיך: דחליך יחמון יתי ויחדון ארום לפתגמך אוריכית: ידעית יי ארום זכאין דיניך ובקושטא סגפתני: יהי כדון חסדך לנחמותי היך מימרך לעבדך: ייתון עלי רחמך ואיחי ארום אוריתך פירנוקי: יבהתון זדונין ארום על שקרא עויתו יתי אנא אמליל בפיקודיך: יתובון לאולפני דחליך וידעין סהדוותך: יהי לבי דלא מום בגזירתך מן בגלל דלא אבהית:

רגינת לפורקנך נפשי לפתגמך אוריכית: ספו עיני למימרך למימר אימתי תנחם יתי: ארום הויתי היך זרנוקא דתלי בקטרא גזרתך לא אתנשיתי: כמה יומי עבדך אימתי תעביד ברודפי דינא: כרו לי זדונין שוחין דלא פקידתנון באוריתך: כל פיקודיך קושטא על שקרא רדפו יתי סעדני: כזעיר שיציאו יתי בארעא ואנא לא שבקית פיקודיך: היך חסדך קיים יתי ואטור סהדות פומך:

לעלמא יי פתגמך קיים בשמיא: לדר ודר הימנותך אתקנתא ארעא וקיימא: לדיניך קמו יומנא ארום כולהון עבדך: אלולי אוריתך פרנוקי הוית הובדית בסגופי: לעלם לא אתנשי פיקודיך ארום בהון קיימתני: דילך אנא פרוק יתי ארום פיקודיך תבעית: לוותי אמתינו רשיעיא להובדא יתי סהידוותך אתביין: לכל מה דאשתרי ואשתכלל חמיתי סיפא פתייא תפקדתך לחדא:

מה רחימית אוריתך כל יומא היא שותי: יתיר מבעלי דבבי מחכמת יתי פיקודיך ארום לעלם היא דלי: מכל מאלפי אסכלית ארום סהידוותך שותא לי: מן חכימיא אתביין ארום פיקודיך נטרית:

רשי

ירייאך יראוני. בטובה וישמחו כי כגמולי גמולם שהרי מיראיך אני ולדברך יחלתי: ואמונה עניתני. בדין עניתני: כי שקר עותוני. כי על חנם הרשיעוני שכ' אומר אני על לבון פנים שאומ' לו הבא על אשת איש מיתתו במה והוא לא חטא: ישובו לי יראיך. שפרשו הימנו סנהדרי כשנצטרע מאותו עון אף אם גרושה היא נתן עיניו בה כל הנוגע לא ינקה: כלתה נפשי. אותה: כלו עיני. צופים תמיד עד כי כלו: כנאד בקיטור. כנאד של עור המתייבש בעשן. מתי תעשה. שאראה בימי: שקר רדפוני. לשוא רדפוני אויבי: כרו לי. שאינו לא בתורה הבאים לפסלני: כל מצותיך אמונ'. מואבי ולא מואבית והם על שקר רדפו לאסרני: כמעט כלוני. כלא הייתי אהיה בארץ ואני עמדתי על בוריי וכן לי קוו רשעים לאבדני מבא בקהל: לכל תכלה וגו'. לשלשל ולפלפל בה וכן פתחת למוסרי: לכל תכלה. לכל סיום דבר יש קץ וגבול אבל מצותיך אין קץ וגבול לתכליתה. מאויבי תחכמני מצותיך על דואג ואחיתופל אמרו דלא אתיא להו שמעתא אליבא דהילכתא לעולם סוד התור' בידי שכן מכל מלמדי השכלתי מזה למדתי קצת ומזה למדתי קצת: שיחה לי. כל שיחתי היתה בם: כליתי

קריא ושעשעי את בני אדם: כ' לאמרתך י"ב בליש' וחס' וסימ' האומר לאביו ולאמו. בלבי צפנתי. כי הגדלת על כל שמך. הקם לעבדך. ויבאני חסדך. חליתי פניך. כלו עיני. מה נמלצו לחכי. פעמי הכן. קדמו עיני אשמורות. שש אנכי. העץ לשוני: ל' אמונתך כל ליש' מ"ל במ"ז חס' ו' בליש' וסי' ותמנת יי יביט. בנים לא אמן בם. וי' ישיב לאיש את צדקו ואת אמנתו. בי באמונה הם עשים. שמר אמנים. באמונתך ענני. האמנים עלי תולע חבקו. וא' חס' י' בליש' וסימ' והאמן בי' ויחשבה: תכלה ג' וסימ' אתה יי' לא תכלא. כד הקמח לא תכלה. לכל תכלה ראיתי קץ. קדמא ד' כתיב א': מ' תורתך ט' בא"ב וסימ' נמסר לעיל באות ה': השכלתי ב' חד כתי' סמך וסימ' הנה הסכלתי ואשגה הרבה מאד. מכל מלמדי השכלתי. קרמא כתיב סמך:

מכל. לא כלאתי רגלי בעבור פחדי מרעה שתהיה לי רק בעבור לשמור אמרי פיך: ממשפטיך. הטעם הורותני עד שלא סרתי: מה נמלצו. מלה זרה ופירוש׳ מתוקנו אוכנו מגזרת מלין ומליצה כי מליץ כמו מקים ואין המ״ם שרש גם מליצה כמו מריבה ואין המ״ם משרש על כן נמלצו מלה זרה כי היא כמו נפתחו כשמרו נדברו והמ״ם מן נמלצו שרש כאחד מלא פתח שמר כי לא תבא אות אחר נו״ן כפעל רק מן השרש פ״א פעל על כן נמלצו מלה זרה על כן יש לפרשה כמו מתקו ויהיה הטעם כפול כמשפט כ״ן פי״ם ליהא״כם שיחי״ה ותחסר מלת מטעמי כי הם בכח הפועל: מפקודיך. בהתבונני סוד הפקודי׳ הנטועים בלב הם הסירוני מאורח שקר: נר. כמו לאורו אלך חשך בלי מכשול והנמשל הכבוד המאיר כנר: נשבעתי. כמו תשבע כל לשון ויש אומרים על ברית משה ואת אשר אוכנו פה אז היה בכח ועתה במעשה: נעניתי. אם באתני צרה ונעניתי בעינויים חייני כדברך אשר יעשה אותם האדם וחי בהם: נדבות. הטעם להרבות תפלה אולי תרגילני משפטיך: נפשי. אני במקום מסוכן כמו וישם נפשו בכפו: נתנו. התברר דברי השכנה: נחלתי. הטעם היא נחלתי שאשמח בה ועדותיך הם הנפלאות שעשית שהעתיקו אבותי ואני אשמח כאילו אני עד הייתי בימים ההם: נטיתי. פועל יוצא: לעולם עקב. שהם עומדים לעולם או כי שכרם ותגמולם הוא לעולם: סעפים. יתואר כמו בעלי המחשבות כמו לכן סעיפי ישיבוני או מגזר מסעף פורה ויהיה התואר יוצא כמו ושנא אני את המקים והטעם משתיקים: סתרי ומגני אתה: שלא ישחיתוני: סורו. כן אומ׳ לשעפים: סמכני. אשר יעשה אותם האדם וחי בהם על כן אחיה: סעדני. ואשעה. תרג׳ אספר והנכון בעיני מגזרת שעשועים ונכפלה ה׳ המלה כמו תשגשגי והעי״ן היתה ראויה להיות בפתח קטן או אולי נקמצ׳ בעבור אות הגרון: סלית. מהבנין הקל כמו הסבר סלה כל אבירי והטע׳ שערי ואחיה כי ראיתי ש׳ שסלית הרשעים ש׳ שבמרמה היו אומרים שהם מונים: סיגים. חסר כ״ף כל רשעי ארץ הקדמוני׳ כאשר כתו׳ בעדותיך: סמר. כאשר אזכיר המשפטים שעשית ב׳ ברשעי ארץ אז יאחזני פחד ויראה לעבור פיך: עשיתי. אני לא הייתי עושק רק עושה צדק ואתה אל תניחני לעושקי: ערוב. כדרך אנכי אערבנו ודרך משל מייטב לבו: עיני. לישועתך. מיד העושקים ולגזרותיך שהם בצדק לעשות בהם משפט: עשה. כחסדך. עד היום: עבדך. שכר עבודתי הוא שתבינני: עת

רשי

כלאתי רגלי. מנעתי כמו אשר כליתני היום מבוא בדמים: נמלצו. נמתקו: נר לרגלי דבריך. כשאני בא להורות הוראה אני רואה בתורה והיא מפרשת אותי מן המכשול כנר המציל את האדם מן הפחתים: נעניתי. נענתי עני ושפל כמו לענות מפני וענה גאון ישראל בפניו תירגם יונתן וימאך ועני חשוב כמת לפיכ׳ חייני כדבריך: נעויתי. אולי הוא שמטרף את הדעת ושמו עוית בלשון משנה: נדבות פי. דברי רצוי שפי מתנדב לך כל נדבה לשון רצון הוא: נפשי בכפי תמיד. הרבה נסתכנתי בסכנות רבות קרובות למיתה ואעפ״כ אני תורתך לא שכחתי: לעולם עקב. על מעגלותם ועל נתיבותם: סעפים שנאתי. חושבי מחשבות און כמו לכן סעיפי ישיבוני על שתי הסעיפים כשאתה קורא סעיפים הוא שם המחשבה וכשאתה קורא סעפים נופל הלשון על החושבים אותה: ואשעה בחקיך. ואתעסק כמו ואל ישעו בדברי שקר ד״א ואשעה לשון ספור ושנון כדמתרג׳ ולשיכה ולשועין: סלית. רמסת כתוש למרמס כמו סלה כל אבירי וגו׳: סמר. כמו תסמר שערת בשרי כאדם שעמדו שערותיו הריצ״יר בלע״ז: וממשפטיך יראתי. מפורענות גזירותיך: ערב עבדך. לשון הצלה גארנטי״אה בלע״ז היה ערב בשבילי לנגד הרעה: ולאמרת צדקך. הבטחה שהבטחתני: עת

כלאתי ב׳ חד כתיב יו״ד וסי׳ מתגרת אני ידיך כליתי. מכל ארח רע כלאתי רגלי. בתרא כתיב א׳: לחכי ג׳ וסי׳ מה נמלצו. תדבק לשוני. ופריו מתוק לחכי: ב׳ לרגלי ב׳ וסימ׳ ויברך יי׳ אותך לרגלי. נר לרגלי דברך: ואקימה ח׳ מן וו״ן קמצין בתמניא אפי באב״ וסי׳ ואתנחם זכרתי משפטיך מעולם. ואשמרה תורתך תמיד:

מֵכָּל־אֹרַח רָע כָּלִאתִי רַגְלָי לְמַעַן אֶשְׁמֹר דְּבָרֶךָ׃ מִמִּשְׁפָּטֶיךָ לֹא־סָרְתִּי כִּי־אַתָּה הוֹרֵתָנִי׃ מַה־נִּמְלְצוּ לְחִכִּי אִמְרָתֶךָ מִדְּבַשׁ לְפִי׃ מִפִּקּוּדֶיךָ אֶתְבּוֹנָן עַל־כֵּן שָׂנֵאתִי כָּל־אֹרַח שָׁקֶר׃

נֵר־לְרַגְלִי דְבָרֶךָ וְאוֹר לִנְתִיבָתִי׃ נִשְׁבַּעְתִּי וָאֲקַיֵּמָה לִשְׁמֹר מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ׃ נַעֲנֵיתִי עַד־מְאֹד יְהוָה חַיֵּנִי כִדְבָרֶךָ׃ נִדְבוֹת פִּי רְצֵה־נָא יְהוָה וּמִשְׁפָּטֶיךָ לַמְּדֵנִי׃ נַפְשִׁי בְכַפִּי תָמִיד וְתוֹרָתְךָ לֹא שָׁכָחְתִּי׃ נָתְנוּ רְשָׁעִים פַּח לִי וּמִפִּקּוּדֶיךָ לֹא תָעִיתִי׃ נָחַלְתִּי עֵדְוֺתֶיךָ לְעוֹלָם כִּי־שְׂשׂוֹן לִבִּי הֵמָּה׃ נָטִיתִי לִבִּי לַעֲשׂוֹת חֻקֶּיךָ לְעוֹלָם עֵקֶב׃

סֵעֲפִים שָׂנֵאתִי וְתוֹרָתְךָ אָהָבְתִּי׃ סִתְרִי וּמָגִנִּי אָתָּה לִדְבָרְךָ יִחָלְתִּי׃ סוּרוּ־מִמֶּנִּי מְרֵעִים וְאֶצְּרָה מִצְוֺת אֱלֹהָי׃ סָמְכֵנִי כְאִמְרָתְךָ וְאֶחְיֶה וְאַל־תְּבִישֵׁנִי מִשִּׂבְרִי׃ סְעָדֵנִי וְאִוָּשֵׁעָה וְאֶשְׁעָה בְחֻקֶּיךָ תָמִיד׃ סָלִיתָ כָּל־שׁוֹגִים מֵחֻקֶּיךָ כִּי־שֶׁקֶר תַּרְמִיתָם׃ סִגִים הִשְׁבַּתָּ כָל־רִשְׁעֵי־אָרֶץ לָכֵן אָהַבְתִּי עֵדֹתֶיךָ׃ סָמַר מִפַּחְדְּךָ בְשָׂרִי וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ יָרֵאתִי׃

עָשִׂיתִי מִשְׁפָּט וָצֶדֶק בַּל־תַּנִּיחֵנִי לְעֹשְׁקָי׃ עֲרֹב עַבְדְּךָ לְטוֹב אַל־יַעַשְׁקֻנִי זֵדִים׃ עֵינַי כָּלוּ לִישׁוּעָתֶךָ וּלְאִמְרַת צִדְקֶךָ׃ עֲשֵׂה עִם־עַבְדְּךָ כְחַסְדֶּךָ וְחֻקֶּיךָ לַמְּדֵנִי׃ עַבְדְּךָ־אָנִי הֲבִינֵנִי וְאֵדְעָה עֵדֹתֶיךָ׃

מִכָּל אוֹרַח בִּשָׁא מְנָעִית רִיגְלַי מִן בִּגְלַל אֶטּוֹר דִבְרָךְ׃ מִן דִּינָךְ לָא עֲדִית אֲרוּם אַתְּ אַלִּיפְתָּנִי׃ מַה חַלְיָן לְמוּרְגִי מֵימְרָךְ בְּסִימָן יַתִּיר מִן דּוּבְשָׁא לְפוּמִי׃ מִפִּקּוּדָךְ אֶתְבַּיָּין מְטוּל הֵיכְנָא סְנֵיתִי כָּל בַּר נַשׁ דִמְשַׁקֵּר׃ הֵיךְ שְׁרַגָא דִּי מְנַהֲרָא לְרִיגְלַי דִּבְרָךְ וּנְהוֹרָא לִכְבִשַׁי׃ אוֹמֵיתִי וְקַיֵּימִית לְמִטַּר פִּקּוּדֵי זַכְוָתָךְ׃ אִסְתַּגְּפִית עַד לַחֲדָא יְיָ אַסֵּי יָתִי הֵיךְ דִּבְרָךְ׃ נִסְבָתָא דְפוּמִי אִתְרְעֵי כְדוּן יְיָ וְדִינָךְ אַלִּיף יָתִי׃ נַפְשִׁי מִסְתַּכְּנָא עַל גַּב יְדַי תְּדִירָא וְאוֹרַיְתָךְ לָא אִתְנְשֵׁיתִי׃ סְדַרוּ רַשִׁיעַיָּא פַּחָא לִי וּמִפִּקּוּדָךְ לָא תָעֵיתִי׃ וְאַחְסְנִית סָהֲדְוָתָךְ לַעֲלַם אֲרוּם חֶדְוַת לִבִּי הִינּוּן׃ אַצְלֵיתִי לִבִּי לְמֶעְבַּד גְּזֵירָתָךְ לַעֲלַם עַד סוֹפָא׃ וְחַשְׁבִין מַחְשְׁבִין סְרִיקָן סְנֵיתִי וְאוֹרַיְתָךְ רְחִימִית׃ טוּמָרִי וּתְרִיסִי אַתְּ לְפִתְגָּמָךְ אוֹרִיכִית׃ זוּרוּ מִינִי מְבָאֲשֵׁי וְאֶטּוֹר פִּקּוּדֵי אֱלָהִי׃ סְמוֹךְ יָתִי בְּמֵימְרָךְ וְאֵיחֵי וְלָא תְבַהֵית יָתִי מִן כְּלִיוּתִי׃ סְעוֹד יָתִי וְאֶתְפְּרַק וְאַגְעַגַּע בְּאוֹרַיְתָךְ תְּדִירָא׃ כְּבַשְׁתָּא כָל דְּשָׁלֵי מִגְּזֵירָתָךְ אֲרוּם שִׁקְרָא נִכְלֵיהוֹן׃ פְּסוֹלַיָּיא פְּסַקְתָּא בְּטִילְתָּא כָּל רִישְׁעֵי אַרְעָא מְטוּל הֵיכְנָא רְחִימִית סָהֲדְוָתָךְ׃ וּמִצְלְהַב מִדַּחֲלָךְ בִּסְרִי וּמִדִּינָךְ דְּחֵילִית׃ עֲבָדִית דִּינָא וּצְדַקְתָּא לָא תִשְׁבְּקִינַנִי לְטָלוֹמַי׃ בְּסִים עַבְדָּךְ לְטָבָא לָא יִטְלוּמוּן יָתִי זֵידוֹנִין׃ עֵינַי סַבָּרוּ לְפוּרְקָנָךְ וּלְמֵימַר צִדְקָךְ׃ עֲבֵיד עִם עַבְדָּךְ הֵיךְ חִסְדָּךְ וּגְזֵירָתָךְ אַלִּיף יָתִי׃ עַבְדָּךְ אֲנָא תְּבַיָּין יָתִי וְאִידַע סְהִידוּתָךְ׃

ואשיבה רגלי אל עדותיך. ואקימה נשבעתי ואקימה. ואשפה פי פערתי. ואשוע קדמתי בנשף. ואתקוטטה ראיתי בוגדים. ואהבם שמרה נפשי עדתיך. וסימ׳ זז״ חנפ״טר״ש: ס׳ סעפים ל׳ דכוו׳ והוא מן א״ב דמשמש אב״ג בג״ד וסימ׳ נמסר במס׳ רבת׳ במערכת אות האלף בסד״: מצות ג׳ יחידין סורו ממני מרעי׳. חכם לב יקח מצות. והעמדנו עלינו מצות. וכל דסמיך לאדכרה דכוו׳ מצות יי׳ במ״ג מצות יי׳ פתחין וסימ׳ לא שבקתון שמואל בזוהרא. וביאורם נמסר ביהושע סימ׳ כ״ב: ע׳ עשיתי ג׳ רף״ וסי׳ משפט וצדק. גנות ופרדסים. ברכות מים: ערב עבדך סימן כל א״ב דבתי אית בכל פסוק חד מן עשרה לישני אילין דרך עדות פקוד מצוה אמירה תורה משפט צדק חק דבור רמז לעשרת הדברים במ״א פסוק לית ביה חד מכל אלו וסימ׳ ערב עבדך לטוב:

פתי. כל תאותי היה שתבינני ואדעה עדותיך הסך עומקי שספרו תורתך בעת זקנתם או בעת ברתם וברכם אליך ויש אומרים כיעת ומועד לי״י על אשר הפרו מצותיך: על. קשור בפסוק עבדך אני הבינני ולא ארצה שכר זהב או פז: על· ישרתי. היו״ד תחת אלף כטעם כי אשרוני בנות וכן יתיימרו מגזרת יתאמרו כל פועלי און וטע' פקודי כל כי כל הפקודים כוללים כל. איש לב: ובאה זאת המלה כ כדרך כל בכורי כל: פלאות. הם מהעין על כל נפש: נצרתם נפשי. לבדה: פתח. כמו פתחון פה· יאיר לקורא שירא האמת ופי· כי כאשר פתחת פיך לדבר פי· פתחתי כמו שואף לקבל דברך ומלת יאבתי אין לה ריע במקרא: פנה. וחנני. כמו אשר חנן שהי' כמשפטו לאוהבי: פעמי. יתפלל לתקן עלילות שישמור מצות עשה ולא תשלוטנה בו סבות לעשות מצות לא תעשה ור' משה אמ' שתשלוט בי כל און כמו ואני תפלה: פדני. מאד' שיעשקני: פניך. הרצון כמו באור פני מלך חיים: פלגי. קשור בדבר מעושק אדם הם יבקשו ל לעשקני עד שלא אשמור פקודיך ואני דואג ובוכה על אשר לא שמרו תורתך כי ידעתי כי אחריתם רעה. ויש אומרים כי שמרו דרך שם על העינים כדרך ואחרי עיניכם: צדיק. וישר. כל אחד ממשפטיך: צוית. האבות להתעסק בעדותיך: צמתתני. כמעט וכמתתני כמו וימת לבו בקרבו: צרופה. למה שכחו דבריך צרי ואין בהם סיג כי הכל צרוף בלי ספק: צעיר. בעיני צרי כמו ואנכי תולעת ולא איש: צדקתך. הטעם כי איך אשכח פיקודיך וצדקתך לא תשתנה גם כן תורתך תמיד אמת: צר. שעשועי. כבר ברית הלב: צדק. וי״ו עדותיך כוי״ו לא שלותי ושניהם תחת ה״א כי אותיות יהוא מתחלפו' וטעם הבינני צדק לעולם ואחיה לעולם האחר יסרת במקום שנים: קראתי. כי כן חוקות שיקראך הקורא בכל לב: קראתיך. שתושיעני כדי שאשמור עדותיך: קדמתי. קודם שיקומו בני אדם בנשף לדברך יחלתי שתושיע המשוע אליך: קדמו. קודם לכל אשמורה שאקום אני באמרתך הכתובה בתורה שגלת הרשעים כרשעתם והצלת הצדיקים: קולי. כחסדך עמי ומנהגך הטובים: קרבו. אלו רודפי זמה שרחקו מדעת תורתך הכתוב בה שוכם אדם וקין ואנשי המבול והמגדל ופרעה ולאמר קרבו עם רחקו ודרך בשירים כנכבדת מאד: קרוב אתה יותר מכל קרוב וכל מצותיך אמת אז יהיו רודפי זמה בשורש כי כמלט שומר מצותיך: קדם. קודם שיקרבו אלו רודפי זמה ידעתי כי עדותיך יסוד אמת יסדתם:

פ' נצרתם חוד מן מלין דמשמשין תם בסוף תיבותא וסימ' כמס' רבתא במערכת אות התי״ו: פתיים ב' בתי' כן מ"ל וסי' פתח דבריך יאיר· ערום ראה רעה ויסתר קדמא דסיפרא· וב' פתים כתיב בחד י' וסימ' עד מתי פתים תאהבו פתי· כי משובת פתים· ושארא פתאים כתיב: פלגי מיסג' רף וסימ' תרד עיני· ירדו עיני דא"ב·

עֵת לַעֲשׂוֹת לַיהוָה הֵפֵרוּ תּוֹרָתֶךָ׃
עַל־כֵּן אָהַבְתִּי מִצְוֹתֶיךָ מִזָּהָב וּמִפָּז׃
עַל־כֵּן ׀ כָּל־פִּקּוּדֵי כֹל יִשָּׁרְתִּי כָּל־אֹרַח שֶׁקֶר שָׂנֵאתִי׃
פְּלָאוֹת עֵדְוֺתֶיךָ עַל־כֵּן נְצָרָתַם נַפְשִׁי׃
פֵּתַח דְּבָרֶיךָ יָאִיר מֵבִין פְּתָיִים׃
פִּי־פָעַרְתִּי וָאֶשְׁאָפָה כִּי לְמִצְוֹתֶיךָ יָאָבְתִּי׃
פְּנֵה־אֵלַי וְחָנֵּנִי כְּמִשְׁפָּט לְאֹהֲבֵי שְׁמֶךָ׃
פְּעָמַי הָכֵן בְּאִמְרָתֶךָ וְאַל־תַּשְׁלֶט־בִּי כָל־אָוֶן׃
פְּדֵנִי מֵעֹשֶׁק אָדָם וְאֶשְׁמְרָה פִּקּוּדֶיךָ׃
פָּנֶיךָ הָאֵר בְּעַבְדֶּךָ וְלַמְּדֵנִי אֶת־חֻקֶּיךָ׃
פַּלְגֵי־מַיִם יָרְדוּ עֵינָי עַל לֹא־שָׁמְרוּ תוֹרָתֶךָ׃
צַדִּיק אַתָּה יְהוָה וְיָשָׁר מִשְׁפָּטֶיךָ׃
צִוִּיתָ צֶדֶק עֵדֹתֶיךָ וֶאֱמוּנָה מְאֹד׃
צִמְּתַתְנִי קִנְאָתִי כִּי־שָׁכְחוּ דְבָרֶיךָ צָרָי׃
צְרוּפָה אִמְרָתְךָ מְאֹד וְעַבְדְּךָ אֲהֵבָהּ׃
צָעִיר אָנֹכִי וְנִבְזֶה פִּקֻּדֶיךָ לֹא שָׁכָחְתִּי׃
צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ אֱמֶת׃
צַר־וּמָצוֹק מְצָאוּנִי מִצְוֹתֶיךָ שַׁעֲשֻׁעָי׃
צֶדֶק עֵדְוֺתֶיךָ לְעוֹלָם הֲבִינֵנִי וְאֶחְיֶה׃
קָרָאתִי בְכָל־לֵב עֲנֵנִי יְהוָה חֻקֶּיךָ אֶצֹּרָה׃
קְרָאתִיךָ הוֹשִׁיעֵנִי וְאֶשְׁמְרָה עֵדֹתֶיךָ׃
קִדַּמְתִּי בַנֶּשֶׁף וָאֲשַׁוֵּעָה לִדְבָרְךָ יִחָלְתִּי׃
קִדְּמוּ עֵינַי אַשְׁמֻרוֹת לָשִׂיחַ בְּאִמְרָתֶךָ׃
קוֹלִי שִׁמְעָה כְחַסְדֶּךָ יְהוָה כְּמִשְׁפָּטֶךָ חַיֵּנִי׃
קָרְבוּ רֹדְפֵי זִמָּה מִתּוֹרָתְךָ רָחָקוּ׃
קָרוֹב אַתָּה יְהוָה וְכָל־מִצְוֹתֶיךָ אֱמֶת׃
קֶדֶם יָדַעְתִּי מֵעֵדֹתֶיךָ כִּי לְעוֹלָם יְסַדְתָּם׃

עִידָן לְמֶעְבַּד רַעֲוָתָא דַיְיָ אַפִּישׁוּ תַּלְמִידַיָא אוֹרַיְתָךְ׃ מְטוּל הֵיכְנָא רְחִימִית פִּקוּדָךְ מִדַּהֲבָא וּמִן אוֹכְרֵיזָא׃ מְטוּל הֵיכְנָא כָּל פִּקוּדַיָא כּוּלְהוֹן תְּרִיצְתִּינוּן כָּל אוֹרַח שִׁקְרָא סְנֵיתִי׃
פְּרִישָׁן סָהֲדְוָתָךְ מְטוּל הֵיכְנָא נַטְרְתִּנוּן נַפְשִׁי׃ גְּלִיף דִּבְרָךְ יְנַהַר חֲשִׁיכַיָא יִתְבַּיְינָן שַׁרְגִּיגֵי׃ פּוּמִי פַּתְחִית וְאַלְפִית אֲרוּם לְפִקוּדָךְ צְבֵיתִי׃ אִתְפְּנֵי לְוָתִי וְחוּס עֲלַי כְּהִילְכְתָא לְרָחֲמֵי שְׁמָךְ׃ אַסְתּוֹרַי אַתְקִין בְּמֵימְרָךְ וְלָא תַשְׁלִיט בִּי כָּל שִׁקְרָא׃ פְּרוּק יָתִי מִטְּלוּמָא דְּבַר נָשָׁא וְאֶטּוֹר פִּקוּדָךְ׃ זִיו אַפָּךְ אַנְהַר בְּעַבְדָּךְ וְאַלִּיפְנִי יָת גְּזֵירָתָךְ׃ טַיְיפֵי מַיָא יֵיחֲתוּן עֵינַי עַל מְטוּל דְּלָא נְטַרוּ אוֹרַיְתָא׃
זַכַּי אַתְּ יְיָ וּתְרִיצִין דִּינָךְ׃ פַּקֵּידְתָּא צִדְקְתָא סָהִידוּתָא וְהֵימְנוּתָא לַחֲדָא׃ מַגְרַת יָתִי טִינְנָתִי אֲרוּם אִתְנְשִׁיאוּ דִּבְרָךְ מְעִיקַי׃ סְנִינָא מֵימְרָךְ לַחֲדָא וְעַבְדָּךְ רְחִימָהּ׃ זוּטַר אֲנָא וּבְסִיר פִּיקוּדָךְ לָא אִתְנְשֵׁיתִי׃ צִדְקָתָךְ צִדְקָךְ לְעָלְמָא וְאוֹרַיְתָךְ קְשׁוֹט׃ עָקָא וּמְעִיקָא עַרְעוּ יָתִי פִּקוּדָךְ פִּירְנוּקַי׃ צִדְקְתָא סָהֲדְוָתָךְ לַעֲלַם תְּבַיְינַנִי וְאֶתְקַיַּים׃
קְרֵיתִי בְּכָל לִבָּא עֲנֵי יָתִי יְיָ גְּזֵירָתָךְ אֶנְטוֹר׃ קְרֵיתָךְ פְּרוּק יָתִי וְאֶנְטוֹר סָהִידוּתָךְ׃ אַקְדְּמִית בְּשַׁפְרְפָרָא וְצַלִּיתִי לְפִתְגָּמָךְ אוֹרִיכִית׃ אַקְדִּימוּ עֵינַי מַטַּרְתָּא דְצַפַּר וְרַמַשׁ לְמַלָּלָא בְּמֵימְרָךְ׃ קָלִי שְׁמַע הֵיךְ חִסְדָּךְ יְיָ הֵיךְ דִּינָךְ קַיֵּים יָתִי׃ קְרִיבוּ רָדְפֵי זְנוּ מֵאוֹרַיְתָךְ אִתְרַחֲקוּ׃ קָרִיב אַתְּ יְיָ וְכָל פִּיקוּדָךְ קְשׁוֹט׃ מִן לְקַדְמִין חַכִּימִית מִן סָהִידְוָתָךְ אֲרוּם לַעֲלַם יְסַדְתִּינוּן׃

לב מלך: צ' צדיק אתה י״י ב' וסימ' כי אריב אליך דירמיה· וישר משפטיך: דבריך ג' מ"ל בא"ב וסימ' חלקי י״י· פתח דבריך יאיר· צמתתני קנאתי: אהבה ב' וסימ' כי גדולה האהבה אשר אהבה· צרופה אמרתך מאד: שעשעי ה' וחס' בא"ב וסימ' נמסר לעיל באות י': ק' קדמתי ב' וסי' לברוח תרשישה· בנשף ואשועה: קדמו ה' וסי' נמסר בסדר כי תצא: במשפטך ה' וחס' וסימ' כן משפטך אתה חרצת· והוציא כאור צדקך· ואל הצל מפי דבר אמת· קולי שמעה כחסדך· תחי נפשי ותהללך: יסדתם ב' וסימ' תבל ומלואה אתה יסדתם· קדם ידעתי מעדותיך:

עת לעשות לי״י וגו'. מוסב על מקרא שלפניו הבינני ואדעה עדותיך להבין עת לעשות לשמך איך יעשו אותם שהפרו תורתך למצוא רצון וסליחה ותמכא להם ואעשה כן על כל עבירה שבידי. ורבותינו דרשו ממנו שעוברין על דברי תורה כדי לעשות סייג וגדר לישראל כגון גדעון ואליהו בהר הכרמל שהקריבו בבמה עוד ראיתי מדרש באגדה העושה תורתו עתים מפר ברית שאדם צריך להיות יגע בתורה כל שעות היום: על כן אהבתי. על אשר אהבתי מצותיך ראוי לך למרכי עת רצון ומה אעשה לך ותרבני יש על כן הרבה שפתרו על אשר כמו כי על כן ראיתי פניך כי על כן ידעת חנותינו על כן יתרה עשה: כל פקודי כל ישרתי. כל פקודי כל דבר אשר צוית בתורתך ישרתי ישרו בעיני ואמרתי עליה' ישרו. על זה כדי אני שתמחול ותרבה לי: פלאות עדותיך. מכוסים הם ונפלאים עדותיך מבני אדם יש מצות קלות שהרבית במתן שכרן כגון שלוח הקן: על כן נצרתם נפשי. כלם כי לא נודע איזה יכשר: פתח דבריך יאיר. תחילת דבריך האירו את לב ישר' שאתה המבין פתאים באמרך אנכי אשר הוצאתיך הודעתם הטובה שעשית להם שקניתם מבית עבדי' לדעת כי אדון אתה להם ויקבלו אלהותך עליהם לא יהיה לך אלהים אחרים וגו' ואחר כך גזרת גזירותיך. ד״א פתח דבריך יאיר תחילת דברך במעשה בראשית יהי אור: מבין פתאים. משם יבינו הכל ויפתחו בדברי תורה תנחומ': ואשאפה. לשון בליעה כמו שאפה רוח: פדני מעושק אדם. מיצר הרע העושק את הבריות. בפירושים אחרי' מצאתי פדני מעושק אדם משעשקו של אדם: צמתתני קנאתי. הקנאה שאני מקנא לשמך על השוכחי דברך היא צומתת אותי ומקנטת אותי בהם. מצאתי צעיר אנכי ונבזה כד״א דוד הוא הקטן כבזה אני להקטין עצמי אבל עוסקי תורה להתלמדו כי פקודיך לא שכחתי מלפלפל ולפלפל בהם שצדקתך שבתוכן צדק ואמת עולמית ואף כי מצאוני צרות היו הם עסקי ולעולם הבינני צדקם ואחיה ב בהם היא חייך וגו': אשמורות. חצי הלילה שתי אשמורו' ולדברי האומ' שלש משמרות הוי הלילה היה דוד עומד ממטתו בשליש הלילה ועוסק בתורה עד חצות כמו שנ' לשוח באמרתך ומחצות ולהלן עוסק בשירות ותושבחות כמו שנאמר חצות לילה אקום להודות לך: קרבו רודפי זימה. עצת חטאים הולכים בעצת חטאיהם ומתרחקים מתורתך ליקרב אל עצת רעתם: קרוב אתה. לרחוקי' הללו המתרחקים מתורתך אם ישובו מדרכם: קדם ידעתי מעדותיך. קודם היות הדבר ידעתיו מתוך עדותיך קדם ירשו את הארץ צוית להם על הבכורים ותרומות ומעשרות וקדם הכיתות להם מאויביהם צוית להם והיה בהניח י״י אלהיך לך וגו' להעמיד מלך ולהכרית עמלק ולבנות בית הבחירה: כי לעולם יסדתם. כי על כל הדברים העתידים להיות לסוף העולם יסדת עדותיך:　　רחם

ראה · שיענו אותו על כן אמר וחלצני : ריבה · למ"ר לאמרתך בעבור אמרתך כמו אמרי לי : רחוק מרשעים · יום ישועה בעבור שלא דרשו חקיך ואני לא אהיה כמוהם כי תורתך לא שכחתי : רחמיך · אם אני לבדי ורודפי רבים הם רחמיך שיסובבוני כמשפטיך לשומרי דבריך : רבים · לא נטיתי · אני לבדי כי הם נטו והנה נטיתי פועל עומד כמו סרתי ואם הוא יוכל יחסר לבי : ראיתי · ואתקוטטה · מגזרת נקטה נפשי : ראה · כעבר ראיתי וחנני כנגד ואתקוטטה : ראש · תחלת דבור שכויתינו הוא האמת ור' ישועה את רנז לדבור אנכי בהר סיני : שרים · הם המשתררים ולא פחדתי מהם רק מדברך : שש · דבק בפסוק העליון לא פחדתי מהשרים ולא דאגתי רק ששתי באמרתך כאילו מצאתי השרים ולקחתי שללם : שקר · מצות לא תעשה תורתך אהבתי מצות עשה : שבע · הרבה ודבר שיסוב כמו ח השבוע · משפטי צדקך בשרים רדפוני חנם : שלום רב לאוהבי תורתך · והוא אחד מהם תורתך אהבתי · ואין למו מכשול כמו שרים : שברתי לישועתך · שמרה · הזכיר המצות כאשר פירשתי גם הזכיר העדות לבדם והפקודים והעדות יחדיו : שמרתי · והטעם אני חייב לשומר כי אתה רואה כל מה שים בלבי וכל מעשי : תקרב · רנך משל בעבור מרחק השמים מהארץ אמר תקרב רנתי קול גדול כמו ותעבור הרנה : תבוא תחנתי · בעורתה לי כמו בהתחננו אלינו על כן הצילני : תבענה · אם הצלתני והנכון אם תלמדני חקיך : תען · אלמד אמרתך לבני אדם כדי שידעו כי כל מצותיך צדק : תהי · לעזרני ללמד כאשר דבר וכל יד הויה אם היתה עם אות בית לעולם לנגלה ואין בכאן אות בית : תאבתי · כמעט כליתי על דרך נכספה וגם כלתה נפשי : תחי · ומשפטיך · באשר יעזרוני להללך : תעיתי · הטעם תחי נפשי כי אני כשה אובד שימצא על הרועה וטעם כי מצותיך לא שכחתי אע"פ שהייתי כשה אובד לא אבדו מצותיך ממני : שיר המעלות · הגאון אמר כי אלה השירים חמשה עשר כנגד חמש עשר מעלות גם אמר יתכן שהוא על נגינות בקול עליון וכבר הזכרתי בתחלת הספר מה שכראה שהוא פיוט וזה השיר יכונן על כ כוונם המעלות ולא ה הזכיר שם המשורר אולי ברוח הקדש כ כלל על אנשי גלותינו שהם בצרה ולא ידע חצי

רשי

ראש דברך אמת · סוף דברך הוכיח על הראש שהוא אמת שכששמעו האומות אנכי ולא יהיה לך ולא תשא אמרו הכל להנאתו ולכבודו כיון ששמעו כבד לא תרצח לא תנאף הודו על ראש דברך שהוא אמת : שש אנכי על אמרתך · על הבטחתך שהבטחתני ד"א על אחת מאמרותיך הסתומות כשאני מבין בה ורבותינו דרשו על המילה שהיה דוד בבית המרחץ וראה עצמו בלא ציצית ובלא ת תפילין ובלא תורה אמר אוי לי שאני ערום מכל מצוה כיון ש שנסתכל במילה שמח ואמר ב בבואו שש אנכי על אמרתך המילה שמתחילה נתנה במאמר ולא בדבור שנאמר ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את בריתי תשמור : שבע ביום · שחרית שתים לפני קרית שמע ואחת לאחריה ובערב שתים לפניה ושתי לאחריה : על משפטי צדקך · על קרית שמע שהיא דברי תורה : שבריתי · הוחלתי כל דרכי נגדך אתה יודע כל דרכי : כדברך הבינני · דברי תורתך כהלכתן וכהוויתן : תבענה · תדברנה : תען לשוני · כל עניה לשון קול רם הוא ואב לכולם וענו הלוים ואמרו : שיר המעלות · שאמרו הלוים על חמש עשרה מעלות היורדות מעזרת ישראל עד עזרת נשים ויש כאן ט"ו מזמורים של שיר המעלות ורבותינו אמרו שיסדן דוד להעלות את התהום כמו שמפורש במסכת סוכה · ולפי אגדה פתרו שיר למאה עולות : משפת שקר · זרעו של עשו הרשע שכדין את חבריו בפיהם בעלילות רשע : מה יתן לך · הב"ה : ומה יוסיף לך · שמירה ומחיצות והרי את נתונה לפנים משתי מחיצות : חצי

ר' ריבה ריבי כל ליש' מל' במ"ו חס' וסים לא תענה על רב · נצב לרב יי' · ותני קרא לרב · ורב לא ידעתי אחקרהו : אל תצא לרב מהר · ברבם עמדי : מעדותיך ח' מפקין וי"ו בא"ב וסים' פרץ כן דמ"ה במ"א צוית צדק עדותיך : ואתקוטטה חד מן ח' וי"ן קמצין בא"ב כתכביא אפי וסים' זו' הנפ"ט ר"ש וביאורם לעי"ל באות נ"ן :

חמי סיגופי ופצי יתי ארום אורייתך לא אתנשיתי : נצי מצותי ופרוק יתי למימרך אסי יתי : רחיק מן רשיעי פורקנא ארום גזירתך לא תבעו : רחמך סגיעין יי היך דינך אסי יתי : סגיעין רדפי ומעיקי מסהדותך לא אצליתי : חמיתי בוזזי ואידייכרית עמהון די מימרך לא נטרו : חמי ארום פיקודיך רחימית יי היך חסדך אסי יתי : שירוי פתגמך קשוט ולעלם כל דיני צדקתך : רברבין רדפו יתי מגן ומפתגמך דחל לבי : חדי אנא על מימרך היך גבר דמשכח עדי סגי : שקרא סניתי ורחיקית אוריתך רחימית : שבע זמנין ביומא שבחית יתך מטול דיני צידקך : שלם סגי לרחימי אוריתך בעלמא הדין ולית להון תקלא לעלמא דאתי : סברית לפורקנך יי ופיקודיך עבדית : נטרית נפשי סהדוותך ורחימינון לחדא : נטרית פיקודיך וסהידוותך ארום כל אורחותי לקבלך : תתקרב צלותי קדם יי היך פתגם תביינני : תיתי צלותי קדמך היך מימרך פצי יתי : תבעין ספוותי תושבחתא ארום תלפינני גזירתך : תתיב לישני מימרך ארום כל דיניך צדקתא : תהא ידך לסייעותי ארום פיקודיך רעיתי : רגיגית לפורקנך יי ואוריתך פרנוקי : תחי נפשי ותשבחינך ודיניך יסייעוני : תעית היך ען דמתבד בעי עבדך ארום פקודיך לא אתנשיתי :

שירא דאתאמר על מסוקיין דתהומא קדם יי כד עיק לי צליתי וקביל צלותי : יי פצי נפשי מספוותא דשקרא מן לישנא נכילתא : מא יהיב לך מלשינא ומא יוסיף לך אכיל קורצי לישנא נכילתא :

ראה עניי וחלצני כי תורתך לא שכחתי : ריבה ריבי וגאלני לאמרתך חיני : רחוק מרשעים ישועה כי חקיך לא דרשו : רחמיך רבים יהוה כמשפטיך חיני : רבים רדפי וצרי מעדותיך לא נטיתי : ראיתי בגדים ואתקוטטה אשר אמרתך לא שמרו : ראה כי פקודיך אהבתי יהוה כחסדך חיני : ראש דברך אמת ולעולם כל משפט צדקך :

שרים רדפוני חנם ומדבריך פחד לבי : שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב : שקר שנאתי ואתעבה תורתך אהבתי : שבע ביום הללתיך על משפטי צדקך : שלום רב לאהבי תורתך ואין למו מכשול : שברתי לישועתך יהוה ומצותיך עשיתי : שמרה נפשי עדתיך ואהבם מאד : שמרתי פקודיך ועדתיך כי כל דרכי נגדך :

תקרב רנתי לפניך יהוה כדברך הבינני : תבוא תחנתי לפניך כאמרתך הצילני : תבענה שפתי תהלה כי תלמדני חקיך : תען לשוני אמרתך כי כל מצותיך צדק : תהי ידך לעזרני כי פקודיך בחרתי : תאבתי לישועתך יהוה ותורתך שעשעי : תחי נפשי ותהללך ומשפטך יעזרני : תעיתי כשה אבד בקש עבדך כי מצותיך לא שכחתי :

ק כ

שיר המעלות אל־יהוה בצרתה לי קראתי ויענני : יהוה הצילה נפשי משפת־שקר מלשון רמיה : מה־יתן לך ומה־יסיף לך לשון רמיה :

ט' שש ד' וסים' והיה כאשר שש יי' עליכם · לשוש עליך לטוב · פגעת את שש ועשה צדק · שש אנכי על אמרתך · וחד כתיב סמ"ך ובצמר יאכלם סס · וחד ושש לבכם : רב ג' קמצין בסיפ' וסים' וישלח חצין ויפצם · בשרתי בקהל רב · שלום רב לאהבי תורתך · וכל אס"ף דכו' ושלשים בשאר קריא' וסים' נמסר במס' רבתא בערך רב : שמרה ב' גרשי' בסיפ' וסים' שמרה נפשי כי חסיד אני · שמרה נפשי עדתיך ואהבם : ת' תבוא כל סיפרא מ"ל ושש חס' בשאר קריא' וסים' בסדר תזריע וכל משלי דכו' חס' במד"מ ל וסים' כי תבוא חכמה · ואת איש חמות · ולמוכיחים ינעם · רעך ורע אביך : ותורתך ה' בא"ב וסים' דרך שקר הסר ממני · נפשי בכפי תמיד · סעפים שנאתי · צדקתך צדק לעולם · תאבתי לישועתך יי' · וסים' דנסצ"ת : קב"ץ יסיף י"ד כתי' בנח"ס וי"ו וסים' נמסר בשמואל ב' סוף סיבז"ג :

חצי דומה הדברים היוצאים מפיו לחצים שנונים כן ימיתו עם גחלי כי החצים בעופם יתחממו באויר כמו גחלי רתמים והנה הטעם מזה המשורר אם הוא על עצמו או כנואה על ישראל שהם בגלות בוכה כי הוא איש אמת וידור בגלותו עם העמים שכולם שפת שקר ולא עוד עד שיש מהם שידברו כזבים עליו וישטינוהו כדי שיהרג: אויה. אמר יוסף בן גוריון כי משך הם אנשי תושכאנה אהלי קדר הערב וישראל מפוזרים במשך ועם אהלי קדר: רבת היא תחת הא' כמו ושבת לכסיא והמלה תאר והמתואר חסר כמו עדת זמן והדומה לה וזה רמז לאורך הגלות: אני. איש שלום כמו ואני תפלה וכי אדבר שלום לאנשי משך וקדר ילחמוני שיר המעלות. כטעם פיוט תחלתו למעלות וזה נאמר על ישראל שהיו במשור ובמצוק או על בני גלותינו: אשא. מנהג כל שהוא במצור לשאת עיניו אולי יבואו עוזרים לו להרחיק האויב ומלת מאין באה כמו אנה אנחנו עולים. ואין כמוהו הן כולכם מאין וזאת הגזרה לא משאכוש בחסרון מ"ם: עזרי. בדרך נבואה או על דרך תקוה אין לי צורך לעזרת אדם כי אם לעזרת השם לבדו שהוא עושה העליונים והארץ השפלה: אל. כמו לא וככה דרך נתיבה אל מות בסודם לא תבא נפשי המשורר יאמר לנפשו או לבני הגלו' אם העזר מהשם לבדו לא תפחד כי לא יתן למוט רגלך בלכתך ברחובו העיר או על החומה. ואל ינום שומרך כי כל עיר שהיא במצור יש לה שומרי החומות בלילה הנה שומר ישר' הוא יעקב אביכו ושמרתיך בכל אשר תלך והוא היה ישן: יי' שומרך. מהכר ומכל חולי כי הוא צלך על יד ימינך והזכיר טעם הכל יומם בשכל' תמ"ים יום בלא לילה וידועכי השמש תזיק ברוב החום שלה והלבנה בלילה תוסיף לחה מולדת תחלואים וזה הדבר ברור ומנוסה: יי'. מכל רע שיקרה לאדם מחוץ ומפנים: יי' ישמור צאתך. בצאתך למלחמה גם בבואך כדרך הבאה והיוצאת: שיר המעלות. שמחתי באומרים. אמר רבי משה כי זה השיר אמרו דוד שיאמר עם הזמירות בבית השם בעת שיבנה הבית. ור' ישועה אמר כי זה בעבור הבית שהקים לו דוד בציון ויש אומרים על הבית השלישי כל אחד מישרא' אומרים שמחתי באומרי' הם עולי רגלים: עומדות. הטעם עמדנו להסתכל בבנייני החומות ויופי השערים והנכון כי היא היתה מלאה אדם והייכו מתעכבים בשערים לא נוכל להכנס מרוב העם הבאים והיוצאים ירושלם היתה דומה בשלש רגלים למדינה שהתחברו אליה כל בנותיה מסביב בעת הפחד: ששם. שבטים. שהם שבטי השם עדות וחק ומצוה לבא שלש פעמים והיו מודים השם בראותם מלכות דוד קיימת ואם זה המזמור על שלמה יהיו הכסאות לשלמה ואחיו ואם לעתיד למשיח ולבניו: שאלו. פועל עבר לעולם שואלים על שלום ירושלם כי אז יחונו אליה ויתפללו לאמר לככה ישליו אוהביך שהם אנחנו או השוככים שם תמיד: יהי. בחילך. הוא הסובב מחוץ לחומה ובארמנותיך לפנים מן החומה: למען. לבקש שלומך בעבור אחיכו הנכבדים הכהנים והלוים וחסידי ישראל הדרים בירושלם:

שנונים ג' וסימ' אשר חציו שנונים וכל קשתותיו. חציך שנונים עמים. חצי גבור שנונים: גרתי ב' וסימ' עם לבן גרתי. כי גרתי משך: קכ"א אל ההרים ב' וסימ' ראיתי את כל ישראל נפוצים אל ההרים דמלכים. אשא עיני אל ההרים. וכל יחזקאל דכוו' בגמ"ב על ההרים וסימ' על ההרים לא אכל תניינא דסיפ'. ונתתי את בשרך על ההרים: הנה לא ג' וסימ' ויאמר לו חלילה. ואמר אהה אדני יי' הנה לא ידעתי דבר. הנה לא ינום ולא ישן: יככה ג' בקריא' וסימ' אשור בשבט יככה. למה יככה ארצה דיוחנן בן קרח. יומם השמש לא יככה וירח: קכ"ב באמרים ל"ג בליש' וסימ' הלא ממשל משלים. ישמו על עקב בשתם. שמחתי באמרים לי בית יי' נלך: כי שמה חד מן י' ר"ף דמלה תנינא שמה וסימ' ונאספו שמה כל העדרים וגללו את. ונועדתי שמה לבני ישראל. והבאתם שמה עלתיכם וזבחיכם ואת מעשרתיכם. לנוס שמה רוצח דאז יבדיל. וחברו דיהושע. ויסורו שמה ויבאו אל בית. וישלח שמה סוסים ורכב. ובאת שמה וראה שם יהוא. כי שמה ישבו כסאות למשפט. ובאת שמה וקראת. ובאו שמה והסירו את כל שקוציה:

חִצֵּי גִבּוֹר שְׁנוּנִים עִם גַּחֲלֵי רְתָמִים׃ אוֹיָה־לִי כִּי־גַרְתִּי מֶשֶׁךְ שָׁכַנְתִּי עִם־אָהֳלֵי קֵדָר׃ רַבַּת שָׁכְנָה־לָּהּ נַפְשִׁי עִם שׂוֹנֵא שָׁלוֹם׃ אֲנִי־שָׁלוֹם וְכִי אֲדַבֵּר הֵמָּה לַמִּלְחָמָה׃

קכא

שִׁיר לַמַּעֲלוֹת אֶשָּׂא עֵינַי אֶל־הֶהָרִים מֵאַיִן יָבֹא עֶזְרִי׃ עֶזְרִי מֵעִם יְהוָה עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ אַל־יִתֵּן לַמּוֹט רַגְלֶךָ אַל־יָנוּם שֹׁמְרֶךָ׃ הִנֵּה לֹא־יָנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל׃ יְהוָה שֹׁמְרֶךָ יְהוָה צִלְּךָ עַל־יַד יְמִינֶךָ׃ יוֹמָם הַשֶּׁמֶשׁ לֹא־יַכֶּכָּה וְיָרֵחַ בַּלָּיְלָה׃ יְהוָה יִשְׁמָרְךָ מִכָּל־רָע יִשְׁמֹר אֶת־נַפְשֶׁךָ׃ יְהוָה יִשְׁמָר־צֵאתְךָ וּבוֹאֶךָ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃

קכב

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד שָׂמַחְתִּי בְּאֹמְרִים לִי בֵּית יְהוָה נֵלֵךְ׃ עֹמְדוֹת הָיוּ רַגְלֵינוּ בִּשְׁעָרַיִךְ יְרוּשָׁלִָם׃ יְרוּשָׁלִַם הַבְּנוּיָה כְּעִיר שֶׁחֻבְּרָה־לָּהּ יַחְדָּו׃ שֶׁשָּׁם עָלוּ שְׁבָטִים שִׁבְטֵי־יָהּ עֵדוּת לְיִשְׂרָאֵל לְהֹדוֹת לְשֵׁם יְהוָה׃ כִּי שָׁמָּה יָשְׁבוּ כִסְאוֹת לְמִשְׁפָּט כִּסְאוֹת לְבֵית דָּוִד׃ שַׁאֲלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלִָם יִשְׁלָיוּ אֹהֲבָיִךְ׃ יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ׃ לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה־נָּא שָׁלוֹם בָּךְ׃

גירין דגברא שנונין היך ברקין מלעיל עם גומרי ריתמין דדלקין בגהינם מלרע׃ ווי לי ארום איתותבית עם אונאי שרית עם משכניהון דערבאי׃ יתיר מנהון שרת נפשי עם אדו סני שלם׃ אנא שלם ארו אצלי היכון לקרבא׃ שירא דאתאמר על מסיקין דתהומא אזקוף עיני לטוריא מן האן ייתי סעדי׃ סעדי מן קדם יי דעבד שמיא וארעא׃ לא יתן לאתמוטטא ריגלך לא נאים נטרך׃ הא לא נאים ולא ידמוך נטיר ישראל׃ יי ינטרינך יי יטליל עלך מן בגלל מזוזתא דקביעא על סטר ימינך במיעלך׃ יימם כד שליט שימשא לא ימחונך צפרירי ולילי כד שליט סיהרא בליליא׃ מימרא דיי ינטרינך מכל ביש ינטור ית נפשך׃ יי ינטור מפקך לפרגמטיא ומיעלך למיעסק באוריתא מן השתא ועד עלמא׃ שירא דאיתאמר על מסיקין דתהומא חריתי באמרין לי בית מקדשא דיי ניזיל׃ קיימין הואה ריגלנא בתרעייך ירושלם׃ ירושלם דמתבניא ברקיעא היך קרתא דאתחברא לה כחדא בארעא׃ דתמן סליקו שבטיא שבטין דיי סהדו לישראל די שכינתיה שריא ביניהון במיזליהון לאודאה לשמא דיי׃ ארום תמן מיתיתבין כורסון בירושלם כורסון בבית מקדשא למלכיא דבית דוד׃ שאילו בשלמא דירושלם יתבון בשלותא רחימיך׃ יהי שלם בחיליך שלותא בבירנייתיך׃ מן בגלל אחי וחברי אמליל כדון שלם בך׃

רשי

חצי גבור שנונים. והרי את הורגת במקום רחוק כחץ: עם גחלי רתמים. כל הגחלים כבו מבחוץ כבו מבפנים ואלו כבו מבחוץ ולא מבפני' ד"א מה יתן לך מה סופו של הב"ה לגזור עליך חצי גבורי עם גחלי רתמי' חציו מלמעלה וגיהנם מלמטה: אויה לי. אמרה כנסת ישרא' כי כבר לקיתי בגליות רבים הרי גרתי משך עם בני יפת במלכות פרס ויון ומשך: אני שלום. עמהם. וכי אדבר שהם שלום המה באים להלחם בי: שיר למעלות רמז במזמור שני למעלות העולות לצדיקים לעתיד לבא מתחת עץ החיים לכסא הכבוד דתניא בספרי שיר המעלות אין כתוב כאן אלא שיר למעלות שיר למי שעתיד לעשות מעלות לצדיקים לעתיד לבא וזהו שיסד הקליר' ומתחתיהם שלשים מעלות זו למעלה מזו עד כסא הכבוד טסות ועולות בשיח כעימת שיר המעלות: שמחתי באומרים לי. שמעתי בני אדם שאומרים מתי ימות אותו זקן וימלוך שלמה בנו ויבנה בית המקדש ונעלה לרגל ואני שמח: עומדות היו רגלינו. במלחמה בכל מקום בשביל שעריך ירושלם שעוסקין בהן בתורה: ירושלם הבנויה. כשיבנה שלמה בני בית המקדש בתוכה תהא בנויה בשכינה ומקדש וארון ומזבח: כעיר שחוברה לה. בשילה שדימה הכתוב זו לזו שנאמ' אל המנוחה ואל הנחלה מנוחה זו שילה נחלה זו ירושלם ורבותינו אמרו יש ירושלם בנויה בשמי' ועתידה ירושלם של מטה להיות כמותה: ששם עלו שבטים. אשר שם בשילה עלו שבטי' כשעלו ממצרי' וקבעו המשכן בתוכה: שבטי יה. שהוא עדות לישראל ולפי שהאומות היו מליזין אחריהם כשיצאו ממצרים ואומרי' עליהם שהם ממזרים אם בגופם היו שולטין המצריים בנשותיהם לא כל שכן אמר הב"ה אני מעיד עליה' שהם בני אבותיהם הטיל שמו עליהם הראובני השמעוני הוסיף עליה' אותיות השם אחת מכאן ואחת מכאן כמצא השם הזה יה עדות לישראל: כי שמה ישבו וגו'. כי גם בירושלם תשרה השכינה וישבו שם כסאות לשפוט בהם את האומות וכסאות מלוכה לבית דוד: שאלו שלום ירושלם. ואמרו לה ישליו אוהביך ויהי שלום בחילך: למען. ישראל אחי ורעי: אדברה נא. אני דוד המלך שלום בך:

למען ׃ ונבקשה שלומך ושלום אחינו למען בית השם אבקשה שיהיה טוב לך ׃ שיר המעלות אליך נשאתי ׃ ידבר המשורר על גדול הדור שהוא בגלות או במשורר על כן אליך נשאתי וטעם היושבי בשמים כי כל הגזרות באות משם ׃ הנה ׃ אחר כן דבר בעדו ובעד עמו כי אין כח לעבד להמלט מיד הבאים להרגו אם לא יושיענו אדוניו ׃ חננו ׃ כי רב ׃ זמן רב ׃ רבת ׃ מרת זמן ׃ הלעג ׃ השאננים ׃ כמו הספר המתקנה הלעג ׃ לעג ׃ השאננים והבוז בוז לגאיונים והיא מלה אחת כמו עליונים מגזרת גאה ׃ שיר המעלות לדוד לולי יי׳ ׃ גם זה השיר כטעם השיר העליון ׃ שהיה לנו ׃ כמו הלכנו אתה אם לבריכו ׃ יאמר נא ׃ עתה ככל נא שבמקרא ׃ לולי ׃ זה היה פעם אחרי פעם ׃ אדם ׃ לשון רבים והעד אזי דימה הכורך לנחל שוטף ׃ מלת נחלה על שלש דרכים וכולם שוכים כי נחלה לישראל עבדו החית חטוף במוא ופתח ו והא סימן נקבה כ כמשפט נחלה מכתי פועל עבר מבניין כ כפעל ותחת החית ח השוא לבדו והמלה מלרע נחלה החית בשוא והמלה מלעיל כי הטעם בנון והה״א נוסף כה״א לילה על כן אמ׳ עבר והטעם כמול ׃ וטעם חיים שבהא המדברים כאילו אמר בלעונו ואנחנו חיים וירדו חיים שאולה ׃ אזי עבר ׃ הטע׳ כמול ונחלה ישרת בעבור אחר נחל המים ׃ ה הזדונים ׃ ברוך ׃ שלא נתננו ׃ שב אל בלעונו חיים ׃ נפשנו כצפור ׃ הטעם שלא היה לנו כח להמלט כי היינו כצפור רק כ נמלטנו בשם יי׳ לבדו שהוא עושה הכל ומי יעמוד לפניו על כן עזרינו שבידו העליונים והשפלים ׃ שיר המעלות הבוטחים ׃ לעתיד ׃ לעולם ישבי בימי המשיח ׃ ירושלם הרים ׃ שהם עומדים סביבה והשם סביב עמו בתוכה על כן לא יוכל האויב לבא לצור על ירושלם ׃ כי ׃ טעם גורל הצדיקי׳ הם ישר׳ שנחלו את הארץ כמו והפילכם את הארץ בגורל ׃ שבט הרשעי הם גויי הארצות וטע׳ למען כטעם אשר לא ילמדו אתכם ׃ הטיבה ׃ יתפלל המשורר או על דרך נבואה וטע׳ בלבותם כי יאמר בלב הוא והוא היסוד והדבור והמעשה כמו בניין ׃ והמטים ׃ כמו ומטי גר ולא יראוני והבית חסרה כמו ה הנמצא בית יי׳ וככה הוא והמטים ב בעקלקלותם יתפלל שיראיקים השם ויהיו עם פועלי און עם ה הגוים אז יהיה שלום על ישראל ׃ שיר המעלות בשוב יי׳ ׃ טעם זה השיר כטעם

קכ״ג חננו ג׳ וסימ׳ יי׳ חננו לך קוינו ׃ כי רב שבענו ב׳ בו׳ השאננים ג׳ וסימ׳ הוי השאננים בציון ׃ רבת שבעה לה נפשנו הלעג ׃ על הגרם השאננים ׃ קכ״ד נחלה ב׳ בטעם וסימ׳ מעצמון נחלה מצרים ׃ נחלה עבר על נפשנו ׃ שלא ד׳ בקריא׳ וסימ׳ שלא נתננו טרף לשיניהם ׃ שלא עמל בו ויתננו חלקו ׃ כפו קוצר ׃ שלא ימצא

לְמַעַן בֵּית־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ׃

קכג

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אֵלֶיךָ נָשָׂאתִי אֶת־עֵינַי הַיֹּשְׁבִי בַּשָּׁמָיִם׃ הִנֵּה כְעֵינֵי עֲבָדִים אֶל־יַד אֲדוֹנֵיהֶם כְּעֵינֵי שִׁפְחָה אֶל־יַד גְּבִרְתָּהּ כֵּן עֵינֵינוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַד שֶׁיְּחָנֵּנוּ׃ חָנֵּנוּ יְהוָה חָנֵּנוּ כִּי־רַב שָׂבַעְנוּ בוּז׃ רַבַּת שָׂבְעָה־לָּהּ נַפְשֵׁנוּ הַלַּעַג הַשַּׁאֲנַנִּים הַבּוּז לִגְאֵיוֹנִים׃

קכד

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד לוּלֵי יְהוָה שֶׁהָיָה לָנוּ יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל׃ לוּלֵי יְהוָה שֶׁהָיָה לָנוּ בְּקוּם עָלֵינוּ אָדָם׃ אֲזַי חַיִּים בְּלָעוּנוּ בַּחֲרוֹת אַפָּם בָּנוּ׃ אֲזַי הַמַּיִם שְׁטָפוּנוּ נַחְלָה עָבַר עַל־נַפְשֵׁנוּ׃ אֲזַי עָבַר עַל־נַפְשֵׁנוּ הַמַּיִם הַזֵּידוֹנִים׃ בָּרוּךְ יְהוָה שֶׁלֹּא נְתָנָנוּ טֶרֶף לְשִׁנֵּיהֶם׃ נַפְשֵׁנוּ כְּצִפּוֹר נִמְלְטָה מִפַּח יוֹקְשִׁים הַפַּח נִשְׁבָּר וַאֲנַחְנוּ נִמְלָטְנוּ׃ עֶזְרֵנוּ בְּשֵׁם יְהוָה עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃

קכה

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הַבֹּטְחִים בַּיהוָה כְּהַר־צִיּוֹן לֹא־יִמּוֹט לְעוֹלָם יֵשֵׁב׃ יְרוּשָׁלַםִ הָרִים סָבִיב לָהּ וַיהוָה סָבִיב לְעַמּוֹ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃ כִּי לֹא יָנוּחַ שֵׁבֶט הָרֶשַׁע עַל גּוֹרַל הַצַּדִּיקִים לְמַעַן לֹא־יִשְׁלְחוּ הַצַּדִּיקִים בְּעַוְלָתָה יְדֵיהֶם׃ הֵיטִיבָה יְהוָה לַטּוֹבִים וְלִישָׁרִים בְּלִבּוֹתָם׃ וְהַמַּטִּים עֲקַלְקַלּוֹתָם יוֹלִיכֵם יְהוָה אֶת־פֹּעֲלֵי הָאָוֶן שָׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל׃

קכו

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת בְּשׁוּב יְהוָה אֶת־שִׁיבַת צִיּוֹן הָיִינוּ כְּחֹלְמִים׃ אָז יִמָּלֵא שְׂחוֹק פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה אָז יֹאמְרוּ בַגּוֹיִם הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת עִם־אֵלֶּה׃ הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ הָיִינוּ שְׂמֵחִים׃ שׁוּבָה יְהוָה אֶת־שְׁבִיתֵנוּ כַּאֲפִיקִים בַּנֶּגֶב׃

מְטוּל בֵּית מַקְדַּשׁ דַיְיָ אֱלָהָנָא אֶתְבַּע לְאוּטָבָא לָךְ׃ שִׁירָא דְאִיתְאֲמַר עַל מַסִּקָיָין דִתְהוֹמָא קֳדָמָךְ זְקָפִית יַת עֵינַי דְיָתִיב עַל כּוּרְסֵי יְקָרָא בִּשְׁמַיָא׃ הָא כְּמָא דְמוֹדִיקָן עַיְינֵי עַבְדִין מְנִיסָא מִידַיָא דְרִיבוֹנֵיהוֹן וְהֵיכְמָא דְמוֹדִיקָן עַיְינֵי אַמְתָא מְנִיסָא מִידֵי דְרִיבוֹנְתַהָא הַכְדֵין מְדִיקָן עַיְנָנָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא עַד דְיָחוּס עֲלָנָא׃ חוּס עֲלָן יְיָ חוּס עֲלָן אֲרוּם סַגִּי שְׂבַעְנָא בְּסִירוּתָא׃ סוּגְעַת שַׂבְעַת לָהּ נַפְשָׁנָא תַּלְעוּבָא דְשַׁלְוָיָין מִבַּסְרָנַיָא וְגֵיוְותָנַיָא׃ שִׁירָא דְאִיתְאֲמַר עַל מַסִּקָיָין דִתְהוֹמָא עַל יַד דָוִד אִילוּלֵי יְיָ דַהֲוָה בְּסַעֲדָנָא יֵימְרוּן כְּדוּן יִשְׂרָאֵל׃ אִילוּלֵי מֵימְרָא דַיְיָ דַהֲוָה בְּסַעֲדָנָא כַּד קָם עֲלָנָא בַּר נַשׁ׃ הָא בְּכֵן כַּד חַיִין בַּלְעוּיָתָנָא כַּד תַּקִיף רוּגְזֵיהוֹן בָּנָא׃ הָא בְּכֵן מַיָא שַׁטְפוּיָתָנָא מְרָעִית עֲבָרָא עַל נַפְשָׁנָא׃ הָא בְּכֵן עֲבַר עַל נַפְשָׁנָא מַלְכָּא דִמְתִיל לְמוֹי יַמָא זֵידוֹנַיָא׃ בְּרִיךְ שְׁמָא דַיְיָ דְלָא מְסָרָנָא הֵיךְ תְּבִירָא לְשִׁנֵיהוֹן׃ נַפְשָׁנָא הֵיךְ כְּצִיפְּרָא אִשְׁתֵּיזְבַת מִפַּחֵי תַּקְלַיָא פַּחָא אִיתְבַּר וַאֲנַן אִשְׁתֵּיזְבִינָן׃ סַעֲדָנָא בְּשׁוּם מֵימְרָא דַיְיָ דַעֲבַד שְׁמַיָא וְאַרְעָא׃ שִׁירָא דְאִיתְאֲמַר עַל מַסִּקָיָין דִתְהוֹמָא צַדִּיקַיָא דִמְתַרְחֲצִין בְּמֵימְרָא דַיְיָ הֵיךְ טוּרָא דְצִיּוֹן לָא יִזְדַעְזַע לַעֲלַם יִתִּיב׃ יְרוּשְׁלֶם טוּרַיָא חֲזוֹר חֲזוֹר דִילָהּ וּמֵימְרָא דַיְיָ חֲזוֹר חֲזוֹר לְעַמֵיהּ מִן כְּדוּן וְעַד עָלְמָא׃ אֲרוּם לָא יְנוּחַ שֵׁבֶט רִשְׁעָא עַל פִּיצְתָא דְצַדִּיקַיָא מִן בִּגְלַל דְלָא יוֹשִׁיטוּן צַדִּיקַיָא בְּשִׁקְרָא אִידֵיהוֹן׃ אוֹטִיב יְיָ לְטָבִין וְלִתְרִיצִין בְּלִבְבֵהוֹן׃ וּדְסַטְיָין בָּתַר עוּקְמָנוּתְהוֹן יוֹלְכִינוּן בְּגֵיהִנָם חוּלָקְהוֹן עִם עָבְדֵי שִׁקְרָא שְׁלָמָא עַל יִשְׂרָאֵל׃ שִׁירָא דְאִיתְאֲמַר עַל מַסִּקָיָין דִתְהוֹמָא כַּד יְתִיב יְיָ יַת גַלְוַת צִיּוֹן הֲוֵינָא הֵיךְ מְרַעַיָא דְאִיתְּסִיאוּ׃ הַכְדֵין יִתְמְלֵי פּוּמָנָא חוּכָא וְלִישָּׁנָא תּוּשְׁבַּחְתָּא הֵידֵין יֵימְרוּן בְּעַמְמַיָא אַסְגֵּי יְיָ לְמֶעְבַּד טָבָא עִם אִלֵּין׃ אַסְגֵּי יְיָ לְמֶעְבַּד טָבָא עִמָּנָא הֲוֵינָא חָדַיִן׃ אָתִיב יְיָ יַת גַלְוָתָן הֵיךְ דְמִתְּתַבָא אַרְעָא כַּד נָבְעִין מַבְּקָנֵי מַיָּא בְּבַצוֹרְתָּא׃

רשי

שיר ׃ היושבי ׃ יוד יתירה ׃ הלעג השאננים ׃ לעג הגוים השאננים שבענו ׃ הבוז ׃ שבוז את גיא היונים היא ירושלם ׃ לגאיונים כתיב חד וקרי׳ תרין ׃ שיר ׃ בחרות אפם בנו ׃ כשחרה אפם בנו ׃ בחרות כמו בעשותי ׃ נחלה ׃ לשון חולי ׃ כפשינו כמלטה ׃ מהם כצפור אשר נמלטה מפח יוקשים ׃ שיר ׃ הבוטחי׳ ביי׳ ׃ לא ימוטו כהר ציון אשר לא ימוט כי כאשר ירושלם הרים סביב לה כן הב״ה סביבי ׃ כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים ׃ למען כי הצדיקים נזהרין משלוח ידיהם בעולה ׃ והמטים עקלקלותם ׃ על הבריות למצוא עלילות רשע יוליכם יי׳ את פועלי און ׃ בשוב יי׳ את שבות ציון ׃ מגלות בבל נהיה כחולמים ׃ כאפיקים בנגב ׃ כאפיקי מים בארץ יבישה שמלחלחין אותה כך נהיה מרטיבין בשובך את שבותינו ׃ אשר הזורעי׳ בה בארץ ציה בדמעה דואגים שסבורין שמא לא תצמח ׃ ברנה קוצרין על ידי אפיקי המים כשהם מ משולחים בה ׃ הלוך

מסרה

האד׳ אחרין ׃ קכ״ה כהר ב׳ וסי׳ כי כהר פרצים יקום ׃ כהר ציון לא ימוט ׃ ואינון מן א״ב חד בתל׳ וחד בקריא׳ וסימ׳ נמסר במס׳ רבת׳ במערכת אות השי״ן ׃ גורל ד׳ פתחין בליש׳ וסימ׳ בלשון ארמי אחסנא דבנימין צדיקא גריעא ׃ וביאור׳ ובגורל נחלתינו יגרע ׃ נחלתם דשבט הלוי ׃ ויעל גורל מטה בנימן ׃ על גורל הצדיקים ׃ קכ״ו ימלא ח׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן י״ג ׃ שובה ה׳ מלרע וסימ׳ נמסר בישעיה סימן כ״ה ו ובתלים סימן ו׳ ובסדר בהעלתך ׃

שיר העליון ׃ שיבת ׃ על משקל שבתם וקימתם כן יאמר ישראל בשוב השם שבותם אין אדם רואה בהקיץ הפלא הזה רק בחלום ׃ אז ׃ פינו ׃ לשון יחיד כמו נפשינו כצפור נמלטה והטעם כי כל אחד אז יאמרו אלה לאלה או מבשרים בגוים הגדיל יי׳ לעשות עם אלה שהשיב שיבת ציון ׃ הגדיל ׃ בראותינו כך אז נשמח ׃ שובה ׃ המשורר ידבר על לשון ישראל ׃ כאפיקים ׃ כמים חזקים ׃ בנגב ׃ לעולם חם בעבור השמש או לשון תרג׳ נגובו מיא ׃ הזורעים

אבן עזרא

הזורעים· המשיל הגלות לנגב שאין שם מים והישועה כאפיקי מים ודימה בני הגלות כזורעים והטעם שומרי התורה: הלך ובכה. הטעם היה בוכה שיפחד שיאבד הזרע וטעם משך הכלי שים בו הזרע· ויש אלומותיו שב אל הזרע וזה משל לשכר שומרי התורה וקובלי הגלות: שיר המעלות לשלמה· בעבור שלמה כמו ואלוי אמר וזה השיר חברו אח' מהמשוררים על שלמה כאשר חפץ דוד לבנות בית לשם והתנבא נתן כי שלמה בנו יבננו אז שמח דוד אחרי דאג והחל ה המשורר להזכיר כי הכל ביד השם ולא כ כפי מחשבת אדם ולא כפי שיספר במעשיו ו ויתחזק בכל כחו והנה החל להזכיר הבנין שהוא צורך גדול לבני אדם ועוד כי היתה במחשבת דוד לבנות הבית והכין הכסף ו והזהב והנחשת וטעם שוא עמלו אם לא י יעזרם השם או יביא רוח ויהרס הכל והנה הזכיר בעלי האומנות והם הבונ' ואחרי כן שומרי הבנין הם ש שומרי העיר· ושלת שקד כמו לשקוד על דלתותי ואחר כך ה הזכי' אנשי סחר שעיר ואמר שוא משכימי קום למלאכה או ל לסחורה· אוכלי לחם העצבון וטע' משכימי קום לשוק וכנה מ מאחרי שבת שם: כן יתן· השם הנזכר למעלה לאוהבו שינה על דרך מתוקה שנת העובד והנה הטעם הכל נגזר מהשמים ולכל יתן השם כאשר גזר לא כמחשבת אד' ומרוצתו ויגיעתו ו ותחבולותיו: הנה· גם אם ישכב אד' עם נשים רבות פעמי' אין קץ להם לא תקבל ה האש' ההריון רק בעת שגזר השם כי בידו מפתחות כל רחם ו ומתת הבני' היא נחלה יתננה לאשר חפץ: שכר· הטעם שכר המעשה והוא פרי הבטן: כחצים· שהם חזקים· כן בני הנעורים ולא כן בני הזקונים: אשרי·

רשי

הלוך ילך ובכה וגו'· כך ישראל זורעין לפני הב"ה צדקה בדמעה בגלות וברכה יקצרוה כשתשלם משכורתם לעתיד: שיר המעלות לשלמה· שיר שאמר דוד על שלמה בנו שצפה ברוח הקדש שעתיד לבנות בית המקדש ובו ביום ישא שלמה את בת פרעה ועל זה נאמר כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה לכך אמ' המזמור הזה למה לך בני לבנות בית ו ולסור מאחרי המקום מאחר ש שאינו חפץ בה לשוא עמלו בוניו בו: שוא שוקד שומר· על חנם צופה בה השומר: שוא לכם· בעלי האומניות המשכימים ומאחרים למלאכת' ומתפרנסים בעצבון וביגיעה בלחם העצבים של טורח: כן יתן· הב"ה פרנסה למי שמנדד שנתו מעיניו בשבילו לעסוק בתורה: לידידו שינה· למנדד מעיניו שינה: הנה נחלת יי'. לאותו האיש: בנים· אלו התלמידים שהוא מעמיד שהם לו כבנים: שכר פרי הבטן· שכר פרי התורה שבלבו שנאמר כי נעים כי תשמרם בבטנך: כחצים ביד גבורי· להלחם בם את אויבו: כן בני הנעורים· התלמידים שאדם מעמיד מנעוריו: אשרי הגבר אשר מלא אשפתו· מאותם חצים אשפה תיק החצים שקורין קוי"ברין ב בלע"ז: לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער· תלמידי חכמים שמנצחין זה את זה ב בהלכה ונראין כאויבי' זה לזה: שיר בנים לבניך· ירשו נחלה ואין אשה זקוק' ליבם אז שלום בעולם: שיר הארי̇כו למענית'· הוא תלם המחרישה כבחצי מענה צמד שדה: שקדמת שלף· יבש· שקוד' שישלפוהו ויתלשוהו ממקומו הוא יבש: וחצנו· כמו והביאו בניך בחוצן אי"שילא ב בלע"ז וכן גם חצני נערתי:
שיר

אבן עזרא (המשך)

אחר שדימה הבנים לחצים להלחם עם האויב אמר אשר מלא את אשפתו מהם דרך משל: לא יבושו· האב והבנים וטעם בשער לעיני הכל והטעם להזכיר כי דאג דוד כאשר נאמר לו והוא לא יבנה הבית בעבור שיקימו אויביו וישמחו וכאשר הגיד לו נתן כי בנו היוצא מחלציו יבנה הבית סרה כל דאגתו: שיר המעלות· כטעם העליון בדברי הבנים: אשרי כל ירא יי'· שלא יעשה מצות לא תעשה מיראתו השם· ההולך בדרכיו בדרכי השם הם מצות עשה: יגיע· בעבור כפסך בטרף הבא בידך ביגיע כפך אשריך: אשתך כגפן פוריה· שתלד בעתה וטעם כי כל גפן הוא מחוץ לבית מגולה לנגד השמש על כן אמר לנגד זה כשתילי זתים בכוחם ושלא יבול עליה עץ הזית: הנה· היא זאת הברכה שיבקש ירא שמים בעולם הזה: יברכך· הטעם זאת הברכה תבוא לך מאת הכבוד שוכן בציון והטעם הבית הסמוך בציון הוא בית השם וטעם וראה בטוב ירושלם בלכתו שלש רגלים: וראה· ישרת בעבור אחר וכן הוא וראה שלום על ישראל: שיר המעלות· דברי המשורר ידבר על לשון ישראל בגלות: רבת· צררוני· יאמר נא ישראל· בדרך נבואה כי כן יאמר רבת פעם אחרי פעם והטעם אף על פי שצררום לא יוכלו לאבד זכרם: על· אע"פ שעל גבי חרשו חורשים והטע' שבזיון ושפלות על דרך ותשימי כארץ גוך: למעניתם· מגזרת כבחצי מענה· טעם קצץ כאשר יקצץ העבות לא יוכלו לחרוש על גבי והטעם כי השם ישיר שבלם מעל שכם ישראל בהכרת מלכותם: יבושו· באחרונה וטעם ציון כנסת ישראל: יהיו כחציר· הכותח בגג שלא יעמוד· שקדמת· קודם שיצא לידי פועל כמו שליפת החרב והנעל מיד יבש: שלא. וזה החציר אין תועלת לו וזה הפך לא יבא ברכה כוצה אלומותיו· וחצנו כמו גם חצני נערתי והוא פועל. עמר מלשון העמרים: ולא

מסורה

יקצרו ג' וסי' כי רוח יזרעו וסופתה יקצרו· הזורעי' בדמעה ברנה יקצרו· בשדה בלילו: בא יבא ה' חס' בשמואל ובכתובי' וסי' בא אל פלגשי אביך· כי אם בא אתה· עד עת בא דברו· בא יבא ברינה· ובא עם המלך דאסתר: קכ"ז משכימי מאחרי ב' בפסוק וסי' הוי משכימי בבקר וגו' מאחרי בנשף· שוא לכם משכימי קום

מסרה

מאחרי שבת אכלי· אשרי הגב' ד' וסי' יחסה בו· אשר שם יי' מבטחו· אשר תיסרנו יה· אשר מלא אשפתו ג' וסימ' בירמיה סימ' ה': קכ"ח אשריך ב' וסימ' אשריך ישראל· אשריך וטוב לך: יבורך ד' ב' פתחין וסימ' נמסר בסיפרא סימן קי"ב ובסדר עקב: וראה ג' ר"ף וסימ' וראה ועשה כתבניתם· אם דרך עצב בי· וראה בנים לבניך שלום: קכ"ט קצץ לעבות רשעים· וא' קצץ פתח בעת ההיא קצץ חזקיהו· וב' וקצץ וסימ' וקצף פתילים· וקצץ חנית:

תהלים קכו–קכט

הַזֹּרְעִים בְּדִמְעָה בְּרִנָּה יִקְצֹרוּ׃ הָלוֹךְ יֵלֵךְ וּבָכֹה נֹשֵׂא מֶשֶׁךְ הַזָּרַע בֹּא יָבֹא בְרִנָּה נֹשֵׂא אֲלֻמֹּתָיו׃

קכז

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לִשְׁלֹמֹה אִם יְהוָה לֹא יִבְנֶה בַיִת שָׁוְא עָמְלוּ בוֹנָיו בּוֹ אִם יְהוָה לֹא יִשְׁמָר עִיר שָׁוְא שָׁקַד שׁוֹמֵר׃ שָׁוְא לָכֶם מַשְׁכִּימֵי קוּם מְאַחֲרֵי שֶׁבֶת אֹכְלֵי לֶחֶם הָעֲצָבִים כֵּן יִתֵּן לִידִידוֹ שֵׁנָא׃ הִנֵּה נַחֲלַת יְהוָה בָּנִים שָׂכָר פְּרִי הַבָּטֶן׃ כְּחִצִּים בְּיַד גִּבּוֹר כֵּן בְּנֵי הַנְּעוּרִים׃ אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר מִלֵּא אֶת אַשְׁפָּתוֹ מֵהֶם לֹא יֵבֹשׁוּ כִּי יְדַבְּרוּ אֶת אוֹיְבִים בַּשָּׁעַר׃

קכח

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אַשְׁרֵי כָּל יְרֵא יְהוָה הַהֹלֵךְ בִּדְרָכָיו׃ יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ׃ אֶשְׁתְּךָ כְּגֶפֶן פֹּרִיָּה בְּיַרְכְּתֵי בֵיתֶךָ בָּנֶיךָ כִּשְׁתִלֵי זֵיתִים סָבִיב לְשֻׁלְחָנֶךָ׃ הִנֵּה כִי כֵן יְבֹרַךְ גָּבֶר יְרֵא יְהוָה׃ יְבָרֶכְךָ יְהוָה מִצִּיּוֹן וּרְאֵה בְּטוּב יְרוּשָׁלִָם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃ וּרְאֵה בָנִים לְבָנֶיךָ שָׁלוֹם עַל יִשְׂרָאֵל׃

קכט

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת רַבַּת צְרָרוּנִי מִנְּעוּרַי יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל׃ רַבַּת צְרָרוּנִי מִנְּעוּרָי גַּם לֹא יָכְלוּ לִי׃ עַל גַּבִּי חָרְשׁוּ חֹרְשִׁים הֶאֱרִיכוּ לְמַעֲנוֹתָם׃ יְהוָה צַדִּיק קִצֵּץ עֲבוֹת רְשָׁעִים׃ יֵבֹשׁוּ וְיִסֹּגוּ אָחוֹר כֹּל שֹׂנְאֵי צִיּוֹן׃ יִהְיוּ כַּחֲצִיר גַּגּוֹת שֶׁקַּדְמַת שָׁלַף יָבֵשׁ׃ שֶׁלֹּא מִלֵּא כַפּוֹ קוֹצֵר וְחִצְנוֹ מְעַמֵּר׃

תרגום

דְזָרְעִין בְּדִמְעְתָא בְּשַׁבְחָתָא יַחְצְדוּן׃ מַהְלְכָא יְהַלוֹךְ בִּבְכוּתָא תּוֹרָא דְמְסוֹבַר נִיגְדָא דְבַר זַרְעָא מֵיתָא יֵיתֵי בְתוּשְׁבְּחָא כַּד יְסוֹבַר אִיסְרָתוֹי וְרָעֵי חֲזֵיז מִן תַּלְמָא׃ שִׁירָא דְאִיתְאֲמַר עַל מַסִּקְיַין דִתְהוֹמָא עַל יַד שְׁלֹמֹה אִין מֵימְרָא דַיְיָ לָא יִבְנֵי קַרְתָּא מַגָּן לְעַן אַרְדִיכְלוֹי בֵיהּ אִין מֵימְרָא דַיְיָ לָא נְטִיר קַרְתָּא דִירוּשְׁלֵם מַגָּן אִתְעַר נְטִירֵי׃ עַל מַגָּן תִּטְרְחוּן לְכוֹן דְתִיקְדְמוּן בְּצַפְרָא לְמֶעֱבַד לְכוֹן חֲטוּף דִי מְאַחֲרִין וְתִתְבּוֹרְן לְמֶעֱבַד זְנוּ דְאָכְלִין מְזוֹנֵי דְמִסְכֵּינִין דְלָעֵי בְּהוֹן עַל יָאוּת וְכִיוָן יִתֵּן יְיָ לְרַחֲמֵי דְמִכָא׃ הָא אַחְסָנַת יְיָ בְּנִין כַּשְׁרִין אֲגַר עוֹבָדִין טָבִין וַלְדֵי מְעָא׃ כְּגִירִין בְּאִידָא דְגִיבָּרָא כֵּן בְּנִין דְעוּלֵימָא׃ טַב לֵיהּ לְגַבְרָ דִימְלֵי מְדְרָשֵׁיהּ מִנְּהוֹן לָא יִבַּהֲתוּן אֲרוּם יִנְצוּן עִם בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן בִּתְרַע בֵּית דִינָא׃ שִׁירָא דְאִתְאֲמַר עַל מַסִּיקַיִין דִתְהוֹמָא טוּבֵיהוֹן דְכָל דַחֲלַיָא דַיְיָ דְאָזְלִין בְּאוֹרְחָתֵיהּ׃ לֵיעוּת אִידָךְ אֲרוּם תֵיכוּל טוּבָךְ בְּעַלְמָא הָדֵין וְטַב לָךְ לְעַלְמָא דְאָתֵי׃ אִתְּתָךְ הֵיךְ גּוּפְנָא דַעֲבָדַת פֵּירִין עַל שִׁידָא דְבֵיתָךְ בְּנָךְ הֵיךְ שְׁתִילַיָא דְזֵיתַיָא חֲזוֹר חֲזוֹר לְפָתוֹרָךְ׃ הָא אֲרוּם הֵיכְנָא מִתְבָּרֵיךְ גַּבְרָ דְחִיל מִן קֳדָם יְיָ׃ יְבָרְכִינָךְ יְיָ מִצִּיוֹן וְתֶחֱמֵי בְּטוּבָא דִירוּשְׁלֵם כָּל יוֹמֵי חַיָיךְ׃ וְתֶחֱמֵי בְּנִין לִבְנָךְ שְׁלָמָא עַל יִשְׂרָאֵל׃ שִׁירָא דְאִתְאֲמַר עַל מַסִּיקַיִין דִתְהוֹמָא סַגִיעִין דְאַעִיקוּ לִי מִן טַלְיוּתִי יֵימַר כְּדוּן יִשְׂרָאֵל׃ סַגִיעִין דְאַעִיקוּ לִי מִן טַלְיוּתִי בְּרַם לָא יְכִילוּ לְאַבְאָשָׁא לִי׃ עַל גּוּשְׁמֵי דְאַרוּ דַאֲרַיָא אוֹרִיכוּ לְמוֹרְנִיתְהוֹן׃ יְיָ זַכָּאָה קַצִּיץ שׁוּלְשְׁלֵי רַשִׁיעַיָא׃ יִבַּהֲתוּן וְיִזוּרוּ לַאֲחוֹרָא כָּל סָנֵי דְצִיוֹן׃ יְהוֹוְיָין כַּחֲצַר אִיגָרַיָא דְמִן קֳדָם דְיָצִיץ אָתֵי רוּחַ קִדוּמָא נְתִיב בֵּיהּ וְאִתְיַבַּשׁ׃ דְלָא מָלֵי אִידֵיהּ חָצַד וְכַתְפֵיהּ מְעַמֵּר׃

שיר. עמך הסליחה. לא נתת רשות לשליח לסלוח כמו שנאמר כי לא ישא לפשעכם: למען תורא. על זאת שלא יהא אדם בטוח על סליחת אחר. מצאתי. קויתי ה'. קותה נפשי קווי אחר קווי כענין קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה וכענין משמרים לבקר שמריה לבקר: נפשי לה' משמרים לבקר. הריני מן המצפים לגאולה. שומרים לבקר מצפין וחוזרין ומצפין קץ אחר קץ: מצאתי. שיר. לא גבה לבי וגו'. לא נהגתי שררה. לא עשיתי גדולות תענוגות בשיכים ובטיעות כענין שעשה בני הנני עליך כמי שאין לו ידים ורגלים כגולם מוטל לנגדך: שויתי ודוממתי. עליך נפשי כגמול שהוא נתון עלי אמו. גמול. יונק שדים: כגמול עלי נפשי. נפשי בקרבי לנגדך כיונק שדי אמו: שיר המעלות זכור ה' לדוד את כל ענותו. ענוי נפשו אשר טרח ועמל למצוא לך מקו'. עד אמצא מקום עד שיודע היכן יהיה מקום מקדשו. מצאתי. שמענוה הבשורה. באפרתה במקו' שכתוב והמעולה כמו בן תחו בן צוף אפרתי ואמו' אבגינום ד"א שמענוה באפרתה בספר יהושע שבא מאפרים בכל התחומין הוא אומר ועלה הגבול ותאר הגבול וכאן הוא אומר ועלה הגבול אל כתף היבוסי ירושלם כמצאת ירושלם גבוהה מכל הארצות והיא ראויה לבית המקדש שנאמר וקמת ועלית אל המקום וגו' מלמד שבית המקדש גבוה מכל ארץ ישראל כך נדרש בשחיטת קדשים: מצאנוה בשדי יער. בגבול בנימין שנמשל לחית היער שנאמר בנימין זאב יטרף: נבואה. שמה למשכנותיו: אל

ולא אמרו ד' וסימ' ולא אמרו איה ה' המעלה אותנו מארץ מצרים. ולא אמרו לעלות עליהם לצבא. ולא אמרו בלבם נירא נא את ה' אלהינו. ולא אמרו העברים ברכת ה' אליכם: קל"א אזניך ב' מל' בכתו' וסימ' ואזניך קשובות. תהיינה אזניך קשובות. וכל נביאים דכו' מל' במ"ג וסימ' כי אחקר את אבי. כי ייטב אל

וְלֹא אָמְרוּ הָעֹבְרִים בִּרְכַּת־יְהוָה אֲלֵיכֶם בֵּרַכְנוּ אֶתְכֶם בְּשֵׁם יְהוָה׃

קל

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת מִמַּעֲמַקִּים קְרָאתִיךָ יְהוָה׃ אֲדֹנָי שִׁמְעָה בְקוֹלִי תִּהְיֶינָה אָזְנֶיךָ קַשֻּׁבוֹת לְקוֹל תַּחֲנוּנָי׃ אִם־עֲוֺנוֹת תִּשְׁמָר־יָהּ אֲדֹנָי מִי יַעֲמֹד׃ כִּי־עִמְּךָ הַסְּלִיחָה לְמַעַן תִּוָּרֵא׃ קִוִּיתִי יְהוָה קִוְּתָה נַפְשִׁי וְלִדְבָרוֹ הוֹחָלְתִּי׃ נַפְשִׁי לַאדֹנָי מִשֹּׁמְרִים לַבֹּקֶר שֹׁמְרִים לַבֹּקֶר׃ יַחֵל יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה כִּי־עִם־יְהוָה הַחֶסֶד וְהַרְבֵּה עִמּוֹ פְדוּת׃ וְהוּא יִפְדֶּה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִכֹּל עֲוֺנֹתָיו׃

קלא

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד יְהוָה לֹא־גָבַהּ לִבִּי וְלֹא־רָמוּ עֵינַי וְלֹא־הִלַּכְתִּי בִּגְדֹלוֹת וּבְנִפְלָאוֹת מִמֶּנִּי׃ אִם־לֹא שִׁוִּיתִי וְדוֹמַמְתִּי נַפְשִׁי כְּגָמֻל עֲלֵי אִמּוֹ כַּגָּמֻל עָלַי נַפְשִׁי׃ יַחֵל יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃

קלב

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת זְכוֹר־יְהוָה לְדָוִד אֵת כָּל־עֻנּוֹתוֹ׃ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַיהוָה נָדַר לַאֲבִיר יַעֲקֹב׃ אִם־אָבֹא בְּאֹהֶל בֵּיתִי אִם־אֶעֱלֶה עַל־עֶרֶשׂ יְצוּעָי׃ אִם־אֶתֵּן שְׁנָת לְעֵינָי לְעַפְעַפַּי תְּנוּמָה׃ עַד־אֶמְצָא מָקוֹם לַיהוָה מִשְׁכָּנוֹת לַאֲבִיר יַעֲקֹב׃ הִנֵּה־שְׁמַעֲנוּהָ בְאֶפְרָתָה מְצָאנוּהָ בִּשְׂדֵי־יָעַר׃ נָבוֹאָה לְמִשְׁכְּנוֹתָיו נִשְׁתַּחֲוֶה לַהֲדֹם רַגְלָיו׃ קוּמָה יְהוָה לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ׃ כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ־צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ׃

וְלָא אֲמַרוּ דְעָבְרִין מִתַּמָּן בִּירְכְתָא דַיְיָ עֲלֵיכוֹן וְלָא יְתִיבִין לְהוֹן בְּרִיכְנָא יַתְכוֹן בִּשְׁמָא דַיְיָ׃

שִׁירָא דְאִתְאֲמַר עַל מַסְקָיָין דִתְהוֹמָא מִן עוּמְקַיָא קְרֵיתָךְ יְיָ׃ יְיָ קַבֵּיל צְלוֹתִי תְּהַוְיָין אוּדְנָךְ צַיְיתָן לְקָל צְלוֹתִי׃ אִין עֲוָיָין תְּטוּר יָהּ יְיָ מַן יְקוּם׃ אֲרוּם גַבָּךְ שְׁבִיקוּתָא מִן בִּגְלַל דְתִתְחֲמֵי׃ אַמְתֵּינִית יְיָ מְתִינַת נַפְשִׁי וּלְאִיקְרֵיהּ אוֹרִיכִית׃ נַפְשִׁי אוֹרִיכָא לַיְיָ מִן נְטוּרֵי מַטְרַת לְצַפְרָא דְנַטְרִין לְקָרְבָא קָרְבַּן צַפְרָא׃ מוֹרִיךְ יִשְׂרָאֵל לַיְיָ אֲרוּם גַבֵּי יְיָ חִסְדָא וְסַגֵּי עִמֵּיהּ פּוּרְקָן׃ וְהוּא יִפְרוֹק יַת יִשְׂרָאֵל מִכֹּל עֲוָיָתֵיהּ׃

שִׁירָא דְאִתְאֲמַר עַל מַסִּיקָיָין דִתְהוֹמָא יְיָ לָא גַבַהּ לִיבִּי וְלָא אִיתְרוֹמָמוּ עֵינַי וְלָא הֲלִיכִית בְּרַבְרְבָן וּבְפְרִישָׁן מִינִי׃ אִין לָא שַׁוִּית אִידָא לְפוּם וּשְׁתִיקִית נַפְשִׁי עַד דַצְיִית פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא הֵיךְ חֲסִילָא עַל תַּדְיֵי אִמֵּיהּ אִתְגַבְּרִית בְּאוֹרַיְתָא הֵיךְ חֲסִילָא עֲלוֹי נַפְשִׁי׃ יוֹרִיךְ יִשְׂרָאֵל לַיְיָ מִן כְּדוּן וְעַד עָלְמָא׃

שִׁירָא דְאִתְאֲמַר עַל מַסּוּקָיָין דִתְהוֹמָא אִידְכַּר יְיָ לְדָוִד יַת כָּל סִיגוּפֵיהּ׃ דִי קַיֵים קֳדָם יְיָ נְדַר לְתַקִיפָא דְיַעֲקֹב׃ אִין אֵיעוֹל עַל אֲתָתִי אִין אַסִּיק עַל דַרְגַשׁ מַצָּעִי׃ אִין אֶתֵּן דוּמְכָא לְעֵינַי לְתִימוֹרֵי נִיוּמְתָא׃ עַד דְאַשְׁכַּח אֲתַר לְמִבְנֵי בֵּית מַקְדְשָׁא דַיְיָ מַשְׁכְּנָא לְתַקִיפָא דְיַעֲקֹב׃ הָא שְׁמַעְנָא יָתֵהּ בְּאֶפְרַת אַשְׁכַּחְנוּהָא בַּחֲקַל חוּרְשֵׁי לִבְנָן׃ אֲתַר דְצַלִיאוּ אֲבָהַת עָלְמָא׃ נֵיעוֹל לְמַשְׁכְּנוֹי נִסְגוֹד לְכִיבְשָׁא דְרַגְלוֹי׃ קוּם יְיָ שְׁרֵי בְּבֵית מֵישְׁרוֹי נֵייחָךְ אַתְּ וַאֲרוֹן דִי בֵיהּ אוֹרַיְתָךְ׃ כַּהֲנַיךְ יִלְבְּשׁוּן לְבוּשִׁין דִזְכוּ וְלֵיוָאֵי חֲסִידָךְ יְשַׁבְּחוּן עַל קוּרְבָּנַיָא׃

ולא. מנהג העוברים לאמר לקוצרים השם יברך את אשר נתן לכם והטעם כי בני אדם לא ישבחו על תורתם ואמונתם בלבם שאין בם אמונה על כן דימה ישראל שומרי תורה בזורעים וגויי הארצות השומרים חבליהם דימה לחציר גגות: שיר המעלות ממעמקים. טעם ממעמקים בעבור היות ישראל בגלות ודלות וקלות ושפלות: אדני. בעבור היותו במעמקי' כועק משמע בקולי: אם. הטעם הושיעני מהרה ואל תזכור לי עונות שעברו כי לא אוכל לסבול ולהשיב: כי. הטעם כאשר תסלח לעוני ישמעו חטאים וישובו גם הם ויניחו חטאם ואם לא תסלח לא ייראוך ויעשו חפצם ככל אות נפשם: קויתי. לשמוע בקולו. ולדברו. לגזירותיו: נפשי. קותה לשם יותר משומרים החומות לבקר. וטעם להזכירו פעמי' כי הם מחזקי' נפשם ומנחמי' לבם כי ישנו לבקר: יחל. לשון הציווי מהבנין הכבד וזה דברי המשורר יוכיח ישראל וכמה בני אדם פדה והוא יפדה אותך מכל עונותיו כנגד אם עונות תשמר יה: שיר המעלות. ה' לא גבה לבי. בסתר ולא רמו עיני בגלוי. ולא הלכתי פועל עומד כמו קודר הלכתי ואם הוא יוצא יחסר לבי ואם ההלוך בלב ובמחשבה. מלת ממני משרתת לגדולות ולנפלאותי: אם שויתי. כמו נשתוה או שמתי כמו שויתי ה' ודוממתי. מגזרת דומם או מן דמיון. וטעם כגמול בעבור שהזכיר ולא הלכתי והנה הגמול אין לו כח להלוך אם לא ישען על אמו כי מיד יפול. והנה כגמול עלי נפשי הטעם כפול ומלת עלי כמו בעיני ויש אומרים כי הוא דרך תפלה כי לא חשבתי בלבי לבקש סודות ונפלאות ממני רק אם לא שויתי נפשי כגמול עלי אמו כגמול עלי תהיה נפשי על דרך תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי ואמר דוד הנה אני כל מבטחי בשם וככה עשה ישראל על כן יחל לשון ציווי: שיר המעלות. יתכן שזה השיר חברו דוד בהתכסותו בשק הוא וזקני ישראל בהיות הדבר בעם ולא מצא מקום להקריב קרבן בעד ישראל כי מקום המשכן רחוק היה: זכור. ענותו. מגזרת עניו והוא שם מהבנין שלא נקרא שם פועלו: אשר. אז נשבע וטעם לאביר יעקב כי יעקב נדר נדר והשלים נדרו במקום שאמר יהיה בית אלהים: אם. נדר שלא יבא אל ביתו לירושלם ולא יעלה על ערש שהוא יציע לו: אם. בכל כחו והנכון שהיא שנת בהרים וכבר הזכרתי דעתי במלת שנת שהיא קמוצה כמלת עזי וזמרת יה: עד אמצא. ידענו כי הארץ לשם היא כולה רק יש מקומות נכבדים שהם יותר נכבדים על כן וזה שער השמים: הנה. אמר רבי משה שמענוה על ידי דוד שהיא מאפרתה והנכון בעיני כי בימים שעברו היו אומרים בני אדם ששמענו מפי נביאים כי המקום הנבחר קרוב הוא אל בית לחם אפרתה רק המקום לא נודע אם מזרח בית לחם או מערבו או לצפונו או לדרומו וידוע כי עד היום אין בין ירושלם ובין בית לחם רק כמו שלש פרסאות: בשדה יער. שם גורן ארונה היבוסי: נבואה. ראינו ששם בנה דוד מזבח לשם ויכפר על בני ישראל ועננו השם באש מן השמים ושם אמר זה הוא בית אלהים: קומה. דרך משל קום ולך אל המקום אשר תנוח בו: כהניך. הם בני אהרן וחסידיך הם הלוים המשוררים וטעם לאמר על הכהנים צדק כי הם מורים את התורה ושופטי ישראל:

מסרה

אבי. גם מאז לא פתחה אזנך: יחל ה' ג' קמצין וב' פתחין וסימ' לא יחל דברו. יחל ישראל אל ה'. וחברו. מי האיש אשר יחל. והוא יחל להושיע. ב' בתראי קמצין: קל"א שיר המעלות לדוד ד' וסימ' שמחתי באומרים לי. לולי ה' שהיה לנו. ה' לא גבה לבי. הנה מה טוב ומה נעים שבת: קל"ב זכור כל זכור חס' במ"א זכור ה' לדוד את כל ענותו. וכס"א דאית' נמסר זכו"ר ה' לבנ"י אדו"ם וטעו' לפ"י דעת"י כ"י לא נמצ' בשו"ם ספ"ר מדוי"ק מל' כ"י א"ם ז זכו"ר ה' לדו"ד וכל זכור מלאים במ"ב חס' לא תירא מהם זכור. הבן יקיר לי אפרים: שנת ה' בשינה וסימ' בחמם אשית את משתיהם והשכרתי שרית וחכמיה. אם אתן שנת לעיני. מתוקה שנת העבד. בלילה ההוא נדדה שנת המלך:

בעבור · רבק עם קומה יי'. אל תשב פני משיחך הוא דוד כי הטעם כפול כמשפט פירש טעם בעבור וזה הוא כשבע הטעם כאשר אמרתי כי השמות הם בכח הפעלים: נשבע יי' לדוד · שבועה שלא יסור ממנה: אם · ועדותי: החולם תחת שורק או היא מלה זרה מורכבת מלשון יחיד ורבים כמו והפלא יי' את מכותך ·

אל תשב פני משיחך · שלמה בבאו להכניס שם את הארון: ועדותי זו אלמדם · זו אשר אלמדם: צידה · מזונה: יציץ · יאיר כמו וכוכבים כעין נחשת: שיר · הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד · כשישב הקב"ה בבית הבחירה עם ישראל הקרוין אחים ורעים ויהיה גם הוא יחד עמם: כשמן הטוב · שנמשח בו אהרן הכהן: היורד · מראשו אל זקנו אל פי ראש הכתונת שלו שהזקן שוכב על פי הכתונת כן נעים טל חרמון שגבוה על ה הררי ציון והטל יורד מחרמון להררי ציון כשם שמן המשחה לגדולה כך טל ציון לתפארת ולכבוד לישראל כשם שמן הטוב כן טל חרמון כזה כן זה כמו והיה כעם ככהן · ורבותינו דרשו שבת אחים משה ואהרן ולענין מעילה בשמן המשחה ב במסכת הוריות כל המזמור אבל יש בדברי תורה וקבלה משל ומליצה ודברי חכמים ו וחידותם ועקר שיר המעלות על בית המקדש כאמר: הללו יה הללו את שם יי' וגו' · ברקים למטר עשה · הם זהרורי הרקיע המבריקים ומאירי' לפני המטר שקורין אשלידם בלע"ז:

מוכח

תשב ד' קמץ ומלרע וסימ' נמסר בסיפרא סימ' צ' ובסדר חיי: לכסא ו' רפין וסימ' ותקעתיו יתד במקום נאמן · כי עשית משפטי ודיני · ועל ידם החזיק מלטיה הגבעני · וידבר אתו טובות · נשבע יי' לדוד אמת אם ישמרו בניך בריתי: ערכתי ג' וסימ' את שבע המזבחות ערכתי · נר למשיחי · הנה נא ערכתי משפט: קל"ג הזקן

	מקרא		תרגום
י'	בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל־תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ: נִשְׁבַּע־יְהוָה לְדָוִד אֱמֶת לֹא־יָשׁוּב מִמֶּנָּה מִפְּרִי בִטְנְךָ אָשִׁית לְכִסֵּא־לָךְ:	י'	מְטוּל זְכוּתֵיהּ דְּדָוִד עַבְדָּךְ בְּמֵיעַל אֲרוֹנָא בְּמִצַּע תַּרְעַיָּא לָא תְתִיב אַפֵּי שְׁלֹמֹה מְשִׁיחָךְ: קַיֵּים יְיָ לְדָוִד בְּקוּשְׁטָא לָא יְתוּב מִינֵהּ מִן וַלְדָא דִמְעָךְ אֲשַׁוֵּי מְלִיךְ עַל כּוּרְסֵי דִי לָךְ:
ו' רפ'	אִם־יִשְׁמְרוּ בָנֶיךָ בְּרִיתִי		
ב' כתי' ו' לאנס' · כ' י' רפ'	וְעֵדֹתִי זוֹ אֲלַמְּדֵם גַּם־בְּנֵיהֶם עֲדֵי־עַד יֵשְׁבוּ לְכִסֵּא־לָךְ: כִּי־בָחַר יְהוָה בְּצִיּוֹן אִוָּהּ לְמוֹשָׁב לוֹ:		אִין נַטְרִין בְּנָךְ קְיָימִי וְסָהִידוּתִי דְּנַן דַּאֲלֵיפִינוּן אַף בְּנֵיהוֹן לְעָלְמִין יְתִבוּן עַל כּוּרְסֵי דִי לָךְ: אֲרוּם אִתְרְעֵי יְיָ בְּצִיּוֹן רַגְרְגִיתֵיהּ לְמוֹתַב דִּי לֵיהּ:
ל' · ב' חל הוא לעיר ל'	זֹאת־מְנוּחָתִי עֲדֵי־עַד פֹּה־אֵשֵׁב כִּי אִוִּתִיהָ: צֵידָהּ בָּרֵךְ אֲבָרֵךְ אֶבְיוֹנֶיהָ אַשְׂבִּיעַ לָחֶם:		דָּא בֵּית שְׁכִינְתִּי עַד עָלְמָא כָּא אֵתִיב אֲרוּם רְגִיגְתָהּ: זְוָודָהּ מְבָרְכָא אֲבָרֵיךְ וַחֲשׁוֹכַהָא יִסְבְּעוּן לַחְמָא:
ג' · ה'	וְכֹהֲנֶיהָ אַלְבִּישׁ יֶשַׁע וַחֲסִידֶיהָ רַנֵּן יְרַנֵּנוּ:		וְכַהֲנַיָּהָא אַלְבִּישׁ לְבוּשֵׁי פּוּרְקָן וַחֲסִידָהָא מְשַׁבְּחָא יְשַׁבְּחוּן:
ג'	שָׁם אַצְמִיחַ קֶרֶן לְדָוִד עָרַכְתִּי נֵר לִמְשִׁיחִי:		תַּמָּן אַצְמַח מְלִיךְ יְקִיר לְבֵית דָּוִד סְדָרֵית שְׁרָגָא לִמְשִׁיחִי:
ה' חל	אוֹיְבָיו אַלְבִּישׁ בֹּשֶׁת וְעָלָיו יָצִיץ נִזְרוֹ:		בַּעֲלֵי דְבָבוֹי אַלְבִּישׁ לְבוּשִׁין דְּבַהֲתָא וַעֲלוֹי יָנִיץ כְּלִילֵיהּ:

קלג

	מקרא		תרגום
י'	שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד הִנֵּה מַה־טּוֹב וּמַה־נָּעִים שֶׁבֶת אַחִים גַּם־יָחַד:		שִׁירָא דְּאִתְאֲמַר עַל מַסוּקְיָין דִּתְהוֹמָא הָא כְּמָא טָב וּכְמָא בְּסִים לְמֵיתַּב צִיּוֹן וִירוּשְׁלֵם כִּתְרֵין אַחִין בְּרַם כַּחֲדָא:
ב' ונהרותם	כַּשֶּׁמֶן הַטּוֹב עַל־הָרֹאשׁ יֹרֵד עַל־הַזָּקָן זְקַן־אַהֲרֹן שֶׁיֹּרֵד עַל־פִּי מִדּוֹתָיו:	נ' · ב' כתרי ליס' כיתי'	כִּמְשַׁח טָב דְּמִתְרַק עַל רֵישָׁא נָחֵית עַל דִּיקְנָא דִּיקְנֵיהּ דְּאַהֲרֹן דְּנָחִית עַל אִימְרָא דִלְבוּשׁוֹי:
ב' מאת יי'	כְּטַל־חֶרְמוֹן שֶׁיֹּרֵד עַל־הַרְרֵי צִיּוֹן		הֵיךְ כְּטַלָּא דְּחֶרְמוֹן דְּנָחִית עַל טוּרֵי דְצִיּוֹן
ב' בטע'	כִּי שָׁם צִוָּה יְהוָה אֶת־הַבְּרָכָה חַיִּים עַד־הָעוֹלָם:		אֲרוּם תַּמָּן פַּקִּיד יְיָ יַת בִּרְכְּתָא חַיֵּי עַד עָלְמָא:

קלד

	מקרא		תרגום
	שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הִנֵּה בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה		שִׁירָא דְּאִתְאֲמַר עַל מַסְקְיָין דִּתְהוֹמָא הָא בָּרִיכוּ יַת יְיָ
טל	כָּל־עַבְדֵי יְהוָה הָעֹמְדִים בְּבֵית־יְהוָה בַּלֵּילוֹת:		כָּל עַבְדַיָּא דַיְיָ דְּקָיְימִין עַל בֵּית מַטְּרַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וּמְשַׁבְּחִין בְּלֵילְוָון:
ד' · ל' חס' ב'	שְׂאוּ־יְדֵכֶם קֹדֶשׁ וּבָרְכוּ אֶת־יְהוָה:		טוּלוּ יְדֵיכוֹן קוּדְשָׁא כַּהֲנַיָּא עַל דּוּכָן קוּדְשָׁא וּבָרִיכוּ יַת יְיָ:
	יְבָרֶכְךָ יְהוָה מִצִּיּוֹן עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:		יְבָרְכִינָּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן דַּעֲבַד שְׁמַיָּא וְאַרְעָא:

קלה

	מקרא		תרגום
	הַלְלוּ יָהּ הַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה הַלְלוּ עַבְדֵי יְהוָה:		הַלְלוּיָהּ שַׁבְּחוּ יַת שְׁמָא דַיְיָ שַׁבְּחוּ עַבְדַיָּא דַיְיָ:
ל' · טל	שֶׁעֹמְדִים בְּבֵית יְהוָה בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ:		דְּקָיְימִין בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ בְּדָרַת בֵּית אֱלָהָנָא:
ל' בטע'	הַלְלוּ־יָהּ כִּי־טוֹב יְהוָה זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים:		הַלְלוּיָהּ אֲרוּם טָב יְיָ זַמְּרוּ לִשְׁמֵיהּ אֲרוּם בְּסִים:
	כִּי־יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ:		אֲרוּם דְּבֵית יַעֲקֹב בְּחַר לֵיהּ יְיָ יִשְׂרָאֵל לְחַבּוּבֵיהּ:
ז' מסקי' א' בליש'	כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל יְהוָה וַאֲדֹנֵינוּ מִכָּל־אֱלֹהִים:		אֲרוּם אֲנָא יְדָעִית אֲרוּם רַב יְיָ וְרִיבּוֹנָנָא עַל כָּל אֱלָהִים:

מסרה

ג' וסימ' צרעת הראש או הזקן · וגם את הזקן תספה · ירד על הזקן זקן אהרן: הברכה ב' בטע' אתנחתא וסימ' את הברכה אשר תשמעו · כי שם צוה יי' הברכה: קל"ד בלילות ד' וסימ' נמסר בסיפ' סימן צ"ב: וברכו ב' וסימ' ובמה אכפר דגבעונים · שאו ידיכם קדש וברכו את יי': קל"ה בבית יי' ט"ל בקרי' וסימ' וכן יעשה שנה בשנה מדי עלותה · אם יעלה העם הזה · ובשנה השביעי' שלח יהוידע דמלכים · ויתן הכהן לשרי המאיות דמלכים · ובנה מזבחות בבית יי' · ויתנה על יד עשי המלאכה תנינא דפסוק דמלכים · ספר התורה מצאתי דויאמר חלקיהו דמלכים וחברו דד"ה ויען חלקיהו · ויעל המלך בית יי' וכל איש יהודה תניינא ד דפסו' דמלכים · ויתץ את בתי הקדשים אשר בבית יי' דמלכים · ואת עמודי הנחשת תנינא דפסוק דסוף מלכים · וישמע פשחור בן אמר · ויכה פשחור את ירמיהו · וישמעו הכהני' והנביאי' דירמיה · מדוע נבית בשם יי' · ואם נביאי' הם · ויהי בשנה ההיא בראשית · ויאמר ירמיה הנביא אל חנניה · וישלח המלך צדקיהו ויקח · ואת עמודי הנחשת אשר הנינא דפסוק דסוף ירמיה · ויער יי' את רוח זרבבל · ביום ההוא יהיה על מצלות הסוס · והיה כל סיר בירושלם · לאלה מחלקות השערים דד"ה · ויכל שלמה את בית יי' · ובבלותם הביאו לפני המלך · ויזעף עזיהו ובידו · ויאמר יחזקיהו להכין לשכות · ובנה מזבחות בבית יי' דד"ה · ויתנו על ידי עשי המלאכה דד"ה ב' בפסוק · ויתיכו את הכסף בבית יי' דד"ה · אך טוב וחסד ירדפוני · אחת שאלתי מאת יי' · שתולים בבית יי' בחצרו' · שיר המעלות הנה ברכו · שעמדים בבית יי' · זנח יי' מזבחו נאר מקדשו · וע"ין מה דקשיא ליב' הני סימנין במסר"ה רבתא בערך אד"ני:

ואם הלמדם שבה אל בריתי ועדותי · ומלת גם הם ישבו גם ב בניהם: כי · הזכיר ציון בעבור שנקראת עיר דוד כי שמה ב בהגלות לו כי הר בית יי' הוא ציון: זאת · ידבר על לשון שמם: צידה · הארץ תהיה נעמה מבורכת וטעם להזכיר צידה מגזרת צדה לדרך ובאה זאת המלה על דרך אבל פנה כי ברכה תמצא בכל צדה שיוליכו מ ממנה העוברים: וכהניה · שהם לובשים בגדי כהונה אולי הם בגדי צדק י ולשעם בגדי ישע כ כדרך הלבישני בגדי ישע שתהיה ישועה מ מפורסמת ונראה ע עליהם כבגד: וחסידיה · הם הלוים: שם · בדרך נבואה כי תעמוד מלכות דוד: ערכתי נר · שטעם כפול כמו יערוך אותו אהרן ובניו: ואויביו · אמר אלבים בשת א אויבי דוד הפך ס שילבש ישע הכהנים המתפללים בעדו ושוב מלת נזרו למלת שם אצמיח קרן לדוד יציץ נזרו כמו ויצא ורוח וכמוהו מציץ מן החרכים: שיר המעלות · הנה הזכיר בשיר העליון אצמיח קרן לדוד והטעם בית דוד הזכיר כי יהיו לאגודה אחת בימי שלמה עם אחיו ותחסר מלת דבר וכן הוא ה הנה מה דבר טוב ומה דבר נעים כי טוב ונעי' תואר והמתואר חסר וטעם גם רמז לכהנים או הנכון להיות אחים על חברת הכהנים ו וטעם גם על הכהן ה הגדול: כשמן · הוא שמן המשחה על כן הודיעו פי' על כן הוא כפתח כי הוא שמן הידוע כי הוא קודש והנמשח בו קדוש והזכיר אהרן כי הוא היה ראש המשוחים: כטל · אמר רבי משה מה טעם הר חרמון להר ציון ופירש בו כטל חרמון שראוי להיותו יורד על הררי ציון והנכון בעיני כי כטל ישרת אחר וכן הוא כטל חרמון כטל שיורד והנה הזכיר שני דברים על דרך יכפה אף ורבים כמוהו כי הברכה בטל או תרבה התבואה שחיי האדם תלויין בה: שיר המעלות הנה ברכו · הנה כאשר תהיו כטל חרמון מבורכים הנה אתם חייבים לברך את השם וטעם בלילות על הטובות שעשה עמכם והוא מדבר לכהנים על כן אמר ידיכם ביום וזהו וישא אהרן את ידיו: וברכו את יי' · ביום זה הוא ברכת כהנים: הללו יה · דברי המשורר לכהנים והלוים המשוררים: שעומדים · הם הכהנים המקריבים העולות בחצרות הם המשוררים: הללויה · פעם אחרי פעם: כי נעים · תאר לשם הנכבד: כי · שאתם זרעו: כי · התברר ליועצם גדולתו על כן אמר אלהים שתברכוהו ותהללוהו מכל המלאכים העליונים והאלהים השפלים שהם האלילים וקראם אלהים כנגד מחשבות עובדיהם כמו חנניה הנביא והוא היה נביא ורבים כאלה במקרא והראיה הגמורה על גדולת השם:

כל

כל. אמר הזכיר בשמים ובארץ בימים שהם רבים וכל תהומות: מעלה. כתוב בירמיה הים בהבלי הגוים מגשמים ואם השמים בתולדותם יתנו רביבים רק הכל בחפץ השם וכן אמר איוב עושה גדולות עד אין חקר ואחריו הנותן מטר: נשיאים. איד הארץ מעלה וטעם מקצה הארץ כנגד מקצה השמים מוצאו כי העגול אין לו ראשית רק כנגד המתחל וכנגד הסמך הדבר אליו והנה הטעם מכל מקום וטעם ברקים כיהם אם עם מטר שהוא מים ולמ"ד למטר בעבור: וטעם אוצרות לרוח שהם בכח כי הכח דבר אצור והנה התברר כי כל חפצו יעשה והנה ראיה אחת וראיה שנית אותות השם במצרי והזכיר תחלה מכת בכורות בעבור שני דברי האחד כי עיקר יציאתנו ממצרים היה בעבור מכת בכורות וכן כתו' הנה אנכי הורג את בנך בכורך והשני בעבור שנמלטו בכורי ישראל והנה היה נס בתוך נס: שלח. השם שהיו לפני מכת בכורים ויו"ד בתוככי לנוכח מצרים וכמוהו ועוררתי בניך ציון על בניך יון והזכיר בפרעה ובכל עבדיו ואף כי בעמו: שהכה. מלכים עצומים. כמו מלכי מדין או הפירוש הבא אחריו: לסיחון. הזכירם בעבור תקפם וכלל באחרונה ולכל ממלכות כנען: ונתן. ארץ סיחון ועוג וכנען לנחלה פיר' שלישראל לבדו נתנם לנחלה: יי'. אחר שהזכיר אלה השתים הראיות אמר על כן שמך לעולם עומד וזה השם נודע לישראל לבדו ועליו הוא נקרא והוא יעמוד כי השם יעמידנו ואם עבר על ישראל רע עוד ישוב כשהיה על כן: כי ידין. כאשר דן עמו מיד פרעה: ועל עבדיו יתנחם. דרך משל וכאשר יקח השם דין עמו מיד הגוים לא יכולום עצביהם כמו אלהי מצרים שעשה השם בהם שפטים: עצבי. קראם עצבים דרך בזיון שאין בהם תועלת רק עצבון חנם וטעם מעשה ידי אדם כי עושם נכבד מהם: פה. וכבוד האדם על כל נבראי מטה בנשמה העליונה באלת הדיבור על כן אמ' פה להם ואחר כן הזכיר הרגשת העין גם האזנים שהם נכבדות בהרגשות והניח הפלט האחרות וטעם אף אין יש רוח בפיהם הרוח שהוא הגוף שימצא לאדם ולבהמ' ולעוף לכל מרגיש והוא עיקר כל הרגשות

קָלו לאדני האדנים ז' מפקין א' בליש' וסימ' הוא אלהי אלהים ואדוני האדנים. לאדניהם למלך מצרים. פרות הבשן האמרות לאדניהם הביאה ונשתה' ואדנינו דוד לא ידע: ואדנינו מכל אלהים. הודו לאדני האדנים. כי קדוש היום לאדנינו. וע"ין בבמ' רבת' בשערי הניקוד והנגינות בשער משה וכלב ובשער שמתח"ל כל לשון אלהות:

כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ יְהוָה עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ בַּיַּמִּים וְכָל תְּהֹמוֹת: מַעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה מוֹצֵא רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו: שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה: שָׁלַח אוֹתוֹת וּמֹפְתִים בְּתוֹכֵכִי מִצְרָיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל עֲבָדָיו: שֶׁהִכָּה גּוֹיִם רַבִּים וְהָרַג מְלָכִים עֲצוּמִים: לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וּלְכֹל מַמְלְכוֹת כְּנָעַן: וְנָתַן אַרְצָם נַחֲלָה נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: יְהוָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְהוָה זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: כִּי יָדִין יְהוָה עַמּוֹ וְעַל עֲבָדָיו יִתְנֶחָם: עֲצַבֵּי הַגּוֹיִם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יַאֲזִינוּ אַף אֵין יֶשׁ רוּחַ בְּפִיהֶם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם: בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּרְכוּ אֶת יְהוָה בֵּית אַהֲרֹן בָּרְכוּ אֶת יְהוָה: בֵּית הַלֵּוִי בָּרְכוּ אֶת יְהוָה יִרְאֵי יְהוָה בָּרְכוּ אֶת יְהוָה: בָּרוּךְ יְהוָה מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָם הַלְלוּיָהּ:

קלו

הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְרֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אֶת הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אֶת הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

כל די יתרעי יי עבד בשמיא ובארעא ביממיא וכל תהומיא: דמסיק ענגין מסייפי ארעא ברקין למיחת מטרא עבד דמפיק זעפא מן תוסבריא דיליה: דיקטל בוכריא דמצראי מאנשא עד בעירא: שדר אתיין ותמהין במציעייך מצרים בפרעה ובכל עבדוי: דימחא עממין סגיעין וקטל מלכין תקיפין: לסיחון מלכא אמוראה ולעוג מלכא דמתנן ולכל מלכוות כנען: ויהב ארעהון אחסנא אחסנא לישראל עמיה: יי שמך לעלם יי דכרנך לדר ודר: ארום ידין יי במימריה דינא דעמיה ועל עבדוי צדיקיא יתוב ברחמוי: טעוון דעממיא סימא ודהבא עובד אידי בר נש: פום להון ולא ממללין עיינין להון ולא חמיין: אודנין להון ולא צייתין נחירי ולא אית רוחא דחיי בפומהון: די כמתהון יהון עובדיהון כל דמתרחיץ עליהון: דבית ישראל בריכו ית יי דבית אהרן בריכו ית יי: דבית ליואי בריכו ית יי דדחליא דיי בריכו ית יי: בריך יי מציון דאשרי שכינתיה בירושלם הללויה: שבחו קדם יי ארום טב ארום לעלם טוביה: שבחו לאלהי אלהיא ארום לעלם טוביה: שבחו למרי מריא ארום לעלם טוביה: לעבד פרישן רברבן בלחודיה ארום לעלם טוביה: לעבד שמיא בסוכלתנו ארום לעלם טוביה: לרדיד ארעא עלוי דמיא ארום לעלם טובי: לעבד נהורי רברבין ארום לעלם טוביה: ית שימשא למשלט ביממא ארום לעלם טוביה: ית סיהרא וכוכביא למשלט בליליא ארום לעלם טוביה: למחי מצראי במכתשין קטל בוכריא ארום לעלם טוביה:

רשי

מוצא. לשון מציאה כלומר אוצרות תקן לרוח ושם הם מזומן לו לשלחם בשליחותו: בתוככי. כמו בתוכך: יי' שמך לעולם. בגדולתך ובממשלתך אז כן היא גם עתה והיכולת בידך לדון ולנקום נקמתנו: כי ידין יי' עמו. ישפוט משפטם מאויביהם: יתנחם. יתעשת: יראי יי'. אלו הגרים: מב' אף אין יש רוח בפיהם. גם הרוח אין בפיהם אפילו כבהמה זו כל שכן שלא ידברו כאדם ומאחר שאין בהם רוח אין צריך לפרש רוח התוטם אף זה פתח והוא להם ולא יריחון קמץ: מב'. לעושה נפלאות לבדו. בראשון לא נברא מלאך כשעשאן לנפלאות הללו השמים והארץ השמש והירח: למכה מצרי' בבכוריה'. בבוריה' לא כתמ' אלא בבכוריהם שמרדו בכורות ונקפחו שוקין של אביהם המעכבין בישראל כשמשמעו נגע עשירי מפי משה לגוזרים

והנה העצב פחות מכל מרגיש וטעם בפיהם כי הרוח הנכנס מהפה יחיה ויעמוד זה הרוח בלב ובצאתו מהלב יצא בפה על כן אמר בפיהם: כמוהם. שהם בלא נשמה ובלא מראה ושמע וריח: בית. ברכו את יי'. שהבדיל אתכם מן העמים וכלל בתחלה בית יש' ואחר כך הזכיר נכבדי הנכבדים שהם בית אהרן ואחר כן כלל כל השבט וכלל באחרונה כל יראי יי' מישראל ומן הגוים וזאת היא הברכה: ברוך יי'. הללויה. שתאמרו ברוך יי': הודו. דברי המשורר לישראל והטעם כי הוא טוב: הודו לאלהי האלהים. המלאכים העליונים שאינם גופות ולא כגופות: הודו לאדוני האדונים. המלאכים הם אדוני הארץ: לעושה נפלאות. מעין והם הגלגלות הכבודות שהם נכח השמים: לעושה. הכל דבק עם הודו וזהו הרקיע שהוא שמי הארץ: לרוקע. כי המים תחת הארץ בחצי הכדור כאשר פירשתי בפרשת בראשית ומלת רוקע פועל ונפתח הקוף בעבור אות הגרון והנה הזכיר מה שהוא על ראש עין האדם והארץ אשר תחתיו: לעושה. הזכיר שני המאורות כי חיי האדם תלויין בהם ואחר כך פירש כל אחד מהם את השמש לבדה ואת הירח משתתפים ובעבור היות השמש בלילה תחת הארץ אין כח לה ולולי אור הלבנה והכוכבים לא יעמד חי וצמח ועם כל אלה הזכיר כי לעולם חסדו שהוא עושה כן תמיד ושב עתה להזכיר כי חייבים אנחנו להודות לשם על האותות שעשה בעבור עמו והחל למכה אחר שהזכיר למכה מצרי' פרט בבכוריהם וזה חסד גדול עם ישראל להנקם מאויביהם: ויוצא

וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְגֹזֵר יַם־סוּף לִגְזָרִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם־סוּף כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: נֹתֵן לֶחֶם לְכָל־בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

קלז עַל נַהֲרוֹת בָּבֶל שָׁם יָשַׁבְנוּ גַּם־בָּכִינוּ בְּזָכְרֵנוּ אֶת־צִיּוֹן: עַל־עֲרָבִים בְּתוֹכָהּ תָּלִינוּ כִּנֹּרוֹתֵינוּ: כִּי שָׁם שְׁאֵלוּנוּ שׁוֹבֵינוּ דִּבְרֵי־שִׁיר וְתוֹלָלֵינוּ שִׂמְחָה שִׁירוּ לָנוּ מִשִּׁיר צִיּוֹן: אֵיךְ נָשִׁיר אֶת־שִׁיר־יְהוָה עַל אַדְמַת נֵכָר: אִם־אֶשְׁכָּחֵךְ יְרוּשָׁלָםִ תִּשְׁכַּח יְמִינִי: תִּדְבַּק לְשׁוֹנִי לְחִכִּי אִם־לֹא אֶזְכְּרֵכִי אִם־לֹא אַעֲלֶה אֶת־יְרוּשָׁלַםִ עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתִי: זְכֹר יְהוָה לִבְנֵי אֱדוֹם אֵת יוֹם יְרוּשָׁלָםִ הָאֹמְרִים עָרוּ עָרוּ עַד הַיְסוֹד בָּהּ:

וְאַפֵּיק יִשְׂרָאֵל פְּרִיקִין מִבֵּינֵיהוֹן אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ: בְּאִידָא תַקִּיפָא וּבִדְרָע מְרַמְמָא אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ: לְצָלַח יַמָּא דְסוּף לְצִילוּחִין אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ: וְאַעְבַּר יִשְׂרָאֵל בִּמְצִיעֵיהּ אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ: וְשַׁנִּיק פַּרְעֹה וְחֵילְוָתֵיהּ בְּיַמָּא דְסוּף אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ: לִמְהַלֵּיךְ עַמֵּיהּ בְּמַדְבְּרָא אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ: לְמָחֵי מַלְכִין רַבְרְבִין אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ: וּקְטַל מַלְכִין גִּיוָתָנִין אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ: לְסִיחוֹן מַלְכָּא אֱמוֹרָאָה אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ: וּלְעוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ: וִיהַב אַרְעֲהוֹן לְאַחֲסָנָא אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ: אַחְסַנְתָּא לְיִשְׂרָאֵל עַבְדֵּיהּ אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ: בְּאִתְמַסְכְּנוּתָנָא דְּכַר לָנָא קְיָימֵיהּ אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ: וּפַרְקָנָא מִן מְעִיקָנָא אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ: דְּיָהֵב מְזוֹנֵיהּ לְכָל בִּסְרָא אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ: שַׁבַּחוּ לֶאֱלָהָא שְׁמַיָּא אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ:

עַל נַהֲרָוָתָא דְּבָבֶל תַּמָּן יְתֵבְנָא לְחוּד בְּכֵינָא כַּד הֲוֵינָן דְּכִירִין יָת צִיּוֹן: עַל עַרְבִין בִּמְצִיעֲהָא תָּלֵינָן כִּינָרָנָא: אֲרוּם תַּמָּן שַׁיִילוּ יָתָנָא בַּבְלָאֵי דְּשָׁבוּ יָתָנָא לְמֵימַר מִלִּין דְּשִׁירָתָא וּבִזּוֹזָנָא עַל עֵיסַק חֶדְוָא אָמְרִין שַׁבַּחוּ לָנָא מִן שִׁירָתָא דַּהֲוֵיתוּן אָמְרִין בְּצִיּוֹן: מִן יַד קְטָעוּ לֵיוָאֵי אֲלִיוֹנֵיהוֹן בְּכַכֵּיהוֹן וַאֲמַרוּ הֵיכְדֵין נְשַׁבַּח יָת תּוּשְׁבַּחְתָּא דַיְיָ עַל אַרְעָא חִילוֹנִיתָא: מְתִיבָא קָל רוּחָא דְקוּדְשָׁא וְאָמְרָה דְּאִין אַנְשַׁיְנָא לִיךְ יְרוּשְׁלֵם אַנְשֵׁי יַת יְמִינִי: תִּדְבַּק לִישָׁנִי לְמוֹרִיגִי אִין לָא אִידְכַּר יָתַיְכִי אִין לָא אַסֵּיק דָּכְרָן יְרוּשְׁלֵם עַל שֵׁירוּי חֶדְוַות בֵּית שַׁמְשִׁי: אֲמַר מִיכָאֵל רַבָּא דִירוּשְׁלֵם אִדְכַּר יְיָ לְעַמָּא אֱדוֹמָאָה דְּאַחֲרִיבוּ יְרוּשְׁלֵם דְּאָמְרִין צָדוּ צָדוּ עַד דְּשִׁיתָאָסָא בָהּ:

ויוצא. מתוכם. מתוך מצרים: ביד רמה. לא כעבדים הבורחים מפני אדוניהם: לגוזר. גם זה חסד היה כי היה יכול להעבירם במים ולא ימותו רק יעברו בפחד ובעצבון: והעביר. זה הכתוב לאות כי נכנסו בים הרבה רחוק מהיבשה וזה טעם בתוכו: וניער. הכה פרעה שטבעו כל חילו אז היו ישראל חפשים וזה טעם כי לעולם חסדו עם ישרא': למוליך. בענן וזה חסד או במדבר ה הגדול ככתוב לכתך אחרי במדבר: למכה. ויהרוג. הטעם כפול ועתה פירש אותם ב בעבור שהיו חזקי' וכן את' הנביא על האמורי אשר כגוב' ארזי' גבהו וחסון הוא כאלוני' וככה מיד האמורי בחרבי ו ובקשתי כי לא שלם עון האמורי: ונתן. שלא היה בברית לתתה להם על כן הזכירה כ נחלה: שבשפלנו. זכר שהניחו הנחלה והיו בגלות בבל זכר לנו כמו הרגו לאבנר כי הטעם זכר אותנו: ויפרקנו. שמבו אל בית שני ובהיותם שם בתחלת בואם גם ב בדרך זן השם אותם כאשר אמר הנביא לא ירעבו ולא יצמאו על כן נותן לחם לכל בשר: הודו. בעבור כי סבת הלחם מטר השמי' וכן כתוב יפתח יי' לך את אוצרו הטו' את השמי' על כן חתם הודו לאל השמי' וזה הוא שיאמר זה לזה בימים ההם: על נהרות בבל. בראש הספר הזכרתי דעת המפרשי' במזמור הזה וזה המזמור נאמר על לשון הלוים שהם ה המשוררי' בגלותם על בבל וטעם על נהרות בהתבודדם מהבבליי' שלא ישמעו בכייתם ועוד בעבור שאמרו ת תלינו כנורותינו וטעם ישבנו כמו משתוממים ישב משמים על כן מלת גם: על. אמר ר' משה כי בתוכה בתוך ציון טרם גלותם ולפי דעתי כי בתוכה בבבל והעד על נהרות בבל שהערבים סביבות ה הנהר ובעבור שאמר נהרות לאות כי היו רבים ולא היה בירושלם נהר כי גיחון סתמו חזקיהו ככתוב בדברי הימים ועוד ראיה אחרת כי שם על בבל כי ששהיו אומרים שירו לנו ומלת ותוללינו קשה ורבי יהודה המדקדק אמר שהוא מגזרת על הר גבוה ותלול בדרך רחוקה ור' משה הכהן אמר כי ותוללינו מגזרת יללה על משקל ותושבינו כא' לו אמ' יללתינו וככה פי' ותחת יללתינו היתה שמחה להם ולא דבר נכונה כי אין בכתו' זכר ותחת גם יללתינו היתה שמחה להם אם כן למה היו מבקשים שישירו והטעות הגדולה שתושבינו תואר אדם ותוללינו שם ולפי דעתי הנה מצאנו שרה את אלהים תשתרר עלינו גם השתרר וכן שסוהו כל עוברי דרך מפעלי הכפל והמה שוסים את הגרנות פרשו שסה וככה יהיה תלל גם תלה שנים שרשים והטעם אחד והנה ותוללינו כמו תלינו כנורותינו והנה ותוללינו ותליתינו כלי השמחה והנה הטעם כפול וזאת היתה תשובתינו איך נשיר: נכר. תאר כי אדמת מלה סמוכה לשון נקבה אדמת גוי נכר או אדמת אל נכר הפך שיר יי': אם. דברי כל אחד מהמשוררים בלבם וטעם אשכחך כנגד בזכרנו וטעם ימיני בעבור כנורותינו כי בימין נגון היתרים ופעול תשכח ימיני חסר כמו המעשה והזכיר על הימין תשכח דרך משל ויש אומרים שפירושו תיבש בלי חבר: תדבק. טעם לשוני כי הלשון הוגה בשירים. אזכרכי בדבור כמו ותשא יי' לא תזכרי עוד. אם לא אעלה הטעם שיקדים זכר ירושלם על ראש שמחתו: זכור. איננו מדבר על גלות טיטוס כאשר חשבו רבים כי הנה אחרי כן הזכיר בת בבל ועוד כי טיטוס הרשע לא היה מזרע אדום כי אנשי רומא הם יונים בראיות רק כאשר היה אדום תחת יד ישרא' היו שמחים במפלת ישרא' וככה כתוב בספר עובדיה גם שישי ושמחי בת אדום והחרפה שהיו האדומיים מחרפים את ישראל יום שנלכדה ירושלם ונשרף ההיכל על יד הכשדים היתה קשה לישראל יותר מצרתם וכן אמר ואל תגדל פיך וזהו זכור האומרים לבבליים גלו וערו יסודות ירושלם והנה ערו מגזרת פתחן יערה והיה ראוי להיות על משקל כלו מעשיכם והרי"ש חסירת דגש כמנהג ובעבור שהוא סוף פסוק היתה המלה מלעיל כמו כלו כעשן כלו ובעבור היות הטעם במלת ערו האחרון באות הראשון על כן שב גם ערו הראשון מלעיל:

לגוזר. י"ב קרעים לי"ב שבטים: מלכים גדולים. כאן רמז שלשים ואחד מלכים והשוה להם פרעה וחילו ומכת מצרים למלכים אדירים קשים מהם שקול סיחון כנגד כלם כל אחד לעצמו וכן פירש למעלה לסיחון מלך האמורי ולעוג מלך הבשן ולכל ממלכות כנען כן באגדה: שבשפלינו זכר לנו. במצרים זכר לנו: ויפרקנו. מתוכם והפליא לנו כל זה: נותן לחם. רמז כאן חסד כל המעשים: הודו לאל השמי'. המכין בהם מזון לכל בריה. עשרים וששה כי לעולם חסדו כאמרו במזמור זה כנגד עשרים וששה דורות שהיה העולם בלא תורה ונתקיים בחסדו של הקב"ה: על נהרות בבל שם ישבנו. כשירדנו לגולה ושאלם נבוכד נצר שישירו לו כמו שהיו משוררין על הדוכן: על ערבי'. ערבי נחל: ותוללינו שמחה. מיני כלי זמר על שם שהם תולין אותם כך פירשו מנחם ותוללינו שמחה ותוללינו של שמחה ויש לפתור תוללינו אויבינו שהם מהוללים ומתעתעים ומשטים בנו לשון ומהוללי בי נשבעו: אם אשכחך ירושלם. כנסת ישראל אומרת כן: אם לא אעלה את ירושלם. את זכרון אבל חורבנה אעלה להזכירו בראש כל שמחותי: ערו ערו. לשון חורבן וכן חומות בבל הרחבה ערער תתערער וכן ערות יסוד ואינו נופל אלא על דבר שעוקרין שרשיו מהארץ: נכר

ויוצא י"ב מ"ל בקריא' וסימ' ויוצא אתו החוצה ויאמר הבטנא השמימה. ויוצא העבד כלי כסף וכלי זהב. ויאמר שלום לכם אל תיראו. ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו. ויוצא משה את העם לקראת האלהים. וגדעון בא ויעש גדי עזים. ויוצא משם את כלי דיהויכין. פתח יי' את אוצרו דירמיה. לקול תתו המון מים בשמים.

בסרה

ויוצא יהוידע הכהן. לקול תתו המון מים תנינא דספרא. ויוצא ישראל מתוכם אלין מ"ל וי"ג חס' בקריא' וסימ' נמסר בסדר ויקח קרח: קלז נהרו' ג' וסימ' הובשת נהרות איתן. הלא טוב אמנה ופרפר. על נהרו' בבל שם ישבנו: אשכחך ב' וסימ' ואנכי לא אשכחך. אם אשכחך ירושלם: אעלה ח' פתחין וסימ' בלשון ארמי אמר מלאכא לאנתתיה דארונא אריך למכסיא קטרת בירושלם וביאור' בסדר שמות:

רש״י

נגד אלהים אזמרך· לעיני השרים: כי הגדלת על כל שמך אמרתך· שמך בעל גבורות וקנוא ונוקם ואמרת הבטחתך טובך וחסדך הגדלת על כל שמך אמרתך שאתה מעביר לנו על מדותיך ומולת לנו: תרהיבני· הגדלתני: כי שמעו· כששמעו אמרי פיך לא תרצח לא תנאף הודו על אמרי פיך על אנכי ולא יהיה לך כדי שזה להקבילם של מלכותו עליהם תחילה ואחר כך יגזור כל גזירותיו: ידע· ייסר. כמו וידע בהם את אנשי סוכות: יגמור בעדי· יסכים על ידי. בקשותי: מעשי ידיך· בבית הבחירה שנאמר בו כוננו ידיך: בנתה לרעי מרחוק· בנתה מרחוק למחשבתי אל רעותך וחבתך לרעי לחברני אליך: ארחי ורבעי זרית· הלכי ושכבי ורבצי סבבת מחיצה שאין לי כח לעשות דבר בלא ידיעתך· זרית לשון זר זהב סביב כן חברו מנחם ורבותינו דרשו על טיפת תשמיש שהוולד נוצר מן הברור שבה ופירשו זרית לשון זורה את התבואה לברור את הפסולת שבה: הסכנתה· למדת: אחור וקדם צרתני· פני ואחורי: כפכה· אכפך ודרויי״ך דישטר״ויט בלע״ז: פליאה דעת וגו׳· מכוסה ונעלם ממני מקום לברוח מפניך מכ׳ ואכיפה מבע ותשכב: אשא כנפי שחר· אם אשא לי כנפים כשחר הזה המבהיק לפי שעה מסוף העולם לסופו כן א אמהר לעוף עד אשר אשכון ב באחרית ים: ואומר

אבן עזרא

בת· דברי המשורר מתפלל שתהיה בת בבל שדודה: אשרי ספר הגזירות לגם שנכפו עוללי ישראל על כן למעלה את גמולך: לדוד אודך בכל לבי· בנעלם· נגד אלהים הם הדיינים המקיימים משפטי אלהים בארץ· אזמרך בגלוי: אשתחוה· יש אומרים כי היכל קדשך השמים וזה רחוק בעבור אשתחוה והנכון שהוא המקום שהיה שם הארון· מצאנו בכל ספר כל שמך בקמץ חטף על כן לא דבר נכונה המפרש שאמר כי הגדלת על כל בחולם והפעול ם שמך ותחסר וי״ו ו ואמריתך והנכון בעיני כי יש לשם הנכבד ם שמות תואר כמו ארני הקמוץ גם אלהים ואל שדי רק שם העצם ח הוא הנכתב ואיננו נ נקרא הוא הנכבד ו והנורא על הכל וזה השם לא נודע עד שבא משה הרוכינו והם׳ אמ׳ לו זה השם וזה הוא ואודה את שמך שהוא שם העצם והנה הטע׳ כי הגדלת על כל שם שים לך שהם שמות התואר השם הנכבד שאמרת: ביום· תרהיבני· תחזקני· עוז פעול והנה מלת תרהיבני יוצאה לשנים פעולים: יודוך· טעם שמעו אמרי פיך ם שמשחתני להיותו נגד ועמים ישרתוני: וישירו· לא יהיה להם שירות חשק או שירות מלחמות רק שירות ב בדרכי השם ולספר מעשיו: כי· אז יתברר להם כי השם אף על פי שהוא רם על הכל הוא רואה השפל כ כמוני שהייתי בתחלה רועה צאן וטעם רואה שיושיעני ומלת ידע מהכבד כמו ייטיב ו ונפתח הד״לת בעבור אות הגרון· ממרחק ממקום רחוק כגבוה שמים מעל הארץ ומלת ידע ילמדנו דעת שייסרנו כמו ויודע ב בהם את אנשי סוכות: אם· הנה ידעתיני

תהלים

קל״ח לדוד ז׳ בטע׳ בסיפרא וסימ׳ נמסר בסיפרא סימ׳ בו״ וסימ׳ קנ״: אמרתך י״ב חס׳ בליש׳ וסימ׳ האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו· בלבי צפנתי· כי הגדלת על כל שמך· הקם לעבדך· ויבאני חסדיך· חליתי פניך· כלו עיני· מה נמלצו לחכי· פעמי הכן· קדמו עיני אשמורות· שש אנכי· תען לשוני: תרף ג׳

בַּת־בָּבֶל הַשְּׁדוּדָה אַשְׁרֵי שֶׁיְשַׁלֶּם־לָךְ אֶת־גְּמוּלֵךְ שֶׁגָּמַלְתְּ לָנוּ׃ אַשְׁרֵי שֶׁיֹּאחֵז וְנִפֵּץ אֶת־עֹלָלַיִךְ אֶל־הַסָּלַע׃

קלח לְדָוִד אוֹדְךָ בְכָל־לִבִּי נֶגֶד אֱלֹהִים אֲזַמְּרֶךָּ׃ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל־הֵיכַל קָדְשְׁךָ וְאוֹדֶה אֶת־שְׁמֶךָ עַל־חַסְדְּךָ וְעַל־אֲמִתֶּךָ כִּי־הִגְדַּלְתָּ עַל־כָּל־שִׁמְךָ אִמְרָתֶךָ׃ בְּיוֹם קָרָאתִי וַתַּעֲנֵנִי תַּרְהִבֵנִי בְנַפְשִׁי עֹז׃ יוֹדוּךָ יְהוָה כָּל־מַלְכֵי־אָרֶץ כִּי שָׁמְעוּ אִמְרֵי־פִיךָ׃ וְיָשִׁירוּ בְּדַרְכֵי יְהוָה כִּי גָדוֹל כְּבוֹד יְהוָה׃ כִּי־רָם יְהוָה וְשָׁפָל יִרְאֶה וְגָבֹהַּ מִמֶּרְחָק יְיֵדָע׃ אִם־אֵלֵךְ בְּקֶרֶב צָרָה תְּחַיֵּנִי עַל אַף אֹיְבַי תִּשְׁלַח יָדֶךָ וְתוֹשִׁיעֵנִי יְמִינֶךָ׃ יְהוָה יִגְמֹר בַּעֲדִי יְהוָה חַסְדְּךָ לְעוֹלָם מַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אַל־תֶּרֶף׃

קלט לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד מִזְמוֹר יְהוָה חֲקַרְתַּנִי וַתֵּדָע׃ אַתָּה יָדַעְתָּ שִׁבְתִּי וְקוּמִי בַּנְתָּה לְרֵעִי מֵרָחוֹק׃ אָרְחִי וְרִבְעִי זֵרִיתָ וְכָל־דְּרָכַי הִסְכַּנְתָּה׃ כִּי אֵין מִלָּה בִּלְשׁוֹנִי הֵן יְהוָה יָדַעְתָּ כֻלָּהּ׃ אָחוֹר וָקֶדֶם צַרְתָּנִי וַתָּשֶׁת עָלַי כַּפֶּכָה׃ פְּלִאיָה דַעַת מִמֶּנִּי נִשְׂגְּבָה לֹא־אוּכַל לָהּ׃ אָנָה אֵלֵךְ מֵרוּחֶךָ וְאָנָה מִפָּנֶיךָ אֶבְרָח׃ אִם־אֶסַּק שָׁמַיִם שָׁם אָתָּה וְאַצִּיעָה שְּׁאוֹל הִנֶּךָּ׃ אֶשָּׂא כַנְפֵי־שָׁחַר אֶשְׁכְּנָה בְּאַחֲרִית יָם׃

תרגום

אֲמַר גַּבְרִיאֵל רַבָּה וְצִיּוֹן לְאוּמָּא בַּבְלַיְתָא בְּזוֹזִיתָא טַב לֵיהּ דִּי יְשַׁלֵּם לָךְ יַת גּוּמְלֵיךְ בִּישׁ דִּי גְמַלְתְּ לָנָא׃ טַב לֵיהּ דְּאָחִיד וּמְרַטִּישׁ יַת טַלְיָיךְ עַל כֵּיפָא׃ עַל יַד דָּוִד אוֹדֵי קֳדָמָךְ יְיָ בְּכָל לִבִּי קֳבֵיל דַּיָּינַיָּא אֲזַמְּרִינָךְ׃ אֶסְגּוֹד קֳדָם הֵיכְלָא דְקוּדְשָׁא וְאוֹדֵי יַת שְׁמָךְ מְטוּל טוּבָךְ וּמְטוּל קוּשְׁטָךְ אֲרוּם אַסְגֵּיתָא עַל כָּל שְׁמָךְ מֵימְרֵי תוּשְׁבַּחְתָּךְ׃ בְּיוֹמָא דִּקְרֵית עֲנֵיתָנִי אַסְגֵּיתָנִי בְּנַפְשִׁי עוּשְׁנָא׃ יוֹדוּן קֳדָמָךְ יְיָ כָּל מַלְכֵי אַרְעָא אֲרוּם שְׁמָעוּ מֵימְרֵי תוּשְׁבַּחְתָּךְ׃ וִישַׁבְּחוּן עַל כְּבִישֵׁי יְיָ אֲרוּם רַב אִיקָרָא דַיְיָ׃ אֲרוּם רָמָא יְיָ וּמַכִּיךְ יֶחֱמֵי לְטַב וְגֵיוְותָנָא מִן שְׁמַיָּא רְחִיקִין יְמָאֵיךְ׃ אִין אֲהַלֵּךְ בִּמְצַע עָקְתָא תְּחַיֵּינַנִי עַל וְחִירָא בַּעֲלֵי דְבָבַי תּוֹשִׁיט אֵידָךְ לְחַבָּלוּתְהוֹן וְתִפְרְקִינַנִי יְמִינָךְ׃ יְיָ יְשַׁלִּים בִּישָׁא עֵילָוֵיהוֹן אַמְטוּלָתִי יְיָ טוּבָךְ לְעָלַם עוּבָדֵי אֵידָךְ לָא תִשְׁבּוֹק׃

לְשַׁבָּחָא עַל יַד דָּוִד תּוּשְׁבַּחְתָּא יְיָ פַּשְׁפַּשְׁתַּנִי וִידַעְתְּ׃ אַתְּ קֳדָמָךְ גְּלֵי אוֹתָבוּתִי לְמֵיעֲסַק בְּאוֹרָיְתָא וְאוֹקִימוּתִי לְמֵיזַל בִּקְרָבָא אִתְבַּיְינַת לְחַבְרוּתִי בִּכְנִישְׁתָּךְ מִן עִם רָחִיק׃ כְּדוּן בַּהֲלִיכוּתִי בְּאוֹרְחָא וּבְרַבְעוּתִי לְמֵעֲסַק בְּאוֹרָיְתָא אִתְעֲבַרְתְּ חִילוּנַי וְכָל אוֹרְחוּתַי אַסְכֵּינְתָּא׃ וְכַד לֵיתִי מְמַלֵּל בְּלִשָּׁנִי הָא יְיָ יְדַעְתְּ מַחְשֶׁבֶת לִבִּי כּוּלָא׃ מֵאֲחוֹרָאֵי וּמֵאַפֵּי אַעִיקְתָּא יָתִי וְגָרִית עֲלַי מַחְתָּא דִּידָךְ׃ מִכַּסְיָא לְמִידַּע מִינִּי אִתְקְפַת לָא אֵיכוּל לָהּ׃ אָן אֵיזִיל מִן קֳדָם זַעְפָּךְ וְאָן מִן קֳדָמָךְ אֵיפוּךְ׃ אִין אֶסַּק לִשְׁמַיָּא תַּמָּן אַנְתְּ וְאִימּוּךְ לִשְׁיוֹל הָא תַּמָּן מֵימְרָךְ׃ אֶזְקוֹף יְצִיצִין דְּקָרִין אַשְׁרֵי בְּסוֹפֵי יַמָּא׃

מסרה

וסימ׳ אל הרף ידיך מעבדיך ד׳ ויהושע· החזק במוסר אל תרף· מעשי ידיך אל תרף: ל׳ ארחי ב׳ וסימ׳ ארחי ורבעי זרית· ארחי גדר ולא אעבור: כפכה ל׳ כתי׳ כן והוא חד מן מלין דמשמש׳ כה ודייא בסוף תיבותא וסימ׳ נמסר בסדר וארא: אנה ב׳ בטע׳ מלרע וסימ׳ אנה אנחנו עולים· אנה אלך מרוחך:

אבן עזרא

אתה רם ותראה השפל על כן אדע אם אלך בקרב צרה אדע שתחייני ואיך תחייני שתשלח ידך הכטויה ותושיעני· על אף אויבי אמר ר׳ משה אף על אויבי ולפי דעתי שהוא כמשמעו על אף אויבי כמו להכעיסם והטעם בעל כרחם: ה׳ יגמר· חפצי בעדי או יגמור מעשי והנה הוא חסר כמו תשכח ימיני והנה חסדך לעולם עומד ואני מעשה ידיך אם כן לא תרפני ומלת תרף מהבנין הכבד כדרך למעשה ידיך: למנצח לדוד מזמור ה׳ חקרתני· זה המזמור נכבד מאד בדרכי השם ואין באלה החמשה ספרי׳ מזמור כמוהו וכפי בינת אד׳ בדרכי השם ודרכי הנשמה יתבונן בנעמיו ועתה אפרש: בדרך קצרה בעז״ה· החל חקרתני כדרך חוקר לב ובוחן כליות ויכולת לדעת כל סודי: אתה· ידע שבתי וקומי והטעם כי תנועות האדם השוכות והכל כפי צורך האדם ומחשבתו וחפצו על כן מלת לרעי כמו מחשבתי וכמוהו וברעיון לבו ובארמית רעיונך על משכבך סליקו ובאה המלה עם למ״ד כמו הרגו לאבר וטעם מרחוק מזמן רחוק כמו מרחוק ה׳ נראה לי והנה הטעם קודם רעי כדרך בטרם אצרך בבטן ידעתיך וטעם להוסיף אתה כי אתה לבדך ידע מספר כל תנועותי לא האדם בעצמו: ארחי· הזכיר הישיבה והקימה והזכיר ההליכה והיא ארחי והנה יהיה רבעי כמו בשכבי כי אלה הארבעה הנזכרים בקרית שמע ורבי משה הכהן אמר כי רבעי תרגום רבצי ופי׳ זרית מן זר זהב והוא מהבנין הכבד הדגוש והטעם כאילו שמת זר זהב מקום שכבי וסביב כל ארחי ומלת הסכנת פועל יוצא מגזרת ההסכן הסכנתי והטע׳ כמו הרגלת ומלת דרכי הם דרכי התולדת העין לראות והאזן לשמוע והחיך לטעום והלשון לדבר והאף להריח וכל הגוף להמים וכן מעשה כל אבר דבר ידוע לא יעשנו אבר אחר וחכמי התולדת יבינו זה והנה זה כדרך אם יוצר עין הלא יביט: כי· קודם שתהיה המלה שלימ׳ בלשוני אתה ידעת כולה ועוד לא שלמתיה: אחור· צרתני· מגזרת וצרת עליה ואל תתמה בעבור שלא אמר צרת עלי כי הנה כמוהו אל תצורם ואל תתגר בם ומלת וקדם לפנים ואחור הפך תנועת האדם והנה הטעם כי צרתני אחור ולפנים ותשת עלי כפכה ואין מצור ומצוק כזה: פליאה· שם התואר והמתואר הדעת וזאת הדעת המחשבת היא: אנה· אין יכולת באדם ללכת אם לא יוליכהו רוח השם על כן אנה אלך מרוחך והטעם כמו מפניך: אם· חשבתי בלבי אולי אוכל לעלות אל השמים שם אתה ומלת אסק כמו תרגו׳ וכמוהו אם נסקה ביעקב כמו עלתה אע״פ שהוא כתוב בשי״ן: ואציעה· אם שמתיםצעי או יצועי שאול שהוא תחתיות הארץ הפך שמים והנה אציעה פועל יוצא: אשא· דעני נקראה פאת מערב ים בעבור היות הים הגדול במערב ארץ ישראל רק באחרית הים הטעם ים ממש כי כבר הזכיר השמי׳ והארץ שהמוצק הוא השאול ועתה יזכיר הים וטעם כנפי שחר אילו היו לו כנפים עפות במהרה שירימם וישאם כי ברגע עלות השחר יהיה פרוס מקצה מזרח עד סוף מערב האור הנראה בעבים לפני זרוח השמש גם זה טעם נכבד:

גם שם. לא הייתי יכול ללכת אל אחרית ים אם לא תנחני ידך והנה ידך תנחני ותאחזני ימינך והנה הייתי כבורח מידך אל ידך: ואומר. כמו אמרתי אני עם לבי ומלת ישופני מגזרת כסף ואם הם שנים טעמים כמו כי מולים הם ונמלתם וכמוהו אחרים והנה ישופני כמו יסתירני והטעם אולי החשך יסתירני שלא תראה מה אכישם או מחשב ומלת ישופני מושכת אחרת כמו והכבואה שורד הכבי' והנה ולילה ישוב אור בעדני וזה אור כמשמעו ורבי משה אמר כל הלילה יהי אור בעדני והנכון בעיני מה שהזכרתי והעד: גם. פעול יחשיך חסר לא יחשיך דבר ממך ומלת כחשכה כאורה דרך קצרה כעבד כאדוניו כעמי כעמך והטעם עמי כעמך ועמך כ כעמי אין הפר' ביניה': כי. עתה יביא ראיה לדבריו וטע' כליותי הם המקומות הנסתרות והם הקרבים כי הם בכרס הפנימית ויש אומרים כי הכליות כ נבראו תחלה כי הם כמו שני סדרי הגלגל ויש אומרים בעבור שיש להם כח בתאות המשגל על כן נקראו כליות מגזרת נכספה וגם כלתה נפשי. תסכני. הענ' שהוא בסתר הוא כמו ו ובעצמות וגידים ת תסוככני והנה הטעם כי אתה קניתני ו וסוככתני בבטן אמי שהיה בסתר ואין אור שם: אודך. נוראות. תאר לעלילות כמו וידבר אתם קשות וטע' ונפשי יודעת מאד על דעת רבי יהוד' הלוי מ' נפלאים מעשי' ת מעשיך אף על פי ש שנפשי יודע' מאד ולפי דעתי כי הוא קשור וכן

ואומר אך חשך ישופני. אם אמרתי אהיה נסתר במחשך והחשך יחשיך עלי ולא תראני ישופני לשון כסף: ולילה אור בעדני והלילה יהי מאפיל לנגדי. אור זה לשון אופל הוא כמו יפיץ ענן אורו וכן כל כוכבי אור וכן ויאר את הלילה: גם חשך. אין לי מנוס כי כל חשך לא יחשיך ממך: כחשיכה כאורה. שניהם שוין לך: כליותי. החושבו' כל מחשבותי: תסוכני. תשוככני שמתני בסתר. בתשמים: בתחתיות ארץ. במדור התחתון שבמעי אמי: גלמי ראו עיניך. מאז בראת את העולם ראו עיניך את כל גולמי הדורות הבאים ב גולמי זרעתי ותבנית צורתי כ בטרם הולדי ובטרם בואי לעולם ראו עיניך: ועל ספרך כלם יכתבו. וכל יצורי עולם כמוני כמוהם גם כלם בטרם הבראם יחדיו גלוים לפניך: ימים יוצרו ולא אחד בהם. כל מעשה האד' ותכלית הימים גלוים לפניך כ כאילו יוצרו כבר אף על פי שלא היה אחד מכלם ולא היה עדיין כאחד בעולם ואלו הם פלאי מ מפעלות אלהים ותספר גבורתו שעתידות גלויים לפניו טרם ת תבאנה וכן הוא אומר בטרם אצרך בבטן וגו'. ועל ספרך כלם יכתבו ספר תולדות אדם שהראית לאדם הראשון כלם יכתבו כמו נכתבו: ימים יוצרו ולא אחד בהם. לסוף ימים רבים היו עתידין להבראות ולא היה עדיין אחד מהם נברא בהן לפי המסורת שכתוב ולא זהו פירושו ולפי המקרא שהוא נקר' ולו כך פירו' ימים יוצרו הראהו ימים העתידים להבראו' ולאחד ביררו אחד את יום השב' ד"א זה יום הכפורים לסליחה: ולי מה יקרו רעיך. כנסת ישרא' אומרת מה נכבדו בעיני הצדיקי' שבכל דור ודור ומה עצמו ראשיהם א חשבון ספורותיה' לשון כי תשא את ראש בני ישראל: אספרם מחול. אם באתי לספור את טיב מעשיהם הטובים מחול ירבון: הקיצותי ועודי עמך. הנני באתי עתה לקץ הדורות אשר קבלת מאז עד היום ועוד דור זה עמך וביראתך ולא נשיתי מאחריך: אם תקטול וגו'. הלואי ותקטול את עשו הרשע: ימרוך למזמה. מזכירים שמך על כל מחשבות רעת' ומכנים אותך לע"ז: נשוא. כמו נשאו לשוא עריך נשאו לשוא אויביך את שמך עריך אויביך: אם דרך עצב וגו'. אם דרך מעצבה וקלקול בי: יגורנו

ישופני ב' וסי' ואמר אך חשך ישופני. אשר בשערה ישופני: ולילה ו' בעמוד אש להאיר. ולילה ולא דומיה לי. ולילה ללילה יחוה דעת. ולילה אור בעדני. ולילה כיום יאיר. ולילה באים להרגך: יכתבו ד' וסי' נמסר בירמיה סימן י"ז ויחזקאל סימן י"ג וסיפרא סימן ס"ט: עריך ח' בליש' דבבו וסי' נמסר בשמואל א' סימן כ"ח ובמיכה סימן ה': תכלית ה' וסי' תכלית שנאה שנאתים. ולכל תכלית הוא חוקר. אם עד תכלית שדי תמצא. עד תכלית אור עם חשך. ועד תכלית בית אלישיב:

גַּם־שָׁם יָדְךָ תַנְחֵנִי וְתֹאחֲזֵנִי יְמִינֶךָ׃ וָאֹמַר אַךְ־חֹשֶׁךְ יְשׁוּפֵנִי וְלַיְלָה אוֹר בַּעֲדֵנִי׃ גַּם־חֹשֶׁךְ לֹא־יַחְשִׁיךְ מִמֶּךָ וְלַיְלָה כַּיּוֹם יָאִיר כַּחֲשֵׁיכָה כָּאוֹרָה׃ כִּי־אַתָּה קָנִיתָ כִלְיֹתָי תְּסֻכֵּנִי בְּבֶטֶן אִמִּי׃ אוֹדְךָ עַל כִּי נוֹרָאוֹת נִפְלֵיתִי נִפְלָאִים מַעֲשֶׂיךָ וְנַפְשִׁי יֹדַעַת מְאֹד׃ לֹא־נִכְחַד עָצְמִי מִמֶּךָּ אֲשֶׁר־עֻשֵּׂיתִי בַסֵּתֶר רֻקַּמְתִּי בְּתַחְתִּיּוֹת אָרֶץ׃ גָּלְמִי רָאוּ עֵינֶיךָ וְעַל־סִפְרְךָ כֻּלָּם יִכָּתֵבוּ יָמִים יֻצָּרוּ וְלֹא אֶחָד בָּהֶם׃ וְלִי מַה־יָּקְרוּ רֵעֶיךָ אֵל מֶה עָצְמוּ רָאשֵׁיהֶם׃ אֶסְפְּרֵם מֵחוֹל יִרְבּוּן הֱקִיצֹתִי וְעוֹדִי עִמָּךְ׃ אִם־תִּקְטֹל אֱלוֹהַּ רָשָׁע וְאַנְשֵׁי דָמִים סוּרוּ מֶנִּי׃ אֲשֶׁר יֹמְרוּךָ לִמְזִמָּה נָשֻׂא לַשָּׁוְא עָרֶיךָ׃ הֲלוֹא־מְשַׂנְאֶיךָ יְהוָה אֶשְׂנָא וּבִתְקוֹמְמֶיךָ אֶתְקוֹטָט׃ תַּכְלִית שִׂנְאָה שְׂנֵאתִים לְאוֹיְבִים הָיוּ לִי׃ חָקְרֵנִי אֵל וְדַע לְבָבִי בְּחָנֵנִי וְדַע שַׂרְעַפָּי׃ וּרְאֵה אִם־דֶּרֶךְ עֹצֶב בִּי וּנְחֵנִי בְּדֶרֶךְ עוֹלָם׃

לְחוֹד תַּמָן אֵידָךְ תְּדַבַּר יָתִי וְתַחֲרִינַנִי יְמִינָךְ׃ וַאֲמָרִית בְּרַם חוֹשֶׁךְ דְּמִתְבַּרְבַּר עֲלַי וְלֵילְיָ קַבִּיל אַמְטוּלָתִי׃ לְחוֹד חֲשׁוֹכָא לָא יַחְשִׁיךְ מִן מֵימְרָךְ וְלֵילְיָא הֵיךְ יוֹמָא יְנַהִיר הֵיךְ חֲשׁוֹכָא הֵיךְ נְהוֹרָא שַׁוְיָן׃ אֲרוּם אַנְתְּ קְנֵיתָא כוּלְיָתָי אִשְׁתַּיֵּירַת לִי בִּכְרֵיסָא דְאִמִּי׃ אוֹדֵינָךְ מְטוּל דִּדְחִילָן פְּרִישִׁית פְּרִישָׁן עוֹבָדָיךְ וְנַפְשִׁי חַכְמָא לַחֲדָא׃ לָא אִתְכַּסְּיָא גַרְמִי מִינָּךְ דִּי אִתְעֲבֵידִית בְּטוּמְרָא אִצְטַיְּירִית בִּכְרֵיסָא דְאִמָּא׃ גּוּשְׁמִי חָמְיָין עַיְינָךְ וְעַל סֵפֶר דִּכְרָנָךְ כּוּלְּהוֹן יוֹמֵי מִכְתְּבִין בְּיוֹמָא דְאִתְבְּרִי עָלְמָא מִן שֵׁירוּיָא אִיתְבַּרְיָין כּוּלְּהוֹן בִּירִיתָא וְלֵית כַּחַד חַד בֵּינֵיהוֹן׃ וְלִי כְּמָה יַקִּירִין רַחֲמָךְ צַדִּיקַיָּא אֱלָהָא אִיתְחַיָּילוּ רַבְנֵיהוֹן אִימְנֵינוּן בְּעָלְמָא הָדֵין יַתִּיר מִן חָלָא יִסְגְּעוּן אִתְּעָרִית בְּעָלְמָא דְאָתֵי וְעַד כְּדוּן אֲנָא גַבָּךְ׃ אִין תִּקְטוֹל אֱלָהָא לְרַשִּׁיעָא וְגַבְרִין דְּחַיָּיבִין דִּין דִּקְטוֹל יְזוּרוּן מִינִּי׃ דִּי יֵימוּן בִּשְׁמָךְ עַל נִיכְלָא מִשְׁתַּבְעִין עַל מַגָּן בַּעֲלֵי דְבָבָךְ׃ הֲלָא מְסַנְאָךְ יְיָ אֲנָא סָנֵי וְכַד קַיְימִין לְקוּבְלָךְ אֲנָא מְגָרֵג׃ עַד שֵׁיצִיאוּת סְנֵיתָא דִּי סְנֵיתִינוּן לְבַעֲלֵי דְבָבִין הֲוַיִין לִי׃ חֲקַרְנִי אֱלָהָא וִידַע רַעְיוֹנֵי בְּדוֹן יָתִי וִידַע הִרְהוּרָי׃ וַחֲמֵי אִין אוֹרַח דְּטָעִין בִּי וְדַבַּר יָתִי בְּאוֹרַח תְּרִיצֵי עָלְמָא׃

הוא ונפשי יודעת מאד והיא עדה כי נפלאים הם מעשיך ורבי משה אמר כי מאד דבק עם נפלאים מעשיך כמו ש תעזבני עד מאד גם הוא נכון: לא. עצמי. הכה של תולדת שלא נראה ולא יבא במעשה בבית הזוקן בנער הקטן והדבור בנולד ואם הוא נכחד ממראה העין גם ממראה עיני הלב לא נכחד ממך מגזרת לא נכחד מאדני. עשיתי מגזרת מעשה לא מגזרת ועשותם רשעים ושם עשו דדי בתוליהן. וטעם רקמתי היא הצורה שיוצאה למעשה אמר רבי משה כי דבר דוד כנגד האב הראשון שנברא מן האדמה על כן אמר רקמתי בתחתיו' ארץ ולפי דעתי כי על עצמו ידבר ודימה סתרי הרחם כמו סתרי תחתיות ארץ והנה בחיות כתוב והנה אופן שפל כנגד האופנים למעלה ממנו: גלמי. הוא הגוף הראשון שהיה כמו טפה קטנה והוא מגזרת ויגלום וכמוהו וחילופיהן בגולם שאין לו לב רק גוף לבדו. וטעם ועל ספרך כולם על איבריו כאילו צורתו כתובה על ספר והיא יוצאה בלא תוספת ובלא מגרעת: ימים יוצרו. כמו בנערים הדים יולדו מגזרת יצירה וטעם ולא אחד בהם בדרך אל"ף כי על ספרך כל איבריו ומתכונתם נכתבו באותם הימים שיוצרו ולא היה אחד מהם נכר ונבדל כי בכח התולדת להיות צורת העין והאוזן והלב בטיפה הראשונה ואם אין שם אבר נבדל: ולי. רעיך. מחשבותיך כנגד בנת לרעי והטעם כי אתה תדע כל מחשבותי ואני לא אדע מחשבותיך כי נשגבו ממני ויקרים הם לדעתם והטעם דבר חדל הוא כמו ויקר פדיון נפשם ולעולם אם מחשבת אחת העלילות תהיינה רבות על כן אמר מה עצמו ראשיהם והטעם ראשי מחשבותיך: אספרם. איך אוכל לספרם והם רבים מהחול אילו הייתי תמיד מקיץ כי חצי חיי האדם ישן הוא. ועודי עמך שהיה עמך תמיד ולא אמות לא אוכל לספרם והנה הקיצותי ואין שם זכר שינה כמו אשבעה בהקיץ תמונתך ופי' אחר אני בצדק אחזה פניך במראות אלהים בלילה על כן אשבעה בהקיץ מתמונת מראות אלהים ומראות אלהים על שנים דרכים ויהיה רעיך כאשר אני חושב בלבי לדעת רעיך והנה כמראה אלהים והגוף שוכב בהדבק נשמת האדם בנשמה העליונה אז תראה תמונות נפלאות על כן הקיצותי ועודי עמך כי אין זה כדרך כל החלומות: אם. תשובת אם הלא משנאיך אם אתה הרגת הרשע ואנשי דמים שהם חייבים מיתה שאני אומר להם תמיד סורו ממני: אשר. שהם הוא האומר אז יאמרו בך כפי מזמתם ומלת כמו פועל עבר והאל"ף נוסף כמו ההלכוא אתו כי הוא כמו ונשו את כלמתם ומלת עריך כמו אויביך ותחסר מלת אותך או שמך ור' משה אמר כי נשוא פעול ועריך כנוי שמך כמו כי לא תשא את אויבי יי' אם כן יהיה נשוא פועל עבר: הלא. אשנאם בכל מאדי ובתקוממיך תאר ואתקוטט כמו אקוט בדור והטעם כפול: תכלית. שנאתים. יהיו שנואים לי. וטעם לאויבים כאילו עשו לי רעה: חקרני. בעבור שהזכיר הרשעים שיאמרו בשם אמרות כפי מזמתם לא כפי האמת אמר דוד כל שאלתי שתחפש רוחי תמיד וראה אם יש בלבי רגע אחד מחשב' בדבריך שאיננה כהוגן שלא תיטב בעיניך המיתני מיד מלת עוצב כמו מרי כמו מרו ועצבו את רוח קדשו כונו' להעציבה והטעם שיהיה השם בדרכך משל עצב על הדבר ודע כי וי"ו ונחני כמו וי"ו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ואמר לא שם לבו אל דבר יי' ויעזוב את עבדיו וזה כפ"א רפה בלשון ישמעאל ואין יכולת באדם לדבר בה בלשון ארום. בדרך עולם הוא אל בית עולמו והורה לא אשוב אהלך האורח עולם תשמור כאשר פירשתיו במקומו:

יגורו מלחמות: יהיו מלחמות במגוריהם ובמושבותם: חמת עכשוב: חמת לשון ארס כמו חמת תנינים יינם שאם תפרשהו לשון אף וכי לשון אף נופל אצל יין אלא לשון ארס ווי"נים בלע"ז וכן נופל כאן לשון ארס תחת השפה. עכשוב עכביש ארייניא"ה בלע"ז: וחבלים פרשו רשת: דרך הרשת לקשור אצל ארוך ברלשה והציד כשרואה את העופות שם שוכני' תחת הרשת מושך החבל והרשת נופל על העופות: ליד מעגל. אצל נתיבותי ופעמי ליד אצל כמו ראו חלקת יואב על ידי: מאויי רשע. שאו הרשע: זממו אל תפק. מחשבתו אל תוציא: ירומו סלה. כי יתגאו סלה ורבותינו פירשו זממו לשון רסן הזומם את פי הגמל ולשון משנה הוא אל תפק אל תוציא מלחייו: ראש מסבי. חבורות חשבון גדודי עמו האומר להסב אותי מעליך עמל שפתיהם יכסם מכאתי: ימוטו יהיו מוטים הגחלים עליהם ישכבו בהם עד שיתמוטטו ויכבו מאליהם כמכה הגוף כלה ואבד: באש יפילם. המפיל ונוקם גחלים של גיהנם במהמורות יפילם לבל יקומו עוד. במהמורות במלמו' ותגר לשון ממרים הייתם: איש לשון. שמו כי כיד בפיו כד את אביו בפיו. יצודנו. הרע שהוא עושה הוא יצודנו: ידעתי. כי סוף הדברים יעשה ה' דין עני ינקום נקמת עבדיו: אך. ימהר ויעשה כדי שיודו צדיקים לשמו: משאת כפי. מה שאני נושא כפי אליך: שיתה ה' שמרה לפי. בהתפללי לפניך להיותי מדבר כאות שיהיו לרצון: דל שפתי. היא שפה העליונה: את אישים. עם אנשים מבאתי אל תט לבי אל יהיה נוטה לרע. ובל אלחם במנעמיה' ולא אהיה מיסב בסעודתם: יהלמני צדיק חסד ויוכיחני. טוב לי שיוכיחני וייסרני כבי' אמת וצדיק שכל מהלומיו ותוכחתו חסד: שמן ראש אל יניא ראשי. שמן מלכות שהוצק על ראשי כמו שנ' דמשיחה בשמן ראשי אל יסור את ראשי מתוכחת הצדיק ללכת וללחום את פועלי און: כי עוד ותפלתי. כי כל עוד ותפלתי בפי הרי היא בשביל רעותיה' של פועלי און שלא אכשל בהם:

נשמטו

למנצח מזמור לדוד. חלצני ה' מאדם רע. זה המזמור חברו דוד לפני מלכו בימי שאול כי היה מפחד מבני אדם שילשינוהו אל שאול וכן אומר איש לשון ומלת תנצרני באה שלימה כמו וכל עצביכם תנגושו: אמר' יגורו. יקבצו כמו יגורו יצפונו ויש אומרים שהוא כמו אל תתגר בם והם שנים שרשים: שננו לשונם: שהוא נוסך כמו נחש. עכשוב. שם חיה רעה נושכת סלה באמת: שמרני. שב לפרש טעם שמרני ופיר' אשר חשבו לדחות פעמי כמו ואת רגלי מדחי: טמנו. ליד. מקום כמו ויד תהיה לך מעגל המקום שיסוב הדרוך תמיד: אמרתי. אין לאל ידי להמלט מהם או לעמוד כנגד' רק בך ואתה לבדך אלהי: ה'. סכותה. שיסוך ראשו כמו הכובע ולא יזיקנו חץ והנה הטעם סכותה כובע הישועה לראשי על כן אמ' עז ישועתי: אל. מלת אל תפק חסרת בעבור אחרת וכן הוא זממו אל תפק אל ירומו סלה הוא והדומה לו או יהיה דבק תפק עם ראש ובא ירומו תחת ירום. ורבי משה אמ' ראשית מה שיקרה מסיבי עמל שפתימו יכסימו והטע' שהם מתפארי' כי יאחזוני במוקשים: ימוטו. גחלים. מהשמים כמו גחלים בערו ממנו ברד וגחלי אש. באש יפילם היא האבן שהיא ממיתה בריחה ואף כי בנופה: במהמורות. מקום שפל בעבור בל יקומו ואין ריע לו בלשונכו: איש. יתכנו לו עלילות שלא יכון בארץ והטע' ישבו בישוב. יצודנו יצוד נפשו למדחפות שידחפוהו אנשי ארצו: ידעתי. אז ארע ומלת יעשה בעבור א' אחרת יעשה משפט אביונים. אך. טעם אך להוכיח הרשעים והישרי' יתמידו לשבת את פניך בבית התפלה: מזמור לדוד. תכון. קטורתי תחסר מלת כף כקטורת לפניך כמו ונשלמה פרים שפתינו וככה מנחת ערב כי הקטורת היא בבקר שיתה. אמר ר' משה כי שמרה שם כמו שמירה על משקל עבות ירבה ולפי דעתי כי הפעול חסר כמו שיתה ה' מחסום או כדמות מחסום ומלת שמרה כמו שמרה נפשי והצילני ומלת נצרה לשון צווי והדגש נוסף בצ"די לדבר בה נחות כמו אם יקרך עון וככה כד"י נצרה כי היא חייך ומלת דל כמו דלת כי התי"ו סימן לשון נקבה הדלת תסוב על צירה והנה הטעם כמו פתחי פיך והטעם שיעזרנו שלא ידבר בלשונו מה שאיננו נכון: אל. וככה שיעזרנו לתקן סבות שלא יטה לו לדבר רע. להתעולל עלילות שיהיה בהם שום רשע עם אישים פועלי און. ובל אלחם כמו אל תלחם את לחם רע עין ופי' אוכל: יהלמני. הטעם לא אחפוץ שאלחם הרשעים רק אם יכני אילו היה מכה אותי ליסרני מה שהוא צדיק חסד היה עושה עמי ויוכיחני זה היה נחשב בעיני כמו שמן ראש ולפי דעתי ששמן ראש כמו במנעמיהם והטעם שמן ראש כמו ראשית שמנים ימשחו בשמים ראש שמן הרשעים לא ישבר ראשי כמו ולמה תניאון והעד כי עוד ותפלתי ברעותיה' כי מנהג השמן להסיר שבר הראש על כן זה היה להפך ואמ' יניא כנגד יהלמני וטעם ברעותיה' שתבוא עליה' רעה:

נשמטו

קמ חמסים ד' וסימ' מאיש חמסים תצילני דשמואל · מאיש חמסים תנצרני דחלצני · וחברו דבהריה דשמרני יי' · ויין חמסים ישתו: מוקשים ג' חס' בליש' וסי' קדמוני מקשי מות דשמואל · מקשים שתו לי סלה · ומקשות פעלי און: יהוה אדני ו' כתיב כן וסימ' יי' אדני חילי · האל לנו אל למושעות · ועתה יי' אדני עשה · יי' אדני עז

ק מ

למנצח מזמור לדוד: חלצני יהוה מאדם רע מאיש חמסים תנצרני: אשר חשבו רעות בלב כל יום יגורו מלחמות: שננו לשונם כמו נחש חמת עכשוב תחת שפתימו סלה: שמרני יהוה מידי רשע מאיש חמסים תנצרני אשר חשבו לדחות פעמי: טמנו גאים פח לי וחבלים פרשו רשת ליד מעגל מקשים שתו לי סלה: אמרתי ליהוה אלי אתה האזינה יהוה קול תחנוני: יהוה אדני עז ישועתי סכותה לראשי ביום נשק: אל תתן יהוה מאויי רשע זממו אל תפק ירומו סלה: ראש מסבי עמל שפתימו יכסמו: ימיטו עליהם גחלים באש יפלם במהמרות בל יקומו: איש לשון בל יכון בארץ איש חמס רע יצודנו למדחפת: ידעת כי יעשה יהוה דין עני משפט אבינים: אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך:

ק מ א

מזמור לדוד יהוה קראתיך חושה לי האזינה קולי בקראי לך: תכון תפלתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב: שיתה יהוה שמרה לפי נצרה על דל שפתי: אל תט לבי לדבר רע להתעולל עללות ברשע את אישים פעלי און ובל אלחם במנעמיהם: יהלמני צדיק חסד ויוכיחני שמן ראש אל יני ראשי כי עוד ותפלתי ברעותיהם:

ל' · ר' · ל' · ז'מ"ל · ל' · ל' · ג'דף · ג'חס' בליש' ד'מלע"ל · ה' כתי' כן · ג' · כ"ג דף אל אל · ל' · יכסימו ימוטו ק' ו'חס' בלי' · ל' · ל' וקמץ · ל' וחס' · ידעתי ק' ג'חס' בליש' · ה' · ו' פתח · ל' · ג"כ בליש' · ל' · ברכי' · ד' בגתי' כן · ג' ומ"ל וסי' מסכינין דסיעין זכאין · ל' חס' וחד כתי' א'

לשבחא תושבחתא על יד דוד: פצי יתי יי מבר נש ביש מגבר חטופין תנטור יתי: די חשילו בישן בלבא כל יומא מגרגין קרביא: מתניין בלישנהון היך חיויא אירסא דעכובִיתא תחות ספוותהון לעלמין: נטור יתי יי מן יד דרשיעיא מן גבר חטופין תנטור יתי די חשילו למנקוף אסתוורי: כמנו גיוותנין פחא לי ואשלייא פרסין מצדתא לסטר אורחא תקלין שוון לי תדירא: אמרית ליי אלהי אנת אצית יי לקל בעותי: אלהי יי עושנא דפורקני טלילתא על רישי ביום קרבא: לא תתן יי רגוגי דואג רשיעא מחשבתיה לא תספיק יסתלקון לעלמין: אחיתופל ריש סנהדרי תלמידי ליעות מלשינותא דסיפוותהון יחפיאונון: ימטון עילויהון גומרין מן שמיא בנורא דגהינם יפילינון בגיצין דמחמרין דלא יקומון לחיי עלמא: גבר דמשתעי לישן תליתי לא אפשר דיתבן בארעא דחיי גבר חטופא ביש יצודיניה מלאך דמותא ינקפיניה בגהינם: הבכין גלי קדמי ארום יעבד יי דינהון דעניי דינא דחשיכי: ברם צדיקיא יהודון לשמך יתבון תריצי לצלא קדמך: תושבחתא לדוד יי קריתך חיש לי אצית קלי במקרי לך: תתכוון צלותי היך קטורת בוסמין קדמך זקפות ידי בצלו היך דורון בסיס דמתקרב ברמש: שווי יי מטרא לפומי נטרא על זקוף סיפוותי: לא תצלי לבי לפתגם ביש למחשב מחשבן ברשע עם גברי עבדי שקר ולא אסעוד בזמר בית משתיהון: יטפחינני צדיקא מטול חסדא ויכסינני משח רבות קודשא לא יבטל מן רישי ארום עד כדון צלותי מסדר בבישתהון:

ישעתי סכתה · כי אליך יי' אדני עיני בכה חסיתי · וחד אדוני מל' ויעתר מנוח אל אדוני: יפילם ו' חס' בליש' וסימ' נמסר בסדר נשא: אביונים ג' חס' בליש' וסימ' כי יעשה יי' דין עני משפט אבינים · ישו אבינים מדרך · ומתנות לאבינים: קמ"א דל ודל הדל ידל י"ב פתחין בליש' בקריא וסימ' העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט · ואם דל הוא ואין ידו משגת · הנה אלפי הדל במנש' · מדוע אתה דל ככה בן המלך · ביום ההוא ידל כבוד יעקב · נצרה על דל שפתי · ותהי לדל תקוה ועולתה קפצה · דלו מאנוש נעו · אל תגזול דל כי דל הוא · ודל מבין יחקרנו · אם דל ואם עשיר · וידל ישראל מאד · וכל דסמיך לעני ואביון דכות':

נשמטו · במקומות הסלע כשמטו לרדוף אחרי כריתיהם ושופטיהם · ושמעו זה הוא מרשעים יצא רשע: כמו · אמר ר׳ משה זהו ושמעו אמרי כי כולנו כמות ולפי דעתי שהטעם שברחו ואנשי דוד על דרך והתפרדו כל עצמותי: כי · אל תער · כמו ותער כדה כי הערות מלא הגוף: שמרני · יקשו לי · אלה ומוקשות אחרים פועלי און: יפלו · כולם במכמור אחד מהם כי כל מחשבותם ושורש יחד · אנכי אולי אעבור על הפח ואלכד ואתפש כדרך ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם על כן היתה מלת יחד דבקה עם אנכי ור׳ משה הכהן אמר כי הטעם יפלו יחד עד שאעבור אני ולא יתפשוני: משכיל לדוד · על נועם פיוט תחלתו משכיל: קולי · זה הוא קולי שאצעק אל השם: אשפוך · בעבור היות הקול בגלוי והיה שיחי בסתר: בהתעטף · כמו תפלה לעני כי יעטוף בהתעטף קרתי על קרתי ואתה ידעת הנתיב שחפצי ללכת בו ורבי משה הכהן אמר נתיבתי שהיא ישרה לנגדך ולא הזכיר השומכים כמו אשר ילדה אותה: הבט · אמר ר׳ משה כיהם על לשון ולפי דעתי כי הבט שם הפועל כמו והכל תכיל וראה כמו ראות גם הוא שם הפועל על משקל למען היה לה ברק: זעקתי · כאשר אחל יתעק וטע׳ חלקי בארץ החיים כי לא אקוה שירפאני אדם מארץ החיי׳ רק אתה חלקי: הקשיבה · כנגד קולי אל ה׳ · כי דלותי מאד · שפכים בסתר כנגד רנתי: הוציאה · טעם ממסגר בעבור היותו במערה וכבר הזכרתי כיכה השמות בפעלי׳ אם כן הוא בי יכתירו צדיקים כתר הטעם שיתפארו כאילו כתר מלכות בראשם: מזמור לדוד יי׳ שמע תפלתי · בית בצדקתך כבית ענני במרחב יה והטעם שתראה בצדקתך: ואל · את עבדך · כמו עם והטע׳ אם חטאתי לך אל תבא במשפט עמי עתה כי צרה גדולה יש לי מהאויב וכלל כי לא יצדק לפניך כל חי ואיך אצדק אני: כי · דכא · רמז לבזות ולקלון וטע׳ במחשכי׳ שהוא נחבא שפניו לא ידמה צרת הלב ליושב חשך שאיננו רואה · כמתי עולם שים להם זמן רב שמתו: ותתעטף · מחשבת הנפש והעטוף קצתה על קצתה: בתוכי · הטעם כפול זכרתי הימים הקדמונים שהושעתני · ומלת אשוחח מהפעלים שעלומי העי״ן והלמ״ד כפול כמו יכונן: פרשתי · כל המתחנן שיבקש מה יתן לו בידו על כן אמר ידי השמים · וטעם כארץ עיפה שתקוה למים כן נפשי תקוה לך: מהר · כי כמעט כלתה רוחי · ונמשלתי עם יורדי בור הטעם כפול או מלת ואל תסתר בעבור אחרת כמו בטרם הרים יולדו ואל אהיה כמשל עם יורדי בור:

אעבור ג׳ מל׳ וסימ׳ ותאמר לא אעבור כי על גבעה · יחד אנכי עד אעבור · ארחי גדר ולא אעבור: קמ״ב בהתעטף ב׳ וסימ׳ עלי נפשי דיונה · בהתעטף עלי רוחי: דורש ד׳ מל׳ וסימ׳ ואין דורש ואין מבקש · ומה יי׳ דורש ממך דמיכה · כי כל לבבות דורש יי׳ דה״ו · ואין דורש לנפשי: דלותי ב׳ חד מלרע וחד מלעיל וסימ׳

נשמטו בידי־סלע שפטיהם ושמעו אמרי כי נעמו: כמו פלח ובקע בארץ נפזרו עצמינו לפי שאול: כי אליך יהוה אדני עיני בכה חסיתי אל־תער נפשי: שמרני מידי פח יקשו לי ומקשות פעלי און: יפלו במכמריו רשעים יחד אנכי עד־אעבור:

קמב

משכיל לדוד בהיותו במערה תפלה: קולי אל־יהוה אזעק קולי אל־יהוה אתחנן: אשפך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד: בהתעטף עלי רוחי ואתה ידעת נתיבתי בארח־זו אהלך טמנו פח לי: הביט ימין וראה ואין־לי מכיר אבד מנוס ממני אין דורש לנפשי: זעקתי אליך יהוה אמרתי אתה מחסי חלקי בארץ החיים: הקשיבה אל רנתי כי־דלותי מאד הצילני מרדפי כי אמצו ממני: הוציאה ממסגר נפשי להודות את־שמך בי יכתרו צדיקים כי תגמל עלי:

קמג

מזמור לדוד יהוה שמע תפלתי האזינה אל־תחנוני באמנתך ענני בצדקתך: ואל־תבוא במשפט את־עבדך כי לא־יצדק לפניך כל־חי: כי רדף אויב נפשי דכא לארץ חיתי הושיבני במחשכים כמתי עולם: ותתעטף עלי רוחי בתוכי ישתומם לבי: זכרתי ימים מקדם הגיתי בכל־פעלך במעשה ידיך אשוחח: פרשתי ידי אליך נפשי כארץ־עיפה לך סלה: מהר ענני יהוה כלתה רוחי אל־תסתר פניך ממני ונמשלתי עם־ירדי בור:

אישתמיטו מבית מדרשא על ידי תקוף דיניהון תייבין ושמעין מימרי ארום בסימו: די כמת גבר דפלח ומבזע במרדיא בארעא הכדין אתבדרו איברנא על פום קבורתא: מטול היכנא לוותך אלהים יי עייני מודיקא במימרא סברית לא תרוקן נפשי: נטור יתי מן אידי פחא דאתקילו לי ותיקלן עבדי שקר: יפלון במצודתוי רשיעי כחדא אנא עד זמן די אעיבר: שכלא טבא על ידוי דוד במהויה באספלידא צלותא: קלי קדם יי אקביל קלי קדם יי אצלי: אשוד קדמוי שותי עקתי קדמוי אתני: באשתלהיות עלי רוחי ואת ידעת שבילי בכבישא דנן דאהלך כמנו פחא לי: אסתכלית על ימינא וחמית ולית לי משתמודע הובד שזיבו מני ולית תבע לנפשי: קבלית לוותך יי אמרית אנת משזבי חולקי בארע חייא: אצית לצלותי ארום איתמסכנית לחדא פציתי מרודפי ארום איתחיילו מני: הנפיק מן מסגירא נפשי לאודאה ית שמך אמטולתי יעבדון לך כליל דשבח צדיקיא ארום תשלים גומלא עלי טב: שבחא לדוד יי שמע צלותי אצית לתחנוני בקושטך עני יתי בצדקתך: ולא תעול לבית דינא עם עבדך ארום לא יזכי קדמך כל דחי: ארום רדיף בעיל דבבא נפשי דכריך לארעא חיותי איתבני בחשוכיא היך שכיבי עלמא הרין: באשתלהיות עלי רוחי בנושמי ישתעמם לבי: ארכרית יומין מלקדמין רננית בכולהון עובדך בעובדי אידך אמליל: פרסית אידי בצלו קדמך נפשי היך ארעא רצהיא למיא מודיקא לך לעלמין: סרהיב עני יתי יי רגיגת לך רוחי לא תסלק שכינתך מיני ואמתילית עם נחותי גוב בית קבורתא:

רשי

נשמטו בידי סלע שפטיהם · כי דייניהם ומנהיגיהם של אלו נשמטו מדרך הטוב בידי יצר הרע ולב האבן וקשה כסלע: ושמעו אמרי · הנעימים שאני מדבר במצותיו של הקב״ה ואינם שבים מדרכם הרעה ורבותינו בברייתא דסיפרא דרשוהו ב במשה ואהרן שמתו על ידי ה הסלע אבל איני יכול ליישב ה המקרא שופנו לאשו וכמעט יש ליישבו ולומר דומין אלו לעקשות לאותן שמתו משה ואהרן על ידי הסלע על ידיה׳ כי אף אלו שמעו אמרי נעימים ואינם שבים: כמו פולח · עצים · ובוקע בארץ כן כפזרו עצמינו להגיע לפתח המות בשביל רעותיה׳ של עוברי עבירה פולח לשון בקוע כמו יפלח כליותי: כי אליך עיני · מוסב למקראות של מעלה שיתה שמרה לפי ואל תט כי אליך עיני וגו׳: אל תער נפשי · אל תשלך נפשי מלפניך כמו ותער כדה אל השוקת: יפלו במכמוריו רשעים · יפיל הרשע עצמו במכמוריו שהוא פורש לרגלי: במערה · שכרת בה כנף המעיל אשר לשאול: ואתה ידעת נתיבתי · כמה מוקשים יש בה: ואין לי מכיר · אין בכל משרתי שאול שימחה בידו: בי יכתירו צדיקי · בשבילו יכתירוך צדיקים ויודו לשמך שאתה סומך את יראיך: באמנתך · להאמין הבטחה שהבטחתני: כי רדף אויב נפשי · כלומר אם חטאתי לך הרי לקיתי וכנגד כל ישראל נאמר מזמור זה: זכרתי ימים מקדם · שהפלאת לנו נסים רבים: ישתומם · לשון אוטם ותמהון כמו ואשב שם שבעת ימים משומם בתוכם ותשב תמר ושוממה: כארץ עיפה · בגולה: כלתה רוחי · המתאוה ואינו משיג קרוי כליון עינים וכליון רוח: בבקר

ולי יהושע · הקשיבה אל רנתי כי דלותי מאד · בתרא מלעיל: יכתרו ב׳ וסימ׳ בי יכתרו צדיקים · וחכמים יכתרו דעת: קמ״ג האזינה ו׳ וסימ׳ נמסר בתהלים סימן ע״ח: באמנתך ז׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בא״ב רבתי סימ׳ אות למ״ד: כי ד׳ בטעם וסימ׳ כי גדול יי׳ ומהלל מאד נורא הוא · כי גבר עלינו חסדו ואמת יי׳ · כי רדף אויב נפשי · כי יוסיף על חטאתו פשע בינינו: פרשתי ג׳ וסימ׳ פרשתי ידי כל היום · כי בארבע רוחות השמים · פרשתי ידי אליך: יורדי ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא סימן קט״ו:

השמיעני. כאילו קול יקראני ממרום כי השם יעשה עמי חסד וטעם בבקר כי רובי ההליכות והמלאכות תחלתם בבקר וטעם אליך נשאתי נפשי כמו ואליו הוא נושא את נפשו: הצילני. אמר ר' מרינוס ז"ל כי אליך כסיתי כמו בך חסיתי והנכון בעיני כי מלת לקיחה תהי להפך בעבור אות אחריה כמו קחו מאתכם תרומה והנה הטעם כמו תנו וקחו לי שתיקה לברכו והנה סורה אלי שיסור ממקומו ויבוא אליה והפך זה סורה ממני אם כן מלת כסוי אם אמר המכסה אני אל חבריהם הדבר יהיה להפך והנה הטעם הצילני מאויבי כי אליך אגלה אותם בסתר והנה תיקון הלשון כי כסיתי זה הדבר מאחרים כי אין לי צורך לגלות להם כי לא יוכלו לעזור לי לבדי אליך לבדך כי אתה תוכל להצילני: למדני. הרגילני כטעם פרא למוד מדבר וי"א כי דימה עצמו שהוא בתוך הים על כן יבקש רוח טובה שתנחהו ויבא לארץ או תחסר אות בי"ת והוא היסר בעיני ברוחך טובה תנחני והתיו לנכח השם ור' שלמה ספרדי ז"ל אמר כח מהרוח העליונה: למען. בעבור שיודע שמך או בעבור שאני עובד שמך: ובחסדך עלי לבדי וטעם כי אני עבדך לאות על הפירוש השני בפסוק למען שמך יי' תחייני: לדוד ברוך יי'. זה המזמור חברו כאשר הניח לו השם מכל סביביו כי כן טעם כל המזמור: המלמד. המרגיל: חסדי. הנה אתן לך כלל תאמר אהי תהלתי גם תהלתי לבדו כמו הוא תהלתך אהי צורי ברוך יי' צורי וכן אלהי חסדי גם חסדי ומצודתי כי ה הטעם הכח שקבל מהעליון והנה חסדי במכותתי ומצודתי בצרתי. הרודד עמי יאמר כי הכל הבל כי מי יוכל לעמוד לפני מי שהשם עזרו: יי'. ותחשבהו. כי הוא מאומה אדם איננו הבל: יי'. הט. רמז לגזירות הבאות ה העתידות מהשמים וטעם גע בהרים באש היורדת על כן ויעשנו וטעם כי ההרים שהם עומדים אם תגע בהם מיד יעשנו אף כי ה האדם שהוא הבל: ברוק. כדרך ושלח חציו: שלח. כמו תשלח ידיך ושלח ה ממרום ודימה האויב אל מים רבים על כן פירש מיד בני נכר אמר. אמר בן בלעם כי וימינם לשון קדר שבועתם והנכון בעיני שהוא כמשמעו והטעם כחם וגבורתם

אלוהי ב' מ"ל וסימ' למדני לעשות רצונך כי אתה אלוהי. תהלה לדוד ארוממך. וחד אלוהי מ"ל וסימ' חי יי' וברוך צורי דסיפרא: צררי ג' חס' וסימ' וסרה קנאת אפרים. כי ידעתי רבים פשעיכם. והאבדת כל צררי נפשי: קמ"ד לדוד ז' בטעם וסימ' נמסר בסי"פ ס"ם ב"ו וסימ' ק"ג: ידי כ"א בקריא וסימ' ואפן וארד מן ההר וההר

הַשְׁמִיעֵנִי בַבֹּקֶר ׀ חַסְדֶּךָ כִּי־בְךָ בָטָחְתִּי הוֹדִיעֵנִי דֶּרֶךְ זוּ אֵלֵךְ כִּי־אֵלֶיךָ נָשָׂאתִי נַפְשִׁי׃ הַצִּילֵנִי מֵאֹיְבַי ׀ יְהוָה אֵלֶיךָ כִסִּתִי׃ לַמְּדֵנִי ׀ לַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ כִּי־אַתָּה אֱלוֹהָי רוּחֲךָ טוֹבָה תַּנְחֵנִי בְּאֶרֶץ מִישׁוֹר׃ לְמַעַן־שִׁמְךָ יְהוָה תְּחַיֵּנִי בְּצִדְקָתְךָ ׀ תּוֹצִיא מִצָּרָה נַפְשִׁי׃ וּבְחַסְדְּךָ תַּצְמִית אֹיְבָי וְהַאֲבַדְתָּ כָּל־צֹרְרֵי נַפְשִׁי כִּי אֲנִי עַבְדֶּךָ׃

קמד

לְדָוִד ׀ בָּרוּךְ יְהוָה ׀ צוּרִי הַמְלַמֵּד יָדַי לַקְרָב אֶצְבְּעוֹתַי לַמִּלְחָמָה׃ חַסְדִּי וּמְצוּדָתִי מִשְׂגַּבִּי וּמְפַלְטִי לִי מָגִנִּי וּבוֹ חָסִיתִי הָרוֹדֵד עַמִּי תַחְתָּי׃ יְהוָה מָה־אָדָם וַתֵּדָעֵהוּ בֶּן־אֱנוֹשׁ וַתְּחַשְּׁבֵהוּ׃ אָדָם לַהֶבֶל דָּמָה יָמָיו כְּצֵל עוֹבֵר׃ יְהוָה הַט־שָׁמֶיךָ וְתֵרֵד גַּע בֶּהָרִים וְיֶעֱשָׁנוּ׃ בְּרוֹק בָּרָק וּתְפִיצֵם שְׁלַח חִצֶּיךָ וּתְהֻמֵּם׃ שְׁלַח יָדֶיךָ מִמָּרוֹם פְּצֵנִי וְהַצִּילֵנִי מִמַּיִם רַבִּים מִיַּד בְּנֵי נֵכָר׃ אֲשֶׁר פִּיהֶם דִּבֶּר־שָׁוְא וִימִינָם יְמִין שָׁקֶר׃ אֱלֹהִים שִׁיר חָדָשׁ אָשִׁירָה לָּךְ בְּנֵבֶל עָשׂוֹר אֲזַמְּרָה־לָּךְ׃ הַנּוֹתֵן תְּשׁוּעָה לַמְּלָכִים הַפּוֹצֶה אֶת־דָּוִד עַבְדּוֹ מֵחֶרֶב רָעָה׃ פְּצֵנִי וְהַצִּילֵנִי מִיַּד בְּנֵי־נֵכָר אֲשֶׁר פִּיהֶם דִּבֶּר־שָׁוְא וִימִינָם יְמִין שָׁקֶר׃ אֲשֶׁר בָּנֵינוּ ׀ כִּנְטִעִים מְגֻדָּלִים בִּנְעוּרֵיהֶם בְּנוֹתֵינוּ כְזָוִיֹּת מְחֻטָּבוֹת תַּבְנִית הֵיכָל׃ מְזָוֵינוּ מְלֵאִים מְפִיקִים מִזַּן אֶל־זַן צֹאונֵנוּ מַאֲלִיפוֹת מְרֻבָּבוֹת בְּחוּצוֹתֵינוּ׃

ל' חס' · ב' מ"ל וב' בלים · ל' מ"ל · ל' · ג' חס' · ב' · כב · ל' · ל' ומ"ל וחד ולכבעתי · ל' · ג' סבירי עמים · ל' · ל' · ב' אליו ביכיו · ר' · ח' מ"ל · ג' · ל' · ל' · כ"ם לך · ז' · ר' מ"ל · ל' · ל' · ל' · ל' וחד בנעוריהן · ר' מ"ל · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · כ"ל · ל' · ל'

אַשְׁמִיעַ יָתִי בִּצְפַר טוּבָךְ אֲרוּם בְּמֵימְרָךְ סַבְרִית אוֹדַע יָתִי אוֹרַח דְּנַן דְּאֶהֱלֵךְ אֲרוּם לְוָתָךְ זְקָפִית נַפְשִׁי בִּצְלוֹ׃ פְּצֵי יָתִי מִבַּעֲלֵי דְבָבַי יְיָ מֵימְרָךְ מַנִּיתִי לְפָרִיק׃ אַלִּיף יָתִי לְמֶיעְבַּד רְעוּתָךְ אֲרוּם אַנְתְּ אֱלָהִי רוּחַ קוּדְשָׁךְ טָבָא תְּדַבַּר יָתִי בְּאַרְעָא תְרִיצָא׃ מִן בְּגַלַל שְׁמָךְ יְיָ תְּקַיְּמִינַנִי בְּצִדְקָךְ תַּפִּיק מִן עָקְתָא נַפְשִׁי׃ וּבְחַסְדָּךְ תְּמַגַּר בַּעֲלֵי דְבָבַי וּתְהוֹבֵד כָּל מְעִיקֵי נַפְשִׁי אֲרוּם אֲנָא עַבְדָּךְ׃

עַל יַד דָּוִד בְּרִיךְ יְיָ תּוּקְפִּי דִּמְאַלִּיף אִידַי לְסִדְרֵי קְרָב אֶצְבְּעוֹתַי לְאַגָּחָא קְרָבָא׃ עֲבֵד טִיבוּ וּכְרַךְ תַּקִּיפֵי תּוּקְפִּי וּמְשֵׁיזִיב יָתִי תְּרִיסִי וּבְמֵימְרֵי סַבְרִית דִּי מְרַדֵּד עַמִּין תְּחוֹתָי׃ יְיָ מָה הוּא בַּר נַשׁ דְּחַכִּימְתֵּיהּ בְּנֵי אֱנָשָׁא וַחֲשַׁבְתֵּיהּ׃ בַּר נַשׁ לְלָמָא אִידְמֵא יוֹמוֹי הֵיךְ טוּלָא דְעָבַר׃ יְיָ אַרְכֵין שְׁמַיָּא וְתִבְנֵי קְרָב בְּטוּרַיָּא וּמַסְקִין תְּנָנָא׃ אַבְרֵיק בַּרְקָא וּבַדְרִינוּן שְׁדַר גִּירְרִין וְתַשְׁגְּשִׁינוּן׃ אוֹשִׁיט יְדָךְ מִן שְׁמֵי מְרוֹמָא פְּצֵי יָתִי וְשֵׁיזֵיב יָתִי מֵאוֹכְלוֹסִין דִּמְתִילִין לְמַיִין סַגִּיעִין מִן יְדֵיהוֹן דִּבְנֵי נוּכְרָאִין׃ דִּי פוּמְהוֹן מְמַלֵּיל מוֹמָתָא דְמַגָּן וְאוֹרַיְתְהוֹן אוֹרַיְית שִׁקְרָא׃ אֱלֹהִים שְׁבַח חֲדַת אֲשַׁבַּח קֳדָמָךְ בְּנִבְלָא עַסְרְתֵי נִימִין אֲזַמֵּר קֳדָמָךְ׃ דִּיהַב פּוּרְקָן לְמַלְכַיָּא דִּפְצֵית יָת דָּוִד עַבְדֵּיהּ מֵחַרְבָּא בִישָׁא דְגָלְיָת׃ פְּצֵי יָתִי וְשֵׁיזֵיב יָתִי מִידֵיהוֹן דִּבְנֵי נוּכְרָאִין דִּי פוּמְהוֹן מְמַלֵּיל מוֹמָתָא דְמַגָּן וְאוֹרַיְתְהוֹן אוֹרַיְית שִׁקְרָא׃ דִּבְנָנָא כִּנְצִיבִין דִּדְקָלִין בְּאוּלְפַן אוֹרַיְתָא רַבְיָן מִן טַלְיוּתְהוֹן בְּנָתָנָא זִיוְתָנִין וּכְשֵׁרִין לְכַהֲנַיָּא דִּמְשַׁמְּשִׁין בִּמְצַע הֵיכְלָא׃ תּוּסְבְּרַיָּנָא מַלְיָין מְסַפְּקָן מִן שַׁתָּא לְשַׁתָּא עֲנָנָא מֵילְדָן אַלְפַיָּא מַפְשָׁן רִיבְבוּתָא בְּאַשְׁקָקָנָא׃

בער באש' ואתפש בשני הלחות ואשלכם מעל. יגמלני יי' כצדקתי דשמואל. מלמד ידי למלחמ' דשמואל. אשר ברכו יי' צבאות לאמר. כי בראותו ילדיו מעשה. ועל פעל ידיו תצוני. אנכי עשיתי ארץ. ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ. פרשתי ידי כל היום. הוי למתפרות. יגלמני יי' כצדקי דתהלות. וישב יי' לי כצדקי כבר ידי. מלמד ידי למלחמה דתהלות. כי סבבוני כלבים עדת מרעים הקיפוני. שמע קול תחנוני בשועי אליך. פרשתי ידי אליך נפשי כארץ עיפה. לדוד ברוך יי' צורי. ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי ובעמל. והנה יד נגעה בי. כי כלם מיראים אותי. והד וידי נטפו מר ואצבעותי: בנותינו ד' מ"ל בליש' וסימ' מה נעשה להם לנותרים. ואנחנו לא נוכל לתת דבנימן. והנה נפלו אבותינו. בנותינו כזויות:

רשי

בבקר. בשמת הגאולה מצאתי: הודיעני דרך זו כשאתי נפשי אליך שתקבל שאלתי: אליך כסיתי. תלאותי אני מכסה מכל אדם להגידם אליך: הרודד עמי תחתי. הרוקע ושוטח את עמי לרבוץ במקומו כמו שוטח לגוים מגדיל אותם רודד תרגו' של רוקע כדמתרג' וירקעו ורדידו ויש פותרי' הרודד עמי תחתי המחלים עמים תחתי אך בספר מדויק מוגה עמי ומסורת עליו ב' סבירין עמים וקורין עמי ועל תחתי יש מסורת עליו תחתיו קרי: מה אדם. מה עשו ויטמעשו לפניך כי ידעתם להרבות להם גדולה: ימיו כצל עובר. שלמה אמר ויעשם כצל לא פירש אם צל דקל או צל כותל שהם קבועי' כבר פירש אביו כצל עובר כלו של עוף הפורח: פצני. הוציאני ולשון הצלה הוא וכן הפוצה את דוד עבדו: מצאתי פיהם דבר שוא וגו' תלה הכתוב שוא בפה ושקר בימין באו לספר בפה בורים גוזמא על שוא אף לשנות את הידוע באו לפשט ימינם לשבועה חדלו משוא שנתפשו עליו כגנב אבל בשקר כשבעין שכך גורלם: הנותן תשועה למלכים. מדבר על סלע המחלקות שהיה דוד קרוב ליתפש ביד שאול ובא מלאך אל שאול מהרה ולכה וגו' הציל את שאול מהיות שופך דם נקי ואת דוד מהיות נהרג: פצני והצילני. כאשר פצית אז כן פצני עתה: אשר בנינו וגו'. כלומר גם עתה דור זה כשר הוא בנינו כנטיעים שאין בהם מום כל כך הם מנוקים מעבירה מצאתי מגדלים מנעוריהם בשם טוב זה שהם כנטיעים בנערותם גדלי' כל ימיהם ואי אפשר לקיי' כל שבח זה אלא בדורו של חזקיהו: בנותינו. גבוהות קומה כמה כזויות של בית אבנים שזויות האבן מכוונת כנגד חבירתה ועולה למעלה עד שהזויות מיושרות: מחוטבות תבנית היכל. מהוללות בפי רואיהן ומרמזין אותן לתבנית קומת ההיכל ורבותינו פירשו בנותינו כזויות מתמלאות תאוה כזויות מזבח המלאו' דם ואינן כבעלות אלא לבעליהן: מזוינו מלאים. זויות אוצרותינו מלאים טוב: מפיקים מזן אל זן. מספיקים מזון משנה לשנה מזן אל זן משעת אסיף מזון לשנה זו עד זמן אסיף מזון לשנה אחרת זן גו"ר כי"ל בלע"ז: מאליפות מרובבות. לאלפים ולרבבות שומות פרי:

והנה פיהם שוא וכחש שקר והנה הדבור והמעשה: אלהים. שיר חדש: על החסד שהצלתני בנבל עשור כבר פירשתיו שהוא בנבל בעשור: הנותן. הפוצה מגזרת ופצתה האדמה כדרך ויפרקנו מצרינו. מחרב רעה חסר וי"ו ורעה וי"א כי רעה תאר למחנה או עדה או חרב: פצני. פעם אחרת כן עשה עמי תמיד והזכיר עם הראשון שיר חדש ועם האחרון שישכנו לבטח: אשר בנינו. הם מגודלים בנעוריהם כנטיעים. בנותינו כזויות הרמון מלך שהם מפותחות ומצוירות מחוטבות כמו חטובות אטון מצרים. תבנית היכל הטעם כפול: מזוינו. זויות בתוכו מלאים מפיקים רמז למפרקים. מזן אל זן מין כמו תרג' למינו לזנוהי וכן וזנים מרוקחים וטעם מיני חטה ואורז ודוחן והדומה להם וי"א מגזרת מזון וזה המפרש אמר כי מלת מפיקים שנה אל משנה ופירושה כפי צורך המקום בלי חבר: מאליפות. עושות אלף מרובבות מגזרת רבבה בכח עליון והטעם שהכנו שהיו מאליפות שהן מרובבות: אלופינו

אלופינו • כמו שגר אלפיך וכמוהו ככבש אלוף • מסובלים כי הם סובלים משאלות המלאות • אין פרץ בחומות העיר • ואין יוצאת מהשערים הגדולים הידועים • ואין צוחה ברחובותינו כי כן היה מנהגם בבא שמועה רעה כי נגף ישראל לפני אויביו : אשרי • ולמה באה לו כל זאת הטובה בעבור שי״י אלהיו : תהלה לדוד ארוממך • בדבור ובאמונת הלב והזכיר המלך כי הוא המלך באמת וזהו יסוד כל התהלה הזאת : ואברכה שמך • להוסיף על רוממותיך והנה הטעם שאדבר שאתה מרומם : בכל יום • יום אחר יום אברכה שמך עד שאהיה מהמהללים תמיד שמעלתם גדולה מהמתברכים : גדול • בעבור שהזכיר ואהללה שמך הזכיר כי השם גדול מהמהללו על כן ומהולל מאד יותר מתהללו ובעבור שאמר שהוא גדול הזכיר כי לגדולתו אין חקר כי כל מלך גדולתו יש לגדולתו ראשית ואחרית ולגדולתו איננו כן : דור • עתה פירש טעם ומהולל מאד כי הדור שהלך יספר לדור הבא מעשיך • ה הנוראים יגידו שני הדורות • וטע׳ וגבורתך כי מתהלות המלך היותו גבור : הדר • הדורו׳ יגידו גבורותיך הנראות ואני אשיחנו עם לבבי הדר כבוד הודך עקרי כבוד גבורותיך הנראות גם דברי נפלאותיך שלא יבינום הדורות : ועזוז • ואלה הדורות יספרו הנוראות שמטית לעיניהם כמו אותות מצרים ושאר נפלאות נוראו׳ רק אני גדולתך שהיא גדולת כבודך אספר להם אולי יבינו • והנה טעם נוראותיך כי כן ראוי להיות המלך נורא : זכר • והמלך אם היה טוב כל אדם יביעו טובו ובא רב טובך והטעם טובך הרב כמו בגדול זרועך שהוא בזרועך הגדול • וצדקתך ירננו גם ראוי הוא שיהיה המלך עושה צדק ומלת ירננו בפרהסיא וזה אומרים : חנון • להושיע המשוע אליו ורחום לשמור עבדו שלא יכשל : טוב • וכל מלך לא יתכן להיותו טוב רק לאנשי מעשו והשם לבדו טוב לכל גם המלך לא יתכן לרחם רק עבדיו האוהבים והשם לבדו רחמיו על על כל מעשיו : יודוך • הנה כל מעשיך יודוך כי כן אתה וחסידיך יוסיפו להודות לך : כבוד • ומה היא ברכת חסידיך שילמדו כבוד מלכותך לאשר לא ידעוך : להודיע לבני האדם • שהם קטנים • ואו גבורותיו שב אל כבוד מלכותך יאמרו ואין טענה איך שמך כבוד הדר מלכותו לכבוד מלכותך כי הנה כמוהו עד מלך מלכות פרס ותקנו קדמונינו בתפלה וימליך מלכותיה גם כן הכתו׳ ומלכותו בכל משלה : מלכותך • כל מלכות תפסק ומלכות השם עומדת לנצח : סומך • וכל מלך זה ישפיל וזה ירים זה יסמוך וזה יפיל כי לא יוכל לסמוך ולהרים הכל והשם לבדו הוא סומך הכל : עיני • עם מדינות המלך מפרנסי׳ המלך והשם לבדו מפרנס הכל לתת לכל אחד מהם מאכלו בעתו׳ פותח • ואתה הכתו׳ בפסוק העליון ישרת גם פה וככה הוא ואתה פותח את ידך וככה כי אלהי אבי בעזרי וטעם רצון מה שמספיק להם : צדיק • אם טען טוען למה יאכיל אחד חטה ואחד שעורים והנה התשובה כי הוא יודע הטוב להם כי הוא בראם וידע תולדתם כמו הרופא המכוה שיאכל כל אדם מה שהוא טוב לו • ועוד כי השם כל מה שיתן בידך חסד הוא כי איננו חייב עליו על כן וחסיד : קרוב • אם המלך יהיה רחוק לא יכול להושיע קוראיו והשם לעולם קרוב הוא רק לאשר יקראוהו באמת ולא לשבות ואשר איננו ראוי להושיעו : רצון • הירא מהמלך יספיק שלא יעשה לו רע והשם יעשה רצון יראיו : שומר • אם באה צרה לאוהביו יושיעם רק אוהביו הוא ישמור אותם ולא תבא להם רעה : ואת כל הרשעים ישמיד • באחרונה כי שופט הוא לאחרון והמלך לא יוכל להשמיד רשעי ארצו אולי יקשרו עליו על כן יפחד או לא יכירם כי לא ידע הנסתרות והסלים כאשר החל תהלה • ויברך כל בשר שהוא נכון לברך על דרך היא היתה אם כל חי : הללויה

יוצאת היוצאת ה׳ מ״ל וסימ׳ נמסר בסדר כי תבא ועמוס סימן ה׳ : שככה ב׳ וסי׳ אשרי העם שככה לו אשרי • שככה השבעתנו : קמ״ה ארוממך ג׳ בקריא׳ ומ״ל וסימ׳ ארוממך אודה שמך כי עשית • ארוממך אלהי המלך ואברכה • ארוממך יי׳ כי דליתני ולא שמחת : דור לדור ה׳ כ״כ מ״ל בליש׳ בכתובי׳ וסי׳ דור לדור ישבח׳

אַלּוּפֵינוּ מְסֻבָּלִים אֵין־פֶּרֶץ וְאֵין יוֹצֵאת וְאֵין צְוָחָה בִּרְחֹבֹתֵינוּ׃ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיהוָה אֱלֹהָיו׃

קמה

תְּהִלָּה לְדָוִד אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד׃ בְּכָל־יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד׃ גָּדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר׃ דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ׃ הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי נִפְלְאוֹתֶיךָ אָשִׂיחָה׃ וֶעֱזוּז נוֹרְאֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה׃ זֵכֶר רַב־טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ׃ חַנּוּן וְרַחוּם יְהוָה אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל־חָסֶד׃ טוֹב־יְהוָה לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו׃ יוֹדוּךָ יְהוָה כָּל־מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה׃ כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ׃ לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ׃ מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל־עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דּוֹר וָדֹר׃ סוֹמֵךְ יְהוָה לְכָל־הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל־הַכְּפוּפִים׃ עֵינֵי־כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן־לָהֶם אֶת־אָכְלָם בְּעִתּוֹ׃ פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל־חַי רָצוֹן׃ צַדִּיק יְהוָה בְּכָל־דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל־מַעֲשָׂיו׃ קָרוֹב יְהוָה לְכָל־קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת׃ רְצוֹן־יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת־שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם׃ שׁוֹמֵר יְהוָה אֶת־כָּל־אֹהֲבָיו וְאֵת כָּל־הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד׃ תְּהִלַּת יְהוָה יְדַבֶּר־פִּי וִיבָרֵךְ כָּל־בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד׃

תורינא מרי מטול לית תקוף ולא מפקא בישא ולית צווחת בכייתא בפלטיתנא׃ טובוי דעמא דהכדין ליה טובוי דעמא דיי אלהיה׃

תושבחתא לדוד

ארוממינך אלהי מלכא ואברך שמך לעלמי עלמין׃ בכל יומא אברכינך ואשבח שמך לעלמי עלמין׃ רב יי ומשבח לחדא ולרבותיה לית סוף׃ דרא לדרא ישבח עובדך וגבורתך יתנון׃ שיבהור איקר זיוך ומילי פרישותך אמליל׃ ועושנא דחלתך יימרון ורבנותך ישתעון׃ דכרן סגיעי טובך יביעון וצדקתך ישבחון׃ חננא ורחמנא יי מרחיק רגז ומסגי למעבר טבון׃ טב יי לכולא ורחמוי על כולהון עובדוי׃ יהודונך יי כולהון עובדך וחסידיך יברכונך׃ איקר מלכותך יימרון וגבורתך ימללון׃ להודעא לבני נש גבורתוי ואיקר שיבהור מלכותיה׃ מלכותך מלכותא דכל עלמיא ושולטנותך בכל דר ודר׃ סעיד יי לכל נפילין וזקיף לכולהון כפיפין׃ עיניהון דכולא לותך סבירן ואת יהב להון ית מיכלהון בזמניה׃ פותח ית אידך ומסבע לכולהון חיי רעותהון׃ זכי יי בכל אורחתיה וחסידא בכל עובדוי׃ קריב יי לכל דקריין ליה לכולהון דקרין יתיה בקשוט׃ רעות דחלוי יעבד וית בעותהון ישמע ויפרקינון׃ נטיר יי ית כל רחימוי וית כל רשיעי ישיצי׃ שבחא דיי ימליל פומי ויברכון כל בני בכרא שום קודשיה לעלמי עלמין׃

כי לעולם חסן • כסאך לדור ודור • והימים האלה נזכרים • והארץ לעולם עומדת • וכל דור דור חס׳ • וה׳ כתובי׳ בן דור ודד קדמא מ״ל תניין חס וסימ׳ נמסר בספרא סימן מט וסימן פט : יאמרו ג׳ וסימ׳ ואם חי יי׳ יאמרו • ועזוז נוראתיך יאמרו • כבוד מלכותך יאמרו : עולמים ג׳ חס׳ ו׳ בליש׳ וסימ׳ כבר היה לעלמים • מלכותך מלכות כל • ולהביא צדק עלמים : נותן ו׳ מ״ל וסימ׳ הנני נותן בו רוח דסנחריב • ואתה נותן להם את אכלם בעתו • לבהמה לחמה • נותן לרש אין מחסור • נותן לכסיל כבוד • וצדיק חונן ונותן : שומר י׳ מ״ל וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן יז : תהלת ד׳ וסימ׳ אין עוד תהלת מואב • איך לא עזבה עיר תהלת • נלכדה ששך • תהלת יי׳ ידבר פי :

רשי

אלופינו מסובלים • אלופים גדולים שבנו נסבלים על קטניהם שהקטנים נשמעים לגדולים : ומתוך כך אין פרץ בנו : ואין יוצאת • אין שמועה רעה יוצאת למרחוק : ואין צווחה • ואין קול מהומת מלחמה : שככה לו • שכל טובה הזאת שלו : דור לדור ישבח מעשיך • וגם אני הדר כבוד הודך אשיחה : ועזוז נוראותיך יאמרו • וגם אני גדולתך אספרנה : זכר רב טובך יביעו • דור לדור וגבורתך ידברו זה לזה לאמר טוב לנו להודיע לבני האדם גבורותיו וכבוד הדר מלכותו של הקב״ה • מצאתי שמך נו״ן חסרים מאלפ״א בית״א לפי שראה דוד בה מפלה קשה נפלה ולא תוסיף קום בתולת ישראל וחזר וסמכה ברוח הקדש סומך יי׳ לכל הנופלים : ומשביע לכל חי רצון • כדי פרנסתו הוא משביעו את טובו ואת רצונו ואת ברכתו רצון אפיימנט בלע״ז : תהלת יי׳ ידבר פי • וגם כל בשר יברך את שם קדשו לעולם ועד : אזמרה

הללויה· דברי המשורר לישראל ואחר כן אומר לנפשו: אהללה· אזמרה· בלשון כי במותו איננו ואת היה התהלה והזמרה להוכיח בני אדם: אל· יש אומרים בבן אדם שאין לו תשועה אמת להושיעכם והנכון בעיני בבן אדם שלא יוכל להושיע נפשו: תצא· היא המוכנת בלב· ישוב לאדמתו כי העצמות במתכונת העפר והם מוסדי הגוף ופי' עשתונותיו מחשבותיו כמו אולי יתעשת כמו יחשוב אלהים יחשוב לי: אשרי· הטעם שלא ישען רק על השם לבדו ולא יבקש עזר מאדם· וטעם אל יעקב בעזרו שאמר והיה יי' לי לאלהים כאשר פירשתי במקומו: עושה· הטעם כי השם יוכל לעשות כל חפצו כי הוא עושה שמים וארץ את הים ואת כל אשר בם שמים הם המלאכים והכוא הגדול הם המפרקים ובארץ העוף והחיים והאדם וכים בריאות גדולות· השומר אמת לעולם הם כללי כל מין שהם בארץ וכים רק בשמים כל אשר בהם הם בפרטיהם הם שמורים לעולם על כן לא תפחדו מאדם ש סיעמוק אתכם והוא מטריפכם לחם חקכם והוא יתיר אסוריכם: יי'· הנה הטעם אין ראוי להשען אדם על אדם ואם אדם יחזק ממנו ישען עליו ב בתפלתו אל השם וככה אם רעב או היה אסור וככה אם בא לו חולי עינים או שהיה כפוף קבוע ערם לא ישען על רופא וטע' יי' אוהב צדיקים שהוא ישמרם ולא יהיו עשוקים ולא רעבים או אסורים או עורים או כפופים: יי' שומר את גרים· שאין להם עוזר כי הם מגוי אחר ואלמנה יעודד פירשתיה וטעם יעוות שיסבב סבות ויתכן עלילות לעות דרכם שלא ימלא שאלתם ו ולא יהיה חפצם: ימלוך· אם השם הוא ככה הוא ראוי להיותו מלך ולא לבדו תהיה המלוכה וחסם המשורר כאשר החל: הללויה· דברי המשורר ברוך שבאו ישבח השם בראותו בחזיון כי השם יבנה ירושלם ויקבץ נדחי ישראל· ומלת זמרה שם הפועל כמו ליסר אתכם והאל נוסף כי ישרת בעבור אחר כי טוב זמרה אלהינו כי נעים וכי נאוה מגז' תאוה כאשר פירשתי שהמלה לבנין נפעל כמו וכל נעשה ב במרחשת: בונה· יכנס· כמו לך כנוס את כל היהודים: הרופא לשבורי לב·

קמ״ו בעודי כל ליש' מ״ל כמ״ב בליש' וסימ' אמללה יולדת השבעה· בעד רשע לנגדי· ו״ב עוד חס' וסימ' נמסר בסדר נח: עושה ו' בסיפרא בסגול וסי' מגדיל ישועות מלכו דסיפרא· דום ליי' והתחולל לו· שבחו אל מושיעם· עשה מלאכיו רוחות· עשה משפט לעשוקים· עשה שמים וארץ ו״ו בשאר קריא' וסימ' נמסר

קמו הַֽלְלוּ־יָהּ הַֽלְלִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָֽה׃ אֲהַלְלָה יְהוָה בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִֽי׃ אַל־תִּבְטְחוּ בִנְדִיבִים בְּבֶן־אָדָם שֶׁאֵין לוֹ תְשׁוּעָֽה׃ תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֻׁב לְאַדְמָתוֹ בַּיּוֹם הַהוּא אָבְדוּ עֶשְׁתֹּנֹתָֽיו׃ אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׂבְרוֹ עַל־יְהוָה אֱלֹהָֽיו׃ עֹשֶׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם הַשֹּׁמֵר אֱמֶת לְעוֹלָֽם׃ עֹשֶׂה מִשְׁפָּט לָעֲשׁוּקִים נֹתֵן לֶחֶם לָרְעֵבִים יְהוָה מַתִּיר אֲסוּרִֽים׃ יְהוָה פֹּקֵחַ עִוְרִים יְהוָה זֹקֵף כְּפוּפִים יְהוָה אֹהֵב צַדִּיקִֽים׃ יְהוָה שֹׁמֵר אֶת־גֵּרִים יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים יְעַוֵּֽת׃ יִמְלֹךְ יְהוָה לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַֽלְלוּ־יָֽהּ׃

קמז הַֽלְלוּ־יָהּ כִּי־טוֹב זַמְּרָה אֱלֹהֵינוּ כִּי־נָעִים נָאוָה תְהִלָּֽה׃ בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַםִ יְהוָה נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּֽס׃ הָרֹפֵא לִשְׁבוּרֵי לֵב וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָֽם׃ מוֹנֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים לְכֻלָּם שֵׁמוֹת יִקְרָֽא׃ גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב־כֹּחַ לִתְבוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּֽר׃ מְעוֹדֵד עֲנָוִים יְהוָה מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים עֲדֵי־אָֽרֶץ׃ עֱנוּ לַיהוָה בְּתוֹדָה זַמְּרוּ לֵאלֹהֵינוּ בְכִנּֽוֹר׃ הַֽמְכַסֶּה שָׁמַיִם בְּעָבִים הַמֵּכִין לָאָרֶץ מָטָר הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִֽיר׃ נוֹתֵן לִבְהֵמָה לַחְמָהּ לִבְנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָֽאוּ׃ לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ לֹא־בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶֽה׃ רוֹצֶה יְהוָה אֶת־יְרֵאָיו אֶת־הַֽמְיַחֲלִים לְחַסְדּֽוֹ׃ שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלַםִ אֶת־יְהוָה הַלְלִי אֱלֹהַיִךְ צִיּֽוֹן׃ כִּֽי־חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ בֵּרַךְ בָּנַיִךְ בְּקִרְבֵּֽךְ׃ הַשָּׂם־גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵֽךְ׃ הַשֹּׁלֵחַ אִמְרָתוֹ אָרֶץ עַד־מְהֵרָה יָרוּץ דְּבָרֽוֹ׃

ל׳ חס׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ לא׳ · ו׳ בסיפ׳ · ו׳ בסיפ׳ · ל׳ ומי חותף · ל׳ · ד׳ · ב׳ חד כתי׳ יוד · ל׳ · ב׳ על ידי · ל׳ מ״ל וו׳ מ״ל בליש׳ · ג׳ חד חס׳ · ב׳ עלי בלי · ב׳ · ו׳ מ״ל · ל׳ · ב׳ מ״ל · ל׳ · ב׳ נפי׳ · זכ׳ ד׳ ב׳ לאכני הכן

הַלְלוּיָהּ שַׁבְּחִי נַפְשִׁי יַת שְׁמָא דַיְיָ׃ אֲשַׁבַּח יְיָ בְּחַיַּי אֲזַמֵּר לֶאֱלָהִי בְּרֵאוֹתִי׃ לָא תִתְרַחֲצוּן בְּרַבְרְבַיָּא בְּבַר נַשׁ דְלֵית לֵיהּ פּוּרְקָנָא׃ תִּיפּוֹק רוּחֵיהּ יְתוּב לְעַפְרֵיהּ בְּיוֹמָא הַהוּא הוֹבְדוּ זְמִינוֹי׃ טוּבֵיהּ דֶאֱלָהָא יַעֲקֹב בְּסַעֲדֵיהּ סַבְרֵיהּ עַל יְיָ אֱלָהֵיהּ׃ דַעֲבַד שְׁמַיָא וְאַרְעָא יַת יַמָא וְיַת כָּל דִּי בְהוֹן דִּי נְטִיר קְשׁוֹט לְעָלַם׃ דִּי עֲבַד דִּינָא לִטְלוּמִין יָהֵב מְזוֹן לְכַפִּינִין יְיָ דְשָׁרֵי אֲסִירַיָא׃ יְיָ פָּקַח אַכְסָנִין דִּמְתִילִין לְסַמְיָין יְיָ זָקִיף כְּפִיפִין יְיָ רָחִים צַדִּיקַיָא׃ יְיָ נְטִיר יַת גִּיוֹרַיָא יָתֵם וְאַרְמְלָא יְסוֹבַר וְאוֹרְחָא דְרַשִׁיעֵי יְטַלְטֵל׃ יִמְלוֹךְ יְיָ לְעָלַם אֱלָהַיִךְ צִיוֹן לְדָר וְדָר הַלְלוּיָהּ׃

הַלְלוּיָהּ אֲרוּם טַב לְזַמְרָא קֳדָם אֱלָהָנָא אֲרוּם בְּסִים יָאֵיָא תּוּשְׁבַּחְתָּא׃ בְּנֵי יְרוּשְׁלֵם יְיָ גָּלְוָות יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס׃ דְּמַסֵּי לִתְבִירָא לִבָּא וּמַסִּיק אֲרוּכִין לְצַעֲרֵיהוֹן׃ מָנֵי סְכוּם לְכוֹכְבַיָא לְכוּלְהוֹן בִּשְׁמָא קָרֵי׃ רַב מָרָנָא וְסַגִּי חֵילָא לְסוּכְלְתָנוּתֵיהּ לֵית סְכוּם׃ מְסוֹבַר עִנְוְתָנַיָא יְיָ מַכִּיךְ רַשִׁיעַיָא עֲדֵי אַרְעָא׃ שַׁבָּחוּ קֳדָם יְיָ בְּתוֹדְתָא זַמְרוּ קֳדָם אֱלָהָנָא בְּכִנּוֹרָא׃ דַחֲפֵי שְׁמַיָא בַּעֲנָנֵי דִּמְתַקֵּן לְאַרְעָא מִטְרָא דִּימְרַבֵּי טוּרַיָא עִסְבֵּי׃ יָהֵיב לִבְעִיר מְזוֹנֵהּ לִבְנֵי עוֹרְבָא דִּיקְרַן׃ לָא בִגְבוּרְתָּא דִּירְכִיבִין עַל סוּסֵי יִצְבֵּי לָא בְשׁוֹקֵי גּוּבְרִין דְּהַטּוֹנִין יִצְבֵּי׃ רָעֵי יְיָ יַת דַחֲלוֹי יַת דִּמוֹרִיכִין לְטוּבֵיהּ׃ שַׁבַּחִי יְרוּשְׁלֵם יַת יְיָ שַׁבְּחִי אֱלָהַיִךְ צִיוֹן׃ אֲרוּם תַּקִּיף נַגְרֵי תַרְעַיִךְ בָּרִיךְ בְּנַיְיכִי בִּמְצִעַיִךְ׃ דְּשַׁוֵּי תְחוּמִיךְ שְׁלָם שְׁמַן חִטִּים יְסַבְּעִינָךְ׃ דִּמְשַׁדַּר מֵימְרֵיהּ לְאַרְעָא עַד סַרְהוֹבָא יִרְהוֹט מִלּוּלֵיהּ׃

רש״י

אזמרה לאלהי בעודי· בעוד אני חי: עשתונותיו· מחשבותיו: אשרי· מי שאל יעקב בעזרו שהבטיחו הקב״ה הנה אנכי עמך ושמרתיך והשיבותיך ולמה אשריו לפי שהוא עשה שמים וארץ ואת הים וכיון שהכל שלו יש בידו לשומרו בים וביבש' אבל מלך בשר ודם אם שומרו ביבשה אינו יכול לשומרו בים: השומר אמת לעולם· לסוף דורות רבים הוא מקיים ושומר אמיתת ה הבטחתו: יעודד· לשון כח: ימלוך יי' לעולם· יקיים את מלכותו בגאולת בניו: כי טוב זמרה· כי טוב לזמר לו: לחמה· מאכלה: לבני עורב· פירשו רבותינו שהוא אכזרי על בניו ו והקב״ה מרחם עליה' ומזמן להם יתושין מתוך צואתם ונכנסין לתוך פיהם: לא בגבורת הסוס יחפץ· הקב״ה: ולא בשוקי האיש ירצה· ולא בקלות מרוצת שוקי האיש ירצה: חלב חטים· טוב חטים שמנים: כפור

מסרה

במלכים ב׳ סימ׳ ז׳ גבי פרשתא ד דארבעה אנשים היו מצורעים· וכל העושה דכוו׳ פתחין כמ״א וסי׳ וימרד בו לשלח מלאכיו· וח׳ קמצין וסימ׳ נמסר בסדר בשלח· וכל אמ״ת דתק״ע דכוו׳ קמצין: קמ״ז נאוה ד׳ קמצין וסימ׳ נאוה בירושלם איומה כנדגלות· לישרים נאוה תהלה· כי נעים נאוה תהלה· לא נאוה לנבל שפת יתר· וא׳ שחורה אני ונאוה· וא׳ לביתך נאוה קדש: ענו ב׳ וסימ׳ ענו ליי' בתודה זמרו· עלי באר ענו לה: המכסה ב׳ וסימ׳ המכסה אני מאברהם· המכסה שמים בעבים· וכל הכלי׳ דכוו׳: נותן ו׳ מ״ל וסימ׳ לעיל בסיפרא סימן קמ״ו: רוצה ב׳ מ״ל וסימ׳ רוצ׳ יי' את יריאיו· כי רוצה יי' בעמו: השם ד׳ וסימ׳ השם בקרבו את רוח· השם עבים רכובו· השם נפשינו בחיים· השם גבולך שלום:

הם אבלי ציון ומחבש כמו לא זורו ולא חובשו ור׳ יצחק הספרדי אמר כי לעצבותם כמו לשון יעצבו וכמוהו ידיך עצבוני ולפי דעתי שהוא כמו נגעם שהנגוע בעצב גדול בעבורם: מונה· בעבור שהזכיר נדחי ישראל שהם מפוזרים בכל הארץ הזכיר כנגד זה מונה מספר לכוכבים שהכוכבים הם מפוזרים בגלגל העליון והוא ידעם כולם והנה יהיה הפרש בין מכין ומספר כי מספר הוא הפרט ומונה מספר הכל קרוב מגזרת מנין: לכולם שמות יקרא והטעם כמו אים לא נעדר וזה אמת והכון: גדול· אמר מונה מספר לכוכבים כנגד ולתבונתו אין מספר: מעודד ענוים· הם השפלים והם נדחי ישראל· משפיל רשעים הם מלכי הגוים שהיו תחת ידי ישראל: ענו· דברי המשורר לים׳ כמו ועכית ואמרת ויש אומרי׳ כמו קול ענות וענתה שמה כימי נעוריה בעבור שפס כתו׳ בכינור: המכסה· הטעם שהוא מראה גבורות בכל זמן כדרך שמש גדולות ואחריו כתב׳ הנותן מטר· וטעם המכסה כי עבים השמים לטוהר· המצמיח הרים שהם יבשים וחזקים: נותן· הזכיר הבהמה שאין לה לב לתקן מזון לנפשה והזכיר מהעוף לבני עורב כי חכמי הגוים אומרים כי אבותם יעזבום כשהם נולדים: לא· הטעם אין חפץ השם בגבורה רק בירא תם כמו התקין לסוס גבורה וטעם בשוקי האיש הרוכב: רוצה· הטעם כי השם נותן לחם לכל בשר ולא בעבור גבורתם ובני עורב למדים כאמנים: שבחי· זה לעתיד כי העיר חזקה מפחד האויב לבא עליה ומה הוא החוזק שברך בניך שהם רבים בקרבך: השם· הטעם אם תשמרנו לבטח עם טוב גדול: השולח· כאשר הזכיר חלב חטים הזכיר שכבו והוא שאמרתי היא בזריתי ירוץ דברו הטעם כשול או על דרך ועל העבים אכוה אהמהטיר כן יבוא להמטיר:

הנותן. בעתו כי בהיותו רב בימי החורף אז יהיה חלב חטים בימי הקיץ: משליך קרחו. כמו הקרח הנורא: ישלח. וימסס. השלג והכפור והקרח ישב רוחו שהבנין הכבד הנוסף מגזרת רוח יי׳ נשבה בו מהבנין הקל: מגיד דבריו. הטעם הגיד דבריו הם המצות ליעקב וכן פי׳ חקיו ומשפטיו כי הם שבת דרך הגשם בעתו ככתו׳ בפרשת והיה אם שמע תשמעו אל מצותי ונתתי מטר ארצכם בעתו: לא. הטעם שלא נתן תורתו רק לעמו לבדו שהבדילו להיות לו לעם סגולה ואחר המשורר כאשר החל: הללויה. זה המזמור נכבד מאד ויש בו סודות עמוקים ועתה החל לדבר על השנים עולמות האחד העולם העליון והוא העולם הרחב והגדול ואחר כן הזכיר עולם השפל שהוא כמו הנקודה במחשבת ה החושב בעגולה גדולה והחל לאמר הללויה אתם מן השמים. הללוהו במרומים הטעם אתם הדרים בשמים המרומי׳ והם שמי השמים: הללוהו כל מלאכיו. הם אלהים נשמות ואחר כן כל צבאיו והם ג נשמות טהורות ולא מ מורכבו והם הכוכבים הרבים שהם בגלגל המזלות ואחר כן הזכיר המשרתים והזכיר בתחלה שמש וירח כי הם המושלים ואחר כן הזכיר כל כוכבי אור בעבור שיש להם אור גדול בעבור היותם קרובי׳ אל הארץ ואחר כן הזכיר שמי השמים והוא כדור האש שהוא סמוך אל כדור הלבנה ואחר כן הזכיר כדור ה הנגריר והמים אשר על השמים עד כה נגד העולם העליון והנה החל בנכבד והאלים בבזה והפך זה עשה בהזכירו ה העולם השפל ואמר על העולם העליון י והדרים בו יהללו: כי הוא צוה ונבראו. בגזר אומר חפץ: ויעמידם. פי׳ שלא יתכנו לעולם כי אינם מורכבים מ מארבע יסודות: חק נתן ולא יעבור החק אחד מהם או החק לא יפסק והטעם כי מנתי יסוב גלגלו פ פעמים בתשע ואחמי׳ מהם וכן לכל אחד חק שלם ואמר הנביא אם ימושו החוקים האלה: ועתה יחל להזכיר העולם השפל והחל להזכיר התנינים שהם בים כי הארץ והמים הם כדור אחד בריאות גמורות והנה תנינים שהם חיים ו והתהומות שאינם חיים והנה הזכיר אלה שהם תחת הארץ הנושבת ואחר כן הזכיר אש וברד שלג וקיטור וכולם מן הארץ הם בריאות חכמת התולדת והאש היא המתיחה בריחה והפך וברד והפך שלג קיטור והוא האד העולה כדמות עשן שהוא אש ורוח סערה עושה דבר השם בכל מקום והנה הזכיר גם אלה שהם על הארץ ואחר כן הזכיר ההרים והמלה מגזרת הרי המתכות כמו ומהרריה תחצוב נחשת ברזל מעפר יוקח וגבעות בלא מתכות ואחר כן הזכיר הצמחים והחל עץ פרי וכל ארזים שאינם נותני׳ פרי ואחר כן הזכיר החיה שאינה ביישוב וכל בהמה שהיא ביישוב כמו ולבהמתך ולחיה אשר בארצך ואחר כן הזכיר רמש האדמה ולמעלה ממנו העוף וזה הוא וצפור כנף ואחר כן הזכיר כל אדם והחל בנכבדי׳ שהם מלכי ארץ וכל לאומים שתחת ידם ואחר כן הזכיר שרים הם המשתררים לעשות בחזקה בלא משפט וכנגדם וכל שופטי ארץ והחל הזכרים וזכרים ונקבות על כן בחורים וגם בתולות גם הזכרים ישתנו כנגד הזמנים שפעם יגדל כחם ופעם יחסר על כן זקנים עם נערים ואחר אחר כן יהללו את שם יי׳ כי נשגב שמו לבדו ויכלה כלאמר וכל אלה ואחריו הפרטים וטעם כי נשגב שמו לבדו שהוא סומך הכללים והנה הזכיר כי כל הנבראים בעולם השפל אהבו ישראל לבדו על כן אמר וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו שיהללו בדבר זה חסידי ישראל שהם חסידי השם לא כל ישראל ואמר חסידיו לבני ישראל ומלת עם הנכבה שמוכה אל קרובו רק קרובו שהוא קרוב אל העם וכמוהו לאיש חסידך:

דבריו דברו כתיב דבריו קרי והוא חד מן נ״ו מלין דחס׳ י׳ במצעות תיבו׳ וקריין וסימ׳ נמסר במס׳ רבתא במערכת אות הי״וד בס״ר: קמ״ח השמים ל׳ פתח באתנחתא והוא חד מן פתחין באתנחתא וסוף פסוק דסיפרא:

הַנֹּתֵן שֶׁלֶג כַּצָּמֶר כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר׃ מַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ כְפִתִּים לִפְנֵי קָרָתוֹ מִי יַעֲמֹד׃ יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיַמְסֵם יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ־מָיִם׃ מַגִּיד דְּבָרוֹ לְיַעֲקֹב חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל׃ לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל־גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בַּל־יְדָעוּם הַלְלוּ־יָהּ׃

קמח

הַלְלוּ יָהּ הַלְלוּ אֶת־יְהוָה מִן־הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים׃ הַלְלוּהוּ כָל־מַלְאָכָיו הַלְלוּהוּ כָּל־צְבָאָו׃ הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ הַלְלוּהוּ כָּל־כּוֹכְבֵי אוֹר׃ הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמָיִם וְהַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל הַשָּׁמָיִם׃ יְהַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה כִּי הוּא צִוָּה וְנִבְרָאוּ׃ וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם חָק־נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר׃ הַלְלוּ אֶת־יְהוָה מִן־הָאָרֶץ תַּנִּינִים וְכָל־תְּהֹמוֹת׃ אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטוֹר רוּחַ סְעָרָה עֹשָׂה דְבָרוֹ׃ הֶהָרִים וְכָל־גְּבָעוֹת עֵץ פְּרִי וְכָל־אֲרָזִים׃ הַחַיָּה וְכָל־בְּהֵמָה רֶמֶשׂ וְצִפּוֹר כָּנָף׃ מַלְכֵי־אֶרֶץ וְכָל־לְאֻמִּים שָׂרִים וְכָל־שֹׁפְטֵי אָרֶץ׃ בַּחוּרִים וְגַם־בְּתוּלוֹת זְקֵנִים עִם־נְעָרִים׃ יְהַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה כִּי־נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ הוֹדוֹ עַל־אֶרֶץ וְשָׁמָיִם׃ וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל־חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּ־יָהּ׃

ל׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ ויתר וישב אותם אברם · ריו ק׳ · ל׳ ת׳ ג׳ בליש׳ · בגליו ק׳ · ל׳ ויתר מעל שמים · ל׳ וכל חק עולם כותי · ג׳ מ״ל · ל׳ · ל׳ · צ׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · קימן · ד׳ י״ד כ״כ · ט׳ ב׳ בימם עשה ד׳ · ה׳ · ג׳ חס׳

דִּיהַב תַּלְגָּא חִיוַּר הֵיךְ עֲמַר גְּלִיד הֵיךְ קְטַם יְבַדַּר׃ מַטְלֵק קַרְחֵיהּ פְּלִיג הֵיךְ רִיסוּקִין דְּמַן קֳדָם קוֹרֵיהּ מַן אִיפְשַׁר לֵיהּ לְמֵיקָם׃ יְשַׁדַּר קִידוּם חֵימְרֵיהּ וְיִמְסִינוּן יְנַתֵּיב רוּחֵיהּ זַלְחִין מַיָּא׃ דְּתָאנֵי דִּבְרַיָּא דְּאוֹרַיְתָא לְיַעֲקֹב קְיָימוֹי וְדִינוֹי לְיִשְׂרָאֵל׃ לָא עֲבַד הֵיכְנָא לְכָל עַמָּא וְדִינִין לָא הוֹדְעִינוּן הַלְלוּיָהּ׃

הַלְלוּיָהּ שַׁבָּחוּ יָת יְיָ בִּרְיָיתָא קַדִּישָׁא מִן שְׁמַיָּא שַׁבָּחוּ יָתֵיהּ כָּל חֵילוֹי אַנְגְּלֵי מְרוֹמָא׃ שַׁבָּחוּ יָתֵיהּ כָּל מַלְאֲכַיָּא דִּי שַׁמְּשִׁין קֳדָמוֹי שַׁבָּחוּ יָתֵיהּ כָּל חֵילְוָותֵיהּ׃ שַׁבָּחוּ יָתֵיהּ שִׁמְשָׁא וְסִיהֲרָא שַׁבָּחוּ יָתֵיהּ כָּל כּוֹכְבֵי נְהוֹרָא׃ שַׁבָּחוּ יָתֵיהּ שְׁמֵי שְׁמַיָּא וּמַיָּא דְּיִתְלִין בְּמֵימְרָא מֵעִילָוֵי שְׁמַיָּא׃ וִישַׁבְּחוּן יָת שְׁמָא דַּיְיָ אֲרוּם הוּא פַּקִּיד וְאִתְבַּרְיָין׃ וְהַקִּימִינוּן לְעָלְמֵי עָלְמִין גְּזֵירְתָא יְהַב וְלָא יֶעְבַּר׃ שַׁבָּחוּן יָת יְיָ מִן אַרְעָא תַּנִּינַיָּא וְכָל תְּהוֹמַיָּא׃ אֶשָּׁא וּבַרְדָּא תַּלְגָּא וְקִטְרָא רוּחַ עַלְעוֹלָא עָבְדָא פִּתְגָּמֵיהּ׃ טוּרַיָּא וְכָל גִּלְמָתָא אִילָן דְּעָבֵד פֵּירִין וְכָל אַרְזִין׃ חַיְּתָא וְכָל בְּעִירָא רִיחֲשָׁא וְצִפַּר גַּדְפָּא דְּפָרַח׃ מַלְכַיָּא דְּאַרְעָא וְכָל אוּמַיָּא רַבְרְבָנַיָּא וְכָל דַּיָּינֵי אַרְעָא׃ עוּלֵימַיָּא וְלָחוֹד בְּתוּלָן סָבַיָּא עִם טַלְיָא׃ יְשַׁבְּחוּן יָת שְׁמָא דַּיְיָ אֲרוּם תַּקִּיף שְׁמֵיהּ בִּלְחוֹדוֹי תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ עַל אַרְעָא וּשְׁמַיָּא׃ וְזַקִּיף אִיקָר לְעַמֵּיהּ שְׁבָחָא לְכָל חֲסִידוֹי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַמָּא דְּקָרִיבִין לֵיהּ שַׁבְּחוּ יָת יְיָ׃

רשי

כפור. גלי״זא בלע״ז: משליך קרחו כפתים. המים מגלידים ונעשין פתיתין פתיתין ומדרש אגדה כפתים הכל לפי מה שאדם ראוי לכך לפי חוסר מלבושיו מקל עליו: מי יעמוד. שלא יהא בוכן בקרח: ישלח דברו וימסס. לאותם פתים: ישב רוחו. רוח מערבית להשבית הקרח ויזלו מים: כוכבי אור. כוכבי לילה: חק נתן בהם. זה ישמש ביום וזה ישמש בלילה: ולא יעבור. אותו חק: תנינים. דגים גדולים: וברד. גלצ״א בלע״ז: שלג. ניי״ף בלע״ז: וקיטור. ענן שוחה שקורי׳ ברוא״ינא בלע״ז: ורוח סערה. העושה את דברו ושליחותו ואמרו רבותינו שהדברים הללו היו תחילתם גנוזין בשמים ובא דוד והורידן לארץ לפי שהם מיני פורעניות ואין כאה להם להיות גנוזין במעוריו של הב״ה: רוממות

במרומים ג׳ ומ״ל בליש׳ וסימ׳ הוא במרומים ישכון׳ נתן הסכל במרומים. הללוהו במרומים: תנינים ב׳ מ״ל דמ״ל וסימ׳ שברת ראשי תנינים. תנינים וכל תהומות. וג׳ כתיב תנינם חס׳ יו״ד בתרא וסימ׳ ויברא אלהים את. וישליכו אש מטהו. חמת תנינם יינם: בתולות ד׳ משניין באתיהון וסימ׳ לא חלתי ולא ילדתי. לרקמות תובל למלך בתולות כתיב חס׳ וי״ו קדמא. וא׳ חס׳ דחס׳ נשים בציון ענו. וא׳ מ״ל דמ״ל ותירוש ינובב בתולות. וכל מגילת אסתר בתולות כתי׳ מ״ל. ומלשון זה המסורת י״ש לי להוכי״ח אני הצעיר המאסף כי דין בתולו׳ דמזמ״רא די״רן בתולת כתי׳ חס׳ ו׳ בתרא דוק׳ ותשכ״ח וקה״נא בהא׳ דוכ״ת הכ׳ לפי שבכל הספרים שהיו לפני בתולו׳ די״רן דמזמו״ר הי״ה מ״ל דמ״ל ולדעת המסרה לא יתכן ובספר אחד הי״ה נמסר על הרין די״רן ד׳ מ״ל: וירם ח׳ וסימ׳ בסדר חקה:

הללויה · בעבור זאת התפארת שנתן לכם השם לבריכם שירו לו שיר חדש: ישמח ישראל בעושיו · למען רבים כדרך כי בועליך עושיך כמלת אלהים וכבר פירשתיה בפרשת בראשית: יהללו · שאין לו רצון בכל הארץ רק בעמו לבדו: יעלזו · בכבוד · הזה שיעמדו לנכח והטעם על במותם או לעתיד לבוא וטעם ירננו על משכבותם בהתבודדם בלילה: רוממות · אמר ר' משה כי ישבחו השם בבואם למלחמה ור' ישועה אמר רוממות אל בגרונם כמו חרב פיפיות בידם: לעשות · הטעם להשיבם לעבוד השם שכם אחד וזה בימי המשיח: לאסור · אחר שהזכיר לעשות נקמה בגוים הזכיר גם מלכיהם על דרך ומלכיהם כהונים: לעשות · יעשו בהם משפט שהיה כתוב לדור אחר להיות הדר לכל חסידיו: הללויה · אמר ר' משה בקדשו השמים וככה ברקיע עזו כמו ועזוז בשחקים ור' יהודה הלוי אמ' הללו ל' שהוא בקדשו והטע' הדביר וההיכל וברקיע עזו הוא הארון וזה המשורר עם הלוים ידבר שהם משוררים בנבלים ובכל מיני נגונים: הללוהו · טעם בגבורותיו שיהללוהו שתספרום · הללוהו כרוב גדלו הטעם הללוהו הרבה כאשר גדולתו רבה: הללוהו בנבל · יש לו עשרה נקבי · הללוהו במנים כלים רבים וניגון אחד: הללוהו בצלצלי שמע · שהם המצלתים הנזכרים בדברי הימים · וזה הכלל אין דרך לדעת אלא כלי הנגונים כי כלים לנגונים הרבה ימצאו בארץ ישמעאל וחכמי אדום לא ראום גם יש באדום כלים לא שמעום חכמי ישמעאל: כל · אמר ר' יהודה בעבור היות המכנן אומר נעימות על הכינור ויתקנו ה הנעימות כפי אריכות הרוח וקוצר הקול או גבהותו או שפלותו או מהירותו על כן אחם כל הנשמה תהלל יה ורבי שלמה הספרדי אמר כי זה רמז ל לנשמה העליונ' שהיא בשמים:

קמ"ט משכבותם ד' וסימ' הוי חושבי און ופעל · יבא שלום ינוחו על משכבותם · יעלזו חסידים בכבוד: בגרונם ג' ובסי' וסי' קבר פתוח גרונם · ולא יהגו בגרונם · רוממות אל בגרונם: ק"נ כרב ז' וחס' וסי' נמס' לעיל

קמט

הללו יה · שירו ליהוה שיר חדש תהלתו בקהל חסידים: ישמח ישראל בעשיו בני ציון יגילו במלכם: יהללו שמו במחול בתף וכנור יזמרו לו: כי רוצה יהוה בעמו יפאר ענוים בישועה: יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם: רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם: לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאמים: לאסר מלכיהם בזקים ונכבדיהם בכבלי ברזל: לעשות בהם משפט כתוב הדר הוא לכל חסידיו הללו יה:

קנ

הללו יה · הללו אל בקדשו הללוהו ברקיע עזו: הללוהו בגבורתיו הללוהו כרב גדלו: הללוהו בתקע שופר הללוהו בנבל וכנור: הללוהו בתף ומחול הללוהו במנים ועגב: הללוהו בצלצלי שמע הללוהו בצלצלי תרועה: כל הנשמה תהלל יה הללו יה:

מספר הפסו' של תהלות אלפים וחמש מאות ושבעה ועשרים א"א בז"ך סימן וחציו ויפתוהו בפיהם וסדריו י"ט ומזמורים ק"ן

שבחו קדם יי שבחא חדתא תושבחתיה בקהלא דחסידי: יחדון דבית ישראל בעובדיהון בני ציון ידוצון במלכיהון: ישבחון שמיה בחינגין בתופין וכינרין יזמרון ליה: ארום רעותא דיי בעמיה ישבח עינוותניא בפורקנא: יבועון חסידי ביקרא ירננון על דמכיהון: תושבחן דאלהא בעונקיהון והיך סייפא דיפסטרא באידיהון: למעבד נקמתא בעממיא מכסנותא באומיא: ולמיסר מלכיהון בשירין ויקיריהון בכבלי דפרזלא: למיעבד בהון דין דכתיב באוריתא שיבהורא הוא לכל חסידוי הללויה: הללויה שבחו אלהא בבית מקדשיה שבחו יתיה ברקיע רעושניה: שבחו יתיה בגבורתיה שבחו יתיה היך סוגעי רבותיה: שבחו יתיה בתקיעותא דשופרא שבחו יתיה בניבלין וכינרין: שבחו יתיה בתופין ובחינגין שבחו יתיה בחלילין ואבובין: שבחו יתיה בצילצלין דשמעין בלח בלחודיהון שבחו יתיה בצילצלין דמשמעין ביבבא: כל נשמתא תשבח יה הללויה:

רשי

רוממות אל בגרונם · והם לחרב פיפיות בידם: בזיקים · שרשראות: משפט כתוב · ונתתי את נקמתי באדום וגו' ואם תאמר עדיין לא נולד יחזקאל כשאמ' דוד זאת נתנבא דוד על קץ הגאולה ונטיבא הקץ כבר כתוב הוא המשפט זה ימים רבים: במינים ועוגב · מיני כלי שיר הם: בצלצלי שמע · מצלתים המשמיעים קול · שמע שם דבר הוא כמו שמע ומשפט ה האתנחתא הוא נקוד קמץ גדול ולכך טעמו למעלה תחת השי"ן:

סליק ספר תהלים

בסיפר' סימ' ק"ו: ועגב ב' חד חס' וחד מל' וסימ' אבי כל תפש כנור ועוגב · הללוהו במנים ועגב · קדמא מל': בצלצלי ב' ובפסו' והוא מן א"ב מן ב"ב ובפסו' וסימ' נמסר במכר' רבת' במערב' אות הבי"ת בס"ף:

ראה ספר תהלות תם ונשלם · ואברהם בנו מאיר כללם:
ולא תמו תהלות אל לעולם · ומי הוא זה אשר החל וכלם:

וכל חד וחד ל׳ דכו׳ וכל מלה אחרי מן לישנ׳ דכו׳ וסי׳ אמנם ויאמר יי׳ אל אברהם למה זה׳ וכל האמנם דכו׳ ׳ במצור כה אמר סנחריב דר״ה׳ וכל במצור ובמצוק דכו׳
ובחיל כבד דכו׳ ׳ זכר קמץ כי דורש דמים אותם׳ וכל לשון זכר דכו׳ ׳ חבלי ויפלו חבלי מנשה עשרה׳ וכל בחבלי דכו׳ ׳ יגה גם אור רשעים ידעך

יהוה קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז

מעולם נסכתי מראש מקדמי ארץ

חד מן י״ב מלין דכתי׳ א׳ בסוף תיבותא ולא קרי׳ וסימ׳ רפוא למטה בנימן פלטי בן רפוא׳ ההלכוא אחריה׳ נקיא מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה תהיה מחמס׳ נגוא ומני

משלי

אבן עזרא

משלי

שלמה וגו׳ ׳ זה חלק האזהרה הוריע בו מעלת החכמה הקדומה כי בה נברא יש מבלי מה והזהיר להדבק בה ולסור מן האשה הזונה והוכיח להמית הפתאות ולהחיות הנשמה התמימה ׃ בן דוד׳ לספר מעלתו ותאות הכוזר מן האדמה שהיה בן חכם ומשכיל ׃ מלך ׳ כי בעבור חכמתם מלכו שניהם על ישראל או שהיה מלך עם חכם ונבון ומלך שם התאר כמו עבר ארך אבר ׃ לדעת ׳ התי״ו נוסף וכן לקחת וכן הלמ״ד וטעם במשלים ידע האדם ׳ חכמה והיא שרש הכל שהיא יראת ה׳ שנ׳ ראשית חכמה יראת יי׳ ׳ ומוסר לשמור מצותיו וי״א המנהג בן עם הארץ ׳ בינה להבדיל בין דבר לדבר שלא ישים חשך לאור ואור לחשך ׃ לקחת ׳ השמיעה והלמוד מפי המיסר הם הלקיחה ׳ השכל שם הפועל והוא חסר וי״ו ׳ צדק כולל עבודת האלהים וכל מעשה הטוב ׳ משפט שישפוט בין איש ובין רעהו ׳ ומישרי׳ שידבר היושר במשפט וי״א השכל לדעת לעשות צדק ׃ לתת

רלבג

משלי

הנה המשל הוא דבר כאמ׳ על צד הדמיון פעם לתת ציור בדבר הנרצה לדבר בו ופעם להעיר על ענין הדבר אשר יכוין בו מצד שהוא מרוחק או נרצה או מה שידמה לזה וזה כי הדבר המרוחק ימשיל אותו בדבר לו בו קצת דמיון יתבאר בו שהוא וכן הענין בדבר הנרצה ובאשר מה שידמ׳ לזה ׃ לדעת חכמה ׳ היא הידיעה אשר בדברים יבואו לה מדברים עצמיים ומתיחסי׳ לה ׳ מוסר הנה יאמר על המוסר אשר במדות ועל המוס׳ אשר בדעות והמוסר אשר במדו׳ הוא לעזוב המדות המגונות ולהתנהג במדות המשובחות והמוסר אשר בדעות הוא לדרוך בהשגת כפי סדורם ולפי הדרכים אשר יובילום אליהם ושלא לעיין במה שאין דרך להגיע אל השגתו ושלא לקצר מלעיין במה שאפשר לאדם להשיגו ׳ בינה היא הידיעה אשר בדברים יבואו לה מדברים בלתי עצמיים כאמרנו שהשמש יחמם והירח יקרר ואם אין להם בעצמם דבר מאלו האיכיות וזה גם כן יקרא תבונה ׃

ביאור המלות מוסר השכל ׳ הוא המוסר אשר בעיון ׳ צדק ומשפט ומישרים אלו הג׳ נופלים על דבר אחד או קרוב מאחד והם בכללם נופלים על היושר והראוי בדברים וזה אם בדעות אם במדות ׃ ביאור הדברים משלי ׳ אלו הם המשלים אשר דבר שלמה בן דוד מלך ישראל והנה התועלת בהם הוא לדעת החכמה המופתית אשר יבואו בה כמו ראיה או במופת סבה ומציאות ׃ לדעת ׳ ולדעת המוסר במדות אשר בדברים המדיניים וזה יהיה בעזיבת המדות המגונות וברדיפה במדות המשובחות והנה הקדים החכמה למוסר ואע״פ שהמוסר ראוי להיות קודם בזמן לפי שהחכמה היא כמו סבה תכליתית למוסר ׳ ולהבין אמרי בינה הם הקדמות המפורסמות אשר יבואו מהם אל הידיעה בחכמת האלהות ובמה שיתנהג מנהגה שלא תהיינה ההקדמות המגיעות אל העצמיות ובהם גם כן תועלת ׃ לקחת ׳ המוסר בעיון ר״ל שידרוך בהגעתו בדרכים הראוים ולא יעיין במה שאין דרך אל העיון בו ובהם ג״כ תועלת להתנהג בדרכים הישרים במדותיו ובדעותיו ר״ל בצדק ובמשפט ובמשרי׳ ובהם ג״כ תועלת ׃ כי

משלי מ״ם משלי מן א״ב רבתי וסימ׳ נמסר בריש סדר בראשית ובמסר׳ רבת׳ בריש מערכת אות האלף׳ בסד״ר ע״ש ׃ משלי ד׳ בקריאהוסימ׳ משלי שלמה בן דוד׳ זכרונכם משלי אפר׳ משלי שלמה בן חכם׳ גם אלה משלי שלמה׳ ואינון מן

שְׁלֹמֹ֥ה בֶן־דָּוִ֑ד מֶ֝֗לֶךְ יִשְׂרָאֵֽל׃ לָדַ֣עַת חָכְמָ֣ה וּמוּסָ֑ר לְ֝הָבִ֗ין אִמְרֵ֥י בִינָֽה׃ לָ֭קַחַת מוּסַ֣ר הַשְׂכֵּ֑ל צֶ֥דֶק וּ֝מִשְׁפָּ֗ט וּמֵשָׁרִֽים׃

ג׳ ה׳ י״ב וכל דסמי׳ לאדכר רכו׳ ג׳ כ׳ מ״ל ויתר חס׳

מתלוי

דִשְׁלֹמֹה בַּר דָוִד מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל ׃ לְמִדַּע חָכְמְתָא וּמַרְדּוּתָא ל לְאִיתְבַּיַּן אִמְרֵי בִיוּנְתָא ׃ לְמְקַבְּלָא מַרְדּוּתָא דְשׁוּכְלָא וּצְדַקְתָּא וְדִינָא וְתְרִיצוּתָא ׃

ג׳ זוגין מן ד״ד משמשין מש בריש תיבותא וסימ׳ משלי ד׳ דלעיל׳ משקה ד׳ קמצין וסימ׳ נמסר בסדר וישב ובחבקוק סימ׳ ב׳ ׳ משנה ד׳ קמצין וסימני׳ נמסר ביהושע סימ׳ ח׳ ׃

לָתֵת לִפְתָאיִם עָרְמָה לְנַעַר דַּעַת וּמְזִמָּה׃ יִשְׁמַע חָכָם וְיוֹסֶף לֶקַח וְנָבוֹן תַּחְבֻּלוֹת יִקְנֶה׃ לְהָבִין מָשָׁל וּמְלִיצָה דִּבְרֵי חֲכָמִים וְחִידֹתָם׃ יִרְאַת יְהוָה רֵאשִׁית דָּעַת חָכְמָה וּמוּסָר אֱוִילִים בָּזוּ׃

שְׁמַע בְּנִי מוּסַר אָבִיךָ וְאַל־תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אִמֶּךָ׃ כִּי לִוְיַת חֵן הֵם לְרֹאשֶׁךָ וַעֲנָקִים לְגַרְגְּרֹתֶךָ׃ בְּנִי אִם־יְפַתּוּךָ חַטָּאִים אַל־תֹּבֵא׃ אִם־יֹאמְרוּ לְכָה אִתָּנוּ נֶאֶרְבָה לְדָם נִצְפְּנָה לְנָקִי חִנָּם׃ נִבְלָעֵם כִּשְׁאוֹל חַיִּים וּתְמִימִים כְּיוֹרְדֵי בוֹר׃ כָּל־הוֹן יָקָר נִמְצָא נְמַלֵּא בָתֵּינוּ שָׁלָל׃ גּוֹרָלְךָ תַּפִּיל בְּתוֹכֵנוּ כִּיס אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּנוּ׃ בְּנִי אַל־תֵּלֵךְ בְּדֶרֶךְ אִתָּם מְנַע רַגְלְךָ מִנְּתִיבָתָם׃ כִּי רַגְלֵיהֶם לָרַע יָרוּצוּ וִימַהֲרוּ לִשְׁפָּךְ־דָּם׃ כִּי־חִנָּם מְזֹרָה הָרָשֶׁת בְּעֵינֵי כָּל־בַּעַל כָּנָף׃

תרגום: לְמִתַּן לְשַׁבְרֵי עֲרִימוּתָא וּלְטַלְאֵי יְדִיעְתָא וְתַרְעִיתָא׃ יִשְׁמַע חַכִּימָא וְיוֹסִיף מַדְעָא וְסוּכְלְתָנוּתָא מַדַּבְרָנוּתָא יִקְנֵה׃ לְמִתְבַּיְינָא מַתְלָאָה וּפְלֵאתָא וּמִלֵּי דְחַכִּימֵי וְאוּחֲדָתְהוֹן׃ רֵישׁ חָכְמְתָא דַּחַלְתָּא דַּיְיָ וְחָכְמְתָא וּמַרְדּוּתָא סִכְלֵי שָׁיְטִין׃

שְׁמַע בְּרִי מַרְדּוּתָא דְּאָבוּךְ וְלָא תִטְעֵי נִימוּסָא דְּאִמָּךְ׃ מְטוּל דְּיָאוּתָא וְחִסְדָּא אִינוּן לְרֵישָׁךְ וְהַמְנִיכָא לְצַוְּרָךְ׃ בְּרִי אִין נִשְׁדּוּ לָךְ חַטָּאֵי לָא תִתְפַּיִּס׃ אִין יֵמְרוּן אִיתָא עִמַּנָא נִיכְמוּן לִדְמָא נִטְשֵׁי לְזַכָּאֵי מַגָּן׃ נִבְלָעִינוּן כִּשְׁיוֹל לְחַיֵּי וּדְלָא מוּם הֵיךְ נָחְתֵי גוּבָא׃ כָּל עוּתְרָא וִיקָרָא נִשְׁכַּח וְנִמְלָא בָתַּנָא בִּיזְתָא׃ בִּיסָךְ אַרְמָה בֵּינָתָנוּן כִּיסָא חַד יֶהֱוֵי לְכֻלָּן׃ בְּרִי לָא תֵיזִיל בְּאָרְחָא עִמְּהוֹן מְנַע רִיגְלָךְ מִן שְׁבִילֵיהוֹן׃ מְטוּל דְּרִגְלֵיהוֹן לְבִישְׁתָא רָהֲטָן וּמִסְתַּרְהֲבִין לְמִשְׁפַּךְ דְּמָא׃ מְטוּל דְּמַגָּן פְּרִיסָא מְצוּדְתָא עַל פַּרַחְתָּא דְגַפָּא׃

מסורה (בגליון): ל׳ — ב׳ מלעיל ומל׳ — יתן לחכם — ל׳ חידות לו — ל׳ח — ה׳ — ג׳ב — ל׳ח בטע׳ — ב׳ חס׳ — ל׳ ביורדי — ג׳ ומל׳ — ל׳ — ל׳ הלא אב — כג׳ ל׳ — ב׳ — ל׳ דם נקי ל׳ — ל׳

ומוסר ה׳ וסימ׳ לדעת חכמה ומוסר · יראת יי׳ ראשית דעת · הנה אשרי אנוש יוכיחנו · אמת קנה ואל תמכור · מקור חיים שכל בעליו׃ לגרגרתיך ב׳ חס׳ דחס׳ וסימ׳ כי לוית חן הם לראשך · ענדם על גרגרתיך · וברוב הספרים ראיתי גרגרותיך דלוית חן מל׳ ב׳ וד וחסר ו׳ ו ודענדם חס׳ דחס׳ אמנם לשון זאת והמסורה אינו מוכיח כן וא׳ מל׳ יוד לחוד ויהו׳ חיים לנפשך · וחד מל׳ ו׳ לחוד וסימ׳ חסר ואמת אל יעזבך׃ כשאול ג׳ ומל׳ וסימנ׳ הרחיב כשאול נפשו · קשה כשאול קנאה · נבלעם כשאול חיים ותמימים׃ ותמימים ס׳ כל תמימ׳ דבעירא חס׳ יוד בעקבא במ׳א ואיל מן הצאן תמימ׳ יעשו דיחזקאל · וכל דגברי מל׳ במ׳א חס׳ יודע יי׳ ימי תמימם׃ לכלנו ב׳ וסימ׳ הלא אב · כיס אחד׃ לרע ז׳ ד׳ פתחין וג׳ קמצין וסי׳ נמסר בסוף סדר בחקתי׃

רלבג

ביאור המלות · ערמה הוא פלפול בדברים המדיניים · דעת הם מושכלות ראשונות או מה שקרוב אליהם להגלות האמת בו · ומזמה היא המחשבה שהיא התחלה לדעת ומישרת אליו וזה שכאשר ירצה האדם לעמוד על האמת בדבר יקח המחשבות הנופלות בו ויקח הצודק מהם ויניח הבלתי צודק כמו שנזכר בספר הניצוח ובספר מה שאחר הטבע׃ לקח · קנין׃ תחבולות · דברים לקוחים בדקו׳ מחשבה׃ וחידותם · הנה החידה היא מאמ׳ סתום כאמר על דבר בר המשל ויסבול כ כוונות מתחלפות׃

ביאור הדברים · לתת לפתאים עומק מחשבה וקנות פלפול ישמרו בו מהפתיות ולתת לנעיר השנים הדברים אשר הם ה התחלות העיון והם המחשבה והמושכלות הראשונות או מה ם שיקרב אליהם ואולם זכר תחלה הדעת כי הוא יותר נכבד מ׳ מהמחשב׳ ולא תחשוב שלא יהיה בהם תועלת כי אם לאלו שזכר שאין להם שום שלימו׳ אבל ימצא ג״כ תועלת גם לחכמים ולנבוני׳ וזה שכבר ישמעו אם אלו המשלים ויוסיף קנין בחכמה וישמע אותם הנבון ויקנה תחבולות להמציא ההקדמות ה המפורסמות אשר יובילו אל ההסגה ב בדרוש דרוש מאלו ה החקירות הפילוסופיו׳ הנה אלו המשלי׳ ייסירו האכמי׳׃ להבין משל ומליצה · אשר יאמרו החכמים והנביאי׳ כי בהם ילמד האדם דרכי ההקשים אשר ירגילו להמשיל ולחקות בהם ובהם יתיישר להבי׳ דברי החכמי׳ ואם הם רבי העומק ויבין חידותיהם מצד הבינו דרכי ההקשים אשר ירגילו להמשיל בהם׃ יראת יי׳ · הוא המוסר במדות והיא התחלה והיסודה של קנין הדעת כי לא יתכן שירדוף האד׳ לקנין המושכלות עם היותו נלכד ברשת המדות הפחותות והנה האויבים אשר הם המואסים המוסר ובוזים אותו הם בוזים חכמה ומוסר ולא ירגישו בה כי במואסם המוסר ירחיקו מהם החכמ׳ והוא מבואר כי האויל לא יקח מוסר מוסר לא לקחו׃ שמע בני · הנה המוסר הראשון שיקח הוא מוסר האב והאם כי הם ייסרו אותו וינהיגוהו בקטנותו ואח״כ יתיישר ללקיחת המוסר מדברי התורה ולזה ענשה התור׳ העונש הנפלא לבן סורר ומורה מפני שלא ישמע בקול אביו ובקול אמו ולזה הזהיר זה החכם ואמר שמע בני מוסר אביך ואל תעזוב ההנהגה שתנהיגך אמך בה כי אלו המוסרים שתקנה תחלה מהם הם כמו תכשיטים לך להסיר ממך לכלוך המדות הפחותות או קרא מוסר אב ותורת אם התורה והנה קרא הש״י אב כאמרו הלא הוא אביך קנך והאם הוא השכל הפועל אשר באמצעיתו הגיעה הנבואה והמשילו אל הנקבה ביחס אל הש״י כי הוא שיקבל הכח ממנו והש״י הוא הפועל השלימות לו כטע׳ אמרו בעטרה שעטר׳ לו אמו לזאת הסבה קראוהו ז״ל מטטרון שהוא אם בלשון רומי׃ כי לוית חן · ואמר אחר זה שבאלו המוסרים הנה הם לראשך כמו חיבור והוא הקשוט היפה אשר כשיתחבר לראש האדם יפה חן בעיני רואיו והם לצואר כמו באחד ענק מצוארניך וממה שזכר הראש והגרגרת להעיר שזה המוסר הוא היסרה אל היופי בראש אשר בו הרבה מהכחות המשיגות המישירות אל ההשגות השכליות ואל היופי בגרגרות שהם כלי הדבור להוצי׳ מהם דברי חכמה בלתידה ולמוד ולפי שיצר לב האדם רע מנעוריו והוא מוכן מפני זה אל הדרכים הרעים אשר יפתוהו אליהם האנשים שחטאים הזהיר זה החכם ואמר בני אם יפתוך חטאים להתחבר עמהם ולהתנהג בדרכיהם אל תאבה ולא תשמע אליהם׃ אם יאמרו לכה אתנו · ונארבה להרוג איש א׳ כדי שנקח קניינו כצפון ונסתיר לאיש א׳ע״פ שהוא נקי מה שיפתח בו א׳ע״פ שלא חטא לנו ולא לאחר הנה כמו שיבלע הקבר המת שנקבר בו נבלע אלו האנשים בעודם חיים ונבלע האנשי׳ ואם הם תמימים כאילו הם יורדים לקבר והנה הסכמנו להריגת אלו האנשים בעבור שנקח שללם כי כבר נמצא עמהם כל הון יקר ונמלא בתינו מהשלל שנקח מהם לחלק השלל׃ גורלך תפיל בתוכנו · ויהיה לך עמנו בו חלק כחלקנו לכלנו יהיה כיס אחד לא יהיה בו יתרון לאחד על האחר והנה זכר דבר הרציחה כדי להרחיקו יותר מלכת אחר עצתם ועוד כי הוא הקצלית אשר יביאוהו אליו דרכיהם הרעים וזה שאם יפנו אל רבוי האכילה והשתיה פעמים שלא ימצא להם ויביאו לגנוב ולפעמים ימצאם האדון וירצחוהו וכן אם יפנו אל העריות וליתר הדברים הרעים אשר אפשר שיפנו אליהם׃ בני אל תלך בדרך אתם · בדרך אחד כדי שלא תלמד מעשיהם · מנע רגלך מנתיבתם · באי זה דבר מהדברים שימשכוך אליהם׃ כי רגליהם לרע ירוצו · ואף על פי שיחשב מתחלת הענין שאין דרכם אל הרציחה הנה הם ימהרו לשפוך דם כי הם בדרכים רעים מביאין אל הרציחה כמו שזכר וזה בלא פשע ובלא חטא׃ כי חנם מזורה הרשת · ללכוד בה כי העוף לא חטא למי שהוא צד אותה ועכ״ז׃ והם

אבן עזרא

לתת · על משקל הרה ללת מן ילדה והנכון לתת ללכת על משקל לשבת וטעמו יבינו לתת בהם לפתאים ערמה שיסירו הפתיות מהם כיון שלא יוכלו להשיג חכמה ובינה יבינו דרכם בעולם הזה ואיך יחיו שכ׳ חכמת ערום הבין דרכו · לנער ולקח לנער במשלים דעת ואלף פתאים תחת יו״ד פתי וכן רפאים · ואם הנזהר חכם יוסיף לקח ואם נבון תחבולות יקנה וכל זה׃ להבין · משל ומליצה וחידות משל שממנו יוצא דבר אחר חידה דבר מכוסה ואינו מובן עד שיפורש של הגא אלה כלם ע עליו משל ישאו ולקח יקרא כן בעבור מה שיקח אדם מן הדעת וכן מה יקחך לבך ו ותחבולות עניין עצה ו ומחשב׳ והעד מחשבו׳ צדיקי׳ משפט וגו׳ וכן חובליך והטעם תחבולות יקנה בעבור שיבין משל ומליצה ו ודברי חכמים אחרי׳ ו יראת · יודיע כי ראשי׳ הדעת והמוסר הוא שיהיה ירא שמים וא׳ על פי שחכמת היראה והמוסר אוילים יבוזו אין ראוי לבוז אותם על כן אחריו׃ שמע בני מוסר וגו׳ · תורת אמך · כי האמה חכמה מורה הדרך היסרה לבנה כנת שבעם שהי׳ יסרה למוצ׳ ומלת אל לשון שיוס מן המעטה ומהם אלקוס עמו אל מותי׃ כי לוית · חסר כ״פ והוא מעטין ילוה איפי ופירושו כ כחבור דבר חן כן הם המוסר והתורה נאים לראשך · לגרגרותיך · שביבות הגרון שקראו גרגרות וכן על צוארי בכימין וכן שביבות הראש מראשותיו׃ אם · לדם · לשפוך דם׃ חנם · מלשון חנן שאיש מלשון מתנה והמ״ם נוסף כמו ריקם׃ נבלעם · ותמימים · יהיו כבלעים כיורדי בור פה שלמי׳ כלם שאול פי׳ מטה פעם בלשון זכר ערוס שאול ופעם בלשון נקב׳ שאול מתחת רגזה לך׃ כל הון · ממון מכסף וזהב · שלל בגדים׃ כי חנם · שלא יראה הרשת ולא יפחד ממנה עד שינוח בה יראה האוכל שבה ולא הרשת כן הם ירא ו מה שיקחו ויאמרו כל הון יקר נמצא לא יראו הרשת שהם הולכים עליה כן שנ׳ כי שלא רשת ברגליו׃

והם ט׳ ר״פ וסימ׳ והם לא ידעו כי שומע יוסף· והם יקחו את הזהב· והם עמך ונחלתך· והם וכניהם על השערים ברה· והם מביאים איש מנחתו דדה· והם לדמם יארבו· והם ואבתינו הזידו דנחמיה· והם עבדך ועמך דנחמיה· והם במלבותם ובטובך הרב: נטיתי ידי חד מן ל״ו דחס׳ את בליש׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימ׳ כ״ה: פחדכם ג׳ וסימ׳ לא

וְהֵם לְדָמָם יֶאֱרֹבוּ יִצְפְּנוּ לְנַפְשֹׁתָם׃ כֵּן אָרְחוֹת כָּל־בֹּצֵעַ בָּצַע אֶת־נֶפֶשׁ בְּעָלָיו יִקָּח׃ חָכְמוֹת בַּחוּץ תָּרֹנָּה בָּרְחֹבוֹת תִּתֵּן קוֹלָהּ׃ בְּרֹאשׁ הֹמִיּוֹת תִּקְרָא בְּפִתְחֵי שְׁעָרִים בָּעִיר אֲמָרֶיהָ תֹאמֵר׃ עַד־מָתַי פְּתָיִם תְּאֵהֲבוּ פֶתִי וְלֵצִים לָצוֹן חָמְדוּ לָהֶם וּכְסִילִים יִשְׂנְאוּ־דָעַת׃ תָּשׁוּבוּ לְתוֹכַחְתִּי הִנֵּה אַבִּיעָה לָכֶם רוּחִי אוֹדִיעָה דְבָרַי אֶתְכֶם׃ יַעַן קָרָאתִי וַתְּמָאֵנוּ נָטִיתִי יָדִי וְאֵין מַקְשִׁיב׃ וַתִּפְרְעוּ כָל־עֲצָתִי וְתוֹכַחְתִּי לֹא אֲבִיתֶם׃ גַּם־אֲנִי בְּאֵידְכֶם אֶשְׂחָק אֶלְעַג בְּבֹא פַחְדְּכֶם׃ בְּבֹא כְשׁוֹאָה פַּחְדְּכֶם וְאֵידְכֶם כְּסוּפָה יֶאֱתֶה בְּבֹא עֲלֵיכֶם צָרָה וְצוּקָה׃ אָז יִקְרָאֻנְנִי וְלֹא אֶעֱנֶה יְשַׁחֲרֻנְנִי וְלֹא יִמְצָאֻנְנִי׃ תַּחַת כִּי־שָׂנְאוּ דָעַת וְיִרְאַת יְהוָה לֹא בָחָרוּ׃ לֹא־אָבוּ לַעֲצָתִי נָאֲצוּ כָּל־תּוֹכַחְתִּי׃ וְיֹאכְלוּ מִפְּרִי דַרְכָּם וּמִמֹּעֲצֹתֵיהֶם יִשְׂבָּעוּ׃ כִּי מְשׁוּבַת פְּתָיִם תַּהַרְגֵם וְשַׁלְוַת כְּסִילִים תְּאַבְּדֵם׃

וְהִנּוּן לִדְמְהוֹן כָּמְנִין וּמְטַשְׁוִן נַפְשָׁתְהוֹן׃ הָכְדֵין אִנּוּן אָרְחָתָא דְּכָל דְּעָבְדִין עַוְלָא נַפְשָׁתָא דְּמָרֵיהוֹן נָסְבִין׃ חָכְמְתָא בְּשׁוּקָא מִשְׁתַּבְּחָא וּמִשְׁקְקֵי יָהֲבָא קָלָא׃ בְּרֵישׁ בִּירָתָא מַכְרְזָא וּבְמַעֲלָנָא דְּתַרְעֵי בִּכְרַכֵּי מִלָּתָא אָמְרָה׃ עַד אֵימַת שַׁבְרֵי רָחֲמִין שַׁבְרוּתָא וּמְמַקְנֵי מַמְקְנוּתָא רְגִיגוּ לְהוֹן וְסַכְלֵי סָנְיָן יְדִיעֲתָא׃ תִּתְפְּנוּן לְמַכְסְנוּתִי אַבַּע לְכוֹן רוּחִי וְאוֹדְעִינוּן מִלַּיי׃ עַל דְּקָרִית וְלָא הֵימַנְתּוּן אֲרֵימִית אִידַי וְלָא אֲצֵיתִינוּן׃ וְשַׁנֵּיתוּן כָּל תַּרְעִיתִי וּמַכְסְנוּתִי לָא אֲבֵיתוּן׃ אַף אֲנָא בְּתַבְרֵיכוֹן אֶגְחָךְ וְאֶרְחַף כַּד יֵיתֵי דְּלוֹחְיָא עֲלֵיכוֹן׃ כַּד יֵיתֵי בְּשִׁלְיָיא דְּלוֹחֵיכוֹן וְתַבְרְכוֹן בְּעִילְעוֹלָא יֵיתֵא כַּד תֵּיתֵא עֲלֵיכוֹן עָקְתָא וְשִׁינוֹקָא׃ הֵידֵין נִקְרוֹנִי וְלָא אֶעֱנֵה נִקְרְיָין וְלָא תִּשְׁכְּחָנְנִי׃ עַל דְּסָנוּ יְדִיעֲתָא וְדַחֲלְתֵיהּ דַּאֲלָהָא לָא אִתְרְעִיוּ׃ לָא צְבוּ בְּתַרְעִיתִי וְאַשְׁלִיווּ כָּל מַכְסְנוּתִי׃ וְאָכְלוּ מִן פֵּירֵי דְּאָרְחָתְהוֹן וּמִמִּילְכֵיהוֹן יִסְבְּעוּן׃ מְטוּל דְּנִדְתְּפְבְנוּתָא דְּשַׁבְרֵי תִּקְטוֹל אִנּוּן וְטוּעְיֵי דְּסִכְלֵי תּוֹבְדִינוּן׃

יתיצב איש בפניכם· גם אני באידכם אשחק· כבא כשאה פחדכם: בחרו ג׳ וסימנ׳ ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו· ובאשר לא חפצתי בחרו· ויראת י״י לא בחרו: פתים ב׳ חס׳ כת׳ בחד יו״ד לחוד וסי׳ עד מתי פתים תאהבו פתי· כי משובת פתים תהרגם· וב׳ מל׳ בתרין יודין וסימ׳ פתח דבריך יאיר· ערום ראה רעה ונסתר קדמא דספרא· ושארא פתאים כתיב באלף ויו״ד

אבן עזרא

ושומע לי ישכן בטח · ואולם מי שישמע לי לחקור בחכמת הש״י בשכלו׳ ישכן בטח ושאנן מפחד רעה כי מפני חכמתו תדבק ההשגחת השם ית׳ בו : בני אם תקח · אמרי עוד החכמה על דר המשל בני אם תקח אמרי שהוריתיך במה שקדם ותשמור אתך מצותי להקשיב לחכמה אזנך וגו׳ : להקשיב · אזנך לחכמה ללמוד אותה מהיודעים מה שייסיר אותך לחשוק ולחקור בה מהשיג לה ויראה מהחכמה בדברי׳ עצמיים כמו שזכרנו ואחר שתדע החכמה תטה לבך לדעת התבונה : כי אם לבינה · ולא תחשוב שהשגתם כמשגת ממך תכד שלא יבאו אל הידיעה בה מדברים עצמיים אך תדע באמת שאם תחשוק להשיג הבינה תשק רב כדרך שתקרא ותתן קולך לבינה כמו שיקרא האדם מי שירצהו ויחשוק בו : אם תבקשנה · ותבקשנה עם זה כמו שיבקשו הכסף ותחפש עליה כמו שיחפשו המטמונים שיחפרו פה ופה עד שימצאום הנה בזה האופן תמצא התבונה ר״ל שתקבץ כל ההקדמות המפורסמות הנופלות בדרוש אשר תחקור בו ואחר תברר הצודקת מהבלתי צודקת ובזה האופן תבקשנה ככסף וכמטמוני׳ וזה כי כבר יחפרו במקום לראות אם יש שם לכסף מוצא ואם לא נתברר להם שהחפירה ההיא תובילם למוצא הכסף וכן יעשו זה עד שימצאו המקום אשר בו יש לכסף מוצא וכן ראוי שיעשו למוצא התבונ׳ לפי שלא יבאו בה בהקדמות עצמיות ולזה אין לבטוח בהקדמות שימצאו בה מתחלת הענין שיתנו האמת עד שתשלם החקירה בכלם כמו שזכר׳ הנה כשתעשה זה בזה האופן אז תבין יראת י״י ותמצ׳ דעת אלהים כי זה יעמידך על הדברים האלהיים ולמה שתשיג מעוצם מדרגת מציאות הש״י תיראה ממנו מרוב רוממותו וגדולתו אשר לא יושג לזולתו ותמצ׳ תעזר בש״י בזאת ההשגה כשתתעורר בה מעצמך באופן אשר זכרנו :

אזנך ט׳ חס׳ וסימ׳ וגליתי את אזנך ודכותיה דגבי שבועת דוד ויהונתן · גם מאז לא פתחה אזנך · אל תסתר פניך · תאות ענוים שמעת י״י · תהיינה אזנך קשובות לקול תחנוני · להקשיב לחכמה אזנך · בני לדברי הקשיבה · בני לחכמתי הקשיבה : ודעת אלהים ג׳ בליש׳ וסימ׳ אין אמת ואין חסד · כי חסד חפצתי · ודעת אלהים תמצא : תם ב׳ בתמימות וסימ׳ תם

ושמע לי ישכן בטח ושאנן מפחד רעה : בני אם תקח אמרי ומצותי תצפן אתך : להקשיב לחכמה אזנך תטה לבך לתבונה : כי אם לבינה תקרא לתבונה תתן קולך : אם תבקשנה ככסף וכמטמנים תחפשנה : אז תבין יראת יהוה ודעת אלהים תמצא : כי יהוה יתן חכמה מפיו דעת ותבונה : וצפן לישרים תושיה מגן להלכי תם : לנצר ארחות משפט ודרך חסידו ישמר : אז תבין צדק ומשפט ומישרים כל מעגל טוב : כי תבוא חכמה בלבך ודעת לנפשך ינעם : מזמה תשמר עליך תבונה תנצרכה : להצילך מדרך רע מאיש מדבר תהפכות : העזבים ארחות ישר ללכת בדרכי חשך : השמחים לעשות רע יגילו בתהפכות רע : אשר ארחתיהם עקשים ונלוזים במעגלותם : להצילך מאשה זרה מנכריה אמריה החליקה :

מן דשמיע לי נשרי בסבר ונשר מן דלותא דבישתא : ברי אין תקבל מלוי ופוקדני תטשי גביך : ותצלי אדנך לחכמתא ותפנה לבא לביונא : ואימא לביוננותא תתקרא ולביונה תתן קלך : ותבעי היך סימא והיך סימתא תציצירה : הידין תתביין דחלתיה דאלהא וידיעתיה מן קדם אלהא תשכח : מטול דאלהא יהיב חכמת מן פומיה ידיעתא וביונא : ימשי לתריצי סבתיי ומסייע לאלין דמהלכין בלא מום : למנטור ארחתא דדינא וארחתא דצדיקין ננטר : הידין תתבין צדקתא ודינא ותריצותא דכל שבילי שפירי : ארי תיעול חכמתא ללבך וידיעתא לנפשך יבסם : תרעית תנטור עלך ביונתא תנצרך : די תתפצי מן ארחא בישא ומן גברא דממליא ספרכיתא : דשבקין ארחתא תריצתא ואזלין בארחת דחשוכא : דחדין למעבר ביש ודייצין בהופכ דבישת : דארחתהון מעקמן ומפתלין שביליהון : דתתפצי מן אתתא חלוניתא מנוכריתא דמלהא חליין :

ויושר יצרוני · מגן להלכי תם · וא׳ תקותך ותם דרכך · וכלהון ח׳ בסיפ׳ וה׳ חס׳ כשאר קרי׳ וסימ׳ בסדר בהר סיני : להצילך ג׳ בקרי׳ וסימ׳ להצילך ולתת איביך לפניך והיה מחניך · להצילך מדרך רע · מאשה זרה מנכריה אמריה : השמחים ג׳ וסימ׳ השמחים ללא דבר · לעשות רע · אליגיל ישישו :

אבן עזרא

ושומע לי · וכל זה דבר החכמ׳ שב׳ חכמו׳ בחוץ תרונה : בני אם תקח אמריו וגו׳ · אז תבין צדק הנזכרים בראש הספר ואחר תשוב לזה המקום · ואמר כי תבא חכמה היא תבוא לך כמו איש לביתו · תבונ׳ תנצרכה להצילך מאשה זרה : תושיה · התיו נוסף מן יש ותקרא כן החכמה בעבור שהיא יש ועומדת לעד והשם · יצפננה לישרים בעבור שיכברו בה ארחות משפט והם המצות · ודרך חסידיו ישמור השם כאשר ישמרו האורחו׳ : אז · תבין · מוסף שנים עמו וכן הוא תבין מישרים ותבין כל מעגל טוב : כי תבא · כאשר תבוא חכמה בלבך · ינעם בלשון זכר כמו דעת לנבון נקל · תנצרכה כדי שתצילך מדרך איש רע · תהפוכות הדברים שאינם על תקונם והענין העוזב׳ ארחות יושר והם תהפוכות : בתהפוכו׳ רע׳ פירוש איש רע : ונלוזים · מעוקלי׳ : להצילך · פירושו כי כאשר התבונה תנצרכ׳ תציל מאיש רע כן תצילך מאשה רעה · ונכריה בעבור שלא למדו מעשה הטוב כאילו הם מזרע זר ונכרי :

ברית

ביאור המלות · יצפון לישרים תושיה · הרצון בתושיה הקיום המושכל אשר בדברים וזה הקיום יותר אמתי בזולת הים והנמצא מהדברים המורכבים מחומר וצורה כי המציאות לדברים הוא מזה הצד כמו שהתבאר במקומותיו וזה השם קרא יש במקום אחר אמ׳ להנחיל אוהבי יש : השמחים וגו׳ בתהפוכות רע · בתהפוכות איש רע · ונלוזים הם כמו עקשים : ביאור הדברים · כי ה׳ · כי הוא יתן חכמה לאדם בשפע השופע לו ממנו כמו שנתבאר בספר הנפש והשלמנו הביאור בו במאמר הה׳ מספר מלחמות י״י ומפי הש״י ישפיע לאדם שפע ותבונה באופן הנזכר : יצפון לישרי׳ · הנה הוא מסתיר התושיה והוא הקיום המושכל אשר לנמצאות ושומר אותה לתתה לישרים כי הם לבד יתכן שיגיעו להשגת העיוניות מפני היותם ישרים במדות ואוהבי׳ היושר והאמת בדעות והוא מגן להולכים בתמימות ובשלימות באלו החקירות העמוקות האלהיות לשמרם מהטעות כי הטעות המעט באלו העניני׳ הגדולי׳ ירחיק האדם משלימותו וזה יעשה השם ית׳ מצד ההשגחה הפרטית : לנצור ארחות משפט · והוא יישירהו לשמור הדרכי׳ שיובילוהו אל המשפט האמת ובזה הוא מגן לו ודרך חסידיו בחקירותיהם העיוניו׳ ישמור שלא יכשלו בהליכתם כמו שאפשר ליכשל בו אם שפלת לקיחת מה שבמקרה תמורת מה שבעצם ומה שידמה לזה אם שפלת המחשבה והדמיון וזולת זה מהדברים המטעים : אז תבין · הנה כשתעשה כן ותשיג העניני׳ האלהיים בזה האופן הקודם הנה תתיישר מזה להבין הפילוסופיה המדינית המיוסדת אל צדק ומשפט ומישרים וכל דרך טוב במדות והתכונות וזה כי כשתסתכל באופן החסד והחנינה והיושר הנמצא במה שישפע מהש״י בעולם העליון והאמצעי והשפל הנה יישירך זה לקנות ממנו תכונה ומנהג ללכת בדרכי השם ית׳ שבזאת ההשגה גם כן תהיה נעזר בשם יתברך למצוא הדרכים והסדרים המישירים להגיע אל השלימות בזאת הפילוסופיה : כי תבא · כאשר תבא חכמה בלבך בהשתדלך בלמודה באופן הקודם להקשיב אליה אזניך ויערב הדעת לנפשך וימתק : מזמה · הנה החכמה תשמור עליך המחשבה באופן שלא תביאך המחשבה אל שבוש בעניני החכמה ובעניני׳ האלהיים והפילוסופיה המדינית ותשמור לך התבונה שלא תטעה בה לא מצד המחשבה כמו שזכר ולא מצד דברים אחרי׳ כמו שזכר אחר זה או ירצה באמרו תבונה תנצרכה והתבונה שתגיע לך באופן הקודם אחרי השגתך החכמה תשמור אותך מהשבוש באלו העניינים הגדולים כמו דבר ההשגחה האלהית ומה שידמה לזה ממה שאפשר לטעות בו בזאת המלאכה אשר יהיה הטעו׳ בה סבה להרחיק האדם משלימותו האחרון : להצילך מדרך רע · הנה התבונה ההיא תשמור אותך להצילך מדרך רע בזה הלמוד הפילוסופי והוא הטעות אשר יקרה מצד הדמיון מדרך איש מדבר תהפוכות וכזבים בשם ית׳ ומדרך העוזבים ארחות יושר בדעות ללכת בדרכי חשך וזה קרה להם מפני הקדמה מה קדמוה והיא תביאם להכחיש המוחש כמו שקרה למי שבטל ההויה מהדברים מפני הקדמה אחת טעה והביאו זה לקיים שאין בכאן פועל אבל המתחדש מתחדש מהקרי והלכו בדרכים חשוכים ובטלו הדברים הנגלים האמת והיושר : השמחים לעשות רע · הנה האנשים השמחים לעשות רע ולהמשך אחר תאותם הבהמית יגילו בתהפוכות איש רע ובשבוש בפילוסופיה האלהית והמשל כי מי שחקים שאין שם אוה או שאין שם גמול ועונש יכין הדרך לחטאים לחטא לחשבם שלא יקרם עונש על זה וכן יגילו בתהפוכות הרע המטעה ובכזבו : אשר ארחותיהם · האנשים אשר דרכיהם מעוותים בדעות גם תשמור אותך להצילך מאשה זרה והיא הכפם המתאוה כי היא זרה ונכרית לאדם ר״ל שאינה לו במה שהוא אדם אשר החליקה אמריה למשוך האדם אל המרד והחטא מצד הערבות אשר יראה הכח המדמה שיש בפועל ההוא המגונה :

העוזבת

אבן עזרא

ברית אלהיה. כי הנשים נכנסות עם האנשים בברית השם שלא יבגוד איש באשתו והיא בגדה בנעורתה. פ"א שם שמו ביניה' ואם הוסר מהם כותר אם ואם׃ כי שחה׳ האשה עצמה שחה אל מות שהוא ביתה והוא עומד ואיננו יוצא כאשר חשבו רבים. רפאים מתים והוא מלשון נרפים בעבור שתשש כחם כענין ונבר ימות ויחלם׃ כל באיה. באים אליה. לא ישובון מדרכם הרע ולא יוכלו להשיג ארחות חיי כשם׃ בני. יוסיפו לך. התורה והמצוה׃ קשרם. כתבם. על התור' והמצוה כי השם ששלא חסדו ואמתו לנכרך ולא יעזבוך על כן קשרם וגו' והטעם שלא תשכחם. פ"א עשה אתה שלא יעזבוך חסד ואמת קשר וגו' ומצא פי' ותמצא׃ בטח אל יי' כמו על והטעם אם למרת תבונה ש תשען עליה שתאמר היא תשמרכי אלא בטח על השם׃ בכל דרכיך. עסקיך ובחכמתך דעהו על מ משקל שאהו׃ אל

רלבג

ביאור המלות העוזבת אלוף נעוריה. ר"ל מי שהוא אלוף נעוריה ואמר זה על צד המשל כאשה עם בעלה כי הוא רחוק שתעזוב האשה בעל נעוריה׃ כי שחה. השפילה׃ חסד ואמת. חסד הכונה והרצון בו ארון החסד והאמת׃

ביאור הדברים העוזבת. והנה זאת האשה הזרה עוזבת מי שהוא ארוכית מנעוריה והוא השכל האנושי כי הוא הנושא באדם למשול באלו הכחות העובדי' אותו ושוכחת ברית אלהיה כי אין לה חפץ בברית השם ית' להשיג החיי' הנצחיים כי שפלה ב במציאותם ובמדרגת' לעלות בזאת המעלה׃ כי שחה. הנה ביתה ושכנה הוא של המות והשפש' ודרכיה יביאו אל המתים׃ כל באיה. כי אין לה בעצמה השארו' אחר מהבאי' אליה להמשך לפתיותם לא ישוב מהחטאים ההם כי תמיד תתחזק עליו ות ותמשול בו ותסיתהו לחטא ולא ישיגו ארחות חיי' כי ההמשך אל התאוו' ימנע האדם מהסתדל במושכלות אשר הדריכ' להשגתם שיא דרך החיים ובזה האופן תהיה התאוה סבה לטעות בעניני ה התבונ' כי היא תמשיך האד' לקיי' הדעת אשר לא יכנו הדלת בפנים מהתכהג לפי התאוה והמשל כי האיש רב התאוה יבחר לקיים שאין ית' יודע דבר

ואת ברית חד מן ואת ומלה אחרא ולית להון זוגא וחילופיהון מ"ד את וליה זוגא וסימ' נמסר במס' רבתא במערכת האלף בערך את כס"ר וע"ש כי הוא צורך לקרי׃ ישובון' ג' מנהון מ"ל וסימ' נמס' במלכים א' סימ' ח'׃ ורשעים ז' וסימ' ורשעים בחשך ידמו׃ ורשעים מארץ יכרתו. לא יאונה לצדיק כל און. שחו רעים לפני טובים. ורשעים עוד אינם. צדיק

מקרא

הָעֹזֶבֶת אַלּוּף נְעוּרֶיהָ וְאֶת־בְּרִית אֱלֹהֶיהָ שָׁכֵחָה׃ כִּי שָׁחָה אֶל־מָוֶת בֵּיתָהּ וְאֶל־רְפָאִים מַעְגְּלֹתֶיהָ׃ כָּל־בָּאֶיהָ לֹא יְשׁוּבוּן וְלֹא־יַשִּׂיגוּ אָרְחוֹת חַיִּים׃ לְמַעַן תֵּלֵךְ בְּדֶרֶךְ טוֹבִים וְאָרְחוֹת צַדִּיקִים תִּשְׁמֹר׃ כִּי־יְשָׁרִים יִשְׁכְּנוּ־אָרֶץ וּתְמִימִים יִוָּתְרוּ בָהּ׃ וּרְשָׁעִים מֵאֶרֶץ יִכָּרֵתוּ וּבוֹגְדִים יִסְּחוּ מִמֶּנָּה׃

בְּנִי תּוֹרָתִי אַל־תִּשְׁכָּח וּמִצְוֹתַי יִצֹּר לִבֶּךָ׃ כִּי אֹרֶךְ יָמִים וּשְׁנוֹת חַיִּים וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ׃ חֶסֶד וֶאֱמֶת אַל־יַעַזְבֻךָ קָשְׁרֵם עַל־גַּרְגְּרוֹתֶיךָ כָּתְבֵם עַל־לוּחַ לִבֶּךָ׃ וּמְצָא־חֵן וְשֵׂכֶל־טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם׃ בְּטַח אֶל־יְהוָה בְּכָל־לִבֶּךָ וְאֶל־בִּינָתְךָ אַל־תִּשָּׁעֵן׃ בְּכָל־דְּרָכֶיךָ דָעֵהוּ וְהוּא יְיַשֵּׁר אֹרְחֹתֶיךָ׃

ל' ל' · ל לעפר · ל' · י' ל' · סימן · ז' · ה' מ"ל בליש · ל' · ה' · ג' מ"ל · ג' חס' בלי' · ל' כתי' כן · ל' · ל' · ט' · י' בליש' מל · ל' · ל' לבת

תרגום

דִשְׁבְקַת מְרַבִּיתָא וְטַלְיוּתְהָא וּקְיָמָא דֶאֱלָהָא טָעֲרַת׃ דְּבְעַמְרָה דְמוֹתָא בֵּיתָא וְהִלְכָתָא דִשְׁבִילָהָא׃ כָּל דְעָיְלִין לָא חָזְרִין בִּשְׁלָם וְלָא צָיְירִין אָרְחָתָא דְחַיֵי׃ בְּדִיל הַלִּיךְ בְּאָרְחָתָא דְטָבֵי וּשְׁבִילֵי דְצַדִּיקֵי תִנְטוֹר׃ מְטוּל דְתְרִיצֵי עָמְרִין בְּאַרְעָא וְאִילֵין וְדְלָא מוּם מִשְׁתּוֹתְרִין בָּהּ׃ וְרַשִׁיעֵיָא מִן אַרְעָא כִּיסוּפִין וּבָזוֹזֵי נִתְעַקְּרִין מִנָּהּ׃

בְּרִי נִמּוֹסִי לָא תִנְשֵׁי וּפוּקְדָנַי יִנְטַר לִבָּךְ׃ מְטוּל דְנוּגְרָא דְיוֹמָתָא וּשְׁנַיָא דְחַיֵי וּשְׁלָמָא נִיזְסְפוּן לָךְ׃ טֵיבוּתָא וְקוּשְׁטָא לָא נִשְׁבְּקוּנָךְ קְטוֹרִינוּן בְּצַוְּרָךְ וּכְתוֹב אִנוּן עַל לוּחַ דְּלִבָּךְ׃ וְתִשְׁכַּח חִסְדָא וְשִׂכְלָא וְטֵיבוּתָא קֳדָם אֱלָהָא וְקֳדָם בְּנֵי אֱנָשָׁא׃ סְבִיר בֵּאלָהָא מִן כּוּלֵיהּ לִבָּךְ וְעַל בִּיוּנְתָא דְלִיבָּךְ לָא תִסְתְּמִיךְ׃ בְּכָל אָרְחָתָךְ דְעִין וְהוּא תָּרִיץ שְׁבִילָךְ׃

לעולם בל ימוט׃ כי שבע יפול צדיק וקם׃ יוספו ב' מ"ל וסימ' ולא יוספו בני עולה דד"ה. ולא יוספו לדאבה. כי ארך ימים. ועיי"ן במלכים א' סימ' כ' כי ש"ם נראה טעות כי בכל הספרים כתוב יוספו ג' מ"ל דמ"ל ושם נמסר ב' ונמנה ולא יוספו לדאבה עם אותם החסרים וי"ו ע"ש׃ ואדם ט' וסימ' וכל שיח השדה. אוקיר אנוש מפז. ואדם עליה בראתי. ואד' ביקר בל ילין קרמ'. ואדם יפיק תבונה. ואדם לא זכר. ואדם מה יבין דרכו. ואד' על עפר ישוב. ומצא חן ושכל טוב׃

באלו העניני' השכלי' שאיכו מסגיח בהם ושאין שם גמול ועוכש ממה שידמה לזה ממה שלא ימנע האדם מרדוף אחר התאוות והנה כמו שזכרנו החכמה והתבונה יצילוך מהאשה שזכרנו׃ למען תלך בדרך טובים. ותשמור דרכי צדיקים שהם נזהרים מהמשך אחרי האשה הזרה והנה התועלת שיגיע לך מזה הוא הקיום והתמדת המציאותם בזה העולם הגופיי וזה כי ישרים וגו' האנשים הישרים יתמידו לשכון בארץ לא תבואם יד רשעים להכידם והתמימים יותרו בה׃ ורשעים. ואמנם הרשעים יכרתו מהאר' ובוגדים יהיו נעקרים ממנה והיה זה כן כי השגחת השם ית' תדבק בטובים לשמרם מכל רע ותסור מהרעים. זה הוא ביאור אלו הדברים ואולם התועלות המגיעות מהם הנה׃ הראשון הוא להודיע כי השם ית' שם חכמתו נגלית ביצירת הדברים הנמצאות אצלנו באופן שתעיר האדם לחקור בה ותביאם להתעורר אל השגתה תשוקה נפלאה וזאת התשוקה הטבעית אשר שם השם ית' באדם בזה האופן היא הכלי להגיע אל שלימותו כמו שביארנו בספ' שיר השירים ולזה אמר על צד המשל כי החכמה קוראה לאנשים בקול גדול שיחקרו בה כי היא מבעת להם רוחה במה שירצו ממנה בדברים הנמצאים העלולות ממנה כי מהם שובעת החכמה האלהית אשר שמה אותם במה שהם עליו מהמציאות׃ הב' הוא להודיע כי מצד השגת החכמה יהיה האדם נשמר מהרעות כי תדבק בו ההסגחה האלהית לשמרו מהם ולזה לא יהיה לו להתאונן בבא פחדו ואדו כי אם מעצמו על שלא השתדל לחקור בחכמה האלהית עם עוצם קריאתה לו והבאתה תשוקה נפלאה לחקור בה כמו שקדם׃ הג' הוא להודיע כי הדרך בהשגת הבינה היא אחר השלימות בחכמה והיה זה כן לפי שבהשגת הבינה יש מן הסכנה מה שלא יעלם לפי שלא יבאו בה בהקדמות מופתיות באופן האמת המגיע בלמודיות ולא ג"כ במופת ראיה כמו העיון בחכמה הטבעית אבל בהקדמות מפורסמות וכבר ימצא בהם הרבה ביאור לדבר והפכו ובזה יקרה הטעות אם מפני ההקדמות הלקוחות בתחלת המחשבה אם מפני טעות הדמיון אם מפני שגדל האדם בדעות מגונות בזה העכין או למדם מאכסים מוטעים ויטה אליהם מצד הלמוד או המנהג או מפני התאוה שיתביאהו לבחור הדעת אשר הוא יותר כאות לה לרוות צמאה והנה כאשר יקדים האדם העיון בחכמה לפי מה שראוי באופן שיהיה שלם בה הנה יעזר בה להשמר מהטעות אשר משאת העניינים הנזכרים עם שהשי' על צד ההשגחה ישמרהו מהטעות ויישירהו אל הסדרים והדרכי' המביאים אותו אל השגת העמוקות אשר בחכמה ההיא והנה מפני הקושי המגיע בהשגת זאת החכמה יצטרך לו עוד שיבקשנה בכסף וכמטמונים שיחפרו עליהם פה ופה עד שימצאום לכן צריך בזאת החכמה שלא יקצר מלקיטת כל ההקדמות המפורסמות אשר אפשר שיהיה מהם עזר בהשגת הדרוש אשר ירצה לחקור עליו ובזה הדרך ג"כ ישיג האמת בפילוסופיה המדינית כמו שזכרנו בביאורנו אלו הדברים במה שקדם׃ אמרה החכמה בני אל תשכח תורתי והיא תורת משה ויקראה אותה תורתי לפי שהיא מסודרת מחכמ' השם ית' ושמור לבך מצות התור' ללמד אותם ולשמור אותם על כונתם ומה שיש מהחכמה בעניני׃ כי אורך׃ הם יוסיפו לך אורך ימים ושנות חיים וכל הקץ המוגבל לך לפי מערכת הכוכבים ובזה יוסיפו לך שלום וטוב על הטוב והשלום המסודר לך מהכוכבי' לפי מה שנתן להם הש"י מהכח ביום הבראם כי ההסגחה האלהית תדבק באדם כשיתחכם בחכמת התורה ומצד זה יסור ממנו הרע המוגבל לו מצד הכוכבים ויהיה נוסף טוב על הטוב המסודר לו מהם׃ חסד ואמת. מי שהוא ארון החסד והאמת ש יעזבך כי תמיד יהיו עיניו להסגיח בך ולזה אני מצוה אותך שתקשור המצות על גרגרותיך לדבר בם תמיד כדי שתשן עליכם ויהיה מצוייר בלבך תמיד׃ ומצא חן ושכל טוב. והנה אם תנהיג מעשיך לפי משפטי התורה תגיע למצוא חן בעיני אלהים ואדם כי הם כללים משלימות המדות מה שימצא בו האדם חן בעיני האנשים ואם תעמוד לפי מה שאספר על אופן החכמה שיש בשו המצות אז תמצא שכל טוב בעיני אלהים והאדם בכל מה שתחפוץ אותו׃ בטח אל יי' בכל לבך. שים מגמתך בהסגתך בשם ית' ולא תשען על בינתך לחשוב במה שתחפוץ לעשותו מחכמתך לומר כבר התבוננתי שתשיג דברי בחכמה בדרך שאשיג המבוקש בלי ספק כי אז תסור ממך העזר שיהיה מגיע לך בזה מהש"י אם נשענת על בינתך כי רצון הש"י שיכירו האנשים המושגחים שתכון מה שמגיע להם מהטוב מצד השגחתו ומי שהוא נשען על בינתו יחשוב שלא יצטרך לו בזה עזר אלהי׃ בכל דרכיך ומעשיך השתדל לדעת השם ית' והמשל מבהאמר ותאכל ותדע במאכל הש"י בהתבונכך עוצם חכמתו בבריאות זה המזון ובשומו בחי כח להטיב אותו ש עצם הכזון וכשתשגל תתבונן במה שמם שם ית' מהכח הנפלא בסוף לסייר כמו זאת היכירה הנפלאה ובזה תדבק תמיד בשם ית' גם בעשותך הפעולות הגופיות וזה יהיה סבה שייסר הש"י ארחותיך מצד השגחתו הדבקה בך׃

ביאור המלות. רפאות תהי לשרך. היא הטבור. יפיק. יוציא: כי טוב סחרה מסחר כסף. הנה הסוחר הוא המסבב בארצו לבקש דבר הסחורה שירצה לקנות ולזה אמר כי טוב לסבב ולשוטט בעבור בקשת החכמ' והתבו' יותר משסובב על בקשת הכסף. ביאור הדברים אל תהי חכם בעיניך. ותתרפל מפני זה תלחקור עוד בענייני החכמה כי זה ימנע ממך הרבה מהשלימות אשר אפשר לך לקנותו אך תמיד חשוב היותך חסר בחכמה ותהיה מפני זה חוקר בה תמיד ותוסיף על שלימותך שלימות. ירא את יי' תמיד משמור על מצותיו וסור מרע במדות ובעיון ג"כ מצד היותך ירא את יי' זה ימנע מלהשתבש בהשגה בחכמה וזה שאם תפיס המורה והעקר שהש"י הוא כמנהג באופן שתיסיר אל זה התורה ושהוא משגיח באישי האדם לפקוד אותם על מעשיהם כמו שהתבאר זה בתורה הנה אז יסור ממך הטעות בהרבה מהשגות הגדולות בחכמה האלהית: רפאות תהי לשרך. הנה התורה היא מרפא לך מחולי המדות והדעות בעת שהתחלת לדרוך אל השלימות ותתחיל ל

אל תהי חכם בעיניך. שתאמר בחכמתי אוסר ארחי. וסור מרע ממעשה הרע ואז ירפא לך השם מכל מחלה: לשרך. הזכירו כי הוא מוסד הגידים ובו יכנס הרע להם בבטן האם והטעם תוקף כמו שריר וקיים. ישרוכו. ימשכו מרוב עד שיפרצו פרץ ביקבים: מוסר יי'. אשרי אדם מצא חכמ'. כי בה ימצא מחסור ולא יבוא עליו ייסורין. יפיק יוציא תבונה מאחר שלמדנה: חפציך. כל דבר שתחפוץ. ישוו. מענין ולמלך אין שוה ופי' אין העם שוה כלום ונחשב למלך שיכיחם כי הוא עם מפחד ומפורד ונבזה: עושר וכבוד. משל שהחכמה תביאהו לשתי מעלות: דרכי נועם. שינעמו ויערבו לו. נתיבותיה נתיבות שלום: עץ. כעץ חיים שהאוכל מפריו יחיה שנים רבות. ותומכיה שלא יעזבוה כאשר אמר כי החכמ' תחיה האדם שהוא עולם קטן: יי' בחכמה

ירא ד' וסימ' אל תהי חכם בעיניך. ירא את יי' בני ומלך. כי ברב חלמות. סוף דבר הכל נשמע: שבע ב' ומלרע וסימ' שבע גדול בכל ארץ. וימלאו אסמיך שבע: את ג' פתחין כטע' וסימ' את גאון יעקב אשר אהב. בהצותו את ארם נהרים. כי את אשר יאהב יי' יוכיח. וכל את הבא במקף דכו' פתחין במא קמץ את כל גבוה יראה והוא מלך: סחרה

אל תהי חכם בעיניך ירא את יהוה וסור מרע: רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך: כבד את יהוה מהונך ומראשית כל תבואתך: וימלאו אסמיך שבע ותירוש יקביך יפרצו: מוסר יהוה בני אל תמאס ואל תקץ בתוכחתו: כי את אשר יאהב יהוה יוכיח וכאב את בן ירצה: אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה: כי טוב סחרה מסחר כסף ומחרוץ תבואתה: יקרה היא מפניים וכל חפציך לא ישוו בה: ארך ימים בימינה בשמאלה עשר וכבוד: דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום: עץ חיים היא למחזיקים בה ותמכיה מאשר:

לא תהוי חכים באפך ודחיל מן אלהא וסטא מן בישתא: אסיותא תהוי לכוניה שרך ודוהנא לגרמיך: יקר לאלהיך מן ממונך ומריש כלהון עללתך: ומתמלין אוצרך שבענא ומעצרתך חמרא נשפען: ברי מרדותא דאלהא לא תסלא ולא תמריק במכסנותיה: מטול דלמן דרחים ליה אלהא רדיה ליה והיך אבא דרדי לבריה: טובוהי לבר נשא דאשכח חכמתא ובר נשא דמביע ביונתא: מטול דטבא תיגרותה מן תיגרותא דסימא ומן דהבא סגיבא עללתה: יקירא היא מן כיפי טבאתא וכל מדעם לא פחים ליה: נוגדא דיומתא בימינאה ובשמאלה עותרא ויקרא: אורחתאה וארחתא דבוסמא וכלהון הליכתהא שלמא: אלניא דחיי היא לאלין דמתחזקי בה דאלין דמתעסקי בה טוביהון:

ד' וסי' והיה סחרה ואתננה ב' בו. כי טוב סחרה מסחר כסף. טעמה כי טוב סחרה: מפניים חד מן מלין דחסרין נ"ון וקריין וסי' בצענים וחבר הקני נפרד מקין. לו ויאמרו לו הגבעוני אין לו' אנו אם טוב ואם רע בקול יי'. מפנים יי' יקרה היא מפניים' אלפים * נהר דינור נגד ונפק. ויסתר ערום ראה רעה ויסתר. וחילופיהון ז' כתיבן נ"ון יתיר ולא קרי' וסימ' נמס' בשמו' ב' סימ' כ"א:

לקנות מזון ההשגות העיוניות והמשל בזה ל מה שיקח הולד מהמזון בעת היותו במעי אמו שיקחהו דרך הטבור גם אחרי השלמך בחכמ' היא שקוי לעצמותיך למלא אותם מוח ואמר זה שלא תחשוב שאחרי השלמך בחכמ' לא תצטרך אל התורה אחר ספרי התורה היא להעמיד האד' על השלימות מההשגות העיוניות כי באמת תמיד תצטרך לחקור בה וללכת במצותיה כי היא מוסיפה לך שלימות תמיד ועזיבתך אותה תהיה סבה להסיר ממך השלימות ולהפקרו כמו שהעצמות יצטרכו תמיד אל המוח אשר בתוכם להזון ממנו ואעפ"י שכבר כשלמה הויתם באופן מה ובסורו מהם יפקד מהם מזוגם ויפסדו ואפשר שאמר לזאת הסבה ג"כ אל תהי חכם בעיניך ירא את יי' וסור מרע ר"ל שלא תחשוב כבר השגתי החכמה ואיני צריך עוד אל התורה שהיא מישרת אליה כי בודאי אתה צריך אליה תמיד ולזה ראוי שתירא את יי' לשמור מצותיו ובזה תסור מרע תמיד בדעות: כבד את יי' מהונך. כמו שצותה אותך התורה מראשית כל תבואת זרעך ופירותיך לתת המתנות הראויות לכהני' וללוים כי בזה תועלת כפלא להיישיר אל כל הטובות הם שופעות מהש"י ועוד בזה תועלת להיישיר ישראל להשגת החכמה והשלימות כי זה יהיה סבה לשלימות זה הסבה בעיון ובחכמת התורה והם ילמדו זה את העם כאמרו יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל ואמר כי שפתי כהן ישמרו דעת והנה אם תעשה זה יתן הש"י שברך שיתברכו פירותיך עד שימלא אוצרותיך בר וגו' וימלאו. עד שכבר ימלאו אוצריך בר ויקביך יהיה רבוי מהתירוש כמו שאמ' בספר דברי הימים מהחל התרומה לבוא בית יי' אכול ושבוע והותר עד לרב כי יי' ברך את עמו והנה העיר בזה עוד לדבר אחר נמשך לכוונה הקודמת וזהו משלימו' זה המאמר והרצון בזה היא מסלול והדרך לעמוד על החכמה אשר ביצירתם וזה כי אם יונח שאין שם פועל כמו שאמרו האפיקורוס וסיעתו הנה תסור החכמה מהדברים ולא יתכן לחקור דרך משל למה היה העין בזאת התמונה ובאלו המיניים מהלחויות וכן הענין בדבר ודבר כי לא יתכן זאת החקירה אחר שהם יניחו שזה הענין היה במקרה אך כשנודה שיש בכאן פועל הוא השם יתברך הנה זה יכין לנו הדרך להשגת החכמה אשר ביצירת הדברים הנמצאים אשר לפי השיעור שנשיג ממנה יהיה דבקותינו בשם יתברך אשר מושכל כל אלו הדברי' הוא אלו ומהמושכל אשר אלו שפע מציאותם והנה כשתפלג לחקור באלו הסבות היותר שלימות אם תהיה כוונתך תמיד לתת בו כבוד ליי' ותתפרל מפני זה למצא הסבות היותר שלימות שתוכל שירצה בהם כבוד לשם יתברך הנה זה יהיה סבה למלאת אוצרות שכלך מקנין החכמה האמתית כי בזה תתישר לעמוד לפי מה שאפשר על עומק החכמה האלהית שממה זכר דבר מאלו הדברים על מה שהם עליו הנה כשיקרה שיגיעו לך קצת רעות גופיות הנה זהו בהכרח על צד המוסר אחרי היותך מתהלך בחכמה ובתורה וזהו להסירך מקצת דעות מגונות התחלת להתישר אליהם או מפני עברך על קצת מצות התורה כי השם ית' ישגיח באוהביו להצילם מהרעות הגופיות לפי מה שביארנו בד' מספר מלחמות יי': מוסר יי' בני אל תמאס ואל תמאס. מוסר יי' כשיקרו לך קצת רעות גופיות ממנו באופן שזכרנו כי זה יהיה סבה למנוע ממך התועלת אשר בעבורו היה זה התוכחת ואל תמאס בתוכחתו כי השי' יוכיח את אשר יאהב וגו': כי את אשר יאהב. כי השם ית' יוכיח את אשר יאהב וירצה להתנהג עמו כאב את הבן שיסר אותו לטוב לו וכאשר תעשה כן יגיע לך מן התועלת מה שתספסם במעשיך וברעותיך עד שיתברר לך מה שנתיסרת לחטא בו כאמרו ויגל אזנם למוסר ויאמר כי ישובון מאון: אשרי אדם מצא חכמה. כמה מאושר האדם שימצא חכמת השם ית' בדברים לפי מה שאפשר לו והאדם שיוציא מלבו תבונה בדרכים הנזכרים במה שקדם: כי טוב סחרה. כי ההשתדלות לבקש אותה הוא טוב לאין שיעור מהשתדלות לבקשת הכסף אשר בו תועלת מה להעמדת חיי הגוף ופריה יקר מזהב: יקרה היא מפנינים וכל חפציך וגו'. הנה היא יקרה מכל המרגליות ובכלל הנה כל חפצי האדם לא ישוו בה והרצון בחפצי האדם הדברים האחרים אשר ישתוקק האדם כי כל אלו החפצים הם כאין נגדה ואפשר שישוב זה אל התורה והוא הנכון יותר וירצה כי מאושר מאד מי שימצא החכמה הנרמזת בתורה ואדם שיוציא ממנה התבונה הנרמזת בה כי הכל נרמז בתורה כמו שביארנו בביאורינו לדברי התורה: ארך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד. הנה בימין התורה יהיה אורך ימים ר"ל השגת החיים הנצחיים כי זהו פריה ולזה ייחס זה אל ימינה וזה יהיה במה שישיג בה מן החכמה והתבונה והנה על הכוונה השנית ישיג בה עושר וכבוד כי מצד ההשגחה האלהית שתדבק באדם בעבורה ימשכו לו ג"כ טובות גופיות כמו שהתבאר בתורה וביארנוהו עוד במאמר הד' מספר מלחמות יי': דרכיה דרכי נועם. הנה דרכי התורה הם דרכים שינעמו ויומתקו מאד לאדם כי לא העמיסה על האדם שום מעמס יקשה לו אבל כל מה שבה מן המצות והאזהרות הם דברים ערבים ורצויים בעצמותם לא כנימוסי הגוים שהיו מעמיסים בהם דברים קשים גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם וכל נתיבות התורה הם שלום לגוף ולנפש כמו שהתבאר מדבריכו בדברי התורה כי כלם ייסירו אל בריאות הגוף ובריאות הנפש הנה התורה היא עץ חיים לאשר הם מחזיקי' בה לשמור ולעשו' ולחקור בעניניה ובאופן החכמ' אשר ייסירו אליה וקומכי התורה שמחזיקי' אותה לעמוד על הסבות בדבריה הוא מאושר כי מזה הצד יתיישר לעמוד על כוונותיה לא שיקל בעניניה ויעבור בהם כעברו על ספרי קורות הימים אשר יצודו אים לאים אך יחקור על כל פנים לתמוך אותה כדי שיעמוד על כוונותיה כאילו תאמר שיעמיק לעמוד על דבר דבר ממנה למה היה בתאר כך ולמה נסמך זה המאמ' לזה המאמ' כי בזה האופן ימצא בה ויפיק ממנה תבונה לפי שעבת החכמה והתבונה והדעת בתאר עתה אי זה דבר מהם ומפני מה ראוי לשבחם ואמר יי' בחכמה וגו':

ביאור

ה׳ בחכמה יסד ארץ · ספר מעלתה שבה נברא העולם העליון ׃ בדעתו תהומות נבקעו · להשקות בהם חיה ועוף ׃ אל ילוזו · הכבוד תלונכה כי על התושיה והמזמה ידבר כמו ויחמו הצאן ׃ אז · לא תגוף · פועל יוצא והענין שלא תשימהו כאבן נגף כאשר תלמד התושיה ׃ אל תמנע טוב מבעליו · העני פה מבעל הטוב ׃

ביאור המלות בכסלך · בתקותך ׃ נלוז · הוא הטועה מהדרך הראויה ׃ כבוד · מרים קלון · הקלון מסיר אותם או ירבה בו מכל אחד מהכסילים מרים ומגביה הקלון עליו מצד סכלותו ׃ ביאור הדברים ה׳ בחכמה יסד ארץ · ואמר כי בחכמה יסד הש״י הארץ וזה היסוד הוא מה שהטרים ושם בטבע

תהומות ד׳ מ״ל דמ״ל וסימ׳ נמס׳ בתילים סימן ל״ג ועיין בסדר בשלח בפסו׳ תהומות יכסיומו ׃ ירעפו ג׳ וסימ׳ נאות מדבר · ושחקים ירעפו טל · ירעפו עלי אדם רב ׃ ויהיו ״א רפין וסימ׳ נמסר בסדר ויקחו לי תרומה ׃ תגוף ל׳ מ״ל אז תלך לבטח ושארא כלהון חס ׃ וערבה ב׳ וסי׳ וערבה לי״י מנחת יהודה וירושלם · ושכבת וערבה שנתך ׃ ומשאת ל׳ מפחד

יְהוָה בְּחָכְמָה יָסַד־אָרֶץ כּוֹנֵן שָׁמַיִם בִּתְבוּנָה׃ בְּדַעְתּוֹ תְּהוֹמוֹת נִבְקָעוּ וּשְׁחָקִים יִרְעֲפוּ־טָל׃ בְּנִי אַל־יָלֻזוּ מֵעֵינֶיךָ נְצֹר תֻּשִׁיָּה וּמְזִמָּה׃ וְיִהְיוּ חַיִּים לְנַפְשֶׁךָ וְחֵן לְגַרְגְּרֹתֶיךָ׃ אָז תֵּלֵךְ לָבֶטַח דַּרְכֶּךָ וְרַגְלְךָ לֹא תִגּוֹף׃ אִם־תִּשְׁכַּב לֹא־תִפְחָד וְשָׁכַבְתָּ וְעָרְבָה שְׁנָתֶךָ׃ אַל־תִּירָא מִפַּחַד פִּתְאֹם וּמִשֹּׁאַת רְשָׁעִים כִּי תָבֹא׃ כִּי־יְהוָה יִהְיֶה בְכִסְלֶךָ וְשָׁמַר רַגְלְךָ מִלָּכֶד׃ אַל־תִּמְנַע־טוֹב מִבְּעָלָיו בִּהְיוֹת לְאֵל יָדֶיךָ לַעֲשׂוֹת׃ אַל־תֹּאמַר לְרֵעֶיךָ לֵךְ וָשׁוּב וּמָחָר אֶתֵּן וְיֵשׁ אִתָּךְ׃ אַל־תַּחֲרֹשׁ עַל־רֵעֲךָ רָעָה וְהוּא־יוֹשֵׁב לָבֶטַח אִתָּךְ׃ אַל־תָּרוֹב עִם־אָדָם חִנָּם אִם־לֹא גְמָלְךָ רָעָה׃ אַל־תְּקַנֵּא בְּאִישׁ חָמָס וְאַל־תִּבְחַר בְּכָל־דְּרָכָיו׃ כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה נָלוֹז וְאֶת־יְשָׁרִים סוֹדוֹ׃ מְאֵרַת יְהוָה בְּבֵית רָשָׁע וּנְוֵה צַדִּיקִים יְבָרֵךְ׃ אִם־לַלֵּצִים הוּא־יָלִיץ וְלַעֲנָיִים יִתֶּן־חֵן׃ כָּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ וּכְסִילִים מֵרִים קָלוֹן׃

ג׳ מ״ל · ג׳ · ל׳ וחס׳ · י״א׳ סימן · ל׳ מ״ל · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ידך ק׳ · לרעך ו׳ ק׳ · ב׳ כתרי׳ ל״ס׳ לא תחל׳ בסור׳ · ב׳ מ״ל בכל׳ · תריב ק׳ · ל׳ · לוחד מאירת עינים · ל׳ · ל׳ · ולענוים י״ג׳ ק׳

אֱלָהָא בְּחָכְמְתָא שָׁתִית אַסִיָּה דְאַרְעָא וְאַתְקִין שְׁמַיָּא בְּבִיוּנְתָא׃ בְּדַעְתֵּיהּ תְּהוֹמֵי אִיתְבְּזִיעוּ וּשְׁמַיָּא צָעֵי דְמַטְלָא׃ בְּרִי לָא נֵזֵל בְּעֵינָךְ נְטַר מַדְּעָא וְתַרְעִיתָא׃ וְיֶהֱוֹן חַיֵּי לְנַפְשָׁךְ וְחִסְדָּא לְצַוְּרָךְ׃ הֵידֵין תֵּיזֵל בְּסַבְרָא בְּאָרְחָתָךְ וְרִיגְלָךְ לָא תִיתְקַל׃ אִם תִּשְׁכּוֹב וְתִידְמוּךְ וְלָא תִידְחַל וְתִשְׁכַּב וְתִבְסַם שִׁנְתָךְ׃ לָא תִּרְחַל מִן דַּחֲלַיָּא וּמִן שֶׁלְיָא וּמִן חַיְסָא דְרַשִׁיעֵי כַּד יֵיתֵי׃ מְטוּל דֶּאֱלָהָא יְהֵי בְּסַעְדָךְ וְיִנְטַר רִיגְלָךְ וְלָא תִתְצִיד׃ לָא תִיתְכְּלֵי לְמֶעְבַּד שַׁפִּיר כַּד אִית חֵילָא בִּידָךְ לְמֶעְבַּד׃ לָא תֵימַר לְחַבְרָךְ אֵיזֵל וְתוּב וּלְמָחָר אֶתֵּן וְאִית גַּבָּךְ׃ לָא תַחֲשֵׁב עַל חַבְרָךְ בִּישְׁתָא וְהוּא יָתֵיב עִמָּךְ בְּשַׁלְוָה׃ לָא תִינְצֵי עִם בַּר נָשָׁא מַגָּן אִם לָא עֲבַד לָךְ בִּישָׁא׃ לָא תִיטַּן בְּגַבְרָא חֲטוֹפָא וְלָא תִצְבֵּי בְּכֻלְהוֹן אָרְחָתֵיהּ׃ מְטוּל דִּמְרַחַק עַוְתָא מִן קֳדָם יְיָ וְעִם תְּרִיצַיָּא שׁוּעִיתֵיהּ׃ לְוָטְתָא דֶּאֱלָהָא בְּבָתֵּיהוֹן דְּרַשִׁיעֵי וּמַעֲמַרְהוֹן דְּצַדִּיקֵי יְבָרֵךְ׃ וּלְמַמִּיקְנֵי נִסְחוּף וּלְעַנְוָנֵי יִתֵּן חִסְדָּא׃ יְקָרָא דְחַכִּימֵי נִסְּחַן וְסַכְלֵי נְקַבְּלָה צַעֲרָא׃

פתאום · והוא מן שיטה חדא דמשמש ומש בריש׳ וכל חד לית דכו׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבתא כסד במערכת אות המ״ם וזה תמצא בשיטה דמשמשת ומ בריש׳ ומשמשת בא״ב ׃ ומחר ו׳ וסימ׳ וקדשתם היום ומחר וכבסו · ומחר אל כל עדת יש׳ יקצוף · ומחר אתה ובניך עמי · שב בזה גם היום ומחר אשלחך · ומחר אתן ויש אתך · ומחר אעשה כדבר המלך ׃ בבית רשע חד מן ה׳ זוגין חד בית וחד בבית וסי׳ בירמיה סימ׳ ל״ז ׃ ולעניים ה׳ כתיב עניים וקרי׳ ענוים וסי׳ נמס׳ בתילים סימ׳ ט׳ ע״ש ׃ מרים ג׳ וסימ׳ כל מרים תרומת כסף · כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים · ארך אפים רב תבונה וא׳ כבדי ומרים ראשי · וסימני׳ בלשון ארמי כספא אשטי חכימיא וראשיא ׃

שמעו בנים מוסר· השם יתברך שהוא אביכם והנה זה המוסר הוא תורתו שנתן לישראל והקשיבו ושמעו אותה כדי שתדעו בינה כי הוא יוסיף אתכם אל הבינה כמו שזכרנו ר״ל כי התורה תישיר בהרבה מדבריה לידיעת הבינה כמו שביארנו בביאורנו לדברי התורה: כי לקח טוב· כי כבר נתתי לכם קנין טוב אל תעזבו את התורה שנתתי לכם הנה אלה דברי השי״ת ר״ל שאמרם בלשון כאילו השי״ת ידבר ואח״כ אמר שלמה· כי בן הייתי לאבי הנה הייתי בן לאבי ורמז בזה לעם ישראל שהוא בן לשי״ת היותו נער ורך כשאמר לו השי״ת אלו הדברים והייתי אז יחיד לפני אמי כי אומה אחרת לא קבלה התורה זולתי וזה היה בעת קטנותי בהיותי ממצרים כי במעט זמן העתיקני השי״ת לאמונתו ולזאת הסבה אמר ג״כ לפי הנמשל הנביא זכרתי לך חסד נעוריך ואמר לפני אמי לפי המשל והוא ג״כ לפי הנמשל רמז אל השכל הפועל אמר באמצעותו השפיע השי״ת התורה לישראל ובאמצעותו הגיעה הנבואה: וירני· אז השי״ת ואמר לי לבך יתמוך דברי ושמור אותם בחקרו כראוי על כוונת מצות התורה כי בזה יגלה מה שיש מהשלימות והחכמה הנפלאה בדברי התורה· שמור בלבך דברי מצותי ותשיג בזה החיים האמתיי׳ אשר אין עמם מות: קנה חכמה· בהם תקנה החכמה ותקנה בינה· אל תשכח דבר מדברי ואל תטה כלל מאמרי פי כי בזה האופן עם רוב השקידה והחקירה יגלו לך הרבה מכוונו׳ התור׳: אל תעזבה· אל תעזוב התורה ואם תהיה נזהר מזה היא תשמרך מכל רע מצד מה שימשך לך בסבת׳ מההשגחה האלהית אהוב את התורה והיא תנצרכה וזה שאהבתך אותה יסבב שתבקש סבות ראויות לדבר דבר מדבריה ובזה האופן תעמוד על קצת כוונותיה: ראשית· בראשי׳ החכמה שתקנה מהתורה תקנה חכמה וזה יגיע לך ממנה בזולת עמל רב אך בקנין הבינה תצטרך להעזר בה בכל קנינך שתקנה ממנה וכלם יישירוך אל העמידה עליה והנה אמ׳ זה כי קנין החכמה מגיע מדברים עצמיים לה והם ראשית החכמה ולא כן ענין הבינה כמו שזכרנו: סלסלה· דרוך וסלול תמיד במסלול התורה והיא תתן לך כבוד כי תדבק בה ותתן לראשך כתר יחובר בו לך חן ותתן לך עטרת תפארת והנה אמר זה כי מצד השקידה בתורה ובכוונותיה יגיע לאדם הרוממות והכבוד ואם אין זה המכוון בה אך הטוב המכוון בה הוא החיים הנצחיים וכבר זכרנו ראשונה באמרו שמור מצותי וחיה אמר כאילו ידבר השי״ת: שמע בני וקח אמרי· והם ספורי התורה· וירבו לך שנות חיים כי הם מישירים אחר לשלימו׳ המדות ולשלימות המושכלות כמו שביארנו שם או ידבר בזה שלמה וצוה לקחת אמריו שיצוה עליהם: בדרך חכמה הוריתיך· ללכת בדרך חכמה ובדרכי יושר והוא מה שהזהרתיך ללכת בדרכי התורה ולחקור בה מחקר הראוי ואם תעשה כן תהיה נעזר בשם יתברך באופן שיכוונו מחשבותיך ויסלימו חפציך במה שתרצה לעשותו: בלכתך לא יצר צעדך· הנה בלכתך לעשות דבר מה לא יצר צעדך מלפסוע ולהסלים הדרך וגם אם תרוץ בדרכך לא תכשל באבן נגף וצור מכשול: החזק במוסר· התורה אל תרף ממנו נצור התורה בלבך כי היא בעצמה היא חייך הנצחיים במה שנכלל בכוונותיה מהחכמה והבינה: בארח רשעים אל תבא· אל תבא ואל תהלך בדרך אנשים רעים: פרעהו אל תעבר בו· אם תוכל בטל והשבית הדרך ההוא רוצה לומר שתפרע דרך הרשעים בדרך שלא ישלימו הרע אל תעבור להסכים עמם ואם לא תוכל לבטלו נטה מעליו ועבור ויצא מהרשעים רשע וידך לא תהיה עמם וזה כי הרשעים הם חפצים לעשות רע כל כך עד שכאשר התהלכו בדרך ובמנהג אחד לא יוקיצו שנית להתהלך בו אם לא היה בדרך ההוא רעה והשחתה: כי לא ישנו אם לא ירעו· גם לא יוכלו לישן בלילה אם לא עשו רע להכשיל האנשים: כי לחמו לחם רשע· מאכלם ומשתיהם יהיו כלם רשע וחמס כי הרשע נותן שנת לעיניהם לרוב שמחתם בו גם לא יצטרכו למזון אחר מרוב התענגם בו: וארח צדיקים· הנה זה דרך הצדיקים הוא כאור נוגה השחר שהולך אורו ומתחזק עד נכון היום והוא עד חצי היום כי אז האור והיום בשלימותו ובתקפו: דרך רשעים כאפלה· ואולם דרך הרשעים כאפילה שלא יראו בו ולא יוכלו להתיישר אל התכלית שכוונו אליו ולזה יכשלו בהליכתם ולא ידעו במה יכשלו כי אינם רואים אור כלל ואמנם אמר זה כי דרך צדיקי׳ בלכתם לעשות דבר מה יהיה בו האור להצילם מהמכשולות והמונעים ולהישירם ללכת אל התכלית שכוונו אליו כי הם נעזרים בכל זה בשם יתברך ואמנם דרך הרשעים שיכוונו בו עשיית הרע הוא בהפך זה כי השם יתברך מפר מחשבותיהם פעמים רבות ולא יעשו הרע אשר יזמו לעשותו כמו שזכרנו בספר איוב: בני

אבן עזרא

שמעו בנים· אחר שהזהיר בנו הוכיח בנים אחרים שישמעו מוסר אביהם אף על פי שהם רכי׳ לא בהם כחשב כתוכי: אל תעזבה· החכמה כי היא תשמרך תצרה: ראשית חכמה קנה חכמה· בתקנת הונך ואם לא תוכל לדעתה תן כל הונך: סלסלה· הגביהה ורוממה מן סולם לכוכב· תכבדך תשימך במעלת ה הכבוד· כי תחבקנה ללמוד אותה תמיד: תמגנך· מן מגן צריך: בדרך חכמה· בעבור דרך חכמה שתלמדה: בלכתך· כאשר תלך בדרך החכמה: נצרה· ראוי להיות בפתח ו והה״א כנוי לחכמה הנזכרת למעלה ג בדרך החכמ׳ והטעם החזק במוסר שיסרתיך ללכת בה: פרעהו· מן ותפרעו כל עצתי מן לפרוע מטה. סור: וארח צדיקים· חסר והנכון אור ארח צדיקים: בני

לפני ב׳ סבירין לבני וקרי׳ לפני וסימ׳ לפני אפרים ומנשה עוררה· רך ויחיד לפני אמי· ויאמר לי ח׳ דסמיכי וסימ׳ ויאמר לי הנך הרה דמנוח· ויאמר לי מי אתה ואומר אליו עמלקי· ויאמר לי עבדי אתה יש׳· ויאמר לי שלמה בנך· ויאמר לי יתמוך דברי· מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה· על מה זה אתה מבקש· והשגל יושבת אצלו: אהבה ל׳ ותצרך

שִׁמְעוּ בָנִים מוּסַר אָב וְהַקְשִׁיבוּ לָדַעַת בִּינָה׃ כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל־תַּעֲזֹבוּ׃ כִּי־בֵן הָיִיתִי לְאָבִי רַךְ וְיָחִיד לִפְנֵי אִמִּי׃ וַיֹּרֵנִי וַיֹּאמֶר לִי יִתְמָךְ־דְּבָרַי לִבֶּךָ שְׁמֹר מִצְוֹתַי וֶחְיֵה׃ קְנֵה חָכְמָה קְנֵה בִינָה אַל־תִּשְׁכַּח וְאַל־תֵּט מֵאִמְרֵי־פִי׃ אַל־תַּעַזְבֶהָ וְתִשְׁמְרֶךָּ אֱהָבֶהָ וְתִצְּרֶךָּ׃ רֵאשִׁית חָכְמָה קְנֵה חָכְמָה וּבְכָל־קִנְיָנְךָ קְנֵה בִינָה׃ סַלְסְלֶהָ וּתְרוֹמְמֶךָּ תְּכַבֵּדְךָ כִּי תְחַבְּקֶנָּה׃ תִּתֵּן לְרֹאשְׁךָ לִוְיַת־חֵן עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת תְּמַגְּנֶךָּ׃ שְׁמַע בְּנִי וְקַח אֲמָרָי וְיִרְבּוּ לְךָ שְׁנוֹת חַיִּים׃ בְּדֶרֶךְ חָכְמָה הֹרֵתִיךָ הִדְרַכְתִּיךָ בְּמַעְגְּלֵי־יֹשֶׁר׃ בְּלֶכְתְּךָ לֹא־יֵצַר צַעֲדֶךָ וְאִם־תָּרוּץ לֹא תִכָּשֵׁל׃ הַחֲזֵק בַּמּוּסָר אַל־תֶּרֶף נִצְּרֶהָ כִּי־הִיא חַיֶּיךָ׃ בְּאֹרַח רְשָׁעִים אַל־תָּבֹא וְאַל־תְּאַשֵּׁר בְּדֶרֶךְ רָעִים׃ פְּרָעֵהוּ אַל־תַּעֲבָר־בּוֹ שְׂטֵה מֵעָלָיו וַעֲבוֹר׃ כִּי לֹא יִשְׁנוּ אִם־לֹא יָרֵעוּ וְנִגְזְלָה שְׁנָתָם אִם־לֹא יַכְשׁוֹלוּ׃ כִּי לָחֲמוּ לֶחֶם רֶשַׁע וְיֵין חֲמָסִים יִשְׁתּוּ׃ וְאֹרַח צַדִּיקִים כְּאוֹר נֹגַהּ הוֹלֵךְ וָאוֹר עַד־נְכוֹן הַיּוֹם׃ דֶּרֶךְ רְשָׁעִים כָּאֲפֵלָה לֹא יָדְעוּ בַּמֶּה יִכָּשֵׁלוּ׃

שְׁמַעוּ בְנַיָּא מַרְדּוּתָא דְאַב וְאַצִיתוּ לְמִדַּע בִּיוּנָא׃ מְטוּל דְּיוּלְפָנָא טָבָא יְהָבִית לְכוֹן וְנִמוּסַי לָא תִשְׁבְּקוּן׃ מְטוּל דִּבְרָא הֲוֵית לְאַבָּא מְפַנַּק וִיחִידָא קֳדָם אִמִּי׃ וְאַלְפַן לִי וַאֲמַר לִי יְקַמֵּט מִלּוֹי לִבָּךְ נְטַר פִּיקוּדַיי וְחָיֵה׃ קְנֵה חָכְמְתָא קְנֵה בִּיוּנָא וְלָא תִנְשֵׁי וְלָא תִסְטֵי מִן מַאֲמְרֵיהּ דְּפוּמֵיהּ׃ וְלָא תִשְׁבְּקִיהּ וְתִנְטְרָךְ רַחֲמָהּ דְּתְחַשּׁוּגְבָךְ׃ רֵישׁ חָכְמְתָא קְנֵי חָכְמְתָא וּבְכָל קִנְיָנָךְ קְנֵה בִּיוּנָה׃ חַבִּיבְיָהּ דִּי תְרוֹמְמָךְ וְחַבְּקִיהּ דְּתִיקְּרָךְ׃ וְתְשִׂים בְּרֵישָׁךְ יְאוּתָא דְּחִסְדָא כְּלִילָא וְשִׁבְהוּרָא עֲלָךְ׃ שְׁמַע בְּרִי וְקַבֵּל מִנִּי וְנִפְגְּיוֹן שְׁנַיָּא דְּחַיָּיךְ׃ אֳרְחָת דְּחָכְמְתָ אַלִּיפְתָּךְ וְהַלֵּכִיתָךְ בִּשְׁבִילֵי תְרִיצֵי׃ כַּד תֵּיזֵיל לָא תִטְעוּק אֳרְחָךְ וְאִין תִּרְהַט לָא תִיתְקַל׃ תִּתְחַזַּק בְּמַרְדּוּתָא וְלָא תִרְפֵּא נְטַרְיָהּ מְטוּל דְּהִיא חַיָּיךְ׃ בְּאָרְחָא דְּרַשִּׁיעֵי לָא תֵיזִיל וְלָא תֵיתַן בְּאָרְחָא דְּבִישִׁין׃ אָרֵישׁ וְלָא תֶעֱבַר עִמְּהוֹן סְטֵי וַעֲבַר מִנְּהוֹן׃ לָא דָּמְכִין עַד מָה דְּמַבְאֲשִׁין וּפָרְדָא שֵׁינַתְהוֹן עַד מָה דְּעָבְדִין תִּיקְלָא׃ דְּמֵיכַלְתְּהוֹן מֵיכַלְתָּא דְּרַשִּׁיעֵי וְחַמְרָא דְּחָטוֹפַיָּא שָׁתְיָין׃ וְאָרְחָא דְּצַדִּיקֵי כִּנְהוֹרָא דְּמַזְהַר וְאָזִיל נָהֲרֵיהּ עַד מָה דְּתַתְקִין יוֹמָא׃ וְאָרְחָ דְּרַשִּׁיעֵי חֲבִירָא וְלָא יָדְעִין כְּמָנָא מִתְתַּקְלִין׃

ל׳ אל תעזבה ל׳ סלסלה ל׳ ותרוממך ל׳ תכבדך ל׳ תחבקנה ל׳ אשקנה ל׳ אחטנה ל׳ תשכונה ל׳: וקח י״ג וסימ׳ נמסר בסדר ויקח קרח: וירבו חד מן כ״ח מלין נסבין ו׳ ברישׁ תיבות׳ רפין וכל חד וחד לית דכות׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבת׳ במערב׳ אות הוי״ו בסו״ר: תרוץ ל׳ וא׳ תרוץ דאבה ואינון מן א״ב מן חד וחד חד ד׳ וחד ד״ש וסימ׳ נמסר במסר׳ רבת׳ במערב׳ אות הדל״ת בסו״ר: אל תרף ג׳ וסימ׳ החזק במוסר אל תרף· אל תרף ידך מעבדיך דיהושע· מעשי ידיך אל תרף: רשע י״ז וסי׳ נמס׳ בספר מיכה סימ׳ ו׳: חמסים ד׳ וסימ׳ מאיש חמסים תצילני דשמואל· מאיש חמסים תנצרי דחלצני· וחברו דבתריה דשמרני׳· ויין חמסים ישתו:

בני לדברי הקשיבה לאמרי הט אזנך. אל ילוזו מעיניך. אל יסורו מעיניך שמרם תמיד בתוך לבבך: כי חיים הם למוצאיהם. כי אלו הדברים אשר אני אומר לך הם בעצמם חיים למי שימצאם ויעמוד על כוונתם והם עם זה מרפא לכל בשרו להסיר ממנו חולי המדות הפחותות והנה אמר זה כי זה הספר בכללו מיוסד לשלימות המושכלות ולשלימות המדות: מכל משמר נצור לבך. והוא השכל ר"ל שמרהו שלא יהיה נאסר במאסר הנפש המתאוה באופן שתמנעהו מעשות פעולתו המיוחדת לו גם שמרהו שלא יהיה נאסר במאסר שאר הכחות המשיגות במה שימנעו פעולתו. כי ממנו. מהשכל תוצאות חיים ואם לא יבלבלו הכחות האחרים פעולתו הנה תשיג ארחות חיים ממנו ובעבור שלא יהיה שכלך נאסר בסוס מאסר ימנעהו מן ההשגה הסר ממך הדברי הכוזבי בדעות אשר יאסרו שכלך במאסרם והמשל כי הדעות הכוזבות כשיקבלם האדם בענין ההתחלפות ישימו שכלו נאסר במה שלא ההתחלפות ההן שלא יוכל לחקור בהן מחקר ראוי כי הטעות אשר בשרש וההתחלה יאסור אותו ויכר בעדו ממצות האמת: עיניך לנוכח יביטו. עיניך יביטו אל היושר והאמת ולא יעקך מעיך. ועפעפיך ייושירו נגדך להשים אזנך בעצם הדבר המבוקש העיון בו: פלס מעגל רגלך. ישר מעגל רגלך לקחת הסדרים והדרכים המוליכים אל הדרוש אשר תחקור בו וזה יהיה סבה שיכונו כל דרכיך בעיון: אל תט ימין ושמאל. אל תט בדרכיך מן האמת כלל לצד מהצדדים הסר רגלך מרעת כפשר אשר יקרה מפני טעות הכח הדמיוני או מפני זולתו מהסבות: בני לחכמתי הקשיבה לתבונתי הט אזנך. בני הקשיבה לחכמתי והט אזנך לתבונתי: לשמור מזמות. לשמור המחשבות. הישירוך למצא התבונה והדעת שהיטיר למצוא החכמה ינצורו שפתיך כדי שיהיה עמך תמיד האמת באלו הדברים בשבותיו ובדרכיו ואמנם צויתך על זה. כי נופת תטופנה שפתי האשה הזרה והיא הכח הדמיוני. תטופנה. דבר ידמה שהוא מתוק כנפת וחכה. אמר בו תטעם הדברים ידמה היותו ערב מאד וחלק יותר משמן: ואחריתה מרה כלענה. ואחריתה תמצא מרה כמו הלענה וחדה וחותכת כמו חרב בעל פיות שחותך ומשחית מכל צדדיו: רגליה. יורדות אל מות והשחתה וצעדיה הם תומכים ומחזיקים המות ר"ל שהם עוזרים להביא המות באופן נפלא ובזה הם כאילו סומכים ידי המות ומחזיקים אותה על החיים: אורח חיים פן תפלס. האם תחשוב שיהיה תקוה שתפלס ארח חיים ותיסר אליו הנה באמת אין תקוה בזה כי מעגלותיה נעו וסרו מדרך החיים ולא תוכל לדעת אותן והנה אמ' זה לפי שהמדמה הע"פ שהוא עוזר עזר מה אל השכל כמו שהתבאר במקומו הנה בציורו יטעה מאד בעמוקות החכמה והתבונה והטעות שיקרה ממנו בשרשים הגדולים וההתחלות יהיה סבה להרחיק האדם מאד משלימותו ולהתיר לו לעזוב החכמה ולהתענג בתאוות ולזאת הסבה יעריבו מאד דבריו אל האדם כמו שזכר וזה מבואר במעט עיון למעיין בזה הספר כי דברינו בו הם למי שנפלס בפלוסופיא ורוה דברינו בספר מ"י ולפשר שירמוז באשה זרה אל הנפש המתאוה ויקשור הענין אל מ"ש לשמור מזמות ודעת וגו' שהוא יזהירהו לידבק תמיד בחכמה ובתבונה באופן שתערב בו כל כך עד שלא יפותה בשפתי הזרה המפתה להמשך אל התאוו' אשר יגיעם הרע שזכר והנה זה הביאור השני הוא הנכון יותר: הרחק מעליה דרכך. הרחק דרכך מעל האשה הזרה שקדם זכרה ואל תקרב אל פתח ביתה ר"ל שלא תמשך אל התאוות: פן תתן לאחרים הודך. פן תתן ההוד הנתון לך לקנות השלימות לאחרים ולא יהיה לך תועלת בו אבל יהיה בו השתמשות לעסו' תחבולות להשיג התאוות. ושנותיך שהיה ראוי שתשתמש בהם לקנו' קנין השלימות אשר הוא חייך תתן אל זה הכח האכזרי שימיתך באכזריות וישבעו הכחות הזרים לאדם במה שהוא אדם כחך ועמלך ויגיעך יהיה בבית נכרי ר"ל שהכח השכלי הנתון לך לעמל בקנין השלימות האנושי ישבעו אלו הזרים מכחו ויגיעו כי כל כחו ויגיעו יהיה בעבודתם ובהמצאת התחבולות אל שישיגו מבוקשם: ונהמת. והנה בסוף שכלות בשרך בעת הזקנה אז תזעק ותתאונן: ואמרת איך שנאתי מוסר. התורה ומאס לבי תוכחת התורה: ולא שמעתי בקול מורי. להרחיק אלו התאוות ולא הטיתי אזני למלמדי: ולא

אזניך ט' חסרים וסימ' נמסר לעיל בספרא ריש סימן ב': תוצאות חיים ל' מל' דמל' וג' כתיב תוצאת וסי' בסדר מסעי עיין שם: יישירו ד' חס' בליש' וסימ' ואשלחך בשמחה ובשרים בתף. והשבתי המון שריך וזמרת. ועפעפיך יישרו נגדך. ושר בשרים על לב רע: נפת תטפנה ב' וסימ' שפתותיך כלה. שפתי זרה: חכה ב' חד מפיק ה' וחד רפי וסימ' ואליהו

בְּנִי לְחָכְמָתִי הַקְשִׁיבָה לִתְבוּנָתִי הַט־אָזְנֶךָ:
[first verse line:] בְּנִי לְדִבְרֵי הַקְשִׁיבָה לַאֲמָרַי הַט־אָזְנֶךָ: אַל־יַלִּיזוּ מֵעֵינֶיךָ שָׁמְרֵם בְּתוֹךְ לְבָבֶךָ: כִּי־חַיִּים הֵם לְמֹצְאֵיהֶם וּלְכָל־בְּשָׂרוֹ מַרְפֵּא: מִכָּל־מִשְׁמָר נְצֹר לִבֶּךָ כִּי מִמֶּנּוּ תּוֹצְאוֹת חַיִּים: הָסֵר מִמְּךָ עִקְּשׁוּת פֶּה וּלְזוּת שְׂפָתַיִם הַרְחֵק מִמֶּךָּ: עֵינֶיךָ לְנֹכַח יַבִּיטוּ וְעַפְעַפֶּיךָ יַיְשִׁרוּ נֶגְדֶּךָ: פַּלֵּס מַעְגַּל רַגְלֶךָ וְכָל־דְּרָכֶיךָ יִכֹּנוּ: אַל־תֵּט־יָמִין וּשְׂמֹאול הָסֵר רַגְלְךָ מֵרָע:

בְּנִי לְחָכְמָתִי הַקְשִׁיבָה לִתְבוּנָתִי הַט־אָזְנֶךָ: לִשְׁמֹר מְזִמּוֹת וְדַעַת שְׂפָתֶיךָ יִנְצֹרוּ: כִּי נֹפֶת תִּטֹּפְנָה שִׂפְתֵי זָרָה וְחָלָק מִשֶּׁמֶן חִכָּהּ: וְאַחֲרִיתָהּ מָרָה כַלַּעֲנָה חַדָּה כְּחֶרֶב פִּיּוֹת: רַגְלֶיהָ יֹרְדוֹת מָוֶת שְׁאוֹל צְעָדֶיהָ יִתְמֹכוּ: אֹרַח חַיִּים פֶּן־תְּפַלֵּס נָעוּ מַעְגְּלֹתֶיהָ לֹא תֵדָע:

וְעַתָּה בָנִים שִׁמְעוּ־לִי וְאַל־תָּסוּרוּ מֵאִמְרֵי־פִי: הַרְחֵק מֵעָלֶיהָ דַרְכֶּךָ וְאַל־תִּקְרַב אֶל־פֶּתַח בֵּיתָהּ: פֶּן־תִּתֵּן לַאֲחֵרִים הוֹדֶךָ וּשְׁנֹתֶיךָ לְאַכְזָרִי: פֶּן־יִשְׂבְּעוּ זָרִים כֹּחֶךָ וַעֲצָבֶיךָ בְּבֵית נָכְרִי: וְנָהַמְתָּ בְאַחֲרִיתֶךָ בִּכְלוֹת בְּשָׂרְךָ וּשְׁאֵרֶךָ: וְאָמַרְתָּ אֵיךְ שָׂנֵאתִי מוּסָר וְתוֹכַחַת נָאַץ לִבִּי: וְלֹא־שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל מוֹרָי וְלִמְלַמְּדַי לֹא־הִטִּיתִי אָזְנִי:

ט' חס' ל' · ל' ומ' · ל' מ' · ל' · ל' חס' בליש' · ה · ט' חס' · ל' · ל' · ה' · ג' · ל' · ל' · ל' · ב' יתר מ' ל' ה' · ל' · ל' וחד בכלות כותי · ג' לך בכו' · ל' וחד לא כמעתי · ל' ומ' ל'

בְּרִי לְמִלַּי אַצִּית וּלְמַאֲמְרַי צְלֵי אוּדְנָךְ: לָא נִיזְלָן בְּעַיְנָךְ נַטְרִינוּן בְּגַוֵּיהּ דְּלִיבָּךְ: מְטוּל דְּחַיֵּי אִינוּן לְמַאן דְּמַשְׁכַּח לְהוֹן לְכוּלָּא בִּישְׂרֵיהּ מַאְסֵי: מִכָּל זִיהוּרָא נְטַר לִבָּךְ מְטוּל דְּמִינֵּיהּ הוּא מַפְקָנָא דְּחַיֵּי: אַעְבַּר מִינָךְ עִיקוּמָא דְּפוּמָא וְעָתָא דְּשִׂפְוָתָא אַרְחֵיק מִנָּךְ: עַיְנָךְ בִּתְרִיצוּתָא נָאוּרָן וְתִמְרַיךְ נִתְרְצוּן לְקוּבְלָךְ: אַעְבַּר רִגְלָךְ מִשְׁבִילֵי בִּישֵׁי וְכֻלְּהוֹן אָרְחָתָךְ מְתַקְּנָן: לָא תִסְטֵי לִימִינָא וְלִשְׂמָאלָא אַעְבַּר רִיגְלָךְ מִן בִּישְׁתָא: בְּרִי לְחָכְמְתִי צִית לְבִיוּנִי צְלֵי אֶדְנָךְ: דְּתִזְדַּהַר בְּתַרְעִיתָא וְדַעְתָּא שִׂפְוָתָךְ נִינְטְרָן: מְטוּל דְּכַבְרֵיתָא מְנַטְפָן שִׂפְוָתָא דְּנוּכְרֵיתָא וּשְׁעִיעַ מִן מִשְׁחָא חִיכָּהּ: וְאַחֲרַיְתָא מְרִירָא הֵיךְ גִּירְרָא חֲרִיפָא מִן סַיְפָא דְּתְרֵין פּוּמִין: רַגְלָהּ נָחְתָן לְמוֹתָא שְׁיוֹל הַלְכָתָהּ מְסַמְכָא: בְּאָרְחָא דְּחַיֵּי לָא דְּרָכָא מְטַלְטְלִין שְׁבִילָהָא וְלָא יָדְעָה: וְהַשְׁתָּא בְּנַיָּא שְׁמָעוּן לִי וְלָא תִסְטוּן מִן מֵימְרֵיהּ דְּפוּמִי: אַרְחֵיק מִנָּהּ אָרְחָךְ וְלָא תִקְרִיב לְתַרְעָא דְּבֵיתָא: דְּלָא תִתֵּן לְאַחְרָנֵי חֵילָךְ וּשְׁנַיָּךְ לְנוּכְרָאִין: דְּלָא נִשְׂבְּעוּן נוּכְרָאֵי חֵילָךְ וְלִיעוּתָךְ תֵּעִיל לְבֵיתָא וְאַחְרָינֵי: וְתִנְהוּם בְּסוֹפָךְ עַד מָה דִּיגַּמַר בִּישְׂרָךְ וְגוּשְׁמָךְ: וְתֵימַר הֵיכְנָא סָנֵית מַרְדוּתָא וּמַכְסְנוּתָא אַסְלֵי לִבִּי: וְלָא שְׁמַעִית קָלָא דְּמַרְוָתַי וְלִמְלַפָּנַי לָא צַלִּית אֶדְנַי:

אבן עזרא

בני לדברי: מכל משמר. הם מצות לא תעשה שהאדם ראוי לשמר מהם פ"א יותר מכל משמר נצור לבך מלהרהר רעי' כי ממנו תוצאות חיים והוא כמלך בגוף: ויישירו. יבחרו הדרך הישרה: פלס. במאזני המחשב' וראה אי זה דרך טוב. וכל דרכיך יכונו כאשר תפלסם: אל תט. מהמעגל אשר תבחר. הסר רגלך מרע מדרך רע שלא תבחר בו: בני לחכמתי: לשמור מזמות. שתשמור המזימות בלבך. ינצורו בעסק הלמוד: רגליה. יורדות למות ולשאול יורדות כצעדיה אשר יתמכוה. תי"ו תפלס ותי"ו תדע לנוכח המוזהר. והוא בני לחכמתי הקשיב'. נעו מעגלותיה חסר וכן הוא נעו רגלי מעגלותיה או המעגלו' הם ינועו על דרך משל כאילו הם נעות ומניעו' הזרה. ופי' ראשון נכון וכן הפי' ארח שתשים בו חיים אולי תפלס ותבחרהו נעו מעגלותיה והטע' הורדתיה לשאו' פתאום ולא תרגיש אתה עד רדתה שמא תוסר אתה ותפלס אורח חיים. פ"א במקום שתפלס אורח חיי' נעו מעגלותיה והיא לא תדע: ועתה בנים. כמעט

חכה ל' וחד חכה אין אוכל אותן · וסמך ל' וחס' וכתי' אל ותי' לא ונסבר בלון לכתי'

את איוב. וחלק משמן חכה. בתרא מפיק ה' ואינון חד מן י"א זוגין חד מפיק ה' וחד לא מפיק ה' וסי' במס' רבת' במערכת אות הה"א בס"ד: חדה ה' וסי' נמסר ביהושע סי' י"ט: כחך ב' א' מל' וא' חס' וסי' פן ישבעו זרים כחך. התרפית ביום צרה צר כחכה: בכלות ל' וחד ככלות בכ"ף ולית דכו' ואינון מן א"ב חד כ' וחד ב"ת וסי' נמסר במס' רבת' במערכת אות הב"ת בס"ד: ולמלמדי ל' דכו' והוא חד מן כ"לין נסבין ול' דסמי' לב"ם וסימ' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הב"ם בס"ד:

ביאור המלות וכל מעגלותיו מפלס. ר"ל וכל דרכיו שוקל: ילכדנו את הרשע. הם שתי הודעות כמו ותראהו את הילד: עשה זאת. שתרפס. הכנע: ורהב רעך. תן לו רוממות וגאוה עליך. הנצל כצבי מיד. מיד המוקש אשר נוקש בו והוא הפח או הרשת ומה שדומה להם:

כמעט עדה כמו שכה מן הכורעים כמעט שתבא עוד מעט מן הברות. הייתי תחת אהיה. פ"א כמעט שאוחיל ויעבור יבר הרע לא עמיתי כן שלא הייתי בכל רע: בורך. מקוה מים. בארך נובע מים פירוש שידבק באשתו ולא בזולת: יפוצו. פי' ינלו מימי בארך עד שיפוצו מעינותיך אל החוץ והוא משל על רוב הבנים:

ושמח ל' מאשת נעורך וב' שמח וסימ' זבולון בצאתך. בחור בילדותך: אילת ג' וסי' גם אילת בשדה' על אילת השחר. אהבים: חקך ד' חס בליש' וסימ' בליותי בחקי' ותחבק חק נכריה. שחד מחק רשע יקח. ושחד בחק חמה עזה: עוונתיו חד מן י"ב מלין דכתיבן בהו תרין ווי"ן וסימ' נמסר בסדר פקודי. וד' מל' בליש' וסימ' נמסר במלכים ב' סימ' ז' וכתלי'

כִּמְעַט הָיִיתִי בְכָל־רָע בְּתוֹךְ קָהָל וְעֵדָה: שְׁתֵה־מַיִם מִבּוֹרֶךָ וְנֹזְלִים מִתּוֹךְ בְּאֵרֶךָ: יָפוּצוּ מַעְיְנֹתֶיךָ חוּצָה בָּרְחֹבוֹת פַּלְגֵי־מָיִם: יִהְיוּ־לְךָ לְבַדֶּךָ וְאֵין לְזָרִים אִתָּךְ: יְהִי־מְקוֹרְךָ בָרוּךְ וּשְׂמַח מֵאֵשֶׁת נְעוּרֶךָ: אַיֶּלֶת אֲהָבִים וְיַעֲלַת־חֵן דַּדֶּיהָ יְרַוֻּךָ בְכָל־עֵת בְּאַהֲבָתָהּ תִּשְׁגֶּה תָמִיד: וְלָמָּה תִשְׁגֶּה בְנִי בְזָרָה וּתְחַבֵּק חֵק נָכְרִיָּה: כִּי נֹכַח עֵינֵי יְהוָה דַּרְכֵי־אִישׁ וְכָל־מַעְגְּלֹתָיו מְפַלֵּס: עֲווֹנוֹתָיו יִלְכְּדֻנוֹ אֶת־הָרָשָׁע וּבְחַבְלֵי חַטָּאתוֹ יִתָּמֵךְ: הוּא יָמוּת בְּאֵין מוּסָר וּבְרֹב אִוַּלְתּוֹ יִשְׁגֶּה: בְּנִי אִם־עָרַבְתָּ לְרֵעֶךָ תָּקַעְתָּ לַזָּר כַּפֶּיךָ: נוֹקַשְׁתָּ בְאִמְרֵי־פִיךָ נִלְכַּדְתָּ בְּאִמְרֵי־פִיךָ: עֲשֵׂה זֹאת אֵפוֹא בְּנִי וְהִנָּצֵל כִּי בָאתָ בְכַף־רֵעֶךָ לֵךְ הִתְרַפֵּס וּרְהַב רֵעֶיךָ: אַל־תִּתֵּן שֵׁנָה לְעֵינֶיךָ וּתְנוּמָה לְעַפְעַפֶּיךָ: הִנָּצֵל כִּצְבִי מִיָּד וּכְצִפּוֹר מִיַּד יָקוּשׁ: לֵךְ־אֶל־נְמָלָה עָצֵל רְאֵה דְרָכֶיהָ וַחֲכָם: אֲשֶׁר אֵין־לָהּ קָצִין שֹׁטֵר וּמֹשֵׁל:

עַד כְּלִיל הֲוֵית לִי בִּישִׁין בְּגוֹ כְּנִישְׁתָּא וַעֲדְתָא: אִשְׁתֵּה מַיָּא מִן גּוּבָךְ וְרַדְיָא מִן בֵּירָךְ: נִשְׁפְּעוּן מַעְיָנָךְ לְבָרָא וּבִפְתָיֵי טְוָופֵי דְמַיָּא: יְהֶווּן לָךְ לְחוּדָךְ וְנוּכְרָאֵי לָא נִשְׁתַּתְּפִין עִמָּךְ: יְהֶוֵי מַבּוּעָךְ בְּרִיךְ וַחֲדִי מִן אִתַּת טַלְיוּתָךְ: אַיַּלְתָּא דְרַחֲמוּתָא וְדִיצְתָּ דְּחֶסְדָּא הֲווֹנָא אַלִּיף בְּכָל מַזְמַן וּבְרַחֲמוּתָא תְּגָרֵם תְּדִירָא: וּלְמָה תִשְׁרְגַג בְּרִי בְנוּכְרֵיתָא אוּף לָא תְחַבֵּיק עוּבָּה דְּאַחֲרֵיתָא: מְטוּל דְּקֳדָם עֵינוֹי דַאֲלָהָא אִינוּן אָרְחָתֵיהּ דְּגַבְרָא וְכוּלְּהוֹן שְׁבִילוֹי גָּלַן קֳדָמוֹי: חוֹבוֹי דְרַשִּׁיעָא קָמְטִין לֵיהּ וּבְחַבְלֵי דַחֲטוֹי נִתְפְּכִיךְ: הוּא יְמוּת בְּלָא מַרְדּוּתָא וּבְסוּגָאֵי דְשַׁטְיוּתֵיהּ נָטְעֵי: בְּרִי אִין עֲרֵיבַת לְחַבְרָךְ אַשְׁלֵימְתָּא לְנוּכְרָאָה יְדָךְ: אִיתְצְיִדְתָּא בְּמַאֲמַר דְּפוּמָךְ אִתְאַחַדְתָּ בְּמַאֲמָרָא דְּפוּמָךְ: עֲבֵיד הָיכְנָא בְּנִי וְאִיתְפְּצָא מְטוּל דִּנְפַלִית בְּיַד דְּחַבְרָךְ אֲזִיל גְּרִיג הֲבִיל חַבְרָךְ: לָא תִתֵּן שִׁינְתָא לְעַיְנָךְ וְנַיְימָתָא לְגְבִינָךְ: דְּתִיתְפְּצֵי הֵיךְ טַבְיָא מִן נִישְׁבָא וְהֵיךְ צִפְּרָא מִן פּוּתְחָא: אִתְדְּמֵא לְשׁוּמְשְׁמָנָא עַטְלָא חֲמֵי אָרְחָתְהוֹן וְאִתְחַכַּם: דְּלֵית לָהּ חַצְרָא הֵיךְ אַף לָא סַרְכָּ וְשַׁלִּיטָא:

סימ' נ"א: נוקשת ל' נלכדת ל': רעיך ל' מל' לך התרפס ורהב. וכל אוריתא חס וכל נביאי' דכו' חס ב"מב מל' ולקחתי את נשיך לעיניך. אתה ורעיך היושבים לפניך. וכל כתו' דכו' מל' ב"מ משלי' דכלהון חסרים ב"מא לך התרפס ורהב רעיך: נמלה ל' מאכלה ל' ואינון מן מלין דמשמשין לה בסוף תיבו' ולית דכו' וסימ' בפסרה רבתא במערכת אות הלמד בס"ד:

ביאור הדברים

כמעט הייתי בכל רע בתוך וגו'. שלא הייתי בוש מהם לעונשם שכאתי מוסר או יהיה הרצון בזה כמעט שהייתי מפני זה בכל רע ונכרה בתוך קהל ועדה שיתפרסם זה לכולם ויראו ברעתי: התרחק מאד מזאת האשה הזרה ולא תתן כח שכלך לה אך שתה מים מבורך והו' השכל אשר ממנו נובעים מים תמיד לא יחסרו בשתוך מהם ישפעו המושכלות ושתה המים הנוזלים מתוך בארך וגם כן הוא שכל אשר ממנו. ואפשר שרמז באמרו שתה מים מבורך שהיא החפירה אשר בה מים בלתי נובעים אל הצורות הדמיוניות והשגות החושי' שמהם נלקחו ההקדמות הראשונות עם ההשגות כי אלו ההשגו' החושיות אינם נובעות אך יחסרו בשילקחו קצתם אחר קצתם עד שאפשר שילקחו כולם ורמז באמרו ונוזלים מתוך בארך אל השכל שיושפע ממנו המושכלות והם נובעות תמיד ולזה המשילו לבאר מים חיים ואחר שיגיע לך השלמות בעיון יפוצו מעינותיך חוצה להשפיע מהם לזולתך יפוצו מהם פלגי מים ברחובו' אשר ימצאו שם אנשי' רבי' ללמד אותם חכמתך ולהישירם אל השלמות כי עם שזה הענין בלכתך אחרי עצת ראוי שגר עצמו להטיב לזולתו הנה יתוסף שלמותך בו הנה אלו המעינות יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך בהפך מה שהיה הענין בלכתך אחר עצת האשה הזרה כי אז תתן יגיעך לאחרי' אך יגיעך ועמלך בחכמה ובשלמות האנושי יהיו לך לבדך ר"ל שאתה לבדך תאכל פריים במה שתקנה מזה מהחיים הנצחיים והערבים בתכלית הערבו' כמו שבארנו בראשון מספר מ"ו ואין זה סותר מ"ש יפוצו מעינותיך חוצה כי בעמלו בזה יאכל פריים הוא לבדו והם יקחו חלק בעמלם שעמלו במה שהשיגו ממנו מהחכמה והתבונ': יהי. המקור שתדלה ממנו ברוך כי המים הנובעי' ממנו תמיד לא יכזבו והם הנוזלי' שתקח מתוך בארך והוא השכ' הפועל. ושמח וגו'. אמר תתענ' לך מהמוחשו' בדרוש מה שתעזר בו לדעת ההקדמו' הראשונו' המובילו' אל הדרוש ההוא: אלת אהבים. מרוב אהבים שתאהבך תרוץ למצוא חפצך כמרוצת האילת או תרצ' בזה שהיא רצה כמרוצה האילת למצוא האהבים שדרכה שגנתם בדרוש שתחקר בו והיא כמו יעלה לרוץ בקלות למצוא מה שינעם לך ויפה חן בעיניך במה שתרצה לחקור בו מלדיה תמיד אלו ההשגות החושיות והצורות הדמיוניות המצטרכות לך בדרוש דרוש לקחת מהם המושכלות הראשונות באופן מהתבאר בספר הנפש ובארנוהו בראשון מספר מלחמות יי' תמיד תתעסק באהבתה עד שמעוצם התעסקך בה תהיה שוגה בשאר הענינים לפי שלא תוכל להפרד מחשבתך ממנה: ולמה תשגה בני. בעבור אהבת האשה הזרה ר"ל הנפש המתאוה ותחבק חיק נכריה: כי נוכח. הנה דרכי איש הם נגד עיני יי' והוא שוקל כל דרכיו לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו: עונותיו ילכדונו את הרשע. ברשתם ובחבלי חטאתו יתמך ויתחזק הלכד שילכד הרשע בו וזה מבואר בהרבה מהחטאים שהם בעצמם כלי להפלת הרשעים ברעה: הוא ימות באין מוסר. הנה הרשע ימות ועדיין לא לקח מוסר וברוב אולתו יהיה שוגה בענינים אשר ירצה להרשיע בהם עד שמשגיותו בהם תהיה סבת הפלתו וזה מבואר מאד. אמר עוד מתמשל ע"ד האשה הזרה מזכר אשר שומע לה ערב בעבורה אל הש"י והוא יהיה כמו ממנו ר"ל שהשכל האנושי הוא ערב בעבורה אל הש"י והוא נלכד במחיותיה: בני. אם קרה שערבת לרעך בעבור איש זר תקעת לו כפך לפרוע החוב בעבורו: נוקשת. הנה באמרי פיך נוקשת ונלכדת כי אין לך הנאה בזה הענין תבואך להשתעבד בזה החוב אך אמרי פיך לבד הם אשר נוקשת ונלכדת בהם וכן הענין בשכל האנושי עם הנפש המתאוה כי הוא לא יתענג כלל בתענוגי' הגופיים ההם והוא ערב בעבורה לפרוע החוב אל הש"י הנה כשיהיה הענין כן עשה זאת איפוא בני והנצל כי באת בכף רעך ונשתעבדת לו בזה החוב ואין לך תקנה בזה שלא שתלך ותכנע לפניו ותתן לו הגאוה והרוממו' בהסתדרך בחכמה ובתבונה כי אז תשיב לו שהוא בתכלית הרוממות והגאוה ואתה בתכלית השפלות ביחס אל רוממותו ובזה האופן תמלט מזה הערבות ר"ל בהפרדך מהמשך אחר התאוה ובהיותך נכנע מאד לפני הש"י והשכילך רוממותו והתבוננותו אל תתעצל בזה אך נהוג בו בזריזות: אל תתן שינה לעיניך. אל תתעצל בזה אך נהוג בו בזריזות ואל תתן שינה לעיניך ולא תנומה לעפעפיך אך חקור תמיד בהשגות העיוניות ובזה תדבק בש"י ויסור הרע ממך: הנצל כצבי מיד. הנצל ברוב מרוצה ובמהירות כמו שינצל הצבי מיד הבא ללקחו ברוב מרוצתו ובמהירות וכמו שינצל הצפור מיד המוקש אשר תקנוהו שיהיה נוקש במהירו' שתפשוהו עד שינא מהם קודם שיפול המוקש עליו: לך אל נמלה עצל. אתה האיש העצל תלמד ותקנה המושכלות בהיות לאל ידך לעשות לך אל נמלה שהיא בריה קטנה מהבה"ח הבלתי בעלי שכל ראה דרכיה וחכם ולמד חכמה מזה: אשר אין לה קצין. שימירה אל מה שתעשהו כי אין לה קצין שוטר ומושל שינהיג בהנהגתה ובמוסרה וכבר

יהיו לך. הפלגי' שהם הבנים הכשרים: מקורך. מקור הבני': אילת אהבים. שהוא אוהבה והיא מוצאת חן בעיניו: תשגה. תחשב כשוגה אם ת תמיד תתעסק ב באהבתה וכ"ש בזולתה וזהו שאמרו באשתו אמרו כי המרבה באהבת אשתו ומשיח עמה תמיד יותר מראוי הוא שוגה כי אהבת האשה תסיר האדם מעבודת השם: ימות באין מוסר. בעבור שאין מקבל מוסר ו ובעבו' רוב אולתו ישגה דרך הישרה: בני אם ערבת. תקעת לזר כפיך. לזר המלוה תקעת כפיך לפרוע החוב. הוא המוקש שנלכדת בו הם אמרי פיך: כי באת. תפעל פי' כמו כי רכב ברזל כי עם קשה עורף. בכף ברשותו כמו מן הבא בידו. התרפס מן ברגלה רפסה והטעם לך אליו והכנע והיה לו למרמס. ורהב פעל עומד והוא שבוב דבק עם רעך: אל תתן. אחר התרפסך ותיגע ולא תישן עד שתפרע ה החוב או תנצל כצבי שימלט מיד אדם: אל נמלה. שהיא מקטני ארץ ותלמוד מחכמתה: אשר אין לה קצין. שיכריחנה לעשות כן אלא מ מחכמתה תכין לחמה. אתה.

וכבר תראה ממנה שהיא מכינה בקיץ לחמה בהביאה מהפירות בחוריה מה שימצא לה בכל השנה ושם היא אוגרת בקציר מאכלה ותפלא מאד מדרכיה בזה הענין כי אתה תמצא שאם היתה חורה בכותל הנה היא תעלה בו ארחות עקלקלות באופן שלא תקשה כל כך העליה עם כובד המשא שתשא בפיה גם תמצא מדרכיה שהיא אוכלת חודו של זרע אשר בו מה שמדרגתו מדרגת זרע הזכר כמו שנזכר בספר הצמחים בדרך שלא יצא מהגרגרים הטמון בארץ ובזה יהיה נשמר מהעיפוש גם תמצ' מדרכיה שאם יבואו מים בחורי הנמלים ובאו תכף הזרע משם ליבשו ואחר כן ישובו להכניסו לשמרו מהעיפוש : עד מתי . אתה העצל תשכב ותתרשל מקנין השלימות מתי תקום משנתך לעשו' מעשיך האנושיי' תן לעצמך מעט שינות ומעט תנומות להיות מתכמכם לא ישן ולא ער כמשפט האיש ה החרוץ הזריז כאשר תבואהו השינ' יתכמכם מעט להסי' ממנו אונס השינ' ומעט יחבק ידיו לשכבלות מרגוע אל חושיו הלואים מצד טרדתם בהקיצו הנה כשתנהג זה המנהג יבא זה שעוני לך ובא כמהלך רא' שמרי בואו ילך לו ושם' ומחסורך יבא לך כאי' בעל מגן וכלי מלחמה שכאשר יבא במקו' מה לא יתעכב שם אבל ילך ל מלחמתו וזה כי מצד זריזותך בחכמה ישגי' הש"י ויתן לך מה שיצטרך לך או ירצה בזה כי מצד הזריזות יקל לו בעיניו לכנוס ולאסוף בו בעמלו מה שיסתפק בו והביאור הראשון הו' יותר נכון והנה הזהיר תחלה לבלתי היות בעל תאוה כי היא תמנע השלימו' ואחר זה הזהיר מ מהעצלה כי היא גב תמנע השלימות ותהיה סבה אל שימות האדם בחוסר כל

לשכב ב' קמץ וסי' לשכב את בת יעקב . מעט חבוק ידים : סימן קדמא ובא כמהלך ראשך תניינ' ובא כמהלך רישך : מורה הא חס' וסי' מול הגלגל אצל אלני מרה' בננו זה סורר ומרה . כי ראה יי' את עני ישראל . אל תהיו כאבתם . מרה באצבעתיו : רמות ו' כתי' בן וסי' ולאשר ברמות נגב . ויעל ויפל ברמות גלעד דה"ה . גם בעצתם הלך . ועינים רמות

תָּכִין בַּקַּיִץ לַחְמָהּ אָגְרָה בַקָּצִיר מַאֲכָלָהּ׃ עַד־מָתַי עָצֵל ׀ תִּשְׁכָּב מָתַי תָּקוּם מִשְּׁנָתֶךָ׃ מְעַט שֵׁנוֹת מְעַט תְּנוּמוֹת מְעַט ׀ חִבֻּק יָדַיִם לִשְׁכָּב׃ וּבָא־כִמְהַלֵּךְ רֵאשֶׁךָ וּמַחְסֹרְךָ כְּאִישׁ מָגֵן׃ אָדָם בְּלִיַּעַל אִישׁ אָוֶן הוֹלֵךְ עִקְּשׁוּת פֶּה׃ קֹרֵץ בְּעֵינָו מֹלֵל בְּרַגְלָו מֹרֶה בְּאֶצְבְּעֹתָיו׃ תַּהְפֻּכוֹת ׀ בְּלִבּוֹ חֹרֵשׁ רָע בְּכָל־עֵת מְדָנִים יְשַׁלֵּחַ׃ עַל־כֵּן פִּתְאֹם יָבוֹא אֵידוֹ פֶּתַע יִשָּׁבֵר וְאֵין מַרְפֵּא׃ שֶׁשׁ־הֵנָּה שָׂנֵא יְהוָה וְשֶׁבַע תּוֹעֲבוֹת נַפְשׁוֹ׃ עֵינַיִם רָמוֹת לְשׁוֹן שָׁקֶר וְיָדַיִם שֹׁפְכוֹת דָּם־נָקִי׃ לֵב חֹרֵשׁ מַחְשְׁבוֹת אָוֶן רַגְלַיִם מְמַהֲרוֹת לָרוּץ לָרָעָה׃ יָפִיחַ כְּזָבִים עֵד שָׁקֶר וּמְשַׁלֵּחַ מְדָנִים בֵּין אַחִים׃

מַתקְנָא בְּקַיְטָא לַחְמָהּ וְגַבְשָׁא בַּחֲצָדָא מֵיכְלָהּ׃ עַד מָה לְאֵימַת אַנְתְּ דָּמֵיךְ אַנְתְּ עַטְלָא וּלְאֵימַת קָיְימַת מִן שִׁינְתָּךְ׃ קַלִּיל שִׁינְתָּא קַלִּיל נוּמְתָא קַלִּיל הָתְחַבַּק יְדָךְ לְמִדְמְכָא׃ וְתֵיתֵי וְתִירְכִּיךְ מִסְכֵּינוּתָךְ וְחוּסְרָנָךְ הֵיךְ גַּבְרָא כְּשִׁירָא׃ בַּר נַשׁ טְלוּמָא גַּבְרָא עַוְולָא מְהַלֵּךְ בַּעֲקִימוּת פּוּמֵיהּ׃ רָמִיז בְּעַיְינוֹי וְתָכֵס בְּרִיגְלוֹי וְרָמִיז בְּאֶצְבְּעָתֵיהּ׃ וּמִתְהַפֵּךְ בְּלִבֵּיהּ וְחָשִׁיל בִּישְׁתָּא בְּכָל זְמַן תִּיגְרֵי רָמֵי׃ מְטוּל הָכְנָא מִן שִׁלְיָא נֵיתֵי תַּבְרֵיהּ וּמִן שִׁלְיָא נִיתְבַּר וְלָא תֶּהֱוֵי לֵיהּ אַסְיוּתָא׃ שִׁית אִינוּן דְּסָנֵי אֱלָהָא וּבְשָׁבַע אַסְלְיַת נַפְשֵׁיהּ׃ עַיְינֵי רָמָתָא וְלִישָּׁנָא דְּשִׁיקְרָא וְיִדֵי דְשׁוֹפְכָן דְּמָא זַכָּאי׃ לִבָּא דְחָשִׁיל מַחְשַׁבְתָּא רָעֲתָא וְרַגְלֵי דְמִסְתַּרְהֲבָן לְמִרְהַט לְבִישְׁתָּא׃ סָהֲדָא דְשִׁקְרָא דְמַלִּיל כַּדְבוּתָא וּמָן דְרָמֵי תִיגְרֵי בֵּין אַחֵי׃

תשפיל . עינים רמו' לשון שקר . ושוב ושאל ורמות . ובקצת ספרי מסרה ראיתי שמונה הנלך אל רמות גלעד דו"בא אל המלך דה"ה ומשמ"ט ויעל ויפל ברמות . וג' כתי' ראמות מלאים באלף ובו"ן וסי' ראמות וגביש לא יזכר . ראמות לאויל חכמות . וישכר וגד דה"ה . וג' ראמה חס' ו"ן ומל' א' וסי' בסדר ואתחנן ויחזקאל סימן כח :

אבן עזרא

אתה עצל מתי תקום תעור משנתך : מעט שנות . בלשון רז"ל והטעם תישן פעם אחר פעם תישן מעט ותקום מעט ותחבק ידיך שלא תיגע . והנה יבא רישך כמהלך . כאורח הבא שלא יודע עד בואו . ומחסורך יבא כאיש הבא במגן לנכח אחר : אדם בליעל . אלו הם עניניו : קורץ . מולל דובר . מורה לעשות רע . כתוב בעיניו ברגליו . באחת מעיניו ואחת מרגליו וכן ויקבר בערי הגלעד באחת מערי : רמות . המתגאה שירים עיניו בגאוה : לשון שקר שופכות דם נקי רוצח : יפיח : לשון דבור והכתוב פירש שהוא עד שקר : כנור

ואחר זה הזהיר מדבור השקר' אמר יחשוב האדם שלא יחטא והם סבה לרעות גדולות עם שזה יסבב שיאחז האיש הזה דעות כוזבות לאהבתו השקר ואמר : אדם בליעל . הנה אדם רשע הוא מי שהוא איש און אשר הולך עקשות פה ר"ל שידבר שקרים בפה : קורץ בעיניו . או ברמיזותיו אם בשקרו בהם כמנהג הרומזי' בעיניה' מולל ברגליו לרמוז בהם ומורה באצבעו : תהפוכות בלבו . הנה בלבו כזבים תמיד וכזבים שיתמיד וימציא בלבו הוא חורש רע בכל עת ומשלח מדנים בין אחים ומחלוקות וריבות בין האנשים בשיספר כזבים מזה לזה ויתחדש מזה הפסד רב בקבוצי המדיניים על כן הרעות שהוא עושה ישיב הש"י גמולו : שש הנה שנא ה'. והשביעי הוא מהם תועבת נפשו והם עינים רמות . מצד הגאוה ועזות המצח : לשון שקר שהוא אוהב לדבר שקרי' והידים שופכות דם נקי : לב חורש . על האנשי' מחשבות שקר ומרמה להרע להם והרגלים שימהרו לרוץ לעשות רעה ומי שידבר כזבים ויהיה עד שקר והנה זה יכלול לשון שקר ועדות שקר ומי שמשלח מדנים בין אחים בספרו כזבים מזה לזה : והנה זכר האיברים על הסדר והתחיל מהאבר הגבוה ובשפל כלה . הנה זה הוא ביאור אלו הדברי' שהגבלנו ביאורם פה . ואולם התועלות המגיעות מהם הנה יט . הא' הוא להודיע כי התורה ומצותיה מביאות האדם אל השגת החכמה והתבונה אם בפילוסופיא האלהית אם בפילוסופיא המדינית אם יעמיק האדם לחקור בה ובמצותיה מחקר ראוי וזה יהיה בשישמרה בלבבו תמיד ובה יגיע לו הבריאות בגוף ובנפש בהתנהגו לפי מצותיה ויהיה אהוב לאנשים ואהוב לשם עד שתמיד יהיו עיניו בו לא יעזבוהו וישג בזה החיים הערבים הנצחיים והטובות הגופיות עד שאין פחד אליו מהרעות : הב' הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיבטח בדברים אשר ירבה להשיגם בבינתו ובסבות אשר המציא להגיעו אליהם אך ישים מבטחו בש"י לבד ויעזר עם זה בסבות המביאות הדבר ההוא : הג' הוא להודיע שראוי לאדם שיתן כבוד לש"י בחקירותיו בחכמה ובתורה כי זה ממה שיישירהו למצוא האמת בדברי' לפי מה שאפשר לו והיה זה כן כי חכמת הש"י היא נפלאה מאד וכאשר ירבה האד' למצוא באלו הדברי' חכמה נפלאה ולא יתפתן בסבו' האלופות אז יתיישר מאד למצוא דברי חפץ ועם זה למדנו מזה תועלת אחר והוא שמי שיכבד יי' מהונו וממבחר פירותיו ותבואתו יתן הש"י שכרו בשיתברכו קניניו : הד' הוא להודיע שכבר יקרה שיבואו לטובים רעות על צד המוסר וההשגחה ולזה ראוי לאדם שיקבלם מאהבה ואז יגיע לו מהם התועלת אשר בעבורו הביאם הש"י עליו : הה' הוא להודיע שכמו שמוציא החכמה מאלו הדברי' השפלים בחקרנו בהם למה היו במה שהם עליו מהמציאות ומוציא התבונה מהגרמים השמימיים בחקרנו בהם לפי מה שראוי כן שפע מציאותם מחכמת הש"י ותבונתו ולזה נדבק בזה האופן בחכמת הש"י ותבונתו דבקות מה אשר החכמה והתבונה ההיא היא עצמותו ית' וכבר בארנו זה והתרנו הספקות הנופלות בו בראשון ובה' מספר מ"י ומזה האופן הותר הספק איך יתכן שיגיעו לנו הידיעות מהחושים מהסבות החוטיות ולא יפקדו בהפקר' כמו שביארנו בראשון ממלחמות יי' : הו' הוא להודיע שאין ראוי לאדם שימנע טוב מהראוי לו אם יש ספק בידו לעשותו כי זה מטוב התבונה ימשך שלא יאמר לרעהו לך ושוב ומחר אתן ויש אתך במה שיספק אתו לתת לו : הז' הוא מה שהזהיר מלריב עם אדם אשר לא גמלו רעה כי בזה מהפסד הקבוץ המדיני מה שלא יעלם וזה שהמדות החשובות שיהיו לאנשים לשמרם מריב יועילו להם מאותה עם בעל זאת התכונה הפחותה ויבא זה אל ההפסד במדות : הח' הוא להודיע שהחמס והרשע ראוי שירחקו כי קללת הש"י תמצא בבית הרשע ואמנם נוה צדיקים יברך : הט' הוא להודיע שהליצנות ראוי שירוחק וכן הענין בכסילות כי הקלון ימשך לעושיהם : הי' הוא להודיע כי החכמה תקנה עם ראשית החכמה כי כבר יבואו בחקיר' בה בהקדמו' מעצם החכמ' ואולם הבינה תקנה עם כל הקנינים כי אין הקדמותיה עצמיות וצריך גם כן שיקדמו לקניניה כל הקנינים מההסבות האחרות כי בהם יתיישר לעמוד על אמתתה כמו שזכרנו : הי"א שאין ראוי לאדם ללכת בדרך רשעים ולהסכים עמהם בו אך יתחייב להשבית הפועל הרע ההוא ולבטלו אם יוכל בשום תחבולה ואם לא יוכל ראוי שיסלק עצמו ממנו : הי"ב הוא להודיע שהצדיקים נעזרים בש"י בדרכם שילכו בה בכל דרושיהם והם מתישרים בה תמיד אל התכלית ויתכנו בו ואמנם הרשעים בהליכתם יכשלו ולא ידעו במה כי דרכם היא כאפילה ולא יוכלו להתיישר בה אל חפציהם : הי"ג הוא להודיע שראוי לאדם שישמור שכלו שלא יהיה אסור בדבר מהדברים ימנעהו מעשות לפי מה שראוי כי כבר יאבד זה הפרי הטוב שראוי להגיע ממנו והוא החיים הנצחיים והערבים ומפני זה ראוי שישמר מלקבל שרשים והתחלות כוזבות תמנעהו מלהשיג האמת במה שאחריהם כי הם יאסרו שכלו מלחקור בהם מחקר ראוי ולזאת הסבה ראוי שישמר מלשון שקר וירחיקהו כי האנשים המורגלים בשקר לא יאהבו המוסר מאד ויסור מפני זה מהם כל פרי השכל ולזאת הסבה גם כן ראוי שירחיק התאוות הגופיות ועצלה כי בסבת כל אחד מהם יהיה השכל אסור מעשות פעולתו : הי"ד הוא להודיע לחוקר בדרוש שישים עיונו אל היושר והאמת ויתיישר אליו בתכלית מה שאפשר לו כי זה ממה שיישירהו למצא האמת בדברים : הט"ו

החמשה עשר הוא להודיע שמי שישיג החכמה והתבונה ראוי שישמרם בלבו תמיד עם הדברים שהיו סבת התחדש הידיעה לו כאלו תאמ' שישמור עם המושכלות הסבות המושכלות הראשונות שהתבארו מהם וישמור עם התבונות המחשבות אשר היישירוהו אל השגתם: הי"ו הוא להודיע שראוי לאדם שירחיק התאוה הגשמיות כי הם יובילוהו אל המות ויביאו השכל אל שלא יעשה פעולתו אך יתן כחו בהמצאות ה התחבולות להשגת ה התאוות המגונו' האלו: הי"ז הוא להודיע שאשר חטא ונמשך אל הנפש המתאוה ו ועזב פועל השכל ר"ל דריכתו אל השלימות עד שהוא ראוי שיהיה השכל נשפט בחטא אשר היתה ההנאה בו אל החומר כמו הענין בערב שנשתעבד ב בעבור אחר הנה ראוי לו שיכנע אל הש"י ב בתכלית מה שאפשר לבקש מחילה וכפרה על חטאיו וישתדל ב בזריזות רב להשכיל ולדעת אותו בדרך ש שיתן לו רוממות כפלא על שאר הנמצאו' כמו שהו' האמת בזה ובזה ירפא לו מחולי העבירות הזה כמו שאם ערב אדם לרעהו בעבור זה ונשתעבד לרעהו ב בפרעון החוב בעד הזר הנה אין לו תקנה אלא שיכנע לרעהו שנשתעבד ויתן לרעהו רוממות וכבוד כי בזה אולי יחמול עליו ויקל ממשאו קצת או יעזבהו: הי"ח הוא להודיע שראוי לאדם להרחיק העצלה ורבוי השינה והשכיבה כמשפט העצל כי זה ממה שימנעהו מהשגת שום שלימו' גם די טרפו לא ישיג אבל ראוי לו שינהג בזריזות לקנו' המעלה והטרף בעת אשר תמצא ידו וימשל לו זה הזריזות בהתרחקו מהשינה לפי מה שאפשר לו וזה ממה שיגיע אליו בזאת התחבולה והיא שכאשר יחזיקהו אוכם שינה יתנמנם ננעם בזולת שכיבה כי בזה יסור בקלות ויעתדל בכמו זאת התחבולה להרחיק השינה עד שכאשר ייושן תהיה שנתו מעוטה וכאשר ילאו כחותיו מרוב היקיצה ישכב מעט ויחבק ידיו ר"ל שישבות מכל מלאכה ותנועה כי בזה יסור לאות כחותיו כאלו כתן שינה לעיניו וזה מבואר מאד מן החוש: הי"ט הוא להרחיק השקר ולזה אמר כי מי שהוא אוהב השקר הוא רשע כי זה יביאהו לחטאים גדולים מהם ברעות כי אהבתו השקר תסבב שלא ידרוש האמת בדעות ומהם במדות כי מזה ימשך שיהיה תמיד שקר בפיו וישתדל אל שיביא האנשים להאמין מה שאינו ברמיזותיו ובקריצותיו במקומות שלא יוכל לדבר והמשל שאמר יאמר על אדם דבר שאינו הנה יקרה כשידבר מה שאיפשם שיובן ממנו באופן מה שאמר האחר עליו אז ירמוז לאנשים שיקחו עדות מזה על אמתות מה שאמר להם עליו ומזה ג"כ ימשך שיחשוב תמיד מחשבות איך יוכל למצוא דבר שקר שיחרוש בו רע לאיש מה וימשך ג"כ מזה שיעורר ריב בין אנשים בכזביו ובכלל הנה כמו שבאמת יתקיים הישוב כן יפסד בשקר ולהרחיק השקר ביאר שכבר יקרה ממנו עונש רב ונפלא והנה ביאר בו כי משוג השקר מאלו תיכים הם שנואים ומתועבים לש"י והם עינים רמות כי הוא דבר שקר שיתגאה האדם עם היותו בריה שפלה ונבזית מאד והנה הגאוה היא מדה מגונה מאד משירה האדם מכל שלימות ולשון שקר ר"ל שיהיה דובר שקרים והיא ג"כ מדה מגונה ומונעת האדם ממצוא דברי חפץ חכמה ותבונה וידים שופכות דם נקי עושות ג"כ דבר שקר ועול להרוג איש על לא חמס בכפיו והנה עונש גנות זאת המדה מבואר בנפשו ולב חורש מחשבות און היא ג"כ מדה מגונה מאד כי זה ממה שיביא לעשיית הרעות בדברי שקר אשר השתדל בהמצאתם עם שזה לא יתתמם במה שהוא כלי אל קנין השלימות בהשתדלו במה שהוא מגונה בתכלי' הגנות ורגלים ממהרות לרוץ לרעה הוא ג"כ לדבר שקר כמו שפיכת דם נקי או גניבה וגזילה ומשלח מדנים בין אחים הוא ג"כ בדברי השקר שיספר מזה לזה גנות כל אלו המדות והתכונו' הוא מבואר ונגלה: ביאור המלות בהתהלכך. תשיחך. תדבר עמך: ביאור הדברים נצור בני מצות אביך. והוא הש"י שיצוה אותך לשמור תורתו ואל תעזוב התורה שנתן לך השם ית' באמצעות השכל הפועל ואפשר שרמז במצוה כי הם מישירים אל החלק מהתורה אשר בו מצות ואזהרות ורמז בתורת אל ספורי התורה כי הם מישירים מאד אל השלימות כמו שביארנו בביאורנו לדברי התורה וקרא הספורים תורת אמך כי הם הגיעו בנבואה מהשכל הפועל אשר הוא בזה הזמן כמו שביארנו בביאורנו לספר שיר השירים עד שרוב הספורים הם ספור קורות האבות אשר הם כמו אם ביחס אל השם ית' והמשל כי כמו שהאם יתן החומר והאב יתן הצורה כמו שנתבאר בספר ב"ח: קשרם. על כלי הדבור לדבר בם תמיד כי בזה תתישר לעמוד על כונתם והחכמה הנפלאה אשר בהם: בהתהלכך. בדברים העיוניים. תנחה אותך התורה להשיג דברי חפץ וזה שכבר תשמור בשרשים אשר הורשו בה מהטעות בהתחלות וזה ממה שינחה אותך אל האמת בדרכם דרוש בשכבך באמצע הדרך אשר תדרוך בה למצוא הדרוש כי יחלשו כחותיך ותצטרך לשינה הנה התורה תשמור בעבורך מה שהתחלת להקדימו כדי להשיג הדרוש עד שלא תצטרך שנית להתחיל העיון בו מראשיתו וכאשר תיקץ משנתך הנה התורה תדבר לך הדברים שמנחת קודם שתשכב להישירך להשלים החקירה והנה אמר זה כי עם שהתורה מישרת האדם למצוא החכמה והתבונה הנה שומר התורה מושגח מהש"י ולזה הוא נעזר בו בהשגותיו: ואפשר שתהיה הכוונה בזה בשכבך מהחקירה כי לקוצר לא תוכל להשיג ותפסק מפני זה דריכתך בה הנה התורה תשמר בעבורך לשמרך מהטעות וזה כי לולי התורה אולי מפני הקושי שיגיע לך בהתרת קצת ספקות יפלו בדרוש ההוא כבר תסכים לרחות האמת ותגיע מזה להריסה רבה בהרבה מהדרושים אך מפני שהתורה הסריטה האמת בזה הנה ישמרך זה מההודאה בסותרו ותמלט בזה מהטעות וכאשר הקיצות שנגלו לך הסתרים על הספקות אשר הספיקו דריכתך בזה העיון הנה התורה תדבר לך אותם הדברים או יהיה תשיחך יוצא לשלישי וירצה בו כי התורה תביאך לדבר אותם הדברים והסבה בזה כי שהתורה כשיספרו לך אלו הדברים סיפורם והסבה בזה כי מהתורה כשיספרו לך אלו הדברים והנה זה הביאור האחרון הוא יותר נכון: כי נר מצוה. וזה כי המצוה היא כנר להראות הדרך והדברים הנראים והתורה היא אור שהוא יותר חזק בזה הפועל לכן ייחס מה שישפע משלימות התורה אל מה שישפע מספוריה ויחס האור אל הנר כמו שהתבאר מדברינו בפתיחת ביאורינו לדברי התורה והיא ג"כ דרך חיים ר"ל דרך השגת החיים הנצחיים והיא ג"כ דרך תוכחות מוסר והוא לקיחת המוסר במדות ותכונות וזה כי המצוה והתורה כל א' מהם מיישר אל דרך החיים ואל תוכחות מוסר ואם היתה התורה בשני אלו יותר חזקה והיא דרך: לשמרך מאשת רע. שהמשך לפתוי אשת איש לבא עמה מצד העונש הנפלא אשר הטילה התורה במצות וגם בספוריה במה שזכרה מענין אבימלך ופרעה על דבר שרי אשת אברם והנה קרא זאת האשה אשת רע להורות כי הש"י לא יתן כמו זאת האשה המנאפת לטובים וקראה נכריה לפי שאינה אשתו אבל היא אשת איש אחר: אל תחמוד. יופי האשה המנאפת בלבבך ואל תקחך בעפעפיה אשר כורת הבטחה בהם מושכת האדם לחשוק בה: כי בעד אשה זונה. כי בעבור אשה זונה יבא איש עד ככר לחם ר"ל שלא ישאר לו מהונו כי אם ככר לחם כי יאבד הונו בה כאמרו ורועה זונות יאבד הון והנה ראוי לאדם להשמר מאד משכוב במצודה כי כבר יש לה כח לצוד נפש יקרה מצד קלות התפתות האדם אל המשגל: היחתה. הנה רמז שאי אפשר שיהיה איש חותה אש בבגדיו ולא תשרפנה בגדיו: אם. או שילך על הגחלים ולא תכוינה רגליו: כן הבא וגו' לא ינקה. שלא ישיגהו עונש נפלא ראה והתבונן איך הוא מגונה מאד ענין הניאוף הנה לא יבוזו

נצור בני: בלב שלא תשכחנה: תנחה אותך שלא תגוף באבן רגליך. תשמור שאינך יכול להשמר בעת תנומתך: והקיצות והטעם אף אם אין מדבר עמך בהקיצך היא תשיחך כדי שלא תפחד: כי נר. כי המצוה כנר להאיר לפניך כענין מצות יי' ברה מאירת עינים והתורה כאור ללומדיה והכסיל בחשך הולך. ודרך חיים והחכמה לאור המקבל הוא דרך שיחיה בה: לשמרך. התוכחות הם לשמרך מאשה רעה שהי' קשה מכל העבירות שהיא גוררת הרעו'. מחלקת תאר לאשה שתדבר לשונה בחלקו' ונכריה תאר הלשון. ואל תקחך מן המוסר. בעפעפיה בעבו' יופי עפעפיה והם העינו' ו עד ככר לחם. ואחרי ממנו עד שהוא צריך לשאול מן חבריו ככר לחם: ואשת איש תצוד נפש הנואף עמה ואמר יקרה בעבור שהיא אבולה מאור הנפש. תצוד כיהוא תצוד כענין מצודות את הנפשות: היחתה. פי' נושא או משוא והטעם באש הבגדים תשרפנה והרגלים ת תכוינה: כן. הנואף ינקה שפי' יכרת מן ונקה לא אנקך: לא

נְצֹ֣ר בְּ֭נִי מִצְוַ֣ת אָבִ֑יךָ וְאַל־תִּ֝טֹּ֗שׁ תּוֹרַ֥ת אִמֶּֽךָ׃ קָשְׁרֵ֣ם עַל־לִבְּךָ֣ תָמִ֑יד עָ֝נְדֵ֗ם עַל־גַּרְגְּרֹתֶֽךָ׃ בְּהִתְהַלֶּכְךָ֨ ׀ תַּנְחֶ֬ה אֹתָ֗ךְ בְּֽשָׁכְבְּךָ֗ תִּשְׁמֹ֥ר עָלֶ֑יךָ וַ֝הֲקִיצ֗וֹתָ הִ֣יא תְשִׂיחֶֽךָ׃ כִּ֤י נֵ֣ר מִ֭צְוָה וְת֣וֹרָה א֑וֹר וְדֶ֥רֶךְ חַ֝יִּ֗ים תּוֹכְח֥וֹת מוּסָֽר׃ לִ֭שְׁמָרְךָ מֵאֵ֣שֶׁת רָ֑ע מֵ֝חֶלְקַ֗ת לָשׁ֥וֹן נָכְרִיָּֽה׃ אַל־תַּחְמֹ֣ד יָ֭פְיָהּ בִּלְבָבֶ֑ךָ וְאַל־תִּ֝קָּחֲךָ֗ בְּעַפְעַפֶּֽיהָ׃ כִּ֤י בְעַד־אִשָּׁ֣ה זוֹנָה֮ עַד־כִּכַּ֪ר לָ֫חֶם וְאֵ֥שֶׁת אִ֑ישׁ נֶ֖פֶשׁ יְקָרָ֣ה תָצֽוּד׃ הֲיַחְתֶּ֤ה אִ֓ישׁ אֵ֬שׁ בְּחֵיק֑וֹ וּ֝בְגָדָ֗יו לֹ֣א תִשָּׂרַֽפְנָה׃ אִם־יְהַלֵּ֣ךְ אִ֭ישׁ עַל־הַגֶּחָלִ֑ים וְ֝רַגְלָ֗יו לֹ֣א תִכָּוֶֽינָה׃ כֵּ֗ן הַ֭בָּא אֶל־אֵ֣שֶׁת רֵעֵ֑הוּ לֹ֥א יִ֝נָּקֶ֗ה כָּל־הַנֹּגֵ֥עַ בָּֽהּ׃

טוּר בְּרִי פוּקְדָנָא דְאָבוּךְ וְלָא תִיטְעֵי נִימוֹסָא דְאִמָּךְ׃ קְטוּרִינוּן בְּלִבָּךְ תְּדִירָא וּכְרוּךְ אִינוּן בְּצַוְּרָךְ׃ בְּמֵיזָלָךְ תִּיתְדַּבַּר עִמָּךְ בְּמִדְמְכָךְ תִּתְנְטַר עֲלָךְ וְתִתְעִיר הִיא תֶּהֱוֵי רַצְיָיךְ׃ מְטוּל שְׁרָגָא הוּא פּוּקְדָנָא וְנִימוֹסָא נוּהְרָא וְאוֹרְחָא דְחַיֵּי מַכְסְנוּתָא וּמַרְדּוּתָא׃ דְּתִינְטְרָךְ מִן אִיתְּתָא בִּישְׁתָּא וּמִן שְׁעִיעוּתָא דְלִישָּׁנָא דְנוּכְרִיתָא׃ לָא תִירוֹג שׁוּפְרַהּ בְּלִבְּבָךְ וְלָא תְשַׁרְגְּגָךְ בְּגַבִּינוּתָהָא׃ מְטוּל דְּדַמְיָא מִלְּתָא זָנִיתָא הֵיךְ גְּרִיצְתָא דְלַחְמָא וְאִתַּת גַּבְרָא נַפְשָׁא יַקִּירְתָא צָיְדָא׃ דִּילְמָא סָיֵים בַּר נָשָׁא נוּרָא בְּעוּבֵיהּ וּלְבוּשֵׁיהּ לָא יָקִיד׃ אִי דִילְמָא מְהַלֵּךְ גַּבְרָא עֲלַוֵּי גּוּמְרֵי וְרִגְלוֹי לָא מִתְכַּוְּיָין׃ הֶכְנָא מָה דְּאָעֵיל עַל אִתַּת חַבְרֵיהּ לְמִיגוּר עִמַּהּ לָא נִזַּכֵּה כָּל מַאן דְּקָרֵיב בַּהּ׃

אבן עזרא

לא יבוזו. הכסיל לגנב שירעב אין לו מה יאכל כי אם יגנוב למלאת התאוה הוא גנב: שבעתים. שבע לבד וכך את הכבשה ישלם ארבעתים כענין וארבע כאן תחת השה וכן שבעתיים יוקם קין והענין כאור שבעת הימים ובעבור שרוב תשלומי הגנבה הנמכרת הם חמשה וקרוב במגלת שנים על כן אמר שבעתים. כל הון ביתו יתן עד שישלם שבעתים וכבר אמר השם ונמכר בגנבתו אבל הנואף אשת איש הוא חסר דעת כי אם ישחית אדם כי נפשו הוא שבב ה ההשחתה וזהו הוא יעשנה: נגע. השם ובוא עליו נגעי כענין וינגע יי' את פרעה. וקלון שיהיה נבזה בעיני כל רואיו. וחרפתו בשכבו עם אשת איש. לא תמחה מפני בני אדם: חמת גבר. כי הקנאה מולדת החמה וגבר הוא בעל האשה כי בעלות חמתו היה מ מקנא בו לשכבו עם אשתו: בני שמור. על לוח לבך. שלא תשכחם: ומודע. קרוב הידוע: לשמרך. כי קרוביו של אדם ישמרוהו מדרך רע: נשקפתי. אלה דברי שלמה וטעמו נגליתי ונראיתי למשקיפים אותי כדי שישמחו בני אדם בראותו וכן כ נשקפה ותיבב וטעם הנשקף להראות עצמו והמשקיף לראות אחרים: הומיה. כדי שתשמיע קולה למבקשיה באפלה. סוררת דוברת סרה. ישכנו בלשון זכר והנכון תשכונה: ואצל. עד שתמצא חסר לב: ותאמר. נשתל בעבור ההפסק כי לו מלה זעול' וכן ישפוטו הם: זבחי. דוברת לו כזבים. חטובות. מחוטבות תבנית היכל:

אהלים

רלבג

לא יבוזו. האנשים לגנב כי יגנוב וגו': ונמצא ישלם שבעתים. ואם נמצא לנפשו המזון בזולת הגנבה הנה יענש על גנבתו בשישלם על אחד שבעה גם כל הון ביתו יתן או יהיה הרצון בזה והוא יותר נכון שאם נמצא הגנב בבית בעל הגניבה הנה יתפייס עם בעל הגניבה בשישלם לו על אחד שבעה גם יתן לו כל הון ביתו ויניחהו ובכפרו יתרצה לו בעל הגניב' בלי ספק ולזה הוא מבואר שלא ימיתהו בזה בשת מ מהאנשי' כאשר לקחו למלא נפשו כי ירעב גם לא ישיגהו נגע ב בגופו משבעל הגניבה כי בכפר ובשחד יתרצה לו ואולם לנואף ראוי שיבוזו כי הוא לוקח לעצמו חוק הבעל ונכבו מ ממנו לא למלא נפשו כמו הענין בגנב אבל ישחית עצמו בניאוף בחסרו החומר היסודי ולחותו הטבעי ברבוי המשגל ולזה הוא מ מבואר כי נואף אשה הוא חסר דעת וזה כי משחית נפשו הוא י יעשה זאת הפעולה המגונה והוא ימצא נגע וקלון וגו': נגע וקלון ימצא. מבעל האשה אשר ימצאהו וימצא קלון מכל ה האנשים שידעו זה בהפך הגנב הגונב למלא נפשו והנה זה הקלון הוא חזק ו ומתמיד עד שלא ת תמחה לעולם חרפתו ואמרו כי ימצא נגע המתגבר על הנואף עם אשתו כי קנאה חזקה ולא יחמול עליו מלהכותו מכת אכזרי באי זה נקם שיוכל לו להנקם ממנו ואף שיתרצה בממון כמו הענין בגנב הנה לא ישא פני כל כפר ולא יאבה כי תרבה שוחד: בני שמור אמרי. בלבבך ואם ספורי התורה ומצות התורה תצפון אתך לשמרם: שמור מצותי וחיה. מצות התורה ותשיג החיים הנצחיים ושמור תורתי כשמרך אישון עיניך ולא די לך במצות שתשמרם בלבך אבל צריך וגו': קשרם. אבל צריך שתקשרם על אצבעותיך לעשות אותם ואמר אצבעותיך כטעם אמרו מעשה אצבעותיך. כתבם על לוח לבך שיהיו בזכרך תמיד: אמור לחכמה אחותי את. לאהוב אותה. ומודע לבינה תקרא ר"ל שכבר תאמר שהיא מודע לך וקרוב כטעם ולנעמי מודע לאישה בדרך שתתחבר תמיד לחכמה ולבינה: לשמרך מאשה זרה. וזה ישמרך מהמשך אחר אשה זרה והיא הכפש המתאוה. מנכריה שהיא מושכת האדם בחלק דברים וזה כי החכמה והבינה הם אהובות וחושקות למודעיהן אהבה כללה עד שיטוהו בעבורם אל התאוות הגשמיות והיה צריך לך זה לשמרך ממנה לפי שפתויה חזק למשוך השכלים אליה ואמר משל להורות על רוב פתויה לשכלים: כי בחלון. הנה בחלון ביתי נשקפתי בעד חלוני: וארא בפתאים. וראיתי בפתאים אשר דרכם להתפתות לשכלותם ובינותי בבנים קטני השנים והנה נער בעיר שנים חסר השכל ממנו והוא עובר בשוק אצל זווית והולך דרך בית האשה הזרה וזה היה בנשף בערב יום בעת הנשף בערב יום באחשך לילה ואפלה והנה הוא היה בא אל האשה הזאת: והנה אשה לקראתו. וגם האשה באה לקראתו ערות זונה ונצורת לב שערותה מגולה והלב מכוסה לבד כי עד הלב תגלה עצמה וזה מהפלגת המשל כי דרך הזונה לגלות כנף בגדיה שתהיה גלוית הערוה כדי שיתעוררו האנשי' לבא עליה ולא תסתיר מגופה מכוסה בבגדיה כי אם מן הלב ולמעלה ולפי המשל הנה הלב מכוסה בזה הפועל כי לא יוכל השכל לעשות פעולתו עם המשך אל התאוות: הומיה היא וסוררת. הנה היא משמעת קולה בהפך חק האשה הצנועה והיא נוטה מבית בעלה לא ישכנו רגליה בביתה: פעם בחוץ. אך תלך פעם בחוץ ופעם ברחובות ותארוב אצל כל פנה וזוית מהרחובות והחוצות אם תמצא שם נואף: והחזיקה בו ונשקה. כאשר תמצאהו החזיקה בו ונשקה לו למשוך לבו אל הניאוף: זבחי שלמים. לא בושה מלאמר לו אלו הדברים הנה זבחי שלמים אצלי היום שלמתי נדרי בבית המקדש ולזה יש לי הרבה בביתי מבשר זבח השלמים: על כן יצאתי לקראתך. לדרוש פניך שתאכל עמי ואמצאך: מרבדים. הנה רבידים ונפשטים יפים שמתי על מטתי והנה ערשי עשוי מכרותות ארזים אומאר עצים והחבלים המסורגים בו הם מיתרים מצרים ר"ל שהם נעשים מהשם הנקי' שבמצרים כי שם השם הנבחר:

נפתי

'גנוב ב' א' חסר וסימ' לא יבוזו לגנב. כי יגנב איש. בתרא חסר: שבעתים ו' וסימנ' בסדר בראשית: תמחה ב' וסימ' וחטאתם מלפניך. נגע וקלון ימצא: ולא יחמול ד' וסימ' ואחרי כן נאם יי' אתן את צדקיהו מלך יהודה. וישלך עליו ולא יחמול. יסבו עליו רבינ' כי קנאה חמת גבר: יחמול ד' מלאי' וסימ' בחבקוק סימ' א': אחותי את. ב' דסמי' וסימנ' אמרי:

לֹא־יָב֣וּזוּ לַ֭גַּנָּב כִּ֣י יִגְנ֑וֹב לְמַלֵּ֥א נַ֝פְשׁ֗וֹ כִּ֣י יִרְעָֽב׃ וְ֭נִמְצָא יְשַׁלֵּ֣ם שִׁבְעָתָ֑יִם אֶת־כָּל־ה֖וֹן בֵּית֣וֹ יִתֵּֽן׃ נֹאֵ֣ף אִ֭שָּׁה חֲסַר־לֵ֑ב מַשְׁחִ֥ית נַ֝פְשׁ֗וֹ ה֣וּא יַעֲשֶֽׂנָּה׃ נֶֽגַע־וְקָל֥וֹן יִמְצָ֑א וְ֝חֶרְפָּת֗וֹ לֹ֣א תִמָּחֶֽה׃ כִּֽי־קִנְאָ֥ה חֲמַת־גָּ֑בֶר וְלֹא־יַ֝חְמ֗וֹל בְּי֣וֹם נָקָֽם׃ לֹא־יִ֭שָּׂא פְּנֵ֣י כָל־כֹּ֑פֶר וְלֹא־יֹ֝אבֶה כִּ֣י תַרְבֶּה־שֹֽׁחַד׃

בְּ֭נִי שְׁמֹ֣ר אֲמָרָ֑י וּ֝מִצְוֺתַ֗י תִּצְפֹּ֥ן אִתָּֽךְ׃ שְׁמֹ֣ר מִצְוֺתַ֣י וֶֽחְיֵ֑ה וְ֝תֽוֹרָתִ֗י כְּאִישׁ֥וֹן עֵינֶֽיךָ׃ קָשְׁרֵ֥ם עַל־אֶצְבְּעֹתֶ֑יךָ כָּ֝תְבֵ֗ם עַל־ל֥וּחַ לִבֶּֽךָ׃ אֱמֹ֣ר לַ֭חָכְמָה אֲחֹ֣תִי אָ֑תְּ וּ֝מֹדָ֗ע לַבִּינָ֥ה תִקְרָֽא׃ לִ֭שְׁמָרְךָ מֵאִשָּׁ֣ה זָרָ֑ה מִ֝נָּכְרִיָּ֗ה אֲמָרֶ֥יהָ הֶחֱלִֽיקָה׃ כִּ֭י בְּחַלּ֣וֹן בֵּיתִ֑י בְּעַ֖ד אֶשְׁנַבִּ֣י נִשְׁקָֽפְתִּי׃ וָאֵ֤רֶא בַפְּתָאיִ֗ם אָ֘בִ֤ינָה בַבָּנִ֗ים נַ֣עַר חֲסַר־לֵֽב׃ עֹבֵ֣ר בַּ֭שּׁוּק אֵ֣צֶל פִּנָּ֑הּ וְדֶ֖רֶךְ בֵּיתָ֣הּ יִצְעָֽד׃ בְּנֶֽשֶׁף־בְּעֶ֥רֶב י֑וֹם בְּאִישׁ֥וֹן לַ֝֗יְלָה וַאֲפֵלָֽה׃ וְהִנֵּ֣ה אִ֭שָּׁה לִקְרָאת֑וֹ שִׁ֥ית ז֝וֹנָ֗ה וּנְצֻ֥רַת לֵֽב׃ הֹמִיָּ֣ה הִ֣יא וְסֹרָ֑רֶת בְּ֝בֵיתָ֗הּ לֹא־יִשְׁכְּנ֥וּ רַגְלֶֽיהָ׃ פַּ֤עַם ׀ בַּח֗וּץ פַּ֥עַם בָּרְחֹב֑וֹת וְאֵ֖צֶל כָּל־פִּנָּ֣ה תֶאֱרֹֽב׃ וְהֶחֱזִ֣יקָה בּ֭וֹ וְנָ֣שְׁקָה לּ֑וֹ הֵעֵ֥זָה פָ֝נֶ֗יהָ וַתֹּ֣אמַר לֽוֹ׃ זִבְחֵ֣י שְׁלָמִ֣ים עָלָ֑י הַ֝יּ֗וֹם שִׁלַּ֥מְתִּי נְדָרָֽי׃ עַל־כֵּ֭ן יָצָ֣אתִי לִקְרָאתֶ֑ךָ לְשַׁחֵ֥ר פָּ֝נֶ֗יךָ וָאֶמְצָאֶֽךָּ׃ מַ֭רְבַדִּים רָבַ֣דְתִּי עַרְשִׂ֑י חֲ֝טֻב֗וֹת אֵט֥וּן מִצְרָֽיִם׃

תרגום

לָא לְמִתְדַמְרוּ לְגַנָבָא דְגָנִיב דְתִשְׂבַּע נַפְשֵׁי מְטוּל דְכָפִין׃ וּמַן דְמִשְׁתְּכַח פְּרִיעַ חַד בְּשִׁבְעָא וְכוּלֵיהּ מַזָלָא דְבֵייתֵיהּ יָהִיב׃ מַאן דְגָיֵיר בְּאִיתְּתָא חַסִיר דְרַעֲיָנָא וּמַאן דְבָעֵי דִי יְחַבֵּיל נַפְשֵׁיהּ הוּא עָבֵד לַהּ׃ מַכְתָּשֵׁי וְצַעֲרֵי יָאֵרַע וְחִסוּדֵיהּ לָא מִטְעֵי׃ מְטוּל דְטַנָנָא חֶמְתָא דְגַבְרָא וְלָא חָיֵיס בְּיוֹמָא דְפוּרְעָנָא׃ וְלָא נָסֵיב בְּאַפֵּיהּ דְכָל דְיָהֵיב לֵיהּ מְהִיכָא וְלָא מְתַפֵּיס כַּד תַּסְגֵּא שׁוֹחֲדָא׃

בְּרִי נְטַר מֵימְרֵי וּפִיקוֹדַיי תִּיטְשֵׁי גַּבָּךְ׃ נְטַר פִּיקוֹדַי וְחִיֵה וְנִימוֹסֵי הֵיךְ בַּבְתָּא דְעַיְינָא׃ קְטוֹר אִינוּן עַל אֶצְבְּעָתָךְ כְּתוֹב אִינוּן עַל לוּחַ דְלִבָּךְ׃ אֵימַר לְחָכְמְתָא דְאַחָתִי אַנְתְּ וּמַנְדְעָא קְרִי לְבִיוּנְתָא׃ דְנִינְטְרָךְ מִן אִתְּתָא חִילוֹנִיתָא וּמִן נוּכְרֵיתָא דְשְׁעִיעָן מִלָּהָא׃ מְטוּל דְמִן דְכַוְתָא זָוִיתָא אֲדִיקַת וּמִן תּוֹרַקִין דִירָא׃ וַחֲזֵית בְּשַׂבְרֵי וְאִיסְתַּכְלִית בְּטַלָאֵי וּתְמָהִית בְּחַסִיר רַעְיוֹנָא׃ עָבִיר בְּשׁוּקָא לְקֳבֵיל עֵינוּתָא וּבְאָרְחָא דְבֵיתָא מְהַלֵךְ׃ בְּרַמְשָׁא בְּמַעֲרַב יוֹמָא בַּחֲשׁוֹכָא דְלֵילְיָא וּבַחֲבִירָה׃ וְהָא אִתְּתָא לְאוֹרְעֵיהּ בְּאַכְבְּמָה דְזָנְיָתָא דְמַפְרְדָא לִיבָּא דַעֲלֵימֵיהּ׃ וּמְרַדְתָּא הִיא וּפְרִיזְתָּא בְּבֵיתָא לָא שַׁכְנָן רִגְלָהָא׃ בְּעִדָּנָא בְּשׁוּקֵי בְּעִדָּנָא בִשְׁקָקֵי וְלָקֳבֵיל כָּל פִּנְתָּה דְיָאֲיָא כָּמְנָא׃ וְאִיתּוֹקְפַת בֵּיהּ וּנְשַׁקְתֵּיהּ וְאַתְצִיפַת אַפְּתָא וַאֲמַרַת לֵיהּ׃ דִבְחֵי דְקֻרְבָּנֵי עֲלַי יוֹמָנָא שַׁלֵּימִית נִדְרַי׃ מְטוּל הָכְנָא נְפַקִית לְאוּרְעָךְ דַמְּסַכְיָא הֲוֵית לְרַגְשָׁא דַאֲמַרִית אִידְבְּרִיתָךְ׃ בְּתַשְׁוִייתָא שָׁוְיֵית עַרְסִי וּבְקַרְמָא מִצְרָאָה קַרְמְתָּא׃

נא אחתי את. אמר לחכמה אחתי את: בבנים ב' וסימ' ואני אמרתי איך אשיתך. אבינה בבנים: בערב ב' רפי' וסימ' או בשתי. בערב יום באישון לילה: הומיה ג' ב' חסרי' וחד מל' וסימ' תשואו' מלאה. המיה היא וסוררת. אשת כסילות. קדמא מל': והחזיקה ב' וסימ' במבושיו. והחזיקה בו ונשקה לו: מרבדים ב' וסימנ' מרבדים רבדתי ערשי. מרבדים עשתה:

כפתי משכבי. ושמתי בו מאבקת הבשמים טובי הריח כדי שיערב המשכב יותר׃ לכה נרוה דודים עד הבקר. ואחר נשמח באהבים כי אין לנו מונע עתה׃ כי. אין בעלי בביתו ואת׳ הוא קרוב ויבא הנה הלך בדרך מרחוק ואת׳ אולי יבא הלילה מדרכו תדע באמת כי לקח צרור הכסף לקנות סחורות רבות לא יבא לביתו עד יום הכסה רוצה לומ׳ בר״ה פי׳ הוא נקרא כסה כאמרו תקעו בחדש שופר בכסא ואולם נקרא כן כי אז הש״י עד״מ יושב על כסא לשפוט תבל בצדק׃ הטתו ברוב לקחה. דבריה הלוקחים לבו בחלק שפתיה הדיחה אותו מדרך הראוי ומשכה לבבו אל דרכי הניאוף. הנה האויל הולך אחריה פתאם ודומה בזה אל השור אשר הולך מעצמו במהירות אל מקום שיטבחוהו בו וכמו ה הכסי׳ שיבאו במהירו׳ אל העכס לחטבם כי יתקשטו בו ולא ירגישו כי הוא מוכן למאסרם ר״ל לקשור אותם ב באופן שלא יוכל להם ללכת כי לא יוכלו ל להרחיב צעדיהם וגם הוא הוכן לשמרם מ מלפסק רגליהם ל למכאפים ולא ירגישו בזה והנה העכסים הם כמו תכשיטין היו פושאות אותן ברגליה׳ כאמרו וברגליהם ת תעכסנה׳ והיתה הכוונה בהם למה שזכרנו ו והנה ילך האויל א אחריה פתאום כמו שזכרנו עד יפלח וגו׳ ׃ עד יפלח חץ׳ עד שיחתך חץ כבדו כמו שימהר הצפור לבא אל הפח שילכד בו ולא ידע כי בנפשו הוא והנה היא מחכמת זה המשל ל להיות מסכים לנמשל אמרו כי בשוק או ב בחוץ הלך לזנות כי זה הפועל מהנפש הבהמית הוא מהדברי׳ אשר הם חוץ מעצם האדם במה שהוא אדם כי זה הכרח הוא לאדם מצד מה שהוא בהמה לא מצד מה שהוא אדם ויחס זה אל עת החשך כי לא יפותה האדם להמשך אל התאוות בשיאור לו באור השכל ולזה אמ׳ בתחלה וארא בפתאים אבינה בבנים וגו׳ ׃ ועתה בנים שמעו לי וגו׳ . אל ישט. אל יטה לבך אל דרך האשה הזרה הזאת המביאה להמשך אל התאוו׳ ואל תהיה טועה בדרכיה׃ כי רבים חללים הפילה. כי כבר השחיתה והרגה רבים ותקיפים ׃ דרכי שאול ביתה. הנה הדרכים שילכו בהם אל ביתה הם דרכי המות והקבר והם יורדות אל חדרי המות כי לא יושב עמה חיים כמו שקדם אבל תקבב מיתת הגוף והנפש לכן סור מהתפתות בפתויה ושמע לפתוי החכמה והבינה שהם מפתים האדם לחקור בהם באופן שקדם ואמר תמשל בזה המקום להודיע הדברים אשר בהם יושגו החכמה והבינה ועצמותם ותועלתם באופן מה׃ הלא החכמה תקרא׳ אל האנשים. ותבונה תתן קולה לקרוא להם וכדי שישמעו דבריה הם עומדות בראש מרומים עלי דרך להשמיע דבריהם לעוברים ולשבים ולהישירם אל הדרך אשר ילכו בה והמקום שאמר שיקרא טעות לפי שיש בו נתיבות רבות היא נצבה שם להורות אי זה דרך ילכו בה׃ ליד שערים׳ למקום השערים אשר לפתח הקריה להורות באי זה שער יכנסו כשהתקרבו אל הדרום במבוא הפתחים אשר בבית שירצו להכנס שם באי זה פתח יכנס להביאו ל הדרום ואמר זה כי בהרבה מהחקירות הקשות יצטרך להכנס בהם בהקדמות רחוקות מאד מהדרוש ויעתק מהם אל הקדמות יתקרבו יותר ל הדרום וכן מדרגה אחר מדרגה עד הגיעו אל הדרוש והנה החכמה והתבונה יישירו תמיד בזאת החקירה אל הדרכים והסדרים אשר יובילו אליה וזה מאמרם על צד מליצת השיר הבינו פתאים ערמה וגו׳ ׃ הבינו פתאים ערמה׳ השתדלו להתיישר אל החכמה ואחשוב שזאת הערמה תשלם בהתבוננות במלאכת ההגיון כי היא תיישר השכל אל דרכי ההשתדלות והעיון. וכסילים תנו בינה ללבבכם בעניינים העיוניים׃ שמעו׳ כי דברים נכבדים אדבר ופתיחת מאמרי היא דברי יושר ואמר זה שלא יחשוב חושב שהוא מדבר בזה על צד ההפלגה והגוזמא כמשפט המאמר בשירים ובמשלים כי הנה חכי ידבר אמת לא רשע וכזב הנה כל אמרי פי הם בצדק וביותר אין בהם מה שיטה מדרך האמת׃ כלם נכוחים. כל דברי נכוחים וישרים למי שיבינם ויטיב מה שבהם מהחכמה׃ קחו. בחרו בלקיחת מוסרי יותר מלקיחת הכסף הדעת אשר איישיר אליכם הוא יותר נבחר מזהב הנה החכמה היא טובה מכל מרגליות וכל חפצים אחרים שיחפוץ האדם במאור עניניס זולתי בבינן לא ישוו בה אמרו החכמה לגלות הדברים ההכרחיים בהמצאתה אכי

דודים ד׳ חד מל׳ וסימ׳ והנה עתך עת דודים. למשכב דודים׳ לכה נרוה דודים׃ שתו ושכרו דודים. קדמא מל׳׃ מוסר י״ב פתחין וסימ׳ מוסר שלומנו עליו. מוסר הבלים עץ הוא. מכת אויב הכיתיך מוסר אכזרי׃ מוסר מלכים פתח. מוסר כלמתי אשמע. לקחת מוסר השכל. שמע בני מוסר אביך. שמעו בנים מוסר אב׳ וכעכס אל מוסר אויל׃

נַפְתִּי מִשְׁכָּבִי מֹר אֲהָלִים וְקִנָּמוֹן׃ לְכָה נִרְוֶה דֹדִים עַד־הַבֹּקֶר נִתְעַלְּסָה בָּאֳהָבִים׃ כִּי אֵין הָאִישׁ בְּבֵיתוֹ הָלַךְ בְּדֶרֶךְ מֵרָחוֹק׃ צְרוֹר הַכֶּסֶף לָקַח בְּיָדוֹ לְיוֹם הַכֵּסֶא יָבֹא בֵיתוֹ׃ הִטַּתּוּ בְּרֹב לִקְחָהּ בְּחֵלֶק שְׂפָתֶיהָ תַּדִּיחֶנּוּ׃ הוֹלֵךְ אַחֲרֶיהָ פִּתְאֹם כְּשׁוֹר אֶל־טָבַח יָבֹא וּכְעֶכֶס אֶל־מוּסַר אֱוִיל׃ עַד יְפַלַּח חֵץ כְּבֵדוֹ כְּמַהֵר צִפּוֹר אֶל־פָּח וְלֹא־יָדַע כִּי־בְנַפְשׁוֹ הוּא׃

וְעַתָּה בָנִים שִׁמְעוּ־לִי וְהַקְשִׁיבוּ לְאִמְרֵי־פִי׃ אַל־יֵשְׂטְ אֶל־דְּרָכֶיהָ לִבֶּךָ אַל־תֵּתַע בִּנְתִיבוֹתֶיהָ׃ כִּי־רַבִּים חֲלָלִים הִפִּילָה וַעֲצֻמִים כָּל־הֲרֻגֶיהָ׃ דַּרְכֵי שְׁאוֹל בֵּיתָהּ יֹרְדוֹת אֶל־חַדְרֵי־מָוֶת׃

ח הֲלֹא־חָכְמָה תִקְרָא וּתְבוּנָה תִּתֵּן קוֹלָהּ׃ בְּרֹאשׁ־מְרֹמִים עֲלֵי־דָרֶךְ בֵּית נְתִיבוֹת נִצָּבָה׃ לְיַד־שְׁעָרִים לְפִי־קָרֶת מְבוֹא פְתָחִים תָּרֹנָּה׃ אֲלֵיכֶם אִישִׁים אֶקְרָא וְקוֹלִי אֶל־בְּנֵי אָדָם׃ הָבִינוּ פְתָאיִם עָרְמָה וּכְסִילִים הָבִינוּ לֵב׃ שִׁמְעוּ כִּי־נְגִידִים אֲדַבֵּר וּמִפְתַּח שְׂפָתַי מֵישָׁרִים׃ כִּי־אֱמֶת יֶהְגֶּה חִכִּי וְתוֹעֲבַת שְׂפָתַי רֶשַׁע׃ בְּצֶדֶק כָּל־אִמְרֵי־פִי אֵין בָּהֶם נִפְתָּל וְעִקֵּשׁ׃ כֻּלָּם נְכֹחִים לַמֵּבִין וִישָׁרִים לְמֹצְאֵי דָעַת׃ קְחוּ־מוּסָרִי וְאַל־כָּסֶף וְדַעַת מֵחָרוּץ נִבְחָר׃ כִּי־טוֹבָה חָכְמָה מִפְּנִינִים וְכָל־חֲפָצִים לֹא יִשְׁווּ־בָהּ׃

רְסֵית עַל עַרְסִי מוֹרָא וּבוּרְקְמָא וְקוּנְמָא׃ תָּא נִיתְבְּסֵם בְּרַחְמְתָא עַד צַפְרָא וְנֶעֱסִיק חַד לְחַד בְּרַאֲגָתָא׃ דְגַבְרָא לֵית הוּא בְּבֵיתָא אָזִיל בְּאוֹרַח רְחִיקָא׃ צְרָרָא דְכַסְפָּא נְסַב בִּידֵיהּ וּלְיוֹמָא דְעִידָא אָתֵי לְבֵיתֵיהּ׃ וְאַטְעֵי יָתֵיהּ בְּסוּגְיָא דְמִילָּתָא וּבְשִׁעְיוּתָא דְסִפְוָתָהּ תְּפַאתֵיהּ׃ וְהוּא אָזִיל בַּתְרָהָא שְׁלִיאַיִת הֵיךְ תּוֹרָא דְאָזִיל לְוָת טַבְחָא וְהֵיךְ כַּלְבָּא לְאֲסוּרָא וְהֵיךְ אַיְלָא דְמַפְרִיחַ גִּירָא בְּכַבְדֵיהּ וּמִסְתַּרְהַב הֵיךְ צִיפַּרְיָא לְוָת פַּחָא וְלָא יָדַע דִּלְמוֹתָא דְנַפְשֵׁיהּ אָזִיל׃ וְהַשְׁתָּא בְנַיָּא שְׁמָעִין לִי וְאַצִּיתוּ לְמֵימְרֵי דְפוּמִי וְלָא יִסְטֵי לִבָּךְ לְאָרְחָתָהָא וְלָא תִיטְעֵי בִּשְׁבִילָהָא׃ מְטוּל דְסַגִּיאֵי קְטִילַיָּא אַפִּילַת וְעַשִּׁינִין כּוּלְהוֹן קְטִילָהָא׃ אָרְחָתָא דִשְׁיוֹל בֵּיתָהּ נָחְתָן לְקִיטוֹנֵי דְקִיבְרָא׃ מְטוּל הֵיכְנָא חָכְמְתָא תִקְרָא וְלְבִיוּנָה תַּרְמֵי קָלָהּ׃ בְּרֵישׁ רָמְתָא עַל אָרְחָא אִיתֵיהּ וּבֵינַת שְׁבִילֵי קַיְימָא׃ וְעַל תַּרְעֵי בְּפוּמָא קִרְיָא וּבְמַעֲלָנָא דְתַרְעֵי מְשַׁתַּבְחָא וְאָמְרָה׃ לְכוֹן גַּבְרֵי קְרֵינָא וְקָלִי עַל בְּנֵי נָשָׁא׃ אִיתְבָּיִינוּ שַׁבְּרֵי עֲרִימוּתָא וְשַׁטְיֵי נִסְתַּכְּלוּן בְּלִבְּהוֹן׃ שְׁמָעוּ מְטוּל דְשְׁרִירוּתָא מְמַלְּלָא אֲנָא וּמְמַלַּל פּוּמִי תְּרִיצוּתָא׃ מְטוּל דְקוּשְׁטָא רָנָא פוּמִי וְרִיחוּקָא שִׂפְוָתַיי רַשִׁיעָא׃ וּבְצַדְקוּתָא אִנּוּן כָּל מֵימְרֵי פוּמִי וְלֵית בְּהוֹן פִּיתּוּלָא וְעִיקוּמָא׃ וְכוּלְּהוֹן גַּלְיָין לְאֶינַשׁ דְמִתְבַּיַּין וּתְרִיצִין לְאִילֵין דְצַבְאִין בִּידִיעְתָא׃ קַבִּילוּ מַרְדּוּתָא וְלָא כַסְפָּא וּגְבוּ לְכוֹן יְדִיעְתָא מִן דַּהֲבָא סְנִינָא׃ מְטוּל דְטָבָא חָכְמְתָא מִן כֵּיפֵי טַבְתָא וְכָל מַרְעַם לָא פָחֵי לָהּ׃

אבן עזרא

אהלים. חסר וי״ו׃ דודים׳ אהבים אתן את דודי׃ האיש׳ ולא אמרה אישי כי אינו כחשב בעיניה מאומה בזנותה עם אחרים׃ הכסא. ראש חדש שיתכסה בו הירח׃ תדיחנו. מדרך הישר׃ וכעכס׳ כמו תעכסנה פי׳ תראנה העכסים והם דומים לכבל וכן הפי׳ וכעכס שהאויל קשה לחשוא רגלו בו כן הוא קשה להביאו אל מוסר׃ חץ׳ תרמה כנגע האל לחץ והטע׳ עד שיפלח חץ כבדו ולא יקבל מוסר. אל פח׳ כן מהרה יפלחהו חץ. ולא ידע האויל כי בעבור נפשו שתמות הוא סוכה מוסר וזהו הנכון׃ ועתה בנים׳ כי העם כבנים׃ ואל תתע. מדרך הישרה בעבור נתיבות הזונה׃ שאול. שהוא ביתה׃ יורדות הדרכים ומורידות אותה כפי׳ כמו מעגלותיה או יורדות רמז לרגליה וכאשר דבר בגנות האשה הרעה דבר מ מעלת החכמה שהיא מיסרת הפתאים׃ קרת׳ קריה׃ אישים. עשירים. אל בני אדם עניים כמו כן גם בני אדם גם בני איש והענין יחד עשיר ואביון׃ ערמה׳ שיערימו להסיר הפתיות מהם׃ ולב דעת או הבינו ערמה ללב והוא פועל יוצא׃ נגידים. כמו נגיד והם דברים משובחים וכן הלא כתבתי לך שלישים מן ושלשי׳ על כלו כי יש למלך משנה גם שלים׳ נכוחים. אמת׃ שכנתי

אויל ינאץ מוסר אביו. בן חכם מוסר אב. יראת י״י מוסר חכמה׃ אישים ג׳ ומל׳ וסימ׳ חד דמסכנין וחד דרשיעין וחד דזכאין׳ וביאורם נבזה וחדל אישים׳ את אישים פעלי און. אליכם אישים אקרא׃ רשע י״ז פתחין וסימ׳ נמסר בספר מיכה סימ׳ ו׳׃ קחו ה׳ ר״פ וסימ׳ קחו מאתכם תרומה. קחו לכם מן העם דיהושע. קחו נשים והולידו בנים. קחו עמכם דברים. קחו מוסרי ואל כסף׃

שכנתי ערמה. חסר בית כמו שכן ארץ והטעם שהערמה צריכה חכמה שלא תכון זולתה. ודעת מזמות אמצא ודיעת מזימות הדורשי' אותי אמצא ואגיע עד תכלית כוונתם ויתכן לפרש אני חכמה שכנתי ודעת כל ערמה כאילו שכנתי בתוכה וגם אני יורדת לסוף דעת כל מזמה ולפי שהדעת היא הנמצאת אחר החכמה והתבונה אמ' מלת אמצא והטע' כי לא יבצר מן החכמה כל מזמה: יראת יי' שנאת רע. שנאת מקור בשקל מלאת ורע כלל כל חסרון ופרט ממנו גאה וגאון ודרך רע ופי תהפוכות דרך רע ההנהגה רעה ופי תהפוכות מתהפך מענין ל לענין ואמר שנאתי כאילו אמר שיראת יי' היא שנאת לה גם אני שנאתי אותם כטעם יהלא משנאיך יי' אשנא ובעל הטעמים שמם טעם מפסיק במלת ופי לא ראה זה ה הפירוש ואולי שמלת ופי דברי החכמה ו וכאילו אמר אני חכמ' שכנתי ערמה ודעת מזמות אמצא וידעתי כי יראת יי' שנאת רע גאה וגאון ודרך רע ופי ר"ל תאמר כמו כי על פיו' ואולם או הסכמתי ודעתי כמו פה אחד טוב אל המלך תהפוכות ם שנאתי כי החכמה והתהפוכות שונאים זה את זה כי לא יעמדו בנושא אחד ותהפוכות כולל כל נגד וכל הפך מהטוב והיושר: לי עצה ותושיה. מפורש. אני בינה לי גבורה ואמר אני בינה ולא אמ' לי בינה לפי שהבינה תולדת החכמה ואם אין חכמה אין בינה ואמר לי גבורה כטעם החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים: בי מלכים ימלוכו. שתעמוד מלכותם או כקראו על שם סופם כמו וטחני קמח. ורוזנים יחוקקו צדק לחקוק חוקי משפט צדק: בי שרים ישורו. משפט הרי"ם להיותה דגושה כשקל יקובו עליו רבו לולי שאין מקבלת דגש: אני אוהבי אהב. חסר אל"ף השרש להקל על הלשון כמו ואחר עד עתה: עושר וכבוד. עתק. ענין עוצו ותוזק וכן יצא עתק מפיכם וצדקה במקום כטעם הצלחה וכן יתכן לפרש וצדק משמים נשקף: טוב פריי. ותבואתי מכסף נבחר. ותבואתי טובה מכסף נבחר או מלת נבחר כאילו אמר נבחרת כמו תפלכתך השית אותך והראשון נכון והטעם על המתחייב מן החכמה מתיקון הנפש והנהגת המדינה: בארח צדקה אהלך. דברי החכמה כדברי החכם והטעם כי מי שרוצה החכמה צריך שיתנהג בזה הדרך הדרך ואת בתוך נתיבו' משפט לבל יטה ימין ושמא' מהדרך האמצעי: להנחיל. יש. הוא כנוי לקנין הנפשי הנקנה לנחלה עולמית וגם כינוי לקנין הממון יש זהב ורב פנינים וכלי יקר. ויש כלל ואחר כן פרט זהב ורב פנינים וכלי יקר וכן טעם ואוצרותיה': יי' קנני ראשית. זה גם מדברי החכמ' קנני מלשון קונה שמי'. ראשית דרכו כלו' ראשי' כוונתו בבריאה כמו כי הוא ראשית דרכי אל: קדם מפעליו מאז כמו כי הוא ראשית דרכי אל קדם כמו ראשית והטעם קדימה לעולם קדימת חיוב לא קדימת זמן כי הזמן מכלל הנבראים כאמרו יי' בחכמה יסד ארץ: מעולם. דרך המקרא לסמוך הקדומים למלת עולם כמו מעולם אל נוי מעולם הוא כלומ' קדמון. נסכתי נבחרתי כמו כנסיכי סיחון. מקדמי ארץ מקדמוני ארץ: באין. חוללתי. ענייננו עושתי וטעמו ענין התחלה וקרוב מלשון ונ' שרה תחוללכם: באין. נכבדי מים. טעמו ובאין נכבדי מים והוא ענין כבדות ורבוי וממנו התכבד כילק התכבד כארבה: בטרם הרים הטבעו. כמו על מה אדניה הטבעו ושניהם עיקרם מלשון טבעו בים סוף והטעם על יסודותם הטבועים בעמקי המים: עד לא עשה ארץ וחוצות. כתרגום בטרם. עשה. כמו אני יי' עשיתי ארץ וחוצות הם השווקים והטעם על הקרקעית הראויה לייסוב. וראש. כטעם קדם וכן מעולם נסכתי מראש. עפרות תבל. כאילו אמר וקודם עפרות תבל הוא הייסוב והוא כפל ענין במלות שונות: בהכינו

עד לא עשה׳ הש׳ ארץ וחוצות הנכבד שבעפרות תבל והגבוה מהם והוא מקום הנגלה מן הארץ ובו ג"כ ארץ וחוצות והנה כפל הענין במלות שונות: בהכינו

ותושיה ז' מל בליש' וסימ' הפליא עצה הגדיל. עמו עז ותושיה. ותושיה יראה שבך דמיכה. כי כפלים לתושיה. לי עצה ולי תושיה. לתאוה יבקש נפרד. יצפן לישרים תושיה: להנחיל ב' וסי' נחלות. אהבי יש: אמלא ג' וסי' לא תהיה משכלה. אערכה לפניו משפט. להנחיל אהבי יש: חוללתי ג' וסימ' הן בעון חוללתי. באין תהומות חוללתי. ולפני גבעו' חוללתי:

אֲנִי־חָכְמָה שָׁכַנְתִּי עָרְמָה וְדַעַת מְזִמּוֹת אֶמְצָא: יִרְאַת יְהוָה שְׂנֹאת רָע גֵּאָה וְגָאוֹן וְדֶרֶךְ רָע וּפִי תַהְפֻּכוֹת שָׂנֵאתִי: לִי־עֵצָה וְתוּשִׁיָּה אֲנִי בִינָה לִי גְבוּרָה: בִּי מְלָכִים יִמְלֹכוּ וְרֹזְנִים יְחֹקְקוּ צֶדֶק: בִּי שָׂרִים יָשֹׂרוּ וּנְדִיבִים כָּל־שֹׁפְטֵי אָרֶץ: אֲנִי אֹהֲבַיה אֵהָב וּמְשַׁחֲרַי יִמְצָאֻנְנִי: עֹשֶׁר־וְכָבוֹד אִתִּי הוֹן עָתֵק וּצְדָקָה: טוֹב פִּרְיִי מֵחָרוּץ וּמִפָּז וּתְבוּאָתִי מִכֶּסֶף נִבְחָר: בְּאֹרַח־צְדָקָה אֲהַלֵּךְ בְּתוֹךְ נְתִיבוֹת מִשְׁפָּט: לְהַנְחִיל אֹהֲבַי יֵשׁ וְאֹצְרֹתֵיהֶם אֲמַלֵּא: יְהוָה קָנָנִי רֵאשִׁית דַּרְכּוֹ קֶדֶם מִפְעָלָיו מֵאָז: מֵעוֹלָם נִסַּכְתִּי מֵרֹאשׁ מִקַּדְמֵי־אָרֶץ: בְּאֵין־תְּהֹמוֹת חוֹלָלְתִּי בְּאֵין מַעְיָנוֹת נִכְבַּדֵּי־מָיִם: בְּטֶרֶם הָרִים הָטְבָּעוּ לִפְנֵי גְבָעוֹת חוֹלָלְתִּי: עַד־לֹא עָשָׂה אֶרֶץ וְחוּצוֹת וְרֹאשׁ עַפְרוֹת תֵּבֵל:

אֲנָא חָכְמְתָא בְּרֵית עֲרִימוּתָא וְתַרְעִיתָא מַשְׁכַּחְנָא אֲנָא: דַּחַלְתָּא דַּיְיָ סַנְיָא בִּישְׁתָּא גֵּאוּתָא וְרָמוּתָא וְאָרְחָא בִּישְׁתָּא וּפוּמָה הֲפִיכָה סַנְיָא אֲנָא: דִּילִי הִיא תַּרְעִיתָא וּמִילְכָנָא וּבִיוּנָא וּגְבוּרְתָא: מְטוּל אֲנָא מַלְכֵי מְמַלְכִין וְשַׁלִּיטֵי אֲנָא מְשִׁיחָן בְּצִדְקוּתָא: מְטוּל דוּכְרָנִי מִתְדַּוְרְכִין וְסָרְכֵי וְכֻלְּהוֹן דַּיָּנֵי דְתְרִיצוּתָא: אֲנָא רַחֲמָא רָחֲמַיי וְאִלֵּין דִּמְקַדְּמִין לִי יַשְׁכְּחֻנַּנִי: עֻתְרָא וִיקָרָא דִּילִי מָמוֹנָא וּמַזַּלְיָא וְצִדְקְתָא: טָבִין פֵּרַיי מִן דַּהֲבָא סְנִינָא וּמִן דַּהֲבָא אוֹבְרִיזִין וְעַלַּלְתִּי מִן סַנְיָא גַּבְיָא: בְּאָרְחָתָא דְצִדְקְתָא מְהַלְּכָא אֲנָא בְּגוֹ שְׁבִילֵי דְדִינָא: דְּאֵירוּת לְרָחֲמוֹי שְׁנַיָּא סְגִיאָתָא וְסִימַתְהוֹן אֲמַלֵּא: אֱלָהָא בְּרָאַנִי בְּרֵישׁ בְּרִיתֵיהּ וּמִן קֳדָם עוֹבָדוֹי מִן רֵישׁ: וּמִן קֳדָם עָלְמָא אִתְתַּקְּנִית מִן רֵישֵׁיהּ מִן קֳדָם דְּתֶהֱוֵי אַרְעָא: עַד לָא נֶיהֱווֹן תְּהוֹמֵי אִתְיְלִידִית וְעַד דְּלָא נֶיהֱווֹן מַעְיָנֵי עֲשׁוּנֵי דְמַיָּא: קְדָם עַד לָא נִטַּבְּעוּן טוּרֵי וְקֳדָם רָמָתָא אִתְבְּנִינַת: עַד לָא עֲבַד אַרְעָא וְנַחְלֵי וְרֵישׁ עַפְרָא דְתֵבֵל:

אני חכמה שכנתי ערמה. במקומות שכמצאת שם ערמה ודרך השתדלות והם הסדרים ההגיוניים ויצטרך לו ג"כ שימצא יראת יי' רוצה לומר לקיחת המוסר במדות ויצטרך לו עוד לשנא רע כדי שיתרחק מדרכיו וישנא מדת הגאוה כי היא מסירה השלימות מהאדם וישנא דרך רע בדעות והדברים המביאי' שרשים כוזבים כי אלו ימנעו ממצוא החכמ' לפי שהמעיין ירצה להמשיך ה המאמרי' במה שאחר ההתחלות באופן ם שהונחו ההתחלות ו וירצה להמשיך תמיד לשמרם וזה יביאהו לטעות בהם: לי עצה. וזה כי העצה תלקח בדברי' העצמיי' כאילו תאמר שהעצה במי שהוא חלום החום לחממו במאכילוהו דברים חמים והנה' העצה תהיה בחכמות המיסרו' לצד המעשה כמו חכמת הרפואה ועבודת האדמה ומה שידמה להם. ולי ג"כ תושיה רוצה לומר ה הסבת הנימוס ה המושכל אשר בדברי' והוא מהותו ומשיגיו העצמיים ואלו הם חלקיו הפכ' הראשו' להעיר על תועלתה ומהותה איך לא ת תצטרך לזכור הדברי' ההכרחיים קודם ה ההשתדלות בה לפי שכבר זכרה אחר ה החכמה וזה ממה ם שכרי' שתוקדם תחלה החכמה קודם השתדלות בבינה וכבר זכר זה בביאור במה שקדם. אני בינה לי גבורה ר"ל כי לחכמה יהיה ההשגה בדברים הנמשכים לפי הסדור הטבעי ואמנם מה שיתחדש שיהיה כנגד הסדור ההוא כמו הענין בנפלאות והוא הנקרא גבורה אשר לא יבואו בסבות העצמיות הנה החקירה עניו תהי גבורה והנה עוד לבינה הסגת הפילוסופיא המדינית אשר בה יתחדש הבנין באלו הדברים המדיניים איך יתנהגו בהם להעמיד הקבוץ המדיני ומזה ישתתף דבר העונשים אשר יוטלו על בעלי התכונות הפחותיות ולפי שבזאת הפילוסופיא על האופן הראוי ימלוכו המלכים וישורו השרים והרוזנים והנדיבים והשופטים להעמיד דבר ממשפט הפילוסופיא על האופן הראוי אמרה הבינה בי מלכים וגו': בי מלכים ימלוכו. על העם. ורוזנים יחקקו חקים של סדר ויושר: בי שרים ישורו. ימשולו: אני אוהבת אוהבי ר"ל שלא ימצא מי שאינו אוהבה אך מי שהוא אוהבה וחושק בה יטרח לעמוד על אמתתה והוא ימצאה מפני היותו משחר ודורש אותה תמיד: עושר וכבוד אתי. הנה אתי עושר וכבוד כי בדרכי הבינה יוכל האדם להשיג עושר וכבוד מפני שלימותו במדות והתישרו בהם אל השגה זו באופן שלם כי בזאת המלאכה סדרי' יישירו לקנין אלו השלימיות: ואתי הון עתק וקנין הצדק והיושר במדות: טוב פריי. הנה טוב פריי מזהב והוא נבחר מכסף ליהלוכה באורח הצדקה והיושר בתוך נתיבו' שיהיו למשפט שיבאו לאמת דבריו ושותרו והיה שם מחשבות יקימו כל אחד מהדרכים ההם והנה יהיה מהתועלות בהיות מבוארת האמת בזה: להנחיל אוהבי יש והוא דעת המוסכם למצא כי בו תגיע ההצלחה האנושית והפך זה יהיה בדעת אשר לא יסכים למצא. ואוצרות אוהבי אמלא מאלו הדעות האמתיות כי מפני אהבתם אותי יקוטרו בזאת החקירה וימצאו דברים רבים ימלאו בהם אוצרותיהם. על כך המשל אמרה הבינה להורות על מעלתה וקדימתה על החכמה: יי' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז. בבריאת העולם רוצה לומ' שבראשית הדברי' שקנה אז ועשה קנה הדבר אשר היה חדושו בבינה ותבונת השם ית' בו והם הגרמים השמימיים. אבל תדע כי השמי' לא חסר להיות עמו זאת התבונה והחכמה אשר נברא בה העולם כמו שבארנו בה' מספר מלחמות יי' ושם התרנו הספקות הנופלות בזה. והנה מעת היות הזמן קנני קודם מפעליו האחרים: מעולם נסכתי מראש. מעת היות עולם נתנה לי הגבורה והשררה והגדולה. מקדמי ארץ בראשית מה שנברא בארץ: באין תהומות חוללתי. קודם היות התהומות נבראתי כי השמים קודמים במעלה ובמציאות על התהומות קודם שיהיו שם מעינות ונהרות רבות מהמים: בטרם. שהטבעו ההרים על מכונם ולפני שימצאו גבעות חוללתי:

בהכינו · בעת שהכין השם ית' השמים להיות במספר ובתכונה ובמרחק ובגדל שהם בו והכוכבים אשר בהם כדי שיהיו להמצא מהם אלו התנועות אשר בו העולם השפל שם הייתי כי בתבונה כונן השמים כמו שקדם כאשר חקק השמים מחוגה על פני תהום שהוא כדור הארץ כמו שביארנו בפרשת בראשית והוא כמו מרכז לגרם השמימיי ולפי המחוג' ההיא המציא השמים סביבה במשכו רגלי המחוגה ההיא זה מ מזה בגלגל גלגל : באמצו שחקים ממעל · כאשר אמץ שחקים ממעל ונתן להם חוזק וקיום עד שהם חזקים כראי מוצק וזה היה אפשר כאשר רצה השם שיקבל איכות דומה ומתיחסם לקוטי כאמרם לחים היו השמים ביום ראשון בשני נקרשו · בעזוז עינות תהום ר"ל כאשר נתן השם עוז וקומי למה שהיה מהחומר הראשון אבל עינות תהו' והוא כדור הארץ כי זה כולו נעשה בתבונה וזה כי לולי עוז הארץ וקיומה לא היה בכאן דרך לתנוע' הגלגלים : בשומו לים חקו · כאשר שם השם ית' לים חוקו שם הייתי וזה היה כשנגזר שיקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה · ומים לא יעברו פיו · ברוך שיאמר זה המקום שרצה שיהיה נגלה תמיד כאשר חקק מוסדי ארץ והוא החלק הנגלה מהארץ שהוא היסוד למה שיתהוה בה מהצמחים והב"ח : ואהיה · אבל השם ית' אמון ומגדל ומכהיג הדברים המיוחסים לבינה ובזה אהיה לו שעשועים יום יום כי תמיד השם מתענג ומשתעשע בהשיגו עצמו אשר בזה תושב לו זאת התבונה ובכל עת משמחת אני לפניו והוא עצמותו והשגתו ובמה שאספר בדברים העלולים מהתבונה אשר אצל השם : משחקת בתבל · אני משמחת האנשים בתבל ארצו · ושעשועי הם את בני אדם כי הם שמחים מאד במה שישיגו משכילי : ועתה בנים שמעו לי · ואשרי מי שישמרו דרכי : שמעו · תחלה מוסר המדות ואחר זה חכמו בחכמה ואל תבטלו מהשקידה על החכמה או ירבה בזה אל תפרעו אלו הדרכים שצויתי אתכם שהם מסלול ודרך להשגת החכמה : אשרי אדם שומע לי · להמשך אל מה שאישירהו אל השגתי וזה בשיקוד על דלתותי תמיד לשמור מזוזות פתחי עד שיתבאר לו באי זה פתח יכנס בדרם דרום : כי מוצאי מצא חיים · כי מי שמצא אותי מצא חיים נצחיים ויפיק רצונו מהשם ר"ל שהוא יהיה נעזר בו בכל חפצו : וחוטאי חומס נפשו · ואמר חוטא לי שלא ילך במוסרי להתיסר להשגתי הוא עושק השלימות מנפשו וכל מי שישנא אותי וירחיקני הוא אוהב המות והאבדון המוחלט כי אליו דרכו לפי שמי שישכח התבונה ישכח גם כן החכמה וזה בלתי צריך אל באור : חכמות בנתה ביתה · הנה התבונה בנתה ביתה בחכמות כי השגת החכמות קודמת להשגת הבינה וגם חצבה עמודיה שבעה ר"ל חכמות רבות כי מספר השבעה יאמר על הרבוי כאמרו כי שבע יפול צדיק וקם והנה החכמות הם עמודי הבינה : טבחה טבחה · ואחר זה הכינ' מאכל ומשקה לאנשים מחכמו' ותבונה : שלחה נערותיה · לאחים ואחים ותקרא על כנפי מרומי העיר כדי שישמעו כלם דבריה · מי פתי יסור הנה · לקנות מוסר וחכמה ומי חסר שכל ויבא להשלימו : לכו

בהכינו ל' וחד הכינו ואינון מן זוגין דחד נסיב ב' וחד חס' ב' וסי' נמסר במסר' רבתא במערכת אות הב"ית בסד"ר : יום יום ז' וסי' ויהי כדברה אל יוסף יום יום · על אשר ילקטו יום · ואתי יום יום ידרשון : לשלמי נדרי יום יום · ברוך יי' יום יום · ואהיה שעשעי יום יום · לשקד על דלתתי יום יום : חכמו' ד' קמצין וסימ' פי ידבר חכמו' · חכמו' בחוץ תרונה · חכמו' בנתה ביתה :

בַּהֲכִינוֹ שָׁמַיִם שָׁם אָנִי בְּחוּקוֹ חוּג עַל־פְּנֵי תְהוֹם : בְּאַמְּצוֹ שְׁחָקִים מִמָּעַל בַּעֲזוֹז עִינוֹת תְּהוֹם : בְּשׂוּמוֹ לַיָּם חֻקּוֹ וּמַיִם לֹא יַעַבְרוּ־פִיו בְּחוּקוֹ מוֹסְדֵי אָרֶץ : וָאֶהְיֶה אֶצְלוֹ אָמוֹן וָאֶהְיֶה שַׁעֲשׁוּעִים יוֹם יוֹם מְשַׂחֶקֶת לְפָנָיו בְּכָל־עֵת : מְשַׂחֶקֶת בְּתֵבֵל אַרְצוֹ וְשַׁעֲשֻׁעַי אֶת־בְּנֵי אָדָם :

וְעַתָּה בָנִים שִׁמְעוּ־לִי וְאַשְׁרֵי דְּרָכַי יִשְׁמֹרוּ : שִׁמְעוּ מוּסָר וַחֲכָמוּ וְאַל־תִּפְרָעוּ : אַשְׁרֵי אָדָם שֹׁמֵעַ לִי לִשְׁקֹד עַל־דַּלְתֹתַי יוֹם יוֹם לִשְׁמֹר מְזוּזֹת פְּתָחָי : כִּי מֹצְאִי מָצָאִי חַיִּים וַיָּפֶק רָצוֹן מֵיְהוָה : וְחֹטְאִי חֹמֵס נַפְשׁוֹ כָּל־מְשַׂנְאַי אָהֲבוּ מָוֶת :

ט חָכְמוֹת בָּנְתָה בֵיתָהּ חָצְבָה עַמּוּדֶיהָ שִׁבְעָה : טָבְחָה טִבְחָהּ מָסְכָה יֵינָהּ אַף עָרְכָה שֻׁלְחָנָהּ : שָׁלְחָה נַעֲרֹתֶיהָ תִקְרָא עַל־גַּפֵּי מְרֹמֵי קָרֶת : מִי־פֶתִי יָסֻר הֵנָּה חֲסַר־לֵב אָמְרָה לּוֹ :

ל' וחד הכינו · ל' · ג' · ל' · ל' · ב' ובעניין חד חס' · ל' וכל יום כר כשרכו' · ז' · ל' חס' · ט' · ב' עסדיך אלה · ב' · ל' · ר' כטע' · ז' · סימן · ב' · ל' · ד' · ד' יתר חס' · ל' וחד כנאן טבחת · ל' · ג' יתר מל' · ג' חס'

כַּד אַתְקִין שְׁמַיָּא תַּמָּן הֲוֵית וְעַד חַג חוּגְתָא עַל אַפֵּי תְהוֹמָא : וְכַד אוּגְרִיס עֲנָנֵי מִלְּעֵיל וְכַד אַעֲשִׁין מַעְיָנֵי תְהוֹמָא : וְכַד שָׁם לְיַמָּא תְּחוּמֵיהּ וּמַיָּא לָא עָבְרִין לֵיהּ שָׁם שֵׁית אַסַּיָּא דְאַרְעָא : וַהֲוֵית צִידוֹי מְהֵימַנְתָּא וְכַד הֲוָה כָּל יוֹמָא וְיוֹמָא וְחֶדְיָא אֲנָא קֳדָמוֹי בְּכָל זְמַן וְחַדְיָא הֲוֵית בְּתֵבֵל אַרְעֵיהּ וְשִׁבּוּחַיי בִּבְנֵי נָשָׁא :

וְהַשְׁתָּא בְּנַיָּא שְׁמַעוּן לִי וְטוּבוֹי לְמָאן דְּנָטַר אוֹרְחָתַי : שְׁמַעוּ מַרְדּוּתָא וְאִתְחַכְּמוּ וְלָא תְדַשְׁוּן : טוּבוֹי לְבַר נָשָׁא דְּשָׁמַע לִי וְנִשְׁקוֹד עַל אִיסְקוּפוּתַי בְּכָל יוֹמָא וְיוֹמָא תִּנְטַר פַּפֵּי דְתַרְעַי : מְטוּל מָאן דְּמַשְׁכַּח לִי מַשְׁכַּח חַיֵּי וְתִיהֱוֵי לֵיהּ רְעוּתָא מִן קֳדָם אֱלָהָא : וּמָאן דְּחָטֵי עֲלַי מְחַבֵּל נַפְשֵׁיהּ וְכוּלְּהוֹן שָׂנְאַי רַחְמֵי לְמוֹתָא :

חָכְמְתָא תִּתְבְּנֵי בֵיתָא וְעַתִּירַת בֵּיהּ שַׁבְעָא עַמּוּדִין : וְנָכְסַת נִכְסָתַהּ וּמְזָגַת חַמְרָא וְסַדְּרַת פָּתוּרְתָא : וְשַׁדְּרַת טַלְיָתָא דְנִיקְרְיָין עַל גִּיב רָמָאתָא עַשִׁינָתָא דִנְצִירָן : מָאן דְּשַׁבַּר בָּאתָא לְוָתִי וַחֲסִיר רַעְיָינָא אָמְרַת לֵיהּ :

ראמות לאויל חכמות : מרומי ג' ב' חס' וחד מל' וסימ' על מרומי שדה · על גפי מרומי קרת · על כסא מרמי קרת · קדמ' מלא :

בהכינו שמים שם אני · בית בהכינו בחוקו בשומו בעזוז באמצו כלם כפיאו זמן והכוונה אני הייתי מבואה · או לא קדמוני בבריאה · וטעם בהכינו כטעם כונן שמים ובמאמר יהי רקיע · בחוקו חוג · בעת שחקק הגלגל על פני תהום שהוא המרכז וחוג כמו וחוג שמים יתהלך ונקרא הכלי העשוי לעשות בו רוסם העגולות מחוגה על שם החוג הכרסם בו · ומלת בחוקו דינו להיות · רגוש כי שרשו חקק מן וחקות עליה או יהיו שני שרשי' בענין אחד חקק וחוק ומזה השרם מי יתן בספר ויוחקו : באמצו שחקי' ממעל · הוא לשון אומץ וחוזק וטעמו כ כטעם בהכינו · בעזוז לשון עוז הוא לשון כח וחוזק והוא מקור ובא שלם והוסף החיריק והחוזק למים כמו ובמי עזים נתיבה וכן הוסף לו גם העצמה באומרו את מי הנהר העצומים : בשומו לים וגו' · כאמ' אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו : ואהיה · אמון · מלשון כאשר ישא האומן את היונק והוא שם ושפטו כ באמון כמו כאשר א היתה באמנה · ובא כדרך משחך אלהים אלהיך שמן ששון · ואהיה שעשועים יום יום יתכן לפרשו ואחר כן ואהיה שעשועי ולא בהיותה באמון · שעשועים שם ולא יפרד כמו נעורים זקונים ובא שם מקום תואר כמו והיה ברכה ויתכן לפרש שחסר בית והוא כמו בשעשועים יום יום בכל עת : משחקת בתבל · יתכן לפר' שזה הפסוק הוא פי' מה שאמר למעלה אמר משחקת בתבל שהיא ארצו פי' משחקת לפניו בכל עת · ושעשועי את בני אדם פי' ואהיה שעשועים יום יום · את בני אדם · כמו עם בני אדם והטעם כי הם המקבלים והיא המקבלת והשעשוע שוה בשניהם : ועתה בנים שמעו לי · לשון פיוס · ואשרי דרכי ישמורו · לשון הפלגה · וטעם דרכי כטעם והודעתי להם את הדרך אשר ילכו בה : שמעו מוסר וחכמו · הקדים המוסר כטעם כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו · ואל תפרעו יתפרש לבלתי יהפוך הסדר שלא שילמוד המוסר ואחר כן החכמה · ויתפרש לבל יהפוך או יבטל או יפסיק המוסר : אשרי · לשקוד על דלתותי · הטעם על ההרגל והקביעות בבתי החכמה ולפי שאמר דלתותי אמ' מזוזות פתחי כפל ענין · ויתכן לפר' פתחי פתחי החכמה ודלתותיה ומזוזותיה הם התחבולות שבכל חכמה והם המושכלות הראשונות ומהם יתחברו ההקדמות ולהם יחזרו התולדות הצודקות וזה טעם לשמור : כי מוצאי מצא חיים · כוללת חיים גופני' למה לחיים בריאות חיי בשרים מה לנבני יודע להלך נגד החיים ומזון וחיים לנערותיך · וחיי הנפש ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב · ופי' מוצאי מפיקי חיים · והטעם על אמר נכנס בשלום על דרך הפתחי' ויפק רצון מיי' הפיק רצון מאת בוראו : וחוטאי חומס נפשו · כמו אשר חטא על הנפש שהוא דרך פסיעה או מלשון קולע אל השערה ולא יחטיא · והטעם על אשר לא השיג החכמה הכך המוצא והוא על הלומד בדרך שבום שחומס נפשו מן האמת · וכל משנאי הם השונאים החכמ' ואין לומדין אותה כל עיקר · או פי' וחוטאי הכופר והמורד בי כלומר השם מגמתו לדבר אחר חומס נפשו כי גורם לה ההעדר · וכל משנאי אהבו מות כפל ענין · ואמר אהבו מות כדרך ואהב קללה ותבואהו : חכמות בנתה ביתה · כמו בנות צעדה · חצבה עמודיה · לשון מוצא מחוצבי אבן והטעם על השוואת העמודים בחציבה ובזולתה מן התיקון · ויתכן לפרש שאמר חכמות להודיע שהחכמ' בנתה ביתה מחכמות שבע וזה טעם חצבה עמודיה שבעה והם עמודי הבית והוא הביאור למאמר חכמות בנתה ביתה ובית לשון נקבה · או עמודים שבעה עמודי החכמה והעמודים הם שבע החכמות שבית החכמה נכון עליהם וים מפרשים אלה השבעה על ענינים אחרים וכל אחד בוחר לעצמו והאמת יורה דרכו · טבחה · הוא לשון זביחה כחשבנו כבאן טבחה · וגם לשון בישול לרקחות ולטבחות ולאופות ופניהם מכוונים מלשון ערב בניקור הטי"ת לזביחה ובניקור החי"ת לבישול · מסכה · כמו מזגה וכן יין מזוג יין מסוך והוא תערובת המים עמו וזהו תיקונו לשתיה כבישול למזון : שלחה נערותיה תקרא על גפי מרומי קרת · כמו גבי כי אותיות בומף מתחלפות · קרת · תרגום עיר והטעם ששלחה נערותיה מכל צד והיא גם עמהם תקרא במקומות הרמים שבעיר כדי שישמעו הכל : מי פתי · הפתי הוא אשר לא נקבעו בו הפתיתיות לגמרי וים תקוה לתיקונו · ואמר יסור הנה כלומר יסור ממקומו ויבא הנה · חסר לב ואמרה לו כלומר וכן קראה ואמרה לחסר לב : לכו

אבן עזרא

לכו לחמו בלחמי· בית בלחמי מקום מ"ס וכן בית ביין מסכתי כמו והכותר בבמר ובלחם וטעמם כמו הוי כל צמא לכו למים כי הכל מתוקן לסעודה: עזבו פתים· תאר לבעלי הפתיות וטעמו עזבו הפתאים וסורו אלי· פא' קבוץ שם הפתיות כמו תאהבו פתי שבא כדרך ש תהי מרי כבית המרי ויתכן עוד לפר' שהוא דברי החכמה לנכח הפתאי' שאומרת להם שעזבו דרכיכם פ פתאים ותחיו בדרך הרפו ודעו כי אנכי אלהים· ואשרו פועל מן כונן אשורי: בדרך בינה ודרך בינה היא החכמות ובית הבנוי על השבע עמודים: יוסר לץ לוקח לו קלון· ר"ל שעצמו כי הלץ הוא מן המעותים שאין תקוה לתקונ'· ומוכיח לרשע מומו מומו חוזר למיסר והוא כפל ענין עם הלוקח לו קלון ו והטעם הלץ ישנא ה המיסר והרשע ישנא המוכיח ומגלי' קלונם ואומרים דברים מ מכוערים ובזויים· פא' חוזר לרשע מומו לעצמו וכאילו אמר יוסר לץ ומוכיח לרשע במומו לוקח לו קלון וטעמו כי הרשע כל מעשיו נכוחים בעיניו או שהוא עצמו מכיר במומו ואינו רוצה ש שיוכיחו אדם ויתכן עוד לפרש יוסר לץ כשהמיסר מתלוצץ ו ומראה שחוק וליצנות כשהו' מיסר לוקח לו קלון כי היוסר שמיסרו ומוכיחו לחרפתו ולבשתו ולכן יחרפהו וכן מוכיח לרשע ומגלה לו מומו לוקח לו קלון כי הרשע יחרפהו ואילו היה צדיק לא היה מחרפהו הואיל ואומ' לו דרך מוסר ולא דרך ליצנות: ש תוכח לץ פן ישנאך: כי הוא חכם בעיניו· הוכח לחכם ויאהבך כי הוא חפץ בתיקון מדותיו ואין מחזיק עצמו חכם והם שני הפכים: תן לחכם· הוסיף לבאר יתרון החכם על הכסיל והטע' כי החכ' יחכם מעצמו במה שיותן לו וכן הצדיק יוסיף לקח על אשר יודיעוהו והוא כפל ענין: תחלת חכמה יראת יי'· כטעם ראשית חכמה יראת יי'· ודעת קדושים בינה טעמו ותחלת הבינה דעת קדושים ודעת קדוש' פירשוהו על השם ית' כאמרו כי אלהים קדושים והטעם כי תחלת תולדת הבינה היא מציאו' השם ויתכן לפרש דעת קדושים היא השגת מציאות השכלי' הנפרדים והרוחניות כלם כי ידיעת מציאותם עיקר הבינה וממנה יעלה למציאות המעלה העליונה וכמו שאם אין יראה אין חכמה כן אם אין דעת אין בינה: כי בי· דברי החכמה הקוראה וטעם כי בי כמו בגללי ובסבתי ירבו ימיך· ויוסיפו לך פירשוהו שחוזר ליראה ולדעת הנזכר' ויתכן שטעם ויוסיפו לך חסר הפעלים כמו ויקבור אותו בגיא והטעם על פרטי החכמות והמוסרים כי הם יוסיפו שנות חיים כטעם כי היא חייך ואורך ימיך: אם חכמת חכמת לך· כטעם אם תצדק מה תתן לו· ולצת הוא הפך חכמת: לבדך תשא טעמו לבדך תשא העון או העונש כי סמך על דעת הקורא ובא ולצת כמו וכמית והלכת אל הכלי' שטעמו ואם כמית וכן זה: אשת כסילות הומיה· בעלת כסילות הומיה פתיות· כלומ' כל המייתה שענייני פתיות ופתיתות דבורה אינו אלא פתיות· והאתנח שבמלת הומיה והרביע שבמלת פתיות יעמוד כנגד זה הפי' ויתכן לפ' כאילו אמר ואשת פתיות ובל ידעה מה כי מלת ואשת משמשת גם למטה ורבים כמוהו והטעם כי אשת כסילות הומיה וסוררת אבל אשת פתיות הומה אבל מבלי דעת וזהו ובל ידעה מה לפי שאין לה ידיעת מה ואם כמו ויעבור עלי מה או פירו' ואומה כמו חכמת מה על בליתה וכשים לה מודיע או תדע מעצמה שמא תזהר ותסור מהמייה וכבר קדם כי כסיל הוא אשר אין תקוה לתיקונו ופתי הוא אשר יש תקוה לתיקונו: וישבה לפתח ביתה· מוכנת לפורענו' מבלי בנין בית ועתוד אחר ולא כן מה שאמר בחכמה בנתה ביתה טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שולחנה והטעם כי החכמה צריכה עתוד והכנה ולא כן הכסילות כי הוא העדר העתוד וההכנה· על כסא מרומי קרת כי הכסילות יבא בדרך גאוה ולכן יחס לה הכסא והטעם כמו על גפי: לקרוא לעוברי דרך· המישרים אורחותם והולכים לתומם וכוונתה להטעות הפך קרואי הטועים שכוונתה להישיר דרכם: מי פתי· לא קראתם כן רק נקראו על שם סופם או תקראם בשם כך להפליג בחסרון הרגשתם עונשם עונג· וההכאה המגיעים להם עוזה ועל שהוכרכה היא לקראם והם לא ידעו ערכה מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם· כנוי על העברות והכיאוף הנעשה בסתר וכל המתנע היצר להוט אחריו יותר והטעם כי בזה יתפתה לב הפתי והחסר לב: ולא ידע· הפתי ההולך אחריה פתאום כי מתים שם בעמקי שאול שם קרואיה ומלת שם רמז לשאול נשלם החלק הראשון בספור מעלת החכמה ואזהרותיה ומוסריה:

רלבג

לכו· אכלו בלחמי ושתו ביין מסכתי והכינותי לכם: עזבו· דרך פתאים וחיו ודרכו בדרך בינה להגיע אל זה מדרג' אחר מדרגה והנה זכר זה החכם לאי זו סבה לא אמרה דבריה כי אם לפתי ולסכל לא ללץ ולרשע ואמ' כי מי שהוא יוסר האיש הלץ לוקח לו קלון כי הוא ילעיג על החכם המייסר אותו ומי שהוא מוכיח לרשע לוקח לו מומו כי הרשע יאמ' עליו שים לו המומין שים לו בעצמו: אל תוכח לץ פן ישנאך· אך תוכיח לחכם ויאהבך: תן לחכם ויחכם עוד· דבר חכמ' ויחכם עוד בא על מה שתתן לו ממנה כי מצד חכמתך יוסיף עליו להשלים החקירה בה או ירב' בזה והוא יותר נכון תן לחכם דבר חכמה כדי ש שיוסיף קנין במדות החשובות: תחלת· החכמה והבינה היא תחלת דעת קדושים כי בבינה יתיישרו לדעת עולם המלאכי' וזהו פריה אמרה הבינה הנה כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים וזה יהיה לשתי סבות האחד כי בהם יתיישר אל המדות החשובות אשר שומרות האדם מרעו' הרב' והשנית כי מפני דבקו' ההשגחה האלהית באדם מצד הבינה ישמר מהרבה רעות וזה יהיה סבה שיוסיף על ימיו הנה: אם חכמת חכמת לך ולצת לבדך תשא· ר"ל שהתועלת הוא לך וכן אם לצת לבדך תשא הנזק: אשת כסילות· מגבהת קולה ואשת הפתיות ובל ידעה מה תאמ' לפתות האנשי' שימשכו אליה והנה קרא אשת כסילו' גוף הכסיל אם יבקש שלוה ולזה נמנע שכלו מהשתדל בחכמה ובזה ירצה בפתיות גוף הפתי כי השכל לא יפותה כי אם לטוב או ירצה בזה שאשת הכסילות מגבהת קולה ואשת הפתיות ובל ידעה מה תאמר לפתותם כי אין לה שום השתכלות וערמה: וישבה לפתח ביתה על כסא מרומי קרת· העיר כי לסכלות יתחשב חסרונ' לשלימו': לקרא· ושם קרת לעוברי דרך המישרים ארחותם בדרכי העיון: מי· בכם פתי יסור הנה וחסר שכל· ואמרה לו שיתחבר עמה ולא יטריח עצמו בעיון אשר הוא מזון השכל כי יותר טוב יערב לאדם שיזון במזון האחרי' וזה כי מים גנובים ימתקו המים הגנובי' ימתקו יותר והלחם שיגנוב האד' מאחר שצריך לאכלו בסתר הוא יותר ערב לו ויותר מתוק מהלחם שיקח מביתו וכן תאמ' זאת האשה כי הו' ערב יותר לשכל שיתענג בתענוגי הגוף ויניח קנין החכמ': ולא ידע· מי שהוא נפתה לדבריה כי מתים שם ר"ל בביתה וקרואיה ירדו במעמקי הקבר והמות כי לא יקנה עמה קנין החיים· זה ביאור דברי זה החלק שהגבלנו ביאורו מזה הספר בזה המקום ואולם התועלות המגיעות ממנו הנה הם ה': התועלת הא' הוא להודיע שלא יספיק לאדם היותו יודע התורה אך יצטרך לו עם זה שיעשה את כל דברי התורה כמו שצוה הש"י ולזה אמ' קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח לבך: הב' הוא להודיע מה שיקרה מהרע למי שימשך אחר התאוות ולזה אמר הולך אחריה פתאום כשור אל טבח יבא רבו' חללי' הפילה דרכי שאול ביתה: הג' הוא להודיע מהות החכמה והתבונה וקצת משיניהם ותועלתם: הד' הוא להודיע שלא יועיל התוכח' ללץ ולרשע כי אינ' מקבלי' מוסר אך יועיל לחכם ולצדיק: הה' הוא להודיע מה שיקרה מהרע מפני הכסילות והפתיות:

משלי

לוקחת וסי' ביחזקאל סי' כ"ד: לרשע ה' וסי' אוי לרשע רע· אמר לרשע צדיק אתה· יסר לץ לקח לו קלון· ואתה תשמע מן השמים קדם דר"ה· ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע: ויוסיפו ל' מל' דמל' לך שנות חיים וע"ן שנוי"הון במס"ר רבת'

לְכוּ לַחֲמוּ בְלַחְמִי וּשְׁתוּ בְּיַיִן מָסָכְתִּי: עִזְבוּ פְתָאיִם וִחְיוּ וְאִשְׁרוּ בְּדֶרֶךְ בִּינָה: יֹסֵר לֵץ לֹקֵחַ לוֹ קָלוֹן וּמוֹכִיחַ לְרָשָׁע מוּמוֹ: אַל־תּוֹכַח לֵץ פֶּן־יִשְׂנָאֶךָּ הוֹכַח לְחָכָם וְיֶאֱהָבֶךָּ: תֵּן לְחָכָם וְיֶחְכַּם־עוֹד הוֹדַע לְצַדִּיק וְיוֹסֶף לֶקַח: תְּחִלַּת חָכְמָה יִרְאַת יְהוָה וְדַעַת קְדֹשִׁים בִּינָה: כִּי־בִי יִרְבּוּ יָמֶיךָ וְיוֹסִיפוּ לְּךָ שְׁנוֹת חַיִּים: אִם־חָכַמְתָּ חָכַמְתָּ לָּךְ וְלַצְתָּ לְבַדְּךָ תִשָּׂא: אֵשֶׁת כְּסִילוּת הֹמִיָּה פְּתַיּוּת וּבַל־יָדְעָה מָּה: וְיָשְׁבָה לְפֶתַח בֵּיתָהּ עַל־כִּסֵּא מְרֹמֵי קָרֶת: לִקְרֹא לְעֹבְרֵי־דָרֶךְ הַמְיַשְּׁרִים אֹרְחוֹתָם: מִי־פֶתִי יָסֻר הֵנָּה וַחֲסַר־לֵב וְאָמְרָה לּוֹ: מַיִם־גְּנוּבִים יִמְתָּקוּ וְלֶחֶם סְתָרִים יִנְעָם: וְלֹא־יָדַע כִּי־רְפָאִים שָׁם בְּעִמְקֵי שְׁאוֹל קְרֻאֶיהָ:

תָּיו אֲכוּלוּ לַחֲמִי וְאִשְׁתּוּ חַמְרָא דִמְזָגִית: שְׁבוּקוּ מִנְּכוֹן חֲסִירוּת רַעְיוֹנְכוֹן וְחִיוּ וְהַלִּיכוּ בְּאָרְחָא דְבִיוּנָא: דְּיָרְדֵי מַמִּיקְנָא וְנָסִיב לֵיהּ צַעֲרָא וּמַכְסְנוּתָא לְרַשִׁיעָא מוּמָא הוּא לֵיהּ: לָא תֵיכוּס לְמַמִּקְנָא דְלָא נִסְטַר אָכִיס לְחַכִּימָא דִּבְרַחֲמָךְ: אֱלַף לְחַכִּימָא וְיִתְחַכַּם תּוּב אוֹדַע לְצַדִּיקָא וְיוֹסֵף מַנְדְּעָא: שֵׁירוּי דְחָכְמְתָא דַחֲלְתֵּיהּ דֶּאֱלָהָא וְיִדִיעֲתָא דְקַדִּישֵׁי בִּיוּנָא: מְטוּל דְּבָהּ נִיסְגְּאִין יוֹמָתָךְ וְיוֹסְפוּן לָךְ שְׁנַיָּא דְחַיֵּי: אִין חַכִּימַת לְנַפְשָׁךְ חַכִּימַת וְאִם תֶּהֱוֵי מַמִּיק בִּלְחוֹדָיךְ תִּטְעַן: אִתְּתָא סַכַּלְתָּא וּפְרִידְתָּא שַׁכְרָתָא וְלָא יָדְעָה טַבְתָּא: וְיָתְבָה עַל תְּרַע בֵּיתָא עַל כּוּרְסְיָיהּ רָמָא וְעַשִּׁינָא: וְקַרְיָא לְעָבְרֵי אָרְחָא דְּתְרִיצֵי אוֹרְחָתְהוֹן: מְטוּל דְּשַׂבָּר נַאְתָּת לְוָתָהּ וְחַסִּיר רַעְיָינָא וְאָמְרָה לֵיהּ: מַיָּא גְנוּבַיָּא חַלִּים וְלַחְמָא דְטִיטוּרָא בַּסִּימָא: וְלָא יָדַע דְּגַנְבְּרֵי אַפִּילִית וּבְעֻמְקֵי דִשְׁיוֹל כָּל דִּמְזַמְּנִין לָהּ:

בער"ד יס"ף: הומיה ג' ב' חס' וחד מ"ל וסימ' נמס' לעיל בסיפ' סימ' ז': סור ג' חס' וסימני' מדי עברו יסר שמה· מי פתי יסר הנה חס'· וחברו מי פתי יסר הנה וחס': ולא ג' ר"ף בסיפ' וסי' ולא שמעתי לקול מורי· ולא ידע כי רפאי' שם· ולא למדתי חכמ':

משלי שלמה בן חכם ישמח אב וגו׳ עד מגדל עוז שם יי׳ · והוא מקיף בגנות הרשע והכסילות והליצנות והעצלה והאולת והעשקות והשכלה ושבח הופכיהם · הנה הבן שהוא חכם ישמח אביו כי הוא משער בדבר החכמה יותר מאמו ואמנם הבן שהוא כסיל יביא יגון לאמו מפני חסרון הדעת ויגיע מזה לאמו מהצער יותר ממה שיקרה ממנו לאביו מפני שהו׳ ירא מאביו יות׳ מאמו : לא יועילו אוצרות · לא יקבל אדם תועלת באוצרות שקבץ ברשע ובעול ואולם הפיזור בצדקה הוא מציל ממות כי ב בזכות הצדקה ינצל האדם ממות הנגזר לו מצד המערכת ו ויאריך השם ימיו ו והפך הענין בקבוץ ממון ברשע: לא ירעיב יי׳ נפש צדיק · נפש האיש הצדיק ר"ל שלא יחסר לו מזון ו ואולם שבר הרשעים והותם יהדפנו השם עליהם וימהר להביאו אליהם · הנה מי שהוא עושה כף וגו׳ : ראש עושה כף רמיה · כי מפני עצלותו יצטרך לנהג ברמיה לקחת ממון האנשי׳ שלא כדי׳ הוא רש ויד האנשים החרוצים הנוהגים ב בזריזות לאסוף ולכנוס באופן ראוי תעשיר א אותם · הנה הבן המשכיל ומשגיח ל לעשות מה שראוי הוא אוגר בקיץ: אוגר בקיץ · מאכלו כי אז ימצא לו ואולם הבן המביש ר"ל שהוא מאוחר התנועה ועצל הו׳ נרדם בקציר ולזה יחסר לו לחם כל ה השנה: ברכות לראש צדיק · לראש צדיק יבאו ברכות והוא הלב כי תמיד יחשוב בענין הטובות והם המפורסמות לאנשים בדבריו ומעשיו או ירצ׳ בזה לראש הענין והתחלתו יגלה הצדיק הברכות שהוא דורך אליהם בפעולותיו והנה הרשעים הם בהפך זה כי לבם תמיד ברשע ובחמס אבל פיהם יעלי׳ ויכסה החמס שירכו לעשותו ולא יגלו החמס שהם דורכים אליו כי אם יגלוהו ימנעו מהם אשר יזמו לעשותו או ירצה בזה כי מה שיתחיל בו הצדיק ימשכו לו ברכות תמיד ויתוספו בו טובו׳ ועוזרי׳ להגיע אל התכלית לפי שכוונתו תמיד לטוב ולהטיב לאנשים ולזה יש לו לבטוח לראש הענין והתחלתו שימשכו אליו ברכו׳ כי אם ידעו זולתו מחשבתו כלם יעזרוהו ואולם הרשעים הם בהפך זה כי תמיד יראו שלא יוכלו להשיג הדבר המבוקש להם אם ידעו זולתו ולזה יעלימו מה שירכו לעשותו מן החמס ולזה יהיה גמולם מדה כנגד מדה והוא כי זכר צדיק לברכה וגו׳ : זכר צדיק לברכה · כי תמיד יהיה נוסף ענין הטוב והשם לשמחו בזכרו ואולם שם רשעים ישחת וישינהו הבלוי כמו שיכסה פיהם החמס שירכו לעשותו · הנה אויל יקרא מי שלא ינהג בבקשת הדברים בסבותיהם ולזה תסלף דרכו אולתו ולא יגיעו לו מבוקשיו ולזאת הסבה ג"כ ימהר האויל לדבר בטרם ימעיין בסבלנות האמת והנכון במה שידבר בו ומפני זה יקרא האויל אויל שפתים · ואמנם חכם לב יקח לעצמו מצות וסדרי׳ יתנהג בהם במה שירצה לעשותו כדי שישיגר אל התכלית ואמנם אויל שפתי׳ הוא ממהר לעשות מחשבתו ויעשה מה שיעשה בזולת התיישבות הנה מי שהוא הולך בדרכיו תום ילך בטוח אין לו מונע מן האנשי׳ וגם נעזר בפעולותיו הטובה מהש"י ואולם מי שהוא מעקש דרכיו והולך לעשות חמס יודע ענינו וא"ע שהוא מעלים ענינו בכל עוז ולזה יסור ממנו מה שיזם לעשות : קורץ עין · להזיק לאנשים ברמיזותיו הנה הוא יתן עצבות וכעס להם וזה יהיה לכלמה אליו ולנרמז כי כשיבא לחטוב ברמיזות שזה האיש עושה כנגד האחר אז אומר דברים כנגדו ויכעס על זה הדבר ואולי יתפעל מזה באופן שיזיק אל הנר ושחית ויזיק בזה לשניהם וגם אפשר שיתברר אחר זה שהענין ההוא היה כזב ויצטער מאד על מה שהתפעל כנגדו בעבור רמיזות זה הקורץ עין ואולם מי שהוא אויל שפתים לא יאמר זה בסתר אבל יאמר דבריו כדי למהר ריב בין שניהם הנה הוא ילבט ר"ל שענינו כמהרה ולא יזיק כי אם לעצמו להראותו כוונתו הרעה · הנה פי צדיק הוא בענינו מן שהוא בלב שהוא מקור החיים וגו׳ : מקור חיים פי צדיק · לאנשים השומעים דבריו כי ממנו תוצאות חיים ואולם פי הרשעים הוא בהפך זה כי הוא אינו מה שהוא בלב כי פיהם יעלים החמס אשר בלבם · הנה שנאה תעורר מדנים גם בזולת פשע כי יחשוב השונא לשנואו לפשע מה שאינו פשע ויחשבו לרע מה שאינו מכוון לרע והאהבה על כל פשעים תכסה כי יחשוב האוהב לאוהבו מה שהוא פשע ללא פשע : בשפתי נבון · הנה הנבון תמצא החכמה בשפתיו והוא הטוב הנפלא מכל הטובות כמו שקדם ואמנם מי שהוא חסר לב לא די לו שהוא בעדר זה הטוב אבל ידבק בו הרע והמכות לגופו תמיד כי יזיקוהו ויכוהו האנשים מפני מום פעולותיו ומאמריו הנפסדים בסבת חסרון דעתו : חכמים יצפנו · מה שהם יודעים ולא יפרסמוהו לאנשים כלם כי אולי יזוקו באלו הדברים קצת ההמון מצד קצורם מעמוד על כוונתם ולזה יהיו נסתרים מלהגיד אלו הדברים הטובים בעצמותם מפני הרע שיגיע להם במקרה ואולם פי האויל הוא בהפך זה כי יגיד הדברים אשר בהם מחתה קרובה לאנשים ולזה יזוקו בדבריו כל שומעיהם אשר לא יעמדו על מה שבהם מן הרע : הון העשיר הוא להמלט מן הרעו׳ כמו קרית עוז שימלט האדם בה בעתות המלחמה ולזה יבטח לבו על הונו ויתחזק בו : פעולת הצדיק היא תמיד מתיחסת למול החיים כי בה ישיג החיים הנצחיים והחיים הגופיים ואולם תבואת רשע והוא אשר יעשוק הוא לחסרון ולהשחתה ולמות כי בה המות לנפש ולגוף וזה מבואר מאד לא יצטרך לביאור :

משלי ד׳ וסימ׳ בריש סיפרא : ישמח ז׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימ׳ קד׳ : ראש ג׳ כתיב כן וסימ׳ אחד עשיר ואחד ראש · את כבשת האיש והראש · ראש עשה כף רמיה : ברכות ד׳ וסימ׳ ברכות לראש צדיק · איש אמונות רב ברכות · כי תשיתהו ברכות · עברי בעמק הבכה : ילבט ג׳ וסימני ועם לא יבין ילבט · חכם לב יקח מצות · ואויל שפתים ילבט : תעורר ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ שנאה תעורר מדנים · העתידים עורר לויתן · ונקי על חנף יתעורר · והתעררתי כי מצאו רע :

מַתְלוֹי דִשְׁלֹמֹה בַּר חַכִּימָא נַחְדֵי אֲבוּי וּבְרָא סַכְלָא מְחַמֵּץ לְאִמֵּיהּ : לָא מְוַתְּרִין אוֹצְרֵי דְרַשִׁיעָא וְצִדְקְתָא מְפַצְיָא מִן מוֹתָא בִישָׁא : לָא מַכְפִּין אֱלָהָא נַפְשֵׁיהּ דְצַדִּיקָא וְקִנְיָנָא דְרַשִׁיעֵי נִסְחוֹף : מִסְכְּנוּתָא מְסַכְּכָא לְגַבְרָא רַמָּיָה וִידָא דְכַשִׁירָא מַעַתְרָא לְהוֹן : דִפְלִיחַ בְּקַיְטָא בְּרָא סוּכְלְתָנָא הוּא וּדְדָמִיךְ בַּחֲצָדָא בְּרָא הוּא מְבַהֲתָנָא : בִּרְכְּתָא תֶהֱוֵין עַל רֵישֵׁי רְצַדִּיקַיָא וּבְפוּמְהוֹן דְרַשִׁיעֵי נִכְסֵי חֲטוֹפַיָא : דוּכְרָנָא דְצַדִּיקֵי בִּרְכְּתָא וּשְׁמָא דְרַשִׁיעֵי נִדְעַךְ : דְחַכִּים לִיבֵּיהּ יְקַבֵּל פּוּקְדָנָא וְסַכְלָא בְּשִׂפְוָתֵיהּ מִתְאַחֵד : דִמְהַלֵּךְ בִּתְמִימוּתָא נֵיזִיל בִּסְעָדָא וּדְמַעֵק מִן אוֹרְחָתֵיהּ נִתְיְדַע : דְרָמִיז בְּעַיְנוֹהִי יָהִיב כְּאֵבָא וְסַלִיף בְּשִׂפְוָתֵיהּ מִתְאַחֵד : מַבּוּעָא דְחַיֵּי פּוּמָא דְצַדִּיקֵי וּפוּמְהוֹן דְרַשִׁיעֵי נִכְסֵא חֲטוֹפַיָא : סְנוּאֲתָא תְגָרֵג תִגְרֵי וְעַל כֻּלְּהוֹן סוּרְחָנֵי מְכַסָּא רַחֲמוּתָא : בְּשִׂפְוָתֵיהּ דְסוּכְלְתָנָא תִשְׁתְּכַח חָכְמְתָא וְשׁוּפְטָא לְפַגְרֵי דַחֲסַר רַעְיָנָא : חַכִּימֵי נִטְשׁוּן יְדִיעֲתָא וּפוּמֵיהּ דְשַׁטְיָא שַׁנְיָא קָרִיב : קִנְיָנָא דְעַתִּירָא כְּרַכָּא דְעוּתְרֵיהּ וְסִימָא דְמִסְכֵּינָא צְרִיכוּתְהוֹן : עוּבְדֵי דְצַדִּיקָא לְחַיֵּי עֲלַלְתֵּיהּ דְרַשִׁיעָא לְחַטּוּתָא :

מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה בֵּן חָכָם יְשַׂמַּח אָב וּבֵן כְּסִיל תּוּגַת אִמּוֹ : לֹא יוֹעִילוּ אוֹצְרוֹת רֶשַׁע וּצְדָקָה תַּצִּיל מִמָּוֶת : לֹא יַרְעִיב יְהוָה נֶפֶשׁ צַדִּיק וְהַוַּת רְשָׁעִים יֶהְדֹּף : רָאשׁ עֹשֶׂה כַף רְמִיָּה וְיַד חָרוּצִים תַּעֲשִׁיר : אֹגֵר בַּקַּיִץ בֵּן מַשְׂכִּיל נִרְדָּם בַּקָּצִיר בֵּן מֵבִישׁ : בְּרָכוֹת לְרֹאשׁ צַדִּיק וּפִי רְשָׁעִים יְכַסֶּה חָמָס : זֵכֶר צַדִּיק לִבְרָכָה וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקָב : חֲכַם לֵב יִקַּח מִצְוֹת וֶאֱוִיל שְׂפָתַיִם יִלָּבֵט : הוֹלֵךְ בַּתֹּם יֵלֶךְ בֶּטַח וּמְעַקֵּשׁ דְּרָכָיו יִוָּדֵעַ : קֹרֵץ עַיִן יִתֵּן עַצָּבֶת וֶאֱוִיל שְׂפָתַיִם יִלָּבֵט : מְקוֹר חַיִּים פִּי צַדִּיק וּפִי רְשָׁעִים יְכַסֶּה חָמָס : שִׂנְאָה תְּעוֹרֵר מְדָנִים וְעַל כָּל פְּשָׁעִים תְּכַסֶּה אַהֲבָה : בְּשִׂפְתֵי נָבוֹן תִּמָּצֵא חָכְמָה וְשֵׁבֶט לְגֵו חֲסַר לֵב : חֲכָמִים יִצְפְּנוּ דָעַת וּפִי אֱוִיל מְחִתָּה קְרֹבָה : הוֹן עָשִׁיר קִרְיַת עֻזּוֹ מְחִתַּת דַּלִּים רֵישָׁם : פְּעֻלַּת צַדִּיק לְחַיִּים תְּבוּאַת רָשָׁע לְחַטָּאת :

החלק השני משלי שלמה בן חכם ישמח אב · בעבור שהוא יכיר חכמתו · תוגת אמו כי הכסיל עומד תמיד בבית והאם רואה בשבלו או בעבור שהזכיר האב הזכיר האם : לא ירעיב · בעת הרעב · והות הרשע יהדוף השם מן הות להם : רש · יהיה מי שעשה כף מאזנים לרמות והמתאחרי׳ וטורחים ואינם מרמים ידם תעשירם · פ"א כף רמיה עושה לאיש רש : בן מביש · שיתן לאביו בושה בעבור שהוא עצל : ברכות · יביא השם לראש צדיק · פ"א ברכות לראש צדיק בחיים וזכר צדיק לברכה לאחר מותו · יכסה · יסתיר החמס שלא יפרידנו ממנו כמו יכחידנו תחת לשונו והטעם ו יעלימו הרעה וכן פי׳ רשע יבלע און : זכר צדיק · יזכרהו השם בעבו׳ ברכתו שתבואהו כענין יי׳ זכרנו יברך והטע׳ יזכרהו ויברכהו · ירקב יהיה נשכח כעץ רקבון שלא יגלה : חכם לב · שהחכמ׳ בלבו · יקח מצות שילמדוהו אחרים · ואויל שפתי׳ שמדבר׳ שפתיו אולת · ילבט פי׳ יכשל : ילך בטח · שאיננו מפחד מצרה, ומעקש דרכיו הטוב · יודע הוא נודע לאחרים שהוא מעקש דרכיו בכפלו ברעות והעד ילך בטח · פ"א יודע ישבר מן וידוע חולי : קורץ · לעשות רע · יתן עצבת עצבון לנפשו ואמר קורץ שתתיירא לעשו׳ בגלוי והוא ענין רמיזה · פ"א קורץ לרע · יתן עצבת לחברו יותר לו אם יראה כי ילעג לו ואחר ירצה לומר כי לא עשה ללעג וילבטו שפתיו : מקור · כמקור חיים שיחיה מי שילמד מוסר מפיהו או פיהו הוא המקור שיגירו לו משם החיים בלמדו מוסריו · יכסה חמס יסתירהו ולא ילמד מוסר : שנאה · היא סבה לעורר המריבים והאהבה היא תכסה על הפשעי׳ והעלמת דבר הוא הכסה שלא יודע והענין איש שנאה ואיש אהבה : תמצא חכמה · למבקשיה · ושבט בעבור שאינו רוצה ללמוד הדעת צריך להכותו בשבט : יצפנו · בלבם הדעת שלא ישכחוה כענין בלבי צפנתי : ופי אויל · סבב לו מחתה שהיתה קרובה אליו בגלל אולתו והענין שיחתוהו אחרים : הון · ממון העשיר הוא כקרית עוז שיצילהו לרגעים מצרתו אף על פי שאינו חכם ודלי׳ שהם חסרי לב רישם יחת אות׳ : פעולת צדיק · מעשיו בשביל שישיג ארחו׳ חיים · תבואת רשע הוא פרי מחשבותיו שיחשוב לעשות חטאת :

אבן עזרא

אורח· למצא חיים הוא שמירת המוסר· ועוזב התוכחת הוא מתעה אחרים· פ״א שומר מוסר ועוזב תוכח׳ מתע׳ שיוכיחוהו לתעות ג״כ אורח חיים ופי׳ טוב מאד: מכסה׳ ברוב· שכיהם דבקים· מכסה השנאה ומסתיר׳ בקרבו שפתיו ודברו׳ שקר על השווי בעבור רוב דברים שידבר מוכ׳ להכשל לשגוא מן הרבה לא יחדל פשע הרבה כלומר אינו יכול להשיב מה שידב׳ ולהחדילו ותכבלהו לפניו· וחושך שפתיו מדברי׳ דבה הוא משכיל כנג׳ הוא כסיל׳ כסף· ככסף שמדבר דברים נבחרים כ מחשבות ככסף צרוף ונבחר· כמעט למוד מהם מעט· פ״א לב ענינו דעת פי׳ דעתם כמעט הו׳ נבחר הפך לשון צדיק: ירעו· מלשון מרעה כלומר ילמדו רוב בני אדם וחסר לב כנגד צדיק ואוילים כנגד רבים כלומר ואוילים בעבור אשר חסר לב שיתעם ימותו טרם עת בלא: ברכת יי׳· שיתן לצדיק היא תתן לו ע עושר· ולא יוסיף הש׳ עצבון לצדיק עצב עם הברכה והפך זה בעצבון תאכלנה ו והברכה להוסיף טוב׳ והמארה חסרון: כשחוק: זמה· היא מחשבת הרעות פירו׳ כשחוק שהוא קל ל לכסיל לעשותו כן ת מעשה הזמה קל ב בעיניו· והחכמה לאיש מבין כי היא תשמרנו מעשות זמה על כן חפץ בה· פ״א כחכמה לאיש תבונה כן ישים הכסיל לעמו׳ זמה: ותאות צדיקים· להשמיד הרשעים· יתן השם ועוד הפסוק הבא אחריו: כעבור סופה· מהרה כן יעבור רשע פתאום ואיננו· וצדיק חזק לנצרות כיסוד עולם שלא ימוט: כחומץ· שתולדתו קרה ומשחית השנים או כעשן שתולדתו חמה ומשחית העינים כן העצל משחית ענייני השולחים אותו לעשות מלאכת׳ ורצוי לאדם להפרד מחברתו: תוסיף ימים· כי ימי האדם אינם קצובים רק הם כפי הטבע והטבע יתגבר ויעמוד כפי המעשים הנכונים והעד למען יאריכון ימיך ומה שאמר את מספר ימיך אמלא הם שיוכל לחיות כפי טבעו כי הם במספר· תקצורנה מהזמן שיוכלו לחיות כי השם יחלים כחו או ימיתם על ידי פגע ומקר׳ בעבו׳ שאינם יראים ממנו: תוחלת צדיקים· שהם מיחלים לראות מות הרשע סוף תוחלתם תמלאם לידי שמחה מהם במותם· ותקות רשע להאביד הצדיקי׳· תאבד התאוה והוא מפורש בפסוק הבא: מעוז לתום· תאר על משקל לחם חום או הלמ״ד כמו בעבור והוא שם דבר: דרך יי׳ מצותיו· ומחתה הוא הדרך שיחת אותם בשביל שיעזבוהו שכ׳ צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם: צדיק

רלבג

אורח לחיים מי שהוא שומר מוסר במדותיו הוא דורך אל החיים הנצחיים והגופיים כי טוב המדות והתכונות יועילו לאדם בדברים המריכיים ויהיה מפני זה אהוב לאנשי׳ והוא ג״כ מיסיר אל קנין שלימות המושכלות כמו שקדם ואולם מי שהוא עוזב תוכחת הוא תועה ברעותיו ומתעה זולתו מאורח חיים כי רבים ימשכו לו להיותו יכר האד׳ רע מנעוריו הנה הדובר שקרים יותר מגונה מהכסיל ויותר מזיק וזה כי מכסה שנאה שפתי שקר כי שפתי השקר יכסו ה השנאה ויהיה זה סבה אל שלא יהיה נשמר משונאו ויפול ברשתו ואולם הכסיל יוציא מפיו הדברים והרבות ויהיה זה סבה אל ם שישמר השנוא ממנו ולפי שזכר שני אלו שהאחד מדבר והאחר מעלים והמעלים הוא היותר מגונ׳ בא לבאר שכבר ימצא צד אחר שיהיה המעלים יותר משובח ואמר כי מי מי שירבה וגו׳: ברוב דברים· ואמר כי מי שירצה לדבר בפני הגדולי׳ הנה לא ימנע בריבוי דבריו שלא כ יקרה לו פשע ושגגה כי לא יוכל האדם ל לכלכל במשפט ריבוי הדברים ואולם מי שימנע שפתיו מריבוי הדברים הוא משכיל ומצליח בקניניו וביחוד הנה מי שידבר בשם ית׳ ראוי שיהיו דבריו מעטים כמו שבאר בספר קהלת כי גבוה מאד מדרגתו ממנו: כסף נבחר· הנה לשון הצדיק הוא כמו הכסף שאין לו סיגים והוא מפני זה חזק הקיום וחזק מההפסד ואולם כפש הרשעי׳ ולבם לא יאמר כי אם מעט ולא זכר לשון הרשעים כי אינם מוכיחים בפה מחשבותם כמו שקדם: שפתי צדיק· הנה שפתי צדיק לא די שיחיו הצדיק אבל ונהיגו רבים ויכלכלו אותם כמו שירעה הרועה את הצאן ואולם האוילי׳ לא די שלא יועילו לזולתם אבל יביאו על עצמ׳ המות מצד חסרון דעתם: ברכת יי׳ היא תעשיר· האנשים המושגחים מהש׳ ולא יצטרך העשיר להיות יגע ועמל עמה כמו הענין בשאר העשירים שעמלו ולא יניחו להם עשרם לישן וזה כי השם ית׳ הוא יעשיר עניניו כולם מצד דבקות השגחתו בו או ירצה בזה כי ברכת יי׳ היא תעשיר השכל האנושי מקניני החכמ׳ והנה זה העושר הוא באופן שלא יוסיף עצב עמה כי הוא נצחי וקיי׳: כשחוק לכסיל· הנה הכסיל לא יכהב בחכמה עניניו ובמה שיחפוץ לעשותו ולזה תהיה הגעת חפצו לו בדמיון מה שיתחדש מהמקרי או מפעולת השחוק שאינם מכוונות לאותם התכליות ואולם לאיש תבונה תהיה עשות המחשבה כחפציהם כי בחכמה יסתדלו שתגיע מחשבתם אל הפועל ובסבות הכאותות: מגורת רשע· מה שירא הרשע שיבא עליו מהרעות היא תבואנו כי לא יצילהו הש״ מממנה וזאת היראה והפחד היא הודעה מאולם׳ השפע עליו מהש״י כמו שבארנו בבאורנו בספר איוב ובמאמר הד׳ מספר מ״י ואולם הצדיקי׳ לא די שיהיו נשמרים מאותן הרעות אבל יתן להם הש״י מהטובות מה שיתאוו מהם: כעבור סופה· הנה כשתעבור סופה תעבור על הרשע להשחיתו כאילו הוא סבת עבור הסופה לתכלית שתשחיתהו ואולם הצדיק הוא בהפך כי הוא יסוד עולם וסבת קיומו ושמירתו מהפגעים כאמרו וימלטו הו׳ נקי: כחומץ לשנים וגו׳· הנה כמו שהחומץ לשנים שהוא מכאיב אותם מאד וכמו העשן שהוא מזיק לעינים כן העצל מכאיב לב שולחיו מפני היות תוחלתם ממושכה: יראת יי׳ תוסיף· לאדם ימים על ימיו הקצובים כי מצד דבקות השגחת הש״י בו ינצל מהרעות אשר קודרו לו שהם סבות מיתתו קודם עת הבילוי הטבעי ואולם הרשעים הנה שנותם תהיינה קצרות ולא יגיעו אל העת המוגבל להם כי רוע בחירתם ימיתם בלא עתם: תוחלת הצדיקים היא החיים הנצחיי׳ והערבי׳ אשר הם תכלית השמחה אשר אין לשמחו׳ הגופיות שום יחס אליה כמו שביארנו בא׳ מספר מלחמותיו׳ ואמנם תקות הרשעי׳ היא קנין חפצי הגוף מהקניינים והשמחות הגופיות וכל זה כלה ואובד: מעוז לתם· הנה המישרי׳ אורחותיה׳ אל התמימו׳ תהיה להם דרך במצות התורה מעוז וחוזק לשמור דרכם אשר יכוונו ההליכה אליה כי בזה ישלם להם באופן שלם מה שיכוונו אליו מהתמימות ואולם לפועלי און תהיה דרך יי׳ למחתה כי היא מתנגדת בתכלית מה שאפשר למה שיכוונו אליו מהשקר והעול והחמס: צדיק לעולם בל ימוט· הנה לעוצם השגחת הש״י על הצדיק לא ימוט לעולם ר״ל כל ימיו ולא ימעדו קרסוליו אך יתקיים במקום שהוא מהארץ לא יגלה משם למקום אחר ואולם הרשעים לא ישכנו ארץ כי אם זמן מועט כי מפני רוע פעולותיהם יהיו להם סוכאו׳ רבו׳ או ירצה באמרו לא ימוט לעולם תוך הזמן הנגזר לו לחיות לא ימות כטעם אמרו את מספר ימיך אמלא ואולם הרשעים לא ישכנו ארץ הזמן המוגבל להם כי שנותם תקצורנה: פי

מסורה

שומר ימ״ל וסימ׳ וישש את הצאן על שומר· הנה לא ינום ולא ישן: שוא שקד שומר· שומר יי׳ את כל אהביו· ארח לחיים שומר מוסר· צנים פחים· שומר מצוה לא ידע· שומר הבגדים ד״ה· שומר הברית והחסד אל ימעט לפניך תנינא דנחמיה׳ ואת שומר ואת חותם: ונתקשי״נא בקד״מיתא טוב״א הו׳ מנה״ון משומ״ר הבר״ית והחס״ד מ״ל ובשמ״ואל סימ׳

משלי

אֹרַח לְחַיִּים שׁוֹמֵר מוּסָר וְעוֹזֵב תּוֹכַחַת מַתְעֶה׃ מְכַסֶּה שִׂנְאָה שִׂפְתֵי־שָׁקֶר וּמוֹצִא דִבָּה הוּא כְסִיל׃ בְּרֹב דְּבָרִים לֹא יֶחְדַּל־פָּשַׁע וְחוֹשֵׂךְ שְׂפָתָיו מַשְׂכִּיל׃ כֶּסֶף נִבְחָר לְשׁוֹן צַדִּיק לֵב רְשָׁעִים כִּמְעָט׃ שִׂפְתֵי צַדִּיק יִרְעוּ רַבִּים וֶאֱוִילִים בַּחֲסַר־לֵב יָמוּתוּ׃ בִּרְכַּת יְהוָה הִיא תַעֲשִׁיר וְלֹא־יוֹסִף עֶצֶב עִמָּהּ׃ כִּשְׂחוֹק לִכְסִיל עֲשׂוֹת זִמָּה וְחָכְמָה לְאִישׁ תְּבוּנָה׃ מְגוֹרַת רָשָׁע הִיא תְבוֹאֶנּוּ וְתַאֲוַת צַדִּיקִים יִתֵּן׃ כַּעֲבוֹר סוּפָה וְאֵין רָשָׁע וְצַדִּיק יְסוֹד עוֹלָם׃ כַּחֹמֶץ לַשִּׁנַּיִם וְכֶעָשָׁן לָעֵינָיִם כֵּן הֶעָצֵל לְשֹׁלְחָיו׃ יִרְאַת יְהוָה תּוֹסִיף יָמִים וּשְׁנוֹת רְשָׁעִים תִּקְצֹרְנָה׃ תּוֹחֶלֶת צַדִּיקִים שִׂמְחָה וְתִקְוַת רְשָׁעִים תֹּאבֵד׃ מָעוֹז לַתֹּם דֶּרֶךְ יְהוָה וּמְחִתָּה לְפֹעֲלֵי אָוֶן׃ צַדִּיק לְעוֹלָם בַּל־יִמּוֹט וּרְשָׁעִים לֹא יִשְׁכְּנוּ־אָרֶץ׃

ל׳ וחד אורח חיים· י״מל ב׳ ורסן · ב׳ חד מ״ל כלי למעשהו · ג׳ ה״כב · ג׳ יתר חס׳ · כ׳ יתר חס׳ ההרים: ל׳ ויתר כחמץ · לעינים ד״א קמץ קמץ וא׳ קמץ שאחול כמח פתח

תרגום

אורח דחיין נטרי מרדותא ודשביק מכסנותא תעי׃ מכמין בעיל דבבא סיפוותא דשיקרא ומפיק טיבא הוא סיכלא׃ בסוגארת דמלי לא פסיק חובא ודחשיך שפוותיה שוכלתנא׃ כאמא לישניה דצדיקא ולבא דרשיעי מחתא׃ שפוותא דצדיקי רעיין סגיאי ושטיי בחסירות רעיינא נימותון׃ ברכתא דאלהא היא מעתרא ולא ניוסיף כיבא עמה׃ כד גחיך סכלא עביד עבירתא וחכמתא לגברא דמתביין׃ תריצותא דרשיעא היא אתיא ליה ורגתא דצדיקיא תתיהב להון׃ היך דיעבר עלעולא היכנא נעביר רשיעא וצדיקא שתאסין בעלמא׃ היך חומצא לעייני וכתננא לשיני היכנא שליתא עטלא למשלחוי׃ דחלתיה דאלהא תיוסף יומתא ושני דרשיעי נזעין׃ סבריהון דצדיקי חדותא וסיברא דרשיעי נאבד׃ מעשנא אורחיה דאלהא לתמימי ושיציא נהוי לאלין דעבדין עוותא׃ צדיק לעלם לא נזוע ורשיעי לא תקוועדון בארעא׃

מסורה

יז לא ברירנ״א חי מיני״הו הוא׳ ובסד אתבר״יר לן מהספרי׳ המדוי״קים ומספרי המסרה שנת״גלגלו אח״ב ליד״נא דהוא שומר הברי״ת והחס״ר אל ימעט לפ״ניך תנ״ינא דנחמ״יה: יוסיף ה׳ כתיב יוסף וסימ׳ בישעיה סימ׳ כ״ט: לעינים ד״א בולו קמוץ וא׳ חציו קמץ וחציו פתח וב׳ פתחין וסי׳ וכי התאוה הוא לעינים· ומתוק האור· כי האדם יראה׳ וכעשן לעינים· קדמה חציו קמץ בתרא כולו קמץ שארא כולן פתחין: ורשעים ז׳ וסימ׳ נמסר בספרא סוף סימן ב׳:

פי צדיק. פי האיש הצדיק בדעותיו ידבר חכמה שהוא דבר קיים ונצחי ולא יפסק עמה הדבור כי האמת מעיד לעצמו מסכים מכל צד ולשון איש תהפוכות והוא הטועה ואומר כזב בהתחלות הנה תפסק לשונו אם לא יסכים לדבריו מה שנמצא מזה אחר ההתחלות: שפתי צדיק ידעון להטיב רצון מהאנשים כי דבריה' כאותי' וערבים להם ואמנם פי הרשעי' הוא בהפך כי הוא לא יטיב רצון אך תהפוכות וכעס כי דבריו הם קשים ורעי' או ירצה בזה כי שפתי צדיק בדעות י ידעון להטיב מה שהיה הרצון בנמצאות ה הטבעיות אשר יחקר בהם בחקר' בסבותיה' למה היו בזה האופן ואולם פי הרשעים בדעות אשר יטעו ב בהתחלות לא ידעון הרצון בדברים אבל יאמרו תהפוכו' וכזבים • מאזני • הנה תועבת ה' מי שישקול הדעות במאזני מרמה והוא אשר לא ידע להזהר בעיונו מהדברים ה המטעים כי זה ממה שיביאהו לטעות טעות' גדולות יביאו להריסה גדולה חזקה ואמנם רצונו הוא שישקלו א אותם באבן שלימה שלא תשא תוספת ולא חסרון וזה אמנם יהיה בשמירת הדרכים ו והסדרים אשר ייטירו האד' לשמרו מהטעות בעיון: בא זדון. הנה כשבא איש זדון והוא הרשע בדעו' אשר יהרס לשפוט בדברים בזולת עיון הנה בא אחריו קלון ובושת כי לא יסכים המציאות למה ששפטו אותו מזה ואמנם האנשים הצנועים שלא יהרסו לעלות לזאת המדרגה כי אם אחר ההצעות הראויות ובדברים הראויים הנה תמצא אתם חכמה: תומת ישרים. תום הישרי' ינחם אותם אל מחוז חפצ' להשיג מבוקשם ואולם עוות הבוגדי' הוא ישחית' וישדם: לא יועיל. הנה ההון לא יועיל לאדם למלטו ביום עבר' אבל יהיה כשפה אך הצדקה והיושר יצילו אותו ממות: צדקת תמים תישר דרכו. למחוז חפציו כי בעבורה ידבק השגחת הש"י בו עם שדרכו היא ש"ה הצדק והיושר ואולם הרשע יפול ברשעתו כי דרכו אל הרשע ויפול מפני זה באמצע דרכו כי הש"י ישמרהו ממחוז חפצו אשר יכוין בהם הרשע והזיק לזולתו: צדקת ישרים תצילם. מהרע' ואולם הבוגדי' ילכדו בהוותם בעצמה אשר בה חשבו להזיק לזולת' והרצון בזה ובהות בוגדי' ילכדו אלו הבוגדים שזכר: במות אדם רשע תאבד תקוה' כי אין לו המאמר' כפם ותוחלת שיהיה לו כרוב כחו אבדה או ירצה בזה כי במות הרשע תאבד התקוה שהיו מקוי' אוהביו שינן עליה' בכחו והתוחלת שהיה להם בו שיוכל לעזור בהם כבר אבד' כי סר בחו במותו: צדיק. כבר יקרה שימלט הש"י הצדיק מצר' ויביא הרשע תחתיו להיו' כפרו: בפה יהאים החנף והרשע ישחית רעהו בפיו כי דבורו ימשוך האנשי' לחטא וישחית אמנם הצדיקים לא די שלא ישחיתו זולתם אבל ימלטו ברעתם מהרעות הנכונות לבא: בטוב צדיקים. בהצלחת הצדיקים וטובתם תשמח העיר כי הם אוהבים לכלל העם ובטובתם להם טוב ובהפך זה ימצא ברשעים לא ישמחו בני העיר בטובתם אבל ירננו ויגילו באבדם בהצלחת הישרים תתרומם העיר ותתנשא כי הם אוהבים כלל בני העם ומברכת' יתברכו ואולם העיר אשר תהיה מונהגת בפי רשעי' תהרס כי הוא ישים הנהגת' מעוותת וזה יהיה סבת השחתת העיר: בז לרעהו. האיש שהוא חסר לב הוא מבזה רעהו שהוא חסר לב כמוהו במחשבו עצמו לחכם ורעהו סכל ואולם איש תבונו' אינו מבזה את שהוא רעהו אבל יחרים כשידבר לשמוע דבריו ואע"פ שאינו אומ' דבר שלא ידע אותו הנה לכבודו ישמע דבריו ואע"פ שאין לו תועלת בדבריו: הולך רכיל מגלה סוד. הנה יגיע לו מהרוע בזאת התכונה שילך רכיל ויגרום ההפסד לאנשי' ואמנ' מי שהוא נאמן רוח מכסה ומעלים הדבר שנאמר לו אע"פ שלא נאמר לו בסוד או ירצה בזה מי שהוא מגלה סוד החכמה בענינים האלהיים והעמוקי' מאד הנה הוא מגונה כמו הולך רכיל כי בזה יגרום הפסד רב לאנשים ואולם מי שהוא נאמן רוח ויסתר מפני זה מלפעמות דבר יביא בו האנשים לחטא הוא מכסה דבר מן החכמה מהבלתי ראוי לה: באין תחבולות. מפני העדר לקיחת תחבולות במלחמה יפול עם ביד שונאיהם ואולם ברוב יועץ לקיחת התחבולות יושע העם מאויביו במלחמה או ירצה בזה מפני העדר לקיחת תחבולות לנצח הנפש המתאוה יפול עם ברשתה ר"ל אוברי האדם וכחותם הנפשיים ואולם ברוב יועץ תהיה התשוע' ולזה הפלי' ימשך הפסו' הבא אחריו להרחיק הסכל מהיות ערב לנפש המתאוה לפרוע חובה לט' והרצון בו שהאיש הרע ישבר ויאבד כי ערב בעד הכח שהוא זר לו במה שהוא אדם והוא סבה המתעורר אל התאוות הגשמיות ... פחד לנגד עיניו כי הסגולת השם ית' הדבק בו:

צדיק. לא ימוט לעולם בבא הצרות או אחרי מותו ישאר זרעו שנא' וצדיקים ישכנו ארץ. ורשעים יאבד זכרם וזרעם: ינוב. מענין תנובה. פי' יתן תנובת החכמה וניב שפתים כענין תנובת שפתיו ישבע וכמוהו בין אחים יפריא יתן פרי ולשון דוברת תהפוכות תכרת שפתם: ידעון. לדבר רצון ופי רשעים ידע לדבר תהפוכות: בא זדון. חסר איש והנה בבא איש זדון יבוא קלון שיקלה לבני אדם. ואת צנועים ועם הצנועים חכמ' שיסבלו הקלון ולא יענוהו וצנועי הם המתביישי' מעשו' זדון כמו והצנע לכת: תומת. עם טמאתו והראוי תומת יתנחם שלא יכשלו' וסלף עוות כלומר שיסלפו אחרים. ישדם הסלף הו' ישוד אותם הבוגדים וזה הפי' על הקרי ביו"ד. ועל הקרי בוי"ו וסלף יבא לבוגדים ושדד א אותם הסלף: לא יועיל. לבוגדים ממונם ביום שיתעבר בהם השם: וצדקה. תציל לישרים. ממות הבוגדים או תצילם שלא ימותו אלא בעת כלח. תישר. שלא יכשלו ויפולו והשר ו יפול רשע: תצילם. מצרה. ובהות בוגדי' בהות הבגידה שעשו בה ילכדו: במות. תאבד. שיקוה לעצמו' העניים. אונים מן און כלומר שיוחילו ל לעשות און או יהיה אונים שם התאר כמו בשמי' טובים: נחלץ. מן וחלצו את האבנים כלומר השם יחלצהו מצרה הנגזרת על ה האדם. ויבא רשע בצרה בעבורו להיות כפרו: בפה חנף. ענין רשע בפיהו שידבר עדות שקר על רעהו וחפץ להשחיתו או ברכילות והצדיקים ברעתם ונכלם ויחלצו מן השחתה: בטוב צדיקים. כאשר ייטיב להם השם אז ישמחו אנשי קריתם וכאשר יאבדו הרשעים ירננו: בברכת. דבק עם העליון וכן הוא ראויים הם שישמחו כי בעבור ברכת הצדיקי' תרום קרת כלומ' ירימו בבינה או רמז לאנשים ובעבור פי רשע המעיד שקר או הרכילים תהרס קריתם: בז. מי שיבוז לרעהו הראוי לכבדו בעבור חכמתו הוא חסר דעת. ואיש תבונות יסבול הבזיון ויחרים שלא יבוז לרעהו או יחרים ולא יענהו: הולך. יקרא כן בעבור שהו' מערב העניני' ואומר הולך כי ישמע מזה הסוד וילך לגלותו לאחר: רע. שם דבר וירוע מענין תרועם וכן הוא שבר ישבר מי שערב זר שאינו מכירו. ושונא שיתקע כף בוטח ואינו מפחד מתלום:

ולשון ה' וסימ' נמסר ביהושע סימן ז': ידעון ד' וסימ' אהל גדלך דיהושע. כל תפלה כל תחנה דמלכים. אתה תשמע השמים בתרא דמלכים. שפתי צדיק ידעון רצון דסיפ': ישדם חד מן י' מלין דכתיב וי"ו ברישׁ תיבו' וקרי' יו"ד וסימ' ושאג שאגה לו כלביא. ושפטוה ועל ריב המה יעמדו למשפט' ודכה ישוח ונפל בעצומיו. ועשו את הכבש ואת המנחה ואת. ורב ובניו ורב המשא עליו: וצפן לישרים תושיה. וחכם הולך את חכמים' ושדם תומת ישרים תנחם. וקר חשך אמריו ויודע דעת. ועוף התעיף עינך בו ואיננו: ישחית ז' חס' בליש' וסימ' נמס' בשמואל ב' ריש סימ' י"א: וכדעת ה' וסימ' בסדר כי תשא: בטוב ד' וסימ' בטוב צדיקים תעלוז קריה. לולי האמנתי לראות בטוב יי'. אשרי תבחר ותקרב. יברכך יי' מציון וראה בטוב: ערב ה' פתחי' וסימ' כי עבדך ערב. לקח בגדו כי ערב זר. וחבלו קח בגדו כי ערב זר. בימי הוא זה ערב את לבו. רע ירוע כי ערב זר:

פּוּמֵיהּ דְצַדִּיקֵי מוֹדְעֵיהּ חָכְמְתָא וְלִישָׁנֵי הָפִיכוּ נִתְפְּסִיק: שִׂפְוָתֵיהּ דְצַדִּיקָא יֶדְעוּן צִבְיוֹנָא וּפוּמְהוֹן דְרַשִׁיעֵי מְהַפִּיךְ: מְסָאבָא דְנִיכְלָא מְרַחֲקְתֵיהּ דֶאֱלָהָא וּכְמַתְקְלָא תְּרִיצָא צִבְיוֹנֵיהּ: הֵיךְ דְעָלָא זֵידוֹנְתָא עָלַל צַעֲרָא וּלְאִלֵּין דִצְנִיעִין חָכְמְתָא: תְּמִימוּתָא דִתְרִיצֵי תְּדַבַּר אִנּוּן וְנִטַלְטְלוּן בָּזוֹזֵי וְנִדְכְּנוּן: לָא מְהַנֵי שִׁקְרָא בְּיוֹמָא דְרוּגְזָא וְצִדְקְתָא מְפַלְטָא מִן מוֹתָא בִישָׁא: צִדְקְתָא דִתְרִיצֵי תְּפַצֵּי אִנּוּן וּבָזוֹזֵי בִשְׁלוֹמֵיהוֹן מִתְאַחֲדִין: צִדְקַתְהוֹן דִתְמִימֵי תְּתָרֵיץ אוֹרְחָתֵיהּ וּבְרַשְׁעֵיהּ נָפִיל רַשִׁיעָא: כַּד מָאִית גַּבְרָא רַשִׁיעָא יוֹבֵיד סִבְרֵיהּ וְסִיבוּרְהוֹן דְאִלֵּין דְעַבְדִין צְאַתָא יֵיבַד: צַדִּיקָא מִן עַקְתָא אִשְׁתֵּיזֵב עַל הֶלְפּוֹי בִּישׁ תְּחוֹתוֹהִי: נִכְלָא בְפוּמֵיהּ מַקְבִּיל אַרְעֵיהּ וְצַדִּיקֵי בִידִיעַתְהוֹן מִשְׁתֵּזְבִין: בְּטַבְתְהוֹן דְצַדִּיקֵי תְּדוּן קִרְיַתְהוֹן וּבְיוּבְדָנָא דְרַשִׁיעֵי חֶדְוָתָא: בְּבִרְכַּתְהוֹן דְצַדִּיקֵי תִּתְרוֹרַם מְדִינְתָא וּבְפוּמְהוֹן דְרַשִׁיעֵי תִּתְעֲקַר: דְשָׁט לְחַבְרֵיהּ חַסִיר רַעְיָנָא הוּא וְגַבְרָא דְמִתְבַּיַּין שָׁתִיק: אָכִיל קַרְצָא גָלֵי רָזָא וּדְמְהֵימַן בְּרוּחֵיהּ מְכַסֵּי מִילְּתָא: בְּאַתְרָא דְלֵית מְדַבְּרָא נָפִיל עַמָּא וּפוּרְקָנָא יֵיתֵי בְסוּגְעָא דְמַלְכְּתְנוּתָא: בִּישָׁא מְבָאֵשׁ בְּצַדִּיקָא מְטוּל דְהוּא חַלּוֹנָיו וְסָנֵי לְאִלֵּין דְסַיְּמִין סִבְרְהוֹן בֶּאֱלָהָא:

פִּי־צַדִּיק יָנוּב חָכְמָה וּלְשׁוֹן תַּהְפֻּכוֹת תִּכָּרֵת: שִׂפְתֵי צַדִּיק יֵדְעוּן רָצוֹן וּפִי רְשָׁעִים תַּהְפֻּכוֹת: מֹאזְנֵי מִרְמָה תּוֹעֲבַת יְהוָה וְאֶבֶן שְׁלֵמָה רְצוֹנוֹ: בָּא־זָדוֹן וַיָּבֹא קָלוֹן וְאֶת־צְנוּעִים חָכְמָה: תֻּמַּת יְשָׁרִים תַּנְחֵם וְסֶלֶף בֹּגְדִים וְשָׁדָּם: לֹא־יוֹעִיל הוֹן בְּיוֹם עֶבְרָה וּצְדָקָה תַּצִּיל מִמָּוֶת: צִדְקַת תָּמִים תְּיַשֵּׁר דַּרְכּוֹ וּבְרִשְׁעָתוֹ יִפֹּל רָשָׁע: צִדְקַת יְשָׁרִים תַּצִּילֵם וּבְהַוַּת בֹּגְדִים יִלָּכֵדוּ: בְּמוֹת אָדָם רָשָׁע תֹּאבַד תִּקְוָה וְתוֹחֶלֶת אוֹנִים אָבָדָה: צַדִּיק מִצָּרָה נֶחֱלָץ וַיָּבֹא רָשָׁע תַּחְתָּיו: בְּפֶה חָנֵף יַשְׁחִת רֵעֵהוּ וּבְדַעַת צַדִּיקִים יֵחָלֵצוּ: בְּטוּב צַדִּיקִים תַּעֲלֹץ קִרְיָה וּבַאֲבֹד רְשָׁעִים רִנָּה: בְּבִרְכַּת יְשָׁרִים תָּרוּם קָרֶת וּבְפִי רְשָׁעִים תֵּהָרֵס: בָּז־לְרֵעֵהוּ חֲסַר־לֵב וְאִישׁ תְּבוּנוֹת יַחֲרִישׁ: הוֹלֵךְ רָכִיל מְגַלֶּה־סּוֹד וְנֶאֱמַן־רוּחַ מְכַסֶּה דָבָר: בְּאֵין תַּחְבֻּלוֹת יִפָּל־עָם וּתְשׁוּעָה בְּרֹב יוֹעֵץ: רַע־יֵרוֹעַ כִּי־עָרַב זָר וְשֹׂנֵא תֹקְעִים בּוֹטֵחַ:

אשת חן. בעלת החן והיופי היא תומכת כבודה שיכבדוה בעבור יפיה או כבוד רמז לממון והוא הנכון בעיני והתמיכה שלא תוציא ממנו לברכה ותחפוץ במתנת אחרים. ועריצים. כורחים יתמכו עשרם ברוב מתנות אחרים שיסחרום. אבל איש חסד גומל נפשו ותומך אותה בחסדו ומשלימה עד שנת כלה. שארו

אשת חן. הנה החכמים ינחלו כבוד כי להפלגת חקירתם כל לשון יקרוס אתם למשפט ירשיעו והנה כשהיתה הנפש המשרתת לשכל אשת חן שתהיה נושאת חן בעיניו מפני שכוונתה לו תמיד למה שיצטרך לו עדות מהחום הנה היא תהיה סומכת לחכם זה הכבוד וכאילו היא עמוד לזה הכבוד ישען עליו כמו שהתקיפים הם סומכים העשר והם כמו עמודים לו לשמרו מכלל שולל ובוזז: גומל נפשו. הנה מי שמגדל נפשו

שכר ב׳ וסימ׳ והיו שתותיה מדוכאים׳ וזורע צדקה שכר אמת: תמימי דרך ב׳ וסימ׳ אשרי תמימי דרך דהחלות. תועב׳ יי׳ עקשי לב ורצונו תמימי דרך: ונוסף ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמץ וסימ׳ ונוסף גם הוא על שנאינו. ונוסף על נחלה הכתה׳ יש מפזר

אֵֽשֶׁת־חֵ֭ן תִּתְמֹ֣ךְ כָּב֑וֹד וְ֝עָרִיצִ֗ים יִתְמְכוּ־עֹֽשֶׁר׃ גֹּמֵ֣ל נַ֭פְשׁוֹ אִ֣ישׁ חָ֑סֶד וְעֹכֵ֥ר שְׁ֝אֵר֗וֹ אַכְזָרִֽי׃ רָשָׁ֗ע עֹשֶׂ֥ה פְעֻלַּת־שָׁ֑קֶר וְזֹרֵ֥עַ צְ֝דָקָ֗ה שֶׂ֣כֶר אֱמֶֽת׃ כֵּן־צְדָקָ֥ה לְחַיִּ֑ים וּמְרַדֵּ֖ף רָעָ֣ה לְמוֹתֽוֹ׃ תּוֹעֲבַ֣ת יְ֭הוָה עִקְּשֵׁי־לֵ֑ב וּ֝רְצוֹנ֗וֹ תְּמִ֣ימֵי דָֽרֶךְ׃ יָ֣ד לְ֭יָד לֹא־יִנָּ֣קֶה רָּ֑ע וְזֶ֖רַע צַדִּיקִ֣ים נִמְלָֽט׃ נֶ֣זֶם זָ֭הָב בְּאַ֣ף חֲזִ֑יר אִשָּׁ֥ה יָ֝פָ֗ה וְסָ֣רַת טָֽעַם׃ תַּאֲוַ֣ת צַדִּיקִ֣ים אַךְ־ט֑וֹב תִּקְוַ֖ת רְשָׁעִ֣ים עֶבְרָֽה׃ יֵ֣שׁ מְ֭פַזֵּר וְנוֹסָ֥ף ע֑וֹד וְחוֹשֵׂ֥ךְ מִ֝יֹּ֗שֶׁר אַךְ־לְמַחְסֽוֹר׃ נֶֽפֶשׁ־בְּרָכָ֥ה תְדֻשָּׁ֑ן וּ֝מַרְוֶ֗ה גַּם־ה֥וּא יוֹרֶֽא׃ מֹ֣נֵֽעַ בָּ֭ר יִקְּבֻ֣הוּ לְא֑וֹם וּ֝בְרָכָ֗ה לְרֹ֣אשׁ מַשְׁבִּֽיר׃ שֹׁ֣חֵֽר ט֭וֹב יְבַקֵּ֣שׁ רָצ֑וֹן וְדֹרֵ֖שׁ רָעָ֣ה תְבוֹאֶֽנּוּ׃ בּוֹטֵ֣חַ בְּ֭עָשְׁרוֹ ה֣וּא יִפֹּ֑ל וְ֝כֶעָלֶ֗ה צַדִּיקִ֥ים יִפְרָֽחוּ׃

ב׳ וחס׳ ונתרי לישׁ׳ וככר · ב׳ והיו י׳ סתותיה · ב׳ אשרי · ג׳ א׳ · ל׳ · ל׳ · כתי׳ א׳ · ב׳ חס׳ · ב׳ · ב׳ הר מ׳ל · ג׳ וחס׳ · ג׳

אִתְּתָא חֲסִידְתָּא פַּלְגָא אִיקָרָא וְעַשִּׁינֵי דַּהֲטִין בָּתַר עוּתְרָא׃ פְּרִיעַ טַבְתָּא גַּבְרָא חֲסִידָא וּדְמוֹבִיד גּוּשְׁמֵיהּ נוּכְרָיָא׃ רַשִּׁיעָא עָבִיד עוֹבָדָא דְשִׁקְרָא וְדִזְרַע לְצִדְקְתָּא קוּשְׁטֵיהּ הוּא אַגְרֵיהּ׃ הֵיכְנָא מָאן דְּעָבֵד צִדְקְתָּא לְחַיֵּי נָטִיר וּדְרָדִיף בִּישְׁתָא נָטִיר לְמוֹתָא׃ מְרַחֵק אֱלָהָא לַעֲקִימֵי לִבָּא וְצָבֵי בְּאִלֵּין דִּתְמִימִין׃ דְּמוֹשִׁיט אִידָא עַל חַבְרֵיהּ לָא מְזַכֵּי מִן בִּישְׁתָּא וְזַרְעָא דְצַדִּיקֵי מִתְפְּרֵק׃ קָדָשֵׁיהּ דְּדַהֲבָא בְּנַחִירֵיהּ דַּחֲזִירְתָּא הֵיכְנָא אִתְּתָא דְשַׁפִּירָא וְסָרֵי טַעֲמָא׃ רַגְתָּא דְצַדִּיקֵי בְּטַבְתָּא וְסִיבוּרָא דְרַשִּׁיעֵי בְּרוּגְזָא׃ אִית דְּפָרִיד וּמוֹסִיף תּוּב וְחָשִׂיךְ מִן תְּרִיצוּתָא חוּסְרָנָא לֵיהּ׃ נַפְשָׁא בְּרִכְתָא תּוּרְבַן וּמָאן דְּמַאֲלִיף אַף הוּא יָלֵיף׃ מָאן דְּכָאלֵא עִיבוּרָא בְּאוּלְצָנָא נִשְׁבְּקִין לְבַעֲלֵי דְבָבוֹי וּבִרְכְּתָא תֶּהֱוֵי לְאִינָא דְמַזְבֵּין׃ דְּמַקְדִּים טַבְתָּא בָּעֵי צִבְיָינָא וְתָבִיעַ בִּישְׁתָא אַתְיָא עֲלוֹי׃ דְּמַסְבִּיר בְּעוּתְרֵיהּ הוּא נָפֵיל וְאֵיךְ טַרְפָּא צַדִּיקֵי מַפְרְחִין׃

ונוסף עוד · בתרא קמץ · וא׳ ועוד נוסף עליהם: לאום ב׳ וסימ׳ מנע בר · ובאפס לאום מחתת · חדו לאם בלאם: וברכה ב׳ בתרי ליש׳ וסימ׳ הראש אחיעזר · מנע בר יתבואנו ג׳ ב׳ מל׳ וס׳ בל׳ יד עבל · מגור רשע · ודורש רעה · קדמ׳ חס׳

בה נשתת כאשר סרה מטעם חכמה וסרת טעם ומגרת ביתה: תאות. אך. מתעטו כל תאות לבר תאות מעשה הטוב והרשעים יקוו לעשות עברה והטעם להתעבר באחרים ומרת הכעס שתעבור על מדה תקרא עברה: יש מפזר. לעניים. ונוסף עוד הממון. וחושך ממונו. מיושר מעשות יושר שלא יתן לעניים יחסר בעבור שיבואהו מחסור ואך מתעט תוספת המפזר: יורא. מלשון והורית להם ופי׳ נפש הנותנת מברכותיה השם ידשנה וירבה השם שהוא מרוה אותם גם הוא יורא וכוה להרוות אים אשר יחסר וזהו הענק תעניק לו והחזקת בו׳ פ״א ומרוה דבק עם נפש ברכה ופי׳ אים מרוה גם הוא יורא ענין הדשן כי הוא מדושן בהרוותו איש מחסור׳ פ״א החכם שהוא מרוה אחרים הא׳ יתן לו מדרש׳ בר. הוא הנקי מן התבן עמ״ח נב פת בג׳ יקבוהו מענין קבה לי ומארסו כי משקל קבה הנה וכן ארה לי ותתכונה בהם נקבה יהבה כארה שמעה סלחה׳ משביר מוכר שבר פי׳ מי שמונע בעת רעב תבואתו עד שימכרה בדמי׳ יקרים יקללוהו עמ׳ וברכה תבא לראש מוכר שברו בעת הצורך: שוחר. שיקום בשחר לעשות טוב הוא יבקש לרצות חברו אשר חטא לו או שיבקש רצון שירצהו השם. ודורש לעשות רעה לרעהו היא תבואהו מאת השם כענין ישוב עמלו בראשו וגו׳ בוטח בעשרו. ולא בשם לא יועילנו כי הוא יפול ביד מבקשי נפשו והצדיקים שיבטחו בשם ולא בעשרם יפרחו ויכינו כעלה: עוכר

עוכר ביתו · מי שהוא משחית ביתו ר״ל כנין בנין הגוף ואיבריו וכחותיו הנפשיות עד שלא ישתמש בהם לתועלת המכוון בהם הנה הוא ינחל רוח והבל כי אין בו תועלת ותחת מונעו עצמו מלעבוד שכלו במכוון בו ישוב עבד לזולתו ר״ל שכבר יהיה האויל עבד לחכם לבאו ירצ׳ במלת עבד שם מקרה והרצון בו שיגיעת האויל ועמלו אשר עבד בו יהיה ל לחכם לב כאמרו יכין וצדיק ילבש ׃ פרי צדיק עץ חיים · כי הצדיק יגיע אל החיים הנכחיים ומי שהוא ל לוקח ומוסף לעבודות הנפשיות החומריות כדי שיעוררו כלם אל השכל להשגת אלו ה החיים הנכחיים הוא חכם או יהיה הטעם כפול והרצון פרי צ צדיק הוא עץ שיתן ח חיים וזה כי לא די ל לצדיק שיקנה החיים לעצמו אבל יקנה א אותם לזולתו והחכם הוא לוקח נפשות ה האנשים ומוסף אותם לעבודת השם יתברך שיקנו כלם החיים ה הנכחיים ׃ הן צדיק בארץ · הנה הצדיק לא יספיק לו קנין ה החיים הנכחיים אבל יעמוד בשלום בהיותו בארץ אין פחד רעה לנגד עיניו וגם כאשר רשע והוא חוטא חטא מה עכ״ז יעמוד בשלום בארץ כמו שתראה מ מיהושפט שהתחבר עם אחאב שהיה רשע וחטא בזה הצילו הש״י מהרע כשקמו עליו חיל ארם להרגו בעבור כי נמצאו בו דברים טובים כמו שנזכר בספר דברי הימים וכזה תמצא בדוד כשחטא בדבר אותה האשה אמ׳ לו הנביא גם יי׳ העביר חטאתך לא תמות לפי שכל פעולותיו זולתי זאת היו בתכלית השלימות כמו שזכרנו שם ולזה מצאנו שנענש שאול יותר ממה שנענש דוד והיה חטא שאול יותר מעט אלא שלא עשה מהטובות כל כך כמו שעשה דוד אך רוב פעולותיו בלתי סוהגות על היושר ׃ אוהב מוסר · מי שהוא אוהב מוסר במדות הוא אוהב דעת כי זה ממה שיישירהו לשלימות המושכלות ולזה הוא מבואר כי מי שהוא שונא התוכחת ונפקד ממנו השלימות במדות הנה הוא בער כי יפקד ממנו שלימות המושכלות גם כן ׃ טוב יפיק · האיש הטוב יוציא רצונו מהש״י כי השגחתו דבקה בו עם שרצונו רצון הש״י כמו שקדם ואולם איש מזמות והוא האיש המכסך אחר מחשבותיו לחטוא בהם כאמרו כי זמה עשו הנה ירשיעהו הש״י ויחייב אותו בשיבוא עליו מהרע במד׳ שמרד ׃ לא יכון · לא יכונן בנין האדם שהוא ברשע ולא יעמוד כי במעט סבה ישחת ואמנם שרש הצדיקים לא ימוט אך יתקיים ויעמוד תמיד ׃ אשת חיל · הנה האשה הזריזה במעשיה היא עטרת בעלה ואולם האשה המתעצלת במעשיה היא משחתת אותו והיא לו כמו הרקב בעצמותיו שיבלו אותם והנה רמז בזה אל האשה המסדרת השכל בשתכין לו מהמוחשות מה שיצטרך לו בחקירותיו ואם לא תהיה כשמעת לו אך תתרשל מזה והיא מתאחרת ובושת הנה היא לו כרקב בעצמותיו כי היא תמנע ממנו השלימות ׃ מחשבות צדיקים · אין צ״ל כי מה שישתדלו בו הצדיקים הוא דבר ראוי אבל גם מחשבותיהם משפט וברשעים הוא בהפך שגם תחבולותיהם אשר ילקחו מהשכל באופן מה הם מרמה ׃ דברי רשעים · מה שידברו הרשעים הוא לרע אשר בתכלית כאילו תאמר להרב דם להכות דם נקי ואולם דברי ישרים הם בהפך זה כי הם להציל הנקיים משפיכות דמים ׃ הפוך רשעים · הש״י יהפוך רשעים ואינם במעט זמן ואולם הצדיקים הם בהפך זה כי ביתם יעמוד ויתקיים והוא זרעם ואין צריך לומר שהם בעצמם יעמדו ויתקיימו כי גם זרעם יעמוד ויתקיים כאמרו ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם ׃ לפי שכלו · האיש המשכיל יהולל לפי שכלו כי החכמה משובחת לאנשים כלם וכלם נכספים אליה כמו שזכרנו במה שקדם ואמנם מי שהוא מעוות השכל ר״ל שהוא טועה במושכלות יהיה לבוז כי לא יעמוד בטעותו ובמתנו מפני שבזם רעותיו אבל יוכיחוהו המתוכחים עמו ויטיבהו הבוז לזאת הסבה ׃ טוב נקלה · טוב מי שהוא נקלה ועבד לעצמו לעשות עבודותיו בבית ובשדה כדי שיפיק טרפו ממי שהוא מתכבד ורוצה שיעבדוהו אחרים והוא חסר לחם כי הקלון אל הראשון סופו לכבוד והכבוד אל השני סופו לקלון ׃ יודע צדיק · הצדיק יודע נפש בהמתו ומשגיח כדי שיהיה לה מזונה ההכרחי לעמידת הגוף והרצון בנפש בהמתו הנפש החמרית שהיא לאדם במה שהוא בהמה לא במה שהוא אדם ואמנם מה שירחמוהו הרשעים על הגוף שלא למנוע תאוותיהם הוא רחמי אכזר כי הם ימיתוהו באלו התכונות ׃ עובד אדמתו · מי שהוא מתעסק בישובו של עולם אך הוא נמשך אחר עשות מלאכתו יחיה בה כאילו תאמ׳ שאם הוא עובד אדמתו ישבע לחם אך מי שאינו מתעסק בישובו של עולם אך הוא נמשך אחר סברות ריקים ופוחזים לא די שיחסר לו לחם אבל גם הוא עם זה חסר לב ודעת ׃ חמד · הרשע מצוד הרעים אשר יתחזקו בו לעשות החמסים כדי שיתחזק לעשות מלאכת הרשע ואולם הצדיקים לא יצטרכו לדבר מחוץ יתחזקו בו כי שרש הצדיקים יתן מה שיתחזקו בו לעשות מלאכתם במדות ובעיון וזה מבואר במעט עיון כי השרש אשר מהמוחשות והמושכלות הראשונות והמחשבות יתנו האמת בחכמה ובבינה אשר החקירה בהם היא מלאכת הצדיקים ׃ בפשע

עוכר ביתו · באולתו הוא נוחל רוח והבל ועבדו של האויל לחכם לב לנחלה כי יקנהו ממנו והודיע כי האויל משחית קניינו והחכם קונהו בחכמתו או האויל הוא עבד לחכם ׃ פה צדיק · פרי מחשבות שכלו ללמדם מוסר מפיהו כפרי עץ החיים · ולוקח · מענין כי לקח טוב ופי׳ ומחכים נפשות חכם ומודיעם המוסרים וכמו מה יקחך לבך יחכימך פ״א קונה כמו המביאי׳ את המקחות ובלשון חז״ל קורין ל לקנין מקח כלומ׳ קונה נפשות כעבדיו ושפחות כענין ועבד אויל · פ״א ולוקח נפשות בחכמתו יכל אותו מרע ׃ בארץ ישולם · בעודו חי ישלם לו השם מ מעשה הטוב · אף כמו כן הרשעים ישולם שכר פעולתם טרם מ מותם כענין אל פניו ישלם לו ׃ אוהב מוסר · מי שהוא אוהב הדעת הוא א אוהב המוסר שייסר רוחו ׃ טוב · לא פניס דבקו׳ · יפיק פי׳ יוציא כלומר איש טוב יוציא רצון השם כלומ׳ הוא ירצה בו · ואיש מזימות מחשבות רעות ירשיע השם בהשפטו על כן אחריו לא יכון אדם ברשע · בל ימוט בעת צרה · ושרש משל לאחרית זרעם אחר מותם · פ״א וכשרש שלא ימוט כן הצדיקים יעמדו ולא ימוטו ׃ חיל · מן חילך פי׳ ממון כלומר האשה שקנה ממון היא עטרת בעלה שבעבור׳ יכבדוהו כאשר המלך נכבד בעטרת ראשו · בעצמותיו שלא תועיל רפואה כן אשה מבישה נותנת בושה לבעלה והיא מפסדת הממון ׃ מחשבות · דברי · הפוך · שלשה דבקים · ופי׳ יחשבו הצדיקים לעשות משפט והרשעים יועצו לרמותם וכאשר לא יוכלו ידברו הרשעי׳ לארוב דם הצדיקי׳ ולהרוג אותם · ופי ישרי׳ שידברו היושר יצילם פיהם מיד האורבים להם · הפוך השם יהפוך אותם ממקומם · ובית צדיקי׳ חושבי משפט יעמוד ולא יהפך ׃ לפי שכלו · טוב · שניס דבקים · וכן פי׳ בעבור פיהו שידבר השכל ישבחוהו בני אדם ונעוות הלב יבוזו לו · ונקלה ונמאס בעיניו ובשכלו קונה עבד לו טוב ממתכבר שהיה מרובה ממון והפסידו באולתו ואחרי כן היה חסר לחם ומתכבד לשון הרבה וכן כבד מאד או מתכבד כנגד נקלה כלומר שהוא נכבד בעיניו והוא חסר לחם טוב הנקלה ׃ נפש בהמתו · אף כי נפש חסר כלומר יודע צורך נפש בהמתו ׃ ורחמי רשעים כרחמי אכזרי כלומר אינם מרחמים ׃ עובד · כי האדם נברא לעבד האדמה ולחיות ממעללו על כן ישבע לחם ומסבב לרדוף הריקים הוא חסר דעת ׃ מצוד · שיצודו הצדיקים חומד הרשע לצוד כמו כן · יתן · כלומר פרי או פארות ולא יוכל הרשע לצוד או יתן כל אחד מהצדיקים שרש למטה רמז לזרעו הנשאר אחריו ׃ בפשע

ישלם ג׳ וסימ׳ לקמן סימ׳ י״ג ׃ ירשיע ד׳ א׳ חס׳ וסימ׳ נמס׳ בשמואל סוף סימ׳ י״ד ׃ ורקב ל׳ מן זוגין מן א״ב מן ב״ב כ׳ בריש היבות׳ חד מלרע וחד מלעיל וסימ׳ נמסר במס׳ רבת׳ במערכת אות הכ״ף בס״ד ׃ שכלו ב׳ וסימ׳ ועל שכלו עשה והצליח · לפי שכלו

עֹכֵ֣ר בֵּ֭יתוֹ יִנְחַל־ר֑וּחַ וְעֶ֥בֶד אֱ֝וִ֗יל לַחֲכַם־לֵֽב׃ פְּֽרִי־צַ֭דִּיק עֵ֣ץ חַיִּ֑ים וְלֹקֵ֖חַ נְפָשׁ֣וֹת חָכָֽם׃ הֵ֣ן צַ֭דִּיק בָּאָ֣רֶץ יְשֻׁלָּ֑ם אַ֝֗ף כִּֽי־רָשָׁ֥ע וְחוֹטֵֽא׃ אֹהֵ֣ב מ֭וּסָר אֹ֣הֵֽב דָּ֑עַת וְשֹׂנֵ֖א תוֹכַ֣חַת בָּֽעַר׃ ט֗וֹב יָפִ֣יק רָ֭צוֹן מֵיְהוָ֑ה וְאִ֖ישׁ מְזִמּ֣וֹת יַרְשִֽׁיעַ׃ לֹא־יִכּ֣וֹן אָדָ֣ם בְּרֶ֑שַׁע וְשֹׁ֥רֶשׁ צַ֝דִּיקִ֗ים בַּל־יִמּֽוֹט׃ אֵֽשֶׁת־חַ֭יִל עֲטֶ֣רֶת בַּעְלָ֑הּ וּכְרָקָ֥ב בְּ֝עַצְמוֹתָ֗יו מְבִישָֽׁה׃ מַחְשְׁב֣וֹת צַדִּיקִ֣ים מִשְׁפָּ֑ט תַּחְבֻּל֖וֹת רְשָׁעִ֣ים מִרְמָֽה׃ דִּבְרֵ֣י רְשָׁעִ֣ים אֱרָב־דָּ֑ם וּפִ֥י יְ֝שָׁרִ֗ים יַצִּילֵֽם׃ הָפ֣וֹךְ רְשָׁעִ֣ים וְאֵינָ֑ם וּבֵ֖ית צַדִּיקִ֣ים יַעֲמֹֽד׃ לְֽפִי־שִׂ֭כְלוֹ יְהֻלַּל־אִ֑ישׁ וְנַעֲוֵה־לֵ֝֗ב יִהְיֶ֥ה לָבֽוּז׃ ט֣וֹב נִ֭קְלֶה וְעֶ֣בֶד ל֑וֹ מִ֝מְּתַכַּבֵּ֗ד וַחֲסַר־לָֽחֶם׃ יוֹדֵ֣עַ צַ֭דִּיק נֶ֣פֶשׁ בְּהֶמְתּ֑וֹ וְרַחֲמֵ֥י רְ֝שָׁעִ֗ים אַכְזָרִֽי׃ עֹבֵ֣ד אַ֭דְמָתוֹ יִֽשְׂבַּֽע־לָ֑חֶם וּמְרַדֵּ֖ף רֵיקִ֣ים חֲסַר־לֵֽב׃ חָמַ֣ד רָ֭שָׁע מְצ֣וֹד רָעִ֑ים וְשֹׁ֖רֶשׁ צַדִּיקִ֣ים יִתֵּֽן׃

עָכִיר בֵּיתֵיהּ יָרִית פַּחְתָּא וְסַכְלָא יֶהֱוֵי עַבְדָּא לְחַכִּימָא׃ פֵּרוֹי לְצַדִּיקָא אִילָנָא דְחַיֵּי וּמְקַבְּלָנָא נַפְשֵׁי חַכְמְתָא׃ הֵן צַדִּיקָא בְּאַרְעָא מִתְחַסֵּן וְרַשִׁיעֵי וְחַטָּאֵי סָיְפִין מִן אַרְעָא׃ מַן דְּרָחֵים מַרְדּוּתָא רָחֵים יְדִיעְתָּא וְסָנֵי מַכְסְנוּתָא בּוּרָא הוּא׃ טָב מַאן דְּקַבִּיל רְעוּתֵיהּ דֶּאֱלָהָא וְגַבְרָא רְשִׁיעָא רוֹעֵיעָא תַּרְעִיתֵיהּ׃ לָא נִתְקַן בַּר נָשָׁא בְּרִישְׁעָא וְעִקָּרֵיהוֹן דְּצַדִּיקֵי לָא נָזוּעַ׃ אִיתְּתָא כְּשֵׁירְתָּא כְּלִילָא לְבַעְלָהּ וְאִיתְּתָא בִּישְׁתָּא הֵיךְ מַלְטִיתָא בְּקִיסָא הֵיכְנָא מְיַבְדָא גַּרְמוֹן דְּגַבְרָהּ׃ מַחְשַׁבְתְּהוֹן דְּצַדִּיקֵי דִּינָא מְדַבַּרְנוּתָא דְּרַשִׁיעֵי רַמְיוּתָא׃ מִלֵּי דְּרַשִׁיעֵי כָּמְנִין לְדִמָא וּפוּמְהוֹן דִּתְרִיצֵי מַפְצֵי לְהוֹן׃ נִתְהַפְּכוּן רַשִׁיעֵי וְלָא נִשְׁתַּכְּחוּן וּבָתֵּיהוֹן דְּצַדִּיקֵי יְקוּם׃ גַּבְרָא מִשְׁתַּבַּח בְּפוּמָא דְּסוּכְלְתָנוּתֵיהּ וְחַסִּיר רַעְיָנָא יֶהֱוֵי לְשִׁטּוּתָא׃ טָב הוּא זְלִילָא וְעַבְדֵּי אִית לֵיהּ מִן הֲוֵי דְּמִתְיַקַּר וְחַסִּיר לַחְמָא׃ יָדַע צַדִּיקָא נַפְשָׁא דִּבְעִירֵיהּ וְרַחֲמֵיהוֹן דְּרַשִׁיעֵי נִכְזָרְיוּתָא׃ דְּפָלַח בְּאַרְעָא יִסְבַּע לַחְמָא וּדְרָדֵיף בָּתַר סְרִיקוּתָא חֲסַר רַעְיָנָא הוּא׃ דְּאִית רַשִׁיעָא מְצוֹדְתָא בִּישְׁתָּא וְעִקָּרֵיהוֹן דְּצַדִּיקֵי נִתְקַיְּמוּן׃

ל ׀ ל׳ וחס׳ ׀ ג׳ ׀ ג׳ ׀ ד׳ ול׳ חס׳ ׀ ל׳ ׀ ל׳ ׀ ל׳ ומל׳ ׀ ב׳ · ל׳ ׀ ל׳ ל׳ כן ׀ ל׳ · כל סיפ׳ מ״ל במ״ב ׀ כל מ״ל כת״ב חס׳ בליש׳ ל׳ ותר ול׳ מכור ירושלם

יהולל איש ׃ יודע כל סיפרא מ״ל במ״ב וסימ׳ כפשע ארץ רבים שריה · ידע צדיק דין דלים ׃

בפשע. בעבור פשע שפתיו יוקש איש רע כענין פי כסיל מחתה לו. ויצא מצרה צדיק ימלט בצדקתו כענין רבות רעות צדיק ומכולם יצילנו יי' : מפרי פי איש ישבע. מפריו שידבר הצדק ולא ידבר הפשע ישיב לו השם : דרך. האויל לחשוב דרכו ישרה ואינו מאמין למוכיח ומי שישמע לעצת אחרים חכם : אויל.

בפשע שפתים מוקש רע. האיש הרע הוא בפשע אשר שפתיו שידבר דבריו שלא כהוגן וירשיעהו פיהו והצדיק הוא בהפך זה כי הוא יצא מצרה מפני נועם דבריו ותקונם כמו שהוא מבואר : מפרי פי איש ישבע טוב. מפרי דברי איש ישבע טוב כ"ש שעל המעשים ישוב לאדם גמול לפי מה שראוי וזה אמר לראיה כי על כל

ישיב ד' בת' ישוב וקרי' ישיב וסים' נמסר בתלים סימ' נ"ד : ושומע ד' חס' וסים' ראה דבריך טובים. ושמע לי ישכן בטח. ושמע לעצה חכם. ושמע תוכחת קונה לב : ארגיעה ג' חד חס' וסים' כי ארגיעה אריצנו. כי ארגיעה ארוצם כן כתיב. ועד ארגיעה לשון שקר. ארוצם חס' יוד : ראיתי בלבול בספרי המסרה בהאי סימן יש מי שמב"א לאור עמ"ם ארג"ע

בְּפֶשַׁע שְׂפָתַיִם מוֹקֵשׁ רָע וַיֵּצֵא מִצָּרָה צַדִּיק׃ מִפְּרִי פִי־אִישׁ יִשְׂבַּע־טוֹב וּגְמוּל יְדֵי־אָדָם יָשׁוּב לוֹ׃ דֶּרֶךְ אֱוִיל יָשָׁר בְּעֵינָיו וְשֹׁמֵעַ לְעֵצָה חָכָם׃ אֱוִיל בַּיּוֹם יִוָּדַע כַּעְסוֹ וְכֹסֶה קָלוֹן עָרוּם׃ יָפִיחַ אֱמוּנָה יַגִּיד צֶדֶק וְעֵד שְׁקָרִים מִרְמָה׃ יֵשׁ בּוֹטֶה כְּמַדְקְרוֹת חָרֶב וּלְשׁוֹן חֲכָמִים מַרְפֵּא׃ שְׂפַת־אֱמֶת תִּכּוֹן לָעַד וְעַד־אַרְגִּיעָה לְשׁוֹן שָׁקֶר׃ מִרְמָה בְּלֶב־חֹרְשֵׁי רָע וּלְיֹעֲצֵי שָׁלוֹם שִׂמְחָה׃ לֹא־יְאֻנֶּה לַצַּדִּיק כָּל־אָוֶן וּרְשָׁעִים מָלְאוּ רָע׃ תּוֹעֲבַת יְהוָה שִׂפְתֵי־שָׁקֶר וְעֹשֵׂי אֱמוּנָה רְצוֹנוֹ׃ אָדָם עָרוּם כֹּסֶה דָּעַת וְלֵב כְּסִילִים יִקְרָא אִוֶּלֶת׃ יַד־חָרוּצִים תִּמְשׁוֹל וּרְמִיָּה תִּהְיֶה לָמַס׃ דְּאָגָה בְלֶב־אִישׁ יַשְׁחֶנָּה וְדָבָר טוֹב יְשַׂמְּחֶנָּה׃ יָתֵר מֵרֵעֵהוּ צַדִּיק וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים תַּתְעֵם׃ לֹא־יַחֲרֹךְ רְמִיָּה צֵידוֹ וְהוֹן־אָדָם יָקָר חָרוּץ׃

בחובא דשפוותא מתקל בישא ופליט צדיקא מן עקתא : גברא מן פירי פומיה ישבע טבתא וכל בר נש היך טובן אידוי מתפריע : ארחיה דסכלא תריצא באפוי ודשמיע לעיצתא חכימא הוא : שטיא בר יומיה מודע רוגזיה ועריי מכסי צעריה : מאן דמסהיד הימנותא ניתני צדיקותא וסהדותא דשיקרא רמאה הוא : אית דאמרין ספסירא רגשא ולישנא דחכימי מאסיה : שיפותא דקושטא תתקן לעלם וסהדא מסתרהב בלישנא דשיקרא : רמיות בלבהון דחשלין בישתא ולאלין דייעצין שלמא חדותא תהוי : לא שפיר לצדיקא כל מדעם זעאתא ורשיעי מלין בישתא : מרחקתיה דאלהא ספוותיה דשקרא ובאלין דעבדין הימנותא מתרעי : בר נש ערימא מכסה ידיעתא ולבהון דסכלי סאני ידיעתא : אידא דתקיפי תשלט ורמאי יהון למסא : מילתא דחילתא בלביה דגברא מידחלא ומילי טבייא מחדייא ליה : טב מן חבריה צדיקא וארחיהון דרשיעי מטעי להון :

ומשם י"ט כ"י ארג"עה ארוצ"ם וי"ש כ"י שמשמי"ט לאו"ר עמ"ים ארג"ע ואג"ן הב"ן חוו"נא דא"נון ג' ארג"יעה ול"אור עמ"ים ארג"ע טעו"ת כ"י הוא נקר"א ארג"ע ואם היה חס' ה' הי"ה נכנ"ה במסורת עם אות"ן הכ"ט חס' ה' בסוף תיבו' וקרי"ן ומה דמסר"נא בי"רמי' סים' מ"ט דמנ"ינא לאו"ר עמ"ים טעו"ת ע"ש :

ביום לכתו עם בני אדם אז ידע כעסו שיכעס עמהם. וכוסה קלון שידבר עליו האויל : ושתיקתו הוא חכם כענין אל תען כסיל. פ"א מי שלובש קלון אינו לבוש כי הוא ערום אע"פ שהוא במורק : יפיח. דובר האמונה הוא יגיד צדק במשפט. ועד דובר שקרי' הוא איש מרמה : יש בוטה. והענין דבוק למעלה עם עד שקר כלומ' יש בוטה ומפרש עדות שקר והעדות קשה כמדקרות חרב. ולשון חכמים הם חוקרי העדות ומכזיביהם הצדקך בעד שקר. פ"א יש בוטה בשביל הנודר דבר קשה : שפת. הדוברת עדות אמת היא תכון לעד : ארגיעה שקט ומנוח' כלומר ולעד ארגיעה ואשקיט אותה : חורשי רע. שיחשבו לרמות והם משלחי מדנים והוא משרש חורש רע בכל עת מדנים ישלח. וליועצי שלום בין איש לרעהו תבוא שמחה רמז לשמחת הישועות : יאונה. מן אנה לידו עניינו עילה וסבה. ורשעים. עניינו אע"פי שהם מלאים מחשבו' רע לא יוכלו לסבב שום און על הצדיק. פ"א ורשעים מלאו רע רמז לצרות שיהיו שבעים ומלאים מהם : שפתי שקר. הוא עד שקר. ועושה אמונה הם הדיינים השם ירצה בם בשביל שלא יאמינו לעדי שקר או עושה אמונה שלא אבו להעיד שקר : אדם ערום. וחכם מסתיר חכמה בלבו שלא ישכחנה. ולב כסילים יודיע ויכריז אולתו כמו ואמר לכל סכל הוא : יד. משרת בעבור שנים. חרוצים מן אז תחרץ שטעמו נוע כלומר מתנועעי' אחר מחייתם. ידם תהיה מושלת ויד רמיה שתרמה בני אדם היא תהיה למס לחרוצים המושלים ויתכן חרוצים בעלי חרוץ והוא הזהב : דאגה. יתר. שם תאר ע"מ עגל כלומר יש יתרון לצדיק יותר מרעהו. ודרך רשעים ודרכם הרעה היא תתעה אותם וכן תועים בבאתם מן הדרך הישרה : לא יחרוך. לא יבשלהו איש רמיה צידו ולא יבשלהו כי יהיה כגזל ממנו. והון אדם מוסף אחר עמו וכן הפי' והון אדם שהו' יקר ולא יהיה גזול הוא הון איש חרוץ המתגודד לסחור בעבור מחייתו ואוכנו מרמה : בארת

המעשה יש גמול וזה כי אם פרי פיו לא יקופח במה שטעם' אותו מהמעשים' אם טוב ואם רע כ"ש על המעשה : דרך אויל ישר בעיניו. ולזה לא ישאל עצה ויתבלבלו מפני זה עניניו אך החכם אע"פ שהיה ראוי לו לסמוך על דעתו הנה הוא שומע לעצה : אויל ביום יודע כעסו. הנה האויל יפרסם קלונו כי ביום שישמעו כל האנשים דבריו יודע להם כעסו והתאוננו על מה שהוא קלונו כי אולתו תסלף דרכו ועל יי' יזעף לבו. ואמנם הערום כשיקרה לו רע בסבת סכלות עצתו הוא כוסה קלונו ומעלימו מהאנשים כדי שלא יהיה לבוז בעיניהם : יפיח אמונה. מי שיגיד צדק בדבריו והוא מורגל בכך הנה כשישאל לעדות ידבר אמונה בלי ספק ולא ישול כזבות ואמנם איש מרמה שהוא מורגל לכזב כבר יהיה עד שקרים כשישאל לעדות מה מפני שהרגילו השקר והעול : יש בוטה. יש מי שידבר שמזיק בדבריו לאנשים כמי שידקרם בחרב מפני הוכחתו לשון הרע או שם רע ואולם לשון חכמים לא די שלא יזיק אבל הוא עם זה מרפא להסיר החלאים הגדולים מריב לשונות ממומי המדות והדעות : שפת אמת. דבר אמת יהיה נכון וצודק תמיד לא יתכן חלופו בעת מן העתים ואמנם לשון שקר אם היה שבמקרה יצדק בעת מה לא יתקיים כי אם עד רגע שהוא זמן קצר מאד לא יתכן שיצוייר קצר ממנו לפי הכחת הלשון והמשל שאמר כי הרופא יבכה מצד שקרה לראובן הרופא שהוא בוכה אך אם כאמ' הרופא ירפא הנה זה מאמר יצדק תמיד : מרמה בלב חורשי רע. תמצא המרמה כי יתחכמו איך יוכלו במרמה להשחית לזולתם והנה המרמה שיחשבו ליועצי שלום והם הצדיקים אשר עצתם והשתדלותם תמיד לשלום ולטוב תשוב שמחה להם כי לא יוזקו הצדיקים במרמה אשר חשבו הרעים עליהם אך על קדקדם חמסם ירד כי הש"י לא יעזבם ביד הרשעים ולזה יקרה מזה שמחה לצדיקים ושמחה לעולם כי זה יהיה סבת לאבדן הרשעים או יהיה הרצון בזה לב חורשי רע הוא תמיד עם מרמ' ברע וליועצי שלום תמצא תמיד שמחה בלבם ולזה יהיה בלב הרעים הרע תמיד ובלב הצדיקים תמצא השמחה תמיד וזו כמו ראיה על צד מליצת השיר כי הרע דבק לרעים והשמחה דבקה לצדיקים וזה האמת לפימה שהתבאר מדברינו במה שקדם : לא יאונה. לא יקרה לצדיקים שום דבר און כי הש"י ישמרם מהאון שיחשבו עליהם הרעים באופן שלא יוזקו בו וגם ישמרם מהאון במדות ובדעות ע"ד ההשגחה והמנם הרשעים מלאו רע מכל אלו הפנים כי אין הש"י משגיח בהם לשמרם מהם : תועבת יי' שפתי שקר. כי הם יביאו לרעות גדולות ונפלאות כמו שקדם באמרו אדם בליעל איש און וגו' שם הנה שנא יי' וגו' והעושים פעולות אמת הם רצים לו לא אמר שפתי אמת כי לא יספיק לאדם שיהיו דבריו אמת אם לא תהייכה פעולותיו כן : אדם ערום. האדם הערום כוסה הדעת שמנהג בשעוכיות עד שיתברר לו שהוא צודק כדי שלא ישיגנו מזה בושת ולב הכסילים הוא בהפך כי הוא יכריז תכף לאנשים ענין אולתו ולא ירגיש בבשת שישיגהו מזה : יד חרוצים. יד האנשי' החרוצים תמשול כי בחריצותם יקנו הון יתחזקו בו למשול על האנשים ואולם הרמיה תהיה למס עובד בהפך הענין בחרוצים והנה הרצון בזה באמרו רמיה אנשי רמיה והנה האנשים ההם עצלים לא יעשו המלאכה כי יבטחו שיביאו לחמס מהרמיה או יהיה הרצון בזה בחרוצים ישרים אשר כל מעשיהם נחתכים ונגזרים לפי המשפט ומזה הצד הם הפך בעלי הרמיה : דאגה בלב איש. כשיקרה שיהיה דאגה בלב איש צריך להשתדל להכניע ולהשפיל הדאגה כי אין בדאגה תועלת כלל אך נזק והוא ממה שאינו ראוי למשכיל כי הדאגה על דבר החולף הוא שגעון גם הדאגה לענין העתיד היא בלתי ראויה כי ראוי שיבטח האדם על הש"י והנה יש דרך בזה להעביר הדאגה והוא שכאשר יתן אל לבו דבר טוב ישמח הדאגה ר"ל כושא הדאגה על דרך אמרו לפניו תרוץ דאבה או יהיה הרצון באמרו כאשר יהיה דבר דאגה בלב איש ישמח הלב ויקרה בשמחה ג"כ שתכניע כח לבו מצד פזור החום ובא להזהיר בזה המאמר שלא יתפעל האדם מאד לא מהכעס ולא מהשמחה : יתר מרעהו צדיק. הצדיק הוא לוקח יתרון ומעלה מרעהו כי ילמד ממנו מעלה ושלימות והפך זה ברשעים כי הם קונים זה מזה חסרון והמשל שירע איש אחד כי פלוני הרשע נהג בזה הדרך והצליח ברשעתו וזה ממה שיביאהו לטעות בדרך אשר הוא חפץ ללכת בה כי אולי תמצא לו דרך אחרת היתה מביאה אותו אל כוונתו אבל סבב הש"י זה לסכל עצתם ולהתעותם בתוהו לא דרך : לא יחרוך רמיה. הנה איש רמיה לא יחרוך בידו ר"ל שלא יאכל ממנו וגם לא יכרהו לו לאכול כי איש אחר יקחנו ממנו ואולם הון האדם יקר ונכבד והוא האיש הישר הוא הזהב שהוא הטוב שבקנינים : בארת

בארח צדקה· באורח הצדיק והיושר במדות ובדעות ימצא החיים הנצחיים והיא דרך שאין נתיבה הולך אל מות כי החיים שימצא בה לא ישיגם מות׃ בן חכם· הנה הסבה בבן שיהיה חכם הוא מוסר האב שהקנהו אותו בקטנותו כי המוסר הוא מיישיר אל השגת החכמה והסבה שיהיה לץ ולא יפנה להשתדל בהשגת החכמה והשלימות הוא מפני שלא שמע גערת אביו כמו הענין באדניה בן חגית שלא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית׃ מפרי פי איש· ודבורו בחכמה יאכל טוב המדבר בעצמו כי בהוציאו הדברים בפיו תשלם לו יותר החקירה בהם ולכן שיאכל טוב מפרי שכלו אשר ממנו מקור הדבור ומוצאו ואולם נפש בוגדים יהיה פריה חמס כי כל מחשבת נפשם והתבוננותם הוא בעשיית החמס ולא זכר פיהם כי הם מעלימים כוונתם כמו שקדם עם שזה ג״כ הוא מהפלגת החלוף הנפלא אשר בין הבוגדים והחכמים׃ נוצר· מי שהוא נוצר פיו ושומר אותו מלדבר הוא שומר נפשו מכמה רעות וצרות כי הדבור סבה פעמים רבות להגעת הרעות ולא ידע האדם איך ינצל מהם בשלימות אם לא בשתיקה ומי שהוא פותח שפתיו לדבר במה שאפשר לו להשמט ממנו יגרום לעצמו פעמים רבות שבירה וחתת׃

בארח· פי׳ בעבור ארח צדקה ימצא חיים הצדיק והם חיי נפש או יחיה ימים רבים· ודרך נתיבה· של צדקה· אל מות· שיהיה מות הנפש כמות הנוף· או לא ימות כמות הרשע׃ מוסר אב· שיסרהו אביו כי ידע שיקבל המוסר בהיותו חכם· וכן לץ לא ישמע גערת אביו כי אינו רוצה ליסרו בגלל ליצנותו וידע כי לא יקבלהו או לא יאבה לשמוע לאשר ייסרהו׃ מפרי· יאכל· שומר במקום פנים וכן הוא מפרי פיהו יאכל איש טוב שישולם לו שכר טוב ונפש בוגדים יאכל חמס· מיד חומס או החמס שיעשו׃ נוצר פיו· מדבר רעות או ישמור נפשו מצרה· פוסק פותח מן ותפשקי רגליך פירוש פותח שפתיו לדבר אשר לא נכון מחתה תבא לו׃ מתאוה· מאכל· ואין נפשו של עצל ואין לו מאומה· ונפש חרוצים המתנודדים· ידושן תשבע דשן׃ דבר שקר· דבר שיש שקר· יבאיש יבאיש הצדיק כדבר באוש׃ וכמוהו להבאישני כ כלומר יכלים הצדיק׃ תצור תם· איש תם דרך· ורשעה תסלף חטאת איש חטאת ותשיתהו׃ יש· כופרי׃ שכים רבקים מתעשר שיעלה בעושר ולא היה לו כל מאות ומתרושש שיושב רש והיה לו מ ממון רב ואין לוה מעלה על זה כי העשיר אם יתפש בעבור ממונו יתן עשור כופר נפשו אבל רש לא ישמע ג גערת שוטר ונוגש׃ אור· ישמח· ורק

מוסר י״ב פתחין וסימ׳ נמסר בירמיה סימ׳ ל׳ ובספר סימ׳ ז׳׃ לא שמע ה׳ וסימ׳ ויונתן לא שמע בהשביע אביו את העם· וירא כל יש׳ כי לא שמע· וכל יש׳ רד״ה· בן חכם מוסר אב· כפר נפש איש עשרו ורש לא שמע גערה׃ ורשע ה׳ וסימ׳ והכרתי ממך צדיק ורשע· ודכותיה יען אשר הכרתי ממך· ורשע ואהב חמס· תם ורשע הוא מכלה· ורשע יבאיש ויחפיר׃

בְּאֹֽרַח־צְדָקָ֥ה חַיִּ֑ים וְדֶ֖רֶךְ נְתִיבָ֣ה אַל־מָֽוֶת׃ בֵּ֣ן חָ֭כָם מ֣וּסַר אָ֑ב וְ֝לֵ֗ץ לֹא־שָׁמַ֥ע גְּעָרָֽה׃ מִפְּרִ֣י פִי־אִ֭ישׁ יֹ֣אכַל ט֑וֹב וְנֶ֖פֶשׁ בֹּגְדִ֣ים חָמָֽס׃ נֹצֵ֣ר פִּ֭יו שֹׁמֵ֣ר נַפְשׁ֑וֹ פֹּשֵׂ֥ק שְׂ֝פָתָ֗יו מְחִתָּה־לֽוֹ׃ מִתְאַוָּ֣ה וָ֭אַיִן נַפְשׁ֣וֹ עָצֵ֑ל וְנֶ֖פֶשׁ חָרֻצִ֣ים תְּדֻשָּֽׁן׃ דְּבַר־שֶׁ֭קֶר יִשְׂנָ֣א צַדִּ֑יק וְ֝רָשָׁ֗ע יַבְאִ֥ישׁ וְיַחְפִּֽיר׃ צְ֭דָקָה תִּצֹּ֣ר תָּם־דָּ֑רֶךְ וְ֝רִשְׁעָ֗ה תְּסַלֵּ֥ף חַטָּֽאת׃ יֵ֣שׁ מִ֭תְעַשֵּׁר וְאֵ֣ין כֹּ֑ל מִ֝תְרוֹשֵׁ֗שׁ וְה֣וֹן רָֽב׃ כֹּ֤פֶר נֶֽפֶשׁ־אִ֣ישׁ עָשְׁר֑וֹ וְ֝רָ֗שׁ לֹא־שָׁמַ֥ע גְּעָרָֽה׃ אוֹר־צַדִּיקִ֥ים יִשְׂמָ֑ח וְנֵ֖ר רְשָׁעִ֣ים יִדְעָֽךְ׃ רַק־בְּ֭זָדוֹן יִתֵּ֣ן מַצָּ֑ה וְאֶת־נֽוֹעָצִ֣ים חָכְמָֽה׃ ה֣וֹן מֵ֭הֶבֶל יִמְעָ֑ט וְקֹבֵ֖ץ עַל־יָ֣ד יַרְבֶּֽה׃ תּוֹחֶ֣לֶת מְ֭מֻשָּׁכָה מַחֲלָה־לֵ֑ב וְעֵ֥ץ חַ֝יִּ֗ים תַּאֲוָ֥ה בָאָֽה׃ בָּ֣ז לְ֭דָבָר יֵחָ֣בֶל ל֑וֹ וִירֵ֥א מִ֝צְוָ֗ה ה֣וּא יְשֻׁלָּֽם׃ תּוֹרַ֣ת חָ֭כָם מְק֣וֹר חַיִּ֑ים לָ֝ס֗וּר מִמֹּ֥קְשֵׁי מָֽוֶת׃ שֵֽׂכֶל־ט֭וֹב יִתֶּן־חֵ֑ן וְדֶ֖רֶךְ בֹּגְדִ֣ים אֵיתָֽן׃

לָא נִסְתְּקַבַּל צֵידָא לְגַבְרָא נְכִילָא וּמִזָּלֵיהּ דְּבַר אֱנָשׁ דַּהֲבָא יַקִּירָא׃ בַּר חַכִּימָא מְקַבֵּל מַרְדּוּתָא דַּאֲבָא וּבְרָא מְמִיקְנָא לָא מְקַבֵּל בְּעָתָא׃ בְּאָרְחָא דְצִדְקָא חַיֵּי וְאוֹרַח דַּאֲבְהָתָנָא לְמוֹתָא׃ גַּבְרָא מִן פֵּירֵי פּוּמֵיהּ נִסְבַּע טַבְתָא וְנַפְשֵׁיהוֹן דְּבָזוֹזֵי תִּתְחַיּוּת׃ דְּנָטַר פּוּמֵי מִזְדְּהַר נַפְשֵׁיהּ וּפָתַח שִׂפְוָתֵיהּ סֵיגוּ שַׂנְיָא אִית לֵיהּ׃ מִתְרַגְרְגָא נַפְשֵׁיהּ דְּעַטְלָא מִדַּעַם וְלָא מַיְתְיָא לֵהּ וְנַפְשֵׁהוֹן דְּתַקִּיפֵי תִּדְהַן׃ מִלְּתָא דְּשִׁקְרָא סָנֵי צַדִּיקָא וְרַשִּׁיעָא נִבְהַת וְנֶחְפַּר׃ צִדְקְתָא תִּנְטוֹר לְאִלֵּין דְּתַמִּימִין בְּאָרְחַתְהוֹן וְרַשִּׁיעָא מְטַלְטַל בְּחֶטְהוֹהִי׃ אִית דְּמַעְתַּר נַפְשֵׁיהּ וְלֵית בָּל מִדַּעַם וּמְמַסְכֵּן נַפְשֵׁיהּ וּמִזָּלֵיהּ סַגִּיאָה׃ אִית לֵיהּ פּוּרְקָנָא דְנַפְשֵׁיהּ דְּגַבְרָא עוּתְרֵיהּ וּמִסְכֵּינָא לָא מְקַבֵּל בְּעָתָא׃ נוּהְרָא דְצַדִּיקֵי נִדְוֵון וּשְׁרָגָא דְרַשִּׁיעֵי נִדְעַךְ׃ לְחוֹד בְּזָדְנוּת אַתְיָא מַצּוּתָא וְאִלֵּין דְּמִתְמַלְּכִין חַכִּימֵי אִנּוּן׃ מָזָלָא מִן עַוְלָא דְמָרֵי יִזְעַר וּדְמִבְנִישׁ וְיָהִיב לְמִסְכֵּינֵא יִסְגֵּי מָמוֹנֵיהּ׃ טָב מִן דְּמַשְׁדֵּי לְמַעְדְּרוֹ טָב מָאן דְּתָאֵלֵי בְּסִבְרָא וְאִילָנָא דְחַיֵּי רִיגְתָא מַיְתְיָא׃ דִּבְזֵי עַל מִלְּתָא נִתְחַבַּל מִינֵהּ וּדְדָחִיל מִפּוּקְדָנָא מִשְׁתַּלֵּם טַבְתָא׃ נִימוּסָא דְחַכִּימָא מַבּוּעֵי דְחַיֵּי לְמִסְטֵי מִן פַּחָא דְמוֹתָא׃ שִׂיכְלָא טָבָא יָהֵיב חִסְדָּא וְאָרְחָא תַּקִּיפָא דְבָזוֹזֵי תֵּיבַד׃

נועצים ה׳ ומל׳ וסימ׳ איך אתם נועצים· ומה אתם תרויהון דמלכים והכריהם דד״ה נכירהבעם· רק בזדון יתן מצה ואת נועצים חכמה׃ ישלם ג׳ וסימ׳ הן צדיק בארץ· ולך ישלם נדר· בז לדבר יחבל לו׃

מתאוה· הנה נפש העצל מתאוה הקנינים או החכמות ולא תמצא כי בעצלתו תמנעהו מקניכם ואמנם נפש הזריזים הוא מהגדולות שבסבו׳ אל שיקנה האדם אלו השלימיות והקנינים׃ דבר שקר· הנה הצדיק ישנא דבר שקר כי אהבת השקר הוא סבת להמנע השלימיות כמו שקדם והרשע יאהב מאד דבר שקר עד שכבר יבוש בו ויחפיר פעמים רבות ועכ״ז לא יעזבהו׃ צדקה· הנה תכונת הצדקה אשר לאיש צדיק תשמור תמימות הדרך אשר יכוון בענין כי הוא מתישר בדרך התם מפני תכונת הצדקה אשר הוא חזק בה ואמנם תכונת הרשע אשר לו הוא בהפך כי היא מעותת ומסלפת החטאת אשר הוא דורך אליו באופן שיבצר ממנו מה שיוס לעשותו כי זה ראוי שימשך לו מפני רשעתו עם שהש׳ מפר מחשבות הרשעי׳ תמיד להציל האנשים מידם כמו שזכרנו בביאורנו לספר איוב׃ יש מתעשר· יש מן האנשים מי שהוא מראה עצמו עשיר ואין לו שום קנין ויש מהם שמראה עצמו עני ויש בביתו הון רב וכן הענין בחכמה כי יש שמראה עצמו חכם מזולת היותו כן ויש שמראה עצמו בלתי חכם ולו חכמה גדולה והנה יבאר זה החכם כי המתרושש והון רב ישובח יותר כי בזה הוא ממלט עצמו מכמה סבות באות ומתגלגלו׳ על העשיר וזה שהרש לא שמע גערה משום אדם׃ כופר נפש· אך העשיר יש לו שוכחו׳ רבי׳ מפני חמדם עשרו והוא ישים כופר נפשו ויתן להם ממונו ויפייסם ובהיות הענין כן הנה המתעשר ואין כל יביא על עצמו הרעו׳ והצערות ואין לו ממון ישימהו כופר נפשו וכן יקרה בושת למתעשר ואין כל בדברי החכמה ואמנם למתרושש והון רב לא יגיע לו כי אם כבוד׃ אור צדיקים· אור לצדיקים ישמח תמיד במושגיו אשר נתעצם בהם וטוב שכל נקנה ותכלית זאת השמחה תהיה אל הסר מהחומר ואמנם לב הרשעים שהוא לקחת בו התחבולות והערמות לעשות ממנו הרשע הנה הנר ההוא נכסר ונדעך׃ רק בזדון· האיש ההוא מתחבר באנשי זדון הנה יקנה מהם תכונה להרחר ריב עם האנשים ומי שימצא תמיד את האנשים הנועצים יקנה מהם חכמה׃ או ירצה בזה מי שתכונתו להרחר ריב לא ימצא רק באנשי זדון כי זאת התכונה ממה שתסירהו ש הזדון ומי שהוא איש חכמה ימצא את נועצים כי דרך החכמה לקחת עצה בדברים מזולתם כדי שישלם להם העצה׃ הון מהבל ימעט· הנה ההון מתחבר מדבר שהוא הבל וימעט מאד כאילו תאמר שאוצר התבואה יתחבר מעפר כשיתחבר מהם דבר מופלג· ולזאת הסבה מי שהוא קובץ או החלק׳ שמעט׳ על ידו חלק אחר חלק ירבה לו הון וזאת הערה טובה למי שישתדל בשלימו׳ הקנין שלא יבוז החלק מהקנין מפני קטנו אבל יקחהו ויאספהו אל הדומים לו כי בזה האופן ישיג ממנו הרבוי׃ תוחלת· הנה התוחלת והתקוה שימשך זמנה ויאריך ולא הגיע מה שקוו לו היא מחליאה הלב כי הוא תמיד עם זה התוחלת ואולם התאוה מתבאה בקלות יתערב לבעל התאוה כאלו היא עץ חיים׃ בז לדבר· מי שהוא בז לדבר רע שהוא נכון לבא עליו ולא ישתדל לקחת עצה עליו הנה ימחת ויחבל בעבורו ולזה אין ראוי לאדם שיקל בשום דבר ויתעצל מפני זה לקחת עצה עליו ואולם האיש הירא מצות השם למרם בלב ולעשותם הוא לבדו יעמוד בשלום עם היותו בו לדברים הנכונים לבא עליו מפני היותו בוטח בשם׳׃ תורת חכם· היא לו מקור חיים כי ממנה תוצאות חיים הנצחיו׳ ובה ג״כ מקור חיים להסירו ממוקשי מות כי בעבורה יהיה אותנה מהש״י׃ שכל טוב· השכל הטוב אשר למשכיל יתן חן לשאר האנשים לדרוך בדרכיו מגד ערבות הדרך ההיא ואולם דרך הבוגדים הוא איתן שיקשה ללכת בו כמו שן סלע ומצודה ולזה אמר איתן מושבך ושים בסלע קנך׃

מסל כי כש זורח ידמה כאילו הוא שמח כמו ישיש כגבור ואור צדיקי׳ כאור השלם הבא או אור תשועה כענין אור נגה עליהם והיתה אורה· פ״א יתכן להיות האור והנר רמז לנשמתם הנאצלה מאור השם ודימה נפש הצדיק לאור השמש הזורח ונפש הרשע לנר שאין לו העמדה ויכלה ואמר ישמח כענין תגל נפשי· ונר רשעים ידעך שתמות נפשם בלא עתם והוא נכון כענין נר אלהים נשמת אדם׃ רק בזדון· בעבור זדון שיזיד איש על רעהו יתן המזיד מכה ומריבה כלומר הזדון גורר המכה· נועצים שיעצו שלא יעשו בזדון עמהם חכמה ואת כמו ועם׃ מהבל ימעט· בגזלה ובגנבה לא יכלה· וקובץ על יד בעבור טורח יד הוא ירבה הונו וכן ויברך יי׳ אותך לרגלי בעבור טורח רגלי׃ מחלה· מפעלת פי׳ מי שתוחלתו נמשכה שהשם ימשכנה ולא יוכל להשיג התוחלת תתן חולי ללב המוחיל· וכן חיים וכעץ מרפא כן תאות המתאוה כשתבאהו ויתכן שהוא הקובץ על יד׃ בז לדבר· המוסר יחבל וישחית לעצתו· וירא מצוה כי הירא מן השם הוא ירא ממצותו׳ ישולם ישב בשלום׃ תורת· שהוא מורה לסור ממוקשי מות והפשט׳ הם המוקשים׃ שכל· שישכיל לעשות טוב השכל יתן חנו בעיני השם ורואיו׳ ודרך בוגדי׳ איתן וחזק דרכם שהמשכיל לא יוכל להשיבם מדרך הבגד׳ בשכלו׃

כל

כל ערו' יעשה ברע' ‏ולזה יפית המבוקש והולם הכסיל יפרוש אולתו על כל דרך אשר ילך בה באופן שלא ילך במוס חלק מהדרך לפי הראוי ולזה ימנעו ממנו מבוקשיו: מלאך רשע· מי שהוא שליח האיש הרשע יפול ברע ויספה מפני זה הרשע אשר הוא בעליו והולם מי שהוא שליח איש אמוני לא די שלא יפול ברע אבל הוא מרפא לאולתו

יפל ג׳ חסרים בסיפ׳ וסימ׳ באין תחבלות יפל עם· וברשעתו יפל רשע· מלאך רשע יפל ברע: נחיה ח׳ וסימ׳ בריש מלכים סימ׳ א׳· הלוך וקרי׳ הולך והוא חד מן ס״ב מלין דכתיב מוקדם ומאוחר וסי׳ במסר׳ רבה׳ במערבת אות ה״ו בס״ר: ניר ח׳ וסימ׳ נמסר בירמיה ריש סימ׳ ד׳· נספה ב׳ וסימ׳ ויש נספה בלא משפט· מפני צריך דד״ה: התוסר ג׳ ב׳ קמץ וא׳ פתח

כָּל־עָרוּם יַעֲשֶׂה בְדָעַת וּכְסִיל יִפְרֹשׂ אִוֶּלֶת׃ מַלְאָךְ רָשָׁע יִפֹּל בְּרָע וְצִיר אֱמוּנִים מַרְפֵּא׃ רֵישׁ וְקָלוֹן פּוֹרֵעַ מוּסָר וְשׁוֹמֵר תּוֹכַחַת יְכֻבָּד׃ תַּאֲוָה נִהְיָה תֶּעֱרַב לְנָפֶשׁ וְתוֹעֲבַת כְּסִילִים סוּר מֵרָע׃ הָלוֹךְ אֶת־חֲכָמִים וְחֳכָם וְרֹעֶה כְסִילִים יֵרוֹעַ׃ חַטָּאִים תְּרַדֵּף רָעָה וְאֶת־צַדִּיקִים יְשַׁלֶּם־טוֹב׃ טוֹב יַנְחִיל בְּנֵי־בָנִים וְצָפוּן לַצַּדִּיק חֵיל חוֹטֶא׃ רָב־אֹכֶל נִיר רָאשִׁים וְיֵשׁ נִסְפֶּה בְּלֹא מִשְׁפָּט׃ חוֹשֵׂךְ שִׁבְטוֹ שׂוֹנֵא בְנוֹ וְאֹהֲבוֹ שִׁחֲרוֹ מוּסָר׃ צַדִּיק אֹכֵל לְשֹׂבַע נַפְשׁוֹ וּבֶטֶן רְשָׁעִים תֶּחְסָר׃

יד חַכְמוֹת נָשִׁים בָּנְתָה בֵיתָהּ וְאִוֶּלֶת בְּיָדֶיהָ תֶהֶרְסֶנּוּ׃ הוֹלֵךְ בְּיָשְׁרוֹ יְרֵא יְהוָה וּנְלוֹז דְּרָכָיו בּוֹזֵהוּ׃ בְּפִי־אֱוִיל חֹטֶר גַּאֲוָה וְשִׂפְתֵי חֲכָמִים תִּשְׁמוּרֵם׃ בְּאֵין אֲלָפִים אֵבוּס בָּר וְרָב־תְּבוּאוֹת בְּכֹחַ שׁוֹר׃ עֵד אֱמוּנִים לֹא יְכַזֵּב וְיָפִיחַ כְּזָבִים עֵד שָׁקֶר׃ בִּקֶּשׁ־לֵץ חָכְמָה וָאָיִן וְדַעַת לְנָבוֹן נָקָל׃

(Masorah in margin: ל׳ · ג׳ חס׳ נסי׳ · ל׳ · ח׳ · הולך · ויחכם ק׳ ק׳ · ל׳ רע · ה׳ נמל׳ · ל׳ · ח׳ · ל׳ צריך · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ ומ׳ל · ב׳ ויבא חטר · ל׳ · ה׳ · נ׳ ז׳ · ל׳ · ל׳)

כָּל עֲרִימָא עִיבִדְתֵּיהּ מַדַּעְתָּא וְסִיכְלָא פָּרִיס לֵיהּ לְשַׁטְיוּתָא׃ שְׁלִיחָא בִישָׁא יִפֵּל בְּבִישְׁתָא וְאִיזְגַּדָּא מְהֵימְנָא אַסְיָא הוּא׃ מִסְכֵּינָא וּמָאן לֵיהּ צַעֲרָא מְרֵישׁ מַרְדּוּתָא וּדְמִזְדְּהַר בְּמַכְסֵינוּתָא מִתְיַיקַּר׃ רִיגְתָא דְּיָאָיָא תְּבַסֵּם נַפְשָׁא דְּמִתְרַחֲקָא דְּסַכְלֵי פְּרִיקָא מִן יְדִיעֲתָא׃ דִּמְהַלֵּךְ עִם חַכִּימֵי נִתְחַכַּם וּדְמִתְחַבַּר לְסַכְלֵי נִבְאַשׁ לֵיהּ׃ לְחַטָּאֵי תְּרַדֵּף בִּישְׁתָא וְצַדִּיקֵי יִשְׁתַּלְמוּן טַבְתָא׃ גַּבְרָא טָבָא מוֹרִית לִבְנֵי בְנוֹהִי וּמִתְנְטַר לְצַדִּיקָא עוּתְרֵיהּ דְּחַטָּאָיָה׃ רַבָּא אָכִיל אֲרַע מִסְכֵּינָא וְאִית גַּבְרָא מִתְנְגִיד בְּלָא דִינָא׃ דְּחָשִׂיךְ שִׁבְטֵיהּ סָנֵיהּ בְּרֵיהּ וּדְרָחֵים לֵיהּ מְקַדֵּם לֵיהּ מַרְדּוּתָא׃ צַדִּיקָא אָכִיל וְשַׂבְעָא נַפְשֵׁיהּ וּכְרֵיסֵי דְּרַשִׁיעֵי תֶּחְסַר׃ חַכִּימָתָא דְּנַשַּׁיָּא בְּנְיָא בֵיתָא וְשַׁטְיָתָא בִּידָהָא עָקְרָא לֵהּ׃ דִּמְהַלֵּךְ בְּתְרִיצוּתָא דָּחִיל מִן קֳדָם אֱלָהָא וְדַעֲשִׁיר בְּאוֹרְחָתֵיהּ שָׁאט לֵיהּ׃ בְּפוּמֵיהּ דְּשַׁטְיָא זַקְתָא דְּצַעֲרָא וְשִׂפְוָתְהוֹן דְּחַכִּימֵי נִנְטְרָן אִנּוּן׃ אֲתַר דְּלֵית תּוֹרָא דְּכֵין אוּרְזָוָתָא וְסוּגְעָא דְּעַלַּלְתָּא בְּחֵילֵיהּ דְּתוֹרָא׃ סַהֲדָא מְהֵימְנָא לָא מְכַזֵּב וּדְמְמַלֵּל כַּדְבוּתָא סַהֲדָא דְּגָלָא הוּא׃ בָּעֵי מַמִּיקָנָא חָכְמְתָא וְלֵית וִידִיעֲתָא לְמָאן דְּמִתְבַּיַּן זְלִילָא׃

וסימ׳ לא תחסר כל בה· וצפחת השמן לא תחסר דמלכים· ובטן רשעים תחסר· קדמ׳ פתח: בידיה ג׳ ומ׳ל וסימ׳ בידיה טוו· תהרסנו· פרשה ציון: בר ל׳ קמץ סימן כל ברויי דיוסף כגון פר פרויי דבלק כגון פר ואיל קרויי דבלעם כגון ויקר אלהים· בזויי דמשלי כגון בז לדבר בברויי דקהלת כגון כבר קלויי דדניאל כגון קל קרנא· כלהון קמצין ושאר קרי׳ פתחין בבא בר בסיפ׳ וסימ׳ באין אלפים אבוס בר׳

החוטא לא ינחיל נכסיו גם לבניו כי יקניהו צפון וסמור להיות לאיש צדיק: רב אוכל· הנה רב אוכל ימצא בעבור חרישת העניים כי הם יתעמלו בחרישה ולזה יהיה האוכל לבעלי השדות אשר לא עמלו בו וכמו כן ימן האנשים שיהיה נספה ברע בזולת משפט כי הוא לא עשה הדבר אשר בעבורו הוא נספה וזה יקרה הרבה או יהי הרצון בזה כשימצא רב אוכל הנה הוא ניר העניים וחרישתם כי מפני הרבני ימצא להם בשפע בלקיטת׳ בשבלים ומה שידמה לזה ולזה יגיע להם טוב במשפט אך בחסר ובזה ימצא איש נספה בלא משפט כמו שקדם: חושך שבטו· מי שהוא מונע שבטו מהכות בנו ליסרו הוא שונאו כי מפני זה יהיה באין מוסר ומי שהוא אוהבו שחרו מוסר בקטנותו לחנכו במוסר על פי דרכו: צדיק אוכל· הנה האיש הצדיק אוכל לשובע נפשו כי מפני דבקות הש״י עליו ימצ׳ לו מזונו עם שהוא נ״כ זריז בהמצאת המזון הראוי בסבות הראויות והמכס בטן רשעי׳ תחסר כי הם סומכין על חמסיה׳ שיביאו מהם לחמם ולזה תחסר בטנם. חכמו׳ נשים· הנה כל אחת מהנשי׳ החכמות בנתה ביתה בחכמתה כי היא מעמדת את הבית ומומרת הקנינים אשר בו והאשה האולת תהרוס ביתה בידה מצד העדר השגחתה מהבית וזה הערה גם כן לאשה חכמה המסדרת השכל בחכמה במוחסה לבנות ביתו בעיוניות כי היא ...

... הבית והולם האשה האולת לא תתעורר לזו בזה אבל הורסת בידה הבית שהיה ראוי שיבנהו השכל: הולך בישרו· מי שהוא הולך ביושר הוא ירא את י״י כי ... ומי שהוא נוטה מדרכי היושר הוא מבזה הש״י: בפי אויל· הנה בפי אויל מטה גאוה להשחיתו והפך בדרכי החכמי׳ כי הם באופן מהשפלות ... שמרום מכל רע: באין אלפים· הנה יקרה שמתכליות הדבר ותהפקדו ימסך דבר אחר בעינו וזה כשלא ימצאו שורים ימצאו אוצרות התבואה ... בר והנה מפני המצאם ימצאו רב תבואות כי רב תבואות בכח שור· והספר שירצה בזה והוא יותר נכון כאשר לא היו שורים של פטם שמפטמין ... אז יהיו רב תבואות בכח שור והעיר בזה כי הנפש החמרית כאשר לא יתמתמו בה בעבודת השכל היא תאכל פרי תבואתו ותמחיתהו בהשתמשו בהנעת תאות החומר ואם ישתמשו בה לעבודת השכל יגיעו בכחה רב תבואות בעניינים העיוניים: עד אמונים לא יכזב· מי שלא יכזב והוא מי שמוכח עד אמונים כשישאל על עדותמה ומי שידבר כזבים הוא עד שקר: בקש לץ חכמה ואין· הנה הלץ בקש חכמה ולא יוכל ללמוד והולם הנבון נקל ...

לך מנגד לאיש כסיל. דמשלי׳ וכל דכו׳׳נ (במקום דו״ח)

לך מִנֶּגֶד לְאִישׁ כְּסִיל וּבַל־יָדַעְתָּ שִׂפְתֵי־דָעַת׃ חָכְמַת עָרוּם הָבִין דַּרְכּוֹ וְאִוֶּלֶת כְּסִילִים מִרְמָה׃ אֱוִלִים יָלִיץ אָשָׁם וּבֵין יְשָׁרִים רָצוֹן׃ לֵב יוֹדֵעַ מָרַּת נַפְשׁוֹ וּבְשִׂמְחָתוֹ לֹא־יִתְעָרַב זָר׃ בֵּית רְשָׁעִים יִשָּׁמֵד וְאֹהֶל יְשָׁרִים יַפְרִיחַ׃ יֵשׁ דֶּרֶךְ יָשָׁר לִפְנֵי־אִישׁ וְאַחֲרִיתָהּ דַּרְכֵי־מָוֶת׃ גַּם־בִּשְׂחֹק יִכְאַב־לֵב וְאַחֲרִיתָהּ שִׂמְחָה תוּגָה׃ מִדְּרָכָיו יִשְׂבַּע סוּג לֵב וּמֵעָלָיו אִישׁ טוֹב׃ פֶּתִי יַאֲמִין לְכָל־דָּבָר וְעָרוּם יָבִין לַאֲשֻׁרוֹ׃ חָכָם יָרֵא וְסָר מֵרָע וּכְסִיל מִתְעַבֵּר וּבוֹטֵחַ׃ קְצַר־אַפַּיִם יַעֲשֶׂה אִוֶּלֶת וְאִישׁ מְזִמּוֹת יִשָּׂנֵא׃ נָחֲלוּ פְתָאיִם אִוֶּלֶת וַעֲרוּמִים יַכְתִּרוּ דָעַת׃ שַׁחוּ רָעִים לִפְנֵי טוֹבִים וּרְשָׁעִים עַל־שַׁעֲרֵי צַדִּיק׃ גַּם־לְרֵעֵהוּ יִשָּׂנֵא רָשׁ וְאֹהֲבֵי עָשִׁיר רַבִּים׃ בָּז־לְרֵעֵהוּ חוֹטֵא וּמְחוֹנֵן עֲנָיִים אַשְׁרָיו׃

תרגום: איזיל בארחא אחריתא מן קדם סכלא דלית בשפותיה ידיעתא׃ חכמתא דעריםא ביונא דארחא בשטיותא דסכלי רמיותא׃ כסילי מותלין בחטהא ובינת תריצי רעותא׃ לבא ידיע מרירותא נפשיה ובחדותיה לא מתערב נוכראה׃ ביתא דרשיעי ישתיצי ומשכנא דתריצי מפריע׃ אית אורחא דסברין בני נשא תריצא היא וסופה אורחא דמותא׃ אף בגוחכא נכאב לבא וסופא חדותא וחירותא׃ מן אורחתיה נסבע מן דמריה לביה וגברא טבא נסבע מן דחלתיה׃ שכרא מתימן לכל מלי ועהרומתא מתכוין לטבתיה׃ חכימא דחיל ומסטא מן בישתא וסכלא מתחלט בסכלותא ומסביר בה׃ מן דכריא רוחיה מתחשיב שטיא דסניא לגברא דאריכא תרעיתיה׃ ירתון שברי טביותא וכלילהון דערומאי ידיעתא׃ נפלו בישי קדם טבי ורשיעי נירתון על תרעיה דצדיקא׃ אף לחבריה סאני מסכינא ורחמי דעתירא סגיעין׃ חטיא שאיט לחבריה ומן דיהיב למסכינא טובותיו׃

מסורה: הבין ה׳ קמצין וסי׳ בלשון ארמי הוא כלביא שאלין חכמה לסוסיא. וביאורם ויעזי׳ אליו יען אשר שאלת חכמה ומדע. והכלבים עזי נפש. מרי עברו יקח אתכם. אל תהיו כסוס כפרד. חכמת ערום הבין דרכו׃ בשחוק ב׳ חד מ״ל וחד חס׳ וסימ׳ הרואים בשחוק שמשון. גם בשחק יכאב לב. קדם מ״ל וד׳ חס׳ בליש׳ בכתו׳ וכל נביא׳ דכו׳ חסרי׳ כמב״ב וסימ׳ נמסר בירמיה סימ׳ כ׳. ליש׳ אורינא כל נכי׳ מ״ל בכ״ב חס׳ הרואים בשחוק שמשון. פתחני יי׳ ואפת׳ ועיין בליש׳ אורינ׳ דא׳ית בירמיה סי״מ כ׳׃ נחלו ד׳ קמץ וסימ׳ נמסר ביהושע ריש סימ׳ י״ד׃ ואהבי ד׳ וסימ׳ נמסר בהושע ריש סימ׳ ג׳׃ ענוים ד׳ חסרין עניים וקרי׳ ענוים וסימ׳ בתלים סימ׳ ט׳׃

רלבג

לך מנגד לאיש כסיל. להתחבר עמו והנה לא ידע שפתי דעת כי חבריו תרגא אותך מזה׃ חכמת ערום. חכמת האיש הערום הוא הבין דרכו שילך בה בשיתחכם בדרכים ובסדרים שיובילוהו אל חפציו. ואולם אולת הכסילים הוא הבין מרמה כי לא יתחכמו למצוא הדרכים הישרים אשר יגיעו בהם אל חפציהם ולזה הסתרלו למצוא דבר און ומרמה יחשב א אבלם שיגיעו בו אל מבוקשם ולזה לא י יבינו דרכם ולא יגיעו אליו׃ אוילים יליץ. האשם הוא סבה ם שידברו האוילים כי כאשם ירצו שלא הגיעו אל מבוקשם שיהיה אשמם סבה לזה אז יתרעמו זה לזה ו ויתמהו במה שהיתה החטא׳ הזא׳ ויגידו את מה שהמביאו מהסבות אשר הוא אשם להם כשיחקרו במום ה הסבות ההם ואמנם בין ישרים ישופר ה השגת הרצון כי הם יבואו בדברי׳ בשבותיה׳ ולזה ישיגו הרצון מ מבורק לזה שהם כ כעזרים בו מהשם י יתברך׃ לב יודע מרת נפשו. לב האדם והוא השכל יודע מ מרירו׳ נפשו הבהמית וצערה מצד היות ה הנפש אחרת אך לא יתערב עמו זר מאשר כחות הנפש בשמחתו במה שהשיג מהשגות עיוניו׃ בית הרשעי׳ אף על פי שבנינו חזק מאד ישמד ויחרב כי אין הש״י משגיח בו ל לשמרו מהפגעי׳ והוא בעצמו יביא אל עצמו פגעים גדולים מפני רוע פעולותיו ואולם אהל הישרים אף על פי שהוא חלוש הבנין מאד יתקיים ויעמוד ויעשה פרי׃ יש דרך. שיחשב שיהיה ישר מפני העלם ממנו האמת בה וכבר יראה בסוף כי אחריתה היא להגיע אל דרכים מובילי׳ אל מות ואף על פי שאין בדרך ההיא בעצמה חטא ואשם׃ גם בשחוק. המשל כי בפעולות השחוק והכסלה שלא יחשב שיהיה בעניכם רשע הנה יכאב לב כי הם סבה ש שיבכר מהשכל שלימותו והנה אחריתה של אותה השמח׳ היא תוגה לזאת הסבה׃ מדרכיו ישבע׳ רעות מי שלבו נסוג מהדרך הישרה ומעליו יסור איש טוב כדי שלא יספה בכל חטאתיו׃ פתי יאמין לכל דבר. הנה האיש הפתי יאמין לכל דבר ולזה יתפתה לכל הדברי׳ מזולת התבוננות אם הוא ראוי לעשו׳ לעשות כן אם לא ומזולת התבוננות בדרכים הראוים להגיע אל התכלית ההוא ואולם החכם יבין לאשורו אם הוא ראוי אם לא ובאי זה דרך יגיע אליו׃ חכם ירא וסר מרע. הנה החכם הוא ירא מהדברי׳ ומפחד ובסבת זה ישמר עצמו מרע ואולם הכסיל הוא כועס ומקנטר עם מי שראוי לפחד ממנו והוא בוטח שלא יקרהו נזק בזה ומפני זאת התכונה יגיעו לו רעות גדולות׃ קצר אפים. מי שהוא קצר אפים ר״ל שלא יביט בעניכים כי אם בקצר ובמהירות מזולת שיתיישב בהם הנה הוא יעשה אולת כי מגדר האולת הוא שלא תבא בדברים בשבותיהם וכן מי שהוא איש מזמות שחושב מחשבו׳ רבות וזמן ארוך אם ראוי לעשות הדברים אם לא הנה ישנא כי לא ישיגו ממנו האנשים מבוקשם רק בקושי עצום מאד וזה כיימצא שום מחשבה תקבל למה שישאלו ממנו לא יתן שאלתם וזה ג״כ סבה להתבלבל הרבה מעניניו כי מי שיחשוב בכל הדברים אם ראוי שיעשה אותם אם לא בזה האופן לא יעשה דבר גם מהדברים הצריכים לו מאד ולזה צריך שיזהר האדם באלו העניכים ולא יעמיק בהם ולזה ראוי לאד׳ שלא ימהר בזאת החקירה יותר מהראוי ולא יאריך בה יותר מהראוי׃ נחלו פתאים. הנה הפתאים נחלו אולת כי הם בלתי מעיינים בדרכים איך יגיעו אליו אבל במהירו׳ יפותו לזה ואמנם החכמים ימתינו שימצאו הדעת ר״ל שיעיינו בהתישבות גדול ובשלא כדי שיתבדר להם מה שראוי לעשותו ואיך יתישרו להגיע אליו׃ שחו רעים. הנה לך עדות על מעלת הצדיקים והטובים על הרשעים והרעים שאתה תראה ששפלו הרעים לפני הטובים והרשעי׳ ימצאו על שערי הצדיקים׃ גם לרעהו ישנא רש. הנה שאיש העני בממון או בעניני יהיה שנוא גם לרעהו ואמנם אוהבי עשיר בממון או בדעת הם רבים ש במתן הממון יקנה לו האדם אוהבים או במתן החכמה גם כן׃ בז לרעהו חוטא. הנה מי שהוא מבזה האנשי׳ עד שיגיע מרוע תכונתו שיבזה גם לרעהו הוא חוטא ומאושר מאד מי שהוא חונן ומשגיח על העניים והשפלים׃ הלא

אבן עזרא

לך מנגד. בהיות המלה קשורה עם מ״ם הוא ענין ריחוק ובהיות עם למ״ד הוא קירוב לדבר והמ״ם משמש במקום שנים כמ״ם מאל אביך כלומ׳ לך מנגד והתרחק לאיש כסיל ומבלי דעת שהוא איש שפתי דעת כמו התרחק ממנו כלומר מאיש שלא ידעתו חכם׃ חכמת. הבין. שם הפועל כלומ׳ חכמתו היא תביכהו הדרך הראוי לו. ואולת כסילים היא גוררת המרמה ולעולם יחשבו לרמות אחרים במפלתם׃ אוילים יליץ אשם. כל אחד מהם והוא מלשון דבור מלשון המליץ בינותם כלומ׳ יליץ לעשות אשם׃ ובין ישרים רצון׳ שירצה איש את חברו ופי׳ כענין ותאשם כסדום הגידו. פ״א כשיעשה אשם יתלוצץ ואומר שאינו מועיל ב בשביל כך אין מביאו׳ אותו שאין בור ירא חטא וכן בכל החקים אבל האשם אבל ה הישרים רצון לפני המקום שמתכפרי׳ בו עונותיהם אינמי מ מתלוננים בעון ולפיכך אין חוששין לגזול ולחמוס ולהחטי׳ אבל בין הישרים לא תמצא אלא רצון המקום ובני אדם שהיא הדרך ה הישרה ולפי׳ את רצון שתם׃ מרת׳ ידבר על הנפש המתאוה׃ יתערב מענין ערב כלומר הלב יקוה ראוי שיהיה יודע למרור נפשו ולענותה בצום ולמנעה מתענוגי ה העולם הזה ובשמחתו שישמח לא יתערב בה זר והוא היגון שלא יתערב בשמחתו והוא שמחת העולם הבא שאין עמה תוגה או שמחת הישועה כענין שמחתי בישועתך׃ ואהל ישרים. שאינם רוכים בבנייני בתי׳ כמו הרשעי׳ ומוסיפי׳ חמדת העולם ויושבים באהלים ישמידם השם כעץ פורח׃ יש. גם. שניהם דבקי׳. פי׳ יש דרך ישר מנוסס לפני איש והוא דרך המנו׳ ואחר שיושם הדרך לפניו ויסור ממנה ימצא דרכי מות. ומלת גם לרבות על עזיבת דרך ישר. וכן הפי׳ גם בעבור שחוק העולם ותענוגיו יכאב לב המתעסק בהם כי השם יכאיבהו ואחרית שמחת ההנאות תבואהו תוגה׃ מדרכיו ישבע. עומד במקום שנים׳ סוג פעול ע״ת מול ועניכו סור והדעת יקרא לב וכן הפירוש מדרכיו שהם דרכי הבל מהם ישבע איש וסוג מדעת כי השם ישביעהו שכר מעשיו ויאכילהו פרי דרכיו׃ ומעליו מן עלה זית ודימה מעשיו הטובים במצות הקלות בעלים והחמורות בפרי וכן הוא וישבע אפי׳ מן עלה איש טוב והשבע הוא שכר מעשה הטוב. פ״א מעליו מקום מעצמו׃ יאמין לכל דבר. לסור מדרך הישרה. וערום יבין בעבור אשורו הראוי לו והטעם דרכו שלא יסור ממנו. על כן אחריו חכם ירא׃ חכם. קצר. שניס דבקים. כלומר ירא מהשם וסר מרע וכסיל יתעבר ויכעס עם אחרי׳ ובוטח שיחיה ומי שהוא קצר אפים שיתעבר בכל עת מעשה אולת. ואיש מזמות מחשב רעות הוא ישנא שישנאהו השם׃ נחלו. שחו. שנים דבקים. כלומר האולת היא נחלתם׃ יכתירו יקנו כתר הדעת ויעלו לגדולת החכמים על כן שחו רעים שהם הפתאים ליסר הערומים שהם טובים ורשעים וצדיקים כפל הדבר׃ גם. בז. שנים דבקים. מלת גם לרבות והוא דבק למעלה עם איש מזמות וכן הוא כאשר ישנא איש מחשבות רעות גם בז לרעהו ישנא הרש בגלל רישו׃ ואוהבי עשיר רבים בעבור עשרו רבים הם ומי שיבוז לרעהו הראוי לכבדו חוטא הוא. אשריו ומאושר מפי המאושרים׃ הלא

הלוא ט מל בכתובים וסימ׳ הלוא משנאיך יי׳ אשנא • הלוא יתעו חרשי רע • הלוא שמעת כתי • הלוא צויתי את הנערי׳ • הלוא הם כתובים דמגלת אסתר • הלוא כיראת אלהינו תלכו • הלוא כה עשו אבתיכם דבסוף עזרא • הלוא על אלה חטא שלמה • הלא תאנף בנו עד כלה : לאום חד מן כה זוגין חד מל ו׳ במצעות תיבות וחד נסיב ו׳ בריש

הֲלוֹא־יִתְעוּ חֹרְשֵׁי רָע וְחֶסֶד וֶאֱמֶת חֹרְשֵׁי טוֹב׃ בְּכָל־עֶצֶב יִהְיֶה מוֹתָר וּדְבַר־שְׂפָתַיִם אַךְ־לְמַחְסוֹר׃ עֲטֶרֶת חֲכָמִים עָשְׁרָם אִוֶּלֶת כְּסִילִים אִוֶּלֶת׃ מַצִּיל נְפָשׁוֹת עֵד אֱמֶת וְיָפִחַ כְּזָבִים מִרְמָה׃ בְּיִרְאַת יְהוָה מִבְטַח־עֹז וּלְבָנָיו יִהְיֶה מַחְסֶה׃ יִרְאַת יְהוָה מְקוֹר חַיִּים לָסוּר מִמֹּקְשֵׁי מָוֶת׃ בְּרָב־עָם הַדְרַת־מֶלֶךְ וּבְאֶפֶס לְאֹם מְחִתַּת רָזוֹן׃ אֶרֶךְ אַפַּיִם רַב־תְּבוּנָה וּקְצַר־רוּחַ מֵרִים אִוֶּלֶת׃ חַיֵּי בְשָׂרִים לֵב מַרְפֵּא וּרְקַב עֲצָמוֹת קִנְאָה׃ עֹשֵׁק דָּל חֵרֵף עֹשֵׂהוּ וּמְכַבְּדוֹ חֹנֵן אֶבְיוֹן׃ בְּרָעָתוֹ יִדָּחֶה רָשָׁע וְחֹסֶה בְמוֹתוֹ צַדִּיק׃ בְּלֵב נָבוֹן תָּנוּחַ חָכְמָה וּבְקֶרֶב כְּסִילִים תִּוָּדֵעַ׃ צְדָקָה תְרוֹמֵם גּוֹי וְחֶסֶד לְאֻמִּים חַטָּאת׃ רְצוֹן־מֶלֶךְ לְעֶבֶד מַשְׂכִּיל וְעֶבְרָתוֹ תִּהְיֶה מֵבִישׁ׃ מַעֲנֶה־רַּךְ יָשִׁיב חֵמָה וּדְבַר־עֶצֶב יַעֲלֶה־אָף׃ לְשׁוֹן חֲכָמִים תֵּיטִיב דָּעַת וּפִי כְסִילִים יַבִּיעַ אִוֶּלֶת׃ בְּכָל־מָקוֹם עֵינֵי יְהוָה צֹפוֹת רָעִים וְטוֹבִים׃

עֲוֹלֵי תַעְיָין דְּחַשְׁלִים בִּישְׁתָא וְחֶסְדָא וּקְשׁוֹט חַשְׁלִין טָאבִי׃ בְּכָל מָאן דְּאַצְפָּא לָךְ יֶהֱוֵי לָךְ יוּתְרָנָא וְסִיפְוָתָא יַתִּירָא לְחוּסְרָנָא׃ כְּלִילָא דְּחַכִּימֵי עוּתְרְהוֹן וְשִׁבְהוֹרְהוֹן דְּסַכְלֵי שַׁטְיוּתְהוֹן׃ מַפְּצָא נַפְשָׁא סַהֲדָא דְּקוּשְׁטָא וּדְמַלִּיל כַּדְבוּתָא רַמַּיָּא הוּא׃ דַּחַלְתֵּיהּ דֶּאֱלָהָא סַבְרָא דְּעַשְׁנָא וְלִבְנוֹי נֶהֱוֵי תוּכְלָן׃ דַּחַלְתָּא דֶּאֱלָהָא מַבּוּעָא דְּחַיֵּי לְדִמְסְטֵי מִן פַּחָא דְּמוֹתָא׃ בְּסוּגְעָא דְּעַמָּא הַדְרֵיהּ דְּמַלְכָּא וְהֵיךְ דִּבְצִיר עַמָּא מִתְּבַר פַּרְנָסֵיהּ׃ מַאן דִּנְגִירָא רוּחֵיהּ סַגִּיעָא בְּיוּנֵיהּ וּמַן דִּכְרֵיהּ רוּחֵיהּ מַסְגֵּי שַׁטְיוּתָא׃ דְּמַפְלִיג חֶמְתָּא דְּלִבֵּיהּ אַסְיָא הוּא דְּבִסְרֵיהּ וְהֵיךְ נִיטְלִיתָא בְּקֵיסָם חַסִּין קִנְאֲתָא בְּגַרְמֵי׃ דְּעָשִׁיק לְמִסְכֵּינָא חִיסוּדָא עָבִיד נַפְשֵׁיהּ וּדְמְרַחֵים עֲלֵיבָא יְקָרֵיהּ׃ בְּבִישׁוּתֵיהּ מִסְתְּחִיף רַשִׁיעָא וּדְתַכִּיל דְּמָאִית צַדִּיקָא הוּא׃ בְּלִבָּא דְּמִתְבַּיַּן תִּשְׁרֵי חַכְמְתָא וּבְגַוֵּיהוֹן דְּסַכְלֵי שַׁטְיוּתָא תִּתְיְדַע׃ צִדְקְתָא תְּרוֹרֵם אוּמָּה וְחִיסוּדָא דְּעַמֵּי חֲטָהִי׃ רְעוּתֵיהּ דְּמַלְכָּא בְּעַבְדָא סוּכְלְתָנָא וּבְסוּרְחָנֵי יְבַהֲתוּן׃ מִילְתָא רְכִיכְתָא מִתְהַפְּכָא חֵימְתָא וּמִילְתָא דְּעַזִיזָא מַסְקָא רוּגְזָא׃ לִישָׁנָא דְּחַכִּימֵי מְשַׁפִּיר יְדִיעֲתָא וּפוּמְהוֹן דְּסַכְלֵי נָבִיעַ שַׁטְיוּתָא׃ בְּכָל אֲתַר עַיְנוֹי דַּיְיָ חַמְיָין בְּבִישֵׁי וּבְטָבֵי׃

תיבות וחס׳ וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הוי״ו בסו״ף : בשרים ב׳ ומב׳ בליש׳ וסי׳ חיי בשרים לב מרפא • אף כי לעבד : רצון ג׳ וסימ׳ רצון יראיו יעשה • רצון מלך לעבד משכיל • רצון מלכים שפתי צדק • וא׳ ורצון שכני סנה • בכל מקום ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר ראה : וטובים ג׳ ב׳ מל וא׳ חס׳ וסימ׳ צדיקים וטבים ממנו • גדולים וטובים מאין יושב • עיני יי׳ צפות רעים וטובים : קרס׳ חס׳ •

מרפא לשון. מי שנותן רפיון לשונו ורפות דברים יגרום לעצמו החיים כי כל מי שיקום עליו להזיק לו יתפייס לו בדבריו ואולם מי שמשים בלשונו סלף ועוות יגרום לעצמו סלף קשה ופתאומי כמו שבר העץ ברוח חזקה כי בזה יוסיף כעס מי שקם עליו׃ אויל ינאץ מוסר. מי שינאץ מוסר אביו הוא אויל כי לא יתכן קנין החכמה אם לא יקדם לו המוס׳ ואולם מי שהוא שומר תוכחת יתחכם כי ל לקיחת המוסר הישרה לקנין החכמה׃ בית צדיק. הוא חזק מאד מפני צדדים שבר ע עצמותו ומצד דבקות השגחת הש״י בצדיק ההוא ועם כל זה הנה כשיבא הרשע ר״ל בבו׳ ההוא הנה היא נעכר׳ והוסר החוסן והזכות ממנה׃ שפתי חכמי׳ יזרו. ויפזרו הדעת בין האנשי׳ שהוא דבר מסכים לאמת וכ״ש ם שלבם יצייר האמת ו ואולם לב כסילי׳ יצייר מה שאינו כן ר״ל מה שאינו צודק׃ זבח רשעים. הנה זבח הרשעים הוא תועב׳ יי׳ כי אין הכוונה בזבחי׳ כי אם להנקות מ מחטאיה׳ ולעבוד הש״י ואלו מביאים זבחים מזולת שישובו מהרשע שהם בו ואולם תפלת ישרים היא רצונו יותר מזבח הרשעים כי יש בתפלה תועלת ב בעצמותה והתועלת בזבח היא בשנית על דרך ההערה כמו ם שביארנו בספר ויקר׳׃ תועבת יי׳. הנה דרך רשע הוא תועבת יי׳ כי הוא דורך בה אל הרשע במדות ובדעות ואולם מי שהוא מרדף הצדק ויוסר במדות ובדעות יאהבהו הש״י׃

מרפא. ירמז למוסר שירפא כנגע הסכלות. כעץ חיים שהאוכל מפריו יחיה שמ׳ רבות כן לומר מפיו מוסר יחיה. וסלף שיסלף לשונו לדבר אולת תבא שבר ברוחו כענין רוח נכאה כי אין לשברה רפואה׃ יערים. יעשה בערמה בשימור התוכחות׃ בית צדיק. פי׳ כבית חוסן הוא אוצר תבואה ותרגום ממגורות הסכיא כמו לא יחסן פי׳ בבי׳ צדיק אוצר רב מלא תבוא׳. ובתבואת רשע כעכר׳ ים תבואת נעכר׳ כענין זרעתם וקוצים וגו׳׃ יזרו דעת. שילמדוהו לפתאים. ולבכסילים לא כן ילמד כאשר החכמים יזרו או לא כן ירע לזרות דעת והוא הנכון׃ זבחי׳ השם יתעב זבחיה׳ כי מגזל יביאוהו. רצונו שירצה השם בתפלתו׃ תועבת. כי הולך להרע. ומרדף פועל יוצא ללבו או לאחר והטעם שיוה לרדוף הצדקה השם יאהבהו כנגד תועבת יי׳׃ מוסר. שאול. שמ׳ דבקים. אבדון בעבור שהוא אוצר ממראה ומדעת בני אדם׳ מוסר רע כלומר המוסר כדבר רע הוא לעוזב אורח המכו׳ שלא יחפוץ בו. ושונא תוכחת שתוכחם ימות והשם שהשאול והאבדון גלויים נגדו הוא בוחן המחשבות ולבות בני אדם העוזב אורח מוסר ושונא ה התוכחת והוא יתן ם שכר שימית בלא עתם וירדו אליהם׃ הוכח לו. פי׳ להוכיח. אל חכמי׳ אל בית חכמי׳ לא ילך שיחשוב שיוכיחו על כן יסור מהם׃ לב. לב.

יערים ג׳ וחס׳ וסימ׳ ערום יערם הוא דזיפים׳ ושמר תוכחת יערם׳ לץ תכה ופתי יערם׃ לא כן י״ט וסימ׳ נמסר בירמיה ס׳ כ״ג׃ בני אדם ט׳ וס׳ בהנחל עליון גוים׳ גדול העצה ורב׳ למען אשר לא יגבהו בקומתם׳ ובנגעי בני אד׳ דשמואל׳ הגפן הובישה והתאנה׳ והנה בדמות בני אדם׳ אליכם אישים אקרא וקולי׳ ושעשעי את בני אדם׳ שאול ואבדון

מרפא לשון עץ חיים וסלף בה שבר ברוח׃ אויל ינאץ מוסר אביו ושמר תוכחת יערם׃ בית צדיק חסן רב ובתבואת רשע נעכרת׃ שפתי חכמים יזרו דעת ולב כסילים לא כן׃ זבח רשעים תועבת יהוה ותפלת ישרים רצונו׃ תועבת יהוה דרך רשע ומרדף צדקה יאהב׃ מוסר רע לעזב ארח שונא תוכחת ימות׃ שאול ואבדון נגד יהוה אף כי לבות בני אדם׃ לא יאהב לץ הוכח לו אל חכמים לא ילך׃ לב שמח ייטב פנים ובעצבת לב רוח נכאה׃ לב נבון יבקש דעת ופני כסילים ירעה אולת׃ כל ימי עני רעים וטוב לב משתה תמיד׃ טוב מעט ביראת יהוה מאוצר רב ומהומה בו׃ טוב ארחת ירק ואהבה שם משור אבוס ושנאה בו׃ איש חמה יגרה מדון וארך אפים ישקיט ריב׃ דרך עצל כמשכת חדק וארח ישרים סללה׃

אסיותא דלישנא אילנא דחיי הוא ודאכיל מן פירוהי נשבע׃ שטיא מסלי מאורחתא דאבוי ודמזדהר במכסנותא ערימא הוא׃ בביתא דצדיקא סגי חילא ועללתהון דרשיעי תתעכר׃ שפוותיה דחכימי מודעין מנדעא ולבהון דסכלי לא כן׃ דבחיהון דרשיעי מוותהין דאלהא ובצלותהון דתריצי מתרעי׃ מרחיק אלהא אורחיה דרשיעא ודרדיף צדקתא נתרחם׃ מרדותא דבישא מטעיא אורחיה ומן דסני מכסנותא ימות׃ שיול ואובדנא קדם אלהא אף לבי בר נשא׃ לא רחים ממיקנא למאן דמכסם ליה ולות חכימי לא אזל׃ לבא חדוא משפיר אפי ובכיבא דליבא רוחא ממכתא׃ לבא דמתביין בעי ידיעתא ופומהון דסכלי שטיותא׃ כל יומי דמסכינא בישין ומאן דטב ליביה משקיא תדירא׃ טב קליל בדחלתיה דאלהא מן סמאתא דזרבאתא ועאתא בהין׃ טבא שירותא דירקא ורחמותא תמן מן תורי מפטמי בסניאתא׃ גברא חמתנא מגרי תגרא ונגיד רוחא מדעיך הייתה׃ אורחיהון דעטלי קרצובי וכובי ואורחא דתריצי שפיא׃

נגד יי׳. בהרבה ספרי מסר לא מסריב׳ אם ו׳ בני אדם והני תלת״הון דמשלי לא מניתהון ומכח המסר דמסר בני האדם ו׳ וכל קהלת דבו׳ ירענא דשארא אינון בני אדם ואשכחנא דאינון ט׳ ובקצת ספרי מסר אספמ״ים מני לון ט׳. וכל תהלות דבו׳ בני אדם במ״ב בני האדם וסימ׳ להודיע לבני האדם׳ משמים הביט יי׳׃ יגרה ג׳ ובסיפ׳ וסימני׳ איש חמה יגרה מדון׳ רחב נפש יגרה מדון׳ איש אף יגרה מדון׃

מוסר רע לעוזב ארח. מי שעוזב דרך יי׳ צריך ליסרו במוסר רע וקשה כדי שיוסר ומי שסונא תוכחת ימות ברעתו כי לא ישוב ממנה ואפשר שרצה בזה כי מי שהוא עוזב הדרך הראוי במדות או בדעות כבר היה לו מוסר רע וחסר ואמנם מי שהוא שונא תוכחת ימות כמו שקדם׃ שאול ואבדון נגד יי׳. איך יחשוב חושב שלא ישגיח הש״י בלבות בני אדם לחסרונם הלא שאול ואבדון הם יותר חסרים מהם מאד ועכ״ז הם נגד יי׳ בבריאת העולם כי השאול הוא המרכז אשר סביבו הרקיע השמימי לשחקי׳ ולזה יתחייב שיהיה לו ציור במרכז ההוא וקראו שאול כי הקבר הוא במקו׳ השפל והמרכז הוא המקום השפל במוחלט וקראו אבדון כי הוא רחוק מאד מהשכוי ללבוש צורה אחרת ולפי שהצורה הארצית היא השפלה שבצורות הנמצאות הטבעיות קרא המקום ההוא אבדון והוא מבואר כי לבבות בני אדם מתיחסות באופן מה לש״י כמו שבארנו בספ׳ הן אל כביר ולא ימאס כביר כח לב׃ לא יאהב לץ הוכח לו. הנה הלץ לא יאהב התוכחת ולזאת הסבה גם כן לא יאהב החכמה ולזה לא ילך אל חכמים ללמד חכמתם׃ לב שמח. הנה

כל. ג׳ דבקים ייטיב מן טובת מראה יפה הפנים. רוח נכאה ונשברת היא על כן לא תלמוד הרע׳ אבל לב נבון שישמח ואין לו עוצב בעולם הוא יבקש ללמוד דעת. כל ימי עני תאר והו׳ המתעצב. משת׳ חסר כף פי׳ עני דעת ומתמן ימיו רעי׳ הפך לב שמח ולב טוב ושמח במשתה תמיד כלו׳ כלב אוכל ושותה ושמח בכל יום׃ מאוצר רב. שיקובץ מגזל ויש מהומה באוצ׳ וטעמו שבר מן ויהם יי׳ פי׳ שהרשע יהום בני אדם מהומה גדולה עשר׳׃ טוב ארוחת. עומד במקום שנים בעבור הנושא עלי אורח כמו שלוחים מן ישלח ומנחה מן נחה׳ שם באהבה השלוחה כלומר שיאהב זה לזה טוב מארוחת שור וישנאו זה לזה׃ יגרה. מענין מתגרת ידך׃ עצל. בכל מקום רשע פי׳ דרך עצל כאילו שגבה משוכת חדק קוצים שאינו יודע לצאת ממנה׃ סלולה. כענין סולו סולו המסלה פירו׳ הרימו ההרמה ורומו על הביובים הרמים כדי שלא יטעו ההולכים עליה וכן סוללה כאילו יש לה ביובים סלולים ללכת דרך ישר׃ יוסר

הלב השמח ייטיב העין ובכעס הלב ועצבונו תהיה הנפש נכאה ודואגת ולזה היתה השמחה משובחת באופן מהכעס ולזה תמצא כי אלישע אמר שיקחו לו מנגן לשמח לבו ואז היתה עליו יד יי׳ ונתבאר ג״כ שכל ימי כעס יעקב על בנו יוסף לא שרתה עליו רוח הקדש׃ לב נבון. יבקש תמיד דעת קדושים ופי כסילים יהיה רועה תמיד אולת בלב הכסילים כי מהלב יבא הדבור אל הפה׃ כל ימי עני רעים. כל מי שהוא עני בדעות כל ימיו הם רעים אך מי שהוא טוב שכל שמח בכל ימיו כאילו יעשה משתה בכל יום עם שתמיד הו׳ שותה מנחל עדני נעימות הדעות׃ טוב מעט ביראת יי׳. טוב מעט מהממון שיקובץ ביראת יי׳ וביושר מאוצר רב שיקובץ במהומה וצעקה מפני דמעת העשוקים כי סוף הקנין המעט אל ההצלחה והקיום וסוף זה האוצר הרב אל ההשחתה וההפסד׃ טוב ארוחת ירק. טוב לאדם וערב ארוחת ירק עם חברה שתהיה אהבה שם ביניהם יותר משור אבוס עם חברה שתהיה שנאה ביניהם כי השנאה תגרה מדון ביניהם ותהיה סבה לרעות גדולות׃ איש חמה יגרה מדון. האיש הכעסן יגרה מדון במקום שיש שלום ואמנם מי שהוא מאוחר הכעס ישקיט הריב והמדון ויהיה סבת השלום׃ דרך עצל. הנה דרך העצל הוא אצלו כמו גדר קוצים שהליכה עליו בקושי ויזיק המתהלך בו בכל המקומות שידרוך כף רגלו ואמנם ארח הישרים בפעולותיהם שאינם עצלים היא סלולה ודרוכה ילכו בה בקלות ואפשר שירצה בזה כי דרך העצל בחקירות העיוניות מחקור בהם מחקר ראוי היא קשה לו כמו הדריכה במסוכת הקוצים וזה כי תמיד ימצא מי שזה ענינו בדרך חקירתו ספקות לא יתכן לו היציאה מהם כי לא יחקור כל אותם המחשבות לעיין בהם ולברר האמת ואמנם דרך הישרים שדורכים בחקירותיהם ותחלה כל המחשבות הנופלות בדרוש ההוא ויבררו הצודקת מהבלתי צודקת היא סלולה ודרוכה לא יתנגפו רגליהם בה ולא יכשלו בהליכתם׃

ואמר׳ ויקום דרך ישר ללכת בה: הפר׳ מחשבות: שנים דבקים׳ סוד ענין עצה פי׳ מאחרים יפרו מחשבות החושבים בעבור כי אין עצה ובעבור יועצי׳ תקום מחשבת הנועצים ותבא שמחה לאיש היועץ בבא מענה פיו׳ ודבר העצה שיבא בעתו מה טוב לנועצים: ארח חיים. שהוא למעלה למשכיל כלומר המשכיל יתעסק לעשות רצון יוצרו אולי ילך בארח החיים שהיא למעלה והם חיי הנפש המתאוה למוב אל ה האלהים למען שתסור מן השאול שהוא למטה: בית גאים׳ שים להם גאוה יסח השם ביתם ויהרסנו. אלמנה ענייה שאין שהוא דיין אלמנות מן אלמנה יצב גבולה: רע. כלומר איש רע. וטהורים נחשבים ככסף טהור שאין בו סיגי. אמרי נועם שינעמו לשם: עוכר׳ לב. רחוק. ב׳ דבקים. הבוצע שהוא הגוזל משכב שיעכור ביתו מתנות השוחד. לב צדיק יחשוב לענות על דין הצדיק. יביע כנחל נובע פי׳ ידבר הרעות כדי להטות דין. על כן רחוק השם מהם וישמע תפלת הצדיקים׳. פא׳ לענות מן לענה וראש והוא רחוק בעבור שאין הלמ״ד ב בפועל: מאור׳. אזן פורע. יראת. ד׳ דבקים. וכן הפירוש המאור שתחזינה ה העינים הוא ישמח לב וכשתשמע האזן תוכח׳ שנה יש גם חיים וילין בקרב חכמים אז ת תרשנו התוכח׳ יותר משמועה טובה: פורע. כי לומר המוסר יסתירהו ויפריעהו ו והמתרחק ממנו כ כאלו יגלהו ויפרעהו מן כי פרוע כלומר פורע מוסר החכמים חפץ להמית נפשו. ושומע תוכחת מפיהם הוא קונה לב והטעם דעת ויראת השם: לאדם. כל: גל. כל. ד׳ דבקים׳ מערכי לב. שיערוך בלבו המחשבות ומאת השם דבור הלשון שהוא יוכיחנו כי טרם הדבור ידענו כענין אין מלה בלשוני והם׳ שיודע מערכי לב רואה מענה איש וזהו כל דרכי איש שהוא זך ונקי בעיניו רואה השם דרכיו כי הוא תוכן הרוחות לעשות רצונו. גל עם המוזהר ידבר כלומר הודיעהו דרכיו כי הכל יפעל השם׳ למען הזך ויתן שאלתו ויעשה חפצו באשר ישאל וכאשר תגול אליו ימלא משאלותיך. וגם לרבות על משאלות הזך כלומ׳ אפי גם הרשע יבא ליום רעה שלא יזיק לזך: יד

ישמח ז׳ וסימ׳ נמסר בתהלות סימ׳ קד״: יישר ב׳ וסימ׳ והוא יישר ארחותיך׳ ואיש תבונה יישר לכת. במענה מענה ג׳ קמצין וסימ׳ בלשון ארמי חדותא דבר נשא בהתתא. וביאורם ובושו החזים וחפרו׳ שמחה לאיש במענה פיו׳ לאדם מערכי לב: מתנות ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ׳ל וסימ׳ ולבני הפילגשים אשר לאברהם׳ ויתן להם אביהם בד״ה׳ ושונא מתנות יחיה.

ז׳ בֵּן חָכָם יְשַׂמַּח־אָב וּכְסִיל אָדָם בּוֹזֶה אִמּוֹ׃ אִוֶּלֶת שִׂמְחָה לַחֲסַר־לֵב וְאִישׁ תְּבוּנָה יְיַשֶּׁר־לָכֶת׃ הָפֵר מַחֲשָׁבוֹת בְּאֵין סוֹד וּבְרֹב יוֹעֲצִים תָּקוּם׃ שִׂמְחָה לָאִישׁ בְּמַעֲנֵה־פִיו וְדָבָר בְּעִתּוֹ מַה־טּוֹב׃ אֹרַח חַיִּים לְמַעְלָה לְמַשְׂכִּיל לְמַעַן סוּר מִשְּׁאוֹל מָטָּה׃ בֵּית גֵּאִים יִסַּח יְהוָה וְיַצֵּב גְּבוּל אַלְמָנָה׃ תּוֹעֲבַת יְהוָה מַחְשְׁבוֹת רָע וּטְהֹרִים אִמְרֵי־נֹעַם׃ עֹכֵר בֵּיתוֹ בּוֹצֵעַ בָּצַע וְשׂוֹנֵא מַתָּנֹת יִחְיֶה׃ לֵב צַדִּיק יֶהְגֶּה לַעֲנוֹת וּפִי רְשָׁעִים יַבִּיעַ רָעוֹת׃ רָחוֹק יְהוָה מֵרְשָׁעִים וּתְפִלַּת צַדִּיקִים יִשְׁמָע׃ מְאוֹר־עֵינַיִם יְשַׂמַּח־לֵב שְׁמוּעָה טוֹבָה תְּדַשֶּׁן־עָצֶם׃ אֹזֶן שֹׁמַעַת תּוֹכַחַת חַיִּים בְּקֶרֶב חֲכָמִים תָּלִין׃ פּוֹרֵעַ מוּסָר מוֹאֵס נַפְשׁוֹ וְשׁוֹמֵעַ תּוֹכַחַת קוֹנֶה לֵּב׃ יִרְאַת יְהוָה מוּסַר חָכְמָה וְלִפְנֵי כָבוֹד עֲנָוָה׃ לְאָדָם מַעַרְכֵי־לֵב וּמֵיְהוָה מַעֲנֵה לָשׁוֹן׃ כָּל־דַּרְכֵי־אִישׁ זַךְ בְּעֵינָיו וְתֹכֵן רוּחוֹת יְהוָה׃ גֹּל אֶל־יְהוָה מַעֲשֶׂיךָ וְיִכֹּנוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ׃ כֹּל פָּעַל יְהוָה לַמַּעֲנֵהוּ וְגַם־רָשָׁע לְיוֹם רָעָה׃

ז׳ בְּרָא חַכִּימָא יַחְדֵי לְאָבוּי וּבְרָא סַכְלָא מְשִׁיט אִמֵּיהּ׃ שַׁטְיוּתָא חֶדְוָתָא הִיא לַחֲסִיר לִבָּא וְגַבְרָא דְּמִתְבַּיַּין תְּרִצּוּת מַהֲלַךְ׃ בְּטוּלָא דְּמַחְשַׁבְתָּא הֵיךְ דְּלֵית רָזָא וּבְסוּגָעָא בָּאלֵין דְּמִתְמַלְכִין עֵיצָתָא תְּקוּם׃ חֶדְוָתָא לְגַבְרָא בְּמִילְּתָא דְּפוּמֵיהּ וּמִילְּתָא בְּעִידָּנָא סַגִּי טָבָא׃ אָרְחָא דְּחַיֵּי מְעַלְיָא לְסוּכְלְתָנָא דְּנִסְטֵא מִן שְׁיוֹל תַּחְתִּיתָא׃ בֵּיתָא דְּגֵיוְתָנָא נְסַתַּר אֱלָהָא וְיַעֲתַּד תְּחוּמָא דְּאַרְמַלְתָּא׃ מְרַחֲקָתֵיהּ דֶּאֱלָהָא מַחֲשַׁבְתָּא בִּישְׁתָּא וְדַכְיָין מִלֵּי בְּסִימְתָא׃ מוֹבֵיד בֵּיתֵיהּ מְכַנֵּשׁ מָמוֹן דְּשִׁקְרָא וּדְסָנֵי מוֹהֲבִיתָא דְּמַנָן יֵיחֵי׃ לִבָּא דְּצַדִּיקָא יָאֵנֵי בְּהֵימָנוּתָא וּפוּמְהוֹן דְּרַשִׁיעֵי מַבִּיעַ בִּישְׁתָא׃ רַחִיק הוּא אֱלָהָא דְּרַשִׁיעֵי וּצְלוֹתְהוֹן דְּצַדִּיקֵי יִשְׁמַע׃ נְהוֹרָא דְּעַיְינֵי מַחְדֵּי לִבָּא שׁוּמְעָתָא טָבָא מְדַהֲנָא גַּרְמָא׃ אוּדְנָא דְּשָׁמְעָא מַכְסְנוּתָא דְּחַיֵּי בֵּינַת דְּחַכִּימֵי תֵּיבוּת׃ מָרִישׁ מַרְדוּתָא מַסְלֵי נַפְשֵׁיהּ וּדְשָׁמַע מַכְסְנוּתָא דְּחַיֵּי קָנֵי חוּכְמְתָא׃ דַּחַלְתֵּיהּ דַּיְיָ מַרְדוּתָא דְּחוּכְמְתָא וּמַן דְּמִתְיַיקַּר יֶהֱוֵי עִנְוָן׃ מִן בַּר נָשׁ תַּרְעִיתָא דְּלִבָּא וּמִן יְיָ מַמְלְלָא דְּלִישָׁנָא׃ כָּלְהוֹן אָרְחָתֵיהּ דְּגַבְרָא דַּכְיָין אִנּוּן בְּעַיְנוֹי וֶאֱלָהָא מְתַקֵּן אָרְחָתֵיהּ׃ גְּלִי לֶאֱלָהָא עוּבָדָךְ וּמְתַקְנָן מַחְשְׁבָתָךְ׃ כָּלְהוֹן עוֹבְדִין דֶּאֱלָהָא לְאִלֵּין דְּמִשְׁתַּמְעִין לֵיהּ וְרַשִׁיעָא לְיוֹמָא בִּישָׁא׃

מציעתא מ׳ל: שומעת ו׳ ה׳ פתחין וא׳ קמץ וחס׳ וסי׳ ושרה שמעת פתח. ורבקה שמעת כדבר יצחק׳ ומלכת שבא שמעת דמלכים. אזן שמעת תוכחת חיים. אזן שמעת ועין ראה. מוכיח חכם על אזן שמעת בתר קמץ: ומי׳ ד׳ וסימ׳ ומי׳ מענה לשון. בחיק יוטל את הגורל. בית והון נחלת אבות. רבים מבקשים פני מושל:

בן חכם. הבן שהוא חכם ישמח האב שמשער בענין שלימו׳ חכמתו יותר מהאם. והאדם הגדול שהוא כסיל הוא בוזה אמו כי שאם ייחס יותר רוע מוסרו מפני שקרנ׳ תמיד אצלה בקטנותו או ירצה שהוא בוזה גם אמו והוא הנכון: אולת שמחה. מי שהוא חסר השכל ישמח באולת והיא ההשתדלות בדבר בזולת הסבות הראויות ואמנ׳ איש תבונ׳ יישיר ההליכה אל המבוקש כי הוא יבא בה בסבותיו הראויות: הפר מחשבו׳. הנה בסבת שלא היה סוד ועצה בדב׳ יופרו המחשבות בו רוצה לו׳ שלא יבאו לפועל ובהמצא רוב יועצים בדבר להגיע אל המבוקש תשוב ה המחשבה מחשבו ב בעשיית הדבר ההוא: שמחה לאיש במענה פיו. הנה ישמח האיש בדבור פיו כשיהיה לו לדבר ע׳ המלך או אל הגדול ואמנם היא ראוי תהלה שישתדל שיהיה דבורו בעתו ה הראוי במיקרי׳ לו מה שראוי לקרוס כי דבר בעתו מה טוב: ארח חיי׳. הנה דרך חיים הוא למעלה אל איש המשכיל כי כל מה ש שיהיה הדב׳ המושכל יותר נכבד תהיה ה ההשגה בו יות׳ נכבדת ויותר ערב׳ ולזה יעלה תמיד בהשגותיו וח וחקירותיו אל הדברי׳ היותר עליונים והיותר נכבדים והנה קרא לעליונים שהם יותר נכבדי׳ כי השמי׳ יותר נכבדים מהיסודות ו והעליון ביסודות הוא יותר נכבד מהשפל מ ממנו ולזה היה ארח חיים למעלה ל׳ האיש המשכיל כאלו היה זה להתרחק מהמקום ה היותר שפל שהיא ש שאול: בית גאים. בית האנשים הגאים והתקיפים יחריב הש״י ויעמיד גבול האלמנה ואם הוא חלוש והאלמנה ג״כ היא חלושה: תועבת י״י. מחשבות רע הם תועבת י״י כי הם התחלה לחוטאים ברעות ובמרדות ואמנם אמרי נועם הם טהורים ונבחרים אל הש״י או ירצה בזה כי תועבת י״י היא מחשבות האיש הרע כי הם ברע תמיד ואולם מחשבו׳ האנשים הטהורים הם אמרים שינעמו לש״י ויקרבו: עוכר ביתו וגו׳. מי שהוא לוקח שוחד להטות דין הוא עוכר ביתו ומשחית בהפך מה שהוא חושב ואמנם מי שהוא שונא גם המתנות ולא ירצה ללקחם מהאנשים יחיה ויתקיים לפי שהוא בוטח בש״י ואינו נשען על מתנות האנשים: לב. הצדיקים יהגה ויתעסק תמיד לענין ולתועלת ואמנם פי רשעים ודבורם יביע הרעות והשחתות טבעיות כי דבורם ייסיר אל כל רע ומחשבות הצדיק תיישיר אל הטוב: רחוק י״י מרשעים. הש״י רחוק מעזור לרשעים ומשמוע לקולם ואמנם הוא ישמע תפלות הצדיקים לעשות בקשתם וזה לאות כי תפלתם היא הנשמעת: מאור עינים ישמח לב. מאור עיני הלב ישמח השכל כי שמחתו בהשגות העיוני׳ ושמועה טובה יתענג האדם בה עד שבעבור תשמין העצם ותמלאהו מוח ובכלל הנה תמצא שהשמחה תשמין האדם: אזן שומעת. הנה האוזן השומעת תוכחות חיים ר״ל שתקבל מוסר בהשגת החכמה שהיא החיים הנה היא תלין בקרב חכמים ר״ל שבעבור ייסירהו זה אל שיתחכם ויעמוד בין החכמים או ירצה בזה שבעבור תלין בקרב חכמים ללמד חכמתם: פורע מוסר מואס נפשו. הנה מי שהוא פורע מוסר במרדות הוא מואס נפשו כי לא יתכן שיהיה לנפש שלימות בזולת זה ואמנם מי שהוא שומע תוכחות הוא קונה שכל כי המוסר הוא התחלה להשגת החכמה: יראת י״י מוסר חכמה. יראת י״י היא תישיר אל לקיחת המוסר בחכמה והענוה והשפלות תישיר להשגת הכבוד: לאדם מערכי לב ומי״. כמה שיסדר מהדברים בלבו אך יצטרך עם זה עזר אלהי להוציא הדברים בפיו כי כמה דברים ימצא שיבלבלו הדברים בפיו אף על פי שסדרם בלב באופן שלם: כל דרכי איש זך בעיניו. הנה כל אחד מדרכי איש הוא זך בעיניו והמשל כי הכח המתעורר השכלי יהיה הדרך הטוב זך בעיניו והנה המתעורר הדמיוני יהיה הדרך הרע זך בעיניו מצד היותו ערב או מועיל לפי מחשבתו ומי שיעזור לתכן הרוחות אל שיסור הרוח והרצון בדרך הטוב הוא הש״י הוא לתכלית ולתועלת כי על צד ההשגחה ישמר האיש הטוב מהתגאל בפעולות הרעות: גול אל י״י מעשיך. סבב כל מעשיך לעבודת הש״י ואז יכונו מחשבותיך כי הש״י יעזרך להשלימם: כל פעל י״י למענהו. הנה כל אשר פעל הש״י הוא להכלית ולתועלת וגם מה שקרה שיוזק הרשע ליום רעה הוא לתועלת כי בזה תועלת ללקיחת המוסר:

תועבת

תועבת ה׳ הנה הגאוה היא מדה מגונה מאד ומתועבת לש״י כי היא סבה לרעות גדולות בעניינים המדיניים והיא ג״כ מהגדולות שבסבות למנוע השלימות הנפשיי ולזה יהיה ברע זה האיש המתנהג בזאת המדה הפחותה ולא ינקה מהרעות הבאות בהם׃ בחסד ואמת׳ הנה מי שיתנהג בחסד ובאמת

יד ליד׳ יד השם בעבור יד הרשע כלומר יד השם תשחיתהו בעבור ידו שתעשוק על כן לא יהי נקי כי יקבל שכרו׃ סור׳ היראה גדרת שיסור מרע׃ ישלים׳ יביאם בברית שלם עמו ומלת גם לרבות על הרצון׃ טוב מעט׳ ממון מקובץ בצדקה מהממון רבה מקובץ ברשע׳ בלא משפט ולא יעשה צדקה כמשפטו׃

יכופר ד׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר מסעי׃ אויביו ה׳ מ״ל וסימ׳ הנה בן נולד לך׳ יקום אלהים יפוצו׳ הרימות ימין צריו׳ אויביו ילבשו בשת׳ ברצות יי׳ דרכי איש גם אויביו׃ רשע י״ז פתחין וסימ׳ נמסר במיכה סימ׳ ו׳׃ רצון ג׳ וסי׳ לעיל סוף סימ׳ י״ד׃

מרחקתיה דאלהא כל דרם בלביה מן בישתא לא נרכי׃ בטיבותא וקושטא מתכפר סורחנא ודחלתיה דאלהא מסטיא מן בישתא׃ כד אתרעי אלהא בארחתיה דגברא ואף לבעלי דבבוי נשלים ליה׃ טב קליל בצדקתא מן סגיעא דעללתא דלא בדינא׃ לביה דבר נשא מחשב ארחתיה ואלהא מתקן הלכתיה׃ קיסמא על שפותיה דמלכא ובדינא לא נרגול פומי׃ רגיא ומסאתא דתריצותא מן קדם אלהא ועבדוי כולהון מתקלי דקושטא׃ מרחקתי דמלכין דעבדין רישעא מטול דבצדקותא תקין כורסיא׃ רעותיה דמלכא שפוותא דצדקתא ומילתא דתריצי רחים׃ חמתיה דמלכא מלאכי דמותא אנון וגברא חכימא נרעיניה׃ בנהורא דפרצופיה דמלכא חיי וצביוניה היך עננא בביריאתא׃ דקני חכמתא טבא ליה מן דהבא סנינא ודקני ביונא טב מן סאניא גביא׃

תועבת יהוה כל־גבה־לב יד ליד לא ינקה׃ ל׳ בחסד ואמת יכפר עון וביראת יהוה סור מרע׃ ברצות יהוה דרכי־איש גם־אויביו ישלם אתו׃ ה׳ מ״ל ׳ ל׳ חס׳ טוב מעט בצדקה מרב תבואות בלא משפט׃ ב׳ מ״ל בסי׳ לב אדם יחשב דרכו ויהוה יכין צעדו׃ קסם על־שפתי־מלך במשפט לא ימעל־פיו׃ ב׳ פלס ומאזני משפט ליהוה מעשהו כל־אבני־כיס׃ תועבת מלכים עשות רשע כי בצדקה יכון כסא׃ ז׳ן רצון מלכים שפתי־צדק ודבר ישרים יאהב׃ נ׳ ה׳ וחס׳ חמת־מלך מלאכי־מות ואיש חכם יכפרנה׃ ל׳ באור־פני־מלך חיים ורצונו כעב מלקוש׃ ל׳ מן חב׳ חכ׳ כב׳ ליש׳ קנה־חכמה מה־טוב מחרוץ וקנות בינה נבחר מכסף׃

ודובר ה׳ וחס׳ וסימ׳ פועל צדקות ודבר משרי׳ ודבר תמים יתעבו׳ ודבר אמת בלבבו׃ ודבר ישרים יאהב׳ ודבר שלום לכל זרעו׃

אבן עזרא

מסלת. שיורו לסור מרע היא מסלתם ומי שיחפוץ לשמור נפשו שלא תמות נוצר דרכו הראוי לו והוא דרך המצות: לפני. טוב. שנים דבקי'. גובה רוח. על כן טוב לשפל רוח להיות עם ענוים. מחלק. מקח בחלק שלל עם גאים כי אז ישבר כהם להיותו עושק: משכיל. דבק למעלה כלומ' משכיל על דבר השפלות להשפל הוא ימצא טוב שייטיב לו השם. ובוטח בשם' לא יחפוץ לחלק שלל עם גאים. אשריו שיהא מאושר ברבות טובתו: לחכם לב. שהחכמה בלבו. יקרא נבון שיבין מה שלא למד. ומתק שפתים טעם ואיננו ולמד מתיקות שפתים אז יוסיף לקח והמתק רמז לחכמה המתוק כענין ומתוק מדבש: מקור. פי' השכל הוא המקור שיקירו משם חיים לבעליו: ומוסר אוילים מוסר אולת: לב. צוף. שנים דבקים. חכם יראה השכל על פיהו. ועל שפתיו יוסיף. הלב להראות הלקח: צוף. דבש חסר כף כלומר כצוף דבש כן אמרי נועם מתוקים: יש דרך ישר. יש מי שם לפני איש להתעסק באמרי נועם. ואחריתה שיעזבה ימצא דרכי מות ואמ' דרכי כי סבות המות רבות. פא' שילך דרכי' שיביאוהו למות: אכף. סבב וגרם כלומ' נפש עמל תעמל לעד כל ימיו כי פיהו אכף גרם וסבב עליו לעמל בעבור שלא למד אמרי נועם והפך זה החכמה תחיה את בעליה: ועל שפתיו. על כל אחר משפתיו הרעה כאש צרבת. פא' האלשין: נרגן. דברי שקר ברכילות: איש. העושה חמס מפתה רעהו שיעשה חמס כמוהו: בדרך לא טוב בלשון זכר: עוצה. לפי דעתי שיעצם את עיניהם עצם עיניו הם משרש עוצה עיניו והמ"ם שימן הפעולים והראוי עוצה אותם את עיניהם וכמו כן ותפתח ותראהו את הילד. לחללו את ביתו הכנון לחלל אותו וכן הפי' עוצה עיניו אוטם עיניו בעבור שלא ילך לבו אחרי עיניו בעבור שיחשו' תחבולו' כרצונו. כלה. משלים הרעה כאשר חשב: עטרת

רלבג

מסלת ישרים סור מרע. דרך ישרים היא סור מרע כי הם יתבוננו בדרכם ויתנהגו בו באופן שימלטו מהרע בדברים המדיניים או בדברי העיוניים ומי שירצה לשמור נפשו מהרע ראוי שישמור דרכו בזה האופן הנזכר: לפני שבר גאון. הנה הגאוה והגאון וגובה הרוח הוא סבה של השבר ואל הכשלון וזה מבואר מאד מענין המדה הזאת: טוב שפל רוח. הנה יותר טוב לאדם הוא שיהיה שפל רוח ויתחבר עם הענוים והשפלים מ משיהיה מתחבר עם גאים ויחלק שלל עמהם במה שנצחו במלחמה אשר היתה גאותם ם סבה לה וזה כי אם יקרה מזאת התכונה טוב בקצת העתים הנה יקרה ממנה רע בעתים רבים והנה חלקם השלל הוא ג"כ לנקמה מהם כי זה שירגלם בזאת התכונ' הפחותה ויהיה זה סבה שיחולו עליהם רעות גדולות: משכיל על דבר ימצא טוב. הנה מי שהוא מעיין ומסתכל איך ראוי ם שיתנהג בדבר דבר ולא יעשה מעשיו ב בזריזות ובבהלה הוא ימצא טוב בדברים כי זה ממה שיתיישר בו להגיע אל התכלית הנרצה ומי שמם מבטחו עם זה בש' לא במה שהכין מהסבות אשריו כי הש' ימציא לו חפציו ואף אם שגג בהכנת הסבות: לחכם לב יקרא נבון. הנה לחכם לב יקרא נבון ר"ל כי השגתו החכמ' תעירהו להשגת הבינה גם בדברי' המדיניים להתבונן בלקיחת התחבולו' להעמידו בשלום עם אחד אחד מהאנשים ואע"פ שכבר התבונן בזה בלבו באופן ראוי הנה במתיקו' דבריו יוסיף קנין טוב על מה שחשב בלבו כי ערבות הדברים ומתיקותם ימשוך הנפשות ויקחם: מקור חיים. הנה ההשתכלו' וההתבוננות הוא בעליו שלמקור חיים והמנהיג אותו וזה כי ממנו מבוע המיעדת החיים הגופיים והחיים הנצחיים אם החיים הגופיים מפני ההשתכלות בדברים המדיניים אשר בו יושלך הסרת הרע ממנו מהאנשים ושיגיע לו הטוב והעזר מהם ואם החיים הנצחיים כי זאת התכונה כלי להפליג החקירה בדברים העיוניים לפי מה שראוי אשר היא סבה למצוא האמת בהם ואולם האוילי' לא יקחו מוסר כי אם מהאולת והמשל שכאשר קרה לאויל רע מה מפני שלא השגיח בסבות המביאות אותו להשגת מבוקשו אז יקחו מוסר מפני האולת ההיא להשגיח בפועל ההוא כשיקרה לו שנית בשבה אשר לא השגיח בה קודם זה שהיתה סבה אל שנבצר ממנו אשר יזם לעשות והנה התועלת שיקח בזה הוא מעט מאד וזה כי אולתו תסבב שלא יקח בזה מהתועלת רק בכמו הדבר ההוא ובסבה ההיא לבדה וכבר יהיו שם סבות אחרות יפקד המסובב בהפקדם והוא לא ישגיח בהם אם לא בשיפקחו עיניו במה שיראה בנסיון וזה רחוק מאד שיגיע בשלימות בזה האופן גם בפועל אחד מיוחד ואולם עם המשכיל מקור חיים ומבועם בכל הדברים וזהו ההבדל הנפלא שיש בזה בין המשכיל והאויל: לב חכם ישכיל פיהו. הנה מה שהוא מצוייר בלב החכם יודיעהו פיו לאנשים כי דבריו יסכימו אל מה שהוא מצוייר בנפשו אם בדברים המדיניים לפי שלא יכבד בלב ולב ואם בדברים העיוניים כי הוא מצד חכמתו יודע לדבר באופן יסכים מה שיאמר למה שהוא מצוייר בנפשו והנה הוא ידבר באופן שעל שפתיו יוסיף קנין טוב על מה שהוא בלבו וזה כי בלב לא יתכן שיהיה למאמר כי אם כוונה אחת והוא יאמר אותו בדרך יכלול על כוונות מתחלפות כלם מועילות וכבר יהיה זה ג"כ מצד אחר והוא בדברים המדיניים רב התועלת והוא שיוסיף על שפתיו ממתק הדברים וערבותם מה שיוסיף לקחת הנפשות ולמשכם אל כל מה שירצהו ובדברים העיוניים ג"כ מצד מה שיעריב המאמר מן הדברים המיפים את המאמר ומקשטים אותו: צוף דבש. הנה אמרי נועם שיצאו מפי החכם הם כמו צוף דבש שהוא מתוק לנפש המרגשת כשיזון האדם ממנו והוא עוד מרפא לאיברים הכתוסי' במיוסם עליהם ולזולת זה מחלייהם וכן אמרי נועם החכמים יערבו לנפש המשכלת ובהם עוד היישרה לתקון הגוף ולברר ולהוציא ממנו חליי המדות הפחותות: יש דרך. הנה ימצא דרך שהוא ישר לפני האיש ולא ירגיש ברע הנמשך ממנו כי אחריתה היא דרכי מות והנה האיש החכם ייטיב להתרחק מהדרך הזאת: נפש עמל. הנה נפש האיש העמל עמלה לו ולתועלתו כאשר כפף פיהו והכריעו על העמל ההוא ר"ל כאשר כבש תאות פיהו למזונות ולמשקים הערבים בדרך שלא יבטלהו רדיפת התאוות ההן מבקשת החכמה וההתעמלות בהשגתה הנה העמל ההוא יהיה לו לבדו מה שאינו כן בעמל אסיפת הקנינים כי יכין האדם ואחר יאכל. ומי שעמל בו לא יהנה ממנו ולא יהיה לו יתרון כי אם ראות עיניו או ירצה בזה נפש האיש העמל תמיד להשגת טרפו עמלה בסבתו בעצמו כי פיו הכריעו וכפפו לזה העמל וכאילו ייטיב בזה שאם היה האיש ההוא מונע ממנו יתרון המזון ולא יקח ממנו כי אם המצטרך לבד ויתמכם בהוצאתו לפי מה שמספר או יהיה קובץ על יד מעט מעט עד שיטיב. מחייתו בזולת עמל: איש בליעל. הנה האיש הבליעל חורש הרעה בלבו ומה שיבא ממנו אל שפתיו יוכר בו רושם הרע שהוא בלבו ויהיה משחית כמו האש השורפת וכאילו אמר שיותר רע יבא מפיו ממה שהוא בלבו כי ישתדל להעמיק בדבריו בדרך שימשך מהם רע נפלא: איש תהפוכות ישלח מדון. האיש הכזבן הנה מנהגו לשלח ריב ומדון בין האנשים ולא יספיק לו בה עד שיעורר דברי תלונה להפריד השר והגדול מעמו ר"ל שיסבב שימרדו בו: איש חמס. הנה האיש שהוא איש חמס יפתה בפיו רעהו להמשך למנהגו ובדבורו בא גרום לו להלך אותו בדרך לא טוב: עוצה עיניו. מי שהוא עוצה עיניו וסותם אותם או אחד מהם כדי שתשלם לו יותר מחשבת התהפוכות והכזבים ואחר כך הוציא מה שבמחשבתו אל הפועל במחתך שפתיו ופתח אותם לדבר הדברים בפיו הנה דבורו השלים הרעה כי במה שחשב לא היה מגיע נזק לאנשים אם לא ונציאהו בפיו: עטרת

גאון ג' וסימ' ביחזקאל סימ' ז': גובה ג' וחס' וסימ' הלא אלוה גבה שמים. וראיתי לבית גבה. ולפני כשלון גבה רוח:
יוסיף י"ד חס' וי"ו וסימ' בשמואל ב' סוף סימ' ג' גבי קינת דוד על אבנר: ומרפא ג' וסימני' וזרחה לכם יראי שמי. צוף דבש
אמרי נעם. הנני מעלה לה ארוכה: ונרגן נון בתרא זעירא והוא חד מן ג' נונין אריכין זעירין וסימניהון נטע ארן וגשם

מְסִלַּת יְשָׁרִים סוּר מֵרָע שֹׁמֵר נַפְשׁוֹ נֹצֵר דַּרְכּוֹ׃ לִפְנֵי־שֶׁבֶר גָּאוֹן וְלִפְנֵי כִשָּׁלוֹן גֹּבַהּ רוּחַ׃ טוֹב שְׁפַל־רוּחַ אֶת־עֲנָיִים מֵחַלֵּק שָׁלָל אֶת־גֵּאִים׃ מַשְׂכִּיל עַל־דָּבָר יִמְצָא־טוֹב וּבוֹטֵחַ בַּיהוָה אַשְׁרָיו׃ לַחֲכַם־לֵב יִקָּרֵא נָבוֹן וּמֶתֶק שְׂפָתַיִם יֹסִיף לֶקַח׃ מְקוֹר חַיִּים שֵׂכֶל בְּעָלָיו וּמוּסַר אֱוִלִים אִוֶּלֶת׃ לֵב חָכָם יַשְׂכִּיל פִּיהוּ וְעַל־שְׂפָתָיו יֹסִיף לֶקַח׃ צוּף־דְּבַשׁ אִמְרֵי־נֹעַם מָתוֹק לַנֶּפֶשׁ וּמַרְפֵּא לָעָצֶם׃ יֵשׁ דֶּרֶךְ יָשָׁר לִפְנֵי־אִישׁ וְאַחֲרִיתָהּ דַּרְכֵי־מָוֶת׃ נֶפֶשׁ עָמֵל עָמְלָה לּוֹ כִּי־אָכַף עָלָיו פִּיהוּ׃ אִישׁ בְּלִיַּעַל כֹּרֶה רָעָה וְעַל־שְׂפָתָיו כְּאֵשׁ צָרָבֶת׃ אִישׁ תַּהְפֻּכוֹת יְשַׁלַּח מָדוֹן וְנִרְגָּן מַפְרִיד אַלּוּף׃ אִישׁ חָמָס יְפַתֶּה רֵעֵהוּ וְהוֹלִיכוֹ בְּדֶרֶךְ לֹא־טוֹב׃ עֹצֶה עֵינָיו לַחְשֹׁב תַּהְפֻּכוֹת קֹרֵץ שְׂפָתָיו כִּלָּה רָעָה׃

(ב' · ג' · ענוים ק' ל' · כ"א · י"ד חס' וי"ו · ה' חס' בליש' יור קדמ' כ"ב · י"ד חס' וי"ו · ג' · ל' · ל' · ל"ב · ספתו ל' ק' · י"ב · ג' מנין אריכין זעירי' · ר' · ל')

שְׁבִילָא דְתְרִיצֵי מְסַנְיָא מִן בִּישְׁתָא וּדְמִזְדְּהַר בְּנַפְשֵׁיהּ נָטֵיר אָרְחֵיהּ׃ קֳדָם תַּבְרָא גֵּיוְתָנוּתָא וְקֳדָם תִּיקְלָא רָמַת רוּחָא׃ טָב דְּהוּא שְׁפַל רוּחַ וְעִנְוְתָנָא מִן הֲווֹ דְמַפְלִיג עֲדִיתָא עִם גֵּיוְתָנֵי׃ דְּמִסְתַּכַּל בְּמִילְתָא יַשְׁכַּח טַבְתָּא וּדְמַסְבַּר בֵּאלָהָא טוּבוֹהִי׃ חַכִּים לִיבָּא יִתְקְרֵי סוּכְלְתָנָא וּדְחַלְיָין שִׂיפְוָתֵיהּ מוֹסִיף אוּלְפָנָא׃ מַבּוּעַ דְחַיֵּי סוּכְלָא וּמַרְדוּתָא דְשַׁטְיֵי שַׁטְיוּתָא׃ לִיבָּא דְחַכִּימָא מִסְתַּכַּל פּוּמֵיהּ וּבְשִׂפְוָתוֹהִי מוֹסִיף אוּלְפָנָא׃ כַּכְּרִיתָא דְדוּבְשָׁא מֵאמְרָא דְבוּסְמָא חַלְיוּתָא דְנַפְשָׁא וְאָסוּתָא לְגַרְמֵי׃ אִית אָרְחָא דְמִתְחַזְיָא בְּעַיְנֵי בְּנֵי נָשָׁא דְתְרִיצָא הִיא וְסוֹפָהּ אָרְחָתָא דְמוֹתָא אִנּוּן׃ נַפְשׁ דְּלָעְיָא לַעֲווֹתָא תְּסוֹבַר דְּמִן פּוּמָא אָתֵי לָהּ כֵּיפָא׃ גַּבְרָא טְלוּמָא חָסַר בִּישְׁתָא וּבְסִפְוָתָא נוּרָא יָהֲבַת זְלִיקֵי׃ גַּבְרָא מַהְפְּכָנָא יְגָרֵי תִּיגְרֵי וְדִרְתָּנָא מַעְדִיק רַחֲמֵיהּ׃ גַּבְרָא חֲטוּפָא מְשַׁרְגַג חַבְרֵיהּ מוֹבִיל לֵיהּ בְּאָרְחָא דְלָא שַׁפִּירָא׃ רָמֵז בְּעַיְנוֹי וְחָשֵׁיב הֲפִיכָתָא גָּוֵיהּ בְּשִׂפְוָתָא וְגָמֵיר בִּישְׁתָא׃

יגדל. ונכושבן רב סרים. ונרגן מפריד אלוף. ואינון מן א"ב דאתוון זעירין וסי' נמסר בריש ספר ויקרא ובמסר' רבתי בריש מערכת אות האלף בס"ר:

עטרת תפארת שיבה · הנה השיבה היא עטרה של תפארת כי האנשים כלם יכבדו איש שיבה ויניעו האנשי' לזה בדרך צדק ויותר במדות או בדעות כי בזולת זה יתכן שימות האדם בלא עתו או יהיה הרצון בזה כי השיבה אשר בדרך צדקה תמצא היא עטרת תפארת כי מצד היושר בדעות ובמדות ומצד הישישות אשר יחובר עמהם נגדל מדרגת האיש ומעלתו בחכמה ובפלוסופיא המדינית כי בישישים חכמה וארך ימים ה תבונה מצד רוב מה שעמד עליו מהחוש ומצד אורך הזמן אשר שקדו בבקשת החכמ' ומצד השקט רתיחת הטבעי' בעת השיבה: טוב ארך · הנה מי שימשול בכעסו שיוכל להאריך אפו הוא יותר טוב מגבור שמכנה זולתו במלחמה ומי שימשול ברצונו ותאותו להכיעס ש אשר יחפוץ הוא יותר משובח ממי שלכד עיר כי איך י ימשול בזולתו מי שלא יוכל למשול ברצונו · יש דברי' יחשוב שיהיה חדושם קרי והזדמן ובהם באמת הגבלה וסדור מהש"י בחיק · וזה כי הגורל יוטל בחיק ויחשוב שיהיה משפטו בדרך הקרי והנה תמצא כי מיי' כל משפטו וזה מפורסם מענין הגורל בספורי דברי הנבואה וכבר תעמוד על זה מהחוש כי למצליחים יבא על הרוב להם גורל ה היותר טוב וההפך לאנשים הקשי יום והנה אמר לפי מה שאחשוב כי הגבורה במלחמ' ולכידת העיר הוא מיי' ולזה אין להתפאר בהם ואולם התכונות המדותיות אשר לאדם עם נפשו הם מפאת בחירתו ולזה יהיה ההתפאר בהם יותר ועוד כי הטוב שיגיע מאורך האף הוא יותר עצום ויותר מעט סכנה מהטוב שיגיע מהגבור' וכן הענין במושל ברוחו עם לוכד עיר עם שבזה יגיע לאדם הטוב וההמלט מזולת שירע לזולתו: טוב פת חרבה · והנה שבח עוד השלום וגנה הקטטה ואמ' כי טוב לאדם שיאכל פת יבשה בלא פרפרת עם השלוה משיאכל הזבחים ובשר לשובע עם הריב והקטטה: עבד משכיל · הנה יקרה בעבד האדם כשיהיה זריז ומשכיל שיהיה מושל בבן אדוניו כשיהיה עצל וסכל כי אדוניו ימשילהו עליו להנהיגו בהנהגה ראויה וכבר יקרה שיחלק זה העבד נחלה בתוך האחי' שהם בני אדוניו כי אדוניו לאהבתו אותו יתן לו במותו חלק מה בנכסיו: מצרף לכסף · הנה הכסף יש לו מצרף יוכל האדם לבררו בו מסיגיו ובו יוכל לבחון כמה יש בו מן הסיגים כשיקח ממנו משקל מה ויעמוד על השיעור שיחסר ממנו וכזה יש ג"כ כור לזהב לברר אותו מסיגיו ואולם הלבבות אין שם מי שיבחנם זולתי השם ית': מרע מקשיב · הנה האיש המרע הוא מקשיב על דבר און כי בו הוא חפץ וזה ג"כ הוא מתהפך והוא כי האיש השקרן מאזין ומקשיב על דברי הרשע והעוות מהשקר ימשכו הרעות ומהרעות ימשך השקר: לועג לרש חרף עושהו · הנה מי שהוא מלעיג על העני מפני עניו כבר חרף הש"י שיסודר ממנו זה הענין באופן מה כמו שמנהג המלאכ' הוא מחרף בזה הפועל אותה ומי שהוא שמח לאיד שיבוא על איש אחר לא ינקה שיפול בכמו הרע ההוא: עטרת זקנים · כי האהבה הדמיונית תמשך אליהם אך אין הענין כן באבות כי אין האהבה עולה כל כך לאבי האב אבל תפארת בנים היו אבותם: לא נאוה · הנה לא יאות לנבל לדבר דברי מעלה ויתרון כי הדברים ההם יאבדו בזה האופן וכ"ש שאין ראוי לנדיב דבר שקר והבל: אבן חן השוחד · הנה השוחד הוא אבן חן בעיני האנשים אשר יתנו להם השוחד כאלו היו מרגליות שיתנו חן לנושאם אל כל אשר יפנה מהדברים יצליח: מכסה פשע · מי שהוא מכסה פשע שפשע בו ולא יודיעו לזכרו הוא מבקש אהבה כי בזה האופן ישיגה ומי שהוא שונה בדבר מפריד אלוף כי זכר הפשעים יביא לרעות גדולות עד שאלו המדות הפחותות יפרידו השר והגדול עמנו: תחת גערה במבין · הנה הגערה תחת במבין ליסר אותו ויקבל בה מוסר יותר ממה שיקבל הכסיל מהמוסר אם יכוהו מאה הכאות: אך מרי · הנה לאדם שלא יקבל מוסר בהכאות אבל תמצא עם זה בקשתו שיבקש רע והוא איש מרי כי הוא מרגנם שיוכה מצד מריו או יחולו עליו רעות ועפ"ז יחזיק בו ולזה איננו זר אם ישוב מה שיבקש הנה ישיגהו היותר רע שאפשר רוצה לומר שכבר ישולח להכותו מכת אכזרי ולא יחמול עליו אשר על כן מרה בש"י או יהיה הרצון בזה הנה לא די שלא יקבל מוסר אבל הוא תמיד יבקש מרי ואעפ"כ שישלח בו מלאך אכזרי להכותו מכות נפלאות הנה עם כל זה יוסיף על חטאתו פשע: פגוש דוב שכול · הנה פגישת הכסיל באולתו היא פגישת הסכנה מפגישת דוב שכול באיש כי אולת הכסיל תמיתהו בקלות: משיב

עטרת. השיבה היא כעטרת תפארת לראש: טוב. בחיק' טוב. ג' דבקים. טוב עומד במקום שנים וארך אפים הוא טוב מגבור כי הוא יכבוש כעסו והגבור אע"פ שכובש אחרים אינו יכול לכבוש כעסו. ומושל ברוחו לברו טוב ממושל לוכד עיר שצריך לעזר אחרים וכאשר יוטל הגורל בחיק ומיי' משפטו איך יפול כן מאת הש' מי שיוכל למשול ברוחו. טוב הרגש לתושלים ברוחם כפת חרבה שיש שלוה בה · מבית מלא זבחי ריב ומריבה שיתכעסו תמיד: בבן מביש. כסיל. יחלוק יקח חלק: מצרף. מרעי' לועג. סר' ד' דבקים. מצרף מן כור. מזין הראוי מאזין כלומר יש מצרף לכסף וכור לזהב לזקקו וכן יבין הלבבות השם וידעני שהוא מרע ומחשב רכילות שהוא על שפת איש · שמח מי ששמח לאיד הרש לא ינקה לא יהיה נקי כל אחר מהם כי השם בוחן הלבבות ויתן שכר למרע וללועג ולשמח לאיד: בני בנים. שבעבורם מכובדים הזקני' בעבור חכמתם · ותפארת בני' אבותם החכמים: לא נאוה לנבל · לא נחמדת ונאוה לו · שפת יתר כלומ' לא יתאוה לנבל שפת חכמי' שתביאהו לידי יתרון אבל לנדיב לא נחמדת לו כלומר הנדיב לא יתאוה ש שפתי איש שקר כאשר יתאוה הכסיל: אבן חן · חסר כ"ף וכן ידים ליתר תשלחנה אע"פ שאין זה מקומו א אפרשנו לפי שהוא כעלם בעבור מלת תשלחנה שהוא בלשון רבות וכן ענינו כידה ליתר תשלחנה הכנפים הנזכרות בפסוק תבורך מנשים אם תעשינה כאשר עשתה על כן תהיה מבורכת יותר מהן · וכן זה כאבן היקרה שיש לה חן בעיני כל רואיה כן יש חן לשוחד בעיני בעליו והוא הנותן כי בעבור שהוא אסור לקחתו לא יקרא הלוקח בעליו וכן אל תמנע טוב מבעליו כי הוא הלוקח: מכסה · מי שמבקש לאהוב רעהו יכסה פשעו שפשע בו ולא יודיעהו · ושונה בדבר לפשוע פעם אחרת מפריד אלוף שאהבו יותר ממנו: תחת · יש מן תנחת עלי ידך תרגו' וירד כמו כזיד מן ויזד לטעת מן נטע והוא רחוק: אך · ממעט הגערה מן המריבה שלא תועיל בו והוא חסר כמו איש מרי שמרה כי השם יבקש לעשות לו רע: אכזרי שלא ירחמנו · ישולח בו להמיתו: פגוש · ואל · יפגום בו כסיל בעת אולתו כי היא קשה מהדוב: פוטר

ושל ג' ב' מל וא' חס' וסימ' כי יפול לא יוטל · הגם אל מראיו ישל · בחיק יוטל את הגורל · בתר חס' : ומי' ד' וסימ' לעיל ריש סימ' י"ו: משפטו וסימ' נמסר בשמואל א' סוף סימן כ"ו : חרבה ג' וסימ' ואמר למלך המלך לעולם יחיה · ואמר אליהם אתם ראים הרעה · טוב פת חרבה · וא' וחרבה וכל מנחה: נאוה ד' קמצין וסימ' נאוה בירושלם איומה כנדגלו' · לישרי' נאוה תהלה · כי נעים נאוה תהלה · לא נאוה לנבל שפת יתר · וא' שחורה אני ונאוה: אל כל ואל כל י"ג בכתו' והריסר וסימ' אמוך אל כל עם הארץ · הן ישא איש בשר קדש · אמר אל רחבעם בן שלמה · ולא שמענו אל עבדיך · ממכון שבתו השגיח · היוצר יחד לבם המבין · אז לא אבוש בהביטי · אבן חן השחד בעיני בעליו · כי מי אשר יבחר · וישלח ספרי' אל כל מדינות · ונשלוח ספרים ביד הרצים · ויכתב מרדכי את הדברים · וישלח ספרים אל כל היהודים אל שבע:

עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת שֵׂיבָה בְּדֶרֶךְ צְדָקָה תִּמָּצֵא׃ טוֹב אֶרֶךְ אַפַּיִם מִגִּבּוֹר וּמֹשֵׁל בְּרוּחוֹ מִלֹּכֵד עִיר׃ בַּחֵיק יוּטַל אֶת־הַגּוֹרָל וּמֵיְהוָה כָּל־מִשְׁפָּטוֹ׃ טוֹב פַּת חֲרֵבָה וְשַׁלְוָה־בָהּ מִבַּיִת **יז** מָלֵא זִבְחֵי־רִיב׃ עֶבֶד־מַשְׂכִּיל יִמְשֹׁל בְּבֵן מֵבִישׁ וּבְתוֹךְ אַחִים יַחֲלֹק נַחֲלָה׃ מַצְרֵף לַכֶּסֶף וְכוּר לַזָּהָב וּבֹחֵן לִבּוֹת יְהוָה׃ מֵרַע מַקְשִׁיב עַל־שְׂפַת־אָוֶן שֶׁקֶר מֵזִין עַל־לְשׁוֹן הַוֺּת׃ לֹעֵג לָרָשׁ חֵרֵף עֹשֵׂהוּ שָׂמֵחַ לְאֵיד לֹא יִנָּקֶה׃ עֲטֶרֶת זְקֵנִים בְּנֵי בָנִים וְתִפְאֶרֶת בָּנִים אֲבוֹתָם׃ לֹא־נָאוָה לְנָבָל שְׂפַת־יֶתֶר אַף כִּי־לְנָדִיב שְׂפַת־שָׁקֶר׃ אֶבֶן־חֵן הַשֹּׁחַד בְּעֵינֵי בְעָלָיו אֶל־כָּל־אֲשֶׁר יִפְנֶה יַשְׂכִּיל׃ מְכַסֶּה־פֶּשַׁע מְבַקֵּשׁ אַהֲבָה וְשֹׁנֶה בְדָבָר מַפְרִיד אַלּוּף׃ תֵּחַת גְּעָרָה בְמֵבִין מֵהַכּוֹת כְּסִיל מֵאָה׃ אַךְ־מְרִי יְבַקֶּשׁ־רָע וּמַלְאָךְ אַכְזָרִי יְשֻׁלַּח־בּוֹ׃ פָּגוֹשׁ דֹּב שַׁכּוּל בְּאִישׁ וְאַל־כְּסִיל בְּאִוַּלְתּוֹ׃

(ל' · ג' · ד' · ו' · ג' · ב' וכסף על כתי · ל' · ל' · ב' חס' · ד' · ל' · ה' בכתו' · ל' כטל מלעי' · ל' · ל' ומל' · ל')

כְּלִילָא דְשַׁבְהֵירָא סֵיבוּתָא בְּאָרְחָא דְצִדְקְתָא מִשְׁתַּכְחָא׃ טָב נְגִיד אַפֵּי רוּתָא מִן גַּבְרָא וּדְמַכְבִּישׁ נַפְשֵׁיהּ טָב מִן הֲווּ דְאָחִיד מְדִינְתָא׃ בְּעוּבָּה דְעַצְתָא נָפְלָה פִּיצְתָּה וּמִן אֱלָהָא נָפֵק דִּינֵיהּ׃ טָבָא הִיא לַחְמָא שְׁרִיבְתָא וְשַׁלְוָותָא בַהּ מִן בֵּיתָא דְמַלֵּי דִבְחֵי דְדִינָא׃ עַבְדָא סוּכְלְתָנָא יִשְׁתַּלַּט בִּבְרָא מְבַהֲתָנָא וּבֵינַת אַחֵי נַפְלִיג יְרוּתְתָא׃ צַרְפָא נְקֵי לְסָאסָא וְכוּרָא לְדַהֲבָא וֶאֱלָהָא בָּרֵיק לִבֵּיהּ׃ גַּבְרָא בִישָׁא צַיֵּית לְסִפְוָתָא דְעַאתָא שִׁקְרָא וְרַגְלוּתָא עַל לִישָׁנָא דְעַאתָא׃ דְמַצְדֵי בְּמִסְכֵּינָא מַרְגִּיז לִבְרִיֵּהּ וּדְחָדֵי לְתַבְרָא דְחַבְרֵיהּ לָא מִזְדַּכֵּי׃ כְּלִילָא דְסָבֵי בְנֵי בְנַיָּא וְשִׁיבְהוּרְהוֹן דִּבְנַיָּא אֲבָהֵיהוֹן׃ לָא יָאֵי לְטַפְשָׁא סִפְוָותָא יַתִּירְתָא אַף לָא לְשַׁלִּיטָא סִפְוָותָא דְשִׁקְרָא׃ כֵּיפָא דְשׁוּחֲדָא חֲסִידָא הִיא בְּאַפֵּי מָאן דְשָׁקֵיל לַהּ לְכָל אֲתַר דְמִתְפְּנֵי שֵׁיכוּלָא׃ דִמְכַסֵּי חוֹבָה בָּעֵי רְחִמוּתָא וּדְסָנֵי מִילְתָא מִפָּרֵק רַחֲמָא׃ עָא לָא בַעַאתָא בְּמָן דְמִתְבָּיֵן טָב מָן דִּלְמָמְחֵי לְסַכְלָא מְאָה חוּטְרִין׃ גַּבְרָא מְרִירָא בָּעֵי בִישְׁתָא וּמַלְאֲכָא נוּכְרָיָא יִשְׁתַּדַּר עֲלֵיהּ׃ פְּגִיעַ דוֹב וּרְתִיתָא בְּגַבְרָא חַכִּימָא לָא מִתְזִיעַ וְשַׂכְלָא בְּשַׁטְיוּתֵיהּ נָפֵיל׃

אבן עזרא

פוטר׳ לשון פתיחה כלו׳ כפותח מקור מים ההולכים ויתערבו עם אחרים עד שיתגברו על הארץ כן הוא ראשית מדון מדומה למים׃ וקודם התגלע התערב זה בזה במדון ראוי הריב לנטוש אותו׃ פ״א כפטר מים כן ראשית מדון תתחיל במעט ויבא הרבה שתגלע התגלות׃ מחיר׃ לקנות בו חכמה ואין לו לב שיחפוץ ללמוד׃ בכל עת׃ יאהב איש רעהו ואח אוהב לעת צרה הנולדת ולא יאהב ב בכל עת׃ יולד ראוי להיות תולד כמו ובא עליך רעה׃ אדם׃ אוהב׃ שנים דבקים׃ כלומ׳ אדם שתוקע כף להיות ערב לפני רעהו המלוה הוא יקרא חסר לב והוא אוהב לעשות בעבור פשע ומכה ש שיכנה עמו רעהו׃ פתחו רמז למפתח השפתים כלומ׳ כאשר הוא מרים קול פתח דבריו לערוב ערובה הוא מבקש שיבואהו שבר פתחו מן שמור פתחי פיך׃ יפול ברעה׃ מחשב לעשות׃ נבל׃ מדבר נבלות׃ לב׳ גהה׃ חסר כ״ף מרפא כלומר הלב ש שהוא שמח בחלקו י ייטיב לגוף כגהה ב בעבור שתולדתו ל למות כמו לא יגהה מכם אבל רוח נכאה וכועסת על הבלי ה העולם תיבש עצם שהוא עיקר הגוף ולא תועיל בו גהה׃ מחיק׃ כסתר שהם ישרות יקח השוחר׃ את׃ כעס׃ שנים דבקים׃ את פני החכמה שהוא ילמדה מכל א אדם׃ בקצה ארץ המה משוטטות לבקש חכמה כי יחשוב אכמי מקומו כסילים כמוהו על כן מכעים אביו ברצותו ללכת למרחוק׃ גם ענוש לצדיק לא טוב׃ דבק בפסוק שנים ואחור וגם לרבות על השוחר שיקח רשע ואחרי כן יענש הצדיק וכן הוא לענוש הצדיק בדינו לא טוב הענוש כי שם הפועל הוא מתאר בשם דבר ולא טוב להכות הנדיבים על ישרם׃ חושך׃ גם׃ שנים דבקים׃ הודיע כי מדת השתיקה טובה כלומר חושך אמריו ושותק הוא רעתן ורוח הוא הדעת כלומר שדעתו יקרה והפך זה כל רוחו יוציא כסיל׃ וגם לרבות על חושך אמריו גם אויל מחרים חכם יחשב׃ לתאוה׃ לא׳ שנים דבקים׃ למ״ד לתאוה כמו בעבור׃ כפרד הנע והנד והנפרד ממקומו לבקש חכמה בעבור תאוה שיתאוה ללמוד ובכל אכמי תושיה יתערב וילך עמהם והכסיל

רלבג

מטיב רעה׃ הנה מי שהוא מטיב רעה תחת טובה אשר גמלוהו ראוי שלא תסור רעה מביתו וזה לשתי סבות האחד מפני שהאכשי׳ לא ישתדלו להטיב לו לפי שהם רואי׳ שהוא מטיב רעה תחת טובה ולזה כאשר תהיה הרעה בביתו לא תסור משם כי לא ישתדל אים בהסרתה והסבה השנית היא כי זה העונש ראוי שיבא עליו׃ מהש״י על זאת התכונ׳ הפחותה כי היא תמנע האדם מכל הטובות והשלימיות וזה כי האדם ככנע לש״י מפני רבוי הטובו׳ אשר הוא גומל אותו תמיד ומי שלא יכיר לאנשים הטוב׳ שהם עושים לו לא יכיר לשם יתברך בטובות שהוא חונן אותו ויהיה זה סבה אל הכפירה בשם יתברך׃ פוטר מים׃ הנה ראשית המדון הוא במדרגת פותח מקום יצאו ממנו המים כי הם תמיד ירחיבו ה הפתח ההוא מצד ש שטף עובר בו ובהיות הענין כן הנה ראוי לעזוב הדבר אשר ה הוא סבת המדון ק קודם שיתערב הריב והמחלוקת כי אז זה יתחזק תמיד הריב ולא יהיה שליט ה האדם להשקיטו׃ מצדיק רשע׃ הנה מי שהוא מצדיק מי ש שהוא רשע בדין או מחייב מי שהוא צדיק בדין הנה כל אחד מאלו הוא מתועב ו ושנוא אצל הש״י וזה כי הוא ראוי להרחיק הרשעי׳ ולבזות מעשיה׳ כי בזה תועלת להרחיק האנשים מעשות כ כמעשיהם ובזה ראוי לקרב הצדיקי׳ ולשבח מעשיהם לזאת הסבה בעינה׃ למה זה׃ ישתדל הכסיל בקנין החכמה והנה הוא חסר המקבל אותה כי אין לו לקבלה׃ בכל עת׃ יתחבר האוהב לאהובו בימי הטובה ובימי הרעה וזה מדרך האוהב במה שהוא אוהב ר״ל שלא יעזוב אהובו לעתות בצרה ואולם האוהב שיתחדש ויולד לו בעת צרתו הוא אח לא אוהב או ירצה בזה כי האוהב יתחבר לאהובו בכל עת כדי שישמח בטובתו ויעזרהו לעת רעתו אמנם האח לא יחוש להתחבר עם אחיו בעת טובתו אך בצרתו יתעורר לעזרו כי הטבע יטריחהו על זה מפני היותו עצמו ובשרו׃ אדם חסר לב׃ והנה ספר עתה מהעזר לא יחשב בו טוב לעזור ובסוף הענין ישוב לו לנזק גדול ולזה לא יהיה זה העזר כי אם מאדם חסר לב והנה שיכנס האדם ערב בפרעון חוב רעהו ויתקע כפו לפרעו כי זה יהיה סבה אל שישוב האהוב סוכא ויגיעהו נזק מזה שישוב פרעון החוב עליו׃ אהב פשע׃ מי שהוא אוהב למצות פשע בדברים שיאמרו לו אויעמו וידקדק בהם בזה האופן הנה הוא אוהב מריבה ומחלוקת כי זה יוליד המחלוקת ומי שהוא מגביה פתחו להעתיק בדברים בבד שישים עצמו בעליונות מקום כי זה יהיה סבה אל שימצא פשע בדברים לחשבו עצמו גדול המעלה ושראוי לו מהכבוד הרבה הנה הוא מבקש שבר כי זה סבה להביא עליו רעות גדולות והנה לקח זה הלשון על דר שלימות המשל כי מגובה הפתח יקרה שיפול מטה וישבר׃ יולד כסיל׃ הנה האיש המוליד כסיל יולד אותו לרעה לו כי יגדל יגונו בו מצד חסרון דעתו בו ורוע עניניו ולא ישמח האיש הנבל העושה נבלות או הדבר׃ לב שמח׃ הנה שמחת הלב יתחדש טוב מראה הגוף להתפשט הדם והחום הטבעי בחלקי הגוף והרוח נכאה שהיא הפך שמחת לב היא תיבש האיברים מפני התקבץ הדם והחום הטבעי בפנימי הגוף והנה יבאר בזה שהשמח׳ מטובות והעצב מגונה׃ שחד׃ הנה הרשע יקח שחד מחיק ר״ל שיקח אותו בצנעה בדרך שלא יודע ויקחהו להטות ארחות משפט׃ את פני מבין חכמה׃ הנה המבין ימצא את פניו חכמה כי כל מה שירגיש אותו מהדברי׳ הנמצאים ימצא חכמה נפלאה כשיחקור למה שהוא על מה שהוא עליו ואולם הכסיל כשיבקש החכמה הנה עיניו בקצה הארץ לחשבו כי שם לבד תמצא לו ולזאת הסבה יתעצל בבקשתה׃ כעס לאביו׃ הנה הבן שהוא כסיל מכעיס אביו תמיד והוא ממר ליולדתו כי לא יקבל מוסרם ולא די לו בזה אבל יהיה בוחר הרע כל כך למי שהוא לא טוב גם ענוש עד שכבר יענוש הצדיק על צדקו ויכה הנדיבים על יושרם כי כל עושה טוב הוא רע בעיניו׃ חושך אמריו׃ הנה האיש היודע דעת מונע אמריו שאינו מדבר דבריו בלתי צריך ומי שהוא איש תבונה כותן לעצמו יקרת רוח ולא יהיה מסב ומתחבר מאד עם בני המעלה ולא יהיה מרבה דברים אך דבריו יהיה יקר לא שיעשה זה דרך גאוה כי זה יהיה מגונה׃ גם אויל מחרים׃ והנה ימשך טוב ממניעת הדבור שכבר יעלה מהאדם אולתו וכן יחשב כבון מי שהוא סותם שפתיו ולא ידבר׃ לתאוה יבקש׃ מי שיבקש לגבול החקירה הדבר הנפרד והפשוט אשר אליו תעלה תאותו הנה הוא יתערב בהשגת כל נימוס מושכל אשר בדבר דבר כי זה דרך החקירה השלימה ר״ל להעלות הדבר אל יסודותיו והסבות הפשוטות אשר מהם היה או ירצה בזה מי שיבקש בעבור תאותו הגופיית הנה אם יחקור במושכלות יתבלבל בכל מושכל ומושכל ואפי׳ באשר היה מהם קל ההבנה ויתערב לו הענין באולתו מפני מיעוט חקירתו בדברים המושכלים ורב שקדו על התאוות הגופיות׃

מֵשִׁיב רָעָה תַּחַת טוֹבָה לֹא־תָמִישׁ רָעָה מִבֵּיתוֹ׃ פּוֹטֵר מַיִם רֵאשִׁית מָדוֹן וְלִפְנֵי הִתְגַּלַּע הָרִיב נְטוֹשׁ׃ מַצְדִּיק רָשָׁע וּמַרְשִׁיעַ צַדִּיק תּוֹעֲבַת יְהוָה גַּם־שְׁנֵיהֶם׃ לָמָּה־זֶּה מְחִיר בְּיַד־כְּסִיל לִקְנוֹת חָכְמָה וְלֶב־אָיִן׃ בְּכָל־עֵת אֹהֵב הָרֵעַ וְאָח לְצָרָה יִוָּלֵד׃ אָדָם חֲסַר־לֵב תּוֹקֵעַ כָּף עֹרֵב עֲרֻבָּה לִפְנֵי רֵעֵהוּ׃ אֹהֵב פֶּשַׁע אֹהֵב מַצָּה מַגְבִּיהַּ פִּתְחוֹ מְבַקֶּשׁ־שָׁבֶר׃ עִקֶּשׁ־לֵב לֹא יִמְצָא־טוֹב וְנֶהְפָּךְ בִּלְשׁוֹנוֹ יִפּוֹל בְּרָעָה׃ יֹלֵד כְּסִיל לְתוּגָה לוֹ וְלֹא־יִשְׂמַח אֲבִי נָבָל׃ לֵב שָׂמֵחַ יֵיטִב גֵּהָה וְרוּחַ נְכֵאָה תְּיַבֶּשׁ־גָּרֶם׃ שֹׁחַד מֵחֵיק רָשָׁע יִקָּח לְהַטּוֹת אָרְחוֹת מִשְׁפָּט׃ אֶת־פְּנֵי מֵבִין חָכְמָה וְעֵינֵי כְסִיל בִּקְצֵה־אָרֶץ׃ כַּעַס לְאָבִיו בֵּן כְּסִיל וּמֶמֶר לְיוֹלַדְתּוֹ׃ גַּם עֲנוֹשׁ לַצַּדִּיק לֹא־טוֹב לְהַכּוֹת נְדִיבִים עַל־יֹשֶׁר׃ חוֹשֵׂךְ אֲמָרָיו יוֹדֵעַ דָּעַת וְקַר־רוּחַ אִישׁ תְּבוּנָה׃ גַּם אֱוִיל מַחֲרִישׁ חָכָם יֵחָשֵׁב אֹטֵם שְׂפָתָיו נָבוֹן׃ לְתַאֲוָה יְבַקֵּשׁ נִפְרָד בְּכָל־תּוּשִׁיָּה יִתְגַּלָּע׃

דפריע בישתא חלף טבתא לא תפסוק בישתא מן ביתיה׃ אשיד דמא היך מיא מגרי תגרי וקדם קריא מטעי דינא׃ דמזכיה לרשיעא ומחייב לצדיקא מרחקתיה דאלהא אף תרויהון׃ למה דין אזלא ליה תגרותא לסכלא דלית ליה לביה וחכמתא׃ בכל עדן גברא רחים הוא ואחא לעקתא מתיליד׃ בר נש חסיר רעיונא משלם ידיה ועריב ערבותא על חבריה׃ דרחים חובא רחים מצותא ומורים תרעיה בעי תברא׃ מאן דעקים לביה לא משכח טבתא ודמתהפיך בלשניה נפיל בבישתא׃ דמוליד סכלא חימוצא דיליה ולא חדי אבוי דטפשא׃ לבא חדיא משפר גופא ורוחא דכיכתא מיבשא גרמא׃ שוחדא מן עובא יסב רשיעא למצלי ארחא דדינא׃ אפוי דסוכלתנא חזין בחכמתא ועיינוי דסכלא בעומקא דארעא׃ ברא סכלא מכביר אבוי ומרמר לאמיה׃ למהך לצדיקא לא שפיר אף לא למחי צדיקיא דאמרין תריצותא׃ דחשיך מילוי ידיע ידיעתא ודמכיכא רוחיה גברא דמתביין׃ ואף שטיא דשתיק חכימא מתחשב ודכאיר שפוותיה מתביין׃ מתבוורין רגתא בעי פחיא ובכל מילבב מצטרין׃

סוף סימן ל״ג׃ מחיק ד׳ חסרי׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בריש סיפרא סימן ה׳׃ ועיני י׳ וסימ׳ תמצא נמסר באיוב סימ׳ י״א בסד׳׃ יודע כל סיפרא מ׳ל׳ בר״ב וסימ׳ ידע צדיק דין דלים׃ בפשע ארץ רבים׃ וכל הריסר ודברי הימים וקהלת מ׳ל׳ בר״א וסימ׳ כי איננו ידע מה שיהיה׃ ו׳ מ׳ל׳ בשאר קרי׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן כ״ו׃

רלבג

לא יחפוץ. הנה הכסיל איננו חפץ בתבונה רק בעת שיתגלה לבו וחסרון דעתו כי אז לבד יחשוב שיהיה רב תבונה אך אחר זה לא יזרז ללמידת החכמה: בבוא רשע. הנה בבא רשע בא עמו גם בוז כי מדרכו לבזות החכמים ועם הקלון והבוז שים עמו תפכי פעולותיו המגונות יחרף זולתו בדבריו ההם בעינם כי במותו פוסל החכמים בקלונו בעצמו: מים עמוקים. הנה דברי פי איש חכם הם מים עמוקים שיקשה להגיע אל תכליתם וכן יקשה לעמוד על סוד דברי פי איש חכם כי הם כמו נחל שהוא נובע ותמשך הנביעה ממנו תמיד כן ימצאו מקור החכמה נובעת באלו הדברים וכל אשר ימצאו בהם הנה עדיין יש להם כח למצוא בהם יותר או יהיה רומז בזה אל הלב שהוא מבוע הדברים כי כל מה שיביע מהם ישאר בו כח להביע מהם יותר: שאת פני רשע. הנה לא טוב לשאת פני רשע במשפט להטות משפט הצדיק כי יקרה אם יכבד האיש השופט לרשע במשפט שהוא יסתמו טענות הצדיק החולק עמו לחשבו כי דעת השופט קרוב אל שכנגדו: שפתי כסיל יבאו בריב. ובמחלוקת כי אינו מדבר כי אם דברי קנטורין ופיו יקרא ל למהלומות והכאות חזקות שוברות את האדם: פי כסיל. דברי הכסיל הם מביאים חתת ושבר והם מוקש נפשו כי בהם גורם רע לעצמו מצרדים רבים כי בהם יתחבר ריב עם האנשים ויהיה זה סבה לו לרעות גדולות ומהם כי מצד סכלותו יחשוב הרבה פעמים לומר מה שהוא עוזר לו בהשפטו את רעהו ויהיה הענין בהפך ומהם כי הוא יגלה הדבר שיהיה ראוי שיסתיר ויהיה זה סבה לבלבול ריב בעניניו ובמבוקשיו: דברי נרגן. דברי האיש הנרגן על לא דבר מעורר תלונות הן בדמיון האנשים שמראים עצמם מוכים ונשברים כדי שיחמלו עליהם שאר האנשים והנה אלו הדברים קשים מאד אל שכנגדו עד שהם יורדים אל חדרי בטנו ויתפעל לבו מהם התפעלות רב כי יקשה מאד לאדם שיאמרו לו שאמר או עשה דברים מגונים והוא יודע שאין הדבר אמת: גם מתרפה. גם מי שהוא מתעצל במלאכתו באי זו מלאכה שיתעסק בה הנה הוא חבר לבעל הפח שיציב משחית ללכוד האנשים וזה יהיה מצדדים כי בעל זאת המלאכה יסמוך על שיעשה מלאכתו באמונה ולא ירגיש במה שיתאחרם לו מעצלות הפועל ההוא כמו שלא ירגיש בפח מי שנלכד בו עד הלכדו והשני כי אם עשה המלאכה לעצמו הנה עצלותו בו יסבב שלא ימצא לו טרפו ויצטרך להיות בעל משחית בעבור בקשת המזון והשלישי כי אם תהיה זאת המלאכה חסר לאדם במה שהוא אדם והוא השגת המושכלות הנה עצלותו בה תסבב שילכד השכל בפחי הגוף ובשחיתותיו. זהו ביאור מה שיראה לנו עתה בזאת הפרשה שהגבלנו ביאורה. והנה התועלות המגיעות ממנה רבים ברבוי הענינים הכללי' בה וזה מבואר מאד במאמר מאמר ממנה ואולם על דרך כלל הנה הקיף זה החלק על הרחקת הכסילות והרשע והעצלה והאולת והשקרות והמרמה והסכלה והקפדנות וריבוי הדברים שלא לצורך ותועלת והתבטר והיות בז לדבר ובלתי שומע עצה: מגדל עוז שם יי'. הנה שם יי' הוא מגדל עוז כי בו עוז לאדם ותוקף עד שלא ינכחהו שום דבר רע ובו יחסה מכל מזיק מחוץ כי הש"י אשר דבק בו יצילהו מפני דבקות השגחתו בו ודבקות האדם בו הוא מצד השגתו לפי מה שאפשר מנימוס הנמצאות המושכלות אל הש"י אשר שפע ממנו מציאותו בבריאתו העולם ובו הוא עומד תמיד כי הוא שמו על הכד שביארנו בספר מלחמות יי' והנה הצדיק ירוץ בדברים אשר יבקש מצד המשען אשר לו בשם ית' וימצא נעזר בש"י עד שכבר ימצא מתחזק מאד במה שבקש אותו ויותר ממה שהיה מתחזק בו אם טרח הרבה לבקש הסבות האפשרות להגיע הדבר ההוא מזולת הבטחון בש"י והנה היה זה המאמר כאות עוד מצד המשל כי מדרך המרוצה שתחלוש האדם והוא היה אומר שהצדיק עם היותו רץ בו הוא נשגב ומתחזק ותהו האמת כמו שביארנו: הון עשיר. הנה ההון הוא לעשיר כמו קרית עוז כי בו יבטח שיהיה לו לעוז לפי מחשבתו ולפי ראותו הנה ההון הוא לו כחומה נשגבה כי בהונו ירצה הבאים להחזיק לו והנה ההבדל בין זה העוז והעוז הקודם הוא שזה במוחלט וזה העוז איננו עוז כי אם בדברים מה וגם בהם הוא סבת הרע כמו שזכר במה שקדם שהרש לא שמע גערה ולזה לא יהיה ההון עוז כי אם למחשבת בעל ההון לא לפי הענין בעצמו: לפני שבר. הנה גובה הלב והגאוה הוא סבה אל השבר והשפלות והענוה הוא סבה אל הכבוד וזה מבואר במעט עיון מענין אלו התכונות: משיב דבר. מי שהוא משיב דבר בטרם ישמע ויבין הדבר אשר הוא משיב עליו הנה זה הענין הוא לו אולת וכלמה כי כבר ישיגהו בושת מפני שלא ישיב כראוי ולזה ראוי שיבין האדם בדברים קודם שישיב עליהם: רוח איש. הנה רוח האיש לא די שיסבול הגוף חבריאה ויסעדהו ויסודרו ממנו פעולותיו אבל גם בהיותו חולה יכלכל אותו ואולם כשיהיה החולי ברוח בעצמה שתהיה נכאה ונשברת מי ישאנה הנה אין שם מי שישאנה כי החומר הוא מוכהב ממנה לא מכהיב ולזה יחלק הגוף בהפעלותיו: לב נבון יקנה דעת. שכל האיש הנבון יקנה דעת קדומים מעצמו כי מרוב פלפולו יוציא דבר מתוך דבר והחכמים יבקשו לשמוע הדעת וללמוד אותו מהיודעים לשיתיש כידעתם קצרה להבין זה מעצמם: מתן

מסורה

בבוא ח' מ"ל וסימ' נמסר בסדר בקץ ותלים סימן נ"ב: במשפט ח' דגשי' וסימ' לא תעשו עול במשפט' וחברו' ויגבה יי' צבאות במשפט' על כן לא יקומו רשעים' וידרך ענוים' שאת פני רשע לא טוב' שמח בחור בילדותך' וכל איוב דכו' במ"א על זה פקחת עיניך: מגדל עוז ג' וסימ' ומגדל עז היה בתוך העיר' מגדל עז מפני אויב' מגדל עוז שם יי' בו ירוץ צדיק ונשגב: מחלהו ל' והוא חד מן כלין דמשמשין הו בסוף תיבותא וסימ' נמס' במסר' רבת' במערב' את ההא בסד':

תרגום

לא צבי סכלא בסוכלתנא אלא בשטיותא פהי לביה: כד אתי רשיעא בשטיותא ייתי ובצערא ובחיסודא: מיא עמיקי פומיה דגברא נחלא דנביע מבוע דחכמתא: למיסב אפי לרשיעא לא שפיר אף לא למצלי דינא לצדיקא: שפוותיה דסכלא מייתן ליה לדינא ופומיה ממטי ליה להרתא: פומיה דסכלא שניא הוא ליה ושפוותיה פאתא אנון לנפשיה: מלוי דחכינא מראבנן ליה ומתתן ליה לעומק דשיול: ואף דמתרפא בעבידתיה חברא הוא לגברא מחבלנא: מגדלא דעושנא שמיה דאלהא וביה נרהט צדיקא ונגריס ביה: מזליה דעתירא קריתא דעושניה וכשורה יורם משריה: קדם תברא יתרורם לביה דגברא וקדם יקרא ענותנותא: מחזיר פתגמא עד לא שמיע שטיותא ליה ובהתתא: רוחיה דגברא תסובר בורהניה ורוחא מכיכתא מן נטעיניה: ליבא דמתביין ניקנא ידיעתא ואדנא דחכימי תבעי מנדעא:

משלי

לא־יחפץ כסיל בתבונה כי אם־בהתגלות לבו: בבוא־רשע בא גם־בוז ועם־קלון חרפה: מים עמקים דברי פי־איש נחל נבע מקור חכמה: שאת פני־רשע לא־טוב להטות צדיק במשפט: שפתי כסיל יבאו בריב ופיו למהלמות יקרא: פי־כסיל מחתה־לו ושפתיו מוקש נפשו: דברי נרגן כמתלהמים והם ירדו חדרי־בטן: גם מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל משחית: מגדל־עז שם יהוה בו־ירוץ צדיק ונשגב: הון עשיר קרית עזו וכחומה נשגבה במשכיתו: לפני־שבר יגבה לב־איש ולפני כבוד ענוה: משיב דבר בטרם ישמע אולת היא־לו וכלמה: רוח־איש יכלכל מחלהו ורוח נכאה מי ישאנה: לב נבון יקנה־דעת ואזן חכמים תבקש־דעת:

ל' ח"ל · ל' וחס · ח' דגשי' וכל איוב דכל כמ"א · ב' · ל' וכתי' ה' · ג' · ר' ולתיקון · ל' · ל' וחס · ל'

אבן עזרא

והכסיל לא יחפוץ ללמוד תבונה אלא יחפוץ במה שהתגלה לבו והוא הסכלות שבלב הוא כסתר ויתודע ויתגלה בסכלות או בחכמה: בבא. רמז ליום הולדו בא גם בוז עמו שיבוז לאחרי' ועם קלון שיקלה אותם בא חרפה שיחרפם והטעם הקלון נגרר החרפה כענין ועבירה גוררת עבירה: מים עמוקים. שהם קרים וזכים כן דברי פי איש חכם וכנחל נובע תמיד כן מקור חכמתו שלא תפסק: שאת. שפתי. פיו. ג' דגשי' וכן הפי' לא טוב לשאת פני רשע בדינו וכן צדיק בדינו שהוא זכאי ושפתי כסיל הוא הרשע הנזכר ששפתיו מסבבין שיבואו בריב ופיהו יביאהו בריב בעבור מהלומות כנ' בעבור שיקרא להלום רעהו ולהכותו והנה פיהו יתן מחתה לעצמו ושפתיו יסבבו מוקש לנפשו ולא טוב לשאת פניו: דברי. גם. ב' דגשי' · כמתלהמים כדברים מסותרים ומתכסין מן דברי הרכיל שידברם בסתר ובטן כמו ללב וגם לרבות כלומר מדברי הרגנים גם הוא מתרפה במלאכתו שלא יעשנה בהיותו רכיל ואם הוא לארון המשחית מה שים ברשותו ואמ' בעבור שהוא דומה לו בהשחתת מלאכתו וכמו ועשה אח כי מעשה הרע הוא אח לעבירות: מגדל עוז שם יי'. הון לפניו. ג' דגשי'. בו. בשמו ירוץ שלא יכשלו ירבץ אויבו אע"פ שהוא במורק כמו ארוץ גדוד וכשגב בעת יסובבהו ולא יוכל לו וכחומה הכף משמש לפניו וכן הפי' כמגדל עוז כן שם יי' לצדיק בעת צרה וכן עשיר מרומה בעיניו כקרית עוז ויחשוב שיהיה נשגב בו כצדיק בשם וכחומה נשגבה יחשוב הונו שהוא בבית משכיתו תרגו' ויסקף ולסתכי: משיב דבר לשואלי' טרם שיבין כמו גוי אשר לא תשמע לשונו האולת היא תהיה לעצמו פ"א האולת היא תחשב לו וכלימה שיכלימהו המדבר עמו או אחרים: רוח. לב. ב' דגשי'. פי' רוח איש יסבול חליו ומדוה הגוף וזו היא הרוח המשכלת החכמה סובלת הדאגות. ורוח נכאה היא המתעצבת והכועסת על הבלי העולם כאשר לא תשיגם ומשקל נכאה מלאה. מי ישאנה בהיותה נכאה כי היא נושאת הגוף אע"פ שהיא כשוה בתוכו וזאת הרוח הנכאה לא תלמוד חכמה אבל לב נבון הסובל מחלתו יקנה הדעת בתבונתו: ואזן חכמים סובלי הקורות תבקש לשמוע הדעת: מתן

מתן. כדיק. ב׳רבקי׳ ומתן רמז לסחד סיתן יוכיחהו למרחב מכריתי ולפני גדולים ינחנו הם לוקחי הסוחד סלה יכסל לפניהם בדין: כדיק. סיכדיקוהו הגדולי׳. הרחשון הוח הנותן המתן. ובח חף על פי סיבח רעהו ויחקרהו בדין לח יוכל להרסיעו: מדינים. חח. סנים דבקים. כפסע בעבור הפסע היוכח ממנו יקרא כן ומלת בריח כולל הדלתות ו והזכירו בעבור סחין להם חוזק ועוז כי חם עם הבריח והרמון הוח מבכר כלומ׳ ובין עצומים וחזקים יפריד הגור׳ סלח ילחמו וחפי׳ והיה חח יותר כפסע מקרית עוז הפוסעים בה כם כענין תפסע לבנה׳ ומדיני החח והיו כעין בריח חרמון הגורל יפריד ביניה׳ וחמר חח כי רוב ה התגרות הם על נחלת החחים: מפרי. מות׳ ב׳רבקים. ביד מקום. יחכל פריה כנגד תבוחת ספתיו כלומר חם ידבר רע יבוחהו מות. ועל דבר טוב יסיגהו חיים: מכח. סהוח יבקש להיות׳ עזר כנגדו וימכחה הוח ימכח טוב הסם ימכיחהו טובתו בעבור הדבקו במה סנג׳ עליו הסם: תחנונים ידבר רס. בבקסו ותחות׳ מהעסיר ועזות סירומו חמרות עזות: רעים. כמו זדים נכים והעד עליו להתרועע חו יהיה מנחי הלמ״ד ע״מ גחים ורע ע״מ נח מחד כלומר חיס יחהב רעי׳ סרי סיתרועעו עמו ו ויתחברו חליו כי יס חוהב סדבק מחח: טוב. גם. חולת. ב׳

מתן חדם. הנה החדם סיצטרך לו בעסקיו ללכת לפני גדולים הנה חם יתן להם מהונו ירחיב לו הדרך וינחנו זה המתן לפני גדולי׳ לעסות חפציו: כדיק הרחסון. ולזה רחוי לסזר בזה החופן בעת הצורך ובזה עוד תועלת לו בהכנסו לפניהם קודם הנכנס בעל ריבו כי מדרך החכמים לההמין בספור המגבר להם רחסונה ולזה יהיה חבל הסופט החיים. ה הרחסון סיבח לפניו כדיק בדברי ריבו כי יחמין לדבריו וכחסר יבח רעהו להגיד לו ה הפך הדברי׳ ההם לח יחמינהו כי חם חחר החקירה הסלימה והנה לזחת הסבה מנעה התורה סלח י יסמע הדיי׳ דברי בעל דין קודם סיבח בעל דין חברו כי זה יהיה סבה חל סתהיה דעתו יותר קרובה חל מי ס סיסמע דבריו ברחסו׳ וכחילו העיר על זה נ״ב החכם בזה הפסוק: מדינים יסבית הגורל. הנה הגורל יבטל מדינים ומחלוקת מ מהחכמים בדברי׳ סיס לחלוק זה עם זה ו והו׳ יפריד בין תקיפים וחזקים ויסמר מהזיק זה לזה: חח נפסע. החח ספסע בו חחיו הנה עם היותו נפסע הוח טוב לחחיו יותר מקרית עוז להצילו ו ולעוזרו בעתות הצורך כי לח יזכור לו חז מה ספסע בו כי הו׳ עצמו ובסרו וכן חיס המריבי׳ ר״ל חסר עורר מדיני כנגד חחיו הנה הוח לחחיו כמו בריח החרמון המבריח מ מכות׳ לכותל חסר הו׳ קוסר הכתל׳ ומעמיד הבנין כן הוח סבת

ינחנו ב׳ וסי׳ יי׳ בדרך ינחנו. ולפני גדולים ינחנו׳ ובא כתיב י׳ וקרי׳ בו״ו והוא חד מן ב״ב מלין דכתי׳ יו״ד ברישׁ תיבו׳ וקרי׳ וי״ו וסים׳ תמצא נמסר במסר׳ רבת׳ במערכת אות הו״ד כס״ד׃ לשון ב״א י״ו קמצין וסים׳ נמס׳ במסר׳ רבתא בערך לשׁ בס״ד׃ רעים ה׳ וסים׳ לאמר הן ישׁלח אישׁ את אשׁתו. לחלק יגיד רעים. הון יוסיף רעים רבים. אישׁ רעים להתרועע. אכלו רעים

מַתָּ֣ן אָ֭דָם יַרְחִ֣יב ל֑וֹ וְלִפְנֵ֖י גְדֹלִ֣ים יַנְחֶֽנּוּ׃ צַדִּ֣יק הָרִאשׁ֣וֹן בְּרִיב֑וֹ יָבֹֽא־רֵ֝עֵ֗הוּ וַחֲקָרֽוֹ׃ מִ֭דְיָנִים יַשְׁבִּ֣ית הַגּוֹרָ֑ל וּבֵ֖ין עֲצוּמִ֣ים יַפְרִֽיד׃ אָ֗ח נִפְשָׁ֥ע מִקִּרְיַת־עֹ֑ז וּ֝מִדְוָנִ֗ים כִּבְרִ֥יחַ אַרְמֽוֹן׃ מִפְּרִ֣י פִי־אִ֭ישׁ תִּשְׂבַּ֣ע בִּטְנ֑וֹ תְּבוּאַ֖ת שְׂפָתָ֣יו יִשְׂבָּֽע׃ מָ֣וֶת וְ֭חַיִּים בְּיַד־לָשׁ֑וֹן וְ֝אֹהֲבֶ֗יהָ יֹאכַ֥ל פִּרְיָֽהּ׃ מָצָ֣א אִ֭שָּׁה מָ֣צָא ט֑וֹב וַ֝יָּ֗פֶק רָ֘צ֥וֹן מֵיְהֹוָֽה׃ תַּחֲנוּנִ֥ים יְדַבֶּר־רָ֑שׁ וְ֝עָשִׁ֗יר יַעֲנֶ֥ה עַזּֽוֹת׃ אִ֣ישׁ רֵ֭עִים לְהִתְרֹעֵ֑עַ וְיֵ֥שׁ אֹ֝הֵ֗ב דָּבֵ֥ק מֵאָֽח׃

ט טֽוֹב־רָ֭שׁ הוֹלֵ֣ךְ בְּתֻמּ֑וֹ מֵעִקֵּ֥שׁ שְׂ֝פָתָ֗יו וְה֣וּא כְסִֽיל׃ גַּ֤ם בְּלֹא־דַ֣עַת נֶ֣פֶשׁ לֹא־ט֑וֹב וְאָ֖ץ בְּרַגְלַ֣יִם חוֹטֵֽא׃ אִוֶּ֣לֶת אָ֭דָם תְּסַלֵּ֣ף דַּרְכּ֑וֹ וְעַל־יְ֝הֹוָ֗ה יִזְעַ֥ף לִבּֽוֹ׃ ה֗וֹן יֹ֭סִיף רֵעִ֣ים רַבִּ֑ים וְ֝דָ֗ל מֵרֵ֥עֵהוּ יִפָּרֵֽד׃ עֵ֣ד שְׁ֭קָרִים לֹ֣א יִנָּקֶ֑ה וְיָפִ֥יחַ כְּ֝זָבִ֗ים לֹ֣א יִמָּלֵֽט׃ רַ֭בִּים יְחַלּ֣וּ פְנֵֽי־נָדִ֑יב וְכָל־הָ֝רֵ֗עַ לְאִ֣ישׁ מַתָּֽן׃ כָּ֥ל אֲחֵי־רָ֨שׁ ׀ שְֽׂנֵאֻ֗הוּ אַ֤ף כִּ֣י מְ֭רֵעֵהוּ רָחֲק֣וּ מִמֶּ֑נּוּ מְרַדֵּ֖ף אֲמָרִ֣ים לֹא־הֵֽמָּה׃

מוֹהֲבַתֵיהּ דְּבַר נָשָׁא מַרְוְחָא לֵיהּ וְקָדָם רַבְרְבֵי מְקִימָא לֵיהּ׃ זַכָּאֵי הֲוָה קַדְמָאָה בְּדִינֵיהּ וְאָתָא חַבְרֵיהּ וּנְצִיתַ לֵיהּ׃ תִּיגְרֵי מְבַטְּלִין פִּיצְתָא וּבֵינַת תַּקִּיפֵי פָּרְשָׁא׃ אַחָא דְּמִתְעֲנֵי מִן אַחוּי הֵיךְ קִרְיְתָא עֲשִׁינְתָּא וְאַחֲרָא הֵיךְ סוּבְרָא דְּחוּסְנָא׃ מִן פֵּירֵי פּוּמֵיהּ דְּגַבְרָא תִּסְבַּע כַּרְסֵיהּ וּמִן עֲלַלְתָּא דְּשִׂפְוָותֵיהּ נִסְבַּע׃ מוֹתָא וְחַיֵּי בִּידָא דְּלִישָּׁנָא וּדְרָחִים לֵיהּ נֵיכוּל מִן פֵּירוֹי׃ דְּמַשְׁכַּח אִתְּתָא טָבְאָתָא מַשְׁכַּח וּמְקַבֵּל רְעוּתֵיהּ מִן אֱלָהָא׃ תַּחֲנוּנֵי נְמַלֵּיל מִסְכֵּינָא וְעַתִּירָא נְמַלֵּיל עַשִּׁינְתָּא׃ אִית חַבְרֵי דְּמִתְחַבְּרִין וְאִית רַחֲמָא דְּבָקַת מִן אַח׃ טַב מִסְכֵּינָא דִּמְהַלֵּךְ בִּתְמִימוּתָא מִן הֲוֵי דִּמְעַקֵּם אָרְחָתֵיהּ וְהוּא סָכָל׃ מָאן דְּלָא יָדַע נַפְשֵׁיהּ לָא שַׁפִּיר לֵיהּ וּדְקַלִּיל בְּרִיגְלוֹי לְבִישְׁתָּא חַטָּיָא הוּא׃ שַׁטְיוּתָא דְּבַר נָשָׁא מְטַלְטְלָא אָרְחָתֵיהּ וְעַל אֱלָהָא מִתְרְעֵם לִבֵּיהּ׃ מָזָלָא מוֹסִיף חַבְרֵי סַגִּיעֵי וּמִסְכֵּינָא פָּרֵישׁ חַבְרֵהּ מִנֵּיהּ׃ סָהֲדָא דְּשִׁקְרָא לָא נִזְדְּכֵי וּדְמַמְוֵעֵי כַּדְבוּתָא לָא נִתְמְלִיט׃ סַגִּיעֵי דִּמְשַׁמְשִׁין קֳדָם רַבָּא וּדְלְבִישִׁין יָהִיב מוֹהֲבָתָא׃ כֻּלְּהוֹן רַחֲמוֹי דְּמִסְכֵּינָא סָנְיָין לֵיהּ וְאַף חַבְרוֹי רַחֲקִין מִנֵּיהּ אִיכָּא דְּטָרְכַן בְּמִלּוֹי לָא שָׁרִיר׃

שתו ושכרו דודים׃ ואץ ו׳ קמצין בליש׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סימן ח״י׃ ימלט י״ג וסימ׳ בלשון ארמי תפש לגברא דשבא שביא וצדקיהו חמא וערק ופשט ידא באתתא חכימתא דשקרת במיכאל. וביאורם נמסר במלכים א׳ סוף סי׳ י״ח ובירמיה סימן מ״ו׃

דבק׳ כלומר הולך בדרך תומו מעקש מכר ספתיו המעוקסי׳ יקרא כך. גם. לרבות על גנותו סהוח כסיל כלומר בעבור סחין לו דעת הנפס הסכלית לסוב מדרכי העקסות לח טוב הוח. וחץ סירוץ לגזול הוח חוטח: דרכו. הוח עסקו ומלחכתו כמו מעסות דרכיך. יזעף יתעצב ויכעס ולח יסוב לחל בעת כרתו: הון. עד. הסים. כל. ל׳דבקי׳. והסם הודיע סבח מחוכן דלים וגנות מפזר הונו ברעים. יוסיף רעים. על רעיו וכסהוח דל יפרד מרעהו כי ירחיקהו רעהו עד סיפרד ממנו ויתכן סיהיה עד סקר על כן כתיד לדל: ינקה. לח יהיה נקי מן הסכר. ויפיח ענין דובר׃ רבים. מן רבי המלך כלומר ונדיב בעבור סיתנדב לבו לתת לעניים תגדל מעלתו עד סהגדולים יחלו פניו סיעזרם חו סיחהבם כענין במנח׳ פניך יחלו. וכל הרעים יתחברו לחיס מתן לחיס נותן להם מתנות ומלת ריחקו לסון רבים מחוברת מן היחידים כי מרעהו חחד הוח וטעמו כל חחד וחחד עד סרחקו כלם ומרדף פועל יוכח חל פועל החמיתי הדבר בו פעול כי הרס הוח המרדף והחמרי׳ הס הרודפים וההחים חו הרעים מורדפים כמו וחויבו ירדף חסך ורדפה חת מחהביה והענין רבק למעלה עם ודל מרעהו יפרד כל חחי הרס והדל ימכחוהו כל סכן רעיו סרחקו ממנו חחר התחברותם חליו בעבור מתנותיו והרס מנוה לרדוף חחריהם סלוחי חמריו חולי יתקרבו חליו רעיו ולח המה סומעים׃ קונה

מפריפי. קיום חחיו ועמידתו וסומר חותו מכל מסחית יקוה עליו בחזקת היד׃ הנה מפרי דברי חיס יסבע בטנו הם לטוב חס לרע הנה הוח יסבע פרי ספתיו והמסל כי הרובר רכות יסיב חמה במענה פיו ויחכל פרי דבריו סיסיר הרע ממנו והרובר קסות יעורר החמה ויבוח עליו מהרה הרעה: מות וחיים. הנה ביד לסון מות וחיים כמו סזכרנו ומי סיחהב הרבו׳ חין ספק סיחכל פריו לטוב חו לרע כמו סקדם: מכח חסה. מי סמכח חסה ר״ל סיהיו כחות הנפס במדרגת הנפס סהיח מסרתת בעלה וחוהבת חותו ויסרתו הסכל בכל מחמרי כחס הנה החיס ההוח מכח טוב כי בזה יוסג לו הסלימו׳ החנוסי׳ ובזה החופן יסיג חפצו ורצונו מהסי׳ כי תרבק הסגחתו בו: תחנוני׳ ידבר רס. הנה העוני סבה חל סתהיה לסון הרס מבקס׳ החיים כי יהוח ידבר תחנוני׳ ובזה החופן לח די סלח יעורר מדינים חבל יסקיט הריב והחמה מעליו והמכס העסיר יבטח בעסרו לחסבו סהוח קריתעוזו וידבר מפני זה עזות וזה יהיה סבה לסבירתו כי לח יוכל כלכל להתנהג עם כלם כרחוי להתנהג עם הרעו ויהיה סבה לסור החהבה מהם: חיס רעים להתרועע. וכבר ימכח חוהב יותר דבק לחדס בעת הצורך מהחח ולזה רחוי לחדס לקנות לו חוהבים רבים ולח ירבה ברעים כי כבר ימכח בחוהבים מי סיחהב תכלית החהבה חף על פי סחינו רע וההרבות ברעים יהיה סבה חל סיפחית הרעות והחברה לקנות מפני קנת: טוב חיס הולך בתומו. טוב החיס העני סהוח הולך בתום ובוסר ממי ססס כסלו בעסרו ולזה הוח מעקם דרכיו כי הוח בוטח בעסרו סיכסה על מומיו וכחילו בחר בזה כד חחר חסר בו העוסר סבת סרעות לקבת העסירים חו ירכה בזה סטוב העני הולך בתומו בענין מן העסיר סהוח עקס דרכיו בתוסכלות חו הוח כסיל ורמז בזה חל ב׳ מיני הסכלות סהחחד מהס הוח קנין הרעות הבפסדות והסני הוח העדר והנה בחר בזה כי טוב העוני עם החכמה מהעוסר עם הסכלות כמו סנתבחר בספר קהלת׃ גם בלח דעת. גם בסבת העדר הרעות יהיה רצון החדס ותחותו חל מה סהוח לח טוב ומי סהוח מהיר ללכת חל התחוות ההס הוח חוטח׃ חולת חדס. הנה חולת החדס תהיה סבה לעוות דרכו בחסביו מפני סלח בח בהס בסבות הכחותות וחחר זה כסלח יכונו מחסבותיו יכעס לבו על הס״י סענס חותו לפי מחסבתו חל סיבכר ממנו מה סיגס לעוותו ולח יבין כי מצד חולתו היתה זחת לו׃ הון יוסיף. הנה הון העסיר יוסיף לו רעים רבים כי הוח מהנה חותם תמיד בהונו וחולם הדל לח יקנה לו רעי׳ חבל דלותו יהיה סבה חל סיפרד מרעהו כי חין לו במה סיהנהו בו להמסיך הרעות ביניהם. עד סקרים. מי סיעיד סקרים וכזבים ויסבב בזה להצדיק רסע ולהרסיע צדיק לח ינקה מהעונם כי הס״י יעניסהו עונס כפלח על זה וכן מי סידבר כזבים לח ימלט כי זה סבה לרעות גדולות כמו סקדם׃ רבים יחלו פני נדיב. הנה הנדיבות הוח חלק טוב כי רבים ונכבדים יחלו פני נדיב להסיג כדבת לבו וכל החנסים הם רעים וחברים לחיס נותן מתנות ומזה הצד יהיה נבחר העוסר על הדלות׃ כל חחי רס. וזה כי גם חחי העני סנחוהו ברחותם סלח יקבלו בו תועלת וחם הם עצמו ובסרו וחין צריך לומר סהחנסים סהיו מרעיו קודם זה עתה רחקו ממנו הנה דלותו הוח סבת סירדפו חחיו ומרעיו חמרים לח המה ר״ל סיעלילהו סחמר חו עסה כנגדם מה סחינו כן׃ קונה

קנה לב אהב נפשו שמר תבונה למצא טוב׃ עד שקרים לא ינקה ויפיח כזבים יאבד׃ לא נאוה לכסיל תענוג אף כי לעבד משל בשרים׃ שכל אדם האריך אפו ותפארתו עבר על פשע׃ נהם ככפיר זעף מלך וכטל על עשב רצונו׃ הות לאביו בן כסיל ודלף טרד מדיני אשה׃ בית והון נחלת אבות ומיהוה אשה משכלת׃ עצלה תפיל תרדמה ונפש רמיה תרעב׃ שמר מצוה שמר נפשו בוזה דרכיו יומת׃ מלוה יהוה חונן דל וגמלו ישלם לו׃ יסר בנך כי יש תקוה ואל המיתו אל תשא נפשך׃ גרל חמה נשא ענש כי אם תציל ועוד תוסף׃ שמע עצה וקבל מוסר למען תחכם באחריתך׃ רבות מחשבות בלב איש ועצת יהוה היא תקום׃

קנאי לבא טבא רחים נפשיה נטיר ביונא משכיח טבתא׃ סהדא דשקרא לא מזדכא ודמוועי בדבותא נאבד׃ לא יאי לסכלא פינוקא אף לא לעבדא דנשתלט ברברבניה׃ שכלויה דבר נשא נגידות אורחיה ושבהוריה חובא׃ נהים היך אריא זעפיה דמלכא והיך טלא על עיסבא רעותיה׃ בר סכלא קשה הוא לאבוי היך קירסי והיך דלפא דדליף תיגרי דאיתתא׃ ביתא ומולא דלחותא הוא דאבהתא ומן אלהא מתמכרא אתתא לגברא׃ עטלותא יהבא שינתא ונפשא רמיתא תכפן׃ דנטיר פוקדנא נטיר נפשיה ודמושיט אורחתיה ימות׃ מאן דבעי ניזוף לאלהא מתרחם על מסכינא ופורענותא טבתא משתלם ליה׃ רדי ברך מטול דאית סיכויא ולמיתותיה לא תרמי נפשך׃ גברא חמתנא מקבל תיכא וכמה דמעלי על טוענייה מוסיף׃ שמע עיצתא וקביל מרדותא מטול דתתחכם בסופך׃ סגיען מחשבתא בלביה דגברין ועיצתא דאלהא היא תקום׃

תאות אדם • תהיה לעשות חסדו כלו יתאוה תמיד לעשות חסד למי שראוי לו או תאות מן כאוה קדם • וטוב רש מאיש כזב שאמר לעשות חסד והוא מכזב הרש טוב שמתנו כמו איש מתהלל במתת שקר • יראת יי׳ לחיים • בעבור חיים. ירא אותו • ושבע ילין בל יפקד רע • הירא בל יפקד ולא יזכור היגון שכבר קראהו כלו׳ לא תזכרהו צרותיו בהיותו שבע מטוב האל: בצלחת • כמו צלוחית חדשה • והענין כאילו ידו טמונה בצלחת • לא ישיבנה כי לא ימצא מאומה שיאכל על כן צריך אדם לבקש מחיתו ולא להתעצל • לץ. יערים • ילמד ערמה : משדד • פועל וכן יבריח פירוש בן מבים מבוה לשדד את אביו • והוא מבכב שתברח אמו • מביש • נותן בושה לאביו : חדל בני • לשגות מאמרי דעת • ושמע מוסר שלא זה הפסוק דבק ראשו עם סופו • וכן הוא חדל בני מאמרי דעת אם תאבה לשמוע מוסר ואחרי כן לשגות: יליץ • ידבר שעדותו הוא משפט וצדיק מן המליץ או ידבר ליצנות על המשפט יבלע כמו כבלע את הקדש: נכונו ללצים שפטים • מאת השם כלומר השם ישפטם בעבור שליצו המשפט וכגנו מהלומות שהכסילים הלומים ע״י אדם כענין ושבט לגו כסילים: לץ היין • חסר איש היין לץ הוא הומה פי׳ צועק שיתנו לו שכר • לא יחכם לא ילמד חכמה בהתעסקו ביין: נהם ככפיר • מתעברו • מתעבר עמו • נפשו הוא החוטא בעבור שאינו חולק כבוד למלכות: כבוד • שהמלך יכבד לאיש המתעבר אם ישב ושקט ממריבה על כן בקמץ הלמ״ד כי הוא ידוע והוא המתעבר עמו • יתגלע • יתערב במריבה : מחורף • המ״ם תחת בי״ת כלומר בעת החורף • ושאל • שיאל מן הקוצרים ולא יתנו לו מאומה בעבור עצלותו : מים עמוקים • חסר כף כלו׳ כמים עמוקים שהם קרים וזכים ורגל לא תרפסם כן החכמה והעצה שהיא בלב איש זכה וברורה • ואיש • אחר ידע התבונות ידלה העצה מלבו כלו׳ ילמדה ממנו : רב

יערים ג חס׳ וסימ׳ כי ערום יערים הוא דזיפים • ושמר תכחת יערם • לץ הכה ופתי יערם : ומחפיר ל׳ והוא חד מן שטח חדא ומח ברישי׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבתא במערכת אות הם׳ בסד׳ : נבונו ב׳ וסימ׳ שדים נבונו • נבונו ללצים שפטים :

תַּאֲוַת אָדָם חַסְדּוֹ וְטוֹב־רָשׁ מֵאִישׁ כָּזָב: יִרְאַת יְהוָה לְחַיִּים וְשָׂבֵעַ יָלִין בַּל־יִפָּקֶד רָע: טָמַן עָצֵל יָדוֹ בַּצַּלָּחַת גַּם־אֶל־פִּיהוּ לֹא יְשִׁיבֶנָּה: לֵץ תַּכֶּה וּפֶתִי יַעְרִם וְהוֹכִיחַ לְנָבוֹן יָבִין דָּעַת: מְשַׁדֶּד־אָב יַבְרִיחַ אֵם בֵּן מֵבִישׁ וּמַחְפִּיר: חֲדַל־בְּנִי לִשְׁמֹעַ מוּסָר לִשְׁגוֹת מֵאִמְרֵי־דָעַת: עֵד בְּלִיַּעַל יָלִיץ מִשְׁפָּט וּפִי רְשָׁעִים יְבַלַּע־אָוֶן: נָכוֹנוּ לַלֵּצִים שְׁפָטִים וּמַהֲלֻמוֹת לְגֵו כְּסִילִים: לֵץ הַיַּיִן הֹמֶה שֵׁכָר וְכָל־שֹׁגֶה בּוֹ לֹא יֶחְכָּם: נַהַם כַּכְּפִיר אֵימַת מֶלֶךְ מִתְעַבְּרוֹ חוֹטֵא נַפְשׁוֹ: כָּבוֹד לָאִישׁ שֶׁבֶת מֵרִיב וְכָל־אֱוִיל יִתְגַּלָּע: מֵחֹרֶף עָצֵל לֹא־יַחֲרֹשׁ יִשְׁאַל בַּקָּצִיר וָאָיִן: מַיִם עֲמֻקִּים עֵצָה בְלֶב־אִישׁ וְאִישׁ תְּבוּנָה יִדְלֶנָּה:	יו׳ / ב׳ ויחת אברהם / ב׳ כי יגיע׳ כ״ב / ג׳ חס׳ / ל׳ / ב׳ ושערך׳ ל׳ / כ / ב׳ ותם׳ קירות׳ ג׳ רגשי׳ / ל׳ / ושאל ק׳ / ב׳ מבקשי׳ מים	רַגְוְתֵיהּ דְּבַר נָשָׁא חֲסִידֵיהּ וְטָב מִסְכֵּינָא מִן גַּבְרָא כַּדָּבָא: דַּחֲלְתֵיהּ דַּאלָהָא לְחַיֵּי וּמָן דְּשָׁמַיַע מִנֵּיהּ נֵיבוּת וְלָא נִפְקוֹד בִּישְׁתָא: עַטְלָא דְּמַטְעֵי יְדֵיהּ בְּשַׁחֲאָרְתֵיהּ אַף לָא לְפוּמֵיהּ מַקְרִיב לֵיהּ: לְמַמִּיקְנָא מַחִית וְשַׁבְרָא מִתְעָרִים וְאַכֵּים לְסוּכְלְתָן דְּנִתְבַּיַּין יְדִיעְתָא: דְּמַיִן לְאָבוּי וּמַעְרִיק לְאִמֵּיהּ בְּרָא הוּא מְבַהֲתָנָא וּמַחְפְּרָנָא: פְּרֵשׁ בְּרִי וּשְׁמַע מַרְדּוּתָא וְלָא תִּשְׁגָּא מִן מַאֲמְרֵי דְּפוּמֵיהּ: סַהֲדָא דִּיגָּאלָא מְמַיֵּיק בְּדִינֵיהּ וּפוּמְהוֹן דְּרַשִּׁיעֵי מַפִּיק עָאתָא: מִתְקְנִין לְמַמִּיקְנֵי דִּינֵי זְהָרְתָא לְגַשְׁמֵיהוֹן: לְמַמִּיקְנָא הוּא חַמְרָא וְרַוְיָתָא שִׁכְרָא וְכָל דְּשָׁגֵי בֵּיהּ לָא נִתְחַכַּם: נָהִים הֵיךְ אַרְיָא אֵימְתָא דְּמַלְכָּא וּמָן דְּמַחְמִית לֵיהּ חָטֵי עַל נַפְשֵׁיהּ: יְקָרָא הוּא לְגַבְרָא דְּיָתִיב דְּלָא דִינָא וְכָל דְּשָׁאטֵי מִצְטְרֵי: מִתְחַצַּד עַטְלָא לָא עָתִיק וְשָׁאֵל בַּחֲצָרָא וְלֵית: מַיָּא עֲמִיקֵי עֵצְתָא בְּלִבָּא דְּגַבְרָא וְגַבְרָא דְּמִתְבַּיַּין נִידְלֵיהּ:

ככפיר ג׳ דגשים וסימ׳ נמסר לעיל סימ׳ יט : ושאל ישאל כתיב וקרי׳ ושאל והוא מן כ״ב מלין דכתי׳ יו״ד בריש תיבות׳ וקרי׳ וי״ו ותר מנהון פלוגתא דרב נחמן וסימ׳ במסר׳ רבת׳ במערכת אות היו״ד בסד׳ :

תאות אדם חסדו • הנה תאות האדם היא בטבע מה שהוא חרפה לו כי יצר לב האדם רע מנעוריו ויהיו תאוותיו מפני זה אל תאות החומ׳ אשר בו נשתתף לבהמות ולזה יהיה יותר טוב הרש שלא יטיב דבר מהתאוות מאיש כזב שישבע תמיד באלו ההנאות שהם הבל וכזב או ירצה בזה תאות האדם היא שיטיב חסד הש״י בדברי׳ ויותר טוב להטיב זה מי שהוא רש בדעות והוא מי שיש לו הסכלות שהוא העדר מאיש כזב שיש לו הדעות הכוזבות וזה כי הרש לא יצטרך כי אם ללמוד החכמה ואיש הכזב צריך שירפא תחלה ממום דעותיו הכוזבות המרחיקות אותו בתכלית מה שאפשר מהש״י ובזה מהקושי העצום ר״ל להעתיקו מן הדעות האלו ואחר זה יצטרך ללמוד החכמה לפי הפרסים האמתיים: יראת יי׳ • הנה יראת יי׳ תוסף האדם אל החיים הנצחיים והנה בעל יראת יי׳ ילין שבע כי לא ירעב ולא יכסוף התאוות הגופיות כי לא יזכר אצלו דבר רע שיהרהר בו כי יראתו הש״י תמנעהו מלכסוף הדברים המגונים האלו: טמן עצל • הנה העצל כאילו טמן ידו בצלחת בצלוחית קטנ׳ שיקשה להוציאה משם וכן ימצא הענין בו כי לעצלותו תמצאהו ידיו כאילו הם אסורות ולא יעשה שום מלאכה ואף על פי שיחסר לו מזון ויצטרך לו מפני זה להרויח במלאכה מה שיטיב בו די טרפו הנה עם כל זה לא ישלים בידו לעשות בה מלאכה יחיה בה וזהו אמרו גם אל פיהו לא ישיבנה: לץ תכה • הנה אם תכה לץ להקנותו מוסר הנה האיש הפותה הרואה זה יתחכם בזה ויקח בעצמו ערמה להמלט מהדבר אשר הוכה עליו האיש הלץ ויקח מוסר בהכאת זולתו אך לנבון אם תוכיח לו בדברים לבד יבין דעת כי לבו פונה אל השלימות: משדד אב • הנה הבן שהוא מביש ומחפיר הוריו לרוע מנהגיו ורדיפתו אל התאוות הוא סבה שישודדו שודדים אביו כדי שיחלק מהשלל עמם או אולי לווה מהם ויבאו להפרע מהאב ולזאת הסבה בעינה יבריח האם ולזה ראוי לאב ולאם שייסרוהו בקטנותו שלא יבואם ממנו זה ההפסד ואחר שהזהיר הבן לשמוע מוסר שב להזהיר שלא יכלה ימיו בזאת הפילוסופיא המדינית כי די לו בזה שתעירהו אל לקיחת המוסר אשר הוא הצעה לקנין החכמה : חדל בני • ואמר המנע בני לשמוע חכמת המוסר תמיד באופן שתשגה בה יותר מאמרי דעת כי אין ראוי לאדם שיאבד זמנו בחקירותיה כמו שביארנו בפרשת בראשית אבל ראוי שתשגה תמיד באהבת אמרי דעת אחר שתגיע מהמוסר דבר ראוי ומספיק להיות הצעה לקנין החכמה : עד בליעל • הנה העד הבליעל שיעיד שקר באחיו יוכיח בפיו מחשבתו הרעה לתכלית שיהיה המשפט מפי השופט כמו שחשב וזה צריך לו לפי שהוא עושה הרעה בזולתו ואמנם פי רשעים יבלע ויכסה האון אשר במחשבתם כדי שלא יודע רצונם לאיש ויהיה זה סבה אל שיוכלו להשיג מחשבתם ולא יהיו נשמרי׳ האנשים מהם או ירצה בזה בעד בליעל המעיד שקר בספורי המיסרים להסבת הענינים הטבעיים וברשעים בעלי הדעות הכוזבות בפנות העיוניות והתוריות ויהיה הרצון בו עד בליעל יליץ משפט במה שיגיד ואם לא ירגיש כי מתנו יעמיד החכמ׳ על דבר המשפט ויהיה זה העד סבה להטעותו ובכלל הנה בקשת המשפט שבה ש מדבר אלו הדברים כי יקרה מיטעה בעדות לרבות מה כמו שביארנו בחמישי מספר מלחמו׳ יי׳ והנה לפעמים תמצא שיגיד האדם דברים בעדות לחזק הדעת שנראה לו צודק בחקירותיו כמו שתמצא זה לגאליינוס במה שחלק על הפלוסו׳ במה שהכיח שהלב לבדו הוא החי ולזה הוא המבואר שהמשפט שנראה לו צודק הוא סבה אל שיגיד זה העדו׳ אך האון והשקר אשר ברשעי׳ בהתחלות הוא סבה אל שיהיו דבריהם נסתרי׳ ומבולעים במה שאחר ההתחלות : נכונו ללצים שפטים • כי מפני הלעגם על האנשים ימצאו בהם שישפטו אותם בשפטים גדולים ולגוף הכסילים נכונו שברים כי לסכלותם יעשו ענינים מגונ׳ כנגד האנשים ואפשר שיעיר על זה בלצים בעד הבליעל שיליץ ספורים כוזבים יביאו לטעות החכמים בדבר משפטי העיון ולזה אמר כי נכונו להם שפטים כי הם עושים רעה גדולה אם לא ירגישו בזה ולזה צריך לאדם שיזהר בדבר הספורים האלו שלא יגיד ריק האמת ויתבונן שיהיה ענין ספורו נקי מהדברים המטעים והמשל כי לפעמים כשיהיה מעונן יראה הכוכב רחוק מכוכב אחר יותר מהמרחק האמתי אשר ביניהם ומי שיקח העדות בהעת ההוא יטעה החוקרים בזאת המלאכה הסומכי׳ על מבטיו והנה קרא הכסילים בעלי הדעות הנפסדות כי יש עמם הסכלות שהוא קנין וכמו שסכלותם בהתחלות יפסד ויפחית מהם במה שאחריהם כן ראוי שישבר גופם לפי שרוב נטותם אחר הדברים הגופיים היה סבה אל שיטעו בעיון מפני שלא הפליגו החקירה בו לרוב התעסקם בעניני הגוף : נהם ככפיר אימת מלך • הנה אימת המלך המושל באדם והוא השכל האנושי שהוא ראוי שימשול באחר כחות הנפש וכן שורר מהפסים יתר׳ בזה ההנהגה ראוי שתהיה כל כך חזקה כאילו נהם לטרוף ככפי׳ כי באימת מי שיסור מעבודתו ידרך אל ההפסד וההשחתה ומי שהוא מתחבר עמו ואינו רוצה לשמוע הוא חוטא בנפשו ומפסידה ויהיה סופו לאין והנה המתעבר עמו הוא בעל התאוה כי הכח המתעורר ההוא יריב עם הכח המתעורר השכלי ויובילהו זה אל הכליון וההפסד : כבוד לאיש • שיבות מריב וזה יהיה בורא את השם כי אין לו תאוה לרע ולזה תהיינה כל מחשבותיו טובות אך כל אויל יתבלבל ויתערב בריב ויהיה זה סבה להפילו ברע ויהיה זה כן באויל כי הוא יחשוב שיהיה ההערב בריב הוא הטוב למיעוט חקירתו בדברים : מחורף עצל לא יחרוש • אמר להעיר על העצל מלבקש השלימיות כי בסופו יהיה מגולל מהסבתם כי העצל אינו חורש אדמתו ועובד אותה כראוי בחורף וזה הוא סבה אל שלא יעשה פרי אשר זרע בה וכן העצל לא ישתדל בתחלת ענין לתקן גופו בלקיחת המוסר ולזה לא יוכל להשיג החכמה ולא השתדל בה ג״כ וזה יהיה סבה אל שלא יתן פריו השכל שאם בו הש״י : מים עמוקים עצה בלב איש • הנה העצה אשר בלב איש כמו לא ימצאה בקלות אבל אחר החקירה הרבה כי היא במדרגת המים העמוקים מאד אשר יקשה להגיע אל מה שהוא בתחתיהם ואולם איש תבונה ידלם העצה מלבו בטוב חקירתו והפלגתו בה : רב

רֹב־אָדָם יִקְרָא אִישׁ חַסְדּוֹ וְאִישׁ אֱמוּנִים מִי יִמְצָא׃ מִתְהַלֵּךְ בְּתֻמּוֹ צַדִּיק אַשְׁרֵי בָנָיו אַחֲרָיו׃ מֶלֶךְ יוֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא־דִין מְזָרֶה בְעֵינָיו כָּל־רָע׃ מִי־יֹאמַר זִכִּיתִי לִבִּי טָהַרְתִּי מֵחַטָּאתִי׃ אֶבֶן וָאֶבֶן אֵיפָה וְאֵיפָה תּוֹעֲבַת יְהוָה גַּם־שְׁנֵיהֶם׃ גַּם בְּמַעֲלָלָיו יִתְנַכֶּר־נָעַר אִם־זַךְ וְאִם־יָשָׁר פָּעֳלוֹ׃ אֹזֶן שֹׁמַעַת וְעַיִן רֹאָה יְהוָה עָשָׂה גַם־שְׁנֵיהֶם׃ אַל־תֶּאֱהַב שֵׁנָה פֶּן־תִּוָּרֵשׁ פְּקַח עֵינֶיךָ שְׂבַע־לָחֶם׃ רַע רַע יֹאמַר הַקּוֹנֶה וְאֹזֵל לוֹ אָז יִתְהַלָּל׃ יֵשׁ זָהָב וְרָב־פְּנִינִים וּכְלִי יְקָר שִׂפְתֵי־דָעַת׃ לְקַח־בִּגְדוֹ כִּי־עָרַב זָר וּבְעַד נָכְרִיִּם חַבְלֵהוּ׃ עָרֵב לָאִישׁ לֶחֶם שָׁקֶר וְאַחַר יִמָּלֵא־פִיהוּ חָצָץ׃ מַחֲשָׁבוֹת בְּעֵצָה תִכּוֹן וּבְתַחְבֻּלוֹת עֲשֵׂה מִלְחָמָה׃

סוּגְעָא דִבְנֵי מִתְקְרִין גְּבַר מְרַחֲמָנֵיהּ וְגַבְרָא מְהֵימְנָא מַנוּ מַשְׁכַּח׃ דִּמְהַלֵּךְ בִּתְמִימוּתֵיהּ צַדִּיקָא הוּא וְטוּבֵיהוֹן לִבְנוֹהִי בַּתְרוֹהִי׃ מַלְכָּא דְיָתִיב עַל כּוּרְסְיָא דְדִינָא מְפַזֵּר מִן קֳדָמוֹהִי כֻּלְּהוֹן בִּישָׁתָא׃ מָאן דְּיֵימַר דְּזַכְּיֵי הוּא לִבִּי וְאֶרְכָּיְרַת מֵחוֹבְתִי׃ מַתְקְלָא וּמַתְקְלָא כַּיְלָא וְכַיְלָא מְרַחֲקִין אִינוּן קֳדָם אֱלָהָא אַף תַּרְוֵיהוֹן׃ אוּף בְּעוֹבָדוֹהִי מִתְיַידַע טַלְיָא אִין דְּכֵי וְאִין תְּרִיצָן עוֹבְדוֹהִי׃ אֶדְנָא דְשָׁמְעָא וְעֵינָא דְחָזְיָא אֱלָהָא אִיבְרֵי תַּרְוֵיהוֹן׃ לָא תִרְחֵים שִׁינְתָא דִילְמָא תִתְמַסְכֵּן פְּתַח עֵינָךְ וּשְׂבַע לַחְמָא׃ חַבְרָא לְחַבְרֵיהּ נֵאמַר דְּקָנֵית וְהֵידֵין נִשְׁתַּבַּח וְנֵימַר׃ דְּאִית דַּהֲבָא וְסוּגְעָא דְכֵיפֵי טַבָאתָא וּמָאנֵי דִיקָרָא וְשִׂיפְוָתָא דִידִיעֲתָא׃ נְסִיב לְבוּשֵׁיהּ מְטוּל דְּעָרִיב לְחִלוֹנֵי וְלָא אַפֵּי נוּכְרֵיתָא מַשְׁכְּנֵיהּ׃ עָרִיב לְגַבְרָא בְּלַחְמָא רִיגְלָא וּבָתַר הֵידֵין נִתְמְלָא פוּמֵיהּ׃ מַחֲשַׁבְתָּא בַּעֲצָתָא תִתַּקַּן וּבְמַדְבְּרָנוּתָא מִתְעֲבֵד קְרָבָא׃

יושב ב' מל' בסיפ' וסימ' והוא יושב לבטח אתך: מלך יושב על כסא דין: טהרתי ל' מי יאמר זכיתי• והוא חד מן מלין משמשין תי' בסוף תיבותא ול' דכו' וסים נמסר במסרה רבתא במערכת אות התי"ו בס"ד: שמעת ו' ח' פתחין וא' קמץ וסים

נמסר בסיפר סוף סימן ט"ו וכריש סדר וירא: הקונה ד' מ"ל בליש' וסימ' והיה כעם ככהן כעבד כאדניו• בא העת הגיע היום• פורע מוסר• רע רע יאמר הקונה• נכריה נכרים כתי' וקרי' נכריה והוא חד מן ה' מלין דכתי' מ"ם בסוף תיבותא ולא קרי' וסי' נכרים לקח בגדו כי ערב זר קדמא• שלשים וירדו שלשים מהשלשים• ויחמם וישלח חצים ופיצם דשמאל• שנים ויעזבו את כל מצות יי' אלהיהם• אלפים נהר דינור נגד ונפיק דדניאל:

רלבג

רב אדם• הנה הרבה מבני אדם תמצא שיקרא כל אחד מהם חסדו במספר אני עשיתי חסד כך וכך לפלוני ויחשבו מפני זה בהם שהם אנשי חסד כי גם אנשים אמונים אשר יעשה הראוי בדברים לבד בזולת חסר יקשה המצאו והיה זה כן כי לא יתכן שיקרא האדם איש חסד בעבור חסד אחד שעשה אם לא ינהג כך בכל הדברים וכן לא יתכן שיקרא האדם איש אמונים אם לא בשיתמיד בזאת התכונה לעשו' האמת והיושר תמיד והספר שירצה בזה רב אדם יקרא בעת הצורך האיש שהו' גמל חסדו שישיב לו גמולו והנה יקשה למצוא באלו שקבלו החסד איש אמונים שיתעורר להשיב גמול לאשר גמל אותו חסד אך יתנכר אליו כאילו לא קבל טובה ממנו ולזה אין ראוי לאדם שישים בשר זרועו אך יבטח בש"י והספר שתהיה הוי"ו במלת חסדו נוספ' ויהיה הרצון בזה כי כבר יקרא הקורא רב אדם איש חסד ר"ל שיקרא לאחד מהם איש חסד אבל תדע שאי' הענין כן כי יקשה למצוא איש חסד כי גם איש אמונים יקשה למצוא: מתהלך בתומו• הצדיק שהוא מהלך בתמימו' וביושר במדותיו ובדעותיו והו' איש אמונים על דרך האמת לא די שיהיה נשמר מהרעות כי גם בניו יהיו מושגחי' מהש"י בסבתו עם שמתכונתו גם כן שישיר בניו לעבודתם השם ית' ותדבק בהם גם כן ההשגחה מכדם: מלך• הנה המלך והוא השכל כשיושב על כסא דין לשפוט בדברים העיוניים לפי מה שראוי ויקח משאר הכחות הפרות הראוי להגיעו אל האמת בדרושיו הנה הוא מזרה ומפזר בעיונו כל רע במדות ובדעות כי יזהר מהדברים המטעים ובהעבירו כחותיו ישיר התאוות הרעות והמגונות והנה זה כלי ממה שיצטרך לאיש אמונים כשיהיה איש אמונים עד האמת• ועתה יבאר שכבר יקשה המצאו כמו שזכר תחלה ואמר מי הוא שיוכל להתפאר שהוא איש אמונים עד האמת מי יאמר זכיתי לבי ואמר מי הוא שיוכל להתפאר שיאמר זכיתי לבי בדעות וכמלטתי מהספק בהם היה זה ממה שיקשה מאד לרוב הדברים המטעי' ומונעים מהשלמת החקירה בהרבה מהדרושים ומי יאמר טהרתי מחטאתי בעניינים הגופיים והמדיניים ולא התנהגתי בהם כי אם ביושר ובאמת: אבן ואבן• הנה המשקל הקטן מהראוי או הגדול מהראוי והמדה הקטנה מהראוי או הגדולה מהראוי הנה שניהם הדברים מתועבי' לש"י במדות ובדעות וזה כי הנבחר והראוי במדות הוא השווי והיושר מזולת שיהיה לאחד מהקצוות כמו שנתבאר בפלוסופיה המדינית והנבחר בדעות שלא לקצר ושלא להפליג עליו יותר מהראוי כאילו תאמר שמה שיסבול אותו מופת מוחלט לא יקצר בו ויסמך על מופת ראיה או על הקדמות מפורסמות ומה שלא יסבול מופת מוחלט לא יבקשהו וכן לא יחקור במה שאין דרך אל השגתו ולא יקצר לחקור במה שיוכל להשגתו ובהיות הענין כן מי הוא זה ואי זהו שיוכל להתפאר באיש אמונים: גם במעלליו• הנה אע"פ שימצאו בחום פעולות האדם טובות וישרות הנה אפשר לו שיתנכר בהם ותהיינה פעולותיו בנגלה טובות ולבו ברע והנה קרא האיש הזה נער לא מלך ר"ל שהשכל בו הוא משרת לא מלך: אזן שומעת ועין רואה• הש"י עשה גם שניהם כלים להשגת האמת בדעות ובמדות וזה שאלו החושים הם יותר נכבדים שבחושים לקחת מהם ההקדמות הראשונות עם ההסכות במוחשים והם עם זה כלי' אל שיקנה האדם אליו החכמה שהשיגוה שאר האנשים כי באזן ישמע דבריהם וילמד אותם ובעין יראה דבריהם בספריהם ולזה היו אלו החושים מהגדולים שבכלים אל שישלם לאדם להיות איש אמונים במדות ובדעות והם עם זה כלים לחטוא וזה מבואר מעניכם: אל תאהב שינה• אל תתעצל ותאהב שינה כמנהג העצלים כי זה יהיה סבה שתאבד הונך ותורש ואם תפקח עיניך בזריזות תשבע לחם ומזון ערב בדעות ואולם בעצלה לא די שלא תשיג שלמות אבל גם ההתחלות אשר אצלך מהחום תאבד ותשחית ולא יהיה לך מהם תועלת: רע רע יאמר הקונה• הנה אין הענין בקנין החכמה כמו בשאר הקניינים וזה כי שאר הקניינים מפני שיהיה מחירם כסף יקרה בקנין שיאמ' הקונה שהוא רע ואיננו שוה כמו הערך ההוא שהוא מעריך אותו ואחר זה כשילך לו ממנו הקנין ההוא אז יהולל הקנין ההוא ויתהולל על אשר לו קנהו ולזה היה נחשב הקנין ההוא לרע בהיותו לו וכשלא יהיה לו יחשבהו לטוב והנה הפך זה ימצא בקנין החכמה כי לא יחשבהו אדם לטוב כי אם אחר שהשיגהו: יש זהב• ולזה אמר כיים בשאר הקניינים קניינים חמודים כמו זהב ורב פנינים אך אין בהם כלי יקר כמו שפתי דעת כי שאר הקניינים יחשבו מצד יתרון ערכם ואין הענין כן בשפתי דעת כי הם טובים על כל הענינים והם המישרים תכלית ההישרה למצוא דברי חפץ כי בזה האופן יקובצו לאדם דעות זולתו והספר שיהיה הרצון בזה כי המשיג קנית המושכלות שהם הצעה לו אז יהלל על כל הקניינים המושכל אשר היה מגנה אותו קודם זה ודמה שההלול הזה הוא מה שיאמר יש זהב ורב פנינים אך כלי יקר הוא שפתי דעת כי הם יביאו לקנין דבר נחמד מזהב ומפז רב: לקח בגדו• הנה מי שערב זר והוא הנמשך אל הכח המתעורר לתאוות הגופיות הפשיטהו מכל קניינו להפרע ממנו והנה השכל הוא הערב בעד האיש הזר ובעד נכריה והיא הנפש המתאוה כמו שקדם ברא"ש זה הספר קח משכונו להפרע כי השכל הוא המקבל העונש במה שלא השיגהו תמנע מאלו הפעולות המגונות כמו שקדם: ערב לאיש לחם שקר• בתחלת עיונו כאילו תאמר שאם יטעה ויחשוב שאין שם גמול ועונש אך אחר זה יהפך לו המזון הערב ההוא לחצץ שאין בו תועלת להזון וישבר עם זה שניו אשר יאכל באמצעיתם: מחשבות בעצה תכון• הנה המחשבות המקבילות לאדם אשר בעבורם הוא נבוך בענינים הנה העצה שלימה שתתישב לו בזה תכין לו המחשבה הצודקת וזה יהיה בשיקבץ כל אלו המחשבות ויברור הצודק מהבלתי צודק בחקירה שלימה ובישוב רב ואם יקרה שם שתי מחשבות מקבילות הלחם בתחבולות על המחשבה המרחיקה האדם משלמותו ובזה תמלט מהמבוכה באלו הענינים הגדולי' אשר יביאו המחשבות המקבילות הנופלות בהם להתבלבל בעניינם או ירצה בזה על דבר המחשבות המביאות לאד' לחטוא עשה מלחמה עמהם בעצה אשר תבין ובתחבולות בדרך שתכניע אותם המחשבות הרשעי'

אבן עזרא

רב אדם• כלו' הרוב בבני אדם כל אחד יקרא חסדו כלומ' יתפאר שעשה חסד ולא יקראהו מי ימצא• פ"א שיאמר אמת על נפשו: מתהלך בתומו• הוא יקרא צדיק• אשרי בניו אחריו כי בגלל צדקו יהיו מכובדי' עד שיאמרו אחרים הנה יירש אדם מטובת אביו: ומלך שיושב על כסאו לעשות דין הוא יזרה כל מי שהוא רע בעיניו כי אז יעמוד על כסאו: מי• זה שיאמר זכיתי לבי מעון כפורי טהרתי מחטא ילדותי והטעם אין אדם שילך תמיד בתומו ולא יחטא: גם• יתנכר• הפך ההכרה וכן ויתנכר אליהם והענין שהתנכר מן הנערות בעבור מעלליו• אם זך מחטא ואם ישר פעלו כי הנער הכסיל נודע ונכר באולתו וזה מתנכר במעשיו הטובי' כאילו מתכסה בהם ולא יכירו רואיו מעשיו אם נער עשם כאשר הם זכים ויש' [?]• אזן• אל• רע• ג' דבקים כלו' האזן לשמוע מוסר והעין לראות התוכחת עשה השם על כן ל' תאהב שינה שלא נברא העין לישן כי אם שעה ידועה ואחרי כן לראות ולבחור בדרכי המוסר• פקח עיניך מן השינה כי אז תשבע לחם וראה הקונה שיאמר על הממכר רע רע ויבזהו כדי שיוכל לקנות בזול וכאשר הולך בעצמו עם הממכר אז יתהלל ויתפאר בעצמו ויאמר שהוא יודע לקנות דבר נחמד ובאמת כן הוא• יש זהב ופנינים רבים למי שיש לו שפתי דעת שידע בעסקי סחורה: לקח• חבלהו• לשון נוי: ערב• לחם שקר• שהעיד שקרים בעבורו: מחשבות• תכון• כל אחת בעצה שיועץ עם חברו או יכון מה שחשב לעשות: ולפותה

גולה

מבהלת נחלה מבהלת מבחלת כתי' וקרי' מבהלת והוא חד מן ד' מלין כתי' ח' וקרי' ה' וסימ' עמיחור ואבשלום ברח וילך. רהיטנו קורות בתינו ארזים. מבחלת נחלה מבחלת בראשונה. ולחתם שבועים שבעים נחתך: ואדם ט' וסי' ואדם אין לעבוד את האדמה. אוקיר אנוש מפז. ואדם עליה בראתי. ואדם ביקר בל ילין. ואדם על עפר ישוב. ואדם כח

גּוֹלֶה־סּוֹד הוֹלֵךְ רָכִיל וּלְפֹתֶה שְׂפָתָיו לֹא תִתְעָרָב׃ מְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ יִדְעַךְ נֵרוֹ בֶּאֱשׁוּן חֹשֶׁךְ׃ נַחֲלָה מְבֹחֶלֶת בָּרִאשֹׁנָה וְאַחֲרִיתָהּ לֹא תְבֹרָךְ׃ אַל־תֹּאמַר אֲשַׁלְּמָה־רָע קַוֵּה לַיהוָה וְיֹשַׁע לָךְ׃ תּוֹעֲבַת יְהוָה אֶבֶן וָאָבֶן וּמֹאזְנֵי מִרְמָה לֹא־טוֹב׃ מֵיְהוָה מִצְעֲדֵי־גָבֶר וְאָדָם מַה־יָּבִין דַּרְכּוֹ׃ מוֹקֵשׁ אָדָם יָלַע קֹדֶשׁ וְאַחַר נְדָרִים לְבַקֵּר׃ מְזָרֶה רְשָׁעִים מֶלֶךְ חָכָם וַיָּשֶׁב עֲלֵיהֶם אוֹפָן׃ נֵר יְהוָה נִשְׁמַת אָדָם חֹפֵשׂ כָּל־חַדְרֵי־בָטֶן׃ חֶסֶד וֶאֱמֶת יִצְּרוּ־מֶלֶךְ וְסָעַד בַּחֶסֶד כִּסְאוֹ׃ תִּפְאֶרֶת בַּחוּרִים כֹּחָם וַהֲדַר זְקֵנִים שֵׂיבָה׃ חַבֻּרוֹת פֶּצַע תַּמְרִיק בְּרָע וּמַכּוֹת חַדְרֵי־בָטֶן׃

דְּגָאלֵי רָזָא אָכִיל קוּרְצָא וּלְמַן דְּמַשְׁרַג בְּשִׁפְווּתֵיהּ לָא תִתְחַלַּט׃ דְּלָיִט לַאֲבוּי וּלְאִמֵּיהּ נִדְעַךְ שְׁרַגֵיהּ אֵיךְ אִתּוּנָא דַּחֲשׁוֹכָא׃ יְרוּתְתָא דִּמְסַרְהֲבָא בְּקַדְמֵיתָא וּבְסוֹפָא לָא תִתְבָּרֵיךְ׃ לָא תֵימַר אֲשַׁלֵּם בִּישְׁתָא סְכָא לֶאֱלָהָךְ וְיִפְרְקִנָךְ׃ מְרַחֲקִין אִנּוּן קֳדָם אֱלָהָא מַתְקְלִין וּמַתְקְלָא וּמַשְׁחֲתָא דִּרְמִיוּתָא לָא שַׁפִּיר קֳדָמוֹי׃ מִן קֳדָם יְיָ הִילְכָתֵיהּ דְּגַבְרָא וּבַר נָשָׁא לָא מִתְבַּיַּן אָרְחָתֵיהּ׃ פַּחָא הוּא לְגַבְרָא דְּנָדִיר לְקוּדְשָׁא וּבָתַר הָכֵי תָּדְיָא לֵיהּ נַפְשֵׁיהּ׃ מְבַדַּר לְרַשִׁיעֵי מַלְכָּא חַכִּימָא וּמְהַפֵּךְ עֲלֵיהוֹן גַּלְגַּלָּא׃ שְׁרַגָא דֶאֱלָהָא נִשְׁמְתֵיהּ דִּבְנֵי נָשָׁא וּבָצֵי כֻּלְּהוֹן גַּוָּיָת דִּכְרִיסָא׃ חֶסְדָּא וְקוּשְׁטָא יִנְטְרוּ לְמַלְכָּא וּמְתַקֵּן כּוּרְסֵיהּ בְּחִסְדָּא׃ שְׁבָהוֹרָא דְּעוּלֵימַיָּא תּוּקְפְּהוֹן וְשִׁבְחָא דְּסָבֵי סִיבְתָּא׃ שָׁאֲנֵי וּפוּעֲתָא פָּגְעוּ בְּבִישָׁא וּמַחֲוָתֵי בְּגַוָּה דִּכְרִיסֵיהּ׃

יבין דרכו. ואדם יפיק תבונה. ואדם לא זכר את האיש המסכן. ומצא חן ושכל טוב:

אבן עזרא

ולפותה. שיפתוהו אחרים. לא תתערב שיגלה סודך והוא הרכיל: נרו. רמז לנשמתו ידעך כנגד מות יומת. באישון חשך כפול כלו שימות בחשיכה או החשך משל לצרות: מבוהלת כראשונה. מבוהלה. ואחריתה שהיא גזולה לא תבורך והטעם לא ירדו עליה גשמי ברכה וכתוב מבוחלת בח"ית להודיע כי נחלה גזולה היא נמאסת ונגעלת לשם מן בחלה בם: אל. הא' אשלמה מחובר במקף ר"ים רע וכן הפי' אל תאמר לשלם רע למרעים לך. קוה לשם שים לו כח לשלם לו גמול ויושע לך מידם: מיי. מוקש. שנים דבקים. מצעדי שיצעד ללכת. ואדם איננו מבין עת לכתו עד כי השם יוליכהו ויושיבהו אשר מאתו מצעדי גבר. והוא יתן מוקש בלכתו לאשר ילע ויאכל קדש ואחר שיקדש ידור כי נדרים להביא לבקר אולי יוכל מן המוקש וילע מן בלפיך יעלעו דם כמו יבלע: מזרה. להעיק אותם וכבר השיב עליהם אופן שגלה לדוש אותם כלו' ידכאם ואחרי כן יפזרם מפניו: נר יי' נשמת אדם. דרך משל כי הנשמ' אצולה מאורו ובית מכונתה מראש ומשם תאיר לרוח ולנפש בשכלה ויאורו באורה על כן יקרא נרו כאילו הוא תחפש בו חדרי בטן והוא רמז ללב שהוא חדר המחשבות. פא' נר יי' ירמוז לאור שכלו כלו' נר אלהים חופש נשמת אדם וחופש כל חדרי בטן. והשם כאשר יחפש לב המלך וידע מה שיחשוב לב רשעים אז ישלח חסדו ואמתו לנצור המלך מכרם ויסעד השם כסאו בעבור החסד שעשה המלך: תפארת. חבורות. שנים דבקים. חבורות שיחובר בם האדם. פצע שיצא מהם הדם. תמריק מענין תמרוקיה מרקו הרמחי' מורק ושוטף והוא עם תגמול כלו' כאשר תפארת בחורים הוא כחם ושיבת הזקנים בחכמה היא הדרם שיהדרום אחרים כן חבורות פצע הדר להיות תמריק באיש רע שיסיר רעותיו וכן מכות שתגענה עד חדרי בטנם הם תמרוקי הרשע: פלגי

רלבג

גולה סוד. לא תתערב עם מי שהוא גולה סוד והולך רכיל כי זה סבה לרעות גדולות בדברים המדיניים ולא עם מי שאומר דברי פתוי והסתה בשפתיו להדיחך מעל הדרך הטובה ואפשר שירצה בזה מי שהוא גולה סוד בענין המבוכ' שים במחשבו' מקבילות אשר בהתחלות שיצטרך להמלט מהם בעצה שתדון ובתחבולות הוא במדרגת מי שהוא ה הולך רכיל שמשחית העולם ברכילותו כן זה יביא מבוכה בלב החכמים שדעתם ק קצר לבא ממנה ויבא מפני זה עליהם הפסד רב בדעותיהם ולזה השמר לך מהתערב עם מי שמרחיב שפתיו לדבר באלו הדברים כי באלו החקירות יש מהסכנה עד שאין ר ראוי שיתיר האדם ל לחקור בהם עם זולתו ולא עם עצמו כי אם בעת שכתחזקו בלבו הדעות האמתיות ה התוריו' והעיוניות כי אז ימלט מזאת ה הסכנה: מקלל אביו ואמו. מי שהוא מקלל אביו ואמו יכבה נרו וישאר בשחרות החשך והיה זה כן לפי שזה מונע ממנו קבולו ה המוסר מהם וזה סבה למנוע ממנו כל שלמו' עם שזה ממה ש שירגילהו לבלתי הכיר הטו' למי שגמלהו טוב והיה סבת הויתו וגדולו באופן מה ויעתק מזה אל שיכפור בש"י אשר בראו ושפעו לו ממנו כל הטובות עם שזה ממה שיפסיד סדר המדיני' כי לא יתחזק האד' להטיב לזולתו אם לא מפני תקותו שיכיר לו הטובה אשר גמלהו: נחלה מבהלת. הנה הצלחת הנחלה היא נבהלת בראשונה כי היא באה לאדם תכף ובזולת עמל ולזה תמצא כי אחריתה לא תבורך כי מפני שלא עמל בה היורש לא תיקר בעיניו ולא ישתדל מאד לשמרה ובזה האופן ישחית נחלתו בקלות וזה דבר מפורסם מאד מענין הירושה והנחלה. והנה העיר בזה כי הקניינים מהחכמה אשר יעמול האדם יותר בהשגתם הם יותר יקרים מהמושכלות אשר יגיעו בקלות וההצלחה המגעת מהם היא יותר עצומה ואשר ירצו להשיג ההשגות בזולת עמל וחקירה ושקידה הנה אחריתה לא תבורך כי זה יהיה סבה אל שיתבלבלו בהשגותיהם ולא יקנו מהם הצלחה כי אם הפכה: אל תאמר אשלמה רע. לאשר גמלני רע כי אין זה מדרך אנשים אמונים כי הוא לא יחפוץ בעשיית הרע אך תקוה אל יי' והוא יושיעך מכף אויבך ולא תשאל ממנו שיעשה להם רע אך שיושיעך כי זה הוא הדרוש שיאות לך בזולת הגעת רע לאחר: תועבת יי'. הנה תועבת יי' אבן ואבן ר"ל אם יהיו במדותיך משקלים מתחלפים שתנהג עם קצת האנשים בתכונה אחת ועם קצתם בתכונה אחרת אך ראוי שתנהג עם כלם בתכונה אחת והיא בקצת הטוב והיושר והשלימות ולזה אין ראוי שתהיה תשוקתך להרע לקצתם ולהטיב לקצתם אך תהיה מגמת פניך להטיב לכלם ובזה תלך בדרכי הש"י ולזאת הסבה ג"כ לא טוב בעיני הש"י לשקול במאזני מרמה שישימו המשקלים שישקלו בהם מתחלפים: מיי' מצעדי גבר. הנה מצעדי גבר בדרכו שילך בהם הם מיי' כי צריך שילוה לו עזר אלהי בכל פסיעה ופסיעה. ואדם מה יבין דרכו מעצמו אם לא ילוה לו העזר האלהי הנה לא לאדם דרכו וזה מבואר בדברים המדיניים כי פעמים רבות יתחדשו מונעים בדרכו או עוזרים לא קוה להם. ויותר מבואר זה בדברים העיוניים כי אף על פי שקצת ההתחלות ילקחו מהמוחשים הנה לא ישלם לקיחתם וההגעה לדרוש דרוש והדרכים והסדרים המישרים לו אם לא במה שישפע להם מהש"י כמו שביארנו בביאורנו לספר הנפש ושיר השירים ובמאמר הראשון מספר מי'. מוקש. האדם וחטאו מבלע ומשחית הקדש המושפע לו מאת השם ית' כי הוא מושפע לכל מוכן לקבלו והוא הסבה לבקר ולעיין ולחפש אחר נדרים מה היתה הסבה המונעת שלא הגיעו אל התכלית המכוון בהם וזה כי לולא מוקשו שסבב להחטיא כוונותיו יכונו מחשבותיו ונדריו ישלם: מזרה רשעים. הנה המלך החכם יזרה ממנו הרשעים ויתפזרו אנה ואנה ואופן המרכבה אשר סבבוהו ללכת להשחית זולתם השיבו עליהם עד שברשתם אשר טמנו ילכדו ובשוחתם יפולו ואפשר שיהיה הרצון במלך חכם מי שהוא מושל באדם והוא השכל ובחכמתו יזרה ויפזר הרשעים והם בעלי הדעות הנפסדות ויסבב שיהיו נזורים אחור מהדעות ההם ולא ישלימו דרכם אשר הם פונים אליו ובזה ימלטם מהרע העצום הזה וזה יהיה ממנו אם לעצמו אם התחיל להסתבך באלו הדעות אם לזולתו בשיישירם לעמוד על מקום הטעות בהם: נר יי'. ולבאר מי הוא זה המלך אמר כי נשמת האדם והוא השכל הוא נר יי' והוא חופש כל העמוקות אשר בנמצאות לעמוד על סודם לפי מה שאפשר בעזר הש"י במה שישפיע עליו מאורו וזיוו בו יעמד על אמתת הדברים העיוניים: חסד ואמת יצרו מלך. כי בחסד אשר יעשה לעמו יתמך לבבם אליו והוא כמו מסעד לכסאו כי בזה ירוממוהו עליהם וינשאוהו ויכנעו לעבודתו ובאמת יהיה נשלם תקון העם והמלכות והנה העיר בזה על המלך המושל באדם והעיר בזה כי אין המכוון למי שיבקש השלימות להשחית גופו ולעכור שארו כמו שיחשבו הסכלים אבל צריך שיעשה חסד להשגיח בבריאות גופו ואבריו ובזה יהיה נשמר ויבא לו מהם העזר הראוי כי בחלותם יחלה הוא ג"כ עם שלא יוכל להם אז לשרתו השרות הראוי במה שיצטרך לו מהם ברדופו' אשר יחקור בהם ובזה האופן ג"כ יהיה מתחזק כסאו ורוממותו עליהם כי יעבדוהו מאהבה והם עומדים עליהם שלו ולא יוכלו שאתו יהיה זה סבה אל הבעיטה בו: תפארת בחורים. הנה כמו שתפארת הבחורים כחם כי אז הם ר"ל בימי הבחרות בתכלית מעוצם הגבורה כן הדור החכמים הוא השיבה להם כי אז יתיישבו בלבם הדעות האמתיות לסבות שזכרנו במה שקדם: חבורות פצע. הנה קצת הרעות לא ירפאו כי אם בדבר רע וזה שחבורות הפצע יהיה מקונם ומרוקם ברע כאילו תאמר שיושם בהם מה שיאכל הבשר כדי שיתגלה ויהיה שם מקום תבא המוגלה ובמכות מגלות חדרי בטן הפצע ההוא כדי לנקות כל עפושיו וכן ראוי בשוה להתנהג ברפואות חליי המדות והדעות כי בעל חמדה הפחותה ירפא ממנה בשירגילוהו להתנהג בהפך התכונה ההיא והפך כל חלקיה כדי שיתנקה ממנה נקיי שלם ואע"פ שהפך התכונה ההיא הוא ג"כ מגונה יתנהג בה עד יסור חליו וכזה יצטרך לבעל הדעות הנפסדות שיעיין בכל המקומו' שהטעו' זה הטעות ויסור מהם ואע"פ שיקרה מזה שיצטרך לחקור במה שאין דרך אד' לחקור בו הנה לא ימנע מזה מי שבא לרפאתו כדי להסיר חליו ממנו

פַּלְגֵי־מַיִם לֶב־מֶלֶךְ בְּיַד־יְהוָה עַל־כָּל־אֲשֶׁר יַחְפֹּץ יַטֶּנּוּ׃ כָּל־דֶּרֶךְ אִישׁ יָשָׁר בְּעֵינָיו וְתֹכֵן לִבּוֹת יְהוָה׃ עֲשֹׂה צְדָקָה וּמִשְׁפָּט נִבְחָר לַיהוָה מִזָּבַח׃ רוּם־עֵינַיִם וּרְחַב־לֵב נִר רְשָׁעִים חַטָּאת׃ מַחְשְׁבוֹת חָרוּץ אַךְ־לְמוֹתָר וְכָל־אָץ אַךְ־לְמַחְסוֹר׃ פֹּעַל אֹצָרוֹת בִּלְשׁוֹן שָׁקֶר הֶבֶל נִדָּף מְבַקְשֵׁי־מָוֶת׃ שֹׁד־רְשָׁעִים יְגוֹרֵם כִּי מֵאֲנוּ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט׃ הֲפַכְפַּךְ דֶּרֶךְ אִישׁ וָזָר וְזַךְ יָשָׁר פָּעֳלוֹ׃ טוֹב לָשֶׁבֶת עַל־פִּנַּת־גָּג מֵאֵשֶׁת מִדְוָנִים וּבֵית חָבֶר׃ נֶפֶשׁ רָשָׁע אִוְּתָה־רָע לֹא־יֻחַן בְּעֵינָיו רֵעֵהוּ׃ בַּעְנָשׁ־לֵץ יֶחְכַּם־פֶּתִי וּבְהַשְׂכִּיל לְחָכָם יִקַּח־דָּעַת׃ מַשְׂכִּיל צַדִּיק לְבֵית רָשָׁע מְסַלֵּף רְשָׁעִים לָרָע׃ אֹטֵם אָזְנוֹ מִזַּעֲקַת־דָּל גַּם־הוּא יִקְרָא וְלֹא יֵעָנֶה׃

היך טיפי דמיא לביה דמלכא באידוי דאלהא ולאתר דצבי נירכן ליה׃ כלהון ארחתיה דגברא תריצן אינון באפוי ואלהא מתקן לביה׃ מאן דעבד צדקתא ודינא מתרעי ביה אלהא מן דיבחא׃ רמות עיני ובעי לבא ושרגא דרשיעי לחטתא׃ מחשבתא דגביין ליותרנא וריגלא דמסרהביא לחוסרנא׃ מעבדנותא דסימתא בלישנא דשיקרא ויתחבלון ויתרון אילין דבעיין למותא׃ ריבונא דרשיעי יעלינון ולא עניין דיעבדון דינא׃ דהפיך ארחיה דגברא הוא נוכראה ודדכי תריצן עובדוהי׃ טב למיתב על קרנא דאיגרא מן אתתא תגרניתא וביתא טרקא׃ נפשיה דרשיעא רייגא בישתא ולא מרחים בעינוי חברוי׃ בתוכיה דמסיקנא נחכם שברא ובסוכלתניה דחכימא יסב ידיעתא׃ מסתכל צדיקא בביתיה דרשיעא ומטלטל רשיעיא בבישתא׃ דמסכר אדניה דלא נשמע לצווחתיה דמסכינא אף נקרא לאלהא ולא נעני׃

עשה ד׳ בתי׳ בן וסימ׳ בסדר ויצא ובתלים סי׳ קא׃ צדקה ומשפט ג׳ דסמי׳ וסימ׳ כי ידעתיו למען אשר יצוה. אהב צדקה ומשפט. עשה צדקה ומשפ׳ נבחר ליי׳ מזבח׃ אץ ד׳ וב׳ ואץ וסימ׳ נמסר ביהושע סימן י״ו׃ מדינים דכתי׳ מדונים ו׳ בסי׳ וסימ׳ את נפשע מקרית עז. טוב שבת בארץ מדבר. טוב שבת על פנת גג. למי אוי למי אבוי. פחם לגחלים ועצים לאש.

דלף טורד ביום סגריר׃ לרע ז׳ ג׳ קמצין וד׳ פתחין וסימ׳ בסוף בחקתי׃ מזעקת ג׳ וסימ׳ מזעקת חשבון עד אלעלה. אטם אזנו מזעקת דל. מזעקת מושל בכסילים׃

רלבג

פלגי מים. הנה לב המלך ורצונו הוא ביד יי׳ כמו פלגי מים שיוכלו להטותם אל אשר יהיה שמה החפץ כן יטה הש״י לב המלך אל כל אשר יחפוץ והנה העיר בזה כי פעולות המלך ומחשבותיו הם מוגבלו׳ מהש״י והוא כמו שליח הש״י במה שיעשהו מדבר המלכות וזה כלו הוא מיוסר החכמה האלהית כי אילו היה פועל המלך באלו הדברים מסור לבחירתו בשלימות כ כדרך המסר ל לבחירתו פעולותיו ב בעצמו היה זה הענין סבה נפלאה אל העם אשר תחת המלך ה ההוא ולזה לא עזב הש״י כל זאת ההנהג׳ למלך כי גבוה מעל׳ גבוה שומר ולזאת הסבה אמר אליהוא ממלוך אדם חנף מ ממוקשי עם כאילו אמ׳ ממוקשי הם סבה ש שימלוך אדם חנף ולזאת הסב׳ ייחס הש״י המשפט אשר יגיע מ מהשופטים באמרו כי לא אצדיק רשע כמו שביארנו שם והנה המכוון באמונה מזה המאמר הוא להעיר על המלך שהוא מושל באדם שקדם זכרו ו והודיע בזה כי אין בו בעצמו חטא כי ת תשוקתו תהיה תמיד אל הטוב מצד עצמו ולזה אמ׳ כי רצון מלך הוא ביד יי׳ כמו פלגי מים להטותו אל כל אשר יחפוץ ואולם החטאים יקרו לאדם מצד שאר הכחות׃ כל דרך איש ישר בעיניו. כי כל אחד מהדרכים ימצא בו טוב מה אם מועיל אם ערב אם כבוד אם נצוח או זולת זה מהענינים שיחשוב בהם היותם טובות אך מי שמייסר הלבבות ומתקנם להגיע אל הטוב האמתי הוא הש״י כי בהגעות זה הטוב ובדריכה אליו יצטרך עזר אלהי לרבוי המונעים אשר לאדם מפני שאי אפשר שיגיע אלא באמצעות השפע השופע מהש״י׃ עשה צדקה. עשיית היושר והמשפט בדברים המדיניים והעיוניים נבחר ליי׳ מהקרבת הזבח כי אלו הדברים מקנים השלימות בעצמותם ואולם הזבח ואם בו הערות להקנות השלימות כמו שביארנו בביאורנו לדברי התורה הנה זה ממנו על הדרך הרמז והסימן לא בעצמותו והעיר עם זה ג״כ בזה הפסוק על מה שהעיר שמואל באמרו הנה שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים ועל מ״ש שלמה וקרוב לשמוע מתת הכסילים זבח והרצון בו כי יותר נבחר לש״י מי שיתנהג בצדק ובמשפט בשישמור דרכי התורה ממי שיחטא ויקריב זבח על חטאו׃ רום עינים. הנה מי שירים עיניו לעיין במה שאין מחוק האנושי להשיגו אף על פי שהוא רחב לב ולרחבו לב הוא מוכן לעמוד על חקירות עמוקות הנה זה הענין ממנו הוא ניר הרשעים בדעות וחריסתם שלא יעיינו תחלה אי זה יובילם אל הדרוש ואם אפשר להם לעמוד על אמתתו אם לא והוא חטאת חסרון לא יתרון ותוספ׳ במעלת שכל כאמרו אל תתחכם יותר למה תשומם׃ מחשבות חרוץ. הנה מחשבות החרוץ והזריז אשר כלם מוגבלות ונגזרות מתחלת הענין כשיתחיל בפעולותיו הם כלם ליתרון ולתוספת טוב כי יתנהג בעניניו לפי מה שראוי ולזה יגיעו התכליות אשר הוא פונה אליהם וכל מי שהוא ממהר לעשות פעולותיו בזולת חקירה והתיישבות אם ראוי שיעשם אם לא ואיך ראוי שיעשם הנה לא יגיע לו מהם כי אם חסרון לא יתרון ותוספת טוב. וכאילו ביאר בזה שהאיש רחב לב שהרים עיניו לעיין במה שאינו ראוי היה סבת טעותו בזה היותו ממהר בזאת החקירה בזולת שיעמוד תחלה אם אפשר ההגעה אליה ואיך׃ פועל אוצרות. ... בדברים העיוני׳ בהתחלה כוזבת הנה ההתחלה אשר עליה בנוהו היא הבל ודבר נדף שלא יתכן שתעמוד כלל והאוצרו׳ הם מבקשי מות והפסד כי לא ימצאו בהם ארחותיו׳ והם בעצמם הבל ודבר שאינו ולזה יקרה מהם אבדן הנפש והכליון. שוד. הרשעים בדעות שסודרו מהם המחשבות וההקדמות המישירות אל האמת עד שהיה זה סבה שיהיו להם דעות כוזבות בהתחלות הנה זה הטעות יאספם במאסרו וימנעם ממצוא האמת במה שאחר ההתחלות והיה זה סבה אל שיטעו בכל הדברים והנה יקרה להם זה ההפסד ברעותיהם מפני שלא רצו לעשות במשפט בחקירתם בהתחלות שיתישבו בהם בדרך שימצאו האמת׃ הפכפך דרך איש וזר. הנה מפני זה היה הפכפך דרך כל איש מהם וזר כשיעיינו במה שאחר ההתחלות כי יצטרך להם לבלבל עיונם ולהניח דברים זרים הפכיים לאמת בדרך שישמרו שרשיהם והתחלותיהם. ואולם האיש הזך והנקי מהטעות בשרשים וההתחלות לא יצטרך לעיין דברים במה שאחר ההתחלות כי אם ביושר ובצדק׃ טוב לשבת. טוב לאדם שישב יחידי על פנת גג בזולת מחסה ומסוער מזרם וממטר משישב עם אשת מדינים והוא עם זה בבית אשר בו קבוץ מהאנשים כי יקשה מאד לסבול מדיני אשה והעיר עם זה בזה המאמר שטוב לאדם שיהיה לשכלו עזר מהאשה אשר כנגדו עמו לשרתו ויהיה מתבודד משיעזרהו בהשגתו איש מהאנשים ולא יגין עליו זולתו מההמונים ותהיה האשה אשר כנגדו לשרתו תמיד מריבה עמו כי לא יוכל אחד מהם לתקן את אשר עותה ולא יועילו לו העוזרים אם לא יהיה בשלום עמה בדרך שתכנע לעבודתו וזה מבואר מאד׃ נפש רשע. הנה התבאר לך כי נפש הרשע אין תאותה כי אם לדבר רע כי לא יוחן בעיניו רעהו ולו היתה דרך הרשע טובה בעיניו היה ראוי שיאהב כל מי שיתחבר אליה כמו שיאהבו אנשי המעלה קנותם את קנינם׃ בענש לץ יחכם פתי. הנה כשיגיע העונש ללץ על דברי לצנותו אז יחכם פתי שהפתה לכל הדברים ויבין כי זאת הדרך שיש לה טובה ובאשר יראה שיצליחו דרכיו לחכם אז יתחזק לקנות דעת׃ משכיל צדיק לבית רשע. הצדיק המצליח לבית הרשע וזה יהיה כשיעמוד בביתו כי אז יברך הש״י ביתו בגללו הצדיק או כשהיה הטוב הזה רבן לרשעים מאבותיה׳ שהיה בהם איש צדיק אשר בעבורו ימשך לרשע הזה טוב. הנה זה הענין סבה לסלף הרשעים ולהוליכם בדרך רע כי הם חשבו כי זה הטוב הגיע לרשע בסבת הרשע. ובזה ג״כ יטעה הפתי כי הוא פתה לכל מה שיראה לו בתחלת המחשבה שהוא טוב׃ אוטם אזנו. הנה מי שהוא סותם אזנו שאינו רוצה לשמוע צעקת דל לחננו מאשר הביא אלוה בידו הנה ישיב הש״י גמולו שיביאהו לדלות ויקרא ולא יענה ר״ל שלא יחמלו האנשים עליו וזה מדה כנגד מדה ואפשר שירצה בזה כי גם הוא יקרא לש״י ויצעק עליו בעת צרתו ולא תשמע תפלתו כי הש״י יתנהג עמו בדרך אשר הוא מתנהג בזולתו׃ מתן

אבן עזרא

פלגי. חסר כף. על כל אשר יחפוץ השם יטה לב המלך׃ כל. עשה׃ שנים דבקו׳. פי׳ כל דרך איש ישר בעיניו רואה השם והוא תוכן לבות לעשות רצונו על כן ידענו ועיניו רמז לשכלו ומעשה צדק והמשפט הוא נבחר לשם מזבח׃ רום. ע״מ שוב. כלומר רום שירים עיניו בגאוה הפך ושח עינים. ורחב לב שירחיבהו לסבול מ הכרות וירא מהשם. נר חסר יו״ד וטעמו שיכיר ויחרוש הרשע לעשות חטאת. ענין שלשתם׃ מחשבות. אדם חרוץ. אך למותר שיש לו יתרון בהתעסקו בסחורה ואך למעט מעשה הרשעים הנזכרים. וכל אץ כענין אץ ברגלים שירוץ לרפא בעבור שיבואהו מחסור הוא אץ וממהר ואך למעט מותר החרוץ׃ פועל. שוד. הפכפך. נ׳ דבקו׳ וכן הוא פועל שיפעלהו הון אוצרות בעבור לשון שקר שהעיד שקר. הבל נדף ילך פועל ההמון או הפועל יקרא הבל כי מהבל ושקר יקבצוהו על כן יהי׳ נדף והם מבקשי מות המעידים שקר וכן שוד שישודדו אחרים ויפחו השוד באוצרותם יגורם כן מגוררות במגרה כלו׳ ישברם׃ הפכפך. שם תאר לדרך והוא הפך הישר כלו׳ הפכפך הוא דרך איש ודרך זר׃ טוב לשבת על פנת גג. כי בנפול הבית תשאר הפנה כי היא חוזק הבנין וטוב שבת עליה לבד לסבול הרוח משסבול אשת מדיינים. חבר שם דבר כי שם התאר מלרע כלו׳ ובית חברה כלו׳ שיהיה לו בית להתחבר עמה׃ נפש רשע אותה לעשות רע ולא ימצא חן בעיניו רעהו׃ בענוש. שיענשהו ב״ד והוא פועל יוצא כמו וענשו אותו או בענוש ביתנו עונש או ילמד חכמה הפתי׃ ובהשכיל פועל יוצא לאחר׳ יקח דעת בלבו׳ משכיל. תלמד שכל לבית רשע כמו איש וביתו והבית רמז לבנים. פי׳ משכיל פועל עומד וטע׳ לומר שכל בעבור בית רשע שעושין הרשע ומסלף דרך קללה שהשם יסלפם ויאבדם וזה הנכון׃ אוטם. סוגר. מזעקת דל שזועק אליו מפני עשקו. גם הוא יקרא לשם או לבני אדם בעת צרתו׃ יכפה

יכפה. פי' ישפיל כמו וכפף כמו סוגב ומסגה תחוקה מחוקה והוא פועל יוצא והוא אומר במקום שנים כלומר שחד המובא בחיק כלומר בסתר יכפה חמה עזה וכזה הפסוק הזכיר שאם לא תועילהו צדקתו יתן מתן ושחד כי הם ישפילו האף והחמה כי מדרכם לעלות בפני האדם והשוחד יכפם וישכילם: שמחה. שתבואהו שמחת תועה בעשותו משפט: ומחתה. תבוא לפועלי און: תועה. כי החכמה היא דרך ישרה והעוזב אותה הוא תועה במעשה הרע' מדרך השכל והוא גם התאר או שם פ פועל. רפאים מתים. ינוח שלא יתעה עוד או שם תהיה מ מנוחתו ולא יהיה לו חלק עם הצדיקי' והוא הנכון: איש. אוהב שמחה. שמחת מאכל ומשתה הוא איש מחסו' והטע' יחסר כל וזהו אוהב יין ושמן מאכלו לא יעשיר כלומ' לא יקבץ עושר: כפר. כלומ' שיכבל הצדיק מן הצרות היורדות ו יפול הרשע תחתיו: טוב שבת בארץ מדב'. שסבול החורב והקרח מאשת מדינים כלומר אשה שתכעוס בבעלה. אוצר. שם כלל על מה שיאצור האדם מן המאכלים הטובים ו זכיר השמן לבדו כי הוא משובח מכלם אשר יאכרו שהים והכנסים בעבור דשנו הטוב ש וכמוהו ראש לעצים ו הטעם שהחכם יאצרהו ולא יאכלהו. וכסיל כנגד חכם כי תמיד יקבהו יבלעהו ואם כסיל סמוך לאדם הו' הם המין וכמוהו זובח אדם או האדם הוא הכסיל ושניהם נכונים: רודף. ימהר לעשות צדקה כאילו רודף אותה. ימצא חיים שאריכון ימיו ימצא צדקו שישמעו וכבוד שיכבדוהו בני אדם או יתן לו כבוד השם כלו' ממון מן כבד מאד: עיר גבורי' עלה חכם. להורות כי טובה חכמה מגבור' עוז רמז לחומות כענין עד רדת חומותיה. מבטחה שהיו בוטחים בה הגבורים: שומר פיו ולשונו. שניהם שותפים בדבור והענין שישמרם מדבר נבלות או ישמור נפשו מכל דבר רע. פה שומר פיו מאוכל ולשונו מדבר הרע: יהיר כמו גבר יהיר כלומר זד מתגאה לץ שמו ואמרו רז"ל כיון שמתיהר עליהם בעברה שיתעבר לעשות זדון והעברה רמז לחמה שעברה וגברה על מדת הרצון כענין עברו ראשי בהתגבר העונות: תאות עצל. ב' דרכי'. תמיתנו כאשר לא ישיג מה שיתאוה. כי מאנו כאילו הוא חפץ לעשות וידיו אומרים לא תעשה: וצדיק יתן. לעצל. ולא יחסוך מתנותיו: זבח רשעים. עולות ושאר הקרבנות והעד ותבחת עליו את עולותיך וגו' כלו' זבחים שיקריבו תמיד הרשעים יתעב השם וגם כי בעבור שיעשו הזמה יביאום יותר יתעבם: עד. כאילו הוא עד שקר. ואיש שומע שאבד העד כל ימי נצחו ידבר לאחרים כי בעבור שקרו אבד זכרו: העז. כתן העזות בפניו ולא יתביים והאדם ישר יוכל להבין דרכו הראוי ולא להיות עז פנים:

אין

תועה ג' ב' חס' וא' מל' וסימ' וימצאהו איש והנה תעה. או חמורו תעה. אדם תועה מדרך השכל. בתרא מל': ושמן' וסימ' נמסר ביחזקאל סימן ט"ז: מרונים דקרי' מדינים ו' וסימ' לעיל בהאי סימן: נחמד ב' וסימ' כל עץ נחמד למראה. אוצר נחמד ושמן: וחסד ה' קמצין וסימ' בלשון ארמי טבא רדף חייא ונטר אסתר. וביאורם אך טוב וחסד ירדפוני. רדף צדקה וחסד. חיים וחסד עשית עמדי. שמר הברית וחסד דעזרא: ותשא חן וחסד לפניו. רדף צדקה וחסד מלעיל. וצדיק י' וסימ' מדבר שקר תרחק. ואתה בן אדם אמור אל בני עמך. הנה עפלה לא ישרה. זרח בחשך אור חנון ה' וצדיק ואלהינו. יבין וצדיק ילבש. בפשע איש רע מוקש. כל היום התאוה תאוה. לוה רשע ולא ישלם. כעבור סופה ואין רשע:

מַתָּן בַּסֵּתֶר יִכְפֶּה־אָף וְשֹׁחַד בַּחֵיק חֵמָה עַזָּה: שִׂמְחָה לַצַּדִּיק עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וּמְחִתָּה לְפֹעֲלֵי אָוֶן: אָדָם תּוֹעֶה מִדֶּרֶךְ הַשְׂכֵּל בִּקְהַל רְפָאִים יָנוּחַ: אִישׁ מַחְסוֹר אֹהֵב שִׂמְחָה אֹהֵב יַיִן וָשֶׁמֶן לֹא יַעֲשִׁיר: כֹּפֶר לַצַּדִּיק רָשָׁע וְתַחַת יְשָׁרִים בּוֹגֵד: טוֹב שֶׁבֶת בְּאֶרֶץ מִדְבָּר מֵאֵשֶׁת מִדְוָנִים וָכָעַס: אוֹצָר נֶחְמָד וָשֶׁמֶן בִּנְוֵה חָכָם וּכְסִיל אָדָם יְבַלְּעֶנּוּ: רֹדֵף צְדָקָה וָחָסֶד יִמְצָא חַיִּים צְדָקָה וְכָבוֹד: עִיר גִּבֹּרִים עָלָה חָכָם וַיֹּרֶד עֹז מִבְטֶחָה: שֹׁמֵר פִּיו וּלְשׁוֹנוֹ שֹׁמֵר מִצָּרוֹת נַפְשׁוֹ: זֵד יָהִיר לֵץ שְׁמוֹ עוֹשֶׂה בְּעֶבְרַת זָדוֹן: תַּאֲוַת עָצֵל תְּמִיתֶנּוּ כִּי־מֵאֲנוּ יָדָיו לַעֲשׂוֹת: כָּל־הַיּוֹם הִתְאַוָּה תַאֲוָה וְצַדִּיק יִתֵּן וְלֹא יַחְשֹׂךְ: זֶבַח רְשָׁעִים תּוֹעֵבָה אַף כִּי־בְזִמָּה יְבִיאֶנּוּ: עֵד־כְּזָבִים יֹאבֵד וְאִישׁ שׁוֹמֵעַ לָנֶצַח יְדַבֵּר: הֵעֵז אִישׁ רָשָׁע בְּפָנָיו וְיָשָׁר הוּא יָכִין דְּרָכָיו:

ה' לוחס'　ג' חד מל'　ו'　מדינים ק'　כ' ו'　ו' חס'　ו' חד חס'　ו' מל' ל' בדלת　כ' ב' מל'　י'　ב' מל' בליש' ושומע תוכחת　יבין ק' דרכו ק'

מוֹהֲבָא בְּטִישָׁא מַדְעֲכָא רוּגְזָא וְשׁוּחֲדָא בְּעוּבָא חֶמְתָא עַשִׁינְתָּא: חֶדְוָתָא דְצַדִּיקָא לְמֶעְבַּד דִּינָא וְשַׂנְיָא לְאִלֵּין דְעָבְדִין עָאתָא: בַּר נָשָׁא דְתָעֵי מִן אוֹרְחָא דְסֻכְלְתָנוּתָא עִם בְּנֵי אַרְעָא נִתְתְּנַח: גַּבְרָא דִי חָסַר לֵיהּ וְרָחֵים חֶדְוָתָא וְרָחֵים חַמְרָא וּבֻסְמָא לָא נֶעְתַּר: שַׁלְחוּפֵיהּ דְצַדִּיקָא רַשִׁיעָא וְשַׁלְחֵיפָא דְתְרִיצֵי בַּזּוֹזֵי: טַב לְמִתַּב בְּאַרְעָא מַדְבְּרָא מִן אִיתְּתָא תַּגְרָנִיתָא וּמַרְגְּזָנִיתָא: סִימְתָא רְגִיגְתָא וּמִשְׁחָא בְּדִירֵיהּ דְחַכִּימָא וְסַכְלָא דִבְנֵי נָשָׁא נִבְלְעִנּוּן: דְרָדִיף צִדְקְתָא וְחִסְדָּא יַשְׁכַּח חַיֵּי וְצִדְקְתָא וִיקָרָא: לִמְדִינְתָּא דְגִבָּרֵי סְלִיק חַכִּימָא וְאַחִית עוּשְׁנָא דִסְבָרָא: דְנָטִיר פּוּמֵיהּ וְלִישָּׁנֵיהּ נָטִיר מִן עָקְתָא נַפְשֵׁיהּ: מְמִיקְנָא מְרִיתָא זֵידְנָא שְׁמֵיהּ עָבֵיד חֶרְיָנָא בְּזֵידָנוּתֵיהּ: רִיגְתָא דְעַטְלָא מְמִיתָא לֵיהּ דְלָא עָפְיָן אִידַיִן דְעָבְדִין עִיבִידְתָּא: כָּל יוֹמָא רָאִיג רִיגְתָּא וְצַדִּיקָא יָהֵיב וְלָא מַחְשִׂיךְ: דִיבְחָא דְרַשִׁיעֵי מְרַחַק הוּא מְטוּל דְמֶעְבַּרְתָּא מַיְיתֵי לֵיהּ: סַהֲדָא דְכַדָּבוּתָא יֵאבַד וְגַבְרָא שָׁמוּעָה שָׁרֵי וְאִית מְמַלֵּיל: מַחְצִיף אַפּוֹי גַּבְרָא רַשִׁיעָא וְתְרִיצָא הוּא מְתַקֵּן אוֹרְחֵיהּ:

מתן בסתר. הנה המתן שיתן האדם בסתר למי שיכעס עליו מכניע האף והחמה אשר לו עליו והשחד שינתן בחיק ר"ל בסתר יכפה חמה עזה ויכניעה: שמחה לצדיק כשיעשה משפט ודין בארץ הנה זה הענין שמחה לצדיק שאז יבטח לבו שלא ילכד ברשת המלכות כי הוא נשמר מעשות רע וזה הענין הוא מחתה ושברון לפועלי און כי אז יפחדו מאד שיענשו על רוע מעשיהם: אדם תועה. האיש התועה מדרך השכל והוא התועה בדעותיו יבא בגורלו לנוח עם קבוץ האנשים שימותו יחד מיתה פתאומית וימות עמהם או ירצה בזה שהוא בקבוץ האנשים הדורכים אל המות והכליון כי הם ישמחו ברעותיו לפי שבהם יפתחו להם השערים למלאת תאוותיהם: איש מחסור. מי שהוא אוהב השמחו' הגופיות להתענג בתאוותיו הו' איש מחסור כי באלו התאוו' יאבד הונו ומי שהוא אוהב יין והיה הומה להתענג בהם לא יעשיר לזאת הסבה בעינה וזה מה שיקרה לבעלי זאת התכונה מהרע גם בדברים הגופיים עד שזה הוא סבה אל שלא יקנה האדם שום שלימות נפשי וכבר רמז זה ג"כ באמרו איש מחסור ובאמרו לא יעשיר כי החסרון היותר חזק הוא חסרון השכל והעושר היותר חזק הוא שלמו' במושכלו': כופר לצדיק. כאשר היה ראוי מצד ההשגחה הכוללת שיגיע רע מה לצדיק השם יתברך ישית הרשע כפרו וישית הבוגד כופר לישרי' והיה זה כן כי מה שההשגחה הדבקה להם ימשך שיכלו ולפי שהתועלת ברע הוא אבדן הרשעים בו כמו שנזכר בספר איוב והתבאר עוד בספר איוב הנה יביא השם יתברך הרשע והבוגד אל הרע ההוא: טוב לאדם שישב בארץ מדבר משישב בבית עם אשת מדינים וכעס שתכעס תמיד עם בעלה ותריב עמו והנה ביאר בזה כי הכעס גם כן מגונה כמו שהשמחה בתענוגי הגוף מגונה: אוצר נחמד. הנה בנוה החכם יבא אוצר נחמד ושמן מפני דבקות ההשגחה בו עם שהוא ישמור קנינו ולא יפזר מהם כי אם ההכרחי ואולם הכסיל אם היה לו כמו זה האוצר הנה יבא אדם ויבלענו ולא יאכל הכסיל ממנו: רודף צדקה. מי שהוא רודף הצדקה והיושר במדות ובדעות ורודף לעשיית חסד לזולתו ולהטיב להם הנה הוא ימצא החיים הגופיים והנפשיים וימצא הצדק והיושר בדעות וימשך לו מהם הכבוד כאמרו כבוד חכמים ינחלו וזה כי מפני יושר דעותיו ירשיע כל לשון תקום אתו למשפט: עיר גבורים. הנה החכם עלה בעיר גבורים ונצח בחכמתו כי טובה חכמה מגבורה כמו שנזכר בספר קהלת והוריד עוז העיר והמבצר שהיו בוטחים בו והנה העיר בזה על מעלת החכמה והטוב המגיע ממנה גם בעניני הגבורה וזה אמנם יהיה לחכם מצד חכמתו ומצד דבקות ההשגחה האלהית בו: שומר פיו. מי שהוא שומר פיו ולשונו מלדבר שומר נפשו מצרות רבות כי רעו' רבו' יחדשו מפני חטא הדבור כמו שקדם: זד יהיר. הנה הרשע הגאה שעושה הרע בגאוה לץ שמו כי הוא כאילו יעשה הזדון מצד גאותו על דרך הלעג להיות האנשים נחשבים לפניו כאין ובחמת הזדון עושה לעג. וליצנות וכבר ימצאו אנשים רבים בזה התואר שזכר שישחיתו זולתם על דרך הלעג להיותם נחשבי' להם כאין כמו שסופר מאיש אחד שחתך רגל איש בלילה כשהיה ישן והוא לא היה שונא לו אך עשה זה על דרך הלעג והנה בא זה על מום הליצנו' והרע שיגיע ממנו: תאות עצל. הנה העצל יתאוה תמיד אל קנין השלימיות והעצלה תמנעהו מההשתדלות בהשגתם הנה ימות ויספה עם התאוה ההיא כי מאנו ידיו לעשות דבר להשיג מה שאליו התאוה: כל היום התאוה. העצל התאוה ולא תעשה בו התאוה רושם אחר ואולם הצדיק יתן הראוי מהפועל וההשתדלות בדבר דבר ולא ימנע ידיו מה שראוי בהשגת המלאכות והחכמות: זבח רשעים. אם הרשעים יביאו זבח לשם על דרך העבודה הנה הוא נתעב אצל השם' כי הם לא יכוונו בו מה שכוון בו מהשם' וגם כאשר יביאהו במחשבה והשתכלות הוא נתעב כי הם מביאים אותו על החטא והם בלתי מנקים עצמם מהחטא בהביאם הזבח וידמה ענינם למי שיטבול מפני הטומאה בעת שיהיה שרץ בידו והפסוק שירצה בזה כי כ"ש שיהיה נתעב הזבח כאשר יביאהו בעליו עם מחשבת החטא והוא הזמה שעשה: עד כזבים יאבד. ר"ל כאשר יביאוהו לספר הכזב פעמים רבות יאבד העדו' ויפסק ואיש שומע הכזב מפיו יגידהו ויספר בספורו אין קץ בהם בלי שנוי כי הוא יגיד אמת במה שיגיד ששמע מפי זה העד שכבר שמעו מפיו והיה זה כן לפי שעד הכזבים יש בלבו מחשבה מקבלת: העז איש רשע. הנה לא בפיו לבד יחלוק הרשע על מה שבמחשבתו אבל גם בפניו העז לחלוק עליו במה שאמץ פניו וחזקם שלא ישיגם הבשוי והפעלות הראוי שישיג בתואר פני מי שידבר דבר כזב ואמנם האיש הישר יבין בלבו דרכו אשר ידרוך בה בפיו ובתואר פניו:

אין

אין חכמה׳ הנה לא תועיל חכמה ותבונה ועצה במה שיחשוב אדם לעמוד לנגד יי׳ כי אף אם יתחכם ויתבונן ויקח בו העצה היותר נכונה לא יוכל לשנות גזרת הש״י כלומר להגעתה כמו שירחה מענין מכירת יוסף ומספורים אחרים בזו בדברי הנבואה ואפשר שיהיה הרצון בזה כי לא תצטרך חכמה ותבונה ועצה בהסתדלו בהגעת חפציו לאשר הוא נגד יי׳ ואבלו ר״ל למי שהוא דבק בו כי הוא יישיר דרכיו וארחותיו באופן שיכונו מחשבותיו ולשני הפירושי׳ ימשך יפה מה שנזכר אחר זה: סוס מוכן. הנה הסוס מוכן ליום מלחמה להיות כלי לרוץ על האוי׳ ולנצחו אך שקר הסוס לתשוע׳ כי התשוע׳ מהש״י היא לבד ולזה תמצ׳ פעמים רבות שינצח החיל המע׳ והחלוש את הרב והתקיף וזה ממה שבורה שלא יועיל כל כלי המלחמה לבטל גזל׳ הש״י ולא יצטרכו לאשר הש״י בעזרו: נבחר שם מעושר. ידוע כי השם הטוב יהיה לאדם בסב׳ יושר תכונותיו ופעולותיו והוא נבחר וטוב לאד׳ מעושר רב והחן הטוב שיש לו מהאנשים הוא נבחר מכסף וזהב כי בסבת יושר תכונותיו ופעולותיו והיותו אהוב לאנשי׳ יהיה לו מחסה מהרעות יותר ממה שיוכל לחסות בכספו וזהבו כמו שיאמ׳ משל הדיוט יותר טוב אהוב בשוק מזהב בארגז: עשיר ורש נפגשו. ולבאר כי העושר אינו נבחר מאד אמר כי כבר יקרה בעשיר ורש שיפגשו זה את זה כאילו תאמר שהעשיר ירד מעט מעט מעשרו והרש יעלה ויקנה העושר מעט מעט עד שיקרה מזה שיהיו שוים בקנינ׳ לפי שהש״י עושה זה עני וזה עשיר או ירצה בזה שהעשיר והרש נפגשו שלא יוכל להיות זה בלא זה והמשל שאם היו כל האנשים עשירים לא ימצא איש עושה מלאכה מהמלאכות המעשיו׳ ויפסד הייטוב ואם היו כלם עניים לא יוכלו להתפרנס זה מזה ולזה הוא מבואר כי הש״י עושה קצת האנשים עשירים וקצתם עניים כדי שיתקיי׳ המציאו׳ ויהיה אמרו עשיר ורש נפגשו כאמרו חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו: ערום. הנה האיש הערום והחכם ראה הרעה קודם בואה ונסתר להמלט ממנה ואולם הפתאים לא נתנו לבם לזה ועברו במקום הרעה עם השיגם ההפסד והעונש: עקב ענוה. בסבת תכונת הענוה יגיע האדם אל שיקנה יראת יי׳ כי מפני היותו שפל בעיניו יתבונן מפני זה במנהגים הנכבדים העליונים ממנו וכאשר יראה עוצם הש״י הנה יקנה מזה שיירא מהש״י בתכלית מה שאפשר ומזה יגיע אל שיקנה עושר בקניינים המרומים ובדעות ויקנה ג״כ כבוד וחיים בעניינים המדיניים וזה מבואר במעט עיון מה שקדם מהדברים: צנים פחים. הנה בדרך האיש העקש והוא ההולך בדרך מעוות שאינו משגיח כראוי אי זה הדרך ראוי שילך ימצאו צנים להנזק בקרירות האויר וימצא בו פחים ללכד בהם רגליו ומי שהוא שומר נפשו והוא המתבונן בדרכיו והולך בהם דרך ישרה ירחק מאלו הדברים המזיקים כי הוא לא ימסור עצמו לסכנות ויעיין באי זה דבר ראוי שיסתדל בהשגתו ובאי זה אופן שיהיה נמלט מהרעות והפגעים: חנוך לנער. אמר יחנוך לנער על פי הדרך אשר מנהגו וטבעו ללכת בה לחשבו והשגנו שסבר יקבל המוסר כאמר ינדל הנה ימשך שלא יוכל להסירו אחר זה מהדרך הרעה ההיא וגם לא יסור ממנה מעצמו וגם בעת זקנתו: עשיר ברשים ימשול. האיש העשיר ימשול ברשים ולזה ישובח העושר מזה הצד וכי ילוה מטובו לאיש הנה האיש הלוה הוא לו כשוק ומשועבד כאלו הוא עבדו מצד החסד שגמל אותו והנה בזה האופן ימשול העשיר ברשים במה שיגמל להם מהחסד: זורע עולה. אך מי שיחשוב למשול באנשים בהפך זאת התכונה והוא בעול והחמס שיעשה להם הנה לא תמשך ממלכתו עליהם כי כבר יגע לו רע מהרע שיעשה ר״ל כי במה שיזרע מהעול יצא לו קציר כאות למה שעשה אותו מהרע וזה הקציר והפרי שישיג מזה הוא עמל ואון לא דבר שיש בו תועלת ויקרה לו מהרע מה שיכלה בו שבט עברתו ר״ל שלא תשאר לו שררה יוכל להכות בה האנשים בשבט עברה כמו שהיה עושה קודם זה: טוב עין. אך מי שהוא טוב עין וימשול באנשים בהטבתו להם הוא יבורך מאת הש״י ויתחזק כחו להטיב להם ולמשול בהם מפני שנתן מלחמו לדל כי בגלל הדבר הזה יברכהו הש״י: גרש לץ. מדרך הלץ לגנות האנשים ולהלעיג בהם ולעורר להם מדינים ולזה אם תגרש לץ מהבית יצא המדון ממנו כי הוא היה המעורר מדינים שם וישבות מהבית ריב וקלון המריב שם והמביים האנשים: אוהב טהור לב. אך מי שהוא טהור לב ואוהב בלי לב ולב הנה החן וההאהבה שמראה בדבריו לאהובו רעיונו מולך ומושל בו או ירצה בזה כי לא יאמר בפיו רק מה שבלבו לעשות והנה הביאור הראשון הוא יותר נקשר אל מה שלפניו מן הדברים: עיני יי׳. הנה עיני יי׳ והשגחתו שומרת דעת החכמים לקיים מחשבותיהם ועצתם הוא מסלף דברי הבוגדים להפילם מתועבותיהם: אמר עצל. הנה העצל לא יצא מפתח ביתו לעשות מלאכתו מרוב העצלה ויאמר כי הארי בחוץ לטרפו אם יצא מביתו והלסטים ברחובות להרגו אם ילך שם: סוחה

אין. סוס. שנים רבקים׳ כלומר אין איש שתועילהו חכמתו ותבונתו ועצתו כנגד יי׳ כלומר יוכל מידו באחת מהם אף על פי שיכינו סוס לנוס בעבור יום מלחמה אין יכולת להמלט ולהושיע כפשם כי לשם התשוע׳ והוא יתכנה למי שירצה. נבחר. עשיר. שנים רבקים. טוב עומד במקום שנים וכן הוא שם טוב וחן טוב נבחרו מעושר רב. כי עשיר ורש נפגשו ור״ל שהסבות יורדו׳ מן השמים על הארץ ובני אדם המקבלי׳ נפגשו בהם כלומר שפגע בזה העושר ובזה הרשות. וזה עושה בכלם יי׳ שהוא יתן העושר והרשות והוא עושה העשיר והדל. אבל שם טוב אינו פגע כי האדם קונהו לעצמו במעשיו הטובי׳ וחן שיתן חנו בעיני כל רואיו על מעשה הטוב על כן נבחרו מעושר רב: ערום. שאמר ערמה הוא רואה רעה הבאה ונסתר ונחבא עד שיעבור זעם ורשעים עברו ברעה ונענשו קבלו עונש: עקב. בנים. שנים רבקים. עקב סוף ענוה מסבבת יראת השם כענין מנוה גוררת מנוה ומסבבת לעניו עושר וכבוד ממון או שיכבדוהו אחרים: וחיים. שיאריכו ימיו. צנים פרשו כבן מן ולבנינים ועניינו שלוכים. בדרך עקש שיהיה ללכד בהם והעניו שומר נפשו ואינו עושה רע רחוק מהשכים: חנוך. למד כמו חניכיו כלומר מלומדי כלי מלחמה שלו. גם לרבות הזקנה על הנערות: עשיר. זורע. טוב. ג׳ רבקים. ברשים שאין להם מאומה וימשול בהם בכח ולווה ממנו יכריחנו שיהיה עבדו׳ זורע שעשה עולה העשיר למשול ברשים יקצור און יקבל שכרו כראוי לו. ושבט. כי העברה מדומה לשבט כענין הוי אשור שבט אפי והטעם שיתעבר ברשים יכלה השבט ולא יעבור בהם עוד כי השם יכלהו. ואיש טוב עין שיתן לדלים מלחמו הוא יבורך מלא ברכת יי׳: גרש. הסירהו משכיך כי אז יצא המדון מקרבך׳ וישבות דין שלא יביאך למשפט וישבות קלון שלא יקלך: אוהב׳ עומד במקום שנים טהר לב שהוא טהור מרעות שהם כנגד השונים ואוהב חן ספתיו כלומר איש חן בעבור שיש לו שפתי דעת גם יתכן להיות חן שם התאר ומי שיאהב שניהם תגדל מעלתו עד שיהיה המלך רעהו כחושי הארכי אוהב הטהורים שהיה רעה דוד: עיני. דברה תורה כלשון בני אדם. עיניו חפצו ורצונו או שכלו. נצרו. אנשי דעת מכל רע. ויסלף יעות השם דברי בוגד שחושב רע על אנשי דעת ויבטלם: עצל. רשע. ארי בחוץ עלה כדי שלא יצא לבקש מחייתו. ארצח שהארי ירצחהו: סוחה

עשה ה׳ בצירי וסי׳ נמס בסד׳ ויהי בשלח: ופתיים ב׳ כתי׳ כן וסי׳ ופתיים עברו ונענשו. פתח דברך יאיר. ועיין בריש ספר סוף סימן א׳: שומר י״מל וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימ׳ י״ז ועיין בספרא סימן י׳: חנוך ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ ובני מדין עיפה. חנך משפחת החנכי. חנך לנער על פי דרכו: יקצור ג׳ מ״ל וסימ׳ וזרועו שבלי׳ יקצור. זורע עולה יקצור און. וראה בעבים

אֵ֣ין חָ֭כְמָה וְאֵ֣ין תְּבוּנָ֑ה וְאֵ֥ין עֵ֝צָ֗ה לְנֶ֣גֶד יְהוָֽה׃ ס֣וּס מ֭וּכָן לְי֣וֹם מִלְחָמָ֑ה וְ֝לַיהוָ֗ה הַתְּשׁוּעָֽה׃ נִבְחָ֣ר שֵׁ֭ם מֵעֹ֣שֶׁר רָ֑ב מִכֶּ֥סֶף וּ֝מִזָּהָ֗ב חֵ֣ן טֽוֹב׃ עָשִׁ֣יר וָרָ֣שׁ נִפְגָּ֑שׁוּ עֹשֵׂ֖ה כֻלָּ֣ם יְהוָֽה׃ עָר֤וּם ׀ רָאָ֣ה רָעָ֣ה וְיִסָּתֵ֑ר וּ֝פְתָיִ֗ים עָבְר֥וּ וְנֶעֱנָֽשׁוּ׃ עֵ֣קֶב עֲ֭נָוָה יִרְאַ֣ת יְהוָ֑ה עֹ֖שֶׁר וְכָב֣וֹד וְחַיִּֽים׃ צִנִּ֣ים פַּ֭חִים בְּדֶ֣רֶךְ עִקֵּ֑שׁ שׁוֹמֵ֥ר נַ֝פְשׁ֗וֹ יִרְחַ֥ק מֵהֶֽם׃ חֲנֹ֣ךְ לַ֭נַּעַר עַל־פִּ֣י דַרְכּ֑וֹ גַּ֥ם כִּֽי־יַ֝זְקִ֗ין לֹֽא־יָס֥וּר מִמֶּֽנָּה׃ עָ֭שִׁיר בְּרָשִׁ֣ים יִמְשׁ֑וֹל וְעֶ֥בֶד לֹ֝וֶ֗ה לְאִ֣ישׁ מַלְוֶֽה׃ זוֹרֵ֣עַ עַ֭וְלָה יִקְצָר־אָ֑וֶן וְשֵׁ֖בֶט עֶבְרָת֣וֹ יִכְלֶֽה׃ טֽוֹב־עַ֭יִן ה֣וּא יְבֹרָ֑ךְ כִּֽי־נָתַ֖ן מִלַּחְמ֣וֹ לַדָּֽל׃ גָּרֵ֣שׁ לֵ֭ץ וְיֵצֵ֣א מָד֑וֹן וְ֝יִשְׁבֹּ֗ת דִּ֣ין וְקָלֽוֹן׃ אֹהֵ֥ב טְהָור־לֵ֑ב חֵ֥ן שְׂ֝פָתָ֗יו רֵעֵ֥הוּ מֶֽלֶךְ׃ עֵינֵ֣י יְ֭הוָה נָ֣צְרוּ דָ֑עַת וַ֝יְסַלֵּ֗ף דִּבְרֵ֥י בֹגֵֽד׃ אָמַ֣ר עָ֭צֵל אֲרִ֣י בַח֑וּץ בְּת֥וֹךְ רְ֝חֹב֗וֹת אֵרָצֵֽחַ׃

לית חכמתא ולית ביונא ולית עיצתא היך דאלהא׃ סוסיא מתקן ליומא דקרבא ולאלהא הוא פורקנא׃ שמא טבא מן עותרא סגיעא ומכספא ומן דהבא שפיר חסדא׃ עתירא ומסכינא סגען חד כחד ותרויהון אלהא ברא אינון׃ עריטא חזי בישתא ומטשי ושכרי ובורי תיוסאני אינון׃ עקבא דענותנותא דחלתא דיי עותרא ויקרא וחיי׃ נישבא בארחתא עקימתא ומן דנטר נפשיה ירחק מנהון׃ אידכא לטליא לקבל אורחיה דלא כד נסאובא נסטי מניה׃ עתירא במסכיני נשתלט ועבדא יוזיף לגברא מוזפנא׃ דזריע עולא נחצד עאתא ושבטא דחריניה נגמור׃ מאן דטבא הוא עייניה הוא נתברך מטול דיהיב מן לחמיה למסכינא׃ תרך לממיקנא ואפיק לתגרנא ויבטל דינא וצערא׃ רחים אלהא דכי לבא ובחסדא דשפוותיה יתחבר למלכא׃ עינוי דאלהא נטרן ידיעתא ומטלטל מליהון דבוזזי׃ עטלא אמר בחכינותיה אריא אית לברא ובינת שווקי מתקטילנא׃

לא יקצור: גרש ג׳ וסימני גרש האמ׳ הזא׳. כלה גרש יגרש. גרש לץ ויצא מדון: ויצא ג׳ וסימ׳ ביחזקאל סי׳ י״ב וסוף חבקוק:

מחה׳ אולת. מנים דבקים · שוחה עמ׳ גלה והטעם כשוחה שהיא עמוקה כן פי
נשים זרות לזעומי׳ מי שהשם זעם אותו ותפש במיתתו יפול שם · אבל הנער אע״פ
שהאולת קשורה בלבו ראוי להכותו בשבט מוסר כי הוא ירחיק האולת ממנו ׃
עושק. אך · למעט מה שיתטוב להרבות לו כלומ׳ עושק דל להרבות לנפשו או לתתו
לעשיר אך בעבור מ מחסור שיבואהו ע עסקו׃ הט׳ כי. להיות. הלא. להודיעך׳ ה׳ דבקי׳. לדעתי ללמוד דעת· כי נעים דעתי או כי תהיה נעי׳ כשתשמרם בבטן רמז ללב. יכונו הדברים על שפתיך להיות זכרון · שלישים דברים שלישים כתוב בוי״ו והטעם אתמול שלשום כתבתי להודיעך אמרי אמת בספר מועצות ודעת· קשט ע״ר הפעלי׳ כמו יקטו · אמרים אמת הנכון אמרי אמת וכן טורים אבן שני׳ כמו אלים כמו וכן רבים ע״ר קרה· וטעם להשיב כענין וישב מ משה את דברי העם אל י״י כלומ׳ כשאודיעך קשט דברי אמת כמו בן אשיב לו אמרים כענין נעשה ונשמע. לשולחיך לשם ששלחני אליך ליסרך שיהשכל שליח השם לשולחיך בלשון רבים כמו אלוה עושי׃ אל. כי דל הוא· ויש אנ בעד בדלותו על כן אל ת תגזלהו· בשער שפט עורך כענין כי אראה בשער עזרי· וקבע. כ ג יחבל או יגזול כמו היקבע אדם אלהי׳ ׃ אל. פן. שנים דבקי׳. תתרע תהי רע׳. את כמועם. לנפשך בעבור נפשך שתלכד במוקש ותמות בעונך ׃ משכבך. במשכבך עליו אם אין לך זולתו ׃ אל׳ חזית. שנים דבקי׳ עמו תקנו הגבול אבותיך׃ אבל המעסק במלאכה כי מי שהוא מהיר במלאכתו ...

שוחה עמוקה ׃ הנה השפה הדובר זרות והתפוכות ודברים הם הפך האמת והיחוד בהתחלות והפרטים הם בדמיון השוחה העמוקה שהנופל בה אין לו תחבולה לצאת ממנה זעום יי׳ הוא מי שיפול בזאת השוחה כי תמיד יתרחק מן הדרך הנכונה והשלימות כל מה שיחזיק בזאת התכונה הפחותה ׃ אולת קשורה בלב נער · בלב הנער קשורה אולת בהתחלת ענינו כי תפני היותו כבהל ונחפז לעשות מה שיחפוץ לא ידרוך בעניניו בשכו׳ הכחותי׳ ולא יתיישב להתבונן מה שראוי לעשות ומה שראוי שיתרחק ממנו אך שבט מוסר ירחיק מהנער האולת הזאת ולזה ראוי לאדם ליסר בנו בתחלת ענינו כי אז יוכל להקנותו מוסר ׃ עושק דל להרבות לו· מי שהוא עושק הדל והוא הכח ה המתעורר לתאוות ה הגופיות שלא יתן לו מתאוותיו דבר הנה זה הוא להרבות לו כי׳ כל מה שיתמיד ל להתנהג תמעט ת תאותו לאלו הדברים ולזה יהיה תמיד שבע ומי שיתן לעשיר תאוותיו והוא האיש הנמשך אחר התאוות הנה זה לו למחסור כי תמיד יהיה יותר רעב בסבת רוב תאוותיו כאמרם אבר קטן יש לו לאדם משביעו רעב מרעיבו שבע או ירצה בזה הנה אם הדל ה העוסק כבר יש לו ה הסתרלות מה כי ה הביאהו ולזה שם מ מגמתו להרבות לו קניני׳ אך הדל הנותן לעשיר הנה אין לו ב בזאת המתנה תועלת רק לחסר קנינו כי העשיר לא יחשוב מאד המתן הזה עם שהוא יבזה הדל וילעיג עליו על מה שנתן לו ולא יסתדל להטיב לו גמול וזה מפורסם מהעשיר והנה הבאור הראשון הוא יותר נכון ׃

קשורה ב׳ וסי׳ ונפשו קשורה בנפשו · אולת קשורה בלב נער שבט מוסר ירחיקנה ׃ לעשיר ב׳ וסי׳ היה צאן · נתן לעשיר אך למחסור ׃ ולבך ה׳ וסי׳ איך תאמר אהבתיך ולבך אין אתי · כי אין עיניך ולבך · ולבך תשית לדעתי · עיניך יראו

שׁוּחָה עֲמֻקָּה פִּי זָרוֹת זְעוּם יְהוָה יִפּוֹל־שָׁם׃ אִוֶּלֶת קְשׁוּרָה בְלֶב־נָעַר שֵׁבֶט מוּסָר יַרְחִיקֶנָּה מִמֶּנּוּ׃ עֹשֵׁק דָּל לְהַרְבּוֹת לוֹ נֹתֵן לְעָשִׁיר אַךְ־לְמַחְסוֹר׃ הַט אָזְנְךָ וּשְׁמַע דִּבְרֵי חֲכָמִים וְלִבְּךָ תָּשִׁית לְדַעְתִּי׃ כִּי־נָעִים כִּי־תִשְׁמְרֵם בְּבִטְנֶךָ יִכֹּנוּ יַחְדָּו עַל־שְׂפָתֶיךָ׃ לִהְיוֹת בַּיהוָה מִבְטַחֶךָ הוֹדַעְתִּיךָ הַיּוֹם אַף־אָתָּה׃ הֲלֹא כָתַבְתִּי לְךָ שָׁלִשׁוֹם בְּמוֹעֵצֹת וָדָעַת׃ לְהוֹדִיעֲךָ קֹשְׁטְ אִמְרֵי אֱמֶת לְהָשִׁיב אֲמָרִים אֱמֶת לְשֹׁלְחֶךָ׃
אַל־תִּגְזָל־דָּל כִּי דַל־הוּא וְאַל־תְּדַכֵּא עָנִי בַשָּׁעַר׃ כִּי־יְהוָה יָרִיב רִיבָם וְקָבַע אֶת־קֹבְעֵיהֶם נָפֶשׁ׃
אַל־תִּתְרַע אֶת־בַּעַל אָף וְאֶת־אִישׁ חֵמוֹת לֹא תָבוֹא׃ פֶּן־תֶּאֱלַף אֹרְחֹתָו וְלָקַחְתָּ מוֹקֵשׁ לְנַפְשֶׁךָ׃ אַל־תְּהִי בְתֹקְעֵי־כָף בַּעֹרְבִים מַשָּׁאוֹת׃ אִם־אֵין־לְךָ לְשַׁלֵּם לָמָּה יִקַּח מִשְׁכָּבְךָ מִתַּחְתֶּיךָ׃ אַל־תַּסֵּג גְּבוּל עוֹלָם אֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבוֹתֶיךָ׃ חָזִיתָ אִישׁ מָהִיר בִּמְלַאכְתּוֹ לִפְנֵי־מְלָכִים יִתְיַצָּב בַּל־יִתְיַצֵּב לִפְנֵי חֲשֻׁכִּים׃
כִּי־תֵשֵׁב לִלְחוֹם אֶת־מוֹשֵׁל בִּין תָּבִין אֶת־אֲשֶׁר לְפָנֶיךָ׃

גוּמָאצָא עֲמִיקְתָא פּוּמָה דְנוּכְרִיתָא וּמַן מַרְגִיז קֳדָם אֱלָהָא נָפִיל תַּמָן׃ שַׁטְיוּתָא קְטִירָא בְּלִבֵּיהּ דְטַלְיָא שִׁבְטָא דְמַרְדוּתָא נַרְחֲקִיהּ מִנֵּיהּ׃ דְעָשִׁיק לְמִסְכֵּינָא מַסְגֵּי לֵיהּ בִּישְׁתָא וּדְיָהִיב לַעֲתִירָא חוּסְרָנָא הוּא לֵיהּ׃ בְּרִי צַלִּי אוּדְנָךְ וּשְׁמַע מִלֵּי דְחַכִּימֵי וְלִבָּךְ שִׁים לִידִיעְתָא׃ מְטוּל דְבַסִּימִין נְטַר אִנּוּן בְּכַרְסָךְ וְנִתְקְנִין אַךְ חֲדָא עַל שִׂפְוָתָךְ׃ דְנֶהֱוֵי בֵּאלָהָא סִבְרָךְ וְאוֹדְעִיתָךְ יוֹמָנָא הָדָא׃ וְהָא אִנּוּן לָךְ עַל תְּלָתָא זִמְנִין בְּעֵיצְתָא וִידִיעְתָא׃ לְאוֹדָעוּתָךְ קוּשְׁטָא וּמִלּוֹי דְתְרִיצָתָא דְתַהֲפִיךְ מִלְּתָא דְקוּשְׁטָא לִמְשַׁדְּרָךְ׃ לָא תִגְזוֹל לְמִסְכֵּינָא מְטוּל דְמִסְכֵּינָא הוּא וְלָא תְמַכִּיךְ עַנְיָא בְּתַרְעָא׃ מְטוּל דֶאֱלָהָא דָאִין דִּינֵיהוֹן וּמִתְפְּרַע פּוּרְעָנוּתְהוֹן דְנַפְשֵׁיהוֹן׃ לָא תִתְחַבַּר עִם מָרֵי מְרִירוּתָא וְעִם גַבְרָא חֶמְתָנָא לָא תֵיעוֹל׃ דְלָא תֵילַף אָרְחוֹתָיו וְתַשְׁכַּח פַּחָא לְנַפְשָׁךְ׃ לָא תֶהֱוֵי מְשַׁלֵּים אִידָךְ בְּעַרְבוּתָא עַל חַבְרָךְ׃ אִם לֵית לָךְ דְפָרִיעַ נִיסְבִין תַּשְׁוְיָתָךְ מִתְּחוֹתָיךְ׃ לָא תַשְׁנֵי תְחוּמָא דְמִן עָלְמָא דַעֲבָדוּ אֲבָהָתָךְ׃ אִין חֲזֵיתָא גַבְרָא דְמָהוֹי בַּעֲבִידְתֵּיהּ קֳדָם מַלְכֵי נִיקוּם וְלָא נִיקוּם קֳדָם חֲשׁוּכֵי׃ אִין יְתִיבְתָּא לְמֵיכַל עִם שַׁלִּיטֵי אִתְבַּיַּן בְּמוֹ דְשִׂים קֳדָמָךְ׃

זרות· אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר ׃ ודעת ד׳ ג׳ קמץ וא׳ פתח וסימ׳ נמסר בישעיה סימן ל״ג ובא״ב רבתי אות ט׳ ׃ אמרים ב׳ וסימ׳ מרדף אמרים · להודיעך קשט אמרי אמת ׃ דל י״ב פתחין בליש׳ וסימ׳ נמס׳ בשפטי׳ סימן ו׳ ותלים סימן קמ״ב ׃ תבוא ד׳ מ״ל בסיפ׳ וסימ׳ כי תבוא חכמה בלבך · ואת איש חמות לא תבוא · ולמוכיחים ינעם · רעך ורע אביך ׃ אבותיך ג׳ מ״ל וסי׳ שוב אל ארץ אבותיך · בשלוש חמות ובמשרפות · אל תסג גבול עולם · אנ״ך ׃ בין ז׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ והיה אם בן הכות הרשע · שבן לילה היה ב׳ כו׳ · דברי א גור בן יקא · בין תבין את אשר לפניך · ובין ישרים רצון · את הדבר ובינה לו במראה · עכ״ל זאת המסרה וקשי״א לי״ך ספרי המדוייקים לא אשכחנא כי אם ד׳ בנה״ון חס׳ וסי׳ הרשע קיקיון אגור והו״קשיא לי דבפסוק של ובין ישרי׳ גון הא׳ ובין נקוד בצירי ולא בחירק והבי״ן קרי ל״יה בצירי וי״ל דבחס׳ אולי פליגי בעלי המסר׳ בדאשכח׳ נא בכ״מה דוכתי או טעות דבמסרה כתיב וכ״ל בין נון דבו׳ ומ״הג יתכן דבקרי׳ מדמי לה״ו ולא בכתיב׳ ובבמסר׳ אחרינא מסר ז׳ מ״ל בליש׳ ולא נהירא ומ״ה דקרי׳ וב״ין ישרים רצון ובין בצירי אולי המסר׳ פליגא ואליבא הבין קרי׳ להו וב״ן בחירק׃

חשוכים עניים ותרגום דלות חשיכן מן העם הדלים ׃ כי מי שהוא מהיר במלאכתו יגדל מעלתו עד שיעמוד לפני מלך · עמא חשוכא ׃

הט אזנך ושמע דברי חכמים · ללמד חכמתם ושים עם זה לבך לדעתי ולא תשען על דברי החכמים לבדם רק במה שיסכים מהם עם מה שהודעתי לך המיוסד על יסודות התורה כי התורה היא המישרת להשיג מה שיקצרו מהשגתו בדרך החכמה ׃ כי נעים · ומתוק הוא לנפש כי תשמור דברי החכמים בלבך ויכונו יחדיו עם דעתי שהישרתיך אליו על שפתיך ׃ להיות ביי׳ · אך אתה אחרי הגיעך לזאת המדרגה שזכרתי הודעתיך היום שלא תשען על חכמתך ובינתך אך יהי תמיד ביי׳ מבטחך עם כל מה שתישיר מהסבות להגעת דרושך כמו שנזכר במה שקדם כי לשוא יוקדמו הסבות אם מאת השם לא נהיה הדבר ׃ הלא כתבתי לך · דברים נכבדים להישירך למועצות ולדעת בדברים המדיניים והעיוניים ואחשוב שקראם שלישים כי כמו שהמלך ינהג כל עם המלכות וכן הענין בתמונה אך השלישים ינהיגו כל אחד חלק מהכלל ההוא כן קרא שלישים היישרות שנתן בדברים החלקיים בתבונה ובתבו׳ ובדעת ודעת ׃ אל תגזול דל · להשענך שהוא חלוש ולא יגיע ממנו לך נזק כי דל הוא ולא יוכל לעמוד כנגדך ואל תדכא עני בשער לזאת הסבה כי תראה שם עוזרך ולעני אין עוזר ׃ כי יי׳ יריב ריבם · כי יש שם חזק ממך לקחת נקמתו ממך והוא הש״י כי הוא יריב ריבם ויגזול נפש הגוזל אותם מדה כנגד מדה כי הגוזל את הדל גוזל ממנו חייו ׃ אל תתרע · אל תתחבר עם איש כעס להיות לו רע ולא תבא את איש חמות להתחבר מלכת עמו ׃ פן תאלף · פן תלמד דרכיו ויהיה זה סבה שתקח מוקש לנפשך כי האיש הכעסן יבואהו לו רעות גדולות ממיתות אותו ׃ אל תהי בתוקעי כף · להכניס עצמם בשעבוד תחת רעיהם לפרוע חובן והם הנכנסים שהם ערבים הגלואות בעבור זולתם ׃ אם אין לך לשלם · בבא המלוה להפרע מאותה למה תביא עצמך אל שיקח משכבך מתחתיך ולא תשאר לך מטה תשכב בה · וזאת גנ״כ הערה טובה שישמור השכל מהיות ערב בעד הנפש המתאוה ׃ אל תסג גבול עולם · ר״ל שלא תסיג הגבול שגבלו הראשונים בענין הקרקעות כדי לעשוק מרעהו ולהוסיף על קרקעו וזאת גנ״כ הערה שלא יסיג הגדרים הקודמים שגדרו הראשונים כי בכלם תועלת ׃ חזית איש · אמר לשבח תכונת הזריזות ולהרחיק העצלה הנה כשראית איש מהיר וזריז במלאכתו תמצא שבסבתה יתיצב לפני המלכים והגדולי׳ כי הם יקרבוהו אליהם מצד זריזותו ולא יתיצב לפני הקטני יום והקודרים וכאילו באר בזה שזריזותו תעלה אותו לגדולה ותשמרהו מהעוני והדלות כאמרם שית שכין הוא כפיה ואבבא דאומנא לא חליף ׃ כי תשב ללחום את מושל · והוא מזון החכמה שיזונו בו עם המושל באדם והוא השכל הנה יקרא לך מה שהתיסבותיך לקבל החכמה שתבין את אשר לפניך · אם בעל נפש אתה ללחום ולהזון ממזונו והוא בעל תאוות המושל בשכלו ׃ ושמת

ושמת הכה תמיד קוצים בגרונך ובבית הבליעה שתחנק בהם : אל תתאוה למטעמותיו ואם יטנס ערבים לפניך כי מזונו הוא לחם כזבים ותבלים שאין בו תועלת והמארות כלל : אל תיגע להעשיר · אחר שמצאת מה שיספוק לך כי זה ימנע לך מבינתך בסבת כלוי זמנך בענין העושר בהפך המכוון מענין העושר כי המכוון בו הוא ם שיהיה בעזר לאד' אל שיהיה לבו פנוי ב בבקשת החכמ' והבינ' : ה תעוף עיניך בו ואיננו · ומה בצע בענין העושר הנה כמו השיעור ה המוגע מהזמן ם שתוכל להגיע ראותך בויסור העושר כי ב בקלה מבסבות יסור ימצאו סבות רבות מ מעשירות העושר כי העושר בעצמו יסור ויעשה לו כנפים לעוף בהם מבית העשיר לזולתו כקלות הנשר לעוף בשמים · אחר שהזהירנו מללחם עם רב התאוה הזהירנו שלא ילחם את לחם הכילי אל תלחם ואמר אל תלחם את לחם רע עין שתרע עינו במה שתאכל ת ממנו ואל תתאו למטעמותיו כי כמו שער בנפשו דבר המזון הזה שיקשה לו מאד אכלך ממנו ו ואעפ שיאמר בפיו אכול ושתה כן הלחם מאכלת ממנו יקשה לו להתערב במעיך ו ויבקש לצאת דרך ה ההיא ותשחית דבריך הנעימים שתדבר עמו על שלחנו · והנה ידמה והוא הנכון ם שקרא רע עין מי שים לו עיון רע וכוזב ב בדעות ולזה אמ' שלא יתאוה למטעמותיו כי אין מדרך הכילי ם שיעשה מטעמי' ואמ' זה כי הכחותיו בהתחלות ובפרטי' ערבות מאד

ובשדי ו' כתי' ו' בליש' וסי' הרי בגלבוע אל טל · על שדים ספדים · ולבני אהרן הכהן כשדי · הנה שמענוה באפרתה ·
אל תשג גבול עולם ; ויפקדו ביום ההוא · וכל רות דכו' במ"ב כתי' ה' וסים' כי שמעה בשדה מואב כי פקד · מכרה נעמי·

וְשַׂמְתָּ שַׂכִּין בְּלֹעֶךָ אִם־בַּעַל נֶפֶשׁ אָתָּה׃ אַל־תִּתְאָו לְמַטְעַמּוֹתָיו וְהוּא לֶחֶם כְּזָבִים׃ אַל־תִּיגַע לְהַעֲשִׁיר מִבִּינָתְךָ חֲדָל׃ הֲתָעִיף עֵינֶיךָ בּוֹ וְאֵינֶנּוּ כִּי עָשֹׂה יַעֲשֶׂה־לּוֹ כְנָפַיִם כְּנֶשֶׁר וְעָיף הַשָּׁמָיִם׃
אַל־תִּלְחַם אֶת־לֶחֶם רַע עָיִן וְאַל־תִּתְאָו לְמַטְעַמֹּתָיו׃ כִּי כְּמוֹ שָׁעַר בְּנַפְשׁוֹ כֶּן־הוּא אֱכֹל וּשְׁתֵה יֹאמַר לָךְ וְלִבּוֹ בַּל־עִמָּךְ׃ פִּתְּךָ־אָכַלְתָּ תְקִיאֶנָּה וְשִׁחַתָּ דְּבָרֶיךָ הַנְּעִימִים׃
בְּאָזְנֵי כְסִיל אַל־תְּדַבֵּר כִּי־יָבוּז לְשֵׂכֶל מִלֶּיךָ׃ אַל־תַּסֵּג גְּבוּל עוֹלָם וּבִשְׂדֵי יְתוֹמִים אַל־תָּבֹא׃ כִּי־גֹאֲלָם חָזָק הוּא־יָרִיב אֶת־רִיבָם אִתָּךְ׃ הָבִיאָה לַמּוּסָר לִבֶּךָ וְאָזְנֶךָ לְאִמְרֵי־דָעַת׃ אַל־תִּמְנַע מִנַּעַר מוּסָר כִּי־תַכֶּנּוּ בַשֵּׁבֶט לֹא יָמוּת׃ אַתָּה בַּשֵּׁבֶט תַּכֶּנּוּ וְנַפְשׁוֹ מִשְּׁאוֹל תַּצִּיל׃ בְּנִי אִם־חָכַם לִבֶּךָ יִשְׂמַח לִבִּי גַם־אָנִי׃
וְתַעֲלֹזְנָה כִלְיוֹתָי בְּדַבֵּר שְׂפָתֶיךָ מֵישָׁרִים׃ אַל־יְקַנֵּא לִבְּךָ בַּחַטָּאִים כִּי אִם־בְּיִרְאַת־יְהוָה כָּל־הַיּוֹם׃ כִּי אִם־יֵשׁ אַחֲרִית וְתִקְוָתְךָ לֹא תִכָּרֵת׃ שְׁמַע־אַתָּה בְנִי וַחֲכָם וְאַשֵּׁר בַּדֶּרֶךְ לִבֶּךָ׃ אַל־תְּהִי בְסֹבְאֵי־יָיִן בְּזֹלֲלֵי בָשָׂר לָמוֹ׃

ותשים סכינא בלועך אין מרא דנפשך את׃ לא תתרגג לבישולנן והינון מיכולתא דכדבותא׃ לא תקרב לעתירא אלא בביונתך פרק מניה ואין תצר עינך ביה לא מתחזי לך מטול דמעבד עביד ליה גפא היך נישרא דטייס בשמיא׃ לא תיכול עם גברא דבישא עייניה ולא תתרגג לבישולוי׃ מטול דאיך תרעא דמא הכן הוא דם בנפשיה אכיל ואשתי אמיר לך ולביה נכיל צירך׃ ולחמא דאכילתא מתיבת ליה ומחבילת מילך דבסימן׃ באדני דסכלא לא תמליל מטול דשייט לסיכולא דמליך׃ לא תשני תחומא דמן עלמא ובחילקא דיתמי לא תיעול׃ מטול די פרוקהון תקיף והוא נידון ית דיניהון עמך׃ אעול לבך למרדותא ואדנך למימרי דידיעתא׃ לא תמנע מן טליא מרדותא מטול דאין מחית ליה בשבטא לא מאית ואנת בשיבטא מחית ליה ונפשיה מפלטת מן שיול׃ ברי אם חכים לבך אף אנא חאדי אנא בלבי׃ ונדוון כליותי כד ימללון ספוותי תריצתא׃ לא ניטן לבך בחטאי אלא בדחלתא דאלהא כל יומא׃ מטול דתהוי לך אחריתא טבתא וסיכוייך לא ניגמר׃ שמע את ברי ואיתחכם ותרץ לבך לארחא׃ לא תהוי באילין דאסיטון בבישרא ובאילין דרוין חמרא׃

השבה : ונפשו ח' וסים' ונפשו קשורה בנפשו · ונפשו מאכל תאוה · ונפשו אותה ויעש · ונפשו משאול תציל · ונפשו לא חיה · ונפשו עליו תאבל · ונפשו לא תשבע מן · ונפשו שוקקה :

לאים שיערב לו ההנאות בהנאות הגוף כמו שזכרנו במה שקדם והוא מבואר שלב המזון הזה איננו עמך כי הוא כלו כזבים והבלים והוא יסבב שמה שאכלת פיתך אכלת מפתך הטוב תקיאנה ותשחית דבריך הנעימים אשר גדלת על האמנתם ואמ' שלחם האיש הרע העין הוא כמו שער ופתח בנפשו שצריך שיעמוד פתוח תמיד כי מה שאחר ההתחלות ההם להיותו הולך על אלו ההתחלות והפרטי' יצטרך שיסיבהו תמיד אל ההתחלות ההם וידחקו להביא ענינו באופן שלא יחלוק על מה שהסכימוהו והפך זה הוא בפרטים ובהתחלות אמתיות כי מה שאחר ההתחלות יעיד על אמות ההתחלות ולזה אמר כי ההתחלה הכוזבת והיא לחם רע עין היא כמו שער ופתח והנה הוא יאמר לך אכול ושתה בקניניך ההתחלה הזאת והיא תשיריך ל' מה שאחר ההתחלה ולב זאת ההתחלה איננו עמך להישירך אל מה שאחר ההתחלה : באזני כסיל אל תדבר · דברי חכמה כי הוא יבזה ויגנה שכל מליך והחכמה שבהם : אל תסג גבול · הקרקעות להשגיך כי אסר תגעוק מהם שקרקע הם חלופים כיהם יתומים : כי גאלם חזק · כי יש להם גואל חזק ממך יריב ריבם אתך כאמרו צעק יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני : הביאה למוסר לבך · הביאה לבך לקנין המוסר והוא הפילוסופיא המדינית ואחר זה היסיר אזנך לשמוע אמרי דעת החכמים הנכונים : אל תמנע מנער מוסר · מפני בעירות ימיו כי בהכאתך אותו בשבט תמרכו שלא ימות מיתת הגוף בלא ימיו ושלא ימות החלק אשר בו שאפשר שישיג החיים הנצחיים : אתה בשבט תכנו · ותציל נפשו מההפסד והכליון והאבדון : בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני · המישיר אותך אל השלימות : ותעלוזנה כליותי · מחשבותי בשמעי כי תדבר בה שפתיך מישרים בדבר החכמה : אל יקנא לבך בחטאים · אל תאמר לעשות כמעשיהם אך תמיד תהיה ביראת יי' במעשיך ובמחשבותיך לא תתעסק כי אם במה שיש אחרית ותועלת בו והם הפעולות המשובחות וההשגות העיוניות ותקותך באלו הטובות לא תכרת אך תתחזק ותתקיים תמיד : שמע אתה בני וחכם ואשר לבך בדרך המשובחת בדעות ובמדות : אל תהי · בחברת הזוללים והסובאים כי מי שינהג זה המנהג יאבד הונו ויפאר עני והרחיק ג"כ מדת העצלה שתפיל בטבעה תרדמה ובזה כי היא תלבים האד' בגדי קרעים ובלווי שאבות מצד העוני והרע המגיע בסבתה :

כיי ושמת · אל · ג'רבקי' ללחום לאכל לחם · בין תבין למען עיון וכן אבינה בבנים כלומר את העומדים לפניך להתענג במדת המאכל תבין בהם · וא' ושמת תחת או · בלועך והוא בית הבליעה כלו או תשים סכין בלועך אם אתה בעל נפש המתאוה ומושל עליה והזכיר הלחם כי הוא עיקר הסעודה או הוא כלל המאכלים כענין נותן לחם לכל בשר · כזב' חסר איש כלו' אם הוא לחם איש מדבר כזב אל תתאו לחמו ומטעמותיו · מבינתך שתבין לקבץ עושר ח חדל ממנה : התעוף · יתכן להיותו מן תעופה וטעמו אם תאיר עיניך להביט בעושר · כי · פתך · באזני ג' דבקים · רע עין עין רעה ורעה עינך הוא חסר איש וכן טוב עין הוא יבורך והראוי איש טוב עין ו שער פועל עבר מן מלה שערים כלומר כאיש ישים שיעור ב בנפשו לומר לך אכול ושתה כן הוא עושה · ולבו בל עמך שלא יהאהבך באכלך לחמו ותקיאנו · כי בענין רעה הביט אליך · ושחת שתחשב בולע · ולא יהיו דבריך הנעמים כחשבים מאומה : אל תדבר · ליסרו הוא יבוז לשכל מליך והם דבריך הנעימ' : אל תסג · פעם פעם בעבור ובשדה יתומים אל תבא ופי' אל תבא בשדהו לקצור ת תבואתו או לא תכנס בו בחזקה כי השם שהוא גואלם שגואל השדה מידך חזק הוא שלא תעמוד לפניו : הביאה · אל · אתה ו ג'רבקי' · למוסר שתביאו למקום מוסר החכמה ושלא תמנע מנער מוסר · תציל שלא תמות הנפש במיתת הגוף או תציל שלא ימות טרם עתו : כליותי · מן כלתה ליסופתך כי מדת התאוה בהם נודעת על כן תעלזנה : בחטאים · הידועים על כן נפתח הבי"ת · כי אם באים יראת י"י תקנא : אם · לאמת הדבר · אחרית שתהיה והאחרית רמז לזקנה או לבניו הנשארים אחריו · ותקותך שתקוה לאל להטיב לך : ואשר בדרך · מוסר לבך : תלבים

אבן עזרא

תלבים: פי' התנומה היא תלבים בגדים קרועים לישן: כי זקנה. אע"פ שזקנה אמך אל תבוז לה: אמת. המלה חסרה ספרי אמת קנה ואל תמכור: יולד חכם. מי שיוליד בן חכם ישמח בו על כן ישמח אביך ואמך. ויולדתך כפל הדבר: תנה. כי. אף. ובהם תזהיר להשמר מן הזונות: תנה בני היא כונת הלב לקבל דבור. תרצנה תרצנה כתיב ופי' עיניך ירוצו דרכי המצות: שוחה חסר כף: צרה הפך רחבה והטעם שלא יוכל אדם להתהפך מצד אל צד: כחתף. כאשר היא תוכל לחטוף או תארוב. תוסיף על הבוגדים אחרים כמותם: למי אוי. כאילו הזהיר להשמר מן היין או שיקרא על קורותיו אוי: אבוי שם דבר מן אבון: למי שיח כנעים. למי פצעים חנם שיבואהו חנם: חכלילות. אודם העינים מרוב שתיית יין: למאחרים. חסר וכן הוא למאחרים שבת על היין: ממסך שם התאר ע"מ ממשח ו וטעמו יין מסוך מן מסכה יינה: אל תרא. אל תחפוץ לראות אע"פ שהוא נותן היין בכוס יפה. עינו כלו' מראהו: יתהלך. בכוס. במישרים תחשוב שהוא ישר ולא יזיק לך אחריתו לאחר שיהא נשתה ואחר שתייתו כנחש ישיך אותך. יפרש אותך כענין ישך ומזה הענין נקרא פרש ב בעבור הפרישין אשר ברגליו: זרות. חסר כלומר יראו נשים זרות והטעם יחפצו לראות: כשוכב בלב ים. כי יחשוב שהוא חונה והוא נוסע. חבל שם והוא החבל שקשור בברזל הספינה והענין שלא תרגיש עת חנותך ונסעך. ותאמ' כאשר יסף אותך היין הכוני מכים ולא ארע עת חליתי מן המכות. הלמוני הולמים ולא הרגשתי ההולם. מתי אקיץ מייני. אוסיף לבקשו לנבח: אל. כי. בהם הזהיר מן האנשים הרעים. באנשי רעה לעשות כמעשיהם. כי לעשות שוד יחשוב לבם: בחכמה

רלבג

שמע לאביך זה ילדך. המישירך שתלמד החכמה ואע"פ שאמך מזקנת והיא הנפש המרגשת אשר ממנה תלקחנה המוחשות שמהם יגיע קנין המושכלות אל תבוז מפני זה החכמה ותחשוב כי היא נפסדת בהפסד המגיע אליה והמישיר לא כמו שחשבו הרבה מהפילוסופי' כי השכל הנקנה נפסד לזאת הסבה וכבר בארנו בטול זה הדעת ב בראשון מספר מ מלחמות יי' ושם התבאר במה שאין ספק בו כי השכל ה הנקנה נצחי לא יפסד: אמת. הנה השגת האמת קנה ואף על פי שהוא זה הנה מזה הצד לא יפסד כמו שחשב הפילוסוף בכל הוה שהוא נפסד הנה לא תוכל למכור ולהסיר ממך קנין ש שקנית בכל חכמה ובפילוסופיא מדינית ובחכמה האלהית אשר נקראת בינה כי ה השכל הנקנה הוא פ נצחי כמו שזכרנו ו וכבר בארנו שאי לאדם שישכיל ההשגה השכלית במאמר ה הראשון מספר מי' ו ובביאורי' לספר הנפש: גיל יגיל. ועתה ראה מה זה הקנין אשר לא יסור מבעליו ועוד ימשך לו מ מהתועלת שיגיל אבי האיש הצדיק ברעותיו ובתכונותיו ומי שיוליד בן חכם ישמח בו ליושר פעולותיו ועניניו עם שבסבתו ידבק בו השגת השי' וישמח בזה אביו ואמו ותגל יולדתו לסבה בעינה אשר י ישיגם בער וכאב לאב ולאם אם היה הבן כסיל: תנה בני לבך לי. שלא תהיה כונתך ורצונך כי אם לקנין השלמות ועיניך תצרנה דרכי אשר שישירתיך אליהם בזה הספר להרחיק התאוות ה הגשמיות ולכוין בשלימות השכל ולפי שהתאוות אשר ימשך האדם יותר להם הם הזנות ושתיית היין הזהיר בהם יותר להתרחק מהם ואמר להרחיק מהזונה כי שוחה עמוקה זונה וגו': אף היא. שהיא תארוב לאדם להמיתו כאיש חתף וזה תעשה במרמה בשתקר' לו לזנות עמה ולא יהיה נשמר ממנה ותמית אותו ותוסיף בחברתה בוגדים באדם יתחברו עמה להרוג. האנשים אשר תפילם ברשת הפתוי לבא אליה וזה מפורסם מעניינה היום כי היא תתחבר עם הרוצחים ותביא האנשים בפתויים לבא במקום אשר יפלו שם ביד הרוצחים למי כזק והפסד ולמי ריב וקטטה וקינה וכהו ולמי הכאות ופצעים בלי סבה תחייב זה אבל בחנם. ולמי ימצא האודם בעינים והפסדים: למאחרים. הלא לאנשים השוקדים על שתיית היין ובאים לחקור אי זה יין הוא יותר חשוב לשתות ממנו להמשכם לזאת התאוה תמיד וזה יהיה סבה כי בסבת היין ימכרו ויגיעו רעות גדולות להם מקצת השכורים לקצתי: אל תרא יין כי יתאדם. כי בכוס מראהו ויתהלך למישרים במנהג היין הטוב שתחלה הדין ירצה למעלה בכוס ואולם היין אשר כשפכו בו ממריו העליונים תמצא שאינו הולך למישרי' כי מה שיהיה עליון ממנו בכוס ימצא נוטה אל האחרות והנה הזהירו שלא יפתהו טוב מראה היין ויושר עניינו: אחריתו. כי אחריתו הוא לרע לאשר ימשך אל ההנאה הזאת כי כבר ישוך האדם כנשיכת הנחש וכצפעוני יעקוץ וזה מבואר מהרעות הנפלאות הנמשכות מהסכרות מצד חסרון הדעות הנמשך ממנו: עיניך יראו זרות. ולהעיר על זה אמר הנה השכרות יראה לעיניך זרות ר"ל דברים שאינם כן מצד רוב האדים העולים אל המוח. ולבך ידבר תהפוכות ודברים כוזבים או דברי שגעון לזאת הסבה בעינה: והיית כשוכב בלב ים. בספינה שחוזק תנועת הספינה יתבלבל מוחו ויראה לו דברים לא כן וכמי ששוכב בראש הספינה שיתבלבל יותר מפני ראותו הים ורואה מהירות התנועה: הכוני. ואז תאמר הכוני מכים. בל חליתי כי הסכרות ימנע ההרגש בבער המכות שברוני מכים ופוצעים ולא ידעתי מפני העדר ההרגש אז ועם כל זה ימשיך היין אליו עד שתאמר מתי אקיץ מזה השכרות מאוכל להוסיף ולבקש היין עוד כי זה דרך השכורים: אל תקנא. ותחמוד באנשי רשע השכורים תמיד לעשות רעה לאנשים ולא תתאו להיות אתם כי לבם לא התעסק כי אם לעבור האנשים ודבריהם תהייה בעמל: כי שוד. רוצה לומר שלא ידברו כי אם דברי שקר אשר יוציאם האדם מפיו בעמל גדול מפני המחשבה אשר בלב המקובלת למה שבפיו זה מה שיקרה מהמשך אל התאוות והרשע מהרע וההפסד: בחכמה

מסורה

וזולל ל' וחד וזולל והוא חד מן ד' זוגין חד ז' וחד ה' וסימ' זכרתני כי אם זכרתני. וזכרתני ותדר נדר ותאמר. וזולל ואמרו אל זקני עירו. וזולל כי סובא וזולל יורש. וזוקף יי' פוקח עורים. וזוקף סומך יי' לכל. וזרועם יי' חננו לך קוינו. וזרועם כי לא בחרבם: תרצנה תצרנה קרי והוא אחד מן כ"ב מלין מוקדם מאוחר וסימ' נמס' בבמסר' רבתא במערכ'

כִּי־סֹבֵא וְזוֹלֵל יִוָּרֵשׁ וּקְרָעִים תַּלְבִּישׁ נוּמָה׃ שְׁמַע לְאָבִיךָ זֶה יְלָדֶךָ וְאַל־תָּבוּז כִּי־זָקְנָה אִמֶּךָ׃ אֱמֶת קְנֵה וְאַל־תִּמְכֹּר חָכְמָה וּמוּסָר וּבִינָה׃ גּוֹל יָגוֹל אֲבִי צַדִּיק יוֹלֵד חָכָם וְיִשְׂמַח־בּוֹ׃ יִשְׂמַח־אָבִיךָ וְאִמֶּךָ וְתָגֵל יוֹלַדְתֶּךָ׃ תְּנָה־בְנִי לִבְּךָ לִי וְעֵינֶיךָ דְּרָכַי תִּרְצֹנָה׃ כִּי־שׁוּחָה עֲמֻקָּה זוֹנָה וּבְאֵר צָרָה נָכְרִיָּה׃ אַף־הִיא כְּחֶתֶף תֶּאֱרֹב וּבוֹגְדִים בְּאָדָם תּוֹסִף׃ לְמִי אוֹי לְמִי אֲבוֹי לְמִי מִדְוָנִים לְמִי שִׂיחַ לְמִי פְּצָעִים חִנָּם לְמִי חַכְלִלוּת עֵינָיִם׃ לַמְאַחֲרִים עַל־הַיָּיִן לַבָּאִים לַחְקֹר מִמְסָךְ׃ אַל־תֵּרֶא יַיִן כִּי יִתְאַדָּם כִּי־יִתֵּן בַּכּוֹס עֵינוֹ יִתְהַלֵּךְ בְּמֵישָׁרִים׃ אַחֲרִיתוֹ כְּנָחָשׁ יִשָּׁךְ וּכְצִפְעֹנִי יַפְרִשׁ׃ עֵינֶיךָ יִרְאוּ זָרוֹת וְלִבְּךָ יְדַבֵּר תַּהְפֻּכוֹת׃ וְהָיִיתָ כְּשֹׁכֵב בְּלֶב־יָם וּכְשֹׁכֵב בְּרֹאשׁ חִבֵּל׃ הִכּוּנִי בַל־חָלִיתִי הֲלָמוּנִי בַּל־יָדָעְתִּי מָתַי אָקִיץ אוֹסִיף אֲבַקְשֶׁנּוּ עוֹד׃ כד אַל־תְּקַנֵּא בְּאַנְשֵׁי רָעָה וְאַל־תִּתְאָו לִהְיוֹת אִתָּם׃ כִּי־שֹׁד יֶהְגֶּה לִבָּם וְעָמָל שִׂפְתֵיהֶם תְּדַבֵּרְנָה׃

תרגום

מְטוּל דְּרָוֵי וְאָסִיט מִתְמַסְכֵּן וּבִיזְעָתָא נִלְבַּשׁ נִיוּמָא׃ קַבֵּיל מִן אֲבוּךְ דֵּין יַלְדָךְ וְלָא תְשׁוּט מְטוּל דְּסֵיבַת אִמָּךְ׃ קוּשְׁטָא קְנֵי וְלָא תְזַבֵּן חָכְמְתָא וּמַרְדּוּתָא וּבְיוּנָא׃ נְדוּץ יְנִידוּץ אֲבוּי דְּצַדִּיקָא וּמָאן דְּמוֹלִיד חַכִּימָא נֶיחְדֵי בֵּיהּ׃ יֶחְדֵי אֲבוּךְ וְאִמָּךְ וְנֵידוּץ תּוֹלַדְתָּךְ׃ הָב לִי בְּרִי לִבָּךְ וְעַיְנָךְ תִּינְטְרָן אָרְחָתַי׃ מְטוּל דְּגוּמְצָא עֲמִיקָא זָנִיתָא וּבֵירָא דְעָקָא נוּכְרֵיתָא׃ וְהֵיךְ מְטַרֵּף עֵינָא בְּמָנָא וְצָאֵיךְ אַבְנָא שַׁבְרֵי׃ לְמָן וָיָא לְמָן רֵיוָא וּלְמָן תִּיגְרֵי וּלְמָן סֵוִירָא וּלְמָן בּוּעֲתָא מַגָּן וּלְמָן יוֹרַם קָנְצַן עֵינוֹי׃ לְהָלֵין דִּמְוָחֲרִין עַל חַמְרָא וְאָזְלִין וּמְעַקְבָא בֵּית מִזְגָא׃ לָא תֶחֱמֵי חַמְרָא דְּסִימוֹק וְיָהֵיב בְּכַסָּא עַיְנֵיהּ וּמְהַלֵּיךְ תְּרֵיצָאִית׃ וְאַחֲרִיתָא הֵיךְ חֶוְיָא צָבֵת וּכְחוּרְמָנָא דְּפָאֵרִיתָ׃ וְיַחְוְורוּן עַיְנָךְ בְּנֻכְרֵיתָא וְלִבָּךְ יְמַלֵּל תַּהְפּוּכְתָא׃ וְתֶהֱוֵי הֵיךְ דְּשָׁכִיב בְּלִבֵּיהּ דְּיַמָּא וְהֵיךְ מַלָּחָא דְּדָמִיךְ כּוּלְפָּא׃ וְתֵימַר מְחוֹנְנִי וְלָא אִכְרְהִית וּבְזִינְנִי וְלָא יָדְעִית לְאֵימַת אִיתְעִיר וְאוֹסִיף וְאֶבְעֵינֵיהּ עוֹד׃ לָא תֵיטַן בְּמָרֵי בִישְׁתָא וְלָא תִתְרַגְרַג לְמֶהֱוֵי עִמְּהוֹן׃ מְטוּל רִיבוֹנָא דְּאָנֵי לִבְּהוֹן וְעַוְלָא שִׂיפְוָתְהוֹן מְמַלְּלָן׃

מסורה

אות ואו"ו כסדר: באדם ד' חטפי' וסימ' נגע צרעת כי תהיה באדם. או איש אשר יגע. ובוגדים באדם תוסיף. עת אשר שלט האדם באדם. וחד ובאדם מכין יודע. וכל לאדם דבו' חטפין בר מן ה' קמצין וסימ' לבא דידע עקא בפומיה אמר וביאור' נמסר בסדר שמות ובירמיה סוף סימן י' ובצפניה סוף סימ' א': ישך ב' קמצין וסימ' נשך כל דב' אשר ישך. ואחריתו כנחש ישך: הכוני ב' וסימ' הכוני בל חליתי. הכוני פצעוני. וא' והכוני ונאספו עלי והכוני ונשמדתי: ואל תתאו ב' ובסיפ' וסימ' אל תלחם את לחם רע עין. וא' אל תתאו למטעמותיו ר"פ קדמאה דסיפ' והוא חד מן ה' יחידאין אל ומלה אחרא ולית להון זוגא וסי' אל פשטתם היום: אל תתאו למטעמותיו קדמ' דסיפרא. אל חשא יסר בנך. אל תקנא באיש חמס: וקשיא לי הא אל תקנא באיש חמס דבמסורה בתיב ולית להון זוגא והאיכא מנהון יתיר מן א' ועיין לקמן בהאי סימן:

רלבג

בחכמה. ואולם בחכמה יבנה בית בנין האדם כי יהיה חלקו מכל עמלו והמאמר מתכו אחר מותו ובתבונה יגיע היופי והשלימות בבית הזה: ובדעת. הקדושים ימלאו חדרי זה הבית והוא השכל. כל הון יקר ונעים כי זה השלימות ערב ויקר למי שישיגהו השלימות מכל הון יקר כמו שקדם: גבר. הגבר יקנה החכמה בעוז שיהיה לשכלו לכבוש תאוות החומר ולנצח אותו. ואיש דעת הוא מחזק ומאמץ ידי הכח אשר לשכל להכניע שאר הכחו' לעבודתו וזה כי למעלת הידיע' והחפץ הנפלא אשר לבעליה לשקוד בה תהיה כל השתדלותו בה ובזה האופן יכנעו שאר הכחו' לזאת הדרים: כי בתחבולות תעשה לך מלחמה. עם היצר הרע והוא הכח המתעורר אל התאוות הגופיות והתשועה ממנו תהיה ברבות היועץ לתתעצה על זה או יהיה הרצו' באמרו ברב יועץ ברבוי היועץ וגדולתו כי אז הדברי' יותר נשמעים ויתחכם יות' להמצי' התחבולות אשר ינוצח בהם היצר הרע עם שאז יקל יות' לנצחם כי השגות הַ החכמות והערבות הַ הנפלא אשר בהשגתם יכניע הכחות הגופיות כלם והנה זה הפסוק מבאר הסבה במה שׁ שאמ' ואיש דעת מאמץ כח: ראמות. הנה החכמות רמות לאויל לא ישער בעצמו שיוכל להשיג ולזה לא יפתח פיהו בהיותו בשע' את החכמים ובאר אחר זה הסבה ואמר מחשב להרע. הנה האיש המחשב לבו לַ להרע לו המחשבות ולחברם אליו ישתדל בזה האופ' שיהיה בעל המחשבו' הנופלו' בזה בכללם הנה החכמות יקנאו אליו שיקנה אות' כי זה הוא דרך אשר יגע בה השגתם לאדם כמו שזכר הפילוסוף בספר ההכוח ובמה שאחר הטבע כי בזה יוכל לברור הבודק מהם מהבלתי בודק ותגיע לו הידיע' בזה בלא שום ספק כמו שהתבאר שם: זמת אולת. אך איש אולת הוא רחוק מאד מזה כי הזמה והמחשבה היא לאיש אולת חטאת וחסרון לפי שהוא יעשה פעולותיו בלא הסתכלות ומחשב' כמו שזכרנו במה שקדם וכן הזמה והמחשב' הוא דבר מתועב ונמאס לאדם לץ כי אינו כי אם בדברי לעג בזולת ישוב והסתכלות או ירצה בזה כי זמת איש אולת היא חטאת וחסרון כי הוא לא ישלי' המחשבות אבל יעשה לפי המחשב' העולה על לבו ראשונה ותועבת הזמות תמצא לאדם לץ כי הוא לרוע עניכו לא יקח מן המחשבו' כי אם מה שהוא יותר מתועב ויותר מרוחק כי הוא הכרה אצלו: התרפית. הנה אם התרפית מהשתדלות הראוי בקנין החכמה הנה בבא יום צרה אז כחך צר וקצר מעמוד כנגד הצרה ההיא: הצל. אם תמנע עצמך להציל הלקוחים למות ומטים ליהרג והם הכחות השכליות כי הצלתם תהיה בקנין החכמה והשלימות ובזולת זה ימותו ויפסדו: כי תאמר. הן לא נוכל לדעת אלו המחשבו' אשר קבוצם מביא לקנין המחשבה הלא השי' שהוא תוכן הלבבות ומשלים אותם והוא שומר נפשך הוא יודע אם השתדלת בזה הקנין כאשר תמצא ידך והוא ישיב לאדם גמול כפעלו: אכל. על כן השתדל לאכול זה הערב ללב כדבש ונופת אל החיך והוא החכמה: כן דעה. כן ידיעת החכמה ימתק מאד לנפשך אם מצאת החכמה תשיג בזה אחרית טוב והוא ההצלחה האנושית ותקותך לא תכרת כי הוא חייך החיים הנצחיים אשר לא ישיגם מות: אל תארוב. אתה האיש הרשע אל תארוב לנוה הצדיק להזיק לו ולשוללו אל תשדד המקום שהצדיק רובץ שם: כי שבע. וזה כי אם תחשוב לעשות זה לא יעלה בידך כי הצדיק יפול פעמים רבות ויקום בכל פעם ופעם להדבק המגחת הש"י בו אך הרשעים יכשלו ויפלו ברעה אחת לבד: בנפול אויבך אל תשמח. כשיפול אויבך אל תשמח במפלתו ואל יגל לבך בהכשלו: פן יראה יי'. רוע תכונתך בזה הענין וישיב מעל אויבך אפו וישיבהו עליך מפני רוע תכונתך כי אין ראוי שישמח ברע כי השם יתברך הרחיק משיאותו לפי מה שהפש' ומה שיגיע יגיע במקרה ונכית כמו שהתבאר במקומותיו: אל תתחבר. באנשים המרעים והמשחיתים להתקוטט עמהם כן ישחיתוך ואל תקנא בהצלחה שתמצא לרשעים לחמוד ללכת בדרכיהם:

כי

מסורה

ראמות ג' כתי' כן וסימ' נמסר בואתחנן וביחזקאל סימן כ"ח ובמשלי סימן ו' ע"ש: כחכה ל' מ"ל התרפית והוא מן כ' מלין נסבין בה בסוף תיבותא וסימ' נמסר בסדר וארא: ידע י"ט וסימ' נמסר בספר תהלות סי' צ"ב: על חכך ל' אכל בני דבש. וחד ולשונך אדביק אל חכך. ואינון חד' מן א"ב מן חד חד חד אל וחד על ולית דבו' וסימ' במסר' רבתא במערכת אות האלף

משלי

בְּחָכְמָה יִבָּנֶה בָּיִת וּבִתְבוּנָה יִתְכּוֹנָן: וּבְדַעַת חֲדָרִים יִמָּלְאוּ כָּל־הוֹן יָקָר וְנָעִים: גֶּבֶר־חָכָם בַּעוֹז וְאִישׁ דַּעַת מְאַמֶּץ־כֹּחַ: כִּי בְתַחְבֻּלוֹת תַּעֲשֶׂה־לְּךָ מִלְחָמָה וּתְשׁוּעָה בְּרֹב יוֹעֵץ: רָאמוֹת לֶאֱוִיל חָכְמוֹת בַּשַּׁעַר לֹא יִפְתַּח־פִּיהוּ: מְחַשֵּׁב לְהָרֵעַ לוֹ בַּעַל־מְזִמּוֹת יִקְרָאוּ: זִמַּת אִוֶּלֶת חַטָּאת וְתוֹעֲבַת לְאָדָם לֵץ: הִתְרַפִּיתָ בְּיוֹם צָרָה צַר כֹּחֶכָה: הַצֵּל לְקֻחִים לַמָּוֶת וּמָטִים לַהֶרֶג אִם־תַּחְשׂוֹךְ: כִּי־תֹאמַר הֵן לֹא־יָדַעְנוּ זֶה הֲלֹא־תֹכֵן לִבּוֹת ׀ הוּא־יָבִין וְנֹצֵר נַפְשְׁךָ הוּא יֵדָע וְהֵשִׁיב לְאָדָם כְּפָעֳלוֹ: אֱכָל־בְּנִי דְבַשׁ כִּי־טוֹב וְנֹפֶת מָתוֹק עַל־חִכֶּךָ: כֵּן ׀ דְּעֶה חָכְמָה לְנַפְשֶׁךָ אִם־מָצָאתָ וְיֵשׁ אַחֲרִית וְתִקְוָתְךָ לֹא תִכָּרֵת: אַל־תֶּאֱרֹב רָשָׁע לִנְוֵה צַדִּיק אַל־תְּשַׁדֵּד רִבְצוֹ: כִּי שֶׁבַע ׀ יִפּוֹל צַדִּיק וָקָם וּרְשָׁעִים יִכָּשְׁלוּ בְרָעָה: בִּנְפֹל אויביך אַל־תִּשְׂמָח וּבִכָּשְׁלוֹ אַל־יָגֵל לִבֶּךָ: פֶּן־יִרְאֶה יְהוָה וְרַע בְּעֵינָיו וְהֵשִׁיב מֵעָלָיו אַפּוֹ: אַל־תִּתְחַר בַּמְּרֵעִים אַל־תְּקַנֵּא בָּרְשָׁעִים:

תרגום

בְּחָכְמְתָא מִתְבְּנֵי בֵּיתָא וּבְבִיוּנָא תַּקִּין: וּבִידִיעֲתָא קִיטוֹנֵי מִתְמַלְיָן כָּל מָזָלָא וִיקָרָא וּבְסִימָא: טָב גְּבַר חַכִּימָא מִן עַשּׁוּנָא וְגַבְרָא דִּידִיעֲתָא מִן הֲווֹ רַוְרְבִין בְּחֵילֵיהּ: מְטוּל בְּמַדְבְּרָנוּתָא תַּעֲבֵד לָךְ קְרָבָא וּפוּרְקָנָא בְּסוּגְעָא דְּמוּלְכָנָא: מִתְרְעֵם שַׁטְיָא בְּחָכְמְתָא וּבְתַרְעֵי לָא פָּתַח פּוּמֵיהּ: מָאן דְּחָשֵׁיב לְמִבְאַשׁ נִיקְרוּן לֵיהּ מָארֵי תַּרְעִיתָא בִּישְׁתָּא: תַּרְעִיתָא דְּשַׁטְיָא חֶטְאָה וּמְרַחֲקָתָא דְּבַר נָשָׁא חַכִּימָא מְמִיקְנוּתָא: אִין תִּתְרַפֵּי בְּיוֹמָא דְעָקְתָא מִתְעִיק חֵילָךְ: פְּצָא לְאִלֵּין דְּמִתְנַסְבִין לְמוֹתָא וּמִתְגָּרְבִין לְקִטְלָא חֲסוֹךְ: וְאִין תֵּימַר דְּלָא יָדַעְנָא דְּתַרְעִיתָא דְּלִבָּא אֱלָהָא בָּאהֵי וּדְנָטִיר נַפְשָׁךְ הוּא יָדַע וּפָרַע לְבַר נָשָׁא הֵיךְ עוֹבָדוֹי: בְּרִי אֱכוֹל דּוּבְשָׁא מְטוּל דְּטָב וּבַבְרִיתָא דְּחֵילָא עַל חִכָּךְ: הֵיכְנָא וְאִיתְחַכַּם בְּנַפְשָׁךְ דְּאִין מַשְׁכַּחַת קַדְמִיתָא אַתְיָין אַחֲרִיתָא דְּטָבָא מִינָהּ וְסִיכּוּיָךְ לָא נִגְמַר: לָא תִיכְמַן רַשִׁיעָא לְדִירְיָה דְּצַדִּיקָא וְלָא תַרְכִּין בֵּית מַשְׁרְיֵהּ: מְטוּל דְּשׁוּבְעָא זִמְנִין נָפִיל צַדִּיקָא וְקָאֵי וְרַשִׁיעֵי מִתְתַּקְלִין בְּבִישְׁתָא: בְּמַפּוּלְתֵּיהּ דְּבַעִיל דְּבָבָא לָא תֶּחֱדֵי וְכַד יִתְקַל בְּבִישְׁתָא יְדוּץ לִבָּךְ: דְּלָא יִבְאֵישׁ בְּאַפּוֹי דֶּאֱלָהָא כַּד יֶחֱזֵה וְיַהֲפֵיךְ רוּגְזֵיהּ מִנֵּיהּ: לָא תִתְחַסַּם בְּבִישֵׁיהּ וְלָא תֵּיטַן בְּרַשִׁיעֵיהּ:

מסורה

בערך אל כס"ד: ורשעים ז' וסימ' נמסר בריש סיפרא סוף סימ' ב': אל תתחר במרעים חד מן כ"ג פסו' רישיהון ומצעו' אל אל כך כתוב ונמסר בכל הספרים וסימ' נמסר בשמואל ב' סימן א'. וקשה דהא לע"ל אמרי' דאינון ה' אל דסמי' למלה אחרא יחירא"ן ולי"ת להון זוגא ומני אל תקנא באיש חמס א"כ על כרחין לא יתכן ש"היה הא' אל תתחר חד' מן הכ"ג פסו' אל אל לפי דעת האי מסרה ואשכחנא בכולהו ספרי דוקני דאינון ג' אל תקנא ואינון לדוד אל תתחר במרעים. אל תקנא באנשי רעה' ודין אל תקנא ברשעים. ותוקשה אם אינון ג' אל תקנא דסמי' למה לא נמסרו בשום ספר כסרה אל תקנא דסמי' ואנן לא ידענא לאברותי' במאן:

אבן עזרא

בחכמה. הזהיר להדבק בחכמה כי בעבורה ימלא הבית והחדרים מכל הון יקר. והון נעים: וגבר. שהוא בעוז כמכא. מאמץ פועל יוצא כלומר איש שיש לו דעת הוא מאמץ. ראמות. שלא יוכל להגיע אליהם. בשער שפם החכמים. מחשב להרעלו. זמת. ב' דבקים. כלומר מי שיחשוב רע יקראו הקוראים לו בעל מזימות [illegible]

[illegible]

עדיו: שבע. כענין רבות רעות צדיק. וקם. כנגד מכלם יצילנו יי'. וכשלו ברעה שחושבים על הצדיק: אל תשמח. הזהיר שלא ישמח אדם על נפילת השם אפילו יהיה אויבו. ורע בעיניו. כלומר איננו חפץ שתשמח כשתקח נקמה ממנו. והשיב מעליו אפו כשתשמח בהכשלו והשבות האף שיבטל הגזרה ויחוס עליו כאשר לא תרחמהו: תתחר. תתערב בהם לעשות כמעשיהם:

כי לא תהיה אחרית · וסוף לרע והטעם לא ישאר לו בן וזכר אחרי מותו · נר רשעים ידעך · שתמות נפשם טרם קצם׃ ירא · עומד במקום שנים · שונים מן ישנה הכתם הטוב תרגו' התליף · פי' ירא השם והמלך שהמליך השם לעשו' משפטו · ועם שונים שישתנו במעשים הרעים אל תתערב · כי פתאום יקום אידם עליך אם לא תירא מהם · ופיד וכידור אחד הם וטעם' כרה וזוקק · שניהם השם והמלך · מי יודע עת בא אידם ופידם׃ גם · אומר · ולמוכיחי' · שפתים · ר' דבקים · גם אלה הדברי' ידועים לחכמים הם חכמי ה המשפט כי הכרת ה הפנים במשפט לא טוב הדבר והשופט האומר לרשע בדינו צדיק אתה יקבוהו ע עמים בעבור שלא ע עשה משפט כמשפט · ולמוכיחים הרשעים על רשעם יבא להם נועם יי' · ברכת טוב כנגד יקבוהו וטעם ברכת טוב שברכתו תבא עליו · ומשיב דברים ישרים בדין השפתים נושק כלנ' שאמר דבריו כנשיקת שפתים׃ הכן · נוכח הבן המוזהר ידבר · ועתדה העמידה עתד אחר ההכנה · וי"ו ובנית תחת או כלומ' או תבנה ביתך אם אין לך בחוץ מלאכה · והפתית · ה"א התימה כלו' לא תעיד עדות שקר ולא תפתה אחר להעיד · פ"א ואם תפתה רעך · אל תאמר כאשר עשה לי · רעה · כן אעשה · אפתנו אולי אשיב לו כפעלו כענין מי יפתה את אחאב׃ על · עלה · בלשון יחיד על כל אחד מהקמשונים ידבר קמשונים וחרולים לשון קוצים · מעט · פירשתיו׃ מתהלך · חסר אות משרת כי כ"ף כאיש משרת במקום כ"ף · כנגד הבן המוזהר׃ אפרש החלק השלישי · זה החלק יתכן להיותו חלק ספר בפני עצמו בזכות ספרי שלמה ואנשי חזקיה החכמים העתיקו משליו הנעימים וחברום עם אלה׃ גם

לאיש חד מן כ"ג וסימ' במסר' רבתא בערך איש כס"ד׃ והנה ב' רפ' בסיפ' וסימ' והנה אשה לקראתו · והנה עלה כלו קמשונים׃ כסו ב' וסימ' כסו הרים צלה · כסו פניו חרלים׃ חבוק ב' וחסרי' וכסיפ' וסימ' מעט שנות מעט תנומות · והברו׃ ובא י"ג רפ' וסי' נמסר בשמואל ב' סימן י"ו וישעיה סימן מ"ז׃

כִּ֤י ׀ לֹא־תִהְיֶ֣ה אַחֲרִ֣ית לָרָ֑ע נֵ֖ר רְשָׁעִ֣ים יִדְעָֽךְ׃ יְרָא־אֶת־יְהוָ֣ה בְּנִ֣י וָמֶ֑לֶךְ עִם־שׁ֝וֹנִ֗ים אַל־תִּתְעָרָֽב׃ כִּֽי־פִ֭תְאֹם יָק֣וּם אֵידָ֑ם וּפִ֥יד שְׁ֝נֵיהֶ֗ם מִ֣י יוֹדֵֽעַ׃ גַּם־אֵ֥לֶּה לַחֲכָמִ֑ים הַֽכֵּר־פָּנִ֖ים בְּמִשְׁפָּ֣ט בַּל־טֽוֹב׃ אֹ֤מֵר ׀ לְרָשָׁע֮ צַדִּ֪יק אָ֥תָּה יִקְּבֻ֣הוּ עַמִּ֑ים יִזְעָמ֥וּהוּ לְאֻמִּֽים׃ וְלַמּוֹכִיחִ֥ים יִנְעָ֑ם וַ֝עֲלֵיהֶ֗ם תָּב֥וֹא בִרְכַּת־טֽוֹב׃ שְׂפָתַ֥יִם יִשָּׁ֑ק מֵ֝שִׁ֗יב דְּבָרִ֥ים נְכֹחִֽים׃ הָ֘כֵ֤ן בַּח֨וּץ ׀ מְלַאכְתֶּ֗ךָ וְעַתְּדָ֣הּ בַּשָּׂדֶ֣ה לָ֑ךְ אַ֝חַ֗ר וּבָנִ֥יתָ בֵיתֶֽךָ׃ אַל־תְּהִ֣י עֵד־חִנָּ֣ם בְּרֵעֶ֑ךָ וַ֝הֲפִתִּ֗יתָ בִּשְׂפָתֶֽיךָ׃ אַל־תֹּאמַ֗ר כַּאֲשֶׁ֣ר עָֽשָׂה־לִ֭י כֵּ֣ן אֶעֱשֶׂה־לּ֑וֹ אָשִׁ֖יב לָאִ֣ישׁ כְּפָעֳלֽוֹ׃ עַל־שְׂדֵ֣ה אִישׁ־עָצֵ֣ל עָבַ֑רְתִּי וְעַל־כֶּ֝֗רֶם אָדָ֥ם חֲסַר־לֵֽב׃ וְהִנֵּ֨ה עָלָ֪ה כֻלּ֡וֹ ׀ קִמְּשֹׂנִים֮ כָּסּ֣וּ פָנָ֣יו חֲרֻלִּ֑ים וְגֶ֖דֶר אֲבָנָ֣יו נֶהֱרָֽסָה׃ וָאֶחֱזֶ֣ה אָ֭נֹכִי אָשִׁ֣ית לִבִּ֑י רָ֝אִ֗יתִי לָקַ֥חְתִּי מוּסָֽר׃ מְעַ֣ט שֵׁ֭נוֹת מְעַ֣ט תְּנוּמ֑וֹת מְעַ֓ט ׀ חִבֻּ֖ק יָדַ֣יִם לִשְׁכָּֽב׃ וּבָֽא־מִתְהַלֵּ֥ךְ רֵישֶׁ֑ךָ וּ֝מַחְסֹרְךָ֗ כְּאִ֣ישׁ מָגֵֽן׃

מְטוּל דְּלָא הֲוְיָא אַחֲרַיְיתָא טָבָא לְבִישֵׁי וּשְׁרַגְהוֹן דְּרַשִׁיעֵי נִדְעַךְ׃ דְּחַל מִן אֱלָהָא בְּרִי וּמִן מַלְכָּא וְעִם שַׁטְיֵי לָא תִתְחַלַּט׃ מְטוּל דִּכְשָׁלְיָא אָתֵי תְבַרְהוֹן וּסְפָוְותָא דְּשְׁנֵיהוֹן מַן יָדִיעַ׃ הָלֵין לְחַכִּימֵי אֲמִירָנָא לְמִסַּב אַפֵּי בְּדִינָא לָא שַׁפִּיר׃ אַף לָא לְמֵימַר לְרַשִׁיעָא דְּצַדִּיק אַנְתְּ לִיטוּנְיֵי עַמְמֵי וְיִבְרוּנְיֵי אוּמְתָא׃ וְלִמְאַכְּסָנֵי יִבְסַם וַעֲלֵיהוֹן תֵּיתָא בִּרְכְּתָא טַבְתָּא׃ שִׂפְוָותֵיהּ נִנְשְׁקוּ וְאִלֵּין דְּמִתְהַפְּכִין מִלֵּי תְרִיצָתָא׃ אַתְקֵין לְבָרָא עִיבִידְתָּךְ וַעֲתִידָיָה לָךְ בְּחַקְלָא וּבָתַר כֵּן בְּנֵי בֵיתָךְ׃ לָא תֶהֱוֵי סָהֲדָא רֵיגְלָא בְּחַבְרָךְ וְתִשְׁתַּרְגַג בְּשִׂפְוָותָךְ׃ לָא תֵימַר הֵיךְ דַּעֲבַד לִי כֵּן אֶעְבִּיד לֵיהּ וְאַהְפִּיךְ לֵיהּ הֵיךְ עוֹבָדוֹי׃ עַל חִילְקֵי דְּגַבְרָא עַטְלָא עֲבָרִית וְעַל כַּרְמֵיהּ דְּבַר נְשָׁא חֲסַר רַעְיָנָא׃ וְהָא סָלִיק כֻּלֵּיהּ יַעְרֵי וְכַסִּיו אַפּוֹי חוּרְלֵי וְסַיְיגָא דְּכֵיפּוֹי אִתְעֲקוּר׃ וַחֲזֵית אֲנָא וְשָׂמִית לִבִּי וַחֲמִית וְקַבִּילִית מַרְדוּתָא׃ קַלִּיל תֵּינוֹם קַלִּיל תִּדְמוּךְ קַלִּיל תְּשִׂים יְדָיךְ עַל חַדְיָךְ וְתִדְמוּךְ׃ וְתֵיתֵי וְתִידְרְכִיךְ מִסְכֵּינוּתָא וּצְרִיכוּתָא הֵיךְ גַּבְרָא טַבְלָרָא׃

כי לא תהיה אחרית · והאחרות לאיש הרע כר רשעים ידעך ויכלה או יהיה הרצון באומרו אל תתחר במרעים שלא יתערב בהם ללכת בדרכיהם והוא יותר נכון׃ ירא את יי' בני ומלך · לשמור מצותיו ותורותיו ויירא עם זה המלך לעשות מצותו ולא תקל בו אך יראתך המלך תהיה נמשכת ליראת יי' לא חולקת עליו כי בזה אין ראוי לירא מן המלך ר"ל במה שהוא כנגד יראת יי' · ועם האנשים השוני' מצות הש"י ומצות המלך ר"ל שהם עוברים על מצותיה' ועושים הפך מה שצוו אל תתערב׃ כי פתאם יקום אידם · וזה מבואר בעוברים על מצות הש"י כי ימשכו להם מזה רעות כפלאות פתאומיות ואמנם בעוברים על מצות המלך יתבאר זה ג"כ לפי שכל דבר לא יכחד מן המלך לרב האנשי' המבקשים להיות אוהבי' למלכות והם יגלו לו הדברים הנעשים כנגד מצותיו למצא חן בעיניו · ואם תאמר שכבר תקח עצה להמלט מהרע ההוא הנה לא תוכל כי מי יודע הפיד והרע מיי' לחטא שיוכל החוטא להתחכם לו להנצל ממנו וכן הענין ברע הבא מהמלך לעובר על דבריו כי לא תהיה לחוטא בזה הקדמת הודעה אבל ישימהו תכף בבית האסורים עד שיתבאר משפטו׃ גם אלה · האזהרות הם לחכמים · הכר פנים במשפט להטות הדין מפני החנופה הוא דבר לא טוב רוצה לומר שהוא דבר רעי · אומר לרשע · וכן הדבר במי שהוא שופט על צד החנופה לרשע צדיק יקללוהו עמים וישכחוהו רבים כי זה יביא האנשים לאהוב הרשע ולשנוא הצדיק ואולם למוכיחים הרשעים על רשעם ומיישרים אותם אל הטוב עליהם יהיה נועם וחן מהאנשים ועליהם תבא מהאנשים ברכת טוב ואי אפשר שכל זה אל השופטים שיאמרו אל מי שהוא רשע בדין שהוא צדיק ויהיה הכרת פנים במשפט נתינת כבוד לאחד מהחלקים הבאים לדין כי זה ממה שיביא לצאת המשפט מעוקל כי בזה יסתתמו טענות החולק עמו לחשבו שדעת הדיין קרובה אל שכנגדו או ירצה בזה ולמוכיחים ינעם הנה האיש המשיב דברים נכוחים וישרים הוא אהוב אצלם כאילו נשק בפיהם כי השקר שנוא והאמת אהוב · והנה המכוון בזה ראשונה בזה המאמר הוא אזהרה שלא יכיר פנים לאחד מחלקי הסותר כדי שלא ימנעהו זה מלחקור חקירה שלימה · ואם בזה האופן מהחקירה יאמר לרעת הכותב שהוא אמת תפינהו קללה מרבים ולאשר יוכיחו האמת בדרוש בחקרם בזה מחקר שלם ינעם ויערב מה שיפינהו ויברכוהו הבאים אחריהם דבריהם הרואים דבריהם בשנתרצו לחקור בדברים מחקר שלם׃ הכן · מלאכתך בחוץ והוא מה שיצטרך לך להקדים מהמוחשות · והכן בשדה לך מה שעתיד לך בחקירותך אל המוחשות ואחר זה תוכל לבנות ביתך בעיוניות׃ אל תהי עד חנם ברעך · לספר כזבים בספוריך הראויים להיסוד על דרושי החכמות כי בזה תסבב להטעות האנשים בדעות וכן אם תמצא דעת לקודמים בלתי יפה בעיניך אין ראוי שתמצא ספורים בשפתיך בלתי צודקים לסבר הדעת ההוא וכן אם כעזר בעל הדעת ההוא בספורים כוזבים אין ראוי שתעשה כן במה שתביא מהמוחשות לסתר דעתו כי זה יבלבל המעיינים בזאת החקירה בלבול חזק׃ אל תאמר · ולזה אין ראוי שתאמר כאשר עשה לי לאמת דעתו בספורים כוזבים כן אעשה לו לבטל דעתו להשיב כפעלו שיחשוב הייתו דבר ראוי · והנה העיר עם זה להרחיק מעדות שקר לסבר חבירו בשפתיו שיחשוב שאין בו חטא כי הוא אינו עושה בעצמות דבר כנגדו אך ימשך לו הרע מדברו ואע"פ שגמלו רע אשר יעיד עליו עדות שקר אין ראוי לו שיקח נקמתו ממנו בזה האופן ואחר זה הזהיר מהעצלה בפעולות ובפעולותיו בעיון כי העצלה בפעולות תשחית האדם ותהיה סבה שלא יהיה לו מהם פרי והעצלה בבקשת העיון תסבב שיהיו הקניים רעיונים פחותים ומזיקים במדרגת הקוצים שיזיקו לכל הקרב אליהם׃ על שדה איש · ולזה אמר על שדה איש עצל עברתי שמרוב העצלה לא ישתדל לחרוש ולזרוע והנה עלו בו עשבים רעים וקוצים וגדר אבניו שסבבוהו נהרסה כי לעצלותו לא ישתדל לתקנה וכן הענין בכרם אדם חסר השכל שנטעה הש"י לתת פרי הטוב הממשמח אלהים ואנשים והוא השכל ההיולאני אשר לו כח להשיג המושכל והנה לעצלותו בבקשת החכמה לא עלו לו כי אם דעות כוזבות ומזיקות לאדם בהצלחתו המדעית והמדינית והוסר הגדר שהיה סביבו בדרך שישאר לו מדרכו לשאר כחות הנפש׃ ואחזה אנכי · וכאשר ראיתי זה הרע הבא מן העצלה בפעולות ובדעות שמתי לבי אל זה ולקחתי מוסר להמלט מהעצלה אשר ימשך ממנה זה הרע וראיתי שהעצה הנכונה בזה למי שירצה להמלט ממנה הוא שיישן מעט ויתנמנם מעט ומעט יחבק ידיו לשכב לתת מנוחה לאיברים וכאשר תעשה כן לא יהיה לך ריש וחסרון מתמיד כי התריבות יהיה סבה להמציא לך מזוכך בקלות ולהמציא לך הדרוש אשר תדרוך בהשגתו׃ ובא כמהלך רישך · ולזה כשיבא לך ריש וחסרון יבא כמהלך שלא יתעכב עמך כמו הענין באיש מגן שהוא בא כמהלך׃ גם

גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה: כבד אלהים הסתר דבר וכבד מלכים חקר דבר: שמים לרום וארץ לעמק ולב מלכים אין חקר: הגו סיגים מכסף ויצא לצרף כלי: הגו רשע לפני מלך ויכון בצדק כסאו: אל תתהדר לפני מלך ובמקום גדלים אל תעמד: כי טוב אמר לך עלה הנה מהשפילך לפני נדיב אשר ראו עיניך: אל תצא לרב מהר פן מה תעשה באחריתה בהכלים אתך רעך: ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל: פן יחסדך שמע ודבתך לא תשוב: תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבר על אפניו: נזם זהב וחלי כתם מוכיח חכם על אזן שמעת: כצנת שלג ביום קציר ציר נאמן לשלחיו ונפש אדניו ישיב:

אף אלין מתלוי שלמה עמיקי דכתבו רחמוי דחזקיה מלכא דיהודה: יקרא דאלהא מן דמטשי מילתא ויקרא דמלכי מן דבאצי מילתא: שמיא רמין וארעא עמיקא ולבא דמלכי ולא מתבצי: גבו סולאנא מן סימא דניפוק מאני מן צרפא: ניתטריד רשיעא מן קדם מלכא ויתקן בצדקתא כורסייה: לא תשתבהר קדם מלכא ובדוכתא דרברבי לא תיקום: מטול דטב דנימר לך סוק הכא מן דמשפילך קדם שליטא מן דחזיין עינך: לא תיפוק בדינא מסרהב איית דלא תידון באחרייתא כד יחמיץ יתך חברך: דינך דון עם חברך באחרייתא ורזא אוחרנא לא תגלי: דלא נחסידך מאן דשמיע וטיבך לא תפיך: חזויי דדהבא בנגודי דסאמא מלתא דמליל פסי איית: קדשי דדהבא ומאני דזמרגד מכסנותא חכימא על אודנא דשמעא: אין קרירותא דתלגא ביומא דחצדא היכנא איתגרא מהימנא למשדרוי ונפשיה דמריה מהפך:

משלי ד' וסי' בריש ספרא: חזקיה ג' וסי' דבר יי' אשר היה אל צפניה · גם אלה משלי שלמה · עזור אמר חזקיה · ומן ויהי בשנת שלש להושע בן אלה עד וישלח מלך אשור את תרתן דכו' חזקיה במ"א חזקיהו וסי' ויהי בשנה הרביעי' למלך חזקיהו: וארץ ג' וסי' יחיו מתיך נבלתי · כי הנני בורא שמים · שמים לרום וארץ לעומק · וכל שמים וארץ דכו': סיגים ג' מל' וסי' הגו סיגים מכסף · כסף סיגים מצפה על חרש · כור סיגים כסף הזו · וא' בספך היה לסיגים: לריב ה' וסי' והיה כי יבאו אבותם או אחיהם לרוב כתי' · נצב לריב יי' ועומד · והנה קרא לרב באש · אל תצא לרב מהר · אם יחפוץ לריב עמו · וחד למשפט ולריב דד"ה: ב' מנהון חס' אל תצא · אם יחפוץ · וששה חס' בליש' וסי' נמסר בסדר משפטי' ובא"ב רבתי אות ר': וחלי ב' בתרי ליש' וסי' ויהי גבולם חלקת דיהושע · נזם זהב וחלי כתם:

רלבג

גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו · החכמים שהיו בדורו של חזקיהו ודמה שבעבור זה ספרידם מהמשלים האחרים כי אלו לקטום ממשליו החכמים ההם ואולם המשלים שקדם זכרם נמצאו באופן הנזכר בדברי שלמה: כבוד אלהים הסתר דבר · ר"ל כי שמה שיקבנו מהש"י שיודיע שאלתם כי הש"י יודע הכל הלא תראה כי אשת ירבעם היתה מתנכרת בבואה אל אחיה השילוני וטרם שהגידה לו דבר אמר לה אחיה את דבר בקשתה כאמר גלה אזנו הש"י ואולם כבוד מלכים הוא בהפך זה ר"ל לחקור הדבר הבא לפניהם באופן שלם כדי שיצא משפט אמת כי הם אינם יודעים מהדברים רק מה שיודיעום הפך מה שנמצא בזה בש"י: שמים לרום · הנה המעלה והמטה אע"פ שאינם נגררים תכד טבע הקו היוצר שיצוייר בו התוספת בב' צדדיו וזה תמיד הנה המציאות יגבולם ושם השמים המעלה אשר בתכלית ואמנם לב מלכים והשקפתם במה שיצטרכו שיסתכלו בו מהענינים הבאים לפניהם הוא לאין קץ כי יתחלפו הנושאים ויתחלפו הענינים במין האחד מהדברים ויתחדשו מזה ענינ' רבים לאין קץ במין האחד בענין מהדברים כדי שיגיע החלק הא' לכל הראוי לו: הגו סיגים · הנה כמו שכאשר יוציאו הסיגים מהכסף יצא ממנו לצורף כלי כסף צרוף כן כשיסירו מחברת המלך הרשע שהיה לפניו והיה מאנשי עצתו אז יכון כסאו בצדק והנה אמר זה כי צריך למלך ליזהר שלא יהיה במשרתיו ובאנשי עצתו רשע או רשעים פן יביאוהו להטות משפט צדיק והוא לא ידע · והנה אפשר שהעיר באלו הפסוקים על דבר השכל האנושי שהוא המלך בכחות האדם הנפשיים לפי מה שיתר הש"י לאדם ביום הבראו · ואמר בכאן דבר עמוק מאד מהסודות האלהיים והוא כי מפני שהיה נימוס הנמצאות כי הסדור המושכל בנפש הש"י ידענו בצד אשר הוא בו אחד כמו שבארנו בה' מה"ו ובראשון לא בצד אשר הוא בו רבים שיחלוק המציאות והחמר מה שאינו מחולק אבל ביאור הש"י הוא מבואר שכבוד הש"י במושכל דבר דבר מאשלו הוא הסתר דבר כי לא יראה ויתברר המושכל ההוא מהספאר אבל הש"י איך ישיגהו עם שאר המושכלות בצד אשר הם בו אחד שילך מהם השלמות והצורה: הגו רשע · ואמר שכמו שיצא לצורף כלי ראוי כשיסורו הסיגים מהכסף כן כשיוסר הרשע שהוא לפני מלך והוא הכח המתעורר כדרך שיכנע לעבודת השכל עד שלא יתאוה לתאוו' הגופיות אז יכון כסאו בצדק ויהיה סבה שיגיע לו האמת בדרושיו: אל תתהדר לפני מלך · לתת מעלה וגדולה לעצמך אבל תעמוד לפניו בשפלות · ובמקום גדולים לתת לעצמך מעלה כמעלתם לשבת עמהם במקומם · כי טוב · שיאמרו לך עלה הנה מרוב השפילך עצמך מהשפילך לפני נדיב וגדול אשר ראו עיניך והורגלת עמו מקדם ואולם אמ' זה כי מה שהורגל עם אדם ואחר כן עלה במעלה יתיר לעצמו להתנהג עמו כבראשונה ואין זה ראוי אבל ראוי לו שיחלוק כבוד לפי מה שהוא עתה: אל תצא לריב מהר · ולמחלוקת אבל ראוי לך להרחיק עצמך מזה לפי מה שאפשר הבט מה תעשה באחרית הריב כשיכלים אותך רעך באמרי ודברי עלבון(?) כנגד אלו בהכותו אותך הלא טוב לך להשמר שלא תבא לזה התכלית והתכונה: ריבך ריב את רעך · כשיקרה שיהיה לך מחלוקת עם רעך תהיינה דבריך עמו בדבריו לבד ולא תגל סוד אחר לביישו פן יחסדך שמא יהיה לך זה לחרפה מהשומע דבריך בגלותך הסוד והדבה שתשיגך מזה לא שתשוב אחור: תפוחי זהב · והנה אחר שהזהיר מהדבור המגונה העיר אל הדבור המשובח ואמר כי כמו תפוחי זהב במשכיות כסף שיש בהם נקבים דקים יראה דק העיון מהם תפוחי הזהב כן הדבר שהוא דבור על אפניו כי בו תועלת במה שיובן ממנו בתחלת העיון וכאשר יפליג להתבונן בו האיש דק העיון ימצא בתוכו תפוחי הזהב כמו זה תמצא בהרבה מפסוקי זה הספר לפי מה שביארנו מהם: נזם זהב · הנה כמו נזם זהב שיאות להשלים קשוט מי שיש לו חלי זהב עד שלא יאות זה בלא זה כן הענין בתוכחות האיש כשתוכיח לאזן שומעת כי התוכחת ההיא תשלים קשוט השומע למוסר ובזולת האזן השומעת לא יאות התוכחת ולא יועיל כאמרו אל תוכח לץ פן ישנאך: כצנת שלג · הנה כצנת שלג ביום קציר שהיא ערבה מאד ושומרת החום הטבעי שלא יתפזר מפני חום האויר בעת ההיא ויטיבהו לפנימי הגוף כן יערב השליח הנאמן למשלחיו וישיב לאדוניו נפשו במה שהשלים תשוקתו באופן שלם בענין השליחות אשר שלחו: נשיאים

אבן עזרא

גם אלה משלי שלמה · זה הפסוק הסופר אמרו ויתכן שהיה שבנא כי הוא היה סופר המלך וספר בו סבת ההעתקה ומלת גם לרבות הראשונים · העתיקו · כמו להעתיק המשלים האלה מספריו להיות מחברת אחת ותחלת זה החלק היה כבוד אלהים: כבוד · שמים · הגו · ר' דבקי' · וכן הפי' כבוד אלהים דבר כבודו בספור מעשיו הנבראים יש אחד הסתירהו כי מי יוכל למלל כבודו ולהגיע אל תכליתו ואין לתמוה אם מצאנו ספרו בנביאים את כבודו והגדולות כבודו בשמים כי זה הכתו' מדבר בהשמר(?) האויבים והומיע(?) האוהבים · וכבוד מלכים · מה שהוא כבוד להם חקור הדבר ואל תחקור מעשה אלהים כי שמים · הם למעלה מאדם והארץ לעומק מתחתיו · והמלכים שים בהם יכולת להתעסק בחכמה בלבם אין חקר והטע' אינם יכולים לחקור כבודו ולדעת מה למעלה ומה למטה אף כי תחקרנו אתה · כאשר יסיר ויהגה הצורף סיגי הכסף אז יצא לו מן המצורף הכלי כאשר יחפוץ וכן המלך יסיר הרשע שהוא לפניו ואז יכון בצדק כסאו וזהו כבודם ותפארתם בדין לחקור עד שיהיו כזהרין במשפטו המלוכה: אל · כי · ב' דבקי' · תתהדר · תהיה הדור במלבוש ומרכבה כמוהו · ובמקום גדולים שעומדו שם אל תעמוד · כי טוב · שיאמר לך עלה הנה ועמוד עמנו מהשפילך לפני נדיב באמרו לך סור מעלי · ראו · השפלתך ראו תחת ידאו(?) אל · ריבך · פן · תפוחי · כנס · ה' דבקי' · אפניו האלף נוסף כאלף מי אפסים אזרוע או היא גזרה מן אופן עגלה והטע' על סבובו · ומשכיות מצפונות ומסתרי' וכן הפי' אל תצא מהר לריב במריבת אחרים פן תהיה ככלם · מה תעשה באחרית המריבה להמלט בהכלימך רעך ויחפרך אבל ריב שלך ריב עם רעך · וסוד שהודיעך אחר על רעך אל תגלהו במריבתך: פן יחסדך · יחרפך שומע ויקראך רכיל ודבת הסוד שגלית לא תשיב כלומ' שלא תשיב מה שדברת · תפוחי זהב · כלו' כצורת תפוחי זהב במצפוני כסף כלו' שהם גנוזים עם הראוי להם כן דבר שהוא דבור על הפנים הראויים ולא לגלות סוד אחר · פ"א הראויים ולא לגלות(?) דבור תרגו' ויכהג(?) כלו' כהוגן על אפניו וכנזם זהב וחלי כתם כן משים התוכחות על אזן שומעת: כצנת שלג · קרירות ויתכן להיותו מן צנה וסוחרה בעבור שהגן על האדם בעת קציר מפני החום כן ציר נאמן · ונפש · חסר וטעמו כתאות נפש אדניו ישיב לו מענה וכן כי נפש הוא חובל חסר חי · פ"א וכנפש אדניו כאלו נפש האדון דבקה בציר בלכתו ובשובו ישיבה אל קרבו באמונתו: נשיאים

בשיאים. נקראו כן העננים בעבור שיכשאו מקצה הארץ והרוח נושאם. וגשם אין בנשיאי להמטיר. כן איש משקר ומכזב שיתן ואין לו מאומה מדומה לעננים ואין נכון לעשות כן: בארך אפים. בעבור שהקצין האריך אפו על זעומיו ולא נקם מהם אז יפתוהו שואליו ויוכלו לו ולשונם הרכה תשבר גרם: דייך. מה שהוא די לך לאכלו. והקאתו כי הדבש אם והגוף לא יכילנו על כן תקיאנו: מפיץ. חסר נון ודגשות מפץ אתה לי והו' שם כלי וכן כ"ן בשיתי טוב' וכור ילדך תשו והראוי תכשי עת תשעי' עד שקר עדו' והוא שם דבר ויתכן להיות שם התואר כ כלומר איש עד שקר: שן. מענין חץ שנון ואמר שנים כי הם שתי מערכות. רועה שם מן תרגם ותועה' עמיוסב' והשורש יתחת חולם כמו כסבר בעת האוכל או כרגל מועדת בעת המרוצה כן מבטח הבוגד ש שיבגוד בעת צרת ה הבוטח בו. פ"א נכון להיות שן כשן הסלע ויהיה שן ורגל משל אחד והטעם כשן כ נשברת ותמעד הרגל השומדת עליה כן מ מבטח הבוגד: מעדה בגד. תרגום ויסר ולא עדה עליו שחל ביום קרה וחומץ על נתר מרומים וכן שר בשירי שמח על לב רע נתר ידוע להתכבס בו והנה אם המים ערערוהו כל שכן ה החומץ כלומר מסיר או מעבי' בגדיו מעליו וחולה מדום' לשניהם ואלת רעמן תרועם כלומר שבור וזה דרך מוסר שלא יכעים החולה ולא יכביד עליו בשיריו ודבריו: רעב'. וצמא. שנרים. שנאך כפתח בעבור אות הגרון: כי גחלים. בזכרו המאכל והמשקה שנתת לו תפרשנו כאילו גחלים שבחת על ראשו לשרפו ושמור מעשות לך רע. ישלם לך גמול טובתך: תחולל. דבק בפסוק פנים ואחור והוא מן חלילה כלומר תמנע. פ"א מן חולל אילות כענין וכמיט באבנים ראתה ותחל הארץ יחיל יי' מדבר קדש כלומר אחזה חיל וכן פי' רוח צפון היא תביא חיל לגשם ותכריעהו עד שיכלא ולא ירד על הארץ כי תפזר העבים לפאות וכן פנים נזעמי' יחוללו לשון סתר שמדבר הרכילות בסתר יתנו לה הפנים חיל בהראות הזעם בהם עד אשר ימנענה מן הרכילות וזה דרך מוסר שלא יקבל אדם לשון הרע: מים קרים. מדומים לתועלת הגוף וראוי כל אדם לבשר טובות ולהמנע מבשורות רעות: מעין. אכול. ב' דבקים: מעין ומקור. כפל דבר כלומר כמעין שהרגל תרפשהו וכמקור המים שהוא משחת כן הצדיק שימוט לפני רשע ודימהו למעין כי פיהו מקור המוסרים ואין נכון שירפשו אותו הרשעים: אכול

בארך ג' וסימ' ביחזקאל סימן ל"א: יפתה ג' וסימ' בארך אפים יפתה קצין. אלי יפתה ונכלה לו. והנביא כי יפתה: מפיץ ב' וסימ' עלה מפיץ על פניך. מפיץ וחרב וחץ שנון: רעה ג' בתלת ליש' וסימ' כי רעה היא. שן רעה ורגל מועדת. רעה התרעעה הארץ. בתרא מלעיל: בשירים ד' חס' בליש' וסימ' ואשלחך בשמחה ובשרים בתף. והשבתי המון שריך

נְשִׂיאִים וְרוּחַ וְגֶשֶׁם אָיִן אִישׁ מִתְהַלֵּל בְּמַתַּת־שָׁקֶר׃ בְּאֹרֶךְ אַפַּיִם יְפֻתֶּה קָצִין וְלָשׁוֹן רַכָּה תִּשְׁבָּר־גָּרֶם׃ דְּבַשׁ מָצָאתָ אֱכֹל דַּיֶּךָּ פֶּן־תִּשְׂבָּעֶנּוּ וַהֲקֵאתוֹ׃ הֹקַר רַגְלְךָ מִבֵּית רֵעֶךָ פֶּן־יִשְׂבָּעֲךָ וּשְׂנֵאֶךָ׃ מֵפִיץ וְחֶרֶב וְחֵץ שָׁנוּן אִישׁ עֹנֶה בְרֵעֵהוּ עֵד שָׁקֶר׃ שֵׁן רֹעָה וְרֶגֶל מוּעָדֶת מִבְטָח בּוֹגֵד בְּיוֹם צָרָה׃ מַעֲדֶה בֶּגֶד בְּיוֹם קָרָה חֹמֶץ עַל־נָתֶר וְשָׁר בַּשִּׁרִים עַל לֶב־רָע׃ אִם־רָעֵב שֹׂנַאֲךָ הַאֲכִלֵהוּ לָחֶם וְאִם־צָמֵא הַשְׁקֵהוּ מָיִם׃ כִּי גֶחָלִים אַתָּה חֹתֶה עַל־רֹאשׁוֹ וַיהוָה יְשַׁלֶּם־לָךְ׃ רוּחַ צָפוֹן תְּחוֹלֵל גָּשֶׁם וּפָנִים נִזְעָמִים לְשׁוֹן סָתֶר׃ טוֹב שֶׁבֶת עַל־פִּנַּת־גָּג מֵאֵשֶׁת מִדוֹנִים וּבֵית חָבֶר׃ מַיִם קָרִים עַל־נֶפֶשׁ עֲיֵפָה וּשְׁמוּעָה טוֹבָה מֵאֶרֶץ מֶרְחָק׃ מַעְיָן נִרְפָּשׂ וּמָקוֹר מָשְׁחָת צַדִּיק מָט לִפְנֵי רָשָׁע׃

לְיוֹמָא דַעֲנָנֵי וְרוּחָא דִמְטָרָא לֵאית דְּמָדְמֵי גַּבְרָא דְמִשְׁתַּבְהַר בְּמָהוֹבְתָא דְשִׁקְרָא׃ בִּנְגִידוּת רוּחָא מִשְׁתַּרְגַג רַשָּׁאנָא וּמִילְתָא רְכִיכְתָא תְּבָרָא גַרְמָא׃ דְּבַשָׁא מַשְׁכַּחַת אֱכוֹל הוּפְקָנָה דְּלָא תִשְׂבְּעוּן וְתִיתִיבוּ׃ כַּלֵּה רִיגְלָךְ מִן בַּיְירָתֵיהּ דְּרַחֲמָךְ דְּלָא נִסְבְּעֵיהּ וּמְסַנְיָךְ׃ אֵיךְ פְּרִיעָא וְסַיְפָא וְגִירָא שְׁנִינָא גַּבְרָא דְמַסְהֵד עַל חַבְרֵיהּ סַהֲדוּתָא דְשִׁקְרָא׃ אֵיךְ שִׁינָא בִּישְׁתָא וְרִגְלָא מוּעֲדָא הֵיכְנָא סַבְרֵיהּ דְּבָזוֹזָא בְּיוֹמָא דְעָקְתָא׃ דְּשָׁקִיל מַרְטוּטָא מִן חַבְרֵיהּ בְּיוֹם דְּקָרְתָא הֵיךְ הֲוֵו דְּדָמֵי חֵילָא עַל יַתְרָא וּמְצָרֵף לְלִיבָּא בִּיבָא הֵיךְ סַמָאלְמָנָא וְאֵיךְ מַלְטִיתָא בְּקִיסָא הֵיכְנָא בַּרְיוּתָא מַהֲרָה לְבֵיהּ דְּגַבְרָא׃ אִין כָּפִין סַנְאָךְ אוֹכְלֵיהּ לַחְמָא וְאִין צָחֵי אַשְׁקֵי מַיָּא׃ מְטוּל דְּגוּמְרֵי דְנוּרָא חָאתֵי אַנְתְּ עַל רֵישֵׁיהּ וֶאֱלָהָא דְּשַׁלְמִין לָךְ׃ רוּחָא גַרְבִיתָא בְּטְנָא מִטְרָא הֵיכְנָא אַפֵּי כְנִיכְתָא וְלִישָׁנָא מְטַשְׁיָא׃ טַב לְמִתַּב עַל קַרְנָא דְאִיגְּרָא מִן דִּילְמֵי עֲמַד עִם אִיתְּתָא תִיגְרַנִיתָא וּבֵיתָא טַרְקָא׃ מַיָּא קָרִירֵי עַל נַפְשָׁא מְשַׁלְהֵיתָא הֵיכְנָא שְׁמוּעֲתָא טַבְתָּא מִן אַרְעָא רְחִיקְתָא׃ הֵיךְ דְּסָכִיר אִינִישׁ מַעְיָנָא וּמַבּוּעָא מְחַבֵּל צַדִּיקָא דְנָפִיל קֳדָם רַשִׁיעָא׃

המרת. ועפעפיך יישרו נגדך: מדונים ו' כתו' כן וקרי' מדינים בספר' וסימ' נמסר לעיל בספרא סימן כ"א: נרפש ג' בתי' שי"ן בליש' רפישה וסימ' ואת הנותרים ברגליכם תרפשון ודבתריה כרפש רגליכם תשתינה: מעין נרפש ומקור משחת:

כשיאים ורוח. הנה האיש המתהלל במתן ולא יתנהו ר"ל שיראה עצמו חפץ ולא יתן דומה לעננים והרוח כשיבואו שיבטחו הרואים שיהיה מטר ואחר זה לא יהיה מהם גשם והנה גנה זה החלק מהדבור כי הוא מגונה מאד: בארך אפים. בהארכת האף והכעס יפותה השליט כשיכעס על האדר"ל שאם לא יכעס מדבריו השומע אך יסבול אותם הנה זה יהיה סבה להסיר מ ממנו הרע שחשב להביא עליו פתאו' אך לא יסיר ממנו רעתו ב בשלימות. אך לשון רכה תשבר העצם ש שהוא מהדברי' היותר קשים והיותר תקיפים ר"ל שכבר תשבר קשי החמה והאף ותתירם בשלימו' או ירצה בזה כי אם היה הקצ' ארך אפי' הנה בזה יפותה שלא יגיע ממנו רע ב בלתי ראוי וזה ממה שיורה שאם היה רב הכעס הנה רב כעסו יבלבל עניניו ולא יוכל אדם לבלתי עשות מה שיתחייב מכעסו והשאר יתבאר באופן הקודם או ירצה בזה כי הקצין יפותה בשיכעס על אדם בארך אפים ר"ל בשלא יבקשו ממנו למלטו האיש ההו' אבל האריך האף זמן מה ובזה האופ' אולי ימלט בבוא העת ההוא כי אולי תתך חמתו ותאת תתבולא טובה במה שבקש ראובן מאחיו בעבור הצלת יוסף אך לשון רכה תשבר קושי האף והחמ' תכף: דבש מצאת. כשמצאת דבש והם עניני החכמה כמו ש שקדם אכול ממנו ה הראוי לך לבד ולא תתחנו במה שלא תוכ' להשיגו שמא מביאך זה להקיא מה שהשגת מפני השבוש שיקר' בזאת ההשג' והמשיל זה הענין בדבש כי כן דרך הדבש כמו שזכ' הרב המור' כי מי שיאכל ממנו כראוי יקח בו תועלת ומי שיוסיף לקח ממנו יותר ממה שראוי ימשך לו מזה שיקיאנו מבר קלקולו האצטומכא: הקר רגלך מבית רעיך. שלא תתמיד לבא בביתו יותר מן הראוי כי זה יהיה סבה שישבעך ותסור אהבתו ממך וזה מבואר כי מה שיפקוד אדם בו איננו חשוב בעיניו אך אם לא יהיה לעתים רחוקים: מפיץ וחרב. שיהרוג האנשים: שן רעה. הנה הבטחון שישים לו לאדם שיבגוד בו או הוכו דומה לשן הנשברת כשיטחן האדם בה המזון ולרגל המועדת בהלכד האדם בה בדרך כי האדם יבטח שיעזר בשיניו בעת לקיחתו המזון וברגליו בעת לכתו ולזה לא יהיה לאדם תועלת בשן והרגל שיהיו בזה האופן וכן לא יהיה לו תועלת באוהב בשלא יהיה נעזר בו בעת צרה: מעדה בגד. הנה עדי הבגד וקשוטו לא יועיל להציל מקור ביום קרה וכן לא יועיל חומץ אחר הנתר כתם הבגד' או ירצה בזה שהחומץ בשיום על נתר הוא בו תועלת להעביר הכתם ועם כל אחד מעביר הכתם בפני עצמו כשיתערבו יפסיד האח' את האחר וזה דבר ראוי שיתבאר מן החוש כן האיש אשר שר בשירים אבל לב רע שמרוב יגוניו אינו מתפעל להרחיב לבו בשירי' כי אין לו בשיריו תועלת או ירצה בזה שכמו מי ששם לו קור ביום קרה וילבש על בגדיו בגדי עדיו וקשוט אשר בהם ב'תועלו' להשלי' ההצלה מהקור ולהתקשטו וכמו מי שיעביר חומץ על הבגד שיש בו כתם אחר שהעביר בו הנתר שיש בו תועלת להשלים העברת הכתם ולהקנות לבגד ההוא ריח החומץ אשר הוא מסיר העפושים כן מי ששר בשירים רבים על לב רע כי השיר השני ישלים הוכחת היגון מהלב ויקנה עוד שמחה בנפש וזה הפי' השני שפירשנו הוא הנכון לפי מה שאחשוב: אם רעב שונאך. לא תמנע מלחון עליו להאכילו לחם ואם הוא צמא השקהו מים כי זאת מדה משובח' מאד להיטיב לכל האנשים לאוהב ולשונא ואם ירע לבך איך תיטיב לו תחת אשר עשה לך רעה תדע באמת כי אתה עם גמלך בזה הראוי לנפשך מטוב המדות הנך לוקח נקמתך ממנו: כי גחלים וגו'. כי זה הענין קשה לו כאילו אתה חותה גחלי' על ראשו לשרפו מרוב בשתו על הטובה שיקבל תחת הרעה אשר גמלך וי"י ישלם לך טובה תחת הטובה אשר גמלת אותו: רוח צפון. הנה כמו שהרוח הצפונית תבריא הגשם בירושלם כי היא תביא שם האידים העולים מהים כי הים הוא צפוני לה' כן לשון סתר שיספר אדם לחבירו דברי רכילות יבריא פנים נזעמים ויחדשם והנה הזהיר בכאן מזה הדבור המגונה בזה האופן: טוב שבת. טוב לאיש שישב בלא חבורה על פנת גג משישב עם אשת מדינים שתעורר ריב וקטטה לו תמיד ואע"פ שהוא בבית שיש בו חבורה מהאנשים: מים קרים. הנה כמו שהנפש העיפה תקח הנאה ותועלת במים הקרים להשיב לפנימי הגוף החום הטבעי שהתפזר מפני התנועה כן יקח האדם גדולה ותועלת בשמועה טובה שתגיע לו מארץ מרחק בקרוביו ואוהביו כי זה ישיב נפשו אליו כמו שישיבו המים הקרי' נפש העיף אליו: מעין. הנה מעין שמימיו נובעים אשר כנטרף ברפש עד שנשחת אל המקור שממנו נובעים מי המעין מטנוף הרפש ידמה לצדיק אשר הוא מתמוטט לפני רשע וכנגע תחתיו כי הרשע משחית הודו ומטרף אותו בדרך שירחיק ההכמי' מלכת בדרכו כמו שירחיק הרפש השתיה ממי המעין: אכל

אכול רבש. אכילת הרבש יותר מן הראוי לא טוב והוא ההסתכלות בדעת קדושים כי יספיק שילמד מהחכמה על שהם נמצאים לא שיפליג לחקור מה הם ואיך ענינם כי ההרבות בחקר כבודם אינו כבוד כי לא יוכל השכל האנושי להשיג על אמתת זה באופן שלם: עיר פרוצה. הנה האיש אשר לא יוכל למשול בו ברצונו דומה לעיר פרוצה שאין לה חומה לשמור העיר שלא י יכנסו בה משחיתי' וזה שלא ימשול ברצונו מוכן לרעו' רבות מפני המסרו ביד תאותו ו ורצונו והשליט בתאותו הוא כמו חומה לשמור שלא יעלה שם הפרוץ מפני תאוותיו המגונו': כשלג. הנה כירידת השלג בקיץ שהו' מורה שלא יתכן לפי המנהג הטבעי וכמטר בקציר שהו' מזיק ובלתי נאות כן לא יאות לכסיל כ כבוד כי אין לפי ה הנהוג לתת לו כבוד ונתינת הכבוד לו הוא דבר מזיק להמון העם ויבא לחשוב שאין י יתרון לחכם על ה הכסיל: כצפור לנוד. הנה כמו הצפור שהוא נד ממקומו ב בקלות וכדרור לעוף ב הבית שיצא ממנו כן קללת חנם לא תבא ב המקולל בה כך תהיה כדם ממנו בקלו' ותשו' לאשר יצאה הקללה מפיו כמו שישוב ה הדרור לבית אשר יצא ממנו: שוט לסוס. הנה הכסילים דומים לבהמו' שלסב' חסרונ' יצטרך יהאר' בהנהגת' להכותם כי האדם י

אכול. בווי כלו' אכול רבש אכל הרבו' לא טוב כי מאכל הרבש הראוי הוא טוב. וחקר כבודם של צדיקים הוא כבוד לחקור ור"ל שיחקור חכמתם שהיא כבודם ותפארת' והנה זה ואכול רבש ראוי מרומים וכמוהו אכול בני רבש כי טוב וכתיב בתריה כן רעה: פרוצה. שנעשית פרצה בחומותיה. אין חומה שלא נבנתה חומה במקו' פרץ לעבור הכסי' ויצא מי שירצה כן אינ א אשר אין מעצור לרוחו לכפתו לעבור מאמריו והנה שתיק' טובה להם: כשלג. לא נאה בקיץ וכמטר שלא נאה בקציר כן לא נאה לכסיל כבוד שיכבדוהו אחרים: כצפור: שוט. אל. ענה. ר' דבק'. וטעם שמות העופות והבהמות אשר פרטו הראשונים הם כ כחלומות בלי פתרון והזכי' הצפור והדרור כי הם דרות בבתי' עם בני אדם וצריכין לנוד מהרה ממקום למקו' מפני העוברי' והשבים כן מהרה קללת חנם לו לכסיל המקלל תבא והעד אל תען כסיל וכתי' לא באל"ף להודיע כי למקלל תבא ו ולאשר יקולל לא תבא: שוט: כמו שבט ומתג ידוע להודיע כי ראויים להכותם: אל תען כסיל. כאשר יקללך. תשוה. כמו תדמה. אבל ענהו בדבר חכמה כנגד אולתו והודיעהו א סכלותו שלא יהי' חכם בעיניו: מקצה. וקוצץ ענין אחד כמו

עיר פרוצה חד מן י"ו פסוק' איה בהון אין אין במצעות פסו' וסימ' נמסר בישעיה סימן מ' ובירמיה סוף סימן ח': כצפור ג' דגשים וסימ' והשתק בו כצפור. כצפור לנוד. צוד צדוני כצפור: ושבט ה' וסימ' כי יוצר הכל הוא. ושבט מצרים יסור. ושבט עברתו יכלה. ושבט לגו כסילים. ושבט לגו חסר לב: נותן ו' מל וסי' הנני נותן בו רוח דסנחריב. ואתה

אֱכֹל דְּבַשׁ הַרְבּוֹת לֹא־טוֹב וְחֵקֶר כְּבֹדָם כָּבוֹד: עִיר פְּרוּצָה אֵין חוֹמָה אִישׁ אֲשֶׁר אֵין מַעְצָר לְרוּחוֹ: כו כַּשֶּׁלֶג בַּקַּיִץ וְכַמָּטָר בַּקָּצִיר כֵּן לֹא־נָאוֶה לִכְסִיל כָּבוֹד: כַּצִּפּוֹר לָנוּד כַּדְּרוֹר לָעוּף כֵּן קִלְלַת חִנָּם לֹא תָבֹא: שׁוֹט לַסּוּס מֶתֶג לַחֲמוֹר וְשֵׁבֶט לְגֵו כְּסִילִים: אַל־תַּעַן כְּסִיל כְּאִוַּלְתּוֹ פֶּן תִּשְׁוֶה־לּוֹ גַם־אָתָּה: עֲנֵה כְסִיל כְּאִוַּלְתּוֹ פֶּן־יִהְיֶה חָכָם בְּעֵינָיו: מְקַצֶּה רַגְלַיִם חָמָס שֹׁתֶה שֹׁלֵחַ דְּבָרִים בְּיַד־כְּסִיל: דַּלְיוּ שֹׁקַיִם מִפִּסֵּחַ וּמָשָׁל בְּפִי כְסִילִים: כִּצְרוֹר אֶבֶן בְּמַרְגֵּמָה כֵּן־נוֹתֵן לִכְסִיל כָּבוֹד: חוֹחַ עָלָה בְיַד־שִׁכּוֹר וּמָשָׁל בְּפִי כְסִילִים: רַב מְחוֹלֵל־כֹּל וְשֹׂכֵר כְּסִיל וְשֹׂכֵר עֹבְרִים: כְּכֶלֶב שָׁב עַל־קֵאוֹ כְּסִיל שׁוֹנֶה בְאִוַּלְתּוֹ: רָאִיתָ אִישׁ חָכָם בְּעֵינָיו תִּקְוָה לִכְסִיל מִמֶּנּוּ:

לְמֵיכַל דּוּבְשָׁא סַגִּי לָא שַׁפִּיר אַף לָא לְמִבְעֵיָא מִלֵּי מְקַרְתָּא: הֵיךְ קַרְתָּא דְּתְרִיעָה וְלָא אִית לֵיהּ שׁוּרָא הֵיכְנָא גַּבְרָא דְּלָא מְעַצַּר רוּחֵיהּ: אֵיךְ תַּלְגָּא בְּקַיְטָא וְהֵיךְ מִיטְרָא בַּחֲצָדָא הֵיכְנָא לָא יָאֵי לְסַכְלָא יְקָרָא: הֵיךְ צִפְּרָא דְּטָאֵיס וְהֵיךְ פַּרְחָתָא דְּפָרְחָא הֵיכְנָא לְוָטְתָא דְּמַגָּן לָא תֵיעוֹל: שׁוֹטָא לְסוּסְיָא וּמַגְלְבָא לַחֲמָרָא וְשׁוּבְטָא לְגוּשְׁמֵיהוֹן דְּסַכְלֵי: לָא תְתֵיל פִּתְגָּמָא לְסַכְלָא הֵיךְ שְׁטְיוּתָא דְּלָא תִדְמֵי לֵיהּ אַף אַנְתְּ: אֶלָּא מַלֵּיל עִם שַׁטְיָא בְּחַכִּימוּתָךְ דְּלָא נִיסְבַּר בְּנַפְשֵׁיהּ דְּחַכִּימָא הוּא: מִן דִּרְהָטָא דְּרִיגְלוֹי שָׁתֵי חֲטוּפָא מַאן דִּמְשַׁדַּר מִלֵּי בְּיַד סַכְלָא: אֵין תֵּיתַל הֲלַכְתָּא לַחֲגִירָא תְּקַבֵּל מִילְּתָא מִן פּוּמֵיהּ דְּסַכְלָא: הֵיךְ נִיקְצָא דְּטַסָּא בְּקִילְעָא הֵיכְנָא מַאן דְּעָבֵיד יְקָרָא לְסַכְלָא: כּוּבָא סָלֵיק בִּידָא דְּרַוְיָא וְשִׁיטוּתָא בְּפוּמֵיהּ דְּסַכְלָא: סַגֵּי חַיֵּישׁ בִּישְׁרֵיהּ דְּסַכְלָא וְרַזְיָא עָבֵיר יַמָּא: הֵיךְ כַּלְבָּא דְּהָפֵיךְ עַל תְּיוּבֵיהּ הֵיכְנָא סַכְלָא דְּתָאנֵי בְּסַכְלוּתֵיהּ: אִין חֲזֵיתָא גַּבְרָא דְּחַכִּים בְּעַיְנֵיהּ נַפְשֵׁיהּ סַכְלָא טַב מִנֵּיהּ:

נותן להם את אכלם בעתו. נותן לבהמה לחמה. נותן לרש אין מחסור. נותן לכסיל כבוד. וצדיק חונן ונותן. ראיתה ה' חס' ה' בכתובים וסימ' אשר ראית את עניי. אם ראית גנב ותרץ. ראית איש חכם בעיניו. האיל אשר ראית. ראתה כי אתה עמל. כתרא ראתה כתו'. וכל שאר קרי' דכו' חס' בכב מל' בליש' וס' וראית אתה ונאספת. לך הגד למלך אשר ראית:

ונהיג הסוס באשר ירצה כשיהיה לו שוט יכה בו וינהיג החמור כשיעקץ אותו האדם במתג כמנהג החמורי' כן ינהיג האדם הכסילי' באשר ירצה כאשר יכה אות' בשבט בדרך שיקבלו מוסר: אל תען כסיל כאולתו. במה שיטיח כנגדך מהדברים לחסרון דעתו כי אין ראוי שתטה אזנך לשגעונותיו. פן תשוה לו גם אתה ר"ל שהיה זה סכלו' ממך אם תעריך דבריו באופן שתתפעל מהם: ענה כסיל כאולתו. להסירו מהטעות שנפל בו בדברי חכמה. פן יהיה חכם בעיניו במה שמנע מזה ויאמר עם הדעת הנפסד ההוא והנה בזה אין ראוי לך לשתוק כי יהיה הראוי שתסיר המכשולות מלפני האנשים בחזקת היד: מקצה וגו'. הנה מי ששולח דברים ביד כסיל קוצץ הרגלים לאשר רצונו ללכת ולא יאמר לו כלי ילך בו כן אין כלי לכסיל להוביל הדברים ששמת בפיו אל המקום אשר הוא שולחו שם כי אין לו דעת לשמור צורת הדברי' ההם אשר שמם בפיו והוא שותה חמס במה שישיב לו הכסי' מהדברי' וזה מב' צדדים הא' לפי שהכסיל לא יאמר הדברי' באופן אשר צוה בהם ויהיה זה סבה אל שלא תהיה תשובת המשיב ערבה ונאותה אל מה ששלח לו שולח הדברים ויהיה מפני זה חמס השולח על המשיב על לא חמס בכפיו כי הכסיל סבב זה והצד הב' כי הכסיל לא ישיב הדברים באופן שכוונו המשיב ויהיה זה סבה שיבאו הדברי' באופן שכוונו המשיב מבולבלים ובלתי נאותים: דליו שוקים. גבהו שוקים מפסח שאחד גבוה מחבירו וזה גורם שאינו יכול ללכת בישר וכן הענין במשל אשר בפי כסילים כי לא יסכים המשל לנמשל מפני מה שיוסיפו או יחסרו בזכרם המשל: כצרור. הנה כצרור שבו אבן יקרה בגל אבני מרגמ' שאינו ראוי שיושם בו המרגלית בזאת כן אין ראוי שינתן לכסיל כבוד והוא החכמה כי אינו ראוי לה ונקרא' החכמ' כבוד כי היא כבוד האנשים והודם ולזה אמר כבוד חכמים ינחלו: חוח. הנה כמו שביד שכור עלה חוח אשר יזיק בו ועזב מלקחת הדברים אשר יועילו לו שלא יזיק בהם כן הענין במשל שהוא בפי כסילים כי מכל הכוונות אשר אפשר שיובנו בו לא יבואו מהם הכסילים רק מה שיזוקו בו: רב מחולל כל האיש הרב שהוא בעל קטטה ומחלוקת ממית הכל ומשחית אותו אך הוא מטיב לכסיל ולבעלי עבירה כדי שיתחברו עמו או ירבה בזה הרבה ימצא מי שיבא כער וכאב לכל האנשים והוא עם זה מטיב לכסיל ולבעלי עבירות להיותם נאותים אל שיהיו חברים לו או ירבה בזה השליט שהוא מביא חיל ואומה על כל האנשים מרוב ההיזק אשר יגיע להם ידמה הכסיל ובעלי העבירות שהוא שוכר אותם מרוב שמחת' לאיד זולתם ולא ירגישו שהם יזוקו גם בו וזה ממה שיתפרסם בו חסרון דעתם ורוע תכונת': ככלב שב על קאו. הנה כמו הכלב ששב לאכל המאכל שהקיא אותו ולא ירגיש כי יקרה לו ממנו היזק כן הענין בכסיל שהוא שונה באולתו אשר התבאר לו שסבבו קרה לו רע ממנה: ראית איש שהוא חכם בעיניו ואם אינו חכם לפי האמת הנה יש תקוה לכסיל יותר ממנו לקנו' קנין החכמה כי החכם בעיניו יספיק לו מה שהוא בו החכמה לפי דעתו ולא משתדל לקנות ממנה עוד ואולם הכסיל שאינו חכם בעיניו כנכר חסרונו וישתדל בקנין החכמה:

סובב ומשנה כורת רגליו ושותה חמס שיתמשהו הכסיל. פי' מקצה מן קצה הא' ואחרי הקצו את הבית הסר הקצוות והוא הטיח אשר על האבנים ופי' מקצה מרחיק אל הקצה רגליו ואינו הולך לדרכו וטעם חמס שותה מחמס שעושה בשלוח ביד כסיל דבריו ישתנו: דליו. מן כי דליתני שטעמו הרימותני והוא חסר הא' התימה כלומר הדליו והרימו השוקים מפסח אחר שאין לו רגלים כלומר משל בלי שכל כגוף בלי רגל. פי' אחר דליו כמו דללו ויו"ד דליו כהלכה בזאת כהרים כלומר דללו השוקי' מהפסח מבלי רגלים וכן משל בלי שכל: כצרור אבן. אינכה ראויה יקרה בעבור שאינה מתוארת ביוקר. ומרגמה דבר משובח וחברו ארגמן וכן רגמת' שטעמו תפארתם וכן פי' כצרור שיצרור אדם אבן דקה במרגמה בתוך צרור כן נותן לכסיל כבוד מדת הצרור כנגד הנותן והאבן כנגד הכסיל ומרגמה כנגד הכבוד: חוח: שעלה ביד שכור להכאיב בו בני אדם. ומשל בפי כסילים מרמה לחוח המכאיב בעבור שידבר משל ואין לו שכל: רב. מן רבי המלך כלומ' כי הרב והגדול בעם הוא מחולל הכל ומושל ונותן שכר לכסיל ומכריחו בעבודתו וכן שוכר עוברים והם הסרבנים כמו מדוע אתה עובר. פי' זה הפסו' דבק בעליון ומלת רב הרבה כמו רב לכם וכן פי' הכסיל הממשל משלים רבים מחולל כל אדם כחוח ביד שכור ומי ששוכר הכסיל ונותן שכר לעוברים עובר מצות שאין יכולת להכריחם מרומה וכן עברו ונענשו: ככלב. אחר שיקיאהו ישוב ויאכלנו כן הכסיל שונה פעם שנית לעשות אולת ולא יתביישו: חכם בעיניו. למראה עיניו והוא העצל והעד חכם עצל בעיניו: תקוה טעמו יקוה להיות כסיל ממנו מן העצל: פי' יש לכסיל תקוה שיבואהו מה שיקוה לו ית' מן העצל:

שתל

אמר

אבן עזרא

שחל בדרך· עילה ותואנה כדי שלא יצא להתעסק במלאכה והזכיר ענין העצל לבלתי הרמות אליו: הדלת· האיו פרס כאיו קטת או האיו תחת הא· תסוב דבק בפסוק פנים ואחור· צירה מן תרגו' תירתין צירין והם הפותות וכן הפי' הדלת תסוב על צירה בהסגר ובהפתח וכן עצל יסוב על מטתו מצד אל צד ולא יקום לבקש מחייתו על כן אחריו טמן· פ"א הדלת תסוב על שיפתחו הדלתות לצאת איש ואיש למלאכתו ועדין העצל על מטתו: נלאה· מרוב חפוש כדי שים בנה אל פיהו ולא ימצא מאומה על כן צריך האדם לבקש את מזונותיו: משבעה· יתכן שהם רואי פני המלך· משיבי טעם אחר שהמלך ישאלם דבר ואין ללמוד את ממנו: מחזיק באזני כלב· חסר כ"ף כמחזיק באזני כלב שאין ראוי לעשות כן מדומה למתעבר על ריב לא לו ומתעבר כועס במריבה ומדת עברה שעברה על מדת הרצון: כמתלהלה· כמשתטה כמו ותלה ארץ מצרים כלומר נשתלה עכתם כלומ' כמשתטה היורה זיקים כלומ' משליך ניצוצות וחצים וכלי מות: משחק· אחרים כן המרמה חברו ואמר לרעהו המתרעם ממנו משחק אני ממך רמיתיך ואין כונתי לעשות כן: באפס· פחם· באפס באין· ישתוק תרגו' מחרים שתיק כלומר ישתוק איש מדון· פחם מן ומטר על רשעים פחים הם אשים· פחים על משקל שמיר· וזה הפסוק הפך הראשון: לחרחר· מן אל תתחר והוא אל תתערב: כמתלהמים· הפוך מן הלמה סיפרא והוא פועל יוצא כמו הלמו את כזרו פי' כמכים כן דברי הנרגן והוא הרכיל כענין לכו ונכהו בלשון והם הדברים· בטן רמז ללב: כסף· בשפתיו· כי· תכסה· כורה· לדבקים· כסף סמוך אל סיגי'· דולקים· מן דלקת והזכיר הכסף כי לבת הדולקת היא שמרמה אין והחרש מדומה למחשבת השכחה וכן הטיו לכסף מזוקק מסיגים שהוא מצופה על חרש כן שפתים דולקי' ובוערים מדומים לכסף כלומר ככסף שהוא נכר כשהוא מצופה על החרש כן בשפתיו ה הדולקים יכבר שונא· ובקרבו· כלו' בקרב לבו ישית המרמה שיחשוב לרמות רעהו· וכי ידבר תחנונים השונא אל תאמן בו כי שבע תועבות שיתעבם השם הם בלבו לעשות והם הנזכרים למעלה בפסוק שש הנה· ותכסה· השנאה בלב השונא בעבור משאון שבואהו יכסה ויעלו' השנאה כי אז תגלה דעתו הנגזרת עליו בתוך קהל בגלוי· והמשל· כורה שחת בה יפול והגולל אבנים להכות אחר אין תשוב כי השם יסיבה אליו ע"י אחר ויהיה מוכה בה· פ"א גולל כמו וגללו את האבן כלו' וגולל אבן גדול סביב סביב תשוב אליו נ"כ מסבב רעה לרעהו אליו תשוב: ישנא דכיו· דבק בפסוק פנים ואחור כלו' לשון דבור שקר ישנא איש דכיו ושנא שהוא דובר חלקות אשר יעשה מדחה לדחות אחר: אל· יהללך· בדבקים· פי' אל תתהלל על מעשה תצדיקה בעבור יום מחר שתאמר מחר אעשה· ילד· כמו תולדות יצחק ענין קורו' וכן זה כאילו היה כולד המקרה כלו' כי לא תדע מה יקרך מקורות היום ולא תוכל עשותו ביום מחר כענין אם לא עכשיו אימתי· יהללך זר אחר המעשה ולא פיך קודם המעשה· נכרי כפל דבר: כוכר

רלבג

אמר עצל· הנה לעצלת העצל לא ירצה לצאת מביתו לעשו' שום פעולה ולא יספיק בעיון וידמה אליו כשיביאהו הכרח לצאת מביתו שיש שחל בדרך אשר ילך בה ואריה בין הרחובו' שיטרפהו ולזה לא יצא מפתח ביתו· הדלת תסוב על ציר'· הנה כמו שהדלת תסוב על צירה ואינ' נפרדת ממנו כן דבק העצל ע' מטתו לרוב אהבו השינה כי עצלה תפיל תרדמה ואמר על צד ההפלגה כי לעצלות העצל לא יתן ידו אל פיו להביא בו מזון כאשר טמן ידו בצלוחית קטנה שלא יוכל להוציאה משם וכאילו באר בזה כי אפילו לצורך מזונו לא יעזבוהו ידיו לרוב עצלותו: חכ' עצל· הנה האיש העצל הוא חכם בעיניו יותר מרבו' מן החכמים שישיבו טעם לכל מה ששאלו מהם: מחזיק וגו'· מי שהוא עובר ומתעבר על ריב לא לו דומ' למי שיבקש מזון מהכלב ויחזיק מפני זה באזני הכלב כאילו מבקש שינשכהו כמו מי שמראה עצמו כאילו הוא לואה ובלתי יכול לעשות דבר רע: כמתלהלה· ואחר זה כי מצא מקומו יורה זיקי אש וחצים ומות כאמרו ידכה ישוח ונפל בעצומיו חילכאים: כן איש רמה את רעהו· ויבין לחשוב שכל מה שעשה עשה על דרך השחוק והלעג: באפס עצים· הנה כמו שכאשר יעדר העצים תכבה אש כן בהעדר הנרגן המעובר מדינים ישתוק המדון ויניח: פחם לגחלים· הנה כמו שהפחם מוכן להיות ממנו גחלי' שמשחיתי' ושורפי' כל אשר ידבקו בו וכן העצים מוכנים להיות אש להשחית אשר סביבם כן מוכן איש מריבים לחרחר ריב בין האנשים להשחיתם: דברי נרגן· הם כמו מתפתבר' כי כן דרך הכסילים והמוכנים שיראה עצמם כאילו יתחברו דבריה' ואומרי' לא אספר לך הכל או לא אומר לך הכל ובזה יבא הפעלות חזק בנפש שומע דבריהם ויורידו דבריהם לחדרי לב השומע בזה האופן כי יחשוב שמה שלא יגידו מזה הוא יותר קשה ממה שיגידו: כסף סיגי'· הנה כמו כסף עם סיגים שהוא כפוי לחרש אשר הנראה יחשב היותו טוב מזולת שיהיה כן ואשר הוא בתוכו דבר פחות מאד כן הענין בשפתי' שהם דולקים ורודפי' חברת האדם ואהבתו ולבי רע כי יחשוב לפידבריו היותו אהוב ובתוכו מה שאין בו תועלת ודבריו הם כאלים ככסף והם כסף סיגים שנראה ככסף מזולת שיהיה כן: בשפתיו ינכר· הנה השונא יסבב בשפתיו שלא יכירו שנאתו אך בקרבו ישית מרמה ללכת שנאתו ברשתו: כי יחנן קולו· כי יאמ' דברי חן אל תאמן בו אם שידעת שהוא שונא כי בלבו תועבות רבות והע"פ שבפיו יאמר דברי חנופה וחלקו': תכסה שנאה· כאשר תתכס' בשנאה בעבור שאון ר"ל שהוא מקוה שימציאוהו בארץ שואה ומשואה ולא ישמור ממנו בעבור היותו מראה לו כאוהב והוא ישחיתהו ולא יראה אדם הנה הש"י יסבב שמה שעשה בסתר תגלה במקום רואים ובקהל ויקח ענשו הראוי לו על מה שעשה בסתר או ירצה בזה שהש"י יעניםהו כשיביא עליו רע בהפך מה שחשב הוא כסה שנאתו כדי להגיע רע לשונאו תגלה ותודע בקהל: כרה שחת· וזה יהיה בשיפילהו בשחת אשר כרה להפיל בו שונאו ולא יתברר לכל כי כרהו להפיל בו שונאו וישיב אליו האבן אשר גלל להשחית שונאו וזה הוא הגמול הראוי לו על זה: לשון שקר ישנא· איש לשון שקר ישנא הנרכאים בשקריו אע"פ שלא גמלוהו רע אך ישנאם לבד מפני הרעה שעשה להם לחשבו שהם שוכחי' אותו על הרע שגמלם אך פה חלק יעשה מדחה לזאת השכחה ר"ל כשידברו הנרכאים דברי חלקות אשר הרע להם ויראו שהם בוטחי' בו ושאינם חוששים במום פנים שיהיה הוא סבת נפילת הרע עליהם: אל תתהלל· במה שתבטח לעשות ביום מחר כי לא תדע מה מקרה היום כי אולי יתחדשו לך מקרי' מונעי' מהביא מחשבתך לפועל: יהללך זר ולא פיך· וזה במה שעשית אין ראוי שתהלל עצמך כי זאת תכונה פחותה טוב שיהללך זר ולא פיך נכרי ואל שפתיך: כוכר

מסורה

להשיבה ג' וסימ' במלכים א' סימן י"ג: לא לו ה' דסמי' וסימ' וידע אונן כי לא לו· לרשת משכנות לא לו· הוי המרבה לא לו· עובר ומתעבר על ריב לא לו· ולא לו תהיה בראשונה: מדינים ל' כתיב מדונים וסימ' נמסר בסיפ' סימן כ"א: סיגים ג' מל' וסימ' נמסר לעיל בסיפ' ריש סימן כ"ה: ובקרבו ג' וסימ' ובקרבו הם יושבי' דיהושע· ובקרבו ישים ארבו· ובקרבו ישית

משלי

אָמַר עָצֵל שַׁחַל בַּדָּרֶךְ אֲרִי בֵּין הָרְחֹבוֹת׃ הַדֶּלֶת תִּסּוֹב עַל־צִירָהּ וְעָצֵל עַל־מִטָּתוֹ׃ טָמַן עָצֵל יָדוֹ בַּצַּלָּחַת נִלְאָה לַהֲשִׁיבָהּ אֶל־פִּיו׃ חָכָם עָצֵל בְּעֵינָיו מִשִּׁבְעָה מְשִׁיבֵי טָעַם׃ מַחֲזִיק בְּאָזְנֵי־כָלֶב עֹבֵר מִתְעַבֵּר עַל־רִיב לֹּא־לוֹ׃ כְּמִתְלַהְלֵהַּ הַיֹּרֶה זִקִּים חִצִּים וָמָוֶת׃ כֵּן־אִישׁ רִמָּה אֶת־רֵעֵהוּ וְאָמַר הֲלֹא־מְשַׂחֵק אָנִי׃ בְּאֶפֶס עֵצִים תִּכְבֶּה־אֵשׁ וּבְאֵין נִרְגָּן יִשְׁתֹּק מָדוֹן׃ פֶּחָם לְגֶחָלִים וְעֵצִים לְאֵשׁ וְאִישׁ מִדְוָנִים לְחַרְחַר־רִיב׃ דִּבְרֵי נִרְגָּן כְּמִתְלַהֲמִים וְהֵם יָרְדוּ חַדְרֵי־בָטֶן׃ כֶּסֶף סִיגִים מְצֻפֶּה עַל־חָרֶשׂ שְׂפָתַיִם דֹּלְקִים וְלֶב־רָע׃ בִּשְׂפָתָו יִנָּכֵר שׂוֹנֵא וּבְקִרְבּוֹ יָשִׁית מִרְמָה׃ כִּי־יְחַנֵּן קוֹלוֹ אַל־תַּאֲמֶן־בּוֹ כִּי שֶׁבַע תּוֹעֵבוֹת בְּלִבּוֹ׃ תִּכַּסֶּה שִׂנְאָה בְּמַשָּׁאוֹן תִּגָּלֶה רָעָתוֹ בְקָהָל׃ כֹּרֶה־שַּׁחַת בָּהּ יִפֹּל וְגֹלֵל אֶבֶן אֵלָיו תָּשׁוּב׃ לְשׁוֹן־שֶׁקֶר יִשְׂנָא דַכָּיו וּפֶה חָלָק יַעֲשֶׂה מִדְחֶה׃

כז אַל־תִּתְהַלֵּל בְּיוֹם מָחָר כִּי לֹא־תֵדַע מַה־יֵּלֶד יוֹם׃ יְהַלֶּלְךָ זָר וְלֹא־פִיךָ נָכְרִי וְאַל־שְׂפָתֶיךָ׃

(גליון: ב' מל' ל' וחד כהכנו צירה · ל' · ל' · לו' · ח' ל' · ל' · מדינים ק' · ל' · ג' מל' · ל' ל' · בשפתיו ג' ק' · ל' ל' ל' · ל' ל' ל' · ל' ל' ל' · ל')

תרגום

אָמַר עַטְלָא שַׁחְלָא בְּאָרְחָא אַרְיָא בֵּינַת שְׁווּקֵי׃ הֵיךְ תַּרְעָא דְּמִכְּרַךְ עַל צִירָתָא הֵיכְנָא עַטְלָא עַל עַרְסֵיהּ׃ עַטְלָא מַטְשֵׁי אַיְדֵיהּ בְּשַׁחְתָּא לָאֵי דְּנִיהַפְכֵיהּ לְפוּמֵיהּ׃ עַטְלָא חַכִּים בְּעַיְנוֹי טָב מִן שׁוּבְעָא יָהֲבֵי טַעְמָא׃ דְּלָכַד בְּאֶדְנוֹי דְּכַלְבָּא נָאצֵי וּמִתְנְצֵי עַל דִּינָא דְּלֵילֵיהּ׃ אֵין הֲווֹ דְּמִיתַּחַת דִּיבְשַׁט גֵּירֵי שְׁנוּנֵי דְמוֹתָא׃ הֵיכְנָא גַּבְרָא דְּמַרְמֵי בְּחַבְרֵיהּ וְאָמִיר מְגַחֵךְ גַּחְכִית׃ הֵיכְנָא דְּלֵית קִיסֵי דְּעָבָא נוּרָא וְהֵיכְנָא דְּלֵית שִׁיגוּשָׁא יִשְׁתֹּק תִּיגְרָא׃ טַרְטְקָל לְגוּמְרֵי וְקִיסֵי לְנוּרָא וְגַבְרָא תִּיגְרָנָא מְתָרְהֵי כְהוּתָא׃ מִלּוֹי דְּשִׁיגוּשָׁא מְרַבְּנָן לֵיהּ וְהִנּוּן נָחְתִּין לְגַוֵּהּ דִּכְרֵסָה׃ הֵיךְ כַּסְפָּא מְסַלְיָא דְּקָרִיס עַל חַסְפָּא הֵיכְנָא שִׂפְוָתָא דְּדַלְקָן וְלִבָּא בִּישָׁא׃ מִן שִׂפְוָתֵיהּ מִתְיְדַע סַנְאָה וּבְגַוֵּיהּ סָאֵים רַמְיוּתָא׃ וְאִין מְחַנֵּן בְּקָלֵיהּ לָא תְהֵימִין בֵּיהּ מְטוּל דְּשֶׁבַע בִּישָׁתָא אִית בְּלִבֵּיהּ׃ דִּמְכַסֵּת סַנְאוּתָא בְּמוֹרְכָתָא תִּתְגְּלֵי בִּישְׁתֵיהּ בִּכְנִישְׁתָּא׃ דְּחָפִיר גּוּמְצָא בֵּיהּ נָפוּל וּדְמַעְרְגִיל כֵּיפָא עֲלוֹי הָפְכָא׃ לִישָּׁנָא דְּשִׁקְרָא סָאנֵי אָרְחָתָא דְּקוּשְׁטָא וּפוּמָּא דְּפַלִּיג עָבִיד תַּרְכוּנְתָּא׃ לָא תִשְׁתַּבְהַר בְּיוֹמָא דִּלְמְחַר דְּלָא יָדְעַת מְנָא יְלִיד יוֹמָא׃ נְשַׁבְּחָךְ חִלּוֹנָיֵי וְלָא פּוּמָךְ נוּכְרָאָה וְלָא שִׂפְוָתָךְ׃

מסורה

מרמה: בקהל ל' רפי וד' דגשי' וסימ' בלשון תרגום נסוק נצלי' דסגין אתפקדית· וביאוד נמסר' בסוף ספר שופטים: חלק ג' קמצין וסימ' ואנכי איש חלק· ומקסם חלק· ופה חלק יעשה מדחה:

כובד אבן. הנה האבן יכבד מאד לנשאו וכן הענין במעמס החול אך משא כעס אויל הוא כבד משניהם ׃ אכזריות. הנה החמה תביא לאכזריות כי בעל החמה לא ירחם על אשר יכעס עליו והאף כמו שטף מים שישחית הכל אך הקנאה היא יותר קשה מאד כי בעל הקנאה יכר לו ברואתו טוב לזולתו ויבחר הרע לו ולזולתו יותר מטוב לו ולזולתו כמו שסופר מהמקנא והחמדן שאמר להם המלך מפני הכירו תכונותיהם שהוא מוכן לעשות להם טוב כיד המלך ישאל הא' מהם ויתנו לו ולב' יותן כפלים והנה החמדן לא רצה לשאול שום טובה לעצמו וקדם הקנאי בהיותו מכר על הטוב שיהיה לחברו ומיהר לשאול שינקרו עינו האחת שישאר חבירו עור משתי עיניו ׃ טובה. התוכחת והקטטה שיעשה האדם את רעהו בגלוי להוכיחו על רעותיו יותר מהאהבה שהיא מסותרת ולא יראה ממנה רושם בגלוי כי לא יהיה תועלת בזאת האהבה ׃ נאמנים. הנה פצעי אוהב הם נאמנים ויסרו' כי הם לתכלית טוב אם להוכיחו אם למלטו מרע כמו שיקר' לאדם ברואתו כי אחיו או קרובו הפליג לעשות רע לאחרים או לומר חרפות קשות כנגדם והם ידמו לקחת נקמת' ממנו ולהצילם מידם ימהר להכותו בפניהם על מה שעשה או אמר כנגדם ובזה יתפייסו וימלטהו מידם אך נשיקות שונא הם כהפכות כי מראה לו אהבה להכשילו להפילו ברשת רצונו ׃ נפש שבעה. בעל נפש שבעה והוא האיש המסתפק השמח בחלקו יבוס גם הדברים המתוקים ר"ל שאינו נבהל להון ולא יפנה לקנין ההון אפי' במה שיוטב ממנו בדרכים ערבים ומתוקי' וישרים. ואולם בעל נפש רעבה הוא נבהל להון באופן חזק עד שאפילו מה שיוטב ממנו במרירות ובקושי ובעברה הוא מתוק לו לעוצם תשוקתו לאלו הקנינים והנה זה המאמר לפי פשוטו הוא מבואר שאמות ובאלו הערה הוא שלא ישתדל האדם לקחת מהמזון שיעור רב הכמות כי זה יביאהו למאוס אפי' הדברים הערבים ושלא ירעיב עצמו מאד כי זה יביאהו לחשוק גם בדברים המרים אך יכתב בדרכי' הממוצעים וירצה שקשר זה הפסוק לפסוק הקודם להעיר כי נשיקות שונא דומות ללקיחת נופת בנפש שבעה שיהיה סבה להקיא המזון אשר בבטנו ופצעי אוהב דומים ללקיחת המזון המר בנפש רעבה כי מכח הרעב לא ירגיש במרירותו ויגיע ממנו התועלת שכבר יזון ממנו ויחיה בו בהפך הענין בלקיחת הנופת בנפש שבעה ׃

כובד. שמוך. ונטל תרגום ויטא פי' כובד אבן ומשל החול מדומים בכבדות וכעס אויל יותר כבד ׃ אכזריות. דבקה זאת המלה בחמה כי היא יוצאת ממנה. ושטף רמז למעשה העושה באפו שהוא כמים שוטפים כלומ' אכזריות מן החמה ושטף מן האף מדומים שהם קשים ומי יוכל לעמוד לפני איש קנאה שהיא קשה ועזה משניהם. כי היא היולדת אותם והעד כי קנאה חמת גבר והטע' כי הקנאה מולדת חמתו ׃ טובה תוכחת מגולה. מלת תוכחת עומדת במקו' שנים כלו' תוכחת מגולה שיוכיחהו בגלוי טובה מתוכחת אהבה מסותרת כלו' שאוהבו יוכיחהו בסתר טובה ממנה המגולה כי בגלוי יתביים ויוסר ׃ נאמני'. חזקים הם פצעי אוהב שיפצע וידכא בגלוי הראוי להוכיח עד שיוסר והשונא נשקהו נשיקות חזקות ונעתרות ולא יוכיחהו כדי שילכד בפשעו. ופי' נעתרות עבות פה נעתרות חזקות כנגד נאמנים כמו העתרתם עלי. תבוס תרמוס. ונפש שהיא רעבה כל מר מתוק הוא לה. על כן כאמר הצפור שהיא נודדת מקנה אחר מחייתה כן איש נודד ממקומו לבקש מחייתו ויהיה שבע ׃ שמן. למשחה וקטרת להריח נותן שמחה ללב. וכן ישמח לב מתק רעהו מעצת נפשו שיעצהו מתק סוד כאמר יחדו לנפשו המתיק ישמחהו כמו אשר יחדיו נמתיק סוד כתייעץ מתק סוד ׃ אל תבא ביום אידך. כי ישאלך כענין כל אחי רש שנאוהו ׃ טוב שכן קרוב. שיהיה קרוב לעזרך מאח רחוק מאידך על כן אל תעזוב רעיך ׃ חכם. ללמוד חכמה חרפי בעבור שלא היה לו בן משכיל ׃ ערום. פתאים עברו. חוק תנוה על כן יענשו הפתאים ומותו בלא עתם ׃ קח. מברך. שכים דבקי' מברך רעהו הוא שהיה ערב בעבור זר ומברך רעהו המלוה בקול גדול כדי שישמעו אחרים הברכה למצוא חן בעיניו שלא יקח בגדו בבקר השכם שישכים למלאכתו ויברכהו יחשוב לו רעהו המברך כאילו קללו ולא יחמול מקחת בגדו ׃ דלף. היא טפת המטר כמו ידלוף הבית. טורד. מגרם תרגם ויגרסום וטרדינון. סגריר כפול האמר על משקל זרזיף כלומ' ביום שיסגרו בני אדם מפני דלף המטר הטורד והמגרש אותם. או המטר נקרא סגריר. ואשת מדינים נשתוה לדלף שהיא מגורשת משכניה. והרוצה

החול ב' בתרי ליש' כבד אבן ונטל החול. להבדיל בין הקדש ובין החול ׃ ומי יעמוד ב' וסימ' אתה נורא אתה ׃ ומי יעמוד לפני קנאה ׃ מאהבה ב' וסימ' מאהבה אשר אהבה דאמנון. מאהבה מסתרת ׃ נודד ב' מ"ל וסימ' כעוף נודד קן משולח. כן איש נודד ממקומו ׃ ישמח ז' וסימ' בתלים סימן קד ׃ תבוא ד' מ"ל בסיפ' וסימ' נמסר בתלים בא"ב רבתי אות ת' וכסיפרא

כֹּבֶד אֶבֶן וְנֵטֶל הַחוֹל וְכַעַס אֱוִיל כָּבֵד מִשְּׁנֵיהֶם ׃ אַכְזְרִיּוּת חֵמָה וְשֶׁטֶף אָף וּמִי יַעֲמֹד לִפְנֵי קִנְאָה ׃ טוֹבָה תּוֹכַחַת מְגֻלָּה מֵאַהֲבָה מְסֻתָּרֶת ׃ נֶאֱמָנִים פִּצְעֵי אוֹהֵב וְנַעְתָּרוֹת נְשִׁיקוֹת שׂוֹנֵא ׃ נֶפֶשׁ שְׂבֵעָה תָּבוּס נֹפֶת וְנֶפֶשׁ רְעֵבָה כָּל מַר מָתוֹק ׃ כְּצִפּוֹר נוֹדֶדֶת מִן קִנָּהּ כֵּן אִישׁ נוֹדֵד מִמְּקוֹמוֹ ׃ שֶׁמֶן וּקְטֹרֶת יְשַׂמַּח לֵב וּמֶתֶק רֵעֵהוּ מֵעֲצַת נָפֶשׁ ׃ רֵעֲךָ וְרֵעַ אָבִיךָ אַל תַּעֲזֹב וּבֵית אָחִיךָ אַל תָּבוֹא בְּיוֹם אֵידֶךָ טוֹב שָׁכֵן קָרוֹב מֵאָח רָחוֹק ׃ חֲכַם בְּנִי וְשַׂמַּח לִבִּי וְאָשִׁיבָה חֹרְפִי דָבָר ׃ עָרוּם רָאָה רָעָה נִסְתָּר פְּתָאִים עָבְרוּ נֶעֱנָשׁוּ ׃ קַח בִּגְדוֹ כִּי עָרַב זָר וּבְעַד נָכְרִיָּה חַבְלֵהוּ ׃ מְבָרֵךְ רֵעֵהוּ בְּקוֹל גָּדוֹל בַּבֹּקֶר הַשְׁכֵּים קְלָלָה תֵּחָשֶׁב לוֹ ׃ דֶּלֶף טוֹרֵד בְּיוֹם סַגְרִיר וְאֵשֶׁת מִדְוָנִים נִשְׁתָּוָה ׃

יְקָרָא כֵּיפָא וּנְטוּל חָלָא וְרוּגְזֵיהּ דְּשַׁטְיָא יַקִּיר מִן תַּרְוֵיהוֹן ׃ נְכֻזְרִיוּתָא הִיא חֵימְתָא וְחֵיפָא הִיא רוּגְזָא וּמַנוּ קָאֵים קֳדָם קִנְאֲתָא ׃ טַבְתָּא מַכְסְנוּתָא דִּמְגַלְיָא מִן רַחֲמוּתָא דִּמְטַשְׁיָא ׃ שַׁפִּירָן אִינוּן פּוּרְעָתֵיהּ דְּרַחֲמָא וּבִישָׁן נוּשְׁקָאתָא דְּסַנְאָה ׃ נַפְשָׁא דְּשָׂבְעָא רֵישָׁא בְכַרְיָתָא וְנַפְשָׁא דְּכַפְנָא כָּל מֵירָם וּמְרִירוּתָא חָלֵי לֵיהּ ׃ הֵיךְ צִפְּרָא דִּמְשַׁנְּיָא מִן קִינָא הֵיכְנָא הוּא גַבְרָא דִּמְשַׁנֵּי רוּכְתֵיהּ ׃ מִשְׁחָא וּבוּסְמָא וּמְחַדְיָין לִבָּא הֵיכְנָא גַבְרָא דִּמְבַסִּים לְחַבְרֵיהּ בְּתַרְעִיתָא דְּנַפְשֵׁיהּ ׃ חַבְרָךְ וְחַבְרֵיהּ דְּאָבוּךְ לָא תִשְׁבּוֹק וּבְבֵיתָא דְּאָחוּךְ לָא תֵיעוֹל בְּיוֹמָא דְּתַבְרָךְ טַב שִׁיכְנָא קָרִיב מֵאַח רָחִיק ׃ אִיתְחַכַּם בְּרִי וְחַדִּי לִבִּי וְאַחֲזַר מִלְּתָא לְאִלֵּין דִּמְחַסְדִין לִי ׃ עֲרִימָא חָזֵא בִישְׁתָא וּמִטְּשֵׁי וְשַׁכְרֵי עַבְרִין עֲלָהּ וְחַסְרִין ׃ מַרְנְסִיב מַרְעוּתֵיהּ דְּמַן דְּעָרֵיב לְנוּכְרָאָה וְעַל אַפֵּי נוּכְרָיָא מַשְׁכְּנֵיהּ ׃ דִּמְבָרֵךְ לְחַבְרֵיהּ בְּקָלָא רָמָא בְּצַפְרָא בְּקִידוּמָא לְווּטְתָא תִּתְחַשֵּׁיב לֵיהּ ׃ אֵיךְ דַּלְפָּא דְּנָטֵיף בְּיוֹמָא דְּסַגְרִיר הֵיכְנָא אִיתְּתָא תַּגְרָנִיתָא דְּנַצְיָא ׃

ס' כב ׃ ואשיבה ד' וסימ' ואשיבה כל העם אליך. ואשיבה ידי עליך. ואשיבה שפטיך כבראשנה ׃ ואשיבה חרפי דבר ׃ השכים ג' מ"ל בליש' וסימ' מן שלש עשרה שנה. ואשלח אליכם את כל עבדי בהרא. מברך רעהו בקול גדול בבקר השכים ׃ ואשת ז' וסימ' ואשת נח ושלשת נשי בניו. ואשת נעורים כי תמאס. היא חברתך ואשת בריתך. ואשת איש נפש יקרה. ואשת מדינים נשתוה. ואשת חצרון אביה ׃

כצפור נודדת מקנה. לסבה חזקה במה שלא תוכל לחיות בארץ מפני חוזק החום או חוזק הקור כן איש נודד ממקומו כי אם לא לדמיון הסבה הזאת כמו שמצאנו באברהם וביצחק שהתעוררו להעתק ממקומם לסבה חזקה והיא הרעב שהיה שם או ירצה בזה שכמו שהצפור נודדת מקנה תמצ' בלי קן ותצטרך לבנותו כן איש נודד ממקומו יחסר לו כל ׃ שמן וקטרת. הנה השמחה בשמן והרבות הקטור טוב הריח ישמח הנפש והם דברים באים מחוץ כן מתק סוד האדם עם רעהו ללקיחת העצה טוב מהעצה שיקח האדם בנפשו בלי עזר אחר ׃ רעך ורע אביך. מי שהיה רעך ורע אביך אל תעזבהו כי טובה לך אהבתו מאד ולא תשען שתבא על בית אחיך ביום אידך ותבטח בזה לעזוב אהבת רעך כי טוב לך שכן קרוב יותר מהאח שהוא רחוק לך ריחוק המקום כי ריחוק המקום הוא ממה שימעט שקד האהבה ואולם השכן הקרוב יהיה מוכן לך תמיד לעזר ולהועיל בכל עניניך ׃ חכם בני. אתה בני התחכם ותשמח בזה הענין לבי ותשמרני בזה שנוכל להשיב דבר למחרף אותי על החרפות שיחרפני אך אם תוכלי תסבב שלא תוכל להשיב חורפי דבר מיראתי שיספר מומיך ׃ ערום. מי שהוא ערום וחכם ראה רעת הגוף והכליו ונסתר מהרעה ההיא במשלו על תאותיו אך הפתאים הנפתים לתאות עברו בהם והשיגם והוא שכולם ערב שכלם א' הנפש המתאוה ולוקח מהשכל לבושו וקנינו והוא מה שים לו כח עליו מהסבת המושכלות ׃ מברך רעהו. מי שמברך רעהו בקול גדול והוא רגיל בכך ומשכים לברכו בבקר יום יום זה הענין יחשוב לו לקללה מאת השם' כי יעשה מאדם כמו אלוה ויתן לו ההוד' והברכה בדמיון מה שראוי לתת לשם' או ירצה שאשר יברך את רעהו בקול גדול על הטובה שהטיב לו והכנו בדרך שישמעו דבריו לא יתאחר הזמן שתחשב לו לקללה כי זה יסבב שיבאו אנשים בלתי הגונים לבקש מרעהו מאותו הדבר אשר ברכהו עליו והמשל שאם בירך ראובן לשמעון בקול גדול על שסלח אשישת יין טוב הנה ישמעו דבריו הכמים רעים וילכו לשמעון שיתן להם מהיין ההוא ויגרום לו בזה הפסד תחת אשר הועילהו וכמו זה הענין צריך האדם להזהר שלא יתן כלום לחבירו במה שאפשר שיגיעהו נזק והמשל שכבר יקרה שאשל אדם גדול משמעון שסלח לו מיינו ואמר שאין לו יין טוב ובאותו מעמד בא ראובן וברך את שמעון על מה שנתן לו מיינו הטוב כי זה יהיה סבה שיכעס על שמעון השר הגדול ההוא והנה רבו מאד המינים אשר אפשר שיגיע בהם נזק מזאת הברכה ואפשר שירצה בזה עוד שאשר יברך בקול גדול מחשבתו אשר בלא אלוה תחלה בחקרו בעיון מה ויהיה זה סבה שיקשר מחקור בו עוד על שאר המחשבות הנופלות בו הנה זה הענין תחשב לו לקללה כי זה ממה שיסגור לפניו שערי העיון ׃ דלף טורד. הנה כמו שיקשה ביום שיצטרך האדם לעמוד וסגר בביתו משגם המטר כשיהיה דולף בביתו עד שלא יוכל להגן עליו מהמטר כן הענין באשת מדינים כי האדם ובנות בבואו לביתו כי שם ינוח לו והיא מטרדת אותו ומכלמת לבו כבר שאין לו תחבולה למלטו מהצטער עליה ׃ בוכניה

אבן עזרא

והרוצה לצפון אותה שלא ירבה לשלח מדנים יצפון רוח והבל אפילו שמן תור מתמסח ימינו האשה· יקרא לה לפתותה רוח הוא כי לא יוכל ליסרה ותהפוכות הרוח רבות ואין יכולת באדם לאחוז בה על כן דמה האשה לרוח ובענין שהימין מוכנת לכל דבר אמר ושמן ימינו וכמוהו הנה ימינך׃ ברזל בברזל· בית בברזל מוספת במקום שנים והטעם בפני רעהו וטעם הבית בעבו׳ יחד שנים שרשים אחד יחד ונקרא הזעם פנים בעבור שירא׳ בהם כמו שמצי׳ פני יי׳ חלקם ופניה לא היו לה עוד ועניינו זעם וחרון וכן פי׳ ברזל בעבור ברזל הוא מ מחודד וכן הוא איש יחד בעבור פני רעהו כלו׳ שהוא מחדד לריב עמו בעבור חמות ר רעהו׃ נוצר תאנה· יתכן שיהיה דבק ל למעלה שאין ראוי ל לתחודד עם אדוניו כמו עם רעהו וני׳ ם שישמרהו מכל דבר רע האחרון יכבדהו׃ כמים· שאול· פי׳ כמים שגברו בעבור מים אחרים שיתערבו גם כן הפנים בעבור הפנים והטעם חמות כמים כן לב האדם אלא רע בעבור האדם שיסנאהו והוא פירוש נכון והזכיר שאול ואבדון כי השוכנים רעיהם בלבבם חנם יורדים שמה והם לא תשבענה ועיני האדם כמו כן לא תשבענה לראות כי כשתחזינה הולכין לאבדון לא ת תאמר שבענו מראותו וכוסר׃ מצרף· אם· ריפות החטים הכתושים וכן הפי׳ מצרף יש לכסף לצרפו וכור לזהב לזקקו· ואיש כלומר כל אחד צרוף וזקוק לפי מהללו כלו׳ לפי מה שנתכוון להללו· אבל אם תכתוש את האויל בתוך המכתשת בחזקה לא תסור אולתו מעליו כאשר תסור קליפת הריפות ואיש כמו ואיש לא נעדר ואיננו בן אדם׃ ידוע· חסן· גלה· כבשים· ודי· הרדק׳· חוסן אוצר· מחיר כסף חלוף כמו כסף מחיר זה ולפי דעתי ממנו מחיר כלב חלוף ותמורה· ונראה מהיום שעבר וכן הפי׳ פני צאנך אשר שמו פניהם ללכת שם שית לבך שלא תשכחם ואל תשת לבך אל מעלה גדולה כי לא לעולם קיימים האוצר והמלוכה כראה הדשאים והעשבים יאספו עמך ויהיו מאכל לצאנך והכבשים יהיו בעבור מלבושיך ועתודים חלף שדה והחלב כענין מאכלך ומאכל בני ביתך וחיים שתחייה בו נערותיך׃ נסו ואין רודף רשע· הרשעים ינוסו או כמו נסים ואין רשע רודף אותם אבל רודף אותם קול עלה נדף· ככפיר שיושב לבטח כן הם בוטחים ואינם נסים׃ בפשע ארץ· עם הארץ יש להם רבים שרים להשחיתם ובעבור אדם מבין יודע דעת שישיבם מפשעם כן יאריך העם׃ סוחף· שוטף או סוחב הזרעים׃ יהללו

רלבג

צופניה· מי שידמה לצפנה לכסות קלונה לא יוכל על זה כי היא תגלה נבלותה כמו שלא יוכל האד׳ לצפון הרוח שלא נודע במקום שהו׳ בו כי בנשיבתו הוא מודיע מציאתו ומקומו וכמו שלא יוכל לצפון שמן מפני רוחש השמן שיש בו׃ ברזל בברזל יחד· הנה כמו שהברזל מתחדד בברזל כן בחברים מתחדדים זה את זה בדבר העיון׃ נוצר תאנה· הנה כמו שנוצר התאנה יאכל פריה ולולי ש שמירתו אותה יאכלו אחרים פריה כן מי ששומר אדוניו ישיגהו ממנו הפרי הראוי ואחשוב שרמז באדוניו אל החלק ה המושל באדם והוא השכל כי כאשר ישמר אותו שלא ימשול בו שאר כחות הנפש י יקרה הדבור והחבור׃ כמים הפנים· הנה כמו שיורשמו במים מפני המביט בהם ו ויחשב הרושם ההוא אל ראותו בדרך ש שיראה בזה תאר פניו כן ענין בלב האדם לאדם כי האדם ישיב מהות צורתו במה ש שישפע לו ממנו ו ומהשפע ההוא ישוב לב האדם לראות בו עצמו וזה מבואר מ מדברינו בספר הנפש ובמאמר הא׳ מספר מלחמות יי׳ ושם ה התבאר איך שכל ה האדם זה הכח אשר לו להשגת המושכלו׳ מופשט וערום מ מהמושכלו׳׃ שאול ואבדון· אמר הוא סבת ההפסד לא י ישבעו בלבישתם הצורות כי תמיד יפשטו צורות אחרות בסבת בלתי השמע הכחות המתפעלות מהם אל הכחות הפעלות וכן לב האדם לא תשבענה מהמושכלות ובזה ביאר סוד עמוק מענין השכל וההיולי כי כמו שההיולי ערום מצד עצמו מהצורות ולו כח על קבולם כלם עד שייחס ההיולי אל הצורות הוא יחס השכל ההיולאני אל המושכלות׃ מצרף לכסף· הנה יש לכסף מצרף לצרוף ממנו סיגיו וזה ידוע לצורפים ולזהב כור מיוחד ג״כ לברר ממנו סיגיו וכן הענין בשאר הדברים כל אח׳ מהם בדרך המהולל בו אשר כתבאר בניסיון שיתבררו בו סיגיו אך מהאויל אין תחבולה שתוכל בה לברר סיגיו ר״ל אולתו כי הוא יחשב היותו חכם׃ אם תכתוש· ולזה הוא מבואר שאעפ״י שתכתוש אותו בתוך החטים שיכתשו בו בעלי להסיר קליפתם וסיגם לא תוכל להסיר מעליו אולתו והנה זכר זה בזה המקום לפי שאולת סבה חזקה למנוע השגת השלמו׳ כי האויל יסתפק במה שירא׳ לו מהעניני׳ בתחלת המחשבה׃ ידוע תדע· הנה כאשר תרצה לקנות המושכלות מהחוש דע פני צאנך והם המוחשו׳ אשר ישרוך אליהם· ושית לבך לעדרים ר״ל למוחשות המסכימות אשר ישלם בהם ההשגות כי מהם תעמוד על המושכלות כמו שהתבאר במקומותיו והנה לזאת הסבה המשיל זה לכאן כמו שאמר בספר שיר השירים כעדר הרחלים לפי מה שבארנו שם׃ כי לא לעולם חוסן· וראוי שתדע בקנין המוחשות בזה האופן כי לא יתמיד לאדם לעולם חוסן ותוקף וכח להשתדל באלו ההשגות ולקנותם כי במות האדם יסור ממנו זה הכח אשר לו מצד החומר ואעפ״י שהנזר והמלכות שיהיה לשכל במה שקנה מהמושכלות הוא מתמיד לו לדור ודור כי השכל הנקנה הוא נצחי והוא ידע כי המוחשות יגיעו תחלה לחושים ואחר יגיע בהמצעותם אל החוש המשותף ומדרגתם בו קרובה אל המדרגה שהיתה להם בחוש חוש אלא שלא יתפעל החוש המשותף מהם באופן הפעולות החושים ממוחשיהם ואחר זה יתקרבו אל ההשגות אל הרוחניות ויסרו מהם הרבה מהקליפות בהגיעם אל הזוכר והשומר והדמיון כמו שנתבאר בספר החוש והמוחש׃ גלה חציר· ולזה אמר שכאשר גלה חציר וסר והוא העשב שיוציא חוש ממוחשיו אז יוציא דשא בחוש המשותף וכאשר נכרתו אלו העשבים יקבלם הכח הזוכר והשומר באופן שיהיו מהם כבשי׳ ללבוש השכל לכסותו ערותו׃ כבשים ללבושך· תבואת שדה יגיעו לך עתודים שהם יותר נכבדים מתבואת השדה לאין שיעור ויגיע לך מהם חלב עזים מה שיספיק ללחמך והוא שיקנה מהם מהמושכלות ויספיקך ללחם ביתך אשר יבנה בחכמה׃ ודי חלב עזים· ובו חיים לנערותיך והם הכחות המשרתו׳ השכל וזה יהיה מפני ב׳ דרכים הדרך הא׳ כי בחכמה יתישר האדם להשיג לחם חוקו בקלות כאמרו ארך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד והדרך הב׳ כי בה יהיה האדם מושגח מהשי׳ וימצא לו מפני זה לחם חוקו וישמר מהרעות הנכונות לבא עליו׃ נסו ואין רודף· אך הרשע ברעותיו ובמרדותיו כבר ימצאהו מהם רבים שכל אחד מהם הוא כעזוב ומסולק אל המקרים ולא יפחד תמיד שימצאהו רע וינוס אף על פי שאין רודף לו אמנם כל אחד מהצדיקים יהיה בוטח שלום מפחד ובוטח ככפיר שאין פחד שום דבר לנגד עיניו׃ בפשע ארץ· הנה בעבור פשע הארץ והיות העם אשר בו מחוייבים כליה רבים שריה וזה יהיה כלי להשחיתה בקלות וכמו שרבוי השרים כלי להשחיתה בקלות כן יאריך קיומה ועמידתה בעבור אדם מבין יודע כי בזכותו יהיו מושגחים כלם כאמרו אי נקי׃ גבר רש ועושק דלים· ידמה למטר סוחף שמשחית התבואות בדרך שלא ימצא לחם ומחכמת זה המשל כי המטר מכוון ראשונה לגדל הצמחים ויהיה בזה האופן כלי להשחיתם וכן הגעת הקניינים לאדם הוא להשיגמהם מה שישלם בו הכרחי לעמידת גופו והגעתם בעושק הוא כלי אל שיחסר לו הכל׃ עוזבי

מסורה

ועיני׳ ו׳ וסימ׳ ועיני לאה רכות· והנה עיניכם ראות· ועיני ישראל כבדו מזוקן· ויאמר יואב אל המלך ויוסף יי׳ דסוף שמואל· וישח אדם וישפל איש· ועיני רשעים תכלינה· אם אמנע מחפץ דלים· לחלק יגיד רעים· שאול ואבדון לא תשבענה· את פני מבין חכמה׃ ונראה ה׳ וסימ׳ ונראה שנית אל הכהן· ונראה אל הכהן· והיה במקום השחין·

משלי

צֹפְנֶיהָ צָפַן־ר֑וּחַ וְשֶׁ֖מֶן יְמִינ֣וֹ יִקְרָֽא׃ בַּרְזֶ֣ל בְּבַרְזֶ֣ל יָ֑חַד וְ֝אִ֗ישׁ יַ֣חַד פְּנֵֽי־רֵעֵֽהוּ׃ נֹצֵ֣ר תְּ֭אֵנָה יֹאכַ֣ל פִּרְיָ֑הּ וְשֹׁמֵ֖ר אֲדֹנָ֣יו יְכֻבָּֽד׃ כַּמַּ֣יִם הַפָּנִ֣ים לַפָּנִ֑ים כֵּ֤ן לֵֽב־הָ֝אָדָ֗ם לָאָדָֽם׃ שְׁא֣וֹל וַ֭אֲבַדֹּה לֹ֣א תִשְׂבַּ֑עְנָה וְעֵינֵ֥י הָ֝אָדָ֗ם לֹ֣א תִשְׂבַּֽעְנָה׃ מַצְרֵ֣ף לַ֭כֶּסֶף וְכ֣וּר לַזָּהָ֑ב וְ֝אִ֗ישׁ לְפִ֣י מַהֲלָלֽוֹ׃ אִ֥ם תִּכְתּֽוֹשׁ־אֶת־הָאֱוִ֨יל ׀ בַּֽמַּכְתֵּ֡שׁ בְּת֣וֹךְ הָ֭רִיפוֹת בַּֽעֱלִ֑י לֹא־תָס֥וּר מֵ֝עָלָ֗יו אִוַּלְתּֽוֹ׃

יָדֹ֣עַ תֵּ֭דַע פְּנֵ֣י צֹאנֶ֑ךָ שִׁ֥ית לִ֝בְּךָ֗ לַעֲדָרִֽים׃ כִּ֤י לֹ֣א לְעוֹלָ֣ם חֹ֑סֶן וְאִם־נֵ֝֗זֶר לְד֣וֹר ד֑וֹר׃ גָּלָ֣ה חָ֭צִיר וְנִרְאָה־דֶ֑שֶׁא וְ֝נֶאֶסְפ֗וּ עִשְּׂב֥וֹת הָרִֽים׃ כְּבָשִׂ֥ים לִלְבוּשֶׁ֑ךָ וּמְחִ֥יר שָׂ֝דֶ֗ה עַתּוּדִֽים׃ וְדֵ֤י ׀ חֲלֵ֬ב עִזִּ֗ים לְֽ֭לַחְמְךָ לְלֶ֣חֶם בֵּיתֶ֑ךָ וְ֝חַיִּ֗ים לְנַעֲרוֹתֶֽיךָ׃

כח נָ֣סוּ וְאֵין־רֹדֵ֣ף רָשָׁ֑ע וְ֝צַדִּיקִ֗ים כִּכְפִ֥יר יִבְטָֽח׃ בְּפֶ֣שַׁע אֶ֭רֶץ רַבִּ֣ים שָׂרֶ֑יהָ וּבְאָדָ֥ם מֵבִ֥ין יֹ֝דֵ֗עַ כֵּ֣ן יַאֲרִֽיךְ׃ גֶּ֣בֶר רָ֭שׁ וְעֹשֵׁ֣ק דַּלִּ֑ים מָטָ֥ר סֹ֝חֵ֗ף וְאֵ֣ין לָֽחֶם׃

תרגום

רוּחָא גַרְבֵּיתָא קַשְׁיָא וּבִשְׁמָא דִימִינָא מִתְקַרְיָא׃ פַּרְזְלָא בְּפַרְזְלָא לָטִישׁ וְגַבְרָא לָטִישׁ אַפֵּיהּ דְחַבְרֵיהּ׃ דְנָטִיר תֵּינָתָא אָכִיל פֵּרְיָהָא וּדְזָהִיר בְּמָרֵיהּ נִתְיַיקַר׃ הֵיךְ מַיָא וְהֵיךְ פַּרְצוּפֵי דְלָא דָמְיָין חַד לְחַד הֵיכְנָא לִיבֵּיהּ דִבְנֵי נָשָׁא לָא דַמְיָין חַד לְחַד׃ שְׁיוֹל וְאַבְדָנָא לָא סָבְעָן וְעַיְנֵיהוֹן דְגַבְרָא לָא סָבְעָן׃ צָרְפָא לְכַסְפָּא וְכוּרָא לְדַהֲבָא וְגַבְרָא מִן פּוּמָא דִמְשַׁבְּחָנוֹי׃ אִין מַחְיָירַת לֵיהּ לְשַׁטְיָא בְּמַכְתְּשֵׁי בְּגוֹ סִיעֲתָא וּבְאוּרְדָךְ לָא מַעְבִיר מִנֵּיהּ שַׁטְיוּתֵיהּ׃

מַה דְיָדְעַי אַנְתְּ דַע אַפֵּי עָנָךְ וְשִׂים לִבָּךְ עַל קְנָוָתִין׃ דְלָא לְעָלַם הוּא אַתְרָנָא אַף שְׁלָם דָרָא לְדָרָא׃ שָׁוַוּת עֲמִירָא וְאִתְחֲזֵי דִיתְאָה וְאִתְכְּנֵשׁ עִשְׂבָּא דְטוּרֵי׃ אִימְרֵי לִלְבוּשָׁךְ וְגַדְיָא לְתִיגְרוּתָךְ׃ וְסוּפְקָנָא דַחֲלָבָא דְעִיזֵי לְמֵיכוּלְתָּךְ וּלְמֵיכוּלְתָּא דְבֵיתָךְ וְחַיֵּי לְטַלְיָתָךְ׃ עָרְקִין רַשִׁיעֵי בִּדְלֵית דְרָדֵיף לְהוֹן וְצַדִּיקֵי הֵיךְ אַרְיָא דְמַסְבֵּי לְמֵיכוּלְתֵיהּ מַסְבְּרִין לְחָכְמְתָא׃ בְּחוֹבֵיהָא דְאַרְעָא סַגִּיעִין רַבְרְבָנָהָא וּבְנֵי נָשָׁא דְמִתְבַּיְינִין בִּידִיעְתָּא נִיגְרוּן׃ גַּבְרָא מִסְכֵּינָא דְעָשִׁיק לְמִסְכֵּינֵי אִין מִטְרָא חֲבִיטָא דְלֵית בֵּיהּ יוּתְרָן׃

מסורה

ל׳ וחד הירוע נתל ברזל׳ · ה׳ ולבדו ק׳ · ב׳ דכתי׳ · ל׳ · ל׳ ומל׳ · ל׳ · ל׳ · הריפות ב׳ ותסמח ולית · ל׳ תהייכה · ידורי׳ ה׳ ק׳ · יד׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ מרוע לרוס · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ מל׳ · ר׳ יתר חס׳ · ל׳ · ידע ב׳ חס׳ בסיפ׳ סיקרין דלים·

והביאותיו ונראה פני יי׳· אני חשפתי שוליך׃ גלה חציר ונראה דשא׃ וצדיקים ד׳ חד חס׳ וסימ׳ נבסר בסוף הושע׃ יודע ב׳ חס׳ בסיפרא וסימ׳ בפשע ארץ· ידע יי׳ דין דלים׃

עֹזְבֵי תוֹרָה יְהַלְלוּ רָשָׁע וְשֹׁמְרֵי תוֹרָה יִתְגָּרוּ בָם׃ אַנְשֵׁי רָע לֹא יָבִינוּ מִשְׁפָּט וּמְבַקְשֵׁי יְהוָה יָבִינוּ כֹל׃ טוֹב רָשׁ הוֹלֵךְ בְּתֻמּוֹ מֵעִקֵּשׁ דְּרָכַיִם וְהוּא עָשִׁיר׃ נוֹצֵר תּוֹרָה בֵּן מֵבִין וְרֹעֶה זוֹלְלִים יַכְלִים אָבִיו׃ מַרְבֶּה הוֹנוֹ בְּנֶשֶׁךְ וְבְתַרְבִּית לְחוֹנֵן דַּלִּים יִקְבְּצֶנּוּ׃ מֵסִיר אָזְנוֹ מִשְּׁמֹעַ תּוֹרָה גַּם תְּפִלָּתוֹ תּוֹעֵבָה׃ מַשְׁגֶּה יְשָׁרִים בְּדֶרֶךְ רָע בִּשְׁחוּתוֹ הוּא יִפּוֹל וּתְמִימִים יִנְחֲלוּ טוֹב׃ חָכָם בְּעֵינָיו אִישׁ עָשִׁיר וְדַל מֵבִין יַחְקְרֶנּוּ׃ בַּעֲלֹץ צַדִּיקִים רַבָּה תִפְאָרֶת וּבְקוּם רְשָׁעִים יְחֻפַּשׂ אָדָם׃ מְכַסֶּה פְשָׁעָיו לֹא יַצְלִיחַ וּמוֹדֶה וְעֹזֵב יְרֻחָם׃ אַשְׁרֵי אָדָם מְפַחֵד תָּמִיד וּמַקְשֶׁה לִבּוֹ יִפּוֹל בְּרָעָה׃ אֲרִי נֹהֵם וְדֹב שׁוֹקֵק מוֹשֵׁל רָשָׁע עַל עַם דָּל׃ נָגִיד חֲסַר תְּבוּנוֹת וְרַב מַעֲשַׁקּוֹת שֹׂנֵאי בֶצַע יַאֲרִיךְ יָמִים׃ אָדָם עָשֻׁק בְּדַם נָפֶשׁ עַד בּוֹר יָנוּס אַל יִתְמְכוּ בוֹ׃

דְּשָׁבְקִין נִימוֹסָא וּמִשְׁתַּבְּחִין בְּרִשְׁעָא וְאִלֵּין דְּנָטְרִין אוֹרָיְתָא מִתְגָּרִין בְּהוֹן דִּיתוּבוּן׃ בְּנֵי נָשָׁא בִּישֵׁי לָא מִתְבַּיְינִין דִּינָא וּדְבָעֵי מִן קֳדָם יְיָ מִתְבַּיְינִין כֻּלְּהוֹן טַבְתָּא׃ טָב מִסְכֵּינָא דִּמְהַלֵּךְ בִּתְמִימוּתֵיהּ מִן הֲווֹ דִּמְעַמִּיק מִן אָרְחָתֵיהּ וְהוּא עַתִּיר׃ דְּנָטִיר אוֹרָיְתָא בְּרָא הוּא דְּמִתְבַּיַּין וּדְמִתְחַבַּר לְזַלְזִילֵי מְחַמִּין אֲבוּי׃ דְּמַסְגֵּיעַ מָזָלֵיהּ בְּנוֹכְתָּא וּבְרִיבִּיתָא לְמַן דִּמְרַחֵם עַל מִסְכֵּינֵי מְכַנְשׁוּי׃ דְּמַסְכִּיר אֶדְנֵיהּ דְּלָא נִשְׁמַע אוֹרָיְתָא אַף צְלוֹתֵיהּ מְרַחֲקָא הִיא׃ דְּמַשְׁגֵּי תְּרִיצֵי בְּאָרְחָא בִּישְׁתָּא בְּגוּמְצָא הוּא נָפֵיל וְשִׁילְמֵי וּתְמִימֵי נִרְתוּן טַבְתָּא׃ גַּבְרָא עַתִּירָא חַכִּים הוּא בְּעַיְנוֹי וּמִסְכֵּינָא סוּכְלְתָנָא בָּסַר לֵיהּ׃ כַּד יֶחֱדוּן צַדִּיקַיָּא סַגִּיעָא שַׁבְהוֹרָא וּבְקוּמָא דְּרַשִּׁיעֵי מַבְצֵי בַּר נָשָׁא׃ דִּמְכַסֶּה חוֹבוֹי לָא נַצְלַח וּדְמוֹדֵי חֲטוֹי וְשָׁבֵיק נִירְחַם עֲלוֹי אֱלָהָא׃ טוּבוֹהִי דְבַר נָשָׁא דִּמְדַלְיָת לְבֵיהּ תְּדִירָא וּמַן דְּמַקְשֵׁי לְבֵיהּ נָפֵיל בְּבִישְׁתָּא׃ אַרְיָא נָהֵים וְדִיבָא מַצְרִיחַ עַל רַשִּׁיעָא דְּמִשְׁתַּלִּיט עַל עַמָּא מִסְכֵּינָא׃ שַׁלִּיטָא חַסִּיר הֲוַיְנָא סַגִּיעַן עוּשְׁקוֹי וְאִינָא דְּשָׂנֵי טוּלְמָיָא נִיגְרוּן יוֹמוֹי׃ בַּר נָשָׁא דְּחָשֵׁישׁ בִּדְמָא דְּנַפְשָׁא עַד גּוּבָּא נִעְרוֹק לָא נְצוּרוּנֵיהּ׃

ומבקשי יי' ל' והוא חד מן מ' מלין יחידאין נסבין ו' ואינון קריבין לאדברה ולית להון זוגא וסימ' נמסר בריש ספר שמואל׃ ובתרבית בן כתי' וקרי' והרבית והוא חד מן ד' מלין דכתי' ב' בריש היבו ולא קרי' וסימ' בבית ואת עיני צדקיהו עור. בישר' וירא יואב כי היתה פני דשמואל. ובתרבית מרבה הונו בנשך. בבית ויהנוג על יד עשי המלאכה קדמא דפסו' דיאשיהו.

וחד חלוף לא כתי' ב' וקרי' וסימ' תחלת ויתנם ביד הגבעונים׃ ודל י"ב פתחין בליש' וסימ' נמסר בשפטים סימן ו' ותלים סימן קמ"ב׃ ירוחם ב' וחסרים חד פתח וחד קמץ וסימ' אשר בך ירוחם יתום׃ ומודה ועזב ירחם׃ בתרא קמץ. על עם ה' וסימ' ויבאו על ליש על עם שקט. כי אתה המלכתני על עם רב דד"ה׃ ויקראו בקול גדול דד"ה. כי חרפו ויגדילו על עם יי' צבאות. ארי נוהם ודוב שוקק. וכל שמואל וישעיה ותהלות דכו' על עם במ"ג אל עם וסימ' השלח בים צירים. פרשתי ידי כל היום. ויתהלכו מגוי אל גוי׃

רלבג

עוזבי תור'. יהללו הרשע על רשעו ויתגרו בשומרי התור' לחשבם שהתורה היא בלתי ראויה להתנהג בה או ירצה בזה עוזבי התורה יהללו הדעת הכפסר אמר לרשע ברעות בענין השרשים וההתחלות כי בזה יוכן להם פתח לעזוב התור' אך שומרי התורה יתגרו באותם הדעות הכוזבות ויתגדלו באר מומם׃ אנשי רע. ולזאת הסבה הנה האנשים הבוחרי' ברע לא יבינו משפט אמת בדעות כי הם יבחרו מה שיאות אל מה שהוטבעו בו מ[ן] מעשיית הרע וזה יהיה סבה שלא יעמדו על האמת בדברי' העיוני' אך מבקשי יי' והם ש[ומרי] התורה יבינו כל הדברי' על אמתתם כי אין להם תשוקה תמנעם מהשלמת ה[חקירה] החקירה בדברים אך יהיה להם עוד מהתור' עזר והישר' לעמוד על הדעות האמתיות [ו]בושר מתי שעקש ד[רכיו] דרכיו בעיונו ולמד בזה האופן הרב' מהדרוש' וזה מבואר בנפשו׃ נוצר תורה. הנה מי ששומר התורה הוא מבין כי הוא אל ה[שלימות] השלימות במוסר ו[ב]דעת אך מי שעוזב את התורה ויתחבר עם הזוללים להמשך אל תאות החומר הנה הוא יהיה כסיל אשר יכלים אביו לרוע פ[עולותיו] פעולותיו ר"ל שמחותיו יכלימוהו בזכרם לו מומי פעולות עניניו׃ מרבה הונו. מי שירבה הונו בנשך ו[ב]תרבי' שהוא דומה לעושק מצד התורה שמנעה הנה הש"י ישיב גמולו להשיב ההון ל[אשר] לאשר עשקו מהם ב[אופן] באופן מה וזה כי ה[נשך] הנשך והרבית יוקרו מהדלים מפני צרתם אל ההלואה והש"י יסבב שיהיה העושר המקובץ בזה האופן לאיש אשר הוא חונן דלים וממנו יותן לו לחון העניי' כמנהגו׃ מסיר אזנו. הנה מי שמסיר אזנו משמוע תורה לא די שפעולותיו תהיינ' מתועבות מזה הצד כי סרה ממנו הקטירה לתקון הפעולות אך גם תפלתו שיחשוב היותה עבודה לש"י היא מתועבת כי מפני סורו מלמידת התורה והתנהג בדרכיה לא יתכן שתהיה כוונתו בה ראויה׃ משגה ישרים. מי שמשגה ישרים ומטעה אותם כדי שילכו בדרך רע אשר חפר בו שחת להפילם הנה ישיב הש"י גמולו שהוא יפול בשחותו והתמימים ינחלו טוב בהפך מה שכוון המשגה אותם או ירצה בזה כי התמימים שיתנו לכל איש עצה הוגנת כדי שישיגו הטוב ינחלו הם בעצמם הטוב ובזה התבאר שמה שיכוון האדם להגיע לזולתו טוב או רע כמוהו יגיע לו׃ חכם בעיניו. האיש העשיר הוא חכם בעיניו מפני ראותו הצלחת דרכיו ודל מבין יחקרנו מצד חכמתו ויסבב שיוכיח העשיר בפיו מה שיתבאר מומו וחסרון מדעתו כמו הענין בחקירת העדים שהוא לעמוד על מה שבדבריהם מהמומי' או יתבאר לעשיר כי לא יוכל להסתר מענות על הדל המבין מה שהתבאר בו מום שכלו ובזה ב"כ הערה להייסיר היודעים ללמד חכמתם לזולתם וזה האיש העשיר ברעות יקרה לו למהירות שכלו לעמוד על הדברים בקלות וזה יהיה סבה שלא יעמיק להפליג בהם להתיר כל הספקות הנופלות בהם וכשיבא לפניו תמיד קל ההבנה יחקרנו ויספק לו ספקות ישתדל הרב בהתירם וזה יהיה סבה להשלמת הידיעה בזה הדרוש ללמד שיהיה חכם בעיניו׃ בעלוץ צדיקים. ובהצלחתם רבה תפארת בעולם כי הם ינהיגו האדם הנהגה ישרה ומשובחת ובתקומת הרשעים וממותם ירבה קלות בעולם כי מפני ידיעתם איך יעשו הרעות ישתדלו לחפש ולהראות כי גם הטובים עושים אותם הפעולות כי מחשבתם שתהיה הנהגת זולתם כהנהגתם כאמרו ומוכיח לרשע מומו או ירצה בזה כי בקום רשעים יחפש אדם ולזה יחופש במקומות אם יוכלו למוצאו׃ מכסה פשעיו. מי שמכסה פשעיו ומעלים אותם כשיחקרו אותם מהם לא יצליח כי זה יהיה סבה שיחקר בפשעיו או שישיגהו בשת כשימצ' בהם הפך דבריו ואמנם מי שסובר חטא ומודה ועוזב דרכיו הרעים ירוחם ויהיה שיהיה פשעו לש"י או לאדם כי כבר ירחם עליו מי שפשע בו בראותו אותו מתחרט על מה שעשה מזה׃ אשרי אדם מפחד תמיד. למי שראוי לפחד ממנו כי זה סבה שישתמר בלקיחת העצה ההוגנת להמלט מהרע אשר הוא מפחד ממנו ואולם מי שהוא מקשה לבו ושם לאל הדברי' שראוי לפחד מהם הוא יפול ברעה שלא תראה כי הקשות הלב החריבה בה"א הראשון והשני וזה שאם לא היה צדקיה מקשה לבו והיה משים צוארו תחת עול מלך בבל לא גלינו מארצנו אז וכן הענין בבית ב' לא היו נכנעין למלכות רומי ונותנין צוארם תחת עולם׃ ארי נוהם. הנה בדמיון הארי הנוהם על דברי הטורף והדוב השוקק והולך לטרוף ימצא הרשע המושל על עם דל אין כוונתו כי אם להשחית ולהרע להם ולעשקם בהפך מה שראוי שיהיה מחוק המושל׃ נגיד. וזה דרך הנגיד שהוא חסר תבונות ורב מעשקות אך הנגיד שהוא שונא בצע יאריך ימים המונהגים ממנו בהנהגתו הישרה ובשמירתו אותם מהרע ובהפך הענין ברשע שיכסף לטרפם או ירצה בזה הנה בדמיון הארי הנוהם שישמעו קולו החיות ויברחו כן הענין ברשע המושל על עם דל כי לא יוכלו שאתו וימרדו בו׃ אדם עשוק. הנפש אשר חטא בו האדם יהיה ענשו מהש"י שהוא עשוק ורדוף מאחרים בזולת רע שיעשה להם ויהיה מרוב הרודפים אשר לו עד בואו אל קבר ואין איש סומך ומסייע אותו לאמר שלשוא רדפוהו וחנם כי חטא דם הנפש סבב לו זה׃ הולך

אבן עזרא

יהללו רשע. בעבור שילך בדרכיהם. יתגרו בם. בעוזבי התורה׃ אנשי רע. שיתעסקו במעשה הרע לא יבינו משפטי יי'. ומבקשי יי'. בבית תפלתו או יבוקש המשפט מפיהו ע"י נביא הם יבינו כל דבר טוב׃ בתומו. בדרך תומו׃ ורועה. מן רעה המלך. זוללים המתאווים לאכל בשר והעד זוללי בשר. יכלים יתן כלימה׃ לחונן. לאיש שיחון הדלים׃ גם תפלתו. שיתפלל לשם בכרתו יתעב׃ משגה. מדרכם אולי יכשלו בדרך רע. בשחותו. משגה ללכדם הוא יפול. ינחלו טוב אחרית המשגה׃ ודל מבין. יוכל לחקור בדבר שהוא חכם בעיניו׃ רבה. גדולה תפארת שיתפארו עם הארץ בראותם הצדיקים ש[הם] שמחים ועליזים. יחופש אדם שהרשעי' יחפשו הונם ויעשקו'׃ מפחד תמיד. מן השם ולא יפשע. ומקשה לבו לבלתי הבין התוכחת. יפול ברעה. שחשב לנפשו׃ ארי. נגיד. חסר כף. שוקק מן שוק כלומ' דורש. כן מושל שהוא רשע על עם דל. וכן נגיד שהוא חסר תבונה כמשל לארי ו[ל]דוב בעשקו העניי' שונאי בצע להורו' כי על המושל והנגיד ידבר׃ אדם עשוק בדם. כמו עושק וכן אגור כמו אוגר. הסדורה כמו השורדה השכוני' כמו השוכן ומי שהוא עושק בדם נפש רוצח עונותיו יביאוהו לברח שילך אל הבור להמית נפשו ולהשליך במקום רע ולא ימצ' מי שיבואו

פי' אדם עשוק מתמוכו ומענשו בעבור דם נפש שספך עד רדתו לבור הוא ינוס ממקום למקום כי הוא מפחד על נפשו והבור רמז לקבר. אל יתמכו בו דרך אזהרה כלו' שלא יתמכוהו אחרים בנפלו ולא ירחמו עליו בשביל שהשחית הנגזר בצלם אלהים׃ הולך

אבן עזרא

הולך. בדרך תמים והעד ונעקש דרכים מגזרת דרכיו המעוקשים · דרכים אינם שתים לבד והעד באחת שהבית נקודה בשבא כלו באחת מהן : ומרדף · פועל יוצא ללב וריקים הם המורדפים והרדיפה היא המהירות ללכת אתם · ריקים שהם רשים שאין להם מאומה וכן נער וריק : איש אמונות · שיעשה אמונות הוא רב ברכות כלו שיברכוהו אחרים או השם והוא הנכון וסוף הפסוק לעד · ואץ · ממהר להעשיר לא יהיה נקי מן הסברי לא טוב · דבק בפסוק פני ואחור וכן הוא הפי ובעבור פת לחם שיפשע ומרור גבר לא טוב : נבהל להון · כפי ואץ להעשיר כלומר נבהל ואץ לקבץ הון יקרא איש רע עין שעינו רעה כמו ורעה עינך · חסר כשיקבצנו ולא יתן לעני ממנו : אחרי · אמר שלמה מי שוכיח אדם אחר מכותי חן ימצא בעין כל רואיו יותר מן המחליק לו לשונו : אין פשע · אין עלי פשע כי יאמ שלי הוא באמת : חבר הוא לאיש משחית · הוכו כי הוא יסירהו לגזול את אבוי : רחב נפש · כענין שנפשו רחבה ואינה מפחדת מהשם · יגרה מדון יערב · ידושן ישמן · ובוטח בלבו הוא כסיל · והולך בדרך חכמים לבטוח בשם ימלט מצרה : נותן לרש · אין לו מחסור כי השם ימלא ברכיו כענין מלוה יי' חונן דל · ומעלים עיניו מן העניים רוב מארות לו : יסתר אדם · הם עושי משפט שיסתרו מפני הרשעים וסוף הפסוק לעד : איש · שצריך תוכחו והם יוכיחוהו תמיד ומקשה ערפו פתאום ישבר ולא יהיה לו מרפא : ברבות צדיקים · כענין רבה תפארת : איש · ישמח · בן שמחה לאביו · ורועה מן רעך או מענין כמרעיתם וישבעו כלו מפרנס הזונות והעד יאבד הון : ואיש תרומות · ידענו כי תרומת הכסף שהוא לוקח מעם הארץ היא שמית האיפה כלומר מלך בעבור משפט שיעשה יעמיד הארץ ואיש לוקח תרומות רבות יותר מן המדה הידועה יהרוס אותה : גבר

רלבג

הולך תמים · בתמימות ויושר יושע מהרשע ומהרע הנכון לבא עליו ואף על פי שהיו הדרכים המביאים אל הרע רבים והדרך הטוב אחד טוב ואחר רע תביאהו עכתו לבחור הדרך אשר יפול ויכשל בה ויעזוב הדרך הטוב : עובד אדמתו · מי שיתעדל לעבוד אדמתו ישבע לחם כי האדמה תתן פריה ומי שהוא מתעסק ביסודו של עולם אבל הוא מרדף אחרי ריקים יחסר לו כל טוב והעיר גם כן שמי שמתעדל בהוכחת מה שבנח מהסגת המושכלות אל הפועל ישבע קנין מהסגות ההם שהם מזון השכל ומי שהוא מרדף ריקים ולא יתעדל בהשלמת נפשו ישאר בחסרון הדעת : איש אמונות · איש שמתעסק באמונה במדיניות ובדעות הוא רב ברכות מצד יוסרו יצליח כחפצו ומצד דבקו בשי' ומי שאינו מתעסק לא במדות ולא בדעות אך הוא מתעסק בעול בעסק הממון כדי שיתעשר במהירות ולא ינקה בדעותיו כדי שיעבור בכל הדרוסים במעט זמן הנה הוא לא ינקה מרע וזה מבואר : הכר פנים במשפט יהוה דבר לא טוב כי כשיכבד השופט האחד מבעלי הדין יהיה זה סבה שיסתתמו טענות בעלי דינו לחשבו שדעת הדיין קרובה אל שכנגדו ובשבת מעט שחד שיקח השופט יפשע ויטה הדין כי לא להאבתו האיש אשר לקח ממנו שחד לא יוכל לראות לו חובה ויעלים ממנו אמתת הדין : נבהל להון · הנה האיש הכילי נוהג בכילו' לחשבו שיקב' בזה הון ביותר מעט מהזמן ולא הרגיש כי זאת התכונה הפחותה היא סבה שיבואהו חסר כי אין לאיש כזה אוהבים ולזה יתכן שיקרו לו נזקים והפסדים : מוכיח לאדם · וילך בתוכחות אחרי שיודיע לו היזק שיקרה לו בסוף אם לא יסור מהתכונה ההיא כמו שעשיתי אני בזה הספור קודם הנה ימצא חן בעיני האיש ההוא יות' ממי שמחליק לו לשון ומשבח לו תכונתו הפחותה וכאילו היעיר בזה אל דרך התוכחת איך יהיה האופן שיקבל בו תועלת כי צריך שיהיה ממשיך הלבבות מה שאפשר בדרך שירגיש הנוכח כי לתועלתו ולכבודו אמר לו המוכיח זה התוכחת או קהיה הי"ר באחרי נוספת והרצון בו כמו שמוכיח האדם הנה אחר שיתבאר לנכח הרע שקרה לו על שלא שמע תוכחתו ירגיש ויאמ' בודאי אם שמעתי לעצת פלוני הייתי נמלט מזה וימצא לזאת הסבה חן בעיני הנוכח יותר ממחליק לשון כי הוא היה סבת נפלו ברע ולזה ישכחוהו בסוף : גוזל אביו · מי שגוזל אביו ואמו ואומר אין פשע לפי שאחר מותם יהיה קנינם לו הנה הוא חבר לאיש משחית כי זה ירגילוהו לגזול ולעשוק לאחרים וישחית האנשים מפני זאת התכונה : רחב נפש · מי שהוא רחב נפש ותאוה יסבב לו חוזק רדיפתו התאוות שיגרה מדון כנגדו אמנם מי שהוא בוטח על יי' ושם פניו כל תאוותיו כנגדו הוא ידושן בהגעת חפציו ואיפשר שירצה בזה כי מי שהוא רחב נפש לפזר ולתת לאנשים כדי שיאהבוהו יביאהו זה אל שיגרה מדון כנגדו כי יאבד הונו בזאת התכונה : בוטח בלבו · אך מי שישים מבטחו בשי' לבד ישיג חפציו ויהיה נחת שלחנו מלא דשן בהפך הענין ברחב נפש הנה הכסיל לא יתישב בדברים קודם התחילו לדרוך אל השגתם אך הוא בוטח בלבו שלא יחסר לו טוב העצה ולזה יקרה לו רע בהם · ואולם מי שילך בחכמה הוא ימלט מכל רע ומכל מוקש ממה שהוא דורך אליו כי כבר הקדים תחלה הסבות המביאות אל מה שידרוך בהגעתו והכיר הסבות המתעות : נותן לרש · מי שהוא נותן מהונו לעני יברכהו השם ולא יהיה לו מחסור כמ"ש התורה כי בגלל הדבר הזה וגו' אך מי שהוא מעלים עיניו מהעניים הוא רב קללות ומארות וזהו מדה כנגד מדה : בקום רשעי · בהיות סדרה וממשלה לרשעי' יסתר במה שהוא אדם והוא האיש הטוב וזה לפתי סבות האחד כי כל האנשים הטובי' יברחו להמלט מן הרשעי' ובאבוד הרשעי' אז ירבו צדיקים בארץ לב' סבות הא' כשיאבדו אלו המושלים ישובו אשר ברחו מהם והשני כי באבוד הרשעים אז זה שיהיו יוכר לאנשים מום הרשע ויחזיקו מפני זה בצדק : איש תוכחות · כשיהיה איש תוכחות שיבואו לו רעות מהשי' על צד התוכחת והוכח במכאובי' להסירו מהרע שהוא בו במדות או בדעות והוא עם זה מקשה עורף ואינו רוצה לעזוב דרכו הנה ישבר ברע בפתע פתאם שלא תהיה לו רפואה ממנו וזאת מדה כנגד מדה הוא לא רצה לרפא ממנו : ברבות צדיקים · בסררת הצדיקים ישמח העם כי הם אוהבים המנהיגים מהם וישחדו בתקונם לפי מה שאפשר עם שמצדם יהיו מושגחים מהשי' והפך זה כלו במשול רשע והענין מבואר : איש אוהב חכמה ישמח אביו · לטוב מוסרו ועניינו ומי שמשך אל התאוות ורועה זונות הוא יאבד הון אביו ויאבד ממנו קנין כל הון וכל שלימות אנושי : מלך · המלך יעמיד הארץ במשפט כי זה יהיה סבה להשלמת תקון המדינה שלא יעשקו קצתם לקצת ואם היה המושל מטה המשפט בעבור תרומה שיפרים לו מדבר העול שיעשה כאילו תאמר שאם חייב ראובן לשמעון ק' מנה יפטר ראובן מהק' מנה שך מה הוא יהרוס הארץ ויפסידה כי זה יגרום להתבלבל סדר המדינה כי כל א' יעשוק חבירו ויבטח שבשחד מה שיתן אל המושל יפטרוהו והנה לא קרא זה האיש מלך כי אין כמוהו ראוי להיות מלך : גבר

מסורה

ברכות ד' קמצין וסימניהון ברכות לראש צדיק · איש אמונות רב ברכות · כי תשיתהו ברכות · עברי בעמק הבכה : ידע י"ט וסי' נמסר בתלים סימ' צ"ב : ובוטח ה' חס' בכתובי' וסימ' כי המלך בוטח ביי' : אשרי אדם בוטח בך · כמוהם יהיו עושיהם · וחברו · רחב נפש יגרה מדון · וכל נביאי' דכו' מ"ל במ"ב וסי' אלהיך אשר אתה בוטח בו · וכארץ שלו' אתה בוטח :

משלי כח

הולך תמים יושע ונעקש דרכים יפול באחת : עבד אדמתו ישבע־לחם ומרדף ריקים ישבע־ריש : איש אמונות רב־ברכות ואץ להעשיר לא ינקה : הכר־פנים לא־טוב ועל־פת־לחם יפשע־גבר : נבהל להון איש רע עין ולא־ידע כי־חסר יבאנו : מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון : גוזל אביו ואמו ואמר אין־פשע חבר הוא לאיש משחית : רחב־נפש יגרה מדון ובטח על־יהוה ידשן : בוטח בלבו הוא כסיל והולך בחכמה הוא ימלט : נותן לרש אין מחסור ומעלים עיניו רב־מארות : בקום רשעים יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקים : איש תוכחות מקשה־ערף פתע ישבר ואין מרפא : ברבות צדיקים ישמח העם ובמשל רשע יאנח עם : איש־אהב חכמה ישמח אביו ורעה זונות יאבד־הון : מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה :

(Marginal masora: ל' · ד' · י' · ל' · יט · ל' וחד ובחסר וככפן · ה' חס' בכתו' לה' · י"ג בכתו' · ו' מ"ל · ל' · ל' וחד מלרע יו' · ב ט · ג' ומ"ל · ד' · ל' מ"ל · ג' ב' חס' ו' ו' בתל')

תרגום

דמהלך בתמימותא נתפריק ודמעקמן ארחתיה ניפול בחרא : דפליח בארעיה נסבע לחמא ודרדיף סריקותא נסבע מסכינותא : גברא מהימנא סגיען ברכתיה ודרהיט בעוולה דנעתר לא מזדכי : מסב באפי לא טב ועל פתיתא דלחמא ניחוב גברא : דמסתרהב למולא גברא דביש עיניה ולא ידיע דחוסרנא אתי עלוי : דמכים לבר נשא קדמוי חסדא נשכח טב מן הוו דמפליג בלישן : דגזיל לאבוי ולאמיה ואמר לית חובא חבר הוא לגבר מחבלנא : גברא רחב מגריג תיגריה ודמסביר באלהא נידהון : דתכיל על לביה סכלא הוא ודמהליך בחכימותא נתחמי מן ביש : דיהב למסכינא לא נחסר ליה ודמחמי עייניה מן מסכינא סגיעין לווטתיה : בקומא דרשיעי מתטשי בר נשא ובאבדיהון נסגון צדיקי : גברא דלא מקבל מכסנותא ומקשי קדליה בעגלא נתתבר ולא תהוי ליה אסו : בסוגע דצדיקי חדי עמא ובשולטנא דרשיעי ניתאנח עמא : גברא דרחים חכמתא נחדי אבוי ודמתחבר בזניותא מוביד מזליה : מלכא בדינא נוקים ארעא וגברא עולא עקיר ליה :

מסורה

ברכות ג' ומ"ל וסימ' ברכות צדיקי' ישמח העם · ברבות רשעים ירבה פשע · ברבות הטובה רבו : תרומות ג' ב' חסרי' ו' בתרא וסימ' כל תרומת הקדשי' אשר ירימו · הרי בגלבוע אל טל · ואיש תרומות יהרסנה · וסימ' כל טוריא דמלכא · אנ"ך ·

רלבג

גבר מחליק. גבר שהוא מחליק הדרך בעבור רעהו שיפול בחלקלקות ההם הוא פורש רשת על פעמיו בעצמו תחת מה שחשב להפיל רעהו: בפשע איש. בעבור פשע ארץ איש רע יתחדש יכשלו רבי' עמו אוי לרשע ואוי לשכנו ואולם הצדיק ימלט שהרשע ההוא וירון על המלטו ועל אבדן הרשע כאומרו באבוד רשעים רנה. או ירצה בזה כי בעבור רשע איש רע יתחדש לו מוקש יפול בו והצדיק הוא בהפך זה כי יגיעו לו הטובות ממנו עד שבזה ירון וישמח תמיד לרוב הצלחתו מצד דבקות ההשגחה בו: יודע צדיק. הנה הצדיק ידע הדין והחוק אשר לדלים וישתדל לתת להם חקם הן מכחות הנפש המשרתים את השכל כאמרו גומל נפשו איש חסד הן מהעניי' אשר יחסר להם לחם ושמלה והרשע לא יתן לו לשכלו חוקו מהדעות וזה בהפך הענין בצדיק כי הצדיק ישגיח בזולתו לתת להם חוקם ובחלקים הפחותים והרשע לא יתן חוקו גם לחלק היותר נכבד ממנו: אנשי לצון. האנשי' הליצני' יסובבו שיתחדש ריב וקטטה וזה מבואר מענינם ואולם החכמים הם בהפך זה כי הם סבה שיתחדש השלום וישיבו בחכמתם האף והכעס אשר מקנאת החכמים לקנתם: איש חכם. הנה כשישפוט איש חכם את איש אויל וכשאו וכתנו עמו בדברים הנה לא יניח האויל את החכם לדבר דבריו ולהשלימם אך פעם יכעס על מה שישמע מדברי החכם ולא יניחהו להשלימם ופעם ישחק וילעיג על מה ששמע מדבריו ולא יתן לו נחת להשלמת דבריו כדי שיוכל להשלים התכלית אשר כוון לבארו בדבריו וכאילו הזהיר בזה שמאמ' החכם שלא יתוכח את האויל: אנשי דמים. הם שונאים התם והיושר כי דרכו הפך דרכם ואולם הישרים יבקשו רצונו בכל עת ודמ' שקר' תם הכח המתעורר שפאת השכל כי אין תאוותיו כי אם לתמימות ושלמות והנה אנשי דמים הולכים אחרי בעלי ריבו והוא הכח המתעורר אל התאוות ולזה ישנאוהו אך הישרי' יבקשו רצונו בכל עת כי תאוותיהם הם תמיד אל הטוב והתמימות: כל רוחו. הנה הכסיל יוציא כל רצונו ותאוותיו לפועל תכף שיתעורר אליה מזולת שיתישב בענינה אם הוא ראוי שימשך אחריה אם לאו ולזה יקרו לו מזה רעות גדולות ואולם החכם ישקיט התאוה המגונה כשתעלה על לבו באחור ר"ל בשיאחר הוצאתה לפועל עד שיתישב בה אם היא ראוי אם לאו ובזה האיחור ישקיט התאוה המגונה ההיא או ירצה בזה כי החכם ישקיטנה באיחור ר"ל בשיפנה עורף ולא פנים אל התכונה ההיא וירגיל עצמו בהפכה כי כן תרופת אלו החליים או ירצה בזה כי הכסיל יוציא בפיו כל רוחו ורצונו מאין מעצור בריבו עם זולתו ולזה יאמר דברי' רבים ורעים ומגונים ואולם החכם כשירצה זה השין מן הכסיל בריבו עמו ישקיט רוח הכסיל בשיפנה אליו עורף ולא פנים ויסור מלפניו: מושל מקשיב. הנה כשיהיה המושל מקשיב על דבר שקר אז יהפכו כל משרתיו להיות אנשי רשע כי המשרתים ישתדלו לעשות רצון אדוניהם וכאשר יראו כי רצונו ברשע יתנהגו בתכונת הרשע ואפשר שהעיר במושל המקשיב על דבר שקר אל הכח המתעורר אל התאוות הגופיות כי כשהיה הוא מושל באדם הכך המכוון בו ויסוב השכל להיות משרת לו עם שאר כחות הנפש הנה גם השכל יהיה רשע בו כי הוא ישרתהו לקחת התחבולות אשר ישלם בהם הגעת מה שיתאוה אליו: רש ואיש תככים. הנה הרש והוא העני בעיון שאין אצלו מחשבה יכנס ממנה אל העיון ההוא והוא נבוך מפני זה בעיון ואיש תככים שיש לו מחשבות רבות מקבילות בדרוש אשר יחקור בו כשנפגשו בענין המבוכה והדלות בעיון ואף על פי שלאיש התככים יחשוב שתהיינה לו ידיעות ברחוב וזה כי הוא להקבלת המחשבות יקרה לו כאילו הוא נלכד בקשר ומחוזק המבוכה לא ידע אנה ינוח והנה השם יהוא מאיר עיני שניהם במה שישפע ממנו על השכל האנושי להישירו אל המקום אשר ממנו יתישר להגעת הדרוש ההוא ובמה שישפע ממנו להישירו לצאת מהמבוכה במחשבות רבות המקבילות ההם כי בזה מהקושי הנפלא בקצת הדרושים הגדולים ויצטרך לזה עזר אלהי והתורה ממה שיתישר מאד להסרת המבוכה הזאת בהרבה מהדרושים הגדולי' אשר יקשה לאד' בהם לברור המחשבו' הצודקות מהבלתי צודקו' באופן שנזכר בס' הניצוח ובמה שאחר הטבע: מלך שופט. הנה המלך שהוא שופט באמת דלים להוציא לאור משפטם בהפלגת חקירות עד שכבר ועם זולתם על דבר זה הריב הנה יכון לעד כסאו וזה כי יאשרוהו העם על זה הדבר וישמחו בו וילוה לו ג"כ עזר אלהי להתמיד לו ממלכתו וזה שהעיר ג"כ בזה אל מה שקדם וקרא דלים חלקי הסותר שאין נראה האמת בקצתם יותר מקצת והמלך הוא השכל האנושי כמו שקדם וכאשר ישפוט באלו הדרושים הנה יכון לעד כסאו אך בזולת זה יהיה להפך כי השאלות אשר יקרה בהם זה הם ממה שיש בו רושם חזק בהגעת ההצלחה האנושית וההעדרה: ברבות רשעים. ברבות הרשעים ירבה פשע בעולם נוסף על מה שהיה ראוי שיעשוהו לו היה כל אח' כי יעזרו קצת בקצת ויעשו יחד פשע בעולם שלא ישלם בשבת קבוצם והנה אע"פ שהם מונחים הצדיקים כמו שקדם וכאומרו אחר זה ותועבת רשע ישר דרך הנה לא יוכלו להזיק להם אך ימלטו הצדיקים מידם ויראו במפלתם כי סוף הרשעים ואחריתם הוא לרעה: יסר בנך. בעודו קטן בדרך שתקנהו מוסר ויתן לך הנחה וקורת רוח מפני טוב מוסרו ויתן לנפשך מעדנים במה שתשמע מפיו מדברי חכמה: באין

אבן עזרא

גבר: בפשע. מחליק. מדבר חלקות על רעהו אולי יוכל לרמות אותו. פעמיו דבק עם גבר מחליק כענין ורשת אשר טמן תלכדו והפסו' שבא לעד כלו בעבור פשע יוקש רע מוקש או מוקש רע אחד. וצדיק ירון בנפשו במוקשו: יודע צדיק דין דלים. בעבור שיתעסק לריב ריבם. ורשע לא יבין דעת ומשפט: יפיחו. ישבבו פתיים כלו' שהם' ימים פתים ללכדם בעבור אנשי לצון. וחכמים בחכמתם ישיבו אף השם ויכלו מן הפחתי' איש. את. כמו עם כלומר חכם שיבא להשפט עם איש אויל ורגז יחרד או ישחק אין נחת לחכם עמו: אנשי דמים. שישפכו דם הם ישנאו התם ויהרגוהו. יבקשו נפשו נפש התם וידרשו דמו' פי' נפשו דבקה עם אחר מאנשי דמים וכן הוא וישרים. יבקשו נפש איש דמים להמית בעבור התם או מלת נפשו דבקה עם אחר מן וישרי' ויהיה הענין כפול. כל. באחור. כמו כשנו אחור והוא שם דבר או שם תאר או שם והוא הנכון למבין והאחור רמז ללב שהוא אחר מוצא המפתים וכן יכחידה תחת לשונו רמז ללב שהוא תחת הלשון. ישבחנה מן משביח שאון פי' ישקיט כלו' כל רוח דעתו יוציא כסיל ויודיעהו לאחרי' כענין ובקרב כסילי' תודע וחכם בלב אשר הוא אחר המוצא ישבחנה רוח דעתו וישקיטנה ולא יודיענה לכסיל כענין בלב נבון תנוח חכמה: מושל. כשידברו לו שקר וישמעם אז ישרתוהו רשעים: תככים. ענינו שהדלות ישברהו כמו מתוך ומרמה ומזה הענין תוכו לרגליך כשברו ויהיה תכך ותכה: כענינו כי הרש והדלות כאשר יגזרם השם וירדו משמים כמטר היורד על הארץ יפגשו גם והם כענינו. מאיר כי הם הולכים בחשך הדלות והשם יאיר עיניהם למלאת חסרונם והכל כפי המעשים. פי' תככים שגזלו לו הונו בתוך ומרמה: מלך. באמת שיוכיח דינם באמת המשפט ולא יהדר פני גדול. כסאו לעד יכון לו ולזרעו: שבט. להכות ותוכחת עם השבט יתן כל אחד חכמה לפתאים. משולח שילך על פי רצונו ולא ייסרהו אביו הוא יתן בושה לאמו: ברבות במפלתם. כענין פשעים. יראו צדיקים וישמחו: ויניחך. ויתן לך מנוחה. מעדנים שקחתו מוסר: באין

מסורה

לצון ג' וסי' שמעו דבר יי' אנשי. עד מתי פתיים. אנשי לצון יפיחו קריה: נשפט ה' קמצי' וסימניהון נמסר בישעיה ריש סי' נ"ט ובירמיה סוף סימן ב': וחכם ד' וסי' הנמצא כזה. אין נבון וחכם כמוך. ילד מסכן וחכם. וחכם באחור ישבחנה: נפגשו ג' וסי' עשיר ורש נפגשו. חסד ואמת נפגשו. רש ואיש תככים נפגשו: שופט ו' מל' וסי' נמסר בעמוס סי' ב':

משלי

גֶּבֶר מַחֲלִיק עַל־רֵעֵהוּ רֶשֶׁת פּוֹרֵשׂ עַל־פְּעָמָיו׃ בְּפֶשַׁע אִישׁ רָע מוֹקֵשׁ וְצַדִּיק יָרוּן וְשָׂמֵחַ׃ יֹדֵעַ צַדִּיק דִּין דַּלִּים רָשָׁע לֹא־יָבִין דָּעַת׃ אַנְשֵׁי לָצוֹן יָפִיחוּ קִרְיָה וַחֲכָמִים יָשִׁיבוּ אָף׃ אִישׁ־חָכָם נִשְׁפָּט אֶת־אִישׁ אֱוִיל וְרָגַז וְשָׂחַק וְאֵין נָחַת׃ אַנְשֵׁי דָמִים יִשְׂנְאוּ־תָם וִישָׁרִים יְבַקְשׁוּ נַפְשׁוֹ׃ כָּל־רוּחוֹ יוֹצִיא כְסִיל וְחָכָם בְּאָחוֹר יְשַׁבְּחֶנָּה׃ מֹשֵׁל מַקְשִׁיב עַל־דְּבַר־שָׁקֶר כָּל־מְשָׁרְתָיו רְשָׁעִים׃ רָשׁ וְאִישׁ תְּכָכִים נִפְגָּשׁוּ מֵאִיר־עֵינֵי שְׁנֵיהֶם יְהוָה׃ מֶלֶךְ שׁוֹפֵט בֶּאֱמֶת דַּלִּים כִּסְאוֹ לָעַד יִכּוֹן׃ שֵׁבֶט וְתוֹכַחַת יִתֵּן חָכְמָה וְנַעַר מְשֻׁלָּח מֵבִישׁ אִמּוֹ׃ בִּרְבוֹת רְשָׁעִים יִרְבֶּה־פָּשַׁע וְצַדִּיקִים בְּמַפַּלְתָּם יִרְאוּ׃ יַסֵּר בִּנְךָ וִינִיחֶךָ וְיִתֵּן מַעֲדַנִּים לְנַפְשֶׁךָ׃

(ל' פטים ה' · ר' ל' ב' חס' בסיפ' · ג' ל' ויתר ומחכמים ה' · ל' בסיפ' · ד' ל' ל' תם' בסיפ' · ל' ג' · ל' ו' חס' · ג' · ג' ה' · ל' ל' ין רפי' ל' ויתר האוכלים)

תרגום

גַּבְרָא דְמִתְפַּלַג עַל חַבְרֵיהּ מְצִידְתָּא פָּרִיס עַל הִילְכָתֵיהּ׃ גַּבְרָא בִישָׁא בְּחוֹבֵיהּ מִתְצִיד וְצַדִּיקָא דָיִיץ וְחָדֵי׃ יָדַע צַדִּיקָא דִּינְהוֹן דְּמִסְכֵּינֵי וְרַשִׁיעֵי לָא מִתְבַּיְינִין יְדִיעֲתָא׃ גַּבְרָא סָמִיקְנֵי מְמַלְלֵי כַּדְבָא וְחַכִּימֵי מְהַפְּכִין רוּגְזָא׃ גַּבְרָא חַכִּימָא דָיִין עִם גַּבְרָא שַׁטְיָא וּרְגִיז וְאָחִיךְ וְלָא מִתְּבַר׃ גַּבְרֵי דְאַשִׁיד דְמָא סָנְיָין תְּמִימוּתָא וּתְרִיצֵי בָּעְיָין לֵיהּ׃ כּוּלָהּ חוּמְתֵיהּ מַפִּיק סִכְלָא וְחַכִּימָא בְּרַעְיָנָא מְאַשֵּׁב׃ שַׁלִּיטָא דְאַצִית מִלֵּי דְשִׁקְרָא כֻּלְהוֹן מְשַׁמְשָׁנוֹי רַשִׁיעֵי׃ מִסְכֵּינָא וְגַבְרָא מַצְעֲיָא פְּגִיעוּ חַד בְּחַד וֶאֱלָהָא מַנְהִיר עֵינוֹי דְתַרְוֵיהוֹן׃ מַלְכָּא דְדָאִין בְּקוּשְׁטָא לְמִסְכֵּינֵי כּוּרְסֵיהּ לְעָלַם תַּקִּין׃ שִׁבְטָא וּמַכְסְנוּתָא יָהֲבִין חָכְמְתָא וְטַלְיָא דְלָא מְקַבֵּל בָּעֲאתָא מַבְהִית אִמֵּיהּ׃ בְּסוּגְעָא דְרַשִׁיעֵי חוֹבָא נְסַגֵּי וְצַדִּיקָא יֶחְסוּן בְּמַפַּלְתְּהוֹן׃ רְדֵי בְּבְרָךְ וִינִיחָךְ וְיִתֵּן תַּפְנוּקֵי לְנַפְשָׁךְ׃

מסורה

ירבה ה' וסי' רבה נתחכמה לו. וכאשר יענו אותו כן ירבה. ובקרך וצאנך ירבין ב' בו. ברבות רשעים ירבה וכל דסמי' בי ובי דכו' ירבה במ"א ירבה בפתח תחת היו"ד וסי' יעזוב רשע דרכו:

באין · אם אין לעם חזון להוכיח אותם אז יפרעם ויגלה · אשרהו אחרים ואשריהו ברבות טובתו : בדברים · בלבד לא יוסר עבד בשבט ותוכחות כי יבין אע"פי שיבין המוסר לא יענה למייסר לומר כן אעשה : אץ בדבריו · ממהר לדבר או ממהר בעניניו · תקוה לכסיל מפורש בשני ענינים

באין · כבואה יפרע עם ויבוטל ממנו קנין המוסר ור"ל בנבואה התור' כי היא הניסה בנבואה וזו כי מיסרת להקנאת המוסר וההנהגה הישרה בקבוץ הבית הן בקבוץ המדינה ואין דרך בזולתה להקנאת המוסר בקבוצים המדיניי' כי האנשי' להתחלף מזגיהם יתחלפו תכונותיהם מאד ויתבלבל מפני זה ענין קבוצם לולא התורה שתנהיגם יחד בהנהג' אחת וכימוס אחד ומי שישמור תורה אשרהו כי בה יקנה המוסר באופן שלם והיה נ"כ

מנער ג' וחסרי' וסימ' מפנק מנער עבדו · רטפש בשרו מנער · עני אני וגוע : ולא יגיד ל' וחד אם לא יגיד ואינון מן זוגין חד לא וחד ולא וסימ' נמסר במסרה רבת' במערב' אות הלמ"ד בערך לא בסד : ומי' ד' וסימ' ומי' מענה לשון · בחיק יוטל את הגורל · בית והון נחלת אבות · רבים מבקשים פני מושל : בן ז' בליש' וסימ' נמסר ביונה ועיין בסיפר' ריש סימן כ"ג :

בְּאֵין חָזוֹן יִפָּרַע עָם וְשֹׁמֵר תּוֹרָה אַשְׁרֵהוּ׃ בִּדְבָרִים לֹא־יִוָּסֶר עָבֶד כִּי־יָבִין וְאֵין מַעֲנֶה׃ חָזִיתָ אִישׁ אָץ בִּדְבָרָיו תִּקְוָה לִכְסִיל מִמֶּנּוּ׃ מְפַנֵּק מִנֹּעַר עַבְדּוֹ וְאַחֲרִיתוֹ יִהְיֶה מָנוֹן׃ אִישׁ־אַף יְגָרֶה מָדוֹן וּבַעַל חֵמָה רַב־פָּשַׁע׃ גַּאֲוַת אָדָם תַּשְׁפִּילֶנּוּ וּשְׁפַל־רוּחַ יִתְמֹךְ כָּבוֹד׃ חוֹלֵק עִם־גַּנָּב שׂוֹנֵא נַפְשׁוֹ אָלָה יִשְׁמַע וְלֹא יַגִּיד׃ חֶרְדַּת אָדָם יִתֵּן מוֹקֵשׁ וּבוֹטֵחַ בַּיהוָה יְשֻׂגָּב׃ רַבִּים מְבַקְשִׁים פְּנֵי־מוֹשֵׁל וּמֵיְהוָה מִשְׁפַּט־אִישׁ׃ תּוֹעֲבַת צַדִּיקִים אִישׁ עָוֶל וְתוֹעֲבַת רָשָׁע יְשַׁר־דָּרֶךְ׃

דִּבְרֵי אָגוּר בִּן־יָקֶה הַמַּשָּׂא נְאֻם הַגֶּבֶר לְאִיתִיאֵל לְאִיתִיאֵל וְאֻכָל׃ כִּי בַעַר אָנֹכִי מֵאִישׁ וְלֹא־בִינַת אָדָם לִי׃ וְלֹא־לָמַדְתִּי חָכְמָה וְדַעַת קְדֹשִׁים אֵדָע׃

בְּסוּגְעָא דְעַוְולָאֵי מִתְתְּרַע עַמָּא וּדְנָטִיר אוֹרָיְתָא טוּבוֹהִי׃ בְּמִלֵּי לָא מִתְרְדֵי עַבְדָּא דְיָדַע גִּיר וְלָא בְּלִיעַ׃ אִין חֲזֵיתָא גַּבְרָא דְמַעַרְקְלִין מִילּוֹי סְכוּיָא דְטַב הוּא סַכְלָא מִנֵּיהּ׃ מַתְפְּנִיק מִן טַלְיוּתֵיהּ לְעַבְדָּא נֶהֱוֵי וּבְאַחֲרָיְתֵיהּ יְהֵי מְנַסַּח׃ גַּבְרָא רוּגְזָא מְגָרֵית תִּיגְרֵי וְגַבְרָא חֶמְתָנָא סַגִּיעִין חוֹבוֹי׃ רָמוּתָא דְבַר נָשָׁא תַּשְׁפְּלוּי וּמַן דְמָכִיךְ רוּחֵיהּ נִיפְלַג יְקָרָא׃ דְפָלֵיג עִם גַּנָּבָא סָנֵי נַפְשֵׁיהּ נִיפְּסְקוּי מוֹמָתָא וְלָא מוֹדֵה׃ טְלוֹמְיָא דְבַר נָשָׁא עַבְדָּא לֵיהּ תִּיקוּלְתָּא וּדְמַסְבִּיר בֵּאלָהָא נִיעֲשַׁן׃ סַגִּיעֵי דְבַעְיָין אַפֵּי דְשַׁלִּיטָא וּמִן קֳדָם אֱלָהָא דִינֵיהּ דְגַבְרָא׃ מְרַחַקְתָּא דְצַדִּיקֵי גַּבְרָא עַוְולָה וּמְרַחַקְתָּא דְרַשִׁיעֵי גַּבְרָא דְתָרִיצֵי אָרְחָתֵיהּ׃

מִלּוֹי דְאָגוּר בַּר יָקָה דְקַבֵּל נְבִיּוּתָא וְאָמַר גַּבְרָא לְאִיתִיאֵל לְאִיתִיאֵל וְאוּכָל׃ מְטוּל דְבוּרָא דִבְנֵי נָשָׁא אֲנָא וְלָא אִית בִּי בְּיוּנָא דִבְנֵי נָשָׁא׃ וְלָא יְלִיפִית חָכְמְתָא וְלָא יָדַעִית יְדִיעֲתָא דְקַדִּישֵׁי׃

מי עלה שמים · מי מהדברים השפלים עלה לשמים או מי מהשמי׳ ירד לארץ שיתכן שיהיה התיחסות בין השמים ובין הארץ באופן שיתכן שישפעו כחות מהשמים ישלם בהם מה שבארץ כי זאת השאלה עמוקה ומסופקת מאד מפנים רבים ונזכיר מהם היותר חזקים לקצר המאמר בזה האופן הא׳ הוא שכבר ידמה שיחוייב היות למשפיע בפועל

מיהוא שעלה שמים וירד כלומ׳ שיש בו כח לעלו׳ א השמים ... שהי׳ לעומק לא אדענו בחכמתי · בחפניו כדי שיבין השומע כי ... או שכלו · כלו׳ שיאסוף הרוח שלא תהיה נושבת · מי צרר מים ... המרומים לשמלה להמטיר על הארץ · כל אפסי ארץ שלא

וירד ג׳ פתחי׳ וסימ׳ ויט שמים וירד דשמואל · מי עלה שמים וירד · ויט שמים וירד דתלים ׃ שם ו׳ פתחי׳ וסי׳ בלשון ארמי אברם אברהם נטר קרתא דבריה בוכרא · וביאורם ויקרא אברם שם בנו · ויקרא אברהם שם בנו · על שם שמר אדני הדר · וגם שם עיר הבנה · מה שמו ומה שם בנו · ויהי שם בנו הבכור יואל ׃ שתים ב׳ רפ׳ וסימ׳ שתים הנה קראותיך · שתים

מִי עָלָה־שָׁמַיִם וַיֵּרַד מִי אָסַף־רוּחַ בְּחָפְנָיו מִי צָרַר־מַיִם בַּשִּׂמְלָה מִי הֵקִים כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ מַה־שְּׁמוֹ וּמַה־שֶּׁם־בְּנוֹ כִּי תֵדָע׃ כָּל־אִמְרַת אֱלוֹהַּ צְרוּפָה מָגֵן הוּא לַחֹסִים בּוֹ׃ אַל־תּוֹסְףְּ עַל־דְּבָרָיו פֶּן־יוֹכִיחַ בְּךָ וְנִכְזָבְתָּ׃ שְׁתַּיִם שָׁאַלְתִּי מֵאִתָּךְ אַל־תִּמְנַע מִמֶּנִּי בְּטֶרֶם אָמוּת׃ שָׁוְא וּדְבַר־כָּזָב הַרְחֵק מִמֶּנִּי רֵאשׁ וָעֹשֶׁר אַל־תִּתֶּן־לִי הַטְרִיפֵנִי לֶחֶם חֻקִּי׃ פֶּן אֶשְׂבַּע וְכִחַשְׁתִּי וְאָמַרְתִּי מִי יְהוָה וּפֶן־אִוָּרֵשׁ וְגָנַבְתִּי וְתָפַשְׂתִּי שֵׁם אֱלֹהָי׃

מַן סָלֵיק לִשְׁמַיָּא וְנָחֵית וּמַן אֲחַד רוּחָא בְּחָפְנוֹי וּמַן צַר מַיָּא בְּשׁוֹשִׁיפָא וּמַן אֲקִים בְּרִיתָא דְאַרְעָא מַן שְׁמֵיהּ וּמַן שׁוּם בְּרֵיהּ אֵין יָדְעִית׃ כֻּלְּהוֹן מֵימְרוֹי דַאֲלָהָא צְרִיפָן וּמְסַיֵּיעַ לְאִלֵּין דְמִתְרַחֲצִין בֵּיהּ׃ לָא תוֹסֵף עַל מִלּוֹי דְלָא יְכַסְּיָךְ וְתִתְכַּדֵּב׃ תַּרְתֵּין שְׁאֵלִית מִינָךְ לָא תִיכְלֵי מִנִּי עַד לָא אֵימוּת׃ רִיגְלְתָא וּמִילְּתָא כַדְבוּתָא אַרְחֵיק מִנִּי מִסְכֵּינוּתָא וְעוּתְרָא לָא תִתֵּן לִי זוֹנִין לַחְמָא מִתְסִי׃ דְלָא אֶשְׂבַּע וְאֶכְפַּר וְאֵימַר מַנוּ אֱלָהָא וּדְלָא אִיתְמַסְכַּן וְאֶגְנוֹב וְאַחֲלֵיל שְׁמֵיהּ דֶאֱלָהָא׃

שאלתי מאתך אל תמנע ממני ׃ מאתך ה׳ וסימ׳ נמסר בריש מלכים ס״מ ב׳ ׃ מי יי׳ ב׳ דסמי׳ וסימ׳ אשר אשמע בקולו · פן אשבע וכחשתי ׃ ופן ה׳ וסימ׳ ופן תשא עיניך השמימה · ופן יסורו מלבבך · ופן תדרש לאלהיהם · ופן ירך לבבם ותיראו · ופן אורש וגנבתי ותפשתי ׃

להתה שיהיה לו התחלה עד שתהיה התחלת הדברים הבלתי נפסדים זולת התחלת הדברים הנפסדים ולפי שהתחלת הדברים הבלתי נפסדים יתחייב היותה בלתי נפסדת הנה ידמה שיתחייב מזה היות התחלת הדברים הנפסדים נפסדת וזה ממה שירחיק היות השמים התחלה למה שבארץ אלא שאם יוכח שעלה לשמי׳ דבר מאלו הנמצאות השפלות והוא נפסד כמו הם ובעל תכלית וממנו ירדו וישפעו אלו ... [illegible]

כן ממרי׳ פי השם · פ״א בן יקה בן יקהת עמים כי בשביל דוד כאמר לבן שלמה בן יקה ויקהלת ואגור הוא כאם הגבר לאיתיאל בדבר הכמים והסוסים שאמר ... ולא אסור לבבי ואוכל · כי בער · איתיאל מתנחם א״כ ואמר עשיתי כמו שלא למד חכמה ולא ידעתי שאקים ... [illegible]

אל תלשן. בפסוק הזה הזהיר מן הרכילות והזכיר עבד הבורח כי קשה מכל הרכילות: אל תלשן אל תגלהו ותודיעהו בלשונך והוא עבד הבורח מהאומות לארץ ישראל להסגיר שלא ישיבוהו לו שכ׳ עמך ישב בארבך. עבד אל אדניו שניהם אינם ישר׳ כענין לא תסגיר עבד אל אדניו וגם הזכיר שלא ישיבוהו אל אדניו. ואשמת ובבר אשמת בעבור שברח שוך לבנו השם לאשו תחת כנפיו דור. דור. דור. דורי. לעלוקה. מי דור אביו יקלל מבואתו לא רוחץ ד׳ דברי׳ אלה דבקים בפי׳ עם ד׳ בנו׳ והעד על זה דור אביו יקלל עין תלעג לאב לעלוקה כמו עוות וראוי להיות עקולה מן משפט מעוקל והיא ההפך כמו כשב כבש ירעף יערוף ושתים ושלש דרך אריכות. בנות תולדות כלומר שהשם הולידם וכן ב בנותיו והון טעמו ממון. פי׳ כמו רב לך הונך. ליקהת מן יקהת עמים וטעמו לחבור אם ופי׳ ים דור שאביו יקלל וראוי לכבדו: לא יברך כי גמלתו וראויה לברכה וים דור שהוא טהור וככבר בעיניו ומבואתו לא ר רוחץ כלומר ומי שלא יוכל לרחוץ את בשרו מבואתו ואיך ירחץ ל לבבו מרעתו ויחשוב שהוא טהור רמז ל למתגאים. חרבות העשוקים שאביונים. לעלוקה כענין השקולים והעושים משמש הד׳ דורות ים בנות ותולדות׳ אמר גם ידיכם השם: שאול. שישליכו בו הדור המקלל וימותו בלא עתם כענין מקלל אביו ואמו מות יומת. ועוצר רחם שיעצור הרחם פה הבטן ולא ילידו בעבור הדור שלא רוחץ מטומאת זנות ושלא יהיה לו בני׳ ולא יהיה לו זרע. וארץ לא תשבע מים באין מטר ויבשו זרועיה ויהיו מושפלי׳ הגאים והרמי׳ ברעב. ואם היא היורדת מן השמים לאכול הדור האוכלים העניים ועושקים האביונים כאש שירדה עליהם בימי אליהו וכן ותצא אש מלפני יי׳ או האש רמז לחום השמש כאש ולא ירד הגשם והזכיר האב והאם פעם שנית כי זה הדור הלועג והמקלל רע מהג׳ דורות ועין שתלעג לאב המיסר אותו ותבוז לחברת אם המיסרת אותו יהיה חלל ויקרו עיניו עורבי נחל שאין מרחמין על בניהן ולא יאסף לקבורה כי המכבד אותם יאריכון ימיו. בני נשר שירחמו על אבותם ובניהם: שלשה. ידך: כן. ג׳ דבקים. נפלאו. נעלמו. וממנה מן מחיתי כעב וכן הפי׳ דהם שנפלאו ממני ולא ידעתי אותם בחכמתי. הנשר לא ארע איך הוא מעופף ברקיע באויר השמי׳ והוא לא ידע אנה ינוח על הארץ. ודרך נחש איך יתכן ללכת על סלע בלי רגלים ואיכו יודע באי זה מקו׳ יוכל לנוח. ודרך אניה בלב ים המשתכנת לעבור בלב ים ולא תדע לאי זה מחוז יוליכנה הרוח. בעלמה בזנותו עמה שלא ירא מהשם. בעברו על מצות לא תנאף ולא יתבונן סופו. ג״כ דרך אשה מנאפ׳ לאיש לא תירא מהשם כי הכניס בכלל האנשים וכאשר אכלה ומחתה מאכל מפיה כדי שלא ידע שאכלה כן תזנה ותכחש ואמר׳ לא פעלתי און והאח׳ ראוי להשמר ממנה. שא דרך הנשר שלא יעזוב אחריו דרך שירא׳ אר׳ מאין עבר וכן כלם אשה מנאפת יכול בעלה מכסה דבר בשתים ואחר בשלש ואחר בארבע: תחת

אל תלשן. והוסיף להזהיר שנית על דברי התורה שלא יחטא בעיונו בהם ויסתב׳ ויתלה בזה בדברי תורה ולפי שהתור׳ היא כמו עבד לשי׳ לשרתו בה בהגעת השלימו׳ בה לאדם הזהיר שלא יתלה האדם בדעותיו המשובשות בדברי התורה כי בזה כאלו הלשין העבד אל אדניו לומר לו שהטעה אותו עבדו ואמר שאם תעשה כן אולי יקללך אדניו והוא הש״י ותהיה לשממה והפסד מפני היותך מקל בתורתו והמשיל ואמר כי זה הפועל המגונ׳ שהבנת דברי התורה בזה ה האופן החסר ידמה ל הדבור שמקלל הורית אשר גדלוהו והביאוהו אל המציאות בכבר מה ולא יתן להם הכבוד הראוי אך יקללם וכן הענין בזה המעיין עם התורה כי לו היה נותן כבוד לדברי התורה היה מעמיק בהבנתם באופן ראוי ושמר בזה מהטעות בדבריה אך הו׳ מקל בדברי התור׳ עם רוב הטובה שהיא משפעת לו במוסר ו ובדעות עד שהיא ת תגדל נפשו ותזונה מ מהמזונות אשר תקנה בהם החיים הנצחיי׳: דור טהור. ואמ׳ ממשל על מי שנכנס בעיונו שוא ודבר כזב שהוא דומה אל הדור שהוא טהור בעיניו ולא רוחץ מטנוף והלכלוך היות׳ מגונה והוא הגואה שירגישו בעיפושה כל הקרובים אליו וכן ה הענין הזה בשוא כי השוא ודבר כזב אצל מזון הנפש הוא כמו הגואה אצל מזון הגוף כי הגוף יזון מהמזון והמותר שלא יאות ליזון ממנו הוא הגואה והנפש תזון מהדעו׳ ותקח האמת ותשליך השקר כי לא יאות להזון ממנו ואמר ממשל על מי שהתחכם יותר ויעיין במה שאין דרך אל השגתו שזה דומה לענין הדור שהוא עז פנים: דור שרמו עיניו ועפעפיו ינשאו בהפך מה שיעשה הבושן והיא מדה מגונה מאד מביאה לחטאים גדולים וכן זאת התכונה מביאה בדעות בחטאים כמו שקדם: דור חרבות. ואמר ממשל על מי שיורש וגונב ותפש שם אלהיו שזה דומה אל הדור שפניו הם כמו חרבות לאתוך ולהשחית הדברים ומזוכות מתלעותיו והם השני׳ הטוחנו׳ הם לאכול עניים ולכלותם מן הארץ ולכלות אביונים ממין האד׳ וכן זה ישחית בזה כל ענייני הדעות כי ישתבשו בקלות בדעותם החסרות ואולם החכמי׳ לא יתכן שיזוקו בכמו אלו הדעות הנפסדות ואמר עוד ממשל על שגם אכלו והשחיתו בזה הנפסד רבים מחסרי הלב וזה תמיד לא ישבע כי ימצאו שתי בנות לעלוקה והיא התולעת הנקרא הר״טונ׳ בלע״ז שהוא מוצץ הדם מן האדם לא ישבעו וכל א׳ מאלו השלשה יאמרו הב הב לא תשבענה: לעלוקה. הב הב לא תשבענה ג׳ הנה אשר לא תשבענה וד׳ שלא אמרו הון די הון הא׳ היא שאול והיא ההיולי הראשון ודמהו אל המטה המוחלט להיו׳ מציאותו החסר שבמציאות היסודיו׳ והוא מבואר שלא ישבע בלבישתו הצורו׳ א׳ אחר אחת וכן עוצר רחם. והוא ההריון כי אז יעצור הזרע ברחם ועוצר פי רחם והוא לא ישבע מצד טבעו כי תמיד יבקש ההריון וכן הארץ לא שבעה מים לזון הצמחים כי אם ימטר עליה תצטרך אחר זה למטר וזה תמיד לא יכלה או ירצה בזה והוא יותר נכון כי תמיד יתהוו המים בבטנה לא יסורו מלהתהוו׳ במקורותיה ואולם הד׳ היא היותר דומה לזה הענין הנמשל ולזה הבדילה מהשאר והיא האש שלא אמר׳ הון כל מה שיתמיד להמצא אכלו מה שאפש׳ שיבער בו האש וכן הענין באלו הדעו׳ הנפסדו׳ אשר יקרו מפני הדלות בדעות כי הם לא יסורו מלהשחית האנשים כל מה שהתמיד להמצא חסר דעת יתכן שיטעה בהם: עין תלעג לאב. ואחר שהשלים זה המשל שב להמשיל שנית על הטועה בכוונות התורה מצד הקלות בה והוא אשר המשיל בדור אשר אביו קלל ואת אמו לא יברך ואמר כי עין הלב שתלעג לאב והוא התורה ותבוז לקבוץ האם והיא ג״כ דברי התורה שלא ייטיב העיון במה שיתחייב מדבר דבר מדבריה ומקבוץ דבריה והסדר שלם קבצם שסיקבת עד שיהיה זה סבה אל שיטעה בכוונות יקרו העין ההוא העופות הדורסים הממהרים לבא אליה בקלות ר״ל שפתאום יבא אידו כמו שהעיר באמרו פן יקלל לך ואשמת את ממשל על זה הענין מהקל בדברי התורה עד שיטעה בדבריה שלא יורגם בתורה אי זה הדרך עבר בה שהובילוהו אל זה הטעות: ג׳ המה נפלאו ממני דרכיה ואיכה משאירים רושם בדרך ההוא. וד׳ הם שלא ידעתים והנה הד׳ יהיה ממנו רושם מגונה ואם לא נודע והא׳ הוא דרך הנשר באויר שלא יוכר באויר רושם מהדרך ההוא דרכו לטרוף טרף והב׳ הוא דרך נחש עלי צור ולא יוכר בסלע ההו׳ דרכו להשחית ולהזיק כמנהג הנחש והג׳ הוא דרך אניה בלב ים שלא יודע אי זה הדרך עבר׳ האניה שטבעה שם והד׳ הוא דרך בעלמ׳ שהי׳ בעולה שלא יוכר בה אך הו׳ הפחית מעלה הדרך ההו׳ בזה המשגל המגונ׳ עד שתשוב זאת העלמ׳ מגו׳ בעיני חכמי ההיא ויקר׳ בעיניו וכן הענין במה שדרך בחקירותיו בדברי התור׳ זה מנהג החסר כי הו׳ ימצ׳ בהם בזה האופן המגונ׳ דברי׳ מגונ׳ תשוב להיו׳ אכלו מגונה תחת אשר יקרה וכן דרך אשה. ולזה המשיל זאת העל׳ מלאשה מנאפת והיא ג״כ דרכה שתנאף ותקנח הערוה ואמר׳ לא פעלתי און ואמ׳ עוד ממשל על מי שיכנס שוא וכזב בעיונו:

ומצאתו ל׳ דור טהור בעיניו ומצאתו והוא חד מן מלין יתיראין נסבין ו״ם בריש תיבותא וסימ׳ נמס׳ במסרה רבתא במערכת אות המ״ם בסד״ר: ארץ ד׳ פתחין באתנחתא וסימ׳ כי לא שלום ידברו. נוראות בצדק תעננו. תחת שלש רגזה ארץ. דור חרבות שניו: מים ג׳ פתחין באתנחתא ובסוף פסו׳ וסימ׳ באנו באש ובמים. ישם נהרות למדבר. ארץ לא שבעה מים.

אַל־תַּלְשֵׁן עֶבֶד אֶל־אֲדֹנָו פֶּן־יְקַלֶּלְךָ וְאָשָׁמְתָּ׃ דּוֹר אָבִיו יְקַלֵּל וְאֶת־אִמּוֹ לֹא יְבָרֵךְ׃ דּוֹר טָהוֹר בְּעֵינָיו וּמִצֹּאָתוֹ לֹא רֻחָץ׃ דּוֹר מָה־רָמוּ עֵינָיו וְעַפְעַפָּיו יִנָּשֵׂאוּ׃ דּוֹר חֲרָבוֹת שִׁנָּיו וּמַאֲכָלוֹת מְתַלְּעֹתָיו לֶאֱכֹל עֲנִיִּים מֵאֶרֶץ וְאֶבְיוֹנִים מֵאָדָם׃ לַעֲלוּקָה שְׁתֵּי בָנוֹת הַב הַב שָׁלוֹשׁ הֵנָּה לֹא תִשְׂבַּעְנָה אַרְבַּע לֹא־אָמְרוּ הוֹן׃ שְׁאוֹל וְעֹצֶר רָחַם אֶרֶץ לֹא־שָׂבְעָה מַּיִם וְאֵשׁ לֹא־אָמְרָה הוֹן׃ עַיִן תִּלְעַג לְאָב וְתָבוּז לִיקֲּהַת אֵם יִקְּרוּהָ עֹרְבֵי־נַחַל וְיֹאכְלוּהָ בְנֵי־נָשֶׁר׃ שְׁלֹשָׁה הֵמָּה נִפְלְאוּ מִמֶּנִּי וְאַרְבָּע לֹא יְדַעְתִּים׃ דֶּרֶךְ הַנֶּשֶׁר בַּשָּׁמַיִם דֶּרֶךְ נָחָשׁ עֲלֵי צוּר דֶּרֶךְ־אֳנִיָּה בְלֶב־יָם וְדֶרֶךְ גֶּבֶר בְּעַלְמָה׃ כֵּן דֶּרֶךְ אִשָּׁה מְנָאָפֶת אָכְלָה וּמָחֲתָה פִיהָ וְאָמְרָה לֹא־פָעַלְתִּי אָוֶן׃

לָא תַלְשֵׁן עַבְדָּא לְמָרֵיהּ דְּלָא נִיצַעְרָךְ וְתִתְחַיַּיב׃ לְדָרָא דַּאֲבוּהִי נִיצְעִיר וּלְאִימֵּיהּ לָא נִיבְרִיךְ׃ דָּרָא דְּדָכֵי בְּעַיְנוֹי וּמִצֵּאתֵיהּ לָא אִשְׁתְּזַג׃ דָּרָא דְּרָמוּ עַיְנוֹי וּגְבִינָן מְנַטְלִין׃ דָּרָא דְּסַפְסְרֵי אִינוּן שִׁנּוֹי וְחִירְפֵּי אִינוּן כֵּיבוֹי לְמֵיכַל מִסְכֵּינֵי מֵאַרְעָא וְלַעֲלִיבֵי מִן בְּנֵי נָשָׁא׃ לַעֲלוּקָה תַּרְתֵּין בְּנָן מְהַבְהֲבָן תְּלַת אִינוּן דְּלָא שָׂבְעָן וְאַרְבַּע דְּלָא אָמְרָן מִסְתָּא׃ שְׁיוֹל וְאַחְרַת רַחְמֵי וְאַרְעָא לָא שָׂבְעָא מַיָּא וְנוּרָא לָא אָמְרָה מִסְתָּא׃ עַיְנָא דְּמַצְרְיָא לְאַב וְשַׁיְטָא קַשִּׁישׁוּתָא דְּאִימָּא נִיחַצְּוֻנֵּיהּ עוּרְבָא דְּנַחְלָא׃ תְּלַת אִינוּן דְּגַנְיָן מִנִּי וְאַרְבַּע דְּלָא יָדְעִית אִינוּן׃ אָרְחָא דְּנִשְׁרָא בִּשְׁמַיָּא וְאוֹרְחֵיהּ דְּחִוְיָא עַל שׁוּעָא וְאוֹרְחָא דְּאִילְפָא בְּלִבֵּיהּ דְּיַמָּא וְאָרְחָא דְּגַבְרָא בְּעוּלֵימְתָּא׃ הֵיכְנָא אוֹרְחָא דְּאִתְּתָא גַּיָּירְתָּא אָכְלָה וּמְכַפְּרָה פּוּמָהּ וְאָמְרָה לָא עֲבָדִית מִדַּעַם דְּעָאתָא׃

ל׳ דור דלית המנאפת ל׳

ליקהת ל׳ ומ׳ לה יקהת עמי׳

וסימ׳ בלשון ארמי מדברא ונורא גוהנם. וכ׳ זקפין קמצין וסימ׳ ארץ נחלי מים. יבשו אפיקי מים. ובלשון ארמי סימ׳ נחליא יבשין וכל אסף דכו׳ במ״ג פתחין וסי׳ דמסרי בריש׳: בלב ים ד׳ וסי׳ קפאו תהמת. והיית כשכב בלב ים. ותכבד מאד בלב ים. דרך אניה בלב ים:

תחת

תחת ב׳ כיתחת שלש חרדה ותחת ד׳ לא תוכל לשבול הא׳ הוא תחת עבד כי ימלוך כי איננו ראוי למלוך כמו שאין ראוי למלוך הכזב והשוא ויגיע אל השכל אך ראוי שידמה ויוסר ויגיע אל השכל האמת לבדו וכנה השקר הוא כמו עבד ומשרת למצא האמת והב׳ הוא תחת האיש הנבל המרדף אחרת הריקי׳ כי ישבע לחם כי איננו ראוי לכך כי דרכו זאת ראוי שתביאהו אל הדלות והעוני עד שיחסר לו לחם ושמלה כאמרו ומרדף ריקי׳ ישבע ריש מפני שאיננו עוסק בישובו של עולם וכן הענין בשוא ודב׳ כזב שאינו מישובו של עולם אבל הם דברים בלתי נמצאי׳ והשלישי תח׳ שנואה כי תבעל כי אין ראוי שיתחבר האדם אל האשה שהיא שנואה לו וכן הענין בחבור שוא ודבר כזב אל השכל כי הם שנואים אל השכל והד׳ תחת שפחה כי תירש גבירת׳ ותשוב הגברת משרתת לה כן הענין בשוא ודבר כזב עם השכל כי הדעת הכוזבת היא כמו שפחה ומשרתת אל האמתית כמו שזכרנו והיה ראוי שינהל השכל הדעת האמתית ושפחתה תוציאנה מהחברה עם השכל ובכאן הפסר אחר לשכל בשוא ודבר כזב ועליו ידמה גם כן שאמר לשפחה כי תירש גבירתה והוא שכבר ביארנו בראשון מספר מלחמות יי׳ שההצלחה תהיה לשכל במושכלות הרבות אחר השיג מהכד שהם בו אחד ויקרה מהתערב המושכל הכוזב במושכלות האמתיות שתהיה כורת האחרות המגעת מכללות המושכלו׳ דבר שאינו כן ויפסיד בזה זאת ההצלח׳ הכפלתה המגעת לו מהמושכלות במה שהם אחת וזה עיון נפלא מאד ועמוק והוא מבוכה מאד ממה שביארנו מאלו העמוקות בא׳ מספר מ״י ואמר עוד ממשל על העשיר בדעת שיתחכם יותר שני משלים במשל הראשון באר שהחכמה היא ממה שראוי שילוה אליו הקוטן ארבע׳. ואמר שארבעה הם קטני ארץ והם חכמים מחוכמים ביאר על שאר הבעלי חיים להורות כי החכם צריך שיהיה קטן בעיניו ולזה ראוי שיירא מחקור בדברים הגדולים אשר אין דרך לו להשגתם ובזה ישמר מהכריתה להתחכם יותר מהראוי לו כי יכיר שפלותו וסרעתו קצרה להשיג זה הראשון הם הנמלים שהם עם לא עז ביחס אל שאר ב״ח ואף על פי שהם תקיפים ביחס גודל גופם כי הם נושאים בפיהם כפלים רבים ממשקלם והם מתחכמים להמציא הצריך להם מזון בקיץ והוא העת אשר ימצא בו להם וזה ממה שיעיר החכם שלא יתרשל בחקיר׳ כי אם בעת שיתכן שימצא לו בעת מהעתים וכבר זכר שלמה במה שקדם אופן חכמת הנמלים במה שיכינו בקיץ לחמם כאמרו לך אל נמלה עצל השני הם שפנים שהם עם לא עצום ובחרו לשום בסלע ביתם ובמקום חזק משמרם וזאת גם כן הערה שלא יעמיק אדם לחקור רק במה שיש לו תוקף וחכמה להשיג אמתתו לא במה שיהיה מרמס לכל חולק יבא ויחלוק עליו כי אין לו טענה ראויה ידחהו בה מעליו: מלך אין לארבה. הארבה אין לו מלך שיעמיד׳ בהסכמה אחת והוא יוצא כלו בעת מוגבל אשר יתכן לו לכרות עשבי התבואות להיות לו למזון וזה ג״כ הערה לחכם שלא יתחדל לחקור במושכלות רק בשיעור הראוי ובשיעור שיוכל עליה: שממית. והוא העכבים היא ג״כ בריה קטנה ובחכמת׳ תעשה בידיה יריעה היא כמו רשת יתפש בה הזבובים והדבורים זולתם מהב״ח אשר יתכן שיתפשו בה כי בזה תשיג מזונה כמו שנזכר בספר ב״ח והיא בזה ג״כ בהיכלי מלך אחר שכבר תוכל להשיג ממש די טרפה ואפשר שנאמר כי אמרו בהיכלי מלך הוא לבאר כי עם חכמתה תנועה בזה כי היא כוונה מה שלא ישלם לה ממנה תועלת אבל תגרום לה המות וההפסד כי היא בהיכלי מלך לא יעזבו המשרתים אותם יריעות העכבים אך יכבדו׳ ויסירו׳ וזה יקרה לה מפני הדרשה לבא בהיכלי מלך והיא איננה ראויה לבא בהם וכן הענין במי שיתחכ׳ יותר ר״ל שלא יגיע לו מזה פרי אך יגרו׳ לעצמו ההפס׳ והמשל הב׳ זכר בו ג׳ הנה מטיבי צעד ר״ל שהם ממהרי התנועה לכל הדברים מזולת שיכררו הראוי מהבלתי ראוי וד׳ הם מטיבי לכת בדמיון הקודם בב׳ הראשונים והנה הבדיל הד׳ מן הג׳ להתיחסו יותר אל הנמשל והוא העשיר בדעת המתחכם יותר מהראוי לו הא׳ הוא ליש שהוא גבור בבהמה והוא רץ לטרוף אי זה ב״ח שימצא לא ישוב מפני כל על רוב בטחונו על גבורתו וכבר יקרה לו מזה רע בעתים מה בהלחמו עם שתקיף ממנו כמו שנמצא בספורי׳ הב׳ הוא זרזיר מתני׳ והוא הכלב הדק המתני׳ שיוליכוהו לצוד ועניינו ג״כ שעניינו לרוץ מזולת שיביט אם הוא תקיף מהב״ח שהוא רודף אותו או הענין הוא בהפך וכבר יקרה לו מזה הרבה מהרע וההפסד והג׳ הוא התיש והוא קל המרוץ וירוץ מפני זה להלחם עם מי שתקיף ממנו ויקרה לו מפני זה הפסד ורע והד׳ הוא המלך שאין תקומה עמו לא ממי שלא עמהם כי כמו זה המלך יתעורר תמיד לרוץ להלחם לכבוש ארצות מפני גאותו ורוב הצלחתו ולא יתישב תחלה אם ראוי להלח׳ לו אם לא ויביאהו זה להלח׳ תמיד כמו שקרה לנבוכדנצר עד שיפול ביד שתקיף ממנו וכזה יקרה לעשיר בדעת כי יהוא בטחון על חכמתו ולא יתישב מתחלה במה שיחקור אם הוא ראוי ושיחקור בו אם לא ולזה יפול בזה הטעו׳ אשר יגרום לו הפסד רב: אם נבלת. ולאות תמבוא מה שתחקור בו הנה הסבה בזה הוא גאותך שבטענת על חכמתך שתמצאהו ולא הסתכלת תחלה אם יתכן לך לעמוד על אמתתו אם לאו אם היה שיתכן לך זה לא הכינות תחלה מה שראוי שיהיה מוכן לך לעמידך על אמתת החקיר׳ ההיא או יהיה הרצון באמרו אם נבלת אם נפלת כי הגאוה בחכמ׳ היא סבת הנפילה כמו שקדם ואם זמות יד לפה ר״ל שאם חשבת לחקור בא׳ מהדרושים הגדולים לא תמהר בזאת החקיר׳ ואמר יד לפה לפי המשל כי החושב לדבר אין ראוי שימהר עד שיתישב בדברים ההם אם הם ראויים אם לא אך ישים ידו לפיו למנוע פיו מלדבר או ירצה בזה ואם חשבת מה שתבערך בעבורו לשים יד לפה והוא הטעות שיקרה לך בהשגת הש״י סבבה לך להכנס בזאת החקירה אשר אין לך דרך להשגתה ולזה הובילה אותך אל הטעות הנפלא לכתם בש״י והנה. אמר יד לפה בדמיון מ״ם איוב אם אראה אור כי יהל וירח יקר הולך ויפת בסתר לבי ותשק ידי לפי וזה

תחת. בעבו׳ רגז הארץ רמז לעם הארץ: תחת עבד. שהמליכו העם עליהם בעבור חטאם ואיננו מרחם על משלו ירגזו העם: ונבל בהיות שבע ומושל בעבור שפעם. ותחת אשה כאלם היא בעולה כי יתשב׳ את שוכביה שמאסוה ולא יכילוה על כן יפחת ויתכן שנבעלה בעבור עון שוכביה: ושפחה שהיא יורשת גבירתה ומושלת עליה בגלל פשע הגברת על כן ראוי לאדם להסתר משון ולא ימשלו הכבזים על הנכברים: ארבעה. חמשה פסוקים דבקי׳: קטנים קטנים מן הנכבדים בארץ. מחוכמים והטעם החכימים לעשות כן: לא עז. שאין כח בהם. ויכינו. מאכלם כפי יכלתם: לא עצום. טעמו רבכמו ורבו ויעצמו: בסלע ביתם להסתר שם: חוצץ. פועל עומד כמו יורד כמו חרשיו חוצבו כלו׳ נקבצו ואספו כענין כי מלאו ימי וכן ויצא חוצץ יצא מאוסף ומקובץ כענין אסף החסיל. פ״א מן חצצון תמר: שממית. שם חיה ויתכן שהיא החיה הנמשלת לאדם בצורה ובדמות והשר שהיא חיה בידי׳ תתפש כלומר שתופשת מה שיתנו לה והיא נמצא׳ בהיכלי מלך בעבור חכמתה ואלה הד׳ הם מחוכמי׳ והנוכר ראוי ללמוד מהם דרך ארץ: ג׳. ה׳ דבקים ג׳ וד׳ דרך אריכות. כעד ולכת שפל שלו שהולכים בנחת. ליש יטיב לכת בעבור שהוא גבור ואיננו מפחד מבהמה כאריו׳ וכמרים ודובים ולא ישוב מפני כלם כי הוא גבור מכלם: זרזיר. שם חיה שמוך למלאת מתנים כלומ׳ זרזיר ממתנים והזכירו כי הוא קל ברגליו וייטיב לכתו כי בשוך הכורך יוכל להשיג טרפו. פ״א דבורים. פ״א כמר. או תיש ייטיב צעדו בלכתו כי הצאן לא תעבורנה לפניו והענין כעתודים לפני צאן. אל אוכבו לשון פיוס. קום פעול כמו שוב לב כלומר שאין אד׳ קום להלחם עמו או ייטיב צעדו כי בעבור שרקון אין שטן מוקם כנגדו: אם נבלת. לנגד איתיאל ואוכל דבר ואם זמות שים יד לפיך ואל תדבר. פ״א אם נבלת המלה לשון עבר תחת עתיד והטעם אם תהיה נבל כלו׳ אם תעשה נבלה בעת שתתנשא למלוכה או אם זמות וחשבת לעשות נבלה שים יד לפה ולא תעבור המזמ׳. פ״א ואם עברת שחשבת להתנשא לפניו ואם זמות שים יד לפיך. פ״א אם נבלת חשוב בלבך בהתנשא בעזר הגבור ואם זמות בעבו׳ רשעך שים יד לפה: מין

ימלוך ד׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ ואדניה בן חגית מתנשא. ועתה הנה אדניה מלך. כי מלוך תמלוך וקבה בידך. ובחמה שפוכה אמלוך. תחת עבד כי ימלוך: לארבה ב׳ וסימ׳ ויתן לחסיל יבולם. מלך אין לארבה ויצא חצץ כולו: בהכלי״ב וסימ׳ ענג׳. שממית בידים התפש. מיטיבי לכת חד מן ט׳ חס׳ בליש׳ הטבה וסי׳ נמסר ביחזקאל סוף סימן ל״ג: בבהמה ו׳ דגשים וסים׳ נמסר בסדר נח: ולא ישוב ו׳ וסימ׳ בלשון ארמי תורא אשתבע ונפל אריה אדבר ונחך. וביאורם נמסר בירמיה סימן ח׳:

תַּחַת שָׁלוֹשׁ רָגְזָה אֶרֶץ וְתַחַת אַרְבַּע לֹא תוּכַל שְׂאֵת: תַּחַת עֶבֶד כִּי יִמְלוֹךְ וְנָבָל כִּי יִשְׂבַּע לָחֶם: תַּחַת שְׂנוּאָה כִּי תִבָּעֵל וְשִׁפְחָה כִּי תִירַשׁ גְּבִרְתָּהּ: אַרְבָּעָה הֵם קְטַנֵּי אָרֶץ וְהֵמָּה חֲכָמִים מְחֻכָּמִים: הַנְּמָלִים עַם לֹא עָז וַיָּכִינוּ בַקַּיִץ לַחְמָם: שְׁפַנִּים עַם לֹא עָצוּם וַיָּשִׂימוּ בַסֶּלַע בֵּיתָם: מֶלֶךְ אֵין לָאַרְבֶּה וַיֵּצֵא חֹצֵץ כֻּלּוֹ: שְׂמָמִית בְּיָדַיִם תְּתַפֵּשׂ וְהִיא בְּהֵיכְלֵי מֶלֶךְ: שְׁלשָׁה הֵמָּה מֵיטִיבֵי צָעַד וְאַרְבָּעָה מֵיטִבֵי לָכֶת: לַיִשׁ גִּבּוֹר בַּבְּהֵמָה וְלֹא יָשׁוּב מִפְּנֵי כֹל: זַרְזִיר מָתְנַיִם אוֹ תָיִשׁ וּמֶלֶךְ אַלְקוּם עִמּוֹ: אִם נָבַלְתָּ בְהִתְנַשֵּׂא וְאִם זַמּוֹתָ יָד לְפֶה:

תְּחוֹת תְּלָת רְגָזָא אַרְעָא וּתְחוֹת אַרְבַּע לָא יָכִיל לְמִסְבְּרָא: תְּחוֹת עַבְדָּא כַּד נִימְלֵיךְ וְטַפְשָׁא יִשְׂבַּע לַחְמָא: דִּתְחוֹת שְׂנוּאַתָא דְּהַוְיָא לְגַבְרָא וְאַמְתָא דִּי יָרְתָה לְרִבּוֹנְתָא: אַרְבְּעָא אִינוּן דִּזְעִירִין בְּאַרְעָא וְהִנוּן חַכִּימִין וּמְחַכְּמִין: שׁוּמְשְׁמָנֵי לָא עָשִׁין עַמְהוֹן וּמְתַקְנִין בְּקַיְטָא מֵיכַלְהוֹן: וְתַגְסֵי דְּעַמְהוֹן לָא תַקִּיף וְעָבְדִין לְהוֹן בֵּיתָא בִּקְתָארֵי: וְקַמְצֵי דְּמַלְכָּא לֵית לְהוֹן וּמִתְכַּנְשִׁין כֻּלְּהוֹן כַּחֲדָא: וְאַקְמְתָא דִּמְסַכְּכָה בִּידַיהּ וְעָמְרָא בְּבֵיתָא דְּמַלְכֵּי: תְּלָתָא אִינוּן דְּשַׁפִּירָן הִלַּכְתְּהוֹן וְאַרְבְּעָא דְּשַׁפִּיר מְהַלְכִין: אַרְיָא גִּבַּר בִּבְעִירָא וְלָא הָפֵיךְ מִן כָּל מִדַּעַם וְאַכְבָּא דְּמִזְדַּרְכִיל בֵּינַת תַּרְנוֹגְלֵי וְתַיְישָׁא דְּאָזֵיל בֵּית גְּיוֹרָא וּמַלְכָּא דְּקָאִים וּמְמַלֵּיל בֵּית עַמְמֵיהּ: לָא תִיתְרוֹרַם דְּלָא תִיתְפַּשׁ וְלָא תְּזוֹשׁ אִידָךְ לְפוּמָךְ:

כיתה

מץ: ג' פרמים האחד אפס המץ והשני ימצו וישתו והשלישי למען תמוצו ומיץ החלב והאף הטעם בהמץ אחד מאלה יצא מהם הדבר העומד בכח לבאת על ידי מעשה כחמאה והדם ואפים יקראו נחרים בעבור שירצו בהם וטעמו כן מיץ אפים שיחרה אפו בכל עת כאילו ימיצנו שמיץ יוציא ריב כלומר שיריב עם בני אדם ורצה לומר הזהר מן הנבלו' כי היא גוררת הכעס והכעס גורר המריבה: דברי למואל מלך משא אשר יסרתו אמו: בתחלת הספר הודיע כי יסרו אביו על החכמה וזכר כאן שיסרתו אמו בת שבע אחר מות אביו ללמדו חכמ' להתרחק מן הנשים ומן היין כי הם סבת הרס' והפשע ובעבור חכמת' וכבודה שבח האשה החכמה עד אלפא ביתא להיות לזכרון: למואל הוא שלמה ויתכן שנקרא כן כי בימיו היה להם אל אחד ולא עברו לפסילים ג"כ נקרא השומר על כסאו עמנו אל: ודרכיך. שומר במקום שנים. למחות מן מחיתי. מלכין נון תחת מ"ם כמו לקץ הימין לא יאמין בחיין: אי כמו אין ופעם בחריק כמו אי נקי כלו' אין נקי. חלוף שם דבר מן כליל ו יחלוף יגזור וכן הפי' דברי למואל המלך דברי משא ונבואה הם שיסרתו אמו: מה ברי טעמו מה אתה נחשב ברי ובר בטני שאלי ילדתיך: נדרי. שנדרתי בעת לדתי אותך אם אמלט מכירי' יולדה על כן יסרתיך שלא תתן לנשים חליך ואל תתן דרכיך למחות דרכי המלכים כלומר שלא יהיה מנהגך לשנות מנהג המלכים כי לא יאות להם זנות ושתות יין ושכר פן ישתה כל אחד מהם וישכח מה שהי' מחוקק על ספר. עוני אחרים עני אותו: רישו. שהיין משמח הלב על כן עמלו לא יזכור עוד בהתעסקו ביין. לאלם כמו בעבור. בני חלוף בניתמותה בעבור משפט המות ואמר אשת חיל מי ימצא. חיל ממון כמו אשה שתקנה חיל וממון בחכמתה מי יוכל למצוא. מכרה מן תמכרו מאתם: בטח בה בעבור שתכין. ושלל שהיא קונה. לא יחסר הבעל על כן יבטח בה: גמלתהו. תשיב לו גמול טוב בעבור שטובה בה ולא גמלתו רע: דרשה. לקנות צמר ופשתים. בחפץ כפיה כאלו הכפים חפצות לעשות והפך זה כי מאנו ידיו לעשות: כאניות

ומיץ ב' ובפסוק ואינון מן א"ב מן ב' ובפסו' וסימ' נמסר במסר' רבתא במערכת אות הבי"ת בס"ד: ברי ב' בתרי ליש' וסימ' מה ברי ומה בר בטני· אף ברי ישריח עב: מה בר בסגול וסימ' נמסר בסדר כי תשא: מלכין ל' ודרכיך למחות מלכין· והוא חד מן כ' מלין דמשמשין ן' אריך בסוף תיבותא וסי' נמסר במסרה רבת' במערכת אות הנו"ן בס"ד:

כי מיץ חלב יוציא חמאה ומיץ־אף יוציא דם ומיץ אפים יוציא ריב:

דברי למואל מלך משא אשר־יסרתו אמו: מה־ברי ומה־בר־בטני ומה בר־נדרי: אל־תתן לנשים חילך ודרכיך למחות מלכין: אל למלכים למואל אל למלכים שתו־יין ולרוזנים או שכר: פן־ישתה וישכח מחקק וישנה דין כל־בני־עני: תנו־שכר לאובד ויין למרי נפש: ישתה וישכח רישו ועמלו לא יזכר־עוד: פתח־פיך לאלם אל־דין כל־בני חלוף: פתח פיך שפט־צדק ודין עני ואביון:

אשת־חיל מי ימצא ורחק מפנינים מכרה: בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר: גמלתהו טוב ולא־רע כל ימי חייה: דרשה צמר ופשתים ותעש בחפץ כפיה:

דמן דמיצא חלבא נפקא האיתא ומן כיבושא דרגזא ניפוק דמא ומן תריינא דאפי ניפוק דינא:

מילותי דלמואל מלכא נביותא ומרדותא דרדאתיה אמיה ואמרת ליהומן ברי ווי בר כרסי ווי בר נדרי: לא תתן לנשי חילך וארחתך לבנת מלכין: איזדהר מן מלכי למואל מן מלכי דשתין חמרא ומן שלטוני דשתי שיכר: דלא תשטי ותטעי הוונך ותשנה דינהון דכלהון בני עניי: הבון שכרא לאבילי וחמרא למרירי נפשא: ונשתה ונטעון מסכינתהון ושהקידהון לא נזכרון תוב: פתח פומך להלין דלא מסטו דין ודון לכלהון בני עוולי: פתח פומך ודון צדקתא ודון לעניי ולעליבי:

אתתא כשירתא מני ישכח יקירא היא מן כיפי טבתא: דתכיל עלה לביה דבעלה ולא מתבזה ולא חסרא: פרעיתיה טבתא ולא בישתא כל יומי חייהא: תבעת עמרא וכתנא ועברת היך צביינא דאידה:

לאובד ב' מל' בליש' וסימ' אם אראה אובד· תנו שכר לאובד: פתח ד' וסי' ויאמר פתח החלון קדמא· פת' לבנון דלתיך· פתח פיך לאלם· פתח פיך שפט צדק: ורחוק ד' חס' בליש' וסימ' נמסר בשמואל א' סי' כ"ו: חייה ג' בליש' ב' מל' וא' חס' וסימ' לצרר לגלות ערותה עליה· ויחיה ותגדל עמו· גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה· מציע' חס':

כי מה שכתבתם בכמו זה לא יוכל להוציא מפיו שבושו כי ישחיתוהו שאר האנשים המאמיני' בה"י ולפי זה הפי' שפירשנו עתה אשר הוא נכון לפי מחשבתי יהי' הרצון באמרו אם נבלת בהתנשא אם לאית למצוא מה שראוי שתמציאהו הנה זה הלאות יגיע לך בעבור התנשאך וגאותך בחכמה כי בעבור זה נשענת על חכמתך ולא הכינות תחלה לדרוש אשר תחקור בו מה שראוי שיוכן להישיר אל השגתו וכן אם זמות וחשבת מה ש שתשכור בעבורו לשים יד לפה שלא ידעו ה האנשים מוס דעתך כי כחשת לאל ממעל והכ' זה הגיע לך בעבו' שהתנשאך בחכמתך ו ולזה השיאך לבך ל להכנס בחקירות אשר אין דרך להכנס בהם ואמנם היה שבקצת החקירו' הגדולו' ימצא לאדם פתח אחר ש היגיעה הרבה ובקצת' לא ימצא לו פתח ל להכנס בהם ולזאת הסבה הישירנו ש שיתישב האדם תחלה בחקירות הגדולו' אם יש לו דרך להכנס בהם לפי שכמו ש שתמצא בדברים ה הטבעיים אשר ילכו מדרגות המותרות ש שמקצת' יוציאו האדם תועלת ומקצתם לא יוציאו כי אם נזק כן הענין בשוה באלו ה ההשגות הגדולות ה ההולכות לפי מה ש שיחשוב במדרגת ה המותרות אשר אין ראוי שיפנה השכל אליהם וזה כי בקצתם ימצא אחר היסוב פתח ודרך להכנס בהם ויושגו בהם אחר היגיעה דברים היקרים מאד ובקצתם לא ימצא להם פתח להכנס בהם ויותר נפלא מזה כי כבר ימצאו דרושי' גדולים ויקרים מאד אפשריי ההשגה לאדם ודרושים אחרים למטה מהם לא ימצא לאדם פתח להכנס בהם והמשל כי האדם אין לו פתח להכנס בהם בו בידיעת ריבוע העיגול ר"ל איך יעשה שטח מרובע שוה לשטח עגול ישר ויכנס בחקירו' גדולות ויקרות מזאת לאין שיעור וזה ממה שיחייב לאדם התישבות בדברי' אשר יחקו' בהם אם יש לו פתח להשיגם אם לא בדרך שיתבררו לו במלאכה מלאכה מהחכמות הדרושים אשר אפשר לו להשיגם מהדרושים אשר אי אפשר בהם זה: כי מיץ חלב. והנה הדברי' הטבעיים אשר ימצא בקצת מותריהם תועלת ובקצתם לא ימצא הם אלו שזכר ודומיהם והוא שממיץ החלב שהוא מותר הגבינ' יוציא האדם חמאה שהיא יותר טובה ויותר ערבה מהגבינה וממותר מיץ האף יוציא האדם דם ביגיעתו בו להוציאו וישחית בזה עצמו וממותר הכעס אשר ראוי שיעזב ויוכח יוציא האדם ריב ומדון אשר הוא גורם השמחות והפסדים רבים: ובכאן נשלם ביאור זה החלק שהגבלנו ביאורו בזה הספר והוא נפלא מאד ורב התועלת לקחת מוסר השכל ותועלת מבואר מדברינו בביאור: דברי למואל. הנה קרא שלמה עצמו למואל מלך כדרך אמרו בתורה והוא כהן לאל עליון ר"ל שהוא היה לאל מלך כי יי' משחו דברים משרים לאל בתכלית מה שאפשר ואמר כי אלו הם הדברים אשר אמרה לו אמו במוסרה והנה זכרם בזה הספר להיותם רבי התועלת וידמה שכבר אמר לה שלמה שתשאל ממנו ויעשה חפצה והיא אמרה: מה ברי. מה אבקש בני אשר גדלתיך ומה בן בטני שהיית במעי בהיותי משוברת ממך ואולם אמרה זה כי כבר יקרא בן מה שאינו בן בטנה כאמרו אלה בני מיכל בת שאול לפי שהיא גדלה אותם ואע"פ שלא היו בניה כי הם בני מרב אחותה ומה שאבקש לך בן נדרי ר"ל שמרוב אהבתי אותך היו כל נדרי בך כמשפט האוהב שיהיו נדריו ושבועותיו בחיי אהובו או ירצה בזה שבעבורו היו נדריה תמיד ליי': אל תתן לנשים חילך. אשר לך בדריסת החכמה והשגתה וזה כי רוב העסק עם הנשי' יסיר האדם מהשקידה על החכמ' ויהיה לבו שוגה בהם תמיד ולא יהיו דרכיך למחות העצה והמחשבות הרבות אשר יצטרכו למי שירצה לחקור בחכמת מחקר ראוי ואמר זה כי היה התמדה עם הנשים תמנע התישבו' באלו התועצות והמחשבות: אל למלכים. אתה שהוא למואל ל יהיו דרכיך דומים לדרכי המלכי' אוהבי התענוגים שרודפים שתיית היין ושואלים איה שכר לשתותו כי אין למלך כמוך שהוא לאל נכון לעשו' כן: פן ישתה וישכח. מזה הדין הבא לפניו בתורה ויהיה זה סבה אל שישנה דין כל בני עני אשר הוא חטא נפש וכל אחד מאלו הוא חטא נפלא ולזה זכר שינוי דין כל בני עוני אחר שהזכיר מזה ג"כ שינוי בדין העשירי' אבל זכר מה שיתחדש יותר מהרע מזאת התכונ' כמנהג המוכיחים ובכמו זה המנהג נהג שלמה ברוב התוכחות הנכללות בזה הספר: תנו שכר לאובד. הנה השכר והיין אינו ראוי כי אם למרי נפש ולאובד שישכח המר נפש מרירותו: ישתה וישכח רישו. והאובד עמלו לא למלך כי הוא ראוי שיזכור הדינין אשר ראוי שיהיג בהם הבאים לפניו: פתח פיך לאלם. ר"ל לאשר יבאו לפניך לדין ולא ידע סדר טענותיו אשר בהם יתבאר משפטו ויהיו ראוי שתפתח פיך להישירו להגיד דברי ריבו והנה האלם הוא שאינו יודע להגיד כלל מדברי ריבו ובני חלוף הם בעלי התמורה שיאמרו הפך מה שבלבם וראוי לשופט השלם שישבב שלא יפקד מהם משפטם מצד חסרונם בדבור ובהגדת ענייני ריבותם: פתח פיך. בענין שתשפוט צדק אל דין עני ואביון ולא יפקד מהם משפטם מפני חלשתם וחוזק אשר כנגדם: אשת חיל. הנה חתם זה הספר בתואר החומר המשרת ל השכל שיהיה שלם באופן שיגיע לו קנין שלמותו ותאר אותו בנקבה כמנהגו וקראה אשת חיל מצד שלמו' כחה להגיע אל השכל מה שיצטרך לו ממנה מהצורות המוחשות ואמר שהוא קשה ההמצא ורחוק מכרה וערכה מערך הפנינים כי אין לו יחס עמה: בטח בה. הנה לב בעלה בוטח בה שתמציא לו מה שצריך להקדים מן החוש בדרושו ולא יחסר שלל להיות טרף לבית השכל: גמלתהו טוב. כל ימי חייה גמלתהו טוב וכנעה לעבודתו ולא נטתה כלל מעבודתו: דרשה צמר ופשתים. להיות טווה בהם למה שיצטרך לביתה מהלבוש ועשתה זה בחפץ כפיה כמשפט המשרת החושק לעשות רצון אדוניו ולא כמשפט המשרת על צד ההכרח ואמנם אמ' זה לפי שהמגיע מהמוחשות אל השכל יתוקן בתקונים רבים קודם הגיעו אליו ובזה יוסרו מהם הרבה מהמשיגים החומריים ויתקרבו אל המציאות הרוחני כמו שנזכר בספר החוש והמוחש: היתה

היתה כאניות · הסוחרים הגדולי׳ שיביאו סוחרותיהם מארץ מרחק כן תביא מזונ׳ ממרחק למה שיצטרך אל השכל בדרושים יקשה לעמוד מן החוש אם לא במוטט בארצות או בעניות שהקדמנו׳ אשר ראוי לבטוח בהם שיגידו האמת : ותקם בעוד לילה · בזריזות ובחריצות לתת טרף לביתה וחוק לנערותיה להעמיד בריאות הגוף

כאניות · ההולכות למרחוק : לילה · קודם עלות השחר · לביתה מאכל כענין ואכלו חקם לחם : זממה · חשבה לקנות שדה · יגיע כפיה כלו מפרי כפיה נטעה נוטע לה כרם כי אין מנהג מתניה · כאילו העת חגרה : טעמה · כמו ברוך טעמך כלות׳ יעכה

היתה ה״פ וסי׳ היתה לי נחלתי כאריה ביער · היתה עלי יד יי׳ · היתה לי דמעתי לחם יומם · היתה יהוד׳ לקדשו · היתה כאניו׳ סוחר : נטעה זממה שדה נטע כתי׳ וקרי׳ נטעה בה״א וכן בלילה טעמ׳ כי טוב סחרה ואינון מן כ״ט מלין חס׳ ה׳ בסוף תיבו׳ וקרי׳ וסי׳ נמס׳ במס׳ רבתא במערכת אות ה׳ בכ״ד : כפה ב׳ וסי׳ וקצתה את כפה · כפה פרשה לעני : לא תירא ח׳ וסי׳ ביחזקאל

היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה : ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וחק לנערתיה : זממה שדה ותקחהו מפרי כפיה נטע כרם : חגרה בעוז מתניה ותאמץ זרועתיה : טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בליל נרה : ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פלך : כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון : לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבש שנים : מרבדים עשתה לה שש וארגמן לבושה : נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ : סדין עשתה ותמכר וחגור נתנה לכנעני : עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון : פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה : צופיה הילכות ביתה ולחם עצלות לא תאכל : קמו בניה ויאשרוה בעלה ויהללה : רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה : שקר החן והבל היפי אשה יראת יהוה היא תתהלל : תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה :

סכום פסוקי דספר משלי תשע מאות ותמשה עשר וסי׳ התק ט״ו וחציו לפני שבר גאון וסדריו שמונה

והות היך זלפיה דתיגרא דמן רחיק אתיא מכלותא : וקמת בליליא ויהבת מזונה לביתה ופולחנא לטלייתהא : ואיתחשבת בתרעיתא ונסבת חקלא ומן פירי דידהא נצבת כרמא : ואסרת בעושנא חרצהא וזריזת דרעיה : וטעמאת מטול דטבתא תגרותהא ולא דעיך בליליא שרגהא : ידהא פשטא בכושרא וידהא לבכין מעולא : ידה פשטא לענייא ודרעיה אושיטא לעליבי : לא דחלון בני ביתיה מן תלגא מטול דכלהון בני ביתיה לבישין הוו זהוריתא : תשוויתא עבדת לה בוצא וארגונא לבושה : ידיע הוות בינת מדינתא בעלה כד יתיב הוא עם סבי ארעא : פתגא עבדת וזבנת חוגרא יהבת לכנענאה : עושנא והדיה לבושה ונחכא ביומא אחרייתא : פומה פתחת בחכמתא ונמוסא דחסדא על לישנה : ונלין ארחתא דביתה ולחמא דכינאנות לא אכלה : קמו בנהא ויהבון לה טובא בעלה ומשבחה : כגיען בנתא דקניי ואת עברת על כלהין : מטול דשקרא הוא חנא וסריק דהוא שופרא איתתא דדחלתיה דאלהא היא תשבחתא : הבו לה מן פירי דידהא ונשבחונה עובדיה בתרעי :

סימן ג׳ לבוש ל׳ חסר בכתו׳ כי כל ביתה לבש שנים · וכל נבי׳ דבו׳ חס׳ בב״ב מ״ל וסי׳ ושריון קשקשי׳ הוא לבוש · הוצא לבוש לכל עבדי : נודע ב׳ קמצ׳ וסימ׳ נודע ביהודה אלהים · נודע בשערים בעלה · וחד ונודע מה שהיה : לבושה ג׳ וסימ׳ ממשבצות זהב לבושה : שש וארגמן לבושה · עוז והדר לבושה : הילכות ד׳ ולית דכוות׳ כב וסימ׳ נמסר בתלי׳ סימ׳ ס״ח : ויאשרוה ב׳ וסימ׳ אחת היא יונתי · קמו בניה ויאשרוה : עלית ג׳ וסימ׳ מה לך איפה כי עלית כלך לגגות · גם שם עלית לזבח זבח · ואת עלית על כלנה : והבל ג׳ וסימני׳ נמס׳ בסדר בראשית וישעיה ריש סימן מ״ט : תתהלל ב׳ וסימ׳ בקדוש ישר׳ תתהלל · אשה יראת יי׳ היא תתהלל :

כי בו יעמוד בריאות הכחם והנה המצא בזה מספר מחריבות ברמיזו זה הענין וקנתו לפרות בעלה וקנתו להעמיד בריאות הגוף סהוא גם כן לפרות עד סכבר זממה סדה קנתה סדה ונטעה כרם להוציא מהם פרי אל השכל : חגרה בעוז מתניה · לרוץ בזריזות לחפציה ותאמץ זרועותיה לעשות פעולותיה בזריזות : טעמה · הכירה כי סחרה הוא טוב ... בלילה להתרחק מן העצלה : ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פלך · לצוות הכמר והפסקים : כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון · וזה מהשלמות חריצותה ... לא תירא ... נבזים כואים במדות המגונות : נודע בשערים · והנה בעלה הוא נודע בחכמה

בשבתו עם חכמי ארץ מצד רב ההיסרה שתיסרהו לקנין החכמה : סדין עשתה ותמכר וחגור · אשר עשתה נתנה לסוחר למוכרו לו כדי שיהיה לה הון לקנות בו ככל אשר תשאל נפשה : עוז והדר לבושה · הנה לבושה הוא עוז והדר ר״ל שישלם במדותיה היופי והתוקף להכניע תאוותיה הגופיות וזה ממה שישלם בשתנהג בדרכי התורה ותשחק ליום המות כדרך אנשי המעלה שלא יחרדו מן המות כי אין רצונם לחיות כי אם להשלים השכל ואחר השלמו כמעט שיחפצו במות כי היא החיים להם : פיה פתחה בחכמה · כי ממנה ילקחו התחלותיה וכימוס החסר שעשה הש״י לנמצאות יתבאר על לשונה במה שיגיע אל החוש מזה הענין אשר הפליא הש״י חסדו ביצירותיו : צופיה · תמיד היא צופיה ומבטת ההליכות והדרכים אשר יובילוה אל ביתה אשר תתחבר בו ש׳ השכל להשפיע לו מהחוש המצטרך לו בחקירותיו ולא תאכל מזון העצל שהוא חסר התיקון אך כל מה שתקנה מאלו הצורות הדמיוניות יהיה שלם התיקון להביט אל השכל הנה האשה אשר בה משפטה תשובח מצד כחות הנפש ומצד השכל רבות בנות ויאמרו כי רבות בנות עשו חיל אך את עלית על כלנה : שקר החן · אשר בשה שתבין אל השכל פעמים יביא זה לטעות בדרושים העמוקים אשר לא תחובר להם יראת יי׳ : תנו לה · הנה לאשה אשר כזאת יותן מפרי ידיה כי יתמסך מהשגחה הדבקה בשבתה בשכל טוב לא גם בדברים הגופיים כמו שביארנו בד׳ מספר מ״י והללוה מעשיה בשערים שם יסופר נועם מדותיה וטוב מוסרה ויראתה מהש״י והנה התועלת בזה המאמר לפי הנמשל מבואר ובו תועלת עוד לפי המשל להעיר האשה שתשתדל בעבודת בעלה ובתיקון ביתה בזה האופן :

בחורה על כן לא יכבה : פרשה · לחם לעני : לביתה · בניה כלומר לא תירא משלג · היורד על הארץ כי כל אחד מביתה לבוש ... מהם ... כמו כנעני ... עוז · כאילו הוא ... אחרון לעת זקנתה ... פיה פתחה ... חסד · טובה ... צופיה · הליכות ... קמו · בבקר ... רבות בנות ... שקר החן ... תנו · ...

כמלס ספר משלי

הקדמה לאבן עזרא

תנו כבוד לאל נורא • והוא רואה ולא יראה •
והוא נשגב בחכמתו • ודרכו לאנוש הורה •
וזה פירוש בסוד איוב • כדרך טעמי תורה •
לאברהם בנו מאיר • ספרדי בנו עזרא •
ברומי חברו בלמון • אבותינו ואם קברה •
היותו לעטרת הוד • ולצפירה מפוארה •

אמר אברהם

בעבור היות כל נברא בראוי מים ומאין נמצא עמו חסרונו וחסרון העליונים בתנועות כנגד המוצק לא בעצמם ולא בתבניתם וחסרון השפל בתבניתו לא בעצמו וחסרון התחתיים בעצם ובתבנית וזאת סבת התלאות הקורות לנשמה ולגוף או לשניהם או לעושר ולבנים ולנשים ולאחרי' והכל במספר במשקל בגזירת האחד אשר אין לו ראשית ואין שני לו על כן אמרו חכמי שקול הדעת כי התוכחות הבאות על בן אדם יש מהן ליסר אותו כעניין והוכח במכאוב על משכבו כדרך אב המייסר את בנו על מעשה רע שעשה עד שלא ישנה כדרך הרופא שהוא משקה לחולה דבר להסיר חליו ויש תוכחות על תגרת מעשה כאב החומל על הבן וידריכהו בדרך הישרה כמו הרופא המאכיל הבריא ואם יפחד שיארע לו מחלה ישקהו במשקה לשמור תכונת בריאות גופו ויש תוכחות לקבל שכר וסיבת היותם רבות ואיוב הצדיק העיד הנביא שהיה יחיד בדורו בצדקתו ותוכחותיו לא היו על מעשה רע או תגרת מעשה וכאשר הואלתי לפרש איוב הוצרכתי לפרש תחלה כל המלות והרוב בענינים הקשים כי רובי פירושי הקדמונים בספר הזה אינם על דקדוק הלשון ויש מהם על דרך דרש ואחר שאשלים לבאר כל מה שהזכרתי אפרש עיקר העניין בכל ויען איוב או אחד מחבריו וכלל אומר כי אליהוא היה חכם מהכל כאשר יתברר מדבריו על איוב וחבריו וטעמי עניניו קרובים לדברי המקום על כן לא חרה אפו כאשר חרה אפו על אליפז וחבריו גם אמ' המקום לאיוב תרשיעני למען תצדק:
ועתה אחל לבאר

הקדמה לרלב"ג

אמר לוי בן גרשום

ראינו לבאר הספר הזה ר"ל ספר איוב ביאור רחב ולהעמיק בעניינו כיד שכלנו לראותנו זה הספר גדול התועלת בהצלחת האד' המדיניי' והמדעיית ובכלל הנה כונת התורה בכללה על האופן המתבאר בזה הספר ולזה יחסו רז"ל זה הספר למשה רע"ה ואמ' משה כתב ספרו ופרש' בלעם ואיוב ואולם נחלקו בעניינו אם היה משל או דבר קרה וזה כי זה הדרוש אשר נחקור עליו בזה הספר הוא אם השם ית' משגיח באישי האדם כמו שחייבו זה פנות התורה ופוקד אותם על כל מעשיהם אם לא וזה שכאשר יונח שהוא משגיח באישי האדם כמו שחייבו זה הפנות התוריות יחשב שכבר ייוחס לשם ית' עול מצד רוע הסדור הנופל בטובות אישי האדם ורעותם ר"ל שכבר ימצא צדיק ורע לו רשע וטוב לו וזה הספק הגיע הפילוסו' להאמין שהשם ית' בלתי יודע דבר מאלו הדברי' הפרטיי' כמו שנזכר במה שאחר הטבע ולחוזק הספיקות הנופלות בזה הדרוש לא סרו הקודמים מלספק בו ולא יסורו המתאחרים עד שכבר נסתפקו בו גדולי החכמים והנביאים ואמרו רז"ל שכבר נסתפק בו משה רבי' ע"ה ואליו רמז במה שבקש ואמר הודיעני נא את דרכיך וכבר יראה שהעניין הוא כן מהתשובה אשר השיבו השם ית' על זאת הבקשה והוא אומר יי' יי' אל רחום וחנון וכן תמצא שחבקוק הנביא הסתפק בזה הדרוש באמרו למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו וכן תמצא שדוד ע"ה הסתפק בו באמרו בספר תלים כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה כי אין חרצובות למותם וגו' הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל אך ריק זכיתי לבבי וסוף הדברים ואחשבה לדעת זאת עמל הוא בעיני ולחוזק השאלות והספיקות הנופלו' בזה הדרוש המציאנו משה רבי ע"ה זה הסיפור הנפלא אשר הותרו בו כל הספיקות הנופלות בו על דרך החקירות העיוניות כמו שיתבאר מדברינו וזהו אשר הניענו לבאר זה הספר כי לא ראינו בו לאחד מהקודמים המבארים ממי שהגיענו דבריהם ביאור יתכן שיהיה ביאור ענינו אבל תכלית מה שכוונו הוא לבאר המלות והתיבות ולזה היו רחוקים מאד מהכוונה בזה הביאור וזה שראוי למבאר שיהיה ביאור המלות והתיבו' לפי כוונת העניני' אשר כוונו בכלל הדברי' כאשר היו המלות משותפות כמו העניין בזה הספר ואם לא יתן אל לבו תחלה להבין כוונת העניינים לא יובן אליו ביאור המלות אם לא במקרה וזה מבואר בנפשנו ולזה היו הביאורי' ההם אשר הורגלנו בהם מקטנותינו כבר מנעו ממנו הבנת דברי זה הספר זמן מה עד אשר פקחנו עיני שכלינו לעיין בענייני זה הספר והנהגנו אחרי זה ביאור המלות לפי העניינים ההם ומצאנו שהמלות מתחברות בזה האופן בזולת זרות ולא מצאנו שהתעורר אחד מהקודמים לחקור בדעות אלו החכמים אשר נחלקו עם איוב בזה הספר זולת המעט שכתב מזה הרב המורה בספרו הנכבד מורה הנבוכים וכבר העירנו מה שכתב מזה לחקור בדברי אלו החכמים חקירה מופלגת כדי שיתבאר לנו מדבריהם מה שנתייחד בו אחד אחד מהם וכאשר הפלגנו העיון בזה האופן מצאנו דעותיהם על מספר החלקים אשר אפשר שתפשוט החלוקה בזה הדרוש למשכילים ואולם אמרתי למשכילי' לפי שהחלקים אשר תפול המחשבה בהם להמון האנשים בזה הדרוש הם בלתי מוגבלים ולא מוקפים והוא מבואר שהוא ראוי למי שישלים החקירה בזה הדרוש ובזולתו שיזכור הדעות אשר תפשוט החלוקה ותפול בהם המחשבה למשכילים ויזכור הספיקות הנופלות באחת אחת מהם וההתרים אשר אפשר שיותרו בהם עד שתתישב לו בזה האופן הדעת האמתי ואיך שיהיה ענין זה הספר ר"ל שיהיה למשל או ספור דבר קרה הנה מפני שהמכוון ממנו בחבורו הוא להעמיד האנשים המעיינים בעיון על אמתת זה הדרוש הוא מבואר שראוי שיהיו הדעות אשר יזכרו בו לפי חלקי הסותר אשר יפלו בזה הדרוש למשכילי' שאם לא היה הענין בזה התואר לא היה מגיע מזה הספר ההתאמתות בזאת החקירה והנה נבאר בע"ה עם ביאור דברי אלו החכמים איך נשלמו בדעותיהם כל חלקי הסותר וטענת כל אחד מהם בכל הצדדי' אשר אפשר לו לטעון לקיי' דעתו ולבטל דעת החולק עמו ולא הסכמנו בזה הביאור לבאר מפני מה נטינו בביאור מלה מלה ממה שבאר בה זולתנו להיות זה ממה שיתבאר במעט עיון למי שיראה ביאורינו זה עם שאם נהגנו זה המנהג היו דברינו בתכלית האריכו' והיה זה סבה שיקוץ בו המעיין והנה במקומו' רבי' מזה הספר נראו לנו ביאורי' רבים ובחרנו הנאותות מהם לפי העניין ולא רצינו לזכרם כלם לבחרינו הקצור ולזה אין ראוי שיקוץ המעיין אם יראו לו בקצת דברי זה הספ' ביאורי' אחרי' נאותי' זולתי אשר זכרנום ועוד כי אין מחוק המבאר שיזכור כל הביאורי' אשר אפשר שיעשו במאמ' אשר יבארהו ולא יגזור גם כן שלא ימצא למאמר ההוא ביאור זולתי אשר יזכרהו ולא תהיה תפישה אם מצא למאמ' ההוא ביאור זולת הביאור אשר זכרנו והנה אחשוב שמי שאמ' מרז"ל בזה הספור שמשל היה אמנם הביאו לזה מה שראה מהפלגת החקיר' בזה הדרוש על דרך החלוק ההכרחית אשר לא ימנע ממנה אחד מחלקי הסותר ולזה הרחיק היות אלו הדעות לקודמי' לפי שהוא רחוק אצלו שימצאו במקרה חכמי' יחד יחלקו בדרוש אחד ויהיו דעותיהם על מספר החלקים אשר תפשוט אותם החלוקה ואולם מי שאמ' שכבר היה הנה יחזק דעתו מה שאמר יחזקאל נח דניאל ואיוב ואיננו בטל שימצאו דעות החכמי' בדרוש אחד על מספר החלקי' אשר תפשוט החלוק' כי כבר זכר הפילוסוף דרושי' רבים קצתם בטבעיו' וקצתם באלהיו' נמצאו בהם דעות הקודמי' על מספר החלקים אשר תפשוט החלוקה ולזה לא הרחיק בעל זה המאמר היות זה הספר דבר קרה ותמה שיורה שזה העניין הוא ספור דבר שקרה הוא זכרו שם איוב ושם עירו ומספר קניינו ובניו בתחלה ובסוף ושם בנותיו ושכבר נתן להם אביהם נחלה בתוך אחיהם ומספר ימי חיי איוב ומה שזכר גם כן משם רעיו ויחסיה' אמר אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי ואליהו בן ברכאל הבוזי ממשפחת רם וזה כי כמו אלו התארים והספורים יעשו בספורים האמתיים להוסיף ההאמנה בהם וקודם שנתחיל בביאור זה הספר נקדים הקדמה אחת מקפת בכל מה שיכללהו זה הספר ונאמ' שהרעות הנופלות הם מיוחסות בכללם אל הסבה ההיולאנית או אל הקרי וזה שהרעות הנופלות לא ימלטו משתהיה התחלתם במקבל בעצמו או מחוץ ואמנם הרעות אשר התחלתם במקבל הם אם מצד המזג אם מצד המדות והתכונו' הנפשיות ואשר הם מצד המזג מבואר התיחסם אל ההיולי כי הסבה בזה השמע הכחות המתפעלות אל הכחות הפועלו' כמו שהתבאר ברביעי מהאותות וכן יתבאר זה ברעות הנופלות מצד המדות והתכונות הנפשיות כי אלו הרעות יהיו כאשר לא יתנהג האדם בהם כפי מה שראוי וזה לא יהיה מן השכל כי השכל אמנם ידריך האדם בהדרכה הראויה בדבר דבר מאלו העניינים האנושיים וכן הרעות אשר התחלתם מחוץ אשר התחלתם המזג והבחירה כמו העניין במלחמות הוא מבואר ממה שקדם התיחסם אל ההיולי ואשר אין התחלתם המזג ולא הבחירה כמו הפכת הארצות והרעש והאש הנופלת מן השמים והנוהג מנהגם הנה לא יגיע מהם רע כי אם במקרה וזה שלמה שהיו בכאן יסודות הפכיים והיה מדרך ההפכים שיפסידו קצתם קצת יחויב שתהיינה בכאן סבות עליונות פועלות אותם ושומרו' מציאותם ושיגבירו פעם אחת מן ההפכים על האחר ופעם יגבירו ההפך האחר וזה בסבוב ישר וסדור מתמיד כמו שהתבאר בטבעיו' ולזה יתחייב שיהוה האש פעם והאויר פעם והמים פעם והארץ פעם לפי היחסי' אשר לפועל אל המתפעל ובזה ישמר זה המציאו' השפל לפי ששמירתו אמנם היא בשווי הנמצא ביסודו' אשר הורכב מהם וסבת זה השווי הוא זה הפועל המגיע אל היסודות מהגרמים השמימיים ואמנם יגיע מזה רע במקרה מצד שיקרה שיפול האש על איש אחד ויהרגהו או שתהפך הארץ על היושבי' בה מצד שקרה היותם שם ובכלל הנה לא תמצא רע מגיע בעצמות מהשם ית' ולזה אמ' אין דבר רע יורד מלמעלה וראוי שלא יעלם ממנו שאלו המקרים אשר יפול בהם רוע הסדור הם מוגבלים באופן מה מהגרמים השמימיים וזאת סיבת הגעת הידיעה באלו המקרים טרם בואם לנו אם בחלום אם בקסם אם בנבואה כמו שהתבאר בספר החוש והמוחש וזה כי זאת ההודעה לא תהיה אם לא משבה פועלת לה הידיעה באלו העתידות אלא שעם כל זה כבר יתאמת התיחס אלו העניינים אשר בהם רוע הסדור אל ההיולי וזה כי בעבור שהגרמי' השמימיים משתתפי' בהנהגת האדם והיה מחויב מפני זה שיגיעוהו קצת רעות מצד קצתם בעתים מה העירים השם ית' בשם בנו השכל להנהיגנו ולהשלים מה שחסר לנו מצד הנהגת הגרמי' השמימיי' ולזה תהיה זאת ההגבלה אשר באלו המקרים מתיחסת אל ההיולי כי השכל הוא השליט להטות אותנו מזאת ההנהגה כאשר נרצה וכבר ביארנו זה בשלימות בביאורינו לספר החוש והמוחש ובספר מלחמות יי' ולהיות השכל הוא השליט על זאת ההנהגה היו אלו המקרי' אפשריים לא מחוייבים והנה יתבארו בזה הספר הצדדי' אשר ישמר האדם בהם מאלו הרעות מצד השכל האנושי להתאחדותו באופן מה בשכל הפועל וראוי שתדע שאלו הרעות אשר נפל בהם רוע הסדור אינם רעות אנושיות וזה שהרעות האנושיות ראוי שתהיינה בחלק אשר בו הטובות האנושיות כי הנושא להפכים אחד ולמה שהיו הטובות האנושיות בחלק מחלקי הנפש אשר נקרא שכל לא בהזן והחוש לפי שאינם לאדם במה שהוא אדם הנה הוא מבואר כי הרעות האנושיות הם בזה החלק בעינו וכמו שהטובות האנושיות הם שלמות השכל האנושי במושכלות כן הרעות האנושיות הם הפקד ממנו השלימיות זהו ממה שראינו להקדימו קודם שנתחיל בביאור זה הספר והנה הסכמנו עם עמינו לבאר ראשונה במאמר מאמר ממאמרי זה הספר המלות אשר באו במאמר ההוא אשר יצטרכו אל ביאור ואחר כן נבאר ענין המאמר ההוא ואחר כן נבאר הכל התועלות מן הדברים כי בזה היושרה מה להקל בביאור זה הספר ולהעמיד בקלות המעיין בדברינו על אמתת דברי הספר• ומהנה נתחיל ונאמר•

ווי מן מ״ח מלין דנסבין א׳ במצעו׳ תיבו׳ ולא קרי׳ וסימנהון תאספון לא תוספון לתת תבן · והאספסוף אשר בקרבו · ויאצל וירד י״י בענן וידבר · משאת
ובניהו בן יהודע בן · רפאתי ויצא אל מוצא המים · רפאנו את בבל ולא נרפתה · ונרפאו ויאמר אלי המים האלה · בראדך
ונאשאר אני · וששאתיך ושובבתיך וששאתיך · ורצאתי ויגלו את הימים · ואענה את זרע דוד למען זאת · ואעשיר אשר קניהן יהרגון · וקאם

הלא חכמה תקרא ותבונה תתן

איש י״ב רף בתורה ובאיוב ב׳ באיוב וי׳ בתורה וסי׳ איש אשר ירקה כמוהו · איש אשר יעשה כמוה
באיוב: וכל איש י״ו וסים׳ האנשים על הנשים · וכל איש אשר נמצא · ועשה בצלאל · ויבו

איש

והיה האיש ההוא ב׳ דסמ׳ וסימ׳ בערים · גדול מכל בני קדם; וסר מרע ד׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן נ״ט : ויולדו ה׳ וסימ׳
ויולדו להם בנים אחר המבול · וילדו לדוד בנים בחברון דשמואל ל׳ חסר וי״ו · ויולדו עוד לדוד בנים · ויולדו לאבשלו׳ ·

רלבג

אמר שכבר היה איש תם וישר וירא אלהים וסר מרע עלה והצליח מאד בקניני׳ המדומים כמו קנין ההון והבני׳ והיו בניו מתנהגים באופן שלם לפי ההנהג׳ המדינית בדרך שתשלם האחוה והאהבה ביניהם ולזה היו אוכלים יחד תמיד כדי שיותקן ש הקטן יותר ביניהם והנה

נבר הֲוָה בְּאַרְעָא דְעוּץ אִיּוֹב שְׁמֵיהּ וַהֲוָת גַּבְרָא הַהוּא שְׁלִים וּתְרִיץ דְּחִיל מִן קֳדָם יְיָ וְעָדֵי מִן בִּישׁ ׃ וְאִתְיְלִידוּ לֵיהּ שְׁבַע בְּנִין וּתְלַת בְּנָן ׃ וַהֲוָת גֵּיתוּתֵיהּ שִׁבְעָא אַלְפִין דְּעָאן מִן אַלְפָּא לְכָל בְּרָא וּתְלָתָא אַלְפִין דְּגַמְלַיָּא מִן אַלְפָּא לְכָל בְּרַתָּא וַחֲמֵשׁ מְאָה פַּדְנִין דְּתוֹרִין לְגַרְמֵיהּ וַחֲמֵשׁ מְאָה אַתְנָן לְגֶרֶם אִיתְּתֵיהּ וּפוּלְחָנָא סַגִּיעָא לַחֲרָא וַהֲוָת גַּבְרָא הַהוּא רַב בְּנִכְסִין מִכָּל בְּנֵי מַדִינְחָא ׃ וְאָזְלִין בְּנוֹי וְעָבְדִין שֵׁירוּתָא בֵּית גְּבַר יוֹמֵיהּ עַד מִישְׁלַם יוֹמֵי שִׁבְעָא וּמְשַׁדְּרִין וּמְזַמְּנִין לִתְלַת אַחְוָתְהוֹן לְמֵיכַל וּלְמִשְׁתֵּי עִמְּהוֹן ׃

אִישׁ הָיָה בְאֶרֶץ־עוּץ אִיּוֹב שְׁמוֹ וְהָיָה׀ הָאִישׁ הַהוּא תָּם וְיָשָׁר וִירֵא אֱלֹהִים וְסָר מֵרָע ׃ וַיִּוָּלְדוּ לוֹ שִׁבְעָה בָנִים וְשָׁלוֹשׁ בָּנוֹת ׃ וַיְהִי מִקְנֵהוּ שִׁבְעַת אַלְפֵי־צֹאן וּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי גְמַלִּים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת צֶמֶד־בָּקָר וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת אֲתוֹנוֹת וַעֲבֻדָּה רַבָּה מְאֹד וַיְהִי הָאִישׁ הַהוּא גָּדוֹל מִכָּל־בְּנֵי־קֶדֶם ׃ וְהָלְכוּ בָנָיו וְעָשׂוּ מִשְׁתֶּה בֵּית אִישׁ יוֹמוֹ וְשָׁלְחוּ וְקָרְאוּ לִשְׁלֹשֶׁת אַחְיֹתֵיהֶם לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת עִמָּהֶם ׃

ב׳ ל׳ · ל׳ א׳ · ל׳ מל׳ ל׳ · ל׳ יתר ואחיותיהן

אבן עזרא

איוב היה מבני בניו של נחור אחי אברהם והקרוב אלי שהיה מבני עמו והעכיין מוכיח בארץ עוץ כמו שוש׳ ושמחי בת ארום יושבת בארץ עוץ ולא יתכן לומר שלא היה בעולם בעבור שאמר יחזקאל ונח דניאל ואיוב ולא אמר טובן אולי איש אחר היה שהזכיר ה הכביא ויאמר לו אם כן אמור כן בדניאל ונח והנה כתו׳ בפסוק אחר אם יעמוד משה ושמואל לפני ואף כי מצאנו שמואל בן ע עמיהוד והנה לא מצאנו איוב אחר

ויולדו לו שבעה בנים דאיוב · וא׳ וילדו להם : ועבודה רבה ב׳ וסימ׳ ועבדה רבה ויקנאו אתו · ועבדה רבה ויהי האיש ההוא
גדול : אחיתיהם ה׳ בליש׳ וסימנ׳ והחייתם את אבי ואת אמי · בצדקתך אחיותך · ואחיתיהם צרויה ואביגיל · וקראו
לשלשת אחיתיהם · ויבאו אליו כל אחיו ובל אחיתיו :

כתוב בספרי הקדם והאומ׳ שהוא יובב בן זרח מבצרה שמה בחלום ראה זה כי אין לו על מה ישען לא על דברי הנביאים ולא על מה שהעתיקו חכמינו ז״ל ואל תתמה ש
מלת איוב שמו כי איננו רשע כלל והנה כתו׳ יי׳ איש מלחמה יי׳ שמו והפך הדבר ויהי איש אחד מהר אפרים ושמו מיכיהו אולי בעל הדרש על הרוב הכמנהג דבר מקפ
איוב סמוך לארץ מטעם וילך ארצה בני קדם : הקיפו

הקיפו. טעמו כאשר השלימו תקופת ימי הסבוב כי סבובה בנים היו לו. אולי כמו פן לשון תגרה ומורא שמא יהי כך וכך וכמוהו אולי ימושני אבי אולי לא תאבה האשה. וברכו לשון כינוי והפך כמו ברך נבות אלהים ומלך: ויהי היום. הגאון רב סעדיה אמר כי השטן בן אדם היה מקנא באיוב ופי' בארץ בארצו לבדו ופיר' כל אשר לו בידך בתפשך וכמוהו היד ואבא אתך ופירש אך את נפשו שמור שמור נפשך שלא תבקש נפשו ואמ' כי המלאכי' אין להם קנאה והנה שכח ויתיצב מלאך יי' בדרך לשטן לו ובספ' דניאל מפור' ואין איש מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם ועוד ואני בשנת אחת לדריוש המדי עמדי למחזיק ולמעוז לו שהוא החזיק למיכאל ועזרו ולבאר סוד אלה הדברים לא יכילם ספ' והמבי' סוד מערכות הצבאות והמתכונות המעשי' כפי המתכונות התנועות ידע עיקר השטן והכלל שהוא מלאך. וטעם ויהי היום יום ראש השנה שכל בני העולם עוברים לפני השכינה כבני מרון או יום דינו של איוב לבדו ולא אוכל לפרש או ויהי פירושו ויהי היום ש שאיר' בו כך וכך כמו ויהי היום ויעבור אלישע: משוט. כמו סבוב וכמוהו שוטטו בחוצות ירושלם ועניין בארץ בכל העולם כמו התהלכנו בארץ: שכת בעדו. מן לשיכים בעיניכם אשר משוכתו והיה לבער וטעמו שסכת בעדו כמו משוכת הכרם שלא יגע בו רע. פרץ רבה כמו ופרצת ימה וקדמה: ידיהם. מקומם כמו ויד תהיה לך: ותפל שבא. מחנה שבא. ויפשטו כמו אל פשטתם היום: עוד זה מדבר. עד שבא זה המדבר והוא אחרית הבאים: ויבז

והנה איוב ליראתו השם יתברך היה מקרים אותם מהיקף להקף רוצה לומר מז' ימים לז' ימים והיה מיטיר אותו אל מה שראוי ואחר כן היה מקריב קרבנות עליה' ליראתו שמא חטאו וברכו השם יתברך בלבבם לרוב העושר והשלוה אשר היה להם כי הם סבות הבעיטה באופן מה   והנה לא תאר אותו הכתוב בחכמה לשכלותו בדרוש אשר בעבורו חובר זה הספר ואף על פי שהיה כבר חכם בעניינים הטבעיי' כמו שיראה מדבריו. וזכר אחר זה ממשל כאילו השם היה מדבר עם אשר יבאו מאתו אל הרעו' המדומות אשר התחלתם מחוץ והוא השטן דרך משל וקראו שטן להיותו מטה מן הדר' המכוון מהשם ית' כמו שהתבאר במה שקד' ולפי שהוא בלתי מכוון לעצמו אמ' ויבא גם השטן בתוכם כמי שלא כוון בואו וזכר שטוטו והתהלכו הוא בארץ לבד כי שם ימצאו אלו הרעות לא בנמצאות העליונות ואולם בני האלהים הם הכחות המנהיגות המציאות במלאכות השם יתברך וזכר כאילו הש"י היה מונע מהגעת הרעות לאיוב להיותו איש תם וישר ושהשטן סבב שנתן כל אשר לו בידו רק שלא ישלח ידו אל איוב וזה כולו להעיר שאין לשטן זאת הממשלה בשלמות כי אם ידבק האד' בשם יתברך לא ישלוט השטן עליו כמו שיתבאר בזה הספר וזכר שהשטן הרע לו מצד הרעות הנופלות מקצת אישי האדם לקצת כמו המלחמות ומצד השנויי' הנופלים מהיסודות כמו התחדשו' האש והרוח והקדים לזכור הרע הנופל מצד מלחמה להיותו יותר מורא לפי שהתחלתו הבחירה המכוונת אל זה התכלי'. ואולם הרעו' הנופלו' אש' יקרו מצד השנויים המתחדשים ביסודות הם מיוחסים אל הקרי והזדמן: ואחר

ז' פסוקי' ויאמר ויאמר וסימ' הבי קרא שבו. וירא את הנשים ואת. וירא את כנינן אחיו. בני הם אשר נתן לי. מי שמך לאיש. אל השטן מאין תבא. וחברו: תבא י"ז חס' וסי' לקמן ריש ס' ב': הלא כל סיפר' חסרים וכל שאר בתו' דבות' חס' בכ"ט מ"ל וסימ' נמסר במשלי סימן י"ד: ואולם כל סיפר' ר"פ ואולם בב"ג אולם וסי' שלחנא ידך וגע אל עצמו. אולם

ויהי כי הקיפו ימי המשתה וישלח איוב ויקדשם והשכים בבקר והעלה עלות מספר כלם כי אמר איוב אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם ככה יעשה איוב כל-הימים: ויהי היום ויבאו בני האלהים להתיצב על-יהוה ויבוא גם-השטן בתוכם: ויאמר יהוה אל-השטן מאין תבא ויען השטן את-יהוה ויאמר משוט בארץ ומהתהלך בה: ויאמר יהוה אל-השטן השמת לבך על-עבדי איוב כי אין כמהו בארץ איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע: ויען השטן את-יהוה ויאמר החנם ירא איוב אלהים: הלא-את שכת בעדו ובעד-ביתו ובעד כל-אשר-לו מסביב מעשה ידיו ברכת ומקנהו פרץ בארץ: ואולם שלח-נא ידך וגע בכל-אשר-לו אם-לא על-פניך יברכך: ויאמר יהוה אל-השטן הנה כל-אשר-לו בידך רק אליו אל-תשלח ידך ויצא השטן מעם פני יהוה: ויהי היום ובניו ובנתיו אכלים ושתים יין בבית אחיהם הבכור: ומלאך בא אל-איוב ויאמר הבקר היו חרשות והאתנות רעות על-ידיהם: ותפל שבא ותקחם ואת-הנערים הכו לפי-חרב ואמלטה רק-אני לבדי להגיד לך: עוד זה מדבר וזה בא ויאמר אש אלהים נפלה מן-השמים ותבער בצאן ובנערים ותאכלם ואמלטה רק-אני לבדי להגיד לך: עוד זה מדבר וזה בא ויאמר כשדים שמו שלשה ראשים ויפשטו על-הגמלים ויקחום ואת-הנערים הכו לפי-חרב ואמלטה רק-אני לבדי להגיד לך: עד זה מדבר וזה בא ויאמר בניך ובנותיך אכלים ושתים יין בבית אחיהם הבכור:

והוה כד שלימו יומי שירותא ושדר איוב וזמנינון ומקדים בצפר ומסיק עלוון סכומי כולהון ארום אמר איוב דילמא חבון בני וארגיזו קדם יי ברעיונהון הכדין יעביד איוב כל יומיא: והוה ביומא דינא בריש שתא ואתו כיתי מלאכיא למיקום בדינא קדם יי ואתי לחוד סטנא במציעהון: ואמר יי לסטנא מנן את אתי ואתיב סטנא קדם יי ואמר מן שוט בארעא למבדק בעובדא בני אנשא ומן מהלכא בה: ואמר יי לסטנא האפשר דשויתא לבך בעבדי איוב ארום לית דיכמיה בארעא דעממי גבר שלים ותריץ דחיל מן קדם יי ועדי מן ביש: ואתיב סטנא קדם יי ואמר האפשר די למגן איוב דחיל מן קדם יי: הלא מימרך טלילתא אמטולתיה ואמטול ביתיה ואמטול כל דיליה מן חזור חזור עובדי ידוי בריכתא וגיתוי תוקפו בארעא: וברם אושיט כדון מחת ידך וקריב בכל דיליה אין לא באנפי מימרך ירגזינך: ואמר יי לסטנא הא כל דאית ליה מסיר בידך לחוד לותיה לא תושיט ידך ונפק סטנא בהרמנא מן קדם יי: והוה אתחולי יומא שבועתא ובנוי ובנתיה אכלין ושתין חמרא בבית אחוהון בוכרא: ואזגד אתא לות איוב ואמר תורייא הואה רדיין ואתנן רען על סטריהון: ונפלת בתכיף לילית מלכת זמרגד ודברתינון וית עולימיא קטלו אוכלוסה לפתגם דחרב ואשתיזבית לחוד אנא בלחודי לחואה לך: עוד כדון דין ממליל ודין אתא ואמר אשתא מן קדם יי נפלת מן שמיא ואוקידת בענא ובעולימי וגמרתינון ואשתזבית לחוד אנא לבלחודי לחואה לך: עוד כדון דין ממליל ודין אתא ואמר כסדאי מניאו תלתא רישי אוכלוסין ואתפשטו על גמליא ודברינון וית עולימיא קטלו לפתגם דחרב ואשתיזבית לחוד אנא לבלחודי לחואה לך: עד כדון דין ממליל ודין אתא ואמר בנך ובנתך אכלין ושתין חמר בבית אחוהון בוכרא:

אני אדרוש אל אל. אולם אני אל שדי אדבר. וכל שאר קרי' דכו' כמ"ח ר"פ ואולם וסימ' נמסר בסדר וארא: ושותים ו' ה' חס' וא' מ"ל וסימ' נמסר בשמואל א' סימן ל': ואת הנערים ג' וסימ' ואת הנערים יודעתי אל מקום פלני אלמני. ותפל שבא ותקחם ואת הנערים. עוד זה מדבר וזה בא: ויאמר צ"א פתחו' וסימ' נמסר רבתא בערך אמר.

ואחר זה זכר שכבר הגיע מתום איוב ויושרו ויראתו השם שלא חטא בכל זאת רק נתן שבח לשם ית׳ ואמר יי׳ נתן ויי׳ לקח יהי שם יי׳ מבורך ואחר כך התחיל בסיפור השנ
האחר מן הרעות אשר התחלתו במקבל כמו העצה והמזג ויקרא התחלת זה הרע גם כן שטן להיותו מטה מהדרך הראוי ואמ׳ בו להתיצב על יי׳ מה שלא אמר כן בראשון לפי
שזה החלק מהנפש אשר בו תהיה העצה הוא מכוון בעצמו לעבור השכל האנושי ולהגיע לו שלימותו וזה מבואר למי שעיין בספר הנפש וידע כחות הנפש האנושית לאי זה
תכלית נמצאו באדם לא שכבר יקרה בקצת העתים שיהיה מה שישפטהו זה החלק מהנפש בלתי ישר ובלתי כאות עד שיקחרהו מזה חלאים ומכאובים מצד רועה הנהגה
ויכ׳ על צד המשל שזה השטן המשתדל בכל אופני ההשתדלות להזי׳ איוב בגופו ושהש׳ ית׳ נתן הכל ברשותו זולת נפשו כי הו׳ אשר לא נתן לשטן ממשלה עליה אבל הוא הענין בהפך ר״ל שהיא תמשול עליו ותנהיגהו כאשר תרצה ויחס עם זה המסרו ביד זה השטן לסבת היותו בלתי שלם ביראת השם עד שלא יעמוד באמונתו כאשר ינוסה וזהו אומרו ואולם שלח נא ידך וגע אל עצמו ואל בשרו אם לא על פניך יברכך וכן היה הענין על דרך האמת כי איוב להיותו נבוך ומבולבל בענין ההשגח׳ האלהית והיות אמונתו בזה בלתי שלימה העתיקוהו אלו הרעות הנופלות אל שיאמינו המאמ׳ שאין השם ית׳ משגיח בתחתונים ר״ל באישיהם ואילו היה מצוייר אצ׳ האמת בזה לא היה נעתק בשום פנים אל האמונה ב חלופו והנה סבת היותו נבוך זה השיעור מהמבוכ׳ בזה הדרוש היתה חסרונו בהשג׳ העיוני׳ אשר השלימות בהם סבת השמר ה האדם מאלו הרעות המדומות וזכר שכבר הגיע מתום זה האיש ויושרו עד שעם אשר הסיתה אותו אשתו ל לבלתי החזיק בתומתו והוכח במכאובות ה חזקים לא חטא בכל זה בשפתיו אף שכבר אז״ל שבמחשבתו ה היה נבוך ומבולבל כמו שהוכיח בסוף ה הענין אז״ל בשפתיו הוא דלא חטא אבל בלבו חטא : עוד

ואמלטה ז׳ בליש׳ וסימ׳ אמלטה נא שמה׳ אמלטה נא ואראה את אחי׳ ותפל שבא ותקחם׳ אש אלהים נפלה׳ כשדים שמו שלשה ראשים׳ והנה רוח גדולה׳ ואתמלטה בעור שני׳ ויקחום ב׳ ומ׳ל וסימ׳ מתוך האהל דעכן׳ ויאבד כשדים שמו שלשה ראשים׳ ובנותיך ג׳ ומ׳ל וסימ׳ פן תגזל את בנותיך׳ ואכל קצירך ולחמך׳ עד זה נדבר וזה

והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר ויגע בארבע פנות הבית ויפל על הנערים וימותו ואמלטה רק אני לבדי להגיד לך׃ ויקם איוב ויקרע את מעלו ויגז את ראשו ויפל ארצה וישתחו׃ ויאמר ערם יצתי מבטן אמי וערם אשוב שמה יהוה נתן ויהוה לקח יהי שם יהוה מברך׃ בכל זאת לא חטא איוב ולא נתן תפלה לאלהים׃

ויהי היום ויבאו בני האלהים להתיצב על יהוה ויבוא גם השטן בתכם להתיצב על יהוה׃ ויאמר יהוה אל השטן אי מזה תבא ויען השטן את יהוה ויאמר משט בארץ ומהתהלך בה׃ ויאמר יהוה אל השטן השמת לבך אל עבדי איוב כי אין כמהו בארץ איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע ועדנו מחזיק בתמתו ותסיתני בו לבלעו חנם׃ ויען השטן את יהוה ויאמר עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו׃ אולם שלח נא ידך וגע אל עצמו ואל בשרו אם לא אל פניך יברכך׃ ויאמר יהוה אל השטן הנו בידך אך את נפשו שמר׃ ויצא השטן מאת פני יהוה ויך את איוב בשחין רע מכף רגלו עד קדקדו׃ ויקח לו חרש להתגרד בו והוא ישב בתוך האפר׃ ותאמר לו אשתו עדך מחזיק בתמתך ברך אלהים ומת׃ ויאמר אליה כדבר אחת הנבלות תדברי גם את הטוב נקבל מאת האלהים ואת הרע לא נקבל בכל זאת לא חטא איוב בשפתיו׃

והא זעפא רבתא אתיא מסיטרי מדברא וקריב בארבע זוויין דביתא ונפל על עולימיא ומיתו ואשתזבית לחוד אנא בלחודי לחואה לך׃ וקם איוב ובזע ית מעיליה וספר ית רישיה ונפל על ארעא וסגיד׃ ואמר ערטילי נפקית מן כריסא דאמי וערטילי אתוב לבית קבורתא מימרא דיי יהב ומימרא דיי ובית דיניה נסיב יהי שמא דיי מברך׃ בכל דא לא חב איוב ולא מסדר מילי מיחטי קדם יי׃ והוה יום דינא רבא יום שיבוק סירחניא ואתו כיתי מלאכיא למקום בדינא קדם יי ואתא לחוד סטנא במציעיהון למקום בדינא קדם יי׃ ואמר יי לסטנא מנן את אתי ואתיב סטנא קדם יי ואמר מן למישוט בארעא למיבדק בעובדי בני נשא ומן מהלכא בה׃ ואמר יי לסטנא איפשר דשויתא לבך בעבדי איוב ארום לית דיכוותיה בארעא דעממי גבר שלים ותריץ דחיל מן קדם יי ועדי מן ביש ועוד כדון הוא מתקף בשלימותיה וגריתא מימרי ביה לסלעמותיה מגן׃ ואתיב סטנא קדם יי ואמר איברא אמטול איברא וכל די לבר נש ימסור אמטול נפשיה׃ ברם אושיט כדון מחת ידך וקריב לגרמיה ולבסריה אין לא באנפי מימרך ירגזינך׃ ואמר יי לסטנא הא מסיר בידך לחוד ית נפשיה נטר׃ ונפק סטנא בהרמנא מן קדם יי ומחא ית איוב בשיחנא בישא מפרסת ריגליה ועד מוקדיה׃ ונסיב ליה פחר לאיתקרספא ביה והוא יתיב באמצע קטמא׃ ואמרת ליה דינה איתתיה עד כדון את מיתקף בשלימותך בריך מימרא דיי ומית׃ ואמר לה הכמה די ממללן חדא מן נשיא דעבדין קלנא בבית אבהתהון הכדין את ממללא לחוד ית טבא נקביל מן קדם יי וית בישא לא נקביל בכל דא לא חב איוב בסיפוותיה ברם ברעיוניה הירהר במילין׃

אבן עזרא

ויגז את ראשו׳ טעמו שער ראשו וכן הוריד לארץ ראשו׃ אשוב שמה׳ רמז לקבר הידוע וכן כיעת לכל חפץ ועל כל המעשה שם׳ ויש אומרים מבטן אמי היא הארץ והעניין אדם הראשון או בעבור היו העצמו׳ שהם מוסדי הגוף מן הארץ וכנגד הארץ׃ תפלה׳ כמו תפל והעניין לא יצא מפיו דבור שאין לו טעם׃ ותסיתני׳ דבריו תורה כלשון בני אדם והעניין שיחשבו א אנשי׳ שאין לאשר דעת שיכולת להסית אותו׃ עור בעד עור׳ גוף בעד גוף ויש אומ׳ כי מנהג האדם להסתיר עינו בידו אם יפחד ממכה בעבור היותה נכבדת׃ להתגרד׳ להתחכך ואין לו אח במקרא ויש אומרים חרש כמו נגרד ו ובחרס׳ בתוך האפר׳ כדרך אבלות ואולם שק ויושב על האפר׳ והאומר כי שבתו באפר לקרר השחין צריך להביא ראיה שהיה השחין חם ולח׃ בכל זאת לא חטא איוב בשפתיו׳ להורות כי עוד יחטא בשפתיו ו ויוציא מפיו מלי ברוב צערו׃ אליפז

כא׃ ערום ד׳ חס׳ וסימ׳ ויפל ערם כל היום דשאול׳ כי תראה ערם וכסיתו׃ כי אמר אלי ערם יערים׳ ערם יצתי מבטן אמי׃ תפלה ג׳ וסימ׳ בירמיה סימן כ״ג׃ תבוא י״ו חס׳ וסי׳ בסדם אל תבא׳ את איתי אשלח׳ ואל המקדש לא תבא׳ גם כי האנף יי׳ אשימה עלי מלך׳ בקמת רעך׳ בכרם רעך׳ כי תשה ברעך׳ וכתבת עליהן׳ תבא נא תמר אחותי קדמא׳ אשר תבא חדר בחדר דמלכים׳ קדש ישראל ליי׳ ראשית הבאתה׳ אל השטן מאין תבא׳ אי מזה תבא ויען השטן׳ כי לפני לחמי׳ ברכת אבד׳ תבא כל רעתם׳ וכל משלי דכות׳ בס״ד מ״ל וסימ׳ נמס׳ בא״ב רבתי אות ה׳ ובמשלי סוף סימן כ״ב׃ מאת פני ה׳ וסימ׳ ויהי אך יצא יצא׳ לא כן לכו נא הגברים׳ קרבו שאו את אחיכם׳ ויקרב מאת פני הבית מכין המזבח דמלכים׳ ויצא השטן מאת פני יי׳׃ נקבל ב׳ ובפסוק ואינון מן א״ב מן ב״ב ובפסו׳ וסימ׳ נמס׳ במסר׳ רבת׳ במערכת אות הב׳ בס״ד׃

אליפז התימני. ממשפ' תימן בן אליפז בן עשו והקרוב שהיה קרוב מימי משה כי לא יתיחס לתימן כי אם אחר דורות. וחז"ל אמרו כי משה כתב ספר איוב והקרוב אלי כי הוא ספר מתורגם על כן הוא קשה בפירוש כדרך כל ספר מתורגם: השוחי. מבני קטורה אשת אברהם את יקשן ואת שוח: הנעמתי. לא ידענו אם יחוסו למדינה או למשפחה: ויקלל את יומו. אף על פי שלא ישיב ליום ברכה או קללה לכן מרוב הצער יאמר ה המצטער מקולל יהא היום שנולד בו והשעה שנולד בה. גם יש ומים שיהיו כן בהיות שני המאורות על ת מתכו' קשה וזה צריך פירוש ארוך. וכן אמ' ירמיה ארור היום אשר ילדתיבו. ויש אומ' כי על שם היום מהשבוע ואמר שהיה מתאוה שלא ישמע זכרו הוא היום שנולד בו והנכון הוא הראשון: ויען איוב. כמו ועניית ואמרת בהביאו ה הבכורים ויהיה ענינו כמתחיל או שאלוהו חבריו אחר שלאת ם שבעת ימים מה לך או ענה להם וכן ועניית ואמרת בהביאו ה הבכורים ישאלוהו ה הכהנים מה זה. ידוע כי אין בלשון הקדש סימן עתיד על סימן האמצעי ואין בלשונם חוץ מעתיד ועבר וכל מה שתמצא באיוב שהוא לשון ע עתיד הוא בינוני או לשון עבר: יאבד יום. היה מתאוה שיאבד תחלה היום שנולד בו אם נולד ביום ואם נולד בלילה שיאבד הלילה שאמר המבשר הורה גבר וכמוהו ו ויאמר ליוסף והורה כמו יולד וכמוהו ו ותהר את מרים. כי היום שנולד בו יהיה יום חשך. והנכון שיתאוה להיותו יום חשך עד שלא יהיה יום וזה טעם יאבד. יום ולילה הם כבד הארץ מפאת השמש בעבור היות הארץ באמצע הגלגלים ובאות ת מעלה ואין להם חשך כלל גם קדרו' הלבנה מפאת הארץ שהיא למטה' אין אור אלא ממעל וזה ענין אל ידרשהו אלוה ממעל כי הארץ היא חשך: תופע. כמו תפקיע: נהרה. אור וכמוהו ונהורא עמיה שרי ויש אומ' כי כמוהו המנהרות אשר בהרי': יגאלוהו. מן לחם מגאל ויש אומ' שהוא מן גאל ועניינו שיפדוהו וימשכוהו לכפשם והוא רחוק: יבעתוהו. יפחידוהו שלא יעמוד כמו ובעתתו רוח רעה: כמרירי יום. כמו קטב מרירי ויש אומרי' כי הכ"ף כמו כחכי הלילה כמשיגי גבול. ועניין מרירי יום חוזק החום הדומה לסם המות ואם נולד בלילה שלילה ההוא יקחהו אופל: יחדי. יתחבר מן יחד והנכון בעיני שהוא אל ישמח כמו ויחד יתרו ועניינו אל ישמח להחשב בימי שנה: גלמוד. שומם כמו גלמודה: העתידים. שהם מזומנים לעורר אבלם כמו ועתידה בשרה לך ועתודותיהם שוסיתי ובן לויתן מקום מ"ס ועניינו אבל. ובדברי רבותינו ז"ל אשה לא תעורר לויתה במועד ויש אומרי' כי על אנשי ספינה שחשבה להשבר מדבר שקללו היום שנכנסו בה שהם עתידי' שיאכלם לויתן והוא מין דג גדול והקרוב כי אוררי יום הם הספדני' בכל לשון שיקללו הימי': כשפו. תמ"צ מלת נשף להתחלת הלילה ולאחריתו: בעפעפי שחר. יש אומ' כמו השקפה וכמוהו התעיף עיניך בו ואיננו והנכון שהוא על דרך משל בעינים והשחר דמה להם והענין כאשר יפתח השחר עפעפיו כעינים שים להם עפעפים והוא האישון ונקרא עפעף על שם האור: לא סגר. יחבר פותח הרחם: דלתי בטני. הטבור שממנו יבא המאכל לולד קודם שיולד ומה שדים. כטעם למה וכמוהו מה יתאוכן:

עוד זכר שכאשר שמעו רעי איוב באו לנוד לו ולנחמו וכראותם חוזק שברו לא כמצא מי שדבר אליו דבר והחשוב שאלו הרעים היו חכמים מפורסמים בזמן ההוא חקרו יחד עמו בעיונות ונפלא ביניהם בזה המבוקש התוריי זה המחלוקת אשר הוא לפי מה שתספטהו החלוקה כמו שיתבאר אחר זה. וכראות איוב כי אין דובר אליו דבר פתח פיהו וקלל את יומו לפי שדעתו היתה כמו שיתבאר מדבריו שכל מקרי האדם הם מוגבלים ומסודרים לפי מערכת הככבים בעת הלידה:

ביאור מלות המענ'.

ויען. הרצון בו ויקרא כמו ועניית ואמרת שהרצון בו קריאה לא תשובה: והלילה אמר הורה גבר. הרצון בו הלילה שאמר המבשר שהורה בה גבר והוא ליל ההריון ויחס ההריון ללילה להיותו עת המשגל לפי החק הטבעי א"ר"ז מלאך הממונה על ההריון לילה שמו: יגאלוהו. יטנפוהו ויכלכלוהו או יהיה הרצון בו שיהיו גואליו וקרוביו חושך וצלמות בדרך שישכנו עמו תמיד ו והכל עולה לענין אחד: כמרירי יום. הוא מענין עורנו כתנור נכמרו רוצה לומר חמימות היום ובא במשקל סגריר והרצון בו שיבעתוהו האידים העולי' בסבת חמימות היום עד ש שימכעו אורו: אל יחד בימי שנה. הרצון בו לא יהיה אחד בימים שלא יבא במספר ע עמהם: גלמוד. הרצון בו יחידות ר"ל שלא ילכו בלילה חברת האנשים יחד: לויתן. אבלם: ככבי נשפו. הם הככבים הגדולי' הנראי' בתחלת הלילה ובסופה ולא ימנע ה הראות האור הנמצא אז: ואל יראה בעפעפי שחר. ר"ל שלא יבקע השחר: דלתי בטני. ר"ל הבטן אשר היה בו הריוני והוא בטן אמו:

הבנים

הבאה ג' בטע' מל עיל וסימ' ארדה נא ואראה הכצעקתה. כל הנפש לבית יעקב. וישבעו שלשת רעי איוב: ולא הכירוהו. חד מן ולא דסמי' לה' וסים נמסר במסר' רבתא במערכת אות ל' בכ"ד: וישאו קולם נשיאה קולם ד' חס' את בליש' וסי' נבסר בסוף ספר שופטים: וישבו אתו לארץ ד' בליש' פי' קשור עם למ"ד וסי' ונקתה לארץ תשב. שבי לארץ אין כסא בת כשדים.

וישמעו שלשת רעי איוב את כל הרעה הזאת הבאה עליו ויבאו איש ממקמו אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי ויועדו יחדו לבוא לנוד לו ולנחמו: וישאו את עיניהם מרחוק ולא הכירהו וישאו קולם ויבכו ויקרעו איש מעלו ויזרקו עפר על ראשיהם השמימה: וישבו אתו לארץ שבעת ימים ושבעת לילות ואין דבר אליו דבר כי ראו כי גדל הכאב מאד:

אחרי כן פתח איוב את פיהו ויקלל את יומו: ויען איוב ויאמר: יאבד יום אולד בו והלילה אמר הרה גבר: היום ההוא יהי חשך אל ידרשהו אלוה ממעל ואל תופע עליו נהרה: יגאלהו חשך וצלמות תשכן עליו עננה יבעתהו כמרירי יום: הלילה ההוא יקחהו אפל אל יחד בימי שנה במספר ירחים אל יבא: הנה הלילה ההוא יהי גלמוד אל תבוא רננה בו: יקבהו ארֲרי יום העתידים ערר לויתן: יחשכו כוכבי נשפו יקו לאור ואין ואל יראה בעפעפי שחר: כי לא סגר דלתי בטני ויסתר עמל מעיני: למה לא מרחם אמות מבטן יצאתי ואגוע: מדוע קדמוני ברכים ומה שדים כי אינק: כי עתה שכבתי ואשקוט ישנתי אז ינוח לי:

ושמעו תלתא חברי איוב ית כל בישתא הדא דאתת עלוהי כד חמון ית אילני פרדיסיהון די יבישו ולחים סעודתהון אתהפיך לבכרא חייא וחמר משתיהון אתהפיך לדמא ואתו גבר מאתריה ובהא זכותא אתפציו מן אתר מזומן להון בגהנם אליפז דמן תימן ובלדד דימן שוח וצופר די מן נעמה ואתחברו כחדא למיתי למינד ליה ולנחמותיה: וזקפו ית עיניהון מן רחיק ולא אשתמודעוהי וארימו קליהון ובכו ובזעו גבר מעיליה ודרקון עפרא על רישיהון לצית שמיא: ויתיבו עמיה לארעא שבעא יומין ושבעא לילוון ולית די ממליל עמיה פתגם ארום דחמון ארום סגא כיבא לחדא: מן בתר כדין פתח איוב ית פומיה ולטיט ית יומיה: ואתיב איוב ואמר: יהובד יומא דאתילידית ביה ומלאכא די סמוני על עיבור ליליא די אמר איתברא גבר: יומא ההוא יהי קבלא לא יתבעיניה אלהא מן לעילא ולא תפע עלוי שפרפרא: יטננון יתיה חשוכא וטולי מותא תשרי עלוי עננא יבעתון יתיה היך מרירי יומא צערא דאצטער ירמיה על חורבן בית מקדשא ויונה באיטלקותיה בימא דטורסיס: ליליא ההוא ידבריניה קבלא לא יתיחד עם יומין טבין דשתא במניין רישי ירחיא לא יעול: הא ליליא ההוא יהי צערא לא תיעול רננא דתרנגול ברא למקלסא ביה: ילטטוניה נבייא די לטטין יומא דפורענותא דאטמוסן למדכר בעתאודתהון אלווייתהון: יתחשכן כוכבי נשף שיריה יסתכי לאנהרא ולא יחמי בתימורי קריצתא: ארום לא אחד פרתי דלסתי דהינון רשי כריסי וטמר עמלא מן עינוי: למא לא מן מרחמא אימות מכריסא כד נפקית ואיתנגיד: מה דין אקדימו יתי רכוביא ומה תדיא ארום אוניק: ארום השתא שכיבית ואשדוך דמכית בכן ינוח לי:

וישבו אתו לארץ שבעת. ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון: ויקלל ד' וסימ' נמס' בסדר אמור: תופע ל' וחד ותופע ואינון חד מן זוגין חד תי"ו וחד וה"ו ואינון מן א"ב מן ב"ב חד נסיב ו' וחד לא נסיב ו' ו"ל להון זוגא וסי' נמסר במסר' רבת' במערכ' אות הה"ו בס"ד: ירחים ד' וסי' נמסר בסדר שמות: יקבוהו ג' וסי' אררי יום. מונע בר יקבוהו לאום. אמר לרשע צדיק אתה: שחר ח' וסימ' נמסר בישעיה סוף סימן ה' ובתלים סימן ק"ח: ויסתר ב' דגשים וסימניהון משה פניו. ויסתר עמל מעיני: מעיני ד' וסימ' נמסר בויצא ובישעיה סימן ס"ה וסוף הושע: ואשקוט ג' מל' בליש' וסי' ולמען ירושלם. אשקוטה ואביטה. כי עתה שכבתי ואשקוט:

הבונים חרבות למו. ר"ל שהם בונים המקומות אשר היו חרבות לקרא שמם על שביניהם השם: חדלו רוגז. ר"ל חדלו יראה כמו הענין באמרו לב רגז שהרגון בו לב ירא והרצון בזה שאחר המות סרה יראת הרשעים מעל האנשים: ויחפרוהו ממטמונים. ר"ל שהם יבקשו המות יותר ממטמונים: ויסך אלוה בעדו. ר"ל שגדר השם בעדו דרכו אשר ילך בה עד אשר ימנעו ממנו כל מבוקשיו: ויתכו כמים שאגותי. ר"ל שכבר נגרו אחת אחת כמים הנגרים אשר ירוצו רץ לקראת רץ בלי הפסק: ויבא רגז. רוצה לומר מה שהייתי ירא ממנו ויהיה רוגז מענין יראה על דרך אמרו שם רשעים חדלו רגז:

ביאור דברי המענה

בענין איוב ואמר יאבד יום אשר יולדתי בו והלילה אשר היה בו ההריון לאמי.

היום ההוא יהיה חשך. היום ההוא אשר יולדתי בו יהיה חשך לא ימתדל בו אלוה ממעל להזריח עליו השמש ולא תאיר עליו שום אורה. יהיו עם היום ההוא חשך וצלמות בדרך שלא יהיה אור בו. יבעתוהו האידי' החזקי' הפולים בסבת חוזק החום מהיו. הלילה ההוא אשר הרתה בו אמי יקחהו אופל עד שלא יהיה בו אור הכוכבים. לא יהיה נמנה באחד מימי השנה עד שיצורף אל השנה ולא יבא במספר הירחים עד שיצורף אל החדש. הנה הלילה ההוא יהי גלמוד עד שלא ילכו בו חברת האנשי' במבואות העיר וברחובותיה ולא תבא מהם רננה בו. ואמר' אמר זה לפי שמנהג ההולכים בלילה שישירו וירננו. יקללו הלילה ההוא כל האנשים העתידים לעורר אבלם על קוטי יומם שהם מקללים הזמן בסבת מרירות נפשם. יחשכו

הבונים ה' וסימ' אבן מאסו. הבנים חרבות למו. כי הכעיסו לנגד הבנים. ויסדו הבונים את היכל יי'. והבונים בחומה והנשאים. וא' והבונים איש חרבו אסורים: רוגז ג' וחס' וסימ' שם רשעים חדלו רגז. לא שלותי ולא שקטתי. קצר ימים ושבע רגז: וגדול ה' וסימ' והוא שכור. ויאמר המלך אל עבדיו. מאין כמוך יי' גדול אתה וגדול. וילך דוד הולך

עִם־מְלָכִים וְיֹעֲצֵי אָרֶץ הַבֹּנִים חֳרָבוֹת לָמוֹ׃ אוֹ עִם־שָׂרִים זָהָב לָהֶם הַמְמַלְאִים בָּתֵּיהֶם כָּסֶף׃ אוֹ כְנֵפֶל טָמוּן לֹא אֶהְיֶה כְּעֹלְלִים לֹא־רָאוּ אוֹר׃ שָׁם רְשָׁעִים חָדְלוּ רֹגֶז וְשָׁם יָנוּחוּ יְגִיעֵי כֹחַ׃ יַחַד אֲסִירִים שַׁאֲנָנוּ לֹא שָׁמְעוּ קוֹל נֹגֵשׂ׃ קָטֹן וְגָדוֹל שָׁם הוּא וְעֶבֶד חָפְשִׁי מֵאֲדֹנָיו׃ לָמָּה יִתֵּן לְעָמֵל אוֹר וְחַיִּים לְמָרֵי נָפֶשׁ׃ הַמְחַכִּים לַמָּוֶת וְאֵינֶנּוּ וַיַּחְפְּרֻהוּ מִמַּטְמוֹנִים׃ הַשְּׂמֵחִים אֱלֵי־גִיל יָשִׂישׂוּ כִּי יִמְצְאוּ־קָבֶר׃ לְגֶבֶר אֲשֶׁר־דַּרְכּוֹ נִסְתָּרָה וַיָּסֶךְ אֱלוֹהַּ בַּעֲדוֹ׃ כִּי־לִפְנֵי לַחְמִי אַנְחָתִי תָבֹא וַיִּתְּכוּ כַמַּיִם שַׁאֲגֹתָי׃ כִּי פַחַד פָּחַדְתִּי וַיֶּאֱתָיֵנִי וַאֲשֶׁר יָגֹרְתִּי יָבֹא לִי׃ לֹא שָׁלַוְתִּי וְלֹא שָׁקַטְתִּי וְלֹא־נָחְתִּי וַיָּבֹא רֹגֶז׃	ה' / ג' / ל' לית / ג' / ב' / ל' ה' / ה' / ב' / ל' יב / ל' חס' ל' ג' / ה' / ג' ל' / ז' חס' / ל' / ל' ד' ב' / ט"ק לא ולא ולא / ג'	עִם מַלְכַיָּא וְיָעֲטֵי אַרְעָא דִמְשַׁכְלְלִין צַדְיָין לְהוֹן׃ אוֹ עִם רַבְרְבַיָּא דִּידְהַב לְהוֹן דִּימַלְיָין קוֹרְטוֹרֵיהוֹן סִימָא׃ אוֹ הֵיךְ נִפְלָא דְטָמִיעַ בִּמְעַיְינָא לֵית אֶפְשַׁר דְּאֶהֱוֵי הֵיךְ טַלְיָא דְלָא חֲמוֹן נְהוֹר אוֹרַיְתָא׃ תַּמָּן רַשִׁיעַיָּא דַעֲבָרוּ תְּתוּבָא פְּסָקוּ רוּגֵז גֵּהִנָּם וְתַמָּן יְנוּחוּן תַּלְמִידַיָּא דְאִישְׁתַּלְהִי חֵילֵיהוֹן בְּאוֹרַיְתָא׃ כַּחֲדָא אֲסִירֵי מִדְרְשַׁיָּא שַׁלִּיאוּ לָא שְׁמָעוּ יְנִקוּ בֵּית רַבָּא קָל אֲמוֹרָאָה׃ יַעֲקֹב דְּאִתְקְרֵי דַרְדַּק וְאַבְרָהָם דְּאִתְקְרֵי קַשִּׁישׁ תַּמָּן הוּא וְיִצְחָק עַבְדָּא דַיְיָ דִינְפַק בַּר חוֹרִין מִן כּוּפְתָּא מִן קִירִיס דִּידֵיהּ׃ לְמָה יְהִיב לִלְעֵי נְהוֹרָא וְחַיֵּי לִמְרִירֵי נַפְשׁ׃ דְּאוֹרְיכִין לְמוֹתָא וְלֵיתוֹי וְחַפְסִין לֵיהּ מִן טוֹמְעַיָּיא׃ דַּהֲווֹ חַדְיָין לְדִיצָא הַשְׁתָּא יָחֳדוּן אֲרוּם יִשְׁכְּחוּן בֵּית קְבוּרְתָּא׃ כָּל אִילֵין מְרִירָתָא לִגְבַר דִּי אוֹרְחֵיהּ מִטַּמְרָא וּטְלִיל אֱלָהָא אַמְטוּלְתֵּיהּ׃ אֲרוּם קֳדָם סְעוֹדָתִי תְּנַחְתִּי תֵיעוּל וּנְתַן הֵיךְ מוֹי אֲכָלְיוּתִי׃ אֲרוּם דְּלוּחָא דְלָחִית וְאַתַת לְוָתִי וּמָה דִּדְלָחִית יָיְתֵי לִי׃ לָא שַׁלְיֵית מִבְּסוֹרְתָא דְתוֹרֵי וְאִתְנִן וְלָא שְׁדוּכִית מִן בְּסוֹרְתָא דִיקִידְתָּא וְלָא נְיָיחִית מִבְּסוֹרְתָא דִגְמַלַיָּא וְאָתָא רוּגְזָא עַל בְּסוֹרְתָא דִי בְנַיָּא׃

וגדול. וחברו' כי האיש מרדכי הולך וגדול. כי מרדכי היהודי משנה. קטן וגדול שם הוא: נסתרה ג' וסימ' בתלים סימן לה': ויסך ד' וסימ' ויסך על ארון העדות. ויקם דוד מהארץ. ויסך בדלתים ים. ויסך אלוה בעדו:

אבן עזרא

שם רשעים. הם המתקוממים חדלו מרגזם: ויחפרוהו. יבקשוהו יותר מהחופרים למצא מטמון: אלי גיל. יש אומרים כי גיל תנועה לשמחה ולאבל כמו רכה. ואחרים אמ' כי ענינו כמו השמחים ללכת אל גיל כן ישישו. חזר ופירש מי הוא מהמחכים למות הוא הגבר אשר דרכו נסתרה ממנו והאל סגר עליו וזה ענין ויסך אלוה בעדו כמו יסגור על איש. והגאון רב סעדיה פי' בו להפך ואמר כי ענינו כי אין צורך לחיים לא הגבר אשר דרכו נסתרה אפילו באכילה לא יתענג: ויתכו כמים שאגותי. עד שיבכה או הוא על דרך משל שלא יתערבו כי אם ירוצו זאת אחר זאת ולא הפסקנה. אליפז.

הכוכבים הגדולים הנראים בלילה ההוא בתחלתה ובסופה עם הסתר שאר הכוכבים בסבת האור הנמצא אז ויתמיד החשך בלילה ההוא לבלתי סורו. יקוה לאור השמש ולא יזרח ולא יבקע השחר בה בדרך שלא יהיה אחריה יום. כי לא סגר הלילה ההוא דלתי בטן אמי שלא תתעבר והיה מסתיר בזה עמל מעיני. ואחר שנתעבר' למה לא מתי מעת צאתי מרחם' אמי עד שתקפה שיצאתי מבטן אגוע כי זה היה יותר טוב לי מחיותי לראות בזה הרע אשר מצאני. מדוע קדמוני ברכים ברכי המילדת להבילני בעת הלידה ולמה נמצאו שדים לאמי להכין אותי להחיותי. כי עתה אם הייתי מת מרחם הייתי שוקט ונח מאלו הרעות בקבר עם מלכי' ויועצי ארץ אשר הם בונים המקומות החרבים למו להקרא שמם עליהם. או עם שרים זהב להם הכוכבים להם אוצרות כסף הנה אלו האנשים עם טוב הצלחתם לפי הנראה לא היה להם בקבר יתרון עלי. או למה לא הייתי כנפל שאמות מרחם ולא יושלם ההריון כי כמו העוללים המתים במעי אמם אשר לא ראו אור הנה המות נבחר מאד וזה כי בעת המות סרה יראת הרשעים מעל האנשים ר"ל שהמתים אינם יראים מהרשעים ושם ימצאו מנוחה היגעים כל האסירים שם הם שאננים בקבר ולא שמעו קול נוגש. שוה המות לקטן ולגדול אין יתרון בו לאחד על האחר ושם העבד חפשי מאדוניו לא יעבדנו ולא ירדה בו. הנה תמה למה יתן השם לאיש הקשה יום אור החיים ולמה יתן חיים לאנשים המרי נפשם והנה המות להם יותר טוב עד שמחכים למות למצוא מרגוע לנפשם ולא ימצאוהו ויחפרו למצוא אותו יותר ממטמון לרוב תשוקתם אליו. אם יאמר אומר כי לא דיבר בתשוקתם אל המות שיהיה המות יותר טוב להם כי כן מנהג החולים שתהיה תשוקתם אל מה שיזיקם ולא יתכן לומר שיהיו הענינים ההם המזיקים טובים להם מפני תשוקתם אליהם. הנה אנחנו נמצא שהאנשים האחרים השמחי' אל מה שראוי לשמוח עליו ישמחו ויגילו כי ימצאו החיים קשה יום אשר גדר השם דרכו עד אשר לא יוכל להם דבר ממה שיבקשהו לראותם כי המות טוב לו. ואולם זכר השמחים אל מה שראוי לשמוח עליו כי מהם לבד תלקח ראייה בזה הענין לפי שבכאן אנשים רעי התכונה ישמחו כי ימצא רע לזולתם ולא תמיד שמחתם על הרע ההוא שיהיה הרע ההוא טוב למקבלים אותו וזה מבואר בנפשו. ואחר שהתייסב שהמו' טוב לכמו אלו האנשים המרי נפש הנה תמה למה הסתיר השם שיתן לי חיים שכבר השיגני מהמרירות עד שתמיד אני מתאנח גם בעת היות מאכלי לפני אשר היה ראוי שישמחני כרתי הסתרלותי בלקיחת מזונו ונתכו כמים שאגותי אחת אחת כמים הנגרים בלי הפסק כי אין הפסק בין שאגה לשאגה. הנה פחד פחדתי בעת שלותי פן יבואוני הרעות האלה אשר באו לי ואשר יגורתי בא לי. לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי. מזה הפחד עד שבא מה שהייתי ירא ממנו

והכלל העולה מהדברים

הוא שדעת איוב היה שכל מקרי האדם הם מסודרים ומוגבלים לפי מערכ' הכוכבי' בעת הלידה ולזה קלל היום שנולד בו לחשבו כי הוא היה סבת הרעות שקרוהו וקלל ליל ההריון להיותו מורה על איכות מה שיקרה לעובר ברחם ועת צאתו מרחם וכבר זכרו זה בעלי המשפט ולזה היה מורה ליל ההריון על עת הלידה אשר הוא מורה לפי דעתם על כל מקרי האדם בחייו וקלל יום הלידה תחלה להיותו מורה בעצמות ראשונה על מקרי האדם בחייו וקלל ליל ההריון אחר זה להיותו מורה בסבית עליהם. וזה שהוא יורה על עת הלידה אשר היא מורה על אלו המקרים ועוד נתרעם על ליל ההריון על אשר לא היתה הוראתו אם שלא נתעברה אמו אם שלא תשלים ההריונה ותפיל אם שימות בצאתו מרחם אמו כי אלו המקרים הם לפי מערכת הכוכבים ברגע לידת הטפה ברחם לפי מה שאמר בעלי המשפט והנה בחר איוב לא היותו על היותו בסבת המקרים האלה אשר קרוהו ונתרעם על השם ית' המסדר זאת ההנהגה אשר מצד מערכת הככבים אשר ימצא בה זה האופן מהעדר הסדר והיושר אשר יבא' ממנה רעות לטובים וטובות לרעים כמו שיזכור איוב במה שאחר זה איך לא סדר במי שיולד בכמו זה המערכת שימות מרחם ולא יראה ברע כי זה יותר טוב להם ויחס זה לטנגה לשם ית' אז לאותו קצור וכבר מנע בזאת ההנהגה בב'כרדי' האחת כי זאת ההגבלה המסודרת מצד מערכת הככבים לא תחייב על כל פנים הגעת המקרים אשר יורו עליהם אבל כבר כשארו הספרי' אשר הבחירה האנושית כמו שזכרנו בפתיחתנו לזה הביאור והשנית לחשבו שאלו הרעות המדומות הם רעות אנושיות עד שיבחר המקבל הרעות ההם המות מהחיים וזה אמנם היה צודק אם היו אלו הרעות רעות אנושיות לפי שהמות משובח על החיים הבלתי אנושיים לפי דעת קצת הקודמים כמו שנזכר בספר המדות ואולם הטובות האנושיות עם הרעות הבלתי אנושיות הם הם משובחות בעצמם ולאשר שנאמר שאיוב לא שגג בזה השני כי היה מאמין בהמארו' הכסם כמו שנבאר במה שיבא בנ"ה ואולם אמר זה לבעבור אלו החיים אשר היה בהם ובגותם שיותר טוב היה אלו העדר אלו הרעות אשר היה בהם מתיקות קצין ההצלחה האנושית עם קנין אלו הרעו' ואע"פ שהם רעות בלתי אנושיות ואולם בזה הראשון היה טועה בלי ספק כמו שיוכיח תשובת ריעיו לו במה שיבא ותשובתו אליה' ולולא זה לא היינו אומרי' שטעה בו כלל וזה כי אמנם בר' ירמיהו ע"ה קלל את יומו אף שירמיהו לא הביאתהו לזה אמונתו בזאת ההגבלה היא מצד המערכ' כמו שהתפרסם מדבריו במקומו ר"ל במבואותיו ואם אמר זה על צד ההפלגה ו'ההגזמה לאורך מרירות נפשו והנה דעת איוב היה כמו שיתבאר במה שיבא שההשגחה האלהית איננה באישי האדם כלל כל שכן באשר אישי בו אבל

ויען אליפז · הנסה · הבנין לשון רבים והסמך מקום שי"ן והה"א מקום אלף וכמהו כסה עלינו אור פניך יי' ועצור במלין לא נוכל ויש אומרי' הנסה המנסה וטעם דבר בדבר ואחרים אמרו כי הדבר הוא המנסה ועצור במלין לא נוכל שלא נשיבך : כסלתך · דבר שתשען עליו כמו וישימו באלהים כסלם : נכחדו · נכרתו כמו ותכחד מן הארץ :

משולחים ונעזבים אל ההנהגה המסודרת מהגרמים השמימיים והביאהו להאמין זה החוש והעיון אם החוש למה שנראהו מרוע הסדור הנופל באישי האד' הטובות והרעות ואם העיון להיות אלו הענינים הפרטיים הזמניים בלתי אפשר בהם לפי מחשבתו שיהיו ידועי' אצל השם ית' לפי שאי אפשר שתהיינה בו ידיעות מתחדשות ונפסדות ולא ידע אם כן הענינים הזמניים מי שאין לו יחס עם הזמן כלל · וזהו אמרו מדוע משדי לא נצפנו עתים ויודעיו לא חזו ימיו ירצה בזה מדוע לא יהיו נעלמי' מהשם ית' הענינים הזמניים והזמנים והנה אין לו יחס עם הזמן עד ש[...] שיודעיו לא חזו ימיו אבל ראוהו קיי' ועומד ורחוק מההתפעליות כולם בתכלית המרחק ומי שזה דרכו אי אפשר שיתואר בזמן כלל כמו שיתבאר ב[...] בטבעיות ועוד שאלו הענינים הטבעיים ה[...] הארציים לרוחק מ[...] מדרגתם מהשם ית' הנה ימאסם השם ית' ויתעבם בהכרח ל[...] לפחיתותם כי אי' מדרך השלם בתכלי' השלמו' להשגיח בדברים אשר הם בתכלית החסרון ועוד כי השכל לא ישיג הדברי' מצד מה שהם בו פרטיים אבל תהיה בו ההשגה לכחות א[...] אחרים כמו הדמיון והחוש ואם אין בשם ית' כמו אלו הכחות אשר יושג בהם הפרט אי אפשר שישיג אלו הדברים הפרטיים ו[...] והוא אומר העיני בשר לך אם כראות וגו' הנה אלו הטענות שתמצא שיקיים בהם דעתו איוב בזה הדרוש · וכבר יספיק מספק ויאמר אם היה דעת איוב כן על מה היה מעלה עולות לירא[...]תו שמא חטאו בניו והוא יראה שהתשובה ו[...] והתפלה אל השם ית' בלתי מועילה להיותו בלתי משגיח בזה העולם השפל ואמר כי איוב היה מאמין בהשארות הנפש כמו שיראה מדבריו במה שאח' זה ולזה היה מקרב בזה לעבודת השם ית' כפי היכולת אע"פ שלא היה מאמין שיהיה בזה גמול נפשי מצורף לזה שאיוב היה רוצה לצאת ידי שיאמרו רבותי שלמה שהיה נבוך ומבולבל בענין השגחת השם ית' היה רוצה לעשות הראוי לפי כל אחת מהרעות ולזה היה עושה פעולות המאמין בגמול ובעונש כדי שישמרו קנייניו עד שהשיגהו מה שהגיע ואז התרחקה ממנו ההלכה הזאת לדעתו עצמו שהוא היה צדיק ושאין השגחת אלו הרעות על צד העונש למרי שקדם :

הנסה ב' בתרי ליש' וסימ' או הנסה אלהים · הנסה דבר אליך תלאה : יקימון ל' והוא חד מן שטה חדא כתי' יו"ד דכל חד וחד לית דכו' וסימ' נמסר במסר' רבת' במערכת אות היו"ד בס"ד · ואיפה י' כתי' ה' וסימני' ויאמר לו המלך איפה הוא · איפה הם רעים · איפה שמואל ודוד · איפה לא שגלת · ואיפה ישרים נכחדו · איפה היית ביסדי ארץ · איפה לקטת היום ואנה עשית · איפה האנשים אשר הרגתם · ואיש אל ידע איפה הוא · ואלה איפה הם : ואלי ג' וסימ' ואני יכרהי רבים · ואלי דבר יגונב · ואלי יאספו כל חרד : יחלוף ד' וחס' וסימ' והאלילים כליל יחלף · ורוח על פני יחלף · בבקר כחציר יחלף · אם יחלף ויסגיר : תהלה ל' ובמלאכיו ישים תהלה והוא חד מן מלין דמשמשין לה בסוף תיבותא וסימ' נמסר במסר' רבת' במערכת אות הלמ"ד בס"ד : עש ה' וסימ' וכצמר יאכלם סס · ידכאום לפני עש : כבגד אכלו עש · עשה עש כסיל וכימה · עש יאכלם :

ד ויען אליפז התימני ויאמר : הנסה דבר אליך תלאה ועצר במלין מי יוכל : הנה יסרת רבים וידים רפות תחזק : כושל יקימון מליך וברכים כרעות תאמץ : כי עתה תבוא אליך ותלא תגע עדיך ותבהל : הלא יראתך כסלתך תקותך ותם דרכיך : זכר נא מי הוא נקי אבד ואיפה ישרים נכחדו : כאשר ראיתי חרשי און וזרעי עמל יקצרהו : מנשמת אלוה יאבדו ומרוח אפו יכלו : שאגת אריה וקול שחל ושני כפירים נתעו : ליש אבד מבלי טרף ובני לביא יתפרדו : ואלי דבר יגנב ותקח אזני שמץ מנהו : בשעפים מחזיונות לילה בנפל תרדמה על אנשים : פחד קראני ורעדה ורב עצמותי הפחיד : ורוח על פני יחלף תסמר שערת בשרי : יעמד ולא אכיר מראהו תמונה לנגד עיני דממה וקול אשמע : האנוש מאלוה יצדק אם מעשהו יטהר גבר : הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה : אף שכני בתי חמר אשר בעפר יסודם ידכאום לפני עש :

ואתיב אליפז דמן תימן ואמר : העל ניסיון פתגמא דמטא לותך תשתלהי ולמעכבא במיליא מן ייכול : הא כסנת סגיעין וידיא חלשיא תקיפתא : דתקל בחובא יקימון מילך וארכוביא דחמטן בעבירה תחייל : ארום כדון תיתי לותך ותשתלהי תכטי גבך ואתבהלתא : הלא דחלתך כסוייך סברך ושלמות אורחתך : אדכר כדון מן דזכאי כאברהם הובד והאן תריצין כיצחק ויעקב אתכחדו : היכמה די חמיתי דרא דטובענא עברי שקרא ופלחי ליעות ישתלמון כמיני : מן מימר אלהא יהובדון ומן זעפא דנחיריה ישתיצון : אכליות עשו דמתיל לאריא טרפא וקל ארום דמתיל לשחלא מריתיהון כדבי דחטופיהון ורברבנוי דמתילי ללייתא מתפרשין למיבז ביזתא : היכמה דאריא יהובד מדלית עדא היכדין יהובד ישמעאל מדלית זכותא ובנוי ליסטייא אתפרשו מן אורחין תריצין : הא ישמעאל דמתיל לאריון יהובד מדלית זכותא ובנוי דלוט דמתיל ללייתא יתפרשון מקהלא : לותי פתגם אתאמר בנטיר ואליפת אודני קצרת דאיתמצי מיניה : במחשבתא דמן חזותא בליליא כד נפלת שינתא על בני נשא : דלותא ערעני ורתיתא וסוגעי איברי דליח : וזיקא על אפי יעיבר מצלהבא על עולא בסרי : יקום ולא אשתמודע חזויה דמו לקביל עיני חשי וקל סוגעין אשמע : אכריז ואמר אפשר דבר נש מאלהא יזכי אם מן דעבדיה ידכי גבר : הא בעבדוי נביא לא יימין ובאזגדוי ישוי עילא : כל דכן רשיעיא דשרין בקבורת טינא די בעפרא שיתאסיהון ירכינון קדם זחלא :

שאגת אריה · פירש בו רבי משה הכהן נ"ע כשאגת אריה והענין שישלוט עליה' המקום אריות וחיות ופירש רבי יונה נתעו כלתעו מן מלתעות ושניהם רחוקי' ופירושו שרש אף אלהים לשאגת אריה על טרפו ופי' נתעו כמו יתעו לבלי אכל ומלת נתעו שבה על הכפירי' וכמהו קול דודי הנה זה בא : יגונב · מן גנב ועניינו נחטף : שמץ מנהו · כל המפרשים פירשו בו מעט לפי הענין והנכון בעיני שהוא מטעם ומה שמץ דבר נשמע בו ועניינו כי לא וכלה אזני לקחת הטו' המעלה ממנו כענין פנים ואחור הנזכרים בפרשת כי תשא : בשעפים · מחשבות : תסמ' · תרעיד כמו סמר מפחדך בשרי ורבי' האיי ז"ל פירש שהוא מסמרות כי הכתב כמסמר נטוע : יחלוף · יהלוך כמו חלף הלך לו : יעמוד · זה בחלום : דממה וקול · כמו קול דממה דקה וזו דרך נבוא' קטנ' : לא יאמין · אי' אמונ' בעבדיו כנגדו שהוא לבדו שלם בלי חסרון : תהלה · כמו אמרתי להוללי' אל תהולו בעבור חסרונם : אף שוכני בתי חומר · ק"ו הדר' בבתי חומ' והנכו' בעיני שעבדיו ומלאכיו הם העליוני' שאין להם גשם שהוא גוף ונפשו' בני אדם נחצבו מהם ואף שוכני בתי חומר הם הגופות שיסודם בעפר : ידכאום · ענין בתי חומר ידכאו השוכני' בעבור שיכלה הגוף כעש ורובי המפרשים פירשו לפני עש לפני שמש ואמר כיעש כמו ועיש על בניה תנחם והם שבעה כוכבים קרובים מהמכוכב הצפוני כמו עש ועיש והטעם כל ימי היות עיש :

באור מלות המענה

הנסה דבר אליך תלאה · הוא מענין נסיון בתמורת הסי"ן בש"ן והאל"ף בה"א וכמהו כסה עלינו אור פניך יי' והרצון בו אם כשא משל ונדבר אליך ולהשיב על דבריך תלאה · או יהיה מענין נסיון והוא היותר נכון והרצון בו האם כאשר נסה השם להגיע אליך דבר מן הרעות תלאה ובזה אמר כי עתה תבא אליך ותלא : כסלתך · ר"ל תקותך והרצון בו מה שהיית ירא אלהים לא היה אלא לתקותך שישמור קנייניך וכאשר ראית אבוד הקניינים ההם סרה יראת השם מעל פניך · וי"ו ותום דרכיך כפ"א רפה והרצון תקותך תום דרכיך ר"ל תקותך שישמרו קנייניך היתה סבת תום דרכיך ולזה סר תמימותיך בסור הקניינים ההם : וזורעי עמל · הרצון בו עול וכן און והמשיל ההשתדלות באון לחרישה וזריעה וקצירה להורות על רוב השתדלותם בו ועשותם תחבולות רבות עד שישיגוהו כמו הענין בעובדי האדמה להגיע אל התכלית המבוקש מהם · אריה ושחל וכפירים וליש ולביא הם משל לאנשים הרעים אשר כל מגמתם להזיק לזולתם כמו אלו החיות אשר [...] מהבא : יגונב · ר"ל יעלם ויתכסה : שמץ מנהו · ר"ל מעט ממנו וכמוהו ומה שמץ דבר נשמע בו : עצמותי · איברי : לא יאמין · הוא מענין אמת [...] והקיום מעצמותם אבל להם סבה בהיותם אמת כמו שיש להם סבה בהיותם נמצאים ולזה היה חסרון בחק אלו הנמצאים הקדושים ביחס אל השם ית' [...] יהיה אמתתו וקיומו מעצמותו או יהיה הרצון בזה שהשם ית' לא יאמין בהם שישלימו מעצמם מה שראוי להם מהפעולות אם לא יהיה בזה עזר מהשם [...] באחרונה במה שאין ספק בו בחלק הג' מהמאמר החמישי בספר מלחמות יי' · תהלה · רוצה לומר אורה ויהיו הלה והלל שני שרשים בענין אחד והרצון בו ולא [...] ר"ל שאין האור להם והוא ההשגה במה שהם משיגי מצד עצמותם אבל מצד הסבה הראשונה והוא השם ית' ואולם השם ית' אין לו ההשגה במה שישיג [...] הרצון בו כלוי והוא שם והפעל ממנו ועשמי עששו עששה מכעס עיני והרצון בו שכבר ידכאום מקרים אם מחוץ אם מרוע הנהגתם ויפסידום קודם שישיגם [...] דבר אמתי אין ספק בו וזה כי רוב המתים מתים בזולת עתם בסבת מקרים מה ולא ימצא שימות המות הטבעי אחד מאלף :

מבלי

רלבג

מבלי משים. חסר לב והרצון בו מבלי משי׳ לב לאסף׳ נפשם וכמוהו ומשימו ומשכילו יחדו. והרצון בו ומשימו לבו׃ הלא נסע יתרם בם. רוצה לומר שכבר נסע מתקומו יתרונם אשר בם על מאר הב״ח והוא השכל והלך הוא לו כי הוא בתחלת ענינו חסר ומי שלא ישלימהו לא ימצא לו יתרון על שאר הב״ח בעת המות כמו שנא׳ אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו׃

אבן עזרא

מבלי משים. פי׳ מבין וכמוהו ומשימו ומשכילו׃ יוכתו. מן כתית והטעם כמו בבקר יציץ וחלף׃ הלא נסע יתרם. יש מפרשי׳ ישע יתרון דעתם ויאבד ואחרי׳ אמרו כי הוא כמו כי יתרי פתח שישע יתר אהלי והקרוב אלי שהוא כמו יתרה עשה שהוא ממון ועניינו שיאבד ממונם במותם׃ ימותו ולא בחכמה. חכמו שיקבצו ממון

ואל מי ד׳ וסימ׳ ואל מי יעלה מעלינו. ואל מי תדמיון אל׳ ואל מי תדמיוני ואשוה. ואל מי מקדושים תפנה׃ כעשׂ ד׳ כתי׳ שׂ״ן בליש׳ ואינון מן מלין דכתי׳ שׂ״ן וקרי׳ סמ״ך וסימ׳ נמסר בהושע סימן ב׳׃ מישע ה׳ פתחין וסימ׳ נמסר בישעיה סי׳ כ״ה׃ יאכל י״ג וסימ׳ נמסר בסדר אמור אל הכהנים׃ כי י״א בטע׳ וסימ׳ נמסר במסר רבת׳ בערך כי בסד׳׃ יולד ג׳ דגשי׳ ומל׳ וסימ׳

תרגום

מצפר לרמש משתתפי׳ מן דלית משוי׳ להון ארכא לעלמא יהובדון׃ הלא מדלית זכותא להון אנטלירת סעיד מנהון ימותון ולא בחכמתא׃ קרי כדון האית עני לך ולמן מן קדישיא תתפני׃ ארום שטיא תקטול רוגזיה קיריס ושבירא תמית טננא דברייתא׃ אנא חמית שטיא דמתנציב ולטטית מדוריה בתכיף׃ מתרחקין בנוי מפורקנא לעלמ׳ דאתי וישתפפון במעלנא דגהנם ביום דינ׳ רבא ולית דפצי׃ די חצדיה כפיני ייכלון ופולמוסי׳ במאני זיינ׳ ידברוניה ויבזון ליסטיסין נכסיהון׃ ארום לא נפיק מעפרא שקר ומן ארמתא לא ירבי ליעות׃ ארום בר נש למלעי באוריתא אתברי ובני מזיקי בגובאה יטוסון׃ תא ארום בר נש לליעות אתייליד וסופוהי היך ניצין דנתרין מן גומריא ומתגבהין היכדין יעוף׃ ברם אנא אתבע אולפן מן תקיפא ולאלהא אשוי מילתי׃ עביד רברבן ולית סכום פרישן עד דלית מניין׃ דיהב מיטרא על אפי ארעא דישראל ומשדר מיא על אפי מחוזי עממיא׃ מטול לשואה מכיכי אולצני לרומא ואוכמי מסכינותא תקפו פורקנא׃ דבטיל מחשבתהו׳ דמצראי דחכימו למבאשׁ לישר׳ ולא עבדא אידיהון מלכת חכימתהון׃ מאחד חכימי פרעה בחכימותהון ומלכת איסטגנינוהי עוקמני׳ אוחית עליהון׃ בימם יערעון חשוך והיך ליליא ימששון בטיהרא׃ ופרק עמי׳ מן קטיל׳ דפומהו׳ ומן יד מליך תקיף עמ׳ חשיב׃

מקרא

מבקר לערב יכתו מבלי משים לנצח יאבדו׃ הלא נסע יתרם בם ימותו ולא בחכמה׃ קרא נא היש עונך ואל מי מקדשים תפנה׃ כי לאויל יהרג כעש ופתה תמית קנאה׃ אני ראיתי אויל משריש ואקוב נוהו פתאם׃ ירחקו בניו מישע וידכאו בשער ואין מציל׃ אשר קצירו רעב יאכל ואל מצנים יקחהו ושאף צמים חילם׃ כי לא יצא מעפר און ומאדמה לא יצמח עמל׃ כי אדם לעמל יולד ובני רשף יגביהו עוף׃ אולם אני אדרש אל אל ואל אלהים אשים דברתי׃ עשה גדלות ואין חקר נפלאות עד אין מספר׃ הנתן מטר על פני ארץ ושלח מים על פני חוצות׃ לשום שפלים למרום וקדרים שגבו ישע׃ מפר מחשבות ערומים ולא תעשנה ידיהם תושיה׃ לכד חכמים בערמם ועצת נפתלים נמהרה׃ יומם יפגשו חשך וכלילה ימששו בצהרים׃ וישע מחרב מפיהם ומיד חזק אביון׃

ג׳ | כ׳ | ל׳ ויחד לא בתכמתה | ר׳ | ר׳ כתי׳ שׂ״ן כ׳ | ה׳ ל׳ | י״ג ל׳ | י״א בטע׳ ל׳ | ג׳ מל׳ בליש׳ | ג׳ ל׳ | ב׳ י״ג פסו׳ אית בהון ואין ואין | ל׳ | ל׳ | ב׳ כזמתכנה | ל׳ ל׳ ל׳ | ל׳ י״ב ג׳ חס׳

רלבג

אויל. הוא האיש אשר יכוין בפעולותיו תכלית מה ולא יבא אל הגעת התכלית ההוא בסבות הראויות והוא מבואר שלא יגיע התכלית לכמו האיש הזה אלא במקרה ולזה יהיה כועס תמיד כאמרו אולת אדם תסלף דרכו ועל ה׳ יזעף לבו׃ ופותה. הוא האיש קרב התאוה אשר יפותה לבו לכל ההצלחות המדומות וישאר תמיד עם הקנאה והמכאוב ההוא ודרך הפותה לאויל כי מדרך הפות׳ שיהיה אויל כאמרו כאלו פתאים אולת והסבה בזה כי לאחוז תשוקתו בענינו׳ יטה ל׳ במהירות להשיגם ויהיה זה סבה שלא יתנהג בזה בסבות הראויות׃ נוהו. הם המשפכים אחריו להתנהג במנהגו וכמו זה אמ׳ הכתוב ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו והרצון בזה האנשים המשפכים אחריו כמו שביאר אחר כן׃ אשר קצירו רעב יאכל. שבא אל האויל וירצה בזה שכבר יגיע מרוע הצלחתו שהאיש הקשה יום והוא הרעב יאכל קצירו של האויל ואמרו ל׳ מצנים יקחהו ושאף צמים חילם שב ל׳ בני האויל אשר זכר או ל׳ כלל האוילי׳ וירצה בצנים צנינים וקוצים והרצון בשאיפה הכפוי והתקוה על דרך אומרו כעבד ישאף צל והרצון בצמים האיש הפריץ וקראו צמים לפי שמנהג הפריצים שיהיו מגדלי׳ שער ראשם ודומה רו׳ לומר שער ואמ׳ שלאיש קשה המזל אשר יקח קצירו מבין הקוצי׳ והכיני׳ לרוע הצלחתו ויכפה עם זה שמה שלקח מן הקציר יבא איש פריץ ויחזק עליו ויגזלהו ממנו יהיה חילם וזה תכלית רוע ההצלחה ר״ל שהאנשי׳ היותר רעי ההצלחה שימצאו ימצאו מצליחים על אלו האוילים ויהיה להם חילם וכסיהם ואפשר שכל הפסוק יהיה שב לדבר אחר ויחסר מלת אל והרצון בו אל אשר קצירו יאכל איש רעב ונקשה ול׳ אשר יקח קצירו מן הקוצי׳ ויכפה עם זה שמה שלקחהו מן הקוצים יגזלהו ממנו איש פריץ יהיה חיל בני האויל אשר זכר׃ בני רשף. הם כידודי אש׃ קודרים. הם האנשים הקשי׳ יום וקראם קודרים כי לרב אבלם ידמה להם שיחשך האור שהוא אבלם ולזה אמר הכבית על רוב הצרו׳ וכבט לארץ והנה חשך צר ואור חשך בעריפיה ואמר דוד באבל אם קודר שחותי׃ תושיה. הוא שם לכל כימום וסדור ולזה נקר׳ התורה תושיה כי היא הכימום והסדור הכללות ויקרא תושיה המנהג שראוי לאדם במה שהוא אדם שיתנהג בו והוא אמרו ותושיה נדחה ממני כי לא נתנה תורה בעת שהיה איוב ולא היה מאמין בתור׳ עד שיתפאר שלא נדחה ממנו התורה אבל התפאר שלא נדחה ממנו הכימום והסדור אשר ראוי לאדם במה שהוא אד׳ להתנהג בו בדרך שישלי׳ נפשו ואפשר שכבר היה כימום מה לאומה אשר היה איוב ממנה והתפאר שכבר התנהג באותו כימום בשלימות ויקרא תושיה מה שהוגבל וסודר במחשבה והסתדרות לעשות מהפעולות עד שיגיעו אל התכלית אשר כוונו אליו והמשל אם חשב נגבה מה לעשות גנבה מה וסדר הפעולה ההיא בלבו ואיך יתנהג בה עד שישלים לו עשיית הגנבה הנה זה הסדור אשר סדר בלבו ושמהו כמו חוק לו יקרא תושיה ובזה האופן אמר ולא תעשינה ידיהם תושיה ר״ל שלא יעשו מה שסידרו והגבילו במחשבתם לעשות מהפעולות׃ נפתלים. הם העקשים אשר יעמיקו לבקש עקלתונו׳ עד שיגיעו למבוקשם ואמר שעם עומק העצה בא׳ו האנשי׳ יסבב השם שתהיה עצתם נבערה ונמהרת ותהיה כמהרה מענין כמהרי לב והם הפתיים׃ ויושע מחרב. חסר הפעול ושב אל השפלים והקודרים שזכר ראשונה או יהיה שב אל האביון שזכר בסוף הפסוק והוא יחד כנון וכוונת הפסוק שהשם הושיע האביון מחרב ומיד חזק׃ מפיהם. של הרשעים ומאמרם ר״ל שישים פיהם ומאמרם כלי להושיע בו האביון אשר כוונו להרע לו והמשל שהם יאמרו שירדפו אחרי פלוני להרגו וישמע הדבר איש מה ויגיד עצתם לאיש ההוא ויסמר מלכת בדרך ההוא ויכבל או שיהיה במאמר משבול העצה מה שינצל בו האבוך ואפשר שנא׳ שהרצון בזה שהשם יושיע האביון מחרב ומפיהם ומיד חזק בזה האופן מההשגחה ואולם יושיעם מפיהם על דרך משל שלא יהיו טרף לשיניהם בשיסבר שיניהם כמו שנ׳ ושיני כפירים נתעו וגם כן הנה ימצרו שלא יהיו טרף לשיניהם במה שיסבב השם ית׳ לאלו האנשים הרעים משבול העצה׃

אבן עזרא

גם יורה זה הפסוק כי האדם לא נברא אלא שילמד חכמה׃ קרא נא. אם איננו כן על אם תמצא מי שיענה אותך׃ ואל מי מקדושים תפנה. או אמור מפי מי מהקדושים שהיו בארץ שמעת׃ כי. ידוע כי לאויל יהרג כעס׃ משריש. כמו ותשרש שרשיה שעשה שרשים׃ ואקב. קללתי כמו מה אקב והטעם קללתי שהוא שהוא ביתו שיבוא לו רע פתאום׃ בשער. בפרהסיא. ידכאו ברעב שאין לו כח יתגבר על עליו ויאכל קצירו׃ ואל מצנים. כמו ולצנינים כי הזרע כשלא יהיה מנוקה ירבו הוחים ויקחו הרעבים הקציר מבין החוחים׃ צמים. יש אומרי׳ כמו צמאים והענין כפול כי זכר הרעבים והצמאים ויש אומ׳ כי צמי׳ האלו התקיפים בלשון ישמעאל והר״ר משה שפירושו הבתולות בעלות הצמות והוא רחוק׃ כי לא׳ מעפר מהוא עם און הוא כ כמוהו בענין אמר כי הרשע לא יצמח לבן בן אדם יולידנו כאלו לא יולד אלא לעשות עמל ואון כענין הן בעון חוללתי כי תולדת בן אדם קרובה לעשות רע כטעם כי יצר לב האדם רע׃ ובני רשף. יש אומרים כי כאשר תולדות העוף לעוף כן תולדות האדם לעמל וכמוהו ולחומי רשף שפירושו אכולי עוף ויש אומרים כי בני רשף הראויים להיות בגיהנם יגבהו בעולם הזה וזה הפירוש בלא רשף רק הוא יקר ויש אומרים כי בני רשף הם ניצוצי האש והוא קרוב בעבור שאחר׳ רגיל לראות השמש זורחת ושוקעת אין זריחתה ושקיעתה אלא בעיניו ובעבור בא הנגש לפרקים מעטים גם יש עתים שיכלא הגשם בשעת הצורך ויצעקו בני אדם אל הבורא ויבוא על העבים להמטיר וזה יהיה להם אות גדול על כן הזכיר אחר עושה גדולו׳ הנותן מטר׃ לשום שפלים. הבוכי׳ השואלים מטר אז ראו החכמים והערומים שלא תועיל חכמתם׃ תושיה. כטעם חכמה ור׳ משה פי׳ שהוא מן יש׃ נמהרה. נבערה כמו ולבב נמהרים׃ יומם. ענינו ביומם׃ ויושע מחרב. אביונים והטעם מחרב אויבים. מפיהם שאם ירעבו יוכל אויב לצור עליהם והענין הנה המקו׳ כאשר ירבה ליסר בני אדם ימנע הגשם בעיתו וכאשר ישובו אליו יענם ויושיעם׃ תרפינה

מסורה

לנער היולד׳ אשר יולד לישראל׳ כי אדם לעמל יולד׃ אולם ג׳ ר״פ בסיפר׳ וסימ׳ נמסר בריש סיפר׳׃ דברתי ב׳ וסימ׳ על דברתי מלכי צדק׳ ואל אלהים אשים דברתי׃ ישע ה׳ בסגול בישעיה סימן מ״ה׃ ולא תעשינה ב׳ וסימ׳ כזמתכנה׳ ידיהם תושיה׃ בצהרים י״ב וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ח׃ ויושע ג׳ חס׳ וסימ׳ ויושע יי׳ את יושבי קעילה׳ ויושע יי׳ את דוד דשמואל ויושע מחרב מפיהם׳ וחד קוה אל יי׳ וישע לך׃

אשרי אנוש ב' דסמי' וסימ' יעשה זאת· יוכיחנו אלוה: ובמלחמה ג' וסי' או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי· ואת בית יהודה ארחם· ברעב פדך ממות ובמלחמה· וא' במלחמה ועבר על כנו מעביר: יבוא ד' מל' בסיפר' וסימ' לא תירא משוד כי

וַתְּהִי לַדַּל תִּקְוָה וְעֹלָתָה קָפְצָה פִּיהָ׃ הִנֵּה אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ יוֹכִחֶנּוּ אֱלוֹהַּ וּמוּסַר שַׁדַּי אַל תִּמְאָס׃ כִּי הוּא יַכְאִיב וְיֶחְבָּשׁ יִמְחַץ וְיָדָו תִּרְפֶּינָה׃ בְּשֵׁשׁ צָרוֹת יַצִּילֶךָּ וּבְשֶׁבַע לֹא יִגַּע בְּךָ רָע׃ בְּרָעָב פָּדְךָ מִמָּוֶת וּבְמִלְחָמָה מִידֵי חָרֶב׃ בְּשׁוֹט לָשׁוֹן תֵּחָבֵא וְלֹא תִירָא מִשּׁוֹד כִּי יָבוֹא׃ לְשֹׁד וּלְכָפָן תִּשְׂחָק וּמֵחַיַּת הָאָרֶץ אַל תִּירָא׃ כִּי עִם אַבְנֵי הַשָּׂדֶה בְרִיתֶךָ וְחַיַּת הַשָּׂדֶה הָשְׁלְמָה לָךְ׃ וְיָדַעְתָּ כִּי שָׁלוֹם אָהֳלֶךָ וּפָקַדְתָּ נָוְךָ וְלֹא תֶחֱטָא׃ וְיָדַעְתָּ כִּי רַב זַרְעֶךָ וְצֶאֱצָאֶיךָ כְּעֵשֶׂב הָאָרֶץ׃ תָּבוֹא בְכֶלַח אֱלֵי קָבֶר כַּעֲלוֹת גָּדִישׁ בְּעִתּוֹ׃ הִנֵּה זֹאת חֲקַרְנוּהָ כֶּן הִיא שְׁמָעֶנָּה וְאַתָּה דַע לָךְ׃

והות למסכינא סברא ונבילתא דרשיעי טפזת פומה׃ הא טוביה דאברהם גברא חסידא די כסניניה אלהא ואנת ישראל מרדותא דשדי לא תרחיק׃ ארום הוא מייתי כיבא ומעיל סמתיר ימחי וידוי מסיין׃ בשית עקתין יפצינך ובשביעתא לא יקריב בך ביש׃ בכפן דמצרים פרקך ממותא ובקרבא דעמלק מקטול סייפא׃ בניזקא דלישן דבלעם תיטמר ביני ענניא ולא תדחל מן חבל מדינאי כד ייתי לחבל סיחון׃ ולאולצן מדברא תגחך ומן משירית עוג דמתיל לחיות ברא ארעא לא תדחל׃ ארום עם לוחי אבנא דאיתיהיבו בפומבי בחקלא קיימך וכנענאי דמתילין לחיות ברא אשלימו עמך׃ ותנדע ארום שלם בית אולפנך ותזמין מדור בית משכנך ולא תינזיק׃ ותנדע ארום סגיעין בנך ובני בנך היך עסבא דחקלא׃ תיעול בשלימות שניך בבוכא לקבורתא היך מיסק גדישא בעידניה׃ הא דא פשפשינה יתה הכדין היא קבילתא ואנת דע לך׃

יבוא: כי לפניו חנף יבוא· המיראתך יוכיחך· בכפל רסנו מי יבוא: כעשב הארץ ה' וסימ' נמסר בסדר בא אל פרעה: אלי ד' וסימ' השמחים אלי גיל· תבא בכלח אלי קבר· וצפוי הוא אלי חרב· שרשי פתוח אלי מים:

אבן עזרא

תרפינה· ביאור והטעם כמו אף וכמוהו רפינו את בבל ולא נרפתה: בשש צרות· יתכן היות זכר שבע על דרך המקרא ואחרי' ספרו אותם והם ז' במספר: בשוט לשון· כי הלשון הרע הוא כמו שוט ויותר נכון היות לשון אומה כמו לשונות הגוים ושוט מן שוטטו בחוצות ירושלם כ כאמר תמוטט לשון בארצך תחבא: כפן· תרגום רעב או הוא מן כפנה שרשיה ו וטעמו אכפה: כי עם אבני השדה· כאילו ברית כרתת עם ה האבנים שלא תזיק בהן ועשית שלום עם החיות: ופקדת נוך· וכאלו כאמר עלה במחשבתך ולא ת תחטא: בכלח· אין לו חבר כי אם שני ב בספר הזה וטעמו מיתות במלאת מספר ימיו והיא הזקנה: כעלות גדיש· כהכרת וכמוהו אל תעלני בחצי ימי: ויען

רלבג

במוט לשון תחבא· ר"ל כאמר תמוטט לשון הרע בארץ אשר היא סבת מריבות חזקות ורעות עם תחבא ר"ל שלא תזכר: כפן· הוא כשהתבואה ביד שומרי האוצרות ולא תהיה מוכר לא בסבת חסרון התבואה ואולם ברעב הוא חסרון תבואה: ופקדת נוך ולא תחטא· ר"ל בני נוך והם בני ביתו וכאילו אמר שסבר חטא מפני שלא השגיח בבניו באופן הראוי לשומרים מחטא: כעלות גדיש· מענין כריתה וכמוהו אל תעלני בחצי ימי:

ביאור דברי המענה

הטיב אליפז ואמ' ידענו שאם נשא משל ודבר אליך להטיב על דבריך יכבד עליך אלא שעם כל זה לא אוכל להמנע מלהשיב על דבריך כי מי יוכל לעצור במלין על דבריך שזה או יהיה הרצון בזה האם כאמר נסה השם להגיע אליך דבר מן הרעות תלאה ומי יוכל לעצור במלים להוכיחך על תכונתך זאת· הנה במה שקדם היית מייסר רבים כאמר שמעת מהם דברים כאלה והידים אשר היו רפות באמונת השם היית מחזק והאיש הכושל היו מקימים מיליך והברכי' הכורע' היית תאמץ והיית אומ' לו שמה שהגיעהו מהרע הוא על צד העונש למרי קדם ר"ל שכל מי שהיה נכון באמונת השם יתב' בעבור מה שהגיעהו מהעונש היית מחזק אותו עד שיאמינו כלם כי על כל מעש' גמול ומשפ' להיות בזה תקון המדינ' ותקון הכללות האחר וזה שההמון אם לא יראו מהעונש לא ימנעו מ מעשיית הרעות כאמר יבואם טבעם להשתוקק אליהם· והנה עתה כאמר תבוא אליך הרעה נלאית לסבלה וכאמר נגע עדיך היית נבהל· הנה זה ממה שיוכיח שיראתך השם לא היה אלא לבטחונך שישמור לך קנייניך ותקותך בשישמור לך אלו הקניינים היתה סבת תמימות דרכיך לא טוב האמונה כי לפי מה שאני רואה מדבריך עתה אינך מאמין שיהיה בכאן גמול ועונש· והחל אליפז לסתור דבריו מהמוחש ואמר זכור נא

מי הוא נקי ואבד ואיפה ישרים נכחדו כמו שראיתי זה מהאנשים המשתדלים בכל עת בעשיית העול והחמס שיאבדו ויכלו מרוח אף השם ואולם הנקיים והישרים ואם היה שיגיעם קצת רעות איננם מכלות ומאבדות אותם לגמרי כמו הענין ברעות הרשעים וזה לאות שאלו הרעות אינם נופלות במקרה כמו שאתה מניח ר"ל שאם היה הענין כן לא היה בזה הבדל בין הישרים והרשעי' ואולם היו רעות הישרים יותר חלשות למיעוט עונותיהם לא שיהיו להם רעות בזולת מרי כמו שהיה מניח איוב· הנה האנשים הרשעים אשר תשוקתם לטרוף טרף כמו החיות הרעו' כמאמרו שנתעו שיניהם עד שישבר מהם [illegible] לעצות ותראה אותם אובדים מבלי מציאתם הטרף ובניהם יתפרדו אנה ואנה ישוטטו לבקש די טרפם וזה דבר נמצא בלי ספק בחוש כי הרבה מה שתמצ' מהאנשי' הרשעים אשר כל השתדלותם להזיק לאחרים שברוב העתים לא ימצאו ותמנע מחשבתם הרעה וזה ממה שיורה שהשגחת השם ית' הוא באישי האדם· ואמ' אליפז הנה באמת אופן השגחתו יגונב ויעלם ממני אלא שכבר לקחה אזני שמץ מנהו מעט מזאת ההשגה אשר העמידונו על היות השגחתו בשפלים· וזה שבסעיפי' מחזיונות לילה בנפול תרדמה על אנשים קראני פחד ורעדה ורוב עצמי הפחיד מהמראה אשר אראה בחלום מהדברי' העתידי' לבא עלי אשר סבת הודעתם הוא השם יתברך וזה שמי שהגיד לי המראה ההיא הוא ענין רוחני· יעבור על פני מסמר שערת בשרי מדי בואו מרוב החרד' כי כבר ייוחדו החלומות הצודקי' משאר החלומות שכבר יקרה מהם החרדה והתפעמות הרוח כמו שנזכר בספר החוש והמוחש ויעיד על זה מה שנזכר מחלום פרעה וחלומו' נבוכד נאצר והנה יורה על היותו רוחני שהוא יעמוד לפני ולא אכיר מראהו אך תמונה לנגד עיני אשר יראה אותה לי הכח הדמיוני· ואשמע דברים נפלאים כאילו הם מורכבים מהקול והדממה וזה שהשכל יקבלם רוחניים בזולת קול והמדמה מראה אותם כאילו הם דברים קוליים באותיות וקול· ואחר כן החל אליפז בטענה פלוסופית ואמר איך אפשר שתאמין שיהיה השם ית' פועל המין האנושי וממציאו ומנהיגו והוא בלתי משגיח בו עד שסבר ימצא צדיק ורע לו רשע וטוב לו· האם אפשר באדם שיהיה צדיק יותר מהשם ית' האם יהיה האדם טהור יותר מפועלו הלא כמו אלו הענייני' יהיו מיוחסים אל העול באדם ר"ל אם ינהיג מדינה אחת ולא ינהיגנה ביושר ואיך אפשר שיצוייר בשם ית' עם היותו בתכלית השלימות מה שהוא חסרון ועול בחוק האדם· הן בעבדיו לא יאמין והם השכלים הנפרדים לא יתן אמתות וקיום בעצמותם אבל מה שלהם מן האמתות והקיום הוא מאתו והוא השם ית'· ולא ישים במלאכיו אורה מעצמותם וזה כי אין האור להם והוא ההשגה במה שהם מצד עצמותם אבל מצד מה ששפע למציאותם מהסיבה הראשונה והוא השם ית' ולזה הוא מבואר שאלו הנמצאים ואם הם שלימים מאד ביחס אל האדם הנה הם חסרים מאד ביחס אל השם ית' כי אין יחס בין מי שמציאותו וקיומו והשגתו מעצמותו ובין מי שהוא לו מציאותו וקיומו והשגתו מזולתו· ואם באלו עם פשיטותם ושלמותם וכבחינותם ימצא חסרון אבל השם ית' הנה אין ספק שהאדם חסר מאד ביחס אל השם ית' כי הוא שוכן בתי חומר ר"ל בזה העולם השפל ובעפר יסודו ר"ל שקיום צורתו הוא בחומר שלא כי הוא צריך לצורתו ולפי שצורתו היא היולאנית ואל זה ג"כ אפשר שיכוין במה שאמ' שוכני בתי חומר ר"ל שצורותיהם היולאניות כי באלו עם החסרון הנמצא להם בעצמותם יתחייב עוד בהם שיהיו נפסדים ואין זה ההפסד ג"כ מוגבל בהם עם עד שיהיו בטוחים ממנו עת מה אבל ידכאום מקרים ויפסידום קודם שיגיעם הכלוי וההפסד הטבעי· מבקר לערב ישגם המות במעט שבה מבלי משים לב לפנות אל השלימות האנושי יאבדו אבידה מוחלטת ולא יהיה להם השארות כלל· הלא האדם ואם לו קצת שלמות והוא ההשגה השכלית אשר לו בה יתרון והשארות הנה יקרה לו ברוב שיסור יתרונו אשר בו וימותו ולא בחכמ' לפי שהשגת השלמות לו מהקושי העצום לקוצר בעצמו ולרבוי המונעים· אם תחשב להיות במדרגת השכלים והמלאכים להיותך בעל שכל ראה מה מאד רחקה מדרגתך מהם עד שאם תקרא שיהם לא תמצא מי שיענך· ואל מי מקדושים תפנה שיענך הלא היותר שפל מהם לא יענך לרוחק מדרגתך ממנו ואם הענין כן ביותר שפל מהם ראה מה מאד רחקה מדרגתך ממדרגת השם ית' ובהיות הענין כן הוא מבואר שלא יתכן שייוחס לשם ית' עם שלמותו מה שהוא חסרון בחק האדם אשר הוא בתכלית מהחסרון ביחס אל השם יתברך· והוסיף אליפז להתיר ספק מה בענין הרעות אשר נראה באדם בזולת מרי קדם ואמר שהם אינם רעות יהיה ראוי שירחיב האדם עליהם ויחסם אל האולת והפתיות ועל זה אמר הנה לאויל יהרג כעס כי הוא ירחיב תמיד כאשר לא יבואהו מבוקשיו אשר הוא סבת העדר בואם לפי שלא דרך בהגעתם בסבות הראויות והוא מבואר שכמו זה האיש כועס תמיד כאשר לא יבואהו מבוקשיו אשר כוון שיהם ויחמוב שבבר עשו השם ית' אלא שהוא מבואר שכמו זה לא יקרא רע כמו שלא יקרא רע אם לא תבא ספינה מהחפירה בקרקע כי לא תעשה הספינה בכמו זה הפעל· והאיש הפותה אשר יפותה לבו לכל ההבלים המרומו' תמיתהו קנאתו כי עינו לא תשבע וישאר תמיד עם הקנאה והמכאוב ההוא· מצורף לזה שהוא ישתדל לרוב קנאתו להגיע אל מבוקשיו במהירות וידרוך מפני זה בהגעתם בסבו בלתי כאותו· כמו הענין באויל אם יקרה באויל שיהיה משרים ומצליח בקצת הענייני' הנה כאשר ראיתי זה באויל פתאום וקללתי נויהו למיעוט השארו קיומו אשר כוון אליהם כי לא יגיע לכמו האיש הזה שום תכלית אם לא במקרה ומה שהוא במקרה הו' מעט כמו שהתבאר במקומו· הנה בניו הנמשכי' אחריו ירחקו מישע וידכאו בשער לעיני כל העם ואין מציל לפי שכמו זה האיש לא ישתדל ג"כ בקנין האוהבי' כמו שלא ישתדל בשאר הסבו' המביאו' מה שמספיקו שיו אלא כבר יגיע מהרוע לאויל ולבניו האוחזי' דרכו עד שיהיה חולם לאיש קשה המזל שיאכלו אותו האיש הרעב ויאכל קצירו ולאשר יקח קצירו מבין הקוצי' לרוע הצלחתו ויקוה האיש הפריץ ללקחו ממנו וזה תכלית הרוע ר"ל שיהיו השפלי' שבאנשים עברו עליהם· הנה לא יצא מעפר און ועמל ר"ל שאין הארץ סבת רוע הסדור הנופל בטובות אישי האדם ורעתם אשר הוא און ועמל כמו שהיה חושב איוב וזה שכוונתו היה כי למרחק אלו הענייני' אשר בארץ במדרגה מהשם ית' הוא בלתי משגיח בהם כאמרו מה אנוש כי תגדלנו וגו' ואף על זה פקחת עיניך וגו'· אבל הרעו' הנופלו' בכאן בזולת מרי קדם אין ראוי בהם שיקראו רעות לפי שהם מיוחסות אל סכלות המקבל כמו שנזכר באויל ופותה וזה שהאדם יולד לעמל ולהשתדל בקניינים אשר יצטרכו אליו כי לא נתנו לו שלמויותיו בפועל אבל נתנו לו הכלים אשר אפשר שבהם יגיע אל מה שיצטרך אליו כמו שבידודי האש יולדו להתנועע תכף התהוותם ולהגביה עוף מה שהתמידו נמצאים עד שיסור החלק האשי מהם ויפול האפר·

ובהיות

רלבג

ובהיות העניין כן רצוני שהאל' יולד לעמל בשלמיותיו אשר ירצ' הגעתם אליו הנה אם לא ירדוף בהגעתם בסבות הראוי' אין זה עוכם אם לא יגיעו וזה מבואר בנפשו. ולהיות העניין כן הנה החליט אליפז המאמר שהרעו' הבאות על איוב היו על צד המוסר והתוכחת למריקדם ולזה אמ' אליו אם הייתי במקומך הייתי דורש אל אל ומתפלל אליו שירחם עלי כי הוא משגיח בזה העולם השפל השגחה נפלאה

ו ויורא על זה הגדולו' והנפלאות אשר הוא עושה ומכללם נתיכת המטר בסדר וכיוסר אם' בו חיי כל צומח וזה שהמטר על הרוב במקומות הנגלים אל מהארץ מאחרי' יביאו' אליהם רוחו' ממקומו' אחרים זולתם ומה שזה דרכו הוא מיוחס אל הקרי וההזדמן ומה שיוחס אל הקרי וההזדמן הו' ראוי שיהיה מעט ואכחנו נמ' המטר תמיד בדרך שישלמו בו הצמחי' הנה זאת ראיה חזק' שבכאן משגיח בענין נתיכת ה המט' זולת הטבע ולזה תמצ' בכל הנביאי' והחכמי' כשהם יספרו נפלאו' השם שהם יספרו תחלה נתיכת המטר ועוד יראה בכאן מה שיורה חזק שהשם ית' משגיח באישי האדם וזה שהרשעי' אשר ישתדלו בעשיית הרעו' ל החכמי' השפלי' והחלושי' ימנע מהם אשר יזמו לעשו' עם היותם בעלי כח וחכמים להרע. וזה שהשם ית' יסבב לשום האנשים השפלים הנרדפים למרום ההצלחה ולהשגיב ישע האנשי' המדוכים והאבלי' והוא מיפר עצת הרשעי' החכמים להרע אשר ישתדלו ל להרע להם ולא תעשינה ידיהם מה שחשבו לעשותו. החכמים הוא לוכד בערמם ר"ל שרוב ערמם ישים השם יתברך כלי למנוע מהם אשר יזמו לעשות והמשל שכאשר ידעו באיש שילך בחוץ ויבקשו לרדוף אחריו לקחת אשר לו ישפטו לאיזה צד הלך ויעמיקו בו ויאמרו שהוא יותר ראוי שיהא לכתו לזה הצד לסבות מה יזכרום ורוב העמיקתם בזה תסבב שישפטו שהוא הלך בצד אשר לא הלך בו וירדפוהו שם ולא ימצאוהו. ועצת הרשעים הנפתלים המבקשים דרכים עקלתוני' ומעמיקים בהם לכל הצדדי' האפשריים כדי שיגיעו למבוקשם להשיג עשיית העול והחמס ישימה השם נמהרה וחסרה ותהיה סבה שלא ישפטו הדבר אשר ירצוהו כפי מה שראוי בעניינים הברורים. יום ובצהרים ילכו בחשך ר"ל שאפילו בעניינים המבוארים בנפשם בתחלת המחשבה תסכל עצתם. ובזה האופן יושיע השם ית' השפלים והקודרים מחרב הרשעים שלא יזיקם מפיהם ומאמרם של אלו הרשעים ר"ל שפיהם ודבריהם אשר הסכימה עצתם בהם שם השם יתברך כלי להושיע השפלים והקודרים ובזה האופן הושיע השם ית' האביון מיד חזק ממנו עד שכבר תהיה לדל תקוה שלא יעזבהו השם ית' ביד הרשעים ואנשי עולה קפצו פיהם להצטערם על אשר לא תגיע התכלית אשר כוונו אליו וזאת הטענה שזכר בכאן מבוארת ונגלית מן החוש וזה שאנחנו נמצא ברשעי' רבים מכוונים להרע ומשתדלים בו ולהם הכלים אשר בהם אפשר שיזיקו לרבים ויהיה עם זה ההיזק המגיע מהם מעט הנה זה ממה שיורה כי שם גבוה שומר ובהיות העניין כן אי לך להתרעם מהשם ית' אם הוכיחך וייסר אותך על עונותיך כי מאושר הו' מי שיוכיחהו השם ית' וזה שהטובי' יוכיחם כדי שיחזרו למוטב ואולם הרעי' ימיתם בהמלאת סאתם ולזה ראוי לך שלא תמאס מוסר השם יתברך כי הוא כשייסר הטובי' ירפאם ויחבשם אחר הכאתו ומוחצו אות'. אם תשוב ותכנע טרם בוא הצרות בעולם יצילך מהם. וזכר שש ושבע להיותם מספרי' שלימים עם שכבר זכר מהצרות כמו זה המספר והם הרעב והמלחמה ולשון הרע והשוד וכפן וחיות הארץ ואבני השדה. ברעב יפדך השם ית' שלא תמות מצד חסרון האוכל ובמלחמה יצילך שלא תהרג כאשר תשוטט הלשון להרע לאנשים בלשון הרע לא תחבר שם. וכאשר יבא השודד לשלול שלל ולבוז בז לא תירא כי לא יגע בך רע. לשוד ולכפן תשחק ותשחק שלא תנזק בהם ולא תירא מן החיות הרעות שיטרפוך ולא מאבני השדה שתנגף בהם רגליך כי אתה כאלו כרת ברית עם אבני השדה וכאלו השלימה לך חית השד'. וידעת כי שלום אהלך וידעת כי בביתך יהיה שלום ופקדת אנשי ביתך ותמצא שילכו בדרך השם ולא תחטא וזה אמ' לו אליפז להעיר שהוא אולי חטא כאשר לא השגיח בתקון אנשי ביתו כדי שיהיו יריאים מהשם ית' ואעפ"י שלא חטא במעשיו בעצמו ולזה נענשו בניו ונענש' באבדן קנייניו ולזה אמ' אם היית עושה ככה תדע באמת כי יהיה רב זרעך וצאצאיך יהיו רבי' כעשב הארץ וגם אתה לא תמות בלא עתך אם התנהגת בזה המנהג. אבל תבא בזקנה המופלגת אל קבר כמו שיכרת הגדיש בעתו. הנה זהו מה שחקרנוהו והוא האמת בעצמו שמע אותו ודע לך האמת והתנהג בו:

והכלל העולה מן הדברים

הוא שאליפז היה מאמין שהרעות הבאות לאישי האדם הם מגיעות להם מהשם ית' על צד העונש על מה שחטאו והיה מתיר זה הספק במה שנראה מהגעת הרעות בזולת מרי במאמר שכבר יהיו בכאן רעות מצד האולת והפתיות ואלו אינם ראויות שיקראו רעות כמו שהתאמת וקיים דעתו תחלה מהחוש ואמר שאנחנו לא נמצא האבדון והכחד ביושרי' ובנקיים כמו שימצא ברשעי' וזה ממה שיורה שסבת המצא רע ברשעים הוא היותם רשעים וזה אמנם יהיה על צד העונש ואמנם הנקיים והישרים כשיחטאו חטאים מה יוכיחם השם ית' וייסרם אך לא יאבדו ולא יכחדו וזה ג"כ קצת טענה על איוב על בחרו המות יותר מן הייסורין שהם מוסר בהם. והטענ' השנית היא לקוחה מההודעה אשר תקרה בחלום אשר תורה על השגחתו ית' באישי האד' וזאת טענה חלושה כאשר לא יתאמ' בזה יותר מזה השיעור כי אעפ"י שנודע בזאת ההודעה לא יחוייב מזה שיהיה השם ית' משגיח באישי האד' על הצד שיאמין אליפז וזה מבואר למי שעיין בספר החוש והמוחש וכבר שיער אליפז בחולשת זאת הטענה ולזה אמר ואלי דבר יגונב וגו' ואולם אליהו הרחיב המאמר בזאת הטענה ואמת ממנה עניין ההשגחה במה שאין ספק בו. והטענ' השלישית היא לקוחה משלימות השם ית' וחסרון האדם ואופן סדורה כן הנה האדם לשלימות הנמצא בו לא יעלים עיניו ממה שינהיגהו ולא יעשה למונהגים מאתו עול וזה כי האדון השלם לא יעלים עיניו מהפעולות הנעשות במדינתו ולא יעשה להם עול ר"ל למונהגים מאתו הנה יחוייב מזה שיהיה מה שהוא יותר בשלימות יותר אמתי בהתרחק מן העול והעלם ממה שינהיגנו להיות היותר שלם מתרחק יותר מן החסרון ואולם מה שיראה מן הרעות אשר לא יוקדם להם מרי הם בסבת האולת והפתיו' והם אינם ראויות שיקראו רעות כמו שביארנו וכן היה אפשר שיגיעו לזאת הסבה טובות לרשעים אלא שזה לא יתקיי' כי אם זמן מועט כאמ' אני ראיתי אויל משריש וגו' והנה זאת הטענה היא לקוחה מצד הפחות והיתר. והטענה הרביעית מה שיראה מהוויית המטר בסדור שישלמו בו הצמחים והמנע מהרשעים החכמים להרע מחשבתם הרעה לשפלים החלושי' על הרוב. ואופן סדור המאמ' בזה הוא על זה התואר אם היה השם ית' בלתי משגיח בזה העולם השפל היה התהוות המטר במקום מהמקומות הנגלים מהארץ מעט ולא יתכן שישלמו בו הצמחים על הרוב לפי שרוב מה שיתחדש מזה הוא מתייחס אל הקרי וההזדמן אם לא היה בכאן פועל אחר בגשמים זולת הטבע לפי שהוא על הרוב מהעננים יביאום הרוחות במקום אשר ירד שם עוד כשנה שכבר ישלמו במטר הצמחי' על הרוב ויחוייב מזה שהשם ית' משגיח בזה העולם השפל ובכמו זה האופן בעינו יסודר ההיקש השני אם היה השם יתברך בלתי משגיח באישי האדם היתה מחשבת הרשעים החכמים יוצאת אל הפועל על הרוב לפי שהם ישתדלו בהוצאתה אל הפועל בסבות היותר נאותות כמו העניין בשאר המלאכות אשר יעשה האדם במחשבה והשתדלות שהתכלית יגיע בהם על הרוב עוד כשנה אבל אנחנו נמצא שמחשבת הרשעים החכמים לא תצא אל הפועל אם לא על המעט ויחוייב מזה שהשם ית' משגיח באישי האדם הנה לאלו הטענות ייחס אליפז הרעה הבאה אל איוב למריקדם מחטאו ומבניו על האופן שביארנו וכן עצה אליו שישוב אל יי וירחמהו:

ביאור מלות המענה

ויען איוב ויאמר. לעו. נשחתו: חצי שדי. חצים חזקים על דרך כקול שדי והיה שדי בצריך: חמתם. ארסם על דרך חמת תנינים יינם: ביעותי אלוה. ביעותים חזקים על דרך רוח אלהים כהררי אל: בלילו. ר"ל תבואתו שאוכל ממנה: ריר חלמות. הוא ריר הבריא מהחלמות והחייני רצה בזה שאין טעם בריר הבריא ואולם בריר החולה יש בו טעם לפי הליחה הנוברת עליו או יהיה בריר חלמות ריר מלובן הביצה שהיא כלה חלמון תחלה ואחר יברור הטבע ממנה החלק היותר דק והוא החלבון והנה הריר ההוא לא ימצא בו טעם. כדוי לחמי כמו חליי בשרי ויבצעני ענין השלמה וגלוי והרצון בו ויכלני או יהיה זה מענין כריתה והענין אחד. ואסלדה בחילה ר"ל אעפ"י שהיה מתחמם ונכוה בחיל ובמכאוב אשר הביא עליו השם ית' אם

איוב

בעשי ד' כתי' ש"ן בליש' ואינון מן מלין דכתי' ש"ן וקרי' סמ"ך וסימ' נמסר בהושע סימן ב': יערכוני ל' והוא חד מלין דמשמשין נ' בסוף תיבותא וסימ' נמסר במסר' רבת' במערכת אות הנ"ון בס"ד: פרא ו' וסי' נמסר בסדר לך: בלילו ב' וסימ' בשדה בלילו יקצרו. אם יגעה שור על בלילו: לנגוע ג' ב' חס' וא' מ"ל וסימ' על כן לא נהתיך לנגע אליה. ועתה לא נוכל לנגע בהם. מאנה לנגוע נפשי. בתרא מ"ל: יחמול ד' כ"ל וסי' ותמיד להרוג גוים. ורעיהם לא יחמול. ואסלדה בחילה ולא יחמול. כי קנאה חמת גבר:

ו וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר: לוּ שָׁקוֹל יִשָּׁקֵל כַּעְשִׂי וְהַיָּתִי בְּמֹאזְנַיִם יִשְׂאוּ־יָחַד: כִּי־עַתָּה מֵחוֹל יַמִּים יִכְבָּד עַל־כֵּן דְּבָרַי לָעוּ: כִּי חִצֵּי שַׁדַּי עִמָּדִי אֲשֶׁר חֲמָתָם שֹׁתָה רוּחִי בִּעוּתֵי אֱלוֹהַּ יַעַרְכוּנִי: הֲיִנְהַק־פֶּרֶא עֲלֵי־דֶשֶׁא אִם יִגְעֶה־שּׁוֹר עַל־בְּלִילוֹ: הֲיֵאָכֵל תָּפֵל מִבְּלִי־מֶלַח אִם־יֶשׁ־טַעַם בְּרִיר חַלָּמוּת: מֵאֲנָה לִנְגּוֹעַ נַפְשִׁי הֵמָּה כִּדְוֵי לַחְמִי: מִי־יִתֵּן תָּבוֹא שֶׁאֱלָתִי וְתִקְוָתִי יִתֵּן אֱלוֹהַּ: וְיֹאֵל אֱלוֹהַּ וִידַכְּאֵנִי יַתֵּר יָדוֹ וִיבַצְּעֵנִי: וּתְהִי־עוֹד נֶחָמָתִי וַאֲסַלְּדָה בְחִילָה לֹא יַחְמוֹל כִּי־לֹא כִחַדְתִּי אִמְרֵי קָדוֹשׁ:

וַאֲתִיב אִיּוֹב וַאֲמַר: מָאִים מִתְקַל יִתְקַל רוּגְזִי וְאִתְרְגוּשְׁתִּי בְּמַסְאֲתָא יִטְלוּן כַּחֲדָא: אֲרוּם כְּדוּן יַתִּיר מֵחָלָא דְיַמָּא אִתְיַקַּר בְּגִין כֵּן מִלַּי אִשְׁתַּלְהִין: אֲרוּם גִּירֵי שַׁדַּי בַּהֲדֵי דִי אֵירַסֵּהוֹן שַׁתְיַת רוּחִי בִּיעוּתָא דְמִן קֳדָם אֱלָהָא יְסַדְּרוּ לְקִבְלִי: הַאֶיפְשַׁר דְּמַבְרִים מְרוֹדָא עֲלוֹי דִיתְאֲדָה הֵיךְ יִגְּיַח תּוֹרָא עַל אַסְתְּסְתֵיהּ: הַאֶיפְשַׁר דְּמִתְאֲכִיל תַּבְשִׁילָא מְרַלְיַת מִילְחָא אִין אִית טַעַם בְּחֶלְבּוֹן בִּיעֲתָא וְחַלְמוֹנָא: כְּמָה דְלָא מִתְאֲכִיל מִידֵי בְּשַׁשׁ בְּלָא מִלְחָא הָכְדֵין לֵית טַעֲמָא בְּרִירָא בְּמְרִי לַהֲטָא: סְרִיבַת לְמִקְרַב נַפְשִׁי הִינוּן מִתְחַשְּׁבִין הֵיךְ דָוְוַת לִסְעוֹדְתִּי: סְרִיבַת לְמִקְרַב נַפְשִׁי הִינוּן עַבְדִין יָתִי אִיסְתְּנִיס וַהֲוַת מִיסְתַּיְיָא לִסְעוֹרָתִי: מָן יָהִיב וְתֵיתֵי שֶׁאֶלְתִי וְסַבְרִי יִתֵּן אֱלָהָא: וְשָׁרֵי אֱלָהָא לְמִמְכֵּךְ יָתִי יַתִּיר יְדֵיהּ וְיַעֲתִיר יָתִי: וּתְהֵי דָא תַנְחוּמָתִי וְאֶבּוּעַ בִּרְתִּיהָא וְלָא יָחוּס עַל רַשִּׁיעָא אֲרוּם לָא כְּסִיתִי מִילֵּי קַדִּישׁ:

אבן עזרא

ויען איוב. לו שקול ישקל. הותי. מן הוה על הוה: לעו. כמו ושתו ולעו כלומר נסתרו כאילו נבלעו ויש אומ' שהוא תרגום מן לחיים והוא רחוק: בעותי אלוה. כמו לחרדת אלהים: יערכוני. כלומר יערכו עמי מלחמה: הינהק. אין לו חבר בלשון מקרא וידמה ללשון קדר: בלילו. מן ויבל לחמורים בליל חמיץ והטעם כי היושב בהשקט לא ישאג ולא ידאג וכמו כן אתם יאמר איוב לחבריו ועוד שתדברו דברי' שאין בהם ממש וזה טעם היאכל תפל מבלי מלח: חלמות. בדברי רבותינו חלמון מבשלים ויש אומרי' שהוא ריר כמח גם הוא בלשונכם האלמ' ו מאנה לנגוע נפשי: החבורות שמאנ' נפשי לנגוע בהם קודם היום המה חוליי גופי ויש אומ' לנגוע כמו לחלום וכמהו וינגעו את יהושע והטע' כי נפשי מאנה שתחלם ואמות: המה. ישוב על החצי': וידכאני לגמרי: יתר ידו. כמו הנהיר יי' הויה: ויבצעני. ויכלני כמו כי יבצע יי': ואסלדה. כמו בנה סלודה והוא משל לחוזק הכאב ושתחס שלא יחמול ואני לא כחדתי דבריו ואין לו עזר מנפשי. ואמר ראיתי רב האיי ז"ל ש שפירש ואסלדה לשון הגבהה: [illegible]

מַה־כֹּחִי כִּי־אֲיַחֵל וּמַה־קִּצִּי כִּי־אַאֲרִיךְ נַפְשִׁי׃ אִם־כֹּחַ אֲבָנִים כֹּחִי אִם־בְּשָׂרִי נָחוּשׁ׃ הַאִם אֵין עֶזְרָתִי בִי וְתֻשִׁיָּה נִדְּחָה מִמֶּנִּי׃ לַמָּס מֵרֵעֵהוּ חָסֶד וְיִרְאַת שַׁדַּי יַעֲזוֹב׃ אַחַי בָּגְדוּ כְמוֹ־נָחַל כַּאֲפִיק נְחָלִים יַעֲבֹרוּ׃ הַקֹּדְרִים מִנִּי־קָרַח עָלֵימוֹ יִתְעַלֶּם־שָׁלֶג׃ בְּעֵת יְזֹרְבוּ נִצְמָתוּ בְּחֻמּוֹ נִדְעֲכוּ מִמְּקוֹמָם׃ יִלָּפְתוּ אָרְחוֹת דַּרְכָּם יַעֲלוּ בַתֹּהוּ וְיֹאבֵדוּ׃ הִבִּיטוּ אָרְחוֹת תֵּמָא הֲלִיכֹת שְׁבָא קִוּוּ־לָמוֹ׃ בֹּשׁוּ כִּי־בָטָח בָּאוּ עָדֶיהָ וַיֶּחְפָּרוּ׃ כִּי־עַתָּה הֱיִיתֶם לֹא תִּרְאוּ חֲתַת וַתִּירָאוּ׃ הֲכִי־אָמַרְתִּי הָבוּ לִי וּמִכֹּחֲכֶם שִׁחֲדוּ בַעֲדִי׃ וּמַלְּטוּנִי מִיַּד־צָר וּמִיַּד עָרִיצִים תִּפְדּוּנִי׃ הוֹרוּנִי וַאֲנִי אַחֲרִישׁ וּמַה־שָּׁגִיתִי הָבִינוּ לִי׃ מַה־נִּמְרְצוּ אִמְרֵי־יֹשֶׁר וּמַה־יּוֹכִיחַ הוֹכֵחַ מִכֶּם׃ הַלְהוֹכַח מִלִּים תַּחְשֹׁבוּ וּלְרוּחַ אִמְרֵי נֹאָשׁ׃ אַף־עַל־יָתוֹם תַּפִּילוּ וְתִכְרוּ עַל־רֵיעֲכֶם׃ וְעַתָּה הוֹאִילוּ פְנוּ־בִי וְעַל־פְּנֵיכֶם אִם־אֲכַזֵּב׃ שֻׁבוּ נָא אַל־תְּהִי עַוְלָה וְשֻׁבִי עוֹד צִדְקִי־בָהּ׃ הֲיֵשׁ־בִּלְשׁוֹנִי עַוְלָה אִם־חִכִּי לֹא־יָבִין הַוּוֹת׃ הֲלֹא־צָבָא לֶאֱנוֹשׁ עֲלֵי־אָרֶץ וְכִימֵי שָׂכִיר יָמָיו׃ כְּעֶבֶד יִשְׁאַף־צֵל וּכְשָׂכִיר יְקַוֶּה פָעֳלוֹ׃ כֵּן הָנְחַלְתִּי לִי יַרְחֵי־שָׁוְא וְלֵילוֹת עָמָל מִנּוּ־לִי׃ אִם־שָׁכַבְתִּי וְאָמַרְתִּי מָתַי אָקוּם וּמִדַּד־עָרֶב וְשָׂבַעְתִּי נְדֻדִים עֲדֵי־נָשֶׁף׃ לָבַשׁ בְּשָׂרִי רִמָּה וְגִישׁ עָפָר עוֹרִי רָגַע וַיִּמָּאֵס׃

מָה חֵילִי אֲרוּם אוֹרִיךְ וּמַה סוֹפִי אֲרוּם נַגְרְנָא נַפְשִׁי׃ אִין חֵילָא הֵיךְ אַבְנַיָּא חֵילִי אִין בִּסְרִי קְרִיס כִּנְחָשָׁא׃ הֲמִדְלֵית סִיוּעַ בִּי וְחוּכְמְתָא אִתְבְּרַחַת מִנִּי׃ לְגַבְרָא דְּמָנַע מִן חַבְרֵיהּ חִסְדָּא וְדַחֲלַת שַׁדַּי יִשְׁבּוֹק׃ אַחַי בָּזוּ הֵיךְ נְגוֹר נַחֲלָא הֵיךְ מַפְקָנוּת פַּצְרֵי נַחֲלַיָּא עָבְרִין׃ דִּשְׁחִימִין מִן צִינָּתָא עֲלֵיהוֹן יִתְחַיֵּיל תַּלְגָּא׃ בְּעִידָן דְּחָבוּ בַּר טוּבְעָנָא אִישְׁתַּרְבְּבוּ אִיתְמַגְּרוּ בְּרִיתְחֵיהּ אִיתְמְחָאוּ מִן אַתְרֵיהוֹן׃ מְטוּל דְּמַקַלְקְלִין אִיסְרָטֵי אוֹרְחֵיהוֹן סָלְקִין לִלְמָא וִיהוֹבְדוּן׃ אִסְתְּכוּ אִסְרָטֵי תֵימָא הִלְכָתָא דְּזִמְרַגַּד סְבָרוּ לְהוֹן׃ בְּהִיתוּ אֲרוּם אִתְרְחִיצוּ בְּטַעֲוָתְהוֹן אֲתוֹ לְגַבָּהּ וְאִתְכַּסְפוּ׃ אֲרוּם כְּדוֹן הֲוֵיתוֹן כְּלָא הֲוֵיתוֹן חֲמִיתוֹן תַּבְרָא וְאִתְבַּהֲלְתּוֹן׃ הַבְקוּשְׁטָא אֲמַרִית הָבוּ לִי וּמִן נִכְסֵיכוֹן שַׁחֲדוּ אַמְטוּלְתִּי׃ וְשֵׁיזְבוּנִי מִן יַד מְעִיקָא וּמִן יְדֵיהוֹן דְּתַקִּיפֵי פְּרוּקְיָתִי׃ אַלִּיפוּנִי וַאֲנָא אֶשְׁתּוֹק וּמַה דְּשָׁלִיתִי אַסְכִּילוּ לִי׃ מַה בְּסִימִין הִינּוּן מִלִּין תְּרִיצִין וּמַה דְּכַשַּׁר לְכַסְנָא יְכַסֵּן מִנְּכוֹן׃ אֵיפְשַׁר דִּילְכַסָּנָא בְּמִלַּיָּא אַתּוּן חַשְׁבִין וּלְקִיבְלָא אַמְתִּילוּ מִילֵי יֵאוּשָׁא׃ רְגֵיז עַל יַתְּם תִּשְׁרוּן וְתַחְשְׁלוּן עַל חַבְרֵיכוֹן׃ וּכְדוּן שְׁרוּ אִסְתַּכְּלוּ בִי וְקֳדָמֵיכוֹן אִם אֲכַזֵּב׃ תּוּבוּ כְּדוּן לָא תְהֵי רְשִׁיעָא וְתוּבוּ תוּב לִזְכָאוּתִי בָהּ׃ הַאִית בְּלִישָׁנִי רִשְׁעָא אִין מוֹרִיגִי לָא יִתְבַּיַּין רְגוּשְׁתָּא׃ הֲלָא חֵילָא לְבַר נַשׁ עֲלוֹי אַרְעָא וְהֵיךְ יוֹמֵי אֲגִירָא יוֹמוֹי׃ הֵיךְ עַבְדָּא דְּשָׁאִיף טוּלָא וְהֵיךְ אֲגִירָא דְּמוֹרִיךְ סְטָרֵיהּ׃ הֲכְדֵין אִיתְחַסְנִית לִי יַרְחִין דְּמַגָּן וְלֵילָוָן דְּלֵיעוּת חֲשִׁיבוּ לִי׃ אִין שְׁכֵיבִית וַאֲמַרִית אֵימָתַי אָקוּם וּנְדַדִית בְּרַמְשָׁא וּשְׂבָעִית נִידְדַת שֵׁינְתָא עַד עִידָן שַׁפְרְפָרָא׃ לְבַשׁ בִּסְרִי מוֹרְנֵי וּרְגֵישְׁתָּא דְעַפְרָא מַשְׁכִי רְטַט וְאִיתְמְסֵי׃

ארג. הוא כלי האורג שבו חוט האורג שיניעהו האורג בקלות מקצה אל קצה: בשיחי. בבערי וכן אריד בשיחי: מעצמותי. מאברי: תשעה. תרפה ותסור מהכאב: שחרתני. בקשתני: זהו ביאור מלות המענה:

ביאור דברי המענה

ענה איוב טוען על דברי אליפז ואמר על מה שהיה מניח שהתוכחות והמוסר יהיה ליסורים ולנקיון על המעט שלהם מהחטאים והמות והאבדון יהיה לרשעים מצד גודל חטאם ומנכל עצמו על מה שהיה בוחר המות על הייסורין שהיה נוסר בהם. לו שקול ישקל כעסי והתרעומות אשר אני מתרעם על ייסורי כנגד שברי במאזנים הנה לא יכבד הכף האחד מהמאזני' על הכף האחר ולפי ששברי יכבד מחול ימים על כן דברי נטחתו והיה כעסי כנגד מה שהשברתי בו וזה כי חצים חזקי' עמדי אשר ארסם שותה נפשי. ויערכוני תמיד בשתים חזקים ונפלאים ה התחשוב שאתרע' ללא דבר. הינהק פרא כשימצא לפניו דשא שיאכל ממנו אם יגעה השור כשימצא מספוא לפניו שיאכל ממנו הנה באמ' אני מתרעם אלא על מה שראוי להתרע' ממנו. היאכל דבר תפל מבלי מלח יתן לו טעם אם יש טעם בריר חלמות ר"ל הביאה כן אני לרוב חוליי לא א אמצא טעם במזוני. הנה אשר מאנה לנגוע נפשי מרוב האסטנסו' והמיאוס המה כמו חליי בשרי ואיך אוכל להתרחק ממנו. הנה מרוב המכאוב והחולי אחשוק חשק נפלא מי יתן ויבא' השם וידכאני דבר נוסף על חליי ב בדרך שיפלני כי המו' נבחר מאלו החיים. והנה באמת אף על פי שאני נכוה בחולי ו והמכאוב החזק הנה אני מתנחם כי לא כ כחדתי אמרי קדו' ואין לי להתרעם על עצמי ולומר אם הייתי נשמר מחטא לשם לא היה מגיע אלי זה. מה כחי כי איחל שירפאני הש"י וייטיב לי אחריתי

קלו ד' וסימני' נמסר בסדר נח: ויכלו ג' וסימ' המים מן החמת. בבשת ימי. באפס תקוה. אנ"ד: ראי ו' וסימ' הגם הלם ראיתי אחרי. על כן קרא לבאר באר. ויצחק בא מבוא באר. וישב יצחק עם באר. עם יפה עינים וטוב. לא תשורני עין ראי. וא' אתה אל ראי: גם אני ו' ר"פ וסימ' בשפטים סוף סימן כ': תנין ח' בליש' וסימ' נמסר בסדר וארא ותלי' סימן

יָמַי קַלּוּ מִנִּי־אָרֶג וַיִּכְלוּ בְּאֶפֶס תִּקְוָה׃ זְכֹר כִּי־רוּחַ חַיָּי לֹא־תָשׁוּב עֵינִי לִרְאוֹת טוֹב׃ לֹא־תְשׁוּרֵנִי עֵין רֹאִי עֵינֶיךָ בִּי וְאֵינֶנִּי׃ כָּלָה עָנָן וַיֵּלַךְ כֵּן יוֹרֵד שְׁאוֹל לֹא יַעֲלֶה׃ לֹא־יָשׁוּב עוֹד לְבֵיתוֹ וְלֹא־יַכִּירֶנּוּ עוֹד מְקֹמוֹ׃ גַּם־אֲנִי לֹא אֶחֱשָׂךְ פִּי אֲדַבְּרָה בְּצַר רוּחִי אָשִׂיחָה בְּמַר נַפְשִׁי׃ הֲיָם־אָנִי אִם־תַּנִּין כִּי־תָשִׂים עָלַי מִשְׁמָר׃ כִּי־אָמַרְתִּי תְּנַחֲמֵנִי עַרְשִׂי יִשָּׂא בְשִׂיחִי מִשְׁכָּבִי׃ וְחִתַּתַּנִי בַחֲלֹמוֹת וּמֵחֶזְיֹנוֹת תְּבַעֲתַנִּי׃ וַתִּבְחַר מַחֲנָק נַפְשִׁי מָוֶת מֵעַצְמוֹתָי׃ מָאַסְתִּי לֹא־לְעֹלָם אֶחְיֶה חֲדַל מִמֶּנִּי כִּי־הֶבֶל יָמָי׃ מָה־אֱנוֹשׁ כִּי תְגַדְּלֶנּוּ וְכִי־תָשִׁית אֵלָיו לִבֶּךָ׃ וַתִּפְקְדֶנּוּ לִבְקָרִים לִרְגָעִים תִּבְחָנֶנּוּ׃ כַּמָּה לֹא־תִשְׁעֶה מִמֶּנִּי לֹא־תַרְפֵּנִי עַד־בִּלְעִי רֻקִּי׃ חָטָאתִי מָה אֶפְעַל לָךְ נֹצֵר הָאָדָם לָמָה שַׂמְתַּנִי לְמִפְגָּע לָךְ וָאֶהְיֶה עָלַי לְמַשָּׂא׃ וּמֶה לֹא־תִשָּׂא פִשְׁעִי וְתַעֲבִיר אֶת־עֲוֺנִי כִּי־עַתָּה לֶעָפָר אֶשְׁכָּב וְשִׁחֲרְתַּנִי וְאֵינֶנִּי׃

יומי קלילו מן גרדירת מחי ופסקו מדלית סברא: אידכר ארום היך רוחא חיי לא תתוב עיני למיחמי טב: לא תסכי יתי עינא דחמיא יתי עינך במימרי ולא איתי: הכמא דפסק ענגא ואזיל הכדין דנחית לבי קבורתא לא ייסק: לא יתיב תוב לביתיה ולא אישתמודעיה תוב אתריה: לחוד אנא לא אמנע פומי אמליל בעקת רוחי אשיח במריר נפשי: הכמצראי דאתחייבו למטבע בימא דסוף איתחייבית אנא אין כפרעה דאישתניק במיצועיה בחוביה א ארום תמני עלוי מטרא: תא הכימא אנא רבא דמתרגיף לקיציא אין לויתן דאיטימוס לאיתחדא ארום תשוי עלי נטיר: ארום אמרית תנחמינני דרגשי יסובר במילי בית משכבי: ותברתני בחלמיא ומחזוניא תבעית יתי: ובחרת שירנוקא נפשי מותא מן קיום גרמי: רחיקית דלא לעלם איחי פסק מני ארום למא יומי: מה בר נש ארום תרביניה וארום תשוי ל לוותיה לבך: ותסעריניה לצפריא לשעתא תבחניניה: כמה לא תשבוק מני לא תשלינני עד דאבלע רקי: חבית מה אעביד לך נטריה דבר נשא למא שויתני למארעלך והויתי עלי למטול: ומה דין לא תשבוק מרודי ותעיבר ית עוייתי ארום כדון לעפרא אשכוב ותתבעינני ולא איתיו

אבן עזרא

מני ארג. כענין קפדתי כאורג חיי: באפס תקוה. בהכרית תקות החוט או תקוה ממש: לא תשוב עיני. אחר מותי ומלת זכור ל למקום ידבר וכן כי תשי' עלי משמר ושנים משמר הים כטעם בל ימוטון לכסות הארץ: מות מעצמותי. בחרה נפשי מות יותר משתדור בעצמותי כי הגוף לנפש כמו בית ועיקר הגוף הם העצמו' כמו היסוד והעמודים: לבקרים. לכל בקר ועניכו תמיד וכמוהו חדשים לבקרים: תשעה. כמו תרפה וכן שעו ממני: למפגע. כי תפגע בי ידך ומכתך: ואהיה עלי למשא. תיקון סופרים אע"פ שפירושו כאשר הוא בלא תיקון נכון: ויתן

צ"א: ותחתני ל' בחלמות ומחזיונות והוא חד מן מלין דמשמשין ני בסוף תיבותא וסימ' נמסר במערכת אות הנון כסד': אחיה ד' וסי' ויפל אחזיה בעד השבכה. מאסתי לא לעלם אחיה. לא אמות כי אחיה. גמל על עבדך אחיה. וא' הבינני ואחיה: לרגעים ד' וסימני' אני יי' נצרה. חרדות ילבשו על הארץ ישבו. וחרדו לרגעים איש לנפשו. לרגעי' תבחננו: למשא ג' וסי' אם עברת אתי והיית. ולכה יהיה עבדך עוד למשא דכמהן. למהשכתני למפגע לך. וא' לעבוד ולמשא: ואינני ג' וסימ' עיניך בי ואינני. ושחרתני ואינני. בטרם אלך ואינני:

כמו שהבטחתני הלא מעט כשאר במרת ימי כל שכן עם כמו אלו הצרות. האם כחי חזק ככח האבן ואם בשרי חזק כנחשת שאוכל לסבול זה החלי. האם אין בי מנכפשי ההנהגה הנאותה הראויה שתהיה לי לעזור ולהועיל והוא ההתנהגות ביראת השם וההליכה בדרכים המשובחים האם נדחה ממני ההנהגה האנושית ר"ל שלא אתנהג במה שראוי לאדם השלם להתנהג בו עד שתאמר שעונותי הטו אלה. האם יתכן שיהיה לאיש המדוכה חרפה מרעהו ויאמר עליו שיראת שדי היה עוזב על כן באה עליו הצרה הזאת כמו שאתה אומר אלי הזאת התוכחה והחמלה שיחמלו רעיו עליו. הנה רעי בגדו בי כמו הנחל ואפיקי הנחלים שינגברו וירוצו הקודרים לרוב עמקם מהקרח והשלג הנתך עליהם והנה בעת שירוצו נכרתו ונפסקו לפי שאין סבת רבויים מצד עצמותם אבל לסבות מחוץ וכלות המים הבאים אליה יעדרו וכבוא חום הזמן שימכנו מימי הגשמים ותכלה התכת השלגים יעקרו ממקומם או יסורו הנחלים ויאבדו. אם להלפת ארחות דרכם ויטו מימי מקוריהם אל מקומות אחרים אם שיעלו בתהו ויאבדו ור"ל שתסור הווית המים ממקוריהם ויכלו לגמרי וזה יהיה אם בשלא יתחדש מן האיד המתחדש שם במקום ההוא מים אבל יעלה על הארץ או יפסוק חרום האיד ההוא והנה שתי אלו הסבות נזכרו בספר האותות להפסק הנהרות וכבר הביטו האורחי העוברים שם בימות הגשמים אלו הנהרות ברוכם וקוו שבעת החום שיצטרכו המים להם ימצאו שם מים רבים ובבואם אל אלו הנהרות בעת החום ולא מצאו שם דבר בושו וחפרו על תקותם והנה עתה הייתם לי אתם רעי דומים לזה הנהר וזה שאני בטחתי בכם שתעזרו מכם בעת הצורך ושתנחמוני ישורו חליי כהפך הוא כשראית החתת המגיע אלי יראת להתקרב לי ונהפכת לזרים ולמה התנכרת אלי. הכי אמרתי לכם שתתנו לי דבר מהונכם ושתעשו שוחד בעדי מעמלכם למלטני מיד צר ולפדותי מיד עריצים ואילו היה כן החרשתי כי אמרתי להכיל הונכם עם מה שעשו אבל איני מבקש מכם דבר ולמה תתנכרו אלי כי תאמרו שגיתי בדברי ועל כן אתם מתווכחו עמי. הורוני מה ששגיתי בו ואני אחרים ובואו עמי בטענות אמתיות לא בטענות כוזבות הא"ה לומר עלי שחטאתי ואתם ידעתם צדקתי ותום לבבי. הנה נמרצו ונחזקו אמרי יושר אבל מה יועילו התוכחות אשר יהיו מכם. האם יהיה ראוי שלהתווכחותכם עמי תחשבו למלים ולרוח דברי מזולת שתבואו עליהם בטענה. האם זה מחוק המתוכח השלם. הלא באמת אני שופט שאתם מפילים אף על יתום כשיריב עם זולתו לחולשתו לפי שאתם תכרו ותעמיקו לרב' שיחה על רעכם כי תראו כי מטה ידו וזה לאות שכונתכם לרדוף האלושים. ועתה הואילו אכזב במאמרי ושובו להשיב על דברי בזולת עולה. הנה כאשר תשובו להתוכח עמי בזה האופן יראה צדקי בזה ההתוכחות. היש בלשוני עולה במה שאני טוען שהשם ית' בלתי משגיח באישי האדם אם אני לא יבחן ההוות אשר הסברתי בהם ויספר אם המות נבחר מהם אם לא הנה באמת אבאר לכם שבאופן מה ימצא המות נבחר על כמו אלו החיים וזה שהנה כמצא קץ וזמן קצוב לאנוש על הארץ וכימי שכיר שהם מוגבלי' כן ימיו מוגבלי'. והנה כמו העבד המתעמל תמיד שיקוה בא הלילה למנוח מרגוע לנפשו וכמו השכיר שיקוה בא העת שישלם בו שכירותו כדי שיפרעהו ממלאכתו כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עמל וזה שכאשר אני בחדש אחר אני מקוה שאהיה בחדש אחר כי אמרתי אולי לא יכבד עלי העת בחדש האחר ככבדו בחדש הזה והלילות שאחשוב לשכב ולישן למנוח מרגוע למחלתי הנה גם לא אשכב לבני. וזה שאם שכבתי הנה אקוה כל הלילה מתי אקום וימודד לבבי אורך הלילה בסבת העדר השינה ממני ושבעתי נדודי' על ערשי בסבת מחלתי עד בוא השחר מזולת שינה כלל ובהיות הענין כן הוא מבואר שאני בוחר תמיד המות על אלו החיים אשר אני בהם לפי שזמני מוגבל ואני בוחר תמיד ההתקרב אל המות כי בשחר אני מקוה אל הערב הבא ובערב אני מקוה הבקר הבא והוא מבואר שזאת התשוקה תמצא בכל מי שיוסר בכמו אלו היסורין ולזה הוא מבואר שהמות נבחר יותר מהם באופן מה. הנה מרוב נגעי עלתה רמה בבשרי וגוש עפר ועורי נתבקע והיה בתכלית המיאוס בסיבת הליחה אשר שם. ימי קלו יותר מן הארג אשר יניעהו האורג מקצה אל קצה בקלו כן ימי חיי שם שנעוים ויכלו בזולת תקוה טובה כי לא אפשר שאוכל לחיות ולראות טוב אחר זה השבר והחלי. אהה השם ית' אם אמת מה שאמר אליפז שאתה הוכחתני ותטיב לי באחריתי

שׁ מתי תמיתני להעביר ממני הרעה אשר אני בה · זכור כי רוח חיי ולא אשפר שתשוב עיני לראות טוב · לא תשורני עין רואי לאברי בעת בא קצי · וכאשר יהיו עיניך בי להטיב לי ולא תמצאני ואין לי תקוה שתשוב ותחייני לראות טובך · כי כמו שכלה ענן וילך לגמרי ולא ישוב הענן ההוא שנית כן מי שירד שאול לא יעלה ולא ישוב לביתו · גם אני לא אחשך פי בעבור דברכם שלא אתרעם מהשם ית׳ אם אמת אתכם מה שאתם אומרים שהוא משגיח באישי האדם · אדברה עם צרות רוחי ואשיחה עם מרירות נפשי · ההם השם ית׳ אם אמת הוא שזה התוכחת ממך על מה אתה מפליג ככה בעשיית הרע לי · הים אני אם תנין כי תשים עלין משמר ומאשר לא אוכל לבאת ממנו בעת מן העתים

אבן עזרא

ויען בלדד · כביר · גדול וכמוהו והוריד כאביר והאלף נוסף : אם בניך חטאו לו · יש אומ׳ שהוא דרך מוסר ולא אדע למה הוצרכו לזה : ושלם נות צדקך · היא הנשמה וטעם ושלם משלום או מתשלום ויחסר בית מנות צדקך : הלא הם · ישוב לחקר אבותם : בלא בצה · כמו ביצאותיו ובגאיו : אחו · ענינו כמתי אחו כמו ותרעינה באחו : באבו · במקו׳ כמחו : לא יקטף · אפילו שלא יקטפנו אדם הוא ייבש מאליו : אשר

אז ב׳ בתרי ליש׳ וסימ׳ אז הלכתם · עד אן תמלל אלה : יעיר ח׳ וסימ׳ נמסר בישעיה ס׳ נ׳ · ושלם ג׳ וסימ׳ בסדר ויקרא : מצער ד׳ וסי׳ נמס׳ בסדר וירא : ישגה ג׳ וסי׳ כארז בלבנון ישגה · ישגה אחו בלי מים · ואחריתך ישגה מאד : ויציאו ד׳

ח וַיַּעַן בִּלְדַּד הַשּׁוּחִי וַיֹּאמַר : עַד־אָן תְּמַלֶּל־אֵלֶּה וְרוּחַ כַּבִּיר אִמְרֵי־פִיךָ : הַאֵל יְעַוֵּת מִשְׁפָּט וְאִם־שַׁדַּי יְעַוֵּת־צֶדֶק : אִם־בָּנֶיךָ חָטְאוּ־לוֹ וַיְשַׁלְּחֵם בְּיַד־פִּשְׁעָם : אִם־אַתָּה תְּשַׁחֵר אֶל־אֵל וְאֶל־שַׁדַּי תִּתְחַנָּן : אִם־זַךְ וְיָשָׁר אָתָּה כִּי־עַתָּה יָעִיר עָלֶיךָ וְשִׁלַּם נְוַת צִדְקֶךָ : וְהָיָה רֵאשִׁיתְךָ מִצְעָר וְאַחֲרִיתְךָ יִשְׂגֶּה מְאֹד : כִּי־שְׁאַל־נָא לְדֹר רִישׁוֹן וְכוֹנֵן לְחֵקֶר אֲבוֹתָם : כִּי־תְמוֹל אֲנַחְנוּ וְלֹא נֵדָע כִּי צֵל יָמֵינוּ עֲלֵי־אָרֶץ : הֲלֹא־הֵם יוֹרוּךָ יֹאמְרוּ לָךְ וּמִלִּבָּם יוֹצִאוּ מִלִּים : הֲיִגְאֶה־גֹּמֶא בְּלֹא בִצָּה יִשְׂגֶּה־אָחוּ בְלִי־מָיִם : עֹדֶנּוּ בְאִבּוֹ לֹא יִקָּטֵף וְלִפְנֵי כָל־חָצִיר יִיבָשׁ : כֵּן אָרְחוֹת כָּל־שֹׁכְחֵי אֵל וְתִקְוַת חָנֵף תֹּאבֵד :

ב׳ בתרי ליש׳ הלכתם ל׳ · ח׳ · ח׳ · ג׳ · ר׳ ג׳ · ל חס׳ א׳ · ג׳ ל׳ סטה ר׳ · י׳ ל׳ ג׳ ל׳ ג׳ · ב׳ ל׳ · י״ו מיחדין

וְאָתִיב בִּלְדַּד דְּמִן שׁוּחַ וַאֲמַר : עַד אִימְתַי תְּמַלֵּיל כְּאִילֵין וַזְעָפָא רַבָּא מֵימְרֵי פוּמָךְ : אֶפְשַׁר דֶאֱלָהָא יַעֲקֵם דִּינָא וְאִם שַׁדַּי יְקַלְקֵל צִדְקָא : אִין בְּנָךְ חָבוּ קֳדָמוֹי וְשַׁדְּרִינוּן בַּאֲתַר מְרָדֵיהוֹן : אִין אַתְּ תְּקַדֵּם בִּצְלוֹ קֳדָם אֱלָהָא וּלְוַת שַׁדַּי תְּצַלֵּי : אִין בְּרִיר וּתְרִיץ אַתְּ אֲרוּם כְּדוּן יִתְגַּבַּר עֲלָךְ וִישַׁלֵּם יָאוּת צִדְקָךְ : וַהֲוַת שֵׁירוּתָךְ זְעֵיר וְסוֹפָךְ יִסְגֵּא לַחֲדָא : אֲרוּם שְׁיוֹל כְּדוּן לְדָר קַדְמָאֵי וְכַוֵּין לְפִשְׁפּוּשׁ אֲבָהַתְהוֹן : אֲרוּם מֵאִתְמְלֵי אֲנַחְנָא וְלָא נִדַּע אֲרוּם הֵיךְ טוּלָא יוֹמָנָא עֲלוֹי אַרְעָא : הֲלָא אִינוּן יַלְפוּנָךְ וְיֵימְרוּן לָךְ וּמֵרְעוּתֵיהוֹן וּמֵרַעְיוֹנֵיהוֹן יַפְּקוּן מִילִין : הַאֶפְשַׁר דְּאִתְגָּאֵי גוֹמְאָ בְּלָא בִיסְנָא יִסְגֵּא עַרְקָא בְּלָא מַיָּא : עַד דִּי הוּא כְּפִיוּתֵיהּ לָא אִתְלִישׁ וְקֳדָם כָּל עִסְבָּא יִיבַשׁ : הָכְדֵין אֳרַחַת כָּל דְּשָׁלְיָן אֱלָהָא וְסָבַר מְדִילְטוּר תְּהוֹבֵד :

וסימ׳ ותעלה ותצא מרכבה ממצרים דמלכים · בעת ההיא נאם י״י ויציאו את עצמות · הלא הם יורוך יאמרו לך · ויעלו ויוציאו ממצרים מרכבה דד״ה : ולפני י״ו מיחדין וסימ׳ נמסר בסדר פנחס :

כמו שהים לא יצא מגבולו בעת מן העתים ולא אתכן ממאסרו לראות האכטים ממנו · כי אמרתי אתנחם מרעתי בעת היותי על ערשי · ישא בצערי משכבי לאשבי שאמצא מרגוע כאשר אישן · הנה גם בעת השינה לא אמצא מרגוע · כי אז תחתני בחלומות רעים ובחזיונות קשים בעתותני · עד שבחרה מחנק נפשי ומות יותר מהיותה עם עצמותי ואיברי · מאסתי בחיי כי לא לזמן ארוך אחיה עד שאוחיל שיבוא עת ארוה בו טוב · אהה השם ית׳ חדל ממני כי הבל ימי ויכלו בזה הרע · ואחר שסתר איוב בכמו אלו המאמרים מה שאמר אליפז שאלו המכאובים אשר באו עליו הם על צד התוכח׳ ובאר ממה שירנים בהם שהמות הוא יותר נבחר מהם בא בטענ׳ חזק׳ לסתור דעת אליפז כמו שהיה

ביאור

אומר שהשם משגיח באישי האדם ומבין אל מעשיהם ואמ׳ שהוא בלתי אפשר שישגיח השם ית׳ באור לחסרון האדם ושלימות השם ית׳ כל שכן שיפקדנו תמיד לבקרים ולרגעי׳ ויבחננו אם יחטא אם לאו עד שיגיע לו מה שראוי לפי מעשיו בעת עת ותהייבה בו ידיעות מתחדשות תמיד לאין תכלית כמו שהיה הוא׳ שיפז · אהה השם ית׳ אם אמת מה שאמר אליפז כמה מן הזמן לא תסור ממני מלהכאיבני עד שלא תרפני אפילו זמן מועט שאוכל לבלוע בו רוקי עם היותי תם וישר · והיי גם כן שחטאתי כמו שאמר אליפז מה אוכל לעשות לך שומר האדם ונוכרו לפי מה שאמר אליפז · למה שמתני למפגע לך כאילו אין לך לעשות דבר רק להרע לי כאילו הייתי לך למשא · האם זה מחויק הפועל והשומר עם מה שיפעלהו ושמרהו ר״ל שיהיה שוכח מה שישמור אותו · והנה לפי תיקון הסופרים שתקנו וכתבו ואהיה עלי למשא יהיה פירו׳ שכבר הוספת להרע לי עד שהייתי עלי למשא וקצתי בחיי · ומה לא תשא פשעי ותעביר את עוני במה שהכאבתני ותסיר מעלי הצרה הזאת כי עתה לעפר אשכב מחוזק הכאב וכאשר תשחרני לגמלני טוב על צדקתי ויושר לבבי לא תמצאני ויותם אליך העול כאשר תקפת שכרי בצדק והיושר שעשיתי ובהיות הענין הזה כן אין המלט לפי דעת אליפז משיוחס העול לש׳ בזאת ההכאבה אשר הכאיבני ואע״פ שאודה שכבר חטאתי כ״ש כשאניח שלא חטאתי כמו שהוא האמתי · והכלל העולה מהדברים הוא שאי אפשר שיהיו הרעו׳ המגיעו׳ לאישי האדם מיוחסות אל העונש מהש״י ויהיה עונש הרשעים שיכחדו ויאבדו ועונש הטובי׳ שחטאו מעט מכאובות ויסורין כמו שהיה אומר אליפז לפי שאם היה כן היה יותר קשה עונש הטובים מעונש הרשעים ויהיה זה עול בחק השם ית׳ וזה שהוא ספר שכבר הגיעהו מחוזק המכאובו׳ עד שהיה בוחר המות על אורך החיים וזה דבר כבר אמרו גם כן איוב בתכלית הביאור בזאת המענה הזה אמר אם שוט ימית פתאום למסת נקיים ילעג רצה בזה אם שוט ימית הרשע פתאום הנה הוא ילעג ויצחק למסת נקיים לפי שיותר קשה הנסיון והייסורי׳ ההם מהמו׳ הפתאומי כל שכן שכבר יאמר איוב שלא חטא כי כבר היה יודע בעצמו שלא חטא והנה איוב הביא ראיה על שהמות יותר נבחר אלו להיות ימיו קצובים והוא היה מיחל בהיותו בירח זה מי יתן הירח השני ובערב יאמר מי יתן בקר · הנה אם כן הוא היה בוחר ההתקרב אל המות וזה מופת חזק על שהמות אצלו נבחר באופן מה מאלו החיים שאם לא היה כן הנה לא היה חושק סור הזמן אשר הוא בו כדי שלא יתקרב אל המות ולפי שקרה לכל מי שיגיעוהו מכאובות כאלו שיחשוק סור הזמן אשר הוא בו הוא מבואר שכל אחד מאלה המכאובות האלו יבחר המות על החיים ההם במקרה ואם לא ירגיש בזה · ולזה היה בוחר איוב שייחס ש׳ השם ית׳ העדר ההשגחה באישי האדם כדי שירחיק ממנו העול ברוע הסדור הנופל בטובות אישי האדם ורעותם אשר אין המלט ממנו במה שהכיח אותו אליפז כמו שביארנו בזה המענה · ואולם לא גנו רעי איוב אותו במה שכפר בתחיית המתים לפי שלא שלא היה מאמיני תורתינו ולא סופר גם כן אז מכביא זה היעוד לפי מה שאחשוב · ועוד ביאר לשתי סבות שאי אפשר שישגיח השם באישי האדם האחת להיות האדם כמאם בעיניו מצד חסרונו ביחס אל שלימות הש״י והשנית להיות לו הידיעות הוות ומתחדשות תמיד ואי אפשר שתהייה בש״י ידיעות מתחדשות כ״ש שתהייה בו ידיעות מתחדשו׳ לאין תכלי׳ והנה לא הספיק איוב לסתור טענו׳ אליפז אשר היה מקיי׳ דעתו בהשגחה אבל סתר דעתו והביא טענה בזה מן החוש והעיון האמתי · והנה לא סתר טענותיו בעצמ׳ אם לפי שלא נתבאר לו איך תשלם השכנה בדברים הם מזולת שנכיח השם ית׳ משגיח בפרטי האדם אם לפי שהטענות ההם לא יתחייבו על כל פנים שהש״י משגיח באישי האדם כי לאומר שיאמר שזאת ההשגחה היא מזולת הש״י״ם באכו לבאר זה בשלימות הצטרכנו למאמ׳ ארוך · ולזה נקצר ונעמוד על מה שים בו די בזה המקום וכאשר שים לאומר שיאמר באלו הטענות כולם ש׳ שם לא יחייבו מה שחייב מהם אליפז וזה שההודעה שתהיה בחלום כבר אפשר שתיוחס אל הסדור והטבע אשר מהגרמי׳ השמימיים והשכל הפועל כמו שהתבאר במקומותיו · וענין הגשמים והמנע מהרשעים מחשבתם לסמור הטובי׳ אפשר שיוחס גם כן אל הסדור והשמירה לגרמים השמימיים לפי מה ששמם השם ית׳ עליו · ואולם מה שאמר שמה שהוא חסרון בחקק האד׳ לא יתכן שייוחס לשם ית׳ הנה זאת הטענה בלתי מודקת על כל פנים כמו שיראה זה הפילוסוף · וזה כי מה שהוא חסרון בחק האד׳ לא יחוייב על כל פנים שיהיה חסרון בחק הש״י וזה כי כל מי שים לו כח על פועל מה הנה שפועל ההוא שלימות לו מצד שהוא כחיי עליו וכאשר לא יצא הכח ההוא אל הפועל ההוא יהיה · זה לבעל הכח ההוא חסרון ואולם לא יהיה חסרון למי שאין לו כח על הפועל ההוא אם ימנע ממנו הפועל ההוא · והמשל בקריאת התרנגול הוא שלימות לו מצד שהוא כחיי עליו · וכאשר תעבר ממנו זאת הפעולה הנה יהיה זה חסרון בחקו ולא יהיה זה חסרון בחק האדם או שאר בעלי חיים אם תמנע מהם זאת הפעולה · ובהיות הענין כן הנה לא יהיה חסרון לשם ית׳ אם לא ישגיח על כל מעשה האדם עם היותו שליט בכל המציאות ובכלל הנה היה חסרון לשם ית׳ אם אמרנו שלא ידע במוחלט · אבל אם אמרנו שהוא ידע הדברים הנצחיים הנכבדים ולא ידע הדברים האובדים הפחותים מהצד אשר שהם בו אובדים לפחיתות׳ וידעם מהצד אשר הם בו נצחיים הנה אין זה חסרון בחק הש״י כמו שאין חסרון בחק השכל האנושי המנע ממנו השגת הדברים הפרטים אשר ישיגום החושים · הנה זה מתה שאפשר שיאמר לבאר שלא יחוייב מטענות אליפז מה שחייב מהם · ואולם מה האמת בזה כבר ביארנוהו בספר מלחמות י״י ובמאמרנו לספר החוש והמוחש ומה שביארנו שהשם ית׳ ידע כל הדברים בשלימות והאופן אשר ידעם בו · וכבר יתבאר האמת ברוב אלו הטענות במה שיבא מזה הספר :

ביאור מלות המענה ויען בלדד השוחי ויאמר · ורוח כביר אמרי פיך · ר״ל איך תוציא מפיך רוח חזק כנגד השם ית׳ להתחכם לו לסבר דברי אמתות האמונה בענין ההשגחה : יעיר עליך · הנה מעורר הטוב בעבורך או יהיה ענינו ישים עליך ומזה הענין פ״יקצת מפרשים אתרוג״ה והתעוררתי כי מצאו רעי ושלם · ויעמיד בשלום : נות צדקך · ר״ל כנפך כי הנפש היא נות הצדק ומשכנו : היגאה · היגדל : בצה · הוא טיט : אחו · הוא צמח האחו : עודנו באבו לא יקטף · עודנו באבו ולחותו ורעננותו לא היה ראוי שיקטף וכרת ועם כל זה ייבש בקלות קודם כל חציר עם המצא אצלו לחותו ומזונו אשר ממנו יזון · או יהיה הרצון באמרו לא יקטף בזולת שיקטף : אשר

אשר יקוט. יכרות כטעם וכקוטותם: כסלו. ר"ל מבטחו וכמוהו וישימו באהים כסלם: בית עכבים. הוא הבית שאורג העכבים והמשל בית זה הרשע דומה לבית העכבים להעיר על חולשתו: ישען על ביתו. הוא חושב להשען על חוזק ביתו שלא יוכל להזיק אותו מזיק ולא יעמוד ולא יתקיים: יחזיק בו: ר"ל יחזיק עצמו בו שהוא יחשוב שהוא חזק מצד חוזק ביתו אשר בו ולא יקום ולא יתקיים: רטוב הוא לפני שמש. ר"ל הצמח ההוא לח ורענן והשמש מביט בו ולזה הפליג בצמיחתו עד שיצאו לו יונקותיו משרשיו: על גל שרשיו יסובכו. ר"ל שעל גל המים יסתבכו שרשיו עד שמרוב מזונותיו יסתעפו שרשיו באבני הסלע. ויהיה יחזה יסתבך כטע' קרן חזות: יבלענו. יעקרנו ויסירנו עד שיכחש האילן ממקומו ויאמר לא ראיתיך רוצה לומ' שלא ישאר שם רושם כלל: ולא יחזיק ביד מריעים. לא יאחזם להצילם מהרעות אבל יביאם עליהם כטעם ויחזיקו האנשי' בידו:

ביאור דברי המענה

ענה בלדד השוחי ואמ' עד אן תמלל דברים קמי' כאלה כנגד השם ותוצי' מפיך רוח כביר כנגדו. האם השם ית' יעות משפט אין ספק שכל מה שיעשה הוא במשפ' ובצדק. הנה אם חטאו לו בניך שלחם ובערם בעבור פשעיהם. ואם אתה משחר אל אל שירחמך ומתחנן לפניו שיסלח לך אם חטאת או אם זך וישר אתה כמו שאתה אומ' עתה יביא אליך הטוב ויעמיד בשלום כשפך ויהיה הרע שהביא לך לטוב לפי שבלדד היה חושב כמו שיתבאר מדבריו כי הרעות יבאו לטובי' אשר לא קדם להם מרי ועון להוסיף להם טוב' במה שעתיד ומה שכתוב אותו רע הוא טוב אלא שאנחנו לא נדע שיעור החכמ' האלהית אשר חייבה הגעת הטוב לו בכמו אלו הסבו' ולנקיי' אשר קדם להם מרי מעט יבואו רעות

מבטחו ד' וסימ' והיה יי' מבטחו. אשר שם יי' מבטחו. ינתק מאהלו מבטחו. ובית עכביש מבטחו: ולא יקום ד' וסים' עוצו עצה ותופר. ישען על ביתו ולא יעמוד. ואיש שכב ולא יקום. לא יעשיר ולא יקום חילו: הן ה' פתחין וסי' הן עם לבדד

אֲשֶׁר־יָקוֹט כִּסְלוֹ וּבֵית עַכָּבִישׁ מִבְטַחוֹ׃ יִשָּׁעֵן עַל־בֵּיתוֹ וְלֹא יַעֲמֹד יַחֲזִיק בּוֹ וְלֹא יָקוּם׃ רָטֹב הוּא לִפְנֵי־שָׁמֶשׁ וְעַל גַּנָּתוֹ יֹנַקְתּוֹ תֵצֵא׃ עַל־גַּל שָׁרָשָׁיו יְסֻבָּכוּ בֵּית אֲבָנִים יֶחֱזֶה׃ אִם־יְבַלְּעֶנּוּ מִמְּקֹמוֹ וְכִחֶשׁ בּוֹ לֹא רְאִיתִיךָ׃ הֶן־הוּא מְשׂוֹשׂ דַּרְכּוֹ וּמֵעָפָר אַחֵר יִצְמָחוּ׃ הֶן־אֵל לֹא יִמְאַס־תָּם וְלֹא־יַחֲזִיק בְּיַד־מְרֵעִים׃ עַד־יְמַלֵּה שְׂחוֹק פִּיךָ וּשְׂפָתֶיךָ תְרוּעָה׃ שֹׂנְאֶיךָ יִלְבְּשׁוּ־בֹשֶׁת וְאֹהֶל רְשָׁעִים אֵינֶנּוּ׃

וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ אָמְנָם יָדַעְתִּי כִי־כֵן וּמַה־יִּצְדַּק אֱנוֹשׁ עִם־אֵל׃ אִם־יַחְפֹּץ לָרִיב עִמּוֹ לֹא־יַעֲנֶנּוּ אַחַת מִנִּי־אָלֶף׃ חֲכַם לֵבָב וְאַמִּיץ כֹּחַ מִי־הִקְשָׁה אֵלָיו וַיִּשְׁלָם׃ הַמַּעְתִּיק הָרִים וְלֹא יָדָעוּ אֲשֶׁר הֲפָכָם בְּאַפּוֹ׃

דִּי תְּזוּחַ סַבְרֵיהּ וְהֵיךְ בֵּי מַטְוְיָיתָא רוּחְצָנֵיהּ׃ מִסְתְּמִיךְ עַל בַּיְתֵיהּ וְלָא יְקוּם וְיִתְקִיף בֵּיהּ וְלָא יִתְקַיֵּים׃ רָטִיב הוּא קֳדָם מַדְנַח שִׁמְשָׁא וְעַל פַּרְדֵּיסֵיהּ יַנְקוּתֵיהּ תִּיפּוֹק׃ דִּי עַל אֵיגַר שָׁרְשׁוֹי חַרְשִׁין בֵּית אַבְנַיָּא יְעוּיַן׃ אִם יְסַלְעֲמִינֵיהּ מִן אַתְרֵיהּ וּמְכַדִּיב בֵּיהּ לָא חֲמִית יָתָךְ׃ הָא הוּא חֶדְוַת אוֹרְחֵיהּ וּמִן עַפְרָא אוֹחֲרָן יְלַבְלְבוּן׃ הָא אֱלָהָא לָא יַרְחִיק שְׁלִים וְלָא יִתְקַף בְּיַד מַבְאֲשִׁין׃ עַד דִּימַלֵּא חוּכָא פּוּמָּךְ וְסִפְוָותָךְ הֵיךְ יַבָּבָא׃ סָנְאָךְ יִלְבְּשׁוּן בַּהֲתָא וּמַשְׁכְּנָא דְּרַשִּׁיעֵי לֵיתוֹהִי׃

וַאֲתִיב אִיּוֹב וַאֲמַר׃ בְּרַם בְּקוּשְׁטָא יָדְעִית אֲרוּם הֵיכְנָא וּמַה יִדְכֵּי בַּר נַשׁ עִם אֱלָהָא׃ אִם יִצְבֵּי לְמִינְצֵי עִמֵּיהּ לָא יְתִיבִנֵּיהּ חֲדָא מִן אֲלַף׃ חַכִּימָא לִיבָּא וְאַלִּים חֵילָא מַן אַקְשֵׁי לְוָתֵיהּ וְאִשְׁלֵים׃ דִּמְסַלֵּק מַלְכִין תַּקִּיפִין הֵיךְ טוּרַיָּא וְלָא יָדְעוּ אֲרוּם הֲפַכִינוּן בְּרוּגְזֵיהּ׃

אבן עזרא

אשר יקוט. פי' הנאות בו הבל השמש והוא רחוק לכן הוא מן ונקוטותם ופי' כסלו המשענו כמו אם שמתי זהב כסלי: רטוב הו' לפני שמש. קודם זרוח השמש ותרגום לחים רטיבין. ועל גנתו העניין כפול: על גל. כמו גל אבנים. יחזה יסתבך כמו קרן חזו': אם יבלענו. כאילו אחר בלעו וכאילו לא נראה: הן הוא. זהו דרכו המעולה ומנהג תולדותיו וזהו משל על הרשעים שלא יעמדו: ויען איוב. אמנם ידעתי כי כן. מי הקשה אליו. לבו. וישלם והיה שלם לחרש

ישכן. הן עם כלביא יקום וכארי. הן הוא משוש דרכו. הן זאת לא צדקת אענך. הן תוי שדי: לריב ה' וסימ' נמסר בעמוס סימן ז' ובמשלי סימן כ"ה: ואמיץ ד' ג' מל' וא' חס' וסים' הנה חזק ואמץ. מרב אונים. ואמיץ לבו בגבורים. חכם לבב ואמיץ כח. קדמ' חס':

חלומו וכאשר ישובו לשם יהפכו לטוב והחל לזכור הבדל מה בין הרעו' שיבאו לרעי' והרעו' אשר יבאו לטובי' ובין הטובות אשר יבאו לטובי' והטובות אשר יבואו לרעי' כי הטובות שיבואו לרעים הם רעות ואם לא נשער אופן היותם רעות והרעות אשר יגיעו לטובים הם טובות ואם לא נשער בזה לקוצרנו בהשגת החכמה האלהית ונתן ראיה מן המקובל. ואמר כי שאל נא לדורות הקודמים וכונן אל מה שחקרו אבותיהם כי אנחנו כשנצטרך בזה לקבל עדות מהם לפי שתמול אנחנו ולא נדע העניינים אשר יצטרכו לזמן ארוך לעמוד עליהם מן החוש לקוצר זמננו. הלא הם יורוך האמת ויאמרו לך מה שנתפרסם להם מן החוש עם מה שהוציאו משכלם. הנה הגומא לא יגדל בזולת טיט ר"ל שהוא צריך ללחות רב ולא ישגא צמח האחו בלי מים משקי' אותו תמיד. ובעוד שזה הצמח בלחותו ורעננותו בזולת שיכרת ויקטף הנה ייבש קוד' ייבוש כל צמח אחר וכן העניין במוכחי אל שכבר יגיעם רע שיכלם לגמרי על מקומ' ובחשב' להיות לשלום ותאבד תקות הרשע כבר תכרת תקותו וביתו אשר הוא בוטח בו בחזקו יהיה חלוש כמו אריגת העכבים שהוא בתכלית החולש'. הנה הוא נשען על חוזק ביתו ויחשוב להתחזק בו ולא יתקיים בבית ההוא ובכלל הנה כל מה שיהי' עליו לעזר יאבד ממנו כמו האחו והגומא שיבשו פתאום עם המצא הלחות אשר היו נזונים ממנו ובהיות העניין כן הנה טובות הרשעים הם רעות ואולם אנחנו לא נדע האופן אשר הם בו רעות ונפלא מפני זה שנראה הגעת אלו הטובות אל הרשעים ואחר שזכר האופן ההמשל בהיות טובות הרשעים רעות בא להביא משל ודמיון ברעות הצדיקים איך יתכן שיהיו טובות ואמר. הנה הענין שהוא רענן והוא במקום שהשמש רואה אותו ויוצאת יונקתו משרשיו על הגן אשר הוא נטוע בו לרבוי צמיחתו ויסתבכו שרשיו על גל המי' עד שמרוב מזונו יסתעפו שרשיו באבני הסלע אם יבלענו מוציא ממקומו בשלמות עד שלא ישאר ממנו רושם שם כלל. הנה זאת העקירה שנעקר זה האילן מהמקום ההוא הוא משוש דרכו ומעפר אחר יטעוהו בו יצמחו לו יונקות באופן יותר שלם ממה שתהיינה צומחות לו שם ויסתעפו שרשיו ויסובבו וזה דבר מבואר נגלה מן החוש ר"ל שקצת הצמחים תהיינה יותר שלמות כשיעקרו ממקומם ויטעום במקום אחר וכן רעות התם והישר שאנחנו נחשוב אותם רעות ואינם רעות אבל הם טובות. ובכלל הנה השם ית' לא ימאס התם אבל ישגיח בו וישמרהו תמיד ולא יציל הרשעים מהרעות כאשר הביאם עליהם כמו שעשה זה בנקיים שקדם להם מרי מעט ר"ל שהם כשישובו אל השם ית' יצילם מהרע ההוא ויהפכו להם לטוב. הנה אם היית עושה כמאמרי שתשחר אל אל ותתחנן לפניו יגיע לך מהטוב עד שימלא שחוק פיך מהטוב אשר ייטב לך ממקום אחר ושפתיך ימלא תרועה מרוב השמח' שונאיך ילבשו בושת ויהרוס אוהל הרשעים: זה ביאור דברי המענה.

והכלל העולה מהדברים הוא שדעת בלדד היה שכל טובות האד' ורעותיו מוגבלו' ומסודרות מאת השי' בצדק ובמשפט לא יפול דבר ומה שיחשב מרוע הסדור בטובות האדם ורעותיו הוא מצד סכלותנו וזה כי הנקי כשיבאו לו רעות הם טובות בעצמותם אלא שאנחנו לא נדע האופן אשר בעבורו היו טובות והביא משל בזה מן הצמחים כי קצתם ישחיתו אותם ויעקרו ממקומם וזה טוב להם כי ממקום אחר תהיה צמיחתם יותר טובה וכן הם רעות הצדיקי' וטובות הרשעי' הם רעות על דרך האמת שיכחדו בם הרשעי' ויאבדו ולא יועילם רוב טובם אשר בידם כמו העניין בצמחי האחו שיבשו עם המצא אפס הלחות והרעננות ולא נראה מדבריו בספר הזה שישוה בזה העניין האדם לשאר ב"ח וזה שהחטא והפשע ושכיחת האל והחנפות והתמימות אשר זכר לא ימצאו כי אם באדם לבדו מבין שאר בעלי חיים כי לא יתוארו באלו התארים שאר הב"ח ר"ל שלא יאמר בהם שהם מרעי' או חנפים או שוכחי אל או תמימים והוא מבואר שאיננו מחוייב במי שיודה שהשם ית' משגיח באישי האד' ופוקד אותם על כל מעשיה' בצדק ובמשפט שיודה שיהיה העניין כן בשאר אישי ב"ח כי אולי נבדל בזה האדם לפי דעתו להיותו בעל שכל ולזה ראוי בו יותר שיהיה נפקד על כל מעשיו ואמנ' היה מחוייב במי שיודה שהשם ית' משגיח על שאר ב"ח ולא ישיגם דבר מהמקרי' אם לא במשפט שיודה זה באישי האדם כי זאת ההשגחה תהיה יותר במי שיהיה יותר נכבד כמו שהתבאר בספר ב"ח ובכלל הנה אין ראוי שנייחס לאדם מהמום ברעותיו רק מה שנמצאהו מבוא' מדבריו או מתחייב מהם ולזה לא הסכמנו אנחנו שיהיה דעת בלדד בהשגח' כמו דעת כת מעתזלה. כמו שזכר הרב המור' ז"ל ואחשוב שמה שהניעו להכיח דעת בלדד על זה האופן הוא מה שמצא מדעות האנשים המפורסמים בזמנו בהשגחה ולפי שראה התיחסות מה בין דעת בלדד ודעת כת המעתזלה יחס מפני זה דעת המעתזלה לבלדד ובכלל הנה אם היו דעות האנשים שזכר הרב המורה על מספר חלקי הסותר אשר ימצאו בזה הדרוש היה ראוי שיפורשו דברי אלו האנשים בדרך שיסכימו לדעות ההם אם שלא יהיו פשטי דבריהם מורים הוראה נגלית שיהיה להם הדעת ההוא אלא שהוא מבואר שמספר הדעות ההם אשר לכת המעתזלה והאשעריה יבאו מההוויות הנמצאות למדברים אשר קיימו בהם דעותיהם בחדוש העולם. ואנחנו ראוי שנמנו כמו הדעות ההם חלקי הסותר כי המחשבה לא תפול בכמו הדעו' ההם תחלה והעיון האמתי ירחיקם ולזה כשמשכנו אנחנו בביאורנו זה אל מה שיורה' פשטי דברי אלו האנשים וכר' לנו מהם שדעותיהם הם על מספר חלקי הסותר אשר בזה הדרוש לפי מה שתספטהו החלוקה לאנשים המטיבים בעיון והנה נבאר בע"ה במה שיבא איך נמצאו דעות אלו האנשי' על מספר חלקי הסותר בזה הדרוש והנה בלדד ואם הוא דבר כנגד המוחש כבר ימצאו לו פנים מן ההראות כי הרבה פעמים יגיע לאדם רע ויתבאר בסוף העניין שכבר היה סבה להביא עליו טוב או לשומרו מרע יותר חזק והרבה פעמי' יגיעו לאדם טובו' ויתבאר בסוף שהם היו סבת הגעת הרע או למונעו מטוב אחר יותר חזק:

ביאור מלות המענה

ויען איוב ויאמר. וישלם. ויעמוד עמו בשלום: המעתיק הרים. עוקר הרים ממקומ' וזה יעשהו השם ית' באמצעות הרוח הנעצר בתוכו כמו שהתבאר בספר האותות: ולא ידעו. אשר הפכם ולא ידעו האנשים מי הוא אשר הפכם באפו ר"ל שסבת העתקם ממקומם נעלמת מההמון:

לחרס. שמש כמו בטרם יבא החרסה: יחתום. יעלים: עש. הם שבעה כוכבים: כסיל וכימה. שני כוכבים גדולים האחד בפאת שמאל מגלגל הנוטה והשני בפאת נגב ושם בפאת צפון בגלגל הגדול: וחדרי תימן. הם הכוכבים שהם בפאת נגב הגלגל הגדול ובעבור היות הישוב בפאת שמאל ולא יראו אותם הכוכבים על כן קראם חדרי כאלו הם במקום נחבא: ויחלוף. יהלוך וכן חלף הלך לו: הן יחתוף. ישחית כמו כחתף תארוב: עוזרי רהב. אנשי הממשלה: ישובני. כמו ישופך ראש: מי יועידני. כמו מי כמוני ומי יועידני: לא אדע נפשי. שתיה או לא אדע עד לנפשי: למסת נקיים ילעג. הלעג. והפך הדבר כי יתן המקום הארץ ביד הרשע שיכסה פני שופטיה ועניינו כמו ופני התן חפו שלא יוכלו לפתח פנים: מי הוא יכזיבני: אבה. יש אומרים שם מקום או שם נהר מוסף ויש אומרים פירות כמו ואבביה שגיא והראשון נכון: יטוש. אין לו ריע במקרא ופירושו יעוף לפי הענין: אעזבה פני. כעסי כמו ופניה לא היו לה עוד: ואבליגה. ואתחזק כמו המבליג שוד: עצבותי. מן בעצבון: ותעבוני שלמותי. רבים פירשו כי תעבת החבורות והטחין והככון בעיני שהוא דרך משל כי שלמותי היו מתעבות אותי ומרעישות והוא כנגד אם התרחצתי במי שלג: כי

המרגיז. מכיד ומניע: יתפלצון. יתנודדו ויתנועעו: לחרס. הוא השמש: יחתום. יסגור עד שלא יראו אלו הכוכבים ההם וזה בעמוד קדרם ותחת קדרם ויהיה שב אל כוכבי לכת לבד או שיסתרו באור השמש ויהיה שב אל כל הכוכבים או יהיה הרצון באמרו ובעד כוכבים יחתום ולא בעד כוכבים יחתום ר"ל כל כך ישרד אור השמש בעת הלקו עד שיראו הככבים: ודורך על במתי ים. ענינו שהוא נוטה הגשם שידרוך על במתי ים והוא השמים וכוכביו ההולכים באיזור גלגל המזלות או נוטה ממנו מעט לצפון ולדרום: עש כסיל וכימה. הם צורות בגלגלי הככבים הקיימים: וחדרי תימן. הם צורות הדרומיות: ויחלוף. ויעבור: הן יחתוף. חסר ועניינו הן יחתוף האדם אם ירצה ולא ימצא מי שישיבנו ממעשיו: שחו. שפלו: עוזרי רהב. הם העוזרים בגאוה ובתוקף: למשפטי אתחנן. בתמיה והרצון בו ואיך אתחנן אל השם ית' הנה אם קראתי ויענני לא אאמין כי יאזין קולי להיותי פחות מאד ביחס אליו: ישופני. יכתתני: חנם. בלא עון: תם אני ולא אדע נפשי. ר"ל הנני אשם ותם עד שלא אדע בעצמי כי נפשי ר"ל שאין נכרים כחתיה בחיברי: אם שוט ימית פתאום. ענינו אם שבט ימית הרשע פתאום כמו שאמר בלדד הנה הרשע ההוא ילעג לרעו' אשר יכה בהם השם ית' הנקיים לפי שהוא ימות תכף ולא יאריך ברע ההוא והנקיים יתמידו ברע ההוא: אניות אבה. הוא מענין רצון והם האניות שישיגו רצונם בהם ההולכים בים להמהיר כי הם יצטרכו ללכת במהירות אל אשר ירצו: יטוש. יעוף: שיחי. דברי נגעי: פני. כעסי: ואבליגה. ואתחזק ויהיה בורד או יהיה יוצא ויהיה פי' ואחזק לבי: כל עצבותי. כל הכעסים אשר לי: אז בשחת תטבלני. ר"ל תכנים גופי בשחת: כי לא איש כמוני. ענינו אין השם ית' איש כמוני לדבר עמו: נקטה

עמודיה ה' ד' מל' וא' חס' וסימ' את קלעי החצר דמשכב' קדמא. וחבירו דמשכנא תניינא דפקודי. אנכי תכנתי עמודיה. חצבה עמודיה שבעה. ועמודיה יתפלצון. בתרא ועמודיה. דמשכנא תניינא דפקודי חס' ו': ב' פסו' בסיפרא מטע׳ן בהון וסי' קדמא עשה גדולות ואין חקר נפלאות. תנינא עושה גדלות עד אין חקר ונפלאות. ואפס ונעו מים עד ים:

המרגיז ארץ ממקומה ועמודיה יתפלצון: האמר לחרס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתם: נטה שמים לבדו ודורך על במתי ים: עשה עש כסיל וכימה וחדרי תמן: עשה גדלות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר: הן יעבר עלי ולא אראה ויחלף ולא אבין לו: הן יחתף מי ישיבנו מי יאמר אליו מה תעשה: אלוה לא ישיב אפו תחתו שחחו עזרי רהב: אף כי אנכי אעננו אבחרה דברי עמו: אשר אם צדקתי לא אענה למשפטי אתחנן: אם קראתי ויענני לא אאמין כי יאזין קולי: אשר בשערה ישופני והרבה פצעי חנם: לא יתנני השב רוחי כי ישבעני ממררים: אם לכח אמיץ הנה ואם למשפט מי יועידני: אם אצדק פי ירשיעני תם אני ויעקשני: תם אני לא אדע נפשי אמאס חיי: אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה: אם שוט ימית פתאם למסת נקים ילעג: ארץ נתנה ביד רשע פני שפטיה יכסה אם לא אפוא מי הוא: וימי קלו מני רץ ברחו לא ראו טובה: חלפו עם אניות אבה כנשר יטוש עלי אכל: אם אמרי אשכחה שיחי אעזבה פני ואבליגה: יגרתי כל עצבתי ידעתי כי לא תנקני: אנכי ארשע למה זה הבל איגע: אם התרחצתי במו שלג והזכותי בבר כפי: אז בשחת תטבלני ותעבוני שלמותי: כי לא איש כמני אעננו נבוא יחדו במשפט: לא יש בינינו מוכיח ישת ידו על שנינו:

כלס יכר' במס' ט בכ"א אף על זה' ג'

דמרגיז ארעא מאתרה ועמודיה מתרפפין: דאמר לשמשא ולא ידנח ואמטול כוכביא יחתום בעננ׳: דמתח שמיא לבלחודיה ומטייל על רום תקוף ימא: דעבד עש ניפלא וכימא ואידרוני שטרי מזליא בסטר דרומא: דעבד רברבן עד דלית סוף ופרישן עד דלית מניין: הא יעיבר עלי בשמי מרומא ולא אחמי ויחלוף ולא אתבין ליה: הא יחתוף אינש בעלמא ומן יתיביניה מן יימר ליה מה את עביד: אלהא לא יתיב רוגזיה תחותוי דייתן רשיעיא יתברון איותנייא דמסייעין בסוגעא: אף כל דכן ארום אנא אתיביניה אבחר פיתגמי עימיה: דאין זכיית לא אתיב למן דדיין יתי אצלי: אין קרית ואתיב יתי לא איימין ארום יצית לקלי: דעד חוטי בינתא מדקדק עמי ואסגי הלבשושי מגן: לא ישבקינני לאתבא רוחי ארום יסבעינני מרירייא: אם לחילא עלים הא הוא ואין לדינא מן יסהיד עלי: אין זכאי אנא פומי יחייבנני שלים אנא ומקלקל יתי: שלים אנא לא אנדע נפשי ארחיק חיי: חדא מכילא היא בגין כן אמרית שלים וחייב הוא משיצי: אין ברוגז ימות בתכיף כד מתמסמסין זכאין ירחך: ארעא אתמכרת ביד חייבא מן קדם יי דיינאה יחפי זכותהא אין לא אדיכי מן הוא: יומי קלילו יתיר מן טול עופא דרהיט ערקו לא חמון טבתא: חליפין עם אילפייא דטעינין מיגדייא היך נשרא דטיס על מיכלא: אין איימר אתנשי מילי אשבק רוגזי ואתגבר: כנשית כולהון צערי ידעית ארום לא תזכי יתי: אנא אתחייב למא דין ללמא אילעי: אין אסחיית במי תלגא ודכאית באהלא ידי: הכדין בשחותא תטמשינני ומרחקין יתי כסותי: ארום לא בר נש דכמי יתבינני ניעול כחדא בדינא: לא אית ביננא מכסין ישוי ידיה על תרויננא:

רהב י"ב בחד לישן דכתי' ה' וסימ' אתה דכאת כחלל רהב. אזכיר רהב ובבל. תרהיבני בנפשי עז. ולא פנה אל רהבים. ורהבם עמל ואון. לך התרפס ורהב רעך. ובתבונתו מחץ רהב: תחתיו שחחו עזרי רהב. שהם הרהיבוני. שערך כעדר. ירהבו הנער בזקן. לכן קראתי לזאת רהב. עורי עורי לבשי עז: בשערה ב' בתי' ש"ן וסימ' בסופה ובשער' דרכו. אשר בשערה ישופני: והרבה ב' וסימ' והרבה להשיב אפו. והרבה פצעי חנם: ירשיעני ב' וסי' הן אדני יי' יעזור לי מי הוא. אם אצדק פי ירשיעני: ימית ח' וסימ' גואל הדם הוא ימית את הרצח. וחברו' ולא ימית אתי ואת עמי ישבע לי ביום. מחרב חזאל ימית אלישע ב' בו. וברוח שפתיו ימית רשע. אם ימית את עבדו. אם שוט ימית פתאום: קלו ד' וסימ' נמסר בסדר נח: כנשר ד' רפי' וסימ' כנשר יעיר קנו. כנשר יטוש עלי אוכל. כנשר חש לאכול. כנשר יעוף השמים: ואבליגה ג' וסימ' השע ממני. אעזבה פני ואבליגה: ושית ממני ואבליגה: יגרתי ד' וסי' כי יגרתי מפני האף והחמה. העבר חרפתי אשר יגרתי. ואשר יגרתי יבא לי. יגרתי כל עצבתי ידעתי: שנינו ג' וסי' ויוכיחו בין שנינו. אשר נשבענו שנינו אנחנו. ישת ידו על שנינו אנ"ך:

נקטה נפשי בחיי: סיחי. דברי כעסי: הופעת. ענינו הבטחה והסכמה או יהיה ענינו אורה וזוהר ר"ל שתגיע לרשעים בעצתם אורך וזוהר עד שיצליחו: על דעתך. אבל ידיעתך: ואין מידך מציל. ואין מנגעך מציל. או יהיה פי' שלא ימצא מי שיסיר ממעשיך: עצבוני. ציירוני כטעם עצביהם כסף וזהב שהם הצלמים אשר הם מצויירים לפי הצורה אשר ירצו לעשותה ורמז בה אל הכח המצייר אשר כתן השם ית' בזרע ומענין זה אמרו ז"ל אין מעצבין את הקטן: ותבלעני. ותשחיתני: כחלב תתיכני רמז בזה אל הזרע אשר ממנו ההויה ר"ל זרע הנקבה שהוא כחלב תחלה ונגבר ואחר כן יקפיאהו ויעמידהו החום הטבעי אשר בזרע הזכר כמו שהתבאר בטבעיות: תסוככני

ואמתו ד' חס' ב' בליש' וסימ' נשאתי אמיך אפונה. יסר מעלי שבטו. כפך מעלי הרחק. הנה אמתי לא תבעתך. ובמס"רה אחרית מנ"ה ומוס"ף ואמות מות: הטוב ד' רפי' וסימ' הטוב לך כי תעשוק. הטוב טוב אתה. הטוב הויתך כהן. הטוב כי יחקר אתכם: ולחטאתי ל' כי תבקש לעוני והוא חד מן קי"ח מלין משמשין ול' בריש תיבותא וסימ'

יסר מעלי שבטו ואמתו אל תבעתני: אדברה ולא איראנו כי לא כן אנכי עמדי: נקטה נפשי בחיי אעזבה עלי שיחי אדברה במר נפשי: אמר אל אלוה אל תרשיעני הודיעני על מה תריבני: הטוב לך כי תעשק כי תמאס יגיע כפיך ועל עצת רשעים הופעת: העיני בשר לך אם כראות אנוש תראה: הכימי אנוש ימיך אם שנותיך כימי גבר: כי תבקש לעוני ולחטאתי תדרוש: על דעתך כי לא ארשע ואין מידך מציל: ידיך עצבוני ויעשוני יחד סביב ותבלעני: זכר נא כי כחמר עשיתני ואל עפר תשיבני: הלא כחלב תתיכני וכגבנה תקפיאני: עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תשככני: חיים וחסד עשית עמדי ופקדתך שמרה רוחי: ואלה צפנת בלבבך ידעתי כי זאת עמך: אם חטאתי ושמרתני ומעוני לא תנקני: אם רשעתי אללי לי וצדקתי לא אשא ראשי שבע קלון וראה עניי: ויגאה כשחל תצודני ותשב תתפלא בי: תחדש עדיך נגדי ותרב כעשך עמדי חליפות וצבא עמי: ולמה מרחם הצאתני אגוע ועין לא תראני: כאשר לא הייתי אהיה מבטן לקבר אובל: הלא מעט ימי יחדל ישית ממני ואבליגה מעט: בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ חשך וצלמות: ארץ עפתה כמו אפל צלמות ולא סדרים ותפע כמו אפל:

(Masoretic marginal notes: ל' ט' בתרי' ד' חס' בליש' · ג' ג' · ל' · ד' רפין · ג' החסר' הה' ומשמש ל' · ל' · ל' ב' ת' ל' · ל' מ' · ל' ל' · ג' ל' ג' · ל' · ל' מ' · ל' ל' ומל' וכתי' ש"ן · ג' רפ' ה' ל' · ל' ל"ף בכל' ה' · ל' · ב' תר' מלעי' · ל' · ל' ל' ל' · ל' ל' ל' כתי' ס"ן כליש' ר' ה' ר"ף · ר' חס' כליש' · ויחדל' ושית ק' ג' ק' ר' · יעדרף ל' ל' וחד · תכע)

יערי מעלי מחתיה ודחלתיה לא תבעית יתי: אמליל ולא אדחיל מיניה ארום לא הכנא אנא כהדי: אתכזרית נפשי בחיי אשבוק עלי מילי אמליל במרירות נפשי: אימר לאלהא לא תחייבנני אודע יתי מטול מה תנצי עמי: התקין קדמך ארום תטלום ארום תרחק ליעות ידך ועל מילכת דרשיעי אופעת: העיינין כבר בשרא לך אין כמחמי בר נש תחמי: הכיומי בר נש יומיך אין שניך היך יומי גברא: ארום תבעי לעויתי ולחובי תתבע: על מנדעך ארום לא אתחייב ולית מן ידך פצי: ידך צירוני ועבדו יתי כחדא חזור חזור וסלעמתא יתי: אדכר כדון ארום איך טינא עבדתני ולעפרא תתיבנני: הלא היך חלבא סנינתא יתי והיך גובנין קרשתא יתי: משכא ובסרא אלבשתני ובגרמיא וגידיא אשתייתני: חיי ותסדא עבדתא עמי ודכרנך נטרת רוחי: ואילין אטישתא בליבך ידעית ארום דא גבך: אין חבית ונטרתני ומן חובי לא תזכינני: אין חבית חבל עלי מן דינא רבא וזכיתי לא אזקוף רישי מן קדם חייביא דאסבע יתי חיסודא ואחמי סיגופא: וארים ידיה היך אריא תצור יתי ותתוב תדיין בי: תחדית סהדיך לקבלי ותסגי רוגזך בהדי מתחלפן מחוואת מיתייחלין גבאי: ולמא מן רחמא אפקתני איתנגיד ועיינא לא תסכינני: היכמה דלא הויתי איהי מתיל מן כריסא לבי קבורתא אתעל: הלא קלילין יומי ופסקן ושוי עלוי ואנוח זעיר: עד דלא איזיל ולא איתוב לארעא חשוכא וטולא דמותא: ארעא דתימורתא היך קבל טולי מותא ולא סדרי יתוב בני נשא ומפעפעא היך קבל:

נמסר במסר' רבתא במערכת אות הל"מד בס"ד: ידיך י"א מ"ל וסימ' נמסר לקמן בספר' סימן י"ד: כחומר ב' וסימ' כחמר ביד היוצר כן אתם בידי. זכור נא כי כחמר עשיתני: ובשר ח' וסימ' נמסר בסדר תזריע וביחזקאל סימן ל"ז: וחסד ה' וסימ' בלשון ארמי טבא רדף חייא ונטר אסהר. וביאורם בתהלות סימן כ"ג ובמשלי סימן כ"א: ומעוני ל' אם חטאתי ושמרתני והוא חד מן שיטה חדא דמשמשין ומע בריש' וסימ' נמסר במסר' רבת' במערכת אות המ"ם בס"ד ותמצאם בשטת ומ כי שם ביתם: כעשך ד' כתי' ש"ן בלישניהו' ואינון מן מלין דכתי' ש"ן וקרי' ס"מך וסימ' תמצא נמסר בהרי"סר בספר הושע סימן ב': ולמה ה' רף וסימ' בסדר שלח לך ומטות: וחדל ושית יחדל ישית כתי' ביו"ד וקרי' וחדל ושית בוי"ו ואינון מן כ"ב דכתי' יו"ד בריש תיבות' וקרי' וי"ו וסימ' במסר' רבת' במערכת אות היו"ד בס"ד: ארץ י"ג ר"פ וסימ' נמסר בספר תהלות בסימן ס"ן:

תסכני כי העצמות והגידים הם מחוץ סביב האיברי' הנכבדי' הפנימיי' ובזה כמרי' באופן מה עם ם בעצמות יהיה לגוף קיום ועמידה ובגידים תשלמנה תנועות ה האיברים החלקיות: ופקודתך. ופקידותך והרצון בזה ופקידותך אשר סמת בכחותי הפועלות למשול על הכחות המתפעלות הנה הפקידות ההוא שמרה רוחי בקרבי כי ללא זה לא הייתי יכול להתקיים כלל ותה האדם לדקות חמרו יתפעל בקלות ויפסד לולי רבוי הכלי' אשר סם בו השם לעזור בשמירתו הזמן ה האפשרי' ושמרתני. במשמר ובמאסר: וראה. מקור והרצון בזה הנני שבע קלון ורואה עניי תמיד: ויגאה. ר"ל מי יתן ויגדל המכאוב הבא עלי עד שתצודני כשחל שימית בפעם אחת אבל אתה תשוב ל להכותי מכה אחר מכה ותראה פלאות בי: עדיך. נגעיך ולו דמיון מה בלשון ארמי כי הספחת נקראת עדיתא: חליפות. ענין כריתה: וצבא רבוי: וחדל. המנע מהביא עלי אלו הרעות: ושית ממני. הרפה ממני: ואבליגה. ואתחזק או ואחזק לבי: עיפתה. אורה: ולא סדרים. ר"ל שאין בארץ דבר שומר סדר ויוסר בעניינים ה הפרטיים: ותופע. ותאיר: זה ביאור מלות המענה:

ביאור דברי המענה.

ענה איוב ואמ' אמנם אני ידעתי כי כן ר"ל על מה שהוכחתני ו ואמרת עד אן תמלל אלה לא תחשוב ם שאמרתי מה שאמרתי לריב עם השם ית' אבל אמרתי זה לפי דעת אליפז ואולם אני אחשוב גם כן שהשם ית' לא יעות משפט ולזה גזרתי שהוא בלתי משגיח באישי האדם כדי שלא אייחס עליו עול ואולם שם השם ית' עניניהם לפי מה שימשך מפעל הגרמים השמימיים ואעפ"כ שהיה יותר טוב כמו שאמרתי לאנשים המרי נפש שימותו מרחם אוכי מיחס בזה עול אל השם ית' וזה שזה המאמר היה ממנו מצד שלא היה אפשר שיהיה ענין פרטי האדם מסודר ממנו באופן יותר שלם ובכלל הנה הוא מבואר שאין ראוי לאדם לריב עם השם ית' ולהטות דברים כנגדו כי איך יתכן שיצדק אנוש עם אל בריבו עמו הנה אעפ"כ שיחפץ לריב עמו לא יוכל כי

אבן עזרא

כי לא כן אנכי עמדי. איננו עם נפשי כמו שחשבתם: אמנה. יש אומ' שהוא מן עזוב תעזוב עמו והקרוב אלי שהוא כמשמעו: נקטה נפשי. אם עזבתי שלא אדבר אז דברתי כענין החרשתי בלו עצמי בשאגתי: ועל עצת. כאלו הופעת על עצת רשעים: על דעתך כי לא ארשע. ואם רשעתי לא אוכל להנצל כי אתה היוצר: עצבוני. רוב המפרשים אמרו כי עצבוני הוא מלשון קדר ברלו מיתריה הגוף ופי' ותבלעני שהוא מן כנוי על הקרבים המכוסים והנכון בעיני שפי' ידיך כמו יד יי' הויה ועצבוני כמשמעו גם ויעשוני כמו הנני עושה את כל מעניך ועשותם רשעים גם ותבלעני כמשמעו: תקיפני. כמו כהתוך כסף: ופקודתך. קיום הפועלת והוא כמו כוויך: ואלה. ענינו על הסבות והענין אחר שעשית עמי כל זה החסד מה לך כמון עמך סבבותי: שבע קלון. יחסר מלת אני: ויגאה. יחזור על עניי שבכל יום ויום יתגבר: ותשב. פעם אחר פעם כענין אך בי ישוב: תתפלא בי. תראה פלאיך בי: עדיך. הם הנגעים שיעידו: חליפות. וצבא. הולכו ועומדות כמו הלא צבא והענין שהם עתה בזמן הזה ועכיינו על התלאות: ושית ממני. הרף ממני כמו ונכתו תוים: ואבליגה. ואתחזק: עיפתה. חשך וכמוהו עופה שחר עיפה: סדרים. הם מערכות הכוכבי' ותרגום ישרוך יסדר: ויגן

השם ית' לא יענהו בשום דבר מדבריו ועוד כי הוא חכם בתכלית החכמה ויכול במה שירצהו ולזה ראוי לירוא להריב עמו כי מי הקשה אליו וישלם וזה שהאדם יגמר מהריב עם שתקיף ממנו וחכם ממנו כ"ש עם מי שהוא בתכלית החכמה והתוקף · הנה מרוב כחו עוקר הרים ממקומם ולא הכירו המון האנשים מי הוא שהפכם באפו לפי שסבת העתקם ממקומם נעלמת מהם · והנה השם ית' הוא הסבה בזה בהשתלשלות הסבות ר"ל שהוא הסבה הראשונה וזה אמנם יהיה בסבת האד האיד הקיטורי בבטן הארץ שיתהוה ממנו רוח ירחה ההר ההוא ויגביהנו עד שתבקע הארץ ויצא הרוח ואז יהפך ההר ההוא בעת כפלו ולזאת הסבה בעינה הוא מניד הארץ ממקומה ויתגודדו העמודים אשר היא נסמכת עליה' ר"ל שלמטה יצא התגודדות תחלה בסבת הרוח הנעצר שם ובסבת התגודד הארץ הסמוכה לארץ ההיא תתגודד הארץ אשר עליה · הנה אומר לשמש ולירח ולא יזרח וזה יהיה בעת דבוקו עם הירח ולא היה לירח מרחב לפי הנראה ואע"פ שהשמש חזק האור עד שמרוב אורו ימנע הראות הככבים הנה ימנע הירח אורו ממנו ולא יאיר וכזה יקרה במאר ככבי לכת שיעדר אורם כשיסתירו אותם השפלי' מהם · הוא נוטה שמים לבדו בזולת אמצעי בינו וביניהם בעת הבריאה ואולם היסודות ומה שהורכב מהם ברא אותם באמצעות הגרמים השמימיים והוא לבדו נוטה הנפש שידרוך על במתי ים והוא השמים וככביו ההולכים באיזור גלגל המזלות או נוטים ממנו מעט לצפון ולדרום כמו ככבי לכת והככבים הקיימים אשר במתים עשרה המזלות והוא עשה הצורות הצפוניות והדרומיו' אשר בגלגל המזלות והנה בבריאתם מהפלא מה שלא יעלם וזה כי אלו הככבים עם היותם מטבע אחד בעינו יעשו פעולות מתחלפות בזה העולם השפל · וספר איוב מאלו הצורו' עש והוא בנות עיש וכסיל וכימה שהם שתי צורות מעידות על תגבורת חום וקור רצוני שכסיל מעיד על רוב הקור וכימה על רוב החום וחדרי תימן הם הצורות הדרומיות · ובכלל אם באנו לספר נפלאותיו לא נוכל כי הוא עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר וזה מבואר למי שעיין בטבע זה המציאות ובפרט באיברי הב"ח ואופן השתעפם מהתחלתם הנה באמת הוא יעבור עלי ואם לא אראהו ויעבור לפני תמיד ולא אבין לו כי כבודו מלא עולם והוא עם כל דבר מנבראיו כי הוא הנימוס והסדר אשר בו יתקיים דבר דבר מהנמצאות באופן מה כמו שביארנו במה שאין ספק בו בספר מלחמות יי' · אם יחתוף אדם וישחיתהו מי ישיבנו היום שם גבוה ויותר חזק ממנו ומי יאמר אליו מה תעשה · הנה באמת אלוה לא ישיב אפו כי הוא בלתי מקבל השנוי והתמור ולזה יהיה מה שאמרת לי שאתחנן אל השם ית' להסיר מעלי את הרע הזה מבואר הבטול · העוזרים בגאוה ובתוקף שחו תחתיו ר"ל שלא יועיל עוזרים כנגד השם ית' · אף כי אנכי אדבר ואריב עמו איך יתכן זה · הנה אע"פ שצדקתי לא אמצא בעצמי דרך לדבר עמו ואיך אתחנן למשפטי אם חטאתי כמו שאתה מייעץ אותי · הנה אם קראתי אליו ומצאתי שהוא עונה אותי אע"פ כן לא אאמין כי יאזין קולי ואמנם אמר זה לפי שהוא מבואר לפי דעתו שהסבה בלתי משגיח באישי האדם לחסרונם ולהיותם הוים נפסדים והנה התחזקה זאת האמונה אצלו מצד העיון עד שאע"פ שיראה שהמופת יחלוק עליה לא יסור ממנה וכאשר השלים איוב התנצלות על מה שהיה מוכיח אותו בלדד במה שהיה מריב עם השם ית' ולא היה מתחנן לפניו להעביר רעתו שב להשיב על דבריו במה שהיה מניח שאם היה איוב זך וישר היו לו הרעות הבאות עליו טובות באחרית · ואמר הנה מכתי אנושה מאד על לא חמס בכפי כי השם ית' יכתת אותי בסערה והרבה פצעי על לא פשע ועל לא חטאת וזה בתמידו' עד שלא יתנני השב רוחי כי ישביעני תמיד מקרים מרים ואיך ראוי שיקראו כמו אלו הרעות הנפלאות טובות הלא אם השם ית' יעשה מה שעשה מהרעות מצד הכח והתוקף אשר לו בזולת שמירה שיגיע במשפט ידעתי שהוא יוכל לעשות הכל כמו שיהפוך ההרים והארצות בכחו ובגבורתו וזה בהשתלשלות הסיבות כי הוא הסיבה הראשונה בכל מה שיתחדש ובזולתו לא יעשה דבר ואם יעשה זה מצד המשפט כמו שאתה אומר מי יועידני עמו ונקרבה יחד למשפט כי ידעתי שהוא עושה לי עול אם הענין כדבריך · אבל מה אעשה והנה אם צדקתי פי ירשיעני רשע בעיני שומעי דברי · אנכי תם ופי יביא לחשוב שאני עקש והנה אמר זה איוב כנגד חביריו שהיו מרשיעים אותו תוכחה על דבריו · הנה באמת תם אני ואפס עד שלא אדע בעצמי נפשי ר"ל שאין נכרים כחותיה באיברי · ולזה אמאס חיי כי אנכם חיים על דרך האמת ובהיות הענין כן הנה לא אקוה שיהיו אלו הרעות להביא טובות אחרות כמו שאתה אומר כי הנני מרגיש בעצמי שאני תם ואפס באלו הרעות · אחת היא הדרך אשר ילכו בה הטובים והרעים ועל כן אשפוט שאין הבדל בין התם והרשע כמו שאמרת ובאמת כי בלע"ד אמר בזה מאמר חסר לפי שאם היה כדבריו היה ראוי שתהיינה רעות הצדיק מזולת מין רעות הרשע כי התחלות הדברי' ההפכיים ראוי שתהיינה הפכיות לפי שהם יביאו אל תכליות הפכיות ואם אמרת שיש בזה הבדל כי רעות הרשעים הם באופן שיכלום פתאום והנקיים לא יבואו להם רעות לכלותם אבל יבאו עליהם רעות ויסורין להביא עליהם טוב כמו שזכרת בדבריך הנה באמת לא יתכן בזה השם ית' מהעול וזה שיותר רע מה שיבא לצדיקים ממה שיבא לרשעים לפי שהצדיקים שוקדים ברעותיהם זמן ארוך והרשעים יכלו תכף · ולזה אמר אם שבט ימית הרשע פתאום הנה הרשע ההוא ילעג למסת הנקיים וליסוריהם לפי שיותר קל לסבול מה שבא עליו מהרע לקוצר זמנו ממה שבא מהרע לנקיים ועוד ימצא בזה עול אם היו אלו הטובות והרעות מכוונות מהשם ית' וזה שכבר ימצאו רשעים קצתם מצליחים מאד עד שכל הארץ נתנה בידם · פני שופטי הארץ יכסו רוצה לומ' שיעלימו עין מחמסיהם ואם לא איפה מי הוא שיכזיבני ויחלוק אל המוחש ויאמר שאין זה אמת או שאותן הטובות הם רעות · והנה ימי עם צדקתי ותום לבבי הלכו במהירות בלא חמדה כמו שילכו במהירות

האניות המתוקנות בתכלית התקון שם וכמו שיעופף במהירות הנשר כשיבקש האוכל · אם אמרתי אשכח שיחי ואעזוב כעסי ואחזק מעט הנני ירא מאד כל הכעסים אשר לי הם שכבר ידעתי שלא תנקני באחרית מאלו הרעות · הנה אם רשעתי למה זה הבל איגע להתחנן לפני השם ית' כמו שאתה מייעץ אותי · הנה אע"פ שהתרחצתי במי שלג להסיר לכלוך החטאים האם והזכותי כפי בנקיות לא יועיל לי לפי שמכאוביהם באופן שלא יועיל לי שובי אל השם ית' אם היה שרשעתי לפי שהם פונים אל המות ולזה כשאקוה המלט בהתחנני אל השם ית' אז יגיעני המות ויביאני אל שיתעבוני שלמותי להיות מת · הנה השם ית' לא איש כמוני עד שאוכל לענות אותו ולבוא יחדו במשפט ולא יש ג"כ בינינו מוכיח ישית ידו על שנינו וישפוט מי יצדק · הנה אם יסיר מעלי שבטו בדרך שלא תבעתני אימתו אז אדברה על מה שהביא עלי מן הרע על לא חמס בכפי ולא איראנו כי לא כן אנכי עמדי כמו שאתם חושבים שרשעתי וזה שאני יודע בעצמי שלא חטאתי · הנה מרוב מכאובי נכרתה נפשי בחיי אעזוב עלי דברי שיחי ואשיחה במרירות נפשי עם השם ית' אם הענין כדבריכם שיהיו אלו הרעות מגיעות ממנו על הכוונה הראשונה · אומר אל אלוה אל תרשיעני הודיעני על מה תריבני ותכעס עמי כי אין בי חטא תוכל לתלות בו כעסך עמי · הטוב לך כי תעשוק האדם ותחמסהו להביא עליו רע על לא חמס בכפיו וכי תמאס מה שעשית אותו הזה מחוק השלם הלא כל פועל אוהב מה שיפעלהו כ"ש שלא ימאסהו ואם טוב לך שתופיע על עצת רשעים ר"ל שיגיע אליהם והדרך בעצתם עד שישלימוה הנה זה תכלית העול אם היו אלו הענינים מגיעים מהשם ית' על הכוונה הראשונה כמו שאתה אומר ר"ל שתאשים הטובים ויביא ההצלחה אל הרעים עד שלא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות ואיך אפשר בך שתהיה משגיח בעניני האדם הפרטיים האם עיני בשר לך עד שתדע אלו הדברים הפרטיים ההיולאניים · אם כראות אנוש תראה אשר לו כחות נפשיים ההיולאניים ישיג בהם הדבר במה שהוא פרטי כמו כח הדמיון והחוש ושאר הכחות הנפשיות אשר ינהגו מנהגם · הכימי אנוש ימיך ושנותיך כשנות גבר עד שתדע הענינים הזמניים הפרטיי' ותבקש לעוני ולחטאתי תדרוש ואיך אפשר שישיג הדברים הזמניים הפרטיים מי שאין לו יחס כלל עם הזמן · הנה איך יתכן שתבקש לי עון וחטאת ואע"פ ידיעתך כי לא ארשע אם היה שתשגיח בפרטי האדם ותבין אל כל מעשיהם כמו שאומרים רעי · והכאבת אותי עם זה המכאוב חזק ממית עד שאין מידך ונגעך שהבאת עלי מציל ר"ל שלא אוכל להנצל ממנו בשום פנים · הלא ידיך זכרו אותי ועשוני בעת ההויה זה הציור הנפלא אשר באיברי גופי והקשרם קצתם בקצת והשתעפם קצתם מקצת באופן שכבר ילאו השכלים האנושיים להשיג אופן החכמה בזאת הבריאה בשלימות ועשית אותי יחד סביב בעת הבריאה רוצה לומ' שהתחלת ההויה היתה מהאמצע והוא הלב ואחר כך יצרת איברי סביב יחד ואף על פי שקצתם ישלמו קודם קצת לפי שאי אפשר שיתהוו האיברים כנפרדים כמו שהתבאר בספר ב"ח ועתה תבלעני ותשחיתני · זכור נא כי כחמר וכעפר הייתי בעת שעשיתני ועתה למה תשתוקק להשיב אותי אל העפר ותבטל ממני פעולתך הנפלאה · הלא בעת ההויה התכתני תחלה כחלב ואחר כך הקפאת אותי כגבינה ואולם אמר זה כי הזרע אשר נתהוה ממנו והוא דם הנקבה נתך תחלה ואחר כך הקפיאו החום אשר בזרע הזכר עם הכח האלהי לתת לו צורה ותמונה כמו שהתבאר בספר ב"ח · עור ובשר הלבשת אותי האברים הפנימיים לשומרם ובעצמות וגידים תכסה האיברים הפנימיים לשומרם ולהיות לי עמידה וקיום ולהקשר האיברים קצתם בקצת ולתת להם מהתחלתם ההזון והחום והתנועה עד שנמצאת בי · חיים וחסד עשית עמדי · להשגיח בי בבריאתי זאת ההשגחה הנפלאה במה שנמצאת בו מאיברי וכחותי הנפשיות ולא די שהמצאתני בזה האופן הנפלא אלא שמת בי פקודה שמרה רוחי וחיי ר"ל שנתת מנוי ושלטנות לצורתי על כחותי המתפעלות עד שישמור בזה מציאותי כי שמירת מציאות כל מורכב הוא כאשר יגברו כחותיו הפועלות על המתפעלות וכבר הוכנו באדם כלים רבים וכחות נפשיים רבים תשלם בהם זאת השמירה הזמן האפשרי כשלא היה שם מונע מצד רוע ההנהגה או זולת זה מהדברים שיהיו סבה אל שימות האדם בלא עתו · הנה אלו הענינים אשר באדם במה שהוא אדם צפנת בלבבך להיותם בלתי פרטיים ולא זמניים והם אופני החכמה בבריאתו ושמירת מציאותו הזמן האפשרי ר"ל שאתה משגיח באדם באלו הענינים האנושיים · ידעתי כי זאת ההשגחה וההנהגה עמך היא ואולם במקרים אשר הם פרטיים וזמניים לא יתכן שתהיה משגיח · אתה יי' אלהים אף על פי שאודה שחטאתי האם ראוי שתשמרני בתמור ובאמרי לו המכאובים תמיד ולא תנקני מעולם מעוני · הנה אם רשעתי אוי לי ואם צדקתי אוי לי ג"כ כי לא אוכל לשאת ראשי להיות שבע קלון מהחרפות אשר חרפוני רעי בהם ולראותי בעניי ובשפלותי · מי יתן ויגדל מאד הרע שאתה עושה לי עד שכמצודת הפחל תצודני פעם אחת ולא תשנה לי כלומר שתמיתני תכף אך אתה תשוב לצוד אותי בידה אחר בידה ולתת לי מכות ונגעים רבים להפליא זה אחר זה · תחדש עדיך נגדי ותרב כעסך עמי בנגע ובנגע ר"ל שהם רעים מאד ורבים עד שנגעים שמוכחים אותי ורבוי גדול מהם עמי · ואם ככה אתה עושה לי טוב שלא הוצאתני מרחם ולא תראני עין והייתי כאילו לא הייתי ולא יצאתי לאויר העולם עד שמבטן לקבר אובל כי איוב היה רואה שטוב לאדם הקשה יום שלא נברא כמו שקדם ולמה תרדפני כמו אלו הרדיפות אם הענין כמו שאומרים רעי שיהיו הרעות מגיעות מאתך · הלא מעט ימי יחדל ממני אם תרצה שאראה בטוב בטרם אמות והסר ממני אלו המכאובים והנגעים אשר חליתי בהם ואחזק מעט בטרם אלך אל מקום שלא אשוב ר"ל אל המות ואל ההעדר והוא אשר קרא ארץ חשך וצלמות · הנה זה מציאות השפל ימצא עיפתו ואורו חשוך כמו אופל וזה כי בו ימצא כל המות

והעדר ולא ימצא בו סדור והגבלה במה שימצא בו מחיים אבל האור ההוא חשוך כמו אופל וזה מחוייב בו מצד פחיתותו וחסרונו:

והכלל העולה מהדברים הוא שאיוב לא היה מריב עם השם ית׳ שייחס אליו עול במה שיבוא מהרעות לאישי האדם אבל היה מרחיק זה וייחס אלו הרעות אל ההגבלה המסודרת מהכוכבים ואולם מה שהתרעם מהשם ית׳ הוא למה לא סדר בכמו אלו האנשים הקשת יום שלא יתהוו כי יותר היה להם זה טוב וייחס התהוותם לשגגה אל השם ית׳ או ללאות וקצור ואולם מה שנמשך בדבריו מההתרעם אל השם ית׳ על הרעות הבאות עליו הוא לפי שהשם ית׳ סדר זה הסדור אשר מהגרמים ה השמימיים אשר בו מהעדר הצדק והיושר מה שזכרו איוב ר״ל תם וישר הוא מכלה אן הוא לפי דעת רעיו שראו שהשם ית׳ הוא משגיח באישי האדם ושם בהם הרעות והטובות במשפט ועוד כי מה שהיה טוען איוב שעניניו שלא חטא היה נעלם לרעיו ולזה היה אפשר ש שיאמרו לו שאינם מ מאמינים בזה ולזה היה חושק שיהיה מ מתוכח עם השם ית׳ אם היה אפשר שאם היה שידע מעשה ה האדם היה ידוע לו מעשה איוב וצדקו ותם לבבו ואם היה עם זה מגיע לו כמו אלו הרעות הממיתות היה עול ולזה היה שופט איוב שהשם יתברך בלתי יודע אלו הדברים הפרטיים ושכבר עזבם והניחם תחת ממשלת הגרמי׳ השמימיים לשומרם כפי מה שאפשר והנה כבר ביאר איוב שזה שאמר בלדד שהרעות אשר לנקיי׳ הם טובות ואם לא נשער הוא כוזב מצד שאם כי אין הבדל בין הרעות אשר לצדיקים ובין

הרוב ג׳ ב׳ חס וא׳ מל וסימ׳ הרוב רב עם ישראל י עם שדי יסור · הרב דברים לא יענה · קדמ׳ מל׳ · מכלים ב א׳ מל וא׳ חס׳ וסימ׳ כמשפט צידנים שקט · ותלעג ואין מכלי׳ · קדמ׳ מל׳ ולקחי ג׳ וסימ׳ בסדר האזינו וכמלכי׳ א׳ סימן י״ז : ויפתח ג׳ בתהלת ליש׳ ב׳ קמץ וא׳ פתח וסימ׳ ויפתח ואשנה דיהושע · ויפתח הגלעדי היה גבור חיל · ויפתח שפתיו עמך · חד שום קרתא

וַאֲתִיב צוֹפַר דְמִן נַעֲמָה וַאֲמַר׃ אֵיפְשַׁר דְמַסְגֵי מִילַיָא לָא יִתּוֹתַב וְאִין בַּר נַשׁ מָרֵי סִיפְוָון יִזְכֵּי׃ כַּדְבוּבַיִךְ גּוּבְרַיָא מִשְׁתַּתְקִין וְהֵיכְתָּא וְלֵית דְמַכְסִיף׃ וְתֵימַר דְכֵי אוּלְפָנִי וּבְרִיר הֲוֵיתִי בְּעֵינָךְ׃ וּבְרַם מַן יִתֵּן אֱלָהָא מְמַלֵיל וְיִפְתַּח סִפְוָותוֹי עִמָּךְ׃ וִיחַוֵי לָךְ כִּיסוּיָן דְחוּכְמְתָא אֲרוּם כּוּפְלָא לְחוּכְמְתָא וְדַע אֲרוּם אַנְשֵׁי לָךְ אֱלָהָא מֵעֲוָיָיךְ׃ אֵיפְשַׁר דְפִישְׁפּוּשׁ אֱלָהָא תַּשְׁכַּח אִין עַד סְיָיפֵי שַׁדַי תַּשְׁכַּח׃ בְּגַבְהֵי שְׁמַיָא מָה אַתְּ עָבִיד בְּאוֹרַיְתָא דַעֲמִיקָא מִן שְׁיוֹל מָה אַתְּ יָדַע׃ דִנְגִידָא יַתִּיר מִן אַרְעָא מִשְׁחַתָה וּפַתְיָה יַתִּיר מִן יַמָּא׃ אִין יַחֲלוֹף וְיֵיחוֹד שְׁמַיָא בַּעֲנָנֵי וְיִכְנוֹשׁ מַשִׁירְיָין מָן יְתִיבִינֵיהּ׃ אֲרוּם הוּא חַכִּים גַּבְרֵי שִׁיקְרָא וְאֵיפְשַׁר דְחָמֵי שְׁקַר וְלָא אִתְבַּיַין׃ וּגְבַר חָרִיף יִתְחַכַּם לִיבֵּיהּ וְעִילָא מְרוֹדָא הֵיךְ בַּר נַשׁ אִתְיְלִיד׃ תּ״א וּבַר נַשׁ מְפַלְפֵּל יָדַיִיךְ וְעוּלָם מְסַרְבַן דְאִתְבַּן גַּבְרָא רַבָּא מִיתְעֲבִיד׃ אִין אַתְּ כַּיְוַנְתָּא לִבָּךְ וְתִפְרוֹס לְוָתֵיהּ בִּצְלוֹ יְדָיִיךְ׃ אִין שְׁקַר בִּידָךְ רַחִיק יָתֵיהּ וְלָא תַּשְׁרֵי בְּמַשְׁכְּנָךְ עֻוְלָא׃

יא וַיַּעַן צֹפַר הַנַּעֲמָתִי וַיֹּאמַר׃ הֲרֹב דְּבָרִים לֹא יֵעָנֶה וְאִם־אִישׁ שְׂפָתַיִם יִצְדָּק׃ בַּדֶּיךָ מְתִים יַחֲרִישׁוּ וַתִּלְעַג וְאֵין מַכְלִם׃ וַתֹּאמֶר זַךְ לִקְחִי וּבַר הָיִיתִי בְעֵינֶיךָ׃ וְאוּלָם מִי־יִתֵּן אֱלוֹהַּ דַּבֵּר וְיִפְתַּח שְׂפָתָיו עִמָּךְ׃ וְיַגֶּד־לְךָ תַּעֲלֻמוֹת חָכְמָה כִּי־כִפְלַיִם לְתוּשִׁיָּה וְדַע כִּי־יַשֶּׁה לְךָ אֱלוֹהַּ מֵעֲוֺנֶךָ׃ הַחֵקֶר אֱלוֹהַּ תִּמְצָא אִם עַד־תַּכְלִית שַׁדַּי תִּמְצָא׃ גָּבְהֵי שָׁמַיִם מַה־תִּפְעָל עֲמֻקָּה מִשְּׁאוֹל מַה־תֵּדָע׃ אֲרֻכָּה מֵאֶרֶץ מִדָּהּ וּרְחָבָה מִנִּי־יָם׃ אִם־יַחֲלֹף וְיַסְגִּיר וְיַקְהִיל וּמִי יְשִׁיבֶנּוּ׃ כִּי־הוּא יָדַע מְתֵי־שָׁוְא וַיַּרְא־אָוֶן וְלֹא יִתְבּוֹנָן׃ וְאִישׁ נָבוּב יִלָּבֵב וְעַיִר פֶּרֶא אָדָם יִוָּלֵד׃ אִם־אַתָּה הֲכִינוֹתָ לִבֶּךָ וּפָרַשְׂתָּ אֵלָיו כַּפֶּךָ׃ אִם־אָוֶן בְּיָדְךָ הַרְחִיקֵהוּ וְאַל־תַּשְׁכֵּן בְּאֹהָלֶיךָ עַוְלָה׃

ג׳ · ב׳ ג׳ · ב׳ חס׳ · ב׳ חד מל׳ ג׳ · ג׳ · ד׳ רכין · ב׳ · ל׳ · ל׳ ה׳ · ל׳ · ג׳ נחל ודגש׳ · ל׳ מכל׳ ל׳ · ר׳ ל׳ ל׳ · ל׳ ל׳ ויוד עיר ו׳ · ל׳

אבן עזרא

ויען צופר · הרב דברים לא יענה · בדיך · כמו כזביך מן אשר בדא מלבו: כפלים · שלא ידעו בני אדם: ישה · ישכח וים אומ׳ שהוא מן כי תשה ברעך על ענין רחוק: עמקה · על עבת המקום או ישוב לתומיה: אם יחלוף · כמו כל בני חלוף: ויקהיל · הוא הפך: וירא און ולא יתבונן · ירא׳ האון ואיננו צריך להתבונן: נבוב · כמו נבוב לוחות: ילבב · יקנה לב שהיא החכמה כמו קונה לב: ועיר פרא · כמו עיר ופרא הוא האדם כאשר יולד וכמוהו ככבש אלוף אמר

חד שום גברא חד לישן פתיחה בתרא פתח וסימ׳ מאן דפתח פתח: תכלית ה׳ וסימ׳ תכלית שנאה שנאתים · ולכל שנאה הוא חוקר · עד תכלית אור עם חשך · אם עד תכלית שדי תמצא · ועד תכלית בית אלישיב: ארוכה ג׳ ותס׳ ודגש׳ וסימ׳ ותהי המלחמה ארכה בין בית שאול · לאמר ארכה היא · מארץ מדה: יחלוף ד׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן ב׳ ובריש ספרא סימן ד׳ · פרא ו׳ וסימ׳ והוא יהיה פרא אדם · פרה למוד מדבר ל׳ כת׳ כן · פרא בודד לו · הינהק פרא עלי דשא · ועיר פרא אדם יולד · מי שלח פרא חפשי:

הרעות אשר לרשעים אבל הם אחרות במין וזה היה בלתי אפשר אם היה הענין כמו שאמר בלדד וזה שהדברים אשר תכליותיהם הפכים ראוי שיהו מתחלפים במין האלהים אלא אם היה זה במקרה כמו שנמצא לדבר אחד בעינו שיהיה סבה לדבר והפכו אלא שהוא סבה לאחד מן ההפכים בעצם ולאחר במקרה ובזה האופן ימצא לחום החמום והקור וימצא לקור הקרור והחמום כמו שנזכר ברביעי מהאותו׳ ועוד שכבר נתבאר לאיוב מרעותיו שהם ממיתות ומוליכות אל המות כמו הענין ברעות אשר לרשעי׳ עם התבאר לו מעצמו שהוא היה תם וישר ועוד שאם הענין כן היה הרע אשר יגיע לנקיים יותר קשה ואע״פ שנודה שיהיה תכליתו לטוב לפי שהרע המגיע לרשעים ימיתם פתאום ולא ירגישו ברע כי אם זמן מועט ואולם הנקיים יתמיד להם הרע זמן ארוך והוסיף להפליא איוב על מה שהתחכם השם ית׳ בבריאת האדם בתכלית מה שאפשר מהשלמות וטוב ההשגחה איך ראוי שיסדר כמו זאת שבריאה הנכבדת באנשים הקשת יום אשר סודרו להם מערכת הכוכבים בגיחם מרחם מקרים רעים ומפסידים אותם ומה תועיל להם זאת הבריאה הנפלאה האם ראוי בחק הפועל השלם שיעשה פועל שבטלה ר״ל שיעמיק ויפליא בטוב הבריאה והוא בעצמו יסדר תקף מה שיפסידה הלא יותר טוב לכמו אלו האנשים שלא יהיו נבראים והנה הביא איוב בזה המאמר שני מופתים חזקים יבטל בהם שיהיה השם ית׳ יודע הענינים הפרטיים המופת הראשון סדורו כן השם ית׳ אין לו כח מן הכחות אשר יושגו בהם הענינים הפרטיים כי אין לו כח היולאני כמו שהתבאר במופת בטבעיות ובאלהיות וכל מי שאין לו כח מן הכחות אשר יושגו בהם הענינים הפרטיים לא ישיגם ויחוייב מזה שהשם ית׳ איננו יודע אלו הענינים הפרטיים ואל זה ההיקש רמז באמרו העיני בשר לך אם כראות אנוש תראה והמופת השני סדורו כן השם ית׳ איננו זמני ומתנועע להיותו בלתי היולאני וכל מי שישיג הדברים הפרטיים זמניים מצד שהם פרטיים וזמניים הוא זמני ומתנועע לפי שיחוייב היותו היולאני אחר שהוא יקבל הדברים אשר ישיגם קיבול היולאני ויולד מזה בתמונה השנית שהשם ית׳ לא ישיג הדברים הפרטיים ואל זה ההיקש רמז באמרו הכימי אנוש ימיך וגו׳ ואולם איוב יודה שהשם ית׳ משגיח במינים להיותם בלתי זמניים ולזה ימצא באלו הנמצאות השפלות הסדר והיושר במה שלהם מצד הטבע המיניי וימצא בהם הערבוב והעדר הסדר במה שהם בו פרטיים ולזה אמ׳ בנמצאות הפרטי׳ באלו הענינים השפלים אשר בעולם ההויה וההפסד שאור הוא כמו אופל לפי שלא ימצא בחיים הנמצאים בו סדור ויושר:

ביאור מלות המענה

ויען צופר הנעמתי ויאמר · בדיך · כזביך: לקחי · כמו׳ והכהנתי אשר אני מתנהג בה: ובר · נקי: לתושיה · לפי הכימוס והסדור אשר יסודרו מתכה העונשים במרימיי ימשה לך אלוה מעונך · ר״ל שהשם ית׳ העלים ממך ושכח אותך דברים רבים עוית בהם ואין אתה משער שיהיה לך עון בהם ואולם אמר זה לפי שהיה רואה שהאדם יחטא כשלא יעשה טוב תמיד להשתדל להשכיל ולדעת הש״י כפי היכולת ולזה תחשוב להיותך צדיק והנך חוטא וזה האופן מהעון כאילו העלימו הש״י מן האדם ר״ל שלא בראו באופן שיוכל להשיג זה וזה כי האדם לקצורו מהשיג עצמו באופן שלם ולא ידע מה שאפשר לו לעשות מן הטוב אשר הוא חוטא לפי דעת צופר אם יקצר מזה ואולם השם ית׳ אשר בראו ידע טבעו וידע מה שאפשר לו לעשות מן הטוב ויעניש הו אם יקצר מזה או יהיה הרצון במלת ישה ילוה ויהיה פי׳ מעונך מעונך על דרך גדול עוני מנשוא והטעם כי השם ית׳ ילוה בעבורך ויניח עד עת קץ מענשך ואיננו רוצה להפרע ממך יחד פן ימיתך: מדה · מדתה ר״ל מדה מה שבין הגובה והעומק או יהיה שב אל חכמת השם ית׳ שזכר באמרו ויגד לך תעלומות חכמה: יחלוף · יכרית: ויסגיר · וישים במסגר ובבית כלא: ויקהיל · שיאסוף אנשים במקום אחד או במדינה אחת מזולת שישימם במאסר: וירא און ולא יתבונן · ר״ל וירא איש און ואשר לא יתבונן בדרכי השם ית׳ להשכיל ולדעת אותו כי הוא ג״כ עון או ירצה בזה כי הש״י ידע אנשי שוא ומרמה ואשר ראה און ר״ל אשר טעה בעיוניות וידע גם כן האיש אשר לא יתבונן להשכיל בדרכיו והנה זכר בזה האופן ב׳ מיני הסכלות אשר הוא קנין והוא אשר טעה בעיונו והסכלות אשר הוא העדר והוא אשר לא ישתדל להתבונן במצאות ויהיה וירא און מענין ההשגה השכלית כטעם ולבי ראה הרבה חכמה ודעת: נבוב · חלול: ילבב · ישכיל: ועיר פרא · ועיר ופרא ר״ל שהוא נמשל כבהמות בעת הולדו:

תשא פניך ממום · תסיר עצמך ממום החלאים והמכות אשר חולית בהם : מוצק · חזק · עמל תשכח · עמל הצרות אשר באו עליך תשכח : תעופה · תאיר ותזהיר : מכהם · כמו מהם : מפח · דאגה ודאבון :

ביאור דברי המענה

ענה צופר הנעמתי ואמר התחשוב שלריבוי דבריך יבצר ממני מענה או תחשוב שתצדק בכזביך בעבור רבוי דבריך באמת אתה הרבית לכזב עד שכזביך יחריטו האנשי' ולא ימצאו מענה דבר והלעגת לענים רבים כנגד השם ית' ואין מכלים אותך מרעי על זה ואמרת שההנהגה שהונהגת בה היא זכה ושאתה בר ונקי בעיני השם ית' אם היה שיסגיח באלו העניינים · ואולם מי יתן אלוה דבר ויפתח שפתיו עמך ויגד לך תעלומות חכמה וסודותיה אשר יתחייב ממנה הבאת העונש על מרי ומרי כשיעור אשר ימצא עליו כי לפי הסדור והנימוס ההוא היה ראוי שיגיעך מה השם ית' מהרע כפלים על מה שהביא עליך ודע כי השם ית' ילוה בעבורך ויניח מעונשך עד עת קץ כי איננו רוצה להפרע ממך יחד פן ימיתך ולזה הוא רוצה להביא עליך רעה אח' רעה בשיעור שתוכל לסבול והוא

מוצק ב' חס' וסימ' הכל מצק נחשת . והיית מצק ולא תירא : ולא תירא ב' וסימ' ולא תירא משוד כי יבא · והיית מצק : ומצהרים ל' יקום חלד והוא חד מן שיטה חדא משמשין ומצ ברישי' וכל חד וחד ל' דבות' וסימ' נמסר במסרה רבת' במערב'

אבן עזרא

אמר ר' משה כי חלד כמו חלודה בלשון ר רבותינו ז"ל והענין כי תשוב החלודה ותאור ויותר מצהרי' והנכון כי חלדך פי' זמנך יקום וענין יקום יעמוד כמו ויקם הבית : תעופה · י"א תסתכל וכן התעיף עיניך בו ואחרי' אמרו כי תעופה מן עיפה והוא נכון והעניין אם עפית ית תשובה יעמוד חלדך כמים נהרים ובעת החשך תשוב כבקר כענין ישוב לימי עלומיו יתחדש כנשר נעוריכי : וחפרת · כאילו חפרת סביבותיך כמו שיעשו סביבות חומות המדינה : אמנם

כִּי־אָז תִּשָּׂא פָנֶיךָ מִמּוּם וְהָיִיתָ מֻצָק וְלֹא תִירָא׃ כִּי־אַתָּה עָמָל תִּשְׁכָּח כְּמַיִם עָבְרוּ תִזְכֹּר׃ וּמִצָּהֳרַיִם יָקוּם חָלֶד תָּעֻפָה כַּבֹּקֶר תִּהְיֶה׃ וּבָטַחְתָּ כִּי־יֵשׁ תִּקְוָה וְחָפַרְתָּ לָבֶטַח תִּשְׁכָּב׃ וְרָבַצְתָּ וְאֵין מַחֲרִיד וְחִלּוּ פָנֶיךָ רַבִּים׃ וְעֵינֵי רְשָׁעִים תִּכְלֶינָה וּמָנוֹס אָבַד מִנְהֶם וְתִקְוָתָם מַפַּח־נָפֶשׁ׃

ל' · ל' · ב' חס' · ל' · ל' בסיפ' · ג' רפי' · ל' · ל' וחס' · ב' בה וסבנת ובסית · ל' · ג' לף · ג' · ל' · ל'

אֲרוּם הֵידֵין תִּזְקוֹף אַפַּיִךְ דְּלָא מוּם וְתֶהֱוֵי סְנִין מֵחִבּוּלָא וְלָא תִדְחַל׃ אֲרוּם אַתְּ לֵיעוּת תִּתְנְשֵׁי הֵיךְ מוֹי דַּעֲבָרוּ תִּדְכַּר׃ וּמִטְהַר יוֹמַיִךְ יְקוּם גּוּשְׁמָךְ דַּתֲלַךְ בְּגַרְגּוּשְׁתָּא דְּפַעֲפוּעָא דִּקְבָלָא הֵיךְ צַפְרָא תֶּהֱוֵי׃ וְתִתְרְחִיץ אֲרוּם אִית סְבַר וְתַתְקִין בֵּי קְבוּרְתָּא לְרוּחְצָן שְׁכוּב׃ וְתִרְבַּע וְלָא דְּמַנִּיד וְיִשְׁחֲרוּן אַפָּךְ סַגִּיעִין׃ וְעַיְנֵין דְּרַשִׁיעַיָּא תִּשְׁתֵּיצוּן וְשֵׁיזְבוּתָא הוּבַד מִנְּהוֹן וְסִבַּרְתְּהוֹן מַפַּח נְפַשׁ׃

אות המ"ם בסו"ד בשיטת ומ' : ועיני' וסימ' נמסר במשלי סוף סימן כ"ז : ומנוס ג' וסימ' ומנוס אבד מנהם · מדוע ראיתי המה חתים נסוגים · ואני אשיר עזך :

מה שנתרעמת בו במאמרך או יהיה הרצון בזה הנך מתרעם על רבוי המכאובי' אשר באו עליך אבל ראוי שיגיעו לך יותר מהם כפלים על מה שמרית לפי הנימוס האלהי אשר יסודר ממנו העונש למרי מרי · ולזה לא תבטח שתסור מכת השם ית' ממך עדיין והנך לסכלותך בזה הנימוס אתה חושב שיעשה לך הש"י עול במה ששפלא והרבה מכותך ואין העניין כן ודע גם כן כי אתה עוית הרבה ואם איננך משער בזה כי יתכן שיהיו לך עונות ידע השם ית' בהם שהם עונות ועניין היותם עונות נעלם ממך ונסתר ולזה תחשוב במה שבא עליך מהעונש שבא על לא חמס בכפיך ואין העניין כן וזה שצופר היה רואה שהשם ית' יענוש האדם אם יקצר מעשות הטוב אשר אפשר לו לעשות כאילו תאמר אם יקצר מהתבונן בפעולות השם ית' ובדרכיו כפי היכולת וזה השיעור איננו ידוע לאדם לפי שלא ידע טבעו בשלימות ולזה לא ישער מה שאפשר לו לעשותו מהטוב ואולם השם ית' אשר ברא ידע זה ובהיות העניין כן הנה ישיגך הסכלות בזה הדרוש משני צדדים הצד האחד שאיך יודע שיעורי העונשי' הראויים במרי מרי לפי ששעורי המרי נעלמים ממנו ופעמים יהיה המרי אשר הוא יותר חלוש אצלנו יותר חזק אצל השם ונתמה מפני זה איך הגיע לאיוב אשר יעשה המרי היותר חלוש יותר מהעונשי' והשני שבכאן אנשים רבים תחשוב בהם שהם נקיים והם רשעים על אשר קצרו מעשיית הטוב האפשרי להם ואפשר שכאמר שהרצון באמרו ויגד לך תעלומות חכמה וגו' שאי אפשר לאדם שידע מי הוא צדיק או מי הוא רשע וזה כי לפי הכנת האדם לקבול השלימות יצטרך שתהיינה פעולותיו אשר יהיה בהם צדיק ולזה מי שהיה מוכן לקבל מן השלימות חלק גדול ולא דרך בקיבול השלימות ההוא ודרך אל קיבול השלימות למטה מהשלימות אשר היה מוכן לקבל אותו הנה יהיה האיש ההוא רשע אבל השם ית' והאיש אשר קיבל מהשלימות חלק מעט מאד ולא היה מוכן אל שיקבל ממנו יותר הוא צדיק בעיני השם ית' וזה האופן מההכנה אשר ייוחד בה אחד אחד מהאנשים נעלם ממנו ולזה נחשוב ברשע שהוא צדיק ובצדיק שהוא רשע כי אנחנו לא נדע מה שהיה מוכן אליו אחד אחד מהם מקבול השלימות · ולזה אמר צופר שאם היה אפשר שיגיד השם ית' לאיוב תעלומות חכמת ההכנה הזאת אשר נבראת בה היה יודע כי כפלים מהשלימות אשר קבל היה ראוי שיקבל לפי ההכנה ההיא ולזה יחשוב איוב שהוא צדיק והוא רשע באמת ויפורש אומרו ודע כי ישה אלוה מעונך לפי הפי' הראשון אשר זכרנו וזה הפי' הוא כאות אבליכו בזה הפסוק ואיך תחשוב בזה הסדור המגיע מהשם ית' לאישי האדם מהטובות והרעות שיהיה בלתי ישר · האם לך חכמה כחכמת הש"י עד שתדע מדרגת הכנת אחד אחד מהאנשי' שתוכל לדעת מה ראוי שיגיע להם מהש"י מהטובו' והרעות על מעשיהם עד שכאשר לא ימצא העניין כשימה שתחשוב תגזור שזה עול הנה באמת אי אפשר לאדם שידע זה כי לא ימצא האדם חקר שזה ולא ישיג הש"י עד תכלית ההשגה ואיך אפשר שתשיג אופן חכמת הש"י והנה לא תוכל להשיג מעשיו כי לא תוכל להשיג מקום הגובה אשר יגבילוהו השמים ולא מקום העומק אשר הוא עמוק משאול והוא מרכז הארץ · הנה מדת מה שבין הגובה והעומק ארוכה מארץ וזה השיעור אשר בין הגובה והעומק איננו קו אחד לבד אבל לו רוחב יותר מרוחב הים כי הוא מכל צדדי המרכז עד השמים ואם לא תוכל להשיג בשלמות המעלה והמטה אשר פעל השם ית' ר"ל שלא תדע ארכו ורחבו והמקומות אשר יכלה אליהם איך תדע חכמת השם ית' ואפשר שכאמר שהרצון בזה ואיך אפשר לך שתשיג אופן זאת החכמה אשר יסודר ממנה זה הסדור המגיע לאישי האדם בטובות והרעות · והנה היא גבוהה ממך גובה כפלא כמו גובה השמי' והיא עמוקה יותר משאול ומדתה ארוכה מארץ והיא רחבה יותר מהים המקיף בארץ · כי אם יגיע השם ית' לאנשים עונשים מתחלפים על מריים עד שקצתם יכרות וקצתם יענה אותם בשימם במסגר ובמאסר ולא יכלם וקצתם לא יענה אותם בשימם במסגר ובמאסר אבל יקהילם ויאספם אל מקום אחד או אל מריבה אחת מי הוא שיוכל להשיב ולומר לו שהוא עשה עול על ענייניו במהכביד העונש על קצתם יותר מקצת עם היות לפי הנראה מרים שוה או יחשוב כאשר יגיעהו מעט מהעונש שהוא יותר רב מרי או יחשוב כאשר יגיעהו יותר מהעונש שהוא נקי ויסר כי אלו הם צדדי המבוכה והבלבול הנה אי אפשר ליחס מפני זה עול אל השם ית' · כי הוא ידע אנשי השוא והמרמה ויעניישם על פעולותיהם הרעות וידע ג"כ אשר ראה לבו און בעיונות ר"ל אם טעה בעיונות יעגישהו על התרשלותו מחקור בעניינים באופן הראוי עד שקרהו השבוש וידע גם כן אשר לא יתבונן בדרכי הש"י כדי שישכיל וידע אותו ויענישהו על סכלותו · וזה שהאיש נברא נבוב וחלול ומוכן להשכיל כדי שילבב וישכיל דרכי הש"י כי הוא כמשל כבהמות בעת הולדו ונתן לו הש"י שלמותו בכח והמציא לו הכלים אשר בהם אפשר שיוציאהו אל הפועל ולזה יענש אם לא ישתדל בו כפי הראוי ולזה יעלם ממנו הרבה מאלו העניינים ונחשוב במי שהוא רשע שהוא צדיק ומי שהו' צדיק שהוא רשע כי מי שלא ראינו אותו עושה רשע וחמס נחשבהו נקי וצדיק והנה איננו נקי וצדיק בחק הש"י אם לא עשה הטוב האפשרי לו לפי הכנתו ולזה יתכן שנחשוב באנשי' שיהיה שוה מריים עם היותו בלתי שוה כי כבר תתחלף הכנת אחד מהאנשי' להכנת האחר והנה שיעור המרי הוא לפי מדרגת ההכנה רצוני שהפועל המגונה האחד בעיננו יהיה מרי רב כאשר עשהו מי שהכנתו שלימה מאד ויהיה מרי חלוש כאשר עשהו מי שהכנתו חסרה מאד ונחשוב מפני זה במה שהוא יושר שהוא עול מבורף לזה נעלם ממנו העונש הראוי במרי מרי ופעמי' יהיה מה שנחשוב בו שיהיה עונשו יותר מעט יותר רב ונחשוב מפני זה שיהיה העדר הסדור נמצא באלו העניינים · הנה אם אתה הכינות לבך אל השם ית' ופרשת אליו כפיך ר"ל שתקרב אליו כפי היכולת שתשכיל דרכיו או ירצה בזה אם אתה הכינות לבך לשוב אל הש"י כפי היכולת ותתפלל אליו כפי היכולת שירחמך · והיית מרחיק מידך און אם הוא בידך וזה אם ברעות אם במעשים ואולם הרחקת האון ברעות הוא לעזוב הדעות הנפסדות בהם ואולם הרחקת האון במעשים יהיה כשתשיבהו לראוי לו עד שלא תשכן באהליך עולה · הנה אז תסלק עצמך מאלו המכאובות והנגעי' אשר חולית בהם והיית חזק ולא תירא · הנה מה שעמלת בו מן ההון והבנים שאבדת תשכח עד שכמו המים שיעברו במהירות ויסורו כן יהיה זכרך אלו הדברים אשר באו לך במכרך אותם · ויבא לך זמן יותר טוב בהיר ומזהיר יותר מהצהרים ויתוסף אורך תמיד כבקר תהיה שאורו הולך ואזק כל מה שהיה כמצא · ובטחת כי יש תקוה ר"ל שלא תפחד שתאבד הקניינים ההם כמו שהיית עושה מקדם · אבל תהיה לך תקוה ובטחון שישמרו ויהיה הפחד מסולק ממך עד שאם תחפור בשדה בזולת גדר וכסוי לבטח תשכב שם ורבצת ואין מחריד ויגיע מעוצם הצלחתך עד שרבים ונכבדים יחלו פניך · ואולם הרשעים ואם להם הצלחות הנה הם ביגון ובפחד כל ימיהם עד שעיניהם תכלינה מרוב היגון ומרוב הפחד שיש להם לא ימצאו מנוס כי לא ימצאו מקום יבטחו בו ולא תהיה תקותם שיבואם טוב אבל הם מקוים שיבואם רע ויירא ממנו עד שתפח נפשם מהדאבה :

והכלל העולה מהדברים

הוא שצופר יסכים לבלדד במה שיאמר שהטובות והרעות הנופלות באישי האדם הם כולם מוגבלות ומסודרות מהש"י לפי מעשה איש ואיש ואולם יתיחד בהתרת הספק אשר יקרה בזאת ההנחה מצד רוע הסדור הנמצא בחוש בטובות אישי האדם ורעותיו וזה שבלדד התיר זה הספק במה שאמר שמה שנחשבהו רע במה שיבא מן המקרים לנקיים הוא טוב ומה שיבא מהטוב לרשעים הוא רע ואם לא נשער ואולם צופר התיר זה הספק במאמר שרוע הסדור אשר נראהו באלו הטובות והרעות הוא לקצורנו מהשיג האמת בזה וזה שצופר יראה שבכאן הכנות פרטיות ייוחד בהם איש ואיש ולפי שיעור מדרגת ההכנה אשר לאדם יתחייב שתהיינה פעולותיו אשר יהיה בהם צדיק וכשיקצר מזה הכנה הוא רשע לפי שהוא קצר מעשיית הטוב האפשרי לו ואע"פ שנראהו שלא עשה שום פעל מגונה אבל היו פעולותיו כולם טובות ולזה נחשוב בו שיהיה צדיק ונתמה איך חלו עליו אלו הרעות וכבר יתכן שימצא איש שיעשה מעט מהטובות והוא צדיק לפי שלא הוכן לו שיקבל מהשלמות יותר מזה השיעור ונחשוב בו שלא יהיה צדיק מצד מיעוט הטוב הנמצא בפעולותיו ולזה נתמה על רבוי הטובות המגיעות לו וכן ראוי שנבין הענין בפעולות המגונות ר"ל שאשר מדרגת הכנתו חסרה יהיה עונשו חלוש על הפעל המגונה מאד לפי שהוא ימנעהו מהשלימות הפחות אשר היה מוכן אליו ומדרגת הכנתו שלימה יהיה ענשו רב על הפעל המגונה לפי שהוא ימנעהו מהשלימות הנכבד

שהיה מוכן אליו ובהיות הענין כן יהיה קצורנו מהשיג האמת באלו הטובות והרעות איך ראוי שיהיה הענין בהם משפטי צדדים הנה הה׳ שאנחנו לא נדע אופן חכמת השם ית׳ אשר יתחייב ממנה שעור העונש במרי מרי ולזה נתמה במי שמרה מרי מעט לפי מחשבתנו ונראה לו מהעונש יותר ממי שהפליג יותר במרי לפי מחשבתינו והנה הספק שכבר יתכן שיהיה לאל׳ עון ופשע ולא נשער בזה ונתמה איך יגיע לו רע וזה שהוא ירא שכבר יהיה מרי אם יבטל האדם מהשתדל במושכל׳ כפי מה שאפשר לו ואם יעלה בידו דעת בלתי נכון בעיוניות מצד קצורו מחקור בדברי׳ כפי מה שראוי לפי שהש״י בראו בעל שכל לזאת הכוונה ובכלל הנה הוא מרי אבל צופר אם יקצר האדם

ואת מי ד׳ וסימ׳ את מי עשקתי ׃ את מי יורה דיעה ׃ ואת מי דאגת ותיראי ׃ ואת מי אין כמו אלה ׃ שחוק׳ חסרים בכתוב׳ וסימ׳ בירמיה סימן ב׳ עש ׃

מעשיית הטוב ה
האיפשרי לו לפי ה
הכנתו והוא מבואר
שמזה הצד ימצאו רבי׳
שהם רשעי׳ ולא נשער
בזה ובהיות הענין כן
הנה לא ימנע שלא
ימצאו אנשים שוים
במרי׳ לפי מחשבתינו
ויתחלפו עונשיהם ה
הבאים עליהם מהש״י
חלוף נפלא עד שקצת
ימית וקצתם יענים ב
בשיומם במסגר ו
וקצת לא יטיבם העונש
שיוסמו במסגר אלא

אבן עזרא

אמנם כי אתם עם׳ יב תמות החכמה ׃ עמכם בעבור כסילותכם כענין כ נכרתה החכמה ׃ ואת מי אין כמו אלה ׃ מי לא ידע בכל אלה ׃ שחוק לרעהו ׃ שחוק כאדם שהיה שחוק לרעהו והוא כשחוק לרעהו והתימה שהיה זה שסבל לשחוק קורא לאלוה ויענהו ׃ לפיד

וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר ׃ אָמְנָם כִּי אַתֶּם־עָם וְעִמָּכֶם תָּמוּת חָכְמָה ׃ גַּם־לִי לֵבָב כְּמוֹכֶם לֹא־נֹפֵל אָנֹכִי מִכֶּם וְאֶת־מִי־אֵין כְּמוֹ־אֵלֶּה ׃ שְׂחֹק לְרֵעֵהוּ אֶהְיֶה קֹרֵא לֶאֱלוֹהַּ וַיַּעֲנֵהוּ שְׂחוֹק צַדִּיק תָּמִים ׃ לַפִּיד בּוּז לְעַשְׁתּוּת שַׁאֲנָן נָכוֹן לְמוֹעֲדֵי רָגֶל ׃

ד׳ ר״חל נכתו׳ לכח כח׳ ל׳ ל׳

וַאֲתֵיב אִיּוֹב וַאֲמַר ׃ בְּקוּשְׁטָא אֲרוּם אַתּוּן חַבְרַיָּא וְעִמְּכוֹן תְּסוּף חוּכְמְתָא ׃ לְחוּד לִי לִיבָּא דִּיכְוַתְכוֹן לָא פָרִישׁ אֲנָא מִנְּכוֹן וְעִם מַן לֵית דִּכְוַת אִלֵּין ׃ חוּכָא לְחַבְרֵיהּ אֱהֵי דְּקָרֵי לֶאֱלָהָא וְעָנֵי יָתֵיהּ חַיָּיךְ לְזַכָּאָה וּשְׁלִימָא ׃ אוּדָא דִּבְסִיר לְרַשִׁיעָא מִן מַחְשַׁבְתָּא שַׁלְיָו מְכַוָּון לְהִרְפַּתְקֵי זִמְנָא ׃ ר׳ תָּא בּוּעֲדָא בְּסִיר לְעֵשָׂו דְּמִן מַחְשַׁבְתָּא רַתִיץ שַׁלְיָו בְּרַם הוּא מְעַתֵּד לְאִיזְדַּעְזְעַת רִגְלָא ׃

בוז ׃ הלמ״ד כופל והוא מן אם בפידו להם שוע בעבור הפיד שבא לו שב בוז כמו ובוז משפחו׳ במחשבת השאנן ׃ לעשתו׳ כמו אולי יתעשת האלהים אבדו עשתונותיו נכון למועדי רגל ׃ וזה דבר יבוא האדם שתמעד רגלו כענין ולכי כמעט נטיו רגלי ׃

שיקהלו ויאספו אותם אל עיר אחת או אל מדינה אחת והסבה בזה כי כשנחשוב בהם שהם שוים במרי הם מתחלפי׳ בו מאד ואנחנו לא נשער ואולם מה שנראה מהטובות לקצת הרשעים הנה צופר יתיר הספק בזה באומר שאינם נמלטים מהרעו׳ לפי שהם עם מה שלהם מההצלה׳ יפחדו פחד תמיד שתבואם שואה ויהיו בפחד וכאב לב תמיד ודי להם בזה העונש מצד שחיות מדרגת הכנתם ואחר שנתייחס זה כאמר שכבר כאמרו בזה הספר כל חלקי הסותר אשר אפשר שתפול בזה המחשבה למשכילים בזה הדרוש וכתייחד בחלק חלק מהם אחד מאלו החכמים אשר נחלקו בזה הספר וזה שלא ימנע הענין מחלוקה אם שיהיה כל מה שישיג האדם מטוב ורע מוגבל ומסודר מהשם ית׳ לפי מעשיו אם שלא יהיה דבר ממה שישיג האדם מטוב ועד רע מוגבל ומסודר לפי מעשיו ר״ל שלא יועיל לו באלו הטובות והרעות הבאות עליו אם שעשה טוב ולא יזיקהו בהם אם שעשה רע אם שיהיה קצתם מוגבל ומסודר לפי מעשה האדם וקצתם לא וזאת החלוקה הכרחית ולפי שמי שיראה שכל הטובות והרעות הבאות לאדם הם מוגבלות ומסודרות מהשם ית׳ ימשגהו ספק מצד החוש לפי מה שיחשב שכבר יתאמת בחוש סותר זה המאמר והוא שקצת הצדיקים יגיעם רע יותר ממה שיגיע לקצת הרשעים וקצת הרשעים יגיעם טוב יותר ממה שיגיע לקצת הצדיקים הוא מבואר שזה הספק יותר אם במבודה בזאת הטענה אם בשנחלק עליה ואולם המחלוקת הוא מב׳ צדדין לבד אם מצד המחלוקת על כוונת זה המאמר והוא מה שיאמ׳ אותו צופר אם מצד המחלוק׳ על כוונתו וזה יאמר אותו בלדד ואולם המחלוקת על כוונתו הוא מה שיאמ׳ שמה שנחשבהו רע איננו רע אבל הוא טוב ומה שנחשבהו טוב איננו טוב אבל הוא רע ואולם המחלוקת על כוונתו הוא שיאמר שמי שנחשבהו צדיק איננו צדיק ומי שנחשבהו רשע איננו רשע או אם היה רשע הנה מדרגתו ברשע חלושה מצד חולשת הכנתו וזה מי שנחשבהו צדיק איננו נמלט מהמרי שכבר חטא בבלתי עשותו הטוב האפשרי לו בעיוניות ובזה התיר הספק ברע המגיע לצדיקים ומה שנראה שמגיע יותר מהרע לקצת הצדיקים ממה שמגיע לקצת הרשעים הנה הוא יתיר הספק הזה באמר שאנחנו לא נדע שעור העונשי׳ הראויים לפי מרי מרי כי לא נוכל להשיג שעור הכנת איש ואיש אשר יסודר ממנה זה הסדור והנה אמרי אשר לאשר נחשוב אותו צדיק ימסוך לו עונש עצום מהמרי אשר לאשר נחשוב אותו רשע והוא מבואר שיחוייב לבעל זה הדעת שיניח שהאפשרות עשיית הטוב איננו שוה בכל האנשים שאם היה האפשרות השוה היה בהכרח מרי הרשעים יותר עצום לפי שכבר היה ככלל בו המרי אשר לצדיקי׳ והוא שלא עשו הטוב האפשרי להם בעיוני׳ וישאר הספק למה יגיע מהרע יותר לקצת הצדיקים ממה שיגיע מהרע לקצת הרשעים עם היותם למטה מהם בהשגת העיוניות ואולם כשיונח שזה האפשרות מתחלף לפי שההכנות אשר לאיש ואיש בענין מתחלפות כבר אפשר שיאמר שמרי הצדיק בבלתי עשותו הטוב האפשרי לו הוא יותר חזק ממרי מהרשע אשר הוא למטה ממנו בעשיית הטוב׳ לפי שהרשע הכנתו פחותה בעשיית הטובות ביחס אל הכנת הצדיק ומה שיראה שיגיע מהטובות לקצת הרשעים הנה אם שיהיה רשעם מצד קצורם מעשיית הפעולות הטובות או מצד עשותם הפעולות המגונות ואם היה רשעם מצד קצורם מעשיית הפעולות הטובות הנה צופר יתיר זה הספק בזה שיאמ׳ שהם צדיקים לפי שלא הוכן להם שיקבלו מהשלימות שיעור יותר גדול ואם היה רשעם מצד עשותם הפעולו׳ המגונות הנה התיר צופר הספק בזה שיאמר שהם אינם נמלטי׳ מהפחד אשר הוא רע נפלא ולפי שהפחד הוא דבר בלתי מורגש נחשוב בכמו אלו האנשי׳ שלא יגיעם שום רעה ודי להם בזה העונש אע״פ שפעולותיהם מגונות מאד לפי שמדרגת הכנתם היא פחותה ויאמר גם כן במה שאחר זה שאם לא יענשו הם כבר יענשו בניהם הבאים אחריהם ודי להם בזה העונש לפי מחשבתו כי הטוב אשר תכליתו רע הוא רע ואולם בלדד יראה כמו שאמרנו שמה שנחשבהו רע איננו רע לפי שהוא יביא אל תכלית טוב ומה שיראה מהטובות לרשעים הוא רע לפי שהוא יביא אל תכלית רע וכבר המשיל בזה מהכמת שבאתו והגומא כמו שביארנו שלא יועילם לאותם ורעננותם שלא ייבשו בקלות והוא מבואר שאין בכאן כד שלישי מהמחלוקת על סותר זה המאמ׳ אשר התאמת מן החוש לפי שאם נחלק בו בנושא ובנשוא יחד ישאר הספק בעינו וזה מבואר בנפשו ר״ל אם נאמר שמי שנחשוב אותו צדיק הוא רשע והפך ומה שנחשבהו טוב הוא רע והפך וזה כי לא יתחדש מזה מאמר זולת המאמר אשר חייב הספק ואולם היותר זה הספק אשר יהיה במבודה בזאת הטענה הוא שיאמר שאלו הרעות והטובות אשר נמצאם מגיעות לאנשים בזולת יושר איננם מגיעות מהשם ית׳ אבל ייוחסו לסבה אחרת כאילו תאמר הפתיות והאולת כמו שיראה אליפז והוא מבואר שיותר זה הספק אשר יהיה כמבודה בזאת הטענה הוא גם כן באחד משני צדדים אם שנאמר שזאת ההשגחה האישיית היא בכל אחד מן האנשים אך לא בכל דבריהם אם שנאמר שההשגחה האישיית היא בקצת האנשים ובקצת לא ואולם מי שיראה שאין דבר מהטובות והרעות ההם מוגבל ומסודר מהשם ית׳ הנה הוא כבר יראה בטובות והרעות ההם סדור בהכרח לפי שכבר הגיע לנו ידיעה בהם אם בחלום אם בקסם אם בנבואה׳ ואין בכאן דבר יתכן שייוחס אליו זה הסדור זולת המערכת אשר לככבים בעת הלידה חוייב בבעל זה הדעת שיאמין שזאת ההגבלה היא מצד הגרמים השמימיים ולזה לא יועיל בה הצדק ולא יזיק בה הרשע כי הכל מוגבל לו לאדם בגיחו מרחם אמו וזאת החלוקה היא על דעת איוב ואולם מי שיראה שקצתם מוגבל לפי צדק האדם ורשעו מהשם ית׳ וקצתם בלתי מוגבל לפי שאין זאת ההשגחה לכל האנשים אך לקצתם והם הראויי׳ לה לפי מה שיתבאר במה שאחר זה הוא מאמר אליהוא וזהו האמת בעצמו כמו שיתבאר במה שיבוא והנה אליפז היה מתקרב לזה הדעת האמתי כי הוא היה מודה שבכאן רעות אינם מוגבלות מהשם ית׳ והם הרעות אשר תהייכה לנו מצד הפתיות והאולת אלא שאין ראוי להתרעם עליהם כי אין ראוי שיקראו רעות לפי שהאדם נברא מסולל מכל הטובות והרעות והקניינים אשר הוא כחוי עליהם ואם לא ישתדל להגיע להם בסבות המביאו׳ אותם אין לו להתאונן עליהם אם לא יגיעו אליו אלא שבזה הצד לא הותרו כל הספקות לפי שאנחנו לא נוכל לייחס כל הרעות אשר נראה שיפול בהם העדר הסדור אל האולת והפתיות ומה שנוהג מנהגם ועוד שאם הודינו שמזה הצד יותר הספק ברעות מה נעשה בהעדר הסדור הנמצא בטובות הנמצאות זמן ארוך ונמצא מהם הרבה באיש אחד ואל איש דבר נחשבהו וזה שהוא בלתי אפשר שניחסהו אל האולת והפתיות כי מה שיגיע מהטובות בזה האופן לא יאמר כי אם זמן מועט ולא יהיה מהרייו ר״ל שלא יתכן שיגיע בזה האופן טובות רבות לרשע כמו שיראה בחוש מהם וזה גם כן אפשר שיסופק ברעות המגיעות הרבה לצדיקים ר״ל שאי אפשר שייוחסו אל האולת והפתיות כי מה שהוא בזה המאמר הוא מעט כי היה מגיעותו בקרי ובהזדמן ולזה היה דעת אליפז יותר חסר בענין מה מדעת בלדד וצופר ויותר שלם באופן אחר ואולם היותו יותר חסר לפי שהרבה מהספקות אשר הביאוהו לזה הדעת הם נשארות עמו מה שאין כן ברעות בלדד וצופר ואולם היותו יותר שלם כי הוא לא היה מכחיש המוחש אבל היה מכוון בזולת הכחשת המוחש שיתיר הספיקות כמשפט כל חכם ועוד כי הפרט אשר ממנו המשיך דעתו הוא אמתי בעצמו ואולם טעה במה שאחר הפרט וזה כי הוא כשמעט שהוא בטל שייוחסו כל הטובות והרעות אל גמול ועונש מאת הש״י לפי מעשה האדם כמו שיתבאר מהחוש והיה בטל ג״כ שלא יהיה בהם דבר מוגבל מאת השם לפי מעשה האדם לפי מה שנזהר החוש כמו שזכר אליפז בזה הספר במה שטען על איוב הנה חייב בהכרח שיהיה קצתם מיוחס אל הש״י לפי צדק האדם ורשעו וקצתם בלתי מיוחסת אליו ואולם לא אמ׳ אליפז יותר מזה השיעור היה מחויב היות מאמרו אמת ואמנם טעה במלה הבדיל באופן שלם מה שיוחס אל הש״י מאלו הטובו׳ והרעות ממה שלא ייוחס אליו ולזה לא עמד טענתו כשטען עליו איוב מה שטען לסתור דעתו כמו שיתבאר במה שאחר זה ועוד כי דעת אליפז היה דורך אל האמת ואם איננו בעצמו אמת כי הוא כבר שם כל השתדלותו להתיר הספיקות בזולת הכחשת המוחש ומי שמנהגו זה המנהג הנה כשישער בספקות הנופלות בדעתו מצד המוחש יחקור בצד אחר יותרו בו הספקות בזולת הכחשת המוחש ואולם בלדד וצופר אמרו מאמר בלתי מבואר ולא הכיחו למוחש רומס אבל התירו הספק כשאמרו שאלו הדברים נעלמים ממנו ואם הענין כן איך ידעו שאלו הדברי׳ הם בסדר וביושר מי הגיד להם זה והנה אין להם מאזני הבחינה ולא די בשרש שפעלו בו זה שימנעם מהשיג האמת בזה הדרוש אבל מי שמנהגו זה המנהג לא יתכן שישיג האמת בשום דבר כי אם לא כשיש התחלה לידיעה ממה שנראה אותו מהדברי׳ המוחשים לא יהיה לידיעת דבר דרך ׃

ביאור מלות המענה

ויען איוב ויאמר ואיפשר שקצת ... שחוק ׃ לעג ׃ לפיד ׃ מענין לפידים ויהיה אומרו לפיד בוז כמו לפיד בוז ׃ לעשתות ׃ למחשבות מענין עשתונותיו למ״ד לפיד משמשת ויהיה ענינו מי שהוא נכון לפיד ואיד הוא נבזה למחשבות השאנן וכן מי שהוא נכון למועדי רגל וכפל הענין במלת שונות ׃ למורדים

ישליו. כי ירא שהם השודדים העושים החמס בפרהסיא בשלוה ועליו ישמם עמו ואחר עמו כמו יחי ראובן ואל ימות שטעמו ואל יהי מתיו מספר מתיו כעניין ואני מתי מספר: ובטוחות. עניינו משכנות בטוחות מן בטח: לאשר הביא אלוה בידו. עובדי צלמים שמעשה אלוהו בידו: ואורך ימים. טעמו וכארך ימים. בי"ת בישישים ושרת עצמו ואחר עמו כמו וארא אל אברהם ליצחק ואל יעקב בא"ל שדי: לו שוגג. סוא דע שגגתו של האדם או שיסבה אחרי' והם לא ידעו: שולל. כל אחד מהם יוליכם שולל מדעת כטע' ושר מדע מפתולל: מוסר מלכים. כמו מוסרו' ומוטות: משגיא. מן שגיא: ויאבדם. הפך משגיא: שוטח. מן וישטחו להם כמו פורס והעניין מפיץ ומזר: וינחם. הפך העניין: ויתעם. במקום תהו: אם לאל תריבון. אם בעבור כמו ואמר פרע' לבני ישראל: הלא

לשודדים. לעושים חמס ושודדים האנשים: ובטוחות. חסר מלת משכנו' והרצון בזה שכבר ימצאו משכנות למרגיזי אל מבטחו בהיותם בהם ולא יפחדו משום דבר: לאשר הביא אלוה בידו. ר"ל לעובדי הצלמים שיביאו צלמיהם בידיה' וישתחוו להם או ירצה בזה שבידו הביא והמביא אוה ר"ל שידיו עשו הפסל ואחר יסגוד לו וישתחוה ולא יפקח עיניו כי הפסל ההוא הוא מעשה ידיו כדרך אמרו למעשה ידיו ישתחוו לאשר עשו אצבעותיו: בהמות ותורך. תלמדך כל אחת מהם: שיח: דבר: יסגור על איש. ר"ל כבר ישים איש בסגר ולא יצא ממאסרו לעולם: שוגג ומשגה. שני פרטי' בענין אחד: מוליך יועצים שולל. ר"ל שהוא מוליך שולל כל אחד מהיועצים כאשר ירצה והעני' שהם טובי העצה לא יועיל להם טוב עצת': יהולל. מענין הוללות וסכלות: מוסר מלכים. מאסר מלכים: פתח. התיר: כהנים. שרי' וכמוהו ובני דוד כהנים היו: ואיתנים. חזקים: יסלף. יעוות: לנאמני' הם האנשי' הממהרי' לדבר נכוחות או ירצה בזה האנשי' הנאמנים בדבריה' לטוב טעמם וחכמתם: זקנים. חכמי': ומזיח אפיקי' רפה. ואזור חזקים התיר מענין ולמזח תמיד יחגרנה: משגיא. מרבה: שוטח. מפזר: לא נופל אנכי מכם. לא חסר אנכי מכם: אליל. מלה נגזר' מן אל ועניינה הבל: הלאל. האם בעבור אל: ולו תדברו רמיה. ואם בעבורו תדברו רמיה: שאתו

לאשר הביא. ל' ישליו אהלים לשודדים והוא מן שיטה מן ט"ו לא מלעיל בריש תיבותא וסימ' נמס' במסר' רבתא במערב' אות הלמ"ד בס"ד: ויגד ד' רפי' וסי' נמסר בשפטים סי' י"ד: ויספרו ג' וסי' יקומו ויספרו לבניהם. ויספרו לך דגי הים. ויזבחו זבחי תודה: וחיך ב' וחס' וסי' וחך אכל יטעם לו. יטעם לאכול: עמו ד' רפ' וסי' עמו הראובני והגדי. עמו זרוע בשר. עמו

יִשְׁלָיוּ אֹהָלִים ׀ לְשֹׁדְדִים וּבַטֻּחוֹת לְמַרְגִּיזֵי אֵל לַאֲשֶׁר הֵבִיא אֱלוֹהַּ בְּיָדוֹ׃ וְאוּלָם שְׁאַל־נָא בְהֵמוֹת וְתֹרֶךָּ וְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְיַגֶּד־לָךְ׃ אוֹ שִׂיחַ לָאָרֶץ וְתֹרֶךָּ וִיסַפְּרוּ לְךָ דְּגֵי הַיָּם׃ מִי לֹא־יָדַע בְּכָל־אֵלֶּה כִּי יַד־יְהֹוָה עָשְׂתָה זֹּאת׃ אֲשֶׁר בְּיָדוֹ נֶפֶשׁ כָּל־חָי וְרוּחַ כָּל־בְּשַׂר־אִישׁ׃ הֲלֹא־אֹזֶן מִלִּין תִּבְחָן וְחֵךְ אֹכֶל יִטְעַם־לוֹ׃ בִּישִׁישִׁים חָכְמָה וְאֹרֶךְ יָמִים תְּבוּנָה׃ עִמּוֹ חָכְמָה וּגְבוּרָה לוֹ עֵצָה וּתְבוּנָה׃ הֵן יַהֲרוֹס וְלֹא יִבָּנֶה יִסְגֹּר עַל־אִישׁ וְלֹא יִפָּתֵחַ׃ הֵן יַעְצֹר בַּמַּיִם וְיִבָשׁוּ וִישַׁלְּחֵם וְיַהַפְכוּ אָרֶץ׃ עִמּוֹ עֹז וְתוּשִׁיָּה לוֹ שֹׁגֵג וּמַשְׁגֶּה׃ מוֹלִיךְ יוֹעֲצִים שׁוֹלָל וְשֹׁפְטִים יְהוֹלֵל׃ מוּסַר מְלָכִים פִּתֵּחַ וַיֶּאְסֹר אֵזוֹר בְּמָתְנֵיהֶם׃ מוֹלִיךְ כֹּהֲנִים שׁוֹלָל וְאֵתָנִים יְסַלֵּף׃ מֵסִיר שָׂפָה לְנֶאֱמָנִים וְטַעַם זְקֵנִים יִקָּח׃ שׁוֹפֵךְ בּוּז עַל־נְדִיבִים וּמְזִיחַ אֲפִיקִים רִפָּה׃ מְגַלֶּה עֲמֻקוֹת מִנִּי־חֹשֶׁךְ וַיֹּצֵא לָאוֹר צַלְמָוֶת׃ מַשְׂגִּיא לַגּוֹיִם וַיְאַבְּדֵם שֹׁטֵחַ לַגּוֹיִם וַיַּנְחֵם׃ מֵסִיר לֵב רָאשֵׁי עַם־הָאָרֶץ וַיַּתְעֵם בְּתֹהוּ לֹא־דָרֶךְ׃ יְמַשְׁשׁוּ־חֹשֶׁךְ וְלֹא־אוֹר וַיַּתְעֵם כַּשִּׁכּוֹר׃

יג הֶן־כֹּל רָאֲתָה עֵינִי שָׁמְעָה אָזְנִי וַתָּבֶן לָהּ׃ כְּדַעְתְּכֶם יָדַעְתִּי גַם־אָנִי לֹא־נֹפֵל אָנֹכִי מִכֶּם׃ אוּלָם אֲנִי אֶל־שַׁדַּי אֲדַבֵּר וְהוֹכֵחַ אֶל־אֵל אֶחְפָּץ׃ וְאוּלָם אַתֶּם טֹפְלֵי־שָׁקֶר רֹפְאֵי אֱלִל כֻּלְּכֶם׃ מִי־יִתֵּן הַחֲרֵשׁ תַּחֲרִישׁוּן וּתְהִי לָכֶם לְחָכְמָה׃ שִׁמְעוּ־נָא תוֹכַחְתִּי וְרִבוֹת שְׂפָתַי הַקְשִׁיבוּ׃ הַלְאֵל תְּדַבְּרוּ עַוְלָה וְלוֹ תְּדַבְּרוּ רְמִיָּה׃ הֲפָנָיו תִּשָּׂאוּן אִם־לָאֵל תְּרִיבוּן׃

ובני עשו דשליין במשכניהון יתמסרון לבוזין ובני ישמעאל דרחיצין יתמסרון לשאר אומיא דמרגיזין אלהא דיכמתהון דזמן אלמולא בידיה׃ תא ובני ישמעאל דשליין במשכניהון יתמסרון לבוזין ועמוני מואבי דשרין לרוחצן יתאסרון ביד רשיעא ומרגיזין אלוה היך פרעה דאייתי אלוה עלוהי מחתא בידיה׃ וברם שייל כדון בעירי ויליפונך ועופא דשמיא ויחוי לך׃ או מליל לארעא ותלפינך וישתעון לך נוני ימא׃ מן לא ידע בכל אילין ארום מחת ידא דיי עבדת דא׃ די בידיה נפשתא דכל חי ורוחא דכל בסר גבר׃ הלא אודנא מילין תבחן ומוריגא מיכלא יטעם ליה׃ בקשישיא חכמתא ונוגדי יומין בינתא׃ עמיה חוכמתא וגבורתא דיליה מלכיא ובינתא׃ הא יצדי ולא אתבני יסגור על גבר בקבורתא ולא יתפתח׃ הא אחר במיא ומיבשן וכד ישלחינון מתהפכין בארעא׃ גביה עושנא וחוכמתא די ליה שלי ומשלי׃ דמוביל מרי מלכיא כד משתלשין ונגוריא יתלעב׃ שושילתא דמלכיא משרי ואסר קמור בחרציהון׃ ודמוליך רברבניא בביזתא ותקיפיא מקלקל׃ מעדי קשוט סיפותא מהימנין וטעים סביא יסלק׃ שדי בסרנותא על סרכייא ותקוף מלכיא מחליש׃ מגלי עמיקתא מן חשוכא ומפיק לנהורא טולי מותא׃ מפיש לעממיא ומאבדינון משטח מצודתא לאומיא ודברינון׃ מעדי חכימת לבא דרישי עמא דארעא ורתעינון בלמא דלית אורחא׃ ימשמשין חשוך ולא נהורא ותתעינון היך רווי׃ הא כולא חמית עייני שמעת אודני ואתביינת לה׃ היך מנדעכון ידעית אוף אנא ולית פריש אנא מנכון׃ ברם אנא לות שדי אמליל ומכסנא עם אלוה אצבי׃ וברם אתון מחברי שקר כמאסי אליל ומורקא דפלטיה סכינא הכרין כולכון׃ לווי דמשתיק שתיקון ותהי לכון לחוכמתא׃ שמעו כדון מכסנותי ומצות סיפוותי אציתו׃ הלאלהא אתון ממללין שקר ולותיה תמללון נכילתא׃ האפוי תסבון אין לאלהא תנצון׃

חכמה וגבורה לו עצה. עמו עז ותושיה: יהרוס ג' מל' בליש' וסימ' לנתוש ולהנוץ ולהאביד. המה יבנו ואני אהרוס. הן יהרוס ולא יבנה: מוליך ג' ר"פ וסי' מוליך לימין משה. מוליך יועצים שולל. מוליך כהנים: שולל ג' וסי' אילכה שילל כן כתיב. מוליך כהנים. מוליך יועצים. קדמ' כתי' יו"ד: ומזיח ל' אפיקים רפה והוא חד מן מלין דמשמשין ומז ברישי' וסי' נמסר רבת' במערכת אות הה"ם בס"ד בשיטת ומ: לאור ז' קמצין וסי' כלשון ארמי צות סמיא וסבר למיפק בצפרא וקם בליליא. וביאור' נמסר בסדר בראשית ובסוף מיכה: וינחם ז' וסימ' נמסר בשמואל א' סימן כ"ב: אזני ח' וסי' ויאמר לו חלילה לא תמות. כי קשרתם כלכם עלי ב' כו'. ויאמר המלך לרצים. אטה למשל אזני. ואלי דבר יגונב. הן כל ראתה עיני שמעה אזני. ולמלמדי לא הטיתי אזני: החרש ו' וסימ' ואם החרש יחריש לה. ויאמרו לו החרש שים ידך. החרש ואנכי אדבר. החרש ואאלפך חכמה. מי יתן החרש תחרישון. כי אם החרש תחרישי בעת הזאת: ותהי י"ד רפי' וסי' נמסר בשמואל א' סימן י"ח: תריבון ג' וסימ' מה תריבון עמדי. האתם תריבון לבעל. אם לאל תריבון. אנ"ך:

שאתו· התנשאותו ורוממותו: לגבי חומר גביכם· לגופי חומר כמשלו גופיכם: ויעבור עלי מה· ר"ל ויעבור עלי מהרעות מה שיהיה אם מעט ואם הרבה: ואחותי· והגדתי: אחרים ואגוע· הטעם אם אחרים אגוע לחוזק הכאב ואמצא מרגוע בספרי ענייני מכאובו: כפך· מכתך: תערוץ· תשבור: כי תכתוב עלי מרורות· ר"ל את גוזר עלי גזירות קשות ומרות: בסד· הוא כלי מכלי המאסר שאוסרין בו רגלי ה הנאסר בדרך שלא יוכל ללכת אנה ואנה כיפ"ם בלע': תתחקה· שבא אל הסד והרצון בו שחקיקת המאסר ההוא שנאסרו בו ר רגליו הו' כאילו נחקק על שרשי רגליו עד ש שיהי' החקק בו כשעור רגליו במכום בדרך שיעמדו בו ברוחק ולפי זה הפירוש יהיה סד נקבה ואין זה זר בלשון כי כמה שמות יבואו בלשון זכר ו ויסתמשו בהם שימוש לשון נקבה ולפי זה הפירוש יתכן גם כן שישוב אומרו תשמור כל ארחותי אל הסד לפי שהו' נאס' בה ולא יוכל לצאת ממנה ו וללכת באשר ירצה: כרקב· כענין הנרקב שיבלה בקלות: כציץ· כפרח: וימל· ויכרת כי הפרח נכרת בקלות וזמן קיומו מעט: אם חרוצים ימיו וגו'· אם ימיו קצובים ומוגבלי' כמו שמבואר מענינו ה הניחהו וישלים זמנו: שעה מעליו· הרפה ממנו: ויחדל· וישלי' חדלו וזמנו: יחליף· יוסיף להצמיח גזע אחר רמו"ם בלע"ז: לא יחדל· לא ימנע מלהצמיח: קציר

הלא שאתו· אמו כמו והמשאת החלה או כענין רומה על השמים: משלי אפר· זכרו כי אתם נמשלים לאפר: ואחותי· האלף מקום ה"א והוא מן אחוה דעי אף אני: כפך· מכתך בעבור היות המכה הידועה מבן אדם בכף וכמוהו הכה יד אל הויה: תערוץ· תפחיד או תתגבר עליו והראשון נכון: מרורות· מן מרור: בסד כמו ופרת אותם בסיד שירא בו כל א ארחותי ורבינו האי ז"ל אמר שהוא כבל מדברי רבותי' ז"ל: על שרשי רגלי· על עיקרי רגלי תשים חק וגבול והוא רמז לבן אדם: מי יתן טהור· ענינו כענין אן נעין חוללתי כי האדם נ נברא מדבר טמא: אם חרוצי· כבר גזרת עליו גזירה כמה יחיה וחרצת משפטו ושמת לו חקים וגבולים לא יוכל לעוברם: שעה הרפה כמו שעו ממני: ויחדל· ימצא בחלדו כמו כל יושבי חלד או ויחדל מהתרעם: עד ירצה· ישלים כמו והרצת את שבתותיה: יחליף· יעשה מה יהיה חלף לו: קציר

הטוב ד' רפי' וסימ' נמסר בסיפ' סימן י': הוכח ה' וסימ' נמסר בסדר קדשים ובסיפ' סוף סימן ז': משלי ד' וסימ' נמסר בריש משלי ועש: ויעבור ג' וסימ' ויעבר אחד מהנערים ויקחהו· אמר לנער ויעבר לפנינו ויעבר· ויעבר עלי מה: ונפשי ה' וסי' נמסר בתלים סימן לה': כפי בכפי ט' וסימ' והיה בעבור כבודי· והסירותי את כפי: ואראה כי אינך מושיע ואשימה·

התקן ארום יפשפש יתכון אין היך דמתלעבא בבר נש תתלעבון ביה: מכסנא יכסין יתכון אין בטומרא אפוי תסבון: הלא באזדקפותיה על כורסי דינא רתיתיה תבעית יתכון ורתיתיה יפול עליכון: דכרניכון מתיל לקטמא לגב טינא גביכון: שתקו מיני ואמליל אנא ויעבר עלי מידעם: מטול מה אטול בסרי בככאי ונפשי אשוי כד על גב ידוי: הא אין יקטלינני קמוי אצלי ברם אורחתי קדמוי אכסין: לחוד הוא לי לפורקנא ארום לא קדמוי דילטור יעול: שמעו וקבילו מילתי ותנוי באודניכון: הא כדון סדרית דינא ידעית ארום אנא אזכי: מן הוא דנצי בהדיי ארום השתא אשתוק ואיתנגיד: לחוד תרתין לא תעביד עמי הידין מן קדמך לא אטמר: ידך סעלוי ארחיק ודחלתך לא תבעית יתי: ותקרי ואנא אתיב או אמלל ותתיבינני: כמה לי עויין וחובין מרודי וסורחני אודע יתי: למה שכינתך תסלק ותחשבינני לבעיל דבבא לך: הטרפא דשקיף תתבר וית גילא יבש תרדוף: ארום תכתוב עלי מרירתא ותרתינני עויית טליותי: ותשוי כד בשיע ריגלי ותנטור כולהון איסרטי על סימוני ריגלי תרשום: והוא היך רקבובית יתבלי היך לבוש דגמיריה זחיל: בר נש דאתיליד מן איתתא גוץ יומין ושבע רוגזא: היך ציצא נפיק ואתמולל וערק היך טולא ולא יקום: לחוד על דין פקחתא עינך ויתי תעיל לדינא עמך: מן יתן דכי מן גברי דאיסתאב בחובין אילולפון אלהא די הוא חד די ישבוק ליה: אין לא יתוב סריגין יומוי מניין ירחוי גבך גזירתוי עבדת ולא יעיבר: פסיק מיניה ויפסוק מחתיה עד דיקביל סוטריה היך כאגירא ביומיה: ארום אית לאילנא סבר אין יתקץ תוב ישבשב ויונקותיה לא תפסוק: אין מיתסב בארעא שורשיה ובעפרא יסוף ניצביה:

הטוב כי יחקר אתכם אם כהתל באנוש תהתלו בו: הוכח יוכיח אתכם אם בסתר פנים תשאון: הלא שאתו תבעת אתכם ופחדו יפל עליכם: זכרניכם משלי אפר לגבי חמר גביכם: החרישו ממני ואדברה אני ויעבר עלי מה: על מה אשא בשרי בשני ונפשי אשים בכפי: הן יקטלני לא איחל אך דרכי אל פניו אוכיח: גם הוא לי לישועה כי לא לפניו חנף יבוא: שמעו שמוע מלתי ואחותי באזניכם: הנה נא ערכתי משפט ידעתי כי אני אצדק: מי הוא יריב עמדי כי עתה אחריש ואגוע: אך שתים אל תעש עמדי אז מפניך לא אסתר: כפך מעלי הרחק ואימתך אל תבעתני: וקרא ואנכי אענה או אדבר והשיבני: כמה לי עונות וחטאות פשעי וחטאתי הדיעני: למה פניך תסתיר ותחשבני לאויב לך: העלה נדף תערוץ ואת קש יבש תרדף: כי תכתב עלי מררות ותורישני עונות נעורי: ותשם בסד רגלי ותשמור כל ארחתי על שרשי רגלי תתחקה: והוא כרקב יבלה כבגד אכלו עש: אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רגז: כציץ יצא וימל ויברח כצל ולא יעמוד: אף על זה פקחת עינך ואתי תביא במשפט עמך: מי יתן טהור מטמא לא אחד: אם חרוצים ימיו מספר חדשיו אתך חקו עשית ולא יעבר: שעה מעליו ויחדל עד ירצה כשכיר יומו: כי יש לעץ תקוה אם יכרת ועוד יחליף ויונקתו לא תחדל: אם יזקין בארץ שרשו ובעפר ימות גזעו:

ותבא האשה אל שאול· וגם אני אכה כפי אל כפי ב' בו· והנה הכיתי כפי אל בצעך אשר עשית· על מה אשא בשרי בשני· נפשי בכפי תמיד: ערכתי ג' וסימ' את שבע המזבחות· נר למשיחי· הנה נא ערכתי משפט: אסתר ב' וסי' ומפניך אסתר והייתי נע ונד· אך מפניך לא אסתר: וקרא ד' וסימ' קום לך אל נגוה· וחברו· וקרא ואנכי אענה או אדבר· וקרא שם בבית לחם: נדף ד' ג' קמצין וא' פתח וסימ' נמסר בסדר בחקתי: תערוץ ג' מל' בליש' וסימ' אולי תוכלי הועיל אולי תערוצי· העלה נדף תערוץ· כי אערוץ המון רבה ובוז משפחות: ושבע ג' וסימ' ויגוע יצחק וימת ויאסף· אדם ילוד אשה· וימת איוב זקן ושבע ימים: רגז ג' וסימ' נמס' בריש סיפרא סימן ג': בצל ה' דגש' וסי' ויצורי בצל כלם· ויברח בצל ולא יעמוד· ויעשם בצל· ולא יאריך ימים בצל· כצל ימינו עלי ארץ דה"א: סימן כל סיפרא במשפט דגש' בם"א רפ' וסימ' אף על זה פקחת עיניך: כשכיר ב' וסימ' בשכיר כתושב יהיה עמך· עד ירצה כשכיר יומו: יזקין ב' וסימ' חנוך לנער על פי דרכו· אם יזקין בארץ שרשו:

תמלא קצירים עד ים: אזלו מים: כן דמה האדם: כל ימי צבאי: מיתתי מן והאלילים כליל יחלוף או הליכתי כמו חלף קרא בא והמית כקרא הולך כמו דור הולך ודור בא: אנכי הולך תקרא ואנכי אענך: לקחת כספי אין בי כח למאן: תכסוף:

קציר: בר ופארה ברכה בלע: ויחלש: ויכרת כמו ויחלוש יהושע את עמלק והטע שלא יוסיף להחליף כמו משטה הגן אבל הוא כולו נכרת לגמרי: תסית ליחק ותזכרני: ר"ל תשים לי טבע וסדור שאשוב לחיות עוד כמו העניין כעץ ולא תזכרני להטיב לי: צבאי: מדת ימי: חליפתי: כריתתי: לא תשמור: לא תמתין מענין ואביו שמר את הדבר: על חטאתי: על עונשי כדרך מחטאת סרוש: חתום בצרור תמיד:

איו ואיו ה' וסימ' בלשון ארמי בנתיהון דמלכיא מתגלגלין ובהתין ומייתין · וביאור' נמסר בסדר שמות: ו' פסוקי' ולא לא ולא וסימ' נמסר בסוף סדר ויקח קרח: תצפנני ל' מי יתן בשאול והוא חד מן מלין דמשמשין ני בסוף תיבות' וסימ' נמסר במסרה רבת' במערכת אות הנ"ן בס"ד: למעשה ידיך ב' וסימ' ולא תשתחוה' למעשה ידיך תכסוף: ידיך י"א מ"ל וסימ'

מריח מים יפרח ועשה קציר כמו־נטע: וגבר ימות ויחלש ויגוע אדם ואיו: אזלו מים מני־ים ונהר יחרב ויבש: ואיש שכב ולא־יקום עד־בלתי שמים לא יקיצו ולא־יערו משנתם: מי יתן בשאול תצפנני תסתירני עד־שוב אפך תשית לי חק ותזכרני: אם־ימות גבר היחיה כל־ימי צבאי איחל עד בוא חליפתי: תקרא ואנכי אענך למעשה ידיך תכסף: כי־עתה צעדי תספור לא־תשמור על־חטאתי: חתם בצרור פשעי ותטפל על־עוני: ואולם הר־נופל יבול וצור יעתק ממקומו: אבנים שחקו מים תשטף ספיחיה עפר־ארץ ותקות אנוש האבדת: תתקפהו לנצח ויהלך משנה פניו ותשלחהו: יכבדו בניו ולא ידע ויצערו ולא־יבין למו: אך־בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל:

מן הניית מוי ילבלב ויעביד זאזא היך ניצב: וגברא ימות ויתמקמק איתנגיד בר נש ואן הוא: אזלו מוי מן ימא דסוף והדרו לבית כנשתהון וירדנא איתנגיב ויתייבש קדם ארונא דיי והדרו על בית פרצריהון: וגבר נש שכיב ולא יקום עד דלית שמיא לא יתערון רשיעיא ולא מיתערין מבית דמכיהון: לווי יתן בבית קבורתא תטשינני תטמרינני עד דיתוב רוגזך תשוי לי גזירא ותדכרינני: אין ימות גברא רשיעא אפשר דיחי מטול היכנא כל יומי חילי אוריך עד דייתי חלופי חיי: תהי קרי ואנא אתיב לך לעובדי אידך תרגרג: ארום כדון פסיעותי תמני לא תנטור על סורחני: חתים בספר דכרניא סרודי ותחבר על עוייתי: וברם טור נפיל ייתר וטינר מסתלק מן אתריה: ת"א וברם לוט דאתפרש מאברהם דמתיל לטור רם נתר ותקיף סליק איקר שכנתיה מסדום דהוא אתריה: אבנייא שייפא מיא שטפא כתהא עפרא דארעא וסבר בר נש הובדתא: תשלימיניה לעלמא ויזיל מתני קלסתיריה ותשדריניה: שריין ביקר בנוי ולא יידע ומצטערין ולא יתביין להון: ברם בסריה מן ריחשא עלוי כאיב ונפשיה בבית דינא עלוי מיתאבלא: ת"א ברם בסריה עד לא יסתתם גוללא עלוהי כאב ונפשיה שבעתא יומי אבלא עלוי מתאבלא בבית קבורתא:

תכאמו ותטעמו · שבעת ימים תחג ליי' אלהיך · כי תקצר קצירך בשדך · וישלחו אנשי גבעון · ושמעת מה ידברו דגדעון ופורה' ויאמר עבד מלך הכושי · והברתי פסיליך · ואמר אליו מה הכות · התקרא ואנכי אענך · ידיך עצבוני · אל תתן את פיך · וכל ההלו' דבות' מ"ל במ"ה חסרי' וסימ' שם סימ' ר"ב: ותשלחהו ל' התקפהו לנצח ויהלך והוא חד מן מלין דמשמשין ה"ו בסוף תיבו' וסימ' נמס' במס' רבת' בערכ' אות הה"א בס"ד: ונפשו ח' וסי' נמס' בריש סדר ויגש ומשלי סימן כ"ג:

ביאור דברי המענה

ענה איוב ואמר באמת כי אתם במדרגת העם והחמון...

חכמה ... אתם מכחישים המוחש ואם לא נעשה טרם מהמוחש לא יהיה בכאן לחכמה דרך הלא ידעתם שגם לי לבב כמוכם ולא אנכי חסר מכם ... לבב ושכל כמוכם · הנני שחוק ולעג לרעי המצליח מאד עד שמרוב הצלחתו יקרא אל אלוה ויענהו בכל מה שיקרא אליו ר"ל שלא יבצר ממנו כל אשר ...

[illegible]

ימצא לו טוב הענה בבריאה ההיא להמציא מה שיסיר הנזק ההוא כמו שהתבאר
למי שעיין בספר בעלי חיים ולו התבונה במה שברא מהגרמים השמימיי׳ כי בריאתם
מיוחסת אל התבונה כאומרו כונן שמים בתבונה והסבה בזה כי מה שבריאתו
וצירתו תהיה בעבור עצמותו ייוחס אל החכמה כמו אלו הבריאות השפלות ואולם
תמונת הגרמים השמימיים וכמותם ומרחקם מהארץ ותנועתם היא בעבור זולתם
וזה ייוחס אל התבונה כי התבונה היא הוצאת דבר מדבר זולתו והנה הגרמים
השמימיי׳ הין בזה האופן מהתמונה והיציאה מהמרכז ובזה המרחק ובזה הכמות
ובזה השיעור מהמהירות והאיחור בתנועתם להשלים ההויות אשר בזה העולם
השפל כמו שביארנו במה שאין ספק בו בחמשי מספר מלחמות יי׳. פעם ימשך
מפעולות השם ית׳ שיהרוס בניין מה ולא יבנה ופעם ישים איש במאסר ולא יצא
ממאסרו לעולם והוא הפך הענין הראשון באופן מה וזה כי המאסר יבנה ולא
יהרס. ואולם איוב יחס זה לשם ית׳ בהשתלשלות הסבות לפי שממנו הית׳ באופן
מה זאת ההגבלה והסדור אשר באלו הענינים מצד הגרמים השמימיים פעם
יעצר במים ויבשו ופעם ישלחם עד שמרבויים יהפכו ארץ. עמו עז ותושיה ר״ל עמו
הסדור והיכולת והיושר אשר סודר ממנו זה המציאות המוחש ולו ייוחס מה שיהיה
שוגג בזה העולם השפל ר״ל שלא ישמור הסדר והיושר והמשגה והם הכחות
המושפעות בזה העולם מהגרמי׳ השמימיים שימשך מהם פעם מה שיתבלבל בו
הסדר והיושר או יהיה המשגה החומר כי הוא סבת העדר הסדר והשוגג המורכב
מהחומר והצורה. הנה מוליך יועצים שוללים וערומים ולא יועילם טוב עצתם
והשופטים עם רוב חכמתם ישימם הוללים ר״ל שיעשו פעולות ההוללים. הוא יתיר
בקצת העתים המאסר אשר אסרו בו המלכים האנשים אשר תחתיהם ויאסור
מאסר במתני המלכים רצוני שיסיר הממשלת מהם ויעבדו זולתם. הוא מוליך
הארונים והשרים עם חזקם שוללי׳ וערומים ולא תועילם גבורתם והחזקים יסלף
ויעות מכימוסי גבורתם ר״ל שלא יתנהגו בענין הגבורה כראוי ויוכחו מפני זה׳
מסיר שפה לאנשים הנאמנים בדבריהם לטוב טעמם וגבורתם וחכמתם עד שלא
ימצאו מענה וטעם זקנים יקח ר״ל שבקצת העתים ימנע מהזקנים עם רוב חכמתם
נתינת הטעם בדבר שמבואר טעמו להם. לפעמים ישפוך בוז על נדיבים והם
האנשים המכובדים ומזיח החזקים החלים. גם מן החשך והעדר הוא מגלה
ומוציא לאור ההויה אשר היה לו כח עליה ר״ל שמן החומר הנעדר מן הצורה יגלה
הצורה הנמצאת בו בכח ויוציא אותה בפועל ובזה האופן יוציא לאור צלמות.
הנה הוא משגיא לגוי׳ פעם ויאבדם פעם אחרת ופעם שוטח לגוי׳ וינחם ר״ל שהוא
מגלה אותם מעל אדמתם ופעם ינחם על אדמתם. מסיר שכל האנשי׳ המנהיגים
העם עם טוב הנהגתם עד שלפעמים יתעם וילכו בתהו לא בדרך נכון. ימששו
חשך ולא אור בכל מה שיכוונו אליו ויתעה אותם כתעות השכור. הנה כל אלו
הענינים יחס איוב אל השם ית׳ בהשתלשלות הסבות ר״ל שהם מסודרים לפי דעתו
מהגרמים השמימי׳ ויוחסו אל השם ית׳ מפני היותו הסבה הראשונה לכל מה שימצא
ומקצת אלו הדברים שזכר איוב יהיה קצת ראיה על שאלו הענינים הם מוגבלים
ומסודרים מצד המערכת שאם לא היה הענין כן הוא מן הפלא למה תמנע בעת
מן העתים מהחכם חכמתו ומהמנהיג הטוב טוב הנהגתו ומהגבור הסדור הראוי
לו בגבורתו וכן הענין בשאר מה שספר איוב שנוהג זה המנהג. אמר איוב לבלדד
וצופר הן כל אלו הענינים ראתה עיני ושמעה אזני ולא אביא עדות בזה מזולתי
כמו שעשה בלדד באמרו שאל נא לדור ראשון וגו׳. הנה כדעתכם מפעולות השם
ית׳ ונפלאותיו ידעתי גם אני אינני חסר בזאת הידיע׳ מכם. ואולם אני ארצה לדבר
אל שדי ולהתוכח עמו אם אוכל באופן אשר זכרתי ר״ל למה לא סבב באנשי׳ הקשי׳
יום לפי המערכת שלא יתהוו או ימותו מהרחם ויהיה טוב להם מהתהוותם לנקמה
מהם כי המות יותר טוב מן החיים לכמו אלו האנשים או למה סדר בטובות אנשי׳
האדם ורעתם זה הסדור אשר ימשך בו מהעול עד שאין הבדל בו בין צדיק לרשע
וזה כי הוא לא יבוא עמי בהתוכחי עמו כי אם בטענות אמתיות אם היה אפשר זה.
ואולם עמכם לא ארצה להתוכח כי אתם טופלי שקר מחברים שקרים בטענותיכם
ובתנחומותיכם אתם רופאי הבל. מי יתן החרש תחרישון בזה הויכוח ויהיה לכם
לחכמה ר״ל שכבר תשמרו בשתיקותיכם משייוחס אליכם הסכלות מצד דבריכם
הכוזבים והחסרים. שמעו נא התוכחותי עמכם וריבות שפתי. האם ראוי
שתדברו בעבור השם ית׳ מה שאתם משערים שהוא עולה ורמיה להיות לו התנצלות
שהוא אינו עושה עול. האם ראוי שתשאו פניו ותחפאו דברים לא כן להרחיק ממנו
שיעשה עול במה שאתם משערי׳ שהוא כזב. האם אתם מתוכחי׳ בעבור הא׳ ומוענ׳
טענות כוזבות למען יצדק. הטוב כי יחקור השם ית׳ אתכם אם אתם מהתלים
בו כהתל באנוש ר״ל שבאדם היה אפשר שיכסה פשע אוהבו בדברי שקר לכסות
קלונו. ואולם בשם ית׳ אינו ראוי אבל הוא עון חזק כי זה ממה שיביא להאמין לטוען
בעבור השם ית׳ שהוא עושה עול לפי שהוא משער במום טענותיו אשר יקויים בהם
שהשם ית׳ לא יעות משפט. שלא השם ית׳ יוכיח אתכם אם בדבר של סתר תשאו
פניו ואולם אמר זה לפי שהם השתדלו לשאת פני השם ית׳ בדבר של סתר עד
שבלדד אמ׳ שמה שנחשוב שיהיו רעו׳ הם טובות אלא שזה יסתר ממנו ולא נדע אופן
חכמת הש׳ בזה מפני מה הם טובו׳ וצופר אמ׳ שכבר יסתר ממנו אופן חכמת
השם ית׳ אשר יתחייב ממנה שעור העונש במרי מרי כי הוא לבדו ישער וידע מדרגת
המרי אשר יעשה איש ואיש כי בזה הבדל לפי מדרגת הכנת האנשי׳ וזאת המדרג׳
ידועה לו לבדו. והמשל שאין מרי מי שהכנתו פחותה בעיון אם בטל זמן מה
מהשתדל בעיון כמרי מי שהוא מוכן יותר בעיון אם בטל זמן כשיעור הזמן ההוא
מהשתדל בעיון עד שכבר אפשר שיהיה מרי האיש המוכן מאד בשנה אם בטל זמן

מועט מהשתדל בעיון יותר עצום ממרי מי שהכנתו פחות׳ בעיון אם הרג את הנפש
או ניאף ולמה לא תיראו מהשם ית׳ להתל בו כמו אלו ההתולים. אלא שאתו היה
ראוי שתבעת אתכם ופחדו היה ראוי שיפול עליכם הנכם פחותים מאד בעיון עד
שזכרונכם הם מתמשלים לאפר ולגופי חומר כמשלו גופיכם ר״ל כי אתם פחותים
כמו עפר ואפר ולזה העליתם חרס שרכם בזאת החקירה אשר אנחנו מתוכחים
בה. החרישו ולא תדברו ואדברה אני לבדי ויעבור עלי מה שיעבור מהרע ולא
תחושו לנחמני. מה הענין שעשיתי שימשך לי זה העונש הנפלא שאשא בשרי
בשיני ר״ל שלא נשאר לי בשר רק כשרש שיני כדרך אומרו ואתמלטה בעור שיני
ונפשי קלה להתפרד ממני כאילו היא בכפי. הנה השם יתברך ימיתני בלא ספק
לא איחל שאנצל מזה המכאוב. ועם כל זה אשתדל בכל עוז להוכיח דרכי אל פניו
לפי שזאת ההנהג׳ היא המשובחת לפי חיוק האנושי ואף על פי שלא אחשוב שיהיה
לי בזה תועלת להנצל מאלו הרעות. ומה שנקרא לו איחל בוי״ו יהיה הפירוש אף
על פי שימיתני השם ית׳ הנני מיחל בו שיושיע בו נפשי. אבל דרכי אוכיח בכל
עוז אל פניו כי לא לפניו חנף יבא. אבל הצדיקים יבאו לפניו ויושעו בו תשועת
עולמים. שמעו שמוע מאמרי והגדתי הנה ידעתי כי אני אצדק אם ערכתי משפטי
עם מי שיבא עמי בטענות צודקות. מי הוא שיריב ויתוכח עמדי כי עתה אם אחריש
אגוע מחוזק המכאוב. אהה השם יתברך אל תעשה עמי שני אלו הדברים
שאזכור לך אחר זה ואז לא אירא להתוכח עמך אם היה אפשר זה. הרחק ממני
מכתך ר״ל שלא תכני במכותיך עתה עד התברר המשפט והסר אימתך ממני עד
שלא תבעתני ויסתתמו טענותי. ואחר שתסיר מעלי אלו השתים המונעות אותי
מלהתוכח עמך קרא ואנכי אענה או אדבר והשיבני. כמה לי עונות וחטאות
עד שתענישני בעבורם זה העונש הנפלא הודיעני פשעי וחטאתי כי איני יודע בעצמי
לא פשע ולא חטאת. למה תסתיר פניך ממני ותחשבני לאויב לך עד שכל
השתדלותך הוא לרע לי. האם נאות לך שתשבור ותרדוף בריאה שפלה כמוני
שדומה לשפלותה ולחולשתה לעלה נדף ולקש יבש. כי תכתוב עלי אלו המרורות
אשר תענישני בהם ותורישני עתה העונות שהייתי עושה בנעורי. כי איני יודע
בעצמי חטא אחר עד שאתה תשים רגלי בסד ותשמור הסד הזאת אשר נאסרים
בה רגלי כל ארחותי בדרך שלא אוכל ללכת אנה ואנה כאשר ארצה. על שרשי
רגלי תתחקה זאת הסד בדרך שחקיקתה מצומצמת בכמו שיעור רגלי ולזה לא
אוכל להסירם משם ולהניע רגלי ממקומם רוצה בזה שכבר נסתרה דרכו ויסכך
ממנו כל משאלותיו לא יוכל להשיג אחד מהם. ומה שנסב זה העלה הנדף
והקש היבש ר״ל האדם והוא כרקב יבלה ויכלה בקלות כמו הבגד שאכלו עש.
אדם הוא ילוד אשה ר״ל שבריאתו מטפה סרוחה והוא רש הכח והוא עם זה קצר
ימים ושבע רוגז ורעה. הנה הוא כציץ השדה שכאשר יצא יכרת ויברח כמו
הצל שאין לו עמידה ומתמוטט ולא יתקיים. אהה השם ית׳ אף על בריאה שפלה
כזאת תפקח עיניך ותביא אותי במשפט עמך על שלא עשיתי כל ימי טוב בלי הי׳
הפסק כמו שהיה צופר אומ׳ היתכן לך שתענוש אותי על שלא עשיתי מה שאפשר
לאדם לעשותו. ואיך אפשר שיהיה מזאת הבריאה הפחותה הטמאה בטומאת
הכחות החומריו׳ מה שיהיה טהור ולא יעשה דבר רק שישכיל אותך כמו המלאכי׳
הנה אין אחד שיוכל לעשות טהור מטמא בזה האופן. או ירצה שלא ימצא אחד
מהאנשים שיהיה טהור בזה האופן. אהה השם אחר שימיו קצובים הרפה
מעליו וישלם חדלו וזמנו על אשר יבא העת אשר ימות בו מות טבעי וירצה היום
ההוא או כמו השכיר שיקוה היום שישלים בו שכירותו כדי שיפרע משעלו וזה כי
בעת הזקנה המופלגת ירצה אדם המות ויחשקהו כאמרו עד אשר לא יבאו ימי רעה
והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ. וזה כי יש לעץ תקוה אחר הכרתו או
אחר זקנתו או אחר מותו ואולם האדם כאשר מת כבר נכרת לגמרי אבדה
ממנו תקוה שישוב לחיות ולזה ראוי שתעזבהו וישלים ימיו. הנה כמו שכאשר
אזלו המים מני ים והנהר יחרב ויבש לא ישאר בהם דבר מן המים השם שיהיה
כחיי אל שישובו בו הים והנהר לאיתנם. כן האיש כאשר מת לא יקום לעולם
כי לא ישאר בו דבר שיהיה כחיי על שישובו בו החיים האנושיים עד שיפסדו השמים
המתי׳ לא יקיצו ולא יעורו משנתם ר״ל שלא יחיו אחר המות כמו שלא יפסדו השמי׳
מי יתן ויהיה אפשר שיחיה האד׳ אחר מותו ותהיה שאלתי שתצפנני בשאול ותסתירני
שם עד שוב אפך ואחר כך תשית לי חק ותזכרני ותחייני ולא ארגיש בזה המכאוב
החזק אשר חוליתי בו. אם כאשר ימות גבר ישוב לחיות כל ימי הצבא המוגבל לי
עתה לחיות איחל ואחשה בא חליפתי אולי תהיה מערכתי יות׳ טובה בעת התהוותי
את ממה שהיתה יום הולדת אותי. מי יתן ותקרא ואנכי אענך ואתוכח עמך האם
ראוי שתכסוף להשחית מעשה ידיך. כי עתה צעדי תספור לא תמתין על עונשי
ר״ל שאיכך נותן לי מרגוע מאלו המכאובים כלל. חתום בצרור פשעי עד שלא
יסור עם מה שחלו עלי מהמכות והנגעים אבל הוא קיים תמיד ולא די בזה אבל
אתה מוסיף ליענן על עוני. ואולם כמו ההר אשר נפל והצור אשר נעתק ממקומו
יבלו ויפסדו ולא ישובו לקדמותם לעולם. וכמו האבנים ששחקו המים אותם
שנפסדו ולא ישובו כמו שהיו וכמו ספיחיה של עפר הארץ אשר תשטפם המים
ויפסדו ולא ישובו לקדמותם לעולם כן תקות אנוש האבדת ר״ל שלא ישוב לחיות אחר
מותו. תתקפהו ההפעלות הממית נצוח נצחי ויעדר ואמנם אמר זה לפי שהמות
הוא כשינצחו הכחות המתפעלות הכחות הפועלות כמו שהתבאר בטבעיות
וכאשר ישנה פניו ר״ל שיהפוך פניו וידרוך אל ההפסד ותשלחהו שלוח עולמי הנה
אחר המות לא ירגיש האדם דבר מאלו הדברים שהיה מרגיש בהם בעודו חי׳
הנה כבר ירבו ויכבדו בניו ולא ידע או יצערו וימעטו ולא יבין למו. אך בשרו עליו

שהיה עליו לאל יתאב ויתנים בדברים המעבירים אותו ר"ל בעור שהוא חי ונפשו בגות שהיה עליו תאבל ותרעש למכאובים שיקרוהו אמנם אחר המות לא יהיה בזה הפעלות והרגש לא לבשרו ולא לנפשו והנה אמר איוב כל זה לפי דעת רעיו שיראו שאלו המכות אלו עליו לעונש על מריו והוא ירחיק זה שאם היה הענין כן לא היה ראוי שירדפהו השם ית' בכמו אלו ההרדפות לפי שהוא היה צדיק וישר ואם היה שחטא הוא מעט ובהיות הענין כן הנה הוא מבואר שכבר יעשה לו השם יתברך עול אם ימיתהו באלו המכאובות אשר הם מולכות אותו אל המות לפי מה שהתבאר לו מהם על מרי מעט אשר אפשר שיוחם לו עם שיקפה שכרו מן הצדק והיושר שעשה כי הוא לא ישוב לחיות אחר מותו בדרך שיוכל אז להטיב לו השם יתב' על הטוב אשר עשה:

והכלל העולה מהדברים הוא שאיוב גינה דעת צופר ובלדד לפי שהיו מכחישים המוחש ואמר איוב שהם היו מבטלים הידיעה לפי שכאשר לא יעשה מהמוחש שרש והתחלה לא יהיה בכאן לידיעה דרך ונינה צופר על אשר היה מבזה אותו להיות צופר שאנן ושליו והוא היה נכון למועדי רגל ואחר כן הביא ראיה מהחוש לסתור דברי צופר והוא שאנחנו נמצא מהרשעים המצליחים מי שאין להם פחד כלל ושפט כי היה בלתי אפשר בצופר שידע מפעלות השם ית' ונפלאותיו השיעור אשר היה הוא יודע אותו בזה כי הוא היה צעיר ממנו ואורך הזמן יוסיף אמות בענינים מכד מה שיושג בו מהמוחש ולפי שלא התבאר לצופר מהחוש מה שראוי בזאת החקירה היה טועה בזה המבוקש זה האופן מהטעות ואחר כן גינה צופר ובלדד על אשר היו מנכלים השם ית' מעשיית העול בכמו אלו הטענות הכוזבות כי זה היה ממה שיורה שהם יאמינו שהש' עושה עול אבל ירצו לשאת פניו בזה האופן כמו שיכסה האדם פשע אוהבו באופן זה כדי שיוכל ואחר כן הביא ראיה מחוזק הכאב לסתור דעותיהם לפי

הוכח ה' וסימני' לא תשנא את אחיך · מה נמרצו אמרי יושר · הוכח כדבר לא יסכן · הוכח יוכיח אתכם · לא יאהב לץ הוכח לו · וחד והוכח אל אל אחפץ · ערומים ב' רפי' וסימ' ותבחר לשון ערומים · מפר מחשבות ערומים · וב' דגשו' וסימני' ויהיו שניהם ערומים האדם · ובגדי ערומים תפשיט · וסימ' ערטלאין דגשי' חכימין רפין · ולפני

אבן עזרא

החכם יענה דעת · קדים · רוח קדים : יסכון · יועיל כמו לא יסכן גבר וים אומר' יסכון ילמד : יאלף · שעונו פיך ילמד בן אדם ויודיענו עונך : ותגרע שיך · המגרעת היא לחכמ' והכטרכם אליך או תמי' החכמה אליך ברועה ותהיה קהה לנוכח : כביר · גדול וכן הוא בלשון קדר : לאט · דבר בלאט עמך כמו בסתר : מה יקחך לבך · מה ראית תקח כמו ויקחו האכשי' מכידם או הוא מן יערף כמטר לקחי : ירזמון עיניך · אין לו חבר והפוך ב' בלשון קדמונינו ז"ל : כי תשיב אל אל רוחך · כעסך כמו כל רוחו יוציא כסיל :

מתחולל

טו

ויען אליפז התימני ויאמר : החכם יענה דעת רוח וימלא קדים בטנו : הוכח בדבר לא יסכון ומלים לא יועיל בם : אף אתה תפר יראה ותגרע שיחה לפני אל : כי יאלף עונך פיך ותבחר לשון ערומים : ירשיעך פיך ולא אני ושפתיך יענו בך : הראישון אדם תולד ולפני גבעות חוללת : הבסוד אלוה תשמע ותגרע אליך חכמה : מה ידעת ולא נדע תבין ולא עמנו הוא : גם שב גם ישיש בנו כביר מאביך ימים : המעט ממך תנחומות אל ודבר לאט עמך : מה יקחך לבך ומה ירזמון עיניך : כי תשיב אל אל רוחך והוצאת מפיך מלין : מה אנוש כי יזכה וכי יצדק ילוד אשה : הן בקדשו לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו : אף כי נתעב ונאלח איש שתה כמים עולה : אחוך שמע לי וזה חזיתי ואספרה : אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם : להם לבדם נתנה הארץ ולא עבר זר בתוכם :

ל' · ה' · ל' מל' · ל' · ל' · ב' ובענין · ל' · ב' רפי' ומל' · ל' וכתי' כן יתו מיתרין · ל' · כ' · ל' · ל' · ל' ומ' ל' · ב' כתרי ליש' והמלך לאט · ל' · ר"ו י"ל י"ד ק' · ג' ג' ח' · בספ' מונה דגש

ואתיב אליפז דמן תימן ואמר : האפשר דחכימא יתיב דעתא ודמי לזעפא וימלי היך רוח קידומא כריסיה : דמכסן במילין דלא יליף ומיליא דלית משמשא בהון : לחוד את אין תפיש דחלתא ותבצור מילתא קדם אלהא : ארום יאלף סורחנך פומך ותחי בחיר לישנא דחכימיא : יחייבינך פומך ולא אנא וסיפותך יסהדו בך : הא בקדמאי אדם בלא אבא ואמא איתילידתא וקדם גלמתא איתבריתא : אפשר דברא אלהא תשמע ואטפי לותך חוכמתא : מה ידעתא ולא נדע תתבין ולא גבנא הוא : לחוד דאברהם דסיב ויצחק דקשיש סמכו בנא ויעקב דרב מאבוך יומיא : תא לחוד אליפז דסיב ובלדד דקשיש בהדנא וצופר דרב מאבוך יומין : הזעיר מינך נחמתא דאלהא ומללא בניח חזי למללא גבך : מה ילפינך רעיונך ומה מרזמין עינך : ארום תתיב לאלהא רוחך ותהנפיק מפומך מיליא : מה בר נש ארום יזכי וארום יזדכי ילוד איתא : הא בקדישי עילאי לא יהימין ואנגלי מרומא לא זכאן קדמוי : כל דכן מרחיק ומסאב בר נש שתי היך מוי עילתא : אחוי לך קבל מיני ודין דחמיתי ואשתעי : די חכימי יחוון ולא מכדבין מן מסורתא דאבהתהון : תא דשבטוי דיעקב חכימיא יתובון ולא כסיאו ממה דאלפתנון אבהתהון : להון בלחודיהון אתיהיבת ארעא ולא עבר חילוני במציעהון :

יו' מיחדין וסימ' ולפני הכפרת יזה · תזה אותו על הכפרת · ולפני עור לא תתן מכשול · לפני אלעזר הכהן ולפני · ולפני הדביר עשרים אמה · ולפני יום ולא שמעתם · ולפני ירח דור דורים · ולפני כבוד ענוה · תפלה לעני כי יעטוף · ולפני התגלע הריב נטוש · ולפני גדולים ינחנו · ולפני כל חציר יבש · ולפני הלשכות מהלך עשר · הראשון אדם הולד · אשר נתתי לפניכם ולפני · ולפני מזה · וכל לפני ולפני דכו' : לאט ב' בתרי ליש' וסימ' והמלך לאט את פניו · ודבר לאט עמך : ירזמון ל' מה יקחך לבך · והוא חד מן א"ב דמשמשין יו"ד בריש' ון' בסופי' וסימ' נמסר במסר' רבת' במערכת אות הנו"ן בסד' : זכו ג' וסימ' זכו נזיריה משלג · ושמים לא זכו בעיניו · וכוכבים לא זכו בעיניו · וא' רחצו הזכו : נתעב ג' ב' פתח וסימ' כנצר נתעב · כי נתעב דבר המלך על יואב · אף כי נתעב ונאלח :

שלא היה לו פשע והיה עם זה נענש בזה העונש הנפלא ואחר ביאר ואמר שלא יאשימהו אדם על זה הדעת שהיה לו ויאמר שלפי זה הדרך יהיה שוא עבוד אלהים ועשות צדקה וחסד כי הוא יראה שראוי לאדם שינהיג גופו ונפשו במנהגים המשובחים כדי שתגיע לנפש הצלחתה ותושע בשם ית' ואחר כן הביא שתי טענות שיהיה השם ית' משגיח באישי האדם והב' יסתור בה בייחוד דעת צופר האחת יסתור בה הכבוד ולא תחשוב זאת הטענה חלושה אבל היא פלוסופית וכבר השתמשו בה הפלוסופים וחייבו ונתכנה שהשם ית' לא ידע כי אם עצמו אמנם הראשונה היא שהאדם הוא פחות וכבזה ולזה לא יתכן שישגיח השם ית' בו עם היותו בתכלית יקנה כמו אלו הידיעות הנה יחשוב שיחוייב מזה שישלם הנכבד בפחות וזה בתכלית הגנות ועוד שהשמחה והשלימות יהיה יותר למשיג בשיושג אלו היותר נכבד ולפי שהמשיג השלם יעשה פעולתו ביותר שלם שאפשר הנה יחשוב שיחוייב מזה שלא ישיג השם ית' כי אם הענינים היותר נכבדים ולזה שפטו שלא ישיג השם ית' כי אם עצמו והולם האמת בזה כבר ביארנוהו בספר מלחמות יי' · והטענה השנית שלא יתכן שיענש האדם על אשר לא יעשה מה שאי אפשר לו עשייתו ולפי שאי אפשר לאדם שיעשה טוב תמיד להיותו חומרי ר"ל שאי אפשר לו שישכיל ויתבונן תמיד בפעולות השם ית' הנה לא יתכן שיענש על זה ואחר כן זכר מהפלגת מכאוביו שהוא היה בוחר המות עליו והנה ההתוכחות שהיה לו עם השם יתברך בזה המענה הוא לפי דעת אלו האנשים החולקים עמו לא לפי דעתו ובו טענה על דבריהם כמו שקדם :

ביאור מלות המענה ויען אליפז התימני ויאמר · יסכון · יועיל : שיחה · תפלה כטעם ולפני יי' ישפוך שיחו : יאלף · ילמד ויודיע : ערומים · האנשים המדברים בערמה ובמרמה : ותגרע אליך חכמה · ותמנע לך החכמה עד שתהיה כולה לך ואין לזרים אתך : תנחומות אל · תנחומות אלו האנשים ר"ל בלדד וצופר : לאט · סתר ולאט : רוחך · רצונך : נאלח · נתעב ונמאס : אחוך · אגידך : מתחולל

מתחולל. מענין חיל כיולדה: לעריץ. הוא הרשע ונקרא כן בהיותו תקיף ועורץ שאר האנשים: וצפוי הוא אלי חרב. ר"ל שכבר יראהו החרב והטעם שכבר יעבור עליו החרב ויפלו עליו אימות מות: תתקפהו כמלך עתיד לכידור. תתחזק המצוק' עליו ותסבבהו כמו המלך שעתיד לכידור ומזומן למלחמה הנקרא טורני"ש בלע"ז או יהיה הרצון בזה תכבשהו המצוקה ותחזק עליו כמו שיתקיף המלך ויאנוס האיש ההוא שהוא עתיד להשפט בכידור והם האנשים הנדונים לטביעה שכאשר ירצו לטובעם בקלות יקשרו ראשם בין ברכם וידיהם ורגליה' בדרך שיהיו כמו הכדור עד שלא יוכלו לשום פנים להנצל מהטביעה: בעבי גבי מגניו. במקום שגופי מגניו יותר עבי' ויותר חזקים: פימה עלי כסל. ששמה פיות על כסליו מרוב השומן: אשר התעתדו לגלים. אשר היו עתידים לגלים: כנ"ל שמתנין: מנלם. שלמות' כענין ככלותך לבגוד יבגדו בך: בשוא נתעה. ר"ל האיש הנתעה בשוא ובהבלי העולם להמשך אחריהם כי שוא תהיה תמורתו כי תמורתו תהיה שוא והבל ר"ל שכבר יפסד ויעדר: תמלא. תכרת והוא שב אל יונקתו האמורה למעלה: וכפתו. הוא כמו יונקתו והרצון בו פארתו: יחמוס. יגלה כטעם ויחמוס כגן שכו: בסרו. בוסר שלו: נצתו. כמו פרחו: אהלי שחד. הבנויים משחד:

מתחולל. מן חיל כיולדה: ומספר שנים. שיוקם בהם ממנו: קול פחדים. באחריתו: תתקפהו כמלך. שהוא מוכן להכנס במלחמה ואין לו דומה ויש אומ' כי יסובוהו צרות כהקף הגלגל סביבות הכדור שהיא הארץ ויהיה כמו כדור אל ארץ וכ"ף כדור נופל וכ"ף כידור שורש והוא רחוק: בעבי גבי מגניו. ישוב על עובי הצואר ומגניו הם העצמות על דרך משל וגבי הם המיתרים: כי. אלגן כסה פניו וכאלו יצטרך לעשות פימה עלי כסל להוציא מהחלב וזהו דרך משל כי בתחלה יעשיר הרשע ובסוף להפך כענין בפרח רשעים כמו עשב: ובסוף ישכון ערים נכחדות ויש אומרי' כי יבחר מקום אין שם ישוב להתבודד בו להרע שהיו מעותדים כמו עתידי' להיותם גלים כמו גל אבני' וכן גלים כנים: חילו. ממונו כמו עשה לי את החיל הזה: יקום. יעמוד: מנלם. הדבר השלם שלהם ופי' יטה כמו נוטה שמים וכמוהו ככלותך כהשלימך: ויסור. אפילו ברוח פיו: בלא יומו תמלא. רובי המפרשים אמרו שהאלף במקום נו"ן הכפל והוא מן וקטפת מלילות ומלמון רבותי' מוללו ומריח בו: וכפתו. מן כפה ואגמון: יחמס. כמו ויחמוס כגן שכו כחמסו עקביך ונעינו יתפזר: ואש אכלה. רמה אף אלהים לאש בעבור שהרו עמל: ובטנם. רמז למחשבות הנסתרות: שמשתי

מתחולל ב' מל' וסימ' הנה סערת יי' חמה יצאה קדמ'. כל ימי רשע הוא מתחולל: ומספר ה' ד' פתחין וא' קמץ וסימ' נמסר בסדר בלק ובירמיה סימ' י"א: בשלום ב' דגשי' וסימ' יי' יברך את עמו בשלום. בשלום שודד יבואנו: ללחם ד' דגשי' וסימני' ותרעב כל ארץ מצרים. לא רעב ללחם ולא צמא. והיתה ללחם לאוכלה. נודד הוא ללחם איה: תתקפהו ב'

כָּל־יְמֵי רָשָׁע הוּא מִתְחוֹלֵל וּמִסְפַּר שָׁנִים נִצְפְּנוּ לֶעָרִיץ׃ קוֹל־פְּחָדִים בְּאָזְנָיו בַּשָּׁלוֹם שׁוֹדֵד יְבוֹאֶנּוּ׃ לֹא־יַאֲמִין שׁוּב מִנִּי־חֹשֶׁךְ וְצָפוּ הוּא אֱלֵי־חָרֶב׃ נֹדֵד הוּא לַלֶּחֶם אַיֵּה יָדַע כִּי־נָכוֹן בְּיָדוֹ יוֹם־חֹשֶׁךְ׃ יְבַעֲתֻהוּ צַר וּמְצוּקָה תִּתְקְפֵהוּ כְּמֶלֶךְ עָתִיד לַכִּידוֹר׃ כִּי־נָטָה אֶל־אֵל יָדוֹ וְאֶל־שַׁדַּי יִתְגַּבָּר׃ יָרוּץ אֵלָיו בְּצַוָּאר בַּעֲבִי גַּבֵּי מָגִנָּיו׃ כִּי־כִסָּה פָנָיו בְּחֶלְבּוֹ וַיַּעַשׂ פִּימָה עֲלֵי־כָסֶל׃ וַיִּשְׁכּוֹן עָרִים נִכְחָדוֹת בָּתִּים לֹא־יֵשְׁבוּ לָמוֹ אֲשֶׁר הִתְעַתְּדוּ לְגַלִּים׃ לֹא־יֶעְשַׁר וְלֹא־יָקוּם חֵילוֹ וְלֹא־יִטֶּה לָאָרֶץ מִנְלָם׃ לֹא־יָסוּר מִנִּי־חֹשֶׁךְ יֹנַקְתּוֹ תְּיַבֵּשׁ שַׁלְהָבֶת וְיָסוּר בְּרוּחַ פִּיו׃ אַל־יַאֲמֵן בַּשָּׁו נִתְעָה כִּי־שָׁוְא תִּהְיֶה תְמוּרָתוֹ׃ בְּלֹא־יוֹמוֹ תִּמָּלֵא וְכִפָּתוֹ לֹא רַעֲנָנָה׃ יַחְמֹס כַּגֶּפֶן בִּסְרוֹ וְיַשְׁלֵךְ כַּזַּיִת נִצָּתוֹ׃ כִּי־עֲדַת חָנֵף גַּלְמוּד וְאֵשׁ אָכְלָה אָהֳלֵי־שֹׁחַד׃ הָרֹה עָמָל וְיָלֹד אָוֶן וּבִטְנָם תָּכִין מִרְמָה׃

ב' על ראש רשעי' ל' · ב' דגשי' יי' יברך · ל' דגש' · ב' ותם' · ב' ובסי' ב' ובסיפ' ל' · ב' בתרי ליש' האדמה · ה' ול' מל' · ל' · ל' ג' ר' · ל' ל' · ל' חס' א' · ל' ב' חד מל' · ל' ב' רפין · ל' מל' א'

כָּל יוֹמֵי רַשִׁיעָא הוּא מִתְפַּס וּמִנְיַן שְׁנַיָּא אִתְטְשׁוּ לְתַקִּיפָא׃ ת"א כָּל יוֹמֵי דְעֵשָׂו רַשִׁיעָא מוֹרְכִין לֵיהּ דְּיַעְבֵּיד תְּתוּבָא וְלָא תָב מִנְיַן שְׁנַיָּא אִטַּמְרוּ לְיִשְׁמָעֵאל תַּקִּיפָא׃ קָל דְּלוּחְיָא בְּגֵהִנָּם בְּאוּדְנֵיהּ כַּד שָׁרְיָין צַדִּיקֵי בִּשְׁלָמָא בְּחַיֵּי עָלְמָא בְּזוֹוִיתָא יֵיתִינֵיהּ׃ לָא יְהֵימִין בְּחַוּוּי לְמִיתַּב מִן חֲשׁוֹכָא וְאִיטִימוֹס הוּא לְקַטְלִין בְּחַרְבָּא׃ מְנַדֵּד הוּא לִמְזוֹנָא הָאן הוּא יְדַע אֲרוּם מְעַתַּד בִּידֵיהּ יוֹם חֲשׁוֹכָא׃ יְבַעֲתוּנֵיהּ עָקָא וּמְעִיקָא תַּזְרוֹנֵיהּ הֵיךְ מְלֵיךְ דְּאִיטִימוֹס לִגְלוּגְדָק׃ מְטוּל דְּאוֹשִׁיט לֶאֱלָהָא יְדֵיהּ וּלְוַת שַׁדַּי יִתְגַּבַּר׃ יִרְהוֹט לְוָתֵיהּ בְּתוּקְפָא בְּאַקּוּשֵׁי רוּם תְּרֵיסוֹי׃ אֲרוּם חַפָּא אַפּוֹי בְּשׁוּמְנֵיהּ וַעֲבַד רוּטְבָא עֲלוֹי כַּפְלָא׃ וַעֲבַד שְׁכוּנָן בְּקִירְוִין צַדְיָין יְתִיב בְּבָתַּיָא דְּלָא יֵיתִיבוּן לְהוֹן דִּי אִתְעַתְּדוּ לִיגוּרִין׃ לָא יִתְעַתַּר וְלָא יִתְקַיֵּים עֻתְרֵיהּ דְּקֹרַח וְלָא יִתְמְתַח לְאַרְעָא מִנְּהוֹן וּלְהַלְהוֹן טַבְתָא דְּדָתָן וַאֲבִירָם׃ לָא יַעְדֵּי מִן חֲשׁוֹכָא שִׁבְשֵׁיהּ תְּיַבֵּשׁ שַׁלְהוֹבִיתָא וְיַעְדֵּי בְּזַעְפָּא דְּפוּמֵיהּ דֶּאֱלָהָא׃ לָא יְהֵימִין בְּבַר נַשׁ דְּבִשְׁקְרָא תָּעֵי אֲרוּם שִׁקְרָא תְּהֵי פִּירוּגֵיהּ׃ בְּלָא יוֹמֵיהּ תִּתְמְלֵי קְבוּרְתֵּיהּ וְעוּבֵיהּ לָא תְהֵי עֲבוּפְיָא׃ ת"א עַד לָא יוֹמֵי תִּתְמְלֵי סִבְתֵיהּ וְכַלְתֵיהּ לָא תְהֵי גִנְנָא׃ יַתַּר הֵיךְ גּוּפְנָא בּוֹרְתֵיהּ וְיִטְלוֹק הֵיךְ זֵיתָא לִיבְלְבֵיהּ׃ אֲרוּם סִיעַת דִּיְלְטוּר לְצַעֲרָא וְאֶשָּׁתָא גְּמַרַת מַשְׁכְּנֵי שׁוּחֲדָא׃ דְּחַשְׁלִין לְיָעוּת וּמְמַלְּלִין שְׁקַר וְרַעֲיוֹנֵי כְּרֵיסֵהוֹן מַתְבִּין נִיכְלָא׃

ובספרא וסי' תתקפהו לנצח ויהלך. תתקפהו כמלך עתיד לכידור: בעבי ב' בתרי ליש' וסימ' האדמה. גבי מגניו: וישכון ה' א' מל' וסימ' וישכון כבוד יי' על הר. וישכן ישר' בטח בדד. וישכן הענן במדבר סיני. וישכון ערים נכחדות. וישכן בירושלם. ערים מל': ולא יקום ד' וסימ' נמס' בטיפ' סימן ח'. ט' רפ' לא ולא ולא וסימ' לא תשתחוה לאלהיהם. שמעתי לא תגנבו. לא איש אל ויכזב. לא אכלתי באני ממנו. לא יצעק ולא יענה. לא ירעבו ולא יצמאו. לא דכאו עד היום. לא שלותי ולא שקטתי. לא יעשר ולא יקום חילו: גלמוד ג' וסימ' היום ההוא יהי גלמוד. כי עדת חנף גלמוד. בחסר ובכפן גלמוד:

ביאור דברי המענה

ענה אליפז התימני ואמר היתכן לחכם שיטעון טענות כוזבות אשר הם דברי רוח והבל. אם מחוק החכם שיתווכח בדברים וטענות בלתי מועילות בהאמתת מה שירצה האמתתו. הנה לא תוכל להכחיש שלא תעשה של גדול באלו הדברים כי אתה תפר מההמון יראת השם ית' כי ההמון לחולשת שכלם לא יראו מעשות רעות אלא מדאגה פן יענישם השם ית' ולזה כשתאמר שלא יועיל הצדיק שלא יבאו אלו הרעות אלא למי שבמערכתו בעת הלידה שיבואהו אתה מפר יראת השם ית' מההמון ואתה ג"כ מונע ההתפלל לפני השם ית' על הרעות הבאות לאיש איש כי התפלה עליהם שוא ובטל לפי דבריך. הנה דבריך יודיעו לחכמים שעונך כי אתה בוחר בדבריך לשון הערומי' המדברי' בערמה ובמרמה ובדרכים מתעים. הנה לא הצטרך אני לומר שאתה רשע ועל זה באה עליך הצרה הזאת כי פיך ושפתיך יעידו בך שאתה רשע. מה זה שתתפאר ביסודות וזקנה האם בבריאת קודם אדם הראשון ולפני בריאת הגבעות הלא אם צופר הוא צעיר לימים הנה לא ימנע מפני זה שיגיע לו מהחום מה שהספיק בזה הדרוש וזה שיתכן שקבל כבר עדות מחכמי' יותר קודמי' ממך עד שכבר הגיע אליו מה שהתפרסם מזה החום זה זמן ארוך ולזה אם אינך ראשון לכל החכמים תהיה טענתך בזה בטלה. האם שמעת בסוד אלוה ונגלה לך כבר שר שתמנע לך החכמה ותהיה לך לבדך לא לזרים אתך. מה ידעת מפעולות השם ית' ולא נדע ומה תבין מהם ולא עמנו הוא ועוד שאם תטעון כי בעבור ישישותך יתכן שתהיה חכם יותר. הנה גם שב גם ישיש בנו כביר ימים מאביך ואחשוב שאליפז היה יותר ישיש מאיוב ואולם שאר רעיו היו צעירי' ממנו או צופר לבדו היה צעיר ממנו. המעט ממך התנחומות שנתמוך בהם אלו החכמים ר"ל צופר ובלדד עד שקראת להם רופאי אליל. האם מה שטענו לקיים ששם ית' מבין את כל מעשה האדם ושופט אותו עליהם הוא דבר של לאט ושל סתר עמך עד שקראת אותם טופלי שקר וקראת סתר אלו הטענות והוא מה שאמרת אליהם אם בסתר פנים תשאון. איך לקחך לבך ואיך רמזו עיניך להשיב אל אל רוחך והוצאת מפיך מלין כנגדו. איך תחשוב שתהיה נקי וצדיק עד שלא יתכן שיגיעך עונש הנה אי אפשר באדם לחסרונו שיהיה נקי וצדיק ואיך תחשוב שתהיה נמלט מהחסרון הלא בעיני השם ית' אין נמלט מהחסרון כי גם המלאכים והגלגלים ימצא בם חסרון מה לפי שמציאותם יצטרך אל מציאות אחר ישפע ממנו ועוד בהם חסרון שלא ביחס אל השם ית' כמו שביארנו בחמשי מספר מלחמות יי' ולזה לא ימצא השלימות כי אם בשם ית'. ובהיות הענין כן איך חשבת עצמך נקי מהחסרון עם היותך נתעב ונאלח ושותה כמים עולה כי האדם זה דרכו ולזה אין לך להתרעם על השי' על זה העונש כי בלי ספק אי אפשר מזולת שמרית ואם אינך משער בזה כי יתכן שחטאת בדברים רבים הם חטא אצל השם ית' מגדל שלמותו ואינך חושב בהם שיהיו חטא. הנה אגידך שראיתי בחוש ומה שיגידוהו חכמים ולא כחדו במה שקבלו בזה מהחוש מאבותם. כי לא אביא עליך עדות ממה שיגידוהו הפתותים כי אין לסמוך עליהם אבל ממה שהגידו השלימי' אשר להם לבדם נתנה הארץ מרוב חכמתם ושלמותם ולא עבר זר בתוכם הלא הם יגידו. וראיתי ג"כ בעיני כי הרשע ואם הוא מצליח הוא מתחולל כל ימיו ר"ל שיאחזהו חיל וכאב לב כל ימיו ליראתו ולפחדו שיגיעהו רע ומספר השנים אשר נצפנו לתוקף החוזק אנשים והיה בכל אחד מהם קול פחדים באזניו שיגיעהו רע והנה בהיותו בשלום יבואהו השודד והכר לו בדרך שלא יאמין שוב מן החושך והצרה ההיא. הלא החרב יראה אותו בדרך שיפלו עליו אימות מות. הלא הרשע הוא נודד ללחם אנה ימצאהו כי אין לו לחם לאכול ידע כי נכון בידו יום חשך וצרה גדולה ולזה הוא בכאב לב תמיד: צר ומצוקה יבעתוהו. תתחזק המצוקה עליו ותאנוס אותו כמו המלך שיתקוף ויאנוס האיש שהוא עתיד להשפט בכידור והם האנשים הנדונים

וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ שָׁמַעְתִּי כְאֵלֶּה רַבּוֹת מְנַחֲמֵי עָמָל כֻּלְּכֶם׃ הֲקֵץ לְדִבְרֵי־רוּחַ אוֹ מַה־יַּמְרִיצְךָ כִּי תַעֲנֶה׃ גַּם אָנֹכִי כָּכֶם אֲדַבֵּרָה לוּ־יֵשׁ נַפְשְׁכֶם תַּחַת נַפְשִׁי אַחְבִּירָה עֲלֵיכֶם בְּמִלִּים וְאָנִיעָה עֲלֵיכֶם בְּמוֹ רֹאשִׁי׃ אֲאַמִּצְכֶם בְּמוֹ־פִי וְנִיד שְׂפָתַי יַחְשֹׂךְ׃ אִם־אֲדַבְּרָה לֹא־יֵחָשֵׂךְ כְּאֵבִי וְאַחְדְּלָה מַה־מִּנִּי יַהֲלֹךְ׃ אַךְ־עַתָּה הֶלְאָנִי הֲשִׁמּוֹתָ כָּל־עֲדָתִי׃ וַתִּקְמְטֵנִי לְעֵד הָיָה וַיָּקָם בִּי כַחֲשִׁי בְּפָנַי יַעֲנֶה׃ אַפּוֹ טָרַף וַיִּשְׂטְמֵנִי חָרַק עָלַי בְּשִׁנָּיו צָרִי יִלְטוֹשׁ עֵינָיו לִי׃ פָּעֲרוּ עָלַי בְּפִיהֶם בְּחֶרְפָּה הִכּוּ לְחָיָי יַחַד עָלַי יִתְמַלָּאוּן׃ יַסְגִּירֵנִי אֵל אֶל עֲוִיל וְעַל־יְדֵי רְשָׁעִים יִרְטֵנִי׃ שָׁלֵו הָיִיתִי וַיְפַרְפְּרֵנִי וְאָחַז בְּעָרְפִּי וַיְפַצְפְּצֵנִי וַיְקִימֵנִי לוֹ לְמַטָּרָה׃ יָסֹבּוּ עָלַי רַבָּיו יְפַלַּח כִּלְיוֹתַי וְלֹא יַחְמֹל יִשְׁפֹּךְ לָאָרֶץ מְרֵרָתִי׃ יִפְרְצֵנִי פֶרֶץ עַל־פְּנֵי־פָרֶץ יָרֻץ עָלַי כְּגִבּוֹר׃ שַׂק תָּפַרְתִּי עֲלֵי גִלְדִּי וְעֹלַלְתִּי בֶעָפָר קַרְנִי׃ פָּנַי חֳמַרְמְרֻה מִנִּי־בֶכִי וְעַל עַפְעַפַּי צַלְמָוֶת׃ עַל לֹא־חָמָס בְּכַפָּי וּתְפִלָּתִי זַכָּה׃ אֶרֶץ אַל־תְּכַסִּי דָמִי וְאַל־יְהִי מָקוֹם לְזַעֲקָתִי׃ גַּם־עַתָּה הִנֵּה־בַשָּׁמַיִם עֵדִי וְשָׂהֲדִי בַּמְּרוֹמִים׃ מְלִיצַי רֵעָי אֶל־אֱלוֹהַּ דָּלְפָה עֵינִי׃ וְיוֹכַח לְגֶבֶר עִם־אֱלוֹהַּ וּבֶן־אָדָם לְרֵעֵהוּ׃

וְאָתִיב אִיּוֹב וַאֲמַר׃ שְׁמָעִית כְּאִלֵּין סַגִּיעָתָא מְנַחֲמִין דְּלֵיעוּת כּוּלְכוֹן׃ הָאִית סוֹף לְמִילֵי זִיקָא אוֹ מַה יְבַסְמִינָךְ אֲרוּם תְּתִיב׃ לְחוּד אֲנָא כְּוָתְכוֹן אֲמַלֵּיל לְוַוי דְּאִית נַפְשְׁכוֹן חֲלוּפֵי נַפְשִׁי אֶתְחַבֵּר עֲלֵיכוֹן בְּמִלַּיָא וְאַטְלְטֵל עֲלֵיכוֹן בְּמוֹ רֵישִׁי׃ אֲאַחֲיְילְכוֹן בְּמוֹ פוּמִי וְטִילְטוּל סִפְוָותִי יִתְמְנַע׃ אִין אֲמַלֵּיל לָא יִפְסוֹק כֵּיבִי וְאֶפְסוֹק מַה מִינִי יֵיזִיל׃ לְחוּד כְּדוּן שַׁלְהַיַנִי צָדִיתָא כָּל סִיעָתִי׃ תַּקְפְתַּנִי לְסָהִיד הֲוָה וְאָקִים לְאַסְהָדָא עֲלַי כַּדְבוּבִי עַל אַפּוֹי׃ רוּגְזֵיהּ תְּבַר וּנְטַר לִי דְבָבוּ עֲמַס עֲלַי בְּכַכּוֹי מְעִיקֵי הֵיךְ אִיזְמֵיל חָרִיף עַיְינוֹי לִי׃ פַּתְחִין עֲלַי פּוּמְהוֹן בְּחִיסוּדָא מְחוֹ לִיסָתַיי כַּחֲדָא עֲלַי בְּנִסָא מִתְמַלְאִין׃ יְמַסְרִינַנִי אֱלָהָא לְוָת מָרֵי זְדוֹנָא וְעַל יְדֵי דְרַשִׁיעִין מְמַרְטֵט יָתִי׃ שְׁלֵיוָא הֲוֵיתִי וּדְעַדְקִינַנִי וַאֲחַד בְּקִדְלִי וְתַבְרִינַנִי וְאוֹקְמִינַנִי לֵיהּ לְפַלְגְּסָא׃ יְחַזְרוּן עֲלַי גִּרְרוֹי יִקְטַע כָּלְיוֹתַי וְלָא יָחוּס יְשַׁדֵּי לְאַרְעָא מְרִירָתִי׃ יִתְקְפִינַנִי תְּקוֹף עַל אַפֵּי תְּקוֹף יַרְהוּט עֲלַי הֵיךְ גִּיבָּרָא׃ סַקָּא חַיְיטִית עֲלוֹי מַשְׁכֵי וּפַלְפֵּלִית בְּעַפְרָא אִיקְרִי׃ אַפֵּי מְטַשְׁטְשִׁין מִן בְּכוּתָא וְעַל תִּימוֹרַיי טוּלֵי מוֹתָא׃ עַל דְּלֵית חֲטוֹפָא בִּידַיי וּצְלוֹתִי דַכְיָא׃ אַרְעָא לָא תַחְפִּין אַדְמִי וְלָא יְהֵי אֲתַר לְקָבַלְתִּי׃ לְחוּד כְּדוּן דְּאִית בִּשְׁמַיָא מַסְהֲדִי וּמַסְהִיד עֲלַי בִּמְרוֹמַיָא׃ פְּרַקְלִיטַיי חֲבֵירַיי קֳדָם אֱלָהָא זַלְגַת עֵינִי׃ אִיפְשַׁר דְּמִכַּסַן בְּבַר נַשׁ עִם אֱלָהָא וְהֵיךְ אֱינַשׁ עִם חַבְרֵיהּ׃

חובלה· נשחתה׃ נזעכו· נכרתו׃ התולים· אנשי מהתלות ובא במקל עבותים שהוא אנשי עוכס׃ ובהמרותם· ובהכעסת אותי מענין מרו ועצבו את רוח קדשו׃ תלן עיני· תלין עיני ר״ל שעיני רואה הכעסתם ולנה שם׃ שימה נא ערבני עמך· שימה נא לבך בי להשיב על דברי בהתווכחי עמך ותן לי ערב אוכל לבטוח בו שתשיב על דברי כי תשוקתי היא להתווכח עמך לא עם אלו החכמים׃ לידי יתקע· הוא מענין תקיעת כף לקיים כל דבר׃ לחלק· מענין שפתי חלקות׃ רעים· מחשבות ורעיונים כטעם בינת לרעי׃ למשול עמים· להיות למשל ולשנינה בגוים׃ ותפת· ארון כענין שפתותי האמור ברכיו׃ לפנים· קודם׃ ויצורי· מחשבותי מגז׳ כי יצר לב האדם׃ ישומו· יתמהו׃ יתעורר· יתמה ויפלא ויקבל הפעלות רב׃ זמותי נתקו· מחשבותי נפסקו׃ מורשי לבבי· מחשבותי כי הלב ירש ממחשבה ההתחלות אשר יתפשט בהם ב בחקירותיו בדבר דבר׃ רפדתי יצועי· הצעתי ערשי׃ בדי שאול· כמו לבדי שאול והרצון בו לירכתי שאול׃ אם יחד על עפר נחת· אם ינוחו יחד על עפר והכונה בשאול השפל שבמקומו והוא מרכז הארץ וכמוהו ואכיעה שאול הכך כי הוא הפך השמים שהוא המעלה במוחלט׃

כי שנות מספר· דבר שיש לו מספר במהרה׃ יאתיו· ישלמו׃ נזעכו· מהענין יתפרט שאין לו חבר במקרא׃ אם לא התולים עמדי· יתרעם על חביריו שאמרו התולים׃ ובהמרותם תלן עיני· לא אישן עד שימררו חיי או מן סורר ומורה כמו כל איש אשר ימרה את פיך׃ שימה נא· חזר לאלקים׃ ערבני· ערוב אותי מן ערב את הנער׃ מי הוא· מחברי לידי יתקע׃ צפנת· הסתרת והעלמת ובכסית לא תרומם׃ ומי יגיד לרעיו חלקות שקום ממנו ועיני בניו תכלינה׃ והציגני· יאמר על הכאב ויש אומרים על אליפז׃ למשול· להיות למשל ולשנינה׃ ותפת לפנים· כמו מקום התפת לפני בני אדם ועיניהם ויש אומ׳ כי התי״ו האחרון נוסף והוא כמו תוף׃ ויצורי· הם האיברים הנוצרים׃ זמותי· מחשבותי ובלשון קדר דב׳ שיקסור וזהו קשר המחשבה׃ מורשי לבבי· כפי הענין שעיפים והכהן ז״ל אמר שהוא מן אש מורשיהם בדרך ר רחוקה׃ לילה ליום ישימו· חבריו׃ בדי שאול· כמו כעיפי שאול על דרך משל כאילו השאול עץ למש׳ כמו ותעם בדיו והראוי להיות אל בדי שאול תרדנה הנבראות או ישוב תרדנ׳ על בדי כי בדי השאול תשולנה ותרדנה וכאילו האדם על שעיפי השאול׃ נחת· יש אומרים יחד או נחת כמשמעו כי יחד ים לנו על עפר נחת׃ ער

תלן ב׳ וסי׳ רק ברחוב אל תלן דפילגש׳· ובהמרותם תלן עיני׃ תרומם ב׳ וסי׳ צדקה תרומם גוי· על כן לא תרומם· וא׳ ותרומם גליו׃ רעים ה׳ וסי׳ בלשון ארמי שלח חולקא לגברא דאתא ואוסף וביאורם לאמר הן ישלח איש· לחלק יגיד רעים· איש רעים להתרועע· באתי לגני וגו׳ אכלו רעים· הון יוסיף רעים רבים׃ ושור ג׳ וקמצ׳ וסי׳ וישלח אליו אלישע

יז כִּי־שְׁנ֣וֹת מִסְפָּ֣ר יֶאֱתָ֑יוּ וְאֹ֖רַח לֹֽא־אָשׁ֣וּב אֶהֱלֹֽךְ׃ רוּחִ֣י חֻ֭בָּלָה יָמַ֥י נִזְעָ֗כוּ קְבָרִ֥ים לִֽי׃ אִם־לֹ֣א הֲ֭תֻלִים עִמָּדִ֑י וּ֝בְהַמְּרוֹתָ֗ם תָּלַ֥ן עֵינִֽי׃ שִֽׂימָה־נָּ֭א עָרְבֵ֣נִי עִמָּ֑ךְ מִ֥י ה֝֗וּא לְיָדִ֥י יִתָּקֵֽעַ׃ כִּֽי־לִ֭בָּם צָפַ֣נְתָּ מִּשָּׂ֑כֶל עַל־כֵּ֝֗ן לֹ֣א תְרֹמֵֽם׃ לְ֭חֵלֶק יַגִּ֣יד רֵעִ֑ים וְעֵינֵ֖י בָנָ֣יו תִּכְלֶֽנָה׃ וְ֭הִצִּגַנִי לִמְשֹׁ֣ל עַמִּ֑ים וְתֹ֖פֶת לְפָנִ֣ים אֶהְיֶֽה׃ וַתֵּ֣כַהּ מִכַּ֣עַשׂ עֵינִ֑י וִיצֻרַ֖י כַּצֵּ֣ל כֻּלָּֽם׃ יָשֹׁ֣מּוּ יְשָׁרִ֣ים עַל־זֹ֑את וְ֝נָקִ֗י עַל־חָנֵ֥ף יִתְעֹרָֽר׃ וְיֹאחֵ֣ז צַדִּ֣יק דַּרְכּ֑וֹ וּֽטֳהָר־יָ֝דַ֗יִם יֹסִ֥יף אֹֽמֶץ׃ וְֽאוּלָ֗ם כֻּלָּ֗ם תָּ֭שֻׁבוּ וּבֹ֣אוּ נָ֑א וְלֹֽא־אֶמְצָ֖א בָכֶ֣ם חָכָֽם׃ יָמַ֣י עָ֭בְרוּ זִמֹּתַ֣י נִתְּק֑וּ מוֹרָשֵׁ֥י לְבָבִֽי׃ לַ֭יְלָה לְי֣וֹם יָשִׂ֑ימוּ א֝֗וֹר קָר֥וֹב מִפְּנֵי־חֹֽשֶׁךְ׃ אִם־אֲ֭קַוֶּה שְׁא֣וֹל בֵּיתִ֑י בַּ֝חֹ֗שֶׁךְ רִפַּ֥דְתִּי יְצוּעָֽי׃ לַשַּׁ֣חַת קָ֭רָאתִי אָ֣בִי אָ֑תָּה אִמִּ֥י וַ֝אֲחֹתִ֗י לָֽרִמָּֽה׃ וְ֭אַיֵּה אֵפ֣וֹ תִקְוָתִ֑י וְ֝תִקְוָתִ֗י מִ֣י יְשׁוּרֶֽנָּה׃ בַּדֵּ֣י שְׁאֹ֣ל תֵּרַ֑דְנָה אִם־יַ֖חַד עַל־עָפָ֣ר נָֽחַת׃

מְטוּל דִשְׁנֵי מִנְיָין אַתְיָין וְאָסְרְטָא דְלָא אֶתוּב אֵיזִיל׃ נַפְשִׁי מִתְחַבְּלָא יוֹמַי דְעִיכוּ קְבוּרָן מִתְקַנָן לִי׃ אִין לָא מְהַתְלִין בַּהֲדַי וּבְפִירוּגֵיהוֹן תְּבִירַת עַיְינִי׃ שַׁוִי כְדוּן עָרִיב יָתִי עִמָךְ מַן הוּא לִידִי יְקַיֵים׃ אֲרוּם לִיבְּהוֹן אַטְישְׁתָּא מִסְכַלְתָנוּ מְטוּל הֵיכְנָא לָא תְרוֹמֵם לְהוֹם׃ לְמַפְלִיג עַל אַחְוָיַית חַבְרַיָא וְעַיְינֵי בְנוֹי תִשְׁתֵּיצוּן׃ וְעַרְתְּנִי לְמַתְלִין בְּעַמְמַיָא וּגְהִינָם מִן לְגָיו אֱהִי׃ וְכַהֲיַית מִן רְגִיז עַיְינִי וְקַלַסְתּוֹרַי הֵיךְ טוּלָא כּוּלְהוֹן׃ יִשְׁתַּקְוָן תְּרִיצֵי עַל דָא וְזַכָּאֵי עַל דִילְטוּר יִתְגַבַּר׃ וְיוֹחִיד צַדִיקָא תְרִיץ אוֹרְחֵיהּ וּדְכֵי אִידַיָא יוֹסִיף אִיתְחַיְילָא׃ וּבְרַם כּוּלְהוֹן תְּתוּבוּן אִיתוּ כְדוּן וְלָא אַשְׁכַּח בְּכוֹן חַכִּים׃ יוֹמַיי עָבְרוּ רַעְיוֹנַי אִתְבְּטִילוּ לוּחֵי לְבָבִי׃ לֵילְיָא הֵיךְ יְמָמָא יְשַׁווּן נְהוֹרָא קָרִיב מְסַלְקִין מִן קֳדָם חֲשׁוֹכָא׃ אִין אֲנָא סְבִיר דְבֵי קְבוּרְתָּא בֵּיתִי בַּחֲשׁוֹכָא מַאֲכֵית שִׁיוְוָי׃ לְשַׁחֲוָוא קְרֵיתִי אַבָּא אַנְתְּ אִמִי וְאַחָתִי לְרַחֲשָׁא׃ וְהָאן דִיכֵי סִיבְרִי וּמְתִינוּתִי מַן יִסְכִינָהּ׃ טַנְדוּ לְבֵי קְבוּרְתָּא תַּחְתָּן אִין כַּחֲדָא עַל עֲפַר שְׁרַן׃

מלאך· ויגשו עבדיו וידברו· ויאחז צדיק דרכו· וא׳ טהר לב חן שפתיו׃ זמותי ל׳ מורשי ל׳ רפדתי ל׳ יצועי· ואחותי ל׳ לשחת קראתי׃ ואיה ג׳ ר״פ וסימ׳ ואיה אלהיך אשר עשית לך· ואיה נביאכם אשר נבאו לכם· ואיה איפו תקותי׃ איפו ד׳ כתי׳ כן בו״ו וסימ׳ נמסר בסדר וישב ובשמואל ב׳ סימ׳ ט׳׃

ביאור דברי המענה׳

ענה איוב ואמר שמעתי כמו אלה הדברים פעמי׳ רבות הנה כולכם מנחמי׳ תנחומי עמל וכזב· האם ימצא קץ לדברי רוח והבל כמו שהם דבריכם או מה יחזק דעתך מה שתטען ותענה הנה אין בדבריך מה שיחזק דעתך בו׳· גם אנכי הייתי מדבר עמכם ככם לו הייתם במקומי אחביר עליכם במלין לנחם אתכם ואניעה עליכם במו ראשי לנוד לכם ולהיות מיבר בברתכם· אם היה הענין כן אחזיק אתכם בדברי ומה שאנוד לכם בדברי יהיה להפליג על חוזק ספור שבריכם יחשך כאבכם מכם כי הרבה יתקיימו מי שהומבר כאשר יכורו לו ויספרו בחוזק שברו ושיעור מה שאבד ממנו· הנה אם אדבר לא יחשך כאבי ממני או אם אחדל מהדבור לא יועיל לי ולא ימור דבר מכרתי· אך עתה הלאני השם שם כל אברי שממים· אוי בריך לעד אחר על בריתי כי הקמטים שבי מרוב הכחישות יעידו עלי וכחשי ודלותי יעיד על חוזק שברי ומכאובי· אף השם ית׳ טרף אותי וישטמני תכלית השנאה והגיעני להיות חרפת אדם ובוזי עם עד שצרי חרק עלי בשיניו לכעסו עלי וילטוש עיניו לי לעיין אותי בעין רעה· הרחיבו עלי פיהם אויבי בחרפותיהם אשר הם מחרפים אותי הכו לחיי יחד עלי יתקבצון כל שונאי והנה אמר זה לפי מה שאחשוב כנגד רעיו שהיו מחרפי׳ אותו· ימסור אותי השם ית׳ ביד שקרן ועל ידי רשעים הטה אותי ממה שהייתי בו· שלו הייתי ויפרפרני השם ויתחני אחז בערפי ויפרפרני ויקימני לו למטרה לירות בי חציו· יסובו עלי מורי החצים אשר לו יבקע כליותי ולא יחמול לשפוך לארץ מררתי· והנה אמר זה כנגד המכות והמכאובות אשר חלו בו· יפרצני השם פרץ על פני פרץ ר״ל מכה אחר מכה ירוץ עלי כגבור להכות אותי בכח ובתוקף מכו׳ רבות· על מה שהוגדל ממכותי תפרתי שק שהוא בגד קשה והנה הוא מכאיב ומצער אותי מאד ועוללתי ראשי בעפר ואפר וכל זה מרוב היגון כי בשבת היגון יחגרו האנשי׳ שק ויעלו עפר על ראש׳· פני כמלאו חומר ולכלוך מרוב הבכי ובשבת הבכי יחשכו ראותי עד שעל עפעפי צלמות· כל הצרו׳ האלו באוני על לא חמס בכפי וגם תפלתי היתה זכה שלא הייתי מתפלל שיבא רע לאויבי ולא הייתי כמכע מלהתפלל לשם ית׳ קודם בוא אלי הצרה הזאת וזה שאיוב כמו שזכרנו היה כבוך תחלה בזאת החקירה והיה רוצה לבאת ידי ספיקו ולזה היה מקריב קרבנות אל השם ית׳ לכפר בעד בניו· ארץ אל תכסי דמי והחמס הנעשה לי בסבת זה הסדור המסודר מהשם ית׳ או יהיה הרצון בזה אל תכסה החמס הנעשה לי אם אמת מה שאמרו רעי שתהיינה אלו הרעות מאת השם ית׳ על צד העונש ואל יהי מקום להסתר שם זעקתי על החמס הנעשה לי· גם עתה הנה בשמים עדי שהאמת אתי אם היה השם יתברך משגיח באלו הדברים הפרטיים כמו שאתם אומרים אתם רעי המליצים עמי אל אלוה תדמע עיני ואליו דברי לא עמכם שאם היו דברי עמכם הוא מבואר שלא תהיה טענה עליכם מה שאספר מהחמס הנעשה לי אם הענין כדבריכם לפי שכלכם תאמרו שאיככם מאמינים אותי במה שאני או׳ שאין חמס בכפי· ואולם דברי עם השם ית׳ שאם היה הענין כדבריכ׳ רצוני שיהיה השם ית׳ מבין את כל מעשה האדם היה הוא יודע האמת בזה ולזה תהיה מזה הצד טענה לשם ית׳ לבאר שאם היה משגיח באישי האדם בכמו האופן שאתם אומרים הוא עושה עמי עול וחמס׃ מי יתן שיוכל האדם להתווכח עם השם כמו הויכוח שיהיה בין אדם לרעהו· כי מספר השנים הנשארים לי לחיות יהיו באים עתה ואמות או תהיה רוחי נשחתת ונכרתו ימי שלא אשלימם ויהיו עתה קברים לי· אם אין רעי המליצים לי אנשי׳ מהתלות עמי ולזה אברח מלהתווכח עמהם ובמה שאומרי׳ להמרותי ולהכעיסני רואה עיני ולנה שם ר״ל שאין הכעסים אשר הם מכעיסים אותי ומדברים כנגדי נעלמים ממני· אהה השם ית׳ שים לבך בי לשמוע דברי ולהשיב עליהם כי תשוקתי להתווכח עמך אם היה אפשר זה לדעתי שאתה לא תלך בהתווכחך עמי כי אם בדרך אמת לא בטענות כוזבות כמו שעושים אלו החכמים ואם היה אפשר תן לי ערב שאוכל לבטוח בו שתשלים ההתווכחות עמי הנני מסתופק מאד מי אמצא שיתקע לידי לקיים שיהיה ההתווכחות ביני וביניך אם היה אפשר וכל זה אמר איוב להורות שהאמת אתו ולמאמ׳ בטענות הפחותות שטוענים לו רעיו· הנה לבם צפנת משכל ואין בהם תבונה ולא דעת כי היה ראוי שלא יעלם מהם כי על דברים כמו אלו התחבולות והמרמו׳ לא תרומם׃

...ם שלהתליך אליך יגיד המחשבות העולות בלבו כדי שיכל אותך שאיך עושה עול אבל תעניםהו על מה שיתל בך כהתל באנוש עד שעיני בזיון תכליתם · והיגעני השם
...ת להיות למשל ולשניכה תחת שהייתי קודם זה להם לאדון ולשר · עד שכהתה עיני מהכעס אמר הם מכעיסים אותי בלעגם עלי ומחשבותיהם ככל ר״ל שלא אוכל להחזיק
ולהתיטב בהם מרוב דאגותי · ישומו ויתמהו ישרים על זאת הרעה הבאה על הצדיקים על לא חמס בכפיהם ונקי יתעורר על חנף ויתמה מדוע דרכו צלחה עם רוב עונותיו
ופשעיו · ויאחז עם זה הצדיק דרכו הטובה ומי שהוא טהר ידים יוסיף אומץ ללכת בדרכי השם ית׳ והע״פ שאין בזה גמול גופני אבל יעשו זה להושיע נפשם כי זה כל פרי

עד אנה תשימון קנצי למלין · הנון נוסף והכנון שאין לו דומה ועניינו רוב: כי שולח ברשת ברגליו · פי׳ כי רגליו שולחו ברשת: שבכה בלשון קדר כמו רשת והוא כעניין מסובך: יאחז · הפח בעקבו ויחזקו עליו הצמאים והכהן כ״ע אמר הבתולות ואחרי אומ׳ בלשון קדר אבנים הפך כי עם אבני ה השדה בריתך: יהי רעב אונו · כמו בן אוני והעניין שיטבע ומתו: לצלעו · כמו ולצלע המשכן: בדי עורו · סעיפי עורו על דרך משל: יאכל בדיו הם בניו: בכור מות · חוזק או ראשית והעניין שיכבד המות בגלו: ותצעידהו · בחנו ותקותו: למלך בלהות · לגדול שבבלהות: תשכן באהלו · חיה זרה: מבלי לו · מבלי שידור אוה שם: יזורה · יפורש וכן ולאתכם אזרה בגוים: יהדפהו · ירחיקוהו כמו כדה: במגוריו · המקומות שהיה גר שם: נשמו אחרונים: רמעים נשמו: וקדמונים · הם חבריו: וזה מקום לא ידע אל · עול ישרת עמנו ואחר עמו וכן הוא וזה מקום של לא ידע אל: עד

תשימון ג׳ וסימ׳ לא תשימון עליו נשך · אם שום תשימון פניכם · עד אנה תשימון קנצי למלין: נחשבנו ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויצא: טורף ד׳ וחס׳ וסימ׳ קשר נביאה בהוכה · אריה טרף בדי · פצו עלי פיהם · טרף נפשו באפו: חשך ד׳ וסימ׳ וינהום עליו ביום ההוא · אור חשך באהלו · כוכבי השמים וכסיליהם · חשך משחור תארם: ברשת ב׳ וסימ׳ ברשת זו

יח וַיַּעַן בִּלְדַּד הַשֻּׁחִי וַיֹּאמַר׃ עַד־אָנָה תְּשִׂימוּן קִנְצֵי לְמִלִּין תָּבִינוּ וְאַחַר נְדַבֵּר׃ מַדּוּעַ נֶחְשַׁבְנוּ כַבְּהֵמָה נִטְמִינוּ בְּעֵינֵיכֶם׃ טֹרֵף נַפְשׁוֹ בְּאַפּוֹ הַלְמַעַנְךָ תֵּעָזַב אָרֶץ וְיֶעְתַּק־צוּר מִמְּקֹמוֹ׃ גַּם אוֹר רְשָׁעִים יִדְעָךְ וְלֹא־יִגַּהּ שְׁבִיב אִשּׁוֹ׃ אוֹר חָשַׁךְ בְּאָהֳלוֹ וְנֵרוֹ עָלָיו יִדְעָךְ׃ יֵצְרוּ צַעֲדֵי אוֹנוֹ וְתַשְׁלִיכֵהוּ עֲצָתוֹ׃ כִּי־שֻׁלַּח בְּרֶשֶׁת בְּרַגְלָיו וְעַל־שְׂבָכָה יִתְהַלָּךְ׃ יֹאחֵז בְּעָקֵב פָּח יַחֲזֵק עָלָיו צַמִּים׃ טָמוּן בָּאָרֶץ חַבְלוֹ וּמַלְכֻּדְתּוֹ עֲלֵי נָתִיב׃ סָבִיב בִּעֲתֻהוּ בַלָּהוֹת וֶהֱפִיצֻהוּ לְרַגְלָיו׃ יְהִי־רָעֵב אֹנוֹ וְאֵיד נָכוֹן לְצַלְעוֹ׃ יֹאכַל בַּדֵּי עוֹרוֹ יֹאכַל בַּדָּיו בְּכוֹר מָוֶת׃ יִנָּתֵק מֵאָהֳלוֹ מִבְטַחוֹ וְתַצְעִדֵהוּ לְמֶלֶךְ בַּלָּהוֹת׃ תִּשְׁכּוֹן בְּאָהֳלוֹ מִבְּלִי־לוֹ יְזֹרֶה עַל־נָוֵהוּ גָפְרִית׃ מִתַּחַת שָׁרָשָׁיו יִבָשׁוּ וּמִמַּעַל יִמַּל קְצִירוֹ׃ זִכְרוֹ־אָבַד מִנִּי־אָרֶץ וְלֹא־שֵׁם לוֹ עַל־פְּנֵי־חוּץ׃ יֶהְדְּפֻהוּ מֵאוֹר אֶל־חֹשֶׁךְ וּמִתֵּבֵל יְנִדֻּהוּ׃ לֹא נִין לוֹ וְלֹא־נֶכֶד בְּעַמּוֹ וְאֵין שָׂרִיד בִּמְגוּרָיו׃ עַל־יוֹמוֹ נָשַׁמּוּ אַחֲרֹנִים וְקַדְמֹנִים אָחֲזוּ שָׂעַר׃ אַךְ־אֵלֶּה מִשְׁכְּנוֹת עַוָּל וְזֶה מְקוֹם לֹא־יָדַע־אֵל׃

וְאָתֵיב בִּלְדַּד דְּמִן שׁוּחַ וַאֲמַר׃ עַד אֵימַת תְּשַׁוּוֹן הַרְפַּתְקֵי לְמִלַּיָּא תִּתְבַּיְינוּן וּמִבָּתַר כֵּן נְמַלֵּיל׃ מָא דֵין אִתְחַשַׁבְנָא הֵיךְ בְּעִירָא טַמְעַנְנָא בְּמֶחֱמֵיכוֹן׃ דִּמְצַעַר נַפְשֵׁיהּ בְּרוּגְזֵיהּ אֶיפְשַׁר דְּאַמְטוּלָךְ תִּשְׁתְּבִיק אַרְעָא וְטִינָר יִסְתַּלַק מִן אַתְרֵיהּ׃ ת״א דְּטָרִיד נַפְשֵׁיהּ לְגַרְמֵיהּ אֶפְשַׁר דְּמְטוּלָךְ תִּתְנְשֵׁי אַרְעָא מִן לְמִיתַב וְתַקִּיפָא יִסְתַּלִיק מִן אַתְרֵיהּ׃ לְחוֹד נְהוֹר רַשִׁיעֵי יִטְפֵּי וְלָא יִנְהוֹר גִּיהַנוּרֵיהּ׃ נְהוֹר חֲשַׁךְ בְּמַשְׁכְּנֵיהּ וּשְׁרָגֵיהּ אַמְטוּלְתֵיהּ יִטְפֵּי׃ יִתְעַיְּקָן פְּסִיעַת תּוּקְפֵּיהּ וְתִתְלוֹקִינֵיהּ מַלְכוּתֵיהּ׃ מְטוּל דְּאִשְׁתַּדַּר בִּמְצַדְתָּא בְּרִיגְלוֹי וְעִילוֹי כְּרִגְתָּ יְטַיֵּיל׃ יֶאחוֹד בְּתִיקְלָא דְּפַחָא יִתְקוֹף עֲלוֹי נִיבְרַיָּא׃ טְמִיעַ בְּאַרְעָא אַשְׁלֵיהּ וְאוֹחַרְתֵּיהּ עֲלוֹי שְׁבִילָא׃ חֲזוֹר חֲזוֹר יְבַעֲתוּנֵיהּ אִתְרְגוּשִׁין וּמִתְבָּרִין לְרִיגְלוֹי׃ יְהֵי כָפִין בִּיר בּוּכְרֵיהּ וּצְעִירָא מְכַוַּן לְאִנְתְּתֵיהּ׃ ת״א יְהֵי כָפִין בְּאַנִינוּתֵיהּ וַצְעָרָא מְזוּמַן לְסִטְרֵיהּ׃ יֵיכוּל בּוּצְנִין דְּתַפְיָין לְמַשְׁכֵּיהּ יְגַמַר בְּנוֹי מַלְאַךְ מוֹתָא׃ ת״א יֵכוּל בִּסְרָא תְּקוֹף מַשְׁכֵּיהּ וְגַמַר בְּנוֹהִי שֵׁרוּי מוֹתָא׃ יִתְגְּזִיר מִמַּשְׁכְּנֵיהּ רוּחְצָנֵיהּ וְתוֹבְלִינֵיהּ לְמַלִּיךְ רְגוּשְׁתָא׃ תִּשְׁרֵי אִנְתְּתֵיהּ בְּמַשְׁכְּנֵיהּ מִדְּלֵית לֵיהּ וְיִבַּדַּר עַל מְדוֹרֵיהּ גּוּפְרִיתָא וּמֵאַרְעָא בְּנוֹי יִשְׁתֵּיצוּן וּמִשְׁמַיָּא יִתְגְּזַר אוּבְדָנֵיהּ׃ ת״א מִלְּרַע שַׁרְשׁוֹהִי יִתְיַבְּשׁוּן דְּמִן לְעֵיל יִתְמוֹלַל זְאֵיהּ׃ דֻּכְרָנֵיהּ הוֹבַד מִנֵּי אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל וְלָא שְׁמָא לֵיהּ עַל אַנְפֵּי אַשְׁקָקֵי׃ יְהַדְפוּנֵיהּ מִנְּהוֹרָא לַחֲשׁוֹכָא וּמִתֵּבֵל יְגַלְוּנֵיהּ׃ לָא בִּיר לֵיהּ וְלָא בִּיר בְּרָא בְּעַמֵּיהּ וְלֵית מְשֵׁיזִיב בְּיָתוּבֵיהּ׃ מְטוּל יוֹמֵיהּ אִצְטַדִּיאוּ בַּתְרָאֵי וְקַדְמוֹנָאֵי אַחֲדוּ עַלְעוֹלָא׃ וְיֵימְרוּן לְחוֹד אִילֵּין מַשְׁרִית עַוְלָא וְדֵין אֲתַר דְּמַאן דְּלָא יְדַע אֱלָהָא׃

טמנו · כי שלח ברשת ברגליו: צמים ב׳ וסימ׳ ושאף צמים חילם · יחזק עליו צמים: סביב ג׳ רפ׳ וסימ׳ בסוף יחזקאל: לרגליו ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמות: עורו ג׳ מל׳ וסימ׳ היהפך כושי עורו · יאכל בדי עורו · התמלא בשכות עורו: ינתק ג׳ וסי׳ נמסר בשפטים סימן י״ו: תשכון ג׳ מל׳ וסי׳ בימים ההם תושע יהודה · לכן ישבו ציים את איים · תשכון באהלו מבלי לו יזורה על נוהו: זכרו ל׳ אבד מני ארץ וכל תריסר דכו׳ במ״א זכרו תורת משה עבדי: וקדמונים ל׳ אחזו שער:

הארם ווהתשובה על מה שאמר אליפז אף אתה תפר יראה וזה שהרשעי׳ אינם יראים השם ית׳ כלל והצדיקים לא יפרו יראת השם יתברך מפני זה אבל יאחזו דרכם כדי ם שתגיע להם הצלחת הנפש ויוסיפו אומץ בדרכם הטוב׳ לבותם הבלי זה העולם מפני רוע הסדור הנופל ב בקנייניו והצלחותיו ויסימו מפני זה כל כונתם בהצלחת הנפש · ואולם כולכם תשובו ובואו נא ולא אמצא בכם חכם ולזה ם שפטתם שאני מפר יראה · הנה מרוב מכאובי על לא חמס בכפי באתי עד קצי כאילו ימי עברו ת מחשבותי נתקו ממני אמר הם מורשי שכלי כי השכל כשירצה ל לחקור בדבר יירש ת תחלה מחשבה ח חלקי הסותר אמר ת תפול בהם והטענות המקיימות אותם ו והמבטלות אותם · הנה מחשבותי המשולבות שתה ישימו הדברים אמר הם היו מבוארים לי ונגלים כאור היום חשוכים ונעלמים כלילה האור אמר היה קרוב אלי וחזק הסרתו ישימוהו כלילה מפני חשך ה הצרות על מה שאתם מנחמי׳ אותי שאחריתי תשגא מאד · הנה אשיבכם מילין אם אני בחוזק המכאוב עד שאקוה שיהיה ב ביתי שאול ואמות ו וארפד יצועי בחשך ואקרא לשחת אבי · או אמר זה כנגד מה

אתה אמי ואחותי לרימה לדעתי שאין לי התלט מהמות על זה הכאב האנוש · הנה איה איפה תקותי ואם אקוה שאראה הטוב הגופני אחר אותי שהיו אומרים שהבדל בין הרשעים והצדיקים כשיבואום צרות שהרשע לא יאמין שוב מני חשך ואולם הצדיק בוטח שהשם ית׳ יסיר המכאוב ההוא ממנו הנה לרבוי המכות האלו והמכאובים אמר חוליתי בהם אם ינוחו יחד על עפר תרדנה ותבלבנה לכבדים לירכתי שאול ר״ל למרכז הארץ כי לא תוכל הארץ להכיל ולשאת אותם ואיך אוכל אני לסובלם ולחיות אחרי נפלם בי ואתכם אמר זה על צד ההפלגה והגוזמא:

והכלל העולה מהדברים

הוא שאיוב יסתור דברי אליפז באומרו האדם הם במשפט לפי מה שהביא ראיה מהחוש מהעונש הבא לרשעי׳ ונזר מפני זה שכל הרעות הנופלים מעניהם ואמר שזאת ההגדה בלתי צודקת לפי שכבר נמצאו בו אלו הרעות הנפלאות אשר אין לו תקוה לחיות אחריהם על לא חמס בכפיו ואם יאמר אומר שזאת הטענה לא יודה בה אליפז ולזה איכה טענה עליו הנה תשובת איוב בזה כי דבריו הם עם השם ית׳ אשר יודע שהאמת הוא כמו שאמר איוב אם היה שיהיה פוקד האדם על כל מעשיו כמו שאמרו רעי איוב ומה שגנה אותו אליפז שהוא היה מיפר יראה באמרו כמו אלו הדברים הנה כבר נתבאר איוב וביאר שאינו צודק אבל העניין בהפך וזה שהרשעים אינם יראים השם ית׳ עד שיתכן שיאמר שהוא היה מיפר יראת השם ית׳ מהם בכמו אלו הדברים והצדיקים לא יסורו מפני זה מלהחזיק בדרכי השם ית׳ לפי שתכליתם אינו הגמול הגופני אבל השארות הנפש ולא די שלא יסורו מפני זה הדעת מדרכם הטובה אבל יוסיפו אומץ להחזיק בה ולהשתדל בשלמותם הנפשיי לבזותם הקניינים וההצלחות הגופניות לרוע הסידור הנופל בהם והיותם הבל:

ביאור מלות המענה

ויען בלדד השוחי ויאמר יקנצי · כמו קצים ואמר זה לפי שאיוב היה אומר דברים רבים במענה אחד וכשיחשב שיכלה המאמר להיותו לתכלית אחד מדבריו יתחיל בטענה אחרת ולזה ישים תכליות רבים לדבריו כאילו אמר עד אי זה מקום מהויכוח תשתדלו ברבוי הדברים והטענות וזה כי יתכן שבאמר הראשון יזכרו כל טענותיהם ומהמאמר ההוא והלאה לא יצטרכו לזכור טענות חדשות לקיים דבריהם איך ישתדלו לבד להתיר הספיקות במה שטענו החולקים עמהם על דעתם: ויעתק צור · ויסתלק צור: ידעך · יחשך: יצרו · עניין צרות: צעדי אונו · פסיעות כחו: ותשליכהו · ותעזבהו: שבכה · רשת: צמים · פריץ: חבלו · החבל שיקשור בו רגליו וילכד בו: ומלכודתו · הוא הפח שילכד בו: אונו · זרעו כטעם ראשית אונו: בדי עורו · ענפי עורו ובדיו: יאכל בדיו בכור מות · יאכל איבריו הגדול שבחליים הממיתים: ינתק · יסתלק: למלך בלהות · אל החזק והקשה שבבלהות: מבלי לו · מבלי שלא היה שלו אבל גזלו: ימל קצירו · יכרתו ענפיו: ינידוהו · ישליכוהו: נשמו · תמהו: שער · סערה: באחור

ביאור דברי המענה

ענה בלדד ואמר עד אי זה מקום תאריכו דבריכם ותשימו קץ שם למיליכם תבינו אותנו מה שנאמר ואחר כך נדבר ונענה אחר שאין אתם יודעים דבר לפי דבריך. מדוע נחשבנו כבהמה והיינו טמאים בעיניך ומרוחקים עד שמת אותנו פחותי׳ כפחיתות הבה״ח ואולם אחר זה לפי שכבר אמר איוב עליהם שזכרונם משלי אפר ושלא ימצא בהם חכם ושהשם ית׳ צפן לבם משכל. אתה האיש שמרוב כעסו טורף ומשחית נפשו האם בעבור הערות שאתה מעיד בענייניך נשפוט שהארץ נעזבת ויסור השם ית׳ מהמקום אשר עיניו ולבו שם ר״ל האם נשפוט שהארץ נעזבת מפני העדר הסדור הנופל בענייניך לפי דבריך שאין השם ית׳ משגיח באישי האדם אחר שאנחנו נמצא זה הענין ההולך ב במאמר החכמים על הסדר שזכרנו רוצה לומר שהצדיקים ש שיבואם רע הוא ב בעבור טוב אחר יותר טוב מהטוב הקודם או שהרע ההוא הוא טוב בעצמו ואם לא כשער ולזה לא תמצא שיבא לצדיק רע שכלה אותו אבל הרע שיבא לרשעים הוא מכלה אותם ואם אתה אומר שאין הענין כן אין לנו להאמין אותך על זה אבל נאמין שכבר מרית בדרך שראוי לך זה הענש או שאין הרע הבא אליך ממית אותך ואם תחשוב בו זה׳ והחל בלדד בספור הרעו׳ הנופלות לרשעים לאמת דעתו בזה על צד המשפט ואמר שלא די ברשות הנטפיו׳ הבאות לרשעי׳ אבל גם אורם ידעך ויחשך רוצה לומר ש אור מחשבת׳ ועצתם יחשך וילכו בחשך ב בכל הדברים שיבחרו אותם. צעדי כחו יהיו צרים עד שלא ימצא בעצמו יכולת ללכת באשר ירצה ועצתו תשליכהו ותעזבהו עד שלא תפול עצתו כי אם ביותר רע. כי שולח ברשת ברגליו עד שלא יוכל ללכת אנה ואנה ועל רשת יתהלך וילכד שם. הפח יאחזהו בעקבו עד שלא יוכל ללכת יחזק עליו איש תקיף ופריץ ויתקפהו. טמון בארץ החבל אשר ילכד בו ומלכודתו טמון עלי נתיב אשר ילך בו עד שלא יוכל לראותו ולהשמר ממנו אבל ילך להלכד בו והוא לא ישער. סביב מכל צדדיו בעתוהו בלהות חזקות והפיצוהו ממקומו לברוח אנה ואנה ברגליו ולא יהיה לו בהמה לרכוב עליה. יהי רעב אונו שלא יהיה לו דבר לתת להם לאכול ומכה נכונה לבוא לבלעו. יאכל זה הרע עצמי עורו ובדיו ר״ל שלא ישאר בחלקי עורו חלק שלם שלא יאכל איבריו הגדול שבחליים הממיתים. ינתק מאהלו מבטחו עד שלא יהיה בוטח בו ותצעידהו עצתו אל מקום אשר יהיה לו שם החזק שבבלהות. תשכון הבהלה באהלו מפני שלא היה שלו אבל בגזל ובעושק ולזה יזורה על נוהו גפרית לשרפו ויחרב. מתחת שרשיו יבשו וממעל יכרת קצירו עד שיכרת לגמרי ולא ישאר לו שורש ולא ענף והרצון בו שכבר יכרת זרעו. זכרו אבד מני ארץ ולא שם לו על פני חוץ. יהדפוהו הצרות הבאות עליו מאור החיים אל החושך ומתבל ינידוהו וישליכוהו. לא ישאר לו נין ונכד ולא יהיה שריד בביתו. על יום העול והרשע הבא עליו כל אלו הצרות ישתוממו הבאים ותמהו הקודמים עד שאחזם שער בזה. הנה אלו משכנות האיש העול וזה מקום האיש אשר לא ידע והשכיל השם וזה דבר כמצא וכמשך בחוש לפי דעת בלדד ואולם הרעות הבאות לצדיקים אינם מזה המין כי אינם מכלות אותם לגמרי עד שלא ישאר לו זכר:

והכלל העולה מהדברים

הוא שבלדד משיב על מה שכבר אמר אליו איוב שעונש הרשעים והטובים הוא אחד בעיניו והוא אמרו אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה שאין הענין כן אבל נמצא בחוש עונש הרשעים מתחלף מאד לעונש הטובים והפליג. מפני זה בזכרות הרעות שימצאו מגיעות לרשעים ולפי שכמו אלו הרעות הכבאות תמצאנה מגיעות לפי מאמר בלדד לרשעים לבד הנה יראה שסבת הגעתם להם הוא רשעם ולזה לא יבטל מזה הסדר מה שהניח בלדד להתיר הספק על מה שנראה אותו מרוע הסדור באלו הענינים ואת׳ שאע״פ שאיוב יטעון מצד מה שהגיע אליו שאין הענין כן שאין ראוי לבטל זאת הגזירה הנמצאת לפי דעתו בודקת בחוש מפני מה שיטעון איוב מעצמו כי הנה אפשר שחטא איוב ואם לא עשה עול מפני שלא השתדל בידע השם כפי היכולת כי זה גם כן חטא אבל ולזה אמר וזה מקום לא ידע אל:

ביאור מלות המענה

ויען איוב ויאמר׳ תוגיון׳ משבין יגון: תכהרו לי׳ תלפיתו לי או יהיה מענין עזות פנים: ומצודו׳ רשתו: כבודי׳ הונו: ויסע׳ מענין נסיעה: גדודיו׳ גדודי הצרות: ויסלו עלי דרכם׳ באורח הדרוכה והסלולה לרוב ההליכה אלות: זרו ממני׳ היו נזרים: וחנותי לבני בטני׳ הרצון בזה עם היותי חונן אותה מאד בעבור בני בטני ר״ל בני שאעמיד ממנה בנים או יהיה מקור כמו המכה חנות ש׳ והרצון בזה שהיותי חונן אותה הוא בעבור שאעמיד ממנה בנים זר הוא לה והיו׳ מתרצת כלל לו ואיפשר שהיו לו עתה בנים כי לא ידענו הזמן אשר היה מעת אבדן בניו עד עת התוכחו עם רעיו ויהיה פירושו ומה שאני חונן בני הוא זר להם: עוילים׳ הכמי עול והמס: ואתמלטה בעור שני׳ רוצה לומר שלא נשאר לי עור שלם כי אם הדבק לשרש שיני:

ואף ט׳ ר״פ וסימ׳ ואף גם זאת בהיותם. ואף כי תשלחנה לאנשים. ואף כי היין בוגד. ואף אלהים עלה בהם. ואף אמנם שגיתי. ואף הסיתך מפני צר. ואף שמחתם שאלנה. ואף מאניא די בית אלהא. ואף מאני בית: גדר ג׳ וסימ׳ ארחי גדר ולא אעבור. גדר דרכי בגזית. גדר בעדי: אעבור ג׳ ומ״ל וסימ׳ נמסר בתלים סוף סי׳ קמ״ב: ויסע ג׳ וסי׳ בסדר בשלח:

ויען איוב ויאמר: עד אנה תוגיון יט
נפשי ותדכאונני במלים: זה עשר
פעמים תכלימוני לא תבשו תהכרו
לי: ואף אמנם שגיתי אתי תלין
משוגתי: אם אמנם עלי תגדילו
ותוכיחו עלי חרפתי: דעו אפו כי
אלוה עותני ומצודו עלי הקיף:
הן אצעק חמס ולא אענה אשוע
ואין משפט: ארחי גדר ולא אעבור
ועל נתיבותי חשך ישים: כבודי
מעלי הפשיט ויסר עטרת ראשי:
יתצני סביב ואלך ויסע כעץ תקותי:
ויחר עלי אפו ויחשבני לו כצריו:
יחד יבאו גדודיו ויסלו עלי דרכם
ויחנו סביב לאהלי: אחי מעלי
הרחיק וידעי אך זרו ממני: חדלו
קרובי ומידעי שכחוני: גרי ביתי
ואמהתי לזר תחשבני נכרי הייתי
בעיניהם: לעבדי קראתי ולא יענה
במו פי אתחנן לו: רוחי זרה לאשתי
וחנתי לבני בטני: גם עוילים
מאסו בי אקומה וידברו בי:
תעבוני כל מתי סודי וזה אהבתי
נהפכו בי: בעורי ובבשרי דבקה
עצמי ואתמלטה בעור שני:

ואתיב איוב ואמר: עד אימת תנקטון
נפשי ותשפפונני במיליא: דנן עסר זמנין
תכסיפונני לא תבהתון תשמודעון לי:
וברם בקושטא שליתי גבי תבית שלותי:
אין בקושטא עלי תתרברבון ותכסנון עלי
חיסודי: ידעו השתא ארום אלהא תקפני
וסריגיה עלי אחזור: הא אקבל מן קדם
חטוף ולא אתותב אצלי ולית דינא: אסרטי
חטר ולא אעבר ועל שבילי חשוך ישוי:
איקרי מעילוי אשלח ואעדי כלילי דרישי:
יצדינני חזור חזור ואיזיל ואטיל היך קסא
סברי: ותקף עלי רוגזיה ותחשבינני ליה
היך מעיקוהי: כחדא ייתון אוכלוסוהי
וכבשו עלי ארחתהון ושרון חזור חזור
למשכני: אחי מעילוי ארחיק ווודעי
אתעבידו חילונאי מיני: פסקו קריביי
ומיידעי אנשווני: דיירי ביתי ולחינתיי
לחילוני יחשבונני היך בר עממין הויתי
במחמיהון: לעבדי קריתי ולא יתיב
בפומי אבעא מיניה: רוחי נוכריתא
לאנתתי ואיתחננית לבר מעיי: לחוד
ינקיא רחקו ממרי אקום וממללין מני:
רחקו יתי כל אנשי רזי ודין די רחמית
אתהפכן בי: במשכי ובבסרי דבקת גרמי
ואשתארית במשך ככאי:

בעץ ג׳ וסימני׳ יבש היה כעץ. ויסע כעץ תקותי. ותשבר כעץ עולה: זרו ב׳ וסימ׳ וידעי אך זרו ממני. לא זרו מתאותם: ולא יענה ה׳ וסימ׳ הזעקתם ביום ההוא. אז יזעקו אל י״י דמיכה. ישאהו על כתף. שם יזעקו ולא יענה. לעבדי קראתי ולא יענה: אקומה ג׳ וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ ג׳:

אבן עזרא

עד אנה תוגיון׳ מן יגון: זה עשר פעמים׳ אמר הגאון רב סעדיה ז״ל כן כ בדברי איוב ותשובת חבריו הם עשה עשר פעמי׳ והנכון בעיני שהוא כמו ואפו עשר נשים בעבור היות ת חשבון עשרה סך ת חשבון: עלי תגדילו׳ כפשעותיכם: ומצודו׳ שניהו מצודתו: ויסע כעץ׳ כאשר יוסר העץ ממקומו: ויסלו׳ מן סלול מאמר כמו הנני סך את דרכך בסירים מן כמסוכת חדק וכן דרכי סורר מן סירים: עוילים׳ נערים או רשעי׳ משלו עול: וזה אהבתי׳ וזה שאהבתי כולם כ נהפכו בי: ואתמלטה בעור שני׳ הענין לא נמלטתי אלא כמו שני בעור: כמו

יד אלוה. מכת השם: ויוחקו. ויוכתבו: יחצבון. יחקקו: נקפו. כמו נקפו או נקפו יסברו: שדון. שם דין והוא שם בשקל בוז והרצון בזה בעבור מה שאתם יודעים לפי דבריכם שם דין ומשפט על כל מעשה האדם גורו לכם מהכעיס אותי בכמו אלו החרפות אמר אתם מחרפים אותי ויהיה תרעון הווה ואם הוא למון עתיד וכמוהו ימכאו רבים בלפוכימו או יהיה דון תואר בשקל טוב מלחמה ויהיה הרצון בזה בעבור מה שאתם יודעים לפי דבריכם שהאדם נידון על כל מעשיו אם טוב ואם רע ראוי לכם שתיראו מהכעיס אותי בזה האופן כי הוא חטא כפלא:

ביאור דברי המענה

ענה איוב ואמר עד אנה תוגיון נפשי ותדכאוני במילכם אלה שאתם מבזים אותי בהם ואין בהם טענה צודקת לאמת דעותיכם אבל הם מלים לבד. זה עשר פעמי׳ דברנו אחד אל אחר ובכל מענה שהשיבותם לי תכלימוני בדבריכם או אמר עשר על כך הרבוי כי לא דברנו עמו כי אם חמשה פעמי׳ ולא תבושו לומ׳ לי כמו אלו הדברים ותעיזו פניכם לי. ואף אמנם אם יהיה כדבריכ׳ שסגיתי מה לכם עלי תהיה שלי משוגתי והביאו אותי. ואם אמנם עלי תגדילו משוג׳ ותוכיחו עלי חרפתי בעבור מה שאתם רואים כי מה מהמכות והפגעים להאמינכם כי הכל במשפט ותביאו ראיה מזה שאני הייתי חוטא. דעו באמת כי השם עיותני והקיף עלי רשתו ללוכדני על לא חמס בכפי. הן אצעק חמס על כנגדי וברותי אמר באו בשבת מערכת הככבים בעת הלידה שלא כדין ואין עונה אותי אשוע ולא אמצא משפט. גדר השם המקרה זה

אבן עזרא

כמו אל. הוא הקדום. לעד בצור יחצבון. היה מתאוה שיחצבו במקום שלא ימחו: ושתאויתי שארע שגואלי מדבר בשבילי טוב הוא היום בחיים או יהיה אחרון שיולד: ואחר עורי נקפו זאת. כמו ונקף סבכי היער ובין זאת עצמי ועורי ובשרי: אחזה אלוה. הנגעים שיחדש עלי: כי תאמרו: היה בכם שיאמר מה נרדף לו: ושרש דבר. רע. יש לכם לגור מפני חרב: כי חמה. בעבור עונות ובא חרב: למען תדעון שדון. כמו דין שם דין: לכן שעפי. חושי בי. מהירותי להשיבך. כי מוסר כלמה שמעתי ממך ורוח תבונתי תענני: כנגלו

חנוני חנוני ב׳ וכפסו׳ והוא חד מן א״ב מן ב״ב וכפסו׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבת׳ במערכת אות הבי״ת בכ״ד: ועפרת ד׳ חס׳ בליש׳ וסים׳ נמסר בסדר מטות וזכריה סים׳ ה׳: בצור ג׳ וסים׳ והכית בצור. בא בצור והטמן. לעד בצור יחצבון: אחוה ד׳ וסים׳ אני בצדק אחזה פניך. בלעדי אחזה אתה הורני. ואחר עורי נקפו זאת. אשר אני אחזה לי. וא׳ ואחזה אנכי

חנני חנני אתם רעי כי יד־אלוה נגעה בי׃ למה תרדפני כמו־אל ומבשרי לא תשבעו׃ מי־יתן אפו ויכתבון מלי מי־יתן בספר ויחקו׃ בעט־ברזל ועפרת לעד בצור יחצבון׃ ואני ידעתי גאלי חי ואחרון על־עפר יקום׃ ואחר עורי נקפו־זאת ומבשרי אחזה אלוה׃ אשר אני אחזה־לי ועיני ראו ולא־זר כלו כליתי בחקי׃ כי תאמרו מה־נרדף־לו ושרש דבר נמצא־בי׃ גורו לכם מפני־חרב כי־חמה עונות חרב למען תדעון שדין׃

ד ויען צפר הנעמתי ויאמר׃ לכן שעפי ישיבוני ובעבור חושי בי׃ מוסר כלמתי אשמע ורוח מבינתי יענני׃ הזאת ידעת מני־עד מני שים אדם עלי־ארץ׃ כי רננת רשעים מקרוב ושמחת חנף עדי־רגע׃

חוסו עלי חוסו עלי אתון חברוי ארום מחתא דיי קריבת בי׃ למא תרדפונני דככות אלהא ומבסרי לא תסבעון׃ מאן יהב יתי ויכתבון מלי מאן יהב בפתקא ויתרשמון׃ בקולמוס דפרזלא וכרכמישא לעלמא בטינרא יתפסלן׃ ואנא ידעית דפריקי קיים ומן בתר כדין פורקניה על עפרא יקום׃ ומן בתר דאתפח משכי תהי דא ומבסרי אחמי תוב אלהא׃ די אנא אחמי לי ועייני חמון ולא חילוני שלימו כליותי בעובי׃ ארום תימרון מה נרדף ליה ועקר מלתא נשכח ביה׃ דחולו לכון מן קדם חרבא ארום ברגיז אלהא על סורחנותא מגרי קטולין דחרבא מן בגלל דתנדעון דדיין קשוט הוא מרי דינא׃ ואתיב צופר דמן נעמת ואמר׃ מטול דרעיוני מתיבן לי ומטול דרחישתי בי׃ מרדותא דכסופי אשמע והיך פרחא מן ביונתי יתיבנני׃ הדא ידעתא מן אולא מן עידן דאשתוי בר נש עלוי ארעא׃ ארום בועת רשיעי שעית בעגל וחדוות דילטור עד שעתא׃

אשית לבי: תדעון ד׳ וסים׳ למען תדעון אשר יפלה יי׳. כזאת תדעון כי יי׳ שלחני לעשות. גורו לכם מפני חרב. ויאמר יהושע בזאת תדעון: הזאת ה׳ וסים׳ הזאת לכם עליזה. הזאת חשבת למשפט. הזאת ידעת מני עד. הזאת נעמי. הזאת העיר שיאמרו:

הסרוף ארחי עד שלא אוכל להסיג. חפצי ועל הנתיבות שאני מכוין אליהם חשך ישים ולא אוכל ללכת שם. כבודי מעלי הוני מעלי הפשיט כמו שהסיגני מאבדן קניני ויסר זרעי שהיה עטרת ראשי כמו שאמר עטרת זקנים בני בנים. הרס אותי סביב במכותיו ששלח לאבד קנייני ובני עד שאני נחשב כאילו הלכתי ויסע בזה הפועל כענין תקותי ר״ל שאין לי תקוה כמו שאין תקוה לעץ כשכתצוהו סביב לעקרו משרשו מן הארץ אשר היה משתרש שם כי הוא אילו יונח כן ימות בלא ספק וכן אני כשהוסרו ממני קניני אשר היה בהם חיי רוחי הנני כאלו נחשב למת. ויחר עלי אפו להכותי אחר זה באלו המכות הנפלאות ויחשבני לו כאילו הייתי אחד מצריו לרדוף אותי בכל עת על לא חמס בכפי. יחד יבואו גדודי הצרות בי ויסולו עלי דרכם ר״ל שדרכם סלולה ודרוכה לבוא אלי מרוב ההתמדה ויחנו אלו הגדודים סביב לאהלי. הנה מרוב הצרות אשר לי נהפכו עלי אחי ויודעי ומיודעי לזרים עד שרחקו ממני ושכחוני כי במוט רגלי האנשי׳ ימצא הרבה שיעלימו עיניהם מהם אוהביהם וקרוביהם וישכחו אותם. ולא זה לבד אלא האנשים הגרים בביתי והם אוכלי לחמי ושפחותי חשבו אותי לזר כנכרי הייתי בעיניהם. לעבדי קראתי ולא יענה ואף גם זאת שאתחנן לו בדברי למלאות שאלתי ולא אכוונו כדרך שיצוה האדם לעבדו הנה עם כל זה לא יענה. רוחי היה זרה לאשתי עם היותי חונן אותה מאד כדי שאעמיד ממנה בנים. גם האנשים הפחותים בעלי העול מאסו בי אקומה בפניהם ולא יבושו עם זה מלדבר בי חרפות ובזויים. כל אנשי סודי תעבוני ואלה העומדי׳ עמי והם רעי אשר אהבתי. נהפכו לי למוכאים וחרפוני חרפות רבות. הנה לרוב כאיבותי דבקה עצמי יחד בעורי ובבשרי כאילו אין בי בשר כלל ולא נשאר בי עור שלם שלא נקבוהו העצמות רק הדבק לשרש השניים שהוא דומה לעור. חנוני חנוני אתם רעי כי מכת השם נגעה בי בלא פשע. למה תרדפוני כמו אלה העוולים המחרפים אותי או ירצה אם השם רודף אותי בכמו אלו המכות למה תרדפוני כמוהו עד שלא תשבעו מבשרי לרוב שאתכם אותי. מי יתן איפה ויכתבון מילי כדרך שיעמדו לנצח ואולם אמר זה לשמרו שדבריו צודקים ואעפ״כ שרעיו היו מרחיקים אותם בטענותיהם הטובות ואין לאומ׳ שיאמר שאני חוטאתי בשלא השתדלתי לדעת השם כפי היכולת כמו שאמר בלבד על איוב באמרו וזה מקום לא ידע אל כי אני ידעתי כי מי שגואל נפשי ומגיע לה הצלחתה אשר הוא חי וקיים לנצח. וידעתי האחרון אשר על עפר יקום והוא השם ית׳ ר״ל שהאחרון מהפועלים הככבים על הארץ הוא השם ית׳ וקראו אחרון להיותו אחרון אבל חקירתינו כי אכחנו נתחיל מן המאוחר ונלך ממנו אל הקודם ואמנם הוא ראשון במציאות והיפסר שיהיה אומרו ואחרון על עפר יקום מורה על הנכחות והקיום על דרך אמרו אני ראשון ואני אחרון ואמנם הביאור הראשון נכון יותר מצד הענין ומצד הלשון. ועם כל זה רבו מכותי עד שאחר שנקבו עורי שברו את העצם. ומבשרי אראה יד השם ית׳ ומכתו או ירצה בזה הנה כבר הפליגו מכותי עד שאחר שנקבו עורי שברו עצמי עם היותי רואה השם ומשיג אותו יותר מבשרי ואמר זה לפי שכבר היו מיחסים לו שחטא כשלא ידע השם ית׳ כמו שקדם במענה הקודם הנה מה שקדם מסיפור הרעות היה דבר נגלה. ואולם הרע המשיג אותי אשר אני אחזה לי לבד הוא שאני משער כי מרוב חלי כלו כליותי תוך גופי. הנה היה ראוי לכם שתאמרו למה נרדוף אותו והנה נמצא בו שרש דבר ר״ל שראוי לי להתרעם על מה שאני מתרעם ולספוט משפט מפני זה שאין השם ית׳ משגיח באישי האדם לדעתכם היותי צדיק וישר והאוי שיעשה בי ממה שיראה בו שרש בזאת החקירה. הנה בעבור מה שתדעו שם דין ומשפט על כל מעשה האדם גורו לכם מהכעיס אותי כמו אלו ההכעסות כדי שלא תפולו בחרב כי החמה אשר אתם מביאים לי בזה האופן הוא עון גדול שענשו הנפילה בחרב להיותו מהקפים שבעונות:

והכלל העולה מהדברים

הוא שמה שאמר בלדד שאין ראוי שיחקרו הגזירה הכוללת שהענין בהפך שהוא ראוי שיחקור ממה שראו ומגיע בו מהרעו׳ אשר עמהם מפני מה שיטען איוב מעצמו הנה יאמר איוב שרש זה הדבר והתחלתו לשתאמת אכלם שהוא צדיק וישר יותר מן ההתאמתות אשר להם באנשים אשר הגיעם רע שהביאו ראיה מהם ועוד שהגזירה הכוללת כשלא תהיה צודקת באיש אחד הנה היא כוזבת ומה שטען בלדד כי איוב אולי חטא בשלא ידע השם ית׳ כבר סתר איוב מאמרו ובאר שהוא ידע אותו כפי היכולת במאמר מורה באמת שהוא ידע אותו והוא אומרו בו שהוא האחרון על עפר יקום כי זה הוא האופן אשר יגיעו בו אל הידיעה בשם ית׳ ר״ל בשנחקור מסבות אלו הענינים המוחשים הפועלות אותם עד שנכלה אל הסבה האחרונה והנה נכה אותם איוב על שהם היו חוטאים חטא כפלא בהכעיסם אותו בזה האופן עם הודאתם שים על כל המעשה גמול ומשפט:

ביאור מלות המענה

ויען צופר הנעמתי ויאמר. שעפי. מחשבותי: חושי. הרגשי: שיאו

מילו. רוממותו: כגללו. כצואתו: וידר · מענין כרודים: מזפתו · ראהו: תמורכו · תראהו: מקומו · עין אשר מקומו שהיו רואים אותו תמיד: ירצו דלים · יעשו רצון דלים: אונו. גזלתו: עצמותיו ימלאו עלומיו · ר״ל עצמותיו כמלאו מחטאת נעוריו: חיל בלע. ההון אשר בלע ואכל: ראש פתנים. מענין רוש ולענה · ופתנים הם נחשים: יגע. שם והרצון שישיב יגיעו ולא יבלום ולא ישמח: כי רצץ עזב דלים. כאשר רצץ הדלים עזב אותם ר״ל שלא עזב אותם עד אשר רצץ אותם: בחמודו לא ימלט · בחמודו ועשרו לא ימלט דבר שהכל יאבד: יחיל. יבליח: במלאת ספקו · בהיות לגדי: יצר לו. מענין צרות ודוחק: עמל. תואר והרצון בו איש עמל ואון: בלחומו · בבשרו: מנשק ברזל. כלי זין של ברזל: תחלפהו. תכריתהו או ירצה בזה תעבור בו ויהיה שב אל החץ אשר יורו מ מזאת הקשת החזקה: מגוה. מהתיק אשר לא או ירצה בזה מ מגוף הרשע: וברק. הוא להט החרב: ממרורתו. היא המרה אשר בה משכן הארות: לצפוניו. בעבור החטאים אשר כפן: ירע. ישבר: מתקוממה לו. שוכאה אותו: יגל. יגלה ממקומו ויכור: נגרות. כמו הנהרות הנגרות: ונחלת אמרו מאל. רוצה לומר שזה לו לנחלה בעבור מה שאמר מאל והטיחו דברים כנגדו:

וראשו ד׳ וסימ׳ נמסר בריש סדר ויצא: אוו ה׳ כליש׳ וסימ׳ בלשון ארמי בנתיהון דמלכיא מתגלגלין ובהתין ומיתין וביאורם נמסר בסדר בראשית ואיוב סימן י״ד · וידיו ד׳ וסימ׳ וידיו לא שטף במים · וידיו תבצענה · וידיו תשבנה אונו · ימחץ וידיו תרפינה: ויכחדנה ל׳ אם תמתיק בפיו רעה · ומנענה ל׳ בתוך חכו · ואינון מן מלין דמשמשין נה בסוף תיבות׳ וסימ׳

אם־יַעֲלֶה לַשָּׁמַיִם שִׂיאוֹ וְרֹאשׁוֹ לָעָב יַגִּיעַ׃ כְּגֶלֲלוֹ לָנֶצַח יֹאבֵד רֹאָיו יֹאמְרוּ אַיּוֹ׃ כַּחֲלוֹם יָעוּף וְלֹא יִמְצָאֻהוּ וְיֻדַּד כְּחֶזְיוֹן לָיְלָה׃ עַיִן שְׁזָפַתּוּ וְלֹא תוֹסִיף וְלֹא־עוֹד תְּשׁוּרֶנּוּ מְקוֹמוֹ׃ בָּנָיו יְרַצּוּ דַלִּים וְיָדָיו תָּשֵׁבְנָה אוֹנוֹ׃ עַצְמוֹתָיו מָלְאוּ עֲלוּמָו וְעִמּוֹ עַל־עָפָר תִּשְׁכָּב׃ אִם־תַּמְתִּיק בְּפִיו רָעָה יַכְחִידֶנָּה תַּחַת לְשׁוֹנוֹ׃ יַחְמֹל עָלֶיהָ וְלֹא יַעַזְבֶנָּה וְיִמְנָעֶנָּה בְּתוֹךְ חִכּוֹ׃ לַחְמוֹ בְּמֵעָיו נֶהְפָּךְ מְרוֹרַת פְּתָנִים בְּקִרְבּוֹ׃ חַיִל בָּלַע וַיְקִאֶנּוּ מִבִּטְנוֹ יֹרִשֶׁנּוּ אֵל׃ רֹאשׁ־פְּתָנִים יִינָק תַּהַרְגֵהוּ לְשׁוֹן אֶפְעֶה׃ אַל־יֵרֶא בִפְלַגּוֹת נַהֲרֵי נַחֲלֵי דְּבַשׁ וְחֶמְאָה׃ מֵשִׁיב יָגָע וְלֹא יִבְלָע כְּחֵיל תְּמוּרָתוֹ וְלֹא יַעֲלֹס׃ כִּי־רִצַּץ עָזַב דַּלִּים בַּיִת גָּזַל וְלֹא יִבֶנֵהוּ׃ כִּי לֹא־יָדַע שָׁלֵו בְּבִטְנוֹ בַּחֲמוּדוֹ לֹא יְמַלֵּט׃ אֵין־שָׂרִיד לְאָכְלוֹ עַל־כֵּן לֹא־יָחִיל טוּבוֹ׃ בִּמְלֹאות שִׂפְקוֹ יֵצֶר לוֹ כָּל־יַד עָמֵל תְּבֹאֶנּוּ׃ יְהִי לְמַלֵּא בִטְנוֹ יְשַׁלַּח־בּוֹ חֲרוֹן אַפּוֹ וְיַמְטֵר עָלֵימוֹ בִּלְחוּמוֹ׃ יִבְרַח מִנֵּשֶׁק בַּרְזֶל תַּחְלְפֵהוּ קֶשֶׁת נְחוּשָׁה׃ שָׁלַף וַיֵּצֵא מִגֵּוָה וּבָרָק מִמְּרֹרָתוֹ יַהֲלֹךְ עָלָיו אֵמִים׃ כָּל־חֹשֶׁךְ טָמוּן לִצְפוּנָיו תְּאָכְלֵהוּ אֵשׁ לֹא־נֻפָּח יֵרַע שָׂרִיד בְּאָהֳלוֹ׃ יְגַלּוּ שָׁמַיִם עֲוֹנוֹ וְאֶרֶץ מִתְקוֹמָמָה לוֹ׃ יִגֶל יְבוּל בֵּיתוֹ נִגָּרוֹת בְּיוֹם אַפּוֹ׃ זֶה חֵלֶק־אָדָם רָשָׁע מֵאֱלֹהִים וְנַחֲלַת אִמְרוֹ מֵאֵל׃

אִין יִסַּק לְצֵית שְׁמַיָּא זוֹקְפֵיהּ וְרֵישֵׁיהּ לַעֲנָנָא יִמְטֵי׃ הֵיךְ רַעְיֵיהּ לְעָלְמָא יְהוֹבֵד חָמוֹי יֵימְרוּן הָאָן הוּא׃ הֵיךְ חֶלְמָא יְטוּס וְלָא יִשְׁכְּחוּנֵיהּ יִגְלֵי הֵיךְ חֶזְוָתָא דְלֵילְיָא׃ עֵינָא סַקְרָתֵיהּ וְלָא תוֹסִיף וְלָא תוּב תִּסְכְּיִנֵיהּ אַתְרֵיהּ׃ בְּנוֹי יְרַעֲוּן מִסְכְּנִין וִידוֹי מְשַׁלְּמָן תְּקוֹף צְעָרֵיהּ׃ גַּרְמוֹי אִתְמְלִיאוּ חֵילֵיהּ וּבַהֲדֵיהּ עַל עַפְרָא תִּשְׁכּוּב׃ אִין מִתְבַּסְמָא בְּפוּמֵיהּ בִּישְׁתָא יְכַדְבִינָהּ תְּחוֹת לִישָׁנֵיהּ׃ יְחוּס עֲלָהּ וְלָא יִשְׁבְּקִינָהּ וִיכַסִינָהּ בִּמְצַע מוֹרִיגֵיהּ׃ מֵיכְלֵיהּ בִּמְעוֹי אִתְהַפִּיךְ אִירְסָא דְתוּרְמָנֵיהּ בְּגַוֵּיהּ׃ נִכְסִין דְּסַלְעִים יְפַלֵּט יָתְהוֹן מִכְּרֵסֵיהּ יְתָרְכִינֵיהּ אֱלָהָא׃ רֵישֵׁי חוּרְמָנַיָּא יִינַק תִּקְטְלִינֵיהּ לִשַּׁן חִוְיָא׃ לָא יִזְכֵּי לְמֶחֱמֵי בְּטַיְיפֵי נַהֲרָוָת נַחֲלַיָּא דְּמִן דּוּבְשָׁא וְלִיוָאֵי׃ מְתִיב לֵיאוּת תּוּרְנָא וְלָא יִגְמִיר כִּדְעָתְרֵיהּ מִתְיְהִיב שַׁלְחוּפֵיהּ וְלָא יְדוּץ׃ אֲרוּם רַעְעָא עִסְקָא דְמִסְכְּנִין בֵּיתָא אֲנַס וְלָא בְנָא יָתֵיהּ׃ אֲרוּם לָא יִדַּע דִּיהֵי שְׁלֵיו בִּכְרֵיסֵיהּ בְּגוּשְׁמֵיהּ לָא יִשְׁתְּזֵיב׃ לֵית מְשֵׁיזֵיב לְמֵיכְלֵיהּ מְטוּל הֵיכְנָא לָא יוֹרִיךְ טוּבֵיהּ׃ תִּתְמְלֵי סַאתֵיהּ יִתְפְּרַע מִינֵּיהּ כָּל אִידָא דְלָעֵי תֵּירְתָנֵיהּ׃ יְהֵי לְמִימְלֵי כְּרֵיסֵיהּ יְגָרֵי בֵּיהּ תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ וְיָחִית עֲלוֹי מִטְרִין בְּשַׁלְדֵּיהּ׃ יְעִירוֹק מִן זַיְינֵי פַּרְזְלָא תְּשַׁלְחֲפִינֵיהּ קַשְׁתָּא דִּכְרַכּוּמָא׃ שְׁלַף וּנְפַק מִתִּיקֵהּ וּבַרְקָהּ מִמְּרִירָתָא יְהַלּוֹךְ עֲלוֹי דְּחִילַיָּא׃ כָּל חֲשׁוֹכָא טְמִיעַ לְטַשְׁיוּרְתֵיהּ תְּגַמְרִינֵיהּ נוּר דְּגֵיהִנָּם דְּלָא נְפִיחַ יִשְׁרֵי מְשֵׁיזֵיב בְּמַשְׁכְּנֵיהּ׃ יְפַרְסְמוּן אַנְגְּלֵי מְרוֹמָא סוּרְחָנֵיהּ וְדַיָּירֵי אַרְעָא יְקוּמוּן לְמַבְאָשָׁא לֵיהּ׃ יִטַּלְטֵל עִיבּוּר בֵּייְתֵיהּ מִשְׁחֵיהּ וְחַמְרֵיהּ מִזְדַּלְפָן בְּיוֹמָא דְרוּגְזֵיהּ׃ דֵּין חוּלַק בַּר נַשׁ רַשִׁיעָא מִן קֳדָם יְיָ וְאַחְסָנַת מֵימְרֵיהּ מִן קֳדָם אֱלָהָא׃

נמסר במס׳ רבת׳ במערב׳ אות הנ״ון בס״ד: ירא ה׳ ד׳ מנהון מלעיל וסימ׳ ירא יי׳ עליכם וישפט · ועתה ירא פרעה · ירא אלהי אבותינו ויוכח · ובמותו אמר ירא יי׳ · אל ירא בפלגות: ימלט ח׳ וסימ׳ בעמוס סוף סימן ב׳: טובו ג׳ וסימ׳ אחר ישובו בני ישראל · מה טובו ומה יפיו · אין שריד לאכלו: נשק ג׳ קמצין בליש׳ וסימ׳ והמה מביאים איש מנחתו דמלכי׳ וחברו דד״ה · יברח מנשק ברזל: וברק ג׳ וסימ׳ וברק רדף אחרי הרכב · והשר דבורה וברק · וברק ממררתו יהלוך: ירע ל׳ ומלעיל שריד באהלו · מתקוממה ל׳ ומל׳ יגלו שמים עונו · אמרו ל׳ והוא חד מן א״ב משמש או בסוף תיבותא וסימ׳ נמסר במסר׳ רבת׳ במערכת אות הוי״ו בס״ד:

ביאור דברי המענה

ענה צופר הנעמתי ואמ׳ באמת מחשבותי יכריחוני להשיב על דבריך בעבור הרגשי בי מוסר כלימתי ש שמעתי ממך במה שקדם מדבריך ורוח מבינתי יביאני לענות לך · הזאת ידעת שכבר נמשך בזה המנהג מ מעת היות העולם ו ומעת שנברא האדם והוא כי רננת הרשעים ושובם והצלחתם הוא מזמן קרוב ר״ל שלא יתמיד להם ושמחת החנף לא תקום כי אם עד רגע כלומר זמן מועט והנה אמר זה לתשובה למה שטען על דברי איוב באומרו ישלין אהלים לשודדי׳: אם יעלה לשמים ר רוממותו וראשו לעב יגיע רוצה לומ׳ שיהיה בעליונות ההצלחה · הנה הוא יאבד ויפסד במהירות כהפסד צ צואתו בקלות ו ובמהירות עד שרואיו יאמרו איו כי יאבד ל לשעתו · כמו החלום וחזיון הלילה שלא י יזכור אותם האדם כאשר הקיץ ויאבד זכרו במהירו׳ כן יעופף זה הרשע וילך לאבדון מהר · העין שראתה אותו לא תוסיף לראותו ולא עוד יראהו עין אנשי מקומו להיות כלה ואבד · ישוב גמולו על בניו ויעשו רצון הדלים לרוב שפלותם תחת אשר עשקם אביהם או ידי העושק בעצמו תשבנה הגזלה אשר גזל · לפי שעצמותיו כמלאו מחט׳ נעוריו ועמו על עפר תשכב חטאתו ולא ישוב ש השם · או הרצון בזה לפי שהו׳ מלא עצמותיו מהדברי׳ העלומי׳ והמכוסים אשר גנב וגזל ר״ל שעשה עושר ולא במשפט ועמו על עפר תשכב הגזלה ההיא ולא ישיבה · ולפי שכאשר המתיקה בפיו הרעה אשר חשב לעשותה וערבה לו יכחיד אותה ויסתירנה תחת לשונו ר״ל שלא יגלה אותה עד עשותה המזימתה כאילו הוא חומל עליה מרוב אהבתו או זה ולזה לא יעזבנ׳ וימנענ׳ בתוך חכו · הנה ישיבו לו הש״י על כל זה גמול מדה כנג׳ מדה · וזה שלחמו נהפך במעיו ללכת הפך המנהג ר״ל שישוב לבלתי דרך השפה בקיא · הנה לחמו יהיה כמרורת פתנים בקרבו כל החיל אשר בלע יקיאנו ומבטנו יוריענו ש הפך מה שהיה עושה שהיה מעכב לעצמו ההון אשר גזל ולא היה רוצה להניח ממנו דבר ותחת אהבתו הרעה עד שיסתירנה תחת לשונו יתן לו השם רעה שתעמוד עמו ותכלהו והיא שהוא יינק ראש פתנים ותהרגהו לשון אפעה בארסו · ולא יראה בשפע הדברים הערבי׳ כמו הדבש והחמאה אבל יבאו בקרבו תמיד הדברים הרעי׳ תחת אהבתו הרעה · הנה הוא ישיב יגיעו ויניחהו לאחרי׳ ולא יהנה ממנו ויהיה יגיעו שישוב כשיעור החיל אשר

אבן עזרא

כגללו · מן כאשר יבער הגלל עד תמו: וידד · כמו ידודון: שזפתו · ראתהו כמו ששזפתני השמש: בניו ירצו דלים · הפירוש נכון שהוא מן רצון ובמה יתרצה כי בניו יתרצו לרצות הדלים שגזל ועוד שיתכן שביתיו תשבנה ידיו אונו כמו הונו כמו מצאתי און לי ואמון כמו המון: עלומיו · מלאו · תעלת עלומיו: יכחידנה · שיעשה דבריו בסתר: ראש פתנים יינק · הפך נהרי נחלי דבש ו וחמאה ושניהם על דרך משל כענין פורה ראש ולענה ו ובסוף תשיב כל מה שיגעבו בחיל תמורתו שבא לו הדבר הפוך: עזב דלים · במותו: בחמודו · שחמד והתאוה הוא לא ה השאיר כלום: יחיל · יקוה: במלאת ספקו · כאשר יגיע לכל מה שיספיק לו אז יצר לו ויד העמלים תבואנו כענין בפרוח רשעים ויש אומרי׳ בהגיע יום מפלתם וכמוהו תחת רשעים ספקם כמו ו ויספק את כפיו הכהי׳: בלחומו · בבשרו ויתכן היות בלחומו כמשמעו כמו יהי למלא בטנו: תחלפהו · כמו כלל יחלוף ויש אומר כמו וחלפה רקתו: שלף · ישלוף החץ מהאשפה ויצא מתוכה וכמו ברק ירוץ כן יבואו אימים עליו פתע פתאום: תאכלהו אש לא נפחי כדי שיעשנה ולא תפא כפסו במהרה: יגל · יגלה ממקומו: יבול ביתו · כנהרות נגרות ויתכן שיחסר עם ביתו או יבול אנשי ביתו ו ויאמרו בני אדם זה חלק אדם רשע: שמעו

אשר גזל והוא תמורתו ולא ישמח בזה החיל גם כן כי לא ישאר לו ולא יהנה ממנו · או יהיה פירושו כמו שיעור החיל תמורת מה שגזל ולא ישמח בגזלה ההיא אחר אשר ישיב אותה כן ישיב גם כן יגיעו ויניחהו לאחרים ולא יהנה ממנו וזה גמולו בעבור שהיה מעזב לעצמו העושק והגזל ולא היה רוצה להניח ממנו דבר מפני שרצץ הדלים ועזבם ר"ל שלא עזבם עד אשר רצץ אותם וגזל מהם בית אשר לא בנהו הנה גמולו שלא ידע אשר שלו בקרבו אך יהיו הם כלם נגועים ורצוצים כמו שרצץ הדלים ולא ימלט בחמודו ועשרו דבר שלא יאבד תחת אשר גזל בית אשר לא עמל בו יאבד ממנו מה שעמל בו · בעבור שלא היה משאיר דבר מאשר בידו לאכלו אבל היה בוטח שיגזול ויחמוס די ספקו הנה יהיה גמולו שלא ישאר טובו עד שיצטרך לקחת מזולתו מה שיאכל או ימות ברעב · ולזאת הסבה הנה ברבות טובתו שלא יחסר לו דבר אז יהיה צר לו ויהיה עני לפי שכל יד איש עמל ואון תבואנו לעושקו · ואם היה שיהיה עושרו למלא בטנו רוצה לומ' שישליטהו השם לאכול ממנו הנה ישלח בו השם חרון אפו וימטיר עליו בשטף חרון אפו בבשרו · מרעה אל רעה יבא כאשר יברח מנשק ברזל תכריתהו קשת חזקה שהיא מנחשת כי הוא ירצה בבית חזק ולזה יתכן שהחץ ינקוב אותו ויעבירהו · שלף החץ היורה ויצא מגופו זה הרשע ר"ל שיעבור גופו והבריק בלהטו וממרורתו יצא והוא המקום היותר מסוכן והוא אי אפשר לו לחיות בו שיחיה ובכלל הנה כל אחד מהאימים יהלך עליו ואפשר שנאמ' והוא יותר נכון שהרצון בזה שלרוב היות זה הרשע נכון לרע הנה תכף שישלוף האדם חרבו ויצא מתיקו ויבריק להט החרב ההוא הנה יהלוך על הרשע אימי ממרורתו שנכרת בזה החרב וירצה בזה שתכף שיראה החרב יפלו עליו אימות מות · כל חשך וכל רע טמון לו בעבור צפוניו ר"ל החטאים אשר צפן והעלי' תאכל אותו אש אשר לא נופח במפוח ר"ל האש הנופלת מן השמי' וישבר מי שהיה שריד לאהלו עד שלא יהיה לביתו שריד · השמים יגלו עונו כי בלחמו מן השמים עמו ויגלה בזה לכל כי הוא היה רשע והארץ כאילו היא שונאה אותו לרוב המקרים הרעים אשר יגיעו לו ממנה · יגלה יבול ביתו ממקומו ביום אף השם ר"ל שיעתיקוהו האנשים ממנו ויסירוהו בחוזק ובמהירות כמו הנהרות הנגרות אשר ילכו בחוזק ובמהירות. הנה זה הוא חלק אדם רשע מאלהים ונחלת מי שאמר מאל דבר שלא כהוגן והוא אמ' זה כנגד איוב שהיה מטיח דברים לפי מחשבתו כנגד השם ית' והנה באו לאיוב כמו אלו הרעות שזכרם בסוף דבריו ר"ל שמן השמים נלחמו עמו וארץ מתקוממה לו כמו שזכר בראש זה הספר רצוני שקצת הרעות באו לו על צד המלחמה והוא מה שלקחו חיל שבא והכשדים וקצתם היו מן השמים והוא מה שהגיע לו מן הרע בסיבת האש והרוח ;

והכלל העולה מהדברים

הוא כי כופר על מה שסתר בו איוב דבריו אמרו ישלוו אוהלים לשודדים ישיב שהוא בעבור ההצלחה המגעת לרשעים והיותם נקיים עם זה מפחד והוא לא ירחיק שלא תמצא זאת ההצלחה זמן מועט לרשעים אבל אחריתה לרע ואם לא יהיה זה הרע בימיו כבר יהיה בימי בניו והוא אמרו בניו ירצו דלים ולזה ראוי שלא יקרא זה הצלחה אחר שאחריתה לרע ובזה חשב בלבד להמלט ממה שנראה אותו מההצלחה לרשעים והוסיף לאמת דבריו שהכל במשפט מפני שמה שנראה אותו מהרעות לרשעים הוא מדה כנגד מדה והוסיף גם כן עתה לאמת שאיוב היה חוטא מפני שהיה אומר דברים לאל שלא כהוגן ;

ביאור מלות המענה

ויען איוב ויאמר מלתי · מאמרי ; שאוני · סבלוני ר"ל סבלו דברי ; והשמו · והתמהו ; עתקו · הזקינו מענין עתיק יומין ; ולא יגעיל · ולא יגיה הזרע חוץ לרחם ; תפלט פרתו · תלד לזמן ראוי והוא מענין ותסג · ולא תפליט ; עויליהם · מענין עול ימים ר"ל בניהם הקטנים ; ישאו בתוף וכנור · ישאו רנה כאילו היה לפניהם תוף וכנור מרוב השמחה ; וברגע שאול יחתו · ובזמן קצר מאד ימותו וזה כלו מרוב ההצלחה שלא יגיעם צער גדול בבא עליהם המות ; נפגע בו · נתפלל אליו ; ידעך · יכבה ויחשך ; חבלים · צירים ומכאובות ; אונו · גזלתו ; כידו · אידו ; ומחמת שדי ישתה · ר"ל משפע חמתו או יהיה חמת כאשר ויהיה הרצון בזה ישתה מחמת השם ית' ויגיעל ר"ל שישתה כוס התרעלה ; חצצו · נחתכו ונגבלו ויהיה חצץ וחצה שני פרקים בענין אחד ; בעצם תומו · בתוקף שלמותו ;

עטיניו

והוי' יד' וסימ' נמסר בשמואל א' סימן י"ח ; דברי ג' וסימ' עורי עורי דברי שיר · כי מדי דברי בו זכור אזכרנו · ואחר דברי תלעג · וא' כדברי עמך · וא' וכדברי אותך ; פלצות ד' וסימ' תעה לבבי פלצות בעתתני · וכסתה אתכם פלצות · יראה ורעד יבא כי · ואם זכרתי ונבהלתי ; יחיו ז' וסי' ויאמרו אליהם הנשיאים יחיו · מהים כל יחיו · יחיו מתיך נבלתי · הלעולם יחיו · ועליהם יחיו · מדוע רשעים יחיו · ומשפטים אשר לא יחיו ; תשכל ג' וסימ' מחוץ תשכל חרב · ולא תשכל לכם הגפן · תפלט פרתו ולא תשכל ; בטוב ט' דגשי' וס' הנה ארצי לפניך · עמך ישב בקרבך · כי בטרם ידע · חמאה ודבש יאכל · הנני פקד על שמעיה · יבלו בטוב ימיהם · וחברו אם ישמעו ויעבדו יכלו · וחסידיך ישמחו · המשביע בטוב ; ויבא י"א רפי' בקרי' וסימ' ויבא בקרבנו ויושיענו · ויבא סגנים כמו חמר · ויבא שודד אל כל עיר · ויבא כגשם לנו · פתחו שערים ויבא גוי צדיק · שאו שערים ראשיכם · וחברו · ויבא עלימו אידם · ויבא מלך הצפון · ועמד מנצר שרשיה ב' בפסוק ; מה חפצו חד מן ז' מה קמצי' דסמי' לח"ע וסי' הכר מה לך עמדי וקח לך · ומה חטאתי כי דלקת אחרי · כי מה עבדך הכלב · ואמרתם על מה על כי העיר · ומה חשחן אנחנא · ויאמר לה מה עבדת · כי מה חפצו בביתו ;

כא וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ מִלָּתִי וּתְהִי־זֹאת תַּנְחוּמֹתֵיכֶם׃ שָׂאוּנִי וְאָנֹכִי אֲדַבֵּר וְאַחַר דַּבְּרִי תַלְעִיג׃ הֶאָנֹכִי לְאָדָם שִׂיחִי וְאִם־מַדּוּעַ לֹא־תִקְצַר רוּחִי׃ פְּנוּ־אֵלַי וְהָשַׁמּוּ וְשִׂימוּ יָד עַל־פֶּה׃ וְאִם־זָכַרְתִּי וְנִבְהָלְתִּי וְאָחַז בְּשָׂרִי פַּלָּצוּת׃ מַדּוּעַ רְשָׁעִים יִחְיוּ עָתְקוּ גַּם־גָּבְרוּ חָיִל׃ זַרְעָם נָכוֹן לִפְנֵיהֶם עִמָּם וְצֶאֱצָאֵיהֶם לְעֵינֵיהֶם׃ בָּתֵּיהֶם שָׁלוֹם מִפָּחַד וְלֹא שֵׁבֶט אֱלוֹהַּ עֲלֵיהֶם׃ שׁוֹרוֹ עִבַּר וְלֹא יַגְעִל תְּפַלֵּט פָּרָתוֹ וְלֹא תְשַׁכֵּל׃ יְשַׁלְּחוּ כַצֹּאן עֲוִילֵיהֶם וְיַלְדֵיהֶם יְרַקֵּדוּן׃ יִשְׂאוּ כְּתֹף וְכִנּוֹר וְיִשְׂמְחוּ לְקוֹל עוּגָב׃ יְבַלּוּ בַטּוֹב יְמֵיהֶם וּבְרֶגַע שְׁאוֹל יֵחָתּוּ׃ וַיֹּאמְרוּ לָאֵל סוּר מִמֶּנּוּ וְדַעַת דְּרָכֶיךָ לֹא חָפָצְנוּ׃ מַה־שַׁדַּי כִּי־נַעַבְדֶנּוּ וּמַה־נּוֹעִיל כִּי נִפְגַּע־בּוֹ׃ הֵן לֹא בְיָדָם טוּבָם עֲצַת רְשָׁעִים רָחֲקָה מֶנִּי׃ כַּמָּה נֵר־רְשָׁעִים יִדְעָךְ וְיָבֹא עָלֵימוֹ אֵידָם חֲבָלִים יְחַלֵּק בְּאַפּוֹ׃ יִהְיוּ כְּתֶבֶן לִפְנֵי־רוּחַ וּכְמֹץ גְּנָבַתּוּ סוּפָה׃ אֱלוֹהַּ יִצְפֹּן־לְבָנָיו אוֹנוֹ יְשַׁלֵּם אֵלָיו וְיֵדָע׃ יִרְאוּ עֵינָו כִּידוֹ וּמֵחֲמַת שַׁדַּי יִשְׁתֶּה׃ כִּי מַה־חֶפְצוֹ בְּבֵיתוֹ אַחֲרָיו וּמִסְפַּר חֳדָשָׁיו חֻצָּצוּ׃ הַלְאֵל יְלַמֶּד־דָּעַת וְהוּא רָמִים יִשְׁפּוֹט׃ זֶה יָמוּת בְּעֶצֶם תֻּמּוֹ כֻּלּוֹ שַׁלְאֲנַן וְשָׁלֵיו׃

וְאָתֵיב אִיּוֹב וַאֲמַר׃ שְׁמָעוּ וְקַבִּילוּ מִילְּתִי וּתְהֵי דָא תַּנְחֻמַתְכוֹן׃ סְבוֹלוּ יָתִי וַאֲנָא אֲמַלֵּיל וּמִן בָּתַר דְּמַלֵּילִית תִּדְהֲךְ׃ אֶיפְשַׁר דַּאֲנָא לְבַר נַשׁ מִילְּתִי וְאִין מַדֵּין לָא תִתְיָיעַק רוּחִי׃ אִתְפְּנוּ לְוָתִי וּשְׁתוֹקוּ וְשַׁווֹן אִידָא עַל פּוּמָא׃ וְאִין דְּכָרִית וְאִתְבְּהֵלִית וְאַחַד בִּסְרִי רְתִיתָא׃ מַדֵּין רַשִּׁיעַיָּא יֵיחוֹן אִתְקְפוּ לְחוֹד קְנוֹ נִכְסִין׃ בְּנֵיהוֹן מְכַוְּנִין קֳדָמֵיהוֹן עִמְּהוֹן וּבְנֵי בְנֵיהוֹן לְמֵיחֲמֵיהוֹן׃ בָּתֵּיהוֹן שְׁלֵים דְּלֵית דְּלוּחָא וְלֵית מָחַת אֱלָהָא עִילָוֵיהוֹן׃ תּוֹרֵיהּ מַבְטִין וְלָא יַפְקְטֵין תְּשֵׁיזֵב תּוֹרְתֵיהּ וְלָא תִתְכֵּל׃ יְשַׁדְּרוּן הֵיךְ עָנָא טַלְיֵיהוֹן וּרְבֵיהוֹן יְטַפְּזוּן׃ יִטְלוּן בְּתוּפִּין וְכִינָּרִין וְיִחְדוּן לְקָל אַבּוּבָא׃ יְגַמְּרוּן בְּטָבָא יוֹמֵיהוֹן וּבְמַרְגּוֹעָא לְבֵי קְבוּרְתָּא נָחְתִין׃ וְאָמְרוּ לֶאֱלָהָא זוּר מִינָנָא וּלְמֵחְכַּם אוֹרְחָתָךְ לָא צְבֵינָא׃ מַה שַׁדַּי אֲרוּם נִפְלְחִינֵיהּ וּמָה צְרוֹךְ אִית בֵּיהּ אֲרוּם נְצַלֵּי בְּמֵימְרֵיהּ׃ הָא לָא יִשְׁתְּתַר בִּידֵיהוֹן טוּבֵיהוֹן מִלְכַּת רַשִּׁיעֵי רַחֲקַת מִנִּי׃ כַּמָּה שְׁרָגָא דְּרַשִּׁיעֵי יִטְפֵּי וְיֵיתֵי עֲלֵיהוֹן תְּבִרֵיהוֹן עַרְבִין יַפְלִיג בְּרוּגְזֵיהּ׃ יְהוֹן הֵיךְ תִּיבְנָא קֳדָם זַעְפָּא וּכְמוֹצָא דִּיטַלְטְלִינֵיהּ עַלְעוֹלָא׃ אֱלָהָא יְטַשֵּׁי לִבְנוֹי צַעֲרֵיהּ יִפְרַע לְוָתֵיהּ וְיִדַּע׃ יֶחֱמוּן עֵינוֹי תְּבִירֵיהּ וּמִן רוּגְזֵיהּ דְּשַׁדַּי יִשְׁתֵּי׃ אֲרוּם מָה רְעוּתֵיהּ בְּבֵיתֵיהּ בָּתְרוֹי וּמִנְיַן יַרְחוֹי אִתְפְּלִיגוּ׃ הַאִיפְשַׁר דִּילֶאֱלָהָא יָלִיף מַנְדְּעָא וְהוּא שְׁמֵי מְרוֹמָא דָּאִין׃ דֵּין יְמוּת בִּתְקוֹף שְׁלֵימוּתֵיהּ כּוּלֵיהּ שַׁדִּיךְ וְשָׁלֵיו׃

אבן עזרא

שמעו שמוע · שאוני · תשאו ; פלצות · כמו ומתוריה יתפלצון ; עתקו · כמו שמנו עבו כמו ויצא עתק מפיכם הון עתק ; עבר · לשון הריון ; יגעיל · מלשון רבותינו ז"ל מגעילין בדרותחין והענין שיקפא זרע הקרי ; עויליה' · מן עול ימים ; ישאו · קול בתוף וכנור ; וברגע · בלא שפויים ; כי נפגע בו · כמו ואל תפגע בי לשון בקשה ; הן לא בידם טובם · רק מהמקום נותן להם אף על פי שעצתם ודבריה' רחוקי' ממני · חבלי' אף יחלק להם הפך חבלי' נפלו לי בנעימי' ויש אומרים מן חבלי' יולדה ; והראשון נכון ; אונו · רשעו כמו מחשבות אונך כטעם פוקד עון אבות ; וידע · כמו וידע אלמנותיו ; יראו עיניו · כל אחד ואחד מבניו ; כידו · כמו אידו מן הענין ואין לו חבר ; כי מה חפצו · מה יועיל לו כל מה שהשאיר אחריו ; חצצו · כמו לא יחצו ימיהם ; הלאל ילמד דעת · כאילו לא ידע המקום מה יעשה ; שלאנן · הלמ"ד נוסף ;

עטיניו

עטיניו יהם השדים ׃ ומוח עצמותיו ישוקה · ר״ל שכל אחד מעצמיו מלא מוח מרוב השומן והדשנות ׃ תחמסו · מענין חמס ׃ יחשך רע · ימנע האיש הרע שלא יגיע אלא האיד ׃ עברות · מענין עברה ׃ ועל גדיש ישקוד · ר״ל שהוא יהיה שוקד לעמוד על הקבר וכקרוא הקבר גדיש להתקבץ עליו עפר ואבנים ויגבה על הארץ כצורת גדיש ואפשר שיהיה גדיש כמשמעו וירצה בזה שהוא יעמוד בחוץ בקבר אשר אצל הגדיש שהוא בשדה ׃ רגבי נחל · בקעי המישור אשר הוא קבור שם ׃ ותשובותיכם נשאר מעל · רוצה לומר התשובותיכם נשארו כוזבות ובטלות ׃

ביאור דברי המענה

ענה איוב ואמר לרעיו שמעו שמוע מלתי והחרישו ותהי זאת תנחומותיכם שתנחמוני בה ר״ל אם תחרישו על דברי כי יותר טובה לי היא שתיקתכם מתשובתכם אחר שאתם מכעיסים אותי בה כעס נפלא · שאו דברי ואנכי אדבר ואחר דברי מה שתקוטו בו המיית לבבי תלעיגו על דברי אם תרצה · והנה אמ׳ זה כנגד צופר הגם שיחי לאדם שאוכל להשיבו מרכונו בהשתדלותי ומדוע לא תקצר רוחי אח׳ מדברי עם השם ית׳ אשר לא אוכל להשיב אפו ממנו · אתם רעי הביטו לי ותמהו ושימו יד על פה מרוב התימ׳ והוא שיהיה איש תם וישר כמוני מוכה בכמו אלו המכות הנפלאות על לא פשע ולא חטאת · אם באתי לזכור רוע הסדור הנופל באלו העניינים באישי האדם הנה נבהלתי ואחז בשרי פלצות ובעתה · איך אפשר שיהיה לרשעים מה שנמצא להם מטוב ההצלחה מדוע רשעים יחיו ויזקינו גם גברו בעושר ובכח · ויהיה זרעם נכון עמם לפניה׳ ר״ל שיסבו בשלום בהסכמה אחת והוא לפניהם וצאצאיהם הם לעיניהם עד שישמחו בהם תמיד · בתיהם ישלם שלא יגיע בהם פחד ואין מכת השם עליהם כלל ר״ל שלא יגיעם שום רע · שורו עבר פרתו ולא יגעיל ויוציא הזרע לחוץ פרתו תלד לזמן הראוי ולא תשכל אך יחיה העגל וזה משל על רבוי הצלחתם בקנייניהם בכל ענייניהם · ישלחו בניהם הקטנים וילכו כצאן שילכו תכף וילדיהן ירקדון מרוב השמחה · ישאו רנה מרוב שמחתם כאילו לפניהם תוף וכנור וישמחו כאלו יהיה לפניהם קול עוגב · יבלו בטוב ימיהם ר״ל שלא יראו רע כל ימיהם ויבא להם המות ברגע זולת צער וזה כלו מטוב ההצלחה · ואם תאמר מי היו אלו המצליחים בזה האופן תדע באמת כי הם היו הרעים שבאנשים עד שאמרו לאל סורו ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו ולזה הלכו תמיד בדרכי הרשע · ובזו השם ית׳ ואמרו מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נתפלל אליו ובקשו ממנו צרכינו · הנה באמת עם כל זה לא אסבה הרשעים אבל רחוקה ממני עצתם ואף על פי שנמצאו מצליחים זה האופן מההצלחה וזה כי זאת ההצלחה אינה דביקה להם כמו העניין בהצלחת הנפש אבל היא חוץ מהם ולזה אמ׳ שטובם אינו בידם ולזה לא ירד אחריהם כבודם במותם · כמה מהזמן ימצא שידעך נר הרשעים ויבא עליהם אידם ויחלק להם השם חבלים ומכאובות באפו ובקצפו עליהם · ויהיו כתבן לפני רוח וכמוץ גנבתו סופה להרחות מרעה אל רעה כמו שאתם מספרים מענייני הרשעים הלא זה ימצא מעט וזה שהגדתי מטוב הצלחת הרשעים ימצא הרבה ולזה היה החוש חולק על הרוב עם מאמריכם · ואין לך שתתנצלו במה שאמרת שאם לא יבא העונש לרשע יבא לבניו ויצפון להם השם חטא גזילתו וזה שכבר היה ראוי שישלם העונש אליו בעצמו · וידע כי תחת מרותו בשם השיגהו זה העונש ויראו עיני החוטא אידו ורעתו וישתה מחמת השם וירעל כי אי זה עונש יהיה לו לרשע במה שיגיע לבניו אחרי מותו · והנה מספר חדשיו אשר היה לו לחיות הוגבלו וכלו ובהם לבד יגיעו לו הצער וההכאה אמנם אחר המות לא ירגיש בענייניהם המצערים והמהנים · הלאל ילמד האדם דעת להשתכל בהם איך ראוי שתהיה הנהגת השם ית׳ בזה העולם השפל עד שיהיה הכל בצדק ובמשפט ואיך אפשר זה ר״ל שילמד האדם לאל דעת והנה הוא בחכמתו ישפוט הנמצאים העליונים כמו המלאכים והגרמים השמימיים ויכירם בזאת ההנהגה הנפלאה אשר לא יושג אופן החכמה בה ראה מה הגיעך מהטעות בחשבך בדרכיו בזה האופן עד שאמרת שההצלחה אשר תגיע לרע היא רע הנה יתחייב מזה שלא יעשה השם רק רע לצדיקים ולרשעים · וזה שאשר ימות בעצם שלמותו והיה שלאנן ושלו כל ימיו עד שטדיו מלאו חלב מרוב השומן וכל אחד מעצמיו ישוקה במוח ר״ל שהוא מלא מוח · וזה אשר ימות בנפש מרה ולא אכל בטובה כלל הנה תכליתם יחד אל מות ורמה תכסה עליהם ולפי שהמות שהוא תכליתם הוא רע הנה יקרה מזה שיהיה כל מה שקרה להם בחייהם רע היו אלו האנשים צדיקים או רשעים הנה בהרחיקך העול מהשם תיחסהו לו וזה בתכלית הבטול והגנות · הנה ידעתי מחשבותיכם והמזימות הרעות אשר אתם חומסים בעבורי ובוראים מלבבכם ר״ל שאתם תשתדלו לחשוב במחשבות חמס לטעון עלי ולעשוק האמת ממני או יהיה הרצון באומרו ומזימות עלי תחמוסו · שאתם בהיותכם חוקרים בזה הדרוש אשר אנחנו מתוכחים בו לא תקחו כל המחשבות המקבילות אשר תפול בזה הדרוש אבל תחמסו ותגזלו קצתם בעבורי ולא תפנו אל המחשבה אשר תפול לאמת דעתי והמנהג אמר זה לפי שמדרך החוקר בדבר חקירה שלימה שיקח כל חלקי הסותר אשר תפול עליהם המחשבה ואחר יברור הצודק מהבלתי צודק ואם לא לקחם כלם לא תשלם לו החקירה ולזה אמר איוב שרעיו היו לוקחים המחשבות החולקות [illegible]

וזה כג׳ רפ״ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימ׳ מ״ז ׃ ישכבו ג׳ קמצ׳ וסימ׳ בסדר וירא ׃ שאלתם ב׳ וסי׳ ועתה הנה המלך אשר בחרתם · הלא שאלתם עברי דרך · וחד ושאלתם לו ׃ ואתותם ל׳ והוא חד מן מלין דמשמשין תם בסוף תיבות וסימ׳ נמס׳ במסר״

בִּיזוֹי אִתְמַלִיאוּ חֲלָבָא וּמוֹקְרָא דְגַרְמוֹי פַּטִים ׃ וְדֵין יְמוּת בְּנַפְשָׁא מְרִירָא וְלָא אֲכַל בְּטַבְתָא ׃ כַּחְדָא עַל עַפְרָא שָׁכְבִין וְרִיחֲשָׁא תַּחֲפֵי עֲלֵיהוֹן ׃ הָא גְלֵיין קֳדָמוֹי מַחְשַׁבְתְּכוֹן וְזִימְיוֹנִין דְעָלַי תַּחְשְׁלוּן ׃ אֲרוּם תֵּימְרוּן הָאן בֵּית אַרְכוֹנָא וְהָאן פְּרָסָא דְמַשְׁכְּנֵי דְרַשִׁיעַיָא ׃ הֲלָא שַׁיֵילְתּוּן עָדֵי אוֹרְחָא וְסִמְנֵיהוֹן לָא תִשְׁתְּמוֹדְעוּן ׃ אֲרוּם לְיוֹם תְּבָרָא יִתְמְנַע בִּישׁ לְיוֹם רְגִיזְתָא יִתְעֲלוּן ׃ מַן יְחַוֵי קֳדָמוֹי אוֹרְחֵיהּ וְהוּא עֲבַד מַן יְשַׁלֵם לֵיהּ ׃ וְהוּא לְקִבוּרַן יִתְעַל וְעַל גְדִישִׁין נְעִיר ׃ בְּסִימָן לֵיהּ גַרְגִישְׁתָּא דְנַחְלָא וּבַתְרוֹי כָּל בַּר נַשׁ יְנְגוֹד וְקֳדָמוֹי לֵית מִנְיָין ׃ וְהֵיךְ תְּנַחֲמוּנַנִי לְמָא וּתְיוּבַתְכוֹן אִשְׁתְּאַר בְּהוֹן שְׁקַר ׃

עֲטִינָיו מָלְאוּ חָלָב וּמֹחַ עַצְמוֹתָיו יְשֻׁקֶּה ׃ וְזֶה יָמוּת בְּנֶפֶשׁ מָרָה וְלֹא־אָכַל בַּטּוֹבָה ׃ יַחַד עַל־עָפָר יִשְׁכָּבוּ וְרִמָּה תְּכַסֶּה עֲלֵיהֶם ׃ הֵן יָדַעְתִּי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם וּמְזִמּוֹת עָלַי תַּחְמֹסוּ ׃ כִּי תֹאמְרוּ אַיֵּה בֵית־נָדִיב וְאַיֵּה אֹהֶל מִשְׁכְּנוֹת רְשָׁעִים ׃ הֲלֹא שְׁאֶלְתֶּם עוֹבְרֵי דָרֶךְ וְאֹתֹתָם לֹא תְנַכֵּרוּ ׃ כִּי לְיוֹם אֵיד יֵחָשֶׂךְ רָע לְיוֹם עֲבָרוֹת יוּבָלוּ ׃ מִי־יַגִּיד עַל־פָּנָיו דַּרְכּוֹ וְהוּא־עָשָׂה מִי יְשַׁלֶּם־לוֹ ׃ וְהוּא לִקְבָרוֹת יוּבָל וְעַל־גָּדִישׁ יִשְׁקוֹד ׃ מָתְקוּ־לוֹ רִגְבֵי נָחַל וְאַחֲרָיו כָּל־אָדָם יִמְשׁוֹךְ וּלְפָנָיו אֵין מִסְפָּר ׃ וְאֵיךְ תְּנַחֲמוּנִי הָבֶל וּתְשׁוּבֹתֵיכֶם נִשְׁאַר־מָעַל ׃

רבת׳ במערכת אות ה״ו בס״ד ׃ אין כספר כל קרי׳ אין מספר בס״ד ואין מספר וסים׳ בריש יואל ותהלים סימן ק״ח ׃ ואיך ג׳ רף וסי׳ ואיך השיב את פני פחת דמלכים · וחברו דישעיה ואיך תנחמוני הבל ׃

אבן עזרא

עטיניו · בלשון ישמעאל המקום שירבצו עליו הגמלים על המים ׃ ישוקה · כאילו ישוקה תמיד ממשקה על כן לא ייבש ׃ תחמסו · מן חמס ׃ בית נדיב · בעל ממון והיכנו נדיב ׃ תנכרו · כמו תכירו ׃ ליום איד · ליום חשך וקרוב ממנו ואיד יעלה מן הארץ כעניין יום ענן וערפל ׃ מי יגיד על פניו דרכו · חוזר למקו׳ והעניין מי יגיד לו דרכו להיות כן והוא יעשה מה שירצה ואין מי ישלם לו ויא׳ שהוא רבק והענין על מחשבת הרשע שיעשה מה שירצה ואין מי ישלם לו ׃ ועל גדיש ישקוד · אמר ר׳ האיי ז״ל שהיא הקומה שעל הקבר כמנהג ארץ ישמעאל והקרוב שהוא עפר והדומה לו ואין לו חבר ׃ רגבי נחל · בלשון ישמעאל מקום חפירות הנחל והוא קרוב בעבור ורגבים ירובקו ׃ ואחריו כל אדם ימשוך · שימותו אחריו ואין מספר למתים שלפניו ׃ ותשובותיכם · כן עניינו כאשר מעל בתשובותיכם מן ומעלה מעל ׃ הלא

הלאל יסכן גבר· יועיל כמו הוכח בדבר לא יסכון ויש אומרים יסכן ועניינו היסכן האדם במעשיו על המקום או יסכן אדם משכיל על המקום ועל הגבר רק כפי מעשיו והקרוב שהוא כמו יוכיח וקרוב מזה הסכן נא עמו ושלם והעניין הלא יוכיח גבר או יוכיח בין פניהם משכיל· וזרועות יתומים ירוכא· כל אחד מהזרועות· או חשך לא תראה· חשכת שאתה בחשך לא תראה· ושפעת מים· פי' שפעת רוב וכמוהו שפעת גמלים כן חשכת· הבעד ערפל· מסתר ערפל· וחוג שמים· על חוג השמים יתהלך ולא ידע מה יעשה למטה בארץ· האורח עולם תשמור· אורח העולם הם האומרים כן היה העולם ואיננו חדש· קומטו· נכרתו בלא עתם· נהר יוצק יסודם· הם אנשי דור המבול שסבב הארץ שהוא יסוד בני אדם כמו נהר שיוצק· יראו צדיקים· על כת ונקי בגוי: אם לא נכחד קימנו· רובי המפרשים אמרו שהוא קימנו בקמץ קטן שהוא כרי קחת השם והנכון שהוא חסר דגש והוא קיימנו וכמוהו וריבוס אם לא נכחד הנקי הנזכר למעלה הוא קיימנו בעולם והעניין כי אנחנו עדים שלא מת הנקי· ויתרם אכלה אש· אנשי סדום· הסכן· הרגל או התוכח· ושלם· תהיה בשלום· בהם· תהיה בין טובים או בין רעים תבוא לך טובה· בצר· כמו כסף· ובצור נחלים· זהב אופיר· והיה

החפץ ג' וסי' החפץ ליי' בעולות· לשדי כי תצדק· אל תתמה על החפץ: יבוא ד' מ"ל בסיפ' וסי' ולא תירא משוד כי יבוא· כי לא לפניו חנף יבוא· המיראתך יוכיחך· בכפל רסנו מי יבוא: ערומים כ' דגשי' וב' רפין וסי' ערמשלאין דגשין חכימין רפין ובאורם נמסר בספר' ריש סימן ט"ג: עיף ועיף ח' וסי' נמסר בתהלות סימן ס"ג: ונשוא ד' ג' מ"ל וסימ' ונעמן שר צבא מלך

כב וַיַּעַן אֱלִיפַז הַתֵּמָנִי וַיֹּאמַר׃ הַלְאֵל יִסְכָּן־גָּבֶר כִּי־יִסְכֹּן עָלֵימוֹ מַשְׂכִּיל׃ הַחֵפֶץ לְשַׁדַּי כִּי תִצְדָּק וְאִם־בֶּצַע כִּי־תַתֵּם דְּרָכֶיךָ׃ הֲמִיִּרְאָתְךָ יֹכִיחֶךָ יָבוֹא עִמְּךָ בַּמִּשְׁפָּט׃ הֲלֹא רָעָתְךָ רַבָּה וְאֵין־קֵץ לַעֲוֺנֹתֶיךָ׃ כִּי־תַחְבֹּל אַחֶיךָ חִנָּם וּבִגְדֵי עֲרוּמִּים תַּפְשִׁיט׃ לֹא־מַיִם עָיֵף תַּשְׁקֶה וּמֵרָעֵב תִּמְנַע־לָחֶם׃ וְאִישׁ זְרוֹעַ לוֹ הָאָרֶץ וּנְשׂוּא פָנִים יֵשֶׁב בָּהּ׃ אַלְמָנוֹת שִׁלַּחְתָּ רֵיקָם וּזְרֹעוֹת יְתֹמִים יְדֻכָּא׃ עַל־כֵּן סְבִיבוֹתֶיךָ פַחִים וִיבַהֶלְךָ פַּחַד פִּתְאֹם׃ אוֹ־חֹשֶׁךְ לֹא־תִרְאֶה וְשִׁפְעַת־מַיִם תְּכַסֶּךָּ׃ הֲלֹא־אֱלוֹהַּ גֹּבַהּ שָׁמָיִם וּרְאֵה רֹאשׁ כּוֹכָבִים כִּי־רָמּוּ׃ וְאָמַרְתָּ מַה־יָּדַע אֵל הַבְעַד עֲרָפֶל יִשְׁפּוֹט׃ עָבִים סֵתֶר־לוֹ וְלֹא יִרְאֶה וְחוּג שָׁמַיִם יִתְהַלָּךְ׃ הַאֹרַח עוֹלָם תִּשְׁמֹר אֲשֶׁר דָּרְכוּ מְתֵי־אָוֶן׃ אֲשֶׁר־קֻמְּטוּ וְלֹא־עֵת נָהָר יוּצַק יְסוֹדָם׃ הָאֹמְרִים לָאֵל סוּר מִמֶּנּוּ וּמַה־יִּפְעַל שַׁדַּי לָמוֹ׃ וְהוּא מִלֵּא בָתֵּיהֶם טוֹב וַעֲצַת רְשָׁעִים רָחֲקָה מֶנִּי׃ יִרְאוּ צַדִּיקִים וְיִשְׂמָחוּ וְנָקִי יִלְעַג־לָמוֹ׃ אִם־לֹא נִכְחַד קִימָנוּ וְיִתְרָם אָכְלָה אֵשׁ׃ הַסְכֶּן־נָא עִמּוֹ וּשְׁלָם בָּהֶם תְּבוֹאַתְךָ טוֹבָה׃ קַח־נָא מִפִּיו תּוֹרָה וְשִׂים אֲמָרָיו בִּלְבָבֶךָ׃ אִם־תָּשׁוּב עַד־שַׁדַּי תִּבָּנֶה תַּרְחִיק עַוְלָה מֵאָהֳלֶךָ׃ וְשִׁית־עַל־עָפָר בָּצֶר וּבְצוּר נְחָלִים אוֹפִיר׃

וַאֲתִיב אֱלִיפַז דְּמִן תֵּימַן וַאֲמַר׃ אֶיפְשַׁר דְּלֶאֱלָהָא יַאֲלִיף גְּבַר וְכַד יַלִּיף אֶיפְשַׁר דַּעֲלֵיהוֹן מַשְׂגַּח׃ הַעִסְקָא אִית לְשַׁדַּי אֲרוּם תִּזְכֵּי וְאִין מָמוֹן אֲרוּם תַּשְׁלִים אוֹרְחָתָךְ׃ הֲמִדַּחֲלָא מִינָךְ יְכַסִּינָךְ יֵיתֵי עִמָּךְ בְּדִינָא׃ הֲלָא עַל בִּישְׁתָךְ דְּסַגִּיעֵי וְלֵית סוֹף לַעֲוָיָיתָךְ׃ אֲרוּם תְּמַשְׁכֵּין אֲחוּךְ מַגָּן וּלְבוּשִׁין דְּעַרְטִילָאִין תַּשְׁלַח׃ לָא מַיָּא לִמְשַׁלְהֵי תַּשְׁקֵי וּמִן כַּפִּין תִּמְנַע לַחְמָא׃ וּגְבַר נִצְחָן לֵיהּ אַרְעָא וּסְבִיר אַפִּין יָתִיב בָּהּ׃ אַרְמַלְתָּא שַׁדַּרְתָּא סְרִיקוּתָא וְאֶדְרַעַת יַתְמֵי תְּשַׁפֵּף׃ מְטוּל הֵיכְנָא חֲזָרָנוּתָךְ פּוּחִין וִיבַהֲלִינָךְ דְּלוּחָא בִּתְכֵיף׃ אוֹ בַחֲשׁוֹכָא תִּישְׁרֵי לָא תֶחֱמֵי וְסוּגְעַת מַיָּא תַּחְפִּינָךְ׃ הֲלָא אֱלָהָא בְּגוֹבְהֵי שְׁמַיָּא וַחֲמֵי רֵישׁ כּוֹכְבַיָּא אֲרוּם זְקוּפוּ׃ וְתֵימַר מַה יָדַע אֱלָהָא הַאֶפְשַׁר דְּלְהַאל אַמִּטְתָא יְדִין׃ עֲנָנַיָּא טְמִיר לֵיהּ וְלָא יֶחֱמֵי וְתָקִיף רוּמָא דִּשְׁמַיָּא יְטַיֵּיל׃ הַאוֹרְחָא דַּהֲוָה מִן עַלְמָא תִנְטוּר דִּי טַיִּילוּ אֱנָשֵׁי שִׁקְרָא׃ דְּאִתְבַּטִּילוּ מִן אַרְעָא בְּלָא עִידָנְהוֹן בְּאַרְעִית אַנְהָרָא אַתִּיךְ גּוּפֵיהוֹן׃ וְדָרָא דְּטוֹבְעָנָא דְּאָמְרִין לֶאֱלָהָא זוּר מִינָנָא וּמַה יַעֲבִיד שַׁדַּי לְהוֹן׃ וְהוּא מְלֵי בָתֵּיהוֹן טוּבָא וּמִלְכַּתְהוֹן דְּרַשִׁיעֵי רַחֲקַת מִינִי׃ יֶחֱמוּן בְּנוֹי דְּנֹחַ צַדִּיקַיָּא וְיֶחְדוּן וְנֹחַ זַכָּאָה יְדַהֵךְ לְהוֹן׃ אִין לָא אִתְמְנִיעוּ מִלְּמֵיקוּם וּמוֹתַרְהוֹן גְּמַרַת אֶשָּׁתָא׃ אֲלֵיף כְּדוּן עִמֵּיהּ וְתִשְׁתַּלִּים בְּהוֹן עֲלַלְתָּךְ טוּבָא׃ גְּמַר כְּדוּן מִפּוּמֵיהּ אוֹרָיְתָא וְשַׁוִּי מֵימְרוֹי בְּלִבְבָךְ׃ אִין תְּתוּב עַד שַׁדַּי תִּתְבְּנֵי תַּרְחִיק עַוְלְתָא מִמַּשְׁכְּנָךְ׃ וְשַׁוֵּי עַל עַפְרָא כְּרַךְ תַּקִּיף וְהֵיךְ טִינָרָא דְּנַחֲלַיָּא דְּאוֹפִיר׃

ארם היה איש גדול· שר חמשים ונשוא פנים· זקן ונשוא פנים· ונשוא פנים ישב בה· וא' נשוא עון· נעמן חס': גובה ג' וסי' הלא אלוה גבה: וראיתי לבית גבה· ולפני כשלון גבה: ולא יראה ו' וסי' ולא יראה בך ערות דבר· ולא יראה כי יבא חום· ולא יראה כי יבא טוב· ואל שמעיה הנלחמי· מי גבר יחיה ולא יראה מות· עבים סתר לו: תשמור ד' מ"ל בליש' וסי' נמסר בשמואל ב' סימן י"א: יוצק ב' וסימ' והכהן הגדול· נהר יוצק יסודם: לאל י"א וסי' נמסר בתלים סי' נ"ז· ונקי ג' וסימ' ונקי וצדיק אל תהרוג· ונקי ילעג למו· ונקי על חנף יתעורר: קח י"ב ר"פ וסי' נמסר בסדר במדבר סיני ובירכה סים מ"ג: ושים ט' וסימ' נמסר בסוף סדר בשלח: עד שדי חד מן י"ו יחידאין עד דסמי' למלה אחרא וסים' נמסר בספר רבת' בערך עד:

אותו רשע דרכו להוכיחו ולומר שעל זה בא אין זה העונש והוא שעשה הרע מי ישלם לו כמעשהו אחר מותו האם מחוק השופט היושר שיביא העונש על חטא האב לבניו אשר לא עשו זה החטא כמו שאמרת· והוא לקברות יובל אחרי מותו ועל הקבר ישקוד תמיד עד הפסדו· הנה ערבו ומתקו לו רגבי המיסור אשר הוא קבור בהם ר"ל שלא יהנים במוס רע אחרי מותו ואחריו ימשוך המות כל אדם כי הוא קופס ולפניו מסך אנשים אין מספר והיות העניין כן הנה ימצא זה שהרשע נקי מכל העונש או הם תקרא המות עונש הנה אין נקי הצדיק מזה העונש וכבר התבאר שאין ראוי שיקרא עונש לו מה שיקרה לבניו אחריו כי לא יגיע לו מזה צער וזה דבר כבר התבאר בספר המדות רצוני שאין ראוי שיקרא בלתי מכליא מי שיבואו הרעות לאוהביו וקרוביו אחריו· ואיך תנחמוני הבל במה שאמרתם שאם אמר אל אל ואשוב אליו וסורו מעלי והכו האש והנה כל תשובותיכם כשאינו כוזבו ובטלו: והכלל העולה מהדברי' הוא שמה שאמ' צופר שאין ראוי שיבטלו הגזירה הכוללת שהתאמתה מן החוש להם מפני מה שקרה לאיוב הוא בטל שכבר הבי' איוב ראיה מהחוש מזולתו סותר' דבריהם והיא רוב ההצלחה המגיעה להרב' מהרשעים עד שלא יראו ברע בחייה' ולא יפחדו פחד אבל כבר יכבלו מהרב' מהרעות הנופלות לאנשים אשר הם אבלם וביאר שזה יותר נמצא ממה שהיו הם מעידים מרעות הרשעים כי מה שהיו מעידים מזה אינו רק על המעט ובאר שמה שהיה טוען צופר בזה שהשם ית' אם לא יענש הרשעים בעצמם כבר יעניש העונש אחר מות והוא שכבר יענשו בניהם ולזה ראוי שלא תקרא כמו זה הצלחה אחר שתכליתה לרע הוא בתכלית הגנות לפי שמזה הצד יתחייב שלא יגיע לאחד מהאנשים רק רע אחר שתכלית כולם הוא אל המות ותכלית כל הקניינים אל ההפסד ויהיה אם כן השם ית' עושה עול אחר שיענש כל האנשים הצדיקים ורשעים עם שהוא מבואר בנפשו שאין עונש לרשע במה שיגיע לבניו אחריו כי הוא לא ירגיש בזה ויהיה עול גם כן כאשר השם ית' שיענש הבנים על עון אבותיהם ואבותיהם נקיים ואולם מה שנאמר בתורה פוקד עון אבות על בנים הוא באופן אחר אין הנה מקום הביאור בו:

ביאור מלות המענה ויען אליפז התימני ויאמר· יסכון· יועיל: בצע· תועלת: תתם· מעניין תם וישר: תחבול· תקח משכון: וזרועות יתומים ירוכא· כל אחד מזרועות היתומים· ראש ככבים· העליון שבגלגלים שימצאו בו ככבים והוא גלגל המזלות או יקרא ראש כוכבים המקום שיהיו בו הככבים הנכוכבים תמיד בתנועה האמצעית כי המקום ההוא הוא בתכלית הרוממות וגובה כמו שביארנו בספר מלחמות יי' והנה גובה המקו' הזה יעמידנו על אמתת מרחק הככבים מן הארץ בתכלית מה שאפשר מקוטן השיעור כמו שבארנו שם: קמטו· נכרתו מן העולם· ונהר יוצק יסודם· ר"ל ביסודם ובמעמדם נגד נהר רב והוא מי המבול: אם לא נכחד קימנו· באמת כאשר מת האיש אשר הקימנו והעמידנו והוא כח אכלה שארית בעלי הדעת ההיא והיה אנשי סדום: הסכן· הרגל כמו ההסכן הסכנתי: ושלם· ותעמוד בשלום· תבואה· ר"ל תשוב להבנות אחר ההרסך באלו הפגעים הרעים אשר קרו בך או יהיה תבואה מגז' בנים ר"ל שיהיו לך בנים ומזה העניין גם כן ולבנה גם אנכי ממנה: בצר· זהב: ובצור נחלים אופיר· ר"ל שבהוצאות הצור נחלים בשפע וברבוי כן ישפע השם ית' לך זהב אופיר: והיה

והיה שדי בצריך׳ הרצון שיהיה רב זהבך על דרך כקול שדי שמורה על החוזק ועל ההפלגה׃ תועפות׳ לשון חוזק כדרך תועפות ראם לו או יהיה מענין הכפל כדמתרגמינן וכפלת ותעוף׃ ונדריך תשלם׳ ר״ל שלא יבצר ממך דבר מהדברים אשר תשתדל בעשייתם׃ ותאמר גוה׳ ר״ל שתעמוד בגובה ותוקף ולא יגנך רע׃ ושח עינים׳ שפל עינים׃ ימלט אי נקי׳ הנקי ימלט בזכותו אי גדול׃

והיה שדי׳ יהיה תקיף כמו כקול שדי׃ בצריך׳ כספך׃ וכסף תועפות לך׃ הענין כפול על המנהג ותועפות אומץ ותוקף כמו ותועפות הרים לו כתועפות ראם לו ויש אומרי׳ והיה שדי בצריך כמשמעו כמו עמו אנכי בצרה והראשון יותר נכון להדביקו בסוף הפסוק׃ כי השפילו׳ כי הנה אתה תורה כאשר שפלו הרשעים תאמר אתה גוה כמו גאה והענין כי הגאות השפילה אותם כענין לפני שבר גאון׃ ושח עינים יושיע׳ המקום׃ גם ימלט אי נקי׃ יש אומרי׳ שהוא חסר שי״ן וענינו אים נקי ואם רחוק לכן פירושו שהמקום יושיע שח עינים שהוא אדם אח׳ גם ימלט אי נקי כמו יושב האי הזה והטף ארץ כי תחטא לו׃ ונמלט בבור כפך׳ ונמלט תהיה בבור כפך׃ גם

על שדי ג׳ זוגין על דסמי׳ לשין וסימ׳ על שערי ויעמד השערים׃ על שערי שחו רעים לפני טובים׃ על שער ויבן עוזיהו מגדלים׳ על שער צוארך כמגדל השן׳ על שדי כי אז על שדי תתענג׳ על שדי אם על שדי תתענג׃

ויהי שדי כרך תוקפך ומן כסף תקוף רומא דילך׃ ארום הידין על שדי תתפרנק ותזקוף קדם אלהא אפיך׃ תצלי קדמוי ויקביל מינך ונדריך תשלם׃ ותגזר מימרא ויקום לך ועל אורחתך יזהר נהורא׃ ארום דרא דאמאיך יתעבד גיוותן ושוות בסורחנא תפרוק׃ ישיזיב גבר דליתוי זכאי בזכוותך ואשתיזיב בברירות ידך׃

ל׳ ל׳ · ב׳ יתענג ל׳ רפי ל׳ · ב׳ ל׳ ו׳ · ל׳ ומל ויקום · ל׳ · ב׳ חס׳ ח׳ ל׳

וְהָיָה שַׁדַּי בְּצָרֶיךָ וְכֶסֶף תּוֹעָפוֹת לָךְ׃ כִּי־אָז עַל־שַׁדַּי תִּתְעַנָּג וְתִשָּׂא אֶל־אֱלוֹהַּ פָּנֶיךָ׃ תַּעְתִּיר אֵלָיו וְיִשְׁמָעֶךָּ וּנְדָרֶיךָ תְשַׁלֵּם׃ וְתִגְזַר־אֹמֶר וְיָקָם לָךְ וְעַל־דְּרָכֶיךָ נָגַהּ אוֹר׃ כִּי־הִשְׁפִּילוּ וַתֹּאמֶר גֵּוָה וְשַׁח עֵינַיִם יוֹשִׁעַ׃ יְמַלֵּט אִי־נָקִי וְנִמְלַט בְּבֹר כַּפֶּיךָ׃

ימלט ח׳ וסימ׳ ואבד מנוס מקל וחזק׳ ודבתריה ותפש הקשת לא יעמוד ב׳ בו׳ מי גבר יחיה׳ כי לא ידע שלו׳ ימלט אי נקי׳ אין אדם שליט ברוח׳ שקר הסוס לתשועה׃

ביאור דברי המענ׳

ענה אליפז התימני ואמר האם האדם מועיל לשם ית׳ כאשר יועיל על עצמו המשכיל המיישיר דרכיו אשר יענוש הש׳ ית׳ הרשע תכף עשותו רשע מצד הרע שיעשה לשם ית׳ ויגמול טוב לצדי׳ תכף עשותו טוב מצד התועלת שהגיע לשם יתברך הנה אין הענין כן כי מה שיעש׳ השם ית׳ מזה אינו כי אם על צד החסד והחנינה להטיב אל האנשים וליסרם עד שיגיעו אל הצלחת הנפש אשר בעבורה נבראו לא לצורך עצמו ולזה יקרה שיאריך לרשע זמן ארוך לבלתי קבלו הפעולות ברע אשר יעשהו וכדי שיתן הרשע אל לבו לעזוב דרכו בזה הזמן הארוך וישוב אל השם ולא יאריך לצדיק כדי שלא יחזיק בדרך הרע אשר החל להתנהג בו ולזה אין פלא אם תמצא ההצלחה לרשע זמן ארוך והיה הטעם אשר חשבת לסתור בה דברינו׃ החפץ לשם ית׳ כי תצדק להועיל לו ואם יגיע לו תועלת כי תתם דרכיך עד שיגמול טוב לצדיקים תכף עשותם הצדק והיושר כדי שיועילוהו׃ המיראתו ממך שתזיקהו בעשותך הרעות יוכיחך ויבא עמך במשפט הנה אין הענין כן אבל מה שיעשהו השם ית׳ הוא להועיל לבני האדם ובהיות הענין כן הנה יאריך השם ית׳ לרשע להועיל לו ואם לא ישוב תוך הזמן אשר יאריכהו יגיעהו העונש הראוי ובזה נתרו כל הספיקות שהיית מספק בהם על דברינו זולת מה שטענת שאתה תם וישר ובאו עליך אלו הרעות הרבות ולא במשפט׃ ולזה אשיבך כי באמת אין דבריך צודקים וזה כי אני אודך כי באמת רעתך אשר הביא השם עליך היא רבה כמו שאתה אומר אבל אין עול כי אין קץ לעונותיך עד שרעתך היא כשיעור עונותיך או תהיה הכונה ברעתך ובעונותיך אחת בענינה׳ אתה היית לוקח משכון מאחיך חנם ובגדי האנשים מחוסרי בגדים תפשיטו להיות לך למשכון עד שיוכרחו ללכת ערומים וימותו בקרה וזה עון פלילי׃ האיש העיף והצמא לא תשקהו אפילו מים להשיב רוחו אליו ומהאיש הרעב תמנע לחמך עד שימותו בצמא וברעב׃ ואולם אתה היית מכבד האנשים התקיפים והאדונים אשר הם כמו איש להאכילם ולהשקות כאילו היו אדונים בביתך׃ ואולם החלושים כמו אלמנות ויתומים לא השגחת בהם לתת להם דבר ולא להצילם מעושקיהם ואלו העונות הם חזקים לאין קץ׃ על כן סביבותיך פחים מכל צדדיך ללכדך ולבהלך פחד הכרה הזאת פתאום׃ או יבהלך חשך המכאובים עד שלא תוכל לראות ושפעת מי הצרות הרבות תכסך עד לא תתרעם אם יגיעך כמו אלה הצרות הרבות כי עונותיך אשר זכרתי שלא היית נמלט מהם הגיע אלה׃ באמת השם ית׳ בגובה שמים כי שם נראית פעולתו יותר למעלת המתבאים אשר שם וראה העליון שבגלגלים שבו כוכבים כי הם רמים מאד׃ ואולם אמר זה כי מצד הסתרתם קצתם קצת ידענו העליון מהם ומצד חלוף הכמות בתנועותיהם ידענו כמה יחוייב שיהיה מרחק זה הגרם השמימיי אשר הוא ראשון לכל הגלגלים אשר בהם כוכבים לכל הפחות וכשהקפנו בזה מזה הצד מצאנו גובה אלו הככבים עצום מאד׃ או ירצה בראש כוכבים גובה גלגל תנועת האורך בכוכבי המבוכה אשר אצלו ימצא תמיד הכוכב מפני תנועת האורך תמיד כי רמו מאד אלו הגבוהים כמו שביארנו בחמישי מספר מלחמות יי׳׃ התחשוב כי בעבור זה המרחק העצום אשר בינינו ובין השמים אשר שם כבוד השם ית׳ יעלם ממנו מה שיעשה בכאן ואמרת מה ידע ממעשה האדם הבעד ערפל שיבדיל בינו וביניהם יוכל לשפוט אותם ולראות מעשיהם׃ הלא העבים מבדילים בינינו ובינו ולא יראה מעשינו אבל יתהלך בחוג השמים ושם מקום השגחתו׃ ולמה תאמר כמו אלו הדברים האם דרך אנשי העולם תשמור שדרכו בו אנשי העול בימי המבול וקראו אורח עולם לפי שטעו אז כל אנשי העולם בזה זולת נח וביתו אשר נכלל בבדיקתו׃ אשר נכרתו בטרם יומם והיה ביסודם כנהר יוצק עד שטבעו כולם׃ הלא הם חטאו בזה החטא בעינו שהם היו אומרים לאל שהוא סר מהם ואינו משגיח בהם ושלא יפעל להם השם ית׳ דבר והוא מלא בתיהם טוב והצליחם הצלחה רבה ועם כל זה לא הודו לו על הטוב אשר השפיע להם הנה עצת אלו הרשעי׳ דרכם אשר דרכו בה היא רחוקה מאד ממני או יהיה אומרו עצת רשעי׳ רחקה מני סב אל מה שאמ׳ איוב עצת רשעים רחקה מני והרצון בו איך תאמר שעצת רשעים רחקה ממך והנה בוחר דרך אלו הרשעים ועצתם שהיו חושבים שהשם ית׳ עזב את הארץ׃ הנה כשראו הצדיקים ענשם כן שמחו והם נח ובניו כי על כן לא סרו אלו האנשי׳ מאחרי השם ית׳ ונקי ילעג להם והוא נח׃ הנה באמת כאשר נכחד הקים אשר הקימנו והוא כחתכף אכלה אש שארית האנשי׳ אשר היו על זה הדעת והם אנשי סדום ועמור׳ וזה כלו ממה שיראה מתנו שאלו הרעות היו על צד העונש שאם היו מצד המערכת איך קרה שיהיה יחד ברבים כמו זה שרבו ושיהיו כולם רשעים ואיך קרה שיכלל נח ובניו והוא לבדו היה צדיק ביניהם׃ ובהיות הענין כן הנה איעצך שתרגיל עצמך על השם ית׳ ר״ל שתלך בדרכיו ואז יהיה לך שלום הלא אם תלך בדרכיו תבואתך טובה׃ קח נא מפיו הנימוס שראוי שיתנהג בו האדם ההולך בדרכי השם ושים אמרי השם בלבבך ויהיו עיניך ולבך ללכת בהם כל הימים׃ אם תשוב עם שדי תבנה אח׳ שכתבך השם והרס אותך באו הצרות אשר הביא עליך תרחיק עולה מאהליך אם לך דבר מאחר שלא כדין׃ וירבה השם עושרך בעבור זה עד שתשית על עפר זהב מרוב העושר וכהוצאת הצור כחול ורב׳ כן ישפיע לך השם זהב אופיר׃ והיה זהבך רב וכבד וכסף יהיה לך כפול על מה שהיה לך מקדם׃ הנה אם היית מתנהג בזה המנהג היית מתענג על השם ית׳ בנפשך דבקותך בו וכאשר תשא אל אלוה פניך ותעתיר אליו ישמיעך בכל מה שתשאל ממנו ותשלם נדריך ר״ל שלא יבצר ממך דבר מהדברים אשר תשתדל בהם׃ וזה גם כן אמרו ותגזור אומר ויקיים לך השם ועל דרכיך נגה אור הפך מה שהיה איוב מתרעם ממנו באומרו ארחי גדר ולא אעבור ועל נתיבותי חשך ישים׃ אם היית כזה בכן תמצא שכאשר השפילו שאר האנשים ובאו בשפלות הצרות תאמר גוה ר״ל שתתעלה מהם ותתנשא וזה כי השם יושיע מי שהוא שח עינים כמוך׃ הנה יגיע מזה ההצלחה לך עד שתמלט בבור כפיך אי גדול הראוי לבוא עונש גדול עליו וזה כי האיש הנקי ימלט בזכותו אי גדול׃

והכלל העולה מהדברים הוא שמה שהיה איוב טוען ממה שיראה לרשעים מההצלחה זמן ארוך איננו מחוייב שלא יהיה הכל מוגבל ומסודר מהשם ית׳ וזה שאמכם היה מחוייב שיענש הרשע תכף עשותו הרשע אילו היה מגיע בזה היזק אל השם ית׳ כדי שיציל עצמו מן ההיזק אבל למה שהוא מבואר שלא יגיע היזק כלל לשם ית׳ ברשע שיעשה הרשע הוא מבואר שמה שיעשה השם ית׳ מזה ר״ל לשפוט האדם על מעשיו איננו רק להועיל לבני האדם ובהיות הענין כן לא ימנע שלא תתמיד הצלחת הרשע זמן ארוך לפי שהשם ית׳ כבר האריך לו כדי שישוב אליו תוך הזמן ההוא ויעזוב דרכו הרעה׃ ואולם שלא יגיע נזק לשם ית׳ ברשע שיעשהו הרשע הוא דבר ביארו אליפז מהפך זאת הגזירה ואם הוא מבואר בעצמו והוא שאם לא יגיע תועלת לשם ית׳ בצדק הצדיק הנה לא יגיע לו נזק ברשע הרשע לפי שהתועלת והנזק הם שני הפכי׳ ונושאם אח׳ ואולם הוא מבוא׳ שלא יגיע תועלת לשם ית׳ בצדק הצדיק הנה אם כן הוא מבואר שלא יגיע לו ית׳ היזק ברשע הרשע והנה ביאר זה אליפז על זה האופן לפי שהיה מבואר אצלו שלא יגיע תועלת לשם ית׳ בצדק הצדיק לפי שהוא מועיל לעצמו לבד ואולם ברשע הרשע היה אפשר לספק שיזיק באופן מה לשם ית׳ לפי שהוא מפסיד ומשחית פעולות השם במה שהוא מזיק לשאר האנשים והפועל יצטער כשישחיתו פעולותיו לפי מה שיחשב ואפשר שנאמר שאליפז לא ביאר המשפט האחד משני הטענים אבל הניח כל אחד מהם על שהוא מבואר בעצמו ואולם מה שהיה טוען איוב ממה שבאו עליו מהמכות והנגעים להפליא בלא פשע הנה אליפז ישיב על זה שסבר חטא איוב חטאים נפלאים ואם לא הרגיש בזה מהם שסבר היה לוקח למשכון בגד האנשים חסירי הבגדים ושאחרו ערומים והיו מתים בקרה ולא היה נותן לעני הצמא מים לשתות ולרעב לחם לאכול והיו מתים ברעב ובצמא ואולם העשירים והתקיפי׳ היה מכבד אותם ומאכילם ומשקם וזה היה בתכלית הגנות וזה שאם לא היה נותן דבר מהונו לאיש מהאנשים היה לו התנצלות מה על מה שלא היה מטיב לעניים והוא כי אהבתו ממונו היתה הסבה המונעת לא שנאתו העניים והצדקה ואולם כשהיה מפזר ונותן לעשירים ובלתי נותן דבר לעניים היה מבואר כי משנאתו העניים והצדקה היה נמנע מזה׃ ומהם שלא היה חונן אלמנות במה שהיו מבקשות ממנו להצילן מיד עושקיהם והיה מכה היתומים

גם היום מרי שיחי: מורה הוא שיחי מכל השיחות כענין עני ישראל מורה מאד ושינו משוכה: ידי. מכתי כמו ידי לילה נגרה ולא תפוגה והענין שמכתי יותר כבדה מאנחתי: ואמצאהו. על המקום: עד תכונתו. עד תכונת מקומו: לא אך הוא ישים בי. כמו וישימו וישכילו אין משים בי אלא הוא: שם. יראה ישר נוכח: ואפלטה. נפשי לנצח ולא הייתי מתפחד לכן לא אוכל למצוא אותו: הן קדם אהלך. מזרח: ואחור. מערב והוא ברא פאת שמאל ולא אוכל לחזותו שם: והוא יעטוף ימין. ולא אראנו ולמה הייתי מ תפלט נפשי משופטי אמנו שהוא שופטי: כי ידע דרך עמדי. הדרך שהיה עמדי ולא אטה ימין ושמאל: מצות שפתיו. עשיתי ולא אמיש והיה חקי לצפון אמרי פיו: והענין שהיו כמוכים בלבי ולא יזוזו משם: והוא באחד. יש אומ' שהבית נוסף והאמת שאיננו נוסף ולא אוכל לפרש כי יש בו סוד גדול: כי ישלים חוקי. ימלא החוק שגזר עלי: כי לא נצמתי. היה מתאוה מיתת ומות כאשר היה בחשך קור שיבא לאויר העולם: מדוע משדי. רובי המפרשי' יפרשו שדי במקום הזה שודד וכן פירושו למה לא נצפנו עתים משדי ויודעיו. לא יראו הימים והענין אלו נצפנו עתים משדי לא הייתי מתרעם עליו כי יודעיו לא ידעו מה יהיה אלא הוא שידע העתים שיעשו בהם הרשעים הרשע למה יחרים: גבולות ישיגו. כמו לא תסיג גבול רעך: יחד חבאו. מפניהם: והם כמו פראים במדבר. מן הערבה יבקש לחם לנעריו לא מן הישוב: בלילו. שאוכלו לו: ילקשו. ענינו יכרתו הלקש כמו תספה פורי יכרית הספיח: ערום ילינו. פועל יוצא ישפטו הערום עד שילין בלי לבוש: מזרם הרים. על הערומים ידבר שיחבקו הצור בשביל שאין להם מחסה וירטבו מהזרם היורד מן ההרים: ועבים. ומרעבים נשאו עמר: יבהירו

היתומים ביד עושקיהם ולא היה עוזר אותם. ומהם שכבר חטא במה שהיה אומר שהשם עזב את הארץ והוא עון פלילי כי בכמו זה הענין חטאו אנשי דור המבול ואנשי סדום ועמורה ועל זה הגיעם מהעונש מה שכבר הגיע. והביא ראיה אליפז על שהשם פוקד האדם על מעשיו ממה שקרה לאנשי דור המבול שלא ניצל מהם כי אם נח וביתו כי הוא לבדו היה צדיק בדור ההוא ומה שקרה לאנשי סדום ועמורה שלא היה ה הענין לפי המערכת היה בתכלית הזרות שיסכים במקרה בזה הרבוי הנפלא הרשע לרוע המערכת ולזה נתן עצה אליפז לאיוב שישוב אל השם יתברך ויטיבהו השם יתברך הטבה נפלאה לא ישערה:

אמלא ג' וסימ' לא תהיה משכלה. אערכה לפניו משפט. להנחיל אוהבי יש. וא' ואמלא אתו רוח: נוכח ל' מלרע שם ישר והוא חד מן שיטה דכל חד וחד ל' דכות' מלרע וסימ' נמס בבס' רבת' במערב' את השי"ן בסד': אחז ג' חד מלעיל וסימ' תיל אחז ישבי. והנה אחז בקרנו המזבח. שמאל בעשתו ולא אחז כתר' מלעיל וכל שום גבר קמץ ומלרע: בזהב

כג וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ גַּם־הַיּוֹם
מְרִי שִׂחִי יָדִי כָּבְדָה עַל־אַנְחָתִי׃
מִי־יִתֵּן יָדַעְתִּי וְאֶמְצָאֵהוּ אָבוֹא עַד־
תְּכוּנָתוֹ׃ אֶעֶרְכָה לְפָנָיו מִשְׁפָּט וּפִי
אֲמַלֵּא תוֹכָחוֹת׃ אֵדְעָה מִלִּים יַעֲנֵנִי
וְאָבִינָה מַה־יֹּאמַר לִי׃ הַבְרָב־כֹּחַ
יָרִיב עִמָּדִי לֹא אַךְ־הוּא יָשִׂם בִּי׃
שָׁם יָשָׁר נוֹכָח עִמּוֹ וַאֲפַלְּטָה לָנֶצַח
מִשֹּׁפְטִי׃ הֵן קֶדֶם אֶהֱלֹךְ וְאֵינֶנּוּ וְאָחוֹר
וְלֹא־אָבִין לוֹ׃ שְׂמֹאול בַּעֲשֹׂתוֹ וְלֹא־
אָחַז יַעְטֹף יָמִין וְלֹא אֶרְאֶה׃ כִּי־יָדַע
דֶּרֶךְ עִמָּדִי בְּחָנַנִי כַּזָּהָב אֵצֵא׃ בַּאֲשֻׁרוֹ
אָחֲזָה רַגְלִי דַּרְכּוֹ שָׁמַרְתִּי וְלֹא־אָט׃
מִצְוַת שְׂפָתָיו וְלֹא אָמִישׁ מֵחֻקִּי
צָפַנְתִּי אִמְרֵי־פִיו׃ וְהוּא בְאֶחָד וּמִי
יְשִׁיבֶנּוּ וְנַפְשׁוֹ אִוְּתָה וַיָּעַשׂ׃ כִּי
יַשְׁלִים חֻקִּי וְכָהֵנָּה רַבּוֹת עִמּוֹ׃ עַל־
כֵּן מִפָּנָיו אֶבָּהֵל אֶתְבּוֹנֵן וְאֶפְחַד מִמֶּנּוּ׃
וְאֵל הֵרַךְ לִבִּי וְשַׁדַּי הִבְהִילָנִי׃ כִּי־
לֹא נִצְמַתִּי מִפְּנֵי־חֹשֶׁךְ וּמִפָּנַי כִּסָּה־
כד אֹפֶל׃ מַדּוּעַ מִשַּׁדַּי לֹא־נִצְפְּנוּ עִתִּים
וְיֹדְעָו לֹא־חָזוּ יָמָיו׃ גְּבֻלוֹת יַשִּׂיגוּ
עֵדֶר גָּזְלוּ וַיִּרְעוּ׃ חֲמוֹר יְתוֹמִים יִנְהָגוּ
יַחְבְּלוּ שׁוֹר אַלְמָנָה׃ יַטּוּ אֶבְיֹנִים
מִדָּרֶךְ יַחַד חֻבְּאוּ עֲנִיֵּי־אָרֶץ׃ הֵן
פְּרָאִים בַּמִּדְבָּר יָצְאוּ בְּפָעֳלָם מְשַׁחֲרֵי
לַטָּרֶף עֲרָבָה לוֹ לֶחֶם לַנְּעָרִים׃
בַּשָּׂדֶה בְּלִילוֹ יַקְצִירוּ וְכֶרֶם רָשָׁע
יְלַקֵּשׁוּ׃ עָרוֹם יָלִינוּ מִבְּלִי לְבוּשׁ
וְאֵין כְּסוּת בַּקָּרָה׃ מִזֶּרֶם הָרִים יִרְטָבוּ
וּמִבְּלִי מַחְסֶה חִבְּקוּ־צוּר׃ יִגְזְלוּ מִשֹּׁד
יָתוֹם וְעַל־עָנִי יַחְבֹּלוּ׃ עָרוֹם הִלְּכוּ
בְּלִי לְבוּשׁ וּרְעֵבִים נָשְׂאוּ עֹמֶר׃

ואתיב איוב ואמר: לחוד יומנא מריר מימרי מחתי תקפת על תונחתי: מן יגזור אנדע ואשכחיניה איתי עד מדור בית מוקדשיה: אסדר קדמוי דין ופומי אמלי מכסניותא: אנדע מליא דיתיבנני ואתביין מה יימר לי: הבסוגעי חילא ינצי עמי לא ברם הוא ישוי תגרא בי: תמן תריצא ותקין עמי ואישתזיב לעלמא מדדאין יתי: הא למדינחא אהלוך וליתוי ולמערבא ולא אתביין ליה: בציפונא במעבדיה ולא אחדי כד מכבין דרומא ולא אסכי: ארום גלי קדמוי אורחא דעמי בחן יתי היך דהבא אפיק: באיסתוריה אחדת רגלי אורחתיה נטרית ולא צלאית: פוקדנא דספוותוי ולא אעדי מגזרתי אטישית מימרי פומוי: ואין הוא יחידאי ומן יתיביניה ונפשיה רגגת ועבדת: ארום ישלים היך בקדמיתא גזירתי ודכמתהון סגיעין עמיה: מטול דהיכנא מן קדמוי אתבהיל אתביין ואדחל מיניה: ואלהא רכיך לבבי ושדי בהלנני: ארום לא איתגמרית מן קדם חשוך ומן קדמי טמר קבלא: מדין משדי לא אתטישו עדניא ודחכימין יתי לא חמין יומוי: דרא דטובענא דתחומיא ישנון עדרא אנסון ורעון: חמרא דיתמי ידברון ימשכנון תור ארמלא: יצלון חשיכי מן אורחא כחדא אטמרו מסכני ארעא: היך דין כמרודיא במדברא נפקו לעובדיהון בישיא מקדמין לבזא כמטרא אניס ליה מזונא לטלייה: בחקלא מדלא דלהון חצדין וכרמא דרשיעי יכסחון: ערטילאי יביתו דלית כסותא ודלית להון חופאה בקורא: מקילוחיא דטוריא מטמשין ומדלית משרוי גפפו טינרא: יאנסון מביזת יתם ועל עניא ממשכנין: ערטילאי אוליכו מדלית כסו וכפינין נטלו מנהון עומרא:

ג' דגשי' וסימ' וישב מצרף ומטהר. בחנני בזהב אצא. וכלי נחשת מצהב: ונפשו ח' וסימ' ונפשו קשורה בנפשו. ונפשו מאכל תאוה. ונפשו אות ויעש. ונפשו משאול תציל. ונפשו לא חיה. ונפשו עליו תאבל. ונפשו לא תשבע מן. ונפשו שוקק: ומפני ב' וסימ' ומפני כסה אפל. ומפני לא חשכו רוק: גבלות ב' בתי' בן וסימ' ואסיר גבלות עמים. גבלות ישיגו. ועיין בתלים ס"מ עד: אביונים ג' חס' בליש' וסימ' כי יעשה יי' דין עני משפט אבינים. יטו אבינים מדרך. ומתנות לאביונים: בפעלם ל' הן פראים במדבר והוא חד מן מלין יחידאין דמשמשין לם בסוף תיבותא וסימ' נמס במסר' רבת' במערכת אות הלמ"ד בסד': חבקו ב' וסימ' מבלי מחסה חבקו צור. אשפתו': הלכו ב' דגשי' וסי' ערום הלכו מבלי לבוש. שועלי' הלכו בו:

ביאור מלות המענה

ויען איוב ויאמר. מרי שיחי. הרצון בו שהמריתי והפלגתי ב בכעסי להתרעם על שברי תרעומת רב: ידי. מכתי: תוכחות. דברי תוכחות: ישים בי. הרצון בזה ישים בי כח: נכח עמו. מתווכח עמו: ואפלטה. עצמי ובשרי או נפשי: קדם. מזרח: ואחור. מערב: שמאל. צפון: ולא אחז. ולא אראה: יעטוף. יכסה ויעלים: ימין. דרום: באשורו. פסיעתו: ולא אט. ולא אטה: ולא אמיש. ולא אסור ממנה: והנה מצות שפתיו דבק עם ולא אט ו והרצון ולא אטה מצות שפתיו ולא אמיש או יהיה ולא אט דבק עם דרכו שמרתי ועם מצות שפתיו יהיה דבק ולא אמיש ויהיה וי"ו ולא אמיש נוספת כמו וי"ו ואיה וענה: באחד. בענין אחד: ונפשו אותה. ורצונו כנפשו: חקי. המצטרך אלי כי המצטרך לאדם יקרא חק כאמרו הטריפני לחם חקי: נצמתי. נכרתי: מפני חשך. קודם בא חשך ה המקרים הרעים: ומפני כסה אופל. והיה מכסה ומעלים מפני אופל הצרות האלו ר"ל שלא הייתי רואה א אותם: יחבלו. יקחו למשכון: חובאו. ר"ל שכשו מהדרך להחבא מפני הרשעים פן יעשקום: הן פראים במדבר. הנה אלו הרשעים הם כמו פראים במדבר שהם חיות רעות ויעמדו שם לטרף כן אלו הרשעים מבקשים תמיד לטרוף האומללים: ערבה לו לחם לנערים. ר"ל מהמדבר יוציא הרשע לו לחם ולנעריו מן העושק אשר יעשוק האומללים הבאים שם: בלילו. תבואתו: ילקשו. יאחרו: בקרה. בבא הקור: מזרם הרים ירטבו. מהמים השופכים מההרים יתלחלחו העניים אשר הפשיטום אלו הרשעים כי הם יעמדו מפני זה אצל ההרים להיות להם למחסה: ומבלי מחסה חבקו צור. מפני שאין להם מחסה חבקו הצורים להיות להם למגן: יגזלו משוד יתום. מרוב השוד אשר יעשו יגזלו היתום ולא ירחמו עליו: ועל עני יחבולו. ר"ל מה שעל עני והוא לבושו אשר יתכסה בה יקחו למשכון: ערום הלכו מבלי לבוש. הם סבבו שילכו העניים ערומים מבלי לבוש: ורעבים נשאו עומר. ושילכו רעבים האומללים אשר נשאו עומר רבוב שלא יניחום לאכול ממנו:

בין שורותם יצהירו. ר"ל החכמים העושים השמן בין שורות בית הבד ואשר דרכו גיקבים לעשות היין יצמאו ולא יניחום הרשעים לשתות מהשמן והיין אבל יגזלו אותם מהם: מעיר מתים ינאקו. מן העיר יצעקו החכמים מפני החמס הנעשה להם: חללים. הרוגים: תשוע. תצעק: תפלה. דבר בלא טעם: במורדי

יצהירו. יעשו היצהר והוא שמן זית שיצהר כצהרים בעבור הנר: ויצמאו. אחרים והם בעליהם: מעיר מתים. הם בני אדם יצעקו מעיר: ואלוה לא ישים תפלה. לא יעשה זה חכם ושוא תפלה כמו תפל: במורדי אור. הפך שהוא אור המאורות: לאור יקום רוצח. בדרכים ויש אומרי' שהוא כמו חשך ואמרו כי כמהו ולילה אור בעדני

שורותם ל' בין שורתם יצהירו יקבים והוא חד מן מלין דמשמשין תם בסוף תיבות' וסימ' נמסר במסר' רבתא במערכת אות הת"ו כסדר: המה י"ט וסימ' נמסר בספר תהלי' סימן נ"ח: לאור ז' קמצי' וסימ' נמסר בסדר בראשית ובסוף מיכה: ועין ט' וסימ' חנות ועין גנים תפוח. והגבשן ועיר המלח ועין גדי. ועין גנים והגבשן וקדש ואדרעי. ועין חדה. וקדש ואדרעי ועין

בין שורתם יצהירו יקבים דרכו ויצמאו: מעיר מתים ינאקו ונפש חללים תשוע ואלוה לא ישים תפלה: המה היו במרדי אור לא הכירו דרכיו ולא ישבו בנתיבתיו: לאור יקום רוצח יקטל עני ואביון ובלילה יהי כגנב: ועין נאף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין וסתר פנים ישים: חתר בחשך בתים יומם חתמו למו לא ידעו אור: כי יחדו בקר למו צלמות כי יכיר בלהות צלמות: קל הוא על פני מים תקלל חלקתם בארץ לא יפנה דרך כרמים: ציה גם חם יגזלו מימי שלג שאול חטאו: ישכחהו רחם מתקו רמה עוד לא יזכר ותשבר כעץ עולה: רעה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב: ומשך אבירים בכחו יקום ולא יאמין בחיין: יתן לו לבטח וישען ועיניהו על דרכיהם: רומו מעט ואיננו והמכו ככל יקפצון וכראש שבלת ימלו: ואם לא אפו מי יכזיבני וישם לאל מלתי:

ביני אושותהון יעצרון משח מעצרת עצרו ומריהון אצחיו: מקרתא בני נשא נהקין ונפשת קטולין בחרבא תצלי ואלהא לא ישוי חובא: הינון הוון במרודין באורייתא לא אשתמודעו אורחתיה ולא אתייתבו בשבילוי: לאורתא יקום קטולא יקטול עניא וחשוכא ובליליא יהי היך גנבא: ועיינא דגיופא נטרת נשף ליליא למימר לא תסכינני עינא וטמור אפי ישוי כלפי לעיל: האיך בחשוכא בתיא ביממא מתחתמין להון בגנזיא לא ידעו נהורא: ארום כחדא צפרא דמי להון היך טולא דמותא ארום אשתמודע פורענותא טולא דמותא: קליל הוא למשט על אפי מיא תהי ליט אורחתא שעיעתהון בארעא לא יסכי שביל כרמיא: צהיא ולחוד חומתא אנסין מימי תלגא וליתיהון היכדין לשיול אתנשיאו שיול אתחייבו: תא היך צהותא וחומא דאנסין מימי תלגא וליתיהון הכדי לשיול אתנשיאו שיול אתחייבו: אכזראין דנשיאו לרחמא מסכינין אתבסימו לרחשא תוב לא ידכר ותתבר היך קיסא עיליתא: תא מטול דבטילו אפרשותא דמעשר דאתפקדו בעידן חומא דקייטא אתמנעו מנהון מימי מטרא ותלגא לבית קבורתא אתחייבו: דמרע עקרא דלא תליד וארמלתא לא יוטיב: וינגיד גיבריא בחיליה יקום נח ולא יהימין בחייו: יהיב ליה תיבותא לרחיץ ויסתמיך ועינוי על אורחיהון: אוריכו כזעיר פון וליתוי רשעא ואיתמכנאו בזמן דיסופון יתקטעון ובריש שיבולא יתקטפון: ואין לא קשוט דיכי הן הוא מאן דיכדבינני וישוי בדלא הוות עיקר מילתי:

חצור. ועין ימינו כהה. ועין נואף שמרה נשף. ועין אלהים הות על שבי יהודיא. הקדמאי שום קרתא: על פני מים ה' וסימ' ופרשי' מכמרת על פני מים. השלח בים צירים ובכלי גמא. נדמה שמרון מלכה כקצף על פני מים. קל הוא על פני מים. חק חג על פני מים: בעץ ג' וסימ' יבש היה כעץ. ויסע בעץ תקותי. ותשבר כעץ עולה: בחיין ומשך אבירים. הוא חד מן א"ב נ"ן ארוכה בסוף תיבות' וסימ' נמסר במס' רבת' במערכת אות הנ"ון כסדר: ואם לא ב' בסיפר' וסימ' ואם לא אפוא מי יכזיבני. ואם לא ישמעו בשלח יעברו:

אור. שהיו מורדים בשם ית' שהוא אור העולם ואיפשר שיהיה הרצון הזה אור היום והוא יותר נכון לפי מה שיספר מעניינם: לאור יקום רוצח. בעבור האור יקום הרוצח בבקר השכם קודם היום להרוג העניים והאביונים: כגנב. הכ"ף נוספת וכמוהו והוא כאיש אמת: שמרה נשף. המתינה הערב: תשורני. תראני: חתר. מענין מחתרת: יומם חתמו למו. אשר חתמו להם ביו': כי יכיר בלהות צלמות. בבא העת אשר יכיר איש את רעהו והוא בסיאור היום הוא לפניהם כמו בלהות צלמות: קל הוא על פני מים. קל הוא לברוח בבא הבקר על פני המי' ושם יתחבא כדי שלא ימצא: ר"ל יגזלו מימי שלג. שהם ישחיתו אותם בקלות עד שיראה כאלו גזלום: שאול חטאו. וכן ישחית שאול בקלות החכמים אשר חטאו: רחם. אוהב ורגום אהב מרחם: מתקו רמה. רמה אכלהו וימתק לה: רועה עקרה. משבר עקרה: יקום ולא יאמין בחיין. יקום כל אחד מהאבירים ולא יאמין בחיין ליראתו מהרשע: רומו מעט. פועל עבר ועניינו כשסרו אלו החכמי' והרחיקו מעט לא ימצא את הרשע בעיר אבל יהיה עיניהו על דרכיהם להרגם: והומכו. פועל עובר מבנין הופעל והשרש כמך ויהיה כמך ותכך שני שרשים בענין אחד והוא מענין וימוכו בעונם: ככל יקפצון. ככל אחד מהחכמים אשר לא כרתו ברית עמהם יקפצו הרשעים פיהם שלא יצעקו ויהרגו אותם: ימלו. יכרתו: לאל. להבל ולדבר שאינו:

בעדני ואיכן כי אם אור ממש: ובלילה יהי כגנב. יורה שלין. ודמה הגנב לנואף שיעם' דבריו ועבירותיו בסתר כאילו ישי' סתר בפנים שלא יראו כשן יחתמו היום שלא יראו בו: ומה שכרם שהמקום ישיב להם הבקר כצלמות כי יכיר עליהם בלהות וישים אותם כדבר שהוא צף על פני מים כאשר יגור הקל. תקולל חלקתם ולא יפנה אחד מהם דרך כרמים ויאבו מהעולם הם וחלקתם וכרמיהם. כמימי השלג שיגזלו אותם ציה גם חום ולא יראה השלג שהיה בעולם כן ירדו אל שאול והם חוטאים: ישכחהו רחם. אמו ותמתיק לו רמה יותר: רועה עקרה. מן תרועם בעבור שהיה רועה ע עקרה לא תלד ואמר העקרה בעבור שאין לה בנים שיעזרו אותה ואלמנה שאין לה בעל. ועוד שמשך אבירים בעלי כח בכחו והוא שידע כאשר יקום מ ממטתו שיתכן שימות: יתן לו לבטח. יתן לו המקום מה שרצה ושען כי יוכל להנקם ממנו ועיניהו על ד דרכיהם: רומו מעטי. אמ' אם התרוממו מעט כלם יאבדו: והמכו. מן וימכו בעונם: ככל. ככולם: לאל. ללא: המשל

ביאור דברי המענה

ענה איוב ואמר גם היום שהמריתי והפלגתי בכעסי להתרעם תרעומת רב כבדה מכתי יותר מאנחתי ולזה אל תאשימני אם הגדלתי והוספתי להתרעם על מכאובי. מי יתן ידעתי איפה השם ית' ואמצאהו ואבא עד תכונתו שאם היה אפשר זה הייתי עורך לפניו משפט והייתי מתווכח עמו בטענות חזקות ואז אדעה מה שיענני ואבינה מה יאמר לי ואדע האמת מזאת החקירה כי באמת לא יבא עמי בכמו אלו הכזבים אשר אתם באים עד שאתה התעללת בי שבעבור חטאתי באלו החטאי' אשר זכרת אשר אני נקי מהם לפי האמת האם באות לשם ית' שיריב עמי ויתקפני ברוב כחי הנה אין זה ראוי אך הוא ישים בי כח לעמוד לפניו ולהתווכח הנה בזה הצד היה הישר מתווכ' עמו אם יגיעהו דבר ולא במשפט והייתי כבול לנצח משופטי כי השם ית' כשישמע כי הדין עמי היה משוב אשר ממני אבל מה אעשה שאני לא אוכל למצוא השם ית' בשום צד אלך במזרח לבקשו ואיננו ואלך במערב ולא אמצאהו גם כן אלך בצפון אשר שם עושה מעשיו הנפלאים אשר בארץ לפי ששם הישוב ועם כל זה לא אוכל לראותו שם שכשה דרום ממני כי אין שם יישוב והמים מקיפים בו ולא אוכל לראותו שם. הנה אם ידעהשם הדרך אשר דרכתי בה ובחנני הייתי יוצא נקי בלי סיג כזהב לפי שבאשורו אחזה רגלי שמרתי דרכו ולא אטה ממנה ר"ל הנימוס האלהי אשר ינהג בו כל שלם. ממצות שפתיו לא מרתי ושמרתי אמרי פיו יותר ממה שאני שומר ההנהגה אשר היא חקי לשמור חיי כמו המאכל והמשתה ההכרחי ומה שדומ' להם כי ההכרחי לאד' בחיין יקרא חק כמו שזכרנו והוא כאשר היה בענין אחד ומי ישיבנו ממנו והנה לא ישתנה רצונו ואין שם יותר חזק ממנו יכריחהו על זה אבל הוא שליט במה שירצהו עד שכל מה שאותה רצונו עשה. הנה הגיע מרוב יכלתו וחכמתו שהשלים חקי בבריאתי ר"ל שהמציא בי כל האיברים והכלים אשר יצטרכו למציאותו וכמו אלו הנפלאות תמצאנה רבות עמו בשאר בריאותיו על כן מפניו אבהל לעוצם מעלתו ומציאותו אתבונן בנפלאותיו ואירא ממנו. וזה אמר איוב להשיב על אליפז במה שייחס לו מהדעת אשר היה לאנשי דור המבול ולאנשי סדום כי חלילה לו מרשע אבל היה ירא מהשם ית' מצד התבוננותו במעשיו הנפלאים. ואל הרך לבי בתחלואיו אשר חלה בו ואירא תמיד מהיום הבא שלא אכאב בו כאב אנוש. ושדי הבהילני מפני שלא נצמתי קודם בא חשך הצרות והיה מכסה ממני מה שאני לא אירא מהמות באשר הוא סוף כל האדם אבל פחדתי אל אלו

אלו המכאובים אשר לא הוכל לשאת אותם · ואחר זה החל איוב לסתור דעת אליפז מן ההקש ואמר מדוע לא יהיו נעלמים מאדי העניינים הזמניים ויודעיו לא חזו לו ימים אלא שלא ראו לו יחס אל הזמן ולזה הוא מבואר שהשם ית' בלתי יודע באלו העניני' הזמניים · ואחר כן החל איוב לסתור דעת אליפז מן החוש במה שכבל השם ית' על ההצלחה המגעת לרשעים זמן ארוך במה שאמר כי מפני שאין זה התוכחת מהשם ית' כי אם להועיל לאכפי הארץ הנה יתכן שיאריך עונש הרשע זמן ארוך · והחל איוב לסתור דבריו מהחוש ואמר שאלו הרשעים אשר ספר בהצלחתם היו מסיגים גבול וגזלים העדר ורועים שם בקרקע הנגזל וזה חטא כפלא · והיו נוהגים חמור היתומים ולוקחים למשכון שור אלמנה אשר בהם היו חורשים ומסיגים דיטרפם עד שיהיו שבת מותם ב ברעב העניים יטו מדרכם לפחדם מהם שלא יהרגו' יחד חובאו מפניהם עניי ארץ · הנה אלו הרשעים הם כמו חיו' רעות במדבר לטרוף באשר ימצאו הם יוצאים למלאכתם לבקר לשחר לטרוף מן המדבר יוציא לחם כל אחד מאלו הרשעים לו ולנעריו כי יהרגו ה האנשים העוברים שם ויקחו אשר להם · בהיותם בשדה בלילו ותבואתו יקצרו ואם

ופחד ב' וסימ' הפל עליהם אימתה ופחד · המשל ופחד עמו עשה של"ו במרומיו · ועל מי ד' וסימ' ועל מי נטשת מעט הצאן · ועל מי הרמות קול דמלכים · וחברו דישעיה · ועל מי לא יקום אורהו · וכוכבים ו' וסימ' נמסר ביואל סימ' ב' · ובן אדם ה' וסי' נמסר בסדר בלק ·

אבן עזרא

המשל ופחד · הממשלה והפחד עמו כה ממנו עושה שלום ב במרומיו שאין בהם מלחמה כי כולם טוב והרע הוא במטו' לארץ ואלה הדברים צריכין פירוש · ואהיל · יש אומרי' כי האל"ף נוסף מן לא יהלו אורם · מה

וַיַּעַן בִּלְדַּד הַשֻּׁחִי וַיֹּאמַר׃ הַמְשֵׁל וָפַחַד עִמּוֹ עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו׃ הֲיֵשׁ מִסְפָּר לִגְדוּדָיו וְעַל־מִי לֹא־יָקוּם אוֹרֵהוּ׃ וּמַה־יִּצְדַּק אֱנוֹשׁ עִם־אֵל וּמַה־יִּזְכֶּה יְלוּד אִשָּׁה׃ הֵן עַד־יָרֵחַ וְלֹא יַאֲהִיל וְכוֹכָבִים לֹא־זַכּוּ בְעֵינָיו׃ אַף כִּי־אֱנוֹשׁ רִמָּה וּבֶן־אָדָם תּוֹלֵעָה׃

ל' חס' · ל' ל' ל' · ד' · ו' · ג' · ה' ל'

וְאָתֵיב בִּלְדַּד דְּמִן שׁוּחַ וַאֲמַר׃ שׁוּלְטָנָא וּדְלַחְתָּא גַּבֵּיהּ עָבֵיד שְׁלָם בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא׃ הָא מִיכָאֵל מִן יְמִינָא וְהוּא דְּאֶשָּׁא וְגַבְרִיאֵל מִסְּמָאלֵיהּ וְהוּא דְּמַיָּא וּבִרְיָיתָא קַדִּישְׁתָּא פַּתִּיכִין אֶשָּׁא וּמַיָּא וּבְשׁוּלְטוֹנְתֵיהּ וּבְרַחֲלְתֵּיהּ עָבֵיד שְׁלָמָא בִּשְׁמֵי שְׁמַיָּא דִּילֵיהּ׃ הַאִית סְכוּם לְאוּכְלוּסוֹי וְעַל מַן לָא יְקוּם נְהוֹרֵיהּ׃ וּמַה יִזְכֵּי בַּר נַשׁ עִם אֱלָהָא וּמַה יִזְכֵּי יְלִיד אִינְתְּתָא׃ הָא עַד דְּפִגְמָא סִיהֲרָא בְּסֵתֶר מְדִינְתָא לָא יִנְהַר שִׁמְשָׁא וְכוֹכְבַיָּא לָא אִתְבְּרִיָּין קֳדָמוֹי׃ אַף כָּל דְּכֵן בַּר נַשׁ דִּבְחַיּוֹי רִיחֲשָׁא וּבַר נַשׁ דִּבְמוֹתוֹי מוֹרְנֵי׃

אינו שלהם ולא די שהם יכיחו שדה הרשע ולא יגעו בו אבל גם כרמו שהוא מוכן בקלות לאכול ממנו יאחרו וילקטו מלקחת ממנו לפי שהם אוהבים הרשע ולזה לא יגעו באשר לו אם לא כאשר לא ימצאהו במקום אחר · ערום ילינו בני אדם בלילה מבלי לבוש ר"ל שיגזלו מהם כסות לילה ולא יהיה להם כסות להתכסות בו בקור · ואלו העשוקים ילכו להסתר מהרות בין סלעי ההרים וירטבו שם מזרם ההרים והלחות המגעת בהם · ומבלי מחסה חבקו צור להסתר שם · מרוב שודדות האנשים יגזלו היתום ויקחו למשכון הבגד אשר על העניים ובזה האופן יסבבו שילכו העניים מבלי לבוש לגזלם מהם כסות יום וסבבו שילכו רעבי' האנשים אשר כשאו עומר כי יגזלו אותו מהם ולא יהיה להם לאכול · הנה האנשים אשר באוצרות בית הבד יעשו שמנם ואשר יקבים דרכו לעשות יינם יצמאו כי אלו האנשים יגזלו שמנם ויינם ולא יניחום לשתות מהם · מן העיר יצעקו האנשים על התמסי' אשר עשו להם ונפש ההרוגים חוץ לעיר תצעק אל האל ואיך תאמר שהשם לא ישים בכל אלה הדברים דבר בלתי טעם וזה שאחר שאלו הרשעים ממיתים רבים מן האנשים בחרב ובעירום ובצמא ומכלים אותם בכל עת הנה היה ראוי בחק השם ית' אם היה פוקד האנשים להועיל להם שלא יאריך לכמו אלו האנשים הרשעים כדי שיציל מידם אלו האנשים אשר יהרגו אותם כי הרחמנות על אלו הרשעים הוא אכזריות בחק הטובים · הנה לא תוכל לנבל השם ית' על זה בשום פנים ולדעת איוב גם כן יהיה זה חסרון בחק השם ית' בסדרו זה הסדור אשר מצד הכוכבים שימשך ממנו זה העול והחמס · הלא אלו האנשים היו במורדי אור ר"ל שימרדו באור היום המשמח האנשים והם ידאגו בבואו לא הכירו דרכיו ולא ישבו בנתיבותיו אבל התרחקו ממנו בכל עת ועשו מעשיהם בלילה כדי שלא יראו אותם האנשי' · בעבור האור יקום הרוצח השכם קודם שיאור היום ויהרג עני ואביון אשר ימצאם בדרך יוצאים במלאכתם ובעצם הלילה יהי גנב לגנוב מה שיוכל להסתרו אז מהאנשים · ועין נואף המתינה בא הערב לאמר אז לא תראני עין וישים לו חשך הלילה הסתר פנים · חתר האחד מהם בקירות הבתים אשר יומם שמו חותם בהם כדי שיכירום בלילה ויגנבו הנמצא שם · הנה כל אלו האנשים לא ידעו בטוב האור לתאסם בו · כי יחדו יהיה להם הבקר כשיבא כמו צלמות וכאשר יבא אור הבקר אשר יוכל אז להכיר איש את רעהו ולראותו הוא להם כמו בלהות צלמות כי אז יבהלו ויבוסו כדי שלא ימצאו' קל הוא לכוס בבא היום על פני המים כדי שלא ימצאו · החלקה אשר הם הולכים בה בארץ היא מקוללת מאד ר"ל שהם לא ילכו במקום שיעבד בו ויזרע ולא יפנה אחד מהם דרך כרמים כדי שלא ימצאום שם עובדי הכרמים והשדות אבל ילכו במקומות החרבים להסתר מהאנשים · הנה אלה האנשים עם רוב מרים לא יגיעם שום עונש בחייהם אבל ימותו בקלות כי כמו שהציה והחום יגזלו מימי השלגים ויפסידום בקלות בדרך שלא ישאר מהם רושם כן ישחית שאול בקלות אלו האנשים אשר חטאו · ישכחהו כל אחד מאוהביו ותאכלהו רמה כאלו הוא דבר מתוק לה עוד ולא יזכר שמו וישבר בקלות כעץ איש העולה ובלא צער · ובזה הוא מבואר שלא יתכבל השם במה שאמרו אליפז · הנה זה האיש הגיעהו מן האכזריות עד שהיה משבר העקרה אשר לא תלד עם היותה מרת נפש והיה משבר גם כן האלמנה אשר לא ייטיב מטיב לה עם מרירות נפשה לא היה חומל עליה · כחו היה רב עד שהיה מושך התקיפים בכחו ויהרגם יקום כל אחד מהם ולא יאמין בחיין מירחתו ממנו והיה נותן לו מתנה לבטוח והיה נשען שלא יזיקהו ועם כל זה לא היה כשמר הרשע מלהזיק להם אבל היה עיניהו על דרכיהם לרדוף אחריהם · או הרצון במה שזה הרשע היה נותן לו ידו לבטוח והיה כורת ברית עמו ועל זה היה נשען האחר שלא ירע לו ועם כל זה היה עיניהו על דרכיהם לרדוף אחריהם להזיק להם · התרחקו מעט אלו האנשים והנה אין הרשע בעיר והומכו אלו האבירים אשר רדף אשר אחריהם כשאר כל האנשים אשר לא כרתו ברית עמו ויקחם הרשע ויקפוץ פיהם כדי שלא יזעקו ויהרגם בקלות כראש שבולת שתכרת במהרה ועם כל אלו הרעות לא כראה שיגיעו לו עונש בחייו ולא במותו כאשר זכר ולזה הוא מבואר שאין התכבלות לשם במה שאמרו אליפז שהוא יאריך לרשעים · ואמ' איוב אם תרבה לחלוק על זה מי הוא אשר יכזיבני וישים מלתי לאל כי לא יוכל שום אדם לחלוק על דברי להיות החוש מעיד שהענין כדברי ·

התכבלות

והכלל העולה מהדברים

הוא שאיוב ישיב לאליפז שמה שייחס לו מהעונות הוא שקר וכזב כי כבר אחזה רגלו תמיד בדרכי השם ושאין לשם במה שאמר אליפז כי מפני שאין השם מוכיח לרשעים כי אם להועיל לבני אדם יתכן שיעמידם בהצלחתם ויאריך להם העונש זמן ארוך אולי ישובו וזה שאכחנו כראה מהרשעים רבי ההצלחה שהם עושים חמסים גדולים גורמים להמית האנשים בשבת העירום והרעב והצמא והם גם כן ממיתים האנשים וכואפים וגונבים בלילה מה שיוכלו ולא חסה עינם על האלמנות והעקרות הנרדפות משחתם ושכבר יגיע מרוב רשעם ומרים שיכרתו ברית עם אנשים כדי שישענו ויבטחו בהם ואחר ימיתום ולמה יאריך השם לכמו אלו והלא היה ראוי שיכלה אותם תכף כדי שלא ימיתו שאר האנשי' הלא יותר טוב שימותו אלו כדי שיכלו האחרים מידם · ועוד שאכחנו כראה בכמו אלו הרשעים שלא יגיעם עונש כלל בחייהם ובמותם ימותו מיתה קלה בלא צער והיה אפה העונש המגיע לאלו האנשים על מרים הלא זה כלו מתנה שיורה שאין האדם נפקד על מעשיו מאת השם ·

ביאור מלות המענה

ויען בלדד השוחי ויאמר · המשל · מענין ממשלה ושולטנות · ופחד ויראה כמו ופחד יצחק · יקום · יעמוד · אורהו · אורו · יאהיל · יאיר ·

ביאור דברי המענה

ענה בלדד השוחי ואמר השולטנות והיראה אשר עם השם עושה שלום במערכות השמים עד שהם כלם נסכמים להתנועע תמיד התנועות המוגבלות להם עד שישלם תכליתם פועל השם בזה העולם השפל ולא יתכנו את תפקידם ליראתם ממנו ולחוזק ממשלתו עליהם והנה זה ממה שיור' על גודל השם וגבורתו היש מספר לגדודי השם וחיליו ועל מי מהנמצאות לא יקום אורו וזהרו הנה הם כולם שופעים מאתו לא נפקד איש · ואחר שהענין כן שהשם ית' בזה האופן מן השלימות איך יתכן שיצדק האדם עם אל ויזכה הנה זה בלתי אפשר כי לשלמות השם יחשב למרי מה שאינו מרי לפי מחשבת האדם · הן הירח ימצא חסר אצל השם עד שלפעמים יסור אורו כאלו תאמר בעת הנגוד כאשר היה הירח בראש התלי או בזנבו ויעדר אז הפעל הנמשך מאתו מצד אורו וכוכבים לא זכו בעיניו עד שפעמי' יסתרו קצתם בעמוד קצתיהם קצת ויעדרו אז פעולותיהם בזה העולם השפל · ואם באלו עם שלמותם נמצא חסרון בחק השם ית' כל שכן שיהיה חסר האד' בחק השם אשר הוא רמה ותולעה ·

והכלל העולה מהדברים

הוא שאין ראוי שנחשוב שיעשה השם עם מה שיראה בו מהשלמות והגבורה דבר שלא כהוגן אלא שרוע הסדור הנופל ברעות אשר תמצאנה לאישי האדם שיחשבבהם שהם בדיקי' ויגיעם רעות אשר לא יתכן שיאמר בהם שהם בעבור טוב להיותם מכלות ומביאות אל מות והוא מה שהיה מתרעם עליו איוב לפי דעת בלדד הוא מצד שהאדם לחסרונו לא ירגיש במה שיחטא שהוא מרי בחק השם מצד שלימותו כי האדם הוא חסר מאד בחק השם והוא מבואר שהוא בתכלית החולשה כי אי' ראוי שיענש האדם על מרי לא יטועד בו לאדם במה שהוא אדם ולזה לא ענהו איוב על זה דבר אבל גינה דבריו · והוסיף שכאשר שהרצון בכאן שאין ראוי שיוחס לשם עם שלמותו מה שהוא עול וחסרון בחק האדם אשר הוא בתכלית החסרון בחק השם יתברך ולזה ראוי שנספוט שהשם בלתי עוזב לאישי האד' להיותם בעלי שכל ושופט אותם על כל מעשיה' ומה שנמצאהו בלתי שומר הסידור הראוי בטובות אישי האדם ורעתם נייחסהו אל שכלותינו לבלתי מגיעו במקרים השם הרבה מה שנחשוב במקרים שיהיו רעים ויהיו לטוב כמו שאמר בלדד במה שקדם ולא הצטרך איוב להשיב על דבריו לפי שאין בהם טענה נוספת על מה שקדם לו מהדברים וכבר קדמה תשובת איוב על כל הטענות בהם ·

ביאור

ויען איוב ויאמר : מה עזרת ללא כח הושעת זרוע לא עז : מה יעצת ללא חכמה ותושיה לרב הודעת : את מי הגדת מלין ונשמת מי יצאה ממך : הרפאים יחוללו מתחת מים ושכניהם : ערום שאול נגדו ואין כסות לאבדון : נטה צפון על תהו תלה ארץ על בלימה : צרר מים בעביו ולא נבקע ענן תחתם : מאחז פני כסה פרשז עליו עננו : חק חג על פני מים עד תכלית אור עם חשך : עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו : בכחו רגע הים ובתובנתו מחץ רהב : ברוחו שמים שפרה חללה ידו נחש ברח : הן אלה קצות דרכו ומה שמץ דבר נשמע בו ורעם גבורתו מי יתבונן :

ואתיב איוב ואמר : מה סייעתא מדלית חילא פרקתא באדרע דלא עשין : מה מליכתא מדלית חוכמתא ודמי לך דחוכמת לסוגעא אודעתא : ית מן חוייתא מיליא ונשמתא דמן נפקא מינך : איפשר דגבריא דמתמזמזין יתבריין ואינון מלרע למיא ומשיריתהון : ערטילא מפרסם שיול לקובליה ולית חופאה לבית אבדנא : דמתח ציפונא על למא זקיף ארעא עלוי מיא מדלית מידעם דסמיך לה : דצריר מי מטרא בעננוי ולא אתבזע עננא תחותוי : מאחד במיטתא דמן כורסיה מן בגלל דלא יחמוניה מלאכיא פרס היך פרגודא עלוי עננא יקריה : גזר למשרי רקיע על אנפי מיא עד סוף נהורא עם חשוכא : עמודין דשמיא מזדעזעין ורתתין מן מזופיתיה : בחיליה גזר ימא ובסוכלתניה מחא גיבריא : ברוח פומיה אפי שמיא אשתבהרו בררת ידיה לויתן דמתיל לחיויא טריק : הא אילין סייפי אורחותוי ומה די אתמצי מן קצת מלתיה נשמענא מיניה וריכפת גבורתוי מן יתביין :

ל׳ · זה חד מן · יה · ל׳ · ב׳ כסות על תוהו · ל׳ · ל׳ · ג׳ כתי׳ ה׳ · ה׳ · ה׳ · ל׳ · ל׳ וחד ויתמהו · ב׳ בתרי ל׳ האחת · ודכיו · ג׳ ק׳ גבורתיו ק׳

ללא י״א וסימ׳ השמחים ללא דבר · נדרשתי ללא שאלו נמצאתי ללא בקשוני · והיה כהן ללא אלהים דדה ראבים · ללא עמ׳ עמי אתה · הקשיח בניה ללא לה · מה עזרת ללא כח · מה יעצת ללא חכמה : וימים רבים לישראל ג׳ בפסוק בר״ה : יחוללו הרפאים והוא חד מלין דמשמשין לו בסוף תיבותא וכל חד וחד לית דכותהון וסימ׳

נמסר במסר׳ רבת׳ במערכת אות הלמ״ד בכ״ד : בסה ג׳ כתי׳ ה׳ וסימ׳ שש מעלות לכסה ב׳בו׳ : מאחז פני כסה : תכלית ה׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימן קמ״ו ובספר׳ סימן י״א : ויתמהו ל׳ רפי עמודי שמים ירופפו · וחד ויתמהו ואינון חד מן כ״ב זוגין נסבין ו״ו בסוף תיבות׳ חד מלרע וחד מלעיל ו׳ בריש תיבותא ונסבין ו׳ בסוף תיבותא וסימ׳ נמסר במסר׳ רבת׳ במערכת אות הג״ו בכ״ד : שמץ ב׳ וסימ׳ ותקח אזני שמץ מנהו׳ הן אלה קצות דרכיו :

אבן עזרא

מה עזרת ללא כח · התעזור מי שאין לו כח : ונשמת מי · והענין מתי קבלת אלה הדברים שדברת : הרפאים · אפילו הרפאים שהם מתים המקום יחוללם מתחת מים · ושוכני האדמ׳ והענין על גרגרי הזרע כי בשאול שהוא מקום סתר יעשה חפצו · הוא שנטה צפון שהוא מקום ויסובו שלשולם על תהו : תולה ארץ על בלימה · שאין מלות כענין כי הארץ תלויה באמצע הגלגל : פני כסא · הוא השמים כענין ה׳ בשמים הכין כסאו : פרשז · אין לו חבר ועניינו פרש והדומה לו : עד תכלית אור עם חשך · עד מקום שהוא תכלית האור שכל מה שים למעלה הוא אור ולמטה בהפך ויש אומ׳ שענייננו עד שיכלה האור והחשך והראשון נכון בעיני : ירופפו · כמו ירפו ויש אומרים יתנועעו ובלשון רבותינו ז״ל רפפות : רגע · ענייננו בקע : שפרה · הא׳ כוסף ועניינו תקון מן ספר או מן ספרירו או הבי״ת במלת ברוחו כוסף ויחסר דגש מפא׳ של שפרה : נחש בריח · התנין אשר בים ויש אומרי׳ כי הוא התלי׳ וקרא נחש בריח בעבור שהוא כמו מעות · ובריח שהוא מבריח מן הקצה אל הקצה : שמץ דבר · כמו לשמצה :

ביאור מלות המענה

ויען איוב ויאמר · ותוסיף הסימום והסידור האלהי הנמצא בנמצאות : ונשמת מי יצאה ממך · וכפש מי יצאה ממך והרצון מה למדת בני האדם במאמריך כי מי שילמד חבירו דבר דומה כאלו עושה נפשו בדבר המגיע לנפש בלמוד ההוא כי הנפש תשלם ותעשה בלמוד ה המושכלות ותהיה היא והמושכלות אשר ת תשיגם דבר אחד ולזה אמר ואת הנפש אשר עשו בחרן והם החכמי׳ אשר משכום אברהם ושרה לעבודת השם ולהשגת האמת : הרפאים · הם גרעיני הזרע וקראם רפאים להיותם קודם הזריעה כמתי׳ וימצא להם כח נפשי כשנזרעו וזה פלא גדול ואמר זה במתים אשר ימחו בקרקע הים והנהרות כמו האלמוג והדומה לו ממה שיצמח תחת המים וזה פלא שיגיע פועל השם באמצעות הגרמי׳ השמימיי׳ לכמו אלו המקומות ולא י ימנעום המים והארץ אשר עליהם משיגיע שם פועל הכוכבי׳ או ירצ׳ ברפאי׳ הדומימי׳ והם המחצבים כמו המתכו׳ ושאר הדברים ההוים בבטן הארץ מתחת המים ותחת שוכניהם מצד האדי׳ אשר ימציאו שם ה הכוכבי׳ כמו שהתבאר בטבעיות וקראם ר רפאים להיותם כמתי׳ שאין בהם כח נפשי כלל והנה זה הביאור יותר נאות מצד הלשון כי לפי הביאור הראשון היה ראוי שיאמר הרפאים יצמחו : יחוללו · יבראו : ושוכניהם · ומתחת שוכניהם : שאול · הוא המטה במוחלט והוא מרכז הארץ ואמר זה על צד ההפלגה וגוזמא רצוני שאפי׳ במקו׳ ההוא יגיע פעל השם ית׳ כאילו היה ערום שלא יהיה למעלה ממנו גשם יכסהו וימנעהו מקבול פועל הגרמים השמימיים וקרא המקום ההוא אבדון ג״כ להיותו יותר רחוק מקבול פועל הגרמים השמימיים מכל מקומות הארץ ולזה היה נעדר השלמות יותר משאר חלקי הארץ כי המות והאבדון יוחס לנעדר הצורה והשלימות : על בלימה · על מה שאין לו מציאות בעצמותו והוא מרכז הארץ כי עליו תכלית הארץ כמו שהתבאר בטבעיות : מאחז פני כסא · מאחז ומעבה האויר אשר על פני רקיע השמים אשר נקרא כסא כאמרו השמים כסאי : פרשז עליו עננו · ובזה האופן פרש עליו עננו ר״ל כי בהתעבות האויר ההוא יתחדש ממנו הענן כמו שהתבאר בספר האותות : חג · הגביל ויחסו למחוגה לפי שהמחוגה מגבלת תכליות השטח העגול המתחדש בסבתה : ירופפו · יתנועעו ויזדעזעו : רגע · כח : מחץ רהב · הכה מה שיגבה מהים על הארץ ר״ל שסבב שלא יגבה הים על החלק הנגלה מהארץ : ברוחו שמים שפרה · ברצון השם היו השמים בזה האופן מהיופי והשלימות אשר הם בו : חוללה · בראה : נחש בריח · הוא דמות הנראה סובב בגלגל המזלות והוא העגול החלבי : שמץ מנהו · מעט : ורעם גבורותיו · ורבוי גבורותיו :

ביאור דברי המענה

ענה איוב ואמר מה עזרת לרעתך בהשגחה לפי מחשבותיך באלו המאמרים אשר אמרת הנה אין להם כח למנוע מהספקות אשר ספקתי על דבריך ומה יעצת עם לבבך להסיב על הספקות אשר ספקתי לך מאין חכמה ותבונה לדעתך ולהתנכל בסימום השם בנמצאות וסדורו אשר הודעת לרוב ר״ל שמה שהגיד ממנו הוא מעט מזער · את מי הגדת אלו הדברים ומה למדת אותנו בזה הלא אני יודע יותר ויותר מכמותם בפעולות השם וגבורותיו ונפלאותיו · הלא המחצבים יברא השם ית׳ מתחת המים ותחת הדברים השוכנים בארץ וזה בתכלית הפלא ר״ל שיגיע שם בבטן הארץ בזה האופן מהעומק פעל הגרמים השמימיים המופע מהשם ית׳ · הנה המטה במוחלט והוא מרכז הארץ הוא לפני השם כאילו הוא ערום ואין לו כסות עם כסותו אותו הארץ עד שמנע יגיע פועל השם שם עם עומקו · הנה השם מטה הצפון אשר שם הישוב על תוהו כי הוא נשען על מרכז הארץ אשר איננו כי אם נקודה ותולה הארץ על בלימה ר״ל שהיא נשענת ונסמכת על הנקודה שהיא מרכזה לא בדבר חוץ ממנה כמו שהתבאר בטבעיות וזה בתכלית הפלא · הנה הוא צורר מים בעננים ולא נבקע ענן תחתם כאשר ירבו הרוחות עד הגיעם אל המקום אשר ירד שם המטר · הנה השם ית׳ סבה שיאחז האויר אשר על פני השמי׳ ויתעבה מצד הקרירות ואז פירש עליו עננו כי בזה האופן יהיה הויית הענן וספר זה לפי שנעלם מהמון האנשים · גזר חק על פני מים שלא יעבור גבולו בדרך שיראה זה החלק הנגלה מן הארץ בצד הצפוני תמיד ויתהוו בו אלו ההוויות עד המקום שיכלה בו היות האור עם החשך בכל יום ר״ל שיהיה קצת כל יום מימי השנה אור וקצתו חשך וזה דבר ימשך עד מרחב ס״ו מעלות וכ״ה דקים ועד שם נמשך הישוב לפי מה שספרו הקודמים ואולם שם יהיה יום אחד בשנה אין לילה ויום אחד כנגדו אין בו יום ומשם ואילך יתוסף זה השיעור מעט מעט עד שיגיע אל מה שתחת הקוטב הצפוני ויהיה שם ששה חדשים בשנה אין בהם לילה והם ימות החמה וששה חדשים בשנה אין בהם יום והם ימות הגשמים · עמודי שמים יכועו ויזדעזעו והם חלקי הארץ אשר ירעשו מגערת השם בבא הרעש אשר סבתו הרוח ההווה תחת הארץ בסבת האיד העשני הנעצר שם וקראם עמודי שמים להיות השמי׳ נסמך על הארץ כמו שהתבאר בספר השמים · בכח השם וגבורותיו כח הים ולא ירוץ על הארץ כדי שלא תטבע ובתבונת השם הכה מה שיגבה מן הים על הארץ ויפסידהו · וזה כי להיות שאר המימות מתערבים במי הים והולכות בים היה ראוי שיגביהו מי הים על החלק הנראה מהארץ ויטבע אלא שהשם סבב בתבונתו שיכלה השמש ושאר הכוכבים בחומם מימי הים בשיעור מה שיבא אליו מהנהרות עד שלא יתוסף בזה הים כלל · ברצון השם וחכמתו היו השמי׳ בזה האופן מן היופי והשלימות אשר הם בו בבריאתם עד שאי אפשר להיותם באופן אחר יותר שלם להגיע לזה המציאות השפל מה שיצטרך אליו הגעתו מהם · בראה ידו ויברא העגול החלבי אשר בגלגל הכוכבים הקיימים אשר בו מן הפלא והתמהון

חי אל הסיר משפטי · שמשפט חי אל שהסיר מן סורר או הסיר כשמעו · כל הימים שאחיה אם תדברנה שפתי עולה · לא יחרף · לא יקטן לבי כאדם שיש לו חרפה · ישל · יש אומרי׳ מן שלל והקרוב אלי שהוא מן של כעלך · כי ישל הנפש מעל הגוף · שרידיו · הבנים הנשארים מהחרב · בנה כעש ביתו · שתעמד כעש מן עושה עש וגם כוכב על ביתו כמו חומה ש שישמרנו בגלגל · עשיר ישכב ולא יאסף · יאף על פי שלא ימות · כמים · בשטף פתאום כיכן דרך הנהרות · קדים · רוח קדים · מידו ברוח יברח · העניין יברח הוכו מ מידו · יספקו בני אדם עליו ועל ביתו כפימו · יזוקו · כמו יזקקו והעניין כי הכל תלוי במזל בני אדם גם ה המקומות · ואבן יצוק נחושה · והיה ראוי להיותו נחוש · אבן אפל · שהוא הארץ שהיא עיקר האופל גם היא עיקר קדרות ה הלבנה בשעה שתקדר בחצי החדש בהיותה עם ראש התלי או ה הזנב · גם יפרוץ המקום נחל שהוא גר והעניין מוגר כמים המוגרים עד שנשכח מרוב שדרכו בני אד׳ · דלו · כמו דללו וחרבו · מאנוש שנעו שהם ה הולכים ונעים · ותחתיה · ויש ארץ שתחתיה נהפך כמו אש כארץ גפרית והרי ההם · ויש

מה שכבר התבאר בספר האותו׳ · והנה אכתוב אמרנו בכל זה קצת מאמ׳ בחמשי׳ מספר מלחמות יי׳ · הנה אלו הדברים אשר ספרתי הם קצת דרכי השם ומה מעט הדבר שנשמע בו בזה הספור · ואולם תוקף וגבורותיו ונפלאותיו לא ימצא מי שיבין אותם :

והכלל העולה מהדברים הוא מבואר ולא רצה איוב להשיב על דברי בלדד יותר מזה השיעור לפי מה שזכרנו במענה הקודם ובכלל אם היה משיב אותו עליהם לא יהיה כי אם כפל ד דברים לפי שכבר ת השיב על זאת הטענה במה שקדם וסתר אותה מהחום :

ביאור מלות המענה

ויוסף איוב שאת משלו ויאמר · יחרף · יטה ומזה העניין שפחה נחרפת לאיש ר״ל ש שהיא נוטה מצד ע עבדות לצד חירו׳ כמו שזכ׳ הרב מורה צדק · ויבצע · יגזול · ישל · יעמוד בשלוה · אורה · אלמוד · עריצים · הם התקיפי׳ החומסי׳ שאר אנשים להטענם על תקפם וגבורתם · שרידיו · הם בניו כי הם השרידים ה הנשארים מן האדם · וכסף נקי יחלוק · האיש הנקי יחלוק כ כספו ויפזרהו תחת אשר קבץ אותו הרשע והרצון בזה כי הנקי ימשול על אשר לו · תשיגהו כמים בלהות · תשיגהו בלהה אחרי בלהה בלי הפסק כמו שיגרו המים בשטף בלי הפסק · קדים · רוח קדים · וישערהו · מענין רוח סערה · מידו · ממכתו · עלימו כפימו · עליו כפיו · ומקום לזהב יזוקו · ויש מקום בארץ אשר יזוקו ה הזהב ויוציאוהו משם · ואבן יצוק נחושה · ר״ל שמהאבן יוציאו ויתיכו בעת מה נחושה והוא הברזל החזק א אביר בלע״ז או יהיה אבן יצוק אבן חזק מגזרת והיית מוצק · והרצון בו שמאבן חזק יוקח נחושה · פרץ נחל · נדלו · מעם גר · מהמקום שהיה גר בו האדם · דלו · נבהו וכמוהו דלו עיני ל למרום · שם

משפטי׳ יו׳ בלישנ׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן ט״ל ובתלים סימן ז׳ : אם תדברנה חד מן י״ב פסו׳ רישי׳ ומצעותהון אם אם וסימ׳ נמסר בסדר משפטי׳ ותלים סימן כ״ז ובסיפ׳ סימן ו׳ : ולשוני ג׳ וסימ׳ ולשוני מדבק מלקוחי · ולשוני תהגה צדקך · ולשוני לא יהגה רמיה · ואינון מן ד׳ זוגין ול״ש ברישי׳ מן ג׳ ג׳ וסימ׳ ולשוני ג׳ דלעיל · ולשנינה ג׳ והיתה לשמה למשל ·

כז וַיֹּסֶף אִיּוֹב שְׂאֵת מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר׃ חַי־אֵל הֵסִיר מִשְׁפָּטִי וְשַׁדַּי הֵמַר נַפְשִׁי׃ כִּי־כָל־עוֹד נִשְׁמָתִי בִי וְרוּחַ אֱלוֹהַּ בְּאַפִּי׃ אִם־תְּדַבֵּרְנָה שְׂפָתַי עַוְלָה וּלְשׁוֹנִי אִם־יֶהְגֶּה רְמִיָּה׃ חָלִילָה לִּי אִם־אַצְדִּיק אֶתְכֶם עַד־אֶגְוָע לֹא־אָסִיר תֻּמָּתִי מִמֶּנִּי׃ בְּצִדְקָתִי הֶחֱזַקְתִּי וְלֹא אַרְפֶּהָ לֹא־יֶחֱרַף לְבָבִי מִיָּמָי׃ יְהִי כְרָשָׁע אֹיְבִי וּמִתְקוֹמְמִי כְעַוָּל׃ כִּי מַה־תִּקְוַת חָנֵף כִּי יִבְצָע כִּי יֵשֶׁל אֱלוֹהַּ נַפְשׁוֹ׃ הֲצַעֲקָתוֹ יִשְׁמַע אֵל כִּי־תָבוֹא עָלָיו צָרָה׃ אִם־עַל־שַׁדַּי יִתְעַנָּג יִקְרָא אֱלוֹהַּ בְּכָל־עֵת׃ אוֹרֶה אֶתְכֶם בְּיַד־אֵל אֲשֶׁר עִם־שַׁדַּי לֹא אֲכַחֵד׃ הֵן־אַתֶּם כֻּלְּכֶם חֲזִיתֶם וְלָמָּה־זֶּה הֶבֶל תֶּהְבָּלוּ׃ זֶה חֵלֶק־אָדָם רָשָׁע עִם־אֵל וְנַחֲלַת עָרִיצִים מִשַּׁדַּי יִקָּחוּ׃ אִם־יִרְבּוּ בָנָיו לְמוֹ־חָרֶב וְצֶאֱצָאָיו לֹא יִשְׂבְּעוּ־לָחֶם׃ שְׂרִידָיו בַּמָּוֶת יִקָּבֵרוּ וְאַלְמְנֹתָיו לֹא תִבְכֶּינָה׃ אִם־יִצְבֹּר כֶּעָפָר כָּסֶף וְכַחֹמֶר יָכִין מַלְבּוּשׁ׃ יָכִין וְצַדִּיק יִלְבָּשׁ וְכֶסֶף נָקִי יַחֲלֹק׃ בָּנָה כָעָשׁ בֵּיתוֹ וּכְסֻכָּה עָשָׂה נֹצֵר׃ עָשִׁיר יִשְׁכַּב וְלֹא יֵאָסֵף עֵינָיו פָּקַח וְאֵינֶנּוּ׃ תַּשִּׂיגֵהוּ כַמַּיִם בַּלָּהוֹת לַיְלָה גְּנָבַתּוּ סוּפָה׃ יִשָּׂאֵהוּ קָדִים וְיֵלַךְ וִישָׂעֲרֵהוּ מִמְּקֹמוֹ׃ וְיַשְׁלֵךְ עָלָיו וְלֹא יַחְמֹל מִיָּדוֹ בָּרוֹחַ יִבְרָח׃ יִשְׂפֹּק עָלֵימוֹ כַפֵּימוֹ וְיִשְׁרֹק עָלָיו מִמְּקֹמוֹ׃

כח כִּי יֵשׁ לַכֶּסֶף מוֹצָא וּמָקוֹם לַזָּהָב יָזֹקּוּ׃ בַּרְזֶל מֵעָפָר יֻקָּח וְאֶבֶן יָצוּק נְחוּשָׁה׃ קֵץ שָׂם לַחֹשֶׁךְ וּלְכָל־תַּכְלִית הוּא חוֹקֵר אֶבֶן אֹפֶל וְצַלְמָוֶת׃ פָּרַץ נַחַל מֵעִם־גָּר הַנִּשְׁכָּחִים מִנִּי־רָגֶל דַּלּוּ מֵאֱנוֹשׁ נָעוּ׃ אֶרֶץ מִמֶּנָּה יֵצֵא־לָחֶם וְתַחְתֶּיהָ נֶהְפַּךְ כְּמוֹ־אֵשׁ׃

וְאוֹסִיף אִיּוֹב לְמִיטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר׃ קַיָּים אֱלָהָא אַעֲדִי הִילְכַת דִּינִי וְשַׁדַּי אֲמָרַר נַפְשִׁי׃ אֲרוּם פְּסַק תּוּב נִשְׁמָתִי בְּמֵימְרֵי וְרוּחָא דֶאֱלָהָא בְּנַחִירַי׃ אִין מְמַלְּלָן סִפְוָותִי שִׁקְרָא וְלִישָׁנִי אִין מְרַגֵּן נִיכְלָא׃ חַס לִי אִין אַזַכֵּי יַתְכוֹן עַד דְּאִתְנְגִיד לָא אַעְדִּי שְׁלֵמוּתִי מִינִי׃ בְּזַכְוָותִי תַּקִּיפִית וְלָא אֶשְׁבְּקִינָהּ לָא יַחְסֵד לִבִּי מִן יוֹמַיי׃ יְהֵי הֵיךְ חַיָּיבָא בְּעִיל דְּבָבִי וּדְקָאִים עֲלַי הֵיךְ רַשִׁיעָא׃ אֲרוּם מַן סְבַר דִּילְטוֹר אֲרוּם יִכְנוֹשׁ מָמוֹן דְּשִׁקַּר אֲרוּם יַנְתַּר אֱלָהָא נַפְשֵׁיהּ׃ אֵיפְשַׁר דִּקְבִילְתֵּיהּ יְקַבֵּיל אֱלָהָא אֲרוּם תֵּיתֵי עֲלוֹי עָקָא׃ אִין עַל שַׁדַּי יִתְפַּרְנַק יְהֵוֵי קָרֵי אֱלָהָא בְּכָל עִידָּן׃ אַלִּיף יַתְכוֹן בִּנְבוּאַת אֱלָהָא דִּי עִם שַׁדַּי לָא אֲכַסֵּי׃ הָא אַתּוּן כּוּלְכוֹן חֲמֵיתוּן וּלְמָא דֵין הֲבַלָא תְּהַבְּלוּן׃ דֵּין חוּלַק בַּר נַשׁ חַיָּיבָא מִלְוַת אֱלָהָא וְעַדַב תַּקִּיפִין מִשַּׁדַּי יְקַבְּלוּן פּוּרְעֲנוּתְהוֹן׃ אִין יִסְגְּעוּן בְּנוֹי מְטוּל דְּקַטְלִין בְּחַרְבָּא וּבְנֵי בְנוֹי לָא יִסְבְּעוּן לַחְמָא׃ מְשֵׁיזְבוֹי בְּמוֹתָא יְהוֹן קְבִירִין וְאַרְמְלָתוֹי לָא תִבְכִּין׃ אִין יִכְנוֹשׁ הֵיךְ עַפְרָא סִימָא וְהֵיךְ טִינָא יַתְכֵּין לְבוּשָׁא׃ יַתְקֵין וְצַדִּיקָא יְהֵי לְבִישׁ וְסִימָא זַכָּאִי יַפְלִיג׃ בְּנָה הֵיךְ רַקְבוּבִיתָא בֵּיתֵיהּ וְאֵיךְ מְטַלַּלְתָּא דַעֲבִיד נְטִיר פֵּירֵי׃ עַתִּיר יִדְמוּךְ וְלָא יִתְכְּנִישׁ עֵינוֹי פְּקַח וְלֵיתוֹי׃ תַּרְבְּקִינֵיהּ הֵיךְ מַיָּא רְגוּשַׁת לֵילְיָא טַלְטְלִינֵיהּ זִיקָא׃ יִטְלִינֵיהּ רוּחַ קִידוּמָא וְיֵיזִיל וִיעַלְעֲלִינֵיהּ מִן אַתְרֵיהּ׃ וְיִטְלוֹק עֲלוֹי וְלָא יְחוּס מִן יְדֵיהּ מֵיעֲרַק יְעִירוֹק׃ יַשְׁקֵף עִילָוֵיהוֹן יְדֵיהוֹן וְיִכְרְבֵק עֲלוֹי מִן אַתְרֵיהּ׃ אֲרוּם אִית לְסִימָא מַפְקָנָא וְאַתַר לְדַהֲבָא מְסַנְנִין׃ פַּרְזְלָא מֵעַפְרָא יִתְנְסִיב וְאַבְנָא יַתִּיךְ כַּרְבּוּנְיָי׃ סוֹף שַׁוִּי לַחֲשׁוֹכָא וּלְכָל עוֹפָא הוּא מְפַשְׁפֵּשׁ אַבְנִין מְפוּלָמִין דְּמִתַּמָּן נְפַק חֲשׁוֹךְ וְטוּלֵי מוֹתָא׃ תְּקֵף נַחֲלָא מִן אַתְרָא דִּי מִיזְדַּלַּח מַרְזְבַיָּא דְּמִתְנַשְּׁיָין מִן לְמֶעְבַּר רִיגְלָא אִזְדְּקָפוּ מִבְּנֵי נְשָׁא אִיטַּלְטָלוּ׃ אַרְעָא דְּמִינָהּ נְפַק מְזוֹנָא וּלְרַע מִינָּהּ גְּהִנָּם דְּצִינַת תַּלְגֵּיהּ מִתְהַפֵּיךְ דִּיכְמַת אֶשָּׁתָא׃

והכרתי את ישראל דמלכים · ונתשתים מעל אדמתי דד״ה : ולשוב ג׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סימן כ״ב ובירמיה סימן מ״ד : אורה ב׳ בתרי לישני וסימ׳ צדה אורה · אורה אתכם ביד אל : ולמה זה ג׳ וסימ׳ ולמה זה לי בכורה · ולמה זה חרה לך על הדבר הזה · ולמה זה הבל תהבלו : יקחו י׳ בקריא׳ וקמצי׳ וסימ׳ אשה זונה וחללה ב׳ בו · ובליעל כקוץ מונד · אהליהם וצאנם יקחו · ונחלת עריצים משדי יקחו · קשר נביאה בתוכה · והאלמנה אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו · ומבניך אשר יצאו דמלכים · וחברו דישעיה · בניך ובנותיך יקחו : בעש ג׳ וסימ׳ אנכי בעש לאפרים · ותמס כעש חמודו · בנה כעש ביתו : ואיננו י״ב וסימ׳ כי לקח אותו אלהים · ערות על יאור · שדד זרעו ואחיו ושכניו · יבקש את עון ישראל ואיננו · התבוננת על מקומו ואיננו כי רוח עברה בו · המחכים למות ואיננו · רמו מעט ואיננו · הן קדם אהלך ואיננו · עשיר ישכב ולא יאסף · התעיף עיניך בו ואיננו · ואיננו חסר לנפשו : יקח ג׳ ב׳ קמץ וא׳ פתח וסימ׳ יקח נא מעט מים ורחצו · גם שבי גבור יקח ומלקוח · ברזל מעפר יקח · אנ״ך : תכלית ה׳ וסי׳ נמסר בתהלים סימן קס״ט וסיפ׳ סימ׳ י״א : דלו ב׳ א׳ מלרע וא׳ מלעיל וסימ׳ דלו מאנוש נעו · דלו עיני למרום · קדמא מלעיל :

עיט· עוף: שזפתו· ראתהו: איה· הוא מין אחר מהעוף: הדריכוהו· דרכו בו: בני שחץ· בגיאות ותוקף והם פריצי החיות: שחל· אריה: בחלמיש· בצור החזק: בצורות· בהרים: מבכי נהרות· מהזלת הנהרות והנגרתם: חבש· עצר וסתם: סגור· זהב: תסולה· תערך: בכתם אופיר· בזהב אופיר: ראמות וגבים· הם מרגליות יקרות: ומשך חכמה מפנינים· ומשיכת החכמה וההשתדלות בהשגתה יותר נבחר מפניני': פטדת כוש· היא פטדה הנמצאת בארץ כוש והיא אבן יקרה: בכתם טהור· בזהב צרוף ונקי: תסולה· תערך: ודרך· ומנהג מוגבל ומסודר: לחזיז קולות· לברק אשר הוא סבה לקולות והרעמים או יהיה לחזיז קולות חסר וי"ו והרצון לחזיז וקולות: ויספרה· שמה בספר וכת' אותה ר"ל שמש אותה לחק ולמימוס:

ביאור דברי המענה

כאשר ראה איוב שלא אחד מרעיו עונה אליו דבר הוסיף לשאת משלו על ענינו ואמר חי השם אשר הסיר משפטי בסדרו טובות האדם ורעתם בזה האופן אשר סדרם ר"ל מצד הגרמים השמימיים או אמר חי השם אשר הסיר משפטי אם הענין כדבריכ' שיבאו מאתו הטובות והרעות לבני האדם במשפט לפי מעשיהם וחי שדי אשר המר נפשי כי כל עוד בחיים חייתי לא תדברנה שפתי עול ומרמה להודות לדבריכם· חלילה לי אם אצדיק אתכ' לומר שאמת אתכם במה שאתם אומרים עלי שכבר חטאתי עד אמות לא אסיר תומתי ממני לומר שאני רשע וחוטא כמו שאתם אומרים עלי· בצדקתי החזקתי לומר שאני צדיק לא ארפא ולא יטה לבבי מימי מזה הדעת אשר אני בו ומה שאתם אומרים עלי שאני כמהם לרשעים במה שאני אומר שהשם עזב את הארץ כי לפי זה הדעת לא יועיל הצדק על הרשע וזה ממה שיורה שאני לא כ

ויש ארץ מקום ספיר אבניה· גם יש מקום לא כדעמה יש שם· גם לא ידעו עיט· הוא העוף: לא עדיה· עבר תרגום אשר עבר בין הנזרים האלה וכמהו מעדיה בגד ביום קרה: בחלמיש שלח ידו· המקום ויהפוך ההרים משרשים· ויבקע יאורים בצורים ובחלמים: וכל יקר· הם המים שיוצא מהצורים· והפך זה שיחבש הנהרו· ופירוש מבכי מרוץ וכמוהו נבכי ים: חבש· יעצור כמו לא חובשו לא אהיה חובש· ותעלומה יוציא אור· מה שהיה בתעלומות הנהרות יראו כאשר ייבשו המי' ועניין אלה הדברים שהמקום ? יעשה הדבר והפך ? הדבר יתן טוב לרשע גם ישלם לו רע אפילו מקומו הארץ משתנים ארץ תצמיח וארץ לא יעלה בה כל עשב· ולדעת עיקר אלה הענינים למה זה לא יוכל האדם לדעת תהום אמר אילו היה האדם יכול לרדת אל תהום לא ימצא זאת החכמ' או למעמקי הים· תסולה· תערוך וכמהו המסולאים בפז: בכתם אופיר· הוא הזהב: זכוכית· היא אבן יקרה ? או הדבר הידוע: ותמורתה· ולא תמורת'· בכתם טהור· בעבור שאמר טהור יורה ? שהוא זהב כי אילו היה אבן יקרה מה עניין ? טהור והנה הוא כמו זהב טהור: אבדון ומות· הם המתים הקדמונים אמרו לנו כי גם הם שמעו ? מאחרים כי לא יוכל האדם לדעת אלה ? הענייני' כי אם הבורא לבדו שברא הארבעה המוסדות והם הארץ השמים והרוח והמים והם נזכרים בשני ? הפסוקים והוא יראה עלאים חדשים בדברי המטר על כן אמר ? בעשותו למטר חק: לחזיז· אומץ ותוקף הוא וכמהו ה' עושה חזיזים: אז ראה ויספרה· אין ויספרה מן ויספר משה כי אם מתמספר או מן וללמד ספר והעניין היא ? כתובה אצלו וכמהו יספר בחוקים בחכמ'ו להורו

שזפתו ב' וסימ' ולא שזפתו עין איה· עין שזפתו ולא תוסיף: הדריכוהו ב' א' מל' וא' חס' וסימ' כתרו את בנימן הרדיפוהו מנוחה הדריכוהו· לא הדריכוהו בני שחץ· בתרא מל': בחלמיש ל' שלח ידו· וא' חלמיש ההפכי הצור· ואינון חד מן ה' זוגין חד ח' וחד ה' בריש תיבות וסימ' כמסר' רבת' במערבת אות החי"ת בס"ד: עינו ס'

מקום ספיר אבניה ועפרת זהב לו: נתיב לא ידעו עיט ולא שזפתו עין איה: לא הדריכהו בני שחץ לא עדה עליו שחל: בחלמיש שלח ידו הפך משרש הרים: בצורות יארים בקע וכל יקר ראתה עינו: מבכי נהרות חבש ותעלמה יצא אור: והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום בינה: לא ידע אנוש ערכה ולא תמצא בארץ החיים: תהום אמר לא בי היא וים אמר אין עמדי: לא יתן סגור תחתיה ולא ישקל כסף מחירה: לא תסלה בכתם אופיר בשהם יקר וספיר: לא יערכנה זהב וזכוכית ותמורתה כלי פז: ראמות וגביש לא יזכר ומשך חכמה מפנינים: לא יערכנה פטדת כוש בכתם טהור לא תסלה: והחכמה מאין תבוא ואי זה מקום בינה: ונעלמה מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה: אבדון ומות אמרו באזנינו שמענו שמעה: אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה: כי הוא לקצות הארץ יביט תחת כל השמים יראה: לעשות לרוח משקל ומים תכן במדה: בעשתו למטר חק ודרך לחזיז קולות: אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה: ויאמר לאדם הן יראת אדני היא חכמה וסור מרע בינה:	ל' וחס' · ל' · ל' · ל' · ל' · סימן · ט' · ל' · ל' וחס' · ל' · חס · גו' · ל' וחד ערכה · ג' · ג' · ג' · ז' · ל' · ל' · ל' ובענין · ל' · יוח' · ל' · מל · ל' וחד פטדת ל' · ל' · ר' · ז' · לט לך · ב' · ג' פסו' רתיין · ג' · נ' · ב' חס · ב' · ו' כתו' כן ל' · ל' · ל' · ל' · ה'	וגינתא דעדן די אתר דשבזיזא אבנייהא ועפרותין דדהבא ליה: אורחא דלא חכמיה עופא ולא סקרתיה עין טופיתה: ת"א שביל אילן חיי דלא חכמיה סמאל דפרח היך עופא ולא סקרתיה עינא דחוה: לא טיילו בה בני אריון לא זאר עלוי ליתא: ת"א לא הליכו בה בני דאדם ולא סטא עלוהי חויא: בשמיר אושיט ידיה הפך מן עיקריהון טוריא: בטינרין נהרין בזע וכל איקרא חמת עייניה: מן קליליי נהרייא זרז ומתרכא דתעלומא יפיק נהורא: וחוכמתא מאן האן תשתכח והאן דין אתר ביונתא: לא ידע בר נש עילוייה ולא תשכח בארעא זידונין דמחטיין בחייהון: תהומא אמר לא גבי היא וימא אמר לית בהדי: לא יתיהב דהב סנין חילופהא ולא יתקל סימא פירוגה: לא תשתלחף בפיטלון דמן אופיר בבירולין יקר ושבזיזא: לא יעילינה דהבא איספקלרא ופירוגה מאני אובריזין: ת"א לא יסדרינה גבר עתיר בדהב וזכוכית אין לא יהב חילופה מאני דדהבא סנינא: סנדלבון ובירוצין לא ידכר וניגדא דחוכמתא מן מרגליין: ת"א לית אפשר דתשתכח בקילותא אילהין ביוקרא היך דהבא ומאן דלא יתטרונה אזלא ומיתברא היך זגוגיתא ופירוג אגרה לעלמא דאתי מאני פיזוזייא: לא יעלינה מרגלא ירקא דאתי מן כוש בפיטלון דכי לא תשתלחף: וחוכמתא מן האן תיתי והאן דין אתר ביונתא: וכסייא ממתמיהון דכל חי ומעופא דשמיא איטמר: בי אבדנא ומלאך מותא אמרו במתיהבא לישראל במשמענא שמענא שמועתא: אלהא אתביין אורחא והוא ידע ית אתרה: ארום הוא לסייפי ארעא יסתכל תחות כל שמיא יחמי: למעבד לרוחא מתקלא ומיא אתקן במשחתא: במעבדיה למטרא קיימא גזרתא ומהלך לחזיזי דרהטין בקליא: היידין חמייה ואשתעייה עם מלאכי שירותא אתקנה ולחוד פשפשיתה: ואמר לבר נש הא דחלתא דיי היא חוכמתא ולמעדי מן בישתא היא ביונתא:

וסימ' נכסר בסדר משפטים: ואי זה ד' דסמי' וסימ' ואי זה מקום בנוחתי· והחכמה מאין תמצא· והחכמה מאין תבא· מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו דמגלה: בארץ החיים ג' וסימ' אמרתי לא אראה יה· אמרתי אתה מחסי· ולא תמצא בארץ החיים: וים ג' קמצי' וסימ' קצוי ארץ וים רחוקים· וים אמר אין עמדי· וים מים והר ההר דמיכה: יותן ז' וחס' וסימ' נכסר בסדר שביני ופנחס: כלי וכלי י"ח בליש' וסימני' נמסר בסדר ויקהל: ראמות ג' מל' בא' ו' וסימניהו' ראמות וגביש לא יזכר· ראמות לאויל חכמות· ויששכר וגד דד"ה· וע"ין במשלי גבי פסו' עינים רמות לשון שקר: מעיני ד' וסימ' ואם כל עדת ישראל ישגו· והיה אם מעיני העדה· ונעלם מעיני אישה· ונעלמה מעיני כל חי: הבין ג' וסימ' הפכם אם כחומר· והילדים האלה ארבעתם· אלהים הבין דרכה: לרוח ג' וסימ' והשלישית תזרה לרוח· לעשות לרוח משקל· ומה יתרון לו שיעמול לרוח: אז ראה חד מן ג' פסו' דכל מליהון מפקין ה' וסים' מזוני דשבה בהבנה· וביאורם שארה כסותה ועונתה לא יגרע· חדשה ושבתה וכל מועדה· הכינה וגם חקרה:

כשמרתי מלחטוא חלילה לי מזה· יהי כרשע אויבי ומתקוממי כעול ואפשר שהרצון גם כן במה שקדם לו מהדברים זאת הכוונה בעינה והיא כי הוא יאמר כיחי השם שם האמיני שהאדם אינו נענש לפי מעשיו לא אחטא בשפתי לומר דבר עול ורמיה חלילה אם אצדיק אתכם באמרכם עתה שהגיע לי מה שהגיע מהרעות ללא משפט כי אז יראה לכל שצדקתם במה שאמרתם עלי שאני רשע הנה עד יום מותי לא אסיר תומתי וצדקתי ממני ולא יטה לבבי מהדרך הטוב אשר החזקתי בו מימי· יהי אויבי ומתקוממי כעול וכרשע ואולם אמר זה לשכחתו העול והרשע וזה כי למה ישובח מפני זה הדעת אשר אני בו העול והרשע· מה תקות חנף כי יגזול ויעשה חמס ואם היה שיניח השם ית' בשלוה אותו ולא יענישהו היבטח שבבא אליו הצרות יצילהו השם ממנה בצעקו אליו הלא זה בלתי אפשר לפי זה הדעת ולא לפי דעתכם כי אינו מתענג על השם ודבק בו עד שיוכל להתפלל אל השם בכל עת צרה ותשמע תפלתו כאמרו אז תתענג על יי' ויתן לך משאלות לבך ובהיות העניין כן ראו איך ראוי לכם לשפוט שאני משבח הרשע העול הלא הרשע והעול מוכן לפי דעתי לרעות כמו הצדיק ואין לו תכלית אחר זולת ההצלחה המדומה אשר הוא עתיד או מזומן שתאבד ממנו בבא יום אידו

אחר ולא יהיה לו אז המלט מזה בשום פנים· ואולם הצדיק בבא יום אידו תאבד הצלחתו המדומה ותשאר הצלחתו האמתית והיא הצלחת הנפש· והספר שכאמר שהרכון באמרו אם על שדי יתענג וגו' הוא שהוא אומר האם יתענג זה הרשע על השם בהתדבקו בו תמיד בנפשו במה שישכיל ממנו ויקרא אל אלוה בכל עת להשכיל ולדעת אותו להיות עמו תמיד עד שתגיע לו הצלחת הנפש הוא מבואר שזה בלתי אפשר כי לא תגיע הצלחת הנפש עם המדות הפחותות כמו שהתפרסם ונתבאר במה שאין ספק בו· הנני מלמד אתכם מה שביד אל אשר עם שדי איני מעלים מכם כי באמת עזב אומי האדם אל הסידור המוגבל מצד המערכת· הנה איך תאמינו מפני זה שאני משבח את הרשע והנה אתם כלכם חזיתם ו וספרתם שכבר הגיע לכם מהאום שזה חלק אד' רשע עם אל· ונחלת התקיפים הרשעי' אשר יקחו משדי ר"ל שכבר יגעו להם רעות נפלאו' כמו שספר אחר זה ואתם ידעתם שכל ר ראיותי על דעתי אני לוקח מהאום· וכאשר היה זה כן שלפי ה המוחש ירחה שכבר הגיעו מן הרעות ה הנפלאות לרשעים

בירחי קדם ל' מי יתנני בירחי קדם וכל קרי' חלוף כימי קדם והוא חד מן שיטה מן ל' דכל דכל חד וחד לית דכו' וחלוף וסימ' נמסר במסר' רבת' במערכת אות הח"ת בערך חלף בס"ד:

כט

וַיֹּסֶף אִיּוֹב שְׂאֵת מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר׃ מִי־יִתְּנֵנִי כְיַרְחֵי־קֶדֶם כִּימֵי אֱלוֹהַּ יִשְׁמְרֵנִי׃ בְּהִלּוֹ נֵרוֹ עֲלֵי רֹאשִׁי לְאוֹרוֹ אֵלֶךְ חֹשֶׁךְ׃ כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי בִּימֵי חָרְפִּי בְּסוֹד אֱלוֹהַּ עֲלֵי אָהֳלִי׃ בְּעוֹד שַׁדַּי עִמָּדִי סְבִיבוֹתַי נְעָרָי׃

וְאוֹסִיף אִיּוֹב לְמִתַּל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר׃ מַן יְסַדְרִינַנִי הֵיךְ יַרְחִין דְּקַדְמַיִן יוֹמַיָּא דִּי אֱלָהָא יִטְרְנַנִי׃ בְּאַנְהָרוּתֵיהּ שְׁרַגֵּיהּ עֲלֵי רֵישִׁי לִנְהוֹרֵיהּ אֵיזִיל חֲשׁוֹכָא׃ הֵיכְמָא דַּהֲוֵיתִי בְּיוֹמֵי תַּרִיפוּתִי בִּזְמַן דְּרָז אֱלָהָא עֲלֵי מַשְׁכְּנִי׃ בְּעוֹד כְּדוּן דַּהֲוָה מֵימַר שַׁדַּי בְּסַעֲדִי חֲזוֹר חֲזוֹר דִּילִי עוּלֵימָיו׃

אבן עזרא

כט לאורו אלך· בחשך: חרפי· גדולתי בלי דומה כי אם לפי ה הענין ויש או' שהוא מן בחרפם בפלשתים שערכו מלחמה ויש אומרי' שהוא מן חורף שאז יחל הזרע: בחמה

אבל שאני חלקתי עמכם במה שאמרתם שלא ימלט רשע שלא יקרה לו כך וטענתי שכבר ירחה מהחום שיגיע לקצת הרשעים הצלחה ולא יגיעם שום עונש עד יום מותם איך תאמינו שאני משבח הרשע ולמה זה הבל תהבלו לומר שאני בוחר אורח הרשעים אשר היו בדור המבול ואנשי סדום ועמורה· הנה כמו שספרתם יקרה הרבה פעמים ירבו בני הרשע יהיה תכליתם למות בחרב וצאצאיו לא ישבעו לחם והשרידים הנשארים ממנו והם בניו יקברו במותם שלא יעזבום עד שתצא נפשם לגמרי ולא תבכנה על מותו ומות בניו לרשעתו אפילו אלמנותיו· אם יצבור כעפר כסף ויכין מלבוש ללבוש עד שימצא לו בשפע כמו החומר· הנה יכין המלבוש ואיש צדיק ילבשהו והכסף אשר קבץ יהיה לנקי ויחלקהו ויפזרהו כאשר ירצה· בנה ביתו כעש ר"ל שביתו יהרס בקלות כבית העש וכסוכה אשר עשה נוטר הכרמים שאין לה קיום· עשיר ימות ולא יאסף לקבורה אך יסחב סחוב והשלך בקבורת חמור כל כך ימות ויכלה במעט זמן עד שבזמן אשר יוכל האדם לפקוח בו עיניו יהפך מיש לאין· תשיגהו כמים בלהות ר"ל שיבאו אליו בשטף ובמרוצה ובלילה תגנבהו סופה ורוח קדים ויניעהו ממקומו לפחדו מהצרות הבאות עליו ולא יוכל להמתין עד אור הבקר אבל יקום בלילה· וישלך עליו השם מכותיו ומכאוביו ולא יחמול ממכותו כרוח יברח ויחשוב להמלט· יספוק על שברו כפיו כל איש וישרוק עליו ממקומו לרוב התימה על רוב מה שיקרהו מהרע· הנה זה הוא מה שספרתם שכבר ימצא הרבה שיקרה לרשעי' זה הרע' ואני לא חלקתי עמכם בזה אבל באמרתי בחום שזה לא ימצא בכל הרשעים אבל כבר ימצאו בהם מצליחים ולא יפגעם שום עונש ואמנם היתה אצלי הסבה ברע שיקרה לרשעים ולטובים כי לכל אלו הענינים הנמצאים בזה העולם השפל ימצא קץ וגבול וזה שכבר ימצא בקצת העתים במקום מה מהארץ שיצא ממנו הכסף להתחדשו את שם וכן ימצא בארץ מקום אשר יזוקו ממנו הזהב ויוציאוהו משם וכן ימצא במקום מה מהארץ שיוציאו ממנה הברזל להתחדשו שם את ויצוק האבן נחשת והוא הברזל החזק ר"ל שכבר הוציאוהו משם בעת מה· לפי שהשם שם קץ להעדר ההוויה אשר במקומות מהארץ וכאשר יבא קצם יעמד שם כמו אלו ההויות· ושם גם כן קץ לכל תכלית אשר הוא חוקר ומבקש במה שיורוהו אבן אפל וצלמות ר"ל החומר הראשון אשר עמו ההעדרים כולם והוא סוף כל הדברים ההווי' או קרא אבן אופל וצלמות היסוד הארצי כי הוא בתכלית מההעדר ביחס אל שאר הנמצאות המוחשות בקצת העתים יפרוץ נחל ויגדל מאצל המקום שהיה האדם גר שם קוד' זה להיותו יבשה לפי שליובש המקום ההוא קץ וגבול וימצא גם כן הפך זה והוא שהמים החזקים הנשכחים מני רגל וגבהו מאנוש עד אשר לא עבר אדם שם לרוב עמקם יפגו ויכלו וישוב יובש במקום ההוא אשר היה בו היה הנהר ההוא· כבר תמצא ארץ שתצא ממנה לחם להיותה טובה לזריעה ובבא קצה יהפך תחתיה כמו אש שייבשה ושרפה עד אשר לא יעבר בה ולא יזרע· כבר ימצא מקום אשר אבניו הם ספיר ובו ימצאו עפרות זהב ויבאו שם האנשים תמיד לקחת הספירים או הזהב ובבא קצו יהיה חרב עד שאפילו העופות והחיות לא יבאו שם· בבא קץ ההרים החזקים ישלח השם ידו ויהפכם משרש בסבת הרוח הנסגר בבטן הארץ· בצורים החזקים בקע יאורות בקצת העתים בבא קצם וקודם זה ראתה העין כל יקר אשר בהם להיות יבשה והפך זה כי בקצת העתי' עצר השם נזלת הנהרות ומה שיהיה נעלם בקרקעם יוציא לאור ותראהו העין ובהיות הענין כן רצוני שים קץ ותכלית לכל אלו הדברים החומריים הוא מבואר שאין ראוי שתקרא ההצלחה באלו הקניינים החומריים הצלחה לפי שכלם יאבדו בבא קצם ובזה הענין שוים הרשעים והצדיקים ואחר שלצדיקים הצלחה אמתית והיא הצלחת הנפש מה שאינו לרשעים והם שוים בהצלחה האחרת לרשעים הוא מבואר שאני משבח הצדיק על הרשע· והנה איוב החל לספר מעלת החכמה והבינה וקוני המצאה ושלא יגיעו בה כי אם ביראת השם וסור מרע ולזה הוא מבואר ג"כ שכבר יגונה הרשע וישובח הצדיק מזה הצד· והחל ואמר והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום הבינה שיקח האדם אותה משם· הנה היא נעלמת מהאדם עד שלא ידע ערכה ולא תמצא בחלק מהארץ אשר שם החיים והוא החלק הנגלה מהארץ ולא בים אשר הוא מקיף בשאר חלקי הארץ· ואולם אמר זה שלא יחשוב חושב שיהיו במוחשות די בהקנאת החכמה כי כבר התבאר בספר הנפש שאין בהם די בקנין המושכלות ושהוא צריך שיהיה בכאן שכל פועל בנו או המושכלות ומקנה אותם לנו ועם זה כבר נתבאר בספר מ"י שאין כח בנו להשיג זה הנימוס והסדור אשר לנמצאות כפי מה שהוא עליו והוא הענין אשר היה בו זה הנימוס והסדור אחד ומזאת המדרגה לא תמצא בשלמות כי אם לש"י לבדו ולזה לא ידע ערך החכמה בשלמו' כי אם השם ית'· ואולם יתחלפו מדרגות האנשים בחכמה לפי התקרבם אל זה הנימוס במושכל אשר בנפש הש"י ורחקם ממנו· ואמר שלרוב מעלת החכמה לא יותן זהב תחתיה ולא ישקל כסף מחירה ולא תערך בזהב אופיר ולא בשוהם יקר וספיר לא ישוה להם זהב וזכוכית לגנה ולא תמירנה כלי פז ראמות וגביש אשר הם אבנים יקרים מאד לא יזכר אחד מהם לפני החכמה ומשיכת החכמה והשתדלות בקניכה יותר ערב ויותר יקר מפנינים· לא ישוה לחכמה פטדה הנמצאת בכוש שהיא יקרה מאד בזהב טהור לא תערך· ואולם אמר זה להורות כי קנין החכמה יותר מכל הקניינים האחרים ולזה לא יעזוב המשכיל הדרישה בחכמה מפני ההשתדלות בקנין אלו ההצלחות המדומות והוא גם כן יותר ערב לפי שאין יחס אל העריבות המגיע לנו בקניינים המדומים עם העריבות המגיע לנו בהשתדלותינו בחכמה· והחכמה מאין תבא ר"ל אי זה דבר יהיה התחלה והצעה אל הגעת החכמה לנו ואי זה מקום שתגיע לנו הבינה ממנו· והנה היא נעלמת מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה עם הגביהו לעוף ויתכן שיהיה מרחוק· אבדון ומות אמרו באזנינו שמענו שמעה החכמה ר"ל כי מצד ההעדר והמות הנמצא לאלו ההווים ובכלל מצד החסרון הנמצא בחומר הראשון אשר להם נשפוט שבכאן סבה היא שכל תקנה לנו אלו הצורות· והאריך מפני זה אל החקירה בטבע המושכל אשר לנמצא נמצא מאלו הנמצאים השפלים אשר הוא החכמה ואז נדע כי השם ית' הוא לבדו אשר הבין הידיעה בשלימות בזה הנימוס אשר לנמצאות כי הוא יעשה כל הנמצא ויביט לקצות הארץ לעשות שם מעשהו ותחת כל השמים יראה· לעשות לרוח משקל ומים תכן במדה ר"ל שהוא ישתדל שיהיה שווי בין היסודות שיהיה האויר והמים כשיעור הראוי וכן הענין בשאר היסודות כי זה השווי אמנם יהיה בהם מפני שני דברים מפני השווי אשר ביניהם בעצמם בכמות ובאיכות ומפני השווי אשר בסבו' הפועלות אותם בשובם בסיבובכי בזה ישמר השווי אשר בין היסודו' והוא ענין בתכלית הפלא והחכמה· בעשותו למטר חק ונימוס עד שלא יהיה ביותר מהראוי כדי שלא יגבר היסוד המימי יותר מהראוי· ובעשותו דרך ומנהג לחזיזים ולרעמים עד שלא יגבר האש והרוח יותר מהראוי· הנה כשסדרו העולם על המנהג והחק ראה החכמה וכתב אותה ר"ל ששם אותה לחק ולנימוס והכינה וגם חקרה עד שסדר אותה באופן היותר שלם· ואמר לאדם הן יראת י"י היא דרך אל שיגיע החכמה לו וסור מרע הוא הצעה אל הגעת הבינה לפי שאי אפשר שיגיע שלמות הנפש עם הטרדה בתאות הגופניות וזה מבואר בנפשו ולזה הוא מבואר שלא ישובח העול והרשע לפי דעת איוב כי הוא מונע הגעת הצלחת הנפש אשר היא ההצלחה האנושית:

והכלל העולה מהדברים הוא שאיוב התנצל במה שאמרו לו שכבר ירחה מדעתו בענין ההשגחה שהוא משבח הרשע ומתהלך בו אחר שאיננו מאמין שיגיע העונש לרשעי' בסיבת רשעם וזהו מה שהכניע הרשעי' הקודמים אל שיקנהו בתכונת הרשע ר"ל המאמינים שהשם ית' עזב את הארץ והוא שיאמר בתשובה בזה שחלילה לו מרשע שיבחר מפני זה הרעת הרשע והעול וזה שאע"פ שכודה שכבר יקרה שתהיה לרשע הצלחה מה אין ראוי מפני זה שיחמוק עינייכו כי הוא מוכן למקרי הזמן אין לו המלט מהם בשום פנים כמו הענין בצדיק וזה שאיוב היה מאמין שהענין אחד בצדיק וברשע בטובות המדומות בשכבר ימצאו רשעים רבים יגיעו להם רעות נפלאות עם שמטבע אלו ההצלחות שיפסדו בסוף בהכרח להיותם חמריות ובהיות הענין כן ר"ל שהצדיקים והרשעים הם שוים בענין זאת ההצלחה המדומה והיתה לצדיקי' הצלחה נכחית ערבה ויקרה מאד והיא החכמה והבינה אשר היא הצלחת הנפש אשר לא תגיע אלא ביראת השם ובהשמר מהרשע והעול הוא מבואר שיותר נבחר מאד לפי דעת איוב הצדיק מהרשע:

ביאור מלות המענה ויוסף איוב שאת משלו ויאמר· בהלו נרו· כאשר היה מאיר נרו: חרפי· נערותי והוא מענין חורף כי אז יחל זמן הזריעה: בחמה

בחמה. בחמאה: יצוק. יהיו נובעים ממנו: שער עלי קרת. בשער העיר על הקריה ר״ל על העיר: קול נגידים נחבאו. גם הנגידים שתקו לבשתם ממני: ועין ראתה ותעידני. העין אשר ראתה היתה מגדלת ומכבדת אותי ויהיה ותעידני מענין עד לאומי או יהיה פירו׳ שהעין אשר ראתה אותי העידה על צדקתי ותם לבבי: ארנין. אעמיד בשמח׳ וברנה:

בחמה. חסר אלף והוא בחמאה כמו בית טן ובמקום אחר בית מאן וזה על דרך משל: עלי קרת. שער הקריה: כמעיל. שהוא על הבגדים כראה לעין וכן הכניף כן היה משפטי: בקצירי. בשעפי כמו תשלח קציריה עד ים: וקשתי בידי תחליף. יש אומ׳ כי אחליפנו מיד אל יד ולא תסור ממני

ברחוץ ל׳ הליכי ל׳ בחמה ל׳ חס׳ וצור יצוק עמדי. בצאתי ל׳ מלעיל שער עלי קרת: ברחוב ד׳ וסימ׳ לא כי ברחוב נלין. רק ברחוב אל תלן. ברחוב אכין מושבי. כשלה ברחוב אמת: לפיהם ל׳ חד לפיהן ואינון חד מן י״א זוגין מיחדין חד

ברחץ הליכי בחמה וצור יצוק עמדי פלגי שמן׃ בצאתי שער עלי קרת ברחוב אכין מושבי׃ ראוני נערים ונחבאו וישישים קמו עמדו׃ שרים עצרו במלים וכף ישימו לפיהם׃ קול נגידים נחבאו ולשונם לחכם דבקה׃ כי אזן שמעה ותאשרני ועין ראתה ותעידני׃ כי אמלט עני משוע ויתום ולא עזר לו׃ ברכת אבד עלי תבא ולב אלמנה ארנן׃ צדק לבשתי וילבשני כמעיל וצניף משפטי׃ עינים הייתי לעור ורגלים לפסח אני׃ אב אנכי לאביונים ורב לא ידעתי אחקרהו׃ ואשברה מתלעות עול ומשניו אשליך טרף׃ ואמר עם קני אגוע וכחול ארבה ימים׃ שרשי פתוח אלי מים וטל ילין בקצירי׃ כבודי חדש עמדי וקשתי בידי תחליף׃ לי שמעו ויחלו וידמו למו עצתי׃ אחרי דברי לא ישנו ועלימו תטף מלתי׃ ויחלו כמטר לי ופיהם פערו למלקוש׃ אשחק אלהם לא יאמינו ואור פני לא יפילון׃ אבחר דרכם ואשב ראש ואשכון כמלך בגדוד כאשר אבלים ינחם׃ ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים אשר מאסתי אבותם לשית עם כלבי צאני׃ גם כח ידיהם למה לי עלימו אבד כלח׃ בחסר ובכפן גלמוד הערקים ציה אמש שואה ומשאה׃ הקטפים מלוח עלי שיח ושרש רתמים לחמם׃ מן גו יגרשו יריעו עלימו כגנב׃ בערוץ נחלים לשכן חורי עפר וכפים׃

במשזוג אסתורי בלוואי וטינר יזלף עמי טיפי משח׃ במפקי תרעא על קרתא בפתאה אתקין מותבי׃ חמון יתי עולימיא ואטמרו וקשישיא יקומון זקפו׃ רבניא כנישו במיליא ואידא ישוון לפומהון׃ קל ארכונין איטמרו ולישנהון למוריגיהון ארבקת׃ ארום אודנא שמעא אמרת טב לי ועינא דחמת ואסהדת עלי׃ ארום אשיזיב עניא דבעי ויתם ולא סעיד ליה׃ ברכתא דאוביד עלי תיתי ולבא דארמלתא אמלי תושבחתא׃ זכותא לבישית ואלבישנני היך מעילא ומצנפתא דיני׃ נהור עיינין הויתי לסמיא וטייול לחגירא אנא׃ תא תייר הויתי למסכנא דדמי לסמיא וטייל לקצור ערסא ומתיל לחגרא אנא׃ אבא אנא לחשיכיא ותיגרא דלא ידעית אפשפשינה׃ ותברית ניבי מקלקל ומככוי רמיתי עדאה׃ ואמרית עם תוקפי בשרכפי איתנגיד והיך חלא אסגי יומיא׃ עיקרי פתיח למבועי מיא וטלא יבית בחצדי׃ יקרי חדת גבי וקשתי בידי משתלחפא׃ מיני קבילו ואוריכו ושתיקו למלכתי׃ בתר פתגמי לא יתנון ועליהון תשפר מילתי׃ ואוריכין היך מיטרא לותי והיך אריסיא בפומהון פתחו למלקושא׃ אגחך אמטולהון ולא יהימנון וקלסתור אפוי לא אסתכלון׃ אבחר אורחהון ואתיב ברישיהון ואתי היך חתנא ואשרי כמלכא בחילא היכמא דאבלין מנחם׃ וכדון מגחכין עלי דרדקי מיני ליומין די רחיקית אבהתהון לשואה עם כלביא נטרי עאני׃ אוף חיל ידיהון למה לי עילויהון הובידכוך׃ תא לחור חיל ידיהון למה לי לקבלותי שוחדא אין אתגזר להון להוברא בכוך קבורתא׃ בחוסרנא ובאולצנא דלא ולד הוון ערקין רשיעיא בארעא צחייא חשוך היך רומשא אתר שותא ורגושתא׃ דתלשין הובאי חולף עסבי מיכלא ועיקרין דרתימין מ מזוניהון׃ תא דשבקין פתגמי אוריתא מן לוח לבהון מטול מילי דעלמא עקרי רותמיא מתוקרין ומתעברין גומרין למזוניהון׃ מן שלהייא מתרכין מיבבין עליהון היך גנבא׃ בתקוף פצידי נחליא למשרי בנקירתא דעפרא ואבניא׃

נסיב נ״ן וחד נסיב מ״ם בסוף תיבו׳ וסי׳ נמסר בסוף סדר בהר סיני: דבקה ל׳ ולשונם לחכם דבקה והוא חד מלין דמשמשין קה בסוף תיבות וסימ׳ נמסר במסר׳ רבתא במערכת אות הקו״ף בס״ד: ויתום ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר משפטים: משפטי י״ו בליש׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן ט״ל ובתלים סימן י״ז: וריב ו׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר משפטים ובא״ב רבתי אות ר׳: וכחול ב׳ בתרי ליש׳ וסימ׳ על שפת הים. וכחול ארבה ימים: פתוח ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר חקת התורה ותלים סימן ה׳: וקשתי ל׳ כבודי חדש עמדי. וא׳ קשתי ואינון חד מן ד׳ זוגין חד ק׳ וחד וק׳ וסימ׳ קשתי ל׳ את קשתי נתתי בענן. וקשתי ל׳ וכבודי חדש עמדי. קלוי ל׳ ואם תקריב מנחת. וקלו ל׳ ויאכלו מעבור הארץ. קטב ל׳ הנה חזק ואמיץ לי״י: וקטב ל׳ מזי רעב ולחומי רשף. קובע ל׳ וילבש שאול את דוד. וקובע ל׳ ובאו עליך הצן רכב וגלגל: קכל ל׳ ותבאנה נערות אסתר. וקבל ל׳ היהודים אשר החלו: גלמוד ג׳ וסימ׳ והלילה ההוא יהי גלמוד. כי עדת חנף גלמוד: בחסר ובכפן גלמוד: לחמם ו׳ וסימ׳ ככה יאכלו בני ישראל את לחמם. לחמם בדאגה יאכלו. אין גחלת לחמם. כי לחמם לנפשם. ושרש רתמים לחמם. ויבינו בקיץ לחמם:

מתלעות. הם השינים אשר יטרפו בהם ה הבעלי חיים בעלי ה המתלעות והנה אמר זה דרך משל להורות כי הוא היה מכניע ה הרשע ומבריחו להשיב מה שהיה חומס: בקצירי. בענפי: וקשתי. וכחי וגבורתי: תחליף. תתחד׳: ויחלו. וימתינו ויקוו: וידמו. וישתקו: לא ישנו. לא יסתרלו לקחת עצה אחרת: תטוף מלתי: תזל אמרתי והטע׳ שישאלו קצתם קצת מה אמר איוב ויאמרו קצתם ל לקצת מאמרי: ופיהם פערו למלקוש. ופיהם פתחו לשאול עצתי כמו שיקוה הארם ל למלקוש ויבקשו: לא יפילון. לא יחסרו אור פני ר״ל שלא יקלו בי מפני שחקי אליהם ולא תסור יראתי מעל פ פניהם: כלח. זמן: בחוסר ובכפן גלמודי בסבת חסרונם והרעב אשר להם יהיו יחידי׳ בלי חברה: הערקים ציה. אמש ומשואה. הרודפי׳ ארץ ציה ובאים אליה ו ורודפים מקו׳ החשך והוא שקראו אמש ו ורודפים המקומות ה השוממים ר״ל מקום המדבר והם שקראם שואה ומשואה: הקוטפי׳ מלוח עלי שיח. מרוב חסרונם הם כורתים עשב נקרא שמו מלוח על האילן לאכול העשב ההוא אף על פי שאין העשב ה ההוא כאות לאכילה: ושורש רתמים לחמם. הוא מזונם ולחמם ל להעדר המזון ש מהם והנה הרתמי׳ הו׳ עשב נקר׳ כך או יהיה לחמם מקור ותהיה הלמ״ד משמשת ויהיה ענייננו לחמם עצמם כי יצטרך להם מה ם שיחממם בעבור ע עמדם במקומו׳ הקרי׳ באין מחסה: מן גו יגורשו. מתוך העיר יגורשו: בערוץ נחלי׳. הוא הנקיק שעושה הנחל בסבובותיו: חורי עפר וכיפים. מחילות עפר ונקרות הסלעי׳:

בני חלוף שהייתי מוא׳ בה חכי ולא אחטיא ואחרים אומ׳ כי אני בידי הייתי מחליף ה הקשת ולא הוצרכתי לאחר ויש אומ׳ בידי תחליף לא תכרת בכח ידי: לא ישנו. מן פעם שנית: ועלימו תטוף. תזל כטל: ויחלו. מן יחל ישראל: ואור פני לא יפילון. ידועכי השחוק יסיר אור פני המושל ואני הייתי משחק ומרוב פחדם לא היו מאמינים כי אשחק ולא יפילו אור פני: אבחר דרכ׳ למעלה מדרכם: כאשר אבלים ינחם אבלו׳. ולמה יראו ליעתה כח ידיהם והם חסרי כח: כלח. ימיהזקנה והעניין שהיו בתחלה בנער עד שנס לחם ולא יודע מתי יזקנו: בחסר ובכפן. תרגו׳ רעב: גלמוד. מקום בלא יישוב: הערקים. הנסים אל ציה תרגומו ויבש ועריק ובלילה הם במקום שואה: הקוטפי׳. מן וקטפת מלילות: מלוח. מן לחים: עלי שיח. אפילו עלי השיח שהוא האילן וכמוהו לנוח ב בשדה ללכת בין שיחי השדה: מן גו. תרגו׳ תוך ועניינו מתוך בני אדם יגורשו בעבור חסרונם ויריעו בני אדם עלימו כמו לגנב: בערוץ. במקום מפחד אדם לגור אליו: שיחים

ינהקו · כמו הפראים : חרול · מן כסו פניו חרולים והוא חוח · על בית יעקב יתקבצו ויאספו : נכאו · יותר נכאים ושפלים מן הארץ כמו וכל הארץ באו מצרימה : כי יתרו פתח · הפך קשתי · בתחלה היה רסן להם כמו לבה או מפני פחדי ועתה שלחו

בין שיחים ינהקו · בין האילנות יצעקו : תחת חרול יספחו · תחת הקוצים יתקבצו ויתנגפו להכנם הקוצים בבטרס ויהיה יספחו מענין ספחת או יהיה ביאור יספחו יתאספו ויתחברו מנזירת ספחני נא : נכאו · הוא מענין נכה רוח והרצון שהם שפלים ונכנעים יותר מהארץ : נגינתם הייתי · ללעג הייתי להם כמו אני מנגינתם :

שיחים ל׳ בין שיחים ינהקו · וחד השיחים ואינון חד מן ה׳ זוגין חד נסיב ש וחד הש ברישי וסי׳ שטר ל׳ אשר אין לה קצין · השטר ל׳ ויהי לעזיהו דד״ה · שקד ל׳ ויהי דבר יי׳ אלי וגו׳ מקל שקד · השקד ל׳ גם מגבוה ייראו · שוקים ל׳ דליו שוקים מפסח · השוקים ל׳ יבכה יי׳ בשחין · שיחים ל׳ בין שיחים ינהקו · השיחים ל׳ ותשלך את הילד תחת · שאלתיהו ל׳ ותבא

בין שיחים ינהקו תחת חרול יספחו: בני נבל גם בני בלי שם נכאו מן הארץ: ועתה נגינתם הייתי ואהי להם למלה: תעבוני רחקו מני ומפני לא חשכו רק: כי יתרו פתח ויענני ורסן מפני שלחו: על ימין פרחח יקומו רגלי שלחו ויסלו עלי ארחות אידם: נתסו נתיבתי להותי יעילו לא עזר למו: כפרץ רחב יאתיו תחת שאה התגלגלו: ההפך עלי בלהות תרדף כרוח נדבתי וכעב עברה ישעתי: ועתה עלי תשתפך נפשי יאחזוני ימי עני: לילה עצמי נקר מעלי וערקי לא ישכבון: ברב כח יתחפש לבושי כפי כתנתי יאזרני: הרני לחמר ואתמשל כעפר ואפר: אשוע אליך ולא תענני עמדתי ותתבנן בי: תהפך לאכזר לי בעצם ידך תשטמני: תשאני אל רוח תרכיבני ותמגגני תשוה: כי ידעתי מות תשיבני ובית מועד לכל חי: אך לא בעי ישלח יד אם בפידו להן שוע: אם לא בכיתי לקשה יום עגמה נפשי לאביון: כי טוב קויתי ויבא רע ואיחלה לאור ויבא אפל: מעי רתחו ולא דמו קדמני ימי עני: קדר הלכתי בלא חמה קמתי בקהל אשוע: אח הייתי לתנים ורע לבנות יענה:

ביני אילני נתקין תחות היגי מתחברין ובניא דנבל עם בני הדיוטין ישתפון מן ארעא: וכדון זמריהון הויתי והויתי להון לשותא: רחקונני רחקו מני ומן קדמי לא מנעו רוקא: ארום שושלתי וניםי אטוני שרא וסגפינני וזממא מן קדמי פטרו: על ימינא בחוצפא ביניהון קיימין רגלי שדרו וכבשו עלי אסטרי תברהון: צדיאו שבילי לפורענותי מהניין לית דסעיר להון: כתקוף פלטיית גללי ימא אתיין תחות רגושא מתגלגלין: אתהפיך עלי רגושתא תרדוף כזעפא רבנותי והיך עבא עברת פורקני: וכדון עלי מצטערא נפשי יחדונני יומי עניותא: ליליא גרמי מתפקפקין מיני ודמעסן יתי לא שכבין: בסוגעי חילא יתבלש לבושי אגב כתוני יזרזינני: אשוון יתי לטינא ואתמתיל כעפרא וקטמא: ת״א אקשו יתי לאדם דאיתברא מן טינא ואמתיל לאברהם דאידמי לעפר וקטם: אבעי מינך ולא תעני יתי קמית ותתבין במימרי: תתהפיך לאכזראה לי באלימות אידך תתזמינני: תטלינני לפוחא תרכבינני ותמסינני בתשייתא: ארום גלי קדמי דלמותא תתיב לי ובית קבורתא מזומן לכל דחיי: לחוד לא בריתתא ישדר מחתיה אין בעידן צעריה יקבל צלותהון: ת״א ברם לא לגרמיה יגרג מחתיה אין בחטטי ישוי להון אספלעיתא: אין לא בכית לקשי יומא עגמת נפשי לחשיכא: ארום טב סברית ואתא ביש ואורכית לנהורא ואתא קבלא: מעי חמרו ולית בהון חיזו דמא אקדימו יתי יומי עניותא: אוכם אזלית סדלית שמשא קמית בקהלא איבעי: אחא הויתי לירודין וחברא לברת בעמיתא:

הלכתי עם שוא · ולא הלכתי בגדולות : בקהל ד׳ דגשי׳ וסימ׳ בלשון ארמי ניסוק נצלי דסגן אתפקרית ובאורם בסוף שופטים :

בחולם כמו לא נכר שוע : לקשה יום · מי שהיה יומו קשה כפי הענין ואין לו חבר : אח הייתי לתנים · כענין אעשה ... יש להם קול מסומם :

מסמסת וענייני בממון : בפידו · באידו · שוע · צעקה ... כדיבות : עגמה דאגה : רתחו · מענין רתיחה : ולא דמו · ... בלא חמה · בלא שמש והרצון שאני הייתי קודר מפני שמזפי ... שקולם קול נהי וכן קול בנות יענה :

עורי שחר מעלי ועצמי חרה מני חרב: ויהי לאבל כנרי ועגבי לקול בכים: ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה: ומה חלק אלוה ממעל ונחלת שדי ממרומים: הלא איד לעול ונכר לפעלי און: הלא הוא יראה דרכי וכל צעדי יספור: אם הלכתי עם שוא ותחש על מרמה רגלי: ישקלני במאזני צדק וידע אלוה תמתי: אם תטה אשרי מני הדרך ואחר עיני הלך לבי ובכפי דבק מאום: אזרעה ואחר יאכל וצאצאי ישרשו: אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רעי ארבתי: תטחן לאחר אשתי ועליה יכרעון אחרין: כי הוא זמה והיא עון פלילים: כי אש היא עד אבדון תאכל ובכל תבואתי תשרש: אם אמאס משפט עבדי ואמתי ברבם עמדי: ומה אעשה כי יקום אל וכי יפקד מה אשיבנו: הלא בבטן עשני עשהו ויכננו ברחם אחד: אם אמנע מחפץ דלים ועיני אלמנה אכלה: ואכל פתי לבדי ולא אכל יתום ממנה: כי מנעורי גדלני כאב ומבטן אמי אנחנה: אם אראה אובד מבלי לבוש ואין כסות לאביון: אם לא ברכוני חלצו ומגז כבשי יתחמם: אם הניפותי על יתום ידי כי אראה בשער עזרתי: כתפי משכמה תפול ואזרעי מקנה תשבר: כי פחד אלי איד אל ומשאתו לא אוכל: אם שמתי זהב כסלי ולכתם אמרתי מבטחי: אם אשמח כי רב חילי וכי כביר מצאה ידי: אם אראה אור כי יהל וירח יקר הלך:

משכי שחם מעילוי וגרמי חרך מן נוגבא: והוה לאבלא כינרי ואבובי אמתיל לקל בכיין: קיים גזרית לעיני ומה אסתכל על בתולתא: ומה חולק טב יהיב אלהא מלעילא ואחסנת שדי משמי מרומא: הלא צערא לזידונא ותברא לעבדי שקר: הלא הוא יחמי אורחתי וכל פסיעותי ימנה: אין הליכית עם שקרא וזריזת על נכילותא ריגלוי: יתקלינני במשחתא דצדקא וידע אלהא שלימותי: אין מצלי אסתוורי מן אורחא ובתר עייני הליך לבי ובידי אדביק מרעם חבולא: אזרע ואוחרן ייכול וליבלבוי נצייי יתלשון: אין אישתדל לבבי על איתת גבר ועל תרע חברי כמנית: תשמיש עם חורן אנתתי ועלה יחמטון חורנין: ארום היא זנו והוא סורחן פריש: ארום אישא היא עד אבדנא תגמר ובכל איבבי תלשא: אין רחיקית דין עבדי ואמהתי כד אית להון תגרא בהדי: ומה אעבד כד יקום אלהא וארום יסער מה אתיבניה: הלא בכריסא עבדני מן דעבדיה ואתקין יתנא במעיא חד: אין אתמנע מלשלמא צבאות מסכינא ועיני ארמלתא אישיצי: ואכלית טולמי בלחודי ולא אכיל יתמא מינה: מטול דמטליותי אסגיעני היך כאבא ומכריסא דאמי דברני בניחותא: אין אחמי ערטילאי מדלית כסותא ולית חופאה לחשיכא: אין לא בריכו יתי חרצוי ומגיזתא דאימרי ישתחן: אין ארימית על יתמא ידי ארום אחמי בתרעא סיועי: כתפי מן שיכמת תפול ודרעי מן קנה תתבר: ארום דלח לותי תבר אלהא ומן מסייפיה לא אסובר: אין שוויתי על דהבא סיבורי ולפיתלין אמרית רוחצני: אין אחדי ארום סגא עותרי וארום בסוגעא אשכחת ידי: אין אחמי אסתהר ארום ינהר וסיהרא זיותן מהליך:

ויפת. מענין פיתוי והסתה: בפיד. באיד: והתעוררתי. ושמחתי והרצון האם פתעוררתי להתנועע תנועת הגיל והשמחה: בשאלה. בקללה: מתי אהלי. אנשי אהלי: לדרך כדים שארחה האורחים בבואם ואאספם הביתה: בחבי. בסתרי: אערוץ המון רבה. הייתי יכול לשמור המון רבה מהאנשים: ובוז משפחות יחיתני. האנשים שבמשפחות יכניעני ויבזני או ירבה בזה האיש שהוא מהמשפחות היותר נבזות: תוי. סימני ואותי מגזרת והתוית תיו: יענני. יעיד לי. או יהיה הרצון בתוי תאותי והיה חסר אלף והיה ביאור יענני יענה אותי בהתווכחי עמו על טענותי כי כבר חשק איוב זה כמו שזכר במה שקדם: אענדנו. אקשרנו: הפחתי. הדאבתי באשה. הוא מין מתיני החוח מגזרת ויעש באשים והרצון בזה שכאשר יזרע בארצו לא תוציא במחה אבל יצמחו בה קוצים ודרולים:

ולא"ד ר"פ בסיפ וסימ ולא נתתי לחטא חכי. ולא אמר איה אלוה עשי. ולא ערך אלי מלין. ולא נמצא נשים יפות: בחוץ ב' ר"פ וסימ בחוץ תעמוד והאיש. בחוץ לא ילין גר: כאדם ג' וסימ נמס בהושע סימנ': אערוץ ג' מל' בליש' וסי' בסיפ סוף סימן ז"ג: הן ה' בסגול וסימ הן עם לבדד ישכן. הן עם כלביא יקום וכארי. הן הוא משוש דרכו. הן זאת לא

אבן עזרא

ויפת בסתרי. כמו פן יפתה לבבכם: ותשק ידי לפי. מין ממיני עבודה זרה כי רובי הקדמונים טרם בוא הנביאים היו עובדים פני המאורות על כן אמ' גם הוא עון פלילי כי כחשתי לאל ממעל והעניין שהוא למעלה מהמאורות: והתעוררתי. לשמוח: לשאול באלה נפשו. לקלל אותו: מי יתן מבשרו לא נשבע. בעבור שלא היה גר לן בחוץ כי אם באהלי: אם כסיתי כאדם פשעי. כדרך בני אדם לכסות פשעם מבני אדם: בחבי. כמו חבי כמעט רגע: כי אערוץ. אפחד: ובוז משפחות יחיתני. והכנוה במשפחות יחתני ויפחידני כי יחתני כמו חתת אלהים: הן תוי. יש אומרים שהוא חסר אלף והעניין כי אתאוה שיענני שדי. והנכון שהוא כמו והתוית תיו והעניין כל מה שרשמתי שדי הוא שיענני: איש ריבי. שיריב בשבילי: אענדנו. כמו ענדם ועניינו כמו אשים: מספר צעדי אגידנו. כל דרכי הייתי מגיד לו לפניו: ונפש בעליה הפחתי. כמו מפח נפש: באשה. מין ממיני החוח כמו ויעש באושים: הבוזי

ויפת בסתר לבי ותשק ידי לפי: גם הוא עון פלילי כי כחשתי לאל ממעל: אם אשמח בפיד משנאי והתעררתי כי מצאו רע: ולא נתתי לחטא חכי לשאל באלה נפשו: אם לא אמרו מתי אהלי מי יתן מבשרו לא נשבע: בחוץ לא ילין גר דלתי לארח אפתח: אם כסיתי כאדם פשעי לטמון בחבי עוני: כי אערוץ המון רבה ובוז משפחות יחתני ואדם לא אצא פתח: מי יתן לי שמע לי הן תוי שדי יענני וספר כתב איש ריבי: אם לא על שכמי אשאנו אענדנו עטרות לי: מספר צעדי אגידנו כמו נגיד אקרבנו: אם עלי אדמתי תזעק ויחד תלמיה יבכיון: אם כחה אכלתי בלי כסף ונפש בעליה הפחתי: תחת חטה יצא חוח ותחת שערה באשה תמו דברי איוב:

ל' ל' / ל' ית' / ל' / ל' ויחס' יד' / דף' ל' / י' חס' / ל' דף' ל' / ל' ג' / ל' ג' מל' / בליש' / ל' / ל' / ה' ל' מלרע / ל' וחד ואשלכנו / ל' / ג' ב' / ב' ל' / ל' / ל'

ושרגג בטומרא לבי ונשקת ידי לפומי: לחוד הוא סורחן פריש ארום כדיבית אלהא מלעילא: אין אחדי בצערא דסנאי ויבבית ארום ארעיה ביש: ולא שבקית למיחטי מוריגי למשייל במומתא נפשיה: אין לא אמרו אנשי משכני מן ינזור מבסריה לא נסבע: בשוקא לא יבית גיורא דשיו לאכסניא פתחית: אין חפית כארם קדמוי מרדויי למיטמע בעיטפי סורחני: ארום אתגבר ריכפת גיוותניא ובסיר גניסאתא יתברינני ושתקית לא אפוק מעלנא: מן ינזור עלי דיקבל מיני הא ריגוגי שדי עני יתי ופיטקא דכתב אינש תיגרי: אין לא על כתפי אסובריניה אכרכיניה כלילן לי: מניין פסיעותיי אחויניה דיכמת ארכונא אקרביניה: אין עלי ארעי תקבול וכחדא תלמייהא בכיין: אין חילהא גמירית בלא כסף ונפש דמרהא אפחית: חלף חנטיא יפקון סילוי ולחף סעורתא דהזמי שלימו פתגמי איוב:

צדקת אענך. הן תוי שדי: אדמתי ג' וסי' הלא זה דברי עד היותי על אדמתי. ונטשתים מעל אדמתי דד"ה. על אדמתי תזעק: תלמיה ב' וסימני' תלמיה רוה נחת גדודיה. תלמיה יבכיון: יבכיון ב' וסי' מלאכי שלום מר' תלמיה יבכיון: כחה ב' וסים לא תוסף תת כחה. אם כחה אכלתי בלי כסף:

ביאור דברי המענה

הוסיף איוב לספר משלו שתגבל שלא חטא ומתרעם על רעיו המיחסים לו עול ורשע ואמר מי יתן אותי והייתי על האופן שהייתי בימי הקודמים אשר היה השם שומר אותי ר"ל שהייתי מצליח כאשר היה נרו מאיר על ראשי עד שלאורו הייתי הולך בחושך ואור לי. כאשר הייתי בנערותי בחברת השם עלי אהלי ר"ל שלטוב הצלחתי הייתי כעזר בכל מה שארצהו. בעוד שהיה השם עמי היו סביבותי נערי לשמש אותי. ברחוץ דרכי בחמאה מרוב ההצלחה הבאה אלי והוציא לי השם יתברך שמן מצור. הנה אז כאשר יצאתי בשער על הקריה והכינותי מושבי ברחוב ראוני נערים ונחבאו לבשתם ממני וישישים קמו ע עמדו לכבודי. השרים והנגידים אשר היו מדברים מנעו דבריהם בבואי מיראתם ממני וכל שכן שאר האנשים. לפי שהאוזן אשר שמעה פעולתי וצדקתי היתה מאשרת אותי והעין אשר ראתה מעידה על צדקתי ותם לבבי. וזה שכבר הייתי ממלט העני כשהיה משוע מהחומס הנעשה לו והיתום אשר לא היה עוזר לו. האיש האובד ממרירותו ועניו היתה באה ברכתו עלי רוצה לומר שהוא היה מברך אותי במה שהייתי חוננו והאלמנה המרת נפש הייתי מעמיד שמחה מרוב הטבתי לה. צדק לבשתי ומרוב שקרי בו וילבשני ר"ל שהוא בא אלי שאלבשהו וזה כי כשתתחזק זאת התכונה בלב האדם יבאו העניים והמרודים אליו ויהיה זה סבה אל שיחזיק יותר בזאת התכונה ובזה לבשתי משפט ויותר כמעיל וכניף שיסובבו האדם ויקיפו אותו. עינים הייתי לעור ורגלים לפסח רוצה לומר שהייתי עוזר אותם ומשלים חסרונם כפי היכולת. הנה הייתי לאביונים כאב להושיע אותם מחומסיהם וכאשר לא ידעתי הריב אחקרהו לאמתו. וכאשר מצאתי האמת הייתי מכריח העול בחוזקת היד להשיב אל העשוק מה שהיה חומסו. ומפני היות מעשי בזה האופן מהיושר והצדק הייתי בוטח שאמות עם היותי בקיני רוצה לומר שלא ימותו בני בחייו ולא יחרב ביתי והייתי בוטח שיארכו ימי עד שיהיה מספר ימי כחול אשר על שפת הים לרוב. ואומר כי בזכותי זה יהיה שרשי פתוח אלי מים וטל ילין בקצירי רוצה לומר שלא יחסר לי ההון אשר הייתי כיון ממנו ותבא לי הטובה מכל צדדי ואצמח תמיד ואגדל בקניני כצמוח האילן אשר יבא לו המזון מלמעלה ולמטה. והייתי בוטח שיהיה כבודי מתחדש עמי תמיד ר"ל שלא די שיתקיים בי כבודי אבל יתוסף תמיד לטוב פעולתי וכחי וגבורתי יתחזק תמיד. הנה הנגידים והשרים שמעו אלי כשהייתי מדבר לעשות כדברי והם היו מיחלים ומקוים לדברי קודם דברי ויחרישו עד שתבא עצתי ובבא עצתי לא יסכו לקחת עצה אחרת אבל יקבלוה ויקיימוה עליהם תטוף מלתי שיאמר אחד לאחר מה שאמרתי אני. והנה היו מיחלים לעצתי כמו שייחל האדם למטר ופיהם יפתחו לשאול עצתי כמו שישאלו האנשים המלקוש מאת השם יתברך. הנה כאשר אשחק ואלעג עליהם כאילו הם בלתי מאמינים שאני משחק ולא היו מפילים ומחסרים מפני יראתי אשר היתה על פניהם לשחוק עלי ולהתל בי. כאשר רציתי לבחור דרכם וללכת עמהם הייתי יושב בראש והייתי שוכן ביניהם כמלך בגדוד שהוא נורא וכאיש המנחם אבלים שהם נותנים לב לשמוע דבריו להסיר מעליהם יגונם. או יהיה ביאור אבחר דרכם אני הייתי בוחר להם הדרך אשר ילכו בה בדבר דבר ממה שיעשוהו כי הם יבקשו עצה ממני והייתי יושב בראש כאשר הייתי יושב ביניהם. ועתה התהפך הזמן עד שילעגו עלי צעירים ממני לימים אשר אבותם היו פחותים כל כך עד שהייתי מואס לשית אותם על כלבי צאני לשמור אותי כי היו פחותים בכל דבר. גם כח וגבורה לא היו שוים כלל עד שלפחיתותם אבד הזמן עליהם כי אין בהם תועלת כלל. כל כך הם פחותים עד שהיו גלמוד מאין חברה בסבת החסרון והכפן אשר היה להם תמיד ולזה היו רודפים למקום ציה וחסך ואפלה להסתר שם לבשת קלונם. מרוב החסרון והרעב היו כורתים מלוח על האילן לאכלו ושרש רתמים היה לחמם ומזונם עם היות אלו הדברים בלתי ראוים להיות מזון לאדם. מתוך העיר יגורשו מרוב ביישם אותם ירעו עלימו בהכנסם שם כמו שיריעו על הגנב ולזה היו הולכים בנקיק הנחל להסתר שם מהרוח ובחורי העפר ובחורי הסלעים. בין האילנות יצעקו מהרעב והעירום ותחת הקוצים והחרולים יתנגעו ויתנגפו להכנס בקלות הקוצים בבשרם להיותם ערומים. הנה אלו האנשים אשר שחקו עליהם בני אנשים נבלים ובני אנשים בלי שם רוצה לומר שלא נשאר להם שם לפחיתותם אשר נכנעו ונפלו יותר מן הארץ. והנה אמר זה לפי מה שאחשב כנגד צופר שהיה צעיר ממנו לימים וחרף אותו ובזהו מאד אמר זה כנגד בלבד וצופר כמו שזכרנו במה שקדם. ועתה נגינתם הייתי ללעג ושחוק עלי כל היום והיי להם למלת כי לא היו מדברים כי אם בבזיונותי עם היותם צעירים ממני לימים. והיותם

והיותם בני פחותים זה האופן מן הפחיתות יתעבו אותי ורחקו ממני והקלו בי כל כך עד שבסביבותם כי היו רוקקים למאוס אותי. והסבה בזה כי השם ית' פתח היתר אשר היו קושרים בו האנשים קודם זה ליראתם ממני ועינני מפני זה כל אחד מהם ורסן היראה אשר היתה להם שלחו והסירו מפני. על ימיני יקומו ילדים ודחו רגלי להפיל אותי וידריכו עלי אורחות אידם מרוב התמרדם להזיק לי. היתה הדרך שהיה אשר דרכו בה להזיקני סלולה ודרוכה כמו הדרך שידרכו בה רבים. כאשר רציתי להשתדל בדבר מה נתשו נתיבתי עד שיבצר ממני אשר יזמתי. הנה שם עוזרים לשברי רוצה לומר להוסיף שבר על שברי ואלו האנשים אשר היו בני נבל לא היה עוזר להם מקדם לפחיתותם. או יהיה ביאור אמרו להותי יועילו כאילו הגיעם תועלת בשברי ולזה ירצו להזיקני. בפרץ רחב שיעברו בו המים בשטף ובמהירות כן יבאו אלי אלה הפחותים להכאיבני תחת השואה הבאה עלי התגלגלו לבא אלי בכאב להוסיף מכאוב על מכאובי. נהפכו עלי בלהות תרדוף כל אחת מהם ברוח נפשי ותרדוף נפשי כמו העב שתעבור בקלות. ועתה הנעני מחוזק המכאובות עד שכאילו נשתפכו חיי אצלי ונשלכו ויאחזו אותי ימי עוני הפך מה שהייתי חושב שיתמיד אותי השם הצלחתי ויאריך ימי לטוב נפשי. לילה נקר החולי עצמי מעלי ועורקי לא תנוח תנועתם כלל עם השינה מחוזק המכאוב והחום הנכרי אשר בתוך גופי. ואמנם אמר זה לפי שדפק האיש הישן אינו דופק בחוזק כמו דפק האיש הניעור מפני הכנס החום הטבעי בעת השינה בפנימי הגוף כמו שהתבאר בטבעיות. ברוב כח החולי יתחפש לבושי מצד הליחה הסרוחה היוצאת מכל גופי ומטנפת תמיד בגדי כפי כתנתי שסובב צוארי כן יאזרני חולי סביב גופי. השליכני החולי לחומר ונמשלתי כעפר ואפר כאילו אין בי חיים. ועל זה החמס הנעשה לי אשוע אליך ולא תענה אותי או אם עמדתי ושתקתי מלזעוק אליך לא תתבונן בי להשגיח עלי ולהציל אותי. תהפך לאכזר לי עד שתכני באלה המכות שאכזריו ותשנא אותי בתכלית השנאה להכות אותי בכחך מכת אויב תגביה אותי ותרכיבני על הרוח שיבלבלני ויניעני הנעות חזקות ותשור ממני התושיה אשר הייתי מתנהג בה מרוב הבלבול והערבוב אשר ערבב שכלי זה המכאוב. הנה ידעתי כי אל מות תשיבני ולבית אשר מועד לכל חי והוא הקבר ואף על פי שאלו האנשים מנחמים אותי תנחומי הבל. אך לא ישלח יד לעזור מהמות הבעי והדרישה אשר ידרוש האדם מהשם ית' ואף על פי שבעת המות ימצא לאנשים צעקה אל השם עד שהוא כמו מפורסם לכלם שהצעקה אל השם תועיל הנה אין כח בזה המפורסם שיסתור דעתו אשר יחייבהו החוש וההקש כמו שקדם רצוני שאין התפלה מועילה בזה. ואפשר שכאמר שהרצון בזה כי אף על פי שאני מיחס לשם ית' בהשתלשלות הסבות שהוא יביאני אל מות הנה באמת הוא לא ישלח יד בעי ובשממון הנה לאלו המכאובות השפלות ואף על פי שבפידו הבא עליהם ימצא למכאובות כריבות רוצה לומר שבזה האופן יגיע כריבות הפועל להוויות בזה העולם השפל כי ההוויה לא תהיה לדבר כי אם בהפסד לדבר הנה לא כשפוט מפני זה שההפסד מכוון לעצמו אבל הוא בלתי מכוון וההוויה מכוונת. ואילו היה אפשר לצורות האלו שתעמודנה בחמריהם לנצח לא היה מפעם מזה השם ית' אבל ימשים בהם כלים לשמור מציאותם כשימה שאפשר. האם לא בכיתי לקשה יום ועגמה נפשי לאביון להיותי מיצר בצרתם כי יבא עלי העונש שבכל העניינים אשר קויתי שיבא טוב בא רע וכאשר הייתי מייחל לאור ויבא עלי אופל הצרות. מעי רותחו בחום השחין ולא דמו ולא נחו מהרתיחה ובאוני ימי העוני. מרוב הצרות הלכתי קודר בלא חמה שנזפתני מרוב צרותי לא אבוש לזעוק בקהל. אח הייתי לתנין ורע לבנות יענה לקונן תמיד ולעורר נהי. עורי נשחר מעלי מעוצם החום ועצמי נתייבשה מרוב היובש. ונהפך לאבל כנורי ועוגבי לקול בוכים הלא באמת אם לא הייתי מיצר בצרת הקשי יום והאביונים והייתי שמח לאידם היה ראוי שיבואו עלי אלו העונשים אכן הייתי מיצר מצרתם ולמה באוני הצרות האלו. הנה כרתי ברית לעיני שלא להסתכל על בתולה להשתדל לשכב עמה ליראתי מעונש השם כי מה חלק שוה ממעל ונחלת שדי ממרומים למי שיעשה כמו זה הפועל. הלא לעול ראוי שימצא איד ואיד זר ונכרי לפועלי און ולמה בא אלי זה האיד הנכרי. הלא השם יתברך יראה דרכי ויראה אם הלכתי בדרכי שקרות ואם מיהרה רגלי ללכת על דבר מרמה כאשר ישקלני השם במאזני צדק אז ידע תומתי ולזה הוא מבואר שלא הייתי ראוי שיגיע השם אלי זה העונש. אם נטתה אשורי מני הדרך הישרה והלך לבי אחר עיני לחשוק ולחמוד מה שאיננו לי ובכפי דבק דבר מגזל תבואני זאת הקללה שמה שאזרע בקרקעותי יאכל אחר והצאצאים אשר לי בקרקעותי ישורשו ויעקרו. אם נפתה לבי על אשה בעולת בעל ועל פתח רעי ארבתי לבא אליה תבואני זאת הקללה והיא שתטחן לאחר אשתי וישכבו עמה אנשים אחרים. ואולם זכר הטחינה כי היא היתה אז מהעבודות המיוחדות אשר תעבוד בהם האשה את בעלה והוא מבואר שלא יהיו מהאשה לזולת בעלה כמו אלו העבודות אם לא בסבת העוני המופלג או בסבת הניאוף. והנה זה המנהג היה נמשך עד זמן רבותינו ז"ל ולזה זכרו הטחינה בעבודות שהאשה עושה לבעלה. ואפשר שתהיה זאת הקללה שימות ותהיה אשתו לאחר לאשה ולזה אמר שתטחן לאחר זאת העבודה שלא היתה בזמן ההוא כי אם מהאשה לבעלה ויהיה לה איש אחר זולתו וישגלנה ולזה אמר ועליה יכרעון אחרין. כי הוא זמה והוא עון פלילי אם הייתי משתדל לנאוף עם אשת רעי. כי אש היא עד אבדון תאכל ותכלה ותשרש ותעקר כל תבואתי אם הייתי חומד אשר לרעי והיה דבק בכפי דבר מאחרי שלא כדין רוצה לומר שכבר היה כמו שאמר מאלו הרעות ליראתו מהעונש אשר היה חושב שיגיע לו שהיה עושה אותם. האם הייתי מואס משפט עבדי ואמתי בהתווכחם עמי מצד שפלותם ועוצם ידי הלא באמת הייתי נשמר מזה ליראתי שיגיעני עונש מהשם. כי מה אעשה כי יקום אל לשפוט אותי וכי יפקוד ויבדוק ענייני ויבחנם מה אשיבנו ואי זה התנצלות יהיה לי. הלא מי שעשני בבטן הוא גם כן עשהו ופועל אחד בעיננו והוא השם ית' כונן אותנו ברחם אמנו אחד ולזה אין ראוי שאתגאה עליו עד שאמאס משפטו בריבו עמי. האם הייתי מונע מחפץ דלים ועיני אלמנה אכלה שאמנע ממנה משאלות לבה. והייתי אוכל פתי לבדי מזולת שאאכיל ממנו ליתום. הנה אין העניין כן כי מנעורי הייתי בזאת התכונה שהיה גדל עמי היתום כאילו הייתי אב לו ומעת צאתי מבטן אמי הייתי מנהג האלמנה ומדריך אותה אל מה שיאות לפי כחי. וכאשר ראיתי מי שהוא אובד מחסרון הלבוש ואביון שאין לו לבוש אמת ברכוני חלציו כי כסיתיו מערומו ומגז כבשי היה מתחמם כי הייתי מלבישו אותו. האם הייתי מניף על יתום ידי להכותו להשעני כי אראה בשער אנשים עוזרים לי ולזה לא אירא ממנו. הנה אם הייתי עושה כן תבואני זאת הקללה ר"ל שתפול כתפי משכמה ואזרועי תשבר מקנה שלה. הנה מכל זה הייתי נשמר לפחדי שיגיעני השם אידו ומרוממותו לא אוכל להמלט ממנו. האם שמתי זהב תקותי ונתתי שמחה בלבי כי רב חילי וכי מצאה ידי הרבה מהעושר והאם עד שאשכח השם ית' מעושרי. אם הייתי רואה השמש כאשר יאיר והירח שהולך ממנו היקר והאור הבא לו מהשמש והיה נפתה לבי על זאת אפי' בסתר להאמין כי השמש הוא האלוה להאצילו על הירח זה האור ולהגלות פעולותיו בזה העולם השפל והיתה נושקת ידי לפי כדי שלא אוכיח מפני מה שהרהרתי בלבי הלא באמת הייתי נשמר מזה רוצה לומר שלא להרהר בלבי בזה הדבר כלל לפי שהוא עון פלילי כי הייתי מכחש לאל ממעל אם עשיתי כן כי אין לאדם שיתיר לעצמו לספק בכמו זה העניין כי אולי לקוצר דעתו יעלם ממנו האמת ויבא להכחיש שיהיה האלוה נמצא. האם הייתי שמח באיד משנאי והתעוררתי לגיל ולשמוח כי מצאו רע. הנה לא נתתי לחטוא חכי לזכור אותו לרע ולקללו כל שכן שאהיה שמח לאידו או יהיה הרצון באמרו והתעוררתי כי מצאו רע שכבר השיגו הפעלות ובגד כי מצאו רע להיותי מיצר בצרתו ואף על פי שהיה משנאי. באמת היו שונאים אותי אנשי אהלי עד שמרוב שנאתם אותי אמרו מי יתן מבשרו לנו ונאכל ולא נוכל להיות שבעים מרוב תשוקתינו לאכלו ולכלותו. וזאת השנאה היתה מצד הטרחתי אותם בעבודת האורחים כי בחוץ לא היה לן גר והייתי פותח דלתי על אם הדרך כדי שיכנסו העוברים והשבים בביתי. האם כסיתי כאשר האנשים פשעי לטמון בהסתרתי עוני עד שלא יחשב ליעון במה שהיה לי עון הלא באמת לא עשיתי זה כי לא חטאתי כלל שאצטרך אל זה כלל. או יהיה פירושו שאם קרה שפשעתי כנגד אי זה שיהיה לא כסיתי פשעי להתנכל בדברי שקר אך הודיתי האמת כי הייתי באופן מהגבורה והכח עד שאוכל לערוץ המון רבה. הנה אז כשהיה מריב עמי איש שפל ונבזה מבוז המשפחות שתקתי ולא אענה לו דבר ולא אצא מפתח ביתי לריב עמו להתרחקי מן המחלוקת. מי יתן לי שומע לי על זה החמס הנעשה לי להגיע אלי אלו המכאובות שלא כדין. או יהיה פירוש כי אערוץ המון רבה וגו' תחת אשר היה לי מקדם כח לערוץ המון רבה הנה עתה נהפך עלי הזמן עד שמי שהוא מבוז המשפחות יחיתני ואמר זה כנגד רעיו שהיו מבזים אותו אשר סיפר עליהם שהם בני נבל גם בני בלי שם. והנה מרוב בזותם אותי שתקתי ולא אוכל לצאת פתח כדי שאמלט מבזיונותיהם. מי יתן לי שומע שישמע ויחקור אם העניין כמו שהם אומרים שאני חטאתי ועל רוב פשעי וחטאי באה אלי הצרה. הנה הסימן והאות אשר לי על צדקי הוא שמדי יהיה עדי שלא חטאתי אם היה משגיח בזה כמו שאמר הנה בשמים עדי והספר שכתב איש ריבי הטוען על דברי הוא גם כן לי לעד מצד המום והטעות אשר בטענותיו. ולזה אאהב מאד אותו הספר עד שעל שכמי אשא אותו ואקשור אותו עטרות לי. הנה אם היה שומע לי אגיד לו מספר צעדי לא אעלים כדי שיראה האמת וישפוט כפי מה שראוי ואקרבנו כמו שיקרב האדם האדון והנגיד לפי שהוא עדות על צדקתי ותום לבבי מצד הראות מומיו והגלותם. ויש מי שפירש תוי מגזירת אוה ויהיה תאר אלף. ואם היה כן יהיה הביאור הנה תאותי שיענני השם על ריבי עמו גם תאותי שיכתוב בספר איש ריבי כל טענותיו וטענותי כי כבר המתיק איוב ואמר מי יתן איפה ויכתבון מלי. אם לא על שכמי הייתי נושא זה הספר ואקשרנו לעטרות לי לאהבתי אותו. ואפשר שכאמר שיהיה הרצון באמרו מספר צעדי אגידנו וגו' מספר צעדי אגיד לאיש ריבי כדי שיכתוב בספר ואקרבנו כאילו היה ארץ לי ואף על פי שהוא איש ריבי. אם היתה זועקת אלי אדמתי רוצה לומר להיותה נגזלת והייתי מפיח נפש בעליה ואם תלמיה עלי יבכיון לעשוק שכירות העובדים אותה ולאכול כחה בלי כסף תבא עלי זאת הקללה והיא שיצא תחת זרע המזרע בה קוץ ודרדר:

והכלל העולה מהדברים

הוא שהוא אמר שלא חטא כלל גם לא היה בוטח שיהיה האדם בלתי נפקד על מעשיו טרם הגיעו זה העונש אבל היה ירא מהשם שיפקדהו על מעשיו כמשפט כל מאמין בגמול ועונש ולזה לא יתכן שיאמרו שיהיה זה עונש בא אליו על החטא אשר לו בהאמינו שהשם עוזב אנשי הארץ ולא יבין אל כל מעשיהם. ולזה התרעם על השם שהפך זמנו מתכלית הטוב אל תכלית הרע על לא חמס בכפיו:

ויענו

רשבתו שלשת האנשים האלה מענות את איוב כי הוא צדיק בעיניו: צדיק בעיניו ולא מצאו לו שום טענה יוכלו בה לקיים שכבר שהיה מבני בוז אחי אברהם כאמרו והנה ילדה מלכה גם היא בנים לנחור אחיך את עוץ בכורו ואת בוז אחיו והיה ממשפחת אים אחד מזרע בוז שהיה שמו רם · באיוב חרה אפו על אשר הצדיק עצמו יותר מהשם ית׳ ובשלשת רעיו חרה אפו על אשר לא מצאו מענה לענות לאיוב על טענותיו והיה זה סבה שהרשיעו את איוב

ביאור דברי זאת הפרשה ויכוחו שלשת רעי איוב מענותו לפי שהוא היה הוכח במשפט · ויחר אף אליהו בן ברכאל הבוזי

באיוב ל׳ ויחר אף אליהוא · וחד כאיוב ואינון מן א״ב מן חד חד חד כא וחד בא וסי׳ מ׳ נמס׳ במסרה רבתא במערכת אות הב״ית בס״ד: לא מצאו ד׳ וסי׳ ואדירהם שלחו צעירהם · ובשלשת רעיו חרה אפו · ויצא מן בת ציון כל הדרה · טבעו בארץ שעריה: ואליהוא ד׳ חס׳ וסי׳ אחיו בני חיל אליהו וסמכיהו · ליהודה אליהו מאחי דוד · ואליהו חכה את איוב · הזאת

לב וַיִּשְׁבְּתוּ שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה מֵעֲנוֹת אֶת־אִיּוֹב כִּי הוּא צַדִּיק בְּעֵינָיו׃ וַיִּחַר אַף׀ אֱלִיהוּא בֶן־בַּרַכְאֵל הַבּוּזִי מִמִּשְׁפַּחַת רָם בְּאִיּוֹב חָרָה אַפּוֹ עַל־צַדְּקוֹ נַפְשׁוֹ מֵאֱלֹהִים׃ וּבִשְׁלֹשֶׁת רֵעָיו חָרָה אַפּוֹ עַל אֲשֶׁר לֹא־מָצְאוּ מַעֲנֶה וַיַּרְשִׁיעוּ אֶת־אִיּוֹב׃ וֶאֱלִיהוּ חִכָּה אֶת־אִיּוֹב בִּדְבָרִים כִּי זְקֵנִים־הֵמָּה מִמֶּנּוּ לְיָמִים׃ וַיַּרְא אֱלִיהוּא כִּי אֵין מַעֲנֶה בְּפִי שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים וַיִּחַר אַפּוֹ׃ וַיַּעַן׀ אֱלִיהוּא בֶן־בַּרַכְאֵל הַבּוּזִי וַיֹּאמַר צָעִיר אֲנִי לְיָמִים וְאַתֶּם יְשִׁישִׁים עַל־כֵּן זָחַלְתִּי וָאִירָא׀ מֵחַוֺּת דֵּעִי אֶתְכֶם׃ אָמַרְתִּי יָמִים יְדַבֵּרוּ וְרֹב שָׁנִים יֹדִיעוּ חָכְמָה׃ אָכֵן רוּחַ־הִיא בֶאֱנוֹשׁ וְנִשְׁמַת שַׁדַּי תְּבִינֵם׃ לֹא־רַבִּים יֶחְכָּמוּ וּזְקֵנִים יָבִינוּ מִשְׁפָּט׃ לָכֵן אָמַרְתִּי שִׁמְעָה־לִּי אֲחַוֶּה דֵעִי אַף־אָנִי׃ הֵן הוֹחַלְתִּי לְדִבְרֵיכֶם אָזִין עַד־תְּבוּנֹתֵיכֶם עַד־תַּחְקְרוּן מִלִּין׃ וְעָדֵיכֶם אֶתְבּוֹנָן וְהִנֵּה אֵין לְאִיּוֹב מוֹכִיחַ עוֹנֶה אֲמָרָיו מִכֶּם׃ פֶּן־תֹּאמְרוּ מָצָאנוּ חָכְמָה אֵל יִדְּפֶנּוּ לֹא־אִישׁ׃ וְלֹא־עָרַךְ אֵלַי מִלִּין וּבְאִמְרֵיכֶם לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ׃ חַתּוּ לֹא־עָנוּ עוֹד הֶעְתִּיקוּ מֵהֶם מִלִּים׃ וְהוֹחַלְתִּי כִּי־לֹא יְדַבֵּרוּ כִּי עָמְדוּ לֹא־עָנוּ עוֹד׃ אַעֲנֶה אַף־אֲנִי חֶלְקִי אֲחַוֶּה דֵעִי אַף־אָנִי׃ כִּי מָלֵתִי מִלִּים הֱצִיקַתְנִי רוּחַ בִּטְנִי׃ הִנֵּה־בִטְנִי כְּיַיִן לֹא־יִפָּתֵחַ כְּאֹבוֹת חֲדָשִׁים יִבָּקֵעַ׃ אֲדַבְּרָה וְיִרְוַח־לִי אֶפְתַּח שְׂפָתַי וְאֶעֱנֶה׃ אַל־נָא אֶשָּׂא פְנֵי־אִישׁ וְאֶל־אָדָם לֹא אֲכַנֶּה׃ כִּי לֹא יָדַעְתִּי אֲכַנֶּה כִּמְעַט יִשָּׂאֵנִי עֹשֵׂנִי׃
לג וְאוּלָם שְׁמַע־נָא אִיּוֹב מִלָּי וְכָל־דְּבָרַי הַאֲזִינָה׃

ופסקו תלתא גבריא האילין מלאתבא ית איוב מטול דהוא זכי בעינוי: ותקיף רוגזא דאליהוא בר ברכאל בוזאה מן גניסת אברהם באיוב תקיף רוגזיה מטול זכאותיה נפשיה מן אלהא: ובתלת חברוי תקיף רוגזיה מטול דלא אשכחו תיובתא וחייבו ית איוב: ואליהו מתן ית איוב במיליא ארום סבין הינון מיניה ליומיא: וחמא אליהו ארום לית תיובתא בפום תלת גבריא ותקיף רוגזיה: ואתיב אליהוא בר ברכאל בוזאה ואמר זוטר אנא ליומיא ואתון קשישין מטול היכנא איסתפיתי ודחילית מלחואה מנדעא יתכון: אמרית יומיא ימללון וסגיעי שניא יודיעון חוכמתא: בקושטא רוח נבואתא היא בבר נש ומימר שדי מבינינון: לא רברבנא חכמין וסביא יבינון דינא: בגין כן אמרית קביל מיני אחוי מנדעי ברם אנא הא אוריכית לפתגמיכון אצית עד ביונתיכון עד דתפשפשון מיליא: ועדיכון איתבין והא לית לאיוב מכסן מתיב מימרוי מינכון: דילמא תימרון אשכחנא חוכמתא אלהא ישקפיניה לא גבר: ולא סדר לותי מילין ובמימריכון לא אתיביניה: איתברו לא אתיבו תוב אסתלקו מנהון מיליא: ואוריכית ארום לא ימללון שתקו ולא אתיבו תוב: אתיב לחוד אנא חולקי אחוי מנדעי אוף אנא: ארום מליתי מיליא עקתני רוח דכרסי: הא כרסיי היך חמר חדת דלא יתפתח לגינין חדתין יתבזע: אמליל וירווח לגרמי אפתח ספותי ואתיב: לא כדון אסב אפי גבר ולבר נש לא אשתמודע: ארום לא ידעית לאישתמודעא כזעיר פון יסבר לי אפין דעבד יתי: וברם שמע כדון איוב מילי וכל פתגמי אצית:

אבן עזרא
הבוזי · מבני נחור אחי אברהם · ואת בוז אחיו ויתכן היותו בן ממשפחת האם כמו יאיר בן מנשה שהוא מבני יהודה כ כאשר מפורש בדברי הימים: ממשפחת רם · והקרוב שהוא אבי עמינדב והוא מ מבני ישראל: חרה אפו על איוב · על שצדק נפשו יותר מ מאלהיו והרשיע המקום בדברו ברוב כעסו: ובשלשת רעיו חרה אפו · על שהרשיעו איוב וכן אמרו לו הלא רעתך רבה ירשיעך פיך ולא אני · הארח עולם תשמור · וכתוב כי הוא מתקון סופרים והאומרים כן ידעו מה שנעלם ממני: חכה את איוב · כמו לכן חכו לי: זחלתי · פחדתי ותמצא זוחלי עפר בעבור שיפחדו בני אדם מהם כענין האומים לפניכם ויש אומרים כי פי׳ זחלתי שבתי לאחור וכן ב בלשון קדר וזוחלי עפר סקראין כן בעבור הפוך הלוכם מבני אדם: לא רבים יחכמו · ישמם לנו ולאחר וכן הוא ולא זקנים יבינו: אזין · כמו אאזין: ולא ערך אלי מלין · אבל ערך אלי מלין · תמה איך אתנו ולא ענו עוד על חברי

להטיח דברים כנגד השם או יהיה ביאור המרו וירשיעו את איוב כי הוא כעס עליהם על אשר הרשיעו את איוב ויחסו לו חטאים רבים עם דעתם בו שהוא היה צדיק ויפר כי זאת הטענה היתה סיבה שלא מצאו מ מענה בטעון איוב על עצמו שהוא היה צדיק · ואליהוא המתין את איוב בדברי׳ ולא ענה תכף שמעו דבריו אבל המתין אם יענוהו חביריו וכראותו כי אין עונה אליו ויחר אפו:

ביאור מלות המענה · ויען אליהו בן ברכאל הבוזי ויאמר: מחוות דעי · מהגיד דעתי: הוחלתי · המתנתי: אזין · כמו אאזין: העתיקו מהם מילים · הסירו מהם הדבור ונשארו כמו אלמים: עמדו · שתקו: הציקתני · מגז׳ מצוק ר״ל שהיה צר רוחי בקרבי לרוב תאותי להשיב על דבריו: כיין · כאוב יין: כאובות חדשי׳ יבקע · ויבקע בקלות כמו הנודות החדשים ש שיבקעו בקלו׳ כשישימו בהם היין: וירוח לי · כמו ורוח לשאול: לא אכנה · לא אעלים שמו לכנותו ובכינוי א אחר כדי שלא אומר

חשבת למשפט: דעי ד׳ וס׳ אשא דעי למרחוק · על כן זחלתי ואירא · אחוה דעי אף אני · אענה אף אני חלקי: אבן יח וסי׳ נמסר במס׳ רבת׳ בערך אך בס״ד: דעי ד׳ וס׳ אשא דעי למרחוק · על כן זחלתי ואירא · אחוה דעי אף אני · אענה אף אני חלקי: תחקרון ל׳ והוא חד מן מלין דמשמשין ת׳ ברישי׳ ון׳ בסופי׳ וסי׳ תגדעון ל׳ ואבדתם את שמם · תלכון ל׳ לא תלכו ריקם · תעבדון ל׳ את האלהים על ההר הזה: הרבון ל׳ ושמעה ישר׳ ושמרת לעשות · תענון ל׳ כל אלמנה ויתום · תפגעון ל׳ ואמרו לו לאסרך ירדנו דשמשון · תחתון ל׳ הלוך ואמרת אל חנניה · תחשבון ל׳ מה תתחשבון על יי׳ · תהיון ל׳ ואנשי קדש תהיון לי · תלחמון ל׳ כה אמר יי׳ לא תעלו · הנוסון ל׳ ותאמרו לא כי על סוס · התקרון ל׳ אזין עד תבונותיכם · תושעון ל׳ בשובה ונחת: ואל אדם ל׳ אל נא אשא פני איש וחד ועל אדם ואינון חד מן ט׳ זוגין חד ואל וחד ועל וסימני׳ נמס׳ במסר׳ רבת׳ במערכת אות הע״ין בערך על בס״ד: האזינה י״ו וסי׳ וישא משלו ויאמר קום בלק ושמע האזינה עדי · אמרי האזינה יי׳ בינה הגיגי · תפלה לדוד שמעה יי׳ צדק · האזינה אלהים תפלתי ואל תתעלם · שמעה תפלתי יי׳ ושועתי האזינה ואל דמעתי · אלהים שמע תפלתי האזינה לאמרי פי · האזינה עמי תורתי · רעה ישראל האזינה · אלהים צבאות שמעה תפלתי · האזינה יי׳ תפלתי והקשיבה בקול · אמרתי ליי׳ אלי אתה · יי׳ קראתיך חושה לי · יי׳ שמע תפלתי האזינה אל תחנוני · ואולם שמע נא איוב · האזינה זאת איוב עמד · האזינה לקול מלי:

ברור מללו. דבר ברור: הן אני כפיך. כדברך ומחשבותיך עם האל והעניין כפי אים ואים לפי מהללו כאילו אמר אני כמוך: קורצתי. כחתכתי מן קרץ מצפון: ואכפי. יש אומרים כי פירושו דבר קשה וכמהו כי אכף עליו פיהו ויש אומרים שהם פתיחלות כמו אכזר ואכזריים: חף אנכי. יש אומרים שהוא כמו כסוי חטאה והוא קרוב ואחרים אומרים שהוא חפוף בצדק כעניין צדק לכפתיו ולבטני ורובי המפרשים פרשוהו לפי העניין כמו זך: הן תנואות. כמו וידעתם את תנואתי: ימצא. המקום: בסד. כמו ושמת אותם בסד: ירבה. יגדל והעניין כי תאמר כי גדול האל מאנוש. ועניינו בעבור שלא צדקת אענך ושאלה לך גדולת המקום: לא ישורנה. על הנפש ועניין ובמוסרם יחתום אחר שייסרם יחתום גזר דינם: וגוה. כמו ותאמר גוה והוא כמו גאה. ויכסה הטף יראה כי עיקר הגאות ראיית העין: וחיתו. הנפש החיה: בשלח. כשק כמו ואין משלחת במלחמה: וריב עצמיו. במכאוב איתן כי הראשון ישמש עצמו ואחר עמו והעניין כפול כמנהג: וזהמתו. כעניין יתעב ויבאש לו וכן הוא בלשון קדר ואין לו חבר במקרא: ויכל כמו ויכלה: מראי. עד שלא יראה: ושפו. כמו ואכות אותו טחון תרגו׳ ושפית יתיה: לממיתים. למלאכים הממיתים. אם יש עליו מלאך: להגיד לאדם. בעד אדם כמו אמרי לי אחי הוא מזה הפסוק תלמוד כי המלאכים הממיתים המבקשים כפש האדם רבים ומלאך אחד הוא פקיד עליו לשמרו והמבין סוד מערכת הכבאות יודה כן: ויחננו. המקום ויאמר אל המליץ פדעהו כמו פדהו בעניין ואין לו חבר במקרא וכן רטפש ועניינו רך: וירא פניו בתרועה. כמו בשמחה: ישור. ישוב כמו ישור כשך יקושים על כן נקראת החומה שור כמו בנות צעדה עלי שור בעבור שהם סובבות המדינה: ולא שוה לי. ולא עשיתי השוה והעניין שיתודה נגד אנשים בפרהסיא: על

רלבג

ערכה. ערוך דבריך: קורצתי. נכרתתי ונוכרתי: ואכפי. כמו וכפי והרצון בו כמו ידי ומכתי והוא כנגד מה שאמר איוב כפך מעלי הרחק ואימתך אל תבעתני: זך. נקי וכן חף והוא מעניין מה שאמרו חז״ל כזיר לא יחוף את ראשו: תנואות. עלילות והסרות ממכותיו ר״ל שלא יעליל אותי ם שסרתי ממכותיו או ירצה בזה שהוא ימצא בעבורי מה מסיר א אותי ממבוקשיו עד שלא אוכל לעמוד אתך מהם: בסד. הוא מאסר יושמו בו רגלי האסיר: ירבה אלוה מאנוש. מגזרת רבים וכבירי והרצון שהשם ית׳ יותר כבד מאד מהאדם: ישורנה. יראנה: ובמוסרם. במאסרם ויסוריהם: וגוה. וגוף או ירצה בו וגאוה: ורוב עצמותיו איתן. וברוב עצמיו מכאוב איתן והרצון בו וברוב איבריו מ מכאוב חזק: וזהמתו. מעניין מיאוס והרצון שכפשו תביאהו למאוס בלחם: מראו. ממראה: ושפו. וגבהו: ראו. כראו: פדעהו. מעניין פדיון: רטפש. התלחלח ונרטב: עלומיו. נעוריו: בתרועה. בשמחה או בתפלה וצעקה: ישור. הוא מעניין הבטה והסתכלות: ואאלפך. ואלמדך: באור. ביאור

הן ה׳ פתחין וסימ׳ נמסר בסיפר׳ סימן ח׳ וסימ׳ לא׳: ריבות ל׳ ומ״ל וכל ליש׳ מ״ל במו חסרים וסימ׳ נמסר בסדר משפטים והלים כא״ב רבתי אות ר׳: ובשתים ג׳ וסימ׳ בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים ב׳ בו׳: כי באחת ידבר אל ובשתים לא ישורנה: מעשה י׳ פתחין וסימ׳ ויקח משה ואלעזר הכהן את הזהב. והזהתחת בשם מק יהיה. ולא יהיה

הא כדון פתחית פומי מלילת לישני במורינייו: תריצות לבבי ממרי ומנדע ספותי בריר מלילו: רוחא דאלהא עבדת יתי ומימר שדי תקיימינני: אין תוכל תתיבנני סדר קדמיי אתעתד: הא אנא דיכותך לאלהא מן טינא אתלישית לחוד אנא: הא אימתי לא תבעתינך וטוני עלך לא איקר: ברם אמרת באודניי וקל מיליא אשמע: זכאי אנא מדלית מרד שזיג אנא ולא סורחנא לי: הא תרעומתא עלי ישכח יחשבינני לבעיל דבבא ליה: ישוי בשיע רגלי ינטר כל שבילי: הא דא לא זכיתא אתיבינך ארום יתרברב אלהא מן בר נש: מא דין לותיה נציתא ארום כל פתגמוי לא יתיב: ארום בחדא שותא ימליל אלהא ובתינייתא לא איצטריך למיכביהו בחילמא מן חזוונא דליליא כד נפלת שינתא עמיקתא על בני נשא בגיומתא על בי מדמכא: היידין יגלי אודנא בני נשא ובמרדותהון יחתום: למעדי בר נש מרי עובדא בישא וגיוותנותא מגברא יכסי: ימנע נפשיה מן שוותא וחיוי מן למעבר בשילחא: ומתמכסן בכיבא על בי מדמכיה וסוגעי איברוי תקיפין: ומתונבא דנקיט ליה מרחיקא נפשיה מזונא ונפשי מיכלא רגיגא: ישתיצי ביסריה מן ריוו ושפיין גרמוי לא איתחמו: וקריבת לשוותא נפשיה ונשמתיה למיתותא: אין אית עלוי מזדמן זכותא מלאכא חדא פרקליטא מן ביני אלף קטיגוריא לחוואה לבני נש תריצותיה: וחס עלוי ואמר פרוק יתיה מלמיחת בשוותא אשכחית פורקנא: איתחליש בסריה יתיר מן ריבותא יתוב ליומי טליותיה: יצלי קדם אלהא ורעיניה ויחמא אפוי ברעוא ויתיב לאנש כצדקתיה: יתריץ לבני נשא ויימר חבית ותריץ קלקילית ולא הוא שווי לי: פרוק נפשיה מלמעבר בשוותא ונשמתיה בנהורא מעליא תחמי: הא כל אילין יעביד אלהא תרי זמנין ותלת עם בר נש: מטול לאתבא נפש מן שוותא לאנהרא בניהור חייא: אצית איוב קביל מיני שתיק ואנא אמליל: אין אית מילין אתיב יתי מליל ארום צביתי לזכאותך: אין לא את קביל מיני שתוק ואליפינך חוכמתא:

הנה נא פתחתי פי דברה לשוני בחכי: ישר לבי אמרי ודעת שפתי ברור מללו: רוח אל עשתני ונשמת שדי תחיני: אם תוכל השיבני ערכה לפני התיצבה: הן אני כפיך לאל מחמר קרצתי גם אני: הנה אמתי לא תבעתך ואכפי עליך לא יכבד: אך אמרת באזני וקול מלין אשמע: זך אני בלי פשע חף אנכי ולא עון לי: הן תנואות עלי ימצא יחשבני לאויב לו: ישם בסד רגלי ישמר כל ארחתי: הן זאת לא צדקת אענך כי ירבה אלוה מאנוש: מדוע אליו ריבות כי כל דבריו לא יענה: כי באחת ידבר אל ובשתים לא ישורנה: בחלום חזיון לילה בנפל תרדמה על אנשים בתנומות עלי משכב: אז יגלה אזן אנשים ובמסרם יחתם: להסיר אדם מעשה וגוה מגבר יכסה: יחשך נפשו מני שחת וחיתו מעבר בשלח: והוכח במכאוב על משכבו וריב עצמיו אתן: וזהמתו חיתו לחם ונפשו מאכל תאוה: יכל בשרו מראי ושפי עצמתיו לא ראו: ותקרב לשחת נפשו וחיתו לממתים: אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו: ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כפר: רטפש בשרו מנער ישוב לימי עלומיו: יעתר אל אלוה וירצהו וירא פניו בתרועה וישב לאנוש צדקתו: ישר על אנשים ויאמר חטאתי וישר העויתי ולא שוה לי: פדה נפשי מעבר בשחת וחיתי באור תראה: הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר: להשיב נפשו מני שחת לאור באור החיים: הקשב איוב שמע לי החרש ואנכי אדבר: אם יש מלין השיבני דבר כי חפצתי צדקך: אם אין אתה שמע לי החרש ואאלפך חכמה:

מסרה

למצרים מעשה. הפככם אם כחמר היוצר׳ ויקברהו בקברותיו דאסא דד״ח׳ להסיר אדם מעשה׳ את כל זה ראיתי ונתון׳ כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה׳ ובכל מעשה אשר החל׳ כי את כל מעשה אלהים יבא במשפט על כל נעלם: ראו ל׳ ושפו עצמותיו והוא חד מן ד׳ אלפ״ין דגשין וסימ׳ ויביאו לו את המנחה דיוסף׳ הביאו לחם התנופה. ושפו עצמותיו לא ראו. ויביאו לנו כיד אלהינו הטובה דעזרא: לאדם ולאדם י״ג וסי׳ ולאדם אמר כי שמעת לקול. ולאדם לא מצא עזר. כתנות עור ולבשם׳ האנכי לאדם שיחי. מגיד לאדם מה שיחו. להגיד לאדם ישרו. לאדם מערכי לב׳ להשיב לאדם כפעלו. כי לאדם שטוב לפניו׳ ולאדם שלא עמל בו. ולא הגדתי לאדם׳ כי לא לאדם הבירה. כי לא לאדם תשפטו: נפשי נפשו קרי פדה נפשו מעבור בשחת והוא חד מן כ״ד כלין כתי׳ ו׳ בסוף תיבותא וקרי׳ י׳ וסימ׳ נכס במס רבה במערכת אות הו״ד בס״ד: והחרש ו׳ וסימ׳ נמסר בסימ׳ סימן י״ג: אם אין ד׳ וסימ׳ היש יי׳ בקרבנו אם אין. היש בה עץ אם אין. הנעשה דברו אם אין. אם אין אתה שמע לי:

ביאור דברי המענה

ענה אליהוא בן ברכאל הבוזי על קצת דברי׳ זכר בזה המענה שאמרם איוב ואמר צעיר אני לימים ואתם ישישי׳ על כן יראתי מהגיד דעי לכם · כי אמרתי שאורך הימי׳ יתן דעה לאנשי׳ למנות הראוי׳ בדברים ורוב שנים יודיעו חכמה · אכן לפי מה שמצאת מכם הוא מבואר שאין הענין מצד הישישו׳ אכן רוח, והבינה היא באנוש עד שיחכם איש מאיש לזאת הסבה והשפע הבא לאנשים מהשם ית׳ תבינם ותשימם חכמים לא האורך ימים והישישות· לא הנכבדים יחכמו ולא יבינו זקנים משפט ר״ל שאין סבת החכמה והבינה הישישות והכבוד· ובהיות הענין כן נשענתי להשיב על דבריך ואם אני צעיר לימים ואמרתי לך שמעה לי ואחוה דעי אף אני · הנה המתנתי לדבריכם אאזין ואשמע דבריכם מזולת שאענה עד שאשמע תבונותיכם ותחקרון מלים להשיב לאיוב· ועדיכם אתבונן לראות אם תענו אותו והנה אין מכם שיענה על דברי איוב· אולי תתנכלו ותאמרו מצאנו חכמה בשתיקתינו אל ידפנו לא איש ר״ל לא נצטרך לאדם שירדפנו ויהדפנו על חטאיו כי די במה שיהדפנו השם · הנה איוב לא ערך אלי מלים ובאמריכם במה שזכרתי והוא אמרכם אל יהדפנו לא איש ראוי לי שאשתוק ולא אשיבנו ולי התנכלות יותר מכם בשתיקה כי לא ערך אלי מלים לדבר עמי ואפס שיהיה הרצון באמרו ובאמריכ׳ לא אשיבנו שאני אשיבנו במאמרים אינם כמאמריכם כי לא אבא אליו בטענות כוזבות כמו שעשית׳ והיה זה סיבה שלא מצאתם מענה · יראו רעי איוב מהשיב לו העתיקו והסירו מהם מלים · והוחלתי זמן מה אולי ידברו גם לא ידברו ושתקו ולא ענו מזמן ארוך· התעוררתי לענו׳ חלקי כי מלאתי מלים וטענות להשיב אל איוב לרוב תאותי להשיב לו כאילו אני במצוק ובצער עד שאשיב· הנה בטני כאוב יין אשר לא נפתח עדיין שהו׳ מלא וכאובו׳ חדשי׳ שהם נבקעים בקלות כן יבקע בטני בקלות להוציא הטענות והראיות אשר לבי מלא מהם ויתאר זה הענין בבקיעה להראות שהוא כאילו יכריחהו הידוע אל בזאת השאלה להשיב אל איוב כי טבע המושכל כן הוא בטבע ר״ל שלא יוכל להמנע המשיג להודיע מה שישיג לזולתו· לא אשא פני איש להחניף אותו ואל אדם לא אכנה ר״ל שלא אכנה שמו להחליפו שלא אומר בבירור דבר כנגדו כי לא הורגלתי בזאת התכונה הפחותה מיראתי שאם אתנהג בה ישרפני השם ויכלני· והנה אמר זה כנגד רעי איוב שלא רצו לומר בבירור מה שאמרו כנגד איוב אבל כינו והעלימו כמו שתמצא שאמ׳ בלדד ברצותו לומר שלא השתדל איוב להטיב ולדעת השם כראוי אך אלה משכנות עול וזה מקום לא ידע אל· ואמר צופר ברצותו לומר שכבר חטא איוב כשהטיח דברים כנגד השם זה חלק אדם רשע מאלהים ונחלת אמרו מאל· ולא רצו לומר בביאור שאיוב חטא באלו הדברים · ואולם שמע נא איוב מלי הנה נא פתחתי פי לדבר אליך והיה מאמרי היושר המצוייר בלבי והדעת אשר יגידו שפתי יהיה ברור ונקי מן הטעות ר״ל שלא אבא אליך בטענות אשר תוכל לומר בהם שהם כוזבות כמו שהיו עושים רעיך ועל זה כעסת עליהם והראית שמאד יכבד עליך הויכוח עמהם מזה הצד והיית חושק שיהיה אפשר בשם ית׳ שיתווכח עמך כמו שיתווכח אדם עם רעהו ויסיר ממך כפו ואימתו ואל תבעתך הנה הגעת אל מה שהיית חושק שאני אדם כמוך· ורוח אל עשתני ונשמת שדי תחייני ולא אבא אליך כי אם בטענות צודקות· אם תוכל השיבני על דברי ערוך דברי ריבך והתיצב לפני· הנה אני כפיך לדבר בעבור אל ולהתווכח עמך ר״ל שאני אדם כמוך וכבר אני מחומר כמוך ואין לך אימה ויראה ממני וכפי ומכתי לא יכבד עליך כי לא אכה אותך· אך אמרת באזני שאתה זך ונקי בלי עון ובלי פשע· הנה השם ית׳ מכניעני ויסירני מכל מה שאני חפץ להגיע אליו ר״ל שגדר דרכי ויחשבני לאויב לו למנוע ממני מבוקשי כמו שישתדל האו׳ למנוע מאויבו מבוקשו· ישם בסד רגלי וישמור כל אורחותי לבלתי אוכל להשיג אחד מהדברי׳ אשר אשתוקק אליה׳ ועל זה נתרעמת מהשם ית׳ בסדרו מציאות האד׳ בזה התואר שימצא בו זה האופן מרוע הסידור עד שאמרת שיותר טוב היה אחר שאי אפשר מזולת רעות מצד המערכת שיסבב השם שימותו האנשים הקטני יום מרחם ויחשת זה למי׳ לקיבור או ללאות· הן זאת הטענה לא צדקת בה לפי מה שאענה אותך כי הש״י נכבד מאד יותר מהאדם ולזה ראוי שנתבונן מזה ולא נמלא דברינו בתחלת המחשבה לגנותו על מה שסידר מזה כי בזה מהחכמה והשלימות מה שלא יעלם· וזה כי למה שהיה האדם היותר שלם שבאלו הנמצאו׳ חוייב שישגיח בו הטבע יותר ולזה נשתתפו כל הגרמים השמימיי׳ בשמירתו ובסידור הנהגתו ואם כבר יקרה מזה רעתה במקרה וזה הרע גם כן ישתדל השם להסירו לפי היכולת ולזה ברא האדם בעל שכל וזה כי השכל ימשול על זה הסידור המסודר מהמערכת וממנו תהיה הבחירה אל הטוב כאשר היה שלם והנה הבחירה אשר תהיה ממנו תנצח הבחירה אשר תהיה מצד המערכת אם ירצה האדם להמשך אחר שכלו· ועוד כי מי שישלים השכל עד שיהיה לו דבקות מה עם השכל הפועל כבר ישגיח בשמירתו מאלו הרעות השכל הפועל אם בשיודיעוהו אלו הרעו׳ טרם בואם כדי שישמר מהם אם בצד אחר כמו שיזכור אליהוא אחר זה· מדוע אליו ריבות היאם מפני שלא הודיע אותך זה הרע כדי שתקח ענה להשכל ממנו אחר שאתה ישר לב· הנה כל דבריו שיודיע לאדם היושר כדי שישכל מהרע הנכון לבוא עליו מצד המערכ׳ לא ידבר בהם אך תהיה בזאת ההודעה מדרגות לפי התחלפות מדרגות המקבלים· כי בדרך אחת ידבר אל והוא שתגיע ההודעה בחלום לאשר יגיע מדרגתם מהתאחדות בשכל הפועל אל שיוכל לקבל ההודעה בזה האופן ובדרך שנית ידבר לאשר לא יראהו דרך הראשונה מצד מיעוט התאחדותו בשכל הפועל והוא ביאר שני אלו הדרכים אחר זה· הנה בחלום ובחזיון לילה בנפול תרדמה על אנשים בעת שישן על משכבו כי אז תנוח הנפש המרגשת מפעולותיה ויהיה אפשר מפני זה באים השלם להתבודד שכלו מבין שאר כחות הנפש ויתאחד בשכל הפועל· אז יגלה השם ית׳ אוזן אנשים ובמוסרם ויסוריהם אשר יחתום לפי המערכת לבא עליהם כדי שינצלו ממנו בלקח׳

ענה עליו כי הבחירה האנושית מושלת בזה הסידור כמו שקדם ויהיה גם כן סבה שיראו מהשם ית׳ יותר וישובו אליו בכל עת· ואמנם היה זה הגילוי בעת השינה להסיר אדם מעשה הנפש המרגש׳ אז ולהסיר פועל החומר אשר מגבר יכסה ויעלים שפע השכל הפועל ר״ל כי החומר לא יערבב השכל אז להיות הנפש בלתי טרודה בהשגות החושיות· ובזה האופן יחשוך השם ית׳ נפש היושר מני שחת ויחשוך נפשו מעבור בחרב· ואולם הדרך השנית הוא שמי שלא תגיע מדרגתו אל שיקבל שפע השכל בשיודיעוהו הרע הנכון לבוא עליו הנה השכל להתאחדותו בו התאחדות מה יצילהו מזה הרע באופן אחר רחוק מזה· והוא שיוכיחהו במכאובות לשמרו שלא ילך בדרך אשר היה נכון ללכת בה ולמות ועל זה הדרך אמר אודך יי׳ כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני· וביארו ז״ל על צד המשל במי שרצונו ללכת במדבר או בים עם שיירה מה ונגף באבן רגלו ועורו בדרך ונשמר מהליכ׳ שם וזאת השייר׳ טבע׳ בים או אבד׳ באופן אחר הנה הוא מבואר שזה הרע בא אליו לטובו· והנה כמו שהטבע שם כחות טבעיות בקצת בעלי חיים לשמרם ואם לא השיגו שהם נשמרים בזה כמו ששם כח בקצת בעלי חיים לברוח מהבעלי חיים המזיקי׳ אותם בראותם אותם ואם לא קדם להם ההרגש בשהם מזיקי׳ אבל שם ריחם דרך משל מגונה אצלם שינוסו מפני זה ויגע להם התועלת המכוון אשר לא נכון בעבורו והיא השמיר׳ מהטרף כן האד׳ להיותו בתכלי׳ השלימו׳ ביחס אל שאר הבעלי חיים כאשר היה לו התאחדות מה בשכל הפועל מצד הטבע האישי ישגיח בו ויסבב סיבות להצילו מרעתו ואם לא ירגיש ויספר שהם להצלתו ואפשר שיהיה ראש סיפורו הדרך השנית אמרו להסיר אדם מעשה ויהיה הביאור בעבור מה שיסיר האדם מעשה השכל הפועל להיותו טרוד בעניינים הגופיים ובהשגות שאר כחות הנפש כמו החוש והמחשבה והדמיון והחומר יכסה ויעלים ממנו זה האופן מן ההגדה למיעוט התאחדותו בשכל הפועל הנה יחשוך אותו מן הרע הנפלא הנכון לבא עליו כשיוכיחהו במכאוב על משכבו על ערש דוי כמו שקדם · או אפשר שיהיה פירוש אמרו להסיר אדם מעשה כי זה ההודעה תהיה כדי שיסיר האדם המעשה הרע אשר היה מתנהג בו ויכסה ממנו גאותו ויסתירה ר״ל שיכנע לבבו בראותו הרע הנכון לבא עליו עד שלא יסתבך האיש היושר במעשים המגונים אשר החל להתנהג בהם ויסור ממנו שלימותו · והביאורים הראשונים יותר נאותים ונכונים מצד הענין ואם זה נאות יותר לפי מה שיחשב מצד הלשון ויוכיחהו במכאוב על משכבו וברוב איבריו יהיה מכאוב חזק ותתעב נפשו הלחם בסבת החולי ונפשו תתעב מאכל תאוה לבריאים · יכלה בשרו מראי׳ ר״ל שלא יראה בו בשר מרוב הכחישות ויגבהו ויבלטו העצמות אשר לא היו נראים קודם החולי· הנה זאת ההודעה בזה האופן תהיה לאדם אם יגיעהו התאחדו׳ מה בשכל הפועל בדרך שיהיה עליו מלאך מליץ הקטנה שבהלכות להגיד לאדם מה שיתיישר בו וישמר מן הרע ובזה האופן יחון אותו ויאמר להציל אותו ולפדותו מרדת שחת מצאתי כפר והוא הסרת זה המכאוב· והנה בסוף הענין יבריא וישוב רענן ורטוב יותר ממה שהיה בעת הנוער וישוב בכחו ובבריאותו שהיה בימי נעוריו·

וימשך לזה מן התועלת גם כן שבעת חליו יתן אל לבו להתפלל אל השם ית׳ וירצה אותו ויראה השם ית׳ פניו בזאת התפלה והצעקה מפני שהוא משתדל לדבק בשם ית׳ ולשוב אליו ובזה האופן ישיב השם יתברך לאד׳ צדקתו כי אף על פי שהרע נכון לבא לצדיק מצד המערכ׳ אשר אי אפש׳ מזולתו והשם ית׳ שם בו כלי אל שינצל מהרע ההוא וישיב לו צדקתו· ישגיח השם על אנשים ואשר יאמר חטאתי והעויתי הדרך הישר ולא שוה לי· ויישר דרכיו אל השם ית׳ פדה נפשו ממות ותראה נפשו באור החיים · הנה כל אלו ההודעות יעשה השם ית׳ שתי פעמים או שלש עם גבר להשיב נפשו ממות כדי שיאור באור החיים ר״ל להוכיחו כאשר יתחיל לדרוך בדרכים בלתי נאותים כי השכל הפועל כמו שישגיח על המתאחד עמו להצילו מהרעות הנכונות לבא עליו מצד המערכת כן ישגיח בו להצילו מהדרכים אשר ימנעוהו מהגעה אל השלמות והם פעולות הרע שכל מי שיתחזק בהם ירחיקוהו מהשם ית׳ לפי שהם גם כן מוגבלו׳ מצד המערכת ולא ישגיח בו להביא עליו ייסורין לשמרו משפעולו׳ הרע יותר מג׳ פעמים כי אחר כן שבה לו זאת התכונה קנין חזק ולא יוסר ממנה לעולם · הקשב איוב שמע לי החרש ואנכי אדבר אם יש לך מלי׳ להשיב על דברי השיבני דבר כי אני חפץ שתצדק אם יהי האמת אתך· ואם אין לך טענות להשיב על דברי שמע לי החרש ואני אלמדך החכמה והידיעה האמיתית בזה הדרוש:

והכלל העולה מהדברים

שאליהוא יראה שהטובו׳ והרעות הם מוגבלו׳ ומסודרות מצד המערכת ובזה יותר הספק בהצלחה הנמצאת לרשעים כי אין ראוי שנפלא אם יסבב הש״י מצד זה הטבע אשר שם בגרמים השמימיים שיגיעו טובות לאנשים היו רשעים או צדיקים· כי אם היה אפשר שלא יגיע רע מהם לנמצאות השפלות לא היה מקצר הש״י מזה לפי שכוונתו הראשונה במה שהמציא היא הגעת הטוב כמו שלא יפלא איש על מה שישגיח השם ית׳ בשמירת הבעלי חיים הפחותים והמציא להם המזון והכלים אשר בו ישיגוהו עם היותם טורפים ומשחיתים זולתם והיותם בלתי ראויים להגיע טוב להם מפני צדקם לפי שהם בלתי מתוארים בצדק כן אין ראוי שיפלא אם יגיעו טובות מהשם ית׳ בזה האופן לאנשים היו צדיקים או רשעים כי הם יותר נכבדים משאר בעלי חיים· אלא שהתיר זה הספק בזה האופן מדברי אליהוא הוא בלתי מבואר כלל מדבריו כאילו לא השתדל להתיר הספק בו לחשבו שהענין מבוא׳ בתחלת העיון שלא תהי׳ מזה מצד טענה על השם ית׳ ולזה כשאמר זה הספק לאיוב כמו שנבאר במה שאחר זה במה שדבר עם השם ית׳ והנה הרע לא יתחייב מפני זה שיבא לצדיקים כי הש״י שם בהם כלי ישמרו בו משאלו הרעו׳ והוא השכל אם יתנהגו בו לפי הראוי בדרך שיתאחד אחדו׳ מה בשכל הפועל בו כי כשהיה הענין כן תגיע ההודעה לאדם בדרך שישמר מאלו הרעות בפנים שונים לפי מדרגתו בהתאחדו׳ המדרגה היותר גבוהה היא שתגיע לו

זאת ההודעה בחלום ובזה גם כן מדרגות רבות לא זכרם והמדרגה היותר שפלה היא שלא יהיה בכח זה האדם שיגיע לו ממנו שום הודעה לרוב הקשר שכלו בכחות החמריות ולא יגיע לו ההתבודדות מבין שאר חלקי הנפש הראוי למי שאפשר בו זאת הידיעה כמו שנזכר בספר החוש והמוחש אבל תהיה תכלית ההודעה לו שיסבב השכל הפועל אם ל למפרו מרע מוחס מ מקורר ומוגבל מצד המערכת אם למפרו מרע נפשו שיבואו ע עליו מכאובים וחליים ימפרו מהנפילה ברע ההוא אם יהיה מ מוחס או יכנע בהם לבבו אם היה נפשי ואמר מזה אשר יהיה למפיר' מרע נפשי לא יהיה מהשם ית' יותר משלשה פעמים והוא מבואר שכמו אלו ה האנשי' יחשבו כדיקים אחר שהם בתחלת הדריכה ש' הרשע ולא יתבודדו דרכו עדיין ו ויקרו להם מהרעו' על צד התוכח' שלא יקרה לרשעי' ולזה יפול ספק ומבוכה בהשגחה כמו שא' הרשע יות' לצדיקי' ממה שתמצאנה ל לרשעים ובזה התיר אליהוא הספק במה שספק איוב מהצלחת הרשעים ומעוכם ה הטובים המוגבל להם לפי המערכת כי אין זה שול בחק השם ית' אחר שהוא המכי' להם כלי להנצל מזה הרע ואין ראוי ג"כ שימנע השם יתברך מבריאת האדם בזה התואר אשר היא נפלאה ב במבירתו מפני רע מה יקרה ממנה עם שהוא העדים להמציא בנו כלי נוכל להנצל בו מהרע מבורר לזה שאליהוא ירצה שבזה הרע גם כן תועלת מה והוא תוכחת הרשעים וכלותם כמו שיתבאר וזה גם כן כמבוא ב במאמר השם לאיוב ובמאמר שלמה ע עליו השלום אמר כל פעל יי' למענהו וגם ר רשע ליום רעה ואחשב שתהיה

על משפטי. בעבור שאבקש משפט יאמרו כי אכזב׃ אנוש חצי. פירוש מחצי כענין אנושה מכתך׃ בלי פשע. בליעון או הוא חצי אע"פ שלא יפשע כענין אל הפערה ולא יחטיא והוא דרך משל׃ מי גבר כאיוב. מי שהוא כאיוב ראוי שישתה לעג כמים דרך משל בעבור שארח לחברה כאילו הוא עם חברת הרשעים כדברו׃ לא יסכן גבר׃ לא יועיל כמו הוכח ב בדבר לא יסכון׃ ברצותו. כאשר יעשה רצון אלהי'. מי הוא פקיד עליו בארץ ואו ברא תבל כולה׃ אם ישים׃ המקום אל בני אדם לבו כענין וכי תשית אליו לבך מיד יאסוף רוחו שיו כענין והרוח תשוב׃ יגוע הבשר שהוא הגוף ו והאדם הנראה ש עפר ישוב. ויש אומרי' אם ישים האדם ש המקום לבו והוא רחוק׃ יחבוש. ימשול כדרך יעצור יורש עצר וכן לא אהיה חובש׃ האמור. הדרך מוס' הוא לומ' למלך בליעל ולומ' רשע אל אחד מ הנדיבים. ואף כי אשר לא נשא פני שרים. לא נכר׃ כמו יכיר׃ רגע ימותו וחצות לילה. בעת המנוחה׃ יגועשו. יזדעזעו כמו ויתגעשו כי חרה לו׃ ויעבורו. וימותו כענין חלף הלך לו כי הנולד בא והמת הולך ועובר׃ ויסירו. וימיתו האבירי׃ לא ביד. לא בכח ולא בחיל׃ כי עיניו. על כן אין לאיש לשום עוד על לבו ופי' עוד לעולם להלוך אל ש במשפט׃ ידוע

האזינו ח' ומ"ל וסי' האזינו השמי' ואדברה. שמעו מלכים האזינו רוזנים. האזינו תורת אלהינו עם עמורה. שמעו זאת כל העמי' האזינו. הקשיבו אלי עמי. שמעו חכמי' מלי. האזינו שמעו קולי. ובית המלך האזינו. באיוב ל' מי גבר. וא' באיוב ואינון מן א"ב א' בא וא' בא וסי' נמס בנמס רבת במערכת אות הבית בס"ד׃ וללכת ד' וסימ' את כל המצוה אשר אנכי מצוה. את יי'

וַיַּעַן אֱלִיהוּא וַיֹּאמַר׃ שִׁמְעוּ חֲכָמִים מִלָּי וְיֹדְעִים הַאֲזִינוּ לִי׃ כִּי־אֹזֶן מִלִּין תִּבְחָן וְחֵךְ יִטְעַם לֶאֱכֹל׃ מִשְׁפָּט נִבְחֲרָה־לָּנוּ נֵדְעָה בֵינֵינוּ מַה־טּוֹב׃ כִּי־אָמַר אִיּוֹב צָדַקְתִּי וְאֵל הֵסִיר מִשְׁפָּטִי׃ עַל־מִשְׁפָּטִי אֲכַזֵּב אָנוּשׁ חִצִּי בְלִי־פָשַׁע׃ מִי־גֶבֶר כְּאִיּוֹב יִשְׁתֶּה־לַּעַג כַּמָּיִם׃ וְאָרַח לְחֶבְרָה עִם־פֹּעֲלֵי אָוֶן וְלָלֶכֶת עִם־אַנְשֵׁי־רֶשַׁע׃ כִּי־אָמַר לֹא יִסְכָּן־גָּבֶר בִּרְצֹתוֹ עִם־אֱלֹהִים׃ לָכֵן אַנְשֵׁי לֵבָב שִׁמְעוּ לִי חָלִלָה לָאֵל מֵרֶשַׁע וְשַׁדַּי מֵעָוֶל׃ כִּי פֹעַל אָדָם יְשַׁלֶּם־לוֹ וּכְאֹרַח אִישׁ יַמְצִאֶנּוּ׃ אַף־אָמְנָם אֵל לֹא־יַרְשִׁיעַ וְשַׁדַּי לֹא־יְעַוֵּת מִשְׁפָּט׃ מִי־פָקַד עָלָיו אָרְצָה וּמִי שָׂם תֵּבֵל כֻּלָּהּ׃ אִם־יָשִׂים אֵלָיו לִבּוֹ רוּחוֹ וְנִשְׁמָתוֹ אֵלָיו יֶאֱסֹף׃ יִגְוַע כָּל־בָּשָׂר יָחַד וְאָדָם עַל־עָפָר יָשׁוּב׃ וְאִם־בִּינָה שִׁמְעָה־זֹּאת הַאֲזִינָה לְקוֹל מִלָּי׃ הַאַף שׂוֹנֵא מִשְׁפָּט יַחֲבוֹשׁ וְאִם־צַדִּיק כַּבִּיר תַּרְשִׁיעַ׃ הַאֹמַר לְמֶלֶךְ בְּלִיָּעַל רָשָׁע אֶל־נְדִיבִים׃ אֲשֶׁר לֹא־נָשָׂא פְּנֵי שָׂרִים וְלֹא נִכַּר־שׁוֹעַ לִפְנֵי־דָל כִּי־מַעֲשֵׂה יָדָיו כֻּלָּם׃ רֶגַע יָמֻתוּ וַחֲצוֹת לָיְלָה יְגֹעֲשׁוּ עָם וְיַעֲבֹרוּ וְיָסִירוּ אַבִּיר לֹא בְיָד׃ כִּי־עֵינָיו עַל־דַּרְכֵי־אִישׁ וְכָל־צְעָדָיו יִרְאֶה׃ אֵין־חֹשֶׁךְ וְאֵין צַלְמָוֶת לְהִסָּתֶר שָׁם פֹּעֲלֵי אָוֶן׃

ל ד · ה · ב' אכל יטעם · יו' א' · ל' וחד באיוב · ל' · ל · ר' · א' · ל · א"א · ל' · ר' · ס' · י"ר"ף בסי' ל' בטעם הגיני · ת · ל' וחד האמור · ב · ג' חס' · יו' · ל' · ל · ז"ו ר"ף א"ן ואין

וְאָתֵיב אֱלִיהוּא וְאָמַר׃ שְׁמָעוּ חַכִּימַיָּא מִלַּי וִידוֹעַיָּא אֲצִיתוּ לְמֵימְרִי׃ אֲרוּם אוּדְנָא מִלַּיָּא בַּחֲנָא וּמוֹרִיגָא טַעֲמָא לְמֵיכַל׃ דִּין נִיתְרְעֵי לָנָא נִידַע בֵּינָנָא מַה טַב׃ אֲרוּם אֲמַר אִיּוֹב זַכֵּאִית וֶאֱלָהָא אַעְדִּי דִינִי׃ עַל דִינִי אֲכַדִּיב בַּר נַשׁ דִּשְׁדֵי גִירֵי מְדַלְיַת סוּרְחָנָא׃ מַן גַּבְרָא הֵיךְ אִיּוֹב דְּשָׁתֵי דוּחֲכָא הֵיךְ מַיָּא׃ וַאֲזַל לְאִתְחַבְּרָא עִם עָבְדֵי שְׁקַר וּלְהַלָּכָא עִם אֱנָשֵׁי רַשִׁיעָא׃ אֲרוּם אֲמַר לָא יֵאלֵף גַּבְרָא בְּמִצְבְיֵהּ עִם אֱלָהָא׃ תּ"א אֲרוּם אֲמַר לָא יִסְתַּכֵּן בַּר נַשׁ בְּמִרְהֲטֵיהּ עִם אֱלָהָא׃ בְּגִין כֵּן אֱינָשֵׁי חַכִּימֵי קַבִּילוּ מִנִּי חַס לֶאֱלָהָא מִן רִישְׁעָא וְשַׁדַּי מִן שִׁקְרָא׃ אֲרוּם עוֹבָדֵי בַּר נַשׁ יְשַׁלֵּם לֵיהּ וּכְאוֹרְחָא דְגַבְרָא יְעַרְעִינֵיהּ׃ בְּרַם בְּקוּשְׁטָא אֱלָהָא לָא יְחַיֵּיב וְשַׁדַּי לָא יְקַלְקֵל דִינָא׃ מַן פַּקִּיד עֲלוֹי לְמֶעְבַּד אַרְעָא וּמָן שַׁוִּי תֵּבֵל כּוּלָּהּ׃ אִין יְשַׁוֵּי עֲלוֹי לִבֵּיהּ רוּחֵיהּ וְנִשְׁמָתֵיהּ לְגַבֵּיהּ יִכְנוֹשׁ׃ יִתְנְגִיד כָּל בִּסְרָא כַּחֲדָא וּבַר נַשׁ עַל עַפְרָא יְתוּב׃ וְאִין תִּתְבַּיַּין שְׁמַע דָּא אֲצִית לְקַל מִלַּי׃ הַבְּרַם סָנֵי דִינָא יִסְתְּתַר וְאִין צַדִּיק זַכַּאי יְחַיֵּיב׃ הַכְשַׁר לְמֵמַר לְמַלְכָּא רַשִׁיעָא חַיָּבָא לְאַרְכוֹנִין׃ דְּלָא נְסִיב אַפִּין לְרַבְרְבָנִין וְלָא אִשְׁתְּמוֹדַע שׁוֹעָא קֳדָם מִסְכֵּינָא אֲרוּם עוֹבָדֵי אִידוֹי כּוּלְהוֹן׃ בְּשַׁעְתָּא יְמוּתוּן סְדוֹמָאֵי וּפַלְגוּת לֵילְיָא מִתְרַגְּפִין מִצְרָאֵי וְיַעְבְּרוּן וְיַעֲדוּן דּוּרְבָנָא לָא בְחֵיל יְדָא׃ מְטוּל דְּעֵינוֹי עַל אוֹרְחֵי בְּנֵי נָשָׁא וְכוּלְהוֹן פְּסִיעָתוֹי יֶחֱמֵי׃ לֵית חֲשׁוֹךְ וְלֵית טוּלָא דְמוֹתָא לְאִטַּמָּרָא תַּמָּן עָבְדֵי שְׁקַר׃

האמרת. רק שמרו מאד דיהושע. וארח לחברה עם פעלי און׃ חלילה ג' חס' וסי' חללה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק ב' בו. חללה לאל מרשע׃ ירשיע ד' א' חס' וסי' ובכל אשר יפנה ירשיע. והוא ישקיט. אף אמנם אל לא ירשיע. ואיש מזימות ישקיט חס' ובקצת ספרי מסרה מונה ב' חס' והוא ישקיט חס' ומזמות חסר׃ ואדם ט' וסימ' ואדם אין לעבוד את האדמ'. אוקיר אנוש כפז. ואדם עלי' בראתי. ואדם ביקר בל ילין. ואדם על עפר ישוב. ואדם מה יבין דרכו. ואדם יפיק תבו נ'. ואדם לא זכר את האיש המסכן. ומצא חן ושכל טוב׃ נכר ב' א' מלעיל וסי' כי נכר אתו האלהי'. ולא נכר שוע לפני דל׃ ימותו ג' חס' וסי' ואם ימתו חצינו. רגע ימתו וחצו' לילה. כי החיי' יודעי'. וכל אורי' וירמי' דכו' חס' במ"א ויהיו כל האנשי'׃

המדרגה האמצעית בין שתי אלה המדרגות שיקרה לאדם פחד על ענין מה היה ראוי לבא עליו רע מה ולא ישיג בו יותר מזה השיעור ומפני זה השיעור מההודעה יהיה כשמר מעשות הדבר ההוא ויכצל מהרע אשר היה נכון לבא עליו וכמו זאת ההודעה מפורסמת מאד מן החוש ואמרו רבותינו ז"ל בשבתה אף על גב דאיהו לא חזי מזליה חזי וראוי שתדע אתה המעיין שכמו זה האופן יותר הספק הזה במה שזכרה תורה בהגעת הרעו' לנו בשלא כלך בדרכי השם ובהגעת הטובו' בשכלך בהם כמו שזכר בברכות וקללות וזה שכלל האומה יהיה מושגח כשילך בדרכי הש"י וכאשר יחל לבאת מהדרך הטוב או יהיה נכון לבא עליו רע מצד המערכ' תגיע ההודעה לכללה ההוא באחד משני אלו הדרכים אשר זכר וזה שאם היה ביכיה' כבוא תגיע שיו ההודע' והוא יגיעה לכלל האומה ואם לא הכה יבוא על הכלל ההוא יסורין מה ומכאובו' אם להצילם מהרע הגופני הנכון לבוא עליהם אם להצילם מן הפחיתות הנפשיי אשר החלו להסתבך בו ולזה ביארה התורה שבשיבאו על הכלל כמו אלו הרעות לא ייחסום אל הקרי אבל יאמינו שהכל בא מהשם ית' להוכיחם ולהעתיקם מהרע אמר אם תלכו עמי קרי וגו' ובזה האופן התקיים בא הטובות לנו כאשר כלך בדרכי השם ית' וכדבק בו על דרך ההשגחה לא מצד מערכת לבד ובוא הרעות לנו כאשר נסור מהם וכבר ביארה התורה שבסוף הענין יהיה העונש בהסתר פנים ר"ל סור ההשגחה האלהית אבל לא יגיע אלינו רע אז אם לא הרע הנכון לבא מצד המערכת אמר והסתרתי פני מהם וזה שהגעת הרעות על דרך ההשגחה להוכיח האנשים לא יהיה תמיד כמו שנזכר אליהוא בזה המענה׃

ביאור מלות המענה

ויען אליהוא ויאמר. אנוש חצי. אנושה מכתי׃ יסכון. יועיל׃ מי פקד עליו ארצה. מי שעליו גזר וסידר אלו הענינים הנמצאים בארץ אשר ביצירתם מן השלמות והפלגת החכמה מה שלא ישוער׃ ומי שם תבל כולה. ומי סדר אלו הענינים בכללם אשר בארץ׃ יחבוש. ימשול׃ שוע. נדיב ועשיר׃ יגועשו. יתמודדו ויתנועעו׃ ויעבורו. ויעדרו מן העולם׃ אבירי. תקיף׃

ימים

ירועו׳ ישבר כמו תרועם בשבט ברזל: מעבדיהם. מעשיהם כמו ועבדיהם ביד האלהים: והפך לילה. יהפוך אורם לילה: תחת. במקום הרשעים הכם כמו ויספק את כפיו: במקום רואים. כדי שיתוסרו אחרים: להביא עליו צעקת דל: שגזלו אותם הרשעים: והוא ישקיט ומי ירשיע. יכיע שענין כבוח וכמהו ובכל אמר ופנה ירשיע והענין הפך ישקיט כי בשעת הכבוח יתגועשו בני אר׳ הלא תראה יאמר והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל: ויסתר פנים. הפך ישקיט לא יתעוררו כל המלחמות: על גוי. על אומה גם על אדם לבדו. ולא ימליך אדם חנף אלא ממוקשי עם כדי להנקם מהם: כי אל. היוכל אדם לומר כשאתי אלו ה האלהים: לא אחבל. עוד לא אשחית כמו ו וחבל את מעשה ידיך והענין היוכל אדם לומר די לי לא ארצה יותר: בלעדי. אשר אחזה: אם און פעלתי. בדבורי: המעמך ישלמנה. רובי המפרשים השתבשו בפסוק זה יש אומרים המעמך ישלם חסרון דעתי כי מאסת דברי ויש אומ׳ המעמך היא כח עמך להשלים עמך הרעה לעשות שלום כי אתה תבחר דברי אם אומר אמת והנכון בעיני שהוא כן המעמך י ישלם הרעה או ה הטובה: כי מאסת׳ והענין יש אנשים ש שיאמרו לא ארצה ל לסבול הרעה בעבור טובה גדולה שיהיה ש שכרה כענין לא הם ולא שכרם: כי אתה תבחר ולא אני. ולמה תבחר אתה שמא אני ארצה לסבול מעט רע בזמן קצוץ בעבור טוב רב בימים אין קץ להם: אבי. יש אומרים שהוא אבה כמו רצוני והקרוב אלי שיאמר אבי למקום ויחסר סימן הקריאה אם יבחן איוב לעולם באמת יבחן בעבור שתשובותיו באנשי און: כי. כל עת יוסיף על חטאתו פשע: בינינו יספוק. יותר מדאי כמו אם יספוק עפר שומרון והענין מה שהוא די בינינו וכנגד המקום ירבה דברים:

ימים עוד. וסדר ויגזור מה שיעשה בעתיד: ירוע כבירי׳. ישבור תקיפי׳: מעבדיה׳. מעשיהם: ספקם. הכה אותם: כשאתי לא אחבול. סלחתי לא השחיתי: ישלמנה׳ ישלימנה לעשות: אבי. מענ׳ אבה והרצון בו רצוני או יהיה קריאה אל השם: על תשובות באנשי און. על שהוא משיב לשם תשובות בענין אנשי און: יספוק. יספוק כפיו ויתרעם מה שׁ״י:

ביאור דברי המענ׳ השיב אליהוא על קצת דברים זכר שאמרם איוב ואמר שמעו ח חכמים מלי ויודעים האזינו לי כי אזן מלים תבחן כמו החיך יטעם האוכל או רצה בזה שהוא יטעון על איוב מה דברים המוחשים לא שיסתיר המוחש כמו שהיו עושים ריעי איוב נבחרה לנו מ המשפט והאמת לא נבחר דעת אחד על אח׳ אם לא מצד העיון והחוש או מצד אחר מהם אבל נשתדל לרע׳ אי זה מהרעות הוא יותר טוב: כי אמר איוב צדקתי והאל הסיר משפטי על משפטי ש שישפטני השם באלו המכאובו׳ הלא אכזב באמרי שצדקתי הנה על דרך האמת אנוש מכתי מבלי פשע. מי גבר חכם ושלם כ כאיוב יאמר דברי לעג כאלו. והנה בזה המאמר כאילו הלך ל להתחבר עם פועלי האון ולכת ירשע כי י יאמר שלא יועיל לאד׳ ברצותו הדרך שהוא עם אלהים והוא ה הדרך הישר. ואולם אמר זה כי מי שילך בדרך הישרה יאמרו בו שהלך עם אלהים כאומרו את האלהים התהלך נח. לכן אנשי שכל שמעו לי חלילה לאל מעשות רשע ועול כי הוא ישלם לאד׳ פעלו ר״ל גמול פעלו על דרך ושכיר יקוה פעלו וימציא לאדם בדרכיו ר״ל שישגיח בטובים וישמרם והרשעים יהיו נעזבים למקרה הזמן הרעים הנכונים לבא עליהם מצד המערכת. אמנם שהשם יתברך לא יעשה רשע ולא יעות משפט הוא מבואר ממה שאומר. מי הוא עליו שגזר וסדר כל אלו המציאות הנפלאות אשר בארץ בזה הסידור הנפלא מהיושר והחכמה מה שלא יתכן לאדם שישיג ממנו כי אם מעט ומי שסדר זולתו זה העולם כלו הלא באמת הוא לבדו בראו ובכחו עומד ונשמר תמיד. ואם היה חפץ רשע להביא רע בזה העולם שלא כדין היה אפשר שיאסוף אליו חיי זה העולם יחד ויפסידהו ויגוע יחד כל חי ואדם על עפר ישוב ואולם זה איננו אבל כמצא השם ית׳ משגיח בו השגחה נפלאה להעמידו תמיד על מתכונתו ולזה יתחייב שלא ייוחס לשם ית׳ הרשע והעול ואם תרצה להבין שמע אמרי. הנה שוכא משפט ימשול בזה העולם הנמצא בו המשפט והחסד בתכלית מה שאיפשר בבריאת הנמצאות אשר בו ובפרט במחים ובבעלי חיים ואין ראוי ליחס רשע אל מי שהוא חזק הצדק אשר בהכהנתו זאת אשר סידר באנשי העולם מן היושר עד שלא נכר בה שרים ולא ניכר בה בין נדיב ודל לפי שהם כולם מעשה ידיו. ולזה תמצא שבבא יומם ימותו ברגע ובכמו שיעור העתה אשר יחלק הלילה לשני חציין שהוא בזמן אלא כמו שהנקודה בקו ימצא שיתגועשו עם אחר ויעברו מן העולם ויאבדו בבא יומם ויסירו אלו המקרים אשר ימיתום האביר אשר ימשול בזה העם עמהם וכל אלו ימותו יחד מזולת שיאחזו עליהם ידים אבל ברצון השם וגזרתו וזה הרעה לאה להם מצד רשעם להעדר ההשגחה האלהית מפני זה מהם ובהסתירו השם פניו מהם יהיו מטרה למקרה הזמן כמו שאמר אחר זה ויסתר פנים ומי ישורנה ועל גוי ועל אדם יחד וכל זה הוא לפי שעיני השם על דרכי איש והוא רואה כל צעדיו ושיתכן שיהיו ממנו צדיקים ורשעים ולזה היה הרע הנופל במקרה מצד הסידור אשר מהמערכת כמו מכוון לענוש הרשעים כי הרבה מה שיתחדל השם בעניינים אשר מצד ההכרח שיגיע מהם תועלת כמו שהתבאר בספר בעלי חיים. אין חשך ואין צלמות להסתר שם פועלי און מיד השם ית׳ על רשעם כי בלא ספק יגיעם עונש בעניינים החמריים לסור ההשגחה האלהית מהם. הנה לא על איש יגזור ויכבר מה שיעשה בעתיד אבל הכל בבחירתו כדי שיוכל כל איש ללכת אל אל במשפט וביושר ולא ימנעהו מזה מה שסודר מהמעשים והתכונות הנפשיות מצד המערכת כי זה הסידור כמו שאמרנו ימשול בו השכל. ישבור השם תקיפים רבים עושקים בני אדם לאין חקר ויעמיד אחרים כאשר ימצאו במקומם לעשות עמהם רעכמו הרע הנעשה לקודמים וזה אמנם הוא מפני הסתר פנים. ומפני זה יכיר לאנשים פעולותיהם כי הם היו רעות בראותם העונש הבא להם עד שידכאו ויאבדו בזמן מועט כמו הרגע אשר יהפך בו הלילה

על איש ה׳ וסי׳ ויען כל איש יהודה על. עד אנה הוהתהו. תהי ידך על איש. הן יהרס ולא יבנה: כי לא על איש ישים: ויעמד ד׳ וסימ׳ ויעמד אתם סביבות האהל. ויעמד את פניו. רוח סערה. אחרים התתם. וכל דברי הימים דכו׳ בכ״ז וסי׳ שטן לישראל. ויעמד לפני מזבח דשלמה. ודבתריה כי עשה שלמה כיור. ויצא הרוח. ויעמד יהושפט

כִּי לֹא עַל־אִישׁ יָשִׂים עוֹד לַהֲלֹךְ אֶל־אֵל בַּמִּשְׁפָּט׃ יָרֹעַ כַּבִּירִים לֹא־חֵקֶר וַיַּעֲמֵד אֲחֵרִים תַּחְתָּם׃ לָכֵן יַכִּיר מַעְבָּדֵיהֶם וְהָפַךְ לַיְלָה וְיִדַּכָּאוּ׃ תַּחַת־רְשָׁעִים סְפָקָם בִּמְקוֹם רֹאִים׃ אֲשֶׁר עַל־כֵּן סָרוּ מֵאַחֲרָיו וְכָל־דְּרָכָיו לֹא הִשְׂכִּילוּ׃ לְהָבִיא עָלָיו צַעֲקַת־דָּל וְצַעֲקַת עֲנִיִּים יִשְׁמָע׃ וְהוּא יַשְׁקִט וּמִי יַרְשִׁעַ וְיַסְתֵּר פָּנִים וּמִי יְשׁוּרֶנּוּ וְעַל־גּוֹי וְעַל־אָדָם יָחַד׃ מִמְּלֹךְ אָדָם חָנֵף מִמֹּקְשֵׁי עָם׃ כִּי אֶל־אֵל הֶאָמַר נָשָׂאתִי לֹא אֶחְבֹּל׃ בִּלְעֲדֵי אֶחֱזֶה אַתָּה הֹרֵנִי אִם־עָוֶל פָּעַלְתִּי לֹא אֹסִיף׃ הֲמֵעִמְּךָ יְשַׁלְּמֶנָּה כִּי־מָאַסְתָּ כִּי־אַתָּה תִבְחַר וְלֹא־אָנִי וּמַה־יָּדַעְתָּ דַבֵּר׃ אַנְשֵׁי לֵבָב יֹאמְרוּ לִי וְגֶבֶר חָכָם שֹׁמֵעַ לִי׃ אִיּוֹב לֹא־בְדַעַת יְדַבֵּר וּדְבָרָיו לֹא בְהַשְׂכֵּיל׃ אָבִי יִבָּחֵן אִיּוֹב עַד־נֶצַח עַל־תְּשֻׁבֹת בְּאַנְשֵׁי־אָוֶן׃ כִּי יֹסִיף עַל־חַטָּאתוֹ פֶשַׁע בֵּינֵינוּ יִסְפּוֹק וְיֶרֶב אֲמָרָיו לָאֵל׃

ה׳ ר״פ · ל׳ · ו׳ · ל׳ · ל׳ וכתי׳ כמ״ך · לג״רף ל׳ חס׳ · ד׳ נ״חס ל׳ רפין · ל׳ וחד ואל׳ אדם · ר״פ · ל׳ וחד האמר · ל׳ ג׳ ל׳ בסיפ׳ · ה׳ ב״מ דעה והשכיל ל׳ וחס׳ · ג׳ ולית מ״ל ובסי׳ ל׳

אֲרוּם לָא עַל גְּבַר יְשַׁוֵּי עוֹד לְמֵיזַל לְוָת אֱלָהָא בְּדִינָא׃ יְתַבַּר גַּלְלֵי יַמָּא דְסַגִּיעִין בְּגוֹ מַיָּא וְאָקִים חוֹרָנִין בַּתְרֵיהוֹן׃ בְּגִין כֵּן הוֹרַע מַעְבַּדֵיהוֹן וְהָפַךְ לֵילְיָא וּמִדַּכְּכִין׃ חֲלַף רַשִׁיעֵי סְפִיקִינוּן בְּאַתַר דְּחַמְיָין׃ תא בְּאַתַר רַשִׁיעַיָּא פּוּרְעָנוּתְהוֹן בָּתַר דְיֶחֱמוּן צַדִּיקַיָּא וְיִזְכּוּן בְּדִינָא׃ דִּמְטוּל הֵיכְנָא זָרוּ מִבַּתְרוֹהִי וְכָל אוֹרְחָתֵיהּ לָא אַשְׂכִּילוּ׃ לְאַיְתָאָה עֲלוֹי קְבַלְתָּא מִסְכֵּינָא וְצַעֲקַתְהוֹן דַּעֲנַיֵּי יִשְׁמַע׃ וְהוּא יַשְׁדִּיךְ וּמַן יְחַיֵּיב וִיסַלֵּק שְׁכִינְתָּא וּמַן יִסְכִּינֵיהּ וּמַסְעַר חוֹבָא עַל עַמָּא וְעַל בַּר נַשׁ כַּחֲדָא׃ מִמַּנֵי מַלְכָּא בַּר נַשׁ דִּילְטוֹר מְטוּל תַּקְלַיָּא דִּי בְעַמָּא׃ אֲרוּם לֶאֱלָהָא אִיפְשַׁר דְּאִיתְמַר סוֹבָרִית לָא אֶחְבּוֹל׃ בַּר מִמָּה דְּאֶחֱמֵי אַתְּ אַלִּיפְנַנִי אִין שִׁקְרָא עֲבָדִית לָא אוֹסִיף׃ אִיפְשַׁר דִּי מֵעִימָּךְ יְשַׁלְמִינָהּ אֲרוּם רְחִיקְתָּא אֲרוּם אַנְתְּ תִּתְרְעֵי וְלָא אֲנָא וּמַה דִּידַעְתָּא מַלֵּיל׃ אֱנָשֵׁי חַכִּימֵי לִבָּא יֵימְרוּן לִי וְגַבְרָא חַכִּימָא יְקַבֵּל מִנִּי׃ אִיּוֹב לָא בְּמַנְדְּעָא יְמַלֵּיל וּפִתְגָּמוֹי לָא בְשִׂכְלָא׃ צָבֵינָא דְיִתְבְּחַר אִיּוֹב עַד עָלְמִין מְטוּל תְּיוּבְתָּא בְּאֱנָשֵׁי שִׁקְרָא׃ אֲרוּם יוֹסִיף עַל סוּרְחָנֵיהּ מְרַד בֵּינָנָא מִסְפַּק וּמַסְגֵּי מֵימְרוֹי קֳדָם אֱלָהָא׃

בקהל׳ ורוח אלהים לבשה את. המלך על עמדו: והוא לג״ רף וסימ׳ נמסר במסר׳ רבת׳ בערך הוא בס״ד: ממלוך ד׳ וחס׳ וסימ׳ כי לא אתך מאסו. ואני מאסתיו ממלך על ישראל. ממלך אדם חנף ממקשי עם. ויאסרהו פרעה נכה בהר במלוך כתי׳ וקרי׳ ממלוך: ישלמנה ג׳ וסי׳ ומכה נפש בהמה ישלמנה. ובכה נפש בהכה. המעמך ישלמנה: כי אתה ב׳ בס״פ וסימ׳ כי אתה עמל תשכח. המעמך ישלמנה כי מאסת: ודבריו ה׳ וסי׳ מן השמים השמיעך. הראשונים דישאיה. ויתר דברי אביה דד״ה. איוב לא בדעת ידבר: יספוק ד׳ כתי׳ שי״ן בליש׳ וחסרי׳ וסימ׳ אם ישפק עפר. פן ישיהך בשפק. בינינו ישפק. ובילדי נכרים ישפיקו. וי״ש חלוק בספרי המסר׳ י״א כי בינ״נו יספ״ק הוא בסמ״ך דאמרי׳ כ״ל ליש׳ כתיב שי״ן במ״ב כתי׳ סמ״ך תחת רשעי״ם ספ״קם. בינינו יספוק ואמרי שהוא מ״ל ואחרי״ם מוני״ם במקו׳ בינ״נו ישפוק פן יס״הך בס״פק וע״ין בסדר בלק לש״ון זה והמסורת המנגד:

ליום כי אין בין היום והלילה אמצעי · הנה כבר הנה אות במדבר אשר ראוי שיובו בו הרשעי במקו׳ רואים שיראו הרע המגיע לאלו הרעים ויראו כי הם בעצמם שבבו שיגיעו הרעו׳ להם מפני סור מאחרי השם ובלתי השכילם דרכיו עד שסרה השגחתו מהם · ובזה תועלת לטובים אשר היו עושקים אותם אלו הרעים והם הדלים והעניים אשר היו צועקים לשם מפני היותם עשוקים ואפשר שאמר כי אליהוא יראה כי בכאן ב׳ סיבות להגעת הרע לרשעים האחד מצד העדר ההשגח׳ האלהית מהם אשר סבתה סורם ממנו ובלתי השכילם דרכיו ויבאו מפני זה להם הרעות המוגבלות מצד המערכת להם · והשנית ההשגחה האלהית אשר על הטובי׳ כי יתכן שישגיח השכל הפועל על האיש הטוב שיסיר ממנו כל דבר יזיקהו ויכלה ממנו מפני זה או הרשעים ויכוון אל ההטבה לטובים בעצמות וזהו דעת תורתינו בלא ספק ר״ל שהרעות יבואו לרשעים לאחת משתי אלו הסיבות ולזה באו הרעות על המצרים בעבור ישראל · וזולת זה מה שנזכר בתורה שינהג זה המנהג וכזכר בתורה גם כן הצד השני מהבאת העונש על הרשע ר״ל סור ההשגח׳ האלהית ממנו והיותו משולח ונעזב לרעות הנכונות לבא עליו אמר והסתרתי פני מהם והיה לאכול · ואמר לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם · והשם יתברך כאשר ישקיט האדם בשמרו אותו בהשגחתו עליו אמר מי הוא זה אשר ירשיעהו ויענישהו · הנה אין כח ברע המוגבל מצד המערכת שיזיק לאדם בהיות השגחת השם בו והיא תהיה בו בהתאחדותו בשכל הפועל כפי היכולת או אם יסתיר השם פניו ויהיה האדם משולח ונעזב למקרי׳ מי יראה אותו וישגיח בו להצילו מהרע הנכון לבא עליו וזה הרע יקרה מצד הסתר פנים עד שיחול יחד על גוי ועל אדם המולך עליהם · וסבת זה מלוך אדם חנף על זה העם והיות העם הזה רבי המוקשים והפגמים כאלו אמר שהעם לא יענש בעבור חטא המלך אם הם בצד שתהיה השגחת השם יתברך בהם ולא המלך בעבור חטא העם אבל תהיה הסיבה ברע אשר יקרה חטא שניהם יחד ואיפשר שנ׳ שיהיה הרצון באומרו ממלוך אדם חנף וגו׳ · שכבר ישגיח מחוזק ההשגחה האלהית עד שלא ימלוך אדם חנף כי אם ממוקשי עם ולזה ישלח להם השם מנהיג שישחיתם ואילו היו טובים לא היה בו כח להשחיתם לפי שהשם יתברך השומר אותם יהפוך לב המנהיג כאשר ירצו באומרו פלגי מים לב מלך ביד ה׳ אל כל אשר יחפוץ יטנו · והנה הביאור הראשון יותר נכון מצד הענין ומצד הלשון · כי לזה הביאור היה ראוי שיאמר מלוך אדם חנף ממוקשי עם · ובהיות הענין כמו שאמרתי ר״ל שהשם ית׳ ישמור הדבקים בו מכל רע נכון לבא עליהם מצד המערכת ושהרע יבא לצדיקי׳ על צד ההשגחה לשומרם מרעות הנכון לבוא עליהם מצד המערכת ושהרע יבא לצדיקים על צד התוכחות כשיתחילו לדרוך אל הרשע · הנה אל אל אשר לו היכולת לומר מחלתי לא אשחית · ר״ל שכחו להסיר הרע הנכון לבוא מצד המערכת היה ראוי שתשוב ותאמר בלעדי אחזה בעצמי רשע אתה הורני · ואם עול פעלתי לא אוסיף אם לא היית מכיר בעצמך רשע כמו שאתה אומר והשתדל להתקרב אליו בדרך שתהיה השגחתו בך ואז תנצל · כי זה בהכרח לפי מה שאמרתי בא אליך אם מצד התוכחות לחטא מה התחלת בדריכתו אם מצד הסידור הכוכבי׳ להעדר ההשגחה ממך · אם להשגחת השם ית׳ עליך להצילך מרע יותר חזק היה נכון לבוא עליך · וזה האופן השלישי אין ראוי לך להתרעם ממנו ואם היה שיהיה רע הבא עליך על זה האופן ואם היה על אחד מהאופנים הקודמים הנה התשובה לך לאל תועיל לך ותצילך משישלו׳ אליך הרעה אשר התחיל להביאה אליך האם נכון שיבא ממך דבר יהיה סבה להשלים לבא הרעה אליך כי מאסת חייך ולא השתדלת להתקרב אל השם יתברך כדי שיסיר הרע ממך אבל בחרת שימיתך · או יהיה הרצון באומרו כי מאסת מאסת לשוב אל השם ולהכנע לפניו הנה אתה תבחר זה הדרך ולא אני ומה תדע להשיב על דברי · אנשי שכל יאמרו לי ויאמר גבר חכם שומע לי · כי איוב לא ידבר בדעת ודבריו אלה ודבריו לא בהשכל רצוני יבחן איוב באלה המאמרים עד נצח כדי שיהיו ממנו תשובות באנשי און · ר״ל להשיב להם ראו מה קרה לאיוב על הטות דברי׳ כנגד השם יתברך או יהיה פירושו על תשובות באנשי און מפני שהיה משיב תשובות באנשי און ליחס מהם עול לשם יתברך והיא ההצלחה הנראית לרשעים לפי מה שנזכר · כי יוסיף תמיד על חטאתו פשע ביניכו יספוק כפיו ויתרעם על השם יתברך וירבה אמריו לאל כאילו היה אכזר בערכו:

והכלל העולה מהדברים

הוא כי על מה שהיה איוב טוען שכבר הגיעוהו רעות כפלאות על לא חמס בכפיו ושפטו מפני זה שהאדם משולח ונעזב אל הסידור אשר מצד המערכת ולזה היה מתרעם על השם יתברך איך סידר הענין בזה האופן בהעדר הסדר והיושר ולמה ברא האנשים הקשי יום אחר שאין להם המלט מהרע ונבחר להם העדר מהמציאות והמות מהחיים הנה ישיב אליהו שדברי איוב בטלים מג׳ דרכים · הצד האחד שהוא היה אומר שאין חמס בכפיו והוא מבואר שכבר חטא במה שאמר שלא יועיל לאדם בהתהלכו בדרכי השם וכאילו התחבר בזה הדעת עם אנשי רשע ופועלי און כי הם יעשו מה שיעשו מהרשע והחמס להשענם שלא יגיעם נזק מהשם יתברך על זה ואף על פי שכבר התנצל איוב מזה הענין והשיב שהוא לא ישבח מפני זה הרשע והעול כמו שנזכר במענה חי אל הסיר משפטי · הנה אין לו התנצלות במה שנכנס מהמום בדעתו זאת מצד קיצורו מחקור בזאת החקירה כפי מה שראוי והוא מבואר שהחטא אשר יהיה בדעות הוא יותר עצום מהחטא אשר יהיה בפעולות המדותיות כי כל מה שיהיה הפועל למרי והמתואר בו יותר נכבד יהיה החטא בו יותר חזק ולפי שהחטא אשר יהיה בדעות יהיה המתואר בו השכל והחטא אשר יהיה בפעולות המדותיות יהיה המתואר בו החומר והכחות הנפשיו׳ החמריות והנה השכל יותר נכבד מהחומר ומשאר כחו׳ הנפש הוא מבואר שהחטא אשר יהיה בדעות הוא יותר עצום מהחטא אשר יהיה בדעות הוא יותר עצום מהחטא אשר יהיה בפעולות המדותיות כאילו תאמר הגנבה והגזל ומה שידמה לזה וכל שכן כשנכתלו בדעת ההוא אשר היה הטעות השלמיות האלהות׳ בכללם המדיני והמדעי כמו הענין׳ בזה הדרוש אשר טעה בו אין זה האופן מהטעות ואמנם שכבר נכלה בו השלמות המדיני הוא מבואר ממה שקדם וזה שהאנשים לא ימנעו מעשות הרשע והעול אלא ליראתם שיגיעם עונש על זה ואמנם יתבאר שכבר נכלה בו השלימות המדעי משני צדדים · הצד האחד במקרה והוא כשידעו האנשים שבהשלימם שכלם והובאתם אותו מהכח אל הפועל ימלטו מאלו הרעות אשר מצד המערכת כמו שהתבאר מדברי אליהו ישתדלו להשלים שכלם והצד השני בעצם כי ההצלחה האחרונית תהיה כשישכיל האדם השם ית׳ כפי מה שאיפשר וזאת הגזירה מוסכם עליה מהפילוסופים ובעלי התורה האלהית והיא כמו מבוארת בנפשה למי שהתפלסף וידע ענין השכל ומהו מה שישכיל ולפי שהשגחת השם יתברך האיפשרית לנו הגיע לנו בשכלינו מעשיו ואופן פעלו בהם ויותר מה שאיפשר שנשיג מהם הם אלו הדברים אשר בזה העולם השפל · הנה כאשר תעלם ממנו השגחתו אותם ונטעה בזאת ההנהגה זה האופן מהטעות שטעה איוב תמנע ממנו ההשגחה בשם יתברך האיפשרית לנו · ובהיות הענין כן הוא מבואר שדברי איוב בלתי צודקים במה שהיה אומר שצדק ואל הסיר משפטי · והצד השני הוא שאליהו יבאר שהשם לא ישתדל בעשיית הרשע והעול כלל אבל ירחיקהו בכל האופנים · ולזה אין ראוי שנאמר שהוא סידר בטובות אישי האדם ורעתם סידור בלתי שומר צדק ויושר כמו שהיה אומר איוב אמנם שהשם יתברך איננו חפץ ברשע והעול זה יתבאר בשפוט · ונגיע לזה המופת הקדמה אחת מתוייב הודאתה והיא שכל הדברים הנמצאים פועל אותם השם יתברך ואחר שהוצעה זאת ההקדמה על שהיא אמתית בלא ספק ומתוייבת ההודאה בה לבעלי התורות האלהית ולבעלי העיון נאמר כי כשנחפש בכללות בסדור אשר סדר השם יתברך בזה המציאות מצאנו בו מהצדק והיושר וההטבה והחנינה מה שלא ישוער רצוני לומר כשחקרנו בשלמות הנמצא ביצירת מין ומין מהנמצאות עד שלא היה אפשר הנמצאים באופן יותר שלם רוצה לומר שאי אפשר שיהיה להם מהשלמות בעצמם יותר מהנמצ׳ להם ואי אפשר גם כן שישלימו קצתם קצת יותר מזה ממה שנמצא להם מהשלמתם קצתם קצת והעדרם קצתם בקצת ואל אלו שתי ההקדמות רמז אליהו באומרו מי פקד עליו ארצה ומי שם תבל כולה רצוני שהוא זכר שהשם יתברך הוא הפועל סידור העולם וטען עם זה בזה הפסוק שזה הסידור יורנו שאין השם יתברך חפץ ברשע והוא מה שהקדי׳ ואמר אף אמנם אל לא ירשיע ושדי לא יעות משפט · וביאר זה מזה הסידור אשר סדרו השי׳ בזה העולם · ובהיות הענין כן הוא מבוא׳ מצד שו הפעול׳ אשר פועל אות׳ השי׳ שאיננו חפץ בעשיית הרש׳ והעול אבל כל השתדלותו הו׳ לעשו׳ הצדק והיושר בכל הדברים הנמצאים וזה שאם היה חפץ בעשיית הרשע והעול לא היו פעולותיו על צד האופן שהם בו מהצדק והיושר כי לא יבא ממי שהוא חפץ רשע ועול צדק ויושר כי אם מעט ובמקרה · ואין לאומר שיאמ׳ שהוא פועל המינים והם אשר נמצא בהם בבריאתם הצדק והיושר ואיננו פועל האישים לפי שהמינים אינם דבר יותר מהאישים אבל הם האישי׳ בעצמם ואולם באישים דבר נוסף על הטבע המיניי והם המשיגים ההיולניי׳ אשר היו בהם פרטיי׳ כמו שהתבאר במה שאחר הטבע וכאשר התישב זה כולו הוא מבואר שאין השם יתברך חפץ רשע ועול ומה שנמצאהו בלתי שומר צדק ויושר בטובות אישי האדם ורעתם ראוי שנחקור איך איפשר זה מזולת שיהיה לשם רשע ועול · ואם לא נוכל להשיג זה ראוי שניחסהו אל קצורינו לא שנחליט המאמר מפני רוע הסידור הנמצא לפי מה שנחשוב בטובות אישי האדם ורעתם שהשם יתברך סידר זה הענין באופן חסר כמו שהיה אומר איוב · ואם אמר אומר שאיוב לא ייחס זה הענין אשר היה מתרעם עליו לשם יתברך לרשע ועול אבל ייחסוהו ללאות וקיצור וזה לא יבטל מזה הצד · הנה אליהו בטל גם כן זה המאמר בכח טענתו זאת ואמר אמנם שהשי׳ לא ירשיע ולא יעות משפט מצד קצורו ולאותו שהמציא זה הסידור הנמצא בטובות אישי האדם ורעתם באופן יותר שלם זה מבואר לפי שהוא לבדו המציא זה המציאות בכללו וסידר אותו בזה הסידור הנפלא אשר הוא מורה על שתכלית העוצם והחכמ׳ נמצא לפועלו ואם לא השיגהו קיצור ולאות מהמציא מה שהמציא מהדברים הנפלאים תכלית הפלא בנמצא נמצא כ״ש שלא ישיגהו לאות וקיצור במה שהוא למטה מזה והוא הבאת הטוב לטובים והבאת הרע לרעים וכ״ש שלא ילאה להמנע מברוא האנשי׳ הקשי יום ולא יקבר מהשיג אם המות הוא נבחר מהחיים לכמו אלו האנשים אם לא · והנה יבאר אליהו באופן שני שאין השי׳ חפץ ברשע והעול והוא זכיח תחלה בכח דבריו כאילו הוא מבואר בנפשו שאין הבאת הטוב בלא משפט עול כאילו תאמר הבאת הטוב לרשעים המסודר להם מצד המערכת לפי שהוא יראה שאין בזה עול כי זה הטוב יבא להם על צד ההשגחה הכוללת אשר השם יתברך משגיח באדם רצוני לומ׳ מצד הסידור אשר מהגרמי׳ השמימיים וזה יהיה להם מאשר האדם נולד בעת אשר היה בו מצד הכוכבים זה המצב לא מצד מה שהם אלו האנשים והוא מבואר שאין ראוי שימנע השם מהשגיח במין האנושי זה האופן מן ההשגח׳ מפני הרשעי׳ אשר אפשר שיהיו בו · ואולם היה עול ורשע אם היה מגיע להם טוב מצד מה שהם רשעים או מפני הטבע האישיי ואח׳ שהתישב זה הנה נבאר מדברי׳ אליהו שאין השי׳ חפץ רשע וזה שאם היה חפץ רשע הנה יחוייב לפי דעת איוב שיהיה השתדלותו להבי׳ רע בלא משפט לאלו הנמצאו׳ השפלי׳ באמצעות המערכת וזה כי הבאת הטוב בלא משפט בזה האופן איננו רשע ועול כמו שקד׳ והנה אם היה חפץ בהבאת הרע היה משחית זה הנמצא המציאו׳ השפל ברגע לפי מה שנמצ׳ לשי׳ מעצם הכח והיכולת ועוז שעמיד׳ זה הנמצא וקיומו ·

הזאת חשבת למשפט אמרת. יותר הוא צדקי מצדק אל: מה יסכון לך. כמו מה יועיל כמו הוכח בדבר לא יסכון: ושור. ראה כמו אשורנו: מרוב עשוקי'. אמר אליהוא עשה מה שתרבה ולא יועיל ולא יזיק למקום רק המקום ישמע זעקת העשוקים מרוב כמו מגדולה או כמשמעו והראשון יותר נכון בעבור שים אחריו ישועו מזרוע רבים:

וקיומו הוא בשם ית' וכאמר לא יסבב השם ית' בממירתו יפסד תכף ואחר זה כשנא מקביל הכמסך וכאמ' אבל זה המכיאו השפל כפסד וכפחת יחד ויחויב במזה מקביל הקודם והוא שאין השם ית' חפץ בהשחתה והרעה והוא מקביל הכמסך מההקש התנאי הקודם ויתחייב ממנו מקביל הקודם והוא שאין השם ית' חפץ רשע וזה המופת

ולבן ב' בתרי ליש' וסימ' ולבן שינים מחלב. ולבן אדם צדקתך: זמירות ד' וסימ' זמרו' צבי לצדיק' ונעים זמירות ישראל. נותן זמרות בלילה. זמירות היו לי חקך. יצעקו ג' וסימ' בישעיה סימן י"ט: ולא יענה ה' וסימ' בסיפרא סימן י"ט וישעיה

לה וַיַּעַן אֱלִיהוּ וַיֹּאמַר׃ הֲזֹאת חָשַׁבְתָּ לְמִשְׁפָּט אָמַרְתָּ צִדְקִי מֵאֵל׃ כִּי־תֹאמַר מַה־יִּסְכָּן־לָךְ מָה־אֹעִיל מֵחַטָּאתִי׃ אֲנִי אֲשִׁיבְךָ מִלִּין וְאֶת־רֵעֶיךָ עִמָּךְ׃ הַבֵּט שָׁמַיִם וּרְאֵה וְשׁוּר שְׁחָקִים גָּבְהוּ מִמֶּךָּ׃ אִם־חָטָאתָ מַה־תִּפְעָל־בּוֹ וְרַבּוּ פְשָׁעֶיךָ מַה־תַּעֲשֶׂה־לּוֹ׃ אִם־צָדַקְתָּ מַה־תִּתֶּן־לוֹ אוֹ מַה־מִיָּדְךָ יִקָּח׃ לְאִישׁ־כָּמוֹךָ רִשְׁעֶךָ וּלְבֶן־אָדָם צִדְקָתֶךָ׃ מֵרֹב עֲשׁוּקִים יַזְעִיקוּ יְשַׁוְּעוּ מִזְּרוֹעַ רַבִּים׃ וְלֹא־אָמַר אַיֵּה אֱלוֹהַּ עֹשָׂי נֹתֵן זְמִרוֹת בַּלָּיְלָה׃ מַלְּפֵנוּ מִבַּהֲמוֹת אָרֶץ וּמֵעוֹף הַשָּׁמַיִם יְחַכְּמֵנוּ׃ שָׁם יִצְעֲקוּ וְלֹא יַעֲנֶה מִפְּנֵי גְּאוֹן רָעִים׃ אַךְ־שָׁוְא לֹא־יִשְׁמַע אֵל וְשַׁדַּי לֹא יְשׁוּרֶנָּה׃ אַף כִּי־תֹאמַר לֹא תְשׁוּרֶנּוּ דִּין לְפָנָיו ד וּתְחוֹלֵל לוֹ׃ וְעַתָּה כִּי־אַיִן פָּקַד אַפּוֹ וְלֹא־יָדַע בַּפַּשׁ מְאֹד׃ וְאִיּוֹב הֶבֶל יִפְצֶה־פִּיהוּ בִּבְלִי־דַעַת מִלִּין יַכְבִּר׃

ל' וחס' ו' | ל' | ל' וכל אסף דכו' | ב' בתרי ליש' שנים מחלב' ל' נ' ר' רף ל' ר' | ל' ל' | ל' נ' ה' | ל' וחד ותחולל יא' ל' וחד כפס' ר' ל' כב' ל' וחס'

וְאָתִיב אֱלִיהוּא וְאָמַר׃ הֲדָא חֲשִׁילְתָּא לְדִינָא מַלִּילְתָּא דַּכְיֵית מִן אֱלָהָא׃ אֲרוּם תֵּימַר מַה יְהֵנֵי לָךְ מַה צְרוֹךְ מִיתְעַל סוּרְחָנִי׃ אֲנָא אֲתִיבִנָּךְ מִלַּיָּא וְיַת חַבְרַיָּיךְ עִמָּךְ׃ אִסְתַּכַּל לִשְׁמַיָּא וַחֲמֵי וְאִסְתְּכֵי שְׁחָקַיָּא דְּאִתְגַּבְּהוּ מִינָךְ׃ אִין חַבְתָּא מַה תַּעְבִּיד בֵּיהּ וּסְגִיעֵי מְרוֹדָךְ מַה תַּעְבִּיד לֵיהּ׃ אִין זַכֵּיתְ מַה תִּתְהֵיב לֵיהּ אוֹ מַה מִן אִידָךְ יְקַבֵּיל׃ לִגְבַר דְּרַשִׁיעָא דִּכְוָתָךְ חוֹבָךְ וּלְבַר נַשׁ דְּזַכְיָא צִדְקָתָךְ׃ מִסּוּגְעֵי טְלוּמִין מְקַבְּלִין יִבְעוֹן מִתְּקוֹף אֶדְרַע דּוּרְבָנַיָּא׃ וְלָא אָמַר הָאן אֱלָהָא דַּעֲבַדְנִי דִּמְסַדְּרִין אַנְגְּלֵי מְרוֹמָא קֳדָמוֹי תּוּשְׁבְּחַן בְּלֵילְיָא׃ דִּמְאַלֵּף יָתָנָא מִבְּעִירֵי אַרְעָא וּמֵעוֹפָא דִשְׁמַיָּא יְחַכְּמִינָנָא׃ תַּמָּן יְקַבְּלוּן וְלָא אָעֲנֵי מִן קֳדָם גֵּיוְתָנוּתָא דְּבִישַׁיָּא׃ לְחוּד שִׁקְרָא לָא יִשְׁמַע אֱלָהָא וְשַׁדַּי לָא יִסְכִּינָהּ׃ בְּרַם אֲרוּם תֵּימַר לָא יִסְכִּינֵיהּ אִידִין קֳדָמוֹי וְתוֹרִיךְ לֵיהּ׃ וּכְדוּן אֲרוּם כְּאִילּוּ לָא הֲוָה אַסְעַר רוּגְזֵיהּ וְלָא יְדַע לְאַפּוּשֵׁי לַחֲדָא׃ וְאִיּוֹב לְמָא פָּצֵי פּוּמֵיהּ מִדְּלֵית מַנְדְּעָא מִילַּיָּא יַסְגֵּי׃

נותן זמירות בלילה. יש אומרי' שעל המקו' ידבר כענין מוצאי ב בקר וערב תרנין ו והענין כי אראה ם מיך מעשי אצבעותיך ירח וכוכבים ורובי המפרשי' אמרו שמלת לא תשמש עצמה ו ואחרת עמה וכן הוא ולא אמר איה אלוה עושי ולא היה נותן ז זמירות בלילה: מלפנו. חסר אלף והוא מן ואאלפך ח חכמה: שם יצעקו. ישוב על רבי' העשוקים גם הם יבוא המקום עליהם צרות ויצעקו ולא יענה מפני גאון רעים אחרים: אך שוא. כי שוא לא ישמע אל כי צעקתם היא שוא כי המקום ישלם להם גמולם: ישורנה. כברת השוא: לא תשורנו. הטעם שאין לך יכולת לראות ה המקום: דין לפניו ותחולל לו. כמו קוה ויש אומ' שהוא מן חיל והענין סבול החיל ב במבילו כענין דום לה' והתחולל לו: ועתה כי אין. יש אומרי' כי בפש לשון מכות' והוא חסר נון מן ויכפש והענין בעבור שאין לו דעת לאיוב פקד אפו ולא ידע כי מכוחת בערו רבה ויש אומרי' בעבור שלא התחוללת לו פקד אפו עליך ולא ידע בפש פירשו בו שהוא מלשון פרה ורבה פושו וסגו וכמהו ויבאתם ופשתם והענין שאחרים ולא פקד אפו בדין וכאילו לא ידע בריבוי דבריך: כתר

רמז אליו אליהו ב באומרו אם ישיב אליו לבו רוחו ונשמתו אליו יאסוף לבאר מה שהקדים ואמר אף א המנם אל לא ירשיע ואמר ואדם על עפר ישוב שאם היה דעת איוב שזה העול אוכנו נמצא רק באדם ולא יחוייב שיהיה חפץ ל להביא רע בלא משפט כי אם לאדם הוא מ מבואר שאם היה חפץ השם ית' בהבאת הרע לאר' היה מפסיד המין האנושי ברגע ולפי שלא ביאר אליהוא ב בביאור שהבאת הטוב בלא משפט לרשעים מצד המערכת אוכנו עול כשאר זה הספק לאיוב אחר דברי א אליהוא ר"ל מדוע כ נמצאת ההצלחה ל לרשעים כמו שבארנו בביאורינו דעת איוב עם הש"י והנה הרע אשר יגיע אל הנמצאי' השפלים במקרה מ מההגרמים השמימיים כבר יאמר אליהוא שאין ראוי שייחס לשם ית' לרשע ועול לפי שבו תועלת לענוש לרשעים על רשעם ויקבלו בזה תוכחת אחר האנשים

ויתלטו גם כן הטובים מיד הרעים באבדם וזכר עם זה אליהוא שכבר יביא השם רע לרשעי' לזאת הסבה לבד ואם לא היה מחוייב להם מצד המערכ' להציל הצדיקי' מידם וזה כולו צדק ויושר:

סימן מ"ו ומיכה סימן ג' ובשמואל א' סוף סימן ח': ולא ידע י"א וסימ' נמס' בסדר ויקרא: ואיוב ד' וסימ' שלשת האנשים האלה בתוכה. ונח דניאל ואיוב בתוכה. ואיוב הבל יפצה פיהו. ואיוב עבדי יתפלל עליכם:

ביאור מלות המענה

צדקי מאל. שאני צדיק יותר מאל: יסכון. יועיל: ושור. וראה: מרוב עשוקים יזעיקו. מה שטענת שימצאו רוב עשוקים יזעיקו אותם עשוקיהם או יהיה מרוב ענין ריבוי והרצון בו ממה שירבו בו העשוקים אמר יזעיקו אותם עושקיהם: ישועו מזרוע רבים. יזעקו מגבורת רבים ותוקפים אשר יעשקום: זמירות. דברי שבח: מלפינו. כמו מאלפינו והרצון בו מלמדנו: ותחולל לו. מענין תוחלת: בפש. בריבוי: יפצה פיהו. יפתח פיהו: יכביד. ירבה:

ביאור דברי המענה

ענה אליהוא על קצת דברים זכר שאמרם איוב ואמר האם חשבת שיהיה מאמר נכון אמרך שאתה יותר צדיק מהשם ית' במה שהביא עליך מהמכות והנגעי' כי הוא הביאם לך על לא פשע כי תאמר מה יועיל לך כי תתם דרכיך ומה תועיל מעכשיך כי אמרת תם ורשע הוא מכלה והבאת ראיה מהחוש במה שימצא מהרשעים שיצליחו זולתם ואין מוחה בידם וספרת בזה הסיפור הארוך אשר במענה גם היום מרי שיחי. אני אשיבך מלים על זאת הטענה ואת רעיך עמך שלא מצאו מענה להתיר הספק בה. ואולם אמר זה לפי שאליפז החל להתיר הספק במאמר שאין רשע הרשע מזיק לשם ית' ולא צדק הצדיק מועיל לו ולזה יתכן שיאריך לרשע כמו שקדם במענה הלאל יסכן גבר וכאשר טען איוב על זאת ההכחה מה שטען במענה גם היום מרי שיחי לא מצא מענה אחר מהם על דבריו כי מה שהשיב בלדד לא יותר בו הספק כלל ולא השיב אחר זה אחד מרעיו על דבריו אלה. הבט שמים וראה איך גבה ממך במקום ובמדרגה אף כי השם ית' רחוק מאד ממדרגתינו ובהיות הענין כן מה יזיקו לו חטאתינו ופשעינו ומה יועיל לו צדקנו. הלא רשעינו וצדקתינו הוא לנו לבד ולנו התועלת והנזק בהם והנה תועלת הצדיק הוא ההגעה אל השארות הנפש בעצמות והשמירה מהרעות הגופיות בסבית מצד ההשגחה האלהית ועונש הרשע הוא בעצמות אבדן הנפש וההמסר אל הרעות הגופיו' במקרה מצד העדר ההשגחה האלהית. ואולם מה שיתחייב מרוע הסידור מפני המצא רוב עשוקים יזעיקו אותם עושקיהם וישועו העשוקים מכח העושקים אשר הם רבים והוא מה שטענת במענה גם היום מרי שיחי על זה המאמר אשר זכרתיו אשר אמרו אליפז תדע באמת כי הסבה בזה העדר ההשגחה האלהית מהעשוקים לפי שלא השתדלו לדבקה בו. ולא אמר אחד מהם איה אלוה עושהו לחקור בו ולהשכיל ולדעת אותו אשר הוא כותן אלו השבחים הנפלאי' בזה העולם השפל החשוך ר"ל שממציא בהם עניינו' נפלאים מבר ונשגבו בהם. והוא מלמדינו חכמה ובינה וזה הלימוד וההבנה הוא לנו יתרון על שאר בעלי חיים ולא נתנו אל לבם להוציא הבנתם זאת אל הפועל עד שישיגו השם ית' כפי יכולתו. הנה זה סבה שיזעקו העשוקים אל השם ית' מפני גאון הרעים העושקים אותם ולא יענה השם ית'. לא שהשם ית' ישמע זה השוא והחמס ויראה אותו ויהיה סודר ממנו כי אוכנו משגיח באלו הדברים הפרטיים מצד מה שהם פרטיים. ואולם ידע אותם כלם אים לא כעדר באופן אחר כמו שבארנו בספר מלחמות יי' ובביאורינו לספר החוש והמוחש אבל אמנו סבת זה החמס כשכשור מדרכי השם ית' ולא כשתדל ללכת בדרכיו ולהשכיל אותו בדרך שתהיה ההשגחה האלהית בנו. אף כי תאמר לא תוכל לראות את השם באמרך שאל בעשותו ולא אחז וגו' היושר מעשיך בדין לפניו ותקוה לו שייטיב אחריתך. ועתה הנה אין מה שפקד אפו ולא ידע איוב ברבוי הרע כבר אשר שהיה רע יותר מהרע שהגיע לו לאין שיעור ולזה היה לו לירא שיוסיף לו רע על רעתו. אבל איוב להבל יפתח פיו לדבר כנגד השם ובבלי דעת ידבר דברי' כנגדו ויהיה הביאור באומרו ועתה כי אין פקד אפו. ועתה מה שתטעון מהחמסים שכעשים הנראה לפי המוחש שכעשים תחת השמש הנה עם שאוכם חמסים כמו שנזכר כי אמנו סבתם הנה זה מעט מאד ולא ימצא מזה רבוי ולזה הוא מבואר שלא היה לך לשפוט מפני זה הענין שימצא על המעט ביחס אל הטוב הנמצא בזה העולם השפל שיהיה השם ית' שם עול ושלא יועיל לאדם מאלו הרעות כי יקום דרכיו אבל אתה תדבר מה שתדבר ותטעון כנגד השם בבלי דעת:

והכלל העולה מהדברים הוא כי אליהוא ישיב על מה שהיה טוען איוב מההצלחה הנמצאת לרשעים זמן ארוך עם היכאבם אשר האכשים בכל מיכי ההכלבה והחיזק שהרשע לא יזיק לשם ית' בעשותו הרשע ולזה לא יתחייב שיעכישהו תכף מרותו ואם אמר אומר שהשם ית' לא ימלט מהעול בהאריכו לרשע עד בא העת אשר

רלבג

תמות רגליו לפי המערכת מפני שהוא מזיק לאנשים רבי' תוך זה הזמן כמו שטען איוב הנה ישיב אליהוא כי אלו האנשי' לא יוזקו על יד הרשע אלא מפני שלא השתדלו לדבקה בשם ית' כפי היכולת כמו שקדם ויביא להם על ידם את הרע המסודר להם מצד המערכת או הרע הבא להם על צד ההשגחה לא זולת זה וזאת היא הסיבה שלא יבא לאנשים רע מהרשעים כי אם על המעט עם היות כוונתם להרע והם מ מעתדלים בזה בכל אופני ההשתדלו' ולזה הוא מבואר שהם ב בעצמ' הם סבת הגעת הרע להם לא ההרכ' שיאריך הש"י לרשע ובזה הותר הספק ב בזאת הטענה והנה מה שטען איוב על ר רעיו במה שהם א אומרים שהשם ית' פוקד האר' על מעשיו ויודע אותו וביאר שזה בלתי אפשר מצד ה החוש והעיון כמו ש שקדם הוא מבואר ש שכבר הותר הספק כמו שהכיח אליהו בזה הדרוש וזה שהוא לא יכיח שהשם ית' ידע אלא הדברים הפרטיי' מצד מה שהם פרטיי' ולזה אמר אך שוא לא ישמע אל ושדי לא ישורנה אבל ואתכם ידעם כלם מצד אחר כמו ש שביארנו באופן שלם בספר מלחמות יי' ובזאת הידיעה אשר לו בהם תגיע ממנו לנביאים באמצעות ה המדמה הידיעה באו הענינים הפרטיי' טרם בואם והוסיף אליהוא להוכיח איוב מפני ש שהוא עשה גזירה כ כוללת שהשם ית' עוזב אישי האדם ומוכחם מפני מה שמצא מ מהרעו' במין האיכותי אשר הוא מעט מאד ביחס אל הטובות ה הנמצאות בו ולזה אין ראוי שנחליט המאמר מפני הענין הנמצא באדם על המעט ש שהשם ית' עוזב אישי האדם ומוכחם אבל ראוי שנחקור בזה ה הענין המעטי הנמצא לאי זה דבר נוכל ליחס אותו מזולת שנבטל מה שיראה מהשגחת השם הנפלאה באישי האדם מפני הטובות הנמצאות בהם על הרוב:

אבן עזרא

כתר לי. רובי המפרשים פירשו בו המתן לי מעט ואומרים כי כמהו כתרו את בנימן ויתכן היות כתרו סבבו כי כתר ועטרה קרובים בענין כמו עוטרים את דוד וכן מכתיר את הצדיק וכן בי יכתירו צדיקים ויהיה פי' כתר לי שים לי כבוד מעט: למרחוק. הוא המקום שהוא העילה הרחוקה כי העילות הרחוקות רבות כענין האלהי מקרוב אני ולא אלהי מרחוק ויש אומ' שהוא כמשמעו שישא דעו וישמע למרחוק: תמים דעות עמך. הוא המקום כענין מפלאות תמים דעים והענין הוא יעיד: ולא ימאס. חכם: לא יחיה רשע. כענין שכות רשעים תקצרנה: לא יגרע. מצדיק. כענין הנה עין יי' אל יראיו: ואת מלכי' לכס'. הוא יקים מלכים לכסא. ואם יגבהו ישיבם: אם אסורים בזיקים' או: ישמעו ויעבדו. השם: בשלח יעבורו. בנסק המות ימותו כמו ויגועם עם ועבורו: ישימו אף. כמו ויוסיפו אף והוא מן ישים: בקדשים. מענין הכפל תתברר זאת ה המלה: ואף הסיתך. כמו הסירך כמו ויסתם אלהים ממנו: צר. כמו צר ומצוק: רחב: אל רחב שאין מוצק תחתיה שאין בו מוצק והוא דרך משל כי רחב הוא קו ה הסובב העגולה ומוצק הוא הנקודה: ונחת שלחנך. ומה שתניח בשולחנך וזה עשה לך המקום: ודין רשע מלאת. ותדע כי דין ומשפט יתמכו הכל: כי. יש לך שתפחד מחימה פן יסירך ב בספקות' והכופר אם היה רב אל יטך: היערך שועך. הוא ההון ובעל ההון יקרא שוע כמו אם כ כפירו להם שוע. והענין היועיל שועך: לא בצר. והענין בצר לא יערוך לא השוע: ולא כל מאמצי כח. והלא תראה כי לא תשאף לילה והתיו למו נקבה כמו שמצאנו מקום במקום אחר לא למות נקבה עד שיורד

למרחוק ח' וסי' ותדבר גם אל בית עבדך דשמואל· וחברו דד"ה· והקול נשמע עד למרחוק· הלא שמעת עד למרחוק דסיפר'· וחברו דישעיה: ויצא שמו· אשא דעי למרחוק· משם חפר אוכל: ואם ו' ר"ף בסיפר' וסימ' ואם זרוע כאל

וַיֹּסֶף אֱלִיהוּא וַיֹּאמַר׃ כַּתַּר־לִי זְעֵיר לוּ וַאֲחַוֶּךָּ כִּי־עוֹד לֶאֱלוֹהַּ מִלִּים׃ אֶשָּׂא דֵעִי לְמֵרָחוֹק וּלְפֹעֲלִי אֶתֵּן־צֶדֶק׃ כִּי־אָמְנָם לֹא־שֶׁקֶר מִלָּי תְּמִים דֵּעוֹת עִמָּךְ׃ הֶן־אֵל כַּבִּיר וְלֹא יִמְאָס כַּבִּיר כֹּחַ לֵב׃ לֹא־יְחַיֶּה רָשָׁע וּמִשְׁפַּט עֲנִיִּים יִתֵּן׃ לֹא־יִגְרַע מִצַּדִּיק עֵינָיו וְאֶת־מְלָכִים לַכִּסֵּא וַיֹּשִׁיבֵם לָנֶצַח וַיִּגְבָּהוּ׃ וְאִם־אֲסוּרִים בַּזִּקִּים יִלָּכְדוּן בְּחַבְלֵי־עֹנִי׃ וַיַּגֵּד לָהֶם פָּעֳלָם וּפִשְׁעֵיהֶם כִּי יִתְגַּבָּרוּ׃ וַיִּגֶל אָזְנָם לַמּוּסָר וַיֹּאמֶר כִּי־יְשֻׁבוּן מֵאָוֶן׃ אִם־יִשְׁמְעוּ וְיַעֲבֹדוּ יְכַלּוּ יְמֵיהֶם בַּטּוֹב וּשְׁנֵיהֶם בַּנְּעִימִים׃ וְאִם־לֹא יִשְׁמְעוּ בְּשֶׁלַח יַעֲבֹרוּ וְיִגְוְעוּ בִּבְלִי־דָעַת׃ וְחַנְפֵי־לֵב יָשִׂימוּ אָף לֹא יְשַׁוְּעוּ כִּי אֲסָרָם׃ תָּמֹת בַּנֹּעַר נַפְשָׁם וְחַיָּתָם בַּקְּדֵשִׁים׃ יְחַלֵּץ עָנִי בְעָנְיוֹ וְיִגֶל בַּלַּחַץ אָזְנָם׃ וְאַף הֲסִיתְךָ מִפִּי־צָר רַחַב לֹא־מוּצָק תַּחְתֶּיהָ וְנַחַת שֻׁלְחָנְךָ מָלֵא דָשֶׁן׃ וְדִין־רָשָׁע מָלֵאתָ דִּין וּמִשְׁפָּט יִתְמֹכוּ׃ כִּי־חֵמָה פֶּן־יְסִיתְךָ בְשָׂפֶק וְרָב־כֹּפֶר אַל־יַטֶּךָּ׃ הֲיַעֲרֹךְ שׁוּעֲךָ לֹא בְצָר וְכֹל מַאֲמַצֵּי־כֹחַ׃ אַל־תִּשְׁאַף הַלָּיְלָה לַעֲלוֹת עַמִּים תַּחְתָּם׃ הִשָּׁמֶר אַל־תֵּפֶן אֶל־אָוֶן כִּי עַל־זֶה בָּחַרְתָּ מֵעֹנִי׃ הֶן־אֵל יַשְׂגִּיב בְּכֹחוֹ מִי כָמֹהוּ מוֹרֶה׃

וְאוֹסִיף אֱלִיהוּא וַאֲמַר׃ אַמְתִּין לִי צִיבְחַר וַאֲחַוִּינָךְ אֲרוּם תּוּב לֶאֱלָהָא מִילַיָא׃ אֶטּוֹל מַנְדְּעִי מִן רָחִיק וְלַעֲבִיד יָתִי אֶתֵּן צִדְקְתָא׃ אֲרוּם בְּקוּשְׁטָא לָא שִׁקְרָא מִלַּי שְׁלִים מַנְדַּעְתָּא עִימָךְ׃ הָא אֱלָהָא רַבָּא לָא יִרְחַק צַדִּיקָא מְטוּל דְּהוּא חֵילָא וְחַכִּים לִבָּא׃ לָא יְחֵי חַיָּבָא וְדִין עַנְיֵי יָהִיב׃ לָא יִמְנַע מִצַּדִּיקֵי עַיְינֵיהּ וְעִם מַלְכֵי תַקְנַיָא לְמִיתַּב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא וְיוֹתִיבִינוּן לַעֲלְמָא וּמִתְגַּבְהִין׃ וְאִין אֲסִירִין רַשִׁיעַיָא בְּשׁוּשְׁלָוָן מִתְאַחֲדִין בְּאַשְׁלֵי סִיגוּפָא׃ וִיחַוֵּי לְהוֹן עוֹבָדֵיהוֹן וּמַרְדֵיהוֹן אֲרוּם אִתְגַּבָּרוּ׃ וְגַלִּי מַשְׁמָעֵהוֹן לְמַרְדּוּתָא וַאֲמַר דִּיתוּבוּן מִן עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָא דְּדַמְיָין לִלְמָא׃ אִין יִשְׁמְעוּן וּפַלְחִין לֵיהּ יְשַׁלְמוּן יוֹמֵיהוֹן בְּטַב וּשְׁנֵיהוֹן בְּמַזְמוּטֵי׃ וְאִין לָא שָׁמְעִין בְּזֵינֵי קְרָב יְעִיבְּרוּן וְיִתְנַגְּרוּן מִדְּלֵית מַנְדְּעָא׃ וְהוֹוֵי לִבָּא יְשַׁוּוֹן רוּגְזָא לָא יִבְעוּן רַחֲמֵיהּ אֲרוּם כַּפְּתִינוּן׃ תָּמוּת בְּטַלְיוּת נַפְשְׁהוֹן וְחַיֵּיתְהוֹן הֵיךְ מָרֵי זְנוּ׃ יְפַצֵּי עַנְיָא בְּסִיגוּפֵיהּ וּמְפַרְסֵם בְּדוֹחֲקָא מַשְׁמָעֵהוֹן׃ וְאַף פַּצֵּינָךְ מִפּוּם מְעִיקָא אַפְּתֵי דְּלָא יִתְעַק בַּתְרָאָה וּבְנַיַּיח פָּתוֹרָךְ מְלָא דִיתָנָא׃ וְדִין דְּחַיָּבָא אַשְׁלִימְתָּא דִּין וְהִילְכְתָא סַעֲדִין׃ אֲרוּם יִרְגֵּיז דִּילְמָא טְעִינָךְ בְּמִיסַת מַזְלָא וּסְגֵי פּוּרְקָנָא דְּעַתְרָא לָא יַצְלִינָךְ׃ הָא הַאֶפְשַׁר דְּמִסְתַּדַּר בָּעוּתָךְ וְכָל דְּמִתְאַלְמִין מְשַׁבְּחִין חֵילָא׃ הָא הַאֶפְשַׁר דְּמַסַּדַּר צְלוּתָךְ לָא בְּעָקְתָא וְכָל מַה דְּמִתְקַפִּין כֹּחַ מַדְבְּקִין חֵילָא׃ לָא תִּדְחוֹק בְּלֵילְיָא לְאַסָּקָא עַמְמַיָא בְּאַתְרֵיהוֹן׃ הָא לָא תְגַיַּיר אַתְּ חַבְרָךְ בְּלֵילְיָא לְסַלָּקָא עַמַּיָא חִילוּפֵיהוֹן׃ אִסְתַּמַּר לָא תִתְפְּנֵי לְשִׁקְרָא אֲרוּם עַל דָּא בְּחַרְתָּא מִסִּיגוּפָא׃ הָא בִּלְחוֹדוֹי אֱלָהָא תְּקִיף בְּחֵילֵיהּ מָן דִּיכְמֵיהּ מַלִּיף תְּרִיצוּתָא׃

לך: ואם זכרתי ונבהלתי· ואם אסורים בזיקים· ואם בינה שמעה· ואם לא איפה מי· ואם לא ישמעו בשלח יעברו· ויגל ד' וסימ' נמסר בסוף מלאכי: אזנם ח' וסי' ויקרא את בני אהרן· הנה ערלה אזנם· ולא שמעו ולא הטו דבמועצות· וחברו ולא שמעו דבשרירות· ולא שמעו דלשוב· ויגל אזנם למוסר· יחלץ עני בעניו· ויגל בלחץ אזנם· מקץ שבע שנים תשלחו: תמות ג' וחס' וסימ' תמת נפשי עם פלשתים· תמת נפשי מות ישרים· תמת בנער נפשם· וא' ותמת בצמא: ואף ט' ר"ף וסימ' ואף גם זאת בהיותם· ואף כי תשלחנה לאנשים· ואף כי היין בוגד· ואף אלהים עלה בהם· ואף אמנם שגיתי· ואף הסיתך מפי צר· ואף שמהתהם שאלנה: ואף מאניא די בית אלהא· ואף מאני בית: לעלות י"ד מל' וסימ' והמשאת החלה לעלות· ובחור אתו מכל שבטי ישראל· ויוסיפו עוד פלשתים· ויעלו העיר המה· ויהי כעבר הצהרים· וישלח המלך רחבעם· וחברו· אז יעלה חזאל· שמעתי ותרגז בטני· ויהי לקץ שנים ויסיתהו· אך הבל בני אדם כזב· אל תשאף הלילה· ויקמו ראשי האבות· ועלי הטה חסד· וכל אוריתא ויהושע דבו' במ"ג להעלו' וסימ' ואתה תצוה את בני ישראל· צו את בני ישראל· לבנות לנו מזבח:

ביאור מלות המענה

כתר לי. זעיר: ואחוך. והגידך: כביר. רב ההשגחה: כביר כח לב. רב הכנת השכל להשיג המושכלות: יגרע. ימנע: ויעבדו. ויעבדו השם ית': בשלח יעבורו. בחרב יכרתו: לא ישועו. לא יתפללו: וחייתם בקדשים. ונפשם בהיותם נערים שאז ראויים להיותם קדשים מפני רתיחת הטבע אז: ויחלץ. יציל: הסיתך. הסירך ומזה הענין ויסיתם אלהים ממנו: מפי צר. מפי הצר והמצוק ר"ל שלא תהיה בפיו למאכל: מוצק. הוא מענין מצוק: ונחת שולחנך. ומה שיורד בשולחנך: מלאת. פעל יוצא הפעל שהוא מבנין הקל וכמוהו ומלאו את המקום הזה דם נקיים: פן יסיתך בספק. פן יסירך מן העולם בספק ובהכאה: שועך. עושרך והוא מענין ולא ניכר שוע לפני דל: בצר. זהב מבזי והיה שדי בצריך: תשאף. תכוס ותתקדל: לעלות. לכרות ומזה הענין כעלות גדיש בעתו: תחתם. במקומם: מורה. מאמצי כח ויעלה עמים תחתם: השמר אל תפן אל און כי על זה. שתשמר ותבחר אותו בימי העוני: והמקום ישגיב אותך: מורה. כמו אשכילך ואורך ויש אומרים מי יוכל למרות כמהו ואיכנו נכון בעיני: זכור

זכור · כל מה שתחכור ותחשוב בפעליו יותר תראה גדולתם · ופי' תשגיא מן שגיא: מורו · ראו כמו ושורו · כל אדם · מי שיש בו דעת יחזה בפעליו: אנוש יביט מרחוק · על דרך החכמה: ואין חקר לשניו · דברו הקדמונים על לשון בני אדם: כי יגרע · פעם יגרע נטפי מים: יזוקו מטר · כאילו יזקק המטר מן האיד העולה

שורדו · הביטו והשיגו: שגיא · שגיא כח או יהיה שגיא ונפלא במציאותו: יגרע · ימנע: נטפי מים · הגרת המי' וזה בסבת היובש: יזוקו מטר לאידו · יזלו מהם לחוץ הם בכח מטר ר"ל שיעשה מהם איד לא אשר הוא מוכן להיות ממנו מטר: מפרשי עב · מיני הפרישות אשר לעב והרצון בו כי כבר יתחדשו עבים מתחלפים זה מזה

תשאות ד' וסימ' תשואות מלאה עיר הומיה · תשואו' חן חן לה · מפרשי עב תשאות סכתו · תשואו' נוגש לא ישמע: עולה ה' מל' בליש' וסימ' מן ההר החלק העולה שעירה · והנה איש הבינים עולה · והעולה מתוך הפחת יפול · ואל הכתף מחוצ' · מקנה אף על עולה: ישמע י' וסימ' ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו · לא ישמע עוד חמס בארצך · ונגלתי בירושלם

מִי־פָקַד עָלָיו דַּרְכּוֹ וּמִי־אָמַר פָּעַלְתָּ עַוְלָה׃ זְכֹר כִּי־תַשְׂגִּיא פָעֳלוֹ אֲשֶׁר שֹׁרְרוּ אֲנָשִׁים׃ כָּל־אָדָם חָזוּ־בוֹ אֱנוֹשׁ יַבִּיט מֵרָחוֹק׃ הֶן־אֵל שַׂגִּיא וְלֹא נֵדָע מִסְפַּר שָׁנָיו וְלֹא־חֵקֶר׃ כִּי יְגָרַע נִטְפֵי־מָיִם יָזֹקּוּ מָטָר לְאֵדוֹ׃ אֲשֶׁר־יִזְּלוּ שְׁחָקִים יִרְעֲפוּ עֲלֵי אָדָם רָב׃ אַף אִם־יָבִין מִפְרְשֵׂי־עָב תְּשֻׁאוֹת סֻכָּתוֹ׃ הֵן־פָּרַשׂ עָלָיו אוֹרוֹ וְשָׁרְשֵׁי הַיָּם כִּסָּה׃ כִּי־בָם יָדִין עַמִּים יִתֶּן־אֹכֶל לְמַכְבִּיר׃ עַל־כַּפַּיִם כִּסָּה־אוֹר וַיְצַו עָלֶיהָ בְמַפְגִּיעַ׃ יַגִּיד עָלָיו רֵעוֹ מִקְנֶה אַף עַל־עוֹלֶה׃ אַף־לְזֹאת יֶחֱרַד לִבִּי וְיִתַּר מִמְּקוֹמוֹ׃ שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ בְּרֹגֶז קֹלוֹ וְהֶגֶה מִפִּיו יֵצֵא׃ תַּחַת־כָּל־הַשָּׁמַיִם יִשְׁרֵהוּ וְאוֹרוֹ עַל־כַּנְפוֹת הָאָרֶץ׃ אַחֲרָיו יִשְׁאַג־קוֹל יַרְעֵם בְּקוֹל גְּאוֹנוֹ וְלֹא יְעַקְּבֵם כִּי־יִשָּׁמַע קוֹלוֹ׃ יַרְעֵם אֵל בְּקוֹלוֹ נִפְלָאוֹת עֹשֶׂה גְדֹלוֹת וְלֹא נֵדָע׃ כִּי לַשֶּׁלֶג יֹאמַר הֱוֵא אָרֶץ וְגֶשֶׁם מָטָר וְגֶשֶׁם מִטְרוֹת עֻזּוֹ׃ בְּיַד־כָּל־אָדָם יַחְתּוֹם לָדַעַת כָּל־אַנְשֵׁי מַעֲשֵׂהוּ׃ וַתָּבוֹא חַיָּה בְמוֹ־אָרֶב וּבִמְעוֹנֹתֶיהָ תִשְׁכֹּן׃ מִן־הַחֶדֶר תָּבוֹא סוּפָה וּמִמְּזָרִים קָרָה׃ מִנִּשְׁמַת־אֵל יִתֶּן־קָרַח וְרֹחַב מַיִם בְּמוּצָק׃

(masorah marginal notes: ל׳ · ג׳ חס׳ · ג׳ · ג׳ · ל׳ · ג׳ · ג׳ · ל׳ · ד׳ · ל׳ · ג׳ בליש׳ · ל׳ · ה׳ מ״ל · ל׳ · ב׳ מ״ל · פ׳ חס׳ וכל אורייתא דכו׳ כמ״א · ג׳ · ב׳ · ית׳ כתי׳ ה׳ · ד׳ מ״ל בליש׳ · ט׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳)

מַן יִסְעַר עֲלוֹי אוֹרְחֵיהּ וּמַן יֵימַר עֲבַדְתָּא עִילָיְתָא׃ אִדְכַּר אֲרוּם תַּפִּישׁ עוֹבָדֵיהּ דִּי שַׁבְּחוּ גּוּבְרִין צַדִּיקִין׃ כָּל בְּנֵי נָשָׁא חֲמוֹן בֵּיהּ אֱנָשׁ אִסְתַּכַּל מֵרָחִיק׃ הָא אֱלָהָא סַגְיָא וְלָא נִדַּע סְכוּם שְׁנוֹי וְלֵית סוֹף׃ אֲרוּם יִמְנַע טִיּוּפֵי מַיָּא יִזַּלְפוּן מִטְרָא לַעֲנָנֵיהּ׃ דְּיַזַּלְחִין שַׁחֲקַיָּא דְּאָסֵי מְטוּל צְלוֹתָא דְּבַר נַשׁ רָב׃ לְחוֹד אִין אִתְבַּיַּן פְּרִישָׁתָא דְּעֵיבָא דִּיכְפַּרַת עֲנָנֵיהּ טְלָלֵיהּ׃ הָא פָּרַס עֲלוֹי מִיטְרָא וְעִקְרֵי יַמָּא חֲפָא׃ אֲרוּם בְּהוֹן דָּאִין עַמְמַיָּא יְהַב מֵיכְלָא לְסוּגְעָא׃ מְטוּל חֲטוֹף יְדָא מְנַע מִטְרָא וּפַקִּיד עֲלוֹי לְמֵיחַת מְטוּל מְצַלֵּי׃ דִּיחַוֵּי לִישָׁן תְּלִיתַאי בְּחַבְרֵיהּ קִנְאֲתָא וְרוּגְזָא עֲלוֹי יִסַּק׃ תּוּב יְחַוּוֹן בְּאוֹרַיְיתָא חַד עִם חַבְרֵיהּ מְטַנְנִין בְּרוּגְזָא וּמְסַלְּקִין לֵיהּ לְעֵילָא׃ תּוּב יְחַוֵּי עֲלוֹהִי זְכוּתָא חַבְרֵיהּ קִנְאֲתָא וְרוּגְזָא מֵעֲלוֹהִי יִסַּלֵּק׃ בְּרַם לְדָא יִתְזוֹעַ לִבִּי וְיִטְפִּיז מִן אַתְרֵיהּ׃ תּוּב עַל בְּנוֹי דְּאַהֲרֹן אִתְנַבֵּי וַאֲמַר לְחוֹד לַחֲדָא לִבִּי תְּוַוֹת וְשַׁוּוּר מִן אַתְרֵיהּ׃ שְׁמַעוּ מִשְׁמַע בְּרוּגְזָא קָלֵיהּ וְהֶגְיָא הֵיךְ אֶשָּׁא מִפּוּמֵיהּ נְפַק׃ תְּחוֹת כָּל שְׁמַיָּא תְּרִיצוּתֵיהּ וּנְהוֹרֵיהּ יְקוּם עַל סַיְיפֵי אַרְעָא׃ בַּתְרוֹי מַכְלֵי קָל אַכְלְיוּתֵיהּ בְּקָל גֵּיוְתָנוּתֵיהּ וְלָא יְעַכְּבִינוּן אֲרוּם יִשְׁמַע קָלֵיהּ׃ כַּד אַכְלֵי אֱלָהָא בְּקָלֵיהּ עַל פְּרִישָׁן דַּעֲתִיד לְמֶעְבַּד עֲבַד רַבְרְבָן וְלָא נִדַּע׃ אֲרוּם לְתַלְגָּא יֵימַר הֱוֵי בְּאַרְעָא וּמִטְרָא בָּתַר מִטְרָא בְּקַיְיטָא לְמַבְשָׁלָא פֵּירֵי וּמִטְרָא בָּתַר מִטְרָא לְמִצְמַח עִסְבָּא בְּסִתְוָא בְּעוּשְׁנֵיהּ׃ בִּידָא דְּכָל אֱנָשָׁא יִרְשׁוּם לְמִידַע כָּל בְּנֵי נָשָׁא עוֹבָדוֹי׃ וְתֵיתֵי חַיְתָא בְּכַמְנָא וּבִמְדוֹרָהָא תִּשְׁרֵי׃ מִן אִדְּרוֹן עֵילָא תֵּיתֵי זִיקָא וּמִכַּוּוֹת מְזָרִים קוֹרְהָ׃ מִמֵּימַר אֱלָהָא יִתְיְהַב קַרְחָא וּפַלְטִיּוֹת מַיָּא בְּאַתְכוּתָא׃

וששתי · כהקיר בור מימיה כן · כה אמר יי' עוד ישמע במקום · ויתנהו בסוגר בחחים · והשבתי המון שיריך · קול מלאבכה · אחרין ישאג קול · וגם נביאים העמדת · וא' וישמע ויקמו הלוים: במו ט' וסימ' כהדוש מתבן כמו מדמנה · חציו שרפתי במו אש · חציו שרף במו אש · במו פי אתחנן לו · כי תלך במו אש לא תכוה · לירות במו אפל · ואניעה עליכם במו ראשי · אאמיצכם במו פי · ותבוא חיה במו ארב · קדמא כתי' במי וקרי' במו:

יש לבני אדם בבקר ובלאן מתכיבתם על כד ימין ובמאר החיות: תחת כל השמים ישרהו · ואורו הוא הברק ואמר הגאון רב סעדיה כי על המקום ידבר ואיכנו כנון כי איכנו דבק במקומו שלמעלה ומטה ומלת ישרהו כמו משרת ענבים וזה הלשון ידוע מדברי רבותינו ז"ל שורין. ויש אומרי' שהוא מן ישר והוא רחוק: ולא יעקבם · הטעם שימין העבים והענין לא יאחר מן לעולם עקב: כי לשלג יאמר · להיות בארץ וכבר הזכרתי בספר מאזני הלשון כי כל דבר צריך לזמן ומקו' על כן ימצאו ענינים בלשון הקדש בלא אות בי"ת כמו הנמצא בית יי': ביד כל אדם יחתום · יש אומרי' כבר כל אדם: יחתום · שהגשם ימנעם לצאת לדעת כל איש מעשה ברואו ואחרים אמרו כי המקום יחתום ביד כל אדם המעשים שעשו והזכיר זה הענין בפסוק הזה בעבור המטר כענין אם תשמעו ונתתי מטר ארצכם והקרוב אלי כי על הזורע ידבר כי אחרי ירידת הגשם יחתום ביד כל אחד ואחד מה שיהיה מהזרע: ותבא חיה במו ארב · בעת המטר: מן החדר תבא סופה · ידבק שהוא כמו חדרי תימן מפאת דרום כאשר פירשתי · וממזרים · יש אומרי' שהוא פאת צפון ויש אומרי' ממזלות ויש אומרי' שהוא מן מזורה הרסת על ענין רחוק והנכון בעיני שהם כוכבים וכמהו הנקראו מזרות בעתו: במוצק · הוא הארץ שהיא כנקודה באמצע הגלגלים: אף

עת ותהיה הוא"ו נוספת: יחתום · יסגור ויחתום עד שלא יוכל איש לצאת לחוץ מרוב המטר: מן החדר תבא סופה · מחדר הענן תבא הרוח וזה יהיה כאשר היה כנכר בו איד הספכי לו כי יקרה לזה האיד המורכב שיהיה ממנו הרוח כאשר התבאר בספר האותות: וממזרים קרה · ר"ל שכבר יהיה קור חזק מן הרוחות המזרים ומפזרים האידים והם הרוחות הצפוניות כמו שנזכר בספר האותו' או יהיה ממזרי' מענין זרם ויהיה מזרים כמו מזרם כמו הענין בתומיך גורלי שהוא כמו תומך או יהיה מורכב מפיעל הדגוש והפעיל כי כבר ימצאו רבים מורכבים משני בניינים: מכסמת אל · מרצון אל: במוצק · מעזרת מצוק וזה יהיה כאשר יקפא הטל ויהיה ממנו הכפור: ברי

אַף־בְּרִי יַטְרִיחַ עָב יָפִיץ עֲנַן אוֹרוֹ׃ וְהוּא מְסִבּוֹת מִתְהַפֵּךְ בְּתַחְבּוּלֹתָו לְפָעֳלָם כֹּל אֲשֶׁר יְצַוֵּם עַל־פְּנֵי תֵבֵל אָרְצָה׃ אִם־לְשֵׁבֶט אִם־לְאַרְצוֹ אִם־לְחֶסֶד יַמְצִאֵהוּ׃ הַאֲזִינָה זֹּאת אִיּוֹב עֲמֹד וְהִתְבּוֹנֵן נִפְלְאוֹת אֵל׃ הֲתֵדַע בְּשׂוּם־אֱלוֹהַּ עֲלֵיהֶם וְהוֹפִיעַ אוֹר עֲנָנוֹ׃ הֲתֵדַע עַל־מִפְלְשֵׂי־עָב מִפְלְאוֹת תְּמִים דֵּעִים׃ אֲשֶׁר־בְּגָדֶיךָ חַמִּים בְּהַשְׁקִט אֶרֶץ מִדָּרוֹם׃ תַּרְקִיעַ עִמּוֹ לִשְׁחָקִים חֲזָקִים כִּרְאִי מוּצָק׃ הוֹדִיעֵנוּ מַה־נֹּאמַר לוֹ לֹא־נַעֲרֹךְ מִפְּנֵי־חֹשֶׁךְ׃ הַיְסֻפַּר־לוֹ כִּי אֲדַבֵּר אִם־אָמַר אִישׁ כִּי יְבֻלָּע׃ וְעַתָּה לֹא־רָאוּ אוֹר בָּהִיר הוּא בַּשְּׁחָקִים וְרוּחַ עָבְרָה וַתְּטַהֲרֵם׃ מִצָּפוֹן זָהָב יֶאֱתֶה עַל־אֱלוֹהַּ נוֹרָא הוֹד׃ שַׁדַּי לֹא־מְצָאנֻהוּ שַׂגִּיא־כֹחַ וּמִשְׁפָּט וְרֹב־צְדָקָה לֹא יְעַנֶּה׃ לָכֵן יְרֵאוּהוּ אֲנָשִׁים לֹא־יִרְאֶה כָּל־חַכְמֵי־לֵב׃

בְּרַם בִּבְרִירוּתָא מַטְרַח עֵיבָא מְבַדַּר עֲנַן מִטְרֵיהּ׃ וְהוּא תּוּסְקַפְתָּא מִתְהַפֵּךְ בְּחָכְמְתֵיהּ לְאַצְלָחָא פָּלְחֵי בְּאַרְעָא בְּעוּבָדֵיהוֹן וְנָחְתִין בְּכָל אֲתַר דִּי פַקְדִינוּן עַל אַפֵּי אַרְעָא׃ תּ״א וְהוּא בְּרַחֲמוֹהִי מַיָּא טְמִיעָתָא מְהַפֵּךְ בְּאַפּוּתִיקוֹהִי לְעוֹבָדֵיהוֹן דִּבְנֵי נָשָׁא מְגַלֵּי יָתָהּ וּמְשַׁדַּר יַתְהוֹן לְכָל דְּפַקְדִינוּן עַל אַפֵּי תֵּבֵל אַרְעָא׃ אִין מִטְרָא דְּפוּרְעָנוּתָא בְּיַמְמַיָּא וּבְמַדְבְּרַיָּא אִין מִיטַר רְזַיָּא לְאִילָנֵי טוּרַיָּא וְגַלְמַתָּא אִין מִטְרָא נִיחָא דְּחִסְדָּא לְחַקְלֵי דְּפֵירֵי וְכַרְמֵי יַסְפְּקִינֵיהּ׃ אֲצִית דָּא אִיּוֹב קוּם וְאִתְבַּיַּין פְּרִישׁוּתָא דֶּאֱלָהָא׃ הֲיַדַעְתָּא כַּד יְשַׁוֵּי אֱלָהָא גְּזֵירָתָא עִילָוֵיהוֹן וְאוֹפַע עֲנָנֵי מִטְרֵיהּ׃ הֲיַדַעְתָּ עַל מַבְשְׁקְרָנֵי עָבָא פְּרִישׁוּתָא דִּשְׁלִים מַנְדְּעָא׃ דִּילְבוּשַׁיִךְ מִשְׁתַּחֲנִין כַּד מְשַׁדִּיךְ אַרְעָא מִן דָּרוֹמָא׃ תַּרְקַע עִמֵּיהּ לִשְׁחָקַיָּא תַּקִּיפִין דְּחֶזְוַתְהוֹן בְּאַסְפַּקְלַרְיָא סְנִינָא׃ אוֹדַע יָתָנָא מָה נֵימַר לֵיהּ לָא נְסַדַּר לְמֶחֱמֵי קֳדָם חֲשׁוֹכָא׃ וְאִיפְשַׁר דְּיִשְׁתָּעֵי לֵיהּ אֲרוּם אֲמַלֵּל אִין יְמַלֵּל בַּר נַשׁ אֲרוּם יִקַּטֵּרַג׃ וּכְדוּן לָא חֲמוֹן מִטְרָא בּוֹטֵט הוּא בִּשְׁחָקֵי וְרוּחָא עָבְרַת וְדַכְיַית יַתְהוֹן׃ תּ״א וְהַשְׁתָּא לָא אִסְתַּכָּלוּ בְּאוֹרַיְיתָא אִתְעַבִּירוּ שְׁמַיָּא בְּהִירֵי מִן לְאַחְתָא טַלָּא וּמִטְרָא וְרוּחַ עָבְרַת וְדַכְּאִינוּן׃ מִצִּיפּוּנָא דַּהֲבָא יֵיתֵי קֳדָם אֱלָהָא דְּחִיל שִׁבְהוֹדָא׃ תּ״א מִן צִפּוּנָא אִסְתְּנַיָּא יֵיתֵי וְיִנְהַר עָלְמָא קֳדָם אֱלָהָא דְּחִיל יוֹדוּן עָלְלֵי עָלְמָא׃ שַׁדַּי לָא אַשְׁכְּחוּנָךְ דְּאַנְתְּ מְדַבַּר עִם עוֹלְלֵי עָלְמָא בְּסוּגֵי חֵילָא וְדִינָא וְסוּגֵי צִדְקְתָא לָא יְסַגִּיף׃ תּ״א שַׁדַּי לָא סַפִּיקְנָא לְמִשְׁתָּעֵי סוּגְעֵי חֵילָא וְדִינָא וְכוּ׳׃ בְּגִין כֵּין דְּחִילוּ מִינֵיהּ גּוּבְרַיָּא לָא יִרְחַל כָּל חַכִּימֵי לִיבָּא׃ תּ״א מְטוּל דִּדְחִילוּ מִינֵיהּ גּוּבְרַיָּא לָא יֶחֱמֵי מִבְּנוֹהִי הֵיךְ כָּל חַכִּימֵי לִבָּא׃

מתהפך ב׳ וסימ׳ במחנה מדין׳ והוא מסבות כתהפך בתחבולתיו׃ אם לשבט חד מן כ״ד פ׳ אם אם אם וסימ׳ אם לשבט אם לארצו׃ אם גנבים באו׃ והופיע ל׳ והוא חד מן ט׳ זוגין מן ג׳ ג׳ ברישי׳ קדמ׳ ותניינא ה׳ ותליתא וה׳ וסימ׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הה״א בס״ד׃ חזקים ג׳ וסימ׳ ולכו כני דן לדרכם׃ והנהנתי את פניך׃ תרקיע עמו לשחקים׃ היסופר ב׳ וחס׳ וסימ׳ בקבר חסדך׃ היספר לו כי אדבר׃ יבולע ב׳ א׳ פתח וא׳ קמץ וסימ׳ פן יבלע למלך ולכל העם׳ אם אמר איש כי יבלע׃ יאתה ב׳ וסימ׳ ואידכם כסופה יאתה׳ מצפון זהב יאתה׃

רלבג

ברי׳ מענין בירור ופרשו בריה וכא במשק׳ מרי והרצון בזה כי גם הברור אשר יהיה לחלקי האויר עד שיתפזר וילך קודם שיתהוה ממנו המטר׃ יטריח עב׳ רצוני שכבר ימצא עב לפעמים לא יתהוה ממנו שום דבר אבל יתפזר וילך ולזה אמר יטריח רצוני שמכילות כמו זה העב הוא טורח ועמל אחר שלא יגיע ממנו תועלת׃ בשום אלוה עליהם׃ בגזור אלוה עליהם שיהיה ענייכם בזה ה האופן׃ והופיע׃ והאיר והוא מקור וזה יהיה כשיתלהב האיד הקיטורי׃ מפרשי עב׳ כמו מפריטי וכבר קדם ביאורו׃ כראי מוצק׳ כמראה הנתך והוא כמראה של זכוכית שהיא ם ספירייה והנה אמר על השחקים שהם ח חזקים ושהם גם כן ספיריים כראי מוצק׃ לא נערוך מפני חשך׳ לא נוכל לסדר דברינו ולערוך אותם לפני השם ית׳ מפני החשך אשר אנחנו בו מפני הטבע החמרי ו וקיצוריכו מהשיג פועל השם ית׳ על השלימות׃ יבולע׳ ישחת׃ בהיר׳ זך ומבהיק׃ שדי לא מצאנוהו וגו׳׳ הרצון בו שדי אשר לא מצאנוהו ולא נוכל להשיג אותו הוא שגיא כח ושגיא משפט ו ושגיא לעשות רב צדק ולא יעשה רע ויענה החכמי׳ כאמרו כי לא ענה מלבו׃ יראה׳ ישגיח או יהיה הרצון בו יכבד וישא פנים ויחניף׃

ביאור דברי המענה

אחר אשר ענה אליהוא שלשה מענים במספר מה שהשיבו אליפז ובלדד וצופר אל איוב או כמספר המענים שאמ׳ איוב שלא ענוהו חביריו על אחד מהם וראה שאין איוב ענהו שאו הוסיף אליהוא להשיב על דברי איוב וטענותיו ואמר המתן לי מעט ואגיד האמת כי עוד לי דברי׳ וטענות בעבור השם ית׳ לבאר שהוא משגיח באישי האדם הדבקים בו׃ אשא דעי מעניינים רחוקים ואתן צדק לפועלי׃ ואמנם אמר זה כי ההקדמות אשר יבאר מהם זה הדרוש הם רחוקות כמו שיתבאר׃ אמנם שדברי איכם כוזבים זה ממה שיתבאר ממה שאתה מודה בו וזה שאתה מודה בשם שהוא שלם הדיעות ר״ל שהוא יודע כימום הנמצאות וסדורם בשלמות לפי שהוא פועל אותם ובהיות הענין כן הנה יתבאר שאין השם ית׳ מואס האדם עד שלא יהיה משגיח בו מצד היותו מואס אותו כמו שאמרת מה אנוש כי תגדלנו וכי תשית שאו לבך וזה שהשם ית׳ הוא רב הדעות והאדם הוא רב כח השכל הדיעות כי הוא כחיי על השגת זה הכימום אשר לנמצאות ולזה הוא מבואר מזה הצד שים לו יחס מה ש׳ השי״ת מזה הצד ובפרט כאשר ישתמש בכחו זה ויוציאהו לפועל ובהיות הענין כן אין ראוי שימאסהו הש״י ואולם היתה זאת ההקדמה רחוקה כי הידיעה תאמר בשם ית׳ ובנו בשיתוף השם ר״ל בקודם ובאיחור׳ ולזה הוא מבואר שהשם ית׳ לא ישתדל להחיו׳ הרשע לא החיים הנפשיים ולא החיים הגופיים אמנם שלא יחייהו הנפשיים הוא מבואר וזה שאי אפשר שתגיע ההצלחת הנפש לרשעים ולא יחייהו גם כן החיים הגופיים כי אין בו דבר יהיה ראוי בעבורו שתהיה בו ההשגחה האלהית ויתן משפט העניים העשוקים בזה האופן כי להיות הרשעים משולח׳ למקרים יתכן שיבא אידם ויכלו מהם׳ או יהיה הרצון בעניים צדיקי׳ וענוים כי כמוהו ימצאו רבים בספר תלים ׳ וירצה בזה שהשם ית׳ יתן משפט הצדיקי׳ הראוי להם בהשגיחו בהם בכל עניניהם׳ לא יגרע השם ית׳ מצדיק עינו אבל ישגיח בהם ויצילם מהרעות הנכונות לבוא עליהם ויושיבם עם המושלים העליונ׳ לכסא הקיום והנכבדות ר״ל שיתן להם מקום בין המלאכים ושם יתקיימו לנצח ותגבה מדרגתם מאד׳ ואם יקרה בטובים שיהיו אסורים בזיקים ובכבלי ברזל או יהיו נלכדים בחבלי העני והדלות הנה הוא מהשם ית׳ להגיד להם פעלם שאינו ישר ושכבר יתגברו פשעיהם אם יחזיקו בזה הפועל ויסתבכו בו׳ ... הנה בזה האופן גלה אזנם למוסר כי בזה יוסרו מדרכם הרעה אשר החלו לדרוך בו ואמר השם ית׳ כי מפני זה ישובון מאון׳ אם ישמעו אל מצות השם ויעבדו אותו יכלו ימיהם בטוב ושניהם בנעימים ר״ל שיגיעו רעבי להדבקם בשם ית׳ תהיה השגחתו בהם וישמרם מכל רע׳ ואם לא ישמעו ויחזיקו בדרכם הרע אשר החלו לדרוך בו יגיעם מהרע שיעברו בחרב בבלא דעת ולא יהיה להם האחרות הנפשיי וזה הוא העונש האמתי להם ׳ והרשעים אשר לא די להם שלא ישמעו לסור מדרכם הרע אבל ישימו אף לבם

ורקיע והם תחת הגלגלים והעניין האחר העזור אותו להרקיע השחקים ולשום אותם חזקים ולהיותם כראי מוצק על כן יראה האור מהם׃ הודיענו מה נאמר לו׃ מה דעת יש לנו שנאמר לו למה כן וכן לא נוכל לערוך אליו מפני חשך כי אנחנו בחשך׃ היסופר לו׃ ענינו אין צריך שיספר לו האדם׳ אם אמר איש בלבו כי יסתר ממנו לא יועילנו ורב האיי גאון ז״ל אמר כי יבולע על השמם׃ ועתה לא ראו אור׃ והנה אין כח בידם אפי׳ לראות האור כשהעבים בשחקים ובהיר שב לשמש והוא מן בהרות עד שיבוא רוח ותטהר העבים׃ מצפון זהב יאתה׃ פי׳ זהב זוהר השמים הדומה לעין זהב כי מפאת צפון יחל להתזכך׳ ויש אומרי׳ שפירוש זהב הרוח שהיא זכה כזהב והראשון נכון׃ ועל אלוה נורא הוד׳ שיראה הודו של מקום בבאת השמש וישבחוהו בני אדם וישמחו׃ שדי לא מצאנוהו׳ כדרע במעשיו שהוא שגיא כח ושגיא משפט׃ ורב צדקה לא יענה׳ מלבו כי אם מחסרון המקבל כאשר הזכרתי מעט בתחלת פי׳ קהלת׃ לכן יראוהו אנשים׳ והוא לא יראה אפי׳ חכמי לב כענין הן גוים כמר מדלי׳ ורובי המפרשים יפרשו יראה שישוב על כל חכמי לב והעניין יראוהו ואם לא יראוהו׃ ויען

אבן עזרא

אף ברי׳ פירושו יש פעם על כן אמר אף כשיהיה האויר ברור והמקום יטריח עבי׳ יפיץ׳ כמו יפוצו מעינותיך ופי׳ יפיץ ענן אורו שפעם ירד הגשם והשמש כראה ויש אומ׳ כי הבי״ת שבמלת ברי מטרת ויפרש רימן רויה וזה רחוק׃ והוא׳ המקום יסובב מסיבות והנכון בעיני שהוא על הגלגל שמתהפך בתחבולות המקום לפעלו בני אדם׃ אם לשבט׳ להשחית הזרע׃ אם לארצו׳ או׳ לשבט כמו אבנים גדולות ונטם ... והנה הזכיר ג׳ עניני׳ האחד למוסר והשני לארצו בעבור צורך ה הארץ וסוכיה חסדי׳ כעניין לפעלם והשלישי לחסדו והנה יסוב אם לשבט אם לארצו פירוש לפעלם׃ התדע בשום אלוה עליהם׳ כאשר שם המקו׳ העבים על בני אדם׃ והופיע׳ והראש האור בתוך העננים׃ או תדע מפלשי עב׳ כמו פלס מעגל רגלך כאלו הם שקולי׳ בפלס׃ אשר בגדיך חמים׳ העניין ימי הקיץ כי רובי הרוחות הם שמאליים בעבור היות השמש בפאת שמאל׳ ורובי המפרשי׳ אמרו כי בהשקיט בהגיע שהוא הפך שקט ויאמרו כי כמהו ארץ יראה ושקטה וזה רחוק להיות מלה אחת מתפרשת לפירוש והפכו ולא יהיה לה סימן בבנין כמו שורש וסרש ויותר נכון היה שיאמרו התוכל להתחמם אם לא היית רוח דרומית׃ תרקיע עמו׃ בחסרון אל״ף התימה והשחקים הם על העבים ונקראו כן בעבור היותם אויר דק והוא מן ושחקת ממנה הדק וכן נקראו רק

וכעסו הנגעים מה שהגיע להם לא מצד מעשיהם ולזה לא יזעקו ולא יתפללו אליו כי אסרם. הנה תמות בנוער נפשם וחייתם תמות בהיותם נערים. ואמנם אמר זה על דרך אמרו ומקשה לבו יפול ברעה כי מי שהוא בזאת התכונה מהקשאת לבו הוא מוכן לרעות ולמקרים יותר מהאנשים המפחדים וכאילו זאת התכונה תמהר קצו. הנה השם יתברך יציל העני מרעות רבות בעניו אשר הביא עליו ויגל אזן הלחוצים במה שילחצם לשוב אל השם יתברך וירחמם. ואף היה מסיר אותך בזה הרע אשר הביא עליך מצור ומצוק אל רחב שאין שום צרות תחתיה והיה משים מה שינוח על שולחנך והיה המשפה או הכלים מלאים דשן לרוב עשרך והצלחתך אם היית שב אל השם ועובד אותו בכל כחך. אבל אתה מלאת דין רשע הדין והמשפט שישמכו אנשי האדם ויסעדום ר"ל הדין והמשפט שבא מהשם ית' לאנשי האדם על האופן שקדם שבו קיום העולם אתה מלאת אותו דין רשע ביחסך לשם ית' עול בזו הדברים וזה בתכלית הגנות ר"ל שיהיה מגיע מסכלותך עד שתשים הדין והמשפט שיסמכו אנשי העולם ויקיימו דין רשע ועול והיית בזה במדרגת הרשעים שישימו אף ולא ישועו כי אסר'. כי חמת השם פן תסיתך ותכלך בהכאות כפלאו' עד שלא יצילך מזה רב כופר ולא יהיה כערך עשרך ללוקחו כופר על המכה ההיא לא זהב ולא מאמצי כח שים לך לא יצילך. אל תבוש ותשתדל הלילה בהיות לבך פנוי על מסבבך בענין הרעות הבאות לאנשי האדם כמו כריתת עמים במקומם. השמר אל תפנה אל מה שיתייחס בו און לשם ית' כי על זה הדעת בחרת בשבת עוני דעתך וסכלותך ר"ל ששוטטת לבקש ראיות מהאחוש על היות האמת כמצא ברעות אנשי האדם וכאילו אמר אל תסתכל באלו הענינים שיביאוך לחשוב שהשם ית' עושה עול באלו הרעות הבאות לאנשי האדם פן יסיתך ויכלך בחמתו במכה אכזרית אשר לא יציל אותך ממנה לא הונך ולא גבורתך. איך תאמר כי באלו הרעות רוע סידור הנה השם יתברך ישגיב האדם בכחו להצילו מאלה הרעות הנכונות לבא עליו ומי כמוהו מורה האדם הדרך הישרה אשר בה ינצל מאלו הרעות הנכונות לבא עליו כאשר היה האדם באופן שתוכל להגיע אליו זאת ההשגחה וכאשר לא היה זה כן הנה לא הגיע החסרון מצד השם יתברך אבל מצד המקבל מי הוא עליון עליו שיבחן דרכו ומנהגו בפעולותיו שיוכל לומר אליו בזה הענין פעלת עולה הלא הוא על על הכל והכל ברואים בכחו. ולזה ראוי שנתרחק משנייחס אליו עול כי לא נוכל לבחון דרכו ולהשיג אותו עד שנוכל לשים עצמינו שופטים לשפוט שכבר פעל עולה בדבר מה כי נשגבה דעתו מאד וראוי שנייחס מה שיראה ממנו שכבר פעל עולה אל קצורינו וסכלותינו. זכור להשגיח פעל השם ית' ולרומם אותו מה ששרו האנשים מפליאו' פעולותיו בנמצאות הטבעיות מה שכל אדם חזו בו באלו הנמצאות הנפלאות שנבא באמנתם בהקדמות מיוחסות ומיוחדות ומה שהביט האדם מרחוק בגרמי השמימי' שיבא בהם בהקדמות רחוקות כי באלה הענינים יושג משיעור חכמת השם ויושרה מה שאין לו קץ. ואם פעלו הוא כך הנה הוא מבואר שהשם ית' שגיא ונעלא מאד במציאותו ולא נוכל לדעת שיעור מדרגתו והוא נצחי לא סר ולא יסור ואיך יתכן שיענה האדם אשר תמול בואו והשם ית' אשר לא סר ואיך יתכן לאדם שייחס גנות לנמצא אשר הוא בתכלית המעלה והכבוד עד אשר לא תושג מדרגתו. והנה החל אליהוא לספר מנפלאות השם ית' ואמר שכבר יגיע מחוזק השגחת השם ונפלאותיו עד שבעת שיובש המופלג שיגרע השם וימנע השם נטפי מים אז יעלו אידים באלו המקומות היבשים שיזל מהם המטר ברבוי עד שירעפו עלי אדם רב וזה בתכלית הפלא. האם יבין האדם איך יהיו מפרשי העב המתחלפים קצתם מקצת חילוף רב ואופן התהוותו והמון הענינים וקולם עד שקצתם יהיה מהם מטר יורד בנחת ומקצתם מטר יורד בזעף ומקצתם קולות וברקי' ומקצתם שלג ומקצת' קרח ומקצתם יהיה רוח ומקצתם לא יהיה דבר אך יתפזר ויסור. הנה השם ית' פירש בעבור העלאת האידים אורו וניצוצו וכסה את האיד שרשי הים ולזה הוא נפלא כאשר היו האידים מפועל אחד והוא הניצוץ אשר יהיה מהשמש דרך משל ומחומר אחד על הרוב והוא מי הים איך יקרה שיתחלפו האידים זה האופן מהחילוף. האמנם כי דר השם זה בזה האופן כי בעננים ישפוט העמי' פעם וייסרם ברעות אשר יבואו להם מהרס ופעם יתן אוכל לרוב באמצעותם וספר תחלה האיד אשר יתהוו ממנו הקולו' והברקים למה שיש מהפלא בעניינו. ואמר על העננים כסה אור האיד הקיטורי אשר הוא אור בכח קרוב לפי שהוא מתלהב במעט מהסבה כמו שהתבאר בספר האותות והוא מפוזר ביניהם ויצו השם על האיד ההוא במה שיפגע חלקיו קצתם לקצת וידבקהו והוא הקור אשר בענן אשר הוא עצור בתוכו כי החלקי' האחרי' יברחו מהפכם ויתקבצו בעומק הענן כמו שהתבאר בספר האותות. כאשר הגיד עליו האיד הקר שהוא ריעו מה שהגיד ר"ל שעיבה פני הענן ועצר בתוכו האיד הקיטורי בדרך שלא יוכל לעלות ולצאת אז יהיה קנין אף וכעס על האיד העולה בהתקבץ חלקיו ויבקע הענן ויצא ויתלהב מדי צאתו מהענן וזהו הכעס על דרך משל. אף מזה המקרה יחרד לבי ויתר ממקומו. שמעו שמוע בחוזק קולו והדבור אשר יצא מפיו ר"ל הרעם שהוא נפלא וחזק עד שתחת כל השמי' הוא מתיישר ללכת ולהשמע. ואורו הוא הברק יתנועע וירד על כנפות הארץ וזה גם כן פלא כי מדרך האש הוא שיתנועע למעלה. ואחרי הברק ישאג קול הרעם ירעם בקול גאונו ולא יאחרם ר"ל הקולות שלא ישמעו אחר הברקים בזמן מועט כאשר היה קולו בזה האופן שיהיה נשמע וזה כי הסבה ברעם והברק אחד כמו שנזכר בספר האותות אבל כי הרעם ישמע אחר הברק זמן מה לפי שהמובט מגיע אל הראות בזולת זמן והקול מגיע אל חוש השמע בזמן לפי שהגעתו אליו יהיה בתנועה ממקו' ההכאה אשר תחדש הקול עד חוש השמע והיא תהיה בזמן בהכרח. והנה יקרה כשהיה מקום הברק והרעם סמוך לאופק שיראה הברק ולא ישמע הרעם לרחקו ממנו כי תכלה התנועה קודם הגעתה אל חושינו. ולזה אמר שכאשר ישמע קול הרעם לא יהיה השמעו מאוחר מאד מהראות הברק. ירעם אל בקולו זה הענין נפלאות עושה גדולות ונפלאו' אשר לא נוכל להשיג. הנה פעם יוצא מהאיד שלג וירד השלג בארץ ופעם יהיה קצתו גשם מטר רבוי לומר שאינו יורד בתוקף גדול ופעם יהיה ממנו גשם מטרות עוזו ר"ל שיורד בתוקף גדול וכבר התבארו בספר האותות סבות כל זה ואפשר שנאמר שהרצון באמרו וגשם מטר וגו' שפעם יצא ממנו גשם מטר ר"ל שלא יהיה המטר היורד מחלקי הענן מתחלף קצתו לקצתו ופעם יצא ממנו גשם מטרות עוזו ר"ל שיצאו ממנו מטרים מתחלפים עד שיורד מקצת חלקי הענן מטר גס ומקצתו מטר דק כמו שיקרה הרבה פעמים בעננים אשר ירד מהם הברד. ויהיה הגשם בתוקף כל כך עד שיסגור בעד כל אד' עד שלא יוכל לצאת ולרעות בכל אנשי מעשהו ר"ל שיכירו מה הם עושים ואיפה הם. וגם החיה תחבא מרוב הגשם ותשכון במעונותיה. ולפעמים תבא מחדר הענן הסופה ר"ל הרוח החזקה וזה בהיות האיד הקר מתדבק עם החם ויבקש זה לרדת וזה לעלות ויתהוה מזה הרוח כמו שנזכר בספר האותות והנה מקום אשר הוא מזרים ר"ל שהוא סיבת הזרם והשטף אשר יתחדש מהאיד והוא החלק היותר קר מהאויר כמו שהתבאר בספר האותות וכבר יהיה ממנו ההתקרר אשר יהיה בקצ' חלקי זה האיד העשני והאיד העשני וההתקרר ההוא הוא סבת הרוח כמו שהתבאר בספר האותות וזה פלא שתהיה הסבה אחת בעינה ופעם תסבב הלחות והשטף ופעם תסבב הווית הרוח אשר הוא מייבש.

מרצון אל יתן מקצת האידים קרח ויתן רחב המים שנעשה מהם הקרח במקום מוצק וצר והוא הקרח והכפור וקראו רחב מים לפי שהוא מתהוה מהטל והוא יורד ברוחב עד שאינו יורד טיפות אבל הוא כמו לחות שיתלחלח האויר. אף ברי יטריח עב לברירה ולפיזור ר"ל שלא יצא ממנו שום דבר אך יותך ויתפזר ויפיץ ענן אורו ואולם אמר ענן אורו לפי שהיותר נכון שבעננים שיקרה בהם זה הם העננים רבי האיד הקיטורי אשר הוא נקרא אור כמו שקדם כי ליובשו יקרה לו שיתפזר מהיכון השמש קודם שיתהוה ממנו המטר. ובכלל זה הענן מתהפך מסבות בתחבולות השם הנפלאות עד שיהיו ממנו כל אלו הדברים המתחלפים אשר זכרנו והסבה בזה כדי שיפעלו כל אשר יצוה השם ית' על פני תבל ארצה. פעם להזיק כמו הברקי' שימיתו האנשי' באש הנופל בהם או המטר כשיהיה מזיק ופעם להכרית ארצו להצמיח מוצא דשא ופעם ימציאהו לחסד ר"ל ליתרון הטוב ואם אינו צריך לצמחים. האזינה זאת איוב עמוד והתבונן נפלאות אל התדע הסבה איך גזר השם על העננים שיסודרו מהם אלה הענינים בזה האופן. הידעת מה הסבה אשר קבל בה האור והתלהבות האיד הקיטורי הנעצר בעננו. האם תוכל לדעת על אופני מפלשי עב אשר יתחלפו לכמה גונים נפלאות השם וחכמתו בהם. הידעת למה יהיו בגדיך חמים באשר תשקוט הארץ מפאת דרום ר"ל כשלא יהיה השמש מתנועע בפאת הדרומי' ותהיה תנועתו במזלו' הצפוני' כי אז יהיה החום בחלק המיושב והנה בידיעת סבת זה החום בקרבת השמש מהפיאה הצפוניות מהקוטב מה שלא יעלם למי שעיין בטבעיות וכבר ביארנו זה בביאורינו לחכמה ההיא והשלמנו הסבה בזה בחמישי מספר מלחמות יי'. האם תרקיע עמו השמים שהם חזקי' בתכלית החוזק עד שלא יתפרד דבוקם בשום פנים והם ספירים כמו הראי המוצק ר"ל הזכוכית שיעבו האו' בו. אתה איוב שחושב להתווכח עם השם הודיענו מה נאמ' לו כשנתווכח עמו בזה הענין הנה לא נוכל לערוך דברי' כנגדו מפני חשך והסכלות כמו שלא יוכל להתווכח מי שלא ידע דבר בחכמה אחת עם היודע בחכמה ההיא. איך נוכל לדבר עמו היסופר לו כי אדבר בדרך שיענני וישלם ההתווכחות ביני ובינו. והם אמר איש דברי ריבות אל השם והתווכח עמו כאשר היה מבולע ונשחת במכות ומכאובים עד שאתה תחשוק להתווכח עמו. והוא כאילו אמ' הנכה אים מכאובו להתווכח עם השם ויענהו עד שאתה תכסוף לזה התוכחת. ושב עתה לבאר אופן אחר מענין האידים והוא שבקצ' העתי' יהיה הענן חזק עד שלא יראה האור אשר הוא בהיר וזך בשחקים ר"ל שאין סיבת העדר האור שילקה הכוכב כי הוא בהיר בשחקים אבל רבוי העננים יהיה סבה שלא יראה האור עם חוזקו ועם כל זה לא יהיה מהם מטר אבל תעבור הרוח ותטהר העבים ותפזרם או תוליכם אל מקום אחר ובזאת הסבה ישלם על הרוב ענין המטר ולזה זכרו לפי שבו מן הזרו' אם נייחס זה הפועל אל הרוחות לבד כמו שזכרנו במענה השני מזה הספר. מצפון זהב יאתה ר"ל שיבואו ממנה רוחות מפזרו' האידים ומטהרות האויר ומזככות אותו כזהב וזה כולו בעבור פועל השם יתברך אשר הוא נורא הוד. ואפשר שנאמר שהרצון בזה כי מפאת צפון לפי שם הטוב יבא דעת יקר ונכבד כזהב על השם יתברך שהוא נורא הוד כי שם הבעלי חיים והצמחי' אשר בבריאתם מהחכמה הנפלאה והעוצם להמציא באחד אחד מהם כל מה שאפשר בו מהכלים אשר ישלם בהם מציאותם וישמר הזמן האפשרי בהם עד שנוכל להשיג מזה דבר יקר ונכבד מהשם יתברך. ובכלל הנה יראה מזה שברא אותו באלו הנבראים כי שדי אשר לא מצאנוהו ולא נוכל להשיג מדריגתו הוא שגיא כח לעשות משפט ושגיא כח לעשות רוב צדקה וחסד לפי שלא יקצר מהמציא באחד אחד מאלו הנבראים מה שיצטרך אליו במציאותו ולא יקצר גם כן מהמציא באחד אחד מהם מה שאפשר שימציא בהם על צד היותר טוב ולא יענה ר"ל שלא יעשה רע כי אנחנו נראה אותו משתדל בכל עוז באלו הנבראים להגיע הטוב אליהם והוא על דרך אמרו כי לא ענה מלבו. או יהיה אומרו לא יענה שמרוב כחו לא יאחר עשיית המשפ' ורוב הצדקה אבל יעשהו תכף בהמצא המקבל בזולת איחור. לכן יראוהו ממנו האנשים כי לא יראה כל חכמי לב שלא ישגיח בכולם להצילם מהרע. אבל כאשר ידבקו בו ובעת הדבקות. או יהיה פירוש אמרו לא יראה כל חכמי לב שלא ישא להם פנים ולא יכבדם להחניף אותם אך תכף שתמצא בהם הרעה ייסרם כדי שיעזבו הדרך ההיא כמו שקדם:

והכלל העולה מהדברים

הוא שאליהוא יבאר שלא ימנע מפני היות האדם פחות ונבזה ביחס אל השם יתברך היותו משגיח בו אבל הוא יבאר שהוא ראוי שישגיח בו ונכיח בביאו' זה שתי הקדמות. האחת עם היותה מבוארת בנפשה כבר הודה בה איוב והוא שהשם יתברך הוא תמים דעות רוצה לומר שהוא יודע כל המושכלות וזו ההקדמה הודה בה איוב באמרו עמו חכמה וגבורה. וההקדמה השנית מחויבת למי שידע טבע שכל האדם שיודה בה והוא שהאדם כביר כח לב רוצה לומר שהוא

שהוא רב ההכנה להטיב המושכל עד שהוא כחיי על כולם באופן מה ובהיות הענין כן רצוני שהשם ית' הוא רב המושכלות בפועל והאדם הוא רב המושכלות בכח והוא מבואר ממה שבפועל שהוא ישלים מה שבכח ויוציאהו אל הפועל כפי מה שאפשר והיתה היכולה אל הפועל במושכלות ימצא בה הפועל והמתפעל אחד באופן מה הוא מבוא' שכבר יגיע לאדם בזה האופן ה התאחדו' מה ודבקות בש"י ומה שזה דרכו הוא מבוא' שאין ראוי שימאסהו הש"י אבל ראוי שתהיה השגח' נפלא' מצד ההתאחדו' והדבקות ולפי שזה ההתאחדו' הוא מפני מה שהגיע לאדם מהמושכלו' בפועל לא מצד הכח אשר הוא הטבע האישיי הוא מבואר שראוי שתהיה ההשגחה באדם ה המשכיל מצד הטבע האישיי ובכאן התבאר שאין השם ית' עוזב אישי האדם על צד המיאוס והפחיתות אבל ישגיח במשכילים ממנו ולפי שהרשע הוא ממה שימנע השגת המושכלות כמו שזכר איוב במה שקדם הוא מבואר שההשגח' לא תהיה ברשעים אבל הם מטרה לחצי המקרים הרעים הכונים לבא עליהם מצד המערכות ותעדר מהם הצלחת הנפש וזהו עונש המגיע להם על רשעם בעצמות ר"ל העדר מהם הצלחת הנפש ואולם העונש האחר והוא המסרם למקרים הרעים הכונים לבא עליה' הוא במקרה ושנית' כאילו כוון מהשם ית' כדי שיגיע בו רע מוחש לרשעים ונוסרו בהם שאר האנשים וימלטו מרעתם ולא שני מיני העונש אשר זכרנו רמז אליהו באמרו לא יחיה רשע ר"ל שלא ישתדל השם ית' להחיותו החיים הגופיים ולא יחיינו החיים הנפשיים ויורה על זה כי כבר זכר לצדיקים שני מיני הגבול המקבילים לאלו האחד הוא השגחתו בהם אשר ימלטו בה מהמקרים הרעי' הכונני' לבא עליהם והוא אמרו לא יגרע מצדיק עיניו והשני הוא הצלחת הנפש והוא אמרו ואת המלכים לכסא ויושיבם לנצח ויגבהו ובכאן התבאר חיוב מציאות היוסר באלו הענינים אשר היה חושב איוב שימצא החמס וראוי שלא יעלם ממנו שזאת ההשגח' והשמיר' תתחלף לפי התחלף הדבר אשר בעבורו היתה ההשגחה רצוני שכאשר ידבק ויתאחד יותר בש"י תהיה ההשגחה בו יותר וזה מבואר בנפשו למעיין בדברינו שם והנה יוכיח אליהוא איוב על אשר לא פשפש במעשיו על הייסורין הבאים עליו ולא שב אל השם ית' כי הוא ירצה שאם היה שהיה איוב צדיק בזה האופן כבר יתכן שיביא השם ית' עליו אלו הייסורין על צד ההשגחה להשיבו מהמרי המועט אשר החל להחזיק בו וזה שהצדיקים כאשר החלו להסתבך במרי מה יגיע לה' השם ית' רעות על צד ההשגחה כמו שקדם וכאילו יגיד להם בזה המכאוב אשר הכאיבם שפעלם אשר החלו להחזיק בו הרע וימנעו ממנו וזה כי בבא הרע עליהם יפשפשו במעשיה' וישובו אל לבם במה היתה החטאת הזאת ואם יקבלו תוכחת בזה וישובו אל השם ית' יהיו מושגחים ממנו ונשמרים עד שיבלו ימיהם בטוב ושניהם בנעימים ואם לא יקבלו התוכחת ימותו בבלי דעת כי פעולת הרשע תונעות השגת המושכלות בלי ספק ובהיות הענין כן הוא מבואר שאם היה איוב שב אל השם ית' היה נצל מאלו הרעות ולהיות הרעות הבאות לאיוב על זה האופן ר"ל על צד ההשגחה להוכיחו מהמרי המעטי אשר החל להסתבך בו היה מתרעם איוב והיה חושב היותו צדיק לפי שמה שהשיגהו מהמרי היה מעטי ובלתי מושג אליו ואחר כן גנה אליהו איוב על יחסו העול והרשע לשם ית' בזה הסידור אשר סידרו מפני הרעות שימשכו ממנו ר"ל מהסידור אשר מהגרמים השמימיים לפי שבו ישלם הדין והמשפט שיתמכו העולם ויעמידוהו וזה כי בזה האופן בלבד היה אפשר שיגיע לרשעים רע מוחש על הרשע והעול שיעשוהו כי השם ית' לא יעשה רע בעצמות כמו שביארנו בפתיחת זה הביאור וכאילו ישלם התיקון המדיני בזה הרע הנופל בזה העולם מן ההכרח ואולם הצדיקים אין להם לירא מאלו הרעות כאשר ישתדלו לדבקה בש"י כפי כחם ואמ' אל איוב במאמר כולל שכבר היה ראוי לו להשיג פועל השם מהנפלאו' אשר הושגו לאנשי' במעשיו ולזה היה ראוי לשפוט שזה הסידור הוא בתכלי' השלימו' האיפשר ואם נמצא בו חסרון מה הוא לפי מחשבותינו לא לפי האמת וזה שהאיד שהוא ראשי' ההוויות לאו יובנו הנפלאו' אשר יעשה בו הש"י כל שכן באחר' שהוא סוף כל ההוויות ובכלל כאשר נעיין בנפלאיו ראוי לנו לשפוט שהשם ית' שגיא כח ומשפט ורב צדקה ושהרע לא יבא ממנו על הכוונה הראשונה ׃

מנהסערה חד מן ט"ו מלין דכתי' תיבא חדא וקרי' תרתין מלין וסימ' נמסר במס' רבתא במערכת אות הכ"ף בסד"ר בערך כתב ׃ איפה' כתיב כן וסימ' ויאמר לו המלך איפה הוא · איפה הם רעים · איפה שמואל ודוד · איפה לא שגלת · ואיפה ישרים נכחדו · איפה הייתי ביסדי ארץ · איפה לקטת היום ואנה עשית · איפה האנשים אשר הרגתם · ואיש אל ידע

וַיַּעַן יְהוָה אֶת־אִיּוֹב מִנ הַסְּעָרָה לח וַיֹּאמַר ׃ מִי זֶה מַחְשִׁיךְ עֵצָה בְמִלִּין בְּלִי־דָעַת ׃ אֱזָר־נָא כְגֶבֶר חֲלָצֶיךָ וְאֶשְׁאָלְךָ וְהוֹדִיעֵנִי ׃ אֵיפֹה הָיִיתָ בְּיָסְדִי־אָרֶץ הַגֵּד אִם־יָדַעְתָּ בִינָה ׃ מִי־שָׂם מְמַדֶּיהָ כִּי תֵדָע אוֹ מִי־נָטָה עָלֶיהָ קָּו ׃ עַל־מָה אֲדָנֶיהָ הָטְבָּעוּ אוֹ מִי־יָרָה אֶבֶן פִּנָּתָהּ ׃ בְּרָן־יַחַד כּוֹכְבֵי בֹקֶר וַיָּרִיעוּ כָּל־בְּנֵי אֱלֹהִים ׃ וַיָּסֶךְ בִּדְלָתַיִם יָם בְּגִיחוֹ מֵרֶחֶם יֵצֵא ׃ בְּשׂוּמִי עָנָן לְבֻשׁוֹ וַעֲרָפֶל חֲתֻלָּתוֹ ׃ וָאֶשְׁבֹּר עָלָיו חֻקִּי וָאָשִׂים בְּרִיחַ וּדְלָתָיִם ׃ וָאֹמַר עַד־פֹּה תָבוֹא וְלֹא תֹסִיף וּפֹא־יָשִׁית בִּגְאוֹן גַּלֶּיךָ ׃ הֲמִיָּמֶיךָ צִוִּיתָ בֹּקֶר יִדַּעְתָּה שַׁחַר מְקֹמוֹ ׃ לֶאֱחֹז בְּכַנְפוֹת הָאָרֶץ וְיִנָּעֲרוּ רְשָׁעִים מִמֶּנָּה ׃

וַאֲתִיב יְיָ יַת אִיּוֹב מִן עַלְעוֹלָא דְצַעֲרָא וַאֲמַר ׃ מַן הוּא דֵין כְּמַחְשִׁיךְ מַלְכָּא בְּמִילַיָּא מִדְלֵית מַנְדְּעָא ׃ זְרֵז כְּדוֹן הֵיךְ גִּיבָּרָא חַרְצָךְ וְאֶבְעִינָךְ וּתְהוֹדְעִינָנִי ׃ הָאן הֲוֵיתָ בְּמִשְׁתָּסֵי אַרְעָא חַוֵּי אִין יְדַעְתָּא בְּיוּנְתָא ׃ מַן שַׁוִּי מִשַּׁחְתָּא אֲרוּם תִּנְדַּע אוֹ מַן מְתַח עֲלָהּ מַתְקוּלְתָּא ׃ עַל מָה סַמְכַיְיָהָא טְמִיעָן אוֹ מַן שְׁדָא אֶבֶן זָוְיָתָהּ ׃ בִּזְמַן דִּמְשַׁבְּחִין כַּחֲדָא כּוֹכְבֵי צַפְרָא וּמְיַבְּבִין כָּל כִּתֵּי מַלְאֲכַיָּא ׃ וַאֲגַף בְּדַשַּׁיָּא יַמָּא בְּמִגְחֵיהּ מִן תְּהוֹמָא דְּמִן רַחֲמָא יִפּוֹק ׃ כַּד שַׁוִּיתִי עֲנָנָא כְּסוּתֵיהּ וְאַמְטִיתָא לִיפוּפֵיהּ ׃ וּפְסָקִית עֲלוֹי גְּזֵירָתִי וְשַׁוִּיתִי פְּרִירַיָּא הֵיךְ נִגְרִין וְדָשִׁין ׃ וַאֲמָרִית עַד כָּא תֵּיתֵי וְלָא תוֹסִיף וְכָא תְּשַׁוֵּי בְּגֵיוְתָנוּת גַּלָּלָיךְ ׃ הֲמִן יוֹמָךְ פַּקֵּידְתָּא צַפְרָא יְדַעְתָּא לְקְרִיצְתָא אַתְרֵיהּ ׃ תָּא הֲבְיוֹמֵי בְרֵאשִׁית הֲוֵיתָא וּפַקֵּדְתָּא לְמֶהֱוֵי צַפְרָא יְדַעְתָּ קְרִיצְתָא הָן אַתְרֵיהּ ׃ לְמֵיחַד בְּגַדְפֵי אַרְעָא וִיטַלְטְלִין חַיָּבַיָּא מִינַהּ ׃ תָּא לְמֵיחַד בְּסִטְרָא אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְאִטַּלְטְלוּ דְרָא רַשִׁיעַיָּא מִינַהּ ׃

ז' כתי' כן · ל' · ל' · ב' · ל' · ד' ל' · ב' ג' חס' · ל' · ד' · ג' חד כתי' ה' חסליך גורל · ידעת השחר · ד' אותיות תלויות

איפה הוא · ואלה איפה הם · וד' כתי' אפו וסימ' ואיה אפו תקותי · דעו אפו כי אלוה · מי יתן אפו ויכתבון מלי · ושארהון איפוא כתי' ׃ ופא ב' חד כתי' אל"ף וחד ופה אשליך לכם גורל · ופא אשית כגאון גליך בתר' כתיב א' ׃ רשעים חד מן ד' מלין דאית בהון אות תלוי וסימ' נו"ן במנשה · ויקימו להם בני דן את הפסל · עי"ן מיער יכרסמנה חזיר מיער · עי"ן רשעים לאחוז בכנפות הארץ וינערו · עי"ן מרשעים וימנע מרשעים אורם ׃

ביאור מלות המענה

ויען יי' את איוב מן הסער' ואמ' · והיסוד מרד והרצון במרותיו · מי שם ממדיה · מי גזר וסדר מדת הארץ שתהי' בזה האופן והנה ממדיה שם ובא בשקל מצרי שאול וקצות גבוליה ׃ או מי נטה עליה קו' ר"ל לבנותה ולחדשה באופן אשר היא עליו ואולם אמר זה כי מנהג הבונים לנטות קו על בנייכם ׃ אדניה · עמודיה ׃ ברן יחד · מענין רננה ׃ ויסך · סתם וסגר ׃ בגיחו · בצאתו מרחם יצא · בצאתו מרחם ובהולדו ׃ וערפל חתולתו · וענן לבושו והטעם כפול והוא מענין והחתל לא חתלת ׃ וא' שבור עליו חקי · ואגזור עליו גזירתי ׃ ופה ישית בגאון גליך · ר"ל ואל זה השיעור מהגאון ישית גליך מי שהוא פועל אותם והוא הרוח כאילו אמר שלגובה הגלים שיעור יכלה אליו לפיכך לא יתוסף יגבהו הגלים יותר בעת אחת מעת אחר לתוספת שיעור הים והם בעצמם גם כן מוגבלים בשיעורם עד שלא יצאו מגבולם אשר הגביל השם ית' להם ובזה המציאות אשר בחלק הנגלה מהארץ שלא יבואו מי הים עליו ואיפשר שיהיה הרצון בזה ועד זה המקום ישית הרוח בגאון וגובה גליך ולא יעבור הגל אותו ויסוב לקדמותו בהתנועעו אל שפת הים ובזה יהיה נשמר זה המציאות אשר בחלק הנגלה מהארץ ואיפשר שיהיה בי"ת בגאון נוסף וירצה שהרוח ישית גאון אותם עד מקום מוגבל לא יעברו אותו כמו שקדם · ידעת השחר מקומו הודעת מקומו של שחר והוא המקום שזורח ממנו השמש ואולם אמר זה לפי שהשמש ממקום אחר אבל יתחלף מקום זריחתו דרך משל אל צד הדרומי ר"ל שיתקרב אליו תמיד מהתנועעו מראש סרטן עד ראש גדי ומראש גדי עד ראש סרטן הדבר ובזה האופן יתחדשו התקופות הארבעה ובהם תועלות להמציא לו הנמצאות השפלות לשמור מציאותם הזמן האפשרי כמו שיתבאר בטבעיות והנה זכר השמש מכן שאר הככבים להראות פעולתו יותר באלו הנמצאות אשר אצלנו ׃ וינערו · ויסורו ׃ ויברחו · להחבא ׃ תתהפך

ויען יי' · פי' מן הסערה שרוב הנפלאות שסיפר השם בסערת השמים או שירד עליו בסערה ׃ מי זה מחשיך · הענין רבית להחשיך עצתי כמו להעלים ולהסתיר ובמקום אחר מי זה מעלים ׃ עצה במלים · שדברת בלי דעת ׃ ממדיה · גבולותיה ורב יהודה בעל הדקדוק כ"ש שפירש אותה מן מרד ויתכן שיהיה רמז למדת הגבולו' ׃ קו · הוא סביב עגולת הארץ ׃ אדניה · הם ההרים · ואבן פנתה · היא הנקודה ׃ ברן יחד · בעבור שיסובו סביבות נקודת הארץ וכוכבי בקר הם הם משרתים ויקראו כ כוכבי אור ובני אלהי' הם המערכות ה העליונות ותנועתם היא רננתם ותרועתם ׃ ויסך · כמו הנני סך והענין סגר ׃ בגיחו · בצאתו כמו מגיח ממקומו כאילו מרחם יצא ׃ חתולתו · מלבוש וכמהו והחתל לא חתלת לא הומלחת כרוכה בבגד ׃ שבור כחו בחקי ׃ ופה ישית · עד כה ישית כחך ׃ המימיך · השיום שגברת אתה צוית להיות בקר והודעת השחר מקומו ׃ ותוכל לאחוז בכנפו' הארץ · והנכון כי על השחר ידבר שיאחוז בכנפות הארץ וימותו בכל יום הרשעי' ויאבדו כענין יתמו חטאים מן הארץ אף על פי שהצדיק ימות חסרי' על ירחיו וצדקתו לבנו בנים ׃ תתהפך

תִּתְהַפֵּךְ כְּחֹמֶר חוֹתָם וְיִתְיַצְּבוּ כְּמוֹ
לְבוּשׁ: וְיִמָּנַע מֵרְשָׁעִים אוֹרָם וּזְרוֹעַ
רָמָה תִּשָּׁבֵר: הֲבָאתָ עַד־נִבְכֵי־
יָם וּבְחֵקֶר תְּהוֹם הִתְהַלָּכְתָּ:
הֲנִגְלוּ לְךָ שַׁעֲרֵי־מָוֶת וְשַׁעֲרֵי צַלְמָוֶת
תִּרְאֶה: הִתְבֹּנַנְתָּ עַד־רַחֲבֵי־אָרֶץ
הַגֵּד אִם־יָדַעְתָּ כֻלָּהּ: אֵי־זֶה הַדֶּרֶךְ
יִשְׁכָּן־אוֹר וְחֹשֶׁךְ אֵי־זֶה מְקֹמוֹ: כִּי
תִקָּחֶנּוּ אֶל־גְּבוּלוֹ וְכִי־תָבִין נְתִיבוֹת
בֵּיתוֹ: יָדַעְתָּ כִּי־אָז תִּוָּלֵד וּמִסְפַּר
יָמֶיךָ רַבִּים: הֲבָאתָ אֶל־אֹצְרוֹת
שָׁלֶג וְאוֹצְרוֹת בָּרָד תִּרְאֶה: אֲשֶׁר־
חָשַׂכְתִּי לְעֶת־צָר לְיוֹם קְרָב וּמִלְחָמָה
: אֵי־זֶה הַדֶּרֶךְ יֵחָלֶק אוֹר יָפֵץ קָדִים
עֲלֵי־אָרֶץ: מִי־פִלַּג לַשֶּׁטֶף תְּעָלָה
וְדֶרֶךְ לַחֲזִיז קֹלוֹת: לְהַמְטִיר עַל־
אֶרֶץ לֹא־אִישׁ מִדְבָּר לֹא־אָדָם בּוֹ:
לְהַשְׂבִּיעַ שֹׁאָה וּמְשֹׁאָה וּלְהַצְמִיחַ
מֹצָא דֶשֶׁא: הֲיֵשׁ־לַמָּטָר אָב אוֹ
מִי־הוֹלִיד אֶגְלֵי־טָל: מִבֶּטֶן מִי
יָצָא הַקָּרַח וּכְפֹר שָׁמַיִם מִי יְלָדוֹ:
כָּאֶבֶן מַיִם יִתְחַבָּאוּ וּפְנֵי תְהוֹם
יִתְלַכָּדוּ: הַתְקַשֵּׁר מַעֲדַנּוֹת
כִּימָה אוֹ־מֹשְׁכוֹת כְּסִיל תְּפַתֵּחַ:
הֲתֹצִיא מַזָּרוֹת בְּעִתּוֹ וְעַיִשׁ עַל־
בָּנֶיהָ תַנְחֵם: הֲיָדַעְתָּ חֻקּוֹת שָׁמָיִם
אִם־תָּשִׂים מִשְׁטָרוֹ בָאָרֶץ: הֲתָרִים
לָעָב קוֹלֶךָ וְשִׁפְעַת־מַיִם תְּכַסֶּךָּ:
הַתְשַׁלַּח בְּרָקִים וְיֵלֵכוּ וְיֹאמְרוּ לְךָ
הִנֵּנוּ: מִי־שָׁת בַּטֻּחוֹת חָכְמָה אוֹ
מִי־נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה:

מִתְהַפְּכָא הֵיךְ טִינָא חוֹתָמָא דִילְהוֹן
וְאִתְעַתְּדוּן הֵיךְ כְּסוּ זְהִים: ת״א
אִתְהַפְּכַת הֵיךְ טִינָא חוֹתָמָא דִלְהוֹן וְלָא
אִתְבְּרִיאוּ כְּמוֹ גוּשְׁמֵיהוֹן בְּלָא נִשְׁמַתְהוֹן הֵיךְ
כְּסוּ סְרִיק: וְאִתְכַּסֵּי מִן רַשִּׁיעַיָּא נְהוֹרְהוֹן
וְאֶדְרַע מְרַמְמָא תִּתְבַּר: אִיפְשַׁר דַעֲלְתָא עַד
מַעְרְבְּלֵי סְגוֹר יַמָּא וּבִשְׁפּוּשׁ תְּהוֹמָא הֲלִיכְתָּ
: אִפְשַׁר דְאִתְגְלִיאוּ לָךְ מַעֲלָנֵי מוֹתָא
וּמַעֲלָנֵי טוּלֵי מוֹתָא דְגֵיהִנָּם תֶּחֱמֵי:
אִתְבַּיְינַת עַד פְּתָוֵי אַרְעָא דְגִינְתָא דְעֵדֶן
חֲוֵי אִין יָדַעְתָּא כוּלָהּ: אֵידֵין אוֹרְחָא
יִשְׁרֵי נְהוֹרָא וַחֲשׁוֹכָא הֵידֵין אַתְרֵיהּ:
אֲרוּם תְּדַבְּרִינֵיהּ לִתְחוּמֵיהּ וַאֲרוּם תִּתְבַּיַּן
שְׁבִילֵי בֵּיתֵיהּ: הֲיָדַעְתָּא אֲרוּם בְּכֵן
אִתְיְלִיד וּמִנְיַין יוֹמַיִךְ סַגִּיעִין: אִיפְשַׁר
דַעֲלְתָא לְקוֹרְטוֹרֵי תַלְגָּא וְאַפּוֹתִיקֵי בַרְדָא
תֶּחֱמֵי: דִיגְנִזִית תַּלְגָּא לְעִידָן עַקְתָא בְּגֵיהִנָּם
וּבַרְדָא לְיוֹם קְרָבָא דְפַרְעֹה וְאַגְחוּתָא
דְמִצְרָאֵי: הֵידֵין אוֹרְחָא יִתְפְּלֵיג נְהוֹרָא
יְבַדַּר רוּחַ קִדּוּמָא עַל אַרְעָא: מַן טַיֵּיף
לְשִׁטְפָא קוּבְתָא וְאִסְרַטָא לַעֲנָנֵי קָלַיָּא:
ת״א מַאן טָאֵיף לְשִׁטְפָא דִתְהוֹמָא
חֲרִיצֵי מַיָּא וּקְצַתְּתוּן דְלָא לְעֵילָא וְאוֹרְחָא
לַעֲנָנֵי דְמַחְתִּין מִתַּמָּן מַיָּא בְקָלַיָּא: ת״א
מַאן עֲבַד שִׁטְפָא לְמַרְזִיבָא דְמַיָּא וּלְעֵילָא
אָרְחָא דַעֲנָנָא דְנָחִית מִטְרָא בְקָלִין:
לְאַחֲתָא מִטְרָא עַל אַרְעָא דְלֵית בָּהּ גְבַר
מַדְבְּרָא דְלָא בַר נַשׁ בֵּיהּ: לְמִסְבַּע רְגוֹשָׁא
וְאִתְרוֹגְשָׁתָא וּלְמַרְבְּיָא מַפְקָנוּת דִיתְאָה:
הַאִית לְמִטְרָא אַבָּא אוֹ מַן אוֹלִיד רְסִיסֵי
טַלָּא: מִכְּרֵיסָא מַן נָפִיק קַרְחָא וּגְלִידָא
דִשְׁמַיָּא מַן יְלִיד יָתֵיהּ: הֵיךְ אַבְנָא מוֹי
קְרִישִׁן וּמִיטַּמְרָן וְאַפֵּי תְהוֹמָא דְמִן קוֹרָא
מִתְאַחֲדִין: הֲתִקְטוֹר שִׁירֵי כִימָתָא אוֹ אַשְׁלֵי
דְנַגְדִין נִיפְלָא תִּשְׁרֵי: הֲתַפִּיק שִׁטְרֵי
מַזָּלַיָּא בִּזְמָנֵיהּ וְזָגְתָא עַל אַפְרָחָהָא
תְּדַבְּרִינוּן: הֲיָדַעְתָּא גְזֵירָתָא דִשְׁמַיָּא אִין תְּשַׁוֵּי שִׁטְרֵיהּ גַלְגַלֵּיהּ בְּאַרְעָא: אִפְשַׁר דְתָרִים לְעָבָא
קָלָךְ וְרִיכְפַּת מַיָּא תַחְפִּינָךְ: אִיפְשַׁר תְּשַׁדַּר בַּרְקִין וְיֵהָכוּן וְיֵימְרוּן לָךְ הָא אֲנַן: מַן שַׁוִּי בְּכָלְיָין
חוּכְמְתָא אוֹ יְהַב לְלִיבָּא בִינְתָא: ת״א לְתַרְנְגוֹל בָּרָא בִיוּנְתָא לְמִקַּלְסָא לְמָרֵיהּ:

התבוננת ג' חס' בליש' וסימ' נמסר בסיפ' סימ' ל': אל גבולו ל' וחד על גבולו ואינון מן א"ב מן חד חד חד אל וחד על ו' ל' דכו' וסי' נמס' במסר' רבת' במערכת אות האלף בערך אל בסד: ומספר ד' וסי' בסדר בלק וירמיה סימן י"א: ואוצרו' אוצר' י"א בל' וסימ' עלה שישק מלך מצרים דמלכים תנינא דפסו'· ויקח אסא את כל הכסף ב' בפסו'· ויוצא אסא את כל

אוצרות ב' בפסו'· ונתתי לך אוצרות חשך· את כל חסן העיר· והלוים אחיה ברה קדמ' דפסו'· ואוצרות ברד תראה· לא יועילו אוצרות רשע· ואת בני התערובות דד"ה: וכפור ב' חס' בליש' וסי' דק ככפר על הארץ· וכפר שמים מי ילדו: ופני י"ו מיחדין וסימ' נמס' בתלים סימ' פ"ב: התקשר ל' והוא חד מן מלין דמשמשין הת ברישי' וסימ' התמלך ל' כי אתה מתחרה בארז· התקשר ל' מעדנות כימה· התשלח ל' ברקים וילכו· התאמין ל' בו כי ישיב זרעך· התרעישנו ל' בארבה הוד נחרו· התרים ל' לעב קולך· התצוד ל' ללביא טרף· התשחק ל' בו כצפור· התצלח ל' עתה שתולה התצלח· ואינון מן א"ב הא ברישי' וסימ' נמסר במסר' רבת' במערכת אות הה"א בסד:

תתהפך· הארץ בצורות משונות כחומר חותם: ויתיצבו· בני אדם כמו לבוש עליה וכל יום תחליפם. ובסוף ימנע מרשעים אורם: נבכי· כמו גלי ים שירוצו וכמהו מבכי נהרות חבש: עד רחבי ארץ· היא הארץ הגדולה המיושב' והכון כי יאמר התדע כמה רחבי ארץ: כי תקחנו· להוליכו אל גבולו על האור ידבר· הידעת אז קודם ש שתולד כמה מספ' ימי חייך: ליום קרב· כמו המליך אבנים גדולות וברד שהיה במצרים. והגאון רב סעדיה פירש אי זה הדרך ישכן אור על מקום שים בארץ ש שהוא אור כלו חוץ מיום אח' והפך הדבר ומקום שיהיה שם ה האור חצי שנה אף על פי שדבריו נכונים אינם מענין הפסוקים וכן פי' אי זה הדרך יחלק אור זה מזה האור הוא גשם יקרי. רוח קדים: לשטף תעלה. כאילו תעלה ים לשטף ועניין פלג מן פלג אלהי' מלא מים: לחזיז קולות. אומץ וחיזוק כמו וי' עושה חזיזים קולות הקיפים: אגלי טל. יש אומ' הוא המטר הדק באלף חבר ויתכן היות האלף נוסף: כאבן. יתחבאו המי' עד שיתקשו כאבן ו והעני' שלא יראו שהם מי' ופני תהו' יתלכדו. העני' כפול משה שהיו מימי תהו' יתלכדו עד שיתקשו. ויש אומרי' שענינו שיתלכדו על פני תהום והוא קרוב: היתקשר מעדנו' כימה. כוכבים הם בפאת צפון וכסיל בפאת דרום וכימה יקשר הפירו' שהם המעדנות וכסיל הפך הדבר והעניין האתה צוית' לכוכבים האלה לקשר ולפתח והקדמונים אמרו כימה הם שבע' כוכבים קטנים והם בסוף מזל טלה ו והנראי' הם ו' והנכון בעיני שהו' אחד והוא כוכב גדול יקרא עין השור השמאלי וכסיל כוכב גדול הו' לב מזל עקרב כי בעלות אלה שניהם במזרח יראו המעשים הנזכרי' וזה כנגד זה ככו' ובמעלה ונחלק: מזרות. כוכבים הם ויש אומרי' כי הרים תמורת למ"ד ויאמרו כי כמוהו וידע אלמנותיו והוא רחוק: ועיש· כבר הזכרתיו: הידעת חקות שמים· שמתי והוא שאל' המשורר חוק נתן ולא יעבור: משטרו· שב אל השמים בעבור שים להם ממשלה על הארץ מן שוטרים: ושפעת מים. רבים מן שפעת גמלים: בטוחות. רובי המפרשים אמרו שהם הכליות והנכון בעיני שהם הקרב כעניין הן אמת חפצת בטוחות ויורה עליו סוף הפסוק שאמר ובסתום חכמה תודיעני כי העניין כפול הוא כמנהג: לשכוי. הוא הלב כמו עברו משכיות לבב והעניין צורות חקוקות כמו ואבן משכית והצורות הם המחשבות ותבינני סוד הרוח יורדו כן: מי

תתהפך כחומר חותם· ר"ל כמו החומר והטיט אשר יעשו בו החותם אשר ירצו שהוא מוכן בקלות לקבל החותם ההוא כן תתהפך פעולת השמש להמשך ממנו פעולות מתחלפות מצד חלוף מצבו: נבכי ים· מעמקי ים: רחבי ארץ. הנה רחב הארץ הוא מרחקה מהקו השוה והוא המקום אשר יהיו בו הלילות והימים שוים לעולם ולזה יהיו לארץ שני רחבים האחד מהקו השוה עד תכלי' הצפון והשני מהקו השוה עד תכלי' הדרום: חשכתי לעת צר· מנעתי אות' לי ואצרתי אותם ל להשתמש בהם בעת צר ר"ל להגיע הרע לראוי לו: אי זה דרך יחלק אור· הרצו' בו אי זה דרך יחלק השמש עד שילך שע' בתנועתו היומית בדרך אחר וביום אחר בדרך אח' ויפזר מקום זריחתו עלי ארץ כמו שהתבא' למי שעיין מעט מ מחכמת התכונה ו ואיפש' שיהיה הרצון באור האיד הקיטורי אשר יתהוו ממנו ה הלהבו' בקלות ויהיה קדים רוח קדים והוא יותר נכון כי לפי ה הביאור הראשון יהיה בכאן כפל דברים לפי שכבר זכר זה העניין בעינו כמו שאמר ה המימיך צוית בקר וגו': מי פלג לשטף תעלה וגו'· מי חלק לשטף המים מקום שיפול בו וקרא למקום ההוא תעלה והיא ו חפירה והרצון מי סידר המטר בזה האופן שימטיר בזה המקום ולא במקו' אח' עד שיסלימו בזה ה האופן הצמחים בהמטירו פעם במקום אחר ופעם במקו' אחר וזה שאם היה המטר כולו במקו' אחד תמיד לא ישלם צמח לא ב במקום ההוא מצד רבוי האלחו' ולא בזולתו מצד היובש וזה מ מבואר בנפשו ומי שם חק ומנהג לברק ולרעמים ויהיה אמרו לחזיז קולו' כאילו אמ' לחזיז וקולות. או ירצה בזה מי שם דרך ל לחזיז אם יתהוו ממנו הרעמים שירד למטה לארץ הפך תנועתו הטבעית: שואה ומשואה· מדבר ומקומו' חריבי': אגלי טל· טיפי הטל: יתחבאו· יראה שהם יחפאו ויסתר ענין המימיות ויהיו מים בכח לא בפועל: מעדנות· שם מיני תענוגי' שימצאו בסבת כימה ר"ל בהמצא השמש שם כי אז יתיר חום הזמן האילנות ויתנו פרים והנה כימה היא צורה אחת במזל טלה: ומושכות כסיל· מה שיעצרהו וימשכהו כסיל שהוא מהצורות הדרומיות ובהיות השמש במזל שהוא בו ימנעו האילנות מתתיכת כחם לרוב הקור: מזרות· היא צורה אחת מהצורות הדרומיות ואחשוב שלא היתה נראית בארץ אשר היה בה איוב כי אם זמן מועט: ועיש· היא צורה מהצורות הצפוניות ואינה נסתרת כלל באקלים אשר אנחנו בו: תנחם· תנהגם: משטרו· מענין שוטר ומושל והרצון אם תשים ממשלת השמים בארץ:

בטחו' והוא מענין כי טח מראו' עיניה' והרצון בלבבות הטוחות והסתומות: שכוי. הוא שם מענין ההשגחה וההסתכלות תרגום וישקף ואסתכי והוא השכל ההיולאני: מי

מי יספר · מענין מנין ומספר כמו אספר כל עצמותי ׃ ונבלי שמים · הם הגשמים הארציים הנופלים מלמעלה למטה ׃ בצקת עפר למוצק וגו׳ · בהתקשות העפר עד היותו חזק ׃ ורגבים · הם גושי העפר והרצון שחלקי הארץ ידובקו עד שלא ישאר פנוי ביניהם ׃ וחית כפירי תמלא · ונפש האריות תמלא להמציא להם טרף כי נפשם ריקה בהעדר טרפם ׃ ישוחו · ישפלו ׃ יתועו · ילכו ׃ יעלי סלע · בן קאמוצ״ין בלע״ז והיא עולה בראש הסלע בשעה שכורעת לילד והשם ית׳ מזמן לה נשר שמקבלת את הולדות בכנפיו ומציל אותם שלא יפולו כך אמרו רבותינו ז״ל ואם הענין אמת הנה פירוש הפסוק כן ואם לא הנה יהיה הרצון בזה לפי מה שאחשוב שזה הבא איננו נולד כי אם בקושי גדול ולזה יהיה נולד בתכלית הסכנה לולי השגחת השם ית׳ להמציא הוולדים בענין מחוזק שלא ימותו בעת הלידה ׃ תחולל אילות · הוא מענין חיל וחבלי יולדה ואמרו רבותינו ז״ל כי האילת רחמה צר ולא תלד אם לא הכישה נחש בו ברחמה והשם ית׳ סבב שיבא אליה נחש בעת הלידה להכישה ברחמה ותלד ואם לא ימצא הענין כן יהיה הרצון בזה לפי מה שאחשוב שזה הבא איננו נולד כי אם בקושי גדול ולזה יהיה הענין בו כמו הענין ביעלי סלע ולזאת הסבה יהיה הולד בתכלית הסכנה ועם כל זה יוכל להשגחת השם יתברך במציאות ׃ תפלחנה · תשברנה ותכרתנה ׃ חבליה · ציריה ׃ יחלמו · מענין בריאות והוא מענין ותחלימני והחייני ׃ בבר · בחוץ ׃ פרא · חיה הנמצאת במדבר והיא אוכלת עשב כבהמה ׃ ערוד · חמור הבר ׃ ערבה · מדבר ׃ מליחה · ארץ מליחה והיא מדבר גם כן ׃ תשואות · ענין המיה ׃ יתור · מן ויתורו את הארץ והוא שם בשקל יגול ׃ רים · ראם ׃ אבוסיך · הוא האבוס שאוכלת בו הבהמה ׃ התקשר רים בתלם עבותו · הרצון בו האם העבות תקשור רים בתלם לחרוש בתלמי השדה כמו הענין בשור ובחמור וזולת מבעלי חיים שיחרושו בהם ׃ ישדד · מגזרת שדה והוא החרישה כמו יפתח וישדד אדמתו ׃ כנף רננים · שם עוף או אפשר שיהיה שם הענף רננים וידבר מכנף העוף ההוא ׃ נעלסה · שמח ועלס ׃ אברה · כנף שלה ׃ חסידה · שם עוף ׃ ונוצה · ר״ל נוצת העוף ההוא ׃ תזוריה · תדרכה ותרמסה והוא מגזרת ויזר את הגיזה ׃ הקשיח בניה · השים מרמיונה כתיכת לבה לבניה ושכחה אותם ׃ השה · שכח אותה והעלים ממנה ׃ תמריא · ענין הגבהה ׃ רעמה · חוזק ועוז הקול והשגבהה והצהלה היוצאת ממנו ׃

מי יספר · פירושו מספיר מי שם אותם כספיר כענין כראי מוצק ויש אומ׳ שהוא מן ספר ואחרי׳ אמרו ממספר ואחרים אמרו מי יספר בחכמתו השחקים ׃ ונבלי שמים · הם העבים בעבור שהם מלאים מים ׃ ישכיב · כמו יוריד וכמוהו שכבת הטל ׃ למוצק · היא הנקודה ׃ ורגבים ידובקו · הם בקיעות הארץ מהחום והמטר ׃ וחית כפירים תמלא · כי היא נפשו ריקה ׃ ישוחו · מן ישח כי כן מנהג הכפיר וכמהו ידכא ישוח ׃ תכרענה · ותפלחנה ילדיהן כדי שלא יזוזו ממקומם ׃ חבליהם תשלחנה · פי׳ תפלחנה חבלים ומכאובות על ילדיהן ואחר כך יתרפאו בניהם כענין ותחלימני ׃ ירבו · יגדלו בברירות כמו בריר ויש אומ׳ שהוא תרגום חוץ ׃ תשואות · קולות מן שאון ׃ ירוק · הענין אחר כל מקום ירוק ׃ התקשר ריס בתלם · כמו תלמיה רוה והענין הוא התקשר ריס בתלם בעבות ׃ התבטח בו · כי רב חילך בעבור רוב כחו ׃ ותעזוב אליו יגיעך · ענינו זרע השדה שבכחו יחרוש וישדד כמעשה השור ויש אומ׳ כי תעזוב תשים על גבו כענין עזוב תעזוב עמו והוא רחוק מאד ׃ התאמין בו כי ישיב זרעך · כי אם יחרוש וישדד ישיב לך הזרע ׃ וגרנך יאסוף · ברים ׃ כנף רננים · שם עוף אולי נקרא כן בעבור נועם קולו ׃ נעלסה · כמו כפרם וכן נתעלסה באהבים והטעם האתה נתת לרננים כנף · ונתת אברה היא הכנף · וכן ישאהו על אברתו ׃ ונם נוצה לחסידה והוא עוף יבא למועד ידוע כי כן כתוב בספר ישעיה ׃ כי תעזוב לארץ ביציה · זאת תולדת ׃ תחמם · ביציה מגזרת חום ׃ תזוריה · מגזרת ויזר ׃ הקשיח בניה · והטעם תתאכזר על בניה כאילו לא היו שלה וכמהו תקשיח לבנו מיראתך ואין להם פ׳ שלישי במקרא ׃ יגיעה בלי פחד · אין לה פחד על הבצים שיהיו בניה שתזורם רגל ׃ כי השה · מטעם כי נשני אלהים ׃ ולא · נתן לה חלק בבינה ׃ תמריא · תגבה ואין לו חבר ויש אומ׳ כי שור ומריא כמהו וטעם מריא שמן מעולה מלשון רבנן ׃ תשחק לסוס · בעבור רוב מרוצתו ׃ רעמה · כטעם עזות מן רעמו פנים או מגזרת רעש ׃ התרעשנו

בצקת ל׳ למוצק ל׳ ורגבים ל׳ התצוד ל׳ ללביא ל׳ התצוד ללביא טרף ׃ במעונות ב׳ מל׳ דמל׳ בליש׳ וסימ׳ ומי יבא במעונותינו · כי ישחו במעונות · וג׳ חס׳ בלישנ׳ מענה אלהי קדם · כפיר קולו ממענתו · ומעונתיו טרפה · וב׳ כתיב מעונתם חס׳ וי״ו בתר׳ וסימ׳ ואל מעונתם ישובון · ואל מעונתם ירבצון · ושאר׳ מעונות כתי׳ חס׳ ו׳ קדמא ׃ ירחים ד׳ וסים׳

מִי־יְסַפֵּר שְׁחָקִים בְּחָכְמָה וְנִבְלֵי שָׁמַיִם מִי יַשְׁכִּיב ׃ בְּצֶקֶת עָפָר לַמּוּצָק וּרְגָבִים יְדֻבָּקוּ ׃ הֲתָצוּד לְלָבִיא טָרֶף וְחַיַּת כְּפִירִים תְּמַלֵּא ׃ כִּי־יָשֹׁחוּ בַמְּעוֹנוֹת יֵשְׁבוּ בַסֻּכָּה לְמוֹ־אָרֶב ׃ מִי יָכִין לָעֹרֵב צֵידוֹ כִּי־יְלָדָו אֶל־אֵל יְשַׁוֵּעוּ יִתְעוּ לִבְלִי־אֹכֶל ׃

הֲיָדַעְתָּ עֵת לֶדֶת יַעֲלֵי־סָלַע חֹלֵל אַיָּלוֹת תִּשְׁמֹר ׃ תִּסְפֹּר יְרָחִים תְּמַלֶּאנָה וְיָדַעְתָּ עֵת לִדְתָּנָה ׃ תִּכְרַעְנָה יַלְדֵיהֶן תְּפַלַּחְנָה חֶבְלֵיהֶם תְּשַׁלַּחְנָה ׃ יַחְלְמוּ בְנֵיהֶם יִרְבּוּ בַבָּר יָצְאוּ וְלֹא־שָׁבוּ לָמוֹ ׃ מִי־שִׁלַּח פֶּרֶא חָפְשִׁי וּמֹסְרוֹת עָרוֹד מִי פִתֵּחַ ׃ אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי עֲרָבָה בֵיתוֹ וּמִשְׁכְּנוֹתָיו מְלֵחָה ׃ יִשְׂחַק לַהֲמוֹן קִרְיָה תְּשֻׁאוֹת נוֹגֵשׂ לֹא יִשְׁמָע ׃ יְתוּר הָרִים מִרְעֵהוּ וְאַחַר כָּל־יָרוֹק יִדְרוֹשׁ ׃ הֲיֹאבֶה רֵּים עָבְדֶךָ אִם־יָלִין עַל־אֲבוּסֶךָ ׃ הֲתִקְשָׁר־רֵים בְּתֶלֶם עֲבֹתוֹ אִם־יְשַׂדֵּד עֲמָקִים אַחֲרֶיךָ ׃ הֲתִבְטַח־בּוֹ כִּי־רַב כֹּחוֹ וְתַעֲזֹב אֵלָיו יְגִיעֶךָ ׃ הֲתַאֲמִין בּוֹ כִּי־יָשׁוּב זַרְעֶךָ וְגָרְנְךָ יֶאֱסֹף ׃ כְּנַף־רְנָנִים נֶעֱלָסָה אִם־אֶבְרָה חֲסִידָה וְנֹצָה ׃ כִּי־תַעֲזֹב לָאָרֶץ בֵּצֶיהָ וְעַל־עָפָר תְּחַמֵּם ׃ וַתִּשְׁכַּח כִּי־רֶגֶל תְּזוּרֶהָ וְחַיַּת הַשָּׂדֶה תְּדוּשֶׁהָ ׃ הִקְשִׁיחַ בָּנֶיהָ לְּלֹא־לָהּ לְרִיק יְגִיעָהּ בְּלִי־פָחַד ׃ כִּי־הִשָּׁהּ אֱלוֹהַּ חָכְמָה וְלֹא־חָלַק לָהּ בַּבִּינָה ׃ כָּעֵת בַּמָּרוֹם תַּמְרִיא תִּשְׂחַק לַסּוּס וּלְרֹכְבוֹ ׃ הֲתִתֵּן לַסּוּס גְּבוּרָה הֲתַלְבִּישׁ צַוָּארוֹ רַעְמָה ׃

מַן יַמְנֵי שַׁבְעָתֵי שְׁמַיָא בְּחוּכְמְתָא וְכִילְוָות שְׁמַיָא מַן יְשָׁרֵי ׃ ת״א מַאן יְמַנֵי כּוֹכְבֵי שְׁמַיָא בְּחוּכְמְתָא וַעֲנָנֵי דְמַתִּילִין לְזִקַיָא דִשְׁמַיָא מַאן אַשְׁכִּיב ׃ כַּד אִישְׁתָּאַם עַפְרָא לְשִׁיתְאֳסָא וְגַרְגִּישְׁתָּא אִידַּבְּקוּ ׃ הֲתָצוּד לְלֵיתָא מְזוֹנָא וּפַרְנָסוּתָא דְאַרְיְוָתָא תְּסַפֵּק ׃ אֲרוּם שָׁתְיָין בִּמְדוֹרָתָא יָתְבוּן בִּמְטַלַּלְתָּא מְטוּל לְכַמְנָא ׃ מַן יְתַקֵּן לְעוּרְבָא מְזוֹנֵיהּ אֲרוּם בְּנוֹי לֶאֱלָהָא יִבְעוּן תָּעְיָין מִדְּלֵית מֵיכְלָא ׃ אֵיפְשַׁר דִּידַעְתָּא עִידָן מֵילְדֵיהוֹן דְּיַעֲלֵי טִינָרָא כַּד מִצְטַעֲרִין אַיַּלְתָּא תִּנְטוֹר ׃ תִּמְנֵי יַרְחַיָא דְּשָׁלְמָן וְתִנְדַּע עִידָנֵי מֵילְדֵיהוֹן ׃ חַמְטָן בְּנֵיהוֹן מִתְפַּלְּחָן צַעֲרֵיהוֹן מְשַׁדְּרִין ׃ מִתְחַיְּלָן בְּנֵיהוֹן יִסְגוֹן בְּעִיבּוּרָא יִפְּקוּן וְלָא תַּיְבִין לְהוֹן ׃ מַן פְּטַר מְרוֹדָא בַּר חוֹרִי וְשׁוּשְׁלֵי עֲרוֹדָא מַן שָׁרֵי ׃ דִּי שַׁוִּיתִי מֵישְׁרָא בֵּיתֵיהּ וּמַשְׁכְּנוֹי אַרְעָא צַרְיָא ׃ יִגְחַךְ לִרְגוּשׁ קִרְיְתָא אֲתַר גּוּשְׁתָּא דְרָדֵי לָא יִשְׁמַע ׃ יְאַלֵּיל טוּרַיָא מַרְעִיתֵיהּ וּבָתַר כָּל יָרוֹקָא יִבְעֵי ׃ אֵיפְשַׁר דְּיִצְבֵּי רֵימָנָא לְמִפְלְחָךְ אִין יְבִית עַל אוּרְוָתָךְ ׃ אֵיפְשַׁר דְּתִקְטוֹר רֵימָנָא בְּתַלְמָא רַאֲשָׁלֵיהּ אִין יְשַׁדֵּד גַּלְמָתָא בַּתְרָךְ ׃ אֵיפְשַׁר דְּתִתְרְחֵיץ בֵּיהּ אֲרוּם סַגֵּי חֵילֵיהּ וְתִשְׁבּוֹק לְוָתֵיהּ לֵיעוּתָךְ ׃ אֵיפְשַׁר דִּתְהֵימִין בֵּיהּ אֲרוּם יְתוּב דַּרְעָךְ וְאִידְּרָךְ יִכְנוֹשׁ ׃ גַּדְפָּא דְּתַרְנְגוֹל בָּרָא דְמִשְׁבַּחְתָּא וּמְקַלְּסָא אִין אֵיבְרָא דְחַוָּורִיתָא וְנוֹצִיצִיתָא ׃ אֲרוּם תִּשְׁבּוֹק לְאַרְעָא בֵּיעֲיָיהָא וְעַל אַרְעָא תְּרַגֵּר ׃ וְשַׁלְיָיא אֲרוּם רִגְלָא תְּבַדְּרִינַהּ וְחֵיוַת בָּרָא תְּדוּשְׁשִׁינַהּ ׃ שִׁיתְנָא עַל בְּנַיָא דְּלָא דִילָהּ לְסְרִיקוּתָא לֵיעוּתָהּ מִדְּלֵית דְּלוּחָא ׃ אֲרוּם אַנְשְׁיָהּ אֱלָהָא חוּכְמְתָא וְלָא פְּלִיג לָהּ בְּבִיוּנְתָּא ׃ כְּעִידָן בִּמְרוֹמָא טַיְסָא מְגַחֲכָא לְסוּסָא וּלְרִיכְבֵיהּ ׃ הַאֵיפְשַׁר דְּתִתֵּן לְסוּסָא גְּבוּרְתָּא אֵיפְשַׁר דְּתַלְבִּישׁ צַוְורֵיהּ תּוּקְפָּא ׃

ותצפנהו שלשה ירחים · ומטגד גרש ירחים · במספר ירחים אל יבא · תספר ירחים תמלאנה ׃ פרא ו׳ וסי׳ נמסר בסדר לך לך ובסיפר׳ סימן י״א ׃ פתח ג׳ וסי׳ מוסר מלכים · ומוסרות ערוד מי פתח · דלתות פניו מי פתח ׃ ירוק ג׳ ב׳ חס׳ וסימ׳ וכי ירקהוב בשהור · ואביה ירק ירק · ואחר כל ירוק ידרוש ׃ ישדד ב׳ וסימ׳ אם ישדד עמקים אחריך · אפרים עגלה מלמדה · וא׳ יפתח וישדד אדמתו ׃ ישיב חד מן ב׳ זוגין מן ג׳ ג׳ דכתי׳ ו׳ במצעות תיבות׳ וקרי׳ י״וד וסי׳ ישוב הרע לשוררי · התאמין בו כי ישוב זרעך · וגמול ידי אדם ישוב לו ׃ אשוב ג׳ כתי׳ ו׳ וקרי׳ י׳ וסי׳ יהוד׳ כי הנה בימים ההמה ובעת ההיא אשר׳ אמאס גם זרע יעקב ודוד · עילם והיה באחרית הימים ׃ ללא י״א וסימ׳ נמסר בסיפרא סי׳ כ״ו ׃ השה ל׳ בבינה ל׳ כי השה אלוה חכמה · תמריא ל׳ תשחק לסוס ׃ צוארו ה׳ וסי׳ נמסר בסדר מקץ ׃

התרעישנו כארבה: שתשמיע לו רעש במרוצתו כאשר ישמע לארבה: הוד נחרו · כמו נחרת סוסיו קול בהלת הסוס: יחפרו · רגליו בעמק וישיש: בכח · שיש בו: נשק · ידוע: ישחק · לדבר שיפחד אדם ממנו: ולא יחת · כמו אל תערוץ ואל תחת: ולא ישוב · אחור מפני חרב: תרנה · קול החצים היוצא מהאשפה כמו ותעבר הרנה: להב חנית וכידון · שהם מרוקים כאלו להב יצא מהם: יגמא ארץ · ישסע הארץ ויקרוב ממנו ת גומת פניהם והטעם נטח פניהם · כל כך שמח ללכת אל מקום המלחמה שלא יאמין כי קול השופר הוא אמתי: בדי שופר · כשמעו השופר יאמר האח מרוב שמחתו כמו האח האח והיא מלה תאמר על השמחה בעת לאדם חפצו: בדי שופר כמו בדי ריק והוא קרוב מטעם אחרי בער: יריח מלחמה · כשמעו כי כן הוא: רעש שרים · שמעם שרים ותרועה מרחוק: יאבר נץ · יפרוש כנפו לתימן כי יבקש מקום חם: יגביה נשר · אין עוף שיגביה יותר ממנו: סלע ישכון · כן תולדתו: חפר אוכל · יבקש כמו לחפור את כל הארץ ויקרוב מגזרת חפר נומן והטעם שהוא במקום גבוה ויבקש מזונו כמטה כחופר מטמון: ואפרוחיו יעלעו דם · כמו ושתו ולעו והטעם יבלעו דם איברי החללים שיביא ויהי בנין הראשון כפול או יהי מגזרת עלעא בלשון רבנן והטעם ישברו צלעות החלל להוציא דם והראשון נכון בדקדוק והאחרון עצמו שהוא מגזרת עצם וזה דבר ידוע כי הנשר יראה ממקום רחוק מאד מקום החללים וירוץ שמה: הרוב

נחרו ל׳ התרעישנו כארבה והוא חד מן א״ב מן א״א כתיב ו׳ בסוף תיבו׳ כחברת או ו״ל זוגא וסי׳ נמסר במס׳ רבת׳ במער׳ אות הו״ו בסד״: אשפה ב׳ וסי׳ ועילם נשא אשפה: עליו תרנה אשפה להב: שופר ב׳ חס׳ וסי׳ אל חכך שפר · בדי שפר יאמ׳ האח · וכל אורייתא דכו׳ חס׳ בכ״ב מ״ל וסי׳ והעברת שופר תרועה ג׳ בו · וכל נביאי׳ וכתובי׳ דכו׳ מ״ל בכ״ב חס׳ וסי׳ דלעי׳

הֲתַרְעִישֶׁנּוּ כָּאַרְבֶּה הוֹד נַחְרוֹ אֵימָה׃ יַחְפְּרוּ בָעֵמֶק וְיָשִׂישׂ בְּכֹחַ יֵצֵא לִקְרַאת־נָשֶׁק׃ יִשְׂחַק לְפַחַד וְלֹא יֵחָת וְלֹא־יָשׁוּב מִפְּנֵי־חָרֶב׃ עָלָיו תִּרְנֶה אַשְׁפָּה לַהַב חֲנִית וְכִידוֹן׃ בְּרַעַשׁ וְרֹגֶז יְגַמֶּא־אָרֶץ וְלֹא־יַאֲמִין כִּי־קוֹל שׁוֹפָר׃ בְּדֵי שֹׁפָר ׀ יֹאמַר הֶאָח וּמֵרָחוֹק יָרִיחַ מִלְחָמָה רַעַם שָׂרִים וּתְרוּעָה׃ הֲמִבִּינָתְךָ יַאֲבֶר־נֵץ יִפְרֹשׂ כְּנָפָו לְתֵימָן׃ אִם־עַל־פִּיךָ יַגְבִּיהַּ נָשֶׁר וְכִי יָרִים קִנּוֹ׃ סֶלַע יִשְׁכֹּן וְיִתְלֹנָן עַל־שֶׁן־סֶלַע וּמְצוּדָה׃ מִשָּׁם חָפַר־אֹכֶל לְמֵרָחוֹק עֵינָיו יַבִּיטוּ׃ וְאֶפְרֹחָו יְעַלְעוּ־דָם וּבַאֲשֶׁר חֲלָלִים שָׁם הוּא׃

ל׳ · ל׳ | ג׳ כתו׳ בסיפ׳ ולא ולא | ל׳ · ב׳ ועילם | ל׳ | ט׳ חס׳ בליש׳ | ל׳ | ל׳ · ל׳ | כנפיו ק׳ | ל׳ וחס׳ ותר׳ בכל ח׳ | חיו · ל׳ · ד׳ ק׳

הֲתַרְגִּישִׁינֵיהּ הֵיךְ גּוֹבַאי שִׁיבְהוֹר לִישְׁלוֹ וּשְׁתָא דִּנְחִירֵיהּ אֵימְתָא׃ מְתַפְּשִׁין בְּגַלִּימָא וְיֶחְדֵי בְּחֵילָא יִפּוֹק לְקַדְמוֹ קְרָב׃ יֶחְדֵי לִדְלוּחָ וְלָא יִתְבַּר וְלָא יְתוּב מִן קֳדָם סַיְפָא׃ עֲלוֹי תִּשְׁדֵי זַיְינָא חַרְבָּא שְׁנָנָא מוֹרְנִיתָא וְרוּמְחָא׃ בִּרְגִיז וְרוּגְזָא יַעְבִּיד גּוּמָתָא בְּאַרְעָא וְלָא יְהֵימִין אֲרוּם קָל שׁוֹפְרָא׃ בְּמִיסַּת שׁוֹפְרָא יֵימַר חֶדְוָא וּמִן רְחִיק יְרִיחַ קְרָבָא אַכְלְוָתָא דְּרַבְרְבֵי וְיַבָּבָא׃ אֶיפְשַׁר מִבְּיוּנְתָךְ יִתְאַבַּר בַּר נָצָא פְּרוֹשׁ גַּדְפָּא לְדָרוֹמָא׃ אִין עַל מֵימְרָךְ יִתְגַּבַּהּ נִשְׁרָא וַאֲרוּם יָרוּם שַׁרְכַּפֵּיהּ׃ כֵּיפָא יִשְׁרֵי וִיבִית עַל כְּרַךְ טִינָר וּמְצַדְתָּא׃ מִתַּמָּן חָפִיר מֵיכְלָא לְמַרְחִיק עֵינוֹי מִסְתַּכְּלָן׃ וְאֶפְרוֹחוֹי גַּמְעַן אִידְמָא וּבְאַתַר דְּתַמָּן קְטִילַיָּא תַּמָּן הוּא׃

ומן וישלח אבשלום עד סוף ספ׳ דכו׳: למרחוק ח׳ וסי׳ נמסר לעיל בספר׳ סי׳ ל״ו ומלכי׳ ב׳ סי׳ י״ט: ובאשר ד׳ וסי׳ נמסר בשופטים סי׳ ה׳ וישעיה סי׳ ס״ו: הרוב ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ״ל וסי׳ נמסר בספר׳ ריש סי׳ י״א:

התרעישנו כארבה · התבא לו הרעש והתנועה אשר הוא רועש כארבה: הוד נחרו אימה · שהוא שיעוטו היוצא מנחיריו הוא אימה לשומעיו: יחפרו בעמק · יחפרו רגליו בעמק כמנהג הסוסים: נשק · כלי מלחמה: תרנה · תזעק מגזרת ותעבור הרנה במחנה: אשפה · הוא כלי ששימו בו החצים: חנית וכידון · הם כלי זין: ברעש ורוגז יגמא ארץ · ברעש ותנועה חזקה ובחמה ירוץ עד ש שידמה כאלו הוא מגמא את הארץ: ובולעה לחוזק המרוצ׳: האח · ענין שמחה: יאבר · יעוף ולפי שהעופפות הוא בכנף אמר יאבר: נץ · שם עוף: ומצודה · סלע חזק וגבוה: חפר אוכל · יבקש ויחפש האוכל שיהיה מזון לו ממנו מגזרת ויחפרו לנו את הארץ: יעלעו · יבלעו: חללים · הרוגים:

ביאור דברי המענה

ענה השם ית׳ את איוב מן החשך והסערה ואמר ואולם ייחס זה המראה אל הסערה לפי שהנבואי׳ כשתבא להם הנבואה והיה שם ביניהם מסך מ מבדיל מצד החומר מלקבל בשלימו׳ השפע האלהי ולזה תמצא שתייחס הנבואה אל הערפל או אל החשך והסערה אשר הוא האיד הרב החשך: מי זה אשר עכתו וטענותיו הם חשוכים ואפלים מבלי דעת אשר חשקת להתוכח עמי · ועתה אזור נא כגבר חלציך כאדם המתווכח שאלך והודיעני שאלתי אחר שאתה שופט על מעשי ראה איך תוכל לשפוט את מעשי ואיך יודע אותם ומשיגם והוא מבואר שהשופט ראוי שתהיה אצלו ידיעת מה שהוא שופט · איפה היית שתדע אופן החכמה ביסדי ארץ הגד אם ידעת בינה מי שם מדתה בזה השיעור כי תדע אופן החכמה בזה והטעם כי בהיות מדתה בזה השיעור מן החכמה עד שאם היתה יותר גדולה או יותר קטנה היה נפסד העולם כי העולם ישמר בשווי אשר ביסודות ובמות ובאיכות כמו שהתבאר בטבעיות · או מי נטה עליה קו כדרך הבונים כאשר יתחילו לבנות והרצון בזה מאי זה דבר היתה התחלת הוויתה ואמנם אמר זה להעלם הענין בסבת הווית הארץ לפי שהוא מיוחס אל ההעדר ר״ל אל העדר קבול המתפעל פועל הפועל ולזה היה מה שרחק מהגרמים השמימיים ארץ וזה פלא שיתלים השם ית׳ זה המציאות באלו השתי סבות והיה הסבה המיוחסת אל העדר בפנים מה כמו הארץ והסבה ההפכית לה כי זה העולם מתקיים במציאות ההפכים וכאילו התבאר בזה שאפילו מה שמיוחס אל ההכרח וההעדר יתתמם בו השם יתברך לתועלת כפימה שאפשר עד שישלם בו זה המציאות השפל · או יהיה פירושו או מי נטה עליה קו לקחת מדתה בהתהוותה כמו שיעשו הבונים ויהיה הענין כפול · על מה אדניה הוטבעו או מי ירה אבן פנתה אשר היא נסמכת עליו כי בזה מהחכמה מה שלא יעלם כי היא נסמכת על מרכזה שהוא נקודה לבד וזה לא היה לנקודה ההיא מצד מה שהיא נקודה כי הנקודות כולם מתדמות אבל היא הסיבה בזה מה שהמצאתו מכוכבי אשר הם משבחים ומרננים לפני יתמיד רוצה לומר הגלגלים אשר בהם הכוכבים כי כאשר נמצאו אלו הכוכבים מרננים ומשבחים לפני עם כל המלאכים וזה היה בעת המצא הגרמים השמימיים אז יהיה זה הטבע לזאת הנקודה להיותה אמצע · ומי הוא אשר יסך בדלתים ים בעת התאוותו עד שיהיה שם חלק נגלה בארץ להתאוות בו אלו הנבראות אשר בארץ ולא יעבור בו הים ויכסנו שזה היה כפלא מאד ומה שאי אפשר שתנתן בו סבה טבעית כמו שביארנו בספר מ״י · וגם אחרי כן שהתחיל זה המציאות בשומי הענן והערפל מכסה הים תמיד רוצה לומר שאור השמש יעלה ממנו אידים תמיד יחסרוהו עד שלא יעבור גבולו בסיבת המים הבאים עליו מהנהרות כי הוא יחסר באלו האידים כשיעור מה שיתוסף בסבת הנהרות ובזה האופן גזרתי עליו חקי ואשים בריח ודלתים לפני הים שלא יעבור גבולו · ואומ׳ עד פה תבא ולא תוסיף ובזה הגובה יכלה גאון גליך לפי שלא יתוסף גובה הים כלל בסבת מה שזכרנו · המימיך צוית בקר והודעת לשחר מקומו אשר ממנו יזרח ואולם אמר זה לפי שהשמש לא יזרח בכל יום ממקום אחד אבל יתחלף מקום זריחתו מצד תנועתו בגלגלו הנוטה הנשלמת בשוה ותתחדשנה בזה תקופות השנה אשר להם רושם חזק במציאות אלו הדברים ההוים הנפסדים ובשמירתם זמן מה כי בסיבת אלו התקופות יגבר אחד מההפכים אשר עמידתנו בהם פעם והאחר פעם עד שישלם בזה הסידור והשומר לאלו הנמצאות ויתחדשו בזאת הסבה מהפועל האחר פעולות רבות מתחלפות מצד התחלף יחסו אל הארץ אשר שם פעולותיו גם יתחדשו לזאת הסבה מהפועל האחר ההוויה וההפסד כי קרבתו ממנו הוא סבה להוויה ומרחקו ממנו סבה להפסד וזה מקום פלא וחכמה נפלאה ולזה אמר שבכבר יתחלפו מקומו׳ הזריחה לשמש לאחוז בכנפות הארץ ר״ל שיהיה פעם בתכלית הנטייה לצפון והוא בהיותו בראש סרטן ופעם בתכלית הנטייה לדרום והוא בהיותו בראש ד״לי ואלו החילופים עם שים להם מבוא גדול בהווית ושמירת הנמצאות הנה יגיע מהם רע במקרה מצד התגבורת באלו העתים וכן גם כן עם שהוא מן ההכרח תועלת להנער הרשעים מן הארץ וזה שבכבר יתחדשו מזאת הנטיה פעולות מתחלפות מהכוכבים כמו החומר שיקבל החותמות והצורות בתמורה פעם אחר פעם ויעמדו כמו לבוש שילבשהו האדם פעם ויפשטהו פעם ולא יעמוד עליו זמן ארוך ובזאת התמורה אשר לנמצאות מצד חילוף מבטי הכוכבים ממנו וחילוף מבטי קצתם מקצת ימנע מרשעים אורם והצלחתם וזרוע רמה אשר לרשעים תשבר וזה כי אם היה נולד הרשע בעת שיהיה לפי המשפט שהוא מצליח הנה יומר עבייכו תמיד ויהפך מענין לענין מצד התחלף הוראת הכוכבי׳ ומשפטיהם עד שישבר זרועו וכחו עד שיכלה · הבאת עד נבכי ים ובחקר תהום התהלכת שתדע עמקם הנפלא ועם זה יגיעו שם פועל הגרמים השמימיים להווית ההווית הנמצאות הנגלו לך שערי מות ושערי צלמות תראה ר״ל שתדע אי זה מקום מרכז הארץ אשר הוא מות וצלמות ושאול להיותו רחוק מהתהוות שם דבר עם שהארץ היא בתכלית ההעדר עד שאין בנמצאות המוחשות מה שהוא במדרגתה מהחסרון וההעדר ולזה הכיחו בעלי התורות הארץ כאלו היא החומר הראשון כמו שזכר הפילוסוף בשמע מה שאחר הטבע ואמר גם כן בתורה כי עפר אתה ואל עפר תשוב · האם התבוננת מכתיבות השמים שתדע מה שיקרה במקומות אשר רחבם גדול מהארץ מאד הגד אם ידעת כל הארץ אי זה מקום מהארץ ישכון האור שם זמן ארוך וחשך אי זה מקומו בעת היותו שם האור כי כתבאר בראיות ברורות כי משם מעלות וכ״ה דקים רוחב צ׳ מעלות ימצאו מקומות יהיה בהם יום אין בו לילה גם חדש או חדשים עד שיכלה הענין בסוף אל מקום יהיה בו ששה חדשים יום וששה חדשים לילה · האם ידעת זה הענין והשגת איך הוא כי תביאנו אל גבולו וכי תבין נתיבות ביתו עד שתדע מה שיתחייב מתנועותיו ממקום מקום מהארץ · או ידעת זה מצד אורך ימיך

ימיך שהתאמת לך זה מן החוש ואולם ספר זה עם ספורו אחר הדברי' הנעלמים
להיות זה נעלם לאיוב כי בנבואה יבואו כמו אלו הענינים לפי המקבל כאמרו
באברהם וספור הכוכבים להיות זה דבר נעלם לאברהם ואם כבר ידעוהו הבאים
אחריו עד שכבר מנו מספר כל הכוכבים הנראים וקראום בשמות. ויותר זר מזה
שכבר יגיע לנביא דבר כוזב בעת הנבואה במה שאין לו מגדר שהוא נביא מגדר
הדעות אשר לו בענינים האם כמו הענין ביחזקאל שהגיע לו בנבואה כאילו
הגלגלים מחדשים קולות נפלאים בתנועתם מפני שהיה מאמין שהגלגלים יחדשו
קולות בתנועותיהם כמו שזכר הרב המורה. הבאת אל אוצרות שלג שתדע מאי
זה מקום יצא השלג. ואי זו סבה תהוהו. האם תראה מה שיצא ממנו הברד
אשר חשכתי אותו להמצא לעת שארצה לעשות רע לעולם ליום קרב ומלחמה.
וספר אלו השנים להיות כל אחד מהם קפיאה למים. והאחד נמצא עם הקור
והאחר עם החום ואמ' שהברד כבר המציא אותו ואם אינו מכוון כי אם על הכוונה
השנית ומגדר ההכרח שיקובל בו תועלת להמציא ההזקי' כדי שיזיקו בהם הרשעי'.
ספר נא אי זה הדרך יחלק האיד הקיטורי אשר יהיו ממנו הלהבו' עד שפעם יהיה
ממנו כוכב מדלג ופעם כוכב בעל זנב וזולת זה מהמיני' אשר יתחדשו מהלהבות
ההוות ממנו ופעם יהיה ממנו רוח ויפיץ קדים על הארץ. או יהיה הרצון בזה אי
זה הדרך יחלק האיד שקיטורי האחד בעינו עד שימצא קצתו חם וקצתו קר בדרך
שיתהוה ממנו רוח וזה כי בהווית הרוח ממנו יהיה בזה האופן כמו שהתבאר
בספר האותות. מי חלק לשטף היורד מהגשמים מקום מוגבל יקבלהו ר"ל שירד
במקום אחד ולא ירד במקו' אחר לפי הנגזר מאתי עד שישלמו בזה האופן הצמחים
ומי שם מנהג וחק לברק ולרעמים עד שילך הענין בסדור ישר ר"ל שיגברו פעם
האש והרוח ופעם יגברו השפיהם. מי הוא אשר סדר שפעם ירד המטר על
המדברות שלא יגיע ממנו תועלת לאנשים ופעם ירד למקומות הנעבדי' והנזרעים
להצמיח מוצא דשא כדי שישלם בזה הגעת הרע לרשעים. היש למטר אב הוליד
אותו והמציאו עד שיהיה לו חק להמצא שנה בשנה בעת הסתו או מי הוליד טיפי
הטל עד שיהיה לו חק להמצא יום ביום בעת סוף הלילה שהוא דומה בתקופות
היום לעת הסתו בתקופות השנה. ספר נא מה היא הסיבה המהווה אותם כי
בזה מהעומק וספר גם כן מאי זה בטן יצא הקרח וכפור השמים. לאי זו סיבה
יתחבאו ויקפאו המים כאבן עד שיגיע מחוזק ההקפאה שיקפאו פני תהום עם
עמקם ספר נא מה הסיבה בזה. התוכל לעצור מה שתוציא כימה מהאילנות
והפירות הצומחי' כי בהיות השמש בכימה אשר היא במזל טלה אז יתחילו האילנות
והצמחים לצמוח. או אם תוכל להתיר ולפתח מה שיעצרהו וימשכהו כסיל שהוא
מהצורות הדרומיות וזה כי בהיות השמש במזל שהוא בו אז יהיה הקור ויעצרו
האילנות והצמחים וימנעו מנתינת כחם לרוב הקור. התוציא מזרות בעת באתו
והיא צורה הכוללת מהצורות הדרומיות ולא היתה נראית בארץ אשר היה בה
איוב כי אם זמן מועט ואם תנחה עיש על בניה שהיא מהצורות הצפוניות.
הידעת חקות שמים ר"ל מה שיתחייב מהכוכבים בהיותם במקום מקום מהגלגל
וממבטם ודבוקם ושאר מה שידמה לזה. האם תסדר ממשלת השמים בארץ
עד שישלם בהם זה המציאות השפל וישמרו סידור אלו הענינים אשר היה ראוי
שיתייחסו אל הקרי לפי מה שיחשב כמו המטר והברקים ומה שינהג מנהגם.
התרים לעב קולך וירד המטר הישמעו לך הברקים להשתלח כאשר תרצה עד
שישלם מענייניהם מה שיצטרך לנמצאות ואולם אמר זה כי השם יתברך שם בזה
סידור והגבלה הולך בסיבוב ישר מגדר תנועת הגרמי' השמימיי' וכוכביה' ומבטיהם
ומבטיהם. מי שת בלבבות הסתומות חכמה או מי נתן לשכל האדם בינה להשכיל
הדברים אשר בשמים ואמנם אמר זה כי האדם נברא משולל מכל חכמה ולזה
הוא נפלא איך יתכן לו שילמד חכמה לפי שכל למידה ולימוד יצטרך האדם בו
לידיעה קודמת כמו שהתבאר בראשון מספר המופת ואחר שאין לו ידיעה קודמת
הוא מן הפלא איך יתכן שיהיה לו ידיעה ואולם השם ית' שם בו כלים להגיע אליו
החכמה והחוש והדמיון והכח המחשב והזוכר כמו שהתבאר בספר הנפש והנה
הענין בידיעה אשר תתחדש באמצעות אלו הכחות הוא נפלא מאד וכן הוא
נפלא איך ישכיל האדם הענינים אשר אין לו מהחוש התחלה להכנס בהם כי אם
הקדמות רחוקות כמו הענין במה שיחקור ממנו מענין הגלגלים וצורותיהם ר"ל
השכלים הנפרדים ואפשר שיאמר אומר שהוא קרא חכמה ההקדמות הראשונות
ובינה התולדות המתחייבות מהם אלא שהביאור הראשון יותר נכון כי החכמה
מיוחסת אל הענינים אשר לנו בהם הקדמות עצמיות והבינה מיוחסת אל מה
שיתבאר לנו בהקדמות עצמיות ומיוחסות והבינה מתיחסת אל מה שיתבאר לנו
בהקדמות רחוקות וזהו אמרו יי' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה וזה
שהארץ נמצא מה שבה בעבור עצמה וימשך מהכחות אשר בה מה שימשך חיוב
נגלה כאילו תאמר המשך מהחום החימום והספוגיו' וזולת זה מהאיכויו' הנמשכות
לאיכות איכות מהם ואולם השמים לא נמצא מה שבהם מציאות המרכז
והכוכבים ושיעורי התנועות ושיעורי הנטייה וזולת זה ממה שינהג מנהגם בעבור
עצמותם כמו שביארנו בספר מלחמות יי' ולא ימשך מהכחות אשר בהם מה
שימשך חיוב נגלה כאילו תאמר המשך מהם החום והקור ושאר האיכויות כי אין
בהם מה שיתיחס לאלו האיכויות כמו שהתבאר בטבעיות ולזה ייחס זה הסידור
אשר בשמים כאילו הענינים אל התבונה כי התבונה היא הוצאת דבר מתוך דבר
אחר זולתו וחכמה היא הוצאת דבר מהדבר ההוא בעצמו באופן מה וזה כי
הידיעה המגעת מהמופת האמיתי היא מגעת מהדבר ההוא בעצמו כמו שהתבאר
במלאכת ההגיון. מי יספר מספר השחקים בחכמה לשים מספרם בזה האופן
אשר הוא בתכלית השלימות להשלים זה המציאות השפל עד שאם חסרה אחת
מהתנועות הנמצאו' לכוכב כוכב מהכוכבי' היה בלתי אפשר שישלם זה המציאות

השפל. ומי ישכיב ויניח באמצע העולם הגשמים הנופלים מן השמים רוצה לומר
החלקים הארציי' עד שיתחלקו חלקי העפר בזה החוזק אשר הם בו לרוב הכבידות
ובקשותם המרכז וחלקי הארץ ידובקו התדבקו' חזק. ואולם אמ' זה לפי שהחלקים
מרכזים מתחלפים כמו שביארנו במה שאין ספק בו בספר מלחמות יי' ולזה הוא
נפלא למה ינוחו חלקי הארץ במרכז אחד מאלו הגלגלים יותר מהמרכזי' האחרי'.
האם תצוד ללביא טרף ותמלא מזון הכפירים כי ישכנו במעונותיהם וישבו בסוכה
למו ארב לטרוף מה שיגיע להם. ספר נא איך ישלם להם מזונם בזה האופן
אשר הוא מיוחס אל הקרי אם לא מטוב החכמה וההשגחה אשר סדרתי המציאות
באופן שישלם להם מזונם. מי יכין לעורב צידו עד שישמר מינו ולא ימות ברעב
וזה כי ילדי העורב יתעו להעדר מזונם ויצעקו אל השם דרך משל לתת להם
אכלם כי אין להם זולתו שימציאהו להם כי אין העורב מכין להם מזונם אבל הוא
שונא אותם בהתהוותם אם מפני שטבעו זה הטבע ר"ל שאין לו זאת האהבה
הדמיונית לבניו אם מפני היות נוצתם לבנה בתחלת הענין ויחשוב מפני זה
שאינם בניו כמו שאמרו קצת הקודמים ולזה הוא מבואר שהמצא להם מזונם
הוא מיתרון ההשגחה והחכמה. הידעת עת לדת יעלי סלע ותשמור עת בוא
החיל והחבלים לאיילות ללדת והרצון בזה לפי מה שאחשב שאלו לצער לידתן
יהיה הוולד בתכלית הסכנה ועם כל זה הילדי' ניצולים ליתרון ההשגחתי בנמצאות
ויכולתי לעשות כל המצטרך. ולזה אמר התספור ירחים שתשלמנה הריונם בהם
וידעת עת לדתנה כדי שתכילם אז. וזה שהם מרוב צער הלידה ועוצר רחמם
תכרענה בבוא להם חבליה' רוצה לומ' שלא יתחזקו לעשות עצמם כדי שילדו ומה
תפתחנה ותשברה ילדיהן וזה כי הם משלחות חבליהם וציריהם ולא יעשו עצמם
בבואם כדי שילדו כמנהג שאר הבעלי חיים. ועם זה ימצא מיתרון ההשגחתי
בנמצאות שיבריאו בניהם עד שלא יצטרכו לאמם ויגדלו בחוץ במה שימציאהו
מהמזון ולא יצטרכו שתזמינהו להם אמם אבל יצאו ולא שבו למו. מי שלח פרא
חפשי שלא יהיה ביתיי ויהיה תחת ממשלת האדם ומוסרות ערוד מי פתח והתיר
שלא ימשול האד' בו. אשר שמתי משכנו במדבר ובארץ מליחה. הנה לחזקו ישחק
וילעג להמון קריה ולא יירא מהם ולא ישמע תשואות נוגש ר"ל שאין מי שינגוש
אותו וימשול בו לחוזקו והוא פלא איך שם משכנו במדבר לפי שאינו טורף אבל
הוא אוכל עשב וצמח האדמה עד שיחפש הרים שירעה בהם במדבר ואחר כל
עשב ידרוש ולזה הוא מבואר שכמו זה הבעל חיים לא ישלם לו מזונו כי אם
לחוזק ההשגחתי לפי שהוא במקום לא יעבד בו ולא יזרע ואין האדם ממציא לו
מזונו והנה ישלם לו בזה האופן מזונו עד שהוא בזאת המדרגה מהחוזק ולזאת
הסיבה לפי מה שאחשב זכר חוזק הראם והיות משכנו במדבר לפי שאינו טורף
אבל הוא אוכל עשב. ולזה אמר היאבה הראם לעבוד אותך וילין על אבוסך כדי
שתמציא לו מאכלו כמו הענין בבעלי חיים הביתיים. האם העבות אשר תשים
על הראם תוכל לקשור אותו בתלם כדי שיחרוש וישדד האדמה. התבטח בו כי
רב כחו ותעזוב אליו כל עבודת השדה ר"ל שתעשה בו כמעשה השור והחמור.
התאמין בו כי ישיב זרעך וגרנך יאסוף אל ביתיך אם תעמוס התבואה עליו הנה
עם אכלו עשב היה משכנו במדבר ושם אמציא לו מזונו בדרך שיהיה בזה החוזק
אשר הוא בו. הנה כנף עוף אחד שמו רננים היא נעלסה ר"ל שליופיה תשים העוף
ההוא עלז ושמח בהביטו בה ואחשב בזה העוף שהוא הנקרא פאון בלע"ז שישמח
ויתענג ביופי כנפיו ונוצתו. וגם אברה של חסידה ונוצתה אשר אינם יפות תשימה
נעלסה ואמר זה בתמיה מה הסיבה אשר בעבורה רבה שמחת זה העוף שמחה
חסידה עד שלא תתן אל לבה לשמור מה שתולידהו. כי תעזוב לארץ ביציה ועל
עפר תחמם אותם לבקעם ולא נתנה אל לבה לשים ביציה במקום נשמר ושכחם
מרוב שמחתה כי רגל תזור ביצתה וחית השדה תדושה. השכיח השם ית' אותה
בניה להניחם במקום שיפקדו ולא יהיו לה ותשים יגיעה לריק ולא תפחד ותתן אל
לבה שביציה נכוני' להפסד בזה האופן כי השם ית' שכח אותה החכמה והתבונה
אשר בזה הענין לשאר הבעלי חיים ולא נתן לה חלק בבינה ההיא בעת במרום
תגביה לעוף תלעג לסוס ולרוכבו ר"ל שלא תירא משום דבר ועם כל זה ימצאו
הבינים הם משומרים עד שישמר בזה מציאות המין ההוא מחוזק השגחת הש"י
באלו הדברים. התתן לסוס תכונת הגבורה התלביש צוארו הרעם וההצהלה
היוצאת ממנו האתה מסבב שירעם זה הרעם אשר הוא רועש כארבה ותשים
עוכס עיטושו אימה לשומעיו. יחפרו רגליו בעמק מהכותו בהם בארץ כדרך
הסוסים. ישיש בכח שיש לו ולא יירא מלצאת לקראת כלי המלחמה. ישחק וילעג
לענינים המפחידי' במלחמ' ולא יחת ולא ישוב מפני חרב. בעבורו תזעק האשפה
אשר שם החצים ולהב חנית וכידון כי הוא יהיה סבה שיעשו פעולותיהם לסבת
העדר פחדו מן החרב' ברעש ובחימה ירוץ בכח עד שהוא כאילו מגמא את הארץ
ובולעה ולא יאמין כי קול שופר ר"ל שלא יירא מקול השופר אשר ירעו בו אנשי
המלחמה. בדי שופר יאמר האח ומרחוק ירגיש מלחמה להתאוותו אותה ורעם השרים
ותרועתם במלחמ' ירגיש מרחוק וירוץ שם ואולם זכר ענין הסוס להתבאר שזאת
התכונה שם השם ית' בו לעבודת האדם בענין המלחמה עד שהוא לא יתרחק מן
החרב עם היות בטבע כל בעלי חיים להתרחק מן המזיק וזה כולו הוא מחוזק
השגחת השם ית' בזה הנמצא. המבינתך יעוף הנץ מהאפלה הצפונית בימי הקור
ויפרוש כנפיו לצד דרום מהטבע המיוסד להתרחק מתגבורת הקור האם ידע
זה העוף בהתחלפות האקלימים ושמה שיתקרב יותר אל משוה היום הוא יותר
חם עד שיעוף שם הלא זה כולו מיתרון השגחת השם ית' ששם בהם זאת התכונה
כמו טבע להיותם נשמרים בה. האם על פיך יגביה הנשר לעוף על שאר העופות
וירים קנו עד שעל שן סלע ומצודה ישכון ויתלונן ואמנם היה זה כן כי משם
יוכל לראות מרחוק הטרף וימצא לו בזה האופן מזונו עד שאפרוחיו יעלעו דם
הטרף

הרוב עם שדי יסור · הדרך מוסר הוא שיריב אדם עם שדי · מוכיח אלוה יעננה · איוב שיוכיח השם למה לא יענה על זאת: ויען איוב · הן קלותי · מגז' קל וקרוב מגזרת קלון והפך הדבר כבד מגזרת כבוד: למופי · המ"ס והוי"ו נוסף כמלת כמו: אחת דברתי · דברה אחת דברתי וכן ועשיר יענה עזות: מנהסערה · כחבריו והטע' כי השם ענה את איוב על דבריו להוכיחו והודיעו כי אינכו יודע דרכי השם שהם כלל אף כי הפרט וכאשר השלים השם להוכיחו שתק איוב ענה השם ואמ' גם למה לא תענה והנה השיב מלה שאינה הגונה ואמר לא אשיב אז אמר לו השם אחר שלא תודה האמת ותחשוב בלבך כי אתה חכם אשאלך והודיעני וזה שתיקת הקדו' להפר משפטי החכמ' שמתנו בעולם תרשיעני למען תצדק · ואם זרוע כאל לך · כשם: ותרעם · בקול כאשר ירעם אל קול הרעם: עדה נא · מגזרת הודו עדיך: עברות אפך · כי באף יראה הכעס: והדוך · אין לו חבר כמו רמוס והטעם אם יש לך גבורה הדוך על גאה והזכיר מהגדולי' שנים האחד בהמות שהוא ביבשה והשני לויתן שהוא בים: חבום · כמו ולא חובשנו: בטמון · כמו בעפר והטעם כפול: אורך · כמו ומודה ועוזב ירוחם: בהמות · שם בהמה גדולה אין ביישוב גדולה ממנה · וטעם עמך לפי שהיתה ביבשה כי באחרית יזכור הלויתן שהוא בים

יעננה ב' וסי' וכפים מעץ יעננה · מוכיח אלוה יעננה: קלתי ל' חס' הן קלתי מה אשיבך: ולא אוסיף ד' וסימ' ולא אוסיף עוד להכות את כל חי · ולא אוסיף עוד להניד את רגל ישר' · ולא אוסיף עוד להסיר את רגל ישראל · אחת דברתי ולא אענה ושתים: משפטי י"ו וסימ' נמסר ביחזקאל סימן ט"ל ותלים סימן י"ז: תצדק ד' ג' קמץ וא' פתח וסימ' ספר אתה למען

וַיַּ֫עַן יְהוָ֣ה אֶת־אִיּ֑וֹב וַיֹּאמַֽר׃
הֲ֭רֹב עִם־שַׁדַּ֣י יִסּ֑וֹר מוֹכִ֖יחַ אֱל֣וֹהַּ יַעֲנֶֽנָּה׃
וַיַּ֖עַן אִיּ֥וֹב אֶת־יְהוָ֗ה וַיֹּאמַֽר׃ הֵ֣ן קַ֭לֹּתִי מָ֣ה אֲשִׁיבֶ֑ךָּ יָ֝דִ֗י שַׂ֣מְתִּי לְמוֹ־פִֽי׃ אַחַ֣ת דִּ֭בַּרְתִּי וְלֹ֣א אֶֽעֱנֶ֑ה וּ֝שְׁתַּ֗יִם וְלֹ֣א אוֹסִֽיף׃
וַיַּֽעַן־יְהוָ֣ה אֶת־אִ֭יּוֹב מִנ סְעָרָ֗ה וַיֹּאמַֽר׃ אֱזָר־נָ֣א כְגֶ֣בֶר חֲלָצֶ֑יךָ אֶ֝שְׁאָלְךָ֗ וְהוֹדִיעֵֽנִי׃
הַ֭אַף תָּפֵ֣ר מִשְׁפָּטִ֑י תַּ֝רְשִׁיעֵ֗נִי לְמַ֣עַן תִּצְדָּֽק׃ וְאִם־זְר֖וֹעַ כָּאֵ֥ל ׀ לָ֑ךְ וּ֝בְק֗וֹל כָּמֹ֥הוּ תַרְעֵֽם׃ עְדֵ֣ה נָ֭א גָא֣וֹן וָגֹ֑בַהּ וְה֖וֹד וְהָדָ֣ר תִּלְבָּֽשׁ׃ הָ֭פֵץ עֶבְר֣וֹת אַפֶּ֑ךָ וּרְאֵ֥ה כָל־גֵּ֝אֶ֗ה וְהַשְׁפִּילֵֽהוּ׃ רְאֵ֣ה כָל־גֵּ֭אֶה הַכְנִיעֵ֑הוּ וַהֲדֹ֖ךְ רְשָׁעִ֣ים תַּחְתָּֽם׃ טָמְנֵ֣ם בֶּעָפָ֣ר יָ֑חַד פְּ֝נֵיהֶ֗ם חֲבֹ֣שׁ בַּטָּמֽוּן׃ וְגַם־אֲנִ֥י אוֹדֶ֑ךָּ כִּֽי־תוֹשִׁ֖עַֽ לְךָ֣ יְמִינֶֽךָ׃ הִנֵּה־נָ֣א בְ֭הֵמוֹת אֲשֶׁר־עָשִׂ֣יתִי עִמָּ֑ךְ חָ֝צִ֗יר כַּבָּקָ֥ר יֹאכֵֽל׃ הִנֶּה־נָ֣א כֹח֣וֹ בְמָתְנָ֑יו וְ֝אֹנ֗וֹ בִּשְׁרִירֵ֥י בִטְנֽוֹ׃ יַחְפֹּ֣ץ זְנָב֣וֹ כְמוֹ־אָ֑רֶז גִּידֵ֥י פַחֲדָ֣ו יְשֹׂרָֽגוּ׃

וַאֲתֵיב יְיָ יַת אִיּוֹב וַאֲמַר׃ אֶפְשַׁר דְּנָצֵי עִם שַׁדַּי יִתְרְדֵי מַכְסַן אֱלָהָא יְתִיבִינֵיהּ׃
וַאֲתֵיב אִיּוֹב יַת יְיָ וַאֲמַר׃ הָא אִזְדַּלְזְלִית מָה אֲתִיבִינָךְ אִידַי שַׁוִּית לְפוּמִי׃ חֲדָא זִמְנָא מַלֵּילִית וְלָא אֲתִיב וְתִנְיָנוּתָא וְלָא אוֹסִיף׃
וַאֲתֵיב יְיָ יַת אִיּוֹב מִן עַלְעוֹלָא דְּצַעֲרָא וַאֲמַר׃ זְרֵיז כְּדוּן הֵיךְ גַּבְרָא חַרְצָךְ אֶשְׁאֲלִינָךְ וּתְהוֹדְעִינַנִי׃ הַבְרַם תְּשַׁנֵּי דִינִי תְּחַיְּיבִינַנִי מִן בִּגְלַל דְּתִזְכֵּי׃ וְאִין אֶדְרַע הֵיךְ אֱלָהָא לָךְ וּבְקָל דִּיכְמָתֵיהּ תַּכְלֵי׃ אַתְקִין כְּדוּן גֵּיוּתָנוּתָא וְגוֹבְהָא חֵיוָא וְשִׁבְהוֹרָא תִּלְבַּשׁ׃ בַּדַּר רוּגְזָאתָא דְנִחִירָךְ וַחֲמֵי כָּל גֵּיוְתָן וּמַכִּיכִינֵיהּ׃ חֲמֵי כָּל גֵּיוְתָן וְתַבְרִינֵיהּ וְדַעֲרִק חַיָּיבַיָּא בְּאַתְרֵיהוֹן׃ טַמְעִינֵהוֹן בְּעַפְרָא כַּחֲדָא אַפֵּיהוֹן כְּבוּשׁ בְּטוּמְעָא׃ וּלְחוֹד אֲנָא אוֹדֵינָךְ אֲרוּם תִּפְרוֹק לָךְ יְמִינָךְ׃ הָא כְדוּן בְּעִירַיָּא דִּי עֲבָדִית עִמָּךְ עִסְבָּא הֵיךְ תּוֹרֵי יֵיכוּל׃ הָא כְדוּן לְוַיְתָן דְּחֵילֵיהּ בְּחַרְצוֹי וְתוּקְפֵיהּ בִּפְרַת דִּכְרֵסֵיהּ׃ כָּפֵין דּוּנְבֵיהּ הֵיךְ כְּאַרְזָא וַוִיתָנַיָּא דְּפַחֲדוֹי מְשַׁבְּשִׁין׃

תצדק · והחפץ לשדי כי תצדק · תרשיעני למען תצדק · למען תצדק כדבריך · בתר' פתח: דפץ ל' עדה נא גאון וגבה וכל קרי' חלוף חפץ: הכניעהו ל' ראה כל גאה והוא חד מן מלין דמשמשין הו בסוף תיבות וסימ' נמסר במסר' רבה' במערכת אות הה"א בס"ד: חבוש ג' חד מ"ל וסימ' ביום חבש יי' את שבר עמו · פניהם חבש בטמון · פארך חבוש עליך · בתר' מ"ל: בבקר ג' דגשי' וסימ' ופרה ודוב תרעינה · זאב וטלה ירעו · חציר בבקר יאכל:

והכלל העולה מהדברי' הוא שהשם ית' הוכיח איוב על מה שהיה שופט במעשיו שיש בהם חסרון וקיפוח ר"ל במה שהיה מתרעם למה הניח השם ית' אותו האדם בזה הסידור אשר מהגרמי' השמימיי' שימשך שיו מהפעולה מה שימשך עד שימצא רשע וטוב לו צדיק ורע לו ואם לא היה אפשר שיסודר זה באופן יותר שלם למה ברא האלהים הקטני' יוס כי המות יותר נבחר להם ולאמר שאין השם ית' אלהים רחוק לו לשפוט זה המשפט לפי שהוא בלתי משיג פעולות השם יתברך והשופט בדבר ראוי שתהיה אצלו ידיעה במה שהוא שופט עליו · ועוד כי מה שספר השם ית' מפעולותיו אשר כעלמו לאיוב הוא ממה שיתבאר ממנו שעם השם ית' תכלית הגבורה והחכמה לעשות כל מה שאיפשר מן ההטבה לזה המציאו' השפל ושהוא משגיח בו כפי מה שאפשר והנה זכר גם כן השם יתברך שמה שברא שימשך ממנו רע מה יש בו תועלת להגיע עונש לרשעים והוא אומרו וינערו רשעים ממנה והנה זה המאמר מורה כי הצדיקים לא יגיעום אלו הרעות ולזה אמר רשעים כי הרשעים לבד הם הניזוקים בו כמו שביאר אליהוא ובזה תועלת לשאר האנשים שיקבלו מוסר ויראו מהשם יתברך ותגיע להם הצלחת הנפש והנה כמו שעם הטבע בנמחים כח דוחה מה שהוא בלתי נאות לטבעם כדי שלא יוזקו בו כן עם השם יתברך באופן מה כחות דוחים הרעים מכלל האדם כדי שלא יוזקו בהם האנשי' וזה אמנם היה ברע הנמשך במקרה מזה הסדור הנמשך מהגרמים השמימיים אשר הוא כמו מכוון להזיק לרשעים כמו שקדם:

ויש אומרי' כי טעם עמך שהבהמות נולדו ביום אחד עם אדם הראשון והדרך דרס: חציר כבקר יאכל · בעבור זה אמרו המפרשים שהוא הפיל והנה ראיה גמורה: חציר · עשב כמו תצמיח הרים חציר: ואונו · כחו כמו כחי וראשית אוני: בשרירי בטנו · כמו לא כרת שרך: יחפוץ · יעמיד ואין לו ריע ומית במקרא ומפרשים הוציאוהו מגזרת חפץ ואין לי בו חפץ: פחדיו · תרגו' מרוח אשך פחדין והם הבבים: ישורגו · יתערבו מגזרת שריגים ישתבכו: אפיקי

ויען יי' את איוב ויאמר · וכראות השם יתברך שלא היה איוב עונה אותו דבר ואמר האם הוא לקיחת מוסר מהרע הבא לאדם שיריב הנוסר עם השם יתברך ואם ראוי במי שיתווכח עם השם יתברך שיענהו השם על התוכחת והטענה ההיא ואם כל זה כבר עשיתי לפנים מסורת הדין להשיב על דבריך או ירנה בזה ואם מי שאלוה מוכיח אותו יענה על התוכחת ההיא ויטיח דברים כנגד השם יתברך או ירנה שמי שיתווכח עם השם יתברך ראוי שיענה על תוכחתו כשידבר עמו ולזה ראוי לך להשיב על דברי או להודות בהם:

ויען איוב את יי' ויאמר · הן אני נקלה מאד ביחס אליך ומה אשיבך על דבריך אלא הנה שמתי ידי למופי הנה פעם אחת דברתי עמך ואיני עונה על דבריך ושנית אדבר ואראה אם יש תשובה להשיב על דבריך ולא אוסיף ויהיה פירוש ושתים ושנית וכמהו ושלש עשרה שנה מרדו שהרצון בו לפי דעת קצת המפרשים שכבר מרדו בשנה שהיתה אחר השתים עשרה שנה שעבדו את כדרלעומר או יהיה הרצון בזה והוא יותר נכון הנה אני הייתי טוען שהרשע והעול נמצא בטובות והרעות המגיעות לאנשים משני צדדים הצד האחד מפני הרע שימצא מגיע לצדיקים והצד השני מפני הטוב שימצא מגיע לרשעים עד שכבר יכלו מהרע בעת בואו לשכניהם כמו שזכר באומרו מדוע רשעים יחיו וגו' כי ליום אד יחשך רע וגו' והנה הצד האחד שדברתי והוא מה שטענתי מהרע שימצא נופל לצדיקים הנני מניח ועוזב אותו ולא אענה לך דבר עליו לפי שכבר התבאר לי היותר הספק בו ממה שזכר אליהוא בביאור רחב יזכרו השם יתברך בקיצור בזה המענה להיותו סומך על מה שכבר ביארו אליהוא לאיוב ואולם הטענה השנית לא הותר עדיין הספק בה בטאור לא בדברי אליהוא ולא בדברי השם ית' ואיני מוסיף לטעון לך דבר זולתי הטענה ההיא והיא ההצלחה הנמצאת לרשעים זמן ארוך אשר הוא עול אם היו הטובות והרעות מגיעות לאנשים מהשם ית' השגחה וקיבור אם היו נעזבים אל הסידור אשר מהגרמי' השמימיים אשר סדרו בזה האופן ולא היה יכולת לסדרו באופן יותר מתוקן להגיע לאיש כמעשיו וכפרי מעלליו:

ביאור מלות המענה

ויען יי' את איוב מן הסערה ויאמר: תרעם · תעשה קול חזק ומרעים כמוהו: עדה נא גאון וגובה · לבוש ולעדי גאוה וגובה כמו שאני עושה להיותי הגבוה במוחלט: הפץ · פזר: והדוך רשעים תחתם · שבור וכתות הרשעים במקומם: חבוש בטמון · חבשם במאסר ובמחבא או ירצה שימיתם ויחבאם בעפר והוא מחבא הקבר: בהמות · הוא בעל חיים שמו כן: ואונו · וכחו: בשרירי · הוא הטבור: יחפוץ זנבו · יניע זנבו שמונה ובמקורות והנה הכריתמורת זי"ן כי הם ממוצא אחד: גידי פחדיו ישורגו · גידי ביציו יסתעפו ויתרגנו: אפיקי

עצמו אפיקי חד מן ט׳ פסו׳ בקרי׳ אית בהון ב׳ מלין דפתרונן חד וסימ׳ ואני זקנתי ושבתי׳ כי עשית משפטי ודיני׳ עדי וסחדי במרומים׳ מי שלח פרא חפשי ומוסרות ערוד׳ עד זקנה אני הוא ועד שיבה׳ עצמיו אפיקי נחושה גרמיו׳ גם שבגם ישיש בנו׳ דין ומשפט יתמכו׳ שמחה וששון ליהודים׃ פיהו כ״ב וסי׳ נמסר בריש שיר השירים כס״ד׃ בחכה ב׳ וסי׳

עֲצָמָיו אֲפִיקֵי נְחוּשָׁה גְּרָמָיו כִּמְטִיל בַּרְזֶל׃ הוּא רֵאשִׁית דַּרְכֵי־אֵל הָעֹשׂוֹ יַגֵּשׁ חַרְבּוֹ׃ כִּי־בוּל הָרִים יִשְׂאוּ־לוֹ וְכָל־חַיַּת הַשָּׂדֶה יְשַׂחֲקוּ־שָׁם׃ תַּחַת־צֶאֱלִים יִשְׁכָּב בְּסֵתֶר קָנֶה וּבִצָּה׃ יְסֻכֻּהוּ צֶאֱלִים צִלְלוֹ יְסֻבּוּהוּ עַרְבֵי־נָחַל׃ הֵן יַעֲשֹׁק נָהָר לֹא יַחְפּוֹז יִבְטַח כִּי־יָגִיחַ יַרְדֵּן אֶל־פִּיהוּ׃ בְּעֵינָיו יִקָּחֶנּוּ בְּמוֹקְשִׁים יִנְקָב־אָף׃ תִּמְשֹׁךְ לִוְיָתָן בְּחַכָּה וּבְחֶבֶל תַּשְׁקִיעַ לְשֹׁנוֹ׃ הֲתָשִׂים אַגְמֹן בְּאַפּוֹ וּבְחוֹחַ תִּקֹּב לֶחֱיוֹ׃ הֲיַרְבֶּה אֵלֶיךָ תַּחֲנוּנִים אִם־יְדַבֵּר אֵלֶיךָ רַכּוֹת׃ הֲיִכְרֹת בְּרִית עִמָּךְ תִּקָּחֶנּוּ לְעֶבֶד עוֹלָם׃ הַתְשַׂחֶק־בּוֹ כַּצִּפּוֹר וְתִקְשְׁרֶנּוּ לְנַעֲרוֹתֶיךָ׃ יִכְרוּ עָלָיו חַבָּרִים יֶחֱצוּהוּ בֵּין כְּנַעֲנִים׃ הַתְמַלֵּא בְשֻׂכּוֹת עוֹרוֹ וּבְצִלְצַל דָּגִים רֹאשׁוֹ׃ שִׂים־עָלָיו כַּפֶּךָ זְכֹר מִלְחָמָה אַל־תּוֹסַף׃ הֵן־תֹּחַלְתּוֹ נִכְזָבָה הֲגַם (מא) אֶל־מַרְאָיו יֻטָל׃ לֹא־אַכְזָר כִּי יְעוּרֶנּוּ וּמִי הוּא לְפָנַי יִתְיַצָּב׃ מִי הִקְדִּימַנִי וַאֲשַׁלֵּם תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם לִי־הוּא׃ לֹא־אַחֲרִישׁ בַּדָּיו וּדְבַר־גְּבוּרוֹת וְחִין עֶרְכּוֹ׃ מִי־גִלָּה פְּנֵי לְבוּשׁוֹ בְּכֶפֶל רִסְנוֹ מִי יָבוֹא׃ דַּלְתֵי פָנָיו מִי פִתֵּחַ סְבִיבוֹת שִׁנָּיו אֵימָה׃ גַּאֲוָה אֲפִיקֵי מָגִנִּים סָגוּר חוֹתָם צָר׃ אֶחָד בְּאֶחָד יִגַּשׁוּ וְרוּחַ לֹא־יָבוֹא בֵינֵיהֶם׃ אִישׁ־בְּאָחִיהוּ יְדֻבָּקוּ יִתְלַכְּדוּ וְלֹא יִתְפָּרָדוּ׃

ל׳ חס׳ ל׳ ל׳ ל׳ ח׳ ל׳ ל׳ ב׳ כתי׳ ליש׳ נירת כול ב׳ ל׳ ל׳ וחס׳ ל׳ לב ל׳ כלה בחכה׳ ל׳ ג׳ חס׳ בליש׳ ל׳ ל׳ ל׳ ב׳ ל׳ יחס׳ ב׳ ל׳ ג׳ דגש׳ ל׳ ג׳ בל׳ ל׳ ל׳ וכתי׳ סין ג׳ מל׳ ל׳ ל׳ חס׳ ל׳ ומל׳ וכתח׳ ל׳ חס׳ ל׳ ב׳ ל׳ ג׳ לו׳ ג׳ מל׳ ק׳ ר׳ מל׳ ה׳ וכל זהב סגור ב׳ דף ר׳ בליש׳ ל׳

אִיבָרוֹי תַּקִּיפִין הֵיךְ פַּצִּידֵי נְחָשָׁא גַּרְמוֹי הֵיךְ מַטְלָנָא דְפַרְזְלָא׃ הוּא שֵׁירוּיָא אוֹרְחָתֵיהּ דֶּאֱלָהָא דְעַבְדֵיהּ יְקָרֵב סַיְיפֵיהּ׃ אֲרוּם עֲלַל טוּרַיָא יְסוֹבְרוּן לֵיהּ וְכָל חֵיוַת בָּרָא יִגַּחֲכוּן תַּמָּן׃ תְּחוֹת טְלָלַיָא יִגְנֵי בִּטְמוֹר קַנְיָא וְעַרְקָא׃ יְטַלְלוּנֵיהּ טְלָלַיָא גְּנוֹנֵיהּ יְחַזְרוּנֵיהּ עַרְבִין דְּנַחַל׃ הָא יִטְלוֹם נַהֲרָא וְלָא אִתְבְּהֵיל יִתְרְחֵיץ אֲרוּם נְגִיד יַרְדְּנָא לְפוּמֵיהּ׃ בְּעֵינוֹי יְסַבְּרִינֵיהּ בְּתוּקְלַיָא נְקִיב נַחִירֵיהּ׃ תִּנְגִּיד לִוְיָתָן בְּחַכְּתָא וּבַאֲשַׁלָא תִּקְרַח לִישָׁנֵיהּ׃ אֵיפְשַׁר דִּתְשַׁוֵּי אוּנְקְלָא בְּנַחִירֵיהּ וּבְסִילְוָא תִּנְקוֹב לִיסָתֵיהּ׃ אֵיפְשַׁר דְּיִסְגֵּי לְוָתָךְ בָּעוּתִין אִין יְמַלֵּל לְוָתָךְ רַכִּיכָן׃ אֵיפְשַׁר דְּיִגְזוֹר קְיָם עִמָּךְ תִּזְבְּנִינֵיהּ לְעַבֵד פְּלַח לַעֲלָם׃ אֵיפְשַׁר דְּתִגַּחֵךְ בֵּיהּ הֵיךְ צִיפְּרָא וְתִקְטוֹרִינֵיהּ לְטַלְיָתָךְ׃ יַעְבְּרוּן עֲלוֹי חַכִּימַיָא שֵׁירוּתָא יִפַּלְגוּנֵיהּ בֵּין תַּגָּרַיָא׃ אֵיפְשַׁר דְּתִמְלֵא בְּמַטַּלְלָתָא מַשְׁכֵיהּ וּבִגְנוֹנָא דְנוּנַיָא רֵישֵׁיהּ׃ שַׁוִּי עֲלוֹי אִידָךְ אִידְכַּר קְרָב לָא תוֹסִיף׃ הָא אוֹרִיכוּתֵיהּ מְכַדְּבָא הֲבָרַם לְמֶחְמֵי יִטְלוֹק׃ לָא אַכְזָרָאָה אֲרוּם יְעוּרִינֵיהּ וּמַן הוּא קֳדָמוֹי יִתְעַתַּד׃ מַן אַקְדֵּימִינַנִי בְּעוֹבָדֵי בְּרֵאשִׁית וַאֲשַׁלֵּם הֲלָא כָּל תְּחוֹתֵי שְׁמַיָא דִּילִי הוּא׃ לָא אֶשְׁתּוֹק כַּדְבוּבֵיהּ וּמֵימַר גְּבוּרְתָּא וּבָעוּתָא דְעִילָוֵיהּ׃ מַן גְּלֵי אַפֵּי לְבוּשֵׁיהּ בְּכוּפְלָא דְפֻרוּמְבֵּיהּ מַן יֵיעוֹל וְרֵישֵׁי אַפּוֹי מַן שָׁרֵי חַזְרָנוּת כַּכּוֹי אֵימְתָא׃ גֵּיוְותָנוּת פַּצִּידַיָא מִתְרִיסִין לֵיהּ אֲחִיד בְּחוֹתָם צַיָּר׃ חַד עִם חַד מְקָרְבִין נִיבוֹי וְרוּחָא לָא יֵיעוֹל בִּמְצַעְהוֹן וְחַד עִם חַבְרֵיהּ מִתְאַדְקִין מִתְאַחֲדִין וְלָא מִתְפָּרְדִין׃

כלה בחכה תעלה׳ תמשך לויתן בחכה׃ אגמון ג׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ הלכוף כאגמן ראשו׳ התשים אגמן באפו׳ כדוד נפוח ואגמן׃ לעבד עולם ג׳ בליש׳ וסימ׳ עבד עולם ואף לאבתך תעשה כן׳ והיה לי לעבד עולם דאכיש׳ היכרת ברית עמך תקחנו׃ כצפור ג׳ דגשי׳ וסי׳ במשלי ריש סימן כ״ו׳ בנענים ג׳ בליש׳ וסי׳ בסוף עובדיה׃ עורו ג׳ מל׳ וסי׳ היהפך כושי עורו׳ יאכל בדי עורו׳ התמלא בשכות עורו׳ וכל עורות חס׳ דחס׳ בכ״א וסי׳ ואת עורות האלים המאדמים׃ יוטל ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ כי יפל לא יוטל׳ בחזק יוטל את הגורל׳ הגם אל מראיו יטל׳ בתרא חסר׃ ואשלם ג׳ וסימ׳ בישעיה סוף סימ׳ נ״ז׃ ערכו ג׳ וסימ׳ איש כסף נפשות ערכו׳ וערכת את ערכו׳ ודבר גבורות וחין ערכו׳ סגור ה׳ וסימ׳ וישא אותי דרך השער׳ ודבתריה השער הזה סגור יהיה ב׳ בפסו׳ יהיה סגור ששת ימי המעשה׳ סגור חותם צר׳ וכל זהב סגור דכו׳׃ באחיהו ד׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן ל״ד׃ ידובקו ב׳ וסימ׳ ואיש באחיהו ידבקו׳ ורגבים ידבקו׃

רלבג: אפיקי נחושה׳ הם חתיכות חזקות מנחשת והוא הברזל הקשה אצ״ר בלע״ז׃ גרמיו כמטיל ברזל׳ עצמיו כחתיכת ברזל והענין כפול במלות שונות׃ העושו׳ העושה אותו׃ בול׳ כמו יבול׃ ישחקו שם׳ ר״ל שלא ירא ממנו לפי שאינו טורף׃ צאלים׳ אילנות ונקראו צאלים להיותם בעלי צל׃ ובצה׳ טיט ורקק׃ יסכהו צאלים צללו׳ יהיו לו האילנו׳ לסוכה ויהיה לו צל׃ יסבהו ערבי נחל׳ הקיפו אותו סביב ערבי נחל להיות לו לצל׃ יעשוק׳ יגזול לו מימיו׃ ולא יחפז׳ ולא יתנועע הנהר בחפזון כמו שהיה עושה בראשונה׃ יגיח ירדן אל פיהו׳ יוציא מי הירדן ויכניס אל פיהו והוא מגז׳ בגיחו מרחם׃ בעיניו יקחנו במקושים ינקב אף׃ ידמה בעיניו שיקח כל הנהר וישתה אותו עד שישפיל אפו בשתותו ויגיע לתחתית הנהר ויכנס אפו במוקשים הנמצאי׳ שם או ישוב אל לויתן ואמר האם יראה בעיני האדם שיוכל לקחת אותו כמו שיקח אחר הדגים ויקוב אפו במוקשים ללכדו׃ בחכה׳ היא הרשת שצדין בה הדיגים׃ ובחבל תשקיע לשונו׳ האם בחבל שתשקיע בים תוכל למשוך לויתן ולצוד אותו כשיסתבך החוט אשר ברשת החבל בלשונו׃ אגמון׳ הוא החוט החד שצדין בו הדגים׃ תקוב׳ תנקוב׃ יכרו׳ יסעדו מגזרת כרה נבולה׃ חברים׳ הם הסוחרים המתחברים ביחד׃ יחצוהו׳ ילקחוהו׃ כנענים׳ סוחרים׃ התמלא׳ התכרות׃ בשכות׳ הוא החרב שכורתין בו עורות הדגי׳ הגדולי׳׃ ובצלצל׳ הוא החרב שכורתים בו ראשי הדגים הגדולים׃ אל מראיו יוטל׳ כשיראה האדם שעיניו זה הדג יוטל וישלך לרוב הפחד׃ לא אכזר כי יעורנו׳ לא ימצא אכזר וחזק שיוכל לעורר אותו ולהניעו ממקומו׃ ואשלם׳ ואשלים לעשות מה שנשאר שלא עשהו הקודם לי׃ בדיו׳ כחותיו וגבורותיו או יהיה הרצון בזה איבריו כי האיברים בבעלי חיים הם כמו הבדים באילן׃ וחין ערכו׳ כמו וחן ערכו והרצון בו ויופי סידורו אשר באיבריו וציורתו׃ רסנו׳ הוא הרסן שמשימין בפי הבהמה להנהיג אותה כאשר ירצו׃ גאוה אפיקי מגנים׳ המשיל הקשקשי׳ למגנים לגדלם ואמר אפיקי להורות על חזקם והרצון באפיקי חזקים להורות על גבהם ועביים׃ סגור חותם צר׳ אמר שהקשקשים [illegible]ים וחותמים בסגר זה הדג חותם צר בדרך שלא יבא רוח ביניהם׃

אבן עזרא: אפיקי׳ חזקים כנחשת והנגלים האחזקים נקראו כן׃ כמטיל ברזל׳ אין לו חבר והמ״ם בו שורש ופירושו לפי מקומו בגה׃ הוא ראשית דרכי אל׳ בבריאת החיות וכל הבהמות כי למעלה מכולם הוא׃ העושו׳ הטעם מי שעשהו יוכל להרגו׃ כי בול הרים׳ כמו יבולה והטעם שההרים ישאו לו יבול׃ ישחקו שם׳ [illegible] דורש׃ צאלים׳ כמו כללים והאלף תחת אות הכפל כמו אשר בזאו כהרים ארצו׃ בסתר קנה׳ [illegible] שים על ההרים׃ ובצה׳ כמו בבאותיו ונבאיו מקום הטיט׃ יסכוהו צאלים׳ להיות צללו׃ יעשוק [illegible] כסר׃ כלכך הוא גדול כאשר ישקה מי הנהר יראה שחסרו המים על כן אמ׳ מלת יעשוק׃ ולא יחפוז׳ לא ישתה בחפזון כי לא יפחד מחיה ואדם וכן יבטח׃ כי יגיח׳ כמו מגיח ממקומו והטעם קרוב מיגיחו וכן אתה גוחי מבטן׃ בעיניו יקחנו׳ כאילו יקח הירדן בעיניו כי יחשוב שישתהו כולו וכאילו במוקשי׳ ינקוב אפו שישתה אחריו לאפיק׃ תמשוך לויתן׳ חסר הא התימה׃ בחכה׳ ברשת׃ תשקיע׳ יקרוב מגזרת ותשקע האש׃ אגמון׳ ידוע כמו גומא׃ כמנהג צדי הדגים׃ רכות׳ מלות רכות׃ יכרו׳ היכרו עליו חברים מגזרת ויכרו להם כטעם סעודה והטע׳ גנבי׳ שהתחברו׃ כנענים׳ סוחרים׃ בשכות׳ כמו לשכים בעיניכם והטעם התמלא עורו בשכים עד שתקחנו׃ ובצלצל׳ [illegible] דגים׃ אין לו חבר והטעם כדמות חוח בעצמות הרג [illegible] יתפשו הדגים שיקוב בו הראש׃ שים עלנו כפך׳ אם תוכל והילו שמית זה לא תוסיף עוד להלחם כי לא תחיה והחושב שיטים עליו כף הן תוחלתו נכזבה כי ממראיו לבדו יפול הארם׃ יוטל׳ מגזרת ויטילו את הכלים׃

לא אכזר׳ אין אכזר שיתעורר עמו׃ מי הקדימני ואשלם׳ הקדימני כטעם פנים מכחושים זה את זה והומרים אם תכחני אתן לך כך וכך וכן הקדימני כי אני אשלם אם ינכחני כי כל שים תחת השמים לי הוא׃ לא אחרים בדיו׳ לא אחרים לספר׃ בדיו שבא אל המקדים כמו בדיך ואם ינצחני לא אחרים לגבורותי׃ וחין ערכו׳ מגזרת מצא חן ויש אומרים בדיו שב אל לויתן מגזרת בתים לבדים והראשון קרוב אלי׃ מי גלה פני לבושו׳ שידע מקומו כי הים הוא מלבוש לו׃ מי יכפול רסנו להוציאו ממקומו כאשר עושים לבהמות׃ דלתי פניו׳ פיו׃ אפיקי׳ חזקים הם שפניו כמגינים ויש אומרים על קשקשותיו׃ סגור חותם צר׳ שנגרים כחותם צר שאין ריוח ביניהם׃

עצמותיו

עטישותיו · דרש מדברי רבותינו ז"ל : כידודי אש · אין ריע לו כמו זיקות יתמלטו כה וכה : כדור · סיר וכן או בדוד : ואגמון · אגם המים כאשר יתחמם האויר : נפשו · הרוח היוצא מאפו : תדוץ · אין דיע לו והטעם אין דאבה לפניו רק עוז וגאוה : מפלי בשרו · מקומות השומן שהם תלויים על בשרו והוא קרוב מגזרת ומפל בר נשביר : לבו יצוק ·

עטישותיו · הוא מענין עטוש : כעפעפי שחר · הוא המקום מהאופק שיזרח ממנו השמש שהוא מאיר טרם זרות השמש כמו שנה ותומם שעה : לפידי · לפידי אש · בידודי אש · ניצוצי אש : יתמלטו · יצאו ויולדו ממנו מגזרת והמליטה זכר : כדוד נפוח · כסיר רותח : ואגמון · הוא דוד גדולה : נפשו · נשימתו : תלהט · תבעיר ותלהיב מגזרת ולהט אותם : תדוץ · מענין שמחה : דאבה · כמו דאגה : מפלי בשרו · הם חלקי הבשר

ועיניו י"א וסימ' ועינו החלו כהות בן כתיב · ועלי בן תשעים ושמונה שנה · וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו · השמן לב העם הזה · ישעה האדם על עשהו · ועיניו את עיניו תראינה · אל ההרים לא אכל · וחברו על ההרים לא אכל · ועיניו תמקנה בחוריהן · ועיניו כעפעפי שחר · ועיניו כלפידי אש : הדוץ ל' בצוארו ילין עז · וא' תרוץ ואינון מן אב מן חד

עֲטִישֹׁתָיו תָּהֶל אוֹר וְעֵינָיו כְּעַפְעַפֵּי־שָׁחַר׃ מִפִּיו לַפִּידִים יַהֲלֹכוּ כִּידוֹדֵי אֵשׁ יִתְמַלָּטוּ׃ מִנְּחִירָיו יֵצֵא עָשָׁן כְּדוּד נָפוּחַ וְאַגְמֹן׃ נַפְשׁוֹ גֶּחָלִים תְּלַהֵט וְלַהַב מִפִּיו יֵצֵא׃ בְּצַוָּארוֹ יָלִין עֹז וּלְפָנָיו תָּדוּץ דְּאָבָה׃ מַפְּלֵי בְשָׂרוֹ דָבֵקוּ יָצוּק עָלָיו בַּל־יִמּוֹט׃ לִבּוֹ יָצוּק כְּמוֹ־אָבֶן וְיָצוּק כְּפֶלַח תַּחְתִּית׃ מִשֵּׂתוֹ יָגוּרוּ אֵלִים מִשְּׁבָרִים יִתְחַטָּאוּ׃ מַשִּׂיגֵהוּ חֶרֶב בְּלִי תָקוּם חֲנִית מַסָּע וְשִׁרְיָה׃ יַחְשֹׁב לְתֶבֶן בַּרְזֶל לְעֵץ רִקָּבוֹן נְחוּשָׁה׃ לֹא־יַבְרִיחֶנּוּ בֶן־קָשֶׁת לְקַשׁ נֶהְפְּכוּ־לוֹ אַבְנֵי־קָלַע׃ כְּקַשׁ נֶחְשְׁבוּ תוֹתָח וְיִשְׂחַק לְרַעַשׁ כִּידוֹן׃ תַּחְתָּיו חַדּוּדֵי חָרֶשׂ יִרְפַּד חָרוּץ עֲלֵי־טִיט׃ יַרְתִּיחַ כַּסִּיר מְצוּלָה יָם יָשִׂים כַּמֶּרְקָחָה׃ אַחֲרָיו יָאִיר נָתִיב יַחְשֹׁב תְּהוֹם לְשֵׂיבָה׃ אֵין־עַל־עָפָר מָשְׁלוֹ הֶעָשׂוּ לִבְלִי־חָת׃ אֶת־כָּל־גָּבֹהַּ יִרְאֶה הוּא מֶלֶךְ עַל־כָּל־בְּנֵי־שָׁחַץ׃

זרירוי תנהר נהורא ועינוי כתמרי קריצתא׃ מפומיה בעורריא יהלכון גוצין דנור משתזבין׃ מאפותיה יפוק קיטרא היך דודא נפיח דעביד כיפא׃ נפשיה גומרין תצלהב ושלהוביתא מפומיה נפיק׃ בצווריה יבית עושנא ולקדמוי תדיץ דאבונא׃ שילדי בסריה מתארקין יתייסר עלוי ולא תזוע׃ לביה מתייסר היך אבנא ואתיך היך פלחא ארעיתא׃ ממספייה ירתתון תקיפיא מן תבריא ידון עילויהון׃ ידבקיניה חרבא ולא אתקום מורניתא וקלעא דמטלא אבנא ושריינא׃ יחשיב לתבנא פרזלא לקיסא בולטיתא נחשא׃ לא יערקיניה גירא קשתא לגילי אתחשיבו ליה אבני קילעא׃ היך גילי אתחשיבו ליה נרגיא יגחך לרגוש רומחא׃ תחותוי פרירין דחרדין היך חספא ימיך דהבא סנינא עילוי כסאן׃ מרתח היך דודא מצולתא ימא ישוי היך מתיכלא׃ בתרוי ינהר שבילא יחשוב תהומא לשיבותא׃ אין על עפרא שולטניה דעבדיה דלא ייתבר׃ ית כל גובהא יחמי הוא מליך על כל בני גוורי׃

כ"לא הדריכותא

חד חד ד' וחד ר' וסים' נמס' במסר' רבת' במערכת אות הדל"ת בסד"ר : אלים ו' כתי' בן בנביא' וכתו' וסי' הנחמים באלים · הבו ליי' בני אלים · ידמה ליי' בבני אלים · משתו יגורו אלים · ועל אל אלים ידבר · ויזבחו ליי' זבחים דד"ה · וחד האלים ושחטו האלים ויזרקו הדם דד"ה : לקש ב' רפ' וסימ' ובית עשו לקש ודלקו : לא יבריחנו בן קשת : ירתיח ל' כסיר ל' כמרקחה ל' ירתיח כסיר מצולה : העשו ל' והוא חד מן מלין מיחדין בלישן עשיה וסימ' עשהו נבל תבל גם אתה · עשוהו ופניתי אני בכל מעשי · עשה ל' כהאמר יי' עשה מפיק · ועשה מפיק כהאמר יי' בורא שמים · עשיתם · ל' וברחמיך הרבים לא עשיתם · ועשיתם ל' לפני פרעה ואני אחזק · עשתי ל' לא נבחד עצמי · העשו ל' הוא ראשית דרכי אל · העשו ל' אין על עפר משלו · עשי ל' ולא אמר איה אלוה עשי · עשיתה ל' מפיק וידעו בי ידך זאת · ועשוהם ל' רשעים כי יהיו אפר פליג' עליה :

כי הטעם לבן והטעם כפול : אין על עפר משלו · והטעם כי הנה יש לו ממשלה בים ולא ביבשה : העשו · גבורי עולם כמהו בעולם שלא יחת · ויש אומרים כי הוא חסר כי הטעם עשהו שלא יחת : את כל גבוה יראה · מרוב ארכו כאשר יגביה ראשו על המים : בני שחץ · מלה מיוחדת והפי' כל נולד במים : כי

שהכלי אחר מצד אחר ורבים מצד אחר אמר כחשבו והכנון שתותח הוא הכלי הגדול שמשליכין בו האבנים הגדולות להפיל החומות והבניינים החזקים ויהיה הענין בזה שכקש נחשבו לו אבני תותח : לרעש כידון · הוא קול תנועת הרומח כשמנענעין אותו להכות בו : חדודי חרש · שלעים חריפים דומים לחרסים חריפים ליבשם והנה ישכב עליהם ולא ירגיש בהם : ירפד · יציע וישכב עליו : חרוץ · הוא דבר חד כורתי מצולה · מן ירדו במצולות : כמרקחה · כסיר שיעשו בו המרקחת שהוא רותח : יחשוב תהום לשיבה · הנה הרואה יחשוב תהום לאיש שיבה מחוזק הלובן למיעוט המים הנשארים שם כי רבוי המים ישימו אותם קודרים : משלו · מענין משל ודמיון או יהיה מענין ממשלה : העשו · אשר עשו : לבלי חת · לבלתי חתת ומורא ר"ל שלא ירא משום דבר : שחץ · גבה וחוזק :

ביאור דברי המענה

ענה השם את איוב בגבורה כאשר ראה שהוא מחזיק עדיין ברעתו ואמר אזור כא כגבר חלציך והתבונן להשיב על דברי אשאלך והודיעני · האף תפר המשפט אשר סדרתי אותו בתכלית היושר ותרשיעני ליחס לי ליחות או עול למען תצדק ותאמר שכבר נענשת על לא חמס בכפיך · האם כח כאל לך ובקול חזק כמוהו תוכל להרעים עד שתוכל להשיג ענין כחו ותאמר שיש לו ליחות וקיצור הלא הכח נאמר בשיתוף השם לבד בך ובשם ית' ולזה לא תוכל להשיג כח השם וגבורתו · אם לך כח דומה לכח השם ית' לבש נא גאון וגובה כמו הענין בשם ית' שהוא גבוה במוחלט לפי שאין גבוה כמוהו אבל כל שאר הנמצאות שפלות ממנו וכחם כאצל מכחו ולזה לא יהיה יחס בין כח שאר הנמצאים וכח השם ית' לפי שכח השם ית' הוא לו מעצמותו וכח שאר הנמצאים הוא להם מזולתם ולבש הוד והדר שיהיה בפעולותיך תכלית היופי וההדר כמו הענין בפעולות השם ית' וזה כי ליתרון כחו לא קצר מהמציא כל נמצא ביותר שלם שבפנים · הפץ עברות אפך וכזר אותם ברדך שתשפיל כל גאה כמו שאני עושה ואולם אמר זה כי לא יתכן בפועל השלם שיעשה רע ולולי זה הסידור אשר התחייב ממנו רע מה במקרה לא היה מגיע העונש לאנשי הגאוה והרשע בענייניהם הגופיים אשר בו תועלת בפלא ליסר החכמים ולהצילם מרעת הרשעים על גאה והכניע אותו כמו שאני עושה [...]

וַיַּעַן אִיּוֹב אֶת־יְהוָה וַיֹּאמַר׃ יָדַעְתָּ כִּי־כֹל תּוּכָל וְלֹא־יִבָּצֵר מִמְּךָ מְזִמָּה׃ מִי זֶה מַעְלִים עֵצָה בְּלִי דָעַת לָכֵן הִגַּדְתִּי וְלֹא אָבִין נִפְלָאוֹת מִמֶּנִּי וְלֹא אֵדָע׃ שְׁמַע־נָא וְאָנֹכִי אֲדַבֵּר אֶשְׁאָלְךָ וְהוֹדִיעֵנִי׃ לְשֵׁמַע־אֹזֶן שְׁמַעְתִּיךָ וְעַתָּה עֵינִי רָאָתְךָ׃ עַל־כֵּן אֶמְאַס וְנִחַמְתִּי עַל־עָפָר וָאֵפֶר׃

ואתיב איוב ית יי ואמר׃ ידעית ארום כולא תסובר ולא יתמנע מינך מחשבתא׃ מן דין דמכסי מלכתא בלא מנדעא מטול דהיכנא חויתי ולא אתביין פרישן מיני ולא אנדע׃ שמע כדון ואנא אמליל אשאלינך ותהודעינני׃ למשמע אודנא שמעית יתך וכדון עיני חמית יתך׃ מטול דהיכנא מאסית עתרי ואיתנחמית מבניי דהינון עפרא וקטמא׃

אבן עזרא

כי כל תוכל׳ כמו יכול תוכל׃ וכן אם טוב תשבו בארץ הזאת והנכון כי כל רמז׃ תוכל. ולא יבצר ממך כל מזמה כי כל הראשון מוסף עצמו ואחר עמו׃ ואחר שהגבורה והחכמ׳ שלך היא מי זה שיוכל להסתיר עצתך אז יהיה בלי דעת וטעם כי בלי דעת הייתי שרציתי להסתיר עצתך בעולם׃ לכן הגדתי׃ יצא דבר מפי שלא כהוגן ונכנסתי ב בנפלאות ממני ולא ידעתי׃ ואחמת שלא אוכל לדעת רק מה שתודיעני אתה וזה טעם אשאלך׃ ועתה עיני ראתך׃ מזה הפסוק נלמד כי איוב לא נתנבא קודם זה רק שמע שהיו נביאים בעולם כאברה׳ ויצחק ויעקב׃ על כן אמאס בכל דבריו׃ ונחמתי על עפר ואפר׃ כי אנכי נבזה כטעם ו ואנכי עפר ואפר׃ ואחר

רלבג

והוא בתכלית הגובה והגודל כמו ארז׃ גידי פחדיו ישורגו ושתכבו מרב גדלם׃ עצמיו הם חזקים כמו חתיכות נחושה׃ הוא מבחר דרכי אל בבריאותיו אם לחוזק ותוקף מי שעשהו לבד יוכל לנכחו לא זולתו מרוב כחו וגבורתו׃ הנה ההרי׳ ימציאו בעבורו יבול והוא כזון ממנו בזולת עבודה אנושית וכל חית השדה ישחקו שם ולא ייראו ממנו כי איננו טורף׃ התחתו׳ שיוכל לשכב תחת האילנות ובסתר קנה ובביצה אשר הקנה גדל שם׃ האם יסכוהו אילנות להיות לו לצל האם יקיפוהו ערבי נחל עד שיהיה כלם מגן לו הנה זה בלתי אפשר׃ כי לגדלו בשתותו בנהר יעשקהו שלא ימהר לרוץ כמ כמבר אשוכה לרוב ח חסרון מימיו יבטח כי יכנים כל הירדן אל פיהו עם גודל הנהר ההוא ידמה בעיניו שיקח כל הנהר ההוא עד שישפיל אפו לתחתית הנהר בשתותו ויגע במוקשו׳ אשר שם והנה אמר זה על צד הפלגה וגוזמא להורות על גדלו וספר זאת הבריאה הנפלאה להורות על שלא יקצר השם ית׳ מהגיע הטוב כפי מה שאפשר בבריאה בריאה וזה כי גם בחיבורים החלושים בטבע הטוב מהבעלי חיים סדרתי כח וגבורה בבעלי חיים אשר אפשר בו זה וסדרתי לו מזונו ושמירתו מהאויר המקיף ואם לא ימצא לו מגן מהאילנות לפי שגבר שמתי בו כח חזק עד שלא יתפעל מהאויר המקיף ולזה הוא מבואר שלא תהיה עלי טענה ממה שימצא מההצלחה לרשעים עד שישמרו מהרע בעת בואו לאחרים כמו שטען איוב באמרו כי ליום איד יחשך רע׃ וזה כי עיקר הכוונה האלהית היא להטיב לכל נמצא כפי מה שאפשר ואם היה אפשר לו שישמר האדם מכל רע לא היה מקצר מזה והנה הרשע כשישמר מהרע הוא מצד המערכת לבד ואולם הצדיק ישמר בעצמות וזהו ההבדל בין שמירת הרשע מהרעו׳ ובין שמירת הצדיק מהם׃ התוכל למשוך לויתן ברשת כמו הענין בשאר הדגים ואם בחבל אשר תשקיע בים לצוד תוכל למשוך אותו בשישתכך החוח שבראש החבל בלשונו׃ התוכל לשים אגמון באפו ללכדו ותנקוב לחייו בחוח בדרך שתקחנו׃ הירבה אליך תחנונים להיותך מושל עליו ואם ידבר אליך רכות׃ היכרות ברית עמך ותקחנו לעבד עולם׃ התשחק בו כמו שישחק האדם עם הצפור ותקשרנו לנערותיך להשתעשע בו כמו שישתעשעו בקצת העופות׃ האם יסעדו יחד בעבורו הסוחרים ויחלקוהו ביניהם׃ התמלא בשכות עורו בחרב שכורתים האדייגים עורות הדגים ואם תכרות ראשו בחרב שכורתים ראש שאר הדגים׃ הנה אם תרבה לשים עליו כפיך לצודו לא תוסיף לזכור מלחמה כי הוא בלי ספק ימיתך׃ הן תקותו נכזבה שמי שירצה לצוד אותו כי גם אל מראה זה הוא לגדלו תגיע אליו יראה וחרדה עד שיושלך ויפול לארץ ולא תשאר בו נשמה מרוב החרדה׃ לא ימצא אכזר וחזק בעולם שיוכל לעורר אותו ולהלחם בו׃ ואם הענין כן בזאת הבריאה אשר במים שהם הבעלי חיים היותר חסרים כמו שהתבאר בספר בעלי חיים׃ מי הוא שיתיצב לפני ויהיה לו כח ככחי הלא זה ממה שיורה שלא קצרתי מהמציא טוב כפי מה שאפשר בנברא נברא׃ מי הוא שהקדימני לעשות קצת הנבראות ואשלים אני לבראות השאר עד שתוכל לומר שהעם שקצתם הם בתכלית מהשלמות הנה בקצתם ימצא חסרון לפי שהם משני פועלים מתחלפים הנה באמת הם כולם מפועל אחד כי תחת כל השמים לי הוא׃ ולזה יתחייב שיהיה השלמות נמשך בכל פעולותי כמו שהוא באלו הנבראים אלא שאתה לא תשער׃ הנה לא אחרים אזכיר אופן הפליאה באברי זה הבעל חיים וחלקיו ודבר גבורותיו ויופי הסדור אשר ביצירתו׃ מי גלה פני לבוש זה הרב להפשיט אותו ממנו מי יבוא בכפל רסנו לפתוח פיו׃ מי הוא אשר יפתח דלתי פניו הלא שביבות שיניו יטילו אימה כפלאה על האדם׃ הנה קשקשותיו הם בתכלית העובי והחוזק כמו המגינים יסגרו אחד באחד חותם צר עד שרוח לא יבא ביניהם להתדבקם אחד באחד׃ מעטישותיו תבער ותדלק אש ליתרון חומו באלו אש יבא מקרבו ועיניו הם מאירי׳ כעפעפי שחר׃ מפיו יבאו לפידי אש ליתרון חומו ויתמלטו ממנו כידודי אש׃ הלא מנחיריו יצא עשן ליתרון הבישול הנעשה בפנימי גופו ככלי הבישול כמו שיצא עשן מדוד רותח ואגמון כשימתו תלהיב גחלים ותבעירם ויצא מפיו להב מחוזק החום׃ בצוארו אשר הוא חלום בשאר הבעלי חיים לצורך הכנסת אותו שילין עוז וכח חזק לפניו תתהפך דאבה לשמחה כי אין דאבה לפניו ולא ימצא דבר שיכאיבהו ויצערהו׃ חלקי בשרו הנפרדים קצת הפרד בשאר הדגים הם חזקים ודבקים שבשרו הוא חזק עליו בדרך שלא ימוטו ולא יומר שבב חלקי בשרו מקצת׃ לבו הוא חזק כמו אבן והוא חזק כמו האבן השפל משני אבני הריחים שהוא היותר חזק׃ ואימתו ורוממותו יראו חזקים משברי לב שיגיעם מיראתם ממנו יתנקו דרך נקביהם כמנהג המפוחדים פחד חזק כי הפחד מרדכו שיעשה זה לחולשת הכח המחזיק אז ימי שישיגהו חרב להכותו בו לא תקום כי הוא יותר חזק מהחרב ולזה לא יזיקוהו לא חנית ולא מסע ולא שריה אז יהיה הרצון בזה שמי שישיגהו חרב להלחם בו לא תקום לו החרב להצילו ולא חנית ולא מסע ולא שריה׃ הנה הוא יחשוב לתבן ברזל ויחשוב נחושה לעץ רקבון מרוב תקפו וקושי הפעלותו מהחרב׃ לא יבריחהו חץ כי לא יוכל להזיק אותו ואבני קלע נחשבו לו כקש׃ אבני תותח נחשבו לו כקש וילעג לרעש הרומח כשמכבעין אותו להכותו׃ תחתיו שלעים חריפים וחומכים והוא ישכב עליהם עם גודלו ולא יזיקוהו לחוזק עורו׃ ירפע תחתיו דבר כורת חד אבל הטיט אשר הוא רך ועם כל זה לא יוזק בו׃ ואולם אמר שהוא אבל טיט כי אלו היה אבל דבר קשה לא היה שלא אם לא יוזק בו כי הדבר ההוא קשה ישמרהו׃ ירתיח כסיר מצולות הים וירתיח הים כרתוח הסיר המרקחת בהתנועעו בים יאיר מקום שנוי אחריו עד שירמה תחתית הים׃ הנה הרואה תהום אחר עבור לויתן בו יחשבוהו לאים שיבה מרוב הלובן בסיבת מיעוט המים הנשארים שם׃ אין על עפר מי שידמה לו אשר עשוי אותו בבריאתו באופן שלא יחת משום דבר שיכאיבהו כמו הענין בלויתן׃ את כל גבוה ותקיף יראה יבזה והוא מושל על כל הבריות הגדולות אשר בים׃ ואולם אמר זה להמצא שם בריאות כפלאות בגודל וחוזק ואיפשר שיהיה הרצון בזה ואיך תאמר שאין על עפר מולכות השם ית׳ והשגחתו כי הוא עזבם אל המערכת אבל הבריאות אשר עשו באופן שלא יחתו משום מקרה והם הגרמים השמימיים בהם ימשול וישגיחם ויכהינם וידאה כל גבוה מהנמצאות כמו עולם הגלגלים ועולם השכלים הנפרדים והוא מלך ומושל על כל בני הגובה לא על אלו הנבראות השפלות הלא זה שספרתי מענין אלו הנבראות יורה על השלימו׳ באלו הפעולות ושהוא ראוי שלא ייוחס לפועלם לאות וקיצור כמו שעשית אתה׃ **והכלל העולה מהדברים** הוא שהשם ית׳ יוכיח איוב על מה שהיה מיחס מהעול לשם ית׳ באלו הטובות המגיעות לרשעים והיה מסיר ממה שיגיע מהשם ית׳ לאישי האדם מהטובו׳ והרעות להצדיק עצמו מהרעות שהגיעוהו ר״ל שהוא היה אומר המשפט והיושר שהשם ית׳ עזב אישי האדם אל הסידור אשר מהגרמים השמימיים ויגיעו אליהם מהם רעות או טובות לפי הוראתם בעת הלידה ולא יצילם מהרע עשיית הטוב והיושר ולא ימנע מהם הטוב עשותם הרשע והעול׃ ואמר אליו איך תוכל לדעת שיעור כחי וגבורתי עד שתייחס לי לאות וקיצור במה שהמצאתיו אלו הענינים על מה שהם עליו האם כחך ככחי עד שתוכל לשפוט על כחי שיש בה לאות וקיצור הלא הכח והגבורה כאמר באדם ובשם ית׳ בשתוף השם לבד כמו שהתבאר במה שקדם מדבריו בזה המענה והיות הענין כן אי אפשר שתהיה ידועה אליך גבורתי עד שתשפוט עליה שיש בה לאות וקיצור הלא הגיע מגבורתי עד שעם היות כוונתי תמיד עשיית הטוב הנה ימשך ממה שסדרתי מזה רע מה במקרה והוא כמו מכוון ממני להגיע העונש לרשעים עד שימצא השלימות בפעולותי בכל הפנים שאיפשר׃ וזה ממה שיורה על שאין בפעולותי לאות וקיצור כמו שאתה אומר ועוד שסבר אגיע רע לרשעים בלתי מחויב להם מצד המערכת להשגחתי בצדיקים כדי שלא יוזקו בהם עד שסבר אמית יחד מספר רב מהרשעים כמו שספר אליהוא ואיך תוכל לציר כחי וגבורתי והנה תמצא מהבעלי חיים אשר עשיתי מה שהם בתכלית הכח ואשגיח בהם להמציא להם מזונם ולהמציא להם דברים שומרים אותם כפי מה שאיפשר עד שקצתם לא יזיקם שום מזיק באופן מהאופנים כמו שיספר מלויתן וזה ממה שיורה על יתרון כחי וגבורתי ושלא אקצר מהמציא בנמצא נמצא מה שאיפשר בו מהטוב לפי הכנת החומר ולו היה אפשר באדם שימצאו בו איברים שומרי׳ אותו מכל הזק מזיק כמו הענין בלויתן לא הייתי מקצר מזה אבל למה שהיה זה בלתי אפשר הוכנה לו שמירה מצד המערכת ולזה אם ישמר בעת מה הרשע מהרע הבא לזולתו לא תהיה מזה טענה עליו׃ שאם היה איפשר שישמרו ממנו כל האנשים לא הייתי מקצר בזה והנה שמתי כלי באנשים אשר איכם נשמרים מזה הרע מצד המערכת להצילם ממנו והוא השכל כי בו יהיו נשמרים אם ידבקו בשכל הפועל כפי מה שאיפשר׃ **ויען** איוב את יי׳ ויאמר׃ ענה איוב את השם ית׳ ואמר ידעתי עתה כי כל דבר תוכל לעשות ואין ראוי שייוחס אליך לאות וקיצור ולא יבצר ממך שום מזימה וחכמה׃ על מה שאמרת מי זה מעלים עצה בלי דעת הנה אמת לכן הגדתי מה שהגדתי מצד שלא הייתי מבין במעשיך כי הם היו נפלאות ממני ולא אדע שבייכם על כן טעיתי במה שטעתני מזה ועל מה שאמרת שמע נא ואנכי אדבר אשאלך והודיעני הנה מתחלה הייתי שומע ענין השגחתך בזה העולם לשמע אוזן מזולת ראיה אמתית ועתה עיני ראתך ונתאמת לי במה שאין ספק בו אופן הנהגתך זה העולם ואופני השגחתך בו לפי מה שאיפשר בנמצא נמצא על כן אמאס מה שהייתי בו מהדעת ונחמתי על מה שהכאבתני בו עד שישבתי בתוך עפר ואפר לדעתי כי בשלי הצער הזה עלי וכשאתדל לדבקה בשם יתברך ישור ממני הרע הזה׃ ואחר

אבן עזרא

ויהי אחר· פי' לא דברתם אלי נכוחה· הטעם שהודה ואמר ונחמתי: כי אם פניו אשא· השם ישא פני הצדיקים בעולם הזה רק בעולם הבא אוכנו כן· וחלילה שיעשה השם נבלה רק בעבור שהיו חברי איוב מצדיקי השם אם השם יביא עליהם רע ואמרו תועי רוח הנה זה דבר נבלה· ודברי איוב וחברי איוב עוד אפרש ובמה טעו ואמר השם שילכו לאיוב בעבור שהרשיעוהו חנם והנה התברר כי איוב צדיק גמור היה: שב את שבות איוב· שהיה נשבה ביד השטן: הוכיחו מרמותו: ונודו לו· כמו לנוד לו ולנחמו: קשיטה· כבשה קטנה: ויהי לו ארבעה עשר אלף· פירו' משנה ואין כאן הבנים לפי שאינן ברשותו· כ"ן שבענה כנון בשנה אפרי' יקח: ימימה· מגזרת ימים תהיה גאולתו: קציעה· מגזרת מר ואהלות קציעות: קרן הפוך· מן ותשם בפוך: ארבעה דורו'· בכאן טעה יצחק המהביל שאמר שכל דור חמש ושלשים שנה והנה מארם ועד כה עשרה דורות ועוד הנה הימן בימי דוד ודוד הוא עשתי עשר ליעקב אבינו והימן כפלים קימנו: ושבע ימים· שהיו ימיו בטוב ובשמחה:

נשלמו פירושי מלות ספר איוב ועתה אפרש הטעמים

אמר איוב ואמר יגורתי יבא לי הנה חשב אליפז שלא היה יגור רק בעבור חטא שעשה והנה אות' כלל כאשר ראו חבירי איוב מות כל בניו פתאום ורדת אש מן השמים וביזת אוננו ושחין גופו התברר אצלם כי במכות האלה לא יעשה השם כי אם בחוטאי' ובפושעים כאנשי דור המבול על כן אמ' וכהר ינקו יסודם ואנשי סדום ויתר' אכלה אש על כן אמרו לו זכר נא מי הוא נקי אבד כן ארחות כל שכחי אל ואמר כופר ועיני רשעים תכלינה ובעבור היות בניו במשתה תמיד והיין ימחית הדעת על כן אמר אם בניך חטאו לו וישלחם ביד פשעם ואמרו שיעשה תשובה והם' יסלח לו ואיוב היה יודע בעצמו שהיה צדיק על כן אמר תם אני ולא אדע נפשי על לא חמס בכפי והיה צועק כי אלה המכות שהכני השם איכם על עקב און רק חנם על כן אמר והרבה פצעי חנם ענו על זה חביריו כי השם צדיק הוא בכל דרכיו לא יעשה עולה ענה איוב ואמר הנה יש בעולם צדיקים ורשעים במכאובים תם ורשע הוא מכלה ויש רשעים בנעימים וזה טעם ישלו אהלים לשודדים ענו חביריו כי טובת הרשעים איננה שמורת אם יעלה לשמים שיאו כגללו לנצח יאבד והנה ענה איוב מדוע רשעים יחיו עתקו גם גברו חיל יבלו ימיהם בטוב ורגע

מסורה

ואיוב ד' וסימ' נח דניאל ואיוב בתוכה· והיו שלשת האנשים· ואיוב הבל יפצה פיהו· ואיוב עבדי יתפלל עליכם: ויי ז' כתע' רף וסימ' יי המטיר על סדם ועל עמרה גפרית· נתן חכמה לשלמה כאשר· נתן קולו לפני חילו· הטיל רוח גדולה אל הים ויהי סער· שב את שבות איוב בהתפללו· ברך את אחרית איוב: אחיותיו ה' בליש' וסימ' נפס'

מקרא

ויהי אחר דבר יהוה את הדברים האלה אל איוב ויאמר יהוה אל אליפז התימני חרה אפי בך ובשני רעיך כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב: ועתה קחו לכם שבעה פרים ושבעה אילים ולכו אל עבדי איוב והעליתם עולה בעדכם ואיוב עבדי יתפלל עליכם כי אם פניו אשא לבלתי עשות עמכם נבלה כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב: וילכו אליפז התימני ובלדד השוחי צפר הנעמתי ויעשו כאשר דבר אליהם יהוה וישא יהוה את פני איוב: ויהוה שב את שבית איוב בהתפללו בעד רעהו ויסף יהוה את כל אשר לאיוב למשנה: ויבאו אליו כל אחיו וכל אחיתיו וכל ידעיו לפנים ויאכלו עמו לחם בביתו וינדו לו וינחמו אתו על כל הרעה אשר הביא יהוה עליו ויתנו לו איש קשיטה אחת ואיש נזם זהב אחד: ויהוה ברך את אחרית איוב מראשתו ויהי לו ארבעה עשר אלף צאן וששת אלפים גמלים ואלף צמד בקר ואלף אתונות: ויהי לו שבענה בנים ושלוש בנות: ויקרא שם האחת ימימה ושם השנית קציעה ושם השלישית קרן הפוך: ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב בכל הארץ ויתן להם אביהם נחלה בתוך אחיהם: ויחי איוב אחרי זאת מאה וארבעים שנה וירא את בניו ואת בני בניו ארבעה דרות: וימת איוב זקן ושבע ימים: חזק

תרגום

והוה בתר דמליל יי ית פתגמיא האילין עם איוב ואמר יי לאליפז דמן תימן תקוף רוגזי בך ובתרין חבריך ארום לא מלילתון לותי כוונתא כעבדי איוב: וכדון סיבו לכון שבעא תורין ושבעא דיכרין ואזילו לות עבדי איוב ותסקון עלתא אמטולכון ועבדי איוב יצלי עליכון ארום אילהין אפוי אסיב מן בגלל דלא למעבר עמכון קלנא ארום לא מלילתון לותי כיוונא כעבדי איוב: ואזלו אליפז דמן תימן ובלדד דמן שוח צופר דמן נעמה ועבדו היך דמליל להום מימרא דיי ונסיב מימרא דיי ית אפי איוב: ומימרא דיי אתיב ית גלוות איוב בצלאותיה מטול דחברוי ואוסיף מימרא דיי ית כל די לאיוב בכופלא: ואתו לותיה כל אחוי וכל אחוותיה וכל דחכימוי מן קדמת דנא ואכלו עימיה לחמא בביתיה ונוידו ליה ונחמו יתיה על כל בישתא דאייתי יי עלוי ויהבו ליה גבר חורפא חדא ואינש קדשא דדהבא חד: ומימרא דיי בריך ית סופא דאיוב מן קדמותיה והוו ליה ארבסר אלפין דעאן ושית אלפין דגמלין ואלף פדנין דתורין ואלף אתנן: והוו ליה ארבסר בנין ותלת בנן: וקרא שמה דחדא ימימא ושום תנייתא קציעא ושום תליתתא קרן הפוך: ימימה הוה קרי לה דהוה שופרהא כיממא קציעה הוות קרי לה דהוות יקירא כעין קציעתא קרן הפוך הוה קרי לה דהוות סגי זיו יקר אפהא היך אזמרגדא: ולא אשתכח נשייא שפירתא היך בנתא דאיוב בכל ארעא ויהב להום אבוהום אחסנא במצע אחוהון: וחיא איוב בתר דנא מאה וארבעין שנין וחמא ית בנוי וית בני בנוי ארבעה דרין: ומית איוב סיב וסבע יומיא:

סכום מספר פסוקי' של איוב אלף ושבעים וס' אע' וחציו
אשר קמטו בלא עת וסדריו שמנה:

בריש סיפר' וביחזקאל סימ' י"ו וביהושע סימ' כ': קשיטה ג' וסימ' ויקן את חלקת השדה· ואת עצמות יוסף· ויתנו לו איש קשיטה אחת· אנ"ך: ברך י"ב וסי' ויי' ברך את אברהם בכל· ויי' ברך את אדני מאד ויגדל· וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב· כל אלה שבטי יש' שנים עשר· על כן ברך יי' את יום השבת דזכור· וזאת הברכה אשר ברך משה· ברך יי' את בית עובד אדום דשמואל· ברך נבות· כי הם זרע ברך יי'· מהחל התרומה דחזקיהו דדה· ברך בניך בקרבך· את אחרית איוב:

רלבג

ואחר· זה אמר השם ית' לאליפז שיחלה פני איוב שיתפלל לשם ית' עליו ועל רעיו כי לא דברו נכונה לשם ית' כמו שדבר איוב אחר שסב אל האמת והודה לדברי השם ית' וזה שדבריהם נכנס מהמום והטעו' מה שכבר התבאר עד שכבר היו טוענין טענות היה ידוע אליהם שהם כוזבות כדי שיצדיקו השם ית' ואולם איוב ואולם איוב ואם לא הגיע בתחלה אל הדעת האמתי הנה לא היה טוען רק מה שהיה צודק לפי מחשבתו ולהתבאר לו שכבאן רוע הסידור באלו הטובות והרעות היה מניח שהשם ית' בלתי יודע אלו הדברי' הפרטי' כדי שיהיה לו התנצלות מה וכבר ביאר מכר העיון היות בלתי יודע אותם ולזה הוא מבואר שאף על פי שדעת איוב היה כוזב הנה הוא היה יותר קרוב אל הדעת האמתי מדעות אליפז ובלדד וצופר כי הוא היה בנוי על שרשים צודקים ומה שהכיחו איוב הוא צודק לפי האמת בכל האנשים אמר לא תדבק בהם ההשגחה האלהית והם הרבים ולזה לא חלק עמו אליהוא כי אם באנשים אשר לא תדבק בהם ההשגחה כמו שביארנו ולזה אמר השם ית' לאליפז שלא דברו אליו נכונה הוא ובלדד וצופר כאיוב או ירצה באמרו כי לא דברתם אלי נכונה שלא דברתם בעבורי להיות לי התנצלות מרוע הסידור הנמצא בטובות והרעות נכונה כאיוב כי הוא ואם לא היה מטיב האמת בזה השלימות היה מנצל אותי מהעול בטענה צודקת באופן מה ואולם אליפז ובלדד וצופר היו מנצלים השם יתבר' מהעול בטענות כוזבות וזה מבואר במה שזכרנו מדבריהם וספר אחר זה שכבר התפלל איוב לשם ית' בעד ריעיו ואחר זה הטיב השם ית' אחרית איוב מראשיתו ואורך ימים נתן לו ובני' ובני בנים עד ארבעה דורו' הנה זה הוא מה שנראה לנו בביאור זה הספר ונבטח שלא חס' ממנו דב' מכוונתנו הכוללת והחטוב שלא נפל מן החלקיות גם כן ואם היה הוא מעט ובלתי מבלבל הכוונה הכוללת:

וברגע שאול יחתו והנה הם בטובה עד יום מותם אז לא ידע בלדד מה ישיבו והנה שב לשבח השם המשל ופחד עמו אז ענה איוב מה עזרת ללא כח גם הוא שבח השם והטעם
הנה אין לך תשובה כי אם לשבח השם אני יודע לשבחנו יותר אז החרים צופר ושב איוב ויסף לדבר בעבור שלא ענהו אחד מחביריו וטעם ארץ ממנה יצא לחם ותחתיה
נהפך כמו אש ואחר כן והחכמה מאין תמצא כי השם יעשה רצונו ויענה רשע גם צדיק גם יש צדיקים גם רשעים שיתן להם כל טוב שיתאוו והנה יעשה כן בארץ ובנחל' שאין
דעת להם ולדעת זאת החכמה למה זה נסבבה מדעת האדם והנה הטעם כאשר לא ידעו בני אדם מחשבות השם וגזירותיו שהם עמוקות אולי אלה הגזירות שגזר עלי הוא
ידע למה גזרם ואינם בעבור שחטאתי לפניו ויוסף איוב שאת משלו השני יספר שם צדקותיו ומעשיו כי חביריו אמרו לו שלמכות שאת ריקם וזה אותו שופט היה על
על כן אמר אב אנכי לאביונים ולב אלמנה ארנין ושבתו חביריו מענותו כי הוא צדיק בעיניו כי לא היה כן בעיני חביריו רק הסכימה דעתם שהיה רשע על כן באו אליו הצרות
הקשות פתאום ואליהוא חרה אפו על איוב שהאריך למוט בקוצר רוחו ואמר כנגד השם דברים שלא כהוגן כמו ידעתי כי אכנך הודיעני על מה תריבני הטוב לך כי תעשוק
תחשבני לאויב לך וזה טעם על צדקו נפשו מאלהים ובשלשת ריעיו חרה אפו על אמרם שהשם צדיק רק איוב הוא רשע ויתכן שהיה צדיק ואין ספק שהשם צדיק וזה טעם
וירשיעו את איוב והנה סוד דברי אליהוא שאמר לאיוב וחביריו כולכם תעיתם כי חשבתם שעמדתם בסוד השם והנה אמר לחבירי איוב כי השם יכסה ויענה על עקב עון או
להסיר עון או לקבל שכר ואמר לאיוב שהיה מתרעם על השם בעבור שלא ישיבנו כי כל דבריו לא יענה ודבר מגולה הוא במעשה דין תפש איוב ואמר שהוא רשע בדבר פיו
שהרשיע על השם וכן אמר האמור למלך בליעל והטעם הדרך מוסר הוא שיאמר העבד למלכו בליעל או רשע או מלך לנדיבים כי למלך ישרת עצמו ואחר עמו או טעמו אל
אחד הנדיבים כמו בן אתונות והדאטון נכון בעיני אף כי השם אשר לא נשא פני שרים על כן אמר אבי יבחן איוב עד נצח וארח לחברה עם פועלי און ובאחרונה ויוסף
אליהוא והטעם חשוב כי הנה מפלאות הגשם לא ידע איך הם ולמה כן ומתי וכאשר נפלאו ממנו אלה הסודות כן נפלאו משפטי השם עם בני אדם כי הם עמוקות מאד שהם
בגופות נראות והטעם על איוב ידבר למה הרימות קול לאמר למה עניתני היה לך לסבול ולאחרים ולא תדבר גבוהה גבוהה וזה טעם ויען השם מן הסערה והענין אחת
מתבקש למה זה הידעת את קולד וידעת כמה תחיה וזה האור שאתה מתענג בו התדע מקומו או תדע למה תולדת העופות גם הבהמות כן וזה טעם התתן לסוס גבורה אז
החרים איוב ענה השם שנית הרוב עם שדי יסור אז ענה איוב תשובה איככה נכוכה כי לא הצדיק השם רק אמ' הנה אחרים ולא אדבר עוד על כן ויען השם שנית מן הסערה
והזכיר בהמות שהוא שם בהמה ובורתו שהוא ביבשה גם הזכיר גבורת לויתן והטעם כאלו אמר לאיוב איך גבהת כנגדי על כן הזכיר אלה הגדולים והענין הנה בבריותי
ולא בנכבדים העליונו' רק בחיות שהם בארץ ובמים מתחת לארץ שנים גבורי' לא תוכל להם להשתעבד בהם ולא לכרות על לויתן לאכלו כי בן אדם לא יגבה לבו כנגד המלאכי'
ולא כנגד בני האלהים כי הם נכבדי' ממנו כפלי כפלי' כאשר פירשתי בפסוק הנה אנכי שולח מלאך בר חיות גמורות משקול הדעת ומדברי התולדת גם דברי הנבואה' פה אחד
כך ואשר מצאנו כתוב בדברי קדמונינו ז"ל גם הוא אמת כי הם לא דברו רק על המלאכים הנבראים לעתם לכבוד הנביאים רק גובה לבו כנגד החיות והעופות כמש' מלפנו
מבהמות ארץ והנה אמר השם כי הנה יש גופות בארץ עמך לא תוכל להם ולמה גבה לבך על כן הודה איוב באחרונה ואמ' על כן אמאס ונחמתי על עפר
ואפר וזאת היא הנכונה מדברי איוב באחרונה:

שיר השירים

הקדמות לפירושי אבן עזרא

זה הספר נכבד וכולו מחמדי' ואין בכל שירי שלמה המלך חמשה ואף כמוהו
על כן כתוב שיר השירי' אשר לשלמ' כי זה השיר מעולה מכל השירים אשר
לשלמה ובו סוד סתום וחתום כי החל מימי אברה' אבינו עד ימות המשיח
וכן כת' בשירת האזינו בהנחל עליון גוים החל מן דור הפלגה עד שוב ישר' מהגלות
אחר מלחמת גוג ומגוג ואל תתמה בעבור שהמשיל כנסת ישראל לכלה והמקו' דודים
כי כן דרך הנביאים ישעיה אמר שירת דודי לכרמו ועוד כמשוש חתן על כלה
יחזקאל אמר שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום עריה ועריה ועוד ואכסה ערותך
ואערך עדי וכל הפרש' כולה הושע אמ' וארשתיך לי לעולם לך אהב אשה ובספר
תהלות משכיל שיר ידידות וכתוב בו שמעי בת וראי והטי אזנך ואלילה חלילה
להיות שיר השירי' בדברי חשק כי אם על דרך משל ולולי גודל מעלתו לא נכת' בסוד
כתבי הקדש ואין עליו מחלוקת כי הוא מטמא את הידים ולהיותו בדרכיו תמים
פירשתיו שלשה פעמים • בפעם ראשונה אגלה כל מלה בפרט • ובפעם השנית
יהיה משפטו על דרך פשוטו • ובפעם השלישית יהיה מפורש על כתיבות המדרש :

הפעם הראשונה **נאם** אברהם בר מאיר הספרדי המחבר • אנשי המחקר הואילו לבאר זה הספ' על סוד העולם ודרך התחברו' הנשמ' העליונה עם הגוף שהוא במדרגה התחתונה • ואחרים פירשוהו על המתכונת ואת כולם ישא רוח כי הבל המה ואין האמ' כי אם מה שהעתיקו קדמונינו ז"ל שזה הספר על כנסת ישראל וכן אפרשנו בפעם השלישית ופירוש כל שלמה הוא שלמה המלך בעצמו חוץ מהאלף לך שלמה לכן אפרשנו בפעם השנית על דרך המשל שהוא בדברי חשק גם כל שלמה שיש בו הוא שלמה המלך בעצמו ובעבור שיש בספר הזה מלות קשות הואלתי לבאר אותם בתחילה ואחר כן אבאר ענייני המשל והנמשל בו :

הפעם השנית **לא** יתכנו דברי חשק במדינה לעיני כל הרואי' על כן הוא המשל בנערה אחת קטנה מאד שאין לה עדיין שדי' היתה נוטרת כרם וראתה רועה עובר ונפל החשק בלב כל אחד מהם :

הפעם השלישית **אין** למעלה ממדרש שיר השירים שדרשו רבותינו ז"ל לכן כאשר ראיתי גדולים ומורי עולם עמו גם הם דרש והוסיפו ונדרשו גם לא יבאתי בעקבותיהם וכל שלמה הוא שלמה המלך חוץ מהאלף לך שלמה שהוא המשיח ונקרא שלמה בעבור שהוא בנו כאשר נקרא דוד ודוד עבדי נשיא להם וכן נקראו בני ישראל עבדי יעקב ויתכן היות כמוהו תפלה למשה איש האלהים על דרך זה
שעדיה גאון ז"ל שאמר שהתפלה היא לדוד והיו מנגני' בה בני משה והנכון שהיא למשה • ודע כי בנות ירושלם השתבשו בו חכמים רבים אחר שכנסת ישראל היא המדברת
מה ענין בנות ירושלם יש אומרים כי שתים הנה אחת בשמים ואחרת בארץ תחתיה כנגדה וענין בנות ירושלם המלאכים של מעלה ואחרים אמרו שהם אומות העולם כטעם
ונתתי אותם לך לבנות והנכון בעיני שהמשל הוא על אשה המדבר' עם נפשה ותשיב אמריה לה וכאילו תאמר עם מחשבותיה והן בנות ירושלם ואחר שהעיד הפסוק שנראה
התקוס לשלמה פעמים מה תמה יש בו שיתנבא על דבר עתיד כי ברוח הקדש דיבר זה הספר וכן תמצ' באסף המשורר והימן שחברו שירות ברוח הקדש שנקראו נביאי' ואחרי
ואת היא הדרך הנכונה לא יוכל לכחש כי אם פתלתל ועקש ועתה אחל לפר' על פי תשר תשיג ידי ואתחנן לאל בכל מאדי שיודעני לשחכים כבודי והוא יהיה עזרי

הקדמה לפירוש רשי

אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי מקרא אחד יוצא לכמה טעמים וסוף דבר אין לך מקרא יוצא מידי פשוטו ומשמעו ואף על פי שדברו הנביאים דבריהם בדוגמא צריך ליישב הדוגמא על אופניה ועל
סדרה כמו שהמקראות סדורים זה אחר זה וראיתי לספר הזה כמה מדרשי אגדה יש סודרים כל הספר הזה במדרש אחד ויש מפוזרים בכמה מדרשי אגדה מקרא'
לבדם ואינם מתיישבי' על לשון המקרא וסדר המקראו' ואמרתי בלבי לתפוס משמע
המקרא ליישב ביאורם על סדרם והמדרשות מרבותינו אקבעם מדרש ומדרש איש
איש במקומו ואומר אני שראה שלמה ברוח הקדש שעתידין ישראל לגלות גולה
אחר גולה חורבן אחר חורבן ולהתאונן בגלות זה על כבודם הראשון ולזכור חבה
ראשונ' אשר היו סגולה לו מכל העמי' לאמר אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב
לי אז מעתה ויזכרו את חסדיו ואת מעלם אשר מעלו ואת הטובות אשר אמ' לתת להם
באחרי' הימים ויסד ספר הזה ברוח הקדש בלשון אשה צרורה אלמנו' חיות משתוקק'
על בעלה מתרפקת על דודה מזכרת אהבת נעוריה אליו ומודה על פשעה אף דודה
צר לו בצרתה ומזכיר חסדי נעוריה ונוי יופיה וכשרון פעליה אשר בהם נקשר עמה
באהבה עזה להודיע' כי לא מלבו ענה ולא שילוחיה שילוחין כי עוד היא אשתו והוא
אישה והוא עתיד לשוב אליה :

ג׳ זוגין מחורין חד ס׳ וחד שין וסי׳ הסירים כי בקול הסירים · השירים שיר השירים · בסירים וצני שך את דרכך · בשידים מעדה בגד · בוס׳ והיו כגבורים ·
ושיאון וחפרים ושיאון ואנחרת · ולשבי שבקו לעבודת בית · ולשבי ובא לציון גואל · יוסר ואת כל חלב · יושר ביום ההוא יושר · מסתולל עוד

יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה הראיני

פיהו כג׳ בליש׳ וסי׳ ודברת אליו ושמת את הדברים · זכרו נפלאותיו אשר עשה · אלה פיהו מלא
יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה · ישקני מנשיקו׳ פיהו כי טובים דודך מיין · ופיהו מבית לבותרות ·

שיר

את מראיך השמיעני את קולך

השמיעני לקולך חברים מקשיבים

כי קולך ערב ומראך נאוה

רשי

שיר השירים אשר לשלמה · שנו רבותי׳ כל שלמה האמורי׳ בשיר השירי׳ קדש מלך שהשלום שלו · שיר שהוא על כל השירים אשר נאמר להקב״ה מאת עדתו ועמו כנסת ישראל · אמר רבי עקיבה לא היה העולם כדי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל שכל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים אמר רבי אלעזר בן עזריה למה הדבר דומ׳ למלך שנטל סאה חטים ונתנה לנחתום אמר לו הוצא לי כך וכך סולת כך וכך סובין כך וכך מורסין וסלית לי מתוכה גלוסקיא אחת מנופה ומעולה כך כל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים שכולו יראת שמים וקבול עול מלכותו: ישקני מנשיקות פיהו · זה השיר אומרת בפיה בגלותה ובאלמנותה מי יתן וישקני המלך שלמה מנשיקות פיהו כמו מאז לפי שיש מקומות שנושקין על גב היד ועל הכתף אך אני מתאוה ושוקקת להיותו נוהג עמי כמנהג הראשון כחתן אל כלה פה אל פה: כי טובים · לי דודיך מכל משתה יין ומכל עונג ושמחה ולשון עברי הוא להיות כל סעודת עונג ושמחה נקראת על שם היין כענין שנאמר אל בית משתה היין ואסתר בשיר לא ישתו יין והיה כנור ונבל וחליל ותוף ויין משתיהם זהו ביאור משמעו · וכאמר דוגמ׳ שלו על שם שנתן להם תורתו ודבר עמהם פנים אל פנ׳ ואותם דודים עודם ערבים עליהם מכל שעשוע ומובטחים מאתו להופיע עוד עליהם לבאר להם סוד טעמיה ומסתר צפונותיה ומחלים פניו לקיים דברו וזהו ישקני מנשיקות פיהו: לריח

אבן עזרא

כל נשיקה שהיא בלא למ״ד היא בפה כמו וישקהו ועם הלמ״ד ביד או בכתף או בלחי על פי מנהג המדינות כמו ושקה לי וישק לו וכן וישק יעקב לרחל: דודיך · אהוביך יותר ישמחו מהיין והגאון אמר כי הוא הדיר שהוא תחת הלשון והביא ראיה מפסוק לכה נרוה דודים עד הבקר:

הפעם השנית

ישקני · דברי הנערה כאילו תדב׳ עם נפשה וכל תאותה שישק אותה פעמים רבות כי לא תשבע מאהבתו וכאילו הרגיש הרועה וחזרה מדברת לו: כי טובים דודיך · יותר מיין ירוו וישמחו אהביך או על פירוש הגאון רבינו סעדיה:

הפעם השלישית

ישקני האל מאברהם שהיה העיקר ונשיקות הפה הם התורה והמצות כאשר כתוב עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי ואל תתמה בעבור שאמר ישקני לדבר עבר כי כן דרך המקרא אז ישיר משה יעשו עגל בחורב והפך הדבר אלהים באו גוים ורבי׳ כמוהם: כי טובים דודיך מיין · אהביך כמו שהעיד הכתו׳ על אהבתו זרע אברהם אוהבי כי הפרש יש בין אוהבי לאהובי: לריח

שיר שי״ן רבתי מאותיות גדולות וסימ׳ נמסר בריש סדר בראשית ובמסרה רבת׳ בריש המערכות: שיר חד מן ד׳ פס׳ דבכל מליהון שי״ן וסימ׳ נמס׳ בפנחס:

שִׁירִין וְתוּשְׁבְּחָן דִּי אֲמַר שְׁלֹמֹה נְבִיָּא מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּרוּחַ נְבוּאָה קֳדָם רִבּוֹן כָּל עָלְמָא יְיָ׳ עֲסַרְתֵּי

הַשִּׁירִים אֲשֶׁר לִשְׁלֹמֹה: יִשָּׁקֵנִי מִנְּשִׁיקוֹת פִּיהוּ כִּי־טוֹבִים דֹּדֶיךָ מִיָּיִן:

שִׁירָתָא אִתְאַמְרוּ בְּעָלְמָא הָדֵין שִׁירָא דֵין מְשַׁבַּח מִן כּוּלְהוֹן שִׁירָתָא קַמָּיְתָא אָדָם בִּזְמַן דְּאִשְׁתְּבִיק לֵיהּ חוֹבְתֵיהּ וְאָתָא יוֹמָא דְשַׁבְּתָא וְאָגֵין עֲלוֹי פְּתַח פּוּמֵיהּ וַאֲמַר מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹמָא דְשַׁבְּתָא שִׁירָתָא תִּנְיֵיתָא אֲמַר מֹשֶׁה עִם בְּנוֹי דְיִשְׂרָאֵל בִּזְמַן דִּי בְזַע לְהוֹן מָרֵי עָלְמָא יַת יַמָּא דְסוּף פְּתַחוּ כּוּלְהוֹן וַאֲמַרוּ כַּחֲדָא שִׁירָתָא דְהָכְדֵין כְּתִיב בְּכֵן שַׁבַּח מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁירָתָא תְּלִיתָאָה אֲמַרוּ בְּנוֹי דְיִשְׂרָאֵל בִּזְמַן דְּאִתְיְהִיבַת לְהוֹן בֵּירָא דְמַיָּא דְהָכְדֵין כְּתִיב בְּכֵן שַׁבַּח יִשְׂרָאֵל שִׁירָתָא רְבִיעָאָה אֲמַר מֹשֶׁה נְבִיָּא כַּד אֲתָא זִמְנֵיהּ לְמִפְטַר מִן עָלְמָא וְאוֹכַח בְּהוֹן יַת עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּהָכְדֵין כְּתִיב אַצִיתוּ שְׁמַיָּא וַאֲמַלֵּל שִׁירָתָא חֲמִישָׁאָה אֲמַר יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן כַּד אַגַּח קְרָבָא בְּגִבְעוֹן וְקָמוּ לֵיהּ שִׁמְשָׁא וְסִיהֲרָא תְּלָתִין וְשִׁית שָׁעִין וּפְסַקוּ מִלְּמֵימַר שִׁירָתָא פְּתַח פּוּמֵיהּ אִיהוּ וַאֲמַר שִׁירָתָא דְהָכְדֵין כְּתִיב בְּכֵן יְשַׁבַּח יְהוֹשֻׁעַ קֳדָם יְיָ׳ שִׁירָתָא שְׁתִיתָאָה אֲמַרוּ בָּרָק וּדְבוֹרָא בְּיוֹמָא דִמְסַר יְיָ׳ יַת סִיסְרָא וְיַת מַשִּׁרְיָתֵיהּ בְּיַד בְּנוֹי יִשְׂרָאֵל דְּהָכְדֵין כְּתִיב וְשַׁבַּחַת דְּבוֹרָה וּבָרָק בַּר אֲבִינוֹעַם שִׁירָתָא שְׁבִיעָאָה אֲמָרַת חַנָּה בִּזְמַן דְּאִתְיְהִיבַת לַהּ בַּר מִן קֳדָם יְיָ׳ דְּהָכְדֵין כְּתִיב וְצַלִּיאַת חַנָּה בִּנְבוּאָה וַאֲמָרַת שִׁירָתָא תְּמִינִיתָא אֲמַר דָּוִד מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל עַל כָּל נִסַּיָּא דַּעֲבַד לֵיהּ יְיָ׳ פְּתַח פּוּמֵיהּ וַאֲמַר שִׁירָתָא דְהָכְדֵין כְּתִיב וְשַׁבַּח דָּוִד בִּנְבוּאָה קֳדָם יְיָ׳ שִׁירָתָא תְּשִׁיעָאָה אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּרוּחַ קוּדְשָׁא קֳדָם רִבּוֹן כָּל עָלְמָא יְיָ׳ וְשִׁירָתָא עֲשִׂירִיתָא עֲתִידִין לְמֵימַר בְּנֵי גָלְוָתָא בְּעִידָן דְּיִפְּקוּן מִגָּלְוָתָא דְּהָכְדֵין כְּתִיב וּמְפָרַשׁ עַל יְדוֹי דִּי יְשַׁעְיָה נְבִיָּא דְּהָכְדֵין כְּתִיב שִׁירָא הָדֵין יְהֵא לְכוֹן לְחֶדְוָה כְּלֵיל אִתְקַדָּשׁוּת חַגָּא דְפִסְחָא וְחֶדְוַת לִבָּא כְּעַמָּא דְּאָזְלִין לְאִתְחֲזָאָה קֳדָם יְיָ׳ תְּלַת זִמְנִין בְּשַׁתָּא בְּמִינֵי זְמַר וְקָל טַבְלָא לְמֵיעַל לְטוּרָא דַיְיָ׳ וּלְמִפְלַח קֳדָם יְיָ׳ תַּקִּיפָא דְיִשְׂרָאֵל: ישקני אֲמַר שְׁלֹמֹה נְבִיָּא בְּרִיךְ שְׁמֵיהּ דַיְיָ׳ דִּי יְהַב לָן אוֹרַיְתָא עַל יְדוֹהִי דְמֹשֶׁה סַפְרָא רַבָּא כְּתִיבָא עַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא וְשִׁיתָּא סִידְרֵי מִשְׁנָה וְתַלְמוּדָא בְּגִירְסָא וַהֲוָה מִתְמַלֵּיל עִמָּן אַפִּין בְּאַפִּין כְּגֻבַר דְּנָשִׁיק לְחַבְרֵיהּ מִן סְגִיאוּת חִיבְּתָא דְּחַבֵּיב לָן יַתִּיר מִשִּׁבְעִין עַמְמַיָּא:

אבן עזרא

שמניך טובים. יש מפרשים כי הוא הפך והקרוב אלי כי זה המפרש לא סך שמן מימיו וחשב שהוא שמן זית: תורק. יש אומ' כי הוא שם מקום והנכון שהוא שמן כשמן שיורק שריחו נודף ועודף ואל תתמה בעבור היות השם לשון נקבה כי כן תמצא כל עמל ובית ומקו' במקרא במקו' אחד לשון זכר ובמקום אחר לשון נקבה:

עלמות. הם נערות קטנות: נזכירה. יש אומרים שהוא מן אזכרתה ונזכרו כיין לבנון: מישרים. תאר היין כמו יתהלך במישרים הולך לדודי למישרים. ואם מיין ישרת עצמו ואחר עמו וכן ענינו מתישרים אהבוך העלמות ה הנזכרות וכמוהו וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי יי' ענינו ו ובשמי יי' ורבי' כמוהו: ואחרים אמרו כי ה המישרים אהבוך כמו ומגיד מישרי' והראשון קרוב אלי: שחורה. יש מפרשים שהיא יפה כמו האשה הכושית כי מרוב יופיה תפחד האם שתשלוט בה עין רעה על כן תקרא כ כושית ושחור' ואין לנו צורך בפירוש הזה ב באשה הכושית ולא במלת שחורה כי הנה היא העידה בנפשה ואמרה אל תראוני ש שאני שחרחורת: ונאוה. כמו נחמדת מן אוה למושב לו והנו"ן לבנין נפעל כמו וכל נעשה במרחשת אין אבן כרא': שחרחורת. זה הכפל למעט וכן ירקרק או אדמדם:

שזפתני. ראתני והביטה בי ובלתני וכמוהו ולא תשזפנו עין איה: נחרו בי. נלחמו בי והנו"ן לבניין נפעל מן ויחר אפו: נוטרה. שם התואר וענינו שומרת: שאהבה נפשי. יחסר מקום הקריאה כמו אתה: איכה תרעה. הצאן: איכה תרביץ. אותם ויש אומרי' שענינו שאלת המקום כמו איכה הם: שלמה. השי"ן מקום אשר: כעטיה. מתערבת והיא פועלת מן ויעט העם אל השלל. ויש אומ' תוספת והוא רחוק. ויש אומרים נגזרת מן ויעט בהם:

הפעם השנית

לריח שמניך. כי שמניך יש להם ריח טוב מרחוק והזוכרת שמך כאילו שמן מור יורק לפניה על כן עלמות אהבוך ואם כן שמניך מרחוק אף כי נשיקות פיך: משכני. וכל אחת מהעלמות מתאוה ואומרת משכני אחריך נרוצ': הביאני המלך חדריו. יותר נשמח בך ממה שיביאני המלך חדריו: שחורה. ובעבור שאלה העלמות היו אומרות משכני חזרה הנערה לאין ואמרה איכני פחותה מכם אף על פי שיש בי שחרות מעט כאהלי קדר שהם מגולים לשמש תמיד יפה אני כיריעות שלמה: ואל תראוני פירושו אל תבזוני או אל תראוני בעין קלון וחסרון כי זה השחרות לא נולדתי בו רק הוא מקרה ויסור וסבת זה המקרה כי כעסו אחי עלי ושמוני נוטרה את הכרמים ובתחילה קודם זה אפילו כרמי שלי לא נטרתי: וחזרה לרועה ואמר' לו הגידה לי או זה מקום תרעה ותרביץ כי אני רוצה לשוב רועה וארדוף אחריך:

הפעם השלישית

לריח. היה מלמד מעשיו של המקום ומורה חכמי דורו ובכל מקום שהולך ויקרא שם אברם בשם יי' וזהו שמן תורק שמך: על כן עלמות אהבוך. על כן עלמות שאין להם בעל כך חכמים שלא היה להם אלוה הכניסם תחת הייחוד כענין ואת הנפש אשר עשו בחרן: משכני. שנמשך אחר המקום ויצא מארץ מולדתו: הביאני המלך חדריו · שהביאו אל ארץ כנען ויתכן שהחכימו ועמד על סודות צפונים · וענין נזכירה דודיך הוא בנין מזבח בכל מקום ונטיעת אשל: שחורה · החל בשעבוד מצרים אף על פי שאני שחורה בקצת מעשים רעים נאוה אני במצות הברית וייחוד השם: אל תראוני · השמש הוא גלות מצרים ומי סבב לי שתכני השמש אבני אמי שסמוני נוטרה שאטור דתים נכרי' ועזבתי שלי וכן תמצא בספר יחזקאל שהזהירם הנביא שישובו כי היו מהם עובדים עבודה זרה ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בם בתוך ארץ מצרים: הגידה לי · שחזרו בתשובה ושאלו איך היו רועים האבות והאחוז דרכם ולא מתערב עם אלהים אחרים שיאמרו שהם כמוך וזה ענין על עדרי חבריך:

שיר השירים

לריח ה' וסי' נמסר בסדר ויקרא: אהבוך ג' וסי' בשמואל א' סימן י"ח: הביאני ד' וסימ' בסדר עקב. באהלי ל' שחורה אני ונאוה והוא חד מן א"ב מן חד חד כ"א ברישו' וסי' נמס' במסר' רבת' במערב' אות הכ"ף בסד': איכ' י"ז וסי' נמס' בריש מגילת איכה:

לְרֵיחַ שְׁמָנֶיךָ טוֹבִים שֶׁמֶן תּוּרַק שְׁמֶךָ עַל־כֵּן עֲלָמוֹת אֲהֵבוּךָ׃ מָשְׁכֵנִי אַחֲרֶיךָ נָּרוּצָה הֱבִיאַנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרָיו נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בָּךְ נַזְכִּירָה דֹדֶיךָ מ מִיַּיִן מֵישָׁרִים אֲהֵבוּךָ׃ שְׁחוֹרָה אֲנִי וְנָאוָה בְּנוֹת יְרוּשָׁלָ͏ִם כְּאָהֳלֵי קֵדָר כִּירִיעוֹת שְׁלֹמֹה׃ אַל־תִּרְאוּנִי שֶׁאֲנִי שְׁחַרְחֹרֶת שֶׁשֱּׁזָפַתְנִי הַשָּׁמֶשׁ בְּנֵי אִמִּי נִחֲרוּ־בִי שָׂמֻנִי נֹטֵרָה אֶת־הַכְּרָמִים כַּרְמִי שֶׁלִּי לֹא נָטָרְתִּי׃ הַגִּידָה לִּי שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי אֵיכָה תִרְעֶה אֵיכָה תַּרְבִּיץ בַּצָּהֳרָיִם שַׁלָּמָה אֶהְיֶה כְּעֹטְיָה עַל עֶדְרֵי חֲבֵרֶיךָ׃

תרגום

לריח לְקָל נִיסָךְ וּגְבוּרְתָךְ דַעֲבַדְתָּ לְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל זָעוּ כָּל עַמְמַיָּא דִי שְׁמָעוּ יַת שֵׁמַע גְּבוּרְתָךְ וְאַתְוָתָךְ טָבַיָּא וּשְׁמָךְ קַדִּישָׁא אִשְׁתְּמַע בְּכָל אַרְעָא דַהֲוָה בְּחִיר מִמְשַׁח רְבוּתָא דַהֲוָה מִתְרַבֵּי עַל רֵישֵׁי מַלְכִין וְכַהֲנִין וּבְגִין כֵּן רְחִימוּ צַדִּיקַיָּא לִמְהַךְ בָּתַר אוֹרְחָא טוּבָךְ בְּדִיל דְּיַחְסְנוּן עָלְמָא הָדֵין וְעָלְמָא דְאָתֵי׃ משכני כַּד נְפָקוּ עַמָּא דְבֵית יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם הֲוַת מַדְבְּרָא שְׁכִינַת מָרֵי עָלְמָא קֳדָמֵיהוֹן בְּעַמּוּדָא דַעֲנָנָא בִּימָמָא וּבְעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא בְּלֵילְיָא אֲמַרוּ צַדִּיקֵי דָרָא הַהוּא רִבּוֹן כָּל עָלְמָא נְגִידְנָא בַּתְרָךְ וּנְהֵי רַהֲטִין בָּתַר אוֹרַח טוּבָךְ וּקְרִיב יָתַן בְּשִׁיפוֹלָא דְטוּרָא דְסִינַי וְהַב לָן יַת אוֹרָיְתָךְ מִן בֵּית גִּנְזָךְ דִּרְקִיעַ וְנֶחְדֵי וְנִבְדַח בְּעַסְרִין וְתַרְתֵּין אַתְיָין דְּמִכְתְּבָא בְהוֹן וּנְהֵי דְכִירִין יַתְהוֹן וּנְרַחֵם יַת אֱלָהוּתָךְ וּנְהֵי מִתְרַחֲקִין מִבָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא וְכָל צַדִּיקַיָּא דְעָבְדִין דְּתַקִּין קֳדָמָךְ יְהוֹן דָּחֲלִין מִינָּךְ וּרְחִימִין יַת פִּיקוּדָךְ׃ שחורה כַּד עֲבָדוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל יַת עִיגְלָא אִתְקַדְרוּ אַפֵּיהוֹן כִּבְנוֹי דְכוּשׁ דְּשָׁרַיִן בְּמַשְׁכְּנֵי קֵדָר וְכַד תָּבוּ בְּתְיוּבְתָּא וְאִשְׁתְּבֵק לְהוֹן סְגָא זִיו יְקַר אַפֵּיהוֹן כְּמַלְאֲכַיָּא עַל דַּעֲבָדוּ יְרִיעָתָא לְמַשְׁכְּנָא וּשְׁרַת בֵּינֵיהוֹן שְׁכִינְתָּא דַיְיָ וּמֹשֶׁה רַבְּהוֹן סְלִיק לִרְקִיעָא וִיהַב שְׁלָם בֵּינֵיהוֹן וּבֵין מַלְכֵּיהוֹן׃ אל אֲמִירַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל כָּל קֳבֵל עַמְמַיָּא לָא תְבַזּוֹן יָתִי עַל דִּי אֲנָא קַדְרִיתָא מִנְּכוֹן עַל דַּעֲבָדִית כְּעוֹבָדֵיכוֹן וּסְגִידִית לְשִׁמְשָׁא וְסִהֲרָא דִּנְבִיאֵי שִׁקְרָא אִינוּן גָּרְמוּ לְאִסְתַּקְּפָא תְּקוֹף רוּגְזָא דַיְיָ עֲלַי וְאַלְפוּנִי לְמִפְלַח טַעֲוָתְכוֹן וּלְהַלָּכָא בְּנִימוֹסֵיכוֹן וּלְמָרֵי עָלְמָא דִי הוּא אֱלָהִי לָא פְלָחִית וְלָא אֲזָלִית בְּנִימוֹסֵיהּ וְלָא נְטָרִית יַת פִּיקוּדוֹי וְיַת אוֹרָיְתֵיהּ׃ הגידה כַּד מְטָא זִמְנֵיהּ מֹשֶׁה נְבִיָּא לְמִפְטַר מִן עָלְמָא אֲמַר קֳדָם יְיָ גְּלֵי קֳדָמַי דְּעַמָּא הָדֵין עֲתִידִין לְמֵיחַב וּלְמֵהֲלָכָא בְּגָלוּתָא כְּעַן חֲוִי קֳדָמַי אֵיכְדֵין יִתְפַּרְנְסוּן וְיִשְׁרוּן בֵּינֵי עַמְמַיָּא דְקַשְׁיָין גְּזֵירַתְהוֹן כְּחוּמְתָא וּכְשָׁרָבֵי שִׁמְשָׁא דְטִיהֲרָא בִּתְקוּפַת תַּמּוּז וּלְמָה דֵין יְהוֹן מְטַלְטְלִין בֵּינֵי עֶדְרֵי בְנוֹי דְעֵשָׂו וְיִשְׁמָעֵאל דִּי מְשַׁתְּפִין לָךְ טַעֲוָתְהוֹן לְחַבְרַיָּא׃

רשי

לריח שמניך טובים. שם טוב נקרא על שם שמן טוב. לריח שמניך טובים שהריחו בהם אפסי ארץ אשר שמעו שמעך הטוב בעשותך נוראים במצרים: שמן תורק. נקרא שמך להיות כאמ' עליך אתה שמן אשר תורק תמיד להיות ריח ערב שלך יוצא למרחוק שכן דרך שמן ערב בכל עת שהוא בכלותי' חתומה אין ריחו נודף פותחו ומריק שמ' לכלי אחר ריחו נודף: על כן עלמות אהבוך. כא יתרו לקול השמועה ונתגייר וכן רחב הזונ' אמרה כי שמענו את אשר הובי' וגו' ועל ידי כן כי יי' אלהיכם הוא האלהים בשמים וגו': עלמות. בתולות לפי שהדבור דומהו לבחור שאהובתו מחבבתו ולפי הדוגמא העלמות הן האומות: משכני אחריך נרוצה. אני שמעתי משלוחך רמז שאמרת למשכני ואני אמרתי אחריך נרוצה להיות לך לאשה: הביאני המלך חדריו. וגם היום הזה עודנה לי גילה ושמחה אשר נדבקתי בך: נזכירה דודיך. גם היום באלמנות חיות תמיד אזכיר דודיך ה הראשוני' מכל מעדה עונג ושמחה: מישרים אהבוך. אהבה עזה אהבת מישור בלי ע עקימה ורכסים אשר אהבוך אני ואבותי כ באותן הימים זהו פ פשוטו לפי ענינו' ולפי דוגמתו הם מזכירים לפניו חסד נעורים אהבת כלולות לכתם אחריו במדבר ארץ ציה וצלמות וגם צדה לא עשו להם והאמינו בו ובשלוחו ולא אמרו היאך נצא למדבר לא מקום זרע ומזונות והלכו אחריו והוא הביאם לתוך חדרי היקף ענניו בזו עודם היום גלים ושמחים בו אף לפי עוניים וצרתם ומתשעשעי' בתור' ושם מזכירי' דודיו מיין ומישור אהבתם אותו: שחורה אני ונאוה וגו'. אתם רעיותי אל אקל בעיניכם אף אם עזבני אישי מפני שחרות שבי כי שחור' אני על ידי שזיפת השמש ונאוה אני בתיקון איברים נאים. אם אני שחור' כאהלי קדר המשחירים מפני הגשמים שהם פרוסים תמיד במדברות קלה אני להתכבס להיות כיריעו' שלמה. דוגמא היא זו אומרת כנסת ישראל לאומות שחורה אני במעשי ונאה אני במעשה אבותי ואף במעשי יש מהם נאים אם יש בי עון העגל יש בי כנגדו זכות קבלת התורה וקורא לאומות בנות ירושלם על שם שהיא עתידה ליעשות מטרפולין לכולן כמו שנבא יחזקאל ונתתי אותם לך לבנות כמו עקרון ובנותיה: אל תראוני. אל תסתכלו בי לבזיון שאני שחרחורת לפי שאין שחרותי וכיעורי ממעי' אמי אלא על ידי שזיפת השמש שאותו שחרות נוח להתלבן כשיעמוד בצל: בני אמי נחרו בי. הם בני מצרים שנגדלתי בהם ועלו עמי בערב רב הם נחרו בי בהסתם ופתויים עד ששמוני נוטרה את הכרמים וגם שזפתני השמש והושחרתי כלומר נתנוני עובדת אלהים אחרים וכרמי שהיה שלי מאבותי לא נטרתי מצינו פרכסים נקראים במקרא בלשון כרמים שנאמר ונתתי לה את כרמיה משם ומתרג' ואתני לה ית פרנסהא וכן לא יפנה דרך כרמי: הגידה לי שאהבה נפשי. עכשיו רוח הקדש חוזר ומדמה אותה לבין שחביב' על הרועה אומרת כנסת ישר' לפניו כאשה לבעלה הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרע' צאנך בין הזאבי' הללו אשר הם בתוכם ואיכה תרביצם בצהרים בגלות הזה שהיא עת צרה להם כצהרי' שהיא עת צרה לצאן: שלמה אהיה כעוטיה. ואם תאמ' מה איכפת לך אין זה כבודך שאהיה כאבילה עוטה על שפה בוכיה על צאני: על עדרי חביריך. אצל עדרי שאר הרועי' שהם רועים צאן כמותך כלומר בין גדודי האומות הסמוכים על אלהים אחרים ויש להם מלכים ושרים מנהיגי' אותם: אם

אם לא תדעי לך · זו היא תשובת הרועה אם לא תדעי לך להיכן תלך לרעות צאנך את היפה בנשי שחדל לו הרועה מלהנהיג אותם : צאי לך בעקבי הצאן · הסתכלי בפסיעת דרך שהלכו הצאן והעקבים ניכרים טרא"ס בלע"ז וכן הרבה במקרא ועקבותיך לא נודעו נחתמו עקביך והוא יגוד עקב ישוב על עקביו ואותו הדרך לכי : ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים · בין משכנות שאר הרועים שאת אכלם וזה הדוגמא אם לא תדעי לך כנסייתי ועדתי היפה בנשים בשאר אומות איכה תרעי ותנצלי מיד המציקים ליך לחיות בניהם ולא יאבדו בניך התבונני בדרכי אבותיך הראשונים שקבלו תורתי ושמרו משמרתי ומצותי ולכי בדרכיהם ואף בשכר זאת תרעי גדיותיך אצל שרי האומות וכן אמר ירמיה הציבי לך ציונים שיתי לבך למסילה וגו' : לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי · לאמר זו כמו לאמר לקול תתו המון מים וכמו לאמר לריח שמניך לקבוצת סוסי' הרבה שאספתי מחנותי לבאת לקראתך ברכבי פרע' להושיעך כמו שנאמר דרכת בים סוסיך ם סוסים הרבה ם שם דמיתיך רעיתי שתקתיך מבעיקתך שנאמ' ואתם תחרישון זאת ראיתי בספרי אגדה דבר אחר דמיתיך רעיתי שם דמיתיך רעיתי שם שראיתי לכל ם שרעיתי את · לסוסתי קבוצת סוסי ובלשון לעז קבל"יירא · דמיתיך אר"שמאי · ב בלע"ז כמו אותי דימו להרוג כי שם קשטתיך בקשוטים כאים : נאוו לחייך בתורים · שורות כזמי אזן ומנחת זהב : צוארך בחרוזים · ענקי זהב ומרגליות חרוזות בפתילי זהב של ביזת הים : תורי זהב נעשה לך · כמלכנו אני ובית דיני לפני בא פרעה שאסיאכו ואחזק את לבו לרדוף אחריך עם כל שנה גנזי אוצרותיו כדי שנעשה לך תורי קשוטי הזהב : עם נקודות הכסף · שהיה בידך כבר שהוצאתם ממצרים שגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים · נקודות כלי כסף מנוקדים ומצויירים בחברבורות וגוונים : עד שהמלך במסבו · משיבה כנסת ישראל ואומרת כל זה אמת טובה גמלתני ואני גמלתיך רעה כי בעוד המלך על השלחן מסבת חופתו נרדי נתן ריחו חילוף להבאים בעור שהסכינה בסיני קלקלתי בעגל ולשון חבה כתב הכתוב נתן ריחו ולא כתב הבאיש או הסריח לפי שדבר הכתוב בלשון נקיה : צרור המור דודי לי · דודי נעשה לי כמי שיש לו צרור המור בחיקו ואמר לו הרי ליך צרור זה שיתן ריח טוב מן הראשון שאבדת כך הקב"ה נתרצה לישרא' על מעשה העגל ומצא להם כפרה על עונם ואמ' התנדבו למשכן ויבא זהב המשכן ויכפר על זהב העגל : בין שדי ילין · אף לפי שמעלתי בו אמר לשכון שם בין שדי בין שני בדי הארון : אשכול

בעקבי הצאן · כמו ועקבותיך לא נודעו האותות העוקב הדורך אחריו : גדיותיך · כל קטן יקרא גדי ומסמיכתו לעזים היא הראיה : לסוסתי · היו"ד נוסף כיו"ד מלאתי משפט אהבתי לדום : בתורים · שורות מצוירות כמו תורים : חרוזים · הם הקשורי' מהאבני' היקרות ואין לו חבר ויש אומ' כי ואחרי' במרכולתך כמוהו ויתחלף האל"ף בח"ית וזה איננו נכון כי לא יתחלפו בלשון הקדש חוץ מאותיות יהו"א לבדם : נקודות הכסף · שיהיו בשורות התורים נקודות הכסף שהוא לבן : במסבו · כמו מקום תעלה : וכבד כמו ובמסבי ירושלם והקרוב אלי שהוא המקום שיש בו מסיבה לשתות כמנהג שותי היין : נרדי · בושם כמין כרכום : צרור המור · פירוש דבר צרור כמו וצרת הכסף בידך ויש אומ' חתיכה והוא רחוק · ופירוש מור יש אומרי' כי מר דרור הוא ם המוסך וזה רחוק ב בעבור שאמר אריתי מורי והנה הוא בושם ממיני הצמחי' שילוקט ועוד וידי נטפו מור : והנה הוא נוטף : והמוסך איננו נוטף ויש אומ' כי מר יתפרש למני ענינים :

הפעם השנית

השיב צאי לך בעקבות הצאן ורעי גדיות ה קטנות כמו שאת קטנ' למעלה ממשכנות ה הרועים כי שם הוא מקומי : לסוסתי · נקבת הסוס : ברכבי · יש רכב עץ ורכב ברזל אמ' לה דמיתך רעיתי בין אותם העלמות ם שאהבוני כמו הסוסיא בין הרכב ודימה ה הצעיף שיש על לחיה מצוייר כמו המתג ה המצוייר בדמות תורים שהוא על לחיי הסוסיא ואלו הכתם הם ה הקשורים כדמות קשורים שישימו על צואר הסוסיא ולא היה ראוי לך שיהיו התורי' שלך כי אם זהב עם נקודות הכסף · ענתה שיא ואמרה אע"פ שריחי נודף ואפילו המלך כשהוא במסיבו יתאוה להריח נרדי יותר טוב ריח נודף יש לדודי שהוא צרור המור ואייתי מתאוה שילין בין שדי ואייתי חושבת שאני מחבקת אשכול הכופר :

הפעם השלישית

אם לא תדעי · השיבם הנביא שהתנבא להם במצרים ויש אומרים שהיה אהרן וכן ענין שלח נא ביד תשלח שלח נא ביד אותו שתשלח אותו בכל עת : את גדיותיך · הם קטני אמנה שאין להם דעת נכונה : לסוסתי · החל הנביא ואמר לישראל מפי הגבורה לסוסתי ונאו לחייך בתורי' והענין כי תנצלי ממצרי' בכלי כסף וזהב ושמלות וענתה כנסת ישראל עד שהמלך במסיבו והענין כשיביאנו אל הר האלהים אז יתן נרדי ריחו והוא ריח הקטורת : בין שדי ילין · בין הכרובים או באמצע מחנה ישרא' :

אם לא ה' רף וסימ' אם לא ימצא הגנב · אם לא תשמור לעשות · אם לא את דמי נבות · אם לא השמעו ואם לא תשימו על לב דמלאכי · אם לא ישוב חרבו ילטוש · אם לא שויתי ודוממתי · אם לא תדעי לך היפה בנשים · וכל רף דאיוב דכו' אם לא כמ"ב ואם לא וסימ' ואם לא איפה מי יכזיבני · ואם לא ישמעו בשלח :

אִם־לֹא תֵדְעִי֙ לָ֔ךְ הַיָּפָ֖ה בַּנָּשִׁ֑ים צְאִי־לָ֞ךְ בְּעִקְבֵ֣י הַצֹּ֗אן וּרְעִי֙ אֶת־גְּדִיֹּתַ֔יִךְ עַ֖ל מִשְׁכְּנ֥וֹת הָרֹעִֽים׃
לְסֻסָתִי֙ בְּרִכְבֵ֣י פַרְעֹ֔ה דִּמִּיתִ֖יךְ רַעְיָתִֽי׃ נָאו֤וּ לְחָיַ֙יִךְ֙ בַּתֹּרִ֔ים צַוָּארֵ֖ךְ בַּחֲרוּזִֽים׃ תּוֹרֵ֤י זָהָב֙ נַעֲשֶׂה־לָּ֔ךְ עִ֖ם נְקֻדּ֥וֹת הַכָּֽסֶף׃ עַד־שֶׁ֤הַמֶּ֙לֶךְ֙ בִּמְסִבּ֔וֹ נִרְדִּ֖י נָתַ֥ן רֵיחֽוֹ׃
צְר֨וֹר הַמֹּ֤ר ׀ דּוֹדִי֙ לִ֔י בֵּ֥ין שָׁדַ֖י יָלִֽין׃

ה' לב · ל' וחס' · ל' וחס' · ל' · ל' · ל' · ג' מל' בליש' · ל' · ל' · ל' · ל' · ה' חס' בליש'

אם אמר קודשא בריך הוא למשה נביא אבעיא להון למחי גלותא כנישתא דמתילא לריבא שפירתא ודנפשי תהא רחים לה תהא מהלכא באורחהון דצדיקיא ותהא מסדרא צלותא על פום ברזילהא ומדברי דרתא ותהי מאלפא לבנהא דמתילין לגדיי עיזין למהך לבית כנישתא ולבית מדרשא ובההוא זכותא יהוון מתפרנסין בגלותא עד זמן דאשלח מלכא משיחא ויהי מדבר יתהון בנייח על משכניהון הוא בית מקדשא דיבני להון דוד ושלמה רעיתי דישראל : לססתי כד נפקו ישר' ממצרים רדפו פרעה ומשיריתיה בתריהון ברתיכין ובפרשין והות אורח סגירא להון מארבע סטריהון מן ימינא וסמאלא הוו מדבריא דמליין חיוון קלן ומן בתריהון הוה פרעה רשיעא ומשיריתיה ומן קדמיהון הות ימא דסוף מה עבד קודשא בריך הוא אתגלי בכח גבורתיה על ימא ונגב ית ימא וית טינא לא נגב אמרו רשיעיא וערבלאין ונוכראין די בביניהון ית מוי דימא יכיל לנגבא וית טינא לא יכיל לנגבא בי היא שעתא תקף רוגזיה דיי עליהון ובעא לשנקותהון במוי דימא היכמה דאשתנקו פרעה וחילותוהי רתיכוהי ופרשוהי וסוסוותוי אלולי משה נביא דפרש ידוי בצלו קדם יי ואתיב רוגזא דיי מנהון ופתח איהו וצדיקי דראית פומהון ואמרו שירתא ועברו בגו ימא דסוף ביבשתא בגין זכותא דאברהם יצחק ויעקב רחימוא דיי : נאוו כד נפקו למדברא אמר יי למשה כמה יאי עמא הדין לאתיהבא להון פתגמי אוריתא ויהון כזממין בליסתהון דלא יעדון מן אורחא טבא היכמה דלא עדי סוסיא דזממא בליסתיה וכמה יאי קדלהון לסוברא ניר פיקודיי ויהי עילויהון כנירא על קדל תורא דהוא חריש בחקלא ומפרנס יתיה וית מריה : תורי בכן איתאמר למשה סק לרקיעא ואתן לך ית תרין לוחי אבנין חציבין מספיר כורסי יקרי בהיקן כדהב טב מסדרן בשיטין כתיבין באצבעי גלוף בהון עסרתי דבריא זקיקין יתיר מן כספא דמזוקק שבע זמנין שבעא דסכום עיניינין דמתפרשין בהון ארבעין ותשע אפין ואתנינון על ידך לעמא בית ישראל : עד ועוד דהוה משה רבהון ברקיעא לקבלא ית תרין לוחי אבניא ואורייתא ותפקידתא קמו רשיעי דרא ההוא ועברו עגל דדהב ועירברובין די ביניהון ואסריאו עובריהון ונפק להון שום ביש בעלמא דמקדמת דנא הוה נפק ריחיהון נדיף בעלמא ובתר כן סריאו כנרדא ריחיה ביש לחדא ונחת מכתש סגירו על בסריהון : צרור בי היא זימנא אמר יי למשה אזיל חות ארום חבילו עמך פסק מיני ואישיצינון בכן תב משה ובעא רחמין מן קדם יי ודכר יי להון עקידת יצחק דכפתיה אבוי בטור מוריה על מדבחא ותב יי מן רוגזיה ואשרי שכינתיה ביניהון כמלקדמין :

אשכל הכופר · יש אומרי' שהוא הכותבת והקרוב שהוא כמו בלשון ישמעאל וכן בלשון לעז כי הוא כמו אשכולות: עין גדי · מקום בארץ ישראל שימצא שם אשכל הכופר: עיניך יונים · כעיני יונים כי מנהג בני יונה שלא להתחבר אלא עם הזוג שלה: רעננה · דומה כעץ רענן: רהיטנו · מדברי רבותינו ז"ל: ברותים ·

אשכול ה' חס' וסימ' בלעדי אשר אכלו · ויבא הפליט ויגד לאברם · ויבאו עד נחל אשכל · ויפנו ויעלו ההרה · אשכל הכפר דודי לי: רהיטנו רחיטנו כתי' וקרי' רהיטנו והוא חד מן ד' מלין כתי' ח' במצעות תיבות' וקרי' ה' וסימ' רחיטנו קורות בתינו · עמיהוד ואבשלום ברח · מבחלת נחלה מבחלת בראשונה · ולחתם שבעים שבעים נתחך על עמך:

אֶשְׁכֹּל הַכֹּפֶר דּוֹדִי לִי בְּכַרְמֵי עֵין גֶּדִי: הִנָּךְ יָפָה רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה עֵינַיִךְ יוֹנִים: הִנְּךָ יָפֶה דוֹדִי אַף נָעִים אַף עַרְשֵׂנוּ רַעֲנָנָה: קֹרוֹת בָּתֵּינוּ אֲרָזִים רַהִיטֵנוּ בְּרוֹתִים: אֲנִי חֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן שׁוֹשַׁנַּת הָעֲמָקִים: כְּשׁוֹשַׁנָּה בֵּין הַחוֹחִים כֵּן רַעְיָתִי בֵּין הַבָּנוֹת: כְּתַפּוּחַ בַּעֲצֵי הַיַּעַר כֵּן דּוֹדִי בֵּין הַבָּנִים בְּצִלּוֹ חִמַּדְתִּי וְיָשַׁבְתִּי וּפִרְיוֹ מָתוֹק לְחִכִּי: הֱבִיאַנִי אֶל בֵּית הַיָּיִן וְדִגְלוֹ עָלַי אַהֲבָה: סַמְּכוּנִי בָּאֲשִׁישׁוֹת רַפְּדוּנִי בַּתַּפּוּחִים כִּי חוֹלַת אַהֲבָה אָנִי: שְׂמֹאלוֹ תַּחַת לְרֹאשִׁי וִימִינוֹ תְּחַבְּקֵנִי:

(Masorah marginal notes: ה' חס · יה · ה' · ל' · ל' ח' מלעי' · רהיטנו · ל' · ק' ומ' · ל' · ב · ל' · ל' יל סרף · ג' · ר' · ל' זקף קמץ · ל' · ל' וח ל' · ל' וח' כתפוחים · ל' · ל')

אשכול הָא בְּכֵן נְחַת מֹשֶׁה וּתְרֵין לוּחֵי אַבְנִין בִּידוֹי וּבְגִין חוֹבֵי יִשְׂרָאֵל אִתְיַקְּרוּ יְדוֹי וּנְפָלוּ וְאִתְבָּרוּ בְּכֵן אֲזַל מֹשֶׁה וְשַׁף יַת עֶגְלָא וּבַדַּר יַת עַפְרֵיהּ לְנַחֲלָא וְאַשְׁקְיַית בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּקְטִיל יַת כָּל מַן דְּאִתְחַיַּיב קְטוֹל וּסְלִיק זִמְנָא תִּנְיָנָא לִרְקִיעָא וְצַלִּי קֳדָם יְיָ וְכַפַּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֵן אִתְפַּקִּיד לְמֶעֱבַד מַשְׁכְּנָא וַאֲרוֹנָא בֵּי הִיא זִמְנָא אוֹחִי מֹשֶׁה וַעֲבַד יַת מַשְׁכְּנָא וְיַת כָּל מָנוֹי וְיַת אֲרוֹנָא וְשַׁוִּי בַּאֲרוֹנָא יַת תְּרֵין לוּחִין אוֹחֲרָנִין וּמַנִּי יַת בְּנוֹי דְּאַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא לְמִקְרַב קוּרְבָּנָא עַל מַדְבְּחָא וּלְנַסְּכָא יַת חַמְרָא עַל קוּרְבָּנָא וּמְנָן הֲוָה לְהוֹן חַמְרָא לְנַסָּכָא הֲלָא אִינוּן בְּמַדְבְּרָא לָא אֲתַר כָּשֵׁר לְבֵית דְּרַע וְאַף לָא תֵּינִין וְגוּפְנִין וְרִמּוֹנִין אֶלָּא הֲווֹ אָזְלִין לְכַרְמֵי עֵין גֶּדִי וְנַסְבִין מִתַּמָּן אַתְכָּלִין דְּעִנְבִין וְעָצְרִין מִנְּהוֹן חַמְרָא וּמְנַסְּכִין יָתֵיהּ עַל מַדְבְּחָא רְבִעוּת הִינָא לְאִימְּרָא חֲדָא: הנך כַּד עֲבָדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רְעוּתָא דְּמַלְכֵּיהוֹן הוּא בְּמֵימְרֵיהּ מְשַׁבְּחוּתְהוֹן בְּפַמַּלְיָא בְּמַלְאֲכַיָּא קַדִּישַׁיָּא וַאֲמַר כַּמָּא יָאֲוָן עוֹבָדָךְ בְּרַתִּי חֲבִיבַתִּי כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בִּזְמַן דִּי אַנְתְּ עָבְדָא רְעוּתִי וַעֲסִיקָא בְּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְיתִי וּכְמָא תַּקְנִין עוֹבָדָיךְ וְעֵינַיִךְ כְּגוֹזָלִין בְּנֵי יוֹנָהּ דְּמִתְכַּשְּׁרִין לְאִתְקָרְבָא עַל מַדְבְּחָא: הנך אֲתִיבַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל קֳדָם רִיבּוֹן עָלְמָא וְכֵן אֲמַרַת כַּמָּה יָאֵי שְׁכִינַת קוּדְשָׁךְ בְּעִידָּן דִּי אַתְּ שָׁרֵי בֵּינָנָא וּמְקַבֵּיל בְּרַעֲוָא צְלוֹתָנָא וּבְעִידָּן דִּי אַתְּ מַשְׁרֵי בְּפוּרְיָינָא חִיבַּתָא וּבְנָנָא סַגְיָין עֲלוֹי אַרְעָא וַאֲנַחְנָא פָּיְישִׁין וְסַגְיָין כְּאִילָן דִּנְצִיב עַל עֵינָא דְמַיָּא דִּי עַפְיֵיהּ שַׁפִּיר וְאִנְבֵּיהּ סַגִּי: קורות אֲמַר שְׁלֹמֹה נְבִיָּא כַּמָּה יָאֵי בֵּית מוּקְדְּשָׁא דַּיְיָ דְּאִתְבְּנֵי עַל יְדַי מִן קֵיסֵי גוֹלְמִישׁ אֲבָל יַתִּיר יְהֵי יָאֵי בֵּית מוּקְדְּשָׁא דַּעֲתִיד לְאִתְבְּנָאָה בְּיוֹמֵי מַלְכָּא מְשִׁיחָא דְּבַשּׁוּרוֹהִי יְהַוְיָין מִן אַרְזִין דְּגִינְתָא דְּעֵדֶן וְשִׁירוּתוֹהִי יְהַוְיָין מִן בְּרָאתֵי וְשָׁאגֵי וְשׁוּרְבֵּנֵי: אני אֲמַרַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּעִידָּן דְּמַשְׁרֵי מָרֵי עָלְמָא שְׁכִינְתֵּיהּ בֵּינַי אֲנָא מְתִילָא לְבַרְקִים רְטִיב מִגִּינְתָא דְעֵדֶן וְעוֹבָדַי יָאִין כְּוַורְדָּא דְּבַמִּישׁוֹר גְּנוּנִיתָא דְּעֵדֶן: כשושנה וּבְעִידָּן דִּי אֲנָא סָטְיָא מִן אוֹרְחָא דְּתַקְנָן קֳדָמוֹי וְאִיהוּא מְסַלֵּק שְׁכִינַת קוּדְשׁוֹי מִינַּי אֲנָא מְתִילָא לְוַרְדָּא דִּמְלַבְלַב בֵּינֵי סִלְוַיָּא דִּנְעִיצַן עַפְיָהָא וּבְזִיעַן הֵכְדֵין אֲנָא נְעִיצָא וּבְזִיעָא מִגְּזֵירָן בִּישִׁין בְּגָלוּתָא בֵּינֵי פַּלְכֵי עַמְמַיָּא: כתפוח הֵיכְמָה דְּיָאֵי וּמְשַׁבַּח אֶתְרוֹגָא בֵּינֵי אִילָנֵי סְרַק וְכוּלֵּי עָלְמָא מוֹדְעִין יָתֵיהּ כֵּן רִיבּוֹן עָלְמָא וּמְשַׁבַּח בֵּינֵי מַלְאֲכֵי בְּעִידָּן דְּאִתְגְּלֵי עַל טוּרָא דְסִינַי בִּזְמַן דִּיהַב אוֹרַיְיתָא לְעַמֵּיהּ בְּהַהִיא שַׁעְתָּא בְּטַלַּל שְׁכִינְתֵּיהּ רְגִיגִית לְמִתַּב וּפִתְגָּמֵי דְּאוֹרַיְיתֵיהּ בְּסִיסָן עַל מוֹרִיגִי וּשְׂכַר פִּיקוּדוֹי נְטִירִין לִי לְעָלְמָא דְאָתֵי: הביאני אֲמַרַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אָעֵיל יָתִי יְיָ לְבֵית מְתִיבַת מִדְרְשָׁא דְיִשְׂרָאֵל דְּסִינַי לְמֵילַף אוֹרַיְיתָא מִפּוּם מֹשֶׁה סַפְרָא רַבָּא וְטִיכָס פִּיקוּדוֹי קַבֵּילִית עֲלַי בַּחֲבִיבְתָּא וַאֲמָרִית כָּל דִּי פַּקִּיד יְיָ אַעֲבֵיד וְאֶשְׁמָע: סמכוני וּבְעִידָּן דִּי שְׁמָעִית יַת קָלֵיהּ דִּי מִתְמַלֵּל מִגּוֹ שַׁלְהוֹבִית אֶשָּׁתָא זָעִית וּרְתָעִית בַּתְרַאי מִן רְתִיתָא בְּכֵן קְרִיבִית לְוַת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַאֲמָרִית לְהוֹן קַבִּילוּ אַתּוּן קָל פִּתְגָּמֵי דַּיְיָ מִגּוֹ אֶשָּׁתָא וְאַעִילוּ לְבֵית מִדְרְשָׁא וְסָעִידוּ יָתִי בְּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְיתָא דִּי עֲלֵיהוֹן אִתְבְּסַס עָלְמָא וְהָבוּ רְדִידִין עַל צַוְּארִי מִפֵּשַׁר מִלַּיָּא קַדִּישִׁין דְּבַסְתִּיקָן עַל מוֹרִיגַי כְּתַפּוּחֵי גִּינְתָא דְעֵדֶן וַאֲהִי עֲסִיקָא בְּהוֹן מָאִים אֵיתַּסֵּי בְּהוֹן אֲרוּם מְרַעַת חִיבַּתָא אֲנָא: שמאלו כַּד הֲווֹ עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל אָזְלִין בְּמַדְבְּרָא הֲווֹ עֲנָנֵי יְקָרָא מְסַחֲרָן לְהוֹן אַרְבְּעָה מֵאַרְבַּע רוּחֵי עָלְמָא בְּגִין דְּלָא יִשְׁלוֹט בְּהוֹן עֵינָא בִּישָׁא וַחֲדָא מִן עֵילָוֵיהוֹן בְּגִין דְּלָא יִשְׁלוֹט בְּהוֹן שָׁרְבָא וְשִׁמְשָׁא וְאוּף לָא מִטְרָא וּבַרְדָּא וַחֲדָא מִלְּרַע לְהוֹן דִּי הֲוָת מְסוֹבַר יָתְהוֹן הֵיכְמָה דִּמְסוֹבַר תּוּרְבִּינָא יַת יַנְקָא בְּעִטְפֵיהּ וַחֲדָא הֲוָה רָהִיט קֳדָמֵיהוֹן מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין לְמַכָּכָא טוּרַיָּא וּלְמִרְמֵי מֵישְׁרַיָּא וּקְטִיל כָּל חִיוָן קָלָן וְעַקְרַבִּין דִּי בְּמַדְבְּרָא וַהֲוָה מְאַלֵּל לְהוֹן אֲתַר כָּשֵׁר לְמִבַּת בְּגִין דִּיהֲווֹ עֲסִיקִין בְּאוּלְפַן דְּאוֹרַיְיתָא דְּאִתְיְהִיבַת לְהוֹן בְּיַד יַמִּינָא דַּיְיָ:

(אבן עזרא)

אין לו חבר ויש אומרי' שהוא ברוש' ויש אומ' כי רהיטנו הוא כמו ברהטים בשקתות המים אם כן יהיו ברותי' כמו אבני שיש: חבצלת · יש אומרים שהיא ורד ויש אומרי' שהוא צמח אחר ככבר יש לו ריח טוב ושנו כענין שתרות: שושנת · יש אומרי' שהוא צמח לבן ויש לו ריח טוב והוא חם מאד עד שריחו יכאיב הראש ויתכן להיותו כן ויהיה פירושו מן שש כי לעולם היא ששה עלים לבנים גם בתוכו כרמות בד קטיפים ארוכים גם הם ששה ויהיה פירוש שפתותיו שושני' בריח לא בעין: כתפוח · כאילן התפוח: ודגלו · מן דגל מחנה יהודה: אשישות · כלי זכוכית מליאות יין: רפדוני · בלשון ישמעאל כמו חזקוני ויש אומ' שימו היציע תפוחים מן רפידתו זהב ירפד חרוץ עלי טיט שעניננו ענין הבעה והוא רחוק בעיני:

הפעם השנית

הנך · אמר הוא הנך יפה · אמרה היא הנך יפה דודי ויש לי מריכה ערש רעננה ובית נכבד וזה ענין קורות בתינו ארזים: אני · לכן אני עתה בחוץ כמו חבצלת השרון ואין מריח: כשושנה · אמר הוא

הפעם השלישית

אשכול הכופר · משל על השכינה · ענתה שכינה אחר שכל זה חשבת יפה את · ענתה כנסת ישר' עוד אעשה ערש והוא הבית כשתכניסני לארץ ישראל · לכן אני עתה כמו חבצלת שהיא בשרון שהוא מקום מישור כל ארץ ישובה וכשושנה בעמק רגל ותרמסנה ואני מתפחדת · אמרה שכינה אני אשמור אותך שלא יגע בך רע כשושנה בין החוחי' · ענתה כנסת ישר' אם תשמרני לעולם אשב בצלך · וענין פריו שאשמע כל מצותיך: בית היין · הוא בית ה' מקום כסוך היין וענין אשישו' ותפוחים הם המשוררים הלא תראה ימשל דברי הנבואה ליין וחלב וכן חכמות כמו' בנתה בית' מסכ' יינה ועוד תפוחי זהב · שמאלו תחת לראשי · עולת הערב והבקר:

(רשי)

אשכול הכופר · יש בושם ששמו כופר כמו כפרים עם נרדים ושמו' כעין אשכלות בכרמי עין גדי · שם מקום ושם הוא מצוי וראיתי באגדה שאותן כרמים עושי' פירות ארבעה או חמשה פעמים בשנה והדוגמא היא לכמה כפרות ומחילות שמחל לנו הקב"ה על כמה נסיונו' שנסוהו במדבר: הנך יפה רעיתי · אני הייתי בושה בקלקולי והוא חזקני בדברי רצויים לומר סלחתי כדבריך והרי את יפה ויפה כי עיניך יונים כלומר כלה שעיניה כשרים כל גופה צריך בדיקה ושאין עיניה כשרות כל גופה צריך בדיקה והדוגמא זו היא מחלתי לך על עונך והרי את יפה בבעשה והנך יפה בבשמע יפה במעשה אבות יפה במעשיך: כי עיניך יונים · בדיקים יש בך שדבקו בי כיונה זו שמשמכרת את בן זוגה אינה מניחתו שיזדווג לאחר כך ויאספו אליו כל בני לוי ולא טעו בעגל ועוד הנך יפה במלאכת המשכן שנאמר והנה עשו אותה וגו' ויברך אותם משה הרי שקלסם על כך: הנך יפה דודי · אף נעים · לא היופי שלי אלא שלך אתה הוא היפה: אף נעים · שעברתי על פשעי והשרית שכינתך בתוכי וזהו קילוס של ירידת האש וירא כל העם וירונו: אף ערשנו רעננה · ע"י נעימותיך הנה רעננה ערשנו שבבנינו ובבנותינו שהיו כולם נקבצים אליך שנ' ותקהל העדה וגו' המשכן קרוי מטה שנ' הנה מטתו שלשלמה וכן המקדש קרוי מטה שנאמר בחדר המטות אשר בבית ה' על שהם פריין ורביין של ישראל: קורות בתינו · ארזים · שבח המשכן הוא זה: רהיטנו · לא ידעתי אם לשון קרשים או לשון בריחי' אך ידעתי שאף בלשון משנה שמנו רהיטני ביתו של אדם הן מעדיים בו: חבצלת · היא שושנה: שושנת העמקי' · נאה משושנת ההרים לפי שמטרתה תמיד שאין כח החמה שולט שם: כשושנה בין החוחי' · שמנקבין אותה ותמיד היא עומדת בנויה ואדמימותה כן רעיתי בין הבנות מפתות אותה לרדוף אחריהם לזנות כמותם אחרי אלהים אחרי' והיא עומדת באמונתה: כתפוח · אילן של תפוחי' כשהוא בין אילני סרק הוא חביב מן כולן שפריו טוב בטעם ובריח: כן דודי בין הבנים · בין הבחורי' והדוגמא כך הקב"ה מכל האלהי' נבחר לפיכך בצלו חמדתי וישבתי ומדרש אגדה התפוח הזה הכל בורחים הימנו לפי שאין לו צל כך ברחו כל האומות מעל הקב"ה במתן תור' אבל אני בצלו חמדתי וישבתי: אל בית היין · אהל מועד ששם ניתנו פרטיה וביאוריה של תורה: ודגלו עלי אהבה · וקבוצתו שדגלני שזו אהבה היא עלי עודני זוכרת אהבתו ודגלו אשרי"ט בלעז: סמכוני · עתה כמדת החולים באשישי ענבים באשישות סלת נקיה: רפדוני · רפדו רפידתי סביבותי בתפוחי' לריח טוב כדרך החולי' כי חולה אני לאהבתו כי כמאתי לו פה בגלותי רפיד' לשון מצע היא כמו ירפד חרוץ עלי טיט: שמאלו תחת לראשי · במדבר: וימינו תחבקני · דרך ג' ימים נוסע לתור להם מנוח' ובמקו' המנוח' מוריד להם מן ושלו כל זה אני זוכרת עתה בגלותי וחולה לאהבתו·

השבעתי

השבעתי אתכם · אתם האומות: בצבאות או באילות. שתהיו הפקר ומאכל כצבאים ואילי: אם תעירו ואם תעורר ואת האהבה. שבוני לדודי לשנותה ולהחליפה ולבקש ממני להתפתות אחריכם: עד שתחפץ. בכל עוד שהיא תקועה בלבי והוא חפץ בי. עד שתחפץ כמו עד שהמלך במסיבו בעוד שהמלך במסיבו. אם תעירו אם תעוררו כמו ויהי ערך ופטרה לערך. ואם תעוררו. כמו השורר על הסדה ק קלנאור בלע"ז ים מדרשי אגדה רבים והנם מתיישבים על סדר הדברים כי רואה אני שנתכנה שלמה ודבר על גלות מצרים ועל מתן תור' והמשכן וביאת הארץ ובית ה הבחירה וגלות בבל וביאתבו שני וחורבנו: קול דודי. חוזר המשורר על הראשונו' כאדם שקצר דבריו וחוזר ואומר לא א אמרתי לפניכ' ראשית הדברים הוא התחיל' ואמר הביאני המלך חדריו ולא סיפר היאך פקדם במצרי' בלשון חבה ועכשיו חוזר ו ואומר משיכה זו ש שאמרתי להם ש משכני דודי ורצתי אחריו כן היתה כואם הייתי אומרת לגאולה עד תם ארבע מאות שנה שאמרו בין ה הבתרים: וקול דודי הנה זה בא. לפני הקץ כמדלג על ההרי' ומקפץ בגבעות: דומה דודי לצבי. בקלות מרוצתו שמיהר לבא כצבי וכעופר ה האיילים עופר איל בחור: הנה זה עומד וגו' · סבורה הייתי לישב עגונה עוד ימים רבים והנה הוא הודיע שהיה עומד ומציץ מן תלונות השמים את ה העשוי לי שנאמר ראה ראיתי את עני עמי וגו': ענה. לשון עניה ולשון בענין קול רם וזה בנין אב לכלם וענו הלוים: ואמר לי. על ידי משה: קומי לך. אעלה אתכם מעני מצרי': הנה הסתיו עבר. אין עכשיו טורח בדרך שהיו חורף תרגום סיתוא: הנצנים נראו בארץ. קרבו ימי החמה שהאילנות מוציאין פרחי' והולכי דרכים מתענגי' לראות: עת הזמיר הגיע. שהעופו' נותנין זמר וקול ערב להולכי דרכי': וקול התור. כמשמעו תורים ובני יונה דרך העופות להיות משוררים ומצפצפים בימי ניסן: התאנה חנטה פגיה. כמשמעו: והגפנים סמדר. כשנופל הפרח והענבים מובדלים זה מזה ונכרים כל ענבה לעצמה קרויה סמדר. כל הענין הזה לפי פשוטו לשון חבת פתוי שבחור מרצה את ארוסתו לילך אחריו כן עשה לי דודי: ענה דודי. על ידי משה. ואמר לי. על ידי אהרן: קומי לך. זרזי עצמך ויש אלו אים מתרעהו: כי הנה הסתיו עבר. אלו ארבע מאות שנה דלגתים למנותם משנולד יצחק. הגשם שהוא טרחותו של סתיו חלף והלך לו כלו' שמנים ושש שנה של קושי השעבוד כנגזרו עליכם והלכו להם משנולדה מרים הקשו המצריים שעבוד על ישראל ולכך נקראת מרים על שמררו': הנצני' נראו בארץ. הרי משה ואהרן מוכנים לכם לכל צרכיכם. עת הזמיר הגיע. שאתם עתידי' לומ' שירה על הים: וקול התור. קול התייר הגדול. הנעזמן של בכורי' לקרב שתכנסו לארץ. והגפני' סמדר. קרב זמן ככני היין. דבר אחר הגיע זמן קול התור קול שהגיע זמן יציאתכם ממצרים: התאנה חנטה פגיה. דבר אחר כשרים שבכם חנטו והנכו לפני מעשים טובי' והריחו ריח טוב: קומי לכי. כתוב יוד יתירה קומי לך לקבל עשרת הדברות. דבר אחר התאנה חנטה פגיה אלו פושעי ישר' שכלו בשלשת ימי אפילה: והגפנים סמדר נתנו ריח. אלו הנשארים מהם עמו תשובה ונתקבלו כך נדרש בפסיקתא: יונתי

עומד ו' מל' וסימ' ויאמר אל תקרב הלם. עומד על שנים עשר בקר. וכל קהל ישראל עומד דויסב דמלך בהרא. ותרא והנה המלך עומד דיואש. תלתיהון דד"ה. והנה זה עומד אחר כתלינו. ויעש הבא אליו כרצונו: התור ג' מל' בליש' וסימ' וקול התור נשמע בארצנו. תורי זהב נעשה לך. וראיתני כתור האדם המעלה בר"ה:

השבעתי אתכם בנות ירושלם בצבאות או באילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ: קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות: דומה דודי לצבי או לעפר האילים הנה זה עומד אחר כתלנו משגיח מן החלנות מציץ מן החרכים: ענה דודי ואמר לי קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך: כי הנה הסתו עבר הגשם חלף הלך לו: הנצנים נראו בארץ עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו: התאנה חנטה פגיה והגפנים סמדר נתנו ריח קומי לכי רעיתי יפתי ולכי לך:

השבעתי בתר כן איתאמר למשה בנבואה ומן קדם יי למשלח אזגדין לאללא ית ארעא וכדו תבו מלאללא אפיקו שום ביש על ארעא דישראל ואיתעכבו ארבעין שנין במדברא פתח משה בפומיה וכן אמר אשבעית יתכון כנישתא דישראל ביי צבאות ובתקפי ארעא דישראל דלא תזידון למיסק לארעא דכנען עד דיהא רעוא מן קדם יי וישופון כל דרא אינשי קרבא למצרת מגו משריתא היכמה דזדו אחוכון בני אפרים די נפקו תלתין שנין ממצרים עד לא מטא קיצא ונפלו ביד פלישתאי דיתבין בגת וקטלו יתהון אלהן אוריכו עד זמן ארבעין שנין ובתר כן יעלון בניכון ויחסנון יתה: קול. אמר שלמה מלכא בעידן דהוו יתיבין עמא בית ישראל במצרים סליק קבילתהון לשמי מרומא הא בכן אתגלי יקרא דיי למשה על טורא דחורב ושדר יתיה במצרים לפרק יתהון ולמיפק יתהון מגו דחוק מרוות מצרים וטפו על קיצא בגין זכותא דאבהתהון דמתילין לטורייא ושוור על זמן שעבודא מאה ותשעין שנין על צדקתא דאמהתן דמתילן לגלמתא: דומה. אמרת כנישתא דישראל בזמן דאתגלי יקרא דיי במצרים בליליא דפסחא וקטל כל בוכרא רכב על חזיזא קלילא ורהט כטביא וכאורזילא דאילא ואגין על בתיא דיאנן תמן ואתעתד בתר אשוותנא ואשגח מן כוותא ואסתכל מן חרכיא וחזא דמא דניכסא דפסחא ודמא דגזרת מהולתא דחקיק על תרענא וחש מן שמי מרומא וחמא לעמיה דאכלין ית נכסת חגא טווי נורא על תמכרה ועולשין ופטירין וחס עלן ולא יהב רשותא למלאך מחבל לחבלא בן: ענה. ובעידן צפרא אתיב רחומי ואמר לי קומי לך כנישתא דישראל רחימתי דימלקדמין ושפירת עובדין אזילי נפקי מן שיעבוד מצראי: כי. ארום הא זמן שיעבודא דדמי לסתווא פסק ושניא דאמרית לאברהם ביני פלגיא איתקטעו ומרוות מצראי דמתיל למטרא טרידא חלף ואזיל ולא תוספון למחזיהון עוד עד עלמא: הנצנים. ומשה ואהרן דמתילו ללולבי דתמר אתחזו למעבד נסין בארעא דמצרים ועידן קטוף בוכריא מטא וקל רוחא דקודשא דפורקנא דאמרית לאבוכון כבר שמעתין מה דאמרית ליה ואף ית עמא די ישתעבדון בהון דאין אנא ובתר כן יפקון בקנינא סגיא וכען צביתי למעבד מה דקיימית ליה במימרי: התאינה. כנישתא דישראל דמתילא לביכורי תאנים פתחת פומה ואמרת שירתא על ימא דסוף ואף עולימיא וינקיא שבחו למרי עלמא בלישנהון מן יד אמר להון מרי עלמא קומי לך כנישתא דישראל רחמתי ושפירתי אזילי מיכא לארעא דקיימית לאבהתך:

דודי. אמרה כידודה מרוב דלוגו ומרוצתו שמעה קול רגליו: דומה דודי לצבי. במהירות: ענה דודי. כל הפרשה:

למין זכרים כמו צבאים וכצבאים על ההרים ולנקבות צבאות: מקפץ. תרגום לנתר בהון לקפצא בהון: עפר האילים. הוא הקטן: כתלנו ידוע בלשון תרגום ואע מתפס בכתלייא וכן חרכים תרגום בעד החלון מן חרכא וכן הסתיו כתרגום וקיט וחרף סתוא: חלף. כמו כברת והאלילים כליל יחלוף: הנצנים. כמו עלת כנה והנץ הפני נוסף: הזמיר. כמו וזמיר עריצים יענה ועניכו: זמירות העופות ויש אומ' כי הוא מן וכרמך לא תזמור והיכנו עתו: התור. כמשמעו מן התורים: חנטה. המתיקה ויש אומ' כי עשתה כדמו' אבק מן ויחנטו הרופאים: פגיה. הוא הפרי טרם שיתבשל וכן הוא' בלשון ישמעאל: סמדר. בשיצא ציץ הגפן:

הפעם השנית

אין את כמשלת לשושנת העמק שהיא קרובה לקחתה כי אם כשושנה בין החוחים. אמרה כתפוח אלו הפסוקים דבקים עם מלת חמדתי שהייתי חומדת שאשב בצלו ויביאני אל בית היין ושיש רגלו עלי והענין בפרהסיא ויראה א אהבתו ושיש ש שאלו תחת לראשי והשביע בנות ירוש' שלא יעירו כי עד שיגיע עת חפץ האהבה וזו השבועה בעבור ש שידע' חשוקתו לצביה וכן איילת האהבים ויעלת חן בעבור יפים ונקיותם ושחרו' עיניה' כאילו אומר' השבעתי אתכם בדומות לכם ביופי: כשלמה זאת הפרשה והיא הלכה על ביתה כמו שאמרה לנו קורות בתינו והנה הנ' בא אחריה בעת בואת בני אד' להתענג לחוץ לראות הנצנים: קול

הפעם השלישי

השבעתי אתכם. זה שאמרו רז"ל כי בני אפרים יצאו ממצרים קודם שיגיע הקץ וזה ענין שתחפץ והרגו ועליהם כתוב ויתאבל אפרי' אביהם וענין בצבאות כמו שרמיה' מותרים לשפוך כך יהיו דמיכם אם תתעוררו קודם הקץ: קול דודי. זהו שנראה המקום בסנה: מדלג על ההרים. על הר סיני: מן החלונות. כמו ממכון שבתו השגיח מחלוני הרקיע כמו ראה ראיתי את עני עמי: ענה דודי. שאמר לישראל ואומר אעלה אתכם: כי הנה הסתיו עבר. משל לגלות וענין הגשם כמו יום המעונן והיא הצרה שהיו בה והעינוי כמו יום ענן וערפל: הנצנים. הם הצדיקים של ישראל: עת הזמיר. שתאמר שירה: קול התור. שהגיע תור ישראל: התאנה חנטה פגיה. בארץ ישר' ועת להביא ממנה בכורי'. והגפנים לוין הנשכים או ידעונה אותה לתאנה שחנטה פגיה ולגפן כשהיה סמדר כמו שכתוב כענבי' במדב' מצאתי ישראל כבכורה בראשיתה:

בחגוי הסלע · מן חוג הארץ שפירושו בגלגל הסובב על הארץ והוא הפוך או הם שני שרשים והענין אחר : המדרגה · כמו מעלות וכמהו וכפלו המדרגות וכן תרגם אנקלוס לא תעלה במעלות לא תיסק בדרגין וכן בלשון ישמעאל : ערב · כמו וערבה לי״י שפירושו טוב ונחמד : נאוה · תאוה לעינים : אחזו · לשון צווי כמו ואחזו את יו׳ שחרו בערי : מחבלי׳ · משחיתי׳ כמו וחבל את מעשה ידיך : עד שיפוח · רוח היום : הרי בתר · הרי נדוד מן ויבתר אותם בתוך כלומר שיתפרד ממנו : בשוקים · תרגום חוצות :

הפעם השנית

ועוד יונתי בחגוי הסלע אמר לה את נסתרת בביתך ולא אוכל לראותך כמו יונה שהיא בחגוי הסלע : הראיני את מראיך : מאחר החרכים או השמיעני את קולך ואמרי לי מה אעשה : ענתה היא ואמרה לנעריה אחזו לנו שועלים והענין לכו שמרו את הכרם מן השועלים כי אני רוצה ללון שם עם דודי שהו׳ הרועה בשושני׳ בעבור הריח הטוב שיש לשושנים · ואתה דודי עד שיפוח רוח היום וינצלו הימים וזה ענין ונסו הצללים לך אל הרי בתר והענין כי לא אוכל עתה לצאת חוצ׳ והנה הלך לדרכו כאמר דבר לה : כמלאת הפרשה ·

הפעם השלישית

וקרא אותה יונתי בעבור שיצאה ממצרי׳ וענין בסתר המדרגה שהיו ישראל מסותרים בענני׳ : הראיני את מראיך · זה הו׳ ויאמינו ביי׳ : השמיעני את קולך · אז ישיר משה ובני ישראל או יהיה פירושו שאמרו נעשה ונשמע והוא יותר נכון : אחזו לנו שועלים · הם עוברי העגל שהשחיתו כרם יי׳ שהם ישראל ועוד הכרם היה סמדר ומבקשים דברי השכינה : בשושנים · הם הצדיקים · וטעם עד שיפוח היום סב דמה לך על הרי בתר הוא שאמרה השכינה כי לא אעלה בקרבך ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה · אמרה כנסת ישראל על משכבי בלילות · אז חליתי כאשה שוכבת והיא במחשך בלא נר וזה ענין בלילות ובקשתי השכינ׳ שתלך בקרבי · וענין בשוקים וברחובות הוא שעמו שעברו ושבו משער לשער : עד

יונתי ג׳ ובספרא וסימ׳ יונתי בחגוי הסלע · אחת היא יונתי : פתחי לי אחתי רעיתי : שועלים שועלים ב׳ ובפסוק אחזו לנו שועלים והוא חד מן א״ב מן ואינון בפסוק ומן א״ב תאומים וסימני׳ נמסר במסרה רבתא בערך אות הבי״ת בס״ד : ונסו ד׳ וסימ׳ בישעיה סוף סימן ל״ה : סב ו׳ וחס׳ וסי׳ רב לכם סב · ויאמר המלך לדויג · סב והתיצב כה דשמואל · וילך רוכב

יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה הראיני את מראיך השמיעני את קולך כי קולך ערב ומראיך נאוה : אחזו לנו שועלים שועלים קטנים מחבלים כרמים וכרמינו סמדר : דודי לי ואני לו הרעה בשושנים : עד שיפוח היום ונסו הצללים סב דמה לך דודי לצבי או לעפר האילים על הרי בתר : על משכבי ג בלילות בקשתי את שאהבה נפשי בקשתיו ולא מצאתיו : אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים וברחבות אבקשה את שאהבה נפשי בקשתיו ולא מצאתיו :

ג׳ וססי׳ · ל׳ · יתיר י׳ · כי להון חס׳ · בתב ויין · ססמין · שעלים הבלכו · ל׳ · ל׳ · ד׳ · ל׳ ואס׳ · ל׳ · ד׳ · ג׳ · ב׳ את מזכחך רשיר השירים · ת״ל

יונתי וכד רדיף פרעה רשיעא בתר עמא דישראל הות מתילא כנישתא דישראל ליונתא דסגירא בחגוי טנרא וחיויא מעיק לה מגיו ונצא מעיק לה מברא הכדין הות כנישתא דישראל סגירא מארבע סטרוי דעלם דמן קדמיהון ימא ומן בתריהון רדיף סנאה ומן תרין סטריהון מדברן דמליין חיון קלן דנכתין וקטלין ב באיריסיהון ית בני נשא ומן יד פתחת פומה בצלו קדם יי׳ ונפקת ברת קלא מן שמי מרומא וכן אמרת אנת כנישתא דישראל דמתילא ליונתא דכיתא ומטמרא בסגור חגוי טינרא ובחביוני דרגיתא אחזייני ית חזויך וית עובדייך דתקנן אשמעינני ית קליך ארום קליך עריב בצלותא בבית סוקדש זעיר וחזוייך שפיר בעובדין טבין : אחזו בתר דעברו ית ימא אתרעמו על מיא ואתא עליהון עמלק רשיעא די נטר להון דבבו על עיסק בכרותא וברכתא די שקל יעקב אבונא מן עשו ואתא לאגחא קרבא בישראל על דבטילו פתגמי אוריתא והוה עמלק רשיע גניב מתחות גדפי ענני יקרא נפשת משבטוי דדן ומקטל יתהון על דהוה בידיהון פסליה דמיכה בי ההיא שעתא איתחייבו בית ישראל דמתילין לכרמא לאתחבלא אלולי צדיקי דרא ההוא דמתילין לבוסם טב : דודי בי ההיא שעתא הדרו בתיובתא בכן אתעתד משה נביא וצלי קדם יי׳ ויהושע משומשניה איזדרז ונפק מתחות גדפי ענני יקרא דיי׳ ועמיה גוברין צדיקין דאדמין בעובדיהון לורדא ואגיחו קרבא בעמלק ותברו ית עמלק וית עמיה בשמתא דיי׳ וקטלא ותבירא בפתגם דחרב : עד ובזעירות יומיא עבדו בני ישראל ית עגלא דדהבא ואסתלקו ענני יקרא די מטללין עליהון ואשתארו מפרסמן ואתרוקנו ית תיקון זיניהון דחקיק ביה שמא רבא מפרש בשבעין שמהן ובעא יי׳ להוברא יתהון מן עלמא אילולי דאדכר קדמוי קיים דקיים במימריה לאברהם ליצחק וליעקב דהוו קלילין בפולחניה כטביי וכאורזילא דאילא ותקרובתא די קריב אברהם ית יצחק בריה בטור מוריה ומן קדמי דנא קריב תמן ית קורבניה ופליג יתהון בשוה : על וכד חזו עמא בית ישראל דאסתלקו ענני יקרא מעיליהון וכלילא דקודשא דאתיהב להון בסיני אתנטילת מנהון ואשתארו חשיכין כליליא ובעו ית כלילא דקודשא דאסתלק מנהון ולא אשכחונוהי : אקומה אמרין בני ישראל אילין לאילין נקום וניזיל ונסחר למשכן זמנא דפרסיה משה מברא למשריתא ונתבע אולפן מן קדם יי׳ ושכינת קודשא דאסתלק מיננא וחזרו בקרוין ובפלטיא ובפתיון ולא אשכחו :

וסוס לקראתו · וישלח רוכב סוס שני · סב דמה לך דודי : בלילות ד׳ וסימ׳ להגיד בבקר חסדך ואמונתך · על משכבי בלילות בקשתי · העמדים בבית יי׳ בלילות · איש חרבו על ירכו מפחד בלילות : אקומה ג׳ וסי׳ אקומה וידברו בי · אקומה ואלכה ואקבצה · אקומה נא ואסובבה בעיר · ואינון חד מן ה׳ זוגין מן ג׳ ג׳ חד א׳ וחד וא׳ וסי׳ אמלא ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר משפטים ואיוב ריש סימן כ״ג ומשלי סי׳ ח׳ · אבלה ג׳ וסים׳ באיוב סימן ל״א · אקומה ג׳ דלעיל · אבל ג׳ וסים׳ בהושע סימן י׳ · אמצה ג׳ וסי׳ במלכים ב׳ סימן ח׳ : ואסובבה ב׳ חד מ״ל וחד חסר וסים׳ את מזבחך · אקומה נא ואסובבה בעיר · בהרא מ״ל :

יונתי בחגוי הסלע · זה נאמר על אותה שעה שרדף פרעה אחריהם והשיגם חונים על הים ואין מקום לנוס לפניה׳ מפני הים ולא להפכות מפני חיות רעות למה היו דומין באותה שעה ליונה שבורחת מפני הנץ ונכנסה לנקיקי הסלע והיה הנחש נושף בה תכנס לפנים הרי הנחש תצא לחוץ הרי הנץ אמר לה הקדוש ברוך הוא הראיני את מראיך את כשרון מעלליך למי את פונה בעת צרה : השמיעני את קולך · ויצעקו בני ישראל אל יי׳ : בחגוי · בנקיק והוא לשון שבר דומה לו יחוגו וינועו והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא וכשהן רבו׳ קורא להן חגוי וכן קצ׳ קצוי וכן ויכרות את מרודיהם : מדרגה · אשקלויי״ש בלע״ז כשעושין חריץ סביבות המגדלים ושופכין העפר למעלה להגביה התל סביב עושין אותו מדרגות מדרגו׳ זו למעלה מזו : בסתר המדרגה · פעמי׳ שיש בהן חורים ונכנסים שם שרצים ועופות : אחזו לנו שועלים · שמע הקדוש ברוך הוא את קולם צוה את הים ושטפם זהו אחזו לנו השועלים הללו הקטנים עם הגדולי׳ שאף הקטנים היו מחבלי׳ את הכרמי׳ בעוד כרמינו סמדר שהענבים דקים כשהיתה בת ישראל יולדת זכר והיו׳ טומנתו והיו המצרים נכנסים לבתיהם ומחפשין את הזכרים והתינוק טמון והוא בן שנה או בן שנתים והן מביאין תנוקות מבית מצרי ותינוק מצרי מדבר ותינוק ישראל עונהו ממקום שטמון שם והיו תופשין ומשליכין אותו ליאור ולמה קרא אותם שועלי׳ מה השועל הזה מביט להפכות לאחוריו לברוח אף מצרים מביטים לאחוריהם שנאמר אנוסה מפני בני ישראל : שועלים קטנים · כתוב חסר וי״ו על שם שהיה כפרעה מהם במים שמדדו במעלו מל מקום : דודי לי ואני לו · הוא כל צרכיו תבע ממני ולא צוה לי אלא עשו פסח קדשו בכורות עשו משכן הקריבו עולות ולא תבע מאומה אחרת : ואני לו · כל צרכי תבעתי ממנו ולא מאלהים אחרים : הרועה · את צאנו במרעה טוב ונוח ויפה : עד שיפוח היום · מוסב למקרא שלמעלה הימנו דודי לי ואני לו עד זמן שגרם העון ושזפתני השמש כחום היום וגבר השרב : ונסו הצללים · חטאנו בעגל חטאנו במרגלים · ונסו הצללים זכיות המגינות עלינו פרקתי עולו : סב דמה לך דודי · גרמתי לו להסתלק מעלי על הרים המופלגים ממני : בתר · לשון חלוקה והפלגה : על משכבי בלילות · בבר לי מיטבת אפילה כל שלשים ושמונה שנה שהיו ישראל כנזופים : בקשתיו ולא מצאתיו · כי אינני בקרבכם כי לא אעלה בקרבך : אקומה נא ואבקשה · ויחל משה אעלה אל יי׳ אכפרה · מצאוני

מצאוני השומרים. משה ואהרן: את שאהבה נפשי ראיתם. מה אמרתם בפיו: כמעט שעברתי מהם. קרוב לפרישתם ממני לסוף ארבעים שנה: עד שמצאתי. שהיה עמי בימי יהושע לכבוש שלשים ואחד מלכים: אחזתיו ולא ארפנו. לא רפיתי לו רפיון עד שהביאותיו למשכן שילה בשביל כל זאת שעשה לי: השבעתי אתכם. האומות בהיותי גולה ביניכם: אם תעירו ואם תעוררו. אהבת דודי ממני על ידי פיתוי והסתה לעוזבו לשוב מאחריו: עד שתחפץ. בעוד שאהבתו חפץ עלי: מי זאת עולה מן המדבר. כשהייתי מהלכת במדבר והיה עמוד האש ועמוד הענן הולכים לפני והורגים נחשים ועקרבים ושורפין הקוצים והברקנים לעשות הדרך מישור והיה הענן והעשן עולין ורואין אותן האומות ותמיהות על גדולתי ואומרות מי זאת כלומר כמה גדולה היא זאת העולה מן המדבר וגו': כתמרות עשן. גבוה וזקוף כתמר: מקוטרת מור. על שם ענן הקטורת שהיה מתמר מעל מזבח הפנימי: רוכל. בשם המוכר כל מיני בשמים: אבקת. על שם שכותשין אותו ושוחקין הדק כאבק: הנה מטתו שלשלמה. אהל מועד והארון שהיו נוסעין במדבר: ששים גבורים סביב לה. ששים רבוא סביב לה: מגבורי ישראל. מיוצאי הצבא לבד פחותי מבן עשרים והיתירים על בני ששים: מלומדי מלחמה. מלחמתה של תורה וכן הכהנים הסובבים אותה החונים סביבות המשכן מלומדי סדר עבודתם ואיש חרבו. כלי זיינו הן מסורת וסימנים שמעמידים על ידם את הגירסא והמסורת שלא תשכח: מפחד בלילות. שן ישכחום ויבואו עליהם צרות וכן הוא אומר בשכחו בני שן יאכל ותאכרו דרך: אפריון עשה לו. זה אהל מועד שנקבע במשכן שילה עשה לו אפריון חופת חדר לכבוד: רפידתו

כתמרות. כמו עמודים כמו ותמרות כרובים ויש אומרים שהם דומות לאילן התמר: אבקת. מן אבק עפר רגליו: רוכל. סוחר כמו המה רוכליך: מלומדי. רגילים כמו כעגל לא למד: אפריון. אין לו דומה ופירושו לפי ענינו בניין נכבד: רפידתו.

שהביאתיו ג' מל' בליש' וסימ' לך הבא העיר. והבאתי אתם וידעו את הארץ. עד שהביאתיו אל בית אמי: עד ועד י"א בטעם מאריך ס"פ וסי' ערבון עד שלחך. ורדפוך עד אבדך. עד רדת' מכף רגלך עד קדקדך. אנכי אשב עד שובך. ואשמתינו גדלה עד לשמים. במתנה עד חיותם. מכף רגלו עד קדקדו דאיוב. עד שתחפץ ג' בסיפ': כתימרות ג' מל' דמל' כליש'

מְצָאוּנִי הַשֹּׁמְרִים הַסֹּבְבִים בָּעִיר אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי רְאִיתֶם׃ כִּמְעַט שֶׁעָבַרְתִּי מֵהֶם עַד שֶׁמָּצָאתִי אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי אֲחַזְתִּיו וְלֹא אַרְפֶּנּוּ עַד־שֶׁהֲבֵיאתִיו אֶל־בֵּית אִמִּי וְאֶל־חֶדֶר הוֹרָתִי׃ הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלִַם בִּצְבָאוֹת אוֹ בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה אִם־תָּעִירוּ וְאִם־תְּעוֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ׃

מִי זֹאת עֹלָה מִן־הַמִּדְבָּר כְּתִימְרוֹת עָשָׁן מְקֻטֶּרֶת מוֹר וּלְבוֹנָה מִכֹּל אַבְקַת רוֹכֵל׃ הִנֵּה מִטָּתוֹ שֶׁלִּשְׁלֹמֹה שִׁשִּׁים גִּבֹּרִים סָבִיב לָהּ מִגִּבֹּרֵי יִשְׂרָאֵל׃ כֻּלָּם אֲחֻזֵי חֶרֶב מְלֻמְּדֵי מִלְחָמָה אִישׁ חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ מִפַּחַד בַּלֵּילוֹת׃

אַפִּרְיוֹן עָשָׂה לוֹ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֵעֲצֵי הַלְּבָנוֹן׃

מצאוני אמרת כנשתא דישראל אשכחו יתי משה ואהרן וליואי נטרי מטרת מימרא דמשכן זמנא די מסחרן יתיה חזור חזור ושאלית להון על עיסק שכינת יקרא דיי דאסתלקת מיני אתיב משה ספרא רבא דישראל וכן אמר אסק לשמי מרומא ואצלי קדם יי מאים יכפר על חוביכון וישרי ית שכנתיה ביניכון כמלקדמין: כמעט כזעיר ציבחר הוה ותב יי מתקוף רוגזיה ופקיד למשה נביא למעבד משכן זמנא וארונא ואשרי שכינתיה בגויה ועמא בית ישראל הוו מקרבין קורבניהון ועסיקין בפתגמי אורייתא באדרון בית מדרשא דמשה רבהון ובקטונא דיהושע בר נון משומשניה: השבעתי כד שמעו שבעא אומיא דבני ישראל עתידין למיחסן ית ארעהון קמו כחדא וקציצו ית אילניא וסתימו ית מבועי מיא וצדיאו ית קירויהון וערקו אמר קודשא בריך הוא למשה נביא אנא קיימית לאבהתהון דאילין לאעלא ית בניהון לאחסנא ארעא עבדא חלב ודבש והכדין אנא מעיל ית בניהון לארעא צדיא וריקניא כען אנא מעכב יתהון ארבעין שנין במדברא ותהי אורייתי מתערבא בגופיהון ומבתר כן אינון עממין רשיען יכנון מה דאצדיאו בכן אמר משה לבני ישראל אשבעית לכון כנישתא דישראל ביי צבאות ובתקיפי ארעא דישראל דלא תזידון למיסק לארעא כנענאי עד משלם ארבעין שנין ויהא רעוא מן קדם יי למסר יתבי ארעא בידיכון ותעברון ית ירדנא ותהי ארעא כבישא קדמיכון: מי כד סליקו ישראל מן מדברא ועברו ית ירדנא עם יהושע בר נון אמרו עמי ארעא מה היא דא אומא בחירתא דסלקא מן מדברא מתגמרא מן קטורת בוסמין וסעידא בזכותיה דאברהם די פלח וצלי קדם יי בטור מוריה ומתמרקא משח רבותא בצדקתיה דיצחק די איתעקד באתר בית מוקדשא דמיתקרי טור די לבונתא ומתעבדין לה ניסין בחסידותיה דיעקב דאישתדל עמיה עד מיסק קריצתא ואתגבר מיניה ואשתזיב הוא ותרי עסר שיבטוי: הנה כד בנא שלמה מלכא דישראל ית בית מקדשא דיי בירושלם אמר יי במימריה כמה יאי בית מוקדשא הדין דאתבני לי על ידוי מלכא שלמה בר דוד וכמה יאין כהניא בעידן דפרסין ידיהו וקיימין על דוכניהון ומברכין לעמא בית ישראל בשיתין אתין דמסרי למשה רבהון ובההיא ברכתא מסחרא להון כשור רם ותקיף ובה מתגברין ומצלחין כל גיברי ישראל: כלם וכהניא וליואי וכל שבטיא דישראל כולהון אחידין בפתגמי אורייתא דמתילין לחרבא ושקלן וטארן בהון כגיברין מאולפי קרבא וכל חד וחד מנהון חתימת מילה על בסרהון היכמה איתחתימת בבסריה דאברהם ומתגברין בה כגבר דחרבא חגורא על ירכיה ובגין כן לא דחלין מן מזיקיא וטלני דאזלין בליליא: אפריון היכל קודשא בנא ליה שלמה מלכא מן אילני זנגבילא ושאגי ושורכני דאתי מן לבנון וחפא יתיה דהב דכי:

וסימ' כתימרות עשן מקטרת. ואיליו ואילמיו ותימוריו. דם ואש ותימרות עשן. גבורים ז' חס' וסי' וכל אנשיה גברי'. קשת גברים חתים ונכשלים אזרו חיל. איך נפלו גברים ויאבדו כלי מלחמה. אתה ידעת את אביך. והיו כגברים בוסים. עיר גברים עלה חכם. ששים גברים סביב לה: בלילות ד' וסימ' להגיד בבקר חסדך. על משכבי בלילות. העמדים בבית יי'. מפחד בלילות: אפריון ל' עשה המלך שלמה מעצי והוא חד מן א"ב מן חד חד א"א בריש תיבו' וסי' נמסר במסר' רבת' במערכת אות האלף בס"ד:

הפעם השנית

היתה רואה בחלום וזה ענין על משכבי בלילות שהיתה מבקש' דודה עד שמצאה אותו והביאתו אל בית אמה והיתה משבעת בנות ציון שלא יעירוה וכאשר היה בבקר רדפה הנערה אחר דודה וכאשר ראה אותה תמה אמר מי זאת עולה מן המדבר. וטעם הנה מטתו שלשלמ' ששים גבורי' כי הנה שלמה המלך הוכרך לגבורים רבים שישמרו מטתו: מפחד בלילות. שמא יחטפוה לסטים בעבור יפיה. ואיך עלתה זאת מן המדבר לבדה ועוד ששלמה המלך כאשר לקח את חשוקתו הוכרך לבנות אפריון והוא היה בתוך האפריון

הפעם השלישית

עד שמצאוני השומרי' והם משה ואהרן. ומעט זמן היה שעברתי והתפרדתי מהם והענין שעלה משה והתפלל בעד ישראל: עד שהבאתיו. אל הארון: השבעתי אתכם. אף על פי שנכנסה השכינה עמכם לא תוכלו להכנס לארץ עד שיגיע הקץ והם אמרו הננו ועלינו וכתו' ויכום ויכתום: מי זאת עולה מן המדבר. כנסת ישראל שעלתה מן המדבר ושמעה הולכת בכל המדינות וזה ענין מקוטרת מור. וענין הנה מטתו שלשלמה היא ארץ ישר' שהיא היום מטתו של שלמה. וענין ששים גבורים ששים רבבות הם הבאים אל הארץ כאשר פקד אותם משה ואלעזר הכהן: מפחד בלילות. שהיו מלמדי מלחמה והרגו כל בהמה כי היו מפחדים שיבואום לידי גלות: אפריון. ואחר כן עשה שלמה המלך אפריון והוא בית יי'.

הפידתו · היציע שלו ׃ מרכבו · הוא המרכב המסתיר הקורות מבפנים כי כן דרך ארמוני המלכים ׃ רצוף · יש מן רצפת בהט ושם שעניינו ענין הצעת אבנים בקרקע ויש שהוא כמו סרוף מן ובידו רצפה שפי' גחלת והוא היסר בעיני כאשר אפרשנו במקומו ׃ מבעד לצמתך · מבפני' כמו בעד החלון פי' שיער הרב ׃ שגלשו · שנשקפו ונראו או יתדלגו מן ההר ויש אומרים שנקראו תרגום קרח הוא גלש והוא רחוק בענין ׃ כעדר הקצובות · יחסר מקום רחלים כמו ומאכלו בריאה שענינו שה בריאה. וענין הקצובות שיש להן מדה אחת כאילו נחצבת כל אחת אחת כמו חברתה וכמוהו ויקצב אחד וממנו ויקצב עץ ׃ מתאימות · כמו תואמות ויש אומרים שיש לפני כל אחת תאומים ׃ ומדברך · כמו דיבורך ׃ כפלח הרמון יש אומ' כחצי והקרוב שהוא בין הרמון האדום · ויש מפרשים אותו מלשון פלח דבלה שהו' לשון ביקוע כן זה ביקוע הרמון ׃ רקתך · בין המצח והעין ׃ צמתך הוא השיער הרב וכמוהו גלי צמתך ׃

הפעם השנית

רצוף אהבה כלומר סרוף אהבה על אחת מבנות ירושלם ושם עטרה בראשו וכל זה עשה שלמה המלך או ראה תאותו ׃ הנך · ואת יותר יפה מחשוקתו של שלמה ויכולתי לראותך כלי שאצטרך לעשות אפריון ׃ שערך כעדר העזים · הענין כי מנהג העזים שיתלו בהרים הגבוהים ועומדות ברגליהן ללקט עלים לכאן ולכאן כן דימה שער ראשה שזה על זה נופל ׃ שניך · וענין מן הרחצה הלובן ׃ ושכלה · כמו נשברת ׃

הפעם השלישית

עמודיו רפידתו ענינו רוב הזהב והכסף וכתוב שציפהו בזהב ובכסף ׃ מרכבו ארגמן · כענין ארגמן או הרכיב מבחוץ · וטעם באהבה ובאהבה הוא ויקהלו אל המלך שלמה ׃ הנך יפה רעיתי עיניך יונים · שהיו שעבדיהם כאשר פירשתי בפעם הראשונה · וענין עיניך נביאים כי כן יקראו רואים וחוזים · וענין שערך הם הנזירים ׃ שניך · הם הגבורים ׃ שפתותיך · הם המשוררים ׃ רקתך · הם הכהנים ׃

רפידתו · משכבו ומשכנו על הכפרת שהוא זהב ׃ מרכבו ארגמן · זה הפרכת שהיה תלוי ורוכב על כלונסות מעמוד לעמוד ׃ תוכו רצוף · סדור ברצפת האבנים ארון וכפרת וכרובים ולוחות ׃ מבנות ירושלם · אלו ישראל יראים ושלמים להקב"ה ׃ בנות ציון · בנים שמצויינין לו במילה ובתפילין ובציצית ׃ בעטרה שעטרה לו אמו · אהל מועד שהוא מעוטר בגוונים תכלת וארגמן ותולעת שני [illegible]

[illegible]

צאינה ל' והוא מן חד מן יציאות דכל חד וחד לית דכו' וסי' נמסר במסר' רבת' כערך יצא בסד' ׃ עיניך י"א וסימ' שאי סביב עיניך · ואת שדוד מה תעשי ׃ שאי עיניך על שפיים · ותקשרים ככלה · ואף כי תשלחנה לאנשים · והשבתי זמתך ׃ עיניך בשדה · הנה יפה רעיתי · וחברו · הסבי עיניך · צוארך כמגדל השן ׃

עַמּוּדָיו עָשָׂה כֶסֶף רְפִידָתוֹ זָהָב מֶרְכָּבוֹ אַרְגָּמָן תּוֹכוֹ רָצוּף אַהֲבָה מִבְּנוֹת יְרוּשָׁלָ͏ִם׃ צְאֶינָה וּרְאֶינָה בְּנוֹת צִיּוֹן בַּמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בָּעֲטָרָה שֶׁעִטְּרָה לּוֹ אִמּוֹ בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ וּבְיוֹם שִׂמְחַת לִבּוֹ׃ ד הִנָּךְ יָפָה רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה עֵינַיִךְ יוֹנִים מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ שַׂעְרֵךְ כְּעֵדֶר הָעִזִּים שֶׁגָּלְשׁוּ מֵהַר גִּלְעָד׃ שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הַקְּצוּבוֹת שֶׁעָלוּ מִן־הָרַחְצָה שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת וְשַׁכֻּלָה אֵין בָּהֶם׃ כְּחוּט הַשָּׁנִי שִׂפְתוֹתַיִךְ וּמִדְבָּרֵיךְ נָאוֶה כְּפֶלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ׃

ר"מל' · ל' ומן ח"ין דמשח · ל' · ל' · ל' · ל' · י"א · ל' ומן מהר הגלעד · ב' · ב' · ב' ובכיל' · ל'

עמודיו וּבָתַר דִּי שְׁלִים יָתֵיהּ שַׁוִּי בְּגַוֵּיהּ יַת אֲרוֹנָא דְּסַהֲדוּתָא דְּהוּא עַמּוּדָא דְּעָלְמָא וּבְגַוֵּיהּ תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא דִּי אַצְנַע תַּמָּן מֹשֶׁה בְּחוֹרֵב דִּיקִירִין מִן כְּסַף מְזוּקַק וְשַׁפִּירִין מִן דְּהַב טַב וּפְרִישׂ וּטְלִיל מִן עִילָוֵיהּ יַת פָּרוֹכְתָּא דִּתְכֵלָא וְאַרְגְּוָנָא וּבֵינֵי כְּרוּבַיָּא דִּי עִילָוֵי כַּפּוֹרְתָּא הֲוַת שַׁרְיָא שְׁכִינְתָּא דַּייָ דְּשַׁכִּין שְׁמֵיהּ בִּירוּשְׁלֵם מִן כָּל כְּרַכֵּי אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל׃ צאנה כַּד אֲתָא שְׁלֹמֹה מַלְכָּא לְמֶעְבַּד יַת חֲנוּכַּת בֵּית מוּקְדְּשָׁא כָּרוֹזָא נָפַק בְּחֵיל וְכֵן אֲמַר פּוּקוּ וַחֲזוּ יָתְבֵי פִּילְכַיָּא אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל וְעַמָּא דְּצִיּוֹן בְּחַגָּא וּבִכְלִילָא ד דִּכְלִילוּ עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל יַת מַלְכָּא שְׁלֹמֹה בְּיוֹם חֲנוּכַּת בֵּית מוּקְדְּשָׁא וַחֲדִי בְּחֶדְוַת חַגָּא דִּמְטַלַּלְתָּא דַּעֲבַד שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּעִידָּנָא הַהִיא יַת חַגָּא דִּמְטַלַּלְתָּא אַרְבְּעָה עֲסַר יוֹמִין׃ הנך וּבְהַהוּא יוֹמָא קָרִיב מַלְכָּא שְׁלֹמֹה אֲלַף עֲלָוָן עַל מַדְבְּחָא וְאִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ נָפְקַת בַּת קָלָא מִן שְׁמַיָּא וְכֵן אֲמָרַת כַּמָּה יָאָה אַנְתְּ כְּנִישְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל וְכַמָּה יָאוָן אִינוּן רַבְרְבֵי כְּנִישְׁתָּא וְחַכִּימַיָּא יָתְבֵי סַנְהֶדְרִין דְּאִינוּן מְנַהֲרִין לְעָלְמָא לְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וְדַמְיָין לְגוֹזָלִין בְּנֵי יוֹנָתָא וַאֲפִילּוּ שְׁאָר בְּנֵי כְנִשְׁתָּךְ וְעַמָּא דְּאַרְעָא אִינוּן צַדִּיקִין כִּבְנוֹי דְּיַעֲקֹב דִּי לְקַטוּ אַבְנִין וַעֲבָדוּ גַּלְשׁוּשִׁיתָא בְּטוּרָא דְּגִלְעָד׃ שניך כַּמָּה יָאוָן כַּהֲנַיָּא וְלֵיוָאֵי דִּמְקָרְבִין יַת קוּרְבָּנָךְ וְאָכְלִין בְּסַר קוּדְשָׁא וּמַעַשְׂרָא וְאַפְרָשׁוּתָא וְדַכְיָין מִכָּל אוֹנְסָא וְגֵזֵילָא הֵיכְמָה דַּהֲווֹ דַּכְיָין עֶדְרָא עָנָא דְּיַעֲקֹב בְּעִידָּן דַּהֲווֹ גְּזִיזִין וְסָלְקָן מִן נַחְלָא דְּיוּבְקָא דְּלָא הֲוַת בְּהוֹן אֲנִיסוּתָא וְגֵזֵילָא וְכוּלְּהוֹן דַּמְיָין דָּא לְדָא וְיָלְדָן תְּיוּמִין בְּכָל עִידָּן וְעַקְרָא וּמְתַכְּלָא לָא הֲוַת בְּהוֹן׃ כחוט וְשִׂפְוָתֵי דְּכַהֲנָא רַבָּא הֲווֹן בָּעְיָין צְלוֹתָא בְּיוֹמָא דְּכִפּוּרֵי קֳדָם יְיָ וּמִילּוֹי הֲווֹ מְהַפְּכִין חוֹבֵיהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל דְּדַמְיָין לְחוּט זְהוֹרִיתָא וּמַחֲוְרִין יַתְהוֹן כַּעֲמַר נְקִי וּמַלְכָּא דִּי הוּא רֵישְׁהוֹן מְלֵי פִּקּוּדַיָּא כְּרִימּוֹנָא בַּר מִן אַמַרְכְּלַיָּא וְאַרְכוּנִין דְּאִינוּן קְרִיבִין לְמַלְכָּא דִּי אִינוּן צַדִּיקַיָּא וְלֵית בְּהוֹן מִדַּעַם בִּישׁ׃

[illegible]

מסורטת תיבה שאם כן היה לה להיות דגושה כשהיא נסמכת לה"א לפעול בה פעולת [illegible]

[illegible]

במגדל דוד צוארך · קומה זקופה כוי באמת והדוגמא כמגדל דוד הוא מצודת ציון שהוא מקום חוזק ועופל ומבצר כך הוא צוארך זו לשכת הגזית שהיתה חוזק ומבצרן של ישראל ואותו המגדל בנוי לתלפיות בנוי לנוי להיות הכל מסתכלין בו ללמוד צורותיו ובוי מלאכת תבניתו והוא מגזרת מלפנו מבהמות ארץ והת״ו בתלפיות כמו ת״ו שבתרמית ובתבנית: אלף המגן תלוי עליו · כך מנהג השרים לתלות מגיניה׳ ושלטיהם בכותלי המגדלים: שלטי · אשפות שנותנין בהן חצים כמו הסירו שהבי׳ מלאו השלטים ודומה לו לשכת הגזית שמשם הוראה יוצאה שהתור׳ מגן לישראל ויש לומר אלף המגן כמו מגן האלף על שם דבר צוה לאלף דור: כל שלטי הגבורים · שבינו שהתלמידים כקראים על שם חצים ושלטים כענין שנאמר כחצים ביד גבור כן בני הנעורים אשרי הגבר אשר מילא אשפתו מהם: שני שדיך · המניקים אותך זה משה ואהרן: כשני עפרים תאומי צביה · דרך צביים להיו׳ יולדת תאומים כך שניהם שוים שקולים זה כזה ודבר אחר שני שדיך על שם הלוחות תאומי צביה שהם מכוונות במדה אחת וחמשה דברות על זו וחמשה על זו מכוונין הבור כנגד דבור אנכי כנגד לא תרצח שהרוצח ממעט את הדמות של הקב״ה · לא יהיה לך כנגד לא תנאף שהזונה אחר עבור זרה דרך אשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים · לא תשא כנגד לא תגנוב שהגונב סופו לישבע לשקר · זכור כנגד לא תענה שהמחלל את השבת מעיד שקר בבוראו לומר שלא שבת בשבת בראשית · כבד כנגד לא תחמוד שהחומד סופו להוליד בן שמקלל אותו ומכבד למי שאינו אביו: הרועים · את צאנם בשושנים ומדריכי׳ אותם בדרך נוחה וישרה: עד שיפוח היום: עד שתתפשט החמה: ונסו הצללים · הוא עת ערב וחום היום אני אלך ואת עריבה עלי: היום · הוא השמש וכן לרוח היום וכן כי הנה היום בא בוער כתנור ומשיפוח היום אלך לי בהר המוריה בבית עולמים בבר״ · כלומר משחטאו אז לפני לחלל את קדשי ולכאן מכאתי בימי חפני ופנחס אסתלק מעליכם ואטוש משכן הזה ואבחר לי בהר המוריה בבית עולמים · ושם כולך יפה ומום אין בך וארצה שם כל קרבנותיך: אתי מלבנון כלה · כשתגלו מלבנון זה אתי תגלו כי אני אגלה עמכם: אתי מלבנון תבואי · וכשתשובו מן הגולה אני אשוב עמכם ואף כל ימי הגולה בצרתך לי צר ועל כן כתב אתי מלבנון תבואי כשתגלו מלבנון זה אתי תבוא ולא כתב אתי ללבנון תבואי לומר משעת יציאתכם מכאן עד שעת ביאתכם כאן אני עמכם בכל אשר תלכו ותבואו: תשורי מראש אמנה · בקבצי את גליותיך תסתכלי ותתבונני מה שכר פעולתך מראשית האמונה שהאמנת בי לכתך אחרי במדב׳ ומסעותיך וחניותיך על פי ובואתך לראש שניר וחרמון שהיו מעונות אריות סיחון ועוג · דבר אחר מראש אמנה הר הוא בגבול צפונה של ארץ ישראל ושמו אמנה ובלשון משנה טורי אמנון והר ההר שנאמר בזמן היסהגדול תתאו לכם הר ההר וכשהגליות נקבצות ומגיעות עד הם צופים משם ורואין גבול ארץ ישראל ואוירה של ארץ ישראל ושמחים ואומרים הודווה לכך נאמר תשורי מראש אמנה: לבבתני · משכת את לבי אליך: באחת מעיניך · הרבה דוגמות טובות שביך לולא היתה ביך אלא אחת מהן הייתי מחבבך ביותר וכל שכן בכולן וכן באחת ענק מצורוניך באחת מרבידי ענקי קישוטיך הם תכשיטי מצוה שישראל מצויינין בהם · דבר אחר באחד ענק באחד מאבותיך הוא אחד היה מיוחד וזה אברהם הנקרא ענק האדם הגדול בענקים: מה יפו דודיך · כל מקום שהראית לי שם חבה יפה הוא בעיני גלגל שילה נוב וגבעון ובית עולמים הוא שיסד הבבלי מנוחה ונחלה ויעודים מנוחה זו ירושלם ונחלה ויעודים מקומות שנתוועדה שם שכינה לישראל: וריח שמניך · שם טוב: נפת · מתוק: תטופנה שפתותיך · טעמי תורה: וריח שלמותיך · מצות הנגנות הנוהגות בשלמותיך ציצית תכלת בגדי כהונה איסור שעטנז:

לתלפיות · יש אומרים לתלות פיות שהם חרבות ויש אומרים כי התי״ו נוסף ויחסר אלף והוא מן מלפנו מבהמות ארץ ומדקדקים אמרו אין לו דומה: שלטי · מיני הנשק וכן והשלטים עשוים כמו מגינים: תשורי · כמו תשורנו ולא עתה: לבבתני · לקחת לבי: ענק · מיני תלי קשורים על הצואר וכמוהו וענקים לגרגרותיך:

דוד ה׳ מל׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״א ויחזקאל סימן ל״ד: המור ד׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ אלך לי אל הר המור · וידי נטפו מור בו · נוטפות מור עובר: נופת חד מן י״א פסו׳ רישיהון נ״ן וסופי׳ נ״ן וסימ׳ נמסר בסדר תזריע ותלים סימן כ״ה:

כמגדל דויד צוארך בנוי לתלפיות אלף המגן תלוי עליו כל שלטי הגבורים: שני שדיך כשני עפרים תאומי צביה הרועים בשושנים: עד שיפוח היום ונסו הצללים אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה: כלך יפה רעיתי ומום אין בך: אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי תשורי מראש אמנה מראש שניר וחרמון ממענות אריות מהררי נמרים: לבבתני אחתי כלה לבבתני באחד מעיניך באחד ענק מצורניך: מה יפו דדיך אחתי כלה מה טבו דדיך מיין וריח שמניך מכל בשמים: נפת תטפנה שפתותיך כלה דבש וחלב תחת לשונך וריח שלמתיך כריח לבנון:

כמגדל וריש מתיבתא די הוא רב די ליך חסין בזכותא ורב בעובדין טבין כדוד מלכא דישראל ועל מימר פומיה הוה מתבני עלמא ובאולפן דאורייתא הוה עסיק רחיצין עמא בית ישראל ומנצחין בקרבא כאילו אחדין בידיהון כל מיני זיינין דגיברין: שני תרין פריקיך דעתידין למפרקיך משיח בר דוד ומשיח בר אפרים דמיין למשה ואהרן בני יוכבד דאמתילו לתרין אורזילין תיומי טביא והוון רען לעמא בית ישראל בזכותיהון ארבעין שנין במדברא במנא ובעופין פטימין ומי בארא דמרים: עד וכל זמן דהוו בית ישראל אחדין בידיהון אומנות אבהתהון צדיקיא הוו ערקין מזיקי וטלני וצפרירי וטהרי מביניהון על דהוה שכינת יקרא דיי שריא בבית מוקדשא דהוה מתבני בטור מוריה וכל מזיקיא ומחבליא הוו ערקין מריח קטורת בוסמין: כלך ובזמן דעסך בית ישראל עבדין רעותיה דמרי עלמא הוא מקלס יתהון בשמי מרומא וכן אמר כולך שפירתא כנישתא דישראל ומתתא לית ביך: אתי אמר יי במימריה עמי תהי יתבא כנישתא דישראל דדמיא לנינפי דהיא צניעא ועמי תיעלון לבית מוקדשא ויהון מקרבין לך דורון רישי עמא דיתבין על נהר דאמנה ודיירי דיתבין בריש טור תלגא ואומיא די בחרמון ויהון מסקין לך מיסין יתבי כרכין תקיפי די אינון גברין כאריוון תקרובתא מן קריי טוריא דחסינין מן נמרין: לבבתני קביע על לוח לבי רחימתיך אחתי כנישתא דישראל דמתילא לנינפי די היא צניעא קביע על לוח לבי חיבת זוטר די בינך די הוא צדיקא כחד מן רבני סנהדרין וכחד מן מלכיא דבית יהודה דהוות יהיבא כלילא דמלכותא על צווריה: מה כמה שפירין עלי חיבתיך אחתי כנשתא דישראל דמתילא לנינפי דהיא צניעא כמה טבן עלי חיבתיך יתיר משבעין אומיא ושום טב דצדיקיך נדיף מכל בוסמנין: נפת ובעידן דמצלין כהניא בעזרתא דקודשא זלחן ספותהון יערת דובשא ולשניך נינפי צניעא בממלותיך שירין ותושבחן מתיקין כחלב ודבש וריחא דלבושי כהנין כריח אולבנין:

הפעם השנית

כמגדל · דימה האחרונים שהם הקשורים שים על צוארה כמו המגינים שהם תלויים על מגדל דוד: שני שדיך · חוזר למשל: כשני עפרים · שיש להם ריח טוב שהם רועים בשושנים אמר לה את אמרת לי סבך אל הרי בתר עד שיפוח היום ואני לא הלכתי כי אם אל הר המור: כולך יפה · הטע׳ כל מה שאמרת יפה הוא בעיני ומום אין בך לכן אתי · עם מלבנון כלה בואי עמי תראי מראש אמנה הוא הר מקום האריו׳ והנמרי׳ והענין ברחו מהמדבר ומאותם המקומות כי הם בסכנ׳ ובואי עמי כי לא אוכל להפרד מעמך כי לבבתיני ולא נשאר לי לב:

הפעם השלישית

צוארך · המלך: אלף המגן · הם שריו: שני שדיך · הם שתי תורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה כי השדים מוציאין את החלב כענין לכו שברו ואכולו · אמרה השכינה אני אלך לי אל הר המוריה שהוא בית יי׳ כי שם נבנה הבית וזה הענין מפורש בספר דברי הימים ויבן שלמה את הבית בהר המוריה אשר נראה לדוד אביהו והענין אני אשב בהר המוריה: עד שיפוח היום · עד שתשתנה הרוח והטעם כל זמן שישראל שומרים מצותי אשב בקרבם על כן אמר כולך יפה שהיו כל ישר׳ כולם בימי שלמה צדיקים: אתי מלבנון · שבאים לרגלים מכל מקום גם מעבר לירדן משם שניר · ועוד מי שהיה בארץ ערלים הנמשלי׳ לאריות ולנמרים היו הכל באים: לבבתיני · אחר שאמר כולך יפה אמר עתה לבבתיני באחת ענק מצורוניך זהו שבט יהודה שהלך אחרי השכינה כי רובי מלכי יהודה היו חסידי׳ וענין באחת מעיניך הוא אליהו הנביא שהחזיר ישראל בתשובה ודבקו בשם וזה ענין מה יפו דודיך ושפתותיך תשלומי נדרים ונדבות ושלמותיך פאות:

גל נעול. כהר יוצא והוא קטן וכמוהו גלות עליות וגלות תחתיות: שלחיך. כמו שעיפיך קרוב מן תשלח קציריה עד ים וכן שלוחותיה נטשו: פרדס. בלשון ישמעאל כרמות גן יש בו מין אחר: כפרים. לשון רבים מן אשכל הכופר: ואהלות. מין בושם וכמוהו כאהלים נטע יי': אריתי מורי. לקטתי וכמוהו וארוה כל עוברי דרך:

גן נעול. על שם צניעות בנות ישראל שאין פורצות בעריות: גל נעול. יש לפרשו לשון מעיין כמו גולות עליות ויש לפרשו לשון שער והוא לשון ארמי בתלמוד טרוקו גלי: שלחיך. ארץ יבשה קרויה בית השלחין וצריך להשקותה תמיד ושדה בית הבעל יפה שימכה וכאן קילס יבש שלחיך הרי הן מלאין כל טוב כפרדס רמונים וזה על שם קטנים שבישראל ש מרטיבים מעשים ע טובים כפרדס רמונים: כפרים עם נרדים. מיני בשמים הם:

מעין ה' קמצין וסימ' אך מעין ובור מקוה מים. אתה בקעת מעין ונחל. עברי בעמק הבכא. מעין נרפש ומקור משחת. גן נעול מעין חתום. וחד ומעין מבית יי' יצא. וד' פתחין וסימ' אל מעין מי נפתוח' וחבירו. וכל מעין מים יסתמו. מעין

גַּן נָעוּל אֲחֹתִי כַלָּה גַּל נָעוּל מַעְיָן חָתוּם: שְׁלָחַיִךְ פַּרְדֵּס רִמּוֹנִים עִם פְּרִי מְגָדִים כְּפָרִים עִם נְרָדִים: נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם קָנֶה וְקִנָּמוֹן עִם כָּל עֲצֵי לְבוֹנָה מֹר וַאֲהָלוֹת עִם כָּל רָאשֵׁי בְשָׂמִים: מַעְיַן גַּנִּים בְּאֵר מַיִם חַיִּים וְנֹזְלִים מִן לְבָנוֹן: עוּרִי צָפוֹן וּבוֹאִי תֵימָן הָפִיחִי גַנִּי יִזְּלוּ בְשָׂמָיו יָבֹא דוֹדִי לְגַנּוֹ וְיֹאכַל פְּרִי מְגָדָיו: בָּאתִי לְגַנִּי אֲחֹתִי כַלָּה אָרִיתִי מוֹרִי עִם בְּשָׂמִי אָכַלְתִּי יַעְרִי עִם דִּבְשִׁי שָׁתִיתִי יֵינִי עִם חֲלָבִי אִכְלוּ רֵעִים שְׁתוּ וְשִׁכְרוּ דּוֹדִים:

אֲנִי יְשֵׁנָה וְלִבִּי עֵר קוֹל דּוֹדִי דוֹפֵק פִּתְחִי לִי אֲחֹתִי רַעְיָתִי יוֹנָתִי תַמָּתִי שֶׁרֹּאשִׁי נִמְלָא טָל קְוֻצּוֹתַי רְסִיסֵי לָיְלָה:

גן. ונשייך דמתנסבן לגוברין צניען כנינפי צניעא וכגינתא דעדן דלית רשו לגבר למעל לגוה אלהן צדיקיא דנפשהון משתלחין לגוה על יד מלאכיא ובתולתיך טמירן וגניזן באנפלין וחתימן בכן כמבועי דמיין חיין דנפיק מתחות אילנא ומתפרש לארבעת רישי נהרין ואלמלי דיהוא חתים בשמא רבא וקדישא הוה נפיק ומבע ושוטף כל עלמא: שלחיך. ועולמייך מליין פיקודיא הכרמונין ורחימין לנשיהון וילדן בנין כן צדיקין כותהון וריחיהון מתול הכי כבוסמנין טבין דגינתא דעדן כפורין עם רשקין: נרד. רשק ומוריקא וקנה בוסמא וקנמון עם כל קיסי לבונתא מירא דכיא ואקסיל אלואון עם כל מיני בוסמנין: מעיין. ומיא דשילוח מדברין בניח עם מותר מיין דנגדין מן לבנון לאשקאה ית ארעא דישראל בגין דאינון עסיקין בפתגמי אוריתא דמתילין לבירא מיין חיין ובזכותא דניסוך מיא דנסכין על מדבחא בבית מקדשא דמתבני בירושלם דמתקרי לבנון: עורי. ועל סטר צפונא הוה פתורא ועלוהי תרי עסר לחמין דאפין ועל סטר דרומא הוות בוציניא לאנהרא ועל מדבחא הוו מקרבין כהניא קורבנא ומסקין עלוי קטורת בוסמין כנישתא דישראל אמרת יעול אלהיא רחימי לבית מקדשא וקביל ברעוא קורבנהון דעמיה: באתי. אמר קודשא בריך הוא לעמיה בית ישראל עלית לבית מקדשי דבנית לי אחוותי כנשתא דישראל דמתילא לנינפי צניעא ואשריתי שכינתי בינייך קבילית ית קטורת בוסמייך דעבדת לשמי שלחית אשתא מן שמיא ואכל ית עלון וית ניכסת קודשיא אתקבל ברעוא קדמי ניסוך חמר סומק וחמר חיור דנסיכו כהניא על מדבחי כען איתו כהניא רחמי פיקודי אכלו מה דמשתאר מן קורבניא ואתפנקו מן טובא דאתעתד לכון: אני. בתר כל פתגמיא האילין חבו עמא בית ישראל ומסר יתהון ביד נבוכדנצר מלכא דבבל ואוביל יתהון בגלותא. והוו דמיין בגלותא כגבר דמכא ולא יכיל לאיתערא משינתיה וקל רוחא דקודשא מזהרא להון על יד נביאיא והוות עירא יתהון מדמוך לבהון ענה ריבון כל עלמא וכן אמר הדרי בתיובתא פתחי פומיך ובועי ושבחי לי אחתי רחימתי כנישתא דישראל דמתילא ליונתן בשלימות עובדייך ארום שער רישי אתמלי מן דמעתיך כגבר דסער רישיה מצטבע מטלא דשמיא וציצירת נזריי אתמלי מן טפי עיניך כגבר דציצירת נזרותי מליין מטפי מטרא דנחתין בליליא:

גנים באר מים חיים: ויאכל ה' וסימ' בלשון ארמי קם עשבא דלחמא וכפר בגנתיה וביאור' בסדר תולדות: רעים ח' וסימ' בלשון ארמי שלח חולקא לגברא דאתא ואוסף. וביאורם באיוב סימן י"ז וירמיה ריש סימן ג' ומשלי סוף סימן י"ח:

יערי. מן יערת הדבש: חלבי. יש אומרים שהוא הלובן העולה על היין ויפרש כמוהו כיין חלבון והוא רחוק כי חלבון הוא שם מקום ואיננו תאר לכן חלבי הוא כמשמעו: דופק. מכה כמו מתדפקים: תמתי. התמימה שלי: קווצותי. קבות השער והוא הפוך: רסיסי לילה. מגז' לרוס את הסלת:

הפעם השנית

גן נעול. ואתדומה לגן נעול שיש לו ריח טוב מחוץ ולא יוכל אדם להכנס לשם. ואחר שדימה אותה למעיין חתום אמר את כמו מעיין גנים שהם באר מים חיים. עתה היא ואמרה עד שיתעורר רוח צפון ויבוא רוח תימן ויפיחו שניהם בגני ויזלו בשמיו ילך דודי אל הגן שלו ואחר כן יבא. אמר באתי לגני ואריתי מורי ו והענין שבע אני מכל טוב ולא יחסר לי כי אם דמותך ועוד אל תפחדי כי ריעי שהם הרועים כאשר כתוב בתחילה על עדרי ח חבריך האכלתים ו והשכרתי. אמרה אני ישנה הע"פ שאני ישנה לבי כמו ער וזאת א אמרה פעם שנית רק בראשו' בקשה ממנו באלום ועתה באה אליה לגן שלה כאשר אמרה לו עורי צפון: קול דודי דופק. עתה היא פותחת וכל הפרשה כולה מבוארת:

הפעם השלישית

גן נעול. בתולותיהם צנועות. ופרדס רימונים עם עצי בשמים הם שנים העשר כנגד השבטים וענין מעיין גנים על כמי הטבילה: עורי צפון ובואי תימן. באה רוח צפונית וזה עד שיפוח היום והפיחה בגן שהם ישראל והפילה בשמיו לארץ: ברח דודי אל גנו. השכינה שעלתה לשמים כענין אלכה ואשובה אל מקומי וענין ויאכל פרי מגדיו לא אקריב עולות עוד כענין אשר חלב זבחימו יאכלו. אמרה שכינה באתי לגני ואין לי צורך כענין כי לי כל חיתו יער ואילו הוצרכתיים לי הכל. יערי עם דבשי והייתי מאכיל לרעי שהם המלאכים והענין איך תאמרי ויאכל פרי מגדיו. אחר שעלתה שכינה גלו ישראל לבבל אמרה כנסת ישר' אני ישנה בגלו' בבל כאדם שהוא במחשך. וענין ולבי ער שהייתי מתאוה לחזור עם השכינה כשהייתי: קול דודי. זהו העיר יי' את רוח כורש מלך פרס: שראשי נמלא טל. דרך משל כענין כי לא ישבתי בבית העת אתם לכם לשבת בבתיכם ספונים או טל רמשות של ישראל שעלו:

מעיין גנים. כל זה מוסב על שלחיך ומקלסן כמעיין ה המשקה אותן והדוגמא על שם טבילות טוהר שבנות ישראל טובלות: ונוזלים מן הלבנון. ממקום נקיות באין עכירת טיט: עורי צפון ובואי תימן. אחר שערב עלי ריחך וכוי משכנותיך אני מצוה את הרוחות צפון ותימן להפיח בגנך לצאת ריחך הטוב למרחוק והדוגמא על שם שהגליות מתקבצות ומכל הגוים מביאים אותם מנחה לירושלם ובימי הבנין יהיו ישר' נקבצים שם למועדים ולרגלים ויסר' מסיבין יבא דודי לגנו אם א אתה שם הכל שם: באתי לגני. בימי חנוכת הבית: אריתי. לקטתי והוא לשון משנה כמלא אורה ו וסלו ואף לשון מקרא וארוה כל עוברי דרך וכאמר על שם הקטרת שהקטירו קטרת יחיד הנשיאים על מזבח החיצון ונתקבלה והוא דבר שאינו נוהג לדורות ועל כן כאמר אכלתי יערי עם דבשי יש דבש שהוא גדל בקנים כענין שנאמר ביערת הדבש ויערת היא לשון קנה כמו ותפס בסוף ושויתיה ביערא ותוכין הדבש ומשליכין העץ ואני מרוב חיבה אכלתי יערי עם דבשי אכלתי הקנה עם הדבש את שאינו ראוי עם הראוי קטרת נדבה וכן שעירי חטאת שהקריבו הנשיאי' ואין חטאת קריבת נדבה ואני קבלתים בו ביום: שתיתי ייני. הם הנסכים: עם חלבי. מתקן וצחו מחלב: אכלו רעים. באהל מועד אהרן ובניו ובית עולמים הכהנים כולם: שתו ושכרו דודים. אלו ישראל אוכלי בשר זבח השלמים שהקריבו לחנוכת המזבח: אני ישנה. כשהייתי שלוה ושקטה בבית ראשון נואשתי מעבוד הקדוש ברוך הוא כישנה ונרדמת: ולבי ער. זה הקב"ה כך נדרש בפסיקתא: ולבי ער. הקדוש ברוך הוא שהוא צור לבבי וחלקי ער לשמרני ולהטיב לי: קול דודי דופק. משרה שכינתו על הנביאים ומזהיר על ידיהם השכם ושלוח: פתחי לי. אל תגרמי לי שאסתלק מעליך: שראשי נמלא טל. לשון אדם שבא בלילה דופק על פתח אהובתו אומר כן בשביל חיבתך באתי בלילה בעת הטל או הגשם והדוגמא שראשי נמלא טל שאני מלא רצון ונחת רוח אברהם אביך שערבו עלי מעשיו כטל והנני בא אליך טעון ברכות ושילום שכר מעשים טובים אם תשובי לי: קווצותי רסיסי לילה. אף בידי הרבה קביצות תיכי פורענות ליפרע מעוזבי וממכעיסי. טל הוא לשון נחת: רסיסי לילה. בשמי לילה שהן טורח ועייפות. רסיסי תרגום של רביבים וכרביבים עלי עשב וכרסיסי מלקוש. קווצות הן דבוקי שערות הראש המדובקים יחד שקורין פלוצ"לס ולפי שאחז המקרא בלשון טל ומטר אחז בלשון ראש וקווצות שדרך טל ומטר ליאחז בשער ובקווצות ויש לפרש טל ורסיסי לילה שניהם לטובה שכר מצות קלות הנחות ליעשות כטל ושכר מצות חמורות הקשות כטורח רסיסי לילה:

פשטתי את כתנתי. כלומר כבר לימדתי לעצמי דרכים אחרים לא אוכל לשוב אליך עוד כענין שנאמר ומאז חדלנו לקטר למלאכת השמים וגו' שהיו הדרכים האלה ישרים בעיניהם. ולשון פשטתי את כתנתי רחצתי את רגלי לשון תשובת האשה המנאפת שאינה רוצה לפתוח לבעלה הדלת לפי שפתח הכתוב בלשון אני ישנה קול דודי דופק סיים בלשון תשובה הנופלת על לשון דופק על הדלת בעת משכב השינה בלילות: דודי שלח ידו מן החור. מאצל הדלת וראיתי ידו ונהפכו עלי המון מעי לשוב לאהבתו ולפתוח לו: קמתי אני לפתוח לדודי וידי נטפו מור. כלומר בלב שלם ובנפש חשוקה כמקשטת עצמה להתאהב על אישה בריח טוב: מור עובר. ריח עובר ומתפשט לכל צד:

איכבה ד' ב' מלעיל וב' מלרע וסי' פשטתי את כתנתי ב' בו ומלעיל. כי איככה אוכל וראיתי ב' בו ומלרע: מור ד' מל' בליש' וסימ' נמסר לעיל בסיפ': חמק ל' וא' המק ואינון חד מן ט"ו זוגין חד ח"ת וחד ה' וסימ' נמסר במסרה רבתא במערכת אות

פָּשַׁטְתִּי אֶת־כֻּתָּנְתִּי אֵיכָכָה אֶלְבָּשֶׁנָּה רָחַצְתִּי אֶת־רַגְלַי אֵיכָכָה אֲטַנְּפֵם׃ דּוֹדִי שָׁלַח יָדוֹ מִן־הַחוֹר וּמֵעַי הָמוּ עָלָיו׃ קַמְתִּי אֲנִי לִפְתֹּחַ לְדוֹדִי וְיָדַי נָטְפוּ־מוֹר וְאֶצְבְּעֹתַי מוֹר עֹבֵר עַל כַּפּוֹת הַמַּנְעוּל׃ פָּתַחְתִּי אֲנִי לְדוֹדִי וְדוֹדִי חָמַק עָבָר נַפְשִׁי יָצְאָה בְדַבְּרוֹ בִּקַּשְׁתִּיהוּ וְלֹא מְצָאתִיהוּ קְרָאתִיו וְלֹא עָנָנִי׃ מְצָאֻנִי הַשֹּׁמְרִים הַסֹּבְבִים בָּעִיר הִכּוּנִי פְצָעוּנִי נָשְׂאוּ אֶת־רְדִידִי מֵעָלַי שֹׁמְרֵי הַחֹמוֹת׃ הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלָםִ אִם־תִּמְצְאוּ אֶת־דּוֹדִי מַה־תַּגִּידוּ לוֹ שֶׁחוֹלַת אַהֲבָה אָנִי׃ מַה־דּוֹדֵךְ מִדּוֹד הַיָּפָה בַּנָּשִׁים מַה־דּוֹדֵךְ מִדּוֹד שֶׁכָּכָה הִשְׁבַּעְתָּנוּ׃ דּוֹדִי צַח וְאָדוֹם דָּגוּל מֵרְבָבָה׃

פשטתי ענת כנשתא דישראל כל קבל נביאיא הא כבר אעדיתי מיני ניר פיקודוי ופלחית לטעות עממיא והכדין יהוין לי אפין למיהדר לותיה אתיב להון מרי עלמא על יד נביאיא ואף אנא הא כבר סליקית שכינתי מביניך והכדין אהדור ואת עבדת עובדין בישין ואנא קדישית ית רגליי מסו מסובתך והכדין אטופינון ביניך בעובדייך בישיא: דודי כד אתגלי מן קדם יי דעמא בית ישראל לא צבן למחרט ולמיתב לותיה אושיט מחת גבורתיה על שבטא דראובן וגד ופלגות שבטא דמנשה למע למעיברא לירדנא ומסר יתהון ביד סנחריב מלכא דאתור ואגלי יתהון בלחלח ובחבור נהרי גוזן וקרוי מדי ודבר מידהון עיגלא מתכא דשוי ירבעם חייבא בלשם דן דמי דמיתקריא פמיאס ביומי פקח בר רמליהו וכד שמעת אנא רחמי אתגולגלו עליהון: קמתי וכדו תקפת עלי מחת גבורתא דיי תהית על עובדי וכהניא קריבו קרבנא ואסיקו קטורת בוסמין ולא אתקבל ברעוא ארום מרי עלמא אחד דשי תיובתא באנפי: פתחתי אמרת כנשתא דישראל צבתי למתבע אולפן מן קדם יי ואיהו סליק שכינתיה מביני ונפשי תאיבה לקל מילוי תבעית שכינת יקריה ולא אשכחית צליתי קדמוהי ואיהו טליל שמיא בעננו ולא קביל צלותי: מצאוני ארביקו לי כשדאי דנטרין אורחתא ומעיקין חזור חזור על קרתא דירושלם מיני קטלו בחרבא ומיני אובילו בשביתא נטלו תגא דמלכותא מעל צואריה דצדקיהו מלכא דיהודה ואובילו יתיה ברבלא וסמיאו ית עינוהי עמא דבבל דמעיקין על קרתא ונטרין ית שוריא: השבעתי אמרת כנשתא דישראל אשבעית לכון נביאיא בגזירת מימרא דיי מאים אתגלי עליכון רחמתכון חזיאו קדמוהי דמרעיתא מן חיבת רחמוהי אנא: מה ענו נביאיא ואמרו לבית ישראל איזין אלהא אנת בעיא למפלח כנשתא דישראל שפירתא מכל עממיא לאיזן אנת צביא למדחל דהכדין קיימת עלנא: דודי בכן שריאת כנשתא דישראל למשתעי בשבחא למרי עלמא וכן אמרת להוא אלהא רעותי למפלח דעטיף ביממא באיצטלא חיור כתלגא ועסיק בעשרין וארבעה ספרין דאורייתא ופתגמי נבואה וכתיבי ובליליא הוא עסיק בשיתא סדרי משנה וזיו יקרא דיי דאנפוהי זהרין כנורא מסגיאות חוכמתא וסברא דהוא מחדת שמועין חדתין בכל יומא ועתיד לפרסומינון לעמיה ביומא רבא ותקסיה על ריבוא ריבון מלאכין דמשמשין קדמוי:

ההא כס"ר. נשאו ו' וסימ' נמסר בסדר משות ובשמואל ב' סימן י"ח: שככה ב' וסימני' אשרי העם שככה לו. שככה השבעתנו: השבעתנו ג' וסימ' נקיים אנחנו. וחבירו. מה דודך מדוד:

ודודי חמק עבר. נסתר ונכסה ממני כמו חמוקי ירכיך סתרי ירכיך על שם שהירך בסתר וכן עד מתי תתחמקין ת' תסתרי ותתכסי מאחרת בושה שמעלת בי: נפשי יצאה בדברו. ואמר לא אבא אל ביתך כי מתחילה לא אבית לפתוח: בקשתיהו וגו' מצאוני השומרים הסובבים בעיר. ותופסים גנבים המהלכים בלילות: הכוני פצעוני. חבלו בי חבורה כל פצע לשון מכת כלי זיין הוא כברורו"א בלע"ז: רדידי. עדיי המרודד והמרוקע עלי וכן כל הענין לשון אשת נעורים המתאוננת על בעל נעוריה ומבקשתו וזו היא הדוגמא דודי שלח ידו מן החור כשאמרתי רחצתי את רגלי ולא אפתח לך ולא אשוב מן עבודה זרה שבחרתי בה: שלח ידו. והראה נקמתו בימי אחז והביא עליו חיל מלך ארם ויכו בו וישבו ממנו שביה גדולה וגו' ויהרוג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד: ומעי המו עליו. בא חזקיהו בנו ושב בכל לבו לדרוש להקדוש ברוך הוא וכל דורו שלמים לא קם דור בישראל כמותם כמו שמפורש בחלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ מגבת ועד אנטוכיא ולא מצאו איש ואשה שאין בקיאים בהלכות טומאה וטהרה וזהו וידי נטפו מור וגו' אף יאשיהו נאמר בו וכמוהו לא היה לפניו מלך כי ראה פורענות שבאה על מנשה ועל אמון לקיים שלח ידו מן החור ומעי המו: פתחתי לדודי ודודי חמק עבר. לא ביטל גזירתו שנאמר בחזקיהו הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך וגו' ומבניך אשר תוליד אלו דניאל חנניה מישאל ועזריה ואף ביאשיהו על ידי חולדה הנביאה הנני מביא רעה אל המקום הזה ואל יושביו וגו' ואומר וכמוהו לא היה לפניו מלך אך לא שב ה' מחרון אפו הגדול אשר חרה ביהודה על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה ויאמר ה' גם את יהודה אסיר מעל פני כאשר הסירותי את ישראל ומאסתי את העיר הזאת: נפשי יצאה בדברו. יצאה ממני בדברו דבר זה: בקשתיהו ולא מצאתיו. ואם תאמר והלא ירמיה עומד ומתנבא בימי יהויקים וצדקיהו שובו אלי ואשובה אליכם לא לבטל את הגזירה אלא להקל הפורענות ולהכין מלכותם בשובם מן הגולה לנוטעם מאין נתישה ולבנותה מאין הורס: מצאוני השומרים. נבוכד נצר וחיילותיו: הסובבים בעיר. לנקום נקמתו של מקום: נשאו את רדידי. בית המקדש: שומרי החומות. אף מלאכי השרת שהיו שומרים חומותיה כענין שנ' על חומותיך ירושלים וגו' הם הציתו בו את האור כענין שנאמר ממרום שלח אש וגו': השבעתי אתכם. האומות אשר בנבוכד נצר שראיתם בחנניה מישאל ועזריה מוסרים עצמם לכבשן האש ואת דניאל לגוב אריות על שמנע התפלה ואת דורו של מרדכי בימי המן: אם תמצאו את דודי. לעתיד לבא ליום הדין שיבוקש מכם להעיד עלי כענין שנאמר יתנו עדיהן ויצדקו: מה תגידו לו. שתעידו עלי שבשביל אהבתו חליתי בייסורים קשים ביניכם יבא נבוכד נצר ויעיד יבא אליפז וצופר וכל נביאי האומות ויעידו עלי שקיימתי את התורה: מה דודך מדוד. כך היו שואלין האומות את ישראל מה אלהיכם מכל האלהים שכך אתם נשרפים ונצלבים עליו: שככה השבעתנו. להעיד לו על אהבתך: דודי צח. לבן כמו צחו מחלב: ואדום. קלסתר פנים בחור כשאת לבן ופניו אדמוניות: דגול מרבבה. כדגל בחיילות הרבה רבים חיילותיו רבבות הרבה קרויין רבבה שנ' רבבה כצמח השדה נתתיך: ראשו

אבן עזרא

אטנפם. בלשון רבנן ז"ל לשון גיאול: מן החור. הנקב שיש בין שתי הדלתות: חמק. כמו הלך מן חמוקי ירכיך ויש אומרים כמוהו עד מתי תתחמקין בענין רחוק: רדידי. בלשון ישמעאל כמו צעיף: דגול. מן דגל:

הפעם השנית

ענין דגול מרבבה כמו הדגל הוא בין חביריו:

הפעם השלישית

פשטתי. שנתעצלו ישראל לעלות ולבנות הבית: דודי שלח ידו מן החור. מחלון הרקיע וזהו דאתנבאו חגי וזכריה בר עדו: קמתי אני לפתוח לדודי. זהו בנין הבית וחשבו שהשכינ' תדור עמהם וכן הבטיחום הנביאים ושכנתי בתוכך אילו היו על דרך ישרה והנה השכינה לא נכנסה עמהם וזה ענין בקשתיהו ולא מצאתיהו. וטע' נפשי יצאה בדברו נפשי תצא כשאזכור דברו כשהיה מדבר עמי בימים הקדמונים: מצאוני השומרים. מלכי יון: הכוני פצעוני נשאו את רדידי. והענין עזבוני ערומה מהמכות ואני בין כך ובין כך דבקה בשם וחולת אהבה ולא עבדתי עבוד' זרה: דודי צח. שמעשיו זכים ונחים לזכי'. ואדום למכעיסיו כענין מדוע אדום ללבושך וענין דגול מרבבה אלף אלפין ישמשוניה: ראשו

אבן עזרא

כתם · דבר עגול ממיני חלי · ופז אבנים יקרות: קווצותיו · קצות שערו: תלתלים · מן תל כמו על הר גבוה ותלול: על מלאת · על מתכונת כמו ומלאת בו מלואת אבן: ערוגת · חתיכת מקום בגן: מגדלות · יש אומרים מן גדול והנכון שהוא לשון רבים ממגדל: גלילי · כמו גלגלי וכן על גלילי כסף: ממולאים · כמו ומלאת בו: בתרשיש · אבן יקרה כמו תרשיש ש שהם וישפה ויש אומ' שהיא כעין השמים: מעיו · בטנו: עשת · כלי עשוי משן הפיל שהוא לבן ונקרא עשת בעבור שהוא נח כמו שמנו עשתו: מעולפת · כמו ויתעלף: ספירי · אבן יקרה אדומה ויורה עליו אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם כי כבר משל הלובן כחלב ושלג · וטעה המפרש כמעשה ל לבנת הספיר מן לבן כי אין פירושו של מן קח לך לבנה ויורה עליו כמעשה כי מה ענין כמעשה עם ה הלובן כי היה לו לומר כמראה לבנת: שש · אבני שיש ומשקלו עם ועיש:

הפעם השנית

לחייו · זקנו: מגדלות · הם כמו מגדלות סביבותו לחיין: ממולאים בתרשים · רמז לשער שעל ידיו: מעיו עשת שן · אגור מתניו אבל מעיו ח חגורים כי אינמו ערום: אדני פז · רגליו ואצבעותיו: מראהו כלבנון · שהוא נחמד למראה:

הפעם השלישית

ראשו כתם פז · הוא כסא הכבוד: שחורות כעורב · כענין ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו: עיניו · כענין בכל מקום עיני יי': רוחצות בחלב · כענין טהור עינים מראות ברע: לחייו · הם שרי הפנים: שפתותיו · הם המלאכי' השלוחים לבני אדם כמו גבריאל: ידיו גלילי זהב · הם האופנים · וענין בתרשיש כענין מראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש: מעיו · היא האפודה האמצעית שיש בה תמונות מכוכבי' נקבצים: שוקיו · הוא הגוף שממנו נברא העולם · וענין שש שיש לו שש קצוות: אדני פז · הם הארץ כענין על מה אדניה הטבעו: מראהו כלבנון · הענין שיש בלבנון עצים אין מספר להם אבל בני אדם וכשיראה האחד מהם יחשוב שאין כמוהו ולא ילך כי אם מעט בלבנון וימצא יותר מופלא וככבד ממנו כן מעשה המקו': בחור כארזים · שהוא עומד וכן מעשיו ולא יכלו כי אם חדשים לבקרים רבה אמונתו:

תרגום / מסורה

יושבות ד' וסימ' נמסר בשמואל א' סימן כ"ו ע"ש · גלילי ב' וסימ' על גלילי כסף · ידיו גלילי זהב · קדמ' מלעיל: כלבנון ד' וסימ' אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה · וריח לו כלבנון · יהי פסת בר בארץ בראש הרים · מראהו כלבנון בחור כארזי':

מקרא

רֹאשׁוֹ כֶּתֶם פָּז קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחֹרוֹת כָּעוֹרֵב: עֵינָיו כְּיוֹנִים עַל־אֲפִיקֵי מָיִם רֹחֲצוֹת בֶּחָלָב יֹשְׁבוֹת עַל־מִלֵּאת: לְחָיָו כַּעֲרוּגַת הַבֹּשֶׂם מִגְדְּלוֹת מֶרְקָחִים שִׂפְתוֹתָיו שׁוֹשַׁנִּים נֹטְפוֹת מוֹר עֹבֵר: יָדָיו גְּלִילֵי זָהָב מְמֻלָּאִים בַּתַּרְשִׁישׁ מֵעָיו עֶשֶׁת שֵׁן מְעֻלֶּפֶת סַפִּירִים: שׁוֹקָיו עַמּוּדֵי שֵׁשׁ מְיֻסָּדִים עַל־אַדְנֵי־פָז מַרְאֵהוּ כַּלְּבָנוֹן בָּחוּר כָּאֲרָזִים: חִכּוֹ מַמְתַקִּים וְכֻלּוֹ מַחֲמַדִּים זֶה דוֹדִי וְזֶה רֵעִי בְּנוֹת יְרוּשָׁלִָם:

(בגליון: ל׳ · ד׳ מ״ל גליש · ל׳ · ל׳ וח׳ · כחלב׳ ד׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ד׳ מ״ל גלו׳ · ב׳ ח׳ מלעי׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ מ״ל · ל׳ ומ״ל · ד׳ · ל׳ · ב׳ חסר קמ״ץ)

תרגום

ראשו אורייתיה די היא רגיגא מדהב טב ופירוש מליא דבהון דגורין דגורין טעמין ופקודין למן דנטרין להון חיורין כתלגא ודלא נטרין יתהון אוכמין כאגפי עורבא: עיניו עינוהי מסתכלין תדירא על ירושלם לאוטבא לה ולברכא לה מרישא דשתא ועד סופא דשתא כיונין דקיימין ומסתכלין על מפקנות מיא בגין זכותא יתבי סנהדרי דעסיקין באורייתא ומנהרין ית דינא למהוי שעיע כחלב ויתבין בבית מדרשא ומתינין בדינא עד דגמרין לזכאה ולחייבא: לחייו תרין לוחי אבנין דיהב לעמיה כתיבן בעשר שיטין דמיין לשיטי גינת בוסמא מרביין דקדוקין וטעמין היכמא דגנוניתא מרבי בוסמין וספותיה חכימוי דעסיקין ב באורייתא זלחין טעמין בכל סטר ומאמר פומהון כמירא בחירא: ידיו תרי עסר שבטין דיעקב עבדיה גלילן על ציץ כלילא דדהבא דקודשא גליפן על תרי עסר מרגליתא עם אבהת תלתא דעלמא אברהם יצחק ויעקב ראובן גליף על אחמר שמעון גליף על עקיק לוי גליף על ברקן ועפרן יהודה גליף על כחלי יששכר גליף על אזמורד זבולן גליף על גיהר דן גליף על בירלא נפתלי גליף על אספור גד גליף על טבאג אשר גליף על פרוזג יוסף גליף על מריבג בנימן גליף על אפנטור דמיין לתרי עסר מזליא נהירין כעששית צחיחין בעובדיהון כשן דפיל ובהיקין כשבזיזין: שוקיו וצדיקיא אינון עמודי עלמא בסיסן על סמכין דדהב טב אינון פתגמיא דאורייתא דעסיקין בהון ומוכחין עמא בירת ישראל למעבד רעותיה ואיהו מתמלי רחמין עליהון כסבא ומחוור חוביהון דבית ישראל כתלג ומתעתד למעבד נצחן קרבא בעממיא דעברין על מימריה כעולם גיבר ותקיף כגלמשין: חכו מילי מוריגוי מתיקן כדובשא וכל פיקודוי רגיגן על חכימוי מדהב וכסף דין הוא תושבחתיה דאלהא רחימי ודין הוא תקוף חוסניה דמרי חביבי נביאיא ומתנבאין בירושלם:

רשי

ראשו · מבהיק ככתם פז · כתם הוא לשון סגולת מלכים שאוצרין בבית גנזיהם וכן יסנה הכתם הטוב וכן ולכתם אמרתי מבטחי וכן וחלי כתם: קווצותיו תלתלים · לשון תלויים שכרלויי"ש בלע"ז: שחורות כעורב · כל אלה כוי לבחור: עיניו כיונים על אפיקי מים · עיניו על אפיקי מים כאות כעיני יונים אפיקי מים עריבים למראה והבחורים יוצאים שם לשוט וכן מקלס המשורר עיני דודי כ כשהוא מביט על א אפיקי מים דומות לעני' עיני יונים: רוחצות · עיני דודי בחלב: ויושבות על מלאת · כל זה לשון נוי לא בולטות יותר מדאי ולא שוקעו' שלא יושבו' על מלאת גומא שלהם העניין לפי הדוגמא והוא לשון כל דבר שעשוי למלאת גומא העשויה לו למושבו כמו אבני מילואים ומלאת בו מלואת אבן: לחייו כערוגת הבשם · אמר שם באותם ערוגו' גידולי מרקחים: מגדלות מרקחים · מגדלות של מרקחים גידולי בשמים ש שמפטמי' אותם מעשה רוקח: גלילי זהב · כאופני זהב: ממולאי' בתרשים · כל לשון מושב אבן יקרה ב בזהב קרוי מלאת: עשת · לשון שמנו עשתו קבוץ עב קרוי עשת מסטי"לא בלע"ז: שן · מעצמות פיל: מעולפת ספירים · מקושטת ומתוקנת בספירי' לשון ותתעלף דמתרגמינן ואיתקנת: שוקיו כעמודי שש המיוסדים על אדני פז · עמודי שש עמודי שיש וחבירו במגילת אסתר על גלילי כסף ועמודי שש ומראהו וגבוה כארזי הלבנון: בחור כארזים · נבחר בין הבנים כארז בין שאר עצים: חכו ממתקים · דבריו ערבים: זה דודי · זה דמות דודי וזה דמות ריעי ועל כל אלה חליתי לאהבתו והדוגמא כלפי הקב"ה כך היה דודי בא לבן להלבין עונותי בא ולבן כשנראה בסיני כראה כזקן מורה הוראות וכן בשבתו למשפט לבושיה כתלג חיור ושער רישיה כעמר נקי · ואדום ליפרע מצוריו כענין שנ' מדוע אדום ללבושיך: דגול מרבבה · הרבה חיילות מקיפין אותו: ראשו כתם פז · תחילת דבריו הבהיקו ככתם פז וכן הוא אומר פתח דבריך יאיר פתח אנכי יי' אלהיך הראש תחלה שמשפט מלוכה יש לו עליהם ואחר כך גזר עליהם גזירותיו: קווצותיו תלתלים · על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות: שחורות כעורב · על שם שהיתה כתובה לפניו אש שחורה על גבי אש לבנה · דבר אחר קווצותיו תלתלים כשנראה על הים נראה כבחור נלחם בגבורה: עיניו כיונים על אפיקי מים · כיונים שעיניו צופות אל ארובותיהם כך עיניו על בתי כנסיות ובתי מדרשות שמשם מוצאי התורה המשולים למים: רוחצות בחלב · כשהן צופות במשפט מבררות דין לאמתו להצדיק צדיק לתת לו כצדקתו ולהרשיע רשע לתת דרכו בראשו: יושבות על מלאת · על מלאת של עולם משוטטו' בכל הארץ צופו' טובים ורעים:

תוספת ד"א תלמידי חכמים שהקב"ה נותנם עינים להאיר לעולם כשם שהעינים מאירים לאדם כיונים הנודדים משובך לשובך לבקש אוכלם כך הם הולכי' ממדרש ש לפלו' חכם לבית המדרש של פלו' חכם לבקש טעמי תורה · על אפיקי מים על בתי מדרשו' שהם מוצאי מים של תורה · רוחצות בחלב לפי שקראן עינים והעין לשון נקבה הוא רוחצות לשון נקבה הם מלבנין עצמן בחלב של תורה ומלבנים סתריה ובתומותיה · יושבות על מלאת מיטבים דברים על אופניהם. ע"כ · דבר אחר עיניו שעיניו פרשיות של תורה והלכות ומשניות כיונים שהם נאים בהליכתן על אפיקי מים בבתי מדרשות רוחצות בחלב מצוחצחות בחלב כמו שפירשתי: לחייו · דברות הר סיני שנראה להם פנים מסבירות ושוחקות: שפתותיו שושנים · דבורים שנדבר באהל מועד מועד שהם לריצוי ולכפרה ולריח טוב תורת חטאת ואשם ומנחה ועולה ושלמים: ידיו · הלוחות שנתן תימינו ומעשה ידיו המה: גלילי זהב · אלו הדברות שבהן הנחמדים מזהב ומפז רב אמר רבי יהושע בן נחמיה מעשה נסים היו של סנפירינון היו והיו נגללין ד"א על שם שמגלגלות טובה לעולם: ממולאים בתרשים · שכלל בעשרת הדברות שש מאות ושלש עשרה מצות: מעיו עשת שן · זה תורת כהנים הניתן באמצע חמשה חומשים כמעיים הללו שהם נתונים באמצע הגוף: עשת שן מעולפת ספירים · נראית חלקה כעשת שן והיא סדורה דקדוקים רבים גזירות טוות ובניין אב וקלים וחמורים: מיוסדים על אדני פז · אמר רבי אלעזר הקפר העמוד הזה יש לו כותרת למעלן ובסיס למטן אמר רבי שמואל בר נחמן פרשיות שבתורה יש להם כותרת למעלן ובסיס למטן וסמוכות לפניהם ולאחריהם כגון פרשיות של שביעית ויובל וכי תמכרו ממכר להודיעך כמה קשה אבקה של שביעית כדאיתא במסכת ערכין וסוכה וכגון יפקוד יי' איש על העדה צו את קרבני לחמי עד שאתה מפקדני על בני פקוד אותם עלי וכן כמה לכך נאמר שוקיו עמודי שש מיוסדים וגו': מראהו כלבנון · המסתכל ומתבונן בדבריו מוצא בהם פרחים ולולבים כיער זה שמלבלב כך דברי תורה ההוגה בהם תמיד מוצא בהם טעמים: בחור · נבחר כארזים הנבחרים לבניין ולחוזק ולגובה: חכו ממתקים · דבריו ערבים ומרט לנפש לא תתנו בבשרכם אני יי' האמן לשלם שכר יש חיך מתוק מזה לא תחבלו במעשיכם ותקבלו שכר ובמוב רשע מרשעו ועשה משפט וצדקה עליהם חיה יחיה עונות נמחקו לו לזכות יש חיך מתוק מזה:

אנה הלך דודך · מאכיס ומקנטרים האומות את יש׳ אנה הלך דודך למה הניח אותך עזובה אלמנה : אנה פנה דודך · כשחזר והשרה רוחו על כורש ונתן רשות לבנות הבית והתחילו לבנות באו ואמרו להם אנה פנה דודך אם חוזר הוא אליך נבקשנו עמך כענין שנאמר וישמעו צרי יהודה ובנימן כי בני הגולה בונים היכל וגו׳ ויגשו אל זרובבל וגו׳ נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם וגו׳ וכוונתם לרעה כדי להשביתכם מן המלאכה והם משיבים דודי ירד לגנו צוה לנו לבנות היכלו ויהיה שם עמנו : לערוגת הבשם · מקום מקטר הקטר׳ : לרעות בגנים · ועוד ירד לרעות באנו בגנים אשר נפוצו שם אות שלא עלו מן הגולה משרה שכינתו עליה׳ בבתי כנסיו׳ ובבתי מדרשות · וללקוט

ו׳ ללקוט חד מן מלין נסבין ול׳ בריש תיבות׳ וסימ׳ נמסר במערכת אות הלמ״ד כס״ד : נאוה ד׳ וס׳ נמסר בתלים סימן קמ״ח ומשלי סימן י״ז : שהם הרהיבוני חד מן ח׳ מלין בתרי טעמי פי השפחא לא ישרתנה מירכא בתיבתא כי אם בה׳ מקומו׳ וסימ׳ בכל משבתיכם דוספרתם לכם דפרשה אמר · ההרתיה ואת כל ההרתיה בקע דמלכים · מבליגיתי עליגון · גלוליכם

אָ֭נָה הָלַ֣ךְ דּוֹדֵ֔ךְ הַיָּפָ֖ה בַּנָּשִׁ֑ים אָ֚נָה פָּנָ֣ה דוֹדֵ֔ךְ וּנְבַקְשֶׁ֖נּוּ עִמָּֽךְ׃ דּוֹדִי֙ יָרַ֣ד לְגַנּ֔וֹ לַעֲרוּג֖וֹת הַבֹּ֑שֶׂם לִרְעוֹת֙ בַּגַּנִּ֔ים וְלִלְקֹ֖ט שׁוֹשַׁנִּֽים׃ אֲנִ֤י לְדוֹדִי֙ וְדוֹדִ֣י לִ֔י הָרֹעֶ֖ה בַּשּׁוֹשַׁנִּֽים׃

יָפָ֨ה אַ֤תְּ רַעְיָתִי֙ כְּתִרְצָ֔ה נָאוָ֖ה כִּירוּשָׁלִָ֑ם אֲיֻמָּ֖ה כַּנִּדְגָּלֽוֹת׃ הָסֵ֤בִּי עֵינַ֙יִךְ֙ מִנֶּגְדִּ֔י שֶׁ֖הֵם הִרְהִיבֻ֑נִי שַׂעְרֵךְ֙ כְּעֵ֣דֶר הָֽעִזִּ֔ים שֶׁגָּלְשׁ֖וּ מִן־הַגִּלְעָֽד׃ שִׁנַּ֙יִךְ֙ כְּעֵ֣דֶר הָֽרְחֵלִ֔ים שֶׁעָל֖וּ מִן־הָרַחְצָ֑ה שֶׁכֻּלָּם֙ מַתְאִימ֔וֹת וְשַׁכֻּלָ֖ה אֵ֥ין בָּהֶֽם׃ כְּפֶ֤לַח הָֽרִמּוֹן֙ רַקָּתֵ֔ךְ מִבַּ֖עַד לְצַמָּתֵֽךְ׃ שִׁשִּׁ֥ים הֵ֙מָּה֙ מְּלָכ֔וֹת וּשְׁמֹנִ֖ים פִּֽילַגְשִׁ֑ים וַעֲלָמ֖וֹת אֵ֥ין מִסְפָּֽר׃ אַחַ֥ת הִיא֙ יוֹנָתִ֣י תַמָּתִ֔י אַחַ֥ת הִיא֙ לְאִמָּ֔הּ בָּרָ֥ה הִ֖יא לְיֽוֹלַדְתָּ֑הּ רָא֤וּהָ בָנוֹת֙ וַֽיְאַשְּׁר֔וּהָ מְלָכ֥וֹת וּפִֽילַגְשִׁ֖ים וַֽיְהַלְלֽוּהָ׃

ל׳ כתי׳ כן · ל׳ · ג׳ חל׳ בליש׳ · ל׳ · ד׳ · ל׳ · ב׳ · ב׳ · ח׳ נטע׳ וכתי׳ כ״ל ב׳ · ל׳ כן · ב׳ · ב׳ · ב׳ · ב׳ וחס׳ ובסיפ׳ · ב׳ חס׳ בכתו׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ה׳ · כתי׳ ה׳ · ל׳ · ל׳ זהר ויהללוה בסער׳

אנא אָתִיבוּ נְבִיַאיָא כַּד שְׁמָעוּ וְכֵן אֲמָרוּ תּוּשְׁבַּחְתָּא דַיְיָ מִפּוּם כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל עַל אֵידֵין חוֹבָא אִסְתַּלַּק מִבֵּינָךְ שְׁכִינְתָּא דַיְיָ אַתְּ דְּשַׁפִּירָא עוֹבָדָךְ מִכָּל אוּמַיָּא וּלְאָן אֲתַר אִתְפְּנִי רְחוּמָךְ בְּאִסְתַּלָּקוּתֵיהּ מִמּוּקְדְּשַׁיִיךְ אֲמֶרֶת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל עַל חוֹבִין וּמְרוֹדִין וְאִשְׁתְּדוֹר דִּיהֲשְׁתְּכָחוּ בִּי אָמְרִין נְבִיַאיָא כְּעַן הֲדָרֵי בְּתְיוּבְתָּא וְנְקוּם אַנְתְּ וַאֲנַן וּנְצַלֵּי קֳדָמוֹהִי וְנִבְעֵי רַחֲמִין עִמָּךְ׃ דודי וּמָרֵי עַלְמָא קַבֵּיל צְלוֹתְהוֹן בְּרַעֲוָא וּנְחַת לְבָבֶל לְסַנְהֶדְרִין דְּחַכִּימַיָּא וִיהַב רְוָחָא לְעַמֵּיהּ וְאַסִּיקִינוּן מִגָּלְוַתְהוֹן עַל יַד כּוֹרֶשׁ וְעֶזְרָא וּנְחֶמְיָה וּזְרוּבָּבֶל בַּר שְׁאַלְתִּיאֵל וְסָבֵי יְהוּדָאֵי וּבְנוֹ יַת בֵּית מוּקְדְּשָׁא וּמַנִּיאוּ כַּהֲנַיָּא עַל קוּרְבָּנַיָּא וְלֵיוָאֵי עַל מַטְּרַת מֵימְרָא דְקוּדְשָׁא וּשְׁלַח אֶשָּׁתָא מִן שְׁמַיָּא וְקַבֵּיל בְּרַעֲוָא יַת קוּרְבָּנָן וְיַת קְטוֹרֶת בּוּסְמִין וּכְגַבַּר דִּפַרְנֵס יַת בְּרֵיהּ רְחִימָא בְּתַפְנוּקִין כֵּן פַּנּוּקִינוּן וּכְגַבַר דִּמְגַבֵּב וְרָדִין מִן מֵישְׁרַיָּא כֵּן כַּנִּישִׁינוּן מִן בָּבֶל׃ אני וּבְהַהִיא יוֹמָא אֲנָא אֶפְלְחָא לְמָרֵי עַלְמָא רְחִימֵי וְרְחִימֵי אַשְׁרֵי שְׁכִינַת קוּדְשָׁא בֵּינִי וְזָן יָתִי בְּתַפְנוּקִין׃ יפת אָמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ כַּמָּה יָאֵי אַתְּ חֲבִיבָתִי בִּזְמַן רְצִבוּתִיךְ לְמֶעְבַּד רְעוּתִי שַׁפִּיר בֵּית מוּקְדְּשָׁא דִּבְנֵית לִי כְּמַקְדָּשׁ קַדְמָאֵי דִּי בְנָא לִי שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בִּירוּשְׁלֵם וְאֵימְתָךְ עַל כָּל עַמְמַיָּא בְּיוֹמָא דְהַלִּיכוּ אַרְבַּע טִקְסַיִיךְ בְּמַדְבְּרָא׃ הסבי אַסְחַרִי רַבָּנַיִיךְ חַכִּימֵי כְּנִישְׁתָּא רַבְּתָא חֲזוֹר חֲזוֹר לְקִיבְלִי דִּי אִינוּן אַמְלְכוּנִי בְּגָלוּתָא וְקָבְעֵי מְדְרָשׁ לְאוּלְפַן אוֹרָיְתִי וּשְׁאַר זַעֲטוּטַיִךְ וְעַמָּא דְאַרְעָא אַצְדִּיקוּ בְּמֵימַר פּוּמְהוֹן כִּבְנוֹי דְיַעֲקֹב דְּלַקְּטוּ אַבְנַיָּא וַעֲבָדוּ גְּלִישׁוּשִׁיתָא בְּטוּרָא דְגִלְעָד׃ שניך וְכַהֲנַיָּא וְלֵיוָאֵי אָכְלֵי קוּרְבָּנַיִךְ וּמַעְשַׂר קוּדְשָׁא וְאַפְרָשׁוּתָא דַכְיָין מִכָּל אֲנִיסוּת וּגְזֵילוּת דַּהֲווּ הֵיכְמָה דַּכְיָין עֶדְרָא דְעָנָא דְיַעֲקֹב בִּזְמַן דְּסַלְקָן מִן נַחַל יוּבְקָא דְּלָא הֲוַת בְּהוֹן אֲנִיסָא וּגְזֵלָה וְכוּלְהוֹן דָּמְיָין דָּא לְדָא וְיָלְדָן תְּיוֹמִין בְּכָל עִידָן וּמְתַכְּלָא וַעֲקָרָא לָא הֲוַת בְּהוֹן׃ כפלח וּמַלְכוּת בֵּית חַשְׁמוֹנָאֵי כּוּלְהוֹן מַלְיָין פִּיקוּדַיָּא כְּרִימוֹנָא בַּר מִן מַתִּתְיָה כַּהֲנָא רַבָּא וּבְנוֹהִי דְאִינוּן צַדִּיקִין מִכּוּלְהוֹן וּמְקַיְּמִין פִּיקוּדַיָּא וּפִתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא בִּצְהוּתָא׃ ששים בְּאִדַּיִן קָמוּ יְוָנָאֵי וְכַנְשׁוּ שִׁתִּין מַלְכִין מִבְּנוֹי דְעֵשָׂו מְלוּבָּשֵׁי שִׁרְיוֹנִין רוֹכְבִין עַל סוּסָוָן וּפָרָשִׁין וְתַמְנַן דּוּכְסִין מִבְּנוֹי דְיִשְׁמָעֵאל רוֹכְבִין עַל פִּילַיָּא בַּר מִן שְׁאַר עַמְמֵי וְלִישָּׁנֵי דְּלֵית בְּהוֹן מִנְיָין וּמַנִּיאוּ אֲלַכְסַנְדְּרוֹס מַלְכָּא עֲלֵיהוֹן לְרֵישָׁא וְאָתוּ לְאַגָּחָא קְרָבָא אַלִּירוּשְׁלֵם׃ אחת וּבְעִידָנָא הַהִיא הֲוַת כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דְּמַתִּילָא לְיוֹנָתָא שְׁלֵמְתָּא פָּלְחָא בְּלֵב חַד לְמָרָהָא וְאַחִידָא לְאוֹרָיְתָא וַעֲסִיקָא בְּפִתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא בְּלֵב שְׁלִים וּבְרִירָן זְכוּתָהָא כְּיוֹמָא דְנַפְקַת מִמִּצְרַיִם הָא בְּכֵן נָפְקוּ בְּנֵי חַשְׁמוֹנָאֵי וּמַתִּתְיָה וְכָל עַמָּא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲגִיחוּ בְהוֹן קְרָבָא וּמְסַר יְיָ יָתְהוֹן בִּידֵיהוֹן וְכַד חֲזוֹ יָתְבֵי פִּילַכַיָּא אַשְׁרֵי יָתְהוֹן וּמַלְכְוָת אַרְעָא וְשַׁלְטוֹנַיָּא וְקַלְּסוּ לְהוֹן׃

ומכל גלוליכם אטהר אתכם · מכל תועבותיכם · כי למבראשונה דד״ה · ונבזביתך לאחרן רב · שהם הרהיבוני : וסימ׳ מהב״ג תל״וש : ברה ה׳ כתי׳ ה׳ וסימ׳ עד כית ברה · וחבירו דבתריה דשפטים · מצות יי ברה מאירת עינים · ברה כחמה איומה כנדגלות · ברה היא ליולדתה · וכל לשון אכילה דבות כתיב ה׳ במ״א :

שושני׳ מומע ומקשיב מדברים בתורתן ללקוט זכיותיהן ולכתבם בספר זכרון לפניו כענין שנא׳ אז נדברו יראי יי׳ וגו׳ ומה שאתם אומרים לבקשו עמנו ולבנות עמנו אני לדודי ולא אתם לו ולא תבנו עמנו כעניין שנאמ׳ לא לכם ולנו לבנות בית אלהינו ואומר ולכם אין חלק וצדק׳ וזכרון בירושלם : הרועה בשושנים · הרועה אין באנו במרעה נוח וטוב : יפה את רעייתי כתרצ׳ · והקב״ה מקלסה על זאת יפה את רעיתי · כשאת רצויה לי כך הוא נדרש בסיפרי · נאוה את עתה כאשר בראשונה בירושלם : איומה כנדגלו׳ · חיילי מלאכים אימתך מטיל עליהם שלא להלחם ולהשביתכם מן המלאכה כמו שנאמר בעזרא : הסיבי עיניך מנגדי · כבחור שארוסתו חביבה ועריב׳ עליו ועיניה נאו׳ ואומ׳ לה הסיבי עיניך מנגדי כי בראותי אות׳ לבי מתחמץ ומתגאה עלי ורוחי גסה בי ואיני יכול להתאפק : הרהיבוני : הגיסו לבי כמו ורהבם עמל ואון רהב הם שבתלים ומ״ר בלע״ז והדוגמ׳ כך הוא אמר הקב״ה במקד׳ זה אי אפשר להשיב לכם ארון וכפורת וכרובים שהם הרהיבוני בבית ראשון להראותכם חבה יתיר׳ עד שמעלת׳ בי : שערך כעדר העזים · בקטנים ורכים ודקי׳ שבכם יש שבח הרבה : שניך · קצינים וגבורי׳ שביך כולם לטובה · כעדר הרחלים הרחל הזאת כולה קדושה שמרם לתכלת בצרה לקרבן קרניה לשופרות שוקיה לחלילין מעיה לכינורות עורה לתוף אבל האומות נמשלו לכלבים שאין מהם לקדושה כלום : ששים המה מלכות · אברהם ויוצאי יריכו · בני קטורה שש עשרה · ישמעאל ובניו שלש עשרה · יצחק ובניו שלשה · בני שבט׳ יעקב עשר · בני עשו שש עשרה בדברי הימים הרי ששים ואם תאמר בא מהם תמנע שהיא אשה אברהם מן המנין : ושמונים פלגשים · נח ובניו עד אברה׳ כל תולדות יוצאי התיבה שמוני׳ תמצאם וכשם שהמלכות שהם כשי המלך יתירות בגדולה על הפלגשים כך היו אברהם ויוצאי יריכו חשובים גדולים ויתירים בחשיבות על שכל כאשר תרה׳ הגר בת מלכים היתה תמנע בת שלטונים היתה ונעשית פלגש לעשו ואומר אל עמק שוה וגו׳ הושוו כלם בעצה אחת והמליכו את אברהם עליהם : ועלמות אין מספר · למשפחות הרבה נחלקו כל אלה : אחת היא יונתי · ומכולם אחת היא הנבחרת לי ליונה תמה שהיא תמימת לב עם בן זוגה : אחת היא לאמה · לכנסייתה הרבה מחלוקות בבתי מדרשות כולם לבם להבין תורה על מכונה ועל אמתתה : ברה היא ליולדתה · יעקב ראה אותה מטה שלימה בלא פסול והורה וקילס למקום שנא׳ וישתחו ישר׳ על ראש המטה : ראוה בנות · את ישר׳ בגדולתה ויאשרוה ומה הוא קילוס

אבן עזרא

כתרצה · שם מדינה תמצא׳ בדברי האחא׳ : איומה · שום אימה ממנ׳ לכל רואיה כמו איום ונורא : כנדגלו׳ · כמחנו׳ בעלו׳ הדגלים : הרהיבוני · חזקו ממני או השירו כחי וממשלתי כמו המדהב׳ רהב ורהב׳ עמל ואון :

הפעם השנית

דודי ירד לגנו · כאשר פירשתי מאמרה לו יבא דודי לגנו וכאשר הקיצה רדפה אחריו וכאשר ראה אות׳ אמר יפה את רעיתי ואמר שערך ושניך גם כפלח הרמון · והטעם כי את היא חשוקתי הקדמונית ואם תתערבי לי באחרת כי הנה שערך ושניך ורקתך לעדים כאשר ולא יתכן שתתערבי באחרת כי אחת את היא בעולם ואין דומה לך גם הנה שלמה יש לו ששים מלכות ושמונים פלגשים ועלמות אין מספ׳ ואין כמותך כי אחת את לאמך :

הפעם השלישית

דודי ירד לגנו · זה שעלה למרום : לרעות בגנים וללקוט שושני׳ · שהוא דר עם המלאכים שהם צדיקים : אני לדודי · אמרה כנסת ישראל הע״פ שירד ד דודי לגנו אני שלו והו׳ שלי · ענתה שכינ׳ יפה את · זה שחזרו בבית שני ופי׳ הסבי עיניך מנגדי שנפסקה ה הנבוא׳ בבית שני כאש׳ התנבא דניאל ולחתום חזון ונביא כאשר פ פירשתי בספר דניאל : שערך · שהיו בבית שני נזירים : שניך · גבורים : רקתך · כהנים : ששים המה · מפרשים הוציאו מספר ששים ושמונים בני נח ובני אברה׳ עם בני עשו בן בנו : ועלמות אין מספר · שאין להם ייחוס : אחת היא · כמו גוי אחד בארץ :

אגוז· ידוע בדברי קדמונינו ז"ל : באבי· כמו בפרי הנחל כמו ואכביה שגיא וכן עודנו באבו לא יקטף ויש אומרי' שהוא המבכר ומן אביב ומן אב יובילנו : עמי נדיב· פתי' מ"ם ויש אומ' כי יו"ד עמי נוסף כיו"ד בני אתונו ויתכן שלא תהיה היו"ד במלת בני נוסף : השולמית· שהיא מן שלם היא ירושלם ועניינו יראו שלם : כמחולת מחני' מן תוף וחליל ומחול :

מי זאת הנשקפה עליכו ממקום הגבוה לנמוך קרויה השקפה כך בית המקדש גבוה מכל ארצות : כמו שחר· הולך ומאיר מעט מעט כך היו ישראל בבית שני בתחלה זרובבל פחת יהוד' ולא מלך והיו משועבדי' לפרס וליון ואח"כ כנאום בית חשמונאי ונעשו מלכים : אימה כנדגלות· אימתה בגבוריה כנדגלות של מלכים כל זה הקב"ה מקלס את כנסת ישראל יפה את רעיתי כתרצ' וכל העניין עד : אל גינת אגוז ירדתי· עוד זה מדברי שכינה הנה באתי אל מקדש שני זה אליך : לראות באיבי הנחל· מה לחלוחית מעשי טובים אראה בך : הפרחה הגפן· אם תפריחו לפניה ת"ח וסופרים ומוכ' : הנצו הרמונים· מקיימי מצות מלאו זכיות· למה נמשלו ישראל לאגוז מה אגוז זה אתה רואה אותו כולו עץ ואין ניכר בתוכו פוכנו ומנאו מלא מגורות מגורות של אוכלים כך ישראל כנועין וצנועתין מעשיהן ואין תלמידים שבהן ניכרים ואין מתפארים להכריז על שבחן· בדקתו אתה מוצא אותו מלא חכמה ועוד כמה מדרשות לרב' מה אגוז זה נופל בטיט ואין מה שבתוכו נמאס אף ישראל גולין לבין האומות ולוקין מלקיות הרבה ואין מעשיהם נמאסין : לא ידעתי· כנסת ישר' מתאוננת לא ידעתי להזהר מן החטא שאעמוד בכבודי

מר"בות ד' חד חסר וסימ' מרכבת פרעה וחילו ירה בים חס' · מרכבות השמש שרף· שמה מרכבות כבודך· מרכבות עמי נדיב קדמא חס' : בנעלים ב' וסימ' והדריך בנעלים. מה יפו פעמיך בנעלים :

מִי־זֹאת הַנִּשְׁקָפָה כְּמוֹ־שָׁחַר יָפָה כַלְּבָנָה בָּרָה כַּחַמָּה אֲיֻמָּה כַּנִּדְגָּלוֹת׃ אֶל־גִּנַּת אֱגוֹז יָרַדְתִּי לִרְאוֹת בְּאִבֵּי הַנָּחַל לִרְאוֹת הֲפָרְחָה הַגֶּפֶן הֵנֵצוּ הָרִמֹּנִים׃ לֹא יָדַעְתִּי נַפְשִׁי שָׂמַתְנִי מַרְכְּבוֹת עַמִּי־נָדִיב׃ שׁוּבִי שׁוּבִי הַשּׁוּלַמִּית שׁוּבִי שׁוּבִי וְנֶחֱזֶה־בָּךְ מַה־תֶּחֱזוּ בַּשּׁוּלַמִּית כִּמְחֹלַת הַמַּחֲנָיִם׃ מַה־יָּפוּ פְעָמַיִךְ בַּנְּעָלִים בַּת־נָדִיב חַמּוּקֵי יְרֵכַיִךְ כְּמוֹ חֲלָאִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָמָּן׃ שָׁרְרֵךְ אַגַּן הַסַּהַר אַל־יֶחְסַר הַמָּזֶג בִּטְנֵךְ עֲרֵמַת חִטִּים סוּגָה בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃

מי אמרו אומיא כמה זוותנין עובדי עמא הדא בקריצתא שפירין עולימהא כסיהרא ובריין זכותהא כשמשא ואימתהא על כל יתבי ארעא בזמן דהליכו ארבעת טיקסתא במדברא : אל אמר מריעלמא לבית מקדש תיניין דאתבני על ידוהי דכורש אשריתי שכינתי למיחמי עובדין טבין דעמי ולמיחמי אילולי פשן וסגן חכימיא דמתילין לגופנא ולבלוביהון מליין עובדין טביין הכרימונין : לא וכדו אתגלי קדם יי די אינון צדיקין ועסיקין באורייתא אמר יי במימריה לא אוסיף למכיכינון ואף לא אעביד עמהון גמירא אלהן אמליך בנפשי לאוטבותהון ולשואה יתהון גיותנין ברתיכי מלכין בגין זכוותא דצדיקי דרא דדמיין בעובדיהון לאברהם אבוהון : שובי תובי לותי כנישתא דישראל תובי לירושלם תובי לבית אולפן אורייתא תובי לקבלא נבואה מן נביאיא די מתנבאין בשום מימרא דיי ומה טיבכון נביאי שקרא למטעי עמא דירושלם בנבואתכון די אתון ממללין סטיא על מימרא דיי ולאחלא משרית ישראל ויהודה : מה אמר שלמה ברוח נבואה מן קדם יי כמה שפירן רגליהון דישראל כד סלקן לאתחזאה קדם יי תלת זמנין בשתא בסנדלין דססגונ' ומקרבין ית נדריהון וית נדבתהון ובניהון נפקי ירכיהון יאין כיוהרין דקביען על כלילא דקודשא דעבד בצלאל אומנא לאהרן כהנא : שררך וריש מתיבתך די בזכותיה מתפרנסין על כל עלמא היכמה דעוברא מתפרנס מן פרתיה במעיינא דאימיה בהיק באורייתא באוגנא דסיהר' במיתיה לדכאה ולסאבא לזכאה ולחייבא ולא תסרין פתגמי אורית' תדירא מפומיה היכמה דלא תסרין מוי דנהרא רבא די נפק מעדן ושבעין חכימין מסחרין יתיה כאידר סגלגל ואוצריהון מליין מן מעשר קודשא ונדרא ונדבתא דסייגו להון עזרא כהנא וזרובבל וישוע ונחמיה ומרדכי בלשן אנשי כנישתא רבתא דמתילין לוורדין בגין די יהי להון חילא למיעסק באורית יומם ולילי:

חמוקי ירכיך· יש אומרי' שהוא המקום שיסוב הירך וכן יפרם תתחמקין גם חמק עבר : חלאים· לשון רבי' מן וחלי כתם כמו צבאים שהוא לשון רבים מן צבי : אמן· חרש וזה הלשון ידוע : שררך· טבורך כמו רפאות תהי לשרך : אגן· כלי עגול וכן ויסם באגנות : הסהר· תרגום ירח וכן השהרונים כדמות ירח וכן יקראו בלשון ישמעאל : המזג· ידוע בלשון רבנן כמו תמזג' יינה ויש אומרי' שפירושו לפי ענינו וכן אפרשנו במקומו ואין לו דומה : סוגה· כמו בדברי חכמינו סייג :

הפעם השנית

אמרה היא כל מי שהיה רואה אותי היה תמיה ואומר מי זאת הנשקפה כמו שחר ו והשיבותי להם אל גנת אגוז ירדתי וטעם לא ידעתי אמרה תמיהה אני שלא הרגשתי ולא ידעתי שהייתי הולכת במרוצה אליך כמו מרכבות עמי נדיב הגדול שיש בעמי והיה כל רואי צועק אחרי שובי שובי השולמית והייתי אומרת להם מה תחזו בשולמית שיצאת' כולכם לראותה כאשר תצאנה שתי מערכות במחולות לקראת המלך והוא עובר באמצע בין שתי המערכות וזה ענין המחנים והיו אומרי' מה יפו פעמיך· וענין חמוקי ירכיך שהיו מכוסי' בבגד מצוייר במיני חלאים : שררך· והענין בשררך אזור בשרירה חגור במתניה יש בו דמות השהרונים ואחר שדימהו ללבנה בשעת היותה מליאה אמרה כי זה הסהר שלך לא יחסר אורו כאשר יחסר אור הסהר אחר היותו שלם : בטנך ערימת חטים· שהית' נראית בחוץ כמו ערימת חטים עבה מלמטה ודקה מלמעלה· וענין סוגה בשושנים אמר כי הערימה לא היתה נראית כי שושנים היו סביבה :

הפעם השלישית

מי זאת הנשקפה· כמו מי זאת עולה מן המדבר והענין על חשמונאי שאותו הזמן היתה המלוכה בבית שני· אמרה שכינה אל גנת אגוז ירדתי משל לכנסת ישראל שלא יראה הפרי אלא אחר שסברו הפך ויש מן ישורון ויבעט· כשקפתי לראות הפרחה הגפן אם יש בישראל צדיקים גמורים וישרים· אמרה כנסת ישרא' לא ידעתי והענין לא הרגשתי עד ששמתני נפשי והענין שאני הרעותי לנפשי עד שחזרתי להיות מרכבות לאחרים הפך ואתה על במותימו תדרך והרכבתיך על במתי ארץ והטעם שנאת חנם שהיתה בבית שני עד שהולידה הגלות על ישראל : שובי שובי· זה לעתיד בשוב יי' שבות ציון· וענין מה תחזו בשולמית כמו ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה : מה יפו פעמיך· שיעלו ישראל מכל מקום כענין מי אלה כעב תעופינה : שררך· סנהדרי גדולה כחצי גורן עגולה : בטנך· סנהדרי קטנה :

ובגדולתי וכשלתי בשנאת חנם ומחלוקת שנגבר במלכי בית חשמונאי הורקנוס ואריסתובלוס עד שהיה מביא אחד מהם את מלכו' רומי וקבל מידו המלוכה ונעשה לו עבד· ומאז כפשי שמתני להיות מרכבות להרכיב עלי כריבות שאר אומות עמי נדיב· כמו עם נדיב יוד יתיר' כיו"ד של שכני סנה גנובתי יום רבתי עם : נפשי שמתני· אני בעצמי מכיתים עלי כעניין שנ' ואת למדת אותם עליך אלופים לראש : שובי שובי השולמית· אומרים אלי שובי שובי מאחר המקום : השולמית· השלימה באמונתך עמו שובי שובי אלינו ונחזה בך נדיב ממך נגידים ושלטונים כמו ואתה תחזה מכל העם כך דרש רבי תנחומא· ר"א ונחזה בך נתבונן אליך מה גדולה ניתן לך והיא אומר' מה תחזו בשולמית מה גדולה אתם יכולי' לפסוק לי שתהא שוה לגדולתי אפילו לגדולת דגלי מחולות מחנות המדבר : מה יפו פעמיך בנעלים· הם אומרים לה חשיבים אנו שתדבקי בנו בשביל כוי והשיבות שראינו כך בעודך ביפייך : מה יפו פעמיך· בעליית הרגלים בת נדיבים : חמוקי ירכיך כמו חלאים· קבוצת ירכיך זהבקרויה אליכתם ש חלי בלשון ערבי ורבותינו דרשוהו על נקבי השיתין של נסכי' שנעשו משתת ימי בראשית עגולים כמו ירך כמו חלאים לשון חפירה כמו חולות הבור : מעשה ידי אומן· ידי הקב"ה במסכת סוכה אומן כמו אמן· קילוסו של הקדוש ברוך הוא ישראל מקלסין אותו מלמעלה למטה מתחילין מראשו כתם פז ויורדין ובאין עד שוקיו עמודי שש לפי שהן באין לרצותו להוריד שכינתו מן העליונים לתחתונים והוא מונה קילוסה מלמטה למעלה מה יפו פעמיך הם הרגלים ומונה והולך עד ראשך עליך ככרמל עד שהוא בא למושכה אליו : שררך אגן הסהר· טיבורך כאגן של מים צלולים שרוחצין בהן והוא עשוי מאבני שיש ובלשון ערבי קורי' סהר על שם שהטיבור כמו נקב עגול מושלו כאגן עגול והקילוס הזה אינו משנין כך אשה כקילוס העליון לפי שהעליון דודה מקלסה וזה ריעותיה מקלסות אותה על שם מעשיה לומר הנוכה את להתחבר עמנו והדוגמ' על שם לשכת הגזית היושב' בטיבור הארץ : אל יחסר המזג· לא יכלה משם משקה ר"ל לא יפלא ולא יפסוק משם שום דברי תורה : בטנך ערימת חטים· שהכל צריכין לה : סוגה בשושנים· גדורה ומסויגת בגדר שושנים די לה בגדר קל ואין אחד מהם פורץ בו ליכנס הרי חתן נכנס לחופה לבו מגעגעת לחופה ולחיבת חתונו בא ליזקק לה אמרה לו טיפת דם כחרדל ראיתי הרי הופך פניו לצד אחר ולא נשכו נחש ולא עקרב עוקצו הרי שהוא עובר בדרך ראה בכורות בראשי התאנים פשט ידו ליטול אומרים לו של ישראל הם הוא מושך ידו בשביל הגזל הרי סוגה בשושנים :

שְׁנֵי שָׁדַיִךְ כִּשְׁנֵי עֳפָרִים תָּאֳמֵי צְבִיָּה: צַוָּארֵךְ כְּמִגְדַּל הַשֵּׁן עֵינַיִךְ בְּרֵכוֹת בְּחֶשְׁבּוֹן עַל־שַׁעַר בַּת־רַבִּים אַפֵּךְ כְּמִגְדַּל הַלְּבָנוֹן צוֹפֶה פְּנֵי דַמָּשֶׂק: רֹאשֵׁךְ עָלַיִךְ כַּכַּרְמֶל וְדַלַּת רֹאשֵׁךְ כָּאַרְגָּמָן מֶלֶךְ אָסוּר בָּרְהָטִים: מַה־יָּפִית וּמַה־נָּעַמְתְּ אַהֲבָה בַּתַּעֲנוּגִים: זֹאת קוֹמָתֵךְ דָּמְתָה לְתָמָר וְשָׁדַיִךְ לְאַשְׁכֹּלוֹת: אָמַרְתִּי אֶעֱלֶה בְתָמָר אֹחֲזָה בְּסַנְסִנָּיו וְיִהְיוּ־נָא שָׁדַיִךְ כְּאֶשְׁכְּלוֹת הַגֶּפֶן וְרֵיחַ אַפֵּךְ כַּתַּפּוּחִים: וְחִכֵּךְ כְּיֵין הַטּוֹב הוֹלֵךְ לְדוֹדִי לְמֵישָׁרִים דּוֹבֵב שִׂפְתֵי יְשֵׁנִים: אֲנִי לְדוֹדִי וְעָלַי תְּשׁוּקָתוֹ:

שני תרין פריקייך דעתידין למפרקייך משיח בר דוד ומשיח בר אפרים דמיין למשה ואהרן בני יוכבד דמתילן לתרין אורזילין תיומי טביא: **צוארך** ואב בית דינא דדאין דיניך חסין על עמא לכפתא יתהון ולמנגד מן די יתחייב בדינא לנגדא כשלמה מלכא דעבד מגדלא דשן דפיל וכבש ית עמא בית ישראל ואהדר יתהון למרי עלמא ספרייך מליין חוכמתא כפרקטינין דמיא וידעין למימני חושבני עיבורין ומעברי שנין וקבעין רישי ירחין ורישי שנין בתרע בית סנהדרין רבא ורב בית אבא לבית יהודה דמי לדוד מלכא דבנא מצודתא דציון די מתקרי מגדלא דלבנן דכל מן דיקום עלוהי יכיל למימני כל מגדלין די בדמשק: **ראשך** מלכא דאתמני עלך רישא צדיקא כאליהו נביא דקני קנאתא למרי שמיא וקטל ית נביאי שקרא בטורא דכרמל ואתיב ית עמא בית ישראל לדחלתא דיי אלהיא ודלת עמא די אזלין ברישא מכא על די אינון מסכינין עתידין למלבש ארגונא היכמה די לבש דניאל בקרתא דבבל ומרדכי בשושן בגין זכותא דאברהם דאמליך מן קדמת דנא למרי עלמא ובצדקתא דיצחק דכפתיה אבוהי למקרביה ובחסדותא דיעקב דקליף על חוטריא ברהטיא: **מה** אמר מלכא שלמה כמה יאה אנת כנישתא דישראל בזמן די תסבולי עלייך ית ניר מלכותי בעידן די אנא מוכח יתיך ביסורין על חוביך ואנת מקבלא יתהון ברחים דמיין באנפיך כתפנוקין: **זאת** ובעידן די פרסין כהנייך ידיהון בצלו ומברכין לאחיהון בית ישראל דדמין ארבעת ידיהון מתפרשין כלולבי דתמר וקומתהון כדיקלא וקהליך קיימין אפין באפין כל קבל כהניא ואפיהון כבישן לארעא כאתכלא דעינבין: **אמרתי** אמר יי במימריה אסק ואנסיה לדניאל ואחזי אי בהיל למיקם בניסיונא הרא היכמה דקם אברהם דדמי ללולבא בעסרא נסין ובחין אף אנא לחנניה מישאל ועזריה אי בהלין למיקם בניסיוניהון אפרוק בדיל זכותהון לעמא בית ישראל דמתילן לאתכלין דעינבין ושומהון דדניאל חנניא מישאל ועזריה אשתמעו בכל ארעא וריחיהון יהי נדיף כריחא דתפוחין דגינתא דעדן: **וחכך** אמר דניאל וחברוהי קבלא נקבל עלנא גזירת מימרא דיי היכמה די קיבל עליה אברהם אבונן דמתל לחסר עתיק ונהך באורחן דתקנן קדמוהי היכמה דאזלו אליהו ואלישע נביאיא די בזכותהון קמו מתיא דדמין לגבר דדמיך וכיחזקאל בר בוזי כהנא דמנבואת פומיה אתערו דמכי מיתיא די בבקעת דורא: **אני** אמרת ירושלם כל זמן די אנא מהלכא באורחא דמרי עלמא משרי שכינתיה ביני ועלי מתוויה ובעידן די אנא סטיא מן אורחתיה מסליק שכינתיה מביני ומטלטל יתי ביני עממיא ואינון שלטין בי כגבר דשליט באינתתיה:

על שער ב' וסימ' צוארך כמגדל השן · ויבן עזיהו מגדלים · ואינון חד מן א"ב מן ב"ב על וסימ' נמסר כמס' רבת' במערכת אות העי"ן בערך על בס"ד: אחזה ל' אמרתי אעלה בתמר וא' ואחזה כי המגיד לי ואינון חד מן ב"ג זוגין חד נסיב א' וחד וא"

וסימ' נמס' במסרה רבתא במערכת או' האלף בס"ד: וריח ה' וסימ' וריח לו כלבנון· שלמותיך כריח· אפך כתפוחי' · וריח שמניך מכל בשמי' · וריח נחר לא עדת בהון:

רשי

שני שדיך · שתי הלוחות · דבר אחר מלך וכהן גדול: צוארך · ההיכל והמזבח שהם זקופים וגבוהים ולשכת הגזית גם היא שם עשויים לחוזק ולמגן כמגדל השן: עיניך כבריכות אשר בחשבון · המושכות מים כן עיניך על שער בת רבים חכמייך כשהם יושבים בשערי ירושלם העיר בת רב עם ועסוקים בחשבון תקופות ומזלות חכמתם ובינתכם לעיני העמים · מושכות כ כבריכות מים ועוד יש לפרש בריכו' בחשבון כמו יונים ולשון משנה הוא הלוקח יוני שובך שפריח בריכה ראשונ' קובי"ש בלע"ז: אפך כמגדל הלבנון · איני יכול לפרשו לשון חוטם לא לענין פשט ולא לענין דוגמ' כי מה קילוס נוי יש בחוטם גדול וזקוף כמגדל ואומר אני אפך לשון פנים וזה שהוא אומר לשון יחיד ואינו אומר אפייך שעל המצח ה הוא מדבר שהוא עיקר הכרת פנים כענין שנאמר הכרת פניהם ענתה בם ותדע שהרי מקלסה והולך מלמטה למעלה עיניך בריכות בחשבון ואחריהם ה המצח וכן האומות מקלסות מצחך חזק לשמת מצח כל הבאי' להרעותך ולפתותך: כמגדל הלבנון הצופה פני דמשק · ראיתי במדרש זה בית יער הלבנון שעשה שלמה שהעומד עליו צופה ו ומונה כמה בתים יש בדמשק דבר אחר פניך צופה פני דמשק מצפות לבא שערי ירושלם עד דמשק ש שעתידה להרחיב עד דמשק: ראשך עליך ככרמל · אלו תפילין שבראש שנאמר בהן וראו כל עמי הארץ כי שם י"י נקרא עליך ו וראו ממך הרי הוא חוזק ומורא כסלע הרים וכרמל הוא ראש ההרים: ודלת ראשך · קליעת שערות מורייך נאה במצותה כקליעת ארגמן: דלת ראשך · על שם שהקליעה מודלת על גובה הראש: מלך אסור ברהטים · שמו של מקום קשור בתלתלים שנאמר נזר אלהיו על ראשו: רהטים · קור"נץ בלע"ז כן קורין לתלתלי האזורות שקושרין בהן החגורות · דבר אחר מלך אסור ברהטים הקדוש ברוך הוא נקשר באהבה במצות ובריצות שאתם רצים לפניו: מה יפית ומה נעמת · אחר שפרט קילוס כל אבר ואבר כלל כל דבר מה יפית כולך ומה נעמת לידבק בך אהבה ההוגנת להתענג בה: זאת קומתך דמתה לתמר · ראינו נוי קומתך בימי נבוכד נצר שכל האומות היו כורעו' ונופלות לפני הצלם ואתה עומדת בקומ' זקופה כתמר הזה: ושדיך לאשכולות · דניאל חנניה מישאל ועזריה שהיו לך כשדים לינק מהם דמו לאשכולות שמשפיעו' משקה כך הם השפיעו להבין וללמד את הכל שאין יראה כיראתכם · עד כאן קלסוהו האומות מכאן ואילך דברי שכינה לגלות ישראל שבין האומות: אמרתי אעלה בתמר · מתפאר אני בין אילות של מעלה בכם שאתעלה ואתקדש על ידיכם בתחתונים שתקדשו את שמי בין האומות: אחזה בסנסניו · ואני אחוז ואדבק בכם · סנסנים ענפים: ויהיו נא שדיך · ועתה האמתי את דברי שלא תתפתי אחרי האומות והיו הטובים והחכמים שביך עומדים באמונתם להשיב דברים למפתים אותך שילמדו מהם הקטנים שבהם: וחכך יהיה כיין הטוב · הזהרי בתשובותיך שיהיו כיין הטוב: הולך לדודי למישרים · זהירה אני להשיב לכם שאעמוד באמונתי שיהא חכי הולך לפני דודי לאהבת מישור שהוא מן הלב ולא ברמייה ומרמה: כיין הטוב · שהוא דובב שפתי ישנים אף אבותי בקבר ישמחו בו ויודו על חלקם · דובב מרחיש פרומי"ר בלע"ז ויסודו לשון דיבור וכך היה התשובה אני לדודי וגם הוא משתוקק לי:

אבן עזרא

ככרמל · יש אומרי' הר הכרמל ואיננו כי אם עין וכן בדברי הימים כתוב וכרמל עם ארגמן: ברהטים · כמו ברהטים בשקתו' המים והם מקומות עשויות להתחבר שם המים: ודלת · בלשון ישמעאל קצה השיער: בסנסניו · אין לו דומה והוא למעלה שם הפרי: למישרי' · תאר היין כמו יתהלך במישרי': דובב · כענין דבור ואולי כמוהו דבה: תשוקתו · כמו ואל אישך תשוקתך:

הפעם השנית

אפך כמגדל הלבנון · אותו המגדל היה שוה לא היה בו עוות: ראשך עליך ככרמל · כעין כרמל וכארגמן בעין בו באף · וטעם מלך אסור ברהטים כי דימה השיער שהוא יורד זה תחת זה כדמות המים ברהטים והמלך הוא הראש או יהיה פירושו כי המלך הוא היה מתאוה להיו' אסור וקשור בחבלי שערה וזה הענין שהזכירוהו סרי קדר החושקים: מה יפית · אין בעולם תענוג לנפש ולא דבר יפה ונעים כמו החשק: זאת קומתך דמתה לתמר · והאשכלות הם אשכלות הגפן שעלת' עם אילן התמר כל אחד היה מתאוה ואומר אעלה בתמ': אחזה בסנסניו · ויאחז בשדיה וריח אפה שהיא כתפוחי': וחכך · הוא הריר שתחת הלשון שהוא דומה ליין המתהלך במישרי' וירחים היין כל כך ישמח הנפש ויעיר הלב · אמרתי להם הנערה אומרת אני לדודי לבדו לא לכם המתאוים: ועלי תשוקתו · לעשו' חפצו ·

הפעם השלישית

שני שדיך · שתי תורות: צוארך · המלך המשיח: עיניך · הם הנביאים שהיו בתחילה בחשבון עתה יהיו רבים כענין והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו וגו': אפך · הוא כהן גדול כענין ישימו קטורה באפך: ראשך עליך ככרמל · זהו נחמיה בן חושיאל שהוא מבני יוסף: ודלת ראשך · זהו אליהו: מלך אסור ברהטי' · הוא המשיח שהוא אסור כאשר העתיקו קדמונינו כי ביום שחרבה ירושלם נולד: מה יפית · שתחזור כנסת ישראל לגדולתה · וענין זאת קומתך דמתה לתמר זהו שאמר ועמך כולם צדיקים וכתוב צדיק כתמר יפרח: וריח אפך · הוא הכהן הגדול המעלה העולות והמקטיר: וחכך · הם המשוררים: אני לדודי · כי חלק יי' עמו:

אתדורי. אוהבי או ריר הלבון : הדודאים. כמו כרמות צורת אדם. ואו תלמדני חוזר על האם : מתרפקת. מתחברת ואין לו דומה במקרא וכן עניינו בלשון ישמעאל : חבלתך. לשון הריון כמו הנה יחבל און ויתכן שהוא הלידה מענין חבלי יולדה :

הפעם השנית

ועתה לכה דודי נצא השדה נלינה בארץ הכפרים לא נלך אל המדינה ובעלות השחר נשכים ונמקום הראוי שיש לו ריח טוב שם אתן את דודי כענין נתתי את ידידות נפשי ואם הוא הפך. וטעם הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים התחברות פה אל פה ואמרה כך הייתי מתאוה לנשק פיך בפרהסיא ובגלוי ולא תהיה לבוז בעיני בני אדם ועל זאת אמר מי יתנך כאח לי הייתי נוהג אותך ומביא אותך אל בית אמי לעיני הכל תלמדני והיא היתה מלמדת אותי איך אשקך מיין הרקח ועניינו דבר שירקח יותר מיין : רמוני. הוא הריר שתחת הלשון או יהיה במשמעו. והנה הדוד והנערה יחד על כן אמרה שמאלו תחת לראשי : מי זאת עולה. אמרה לו והם שוכבים יחד בכרם ויקרא גן. הראית לעולם נערה שעלתה מן המדבר תבקש להתחבר עם דודה כאשר עשיתי אני מרוב אהבתי בך ותדע למה עוררתיך בעבור להזכירך דבר אלה התפוח כי כמרות לי שלא הריתה אמך ויחמה בך כי אם תחת התפוח על כן ריחך כתפוח בעצי היער כאשר אמרה לו בתחילה שהיא מתאוה ומחמדת לשבת בצלו ולהיות שמאלו תחת ראשה :

לכה דודי נצא השדה. דרשו רבותינו בעירובין אמרה כנסת ישראל רבונו של עולם אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהן גזל ועריות אלא כיושבי פרזות שהם בעלי אומנות ועוסקין בתורה מתוך הדחק : נלינה בכפרים. נלינה בכופרים בא ואראך בני עשו שהשפעת להם טובה וכופרים בך : נשכימה לכרמים. אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות : נראה אם פרחה הגפן. אלו בעלי מקרא : פתח הסמדר. כשהפרח נופל והענבים ניכרים הוא פתוח הסמדר ולהם דימה בעלי משנה שהם קרובים להוראה מהם בהוראת התורה : הנצו הרמונים. כשהם גמורים והגרעין מסביבותיהם נופל הנצו נופל נצו ולהם דימה בעלי תלמוד שהן בחכמה גמורים וראויין להורות : שם אתן את דודי. שם אראך את כבודי וגדולי שבח בני ובנותי : הדודאים נתנו ריח. דודאי התאני שטובות והרעות כענין שנאמר הראני יי' והנה שני דודאי תאנים וגו' הדוד האחד טובות וגו' והדוד השני תאני רעות מאד אשר לא תאכלנה עתה פושעי ישראל עכשיו שניהם נתנו ריח כולם מבקשים פניך : ועל פתחינו כל מגדים. יש בידינו שכר מצות הרבה : חדשים גם ישנים. שחדשו סופרים עם הישנים שכתבת עלי : צפנתי לך. לשמך ולעבודתך צפנתים בלבי. ד"א צפנתי להראותך שקיימתים : מי יתנך כאח לי. שתבא לנחמני כדרך שעשה יוסף לאחיו שגמלוהו רעה ונאמר בו וינחם אותם : אמצאך בחוץ אשקך. אמצא נביאיך מדברים בשמך ואחבקם ואנשקם גם ידעתי כי לא יבוזו לי כי כדי היא אהבתך שתהא אהובתך סובבת לחזור אחריך :

נראה ה' וסימני נמס בישעיה סימן ה' וירמיה סי' מ"ב : שם אתן נתינה שם ז' בליש' וסי' ונתת את הכיור . ונתן יי' לך שם לב רגז וכליון . לתתן שם את ארון . מקום אשר נתנו שם ריח . ויתנו שם כעס קרבנם . שם תתנו נחלתו . שם אתן את

לְכָה דוֹדִי נֵצֵא הַשָּׂדֶה נָלִינָה בַּכְּפָרִים : נַשְׁכִּימָה לַכְּרָמִים נִרְאֶה אִם־פָּרְחָה הַגֶּפֶן פִּתַּח הַסְּמָדַר הֵנֵצוּ הָרִמּוֹנִים שָׁם אֶתֵּן אֶת־דֹּדַי לָךְ : הַדּוּדָאִים נָתְנוּ־רֵיחַ וְעַל־פְּתָחֵינוּ כָּל־מְגָדִים חֲדָשִׁים גַּם־יְשָׁנִים דּוֹדִי צָפַנְתִּי לָךְ : מִי יִתֶּנְךָ כְּאָח לִי יוֹנֵק שְׁדֵי אִמִּי אֶמְצָאֲךָ בַחוּץ אֶשָּׁקְךָ גַּם לֹא־יָבֻזוּ לִי : אֶנְהָגְךָ אֲבִיאֲךָ אֶל־בֵּית אִמִּי תְּלַמְּדֵנִי אַשְׁקְךָ מִיַּיִן הָרֶקַח מֵעֲסִיס רִמֹּנִי : שְׂמֹאלוֹ תַּחַת רֹאשִׁי וִימִינוֹ תְּחַבְּקֵנִי : הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלָםִ מַה־תָּעִירוּ וּמַה־תְּעֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ : מִי זֹאת עֹלָה מִן־הַמִּדְבָּר מִתְרַפֶּקֶת עַל־דּוֹדָהּ תַּחַת הַתַּפּוּחַ עוֹרַרְתִּיךָ שָׁמָּה חִבְּלַתְךָ אִמֶּךָ

לכה כַּד חָבוּ עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל אַגְלֵי יְיָ יַתְהוֹן בְּאַרְעָא דְשֵׂעִיר חַקְלֵי אֱדוֹם אֲמַרַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּבָעוּ מִנָּךְ רִבּוֹן כָּל עָלְמָא קַבֵּל צְלוֹתִי דִי אֲנָא מְצַלְּיָא קֳדָמָךְ בְּקִרְוֵי גָלוּתָא וּבִפְלַכֵי עַמְמַיָּא : נשכימה אָמְרִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִלֵּין לְאִלֵּין נַקְדִּים בְּצַפְרָא וְנֵהַךְ לְבֵית כְּנִשְׁתָּא וּלְבֵית מֶדְרָשָׁא וְנִבְקַר בְּסִפְרָא דְאוֹרַיְתָא וְנֶחֱמֵי אִי מְטָא זְמַן פּוּרְקָנָא דְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל דִּמְתִילִין לְגוּפְנָא לְאִתְפָּרְקָא מִגָּלוּתְהוֹן וְנִשְׁאַל לְחַכִּימַיָּא אִתְגְּלֵי קֳדָם יְיָ זְכוּתָא צַדִּיקַיָּא דְמַלְיָין פִּקּוּדַיָּא כְּרוּמָנָא אִי מְטָא קִיצָא לְמִיסַק לִירוּשְׁלֵם לְמִתַּן תַּמָּן שְׁבַח לֶאֱלָהָא שְׁמַיָּא וּלְמִקְרַב עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין : הדודאים וְכַד יְהֵא רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ לְמִפְרַק יַת עַמֵּיהּ מִן גָּלוּתָא יֵאמַר לְמַלְכָּא מְשִׁיחָא כְּבַר שְׁלִים קֵץ גָּלוּתָא וּזְכוּת צַדִּיקַיָּא אִתְבַּסַּם קֳדָמַי כְּרֵיחַ בּוּסְמִין וְחַכִּימֵי דָרַיָּא קְבִיעִין עַל תַּרְעֵי מֶדְרָשָׁא עֲסִיקִין בְּפִתְגָּמֵי סַפְרַיָּא וּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא כְּעַן קוּם קַבֵּל מַלְכוּתָא דִּי גְּנֵזִית לָךְ : מי וּבְהַהִיא זִמְנָא אִתְגְּלֵי מַלְכָּא מְשִׁיחָא לִכְנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל וְיֵימְרוּן לֵיהּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִיתָא תְּהֵא עִמָּנָא לְאָח וְנִיסַק לִירוּשְׁלֵם וּנְהֵי יָנְקִין עִמָּךְ טַעֲמֵי אוֹרַיְתָא הֵיכְמָא דְיָנִיק יַנְקָא מִתַּדְיָא דְאִמֵּיהּ דְּכָל זְמַן דַּהֲוֵיתִי מְטַלְטְלָא לְבָרָא מִן אַרְעִי כַּד הֲוֵיתִי דְכִירָא יַת שׁוּם אֱלָהָא רַבָּא וּמְסִירָא נַפְשִׁי עַל אֱלָהוּתֵיהּ אַף עַמֵּי אַרְעָא לָא הֲווֹ מְבַזִּין לִי : אנהגך אֲדַבְּרִינָךְ מַלְכָּא מְשִׁיחָא וְאָעֵילִינָךְ לְבֵית מוּקְדְּשִׁי וְתַאֲלֵף יָתִי לְמִדְחַל מִן קֳדָם יְיָ וּלְמֵהַךְ בְּאוֹרְחָתֵיהּ וְתַמָּן נִסְעוֹר סְעוּדָתָא דְלִוְיָתָן וְנִשְׁתֵּי חֲמַר עַתִּיק דְּאִצְטְנַע בְּעִנְּבוֹהִי מִן יוֹמָא דְאִתְבְּרֵי עָלְמָא וּמֵרִמּוֹנֵי פֵּירֵי דְאִתְעַתָּדוּ לְצַדִּיקַיָּא בְּגִינְתָא דְעֵדֶן : שמאלו אֲמַרַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אֲנָא בְחִירְתָּא מִכָּל עַמְמַיָּא דִּי אֲנָא קָטְרָא תְּפִלִּין בְּיַד שְׂמָאלִי וּבְרֵישִׁי וּקְבִיעָא מְזוּזְתָא בִּסְטַר יְמִינָא דְדַשִּׁי תּוּלְתָּא לָקֳבֵיל תַּקִּי דְּלֵית רְשׁוּ לְמַזִּיקָא לְחַבָּלָא בִי : השבעתי יֵאמַר מַלְכָּא מְשִׁיחָא מַשְׁבִּיעָא אֲנָא עֲלֵיכוֹן עַמִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל מָה דֵין אַתּוּן מִתְגָּרִין בְּעַמֵּי אַרְעָא לְמִפַּק מִן גָּלוּתָא וּמָה דֵין אַתּוּן מָרְדִין בְּחֵילָוָתֵיהּ דְּגוֹג וּמָגוֹג אִתְעַכִּיבוּ פּוֹן זְעֵיר עַד דִּי שֵׁיצוֹן עַמְמַיָּא דִּי עָלוּ לְאַגָּחָא קְרָבָא לִירוּשְׁלֵם וּבָתַר כֵּן יִדְכַּר לְכוֹן מָרֵי עָלְמָא רַחֲמֵי צַדִּיקַיָּא וִיהֵא רַעֲוָא מִן קֳדָמוֹהִי לְמִפְרַקְכוֹן : מי אָמַר שְׁלֹמֹה נְבִיָּא כַּד יֵיחוּן מֵיתַיָּא עָתִיד לְאִתְבַּזָּעָא טוּר מִשְׁחָא וְכָל מֵיתַיָּא דְיִשְׂרָאֵל עֲתִידִין לְמִפַּק מִתְּחוֹתוֹהִי וַאֲפִילוּ צַדִּיקַיָּא דְמִיתוּ בְּגָלוּתָא עֲתִידִין לְמֵיתֵי אוֹרַח כּוּבַיָּא מִלְרַע לְאַרְעָא וְנָפְקִין מִן

דודי לך. רמזים ט' את' כליש' וסי' נמסר בסדר תצוה ע"ש : עד ועד י"א בטעם מאריך ספ' וסי' ערבון עד שלחך . ורדפוך עד אבדך . עד רדהה . מכף רגלך ועד קדקדך . אנכי אשב עד שובך . ואשמתינו גדלה עד לשמים . במתנה עד וזותם . מכף רגלו עד קדקדו דאיוב . עד שתחפץ ג' בסיפר' :

הפעם השלישית

לכה דודי. אמרה כנסת ישראל הואיל והסתכל בכרמים שהם ישראל תראה אם פרחה הגפן כמו שהעתיקו חז"ל אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו מעמיד עליהם מלך שגזירותיו כגזירת המן ונגאלין והנה תראה שהדודאים נתנו ריח והתחברו חסידים אלה שהם חדשים עם חסידי אבות קדמונים וזה ענין חדשים גם ישנים : מי יתנך כאח לי. בעבור שיש בגלות עובדי השם ושומרי המצות בצניעות הם מתאוים לשמור את המצות בפרהסיא ותשוב השכינה כאשר היתה בתחילה : מיין הרקח. הוא ניסוך היין : שמאלו. עולת הערב והבקר. אמ' שלמה ברוח הקדש השבעתי אתכ' שלא תתעוררו עד שיגיע הקץ : מי זאת עולה מן המדב'. וכן אמר שלמה כשהיו ישראל במדבר וכשבאו לארץ אמר בתחלה השבעתי אתכם ואחר כן מי זאת עולה וזה הענין כמו כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות כשיעלו ישראל ממדברות העמים יאמרו למשיח שהוא דודה דע כי תחת התפוח עוררתיך והענין כי היית אסור ויגון ולא התרתיך כי אם בתפילתי כענין תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אופניו ודברי ותפילותי כאילו הם הולידוך :

אל בית אמי. בית המקדש : תלמדני. כאשר הורגלתה לעשות באהל מועד : אשקך מיין הרקח. כנסכים : עסיס. יין מתוק : שמאלו תחת לראשי. השבעתי אתכם. עכשיו כנסת ישראל משבעת דיבורה כלפי האומות אף על פי שאני קובלת ומתאוננת דודי מחזיק בידי והוא לי למשען בגלותי לפיכך השבעתי אתכם : מה תעירו ומה תעוררו. כי לא יועיל לכם : מי זאת. הקדוש ברוך הוא ובית דינו אומרים על כנסת ישרא' מי זאת כמה היא חשובה זאת שנתעלתה מן המדבר בכל מתנות טובות שם נתעלתה במתן תור' ובדיבוק שכינה ונראית חבתה לכל ועודנה בגלותה מתרפקת על דודה. מתחברת על דודה מודה שהיא חברתו ודבוקה בו : רפק. בלשון ערבי רפיקתא חבורה : תחת התפוח עוררתיך. כך היא אומרת בבקשה חיבת דודה תחת התפוח עוררתיך זכור כי בתחתית הר סיני השמוי על ראשי כמין תפוח שם עוררתיך והוא לשון חבת אשת נעורים המעוררת את דודה בלולות בתנומות עלי משכב מחבקתו ומנשקתו : שמה חבלתך אמך. הרי אמרנו שהקב"ה קראה אמו שם כהיתה לך לאם. חבלתך. לשון חבלי יולדה. חבלתך שם לך חבלים ממך כמו בני יצאוני יצאו ממני :

שימני

אהבה תחתמני על לבך שלא תשכחני ותראה כי עזה ... תיך עלי כנגד מיתתי שאני כהרגתי עליך: קשה כשאול ... תגרו בי האומות בשבילך. קנאה בכל מקום איכפר"מנט ... ס נקם: אש שלהבת יה. רשפים של אש חזקה

רשפיה. גחליה וכן ובני רשף יגביהו עוף: שלהבת יה. מחלוקת בין אנשי המסורת אם היא מלה אחת או שתים והקרוב שהיא שתים וסמיכת השם כמו כהררי אל וש"ן שלהבת שורש וכמוהו להבת שלהבת והנה היא מלה מרובעת מארבע אותיות: כבור עליה. מן ובורת עליה: כמוצאת. לשון נקבה על משקל מה היוצאת הזאת.

שאול ג' ומל וס' הרחיב כשאול נפשו. נבלעם כשאול חיים. קשה כשאול קנאה: אחות ג' קמצי' וסי' ולאבשלום אחות יפה ושמה תמר: לא יספדו לו הוי אחי והוי אחות. אחות לנו קטנה: יביא ה' חס וסי' שתי תורי' דנזיר. ותאותם יבא להם. יבא בפריו אלף כסף. כי את כל המעשה יבא במשפט. וגם מלכיהם עם נסיכיהם. וי' מל וס' נמסר בסוף סדר צו:

שִׂימֵנִי כַחוֹתָם עַל־לִבֶּךָ כַּחוֹתָם עַל־זְרוֹעֶךָ כִּי־עַזָּה כַמָּוֶת אַהֲבָה קָשָׁה כִשְׁאוֹל קִנְאָה רְשָׁפֶיהָ רִשְׁפֵּי אֵשׁ שַׁלְהֶבֶתְיָה׃ מַיִם רַבִּים לֹא יוּכְלוּ לְכַבּוֹת אֶת־הָאַהֲבָה וּנְהָרוֹת לֹא יִשְׁטְפוּהָ אִם־יִתֵּן אִישׁ אֶת־כָּל־הוֹן בֵּיתוֹ בָּאַהֲבָה בּוֹז יָבוּזוּ לוֹ׃ אָחוֹת לָנוּ קְטַנָּה וְשָׁדַיִם אֵין לָהּ מַה־נַּעֲשֶׂה לַאֲחֹתֵנוּ בַּיּוֹם שֶׁיְּדֻבַּר־בָּהּ׃ אִם־חוֹמָה הִיא נִבְנֶה עָלֶיהָ טִירַת כָּסֶף וְאִם־דֶּלֶת הִיא נָצוּר עָלֶיהָ לוּחַ אָרֶז׃ אֲנִי חוֹמָה וְשָׁדַי כַּמִּגְדָּלוֹת אָז הָיִיתִי בְעֵינָיו כְּמוֹצְאֵת שָׁלוֹם׃ כֶּרֶם הָיָה לִשְׁלֹמֹה בְּבַעַל הָמוֹן נָתַן אֶת־הַכֶּרֶם לַנֹּטְרִים אִישׁ יָבִא בְּפִרְיוֹ אֶלֶף כָּסֶף׃

(marginal masorah: ב' ל' ג' · ג' · ג' · ג' · ל' ב' חד רבי · סמה סגר' · ל' · ג' חד חס · ב' · ל' סגול בסיפ' · ל' · ר · ל' · ל' וא' כנור בתולס · ל' · ל' · ל' רנס' ה' חס' · ג')

תְּחוֹת טוּר מִשְׁחָא וְרַשִׁיעֵי דְמִיתוּ וְאִתְקַבְּרוּ בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל עֲתִידִין לְמֶהֱוֵיהוֹן רַמְיָין הֵיכְמָה דְרָמֵי גְבַר אַבְנָא בְּאַלָּא בְּכֵן יֵימְרוּן כָּל דַיָירֵי אַרְעָא מָה הֲוָת זְכוּתָא דְעַמָּא הָדֵין דְסַלְקָא מִן אַרְעָא רִבְּבָן רִבְּבָן כְּיוֹמָא דְסַלְקַת מִן מַדְבְּרָא לְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וּמִתְפַּנְקִין עַל רַחֲמֵי מָרְהָא כְּיוֹמָא דְאִתְחֲמַת תְּחוֹת טוּרָא דְסִינַי לְקַבָּלָא יַת אוֹרַיְתָא וּבְהַהִיא שַׁעְתָּא עֲתִידָא צִיּוֹן דְהִיא אִימָּן דְיִשְׂרָאֵל לְמֵילַד יַת בְּנָהָא וִירוּשְׁלֵם לְקַבָּלָא יַת בְּנֵי גָלוּתָא׃ שִׂימֵנִי אָמְרִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּיוֹמָא הַהוּא לְרִבּוֹנֵיהוֹן בְּבָעוּ מִינָךְ שַׁוֵי יָתָן כִּגְלוֹף דְעִזְקָן עַל לִבָּךְ כִּגְלוֹף דְעִזְקָא עַל אֶדְרָעָךְ דְלָא נוֹסִיף עוֹד לְמֶהֱוֵי גָלְיָין אֲרוּם תַּקִּיפָא כְּמוֹתָא אַהֲבַת אֱלָהוּתָךְ וְתַסִּיפָא כְּגֵיהִנָּם קִנְאָתָא דְעַמָּא מְקַנְאָן לָן וְדִבָבוּ דְנַטְרִין לָן דָמְיָא לְגוּמְרִין דְאֶשָּׁא דְגֵיהִנָּם דִבְרָא יָתֵיהּ יְיָ בְּיוֹמָא תִּנְיָנָא לִבְרִיַּת עָלְמָא לְאוֹקָדָא בֵּיהּ פָּלְחֵי פוּלְחָנָא נוּכְרָאָה׃ מים אָמַר מָרֵי עָלְמָא לְעַמֵּיהּ בֵּית יִשְׂרָאֵל אִילוּלֵי מִתְכַּנְשִׁין כָּל עַמְמַיָּא דְמְתִילָן לְמוֹי יַמָּא דְאִינוּן סַגִּיאִין לָא יָכְלִין לְמִטְפֵּי יַת רַחֲמֵי מִינָךְ וְאִי מִתְכַּנְּפִין כָּל מַלְכֵי אַרְעָא דְמְתִילָן לְמוֹי נַהֲרָא דְנָגְדָא בִּתְקוֹף לָא יָכְלִין לְמִמְחֵי יָתִיךְ מֵעָלְמָא וְאִילוּלֵי יְהִיב גְבַר כָּל מָמוֹן בֵּיתֵיהּ לְמִקְנֵי חוּכְמְתָא בְּגָלוּתָא אֲנָא מְהַדַר לֵיהּ כְּפִיל לְעָלְמָא דְאָתֵי וְכָל בִּיזָתָא דִי בָזוּן מִן מַשִּׁירְיָתֵיהּ דְגוֹג יְהֵי דִילֵיהּ׃ אחות בְּעִדָּנָא הַהִיא יֵימְרוּן מַלְאֲכֵי שְׁמַיָּא אִלֵּין לְאִלֵּין אוּמָּא חֲדָא אִית לָן בְּאַרְעָא וְקַלִּילָן זְכוּתָהָא וּמַלְכִין וְשִׁלְטוֹנִין לֵית לָהּ לְמִפַּק לְאַגָּחָא קְרָבָא עִם מַשִּׁירְיָתֵיהּ דְגוֹג מָה נַעֲבֵיד לַאֲחָתָנָא בְּיוֹמָא דְמַלִּילוּ אוּמַיָּא לְמִיסַק עֲלָהָא לִקְרָבָא׃ אם יֵימַר מִיכָאֵל רַבְּהוֹן דְיִשְׂרָאֵל אִם הִיא מִתְעַתְּדָא כְּאוּשָׁא בֵּינֵי עַמְמַיָּא וְיָהֲבָא כַּסְפָּא לְמִקְנֵי יִחוּד שְׁמֵיהּ דְמָרֵי עָלְמָא נְהֵי אֲנָא וְאַתּוּן עִם סָפְרֵיהוֹן סַחֲרִין לָהּ כְּנִדְבָּכִין דְכַסְפָּא וְלֵית רְשׁוּ לְעַמְמַיָּא לְמִשְׁלַט בַּהּ הֵיכְמָה דְלֵית רְשׁוּ לְזַחֲלָא לְמִשְׁלַט בְּכַסְפָּא וְאַפִילוּ אִי מִסְכֵּינָא הִיא מִן פִּקּוּדַיָּא נִבְעֵי רַחֲמִין עֲלָהָא קֳדָם יְיָ וְיִדְכַּר לָהּ זְכוּת אוֹרַיְתָא דְעַסְקִין בַּהּ יַנְקַיָּא דִכְתִיבָא עַל לוּחָא דְלִבָּא וּמִתְעַתְּדָא לְקֳבֵיל אוּמַיָּא כְּאַרְזָא׃ אני מְתִיבָא כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמֶרֶת אֲנָא תַּקִּיפָא בְּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא כְּשׁוּרָא וּבְנוֹי חֲסִינִין כְּמִגְדְּלָא וּבְהַהִיא זִמְנָא תְּהֵי כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל מַשְׁכְּחָא רַחֲמִין בְּעֵינֵי מָרְהָא וִיהוֹן שַׁאֲלִין בִּשְׁלָמָא כָּל דַיָּירֵי אַרְעָא׃ כרם אוּמָּא חֲדָא סַלְקַת בְּעִדְבֵיהּ דְמָרֵי עָלְמָא דִשְׁלָמָא עִמֵּיהּ דְהִיא מְתִילָא לְכַרְמָא אוֹתִיב יָתָהּ בִּירוּשְׁלֵם וּמְסַר יָתָהּ בְּיַד מַלְכַיָּא דְבֵית דָוִד דִיהוֹן נָטְרִין יָתָהּ הֵיכְמָה דַאֲרִיסָא נָטִיר לְכַרְמָא בָּתַר דְמִית שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל אִשְׁתַּאֲרָא בִּידוֹי

והמלה מן מצא וכעלם האלף כמנהגו: בעל המון. שם מקום שם כרמים רבים. והעומד על זה החבור אולי יתמה למה אומר כאן בלשון ישמעאל בעבור קוצר דעתינו כי לא נדע מלשון הקדש כי אם הכתוב במקרא שהוזכרו הנביאים לדבר ומה שלא הוזכרו לא נדע שמו ובעבור היות לשון ישמעאל קרוב אחר ללשון הקדש כי בניניו ואותיו' יהוא והמשרתי' והפעל והתפעל והסמיכות דרך אחת לשתיהן וכן בחשבון ויותר מחצי הלשון ימצא כמוהו בלשון הקדש על כן כל מלה שלא נמצא לה חבר במקרא ויש לה דומה בלשון ישמעאל באמר אולי פירושה כן ...

הפעם השנית

ואני לא עשיתי כן אלא כרמי שלי לפני ואחזרה שלעבת
ואומרת קח אתה שלמה האלף שלך וירויחו הנוטרים
השוכרים מאתים · אני איני רוצה ממון ולא קרן וריוח אלא להיות כרמי שלי לפני
שהתחברתי בו עם דודי וזהו יותר תענוג לי מכל ממון · אמר דודה כשאת יושבת
בגני' שים בתוך הכרם
אל תרימי קולך כי ת
חברים יש לי והם מ
מקשיבים לקולך ועתה
השמיעיני ואמרי לי
ברח דודי כאילו ת
תחשבי שאני עמהם
שלא יחשדוני שאני ע
עמך בכאן כאשר א
אמרת לי בתחילה סב
דמה לך דודי לצבי או
לעופר האיילים ׃

נשלם פי' שיר השירים
מהפעם השנית ·

הפעם השלישית

כרמי שלי · אמ' שלמה
ברוח הקדש זה הכרם
כולו שהיה לי עוד ·
יחזור להיותו לפני ׃
האלף לך שלמה ·
יאמר למשיח שהוא
בנו ויקרא שלמה ה
האף לך שלמה יחזרו
שהיו לנוטרי' את פריו
גם המאתים שהם ·
יהודה ובנימן ·
אמרה שכינה היושבת בגנים את כנסת ישראל כמה יתאוו המלאכים לשמוע את
שיריך · ענתה כנסת ישראל אם טוב בעיני דודי ברח מהמלאכי' ורד אל הרי בשמים
הם הררי ציון כי שם צוה יי' את הברכה חיים עד העולם ׃

דמה ל' וחד דמה ואינון חד מן ג' זוגין מיחדין חד ד' וחד וד' וסי' דמה ל' עד שיפוח היום · ודמה ל' ברח דודי · דשן ל' ונתן מטר זרעך אשר תזרע · ודשן ל' כי אביאנו אל האדמה ׃ דחופים ל' הרצים יצאו · ודחופים ל' הרצ' דרכבי הרכש ׃

ג' כַּרְמִ֥י שֶׁלִּ֖י לְפָנָ֑י הָאֶ֤לֶף לְךָ֙ שְׁלֹמֹ֔ה וּמָאתַ֥יִם לְנֹטְרִ֖ים אֶת־פִּרְיֽוֹ׃ הַיּוֹשֶׁ֣בֶת בַּגַּנִּ֗ים חֲבֵרִ֛ים מַקְשִׁיבִ֥ים לְקוֹלֵ֖ךְ הַשְׁמִיעִֽינִי׃ בְּרַ֣ח ׀ דּוֹדִ֗י וּֽדְמֵה־לְךָ֤ לִצְבִי֙ א֚וֹ לְעֹ֣פֶר הָֽאַיָּלִ֔ים עַ֖ל הָרֵ֥י בְשָׂמִֽים׃

ל' רפי וחד דגש · ב' כאים חד · ב' ונסו' · ל' ואחד דמה

סך פסו' שיר השירים מאה ושבעה עשר
וסי' קי"ז וחציו נרד וכרכם ׃

רְחַבְעָם בְּרֵיהּ אַתָא יָרָבְעָם בַּר נְבָט וּפַלִּיג עִמֵּיהּ מַלְכוּתָ וּדְבַר מִן יְדוֹי עֲסַר שִׁבְטִין עַל מֵימַר פּוּמֵיהּ דַּאֲחִיָּה דְּמִן שִׁילֹה דִּי הוּא גְּבַר רַבָּא ׃ כרמי כַּד שְׁמַע שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְיִשְׂרָ' נְבוּאָתֵיהּ דַּאֲחִיָּה דְּמִן שִׁילֹה בְּעָא לְמִקְטְלֵיהּ וַעֲרַק אֲחִיָּה מִן קֳדָם שְׁלֹמֹה וַאֲזַל לְמִצְרַיִם וּבְהַהִיא שַׁעְתָּא אִתְאֲמַר בִּנְבוּאָה לְמַלְכָּא שְׁלֹמֹה לְמֶהֱוֵי אִיהוּ שַׁלִּיט בַּעֲסַר שִׁבְטִין כָּל יוֹמוֹהִי וּבָתַר מוֹתֵיהּ יְהֵי שַׁלִּיט בְּהוֹן יָרָבְעָם בַּר נְבָט וּתְרֵין שִׁבְטִין יְהוּדָה וּבִנְיָמִן יְהֵי שַׁלִּיט בְּהוֹן רְחַבְעָם בַּר שְׁלֹמֹה ׃ היושבת אֲמַר שְׁלֹמֹה בְּסוֹף נְבוּאָתֵיהּ עָתִיד מָרֵי עָלְמָא לְמֵימַר לִכְנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּסוֹף יוֹמַיָּא אַתְּ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּמְתִילָא לְגִינְתָא קַלִילָא בֵּינֵי אוּמַיָּא וְיָתְבָא בְּבֵית מִדְרָשׁ עִם חַבְרֵי סַנְהֶדְרִין וּשְׁאַר עַמָּא דְּצַיְיתִין לְקָל רֵישׁ מְתִיבְתָּא וְיָלְפִין מִן פּוּמֵיהּ פִּתְגָמֵיהּ אַשְׁמִיעִינִי אוֹרַיְיתָא קָל מִלַּיִךְ בְּעִידָן דְּאַתְּ יָתְבָא לְזַכָּאָה וּלְחַיָּיבָא וַאֲנָא מַסְכִּים לְכָל מָה דִּי אַתְּ עָבְדַתְּ ׃ ברח בְּהַהִיא שַׁעְתָּא יֵימְרוּן סָבֵי כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל עֲרוֹק לָךְ רַחֲמִי מָרֵי עָלְמָא מֵאַרְעָא הָדָא מְסָאַבָא וְתִשְׁרֵי שְׁכִינְתָךְ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא וּבְעִידָן עָקְתִין דִּי אֲנַחְנָא מְצַלִּין קֳדָמָךְ תְּהֵי דָמֵי לְטַבְיָא דִּי בְעִידָן דְּדָמִיךְ עֵינָא חֲדָא קָמִיץ וְעֵינָא חֲדָא יְהֵי פְּתִיחַ אוֹ כְאוֹרְזִילָא דְּאַיָּלָא דִּבְעִידָן דְּעָרִיק מִסְתַּכֵּל בַּתְרֵיהּ כֵּן אַנְתְּ תְּהֵא מַשְׁגַּח בָּן וּמִסְתַּכֵּל בְּצַעֲרָן וּבְסִיגּוּפָן מִשְּׁמֵי מְרוֹמָא עַד זְמַן דִּי תִתְרְעֵי בָן וְתִפְרוֹק יָתָן וְתַעִיל יָתָן עַל טוּרָא דִירוּשְׁלֵם וְתַמָּן יִסְקוּן כַּהֲנַיָּא קֳדָמָךְ קְטֹרֶת בּוּסְמָנִין ׃

כרמי שלי לפני · ליום הדין יביאם הקב"ה במשפטו ויאמ' כרמי הע"פ שמסרתיו בידכם שלי הוא ולפני בא כל מה שחטפת' לכם את פריו ולא נכחד ממני מה שגבירתם מהם והם אומרים האלף לך שלמה אלף הכסף שגביתו מהם הכל נחזור לך ׃ ומאתים לנוטרי' את פריו · ועוד נוסיף הרבה משלנו ונתן להם לראשיהם וחכמיהם שנאמר תחת הנחשת אביא זהב · ואותם תשלומים לתלמידי ח חכמים כמו שנאמר כי ליושבי' לפני יי' יהיה סחרה ואתננה של בר ויש לפרש ומאתים לנוטרי' את פריו כדין הכהנה מן ההקדש שמשלם קרן וחומש אף אנו כשלם על ק קדש ישרא' ליי' ראשית תבואתו קרן וחומש חומשו של קרן ומאתי' הם חומשו של אלף ׃ היושבת בגנים · הקדוש ברוך הוא א אומר לכנסת ישראל את הנפוצה בגולה ר רועה בגנים של אחרי' ויושבת בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ׃ חברים מקשיבים לקולך · מלאכי השרת חביריך בני אלהים דוגמתך מקשיבים ו ובאים לשמוע קולך בבתי כנסיות ׃ השמיעני · ואחר כך יקדישו הם שנ' ברן יחד כוכבי בקר אלו ישראל ואחר כך ויריעו כל בני אלהים ׃ ברח דודי · מן הגולה הזאת ופדנו מביניהם ׃ ודמה לך לצבי · למהר הגאולה והשרה שכינתך על הרי בשמים הוא הר המוריה ובית המקדש שיבנה במהרה בימינו ׃ אמן

נשלם פירוש שיר השירים תהלה ליוצר אורים

ויהי בימי שפוט השופטים. לפני מלוך שאול שהיו הדורו׳ מתפרנסים על ידי שופטים ובימי אבצן היה שאמרו רבותינו אבצן זה בועז: וילך איש. עשיר גדול היה ופרנס הדור ויצא מארץ ישראל לחוצה לארץ מפני צרות העין שהיתה עינו צרה בעניים הבאים לדוחקו לכך נענש: אפרתים. חשובים וכן בן תוחו בן צוף אפרתי אבניכוס ראה חשיבות שהרי המלך עגלון מלך מואב את בתו למחלון דאמר מר רות בתו של עגלון היתה. דבר אחר אפרתים בית לחם קרויה אפרת: איש נעמי. למה נאמר מכאן אמרו אין איש מת אלא לאשתו: גם שניהם. מהו גם בתחלה לקו בממונם ומתו גמליהם ומקניהם ואחר כך מתו גם הם: ותצא מן המקום. למה נאמר הרי כבר נאמר ותשב משדה מואב ומהיכן תשוב אם לא תצא מן המקום שהיתה שם אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום ניכרת ועושה רושם פנה זיוה פנה הדרה פנה שבחה של עיר וכן ויצא יעקב מבאר שבע: כי

בשם אל יחזק ידי · ואכרי יעמיד הודי:
פירוש מגילת רות · לאברהם ספרדי:

נאום אברה׳ בעבור היות דוד שורש מלכות ישר׳ נכת׳ בספרי הקדש יחס דוד:

ויהי בימיה׳ דסמי׳ וסי׳ ויהי בימי אמרפל. ויהי בימי אחז. ויהי בימי יהויקים דירמיה. ויהי בימי שפט השפטים. ויהי בימי אחשורוש: שפט ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימ׳ אם תבא עלינו רעב חרב שפוט. ויהי בימי שפט השפטים. פתח פיך שפט צדק. קדמ׳ מל׳ בתר׳ הפ״א נקוד בחטף קמץ: מאביות ד׳ חס׳ ו׳ בליש׳ וסימ׳ והמאבים יקראו להם אמים. מאדם וממאב

וַיְהִי בִּימֵי שְׁפֹט הַשֹּׁפְטִים וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה לָגוּר בִּשְׂדֵי מוֹאָב הוּא וְאִשְׁתּוֹ וּשְׁנֵי בָנָיו: וְשֵׁם הָאִישׁ אֱלִימֶלֶךְ וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ נָעֳמִי וְשֵׁם שְׁנֵי בָנָיו מַחְלוֹן וְכִלְיוֹן אֶפְרָתִים מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וַיָּבֹאוּ שְׂדֵי מוֹאָב וַיִּהְיוּ שָׁם: וַיָּמָת אֱלִימֶלֶךְ אִישׁ נָעֳמִי וַתִּשָּׁאֵר הִיא וּשְׁנֵי בָנֶיהָ: וַיִּשְׂאוּ לָהֶם נָשִׁים מֹאֲבִיּוֹת שֵׁם הָאַחַת עָרְפָּה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית רוּת וַיֵּשְׁבוּ שָׁם כְּעֶשֶׂר שָׁנִים: וַיָּמֻתוּ גַם שְׁנֵיהֶם מַחְלוֹן וְכִלְיוֹן וַתִּשָּׁאֵר הָאִשָּׁה מִשְּׁנֵי יְלָדֶיהָ וּמֵאִישָׁהּ: וַתָּקָם הִיא וְכַלֹּתֶיהָ וַתָּשָׁב מִשְּׂדֵי מוֹאָב כִּי שָׁמְעָה בִּשְׂדֵה מוֹאָב כִּי פָקַד יְהוָה אֶת עַמּוֹ לָתֵת לָהֶם לָחֶם: וַתֵּצֵא מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הָיְתָה שָׁמָּה וּשְׁתֵּי כַלֹּתֶיהָ עִמָּהּ וַתֵּלַכְנָה בַדֶּרֶךְ לָשׁוּב אֶל אֶרֶץ יְהוּדָה: וַתֹּאמֶר נָעֳמִי לִשְׁתֵּי כַלֹּתֶיהָ לֵכְנָה שֹּׁבְנָה אִשָּׁה לְבֵית אִמָּהּ יַעַשׂ יְהוָה עִמָּכֶם חֶסֶד כַּאֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם עִם הַמֵּתִים וְעִמָּדִי: יִתֵּן יְהוָה לָכֶם וּמְצֶאןָ מְנוּחָה אִשָּׁה בֵּית אִישָׁהּ וַתִּשַּׁק לָהֶן וַתִּשֶּׂאנָה קוֹלָן וַתִּבְכֶּינָה: וַתֹּאמַרְנָה לָּהּ כִּי אִתָּךְ נָשׁוּב לְעַמֵּךְ: וַתֹּאמֶר נָעֳמִי שֹׁבְנָה בְנֹתַי לָמָּה תֵלַכְנָה עִמִּי הַעוֹד לִי בָנִים בְּמֵעַי וְהָיוּ לָכֶם לַאֲנָשִׁים:

והוה ביומי נגיד נגידיא והוה כפן תקיף בארעא דישראל עשרתיה כפנין תקיפין איתגזרו מן שמיא למהוי בעלמא מן יומא דאתברי עלמא עד דייתי מלכא משיחא לאוכחא בהון דיירי ארעא כפן קדמאי ביומי אדם כפן תניין ביומי למך כפן תליתאי ביומי אברהם כפן רביעאי ביומי יצחק כפן חמישאי ביומי יעקב כפן שתיתאי ביומי בועז דמתקרי אבצן צדיקא דמן בית לחם יהודה כפן שביעאי ביומי דוד מלכא דישראל כפן תמינאי ביומי אליהו נביא כפן תשיעאי ביומי אלישע בשומרון כפן עשיראי עתיד למהוי לא כפן למיכל לחמא ולא צחותא למשתי מיא אלהין למשמע פתגם נבואה מן קדם יי וכד הוה כפנא הדין תקיף בארעא דישראל נפק גברא רבא מן בית לחם יהודה ואזל לדור בחקלא דמואב הוא ואתתיה ותרין בנוהי: ושום גברא אלימלך ושום אתתיה נעמי ושום תרין בנוהי מחלון וכליון אפרתין רבנין מן בית לחם יהודה ואתו עד חקל מואב והוו תמן רופילין: ומית אלימלך בעלה דנעמי ואשתארת היא ארמלא ותרין בנהא יתמין: ועברו על גזירת מימרא דיי ונסבו להון נשין נוכראין מן בנת מואב שום חדא ערפה ושום תניתא רות בת עגלון מלכא דמואב ויתיבו תמן כזמן עשר שנין: ועל דעברו על גזירת מימרא דיי ואתחתנו בעממין נוכראין אתקטעו יומיהון ומיתו אף תרויהון מחלון וכליון בארעא מסאבתא ואשתארת אתתא מתכלא מתרין בנהא וארמלא מבעלה: וקמת היא וכלתהא ותבת מחקל מואב ארום אתבשרת בחקל מואב על פום מלאכא ארום דכר יי ית עמיה בית ישראל למיתן להון לחמא בגין זכותיה דאבצן נגידא ובצלותיה דצלי קדם יי הוא בועז חסידא: ונפקת מן אתרא דיהות תמן ותרתין כלתהא עמה: ואמרת נעמי לתרתין כלתהא אזילנא תיבנא אתתא לבית אמה יעביד יי עמכון טיבו כמא די עבידתון עם בעליכון שכיביא דסריבתון למיסב גובריא בתר מותיהון ועימי דזנתון וסוברתון יתי: יתב יי לכון אגר שלים על טיבותא די עבדתון לי ובההוא אגר תשכחון נייחא כל חדא וחדא לבית בעלהא ונשיקת להון ונטלין קלהון ובכיאן: ואמרן לה לא נתוב לעמנא ולדחלתנא ארום אלהין עימך ניתוב לעמך לאתגיירא: ואמרת נעמי תובנא ברתי למה תהלכין עמי העוד כען אית לי וולדא במעי ויהון לכון גוברין:

ויהי בימי שפט השופטי׳: יש אומ׳ כי השם שפט השופטים כי על ידם בא רעב בארץ ישרא׳. ויש מדקדק שאומר שאיננו שם הפועל כי אם שם כמו חרב שפוט ויתכן היות כמשמעו כי כל פועל עבר או עתיד או פועל לעולם הם נגזרי׳ משם הפועל כי הוא העיקר. משם מבית לחם יהודה משמש עצמו ואח׳ עמו בעבור כי שם מקום לא יסמך: מחלון וכליון לא ידענו המקרים שהיו על שנקראו כן כמו יששכר גם משה. ובדרש אומ׳ שהם יואש ושרף בעבור שלקחו בנות מואב ושם כתוב אשר בעלו בנות למואב והמואביות מותרות לישראל כי הכתוב לא אסר כי אם עמוני ומואבי שלא יבואו בקהל ושלא יקחו מבנות ישראל: ובספר עזרא אבאר זה בטוב. וטעם מבית לחם פעם אחרת להודיע שהם אזרחים ועוד בעבור שאמר אפרתים וזאת המלה פעם היא ליחס המקו׳ הנקרא אפרת ופעם אחת ממשפחת אפרי׳ ואפרת שם אשת כלב בן חצרון ונקרא המקום על שמה כמו מצרי׳ ולא יתכן שיקחו מחלון וכליון אלו הנשים עד שנתגיירו והעד אל עמה ואל אלהיה: ותשאר האשה לבדה משני ילדיה ומאיש׳ והזכירם הכתוב כי כן משפט כאשר יזכיר שני דברי׳ יאמר על האחרון או הזכירם בעבור רוב מכאוביה על בניה שהיו בחורים כי אישה זקן מת: ותשב משדה מואב. במחשבת כמו ואלה ישרא׳ עם בלק: עם המתי׳. הם בניה: יתן יי׳ לכם. בעל: העוד לי בנים. רבים מחברינו חשבו כי זאת התשובה על המכחישים ולא ידעו כי אבותינו העתיקו כי היבום לאחי׳ מן האב ולא מן האם ואמרה להם אילו היו לי בני׳ במעי הייתי נותנת אותם לכם תחת המתי׳ וזאת דרך חיבה ולא על דרך יבום: הלהן

רשמואל׳ וישאו להם נשים מאביות. וגם את רות המאביה. וכבלות אלה נגשו: פקד יי׳ ד׳ וסימ׳ ויאמן העם וישמעו. כי פקד יי׳ את חנה. כי פקד יי׳ את עמו לתת להם לחם. כי פקדו יי׳ אה עדרו: בית אישה ב׳ וסימ׳ ואם בית אישה נדרה. ומצאן מנוחה אשה בית אישה. להן י״ד וסימ׳ נמסר בסדר פנחס וביחזקאל סימן כ״ג: ותאמרנה לה י״א מלין בטעם פי׳ האתנחתא לא ישרתנה כי אם מונח בס״א מקומות שישרתנה מאיילה וסימ׳ נמסר בסדר פנחס: לאנשים ח׳ וסימני רק לאנשים האל אל. ולקחתי את לחמי. התחזקו והיו לאנשים. ויצקו לאנשים. קחו נשים והולידו. ואף כי תשלחנה. העוד לי בנים במעי:

אבן עזרא

הלהן תשברנה · הלהן תחת הלהם והפך כי מר לי מאד מכם והמה באו בית לחם · מלת תשברנה הביקה עם אות למד או עם מלת ל כמו עיני כל אליך ישברו : תעגנה · מבניין נפעל ואין לו חבר : לבלתי היות לאיש · היות כל אחת מהן לאיש כמו ויתלו שניהם על עץ : אל בנותי · כלומר אל תלכנה עמי : כי יצאה בי · גזירת השם שיצאה מלפניו הוא שהיתה נמסרת ויצאה בי עד שנראתה : יד יי · מכה כי ביד היא וכלשון בני אדם דיבר הכתוב : שבה יבמתך · מגזרת יבמה כאשר פירשנוה בתורה : אל עמה ואל אלהיה · עד שהתגיירו : אל תפגעי בי · הטעם שיום ולעולם הוא דבוק עם אות בית כמו ופגעו לי בעפרון ואין מלה זרה רק לא אפגע אדם וכמקומו אפרשנו : עמך עמי · לעולם לא אעזוב תורת ישראל ויחוד השם : מתאמצת · מבניין התפעל : ותהם · מבניין נפעל משפעלי הכפל : הזאת נעמי · כי אלימלך ואשתו היו מגדולי ישראל : אל תקראנה לי נעמי קראן לי מרא · אעפ שהוא כתוב באלף בא כדרך בעלי הה"א הנעלם בסוף אלף מרא תחת הה"א וכמוהו כעגלה דשא על דעת ר' יהודה ולפי דעתי הטעם דבר תענוג והמר הפך תענוג והטעם הוא המאכל הוא המתוק : מלאה

רשי

כי זקנתי מהיות לאיש · שאלמלא לו ואוליד בנים ותנשאו להם שאתם אסורים להם משום אשת אחיו שלא היה בעולמו שאינה זקוקה ליבם לפי שלא היו למחלון וכליון קדושין בהם שנכריות היו ולא נתגיירו ועכשיו הן באות להתגייר כמו שנאמר כי אתך נשוב לעמך מעתה נהיה לעם אחד : כי אמרתי יש לי תקוה · כי אפילו אמר לי לבי יש לי תקוה לנשוא עוד וללדת בנים : וגם הייתי הלילה לאיש · ויותר מכן אפי' הייתי הלילה זכרים וגם ילדתי בנים או אפילו כבר ילדתי בנים : הלהן תשברנה · בתמיה שמא להן תצפינה עד אשר יגדלו לשון שברו על יי : תעגנה · לשון איסור כלא כמו עג עוגה ועמד בתוכה ויש פותרין לשון עיגון ולא יתכן שאם כן היה לו ליפקד הנ"ון דגש או לכתוב שני נוני"ן : הנה שבה יבמתך · זה טעמו למעלה תחת השי"ן לפי שהוא לשון עבר ובבקר הוא שבה טעמו למטה בבי"ת לפי שהוא לשון הווה וכן כל כיוצא בהם : אל תפגעי בי · אל תפצרי בי : כי אל אשר תלכי אלך · מכאן אמרו רבותינו גר שבא להתגייר מודיעין לו מקצת עונשין שלא בא לחזור בו יחזור שמתוך דבריה של רות אתה למד מה אמרה לה נעמי אסור לנו לצאת חוץ לתחום בשבת אמרה לה באשר תלכי אלך אסור לנו להתייחד נקבה עם זכר שאינו אישה אמרה לה באשר תליני אלין עמנו מובדלים משאר עמים בשש מאות ושלש עשרה מצות עמך עמי אסור לנו ע"ז אלהיך אלהי ארבע מיתות נמסרו לבית דין באשר תמותי אמות שני קברים נמסרו לבית דין אחד לנסקלין ונשרפין ואחד לנהרגין ונחנקין אמרה לה ושם אקבר : כה יעשה לי אלהים · כאשר התחיל להרע שיצאה בי ידו להמית אישי ולירד מנכסי · וכה יוסיף · אם יפריד ביני וביניך כי אם המות · ותחדל לדבר אליה · מכאן אמרו אין מרבין עליו ואין מדקדקים עליו · תוספת · ותלכנה שתיהן · אמר רבי אבהו בוא וראה כמה חביבין הגרים לפני הקב"ה כיון שנתנה דעתה להתגייר השוה אותה הכתוב לנעמי · ותהם כל העיר נשמית הומיה כל העיר כולם נתקבצו לקבור אשתו של בועז שמתה בו ביום · ע"כ · הזאת נעמי · ה"א נקודה חטף מפני שהיא תמוהה הזאת נעמי שרגילה לצאת בכבים ובפרדים ראיתם מה עלתה לה על אשר יצאתה לחוצה לארץ · מלאה

מסורה

ותשאנה ב' חד מל' וחד חסר וסימ' ותשאנה קולן ותבכינה · ותשנה קולן ותבכינה עוד · בתרא חסר א' וא' ותשנה עלינו נהי חסר : אל אשר ה' וסימ' נמסר בבי תשא ומעי וריש יחזקאל : עמך ה' וסי' והשביע הכהן את האשה · בפרעה סוסיו ירמוס את כל חוצותיך · הנה עמך נשים בקרבך · שמעי בת וראי והטי אזנך · וחד ועמך כלם צדיקים : שתיה ב' לשון נקבה ובסיפ'

שְׁבְנָה בְנֹתַי לֵכְןָ כִּי זָקַנְתִּי מִהְיוֹת לְאִישׁ כִּי אָמַרְתִּי יֶשׁ־לִי תִקְוָה גַּם הָיִיתִי הַלַּיְלָה לְאִישׁ וְגַם יָלַדְתִּי בָנִים׃ הֲלָהֵן תְּשַׂבֵּרְנָה עַד אֲשֶׁר יִגְדָּלוּ הֲלָהֵן תֵּעָגֵנָה לְבִלְתִּי הֱיוֹת לְאִישׁ אַל בְּנֹתַי כִּי־מַר־לִי מְאֹד מִכֶּם כִּי־יָצְאָה בִי יַד־יְהוָה׃ וַתִּשֶּׂנָה קוֹלָן וַתִּבְכֶּינָה עוֹד וַתִּשַּׁק עָרְפָּה לַחֲמוֹתָהּ וְרוּת דָּבְקָה בָּהּ׃ וַתֹּאמֶר הִנֵּה שָׁבָה יְבִמְתֵּךְ אֶל־עַמָּהּ וְאֶל־אֱלֹהֶיהָ שׁוּבִי אַחֲרֵי יְבִמְתֵּךְ׃ וַתֹּאמֶר רוּת אַל־תִּפְגְּעִי־בִי לְעָזְבֵךְ לָשׁוּב מֵאַחֲרָיִךְ כִּי אֶל־אֲשֶׁר תֵּלְכִי אֵלֵךְ וּבַאֲשֶׁר תָּלִינִי אָלִין עַמֵּךְ עַמִּי וֵאלֹהַיִךְ אֱלֹהָי׃ בַּאֲשֶׁר תָּמוּתִי אָמוּת וְשָׁם אֶקָּבֵר כֹּה יַעֲשֶׂה יְהוָה לִי וְכֹה יֹסִיף כִּי הַמָּוֶת יַפְרִיד בֵּינִי וּבֵינֵךְ׃ וַתֵּרֶא כִּי־מִתְאַמֶּצֶת הִיא לָלֶכֶת אִתָּהּ וַתֶּחְדַּל לְדַבֵּר אֵלֶיהָ׃ וַתֵּלַכְנָה שְׁתֵּיהֶם עַד־בֹּאָנָה בֵּית לָחֶם וַיְהִי כְּבֹאָנָה בֵּית לֶחֶם וַתֵּהֹם כָּל־הָעִיר עֲלֵיהֶן וַתֹּאמַרְנָה הֲזֹאת נָעֳמִי׃ וַתֹּאמֶר אֲלֵיהֶן אַל־תִּקְרֶאנָה לִי נָעֳמִי קְרֶאןָ לִי מָרָא כִּי־הֵמַר שַׁדַּי לִי מְאֹד׃

(מסורה קטנה: ג' ל' חס' ה' · ב' · ל' · ל' · ל' · ל' כתי' כן למערבאי · ב' · ל' · ה' · ו' · ה' · טו ב' תנינין רפי · ל' · ל' · ב' לשון נקבה וכסי' · ג' ב' מל' וא' חס' · ב' · ז' ה' רפין · ה' חד חס' · ל' חס' · ל' כתי' א')

תּוּבְנָא בְּרַתַּי מִבַּתְרַי אֱזִילְנָא לְעַמְכוֹן אֲרֵי סָבִית מִלְמֶהֱוֵי בַּעֲלָהּ לִגְבַר אֲרוּם אֲמָרִית אִילוּ אֲנָא רִיבָא אִית לִי סְבַר בְּרַם הֲוֵיתִי מִבַּעֲלָא בְּלֵילְיָא לִגְבַר וּבְרַם הֲוֵיתִי יָלְדָה בְנִין׃ דִּילְמָא לְהוֹן אַתּוּן מְתִינַן עַד דִּי יִרְבּוּן כְּאִתְּתָא דְנָטְרָא לְיָבָם קְלִיל לְמִסְבַּהּ לִגְבַר הַבְדִילְהוֹן אַתּוּן יָתְבָן עֲגִימָן בְּדִיל דְּלָא לְמֶהֱוֵי מִתְנַסְבָן לִגְבַר בְּבָעוּ בְּרַתַּי לָא תְמָרְרוּן נַפְשִׁי אֲרוּם מְרִיר לִי יַתִּיר מִנְּכוֹן אֲרוּם נַפְקַת בִּי מַחָא מִן קֳדָם יְיָ׃ וּנְטַלָן קָלְהֶן וּבְכִיאָן עוֹד זִמְנָא אוֹחֲרָנָא וּנְשִׁיקַת עָרְפָּה לַחֲמוֹתָהּ וְרוּת אִתְרַבְּקַת בַּהּ׃ וַאֲמַרַת הָא תָבַת יְבִמְתֵּיךְ לְוָת עַמַּהּ וּלְוָת דַּחַלְתַּהּ תּוּבִי בָּתַר יְבִמְתֵּיךְ לְעַמִּיךְ וּלְדַחַלְתִּיךְ׃ וַאֲמַרַת רוּת לָא תַקְנִיטִי בִי לְמִשְׁבְּקִיךְ לְמִתּוּב מִן בַּתְרַיִיךְ אֲרוּם תָּאֵיבָא אֲנָא לְאִתְגַּיָּרָא אֲמַרַת נָעֳמִי אִתְפַּקַּדְנָא לְמִיטַּר שַׁבַּיָּא וְיוֹמֵי טָבָא בְּדִיל דְּלָא לְהַלָּכָא בַּר מִתְּרֵין אַלְפִין אַמִּין אֲמַרַת רוּת לְכָל מַן דִּי אַתְּ אָזְלָא אֵיזִיל אֲמַרַת נָעֳמִי אִתְפַּקַּדְנָא דְּלָא לְמִבַּת בַּחֲדָא עִם עַמְמַיָּא אֲמַרַת רוּת לְכָל אֲתַר דִּי תְבִיתִי אֲבִית אֲמַרַת נָעֳמִי אִתְפַּקַּדְנָא לְמִינְטַר שִׁית מְאָה וּתְלַת עֲסַר פִּיקוּדִין אֲמַרַת רוּת מָה דְנָטְרִין עַמִּיךְ אִיהָא נָטְרָא אֲנָא כְּאִילוּ הֲווֹ עַמִּי מִן קַדְמַת דְּנָא אֲמַרַת נָעֳמִי אִתְפַּקַּדְנָא דְּלָא לְמִפְלַח פּוּלְחָנָא נוּכְרָאָה אֲמַרַת רוּת אֱלָהִיךְ הוּא אֱלָהִי׃ אֲמַרַת נָעֳמִי אִית לָנָא אַרְבַּע דִּינֵי מוֹתָא לְחַיָּיבַיָּא רְגִימַת אַבְנָא וִיקִידַת נוּרָא וּקְטִילַת סַיְפָּא וּצְלִיבַת קֵיסָא אֲמַרַת רוּת לְכָל מָה דִתְמוּתִי אֲמוּת אֲמַרַת נָעֳמִי אִית לָנָא בֵּית קְבוּרְתָּא אֲמַרַת רוּת וְתַמָּן אֱהֵא קְבִירָא וְלָא תוֹסִיפִי עוֹד לְמַלָּלָא כְּדֵין יַעְבֵּיד יְיָ לִי וּכְדֵין יוֹסִיף עֲלַי אֲרוּם מוֹתָא יְהֵא מַפְרִישׁ בֵּינִי וּבֵינָךְ׃ וַחֲזַת אֲרוּם מְאַלְּמָא הִיא לְמֵהַךְ עִמַּהּ וּפְסַקַת מִלְּמַלָּלָא לַהּ׃ וַאֲזַלָן תַּרְוֵיהוֹן עַד דַּעֲלָן בֵּית לָחֶם וַהֲוָה כַּד עֲלָן לְבֵית לֶחֶם וְאַרְגִּישׁוּ כָּל יָתְבֵי קַרְתָּא עִילָוֵיהוֹן וַאֲמַרָן הֲדָא נָעֳמִי׃ וַאֲמַרַת לְהוֹן לָא תִהְוְיָן קָרְיָן לִי נָעֳמִי קְרוֹ לִי מְרִירַת נַפְשָׁא אֲרוּם אַמְרִיר שַׁדַּי לִי לַחֲדָא׃

וסי' ותלכנה שתיהם עד באנה בית לחם · אשר בנו שתיהם את בית ישראל : מרא ל' כתיב א' והוא חד מן מלין דכתי' א' בסוף תיבותא ולית דכו' וסימ' נמסר במס' רבת' במערכת אות האלף בסד' :

רשי

מלאה הלכתי . בעושר ובנים : ענה בי . העיד עלי שחטאתי לפניו : בתחילת קציר שעורים . בקצירת העומר הכתוב מדבר : מודע . קרוב בן אחיו של אלימלך היה אמרו רבותי' שאלימלך ושלמון אבי בועז ופלוני אלמוני הגואל ואבי נעמי כולם בני נחשון בן עמינדב היו ולא הועילו להם זכות אבותם בצאתם מארץ לחוצה לארץ : אלכה נא השדה . לאחד משדות אנשי העיר אחרי א אחר מהם אשר אמצא חן בעיניו שלא יגער בי : ואלקטה בשבלי' . אחר אשר אמצא חן בעיניו . אחר מי אשר אמצא חן בעיניו : ותלך ותבא ותלקט בשדה' מצינו במדרש רות עד לא אזלת אתת שהוא אומר ותבא ו ואחר ותלקט אלא ש שהיתה מסמנת ה הדרכי' קודם שנכנסה לשדה והלכה ובאה חזרה לעיר כדי לעשות סימנים וציונים שלא תטעה בשבילים ותדע לשוב : ויקר מקריה . לבא בחלקת השדה אשר לבועז : למי הנערה הזאת . וכי דרכו של בועז לשאול בנשים אלא דברי צ צניעות וחכמה ראה בה שתי שבלים לקטה שלשה אינה לקטה ו והיתה מלקטת עומדו' מעומד ושוכבו' מיושב כדי שלא תשחה : השבה עם נעמי . הטעם למעלה תחת השי"ן לפי שהוא לשון עבר ואינ' לשון פועלת : ותאמר . בלבה : אלקטה נא . לקט השבלים : ואספתי בעמרים . שכחה של עמרים : וצמית והלכת אל הכלים . ואם תצמאי אל תכלמי מ מלכת ולשתות מכלי המים אשר ישאבון הנערים : לא

מסורה

הרע ד' וסימ' נמסר בסדר שמות ומלכים ב' סימן כ"א : בתחלת ו' וסימ' והם הומתו בימי קציר תחלת כתי' . ויהי בתחלת שבתם שם : בתחלת עלות הלקש . באו בית לחם בתחלת קציר שערים . בתחלת תחנוניך יצא . ובמלכות אחשורש בתחלת : ואלקטה ל' וחד אלקטה ואינון חד מן זוגין חד א' וחד נא' וסימני במסר' רבתא במערכת אות האלף כס"ד :

רות

אֲנִי מְלֵאָה הָלַכְתִּי וְרֵיקָם הֱשִׁיבַנִי יְהוָה לָמָּה תִקְרֶאנָה לִי נָעֳמִי וַיהוָה עָנָה בִי וְשַׁדַּי הֵרַע לִי : וַתָּשָׁב נָעֳמִי וְרוּת הַמּוֹאֲבִיָּה כַלָּתָהּ עִמָּהּ הַשָּׁבָה מִשְּׂדֵי מוֹאָב וְהֵמָּה בָּאוּ בֵּית לֶחֶם בִּתְחִלַּת קְצִיר שְׂעֹרִים : וּלְנָעֳמִי מְיֻדָּע לְאִישָׁהּ אִישׁ גִּבּוֹר חַיִל מִמִּשְׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ וּשְׁמוֹ בֹּעַז : וַתֹּאמֶר רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה אֶל נָעֳמִי אֵלְכָה נָּא הַשָּׂדֶה וַאֲלַקֳטָה בַשִּׁבֳּלִים אַחַר אֲשֶׁר אֶמְצָא חֵן בְּעֵינָיו וַתֹּאמֶר לָהּ לְכִי בִתִּי : וַתֵּלֶךְ וַתָּבוֹא וַתְּלַקֵּט בַּשָּׂדֶה אַחֲרֵי הַקֹּצְרִים וַיִּקֶר מִקְרֶהָ חֶלְקַת הַשָּׂדֶה לְבֹעַז אֲשֶׁר מִמִּשְׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ : וְהִנֵּה בֹעַז בָּא מִבֵּית לֶחֶם וַיֹּאמֶר לַקּוֹצְרִים יְהוָה עִמָּכֶם וַיֹּאמְרוּ לוֹ יְבָרֶכְךָ יְהוָה : וַיֹּאמֶר בֹּעַז לְנַעֲרוֹ הַנִּצָּב עַל הַקּוֹצְרִים לְמִי הַנַּעֲרָה הַזֹּאת : וַיַּעַן הַנַּעַר הַנִּצָּב עַל הַקּוֹצְרִים וַיֹּאמַר נַעֲרָה מוֹאֲבִיָּה הִיא הַשָּׁבָה עִם נָעֳמִי מִשְּׂדֵה מוֹאָב : וַתֹּאמֶר אֲלַקֳטָה נָּא וְאָסַפְתִּי בָעֳמָרִים אַחֲרֵי הַקּוֹצְרִים וַתָּבוֹא וַתַּעֲמוֹד מֵאָז הַבֹּקֶר וְעַד עַתָּה זֶה שִׁבְתָּהּ הַבַּיִת מְעָט : וַיֹּאמֶר בֹּעַז אֶל רוּת הֲלוֹא שָׁמַעַתְּ בִּתִּי אַל תֵּלְכִי לִלְקֹט בְּשָׂדֶה אַחֵר וְגַם לֹא תַעֲבוּרִי מִזֶּה וְכֹה תִדְבָּקִין עִם נַעֲרֹתָי : עֵינַיִךְ בַּשָּׂדֶה אֲשֶׁר יִקְצֹרוּן וְהָלַכְתְּ אַחֲרֵיהֶן הֲלוֹא צִוִּיתִי אֶת הַנְּעָרִים לְבִלְתִּי נָגְעֵךְ וְצָמִת וְהָלַכְתְּ אֶל הַכֵּלִים וְשָׁתִית מֵאֲשֶׁר יִשְׁאֲבוּן הַנְּעָרִים : וַתִּפֹּל עַל פָּנֶיהָ וַתִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה וַתֹּאמֶר אֵלָיו מַדּוּעַ מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ לְהַכִּירֵנִי וְאָנֹכִי נָכְרִיָּה :

תרגום

אנא מליאה אזלית מבעלי ומבני וריקניא אתבני יי מנהון למא דין אתון קרן לי נעמי ומן קדם יי אסתהיד לי חובתי ושדי הבאיש לי : ותבת נעמי ורות מואביתא כלתה עמה די תבת מחקל מואב ואינון אתו בית לחם במעלי יומא דפסחא ובההוא יומא שריאו בני ישראל למיחצד ית עומרא דארמותא דהוה מן שעורין : ולנעמי אשתמודע לגברה גבר גיבר תקיף באוריתא מן יחוס אלימלך ושמיה בועז : ואמרת רות מואביתא לות נעמי איזיל כען לחקלא ואכנוש בשבולין בתר די אשכח רחמין בעינוי ואמרת לה איזיל ברתי : ואזלת ועלת וכנשת בחקלא בתר חצודיא וארע אירעהא אחסנת חקלא די הוה לבועז דמן יחוס אלימלך : והא בועז אתא מבית לחם ואמר לחצודיא יהא מימרא דיי בסעדכון ואמרו ליה יבריכינך יי : ואמר בועז לעולימיה דמני רב על חצודיא לאי דין אומא ריבא הדא : ואתיב עולימא דאתמנא רב על חצודיא ואמר ריבא מן עמא דמואב היא דתבת ואתגיירת עם נעמי מחקל דמואב : ואמרת אצבור כען ואכנוש שובלין באלומיא מה דמשתאר בתר חצודיא ואתת וקמת ואתעכבית כען מקדם צפרא ועד כען פון זעיר דין דיתבא בביתא ציבחר : ואמר בועז לות רות הלא קביל מיני ברתי לא תהכין למצבר שובלי בחקל אוחרן ואף לא תעברי מיכא למיזל לאומת אחרתא והכא תתוספין עם עולמותי : תהא מסתכלא בחקלא דיחצדון ותהכין בתריהון הלא פקידית ית עולימיא דלא יקרבון ביך ובעידן די את צחית למוי איזילי למניא ותהי שתיא מויי די מליין עולימיא : ונפלת על אפהא וסגידת על ארעא ואמרת ליה מא דין אשכחית רחמין בעינך לאשתמודעותני ואנא מעמא נוכראה מבנתהון דמואב ומעמא דלא אידכי למיעל בכנישתא דיי :

אבן עזרא

מלאה . בנים וממון : ויי' ענה בי . יש אומרי' מגזרת לענות מפני ולפי דעתי שהוא מגזרת לא תענה ברעך כטעם יתחדש עדיך נגדי : ושדי הרע לי . כמו נגע וכמהו ובורא רע או הרע לי על מעלי או על דרך לשון בני אדם דבר הכתוב והוא הנכון . הא השבה הא הדעת כמו הנמצא פה . וטעם ותשב נעמי פעם אחרת לדבק הזמן שבאו בתחלת קציר שעורים בעבור לקוטי רות : מודע . קרוב ידוע כמו ומודע לבינה תקרא : לאישה . מלת אישה והנה ה הלמד כמו אמרי לי אחי הוא : בועז . אמ' רבותינו ז"ל שהוא אבצן שהיה שופט את ישראל : אחר אשר אמצא חן בעיניו . יש אומרים כי הוי"ו שב בועז הנזכר והטעם אולי יהיה ולפי דעתי שהוי"ו שב אל בעל ה השדה ואם לא נזכר בעבור ויקר מקרה וטעמו כן הוקרה : יי' עמכם . לעזור אתכ' בעבור שהם עמלים : יברכך יי' . שיתן ברכה בקציר : למי הנערה הזאת . חשב שהיא אשת איש אולי שאל את הנער כי ראה ל לבושה כלבוש ארצה גם הבורות משתנות בעבור האויר ודרך הדרים ידועה : ותבא ותעמד . מתעסקת תמיד בברכה ולא ב בדבר אחר שלא י יחמדנה בעבור יפיה : זה שבתה הבית מעט . זמן מועט . ושבתה משכבה . וטעם בית כמו סוכ' : לא תעבורי . בשורק תחת חולם כמו ישפוטו הם והיא מלה זרה בעבור היותה מ מלרע אולי היתה כן בעבור שאינינו במקום מוכרת . וכ"ן תדבקין כוסף : וצמית . כא בבעלי ה"א בסוף :

הגר

מסורה

לקוצרים ד' מ"ל וסי' ויאמר לקוצרים יי' עמכם . ודכותיה הנצב על הקוצרים למי הנערה . ודכותיה ויאמר נערה מואביה . ודכותיה ותאמר אלקטה נא ואספתי : הלוא ט' מ"ל בכתו' וסימ' הלוא משנאיך יי' אשנא . הלוא יהעו הרשי רע . הלוא שמעת בתי . הלוא צויתי את הנערים . הלוא הם כתובים דאסתר . הלוא ביראת אלהינו תלכו . הלוא כה עשו אבתיכם דבסוף עזרא . הלוא על אלה חטא שלמה . תאנף בנו עד כלה :

אנר הוגד לי · פועל שלא נקרא שם פועלו : אשר לא ידעת. לדור עמהם : משכרתך כמו מתכונת הלבנים והוא שם מן הבנין הכבד הנוסף בעבור השם : ואנכי לא אהיה. אינני ראויה להיות כאחת שפחותיך : בחומץ · בעבור החום : ותותר · בעבור סוף פסוק כמו זכור מלחמה אל תוסף : ויצבט · אין לו חבר ופירושו כמו נתינה : של תשלו · מגזרת שלל ויש אומרי' כמו שגגה מן על השל : ויהי כאיפה שעורים · פעם אחת שאלני אדם מה טעם באיפה שעורים אמרתי לו אין טעם לשאלה הזאת כי שכתוב ספר מה היה אז נקלותי בעיניו ויאמר לי כי יש לו טעם ואני החרשתי ממנו ולא שאלתיו : והנה בא ביום אחד ואמר לי כי יש לו טעמים הרבה האחד שראתה רות בדרך נבואה כי עתיד היה אחד מבניה להעמיד עמוד על שם בעלה וטעם איפה בו רמוזי' שהיו על העמוד וזה בגימטריא ופיר' שעורים כמו שיעורים כמו שער בנפשו וטעם אחר ויהי שתי מלות ארמית ועברית וי היא כאשר ראתה שיתלה אבשלום שהוא מבניה והנה כף עם אלף רמז לשנות אבשלום במותו ואח' כך איפה שעורים לשון רבי' בעבור היותו כבד עליו וטעם אחר כי תחלת אות באיפה עם תחלת שעורי' הוא ישי שהוא צדיק גמור אז שמח וישב לבו ב בקרבו : ברוך יי' אשר לא עזב חסדו · לאות כי עשה חסד בתחלה עם אלימלך ועם בניו כי שופט היה : החיי' · נעמי ורות : מגואלינו הוא · אין הגאולה יבום רק הוא דרך א אחרת : כי

עשית ה' וסימניהון לאשה מה זאת עשית · ראי דרכך בגיא דעי' · ויאמר לה הגד הגד לי כל אשר עשית · איפה לקטת היום ואנה עשית · אשר עשית את ונבלבת · ומן הודע את ירושלם עד ונחלת כך דכו' : לחסות ג' רפין ומל' וסים' מבטוח באדם · מבטוח בנדיבים · אשר באת לחסות תחת כנפיו : וכי דברת חד מן ב' יחידאין וסימ' נמסר במסרה רבת

רשי

לא אהיה כאחת שפחתך · איני חשובה כאחת מן השפחות שלך : וטבלת פתך בחומץ : מכאן שהחומץ יפה לשרב : ויצבט לה קלי · ויושט לה ואין לו דמיון במקרא אלא בלשון משנה אחורים ותוך ובית הצביעה : וגם של תשלו · שכח תשכחו עמו עצמיכם כאילו אתם שוכחים תרגום של שגגה שלותא וכן על השל · דבר אחר לשון כי ישל זיתך : כצבתים · עמרים קטנים ויש דוגמתו בלשון משנה מכאן כצבתים או כרוכות : יהי מכירך ברוך · בעל השדה שהכירה ונתן לך פנים ללקט בשדהו : הנה

ויען בעז ויאמר לה הגד הגד לי כל אשר עשית את חמותך אחרי מות אישך ותעזבי אביך ואמך וארץ מולדתך ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום : ישלם יהוה פעלך ותהי משכרתך שלמה מעם יהוה אלהי ישראל אשר באת לחסות תחת כנפיו : ותאמר אמצא חן בעיניך אדני כי נחמתני וכי דברת על לב שפחתך ואנכי לא אהיה כאחת שפחתך : ויאמר לה בעז לעת האכל גשי הלם ואכלת מן הלחם וטבלת פתך בחמץ ותשב מצד הקצרים ויצבט לה קלי ותאכל ותשבע ותתר : ותקם ללקט ויצו בעז את נעריו לאמר גם בין העמרים תלקט ולא תכלימוה : וגם של תשלו לה מן הצבתים ועזבתם ולקטה ולא תגערו בה : ותלקט בשדה עד הערב ותחבט את אשר לקטה ויהי כאיפה שערים : ותשא ותבוא העיר ותרא חמותה את אשר לקטה ותוצא ותתן לה את אשר הותרה משבעה : ותאמר לה חמותה איפה לקטת היום ואנה עשית יהי מכירך ברוך ותגד לחמותה את אשר עשתה עמו ותאמר שם האיש אשר עשיתי עמו היום בעז : ותאמר נעמי לכלתה ברוך הוא ליהוה אשר לא עזב חסדו את החיים ואת המתים ותאמר לה נעמי קרוב לנו האיש מגאלנו הוא : ותאמר רות המואביה גם כי אמר אלי עם הנערים אשר לי תדבקין עד אם כלו את כל הקציר אשר לי :

חצי הספר בפסוקים

ואתיב בועז ואמר לה אתחואה אתחואה לי על מימר חכימיא דכד גזר יי לא גזר על נוקבייא אלהין על גובריא ואתאמר עלי בנבואה דעתידין למיפק מינך מלכין ונביאין בגין טיבותא דעבדת עם חמותיך דפרנסת יתה בתר דמית בעליך ושבקת דחלתיך ועמיך אביך ואמיך וארעא ילדותיך ואזלת לאתגיירא ולמיתב בין עמא דלא אישתמודע ליך מאיתמלי ומדקמוהי : ישלם יי ליך גמול טב בעלמא הדין על עובדך טב ויהי אגריך שלימא לעלמא דאתי מן קדם יי אלהא דישראל דאתת לאתגיירא ולאתחבאה תחות טלל שכינת יקריה ובההוא זכותא תשיזבי מן דין גהינם למיהוי חולקך עם שרה ורבקה ורחל ולאה : ואמרת אשכח רחמין בעינך ריבוני ארום נחמתני לאכשרתני למדכי בקהלא דיי וארום מלילתא תנחומין על לב אמתך דאבטחתני למיחסן עלמא דאתי הי כצדקתא ואנא ליתלי זכו למיהוי לי חולקי לעלמא דאתי אפילו עם חדא מן אמהתך : ואמר לה בועז לעידן סעודתא קריבי הלכא ותיכולי מן לחם ותמישי סעדיך בתבשילא דאתבשל בחלא ויתיבת מסטר חצודיא ואושיט לה קמח קלי ואכלת ושבעת ואשתארת : וקמת למצבר שובלין ופקיד בועז ית עולימוי למימר אף ביני אלומיא תהי צבירא ולא תכספונה : ואף מיתר תתירון לה מן אסיריא ותשבקון למהוי צבירא ולא תנזפון בה : וצבירת שובלין בחקלא עד רמשא ודשת ית שובלין דצבירת והוה שיעוריהון כתלת סאין סעורין : וסוברת ועלת לקרתא וחזת חמותה ית מה דכנשת ואפקת מן תרמילא ויהבת לה ית מזונא דאשתאר לה מסבעה : ואמרת לה חמותה לאן צבירת יומא דין ולאן אשתדלת למעבד יהא גברא דאשתמודע ליך מבורך וחויאת לחמותה ית דאשתדלת למעבד עמיה ואמרת שום גברא דאשתדלית עמיה יומא דין מתקרי בועז : ואמרת נעמי לכלתה מבורך הוא מפום קודשא דיי דלא שבק טיבותיה עם חייא ועם מיתייא ואמרת לה נעמי קריב לנא גברא מפורקנא הוא : ואמרת רות מואביה אף ארום אמר לי עם רביא דילי תתוספין עד זמן דכדי ישיצון ית כל חצדיא דילי :

בערך כי בסר : לה ג' לא מפקין ה' וסימ' ויקרא לה נוכח בשמו · לבנות לה בית בארץ שנער · לה בועז לעת האוכל גשי הלום : וגם ך' רף בכתובי' וסימ' וגם אהלי מקנה היו · וגם במלך נבוכד נצר מרד · וגם בירושלם העמידו · וגם אל תגברי אשרי · הקריבים אליהם · וגם ללוים אין לשאת · וגם מעכה אם אסא המלך · וגם עלה לרוב כחלבי השלמים · וגם עבדי אירום דה"י · וגם עד זקנה ושיבה · וגם אני אודך כי תושיע לך ימינך דסוף איוב · וגם אני אחי ונערי דעזרא · וגם במלאכת החומה · וגם נביאים העמדת · וגם כל האדם שיאכל ושתה · וגם זה רעה חולה כל עומת שבא כן ילך · וגם בדרך כשהסכל הולך לבו חסר · וגם אלהיהם עם נסיכהם ועם כליי · וגם של תשלו לה מן הצבתים · וגם את רות המואביה אשת מחלון : תצאי ג' וסימ' נמסר במיכה סימן ד' :

הנה הוא זורה׃ ונכתור בלעז שזורה את המוץ׃ הלילה. שהיה הרוח פרוץ בגבעה ובגל והיה ישן בגורנו לשמור גרנו׃ ושמת שמלותיך. בגדים של שבת׃ וירדת הגורן. וירדתי כתיב זכותי תרד עמך׃ אל תודעי לאיש. לבועז׃ ותרד הגורן ותעש. היא אמרה לה ורחצת וסכת ושמת שמלותיך עליך ואחר כך וירדת הגורן והיא לא עשתה כן אלא אמרה

כי תצאי ללקוט עם נערותיו. ולא עם נעריו או טעמו עם הנערי׳ אשר לי עם אחד מן הנערים שהוא כבעל הקוצרים והקוצרות׃ ולא יפגעו בך. אנשים וכמוהו רבים׃ ותשב את חמותה. כמו עם חמותה׃ מנוח. כי אין לאשה מנוחה עד שתנשא. ומלת מודעתנו זרה והתי״ו נוסף׃ וסכת. שמן שיש לו ריח טוב כי כן מנהג גדולי ישראל אנשים ונשים׃

תצאי ג׳ וסימ׳ נמסר במיכה סימן ד׳׃ בשדה ה׳ רפי׳ וסימ׳ נעברה נא בארצך. אעברה בארצך. הוי מגיעי בית בבית. ותאמר נעמי אל רות. ויאמר בועז אל רות׃ זורה ב׳ וחס וסימ׳ אשר זרה ברחת ובמזרה. הנה הוא זרה את גרן השערים׃ וידעת ז׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן כ״ב׃ ובאת ה׳ לנקבה וסימ׳ ולקחת בידך עשרה לחם ונקודים. ובאת אל המלך׃ ובאת

ותאמר נעמי אל רות כלתה טוב בתי כי תצאי עם נערותיו ולא יפגעו בך בשדה אחר׃ ותדבק בנערות בעז ללקט עד כלות קציר השערים וקציר החטים ותשב את חמותה׃ ותאמר לה נעמי חמותה בתי הלא אבקש לך מנוח אשר ייטב לך׃ ועתה הלא בעז מדעתנו אשר היית את נערותיו הנה הוא זרה את גרן השערים הלילה׃ ורחצת וסכת ושמת שמלתך עליך וירדתי הגרן אל תודעי לאיש עד כלתו לאכל ולשתות׃ ויהי בשכבו וידעת את המקום אשר ישכב שם ובאת וגלית מרגלתיו ושכבתי והוא יגיד לך את אשר תעשין׃ ותאמר אליה כל אשר תאמרי אעשה׃ ותרד הגרן ותעש ככל אשר צותה חמותה׃ ויאכל בעז וישת וייטב לבו ויבא לשכב בקצה הערמה ותבא בלט ותגל מרגלתיו ותשכב׃ ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת והנה אשה שכבת מרגלתיו׃ ויאמר מי את ותאמר אנכי רות אמתך ופרשת כנפך על אמתך כי גאל אתה׃ ויאמר ברוכה את ליהוה בתי היטבת חסדך האחרון מן הראשון לבלתי לכת אחרי הבחורים אם דל ואם עשיר׃ ועתה בתי אל תיראי כל אשר תאמרי אעשה לך כי יודע כל שער עמי כי אשת חיל את׃

ואמרת נעמי לות רות כלתה שפיר ברתי ארום תיפוק עם עולימותוי ולא יערעון ביך בחקל אוחרן׃ וארבקת בעולמתוי דבועז למצבר עד דישיצי חצד סעורין וחצד חטין ויתיבת עם חמותא׃ ואמרת לה נעמי חמותה ברתי בשבועה לא אניח עד זמן דאתבע ליך ניחא בגין דייטב לך׃ וכען הלא בועז דאשתמודע לנא דהוית בחקלא עם עולמתוי הא הוא מבדר ית אידר סעורין ברוחא די בליליא׃ ותחליל במיא ותסוכי בוסמנין ותשואי תכשיטין עליך ותיחתין לאידרא לא תתפרסמי לגברא עד שיציותיה למיכל ולמשתי׃ ויהי בעידן משכביה דמכיה ותדעין ית אתרא דידמוך תמן ותיעולי ותגלאי ית ריגלוי ותדמוכי ותהא שאילא מיניה עיטא והוא יחוי לך בחכמתיה ית די תעברין׃ ואמרת לה כל די תימרין לי אעביד׃ ונחתת לאידרא ועבדת ככל די פקדה חמותה׃ ואכל בועז ושתא ואוטיב ליביה ובריך שמא דיי דקביל צלותיה ואעדי כפנא מן ארעא דישראל ואתא למדמכא בסטר ערימתא ועלת רות ברז וגליאת ריגלוי ודמכת׃ והוה בפלגות ליליא ותוה גברא ורתת ואתרכיך כליפתא בשריה מן רתיתא וחזא אתתא דמכא כל קבל ריגלוי וכבש יצריה ולא קריב לותה היכמה דעבד יוסף צדיקא דסריב למקרב לות מצריתא אתת ריבוניה היכמא דעבד פלטיאל בר ליש חסידא דנעץ סיפא בין מימרי ובין מיכל בת שאול אתת דוד דסריב למקרב לותה׃ ואמר מאן אנת ואמרת אנא רות אמתך ויתקרי שמך על אמתך למסבי לאינתו ארום פריק אנת׃ ואמר בריכה אנת מן קדם יי ברתי אוטבת טיבותיך בתראי מן קדמאי קדמאי דאתגירת ובתראי דעבדת גרמיך כאתתא דנטרא יבם קליל עד זמן דירבי בגין דלא למהך בתר רובין למעבד זנו עמהון אם מסכן ואם עתיר׃ וכען ברתי לא תדחלין כל די תימר לי אעביד ליך ארום גלי קדם כל יתבי תרע סנהדרין רבא דעמי ארום איתתא צדיקתא אנת ואית ביך חילא לסוברא ניר פיקודיא דיי׃

עשתה כן אלא אמרה אם ארד כשאני מקושטת הפוגע בי יאמר שאני זונה לפיכך ירדה בתחילה הגורן ואחר כך קשטה את עצמה כאשר צותה חמותה׃ וייטב לבו. עסק בתורה׃ ותבא בלט. בנחת׃ ויחרד האיש. כסבור שד הוא ובקש לזעוק והיא אוחזתו וליפפתו בזרועותיה׃ וילפת. ויאחז כמו וילפת שמשון׃ והנה אשה. נתן ידו על ראשה והכיר שהיא אשה׃ ופרשת כנפיך. כנף בגדיך לכסותי בטליתך והוא לשון נישואין׃ כי גואל אתה. לגאול נחלת אישי כמו שנאמר ובא גואלו הקרוב אליו וגאל וגו׳ וחמותי ואני צריכות למכור נחלתינו ועתה עליך לקנות קנה גם אותי עמה שיזכר שם המת על נחלתו כשאבא על השדה יאמרו זאת אשת מחלון׃ מן הראשון. אשר עשית עם חמותך׃ ועתה

ושמת שמלותיך עליך. הטובות שלא היתה קוצרת בהן׃ מרגלותיו. כמו רגליו וכן בדניאל על כן טעה המפרש כי הוא כסת יושם תחת הרגלים כמו טעם מראשותיו שיושם תחת הראש׃ כותה. כמו וכעסתה צרתה׃ וילפת. מבנין נפעל כמו וילפתו ארחות דרכם והטעם עוות וכן וילפת שמשון ואיננו כמו מתום והענין שנהפך מצד אל צד׃ והנה אשה. יתכן שאמרה לו לא תפחד ויקול אשה לעולם מוכר או היה אור הלבנה רב וראה אותה שהית׳ בלא זקן גם יוכל להכירה במלבושיה׃ ופרשת. רמז לקחת לו לאשה׃ כי גואל אתה. כי כן משפט כל ישראל כי הגידה לה נעמי׃ חסדך האחרון מן הראשון. שהיא עשתה חסד עם בעלה כאשר אמרה נעמי כי רחוק הוא שוב אל ה התגיירה׃ אם דל ואם עשיר. שהכל אוהבי׳ אותך בעבור יופייך׃ אשת חיל. אפרשנו במשלי. אם ירצה השם ואתנם כוסף כאשר חנם׃

וסגרת הדלת בעדך. ובאת עד בבל ושם תנצלי. ובאת וגלית מרגלותיו ושכבתי. ואחד חסר ובת טות׃ בלט ד׳ וסימ׳ ג נמסר בשפטים סוף סימן ד׳ ע״ש׃ בחצי הלילה ג׳ וסימ׳ ויי׳ הכה כל בכור. ויקם שמשון בחצי הלילה. ויחרד האיש וילפת׃ דל י״ב פתחין בליש׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סימן ו׳ ותלים סימן קמ״ב׃

אם יגאלך טוב· יש אומרים כי טוב היה שם הגואל ואילו היה כן למה אמר הכתוב במגלה סורה שבה פה פלוני אלמוני רק טעמו אם יגאלך לך הגואל טוב הוא לך שיגאל אדם חשוב הוא: וימד שש שעורים· ספר הכתוב מה שנתן לה ובדרש ששה צדיקים יעמדו ממנה: מי את בתי· יתכן שלא ראתה אותה עד שפתחה לה הדלת להכנס כמנהג וקצר הכתו' לאמ' אנכי רות אמתך וכמוהו קראן לו ויאכל לחם וכתוב ויואל משה: ויאמר רבי יונה המדקדק כי מי מה והטעם מה היה לך ואמר לי כי כמוהו מי שמך כי אין משפ' מי שישב על הענין כיעם בן אדם לפי דעתי כי שמך הוא שם עצם ועל כן מי על הענין: עשה לה האיש· השמועה: איך יפול דבר· בעבור שכל הגזירות באות מן השמים על כן יפול ואיננו כן לא נפל דבר אחד מכל דברו: עלה השער· כן היה מנהג והתורה לעדה: פלוני אלמוני· יש אומרים שהוא מן מופלא ואלמוני מן אלם שאין לו שם ידוע אבל המדבר: חלקת השדה· יתכן שהיה השדה גדול וחלק ממנו היה לאלימלך: ואם לא יגאל· אמר רבי יונה כי היה ראוי להיותו ואם לא תגאל וכן ובאשת נעוריך אל יבגוד וזה לא יתכן כי יבגוד שב אל מלת ברוחכם וכן פירושו ואם לא יגאל הגואל אות' ואני אדע כי אין גואל קרוב ממך: אשת

ועתה כי אמנם אם כתיב ולא קרי כלומר משמע ספק ודאי יש גואל קרוב ממני אח רבי יהושע בן לוי שלמון ואלימלך וטוב אחים היו ומהו אמר לאחינו לאלימלך לעולם קורא אדם את דודו אחיו כעניין שנאמר וישמע אברם כי נשבה אחיו והלא אברהם דודו היה כך היה בעז לאלימלך בן אחיו קרובו של מחלון אבל טוב היה קרוב יותר· ע"כ: קרוב ממני שהוא אח אבי בן אח: חי יי: אמרה לו בדברים אתה מוציאני קפץ ונשבע לה שאינו מוציאה בדברים ויש מרבותי' אמרו ליצרו נשבע שהיה יצרו מקטרגו אתה פנוי והיא פנויה בא עליה ונשבע שלא יבא עליה אלא על ידי נשואין: ויאמר אל יודע: מוסב על ותקם בטרם יכיר הוא זרז לקום כי אמ' בלבו אין כבודי שיודע כי באה האשה הגורן: שש שעורים· אי אפשר לומר שש סאין שאין דרכה של אשה לשאת כמשאוי זה אלא שש שעורים ממש ורמז לה שעתיד לצאת ממנה בן שמתברך בשש ברכות רוח חכמה ובינה עצה וגבור' רוח דעת ויראת יי: כי אם כלה· האיש את הדבר היום: פלוני אלמוני· ולא כת' שמו לפי שלא אבה לגאול: פלוני אלמוני· מתורג' בנביאים כסי וטמיר· פלוני מכוסה ונעלם לשון כי יפלא היפלא מיי' דבר· אלמוני אלמון מבלי שם: ואדעה כי אין זולתך· קרוב לגאול: ואתה

אם כתיב ולא קרי ועתה כי אמנם כי · והוא חד מן ד' אם כתי' ולא קריין וסי' אם כמקום ויען אתי את המלך · אם אמנון ועתה אל ישם אדני המלך אל לבו · אם באשר קחנו ועיניך שים עליו· אם גאל ועתה כי אמנם כי אם גאל אנכי· ואינון חד מן ח' מליקכת' ולא קרי' וסימ' נא דיסלח לדבר הזה יסלח יי' · את הנפש וישבע המלך צדקיהו אל ירמיהו·

ועתה כי אמנם כי אם גאל אנכי וגם יש גאל קרוב ממני: ליני הלילה והיה בבקר אם יגאלך טוב יגאל ואם לא יחפץ לגאלך וגאלתיך אנכי חי יהוה שכבי עד הבקר: ותשכב מרגלותו עד הבקר ותקם בטרום יכיר איש את רעהו ויאמר אל יודע כי באה האשה הגרן: ויאמר הבי המטפחת אשר עליך ואחזי בה ותאחז בה וימד שש שערים וישת עליה ויבא העיר: ותבוא אל חמותה ותאמר מי את בתי ותגד לה את כל אשר עשה לה האיש: ותאמר שש השערים האלה נתן לי כי אמר אל תבואי ריקם אל חמותך: ותאמר שבי בתי עד אשר תדעין איך יפל דבר כי לא ישקט האיש כי אם כלה הדבר היום:

ד ובעז עלה השער וישב שם והנה הגואל עבר אשר דבר בעז ויאמר סורה שבה פה פלני אלמני ויסר וישב: ויקח עשרה אנשים מזקני העיר ויאמר שבו פה וישבו: ויאמר לגאל חלקת השדה אשר לאחינו לאלימלך מכרה נעמי השבה משדה מואב: ואני אמרתי אגלה אזנך לאמר קנה נגד הישבים ונגד זקני עמי אם תגאל גאל ואם לא יגאל הגידה לי ואדע כי אין זולתך לגאול ואנכי אחריך ויאמר אנכי אגאל:

וכען ארום בקושטא ארום פריק אנא ואף אית פריק אוחרן דחזי ליה למפרק יתר מני: ביתי בליליא ויהא בצפרא אם יפרקיך גברא דחזי ליה למפרקיך מן אורית הרי טב ויפרוק לחיי ואם לא צבי למפרקיך ואפרוקיניך אנא אמרית בשבועה קדם יי כמא דמלילית ליך כדין אעביד ודמוכי עד עידן צפרא: ודמכת מלקביל ריגלוי עד צפרא וקמת בקריצתא עד לא אשתמודע גבר ית חבריה מן קדם חשוכא ואמר לעולמוי לא אישתמודע לגבר ארום אתת אתתא לאדרא: ואמר הבי סודרא די עלייך ואחידי בה ואחידת בה וכל שית סאין דסעורין ושוי עלהא ואייתי לה כח מן קדם יי לסוברותהון ומן יד איתאמ' בנבואת דעתידין למיפק מינה שיתא צדיקי עלמא דכל חד וחד עתיד למהוי מתברך בשית בירכן דוד ודניאל וחברוהי ומלכא משיחא ועל בועז לקרתא: ואתת לות חמותה בקריצתא ואמרת מן אנת ברתי וחויאת לה ית כל מה דעבד לה גברא על פום מימר מן קדם נבואה דאתגליאת ליה עבד לה: ואמרת שית סאין דסעורין האלין יהב לי גברא ארום אמר לי לא תהכין ריקניא לות חמותיך: ואמרת תבי ברתי עמי בביתא עד זמן דתדעין אכדין יתגזר מן שמיא ואכדין יתפריש פתגם ארום לא ינוח גברא ארום אילהין ישיצי לטב פתגמא יומא דין: ובועז סליק לתרע בית דינא דסנהדרין ויתיב תמן עם סביא והא פריק חלף דמליל בועז לרות ואמר סטי תיב הכא גבר דצניען אורחתיה וסטא ויתיב: ודבר עשרתי גוברין מסבי קרתא ואמר תיבו הכא ויתיבו: ואמר לפרוקא אחסנת חקלא די לאחונא לאלימלך זבנת נעמי די תבת מחקל מואב: ואנא אמרית אגלי אודנך למימר קנה כל קביל יתבי תרעא דבית דינא דסנהדרין וכל קביל סביא דעמי אם אית רעותך למפרוק פרוק ואם לא אית רעותך חוי לי ואנדע ארום לא אית בר מינך ההוא רשאי למפרוק קדמך ודהוא קריב למיתב בותך ואנא אדע מינך ופרוקא אהא בתרך ואמר אנא אפרוק:

ידרך הדרך אל ידרך הדרך קשתו· חמש דנגב ואלה מדותיה פאת· וד' אם דלעיל: אלי קרי ולא כתי' כי אמר אלי אל תבואי והוא חד מן ז' מלין דקריין ולא כתיב וסי' כני ועתה תנו את האנשים תנינא דפסו'· פרת ויך דוד את הדרעזר דשמואל· איש ועצת אחיתפל אשר יעץ· בן ויאמר לו יואב לא איש· בניו ויהי הוא משתחוה דמלכים· צבאות כי מירושלם תצא דישעיה· באים הנה ימים באים נאם יי' ממגדל· לה השמיעו אל בבל רבים· אלי ותאמר אליה כל אשר תאמרי· אלי ותאמר שש השערים: פלוני אלמוני ג' וסי' ואת הנערים יודעתי· ומלך ארם היה נלחם· סורה שבה פה: משדה כל סיפרא כתיב יוד במ"ב כתי' ה' וסימ' כי שמעה בשדה מואב כי פקד· ויאמר לגאל חלקת השדה· וכל שאר קרי' דכו' במ"ו כתיב יוד בליש' וסימ' הרי בגלבוע אל טל· על שדים ספדים· ולבני אהרן הכהן כשדי· והנה שמענוה באפרתה· אל תשג גבול עולם· ויפקדו ביום ההוא:

ומאת רות המואביה · אתה צריך לקנות והיא אינה מתרצה אלא אם כן תשאנה: פן אשחית את נחלתי · זרעי כמו נחלת יי' בנים לתת פגם בזרעי שנאמר לא יבא עמוני ומואבי וטעה בעמוני ולא עמונית: על הגאולה · זו מכירה: תמורה · זו חליפין: שלף איש נעלו · זהו קניין כמו שאנו קונין בסודר במקום נעל ורבותינו נחלקו בדבר מי נתן למי יש אומרים קונין בכליו של קונה ובועז נתן לגואל ויש שאומרי' קונין בכליו של מקנה וגואל נתן לבועז: וזאת התעודה בישרא' · משפט העדות: להקים שם המת על נחלתו מתוך שאשתו יוצאה ובאה בנחלה מכנסת ומוציאה ואומרים זאת היתה אשת מחלון שמו נזכר עליה: כרחל וכלאה · אע"פ שהיו משבט יהוד' ומבני לאה מודי' הם על רחל שהיתה עיקרה של בית והקדימו רחל ללאה: וקרא שם · כלומר יגדל שמך: כבית פרץ · שיצאנו ממנו: ואלה

אשת המת קנית · הטעם מזאת המלה תקנה ופועל עבר תחת עתיד כי האשה יש לה כתובה גם היא יורשת הנשאר וכתב קניתי והטעם כן אקנה אני: פן אשחית את נחלתי · היתה לו נחלה רבה ויש אומרים רמז על אשתו: גאל לך · הנה נתתי לך רשות כי אני לא אוכל: לפנים · בימים קדמונים שעברו כמו הפנים שהם הראשונים: על הגאולה · אם אדם יגאל או יחליף שדה בשדה: וזאת התעודה · מגזרת עדות על זה היו מעידי' · ויש מפרש במלת תעודה רגילות ומנהג והראשון הוא הנכון: וישלף נעלו · בועז שלף נעלו ונתן אותו לגואל והנה זה כאשר אמרו חכמינו ז"ל חליפין והטעם שקבלת זה הנעל ונתת תחתיו גאולתך · וטעם נעל בעבור שהוא נמצא תמיד ולא יתכן להסיר אלון או מכנסים שלא ישאר ערום · ויש אומרים כי הגואל שלף נעלו ונתנו לבועז והטעם כאשר נתתי לך זה הנעל כן הגאולה: הקדים ברחל בעבור שהיתה אשת יעקב בתחלת מחשבתו: ועשה חיל · כמו עשה לי את החיל הזה כי אתה לא לקחתה בעבור ממון: אמר לא השבית לך גאל · הטעם בעבור שיוקם שם המת על נחלתו: ולכלכל

וזאת ז' ר"פ וסימ' וזאת התרומה אשר תקחו · וזאת תורת המנחה · וזאת תורת האשם · וזאת תורת זבח השלמים · וזאת תהיה טומאתו בזובו · וזאת עשו להם וחיו · וזאת משמרת משאם · וזאת תורת הנזיר · וזאת התורה החקים · וזאת

וַיֹּאמֶר בֹּעַז בְּיוֹם־קְנוֹתְךָ הַשָּׂדֶה מִיַּד נָעֳמִי וּמֵאֵת רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה אֵשֶׁת־הַמֵּת קָנִיתָה לְהָקִים שֵׁם־הַמֵּת עַל־נַחֲלָתוֹ: וַיֹּאמֶר הַגֹּאֵל לֹא אוּכַל לִגְאָל־לִי פֶּן־אַשְׁחִית אֶת־נַחֲלָתִי גְּאַל־לְךָ אַתָּה אֶת־גְּאֻלָּתִי כִּי לֹא־אוּכַל לִגְאֹל: וְזֹאת לְפָנִים בְּיִשְׂרָאֵל עַל־הַגְּאוּלָּה וְעַל־הַתְּמוּרָה לְקַיֵּם כָּל־דָּבָר שָׁלַף אִישׁ נַעֲלוֹ וְנָתַן לְרֵעֵהוּ וְזֹאת הַתְּעוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל: וַיֹּאמֶר הַגֹּאֵל לְבֹעַז קְנֵה־לָךְ וַיִּשְׁלֹף נַעֲלוֹ: וַיֹּאמֶר בֹּעַז לַזְּקֵנִים וְכָל־הָעָם עֵדִים אַתֶּם הַיּוֹם כִּי קָנִיתִי אֶת־כָּל־אֲשֶׁר לֶאֱלִימֶלֶךְ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר לְכִלְיוֹן וּמַחְלוֹן מִיַּד נָעֳמִי: וְגַם אֶת־רוּת הַמֹּאֲבִיָּה אֵשֶׁת מַחְלוֹן קָנִיתִי לִי לְאִשָּׁה לְהָקִים שֵׁם־הַמֵּת עַל־נַחֲלָתוֹ וְלֹא־יִכָּרֵת שֵׁם־הַמֵּת מֵעִם אֶחָיו וּמִשַּׁעַר מְקוֹמוֹ עֵדִים אַתֶּם הַיּוֹם: וַיֹּאמְרוּ כָּל־הָעָם אֲשֶׁר־בַּשַּׁעַר וְהַזְּקֵנִים עֵדִים יִתֵּן יְהוָה אֶת־הָאִשָּׁה הַבָּאָה אֶל־בֵּיתֶךָ כְּרָחֵל וּכְלֵאָה אֲשֶׁר בָּנוּ שְׁתֵּיהֶם אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל וַעֲשֵׂה־חַיִל בְּאֶפְרָתָה וּקְרָא־שֵׁם בְּבֵית לָחֶם: וִיהִי בֵיתְךָ כְּבֵית פֶּרֶץ אֲשֶׁר־יָלְדָה תָמָר לִיהוּדָה מִן־הַזֶּרַע אֲשֶׁר יִתֵּן יְהוָה לְךָ מִן־הַנַּעֲרָה הַזֹּאת: וַיִּקַּח בֹּעַז אֶת־רוּת וַתְּהִי־לוֹ לְאִשָּׁה וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וַיִּתֵּן יְהוָה לָהּ הֵרָיוֹן וַתֵּלֶד בֵּן: וַתֹּאמַרְנָה הַנָּשִׁים אֶל־נָעֳמִי בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר לֹא הִשְׁבִּית לָךְ גֹּאֵל הַיּוֹם וְיִקָּרֵא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל:

וַאֲמַר בּוֹעַז בְּיוֹם זְבִינְתָּךְ יַת חַקְלָא מִן יְדָא דְנָעֳמִי וּמִן יְדָא דְרוּת מוֹאֲבִיתָא אִיתַת מִיתָא חַיָּיב אַתְּ לְמִפְרוֹק וּבָעֵי לְיַבָּמָא יָתַהּ לְמִסְבָהּ לְאִנְתּוּ מִן בִּגְלַל לַאֲקָמָא שׁוּם מִיתָא עַל אַחְסַנְתֵּיהּ: וַאֲמַר פָּרוֹקָא כִּי הַאי גַוְונָא לֵית אֲנָא יָכִיל לְמִפְרוֹק לִי עַל דְאִית לִי אִתְּתָא לֵית לִי רְשׁוּ לְמִיסַב אוֹחֲרַנְיָתָא עֲלָהָא דִילְמָא תְּהֵי לְמַצּוּ בְּבֵיתִי וַאֲנָא מְחַבִּיל יַת אַחְסַנְתִּי פְּרוֹק לָךְ אַתְּ אֲרוּם דְלֵית לָךְ אִתְּתָא אֲרוּם לֵית אֲנָא יָכִיל לְמִפְרוֹק: וּכְהָדָא מִנְהָגָא בְּעִידָנָא דִי מִלְקַדְמִין מִתְנַהֲגָא בְּיִשְׂרָאֵל בִּזְמַן דְשָׁקְלִין וְטָרְנִין וּפָרְקִין וּמַחְלְפִין חַד מִן חַבְרֵיהּ וּמְקַיְימִין כָּל מִדַּעַם: נָרְתֵּק יַד יַמִּינֵיהּ וְאוֹשִׁיט בֵּיהּ קִנְיָין לְחַבְרֵיהּ וְהָכֵין נָהֲגִין לְמִקְנֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל חַד מִן חַבְרֵיהּ קֳדָם סַהֲדַיָא: וַאֲמַר פָּרוֹקָא לְבוֹעַז אוֹשִׁיט יְדָךְ לְקִנְיָנָא וּקְנֵי לָךְ וּשְׁלַע בּוֹעַז יַת נַרְתֵּק יַד יְמִינֵיהּ וּקְנֵי לֵיהּ: וַאֲמַר בּוֹעַז לְסָבַיָא וּלְכָל עַמָּא הֲווּ סַהֲדִין אַתּוּן עֲלַי יוֹמָא דֵין אֲרוּם קְנֵיתִי יַת כָּל מַה דַהֲוָה לֶאֱלִימֶלֶךְ וְיַת כָּל מַה דַהֲוָה לְכִלְיוֹן וּמַחְלוֹן מִן יְדָא דְנָעֳמִי: וְאוּף יַת רוּת מוֹאֲבִיתָא אִיתַּת מַחְלוֹן קְנֵיתִי לִי לְאִנְתּוּ בְּגִין לְמֵיקַם שׁוּם שְׁכִיבָא עַל אַחְסַנְתֵּיהּ וְלָא יִשְׁתֵּיצֵי שׁוּם שְׁכִיבָא מִלְוַת אֲחוֹהִי וּמִתְּרַע סַנְהֶדְרִין דְבְאַתְרֵיהּ סַהֲדִין אַתּוּן עֲלַי יוֹמָא דֵין: וַאֲמָרוּ כָּל עַמָּא דִי בִתְרַע סַנְהֶדְרִין וְסָבַיָא סַהֲדִין אֲנַחְנָא יִתֵּן יְיָ יַת אִתְּתָא הָדָא דְאַתְיָא לְבֵיתָךְ כְּרָחֵל וּכְלֵאָה דִי בְנוֹ תַרְוֵיהוֹן יַת בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲבוּנָן בִּתְרֵי עֲסַר שִׁבְטִין וַעֲבֵיד חֵילָא בְּאֶפְרָת וּתְהֵי קְרֵי שְׁמָא בְּבֵית לָחֶם: וִיהֵי מַצְלַח בֵּיתָךְ כְּבֵית פֶּרֶץ דִי יְלִידַת תָּמָר לִיהוּדָה מִן זַרְעָא דִי יִתֵּן יְיָ לָךְ מִן רִיבָא הָדָא: וּנְסִיב בּוֹעַז יַת רוּת וַהֲוַת לֵיהּ לְאִנְתּוּ וְעַל לְוָתַהּ וִיהַב יְיָ לַהּ עִידוּי וִילֵידַת בַּר: וַאֲמָרָן נְשַׁיָּא לְנָעֳמִי בְּרִיךְ שְׁמֵיהּ דַיְיָ דְלָא פְּסַק לִיךְ פָּרוֹקָא יוֹמָא דֵין וְיִתְקְרֵי שְׁמֵיהּ מִן צַדִּיקֵי יִשְׂרָאֵל:

התורה אשר שם · וזאת הברכה · וזאת ליהודה ויאמר: וזאת התרומה אשר תרימו · וזאת לכם האות דירמיה · וזאת תהיה המגפה · וזאת שנית תעשו · וזאת לפנים בישר'. הבאה ג' מלרע וסי' כל הנפש הבאה ליעקב. ובני ישר' למספרם · ויאמרו כל העם אשר בשער: וקרא ד' וסימ' קום לך אל נינוה · וחברו · וקרא ואנכי אענה דאיוב · וקרא שם בבית לחם: לך חד מן ז' זקפין בנבי' וכתובים וסי' והיה ביום הניח יי' לך מעצבך · עשה לך מוסרות ומוטות · ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כי אגיד לך · הכון והכן לך · שבא ודדן וסוחרי תרשיש · לכן לא יהיה לך משליך חבל · לו איש הולך רוח ושקר · ויאמ' יי' אלי עוד קח לך · אבל אגיד לך את הרשום בכתב · ויהי ביתך כבית פרץ · וכל שמואל וכל נתינה דמלכים דכו' במה וסי' ויאמר לה אלקנה · ויאמ' לו נשא כליו · וידבר יהונתן בדוד טוב · ואבי ראה גם ראה · וגם אשר לא שאלת נתתי:

ולכלכל· מטעם ויכלכל יוסף וי״א כמו ומי מכלכל את יום בואו: ילד בן לנעמי · כמו ויהי לה לבן: אבי דוד · ויתכן שימוש אל דוד גם אל עובד כמו אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק · דרך סברא כי נחשון מת במדבר כי לא יתכן להיות נער והוא בעל דגל ונוסע בתחילה קודם ישראל ועוד שהיה הכתוב מזכירו שנכנס בארץ ולא יהיה נשיא השבט אחר והנה אין בין שנכנס לארץ עד שנולד דוד רק שס״ו שנה כי הכתוב אמר ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה היא השנה הרביעית למלך שלמה ודוד חי שבעים הנה וארבעים שנה הלכו בני ישראל במדבר ואם אמרנו שהיה שלמון כאשר נכנס לארץ בן שנה הנה הם ארבעה שלמון ובועז ועובד וישי הנה כל אחד הוליד והוא בן תשעי׳ ואחת שנה ואם יקום מערער ויאמר כי נחשון היה כאשר יצא ממצרים פחות מעשרים שנה הנה נחשב שיהיה בן י״ח שנה ולא נחסר שנות לכת ישראל במדבר והנה יהיו חמשה והנה יוליד כל אחד והוא בן ש שמני׳ וארבע וזה נכון בעיני כי הנה בועז זקן היה וזה למדנו בעבור שאמר לרות לבלתי לכת אחרי ה הבחורים גם ישי זקן היה כאשר הוליד את דוד כי הוא שמיני ל לבניו ויתכן שנקרא עובד שהולידו זקן ו ולא לקח האשה כי אם בעבור כבוד השם גם האשה עזבה דתה וארץ מולדתה ונסתה בצל כנף השם על כן יהיה הבן עובד השם כי רובי הבנים דומים לאב ולאם כי הם ה השרשים:

נשלם פירוש מגלת רות

תולדות ב׳ מל׳ דמל׳ וסימ׳ נמסר בסדר בראשית עי״ש ועיין במסר׳ רבתא בערך יל׳: פרץ ל׳ זקף קמץ אלה תולדות פרץ והוא חד מן א״ב קמץ בזקפא וסימ׳ נמסר במס׳ רבת׳ במערכת אות הקו״ף בס״ד:

וְהָיָה לָךְ לְמֵשִׁיב נֶפֶשׁ וּלְכַלְכֵּל אֶת־שֵׂיבָתֵךְ כִּי כַלָּתֵךְ אֲשֶׁר־אֲהֵבַתֶךְ יְלָדַתּוּ אֲשֶׁר־הִיא טוֹבָה לָךְ מִשִּׁבְעָה בָּנִים: וַתִּקַּח נָעֳמִי אֶת־הַיֶּלֶד וַתְּשִׁתֵהוּ בְחֵיקָהּ וַתְּהִי־לוֹ לְאֹמֶנֶת: וַתִּקְרֶאנָה לוֹ הַשְּׁכֵנוֹת שֵׁם לֵאמֹר יֻלַּד־בֵּן לְנָעֳמִי וַתִּקְרֶאנָה שְׁמוֹ עוֹבֵד הוּא אֲבִי־יִשַׁי אֲבִי דָוִד:

וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת פָּרֶץ פֶּרֶץ הוֹלִיד אֶת־חֶצְרוֹן: וְחֶצְרוֹן הוֹלִיד אֶת־רָם וְרָם הוֹלִיד אֶת־עַמִּינָדָב: וְעַמִּינָדָב הוֹלִיד אֶת־נַחְשׁוֹן וְנַחְשׁוֹן הוֹלִיד אֶת־שַׂלְמָה: וְשַׂלְמוֹן הוֹלִיד אֶת־בֹּעַז וּבֹעַז הוֹלִיד אֶת־עוֹבֵד: וְעֹבֵד הוֹלִיד אֶת־יִשָׁי וְיִשַׁי הוֹלִיד אֶת־דָּוִד:

ל׳ וי׳ לאור עולם · ל׳ · כ׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ וחס׳ וכנגל׳ · ד׳ · ר׳ · כ׳ ל׳ מל׳ בסיפ׳ · ט׳ כסו׳ דמיין · ב׳ מל׳ דמל׳ · ל׳ · ל׳ שוס אכס׳ · ל׳ ומל׳ · ב׳ מל׳ בכיו׳ · ל׳ · ב׳ ל׳ ויחד ואוס׳ בה

סכום הפסו׳ של ספר רות שמונים וחמשה וחציו ותאמר רות המאביה

וִיהֵא לִיךְ לִמְקַיֵּים נְפַשׁ וּלְכַלְכֵּל יַת סֵיבְתִיךְ בְּתַפְנוּקִין אֲרוּם כַּלָּתֵיךְ דִּי רַחִימַת יָתִיךְ יְלֵדְתֵּיהּ דְּהִיא הֲוַת טָבְתָא לִיךְ בְּעִידַן אַרְמְלוּתִיךְ מִסַּגִּיאִין בְּנִין: וּנְסִיבַת נָעֳמִי יַת רַבְיָא וְשַׁוִּיאַת יָתֵיהּ בְּעִיטְפַהּ וַהֲוַת לֵיהּ לְתוּרְבִינְתָּא: וּקְרָאָן לֵיהּ שֵׁיבְבָתָאן שׁוּם לְמֵימַר אִתְיְלִיד בַּר לְנָעֳמִי וַהֲווֹ קְרָאָן שְׁמֵיהּ עוֹבֵד הוּא אֲבוּי דְּיִשַׁי אֲבוּי דְּדָוִד: וְאִילֵין תּוֹלְדַת פֶּרֶץ פֶּרֶץ אוֹלִיד יַת חֶצְרוֹן: וְחֶצְרוֹן אוֹלִיד יַת רָם וְרָם אוֹלִיד יַת עַמִּינָדָב: וְעַמִּינָדָב אוֹלִיד יַת נַחְשׁוֹן וְנַחְשׁוֹן רַב בֵּית אַבָּא לְבֵית יְהוּדָה וְנַחְשׁוֹן אוֹלִיד יַת סַלְמָא צַדִּיקָא הוּא סַלְמָא מִן בֵּית לֶחֶם וּנְטוֹפָה דְּבַטִּילוּ בְּנוֹי פַּרְזְדָאוָן דְּאוֹתִיב יָרָבְעָם חַיָּיבָא עַל אוֹרְחֵי וַהֲוָאָן עוֹבְדֵי אַב וּבְנִין יָאוָון כִּנְטוֹפָא: וְשַׂלְמוֹן אוֹלִיד יַת אִבְצָן נְגִידָא הוּא בּוֹעַז צַדִּיקָא דִּי עַל זְכוּתֵיהּ אִשְׁתֵּיזִבוּ עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל מִיַּד בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וּבְגִין צְלוֹתֵיהּ עֲדַת כַּפְנָא מֵאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וּבוֹעַז אוֹלִיד יַת עוֹבֵד דְּפַלַּח לְמָרֵי עָלְמָא בְּלֵב שְׁלִים: וְעוֹבֵד אוֹלִיד יַת יִשַׁי דְּמִתְקְרֵי נָחָשׁ בְּגִין דְּלָא אִשְׁתְּכַחַת בֵּיהּ עִילָא וּשְׁחִיתָא לְאִתְמַסְרָא בִּידוֹי דְּמַלְאֲכָא דְמוֹתָא לְמִסַּב יַת נַפְשֵׁיהּ מִינֵּיהּ וַחֲיָה יוֹמִין סַגִּיאִין עַד דְּאִדְכַּר קֳדָם יְיָ עֵיטָא דִּיהַב חִוְיָא לְחַוָּה אִיתַּת אָדָם לְמֵיכַל מִן אִילָנָא דְּאָכְלִין פֵּירוֹי חַכִּימִין לְמִידַע בֵּין טַב לְבִישׁ וְעַל הַהוּא עֵיטָא אִתְחַיָּיבוּ מוֹתָא כָּל דַּיָּירֵי אַרְעָא וּבְהַהִיא עִילָא שְׁכִיב יִשַׁי צַדִּיקָא הוּא יִשַׁי דְּאוֹלִיד יַת דָּוִד מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל:

רשי

ואלה תולדות פרץ· לפי שייחס את דוד על שמה של רות ה המואביה חזר ויחסו על שם יהודה:

סליק פירוש רות

תם ונשלם ספר רות תהלה לצור מוציאנו מעבדות לחירות

איכה

אֵיכָה׀ יָשְׁבָה בָדָד הָעִיר רַבָּתִי עָם הָיְתָה כְּאַלְמָנָה רַבָּתִי בַגּוֹיִם שָׂרָתִי בַּמְּדִינוֹת הָיְתָה לָמַס׃ בָּכוֹ תִבְכֶּה בַּלַּיְלָה וְדִמְעָתָהּ עַל לֶחֱיָהּ אֵין לָהּ מְנַחֵם מִכָּל אֹהֲבֶיהָ כָּל רֵעֶיהָ בָּגְדוּ בָהּ הָיוּ לָהּ לְאֹיְבִים׃ גָּלְתָה יְהוּדָה מֵעֹנִי וּמֵרֹב עֲבֹדָה הִיא יָשְׁבָה בַגּוֹיִם לֹא מָצְאָה מָנוֹחַ כָּל רֹדְפֶיהָ הִשִּׂיגוּהָ בֵּין הַמְּצָרִים׃ דַּרְכֵי צִיּוֹן אֲבֵלוֹת מִבְּלִי בָּאֵי מוֹעֵד כָּל שְׁעָרֶיהָ שׁוֹמֵמִין כֹּהֲנֶיהָ נֶאֱנָחִים בְּתוּלֹתֶיהָ נּוּגוֹת וְהִיא מַר לָהּ׃ הָיוּ צָרֶיהָ לְרֹאשׁ אֹיְבֶיהָ שָׁלוּ כִּי יְהוָה הוֹגָהּ עַל רֹב פְּשָׁעֶיהָ עוֹלָלֶיהָ הָלְכוּ שְׁבִי לִפְנֵי צָר׃ וַיֵּצֵא מִן בַּת צִיּוֹן כָּל הֲדָרָהּ הָיוּ שָׂרֶיהָ כְּאַיָּלִים לֹא מָצְאוּ מִרְעֶה וַיֵּלְכוּ בְלֹא כֹחַ לִפְנֵי רוֹדֵף׃

(Masoretic notes: ה׳ א׳ ב׳ · ל׳ וחס׳ במדינות · ה׳ כת׳ ו׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ ומל׳ ל׳ · ל׳ · ל׳ ומל׳ · ג׳ דף · ל׳ · ג׳ ב׳ חס׳ · מכת ק׳ ל׳ · כ׳ מל׳ נחכך)

איכה י״ז וסי׳ איכה אשא לבדי · איכה אוכל להורישם · איכה יעבדו הגוים · איכה נדע את הדבר · איכה ירדוף אחד אלף · איכה היתה לזונה · איכה תאמרו חכמים · איכה נהיתה הרעה הגדולה · אהה יי׳ אלה׳ איכה נעשה · איכה נשבר מטה עוז · איכה ידע אל · איכה תרעה ב׳ בו · איכה ישבה בדד · איכה יעיב באפו · איכה יועם זהב · איכה נחשבו לנבלי׳ וחד איכה הוא׃

תרגום

אמר ירמיהו נביא וכהנא רבא איכדין יתגזר על ירושלם ועל עמהא לאתדנא בתירוכין ולמספד עליהון איכה היכמה דאתדנו אדם וחוה דאיתרכו מגינתא דעדן ואספיד מרי עלמא עילויהון איכה ענת מדת דינא וכן אמרת על סגיאות חובאה אשתדור די בגוהא ובגין כן תתייתבה בלחודהא כגבר דסכתש סגירו על בסריה די בלחודיה יתיב וקרתא הות מליא אוכלוסין ועממין סגיאין אתרוקינת מנהון והות דמיא לארמלא ודי מתרברבא בעממיא ושליטיא באפרכיא והוו מסקין לה מסין הדרת למהוי מכיכא ולמתן כרגא להון בתר דנא׃ כד שלח משה נביא אזגדין לאללא ית ארעא ותבו אזגדיא ואפיקו שום ביש על ארעא דישראל והיא לילייא תשע יומין באב הוה וכד שמעו עמא בית ישראל ית בשורתא בישא הדא דאיתבשרו על ארעא דישראל נטלו עמא ית קליהון ובכו בליליא ההוא מן יד תקיף רוגזא דיי בהון וגזר למהוי בכן בליליא הדא לדריהון על חורבן בית מוקדשא וכד אתאמר בנבואה לירמיהו כהנא רבא למהוי חריבא ירושלם על ידוי דנבוכדנצר רשיעא אין לא תיבין בתיובתא מן יד עאל ואוכח ית עמא בית ישראל וסריבו לקבלא במימריה בכן עאל נבוכדנצר רשיעא וצדא ית ירושלם ובית מקדשא אוקיד בנורא בתשע יומין בירחא דאב וביה בכיהא כנשתא דישראל בכותא ודמעהא זליג על ליסתהא ולית די ימליל תנחומין על לבהא מן כל טעותא די רחמתא למיזל בתריהון ובגין כן כל חברהא ארשיעו בה אתהפיכו למהוי לה לבעלי דבבין׃ אזילו בית יהודה בגלותא על דהוו מענין יתמין וארמלן ועל סגיאות פולחנא דהוו מפלחין באחוהון בני ישראל דאזדבנו להון לא קרו חירותא לעבדיהון ואמהתהון דהוו מזרעית ישראל ובגין כן אף אינון אתמסרו ביד עממיא וכנישתא דבית יהודה יתבא בגו עממיא ולא אשכחת ניחא מפולחנא קשיא דשעבידו יתה וכל דהוה רדיף יתה ארביקו יתה כד היא מתחבאה בין תחומיא ואעיקו לה׃ כל זמן דהות ירושלם מתבניא סריבו ישראל למיסק לירושלם לאתחזאה קדם יי תלת זמנין בשתא ועל חוביהון דישראל איצדיאת ירושלם ואתעבידו שבילי ציון אבילין מדלית עאיל בה בזמן מועדיא כל תרעהא צדיין וכהנהא אניחן על די בטילו קורבניא בתולתהא ספדן על די פסקו למיפק בחמשא עסר יומין באב וביומא דכפוריא דיהוא בעסרא יומין בתשרי לחינגא בחינוגין אף איהי מריר ליבא לחדא׃ הוו מעיקהא מתמנן עלהא לרישין ובעלי דבבהא הוו יתבין בשלוה ארום יי תבריתה על סגיאת מרודהא רביהא אזלו בשביתא קדם מעיקהא׃ ונפק מן כנישתא דציון כל זיוהא הוו רברבנהא מסתחרן על מיכלא היכמה דמסתחרן איליא במדברא ולא אשכחו אתר כשר למרעיהון ואזלו בתשות כוחא ולא הוה להון חילא למערוק לאשתזבא קדם רדיף׃

רשי

ישבה בדד. ירמיה כתב ספר קינות היא המגילה אשר שרף יהויקים על האח אשר על האח והיו בו שלש אלף ביתו׳ איכה ישבה איכה יעיב איכה יועם שוב הוסיף עליו אני הגבר שהוא שלש אלף ביתו׳ שנאמר ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה שלש כנגד שלש׃ בדד. גלמוד משוכניה׃ רבתי עם. אשר יתירה כמו רבת עם שהיה עמה רב יש מדרשי אגדה הרבה ואני באתי לפרש לשון המקרא כמשמעו׃ היתה כאלמנה. ולא אלמנה ממש אלא כאשה שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור אצלה׃ בכה תבכה. שתי בכיות על שתי חורבנין׃ בלילה. שהמקדש נשרף בלילה דאמ׳ מר לעת ערב הציתו בו את האור. דבר אחר בלילה לילה של בכיית מרגלים בתשעה באב נרמה להם. דבר אחר בלילה שכל מי הבוכה בלילה השומע קולו בוכה עמו׃ ודמעתה על לחיה. מתו׳ שהיא בוכה תמיד וכל רעיה. אוהביה׃ גלתה יהודה. מארצה ומעני. מחמת עוני׃ ומרוב עבודה. שהכבידו עליה כשדים׃ היא ישבה בגוים. ובמקו׳ שגלתה וישבה שם לא מצאה מנוח׃ בין המצרים. שים גבה מכאן ומכאן ואין מקום לנוס׃ מצרים. גבולים של שדה וכרם ומדרש אגדה בין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב׃ באי מועד. עולי רגלים׃ נוגות. לשון יגון ואין שורש בתיבה אלא תנו״ן לבדה׃ שלו. יושבים בשלוה׃ הוגה. הדאיבה והוא לשון לשון יגון׃ כאילים לא מצאו מרעה׃ כאילים אשר לא מצאו מרעה שאין להם כח לברוח שהולכים כחש ברעב׃ לפני רודף. כל רודף שבמקרא חסר וזה מלא שכרדפו רדיפה שלימה על כן ייסד הפייט מלא רודפתי וחסר שנת בגלולי שנת גאולה חסר כתיב׃

אבן עזרא

אמת יבינו מדרשי קדמונינו הצדיקי׳ שהם נוסדים על קשט וביניקת מדע יגוקים וכל דבריהם כזהב וכסף שבעתים מזוקקים. אכן מדרשיהם על דרכים רבים נחלקים מהם חידות וסודות ומשלים גבוהים עד שחקים ומהם להרויח לבות כלאות בפרקים עמוקים ומהם ללמד ככסלים ולמלאת את הריקים על כן ידמו לגופו׳ טעמי הפסוקים והמדרשים כמלבושים בגוף דבקים מהם כמשי דקים ומהם עבים כשקים ודרך הפשט הוא הגוף בדברים נבחרים ונחוקים וכן אמרו שהמקרא כפשוטו והדברים עתיקים׃

ואני אברהם בר מאיר מארץ מרחקים הובאתי מארץ ספרד אמת המציקים וספרי אלו בגלותי היו בידי מחזיקי׳ ומורכי לבאר ספרים בטעמי׳ מנופת מתוקים וכן אפרש זאת המגלה אחרי הדקדוקים ואיככה המגלה הנשרפת על יד יהויקי׳ כי לא נמצא שני דברי השם אשר הם בספר חקוקים וכן כתוב קח לך מגלת ספר וכתבת אליה את כל הדברים אשר דברתי אליך על ישרא׳ ועל יהוד׳ ועל כל הגוים ועוד כתו׳ מדוע כתבת עליה לאמר בא יבא מלך בבל והשחית את הארץ הזאת ואין במגלת ספר איכה זכר בבל ולא מלכה׃ בדד. שם נופל על זכר ועל נקבה עם למ״ד ובחסרונו וכן מלת בטח׃ רבתי. שרתי. מלעיל להבדיל בין היו״ד הנוסף ובין יו״ד סימן המדבר כמו אוהבתי לדוש ועמדה מלת גנובתי יום מלרע בעבור הסמכות הבי״ת׃ רבתי בגוים. איככה כראשונה רק בלשון גדולה כמו ורבי המלך על כל רב ביתו. ונפתחה למ״ד למם להורות על ה״א הדעת הנעדר ולא נדגם המ״ם להקל על הלשון.

וי״א בכו תחת ה״א כי אותיות אה״וי מתחלפות כמו השכלת עמו׃ יהודה. זכר ונקבה כישראל ומצרים ותחזק מצרים. ויש מפרשים המצרים מדברי מעתיקי הדת ז״ל דיבא דבר מצרא והיסר בעיני מן המצר ואם הוא משוכה מעט והרי״ש ראוי להדגש. כמצא דרך זכר ונקבה כבית ומקום׃ באי מועד. שהיו באים במועדים והטוב בעיני שהוא המקדש ונקרא מועד בעבור היות כל ישראל נועדים שם וכן בקרב מועדיך שרפו כל מועדי אל בארץ׃ שוממין. נו״ן תמורת מ״ם וכן קח לך חטין לקץ הימין כי הנו״ן והמ״ם משרתים בסוף המלה סימן רבים ורבות׃ נוגות. מבנין נפעל וכן נוגי ממועד שהם מלשון תוגה ויגון והתי״ו והנו״ן נוספים׃ היו צריה. כל אחד לראש וכן בנות בערה עלי שור כל אחת מהן׃ שלו. מגזרת שלוה׃ הוגה. מן הבנין הכבד הנוסף מיגון וכן תוגיון נפשי׃ הלכו שבי. בחסרון בי״ת כמו הנמצא בית יי׳. יחסר מקום אשר אחר כאילים וכן כמים לים מכסים׃ יתי

זכרה ירושלם. בגלותה: ימי עניה. ימי חורבנה שהגיעה לידי עוני: ומרודיה. הוא לשון צער כמו ואדרתי על ההרים אריד בשיחי ואהימה: כל מחמדיה. וזכרה כל טוב מחמדיה שמימי קדם: שחקו על משבתיה. שמחו על שביתת משושה חגה חדשה ושבתה ומדרש אגדה דורשו בלשון אחר שהיו שובתין בגולה בשבתות וימים טובים ושומטים בשביעית והיו האומות משחקים עליהם ואומרים שוטים באלהיכם לא שמרתם ועכשיו בגולה תשמרון: לנידה. לגולה לשון נע ונד אישמובלטא בלע״ז: ערותה. קלונה: נאנחה. לשון כפעלה שושפיריר בלע״ז שמעו כי נאנחה אני הוא שם דבר שושפירירא: טומאתה בשוליה. לשון גנאי הוא דם נדותה ניכר בשולי בגדיה. כלומר חטאותיה גלויין הרבה עשאתן בגלוי: לא זכרה אחריתה. כשהיו חוטאין לא נתנו לב מה תהיה אחריתן לפיכך ותרד פלאים ירידתה כפלאת פלאי הרבה שהכל פלאים שאירע לה מה שלא אירע לכל עיר: ידו פרש צר. עמון ומואב: על כל מחמדיה. ספרי תורות שנאמר בהם הנחמדים מזהב. הכל כשמו לבוז כסף וזהב והם נכנסים על ספרי תורות כדי לשורפם לפי שכתוב בהם לא יבא עמוני וגו׳: אשר צוית לא יבאו בקהל לך. אלו עמון ומואב: לא אליכם. לא תבא כצרה הזאת עוד לכל עוברי על דת אמרו חכמי מכאן לקובלנא מן התורה ראו אם עשה לי הביטו וראו וגו׳: אשר עולל. אשר עשה לי: אשר הוגה יי׳. אותי ביום חרון אפו גם זה לשון יגון: וירדנה. וירד אותה ושבר אותה על ידי רידוי. ויסורין לכך הגון דגושה לפותרו בלשון יחידית כמו יעשנה יכרסמנה ירעה. שהעצם לשון קנה כמו דלת אותה הבכמו׳ היכנו׳ שיבר כל אחת ואחת: דבר אחר וירדנה כמו וירדהו׳ כפיו הריק את המוח נורר ורודה המוח מתוכו: נשקד על. פשעי בידו. אין לתיב׳ זו דמיון במקרא ובלשון ארמי של פסיקתא קורין לרתוק מסקרא מלמד הסקד ואומר אני נשקד פוינטו״רט בלע״ז כקורים המתמרים והסומנים היו פשעי בידו של הקדוש ברוך הוא לזכרון לא נשכח מכיינם והסלומיהם: ישתרגו. כשמו קליעות קליעות ועלו על צוארי לשון משכה אין מסרגין את המטות: סלה. רמס ורפס לשון סולו סולו המסילה: קרא עלי מועד. יעידת גייסות לבא עלי ורבותינו דרשו מה שדרשו תמוז דההוא שתא מלויי מלאהו של שנה שניה לבאתם ממצרי לכך הורעה חזרתן של מרגלים ליל תשעה באב שעליה הוקבעה בכייתן לדורות: גת דרך. לשון הריגה כמו פורה דרכתי לבדי כדורך ענבים להוציא יינם כך רמס אנשים להוציא דמם: עיני

עוזר ה׳ מ׳ל וסי׳ יתום אתה היית עוזר. וכשל עוזר ונפל עזר. אל תרחק ממני כי צרה קרובה׳ זכרה ירושלם ימי עניה. ויטע אהלי אפדנו: את עניי ג׳ וסי׳ את עניי ואת יגיע כפי. ראה יי׳ את עניי כי הגדיל אויב. אשר ראית את עניי ידעת בצרו׳: צויתה ג׳ מ׳ל וסימ׳ נמסר בתלים סימן קכ״ע״ש: בקהל ד׳ דגשי׳ וסימ׳ בלשון ארמי נסוק נצלי דסגין את פקדית וביאורם מי

אבן עזרא

ימי עניה. כמו כי שפת יתום עשה יי׳: ומרודיה. דלות והשם מרם: לנידה. ללעג כמו מנוד ראש וניד שפתי והוא מגזרת נע ונד: הזילוה. הפך הכבוד כמו להוציא יקר מזולל רק הוא משורש אחר או טעמם הורידוה או עשו שתזל דמעתה: פלאי׳. ירדה ירידה: כי ראתה גוים. על ירושלם שבה: זוללם. כמו זולל וסובא: לוא. יש אומרים שלשון אלה ולא מצאנוה בלא אלף וטעמו לא יגיע אליכם מה שהגיע אלי: עולל. כעשה לי והוא מהבנין הכבד שלא נקרא שם פועלו בעבור שאיננו בקמץ קטן כמו כונן אשורי: הוגה. כמו הויה: וירדנה. שב אל האש כי ימצא לשון זכר כמו תאכלנו אש לא נופח וטעמו כמו לא ירדפו בפרך: ונשקד. כשקד אין לו אב ואם והטע׳ כמו נמסך כמו נמהר. והיה ישתרגו מבנין התפעל מ ממשפחת השריגים: הכשיל. שב אל על פשעי ויחסר אשר אחר בידיהם אחר קום עמו או מפניו: סלה. מגזרת מסלה וכן גת דרך יי׳ דרך מדרך רק סלה שרש אחר היה: גת. יקבי: בתולת. הסמוכה אל בת ובת יהודה כל השבט והבתולה ירושלם: בוכיה

זָכְרָה יְרוּשָׁלַ͏ִם יְמֵי עָנְיָהּ וּמְרוּדֶיהָ כֹּל מַחֲמֻדֶיהָ אֲשֶׁר הָיוּ מִימֵי קֶדֶם בִּנְפֹל עַמָּהּ בְּיַד־צָר וְאֵין עוֹזֵר לָהּ רָאוּהָ צָרִים שָׂחֲקוּ עַל־מִשְׁבַּתֶּהָ׃

חֵטְא חָטְאָה יְרוּשָׁלַ͏ִם עַל־כֵּן לְנִידָה הָיָתָה כָּל־מְכַבְּדֶיהָ הִזִּילוּהָ כִּי־רָאוּ עֶרְוָתָהּ גַּם־הִיא נֶאֶנְחָה וַתָּשָׁב אָחוֹר׃

טֻמְאָתָהּ בְּשׁוּלֶיהָ לֹא זָכְרָה אַחֲרִיתָהּ וַתֵּרֶד פְּלָאִים אֵין מְנַחֵם לָהּ רְאֵה יְהוָה אֶת־עָנְיִי כִּי הִגְדִּיל אוֹיֵב׃

יָדוֹ פָּרַשׂ צָר עַל כָּל־מַחֲמַדֶּיהָ כִּי־רָאֲתָה גוֹיִם בָּאוּ מִקְדָּשָׁהּ אֲשֶׁר צִוִּיתָה לֹא־יָבֹאוּ בַקָּהָל לָךְ׃

כָּל־עַמָּהּ נֶאֱנָחִים מְבַקְשִׁים לֶחֶם נָתְנוּ מַחֲמוֹדֵיהֶם בְּאֹכֶל לְהָשִׁיב נָפֶשׁ רְאֵה יְהוָה וְהַבִּיטָה כִּי הָיִיתִי זוֹלֵלָה׃

לוֹא אֲלֵיכֶם כָּל־עֹבְרֵי דֶרֶךְ הַבִּיטוּ וּרְאוּ אִם־יֵשׁ מַכְאוֹב כְּמַכְאֹבִי אֲשֶׁר עוֹלַל לִי אֲשֶׁר הוֹגָה יְהוָה בְּיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ׃

מִמָּרוֹם שָׁלַח־אֵשׁ בְּעַצְמֹתַי וַיִּרְדֶּנָּה פָּרַשׂ רֶשֶׁת לְרַגְלַי הֱשִׁיבַנִי אָחוֹר נְתָנַנִי שֹׁמֵמָה כָּל־הַיּוֹם דָּוָה׃

נִשְׂקַד עֹל פְּשָׁעַי בְּיָדוֹ יִשְׂתָּרְגוּ עָלוּ עַל־צַוָּארִי הִכְשִׁיל כֹּחִי נְתָנַנִי אֲדֹנָי בִּידֵי לֹא־אוּכַל קוּם׃

סִלָּה כָל־אַבִּירַי אֲדֹנָי בְּקִרְבִּי קָרָא עָלַי מוֹעֵד לִשְׁבֹּר בַּחוּרָי גַּת דָּרַךְ אֲדֹנָי לִבְתוּלַת בַּת־יְהוּדָה׃

הֲוַת דְכִירָא יְרוּשְׁלֵם יוֹמִין קַדְמָאִין דִי הֲוַת מְרוֹרָה בְּכַרְכַּיָא וּבְפַצִּיחִין תַּקִּיפִין וּמַרְדָה וְשַׁלְטָה בְּכָל עַלְמָא וְכָל רִיגוּגָהָא דַהֲווֹ לַהּ מִן יוֹמִין קַדְמָאִין וְעַל חוֹבָא נְפַל עַמָּהּ בִּידוֹי דִנְבוּכַדְנֶצַּר רַשִׁיעָא וְאַעִיק לְהוֹן וְלֵית דְסַיַּע לַהּ חֲזוֹהָא מְעִיקַיָא דְאָזְלָא בְּשִׁבְיָתָא חַיִּיכוּ עַל טוּבְתָא דִי פְּסַק מִבֵּינָהָא׃ חוֹבָא רַבָּא חַבַת יְרוּשְׁלֵם בְּגִין כֵּן בְּטִלְטוּל הֲוַת כָּל עַמְמַיָא דַהֲווֹ מְיַקְּרִין לַהּ מִלְקַדְמִין נָהֲגוּ בַהּ זִילוּתָא אֲרוּם חֲזוֹ בִּידְקָהָא בְּרַם הִיא מִתְאַנְחָא וּרְתִיעַת לַאֲחוֹרָא׃ סוֹאֲבוּת דַם דִיחוּקְהָא בְּשִׁיפוּלָהָא לָא אִדְכִּיאַת מִנַּהּ וְלָא תַהֲת עַל חוֹבָהָא וְלָא אִדְכִּירַת מַה דַעֲתִיד לְמֵיתֵי עֲלָהָא בְּסוֹף יוֹמַיָא וּנְחָתַת וְנַפְלַת וַהֲוַת פְּרִישָׁן וְלֵית דִמַלִּיל תַּנְחוּמִין לַהּ חֲזֵי יְיָ וּתְהֵי מִסְתַּכֵּל אֲרוּם אִתְרַבְרַב עֲלַי בַּעִיל דְבָבָא׃ יְדֵיהּ אוֹשִׁיט נְבוּכַדְנֶצַּר רַשִׁיעָא וְשָׁלַף סַיְפָא וּקְטַע כָּל רִיגוּגָהּ אַף כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל שְׁרִיאַת לְיַלָּלָא אֲרוּם חֲזַת עַמְמִין נוּכְרָאִין עַלּוּ לְבֵית מוּקְדְשָׁהּ דִי פַּקְדַת עַל יְדוֹי דְמשֶׁה נְבִיָא עַל עַמּוֹן וּמוֹאָב דְלָא יִדְכּוּן לְמֵיעַל בִּקְהָלָא דִי לָךְ׃ כָּל עַמָּהָא דִירוּשְׁלֵם אֲנִיחָן מִכַּפְנָא וְתַבְעִין לַחְמָא לְמֵיכַל יָהֲבוּ רִיגוּגֵיהוֹן בִּסְעִיד לַחְמָא לְקַיָּימָא נְפַשׁ חֲזֵי יְיָ וּתְהֵי מִסְתַּכֵּל אֲרוּם הֲוֵיתִי גַרְגְרָנִיתָא׃ אַשְׁבָּעִית לְכוֹן כָּל דְעָבְרִין בְּאוֹרְחָא זוּרוּ הָכָא אִסְתַּכָּלוּ וַחֲזוֹ אִין אִית כֵּיבָא כְּכֵיבִי דְאִסְתַּקִּיף לִי דְאִתְבַּר יְיָ יָתִי בְּיוֹם תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ׃ מִן שְׁמַיָא שְׁלַח אֶשָּׁתָא בְּכַרְכַּי תַּקִּיפִין וְכַבֵּשׁ יַתְהוֹן פְּרַשׂ מְצַדְתָּא לְרַגְלַי אַרְתִּיעַנִי קֳדָל בַּעֲלֵי דְבָבַי יְהִיבַנִי לְמֶהֱוֵי צַדְיָא כָּל יוֹמָא מַרְתְּקָא וְחַלִּישָׁא׃ אִתְיַקַּר נִיר מְרוֹדַי בִּידֵיהּ אִתְכַּבְּשׁוּ כְּשִׁיבְשִׁין דְגוּפְנָא סַלִּיקוּ עַל צַוְּרִי אַתְקַל חֵילִי מְסַר יְיָ יָתִי בִּידוֹי מַן דְלֵית יָכִיל אֲנָא לְמֵיקָם׃ כְּנַשׁ כָּל תַּקִּיפַי יְיָ בֵּינַי אֲרַע זְמַן עֲלַי לְתַבְרָא חֵיל עוּלֵימַי וְעָלוּ עַמְמַיָא עַל גְזֵירַת מֵימְרָא דַיְיָ וְסָאִיבוּ בְּתוּלָתָא דְבֵית יְהוּדָה דִי הֲוָה דְמֵהוֹן דִבְתוּלָתְהוֹן מִיתְּשַׁד הֵיךְ כַּחֲמַר מִן מַעְצַרְתָּא בְּעִידָן דְגָבַר מְבַעִיט יַת עִנְבִין חֲמַר עִינְבוֹהִי שַׁרְיָין׃

אשר לא עלה בקהל. כי רבת בקהל אשר לא התקדשו׳ אשר צוית לא יבואו בקהל לך. קמתי בקהל אשוע: במכאבי ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ רבים מכאבים לרשע. במכאבו אשר עולל לי. שמעו נא כל העמים וראו מכאבי בתלותי: בעצמתי ג׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסוף סדר ויחי ע״ש: דוה ג׳ וסי׳ נמסר בישעיה סימן ל׳ ובקדשים: סלה ב׳ בתרי ליש׳ חד כתי׳ א׳ חד רפ׳ וחד ס״ף וסימ׳ והורד סלא. סלה כל אבירי קדם בתי׳ א׳:

רשי

עיני עיני. כלומר תמיד עיני ירדה מים כפל הלשון מלמד שאין הפוגות׃ צוה יי׳ ליעקב סביביו צריו. צוה על יעקב שיהיו צריו סביביו אף כשגלו לבבל ולאשור תגלה סנחריב את אויביהם עמון ומואב והושיבם אצליהם והם מקנטרין אותם כמו שאמרו במסכת קדושין הומניא אוכא בבבל כולה דעמונאי׃ לנדה׃ לריחוק לכן׃ קראתי למאהבי. לאותם שמראים עצמם כאוהבים׃ המה רמוני. כגון בני ישמעאל שהיו יוצאים לקראת הגולים כשהיו השבאים מוליכים אותם דרך עליהם ומראים עצמם כאילו מרחמים עליהם והיו מוציאים להם מיני מלוחים ונודות נפוחים כסבורים שהוא יין ואוכלים ומאכלים ורוכים לשתות ומשתיר הנוד בפיהו היתה הרוח נכנסת במעיו והוא מת והוא שאמר הכתוב ביער בערב תלינו וגו׳ לקראת צמא התיו מים יושבי ארץ תימא בלחמו קדמו נודד׃ וישיבו את נפשם. כדי שישיבו את נפשם׃ חמרמרו. כווצו ויש בלשון משנה כפלה לאחור ונחמרו בני מעיה ׃ כבית כמות. בתוך הבית היתה אימת שדים ומזיקין ומלאכי מות ומחוץ חרב של האויב משכלת׃ כי אתה עשית. אתה גרמת לי שהם שוחקים אותי שהבדלתני מן מאכלם וממשתיהם ומהתחתן בם אם כן נתחתנתי בהם היו מרחמים עלי ועל בני בנותיהם׃ הבאת יום קראת. הלואי והבאת עליהם יום המועד שקראת עלי׃ ויהיו כמוני. ברעה׃ תבא כל רעתם לפניך. יפקדו ויזכרו עונותם לפניך׃ ועולל למו. ופעול למו כמו גם במעלליו יתנכר וכפרי מעלליו׃ איכה

אבן עזרא

בוכיה. כמו פוריה׃ עיני עיני יורדה מים. עין אכום דומה לעין הַמים והעין יורד וכן יזלו מים ושניהם פעלים עומדים׃ פרשה. בית בידיה כוסף כמו ותשקמו ברמעות שלים. כל נא בלשון עתה וכן אוי נא לנו כי תטלאכו גם אל נא רפא נא לה על כן השיב השם אלא תכלם שבעת ימים יומת נא דבר נא שמע נא ועם תוספת אלף לשון בקשה ובלשון ישמעאל הפיך והוא כמו עתה׃ למאהבי. אוכנו כמו אוהבי וכן טעמו למבקשי שאוהב אותם׃ חמרמרו. כפול העי״ן והלמ״ד וטעמו כמו עכורים וכן פני חמרמרו והוא מגזרת חומר כי הבכי כמים וכן יין חמר׃ הבאת יום קראת. יחסר מלת לו טרם הבאת כאילו הוא מתאוה ויתכן להיות כמשמעו׃ ועולל עשה מגזרת עלילותיו והנכון שטעמו כמו סבה וכן ולו נתכנו עלילות׃

שוממים ל׳ כתיב מ״ם בסוף וא׳ שוממין ואינון חד מן י״א זוגין מיחדין חד נסיב נ״ן וחד נסיב מ״ם וסימ׳ נמסר בסוף סדר בהר סיני. פיהו כ״ב וסימ׳ נמסר בריש שיר השירים׃ מריתי ג׳ וסימ׳ ואנכי לא מריתי אחור לא נסוגתי. צדיק הוא יי׳ כי פיהו מריתי. כי מרו מריתי מחוץ שכלה חרב׃ וישיבו ג׳ רפי׳ חד חס׳ וב׳ מ״ל וסימ׳ ותקרבון אלי כלכם. וארא ואין איש ומאלה

עַל־אֵלֶּה׀ אֲנִי בוֹכִיָּה עֵינִי׀ עֵינִי יֹרְדָה מַּיִם כִּי־רָחַק מִמֶּנִּי מְנַחֵם מֵשִׁיב נַפְשִׁי הָיוּ בָנַי שׁוֹמֵמִים כִּי גָבַר אוֹיֵב׃ פֵּרְשָׂה צִיּוֹן בְּיָדֶיהָ אֵין מְנַחֵם לָהּ צִוָּה יְהוָה לְיַעֲקֹב סְבִיבָיו צָרָיו הָיְתָה יְרוּשָׁלִַם לְנִדָּה בֵּינֵיהֶם׃ צַדִּיק הוּא יְהוָה כִּי פִיהוּ מָרִיתִי שִׁמְעוּ־נָא כָל־עַמִּים וּרְאוּ מַכְאֹבִי בְּתוּלֹתַי וּבַחוּרַי הָלְכוּ בַשֶּׁבִי׃ קָרָאתִי לַמְאַהֲבַי הֵמָּה רִמּוּנִי כֹּהֲנַי וּזְקֵנַי בָּעִיר גָּוָעוּ כִּי־בִקְשׁוּ אֹכֶל לָמוֹ וְיָשִׁיבוּ אֶת־נַפְשָׁם׃ רְאֵה יְהוָה כִּי־צַר־לִי מֵעַי חֳמַרְמָרוּ נֶהְפַּךְ לִבִּי בְּקִרְבִּי כִּי מָרוֹ מָרִיתִי מִחוּץ שִׁכְּלָה־חֶרֶב בַּבַּיִת כַּמָּוֶת׃ שָׁמְעוּ כִּי נֶאֱנָחָה אָנִי אֵין מְנַחֵם לִי כָּל־אֹיְבַי שָׁמְעוּ רָעָתִי שָׂשׂוּ כִּי אַתָּה עָשִׂיתָ הֵבֵאתָ יוֹם־קָרָאתָ וְיִהְיוּ כָמוֹנִי׃ תָּבֹא כָל־רָעָתָם לְפָנֶיךָ וְעוֹלֵל לָמוֹ כַּאֲשֶׁר עוֹלַלְתָּ לִי עַל כָּל־פְּשָׁעָי כִּי־רַבּוֹת אַנְחֹתַי וְלִבִּי דַוָּי׃

ל׳ ומ״ל · כ״ט · ל׳ · ג׳ · כ״ב · ג׳ הטעמים ק׳ · ג׳ חס׳ בליש׳ · ל׳ · ל׳ ומ״ל · ג׳ רפין · ל׳ · ה״א · ג׳ · ג׳ · ג׳ · ג״ך · י״א רפין · ל׳ · ג׳

עַל טַפְלַיָּא דְאִתְרַטְשׁוּ וְעַל נְשַׁיָּא מְעַדְיָאתָא דְאִתְבְּקָעוּ כְּרֵיסֵיהוֹן אֲמֶרֶת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אֲנָא בַכְיָא וּתְרֵין עֵינַי זָלְגִין דִּמְעָתָא הֵיךְ מַבּוּעָא דְמַיָּא אֲרוּם אִתְרַחַק מִנִּי מְנַחֵם דִּמְקַיֵּם יָתִי וּמַלִּיל תַּנְחוּמִין עַל נַפְשִׁי הֲווֹ בְנוֹי צַדְיָין אֲרוּם אִתְגַּבַּר עֲלֵיהוֹן בְּעֵיל דְּבָבָא׃ פְּרַסַת צִיּוֹן יְדָהָא מִן עַקְתָּא הֵיכְמָה דִמְפַרְסָא אִתְּתָא עַל מַתְבְּרָא פְגִינַת וְלֵית דִּמְמַלֵּיל תַּנְחוּמִין עַל לִבָּהּ פַּקִּיד יְיָ לְבֵית יַעֲקֹב פִּיקוֹדַיָּא וְאוֹרָיְתָא לְמִנְטַר וְאִינוּן עֲבָרוּ עַל גְּזֵירַת מֵימְרֵיהּ בְּגִין כֵּן אִסְתַּחֲרוּ חֲזוֹר חֲזוֹר לְיַעֲקֹב מְעִיקוֹהִי הֲוַת יְרוּשְׁלֵם דַּמְיָא לְאִתְּתָא מְרַחֲקָא בֵּינֵיהוֹן׃ אֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ לְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל דְלָא יְעִיבַר קִטְלִין בְּחַרְבָּא בְּאַרְעֲהוֹן אֲזַל יֹאשִׁיָּהוּ מַלְכָּא שְׁלַף סַיְפָא עַל פַּרְעֹה חֲגִירָא בְּבִקְעַת מְגִדּוֹ מַה דְלָא אִתְפַּקַּד וְלָא תְבַע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ בְּגִין כֵּן רְגָמוּ רְגוּמַיָּא גִּירִין לְמַלְכָּא יֹאשִׁיָּהוּ וּמִית תַּמָּן עַד דְּלָא נַפְקַת נִשְׁמְתֵיהּ הֲוָה רָחִישׁ בְּסִפְוָתֵיהּ וְכֵן אֲמַר זַכַּאי הוּא יְיָ אֲרוּם עַל מֵימְרֵיהּ עֲבָרִית שְׁמָעוּ כְּעַן כָּל עַמַּיָּא הַסְפֵּידָא דְאַסְפֵּיד יִרְמְיָהוּ עַל יֹאשִׁיָּהוּ וַחֲזוֹ כֵּיבִי דִּי עַרְעֵינִי בָּתַר מוֹתֵיהּ בְּתוּלוֹתַי וְרַבְיַי אֲזַלוּ בְּשִׁבְיָתָא׃ אֲמֶרֶת יְרוּשְׁלֵם כַּד אִיתְמַסְרַת בִּידוֹי דִּנְבוּכַדְנֶצַּר קְרֵיתִי לִמְרַחֲמַי בֵּינֵי עַמְמַיָּא דְּקַיֵּימִית עִמְּהוֹן קְיָים דִּי יְסַיְּיעוּנִי וְאִינוּן תַּכִּימוּ מִנִּי אִתְהַפְכוּ לְחַבָּלָא יָתִי הִינוּן רוֹמָאֵי דַּעֲלוּ עִם טִיטוּס וְאַסְפַּסְיָנוּס רַשִׁיעָא וּבָנוּ כַּרְכוּמִין עַל יְרוּשְׁלֵם כַּהֲנַי וְסָבֵי בְּגוֹ קַרְתָּא אִתְנְגִידוּ אֲרוּם תְּבַעוּ סְעִיד לַחְמָא לְהוֹן לְמֵיכַל וִיקַיְּימוּן יָת נַפְשֵׁיהוֹן׃ חֲזִי יְיָ אֲרוּם אָעִיק לִי בְּגִין כֵּן מְעַי אַרְגָּרוּ אִתְהַפִּיךְ לִבִּי בְּגַוִּי אֲרוּם מֶעְבַּר עֲבָרִית עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַיְיָ וּמִן בִּגְלַל הָכִי מִן בָּרָא תַּכְלִית חַרְבָּא וּמִלְּגָיו חַרְגַּת כַּפְנָא כְּמַלְאֲכָא חַבָּלָא דִּי מְמַנָּן עַל מוֹתָא׃ שְׁמָעוּ אוּמַיָּא אֲרוּם מִתְאַנְחָא אֲנָא וְלֵית דִּמְנַחֵם לִי כָּל בַּעֲלֵי דְבָבִי שְׁמָעוּ בִּישְׁתָא דִּי מְטַת עֲלַי בְּדַחוּ אֲרוּם אַתְּ הוּא יְיָ דַּעֲבַדְתְּ אַיְיתֵיתָא עֲלַי יוֹם פּוּרְעֲנוּתָא עַרְעִיתָא עֲלַי מְעַרַּע לְצַרְיָאוּתְנִי כְּדֵין תְּעָרַע עִלַּוֵיהוֹן וִיהוֹן צַדְיָין כְּוָותִי׃ תֵּיעוּל לְיוֹם דִּינָא רַבָּא כָּל בִּישְׁתְּהוֹן דִּי אַבְאִישׁוּ לִי קֳדָמָךְ וְתִסְתְּקֵף לְהוֹן הֵיכְמָה דְּאִיסְתַּקַּפְתָּא עֲלַי עַל כָּל סְגִיאוּת מְרוֹדַי אֲרוּם סַגִּיאוּ אַנְחָתַי וְלִבִּי חַלִּישׁ׃

ואין כי בקשו אוכל למו. וסימ׳ בלשון ארמי גבריא שאילו למיכל׃ ויהיו י״א רפין וסימ׳ נמסר בסדר תרומה׃ דוי ג׳ וסי׳ כל ראש לחלי וכל לבב. מכליגתי עלי יגון. כי רבות אנחתי ולבי דוי׃

פירוש הטעמים

א׳ לא די שישבה בדד במות ב בניה אחר היותה רבת עם עד שהיא כאלמנה שאין לה בעל והיא כ כואסת מהיות לה ב בנים כלל. ב׳ כל אבל ישן בלילה והיא תמיד בוכיה ולא די שאין לה מנחם מ מכל ריעיה עד ששבו לאויבים לה. ג׳ כאשר לא יכלה לסבול עני המלכות והעבודה הקשה אשר עובד בה גלתה מארצה גם לא מצאה מנוח במקום שהלכה שם ובאה ל למוב ורדפוה והשיגוה במקום צר. ד׳ שממו שעריה שמם כאשר זקני ישראל הבאים ואכחו כהניה כי אין לאם בכורים ומעשר ודאגו הבתולו׳ שהיה מנהגן לחול ב במחולות בכל חג. ה׳ אויביה הם בשלום והיא לבדה בתוגה ועולליה שאין להם עון נשבו ברוב פשעיה׃ ו׳ הזכיר בפסוק של מעלה שאויביה ראשים וכל הדרה יצא מציון היא המלכות. ז׳ אם באה לזכור בגלותה בנפול עמה ביד צר וכל חמודיה הקדמונים שהיו כרים כי נשבתה ממעשיה אין לה מה שתעשה. ח׳ כאשר ראו ערותה כאשר חטאה והשיבה פניה לאחור מפני הכלמה. ט׳ כשהיה בתחלה דם הנדות נראה בשוליה לא פחדה לזכור שמא תראה ערותה בסוף והיא מגולה ירדה למטה לא תראה ראה יי׳ כי הגדיל אויב לעשות או לדבר. פירו׳ אחר ותרד פלאים כמו ותספור מענין וירדתי על ההרים נהה על המון מצרים והורידוהו וכן אריד בשיחי וכלהם שני עיקרין ירד וריד. י׳ כאשר ראתה כי באו מקדשה עמון ומואב שלא קדמו אותם בלחם ובמים בצאתם ממצרים מרוב אכזריות לבם הוצרכה לתת להם כל מחמדיה. כ׳ לא היו מעטים הרעבים רק כל עמה ואחר שנתנה כל מחמד באוכל דמתה לזוללה שתתן כל מה שיבוקש ממנה למלאות תאותה. ל׳ מתפללת שלא יבא אליכם כמו שהביא אלי הגידו לי אם יש מכאוב כמכאובי ואתכחש. מ׳ דמתה חרון אפו לאש ירדה מן השמים והגיע עד העצם ואין לא יכולת לברוח ממול האש כי רשת פרושה והיא משיבה לאחור והאש הבעירה עד שיבה שוממה ויום דוה שתנוח לעתים ידועות וזאת כל היום דוה. נ׳ דמתה העונות לשריגים של גפן מתולדתם לאחות עם כל עץ גבוה וינבהו ומלת נשקד כמו עזבני וכן על כן לא נתתיך והטעם ביד העונות ויתכן ביד האויב בעבור הפשעים׃

ס' שלא נתנה ביד כרכי אביריה אנשי המלחמה דרכם אבל במסלה והם בקרבה וכאילו הקרים קרואים לבא לשבור הבחורי' בעלי הכח וכגרו דמיהם כדם ענב בגת' · ע' אמרה ירושלם שהיא בתולת בת יהודה על הרעות שהזכרתי אני בוכה ועת אחר עת תרדנה עיני דמעות ואין לי מנחם ובני שגלו שוממים כי גבר אויב הצר עליה' ·
פ' גם ציון עיר המלוכה בקשה מנחם ואין כי השם גזר על יעקב וזהו צריו מכל סביביו ויטמאו ירושלם ותהי כנדה · צ' הצדיקה הדין והיא אומרת שמעו נא כל העמים שראיתם ב בתולותי ובחורי בשבי כי בעוני נשבו · ק' קראתי לנכרים שכני אולי יתנו לי עצה והמה רמוני כי כל יועצי מתו ברעב והכהנים ה המתפללים בעדי ו והזקנים אנשי עצתי רק נשארו מהבחורים ומן הבתולו' שים להם כח לסבול וגם הם כ נשבו · ר' והייתי צועקת לשם ומתודה כאשר ראיתי חרב ה הכר משכלת בחוץ ובבית רעב כמות ·
ש' שמעו אויבי הנזכרים למעלה ואין מנחם מהם והאויבים שמעו צעקותי ושמחו כי אתה עשיתם ו וקרבת היום שקראתם ובאו בתכותיך עד ם שהיו כמעלי' לי ויתכן להיות פירושו לעתיד לו תביא היום שקראת ביד הנביאים ויארע להם מה שאירע לי ·
ת' עשה להם בעבור רעתם כאשר עשית לי בעבור פשעי כי לבי דוי עד שיהיו כמוני כאשר פשעו גם הם כך:

איכה יעיב · יאפיל כמה דאת אמ' והשמים התקדרו בעבים: משמים ארץ · לאחר שהגביהם עד לשמים השליכם לארץ בבת אחת ולא מעט מעט מאיגרא רמא לבירא עמיקתא: הדום רגליו · שרפרף מרגלותיו וזה בית המקדש: נאות יעקב · בתי יעקב לשון נוה: הגיע לארץ · השפילם לארץ: חלל ממלכה ושריה · אלו ישראל שהן קרויים ממלכת כהנים: ושריה · מדרש אגדה יש לו שרים של מעלה שהחליפם השמוני' על האור מינה על המים והחליף כל הממונים לפי שהיו ברשעי ישר' בעלי שם המפורש ו ובוטחים הם שישביעו את שרי מעלה ל להצילם מאש וממים ומחרב ועכשיו כשהיו משביע את שר האש במים והוא משיב אין ממשלה זו בידי וכן כולם: השיב אחור ימינו · השיב עצמו כמשיב אחור ימינו מלהלחם בעד בניו: דרך קשתו · לפי שכך דרך קשת שהם חזקי' לשום רגלו עליהם כ כשהוא כופפם לכך נכתב בלשון דריכה: שפך כאש חמתו · כך חיבור המלה שפך חמתו שהיא כ כאש כי לא מכינו ם שפיכה של אש אלא אבל חמה כדכתיב שפוך חמתך על הגוי' : וירב בבת יהודה · הרבה בכנסת יהודה: תאניה ואניה · כמו ויללה · וירב נקוד יו"ד קמץ קטן שהוא לשון הרבה את אחרים וירב העם ויעצמו מאד נקוד חירק שהוא ל לשון רבה הוא את ע עצמו וכן כלתיבה ם שפעל שלה בה"א כגון פנה זכה בכה כן ד דרכה לשמש כשהוא מחסר ממנה ה"א כ כשהו' מדבר על עצמו נקוד חירק כגון ויפן פרעה וכשהוא מדבר על אחרים נקוד קמץ כגון ויפן זנב אל זנב ויגל יהוד' מעל אדמתו ויגל מלך בבל את יכני' אסורה: ויחמוס · לשון כריתה וכן יחמוס כגפן בוסרו · כגן ...

בחרי אף ה' וסי' ויצא מעם פרע' בחרי אף · ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף · בחרי אף רצין וארם ובן רמליהו · ויבדילם אמציהו להגדוד · גדע בחרי אף כל קרן ישראל : בצר ל' וחד בצר ואינון חד מן זוגין מן חד חד נסבין כ"ף בריש תיבות חד מלרע וחד מלעיל וסי' בגמ' רבתא במערכת אות הכ"ף בס"ד : שכו ג' חד כתיב שי"ן וסי' ויחמס כגן שכו · עזב ככפיר סכו ·

איכה יעיב באפו אדני את־ ב בת־ציון השליך משמים ארץ תפארת ישראל ולא־זכר הדם־ רגליו ביום אפו : בלע אדני ולא חמל את כל־נאות יעקב הרס בעברתו מבצרי בת־יהודה הגיע לארץ חלל ממלכה ושריה : גדע בחרי־אף כל קרן ישראל השיב אחור ימינו מפני אויב ויבער ביעקב כאש להבה אכלה סביב : דרך קשתו כאויב נצב ימינו כצר ויהרג כל מחמדי־עין באהל בת־ציון שפך כאש חמתו : היה אדני כאויב בלע ישראל בלע כל־ארמנותיה שחת מבצריו וירב בבת־יהודה תאניה ואניה : ויחמס כגן שכו שחת מעדו שכח יהוה בציון מועד ושבת וינאץ בזעם־אפו מלך וכהן : זנח אדני מזבחו נאר מקדשו הסגיר ביד־אויב חומת ארמנותיה קול נתנו בבית־ יהוה כיום מועד : חשב יהוה להשחית חומת בת־ציון נטה קו לא־ השיב ידו מבלע ויאבל־חל וחומה יחדו אמללו : טבעו בארץ שעריה אבד ושבר בריחיה מלכה ושריה בגוים אין תורה גם־נביאיה לא־ מצאו חזון מיהוה :

איכדין יקוץ יי' בתקוף רוגזיה ית כנישתא דציון טלק משמיא לארעא תושבחתא דישראל ולא דכיר בית מוקדשא דהוה גלוגדקא ריגלוהי ולא חס עלוהי ביום תקוף רוגזיה : שיצי יי' ולא חס ית כל עידית יעקב פגר ברוגזיה כרכי כנישתא דבית יהודה אמטי לארעא אפיס מלכותא דהסר ברבנהא : קיצץ בתקוף רגז ית כל יקריה דישראל ארתע לאחורא יד ימיניה ולא סייע לעמיה מן קדם בעיל דבבא ואדליק בבית יעקב כאשתא דמשלהבא אכלת חזור חזור : מתח קשתיה ורגם עלי גירין כבעיל דבבא אתעתד על יד ימיניה דנבוכדנצר וסייעיה באילו הוה מעיק לעמיה ישראל וקטל כל עולים וכל דמרגגין לחזו עינא במשכן כנישתא דציון שרא בבעור אשא רוגזיה : הוה יי' דמי כבעיל דבבא שיצי ישראל שיצי כל ברניתא חביל כל קירוי פציחתא ואסגי בכנישתא דבית יהודה אבילותא ואנינותא : ושרש בגינתא בית מוקדשיה חבל אתר מזומן לכפרא על עמיה אנשי יי' בציון חדוות יומא טבא ושבתא ושנא בתקוף רוגזיה מלכא וכהנא רבא : אשלי יי' מדבחיה בעט מקדשיה מסר בית בעיל דבבא שורי בירניתא קלא יהבו בבית מוקדשא דיי' כקל עמא בית ישראל דמצליין בגויה ביומא דפסחא : חשב יי' לחבלא שור כנישתא דציון מאט משקולתא ולא אתיב ידיה מלשיצאה ואביל מקפנא ושורא בחדא אתפגרו : טמעו בארעא תרעהא על די ניכסו חזירא ואובילו מן דמיה עילויהון הוביד ותבר מוזהתא מלכהא ורברבנהא גלו ביני עממיא על דלא נטרו פתגמי לא קבילו יתה בטורא אורייתא כאילו דסיני אף נביאהא אתמנע מנהון רוח נבואת קודשא ולא אתאמר להון פתגם נבואתא מן קדם יי'

ויה' כשלם סכו · קדמא כתיב שי"ן : זנח ג' וסימ' בהושע סימן ח' : מזבחו ג' וסי' האתם תריבון לבעל · ירב בו הבעל כי נתץ · זנח יי' מזבחו : חל ה' חס' בלישן שור וסימ' וישפכו סוללה · וגם לאיזבל דבר יי' לאמר וגו' בחל יזרעאל · ישית חומ' וחיל · וגלות החל הזה · ויאבל חל וחומה יחדו אומללו : לא מצאו ד' וסימ' נמסר בירמיה ריש סימן י"ד ובאיוב סימן ל"ב :

א' איכה יעיב · ה"א יעיב מעב כמו יאסיף והכנון יגביה עד עב · הדום דמות כסא קטן לרגלים · ב' אלף כאות במקום וא"ו כמו נות רועים וכן תתאו לכם · ג' ו בער פועל עומד ויחסר אף והכנון ם שהוא שב אל בחרי אף · ד' נצב ימינו בנין נפעל וים ימין זכר כאדרי בכח · ה' וירב בשלם נקודות תחת הי"ו מהבנין הכבד הנוסף תאניה תחי"ו נוסף מגזרת ואנו ואבלו · ו' ויחמס חסף כחמסו עקביך · סכו וסכתו כמו חקו וחקתו · מועדו כמו באי מועד · ז' נאר הכון שרש נארת ברית עבדך כמו שוב או שכח · ח' נטה קו תהו · חל כמו ותעמוד בחל והוא מקום סביב חומה · ט' אבד ושבר שב אל השם הכתוב בפסוק ראשון · ראמן

עקביך: כגן יכמו שנוחין ירקות הגנה: שוכו · מעונתו שכו כתיב שסוכך חמתו על בניו בחורבן ביתו כך כדרש במדרש קינות: שחת מועדו · בית קדשי הקדשים שסם היה נועד לבניו שנאמר ונועדתי לך שם: מלך וכהן · צדקיהו המלך ושריה כהן גדול: ניאר · ביטל וכן נארת ברית עבדך: כיום מועד · שהיו שמחים ומשוררים בתוכו בקול רם כן נתנו האויבים בחורבנו קול שמחה: חשב יי' להשחית · זה ימים רבים שעלתה על דעתו כך שנ' כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת להסירה מעל פני: נטה קו · של משפט ליפרע על עונינו: מבלע · מהשחית: חיל וחומה · שורא ובר שורא חומה נמוכה שכנגד חומה גבוהה: טבעו בארץ שעריה · מדרש אגדה לפי שחלקו כבוד לארון שנאמר שאו שערים ראשיכם לפיכך לא שלטה בהם בריה וטבעו בארץ ורבותינו אמרו מעשה ידי דוד היו לפיכך לא שלטו בהם אויבים: אין תורה · אין בהם מורה הוראה:

ישבו לארץ וגו'. כשמשמשו ומדרש אגד' כבוכד נצר הושיב' לארץ כשמרד בו צדקיהו ועבר על שבועתו בא וישבו בדפנ' של אנטוכי' ושלח בשביל סנהדרין ובאו לקראתו וראה אותם אנשים של צורה והושיב אותם בקתדראות של זהב ואמר להם סדרו לי תורתכם פרשה ופרשה ותרגמוה לי כיון שהגיעו לפרשת נדרים אמר להם אם הוא רוצה לחזור יכול הוא לחזור אמרו לו ילך אצל חכם ויתיר לו אמ' להם אם כן אתם ה התרתם לצדקיהו את שבועתו כזה ושמטום והושיבם לארץ וקשרו שערות ראשם בזנבות הסוסים וגררום: חמרמרו. רגרזילי"ט בלע"ז דרך בני מעים כשמשליכ' אדם לאור הם כווצי' ומתחמרמרי': בעטף. פשמי"ר: מה אעידך ומה אדמה לך. לומר לך מה תתנחמי על שברך הלא אף לאומה פלוני' אירע כמותך: מה אשוה לך ואנחמך. כשבאה צרה על אדם אומר לו אף בפלוני עלתה כך תנחומים הם לו: שוא ותפל. דברים שאין בהם טע' ובלשון לעז אפלטרי"מנט: ולא גלו על עונך. להוכיח דרכך על פניך: להשיב שבותך. ליסר משובותיך לשון שובבה שובבים ולך שובב: ומדוחים. הדיחוך מעלי: שרקו. שופת בפיו שיבליר בלע"ז ודרך אדם לעשות כן הרוא' דבר חשוב שחרב וכלה: כלילת יופי. כל היופי היה שלה: פצו עליך פיהם. מפני מה הקדים פה לעין מפני שהיו אומרים בפיהם מה שלא ראו בעיניהם: בצע אמרתו. כלה גזרתו כמו יבצע ידו. ובצעני: אשר צוה מימי קדם. מה שכתוב בתורה ויספתי ליסרה אתכם שבע: פוגת. העברה שרים"מינט כמו ויפג לבו: בת עינך. שחור של עין שקורין פרונילא: אשמורות. שתי חלקי הלילה שהלילה נחלק לשלשה חלקים כמו שאמרנו רבותינו במסכ' ברכות: העטופים. המתעלפים בלע"ז [illegible] עולל'

ו' ראשון סגור ראשון אין כמשמעו. מבנין נפעל כמו בהרג הרג: מ' אעידך מגזרת עדות. טעם מדרך ישרה וכן לא כתן תפלה. כ' חמרמרו כראשון. ס"ן בהשתפך קורס ת"ו התפעל כמו ויסתמר. נ' ותפל כמו שוא וכן היאכל תפל שאין לו משאות כבואות וכן משא דמשק. ומדוחים. בעטף בחסרון הא שהדיחו מדרך ישרה. ס' כלילת יופי מגזרת כלי. פ' פצו פתחו ויפצה פיהו. ע' בצע כלה וכן וידיו תבצענה. צ' פוגת דבק והטעם פוגתעין מגזרת ויפג לבו. ק' רני הרמת קול בשיר או בבכי וכן ותעבר הרנה הכרות:

כדמעות ל' כלו בדמעות עיני וא' כדמעות ואינון חד מן י"א זוגין חד מלרע וחד מלעיל ב' בריש תיבו' וסי' נמס' במס' רבתא במערכת אות הב"ת בסד': הבת ד' פתח וסי' וכל הבת תחין. עד מתי תתחמקין. זב עמקך הבת. מה אעידך וכה ארבה לך הבת ירושלם: ויניעו ג' חס' בליש' וסימ' ויניעם במדבר. והנעתי בכל הגוים את בית ישראל בעכוס. שרקו ויניעו ראשם:

ישבו לארץ ידמו זקני בת־ציון העלו עפר על־ראשם חגרו שקים הורידו לארץ ראשן בתולת ירושלם: כלו בדמעות עיני חמרמרו מעי נשפך לארץ כבדי על־שבר בת־עמי בעטף עולל ויונק ברחבות קריה: לאמתם יאמרו איה דגן ויין בהתעטפם כחלל ברחבות עיר בהשתפך נפשם אל־חיק אמתם: מה־אעודך מה אדמה־לך הבת ירושלם מה אשוה־לך ואנחמך בתולת בת־ציון כי־גדול כים שברך מי ירפא־לך: נביאיך חזו לך שוא ותפל ולא־גלו על־עונך להשיב שביתך ויחזו לך משאות שוא ומדוחים: ספקו עליך כפים כל־עברי דרך שרקו ויניעו ראשם על־בת ירושלם הזאת העיר שיאמרו כלילת יפי משוש לכל־הארץ: פצו עליך פיהם כל־איביך שרקו ויחרקו־שן אמרו בלענו אך זה היום שקוינהו מצאנו ראינו: עשה יהוה אשר זמם בצע אמרתו אשר צוה מימי־קדם הרס ולא חמל וישמח עליך אויב הרים קרן צריך: צעק לבם אל־אדני חומת בת־ציון הורידי כנחל דמעה יומם ולילה אל־תתני פוגת לך אל־תדם בת־עינך: קומי רני בליל לראש אשמורות שפכי כמים לבך נכח פני אדני שאי אליו כפיך על־נפש עולליך העטופים ברעב בראש כל־חוצות:	ד' ור' כליט' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' ול' לאמת' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ב' · ד' · ל' · ר' · ג' · שבותך · ב' ק' למערכתי חס' יוד ג' חס' כלו' · יב הרפין · ר' · ל' · ל' ולכ' · ב' רכ · ב' · ל' · ל' · ב' · יד בסיפ' ל' · ל' · ל' · בלילה · לד ק' · ור' כסי' · ח' · ל' ית חס' · ל' ול' חס' · ד' לה	יתבין על ארעא שתקין סבי כנישתא דציון אסיקו עפר מקלה על רישיהון קמטרו סקין על בסריהון אחיתו לעפרא דארעא רישיהון בתולתא דירושלם: ספקו בדמען עיני אידגארן מעי יתשד לארעא כבדי על תביר כנשתא דעמי כרו דצחו עולמיא ויניקיא בפתאות קרתא: לאמהון אמרין רוביא דישראל אן עיבור וחמר כד הוו צחיין כקטל דחרבא מן צחותא בפתאוות קירייתא כד יתשד נפשהון מן כפנא לגו עטיף עמהון: מה אסעיר בך מה אחי מדמה לך כנישתא דירושלם מה אחביר לך אחי מנחם ליך בתולתא דכנישתא דציון ארום סגי תבריך כסגיאות תביר גללי ימא רבא בעידן נחשוליה ומן הוא אסיא די יסי יתיך מן מרעיך: נביאי שקרא די בינך הינון אתנביאו ליך שקרא ולית משש לנבואתהון ולא פרסימו ית פורענותא דעתיד למיתי עליך בגלל חוביך לאהדרותך בתיובתא אלהן נבאו ליך נבואת מגן ומילי טעותא: שפקו עליך ידיהון כל עברי אורחא שריקו בספותהון וטלטילו ברישיהון על כנישתא דירושלם אמרו בפומהון הדא היא קרתא דהוו אמרין אבהתן דמלקדמין דהיא גמירת נואי ושופרא חדוה לכל יתבי ארעא: פתחו עליך פומהון כל בעלי דבביך שרקו בספותהון ועסיאו בשיניהון ואמרו שיצינא ברם דין יומא דהוינא מתינן אשכחנא חזינא: עבד יי מה דחשיב גמר מימר פומיה די פקיד למשה נביא מן יומין קדמאין דאי לא נטרין בני ישראל ית פיקודיא דיי עתיד לאתפרע מנהון פגר ולא חס ואחדי עליך בעיל דבבא ארום יקר מעיקיך: צוח לבהון קדם יי דרחים עליהון שורא יקרא דציון זלגי כנחלא דמעין יומם ולילא לא תתנין תנחומין לצעריך לפייגא צלותא די לך ולא תשתוק עינך מלמדמע: קומי

כנישתא דישראל שריא בגלותא עסוקי במשנה בליליא ארום שכינתא דיי שריא לקבליך ובפתגמי אוריתא בשירוי שפרפרא שדיאי היך מיא עקמומית ליביך והדרי בתיובתא וצליאי בבית כנשתא כל קבל אפי יי טולי ידיה בצלו ידיך על נפשת עולימיך דצחין בכפנא בריש כל מחוזין:

עשה ב' ר"פ וסימ' עשה ירח למועדים · עשה יי' אשר זמם בצע אמרתו: בלילה בליל כתי' קומי רני בליל וקרי' בלילה והוא חד מן כ"ט מלין חס' ה' בסוף תיבו' וקרי' וסימ' נמסר במסר' רבת' במערכת אות הה"א בסד':

אבן עזרא

כ' טפוחים מגזרת טפח כמנהג הנשים עם ילדיהם קטנים פירשנו · ש' שכבו מטעם ושכבתי את אבותי · ה' מגורי מגזרת גורו לכם מפני חרב וי"א שהטעם אכשי מגורי:

פירוש הטעמים ·

א' איכה יעיב לא הנביא השם את ציון רק באפו כדי להשליכה ממקום גבוה · ב' והשפיל המבצרי' וחלל מלכה שהיו דרי' במגדל וארמון · ג' גדע כל קרן ישראל השתי ממלכות · ד' לא די שלא נלחם עם האויב שהשיב אחור ימינו כאילו אין כח לו עד שנב כאויב · וטעם באהל אם תפול האם בו הכל יאכל מ מיד · ה' בלעים על גלות שומרון והיה י יהודה אחרי גלות ה השבטים באנחה · ו' ואחר כך גלה שכו שהוא מקום הדביר · וטעם כגן אשר נפלו עליו · וטעם מלך וכהן שהכהן מורה את ה המצות והמלך משמר התורה בכחו ולמשיאם כתן תורה · ז' חומת ארמנותיה שב אל המקדש וקול כתבו השרים בבית יי' מרוב שמחתם כאשר היו י ישרא' עושים במועדים · ח' כלכר הבית כי כפ לה חומת העיר ונבקעה · ט' כאשר טבעו שעריה הלך ה המלך בגולה ונשאר בלא משנה תורה וגם הנביאים נפסקה כ נבואתם מהם בארץ נכריה · י' על שנפלה גבהות ציון ישבו על עפר הזקנים בגולה והבתולות לא תשמחנ' בחופתן · כ' וכל אחד מן הזקנים אומ' כלו בדמעו' עיני כאשר יזכור ימי הרעב ב בציון · ל' האם היא המניקת על כן זכר האמות ולא זכר האבות · מ' מי עדים שאירע להם כך ואם השבר גדול כים לא ימצ' רופא תקוה לנו · נ' כל זה בא אליך בעבור נביאיך ולא נביאי השם · ס' יש לאכחים עליך כאשר שממת ויש מניעי' ראשם ומלעיגים · פ' הרחיבו פה כל האויבים · ע' כי השם מלא את אשר דבר ביד עבדיו הנביאים הקדמונים · צ' צועק לבם בעדך והטעם כי נתנו צעקות כנגד השם והשם אמרו לחומת בת ציון שתבכה · ק' ותתאונן על עולליה והמתים ברעב ותאמר כן · ר' שהנשים אוכלות בניהן והנביאי' והכהני' יהרגו במקדש והמפרש כי על זכריה ידבר דרך דרש · ש' מתו נערים וזקנים בתולות ובחורים · ת' כאילו קראת כל הפחדים שהיו לי וקבצתם סביבי ואשר טפחתי הם הקטנים ואשר רביתים הגדולים כמו ורבי המלך · כלם אויב אחד יכול לכלותם:

אני הגבר אמרו קדמוננו ז"ל כי זאת המגלה ירמיה כתבה אם כן יהיה הוא האומר אני הגבר או יאמר כל אחד מישראל · עני סמוך ויחסר מקום השבות או הגלות ורואה תחת דראיתי וכן ונשאר אני · בעברתו שב אל אויבי כלם ויש אומרים שהוא שב ל אף השם ולמנו כנון בעיני וזה המתקן אמר כי הכבר היה מענה אותו בשבט עברתו · א' וכתב אותי ממקומי במקום חשך · א' המפרש ו"א בעברתו על השם ישרם יהפך ידו מכתו כמו הנה יד יי' הויה במקנך והמכה ביד · ב' הבשר והעור שירגישו בלו והעצמות שלא ירגישו נשברו · ב' ויקף ראש בגרה ותלאות או יהיה כמו ועמי תלואים והיה הראש לשון נקבה והאל"ף נעלם כה"א ועברה לא הפך לבן · ב' במחשבים מחשך בתוך מחשך · ג' כחשתי כבלי · ג' סתם במלין כמ"ך וכן הסירו ולא ממני · ג' הנתיבות הם ידועות יש אומרים כי ענינו הדרך להכרית על האריה והוא רחוק · ד' יש אומרים סורר מגזרת סירים וכן הנני שך את דרכך בסירים והיקר בעיני שהוא פעל עבר מגזרת כפרה סוררה · ד' כמטרה אלף במקום ה"א הנקבה והוא מגזרת נוטר · ה' דימה האשפה לבטן ההוא · ה' לכל עמי עד שהיו עמי שוחקים תמכי או לכל העם שהיה תחת ידי כמו את עמלק ואת עמו או היו"ד נוסף ואין ותפלטני מריבי עמי כמו עמים כי על שאול רמז וכן אמר ברחשית השירה ומכף שאול · ה' בי"ת במרורים נוסף וכן ברמעות שלים · ויגרס

רשי

עוללי טפוחים · ילדים רכים שעורן גדלים בטפוחי אמותם ורבותינו דרשוהו על דואג בן יוסף שהיתה אמו מודדתו בטפחי' בכל יום לתת זהב לבי' המקדש לפי מה שהיה גדל ולבסוף אכלתו: אם יהרג במקדש יי' כהן ונביא · רוח הקדש משיבתם וכי נאה לכם שהרגתם את זכריה בן יהודע כמו שכתו' בדברי הימים שהוכיחם כשבאו להשתחוות ל ליואש ועשאוהו ע"ז ו ורוח לבשה את זכריה בן יהודע והיה כהן ונביא והרגוהו בעזר': תקרא כיום מועד · כמו קראת ולשון הווה הוא: מגורי · שכני הרעים להאסף עלי להשחי': אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם · הילדים אשר טפחתי וגדלתי אות' בא האויב וכלה אותם:

אני הגבר ראה עני · היה מתאונן ירמיה לומר אני הגבר ראה עני אשר ראה שני מכל הנביאי' שנתנבאו על חורב' הבי' שבימיה' לא נחרב הבית כי אם בימי: בשבט עברתו · של רודה ומכה הוא הקב"ה: אך בי ישוב · אני לבדי לוקה תמיד כי כל תשובות מכותיו עלי: ראש ותלאה · כמו ראש ולענה ומדרש אגדה ראש זה נבוכד נצר לגלות יהויכין ותלאה נבוזר אדן ש שגמר המכה בימי צדקיהו והלאוי: גדר בעדי · עשה חומה לנגדי להיות כלוא: ולא אצא · הושיב סביבותי מחנות ו וגייסות של אורבים: הכביד נחשתי · עשה לרגלי נחושתי' כבדים שלא אוכל ללכת פירו' בלע"ז: שתם תפלתי · סתם חלונות הרקיע בפניה: נתיבותי עוה · אם באתי לבאת חוצ' יוצאה בדרכים ה הסלולים בדרך ישרה מפני האויבים ואבא דרך עקלתון: דוב אורב הוא לי · הקב"ה נהפך לי לדוב אורב: דרכי סורר · לשון סירים קוצים סורר קוץ אותם מפזר קוצי' בדרכי: ויפשחני · לשון פיסוק הרגלים שהעובר על הדרכי' שאין מופני' צריך להרחיב בצעדיו ויש דוגמא בלשון תלמוד האי מאן דפסח דיקלא: ויציבני כמטרה · העמידני לנגד חיציו לירות בי כמטרה אשנייל"א בלע"ז: בני אשפתו · חצים שנותנין בתוך אשפה שקורין קוי"ברא:

עוללי ו' חס' כליש' וסי' ויעללהו במסילות · מעלל ועד יונק משור ועד שה קדמ' דשמואל · אשרי שיאחז ונפץ את עלליך · בעללים לא ראו אור · ועללתי בעפר קרני · עללי טפוחים: בשבט ו' רפי' בקריאה וסי' ומזבולן משכים בשבט סופר · והוכחתיו בשבט אנשים · והכה ארץ בשבט פיו · הרועם בשבט ברזל · ופקדתי בשבט פשעם · אני הגבר ראה עני

ראה יהוה והביטה למי עוללת כה אם־תאכלנה נשים פרים עללי טפחים אם־יהרג במקדש אדני כהן ונביא׃ שכבו לארץ חוצות נער וזקן בתולתי ובחורי נפלו בחרב הרגת ביום אפך טבחת לא חמלת׃ תקרא כיום מועד מגורי מסביב ולא היה ביום אף־יהוה פליט ושריד אשר־טפחתי ורביתי איבי כלם׃

אני הגבר ראה עני בשבט עברתו׃ אותי נהג וילך חשך ולא־אור׃ אך בי ישב יהפך ידו כל־היום׃ בלה בשרי ועורי שבר עצמותי׃ בנה עלי ויקף ראש ותלאה׃ במחשכים הושיבני כמתי עולם׃ גדר בעדי ולא אצא הכביד נחשתי׃ גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי׃ גדר דרכי בגזית נתיבתי עוה׃ דב ארב הוא לי אריה במסתרים׃ דרכי סורר ויפשחני שמני שומם׃ דרך קשתו ויציבני כמטרא לחץ׃ הביא בכליותי בני אשפתו׃ הייתי שחק לכל־עמי נגינתם כל־היום׃ השביעני במרורים הרוני לענה׃

חזי יי ותהי מסתכל מן שמי למן אסתקיפת כדנן אם חזי לבנתא דישראל למיכל פירי בטניהון עולימיא רגיגתא דהוו מלפפין בסדיני דמילתיה ענת מרת דינא וכן אמרת אם חזי למקטל בבית מוקדשא דיי כהנא ונבייא כמה דקטלתון ית זכריה בר עדו כהנא רבא ונבייא מהימן בבית מוקדשא דיי ביומא דכפוריא על דאוכח יתחון דלא תעבדון דביש קדם יי׃ דמכו על ארעא דמחוזין עולימיא וסביא דהוו רגילין למשכוב על כרין דמילת ועל ערסין דשן דפיל בתולתי ורובי נפלו קטלין בחרבא קטלתא ביום רוגזך נכסתא ולא חסתא׃ תהי קרי חירותא לעמך בית ישראל על יד משיחא היכמה דעבדת על יד משה ואהרן ביומא דפסחא דאתכנשון עולימי חזור חזור מן כל אתר דאתבדרו תמן ביומא תקיף רוגזך יי ולא הוה בהון שיזבא ושארא דלפיפית בסדינין ודרביתי בתפנוקי מלכין בעלי דבבי שיציאונון׃

אנא גברא דחזא עניי בחוטרא דרדי ברוגזיה׃ יתי דבר ואוביל חשוכא ולא נהורא׃ ברם בי יתוב יגלגל עלי מחתיה כל יומא׃ עתק בסרי סמכתשין ומשכי מן מחתא תבר גרמי׃ בנה עלי כרכומין ואקף קרתא ועקר רישי עממיא ושלהי אינון׃ בבית יסורין דחשוכא אותבני כמיתין דאזלין לעלמא אוחרן׃ סגר בתרי בגין דלא אפוק מן טריקא יקר על ריגלוי כבלין דנחשא׃ אף ארום אצוח ואצלי אסתתים בית צלותי׃ סגר אורחי במרמירין פסילן שבילי סראו׃ דובא מכמן הוא לי אריא דמיטמר בכבישא׃ אורחי סרב ושסעני שויני צדו׃ מתח קשתיה ועתדני היך פלגליסא לגירא׃ אעיל בכוליתי גירי תיקיה׃ הויתי חוכא לכל פריצי עמי ומזמרן עלי כל יומא׃ אשבעני מרירת חיון ארווני גידא׃

בשבט עברתו׃ במחשכים ג' וסימ' בתלים סימן פ"ח׃ גדר ג' וסימ' ארחי גדר ולא אעבור · גדר בעדי ולא אצא · גדר דרכי בגזית · אשפתו ג' וסימ' בירמיה סימן ה'׃ שחוק ד' חס' וסימ' נמס' בירמיה סימ' כ' ע"ש ועיין במשלי סימן י"ד׃ עמי ג' סבירין עמים וסימ' בשמואל ב' סימן כ"ב׃

גרס · ושבר ודומתו גרסה כפשי וכן גרש כרמל: בחצץ · אבנים דקים שבתוך העפר שהיו לשין עיסתן הגולים בתוך הגומות שחופרין בקרקע והחצץ נכנס לתוכה שאמר הקב"ה ליחזקאל עשה לך כלי גולה לשתות בו ללוש בתוכו חררה קטנה כדי שילמדו הם ויעשו כן כענין שנאמר והיה יחזקאל לכם למופת והם היו משחקים עליו ולא עשו כן סוף שנתברו שיניהם:

זכר ג' קמצין וסי' בחסדך זכר לי אתה · זכר דבר לעבדך · זכר עני ומרודי · וכל דסמיכין לאזכ' זכר אני זכר זאת זכר נא דכותהון קמצין: אוחיל ג' וסימ' מה אוחיל לי"י עוד · זאת אשית אל לבי · חלקי י"י אמרה נפשי: פיהו כ"ב וסי' בריש שיר השירים: הוגה ג' ב' מל' וא' חס' וסי' כאשר הגה מן המסלה · אשר הוגה י"י ביום חרון אפו · כי אם הוגה ורחם וא' כי י"י הוגה על

ויגרס בחצץ שני הכפישני באפר: ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה: ואמר אבד נצחי ותוחלתי מיהוה: זכר עניי ומרודי לענה וראש: זכור תזכור ותשיח עלי נפשי: זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל: חסדי יהוה כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו: חדשים לבקרים רבה אמונתך: חלקי יהוה אמרה נפשי על כן אוחיל לו: טוב יהוה לקוו לנפש תדרשנו: טוב ויחיל ודומם לתשועת יהוה: טוב לגבר כי ישא על בנעוריו: ישב בדד וידם כי נטל עליו: יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה: יתן למכהו לחי ישבע בחרפה: כי לא יזנח לעולם אדני: כי אם הוגה ורחם כרב חסדו: כי לא ענה מלבו ויגה בני איש: לדכא תחת רגליו כל אסירי ארץ: להטות משפט גבר נגד פני עליון: לעות אדם בריבו אדני לא ראה: מי זה אמר ותהי אדני לא צוה: מפי עליון לא תצא הרעות והטוב: מה יתאונן אדם חי גבר על חטאו: נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה עד יהוה: נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים: נחנו פשענו ומרינו אתה לא סלחת: סכתה באף ותרדפנו הרגת לא חמלת: סכתה בענן לך מעבור תפלה:

ורעץ בפרידן שיני פגע יתי בקיטמא: וקצת מלמשאל שלם נפשי אנשיתי טיבותא: ואמרית הובד תוקפי וטובא דהויתי אוריך מן קדם יי: ארכר ענוי נפשי ומה דאמרירו בי סנאי ואשקין יתי גידין ורישי חיון: מדכר תדכר ותצלי עלי נפשי על סיגופא: דא נחמתא אתיב על לבי בגין כן אוריך: טיבותא דיי ארום לא פסקו ארום לא אתמניעו רחמוהי: ניסין חדתין מרחיש בצפריא סגיאה היא הימנותך: חולקי יי אמרית נפשי על כן אוריך ליה: טוב יי לסוברין לפורקניה לנפש דתבע אולפניה: טב לאוריכא ולמשתיק עד דמטי פורקנא דיי: טב הוא לגברא ארום יאלף נפשיה לסוברא ניר פיקודיא בטליותיה: יתיב בלחודוהי וישתוק ויסבול יסורין דאתין בגין יתורא דשמא דיי דמשתלחין לאתפרע מיניה על חובא קלילא דחב בעלמא הדין עד כד יחוס עלוהי ויטלינון מיניה ויקבל אפי שלים לעלמא דאתי: יתן בעפרא פומיה וישתטח קדם ריבוניה מאים אית סבר: יושיט למחי ליה ליסתא בגין דחלתא דיי יסבע קלנא: ארום לא ישלי יי לעובדוי לעלם לממסרינון בידא דסנאיהון: ארום אלהן ברישא יתבר ובתר כן יתוב וירחם לצדיקיא כסגיאות טיבותיה: ארום מן בגלל דלא עני גבר ית נפשיה ואעדי זחותא מליביה בגין כן לאסתקפא תבירא בבני אנשא: למככא לכבשא תחות לאכסא ריגלוי כל אסירי ארעא: ולמצלי דין דגבר מסכן כל קביל אפי עילאה: לסרבא אנש מסכן במצותיה איפשר דמן קדם יי לא יתגלי: מן הוא אנש אמר והות בישתא מתעבדא בעלמא אלהן מן בגלל דעברו מה דלא אתפקדו מן פומא דיי: מפי אלהא לא תפוק בישתא אלהן על ברת קלא רמיזא בגין חטופין דאיתמליאת ארעא ובעידן דבעי למיגזר טובא בעלמא מן פום קודשא נפקא: מה ממון אנש דיחוב על יומי חיוהי גברא רשיעא על חובוהי: נבלוש אורחנא ונבקר ונתוב בתיובתא קדם יי: נטול לבבנא בריר ונרמי חטוף וגזילן מן ידנא ונתוב קדם יי אלהנא שכינתיה בשמי מרומא: נחנא מרדנא סרבנא ומן בגלל דלא הדרנא לוותך אנת לא שבקתא: טללתא עלנא ברגז ורדפתנא בגלותא קטלתא ולא חסתא: טללתא שמיא בענני יקרא דילך מן בגלל דלא תעיבר לוותך צלותנא:

דוב' ל' מפיק הא קדמ' חס': והטוב ד' ומל' וסימ' ועשית הישר והטוב בעיני י"י · אנא י"י זכר נא את אשר התהלכתי דמלכים · וחברו דישעיה · מפי עליון לא תצא הרעות והטוב: נחנו ג' וסי' כולנו בני איש אחד · נעבור חלוצי · נחנו פשענו ומרינו:

[illegible]

אבן עזרא

ס׳ סחי וסחיתי עפרה כטעם טלטול. פ׳ פצו פתחו. פ׳ השאת כמו השואה יהיה האלף׳ ראוי להראות. פ׳ כהרים פלגים הם. ע׳ תדמה כטעם לא תדמה לכל עינו והוא רחוק וס״א הפוגות כמו תו״ו תרומות. ע׳ ישקיף כאילו יש לשמים חלון שישקיף ממנו. ע׳ יש אומרי׳ עיני עוללה האחרון ויפרשו עוללה כעוללות בציר והיסוד בעיני מגזרת ועולל למו. צ׳ חנם שב אל אויבי. צ׳ צפו כמו שחו מגזרת אשר הציף. ק׳ תחתיות מתחתיות התחתיות. ק׳ לרוחתי שתעשה לי רוחה או עת רוחתי ושועתי. ק׳ קרוב מגאליך. ר׳ מה שהייתי אני רב רבת אתה יי׳. ר׳ עותתי העוות שיעשו לי. ר׳ נקמת׳ בפרהסיא. ש׳ וחרפתם בגלוי. ש׳ עלי לרעתי. ש׳ מנגינתם כמו נגינתם והמ״ם נוסף. ת׳ גמול בסמוך ובמוכרת שוה. ת׳ מגנת יש אומרים ש׳ פרגמות הכ״ון נוסף והוא מגזרת מגן כריך על משקל אכילה ו והנכון בעיני שהוא מן גנון והצל. ת׳ תאלתך מגזרת אלה והתי״ו נוסף כמו תאות׳ מיסיבנה. ת׳ שמי יי׳ הוא כמו שמיך כמו ואל משה אמ׳ עלה אל ה׳ג

רשי

סחי ומאוס. הוא כיע בלשון משנה סיחו וכיעו שכיסח מתוך הריאה ויוצא דרך הגרון: תשימנו. לשון הווה הוא: פחד ופחת: כשכשכו מפני הפחד נפלנו אל הפחת שוחה: השאת. לשון שאייה כמו השאת: מאין הפוגות. מאין חליפין והעברה: עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי. ירמיה ממשפחת כהנים היה ואומר עיני בדמעה עוללה ו וכיוולה פני על נפשי מכל בנות עירי עוללה לשון כוול כמו ועוללתי בעפר קרני: מכל בנות עירי: משפחתי יש לה לבכות מכל ה משפחות העיר שהיתה נבחרת לקדושה ו ולעבודת הקדוש ברוך הוא מכל ישראל: צמתו בבור חיי. בנית הכלא. צמתו אסרו כמו צומת הגידין: מבצר לצמתך. אישרייטור: וידו אבן בי. על פי הגאה׳ כך עשו לדניאל וירמיה ראה ברוח הקדש. צמתו בבור חיי ואף על פי שצמתו בבור חיי שאינו יכול לעלות מתוכו לא שתו לבם גם לזאת עד שידו אבן בי: צפו מים וגו׳. שבזמן שבא אדם במים עד מתניו עדיין יש תקוה אבל אם צפו המים על ראשו אז אומר אבדה תקותי אבל אני איני עושה כן אלא קראתי וגו׳. צפו מים אומות העולם: קרבת ביום אקראך. כך הייתי רגיל בימים הראשוני׳ לקרב אלי ביום קוראי: רבת יי׳ ריבי נפשי. בימים שעברו: ראית יי׳ עותתי. בצרה הזאת שעותו ביאויבי: שפטה משפטי: כאשר עשית כבר: מגינת לב. שבר לב כמה דאת אומ׳ אשר מגן צריך בידיך. ד״א מגנת לב אוטם שלב בצר ו ואנא׳ אשר היא כמגן כנגד לבם והמפרשו בלשון תוגה ויגון טועה שאין נ״ון נופלת בו שה״כון בוגן אינו שורש שלא כנגן נ״ון של המון מגזרת המו גוים וכנגן נ״ון של קלון מגזרת קלה וכנון של גיון מגזרת גויה וכן נ״ון של שברון מגזרת שבר שממון שגעון: תאלתך. לשון כולאו שרי צוען: איכה

מסורה

פלגי מים ג׳ ר״פ וסי׳ פלגי מים תרד עיני על שבר. פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו. פלגי מים לב מלך ביד יי׳. וירא ג׳ ר״פ וסי׳ וירא וירב את ריבי. עד ישקיף וירא יי׳ משמים. כי מי עמד בסוד יי׳. תחתיות ז׳ וסי׳ ותאמר תנה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני ד׳יהושע. שתני בבור תחתיות. והורדתיך את יורדי בור. רנו שמים כי עשה יי׳. בן אדם נהה על המון מצרים. שם עילם וכל המונה. קראתי שמך יי׳ מבור: משפטי׳ ו׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן ט״ל ותלים סימן י״ז: תשיב ו׳ וסי׳ השמר לך פן תשיב את בני שמה׳. תשיב לו את העבוט. חכמות שרותיה תעננה׳ ואיך תשיב את פני פחת אחד דמלכים והבירו דישעיה. אף תשיב צור חרבו. למה תשיב ידך וימינך׳ כי תשיב אל אל רוחך. אם תשיב משבת רגליך. תשיב להם גמול:

איכה

סְחִי וּמָאוֹס תְּשִׂימֵנוּ בְּקֶרֶב הָעַמִּים׃ פָּצוּ עָלֵינוּ פִּיהֶם כָּל־אֹיְבֵינוּ׃ פַּחַד וָפַחַת הָיָה לָנוּ הַשֵּׁאת וְהַשָּׁבֶר׃ פַּלְגֵי־מַיִם תֵּרַד עֵינִי עַל־שֶׁבֶר בַּת־עַמִּי׃ עֵינִי נִגְּרָה וְלֹא תִדְמֶה מֵאֵין הֲפֻגוֹת׃ עַד־יַשְׁקִיף וְיֵרֶא יְהוָה מִשָּׁמָיִם׃ עֵינִי עוֹלְלָה לְנַפְשִׁי מִכֹּל בְּנוֹת עִירִי׃ צוֹד צָדוּנִי כַּצִּפּוֹר אֹיְבַי חִנָּם׃ צָמְתוּ בַבּוֹר חַיָּי וַיַּדּוּ־אֶבֶן בִּי׃ צָפוּ־מַיִם עַל־רֹאשִׁי אָמַרְתִּי נִגְזָרְתִּי׃ קָרָאתִי שִׁמְךָ יְהוָה מִבּוֹר תַּחְתִּיּוֹת׃ קוֹלִי שָׁמָעְתָּ אַל־תַּעְלֵם אָזְנְךָ לְרַוְחָתִי לְשַׁוְעָתִי׃ קָרַבְתָּ בְּיוֹם אֶקְרָאֶךָּ אָמַרְתָּ אַל־תִּירָא׃ רַבְתָּ אֲדֹנָי רִיבֵי נַפְשִׁי גָּאַלְתָּ חַיָּי׃ רָאִיתָה יְהוָה עַוָּתָתִי שָׁפְטָה מִשְׁפָּטִי׃ רָאִיתָה כָּל־נִקְמָתָם כָּל־מַחְשְׁבֹתָם לִי׃ שָׁמַעְתָּ חֶרְפָּתָם יְהוָה כָּל־מַחְשְׁבֹתָם עָלָי׃ שִׂפְתֵי קָמַי וְהֶגְיוֹנָם עָלַי כָּל־הַיּוֹם׃ שִׁבְתָּם וְקִימָתָם הַבִּיטָה אֲנִי מַנְגִּינָתָם׃ תָּשִׁיב לָהֶם גְּמוּל יְהוָה כְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם׃ תִּתֵּן לָהֶם מְגִנַּת־לֵב תַּאֲלָתְךָ לָהֶם׃ תִּרְדֹּף בְּאַף וְתַשְׁמִידֵם מִתַּחַת שְׁמֵי יְהוָה׃

תרגום

טַלְטוּלִין וּרְטוּשִׁין שַׁוִּיתָא יָתָנָא בֵּינֵי עַמְמַיָּא׃ פְּתָחוּ עֲלָנָא פוּמְהוֹן כָּל בַּעֲלֵי דְבָבָנָא לְמִגְזַר עֲלָנָא גְּזֵירִין בִּישִׁין׃ וְאֵימְתָא וְזִיעָא הֲוָת לָנָא מִנְהוֹן רְתִיתָא וְתַבִּירָא׃ הֵיךְ יַבְלִין דְמַיָּא זָלְגַת עֵינִי דִמְעַן עַל תְּבִירָא דִכְנִשְׁתַּת עַמִּי׃ עֵינִי זָלְגַת דִמְעִין וְלָא תִשְׁתּוֹק מִלְּמִבְכֵּי מִדְּלֵית פָּאִין עָקְתִי וּמְמַלֵּל תַּנְחוּמִי לִי׃ עַד כְּדוּ דְיִסְתַּכֵּי וְיֶחֱזֵי עוּלְבָנִי יְיָ מִן שְׁמַיָּא׃ בְּכוּתָא דְעֵינִי אִסְתַּקְפַת לְמָרַע נַפְשִׁי עַל חוּרְבַּן פִּילְכֵי דְעַמִּי וְנִיוּוּל בְּנָתָא דִירוּשְׁלֵם קַרְתִּי׃ כְּמָנָא כְּמַנוּ לִי הֵיךְ כְּצִפְּרָא בַּעֲלֵי דְבָבִי עַל מַגָּן׃ עֲבָרוּ בְגוּבָא חַיַּי וּרְגִימוּ אַבְנָא בִּי׃ שָׁטוּ מַיָּא עַל רֵישִׁי אֲמָרִית בְּמֵימְרִי אִתְגְּזָרִית מִן עָלְמָא׃ צַלֵּיתִי לִשְׁמָךְ יְיָ מִן גּוֹב אַרְעִיתָא׃ צְלוֹתִי קַבֵּילְתָּא בִּזְמַנָּא הַהִיא וּכְעַן לָא תְּכַסֵּי אוּדְנָךְ מִלְּקַבָּלָא צְלוֹתִי לְאַרְוָחוּתָנִי בְּגִין בָּעוּתִי׃ קְרִיבְתָּא מַלְאֲכָא לְשֵׁיזָבוּתִי בְּיוֹם דְּצַלֵּיתִי לָךְ אֲמַרְתָּ בְּמֵימְרָךְ לָא תִדְחַל׃ נְצִיתָא יְיָ לְעַבְדִּין מַצּוּתָא לְנַפְשִׁי פְּרִיקְתָּא מִן יְדֵיהוֹן חַיַּי׃ חֲזֵיתָא יְיָ סָרוּךְ דִּסְרִיכוּ לִי דוּן דִּינִי׃ גְּלֵי קֳדָמָךְ כָּל נִקְמַתְהוֹן כָּל מְזִימַּתְהוֹן עֲלַי׃ שְׁמִיעַ קֳדָמָךְ כְּסוּפֵיהוֹן יְיָ כָּל מְזִימַּתְהוֹן עֲלַי׃ סִיפְוָת קָמִין עֲלַי וּלְהֶגְיוֹנְהוֹן עֲלַי כָּל יוֹמָא׃ מוֹתְבֵיהוֹן וּזְקִיפַתְהוֹן אִסְתַּכַּל אֲנָא זְמָרֵיהוֹן׃ תְּתִיב לְהוֹן גְּמוּלָא בִּישָׁא יְיָ כְּעוֹבָדֵי יְדֵיהוֹן׃ תִּתֵּן לְהוֹן תְּבִירוּת לִבָּא וְשַׁלְהוּתָךְ שַׁלְהֵי לְהוֹן׃ תִּרְדּוֹף וְתִשֵּׁיצֵינוּן בְּרוּגְזָא מִתְּחוֹת שְׁמֵי מְרוֹמָא דַיְיָ׃

פירוש הטעמים

אני הגבר. יספר המקונן שהוא הגבר מכאו בשבטו ע עברה. א׳ ושים מוליכו בשבי בחשך ולא יקוה לאור. א׳ ובכל שעה הופך ידו ומכהו. ב׳ ומרוב המכות בלה בשרו ועורו ושברו ע עצמותיו. ב׳ ואחר כך בנה עליו בנין ו והקיף ראשו. ב׳ והוא יושב בחשך. ג׳ ושם גדר בעדו ורגליו בכבל. ג׳ ושם גדר בעדו שיהיה כולא והנתיבות שהיה יודע עוה אותם. ד׳ ועוד רעה אחרת שרוב יבא אליו ובא מדרך לא ידעו. ויפשחני תרגום ויספר שמואל ושמה. ושומם שכל רואהו ישום וכן שקוץ משומם ובמקום אחר שומם ומרחוק הכר יורה עליו חץ. ה׳ ובאו החצים בכליותיו שהם נסתרים בחלב. ה׳ ושב להיות שחוק. ה׳ ותחת רגלי ותחת לחם ומים מרורים ולענה. ו׳ ושברו שניו בחצצים ולא יוכל לאכול ומלא הכר פיו באפר או כטעם אפר כלחם. ו׳ כאילו לא ידעים וכשה הטובה. ו׳ ואין לו תוחלת שיראה עוד טובה. ז׳ כי תמיד יזכור עניו שיענה אותו הכר הלענה והרוש והם המרורים. ז׳ יש אומרי׳ כי זכור תזכור. ז׳ זאת הכחמה אשיב אל לבי כאשר תשוח נפשי. ח׳ שאין קץ לחסדי השם. ח׳ יתכן חדשים על רחמיו כי רבה אמונתך גדולה כמו על כל רב ביתו או לשון רבים. ח׳ והוא היה חלקי מימי קדם מכל אלהים. ט׳ ואדע כי טוב יעשה לקווין. ט׳ טוב שיסבול הרוש השם ויחיל וישב דומם לתשועת השם כטעם דום ליי׳ והתחולל לו כמו דומו עד הגיענו. ט׳ בנעוריו אולי המקונן נער היה כאשר נשבה או יחזיק לב הנערים. י׳ כי כטל שב אל עול האמור למעלה. י׳ יכנע לעפר. י׳ יתן ברזונו. כ׳ יש אומרי׳ יזנח כמו ישכח והוא הנכון והראיה ותזנח משלום נפשי. כ׳ רק אונה ורחם. כ׳ מלבו לא עלה במחשבתו. ל׳ דמה השם יושב שמים ובני אדם אסורים בארץ סגורים במסגר האון. ל׳ להטות הדין בעבור היותו עליון ושם ברית מעלה רבונו. ל׳ אלה הג׳ הפסוקים דבקים וטעם לא ראה כטעם לא היה כי כל יש השם רואהו. מ׳ אם פן מי גזר הגזירה על בני אדם והנה השם לא צוה וטעמו לא גזור וכן כי הוא כוה ונבראו. מ׳ השם לא יגזור רע או טוב תן המעשים רק הם ברשות אדם. מ׳ אם כן למה יתאונן בדבור וכן כמתאוננים והעד ושמע יי׳. נ׳ רק יחפש אדם דרכיו. נ׳ יתן לבו דורון בכפיו או יהיה לבו כשוי בכפיו. נ׳ יודה ישראל כי לא שבו אל השם על כן לא סלח. ס׳ שמת סוכת לך אף כנה כברת ותרדפנו. ס׳ דרך משל כאילו הענן יבדיל בין התפילה ובין השם. ס׳ טלטול עם מיאום. פ׳ פצו פיהם מלפניהם. פ׳ כאשר הפחת לפני הגוף תיד יפול והנה בא סוחת הכבס וכשבר הגוף בפחת. פ׳ דברי המקונן. ע׳ תמיד בוכה: ע׳ עד שיראה השם פלגי מים שירדו

איכה יועם זהב · קינה זו כאמרה על יאשיהו כמו שנאמר בדברי הימים והנה היא כתובה על ספר הקינות ועמו חובר בתוך הקינה את אשר בני ציון · יועם · יכהה כמו דאת מתרגם כהה עמית : זהב · מראית פנים המכהיב כזהב : ישנא · ישתנה ממראיתו : הכתם · קבוצת כלי כוי הזהב שהם לעדיקרוי כתם : אבני קדש · בנים המאירים כאבנים טובות ומרגלית אגרה כל רביעית דם מיצא מיאשיהו · בכל חץ וחץ שנעצו בו היה ירמיהו קוברה במקומ' ועליה הוא קורא · ת תשתפכנ' אבני קדש : המסולאים בפז · המהוללים והנערכים כפז הרואה אותם א אומר ראו תוארם של אלו כמראית פז וכן לא תסולה בכתם · א אופיר בכתם טהו' לא תסולה שלו לרוכב ב בערבות לשון הילול ו וערך הן : כנבלי חרש · כדי חרס שכותני' בהן יין כגון כבלי יין ו ונבליהם ינפצו : גם תנין · אף על פי שאכזרי הוא חולבו שד כשרואה את בנו בא מרחוק רעב חולץ ם סדיו מתוך כרתיקו ם שיש לו כיסוי על דדיו ומוציאו מתוכו כדי ם שלא יראהו בנו מכוס' ויחזור לאחוריו ו והניקו גוריהן : בת עמי לאכזר · רואים את בניהם בועקים ל לחם ואין פורש להם שחייהם קודמים להם לחיי בניהם מחמת ה הרעב : האמונים עלי תולע · על בגדי כבעונין · האמונים לשון ויהי אומן את ה הדסה : אשפתות · אשפות של זבל ם שוכבים על האשפות בחוץ : ויגדל עון וגו' · פורענותם מוכיח ע עליה שגדול עונם משל סדום : ההפוכה כמו רגע · שהרי סדום לא נמשכה צרתה ב כרגע אחד נהפכה : ולא חלו בה ידים · ידי האויב כי על ידי המלאכים נהפכה ויש מדרשי אגדה ואינו מ מיושב על סדר ה המקראות : זכו נזיריה · שריה כמו נזר וכתר ולכי אומר נזיריה ממש שהיו מגודלי שער וכאים ביותר ומוסב על בת עמי : אדמו עצם מפנינים · אותם שהיו מראיתם אדום כמו ספיר חסך קהרם מפתחים : מסחור · הוא פחם : עצם · לשון מראה כמו וכעצם השמים לטוהר קולר בלע"ז : צפד · נקמטו ונתחבר ואין לו דמיון : שהם יזובו מדוקרים וגו' · חללי הרעב היו כפוחים מריח תנובות השדה שהיו האויבים צולים בשר חוץ לחומה והריח נכנס לתוך כפוחי הרעב וכריסן נבקעת ופרשם זב והרי זה מיתת ניוול יותר מהרוגי חרב : מדוקרי · מבוקעי' בין ביקוע חרב בין ביקוע רעב קרוי דקירה : לברות · למאכל כמו לא ברה אתם לחם להברות את דוד : כלה ה' את חמתו · אשר בערה בו כמה שנים עתה כלה אותה בהנקמו מהם : מחטאת

סירדו מעיני · ע' יותר עששה עששה עיני בבי לנפשי מכל בנות עירי שמאהב הנשים לבכות וכל זה שבכי בעבור שאני תמום כצפור · צ' והושמתי בבור ושמו אבן גדולה על פי הבור או היו משליכים אבן בי לדעת אם אני חי · צ' ואין הבור ריק רק הוא מלא מים · ק' ואם הבור היה קרוב הייתי מתנחם רק הוא בתחתית · ק' וארע כי אתה השם שמעת קולי ואם אני בתחתיו' · ק' ומקדם מנאתיך קרוב בעת שקראתיך : ר' וכמה פעמים רבת בעדי · ר' כאשר ראית אתה ה' העוות שעשו ליקח מ משפטי · ר' מה שים בלבם גם תשמע דבריהם · ש' בשבתם וקימתם תמיד ינגנו על אידי · ת' כמעשיהם שממוכי בבור עשה להם · ת' מגנת לב שתה בלב שלא יראו האלה שתבוא להם · ת' תרדפם באפך כי ת תשיגם ותשמידם :

תנין תנים קרי חלצו שד והוא חד מן ז' כתי' נון ולא קריין וסימ' נמסר בשמואל ב' סימן כ"א : למעדנים ל' · האכלים למעדנים וא' מעדנים ויתן מעדנים לנפשך · מועדה ל' והשבתי כל משושה חגה · למעדה ל' ושמרת את החקה הזאת : זכו ג' וסימ' באיוב סימן ט"ו : נזירה ב' וסים' ולא תבצרו את נזיריה · זכו נזיריה משלג : מחלב ג' וסים' בישעיה סימן כ"ח :

ד

אֵיכָה֙ יוּעַ֣ם זָהָ֔ב יִשְׁנֶ֖א הַכֶּ֣תֶם הַטּ֑וֹב תִּשְׁתַּפֵּ֙כְנָה֙ אַבְנֵי־קֹ֔דֶשׁ בְּרֹ֖אשׁ כָּל־חוּצֽוֹת׃ בְּנֵ֤י צִיּוֹן֙ הַיְקָרִ֔ים הַמְסֻלָּאִ֖ים בַּפָּ֑ז אֵיכָ֤ה נֶחְשְׁבוּ֙ לְנִבְלֵי־חֶ֔רֶשׂ מַעֲשֵׂ֖ה יְדֵ֥י יוֹצֵֽר׃ גַּם־תַּנִּין֙ חָ֣לְצוּ שַׁ֔ד הֵינִ֖יקוּ גּוּרֵיהֶ֑ן בַּת־עַמִּ֣י לְאַכְזָ֔ר כִּ֥י עֵנִ֖ים בַּמִּדְבָּֽר׃ דָּבַ֨ק לְשׁ֥וֹן יוֹנֵ֛ק אֶל־חכּ֖וֹ בַּצָּמָ֑א עֽוֹלָלִים֙ שָׁ֣אֲלוּ לֶ֔חֶם פֹּרֵ֖שׂ אֵ֥ין לָהֶֽם׃ הָֽאֹכְלִים֙ לְמַ֣עֲדַנִּ֔ים נָשַׁ֖מּוּ בַּחוּצ֑וֹת הָאֱמֻנִים֙ עֲלֵ֣י תוֹלָ֔ע חִבְּק֖וּ אַשְׁפַּתּֽוֹת׃ וַיִּגְדַּל֙ עֲוֺ֣ן בַּת־עַמִּ֔י מֵחַטַּ֖את סְדֹ֑ם הַֽהֲפוּכָ֣ה כְמוֹ־רָ֔גַע וְלֹא־חָ֥לוּ בָ֖הּ יָדָֽיִם׃ זַכּ֤וּ נְזִירֶ֙יהָ֙ מִשֶּׁ֔לֶג צַח֖וּ מֵחָלָ֑ב אָ֤דְמוּ עֶ֙צֶם֙ מִפְּנִינִ֔ים סַפִּ֖יר גִּזְרָתָֽם׃ חָשַׁ֤ךְ מִשְּׁחוֹר֙ תָּֽאֳרָ֔ם לֹ֥א נִכְּר֖וּ בַּחוּצ֑וֹת צָפַ֤ד עוֹרָם֙ עַל־עַצְמָ֔ם יָבֵ֖שׁ הָיָ֥ה כָעֵֽץ׃ טוֹבִ֤ים הָיוּ֙ חַלְלֵי־חֶ֔רֶב מֵחַלְלֵ֖י רָעָ֑ב שֶׁ֣הֵ֞ם יָז֣וּבוּ מְדֻקָּרִ֔ים מִתְּנוּבֹ֖ת שָׂדָֽי׃ יְדֵ֗י נָשִׁים֙ רַחֲמָ֣נִיּ֔וֹת בִּשְּׁל֖וּ יַלְדֵיהֶ֑ן הָי֤וּ לְבָרוֹת֙ לָ֔מוֹ בְּשֶׁ֖בֶר בַּת־עַמִּֽי׃ כִּלָּ֤ה יְהוָה֙ אֶת־חֲמָת֔וֹ שָׁפַ֖ךְ חֲר֣וֹן אַפּ֑וֹ וַיַּצֶּת־אֵ֣שׁ בְּצִיּ֔וֹן וַתֹּ֖אכַל יְסוֹדֹתֶֽיהָ׃ לֹ֤א הֶאֱמִ֙ינוּ֙ מַלְכֵי־אֶ֔רֶץ וְכֹ֖ל יֹשְׁבֵ֣י תֵבֵ֑ל כִּ֤י יָבֹא֙ צַ֣ר וְאוֹיֵ֔ב בְּשַׁעֲרֵ֖י יְרוּשָׁלִָֽם׃

ה' ל' · ל' ל' · נה · ל' ה' · תנים ח' · כתי' תרתי וקרי' חד · ב' חד חס' וחד מל' ל' · ל' וחס' ב' · ל' וח' הפוכה ל' · ג' ב' ל' ל' · ל' ל' · ל' וחס' ל' ל' · ג' · ב' בתרי טעמי ל' ל' · ל' ומל' · ל' ב' ה' · חס' וח' מל' כל ח' · ל' חס' כמו' ב'

הֵיכְדֵין עֲמָא דְהַב בֵּית מוּקְדְשָׁא אִשְׁתַּנֵי זִיו פַּלְטִין בְּחִיר מִשְׁתַּדְיָין מַרְגְלָאוָן קַדִּישִׁין בְּרֵישׁ כָּל מְחוֹזִין : בְּנֵי צִיוֹן יַקִּירִין דִמְתִילִין אִיקוֹנֵיהוֹן לִדְהַב טַב הֵיכְדֵין הֲווּ עַמְמִין מְסָאֲבִין מַחְתִּין יַתְהוֹן מִלְקַבֵּיל עַרְסֵיהוֹן וּמִסְתַּכְּלִין בְּהוֹן בְּגִין דִילְדוּן נְשֵׁיהוֹן בְּנִין שַׁפִּירַיָּא בְּשׁוּפְרֵיהוֹן וְאִתְחַשְׁבוּ לְלָגִינִין דַחֲסַף עוֹבָדֵי יְדֵי פַּחֲרָא : אַף בְּנָתָא דְיִשְׂרָאֵל מְפַנְקָאתָא לִבְנֵי עַמְמַיָּא דְדָמִין לְתוּרְמְנָא טַלְעַן תְּדֵיהֶן וְרִיבֵי כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי מְסִירִין לְאַכְזְרָאִין וְאָמְרְהוֹן סָפְדָן עֲלֵיהוֹן כְּנַעֲמַיָּא בְּמַדְבְּרָא : אַרְבִּיק לְשַׁן עוֹלֵימָא לְמוֹרִיגֵיהּ בִּצְהוּתָא טַלְיָא תְּבָעוּ לַחְמָא מוֹשִׁיט לֵית לְהוֹן : דַהֲווּ אָכְלִין תַּפְנוּקִין אִשְׁתְּמָמוּ בְּמַחוֹזִין דְאִתְרַבִּיאוּ עַל צְבַע זְהוֹרִי גַפִּיפוּ קִקְלָאתָן : וּסְגֵי חוֹבַת כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי מִן חוֹבַת סְדוֹם דְאִתְהַפִּיכַת כְּשַׁעְתָּא וְלָא שְׁרִיאוּ בַהּ נְבִיאַיָּא לְאִתְנַבָּאָה לְאַהְדָרוּתָהּ בְּתִיּוּבְתָּא : הֲווּ בְּרִירָן נְזִירָהָא יַתִּיר מִתַּלְגָא שְׁעָעוּ יַתִּיר מִן חַלְבָּא סַמִּיקוּ חֵיזוּ יַתִּיר מִן זְהוֹרִין וּכְשַׁבְזִיזָא פַּרְצוּפֵיהוֹן : חֲשַׁךְ מִן אוּכְמְתָא דְגָלוּתָא רֵיוֵיהוֹן לָא אִשְׁתְּמוֹדָעוּ בְּמַחוֹזִין אֲדַק מַשְׁכֵיהוֹן עַל גַרְמֵיהוֹן פְּרִיךְ הֲוָה כְּקִיסָא : מַעֲלֵי הֲווּ קְטִילֵי סַיְפָא יַתִּיר מִן קְטִילֵי כַפְנָא דִקְטִילֵי סַיְפָא דַיְיבִין כַּד אִינוּן מַבְזְעִין בְּכְרֵיסֵיהוֹן מִן מַה דְאָכְלוּ מֵעֲלַל חַקְלָא וּנְפִיחֵי כַפְנָא פְּרִיק כְרֵיסֵיהוֹן מִן מֵיכְלָא : יְדֵי נְשַׁיָּא דַהֲוָאָן מְרַחֲמִין עַל מִסְכֵּינִין בַּשִּׁילוּ עוּלֵימֵיהֶן הֲווּ לְמִסְעַד לְהוֹן בְּיוֹם תְּבַר דִי אִתְבְּרַת כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי : סַף יְיָ יַת חֶמְתֵיהּ שְׁרָא עַל יְרוּשְׁלֵם יַת תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ וְאַסִּיק בְּעוּר אֶשָּׁתָא בְּצִיוֹן וַאֲכָלַת אַשְׁוָותְהָא : לָא הֲווּ מְהֵימְנִין מַלְכְּוָות אַרְעָא וְכָל דַיְירֵי תֵּבֵל אֲרוּם יֵיעוּל נְבוּכַדְנֶצַּר רַשִׁיעָא וּנְבוּזַרְאֲדָן בְּעֵיל דְבָבָא לְנַכְסָא עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּתַרְעַיָּא דִירוּשְׁלֵם :

חשך ד' בלישן חושך וסים' באיוב סימן פ"ח : שהם ב' וסים' הרוזבוני · יזובו מדוקרים : יזובו ויזובו ד' מל' בליש' וסים' שהם יזובו מדקרים · הן הכה צור ויזובו מים · פתח צור ויזובו מים · ויבקע צור ויזובו מים דישעיה · עכל המסרה · ובמסרה אחרי"תי נמסר יזובו ב' חס' ואינו מביא כי אם ד"ן שהם יזובו מדוקרים ובתלי"ם סים' ע"ח מסרינן המ"ן ע"ל פי' המסר' ויזובו ב' מל' ומסרינן הנ"הו דתלי' דסימן ע"ח ודסימן ק"ה · וכן הוא נמסר בכל הספרים נשאר חד ויזובו ההוא דישעי"ה ויבקע צור אב"ע כ איה לן למימר דהנך דישעיה והדין דסיפרא חס' ובכל הספרים הדין דסיפ' הוא חסר ומיהו בחד סיפרא אשכחנא ג' מל' ומייתי ההוא דישעיה והנהו דתלים ואב לישא קמא דמסר ד' מל' בליש' קשה טובא :

אבן עזרא: איכה · יועם ים אומרים יועם כמו חשך תרגום והנה כהה הנגע עמיא מבתשא והיסר בעיני כמו לא עממוהו · ו ומשקלו לחם יורק · ישנא מגזרת שנים · ב' אלף המסולאים תחת הא הסרט כי ה הה"א הנעלם לא ימצא בתוך המלה · ג' חלצו כמו וחלצ' נעלו · ד' ים לשון זכר ונקב' פורש כמו פרוס לרעב והוא פת לחם פתות' · ה' האוכלי' שיתעדנו · תולע כתולעת שני · ו' חלו מלשון חיל ואחרים אמרו כמו על ראש רשעים יחול · ז' משלג ומחלב כפול וכן ספיר כמו פנינים וכן טעמו אם מפנינ' מוסף עצמו ואחר עמו כמו מתלאביך כאילו נגזרו מספיר ולבנת כמו לבנה והעד · ם כמעשה ובמקום אחר אבן · ח' משחור יותר מן השחרות והוא שם · צפד כמו דבק והוא שם לבדו · ט' שהם יזובו והם מדוקרים · י' לברו' מגזרת להברות את דוד והם שני · ב בניכים · כ' דמה האף לאש · ל' תבל מקום הישוב : דם

אבן עזרא

מ' דם צדיקים דם כל צדיק וצדיק וכן בלב חכמים · נ' עורים כעורי וכן אם אוכלת הוא · כגואלו מלה מורכבת מבנין נפעל ובנין פעל נקרא שם פועלו · ס' סורו גוי טמא · כנו יש להם כוכה כעוף וכן כנה תנה · פ' פני יי' זעף כי בפניס יראה כמו ופניה לא היו לה עוד · ע' בצפיתנו אין לנו משקל · צ' כאילו צדו צעדינו · ק' וכן ויאמ' דלקונו כמו כי דלקת אחרי · ר' בשחיתותם כמו בפחתם כתפש · ש' עוץ שנים הם והם ארמים · ת' לא יוסיף שב על עונך ועליו ישוב פקד או ישוב אל השם הנזכר ברוח אפינו :

רשי

מחטאות נביאיה · של שקר היתה לה הרעה הזאת: נעו עורים בחוצות · כשהיו העורים הולכים בשוק היו נעים ורגליהם נטמטי' בדם ההרוגי' שהיו הרשעי' הורגים בתוכה: נגאלו · נתלכלכו בדם עד אשר לא יוכלו הקרובים עליהם ליגע בלבושיהם והיו קוראים אליהם סורו מעלינו אתם הטמאים המלוכלכים בדם: כי נצו · לשון צריחה ולכלוך כמו מוראתו בנוצתה דמתרגמינן באוכלוה כך חברו מנחם: גם נעו · נטמטו בדם: פני יי' חלקם · פניו של זעם מאת הקדוש ברוך הוא חלקם: והפרידם בגוים למען אשר פני הכהנים לא נשאו בהיותם בשלוותם: עודינה תכלינה עינינו אל עזרתינו הבל · כשבאה עלינו הרעה עדיין היו עינינו צופות אל חיל פרעה שנאמר בהם ומצרים הבל וריק יעזורו שהיו מבטיחים אותנו עזרה ולא באו כמו שנאמ' בהם הנה חיל פרעה היוצא לכם לעזרה שב לארצו מצרים · מצינו במדרש קינות שהיו באים בספינות רמז הקדוש ברוך הוא לים והציף לפניהם נורות כפוחים כמין מעי אדם ומצרי' במים אמרו זה לזה הנורות הללו הם אבותינו אבותינו הכפי מצרים שטבעו בים מחמת היהודים הללו ואנחנו יוצאים לעזרתם עמדו וחזרו לאחוריהם: צפינו · חכינו: צדו צעדינו · אויבינו ארבו את צעדינו מלכת ברחובותינו כמו ואשר לא צדה ואתה צודה את נפשי: משיח יי' הוא יאשיהו כמו שכ' בדה"י ויקונן ירמיהו על יאשיהו: בשחיתותם · בגומות שחפרו: שישי ושמחי · לשון מעה: בת אדום · כתכנה ירמיהו על חרבן בית שני שיחרבוהו רומיי' אבל סופך שגם עליך תעבור כוס הפורענות ותשכרי ממנו: ותתערי · ותקיאי כמו ותער כדה: תם עונך בת ציון · לקית על כל חטאתיך: לא יוסיף להגלותך · מגלות אדום ולהלן עוד: מימינו

עודינו עודינה קרי והוא חד מן יד' מלין כתי' ה' בסוף תיבו' וקרי' ו' וסימ' יקרחה לא יקרחה קרחה בראשם · שפכה ידינו לא שפכה את הדם הזה · נשברה אניות בעציון גבר · עלה בעת ההיא עלה עבדי נבכד נצר · נצתה עריו נצתה מבלי יושב · הוה צאן אבדות היה עמי · נושבה כי כה אמר יי' על בית מלך יהודה גלעד · יזנה ואמר לבלה נאופים · יהוה ועשיתי

מֵחַטֹּאת נְבִיאֶיהָ עֲוֹנוֹת כֹּהֲנֶיהָ הַשֹּׁפְכִים בְּקִרְבָּהּ דַּם צַדִּיקִים׃ נָעוּ עִוְרִים בַּחוּצוֹת נְגֹאֲלוּ בַּדָּם בְּלֹא יוּכְלוּ יִגְּעוּ בִּלְבֻשֵׁיהֶם׃ סוּרוּ טָמֵא קָרְאוּ לָמוֹ סוּרוּ סוּרוּ אַל־תִּגָּעוּ כִּי נָצוּ גַּם־נָעוּ אָמְרוּ בַּגּוֹיִם לֹא יוֹסִפוּ לָגוּר׃ פְּנֵי יְהוָה חִלְּקָם לֹא יוֹסִיף לְהַבִּיטָם פְּנֵי כֹהֲנִים לֹא נָשָׂאוּ זְקֵנִים לֹא חָנָנוּ׃ עוֹדֵינָה תִּכְלֶינָה עֵינֵינוּ אֶל עֶזְרָתֵנוּ הָבֶל בְּצִפִּיָּתֵנוּ צִפִּינוּ אֶל־גּוֹי לֹא יוֹשִׁעַ׃ צָדוּ צְעָדֵינוּ מִלֶּכֶת בִּרְחֹבֹתֵינוּ קָרַב קִצֵּנוּ מָלְאוּ יָמֵינוּ כִּי־בָא קִצֵּנוּ׃ קַלִּים הָיוּ רֹדְפֵינוּ מִנִּשְׁרֵי שָׁמָיִם עַל־הֶהָרִים דְּלָקֻנוּ בַּמִּדְבָּר אָרְבוּ לָנוּ׃ רוּחַ אַפֵּינוּ מְשִׁיחַ יְהוָה נִלְכַּד בִּשְׁחִיתוֹתָם אֲשֶׁר אָמַרְנוּ בְּצִלּוֹ נִחְיֶה בַגּוֹיִם׃ שִׂישִׂי וְשִׂמְחִי בַּת־אֱדוֹם יוֹשֶׁבֶתי בְּאֶרֶץ עוּץ גַּם־עָלַיִךְ תַּעֲבָר־כּוֹס תִּשְׁכְּרִי וְתִתְעָרִי׃ תַּם־עֲוֹנֵךְ בַּת־צִיּוֹן לֹא יוֹסִיף לְהַגְלוֹתֵךְ פָּקַד עֲוֹנֵךְ בַּת־אֱדוֹם גִּלָּה עַל־חַטֹּאתָיִךְ׃

ה זְכֹר יְהוָה מֶה־הָיָה לָנוּ הַבִּיטָ וּרְאֵה אֶת־חֶרְפָּתֵנוּ׃ נַחֲלָתֵנוּ נֶהֶפְכָה לְזָרִים בָּתֵּינוּ לְנָכְרִים׃ יְתוֹמִים הָיִינוּ אֵין אָב אִמֹּתֵינוּ כְּאַלְמָנוֹת׃

עֲנַת מִידַת הַדִּין וְכֵן אֲמַרַת לָא הֲוַת כָּל דָּא אֱלָהֵן מֵחוֹבַת נְבִיאָהָא דִמְנַבַּן לַהּ נְבִיאוּת שִׁיקְרָא וּמֵעֲוָיַת כַּהֲנָהָא דְאַסִיקוּ קְטוֹרֶת בּוּסְמִין לְטַעֲוָת וְאִינוּן גְּרַמוּ לְאִתְשַׁד בְּגַוַּהּ דַּם זַכָּאִין׃ אִיתְטַלְטְלוּ עִוִּירִין בְּמָחוּזִין אִטַּנְפוּ בִּדַם קְטוּלִין בְּחַרְבָּא וְעַל דְלָא הֲווּ יָכְלִין לְמֵיחְמֵי קְרִיבוּ בִּלְבוּשֵׁיהוֹן׃ זוּרוּ מִמְסָאֲבָא קְרוֹ עַמְמַיָּא זוּזְרוּ זוּרוּ לָא תִתְקַרְבוּן בְּהוֹן אֲרוּם אִתְקוֹטַטוּ אַף אִתְטַלְטְלוּ אֲמַרוּ בְּמֵיהֲוֵיהוֹן בְּשָׁלוּוּתְהוֹן דְּבֵינֵי עַמְמַיָּא לָא יוֹסִיפוּן לְמִידַר׃ מִן קֳדָם אַפֵּי יְיָ אִתְפְּלִיגוּ לָא יוֹסִיף לְאִסְתַּכָּלָא בְּהוֹן בְּגִין כֵּן אוּמַיָּא רַשִׁיעַיָּא אַפֵּי כַּהֲנַיָּא לָא סַבָרוּ וְעַל יְדֵי סָבַיָּא לָא חָסוּ׃ עוֹד סַפְאָן עֵינָנָא לְאִסְתַּכָּלָא לְסַיְיעֲנָא דַהֲוֵינָא מְתִינָן לְרוֹמָאֵי וְאִתְהֲפִיךְ לָנָא לַהֲבְלוּ בִּסְכוּתָנָא דְאִסְתַּכֵּינָא לְרוֹמָאֵי דְאִינוּן עַמָּא דְלָא יִפְרוֹק׃ הֵינוּן צָדִין שְׁבִילָנָא מִלְמֵיהַךְ לְרוּחֲצָן בִּפְלַטְיָיתָנָא אֲמַרְנָא קְרַב סוֹפָנָא אִתְמְלִיאוּ יוֹמָנָא אֲרוּם מְטָא סוֹפָנָא׃ קַלִּילִין הֲווּ רְדִיפָנָא יַתִּיר מִנִּשְׁרֵי שְׁמַיָּא עַל טוּרַיָּא אַדְלִיקוּ יָתָנָא בְּמַדְבְּרָא כְּמָנוּ לָנָא׃ מַלְכָּא יֹאשִׁיָּהוּ דַהֲוָה חֲבִיב לָנָא כְּנִשְׁמַת רוּחַ חַיִּין דְּבְאַפָּנָא וַהֲוָה דְמִתְרַבֵּי בִּמְשַׁח רְבוּתָא דַיְיָ אִתְּחַד בְּמֵיצַד חִיבּוּלֵיהוֹן דְמִצְרָאֵי דַהֲוֵינָא אַמְרִין עֲלוֹהִי בִּטְלַל זְכוּתֵיהּ נֵיחֵי בֵּינֵי עַמְמַיָּא׃ חֲדָאִי וּבְדִיחִי קוּשְׁטַנְטִינָא קַרְתָּא דֶאֱדוֹם רַשִׁיעָ דְמִתְבַּנְיָא בְּאַרְעָ אַרְמִינָא בְּסַגְיָאִין אוֹכְלוּסִין דְמִן עַמָּא דֶאֱדוֹם אַף עֲלַיִיךְ עֲתִיד לְמֵיתֵי פּוּרְעֲנוּתָא וְיַצְדְיָין יָתִיךְ פַּרְכְוָאֵי וּתְעִיבַ עֲלַיִיךְ כַּס דִּלְווֹט תִּרְווֵי וְתִתְרוֹקִינִי׃ וּבָתַר כֵּן יִשְׁלַם עֲוָיָתִךְ כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן וְתִתְפַּרְקִין עַל יְדוֹי מְשִׁיחָא וְאֵלִיָּהוּ כַּהֲנָא רַבָּא וְלָא יוֹסִיף יְיָ תּוּב לְאַגְלוּתִךְ וּבְהַהִיא זִמְנָא אַסְעַר עֲוָיָתִיךְ רוֹמִי רַשִׁיעָא דְמִתְבַּנְיָא בְּאִיטַלְיָא וּמַלְיָא אוֹכְלוּסִין מִבְּנֵי אֱדוֹם וְיֵיתוּן פַּרְסָאֵי וְיָעִיקוּן לִךְ וְיִצְדוּן יָתִךְ אֲרוּם אִתְפַּרְסַם קֳדָם יְיָ עַל חוֹבוֹתָיִךְ׃ הֲוֵי דְכִיר יְיָ מַה דְאִיתְגְּזַר לְמֶהֱוֵי לָנָא אִסְתַּכַּל מִן שְׁמַיָּא וַחֲזֵי יַת כִּסוּפָנָא׃ אַחְסַנְתָּנָא אִתְהַפְּכַת לְחִלוֹנָאֵי בֵּיתָנָא לְעַמִּין נוּכְרָאִין׃ הֲוֵינָא מְתִילִין לְיַתְמִין דְלֵית לְהוֹן אַבָּא אִמְהָתָנָא כְּאַרְמְלָן דְאָזְלוּ גַּבְרֵיהוֹן בְּקִירְוֵי יַמָּא וּמְסַפְּקָא לְהוֹן אִם אִינוּן קַיָּימִין׃

אותם לגוי אחד · שממה וידעתי כי אני שמעתי · שפכה ואני כמעט נטיו רגלי · חמרמרה פני חמרמרה מני בכי · עודינה תכלינו עינינו אל · שלה ומני שים טעם די כל עם : הביט בן כתי' וקרי' הביטה וראה את חרפתינו והוא חד מן כ"ט מלין חסרי' ה' בסוף תיבות' וקרי' וסימ' נמסר במסר' רבת' במערכת אות הה"א בס"ד :

פירוש הטעמים

איכה יועם · איכה יפלא הזהב ודמה לאחרים שהם שמש הכתם הטוב ה החלי העגל וזה משל לפסוק הבא אחריו · ב' כפז אבן יקרה ויש אומרים כי הוא כסף וזהב מופז וכתיבס · ג' הזכרים יקחו שד הנקבות ויניקו גורי הנקבות ובת עמי לא עשתה כן ויש אומרים גם תנין חלצו שד כפי באן ויניקו גוריהן · ד' החלב ליונק מקום לחם ומים והעוללים גדולים מן היונקים כ כדמות עוללות הגפן · ה' כמו הם שממו בפרהסיא כל רואם ישום · חבקו אשפתות כי הם מושלכי' כדומן ואין קובר · ו' יש חטאת ואשם בקרבן שטעמו עקב העון · ו והחטאת והוא השכר הרע ויקרא מזל רע וכן כי לא שלם עון ה האמורי אם יקרך עון בדבר הזה גדול עוני מנשוא והפסוק הבא אחריו לעד והטעם כי הרעה הבאה על ישר' גדולה מרעת סדום שהיא נהפכת כמו רגע ולא היו הידים בכל עת בחיל בעבור שאין להם כח או ט טעמו שלא חלו בה ידים כטעם יחולו על ראש יואב · ז' זכו כזיריה בימי השבע · ח' חשך תארם ברעב · ט' יוקרים שיזובו דם מתבוכות שדי שהם שבעים טובים היו מחללי רעב · י' נשים הרחמניות נהפכו לאכזריות מרוב הרעב · כ' והרעב בגוף ידמה לאש שהיא דולקת ונוגעת עד יסוד העצם · ל' ובעבור הרעב בא צר ירושלם · מ' מחטאת נביאי הבעל וכהני הבמות כהרגו החסידים כדברי אסף · נ' והחיים נעו בחוצות כעורים והתגאלו בדמי החללים עד שלא יוכלו הנוגעים שיגעו בלבושיהם ובא פועל אחר פועל והטעם יוכלו שיגעו וכן כדעה כרדפה · ס' היו קוראים על נפשם סורו כטמא והראשון נכון ויחסר מקום הקוראים ואמרו בגוים כי עד לא יוסיפו לשוב אל ארצם לגור כאשר היו · פ' כי אף השם חלקם בארצות ולא יוסיף להביט אליהם כמו ויזעקון על כן לא חמלו לעשות נקמה בזקנים ובכהנים · ע' ועוד נקוה שיבאו מצרים ואשור לעזרתינו · צ' והם לא באו רק לצרינו שצדו אותנו ברחובותינו וקרב קצנו כי מלאו ימינו שביטועתנו ובא קץ גלותנו · ק' ולא יכולנו לברוח · ר' יש אומרים כי ירמיה על יאשיה יקונן וראויה לדבר והנה כתובים על הקינות וזה איננו נכון כי אחרי מות יאשיהו באו הצרות ופה אמר תם עונך והנכון כי על צדקיהו ידבר שהפקידו מלך בבל בירושלם והוא היה באחרית הגלות · ש' שמי כטעם שמח בחור בילדותך כי בסוף תבא במשפט והטעם כי אדום היה יקוש ליהודה וביום מפלתם שמחו וכן זכור יי' לבני אדום את יום ירושלם שהיו אומרים לבבליים ערו ערו עד היסוד בה · ותתערי כטעם ותשכר ויתגל :

זכור הזכור בלבו והמבט בעין והטעם כל הצרה שעברה עלינו קודם הגלות והחרפה שאנחנו בה : נחלתנו · שדות וכרמים מכורה לזרים שהם בארצנו : יתומים · ועוד היינו עם הגרים עלובים כאילו יתומים היינו ואין אב ידוע שמנהג משפחת האב לעזור היתומים : מימינו

רשי

מימינו בכסף שתינו: שהיינו יראים לשאוב מים מן הנהר מפני האויבים והיינו קונים מהם בכסף: על צוארינו נרדפנו. בעול עבודה קשה: יגענו. לאסוף מזון ונכסים: ולא הונח לנו. יגיענו בידינו כי האויבים גוזלים וחוטפים הכל במסים וגולגליות וארנוניות: מצרים נתנו יד. דרך אדם הנופל ורוצה לעמוד מושיט יד למי שאצלו לעזור לו ואף כאן למצרים הושטנו יד שיעזרונו ולאשור שישביעונו בלחם. נתנו כמו נתננו דגשות הנון משמשת במקום נון שניה וכן כי ממך הכל ומידך נתנו לך וכן ונתנו את בנותינו לכם: בנפשנו נביא לחמנו. בסכנת נפשנו היינו מסוכנים כשהיינו מביאים את מזונותינו מן השדה מפני חרב המדבר: נכמרו. נתחממו וכן כי נכמרו רחמיו וגו' ובלשון תלמוד יש הרבה על הכומר של ענבים מכומר ביסרא: זלעפות רעב. כמו ורוח זלעפות לשון שריפה: טחון נשאו. כשהיו האויבים מוליכין אותן בקולרין היו נותנין על כתפיהם ריחיים ומטחנות כדי לענותם: וכן בעץ כשלו כשל כחם ולשון כשלון נופל בתשות כח כמו שנאמר בעזרא ויאמר יהודה כשל כח הסבל וכן הכשיל כחי: על זה היה דוה לבנו וגו'. על המפורש במקרא של אחריו על שממם הר ציון ושועלים הלכו בו: ואתה ה'. ידענו כי לעולם תשב ותוחיל וכן הוא למה לנצח תשכחנו הלא כ נשבעת לנו בך כשם שאתה קיים כך שבועתך קיימת: כי אם מאוס מאסתנו. בשביל שחטאנו לא היה לך להרבות קצף עד מאד כאשר קצפת. השיבנו וגו'. מפני שמסיים בדברי תוכחה הוצרך לכפול מקרא שלפניו פעם אחרת וכן ישעיהו ותרי עשר וקהלת:

שלם ספר קינות

אבן עזרא

מימינו. אפילו המים והעצים שלנו ברשות אדם נקנה אותם במחיר רב כי העיר יושבת במצור מן אויב: על. ואם אנחנו מביאים המים או העצים על צוארנו נרדפנו הנה רדפנו ויגענו חנם כי לא יניח לנו מה שהיינו מביאים: מצרים נתנו יד. דגשות הנון במלת נתנו תחת נון הסרה כי זאת הנון סימן המדברים ונתינת היד שבועה וחנה נתן ידו והטעם כתקיעת כף כי נשבענו למצרים ואשור ואולי נשבע: אבותינו. זאת הרעה הבאה עלינו בעבור עונותינו שהתחברו עם עונות אבותינו והם כ נמלטו ולא אנחנו כ כטעם פוקד עון אבות על בנים: עבדים. ועבדינו נותני מס לנו כאדוני משלו בנו. ופורק כמו מציל כמו ויפרקנו מצרינו ושניהם מגזרת מפרק הריס: בנפשנו. בתחלה היו עבדינו מביאים לחמנו ועתה אנחנו בעצמנו והיסוד בעיני שטעמו בסכנת נפשנו וכן כי ב בנפשותם הביאום: עורנו. ואם לא נתכן להביא לחם נמות ב ברעב. ונכמרו כמו יבערו ויקדו ונכמרו כי נכמרו רחמיו: זלעפות. כמו ורוח זלעפות כטעם סערה: נשים. לא די צרת הרעב עד שענו העברי' נשינו וכל שכן באונס והיא כדרכה תקרא ענוי: שרים. אין לנו שרים שיושיעו נשינו כי אפילו הם נתלו ב בזרועם ויש אומרים כי בידם שב אל ה העבדים הנזכרים ל למעלה: כשאו בחורים לטחון ויהי טחון שם הפועל כמו כלאיתי כ כלוא וכשל כח הנערי' בהניע עץ הטחנה ויש אומרי' שהוא כמשמעו והטעם כי כל מחנה צריכה לטחון ולעני': זקנים. מנהגם היה לשבת בשערי ירושלם: שבת. על הקרבנות שנכרתו ומחוללינו המחוללים והמשוררים: נפלה. בית המקדש מקום השכינה: על זה היה דוה לבנו. והעין חשכה מרוב הבכי: על הר ציון ששמם. פועל עבר כמו כאשר אהב: הלכו בו. המהלכים כמו ויחכנו אותו ויהיה הלכו כטעם הליכה מהבנין הכבד והוא פועל עומד ובעבור שמצאתי ערום הלכו הוצרכתי לדקדק הראשון והשועלים מנהגם להיות בחרבות: אתה יי'. ידענו כי מלכותך לא תסור ולדור ודור אתה יושב על כסא המלוכה: למה. בעבור שאתה עומד לנצח למה תשכחנו סלה: השיבנו. לשוב שכן ממך ונשוב לעבדך כימי קדם: כי. השיבנו מהרה אלא אם מאסתנו בעונינו כבר קצפת עלינו קצף גדול. והיסוד בעיני להיותו כי אם מאסתנו בעונינו כבר קצפת עלינו יותר מדאי והוא ברחמיו ירחם עלינו ועל האבלים וינחם את האבלים ויעמיד השר מיכאל להליץ טוב על ישראל ובא לציון גואל:

בכסף ט"ו רפין וסימ' נמסר ביהושע סימן כ"ב: מצרים ג' רפ' וסימ' מצרים שמה תהיה. מצרים כיאר יעלה. מצרי נתנו יד: נתנו ד' דגשים וסימ' ביחזקאל סימן כ"ז: לחמינו ד' וסימ' אך בי"י אל תמרדו. זה לחמנו חם הצטיידנו: לחמינו נאכל ושמלתינו נלבש. בנפשינו נביא לחמינו: טחון ל' בחורים טחון נשאו והוא חד מן א"ב מן ג' ג' בחד לישן אנ"ך וסימ'

מימינו בכסף שתינו עצינו במחיר יבאו: על צוארנו נרדפנו יגענו לא הונח לנו: מצרים נתנו יד אשור לשבע לחם: אבתינו חטאו אינם אנחנו עונתיהם סבלנו: עבדים משלו בנו פרק אין מידם: בנפשנו נביא לחמנו מפני חרב המדבר: עורנו כתנור נכמרו מפני זלעפות רעב: נשים בציון ענו בתלת בערי יהודה: שרים בידם נתלו פני זקנים לא נהדרו: בחורים טחון נשאו ונערים בעץ כשלו: זקנים משער שבתו בחורים מנגינתם: שבת משוש לבנו נהפך לאבל מחולנו: נפלה עטרת ראשנו אוי נא לנו כי חטאנו: על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו: על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו: אתה יהוה לעולם תשב כסאך לדור ודור: למה לנצח תשכחנו תעזבנו לארך ימים: השיבנו יהוה אליך ונשוב חדש ימינו כקדם: כי אם מאס מאסתנו קצפת עלינו עד מאד:

השיבנו יי' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם:

מימנא בכספא שתינא קיסנא בדמין ייתון: על פירקת צוורנא אטעננא כד הוינא אזלין בשביתא חמא נבוכדנצר רשיעא סרכיא דבני ישראל דאזלין ריקנין פקיד לחייטא ספרי אורייתא ולמעבד מנהון גואלקאן ומליאו יתהון מן פרידא די על ספר פרת וטען יתהון על צווריהון בהיא זימנא לעינן לא הות ניחא לנא: מצרים יהבנא סטר לאתפרנסא תמן ולאתור למסבע לחמא: אבהתנא חבו וליתהון בעלמא ונחנא בתריהון עוייתהון סוברנא: בנוי דחם דאיתיהיבו עבדין לבנוי דשם אינון שליטו בנא פריק לית מידהון: בנפשנא נייתי לחם פרנסותנא מן קדם קטול דחרבא דאתי מן סטר מדברא: משכנא היך תנורא אתקדרו מן קדם ספת כפנא: נשיא דהוו נסיבן לגבר בציון אתעניאו מן רומאי ובתולתא בקירוי יהודה מן כשדאי: רברבני בידיהון אצטליבו אפי סבייא לא סברו: רובין ריחיא נטלו וטליא בצליבת קיסא תקלו: סבייא מתרע סנהדרין אתבטילו ורובין מן בית זמריהון: בטיל חדות ליבבנא אתהפיך לאבלא חינוגנא: נפלא כלילא דרישנא ווי לנא ארום חבנא: על דין בית מוקדשא דאתצדי הוה חליש לבבנא ועל אילין עמא בית ישראל דאזלו בגלותא מתמן הוו חשיכן עיננא: על טורא דציון דהוא צדי תעלין הליכו ביה: את הוא יי' לעלם בית מותבך בשמי מרומא כורסי יקרך לדרי דריא: למה לעלמין תשלינא תשבקיננא לאוריכות יומין: אתיב יי' יתנא לותך וניתוב בתיובתא שלימתא תחדת יומנא לטב כזמן יומיא טביא דהוו מלקדמין: ארום אלהן מיקץ תיקוץ בנא רגיזתא עלנא עד לחדא: השיבנו

נמסר במסרה רבתי במערכת אות האלף בס"ר: אתה יי' ג' רפ' וסימ' בתלים סי' ס"ח: ולארך ימים ג' דסמי' וסימ' נמס' בתלים יסימן צ"ג: מאוס ג' חס' וסי' חמאה ודבש יאכל. כי בטרם ידע הנער. כי אם מאס מאסתנו קצפת:

נשלם ספר איכה תהלה לאל המעלה לעמו ארוכה

שמע אמרי ספר ; לאברהם סופר . כתבם על ספר . לרוח משכלת :
בן מאיר נקרא . מכונה בן עזרא . ומכורו עזרה . כבודו מוחלת :
ולהגיה חשכו . להגלות דרכו . אשר כאשר עד כה . כאלה נובלת :
ומארצו נפרד . אשר היא בספרד . ואל רומי ירד . בנפש נבהלת :
ושם לבו נוכן . לפרש ולשכן . ואל אל מתחנן . ולו התוחלת :
להרבות לו עצמה . והוא יתן חכמה . וישלח כל אשמה . בפירוש קהלת :

בשם אס' לו הממשלת אחל לפרש קהלת :

דברי קהלת. כל מקו' שנאמ' דברי אינו אלא דברי תוכחות אלה הדברים אשר דבר משה וסמך ישורון . דברי עמוס שמעו את הדבר הזה פרות הבשן . דברי ירמיהו שאלו נא וראו אם יולד זכר וגו'. אלה דברי דוד ובליעל כקוץ מונד כולהם . דברי קהלת וזרח השמש . כל הנחלים הולכים אל הים כינה את הרשעים בחמה ובלבנה ויש שאין להם מתנת שכר כך שנוייה בסיפרי ולמדתי משם שהענין מדבר ברשעים והמשילם לתגבורת החמה שסופה שוקעת׳

הבל הבלים ג' דסמי' וסי' הבל הבלים אמר קהלת דריש סיפרא ב' בו . הבל הבלים אמר קהלת הבל הבל דסוף סיפר׳ : אלין מלין סופי תיבות מיחרין קמצין ויולד את פלג . לפני העדות למשמרת . כי הואיל הלך אחרי צו׳ ויהי לגפן אדרת . הם שבים ללכת . והארץ לעולם עומדת . מלכים שני . שמה הרשע :

דברי קֹהֶלֶת בֶּן־דָּוִד מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלִָם : הֲבֵל הֲבָלִים אָמַר קֹהֶלֶת הֲבֵל הֲבָלִים הַכֹּל הָבֶל : מַה־יִּתְרוֹן לָאָדָם בְּכָל־עֲמָלוֹ שֶׁיַּעֲמֹל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ : דּוֹר הֹלֵךְ וְדוֹר בָּא וְהָאָרֶץ לְעוֹלָם עֹמָדֶת :

פתגמי נְבוּאָה דְּאִתְנַבָּא קֹהֶלֶת הוּא שְׁלֹמֹה בַּר דָּוִד מַלְכָּא דַּהֲוָה בִּירוּשְׁלֵם : כַּד חֲזָא שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּרוּחַ נְבוּאָה יַת מַלְכוּת רְחַבְעָם בְּרֵיהּ דַּעֲתִיד לְאִתְפַּלְגָא עִם יָרָבְעָם בַּר נְבָט וְיַת יְרוּשְׁלֵם וּבֵית מוּקְדְּשָׁא דְּאִינוּן עֲתִידִין לְמֶחֱרַב וְיַת עַמָּא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי אִינוּן עֲתִידִין לְמִגְלֵי אֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ הֲבֵל הֲבָלַיָּא עַלְמָא הָדֵין הֲבֵל הֲבָלַיָּא כָּל מַה דְּטְרַחִית אֲנָא וְדָוִד אַבָּא כּוּלֵּיהּ הֲבָלוּ : מַה מּוֹתַר אִית לֶאֱנָשׁ בָּתַר דִּי מוּת מִן כָּל טוּרְחֵיהּ דְּהוּא טָרַח תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין אֵילָהֵן לְמֶעֱסַק בְּאוֹרַיְתָא לְקַבָּלָא אֲגַר שְׁלִים לְעָלְמָא דְּאָתֵי קֳדָם מָרֵי עָלְמָא : אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּרוּחַ נְבוּאָה דָּרָא טָבָא דְּצַדִּיקַיָּא דְּאָזִיל מִן עָלְמָא בְּגִין חוֹבֵי דָּרָא בִּישָׁא דְּרַשִׁיעַיָּא דַּעֲתִידִין לְמֵיתֵי בַּתְרֵיהוֹן וְאַרְעָא לְעָלְמֵי עָלְמִין קַיָּימָא לְסוֹבָרָא פּוּרְעָנוּתָא דְּאָתֵי עַל עָלְמָא בְּגִין חוֹבֵיהוֹן דִּבְנֵי אֱנָשָׁא :

תוספת ד"א כל הנחלים הולכי' אל הים מה ת"ל בעובדי עבוד' זרה כאמר שוטים ה המשתחוים למים ש סבורי' שיש בהם ממש לפי שרואין את הים הגדול שכל הנחלים הולכים בו והוא אינו מלא ואינן יודעין ל להבין כי אל המקום שהנחלים הולכי' שם הם שבי' ללכת שמימי הנהרות ההולכי' לתוך הים הם המים עצמם שהלכו כבר הם נ נובעות מתחת התהום והולכים למעלה מן הקרק' עד הים וחוזרי' ונובעים לפיכך אין ה הנהרות פוסקים ואין הים מלא ולא מפני ש שיש בהן ממש . ע"כ

אורח חיים למעלה למשכי' למען סור משאול מטה כי כאשר יתאוה האורח ששבה לשוב אל ארץ מולדתו להיו' עם משפחתו כן ת תכסוף הרו' המשכלת להאחז במעלות ה הגבוהות עד עלותה אל מערכות אלהים חיים שאינמו שוכני בתי ח חומר כי הגוו' נמשלות לבתים ובעפר יסודם וכענין די מדרהון עם בסרא לא איתוהי וזה יהיה אם תתלבן הרוח ותתקדש מטומאות תאות הגויות המגואלו' המטנפות הקודש להתערב בשאול מטה ותשיב אל לבה לדעת יסודה ולראות סודה בעיני החכמ' שלא תכהינה והרחוק כקרוב לפניה והלילה כיום אז תהי נתכנת לדעת קשט אמרי אמת ויהיו מחוקקין עליה שלא ימחו בהפרדה מעל גויתה כי המכתב מכתב אלהים הוא כי למען הראותה הובאה הנה על כן נכלאה במסגר עד עת קץ וכל זה להועיל ולהטיב לה ואם קבלה עמל שנים במספר כן תנוח ותשמח עולמי עדי עד בלי קץ כי כל מעשה יפרד והיה לארבעה ראשים טוב כולו או טוב רובו ורע בקצהו או רע כולו או רע רובו וטוב בקצהו והחלק הראשון הוא מנת בני אלהים והחלק השני הם החיים אשר על פני האדמה והשנים הנשארים נעדרים לא יתכן המצאם כי לא יעשה יי' אלהים דבר כי אם טוב כי הכל לעולם הוא טוב וכן כתוב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב ואם היה שם רע היה בקצהו כי בעבור רע מעט אין בדרך החכמה העליונה למנוע טוב רב ושורש הרע מחסרון המקבל ואם אין לנו יכולת לדמות מעשה אלהים כי אם אל מעשיו בעבור היות הכל מעשיו הנה ראינו ולבינו הבגדים השטוחים לשמש ויחשבו פני הכובס והלא הפועל אחד יוצא מפועל אחד לכן ישתנו הפעלים בעבור השתנות תולדת המקבלים ומחשבות בני אדם משתנות כפי תולדות גויה וגוייה והשתנות התולדות בעבור השתנות המערכות העליונות ומקום השמש והמקבל כחה והמדינות והדתים והמאכלים ומי יוכל לספר אותם וכל דרך איש זך בעיניו . ויער יי' אלהי ישראל את רוח שלמה ידידו לבאר דברי שפן ולהורות הדרך הישרה כי כל מעשה שיעשה נוכר לא יעמד כי כל הנבראים יצאו לברא עצם שהוא שורש או להכחידו עד שיהיה נעדר רק כל מעשיהם דמות ותמונה ומקרה להפריד מחובר ולחבר נפרד ולהכיע כח ולהכיח כע על כן מעש' בני אד' תהו וריק כי אם יראת יי' ולא יוכל איש להשיג אל מעלת יראתו עד עלותו בסולם החכמ' ויבנה ויכונן בתבונ' :

דברי כתוב וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו וגו' והמשל הוא שנמשל בו דבר אחר כמו חוד חידה ומשל משל והוא הסוד הגדול והנמשל כבוכר ככר ודרך השיר להיות תחלה או דבר עתיד להיות ובעבור היות חפץ שלמה לחבר הדבריש שיעלו על הלב החל במלת דברי ואיכוכן כל דברי כי הפסוק שים אחריו יורה עליו או הוא בעצמו גם כן יורה הפסוק השני בספר הזה על הראשון וקהלת הוא שלמה כי לא היה מבני דוד משיח יי' מלך רק הוא לבדו ונקרא כן על לשון החכמה שנקהלה בו ונזכר שם מקום ממלכתו בעבור תפארתו הלא תראה כי נקרא מלך ירושלם מלכי צדק כי היה שלם ויורה עליו ויהי בשלם סוכו . וכן אדני צדק בעבור היותו אדון מקום הצדק וכן על דברתי מלכי צדק והוא דוד המלך : הבל . אחר על דברי הבלי העולם וסמך הבל אל הבלים ואם לא ימצא מהסמות שהם על משקל ארץ שיתנה חוץ מחדר משכבך וסגור דלתך משפח חמתך גם אלה בפתח וזה בצרי וסמיכת היחיד לרבים בענין אחר על שני דרכים לגדולה כמו מלך מלכים ולהפך כמו עבד עבדים והבל הבלים כמוהו כענין אך הבל בני אדם כזב בני איש במאזנים לעלות המה מהבל יחד והמ"ם תחת יותר כמ"ם מכל שהיו לפני בירושלם . ומ"ם מכל מלמדי השכלתי והענין אם יעלו בני אדם במאזני' עם ההבל יהיו יותר קלים מהבל וכפל הבל הבלים להורות על כל זמן כענין כמאו נהרותי' כמאו נהרות קולם וכן סבבוני גם סבבוני פעמים רבות ושלא יאמר אדם בלבו שיש בדברי העולם הבל ויש בו שורש עומד הנה חתם הכל הבל : מה יתרון . על משקל זכרון והוא שם מהפעלים שהפ"ה שלהם אינכו שלם ובניין הפעיל יורה עליו והענין אחר שהכל הבל מה יועיל לאדם בכל עמלו . וענין תחת השמש הוא הזמן המתהפך כי השמש לבדו יוליד הזמן כי היום תלוי בשמש משעת זרחו ועד באו והלילה הוא משעת בא השמש עד זרחו יראו הכוכבים או הלבנה או לא יראו וכן זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף על פי נטות השמש לפאת צפון או דרום אף על פי שיש לירח בנהרות ובמחים הלחים ובמות מעשים כאים וכימה לקשר וכסיל לפתח אין מעשה כולם כנגד מעשיו כי אם חלק מחלקים רבים ואם השמש אחד ישתנו מעשיו כפי השתנות המאה ועשרים מחברות הטבעה והשתנות תהלוכות כולם עם נוע גובה גלגל המוצק היוצא על כן לא תמצא מתכונת מלאכת השמים כמשלת למתכונת אחרת רגע אחד ועל זה נזכר בספר יצירה שתי אבנים בונות שנים עד תשע שאין הפה יכול לדבר ולא האזן יכולה לשמוע והעמל לבקש חכמה עד שתתברר רוחו יש לו יתרון כי אין הרוח של אדם תחת השמש : דור . בעבור היות כל נמצא תחת השמש מורכב מארבעה מוסדים מהם יבאו ואליהם ישובו והם האש והרוח הנה שהוא האויר והמים והארץ זכר ארבעתם והחל בארץ שהיא כמו היולדת ואחר כן זכר השמש מקום האש בעבור רוב חומה והיא האם המולדת ואחר כן הרוח והמים ואמר על הארץ שכל הנולדים ממנה אליה ישובו כענין כי עפר אתה ואל עפר תשוב והיא עומדת ודור בא ודור הולך ויתכן היות ענין דור כמו גרים וכמוהו מדור באהלי רשע : וזרח

קהלת. על שם שקיהל חכמות הרבה וכן במקום אחר קורהו אגור בן יקא שאגר כל החכמה והקיאה ויש אומרים שהיה אומר כל דבריו בהקהל : מלך בירושלם . עיר החכמה : הבל הבלים אמר קהלת . קהלת קורא תגר ואומר על כל יצירת ז' ימי בראשית שהכל הבל של הבלים הוא . הבל נקוד חטף פתח לפי שהוא דבוק כלומר הבל שבהבלים שבעת הבלים כנגד מעשה שבעת ימי בראשית : מה יתרון . שכר ומותר : תחת השמש . תמורת התורה שהיא קרויה אור שנאמר ותורה אור כל עמל שהוא מחליף בו את עסק התורה מה שכר בו : דור הולך ודור בא . כל מה שהרשע יגע ועמל לעשוק ולגזול אינו מבלה את מעשיו כי הדור הולך ודור אחר בא ונוטל הכל מיד בניו כענין שנאמר בניו ירצו דלים : והארץ לעולם עומדת . ומי הם המתקיימים הענוים הנמוכים המגיעי' עצמם עד לארץ כענין שנ' וענוים ירשו ארץ ומדרש תנחומא אומר כל צדיקי ישראל נקראו ארץ שנ' ואתם תהיו לי ארץ חפץ : וזרח

זרח השמש וגו׳ · דור הולך ודור בא · כאשר השמש תזרח שחרית ותשקע ערבית והלך כל הלילה שואפת לשוב אל מקום אשר זרחה אתמול משם שתזרח שם גם היום: הרוח · רוחו של שמש שלש״ט בלע״ז כמו אל אשר יהיה שם הרוח ללכת: ועל סביבותיו שב · גם אחר כל היקף וסובב שסבב אתמול הוא מקיף וסובב היום: הולך אל דרום · לשלם ביום: וסובב אל צפון · לשלם בלילה: סובב סובב הולך · פני מזרח ומערב שפעמים ת מהלכתן ביום ופעמים משבבתן בלילה ב בתקופת מהלכתן י ובטבת סובבתן אף הרשעים כל מה ש שהשמש זורחת סופן לשקוע כל מה שהם הולכים ומתגברים ם סופם לשוב אל מקום בחנתם מתקופת ה התקופת באו ולמקום התקופת ילכו וכן כל הנחלים הולכים אל הים ואיננו מלא לפי שאינן נסתרים בתוכו כי ים אוקיינוס הוא גבוה מכל העולם כולו שנאמר הקורא למי הים וישפכם וגו׳ ומהיכן אדם שופך מלמעלה למטה ו והנחלים הולכים ב במחילות תחת ההרים מאוקיינוס וחוזרים ונובעים וזהו ש׳ מקום שהנחלים הולכי׳ הם שבים שם אף הרשע כל עומת שבא כן ילך: כל הדברים יגעים וגו׳ · לא תשבע עין לא תמלא אזן · משוב על מה יתרון אם מ מחליף הוא עסק ה התורה לדבר בדברי׳ בטלים הריהם יגעים ולא יוכל להשיג את כולם ואם במראית העין בא לעסוק עינו לא תשבע ואם בשמיעת האזן אזנו לא תמלא: מה שהיה הוא שיהיה וגו׳ · בכל מה שהוא למד בדבר שהוא חליפי השמש אין בו חידוש לא יראה אלא מה שהיה כבר שנברא בששת ימי בראשית אבל ההוגה בתורה מוצא בה תמיד חדושי טעמי׳ כענין שנאמר דדיה ירווך בכל עת מה הדד הזה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו טעם וכן שנינו במסכת חגיגה שאמר ר׳ אלעזר בן הורקנוס דברי׳ שלא שמעתן אזן במעשה מרכבה יש דבר בא לידך תחת השמש שיאמר לך האומר עליו ראה זה דבר חדש הוא ואינו חדש שכבר היה בעולמים שעברו לפנינו אלא שאין זכרון לראשונים לכך דומה להיות חדש וגם לאחרונים שיהיו לאחרונים לא יהיה להם זכרון בדורו׳ שיהיו לאחרונ׳ להם ומדרש אגדה דורשו כנגד אבוד זכר עמלק וסופו של זכר אדום למחות שנ׳ ולא יהיה שריד לבית עשו:

סובב ט׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ הוא הסבב את כל ארץ כוש קדמא · ויך את אדום הסבב אליו דד״ה · סובב סבב הלך הרוח תנינא דפסו׳ · ויכה את אדום הסבב אליו דמלכים · אקומהנא ואסבבה · ויבא את המים העירה · יסבבנהו יבוננהו · תהום יסבבני · ואסבבה את מזבחך · וכל סבבי׳ חס׳ במ״א ודמות בקרים סובבי׳: משמע ד׳ חס׳ וסי׳ נעורתי משמ׳ · אוטם אזנו משמע דמי׳ ·

וְזָרַח הַשֶּׁמֶשׁ וּבָא הַשָּׁמֶשׁ וְאֶל־מְקוֹמוֹ שׁוֹאֵף זוֹרֵחַ הוּא שָׁם: הוֹלֵךְ אֶל־דָּרוֹם וְסוֹבֵב אֶל־צָפוֹן סוֹבֵב סֹבֵב הוֹלֵךְ הָרוּחַ וְעַל־סְבִיבֹתָיו שָׁב הָרוּחַ: כָּל־הַנְּחָלִים הֹלְכִים אֶל־הַיָּם וְהַיָּם אֵינֶנּוּ מָלֵא אֶל־מְקוֹם שֶׁהַנְּחָלִים הֹלְכִים שָׁם הֵם שָׁבִים לָלָכֶת: כָּל־הַדְּבָרִים יְגֵעִים לֹא־יוּכַל אִישׁ לְדַבֵּר לֹא־תִשְׂבַּע עַיִן לִרְאוֹת וְלֹא־תִמָּלֵא אֹזֶן מִשְּׁמֹעַ: מַה־שֶּׁהָיָה הוּא שֶׁיִּהְיֶה וּמַה־שֶּׁנַּעֲשָׂה הוּא שֶׁיֵּעָשֶׂה וְאֵין כָּל־חָדָשׁ תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ: יֵשׁ דָּבָר שֶׁיֹּאמַר רְאֵה־זֶה חָדָשׁ הוּא כְּבָר הָיָה לְעֹלָמִים אֲשֶׁר הָיָה מִלְּפָנֵנוּ: אֵין זִכְרוֹן לָרִאשֹׁנִים וְגַם לָאַחֲרֹנִים שֶׁיִּהְיוּ לֹא־יִהְיֶה לָהֶם זִכָּרוֹן עִם שֶׁיִּהְיוּ לָאַחֲרֹנָה:

ויירנח שמשא ביממא מן סטר מדינחא ואעיל שמשא לסטר מערבא בליליא ולאתריה שחיף ואזל אורח תהומא ודנח למחר מן אתר דהוא נח מתמן מאיתמלי: אזיל כל סטר דרומא ביממא ומחזר לסטר ציפונא בליליא אורח תהומא מחזר מחזר ואזיל לרוח עיבר דרומא בתקופת ניסן ותמוז ועל סחרנוהי תייב לרוח עיבר ציפונא בתקופת תשרי וטבת נפיק מחרכי מדינחא בצפרא ואעיל לחרכי מערבא ברמשא: כל נחליא ומבועי מיא אזלין ונגדין למי אוקיינוס דמסחר לעלמא כגושפנקא ואוקיינוס ליתוהי מתמלי ולאתר דנחליא אזלין ונגדין תמן אינון תייבין למיזל מצנורי תהומא: כל פתגמיא דעתידין למהוי בעלמא אישתדלו בהון נביא קדמאין ולא יכילו למשכח סופיהון ברם הכי לית ליה רשו לגבר למללא ביה דעתיד למיתי בתרוהי ולא יכילא עינא למחזי כל מה דעתיד למהוי בעלמא ולא יכילא אודנא לאתמלאה מלמשמע כל פתגמי כל דיירי ארעא: מה דהוות מן קדמת דנא הוא עתיד למהוי בתר כן ומה דאתעביד מן קדמת דנא הוא עתיד לאיתעובדא עד סוף כל דריא עלמא ולית כלום פתגם חדת בעלמא הדין תחות שמשא: אית פתגם דיימר אינש חזי דין פתגם חדת הוא הא כבר הוות לעלמין ביומי דריא די הוו לקדמנא: לית דכרנא לדריא קדמאין ואף לבתראין דעתידין למהוי לא יהי להון דכרנא עם דריא דיהון ביומי מלכא משיחא:

מסיר אזנו משמע תורה · ולא תמלא אזן: זכרון ל׳ בסיפר׳ לא יהיה להם זכרון עם שיהיו וכל שאר קריא׳ דבות׳ זכרון במ״א והוא חד מן שיטה חדא מן כ״א וכל חד וחד ל׳ דכו׳ בסיפ׳ וכל קריא׳ דכו׳ במ״א וסימ׳ נמסר במסר׳ רבת׳ במערכת אות השי״ן בערך שן כס״ד:

זורח · כבר בארו חכמי המדות והחשבון מכל הנבראי׳ הנראים על עשרה חלקים והשמש גדול מכולם ואין אחד כמהו והוא השרש במלאכת שמים כדמו׳ הנקודה בחכמת המדות והאחד בחכמת החשבון והענין אע״פ שיש לו תנועה ותזרח ויבא ישוב אל מקומו כבראשונה ומקום זרחו היום קרוב ממקום זרחו אחר ובעבור התנועעו לצפון ולדרום יזרח שני פעמי׳ בשנה ממקום אחד ומקום סוף הדרום והצפון פעם אחת עד שלא תהיה לו שנה תמימה וכן מקרה הלבנ׳ והחמשה כוכבים גם כל צבא השמי׳ יזרח ויבא לכן זכר הגדול כענין ולשמש שם אהל בהם שלא הזכיר הכוכבים וענין שואף כמו באות כשמה שאפה רוח כאילו הוא שואף הרוח מרוב תאותו לשוב אל מקומו: הולך · יש אומרים כי גם הפסוק על השמש ידבר שפעם נוטה אל צפון ואל דרום ויפרש הרוח פאה וזה איננו נכון ויור׳ עליו ועל סביבותיו שב הרוח וכל הפסוק הוא בענין הרוח שפעם יתנועע האויר לפאת צפון ופעם לפאת דרום וישוב מדרום לצפון על פאת מזרח ומצפון לדרום על פאת מערב על כן אמ׳ סובב סובב הולך הרוח ובסוף ישוב על סביבותיו כשוב השמש כי היא סבת רוב תנועות הרוח ויורדי הים ידעו מהם שהם על דרך אחד ביום לשנה: כל הנחלים · אף על פי שהנחלים הולכים אל הים לא והים מלא עד שיעבר החוק ויכסה הארץ בעבור שהמים שהלכו אליו הם הם ישובו ללכת על מקומם פעמים אין קץ להם כי תמיד יעלה איד מהים אל הרקיע והם רוב העננ׳ והמים המתוקים יעלו בעבור קלותם והאיד ישוב גשם כענין הקורא למי הים וישפכם ומימי המעינו׳ מהגשם וכל הנחלים יבאו מהמעינים הלא תראה כי בשנת בצורת ייבשו רובי המעינים וכתוב ויבש הנחל כי לא היה גשם בארץ וזה ענין אל מקום שהנחלים הולכי׳ ולא באר שלמה סבת שוב המים אל מקומם כאשר לא באר סבת שוב השמש מהמערב למזרח אם למעלה מהרקיע או על הצדדים או על דרך שהארץ עגולה והיא באמצע הגלגל העליון כי אלה הדברים צריכים ראיות ושורש ספור לדבר על כל דבר נראה לעין ולא יצטרך לראיות והענין בזכירת אלה ארבעתם שהם השמש שהיא מקום האש והרוח והמים והארץ בעבור היות כל הנמצאים תחת השמש נולדים מהם הצמחים והחיות ובני אדם והעוף ודגי הים ואם הם שהם השרשים מתהפכים לשוב אל מקום כשהיו איך יעמדו הנולדים מהם ואם היו בראשיתם הבל כן יהיו באחריתם ואם האדם הבל אף כי מעשהו שהוא כמו מקרה לו ואף כי מחשבותיו שהם כמקרה המקרה כענין יי׳ יודע מחשבות אדם כי הבל המה: כל הדברים · יש מפרשים יגעים כמו תלאים וזה לא יתכן בעבור היות יגעים פועל עומד כמו האחד [illegible] כענין פירושם היו מיגעים מבנין פיעל הרגום מן אל תיגע שמה · אכן ישוב יגעים על הדברים בעצמם והאמת שהם כלאים וחסרים אין כח בהם על כן לא יוכל איש לדבר ואחד שהודיע הארבעה השרשים שהם עומדים על מתכונתם ואם תקרה להם תנועה בסוף ישובו כשהיו אמ׳ ידענו הכלל והפרטים הנולדים מהם לא יעמדו רגע אחת על מתכונת אחת על כן לא יוכל אדם לספור אותם והעין לא תשבע מראותם כי סבת ראות העין התמונות שהם מתדמות באויר הזך ולא יעמדו רגע אחת והאזן לא תמלא משמוע הפרטי׳ כי גם סבת השמיעה הנכבת האויר שיש בו תמונות הקולות גם הם לא יעמדו ועל כן לא תוכל העין לשלוט בפרטים ולא האזן לשמוע ספרים כי אין קץ ומספר להם אבל בני אדם לכן היוצר לבדו ידע הכלל והפרט כי מעשה ידיו כלם: מה שהיה · אמר המעורר על הבריאות העליונות כי הוא צוה ונבראו ועומדים לעד לעולם ועל הבריאות של מטה אמר כי נשגב שמו לבדו והענין כי תהו המה כלם ועניין מה שהיה הוא על הגלגלים וצבאותם כי הם כמו שעלות חוזרו׳ חלילה ורעיונם כסופם וסופם כראשיתם · ומה שנעשה הוא שיעשה על הכללים שהם שמורים כמין אדם ומין סוס ומין כל חי ומין כל צמח ותולדות אלה מתנועות העליונים ואם העליונים עומדים יעמדו הכללים שהם בתבנית מערכות הצבאות והענין אע״פ שלא אוכל לספור הפרטים כלליהם שמורים וידועים וספורים ועל זה הדרך תראה עולם ומעלה ועולם שלמטה עומד על דרך אחד ואין כל חדש: יש דבר · [illegible] יש ברוב בלשון הקדש על דרך [illegible] מעטים כמו ויש אשר יהיה הענן יש מפזר ונוסף [illegible] כי ברוב [illegible] ואם יראה לאדם דבר חדש כבר היה לעולמים ופירוש עולמים כמו זמנים וכן דור עולמים מלכותך מלכות כל עולמים [illegible] וזמנים רבים: אין זכרון · אם תאמר אילו היה כמו זה הדבר החדש בימים הקדמונים כאשר מעתנו שמעו אין זכרון לראשונים גם כן יקרה לאחרונים עם אחרונים אחרונים עד הנה דברי שלמה בדרך כלל ועתה יחל לבאר כל הדברים שעלו על לבו:

אני קהלת · ענייני הספר יורו כי באחרית ימיו חיברו כאילו יאמר לדורות הבאים כך וכך נסיתי בימי חיי ויכולתי לנסות כל דבר בעבור היותי מלך וענין על ישראל בעבור שהיו בם לעולם נביאים וחכמי לב כמו בני זרח ולא כבני קדר השכוני באהלי' והענין שהייתי מלך על עם חכם ונבון ואמר בירושלם בעבור היות מקומם נכון לקבל החכמה כידוע שהיישוב נחלק לשבעה חלקים ולא יתכן היות ישרי לב לקבל החכמה כי אם בשלשה חלקים · ה האמצעיים כי החלקי' הראשוני' והאחרונים ימנע רוב החום או הקור להיות תולדת אדם ישרה וידוע כי רוחב ירושלם שלשים ושלש מעלו' והוא חצי היישוב כי לא יתכן יישוב כי אם אחר מ' מעלות נטות השמש בצפון או בדרום: ונתתי · יתכן היות ענין זה שפסוק דבק עם הבא אחריו והוא שחקר בחכמה · וכן ענין לתור כמו מתור הארץ לראות דברי חפץ ועיקרי כל · ה המעשים אע"פ שהוא ענין רע בעבור · ש שיתעסק האדם בדבר שלא יועיל ופירו' לענות בו מענין · ויש אומרי' שהוא מלשון ענוי · ו ויאמר כי כמוהו אני עניתי מאד וענה גאון ישרא' ויותר נכון הוא היות וענה מן לא ת תענה ברעך · וגם ע עניתי כמו ויען איוב ויורה עליו הבא אחריו אני אמרתי בחפזי וכן ישמע אל ויענם יענה בם או ישיב תשובה להם וכאשר התעסק לראו' שרשי המעשים מצא שהם הבל ורעות רוח ויהיה פירוש תחת השמים כמו תחת ה השמש ויתכן שרמז במלת תחת השמים כמו תחת השמש לגלגל העליון ששם כל צבא השמים וחכמת סוד המזלות על שמונה וארבעים צורות הגלגל ואחר שהסתכל בדרך החכמה לדעת עיקר כל המעשים שהם נולדים מכח השמים וראה שהוא ענין רע וקשה בעבור קוצר דעת בני אדם לספור המולידים ואף כל הנולדים ואין מספר לגדודי שמים ולא יכלו הקדמונים להכיר כי אם אלף ושנים ועשרים ויורה על זה שאמר תחת השמי' עם לכל זמן וכן השני שהוא בפסוק תרתי בלבי: ראיתי · פירוש ורעות רוח כמו אפרים רועה רוח ורודף קדים שלא יועיל ולא ישביע וענין רוח כמו הבל בעבור רובי תהלוכותיו שלא יוכל אדם לתפסו ביד כענין כי רוח עברה בו ויתכן היות ורעות כמו מחשבת ויורה עליו רעיון רוח ומשקלם דמות ודמיון מהפעלים שהלמ"ד שלהם אינכו שלם: מעוות · פעול כמו מדובר והם שני שרשים והענין אחד שלם ושאיננו שלם · ומלת לתקן פועל עומד והענין על דרך הפירוש הראשון של שני הפסוקים שהם לפני זה אחר שראה שהכל הבל ולא יוכל ההבל לשוב כמו עומד כי המעוות לא יוכל להיותו נתקן כי תולדתו מעוותת ובעל החסרון אין בו יכולת להמנות עם השלימי' וזה הפירוש בחסרון בעל מחסרון או יהיה שם התאר כמו ראשון ואחרון או ישוב על מעוות ויהיה מעוות לבדו בתולדתו ומעוות חסרון מחסרונו ועל הפירוש השני שנולד במערכת חסירה אין בו כח להשלי' כשמו והנה נמצא המתעסק לחקור עיקר התולדות ממלאכת השמים מתעסק בתוהו וזה נכון ברוב מבני אדם וברוב ממעשיהם: דברתי · בעבור היות הלב משכן הרוח והוא הנבראת בגוף בתחלה כי הוא דמות מלך והמות שר צבא היה הלב כנוי לחכמה ולשכל ולטעם ולמחשבות הבינה בעבור היותו המרכבת הראשונה לנשמת האדם העליונה וכן יכנו הדבורים בלשון שפה בעבור צאת הדבורי' ממנה ועל כן הוא אומר לב חכם ונבון קונה לב אהב נפשו · וענין הגדלתי והוספתי חכמה שחיבר ולמד חכמת הקדמוני' והוסיף עליהם · ולבי ראה הרבה חכמה שלא חבר אותה ומלת הרבה שם ימצא על יחיד ורבים כמו כי הרבה יהיו וכן מלת ריקם ושם הפועל קמוץ הרבה ארבה: ואתנה · אחר שלמדתי החכמות והוספתי נתתי לבי לדעת עיקר ההוללות כמו ויתהולל בידם ועיקר השכלות שהוא הפך ההוללות אע"פ שזה רעיון הבל: כי · כאשר ביקש לדעת השכלות ראה כי המשכיל המכיר דברי העולם ברוב חכמתו תמיד יהיה לו כעס ומכאוב ולא ישמח בכבים בעבור דעתו שאחריתם למות בחיין או אחריו ולא בעושר כעוף יעופף וגם לא יועיל ויושיע ביום האחד ויום המות נתון בין שתי עיניו: אמרתי · ידבר עם נפשו בעיקר ההוללות לכה נא אנסכה בשמחה אם החכמה תוליד כעס יתעצב ואשוב להתעסק בדברי שמחה ולנסך היין כענין ושתו ביין מסכתי ואם הם שני שרשים והוא מהבנין הדגוש כמו הדבריה וינסך כמו וידבר ויש אומרים ש הוא מן נסה והכף לדמות הנוכח כענין אנסה אותך כמו אחוך שמע לי אנכך ולא ידעתני: לשחוק

אני קהלת הייתי מלך · על כל העולם ולבסוף על ישראל ולבסוף על ירושלם לבדה ולבסוף על מקלו שהרי כאמר הייתי מלך בירושלם אבל עכשיו איני מלך: ונתתי את לבי לדרום · בתורה היא החכמה ולהתבונן בה על כל המעשה הרע האמור למעלה הנעשה תחת השמש ונבונותי בה שהוא הענין הרע אשר נתן הקדוש ברוך הוא לפני בני האדם את החיים ואת המות את הטוב ואת הרע: ענין רע · מנהג רע להם: לענות בו · להתעסק בו · ענין יש לפותרו לשון מעון ודירה ויש לפרשו לשון עיון ומחשבה וכן לענות בו: נתן אלהים · הניח לפניהם: רעות רוח · שבר רוח כמו רועה ונחתו רוח שלבם סוף המעשה בא לידי כאב לב: מעוות · בחיין לא יוכל לתקון משמת מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת ורבותי' פירשו על הבא על הערוה והוליד ממזר או על תלמיד חכם הפורש מן התורה שהיה ישר מתחילתו ונתעוות: וחסרון לא יוכל להמנות · זה שחיסר עצמו ממנין הכשרים לא יוכל להמנו' עמהם בקבול שכרם: דברתי אני עם לבי · עכשיו שירדתי מגדולתי אני נותן לבי לאמ' מי יאמר עלי שאבוא לידי מידה זו: אני הנה הגדלתי וגו' · ואתנה · עכשיו את לבי לדעת את טיב החכמ' מה סופה ואת טיב ההוללו' והסכלות והוללות שיגעון וטירוף הדעת לשון ערבוב כמו מהול במים וסכלות שטות: ידעתי · עתה שגם החכמה יש בו שבר רוח כי ברוב החכמה אדם סומך על רוב חכמתו ואינו מתרחק מן האיסור ובא רוב כעס להקב"ה אני אמרתי ארבה סוסים ולא אשיב את העם מצרימה ובסוף השיבותי אני אמרתי ארבה נשים ולא יסורו לבבי והרי נכתב עלי נשיו הטו את לבבו וכן הוא או' שעל רוב חכמתו הוא סמך ועשה כמה דברים שנ' נאום הגבר לאיתיאל ואוכל: אמרתי אני בלבי · הואיל וכן הוא אחדל לי מן החכמה ואעסוק במשתה תמיד: אנסכה · לשון מסך יין לשתות כמו מסכה יינה עירוב יין במים לתקנו או ערוב בשמים ביין לקונדיטון: וראה בטוב · כמו וראית בטוב: והנה גם הוא הבל · שהרי ראיתי בנבואה שהרב' קלקולין באים מתוך שחוק בלשכר מת מתוך משתה אנשי דור המבול נשטפו מתוך רוב טובה שהשפעת להם: לשחוק

דברתי ב' ר"פ וסי' אליך בשלותיך ותאמרי לא · דברתי אני עם לבי לאמ' אני הנה · ואינון חד מן י"ד פסו' מן ב' ר"פ לא נסבין ו' וסימ' נמס' כמסר' רבת' במערכת אות הו"ו כסד': ודעת ד' ג' קמץ וא' פתח וסימ' והיה אמונת עתך חסן · טוב טעם ודעת · כתבתי לך שלישים · ולבי ראה הרבה חכמה: בטוב ד' רפין וסימ' נמס' בתלים סי' כ"ה ובסדר בחקתי:

אֲנִי קֹהֶלֶת הָיִיתִי מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל בִּירוּשָׁלִָם׃ וְנָתַתִּי אֶת־לִבִּי לִדְרוֹשׁ וְלָתוּר בַּחָכְמָה עַל כָּל־אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמָיִם הוּא ׀ עִנְיַן רָע נָתַן אֱלֹהִים לִבְנֵי הָאָדָם לַעֲנוֹת בּוֹ׃ רָאִיתִי אֶת־כָּל־הַמַּעֲשִׂים שֶׁנַּעֲשׂוּ תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וְהִנֵּה הַכֹּל הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃ מְעֻוָּת לֹא־יוּכַל לִתְקֹן וְחֶסְרוֹן לֹא־יוּכַל לְהִמָּנוֹת׃ דִּבַּרְתִּי אֲנִי עִם־לִבִּי לֵאמֹר אֲנִי הִנֵּה הִגְדַּלְתִּי וְהוֹסַפְתִּי חָכְמָה עַל כָּל־אֲשֶׁר־הָיָה לְפָנַי עַל־יְרוּשָׁלִָם וְלִבִּי רָאָה הַרְבֵּה חָכְמָה וָדָעַת׃ וָאֶתְּנָה לִבִּי לָדַעַת חָכְמָה וְדַעַת הוֹלֵלוֹת וְשִׂכְלוּת יָדַעְתִּי שֶׁגַּם־זֶה הוּא רַעְיוֹן רוּחַ׃ כִּי בְּרֹב חָכְמָה רָב־כָּעַס וְיוֹסִיף דַּעַת יוֹסִיף מַכְאוֹב׃ אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי לְכָה־נָּא אֲנַסְּכָה בְשִׂמְחָה וּרְאֵה בְטוֹב וְהִנֵּה גַם־הוּא הָבֶל׃

כַּד הֲוָה שְׁלֹמֹה מַלְכָּא יָתִיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ אִתְגְּבַהּ לִבֵּיהּ לַחֲדָא עַל עֻתְרֵיהּ וַעֲבַר עַל מֵימְרָא דַיְיָ וּכְנַשׁ סוּסָוָן וּרְתִיכִין וּפָרָשִׁין סַגִּיאִין וּצְבַר כַּסְפָּא וְדַהֲבָא לַחֲדָא וְאִתְחַתַּן בְּעַמְמִין נוּכְרָאִין מִן יַד תְּקִיף רוּגְזָא דַיְיָ עֲלוֹהִי וְשַׁדַּר לְוָתֵיהּ אַשְׁמְדַי מַלְכָּא דְשֵׁידִי וּטְרַד יָתֵיהּ מִן כּוּרְסֵיהּ מַלְכוּתֵיהּ וּנְטַל גּוּשְׁפַּנְקֵיהּ מִן יְדֵיהּ בְּגִין דִּיהָךְ מְטַלְטֵל וְגָלֵי בְּעָלְמָא לְאוֹכָחוּתֵיהּ וַהֲוָה מְחַזַּר עַל כְּרַכֵּי פִילְכֵי וּכְרַכֵּי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל בָּכֵא וּפָגֵן וְאָמַר אֲנָא קֹהֶלֶת דַּהֲוֵי שְׁמֵיהּ שְׁלֹמֹה מִתְקְרֵי מִן קֳדָמַת דְּנָא הֲוֵיתִי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל בִּירוּשְׁלֵם׃ וּמְסָרִית יַת לִבִּי לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ בִּזְמַן דְּאִתְגְּלֵי לִי בְּגִבְעוֹן לְאַלָּלוּתִי וּלְמִשְׁאַל יָתִי מָה אֲנָא צָבֵי מִנֵּיהּ וַאֲנָא לָא תְבָעִית מִנֵּיהּ אֱלָהֵן חוּכְמְתָא לְמִידַע בֵּין טַב לְבִישׁ וְסוּכְלְתָנוּ עַל כָּל מַה דְאִתְעֲבִיד תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין וַחֲזֵית כָּל עוֹבָדֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא חֲיָיבָא גְּוָון בִּישׁ דִּי יְהַב יְיָ לִבְנֵי אֱנָשָׁא לְאִסְתַּגָּפָא בֵּיהּ׃ חֲזֵיתִי יַת כָּל עוֹבָדֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא דִּי אִתְעֲבִידוּ תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין וְהָא כוּלָּא הֲבָלָא וּתְבִירוּת רוּחָא׃ גְּבַר דִּי סָרִיבָן אוֹרְחָתֵיהּ בְּעָלְמָא הָדֵין וּמִית בְּהוֹן וְלָא הֲדַר בִּתְיוּבְתָּא לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְאִתְקָנָא בָּתַר מוֹתֵיהּ וּגְבַר חֲסַר מִן אוֹרַיְתָא וּפִיקּוּדַיָּא בְּחַיּוֹהִי בָּתַר מוֹתֵיהּ לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְאִתְמְנָאָה עִם צַדִּיקַיָּא בְּגִנְּתָא דְעֵדֶן׃ מַלֵּילִית אֲנָא בְּהִרְהוּר לִבִּי לְמֵימַר אֲנָא הָא אַסְגֵּתִי וְאוֹסֵיפִית חוּכְמְתָא עַל כָּל חַכִּימַיָּא דִּי הֲווֹ קֳדָמַי בִּירוּשְׁלֵם וְלִבִּי חֲזָא סַגִּיאוּת חוּכְמְתָא וּמַנְדְּעָא׃ וִיהָבִית לְבָבִי לְמִדַּע חוּכְמְתָא וְחוּלְחַלְתָּא דְמַלְכוּתָא וּמַנְדְּעָא וְסוּכְלְתָנוּ בַּחֲנִית לְמִדַּע דְּאַף דֵּין הוּא תְּבִירוּת רוּחָא לִגְבַר דְּמִשְׁתַּדַּל לְמִשְׁכַּח יַתְהוֹן׃ אֲרוּם גְּבַר דְּמַסְגֵּי חָכְמְתָא כַּד יֶחְטֵי וְלָא יְתוּב בִּתְיוּבְתָּא מַסְגֵּי רְגַז קֳדָם יְיָ וּדְמוֹסִיף מַנְדְּעָא וִימוּת בְּטַלְיוּתֵיהּ מוֹסִיף כְּאֵיב לִבָּא לְקָרִיבוֹי׃ אֲמָרִית אֲנָא בְּלִבִּי אֵיזִיל כְּעַן הָכָא וְאַבְחִין בְּחֶדְוָוא וְאֶחֱזֵי בְּטוּב עָלְמָא הָדֵין וּכְדוּ מְטָא עֲלַי צַעֲרָא וְסִיגּוּפָא אֲמָרִית בְּמֵימְרֵיהּ הָא אַף דֵּין הוּא הֲבָלוּ׃

לשחוק אמרתי מהולל: מעורבת בבכי ואנחה: ולשמחה מה זו: טובה שעושה הרי סופה תוגה: תרתי בלבי: חזרתי לתור בלבי להחזיק בכולן במשתה בחכמה ובסכלות ולמשוך ולערן במשתה היין את בשרי כל סעודת עונג קרויה על שם היין: ולבי נוהג בחכמה. אף אם בשרי נמשך ביין לבי מתנהג בחכמה להחזיק בתורה: ולאחוז בסכלות: בדברים הדומים לי לסכלות שאמרתי עליה' אותיר ואוכל וכגון לבישת שעטנז וכלאי הכרם שהשטן משיב עליהם ואומו' העולם משיבין עליהם. וכן הוא אומ' טוב אשר תאחוז בזה וגו' על שאול שכרמה בעיניו שכלות להרוג אחים ועד אשה מעולל ועד יונק והיא מכות המקום וקורא אותם סכלות: הגדלתי מעשי. בימי גדולתי: עץ כל פרי: שהיה שלמה מכיר בחכמתו את גידי הארץ איזה גיד הולך לכוש ונטע בו פלפלין איזה הולך לארץ חרובין ונטע בו חרובין שכל גידי הארצות באים לציון שמשם משתיתו של עולם שנאמר מציון מכלל יופי לכך נאמר עץ כל פרי במדרש תנחומא: בריכות מים: כמין בורים של דגים שחופרין בקרקע: סגולת מלכים: גנזי מלכים זהב וכסף ואבן יקרה שהמלכים מסגלים בגנזיהם: והמדינות. סגולת כל סוחרים: שרים ושרות. מיני כלי זמר: שידה ושידות: מרכבות כמו עגלות צב ובלשון תלמוד יש שידה תיבה ומגדל: אף חכמתי: גם חכמתי לא הנחתי בשביל כל המעשים האלה ועמדה לי ולא שכחתיה. ד"א עמדה לי לעזרה מכל אלה: לא אצלתי. לא ריחקתי להבדיל מהם וכן ויאצל מן הרוח ויתן על הזקנים כמאור שמדליקין ממנה נרות הרבה ואין אורה חסר כלו: וזה היה חלקי. ואחרי עשותי כל אלה אין לי מכולם אלא זה רב ושמואל חד אמר מקלו וחד אמר קידו מקידה של חרס שמותין בה ויש פותרין ממדרש אגדה כל הענין בבתי מדרשות ותלמידים ובבתי כנסיות: יער צומח עצים. עמי הארץ למלאכת שדות וכרמים: ופניתי

ולשמחה ג' וסימ' וסרני פלשתים נאספו · יהודה לבית יהודה לששון ולשמחה · ולשמחה מה זה עשה: זו' ו' א' כתי' ה' וב' כתי' ו' וסימ' נמסר במלכים ב' סימן ו': עשיתי ג' ר"פ וסימ' בתלים בא"ב רבתי אות ע': קניתי ה' וסימ' בסדר בראשית: וצאן ד'

לִשְׂחוֹק אָמַרְתִּי מְהוֹלָל וּלְשִׂמְחָה מַה זֹּה עֹשָׂה׃ תַּרְתִּי בְלִבִּי לִמְשׁוֹךְ בַּיַּיִן אֶת בְּשָׂרִי וְלִבִּי נֹהֵג בַּחָכְמָה וְלֶאֱחֹז בְּסִכְלוּת עַד אֲשֶׁר אֶרְאֶה אֵי זֶה טוֹב לִבְנֵי הָאָדָם אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ תַּחַת הַשָּׁמַיִם מִסְפַּר יְמֵי חַיֵּיהֶם׃ הִגְדַּלְתִּי מַעֲשָׂי בָּנִיתִי לִי בָּתִּים נָטַעְתִּי לִי כְּרָמִים׃ עָשִׂיתִי לִי גַּנּוֹת וּפַרְדֵּסִים וְנָטַעְתִּי בָהֶם עֵץ כָּל פֶּרִי׃ עָשִׂיתִי לִי בְּרֵכוֹת מָיִם לְהַשְׁקוֹת מֵהֶם יַעַר צוֹמֵחַ עֵצִים׃ קָנִיתִי עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת וּבְנֵי בַיִת הָיָה לִי גַּם מִקְנֶה בָקָר וָצֹאן הַרְבֵּה הָיָה לִי מִכֹּל שֶׁהָיוּ לְפָנַי בִּירוּשָׁלָם׃ כָּנַסְתִּי לִי גַּם כֶּסֶף וְזָהָב וּסְגֻלַּת מְלָכִים וְהַמְּדִינוֹת עָשִׂיתִי לִי שָׁרִים וְשָׁרוֹת וְתַעֲנוּגֹת בְּנֵי הָאָדָם שִׁדָּה וְשִׁדּוֹת׃ וְגָדַלְתִּי וְהוֹסַפְתִּי מִכֹּל שֶׁהָיָה לְפָנַי בִּירוּשָׁלָם אַף חָכְמָתִי עָמְדָה לִּי׃ וְכֹל אֲשֶׁר שָׁאֲלוּ עֵינַי לֹא אָצַלְתִּי מֵהֶם לֹא מָנַעְתִּי אֶת לִבִּי מִכָּל שִׂמְחָה כִּי לִבִּי שָׂמֵחַ מִכָּל עֲמָלִי וְזֶה הָיָה חֶלְקִי מִכָּל עֲמָלִי׃

לחכא אמרית בעידן צערא ליצנותא הוא ולחדווא מה הנאה אית לגבר די עבדינה׃ אללית בלבי לנגדא בבית משתיא דחמרא ית בסרי ולבי דבר בחוכמתא ולאחדא בשטות עולמיא עד די בחנית וחזית איזין מנהון טב לבני אנשא דיעבדון עד דאינון קיימין בעלמא הדין תחות שמיא מניין יומי חייהון׃ אסגיתי עובדין טבין דירושלם בניתי לי בתין בית מוקדשא לכפרא על ישראל ובית מקירת מלכא ואידרון ואולם ובית דינא אבנין פסילן דתמן יתבין חכימיא ודיינין ית דינא עבדית כורסיא דשן דפילא למותב מלכותא אנציבית לי ביבנה כל קביל כרמין דענבא למשתי חמרא אנא ורבני סנהדרין ואף לנסכא חמר חדת ועתיק על מדבחא׃ עבדית לי גינת שקיין ופרדסין ודרעית תמן כל מיני עסבין מנהון לצרוך מיכלא ומנהון לצרוך משתיא ומנהון לצרוך אסותא כל מיני עסבי בוסמין נציבית בהון אילני סרק וכל אילני בוסמין דאיתיו לותי טלני ומזיקי מן הנדקא וכל אילן דעביד פירין ותחומיה מן שור קרתא דבירושלם על כיף מיא דשילוח׃ בחנית בית משתיא דמיא אידין חזי לאשקאה אילניא עסבין ועבדית לי פרקטנין דמיא מנהון אפילו חורשא די מרבי קיסין לאשקאה׃ קניתי עבדין ואמהן מבניהון דחם ושאר עממין נוכראין וגדברין די ממנן על מזונא דביתי הוו לי לפרנסא יתי וית אנשא ביתי תרי עסר ירחי שתא וחד לפרנסותי בירחא דעבורא אף קניין תורין ועאנין הוה לי יתיר מכל דריא די הוו קדמי בירושלם׃ כנשית לי אף אוצרין כסף ודהב דאפילו מתקלין ומוזנין דקשוט עבדית מן דהב טב וטיסברי מלכין ופלכין אתיהבו לי לכרגא עבדית בבית מוקדשא זני זמרא לזמרא בהון ליואי על קורבניא וקתרוסין ואבובין לזמרא בהון זמריא וזמרייתא בבית משתיא דחמרא ותפנוקי בני אינשא ודימסיא ובי בנאון מרזבין דשרין מיא פשורי ומרזבין דשרין מיא חמימי׃ ואסגיתי טובא ואוסיפית עתרא מן כל דריא די הוו קדמי בירושלם ברם חכמתי קמת לי והיא סייעא יתי׃ וכל מה דבעו מיני רבני סנהדרין לדכאה ולסאבא לזכאה ולחייבא לא כליתי מנהון פשר מיליא ולא מנעית ית לבבי מן כל חדוות אוריתא ארום הוה לי פנאי די לבבי בדח בחכמתא די אתיהיבת לי מן קדם יי מן כל אנשא וחדית בה יתיר מכל טרחותי ודין הוה חולקי טב דאזדמן לי לקבלא עלוהי אגר שלים לעלמ' דאתי מכל טרחותי׃

וסימ' בסוף סדר בחקתי: שרים ח' בליש' וסימ' נמסר בשמואל ב' סימן י"ט: עמדה ד' וסימ' ותרא לאה כי עמדה · וגם האשרה עמדה בשמרון · רגלי עמדה במישור · אף חכמתי עמדה לי · וא' ועמדה לפני המלך:

לשחוק. ואמרתי כי הנוטה לשחוק שהוא מהולל ואמרתי בעבור השמחה מה זו עושה מה תועיל ומה טוב תעשה והלמ"ד כמו למ"ד אמרי לי אחי הוא ואמר פרעה לבני ישראל: תרתי. כאשר ראיתי שהחכמה לבדה תוליד כאב והשחוק לבדו לא יועיל חפשתי דרך לחבר בין שניהם ומשכתי בשרי ביין כדי שאשמח ועניין בשרי גופי ולבי נוהג בחכמה לבי תמורת שכלי ונשמתי. ונוהג פועל יוצא והפעול חסר וענינו ולבי נוהג דבריו בחכמה ויאחז מעט מהסכלו' שהוא תאות זה העולם וכל זה עד שיראה אי זה דרך הטובה: הגדלתי. עשיתי מעשים גדולים או הגדלתי הוכי כמו עשה את כל הכבוד הזה: עשיתי. גן לשון זכר גן נעול ולשון נקבה לעבדה ולשמרה ורבים גנים וגנות והגן יש בו אילנים רבים ממינים רבים והפרדס הוא ממין אחד והראיה פרדס רמונים: עשיתי לי ברכות מים שיתחברו ממטר השמים להשקות יער צומח עצים שאין להם פירות כמו ארזים וברושים: קניתי. ובני בית שנולדו בביתי ומלת צאן כלל לכשבים ולעזים והראיה משכו וקחו לכם צאן: כנסתי. חברתי כמו לך כנוס את כל היהודים. ומלת סגולה דבר נחמד שמור להתפאר בו כמו האבנים היקרות הנמצאות אצל המלכים ודברים נחמדים ימצאו במדינה אחת לבדה. ועניין שדה ושדות הם הנשים ויורה עליו ותענוגות בני האדם ועוד שהזכיר דברי כל תאוות העולם מבניין ונטיעה ומקנה וסגולה ושמוע שירים ואין זכרון לנשים. ונחלקו המפרשים במלת שדה והטוב שבכולם שהוא מן שדד הנשים השדודות הנלקחות בחזקה בשוד ושביה שיבחר מהן כפי תאותו ועניין שדה ושדות אחת ורבות כמו רחם רחמתים לראש גבר בעלת רחם אשה אחת ושתים והענין שלא תאמר אחת לבדה כי יש מי שתפש שתים: וגדלתי. פועל עומד הייתי גדול בכל דברי והוספתי גדולה בדברי העולם אף חכמתי עמדה לי: וכל. יש אומרים אצלתי שהוא מן אצל והענין לקחתי כך מאצלו והוא מהבנין הקל ומלת ויאצל מהבנין הכבד והיה ראוי להראות האלף כמו יחזק במעוזי שהוא מן החזיק: ושמחתי בעמלי היתה שכר יגיעתי והיא לבדה היתה חלקי: ופניתי

אבן עזרא

ופניתי· וכמו שפניתי בכל מעשי ראה לבי שהכל הבל: ופניתי· הענין אני שנתעסקתי בחכמה ובהוללות שהוא היין בעבור שהמשתכר ממנו יתהולל ויתענג וסכלות הוא הבנין וקנות ההון· כי מה האדם כענין יי׳ מה אדם ותדעהו וכן מה אנוש כי תזכרנו והענין כאשר ראיתי שמיך וירח וכוכבים שהעולם כמו תחת כוכב אחד עומד אמרתי מה אנוש כי תזכרנו ועשית לו גדולה ומעלה יתירה והענין כי מה יכולת תהיה באדם שיבוא אחרי המלך וכל מה שיעשה כבר עשוהו אחרים ויחסר מלת העושים כמו ויאמר ליוסף שלא זכר שם האומר וכן אשר ילדה אותה ללוי ורבים כמוהם· ויש אומרים כי המלך מן ימלוך לבי עלי והענין כי מה הענין והתשוב׳ שיבא אחרי העצה וירדוף אחרי כל אשר עשו הקדמונים ואיככה יכון: וראיתי· כמו שיבדיל האור הבורות ויראה הקרובים והרחוקים ויעמיד כל דבר על מתכונתו כן דרך החכמה: החכם· דמה החכם לפקח שיש לו עינים בראשו שילך לכל מקום שירצה ויראה הדרך הישרה והעקלקלות והכסיל בחושך ילך לא ידע במה יכשל וזה ידעתי וגם ידעתי שמקרה אחד יקרה את כלם: ואמרתי· זה המקרה הוא שיקרה לכל באי העולם מטוב ומרע וענין ולמה חכמתי בכל מה שהתעסקתי בדברי העולם כמו שעמלתי ושחכמתי תחת השמש ודברתי בלבי שגם זו החכמה היא הבל: כי· בעבור שהכל יעבור גם ישכח והוא שאמר שגם זה הבל בעבור שאין זכרון לחכם עם הכסיל ואם היה לו זכר ימים או שנים מעטים בימים הבאים הכל נשכח והרעה הקשה שימות החכם עם הכסיל ומלת בשכבר בעניינה אינה נמצאת בכל המקרא רק בספר הזה ואמר אחד מן המפרשים שהיא תורה על דבר עבר וכאשר עמד בפניו בשכבר הימים הבאים אמר היה ראוי להיות כשכבר וענין כי הכל יהי נשכח בימים הבאים כמו בזמן שעבר ויותר נכון היות פירושו כמו הן: ושנאתי· יש חיים בלשון הקדש שם התואר לרבים כמו חיים כלכם היום ויש חיים שהוא שם ולא תואר כמו מות וחיים ולא בא ממנו לשון יחיד כמו נעורים וזקונים ושלמים ומלואים ורבים כמוהם והחיים בפסוק הזה הוא שם התואר: ושנאתי· כל עמל בספר הזה ברוב יגיעת מעשה כמו אשר לא עמלת בו ויפרד ממנו מעט עמל ואון והביטו אל עמל ורהבם עמל ואון ועניינו ימי שנותינו ספורים יש להם תחלה וסוף וימי הממשלת והרהב רובם עמל ואון והם ימי הנעורים וחיים יכרתו ויגוזו מהרה כאילו נעוף: ומי· לעולם הא התימה במוא ופתח חוץ אם יהיה אחריו שוא נע ופתח כמו המתחכים ומלת הייטב בעיני יי׳ ואחר הא הידיעה דגש ואם אחרי הא אחת מאותיות אחהע יפתח של הא התימה ופעמים בענין הא הידיעה והרוב קמוץ ובא החכם בפתח קטן בעבור כובד הלשון בעבור שיש אחריו שני קמצין ואין הפרש בין החכם עיניו בראשו ובין החכם יהיה ובלשון רבים יפתח של הא התימה ושל הא הידיעה קמוץ: וסבותי· כאדם שהוא מסב פניו לדרך אחרת והוא ליאש הפך הדרך הראשונה ומלת ליאש מן הבנין הכבד והיה ראוי להדגש לולי היות האלף מן הגרון וכמוהו וכואש מתני שאול:

רשי

ופניתי· עתה בכל מעשי וראה אני שאין יתרון בהם כי מכולם אני חסר: ופניתי אני לראות חכמה· פונה אני מכל עסקי להתבונן בתורה והוללות וסכלות עונש עבירות: כי מה האדם שיבא אחרי המלך· להתחנן לו על גזירה שנגזרו עליו וכבר עשאוהו למעשה הגזירה לגזרה טוב לו להתבונן תחילה במעשיו ולא יצטרך לבקש: מן הסכלות· הוא הרשע: עיניו בראשו· בתחלת הדבר מסתכל מה יהא בסופו: וידעתי גם אני· גם אני ידעתי אשר משבח את החכם מן הכסיל יודע אני ששניהם ימותו: ואמרתי אני בלבי וגו׳ כלומר לפי ששניהם מתים שמא אהרהר בלבי מעשה כמקרה הרשע גם אני יקרני ולמה אהיה צדיק אז יותר: ודברתי בלבי· שאם אהרהר כן הבל הוא כי אין זכרון החכם והכסיל שוין אחר מותן לא יזכרו שניה׳ יחד שזה זכרונו לטובה וזה זכרונו לרעה: בשכבר הימים הבאים הכל נשכח· בשביל אשר אני רואה את הרשע׳ אשר היו כבר והצליחו מאד ובימי׳ הבאים אחריהם נשכחה כל גבורתם והצלחתם: ואיך ימות החכם עם הכסיל· אני רואה הצדיקים מצליחים במיתתם ומופילים לבניהם כגון וזכרתי אני את בריתי יעקב וגו׳ וזכרתי לך חסד נעוריך: ושנאתי את החיים· שהיה מתנבא על דורו של רחבעם שהיו רשעים: גם זה הבל· גם זה אחד מן ההבלים שכבר הוא בעולם שהחכ׳ יגע והכסיל יורשו: אמרתי ליאש· שלא ליגע ולעמול: כי

מסורה

ופניתי ד׳ וסימ׳ אליכם והפרתי אתכם והרבתי· ופניתי אני בכל מעשי שיעשו ידי· ופניתי אני לראות חכמה והולל׳· ופניתי אליב׳ ונעבדת׳ ונזרעת׳: בראשו י״ד וסי׳ נמס בסוף ויקר׳ ויחזקאל סימן י״ו: וית׳ כלהון חס׳ בכ״ו מ״ל בליש׳ וסי׳ איש אל׳ יותר

קהלת

וּפָנִיתִי אֲנִי בְּכָל־מַעֲשַׂי שֶׁעָשׂוּ יָדַי וּבֶעָמָל שֶׁעָמַלְתִּי לַעֲשׂוֹת וְהִנֵּה הַכֹּל הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ וְאֵין יִתְרוֹן תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ וּפָנִיתִי אֲנִי לִרְאוֹת חָכְמָה וְהוֹלֵלוֹת וְסִכְלוּת כִּי מֶה הָאָדָם שֶׁיָּבוֹא אַחֲרֵי הַמֶּלֶךְ אֵת אֲשֶׁר־כְּבָר עָשׂוּהוּ׃ וְרָאִיתִי אָנִי שֶׁיֵּשׁ יִתְרוֹן לַחָכְמָה מִן־הַסִּכְלוּת כִּיתְרוֹן הָאוֹר מִן־הַחֹשֶׁךְ׃ הֶחָכָם עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ וְהַכְּסִיל בַּחֹשֶׁךְ הוֹלֵךְ וְיָדַעְתִּי גַם־אָנִי שֶׁמִּקְרֶה אֶחָד יִקְרֶה אֶת־כֻּלָּם׃ וְאָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי כְּמִקְרֵה הַכְּסִיל גַּם־אֲנִי יִקְרֵנִי וְלָמָּה חָכַמְתִּי אֲנִי אָז יֹתֵר וְדִבַּרְתִּי בְלִבִּי שֶׁגַּם־זֶה הָבֶל׃ כִּי אֵין זִכְרוֹן לֶחָכָם עִם־הַכְּסִיל לְעוֹלָם בְּשֶׁכְּבָר הַיָּמִים הַבָּאִים הַכֹּל נִשְׁכָּח וְאֵיךְ יָמוּת הֶחָכָם עִם־הַכְּסִיל׃ וְשָׂנֵאתִי אֶת־הַחַיִּים כִּי רַע עָלַי הַמַּעֲשֶׂה שֶׁנַּעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ כִּי־הַכֹּל הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃ וְשָׂנֵאתִי אֲנִי אֶת־כָּל־עֲמָלִי שֶׁאֲנִי עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ שֶׁאַנִּיחֶנּוּ לָאָדָם שֶׁיִּהְיֶה אַחֲרָי׃ וּמִי יוֹדֵעַ הֶחָכָם יִהְיֶה אוֹ סָכָל וְיִשְׁלַט בְּכָל־עֲמָלִי שֶׁעָמַלְתִּי וְשֶׁחָכַמְתִּי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ גַּם־זֶה הָבֶל׃ וְסַבּוֹתִי אֲנִי לְיַאֵשׁ אֶת־לִבִּי עַל כָּל־הֶעָמָל שֶׁעָמַלְתִּי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃

תרגום

וְאִסְתַּכַּלִית אֲנָא בְּכָל עוֹבָדֵי דִי עֲבָדוּ יְדַי וּבְטוּרְחָתִי דִי טְרַחִית לְמֶעְבַּד וְהָא כוּלָּא הֲבָלוּ וּתְבִירוּת רוּחָא וְלֵית מוֹתַר בְּהוֹן תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין אֱלָהֵן אִית לִי אֲגַר שְׁלִים עַל עוֹבָדֵי טָבָא לְעָלְמָא דְאָתֵי׃ וְאִסְתַּכַּלִית לְמֶחֱזֵי חוּכְמְתָא וְחִלְחוּלְתָא דְמַלְכוּתָא וְסוּכְלְתָנוּ אֲרוּם מָה הֲנָאָה אִית לִגְבַר לְצַלָּאָה בָּתַר גְּזֵירַת מַלְכָּא וּבָתַר פוּרְעָנוּתָא הָא כְּבַר אִתְגְּזֵירַת עֲלוֹהִי וְאִתְעֲבִידַת לֵיהּ׃ וַחֲזֵית אֲנָא בְּרוּחַ נְבוּאָה דְאִית מוֹתַר לְחוּכְמְתָא מִן שְׁטוּתָא יַתִּיר כְּמוֹתַר נְהוֹר יוֹמָא מִן חֲשׁוֹךְ לֵילְיָא׃ חַכִּימָא מִסְתַּכַּל בְּרֵישָׁא מָה דַעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְּסוֹף וּמְצַלֵּי וּמְבַטֵּל גְּזֵירְתָא בִּישְׁתָא מִן עָלְמָא וְשַׁטְיָא בַּחֲשׁוֹכָא אָזֵל וִידַעִית אַף אֲנָא דְאִי לָא מְצַלֵּי חַכִּימָא וּמְבַטֵּל גְּזֵירְתָא בִּישְׁתָא מִן עָלְמָא כַּד יֵיתֵי פוּרְעָנוּתָא בְּעָלְמָא אִירְעוּן חַד יְאוּרְעָא יַת כּוּלְהוֹן׃ וַאֲמָרִית אֲנָא בְּלִבְבִי כְּאִרְעוּן שָׁאוּל בַּר קִישׁ אֲנָא מַלְכָּא דְסַט בִּסְטוּתֵיהּ וְלָא נְטַר תַּפְקֵידְתָּא דְאִתְפְּקֵד עַל עֲמָלֵק וְאִתְנְטֵילַת מִינֵּיהּ מַלְכוּתָא אַף אֲנָא יְעַרְעִנַנִי וְלָמָה דֵין חַכִּימִית אֲנָא בְּכֵן יַתִּיר מִינֵּיהּ וּמַלֵּילִית אֲנָא בְּלִבִּי דְאַף דֵּין הֲבָלוּ וְלֵית אֱלָהֵן גְּזֵירַת מֵימְרָא דַיְיָ׃ אֲרוּם לֵית דִּכְרָנָא לְחַכִּימָא עִם שַׁטְיָא לְעָלְמָא דְאָתֵי וּבָתַר דְּמִיתַת גַּבְרָא מָה דַהֲוָת כְּבַר בְּיוֹמוֹהִי כַּד יֵיתוּן יוֹמַיָּא דַעֲתִידִין לְמֶהֱוֵי בַּתְרוֹהִי כוּלָּא אִשְׁתְּכַח וְאֵיכְדֵין יֵימְרוּן בְּנֵי אֱנָשָׁא דְהִיא סוֹפָא דְצַדִּיקַיָּא כְּסוֹפָא דְחַיָּבָא׃ וּסְנֵיתִי אֲנָא יַת כָּל חַיִּין בִּישִׁין אֲרוּם בִּישׁ עֲלַי עוֹבָדָא בִּישָׁא דִי אִתְעֲבִיד עַל בְּנֵי אֱנָשָׁא תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין אֲרוּם כּוּלָּא הֲבָלוּ וּתְבִירוּת רוּחָא׃ וּסְנֵיתִי אֲנָא יַת כָּל טַרְחוּתִי דִי טְרַחִית תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין בְּגִין דְאִשְׁבְּקִינֵּיהּ לִרְחַבְעָם בְּרִי דְאָתֵי בַּתְרַי וְיֵיתֵי יָרָבְעָם עַבְדֵּיהּ וְיִסַּב מִן יְדוֹי עֲשַׂרְתֵּי שִׁבְטַיָּא וְיַחְסִין פַּלְגוּת מַלְכוּתָא׃ וּמַן יָדַע הַחַכִּים יְהֵא אוֹ טִפֵּשׁ מַלְכָּא דַעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בַּתְרַי וְיִשְׁלַט בְּכָל טַרְחוּתִי דִי טְרַחִית בְּעָלְמָא הָדֵין וּבְכָל מָה דְאַתְקֵינִית בְּחוּכְמְתִי תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין וְתָהִית בְּלִבִּי וְתָבִית לְמֵימַר אַף יַת דֵּין הֲבָלוּ׃ וַחֲזָרִית אֲנָא לְיָאָשָׁא יַת לִבִּי עַל כָּל טוּרְחָא דִי טְרַחִית לְמִקְנֵי וְדַחַכִּימִית לְתַקָּנָא תְּחוֹת שְׁמַיָּא בְּעָלְמָא הָדֵין׃

מסורה

ממנו עד בקר· ואת חוות החרמנו· ויות׳ ממנו מאה רכב דשמוא׳· וחבירו דד״ה· כי מה יותר לחכם עם הכסיל· ואל תתחכ׳ יותר למה· לעשות יקר יותר ממני: ומי יודע ג׳ וסימ׳ ומי יודע החכם יהיה או סכל· אשר דבר· אם לעת כזאת:

בחכמה סימן כל סיפרא בחכמה בפתח תחת הכ"ת במ"א וסימ' כי יש אדם שעמלו בחכמה וכל קרי' דכו' במ"א וסימ' ועמך בכל מלאכה לכל נדיב בחכמה · והוא חד מן שיתה מן כ"א דכל חד וחד ל' בספר כותיה · וכל קרי' דכות' במ"א וסימ' נמסר במסרה רבתא בערך חלף : אני ו' זקפין קמצין בסיפרא וסימ' וידעתי גם אני שמקרה · והנה אשר ראיתי אני · כי גם יודע

כִּי־יֵשׁ אָדָם שֶׁעֲמָלוֹ בְּחָכְמָה וּבְדַעַת וּבְכִשְׁרוֹן וּלְאָדָם שֶׁלֹּא עָמַל־בּוֹ יִתְּנֶנּוּ חֶלְקוֹ גַּם־זֶה הֶבֶל וְרָעָה רַבָּה: כִּי מֶה־הֹוֶה לָאָדָם בְּכָל־עֲמָלוֹ וּבְרַעְיוֹן לִבּוֹ שֶׁהוּא עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ: כִּי כָל־יָמָיו מַכְאֹבִים וָכַעַס עִנְיָנוֹ גַּם־בַּלַּיְלָה לֹא־שָׁכַב לִבּוֹ גַּם־זֶה הֶבֶל הוּא: אֵין־טוֹב בָּאָדָם שֶׁיֹּאכַל וְשָׁתָה וְהֶרְאָה אֶת־נַפְשׁוֹ טוֹב בַּעֲמָלוֹ גַּם־זֹה רָאִיתִי אָנִי כִּי מִיַּד הָאֱלֹהִים הִיא: כִּי מִי יֹאכַל וּמִי יָחוּשׁ חוּץ מִמֶּנִּי: כִּי לְאָדָם שֶׁטּוֹב לְפָנָיו נָתַן חָכְמָה וְדַעַת וְשִׂמְחָה וְלַחוֹטֶא נָתַן עִנְיָן לֶאֱסֹף וְלִכְנוֹס לָתֵת לְטוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים גַּם־זֶה הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ:

לַכֹּל זְמָן וְעֵת לְכָל־חֵפֶץ תַּחַת הַשָּׁמָיִם:

עֵת לָלֶדֶת	וְעֵת לָמוּת
עֵת לָטַעַת	וְעֵת לַעֲקוֹר נָטוּעַ:
עֵת לַהֲרוֹג	וְעֵת לִרְפּוֹא
עֵת לִפְרוֹץ	וְעֵת לִבְנוֹת:
עֵת לִבְכּוֹת	וְעֵת לִשְׂחוֹק
עֵת סְפוֹד	וְעֵת רְקוֹד:

עֵת לְהַשְׁלִיךְ אֲבָנִים וְעֵת כְּנוֹס אֲבָנִים

אֲרוּם אִית גְּבַר דִּי טוּרְחֵיהּ בְּחוּכְמְתָא וּבְסוּכְלְתָנוּ וּבְצִדְקוּ וִימוּת בְּלָא וְוַלַד וְלִגְבַר דְּלָא טְרַח בֵּיהּ יִתְנִינֵיהּ לְמֶהֱוֵי חוּלָקֵיהּ אַף דֵּין הֲבָלוּ וּבִישְׁתָא רַבְּתָא: אֲרוּם מַה הֲנָאָה אִית לֵיהּ לִגְבַר טוּרְחֵיהּ וּבִתְבִירוּת לִבֵּיהּ דִּי הוּא טָרַח תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעַלְמָא הָדֵין: אֲרוּם כָּל יוֹמוֹהִי כְּאֵיבָן וְתַקִּיף רוּגְזֵיהּ גַּוְנֵיהּ אַף בְּלֵילְיָא לָא דָמֵיךְ מִן הִרְהוּרֵי לִבֵּיהּ אַף דֵּין הֲבָלוּ הוּא: לֵית דְּשַׁפִּיר בֶּאֱנָשָׁא אֱלָהֵין דִּי יֵיכוּל וְיִשְׁתֵּי וְיֶחֱזֵי יַת נַפְשֵׁיהּ טַב קֳדָם בְּנֵי אֱנָשָׁא לְמֶעְבַּד יַת פִּקּוֹדַיָּא לִמְהַךְ בְּאוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי בְּגִין דְּיוֹטִיב לֵיהּ מִן טוּרְחֵיהּ אַף דֵּין חֲזֵית אֲנָא דִּגְבַר מַצְלַח בְּעַלְמָא הָדֵין מִן יְדָא דַּיְיָ הוּא דְּאִתְגְּזַר לְמֶהֱוֵי עֲלוֹהִי: אֲרוּם מַן הוּא הוּא דִּי עֲסוֹק בְּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא וּמָן הוּא גַּבְרָא דְּאִית לֵיהּ חֲשָׁשָׁא מִן יוֹם דִּינָא רַבָּא דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי בַּר מִנִּי: אֲרוּם לֶאֱנָשׁ דְּתַקְנָן עוּבָדוֹהִי קֳדָם יְיָ יְהַב חוּכְמְתָא וּמַנְדְּעָא בְּעַלְמָא הָדֵין וְחֶדְוָא עִם צַדִּיקַיָּא לְעַלְמָא דְּאָתֵי וּלְגַבְרָא חַיָּיבָא יְהַב גַּוָּן בִּישׁ לְמִכְנַשׁ מָמוֹן וּלְמִצְבַּר קִנְיָן סַגִּי לְמֶהֱוֵי מִתְנְסֵיב מִינֵּיהּ וּלְמֶהֱוֵי מִתְיְהִיב לִגְבַר דְּשַׁפִּיר קֳדָם יְיָ אַף דֵּין הֲבָלוּ הוּא לְחַיָּיבָא וּתְבִירוּת רוּחָא: לְכָל גְּבַר יֵיתֵי זִמְנָא וְעִידָנָא לְכָל עִסְקָא תְּחוֹת שְׁמַיָּא: עִידָן בְּחִיר לְמֵילַד בְּנִין וּבְנָן וְעִידָן בְּחִיר לְקַטָּלָא בְּנִין מַסְרְבִין וּמַרְגְּזִין לְקַטָּלוּתְהוֹן בְּאַבְנִין עַל מֵימַר דַּיָּינַיָּא עִידָן בְּחִיר לְמִנְצַב אִילָן וְעִידָן בְּחִיר לְשָׁרְשָׁא אִילָן נְצִיב: עִידָן בְּחִיר לְקַטָּלָא בִּקְרָבָא וְעִידָן בְּחִיר לְאַסָּאָה שְׁכִיב מְרַע עִידָן בְּחִיר לְפַרְכָא בִּנְיָינָא וְעִידָן בְּחִיר לְמִבְנֵי חוּרְבָּנָא: עִידָן לְמִבְכֵּי עַל שְׁכִיבָא וְעִידָן בְּחִיר לְמֶחֱוֵי בְּחוּכָא וְעִידָן בְּחִיר לְמִסְפְּדָא עַל קְטִילָא וְעִידָן בְּחִיר לְטַפָּזָא בְּהִילוּלָא: עִידָן בְּחִיר לְפַקָּתָא דְּגוּר אַבְנִין וְעִידָן בְּחִיר לְמִצְבַּר אַבְנִין לְבִנְיָנָא

אני · ואמרתי אני טובה חכמה מגבורה · וראיתי אני שיש יתרון לחכמה : אין טוב באדם שיאכל ושתה : ללדה ד' וסי' ותוסף ללדת את אחיו את הבל · וימלאו ימיה ללדת · כמו הרה תקריב ללדת · עת ללדת ועת : ספוד ג' מ"ל בליש' וסי' כי צמתם וספוד בחמישי · ואל תלך לספוד · עת ספוד ועת רקוד :

רשי

כיום אדם : כמשמעו כפשוטו ומדרש אגדה בתנחומא מכאהו כלפי הקדוש ברוך הוא שנאמר בו ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם : שעמלו בחכמה · שנאמ' ה' בחכמה יסד ארץ בדעתו תהומות נבקעו ולבריות שלא עמלו בו נתן חלק בו · וגם זה הבל ורעה רבה והם כעמו דור של הבל ורבה רעת האדם בארץ בדור המבול : כי מה הוה וגו' · כי מה מותר הוה לאדם בכל עמלו ושברון לבו בעמל · ודאגה שהוא עמל ומניח לאחרים : ענינו · מנהגו גם זה אחד מן ההבלים הנוהגים בעולם : אין טוב באדם · בתמיה שיאכל ושתה והראה את נפשו טוב כלומר יתן לבו לעשות משפט וצדקה עם המאכל והמשתה וכן נאמר ליהויקים אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו : כי מי יאכל וגו' · למה לא אשמח בחלקי במאכל ומשתה מי ראוי לאכול את יגיעי ומי ימהר לבולעה מבלעדי : חוץ ממני · מבלעדי זו מדת הרשע' היא שאוספים לצורך האחרים : כי לאדם שטוב לפניו · לפני האלהים הנזכר למעלה כי מיד האלהים הוא : נתן חכמה ודעת ושמחה · לב לעסוק בתור' ובמצות ולשמוח בחלקו במאכ' ובמשתה ובסות נקיים : ולחוטא נתן ענין · מנהג דאגה לאסוף ולכנוס ולתת לטוב לפני האלהים כענין שנאמר ותשם אסתר את מרדכי על בית המן : גם זה · אחד מן ההבלים שנתנו לבריות שהם עמלים ואחר נוטל : לכל זמן · אל ישמח האוסף בהון מהבל כי אם עכשיו הוא בידיו עוד ירשוהו צדיקים אלא שעדיין לא הגיע הזמן כי לכל דבר יש זמן קבוע מתי יהיה : לכל חפץ · לכל דבר כל הדברים קרויים חפצים בלשון משנה : עת ללדת · לתשעה חדשים : ועת למות · קצב שנות של כל דור ודור : עת לטעת · גוי וממלכה : ועת לעקור · יבא להעקר : עת להרוג · אומה שלימה כשמגיע יום פקודתה כמו שנאמ' ואחריתך בחרב יהרג : ועת לרפא · שברם כענין שנאמר במצרים ושבו עד ה' ונעתר להם ורפאם : עת לפרוץ · חומת העיר כשנגזר עליה שנאמ' וחומות ירושלם מפורצות : ועת לבנות · שנאמר ובניתיה כימי עולם : עת לבכות · בתשעה באב : ועת לשחוק · לעתיד לבא שנ' אז ימלא שחוק פינו : עת ספוד · בימי אבל : ועת רקוד · בחופים וכלות : עת להשליך אבנים · בחורי ישראל מושלכים תשתפכנה אבני קדש : ועת כנוס · אותם מן הגולה והושיעם ה' אלהים ביום ההוא כצאן עמו כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו : עת

אבן עזרא

כי יש · שעמל בדברי העולם ברוב חכמתו והשיג אל תאות לבו מרדף אחריה ואדם אחר שלא עמל בו יתכנו לו חלקו וזה הענין הוא שלמעלה שאמ' שאני עמלתי וחכמתי תחת השמש ודע שמלת חכמתי מהפעלים העומדים ופי' שעמלתי בחכמה והיורש אותו יקח הכל בלא עמל ויתכן היות מלת יתננו כמו יתן לו כי הוא פועל יוצא לשנים פעולים וכמהו כי ארץ הנגב נתתני וענין חלקו הוא החלק שיצא בגורלו מן השמי' כמו שאמרו קדמונינו ז"ל בני חיי ומזוני : כי מה יהיה לו מיתרון בכל עמלו ורוב מחשבותיו כי ידוע שהעשיר בפחד ומחשבות רבות : כי כל היום שהוא בהקיץ כל עניניו בכאב כפשו וכעס בעבור שלא יתכנו לו דבריו תמיד כפי מחשבתו גם בלילה לבו בחלום לא ינוח כי רוב החלומות כפי מחשבות היום : אין טוב · טוב לא מצא זה העמל הכל יגיעתו חוץ מן המאכל והמשתה ויחסר מקום רק או הדומה לו וכן הוא אין טוב באדם רק שיאכל וישתה וכמהו כי אינם יודעים לעשות רע וענין כי מיד האלהים הוא שהמקבץ הממון הוא כמו שומר ואין לו רשות לגעת בו עד שיתן לו האלהים רשות : כי זה תימה למה לא יחשוב העמל לקבץ ממון ולא יאכל כל מה שיתאוה כי מי יאכל ממונו לבד ממנו והענין הוא מי שהוא ראוי לאכול אותו כמוני וידוע כי האומר לבד מזה ענינו הכל ודבר זה לבדו יצא מזה הכלל וכן ענין חוץ ואין כלשון הזה במקרא כי אם בדברי הקדמונים מעתיקי המצות ז"ל · ויחוש הוא כמו ימהר לכל תאותו כמו מהרה חושה : כי לאדם · יש אדם שהוא טוב לפני האלהים ולא נתן לו עמל רק נתן לו חכמה ודעת ושמחה בממון אחר שיגיע בו כענין יכין וצדיק ילבש או יהיה פירו' שמחה שמחתו בחלקו אם רב אם מעט ולחוטא נתן עסק להתעסק לאסוף ממון ויתכנו בסוף לאחר שהוא טוב לפני האלהים והנה נמצא המתעסק בקבוץ ממון התעסק בהבל ורעות רוח : לכל זמן · אנשי שקול הדעת יפרשו אלה העתים שהם שמוכות לבן אדם כי חייב אדם לעשות כל דבר בעתו ותחלת העתים וסופם יפתיתו פירושם האחר עת ללדת ועת למות והאחרון את הכל עשה יפה בעתו · ויש אומרי' כי אלה השמנה ועשרים עתים כנגד כ"ח צורות גלגל המזלות שהלבנה נראית בהן בכל חדש גם זה הבל והנכון שיש לכל חפץ תחת השמים עת וזמן כי בהשחת המתכונת המולידה ימות הילוד ותתחדש מתכונת תעשירנו והפך העושר כי עתים קבועים הם ובבא העת יתכונע אדם לאשר הוא מוכן לו ותהיין תכונותיו כתכונת הכלם כענין אך בצלם יתהלך איש ואם כן אף הכל יהמיון ופירו' יקבצו ממון וכמהו מהמון רשעי' רבים וכן מי אוהב בהמון לא תבואה והראיה השלמת הפסוק יצבור ולא ידע מי אוספם : עת ללדת · הזכיר ראשית האדם וסופו גם אמר כי אין העתים קבועות על בן אדם לבדו כי שנה הנטועים כן הם : עת להרוג · ענינו כמו למחוץ ולרפוא יורה עליו גם העתים הם קבועות על המקומות שאין בהם נמתים כמו עת לפרוץ : עת לבכות · עם דאגה עד שיבכה הרואה · ועת ספוד ועת רקוד עם אחרים : עת להשליך · אפילו שמקרה המקרה יש לו עת כמו עת להשליך אבנים שיכיהו לו במגוריו ועת כנוס אותם המושלכים לדרכו : עת

אבן עזרא

עת לחבוק. אפילו התאוה הנטועה ברוח בן אדם יש לה עת והוא לחבק השוכבת בחיק ולרחוק ממנה. לחבוק מהבנין הקל ומחבק מן הבנין הדגוש הכבד והענין אחד: עת לבקש ועת לאבד מבוקש ועת לשמור ועת להשליך השמור: עת לקרוע. לחשות מן החשו שהוא פועל עבר במשקל העלו עפר על ראשם ואילו היה לפנות כווי לעתיד היה זאת פתוח והענין כאשר אמר להם גם אני ידעתי החשו ממנו והנה הזכיר שלמה אפילו הדבור יש לו עת: עת לאהוב. גם האהבה גם השנאה תלויה בעת וזמן: מה יתרון. אחר שכל הדברים תלויים בעת וזמן מה יתרון לאיש בכל עמלו שיתכן ש שתבא עת תשחית ע עמלו ותסור הונו ו ויסאר ריקם: ראיתי. כאשר ראיתי כל ענייני האדם שיתעסקו בו: את הכל. הכרתי שהכל עשה האלהים יפה בעתו המות בעת הזוקן וכל דבר בעתו על פי מתכונת החכמ' העליונה ומלת עולם בכל המקרא לא מ מחלוקה כי אם על זמן ונצח וכן אלהי עולם יי' כמו אלהי נצח או אלהי קדם וכן ומתחת זרועות עולם וטעם גם את העולם נתן בלבם שבני אדם מתעסקים כאילו יחיו לעולם ובעבור ה התעסקם לא יבינו מ מעשה האלהים מראש ועד סוף ויש מפרשים כי זה העולם כמו ש שהו' בלשון קדמונינו ז"ל והענין תאות העולם: ידעתי. אלו הפסוקים עד ועוד ראיתי דבקים וכבר הזכיר שאין טוב לאדם רק שיאכל וישתה ואיננו מדבר על כל האדם כי על האדם הנזכר המתעסק ביום ובלילה לקבץ ממון ואמר אין לו ממנו אלא מה שיאכל שיתכן ש שישמח שומר אותו למי שייטב בעיני האלהים לקחתו וגם הזכיר פ פעם שנית זה הענין

רשי

עת לחבוק. כי כאשר ידבק האזור וגו': ועת לרחוק מחבק. וריחק ה' את האדם: עת לבקש. כענין שנ' ואת האובדות אבקש לענין נדחי ישראל: ועת לאבד. ועת שאבדם בגולה שנאמר ואבדתם בגוים: עת לשמור. יברכך ה' וישמרך כשאתם עושים רצונו: ועת להשליך. וישליכם אל ארץ אחרת: עת לקרוע. מלכות בית דוד ולקרוע את הממלכה וגו': ועת לתפור. והיו לאחדים בידך ולא יחצו עוד לשתי ממלכות: עת לחשות. פעמים שאדם שותק ומקבל שכר כמו וידום אהרן וזכה ש שנתייחד הדבור עמו שנאמר וידבר ה' אל אהרן יין ושכר אל תשת: ועת לדבר. אז ישיר משה ותשר דבורה קהו שמכם דבריה: עת לאהוב. ואהבך: ועת לשנוא. כל כל רעתם בגלגל על כן שנאתים: מה יתרון העושה. מה יתרון של עושה רע בכל שהוא עמל גם הוא עתו יבא והכל אבד: הענין. המנהג: לענות. להתנהג: יפה בעתו. בעת הטובה יפה הוא לבא תשלום שכר ה מעשה הטוב ובעת ה הרעה ראויה היא ל לתשלום מעשה הרע: גם את העולם נתן בלבם וגו': גם את חכמת העולם אשר נתן בלב הבריות לא נתן הכל בלב כל אחד ואחד אלא זה קצת וזה קצת כדי שלא ימצא האדם את כל מעשה הקב"ה לדעת אותו ולא ידע את עת פקודתו ובמה יפול כדי שיתן לב לשוב שידאג ויאמר שמא היום אמות מחר אמות ולכך כת' כאן העלם חסר לשון העלמ' שאם ידע אדם יום מיתתו קרובה לא יבנה בית ולא יטע כרם לכך הוא אומר שהכל יפה עשה בעתו זה שום עת למיתה דבר יפה הוא שסומך האדם לומר שמא שיין עת מיתתי רחוק וכול בית ונוטע כרם חו

לשמור ה' מל' וסי' נמסר בשמואל ב' סימן י"ו ומלכים א' סימן י"א: העושה ב' מל' בליש' וסימ' עשה בעברת. מה יתרון העושה באשר הוא עמל: יפה ה' וסים' ביחזקאל ריש סימן ל"א: העולם ב' חס' וסי' גם את העלם. ברוך יי' אלהים אלהי ישראל דר"ה בתרא דפסו': בלבם ט' וסים' נמסר ביחזקאל סימן י"ד: וגם ב' ר"פ בכתובי' וסים' נמסר במגלת רות סימן ב':

עֵת לַחֲבוֹק וְעֵת לִרְחֹק מֵחַבֵּק׃
עֵת לְבַקֵּשׁ וְעֵת לְאַבֵּד
עֵת לִשְׁמוֹר וְעֵת לְהַשְׁלִיךְ׃
עֵת לִקְרוֹעַ וְעֵת לִתְפּוֹר
עֵת לַחֲשׁוֹת וְעֵת לְדַבֵּר׃
עֵת לֶאֱהֹב וְעֵת לִשְׂנֹא
עֵת מִלְחָמָה וְעֵת שָׁלוֹם׃

מַה־יִּתְרוֹן הָעוֹשֶׂה בַּאֲשֶׁר הוּא עָמֵל׃ רָאִיתִי אֶת־הָעִנְיָן אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹהִים לִבְנֵי הָאָדָם לַעֲנוֹת בּוֹ׃ אֶת־הַכֹּל עָשָׂה יָפֶה בְעִתּוֹ גַּם אֶת־הָעֹלָם נָתַן בְּלִבָּם מִבְּלִי אֲשֶׁר לֹא־יִמְצָא הָאָדָם אֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר־עָשָׂה הָאֱלֹהִים מֵרֹאשׁ וְעַד־סוֹף׃ יָדַעְתִּי כִּי אֵין טוֹב בָּם כִּי אִם־לִשְׂמוֹחַ וְלַעֲשׂוֹת טוֹב בְּחַיָּיו׃ וְגַם כָּל־הָאָדָם שֶׁיֹּאכַל וְשָׁתָה וְרָאָה טוֹב בְּכָל־עֲמָלוֹ מַתַּת אֱלֹהִים הִיא׃ יָדַעְתִּי כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים הוּא יִהְיֶה לְעוֹלָם עָלָיו אֵין לְהוֹסִיף וּמִמֶּנּוּ אֵין לִגְרוֹעַ וְהָאֱלֹהִים עָשָׂה שֶׁיִּרְאוּ מִלְּפָנָיו׃

תרגום

וְעִידָן בְּחִיר לְנַפָּפָא אִתְּתָא וְעִידָן בְּחִיר לְרַחֲקָא מִגַּפָּפָא בְּשִׁבְעַת יְמֵי אֶבְלָא׃ עִידָן בְּחִיר לְתְבוֹעַ נִכְסַיָּא וְעִידָן בְּחִיר לְמֵיבַד נִכְסַיָּא וְעִידָן בְּחִיר לְמִנְטַר עִסְקָא וְעִידָן בְּחִיר לְמִשְׁדֵּי עִיסְקָא בְּיַמָּא בְּעִידָן נַחְשׁוֹלָא רַבָּא׃ עִידָן בְּחִיר לְמִבְזַע לְבוּשָׁא עַל שְׁכִיבָא וְעִידָן בְּחִיר לְאַחָאָה בְּזִיעָא עִידָן בְּחִיר לְמִשְׁתַּק מִלְּצַלָּאָה וְעִידָן בְּחִיר לְמַלָּלָא פִּתְגָמֵי מַצוּתָא׃ עִידָן בְּחִיר לְרַחֲמֵי חַד לְחַבְרֵיהּ וְעִידָן בְּחִיר לְמִסְנֵי לְגַבַר חַיָּבָא עִידָן בְּחִיר לְאַגָּחָא קְרָבָא וְעִידָן בְּחִיר לְמֶעְבַּד שְׁלָמָא׃ מַה מוֹתַר אִית לְגְבַר פָּלַח דִּי הוּא טָרַח לְמֶעְבַּד אוֹצְרִין וּלְמִיכְנַשׁ מָמוֹן אִילוּלֵי מִסְתַּיַּיע בְּמַזְּלָא דִלְעֵילָא׃

חֲזֵית יָת גַּוָון אִיסוּרִין וּפוּרְעֲנוּתָא דִּי יְהַב יְיָ לִבְנֵי אֱנָשָׁא דִּי אִנּוּן רַשִּׁיעִין לְסַגָּפוּתְהוֹן בֵּיהּ׃ אָמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּרוּחַ נְבוּאָה יַת כּוֹלָּא עֲבַד יְיָ שַׁפִּיר בְּעִידָנֵיהּ דַּחֲזַיָּא דַּהֲוַת מַצוּתָא דַּהֲוַת בְּיוֹמֵי יָרָבְעָם בַּר נְבָט לְמֶהֱוֵי בְּיוֹמֵי שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי וְאִתְעַכְּבַת וַהֲוָאַת בְּיוֹמֵי יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְּאִילוּ הֲוַת בְּיוֹמֵי שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי לָא הֲוַת מִתְבְּנֵי בֵּית מוּקְדְּשָׁא עַל עֵיסַק עֵיגְלִין דְּדַהֲבָא דִּי עֲבַד יָרָבְעָם חַיָּבָא וְשַׁוְּיֵאִנּוּן חַד בְּבֵיתְאֵל וְחַד בְּדָן וּמַנִּי פַּרְזְדָוָן עַל שְׁבִילַיָּא וּפָסְקוּ עוֹלֵי רִיגְלָא אִינוּן כֵּן אִתְעַכְּבַת עַד דִּי יִתְבְּנֵי בֵּית מוּקְדְּשָׁא בְּגִין דְּלָא יַעַכְּבוּן יִשְׂרָאֵל לְמִבְנֵי יָתֵיהּ אַף יַת שְׁמָא רַבָּא דַּהֲוַת כְּתִיב וּמְפָרַשׁ עַל אֶבֶן שְׁתִיָּא כַּסִּי מִנְּהוֹן דְּאִשְׁתְּמוֹדַע קֳדָמוֹהִי יִצְרָא בִּישָׁא דִּי בְלִבְּהוֹן דְּאִילוּ הֲוַת מְסִיר בְּיַד אֱנָשֵׁי הֲוָה מְשַׁמֵּשׁ בֵּיהּ וּמַשְׁכַּח בְּגַוֵּהּ מַה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְּסוֹף יוֹמַיָּא עַד עָלְמֵי עָלְמַיָּא וְאוּף יוֹם מוֹתָא כַּסִּי מִנְּהוֹן בְּדִיל דְּלָא יְהוֹדַע לְגְבַר מִן רֵישָׁא מַה דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי בְּסוֹפָא׃

אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּרוּחַ נְבוּאָה יְדַעִית אֲרוּם לֵית טַב בְּהוֹן בִּבְנֵי אֱנָשָׁא אֲרוּם אֱלָהֵן לְמֶחְדֵּי בְּחֶדְוַת אוֹרַיְתָא וּלְמֶעְבַּד טַב בְּיוֹמֵי חַיּוֹהִי׃ וְאוּף כָּל אֱנַשׁ דְּיֵיכוּל וְיִשְׁתֵּי וְיֶחֱזֵי טַב בְּיוֹמוֹי וְיַחְסִין לִבְנוֹי בְּעִידָן מוֹתֵיהּ כָּל טַרְחוּתֵיהּ מַתְּנַן דְּאִתְיְהִיבַת לֵיהּ מִן קֳדָם יְיָ הוּא׃ יְדַעִית בְּרוּחַ נְבוּאָה אֲרוּם כָּל דִּי יַעֲבִיד יְיָ בְּעָלְמָא בֵּין טַב לְבִישׁ מִדְּאִתְגְּזַר מִפּוּמֵיהּ הוּא יְהֵא לַעֲלַם עֲלוֹהִי לֵית רְשׁוּ לְגְבַר לְאוֹסָפָא וּמִינֵּיהּ לֵית רְשׁוּ לִגְבַר לְבַצָּרָא וּבְעִידָן דִּי יֵיתֵי פּוּרְעֲנוּתָא בְּעָלְמָא יְיָ הוּא דַּעֲבַד בְּגִין דִּי יִדְחֲלוּן בְּנֵי אֱנָשָׁא מִן קֳדָמוֹהִי׃

והאלהים ז' וסים' והאלהים נסה את אברהם. ויהי קול השופר. ואשר לא צדה. והאלהים אמר לי לא תבנה. ויריעו איש יהודה. ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים. מה שהיה כבר הוא:

בעבור העתים והענין הכה דבר העתים לכל דבר לעלות אל עושר או לרדת ממנו ועליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע על כן אין לעמל טוב כי אם לשמוח בחלקו או בהונו לעשות טוב בחייו שיחיה חיים טובים או יהי פירושו שיעשה טוב בחייו שיקבל עליו שכר טוב במותו: וגם. וגם זה מאמר שישמח לא יוכל לשמוח אם אין העת נכונה לו כפי מתת אלהים בתחלת בריאתו: ידעתי. פירוש והאלהים עשה שלא יוכל להוסיף על מעשהו או לגרוע כדי שיראו בני אדם מלפניו:
מה

יפה שנעלם מן הבריות: ידעתי עתה. הואיל ונעלם עת הפקודה כי אין טוב בבריות כי אם לשמוח בחלקו ולעשות הטוב בעיני בוראו בעוד שהוא חי: ורואה בטוב. תורה ומצות: ידעתי כי כל אשר עשה. הקב"ה במעשה בראשית הוא ראוי להיות לעולם ואין לשנותו לא בתוספת ולא בגרוע וכשנשתנה האלהים בזה ועשה שינוי כדי שייראו מלפניו אוקיינוס פרץ גבולו בדור אנוש והציף שליש של עולם והאלהים עשה שיראו מלפניו שבעת ימים נשתנו הלוך חמה בדור המבול לזרוח במערב ולשקוע במזרח כדי שיראו מלפניו חמה חזרה לאחוריה עשר מעלות בימי חזקיהו ובימי אחז אביו נתקצר היום ונתרבה הלילה בשם מעשה כדי שלא יהא נכפר כל זה כדי שיראו מלפניו לפיכך אין טוב לאדם לעסוק אלא בתכותיו וליראה מלפניו: מה

רשי

מה שהיה כבר הוא · מה שהיה מלפנינו כבר הוא עשוי וראינוהו או שמענוהו מאחרים שראוהו ויש לנו להעיד עליו שראינו שהקב"ה מבקש את הנרדפים יעקב נרדף מעשו רודף ואהב את יעקב ואת עשו שנאתי מצרים רודפים את ישראל טבעו בים ; ואשר · עתיד להיות עוד באחרונה הוא דוגמת מה שכבר היה כאשר בראשונה כן באחרונה אין הקדוש ברוך הוא משנה מדותיו בעולם ; והאלהים יבקש את נרדף · ליפרע מן הרודף לפיכך מה ; יתרונו של עושה הרעה כאשר הוא עמל הרי סופו להשתלם ; מקום המשפט וגו' · ראיתי ברוח הקדש מקום לשכת הגזית בירוש' שהיתה מלאתי משפט שמה ישפטו רשע כמו שנאמ' ראשיה בשוחד ישפוטו וראיתי פ פורענותם ; מקום הצדק · שער התוך שהיה מקום תוך הלכות שמה הרשע שם ישבו שר שכים רב סריס נרגל שראצר רב מג ובוכד נצר וחיילותיו ודנין את ישרא' בייסורים קשים ומשפטי מות ; שמה הרשע · טעמו למעלה לומר שהוא שם דבר כמו הרשע אלא לפי שהוא סוף פסוק נהפך ליקוד קמץ גדול ואף על פי שבכל מקום לא מצינו לו עוד שמתהפך באתנחתא וסוף פסוק ; אמרתי אני בלבי וגו' · לפיכך אני אומר את הכל שופט הקב"ה ל לאחר זמן ואף על פי שמתעכב הדבר סופו לבא אל משפטו כי שעה יש לכל חפץ אף ל לפורענות ולפקודת הדין יש עת מתי יבא ; ועל כל המעשה · שעשה האדם שם ישפטוהו בבא עת ה הפקידה · שם באותו העת כיתן זמן לכל המעשה להשפט עליו אבבא הוטרי מילי ואני דרי חוטבבא ; אמרתי אני בלבי · בראותי זאת ; על דברת בני האדם · שאחזו להם מדת גאות לנהוג שררה ורבנות בקטנים מהם ; לברם · הקדוש ברוך הוא להודיעם שאין שררתם כלום ולהראותם שהם אף השרים והמלכים ; בהמה המה להם · כשאר בהמה וחיה המה לעצמם ; כי מקרה בני האדם וגו' · הוא טעם הדבר אשר נתן הקב"ה מקרה ופגע לבני אדם ויש מקרה ופגע לבהמה ומקרה אחד לשניהם כי שכשם שזה מת כך זה מתי ומותר האדם מן הבהמה אין ; ויתרונו והבלחתו של אדם יותר מן הבהמה איננו נראה משמת כי הכל נהפך להיות הכל ושב אל העפר ; ומי יודע · כמו מי יודע ישוב מי הוא אשר מבין ונותן לב מרוח בני האדם היא העולה למעלה ועומדת בדין ורוח הבהמה היא היורדת למטה לארץ ואין לה ליתן דין וחשבון וצריך שלא להתנהג כבהמה שאינה מקפדת על מעשיה ; וראיתי · בכל אלה ; כי אין טוב לאדם · מאשר ישמח במעשיו · ביגיע כפיו ישמח ואל ישלח ידו להרחיב כשאול נפשו לחמוד להתעשר להתרבות לא לנו ; כי

קהלת

מה שהיה כבר הוא ואשר להיות כבר היה והאלהים יבקש את נרדף ;

ועוד ראיתי תחת השמש מקום המשפט שמה הרשע ומקום הצדק שמה הרשע ;

אמרתי אני בלבי את הצדיק ואת הרשע ישפט האלהים כי עת לכל חפץ ועל כל המעשה שם ;

אמרתי אני בלבי על דברת בני האדם לברם האלהים ולראות שהם בהמה המה להם ;

כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה ומקרה אחד להם כמות זה כן מות זה ורוח אחד לכל ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל ;

הכל הולך אל מקום אחד הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר ;

מי יודע רוח בני האדם העלה היא למעלה ורוח הבהמה הירדת היא למטה לארץ ;

וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו

תרגום

מה דהות מן קדמת דנא הא כבר הוא ראתי מה דעתיד למהוי בסוף יומיא הא כבר הוה וליום רבא דעתיד יי למתבע חשוכא ומסכינא מן ידוהי דרשיעיא דרדיף ליה ; ועוד חזית תחות שמשא בעלמא הדין אתר בית דינא דדייני שקרא תמן יחובון לזכאה למיפק חייבא בדיניה ואתר דמשתכח תמן גבר זכאי תמן משתכח גברא חייבא למשלט ביה בגין חובי דרא בישא ; אמרית אנא בלבי ית זכאה וית חייבא ידין יי ביום דינא רבא ארום עידן מתעבר לכל עסקא ועל כל עובדא דעברו בעלמא הדין אתדונון תמן ; אמרית אנא בלבי על עיסק בני אינשא דייתי עליהון מכתשין ומרעין בישין בגין לנסואיהון ובגין למבחניהון עבד יי למחזיאין חייבין בתיובתא ישתביק להון ויתסון ורשיעיא די אינון כבעירא לא תייבין בגין כן אינון מתווכחין בהון לאבאשא להון ; ארום ארעון אינשא חייבא וארעון בעירא מסאבא ארעון חד לכולהון והיכמה דתסות בעירא מסאבא כן ימות דין דלא תאיב בתיובתא קדם מותיה ונשמת רוח תרויהון כתרא אתדן לכל גוון ושארות גברא חייבא מן בעירא מסאבא מדעם בין תרויהון אלהן בית קבורתא ארום כולא הבלו ; כולא אזלין לאתר חד כל דיירי ארעא אתבריאו מן עפרא וכד ימותון כולהון עתידין למיתוב לעפרא ; מן הוא חכימא דידע אין רוח נשמתא בני אינשא הסלקא היא לעילא לרקיעא ורוח נשמתא דבעירא הנחתא היא לרע לארעא ; וחזית ארום לית טב בעלמא הדין מדיחדי אינש בעובדוי טבין וייכול וישתי ויוטיב לביה

מסורה

ומקום ג' וסימ' ומקום רגלי אכבד · ומקום משכן כבודך · ומקום הצדק שמה הרשע ; ולראות ג' וסימני' אמרתי אני בלבי על דברת · הנה אשר ראיתי אני · ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה · ואינון מן ג' ג' ול בריש' וסים' נמסר במסר' רבת' במערכת אות הלמ"ד בס"ר ; וראיתי י"ב וסימ' וראיתי את הדם ופסחתי עליכם · וראיתי מה והגדתי לך · וראיתי לבית גבה · וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה · וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות · וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם · וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון · וראיתי את כל מעשה האלהים · כי איככה אוכל וראיתי ב' בפסו' · וראיתי אני דניאל לבדי את המראה · והנה שנים אחרים ;

אבן עזרא

מה שהיה · מעשה האלהים על דרך אחת ; ומה שהיה כבר הוא ענינו אם הוא ויש כמהו ואשר להיות כבר היה כמהו · ונרדף הוא העומר שהיה אותו במלת הוא והוא בין עבר ועתיד והענין שהאלהים בקש מן הזמן שיהיה נרדף זמן רודף אחר זמן ולא יפסק כי הזמן שעבר שב עומד ואשר להיות שב כמו עבר ושב הזמן אחר ואם יתחלק לזמן עתיד ועבר וזה ענין יתבאר בגלגל שכל חלק ממנו ירדוף אחר הנקודה האמצעית והיא המוצק ונקראת מוצק בעבור כוחי ה המקום והקו הראשון הוא הרחב וכן רחב לא מוצק תחתיה וישוב החלק שהיה במזרח במערב והפך ואין ל למקום תנועת הגלגל ראשית שיחל ממנו כי כל ראשית אחרית ; וכל אחרית ראשית ; והנרדף הוא המוצק והנה באר לנו כי כל מעשה האלהים על דרך אחת ; ועוד · המקום שהיה ראוי להיות שם המשפט שמה הרשע וכפל ה הענין כמו אשורנו ; ולא קרוב קום בלק ושמע ורוב הנבואות כן ; אמרתי · אחר שתמהתי איך יעשה דבר רשע בעולם ש שהוא מעשה האלהים ידעתי כי את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים וענין שם רמז לעולם הבא כמו וערום אשוב שמה רמז ל למקום הקבר ואם ישוב שמה של האדמה אשר לוקח משם ישוב גם זה הענין אחר ש שימות ; אמרתי אני · אמרתי בלבי בעבור בני האדם שבחרם האלהים מכל תולדות הארץ וראיתי שהם כמו בהמות הם לנפשם במחשבותם ומלת על דברת כמו בעבור כמו על דברתי מלכי צדק בעבור שאתה מלך צדק ולמ"ד לברם כמו אמרי לי אחי הוא וברם על משקל ראם והוא מן ברו לכם איש וי"א כי לברם שם הפועל והיה הרי"ש ראוי להדגש ועיקרו לבררם כמו לברר וללבן וזה רחוק כי בבניין פיעל הדגש לא ימצא העי"ן מבולע ואמר שהם בהמה וענינו כבהמה וכמהו ועיר פרא אדם יולד אם אוכלה הוא כי שמש ומגן ואם יאמר מדקדק איך ככנס הלמ"ד על פועל עבר ואין כמהו התשובה כי הבי"ת והלמ"ד אחים וכירוף זה ודרך אחר לכל ונמצא בהכין לו דוד וגם הוא לבדו ; כי מקרה · זה הפסוק על מחשבות בני אדם שלא חכמו והשכילו כי בראותם שמקרה אחד לאדם ולבהמ' בחיים ובמות חשבו כי רוח אחד לכל ואין לאדם מותר מן הבהמה ומותר שם על משקל מושב מן הבנין הכבד והנה הוא תמורת פה הפועל שהוא יו"ד ויתרון שם מן הבנין הקל והנו"ן נוסף ; הכל · זה דבק עם הפסוק שלמעלה כי הכל הבל ממקומם אחד ; מי יודע · ידוע כי ה"א הידיעה אם בא אחריו אחד מאותיות הגרון הוא קמוץ ברוב ושל התימה לעולם בפתח וה"א העולה היא למעלה קמוץ גם יש דגש ביו"ד שאחרי ה"א הידיעה כמו היושבת ואילו היה לתימה היה שוא ופתח תחת ההא והאחר רפה והענין מי ומי שידע בבני האדם ההפרש שיש בין רוח האדם ורוח הבהמה והענין כי לא ימצא אחד מני אלף ודעת הרוח עמוקה וצריכה לראיות ולא קניתם כי אם המשכילי' שהתבררה מחשבתם במאזני החכמה ובארבעה יסודותיה שהשלשה מהם ספר וספר וספור ומורכב מן השנים ומתורת אלהינו אמר במיני הצמחי' תדשא הארץ והנה יש לארץ כח להדמיא בדבר אלהים ובעבור היות המדמיא גוף ממנו יבאו ואליו ישובו ולא יעמוד הנולד שהולידה קכובים בעבור שיש קץ לגדולו ובעמדו ולא יגדל ישוב לאחור וכן אמר ישרצו המים נפש והנה המים הולידו נפש כל ארץ ועוף ודג בדבר אלהים וכן נפש חיה למינה ולא אמר בתורה נפש אדם רק אמ' נעשה אדם בצלמנו כדמותנו והזכיר שברא גופו מן האדמה ואחר כך ויפח באפיו נשמת חיים ורמז עומדת ולא תאבד כנפש הבהמה והפרש יש בין נשמה ונפש כי לא מצאנו בכל המקרא נשמה כי אם על בני אדם כענין נותן נשמה לעם עליה וכל אשר נשמת רוח חיים באפיו שב על האדם לבדו ואמר שלמה בסוף הספר שרוח בני האדם תשוב אל האלהים ולא אל העפר ; וראיתי · כי אלה החושבים שהם כמו הבהמות אין טוב להם טוב מאשר ישמחו בחייהם כי אין להם חלק אחר ולמה יתעסקו בדברים יעזבום אחריהם ; ושבתי

ושבתי. כאומר חזרתי בי ושבתי מזה הענין שחשבתי שהטוב לאדם שישמח בעבור שלא יוכל לשמוח בעבור שיש בעולם חמס ויוקח ממנו ממונו בכח ויהיה עשוק שיעשקנו מלך או שופט ליקח שוחד או גנב ופירוש ומיד עושקיהם כח שיש כח ביד העושקים והעשוקים אין לאל ידם כי אם לבכות ואין להם מנחם כי דרך האבל הבוכ׳ על המת שיבאו לו מנחמים ויתנחם והזכיר ואין להם מנחם פעמים בעבור שלא יועילו בביתו וכעקתו פעם אחרי פעם: ושבח. ושבח שם התואר כמו ירא אני ונפתח החי״ת בעבור היותו מאותיות הגרון: עדנה חסר הא והוא עד הנה וזה הענין שאמר שהמתי׳ יותר משובחים מן החיים הוא כנגד העשוקים שכל אדם יקבל כל מה שיבא עליו מן השמים ולא יוכל לסבול עושק שיעשה לו בן אדם שהו׳ כמהו ויבחר מות מחיים: וטובי. מלת עדן מורכבת והיא חסרת ה״א לפני הנו״ן ואחריו כמו עדנה והענין שהמתי׳ שמתו כבר מצאו מנוח ולא שמעו קול נוגש וטוב מן החיים והמתי׳ אשר לא נבראו עד עתה בעבור היות העשוקים בגופם כמו האסורים והשבויים או עשוקי ממון שהם מצטערים ואם הם חיים והמתים ואם שאינם עתה כבר נעשקו גם הם ורבים תמהו איך יאמר וטוב למי שלא נברא וכן אמרו החכמים ז״ל אשרי מי שלא נברא ואינו תימה בעבור קוצר הלשון לדבר כי אם על דרך דמיונות כמו שאמרו חכמי שקול הדעת כי כל דבר הוא יש או אין ואם הוא דבר איך הוא אין: וראיתי. רוב עמל האדם גם כשרון מעשיה׳ בעבור בני האדם שיקנאו זה בזה וירבה להתפאר על חברו ושלא יהיה הוא חסר ממנו בדירתו ומלבושיו ובניו ומאכלו וחכמתו וטוב השם: הכסיל. גם יש באדם כסילים עצלים אין להם קנאה ולא יתעסקו במלאכה שיחיו ממנה רק חובקים את ידיהם ואוכלים מה שיש להם ויאמרו בלא מחיה ואחר שהוא אוכל כל מה שיש לו ולא יעמול להוסיף כאילו אוכל את בשרו בעבור שימות ברעב: טוב. דברי הכסיל הוא האומר די לי מלא כפי לחם בנחת מן מלא חפנים בעמל ורעות רוח שיחשוב אדם לדבר עתיד מה יאכל מחר והוא לא ידע מה ילד יום: ושבתי. שבתי מהסתכל בדברי זה הכסיל וראיתי כסיל אחר הפך הראשון: יש אחד. יתכן היות שני חבר או משרת או אשה שהיא עזר כנגדו והוא יותר נכון: ואין קץ לכל עמלו הענין שיש לו עושר אין קץ לו וכפשו לא שבעה ולא שקטה מעמל ולמה לא יחשב בלבו למי אני עמל ולמה אחסר את נפשי מכל תענוג והנה אין מי יירשני שתשמח נפשי שאעזוב בני או אחי בטוב. גם זה הבל הוסיף גם להורות כי הכסיל הראשון הבל הוא כמו האחרון ואם שניהם כסילים החכם יהיה כענין דם ועושר אל תתן לי: טובים. ישוב על הכסיל שהוא לבדו ויאמר הלא היה לו טוב להיות לו מי שיתחבר עמו ויעזור אותו אז יהיה להם שכר טוב בעמלם והוא המאכל והמשתה:

הרע ב׳ קמץ בסיפ׳ דסמי׳ לעשיה וסימ׳ אשר חוטא עושה רע. וטוב משניהם אשר עדן לא היה ולא ראה מעשה הרע: ואח ל׳ מלעיל יש אחד ואין שני והוא חד מן כ׳ זוגין חד מלרע וחד מלעיל וסי׳ נמס׳ במס׳ רבה׳ במערב׳ או׳ הז״ן בערך זוג בס״ר:

כִּי־הוּא חֶלְקוֹ כִּי מִי יְבִיאֶנּוּ לִרְאוֹת בְּמֶה שֶׁיִּהְיֶה אַחֲרָיו׃ ד וְשַׁבְתִּי אֲנִי וָאֶרְאֶה אֶת־כָּל־הָעֲשֻׁקִים אֲשֶׁר נַעֲשִׂים תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וְהִנֵּה דִּמְעַת הָעֲשֻׁקִים וְאֵין לָהֶם מְנַחֵם וּמִיַּד עֹשְׁקֵיהֶם כֹּחַ וְאֵין לָהֶם מְנַחֵם׃ וְשַׁבֵּחַ אֲנִי אֶת־הַמֵּתִים שֶׁכְּבָר מֵתוּ מִן־הַחַיִּים אֲשֶׁר הֵמָּה חַיִּים עֲדֶנָה׃ וְטוֹב מִשְּׁנֵיהֶם אֵת אֲשֶׁר־עֲדֶן לֹא הָיָה אֲשֶׁר לֹא־רָאָה אֶת־הַמַּעֲשֶׂה הָרָע אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ וְרָאִיתִי אֲנִי אֶת־כָּל־עָמָל וְאֵת כָּל־כִּשְׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה כִּי הִיא קִנְאַת־אִישׁ מֵרֵעֵהוּ גַּם־זֶה הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃ הַכְּסִיל חֹבֵק אֶת־יָדָיו וְאֹכֵל אֶת־בְּשָׂרוֹ׃ טוֹב מְלֹא כַף נָחַת מִמְּלֹא חָפְנַיִם עָמָל וּרְעוּת רוּחַ׃ וְשַׁבְתִּי אֲנִי וָאֶרְאֶה הֶבֶל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ יֵשׁ אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי גַּם בֵּן וָאָח אֵין־לוֹ וְאֵין קֵץ לְכָל־עֲמָלוֹ גַּם־עֵינָיו לֹא־תִשְׂבַּע עֹשֶׁר וּלְמִי אֲנִי עָמֵל וּמְחַסֵּר אֶת־נַפְשִׁי מִטּוֹבָה גַּם־זֶה הֶבֶל וְעִנְיַן רָע הוּא׃ טוֹבִים הַשְּׁנַיִם מִן־הָאֶחָד אֲשֶׁר יֵשׁ־לָהֶם שָׂכָר טוֹב בַּעֲמָלָם׃

(Masorah: ל׳ ; ג׳ ; יג פסו׳ ואין ואין לנח׳ ואת המתים ; ל׳ ; הז׳ ל׳ ; ב׳ דכמי׳ לעשייה יב ; ו׳ דסמי׳ ; ל׳ ומס׳ ; ל׳ ; ו׳ דסמי׳ ; ג׳ ל׳ וחד ; יימ ק׳ ; ג׳ ל׳ ; יג פסו׳ גם גם גם ; ל׳ ובענין)

אֲרוּם הוּא חוּלָקֵיהּ טַב בְּעָלְמָא הָדֵין לְמִקְנֵי בֵּיהּ עָלְמָא דְאָתֵי דְלָא יֵימַר אֱנַשׁ בְּלִבֵּיהּ לְמָה דֵין אֲנָא מְבַזְבֵּז מָמוֹנָא לְמֶעְבַּד צִדְקְתָא טַב לִי דְאִשְׁבְּקִינֵיהּ לִבְרִי בַּתְרַי אוֹ אֶתֵּן מִינֵיהּ בְּעִידָן סֵיבְתִי אֲרוּם מַן הוּא דְיַעִילִינֵיהּ לְמֶחֱזֵי מַה דַעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בַּתְרוֹי׃ וְתָבִית אֲנָא וַחֲזֵית יַת כָּל אֲנִיסִין דְאִתְעֲבִידוּ לְצַדִּיקַיָּא בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא מִן יַד רוֹדְקֵיהוֹן וְלֵית דִי מַלִּיל לְהוֹן תַּנְחוּמִין וְלֵית לְמִפְרַקְהוֹן מִן יַד דְאוֹנְסֵיהוֹן בִּתְקוֹף יְדָא וּבְחֵילָא וְלֵית דִי יְנַחֵים לְהוֹן׃ וְשַׁבָּחִית אֲנָא יַת שְׁכִיבָא דְהָא כְּבַר מִיתוּ וְלָא חֲזוֹ פּוּרְעֲנוּתָא דְאָתֵי בְּעָלְמָא בָּתַר מוֹתֵיהוֹן יַתִּיר מִן חַיַּיָּא דִי אִינוּן קַיָּימִין בְּעָלְמָא הָדֵין בְּעָקָא עַד כְּעַן׃ וְשַׁפִּיר מִן תַּרְוֵיהוֹן יַת דְעוֹד כְּעַן לָא הֲוָה וְלָא אִתְבְּרֵי דִי לָא חֲזָא יַת עוֹבָדָא בִישָׁא דְאִתְעֲבִידוּ בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא׃ וַחֲזֵית אֲנָא יַת כָּל טוֹרְחָא וְיַת כָּל אוֹטָבוּת עוֹבָדָא דִי עָבְדִין בְּנֵי אֱנָשָׁא אֲרוּם הִיא קִנְאֲתָא דְקָנֵי גְבַר לְחַבְרֵיהּ לְמֶעְבַּד כְּוָתֵיהּ דְסַקְנֵי לֵיהּ לְמֶעְבַּד טָבָא כְּוָתֵיהּ מֵימְרָא דִשְׁמַיָּא יוֹטִיב לֵיהּ וּדְמַקְנֵי לֵיהּ לְבִישׁ לְמֶעְבַּד כְּבִישְׁתֵיהּ מֵימְרָא דִשְׁמַיָּא יַבְאִישׁ לֵיהּ וְאַף דֵין הֲבָלוּ לְחַיָּיבָא וּתְבִירוּת רוּחָא׃ שַׁטְיָא אָזִיל וּמְגַפֵּיף יַת יְדוֹי בְּקַיְיטָא וְלָא צָבֵי לְמִטְרַח וּבְסִתְוָא יֵיכוּל יַת כָּל מַה דְאִית לֵיהּ וַאֲפִילוּ כְּסוּ מֵעַל מְשַׁךְ בִּסְרֵיהּ׃ טַב לִגְבַר מְלֵי חָפְנֵי מֵיכְלָא בְּהַנְיַית נַפְשׁוּ בְּלָא גְזֵילָא וַחֲטוּפִין מִן תְּרֵין חָפְנִין מַלְיָין מֵיכְלָא בִּגְזֵילָא וַחֲטוּפִין וַעֲתִיד לְשַׁלְמָא בְּדִינָא בְּטוֹרְחָא וּבִתְבִירוּת רוּחָא׃ וְתָבִית אֲנָא וַחֲזֵית הֲבָלוּ דְאִתְגְּזַר לְמֶהֱוֵי בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא׃ אִית גְּבַר יְחִידָא וְלֵית תִּנְיָין בַּר מִינֵיהּ אַף בְּרָא וְאַף אֲחָא לֵית לֵיהּ לְמֵירַת יַת נִכְסוֹי וְלֵית סוֹף לְכָל טוֹרְחֵיהּ וְאַף עַיְינֵיהּ לָא תֵיכוּל לְמִסְבַּע עֻתְרֵיהּ וְלָא יֵימַר בְּלִבֵּיהּ לְמָא דְנַן אֲנָא טָרַח וּמְחַסֵּר יַת נַפְשִׁי מִטֵּיבוּתָא אֲקוּם כְּעַן וַאֲעְבִּיד מִינֵיהּ צִדְקְתָא וְאֶחֱדֵי בְּעָלְמָא הָדֵין עִם בְּנֵי אֱנָשָׁא וּלְעָלְמָא דְאָתֵי עִם צַדִּיקַיָּא אַף דֵין הֲבָלוּ וְעִנְיָן בִּישׁ הוּא׃ טָבִין תְּרֵין צַדִּיקַיָּא בְּדָרָא יַתִּיר מִן חַד וְאִינוּן דִי דַבְרִין בְּמַזְלָא וּמִשְׁתַּמְעִין מִלֵּיהוֹן דִי אִית לְהוֹן אֲגַר טַב לְעָלְמָא דְאָתֵי בְּטוֹרְחֵיהוֹן דִי טְרַחוּ לְסוֹבָרָא יַת דָּרֵיהוֹן׃

כי הוא חלקו. יגיע כפיו הוא החלק הניתן לו משמים ובו ישמח: כי מי יבאנו לראות לאחר שמת במה שיהיה לבניו אם יצליחו גם הם בעושר שאסף הוא והניח או לא יצליחו: ושבתי אני וראה. ברוח הקדש: את כל העשוקים. הנעשים עשוקים בגיהנם במעשים אשר נעשים: תחת השמש. תחת חליפה של התורה: והנה דמעת העשוקי׳. בוכים על נפשותם העשוקות ביד מלאכי משחית ואכזרים וכן הוא אומ׳ עוברי בעמק הבכא מעיין ישיתוהו אלו יורדי גיהנם ואף מקרא זה כך נדרש בספרי: ומיד עושקיה׳ כח. עושקיהם מכריחים ותוקפים אותם בכח: שכבר מתו. עד שלא מלנו בהם יכר הרע הזה לראותם מן הקדוש ברוך הוא כגון אבות הראשונים שלא נענה משה אלא על ידיהם וכגון דוד אבי שלא נענתי אני בשעה שהכנסתי ארון לבית קדשי הקדשים אלא כשאמרתי זכרה לחסדי דוד עבדך: עדן. עדיין: אשר לא ראה את המעשה. ראיתי במדרש קהלת אלו תשעה מאות ושבעים וארבעה דורו׳ שקומטו להבראות ולא נבראו: וראיתי אני את כל עמל. הן העבירות שהן עמל בעיני הקדוש ברוך הוא: ואת כל כשרון המעש׳. שאינו לשם שמים אלא לקנאת איש מרעהו שמניחם הבל: כי היא קנאת איש. אשר הוא קנאת איש מרעהו: הכסיל. הרשע חובק את ידיו ואינו יגע ואוכל אלא מן הגזל: ואוכל את בשרו. ליום הדין פורענה צדיקי׳ בכבוד והוא נידון כך נדרש בספרי: טוב מלא כף נחת. להיות קונה נכסים מעט ומיגיעו שיהא בהן נחת רוח ליוצרו: ממלא חפנים. נכסי הרבה בעבירה שהוא עמל ועצבות רוח לפני המקום: תחת השמש. כמו תחת השמים: יש אחד ואין שני. יש לך אדם שעושה דבריו ביחידי: גם בן ואח אין לו. אם תלמיד חכם הוא אינו קונה לו תלמיד שהוא כבן ולא חבר שהוא כאח ואם רווק הוא אינו נושא אשה להיות לו כאח לעזר ולהוליד בן ואם סוחר הוא אינו קונה לו שותפים והוא לדרך יחידי: ואין קץ לכל עמלו. יגע בגירסא ואם סוחר הוא עמל בפרקמטיא: גם עינו לא תשבע עושר. לא יהא שבע בטעמי תורה שהרבה תורה למד אדם מתלמידיו ולענין הממון רודף תמיד אחר הממון: ולמי אני עמל. מאחר שאיני מעמיד תלמידים ואיני נושא אשה להוליד בנים: טובים השנים. לכל דבר מן האחד לפיכך יקנה לו אדם חבר וישא אשה אשר יש להם יותר ריוח בעמלם ההנם מלאכה נעשית בשנים שאין היחיד מתחיל בה לבדו:

כי

כי אם יפלו. כמשמעו ולענין המשנה אם תקשה עליו משנה שלו חבירו מחזירה לו או אם יכשל ולא דקדק את אשר שמע מפי רבו בא חבירו ומעמידו על האמת: ואי לו. ואוי לו: וחם להם. כמשמעו ולענין זכר ונקבה מתחממים זה מזה ומולידי': אם יתקפו האחד. אם באו לשטי' עליו לתקפו אם שני' הם יעמדו לנגדו וכל שכן אם

כי אם. ואם יארע לו חולי או יפול זה או זה יעזרנו חברו ומלת אי כמו אוי ואין לה דומה כי אם בספר הזה אי לך ארץ: גם. בהתחבר הגויות יחמו כענין ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך: ואם יתקפו. אם יתחזק עליו אדם אחד השנים יעמדו נגדו מלת יתקפו מן הפעלי' היוצאי' כמו תתקפהו לנצח ובא חסר נו"ן או ה"א כמו

ואילו חד מן ה' מלין בתרי טעמי פי' דמשמש מנות לתיבתו וסי' ועתה אל תעצבו. אנה חטא העם הזה. ואסער על כל הגוי'. ואילו האחד שיפול. וישם לדניאל בלטשאצר: ינתק ג' וסימ' כאשר ינתק פתיל הנערת בהריחו אש. ינתק מאהלו מבטחו. והחוט המשלש לא במהרה ינתק: למלוך ג' וחס' וסי' במלכים א' סימן ב': אין קץ לכל חד מן ו' פסו' אית בהון כ'

כִּי אִם־יִפֹּלוּ הָאֶחָד יָקִים אֶת־חֲבֵרוֹ וְאִילוֹ הָאֶחָד שֶׁיִּפּוֹל וְאֵין שֵׁנִי לַהֲקִימוֹ׃ גַּם אִם־יִשְׁכְּבוּ שְׁנַיִם וְחַם לָהֶם וּלְאֶחָד אֵיךְ יֵחָם׃ וְאִם־יִתְקְפוֹ הָאֶחָד הַשְּׁנַיִם יַעַמְדוּ נֶגְדּוֹ וְהַחוּט הַמְשֻׁלָּשׁ לֹא בִמְהֵרָה יִנָּתֵק׃ טוֹב יֶלֶד מִסְכֵּן וְחָכָם מִמֶּלֶךְ זָקֵן וּכְסִיל אֲשֶׁר לֹא־יָדַע לְהִזָּהֵר עוֹד׃ כִּי־מִבֵּית הָסוּרִים יָצָא לִמְלֹךְ כִּי גַּם בְּמַלְכוּתוֹ נוֹלַד רָשׁ׃ רָאִיתִי אֶת־כָּל־הַחַיִּים הַמְהַלְּכִים תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ עִם הַיֶּלֶד הַשֵּׁנִי אֲשֶׁר יַעֲמֹד תַּחְתָּיו׃ אֵין־קֵץ לְכָל־הָעָם לְכֹל אֲשֶׁר־הָיָה לִפְנֵיהֶם גַּם הָאַחֲרוֹנִים לֹא יִשְׂמְחוּ־בוֹ כִּי־גַם־זֶה הֶבֶל וְרַעְיוֹן רוּחַ׃ שְׁמֹר רַגְלֶיךָ כַּאֲשֶׁר תֵּלֵךְ אֶל־בֵּית הָאֱלֹהִים וְקָרוֹב לִשְׁמֹעַ מִתֵּת הַכְּסִילִים זָבַח כִּי־אֵינָם יוֹדְעִים לַעֲשׂוֹת רָע׃

(מסורה בשוליים: ל' ג' ל' · ל' וחד ולאחד ל' · ג' · ר' ג' · ל' ומ"ל · נ' וחס' · ל' ק' · ל' · ו' כסו' לכל לכל ז' מ"ל · יתיר יו"ד · ר' ל' · ל' מ"ל)

אֲרוּם אֲלָהֵן אִין יִפּוֹל חַד מִנְּהוֹן עַל עַרְסָא וְיִשְׁכּוּב מְרַע חַבְרָא יָקִים יַת חַבְרֵיהּ בִּצְלוֹתֵיהּ דְּאִילוּ חַד דְּהוּא זַכַּאי בִּלְחוֹדוֹהִי בְּדָרֵיהּ דִּי יִפּוֹל עַל עַרְסֵיהּ וְיִשְׁכּוּב מְרַע לֵית לֵיהּ בְּדָרֵיהּ חֲבַר תִּנְיָן לְצַלָּאָה עֲלוֹהִי אֱלָהֵן בִּזְכוּתֵיהּ יְקוּם מִמַּרְעֵיהּ׃ אַף אִין דְּמָכָן תְּרֵין גְּבַר וְאִתְּתֵיהּ וְשַׁחֲנִין לְהוֹן בְּסִתְוָא וּלְחַד אֵיכְדֵין יִשְׁחַן׃ וְאִין יְקוּם גְּבַר רַשִּׁיעָא וְתַקִּיפָא בְּדָרָא וְעוֹבָדוֹהִי מְקַלְקְלִין וּמִסְתַּקְּפִין לְאִיתָאָה פּוּרְעָנוּתָא בְּעָלְמָא קַיָּימִין תְּרֵין צַדִּיקַיָּא לְקַבְלֵיהּ וּמְבַטְּלִין פּוּרְעָנוּתָא בִּזְכוּתְהוֹן וְכַמָּה יָאוּן תְּלָתָא צַדִּיקַיָּא דְּהִינוּן בְּדָרָא וּשְׁלָם בֵּינֵיהוֹן כְּתִיבָא דְּמִגְרַלְיָא תְּלַת תְּלָת נִימִין דְּלָא בִּבְהִילוּ אִיתְנְתַק׃ טַב הוּא אַבְרָהָם דִּי הוּא רַבְיָא מִסְכֵּין וַהֲוַת בֵּיהּ רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ וְאִשְׁתְּמוֹדַע לֵיהּ מָרֵיהּ בְּמֵירְהֵיהּ בַּר תְּלַת שְׁנִין וְלָא צְבֵי לְמִפְלַח לְטַעֲוָת יַתִּיר מִן נִמְרוֹד רַשִּׁיעָא דַּהֲוָה מַלְכָּא סִיב טִפְּשׁ וּמִן בְּגַלַל דְּלָא צְבֵי אַבְרָהָם לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא רְמָאהִי לְגוֹ אַתּוּן נוּרָא יְקִידְתָּא וְאִתְרְחִישׁ לֵיהּ נִיסָא מִן רִבּוֹנֵי עָלְמָא וְשֵׁזְבֵיהּ מִתַּמָּן וַאֲפִילוּ מִן בָּתַר הָכִי לָא הֲוַת מַנְדְּעָא בְּנִמְרוֹד לְאִזְדַּהֲרָא עוֹד בְּדִיל דְּלָא לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא דְּהוּא פָּלַח מִן לְקַדְמִין׃ אֲרוּם מִן גְּנִיסַת פָּלְחֵי טַעֲוָתָא נְפַק אַבְרָהָם וּמְלַךְ עַל אַרְעָא דִּכְנַעֲנָאֵי אֲרוּם אַף בְּיוֹמֵיהּ מַלְכוּתֵיהּ דְּאַבְרָהָם אִתְעֲבִיד נִמְרוֹד מִסְכֵּינָא בְּעָלְמָא׃ אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּרוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ חֲזֵית יַת כָּל חַיַּיָא דְּאָזְלִין בְּטִפְּשֵׁיהוֹן לְסַרְבָּא עַל רְחַבְעָם בְּרִי תְּחוֹת שְׁמַיָּא וּמַפְלְגִין לֵיהּ יַת מַלְכוּתָא לְאִתְיְהָבָא לְיָרָבְעָם בַּר נְבָט בְּרַם שִׁבְטָא דְּבִנְיָמִן וִיהוּדָה הֲוָה לְבְהוֹן שְׁלִים עִם רַבְיָא הוּא רְחַבְעָם בְּרִי דַּהֲוָה תִּנְיָן לְמַלְכוּתִי דִּיקוּם וְיִמְלוֹךְ בְּאַתַר אַחְסַנְתֵּיהּ בִּירוּשְׁלֵם׃ לֵית סוֹף לְכָל עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל לְכָל צַדִּיקַיָּא דַּהֲוָה מְדַבַּר קֳדָמֵיהוֹן בְּרַם הִינוּן יַעֲטוּהִי בְּחוֹכְמְתָא לְמֵיקַל נִירָא מְעִילָוֵיהוֹן וּבְטִפְּשׁוּתֵיהּ אֲזַל וְאִתְיַעַט עִם עוּלֵימַיָּא וְהִינוּן יַעֲטוּהִי בְּטִפְּשׁוּתָא לְיַקָּרָא נִיר מַלְכוּתָא עַל עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וּשְׁבַק מַלְכַּת סָבַיָּא וַאֲזַל בְּמַלְכַּת בַּתְרָאֵי בְּרַם הִינוּן בַּתְרָאֵי תְּוָוהוּ בָּתַר כֵּן לָא חָדוּ בֵּיהּ וְאִינוּן גַּרְמוּ עֲלוֹהִי לְאִסְתַּפְקָא לְמֶהֱוֵי מִתְפַּלְגִין מִינֵּיהּ עַשְׂרָתֵי שִׁבְטַיָּא וּמְלוֹךְ עִילָוֵיהוֹן יָרָבְעָם חַיָּבָא אַמְרִית אַף דֵּין הֲבָלוּ לִרְחַבְעָם בְּרִי וּתְבִירוּת רוּחַ לְדִילֵיהּ׃ אַנְתְּ בַּר נָשָׁא טַר רִגְלָךְ בְּעִידָן דְּתֵיזִיל לְבֵית מוּקְדְּשָׁא דַּיְיָ לְצַלָּאָה דְּלָא תְהָךְ תַּמָּן מְלָא חוֹבִין קֳדָם עַד לָא תְּתוּב וּתְהֵי מַקְרִיב אוּדְנָךְ לְקַבָּלָא אוּלְפַן אוֹרָיְתָא מִן כַּהֲנַיָּא וְחַכִּימַיָּא וְלָא תְהֵא כְּטִפְּשַׁיָּא דְּמַקְרְבִין קוּרְבָּנָא עַל חוֹבֵיהוֹן וְלָא תַיְבִין מִן עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא דַּאֲחִידִין בִּידֵיהוֹן וְלֵיתוֹהִי מְקַבֵּל בְּרַעֲוָא אֲרוּם לֵיתֵיהוֹן יָדְעִין לְמֶעְבַּד בְּהוֹן בֵּין טַב לְבִישׁ׃

לכל וסימ' ויחלק לכל העם לכל המון ישראל. כל תפלה כל תחנה דמלכים. ויבן ויפרוץ מכל בניו. סומך יי' לכל הנופלים. קרוב יי' לכל קראיו: אין קץ לכל העם:

נ' הם החוט המשולש לא במהרה ינתק. ד"א מי שהוא תלמיד חכם ובנו ובן בנו שוב אין תורה פוסקת מזרעו שנ' לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך. ד"א חוט המשולש במקרא ובמשנה ובדרך ארץ לא במהרה הוא חוטא. בפנים אחרים נדרש במדרשים אחד ואין שני לו אבל אין סדר כל המקראות הללו מתיישבעליה': טוב ילד מסכן וחכם. זה יצר טוב ולמה נקרא ילד שאינו בא באדם עד י"ג שנה: מסכן. שאין האיברים שומעים לו כמו ליצר הרע: חכם. שמשכיל את האדם לדרך טובה: ממלך זקן וכסיל. יצר הרע שהוא שליט על כל האיברים זקן שמשעה שנולד הוולד הוא נתון בו שנאמר לפתח חטאת רובץ: וכסיל. שמתעהו בדרך רעה כך נדרש במדרש: אשר לא ידע להזהר עוד. שהרי הזקן ואינו מקבל תוכחה: כי מבית הסורים יצא למלוך. ממקום הטנופת וסרחון כדמתרגמינן ויבאש וסרי: כי גם במלכותו. משמלך באדם נולד הרש המסכן הטוב ממנו ובא מתוך טהר' ולא מתוך טנוף' הרחם כך דרשוהו במדרש. ד"א כי טוב ילד מסכן וגו' כמשמעו. אשר לא ידע להזהר עוד. שכבר הזקין ברשעו וכסילותו. כי מבית הסורי' יצא למלוך כי הילד המסכן סופו שיאמרו עליו שיצא למלוך מתוך עוניו ומבית אסוריו שהרי שמך של הסורים נקוד רפי והרי הוא כמו האסורים שכן מצינו ביוסף שמלך מתוך יציאת בית האסורים וכן דוד אני לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן: כי גם במלכותו נולד רש. כי כשר והנון הוא שימלוך כי גם במלכותו הוא כהפך ממנהג השררה ומקטין עצמו אצל החכמים כמדת הרש' וכן עיר פרא אדם יולד שיהפך וישנה לו ממה שהיה כעיר פרא ועשה אדם: נולד. נעשה ולשון הוה הוא: ראיתי את כל החיים וגו'. מצאתי במדרש הספר הזה זה דור המבול שנאמר בהם מכל החי: עם הילד השני. אשר יתקיים תחת אותו הדור שהם נח ובניו: אין קץ לכל העם. פריים ורביים היו יותר מדי כמו שנא' זרעם נכון לפניהם אשה מתעברת ויולדת לשלשה ימים. ישלחו כצאן עויליהם. לכל אשר היה לפניהם: אין קץ לכל הטוב שהיה לפניהם והכל אבד ורגע שאול יחתו: גם האחרונים. דור הפלגה לא ישמחו גם הם בטוב הניתן בידם: כי גם זה. סופו של הכל ורעיון רוח כאשר אדם מהלך אחרי יצרו: שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים. היאך תלך אם תביא תודה ונדבת שלמים הוא הטוב: ושמור עצמך. שלא תצטרך לילך בהבאת חטאת ואשמות: וקרוב. הוי לשמוע דברי הקב"ה והוא טוב וקרוב להקב"ה מתת זבח הכסילים שיחטא ויביא קרבן: כי אינם יודעים לעשות רע. אין הכסיל מבין שהוא עושה רע לעצמו: להוציא

נגדו ... וזה שמו אשר יקראו ויש אומרי' כי וי"ו של יתקפו נוסף וזה רחוק לא ימצא וי"ו נוסף בסוף המלה כי אם בשמות לבדם כמו למעינו מים בנו בעור. והחוט המשולש. אם ענין ואין שני הוא העזר יהיה המשולש שהכן כענין לא יכסו כי ידברו את אויבים בשער: טוב. כאשר השלים לבאר כי ענין הכסיל ואפילו שיש לו עושר רב הבל הוא הזכיר כי הטוב הוא החכם ואפילו יהיה עני כי מסכן כמו דל כמו אשר לא במסכנות. וילד כנגד זקן ומסכן כנגד מלך וחכם כנג' כסיל ועניו ילד שכל יום יוסיף חכמה והזקן לא ידע להזהר עוד בעבור שזקן בכסילות: כי. יתכן שיהיה הילד שהוא חכם מלך ואפילו שיהיה בבית הסורים והמלה חסרת אל"ף כמו מלפנו מבהמות ארץ שהוא מן ואאלפך חכמה וזה הילד כמו יוסף שחכמתו שמתהו לאדון ואמר שלמה אל תתמה איך יצא החכם מדבר להפך כי גם הזקן שהוא מלך נולד רש כענין ערום יצאתי מבטן אמי: ראיתי. עם הילד השני. שהוא מלך תחת הזקן וקראו שני בעבור היותו ילד בא אחריו ועמד תחתיו: אין קץ. אף על פי שהוא חכם לא ישמחו בו כל החיים כי מ משפטי המלוכה קשי' ותוספת גם. טרם האחרונים להורות על אשר לפניהם כי גם הם לא שמחו בזקן הכסיל ויש מפרש הילד השני הדור הבא אחריו והענין כי ראה החיים מהלכים תחת השמש והם עם יורשיהם שיעמדו תחתיהם כמו שהיו הם עם הראשונים אשר היו לפניהם ואלה ואלה לא ישמחו בעולם: שמר. רובי המפרשים פירשו רגלך כמו לא עשה רגליו ודרך פשוטו הוא כאשר הזכיר המלך ושלא ישמחו בו הקרובי' אליו בעבור שיפחדו ממנו והבא על ארמונו שמר במלבושיו ודברי פיו אמר יותר מזה יש עליך להשמר כאשר תלך אל בית האלהים וענין שמור רגלך כאדם שיאמר מקום פלוני מסוכן הוא ואם לא תדע להשמר שמר רגלך: וענין וקרוב לשמוע: הע"ס

אע״פ שאמרתי לך שמור רגלך אין האלהים רחוק כמלך בשר ודם רק הוא יותר קרוב לקבל דבריך אם תקראהו באמת מזבח שיתנוהו הכסילים כי אינם יודעים רק לעשות רע כמו אין טוב באדם שיאכל ושתה והענין כי אין להם דעת נכונה לעשות טוב ויש אומרי׳ כי הכסילים אפילו לעשות רע שהוא קרוב ליצר לב האדם אינם יודעים ואף כי הטוב ויש אומרים כי פירוש רע כמו רצון: אל תבהל. אל יוציא פיך מלין לפניו בבהלה ולבך אל ימהר כי אם תבינו כי הלב כמו אוצר ותנועה בעסקי העולם על כן אמר משיח יי׳ מצא עבדך את לבו ודע כי האלהים נכבד עליך ורואה אותך ושומע דבריך כי הוא בשמים בגבהי מרום הגבוהים ואתה על הארץ ואין למטה ממך על כן יהיו דבריך מעטים שלא תסתכן כמו שהיה כהן גדול ביום הכפורים מתפלל תפלה קצרה ויוצא:

כי האלהים ו׳ דסמי׳ וסי׳ ועתה לא אתם שלחתם אתי הנה׳ והיה כי תבאנה האתות האלה׳ כי האלהים מענה בשמחת לבו׳ כי האלהים בשמים ואתה על הארץ׳ ויאמר נתן אל דוד דה״י ויזבחו ביום ההוא׃

אַל־תְּבַהֵל עַל־פִּיךָ וְלִבְּךָ אַל־יְמַהֵר לְהוֹצִיא דָבָר לִפְנֵי הָאֱלֹהִים כִּי הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם וְאַתָּה עַל־הָאָרֶץ עַל־כֵּן יִהְיוּ דְבָרֶיךָ מְעַטִּים׃
כִּי בָּא הַחֲלוֹם בְּרֹב עִנְיָן וְקוֹל כְּסִיל בְּרֹב דְּבָרִים׃

לָא תְבַהֵל עַל מֵימְרָךְ לְשַׁבְשָׁא יָת מִילֵי פוּמָךְ וְלִבָּךְ לָא יוֹחֵי לְאַפָּקָא מַמְלַל בְּעִידָן דְּאַתְּ מְצַלֵּי מִן קֳדָם יְיָ אֲרוּם יְיָ שַׁלִּיט עַל כָּל עָלְמָא וְיָתֵיב עַל כּוּרְסֵיהּ יְקָרֵיהּ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא וְאַנְתְּ יָתִיב עַל אַרְעָא בְּגִין כֵּן יְהוֹן מִלֵּי פוּמָךְ קַלִּילָן׃ אֲרוּם הֵיכְמָה דְאָתֵי חֶלְמָא עַל הִרְהוּרֵי לִבָּא וּסְגִיאוּת קַל שַׁטְיָא בִּסְגִיאוּת פִּתְגָמִין בְּטֵילִין׃

רשי

להוציא דבר לפני האלהי׳. לדבר קשה כלפי מעלה: כי הוא בשמים ואתה על הארץ׃ ואפילו חלם מלמעלה וגבור מלמט׳ אימת חלם על הגבור וכל שכן גבור למעלה וחלם למטה׃ כי בא החלום ברוב ענין׃ כי דרך החלום לבא ברוב הרהורים שאדם מעיין ומהרהר ביום ודרך קול כסיל לבוא ברוב דברים כי בהרבותו דברי׳ מוציא קול של כסילות מפיו כי לא יחדל פשע לכך אני אומר יהיו דבריך מעטים׃

אמר אברהם המחבר הנה כא הואלתי לדבר כי בעבור היות כבוד המקום מלא כל מקום ולא יוכל האד׳ להסמר בכל מקום הוכן לו מקום שיהיה לו קבוע לתפלתו והוא חייב לכבדו גם חייב הוא האדם להודו׳ ולשבח לשמו בכל רגע כי חסדו עמו בכל חלקי הרגע שיחיינו ויתענג בהרגשו׳ רק בעבור היות האד׳ מתעסק בעסקי העולם הושם לו זמן שיתפלל בו והם עתים ידועים ערב ובקר וצהרים כי כל מי שיש לו עינים ידעעת צאת השמש ועת נטותו ועת בואו על כן חייב אדם שיתפלל שישמור פתחי פיו ויחשוב בלבו שהוא עומד לפני מלך בידו להחיות ולהמית על כן אסור שיתפלל אדם ויכנים בתוך תפלתו פיוטין לא ידע עיקר פירושם ולא יסמוך על המחבר ברצונו הראשון כי אין אדם אשר לא יחטא או המעתיקים חטאו וכלל אומ׳ יש בפיוטי ר׳ אלעזר הקליר ע״ה ארבעה דברים קשים. הדבר האחד כי רובי פיוטיו חידות ומשלים והזכיר מפיוטיו אחד והוא אירא׳ יקפיל וחדמי׳ יכפיל ליום זה פור הפיל ומציון ימלוך יש מפרשים כי אירא׳ הוא בא״ור ועניינו הוא המשיח יקפיל הארץ לפניו וחדשים יכפיל שיכפיל חדשי השנים וימהר ביאתו ויש אומרי׳ כי הוא בלא אור ועניינו יעביר כמלת ראי דרכך בגי וחדשים יכפיל יסתיר והם העבים החדשים מקרוב באו וחכמי הדור יפרשו אירא׳ יקפיל שיעביר אלה השמים המתמשלים לראי מוצק וחדשים יכפיל הם השמים החדשים גם זה איננו נכון כי אין משמע לשונו כי אם יעביר ראי ויכפיל חדשים אולי עבותים הם ויכפילם כדי שתהיה המכה בהם קשה היתכן שיאמר אדם אין בכל החיים חכם כעיר ויאמ׳ כי ענינו אדם שנאמר ועיר פרא אדם יולד או יאמר אחרי העם עובדי אש ומשתחוים לשמש ויאמר כי אש הוא השם הנכבד והנורא שנאמ׳ כי יי׳ אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא גם הוא שמש שנאמר כי שמש ומגן יי׳ אף כי אלה בלי ספק דמות כראי יתיזקים ולא דמה הכתוב המשקי׳ לראי כי אם בחוזק היתפלל אדם ברוך אתה אריה בעבור שנמצא על המקום כאריה ישאג הייטיב בעיני יי׳ ולמה לא נלמד משלמה שלא היה חכם אחריו כמהו והנה תפלתו שהתפלל מודעת וכל יודע לשון הקדש יבין אותה ואיננה חידות ומשלים וכן תפלתו של דניאל שהיה מספר קטרין והנה אלה לא התפללו כי אם בדברים מבוארים שהיו חכמים אף כי המתפלל על אנשים רבים וכלם אינכו חכמים וכן כל תפלה לחול ולקדש שתקנו הראשונים אין בה חידות ומשלים ומה ענין יש שיכפיל השמים החדשים שיהיו שנים ויכפילם ולאמר על המקום ליום זה פור הפיל איננו נכון כי המשליך גורל לא ידע מה יהיה והיה ראוי שיברח ממלת פור הפיל כי לא תמצאהו אם במקום הכורד ועוד אחר שיעביר אלה השמים והארץ איך ימלוך מציון והיא חלק מהארץ ענה אחד מחכמי הדור ואמר כי חרות יקפיל הצריכו שיאמר פור הפיל השיבותיו כי לא מצאנו הנביאו׳ בכל תפלת׳ שיעסקו בחרוז ועוד כי היה לו לעשו׳ על חרוז אחר ולמה רכב על פיל ואותו לארץ יפיל ואם ראה בחלום שעשה חרוז על פיל והוצרך בהקיץ לפתור חלומו יהיה אומר לוחץ יעפיל להתכסא יפיל ורמי לב ישפיל ומציון ימלוך. והדבר השני שפיוטיו מעורבים בלשון תלמוד וידוע כי יש כמה לשונות בתלמוד ואינכו לשון הקדש וכן אמרו לשון מקרא לחוד ולשון תלמוד לחוד ומי הביאנו בצרה הזאת להתפלל בלשונות נכריות הלא נחמיה הוכיח המדברי׳ לשון אשדודית ואף כי בשעת התפלה ולמה לא נלמד מן התפלה הקבועה שהיא כלה דברי צחות בלשון הקדש ולמה נתפלל בלשון מדי ופרס ואדום וישמעאל. והדבר השלישי אפילו המלות שהם בלשון הקדש יש בהם טעיות גדולות כמו אנסיכה מלכי לפניו והנמצ׳ מזה הענין ואני נסכתי מלכי והוא מן הבנין הקל על משקל כלתי ודרכתי והעתיד אסוך או אנסוך כמו אפול ואדור ומן הבנין הכבד יאמר הפיל ועתיד אפיל וכן מן הסיך יאמר אסיך או אנסיך בהראות הנו״ן כמו ולכפיל ירדן והנה יהיה פירוש אנסיכה מלכי אעשה ממנו נסוך כמו בל אסיך נסכיהם מדם ויש מפרשים נסכתי מלכי כמו משחתי ואם היה הפירוש אמת תהיה טעות שנית ולמה לא אמר ארומם מלכי או אשבח ואודה או אקדש רק בקש מלה להראות חכמתו לשומעים ואנחנו חייבים לדעת דקדוק הלשון היטב שלא נטעה כמו המברכים ברכת המזון שיאמרו זכנו ולא ידעו כי זכנו הוא מן זכה כמו ענכו מן ענה ולא יאמר מן זן כי אם זונכו כמו סובבו אלהי ישענו ופעם יאמר כו לשון עבר והוא לשון ציווי כאשר יאמרו רבים בתענית שחל עניו פניך וידוע שהשי״ן במקום אשר כמו מה שהיה הוא שיהיה וחל הוא לשון צווי לעתיד כמו חל כא את פני יי׳ והנכון לומר שחלה כמו ובהכנעו חלה את פני יי׳ ועוד כי לשון הקדם ביד ר׳ אלעזר כ״ע עיר פרוצה אין חומה שיעשה מן הזכרים נקבות והפך הדבר ואמר שושן עמק אויממה וידוע כי ה״א שושנה לשון נקבה וישוב הה״א תי״ו כשיהיה סמוך שושנת העמקים ובשור הה״א או התי״ו יהיה לשון זכר כמו צדקה וצדק ואיך יאמר על שושן אויממה ולמה ברח מן הפסוק ולא אמר שושנת עמק אויממה ועוד מה ענין לשושנה שיאחרכה באימה התפחד השושנה ואין יואר השושנה כי אם קטופה או רעננה או יבשה אמר אחד מחכמי הדור הוצרך לומר אויממה בעבור שתהיה חרוזתו עשירה השיבותי אם זאת חרוזה עשיר׳ הנה יש בפיוטות חרוזים עניים ואביונים מחזרים על הפתחים שיחובר הר עם כבחר אם בעבור היות שניהם מאותיות הגרון אם כן יחובר עמם אל״ף ועי״ן ועם הבי״ת והוי״ו שהוא גם מחבר לו עם כביא יחבר עמם מ״ם ופ״ה ויהיו כל החרוזים חמשה כמספר מוצאי האותיות ואם שבת הבור ה״א עם חי״ת בעבור היות דמותם קרובות במכתב אם כן יחבר רי״ש עם דל״ת ואף כי מצאנו דעואל רעואל דודנים רודנים וכן יחבר משפטי׳ עם פתים כי הם ממוצא אחד ונמצא הטי״ת תמורת תי״ו במלת כצדק הצטידנו ויצטירו. וכן חבר יום עם פדיון ועליון גם זה איננו נכון אף על פי שנמצא מ״ם במקום נו״ן כמו חיין וחטין איך יחליף מ״ם יום שהוא שורש עם נו״ן עליון פדיון שהוא מן עלה ופדה והוא איננו שרש ועוד מה ענין החרוז רק שיהיה ערב לאוזן ותרגום כי סוף זה כסוף זה ואולי היתה לו הרגשה שמיתשירנים בה כי המ״ם כמו הנו״ן ואינמו ממוצא אחד ועוד חבר עוטר עם עפר תעמר גם זה איננו נכון רק אם היה המתפלל אפרתי יש אומרי׳ אין מסיבין את האדם אחר מותו התשובה רוח אל עמתנו כלנו ומאומר קורצו הקדמונים כמוכו ואוזן מלים תבחן וכלנו נדע כי דניאל היה נביא ורבעל כל חרטומי בבל וחכמיה והנה אמרו חכמים ז״ל טעה דניאל בחשבונו והחשבון הוא דבר קל ועוד כי ירמיה הנביא בזמן דניאל היה ואחר שהראו חכמינו הראיה על טעותו האמור יאמר להם אילו היה דניאל חי היה מטעה המטעים אותו ואחרים אמרו רחמנא ליבא בעי אם כן למה נצטרך לדבר כי הוא יודע תעלומות לב והלא תקנו הקדמונים לאמר בכוס כפור היה עם פיפיות שלוחי עמך בית ישראל ואל יכשלו בלשונם. והדבר הרביעי שכל פיוטיו מלאים מדרשות ואגדות וחכמינו אמרו אין מקרא יוצא מידי פשוטו אם כן אין ראוי להתפלל אלא על דרך פשט ולא על דרך שיש לו סוד או הוא על דרך משל או הוא כענין שאין הלכה כמותו או שיתפרש לעניכים רבים הלא ידענו ממדרש שיר השירים שכל שלמה האמור שם הוא קדש ועניכו המלך שהשלום שלו הנכון שיאמ׳ אדם בתפלתו הושיעני המלך שלמה והנה מצאנו במקרא האומרים מה משא יי׳ וידוע כי יש משא כמו נבואה והמדברים לירמיה הנביא מה משא יי׳ לא ידע הנביא סודם שלא היו אומרים כי אם מענין אים אים על משא ואמר היודע הנסתרות לנביא שיאמר להם כי המשא יהיה לאיש דברו והפכתם את דברי וגו׳ אכן תאמרו מה דבר יי׳ ומה ענה יי׳ שאין במלה ספק כענין וכן לא תקראי לי עוד בעלי והלא הוא בעל נעורים כמו אישי לכן בעבור היות שם בעל ספק עם שם הבעל שהוא צלם אמר הכביא אפילו מלה שיש בה ספק כענין צלם לא תאמרי לי כי אם אישי והגאון רב סעדיה כשמר מלא הארבעה דברים בבקשותיו השתים שלא חבר מחבר כמו הם והם על לשון המקרא ודקדוק הלשון באין חידות ומשלים ולא דרש וחכם היה בברפתגם הוא חבר בקשה תחלתה אמרי האזינה יי׳ ויש בה דברים איכמו נכוכים מהם שאמר הרחבת עולמות אין להם גבול ומה שאין לו גבול איננו נברא ואמר כי ממך בך ובך ממך ואילו ידע מה פירוש שם לא היה זה הדבור עולה על לבו ועוד אחר שאמר כי ממך בך הלא הוא בעצמו בך ממך כי מה הפרש בין שלום עליך אופליך שלום ראובן אתה או אתה ראובן תפשום חיים או חיים תפשום יברכך יי׳ וישמרך יי׳ ישמרך מכל רע ואין זה דרך תפלה אלא דרך שחוק וחכם אחד שחבר שתי מלות והיו לאחדים בפיו כמו אברמל פירוש אבאר מלה או אבאר מלה והנה עשה הפך מה שאמר כי לא באר המלה ולא דבר ברור רק בלל בשפתו שפת הקדם ולא אוכל לבאר אחד מני אלף מטעות הפייטנים והטוב בעיני שלא יתפלל אדם בהם כי אם התפלה הקבועה ויהיו דבריכו מעטים ולא נענש בדין: כי בא החלום. כשיהיה החלום מעורב מענינים רבים דוע שהוא מתערובת המאכלים והתגבר אחת מן הארבעה שרשים לא יהי לו פתרון ולא יורה על טוב או רע כי הבל הוא כן ידמה הכסיל שירבה דברים וכל המרבה דברים בכל מקום מביא חטא אף כי במקום המוכן להזכיר ששהגבוה בו תמיד׃

כאשר

רשי

אין חפץ בכסילי'. אין חפץ לפני הקב"ה ברשעי' הנודרים ואין משלמים: אל תתן את פיך. בנדר: לחטיא את בשרך. שיפקוד העון על בניך: ואל תאמר לפני המלאך. שליח הבא לתובעך צדקה שפסקת ברבים: כי שגגה היא. בשגגה פסקתיה כסבור הייתי שהיה יכולת בידי ליתן: וחבל את מעשה ידיך. מצות שהיו בידיך שעשית כבר א

אבדתם כן נדרש ב

במדרש: על קולך. בשביל קולך: כי ברוב חלומות וגו'. אפר כל מה שיאמרו לך ח

חלומות ונביאי הבל ודברים הרבה לפרוש מאת המקום: כי את האלהים ירא. הריני משמש בלשון אלא אל תשמע אל ה

החלומות אלא את ה

האלהים ירא: אם עשק רש וגזל משפט וצדק וגו'. אם תראה במדינה שהם עושקים את הרשים וגוזלי' את המשפט ואת הצדק: אל תתמה. על חפצו של מקום כשיבוא ע

עליהם רעה כי גבוה מעל גבוה שומר ו

ורואה את מעשיהם וגבוהים יש עליהם ה

העושים שליחותו של מקום וירדו תקיפה ל

ליפרע מהם: גזל משפט. גזל של משפט לפי שהוא דבוק הוא נקוד גזל פתח קטן שאם לא היה דבוק היה נקוד גזל קמץ. עניין אחר אם תראה שהם עושקי ר

רשים וגוזלי משפט ו

ורואה אתה צדיק בא

לעיר שהקב"ה משפיע להם טובה ואינו נפרע מהם אל תתמה על ח

חפצו של מקום כי כן דרכו להאריך אפו: כי גבוה מעל גבוה ש

שומר. ממתין עד שתתמלא סאתם: וגבוהים. יש לו עליהם ליפרע מהם בבא עת פקודתם כמו ולא תשמור על חטאתי שומר אתונים שמר את הדבר: ויתרון ארץ בכל היא. ויתרם של יושבי הארץ שהם מתגאים ומכעיסים למקום: בכל היא. בכל דבר הוא עושה שליחותו ליפרע ואפילו על ידי יתושין כדרך שעשה לטיטוס: מלך לשדה נעבד. הקב"ה נעשה פועל לכיון ליתבע עלבונה מתחריבה ולשלם שכר לבוניה: אוהב כסף לא ישבע כסף. אוהב מצות לא ישבע מהם: ומי האוהב בהמון. מצות רבות לא תבואה ואין באחת מהם מצוה מקויימת וניכרת כגון בניין בית המקדש ובית הכנסת וספר תורה כאלה גם זה הבל כך נדרשים שני מקראות הללו במדרש. ועוד פנים אחרים הגונים אך זה הקדמתי לפי שהוא מענין וגבוהים עליה' שסמכן הכתוב יחד. ד"א ויתרון ארץ בכל היא שכר עבודת האדמה חשוב הוא על הכל שאפילו הוא מלך צריך הוא להיות כעבד לשדה אם עשתה הארץ פירות יש לו מה יאכל ואם לאו מת ברעב: אוהב כסף לא ישבע כסף. לא יאכל כסף: ומי האוהב בהמון. בממון: לא תבואה. שאינו אוסף לו פירות גם זה הבל. ד"א ויתרון ארץ בכל היא שכרן של ישראל בכל דברי תורה הוא בין במקרא בין במשנה בין בתלמוד: מלך לשדה נעבד. מלך במקרא ובמשנה עורכו צריך להיות כעבד לבעל תלמוד שהוא מסדר לפניו הוראות איסור והיתר טומאה וטהר' היכין: אוהב כסף. אוהב תורה אינו שבע בה: והאוהב בהמון. תורה: לא תבואה. שיש לו מקרא משנה ואין לו תלמוד מה הנאה יש לו כל אלו בויקרא רבה: ברבות הטובה. כשישראל מטיבין מעשיהם: רבו אוכליה. מתן שכר המצות: ומה כשרון לבעליה. להקב"ה בכל הטבת מעשיהם: כי אם ראות עיניו. שרואה שהם כפופים לו ונחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו וכן לעניין הקרבנות: ברבות הטובה רבו אוכליה. שמביאים נדבות הרבה רבו הכהנים אוכליה: ומה כשרון לבעליה. הקב"ה: כי אם ראות עיניו. שאמר ונעשה רצונו:

אבן עזרא

כאשר כוונתיך. שתשמור בבית האלהים בדבריך גם כן אתה חייב להשמר בכל מקום ובכל עת שתזכור השם או תדור נדר לו תשמור מוצא שפתיך ולא תהיה מן הכסילים כי אין חפץ בם: טוב. כענין וכי תחדל לנדור: אל תתן. למה יהי פיך מוליד חטא ורע על בשרך שהוא גוף אם לא תשלם אשר דברת בפיך ודע כי נכח עיני יי' דרכי איש וכל צעדיו יספור ומלאך ממשרתיו ממונה לכתוב בספר כל הדבורים היוצאים מפי האדם ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היה הנדר שנדרת. וחבל את מעשה ידיך כמו והשחית וכמהו מחבלים כרמים ויש חבל מלשון לידה כמו יחבל און חבלתך אמך שמה חבלה ילדתך ויתכן היותו מן צירים וחבלים בעבור חבלי יולדה וחבל שליטי' ושוכב בראש חבל והוא התורן אשר בספינה שכל החבלים תלויים בו והוא שם התואר כמו איש אטר יד ימינו: כי ברב. כמו כי בא החלו' ברוב ענין אך את האלהים ירא בכל דבר או ענינו ראה אתה חלומות רבים ודבר הבלים והרבה לדבר רק ירא האלהים והענין שכל דבור מותר לך חוץ אם היה בו זכר לשם: אם עושק. שמא תחשוב כי אין שומר על דבורך בעבור שתראה חמס בפרהסיא ואין מושיע וזכר רש בעבור שחייב אדם לעזרו והנה הוא עשוק וגזל משפט סמוך כמו וגדר אבניו ובמוכרת כענין גדר מזה או בגזל וזכר במדינה לעיני הכל ולא במדבר. אל תתמה על החפץ שתאמר מה חפץ יש למקום שלא יושיע רעכויים שומר שרואה זה החמס ואיננו אחד רק הם רבי' וכל אחד גבוה מעל גבוה ושומרים רבים לא ידע איש מספרם כי הם גבוהים על אלה שמעלתם איננה שוה והיודע סוד השם ידע כי גבוה מעל גבוה הם חמשים וחמשה ולא אוכל לפרש: ויתרון. כאשר השלים לצוות על יראת אלהים שב להורות לו בדברי העולם אי זו מלאכה טובה שיחיה ממנה ולא יהיה בה חטא ואמר כי יתרון עבודת הארץ בכל דבר הוא אפי' המלך שאין למעלה ממנו נעבד לשדה בעבו' צרכו כי ממנו מחיתו: אוהב כסף. כפשו לא תשבע. ומי אוהב בהמון לא תבואה יש מי שאוהב לקבץ ממון בבגדים ומיני סחורות ולא יאהב תבואה גם זה הבל וגם ישוב על אוהב כסף והוא המקבץ כסף וזהב בלבד ויש אומרים מי שאוהב בהמון לא תבואה לו ויפרש המון קנות עבדים ושפחות ושמשים רבים והענין שיאהב להיות המון לפניו: ברבות. רבו אוכליה. מפעלי הכפל והוא פעל עבר ויאמר מן הפעלים שאלמר שלהם איננו שלם לשון בווי לרבים כמו רבה בכאך וזאת. כשרון כמו טוב וכשר הדבר אחר שהטובה שלו יאכלוה רבים לפניו מה טוב לו בטובה רק מראה עיניו:

מתוקה

תאחר ד' וסימ' מלאתך ודמעך לא תאחר. כי תדר נדר ליי' אלהיך. קרבתי צדקתי לא תרחק ותשועתי לא תאחר. באשר תדר נדר לאלהים אל תאחר לשלמו: ידיך י"א מל' וסימ' נמסר באיוב סוף מענה אמנם כי אתם עם: וצדק ד' וסי'

ג כאשר תדר נדר לאלהים אל תאחר לשלמו כי אין חפץ בכסילים את אשר תדר שלם: ד טוב אשר לא תדר משתדור ולא תשלם: ה אל תתן את פיך לחטיא את בשרך ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא למה יקצף האלהים על קולך וחבל את מעשה ידיך: ו כי ברב חלמות והבלים ודברים הרבה כי את האלהים ירא: ז אם עשק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה אל תתמה על החפץ כי גבה מעל גבה שמר וגבהים עליהם: ח ויתרון ארץ בכל היא מלך לשדה נעבד: ט אהב כסף לא ישבע כסף ומי אהב בהמון לא תבואה גם זה הבל: י ברבות הטובה רבו אוכליה ומה כשרון לבעליה כי אם ראית עיניו:

ל' ומ"ל · ל' · ל' · ל' וח' נרחם חבל ח"ח מ"ל · כ' אחרי' · ז' בלים' · ד' · ל' וחד וגזל · ד' · כ' · ל' · ג' · ל' וחד והגבוהים · ז' רגשי' · הוא ק' · ג' · ל' מ"ל · ראות ק'

בעידן דתידר נדר קדם יי' לא תעכב לשלמותי ארום בגין כן לית רעוא דיי' בטפשיא מן בגלל דמעכבין נידריהון ולא משלמין ואנת ית די תנדר שלם: טב לך די לא תינדר מן די תינדר ולא תשלם: לא תנבל ית מימרא דפומך למיגרם דין גהינם עלי בסרך וביום דינא רבא לא תיכול למימר קדם מלאכא אכזרא דרדי בך ארום שלותא היא למה דין יתקף רוגזא דיי' על קל מימרך דאתאמר ביגנותא ויחבל ית עובדי ידך: ארום בסגיאות חלמין דנביאי שיקרא והבלין דבעלי חרשין ומילין סגיאין דרשיעיא לא תהימין ארום חכימיא צדיקיא תהי משמש ומנהון תתבע אולפן ומן קדם יי' תהי דחיל: אין אניסות מסכנין וגזלתא ודקתא תחמי בקרתא לא תתמה בלבך למימר איכדין רעותא דיי' על כל אילין ארום על שמי מרומא נטיר עובדי בני אינשא בין טב לבישתא ומן קדמוי משתלחין גוברין גוונין ותקיפין למרדי ברשיעי ולמהויהון מתמנן רבנין עליהון: ומותר שבח פולחנות ארעא על כולא היא דבעידן דמרדין בני מלכותא ומלכא מתיהב בפצחהון מן קדמיהון אין לית ליה עיבור למיכל ההוא מלכא לגבר פלח בחקלא סיתעביד עבד משתעבד: גבר תגר די רחים למקני כסף ומרי פרגמטיא לא ישבע למצבור כסף ומן די רחים למכנוש ממון יתיר לית ליה שבח בעלמא דאתי אין לא יעבר מיניה צדקתא בדיל דלית ליה אגר עלל למיכל אף דין הבלו: בזמן דסגי טבותא בעלמא סגיאן אוף בני אינשא דייכלונה ומה הנאה אית למרהא דיצבירנה אין לא יעביד מינה טיבותא בגין די יחזי בעלמא דאתי יהבית אגרתא בעינוי:

נמסר בסוף סדר כי תצא: ה' כתי' היא וקרי' הוא וחילופי' ג' כתי' הוא וקרי' היא בנביאים וכתו' וסימ' נמסר בתלים סי' מן ע"ג: ברבות ג' ומל' וסימ' ברבות צדיקים ישמח העם' ברבות רשעים ירבה פשע' ברבות הטובה רבו אוכליה:

מתוקה

אבן עזרא

מתוקה. ידוע כי העשיר יפחד ביום ובלילה על עשרו מן המלך וחומסים וגנבים ועניין שבע רוב ממון שיחשב בלילה מחשבות איך תשבע נפשו מעושר או יהיה שבע שב אל המאכל כענין פן תשבענו והקאתו ושנת העובד פתוח כדרך כל סמוך ואם אתן שנת לעיני קמוץ כי הלמ״ד הכרית הסמיכה ואמ׳ רבי משה הכהן הספרדי ז״ל כי ענין שנת הקמוץ ש שנתי וכמהו אף כחלת ספרה עלי עזי וזמרת יה גם הם קמוצין :

יש רעה חולה. יתכן היות חולה מן כחלה מבניין הפעלי׳ שהלמ״ד שלהם איננו שלם ו והענין רעה בחלי רע כענין וחלי רע הוא או תהיה מלת חולה על משקל טובה מן ה הפעלים שהעי״ן שלהם איננו שלם מן על ראש רשעים יחול. עושר. בענין הראשון ש שעבודת האדמ׳ טובה מכל ממון : ואבד העושר. בענין רע שהביא על בעליו ו והענין אילו אבד לבדו ולא הוליד רע היה ה הכי רע : כאשר. בי״ת בעמלו מקום מ״ם כמו והנותר בבשר ו ובלחם : וגם זו רעה חולה. היא לכל באי עולם כי ערומים באו וערומים ילכו כלם ומה יתרון לו שעמל לרוח : גם. ביום שהוא אור לא יאכל כי אם בחשך והענין מרוב עסקיו ו ועמלו לקבץ ממון לא יאכל עד בוא הלילה והוא מלא כעס וחלי הנפש שהוא הפחד : הנה. זה פסוק שלישי והענין בעבור שהאדם ילך עומת שבא כנגד שבא ראיתי אני שאין טוב לאדם המתעסק לקבץ ממון רק שיאכל וישמח : גם כל. ולשאת את חלקו. זה החלק שישא עמו : כי לא. יש מפרש אם לא יעמוד לו הטוב ה הרבה יזכור את ימי חייו שהתענג בהם ויש לו בזכירתם שמחת לבב והנכון בעיני שהוא כן יזכור כי לא הרבה ימי חייו ואת ב כוסף כמו ובא האחרי ואת הדוב. כי האלהי׳ מענה. עניינו ממציא כמו תענה את השמים והם יענו את הארץ ויש אומרי׳ שהוא מלשון ענה ועניינו יענה הפועל והמבקש כפי שאלתו וכן יענה את הכל ומענה מן הבניין הכבד הנוסף על משקל מעלה כשיאו׳ והענין שהמקום מסייע לו בשמחתו כי הוא נתן לו והשליטו לאכול ממנו וענין ממנו שאין ראוי שיאכל ממנו יותר מדאי :

קהלת

שנת ה׳ בשינה וסימ׳ נמסר בירמיה סימן נ״א ותהלים סימן קל״ג : לבעליו ג׳ וסימ׳ בעל הבור ישלם כסף ישיב ואם גנב יגנב עושר שמור לבעליו : זה י״ח כתי׳ ה׳ וב׳ כתי׳ ו׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סי׳ ו׳ : לרוח ג׳ קמץ וסימ׳ נמס׳ ביחזקאל ריש סימן

מתוקה שנת העבד אם מעט ואם הרבה יאכל והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון : יש רעה חולה ראיתי תחת השמש עשר שמור לבעליו לרעתו : ואבד העשר ההוא בענין רע והוליד בן ואין בידו מאומה : כאשר יצא מבטן אמו ערום ישוב ללכת כשבא ומאומה לא ישא בעמלו שילך בידו : וגם זה רעה חולה כל עמת שבא כן ילך ומה יתרון לו שיעמל לרוח : גם כל ימיו בחשך יאכל וכעס הרבה וחליו וקצף : הנה אשר ראיתי אני טוב אשר יפה לאכול ולשתות ולראות טובה בכל עמלו שיעמל תחת השמש מספר ימי חיו אשר נתן לו האלהים כי הוא חלקו : גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עשר ונכסים והשליטו לאכל ממנו ולשאת את חלקו ולשמח בעמלו זה מתת אלהים היא : כי לא הרבה יזכר את ימי חייו כי האלהים מענה בשמחת לבו :

ל׳ ה׳ בשינה · ג׳ · ל׳ ומ״ל · ב׳ ומ״ל כי למועד · ג׳ · ב׳ · ב׳ אין בידו · ל׳ ג׳ רף · י׳ · ג׳ · ג׳ · ל׳ וכדימיון · ה׳ · ג׳ · ה׳ חס · ב׳ כרי · ל׳ חס י׳ כתי׳ ה׳ · ו׳ רסמי׳

תרגום

בסימת דמיכת גברא די פלח למרי עלמא בלב שלים ואית ליה ניח על בית קבורתיה אין זעירות שנין יחי אין סגיאות שנין בתר דפלח למרי עלמא בעלמא הדין לעלמא דאתי אגר עובדי ידוי יחסין וחוכמת אורייתא דיי לגבר דעתיר בחוכמתא היכמה דמעסק בה בעלמא הדין ואישתדל באולפנא כדין תנוח עלוהי על בית קבורתי ולא תשבקיני בלחודוהי היכמה דלא שבקרת איתתא לנוברה בלחודוהי לדמכא : אית בישותא מרעיתא חמית בעלמא הדין תחות שמשא ולית ליה אסו גבר דיכנוש עתרתא ולא עביד מיניה טב לסוף יומיא ההוא עותרא נטיר ליה לאבאשא ליה לעלמא דאתי : והוא עתרא די ישבק לבריה בתר מותיה יהובד על דיקנא ליה בגוון ביש ולא יתקיים ביד בריה די יוליד ולא אשתאר ליה בידוי מידעם : היכמה די נפק ממעי אימיה ערטלי בלא כסו ובלא מדעם טב כדין יתוב למיזל לבית קבורתיה חסיר מן זכות היכמ׳ די אתא בעלמא הדין ומדעם אגר טב לא יקביל בטורחיה לסוברא עמיה לעלמא דהוא אזיל למהוי לזכו בידיה : ואף דא בישתא מרעיתא ולית לה אסו דכל קביל אתא לעלמא הדין חסיר מן זכותא כדין ייזיל לעלמא ההוא ומה מותר הוה ליה די טרח לקבלת רוחיה : אף כל יומוהי בחשוכא שרא בדיל דלחמוהי בלחודוהי טעים ובנכסים סגי חזי ובמרעין ורגיז הוו חיוהי : והא די חזירת אנא טבא הוא לבני אינשא ודשפיר להון למעבד בעלמא הדין דייכלון וישתון מן טורחותיהון בדיל דלא לאושטא ידא באניסא ובחטוף ולמיטר פתגמי אוריתא ולמיחן עניי נכסא מן בגלל דיחזון טבתא בכל טורחותהון די טרחו בעלמא הדין תחות שמשא מנין יומי חיוהי דגבר די יהב ליה יי במזליה ארום הוא חולקיה ולית אחורן בר מיניה : אוף כל איניש דיהב ליה יי עותר ונכסין ואשלטיה יי למיכל מיניה בעלמא הדין ולמעבד מניה צדקתא ולקבלא אגר שלים לעלמא דאתי ולמברח בטורחיה עם צדיקיא הא דא מתנא דאתיהיבא ליה במזליה מן קדם יי הוא : ארום לא יומין סגיאין חיי איניש די ידכר ית יומי חיוהי כמה מנהון עתידין למהוי טבין וכמה מנהון עתידין למהוי בישן מטול דלא אתמסרו לבני אינש ארום מן קדם יי איתגזר עלוהי כמה יומין איסתגיף וכמה יומין ייחי בחדוות לביה :

ה׳ : יפה ה׳ בקריאה וסימ׳ וכאבשלום לא היה איש יפה בכל הארץ · יפה עשיתיו ברוב דליותיו · את הכל עשה יפה בעתו · טוב אשר יפה לאכול ולשתות · הנך יפה דודי אף נעים : ולשמוח ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס וסי׳ כי אם לאכל ולשתות ולשמוח · ולשאת את חלקו ולשמח בעמלו · קדמא מל׳ · כי האלהים ו׳ וסימ׳ לעיל בסיפר׳ ריש סי׳ דא :

רשי

מתוקה שנת העובד. עובד האדמה ישן וערבה שנתו עליו בין שהוא אוכל מעט ובין שהוא אוכל הרבה כי כבר הורגל בכך : והשובע לעשיר אינו מניח לו לישון . ושובע נכסים של עשיר בעל פרקמטייאות הרבה אינו מניח לו לישון כל הלילה מהרהר בהן . דבר אחר מתוקה שנת העובד את האלהים . אם מעט ימי שנותיו . ואם הרבה ימי שנותיו יאכל שכרו המושט כמרובה משה פירנס את ישראל ארבעי׳ שנה ושמואל הנבי׳ פירנסם עשר שנים ושקלן ה הכתוב זה כזה שנאמ׳ משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וגו׳ כך נדרש ב בתנחומא : והשובע לעשיר. בעל שמועות : אינו מניח לו לישון. בקבר שנאמר דובב שפתי ישני׳ כל תלמיד חכם שאומר דבר ש שמועה מפיו שפתותיו דובבות בקבר : עושר שמור לבעליו ל לרעתו. כעשרו של קרח שעל ידי כן נ נתגאה וירד לשאול : ואין בידו מאומה. אף זכות אבות : ומאומ׳ לא ישא בעמלו. כשימות לא ישא בידו שום זכות צדקה שעש׳ מממונו בחייו כל ע עומת שבא אותו ה הממון כן הלך : וחליו. כמו וחוליו ושורו יתירה כמו וו׳ של חייתו יער : לאכול ולשתות ולראו׳ טובה. לעסוק בתורה שהיא לקח טוב ואל יקבץ הון רב אלא בחלק ה הניתן לו ישמח כי הוא חלקו : והשליטו לאכול ממנו. בחייו : ולשאת חלקו. במותו שיזכהו לעסוק בתורה ובמצות בחייו כדי ש שיקבל שכר : כי לא הרבה. שאין אורך ימים בעולם הזה : יזכור את ימי חייו. כי מעט הם ולא הרבה ולמה יטרח לאסוף הון יטרח ברב׳ העומד לו לעולם הבא בחייו : כי האלהים מענה וגו׳. הקב״ה עדות קבועה לזה לעולם : בשמחת לבו. ששמח לשמות טוב בחייו וראיתי במדרש זה אלקנה שמדריך את ישראל לעלות לשילה ברגלים ובדרך שמעלה אותן לשנה זו לא היה מעלה אותן לשנה האחר׳ כדי לפרסם הדבר ולהרגילם לפיכך יחסו הכתוב ועלה האיש ההוא מעירו וגו׳ והאומר אני שהמדרש הזה סוף המקרא הוא כי האלהים מענה בשמחת לבו זה אלקנה שקבע לו הקדוש ברוך הוא עדות בכתובים והעיד עליו ועלה האיש ההוא מעירו. מענה כקוד פיקוד קטן לכך אני מפרשו גם דבר כמו כי אין מענה בפי שלמת האסכים : בשמחת לבו. שהיה שמח ברגל : ורבה

ורבה היא על האדם. בהרבה בני אדם היא נוהגת: עושר ונכסים. לפי פשוטו כמשמעו: ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו. שיהא שמח בחלקו למצוא קורת רוח בעמלו כי מוסיף לעסוק ולהרבות הון כענין שנאמר והוא ימות ולא ישבע וגם לא ישליטנו לעשות צדקה לאכול הימנה לעתיד ואיש נכרי יטול אותו ממנו ויטול אותו ויעשה בו צדקה והנה ממנו ומדרש א אגד' בדברי תורה: עושר ונכסי' וכבוד: מקר' משנה ואגדה: לא ישליטנו. שלא זכה לתלמוד ומתוך כך אין הלכה ממנו במוס דבר הוראה: כי איש נכרי יאכלנו. זה בעל התלמוד: אם יוליד איש מאה. בני: ורב שיהיו ימי שניו. לורב לשון ריבוי לכל טובה: ונפשו לא תשבע. מאות הטובה שאינו שמח בחלקו ל להתקרר רוחו במה שעושה: וגם קבורה לא היתה לו. פעמים שנהרג וכלבי' אוכלים אותו וכל הדברי' האלו נמצא באחאב שהוליד בנים הרבה וממונו הרבה והיה חומד של אחרים ולא מצא קורת רוח בממונו וכלבים אכלוהו: טוב ממנו הנפל. של אשה כי הנפל בהבל בא והלך ולא ראה טובה ולא נתאוה לה ואין לו ל להצטער: ואילו חיה. ואם חיה אלפים שנה מה יתרון לו הואיל וטובה לא ראה הלא סופו לשוב אל העפר כשאר העניים: כל עמל האדם. בשביל פיהו הוא שיהנה ויאכל בעולם הזה והבא וזה לא נהנה בחייו: וגם הנפש לא תמלא. בתמיה כלומר וזה אפילו תאותו לא מלאה בהנאה מועטת כמו תמלאמו נפשי ל לשון השגת תאוה: ואחרי שכן הוא מה יותר לו בחכמתו משאם היה כסיל. ומה לעני חסרון מן העשיר שאין לו קורת רוח גם הוא יודע להלוך בארץ אכל החיים ד"א וגם הנפש לא תמלא לעולם הבא שהרי לא עשה מעשים טובים בחייו: טוב מראה עינים מהלך נפש. טוב היה והוכשר לזה לראות עושרו למראה עיניו ממאכל ומשתה שהולך בנפש. דבר אחר טוב מראה עינים מהלך נפש טוב היה לזה והוכשר ללכת אחר עיניו לגזול ולעשוק מהילוך נפשו שלא נתן לב היכן נפשו תלך כשימות: גם זה הבל. הוא הניתן לרשעים: מה

יש רעה. רב בלשון הקדש על ארבעה ענינים האחד רב שהוא הפך מעט לרב תרבו את נחלתו והשני רב את יוצרו מלשון ריב והשלישי רב מלשון רבה קשת אך הוא מפעלי הכפל כמו השמיעו על בבל רבים והבא אחריו יורה עליו והוא על משקל דלים רשים ופעל עבר מן רשים יען רך לבבך וכן ורקים רב ויהמס ויורה עליו תחלת הפסוק ויש לא חציו ויפיכס והרביעי גדול כמו מושיע ורב והגילם על כל רב ביתו קרית מלך רב והוא דוד כענין קרית חנה דוד ויש מפרשי' שהוא המקום ואיננו נכון בעבור שלא הודיע המלות ותהייכה למלך הרב ולשון רבים רבי המלך ולשון נקבה רבה ורבה היא על האדם: איש. יש מפרשים נכסים כמו רכוש ומלת חסר ומלת מלא על דרך אחת והם שתיהם מן הפעלים העומדי' אף על פי שצריכין שתיכה והענין כמלת האומר חסר הוא פלוני צריך שיוסיף לבאר חסרונו אם מחכמה אם מהון אם מגדולה הלא ת תראה חסר משוגעים אני והוא סמוך וענינו חסר אני ממשוגעים וכן מלא ימים וכן ואיננו חסר מכל תאות נפשו והוא בבנינים הכבדים פועל יוצא כמו ותחסרהו מעט מאלהים שמתו חסר מעט מאלהים וטעם האומר כי הוא יוצא לשנים פעולים וכמצא מן הכבד הנוסף והממעיט לא החסיר וענינו לא הוליד חסרון והנה הוא כמו פועל יוצא כמו העדיף: אם יוליד. אם יוליד בנים רבים ודרך לשון הקדש לזכור עשרה ומאה ואלף בעבור ה היות' כלל חשבון הלא תראה כי בהשלמת העשרה תחל באחר

גם יזכרו שבעה ובמקומו אפרשנו. ושנים רבות יחיה עד שיהיה ישים. ורב שיהיו ימי שניו מנהג העולם. וגם קבורה התכריכין שיקבר בהם המת והנפל הוא כפל אשתי כי בהבל. וצריך שיתעלם שמו ולא יזכר: גם שמש. ישוב לנפל ואמר הנה הנפל שלא ראה אור העולם ולא ידע מאומה. נחת היה לו כי לא עמל בדברי העולם וזה בעל העושר שראה אור העולם וידע כי לא היתה לו מנוחה כי אם עמל בלא שכר ולא תענוג בשתי העולמות: ואלו חיה. זאת המלה כמו ואילו לעבדים ולשפחות ויש מפרש שאמר שהיא מורכבת מן אם ומן לו. ואלף פעמים אלף אלפים כמו עשרים פעמים הם ארבע מאות. אל מקום אחד. הוא הקבר: כל עמל. תמה על הכסיל שלא ראה טובה והלא עיקר כל עמל כדי

ורבה ד' וסימ' בסדר משפטים וישעיה סימן ו': חסר ד' וסימ' כימה אתה חסר עמי דירבעם. כד הקמח לא כלתה. וגם בדרך כשהסכל. ואיננו חסר לנפשו: שניו ג' וסימ' כפי שניו ישיב את גאלתו. ומספר שניו ולא חקר. ורב שיהיו ימי

ו יֵשׁ רָעָה אֲשֶׁר רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וְרַבָּה הִיא עַל־הָאָדָם׃ אִישׁ אֲשֶׁר יִתֶּן־לוֹ הָאֱלֹהִים עֹשֶׁר וּנְכָסִים וְכָבוֹד וְאֵינֶנּוּ חָסֵר לְנַפְשׁוֹ מִכֹּל אֲשֶׁר־יִתְאַוֶּה וְלֹא־יַשְׁלִיטֶנּוּ הָאֱלֹהִים לֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ כִּי אִישׁ נָכְרִי יֹאכְלֶנּוּ זֶה הֶבֶל וָחֳלִי רָע הוּא׃ אִם־יוֹלִיד אִישׁ מֵאָה וְשָׁנִים רַבּוֹת יִחְיֶה וְרַב שֶׁיִּהְיוּ יְמֵי־שָׁנָיו וְנַפְשׁוֹ לֹא־תִשְׂבַּע מִן־הַטּוֹבָה וְגַם־קְבוּרָה לֹא־הָיְתָה לּוֹ אָמַרְתִּי טוֹב מִמֶּנּוּ הַנָּפֶל׃ כִּי־בַהֶבֶל בָּא וּבַחֹשֶׁךְ יֵלֵךְ וּבַחֹשֶׁךְ שְׁמוֹ יְכֻסֶּה׃ גַּם־שֶׁמֶשׁ לֹא־רָאָה וְלֹא יָדָע נַחַת לָזֶה מִזֶּה׃ וְאִלּוּ חָיָה אֶלֶף שָׁנִים פַּעֲמַיִם וְטוֹבָה לֹא רָאָה הֲלֹא אֶל־מָקוֹם אֶחָד הַכֹּל הוֹלֵךְ׃ כָּל־עֲמַל הָאָדָם לְפִיהוּ וְגַם־הַנֶּפֶשׁ לֹא תִמָּלֵא׃ כִּי מַה־יּוֹתֵר לֶחָכָם מִן־הַכְּסִיל מַה־לֶּעָנִי יוֹדֵעַ לַהֲלֹךְ נֶגֶד הַחַיִּים׃ טוֹב מַרְאֵה עֵינַיִם מֵהֲלָךְ־נָפֶשׁ גַּם־זֶה הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃

אִית בִּישְׁתָא דַחֲזֵית בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא וְרַבְּתָא הִיא עַל בְּנֵי אֱנָשָׁא׃ גְּבַר דִּיהַב לֵיהּ יְיָ בְּמַזָּלֵיהּ עוֹתַר וְיַקָּר וְנִכְסִין וְלֵיתוֹהִי מַחְסַר לְנַפְשֵׁיהּ מִכֹּל דִּי יִתְרְעֵי וְלָא אַשְׁלְטֵיהּ יְיָ עַל חוּבְרֵיתֵיהּ לְמִטְעַם מִינֵיהּ אֱלָהֵין יְמוּת בְּלָא וְלַד וְלָא חַס קְרִיבֵיהּ לְאַחְסָנוּתֵיהּ אֲרוּם אִנְתְּתֵיהּ תְּהֵא מִתְנַסְּבָא לִגְבַר חִילוֹנַאי וְיַחְסְנִינֵיהּ וְיֵיכְלִינֵיהּ כָּל דֵּין גָּרְמוּ לֵיהּ חוֹבוֹהִי דְּלָא עֲבַד מִינֵיהּ מִידַּעַם טַב וְאִתְהַפִּיךְ עֻתְרֵיהּ לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לַהֲבָלוּ וּלְמַרְעָא בִּישָׁא׃ אִין יוֹלִיד גְּבַר מְאָה בְּנִין וּשְׁנִין סַגִּיאִין יֵחֵי וּבְשָׁלְטָנוּתָא וְרַבְּנוּתָא הוּא דִּי יְהוֹן יוֹמֵי שְׁנוֹהִי וְנַפְשֵׁיהּ לָא שָׂבְעַת מִן טַבְתָּא דַהֲוַת לֵיהּ עַל דִּי רְחִים עַל עֻתְרֵיהּ וְלָא קְנָא מִנֵּיהּ שְׁמָא טָבָא אַף בֵּית קְבוּרְתָּא לָא הֲוַת מְזַמְּנָא לֵיהּ אֲמָרִית אֲנָא בְּמֵימְרִי דְּטַב מִנֵּיהּ שִׁלְיָא דְלָא חֲזָא עָלְמָא הָדֵין׃ אֲרוּם בְּהַבְלוּ אֲתָא בְּעָלְמָא הָדֵין וּבַחֲשׁוֹכָא שְׁמֵיהּ מִתְחַפֵּי מִן בִּגְלַל דְּלֵית לֵיהּ זְכוּתָא וְשׁוּם טַב לָא קְנָא לְמֶהֱוֵי מִדְכַּר׃ וְאַף נְהוֹר אוֹרַיְתָא לָא חֲמָא וְלָא יְדַע בֵּין טַב לְבִישׁ לְמִבְחַן בֵּין עָלְמָא הָדֵין לְעָלְמָא דְאָתֵי׃ וְאִלּוּלֵי הֲווֹ יוֹמֵי חַיּוֹהִי דְגַבְרָא תְּרֵין אַלְפִין שְׁנִין וּבְאוֹרַיְתָא לָא עָסִיק וְדִינָא וּצְדַקְתָּא לָא עֲבַד בִּשְׁבוּעַת מֵימְרָא דַייָ דְּבְיוֹם מוֹתֵיהּ נַחֲתָא נַפְשֵׁיהּ לְגֵיהִנָּם לַאֲתַר חַד דְּכָל חַיָּבָא אָזְלִין תַּמָּן׃ כָּל טוֹרַח דְּגַבְרָא בְּדִיל מְזוֹן פּוּמֵיהּ הוּא טָרַח וְעַל מֵימַר פּוּמָא דַייָ מַיְיתִין וְאַף נַפְשָׁא דֶאֱנָשׁ לָא תִשְׂבַּע מִכְלָא וּמִשְׁתְּיָא׃ אֲרוּם מַה מוֹתְרָא אִית לְחַכִּימָא בְּעָלְמָא הָדֵין יַתִּיר מִן שַׁטְיָא בְּגִין דְּרָא בִּישָׁא דְּלָא מִתְקַבַּל עֲלַוֵיהוֹן וּמָה אִית לֵיהּ הַהוּא גַּבְרָא עַנְיָא לְמֶעְבַּד אֱלָהֵין לְמֵיעְסַק בְּאוֹרַיְתָא דַייָ בְּגִין דִּי יִנְדַּע הֵיכְדֵין לִמְהַךְ עָתִיד לִמְהַךְ לְכָל קֳבֵיל צַדִּיקַיָּא בְּגִינְתָא דְעֵדֶן׃ טַב לְגַבְרָא לְמֶחְדֵּי עַל עָלְמָא דְאָתֵי לֵיהּ וּלְמֶעְבַּד צִדְקְתָא וּלְמֶחֱמֵי אֲגַר טַב עַל עוֹבָדוֹי לְיוֹם דִּינָא רַבָּא מִן דִּי יֵזִיל לְעָלְמָא תַהוּא בְּסִיגּוּף נְפַשׁ בְּרַם דֵּין לְגַבְרָא חַיָּבָא הֲבָלוּ וּתְבִירוּת רוּחָא׃

שניו: לזה ג' וסימ' הלא לזה יענו במחולות לאמר. אך לשקר שמרתי את אשר לזה: ולא ידע נחת לזה מזה: יותר ז' מל' בליש' וסימ' נמס' לעיל בסיפר' סימן כ': להלוך ד' חס' וסימ' ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים. כי מאן יי' לתתי להלך עמכם. מה לעני יודע להלך נגד החיים. להלך אל אל במשפט: לדין ג' וסימני בתלים סימן נ':

שיאכל אדם ולא ימות ועכן וגם הנפש לא תמלא שלא תשבע ואילו היה לה כל הון שבעולם וכל חטה ועכין גם ישוב על הפה שלא ימלא כי מיד ירד המאכל ממנו: כי מה יותר לחכם. אם יבקש החכם ממון אין קץ ונפשו לא תמלא כנפש הכסיל מה יתרון יש לו. ועכין מה לעני יודע העני שהוא יודע ומבין מה לו להלוך בדרך הכסילים נגד החיים חיים במקום הזה עם התואר כמו חיים כלכם: טוב. אמר מה לחכם שהולך נפשו בדרך הכסילים שנפשם לא תמלא די לו הנמצא הנראה לעין אף על פי שהבראה ואמר יעלה במחשבת הכפש הכל. פירוש אחר שיהיה טוב מראה עינים דברי החיים כענין ומה כשרון לבעליה כי אם ראות עיניו: מה

מה שהיה כבר נקרא שמו ונודע. שהוא אדם כך וכך ולמה יבקש הליכת הנפש עד שיהיה כפלוני ויתכן שלא ישיגנו ואין ראוי לאיש שכל שידין עם שתקיף ממנו על כן אין ראוי לו לבקש מה שהחיים מבקשים ויעשה זאת כנגדם שיהיה כמו הם: כי יש דברים הרבה. חוץ מהליכת הנפש מתאות העולם לקבץ הון כמו לבקש שררה ודברי חפץ וכלם. והדומה להם מרבים הבל יוסיפו על הבלו של אדם ודי לו שהוא הבל גם זה הפסוק ישוב על הענין היודע שראוי לו להשמר מכל הבל כי מה יותר יש לו: כי מי. גם זה ישוב לענין הענין היודע כי לא ידע האדם מה טוב לו בחיים אם העושר ואם העוני וימי חיי הבלו הם במספר ראוי שיעשה אותם כצל עובר ולא יבקש הליכת הנפש עד שיעזוב הממון כי לא יועיל כל מה שיעזוב אפילו לא ידע מה יעשה אחריו בממונו ועניין יעשם כצל שיחשוב במחשבתו כמו שהצל איננו עומד רגע אחד כן ימיו ילכו ויעברו שהם העיקר אף כי כל מה שיקרה להם מטוב ועד רע ועושר ועוני ופי׳ אחר בפסוק והסכל ירבה דברי׳: טוב שם. גם זה הפסוק טוב שם דבק בראשונים כי הענין היודע שמעשיו טובים יותר כבוד לו הוא השם משמן הטוב ויותר תענוג ויום המות

מה שהיה כבר נקרא שמו. חשיבות וגדולה שהיתה לו בחייו. כבר נקרא שמו. כלומר כבר היה ועבר כבר יצא לו שם בשררה ועתה חלף ונודע שהוא אדם ולא אל וסופו שמת ולא יוכל לדין עם מלאך המות שהוא תקיף ממנו: כי יש דברים הרבה. שנתעסק בהן בחייו כשחוק המלכים קופים ופילים ואריות הכל הרבו לו ומה יותר לו משמת: כי מי יודע. כי מי אשר יודע מעשי׳ טובים ומה לאדם לעשות בחייו שיהיו טובים לו לעולם הארוך: מספר ימי חיי הבלו. שהם מעט מספר: ויעשם. לאותם מעשים בשעה מועטת שהוא חי שהוא זמן קצר כצל עוף העובר. ואף על פי שאמ׳ שלמה כצל סתם ולא פירש אם צל דקל אם צל כותל שהם קבועי׳ כבר פירש דוד אביו ימיו כצל עובר זהו צלו של עוף הפורח כך נדרש במדרש: כי מי יגיד לאדם. במה יתקיים הון שקבץ מעוסק לבניו אחריו תחת השמש: טוב שם משמן טוב. יפה לאדם שם טוב משמן טוב. וביום המות טוב השם מיום הולדו לכך הוקש שם טוב לשמן יותר משאר משקין שהשמן אתה נותן לתוכו מים והוא צף ועולה וניכר אבל שאר משקים אתה נותן לתוכן מים והם בולעים. טוב שם משמן טוב

ב׳ מלין כתי׳ ה׳ במצעות תיבותא ולא קריין וסימ׳ בהחפזם וילכו אחריהם עד הירדן. בהשדה ויקם המלך לילה. וחד פליגא עליה. שהתקיף מה שהיה כבר נקרא שמו ונודע: בצל ה׳ דגשי׳ וסי׳ נמסר באיוב סוף סימן י״ג: כל לשון אבל

מַה־שֶּׁהָיָה כְּבָר נִקְרָא שְׁמוֹ וְנוֹדָע אֲשֶׁר־הוּא אָדָם וְלֹא־יוּכַל לָדִין עִם שֶׁהתַּקִּיף מִמֶּנּוּ: כִּי יֵשׁ־דְּבָרִים הַרְבֵּה מַרְבִּים הָבֶל מַה־יּוֹתֵר לָאָדָם: כִּי מִי־יוֹדֵעַ מַה־טּוֹב לָאָדָם בַּחַיִּים מִסְפַּר יְמֵי־חַיֵּי הֶבְלוֹ וְיַעֲשֵׂם כַּצֵּל אֲשֶׁר מִי־יַגִּיד לָאָדָם מַה־יִּהְיֶה אַחֲרָיו תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ: טוֹב שֵׁם מִשֶּׁמֶן טוֹב וְיוֹם הַמָּוֶת מִיּוֹם הִוָּלְדוֹ: טוֹב לָלֶכֶת אֶל־בֵּית־אֵבֶל מִלֶּכֶת אֶל־בֵּית מִשְׁתֶּה בַּאֲשֶׁר הוּא סוֹף כָּל־הָאָדָם וְהַחַי יִתֵּן אֶל־לִבּוֹ: טוֹב כַּעַס מִשְּׂחוֹק כִּי־בְרֹעַ פָּנִים יִיטַב לֵב:

ג׳ ד׳ ג׳ ל׳ יתיר ה׳ ד׳ ל׳ ית׳ דגש׳ ל׳ ט׳ רפי׳ ט׳

מַה דַהֲוָה בְעָלְמָא הָא כְּבַר אִתְקְרֵי שְׁמֵיהּ וְאִשְׁתְּמוֹדַע לִבְנֵי אֱנָשָׁא מִן יוֹמָא דַהֲוָה אָדָם קַדְמָאָה וְכוּלָּא גְּזֵירַת מֵימְרָא דַיְיָ הִיא וְלֵית רְשׁוּ לְגַבְרָא לְמֵיקַם בְּדִינָא עִם מָרֵי עָלְמָא דְתַקִּיף מִינֵיהּ: אֲרוּם אִית פִּתְגָמִין סַגִּיאִין דְּמַסְגִּין הֲבָלוּ בְעָלְמָא מַה מוֹתַר אִית לְגַבַר דְּמִתְעַסֵּק בְּהוֹן: אֲרוּם מָן הוּא דִי יִנְדַּע מַה טֵיב לֶאֱנָשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין אֱלָהֵן לְמֶעְסַק בְּאוֹרַיְתָא דִי אִינוּן חַיֵּי עָלְמָא וְכָל מִנְיַן יוֹמֵי חַיֵּי הֶבְלוֹ דִי יֶחֱי בְּעִידָן מוֹתֵיהּ אִינוּן חֲשִׁיבִין בְּעֵינוֹי כְּטֻלָּלָא דְמָן הוּא דִי חַוֵּי לֶאֱנָשָׁא מַה דְעָתִיד לְמֶיהֱוֵי בְּאַפּוֹהִי בְעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא: טַב שְׁמָא טָבָא דִיקְנוֹן צַדִּיקַיָּא בְּעָלְמָא הָדֵין יַתִּיר מִמִּשְׁחָא רְבוּתָא דַהֲוָת מִתְרַבֵּי עַל רֵישׁ מַלְכַיָּא וְכַהֲנַיָּא וְיוֹמָא דְיִשְׁכּוּב גְּבַר וּמִפְּטַר לְבֵית קְבוּרְתָּא בְּשׁוּם טַב וּבִזְכוּתָא מִן יוֹמָא דִי אִתְיְלִיד רַשִׁיעָא בְעָלְמָא: טַב לְמֵיזַל לְגַבַר אֲבֵילָא לְנַחֲמוּתֵיהּ מִלְמֵיזַל לְבֵית מִשְׁתַּיָּא דְחַמְרָא דְמִתְלַעֲבִין דִי בְּבֵית אֲבֵילָא תַּמָּן הוּא סוֹף כָּל אֱנָשָׁא לְמֵיזַל דִי עַל כּוּלְּהוֹן אִתְגְּזֵרַת גְּזֵרַת מוֹתָנָא וּמִן בְּגַלַל דִיהַךְ לְבֵית אֲבֵילָא גַּבְרָא צַדִּיקָא יָתִיב וְיִתֵּן לְלִבֵּיהּ מִלֵּי דְמוֹתָא וְאִין אִית בִּידֵיהּ מִדַּעַם בִּישׁ יִשְׁבְּקִינֵיהּ וְיָתִיב בִּתְיוּבְתָּא קֳדָם מָרֵי עָלְמָא: טַב רְגִיז דְרָגֵז מָרֵי עָלְמָא עַל צַדִּיקַיָּא בְּעָלְמָא הָדֵין מִן חוּכָא דִי הוּא מְחַיֵּךְ עִם רַשִׁיעָא אֲרוּם בְּאַבָּאשׁוּת אַפֵּי שְׁכִינְתָּא אָתֵי בְּצוּרְתָּא וּפוּרְעֲנוּתָא בְעָלְמָא בְּגִין לְאוֹטָבָא לֵב צַדִּיקַיָּא וִיצַלּוֹן קֳדָם מָרֵי עָלְמָא דְהוּא מְרַחֵים עֲלֵיהוֹן:

על במ״ה אל וסי׳ כי ארד אל בני אבל שאלה. כי התאבל שמואל אל שאול. עד מתי אתה מתאבל אל שאול. וקראו אכר אל אבל. ללכת אל בית אבל:

הוא טוב לאמר יש לו שם טוב מיום הולדו כי ביום הולדו לא ידע איש מה יהיה אם טוב ואם רע ובמותו נקרא שמו ונודע שהוא אדם טוב ויתכן היות ויום המות טוב לבעל השם הטוב בעבור שימצא מנוחה ושכר טוב ולא יראה עמל ואין כן ביום הולדו כי אדם לעמל יולד ויש מפרשים ויום המות חייב אדם שיעלה על לבו יום המות מיום הולדו והענין בעצמו טוב לכן איננו מענין הפסוק: טוב ללכת. בעבור ראותו מה הוא סוף כל האדם שהוא המות ובעורנו חי יתן אל לבו: טוב כעס. כבר אמרו חכמי הראיות שיש באדם שלש נפשות האחת הנפש הצומחת והענין כי כמו שיש במיני הצמחים והדשאים וכל עץ כח קרא שמו נפש או מה שתרצה מיגדל בגם הצמח ויגביהנו וירחיבנו כן יש באדם וזאת הנפש מתגברת עד זמן קצוב וזאת הנפש היא המתאוה והצריכ׳ לאכול והנפש השנית נפש הבהמה והיא בעלת ההרגשות חמשה ובעלת התנועה ההולכת ממקום למקום וזאת הנפש גם היא באדם ולאדם לבדו נפש שלישי׳ היא הנקראת נשמה היא המדברת המכרת בין אמת ושקר בעלת החכמ׳ והנפש השנית היא אמצעית בין שתי הנפשות והאלהים כטע שכל באדם הוא הנקרא לב למלאת חפץ כל נפש בעתו וגם עזרהו במצות תמורתה כל דבר על מתכונתו ואין זה הספר מוכן לדבר על סוד הנפש כי עמוק הוא ולא יוכל מבין לעמוד על האמת כי אם אחר קריאת ספרי רבי׳ ולולא שהוזכרתי להזכיר חלקי הנפשות בעבור פירושי הפסוקים לא רמזתי לכלל אף כי לפרט ועיקר הצורך הוא שידעו בדברי שלמה בספר הזה דברים קשים מהם שיאמר במקומות רבים דבר ויאמר הפך הדבר ובעבור זה אמרו חכמי ישראל ז״ל בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרין זה את זה אמ׳ טוב כעס משחוק והפך זה כי כעס בחיק כסילים ינוח וכן כי ברוב חכמ׳ רוב כעס והפך זה והסר כעס מלבך וכן טוב

יורד למטה שנאמר כשמן הטוב היורד על הזקן. שם טוב עולה למעלה שנאמר וגדולה שמך. שמן טוב לשעה ושם טוב לעולם שנאמר יהי שמו לעולם. שמן טוב הולך מקיטון לטרקלין ולא יותר שם טוב לסוף העולם אמר רבי יהודה ברבי סימון מצינו בעלי שמן טוב נכנסו למקום החיים ויצאו שרופים והם נדב ואביהוא שנמשחו משמן המשחה ומצינו בעלי שם טוב שנכנסו למקום המיתה ויצאו חיים חנניה מישאל ועזריה שיצאו מכבשן האש: ויום המות מיום הולדו. כשנולדה מרים אין הכל יודעי׳ מה היא מתה כשנסתלקה הבאר וכן אהרן בעמוד ענן וכן משה במן: טוב ללכת אל בית אבל. מדה הנוהגת בחיים ובמתי׳: מלכת אל בית משתה. שהיא מידה שאינה נוהגת אלא בחיים: באשר הוא סוף כל האדם. בשביל שהאבל הוא סוף כל האדם שסופו של כל אדם לבא לידי כך לפיכך החי יתן אל לבו כל מה שאגמול חסד עם שמת אצטרך אני שיגמלו לי במותי דידל ידלוניה דיטען יטענוניה דיספד יספדוניה דיילוה ילוונה. דבר אחר באשר הוא סוף כל האדם שהמיתה היא סוף כל ימי האדם ואם לא עכשיו גומל לו חסד לא יגמול לו עוד אבל בית המשת׳ זימנו ולא הלך יכול לומ׳ לו סופך שיולד לך בן ושם אהיה עמך תבא לך שמחת חתונת בניך ושם אלך: והחי יתן אל לבו. הדבר הזה שאם לא עכשיו יגמול לו חסד לא יגמול לו עוד: טוב כעס משחוק. מי שרודפו מדת הדין אחריו אל יבעט טוב היה להם לדור המבול אם הראה הקב״ה פנים זעומות על עבירות שביד׳ משחוק ששחק עמהם שאילו הראה להם קימעא רוע פנים היו חוזרי׳ למוטב טוב היה לאדוניהו אם עצבו אביו על כל יתרה שהיה עושה משחוק שהראה לו ובסוף נהרג עליו: ייטב לב. יהפוך לב האדם להטיב דרכיו: לב

אסר יפה לאכול ולשתות והפך זה טוב ללכת אל בית אבל וכן ושבחתי אני את השמחה והפך זה ולשמחה מה זו עושה וכן כי מה יותר לחכם מן הכסיל והפך שיש יתרון לחכמה וכן ושבח אני את המתים והפך זה כי לכלב חי הוא טוב וכן כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול והפך כי עת לכל חפץ וכן וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים והפך יש רשע מאריך ברעתו וכן אשר יהיה טוב ליראי האלהים והפך יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים והמחפש היטב ימצא עוד כאלה בספר הזה וידוע כי הקל שבחכמים לא יחבר ספר ויסתיר דבריו בספרו והוצרך אחד מן המפרשים לפרש מלת קהלת כמו קהלת יעקב ואמר כי תלמידיו חברו הספר וכל אחד אמר כפי מחשבתו וזה איננו נכון כלל בעבור ויותר שהיה קהלת חכם והנה הוא אדם אחד ועוד בקש קהלת למצוא דברי חפץ והראיה הגמור׳ אני קהלת הייתי מלך ואח׳ שהעיד הכתו׳ על שלמה שאחריו לא יקום חכם כמוהו ידענו שאין בדבריו הפך רק הם כלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת ועתה אפרש אותם בדרך קצרה אף על פי שהשלש נפשות נקראות בשם אחד בעבור היות האדם כי הנשמה תקרא רוח ונפש לכן אשים שמות להם למען לא אאריך בתואר כל אחת ויהי שם הנפש המתאוה לאכול ולשמוח וחשק המשגל נפש ויהי שם נפש בעלת ההרגשה המבקשת שררה וגדולה רוח ויהי שם נפש בעלת החכמה נשמה גם כן חלקם רבינו סעדיה גאון ז״ל וידוע כי בהתגבר הנפש תחלש הנשמה ואין לה כח לעמוד לפניה בעבור היותה גוף וכל יצריו עוזרים אותה על כן המתעסק באכילה ושתיה לא יחכם לעולם ובהתחבר

רשי

לב חכמים בבית אבל· מחשבתם על יום המיתה: ולב כסילים בבית שמחה· אין חרדים מיום המיתה ולבם בריא כאולם: כי כקול הסירים· עצי קוצים אשפינ"ם בלע"ז: תחת הסיר· תחת סיר נחשת הכפוי על תבער קוצים והם מקשקשי' לתוכה אמר ר' יהושע בן לוי כל קיסיא כד איכון דלקין לית קלהון אזיל ברם הלין סירייתא קלהון אזיל למימר אף אנן מן קיסיא מודיעי' אף אנו מן העצים ויש צורך בנו אף הכסילי' מרבים דברים לומר גם אנו מן החשובים: גם זה הבל ועמל· הוא שמסר הקב"ה לבריות להיות יגעים ומקנתרים בהם: כי העשק יהולל חכם כשהכסיל מקנתר את החכם מערבב דעתו וגם הוא כסכל· דתן ואבירם קנתרו את משה לומר ירא ה' עליכם וישפוט וגו' וערבבוהו, ואברו את וגרמו לו שהקפיד כנגד הקב"ה ואמר והבל לא הבל את עמך ונענש בדב' שהשיבהו עתה תראה ולא תראה במלחמת שלשים ואח' מלכים: לב מתנה· לב חכמה שהוא מתנ' לאדם שנאמר כי ה' יתן חכמה· עושק· לשון ריב וקנתורין יש פנים אחרים אך מפרידין המקרא' זו מזו כי האמור בראש המקרא מוכיח שמחובר למקרא שלפניו: טוב אחרית דבר מראשיתו· כמשמעו בראשי' הדב' אין אנו יודעי' מה יהא בסופו אבל כשאחרית טוב נגמר בטובה· דבר אחר טוב אחרית דבר מראשיתו בזמן שהוא מראשיתו טוב שנתכוונו לטובה כשהתחילו בו רבי מאיר הוי קאים ודריש כוליה מילתא דר' אלישע בן אבויה במדרש קהלת: ארך רוח· המאריך רוגזו ואין ממהר לריב: אל תבהל· אל תמהר: אל תאמר מה היה שהימים וגו'· אל תתמה על הטובה שהיתה באה על הצדיקים הראשונים כדור המדבר ודורו של יהושע ודורו של דוד: כי לא מחכמה שאלת· שהכל לפי זכות הדורות: טובה חכמה וגו'· חכמתם עמדה להם עם נחלת זכות אבותם כי טובה היא החכמה: ויותר לרואי השמש· יתרון היא החכמה לכל הבריות· רואי השמש הן כל הבריות כדתנן הנודר מרואי החמה אסור אף בסומין לא נתכוון זה אלא במי שהחמה רואה אותו: כי בצל החכמה בצל הכסף· כל מי שישנו בצל החכמה ישנו בצל הכסף שהחכמה גורמת לעושר שיבא: ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה· ועוד החכמה יתירה על הכסף שהחכמה תחיה בעליה:

רחה

אבן עזרא

והתחבר הנשמ' עם הרוח תנצח' הנפש אז תפקחנ' מעט עיני הנשמ' להבין חכמות הגויות לכן לא תוכל לדעת החכמות העליונות בעבור כח הרוח המבקשת שררה והיא המולידה הכעס והנה זה פירוש טוב כעס משחוק ועניין כי ברוע פנים ייטב לב היא הדאגה כמו מדוע פניכם רעים ועניין לב הוא השכל ואחר שתתגבר הנשמה על הנפש בעזרת הרוח צריכה הנשמה להתעסק בחכמה שתעזור אותה עד שתנצח הרוח ותהיה תחת ידיה וזה פירוש אל תבהל ברוחך לכעוס ועניין כי כעס בחיק כסילים ינוח שהוא עמהם לעולם ולא יזוז מהם ועם החכם לא ימצא כי אם בעתו לצורך ועניין כי ברוב חכמה רב כעס כעניין אל תתחכם יותר כי רוב החכמה ירבה כעסו על הבלי העולם ועל בני העולם ויצא מן הייסוב כעניין למה תשומ' וימות בלא עתו על כן הטוב לאדם שישקול כל דבריו ועניניו במאזני צדק ויתן חלק לכל נפש בעתו ועניין והסר כעס מלבך הו' שלא תמשול הרוח עליך וכן והעבר רעה מבשרך היא התאוה כי אם אכל כל מאכל שיתאוה יביא רעה על בשרו וכן אם הוסיף על המשגל יביא רעה חולה על בשרו ועניין בשרו הוא גופו והנה הזכיר בפסוק הזה שיחלים אדם בכל יכלתו הרוח בעלת הכעס והנפש בעלת התאוה ועניין טוב אשר יפה לאכול ולשתות כנגד הכסיל העמל לקבץ ממון ולא יתענג ממנו טוב ללכת אל בית אבל הוא האמת ועניין כי מה יותר לחכ' שאם יעשה החכם כמעשה הכסיל שלא תשבע נפשו מה יתרון יש לו ושים יתרון לחכמה הוא האמת וכן ושבחתי אני את השמחה כי היגעים בעולם ואינם מבקשים חכמה השמחים הם יותר משובחים מהדואגים לאבל ולשמחה מה זו עושה הוא האמת ופי' ושבח אני את המתים כנגד העשוקים ועניין כי לכלב חי הוא טוב דברי בני האד' וגם כתו' למעלה וגם לב בני האד' מלא רע והוללות בלבב' וכן כי אין מעשה וחשבון דבריהם ועניין כי עת לכל חפץ הוא האמת ועניין וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כצל על הרוב ידבר ועניין יש רשע הוא הנמצא לפרקים מעטים וכבר הזכרתי בתחלת כי הספר בעבור רע מעט אין בחכמ' העליונה למנוע טוב רב וכמו זה בספר משלי שיאמר וקובץ על יד ירבה והוא האמת ויש מפזר ונוסף עוד הוא המעט וכן יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים אשר תמצא בספר הזה דבר ופעם שנית יראה שיאמר הפך הדבר גם כי תמצא בספר משלי כמו אל תען כסיל ענה כ סיל גם כן בדברי הנביאים ובתורת אלהינו שהוא העיקר כמו אפס כי לא יהיה בך אביון כי לא יחדל אביון וכלם אמת: לב חכמים· אחר שהזכיר טוב ללכת אל בית אבל אמר כי חכמי לב אפילו כשלא ילכו אל בית האבל בית האבל תמיד בלבם: טוב· יותר טוב יהיה למי שאינו חכם לשמוע גערת חכם בו ויותר תועילנו ואם הגערה תועיל אף כי דברי חכמתו והעניין שאפילו גערת חכם שכעס יותר תועיל ותתענג הנשמה בה משמוע שיר כסילים: כי כקול· סירים כמו קוצים מלשון הנני שך את דרכך בסירים והעניין שישים על דרכם סירים וקוצים ותחת הסיר כמו בשבתנו על סיר הבשר ובא סיר עם סירים ביחד ואיכמו מעניין אחד והוא לשון צחות כמו רוכבים על שלשים עירים ושלשים עיירים להם ואמר גם זה הבל וישוב על שיר כסילים ועל השחוק והשמחה שלהם אין טעם לה ועניין כי אם קול וצעקה כקול הסירים: כי העושק· הזכיר כי הטוב לחכם שלא יתעסק בדברי השחוק והזכי' שים דבר שישיבנו מהולל והוא העושק ויחסר דבר טרם מתנה בעבור היות ויאבד לשון זכר כעניין ומוצא מתנו יחיה ושמהו עד כמצא עולתה בך: טוב אחרית דבר מראשיתו· אמר כי החכם ראוי שלא יאהב מתנות וכל דבר שיעשה יביט מה אחריתו כי הוא העיקר הלא תראה כי החכ' יאכל רפואה היא מרה בראשונה בעבור שתועיל באחרונה וימנע עצמו מלאכול מתוק שהוא טוב בראשיתו ורע באחריתו ושיהיה ארך רוח וארך הוא שם התואר על משקל ילד ויבא הלך יתר שאת: אל תבהל· עניין תבהל כמו אל תמהר וכן ויבהילו להביא את המן וכבר פירשתי הפסוק הזה בפסוק טוב כעס: אל תאמר· עודנו מצוה ומזהיר לחכם שישמח בחלקו ואם היה עני כמו שכתוב למעלה מה לעני יודע ויאמר שלא יתעסק בדברי קנות ממון כי אם מה שיספיקנו ולא יכעס בעבור שים לכסיל ממון רב ממנו ויהיה ארך רוח ואל יאמר מה היה כמו שיאמרו הכסילים אם ירדו מגדולתם שנהפך העולם כי המבין ידע כי הימים שוים והמערכות העליונות הם הם רק המקבלים ישתנו איש איש כפי חלקו: טובה חכמה· ואם יתכן שתהיה לחכם נחלה טוב הוא לו ויותר טוב לרואי השמש כי יכבדו אותו בעבור עשרו: כי בצל· אז יהיה החכם חוסה בצל החכמה ובצל הכסף אכן יש הפרש בין צל חכמה וצל הכסף שהחכמה תחיה בעליה כי החכמה היא צורת הנשמה העליונה שאינה מתה במות הגוף:

רחה

מסורה

שחוק הכסיל ד' בליש' שחוק חסרי' בכתובי' וסי' נמס' בירמיה סימן כ' ועיין במשלי סי' י"ד: בחיק כלהון מ"ל בליש' במ"ר חס' וסי' בליותי בחקי· ותחבק חק נכריה· שחד מחק רשע יקח· ושחד בחק חמה עזה: בצל י"ב רפין וסי' על כן באו בצל קורתי· בחרב בציון שאנן זרים תכניע· כי בצל החכמה בצל הכסף ב' בפסו'· בצל חשבון עמדו· בצל ירדו החביאני·

קהלת

לֵ֤ב חֲכָמִים֙ בְּבֵ֣ית אֵ֔בֶל וְלֵ֥ב כְּסִילִ֖ים בְּבֵ֥ית שִׂמְחָֽה׃ ט֕וֹב לִשְׁמֹ֖עַ גַּעֲרַ֣ת חָכָ֑ם מֵאִ֕ישׁ שֹׁמֵ֖עַ שִׁ֥יר כְּסִילִֽים׃ כִּ֣י כְק֤וֹל הַסִּירִים֙ תַּ֣חַת הַסִּ֔יר כֵּ֖ן שְׂחֹ֣ק הַכְּסִ֑יל וְגַם־זֶ֖ה הָֽבֶל׃ כִּ֥י הָעֹ֖שֶׁק יְהוֹלֵ֣ל חָכָ֑ם וִיאַבֵּ֥ד אֶת־לֵ֖ב מַתָּנָֽה׃ ט֛וֹב אַחֲרִ֥ית דָּבָ֖ר מֵרֵאשִׁית֑וֹ ט֥וֹב אֶֽרֶךְ־ר֖וּחַ מִגְּבַהּ־רֽוּחַ׃ אַל־תְּבַהֵ֥ל בְּרֽוּחֲךָ֖ לִכְע֑וֹס כִּ֣י כַ֔עַס בְּחֵ֥יק כְּסִילִ֖ים יָנֽוּחַ׃ אַל־תֹּאמַר֙ מֶ֣ה הָיָ֔ה שֶׁהַיָּמִים֙ הָרִ֣אשֹׁנִ֔ים הָי֥וּ טוֹבִ֖ים מֵאֵ֑לֶּה כִּ֛י לֹ֥א מֵחָכְמָ֖ה שָׁאַ֥לְתָּ עַל־זֶֽה׃ טוֹבָ֥ה חָכְמָ֖ה עִֽם־נַחֲלָ֑ה וְיֹתֵ֖ר לְרֹאֵ֥י הַשָּֽׁמֶשׁ׃ כִּ֛י בְּצֵ֥ל הַחָכְמָ֖ה בְּצֵ֣ל הַכָּ֑סֶף וְיִתְר֣וֹן דַּ֔עַת הַֽחָכְמָ֖ה תְּחַיֶּ֥ה בְעָלֶֽיהָ׃

תרגום

לִבְּהוֹן דְחַכִּימַיָא אָנִין עַל חוּרְבַן בֵּית מוּקְדְשָׁא וְעָצִיב עַל גָלוּת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְלֵב שַׁטְיָא בְּחֶדְוַת בֵּית לִיצָנוּתְהוֹן אָכְלִין וְשָׁתָן וּמִתְפַּנְקִין וְלָא יָתְבוּן עַל לִבְּהוֹן סִיגוּף אֲחֵיהוֹן׃ טַב לְמִיתַב בְּמִדְרַשׁ בֵּית אוּלְפָנָא לְמִשְׁמַע נְזוּף גְּבַר חַכִּימָא בְּאוֹרַיְתָא מִגְּבַר דְּאָזִיל לְמִשְׁמַע קָל טַבְלָא וְשַׁטְיָן׃ אֲרוּם כְּקָל קִיבְלַת כּוּבִין דְמִתּוֹקְדִין תְּחוֹת דוּדָא כְּדֵין קָל חוּכָא דְשַׁטְיָא אוּף דֵין הֲבָלוּ׃ אֲרוּם אֲנִיסָא יְהַתֵּל בְּחַכִּימָא בְּגִין דְלָא אָזִיל בְּאוֹרְחָתֵיהּ וּמְהוֹבֵד בְּמִילוּי בִּישַׁיָא יַת חוּכְמַת לֵב חַכִּימַת דְּאִתְיְהִיבַת לֵיהּ בְּמַתְּנָא מִן שְׁמַיָא׃ טַב סוֹף עִסְקָא מִן שֵׁירוּיֵהּ דִּבְשֵׁירוּיֵהּ לָא אִשְׁתְּמוֹדַע לִגְבַר מַה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְּסוֹפֵיהּ אֱלָהֵן סוֹף מִילְּתָא טַב אִשְׁתְּמוֹדַע לִגְבַר דְּטַב הוּא וְטַב מִן קֳדָם יְיָ גְּבַר דִּי שַׁלִּיט בְּרוּחֵיהּ וּמְכַבֵּשׁ יִצְרֵיהּ מִגְּבַר דְּאָזִיל בְּגַסוּת רוּחֵיהּ׃ וּבְעִדָּן דְּתֵיתֵי עֲלָךְ אוֹכַחְתָּא מִן שְׁמַיָא לָא תִּתְבְּהֵל בְּנַפְשָׁךְ לְמִרְתַּח וּלְמֵימַר פִּתְגָּמֵי סָרְבָנוּתָא כְּלַפֵּי שְׁמַיָא אֲרוּם אִין אַנְתְּ סָבִיל יִשְׁתְּבִיק לָךְ וְאִין אַתְּ מְסָרֵיב וּמִרְתַּח דַּע אֲרוּם רִתְחָא בְּעֶטֶף שַׁטְיָן יְנוּחַ עַד כְּדוֹן דִּי הוֹבֵד יַתְהוֹן׃ וּבְעִדָּן עָקָךְ לָא תֵּימַר מַה דַּהֲוַת קַדְמַת דְּנָא טַב בְּעָלְמָא דְּיוֹמִין קַדְמָאִין הֲווֹ טָבִין וַאֲנָשֵׁי דָּרָא הַהוּא הֲווֹ שַׁפִּירֵי עוֹבָדָא יַתִּיר מִן אִילֵּין בְּגִין כֵּן טָבָא הֲוָה מָטֵי לְהוֹן וְאַנְתְּ לָא עַל חוּכְמְתָא שְׁאֶלְתָּא עַל דְּנָא וְטָבָא טַבְתָא חוּכְמְתָא דְּאוֹרַיְתָא עִם אַחְסָנַת מָמוֹנָא וְיַתִּיר לִגְבַר לְמֶהֱוֵי מִדַּבַּר בְּעִנְוְתָנוּתָא עִם גּוּבְרִין דַּיָּירֵי אַרְעָא דְּחָזָן טַב וּבִישׁ תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין׃ אֲרוּם הֵיכְמָה דְּמִסְתַּתַּר גְּבַר בְּטַלַּל חוּכְמְתָא הֵיכְדֵין מִסְתַּתַּר בְּטַלַּל כַּסְפָּא בְּעִדָּן דִּי עָבִיד מִנֵּיהּ צִדְקְתָא וּמוֹתַר מַנְדְּעָא חוּכְמְתָא דְּאוֹרַיְתָא תְּחַיֵּית מָרָהָא מִבֵּית קְבוּרְתָּא לְעָלְמָא דְּאָתֵי׃

מסורה

ולהחסות בצל מצרים· ודבתריה והחסות בצל מצרים· כצל דליותיו תשכנה· בצל בנפיך תסתירני· בצל בנפיך יחסיון· בצל שדי יתלונן:

רְאֵה אֶת מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים כִּי מִי יוּכַל לְתַקֵּן אֵת אֲשֶׁר עִוְּתוֹ: בְּיוֹם טוֹבָה הֱיֵה בְטוֹב וּבְיוֹם רָעָה רְאֵה גַּם אֶת זֶה לְעֻמַּת זֶה עָשָׂה הָאֱלֹהִים עַל דִּבְרַת שֶׁלֹּא יִמְצָא הָאָדָם אַחֲרָיו מְאוּמָה: אֶת הַכֹּל רָאִיתִי בִּימֵי הֶבְלִי יֵשׁ צַדִּיק אֹבֵד בְּצִדְקוֹ וְיֵשׁ רָשָׁע מַאֲרִיךְ בְּרָעָתוֹ: אַל תְּהִי צַדִּיק הַרְבֵּה וְאַל תִּתְחַכַּם יוֹתֵר לָמָּה תִּשּׁוֹמֵם: אַל תִּרְשַׁע הַרְבֵּה וְאַל תְּהִי סָכָל לָמָּה תָמוּת בְּלֹא עִתֶּךָ: טוֹב אֲשֶׁר תֶּאֱחֹז בָּזֶה וְגַם מִזֶּה אַל תַּנַּח אֶת יָדֶךָ כִּי יְרֵא אֱלֹהִים יֵצֵא אֶת כֻּלָּם: הַחָכְמָה תָּעֹז לֶחָכָם מֵעֲשָׂרָה שַׁלִּיטִים אֲשֶׁר הָיוּ בָּעִיר: כִּי אָדָם אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טּוֹב וְלֹא יֶחֱטָא:

הֱוֵי מִסְתַּכַּל יַת עוֹבָדָא דַיְיָ וּגְבוּרְתֵּיהּ דִּי עֲבַד יַת סַמְיָא יַת גִּבִּינָא וַחֲגִירָא לְמֶהֱוֵיהוֹן פְּרִישָׁן בְּעָלְמָא אֲרוּם מַן הוּא דִּי יָכִיל לְתַקְּנָא יַת חַד מִנְּהוֹן אֱלָהֵין מָרֵי עָלְמָא דִּי עַוְּתֵיהּ: בְּיוֹם דְּיוֹטִיב לָךְ יְיָ תְּהֵי אַף אַנְתְּ בְּטִיבוּתָא וְתֵיטַב לְכָל עָלְמָא בְּגִין דְּלָא יֵיתֵי עֲלָךְ יוֹמָא בִּישָׁא חֲזֵי וְאִסְתַּכַּל וְאַף יַת דֵּין כָּל קֳבֵיל דֵּין עֲבַד יְיָ בְּגִין לְאוֹכָחָא אֱנָשֵׁי עָלְמָא מִן בִּגְלַל דְּלָא יִשְׁכַּח אֱנַשׁ בָּתְרוֹהִי מִדַּעַם בִּישׁ לְעָלְמָא הַהוּא: יַת כּוּלָּא חֲזֵית בְּיוֹמֵי הֶבְלוּתִי דְּמִן קֳדָם יְיָ מִתְגַּזְרִין טַב וּבִישׁ לְמֶהֱוֵי בְּעָלְמָא עַל עֵיסַק מַזָּלַיָּא דְּאִתְבְּרִיאוּ בְּהוֹן בְּנֵי אֱנָשָׁא דְּאִית גְּבַר זַכַּי אָבַד בְּצִדְקוּתֵיהּ בְּעָלְמָא הָדֵין וּזְכוּתֵיהּ מִנַּטְרָא לֵיהּ לְעָלְמָא דְּאָתֵי וְאִית גְּבַר חַיָּיב דְּמַאֲרִיךְ יוֹמִין בְּחוֹבוֹהִי וְחוּשְׁבַּן עוֹבָדוֹהִי בִּישַׁיָּא נַטְרִין לֵיהּ לְעָלְמָא דְּאָתֵי לְאִתְפְּרַע מִנֵּיהּ בְּיוֹם דִּינָא רַבָּא: לָא תְהֵי זַכַּאי יַתִּיר בְּעִידָּן דְּאִתְחַיַּב חַיָּיב קְטוֹל בְּבֵית דִּינָךְ בְּדִיל דְּתַחֲיִיסָא עֲלוֹהִי דְּלָא לְמִקְטְלֵיהּ וְלָא תִתְחַכַּם בְּכֵן יַתִּיר חוּכְמַת רַשִׁיעָא דְּקַיְימִין בְּדָרָךְ וְלָא תְאַלֵּף אוֹרְחַתְהוֹן לְמָה דֵּין תְּצַדֵּי יַת אוֹרְחָתָךְ: לָא תְהַךְ בָּתַר הִרְהוּר לִבָּךְ לְאִתְחַיָּבָא סַגֵּי וְלָא תַרְחֵק אוֹרְחָךְ מִן אוּלְפַּן אוֹרָיְתָא דַיְיָ לְמֶהֱוֵי שַׁטְיָא לְמָה אַנְתְּ גָּרִים מוֹתָא לְנַפְשָׁךְ וְיַת קַצְרוּן שְׁנֵי חַיָּיךְ לְמִמַּת עַד דְּלָא מְטָא זִמְנָךְ לִמְמָת: טַב דְּתֶאֱחוֹד בְּעִימְקֵי עָלְמָא הָדֵין לְגְמוֹל טוּבָא לְנַפְשָׁךְ בְּאוֹרַח תַּגָּרַיָּא וְאַף מִדֵּין סְפַר אוֹרָיְתָא לָא תִשְׁבּוֹק חוּלָקָךְ אֲרוּם גְּבַר דְּדָחִיל מִן קֳדָם יְיָ נָפֵק יַת דֵּי חוֹבַת כּוּלְּהוֹן: וְחוּכְמַת יוֹסֵף בַּר יַעֲקֹב אִיסְתַּיְּעָא עֲלוֹהִי לְחַכִּימוּתֵיהּ כָּל קֳבֵיל עַשְׂרְתֵּי אֲחוֹהִי צַדִּיקַיָּא דְּשַׁלְטִין בִּדְחַלְתָּא דַיְיָ וְלָא שְׁלַט בְּהוֹן יִצְרָא בִּישָׁא בְּעִידָּן דַּהֲווֹ יָהֲבִין בְּקַרְתָּא דְמִצְרַיִם וְלָא קְטַלוּ יַת יוֹסֵף אֲחוּהוֹן דַּהֲוָה מְצַעַר לְהוֹן בְּזִמְנָא הַהוּא בְּקָל מִילּוֹי אֲרוּם לֵית גְּבַר זַכַּאי בְּאַרְעָא דְּיַעֲבֵיד טַב כָּל יוֹמוֹהִי וְלָא יְחוֹב קֳדָם יְיָ אֲבַל גַּבְרָא דִּי יְחוֹב קֳדָם יְיָ חֲמֵי לֵיהּ לְמֶהֱרַר בִּתְיוּבְתָּא עַד דְּלָא יְמוּת:

אבן עזרא

ראה. והחכם שאין לו נחלה וכסף ישמח בחכמתו ולא יכעס בעבור עניו כי כבר נגזר עליו מה שנגזר משטת ימי בראשית ומביני מלאכת השמים יבינו והוא פירוש אשר ברא אלהים לעשות כי האלהים שם בכל מלאכתו כח על הרמות הראשונ' ומי שהיתה מערכתו מעוותת בדבר ממון או דבר אחר אין לו תקנה: ביום. והחכם שהוא בעל נחלה וכסף למה ישמח בדבר שלא יעמוד כאילו אומרי' לו כשתהיה ביו' טוב היה בטוב ושמח לכן יש עליך להסתכל כי יום רעה יבא כענין שמח בחור שיאמר לו שמח והלך בדרך תאות לבך ועיניך ודעכי על כל אלה והנה הענין אל תשמח. גם את זה לעומת זה כענין שכ' בספר יצירה שבע כ כפולות בג"ד כפר"ת ועל דברת כמו בעבור והו' כמו על דבר אשר לא קדמו את' וכמהו על דברתי מלכי צדק על דבר אמת וענוה צדק ויהיה היו"ד נוסף כיו"ד מלאתי משפט רבתי בגוים שרתי ב במדינות ואחריו ישוב אל האלהים והענין שעשה זה לעומת זה ולא יוכל אדם לטעון בעבור שהחסרון בא מן המקבל כמו ש שפירשתי בתחלת ה הספר: את הכל. יש הוא הכתב' לפרקים מעטים וענין אבד בצדקו שצדקו יאבידנו כמו המתענה תמיד ומאריך עניינו מאריך ימים ברשעתו שיאכל וישתה וישמח ויעשה תענוגים לגוף: אל תהי. אם התפללת מן הבקר ועד הערב ותתענה והדומה להם תשומם והענין תסור מדרך הישוב כמו ש שיעשו תומים בארץ ארום וישמעאל וכן אם בקשת להתחכם יותר מדאי ומלת תשומם מבנין כפעל ויש אומ' כי דגשות השי"ן איכה לחסרון נו"ן כפעל רק לחסרון תי"ו התפעל והיה ראוי שיהיה תשתומ' כי לא ימצא מבנין כפעל בפעלי הכפל שימצאו שניהם רק ימצא בבנין התפעל בפעלים שהעי"ן שלהם איננו שלם כמו תכנה ותכונן: אל תרשע' בעבור שרוב הרשע יביא האדם לידי סכנה אמר למה תמות בלא עתך ודע כי הרשעות הוא להתעסק בדברי העולם אמר שתתעסק במה שיספיק לך ואל תהי סכל כלל כי הסכלות ממית בלא עת: טוב. כבר פירשתי בפסוק טוב כעס משחוק מעט מחלקי הנפש ואיש השכל יתן לכל נפש חלק בעתו ואיננו צריך לחפש מה יעשה רק ילך אחר תורת אלהינו ולא יסור ממנה ימין ושמאל וישמור המצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם בשני העולמות ובענין הזה חתם ספרו כי ירא אלהים יצא את כלם לאמת: החכמה. בעבור שאמר אל תתחכם יותר חזר לבאר שאין מעלה גדולה היותה רק הזהיר שלא יתעסק בה תמיד רק יתן חלק לגוף כדי שיחיה ואמר כי יותר עוז וכח יש לחכמה מעוז שליטים רבים ומנין עשרה בעבור היות סך חשבון והוא ראש הכלל כי כל מה שיש למעלה ממנו הם אחדי' ובעבור היות עיקר כל דבר הראש ואמצעיתו וסופו היה האלף בלשון הקדש בתחלה והיו"ד בסוף והנה היו הה"א והוי"ו אמצעיים ואלה הארבעה אותיות הם למסך ולא יתכן שימצא אות או תנועה רק שיהיה אחד מהם כמסך עמו והאלף והיו"ד בחשבון מומרי עצמם כמו גדר והה"א והוי"ו חשבון עגול וסוד גדול יש בשם הנכבד והנורא שאינו שם מדה והוא מן האותיות שנזכרים וענין אשר היו בעיר הראות עוזם בהתחבר כלם במקו' אחד בהסכמה אחת ויש מפרש כי זה רמז לגלגלים והוסיף אחד ואיננו נכון: כי אדם. חזר לבאר ענין אל תהי צדיק הרבה ועניינו דע כי לא תוכל שלא תחטא כי אין אדם אשר לא יחטא בפועל או בדבור או במחשבת ככתוב בספר משלי בשבע התועבות לב חורש מחשבות און וענין אשר יעשה טוב תמיד ולא יחטא לעולם: גם

רשי

ראה את מעשה האלהים. היאך הוא מתוקן הכל לפי הפעולה של אדם גן עדן לצדיקים וגהינם לרשעים ראה לך באיזה תדבק: כי מי יוכל לתקן. לאחר מיתה את הדבר אשר עוותו בחייו: ביום טובה היה בטוב. ביום שיש בידך לעשות טובה היה בעושי הטובה: וביום רעה ראה. כשתבא הרעה על הרשעים אתה תהיה מן הרואים של' ויצאו וראו בפגרי האנשים וגו' ולא תהיה מן ה הנראים והיו דראון לכל בשר: גם את זה לעמת זה. הטובה ושכר פעולתה לעומת הרעה ושכר פעולתה: אשר לא ימצא האדם מאומה. להרהר אחריו של ה הקב"ה: יש צדיק אובד בצדקו. הע"פ שהוא אובד צדקו עומד ב בצדקו מעשה ביוסף בן פינחס הכהן ש שעלתה נומי ברגלו ק קראו לרופא לחתוך רגלו אמר לו כשתה מגיע לחוט השערה הודיעני וכן עשה קרא לחוניא בנו אמ' לו בני עד כאן היית חייב ליטפל בי מכאן ואילך כן מטמא לא בר מן החי מאביו: אל תהי צדיק הרבה. כשאול שרוצה להיות צדיק וריחם על הרשעים: ואל תתחכם יותר. לדון קל וחומר של שטות ומה על נפש אחת אמר' תורה הבא עגלה ערופה וכו': ואל תרשע הרבה. אפילו רשעת מעט אל תוסיף להרשיע: למה תמות בלא עתך. כשאול שנ' וימת שאול במעלו אשר מעל בנוב עיר הכהני' ובעמלק: טוב אשר תאחוז בזה וגו'. אחוז בצדק וברשע אם אמר לך הנביא הצדיק דבר שהוא דומה לך לרשע כגון שאמר שמואל ל לשאול אל יקל בעיניך לפקפק בו: יצא את כולם. ידי שניהם יקיים הצדיק והרשע כהילכתן: החכמה תעוז לחכם. לפי שאמ' אל תרשע הרבה אם רשעת מעט אל תוסף עליו אלא פשפש על החטא אמר החכמ' תעוז לחכם שהיא יועצתו לשוב בתשובה: מעשרה שליטים. מכינו ביאשיהו שהעיד עליו הכתוב וכמוהו לא היה לפניו מלך וגו' הרי עשרה לו חכמתו שפשפש במעשיו וטוב לו מעשרה מלכים שהרשיעו ולא שבו מדרכם: אשר היו בעיר. בירושלם רחבעם אביה אחזיה יואש אחרי מות יהוידע אמציה אחז מנשה אמון יהויקי' צדקיהו: כי אד' אין צדיק בארץ. לפיכ' צריך לפשפש במעשיו: גם

שלא ד' וסי' שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר. ברוך יי' שלא נתננו טרף לשיניהם. שלא עמל בו יתננו חלקו. שלא ימצא האדם אחריו מאומה: בצדקו ל' כתיב ב' יש צדיק אבד בצדקו. וחד בצדקו בכ"ף אודה יי' בצדקו ואינון מן א"ב מן חד חד חד ב"ת וחד כ"ף בריש תיבו' וכל חד וחד ל' דכו' וסי' נמסר במסר' רבת' במערכת אות הב"ת בס"ר: יותר ז' מל' בליש' וסי' איש אל יותר ממנו דמן. ויותר ממנו מאה רכב דשמואל. וחברו דד"ה. ואת היות החרמנו' כי מה יותר לחכם עם הכסיל. ואל תתחכם יותר למה' לעשות יקר יותר ממני. וכמס"ר אחר"תי מסר במ"קום ואל תת"חכם יותר וי"ותר לרא"י השמ"ש: ואל תהי סכל חד מן כ"ו יחידאין ואל סמיכין למלה אחרא וכל חד לית דכו' וסימ' נמסר במסר' רבת' בערך אל בס"ר: תנח ג' דגשי' וסי' אם רוח המשל תעלה עליך' טוב אשר תאחז בזה' בבקר זרע זרעך. וא' ותנח בגדו אצלה עד בוא' ואינון חד מן ג' זוגין מן ג' ג' ה' בריש' וא' ות' וסימ' תמת וסימ' נמסר בסדר בלק ואיוב סימן ל"ו. ותודותיו ג' וסימ' נמסר בסדר וישמע יתרו. תנח ג' וסימ' דלעיל:

גַּם לְכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יְדַבֵּרוּ אַל־תִּתֵּן לִבֶּךָ אֲשֶׁר לֹא־תִשְׁמַע אֶת־עַבְדְּךָ מְקַלְלֶךָ׃ כִּי גַּם־פְּעָמִים רַבּוֹת יָדַע לִבֶּךָ אֲשֶׁר גַּם־אַתְּ קִלַּלְתָּ אֲחֵרִים׃ כָּל־זֹה נִסִּיתִי בַחָכְמָה אָמַרְתִּי אֶחְכָּמָה וְהִיא רְחוֹקָה מִמֶּנִּי׃ רָחוֹק מַה־שֶּׁהָיָה וְעָמֹק ׀ עָמֹק מִי יִמְצָאֶנּוּ׃ סַבּוֹתִי אֲנִי וְלִבִּי לָדַעַת וְלָתוּר וּבַקֵּשׁ חָכְמָה וְחֶשְׁבּוֹן וְלָדַעַת רֶשַׁע כֶּסֶל וְהַסִּכְלוּת הוֹלֵלוֹת׃ וּמוֹצֶא אֲנִי מַר מִמָּוֶת אֶת־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־הִיא מְצוֹדִים וַחֲרָמִים לִבָּהּ אֲסוּרִים יָדֶיהָ טוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים יִמָּלֵט מִמֶּנָּה וְחוֹטֵא יִלָּכֶד בָּהּ׃ רְאֵה זֶה מָצָאתִי אָמְרָה קֹהֶלֶת אַחַת לְאַחַת לִמְצֹא חֶשְׁבּוֹן׃ אֲשֶׁר עוֹד־בִּקְשָׁה נַפְשִׁי וְלֹא מָצָאתִי

אוּף כָּל מִילַיָּא דִּיְמַלְּלוּן לָךְ רַשִׁיעַיָּא לָא תִמְסוֹר לִבָּךְ לְקַבָּלוּתְהוֹן דְּלָא יֵיתוּן יוֹמִין דִּי תִשְׁמַעוּת עַבְדָּךְ דִּילוּט לָךְ וְלֵית לָךְ חֵילָא לְאִשְׁתֵּיזָבָא מִן יְדוֹי אֲרוּם חֲזֵי לָךְ לְמִיצְדַּק יַת דִּינָא בִּזְמַן דִּי יְלוּט לָךְ גְּבַר דְּלֵית דְּכְוָתָךְ׃ דְּאַף זִמְנִין סַגִּיאִין יְדַע לִבָּךְ דְּאוּף אַנְתְּ הֲוֵיתָא לָטֵי גּוּבְרִין אוֹחֲרָנִין׃ כָּל דִּי אֲמָרִית בְּחָנִית בְּחוּכְמְתָא אֲמָרִית בְּמֵימְרִי אֶתְחַכִּים אַף כָּל חוּכְמַת אוֹרַיְתָא וְהִיא רָחֲקַת מִנִּי׃ הָא כְּבַר אִתְרַחַק מִבְּנֵי נָשָׁא לְמִידַע כָּל מַה דַּהֲוָה מִן יוֹמֵי עָלְמָא וְרָז יוֹם מוֹתָא וְרָז יוֹם דְּיֵיתֵי מַלְכָּא מְשִׁיחָא מַן הוּא דְּיִשְׁכְּחִינֵיהּ בְּחוּכְמְתָא׃ חֲזָרִית אֲנָא לְחַשְׁבָא בְּלִבִּי וּלְמִידַע וּלְאַלְלָא וּלְמִתְבַּע חוּכְמְתָא וְחוּשְׁבַּן אֲגַר עוּבָדוֹי צַדִּיקַיָּא וּלְמִידַע פּוּרְעֲנוּתָא חוֹבָא דְּשַׁטְיָא וְסוּכְלְתָנוּ חוּלְחוּלְתָא דְּמַל דְּמַלְכוּתָא׃ וְאַשְׁכָּחִית אֲנָא פִּתְגָם דְּמָרִיר עַל אֱנַשׁ יַתִּיר מִן מְרִיר יוֹם מוֹתָא יַת אִתְּתָא דְּהִיא עָבְדַת עָקִין סַגִּיאִין לְבַעְלָהּ וּמְצַדְתָּן וְתַקְלָן בְּלִבָּא כְּפַתָּן יַרְהָא׃ בְּדִיל דְּלָא לְמִפְלַח בְּהוֹן תַּקִּין קֳדָם יְיָ גְּבַר דִּי יִפְטִיר יָתַהּ בְּגֵט פִּטּוּרִין וּמִשְׁתֵּיזֵיב מִינַהּ וְחַיָּיבָא קֳדָם יְיָ גְּבַר דְּיִסְבִּינַהּ וְאִתְלְכֵד בִּזְנוּתָהָא׃ חֲזֵי דֵין עוּבָדָא דְּאַשְׁכָּחִית אָמְרַת קֹהֶלֶת דְּמִתְקְרֵי שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְּיִשְׂרָאֵל כְּווֹגִירַת מַזָּלַיָּא חֲדָא חַד עִם חַבְרְתַּהּ לְמִשְׁכַּח חֻשְׁבּוֹן בְּנֵי אֱנָשָׁא מַה יְהֵא בְּסוֹפֵיהוֹן׃ וְאִית פִּתְגָם אוֹחֲרָן דְּעוֹד תָּבְעַת נַפְשִׁי וְלָא אַשְׁכָּחִית

אתה ואתה ה' כתי' את וקרי' אתה וסי' ואת הגדת היום את אשר עשית · את הלא את שכבת בעדו · את כי גם פעמי' רבות ידע לבך · את אתה הוא יי' לבדך את עשית את השמים · ואת ונפשי נבהלה מאד · ואינון מן כ"ב מלין חסרים ה' בסוף תיבותא וקרי' וסימ' נמסר במסר' רבת' במערכת אות הה"א בס"ד׃ ימלט י"ג וסימ' נמסר במלכים א' סוף סימן י"ח וירמיה סימן

מ"ו׃ ולא מצאתי ה' דסמי' וסימ' ולא מצאתי לה בתולים · ויאמרו שרי פלשתים · ואבקש מהם איש · חרפה שברה לבי ואנושה · אשר עוד בקשה נפשי קדמא דפסו'׃

רשי

גם לכל הדברים וגו'· לפי שמדבר בשאול שקבל לשון הרע על טוב עיר שהכהנים ועליו נאמר אל תרשע הרבה אמר גם לכל הדברים וגו' אשר ידברון אליך הולכי רכיל אל תתן לבך לקבלן: אשר לא תשמע את עבדך מקללך· אין טוב אשר תשמע אזנך לשמוע את עבדך מקללך· דבר אחר מעשרה שליטים אלו עשרה דברים המחייבים את האדם שתי עיניו מראין אותו דברי עביר' שתי אזניו משמיעים אותו דברים בטלים שתי ידיו שגוזל וחומס בהן שתי רגליו שמוליכין אותו לדבר עבירה ופיו ולבו· דבר אחר החכמה תעוז לחכם זה נח· מעשרה שליטים מעשרה דורות שלפניו· ד"א לחכם זה אברהם· מעשרה שליטו' מעשר' דורות שלפניו· ד"א לחכם זה יוסף· מעשרה שליטים אלו אחיו· ד"א לחכם זה משה· עשרה שליטים עשרה דברים המשמשין את הגוף על ידי מאכל מן פומא לוושט ומן וושט לכרסא וכו' כדאית' במדרש קהלת וחכמתו עמדה לו למשה שלא נצטרך למאכל ארבעים יום וארבעים לילה כל הפנים הללו במדרש ואיני יכול ליישב עליהן מקרא של אחריו כי אדם אין צדיק בארץ כל זה נסיתי בחכמה על מקראות של משנן ועל של תעלן: נסיתי בחכמה· בתורה: אמרתי אחכמה· לדעת את החכמה: והיא רחוקה ממני· ומה היא זו· רחוק מה שהיה את הדברי' הרחוקים שהיו בבירית בראשית: ועמוק עמוק· הוא מי ימצאנו שאין לי רשות להרהר בהן מה למעלה ומה למטה מה לפנים ומה לאחור· ועוד סבותי לדעת ולתור ולבקש חכמת פרשת פרה אדומה וחשבון קץ הגאולה: ולדעת רשע כסל· לעמוד על סוף רשעה של תפלות וסכלות הוללות מעורבב ומשועמם שבה: ומוצא אני מר ממות· שהוא קשה מעשרה דברים הקשי' שנבראו בעולם כדאיתא בבבא בתר' בהשותפין· ומוצא אני מר וקשה ממנה את האשה זו המינות: וחרמים לבה· לשון מכמורת כמו עבודה זרה שמחרמו ישפכהו במכמרתו: אסורים ידיה· ומשהחזיקה באדם הרי הוא כנקשר בקשורי עבותות· אסורים שם דבר של קשורים כמו וימשו אסורין קשורי כן פירשו מנחם: ראה זה מצאתי אמרה קהלת אחת לאחת למצא חשבון· כל העונות שהצדיקים עושים והעבירות שהרשעים עוברים נמנים לפני הקב"ה אחת על אחת עד שמצטרפות לחשבון גדול כך פירשו רבותינו במסכת סוטה: אמרה קהלת' אמרה קבוצת החכמה ואמרה נפשו המשכלת המקבצת החכמ'· קהלת לשון נקבה הוא וכשהוא אמרו בלשון זכר מוסב על הקובצה והוא שלמה ובמדרש מצינו אמר ר' ירמיה בן אלעזר רוח הקדש פעמים משיחה בלשון זכר ופעמים בלשון נקבה כתוב אחד אומר עזרי ומפלטי לי וכתוב אחר אומר כי אתה עזרתי וכתוב אחד אומר קול מבשר וכתוב אחר אומר מבשרת ציון: אשר עוד בקשה נפשי· לבד אלה האמורים למעלה שבקשתי ולא מצאתים בקשה עוד נפשי בפרה בנשים ולא מצאתי כי כולן דעתן קלה עליהן: אדם

אבן עזרא

גם לכל· ואמר לחכם אם תרצה למצוא מנוחה אל תתן לבך לכל דברי בני אדם ואילו היה מקללך ואפילו עבדך כי אם תתן לבך לדבריה' תכעס ויחשך אור חכמת הנשמה: כי גם· כל פעם בלשון הקדש חובר על לשון זכרים ולעולם הוא לשון נקבה חוץ מן אך הפעם הזה של שמשון והענין אל תחוש לדברי המבזי' והמקללים כי כבר תדע שגם אתה קללת אחרים או הם בפיך או במחשבותיך: כל זה· כל מה שאמרתי לך הכל נסיתי בחכמה ובקשתי שאחכם יותר ומצאתי שהוא דבר רחוק וזה מענין ואל תתחכם יותר כי עיקר מה שהיה הוא רחוק מאד שימצאנו האדם והבא עמוק מאד· פירו' אחר בקשתי החכמה ומצאתיה רחוק אע"פכ השגתיה וחכמתי· וענין רחוק מה שהיה כי מה שהיה הוא רחוק לברו ודבר שלא עבר והיה יכול אדם לחפש עד שימצאנו וזה ענין עמוק עמוק מי ימצאנו כענין מים עמוקי' עצה בלב איש ואיש תבונ' ידלנ': סבותי· הסבותי פני ומחשבותי בלבי לדעת אם תתחבר החכמ' והחשבון שהו' פירו' מחשבת הדעת עם הרשע והסכלות וההוללות: ומוצא· מצא החשק יעור עיני חכמים ויסלף מחשבותם ותתבלע חכמתם ומלת מוצא פועל על משקל קורא ונושא רוח מאוצרותיו והבנין הכבד גם הוא פועל וראוי להיות מוציא ובא מלעיל בעבור היות הטעם באות הראשון במלה שאחריו ומצודים הוא מן ציד ומשקלו מרומים והוא מן הפעלים שהעי"ן שלהם איננו שלם וחרמים כענין רשת משטח חרמים כמהו והענין שאין לב האשה ומחשבותיה בכל רגע כי אם לשטוח חרמי' לצודד נפשות וידיה כמו בית האסורים וענין ילכד בה ברשתה ואמר כי המות היה טוב לחכם מהחשק: ראה· עודנו מדבר בדברי האשה ומלת אמרה קהלת על לשון החכמה ופירו' חשבון מחשבת והענין שלא יוכל האדם למצוא מחשבת שהוא החפץ עד שיסמוך אחת לאחת שידוע שהנחברת האחת נושא ונשוא וכן המתחברת השנית רק תהיינ' בהסמכם הנשוא בראשונה נושא באחרונה או שני הנושאים או שני הנשואי' בשוה אז תוליד בין שתי המתחברות דעת שלישית והנה כן בדברי הנפש אף כי בגויות והענין כי אין ראוי לחכם להתחבר עם אשה כלל לולי שלא יתכן להשאיר דמותו תחתיו שהוא שלישי כי אם בהתחבר האב והאם ופירוש אחר שיהיה זה הפסוק דבק עם הבא אחריו ויהיה פירוש מלת חשבון מחשבת או מנין והענין כשתחשוב בכל דבר שתמצאנו איננו לבדו עד שיסמך לאחר כמו גדול וקטן כי לא יקרא גדול כי אם כנגד קטן ממנו והקטן בהפך וכן חכם וכסיל וכן צדיק ורשע ג"כ בחשבון כי בהתחבר אחת לאחת יקום ראש המנין ואם תחבר אחת לראש ישוב כמו סוף ובהתחבר אחת לסוף ישוב נגדר ובהתחבר אחת לנגדר ישוב עגול והעגול מיוסד והמיוסד שלם והשלם גוף והענין אפילו שלא ימצא איש שכל וחכמה ויראה והוא האדם הישר רק ימצא כנגד בני האדם האחרים ובזכרים לבדם ימצא אחד מני אלף ומלת אחת לשון נקבה· ודע כי האותיות מתחלקים לשני חלקים חכים משרתים פעמים ופעמים הם עיקרים והמשרתים כשתי"ל אב"ה המו"ן והשאר עיקרים תמיד ולא ימצאו נוספים כי אם בכפל כמו שחרחורת וכן לא יגרעו חוץ מפעלי הכפל כהגרע דל"ת שדד מן שוד· וכן בהתחבר תי"ו השרש עם תי"ו הנכח יחסר השרש כמו אותו תפחית וכרת וכן בהתחבר נו"ן השרש עם נו"ן נקבות רבות יחסר נו"ן השרש כמו נבל דליותיו תשכונה והוא משבולע וכן מלת משרת את המלך בעבור התחברו תי"ו השרש עם תי"ו הנקבה חסרו תי"ו השרש ופתחו הרי"ש להורות על לשון נקבה להפריש בינו ובין משרת משה שהוא לשון זכר וכן בהתחבר דל"ת אחד והוא רפה עם תי"ו רפה שהיא לשון נקבה והם קרובים במוצא חסרו הדל"ת שהוא שרש וזה מקרה הרה ללת ויש כי שני שרשים הם בענין אחד ויפרש את לא פדה יפדה איש ועשה את מאחת מאלה כמו אחד וזה רחוק כי פירוש את לא פדה אין את פודה נפש איש או אין איש פדה נפש אחיו ויהי את פועל או פעול והבא אחריו יורה עליו והוא ויקר פדיון נפשם והענין שלא יוכלו בני אדם לפדות אחיהם או אהוביהם מן המות ואיך יוכלו לפדותם והם נלאים לפדות נפשם ופי' ועשה את פועל או פעול וענין הפעל ועשה ישראלי וענין הפעול עשה עבירה הוא אחות לאלה העבירות הנזכרות או דבר רע הוא את להם ואיך יהיה פירוש ועשה את אחד והנה ישוב בעבור שבא אחריו מאחת מאלה ועשה אחד מאחת: אשר· ומלת בקשה מן הבנין הכבד והאל"ף יורה עליו ויחסר הדגש מן הקו"ף כמו שלחו באש מקדשיך וכמו התל בי שהוא מן ויהתל בהם אליהו ואין לו חבר כמהו בכל הפעלים השלמים בלשון זכר ויחיד ופי' השלמים חוץ מן אותיות הגרון וישוב בכל אלה לאלף הנזכר כי כן היה מספר נשי שלמה שבע מאות שרות ושלש מאות פילגשים:

לבד

ישנא ל׳ וכתיב א׳ חכמת אדם תאיר פניו והוא חד מן מלין דמשמשין א׳ בסוף תיבות׳ ולית להון זוגא וסימ׳ נמסר במסר׳ רבת׳ במערכת אות האלף בס״ר: שומר י׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן י״ז ומשלי סימן׳ ע״ש• ברוח ג׳ קמצין וסימ׳ מפרקהרים: אין אדם שליט ברוח לכלוא• תבנית כל אשר היה ברוח בד״ה:

אָדָם אֶחָד מֵאֶלֶף מָצָאתִי וְאִשָּׁה בְכָל־אֵלֶּה לֹא מָצָאתִי׃ לְבַד רְאֵה־זֶה מָצָאתִי אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם יָשָׁר וְהֵמָּה בִקְשׁוּ חִשְּׁבֹנוֹת רַבִּים׃ **ח** מִי כְּהֶחָכָם וּמִי יוֹדֵעַ פֵּשֶׁר דָּבָר חָכְמַת אָדָם תָּאִיר פָּנָיו וְעֹז פָּנָיו יְשֻׁנֶּא׃ אֲנִי פִּי־מֶלֶךְ שְׁמוֹר וְעַל דִּבְרַת שְׁבוּעַת אֱלֹהִים׃ אַל־תִּבָּהֵל מִפָּנָיו תֵּלֵךְ אַל־תַּעֲמֹד בְּדָבָר רָע כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַחְפֹּץ יַעֲשֶׂה׃ בַּאֲשֶׁר דְּבַר־מֶלֶךְ שִׁלְטוֹן וּמִי יֹאמַר־לוֹ מַה־תַּעֲשֶׂה׃ שׁוֹמֵר מִצְוָה לֹא יֵדַע דָּבָר רָע וְעֵת וּמִשְׁפָּט יֵדַע לֵב חָכָם׃ כִּי לְכָל־חֵפֶץ יֵשׁ עֵת וּמִשְׁפָּט כִּי־רָעַת הָאָדָם רַבָּה עָלָיו׃ כִּי־אֵינֶנּוּ יֹדֵעַ מַה־שֶּׁיִּהְיֶה כִּי כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה מִי יַגִּיד לוֹ׃ אֵין אָדָם שַׁלִּיט בָּרוּחַ לִכְלוֹא אֶת־הָרוּחַ

ב׳ | ל׳• ג׳ | ל׳ וכתי׳ א׳ | ל׳ מל׳• כנ״ף אל אל | ב׳ ל״ף כאשר תמותי ב׳ | י״מל׳• י״ש | ל׳ | ל׳ חס׳ נסי׳ | ב׳• ל ומל׳

גְּבַר שְׁלִים וְזַכַּאי בְּלָא חִבּוּלָא מִן יוֹמֵי אָדָם עַד דִּי אִתְיְלִיד אַבְרָהָם צַדִּיקָא דִּי אִשְׁתְּכַח מְהֵימָן וְזַכַּאי בֵּין אֶלֶף מַלְכִין דְּאִתְכַּנְשׁוּ לְמֶעְבַּד מִגְדְּלָא בְּבָבֶל וְאִיתְּתָא דִּבְכָל אִילֵין נְשֵׁיהוֹן דְּמַלְכַיָּא כְּשָׂרָה לָא אַשְׁכָּחִית׃ לְחוֹד חֲזִי דֵּין אַשְׁכָּחִית דִּי עֲבַד יְיָ אָדָם קַדְמָאָה תַּקִּיף קֳדָמוֹי זַכַּאי וְחִוְיָא וְחַוָּה אִנְתְּתוֹ אַטְעִיוּ לְמֵיכַל מִן פֵּירַיָּא אִילָנָא דְּאָכְלִין פֵּירוֹי חַכְמִין לְמִידַע בֵּין טַב לְבִישׁ וְגָרְמוּ לְאִסְתַּקְּפָא עֲלוֹהִי יוֹם מוֹתָא וּלְכָל דַּיָּירֵי אַרְעָא וְאִינוּן תְּבָעוּ לְמִשְׁכַּח חֻשְׁבּוֹנִין סַגִּיאִין בְּגִין לְאַיְתָאָה מְחָתָא עַל דַּיָּירֵי אַרְעָא׃ מַן הוּא חַכִּימָא דְּיָכִיל לְמֵיקָם קֳבֵיל חוּכְמְתָא דַּיְיָ וּלְמִדַּע פְּשַׁר מִלַּיָּא בִּנְבִיאַיָּא חוּכְמְתָא דִּגְבַר חַכִּים תַּנְהוֹר זִיו אַפּוֹהִי בֵּינֵי צַדִּיקַיָּא וְחֲצִיף אַפִּין מִתְחַלְּפָן כָּל אוֹרְחָתֵיהּ מִטַּב לְבִישׁ׃ הֲוֵי זָהִיר יַת פּוּמָךְ עַל גְּזֵירַת מַלְכָּא לְמִיטַּר מַה דִּי פַּקְדִינָךְ וְעַל עֵיסַק מוֹמָתָא דַּיְיָ אִזְדַּהַר וְלָא תֵימֵי בְּשׁוּם מֵימְרֵיהּ עַל מַגָּן׃ וּבְעִידַן רוּגְזָא דַּיְיָ לָא תְנוּחַ לְצַלָּאָה קֳדָמוֹהִי אִתְבְּהִיל קֳדָמוֹהִי אֵיזִיל וְצַלִּי וְתִבְעֵי רַחֲמִין מִינֵּיהּ בְּגִין דְּלָא תְקוּם בְּפִתְגָם בִּישׁ אֲרוּם רִבּוֹן כָּל עָלְמַיָּא דַּיְיָ כָּל דִּי יִצְבֵּי יַעְבִיד׃ בְּאַתַר אִית גְּזֵירַת מַלְכָּא מֵימְרָא דְּמַלְכָּא דְּשַׁלִּיט עַל כָּל עָלְמָא מִתְעַבְדָא בִּבְהִילוּ וּמַן הוּא גַבְרָא דְּמָחֵי בִּידֵיהּ וְיֵימַר לֵיהּ מַה עֲבַדְתָּא׃ גְּבַר דִּי נְטִיר פִּיקוּדַיָּא דַּיְיָ לָא יְנַדַּע מִידַּעַם בִּישׁ לְעָלְמָא דְּאָתֵי וְעִידַּן צְלוֹתָא וְדִין וּקְשׁוֹט אִשְׁתְּמוֹדַע בְּלֵב חַכִּימַיָּא׃ אֲרוּם לְכָל עִסְקָא אִית עִידַן טַב וּבִישׁ וְעַל דִּין קְשׁוֹט אִתְּרַן כָּל עָלְמָא וְכַד אִתְגְּזַר מִן קֳדָם יְיָ לְמֶהֱוֵי פּוּרְעֲנוּתָא בְּעָלְמָא עַל חוֹבַת אֱנָשִׁין עָבְדֵי בִּישָׁא דְּסַגִּיאָן עֲלֵיהוֹן׃ אֲרוּם לֵיתוֹהִי חַכִּים מַה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְּסוֹפֵיהּ עֲלוֹהִי אֲרוּם בְּעִידַן דִּי יְהֵי רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ לְאַבְאָשָׁא לֵיהּ מַן הוּא דִּי חֲוֵי לֵיהּ׃ לֵית אֱנַשׁ דְּיִשְׁלוֹט בְּרוּחַ נִשְׁמְתָא לְמִמְנַע יַת נִשְׁמְתָא דַּחֲיֵי בְּגִין דְּלָא יִפְסוֹק מִן גּוּפָא דֶּאֱנָשָׁא

אבן עזרא

לבד• חובר חשבון על לשון נקבות והוא לשון זכר כמו עונות• והענין מעשה האלהים את האדם להיות ישר הולך בדרך ישרה והמה בקשו ארחות עקלקלות וגם זה הענין סמוך בפסוק שלמעלה שאשה אחת די לאים: מי כהחכם• יש מלה מושכת עצמה ואחרת עמה כמלת אל בקצפך תוכיחני יחי ראובן ואל ימות מתן בסתר יכפה אף וכן ימצא אות מוסף אחר כמו מש׳ אביך ויעזרך ואת שדי הוא ומאת שדי והוא דבק עם ה הפסו׳ שלמעלה מידי אביר יעקב כל זה בא לך מאל אביך והוא יעזרך לעולם ואמר הגאון רב סעדיה ז״ל שענינו משאל מאל ה׳ אביך ויעזרך ועל שני הפירושין צריכה ת תוספת מ״ם על את וכן מישרים אשבוך ומישרים הוא תואר היין וכמהו יתהלך במישרים וכן כיין ה הטוב הולך לדודי ל למישרי׳ ושוב אשבוך על העלמות הנזכרות בפסוק הראשון וכן מי כהחכם ומי כיודע פשר דבר ויתכן היות פירוש מי כהחכם מי שהוא יודע פשר דבר ומלת פשר ממשפחת ארמית והענין למה יתעסקו בני אדם ל לחשוב חשבונות רבים שלא יועילו אין מי ש שהוא על דרך ישרה כמו החכם המבקש חכמה וידרוש לדעת פשר כל דבר מה ח חפץ יש בו ולמה כן ויתכן היות פשר הפוך סופו בתוכו מן כי לא פורש• וענין חכמת אדם תאיר פ פניו תשים אור בפניו והענין תסיר כעס כ כענין באור פני מלך חיים וענין ועז פניו ישונא• סור עזות פנים ממנו כי החכמה תוליד הענוה כי בהתגבר הנשמה על הרוח יסור הכעס ועזות המצח: אני• כאמר המשלים להוכיח החכם שישמר מפה החשק שב להזהירו שלא ישען על חכמתו ויבזה מצות מלך מקומו בעבור היותו כסיל כנגדו• וענין אני אני אצוך או אזהירך על שני דברי׳ שלא תמרה אותם האחד מה שיצא מפי המלך והשני מה שיצא מפיך גם אתה כנגד השם הנכבד והנורא כי המלך לא ינקה כל אשר ימרה את פיו ומלך האמת לא ינקה את אשר ישא את שמו לשוא: אל תבהל• תלך• מצאנו בלשון הזאת ונדעה כרדפה ל׳ תרבו תדברו ועיקרם ונדעה לרדוף ל׳ תרבו לדבר ויותר נכון הוא שיחסר ש״ן שהו׳ במקו׳ אשר ויהיה כן ונדעה שנרדפה ל׳ תרבו שתדברו וכן זאת מלת תלך ל׳ תבהל מפניו ללכת או ל׳ תבהל מפניו שתלך ל׳ ימהר לבך שתחשוב שתוכל ללכת מפניו פני המלך פן תעמוד על דבר שהוא רע בעיניו כי כרצונו יוכל לעשות לך: באשר• בכל מקו׳ שדבר המלך שם שלטון הוא עליך ואין מי יוכיחנו להצילך מידו כי הכל יפחדו ממנו אם כן לבשר ודם אף כי למלך האמת שמלא כבודו מעלה ומטה: שומר• לא ידע דבר רע• כי לא יבא לו ברוב• ועת ומשפט ידע לב חכם• יש מפרשי׳ עת במקום הזה כמו חכמה ויאמרו כי כמהו לעות את יעף דבר ביד איש עתי יודעי העתים יודעי בינה לעתים• וזה איננו נכון כי פירוש לעות את יעף לשום לו עת והוא יעיר בבקר בבקר ואיש עתי שיהיה מזומן ללכת לאות׳ העת ולא יתעכב או יהי פירושו שמנהגו ללכת בכל עת בשנה למדבר הנזכר וענינו כמו רגיל ויודעי בינה לעתים כבר פירשו רז״ל שהיו מחשבי עבורי השנים ויודעי העתים הם אנשי המזלות ופי׳ אחר שומר מצוה לא ירבה לדעת דבר רע וענין עת ומשפט דבק עם הפסוק של אחריו: כי לכל• ידע החכם כי לכל חפץ יש עת ולא יוכל להלחם עם איש שהשעה משחקת לו וענין כי רעת האדם אע״פ שידע כי עת לכל חפץ ולא ידע מתי תגיע העת וזו רעה רבה: כי איננו• לא ידע מה יהיה ואם ידע ידע דברים על דרך כלל או כשיונות שנשא מי יגיד לו בפרט כאשר יהיו הדברים: אין אדם• ואילו היה יודע מתי ימות מה יועילנו כי אין אדם שיש לו יכולת לכלוא את הרוח וזה הפסוק יורה שהרוח דומה לאסור בבית כלא כאשר החלותי בתחלת דברי: ואין

רשי

אדם אחד מאלף מצאתי• בנוהג• שבעולם אלף נכנסים למקרא אין יוצאים מהם להצליח שראויים למשנה אלא מאה ואותם מאה שנכנסו למשנה אין יוצאין מהם לתלמוד אלא עשרה ואותן עשרה שנכנסו לתלמוד אין מצליח מהם אלא אחד להוראה הרי אחד מאלף: ואשה בכל אלה• אפי׳ באלף לכך אתה צריך להזהר בה: לבד ראה זה מצאתי• שבאה לעולם תקלה על ידה: אשר עשה• הקב״ה• את האדם הראשון ישר: והמה• משנזדווגה לו חוה אשתו ונעשו שנים ונקראו המה: בקשו חשבונות רבים• מזימות ומחשבות של חטא כך נדרש ב במדרש: מי כהחכם יודע• מי בעולם חשוב כאדם חכם: ומי יודע פשר דבר• פשרן של דבר כמו שמצינו ב ברניאל מתוך חכמתו שהיה חכם בירא׳ ש שמים נתגלו לו רזי פשרי׳ מי כמשה עושה פשרים בין ישראל ל לאביהם שבשמים: ועוז פניו ישונא• משאר הבריות עד כי יראו מגשת אליו כי קרן עור פניו: אני פי מלך שמור• לפיכך אני צריך ונכון לשמור פי מלכו של עולם ש שהיא הטובה שבכולן: ועל דברת שבועת אלהים• שנשבענו לו בחורב לשמור מצותיו• ד״א אני נכון לשמור פי מלכי האומות ה המושלי׳ בנו בגולגליות וארנוניות: ועל דברת שבוע׳ אלהים• ובלבד שלא יעבירונו את ה השבועה שנשבענו ל למקום• ועל דברת ואכל דברת שבועה שהי אשמו׳ פי המלכים וכן מצינו בחנניה מישאל ועזריה שאמרו לנבוכד נצר לך אמרין מלכא נבוכד נצר לא חשחין אנחנא על הדא פתגם להתבותך אם מלכא למה נבוכד נצר למה מלכ׳ אלא כך אמרו לו לך אנו אומרים דאת מלכא לנו לעבודה ולמסים וגולגליות אך על דנא שאת אומר עלנא לעבור ע״ז נבוכד נצר את ולא מלך ואת וכלבא שוין: אל תבהל מפניו תלך• אל תהי נבהל לומר שתלך ותברח מפניו למקום שאינו שליט שם שבכל מקום הוא שליט: ואל תעמוד בדבר רע• אל תעמיד עצמך עוסק בדברים רעים כי כל אשר יחפוץ להפרע ממך רשות ויכולת בידו לעשות: באשר דבר מלך שלטון• בשביל אשר דבר הקב״ה מושלת היא ומי יאמר לו מה תעשה: ואם שומר מצוה אתה לא תדע דבר רע ולא תבואך: ועת ומשפט ידע לב חכם• החכם יודע שיש עת קבוע לפקודת רשעים ומשפט יש לפני הקב״ה שסופו להפרע מהם משפט ומשפ״טא בלע״ז והיא הפורענות: כי לכל חפץ• שהאדם עושה חפצו ועובר על דת יש עת להפרע ומשפט ופורענות מוכנת: כי רעת האדם רבה עליו• כאשר רבת רעת האדם וסאתו גדושה אז באה פקודתו כי משמש בלשון כאשר כמו כי יהיה להם דבר בא אלי: כי איננו יודע מה שיהיה• כשהרשע עובר עבירה איננו נותן לבו למה שעתיד הקב״ה להביאו במשפט ואוי לו בכך: כי כאשר יהיה• שפורענו׳ מי יגיד לו להמלך בו וליטול בו עצה וליטול רשות פתע פתאום יבואנו: אין אדם שליט ברוח• ברוחו ויצרו של מלוחו של מקו׳ לכלוא ולמנוע ממנו את הרוח שבגופו שלא יטלנו מלאך המות: ואין

רשי

ואין שלטון · של מות מלך ביום מותו בכל מקום אתה מוצא והמלך דוד
וביום מותו ויקרבו ימי דוד למות לא הוזכר מלכות כאן : ואין משלחת במלחמה ·
זו לאחר מלאכו בכיאו ועבדי במקומו : את כל זה ראיתי · האמור למעלה : ונתון
את לבי לכל המעשה · וגם לכל מעשה בני אדם נתתי את לבי וראיתי עת אשר שלט
אדם בחבירו וגבר ע
עליו וסופו נהפך ל
לרעתו עמלק נתגבר
על ישר' וסופו ואחריתו
עדי אובד כן פרעה
כן נבוכדנצר כן ס
סנחריב וכבן · ובכן ·
ראיתי רשעים קבורי'
· בנבואה זו ראיתי ·
רשעים קבורים שהיו
ראויים להטמן בעפר
שהיו נבזים בין שאר
אומות של עליהם זה
העם לא היה ושלטו
בביתו של הקב"ה שהו'
מקום קדוש ובלכת'
משם אל ארצם היו
משתבחי' בעירם אשר
כן וכך עשו בביתו של
מקום שתקרי' וישתכחו
אלא וישבתחו כך ד
דרשוהו רז"ל ולעבין
השכחה כך נדרש ב
באגד' וסופן שישתכח
שמם וזכרם בתוך ה
העיר עצמה אשר כן
עשו בה של וקבצתי
את כל הגוים אל עמק
יהושפט במקו' שניאצו
לפניו יפרע מהם וכן
הוא אומר יי' בעיר
צלמם תבזה : גם זה ·
אחד מן ההבלים
שנמסרו לעולם לייגע
את הבריות שאין ה
הקב"ה ממהר להפרע
בעושה הרעה והבריו'
סבורים אין דין ואין
דיין : אשר אין
נעשה פתגם · משפט
מעשה הרעה מהרה
שאין הקב"ה ממהר
להפרע מעושי הרעה
ועל כן הם סבורי' אין
דין ומלא לבם בקרבם
לעשות רע : אשר
חוטא וגו' · לפי שרוא'
שהחוטא עושה רע
מאת אלפים וריבואות
ומאריך לו הקב"ה ו
ואינו נפרע ממנו :
מאת מקר' קצר ורבות
לפניו לומר מאת ימי מאת שנים מאת אלף וכן ומכורת מקרא קצר וחסר שכור'
כעם ולא מיין כמאר שכרות : כי גם יודע אני · כי אף בכל זאת שאינו ממהר
להפרע מן הרשעי' ולהיות הפרש בין צדיקים לרשעי' יודע אני שסוף כל אחד ואחד
ליטול שכרו וליראיו יהיה טוב וטוב לא יהיה לרשע לפי אשר איננו ירא לפני הא'לקי' :
יש הבל · דבר המהביל את הבריות : אשר יש צדיקים שמגיע אליהם רעה כמעשה
הרשעים ויש רשעים שמגיע אליהם טובה כמעשה הצדיקים אמרתי שגם זה אחד
מן ההבלים הנוהגים בעולם ורבותי' דרשו לצד אחר במסכת הוריות ואינו מיושב
לי על שיטת דבור שסיים החכם לומר שגם זה הבל : את השמחה · שיהא שמח
בחלקו ועוסק בפקודים ישרים משמחי לב ולא יהא שטוף אחר הרבות הון בכסף
ומרבית ונזל כל מי שאינו שמח בחלקו ושטוף אחר הממון בא לידי עבירות גזל
והונאה ורבית ושאינו שמח בחלקו לעניין אהבת אשתו שטוף אחרי הנשים להרהר
אחרי אשת איש : לאכול

פסוק עם המסורה

ימלטנו וסי' נמס' בעמוס סוף ס' ב' ואיוב סוף סי' כ"ב : ונתון ז' וסי' נמס' בסדר מקץ וירמיה סוף סימן ל"ד : באדם ד' וסי' נמסר בסדר תזריע ומשלי סימן כ"ג : על כן ט' בטעם פזר וסי' על כן לא יאכל ובני ישראל · על כן קראו למקום ההוא מחנה דן · כי על כן הוא כרפא את ידי דירמיה · על כן חרה אף יי' בעמו · על כן לא ידרכו כהני דגון · על כן אבכה בבכי יעזר ·

וְאֵין שִׁלְטוֹן בְּיוֹם הַמָּוֶת וְאֵין מִשְׁלַחַת בַּמִּלְחָמָה וְלֹא־יְמַלֵּט רֶשַׁע אֶת־בְּעָלָיו׃ אֶת־כָּל־זֶה רָאִיתִי וְנָתוֹן אֶת־לִבִּי לְכָל־מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ עֵת אֲשֶׁר שָׁלַט הָאָדָם בְּאָדָם לְרַע לוֹ׃ וּבְכֵן רָאִיתִי רְשָׁעִים קְבֻרִים וָבָאוּ וּמִמְּקוֹם קָדוֹשׁ יְהַלֵּכוּ וְיִשְׁתַּכְּחוּ בָעִיר אֲשֶׁר כֵּן־עָשׂוּ גַּם־זֶה הָבֶל׃ אֲשֶׁר אֵין־נַעֲשָׂה פִתְגָם מַעֲשֵׂה הָרָעָה מְהֵרָה עַל־כֵּן מָלֵא לֵב בְּנֵי־הָאָדָם בָּהֶם לַעֲשׂוֹת רָע׃ אֲשֶׁר חֹטֶא עֹשֶׂה רָע מְאַת וּמַאֲרִיךְ לוֹ כִּי גַּם־יוֹדֵעַ אָנִי אֲשֶׁר יִהְיֶה־טּוֹב לְיִרְאֵי הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר יִירְאוּ מִלְּפָנָיו׃ וְטוֹב לֹא־יִהְיֶה לָרָשָׁע וְלֹא־יַאֲרִיךְ יָמִים כַּצֵּל אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ יָרֵא מִלִּפְנֵי אֱלֹהִים׃ יֶשׁ־הֶבֶל אֲשֶׁר נַעֲשָׂה עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יֵשׁ צַדִּיקִים אֲשֶׁר מַגִּיעַ אֲלֵהֶם כְּמַעֲשֵׂה הָרְשָׁעִים וְיֵשׁ רְשָׁעִים שֶׁמַּגִּיעַ אֲלֵהֶם כְּמַעֲשֵׂה הַצַּדִּיקִים אָמַרְתִּי שֶׁגַּם־זֶה הָבֶל׃ וְשִׁבַּחְתִּי אֲנִי אֶת־הַשִּׂמְחָה אֲשֶׁר אֵין־טוֹב לָאָדָם תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כִּי אִם־

תרגום

וְלֵית שִׁלְטוֹנָא בְּיוֹם מוֹתָא לְשֵׁיזָבָא גְּבַר לְחַבְרֵיהּ וְלֵית מָנֵי זֵינָא מְסַיְּעָן בִּקְרָבָא וְלָא יְשֵׁיזִיב חוֹבָא יַת מָרוֹהִי בְּיוֹם דִּינָא רַבָּא׃ יַת כָּל דֵּין חֲזֵית דִּיהֲוָה בְּעָלְמָא הָדֵין וִיהָבִית יַת לִבִּי לְמִידַע יַת כָּל עוֹבָדָא דְּאִתְעֲבִיד בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעִידָן דִּי יִשְׁלוֹט אֱנָשׁ בֶּאֱנָשׁ לְאַבְאָשָׁא לֵיהּ׃ וּבְקוּשְׁטָא חֲזֵית חַיָּיבַיָּא דְּאִתְקְבַרוּ וְאִשְׁתֵּצִיאוּ מֵעָלְמָא מֵאֲתַר קַדִּישׁ דְּצַדִּיקַיָּא שָׁרַיִן תַּמָּן וַאֲזָלוּ לְאִיתּוֹקָדָא בְּגֵהִנָּם וְאִתְנַשְׁיָן מִבֵּין יַתְבֵי קַרְתָּא וְהֵיכְמָה דַּעֲבָדוּ אִתְעֲבִיד לְהוֹן אַף דֵּין הֲבָלוּ׃ וּמִן בִּגְלַל דְּלֵית מִתְעֲבִיד פִּתְגָם בִּישׁ פּוּרְעָנוּת רַשִׁיעַיָּא בִּפְרִיעַ עַל עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא בְּגִין כֵּן אִתְמְלֵי לִבָּא דִּבְנֵי אֱנָשָׁא בְּהוֹן לְמֶעְבַּד בִּישׁ בְּעָלְמָא הָדֵין׃ וּבִזְמַן דְּחַיָּיבָא יַעֲבִיד בִּישׁ מְאָה שְׁנִין וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְיְהִיבַת לֵיהּ אַרְכָּא בְּגִין דִּיתוּב אֲרוּם אִתְגְּלֵי לִיהּ בְּרוּחַ קוּדְשָׁא וִידַעִית אֲנָא דִּיהֵי טַב לְעָלְמָא דְּאָתֵי לְדַחֲלַיָּא דַּייָ דְּדַחֲלִין מִן קֳדָמוֹהִי וְעָבְדִין רְעוּתֵיהּ׃ וְטַב לָא יְהֵי לְרַשִׁיעָא וְלָא יְהֵי לֵיהּ אַרְכָּא לְעָלְמָא דְּאָתֵי וּבְעָלְמָא הָדֵין אִתְקַטְעִין יוֹמֵי חַיּוֹהִי וְיַעְרְקוּן וְיִתַּלְפוּן כְּטֻלָּא בְּגִין דְּלֵיתוֹהִי דָּחִיל מִן קֳדָם יְיָ׃ אִית הֲבָלוּ דְּאִתְגְּזַר לְמֶהֱוֵי מִתְעֲבִיד עַל אַפֵּי אַרְעָא דְּאִית צַדִּיקַיָּא דְּמָטֵי לְהוֹן בִּישׁ כְּאִילּוּ אִינּוּן עָבְדִין כְּעוֹבָדֵי חַיָּיבַיָּא וְאִית חַיָּיבִין דְּמָטֵי לְהוֹן כְּאִילּוּ אִינּוּן עָבְדִין כְּעוֹבָדֵי צַדִּיקַיָּא וַחֲזֵית בְּרוּחַ קוּדְשָׁא דְּבִישָׁא דְּמָטֵי לְצַדִּיקַיָּא בְּעָלְמָא הָדֵין לָא עַל חוֹבֵיהוֹן אֱלָהֵין לְמִגְבֵּי מִנְּהוֹן חוֹבָא קַלִּילָא לְמֶהֱוֵי אַגְרְהוֹן שְׁלִים לְעָלְמָא דְּאָתֵי וְטַב דְּמָטֵי לְחַיָּיבַיָּא בְּעָלְמָא הָדֵין לָא עַל זְכוּתֵיהוֹן אֶלָּא לְמִיפְרַע לְהוֹן אַגְרָא עַל זְכוּתֵיהּ קַלִּילָא דַּעֲבָדוּ לְמֶהֱוֵיהוֹן אָכְלִין אַגְרָא בְּעָלְמָא הָדֵין וּלְהוֹבָדֵיהוֹן חוּלָקְהוֹן לְעָלְמָא דְּאָתֵי אֲמָרִית בְּמֵימְרִי דְּאַף דֵּין הֲבָלוּ׃ וְשַׁבְּחִית אֲנָא יַת חֶדְוַת אוֹרַיְתָא אֲרוּם לֵית טַב לֶאֱנָשׁ בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא אֲרוּם אֱלָהֵן

על כן מלא לב בני האדם · קראו את שם המקום ההוא עמק ברכה דד"ה · לימים האלה פורים : אליהם ב' חס' בסיפר' וסי' אשר יש צדיקים אשר מגיע אלהם כמעשה הרשעים ב' בפסו' · השמחה ג' וסים' הרבית הגוי לא הגדלת השמחה · קול תרועת השמחה דעזרא · ושבחתי אני השמחה אשר אין טוב :

אבן עזרא

ואין שלטון לא תועיל המלכות למלך ולא הכסף המוכן למלחמה ומשלחת כמו
כסף וכמהו וחיתו מעבור בשלח ועניינו משלחת המלחמה ויש מפרשים במלחמה
מלחמת המתכונת הסומרת הגוף עד עת קץ עם החלי הנכנס בגוף ואם תחלם
התכונת ימות בן אדם ופירוש רשע רוב התנועה והנכוח כענין והוא יקיים
ומי ירשיע ובכל אשר
יפנה ירשיע ויש
מפרשים שהוא ממון
שרובו הוא מקובץ מ
מרשע : את כל זה ·
עודנו בענין להזהיר
החכם שלא ימרה פי
המלך והוא שאמר ר
ראיתי אחר שנתתי ל
לבי עת ששלט האדם
באדם כמהו לרע לו
ועשה רע לו וזה הענין
דבק עם כי לכל חפץ
יש עת ומשפט : ובכן
· המפרשים השתבשו
בפסוק הזה יש מפרש
קבורים שמורים ב
בארמונים ויפרשו ובאו
ויהלכו שיעשו רצונם
ויפרשו וישתכחו מ
מתרגו' וישבחו ואחרי'
אמרו כי ובאו כעלמו
כמו ובא השמש גם
זה איננו נכון כי לא
ימצא זה הענין כי אם
בשמש בעבור היותו
הפך יבא וכן הוא
אומר השמש יבא על
הארץ ומפרשים
אמרו בא בשכרו ש
שהוא כמהו ואיננו כן
רק בא לו זה הדבר
שלא ישולם לו בעבור
שכרו וכן טעו
פייטנים רבי' שאמרו
מאורה וישלימו קומי
אורי כי בא אורך
ודבריהם סותרין זה
את זה אם לא ישלימו
הפסוק וזה פירושו
קומי אורי כי נעלם
אורך הקדמון וזרח
עליך כבוד יי' וכן
ופרם לא יהיה לך עוד
השמש לאור יומם וזה
פירוש הפסוק ובכן
כמו תרגו' אז והענין
כשנתתי את לבי אז
ראיתי רשעים ששלטו
באדם והרעו להם
מתו בלא ייסורין ·
קבורים בקברם ב
כענין כי אין חרצובות למותם · ובאו לעולם שנית והענין שיבאו בניהם ויעמדו
במקומם ויעמוד זכרם ואשר ממקום קדוש יהלכו והענין כי הקדושים שימותו
בלא בן וישתכחו בעיר שהיו שמה והם אשר עשו כן האמת כמו כן בנות צלפחד
דוברות · תמה איך נכרת זכר הצדיק ונשכח כל טוב שעשה והרשע מת בשלום
והניח בנים במקומו וגם זה הבל : אשר · בעבור שלא נעשה דבר נקמה ותשלום
ותגמול על מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם אפילו בנפשם לעשות
רע כי סר הפחד מהם : אשר חוטא · כי יראו חוטא אחר יעשה רע מאת פעמים
ומאריך לו הא'להים אע"פ שידעו המבינים בבני אדם וגם יודע אני אשר יהיה טוב
ליראי האלהים ואם לא היה מהרה : וטוב לא יהיה לרשע · באחריתו ויש מהם
שלא יאריך ימים ככל ובעבור היות רשע לעניים רבים פירש שזה הרשע הוא
אשר איננו ירא מלפני האלהים : יש הבל · מתחלת זה הפסוק עד פסוק גם זו
ראיתי חכמה הם ששה עשר פסוקים בענין אחר דבקים גם זה הפסוק הוא מן
הענין של מעלה יש צדיקים שמגיע אליהם מה שהיה ראוי להגיע לרשעים על
מעשיהם והפך הדבר וכאשר ראיתי זה אמרתי הכל הבל בין צדיק ורשע כענין ואני כמעט נטיו רגלי כי קנאתי בהוללים : ושבחתי · אז שבחתי את השמחה כי אין טוב
לאדם רק האכילה והשתיה ופירו' ילונו בעמלו ילוה עמו זה הדבר שישמח ויתענג : כאשר

אבן עזרא

כאשר. כמעט ושבחתי את השמחה כאשר נתתי את לבי לדעת זה הענין ולמה יגיע לצדיק כמעשה הרשע עד כדיה שנתי מעיני ביום ובלילה ברוב המחשבות. ועיניו שב אל לבי: וראיתי. קצות מעשה האלהים והבינותי עיקרם לכן זה המעשה הרע שנעשה תחת השמש לא אוכל להבינו בעבור שהוגיעו כפשם ועמלו חכמי האדם למצוא הענין ולמה זה ולא מצאו ופירוש בשל כמו בעבור וכן כי בשלי הסער הגדול ועל זה הענין כענין איוב הצדיק: כי את כל זה: לבור. היה ראוי להיות באלף וכן ירון ושמת בעבור היות שניהם מפעלי הכפל והוא כמו לברור מן שפתי ברור מללו כי ראיתי הצדיקים והחכמים ומעשיהם כמו לכן יכיר מעבדיה' אינם ברשותם רק ביד האלהים גם כל מה שהם אוהבים או שונאים אינם יודעים מתי יבואם הכל לפניהם ולא ידענו או פי' לפניה' קודם שיהיו כבר נגזר עליהם מה שנגזר: הכל. הכל יבא להם כמו שיבא לכל מקר' אחד לצדיק ולרשע אין הפרש ביניהם לטוב ולטהור ולטמא הנה טמא במקום הזה הפך הטוב והטהור כמו שים פקח בפסוק מי שם פה לאדם הפך העור והשומע כמו לפקוח עינים עורות פקוח אזנים וצדיק כטו' כחוטא כי הכפ"ן בלשון הקדש כמו כעבד כאדניו כי ישוב העבד כאדון והאדון כעבד אין הפרש ביניה' וכן כמוני כמוך כעמי כעמך כחשכה כאורה והמפרש כימים אשר ישבתם הימים אין טעם וריח לפירוש הזה כי מה ענין ישבתם בקדש ימים רבים כימי' אשר ישבתם והכון כי מקדם הלכו המרגלים ובשנת הארבעי' באו לקדם עיר מואב והנה כל השנים היו במדבר קדם וזה פירושו ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם עד שוב התרים כענין כמספר הימים אשר תרתם את הארץ כי בבוא המרגלים אמרו הככו ועליכו אל המקום יתכן היות צדיק ורשע במעשיו טמא וטהור בגופו וזובח בממונו וטוב וחוטא בלבו ונשבע בדבורו: זה רע. אין בכל מה שנעשה תחת השמש דבר יותר קשה מזה על כן מלא לב בני האדם רע והוללות בלבבם בחייהם בעודם בחיים ועוד יאמרו על המתים וישוב אחריו ללב בני האדם ואמ' בענין הזה בני האדם כי על הקטנים יותר קשה בעבור קוצר דעתם: כי מי. זו מחשבת בני האדם שיאמרו כי כל מי שהוא מחובר אל החיים יש לו בטחון: ופירוש אחר כי מי אשר יחובר מן המתים והענין שלא יתחבר עם כל המתפרדים ממנו אל כל החיים יש בטחון בלבד ולא למתים וכתו' יבחר ועניינו כי המת לא יוכל לבחור: כי

קהלת

ולראות ג' וסימ' לעיל בסיפרא סימן ג': ובלילה ה' וסימ' ולמשל ביום ובלילה. מדי עברו יקח אתכם. ובלילה שירה עמי. ובלילה יהי כגנב. ובלילה שנה בעיניו איננו ראה: נתתי אל לבי ד' בלישן נהיגה אל לב וסי' והחי יתן אל לבו: כי את כל זה נתתי. ולא הגדתי לאדם ויתן אלהי אל לבי: חוטא כחוטא ג' חס' וסימ' הוי גוי חטא. עם כבד עון. אשר

לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת וְלִשְׂמוֹחַ וְהוּא יִלְוֶנּוּ בַעֲמָלוֹ יְמֵי חַיָּיו אֲשֶׁר־נָתַן־לוֹ הָאֱלֹהִים תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ: כַּאֲשֶׁר נָתַתִּי אֶת־לִבִּי לָדַעַת חָכְמָה וְלִרְאוֹת אֶת־הָעִנְיָן אֲשֶׁר נַעֲשָׂה עַל־הָאָרֶץ כִּי גַם בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה שֵׁנָה בְּעֵינָיו אֵינֶנּוּ רֹאֶה: וְרָאִיתִי אֶת־כָּל־מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים כִּי לֹא יוּכַל הָאָדָם לִמְצוֹא אֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַחַת־הַשֶּׁמֶשׁ בְּשֶׁל אֲשֶׁר יַעֲמֹל הָאָדָם לְבַקֵּשׁ וְלֹא יִמְצָא וְגַם אִם־יֹאמַר הֶחָכָם לָדַעַת לֹא יוּכַל לִמְצֹא: כִּי אֶת־כָּל־זֶה נָתַתִּי אֶל־לִבִּי וְלָבוּר אֶת־כָּל־זֶה אֲשֶׁר הַצַּדִּיקִים וְהַחֲכָמִים וַעֲבָדֵיהֶם בְּיַד הָאֱלֹהִים גַּם־אַהֲבָה גַם־שִׂנְאָה אֵין יוֹדֵעַ הָאָדָם הַכֹּל לִפְנֵיהֶם: הַכֹּל כַּאֲשֶׁר לַכֹּל מִקְרֶה אֶחָד לַצַּדִּיק וְלָרָשָׁע לַטּוֹב וְלַטָּהוֹר וְלַטָּמֵא וְלַזֹּבֵחַ וְלַאֲשֶׁר אֵינֶנּוּ זֹבֵחַ כַּטּוֹב כַּחֹטֶא הַנִּשְׁבָּע כַּאֲשֶׁר שְׁבוּעָה יָרֵא: זֶה רָע בְּכֹל אֲשֶׁר־נַעֲשָׂה תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כִּי־מִקְרֶה אֶחָד לַכֹּל וְגַם לֵב בְּנֵי־הָאָדָם מָלֵא־רָע וְהוֹלֵלוֹת בִּלְבָבָם בְּחַיֵּיהֶם וְאַחֲרָיו אֶל־הַמֵּתִים: כִּי־מִי אֲשֶׁר יְבֻחַר אֶל כָּל־הַחַיִּים יֵשׁ בִּטָּחוֹן

למיכל ולמשתי ולמחדי בטורחיה ובחולקיה דאתיהיב ליה מן שמיא ולא יושיט ידיה בחטופין ואניסא והוא ילויניה לשלם לעלמא ההוא ויקביל אגר שלים על טורחיה די טרח בשלמותא כל יומי חיוהי דיהב ליה יי בעלמא הדין תחות שמשא: כמא די יהבית ית לבבי למנדע חוכמת אוריתא ולמחזי ית גוון דאתעביד על ארעא ארום אף חכימא דיצבי למעסק באוריתא ולאשכחא חוכמתא טורחא הוה ליה ארום אף ביממא לא ינוח ובליליא שינתא בעיינוהי לא חזי: וחזית אנא ית כל עובד גבורתא דיי ארום דחילא הוא ולית ליה רשו לאנש לאשכחא ית עובד גבורתא דיי דאתעביד בעלמא הדין תחות שמשא כד יטרח אינש למתבע מה דעתיד למהוי ולא ישכח ואף אם יימר גבר חכים במימריה למנדע מה דעתיד למהוי בסוף יומיא ולית ליה רשו למשכח: ארום ית כל דין יהבית על לבי ולמבלוש ית כל דין די צדיקיא וחכימיא ותלמידיהון דמשתעבדין לדהון על עיסק אולפן אוריתא מסירין ביד דיי ומיניה אתגזר על כל עלמא כל מה דיהי ביומיהון אף רחימתא די רחמינון אף סניאתא דסנינון גבר לית נביא בעלמא די ינדע מה דיהי באנשא כולא במזלא איתגזר למהוי קדמיהון: כולא במזלייא תליא מן שמיא איתגזר מה דעתיד למהוי לכולא ארעון חד לזכאה ולחייבא לדתקנן אורחתיה ולמדכי נפשיה ולמסאיב נפשיה ולמקרב נכסת קודשיא ולדליתוהי מקריב נכסת קודשין כחייבא כגבר דיומי לשקרא כגבר דשומתא דחיל: דין סול ביש בכל עלמא די יתעביד תחות שמשא ארום ארעון חד לכולא לכל דיירי ארעא ואף ליבא דבני אינשא איתמלי ביש על דא וחול חולתא בלבבהון כל יומי חייהון ובתר סופוהי דאינשא נטיר ליה לאתווכחא עם מיתיא בדין חייביא: ארום מן גברא די אתחבר לכל פתגמי אוריתא ולמקני חיי עלמא דאתיא אית ליה סבר

חטא עשה רע. כטוב כחטא הנשבע כאשר שבועה ירא: יבחר יחבר קרי' כי מי אשר יבחר אל כל החיים והוא חד מ"ב מן מלין דכתי' מוקדם מאוחר וסימ' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הו"ו בס"ד:

רשי

לאכול ולשתות. ממה שנתן לו הקב"ה ולשמח בחלקו ומדרש אגדה כל אכילה ושתיה שבקהלת אינה אלא תלמוד תורה כעניין שנ' לכו שברו ואכולו וגו': והוא ילונו. יתחבר עמו כענין שנ' והלך לפניך צדקך: ימי חייו אשר נתן לו האלהים. ועשה כך וסוף המקרא מוסב על ראשו ומקרא מסורס הוא אין טוב לאדם ימי חייו אשר נתן לו האלהים כי אם לאכול ולשתות ולשמוח והוא ילונו בעמלו: כאשר נתתי את לבי. אין כאשר זה משמש לשון דוגמא כמו כאשר תעשו כן יעשה אלא לשון זמן כמו כאשר בא יוסף כאשר כלו לאכול וגו' אף זה כן כשהייתי נותן לבי לדעת ולתור וגו' אז וראיתי כל מעשה האלהי': שגם בעיניו איננו רואה: הרשע השטוף אחר הממון והעבירות: וראיתי את כל מעשה האלהים: שמסר לבריות: כי לא יוכל האד' למצוא וגו': אין הבריות יכולות לעמוד על סוף דרכו של הקב"ה מה שכר כל המעשה שנעשה תחת השמש שרואים רשעים מצליחים וצדיקי' יורדים: בשל אשר יעמול האדם לבקש. בשביל אשר ראיתי הרבה עמלים לבקש ולמצוא את סוף המדה ואינן יכולין: וגם אם יאמר החכם שהוא יודע לא יוכל שהרי משה רבינו לא עמד על הדבר באומרו הודיעני נא את דרכיך: ולבור. ולברר: את כל זה. ביררתי והבחנתי: אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד האלהים. הוא עוזרם והוא שופטם כדי להטיב באחריתם. ועבדיהם הם תלמידיהם משמשיהם הולכי אורחותם: גם אהבה גם שנאה. אין יודעין שאר הבריות ואין מכירין לתת לב במה יאהבו למקום ובמה הם שונאים: הכל לפניהם. לפני הצדיקים והחכמים: הכל כאשר לכל. הכל נותנים ללבם כאשר מגיע לכל אדם מקרה אחד ויודעים שסוף הכל אשר צדיק ואשר רשע למות ומקרה אחד יש בעולם הזה לכולם כל זה הם יודעים והע"פכ בוחרים להם דרך הטוב לפי שיודעים שיש הפרש ביניהם לעולם הבא: לצדיק. כגון נח. לרשע פרעה נכה זה כנגד זה כנגע. לטוב זה משה. לטהור זה אהרן. ולטמא אלו מרגלים אלו אמרו שבחה של ארץ ישראל ואלו אמרו גנותה אלו לא נכנסו לארץ ואלו לא נכנסו לארץ הרי מקרה אחד להם. ולזובח זה יאשיהו שנאמר ויזבח יאשיהו. ולאשר איננו זובח זה אחאב שביטל את ישראל מעלות לרגל זה מת בחצי' וזה מת בחצים. כטוב זה דוד. כחוטא זה נבוכד נצר זה בנה ב"ה וזה החריבו זה מלך ארבעים שנה וזה מלך ארבעים שנה. הנשבע זה צדקיהו שנשבע לשקר שנ' גם במלך נבוכד נצ' מרד אשר השביעו וגו'. כאשר שבועה ירא זה שמעון שנא' ויאמר אליהם שמעון השבעו לי כן תפגעון בו אתם למדנו שהיתה שבועה חמורה לו זה מת בביקור עינים וזה מת בביקור עינים: על כן לב בני האדם מלא רע. שאומרים אין דין כורענות אין הכל אלא לפי המקרה פעמים לצדיק ופעמים לרשע: ואחריו אל המתים. וסופן יורדים לגיהנם: כי מי אשר יחובר אל כל החיים. יש בטחון כי בעודו בחיים אפילו הוא רשע ונתחבר לרשעים כמו שנאמר אל כל החיים אפילו לרשעים יש בטחון שמא ישוב לפני מותו: כי

רשי

כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת. ושכיהם רשע טוב היה לו לכבוד ארץ שהיה עבר רשע וכתגייר שלא הקדימתו מיתה מכבודו כבר רבו שמקרא אריה שנאמר עלה אריה מסובכו ומת ברשעו בגיהנם ועברו בגן עדן ורבותי דרשו לענין מחתכין את הנבלה לפני הכלבים בשבת ומת המוטל בחמה אסור לטלטלו אלא אם כן הניחו עליו תינוק או ככר: כי החיים יודעים שימותו. ואולי ישיבו אל לבם יום המיתה וישובו מדרכם אבל משמתו אינם יודעים מאומה ואין עוד להם שכר פעולה שעשו מן המיתה ואילך אלא מי שטרח בער' שבת יאכל בשבת: וגם אהבתם. שאהבו פתיו ולצון. וגם שנאתם שנאו דעת: גם קנאתם שהקניאו להקב"ה במעשה ידיהם: וחלק אין להם בכל אשר נעשה וגו'. לא הועיל להם זכות בן ובת לאותן רשעים שעברו עז' ואין להם כפרה לאחר מיתה: לך אכול בשמחה. אבל אתה הצדי' שכבר רצה הקב"ה מעשיך הטובים ותזכה לעולם הבא לך אכול בשמח': בכל עת יהיו בגדיך לבנים. התקן עצמך בכל שעה במעשה טוב שאם תמות היו' תכנס בשלום ומשל שלמה החכם את הדבר הזה לאדם שהזמינו המלך ליום ששמו' ולא קבע לו זמן אם חכם הוא או פקח מיד מכבס כסותו ורוחץ וסך וכן עת אחר עד עת יקרא אל הסעודה יהיו כל שעה בגדיו לבנים והוא רוחץ וסך כך דרשוהו רבותי' במסכת שבת: ראה חיים עם אשה אשר אהבת. ראה והבן ללמוד אומנות להתפרנס ממנו עם תת' אשר מדרך: כי הוא חלקך בחיים. אם עשית כן יהיה חלקך זה חיים בעולם הזה להתפרנס מן האומנו' ובעולם הבא שיגעת שניהם משכחת עון: כל אשר תמצא ידך לעשות. רצון קונך עשה עשה שאתה בכחך עשה: כי אין מעשה בשאול. לזכותך משתמות ואם עשית כן אין לך שום חשבון בשאול שתדע שאין לך מעשה ודעת וחכמה בשאול לרשעים ולא חשבון לצדיקים שיתנו החוטאים דין וחשבון וכך דרש במדרש והבא לפותרו בלא פירוש כמשמעו פותר חשבון לשון מחשבה מה יוכל עוד לעשות להפטר מן הדין: שבתי וראה. כמו זכור ודו"כו בלע"ז: לא לקלים המרוץ. לא עמדה לעשהאל קלותו משהגיעה פקודתו: ולא לגבורים המלחמה. לא עמדה לאבנר גבורתו משהגיע יומו: וגם לא לחכמים לחם. כגון אני שהיה לחמי ליום ששים כור סולת וגו' ועכשיו זה חלקי מכל עמלי מקלו ומקידה: וגם לא לנבונים עושר. כגון איוב בתחלה ויהי מקנהו וגו' כשבאה שעתו אמר חנוני אתם ריעי: ולא לידעים חן. הרי משה אין יודע וכבון ממנו בישראל ולא מצא חן בתפילתו שיכנס לארץ: כי

כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת: כי החיים יודעים שימתו והמתים אינם יודעים מאומה ואין עוד להם שכר כי נשכח זכרם: גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה וחלק אין להם עוד לעולם בכל אשר נעשה תחת השמש: לך אכל בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי כבר רצה האלהים את מעשיך: בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר: ראה חיים עם אשה אשר אהבת כל ימי חיי הבלך אשר נתן לך תחת השמש כל ימי הבלך כי הוא חלקך בחיים ובעמלך אשר אתה עמל תחת השמש: כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הלך שמה: שבתי וראה תחת השמש כי לא לקלים המרוץ ולא לגבורים המלחמה וגם לא לחכמים לחם וגם לא לנבנים עשר וגם לא לידעים חן

תרגום

ארום כלבא חייא הוא טב מן אריא די הוא מית: ארום צדיקיא ידעין דאין יתובון עתידין למהויהון חשיבין כמיתיא לעלמא דאתי בגין כן נטרין אורחיהון ולא חייבין ואין יתובון חייבי בתיובתא וחייביא ליתיהון ידעין מידעם טב על דלא אוטיבו עובדיהון בחייהון וליתיהון ידעין: מדעם טב לעלמא דאתי ולית להון אגר טב בתר מותיהון ארום אתנשי דכרניהון מביני צדיקיא: בתר מותיהון דרשיעיא לית בהון צרוך אף רחימתהון אף שנאתהון אף קנאתהון הא כבר הובדון מן עלמא וחולק טב לית להון עוד עם צדיקיא לעלמא דאתי ולית להון הניית מן כל מדם דאתעביד בעלמא הדין תחות שמשא: אמר שלמה ברוח נבואת מן קדם יי עתיד מרי עלמא למימר לכל צדיקיא באנפי נפשיה אזיל טעום בחדווא לחמך דאיתותב לך על לחמך די יהיבתא לעניא ולחשוכא דהוו כפין ושתי בלב טב חמרא דאצטנע לך בגן עדן חלף חמרך דמזגתא לעניא וחשוכא דהוו צחי ארום הא כבר אתרעית קדם יי עובדך טבא: בכל עידן יהוון כסותך חיוורין מן כל סואבות חובתא ושמא טבא דמתיל למשח רבותא קני בגין די ימטון בירכן על רישך וטיבותך אל יחסר: חזי חיין טבין עם אתתא דרחימתא כל יומי חיי הבלותך די יהב יי לך במזלא בעלמא הדין תחות שמשא ארום היא חולקך בחיין ובטורחותך די אנת טרחתא בעלמא הדין תחות שמשא: כל די מספקא ידך למעבד טיבו וצדקתא עם מסכינא בכל חילך עביד ארום בתר מותא לית לגבר עובדא וחושבנא ומנדעא וחוכמתא בבית קבורתא דאת אזיל תמן ולא יסייעון לך אלהן עובדין טבין וצדקתא בלחודיהון: אמר שלמה מלכא כד הויתי יתיב על כורסי מלכותי הוה אסתכלית וחזית בעלמא הדין תחות שמשא ארום לא גוברין דאינון קלילין כנישרין מסתייען למרהט לאשתיזבא מן מותא בקרבא ולא גיבריא מסתייעין באגחותהון קרבא בגבורתהון ואף לא חכימיא מסתייעין בחוכמתהון למסבע לחמא בעידן כפנא ואף לא סוכלתנין מסתייעין בסוכלתנותהון למכנוש עתרא ואף לא ידעי בינה מסתייעין במנדעותהון למשכח רחמין בעיני מלכא

אבן עזרא

כי החיים. והחיים אפילו הם כסילים יודעים שימותו והמתים אפילו הם חכמים אינם יודעים מאומה ולא יש להם מה יקוו כי נשכח שמם וזכרם: גם אהבתם. כשהיו בחיים ושנאתם וקנאתם אין להם חלק בכל העולם לעולם: לך אכול. זה דבור לב בני האדם והוא הוללות והענין אחר שאין למת חלק בעולם כשאתה בחיים לך אכול בשמח' לחמך ושתה בלב טוב יינך כי אלה המעשי' ירצם האלהים שתעשה: בכל עת. המפרשים הקדמונים פירשו על ענין אחד והוא אם ידעת שרצה האלהים את מעשיך לך אכול בשמחה לחמך וצריך אתה שיהיו בגדיך לבנ' והענין שלא יהיו מעשיך מגואלים וענין ושמן על ראשך אל יחסר שיהיה לו שם טוב. ובוהו שיקח אשה ולא ישגה בזרה. וכל אשר תמצא ידך לעשות טוב בעולם הזה עשה כי העולם הבא אינכו עולם מעש' כי אם עולם הגמול. והפירוש הנכון שהפסוקי' שים למעלה ולמטה הם דבקי' והוא דבור לב בני האדם כאילו מדבר עם נפשו ולבו הוא כנוי בעד נפשו והוא אכול ושתה ולבוש בגדים נקיים ותסוך תמיד שמן ושמח עם אשה שחשקת בה וכל אלה הם תענוגי הגוף לבדו: כל אשר. כל מה שתמצא לעשו' מדברי תענוג עשה כי אין מעשה ולא חשבון על מעשה או מחשבה ודעת וחכמה בשאול שהוא הקבר כי ימצא שאול לצדיקים כמו כי ארד אל בני אבל שאולה: שבתי. אמר שלמה שבתי וחזרתי כי שבחתי השמחה וכי הטוב שיבקש האד' התענוג בעבור שלא יוכל אדם לשמוח בעולם הזה ולא יתענג בו כי ראיתי קלי' יכשלו ושאין להם כח לרוץ יברחו וימלטו. ולא לגבורים המלחמה כענין וגבור לא ינצל ברוב כח. וגם לא לחכמים לחם שהיה ראוי להיותם מושלים בכסילים בענין הממשלה שאהבו כי

אבדה ב' קמץ וסימ' ותוחלת אונים אבדה: גם קנאתם כבר אבדה: י"ב פסו' אית בהון ג' פעמים גם וס' גם תבן גם מספוא רב עמנו גם מקום. ויצו גם את השני גם את השלישי גם. ויאמר יהודה אל ישראל אביו שלחה הנער. לא איש דברים אנכי. גם צאנכם גם בקרכם קחו. משול בנו גם אתה. וישאל שאול ביי'. כי גם אחיך ובית אביך. כי גם נביא גם כהן. גם תמול גם שלשום. גם לא שמעת גם לא ידעת. גם אהבתם גם שנאתם: אל יחסר ב' וסימ' שרדך אגן הסהר. ושמן על ראשך: הכלך ב' ובפסוק ואינון מן א"ב מן כ"ב ובפסוק וסי' נמסר במס' רבת' במערב אות הבי"ת בס"ר: תמצא ידך ג' וסימ' תנה נא את אשר תמצא ידך. כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה. המצא ידך לכל איביך: הולך ז' חס' בכתו' וסימ' דור הולך ודור בא. בשאול אשר אתה הלך שמה. כשהסכל הלך. כי הלך האד' אל בית. הלך לדוד' למישרי'. כי גדול מרדכי ב' בו. וב' מ"ל בתהלי' רוח הולך ולא ישוב. הולך תמ' ופועל צדק:

ויהיו רשים והדבר הפוך ברוב. וגם לא לידעים חן אותו ויסורו אל משמעתו:

אבן עזרא

כי עת ופגע יקרה את כלם עניין כלם החכמים והכסילים והגבורים והחלשים והנכון בעיני כי כלם ישוב על אלה הנזכרי׳ לבדם והעניין כי אין יכולת ביד בן אדם לעשות זה והראיה כי החכמים בעלי הדעות אבות המלאכות אין להם לחם. והאומרים כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה הוללות ודבר לא יקום ופירוש

רשי

כי עת ופגע׳ כמשמעו. ד״א כי עת יקרה אותם והפגע׳ והתחיבה יהיו תולין בהם שלא יבואו לדברים הללו׳ כדגים שנאחזים במצודה׳ כדגים גדולים שנאחזים במצודה גרועה וחלושה ופירשו רבותי׳ היא חכה שאינ׳ אלא כמין מחט ודג גדול נלכד בה׳ כהם יוקשים בני האדם. במכשול קטן וחלש כמו המצודה הרעה והפח ככשלי׳ בני אדם בעת פקודת רעתם כשבא עתם ליפול הרעה ע עליהם פתאו׳ במצודה רעה מלוו״שא בלע״ז. כהם. כמותם: ואדם לא זכר. לא היה חושבו לכלום: ואמרתי אני. בראותי כן טובה חכמה מגבורה והרי חכמתו של זה בזויה לכולם ועכשיו כולם נמלטו על ידו. ומדרש אגדה עיר קטנה זה הגוף. ואנשים בה אלו א איבריו של אדם. מלך גדול זה יצר הרע שכל האיברים מרגשי׳ בו: איש מסכן יצר טוב: בנחת נשמעים. מקובלי׳ הם לבריות: מזעקת מושל בכסילי׳. מלכי האומות משה כפטר זה כמה שנים ועדיין גזירותיו מ מקובלי׳ על ישר׳ וכמה מלכי האומות גזרו׳ שמד על ישראל ואין דבריהם מתקיימין: טובה

ידע ״ט וסי׳ אל אלהי׳ יי׳ הוא ידע. וישבע עוד דוד ויאמ׳. ויאמ׳ דוד לאחימלך. כי בטרם ידע הנער. וחברו קרא אבי. לבן ידע עמי שמי. ויאמרו השרים אל ברוך. ויוחנן בן קרח אמר. ויאמר צדקיהו אל ירמיהו. יכבדו בניו ולא ידע. תבואהו שואה לא ידע. אך בצלם יתהלך איש. איש בער לא ידע וכסיל לא. כי תאמר הן לא ידענו. נבהל להון

כִּי־עֵת וָפֶגַע יִקְרֶה אֶת־כֻּלָּם׃ כִּי גַּם לֹא־יֵדַע הָאָדָם אֶת־עִתּוֹ כַּדָּגִים שֶׁנֶּאֱחָזִים בִּמְצוֹדָה רָעָה וְכַצִּפֳּרִים הָאֲחֻזוֹת בַּפָּח כָּהֵם יוּקָשִׁים בְּנֵי הָאָדָם לְעֵת רָעָה כְּשֶׁתִּפּוֹל עֲלֵיהֶם פִּתְאֹם׃ גַּם־זֹה רָאִיתִי חָכְמָה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וּגְדוֹלָה הִיא אֵלָי׃ עִיר קְטַנָּה וַאֲנָשִׁים בָּהּ מְעָט וּבָא־אֵלֶיהָ מֶלֶךְ גָּדוֹל וְסָבַב אֹתָהּ וּבָנָה עָלֶיהָ מְצוֹדִים גְּדֹלִים׃ וּמָצָא בָהּ אִישׁ מִסְכֵּן חָכָם וּמִלַּט־הוּא אֶת־הָעִיר בְּחָכְמָתוֹ וְאָדָם לֹא זָכַר אֶת־הָאִישׁ הַמִּסְכֵּן הַהוּא׃ וְאָמַרְתִּי אָנִי טוֹבָה חָכְמָה מִגְּבוּרָה וְחָכְמַת הַמִּסְכֵּן בְּזוּיָה וּדְבָרָיו אֵינָם נִשְׁמָעִים׃ דִּבְרֵי חֲכָמִים בְּנַחַת נִשְׁמָעִים מִזַּעֲקַת מוֹשֵׁל בַּכְּסִילִים׃

אֲרוּם עִידָן וְעַרְעִיתָא בְּמַזָּלֵיהוֹן יְעָרַע יַת כּוּלְּהוֹן׃ אֲרוּם אַף לָא אִשְׁתְּמוֹדַע לִגְבַר יַת זִמְנֵיהּ בֵּין טַב לְבִישׁ מִן מַה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְּעַלְמָא וּלְמֵיתֵי עֲלוֹי כְּנוּנֵי יַמָּא דְמִתְאַחֲדִין בְּחַכָּה וּכְצִפְּרֵי שְׁמַיָּא דְמִתְאַחֲדִין בְּתַקּוֹלָא כְּוָתְהוֹן מִתְקְלִין בְּנֵי אֱנָשָׁא לְזִמַן בִּישְׁתָּא דְאִתְעֲתִדַת לְמֶהֱוֵי נָפְלָא עֲלֵיהוֹן רִיגְעָא חֲדָא מִשְּׁמַיָּא׃ אַף דֵּין חֲזֵיתִי דְהִיא חוּכְמְתָא בְּעַלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא וְרַבְּתָא הִיא לְוָתִי׃ גּוּף בַּר נָשָׁא דְמַתִיל לְקַרְתָּא זְעֵירְתָּא וְגֻבְרִין זַכְּרֵי חֵילָא זְעֵיר בְּגַוַּהּ הֵיכְמָא דְקַלִּילִין זְכוּתֵיהּ בְּגוֹ לִבָּא דֶאֱנָשָׁא וְיֵעוּל לְוַת גּוּפָא יִצְרָא בִישָׁא דְמַתִיל לְמֶלֶךְ רַב תַּקִּיף לְאִתְכַּנְּעָא וְאַסְחַר יַת לִבָּא לְמַטְעֵי יָתֵיהּ וּבְנָא עֲלוֹהִי אֲתַר לְמִיתַּב עַל דִּי יִצְבֵי לְאַסְטָיוּתֵיהּ מִן אוֹרְחַן דְּתַקְנָן קֳדָם יְיָ לְאַחֲרָא יָתֵיהּ בִּמְצוֹרִין רַבְרְבִין דְגֵיהִנָּם לְאַדְלָקוּתֵיהּ שְׁבַע זִמְנִין עַל חוֹבוֹהִי׃ וְהִשְׁתְּכַח בְּגוֹ גוּף יִצְרָא טָבָא מִסְכֵּן וְחַכִּים וְאִתְגַּבַּר עֲלוֹהִי וּכְבַשׁ יָתֵיהּ בְּחוּכְמְתֵיהּ וְשֵׁיזֵיב יַת גּוּפָא מִן דִּינָא דְגֵיהִנָּם בְּתוּקְפֵיהּ וּבְחוּכְמְתֵיהּ הֵיכְמָא דְגַבְרָא עֲבִיד לְקַרְבָּא מְשֵׁיזֵיב יַת יָתְבֵי קַרְתָּא בְּחוּכְמַת לִבֵּיהּ וֶאֱנָשׁ לָא דְכַר בָּתַר כֵּן לְיִצְרָא טָבָא דְשֵׁיזְבֵיהּ אֱלָהֵן יֵימַר בְּלִבֵּיהּ זַכָּאָה אֲנָא הֵיכְמָה דְיָתְבֵי קַרְתָּא הַהִיא לָא דְכִירוּ יַת עַנְיָא הַהוּא דְשֵׁיזֵיב יָתְהוֹן׃ וַאֲמָרִית אֲנָא בְּמֵימְרִי טָבָא חָכְמַת צַדִּיקַיָּא מִכֹּחַ גְּבוּרַת רַשִׁיעַיָּא דְחוּכְמַת צַדִּיקַיָּא וּזְכוּתֵיהּ מְשֵׁיזְבָא לֵיהּ וּלְאֱנָשֵׁי דָרֵיהּ וְתָקוֹף רַשִׁיעָא דְקָאִים בְּתוּקְפֵיהּ דְלִבֵּיהּ בְּרִיל דְלָא לְמֶהְדַּר בִּתְיוּבְתָּא מְחַבְּלָא לֵיהּ בִּלְחוֹדוֹהִי וְחוּכְמַת צַדִּיקָא וְעַנְיָא מְזַלְזְלָא בְּעֵינֵי רַשִׁיעֵי דָרֵיהּ וּבְעִידָן דְיוֹכַח יָתְהוֹן עַל עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא וּפִתְגָמֵי אוֹכַחְתֵּיהּ לֵיתֵיהוֹן מְקַבְּלִין׃ מִילֵי דִצְלוֹתָא דְחַכִּימַיָּא בַּחֲשַׁי מִתְקַבְּלִין קֳדָם מָרֵי עָלְמָא יַתִּיר מִקְּבָלַת רַשִׁיעָא דְהוּא שַׁלִּיט עַל שָׁטַיָּין דִפְגִין וְלֵית מְקַבֵּל׃

איש. שומר מצוה לא ידע דבר רע ב׳ בו. כי גם לא ידע האדם את עתו כדגים. והסכל ירבה דברים: מושל י״ד מל׳ וסי׳ מושל כאדם ב׳ בו. ושלמה היה מושל׳ ואתה בית לחם אפרתה. והעושר והכבוד מלפניך. והקמותי את כסא מלכותך דד״הי ויה׳ מושל בכל המלכים דד״ה. את׳ מושל בגאות׳ כי תשב ללחום. ארי נוהם ודוב שוקק. רבים מבקשים פני מושל. מזעקת מושל בכסילים. אם רוח המושל תעלה׳ ובכ״ל ספרי המסרה שהיו לפני לא אשכחנא כי אם י״ג ובכלהו כתוב מושל י״ד מל׳ ונתקשינא טובא עד דאתברי״ר לן בסד דהוא ואתה מושל בכל ממלכות הגוים דג״בי תפלת יהושפט בד״ה וכן הוא מלא בכל הספרים המדוייקים ונמסר עלי״ו י״ד מלאים:

עת מה שים בתכונת המערכת העליונה ה הראשונה ופירו׳ פגע פגיעת אחד מן ה המערכת באחד מ מהשבעה שהוא החני חציו לפניו ואחריו ושליטיתו וחציו לפניו ואחריו ודע כי מלת עת חסרת נ״ון ופתח אבאר דע שאין בלשון הקדש אות מתהפך ומתחלף ומבולע ונוסף ונעדר כי אם אותיות אהוי כאשר פירש רבי יהודה ברבי דוד בעל הדקדוק ז״ל ואות הנ״ון ימצא בראש מבולע וחסר. וכן באמצע ובסוף כמו כסע שבולע הנ״ון ברגש ויסע וכן ויסע ויתן ויטע וירד ו ויפול ויגוף יבול עלהו ובפועל יראו הנכ״ין כלם נוסע נושא נותן נוטע נודר נופל נוגף נובל ובנוי יחסרו הנו״ין כמו קומו שמו שאו את ראש תנו יד ליי׳ ופעמים ישארו. ה הנו״ן על מתכונתם כמו נפלו עלינו ו ובאמצע ימצא מבולע בנ״ון שני במלת מתי כי הוא מן ולא אשכה לו וכן בת חסרת נ״ון בן וכן עת הוא ענת וכמהו בדברי ק קדמונינו ז״ל עונה וכן בלשון ארמית וכעת וכענת ודגשות תי״ו עתו להתבלע הנ״ון כדגשו׳ תי״ו בתו ונ״ון אני במלת אתה וכן חטים ושניה נראים בארמית ותי״ו אמתו כי שרשו מן מ אמונה והתי״ו לשון כ

כקנה ויורה עליו ותהי האמת נעדרת וכן תי״ו עת לשון נקבה ויורה עליו ועל זה הדקדוק יאמר לעות את יעף לבדו ולא יהיה לו חבר במקרא: כי גם. אמר כי העת והפגע ימצאנו שיעשה מה שיחפוץ ועוד דבר אחר קשה שיתכן שיגיע אליו המות פתאום והוא לא ידע ודמה בני אדם לדגים ולצפרים שלא ידעו עד שנפלו ולא יוכלו להנצל ומלת יוקשים שם התואר׳ אמר ר׳ יהודה בעל הדקדוק ארבעה מלות במקרא ואין להם חמישית שהם על משקל פועלים והם פעולי׳ ואלה הם והשכה איננו אוכל אם תראה אותי לוקח מאתך ורגל מועדת בהם יוקשים בני האדם והוסיף רבי יונה נ״ע מלה אחרת חמישית והיא לנער היולד ואמ׳ רב משוא׳ הנגיד כי ה״א היולד במקו׳ אשר כה״א ההוללת ובא פועל עבר במקום עתיד אמר רבי משה הכהן נ״ע כי ארבעה הם בלבד לכן תוסר מלת מועדת מן החשבון ותהיה תחתיה מלת היולד בעבור היות בחשבונם יוקשי׳ ואוכל ולוקח ויולד מהפעלים היוצאים ומועדת מהפעלי׳ העומדים ואמר כי השורק במקום חולם והיה ראוי להיות על משקל ובחומה היא יושבת ומ״ם פתאום נוסף וממנו פתאום וכן שלשום ויותר נכון היות המ״ם סימן היום ונתמול: גם זו. בעבור שאמר וגם לא לחכמים לחם אמר הפך הדבר להלל החכם: עיר קטנה. המפרשים הקדמונים אמרו כי זה על דרך משל ועיר קטנה גופו של אדם ואנשים בה מעט בעלי כח התולדת משרתי הנפש ומלך גדול הוא יצר הרע והאיש המסכן הוא השכל והנכון שאינו מדבר על דרך משל כי אם כמשמעו ועניינו על החכם שאין לו לחם והוא בעצמו מה לעני יודע אף על פי שלא תועילנו חכמתו בעולם הזה על דרך הרוב גם יש פעמים שתועיל חכמתו יותר ממלכות אמר עיר קטנה כנגד וסבב אותה מלך גדול בעם רב כנגד ואנשים בה מעט והיא במקום כמוך שיוכל לבנות עליה מצודים ובנוהים ממנה והנה אין ספק שתלכד ואין מציל ומלת מצודים כמו למצד דוד מצודת ציון והמ״ם פרש: ומצא. מסכן. הוא שם התואר ומסכנות הוא השם והמ״ם נוסף והו הלשון ידועה בארמית ועניין ואדם לא זכר שלא היה לאותו החכם המסכן זכר בפי אנשי העיר לפנים קודם שימלט אותם יש מדקדקים אמרו כי הזכר אינו בפה והעניין כי כל זכר ויזכור הוא זכירת הלב ומלת אזכירה שהוא מן הבנין הכבד הנוסף הוא בפה והזכרנו לפרעה כן ולא זכר שר המשקים שלא עלה על לבו ומלת וישכחהו עניין כפול ויותר נכון הוא בעיני להיות מלת זכירה פעם בלבו ופעם בפה ויורה עליו ושמה יי׳ לא תזכרו עוד שעניינו לא תזכרו עוד לי בפה מפה יי׳ כי מה שעניין לא יעלה על לבבכם זכר מפה: ואמרתי׳ טובה חכמה מגבורה. אף על פי שחכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים לכן בשעת הצורך תעשה החכמה מה שלא יוכלו לעשות הגבורים ותהיה מלת וחכמת חסרת אם כאילו אמר ואם חכמת המסכן בזויה כמו ונמית והלכת אל הכלים ואם נמית ורבים כמו הם: דברי. יש מפרש הפסוק הראשון כן טובה חכמה מגבורה ואילו היתה חכמת המסכן בזויה אף כי יותר נשמעים דבריו שהוא מדבר בשפלות קול ונחת מדברי מושל בכסילים בצעקה כי דברי החכם כמסמרות נטועים בנפש ויש אומרים דברי חכם אחד אינם נשמעים עד שיתחברו ויש אומרים כי אלה החכמים הם עשירים והנכון בעיני שאינו מדבר על עת אחת כמו שפירשתי ואם חכמת המסכן בזויה יש פע׳ שישמעו דבריו יותר מדברי המלך: טובה

והסכל ה' בסגול וסימ' אתתא יעצת ואתיהיבת לגברא ספרא וביאורם בשמואל א' סימן כ"ה :

טוֹבָה חָכְמָה מִכְּלֵי קְרָב וְחוֹטֶא אֶחָד יְאַבֵּד טוֹבָה הַרְבֵּה : זְבוּבֵי מָוֶת יַבְאִישׁ יַבִּיעַ שֶׁמֶן רוֹקֵחַ יָקָר מֵחָכְמָה מִכְּבוֹד סִכְלוּת מְעָט : לֵב חָכָם לִימִינוֹ וְלֵב כְּסִיל לִשְׂמֹאלוֹ : וְגַם־בַּדֶּרֶךְ כְּשֶׁהַסָּכָל הֹלֵךְ לִבּוֹ חָסֵר וְאָמַר לַכֹּל סָכָל הוּא : אִם־רוּחַ הַמּוֹשֵׁל תַּעֲלֶה עָלֶיךָ מְקוֹמְךָ אַל־תַּנַּח כִּי מַרְפֵּא יַנִּיחַ חֲטָאִים גְּדוֹלִים : יֵשׁ רָעָה רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ כִּשְׁגָגָה שֶׁיֹּצָא מִלִּפְנֵי הַשַּׁלִּיט : נִתַּן הַסֶּכֶל בַּמְּרוֹמִים רַבִּים וַעֲשִׁירִים בַּשֵּׁפֶל יֵשֵׁבוּ : רָאִיתִי עֲבָדִים עַל־סוּסִים וְשָׂרִים הֹלְכִים כַּעֲבָדִים עַל־הָאָרֶץ :

ל · ל' מל' · ל · ג' דף בכו' · יתיר ה' · ל' חס' · יתיר רגשי' · ל' חס' · ג' · ו' מל' · ל · ל' וחס' · יט' · יו' · ה' סגול · ול' כתי' כתך · ג'

טָבָא חוּכְמַת חַכִּימַת בְּעִידָן עָקְתָא יַתִּיר מִן מָנֵי קְרָבָא בְּעִידָן אַגִּיחוּת קְרָבָא וְגַבְרָא חַיָּיבָא חַד וְאִיתֵיהּ בְּדָרָא גָּרִים לְהוֹבָדָא טַבְתָּא רַבְּתָא מִן עָלְמָא : וְיִצְרָא בִּישָׁא דְּשָׁכִין עַל תַּרְעֵי לִבָּא דְּהַוֵי כְּדִיבָבָא וְגָרִים מוֹתָא בְּעָלְמָא עַל דְּמַסְרֵי חַכִּימַיָּא בְּעִידָן דְּחָטֵי וּמְחַבֵּל שְׁמָא טָבָא דַּהֲוָת דָּמֵי מִן קַדְמַת דְּנָא לִמְשַׁח רְבוּת דִּמְבַסַּם בְּבוּסְמָנִין וְכַמָּה יָאֵי וְיַקִּיר יַתִּיר מִן חוּכְמְתָא חַכִּימִין וְעוּתֶר עַתִּירִין גְּבַר דִּטְפְשׁוּתֵיהּ זְעִיר וְקַלִּיל : לִבָּא דְּחַכִּימָא לְמִקְנֵי אוֹרַיְתָא דְּאִתְיְהִיבַת בְּיַד יְמִינָא דַּיְיָ וְלִבָּא דְּשַׁטְיָא לְמִקְנֵי נִכְסִין כְּסַף וּדְהַב : וְאַף בְּאוֹרְחָא סְרִיכָא בְּעִידָן דְּשַׁטְיָא אָזִיל לִבֵּיהּ חָסִיר מִן חוּכְמְתָא וְעָבֵר מִלִּין דְּלָא תַקְנִין לְאִתְעוֹבָדָא וְכוּלָּא אָמְרִין דְּשַׁטְיָא הוּא : אִין רוּחַ דְּיִצְרָא בִּישָׁא מִתַּל בָּךְ וּמִתְגַּבַּר לְמִיסַק עֲלָךְ אַתְרָךְ טַב דִּי הֲוֵיתָא נָהִיג לְמִיקַם בֵּיהּ לָא תִשְׁבַּק אֲרוּם פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא אִתְבְּרִיאוּ אָסוּ בְּעָלְמָא לְמִשְׁבַּק וּלְמִנְשֵׁי מִן קֳדָם יְיָ חוֹבִין רַבְרְבִין : אִית בִּישְׁתָא דְּחָזְיָא בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא וּמָה נִיזְקָא בְּעָלְמָא בְּפִתְגָּמָא דְּשָׁלוּתָא דְּנָפְקָא מִתְחַצְּפָא עַל גַּבְרָא וּמִן קֳדָם שׁוּלְטָן : יְהַב יְיָ יַת אֲרוּם רַשִׁיעָא וְשַׁטְיָא לְמֶהֱוֵי בָּרְיָא בְּמַזָּלֵיהּ וּמְשַׁמֵּשׁ בְּאַצְלָחוּתָא מִן שְׁמֵי מְרוֹמָא וְחַיָּיל וְתוּתֵי גִיוָותָנִין וְסַגִּיאִין וְעַמָּךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל מִשְׁתַּעְבְּדִין תְּחוֹתוֹהִי בְּגָלוּתָא וּמִן סַגִּיאוּת חוֹבֵיהוֹן עַתִּירֵי נִכְסִין מִתְמַסְכְּנִין וּבְמַסְכִּינוּתָא יָתְבִין בֵּינֵי עַמְמַיָּא : אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּרוּחַ נְבוּאָה חֲזֵית עַמְמַיָּא דַּהֲווֹ מִשְׁתַּעְבְּדִין מִן קַדְמַת דְּנָא לְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל מִתְגַּבְּרִין וְרוֹכְבִין עַל סוּסָוָן כְּאַרְכוֹנִין וְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וְרַבְרְבָנֵיהוֹן אָזְלִין הֵי כְּעַבְדִין עַל אַרְעָא :

רשי

טובה חכמה מכלי קרב · חכמתה של סרח שאמר ותבא האשה אל העם בחכמתה טוב להם יותר מכלי קרב שהיה בידם להלחם עם יואב : וחוטא אחד יאבד טובה הרבה · אלולי שהרגה לשבע בן בכרי היו כולם אבודים על ידו · דבר אחר וחוטא אחד יאבד טובה הרבה הרי שהיו ישראל מחצה צדיקים ומחצה רשעים ובא אחד וחטא ועשאן מרובים נמצא שהכריע את כולם לחובה : זבובי מות יבאיש יביע וגו' · כגון בימי החורף שא' בוטבין כח והט ק קרובים למות גם אם בא לתוך שמן רוקח ומעורב בבשמים הוא מבאישו והוא מעלה קצף שקורין אשקומ' בלע"ז ונראה בו כמין אבעבועות וזהו מ משמעו של יביע הרי דבר קל שהפסיד דבר חשוב כך יקר מחכמה ומכבוד הסכלות מעט שהרי הכריע את כולם הרי שהיה אדם זה שקול במחצה עבירות ומחצ' זכיות ובא ועבר עביר' אחת והכריעתו לכף חובה נמצאת ש סכלות זה שהוא דבר מועט יקר ושוקל וכבד יותר מכל החכמה ו והכבוד שהיה בו ש שהרי הכריע את כולם · יקר לשון כובד הוא כבד ושקול יותר מן החכמה וכבוד שבו · ומדרש אגדה מושלים יצר הרע לזבובי מות · יבאיש יביע שם טוב שהוא ערב משמן ר רוקח : לב חכם לימינו · חכמתו מזומנת לחטותו אל דרך המיומנת לטובתו : ולב כסיל לשמאלו · לעקשו מן הדרך המיומנת שהיא תפארת ונוחה לו : ואמר לכל סכל הוא · בהליכתו ובדבורו הכל מכירין שהוא שוטה : אם רוח המושל · מושל העולם תעלה עליך לדקדק אחריך במדת הדין : מקומך אל תנח · מדתך הטובה אל תנח לומר לו מה יועיל צדקתי לי כי מרפא דקדוקי הדין בייסורין הבאין עליך מרפא הוא לעונותיך ויניח לך חטאי' הגדולי' : כשגגה שיוצא מלפני השליט · דומה הוא לשליט שהוציא דבר שגגה מפיו שוגג ואי איפשר לחזור כך אמר הקדוש ברוך הוא ואין להשיב : נתן הסכל במרומים רבים · זו היא הרעה שהיא כשגגה יוצא מלפני השליט שנותן השטות והרשע במרומי גובה שהגביהם הקב"ה את הכסילים ואת הרשעים שאני רואה ברוח הקדש שהם עתידים לפשוט יד בהיכלו ולמוש אותותם אותות : ועשירים בשפל ישבו · ישראל שכל הגדולה והכבוד שים להם שבעיו בימי עתידים ליסב בשפל שנאמר ישבו לארץ ידמו : ראיתי עבדים על סוסים · כשדים הם שנאמר בהן זה העם לא היה יתעלו להיות על סוסי' מוליכים את שבויי ישראל אסורים בקולרין : הולכים כעבדים על הארץ · לפני קרוכין של כשדים :

אבן עזרא

טובה · החכמה אינה צריכה לכלי קרב וכבר אמר טובה חכמה מגבורה מגבורת הלב ויותר תציל ותנן מכלי קרב לגבור והנה נמצאת החכמה תציל בעליה ואחרים עמו כמו אנשי עיר קטנה והפך זה וחוטא אחד יאבד טובה הרבה ויסוב על מושל בכסילים : זבובי מות · נמצא בכל המקרא לשון יחיד במקום רבים במקומות רבים והנכון בעיני שדרכם דרך קצרה זבובי מות יבאיש שענינו כל זבוב יבאיש ב במקומו כמו בנות כ צעדה עלי שור כל בת צעדה כל אחת ואחת במקומה ותקח האשה את שני האנשי' ותצפנו צפנה כל אחד ואחד במקומו ויקח חזקיהו את הספרים ויקראהו קרא כל אחד וא' לבדו ופירש הספר שהיו בו הדברים הכתובים ב במקרא · ומלת יביע קשה במקום הזה יש מפרשים בה מן אבעבועות ולא אכח דקדוק הלשון כי שרש אבעבועות בעה מ מהפעלים שהלמ"ד ש שלהם איננו שלם ו וכמהו מים תבעה אש כבעה בחומה נשגבה והקרוב אלי היותו מ ממבוע כי רגשות ה הבי"ת להתבלע הכ"ון שהוא פ"א הפעל ויורה עליו נחל נובע והענין כי הזבובים המתים יבאישו שמן רוקח ש שאין למעלה מריחו הטוב ולא יפסק ש הביאוש כי הזבובים יביעוהו ויהיה פועל יוצא · ודעכי יקר הקמוץ הוא תואר השם ומלת יקר בשוא תחת היו"ד הוא שם כמו כבוד ולעולם הוא קמוץ והוא טוה במקום המוכרת והסמוך כמו בגדי הסרד וכל יקר ראתה עינו ואת יקר תפארת גדולתו וקמץ הסמוך להפריש בינו ובין תואר השם הסמוך יקר רוח איש תבונה על כן יטעה האומר בתפלת ראש השנה ולכבוד שמך יקר יתנו בקמצות היו"ד והאמת שהוא בשוא כמו וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן וענין יקר בפסוק הזה הוא האדם והענין כמו הזבובים המתים יבאישו מהן השמן הרוקח כן יש לאדם שהוא יקר מחכמה ומכבוד שים בו סכלות מעט כי סכלות מעט לחכם ישחית זכרו ויבאישנו וזה הסכלו' הוא חטא וזה הפסוק דבק בפסוק שלמעלה וחוטא אחד יאבד טובה הרב' גם חטא אחד לחכם הוא דבר קשה הלא תראה שסלמה המלך כראה אליו המקום פעמי' ובנה מקום לכבוד השם וכסבה ורחבה חכמתו למעלה מהקדמונים והאחרונים ולא נמצא עולתה בו ובעבור חטא אחד שלא חפש על נשיו מה היו עושות והן בנו בית לאלהיהן מעשר שלמה נכתב עליו כל מה שנכתב במקרא בדברי אחיה ונחמיה ואל תתמה כי כל חטא הוא קטן וגדול לפי מעלת העושה כענין בקרובי אקדש ומה שנכבר דרש קדמונינו ז"ל במלת וסביבו נשערה מאד וכן נכתבו מלות קשות על גדולים משלמה המלך על דבר קל ולא נעשה בזדון רק אחרים סבבו הדבר : לב חכם · לא יאמר על גוף הלב · כי באמצע הוא לכל לחכם ולכסיל אף על פי פרושו כטוי לצד שמאל וענינו שמשכל החכם עמו ובשעת הצורך ימצאנו מיד בכל ענייניו במהרה והפך זה הכסיל כאילו לב חכם לימינו כי לימין יותר כח מן השמאל ויותר מהירות בעבור היות מבוע הדם שהוא הכבד לפאת ימין ואין איש אטר יד ימינו טענה כי המשל הוא על דרך הנמצא ברוב בבני אדם : וגם בדרך · והסכל בכל עסקיו ודבריו יראה חוסר שכלו ודעתו ואפילו כשהוא הולך בדרך וכאילו הוא קורא על נפשו ומראה קלונו ומודיע חסרונו לכל וזה ענין ואמר לכל סכל הוא כאילו בפיו יאמר לכל שהוא סכל : אם רוח · בעבור שהזכיר למעלה כי דברי החכם כשמעים יותר מדברי המושל בכסילים שב להזהיר החכם אם עלית בחכמתך עד מעלת הממשלה כענין כי מבית הסורי' יצא למלוך מקומך אל תנח והענין שפלות רוח או ענינו שיתעסק גם בחכמה תמיד כמו שהיה בתחילה כאילו לא זז ממקומו ולא עלה למדרגה עליונה כנגד האדם ודע שאם התרפית יכיחך הרפוי עם חטאים גדולים ויותר נכון היות מרפא פועל מהבנין הכבד שממנו הרפה לה והאלף במקום הא' כאלף על כן הוא מרפא שהוא מהבנין הכבד והענין כי העוזב הממשלה יעזוב חטאים גדולים ויש אומרי' כי איש מרפא יעזוב חטאים גדולים כמו בעל הרפואה לא יאכל דבר שיזיקנו היזק רב רק ישמר ויפרש זה המפרש אם רוח המושל תעלה אם תעלה עליך חמת המושל לא תסור מדרום החכמה והחכם לא יכעס המושל והענין כי החכם יעזוב כל דבר שיביאנו לידי חטא שבעבורו יכעס המושל כמו הרופא שישמר בתחלה מן המאכלים הקשים : יש רעה · באה מלת יוצא שהלמ"ד שלה אלף כמו הפעלים בעלי הה"א כמו ואת מאמר מרדכי אסתר עושה והיה לשון נקבה כי הזכר יוצא וכמהו כעגלה דשה ואם היה באלף באה על מכתב בעלי הה"א כמו דוה הרוה אע"פ שאמר בעל הדקדוק שאלף של דשא תמורת ה"א וענין זה הפסוק דבק בפסוק שלמעלה כי המושל תצריכנו ממשלתו שיעשה דברים הפך האמת ויראה כאילו הם שגגה ולא ידע : נתן הסכל · מפרשים אמרו שהיה ראוי להיות בס"ן והענין שבעלי הסכל ראויים לשבת במרומים רבים והעשירים בהפך והענין בעצמו נכון לכן איננו מענין הפסוק שהוא לפניו ואחריו וכן פירושו נתן איש הסכל שהוא הכסיל להיות במרומים ויתכן היות סכל שם התאר כמו ילד והלך ופירוש רבים כמו גדולים ועשירים שים להם מעלה בעולם כמו שאמר בספר משלי עשיר ברשים ימשל יושבים בשפל ראשונים · זה הפסוק מענין הפסוק הראשון ועל כלם אמר בתחלה יש כמו שפרשתי שהוא הנמצא לפרקים מעטים :

חוסר

אבן עזרא

חופר· רעכי גומץ אחד ואין שני גם בן ואח אין לו במקרא וחופר יורה על עניכו שהוא כמו בור כרה ויחפרהו ויתכן שזה הענין ישוב על השליט שיעשה הפך האמת ופרץ גדר בנוהו חכמים קדמונים או יהי עניכו על הכסיל והענין אע״פ שימצאו דברים בעולם הפך האמת הוא במעט אך ברוב חופר גומץ בו יפול והחכם הרואה את הנולד לא יפול:

מסיע· רובי המפרשים פירשו יסכן בם יתחמם בם ואמרו כי כמוהו ותהי למלך סוכנת וזה הענין בלשון ערב לא ימצא מהבנין הקל כי אם פועל עומד והנכון כי סוכנת בעלת אוצרות המלך כמו ערי מסכנות וכמוהו אל הסוכן הזה וזה הפירוש בלא ראש ורגל כי מה ענין אם קהה הברזל והקרוב אלי שמלת יסכן בם מלשון סכנה והיא ידועה בדברי הראשונים ושני הפסוקי׳ דבקי׳ ועודכו בהלול החכמה והוא גם דבק בפסוק שלמעלה שהכסיל בסכלותו יפרוץ גדר והחכם ישמר מזה והענין שאין דבר בעולם שיוכל אדם להשיגו בלא עצבון ועמל וסכנה אפילו האבני׳ שאינם ברשות אדם ומי שירצה יקח אותם יעצב בהסיעם אל המקום שירצה וכן עצי היער ייגע בבקועם ופעם יסתכן: אם קהה· אף כי יקהה הברזל ולא קלקל פניו והענין שלא יהיה ממורט וקלקל הוא מפעלי הכפל והוא כפול והוא מענין נחשת קלל אז יתים כח הבוקע ומלת יגבר כמו יכה כמו וגברתי את בית יהודה וחילים יגבר כמו כח כענין אלים ואילי· אכשי חיל· ויתרון הכשר חכמה והענין שיש לחכמה יתרון על כל עצב כי תכשיר האדם ותיישרנו בלא עצבון והתשת כח וכשר הדבר פועל עומד מן הבנין הקל והכשר פועל יוצא מן הבנין הכבד הנוסף: אם ישך· חוזר לענין שלמעלה והוא ופורץ גדר ישכנו נחש ויתכן שזה הגדר הוא מגדר השליט ורמ׳ המלשין לנחש והענין אין יתרון לבעל הלשון מן הנחש השפעוני שלא ישמע לחש שיזיק ולא יהכה: דברי פי· חלילה להיות החכם בעל לשון רק כל הדברי׳ שיוצאי׳ מפיו הם חן והכסיל ישחית על נפשו בדבורו ואמ׳ תבלענו לשון יחיד כענין זבובי מות שמש ירח עמד זבולה: תחלת· אין טעם לדבריו תחלה וסוף: והסכל· יאמ׳ אוכל ואשתה כי לא אדע מה שיהיה בחיי ובמותי ויתכן היות כמהו כי מי יודע מה טוב לאדם בעבור היות למעלה כי יש דברי׳ הרבה מרבים הבל: עמל· דימה הכסיל שיעמוד לבקש גבוהות ונפלאות ממנו והוא לא ידע הכראות והידועות כאדם רוצה ללכת אל עיר ולא ידע הדרך וייגע ולא יראה חפצו וכל עמל במקרא הוא לשון זכר וזה לבדו לשון נקבה כמו כל כבוד במקרא לשון זכר חוץ מאחד אל תחד כבודי: אי· כאשר הזכיר דבר הכסיל שהוא הבל אמ׳ אם היה זה הכסיל מלך יהיה דבר קשה אף כי אם היה גם נער ומלת אי כמו אוי כמו ואי לו האח׳ שיפול ואי׳ להם שלישי בעיניהם· ושריך בבקר יאכלו בעבור שלא יתעסקו כי אם באכילה הפך דינו לבקר משפט: אשריך· זאת המלה באה בלא סמיכת דבור בלשון רבים כמו אשרי האיש ובסמיכה פעם בלשון רבים כמו ובוטח בה׳ אשריו ובמקום אחר בלשון יחיד ושומר תורה אשרהו אר״ מטה הכהן כ״ע כי אשרהו לשון רבים וכן עיניהו ידיהו גבורהו

קהלת

חפר גומץ בו יפל ופרץ גדר ישכנו נחש: מסיע אבנים יעצב בהם בוקע עצים יסכן בם: אם קהה הברזל והוא לא פנים קלקל וחילים יגבר ויתרון הכשיר חכמה: אם ישך הנחש בלוא לחש ואין יתרון לבעל הלשון: דברי פי חכם חן ושפתות כסיל תבלענו: תחלת דברי פיהו סכלות ואחרית פיהו הוללות רעה: והסכל ירבה דברים לא ידע האדם מה שיהיה ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו: עמל הכסילים תיגענו אשר לא ידע ללכת אל עיר: אי לך ארץ שמלכך נער ושריך בבקר יאכלו: אשריך ארץ שמלכך בן חורים ושריך בעת יאכלו

עננת מדת דינא וכן אמרת אינון גרמו להון כל דא היכמא דגבר דכרי שוחא בפרשת אורחא ביה אתחייב למיפל ואומה די עברת על גזירת מימרא דיי ותקיפו גודא דעלמא נפלו ביד מלכא רשיע דנכית להון כחיויא: אמר שלמה מלכא נביא גלי קדמי דמנשה בר יחזקיהו עתיד למיחב ולמסגד לצילמא דאבנין בגין כן אתמסר ביד מלכא דאתור ויכתפיניה בזממין על דאבטיל פתגמי אוריתא דכתיבין בלוחי אבנין מן עקריהון בגין כן יצטער בהון ורבשקיה אחוהי עתי למסגד לצלמיא דקיסין ולמשבק פתגמי אוריתא דאיתיהיבן בארונא קיסי שיטי בגין כן עתיד לאתוקדא בנורא על יד מלאכא דיי: וכד יחובון עמא בית ישראל ויתעברון שמיא תקיפין כברזלא מלאחתא מטרא וההוא דרא לא צלו קדם יי בגין כן אתקלקל כל עלמא בכפנא וכדו תייבין ומתכנשין אוכלוסין ומתגברין על יצריהון וממנן ברזיליהון למבעי רחמין קדם אלהיה שמיא אית בהון רעוא על מותר אכשרות חוכמתהון: כד מתגרן חיוון קלן לטראקה ולנזקא בעלמא על חוביהון דבית ישראל דלא עסיקו בפתגמי אוריתא בחשי ואף לית מותר לגבר אכיל קורצין דמשתעי לישן תליתאי ארום באשתא דגהינם עתיד לאיתוקדא: מילי פום גבר חכים דאשתכח בדרא כד אתי פורענותא בעלמא מצלי ומעדי ית פורענותא ומשכח רחמין קדם יי וספותיה דגברא שטיא מילין נזיפותא ובגין כן כולי עלמא מתגמרין: שירוי מילי פומיה שטותא וסוף מימר פומיה חולחלתא בישא: ושטיא מסגי פתגמין סריקין דלית בהון צרוך עד דלא ינדע אנש מה דעתיד למהוי ביומוהי ומה דעתיד למהוי מן סייפיה מן יחוי ליה: טרחות שטיא דטרח בשטותא איהו משלהי ליה על דלא אליף למיזל לקרתא דחכימיא שרי בגוה למתבע מיניה אולפנא: ווי לך ארעא דישראל בזמן די ימלוך עלך ירבעם חייבא ויבטיל מינך תיקרובתא דצפרא ורברבניך עד דלא יקרבון תמידא דצפרא ייכלון לחמא: טב ליך ארעא דישראל בעידן די ימלוך עלך חזקיהו בר אחז די הוא מן יחוס בית דוד מלכא דישראל די הוא גיבר תקיף באוריתא ונפיק ירי חובת פוקודיא ורברבניך בתר דמקרבין תמידא אכלין לחמא בזמן ארבע שעין מן עמל ידיהון

רשי

חופר גומץ· שוחה: בו יפול· פעמים שהוא נופל בו כלומר יש לך חורש רעה וסופו לשוב עליו בסוף שכלה זרעו של נבוכדנצר ע״י כלי בית המקדש שנאמר ועל מרי שמיא התרוממת: ופורץ גדר· סייג של חכמים לעבור על דבריהם: ישכנו נחש· מיתה בידי שמים ולפי פשוטו מדבר בלשון פריצת גדר הזכיר בתשלומין לשון נשיכת נחש· שהוא דר בחורי נקעי כתלי בתים פרוצים: מסיע אבני׳ יעצב בהם· מסיע אבנים ממחצבתם בהרים מתיגע בהם· יעצב לשון יגיע כמו בעצבון תאכלנה כלומר כל אדם לפי מלאכתו עצבונו אף עושה רעה לפי זריעתו יקצור: יסכן בם· יתחמם בם כמו ותהי לו סוכנת אף העוסק בתורה ובמצות סופו ליהנות מהם: אם קהה הברזל· חרבות צורים שקיהו פיהם וחדודם: והוא לא פנים קלקל· ואינם לטושים ומרוטי׳ למען היות להם ברק אף על פי כן וחיילים יגבר מתגביר הוא במלחמה את גבורי החיילים לנצח: ויתרון הכשר חכמה· ומעלת כשרון יש עוד לחכמה יותר מן הברזל אם תלמיד חכם משחירין פניו ברעב ואתה רואה מסכן בין העשירים הרבה חיילי׳ מתגברים על ידו ואל תתמה על ו״ו וחיילים כי הרבה וי״ו נופלים כן בלשון עברית כמו אם ראית גנב ותירץ עמו שני ו וזמרת יה ויהי לי לישועה והרבה מפורשי׳ כזה: אם ישך הנחש את אים: בלא לחש· מחמת שלא לחשו החבר שלא ישוך: ואין יתרון· לחבר הרשע שהיה רגיל ללחשו בלא לחש כך אם בני עירך נכשלי׳ באיסורין מחמת שאין חכם דורש להם ומלמדם את חוקי התורה אין יתרון לו בשתיקותו ולא יסתכר: דברי פי חכם חן· על שומעיהם וכשמעים לו וטוב לו שכוטל גדולה עליהם: ושפתות כסיל תבלענו· זה המסית את חבירו מדרך טובה כגון בלעם שפרץ גדרו של אומות שגדרו עצמן מן העריות מרור השבול ואילך והוא יעץ להם להיות מפקירין בנותיהם לזנות: תחילת דברי פיהו סכלות· כשאמר לו הקב״ה מי האנשים האלה עמך היה לו להשיב י״י אתה יודע והוא אמר בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי כלומר אם בעיניך אני כבזה חשוב אני בעיני מלכי הארץ: ואחרית פיהו הוללות· שיעמום וערבוב לכה איעצך זאת אולתי: והסכל ירבה דברים· שהיה מתפאר בעצמו שהיה יודע דעת עליון: כי לא ידע האדם מה שיהיה· לו לאחר זמן שהרי הלך ליטול שכרו במדין ולא ידע שיפול בחרב ולפי פשוטו הסכל ירבה דברים גוזר ואומר מחר אעשה כן לפלוני ואינו יודע מה יהיה מחר: ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו· כלומר לא סוף דבר שאינו יודע מה יהיה לאחר זמן אלא אף ההווה עכשיו מאחריו שלא כנגד עיניו אלא מאחורי ערפו מרחוק צריך הוא שיהא מי יגיד לו: עמל הכסילים תיגענו· כסילותם גורם להם עמל המיגען אשר לא למדו דרכי מבואות העיר ומתיגע ליכנס דרך פתחים ובצעי המים ויגע בטביעות רגליו בבוץ כלומ׳ עצלות של עוזבי התורה גורם להם יגיעת עמל בגהינם אשר לא ידע ללכת אל כתיב אלא לפרוש מן העבירה לפי שלא למד תורה שנאמר כי לרגלי דבריך: אי לך ארץ שמלכך· בזמן שמלכך ודייניך מתנהגים בנערות בגבורה

בלוא ו׳ מל׳ וסימ׳ הוי כל צמא לכו למים ב׳ בו· למה תשקלו כסף בלוא לחם ב׳ בו׳ ועמי המיר כבודו בלוא יועיל׳ אם ישך

הנחש בלוא לחש: שמלכך ב׳ ובענין וסימ׳ אי לך ארץ שמלכך נער· ודבתריה אשריך ארץ שמלכך בן חורים·

בִּגְבוּרָה וְלֹא בַשְּׁתִי׃ בַּעֲצַלְתַּיִם יִמַּךְ הַמְּקָרֶה וּבְשִׁפְלוּת יָדַיִם יִדְלֹף הַבָּיִת׃ לִשְׂחוֹק עֹשִׂים לֶחֶם וְיַיִן יְשַׂמַּח חַיִּים וְהַכֶּסֶף יַעֲנֶה אֶת־הַכֹּל׃ גַּם בְּמַדָּעֲךָ מֶלֶךְ אַל־תְּקַלֵּל וּבְחַדְרֵי מִשְׁכָּבְךָ אַל־תְּקַלֵּל עָשִׁיר כִּי עוֹף הַשָּׁמַיִם יוֹלִיךְ אֶת־הַקּוֹל וּבַעַל הַכְּנָפַיִם יַגֵּיד דָּבָר׃

יא שַׁלַּח לַחְמְךָ עַל־פְּנֵי הַמָּיִם כִּי־בְרֹב הַיָּמִים תִּמְצָאֶנּוּ׃ תֶּן־חֵלֶק לְשִׁבְעָה וְגַם לִשְׁמוֹנָה כִּי לֹא תֵדַע מַה־יִּהְיֶה רָעָה עַל־הָאָרֶץ׃ אִם־יִמָּלְאוּ הֶעָבִים גֶּשֶׁם עַל־הָאָרֶץ יָרִיקוּ וְאִם־יִפּוֹל עֵץ בַּדָּרוֹם וְאִם בַּצָּפוֹן מְקוֹם שֶׁיִּפּוֹל הָעֵץ שָׁם יְהוּא׃

ל׳ וכל טפח׳ דכו׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ז׳ · ל׳ · ל׳ יתיר מ״ל ותר חס׳ כנפים ק׳ · ה׳ מ״ל וכל ד״ה דכו׳ · ל׳ · ל׳ בתרי ליש׳ · ל׳ · ל׳ · יתיר ו׳ בתרי ומ״ל בלש׳

בִּגְבוּרַת אוֹרַיְתָא וְלָא בְּחַלָּשׁוּת וּבְסַמְיוּת עֵינָא׃ בְּחַלָּשׁוּת עֵיסַק אוֹרַיְתָא וּפִקּוּדַיָּא מִתְמַסְכֵּן גְּבַר מִבְּנִין וּבְמַכִּיכוּת תַּפְקִידָתָא דְּאִתְפַּקְדַת אִתְּתָא לְמִינְטַר מִן רִיחוּק סוֹאֲבוּ דְמָא וְלָא נַטְרָא מִתְעַבְדָא דָוְותָא בְּגוֹ בֵּיתָהּ׃ לְחוּכָא עָבְדִין צַדִּיקַיָּא לְחֵים לְפַרְנָסָא עַנְיִין כְּפִינִין וְחַמְרָא דִמְזִגִין לִדְצַחְיָין יְהֵא לְהוֹן לְחֶדְוָוא לְעָלְמָא דְאָתֵי וּכְסַף פּוּרְקָן פּוּרְקָנֵיהוֹן יַסְהִיד עֲלֵיהוֹן זְכוּתָא לְעָלְמָא הַהוּא דְאָתֵי בְּאַנְפֵּי כּוֹלָא׃ אַף בְּמַנְדְעָךְ בְּחֶבְיוֹנֵי לִבָּךְ מַלְכָּא לָא תְלוּט וּבְאִידְרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָךְ לָא תְלוּט חַכִּימָא אֲרוּם רָזִיאֵל מַלְאֲכָא מַכְרִיז בְּכָל יוֹמָא מִן שְׁמַיָּא עַל טוּרָא דְחוֹרֵב וּמַהֲלַךְ קָלֵיהּ בְּכָל עָלְמָא וְאֵלִיָּהוּ כַּהֲנָא רַבָּא אָזִיל וּפָרַח בַּאֲוִיר שְׁמַיָּא כְּנִשְׁרָא מָרֵי גַפִּין וּמְחַוֵּי מִילִין דְּמִתְעַבְדִין בִּטְמוֹרְתָא לְכָל דַּיָּירֵי אַרְעָא׃ אוֹשִׁיט לְחֵם פַּרְנָסוּתָךְ לְעַנְיֵי דְּאָזְלִין בִּסְפִינָן עַל אַפֵּי מַיָּא אֲרוּם בָּתַר עִידָן יוֹמִין סַגִּיאִין תַּמָּן תַּשְׁכַּח אַגְרֵיהּ לְעָלְמָא דְאָתֵי׃ הַב חוּלַק טַב מִן זַרְעָא לְחַקְלָךְ בְּתִשְׁרֵי וְלָא תִתְמְנַע מִלְּמִזְרַע אַף בְּכִסְלֵיו אֲרוּם לָא תִנְדַּע מַה יְהֵא בִּישָׁא עִילָוֵי אַרְעָא אִי חַרְפֵי נִצְחַן אִי אַפְלֵי׃ אִין מִתְמַלְיָן עֲנָנַיָּא מִטְרָא עִילָוֵי אַרְעָא מַעְרְקִין יַת מַיֵּיהוֹן בְּגִין זְכוּתָא דְצַדִּיקַיָּא וְאִין לֵית זָכוּ בְּדָרָא הַהוּא בְּיַמָּא וּבְמַדְבְּרָא נָחְתָן דְּלָא יִתְהֲנוֹן מִנְּהוֹן בְּנֵי אֱנָשָׁא וְאִי אִתְגְּזַר מִן שְׁמַיָּא לְמִנְפַּל מַלְכָּא וְיַעְטוּהִי מִן סַרְרוּתְהוֹן מִן קֳדָם מֵימְרָא דִשְׁמַיָּא הֱוֵי סוֹבְעָא וְכַפְנָא בְּדָרוֹמָא אוֹ בְּצִיפוּנָא אֲתַר דְּאִתְגְּזַר לְמִתְקַיָּמָא הַהִיא עֵיטָא מִשְׁתַּלְחָא לְמֶהֱוֵי׃

בשתי׳ ל׳ בגבורה ולא בשתי׃ ישמח ז׳ וסימ׳ ויין ישמח לבב אנוש · בן חכם ישמח אב ובן כסיל · וחבירו בן חכם ישמח אב וכסיל אדם · ויין ישמח חיים והכסף יענה את הכל · מאור עינים ישמח לב · שמן וקטרת ישמח לב · איש אהב חכמה ישמח׃ לשמונ׳ ג׳ מ״ל וסימ׳ ויעש דוד שם בשבו מהכותו · שמונה שלחנות · תן חלק לשבעה וגם · וכל ד״ה דכו׳ מ״ל וכל שמונת ושמונת חס׳ בס״א שמונת אלפים בכרים׃

רשי

בגבורה ולא בשתי. שעוסקין בגבורת החכמה והבינה ולא בשתיית יין׃ בעצלתים ימך המקרה. כשאדם מתעצל ואינו מתקן פירצה קטנה שבתקרת הבית׃ ימך המקרה. ישפל הבניין המקרה את הבית והמסכך עליו׃ ידלוף. יטפטף דלף גשמים כלומר כשישראל מתעצלים בתורה הם נמקים ובית גאון עוזם חרב ומך׃ לשחוק עושים לחם. לחדוות מזמוטי חתני' ומלכים עושים סעודה ושם סעודה גדולה קרויה לחם כמו דאת אמר בלשצר מלכא עבד לחם רב׃ ויין. משקין בסעודה אשר ישמח החיים׃ והכסף יענה את הכל. אם אין כסף אין סעודה לפיכך לא יתעצל אדם מן המלאכה כדי שיהא לו מה להוציא׃ גם במדעך מלך. אפילו במחשבותיך בלא דבור. גם אפי' מלך אל תקלל אל תרגיז למלכו של עולם. ד"א כמשמעו מלך בשר ודם׃ עוף השמים. כשמה הכתובה כך משפטה לעוף על השמים׃ ובעל כנפים. מלאך המלוה אותך כענין שנ' כי מלאכיו יצוה לך ולפי משמעו העוברים והשבים יש לך לירא מכל בריה שאין יש שומעין ויגידו לאחרים׃ שלח לחמך על פני המים. עשה טובה וחסד לאדם שיאמר לך לבך עליו אל תראנו עוד כאדם שמשליך מזונותיו על פני המים׃ כי ברוב הימים תמצאנו. שעוד ימים באים ותקבל תשלומיך ראה מה נאמר ביתרו קראן לו ויאכל לחם וסבור שהוא מצרי ולא יראנו עוד מה היה סופו כשמה חותנו ומלך על ישראל והכניסו תחת כנפי השכינה וזכו בניו ובני בניו ליסב בלשכת הגזית׃ תן חלק לשבעה וגם לשמנה. חלקת מלחמך ומשלך לשבעה צריכי חסד חלק עוד לשמונה שיבואו אחריהם ואל תאמר די׃ כי לא תדע מה יהיה רעה. שמא עוד ימים באים ותצטרך לכולם אז תנצל על ידי הצדקה מן הרעה ואם לא עכשיו אימתי. ורבותי' אמרו תן חלק וגו' אלו שבעה ימי בראשית תן אחד מהן חלק ליוצרך לנוח בשב' וגם לשמונ' אלו שמונת ימי המילה דבר אחר תן חלק לשבעה קרבנו' ציבור שבעה ימי פסח וגם לשמונה של שמונת ימי החג. כי לא תדע מה יהיה רעה אם יחרב הבי' ולא תקריבו עוד ויועילו הראשונים דבר אחר כי לא תדע מה יהיה לא ידעת מה נגזר על הגשמים בחג ויועילו הקרבנות ויבטל גזירות רעות׃ אם ימלאו העבים גשם. אם ראית עבים מלאים גשם ידעת שסופם יריקו גשמיהם על הארץ במקו' שהטוב' צומחת וניכרת שם סופה לנוח אף כן רע שאם יפול עץ וגו' אם ישכון אדם חכם וצדיק בעיר או במדינה מקום שישכון שם יהיו נראין מעשיו אחרי מותו וחכמותיו ומדות תרומותיו ותפלות טובה ליושבי המקום על מנהג הטוב שהדריכם בדרך ישרה׃ יפול ישכון כמו על פני כל אחיו נפל׃ עץ. תלמיד חכם שמגין בזכותו כעץ המסך על הארץ׃ שומר

אבן עזרא

גבורהו בהתפללו בעד רעהו וראיותיו כי ככה עניני' דרכי איש ושכה הכה עין יי׳ ל ירחיו גם כן ידהו לשון יחיד וגבורהו כן מגן כל גבור שים בו ובעבור מלת בהתפללו בעד רעהו כהפך העולם ואם כן ביד רעהו העדלמי שני' היו ומה הפרש בין רעו ורעהו שיו שיהו גם בפעלים ירדפו ירדפהו אולי התפלל איוב בעד כל אחד ואחד מרעיו ת תפלה בעצמה ולקח כל אחד מהם שבעה פרים ושבעה אילים ויורה על מלת אסרהו שהו' לשון יחיד אסרך ארץ וענין בן חורין שיעשה מעשה הגדולי' והפך בן בליעל. אמ' אחד מהמפרשים ידוע שאין בעינים כ כדמות הלובן שהוא דומה לאור ואין למטה מן השחור והכתוב ידמה הגדולים ללובן והקטנים שאין להם מעלה וגדולה לחשך ויפרש חורים לבנים כמו חור כרפס ותכלת גם כן יפרש והורגים חורי סלי חורי ולבן בלשון ארמית חיור והפך החורים חשוכי' בל יתיצב לפני חשוכי' • ים נפרש ולא בשתי כמו בשתיה וי"א כי בשתי כענין דלות כ כמו ובשתו מים לשוכם בצמא בשתה והענין כי כל מעשיה בגבורה וענין סמיכת גבורה לאכילה עד שיאתו ויתאכל המאכל ה הראשון והענין שאינם אוכלים כי אם לצורך ולא בשביל ת תענוג׃ בעצלתים. ידוע כי כל מלה היא על שנים היא שנים כמו עינים רגלי' ידים שוקים שינים בעבור היותם שתי מערכות רחים וכן שמים ומבין סוד הגלגלים יודה כן וכן פעמים גם מים ויש לו סוד סתום וחתום ואת כל לוחותים שים ספינות כשתי לוחות ומעקש דרכים כן ויורה עליו סוף הפסוק יפול באחת וכן פירש רבי משה הכהן נ"ע כהרים אם כן תהיה מלת עצלתים חוזרת לידים כאילו אמר בידים עצלות והוא לשון קריה והמקרה במקו' הזה שם ויש אומרים שהוא פועל כמו המקרה במים עליותיו המה קרוהו וכלם מן הבנין הכבד הדגוש ויהיה הר"ים ראוי להדגש ואמר כי המקרה בעצלות ידים עשה מעשה מך וזה רחוק בעבור היות ימך מבנין נפעל כמו ידל כבוד יעקב והוא מפעלי הכפל. ובשפלות ידים ענינו עניות ותשכנות וידלוף מלשון דלף טורד וענינו הטפות היורדות וזה הפסוק דבק בפסוק שלמעלה כאילו יאמר על אותו המלך והשרים המתעסקים באכילה ויעצלו להביט בדברי המלוכה והנה יתחדשו עליהם בעבור עצלותם שנידברי' האחר שתשחת מלכותם כמו הבית שיהרס מעט מעט ויימך המקרה. והדבר השני שלא יסתכלו כדי להוסיף ממון ולאצור אותו בשעת הצורך וזה ענין ובשפלות ידים׃ לשחוק. והלא יראו כי כל שמחה שבעולם ושחוק עיקרם בלחם שעושים העשים ויין המשמח חיי אדם ויתכן היות חיים תואר השם כי היין ישמח החיים שעל פני האדמה והכסף יענה את הכל וענין יענה ימציא ויתכן שהוא מן עת כמו שפירשתי והענין שימציאהו בעת שירצה הרוצה׃ גם במדעך. אע"פ שהמלך כער השמר לך שלא תקללנו אפילו במדעך וענינו בלבך ובמחשבותיך שאתה יודע אותם לבדך ובמקום הסתר אל תקלל עשיר כי אם ישמע המלך יזיקך בכחו והעשיר בעשרו. כי עוף השמים דרך משל כמו כי הוא שמעה את כל ובעל כנפים הוא עוף השמים והענין כפול׃ שלח. יזהיר מי שיש לו שיהיה נדיב ותהיינה ידיו פתוחות למי שיכיר ולמי שאינו מכיר ויש אומרים כי אלו המים הם מימי בריכה ויש שם דגים ואין לנו צורך לפירוש הזה׃ תן חלק. עיקר שבעה במקרא מה שאמר בעל ספר יצירה והיכל הקדש מכוון באמצע ואמר לשמנה כנגד ימי השבוע כי היום השמיני הוא כמו היום שהחל בו והענין תמיד בלי הפסק וענין מה יהיה רעה שיבא לידי עוני ואמר יהיה עם רעה כמו כי יהיה נערה בתולה׃ אם ימלאו. דרך משל לעשר שלא יתן לעשיר כי אם לעמות טוב לכל מצטרך אליו ומלת יהוא לשון רבים [illegible]

[illegible]

אבן עזרא

שומר· גם זה משל על הכריב כי הזורע השכל הכילי ואמר זה הרוח יורה שלא ירד גשם בימים הבאים ולמה אקח מה שיש לי והוא הזרע ואטמנהו בארץ ויש אומרי' שהיא מכוה כמשמעה לזורע שכבר זכר שלמה שאין במלאכות כמו עבודת האדמה לכן אל ישען על דעתו ועל כל מה שנסה כי העתים משתנות: כאשר· מפרשים אמרו כי כעצמים הוא כענים וזה הבל ועניכו גוף הילוד טרם יולד ג וקראו עצמים כי הם מוסדי הגוף כי הבשר והעור כמו מלבוש ו והמלאה היא ההרה ויתכן שיהיה המלאה תואר לאשה ותהיה מלת בטן סמוכה וגם יתכן להיות שתהיה תואר לבטן כי לעולם היא בלשון נקבה ב בלשון הקדש והיה ר ראוי להיות הבית ה הראשון פתוח והשני דגוש וכמהו לאיש ה העשיר: בבקר· עניכו תמיד על שני הפירושי' ותי"ו תנח לשון נקבה בעבור היד והענין אל תנח ידיך מן הזרע כי מכאכו מלת הכח ו יוכאת לשני פעלים: ומתוק· זה הפסוק דבק עם הבא אחריו ואמר על האור מתוק ואינו דבר שיאכל ו ועיקר זה בעבור ה התחברות ההרגשות במקום שעל המכח והוא מקו' ויאמרו מלה שהיא ידועה לאחת ההרגשה להרגשה אחרת וכמהו ראה ריח בני וכל העם ר רואים את הקולות וענין הדבק זה הפסוק בראשון שיתעסק ת תמיד לעשות טוב ולא יתעסק בשמחה אחרת ו כי אם· אילו ידע האדם שיחיה שנים רבות וישמח בכלם כשיזכור ימי החשך שהם ימי הקבר כי הרבה יהיו ימר לו האור הנזכר וכל שבא הבל עניכו יבין כי כל שבא לעולם כמו דור הולך ודור בא הוא הבל: שמח· אחר שהכל הבל שמח עתה בחור בילדותך ועניכו כמו אומר עשה רע ותראה מה יבא עליך כמו עלי שלשת התרועעי שהוא במקום אחר עלי שלשת אתרועע והענין על אדום השלכתי נעלי שהוא תקיף וחזקי התרועעי עלי פלשת עתה ותראי מה אעשה לך וכן שיפי ושמחי בת אדום יושבת בארץ עוץ וכן אתם הפסוק ודע כי על כל אלה ויסוב אלה על השמחה והטבת הלב והלוך בדרך לב ומראה עין וענין טוב הלב בלשוננו על שלשה פנים האחד שייטב מעצמו כמו וייטב לבו והשני שהלב ייטיב לבעל הלב כמו וייטיבך לבך והשלישי שהאדם ייטיב לבו כמו המה מטיבים את לבם וענין זה הפסוק כמו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם: והסר· פרשתיו למעלה · ומלת שחרות מן כי עלה השחר כי רמה ימי השחרות לשחר כשיבקע כענין אז יבקע כשחר אורך או יהיה השחרות רמז לשער השחור מענין שחורה אני וכאוה: וזכור· מכאכו כעורים עלומים זקונים כלם לשון זכרים רק בחורותיך יבא מן הדרך ויש אומרי' שהם שתי לשונות ויפרש משרת משה מבחוריו כמו מבחורותיו כי כל בחורים אם ישמפו לא יחתכו· ימי הרעה הם ימי הזקנה לזקן וימי החולי לכל הוא החולי שימות בו: עד

פסוקים

יקצור ג׳ ומ״ל וסימ׳ חרועו שבלים יקצור· זורע עולה יקצור און· וראה בעבים לא יקצור: הזה ד׳ רפין וסימ׳ בלשון ארמי אחוכון גברא ייתי בצפר וביאורם הזה אחיכם הקטן אשר אמרתם· הזה האיש מרגיז הארץ· להשתגע עלי הזה יבא

שֹׁמֵר רוּחַ לֹא יִזְרָע וְרֹאֶה בֶעָבִים לֹא יִקְצוֹר׃ כַּאֲשֶׁר אֵינְךָ יוֹדֵעַ מַה־דֶּרֶךְ הָרוּחַ כַּעֲצָמִים בְּבֶטֶן הַמְּלֵאָה כָּכָה לֹא תֵדַע אֶת־מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת־הַכֹּל׃ בַּבֹּקֶר זְרַע אֶת־זַרְעֶךָ וְלָעֶרֶב אַל־תַּנַּח יָדֶךָ כִּי אֵינְךָ יוֹדֵעַ אֵי זֶה יִכְשַׁר הֲזֶה אוֹ־זֶה וְאִם־שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד טוֹבִים׃ וּמָתוֹק הָאוֹר וְטוֹב לַעֵינַיִם לִרְאוֹת אֶת־הַשָּׁמֶשׁ׃ כִּי אִם־שָׁנִים הַרְבֵּה יִחְיֶה הָאָדָם בְּכֻלָּם יִשְׂמָח וְיִזְכֹּר אֶת־יְמֵי הַחֹשֶׁךְ כִּי־הַרְבֵּה יִהְיוּ כָּל־שֶׁבָּא הָבֶל׃ שְׂמַח בָּחוּר בְּיַלְדוּתֶךָ וִיטִיבְךָ לִבְּךָ בִּימֵי בְחוּרוֹתֶךָ וְהַלֵּךְ בְּדַרְכֵי לִבְּךָ וּבְמַרְאֵי עֵינֶיךָ וְדָע כִּי עַל־כָּל־אֵלֶּה יְבִיאֲךָ הָאֱלֹהִים בַּמִּשְׁפָּט׃ וְהָסֵר כַּעַס מִלִּבֶּךָ וְהַעֲבֵר רָעָה מִבְּשָׂרֶךָ כִּי־הַיַּלְדוּת וְהַשַּׁחֲרוּת הָבֶל׃ יב וּזְכֹר אֶת־בּוֹרְאֶיךָ בִּימֵי בְּחוּרֹתֶיךָ עַד אֲשֶׁר לֹא־יָבֹאוּ יְמֵי הָרָעָה וְהִגִּיעוּ שָׁנִים אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵין־לִי בָהֶם חֵפֶץ׃

תרגום

גְּבַר דְּנָטִיר חַרְשִׁין וְקוֹסְמִין לָא יַעֲבִיד טַב לְעָלַם וּדְמִסְתַּכַּל בְּמַזָּלַיָּא לָא מַגְבֵּי אֲגַר אֲרוּם חַרְשִׁין מְתִילָן לְרוּחָא דְּלָא מִתְפַּס בִּידוֹי דְּבַר נַשׁ וּמַזָּלַיָּא מְתִילָן לַעֲנָנֵי שְׁמַיָּא דַּאֲזָלוּ וְלָא תַיְבִין׃ הֵיכְמָה דְּלֵיתָךְ יָדַע אֳכְדֵין יְהַלֵּיךְ רוּחַ נִשְׁמְתָא דְּחַיֵּי בְּגוּף עוּלֵימָא שְׁלִילָא דְּשָׁרֵי בִּמְעַיְינָא דְּאִמֵּיהּ מְעַבְּרָא וְהֵיכְמָה דְּלָא תִינְדַּע אוֹ דְּכַר אוֹ נוּקְבָא עַד זְמַן דְּאִתְיְלִיד הַכְדֵין לֵיתָךְ יָדַע יַת עוֹבָדָא דַּייָ דַּעֲבַד בְּחוּכְמְתָא יַת כּוֹלָא׃ בְּיוֹמֵי עוּלֵימוּתָךְ תִּיסַב אִתְּתָא וְתוֹלִיד בְּנִין וּלְעִידַּן סֵיבוּתָךְ לָא תִשְׁבּוֹק אִתַּת חוּלָקָךְ מִלְּמֵילַד בְּנִין אֲרוּם לָא אִשְׁתְּמוֹדַע לָךְ אֵידִין מִנְּהוֹן אִתְבְּחַר לְמֶהֱוֵי טַב הָדֵין אִי דֵין אִי תַרְוֵיהוֹן כַּחֲדָא טָבִין׃ וּבְסִים נְהוֹרָא אוֹרַיְתָא וְטַב לְאַנְהָרָא עַיְינִין חֲשִׁיבִין לְמֶחֱזֵי יְקַר אַפֵּי שְׁכִינְתָּא דַעֲתִיד לְאַנְהָרָא אַפֵּי צַדִּיקַיָּא מִן זִיו שְׁכִינְתָּא וּלְמֶהֱוֵי שׁוּפְרֵיהוֹן כְּשִׁמְשָׁא׃ אֲרוּם אִם יוֹמִין סַגִּיאִין חַיֵּי אֱנָשָׁא בְּכוּלְהוֹן חָזֵי לֵיהּ לְמֶחְדֵּי וּלְמִיעְסַק בְּאוֹרַיְתָא דַּייָ וִיהֵא דְּכִיר יַת יוֹמֵי חֲשׁוֹכָא דְמוֹתָא וְלָא יֶחְטֵי אֲרוּם סַגִּיאִין אִינוּן יוֹמַיָּא דְּיִשְׁכּוֹב שְׁכִיבָא בְּבֵית קְבוּרְתָּא לְקַבָּלָא דִּינָא מִן שְׁמַיָּא בְּחַיּוֹהִי בִּרְחִים כָּל זְמַן דְּיֵיתֵי עֲלוֹהִי פּוּרְעָנוּתָא עַל הֲבָלוּתָא דִּי עֲבַד׃ חֲדֵי עוּלֵימָא בְּיוֹמֵי עוּלֵימוּתָךְ וִיהִי לִבָּךְ טַב עֲלָךְ בְּיוֹמֵי רַבְיוּתָךְ וַאֲזִיל בְּעִנְוְתָנוּתָא עִם אוֹרְחֵי לִבָּךְ וּתְהֵי זְהִיר בְּחֶזְוֹנֵי עֵינָךְ וְלָא תִסְתַּכַּל בְּבִישׁ וְאִשְׁתְּמוֹדַע לָךְ אֲרוּם עַל כָּל אִילֵין עֲתִיד יְיָ לְאַעֲלוּתָךְ בְּדִינָא׃ וְתַעְדִּי רְגִיז מִלִּבְּבָךְ וְלָא תִגְרוֹם בִּישׁ עַל בִּסְרָךְ אֲרוּם עוּלֵימוּת וְיוֹמֵי אוּכָּמוּת שְׂעַר הֲבָלוּ׃ וּתְהֵי דְּכִיר יַת בָּרְיָיךְ לְיַקְּרוּתֵיהּ בְּיוֹמֵי רַבְיוּתָךְ עַד דְּלָא יֵיתוּן לְוָתָךְ יוֹמֵי בִּישׁוּת וְיִמְטוּן עֲלָךְ שְׁנִין דְּתֵימַר לֵית לִי בְּהוֹן רַעֲוָא׃

מסורה

אל ביתי· בבקר זרע זרעך: שמח ב׳ וסי׳ שמח זבולן בצאתך· שמח בחור בילדותך· וא׳ ושמח יהי מקורך ברוך· ואינון מן ד׳ זוגין מן כ״ב ש״ן דמשמש סכ״ך ואינון מן א״ב מן ב״ב תרין א׳ וחד וא׳ וסימ׳ נמסר במס׳ רבת׳ במערכת אות הסכ״ך בסר:

רשי

שומר רוח· ממתין ומצפה עד בא הרוח: לא יזרע· פעמי׳ ממתין ואינו בא: ורואה בעבים· נותן עיניו בעבים וכשרואה אותם קודרים ירא לקצור מפני הגשמים ולעולם לא יקצור לפי שירא תמיד: כאשר אינך יודע· כעצמים בבטן המלאה· דברים הכסגרים והכנעמי׳ בבטן שהיא מליאה והעט׳ סגולתת לחוץ· כאשר אינך יודע הרי זה מקרא מסורס נדרש מסופו לראשו כאשר אינך יודע דרך הרוח כלומ׳ ידיעות שתי אלו שות לא זו גלויה לך ולא זו גלויה לך פעמים אתה סבור להכיר בעבים שיבא הרוח ואינו בא כאן כי עובר והולך לו ש ארץ אחרת והרי למון זה כמו כגן ה׳ כארץ מצרים כשפחה כגבירתה כקונה כ כמוכר ופעמים שהוא מסוה מוקדם למאוחר ופעמים שהוא מסוה מאוחר למוקדם אף כאן למד ידיעת הרוח מידיעת הבטן כלומר אין לך לשמור את ה הרוח לראות בעבים: כעצמי׳· אינקלוסורס בלע״ז כמו עוכס שיכון: ככה לא תדע וגו׳· אף גזירותיו של מקום לענין שכיו ועשירות כך עלומות הם ממך ולא תמנע מן החסד לדל שמא אחסר: מ מנכסי ואעני לא אעסוק בתור׳ ואתבטל ממלאכתי ואעני לא אמא אשה ויהיו לי ב בני׳ ואצטרך להוציא עליהם: בבקר זרע את זרעך וגו׳· אם למדת תורה בילדותיך למוד בזקנותך אם היו לך תלמידי׳ בילדותיך יהיו לך תלמידים ב בזקנותך נשאת אשה בת בנים בילדותיך שא אשה בת בנים בזקנותך עשית צדקה בילדותיך עשה צדקה בזקנותך: כי אינך יודע איזה יכשר· אם תלמידים ובנים שבילדותך יתקיימו לך או שמא לא יתקיימו אלא שבזקנותך תמיכו בר׳ עקיבה שהיו לו עשרים וארבע אלף תלמידים מגבת ועד אנטיפורת וכולן מתו משפסח ועד עצרת וכא הכל רבותי׳ שבדרום ושנאה להם ולענין הבנים תמיכו באבצן שלשי׳ בנות שלש׳ חוצה ושלשי׳ בנות הביא לבניו וכולם מתו בחייו ובזקנותו הוליד את עובד ונתקיים לו: ומתוק האור· מתוק הוא אורה של תורה: וטוב לעינים לראות את השמש· ואשריהם תלמידים שעיניהם רואים הלכה מלובנת ומחוורת על בוריה כך נדרש באגדת תילים: בכולם ישמח· יהי שמח בחלקו ובלבד שיזכור ימי החשך וייטיב מעשיו שינצל מהם והם ימי מיתת עולם הם ימי הרשעים: כי הרבה יהיו· באותו הימים יותר מימי החיים: כל שבא· עליו יהיה הבל ואוסף ים הבל שהוא לשון פורענות וצרות כמו כי בהבל בא ובאוסף ילך: שמח בחור בילדותך· כאדם שאומ׳ לעבדו ולבנו חטא חטא כי פעם אחת תלקה על הכל אף כאן החכם אמר שמח בחור בילדותך והלך בדרכי לבך ובמות תהיה כי על כל אלה יביאך השופט במשפטו: והסר כעס· דברים המכעיסים את המקום: והעבר רעה· יצר הרע: מבשרך· שיהיה לך לב בשר: והשחרות· נערות שראש אדם שחור בימי עלומיו: וזכור את בוראך· תמן תנינן עקיבא בן מהללאל אומר הסתכל בג׳ דברים וכו׳ וממקרא זה דרש וזכור את בוראך שתתן דין וחשבון לפניו: וזכור את בורך קנך מקום עפר רמה ותולעה ואזכור באר בארך באר שבבעת ממקורה היא טיפה סרוחה של זרע ושל לובן: ימי הרעה· ימי הזקנה והחלשות: עד

רשי

עד אשר לא תחשך השמש. אמרו רבותינו זו פדחת שהיא מאירה ומכהב' באדם בחור וכשמזקנת היא מעלת קמטין ואין מכהבת: והאור. זה החוטם שהוא תואר קלסתר פנים: והירח. זו נשמה שמאירה לאדם שכיון שניטלה הימנו אין לו תואר העינים: והכוכבים. אלו הלסתות רומני דאפי שקורין פומ"לש של לחיים שמכהיבים: ושבו העבים אחרי הגשם. תבא כהיית המאור אחר דמעת הבכי מ(ה) מכמה צרות שעברו עליו: שיזועו. ירתיתו: שומרי הבית. אלו הצלעות והכסלים ה(ם) המגינים על כל חלל הגוף: והתעותו. ואחזם עוות שקורין קראנ"פף והתעותו. אנקרופי"רוכט בלע"ז: אנשי החיל. אלו השוקים שנשען כל הגוף עליהם: ובטלו הטוחנות. אלו השינים: כי מעטו. לעת זקנה רוב שיניו נופרות: הרואות בארובות. אלו העינים: וסוגרו דלתים. אלו נקביו: בשפל קול הטחנה. קול רחים הטוחנים מאכל שבמעיו והוא הקורקבן והמסס: ויקום לקול הצפור. שאפילו קול צפור תנעירתו משנתו משהזקין: וישחו כל בנות השיר. כל קולות של כלי השיר דומות עליו כשיחה ולפי פשוטו משמעו ישחו כמו ישפלו כל שרים ושרות יהיו שפלים בעיניו וכן ברזילי הגלעדי אמר לדוד אם אשמע עוד בקול שרים ושרות: גם מגבוה יראו. מגבשושיות ותלוליות שברחובות הוא דואג לצאת לשוק פן יכשל בהם: וחתחתים בדרך. אימות וחתות הרבה בדרכים יש לו. חתחתים לשון כפול הוא כמו קשקשים זלזלים: וינאץ השקד. לשון הנצו הרמונים שהרי … בה אמרו רבותינו זו קליבוסת הקק"א בלע"ז שעצם הירך תקוע בבשרו כחוס והעצם בולט כמו נץ האילן שהוא בולט. השקד אילן של … שתקפון הזקנה עליו כשקד זה הממהר להנץ לפני כל האילנות: ויסתבל החגב. או העגבות שתהיו עגבותיו דומות עליו כסובל משא כבד. ויסתבל … פליי"ץ בלע"ז: ותפר האביונה. חמדת תאות נשים שאינו נזקק … אביונה תאוה כמו ולא אביתם תאבתי לישועתך: עד אשר לא … הכסף. זה חוט השדרה שהוא לבן ככסף ובמותו חסר מוחו ומתרוקן … בתוך החליות ונעשת כשלשלת. ירתק לשון ריתוקות כסף: ותרוץ גלת הזהב. זו האמה שהיתה מקלחת מים ונובעת כמעין כמו גולות עליות. … ותשבר כד על המבוע. זה הכרס שהיא עבה ונבקעת במותו: ונרץ הגלגל אל הבור. יתרוצץ גלגל העין בתוך גומא ולפי פשוטו גלגל הדולין … הבור כך נדרש כל הענין במסכת שבת. ומדרש קינות פותרו כנגד … זכור את בוראך בימי בחורותיך בעוד שהבחורות שבכם קיימות בעוד … קיימת שנאמר בה ובחר אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן בעוד שהלויה … שנאמר בו כי בו בחר ה' אלהיך מכל שבטיך בעוד שמלכות בית דוד קיימת … כדוד עבדו בעוד שירושלם קיימת שנ' בה העיר אשר בחרתי בה בעוד שבית הבחירה קיימ' שנ' בה עתה בחרתי והקדשתי הבית הזה בעוד שאתם קיימים … עד אשר לא יבואו ימי הרעה אלו ימי הגולה. עד שלא תחשך השמש זו מלכות בית דוד שנ' וכסאו כשמש נגדי. והאור זו תורה שנ' כי נר מצוה ותורה אור … סנהדרין דתנן סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה. והכוכבים אלו הרבנים שנאמר מצדיקי הרבים ככוכבים. ושבו העבים אחר הגשם צרה אחר צרה קשה אתם … נבואות הקשות שנתנבא עליהם ירמיה לא באו עליהם אלא לאחר חורבן הבית. ביום שיזועו שומרי הבית אלו משמרות כהונה ולויה. והתעותו אנשי החיל … הם גבורים בכח אמר רבי אבא בר כהנא עשרים ושנים אלף לוים הניף אהרן ביום אחד אמר רבי חנינא המורא הזה דבר קל הוא והכהן זורקה יותר … ובטלו הטוחנות אלו המשניות הגדולות משנת רבי עקיבא ומשנת רבי חייא ומשנת בר קפרא. וחשכו הרואות שיפתח התלמוד מן הלב. וסוגרו דלתים … כחוצפא בן אלכתן שהיו פתוחין לרווחה. בשפל קול הטחנה על ידי שלא נתעסקו בתורה אמר רבי שמואל כמשלו ישראל לטחינת הריחים מה ריחים אינן … ולא בלילה אף כאן והגית בו יומם ולילה. ויקום לקול הצפור זה נבוכד נצר הרשע אמר ר' לוי שמנה עשרה שנה היתה בת קול יוצאה ומפוצצת בפלטין … זיל אחריב ביתיה דמרך דבני מרך לא שמעין ליה. וישחו כל בנות השיר בשיר לא ישתו יין. גם מגבוה יראו שלעולם יתירא וידאג לבו … עשה בראטוכים. וחתחתים בדרך מתוך כך יבקש לו אותות ורמזים אם יצליח בדרך שילך כענין שנאמר כי עמד מלך בבל על אם הדרך לקסם קסם … בתרפים: וינאץ השקד תכמח נבואת ירמיה שאמר מקל שקד אני רואה אמר רבי אלעזר השקד הזה משעה שהוא מנץ עד גומר פירותיו אחד ועשרים … עשר בתמוז עד תשעה באב עשרים ואחד יום. ויסתבל החגב זה צלמו של נבוכד נצר רומיה אמין שתין פותיה אמין שית ואם אין עוביו שם אינו יכול … אוקמיה בבקעת דורא אמר רב ביבי מעמידין אותו ונופל מעמידין אותו ונופל עד שהביאו כל זהב שבירושלם ושפכו דימוס על רגליו לקיים מה שנאמר … יהיה. ותפר האביונה זו זכות אבות תופר משענת אבות שלכם ויהיה אביונה מלשון אב. כי הולך האדם ישראל שנקראו כאן אדם אדם אתם. אל בית … לבבל חזרו תרח אבי אברהם מעבר הנהר היה. וסבבו בשוק הסופרים גלות יכניה קדמה לגלות צדקיה אחת עשרה שנה כשהגלה נבוכד נצר את גלות … היו יוצאין גלות יכניה לקראת נבוכד נצר על כרחן עם שאר בני העיר לקלסו שהוא גבור ומצליח והיו רואין את השבויים ושואלין אותם איש על קרובו מה … אותן אשר למות למות ואשר לשבי לשבי ואשר לחרב לחרב והיו מקלסים בידם אחת ובידם אחרת מספקין ומטפחין הספד על אחיהם ועל בניהם:

ביום ג' דגשי' ומטעי' בהון

ביום ג' דגשי' דמטעין בהון וסימ' ביום שיזועו שומרי הבית. אול' ביום ידוע בעשו. אחות לנו קטנה: ויקום ל' מלרע לקול הצפור וא' מלעיל ותגזר אמר ויקם לך. ואינון מן א"ב מן ב"ב חד מלרע וחד מלעיל וסי' נמסר במסר' רבת' במערכת אות האל"ף בסף:

קהלת

עַד אֲשֶׁר לֹא־תֶחְשַׁךְ הַשֶּׁמֶשׁ וְהָאוֹר וְהַיָּרֵחַ וְהַכּוֹכָבִים וְשָׁבוּ הֶעָבִים אַחַר הַגָּשֶׁם: בַּיּוֹם שֶׁיָּזֻעוּ שֹׁמְרֵי הַבַּיִת וְהִתְעַוְּתוּ אַנְשֵׁי הֶחָיִל וּבָטְלוּ הַטֹּחֲנוֹת כִּי מִעֵטוּ וְחָשְׁכוּ הָרֹאוֹת בָּאֲרֻבּוֹת: וְסֻגְּרוּ דְלָתַיִם בַּשּׁוּק בִּשְׁפַל קוֹל הַטַּחֲנָה וְיָקוּם לְקוֹל הַצִּפּוֹר וְיִשַּׁחוּ כָּל־בְּנוֹת הַשִּׁיר: גַּם מִגָּבֹהַּ יִרָאוּ וְחַתְחַתִּים בַּדֶּרֶךְ וְיָנֵאץ הַשָּׁקֵד וְיִסְתַּבֵּל הֶחָגָב וְתָפֵר הָאֲבִיּוֹנָה כִּי־הֹלֵךְ הָאָדָם אֶל־בֵּית עוֹלָמוֹ וְסָבְבוּ בַשּׁוּק הַסּוֹפְדִים:

עַד דְּלָא יִשְׁתַּנֵּי זִיו יְקָרָא דְאַפָּךְ דְּמָתִיל לְשִׁמְשָׁא וּנְהוֹרָא דְעֵינָךְ עַד דְּלָא יִסְתַּמּוּן וְהֲדַר לִיסְתָּךְ עַד דְּלָא יִתְקַדְּרוּן וּבָבֵי עֵינָךְ דְּמָתִילִין לְכוֹכְבַיָּא עַד לָא יִתְעַמְּמוּן רִיסֵי עֵינָךְ יְהוֹן זַלְגִין דִּמְעוֹת כַּעֲנָנִין בָּתַר מִטְרָא: בְּיוֹמָא דִי יְזוּעוּן אַרְכּוּבָתָךְ וְיִתְנַקְשׁוּן אַדְרָעָךְ וְיִתְבַּטְּלוּן כַּכֵּי פּוּמָךְ עַד לָא יְכִלִין לְמִלְעַס מֵיכְלָא וְיִתְעַמְּמוּן עֵינָךְ דְּמִסְתַּכְּלִין בְּחַרְכֵּי רֵישָׁךְ: וִיהוֹן רִיגְלָךְ כְּבִילָן מִלְּמִפַּק בְּשׁוּקָא וְיֶעְדֵּי מִינָּךְ רְעוּת מֵיכְלָא וּתְהֵי מִתְּעַר מִשֵּׁינְתָךְ עַל עֵיסַק קָל עוֹפָא כְּאִילּוּ עַל גַּנָּבַיָּא דְאָזְלִין בְּלֵילְיָא וְיִתְרַפְּסוּן סִפְוָתָךְ מִלְּמֵימַר שִׁירָתָא: אַף מִן עוּבְדִין דַּהֲווֹ מִן קַדְמַת דְּנָא תְּהֵי דְחִיל לְמִרְכַּב יִתְהוֹן וְגַבְשׁוּשִׁיתָא קַלִּילָא מְתִילָא בְּאַנְפֵּי נַפְשָׁךְ לְטוּר רָם בְּעִידַּן מְהַלָּךְ בְּאוֹרְחָא וְתֶפִּיץ רֵישׁ שִׁזְרָתָךְ מִן כְּחִישׁוּתָא כְּשִׁיגְדָא וְיִתְנַפְּחוּן אִכְתָּווֹרֵי רִיגְלָךְ וְתִתְמְנַע מִן מִשְׁכְּבָא אֲרוּם אִתְפְּנֵי אֱנָשָׁא לְמֵהַךְ לְבֵית קְבוּרְתֵּיהּ וְיִסְחֲרוּן מַלְאֲכַיָּא תָּבְעֵי דִינָךְ כְּסוֹפְדַיָּא דְמַסְחֲרִין בְּשׁוּקָא לְסִכְתַּב דִּין חוּשְׁבָּנָךְ:

אבן עזרא

עד. פירוש והאור הוא אור השחר שיעלה טרם זרוח השמש ועמוד אחר בואו שעה ושלים שעה מהשעות השוות ואחר שהזכיר השמש מה צורך היה לו להזכיר האור והירח והכוכבים בעבור שימצאו כבראים כמו עופות שלא יוכלו לעוף ביום מפני להט אור השמש והקרוב כי זה דרך המקרא להקדים או לאחר כמו הנה לא ינום ולא יישן והתנומה יותר קלה מן השינה. יש מפרשים ושבו העבי' על הבכי ואחרים אמרו על הליחה המתגברת עליו והנכון בעיני שהוא כמשמעו כי החולה בעת מותו יחשך לו העולם ויראה לו כאילו העבים הסתירו האור וכן הוא ושבו העבים להגשם אחר הגשם: ביום. מלת יזועו כמו ולא קם ולא זע ממנו ומעטו פועל יוצא והענין מעטו הטחינה. יש אומרים כי שומרי הבית הם הכסלים והצלעות ויש אומרים שהם הארבעה הממונים בכל אבר ואבר לשמרו והם המושך והמעכל והמעכב והמטהר גם יפרש אנשי החיל הזן והמוליד והמגדיל והקרוב אלי שומרי הבית הם הידים עם הזרועות שהם שומרי הגוף שלא יגעו בו רע ואנשי החיל הם השוקים ויורה עליו והתעותו כי אין להם כח לעמוד וענין חיל כח בעבור היות כל הגוף עליהם וטוחנות הם השנים והרואות העינים: וסגרו דלתים. הם השפתים וכמהו דלתי פניו מי פתח. בשפל קול הטחנה הוא הקרב העליון והוא המסס שהוא טוחן המאכל ומלת בשפל שם ואיננו תואר וכמהו טוב שפל רוח וענינו שפלות וענין בשוק על דרך משל כמו שפל קול הטחנ' אין קמח כמשנה ויהיו תנועות שוק האופים סגורים וכמשנה דלתי ודלתות כמו שפתי ושפתות: ויקום לקול הצפור. ידוע כי המאכל יוליד השינה ובהסגר הפה נכרת המאכל ויקץ לדבר קל: וישחו כל בנות השיר. הוא הגרון שהיה לפנים בו משורר ישא קולו עד שלא ישמע והוא מלת ישחו שהיא לשון זכרים עם בנות שהן נקבות כמו וכל הנשים יודעות ויתכן שמתיהם שבות למלת כל: גם מגבוה. יש אומרים כי הזקנים ידבר שאין להם כח לעלות אל המקום הגבוה ויאמרו כי וי"ו יראו נוסף ויש אומרים יראו שוקיו: וחתחתים. כפול הפ"א והלמ"ד כי העי"ן מבולע והוא מן תראו חתת כמו פחד: וינאץ השקד. אמרו שהוא מן עלתה נצה והענין השיבה: ויסתבל החגב. הקרסול ויש אומרי' השקד הוא האבר שסיבתו אחר הראש והזקן ויסתבל החגב המבושים שימשכו למטה ואחרים אמרו כי האל"ף במקום עי"ן גם זה הבל כי לא יתחלף אות באות חוץ מאותיות יהו"א בעבור שהם נראים פעמים ונעלמים. ותפר האביונה אמרו שהוא מן ולא אבה וענינו תאות המשגל ואמ' ר' אדונים בן תמים המזרחי נ"ע כי אביונה כנוי לרוח בני האדם וכן דקדוקו אבין תואר השם לזכר

לזכר והאבוכה לשון נקבה ואם תפעל תהיה אבוכה וכן מלת אמיכון וגמו אומר חזור דקדוק עיונות כי אין בלשון הקדש מלה שהקטינו כלל ואילו היה זה ביסוד הלשון להקטין יהיו כמבאים במקרא למאות ולאלפים ואולם אמכון ואמיכון שני שמות לאיש אחד כמו שלמה ושלמון אבשי אבישי אבנר אביגר ותוספ' וי"ו גמו כמו יתר ויתרו ועתה אפרש הפסוק

עד אשר לא ירתק חבל הכסף זו שלשלת יוחסין ׃ ותרוץ גולת הזהב אלו דברי תורה שנאמר הנחמדים מזהב ׃ ותשבר כד על המבוע כדו של ברוך בן נריה על מבוע של ירמיה שכיניהם גלו לבבל ופסקו מלימודם בעוני הדרך תחילה גלו למצרים שהגלם יוחנן בן קרח וכשהחריב נבוכד נצר את מצרים הגלם לבבל ׃ ונרוץ הגלגל אל הבור זו בבל שהיא זוטו של עולם ׃ וישוב העפר וגו' מבבל באו לבבל חזרו ׃ והרוח תשוב זו רוח הקדש שכיון שנסתלק רוח הקדש גלו ׃ הבל הבלים ׃ אכי רואה בעולם ׃ אמר הקהלת ׃ מי שנו קבוצת החכמה ׃ הבל הבלים ׃ כל מה שנברא בששת ימי בראשית ׃ ויותר שהיה קהלת חכם ׃ ויותר ממה שנכתב בספר זה היה קהלת חכם ׃ ואזן ׃ עשה אזנים לתורה כקופה זו שאין לה אזנים לאחוז בה ובא ועשה לה אזנים שתיקן עירובין לשיג שמירת שבת ותיקן כ נטילת ידים סייג לטהר' וגזר על השניו' סייג לעריות ׃ ביקש קהלת ׃ נתן לבו וחזר על הדבר ומצאו ׃ דברי חפץ ׃ הלכה למשה מסיני ׃ וכתוב יושר ׃ זו תורה שנכתב והנביאים ׃ דברי חכמים ׃ שעשו סייג לתור' בגזירו' להרחיק את האדם מן העבירה כגון אכילת קדשים עד חצות ואכילת קדשים עד השחר והם אמרו עד חצות ויק"ם ד דערבית כמו כן ׃ כדרבונות ׃ מהרדבן זה מכוון את הפרה לתלמיה כך דבריהם מכוונים את האדם לדרכי חיים ׃ וכמסמרות נטועים ׃ מה מסמר זה קבוע אף דבריהם קבועים ומה נטיעה פרה ורבה אף דבריהם פרים ורבים למצוא בהם טעם ׃ בעלי אסופות ׃ מסמרים שיש להם גולגולת אסופה ובגמ' גרוסא בלע"ז כן פירשו רוכם בן לברט ׃ נתנו מרועה אחד ׃ כל דבריהם דברי אלהים חיים הוא אמרן ורועה אחד נתנן משה מפי הגבור ׃ וכמשמרו' כתוב בשי"ן שהתורה בעשרים וארבעה ספרים וכמנין משמרות כהונה ולויה ׃ ויותר מהמה בני הזהר ׃ ויותר מיוסר דברי אמת דברים הכתובים בספרים הנזכרים למעלה ׃ בני הזהר לשמור דברי חכמים ׃ ואם תאמר אם יש בהם צורך למה לא נכתבו ׃ עשות ספרים הרבה אין קץ ׃ אם באנו לכתוב לא הספקנו ׃ ולהג הרבה יגיעת בשר ׃ ואם לתת לב לגירסא חבילות יותר ממה שאין הכל מסיג יגיעה היא לבריות שאין להסיג ואל יאמר הואיל ולא אוכל לגמור המלאכה למה אתחיל ׃ אך

ירחק ירתק כתי' חבל הכסף והוא חד מן י"א מלין דקריין ת' ולא כתי' וסי' ויקר' וינחם דוד את בת שבע ותקרא ק' ׃ הכרי ויואב אל כל הצבא הכרתי ק' ׃ אחד אלה שמות הגבורים דשמואל אחת ק' ׃ עשרה והגלה את כל ירושלם עשרת ק' ׃ אמה שמנה עשר' אמה קומת העמוד אמות ק' ׃ אחד המתקדשים והמטהרים אל הגנות אחת ק' ׃ תהלה איך לא

אחר שאמר וחשכו הרואות בארובות ולא יאכל ולא ישמע קולו איך יחזור לאחור לאמר גם מגבוה יראו ודב' הסיבה אכן הוא בענין אח' וכן הוא גם מגבוה יראו מחשבותיו שהרוח חושבת שהיא נוסעת והולכת מק' גבוה ותפחד מן הדר' וסוף הפסוק יורה עליו כי הולך האדם ומלת ינאץ היא באלף והיא כמו וינאץ בנאם אפו שהוא כמו וימאס אף על פי שפניהם משכי בזכים והשקד הוא תואר השם במשקל והיה רשן ושמן ושניהם שומר מתכונת הגוף כעני' שקדו שמרו שהוא שקד שומר וכן כמר שוקד על עריהם ׃ ושנינו מואם לשקודי ׃ ויסתבל החגב שהוא קל קל וחומר הגוף ותיו ויסתבל תבנין ה התפעל והתאחר כמנהג כל סמך ושי"ן כמו משתולל משתולל ׃ ותפר האבוכה ידוע כי מלת הפיר לעולם היא ובאת והענין תפר היועצת מועצותיה ׃ והיא הרוח וזה דקדוק הלשון כבר באר רבי יהודה בר דוד נ"ע בעל הדקדוק כי מלת קם ושב וחביריהם שרשם משלשה אותיות והאמצעי יו"ד ויורה עליו קים דברי הפורים ומלת בינה כמו שבתם וקימתם והבין כמו הקים ובבת לרעי כמו קמת ותואר השם קם כמו הכני שב שבות והשלם קים על משקל גבב ולנקבה קיימת ובהא קימה מלרע ׃ אשוב לענין אבוכה ואמר כי האלף נוסף כאלף אקרח באזרועך והאזכיחו ותהיה זאת המלה תואר תבינה והוא כנוי לרוח בעלת הבינה ׃ אל בית עולמו הוא הקבר והוא הבית שידור שם לעולם ויש עולם קצון כמו ויושב שם עד עולם ועבדו לעולם ׃ וסבבו בשוק כשיוליכו אותו ישאוהו ועל כתף יסבלוהו ׃ עד ׃ זה משל כבר והגולה היא בראש הגלגל המתגלגל בחבל וראש החבל קשור בגולה וירתק מן עשה הרתוק כשיתקשר החבל כאילו ישתלשל לא יגיע אל המבוע גם כן ענין מלת ירחק שהוא כתוב ומלת ותרוץ מן ותרץ את גלגלתו מענין וירוצצו כאשר תשבר הגולה ׃ וירוץ הגלגל אל הבור ישבר הכד ואין מים עולים ומלת ונרוץ בנין נפעל כמו נכון פועל עבר יחיד מן כונו ללבים שפטים ׃ וחבל הכסף הוא חוט השדרה וקראו כסף בעבור היותו לבן ׃ וגולת הזהב הוא המוח ודמהו לזהב בעבור הקרום שהוא אדום אשר הוא עליו והכד היא המרה ונקרא כד בעבור שמשם יתחבר המרה האדומה ׃ והמבוע הוא הכבד וכרוץ הגלגל גלגולת הראש שהיתה למעלה לעולם ירדה אל הבור מתחת לארץ ׃ וישוב ׃ לא יאמר בגוף כי אם העצמות גם הם ישובו עפר ׃ והרוח תשוב זה הפסוק יכחיש האומרים שהרוח היא מקרה כי המקרה לא ישוב ׃ הבל ׃ יתכן היות מלת הבל שתי לשונות האחד כמשקל זהב והשני הידוע על משקל ארץ כמו ויעל עשנו כעשן הכבשן ויסמך בדברי כמו חלב עזים ויש אומרי' כי הבל לשון כווי והענין כמו משב ובא ה"א הידיעה על קהלת בעבור היותו תואר השם כי לא יבא על שם העצם וכאשר זכר מות האדם אמר כתברר לך מה שאמרתי לך בתחלה הבל הבלים ׃ ויותר ׃ עוד ׃ תמיד כמו עוד טומאתו בו ׃ ואזן שירים או חבור מאזני החכמה או הוא מן אזנים כענין השמיעה ׃ וחקר והורה דרכים לעם לחקור בהם החכמה ויהיה פועל יוצא לשנים פעולים ׃ תקן משלים הרבה וידבר שלשת אלפים משל ׃ בקש ׃ דברי חפץ ׃ היא החכמה העליונה עד שמצא והענין מה חפץ יש בזה שנבראו כך ולמה כך ׃ וכתוב יושר הוא פי' וכמהו על ספר הישר ואוכנו אבלנו ׃ דברי ׃ יש שדברי הקדמונים דברים שהם כדרבונות לבהמה שמיסרים ומפקחים הכסם ויש כמסמרות נטועי' הגדולים שיאחזו הדלתות שלא יתפרדו וזאת תורת האדם ויש אומרים וכמסמרות נטועים דברי בעלי אסופות הם הלוקטים מספרים רבים ויחברו מחברות אף על פי שיחלקו כלם לימדם בורא אחד ומלת רועה בעבור שדימה האדם לבהמה הצריכה דרבונות ׃ ויותר ׃ הזהר מעשות ספרים כמו שאמרו לכם עלות בהר ונגע עשות קנות או כתיבה כי אין קץ להם ׃ ולמד להג טרם כלמד למד דעת כמשקל להט החרב ואין לה דומה ובלשון ישמעאל הוא כמו קריאה ׃ סוף

עַד אֲשֶׁר לֹא־יֵרָחֵק חֶבֶל הַכֶּסֶף וְתָרֻץ גֻּלַּת הַזָּהָב וְתִשָּׁבֶר כַּד עַל־הַמַּבּוּעַ וְנָרֹץ הַגַּלְגַּל אֶל־הַבּוֹר ׃ וְיָשֹׁב הֶעָפָר עַל־הָאָרֶץ כְּשֶׁהָיָה וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל־הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ ׃ הֲבֵל הֲבָלִים אָמַר הַקּוֹהֶלֶת הַכֹּל הָבֶל ׃ וְיֹתֵר שֶׁהָיָה קֹהֶלֶת חָכָם עוֹד לִמַּד־דַּעַת אֶת־הָעָם וְאִזֵּן וְחִקֵּר תִּקֵּן מְשָׁלִים הַרְבֵּה ׃ בִּקֵּשׁ קֹהֶלֶת לִמְצֹא דִּבְרֵי־חֵפֶץ וְכָתוּב יֹשֶׁר דִּבְרֵי אֱמֶת ׃ דִּבְרֵי חֲכָמִים כַּדָּרְבֹנוֹת וּכְמַשְׂמְרוֹת נְטוּעִים בַּעֲלֵי אֲסֻפּוֹת נִתְּנוּ מֵרֹעֶה אֶחָד ׃ וְיֹתֵר מֵהֵמָּה בְּנִי הִזָּהֵר עֲשׂוֹת סְפָרִים הַרְבֵּה אֵין קֵץ וְלַהַג הַרְבֵּה יְגִעַת בָּשָׂר ׃	עַד דִּי לָא יִתְאַלַּם לִישָׁנָךְ מִלְּמַלָּלָא וְתֶהֱוֵי רְעִיעָא מוּקְרָא דְרֵישָׁךְ וְתִתְּבַר מְרִירְתָךְ עַל כַּבְדָּךְ וְיִרְהַט גּוּפָךְ בְּגוֹ קִבְרָךְ ׃ וְיָתוּב בִּסְרָךְ דְּאִתְבְּרִי מִן עַפְרָא עִילָוֵי אַרְעָא הֵיכְמָה דַהֲוָה מִלְּקַדְמִין וְרוּחַ נִשְׁמְתָךְ תְּתוּב לְמֵיקַם בְּדִינָא קֳדָם יְיָ דִּיהֲבַהּ לָךְ ׃ כַּד אִסְתַּכַּל שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בַּהֲבָלוּ דְעָלְמָא הָדֵין וּבַהֲבָלִין דְּעָבְדִין בְּנֵי אֱנָשָׁא אֲמַר קֹהֶלֶת בְּמֵימְרֵיהּ כּוֹלָא הֲבָלוּ ׃ וְיוֹתֵר מִן כָּל בְּנֵי אֱנָשָׁא הֲוָה שְׁלֹמֹה דִּי מִתְקְרֵי קֹהֶלֶת חַכִּים וְתוּב הֲוָה מַאלִיף מַנְדְּעָא יָת עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאָצֵית לְקָל חַכִּימַיָּא וּבְלֵשׁ בְּסִפְרֵי חוּכְמְתָא וּבְרוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ תַּקִּין סִפְרֵי חוּכְמְתָא וּמַתְלִין דְּסוּכַלְתָנוּ סַגִּיאִין לַחֲדָא ׃ בְּעָא שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְּמִתְקְרֵי קֹהֶלֶת בְּחוּכְמְתֵיהּ לְמִידַן דִּינִין עַל הִרְהוּרֵי לִיבָּא דַאֲנָשָׁא וּבְלָא סַהֲדִין בְּכֵן אִתְאֲמַר לֵיהּ בְּרוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ הָא כְּבַר אִכְתִּיב בְּסֵפֶר אוֹרַיְתָא עַל יְדוֹהִי דְּמֹשֶׁה רַבְּהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל תַּקְנִין פִּתְגָּמִין וּמְהֵימְנִין עַל מֵימַר סַהֲדַיָּא יְקוּם פִּתְגָּם ׃ פִּתְגָּמִין דְּחַכִּימִין מְתִילִין לְזִקְתִּין וּלְקִלְשׁוֹנִין דְּאַצִּיתִין דְּאַנְצִין לְאַלָּפָא חוּכְמְתָא לְסָרִיקֵי מַנְדְּעָא הֵיכְמָה דִמְאַלֵּף זִיקְתָא לְתוֹרָתָא וְרַבָּנֵי סַנְהֶדְרִין מָרֵי הִילְכְתִין וּמִדְרָשִׁין דְּאִתְיְהִיבוּ עַל יְדוֹי דְּמֹשֶׁה נְבִיָּא דְּרָעָא בִלְחוֹדוֹי יַת עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא בְּמַנָּא וּבְרִיגוּגִין ׃ וְיַתִּיר מִנְּהוֹן בְּנִי הִזְהַר לְמֶעְבַּד סִפְרֵי חוּכְמְתָא סַגֵּי עַד לֵית סוֹף וּלְמֶעְסַק בְּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא וּלְאִסְתַּכָּלָא בְלֵיאוּת בִּשְׂרָא ׃

עזבה עיר תהלת תהלה ק' ׃ קומה והעמודים שמנה עשרה דירמיה קומת ק' ׃ באחד לבכתיני אחתי כלה קדמא דפסו' באחת ק' ׃ כן ויקח לו רחבעם אשה את מחלת בת ק' ׃ ירחק עד אשר לא ירחק חבל הכסף ירתק ק' ׃ ואני המאסף קשיא לי טובא על בעל המסורת למה ערב ומסר אותם שכתובים ה' וקרי ח' עם אלו האחרים וערבם יחד שאין זה דרכו שהיה לו לומר ג' כתיב ה' וקרי ת' וכן חד כתיב ח' וקרי ת' וכן כולם כמו שמנהגו ׃ וזל חד מן ו' דכתי' ב' וקרי' מ' וכן חד מן ד' דכתי' ר' וקרי' ד' וכן אחרים ומלשונו דמסר חד מן י"א מלין דקרי' ת' ולא כתי' נוכל לכתוב עד שלא ירזק במקום ירחק מי יאמ' שהוא כתוב ירחק וכן האחרים וקשה לי טובא ולא ידענא מה לתרוצי ׃

רשי: אך סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא וגו' שתוכל עשה ולבך לשמים: ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם. כי לדבר הזה נברא כל האדם: כי את כל מעשה. אשר אדם עושה יביא האלהים במשפט ולכך נקוד מעשה פתח והטעם למעלה לפי שאינו דבוק לשם: על כל נעלם. אפי' על השוגג: אם טוב ואם רע. אפי' כנשל במצו' כגון נותן צדקה לעני בפרהסיא. סוף דבר הכל נשמע את האלהים וגומר:

נשלם ספר קהלת

אבן עזרא: סוף דבר. כבר השמיעך הכל או שמעת כל מחלוקת החכמים: זה עשה את האלהים ירא. כי זה כל האדם ישוב לענין שעבר שהוא האדם בחייו ובמותו הבל ועניינו כי זה מקרה כל האדם או כי זה עיקר כל האדם וישוב ליראה השם הנכבד והנורא: כי את. סוד שלא זכר בספר בראשית עד ויכלו לשם שם כי אם האלהים הוא סוד ספר קהלת ועניין על כל נעלם כל מעשה נראה שתעשה יובא במשפט כפי הנעלם. והעניין כפי כונת הלב אם טוב ואם רע ויש אומרי' ואפילו כל דבר שנעלם ממך והראשון יותר נכון בעיני וברוך היודע האמת ומחקריו אמן לכפר שגיאותי ויסיר כבודי עד יודיעני אורח חיים:

והספר נשלם. בפירוש כל נעלם. בעזרת אל עולם. מלמד כל דעה: ורוב הודות לשמו. וכל חסד עמו. יבוא אל עמו. גאולה וישועה: לחשבון היודעים. תשועת שעשועים. תשע מאות יום עם. אלפים ארבעה:

לשם אל יאתה כל הגדולה. אשר הוא נעלה על כל תהלה: לאברהם בנו מאיר יבו עוז. אשר הואיל לפרש המגילה.

ויהי בימי ה' דסמי' וסי' ויהי בימי אמרפל. ויהי בימי אחז. ויהי בימי אחשורש. ויהי בימי שפט השפטי' ויהי בימי יהויק' דירמ':

סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת־מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר כִּי־זֶה כָּל־הָאָדָם: כִּי אֶת־כָּל־מַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים יָבִא בְמִשְׁפָּט עַל כָּל־נֶעְלָם אִם־טוֹב וְאִם־רָע:

סוף פתגם דאתעבר בעלמא בצינעא כולא עתיד לאתפרסמא ולאישתמעא לכל בני אינשא בגין כן ית מימרא דיי חוי דחיל וית פקודוי הוי נטיר דלא למיתב בסתרא ואין תתוב הוי זהיר למתב ארום כדנן חזי למהוי אורח כל אינש: ארום ית כל עובדא יי יעיל ליום דינא רבא ועתיד לפרסמא על פתגם דאתכסי מן בני אנשא אין טב ואין ביש: סוף דבר

סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם: סימן יתקק

סך פסוקי דקהלת מאתים ועשרים ושנים וסימנים רכ"ב וחציו מה שהיה כבר נקרא:

נאם אברהם הספרדי הנקרא בן עזרא אין עזרה כי אם מהשם החוקק חוקת עולם על לב המשכיל בהקיצו גם בחלום ידבר בו ובו יתמוך בהתחילו לעשו' כל מעשה גם יזכרנו תמיד טרם מוצאי פיו והנה אין במגילה הזאת זכר השם והיא מספרי הקדש ורבים השיבו כי הוא ממקום אחר וזה איננו נכון כי לא נקרא השם מקום בכל ספרי הקדש רק נקרא מעון שהוא לעולם נבוה וקדמונינו ז"ל קראוהו מקום בעבור שכל מקום מלא כבודו ועוד מה טעם למלת אחר והנכון בעיני שזאת המגילה חברה מרדכי וזה טעם וישלח ספרים וכולם משנה ספר אחד שהוא המגילה כטעם פתשגן והעתיקוה הפרסיים וכתבוה בדברי הימים של מלכיהם והם היו עובדי עבודה זרה והיו כותבין תחת השם הנכבד והנורא שם תועבתם כאשר עשו הכותים שכתבו תחת בראשית ברא אלהים ברא אשימא והנה כבוד השם שלא יזכרנו מרדכי במגילה:

וַיְהִי בִּימֵי אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הַמֹּלֵךְ מֵהֹדּוּ וְעַד־כּוּשׁ שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה: בַּיָּמִים הָהֵם כְּשֶׁבֶת ׀ הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ עַל כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ אֲשֶׁר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה:

והוה ביומי אחשורוש הוא אחשורוש דביומוהי בטילת עבידת בית אלהנא רבא והות בטילא עד שנת תרתין לדריוש בגין עיטת דושתי חייבתא ברתיה דאויל מרודך בר נבוכדנצר ועל דלא שבקת למבנייה בית מוקדשא אתגזר עלה לאיתקטלא ערטילתא ואוף איהוא על דציית לעיטא אתקצרו יומוהי ואתפליג מלכותיה דמן קדמת דנא הוון כל עממיא אומיא ולישניא ואפרכיא כבישן תחות ידוי וכען לא אישתעבדו ליה מן בגלל הכי ובתר כדו איתגלי קדם יי דעתידא ושתי לאתקטלא ועתיד הוא למיסב ית אסתר והיא מבנת שרה דחיית מאה ועשרין ושבע שנין אתיהבת ליה ארכא ומלך מן הינדיא רבא ועד כוש דמן מדינתא דהינדיא רבא ועד מערבא דכוש מאה ועשרין ושבע פילכין:

תוספתא

חמשה כתיב בהון ויהי לישנא דווי ואילו אינון ויהי בימי אמרפל דאתכנשו מלכין ולא הוה ריבא וחרבא בעלמא עד דאתא אמרפל ויהי בימי שפוט השופטים וכל ויי הוה ביומיהון ומאן ויי הוה מטול דהוה כפנא בארעא דכתיב ויהי רעב בארץ ויהי בימי אחז ויי הוה ביומוי ומאן ויי הוה דכתיב עלה רצין מלך ארם ומה כתיב בתריה נעלה ביהודה ונקיצנה מכאן אתה למד כולהון דכתיב ויהי בימי לישנא דווי והוה מן יומי עלם מן שנין קדמיתא כד הוו עקן אתין על בית ישראל הוון מצלן קדם אבוהון דבשמיא ועני יתהון דכתיב והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע: ביומיא האינון כד בעא מלכא אחשורוש למיתב על כורסיה מלכותא דשלמה דאשתבא מן ירושלם על ידוהי דשישק מלכא דמצרים וממצרים אישתבא על ידוי דסנחריב ומן ידוי דסנחריב אישתבא על ידוי דחזקיה ותב לירושלם ותוב מן ירושלם אישתבא על ידוי דפרעה חגירא מלכא דמצרים וממצרים אישתבא על ידוי דנבוכדנצר ונחית לבבל וכד צדא כורש ית מדהא ובבל אחתיה לעילם ובתר כן מלך אחשורוש ובעא למיתב עלוהי ולא הוה יכיל ושדר ואייתי ארדיכלין מן אלכסנדריא למעבד כותיה ולא יכילו ועבדו אוחרן ארע מיניה ואתעסקו ביה תרין שנין ובשתא תליתאה מלכותיה יתיב עילוי ההוא כורסיה מלכותיה דעבדו ליה ארדיכלין בשושן בירנתא:

רשי: ויהי בימי אחשורוש. מלך פרס היה שמלך תח' כורש לסוף שבעים שנה של גלות בבל: הוא אחשורו'. הוא ברשעו מתחילתו עד סופו: המולך. שמלך מעצמו ולא היה מזרע המלוכ': מהדו ועד כוש וגו'. המולך על מאה ועשרי' ושבע מדינות כמו שמולך מהודו ועד כוש שסמוכין זה אצל זה וכן כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה שהיה רודה בכל עבר הנהר כמו שהוא רודה מתפסח עד עזה: כשבת המלך אחשורוש וגו'. כשנתקיי' המלכו' בידו ורבותינו פירשוהו בענין אחר במסכת מגילה: הפרתמים

אבן עזרא: ויהי בימי. זה אחשורוש היה אחרי כורש וזרובבל עם הגולה בבית שני רק לא נבנה הבית ולפי דעתי שהוא ארתחשסתא וזה פירוש ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כאשר אפרש בספר עזרא. וטעם ויהי בימי על כל הדברים תחלה שספר במגלה הזאת. וטעם הוא אחשורוש איננו כמו אברם הוא אברהם ויתכן שהיה במלכי פרס הקדמונים מלך שמו אחשורוש ושניהם היו מלכים על פרס ומדי רק זה אחשורוש השני מלך על מדינות אחרות שהין בין הודו ובין כוש כי ארץ מדי ופרס צפונית לארץ ישראל והודו רק כוש דרומית. וטעם בימים ההם אחר שאמר בימי אחשורוש תחלת הדברים כי הראשון כלל. וטעם כשבת המלך אחשורוש ששקט ממלחמות הודו וכוש כי גבור היה וככה כתוב במגלה על כן בשנת שלש למלכו: שושן הבירה. שם ארמון כמו כי לא לאדם הבירה וזה הארמון היה בתוך עילם המדינה כ כתוב בספר דניאל וכאשר תמצא במגלה הזאת שושן או העיר שושן הוא שם מדינה קרובה אל עילם ורוב המדינה ישראל כאשר אפרש:

רבים

רבים אמרו כי עשה משתה בעבור שחשב כפי חשבונו ודאה שלא יגאלו ישראל ויא שנשא ושתי והוא הימר בעיני׃ הפרתמים׃ מזרע המלוכה ולא נדע אם המלה עברית או פרסית כי לא מצאנוה רק בספר דניאל ובמגלה׃ הכמצאים׃ מלה זרה בדקדוק כי היה הדין ראוי להיותו קמוץ בקמץ גדול כמשפט והעם הנמצאים בארמון הם משרתיו ומשרתי משרתיו׃ ביתן׃ מגזרת בית והוא סמוך וגם מוכרת וטעמו כמו לפנים וכן מבית ומחוץ והוא דרך קצרה ביתן בית המלך׃ חור כרפס׃ זה הפסוק דבק עם אשר למעלה בהראותו וככה פסוק ובמלאת ביניהם כמו אתור לנער ויעבור לפניכו׃ חור׃ עין והוא לבן מגזרת חורי יהוד וככה בלשון ארמית׃

הפרתמים ג׳ וסי׳ בשנת שלש למלכו עשה משתה׃ ונתן הלבוש׃ לאשפנז רב סריסיו׃ הימים האלה ו׳ בליש׳ וסימ׳ החזקנה ידיכם השמעים׃ כן שבתי זממתי׃ ובמלאת הימים האלה׃ על כן קראו לימים האלה׃ קימו וקבל היהודים׃ והימים האלה נזכרים ונעשים׃ אחוז ואחוז ה׳ וסימ׳ נמסר בסו״ר מטות׃ מטות ב׳ וסימ׳ השכבים על מטות שן וסרוחים׃

בשנת שלוש למלכו עשה משתה לכל שריו ועבדיו חיל פרס ומדי הפרתמים ושרי המדינות לפניו׃ בהראתו את עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו ימים רבים שמונים ומאת יום׃ ובמלואת הימים האלה עשה המלך לכל העם הנמצאים בשושן הבירה למגדול ועד קטן משתה שבעת ימים בחצר גנת ביתן המלך׃ חור כרפס ותכלת אחוז בחבלי בוץ וארגמן על גלילי כסף ועמודי שש מטות זהב וכסף על רצפת בהט ושש ודר וסחרת׃ והשקות בכלי זהב וכלים מכלים שונים ויין מלכות רב כיד המלך׃ והשתיה כדת אין אנס כי כן יסד המלך על כל רב ביתו לעשות כרצון איש ואיש׃ גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים בית המלכות אשר למלך אחשורוש׃ ביום השביעי כטוב לב המלך ביין אמר למהומן בזתא חרבונא בגתא ואבגתא זתר וכרכס שבעת הסריסים המשרתים את פני המלך אחשורוש׃

בשתא דתלת למלכותיה דאחשורוש עבד משקיא ומטול מה עבד משקיא את דאמרין דמרדי עלוהי איפרכי ואזל וכבשינן ובתר דאכבשינן אתא ועבד משקיא ואית דאמר יומא דאידא הוה ליה ושדר איגרתא לכולהון מדינתא למיתי למיעבד קדמוי חדותא שלח וזמין כל רברבני מדינתא דייתון ויתרון עימיה ואייתין קדמוי מאה ועסרין ושבע מלכין מן מאה ועסרין ושבע מדינן וכולהון קטרי תגי ברישיהון והוו סמיכין ליה על גנזי מילתא ואכלין ושתיין קדם מלכא והוויאן פרתונאי ורברבני מדינתא קדמוי ומן רברבני ישראל הוו תמן מטול דחזן תמן מאני בית מקדשא הוון בכיין ומספדן תמן׃ ובתר דאכלו ושתו ואיתפנקו אחזי להון ית עתריה די ישתאר בידיה מן כורש מדאה ואוף כורש אשכח ההוא עתרא בצראותיה דבבל חפר בספר פרת ואשכח תמן שית מאה ותמנן אחמיתין דנחשא מליין דהב טב יוהרין ובורלין וסנדלכין ובההוא עתרא תקוף יקריה יומין סגיאין ומשתיא לרברבנוי מאה ותמנן יומין׃ ובאשלמות יומי משתיא האילין עבד מלכא לכל עמא בית ישראל דאישתכחו חייביא בשושן בירנתא דאית דאיתמניאו עם ערלאין דיירי ארעא למן רבא ועד זעירא משתיא שבעא יומין בדרת גינתא גואה דמלכא דהוות נציבא אילנין עבדין פירין ובוסמנין כבישן עד פלגותהון דהב טב ושלימו באשלמו אבן טב ומטללין עילויהון ברם מרדכי צדיקא וסיעתיה לא הוו תמן׃ ומן אילנא לאילנא הוו פריסן יריען דבוץ גון חיור בספירין וכרתנין ותכלא אחידן באשלי מטכסין צביען בארגונא דליין עלוי אונקליון דכסף ודשרין סגלגלין דכסף כפיסן עלוי עמודי מרמירין סמקין ירקין וברקין ומרוקין וחיורין אותיב יתהון עלוי ערסן דמילתין דמחתן על דרגשין דנקלטיהון דדהב טב וכרעיהו דכסף שרין על ספיו כביש קרוסטלינין ומרמרין ודורא דכרכי ימא רבא ואיטונין מציירין מקפין להון חזור חזור׃ ופקיד לאשקא יתהון במני דהבא דבית מקדשא דאייתי נבוכדנצר רשיעא מן ירושלם ומניא אוחרנייתא דהוו ליה למלכא אחשורוש תמן הוו מחלפין דמותהון הי כאבר ומן קדם מני בית מקדשא אשתנאו והוו שתן חמר עסיס דייאי למשתי מלכא דסגי ריחיה ובסים טעמיה ולא בחיסרנא אילהין כמיסת ידא דמלכא׃ ושקותא כהלכתא מנהג גופא ולית דאניס ארום כן שם טעם מלכא על כל דאתמנא אפיטרופוס על ביתיה למעבד כרעות גברא בר ישראל וכרעות גבר מן כל אומא ולישן׃ אוף ושתי מלכתא רשיעתא עבדת משתא נשיא בבית מלכותא אתר קיטון בית דמוך די למלכא אחשורוש׃ ומרדכי צדיקא צלי קדם יי מן יומא קדמאה דמשתיא עד יומא שביעאה די הוא שבתא לחמא לא אכל ומוי לא שתה וביומא שביעאה דהוא שבתא עלת קבלתיה וקבילת סנהדרין קדם יי וכד שפר לבא דמלכא בחמרא גרי ביה יי מלאכא דשגישתא לערבלא משתיהון בכן אמר למהומן

רשי

הפרתמים׃ שלטונים בלשון פרס׃ ימים רבי׳׃ עשה להם משתה׃ גינת׃ מקום זרעוני ירקות׃ ביתן׃ נטוע באילנות׃ חור כרפס ותכלת׃ מיני בגדים כצבעונים פירס להם למצעות׃ אחוז בחבלי בוץ וארגמן׃ מרוקמים בפתילי בוץ וארגמן אותן פרס להם על גלילי כסף ועל עמודי שש׃ מטות זהב וכסף׃ ערך ליסב עליהם לסעודה׃ על רצפת׃ קרקעות של בהט ושש וגו׳ מיני אבנים טובות פירשו רבותי׳ ולפי משמעות המקרא כך שמם׃ והשקו׳׃ כמו ולהשקות׃ שונים׃ משונים זה מזה וכן ודתיה׳ שונות ורבותינו דרשו מה שדרשו׃ ויין מלכות רב׳׃ הרבה ורבותינו אמרו שהשקה אותם כל אחד ואחד יין ש שהוא זקן ממנו׃ כדת׃ לפי שיש סעודו׳ שכופין את המסובין לשתות כלי גדול ויש שאינו יכול לשתותו כי אם בקושי אבל כאן אין אונס׃ יסד׃ לשון יסוד כלומר כן תקן וצוה׃ על כל רב ביתו׃ על כל שרי הסעודה שר האופים ושר ה הטבחי׳ ושר המשקים׃ לעשות כרצון איש ואיש׃ לכל אחד רצונו׃ ביום השביעי׳׃ רבותינו אמרו שבת היה׳ ותאמ׳

כרפס׃ עין כרמותו בלשון קדר גם תכלת ידוע ואלה עניים במשי והעד אחוז׃ בחבלי׳׃ פתוח החי״ת בפתח גדול איננו כמו חבלי יולדה׃ בוץ׃ הוא הבד מעיני פשתים במצרי׳ גם ארגמן במר׃ גלילי׳׃ כמו גלגלי כאשר אפרש במסכת שלמה׃ ועמודי שש׳ כמו שיש וככה עם ושים והנה הגלגלי׳ היו בין עמוד לעמוד ו ומקצתם מכוסים ב בנזכרים׃ רצפת׳ כמו מרצפת אבנים והם היכע מלמטה׃ בהט׳ גם דר וסחרת אבנים יקרות׃ שונים׃ מגזרת שנוי והוא שם התואר כדמות פעול וכן ועם שונים׃ כיד המלך׳ ככח כי הכח ביד ידאה׃ והשתיה׳ על משקל כמו האכילה כי ד דבשות היור בעבור היור המובלע שהוא תחת הה״א השורש׃ כדת׳ כחוק והיא לשון נקבה וחוברה על זכרים כמו נמים ו ופילגשים׃ אונס׳ מכריח וקרוב מטעם וכל רז לא אנס לך׃ רב ביתו׳ גדול כמו ורבי המלך׃ בית המלכות׳ חסר בי״ת כמו הנמצא בית יי׃ כטוב לב המלך׳ פועל עבר יחיד מגזרת מה טובו אהליך׃ חרבונא׳ רבים פי׳ שהיה חרבו של המן במהרה כי לא כמו עתה גם ים במדרש שהיה אליהו והטעם מדבר טוב ועשה כ כמעשה שיהו והאמת כי אלה השמו׳ הנזכרים במגלה הם פרסיים כן ממוכן ואסתר מ מתורגם הסדה ואלו היו השמות עברי׳ לא נוכל לדעת טעמם כי אין השמות נמצאים על מתכונת אחת כי הנה ברעה שהבי״ת איננו שורש אמרו ב בריעה וכח מן יכחמנו ושמואל מגזרת שאול כאשר אפר׳ במקומו׃ והמלך

חור כרפס ותכלת׃ ויין ו׳ בליש׳ וסימ׳ ישתו יין נסכם׃ ביין חלבון וצמר צחר׃ ויין ענושים ישתו׃ ויין חמסים ישתו׃ זכרו כיין לבנון׃ וחכך כיין הטוב׃ וביין משתיו׃ ומיין משתיו׃ ויין משתיהם׃ ויין מלכות רב כיד המלך׃ ביום השביעי ב׳ ר״פ וסי׳ נשיא לבני אפרים׃ כטוב לב המלך ביין׃

להראות ג' ומ"ל וסימ' אתה החלות · להראות העמים והשרים · להראות את אסתר : בדבר המלך ג' וסימ' ותמאן המל' ושתי · הרצים יצאו דחופים · הרצים רכבי הרכש : ראשנה ל' וסימ' וישם את השפחות · ויהי בלדתה ויתן יד · והקריב את אשר לחטאת · כל הפקודים למחנה יהודה · ויהי לבני אהרן · בחרו לכם הפר האחד · ושלמתי ראשנה משנה · ומדתי פעלתם · במעל הזה ראשנה · והקרוב אליו כרשנא · במעל · ומלק · ושלמתי · ראשונה כתי' בו"ו ואלף ויהו לבני אהרן

להביא את ושתי המלכה לפני המלך בכתר מלכות להראות העמים והשרים את יפיה כי טובת מראה היא : ותמאן המלכה ושתי לבוא בדבר המלך אשר ביד הסריסים ויקצף המלך מאד וחמתו בערה בו : ויאמר המלך לחכמים ידעי העתים כי כן דבר המלך לפני כל ידעי דת ודין : והקרב אליו כרשנא שתר אדמתא תרשיש מרס מרסנא ממוכן שבעת שרי פרס ומדי ראי פני המלך הישבים ראשנה במלכות : כדת מה לעשות במלכה ושתי על אשר לא עשתה את מאמר המלך אחשורוש ביד הסריסים :

ויאמר מומכן לפני המלך והשרים לא על המלך לבדו עותה ושתי המלכה כי על כל השרים ועל כל העמים אשר בכל מדינות המלך אחשורוש : כי יצא דבר המלכה על כל הנשים להבזות בעליהן בעיניהן באמרם המלך אחשורוש אמר להביא את ושתי המלכה לפניו ולא באה : והיום הזה תאמרנה שרות פרס ומדי אשר שמעו את דבר המלכה לכל שרי המלך וכדי בזיון וקצף : אם על המלך טוב יצא דבר מלכות מלפניו ויכתב בדתי פרס ומדי ולא יעבור אשר לא תבוא ושתי לפני המלך אחשורוש ומלכותה יתן המלך לרעותה הטובה ממנה :

בזתא חרבונא בגתא ואבגתא זתר וכרכס מהומן דמתמני על מהומתא בזתא בוז ביתא חרבונא אחר בית בגתא ואבגתא עתיד מרי עלמא לעסאה יתהון מגבר דעצר ענבוי בעצרתא תרין זמנין ועתיד לצראותהון ולשפאותהון להני שבעא רבניא דשמשין באילין שבעא יומין קדם אפי מלכא אח אחשורוש : וגזר מלכא על אילין שבעא רבניא לאיתאה ית ושתי מלכתא ערטולתא על עיסק דהוות מפלחה ית בנתא דישראל ערטולאן ומנפסן עמר וכיתן ביומא דשבתא ובגין כן איתגזר עלהא למיתי ערטלתא ברם כלילא דמלכותא על רישהא בגין זכותא דאלביש נבוכדנצר אבוי דאבהא ית דניאל ארגוונא ובגין כן גזר למהוי אתיא קדמוי בכלילא דמלכותא לאחזאה לעממי ורברבניא ארום שפירת חיזו היא : וסריבת מלכתא ושתי למיעל בגזירת מימר מלכא דאתפקדת ביד רברבניא ורגיז מלכא לחדא וחמתיה רתחת ביה : ואמר מלכא לחכימיא בנוי דיששכר דחכימין מנדעא בעידניא וזימניא בספר אוריתא וחושבן עלמא ארום היכדין יארה למיהוי מתמלל פתגם מלכא קדם כל חכים וידעי אוריתא ודינא : וסריבו בנוי דיששכר למידן ית דינא ההוא ברם צלו קדם יי וכן אמרו ריבון דעלמא ערבל ית משתיהון והוי דכיר ית צדיקיא דקריבו קדמך בבירת מקדשך אימרין בני שנא ותרין בני יונה שפנינין על מדבחא ארמתא על ידא דכהנא רבא דהוות לביש תושנא די ביה כרום ימא ורובי כהנא הוו מרסן ובחשן ית דמא ומסדרין קדמך לחם אפיא ובכן אסתחר מלכא ותב ושאל עיטתא לרברבנוי וקריבין לותיה ואילין שמהתהון כרשנא שתר אדמתא תרשיש מרס מרסנא ממוכן שבעא רברבני פרסאי ומדאי חזי אפי מלכא דיתבין בדרגא קדמאת דבכורסיה מלכותא : כאוריתא מה לאתעבידא ממלכתא ושתי בגין די לא עבדת ית מימר מלכא אחשורוש דגזר עלהא ביד רברבניא : ואמר ממוכן הוא המן בר בריה דאגג רשיעא קדם מלכא ורברבניא לא על עילוי דמלכא בלחודוי סרחת ושתי מלכתא ארום עלוי כל רברבניא ועלוי כל עממיא די כל פילכיא די שליט בהון מלכא אחשורוש : ארום יפוק פתגם גזירת מלכתא על כל נשיא לאתלגלגא מריהון קדמיהון במללותהון חדא עם חברתא ברם בקושטא מלכא אחשורוש אמר לאיתאה ית ושתי מלכתא קדמוי ולא עלת : ויומא הדין תהויין אמרן רבנתא דפרסאי ומדאי למעבד לגובריהון היכמה די קבילו ית פתגם דעבדת ושתי מלכתא ומתמלכין למיעבד כדין לכל רברבני מלכא ומן ייכול לסוברא כמיסת חוך דין ורגיז : אין קדם מלכא פשיר יפוק פתגם גזירת מלכותא מן קדמוי ויתכתיב בגזירין פרסאי ומדאי ולא יתבטיל הדא גזירתא די לא תיעול ושתי קדם מלכא ומן בתר דתיתי קדם מלכא יגזור מלכא ויעדי ית רישא ומלכותא יתן מלכא לחבירתה דשפירא מינה :

רשי

ותמאן המלכה ושתי · רבותינו אמרו לפי שפרחה בה צרעת כדי שתמאן ותהרג לפי שהיתה מפשטת בנות ישראל ערומות ועושה בהם מלאכה בשבת נגזר עליה שתפשט ערומה בשבת : ויקצוף · ששלחה לו דברי גנאי : כי כן דבר המלך · כי כן מנהג המלך בכל משפט לשום את הדבר לפני כל יודעי דת ודין : והקרוב אליו · לערוך דבריו לפניהם אלוהם כרשנא שתר וגו' : כדת מה לעשות · מוסב על ויאמ' המלך לחכמים : עותה · לשון עון : כי יצא דבר המלכה על כל הנשי' · זה שבזתה את המלך על כל הנשים להבזות אף הן את בעליהן : תאמרנה שרות פרס ומדי · לכל שרי המלך את הדבר הזה והרי זה מקרא קצר : וכדי בזיון · ויש בדבר הזה הרבה בזיון וקצף : דבר מלכות · גזירת מלכות של נקמה שצוה להורגה : ויכתב בדתי פרס ומדי · בספרי חוק ומנהג המלכות : ולא יעבור · חוק זה מבוכים שיהא זה חוק ודת לכל ה הבוזה את בעלה : אשר לא תבא ושתי · ולכך נהרגה : ומדבר

אבן עזרא

והמלך צוה להראות יופי המלכה גם כן מנהג ארץ פרס : ויתכן היות ושתי מ ממלכו' שמנהג הנשים להסתתר או חשבה שהוא שכור : לבוא בדבר המלך · בעבור כן ויקצף המלך מאד וחמתו בערה בו הטעם שהוסיפה כאש : יודעי העתים · חכמי המזלות או העתים שעברו על המלכים הקדמונים : רואי פני המלך · יש מקומות שלא יראה המלך לכל אנשיו ובספר מלכי פרס כתוב כי ארבע מעלות הם השרים המערכת הראשונה יושבת בתחילה לפני המלך וזה הטעם ה היושבים ראשונה ב במלכות במערכת ה המלכות : עותה · ישרת עצמו ואח' עמו וכן הוא כי על כל ה השרי' עותה ומה הוא העוות שיבא וישמע זה הדבר : והיום הזה · יהיה אמור והוא פעול : וכדי בזיון · ודי זה הבזיון והקצף שיהיה בין אים לאשתו : ולא יעבר · שלא יסור זה החוק : לרעותה · הוי"ו תחת יו"ד רעיתי שהוא תחת הא הסגורה : פתגם

ראישנה כתיב ביו"ד בתר אלף וארא ראשנה כתיב חסר ו"ו : בב רפ מן בב נסבין ו' ברישי' וסימ' נמסר במסר' רבתא במערכת אות הוי"ו בס"ד : מלפניו ח' וסימ' וצרעת נעמן תדבק · ואליושע ישב בביתו · חילו מלפניו כל הארץ דר"ה · והאלה' עש' שיראו · אש' יראו מלפניו · אם על המלך טוב יצא · ואת פתשגן כת' הדת · וזרעו' חשף ישטפו לפניו וישברו :

ונשמע ג׳ חד קמץ וב׳ פתח׳ וסימ׳ כל אשר דבר יי׳ נעשה׳ ונשמע קולו בבאו אל הקדש׳ ונשמע פתגם המלך׳ קדמא קמץ׃ אל כל ואל כל י״ג בכתו׳ ותריסר וסימ׳ אמור אל כל עם הארץ׳ הן ישא איש בשר קדש׳ אמר אל רחבעם בן שלמה. ולא שמענו אל עבדיך׳ ממכון שבתו השגיח׳ היוצר יחד לבם המבין׳ אז לא אבוש בהביטי׳ אבן חן השחד בעיני בעליו׳ כי מי אשר יבחר׳ וישלח ספרים אל כל מדינות׳ ונשלוח ספרים ביד הרצים׳ ויכתב מרדכי את הדברי׳

ונשמע פתגם המלך אשר יעשה בכל מלכותו כי רבה היא וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן למגדול ועד קטן׃ וייטב הדבר בעיני המלך והשרים ויעש המלך כדבר ממוכן׃ וישלח ספרים אל כל מדינות המלך אל מדינה ומדינה ככתבה ואל עם ועם כלשונו להיות כל איש שרר בביתו ומדבר כלשון עמו׃

ב אחר הדברים האלה כשך חמת המלך אחשורוש זכר את ושתי ואת אשר עשתה ואת אשר נגזר עליה׃ ויאמרו נערי המלך משרתיו יבקשו למלך נערות בתולות טובות מראה׃ ויפקד המלך פקידים בכל מדינות מלכותו ויקבצו את כל נערה בתולה טובת מראה אל שושן הבירה אל בית הנשים אל יד הגא סריס המלך שמר הנשים ונתון תמרוקיהן׃ והנערה אשר תיטב בעיני המלך תמלך תחת ושתי וייטב הדבר בעיני המלך ויעש כן׃

איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי בן יאיר בן שמעי בן קיש איש ימיני׃ אשר הגלה מירושלים עם הגלה אשר הגלתה עם יכניה מלך יהודה אשר הגלה נבוכדנצר מלך בבל׃ ויהי אמן את הדסה היא אסתר בת דדו כי אין לה אב ואם והנערה יפת תאר וטובת מראה ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת׃ ויהי בהשמע דבר המלך ודתו ובהקבץ נערות רבות אל שושן הבירה אל יד הגי ותלקח אסתר אל בית המלך אל יד הגי שמר הנשים׃

וישתמע פתגם גזירת מלכא די יעביד בכל מלכותיה ארום גזרתיה רבא היא ומן בתר כן כל נשיא יתנון רבו ויקר למריהון למן רבא ועד זעירא׃ ושפר פתגמא קדם מלכא ורברבניא ועבד מלכא כפתגם ממוכן׃ ושלח פיטקין כתיבן ותתימן בעזקתיה לכל פלכי מלכא לפלך ופלך כמכתב רושמיה ולות עמא ועמא כממלל לישניה קרי וכן אמר אתון עמיא אומיא ולישנייא די דיירין בכל משלתי אזדהרו למהוי כל גבר מסרבן על איתתיה וכפי לה למהוי ממללא כלישן גברא וכממלל עמיה׃ בתר פתגמיא האילין כד פח ואישתדך מרוויית חמריה וכד נח תקוף רוגזיה דמלכא אחשורוש שרי למדכר ית ושתי מתיבן ר רברבנוי וכן אמרין הלא את הוא דחייבת עלה דין דקטול על מה דעבדת אמר להון מלכא אנא לא גזרית למיקטלה אלהין די תיעול קדמי ולא עלת ופקידית למעדי מינה מלכותא אמרו ליה לא הכי אלהין דין דקטול גזרת עלה בעטת שבע רברבני מן יד תקוף רוגזיה וגזרי למיהוי צליבן שבע רברבניא על צליבא׃ ואמרו עולימי דמלכא משומשנוי יבעון לצרוך מלכא עולימן בתולתן שפירן דחיזו׃ וימני מלכא אפיטרופין בכל פלכי מלכותיה ויכנשון ית כל עולימתא בתולתא שפירת חיזו לשושן בירנתא לבית נשיא די תמן דימוסן ובגאון די תמן מתמני הגא רב סריס דמלכא נטיר נשיא ויתגזר למהוי יהיב סמתר משחהון׃ ועולימתא די תשפיר קדם מלכא תיעול למחסן מלכותה חלף ושתי ושפר פתגמא קדם מלכא ועבד הכי׃

גבר חסידא ומודה ומצלי קדם אלהא על עמיה הוה בשושן בירנתא ושמיה מרדכי אתקרי על דהוה מתיל למירא דכיא בר יאיר בר שמעי בר גרא בר קיש גברא דמן שבטא בנימן הוא שמעי דאקיל ית דוד ובעא יואב למקטליה ולא שבקיה על דא דאסתכל ביה ברוח נבואה וחמא דאיטמוסי מרדכי ואסתר למיפק מיניה וכדו פסק שמעי מילמילד פקד דוד לשלמה בריה ל למקטל יתיה׃ די אזל בגלותא מן ירושלם עם גלותא די אגליאת עם יכניה מלכא דיהודה די אגלי נבוכדנצר מלכא דבבל וכד צדא כורש ודריוש ית בבל נפק מרדכי מן בבל עם דניאל וכל כנישתא דישראל די הוו תמן בבבל נפקו מן תמן ועלו עם כורש מלכא למידר בשושן בירנתא׃ והוה מרבי ית הדסה היא אסתר ברת אחבוי ואמאי והוו קרין לה הדסה על די הוות צדיקתא וצדיקיא דמתילו לאסא אסתר הוו קרין לה על די הוות צניעא בביתא דמרדכי שבעין וחמש שנין ולא חזת אפי גבר אלהן אפי מרדכי דאיתעבידא לה לתורבינא ארום לית לה אבא ואמא ועולימתא שפירת ריוו ושפירת חיזו ובעידן דמית אבוה אישתארת במעין דאימה וכד ילידת יתה אמת מיתא אמה ונסבה מרדכי ליה בביתיה והוה קרי לה ברת׃ והוה כד אשתמע פתגם כרוז מלכא וגזירתיה ובאתכנשות עולימתן סגיאין לשושן בירנתא ליד הגי ואידברת אסתר באונסא ואיתעלת לבית מלכא ליד הגי נטיר נשיא׃

אבן עזרא

פתגם. כמו דבר וכן בקהלת ובארמית׃ כי רבה. אע״פ שהיא רבה כמו כי עם קשה עורף הוא׃ יתנו יקר. שב אל מלת כל אים שורר בביתו מושל ב באשתו׃ ולא ימכה ממכהב. אכמי לשונו אפי׳ לדבר בלשון א אחרת. ויש אומרים שיערב דבר אחר עם זה המעשה שלא יהיה קלון למלך׃ כשוך. שם הפועל מפעלי הכפל׃ זכר את ושתי. בפה ויתכן שזכר את יופיה על כן וי״ו ואת אשר עשתה׃ נגזר. מגזרת בין הגזרים׃ יבקשו. בנוח העי״ן ורחוי להדגש ובים כמוהו ותחסר מלת מבקשים כמו אשר ילדה אותה ללוי׃ תמרוקיהן. כמו תמרוק ברעי׃ איש יהודי. בעבור שיותו ממלכות יהודה נקרא כן׃ בשושן הבירה. כי בשער המלך היה קודם דבר אסתר על כן הוא דר בארמון׃ בן קיש׳ היה גדול באבותיו ואילו היה אבי שאול היה מזכיר שאול כי הוא מלך ולא אביו על כן לא נודע אם מ מרדכי היה מבני ש שאול אם לא׃ ימיני. חסר בן דרך קצרה׃ יפת תואר. תואר כל אבר ומראה הכל טוב או על העין. ודרש ירקרוקת מטע׳ הדסה׃ לבת׳ לולי שהיתה בתולה לא היה מרדכי משכן בה כי לא יסמך על מעשה נס. אולי דרש לבית שהיה ב במחשבתו בעבור יופיה לקחתה לאשה׃ ותקח

רשי

ומדבר כלשון עמו. כופה את אשתו ללמוד את לשונו אם היא בת לשון אחר׃ ויפקד המלך פקידים. לפי שכל פקיד ופקיד ידועות לו נשים היפות שבמדינתו׃ זכר את ושתי. את יפיה ונעצב׃ תמרוקיהן. הן דברי המטהרים כמו ומורק ושוטף שמן ע ערב ומיני בשמים ובסמים המטהרין ומעדנין את הבשר׃ איש יהודי. על שגלה עם גלות יהודה כל אותן שגלו עם מלכי יהודה היו קרויים יהודי׳ בין הגוים ואפי׳ משבט אחר הם׃ איש ימיני. מבנימין היה כך פשוטו ורבותי׳ דרשו מה שדרשו׃ לבת. רבותי׳ פירשו לבית לאשה׃ ויהי

לשמו כל סי׳ א׳ בגלה בנגלה דסי׳

ק׳ ז׳ בסוף וליך בגלה יתיך ונכתו׳

מסרה

וישלח ספרים אל כל היהודים אל שבע׃ פקידים ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ יו״ד קדמא וסימ׳ יעשה פרעה ויפקד׳ יי׳ נתנך כהן תחת יהוידע׳ פקידים מיד כנניהו׳ ויפקד המלך פקידים ב׳ בתראי מל׳ דמל׳׃ בעיני קל״ט וסימ׳ נמסר בכס׳ רבתא בערך עין בסד׃ בן ו׳ בטעם פתחין וסי׳ נמסר בסדר ויצא ע״ש׃ מירושלים ה׳ מל׳ וסי׳ נמסר בירמי׳ סימ׳ כ״ו׃ הגולה ד׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה. אף היא לגלה הלכה׳ עם הגלה אשר הגלה עם יכניה׳ וישבו תחתיהם עד הגלה׃ ובהקבץ ב׳ וסי׳ ובהקבץ נערות רבות׳ ובהקבץ בתולת שנית׳ ותרויהון בספרא׃

ותשא חסד · החסד תשא עמה לא יסור ממנה: ויבהל · כטעם מהירות: מנותיה · חלקים כמו מנה אחת בדברי האכילה להיותה שמינה: ושבע הנערות · משרתות אותה הראויות · הלשון הזה ידוע בדברי רז"ל: וישנה · שינה המנות לעשות לה טובה · וטעם בית הנשים דבק עם וישנה כי שינה מנותיה ונערותיה והיא בבית הנשים עם חברותיה: יש אומרים כי מרדכי לא עשה כהוגנה שצוה על אסתר שלא תגיד עמה כי פחד שלא יקחנה המלך לאשה אם ידע שהיא מהגולה ואחרים אמרו כי בדרך נבואה או בחלום ידע שתבא תשועה על ידה לישראל והנכון בעיני כי עשה זה מרדכי בעבור שתשמור תורת השם בסתר שלא תאכל נבלות ותשמור השבתות ולא ירגישו המשרתים כי אם יודע הדבר שמא המלך יכריחנה או יהרגנה כי בעל כרחה נתפשה וידענו כי מרדכי היה מגדולי ישראל כי הנה הוא שלישי לשרים העולים עם זרובבל וכאשר ראה כי לא נבנה הבית בא אל עילם והיה בשער המלך בארמון והיא מעלה גדולה והנה דניאל הפקיד חביריו על מלכות בבל והוא בשער המלך ולולי שהיה מרדכי קודם מעם אסתר ממשרתי המלך לא עזבוהו המשרתים להתהלך לפני חצר בית הנשים: את שלום אסתר · אם היא צריכה לרופאים: תור נערה · כמו עת ויש אומרים מגזרת תור כי הוא יבא לעת מזומנת כטעם וקול התור: מקץ היות לה · מקץ שבע שני תחלה: שמן המור · בושם כחמר ועליו יש מחלוקת: ובזה · בדבר זה כי יש לה רשות לבקש מה שתרצה וזה בעבור שלא תבא לידי מחשבת ותהיה כחומה: אל בית הנשים שני · הטעם פעם שני ובא הטעם לשון זכר כמו אך בפעם הזה · וטעם שומר הפילגשים כי אחר ששכב המלך עמה לא ישכב עמה אדם אחר כי חרפה היא למלך רק תהיה מהפילגשים רק אם לא מצא המלך טובה ממנה אז ימליכנה: לא בקשה דבר · גם זה לאות על שכלה: הוא חדש טבת · כן יקרא בלשון כשדים ונקרא החדש בלשון הקדש על המספר בעבור האביב: והנכון

ותשא יד וסי' ותשא את קולה ותבך · ותשא רבקה את · ותשא אשת אדניו · ותשא כל העדה ויתנו · ותשא את בנה ותצא · ותשא מרום עיניך · וחבירו · וישלח תבנית יד · ותשא אתי רוח · הרים רעשו ממנו · ותשא כריתי עלי פיך · ותשא ותבא העיר · ותשא חסד לפניו ויבהל · ותשא חן וחסד לפניו מכל הבתולות: בשמן ו' רפין וסימני ועשרן סלת בלול

רשי

ויבהל את תמרוקיה · זרז ומהר בשלה משלכולן: הראויות לתת לה · לשרתה וכן עושין לכולן ורבותינו דרשו מה שדרשו: וישנה · שינה אותה: אשר לא תגיד · כדי שיאמרו שהיא ממשפחת בזויה וישלחוה שאם ידעו שהיא ממשפחת שאול המלך היו מחזיקים בה: ומה יעשה בה · זה אחד משני צדיקים שניתן להם רמז ישועה דוד ומרדכי דוד שנאמר גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך אמר לא בא לידי דבר זה אלא לסמוך עליו להלחם עם זה וכן מרדכי אמר לא אירע לצדקת זו שתלקח למשכב ערל אלא משתעמוד לקום להושיע לישראל לפיכך היה מחזר לדעת מה יהא בסופה: תר · זמן: כל אשר תאמר · כל שחוק ושיר זמר: אל בית הנשים שני · השני: בחדש העשירי · עת צנה שהגוף נהנה מן הגוף זימן הקב"ה אותו עת צנה כדי לחבבה עליו: מכל הנשים · הבתולות אשה כשר בעולה קרין: והנחה

ותיטב הנערה בעיניו ותשא חסד לפניו ויבהל את תמרוקיה ואת מנותה לתת לה ואת שבע הנערות הראיות לתת לה מבית המלך וישנה ואת נערותיה לטוב בית הנשים: לא הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד: ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים לדעת את שלום אסתר ומה יעשה בה: ובהגיע תר נערה ונערה לבוא אל המלך אחשורוש מקץ היות לה כדת הנשים שנים עשר חדש כי כן ימלאו ימי מרוקיהן ששה חדשים בשמן המר וששה חדשים בבשמים ובתמרוקי הנשים: ובזה הנערה באה אל המלך את כל אשר תאמר ינתן לה לבוא עמה מבית הנשים עד בית המלך: בערב היא באה ובבקר היא שבה אל בית הנשים שני אל יד שעשגז סריס המלך שמר הפילגשים לא תבוא עוד אל המלך כי אם חפץ בה המלך ונקראה בשם: ובהגיע תר אסתר בת אביחיל דד מרדכי אשר לקח לו לבת לבוא אל המלך לא בקשה דבר כי אם את אשר יאמר הגי סריס המלך שמר הנשים ותהי אסתר נשאת חן בעיני כל ראיה: ותלקח אסתר אל המלך אחשורוש אל בית מלכותו בחדש העשירי הוא חדש טבת בשנת שבע למלכותו:

ושפירת עולימתא בעינוי ואיטענת חסדא קדמוי ופקיד לאיתבהלא ית סמתר רבותהא וית מתנתהא המניכין ולבושי מלכותא למהוי יהיבין לה וית שבע עולימתן לשמשותא שבע יומי דשבתא חולתא הוות משמשא קדמאה בחד בשבתא רוקעיתא בתרין בשבתא גנוניתא בתלת בשבתא נהוריתא בארבע בשבתא רוחשיתא בחמש בשבתא חורפיתא בשיתא בשבתא רגועית ביומא דשבתא כולהון צדקתן וחזיין למיתן לה מיכלא ומשתיא על ידיהון מן ביתא דמלכותא ושני יתה וית עולימתהא לאוטבא להון ולפנקותהון בבית נשיא: לא חויתא אסתר ית עמה ותילדותה מטול דמרדכי פקדה דלא תחוי ומטול מה פקדה דלא תחוי מטול דחשיב בלביה מרדכי ושתי דעברת יקרא לנפשה ולא צביירת דייתי למיחמי שופרה למלכא ולשליטיא דן יתה דינין בישין וקטל יתה ולמה לא חויאת אסתר עמה תלדותה דילמא רגיז עלרת מלכא וקטיל לה ומשיצי עמא די היא מיניה לכן פקד יתה דלא תחוי עמה ותלדותה: ובכל יומא ויומא מרדכי הוה מצלי ואזל קדם דרתא די בבית נשיא למידע ית שלמא דאסתר ומה איתעביד בה: וכד מטא סידור עולימתא ועולימתא למיעל קדם מלכא אחשורוש מסוף דיהוי לה כהילכת נשיא דמתינן בתפנוקיהון תרי עשר ירחי שתא ארום כדין שלמין יומי סמתוריהון שיתא ירחין בטכסת ואנפקינון דמנתר ית סערא ומפנק ית ביסרא ושיתא ירחין בבוסמיא ובסמתורי נשיא: ובהדין זמן בתר דשלמו תרי עשר ירחין שתא עולימת עיילא לות מלכא יתבל רבו וסרכן די צביא למימר מן יד יתיהב לה למיעל עימה מבית נשיא עד בית מלכא: בעידן רמשא הוות עיילא לשמושיה ית מלכא ובעידן צפרא הות תייבא לבית נשיא תניין לידא דשעשגז רבא דמלכא נטיר מטרוניתא ומיכן ואילך לא תיעול תוב לות מלכא ארום אילהן ההיא דאתרעי בה מלכא וקרי לה בשמא מפרש וכתיב: וכד מטא סידור אסתר ברת אביחיל אחבוי דמרדכי די נסב לה לברת למיעל לות מלכא לא תבעית צרוך לכל מידעם ארום אלהן ית מן דיימר הגי רבא די למלכא נטיר נשיא והות אסתר טעינת טיבו ומשכחת רחמין בעיני כל חזהא: ואדברת אסתר לות מלכא אחשורוש לאיתא ואעיל יתה לבית אידרון בית מלכותיה בירחא עשיראה הוא ירחא דטבת בשתא שביעתא למלכותיה:

בשמן: ועשירית האיפה סלת · והצילו העדה את · מצאתי דוד עבדי · ותרם כראם קרני · ששה חדשים בשמן המר: שבה ג' מלרע וסימ' ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה · בערב היא באה · ושבה לאתננה דצור: שני ב' סבירין שנית וסימ' אל בית הנשים שני אל יד שעשגז · וחנון בן צלף הששי מרה שני: דוד ב' חס' וסימני בני עוזי אל דד מרדכי: העשירי' כולהון מל' במ"ר חס' וסימ' בשנה התשיעית לצדקיהו · לשבניהו העשרי · בשנה העשירית בעשרי דפרעה דיחזקאל · בעשרי בחמשה לחדש לגלותנו בא אלי הפליט · וכל רבוי מנין מל' במ"א והמה כשלשים איש:

והנחה. שם כמו מנוחה בעבור שמחתו באסתר׃ משאת. מנחה כמו משאת בנימן׃ ובהקבץ בתולות שנית׃ הטעם היה זאת הפעם השנית כבר היה יושב מרדכי בשער המלך כי זה בשנת שבע למלכותו והמשתה על דבר ושתי בשנת שלש ואמרו חכמים כי נתחייבו ישראל מיתה בעבור שאכלו בשלחן המלך ושתו מיין משתיו׃ אין אסתר מגדת מולדתה. למלך ולא לסריס שהעמיד לפניה׃ באמנה. מגזרת כאשר ישא האומן והוא שם כמו חכמה עצמה. משומרי הסף. בחצר הפנימית והכתוב לא הזכיר למה קצפו ואיך ידע הדבר מרדכי ויש אומרים כי הוא היה מהסנהדרין והיה יודע שבעים לשון וזה טעם מרדכי בלשן ואין טעם בלשן כי אם אדם אחר׃ ויתלו. כל אחד משניהם כמו ויקבר בערי גלעד׃ אחר. אחר חמש שנים יש אומרים כי זה המן הוא ממוכן׃ מעל כל השרים. הטעם מעל כל כסאות השרים כי לכל שר יש לו כסא בבית המלכות. יכרע וישתחוה ידועי׳ ונכון מה שדרשו רז״ל כי צורת צלם וע״ז היו בבגדיו או על מכנפתו׃ כי הגיד להם אשר הוא יהודי. כי הוא אסור לו והנה יש לשאול למה הכנים מרדכי עצמו בסכנה גם הכנים כל ישראל היה ראוי שידבר לאסתר ותסירנו משער המלך ולא יכעיס את המן אחר שראה שהשעה משחקת לו והתשובה כי לא יוכל לסור משער המלך כי אם יסור בלא מצות המלך דמו בראשו׃ הפיל

וחסר ה׳ וסי׳ בלשון ארמי טבא רדף חייא ונטר אסתר. וביאורם נמסר בתלים סימן כ״ג ומשלי סימן כא׃ משאת ג׳ וסי׳ ועל בית הכום שאו משאת. נוגי ממועד אספתי. ויתן משאת כיד המלך. וא׳ ומשאת ויתן לו רב טבחים׃ עושהו וסימ׳ רק עץ אשר הדע. אש וברד שלג וקיטר. ולשמחה מהזה עשה. ומאמר מרדכי אסתר עשה. קול רנה וישועה.

ויאהב המלך את אסתר מכל
הנשים ותשא חן וחסד לפניו מכל
הבתולות וישם כתר מלכות
בראשה וימליכה תחת ושתי׃
ויעש המלך משתה גדול לכל שריו
ועבדיו את משתה אסתר והנחה
למדינות עשה ויתן משאת כיד
המלך׃ ובהקבץ בתולות שנית
ומרדכי ישב בשער המלך׃ אין
אסתר מגדת מולדתה ואת עמה
כאשר צוה עליה מרדכי ואת מאמר
מרדכי אסתר עשה כאשר היתה
באמנה אתו׃ בימים
ההם ומרדכי ישב בשער המלך קצף
בגתן ותרש שני סריסי המלך
משמרי הסף ויבקשו לשלח יד במלך
אחשורש׃ ויודע הדבר למרדכי
ויגד לאסתר המלכה ותאמר אסתר
למלך בשם מרדכי׃ ויבקש הדבר
וימצא ויתלו שניהם על עץ ויכתב
בספר דברי הימים לפני המלך׃
אחר הדברים האלה
גדל המלך אחשורוש את המן בן
המדתא האגגי וינשאהו וישם את
כסאו מעל כל השרים אשר אתו׃
וכל עבדי המלך אשר בשער המלך
כרעים ומשתחוים להמן כי כן
צוה לו המלך ומרדכי לא יכרע
ולא ישתחוה׃ ויאמרו עבדי המלך
אשר בשער המלך למרדכי מדוע
אתה עובר את מצות המלך׃

ורחים מלכא ית אסתר מכל נשיא דהוו מתנסבן ואיטענת רחמין וטיבו קדמוי מכל בתולתן ושוי מניכא דדהב על רישה וטרד מן קיטון בית דמכיה ית איקונין דושתי ואוקים תמן ית איקונין דאסתר ואותיב יתה על כורסי תניין ואמליך יתה חלף ושתי׃ ועבד מלכא משתיא רבא לכל רברבנוי ועבדוי והוה קרי ליה משתיא דאסתר והנית שבוק כרגא לפילכיא עבד ויהב ליה מתנן וחולק כמיסת ידא דמלכא׃ ובאתכנשות בתולתן זימנא תניינא ומרדכי מצלי ואזיל ויתוב בתרע מלכא׃ ומיסת ויומא זימנא חדא הוה שאיל לה מלכא מאידין אומא את ולא הות אסתר מחויא ילדותה וית עמה כמא דפקיד עלה מרדכי וית מאמר מרדכי הות אסתר עבדת שביא ומועדיא הות נטרת ביומי ריחוק הות מיזדהרא תבשילין וחמר דעממין נוכראין לא הות טעמא וכל פיקודיא דאיתחייבן בהון נשיא דבית ישראל הות נטרא על פום מרדכי היכמה דהות נטרת כד הות מתרביא עימיה׃ ביומא האינון ומרדכי יתיב בסנהדרין דתקינת לה אסתר בתרע מלכא וכד חזו תרין רברבניא כדין כנסו וקצפו ואמרו דין לדין הלא מלכתא בפתגם מלכא בעיא לסלקא יתן ולאוקמא ית מרדכי לית רבותא לסלקא תרין קלוסנתרין ולאוקמא חד בכיין איתייעטו בלישנהון בגתן ותרש טירסאי תרין רברבני מלכא מנוטרי פלטירא ואמרו לאשקאה סמא דמותא ולמטול לאסתר מלכתא ולאושטא ידא במלכא אחשורוש למקטליה בסייפא בבית דמוכיה׃ ואשתמודע פתגמא למרדכי על דהוה חכים למללא בשבעין לישנין וחוי לאסתר מלכתא ואמרת אסתר למלכא ואיתכתיב על שום מרדכי׃ ואיתבע פתגמא ואשתכח קשוט ואצטליבו תרויהון על קיסא ואיתכתיב בספרא דכרניא דמיתקרי תדירא קדם מלכא׃ בתר פתגמיא האילין עלת מידת דינא קדם ריבון כל עלמא וכן אמרת הלא המן רשיעא נחת מן שושן לירושלם לבטלא בניין בית מוקדשך והא כען רבי מלכא אחשורוש ית המן בר המדתא די מזרעית אגג בר עמלק רשיעא ומנייה רב על כולא ותקין ית כורסיה מעילוי כל רברבניא די עמיה עני מרי עלמא עד כדו לא אשתמודע בעלמא פסיקו מיני עד די יתרברב וישתמודע לכל עממיא ומן בתר כן איתפרע מיניה על כל עקתין די יעביד איהו ואבהתוי לעמא בית ישראל׃ וכל עבדי מלכא די בתרע בית מלכא גחנין לאנדרטא די הקים בחדיה וסגידין ליה להמן ארום כן פקיד עלוהי מלכא ומרדכי לא הוה גחין לאנדרטא ולא הוה סגיד להמן על די הוה ליה עבר פלח ואיזדבן ליה בטולמא דלחם׃ ואמרו עבדי מלכא דיבתרע פלטירין דמלכא למרדכי מה דין את עביר ית תפקידתא דמלכא׃

רשי

והנחה למדינות עשה. לכבודה הניח להם מן המס שעליהם׃ ויתן משאת. שלח דורונות להם והכל כדי לפתותה אולי תגיד את מולדתה ואעפ״כ אין אסתר מגדת מולדתה לפי שמרדכי יושב בשער המלך המזרזה והמרמזה על כך׃ לשלוח יד. להשקותו סם המות׃ ויודע הדבר למרדכי. שהיו מספרי׳ דבריהם לפניו בלשון טרסי ואין יודעים שהיה מרדכי מכיר בשבעים לשונות שהיה מיושבי לשכת הגזית׃ ויכתב בספר דברי הימים. הטובה שעשה מרדכי למלך׃ אחר הדברים האלה. שבראת רפואה זו להיות לתשועה לישראל׃ גדל המלך את המן. שהקב״ה בורא רפואה למכתו של ישראל קודם שיבוא המכה עליהם׃ כורעים ומשתחוים. שעשה עצמו אלוה לפיכך ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה׃ השעמדו

מסרה

ימין׳ רוממה ימין׃ אחשורוש ד׳ חס׳ ו׳ בתרא וסימני׳ ויבקשו לשלח יד במלך אחשורש. ויקראו ספרי המלך בחדש הראשון. ויאמ׳ המלך אחשורש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי. ויכתוב בשם המלך אחשורש. וחד חס׳ דחס׳ וסי׳ וישם המלך אחשרש מס על הארץ׃ ישתחוה ג׳ וסימ׳ ויהי דוד בא עד הראש. ויהי אחרי בא אמציהו. וכל עבדי המלך אשר בשער המלך. וחד וישתחוה ויעבד את הבעל וישתחוה׳ ואיתנן חד מן זוגין מן ג׳ ג״ור ברישי׳ וחד ו׳ וסימני׳ נמסר במסר׳ רבתא במערכת אות הו״ר [illegible]

אבן עזרא

הפיל פור. זאת המלה פרסית ופירושה גורל והנה זה הפך הוא חדש ניסן וים אומרים כי בחר להשמיד את ישראל בחדש אדר כי בו נאסף אל עמיו משה אדונינו ולא ידע כי בו נולד ואחרים אמרו בעבור חבור העליונים במזל גדי שהוא שנים עשר למזל דלי שהוא מזל ישראל והנכון שכן יצא בגורלו כי מהשם משפטו והשם האריך הזמן עד שיעשו ישראל תשובה וימלטו. כון ישנו כוסף וים אומרי גם הוא: מפוזר ומפורד בין העמים. שיפרד איש מעל אחיו כל כך הוא רע כולו ולא די שדתיהם שונות אלא שלא ישמרו הדתים והחקים שיצוה המלך והנה כל עם ועם ישמרו חוץ מהן: אין שוה. איננו דבר נכון או איננו תועלת: ועשרת אלפים ככר כסף. הוא חסר וכן הוא ועשרת אלפי אלפי ככר כסף כמו והנבואה עודד הנביא: בגנזי המלך. אוצרות וכמוהו אחד גנזי המלך והנון מובלע וכן ובגנזי ברומים: הכסף נתון לך. והעם לעשות בו חפצך והנה הספרים נכתבו בי״ג לניסן והנה המן נתלה בניסן וחכמינו אמרו שהתענה מרדכי בימי הפסח ויתכן שלא נשמע הדבר ביום שנכתבו הספרים בו: אחשדרפנים. מלה פרסית מתשע אותיות ואין שם תואר במספרו במקרא ולא יסרו בעיני דברי האומרים שהם שתי מלות: הפחות. חסר תיו השורש והנכון שהאחר פחה בה״א פחת יהודה סמוך ומלת פחת כמו להיות פחם בארץ יהוד׳ כמו עובר בשוק אצל פנה והמ״ם סימן רבים: ונשלוח ספרים. שם התואר מבניין נפעל כמו נשאל נשאל דוד:

פתשגן

ומלא ז׳ וסימ׳ אחרי הכות יי׳ את היאר. וימלא את החכמה. וימלא בית הבעל. וימלא הבית את הענן. וימלא המן חמה. וימלא המן על מרדכי חמה: בחדש ז׳ רפ וסימ׳ נמסר בסדר וישמע יתרו: ישנו ד׳ וסימ׳ כי את אשר ישנו פה עמנו עמד היום. כי אם ישנו בינתן. והיה אם ישנו בארץ וחפשתי. ישנו עם אחד מפזר ומפרד: אשקול ו׳ מל׳ בליש׳

רש״י

היעמדו דברי מרדכי. שאומר שלא ישתחוה עולמית כי הוא יהודי והוזהר על ע״ז: ואת דתי המלך. לתת מס לעבודת המלך: אין שוה. אין חשש כלומר אין בצע: הפיל פור. הפיל מי שהפיל. ולא פירש מי ומקרא קצר הוא: הוא הגורל. שכתוב מפרש ומהו הפור הוא גורל הפיל הגורל באיזה חדש ובאיזה יום: מיום ליום. באיזה יום בחדש שיצלח: יכתב לאבדם. יכתב ספרים לשלוח לשרי המדינות לאבדם: ויסר המלך את טבעתו. הוא מתן כל דבר גדול שימשלו תחת המלך להיות מי שהטבעת בידו שליט בכל דבר המלך:

ונשלוח ספרים. ויהיו נשלחים ספרים אינטר״א טרי״ס בלע״ז והוא מגזרת אם נלחום נלחם נגלה נגליתי נרמה נרמיתי: בשלשה עשר לחדש. שנים עשר. ביום י״ג לאותו חדש שהוא י״ב לחדשי השנה:

פתשגן

ויהי באמרם אליו יום ויום ולא שמע אליהם ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי כי הגיד להם אשר הוא יהודי: וירא המן כי אין מרדכי כרע ומשתחוה לו וימלא המן חמה: ויבז בעיניו לשלח יד במרדכי לבדו כי הגידו לו את עם מרדכי ויבקש המן להשמיד את כל היהודים אשר בכל מלכות אחשורוש עם מרדכי: בחדש הראשון הוא חדש ניסן בשנת שתים עשרה למלך אחשורוש הפיל פור הוא הגורל לפני המן מיום ליום ומחדש לחדש שנים עשר הוא חדש אדר: ויאמר המן למלך אחשורוש ישנו עם אחד מפזר ומפרד בין העמים בכל מדינות מלכותך ודתיהם שנות מכל עם ואת דתי המלך אינם עשים ולמלך אין שוה להניחם: אם על המלך טוב יכתב לאבדם ועשרת אלפים ככר כסף אשקול על ידי עשי המלאכה להביא אל גנזי המלך: ויסר המלך את טבעתו מעל ידו ויתנה להמן בן המדתא האגגי צרר היהודים: ויאמר המלך להמן הכסף נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך: ויקראו ספרי המלך בחדש הראשון בשלושה עשר יום בו ויכתב ככל אשר צוה המן אל אחשדרפני המלך ואל הפחות אשר על מדינה ומדינה ואל שרי עם ועם מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשונו בשם המלך אחשורש נכתב ונחתם בטבעת המלך: ונשלוח ספרים ביד הרצים אל כל מדינות המלך להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד בשלושה עשר לחדש שנים עשר הוא חדש אדר ושללם לבוז:

והוה במללותהון לותיה יומא ויומא ולא קביל מנהון וחויאו להמן למחזי התתקיימין פתגמי מרדכי כל קביל פתגמי דהמן ארום חוי להון די להמן לא הוה סגיד על דהוה עבדיה דאזדבן ליה בטולמת לחם ולאנדרטא די הקים בחדייה לא הוה גחין על דהוה יהודי ויהודאי לא פלחין ולא גחנין ליה: וחזא המן ארום לית מרדכי גחין לאנדרטא ולא הוה סגיד ליה ואיתמלי המן עלוי דמרדכי ריתחא: והוה חוך קדמוי לאושטא ידוי למקטול ית מרדכי בלחודוהי ארום חויאו ליה דמרדכי אתי מן יעקב דשקל מן עשו אבא דאבוי דהמן ית בכורתא וית בירכתא ויהודאי אינון עמא דמרדכי ובעא המן לשיצאה ית כל יהודאי די בכל מלכות אחשורוש עמא דמרדכי: בירחא קדמאה דהוא ירח ניסן בשתא תרתא עשרי למלכא אחשורוש אפיל פילא הוא עדבא קדם המן מן יומא ליומא ומן ירחא לירחא תרי עסר דהוא ירח אדר: ואמר המן למלכא אחשורוש איתי עמא חדא מבדר ומתפרש ביני עממיא ואומיא ולישניא ומקצת מנהון דיירין בכל פלכי מלכותך וגזירת אוריתהון שניין מן כל עמא לחמנא ובשילנא ליתהון טעמין חמרנא ליתהון שתן יומי גינוסיא די לנא ליתהון נטרין ונימוסנא לא מקיימין וית גזירת דיני מלכא ליתהון עבדין ולמלכא לית ליה טימי מנהון ומה הנאה אית ליה בהון אין ישבקינון על אפי ארעא: אין על מלכא שפר יכתב כתבא לאובדא יתהון ועשרת אלפין כברין דכסף אתקול על ידוי עבדי עיבידתא למיתי לבית גנזי דמלכא ומן יכיל מאני שתין רבבן דסלקן אבהתהון מן שעבודהון דמצראי: ואעדי מלכא ית גושפנקיה מעילוי ידיה ויהבה להמן בר המדתא דמזרעית אגג מעיקא דיהודאי: ואמר מלכא להמן כספא יהא מתיהב לך ועמא יהוון מסירין בידך למעבד מה דיוטיב קדמך: ואתקריאו לבלרין דמלכא בירחא קדמאה בתלת עסר יומין ביה ואתכתיב ככל די פקיד המן לות אסטרטילוסי מלכא ולות היפרכין דמתמנן ארכונין על כל פילכיא ופילכיא ולות רברבני עמא ועמא פילכיא ופלכיא כרושם כתבהא ועמא ועמא כממלל לישניה בשום מלכא אחשורוש כתיב ומפרש ומתחתם בגושפנקא דמלכא: ולשדרא פטקין בידא דריהטונין לכל פילכי מלכא לשיצאה ולקטלא ולהובדא ית כל יהודאי מן עולימא ועד סבא טפליא ונשיא ביומא חדא בתלתעסר יומין לירח תרי עסר הוא ירחא דאדר ושלליהון לעדאה:

מסרה

וסי׳ נמסר במלכים א׳ סימן ב׳ וביחזקאל סימן ד׳ ע״ש: אל גנזי ל׳ אם על המלך טוב. וחד על גנזי ויגד למרדכי את. ואינון מן א״ב מן חד אל וחד על ול׳ דכו׳ וס׳ נמס׳ במסר׳ רבת׳ בערך אל בס״ד: נתון ג׳ וסימ׳ והחכמה והמדע נתון: הכסף נתון לך. ולפני מזה אלישיב: ונשלוח ספרים חד מן כ״ו פסו׳ אית בהון כל הא״ב וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן ל״ח: ונשלוח ג׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון אדום ומואב משלוח ידם. השכם ושלוח דו״ה. ונשלוח ספרים ביד הרצים: לבוז ג׳ ב׳ מל׳ וסי׳ ויבא יהושפט ועמו. ושללם לבוז. ותבירון דסיפרא קדבא חס׳:

פתשגן כמו נוסחה. גלוי שלא יהי בסתר. עתידים כבוכים לעתיד מגזרת ועתדה בשדה לך. דחופים כדמות דחופים במהירות. והעיר שושן שמם היהודים נבוכה כי מה תחום הבירה כי כולה היא משרתי המלך ואין שם יהודי רק מרדכי לבדו. נבוכה פועל עבר על כן הוא מלעיל מגזרת נבוכים הם בארץ כאדם שהשתבש ולא ידע מה יעשה. ומרדכי כאשר ידע זה הדבר מיד קרע בגדיו. ויצא בתוך העיר היא עילם המדינה. כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק כי הוא דרך בזיון במלכות. ומספר קינות. יוצע מבנין הכבד הדגש הנוסף והאות חסר הוא יוד כיוד אבות תים והנכון בעיני כי היוד שרש כיוד אשר יולד לו והוא מבנין הכבד הדגוש שלא נקרא שם פועלו. יש דברי יחיד שהתך הוא דניאל והקרוב אלי כי לא כ כמשכו ימיו עד מלוך אחשורוש כי זקן היה ומעלת החכמה לא תסור. ותתחלחל מגזרת חיל אחז יושבי פלשת מהפעלי' השניי' שהם כפולים. פרשת מגזרת לפרוש להם שביאר לשרים דבר הכסף. ביהודים בעבור היהודים. לאבדם והטע' למחות שמם. אמר נתן בבנין נפעל והנון מובלע בתיו. בשושן להשמיד הטעם כתב דת אשר נתן להשמיד את כל אשר בשושן כי היא עיר היהודים. ושם

נבוכה חד מן א״ב מן ג׳ בחד לישן אנ״ך וסימ׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות האלף בס״ד: גדולה הגדולה בלהון מ״ל במ״ח חס׳ וסימ׳ ויצמא מאד ויקרא דשמשון. לקול המולה גדולה. מימי אבתינו אנחנו. ומעשינו הרעים ואשמתינו. ברעה גדולה ובחרפה. וירע להם רעה גדולה: והעיר רחבת ידים וגדלה. ובצרה גדולה אנחנו. וכל דניאל דבות׳ חס׳

פתשגן הכתב להנתן דת בכל מדינה ומדינה גלוי לכל העמים להיות עתדים ליום הזה: הרצים יצאו דחופים בדבר המלך והדת נתנה בשושן הבירה והמלך והמן ישבו לשתות והעיר שושן נבוכה:

ומרדכי ידע את כל אשר נעשה ויקרע מרדכי את בגדיו וילבש שק ואפר ויצא בתוך העיר ויזעק זעקה גדלה ומרה: ויבוא עד לפני שער המלך כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק: ובכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד שק ואפר יצע לרבים: ותבואינה נערות אסתר וסריסיה ויגידו לה ותתחלחל המלכה מאד ותשלח בגדים להלביש את מרדכי ולהסיר שקו מעליו ולא קבל: ותקרא אסתר להתך מסריסי המלך אשר העמיד לפניה ותצוהו על מרדכי לדעת מה זה ועל מה זה: ויצא התך אל מרדכי אל רחוב העיר אשר לפני שער המלך: ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו ואת פרשת הכסף אשר אמר המן לשקול על גנזי המלך ביהודיים לאבדם: ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו להראות את אסתר ולהגיד לה ולצוות עליה לבוא אל המלך להתחנן לו ולבקש מלפניו על עמה: ויבוא התך ויגד לאסתר את דברי מרדכי: ותאמר אסתר להתך ותצוהו אל מרדכי:

דיטגמת דכתבא למהוי מתיהיבא בכל גזרתיה בכל פילכא ופילכא מפרסם לכל עממיא למיהויהון זמינין ליומא הדין: ריהוטנין נפקו זריזין בפתגמא דמלכא וגזירתא אתיהיבת בשושן בירנתא ומלכא והמן הוו יתבין למשתי חמרא וקרתא דשושן מתערבלא בחדוות עממין נוכראין ובקל בכיתא דעמא בית ישראל: ומרדכי ידע על ידא דאליהו כהנא רבא ית כל מה דאתעביד בשמי מרומא ומה דאתחייבו עמא בית ישראל לשתיצאה מגו עלמא והיכמה דאתכתיב ואתחתים להובדותהון מן עלוי ארעא הכדין אתכתיב ואתחתים בשמי מרומא על עיסק דאתהניאו מן סעודתיה דאחשורוש רשיעא ברם חותמא הוה חתים מן טינא ושדר מרי עלמא ית אליהו כהנא רבא לתואה למרדכי דיקום ויצלי קדם מרי עלמא על עמיה וכד ידע מרדכי בזע ית לבושוי ואלביש לבושא דשק על בסריה ושוי קיטמא על רישיה וקבל קבלתא רבתא ובכא במרירות נפשא בקל עציב: ואתא עד קדם תרע פלטירא דמלכא ארום לית רשו לגבר למיעל לתרע פלטירא דמלכא כד לביש לבושא דשק: פילכא ופילכא ובכל קריא וקריא אתר דפתגם מלכא וגזירת דיניה מטי אבלא רבא ליהודאי וצומא ובכותא ומספדא ולבוש שק וקיטמא הוה מתשם עלוי צדיקיא סגיאין: ועלן עולימן דאסתר ורבנהא וחויאו לה ואזדעזעת מלכתא לחדא ושדרת לבושי מלכותא למלבשית מרדכי ולמעדי יתשקיה מעילוי ולא קביל: וקראת אסתר לדניאל דמתקרי התך די על מימר פומיה מתחתכן פתגמי מלכותא ופקידת ליה על מרדכי למדע מה דין קל בכותא די הוא בכי ועל מה דין לא קביל לבושי מלכותא דשדרית ליה: ונפק התך למללא לות מרדכי לפתאה דקרתא די לקדם תרע פלטירין דמלכא: וחוי ליה מרדכי ית כל די ערעיה על עיסק דלא סגיד להמן ולא גחן לאנדרטיה וית דררא דממון כסף עסר אלפין ככרין די אמר המן למתקל על ידיהון דגבוין דממנן על בית גנזי מלכא בגין יהודאי להובדותהון: וית דיטגמאה כתב גזירתא דאתיהיב בשושן לשיציותהון יהב ליה לאחואה ית אסתר ולחואה לה מה דחשיב המן רשיעא על עמא דיהודאי ולפקדא עלה למיעל לות מלכא לפייסא ליה ולמבעי רחמין על עמה: ועל התך וחוי לאסתר ית פתגמי מרדכי: ואמרת אסתר להתך למיזל ולמללא למרדכי ופקידת ליה על עיסק מרדכי דלא יגרי עם המן מצותא ארום דבבו דביני יעקב ועשו הוה נטיר ליה:

רשי

פתשגן׳ לשון ארמי ספור הכתב בלע״ז דרי״ם ממכנו: להנתן דת. ציווי הכתב שהיה אומ׳ להנתן חק גזירת המלך: גלוי לכל העמים. דבר זה: והדת נתנה בשושן. מקום שהיה המלך שם ניתן החק בו ביום להיות עתידים ליום ה׳ לחרם אחר לכך: והעיר שושן נבוכה. היהודים שבה: ומרדכי ידע. בעל החלו׳ אמ׳ לו שהסכימו העליונים לכך לפי ש שהשתחוו לצלם בימי נבוכדנצר ושנהנו מ מסעודת אחשורוש: כי אין לבוא. אין דרך ארץ לבוא אל שער המלך בלבוש שק: דבר המלך ודתו. כשהמלאכי׳ בומאי׳ הספרי׳ עוברים שם נתנה הדת בעיר: פרשת הכסף. פי׳ הכסף: אל

במ״א והקרן הגדולה אשר בין׳ וכל אורית׳ חס׳ במ״ד וסי׳מ׳ נמסר בסדר בלק: ולהסיר ל׳ ותבואינה נערות א אסתר והו׳ חד מן מלין משמשי׳ ול׳ בריש תיבו׳ וסימ׳ נמסר במס׳ רבתא במערכת אות הלמ״ד בס״ד: על מרדכי ב׳ וסימני׳ ותקרא אסתר להתך. ויצא המן ביום ההוא. ואינון מן א״ב מן ל״ב זוגין מן ב״ב על דלוג וסי׳ נמסר ב במסר׳ רבת׳ בערך על בס״ד. ולצוות כתיב תרין וי״ן ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן ב בשושן והוא חד מן י״ב מלין דכתיבי תרין וי״ן וסימ׳ קצוותיו כרוב אחד דכפרת משכן שני. קצותיו דאפוד בתראה. עשוות וחמש צאן עשוות. וקוו שתו ושכרו וקוו. נשוות גרון ומשקרות עינים. ומנוות כרמה. עו״ן וחכינו עד אור הבקר. עוון העבר נא את עוון עבדך דה״ה. בעוון הן בעוון חוללתי. עוונותיו ילכדונו את הרשע. ולצוות עליה לבא אל המלך להתחנן לו דאסתר. ומצוות ואת שבת קדשך הודעת להם. העשוים לבעל ולאשרה:

רשי

אל תדמי בנפשך · אל תחשבי כמו שהיה כאשר דמיתי אל תדמי בנפשך אל תהי סבורה להמלט ביום ההריגה בבית המלך שאין את רוצה לסכן עצמך עכשיו על הספק לבא אל המלך שלא ברשות · ומי יודע אם לעת כזאת הגעת · ומי יודע אם יחפוץ בך המלך לשנה הבאה שהוא זמן ההריגה · לעת כזאת · שהוא היה עומד בניסן וזמן ההריגה באדר לשנה הבאה · הגעת למלכות · אם תגיעי לגדולה שאת בה עכשיו · חסר לא כרת · שאין דת ליכנס · חסר לא יקרא ומדרש חכמים חסר לא כרת · שעד עתה באונס ועכשיו ברצון · וכאשר אבדתי · וכאשר התחלתי לילך לאבוד אלך ואמות ומדרש אגדה כאשר אבדתי מבית אבא אובד ממך שמעכשיו שאני ברצון בעלת לגוי אני אסורה לך · ויעבור מרדכי · עלדת להתענות ביום טוב ראשון של פסח שהתענה י"ד בניסן ויו"ט שהרי ביום י"ג · נכתבו הספרים · מלכות · בגדי מלכות ורבותינו אמרו שלבשתה רוח הקדש כמו ורוח לבשה את עמשה · עד

נקראתי ב׳ א׳ חסר וסימ׳ נקרא נקריתי אל בית אביך · ואני לא נקראתי לבא אל המלך דאסתר · קדמא חסר · שלושים ד׳ מלאי׳ בליש׳ וסימ׳ וירדו שלשה מהשלושים · מן השלישים הנו נכבד רפ׳ · ויחלא אסא בשנת שלושים למלכותו דדה׳ · ואני לא נקראתי לבא אל המלך · יעמוד ג׳ מל׳ וסימ׳ לפני זעמו מי יעמוד ומי · ויברח בצל ולא יעמוד · ריוח והצלה

אבן עזרא

ועם מדינות המלך · אפילו העם יודעים זה · אחת · היא דת המלך לכל להמית לעולם לבד יבא עם אם או מאחריו או מלפניו לבד אחד והוא לבד בך נזכיר סמך · יושיט · לשון תרגום כמו ישלח ואין לו ריע במקרא · שרביט מלה רביעית והטעם בשבט ויש אומרים שהרי"ש נוסף כרי"ש סרעפת ואיננו אמת כי הרי"ם איננה מאותיות המשרתו רק ככפל ככפל פ"א ו ובאפופיה גם רי"ש ס סגריר · אל תדמי · תחשבי מגזרת כאשר דמיתי ושכיהם מגזרת דמיון במחשבת הנפש · דגשות כ"רי והצלה לחסרון כ"ן השורש ו והטעם שיעמד ריוח והצלה ליהודי׳ מדרך אחרת ולא על ידך ואם תחשבי שתמלטי · ת תאבדי וכל בית אביך עמך · ומי יודע אם לעת כזאת · הטעם מי יודע שמא לא הגעת למלכות אלא בעבור העת הזאת שתושיעי את ישראל · לך כנוס · אסוף וכמוהו לכנוס את הגרים · הנמצאים בשושן · העיר · וצומו עלי · בעדי · שלשת ימים · עד יום השלישי והנה לא אכלו בערב והתענו שני ימים ושני לילות כי הכתוב הוא לילה ויום והנה אסתר בטחה באלהיה על כן התענתה ולא בטחה ביופיה כי פני המתענ׳ תשתנה אף כי עד יום השלישי · וכאשר אבדתי · שאינני יושבת עם עמי אובד לגמרי ובא פועל עבר תחת עתיד והטעם על ת מחשבתה וכמוהו ו וכאשר שכלתי שכלתי · ותלבש אסתר מלכו׳ · הטעם לבוש מלכות כי מלת ותלבש לעדה ככנסה אל החצר הפנימית ושומרי ה השער לא יכלו לדבר לה מאומה כי היא ה המלכה · וינתן

אסתר

כׇּל־עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ וְעַם מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ יוֹדְעִים אֲשֶׁר כׇּל־אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר יָבוֹא־אֶל־הַמֶּלֶךְ אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית אֲשֶׁר לֹא־יִקָּרֵא אַחַת דָּתוֹ לְהָמִית לְבַד מֵאֲשֶׁר יוֹשִׁיט־לוֹ הַמֶּלֶךְ אֶת־שַׁרְבִיט הַזָּהָב וְחָיָה וַאֲנִי לֹא נִקְרֵאתִי לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ זֶה שְׁלוֹשִׁים יוֹם׃ וַיַּגִּידוּ לְמׇרְדֳּכָי אֵת דִּבְרֵי אֶסְתֵּר׃ וַיֹּאמֶר מׇרְדֳּכַי לְהָשִׁיב אֶל־אֶסְתֵּר אַל־תְּדַמִּי בְנַפְשֵׁךְ לְהִמָּלֵט בֵּית־הַמֶּלֶךְ מִכׇּל־הַיְּהוּדִים׃ כִּי אִם־הַחֲרֵשׁ תַּחֲרִישִׁי בָּעֵת הַזֹּאת רֶוַח וְהַצָּלָה יַעֲמוֹד לַיְּהוּדִים מִמָּקוֹם אַחֵר וְאַתְּ וּבֵית־אָבִיךְ תֹּאבֵדוּ וּמִי יוֹדֵעַ אִם־לְעֵת כָּזֹאת הִגַּעַתְּ לַמַּלְכוּת׃ וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לְהָשִׁיב אֶל־מׇרְדֳּכָי׃ לֵךְ כְּנוֹס אֶת־כׇּל־הַיְּהוּדִים הַנִּמְצְאִים בְּשׁוּשָׁן וְצוּמוּ עָלַי וְאַל־תֹּאכְלוּ וְאַל־תִּשְׁתּוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לַיְלָה וָיוֹם גַּם־אֲנִי וְנַעֲרֹתַי אָצוּם כֵּן וּבְכֵן אָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא־כַדָּת וְכַאֲשֶׁר אָבַדְתִּי אָבָדְתִּי׃ וַיַּעֲבֹר מׇרְדֳּכָי וַיַּעַשׂ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוְּתָה עָלָיו אֶסְתֵּר׃ ה וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַתִּלְבַּשׁ אֶסְתֵּר מַלְכוּת וַתַּעֲמֹד בַּחֲצַר בֵּית־הַמֶּלֶךְ הַפְּנִימִית נֹכַח בֵּית הַמֶּלֶךְ וְהַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ בְּבֵית הַמַּלְכוּת נֹכַח פֶּתַח הַבָּיִת׃

לר"ף כסי׳ י׳ · ר׳ מ׳ל · כ׳ח׳ · כ׳ ח׳ כתל׳ יו״ר · ב׳ מ׳ל · ל׳ זקף קמץ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ותר ורוח · ג׳ מ׳ל · ג׳ מ׳ל · ל׳ · ב׳ ומ׳ל · ב׳ וכסיפ׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ · ב׳ חס׳ · ב׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳

תרגום

וְשַׁוִּיאַת אֶסְתֵּר מִילִּין בְּפוּם הֲתָךְ וַאֲמַרַת לֵיהּ כִּדְנָא תֵּימַר לְמׇרְדְּכַי הֲלָא הָמָן רַשִׁיעָא גְּזַר עַל מֵימַר אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ דְּלָא לְמֵיעַל לְוָת מַלְכָּא לְדַרְתָּא גַוָּאָה בְּלָא רְשׁוּ וּכְעַן כׇּל עַבְדֵי מַלְכָּא וְעַמִּין דְּדַיְירִין בְּפִילְכֵי מַלְכָּא יָדְעִין דִּיכׇל גְּבַר וְאִינְתְּתָא דִּי יֵיעוּל לְוָת מַלְכָּא לְדַרְתָּא גַוָּאָה דִּי לָא מִתְקְרֵי עַל פּוּמֵיהּ דְּהָמָן חַדָא הִיא גְּזֵירַת דִּינֵיהּ לְמִמַת לְבַר מִמַּן דִּי יוֹשִׁיט לֵיהּ מַלְכָּא יַת תִּגְדָּא דְּדַהֲבָא וְיֵחֵי וַאֲנָא לָא אִתְקְרֵיתִי לְמֵיעַל לְוָת מַלְכָּא דֵּין זְמַן תְּלָתִין יוֹמִין׃ וְכַד חֲזָא הָמָן רַשִׁיעָא יַת הֲתָךְ דִּשְׁמֵיהּ דָּנִיאֵל עָאִיל וְנָפִיק לְוָת אֶסְתֵּר וּתְקֵיף רוּגְזֵיהּ בֵּיהּ וְקַטְלֵיהּ וְאִזְדַּמְנוּ תַּמָּן מִיכָאֵל וְגַבְרִיאֵל מַלְאֲכַיָּא וְחַוִּיאוּ לְמׇרְדְּכַי יַת פִּתְגָּמֵי אֶסְתֵּר׃ וַאֲמַר מׇרְדְּכַי לְמִיכָאֵל וּלְגַבְרִיאֵל לַאֲתָבָא לְוָת אֶסְתֵּר כִּדְנָא תֵּימְרוּן לַהּ לָא תַחְשְׁבִי בְּנַפְשַׁיְכִי לְמֵהַךְ לְאִשְׁתֵּיזָבָא בְּבֵית מַלְכָּא מִן כׇּל יְהוּדָאִין׃ אֲרוּם אִם מִישְׁתַּק שְׁתוּקִי בְּעִידָּנָא הָדָא וְלָא תַפְגִּיעִי עַל יְהוּדָאֵי רְוָחָא וְשֵׁיזְבוּתָא יְקוּם לִיהוּדָאֵי מִן אֲתַר אוֹחְרַן בְּגִין זְכוּת אֲבָהַת עָלְמָא וְיִשֵׁיזֵב יַתְהוֹן מָרֵי עָלְמָא מִן יַד בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וְאַנְתְּ וּגְנִיסַת בֵּית אֲבָהָתָךְ תּוֹבְדוּן עַל תֵּהִיא חוֹבְתָא וּמָאן הוּא חַכִּימָא דִּי יִנְדַּע אִין לְשַׁתָּא דְּאַתְיָא בְּעִידָּנָא הָדָא אַתְּ מַטְיָא לְמַחְסַן מַלְכוּתָא׃ וַאֲמַרַת אֶסְתֵּר לְמִיכָאֵל וְגַבְרִיאֵל לַאֲתָבָא לְוָת מׇרְדְּכַי׃ אֱזִיל כְּנוֹס יַת כׇּל יְהוּדָאֵי דִּי הִשְׁתְּכַחוּן בְּשׁוּשַׁן וְצוּמוּ עֲלַאי לָא תֵיכְלוּן וְלָא תִשְׁתּוּן תְּלָתָא יוֹמִין וְצַלּוֹ קֳדָם מָרֵי עָלְמָא בְּלֵילְיָא וּבִימָמָא וְאוּף אֲנָא וְעוּלֵימְתַי נְצוּם הָכְדֵין וּבָתַר כֵּן אֵיעוּל לְוָת מַלְכָּא דְּלָא כְּדִינָא וְהֵיכְמָה דְּהוּבָדִית מִן בֵּית נָשַׁי וְאִדַּבָּרִית מִינָךְ בְּאוּנְסָא כְּדֵין אוֹבֵיד מִן חַיֵּי עָלְמָא הָדֵין בְּגִין פּוּרְקַן עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ וּנְסַס וּבְנַס מׇרְדְּכַי וַעֲבַר עַל חֶדְוַת חַגָּא דְּפִסְחָא וְצוֹם גְּזַר וִיתִיב עַל קִיטְמָא וַעֲבַד כְּכֹל דִּי פַקֵּידַת עֲלוֹי אֶסְתֵּר׃ וַהֲוָת בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה דְּפִסְחָא וְלָבְשַׁת אֶסְתֵּר לְבוּשֵׁי מַלְכוּתָא וּשְׁרַת עֲלָהָא רוּחַ קוּדְשָׁא וְקָמַת וְצַלִּיאַת בְּדָרַת דְּבֵית מַלְכָּא גַוָּאָה דְּמִתְבְּנֵי לָקֳבֵיל בֵּית מַלְכָּא דִּי בִירוּשְׁלֶם וּמַלְכָּא הֲוָה יָתִיב עַל כּוּרְסֵיהּ מַלְכוּתֵיהּ בְּבֵית מַלְכוּתָא וּמִסְתַּכֵּל כׇּל קֳבֵיל תְּרַע בֵּיתָא עֲנַת אֶסְתֵּר וְכֵן אֲמַרַת רִיבּוֹן דְּעָלְמָא לָא תִמְסְרִינַנִי בְּיַד עָרְלָא הָדֵין וְלָא תַעֲבִיד רְעוּת הָמָן רַשִׁיעָא מִינִּי הֵיכְמָה דִּי עֲבַד מִן וַשְׁתִּי דְשָׂם טַעַם עַל מַלְכָּא וּפַקִּיד לְמִקְטְלַהּ בְּגִין דַּהֲוָה צָבֵי לְמִיסְבַהּ יַת בְּרַתֵּיהּ וְכַד אִתְכַּנְשׁוּ עוּלֵימְתָּן לִידוֹי דְּהֵגַי הֲוָת תַּמָּן בְּרַתֵּיהּ דְּהָמָן וַהֲוָת צָבֵי מִן שְׁמַיָּא דְכׇל יוֹמָא וְיוֹמָא הֲוָת מְקַלְקְלָא בְּרִיעָא עֲצוּצָא וּבְמוֹי דְרִיגְלַן וּפוּמַהּ הֲוָה סְרֵי לַחֲדָא וְאַפִּיקוּ יָתַהּ בִּבְהִילוּ וּמִינָהּ אִסְתַּקַּף עֲלַי הָדָא לְהִתְנַסְבָא לֵיהּ וּכְעַן שַׁוֵּי יָתִי לְרַחֲמִין בְּעֵינוֹי דְּלָא יִקְטְלִינַנִי דִּי עֲבִיד צְבוּתִי וּבָעוּתִי דִּי אֲנָא בָּעְיָא מִנֵּיהּ וְאוּף אַנְתְּ בְּרַחֲמָךְ סַגִּיאִין חוּס עַל עַמָּךְ וְלָא תִמְסַר בְּנוֹי דְיַעֲקֹב בִּידוֹי דְּהָמָן בַּר הַמְּדָתָא בַּר עֲדָא בַּר בִּיזְנַאי בַּר אֲפְלִיטוֹס בַּר דְּיוֹסוֹס בַּר פֵּירוֹס בַּר הַמְדָן בַּר תַּלְיוֹן בַּר אַתְנִיסוּמוֹס בַּר חָרוּם בַּר חַרְסוּם בַּר שְׂגַר בַּר נְגַר בַּר פַּרְמַשְׁתָּא בַּר וַיְזָתָא בַּר אֲגַג בַּר סוּמְקַר בַּר עֲמָלֵק בַּר אֱלִיפַז בַּר עֵשָׂו רַשִׁיעָא׃

מסורה · יעמוד ליהודים · ... יום דמלכים · פן אפקוד עליה לילה ויום אצרנה · גם אני ונערתי אצום כן · ובכן ב׳ בטעמא וסימ׳ ובכן ראיתי רשעים קבורי׳ ובאו · ובכן אבוא אל המלך אשר לא כדת · ק

בבית המלכות ל׳ · ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר · וחד בית המלכו׳ ואינון חד מן ה׳ זוגין חד בית וחד בבית וסי׳ בית חבור ל׳ כי באו ירמיהו אל בית הבור · בבית הבור ל׳ ויהי בחצי הלילה · בית רשע ל׳ מארת יי׳ · בית החפשית ל׳ ויהי עזיהו דדה׳ · בבית החפשית ל׳ וינגע יי׳ ומלכים · בית אבל ל׳ טוב ללכת · בבית אבל ל׳ לב חכמים · בית המלכות ל׳ גם ושתי · בבית המלכות ל׳ ותלבש אסתר מלכות ·

אבן עזרא

וינתן לך. חפצך או דברך: מהרו את המן. הנה הוא פועל יוצא ויתכן להיות כך מהר המלט שמה והטעם מהר כפסך: ומחר אעשה. שאומר שאלתי ולפי דעתי שאיחרה אסתר לדבר ביום הראשון במשתה היין בעבור שלא ראתה טוב אות שחידש השם בעבור תענית ישראל וכאשר ראתה ביום השני דבר גדולת מרדכי חזק לבה: ולא זע. והוא חסר פ"א כמו ו והיום רד מאד מגזרת יחגרו בזע והנכון בעיני שהוא מן השניי' כמו ביום שיזעו כטע' פחד ותנועה: ויתאפק המן. שלא גילה סודו לאד' עד בואו אל ביתו והוא מגזרת להתאפק וקרוב מטעם לסבול: ורוב בניו. אמרו המדקדקי' כי פירושו גדולת בניו כמו קרית מלך רב כי איך יגיד לאשתו שיש לו בנים רבים ולפי דעתי שכן הוא ספר לאוהביו עם אשתו מזלו הטוב ויש לו עושר רב ובני' רבים וכל זה לא ישוה בעיניו מאומה אעפ שהמלך גדלו ומרוב גדולתו שתה עם המלכה וישתה עוד מחר: וטעם

רשי

עד חצי המלכות. דבר שהוא באמצע ובחצי המלכות הוא בית המקדש שהתחילו לבנותו בימי כורש וחזר בו וצוה לבטל המלאכ' ואחשורו' שעמד אחריו גם הוא בוטל המלאכה ופשוטו של מקרא אף אם תשאלי ממני חצי המלכות אתן לך: יבא המלך והמן. רבותינו אמרו טעמים הרבה בדבר מה ראתה אסתר שזימנה את המן כדי לקנאו במלך ובשרים ועוד טעמים רבים: אל המשתה. כל סעודה נקראת על שם היין שהוא עיקר: ומחר אעשה כדבר המלך. מה שבקשת ממני כל הימים לגלות לך את עמי ואת מולדתי: ויתאפק. נתחזק לעמוד על כעסו כי היה ירא להנקם בלא רשות. ויתאפק. אישטנ"ר בלע"ז: אוהבו

ב' פסו' בקריאה רמז יהו"ד ראשי תיבות וסימ' יבא המלך והמן היום ישמחו השמים ותגל הארץ: מהרו ד' וסי' מהרו ועלו אל אבי. מהרו עשו כמני דשפטים. מהרו את המן לעשות את דבר אסתר. מהרו ללכת פן ימהר והשיגנו: ותאמר ה' וסי' ותדר נדר ותאמר. ותתפלל חנה ותאמר. ותען אסתר ותאמר. וחברו ותען אסתר המלכה ותאמר. העוה

ויהי כראות המלך את אסתר המלכה עמדת בחצר נשאה חן בעיניו ויושט המלך לאסתר את שרביט הזהב אשר בידו ותקרב אסתר ותגע בראש השרביט: ויאמר לה המלך מה לך אסתר המלכה ומה בקשתך עד חצי המלכות וינתן לך: ותאמר אסתר אם על המלך טוב יבוא המלך והמן היום אל המשתה אשר עשיתי לו: ויאמר המלך מהרו את המן לעשות את דבר אסתר ויבא המלך והמן אל המשתה אשר עשתה אסתר: ויאמר המלך לאסתר במשתה היין מה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש: ותען אסתר ותאמר שאלתי ובקשתי: אם מצאתי חן בעיני המלך ואם על המלך טוב לתת את שאלתי ולעשות את בקשתי יבוא המלך והמן אל המשתה אשר אעשה להם ומחר אעשה כדבר המלך: ויצא המן ביום ההוא שמח וטוב לב וכראות המן את מרדכי בשער המלך ולא קם ולא זע ממנו וימלא המן על מרדכי חמה: ויתאפק המן ויבוא אל ביתו וישלח ויבא את אהביו ואת זרש אשתו: ויספר להם המן את כבוד עשרו ורב בניו ואת כל אשר גדלו המלך ואת אשר נשאו על השרים ועבדי המלך: ויאמר המן אף לא הביאה אסתר המלכה עם המלך אל המשתה אשר עשתה כי אם אותי וגם למחר אני קרוא לה עם המלך:

חצי הספר בפסוקים

והות כד חזא מלכא ית אסתר מלכתא קיימא כד נסיסא בדרתא ותרתין עינהא זלגן דמעין ומסתכלא כלפי שמיא מן יד אטעינת רחמין בעינוי ואושיט מלכא לאסתר ית תיגדא דדהבא דהוות נקיט בידיה וקריבת אסתר ומטת לידא ואחידת ברישא דתיגדא: ואמר לה מלכא מה צרוך אית לך אסתר מלכתא ומה בעותיך אפילו אם אנת בעיא לפלגות מלכותי אתניניה לך לחוד למיבני בית מוקדשא דאיהו קאים בתחום פלגות מלכותי לא אתן לך דהכדין קיימית בשבועה לגשם ערבאה וסנבלט חורונאה וטוביה עבדא עמונאה דלא למשבק למיבני יתיה דדחיל אנא מן יהודאי דילמא ימרדון בי הדא בעותא לא אעביד לך מילתא אחריתי די אנת בעיא מיני אגזור ותתעביד בבהילו ורעותיך איתיהב לך: ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר ייתי מלכא והמן יומא דין לשירותא דעבדית לכון: ואמר מלכא אוחיאו ית המן למעבד ית פתגם גזירת אסתר ועל מלכא והמן למשתיא די עבדת אסתר: ואמר מלכא לאסתר במשתיא דחמרא מה שאלתיך אסתר מלכתא ומה בעותיך אפילו אין אנת בעיא עד פלגות מלכותי תתעביד בעותיך לחוד למבני בית מוקדשא דאיהו קאים בתחום פלגות מלכותי לא אתן לך דהכדין קיימית בשבועה לגשם ערבאה וסנבלט חורונאה וטוביה עבדא עמונאה דלא למשבק למבני יתיה דילמא ימרדון בי יהודאי: ואתיבת אסתר ואמרת לית אנא בעיא פלגות מלכותא בשאלתי ולא בנין בית מוקדשא בבעותי: אין אשכחית רחמין בעיני מלכא ואין על מלכא ישפר למיתן ית שאלתי ולמעבד ית בעותי יעול מלכא והמן למשתיא די אעביד להון ברמש ולמחר אנא עביד כפתגם גזירת מלכא: ונפק המן מלות מלכא ביומא ההוא חדי ובדח לבא וכד חזא המן ית מרדכי וית טפליא דעסיקין בפתגמי אורייתא בסנהדרין דעבדת להון אסתר בתרע מלכא ומרדכי לא קם מן קדם אנדרטיה ולא רתת מיניה אלהן פשט ית רגליה ימיניה ואחוי ליה שטר זבינתא דאזדבן ליה בטולמא דלחם דמכתבא באסטרקליליה כל קבל ארכובתיה מן יד תקיף רוגזיה ואתמלי המן עלוי מרדכי רותחא: ואזדריז המן ועל לביתיה ושדר וקרא ית רחמוי וית זרש רשיעתא אנתתיה ברת תתני פחת עבר נהרא: ואשתעי להון המן ית יקר עתריה והיך איתמני עם דוכסי מלכא והיך דהטין קדמוי סגיאות בנוי דסכומהון מאתן ותמניא בר מן עסרתי אוחרנין דאינון פולמוריכין על פילכיא ובר מן שמשי דהוא ספרנא דמלכא וית מה דירבי יתיה מלכא וית דזקפיה עלוי כל רברבנוי ועבדוי דמלכא: ואמר המן ברם לא הנעלת אסתר מלכתא עם מלכא למשתיא די עבדת אלהן יתי ואוף עידן מחר אנא מזומן לותה למסעוד עם מלכא:

מסרה
פניה ותאמר לו. בתרא מלעיל: ומחר ו' וסימ' וקדשתם היום ומחר וכבסו. ומחר אל כל עדת ישראל יקצוף. ומחר אתה ובניך עמי. שב בזה גם היו' ומחר אשלחך. ומחר אתן ויש אתך. ומחר אעשה כדבר המלך: ויתאפק ב' וסימ' ויאמ' שימו לחם. ויתאפק המן ויבוא אל ביתו: הביא ג' וסי' ויקח דוד מידה. והמלך שלמה נתן למלכ' שבא דדה. ויאמר המן אף לא הביאה. וא' והביאה וביום השמיני תקחלה: עשתה ה' קמצי' וסי' נמסר בסדר תולדות ובשמואל ב' סמן י"ג: למחר ו' וסימ' נמסר בסדר וארא:

שוה ג' וסימ' וכל זה איננו שוה לי. ולמלך אין שוה להניחם. כי אין הצר שוה בנזק המלך: ובבקר ו' וסימ' ובקר תשבעו לחם. ובבקר היתה שכבת הטל. ובבקר זרעך תפריח. ובבקר תפלתי תקדמך. ובבקר היא שבה. ובבקר אמ' למלך ויתלו: שנת ה' בלישן שינה וסי' בחמם אשית את משתיהם. והשכרתי שריה וחכמיה. אם אתן שנת לעיני. מתוקה שנת העבד. בלילה ההוא נדדה שנת המלך:

וְכָל־זֶה אֵינֶנּוּ שֹׁוֶה לִי בְּכָל־עֵת אֲשֶׁר אֲנִי רֹאֶה אֶת־מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ׃ וַתֹּאמֶר לוֹ זֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ וְכָל־אֹהֲבָיו יַעֲשׂוּ־עֵץ גָּבֹהַּ חֲמִשִּׁים אַמָּה וּבַבֹּקֶר אֱמֹר לַמֶּלֶךְ וְיִתְלוּ אֶת־מָרְדֳּכַי עָלָיו וּבֹא־עִם־הַמֶּלֶךְ אֶל־הַמִּשְׁתֶּה שָׂמֵחַ וַיִּיטַב הַדָּבָר לִפְנֵי הָמָן וַיַּעַשׂ הָעֵץ׃

בַּלַּיְלָה הַהוּא נָדְדָה שְׁנַת הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר לְהָבִיא אֶת־סֵפֶר הַזִּכְרֹנוֹת דִּבְרֵי הַיָּמִים וַיִּהְיוּ נִקְרָאִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃

ל' ג' וכסי' · ל' · ו' ל' ויתלו ויתלו ג' ב' ותם · ב' ל' פ · ל' יה' בסיפא · ל' וכתי' כן · יפה · ל' ותר הנקראים

וכל דא ליתיה טימי לותי בכל עידן די אנא חזי ית מרדכי יהודאה דיתיב בסנהדרין עם עולמיא בתרע פלטרין דמלכא: ואמרת ליה זרש אינתתיה וכל רחימוי אין שפיר בעינך נימר קדמך מילתא חדא מה דנעביד ליה למרדכי יהודאה אם הוא חד מן צדיקיא דאתבריאו בעלמא אין בחרבא נקטול יתיה כבר תהפוך חרבא ותתרמי עלנא הב יתיה לרגומנא כבר רגמיה דוד גלית פלישתאה ואם בתרא דנחשא נרמי יתיה כבר בזעיה מנשה ונפק מיניה זרוק יתיה לימא רבא כבר בזעוניה בני ישראל ועברו בגוה טמון יתיה לגו אתון נורא יקידתא כבר דעקרוי חנניה מישאל ועזריה ונפקו מן גויה יתרמי לגוב אריוות כבר לא חבילו אריוות בדניאל כד הוי יתרמי קדם כלבין כבר דאסתממו פום כלבין בארעא דמצרים על בני ישראל למדברא יגלי יתיה כבר במדברא נפישו וסגיאו מה עוד קטלא נקטול יתיה והידא מיתא תתעביד ליה נרמי יתיה לבית אסירי כבר מן בית אסירי אמליכו ליוסף סכינא תתרמי על צואריה כבר הוות אתהפכת סכינא מעילוי דיצחק עייניה נעוור ונשבוק יתיה כבר יקטל בנא כמה דקטל שמשון פורענותיה דגברא הדין לא ידעינן מה נעביד אלא צליבא רבא אתעביד ליה ועל בבא דבייתיה דמיה ישתפיך קומתיה תתרמי על צליבא ויחזון יתיה כל יהודאי וכל חברוי ורחימוי שמיא וארעא כחדא צייתין על צליבא דאתקין המן למרדכי תוות לצפרא ועול קדם מלכא ושאיל מיניה על צליבא הדין בשעתא ההיא לא שלח מנוי ולא שכב המן בר המדתא עד דאזל ואייתי ית קינאי נגריא ית נגריא דעבדין צליבא וקיצאי דמתקנין סכין דפרזל ובנוי דהמן דייצין וחדיין וזרש אתתיה מנגנא בכינרין עם המן רשיעא ואמר אגרא לנגרי אנא יהיב ולקיצאי אנא מתקן שירותא על צליבא הדין בהשעתא קם המן רשיעא למנסיא צליבא בקומתיה נפקת בת קל משמי מרומא ואמירת ליה יאי המן רשיעא ולך שפר בר המדתא ושפר פתגמא קדם המן ועבד צליבא לגרמיה דהוה מן יומא דזמינת אסתר ית המן לשירותא אתעקו בני ישראל ואמרין דין לדין הדין מסאנינן בכל יומא ויומא דתיבעי אסתר מן מלכא דניקטליה והיא מזמנא ליה לשירותא בהא שעתא שפכו דבית יעקב כולהון לבהון ואתרחיצו על אבוהון די בשמיא וכן אמרין קדמוי עני יתן עני כל מעיקיא היך דתלין עיני עבדוי למריהון והיך עיני אמתא לרבונתה כדין תליין עיננא עלך עד עידן דתתגלי ותתפוק יתנא דהא סנאה ובעל דבבא מגדף ואמר מן אינון יהודאי בכן שמע בקל צלותהון ועבד בעותהון ביה בליליא מטול די בכל זימנא דפריק יתהון מן בעלי דבביהון בליליא פריק יתהון מפרעה ומסנחריב מן כל דקמו עליהון: ביה בליליא ההוא נדת שינתא דמלכא ביה בליליא ההוא נפק פורקנא ליהודאי ביה בליליא אידברת שרה לביתיה דאבימלך ביה בליליא אתקטלו כל בוכרי דמצראי ביה בליליא ההוא אתגליין נביאן לנביאן וחילמין לחלמי חיזוניא ביה בליליא ההוא אתגריש עלמא כוליה מרינן וכל דיירירהון אבלא רבא בכל כרכיא מספדא ויללא בכל מדינתא עולימין אסורין בסקין סבין סבן שקפין על לבהון וכולהון צווחין במרר ובקל רב מיללין ואמרין ווי דחזינן עקא על עקא ותבירא על תבירא ומתברנא קדמיא לא אתסינן ומחתנא לא אתיהיבת אסו וממדונא אתנחמנא וכיבי לבנא לא עברו מיננא דקרית אבהתנא רטישא על ארעא ומקדשנא סגר סנאה ועזרתנא דשישו בעלי דבבנא ופרעה ומצראי לא עצו עלנא כהדא עצתא ומלכי עממיא לא חשיבו עלנא כמחשבתא הדא למהוי עתידין ליומא הדין לשיצותנא מעל אפי ארעא גלירזין גלא ליה רזא דנא למרדכי די גזירת מותנא אתגזרת על דבית ישראל ואוף לעברין ולאמהן לא זבינו יתנא ביה בליליא ההוא נדת שינתיה דקודשא בריך הוא מרומא ואין לא כתיב הדין קרא לא הוות אפשר למימריה דכתיב עורה למה תישן יי׳ חס ושלום לית קדמוי שינה אלא כד חטיין בית ישראל עבד גרמיה דכוות דמיך ברם כד עבדין רעותיה לא נאים ולא דמיך נטיר ישראל ביה בליליא ההוא נדת שינתיה דמרדכי צדיקא דהוה שהיד ולא שכיב והוות שכיב ולא דמיך דהוון בית ישראל מתכנשין ויתבין קדמוי ואמרין ליה את גרמת לנא ית כל בישתא הדא ואין את קמת מן קדם המן רשיעא וכרעת וסגידת ליה לא אתת עלנא כל עקתא הדא מתיב מרדכי ואמר לון לבושא די הוה לביש המן רשיעא ציירין עלוי תרין צלמין חד מן קדמוי וחד מן בתרוי ואין קמית וסגידית ליה אשתכחית דאפלח לטעותא ואתון ידעין מן דפלח לטעותא יאבד מן עלמא הדין ומטרד מן עלמא דאתי ושתקון מיניה כולהון ביה בליליא נדת שינתא דהמן רשיעא דהוה שהיד ולא שכיב והוות שכיב ולא דמיך מהימת דהוה מתקן ית צליבא למיצלב ית מרדכי עלוי ולא הוה ידע די לנפשיה הוה מתקן יתיה ביה בליליא ההוא נדת שינתא דאסתר צדיקתא דהות עבדת לחמא לאעלא ית המן בשירותא עם

רשי

איננו שוה לי. איני חש לכל הכבוד אשר לי: בכל עת וגו'. אמרו רבותינו שהיה מראה לו שטר שמכר עצמו לעבד על חוסר מזונות כשנתמנו ראשי גייסות מרדכי והמן במלחמה אחת: נדדה שנת המלך. נס היה ויש אומרים שם את לבו על שזמנה אסתר את המן שמא נתנה עיניה בו והרגהו: להביא את ספר הזכרונות. דרך המלכים כשמשנתן נודדת אומרי' לפניהם משלים ושיחות עד שמשנתם חוזרת עליהם ורבותינו אמרו מתוך שנתן לבו על המן ואסתר אמר אי איפשר שלא ידע אדם עניינם שהוא אוהבי ויגלה לי וחזר ואמר שמא עשה לי אדם טובה ולא גמלתיו ואין חוששין עוד לי לפיכך ויאמר להביא את ספר הזכרונות: ונתון

אבן עזרא

וטעם יושב בשער המלך בעבור שהיא מעלה גדולה והוא מכעיס אותי: בלילה ההוא. בדרש שנת מלכו של עולם והטעם שהשם לא יישן רק שומר ישראל וסבב השם סיבתה זכירת מעשים שעברו בעבור שנדדה שנת המלך. ויש אומרי' כי טעם להביא ספר דברי הימים להתענג בשמיעת דבריו שעברו ויש אומרי' בעבור שנדדה שנתו שמא עשה הוא על דבר שנדר ולא הקימו וזה קרוב אלי:

יקר

ומצא ז' וסי' הגביע · ויבקש הדבר וימצא · ויתלו · וימצא בחוב · וימצא מבני הכהני' דעזרא · וימצא בהם גבורי חיל דד"ה · ויבקשוהו וימצא להם ; לתלות ב' וסי' יתד לתלות · לתלות את מדרכי ; מה לעשות באיש כל לשון עשייה קשורים בלמ"ד במ"ה קשורים בב"ת וס"מ ונתתי אתם שמרי משמרת הבית · מה לעשות עוד לכרמי הנינא דפסוק · ובכל יום ויום · והעם לעשות בו כטוב · ויבא המן ויאמר לו המלך · אשר המלך חפץ ביקרו ; אמירה בלבו דוקא בלבו י' דסמי' וסימ' נמסר

וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי על־
בגתנא ותרש שני סריסי המלך מ
משמרי הסף אשר בקשו לשלח יד
במלך אחשורוש : ויאמר המלך מה־
נעשה יקר וגדולה למרדכי על־זה
ויאמרו נערי המלך משרתיו לא־
נעשה עמו דבר : ויאמר המלך מי
בחצר והמן בא לחצר בית־המלך
החיצונה לאמר למלך לתלות את־
מרדכי על־העץ אשר־הכין לו :
ויאמרו נערי המלך אליו הנה המן
עמד בחצר ויאמר המלך יבוא :
ויבוא המן ויאמר לו המלך מה־
לעשות באיש אשר המלך חפץ ב
ביקרו ויאמר המן בלבו למי יחפץ
המלך לעשות יקר יותר ממני :
ויאמר המן אל־המלך איש אשר
המלך חפץ ביקרו : יביאו לבוש
מלכות אשר לבש־בו המלך וסוס
אשר רכב עליו המלך ואשר נתן כתר
מלכות בראשו : ונתון הלבוש
והסוס על־יד איש משרי המלך
הפרתמים והלבישו את־האיש אשר
המלך חפץ ביקרו והרכיבהו על־
הסוס ברחוב העיר וקראו לפניו ככה
יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו
: ויאמר המלך להמן מהר קח את־
הלבוש ואת־הסוס כאשר דברת
ועשה־כן למרדכי היהודי היושב
בשער המלך אל־תפל דבר מכל אשר
דברת : ויקח המן את־הלבוש ואת־
הסוס וילבש את־מרדכי וירכיבהו
ברחוב העיר ויקרא לפניו ככה
יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו :

ב' · יח' כתיב · ג' בסיפ' · ל' · ל' ומל' לתלות עליו כל כלי · ג' · ג' דסיפי' ויאמר בלבו · ז' מל' · ט' · ל' · יו' · ל' כסי' · ג' · ו' חס' בליש' · ל' וכתי' כן · ד' · גו' · לב · ל' ומל' ותפל אל לכה · ד' · גו' · לב

מלכא אחשורוש ביה בליליא ההוא נדת שינתיה דמלכא דאחשורוש טפשא דהוות שהיד ולא שכיב והות שכיב ולא דמיך די נקט יתיה רוחא דנקטא למלכי ותבטרת יתיה כוליה ליליא עני וכן אמ לכל רברבנוי מה דאכלית לא הנאה לי ומה דשתיתי לא אתקבל עלי שמיא רעימין עלי ושמי שמיא מרימין בקליהון היך מתנן אמרית למשבק למדינתא ולא שבקית לון או אסתר והמן מכוונין למקטל יתי דלא אעלת אסתר לשירותא עמי אלא המן בלחודוי ביה בליליא ההוא על דכרן אברהם יצחק ויעקב קדם אבוהון די בשמיא ואשתלח מן מרום מלאכא הוא מיכאל רב חיילא דישראל ויתיב ברישיה דמלכא ונדי ית שינתא מיניה כוליה ליליא עד די אמר לאעלא קדמוי ית ספר דכרניא מילי דיוטא והוון קרין ביה קדם מלכא עבדי דיניהון מלכא קדמי דהוון מן קדמוי ויתיב לעיל מן עינוי דמלכ והורת מסתכל מלכא וחזי בדמות גבר עני ואמר ליה למלכ המן בעי דנקטלך ונמליך יתיה חילופיך והא מקדם בצפרא ובעי למשאל מינך גברא דפרקך מן מותא ובעי למקטליה אלא אימר ליה להמן מה למעב לגברא דמלכא צבי ביקריה ותחזי דלא שאיל מינך אלא לבושין דמלכא וכתרא דמלכותא וסוסיא די רכיב עלוי מלכא : ואשתכח כתוב בספרא די חוי מרדכי על בגתנא ותרש תרין רבני מלכא דינטרי פלטרין די בעו לאושטא ידא לקטלא ית מלכא דאחשורוש בבית דמכיה : ואמר מלכא מה אתעביד יקרא ורבותא למרדכי על דין ואמרו עולמי מלכא משומשנוי לא אתעביד עד כדון עימיה שום מידעם : ואמר מלכא מן גברא דקאים בדרתא והמן על לדרתא די בבית מלכא בריתא למימר למלכא למצלוב ית מרדכי על קיסא דזמין ליה : ואמרו עולמי מלכא לותיה הא המן קאים בדרתא ואמר מלכא יעול : ועל המן ואמר ליה מלכא מה חזי לאיתעבדא לגבר די מלכא צבי ביקריה וחשיב המן בלביה ואמר מאן יצבי מלכא למעבד יקרא יתיר מני : ואמר המן לות מלכא גבר די מלכא צבי ביקריה : ישים מלכא טעים ייתון לבוש ארגוונא די לבישו ביה ית מלכא ביומא די על למלכותא וסוסא די רכב עלוי מלכא ביומא דעל למלכותא ודי איתיהב כלילא דמלכותא ברישיה : ויהא מתיהב לבוש ארגוונא וסוסא על ידא דגברא רבא מרברבי דמלכא איסטרטיגין ויִלבשון תורביני מלכא ית גברא דמלכ צבי ביקריה וירכיבונוהי עילוי סוסא בפתאה דקרתא ויקלסון קדמוי כדנא יתעביד לגברא דמלכא צבי ביקריה : ואמר מלכא להמן אוחי סב ית לבוש ארגוונא וית סוסיא כמא די מלילתא ועביד כן למרדכי יהודאה אמר ליה המן לאידין מרדכי אתיב ליה מלכא למרדכי יהודאה אמר ליה המן סגיאין מרדכי יהודאי אית בשושן אתיב ליה מלכא להתוא דסדרת אסתר ליה סנהדרין בתרע פלטרין דמלכא אמר ליה המן בבעו מינך קטול יתי ולא תגזור עלי כפיתגמא הדין אמר ליה מלכא אוחי ולא תמנע מדעם מן כל מה דמלילתא : ודבר המן ית לבוש ארגוונא וית סוסא ואלביש ית מרדכי וארכבינה בפתאה דקרתא וקלס קדמוי כדין יתעביד לגברא די מלכא צבי ביקריה :

אבן עזרא

יקר · הוא שם ולעולם הוא קמוץ רק אם היה סמוך כמו ואת יקר תפארת גדולתו ואם היה שם התואר יהיה האל"ף קמוץ בקמץ גדול וכאשר יסמך יתערב עם השם הסמוך יקר רוח איש תבונה והטעם יפרים ביניהם : חפץ ביקרו · המלך חפץ לעשות יקר לו : ויאמר המן בלבו · יש בדברי יחיד כי מזה הכתוב כלמוד כי בנבואה נכתב' זאת המגלה כי מי יודע ת תעלומות לב כי אם השם שגלה סודו אל עבדיו הנביאים ואחרים אמרו כי היא דרך סברא או המן גלה סודו אחר כן או ביום עצמו וכמוהו ויאמר עשו בלבו והאמת כי זאת המגלה ברוח הקדש נכתבה · מבאכו למי יחפוץ וגם דרכו יחפץ שני מ מסקלים : יביאו · המשרתים : ואשר נתן כתר מלכות ב בראשו · יש אומרים שהרגים אחרה על המלך על כתר ה המלכות בעבור כבוד המלכות על כן אמר ונתון הלבוש והסוס ולא הזכיר הכתר והנכון בעיני שו"ו בראשו שב אל הסוס כי יש סוס של מלך ש שימו כתר מלכות בראשו כאשר ירכב עליו המלך ואין אחר מעבדי המלך רשאי לרכוב עליו וזה דבר ידוע : ברחוב

רשי

ונתון הלבוש והסוס על יד איש · ואת הכתר לא הזכיר שראה שעינו של מלך רעה על ש שאמר שיתנו הכתר בראש אדם :

ויסב

מסרה
במלכים א' סימן ל"ב ; ונתון ז' וסי' נמסר ב בסדר מקץ ובירמיה סימ' ל"ז : הפרתמים ג' וסימ' נמסר בריש ס סיפרא : והלבישו ו' חס' בליש' וסימניהון המלבשכם שני עם · והלבישו לדניאל א ארגונא · והלבשו את האיש · בהנות עור וילבשם · וילבשם כתנות · וילבשהו בגדים : ככה יעשה ד' וסי' ככה יעשה לשור האחד · ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה · והלבישו את האיש אשר המלך חפץ ב ביקרו · ויקרא לפניו ככה יעשה לאיש : אשר המלך חפץ ב ביקרו ד' דסמיכי וסימ' ויבא המן ויאמר לו · והלבישו את האיש · והרכיבוהו על הסוס · וירכיבוהו על הסוס ב ברחוב :

נדחף ב׳ ופתח וסימ׳ והמן נדחף אל ביתו אבל · וגם הוא נדחף לצאת כי נגעו יי׳ דדה׃ לנפול ד׳ חס וסימ׳ לנפל בחרב · גם בבל לנפל חללי ישראל · דחה דחיתני לנפל · אשר החילות לנפל לפניו׃ אסתר המלכה י״ד וסימ׳ ויודע הדבר למרדכי · ויהי כראות המלך את אסתר המלכה · כהלך אסתר המלכה ומה קדמאה · אף לא הביאה אסתר המלכה · לשתת עם אסתר בתרא דגם ביום השני ושלאחריו · מי הוא זה ואיזה הוא אשר · והמן עמד לבקש על נפשו מאסתר

וישב מרדכי אל-שער המלך והמן נדחף אל-ביתו אבל וחפוי ראש׃ ויספר המן לזרש אשתו ולכל-אהביו את כל-אשר קרהו ויאמרו לו חכמיו וזרש אשתו אם מזרע היהודים מרדכי אשר החלות לנפל לפניו לא-תוכל לו כי-נפול תפול לפניו׃ עודם מדברים עמו וסריסי המלך הגיעו ויבהלו להביא את-המן אל-המשתה אשר-עשתה אסתר׃

ז ויבא המלך והמן לשתות עם-אסתר המלכה׃ ויאמר המלך לאסתר גם ביום השני במשתה היין מה-שאלתך אסתר המלכה ותנתן לך ומה-בקשתך עד-חצי המלכות ותעש׃ ותען אסתר המלכה ותאמר אם-מצאתי חן בעיניך המלך ואם-על-המלך טוב תנתן-לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי׃ כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג ולאבד ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי כי אין הצר שוה בנזק המלך׃ ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה מי הוא זה ואי-זה הוא אשר-מלאו לבו לעשות כן׃ ותאמר-אסתר איש צר ואויב המן הרע הזה והמן נבעת מלפני המלך והמלכה׃ והמלך קם בחמתו ממשתה היין אל-גנת הביתן והמן עמד לבקש על-נפשו מאסתר המלכה כי ראה כי-כלתה אליו הרעה מאת המלך׃

ותב מרדכי לסנהדרין די בתרע פלטרין דמלכא ואשלח ית לבוש ארגונא מעילוהי ולבש סקא ויתיב על קטמא והוה מודה ומצלי עד רמשא והמן אתבהל ואזל לביתיה אבל על ברתיה ומתעטף על רישיה כאבילא על ברתיה וכיסופיה׃ ואישתעי המן לזרש אינתתיה ולכל רחמוי ית כל די ארעיה ואמרו ליה חכימוי וזרש אינתתיה אין מזרע דצדיקיא מרדכי דשרית למיפל קדמוי היכמה די נפלו מלכיא קדם אברהם במישר חקליא אבימלך קדם יצחק יעקב נצח מלאכא ועל ידוי דמשה ואהרן טבעו פרעה וכל משיריתיה בימא דסוף וכל מלכיא ושלטוניא דאבאישו להון מסר יתהון אלההון בידיהון ואף אנת לא תיכול לאבאשא ליה ארום מיפל תפול קדמוי׃ עוד כען אינון ממללין עימיה ורבני מלכא מטו ואוחו להנעלא ית המן למשתיא דעבדת אסתר׃ ועל מלכא והמן למשתי עם אסתר מלכתא׃ ואמר מלכא לאסתר אוף ביומא תניינא במשתיא דחמרא מה שאלתיך אסתר מלכתא ויתיהב ליך ומה בעותיך אפילו עד פלגות מלכותא אתנינה ליך לחוד למבני בית מוקדשא דקאים בפלגות תחום מלכותי לא אתן ליך דהכרין קיימית בשבועה לגושם ולטוביה ולסנבלט ברם אוריכי עד דירבי דריוש בריך ויחסין מלכותא ותתעביד׃ וזקפת אסתר ית עינהא כלפי שמיא ואתיבת אסתר מלכתא ואמרת אין אשכחית רחמין קדמך מלכא רמא ואין קדם מלכא דארעא שפיר תתיהב לי שיזיב נפשי מן ידוי דסנאה בשאלתי ופורקן עמי מן ידוי דבעיל דבביה בבעותי׃ ארום איזדבננא מגן אנא ועמי בית ישראל לאישתיצאה לאתקטלא ולהובדא ואילולי לעבדין ולאמהן איזדבננא שתקית ארום לית מעיקא טימין ורווחא באוזניקא דמלכא׃ ואמר מלכא אחשורוש ואמר לאסתר מלכתא מן הוא דין ובאידין אתר הוא גברא חציפא וחייבא ומרודא די אמלכיניה לבביה למעבד כדין׃ ואמרת גברא מעיקא ובעיל דבבא דבעא למקטלך ברמשא בבית דמכך ויומא דין בעא למלבש אסטלא דמלכותא ולמרכב על סוסא די לך ולאחתא מניכא דדהבא על רישיה ולמרדא בך ולמיסב מינך מלכותא ואסתקפת מילתא מן שמיא ואתעבידת ההוא יקרא למרדכי צדיקא אחוי דאבא בר יאיר בר שמעי בר שמידע בר בענה בר אלה בר מיכה בר מפיבושת בר יהונתן בר שאול מלכא בר קיש בר אביאל בר צרור בר בכורת בר אפיה בר שחרים בר עזיה בר ששון בר מיכאל בר אליאל בר עמיהוד בר שפטיה בר פנואל בר פיתח בר מלוך בר ירובעל בר ירוחם בר חנניה בר זבדי בר אלפעל בר שמרי בר זבדיה בר רמות בר חשום בר שחורה בר עזא בר גוזא בר גרא בר בנימן בר יעקב בר יצחק בר אברהם גברא מעיקא ובעיל דבבא המן בישה הדין בעא למיצלביה והמן אישתעמים מן קדם מלכא ומלכתא׃ ומלכא זקף ית עינוי וחזא והא עסרתי מלאכין דמיין לעסרתי בנוי דהמן קטיעין אילניא דיבגינתא גואה בבין קם בריתחיה ממשתיה דחמרא ואזל לגינתא גואה למיחמי מן הוא דין והמן קם למתבע חייסא על נפשיה מאסתר מלכתא ארום חזא ארום אסתקפת עלוהי בישתא מלות מלכא׃

רשי

ויסב מרדכי · לשקו ולתעניתו׃ אבל וחפוי ראש · רבותינו פירשו הדבר במסכת מגילה · אשר החילות לנפול וגו׳ · אמרו אומה זו נמשלו לכוכבים ולעפר כשהם יורדים יורדין עד עפר וכשהם עולים עולין עד לרקיע ועד הכוכבים׃ תנתן לי נפשי · שלא אהרג בשלשה עשר באדר שגזרת גזרת הריגה על עמי ומולדתי׃ ועמי · ינתן לי בבקשתי שלא יהרגו ואם תאמר מה איכפת לך כי איכבה אוכל וראיתי וגו׳׃ כי אין הצר שוה בנזק המלך · אינו חושש בנזק המלך שאילו רדף אחר הכאתך היה לו לומר מכור אותם לעבדים ולשפחות וקבל הממון או החייה אותם להיות לך לעבדים הם חורשים׃ ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה · כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר ב׳ פעמים אינו אלא למדרש ומדרשו של זה בתחילה היה מדבר עמה ע״י שליח עכשיו שיודע שממשפחת מלכים היא דבר עמה הוא בעצמו׃ כי כלתה · נגמרה הרעה והשנאה והנקמה׃ והמן

מסרה

המלכה · ביום ההוא נתן המלך אחשורוש · והגה בית המן נתתי ל׳ לאסתר · ומה שאלתך בתרא · ותכתב אסתר המלכה בת אביחיל · לקיים את ימי הפרים האלה בזמניהם׃ הצר ג׳ ב׳ קמצ׳ וא׳ פתח וסי׳ על הצר הצורר אתכם והריעתם · וליוצא ולבא אין שלום מן הצר · כי אין הצר שוה בנזק המלך · אנ״ך קדמ׳ פתח׃ נבעת ב׳ וסימ׳ נבעת מפני מלאך יי׳ · והמן נבעת מלפני המלך׃ כלתה אליו ג׳ בליש׳ וס׳ וכלות אליהם כל היום · ועתה דמי וראי מה תעשי כי כלתה · כי כלתה אליו הרעה מאת המלך׃ על

אבן עזרא

נדחף · מעצמו והוא אבל וחפוי ראש פעול והטעם שכסה ראשו והעד ופני המן חפו והוא מגזרת ויחפהו ואין הוא בבנין אחר׃ ויאמרו לו חכמיו · בבוא איד הרשע לא יתכנאו אוהביו עליו טוב׃ תנתן לי נפשי · הטעם אין שאלתי כי אם נפשי ומה נכבד טעם תנתן לי׃ כי נמכרנו · מבנין נפעל והטעם אחר מכרנו והנה והתמכרת שהם ימכרו עצמם ואין קונה׃ ואילו · כמו ואילו חיה אלף שנים והאלף כסף והטעם כי נמכרנו להשמיד ואילו נמכרנו להיותנו עבדים ושפחות הייתי מחרשת כי אין הצרה הזאת הבאה עלינו שוה בעינינו מאומה אף על פי שאין למעלה ממנה אחר הריגה כדי שלא יבא המלך לידי נזק במחשבתו והנה הצר שם כמו צר ומצוק מצאוני או פי׳ הצר שם התואר כי אין האויב שוה שיבא נזק למלך ומלת נזק בלשון ארמית לא להוי נזיק · ויאמר המלך אחשורוש ויאמר פעמיים להורות שהמלך כעס מיד ומרוב כעסו אמר במהירות מי הוא זה פעמים שאומ׳ בכעסו מי זה אתה אמור מי זה אמור מהרה · נבעת כבעת שורש והטעם כמו נבהל מבג׳ והנה בעתה׃ כי כלתה · כמו כי כלה היא׃ והמן

אבן עזרא

והמן נופל. שהיה מתחנן ומשתחוה לרגליה וכראותו שב המלך נפל מרוב פחדו ודרך הדרש ידועה: לכבוש את המלכה. כינוי לשכיבה שתהיה תחת רשותו והנה יכריחנה וכמוהו וכבשוה: וטעם עמי שאני רואיתי זה: חפו. המפרשים וטעם כסו פניו כי כן משפט מלכי פרס שיכסו עבדי המלך פני מי שכעס עליו המלך שלא יראהו עוד המלך וזה דבר ידוע בספרי פרס: חרבונא. יש אומרים כי אליהו ז״ל נדמה למלך כדמו׳ סריס. וטעם וחמת המלך שככה שלא כ נחה חמתו עד תלות המן מגזרת והשכותי מעלי. ואם הם שנים בנוים: מה הוא לה. שהוא דודה: העביר. מלה יוצאה בעבור שהוסר מאחר וניתן לאחר וכמוהו ואת ה העם העביר אותו. ומרדכי מושל על בית המן כי עושר רב היה לו גם עבדים ושפחות כי אין אחר המלך ג גדול ממנו: וטעם ותוסף אסתר בעבור כי כל שאלתה היתה להשמיד המן: וכשר. הטעם טוב וכמוהו איזה יכשר בבושרות. כ״ף איככה אוכל כפול ויש אומרי׳ שהם שתי מלות כמו איכה כי מצאנו איכה תרעה שטעמו כטעם איפה איככה אוכל לאיות. נו״ן באבדן במקו׳ מ״ם או הוא לשון נקבות והטעם באבדן כמשפט מולדתי ויותר טוב ה היות באבדן שם ה הפועל כמו מכת חרב והרג. ואבדן והנו״ן כ נוסף כי מקלי שמות הפעלים משתנים:

רשי

והמן נופל. המלאך דחפו: על המטה אשר אסתר עליה. דרכן היה ליסב בסעודה על צדן על גבי המטות כמו שאמר בראש הספר מטות זהב וכסף לכבוד המטות: הגם לכבוש. לשון תימה הוא לכבוש לאנוס בחזקה כמו ונכבשה הארץ: גם הנה העץ. גם רעה אחרת עשה שהכין עץ לתלות אוהבו של מלך שהציל המלך מסם המות: מה הוא לה. איך הוא קרוב לה: להעביר את רעת המן. שלא תתקיים עצתו הרעה: הנה בית המן וגו׳. ומעתה הכל רואים שאני חפץ בכם וכל מה שאתמת יאמינו הכל שמאתי הוא לפיכך אין צריך אתם להשיבם אלא כתבו ספרים אחרים כטוב בעיניכם: אין

מסרה

על המטה ב׳ וסימ׳ ויתחזק ישראל וישב על המטה׳ והמן נפל על המטה: ופני י״ו וסימ׳ נמסר בתלים סימן פ״ב: חרבונה ב׳ חד כתי׳ אל״ף וסימ׳ אמר למהומן בזתא חרבונא׳ ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים: עשה המן למרדכי חד מן י״ו מלין בקריאה קרני פרה וירח בן יומו משרתו וסימ׳ ומרתם מחוץ לעיר. אלה הנחלות אשר נחלו׳ ושני אנשים שרי גדודים

והמלך שב מגנת הביתן אל־בית משתה היין והמן נפל על־המטה אשר אסתר עליה ויאמר המלך הגם לכבוש את־המלכה עמי בבית הדבר יצא מפי המלך ופני המן חפו: ויאמר חרבונה אחד מן־הסריסים לפני המלך גם הנה־העץ אשר־עשה המן למרדכי אשר דבר־טוב על־המלך עמד בבית המן גבה חמשים אמה ויאמר המלך תלהו עליו: ויתלו את־המן על־העץ אשר־הכין למרדכי וחמת המלך שככה:

ח ביום ההוא נתן המלך אחשורוש לאסתר המלכה את־בית המן צרר היהודיים ומרדכי בא לפני המלך כי־הגידה אסתר מה הוא־לה: ויסר המלך את־טבעתו אשר העביר מהמן ויתנה למרדכי ותשם אסתר את־מרדכי על־בית המן: ותוסף אסתר ותדבר לפני המלך ותפל לפני רגליו ותבך ותתחנן־לו להעביר את־רעת המן האגגי ואת מחשבתו אשר חשב על־היהודים: ויושט המלך לאסתר את שרבט הזהב ותקם אסתר ותעמד לפני המלך: ותאמר אם־על־המלך טוב ואם־מצאתי חן לפניו וכשר הדבר לפני המלך וטובה אני בעיניו יכתב להשיב את־הספרים מחשבת המן בן־המדתא האגגי אשר כתב לאבד את־היהודים אשר בכל־מדינות המלך: כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר־ימצא את־עמי ואיככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי: ויאמר המלך אחשורוש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי הנה בית־המן נתתי לאסתר ואתו תלו על־העץ על אשר־שלח ידו ביהודיים:

ומלכא תב בריתחיה מגנתא גואה לבית משתיא דחמרא והא גבריאל מלאכא דחף ית המן רשיעא וחמא מלכא והמן גחין עליה דרגישא די אסתר עלה ותוה מלכא ואמר הא ברם בקושטא לא אתא המן אילהן למשכוב עם מלכתא כד אנא שרי בביתא כען כל עממיא ואומיא ולישניא דאינון מה אית לעוברא ביה פתגמא נפק מפומיה דמלכא ואפוי דהמן אתחפיאו בהתתא: ואמר חרבונא חד מן רבניא קדם מלכא ברם הא קיסא די זמין המן למצלב ית מרדכי דמליל טבא בגין מלכא ועל ידוי אשתזיב מקטול והא קיסא קאים בבית המן כען אין על מלכא שפיר יתנסח אע מן ביתיה וזקיף יתמחי עלוהי רומיה חמשין אמין ואמר מלכא אזילו צליבו יתיה עלוהי: וצליבו ית המן על קיסא די זמין למרדכי וריתחא דמלכא אישתדיכת: ביומא ההוא מסר מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ית ביתא דהמן מעיק יהודאי וית אינשי ביתיה וית כל טסברוי וית כל עתריה ומרדכי על קדם מלכא ארום חויאת ליה אסתר מן הוא לה: ואעדי מלכא ית סיטומתא עיזקתא די אעביר מהמן ויהבה למרדכי ושויאת אסתר ית מרדכי רב וסרכן על גניסיה דהמן: ואוסיפת אסתר ומלילת קדם מלכא ונפלת קדם רגלוי ובכיאת ופייסת ליה לבטלא ית בישת המן דמן יחוס דאגג וית זימוניה די חשיב על יהודאין: ואושיט מלכא לאסתר ית תיגרא דדהבא ואיזדקפת אסתר וקמת קדם מלכא: ואמרת אין על מלכא שפיר ואין אשכחית רחמין קדמוהי ותקין פתגמא קדם מלכא וטבתא אנא קדמוי בעינוי יפקיד מלכא וישים טעם למכתב למהוי תייבין פטקיא זמיוני דהמן בר המדתא דמן יחוס אגג די כתב להובדא ית כל יהודאין די בכל פילכי מלכא: ארום איכדין איכול לסוברא ולמיחמי בבישתא די תוגרן ית עמי והיכדין איכול למתעתרא ולמיחמי בעידן דיובדון גניסת ילדותי: ואמר מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ולמרדכי יהודאי הא בית המן יהבית לאסתר ויתיה צליבו על קיסא בגין די אושיט ידי ביהודאין:

מסרה

היו בן שאול׳ וישלח אשר על הבית ואשר על העיר דיהוא׳ והני ממלא אל כל יושבי ח הארץ הזאת דירמיה׳ ואמרו אליך הגידה נא לנו׳ והנותר לנשיא מזה ומזה ד דיחזקאל׳ המשרתים את המלך דויקהל דויד דדה׳ צאו לערי יהודה דויקבץ׳ וירם יאשיהו לבני העם צאן׳ אשר עשה המן למרדכי אש׳ דבר טוב׳ תהי נא אזנך קשבת דעזרא׳ גם אני חצני נערתי׳ ויעש לו לשכה גדולה ושם היו לפנים׳ ועמסים על החמרים׳ ומה חשחן ובני תורין׳ ב׳ מנהון כו׳ משרתים חוצמן וגלגל: ואם מצאתי ל׳ דסמי׳ ותאמ׳ אם על המלך טוב׳ והוא חד מן י״ו ואם יחידאין וס׳ ואם אתה ל׳ עד הגל הזה׳ ואם ידעת ל׳ ארץ מצרים לפניך הוא ב במיטב׳ ואם שור ל׳ נגח הוא מתמול׳ ואם יהיה ל׳ היובל לבני ישראל׳ ואם אמת ל׳ לא נמצאו בתולים׳ ואם שנה ל׳ אם באמת ובתמים עשיתם דינתם עם ב בעלי שכם׳ ואם העשה ל׳ עלה י״י תעלנה׳ ואם אני ל׳ אם יוכל להלחם אתי׳ ואם אל עיר ל׳ יאסף דעצת חושי ה הארכי׳ ואם רעה ל׳ ויאמר שלמה אם יהיה לבן חיל׳ ואם תלך ל׳ בדרכי לשמר חקי ומצותי׳ ואם כגוי ל׳ העל אלה לא אפקד בם נאם י״י׳ ואם חי ל׳ ואם חי י״י יאמרו׳ ואם בנות ל׳ שלשת האנשים האלה בתוכה׳ ואם בין ל׳ אם תגביה כנשר׳ ואם יפול ל׳ עץ בדרום׳ ואם מצאתי ל׳ חן בעיניו וכשר הדבר דאסתר׳

ואתם כתבו על היהודים כטוב בעיניכם בשם המלך וחתמו בטבעת המלך כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתום בטבעת המלך אין להשיב: ויקראו ספרי המלך בעת ההיא בחדש השלישי הוא חדש סיון בשלושה ועשרים בו ויכתב ככל אשר צוה מרדכי אל היהודים ואל האחשדרפנים והפחות ושרי המדינות אשר מהדו ועד כוש שבע ועשרים ומאה מדינה מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשנו ואל היהודים ככתבם וכלשונם: ויכתב בשם המלך אחשורש ויחתם בטבעת המלך וישלח ספרים ביד הרצים בסוסים רכבי הרכש האחשתרנים בני הרמכים: אשר נתן המלך ליהודים אשר בכל עיר ועיר להקהל ולעמד על נפשם להשמיד ולהרג ולאבד את כל חיל עם ומדינה הצרים אתם טף ונשים ושללם לבוז: ביום אחד בכל מדינות המלך אחשורוש בשלושה עשר לחדש שנים עשר הוא חדש אדר: פתשגן הכתב להנתן דת בכל מדינה ומדינה גלוי לכל העמים ולהיות היהודים עתודים ליום הזה להנקם מאיביהם: הרצים רכבי הרכש האחשתרנים יצאו מבהלים ודחופים בדבר המלך והדת נתנה בשושן הבירה: ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה ותכריך בוץ וארגמן והעיר שושן צהלה ושמחה:

ואתון סרהיבו כתובו בגין יהודאין כד שפיר בעיניכון בשום מימרא דמלכא וסטימו בעזקתא סיטומתא דמלכא ארום פיטקא דמתכתיב בשום מימרא דמלכא ומסתתם בעיזקתא סיטומתא דמלכא לא יתוב ריקנו: ואתקריאו לבלרין דמלכא בעידנא ההיא בירחא תליתאי הוא ירח סיון בעסרין ותלתא יומין ביה ואיכתיב ככל די פקיד מרדכי לוות יהודאין ולוות איסטרטילוסין והפרכין ורברבנין דמתמנן ארכאונין על פילכיא דמן הנדיא רבא ועד כוש למאה ועסרין ושבע פלכין פלכא ופלכא כרושם כתבהא ועמא ועמא כממלל לישניה ולוות יהודאין כרושם כתבהון וכממלל לישנהון: ואכתב בשום מימרא דמלכא אחשורוש ואסתתם בעזקת סיטומתא דמלכא ושלח פיטקין בידא דרהטונין רהטי סוסון ורוכבי ריכסא ערטולייני רמכין דאתנטילו טחוליהון ואיתקדרו פיסת כף רגליהון: די יהב מלכא ליהודאי לסייעא די בכל קירווא וקירווא לאתכנשא ולקיימא ית נפשיהון לשיצאה ולקטלא ולהובדא ית כל חילוות עמא ופילכא דמעיקין יתהון טפלין ונשין ושלליהון לעראה: ביומא חד בכל פילכי דמלכא אחשורוש בתלת עסר יומין לירח תרי עסר הוא ירחא דאדר: דיטגמאת דכתבא לאתיהבא גזירת דינא בכל פלכא ופלכא בריר לכל עממיא דיהון יהודאין אטימוסין ליומא הדין לאתפרע מבעלי דבביהון: רהטונין דרכיבין על ריכסא ערטולייני נפקו זריזין וסחיפין בפתגמא דמלכא וגזירת דינא אתיהיבת בשושן בירנתא: ומרדכי נפק מן קדם מלכא בלבושא דמלכותא כד חדי ושפיר ליביה ביקרא סגי ובירבו יתירא לביש לבושא דמלכותא מילא כרפסא ותכלתא שיר בידהב טב דאופיר ומקבען ביה מרגלין ואבנין טבין לגו מן סרבלא לביש מיינקא דכרום ימא סערבא לגו מיניה לבושא כיתונא דארגוון דצייירין עלה כל ציפר גרפא ועופי שמיא והוין דמיה דכיתונא ארבע מאה ועסרין ככרי דדהבא והמינא מחית בחרציה די מקבעין בארכותי אבני בורלא מוקי פרתיאין רמי בריגליה מחתין בסוקרונין דדהבא ומתחתמין בזמרגדין וספסיר מראה תלי בחרציה מחית בחולת חולית דדהבא וצייר עלה קרתא דירושלם ועל ידיה דספסירא צייר עלה גדא דמחוזא חידא מראה מחית ברישיה דצייר בצבעונין ועביד לעילא מיניה כלילא רבא דדהבא מוקדונא ולעילא מן כלילא טוטפן דמקבעין בדהבא דידעין כל עממיא אומיא ולישניא די הוא מרדכי יהודאי למקיימא קריא דכתיב ביה ויחזון כל עמא דארעא ארום שמא דיי אתקרי עלך ובמפקיה מרדכי מן תרעא דמלכא שוקיא באסיא מכיכין ודרתא בארגוונא נגיד טולא בחבלי בוצא עולימן מחתין ברישיהון כלילן וכהניא נקיטין בידיהון חצוצרתא ומכריזין ואמרין כל דלא יתון לשלמא למרדכי ולשלמא ליהודאי דהרמין יתעביד וביתיה נולי ישתוי ועסרא בני המן סבירין ידיהון ואזלין ואמרין קדם מרדכי צדיקא ואמרין מן דיהב אגרא ליהודאי ומשלם אגרהון דרשיעיא ברישיהון והרין המן אבונא טיפשא דאיתרחיץ בעתריה ועל יקריה מרדכי ענוותנא תבריה בצומיה ובצלותיה ואסתר צדיקתא מריקת מן תרכא דלית איפשר למלכתא למהלכא עם בני נשא בשוקיא חזר מרדכי עינוהי וחזא יתהון ואמר להון ברוך יי שלא נתננו טרף לשיניהם מתיבא אסתר ואמרת ליה עזרי מעם יי עושה שמים וארץ סגיאין מבני נשא הוו חדיין על מפלתיה דהמן רשיעא ומודין ומשבחין על פורקנא דהוה לון ליהודאי ומשבחין על פורקנא ויקרא דהוה ליה למרדכי צדיקא בזמנא ההיא והכן כתיב ומרדכי צדיקא נפק מן קדם מלכא בלבושא דמלכותא תכלא ומילא וכלילא דדהבא רבא מיכריך בוצא וארגוונא וקרתא דשושן צהלה וחדיא:

רשי

אין להשיב. אין כאה להשיבו ולעשות כתב המלך בזיוף: ככתבם. באותיות שלה: כלשונה. אות הדבור: ביד הרצים. רוכבי סוסים שנוח להם לרוץ: האחשתרנים. מן גמלים הממהרים לרוץ: ותכריך בוץ. מעטה בוץ טלית העשוי להתעטף: מתיהדים

מסרה

והפחות ג' וסי' ויקראו ספרי המלך בעת ההי' · וכל שרי המדינות והאחשדרפנים · והפחות הראשונים אשר לפני: אחשורוש ד' חס' וסי' נמסר לעיל סוף סימן ב' ולעמוד ג' וסימ' נמסר בסדר קרח: ולעמוד לעמוד ג' מל' וסימ' ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת דד"ה · יי אלהי ישראל צדיק אתה אבל העם רב · והעת · להקהל ולעמד על נפשם: בשלושה גו' ספרא מל': היהודיים ו' יתיר יוד וס' על אשר שלח ידו · ולהיות היהודיים עתודים · ויקהלו היהודיים אשר בשושן גם ביום · והיהודי' אש' בשושן נקהלו · לשקול אל גנזי המלך · ביום ההוא נתן המלך א אחשורוש: וחור ל' חד וקמץ ומרדכי יצא מלפני המלך · והוא קמץ מן חר חר מ משמש ו"ו בריש תיבו' וקמצין וס' נמסר ב במסר' רבתא במערכ' את וא"ו בס"ד:

אבן עזרא

ונחתום. שם הפעל והטעם ונחתום נחתם במשקל כי נכסוף נכספתי. יש לשאול למה כתב מרדכי להרוג שונאי היהודי' ורב לו ולהם שימלטו דע כי חכם גדול היה והנה אחשורוש אמר לו עשה כל מה שתוכל כדי למלט עמך כי הספרים הראשונים שכתב המן נכתבו בשמי ונחתמו בטבעתי לא אוכל להשיבם כי כן דת מדי ופרס והעד בדברי דניאל שלא היה יכול דריוש להצילו והנה הוצרך מרדכי לכתו' כן ודעו שהמלך צוה להמן שיהיה משנה למלך שיכתוב כתב בשם המלך ונתן לו המלך טבעתו לחתום בה שיהרגו היהודים את אויביהם בשלשה עשר לחדש אדר והנה המן הפך הדבר שיהרגו היהודי' ביום הנזכר וכאשר ידע המלך מחשבתו הרעה תלהו על העץ על אשר שלח ידו ביהודים הפך רצון המלך וזה פי' ובבואה לפני המלך כאשר אפרש והנה העד כי האמין שכתב המן וצוה המלך להכתב ספרים אחרים ונחתמו בטבעתו כרצונו כי הראשון וזהו ונהפוך הוא: מהודו. סוף שמאלית מלכותו: רכבי הרכש. מרכוב המלך שאין כמותם: האחשתרנים. יש אומרים הפרדים: הרמכים. הן הסוסים וכן בלשון ישמעאל שרוב מתכונתה כדרך לשון הקדם ובני הסוסיות חזקים מבני האתונות: ותכריך. זאת הלשון ידועה בדברי קדמונינו ז"ל והטעם כאדרת שיעולף בה: בוץ. הוא הבד והוא מין ממיני פשתים במצרי' והוא דק ויקר: והעיר שושן. שם היהודים: ליהודים

ובכל ה׳ פסו׳ ובכל ובכל וסימ׳ נעשה אדם בצלמינו · ובאו ונחו כלם בנחלי הבתות · חילך ואצרתיך לבז · ובכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר הנינא דסיפרא · ותתן אתות ומפתים : ורבים ו׳ : וסי׳ נמסר במלאבי סימן ל׳ : בשלשה כל סיפרא מ״ל וכל שאר קריאה חסרי׳ במ״ו מ״ל וסימ׳ נמסר במסר׳ רבתא בערך שלש בס״ד : היהודים כלהון כתובין בן כמ״ו יהודיים יתיר י׳ וסימני׳ נמסר לעיל בסימן זה : וכל שרי ז׳ וסי׳ ותבו נצב על עלתו · ויוחנן בן קרח וכל שרי החיילי׳ · וישמע יוחנן בן

ליהודאי הוות רשותא למעסק באורייתא ולמיטר שביא ומועדיא ולמגזר עורלת בניהון ולאחתא תפילין על ידיהון ועל רישיהון ׃ ובכל פילכא ופילכא ובכל קרוא וקרוא אתר די פתגם מלכא וגזירת דיניה מטי חדות ובדיחא ליבא ליהודאין ומשתיא ויומא טבא וסגיאין מעמא דארעא מתגיירין ארום נפל פחדא דיהודאי עליהון ׃ ובתרי עסר ירחין הוא ירח אדר בתלת עסריוומין ביה דימטא פיתגם מלכא וגזירת דניה לאתעברא ביומא דחשיבו בעלי דבבין דיהודאין למשלוט בהון ואתהפיך מן שמיא בגין זכותא דאבהתא די ישלטון יהודאין אינון בסנאיהון ׃ אתכנשו יהודאין בקירויהון בכל פילכי דמלכא אחשורוש לאושטא ידא בכל דתבעין בישתהון וגבר לא קם באפיהון ארום נפל פחדהון על כל עממיא ׃ וכל רבני פלכיא ואסטרטילוסין והיפרכין ועברי עיבידתא די למלכא ממנן עילויהון ית יהודאין ארום נפל פחדא דמרדכי עילויהון ׃ ארום אפיטרופוס ורב וסרכן מרדכי בבירת מלכא ומטבעיה נפק בכל פילכיא ארום גברא מרדכי רב בית אבא למלכא ואזיל ומתרברב ׃ ומחו יהודאין בכל בעלי דבביהון מחת קטילת סייפא וקטילת גולמין גולפין והובד נפשת ועבדו בסנאיהון כרעותהון ׃ ובשושן בירנתא קטלו יהודאין והובידו חמש מאה גוברין כולהון רופילין מדבית עמלק ׃ וית פרשנדתא וית דלפון וית אספתא ׃ וית פורתא וית אדליא וית ארידתא ׃ וית פרמשתא וית אריסי וית ארידי וית ויזתא ׃ עשרתי בנוי דהמן בר המדתא מעיקא דיהודאין קטלו ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון ׃ ביומא ההוא עלא מניין קטילין בשושן בירנתא קדם מלכא ׃ ואמר מלכא לאסתר מלכתא בשושן בירנתא קטלו יהודאין והובדו חמש מאה גובריא רופילין דמזרעית עמלק וית עשרתי בנוי דהמן במשאר פילכי מלכא מה עבדו ומה שאלתך ותתיהב לך ומה בעותיך עוד ותתעבד ׃ תא ואמר מלכא לאסתר מלכתא בשושן בירתא קטלו יהודאי וגמרו חמש מאה גוברין וית עשרתי בנוי דהמן בשאר מדינתי דמלכא מה עברו ומה שאילתיך ויתיהב לך ומה בעותיך תוב ותתעביד ׃ ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר יתיהב רשו אוף מחר ליהודאין די בשושן למעבד יומא טבא וחדוא כד חזי למעבד על יומא ניסא וית עסרתי בנוי דהמן יזדקפון על קיסא ׃ תא ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר יתיהיב אוף למחר ליהודאי ראית בשושן למעבד היך גזירת יומא דין וית עסרתי בנוי דהמן יזקפון על צליבא ׃

ליהודים היתה אורה ושמחה וששן ויקר ׃ ובכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע שמחה וששון ליהודים משתה ויום טוב ורבים מעמי הארץ מתיהדים כי נפל פחד היהודים עליהם ׃

ט ובשנים עשר חדש הוא חדש אדר בשלושה עשר יום בו אשר הגיע דבר המלך ודתו להעשות ביום אשר שברו איבי היהודים לשלוט בהם ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשנאיהם ׃ נקהלו היהודים בעריהם בכל מדינות המלך אחשורוש לשלח יד במבקשי רעתם ואיש לא עמד בפניהם כי נפל פחדם על כל העמים ׃ וכל שרי המדינות והאחשדרפנים והפחות ועשי המלאכה אשר למלך מנשאים את היהודים כי נפל פחד מרדכי עליהם ׃ כי גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הולך בכל המדינות כי האיש מרדכי הולך וגדול ׃ ויכו היהודים בכל איביהם מכת חרב והרג ואבדן ויעשו בשנאיהם כרצונם ׃ ובשושן הבירה הרגו היהודים ואבד חמש מאות איש ׃ ואת פרשנדתא ואת דלפון ואת אספתא ׃ ואת פורתא ואת אדליא ואת ארידתא ׃ ואת פרמשתא ואת אריסי ואת ארדי ואת ויזתא ׃ עשרת בני המן בן המדתא צרר היהודים הרגו ובבזה לא שלחו את ידם ׃ ביום ההוא בא מספר ההרוגים בשושן הבירה לפני המלך ׃ ויאמר המלך לאסתר המלכה בשושן הבירה הרגו היהודים ואבד חמש מאות איש ואת עשרת בני המן בשאר מדינות המלך מה עשו ומה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך עוד ותעש ׃ ותאמר אסתר אם על המלך טוב ינתן גם מחר ליהודים אשר בשושן לעשות כדת היום ואת עשרת בני המן יתלו על העץ ׃

ו׳ בני המן אריח על גבי אריח ולבנה על גבי לבנ״ שיפלו ולא יקומו למפלתם : אספתא ארידתא פורתא פרמשתא פרשנדתא כלהון מלעיל ואינון בן א״ב מן חד חד לעיל וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות האלף בס״ד : לאסתר המלכה י״ד וסימ׳ נמסר לעיל ריש סימן ז׳ :

אבן עזרא

ליהודים היתה אורה · פירוש בהלה כטעם אורה כאדם שהוא יושב בחושך ויצא לאור העולם שהוא הפך בלא אמצעי כן היה דבר יקר׳ : מגיע · מבנין נוסף רק הוא פועל עומד וכן הגעת למלכות : מתיהדים · מלה זרה ויאמר רבי יונה המדקדק כי מזאת המלה כלמוד כי מלת תורמין כנונה כי יוד יהודה איננה עיקר והנה שב במלת מתיהדים שורש גם הוסיף ואמר מדיח ומליח הנו כמו את מובאך ואת מובאך כי היה ראוי להיותו מבואך רק בא על דרך חביריו ולא אמר כלום כי וי״ו מובאך אם נוסף איככי תמה כי אותיות אהו״י כמצאו נוספים בין בראש המלה ובין באמצע ובין בסוף גם יעדרו ואין כן מ״ם מליח ותשוב על מלת תורמין מה שאמרו רבותי׳ ז״ל לשון מקרא לחוד ולשון תלמוד לחוד ויתכן היות מתיהדים שיתיחסו על שבט יהוד׳ והנה יהיה בדקדוק יפה : אשר שברו · כמו עיני כל אליך ישברו : ונהפך הוא · שם התואר מבנין נפעל : נקהלו היהודים · לאות כי היה להם ערי׳ בשושן : הולך וגדל · שם הפועל מבנין הקל והנה הוא כשם התואר : ואבד חמש מאות אים · שם הפועל מהבנין הכבד הדגוש כמו הנה לא ידעתי דבר היו חכמים בספרד ושמחו על טעם אבירתא וכן פורתא והם השמחים ללא דבר כי אלה השמות הם פרסיים לא עבריים : ובבזה לא שלחו · שם מפעלי הכפל על משקל רכה גם זאת עשה טובה שהית׳ הבזה לאוצרות המלך לרצותו : בשושן הבירה הרגו היהודים · הם אנשי מרדכי הם היהודים אשר בשושן הרגו אויביה׳ בשושן על כן אמר הכתוב ליהודים אשר בשושן ויתנן גם בשושן ויקהלו היהודי׳ אשר בשושן ולא הזכיר הבירה : וטעם

רשי

מתיהדי׳ · מתגיירים : ועושי המלאכה · אותם שהיו ממונים לעשות צרכי המלך : עשרת בני המן · ראיתי בסדר עולם אלו עשרה שכתבו שטנה על יהודה וירושלם כמו שכתוב בספר עזרא ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יהוד׳ וירושלם ומה היא השטנה לבטל העולי׳ מן הגולה בימי כורש שהתחילו לבנות את הבית והלשינו עליה׳ הכותי׳ והחדילום וכשמת כורש ומלך אחשורוש ונתגדל המן דאג שלא יעסקו אותן שבירושלם בבנין ושלחו בשם אחשורוש לשרי עבר הנהר לבטלן : ובבזה לא שלחו את ידם · שלא יתן המלך עין צרה בממון : ואת עשרת בני המן יתלו · אותן שנהרגו · ותכתב

מסרה

קרח וכל שרי׳ וקח יוחנן בן קרח · וחבריו · ולא שמע יוחנן׳ והאחשדרפני׳ והפחו׳ ועשי המלאכה : בבי׳ המלך ג׳ וסימ׳ וישמע עבד מלך · והשלישית בבית המלך · בי גדול מרדכי בבית המלך · וא׳ בבית מלך אשר נשאר בבית מלך : וגדול ח׳ ומ״ל וסי׳ והוא שכור יראם המלך אל עבדיו · מאין כמוך ה׳ גדול את׳ וגדול · הולך דוד הולך וגדול · וחבירו : כי האיש מרדכי הולך וגדול · כי מרדכי היהודי משנ׳ · קטון וגדול שם הוא : ט״ן פרשנדתא רבתי ות״ו זעיר׳ · פרמשתא ת״ו ש״ן זעירא · ויזתא ו״ו רבתי וז״ן זעירא ואתוון רבתי וזעירי בלהון נמסרו במסרה רבה בריש המערכות בס״ד : וצריך שיהא איש בראש הדף ועשרה בסוף הדף ובסוף העמוד וצריך לאומרם בנשימה אחת ועשרת בני המן עמהם וי״ו דויזתא צריך למתחיה כמוריא דלברות · לא״ מלנם

הפרזות ג׳ בליש׳ וסימ׳ ואמרת אעלה על ארץ פרזות · פרזות תשב ירושלם · על כן היהודים הפרזים היושבים בערי הפרזות: הקרובים ה׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ וידעו קרובים את גבורתי · מאהביה אל אשור קרובים · הכהנים אשר קרובים לי״י · ומלך ששך ישתה · ויכתב מרדכי את הדברים האלה: כימים ד׳ וסימ׳ ואנכי עמדתי בהר · והשבו בקדש ימים רבים ואנכי עמדתי בהר · לא כימים הראשונים · כימים אשר נחו בהם: החלו ו׳ וסימ׳ ועיניו החלו כהות · והחלו ·

ויאמר המלך להעשות כן ותנתן דת בשושן ואת עשרת בני המן תלו: ויקהלו היהודיים אשר בשושן גם ביום ארבעה עשר לחדש אדר ויהרגו בשושן שלש מאות איש ובבזה לא שלחו את ידם: ושאר היהודים אשר במדינות המלך נקהלו ועמד על נפשם ונוח מאיביהם והרוג בשנאיהם חמשה ושבעים אלף ובבזה לא שלחו את ידם: ביום שלושה עשר לחדש אדר ונוח בארבעה עשר בו ועשה אתו יום משתה ושמחה: והיהודיים אשר בשושן נקהלו בשלושה עשר בו ובארבעה עשר בו ונוח בחמשה עשר בו ועשה אתו יום משתה ושמחה: על כן היהודים הפרוזים הישבים בערי הפרזות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר שמחה ומשתה ויום טוב ומשלח מנות איש לרעהו: ויכתב מרדכי את הדברים האלה וישלח ספרים אל כל היהודים אשר בכל מדינות המלך אחשורוש הקרובים והרחוקים: לקים עליהם להיות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר ואת יום חמשה עשר בו בכל שנה ושנה: כימים אשר נחו בהם היהודים מאיביהם והחדש אשר נהפך להם מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב לעשות אותם ימי משתה ושמחה ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים: וקבל היהודים את אשר החלו לעשות ואת אשר כתב מרדכי אליהם: כי המן בן המדתא האגגי צרר כל היהודים חשב על היהודים לאבדם והפל פור הוא הגורל להמם ולאבדם:

ואמר מלכא לאתעברא כדין ואתיהיבת גזירת דינא בשושן וית עסרתי בנוי דהמן צליבו: ודין סידור צליבתהון דאצטליבו עם המן אבוהון על קיסא דזמין למרדכי רומיה חמשין אמין תלת אמין הוה נעיץ בארעא וארבע אמין ופלגא הוה רחיק פרשנדתא מן ארעא ופרשנדתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן דלפון פלגות אמתא: דלפון הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן אספתא פלגות אמתא אספתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן פורתא פלגות אמתא פורתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן אדליא פלגות אמתא אדליא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן ארידתא פלגות אמתא ארידתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן פרמשתא פלגות אמתא פרמשתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן אריסי פלגות אמתא: אריסי הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן ארידי פלגות אמתא: ארידי הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן ויזתא פלגות אמתא: ויזתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן המן פלגות אמתא והמן הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק על רישיה תלת אמין בגין דלא ייכול מיניה עופא וזרש ערקת עם שבעין בנין דאשתארו להמן דהוו הדרין על תרעיא ומתפרנסין ושמשי ספרא אתקטיל בסייפא ומאה ותמניא מיתו עם חמש מאה גוברין דאיתקטילו בשושן דהוו מתמנן על אשקקי מלכא: ואתכנשו יהודאין די בשושן אוף ביומא ארבע עסר לירח אדר וקטלו בשושן תלת מאה גוברין מרבית עמלק ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון: ושאר יהודאין די בפילכי דמלכא אתכנשו וקיימו ית נפשהון ואשכחו נייחא מבעלי דבביהון וקטלו בסנאיהון שבעין וחמשא אלפין מרבית עמלק ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון: ביום תלת עסרי לירח אדר הוה קטול בזרעית דעמלק ונייחא הוה לישראל בארבע עסר ביה ומעבד יתיה יום משתיא וחדוה: ויהודאין די בשושן אתכנשו לשיצאה ית בנוי דעמלק בתלת עסר ביה ובארבע עסר ביה ונחו בחמשא עסר ביה ומעביד יתיה יום משתיא וחדוא: בגין כן יהודאין פציחאי דיתבין בקירוי פציחיא עבדין ית יום ארבע עסר לירח אדר חדותא ומשקיא ויומא טבא ומשדרין דורון גבר לחבריה: וכתב מרדכי ית פתגמיא האילין ושדר פטקין לות כל יהודאין די בכל פילכי דמלכא אחשורוש דקריבין ודרחיקין: לקיימא גזירת דינא עליהון למהוי עבדין ית יום ארבע עסר לירח אדר וית חמשא עסר ביה בכל שתא ושתא: כזמן יומיא די נחו בהון יהודאין מבעלי דבביהון וירחא די אתהפיך להון מדוונא לחדוא ומאבלו ליומא טבא למעבד יתהון יום משתיא וחדוא ולשדרא דורון איניש לחבריה ומעהא דצדקתא מתנן דחשיכי: וקבילו עליהון כולהון יהודאין כחדא ית די שריאו למעבד וית די גזר כתב מרדכי בגינהון: ארום המן בר המדתא דמן יחוס דאגג מעיק כל יהודאין חשיב על יהודאין להובדתיהון צבע פיסא איהו הוא עדבא לשגשותהון ולהובדיהון:

רשי ותנתן דת· נגזר חוק המלך: הפרזים· שאינם יושבים בערי חומה בארבעה עשר ומוקפין חומה בחמשה עשר כשושן והיקף זה צריך שיהיה מימות יהושע בן נון כך דרשו ולמדו רבותינו: ומשלוח· שם דבר כמו משמר משמע לפי שהשי״ן נקודה רפי: ויכתוב מרדכי· היא המגלה הזאת כמות שהיא: כי המן בן המדתא· חשב להומם ולאבדם: ובבא

אבן עזרא וטעם ויקהלו שהיו מפוזרים במסלות: ועמד על נפשם· ונוח והרג· שמות הפעלי׳: הפרזים· כמו חדלו פרזון: ומשלוח· שם התואר מבנין הכבד׳ הנוסף בעבור תוספת השם ומצאנו הככי׳ מ מפליא כך: מנות· חלקים כמו מנה אחת אפים: ויכתוב מרדכי· לבדו לקיים בשנה הבאה וככה כל השני׳ שמחת ימי הפורים· וטעם כימים אשר נחו בהם היהודים בעבור שחשבון שנותינו ישוב בסוף המחזור בשנת החמה רק חדשינו הם אחר הלבנה והנה פירוש כימים שיהיו הימים קרובים באורך לימים הראשוני׳ שהיו בהם הפורי׳ וזה יתכן לנו תוספת אדר שני על כן הוצרך הכתוב לומר והחדש אשר נהפך להם ולעולם יהיה בחדש הסמוך לניסן בשנה פשוטה או מעוברת ומפרשי׳ אמרו כי טעם והחדש על אדר שני ואחרים אמרו כי כימים יום ארבעה עשר וחמשה עשר ואם כן היה ראוי שיאמר ובחדש ולא והחדש: וקבל· כמו לשון ארמי׳ ובא לשון יחיד שכל אחד ואחד קבל כמו בנות צעדה או שיחסר מלת כל והראשון הוא הנכון ומדקדק אמר כי וקבל שב למרדכי והוא יוצא לשני פעולי׳ אם כן מה טעם את אשר החלו לעשות רק הוא שקבלו אשר עשו בתחילה כי עשו בשנה הבאה פורים: ואת אשר כתב מרדכי· לעשות כן בכל שנה ושנה: כי המן בן המדתא הטעם דין הוא שיקבלו זה כי לולי זאת התשועה כ כמת׳ שמם ושם זרעם ויזכרו אותה בכל שנה להודות השם אשר לנו כתככו עלילות: דגשות מ״ם להמם לחסרון מ״ם הכפל: ובבאה

מסרה
חערמו׳ ליסוד · החלו להעלו׳ עלות · בחדש השני החלו ודובכל · כי החלו הפרוצים להסתם · את אשר החלו לעשות:

ובבאה לפני המלך · הטעם כי המן חשב לאבד היהודים וכאשר באה אסתר אל המלך ותבקש על עמה אמר המלך שיכתוב עם הספר ישוב מחשבתו הרעה על כן בטלו הספרים הראשונים פירו' על כן השני: על כל דברי האגרת הזאת · מגזרת אגרה בקציר מאכלה והטעם מחברת המלים: ומה ראו בעבור שראו הפלאים: ומה הגיע · באמצעות האזנים: הנלוים · הם הגרים: ולא יעבור · אין רשאי יהודי לעוברו: ככתבם · הטעם שקריאת המגלה ובעבור שעזרא הסופר הפסיק הפסוקים ולא היה אחר פנים רבות צוו חכמינו ז"ל שלא יפסיק הקורא בסוף הפסוק: בכל שנה ושנה · פשוטה או מעוברת והנה עתה הזכיר מה שקיימו היהודי' כאשר כתב מרדכי לקיים עליהם: וטעם והימים האלה נזכרי' ונעשים לעשות כן כל המשפחו' וכל המדינות שלא יחשוב אדם כי אינו חייב מי שהוא במקו' שלא היה שם יהודי בימי הנסים או במדינה חדשה: יסוף · יכלה כמו יחדו יסופו והם מהשכו' כי תמצא בעלומי הלמ"ד והנה זאת הפרשה הגידה שמרו ישראל את המצוה ואחר כך כשמוה על כן הוצרך מרדכי שתכתו' אסתר בעבור היותה מלכה: את כל תוקף · כמו חזק וכמוהו ואם יתקפו האחד והנה כתבה היא והוא · וטעם השנית בעבור אגרת מרדכי שכתב בראשונ' · וטעם דברי שלו' שלא יפחדו בעבור שעזבו מצות פורים · וטעם' אמת שהם חייבי' לשמור הפורים כאשר קבלו על נפשם והעד על זה הפירוש שהוא אמת ומאמר אסתר קיים דברי הפורים והנה לא נתקיי' על יד מרדכי לבדו עד ם שכתבה אסתר וטעם קיימו על נפשם ועל זרעם דברי הצומו' על דעת רב' על יום תענית אסתר והמכחישים אמרו כי על שלשת ימים שהתענו בניסן הכתו' מדבר וכל ישר' ראויין להתענות כן תמיד ולפירעתי שחכמינו ז"ל קבעו ה התענית יום הפחד וטעם דברי הצומות על הנזכרים בספר זכריה שהן בתמוז ואב ותשרי וטבת והטע' כי קיימו היהודי' על נפשם לשמוח בימי הפורים כאשר קיימו על נפשם ועל זרעם להתענות בימי אבלם כאשר הובקעה העיר ונשרף הבית כי ה הנביא לא צוה שיתענו כאשר אפרש במקומו ואנחנו חייבים שלא נשיג גבול ראשונים: וטע' וזעקתם להתפלל ולזעוק אל השם בימי התענית · ומלת האלה שב אל דברי לא אל הפורים: ונכתב בספר · בפתחות הבי"ת הוא הידוע בימיהם ואבד הספר כאשר לא מצאנו מדרש עדו וספרי שלמה וספרי דברי הימים למלכי ישראל וספר מלחמות יי' וספר הישר: וישם המלך אחשורוש מס על הארץ · שאיננה תחת מלכותו רק פחדו ממנו וכן על איי הים הרחוקים ממנו והזכיר זה הכתוב להודיע כי הצליח בכל דרכיו ונראתה גבורתו אחר היות מרדכי לו למשנה: תקפו · כמו את כל תוקף: ופרשת · מגזרת כי לא פורש: המלך · כאחד בחשבון שאין לו דומה והמשנה כמספר שנים והשלשי תחתיו כשלשה: ורצוי לרב אחיו · כי אין יכולת באדם לרצות הכל בעבור קנאת האחים: דורש טוב לעמו · די לו שיעשה טוב לאשר ידרשנו מעמו והנה הוא היה דורש לעשות טוב: זרעו · הם בניו ובני בניו ולעולם הבנים יפחדו מאביהם והוא היה דובר שלום בתחילה אפילו לבניו שהם כעבדיו ואף כי לעמו והנה הזכיר הכתוב גודל מעלתו וענותנותו כאשר הזכיר כן על משה ארונינו והאיש משה עניו מאד מכל האדם:

וּבְבֹאָהּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ אָמַר עִם־הַסֵּפֶר יָשׁוּב מַחֲשַׁבְתּוֹ הָרָעָה אֲשֶׁר־חָשַׁב עַל־הַיְּהוּדִים עַל־רֹאשׁוֹ וְתָלוּ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו עַל־הָעֵץ׃ עַל־כֵּן קָרְאוּ לַיָּמִים הָאֵלֶּה פוּרִים עַל־שֵׁם הַפּוּר עַל־כֵּן עַל־כָּל־דִּבְרֵי הָאִגֶּרֶת הַזֹּאת וּמָה־רָאוּ עַל־כָּכָה וּמָה הִגִּיעַ אֲלֵיהֶם׃ קִיְּמוּ וְקִבְּלוּ הַיְּהוּדִים עֲלֵיהֶם וְעַל־זַרְעָם וְעַל כָּל־הַנִּלְוִים עֲלֵיהֶם וְלֹא יַעֲבוֹר לִהְיוֹת עֹשִׂים אֵת שְׁנֵי הַיָּמִים הָאֵלֶּה כִּכְתָבָם וְכִזְמַנָּם בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה׃ וְהַיָּמִים הָאֵלֶּה נִזְכָּרִים וְנַעֲשִׂים בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר מִשְׁפָּחָה וּמִשְׁפָּחָה מְדִינָה וּמְדִינָה וְעִיר וָעִיר וִימֵי הַפּוּרִים הָאֵלֶּה לֹא יַעַבְרוּ מִתּוֹךְ הַיְּהוּדִים וְזִכְרָם לֹא־יָסוּף מִזַּרְעָם׃ וַתִּכְתֹּב אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה בַת־אֲבִיחַיִל וּמָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי אֶת־כָּל־תֹּקֶף לְקַיֵּם אֵת אִגֶּרֶת הַפֻּרִים הַזֹּאת הַשֵּׁנִית׃ וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֶל־כָּל־הַיְּהוּדִים אֶל־שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה מַלְכוּת אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ דִּבְרֵי שָׁלוֹם וֶאֱמֶת׃ לְקַיֵּם אֶת־יְמֵי הַפֻּרִים הָאֵלֶּה בִּזְמַנֵּיהֶם כַּאֲשֶׁר קִיַּם עֲלֵיהֶם מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי וְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וְכַאֲשֶׁר קִיְּמוּ עַל־נַפְשָׁם וְעַל־זַרְעָם דִּבְרֵי הַצֹּמוֹת וְזַעֲקָתָם׃ וּמַאֲמַר אֶסְתֵּר קִיַּם דִּבְרֵי הַפֻּרִים הָאֵלֶּה וְנִכְתָּב בַּסֵּפֶר׃

וַיָּשֶׂם הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁרֹשׁ מַס עַל־הָאָרֶץ וְאִיֵּי הַיָּם׃ וְכָל־מַעֲשֵׂה תָקְפּוֹ וּגְבוּרָתוֹ וּפָרָשַׁת גְּדֻלַּת מָרְדֳּכַי אֲשֶׁר גִּדְּלוֹ הַמֶּלֶךְ הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי מָדַי וּפָרָס׃ כִּי מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי מִשְׁנֶה לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וְגָדוֹל לַיְּהוּדִים וְרָצוּי לְרֹב אֶחָיו דֹּרֵשׁ טוֹב לְעַמּוֹ וְדֹבֵר שָׁלוֹם לְכָל־זַרְעוֹ׃

סכום פסוקי מגלת אסתר מאה וששים ושבעה וסי' קס"ז וחציו ותען אסתר

וכד עלת אסתר קדם מלכא אמר לה מלכא יתוב זימיוניה בישא דחשיב למעבד למרדכי וליהודאין על רישיה ויצלבון יתיה וית בנוי על קיסא: בגין כן קרו ל' יומיא האילין פוריא על שום פייסא בגין כן נטרין ליה זמן שתא בשתא כן דיפרסמון יומי ניסיא ופתגמי מגילתא הדא לאשתמעא לכל עמא בית ישראל למהויהון ידעין מה חזו למקבע יומי פוריא האילין בגין כן דאתעביד בהון ניסא למרדכי ואסתר וידעון פורקנא דמטת להון: קיימו וקבילו יהודאין קיימא עילויהון ועילוי בניהון ועילוי כל דייראי דמתוספין עליהון ולא יעיבר קיימא דיהון עבדין ית תרין יומיא האילין למקרי ית מגילתא כמכתב רושם עיבראי בבירת כנישתהון בחד עסר ותרי עסר ותלת עסר וארבע עסר ובחמשא עסר בגו פציחיא ולחייתא דפילכיא בקירויא בפום זמניהון: ויומיא האילין אתחייבו למהוי להון דכרנא ולאתעברא בהון משתיא בכל דרא ודרא יחוסא דכהני וליואי ויחוסא דכל בית ישראל דשריין בכל פילכא ופילכא ודיירין בכל קרתא וקרתא ויומי פוריא האילין לא יעברון מגו יהודאין ודכרניהון לא ישתיצי מבניהון: וכתבת אסתר מלכתא בת אביחיל ומרדכי יהודאי ית כל מגילתא הדא וית תקפא דניסא לקיימא ית אגרתא דפוריא הדא תניינותא: ושדר פטקין לות כל יהודאין למאה ועסרין ושבע פלכין מלכות אחשורוש פתגמי שלמא והימנותא לקיימא ית יומי פוריא האילין באדר בתראה בזמן עיבורא היכמה דקיים עליהו' מרדכי יהודאי ואסתר מלכתא והיכמה דקיימו יהודאי על נפשיהון ועל בניהון למהויהון דכירין פתגמי צומיא וצלותהון: ועל מימר אסתר אתקיימו פתגמי פוריא האילין ועל ידוי דמרדכי אתכתבית מגילתא בפיטקא: ושוי מלכא אחשורוש כרגא על ארעא והפרכי ימא: וכל עובדא דתוקפיה וגבורתיה ופירוש רבות מרדכי די רבייה מלכא הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי מדאי ופרסאי: מטול מרדכי יהודאה פתשגר דמלכא אחשורוש גיזברא וסבא דיהודאי רב על כל עממיא ומסוף עלמא ועד סופיה אשתמע ליה ושמעיה וכל מלכיא דחילו מקמיה וכד ליה מזדעזעין מיניה דהוא מרדכי דמי לכוכב נוגהא דמזהר ביני כוכביא ודמי לשפרפרא די נפיק בעידן צפרא והוא רבהון דיהודאי ורעי בסגיאותהון דאחוי ותבע טבתא לעמיה וממליל שלמא לכל זרעיתיה:

רשי

ובבאה · אסתר אל המלך להתחנן לו: אמר עם הספר · אמר המלך בפיו וצוה לכתוב ספרי' שתשוב מחשבתו הרעה בראשו: על כן על כל דברי האגרת הזאת · קבעו הימים האלה ולכך נכתבה לדעת דורות הבאים: ומה ראו · עושי המעשים האלו שעשאום: ומה הגיע אליהם · מה ראה אחשורוש שנשתמש בכלי הקדש ומה הגיע אליהם שבא שטן ורקד ביניה' והרג את ושתי מה ראה המן שנתקנא במרדכי ומה הגיע אליו שתלו אותו ואת בניו מה ראה מרדכי שלא יכרע ולא ישתחו' ומה ראתה אסתר שזימנה להמן: הנלוי' עליהם · גרים העתידים להתגייר: ככתבם · שתהא המגילה כתוב' כתב אשורית: נזכרי' · בקריאת מגלה: ונעשי' · שמחה ומשתה ויום טוב לתת מנות ומתנות: משפחה ומשפחה · מתאספין יחד ואוכלים ושותין יחד וכך קבלו עליהם: וימי הפורי' לא יעברו · ונזכרם · קריאת מגילה: לא יסוף · תרגו' שלא יתום דמתרגם עד תום עד דסף ואי אפשר לו ל להיו' מגזרת סן ספו מגזר' עתה אספה יום אחד שאם כן היה לו לכתו' לא יספה מזרעם: את כל תוקף · תוקפו של נס של אחשורו' ושל המן ושל מרדכי ושל אסתר: השנית · לשנ' השנייה חזרו ושלחו ספרי' שיעשו פורים: ומאמר אסתר קיים ונו' · אסתר בקשה מאת חכמי הדור ל לקבעם ולכתוב ספר זה עם שאר הכתובים וזהו ונכתב בספר: לרוב אחיו · ולא לכל אחיו מלמד שפירשו ממנו מקצת סנהדרין לפי שנעשה קרוב ל למלכות והיה בטל מתלמודו: לכל זרעו · מוסב על עמו לכל זרע עמו:

ב׳ זוגין מהודין חד׳ ס׳ וחד ש׳ ן וסי׳ הסירים · כי כקול הסירים · השירים · שיר השירים · בסירים · ונגני שך את דרכך · בשירים מעדה בגד · כוס׳ והיו כגבורים · ברשים שמת ושיאון והפרים ושיאון ואנחרת · ולשבי שבקו לעבודת בית · ולשבי ובא לציון גואל · יוסר ואת בל חלב · יושר ביום ההוא יושר · מסתולל עודך מסתולל ·

כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה

פיהו כ״ג בליש׳ וסי׳ ודברת אליו ושמת את הדברים · זכרו נפלאותיו אשר עשה · אלה פיהו מלא
יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה · ישקני מנשיקו׳ פיהו כי טובים דודיך מיין · ופיהו מבית לכותרות ·

בשנת

פיהו · ערב לאיש לחם שקר · ראמות לאויל חכמות · טמן עצל ידו בצלחת קדמ׳ · נפש עמל
אין בפיהו נכונה קרבם הוות · מופתיו משפטי פיהו דתלים וחכירו דד״ה · כל עמל

הולך לפניכם יי ומאספכם

במרור׳ הרוני · השביעני אבי השביעני · וישכו ויזכר אלהים · ויסבו כי הכרובים פרשים · ויסרו רגע ימותו׳ וישירו בדרכי יי׳ כי יסור וכנניהו שר הלוים · ישור על
ושמתיה ביד מוגיך · עשק וידיבו רעי גרר · עשק ובני עשק אחיו דד״ה · תסובב נקבה תסובב גבר · תשובב אלהים ונחתנו · ונסב ונפנו ונסע המדברה · ונשב

שָׁלוֹשׁ לְמַלְכוּת יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה בָּא כל כתו׳ מ״ל | ה׳ כתי׳ כן נכתי׳ נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל יְרוּשָׁלַםִ וַיָּצַר עָלֶיהָ׃

רבינו סעדיה גאון

בשנת שלש למלכות יהויקים מלך יהודה בא נבוכד נצר מלך בבל · והלא לא מלך נבוכד נצר אלא בשנת ארבע ליהויקים שנ׳ בשנה הרביעית ליהויקי׳ היא השנה הראשונה לנבוכד נצר מלך בבל ואיך אמר בשנת שלש אלא לא תוכל לפרש כי אם בשנת שלש למרדו שמשנת ארבע ליהויקים מלך נבוכד נצר וכבש את נכוה ובחמישית ליהויקים כבשו נבוכד נצר ליהויקים ועבדו יהויקים שלש שנים שנ׳ ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים ושב וימרד בו עברו שמית ושביעית ושמינית ואחר כך מרד בו שלש שנים תשיעית ועשירית ואחת עשרה ובשתים עשרה בא נבוכד נצר והגלהו ליהויקים מירושלם לבבל ועלה שנת י״ב למלכות יהויקים מלך יהודה בשנת שלש למרדו ׃ ובשנת שתים למלכו׳ נבוכד נצר · היאך יתכן פסוק זה שכבר אמרנו למעלה שכבר על ירושלם והגלה מבני יהודה וכוה לגדלם שנים שלש ואחר ג׳ שנים הביאם שר הסריסים לפני המלך ועתה אמר הפסוק בשנת שתים למלכות נבוכד נצר · אלא כה פתרונו בשנת שתים לחורבן בית המקדש שיבנה במהרה בימינו יבא טבעו בכל העולם ומלך על כולם ואלם נבוכד נצר · פ״א בשנת שלש למלכות יהויקי׳ מלך יהודה · ככלות השנה השלישית ותחלת רביעית ככתוב הדבר אשר היה על ירמיהו על כל עם יהודה בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה למלך בבל וגם אם נותרה מן השלישית ליהויקים בבוא נבוכד נצר אם בן תשיה ראשונה לנבבוד נצר והיא רביעית ליהויקים ואז הביא ליהויקים ועמו לבבל שנ׳ ויתן יי׳ בידו את יהויקים ׃ ומקצת

אבן עזרא

נאם אברהם בר׳ מאיר אבן עזרא הספרדי זה ספר איש חמודות מדובר בו נסתרות ונבואות עוברות ועתידות וכל דבר בקוצר בחידות ובמלאכי מעלה סודות עומדים על יסודות ומפרטיו לא עמדו בסודו וכל אחר ביאר כאשר השיגה ידו ורגלו · כולם מועדים בקץ מועד מועדי׳ גם התערבה להם החיה כי שמו רביעית היא השלישיה · ועתה אחל לפרש כפי דקדוק הלשון ׃

בשנת מצאנו כתו׳ כי עשתי עשרה שנה מלך יהויקים אם כן מה טעם בשנת שלש למלכותו · ועתה דברי אלה בני יאשיהו כתו׳ כי ארבעה בנים הניח הבכור יוחנן השני יהויקים השלישי צדקיהו הרביעי שלום ומצאנו כי במות יאשיהו מלך בנו · ומקצת חכמינו ז״ל אמרו כי זה יהואחז הוא יוחנן והנה לא מלך רק ג׳ חדשים וימלוך תחתיו יהויקים אחיו והוא בן עשרים ושלש והנה הוא קטן מיהויקים ואיך קראו הכתוב בכור על כן אמרו שבכור במלכות והוצרכו לומר כי שלום הוא צדקיהו בעבור כי נבואת ירמיהו על שלום דבקה עם נבואתו של צדקיהו ועוד כי לא מלך על ישראל אחר צדקיהו ולספור הכתו׳ רביעי בעבור שם בלא גוף דרך זרה · ועתה התבונן כי יהואחז הוא שלום ויוחנן לא מלך ואל תמוה בעבור שנקרא שלום בשני שמות כי הנה שלמה הוא קהלת ובני שמוא׳ שמה ואחיה ושם כתו׳ כי הוא יואל ועמינדב הוא יצהר ואוריאל הוא צפניה ורבים ככה ובתורה זרח הוא צחר והעד ששלום הוא יהואחז כי כאשר מת האב היה יהויקים בן כ״ה שנה וצדקיהו שהוא השלישי בן כ״א ושלום בן כ״ג וככה כתוב שיהואחז הוא שלום ויקחו עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וימשחוהו וימליכו אותו תחת יאשיהו אביו

ועד שנית כי שלום הוא יהואחז כי כתו׳ כי פרעה נכו לקחו אחר שלשה חדשים שמלך ויביאהו מצרים וימת שם וכתו׳ בירמיהו על שלום אשר יצא מן המקום הזה לא ישוב שם עוד כי במקום אשר הגלו אותו שם ימות · ואל תתמה בעבור הכתו׳ למעלה הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יי׳ בשלוח אליו המלך צדקיהו כי תחילת הפרשה הוא כי כה אמר יי׳ על בית מלך יהודה יספר על מה שאמר לו השם לפני מלוך צדקיהו והנה יספר מה התנבא אל יהואחז שהוא שלום אחר שהוליכוהו אל מצרים והחל מן הוי בונה ביתו בלא צדק על יהויקים ושם כתוב ואחרי כן התנבא על יהויכין כי כן כתו׳ שם וכל אלה שלפתן מלכו לפני צדקיהו ובספר יחזקאל שאמר שא קינה אל נשיאי ישרא׳ שמתנו ולא נשאר מבניהם מלך והחל מן יהואחז הוא שלום ואומר ויביאוהו בחחים אל ארץ מצרים והכפיר הוא׳ יהויקים שהמליכו מלך מצרים ויתנהו בסוגר בחחים ויביאהו אל מלך בבל וככה כתו׳ בדברי הימים ויאסרהו בנחושתים להוליכו בבלה ואחרי כן מקונן על יהויכין מטה עזה אם אכלתהו ואחריכן מקונן על צדקיהו ותצא אם ממטה בדיה פריה אכלה ולא היה בה מטה עז שבט למשול והנה התברר כי יהויקים הוליכוהו אל בבל ואל יקשה בעיניך בעבור שאמר להוליכו בבלה ולא אמר ויוליכוהו כי הנה כתו׳ על צדקיהו בירמיהו ויאסרהו בנחושתים להביא אותו בבלה וכתו׳ אחר ויאסרהו בנחשתים ויביאהו בבלה והנה כתוב בדניאל בשנת שלש למלכות יהויקי׳ מלך יהודה בא נבוכד נצר ירושלם ויצר עליה ויתן יי׳ בידו את יהויקים מלך יהודה ומקצת כלי בית יי׳ ויביאם ארץ שנער והנה הטעם יהויקים והכלים הביאם בית אלהיו להשתחוות לו ואחריכן אמר ואת הכלים הביא בית אוצר אלהיו ולא יתכן בדרך הלשון לפרש ויביאם כי הכלים לבדם הביא בעבור הכתוב ואת הכלים הביא וכתוב בדברי הימים ויאסרהו בנחשתים להוליכו בבלה ומכלי בית יי׳ הביא נבוכד נצר לבבל ויתנם להיכלו בבל וירמיהו מתנבא על יהויקים כי קבורת חמור יקבר סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלם ועל כן טעה האומר כי בשנת שלש למלכות יהויקים שהמליכו פרעה היא שנה שלישית למרדו ועל כן הוצרכתי לפרש כי בשנת שלש למלכות יהויקים שהמליכו

פרעה

ואת הכלים ג' דסמי' וסי' ואת הכלים האלה אשר עשה חירם דמלכים · וחבירו דד"ה ואת הכלים הביא בית אוצר אלהיו · ומזרע המלוכה ד' דסמי' כל יש' וסי' ויהי בחודש השביעי בא ישמעאל בן נתניה דמלכים · וחבירו דירמיה · ויקח מזרע המלוכה ויכרתו אתו ברית · ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו דריש ספ' · וללמדם לילדים אשר אין בהם כל

וַיִּתֵּן אֲדֹנָי בְּיָדוֹ אֶת־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה וּמִקְצָת כְּלֵי בֵית־הָאֱלֹהִים וַיְבִיאֵם אֶרֶץ־שִׁנְעָר בֵּית אֱלֹהָיו וְאֶת־הַכֵּלִים הֵבִיא בֵּית אוֹצַר אֱלֹהָיו׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאַשְׁפְּנַז רַב סָרִיסָיו לְהָבִיא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִזֶּרַע הַמְּלוּכָה וּמִן־הַפַּרְתְּמִים׃ יְלָדִים אֲשֶׁר אֵין־בָּהֶם כָּל־מאוּם וְטוֹבֵי מַרְאֶה וּמַשְׂכִּלִים בְּכָל־חָכְמָה וְיֹדְעֵי דַעַת וּמְבִינֵי מַדָּע וַאֲשֶׁר כֹּחַ בָּהֶם לַעֲמֹד בְּהֵיכַל הַמֶּלֶךְ וּלְלַמְּדָם סֵפֶר וּלְשׁוֹן כַּשְׂדִּים׃ וַיְמַן לָהֶם הַמֶּלֶךְ דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ מִפַּת־בַּג הַמֶּלֶךְ וּמִיֵּין מִשְׁתָּיו וּלְגַדְּלָם שָׁנִים שָׁלוֹשׁ וּמִקְצָתָם יַעַמְדוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיְהִי בָהֶם מִבְּנֵי יְהוּדָה דָּנִיֵּאל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה׃ וַיָּשֶׂם לָהֶם שַׂר הַסָּרִיסִים שֵׁמוֹת וַיָּשֶׂם לְדָנִיֵּאל בֵּלְטְשַׁאצַּר וְלַחֲנַנְיָה שַׁדְרַךְ וּלְמִישָׁאֵל מֵישַׁךְ וְלַעֲזַרְיָה עֲבֵד נְגוֹ׃

(גליון: קמ"ל · ב' / ל"ח / ג' / ל' / ל' · ר' · ל' · ג' / ב' כתי' כן וככת' דנק מאום · ב' / ומל' · ל' · ל' · ל' / ל' · ח' / ח' / ל' · ג')

מאום והוא חד מן קל"ח מלין יתיראין משמשין ול כריש תיבותא וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות האל"ף בסד' : בלטשאצר סימן מן ריש סיפרא עד והלבישו לדניאל בלטשאצר פי' שי"ן קדים לאל"ף מכאן ואילך דאל"ף קדים לשי"ן:

אבן עזרא

פרעה בא נבוכד נצר עליו ויצר על ירושלם ולקחה בתחלת השנה הרביעית ליהויקי' והיא השנה הראשונ' לנבוכד נצר כי כן כתוב והנה הוליכו א' בבל ועמד בנחשתים כמו שנה וכוה נבוכד נצר ושב יהויקי' למלכותו ויהי לו יהויקי' עבד שלש שנים וישב וימרד בו ובא נבוכד נצר או גדודיו א' ירושלם והרגו את יהויקי' וסחבו אותו מהלאה לשערי ירושלם ותהי נבלתו מושלכת ולא נקבר כי כן התנבא ירמיהו ואל תתמה בעבור וישכב יהויקים עם אבותיו כי הנה כתו' הנך שוכב עם אבותיך ובמצרי' מתו והנה מלך יהויכין בנו ג' חדשי' ותפשו נבוכד נצר בשנת ח' למלכו והוא שנת עשתי עשרה ליהויקי' ומלך צדקיהו עשתי עשרה שנה והיא שנת תשע עשרה למלך נבוכד נצר והנה בשלשה חדשי' נהרג יהויקי' וגלה יהויכין בנו וא' תתמה בעבור שתמצא כתו' בשנת שבע לנבוכד נצר וככה על צדקיהו היא שנת שמונה עשרה כי במספר המלכי' כאלה וכאלה והלא ידענו כי ירבעם ורחבעם בחדש אחד מלכו והנה כתוב כי רחבעם מלך י"ז שנה וימלוך אביה בנו תחתיו בשנת י"ח לירבעם והנה אבאר לך זה מחשב אחד יחשוב מיציאת מצרים מניסן או לבריאת עולם מתשרי ויום אחד בשנה חשוב שנה יספור מיום מלוך המלך עד תקופת שנתו על כן תהיה שנת א' י"ט והמשל בנולד ביום ו' לפני שקוע השמש בעיר הזאת שהיא רדום בתקופת תמוז והיום ארוך י"ו שעות פשוטות והנה יומל הבן בקר יום שמיני שהוא יום שמיני כפי חשבון התורה והוא יום שביעי והנכו שלש רק יחסרו י"ו שעות ואל תתמה בעבור שתמצא ביחזקאל יביאהו במצודות למען לא ישמע קולו כי כן חשבו עבדי נבוכד נצר וטעם התמלוך שאל ירמיהו ליהויקים כי הנבואה עליו התחשוב כי מלכותך תתקיים לך בעבור היותך מתחרה בארז והנה נשארה השאלה הקשה כבר הזכרתי כי צדקיהו היה במות אביו בן כ"ד שנה והנה יהיה במות יהויקים ובגלות יהויכין בן ל"ה שנה והנה כתוב בן עשרים ואחת שנה צדקיהו במלכו וזה החשבון הוא שנקרא מלך שלש שנים לפני מות יאשיהו כי נודע זה בכל הגוים שהומלך צדקיהו ואשר הכתו' בירמיה בראשית ממלכת יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה דבר השם לירמיהו שיעשה מוסרות וישלחם אל מלכי אדום ומואב ובמון וצור ביד מלאכים הבאים ירושלם אל צדקיהו מלך יהודה כי אלה המלכים שמעו שנהרג יאשיהו וחשבו כי צדקיהו שהמליכו כשהיה כן כ"א שנה הוא ימלוך תחתיו ואין טענה ממלכות יהואחז כי עם הארץ המליכוהו ולא שמעו דבריו כי לא מלך רק שלשה חדשים ונשאר בפרשה דבר לפרש והוא ואל צדקיהו מלך יהודה דברתי והנה ירמיה מספר זה הדבר של המוטות אל צדקיהו בעת מלכו אחר גלות יהויכין ואמר לו הביאו צאוריכם בעול מלך בבל וגם כתוב ויהי בשנה ההיא בראשית ממלכת צדקיה מלך יהודה וטעם בשנה הרביעית שמרד יהויקים במלך בבל ויש תקון אחר שהמוטות תקנם ירמיה בראשית ממלכת יהויקים ושלחם בשנה ראשונה למלכות צדקיהו רק אין טעם לתקון הזה ומפרש גדול היה בספרד והוא פירש ספרים בדקדוק ופירש ואמר כי צדקיהו תחת יהויקים וככה אמר ואחרי אבשלום לא נטה כי הוא שלמה ויהי ביום השביעי שהוא הרביעי הנבל את ההר שהוא העם וככה מלות רבות כמו מאתים ואת כולם ישא רוח כי איך יתכן בלשון שאדם ידבר מלה ויכתוב מלה ורבונו מלה אחרת והאומר כזה מהמשוגעים הוא נחשב וכבר פירשתים כולם וטוב לו שיאמר לא ידעתי ולא יהפך דברי אלהים חיים : ויתן · כתוב ומקצת כלי בית אלהים כי בגלות יהויכין הובאו אל בבל כלי חמדת בית יי' כי כן כתוב ואוצרות בית יי' ואוצרות בית המלך : ויאמר · זה אשפנז היה סריס והוא היה פקיד על כל הסריסים המשרתים וכמו וכתוב בדברי יחזקאל והיו סריסים בהיכל מלך בבל : רב · גדול כמו קרית מלך רב על כן אמר יפת כי הם דניאל וחביריו וראיתו שאמר מזרע המלוכה ולא דבר נכונה כי הכתוב הוא ויהי בהם מבני יהודה ואחרים מזרע המלוכה שהיו סריסים ולא תמצא בדניאל שהיה סריס רק כתוב עליו ועל חביריו ילדים אין בהם כל מום ואין מום קשה מן הסרים ודניאל וחביריו לא צוה המלך ללמדם ספר שהוא מכתב כשדים ולשונם רק שיעמדו לפני המלך ולא לפני כמיו ואם טען הטוען אם דבריך אמת שלא היו סריסים למה הפקיד המלך עליהם שר הסריסים התשובה כי צוה המלך לבקש מישראל ילדים וטובי מראה והנבלים עד היום נודעים במשכב זכור ושר כי אם יסורם הנער תחסר דעתו והוא מבקש להיותם העומדים לפניו יודעי כל חכמה כאשר פירשתי ורבי ישועה אמר כי מלת סריסים בלשון הקדש על שני טעמים האחד מסורסים והשני משרתי' ושר הסריסים היה שר על משרתי המלך וכמוהו עם הסריסים והגבורים ואין צורך כי הסריסים היו שרים על הגבורים בעבור היותם עבדי המלך דוד · והוא לא פרשם רק כך לקחם בשביה והיו שומרי כמיו כמשפט המלכים עד היום וכמוהו ואת נשי המלך ואת סריסיו וכתו' ומן העיר לקח סריס אחד אשר הוא פקיד על אנשי המלחמה · ומלת הפרתמים זרה ולא תמצא במקרא רק במגלת אסתר אולי הוא לשון כשדים או פרסיים כמו סגנים : ילדים · כמו עור ופסח שאינן ראויין לעמוד לפני מלך על כן כתו' עור ופסח לא יבא הבית והטע' בית מלכות דוד : וטובי מראה · שלא היו ירקרקים ונראים כמו חולים : ומשכילים בכל חכמה · כלל כל : ויודעי דעת · שידעו בתחלת הדבור המדבר מה שהיה בדעתו לדבר באחרונה כי יש חכמים רבים לא ידעו זה עד סוף דבר המדבר : ומביני מדע · שיוכלו להבין לאחרים מה שיש בלבם ובתדעם כמו גם במדעך מלך אל תקלל כי יש חכמים ילאו להוציא בלשונם מה שיש בלבם כי אם בדרך רחוקה ובארחות עקלקלות : ואשר כח בהם · שתהיה תולדתם חזקה להסתיר העיטוש ויהיו עומדים תמיד לפניו ושיוכלו לסבול בשעת ברכם והנה צוה לבקש מי שנמצאו בו אלה המדות ולא נמצאו בילד פחות מט"ו שנה והנה אין צורך ללמדם השלש שנים כי אם כתב כשדים ולשונם לדבר עם המלך בלשונו והנה גדולים יצאו מירושלם והנה דניאל יצא בן ט"ו שנה בלכת יהויקים לבבל ושמונה שנים מלך והנה כ"ג וי"א צדקיהו והנה ד' ול' וע' שנה והנו זקן מאד בימי אסתר אולי כבר מת ולא עלה אל בית שני ואיננו שסבר בראיות גמורות : וימן · פועל יוצא והטעם לתת להם מנות · ופירוש בג מאכל וכתוב במקרא ונתיך לבג וקרי לבז והטעם קרוב אולי טעם בג הבשר המבושל : ומיין משתיו · ולא נכתב ומיין משתהו כי יש יום ידוע לשתות יין לבן או אדום או יין מקום פלוני ידוע · וטעם לגדלם להרגילם לעמוד ולדעת משפטי המלוכה וזה הוא אשר כח בהם : ומקצתם · י"א ומקצת הילדים ומקצת כלי בית האלהים ומקצה אחיו גם הוא נכון והוא שפירושו בסוף השנים הנזכרות והנה כמוהו ומקצת ימים עשרה : ויהי · טעם מבני יהודה כי היו בירושלם מבני בנימין ואלה אינם אחים כי הכתוב אומר ובעו דניאל וחברוהי להתקטלה : וישם · כאשר קרא פרעה שם יוסף צפנת פענח ורב סעדיה אמר כי בל שם לשון כשדים וכן צר וככה נבוכד נצר בלשצר שסבר וגם בלמפורש הוא כשם אלהי ומדרך מישך לשון כשדים הם והגאון אמר כי נגו כמו נבו בלא ראיה : וישם

רבינו סעדיה גאון

ומקצת כלי בית האלהים · לפי שנותר המשכן והאהל וכל שליו שלא גלו לבבל על שגנזם יאשיהו וירמיהו : ארץ שנער · ארץ ששם כנערו מתי מבול : בית אלהיו · בית ממשלתו וריבו כענין של ואתה תהיה לו לאלהים וכתוב אשר ירשיעון אלהים : בית אוצר אלהיו · בית האליל שלו : לאשפנז · אים שכיו זועפים : להביא מבני ישראל · ולא מבבילוני : ומזרע המלוכה · מבית דוד ולא ממלכי ישראל : ומן הפרתמים · פירי תמים כתפוח הזה שאין בו מום ויפה פרי תואר : ילדים אשר אין בהם כל מאום · ואפי' שירטא של הקזת דם : וטובי מראה · לא שחורין ולא לבנים יותר מדאי · ומשכילים בכל חכמה · שיודעים להטיב בכל דבר שישאלום : ויודעי דעת · בכל דבר שישמעו : ומביני מדע · שהן בקיאים בעצה : ואשר כח בהם · שהם יכולים לסבול צורכי נקביהן והשחוק והשיחה : וללמדם ספר ולשון כשדים : זה המכתב והלשון · פ"א ויתן יי' בידו וכלל לא כתב כי לקח את יהויקים בבלה אלא כתב ויאסרהו בנחושתים להוליכו ולא כתב ויוליכוהו ולא כתב ויביאוהו א"א ויביאם כלל ביאתו עם ביאת כלי בית המקדש : הפרתמים · בדעתי שאינו לשון קדש אלא עם ומלכות : וללמדם ספר · הוא כתב וסופר ושוה כותב והוא קורא בלשון כשדי' מבלעדי יתורגמן : וימן · ויפקד כמו שנ' וימן יי' דג גדול : מפת בג המלך · ממטעמי לחם מאכל המלך בגימטריא פת בג פת בר ג"מל מתחלף עם רי"ש את בגו גר והיינו פת חטים כמו לשבור בר ופת נקייה כמו נשקו בר : ומיין משתיו · כאנג וקונדיטון ועסים : ומקצתם · כמו שנאמ' מקץ שבע שנים כלומר בסופן של שלש שנים האלו אחר שיגדלו יבאו ויעמדו בהיכל המלך בפלטין שלו · פ"א ומקצתם מקצת מהם ישמשו את המלך ומקצתם כדי לעמוד בהיכל המלך שיהיו חכמים במלאכתן של המלכים : ויהי בהם · בתוך אותן השבויים : מבני יהודה · מזרע חזקיהו כמו שאמר לו ישעיהו הנביא ומבניך אשר תוליד יקחו והיו סריסים בהיכל מלך בבל : וישם לדניאל בלטשאצר · כך תרגמו אנשי לבב דניאל דיין של אל דיין טוב ונאמן : בלטשאצר · בל ע"ז של נבוכד נצר בל שם אחר כמו שמו במסורת שומר אוצר של בבל · ולחנניה חונן יה · שדרך שר רך דר מפונק ורך · מישאל שמשאלתו אמו מאל · מישך מי שרואהו מיד משכך כעסו וי"א מוסך אצל חכמתו · עזריה עזר יה · עבד נגו עבד כנו בית מתחלף עם ג"מל כלומר עבד לע"ז הוא : וישם

דניאל

על לבו ב׳ וסימ׳ הלא את הקטר ~ וישם דניאל על לבו · וכל אוריתא דכו׳ במ״ב אל לבו וסימ׳ לא ידון רוחי · ויתעצב אל לבו : ויתן האלהים ז׳ כליש וסי׳ ויתן לך האלהים מטל ·
יען רעהו ויאמר אין · ויאמרו עלה ויתן ביד המלך דודה · ויתן האלהים להימן · את חכמתו אשר נתן האלהים בלבו דדה · ויתן האלהים את דניאל והילדים האלה ארבעת׳ ·
וכל קהלת דכו׳ במ״ב נתן אלהים וסי׳ ענין רע נתן אלהים לבני האדם לענות בו · ראיתי את הענין אשר נתן אלהים לבני האדם : המלצר ל׳ פתח כאתנ׳ ויאמ׳ דניאל אל המלצר ·
והוא חד מן פתחי׳ באתנחתא דספרא וסימ׳ דכולהו פתחין באתנחתא דבכל קרי׳ תמצא נמסר במסר׳ רבתא בערך פתח בס״ד : ומראהו ז׳ קמצי׳ וסימ׳ וכמראה כבוד יי׳ כאש ·

וַיָּשֶׂם דָּנִיֵּאל עַל־לִבּוֹ אֲשֶׁר לֹא־יִתְגָּאַל בְּפַתְבַּג הַמֶּלֶךְ וּבְיֵין מִשְׁתָּיו וַיְבַקֵּשׁ מִשַּׂר הַסָּרִיסִים אֲשֶׁר לֹא יִתְגָּאָל׃ וַיִּתֵּן הָאֱלֹהִים אֶת־דָּנִיֵּאל לְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לִפְנֵי שַׂר הַסָּרִיסִים׃ וַיֹּאמֶר שַׂר הַסָּרִיסִים לְדָנִיֵּאל יָרֵא אֲנִי אֶת־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר מִנָּה אֶת־מַאֲכַלְכֶם וְאֶת־מִשְׁתֵּיכֶם אֲשֶׁר לָמָּה יִרְאֶה אֶת־פְּנֵיכֶם זֹעֲפִים מִן־הַיְלָדִים אֲשֶׁר כְּגִילְכֶם וְחִיַּבְתֶּם אֶת־רֹאשִׁי לַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר דָּנִיֵּאל אֶל־הַמֶּלְצַר אֲשֶׁר מִנָּה שַׂר הַסָּרִיסִים עַל־דָּנִיֵּאל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה׃ נַס־נָא אֶת־עֲבָדֶיךָ יָמִים עֲשָׂרָה וְיִתְּנוּ־לָנוּ מִן־הַזֵּרֹעִים וְנֹאכְלָה וּמַיִם וְנִשְׁתֶּה׃ וְיֵרָאוּ לְפָנֶיךָ מַרְאֵינוּ וּמַרְאֵה הַיְלָדִים הָאֹכְלִים אֵת פַּתְבַּג הַמֶּלֶךְ וְכַאֲשֶׁר תִּרְאֵה עֲשֵׂה עִם־עֲבָדֶיךָ׃ וַיִּשְׁמַע לָהֶם לַדָּבָר הַזֶּה וַיְנַסֵּם יָמִים עֲשָׂרָה׃ וּמִקְצָת יָמִים עֲשָׂרָה נִרְאָה מַרְאֵיהֶם טוֹב וּבְרִיאֵי בָּשָׂר מִן־כָּל־הַיְלָדִים הָאֹכְלִים אֵת פַּתְבַּג הַמֶּלֶךְ׃ וַיְהִי הַמֶּלְצַר נֹשֵׂא אֶת־פַּתְבָּגָם וְיֵין מִשְׁתֵּיהֶם וְנֹתֵן לָהֶם זֵרְעֹנִים׃ וְהַיְלָדִים הָאֵלֶּה אַרְבַּעְתָּם נָתַן לָהֶם הָאֱלֹהִים מַדָּע וְהַשְׂכֵּל בְּכָל־סֵפֶר וְחָכְמָה וְדָנִיֵּאל הֵבִין בְּכָל־חָזוֹן וַחֲלֹמוֹת׃ וּלְמִקְצָת הַיָּמִים אֲשֶׁר־אָמַר הַמֶּלֶךְ לַהֲבִיאָם וַיְבִיאֵם שַׂר הַסָּרִיסִים לִפְנֵי נְבֻכַדְנֶצַּר׃ וַיְדַבֵּר אִתָּם הַמֶּלֶךְ וְלֹא נִמְצָא מִכֻּלָּם כְּדָנִיֵּאל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וְכֹל דְּבַר חָכְמַת בִּינָה אֲשֶׁר־בִּקֵּשׁ מֵהֶם הַמֶּלֶךְ וַיִּמְצָאֵם עֶשֶׂר יָדוֹת עַל כָּל־הַחַרְטֻמִּים הָאַשָּׁפִים אֲשֶׁר בְּכָל־מַלְכוּתוֹ׃ וַיְהִי דָּנִיֵּאל עַד־שְׁנַת אַחַת לְכוֹרֶשׁ הַמֶּלֶךְ׃

ומראה הנגע עמק · ומראה הבתק · ומראה אש לילה · ומראה האפנים בעין אבן תרשיש · ומראה הילדים האכלים · ומראה הערב והבקר · וא׳ פתח ומראה ולא כח דת :
משתיהם ג׳ וסימ׳ והיה כנור ונבל תוף וחליל · בחמס אשית את משתיהם · ויהי המלצר נשא את פת בגם : נבוכד נצר י״חס וסימ׳ נמסר במסר׳ רבת׳ בערך נב בס״ד : וימצאם ג׳
וסימ׳ וילך יוסף אחר אחיו · וימצאם עשר ידות על כל החרטמים · וימצאם עשרת אלפים · אנ״ך :

רבינו סעדיה גאון

וישם דניאל על לבו · שהיה קורא קרית שמע בכוונת הלב כמו שנאמר ושמתם את דברי אלה על לבבכם : אשר לא יתגאל · שלא לטנף עצמו במאכל ובמשתה שלגוים כמו כנואלו כדם וכן לחם מגואל ופירושו מגועל בחילוף אלף בעי״ן : אשר מנה · אשר זימן כמו שכתוב וימן להם המלך : זועפים · כל מי שהוא מצטער במאכל ובמשתה שיחסר לו או בשום צער אחר פניו לא יובהקו זולתי יוזעפו כדכתיב וירא אותם והנם זועפים · והמתרגמן תרגם נסיסין ופתרונו כעורים : כגילכם · כיוצא בכם בקומתכם כמו בן גילו של ראש והפשר כבנין גולה שלכם כלומר כגולתכם כמוגבלה על ראשה : וחייבתם את ראשי · שיתיז את ראשי המלך שיאמר שפשעתי במזונותיכם : המלצר · מליץ בר · ד״א מלצר מל בר ממולל וכר : מינה · כמו וימן : נס נא את עבדיך ימים עשרה · באותן הימים שבין ראש השנה ליום הכיפורי׳ והם כנגד עשרה נסיונות שנתנסה אברהם אבינו שלא יגרום להם החטא עשרה נסיונות שנסו אבותינו להקב״ה במדבר : מן הזרועים · הם פול הלבן ופול המצרי ופול העב והנגלבון והאפונים והעדשי׳ וחימצין וכל כך למה כדי שיעלו ריח רע מפיהם שלא יבואו עליהן במשכב זכור : ולמקצת · ולסוף : ובריאי בשר · שמינים ויפים : ודניאל הבין בכל חזון וחלומות · ארבעתם היו חכמים בכל ספר אומה ולשון לקרוא ולכתוב ולפרש ויותר עליהם דניאל שהיה מבין לפרש כל חזון וחלומות : עשר ידות · עשרה חלקים כמו וארבע הידות מתרגמינן וארבע חולקין : החרטומים · מלאכתם בחורים אטומים כיצד היו נוקבין חור באילן ומכניסין בו דברי כשפי׳ ואוטמין אותו והוא מגיד להן כל דבר חרטום חור אטום ולמה כתוב החרטמים חסר וי״ו שעושין בקברות בחורי׳ טמי מתים : האשפים · שרואקין במזל כמו השואפים אבין מתרגמי׳ דרחקין : ויהי דניאל עד שנת אחת לכורש המלך · הוא כורש הגדול שאם תאמר לכורש הקטן היאך אמר למטה בשנת שלש לכורש מלך פרס והיאך אמ׳ ובשנת שתים לדריוש המלך : ובשנת שתים למלכות נבוכד נצר · חסר אלף שמאותו היום נגזרה עליו חסרון מלכות בבל : חלם נבוכד נצר חלומות · ב׳ חלומות חלם אחת של צלם ואחת של אילן והוא בשתיכנית למלכותו הגלה ליהויקים ולפיכך נמצא דניאל לשם ואם תאמ׳ בשנת שתים לנבוכד נצר היאך נמצא דניאל לשם אלא כשהחריב נבוכד נצר את ירושלם העלהו הכתוב כאילו מלך באותו העת ולכך נאמר בשנת שתי׳ לנבוכד נצר כלומר י״ט שנים היו מיום שמלך עד יום שהחריב ירושלם וקדמה גלות יהויקים לחורבן ירושלם י״א שנים ולא תוכל לפרשו בענין אחר הסתכל לשם למילא ותמצא כמה שנים היו עד עכשיו בשנת ארבע ליהויקים מלך נבוכד ויהויקים מלך י״א שנים כמה שנים הם משנת ארבע עד סוף י״א שמונה שנים ולצדקיהו אחת עשרה הרי תשעה עשר וכ׳ שנים משהחריב את ירושלם הרי לך כ״א שנים לפיכך הווי פירוש דבשנת שתים לנבוכד נצר מיום שהחריב את ירושלם : ותתפעם רוחו · שהיה מקשקש רוחו בקרבו כפעמון ופירשו רבותינו הואיל ונכתב ותתפעם בשני תוי״ן שנטרף בשני טירופין על ששכח החלום ופתרונו שבפרעה אמר ותפעם ששכח הפתרון וזכר החלום : נהיתה · נטרפה כמו נהייתי ונחליתי · פ״א ויהי דניאל עד שנת אחת לכורש · שהיה לראש ולקצין על כל יודעי דעת מיום שפתר החלום עד תום כל מלכות בבל עד תום ע׳ שנה וגם במלכות דריוש היה על כל מלאכת מלכות בבל עד שנת אחת לכורש כמו שנאמר עד שנת אחת לכורש המלך ואחריכן עודנו היו אולם שבע כפשו ממלאכת המלכים ומינה את זרובבל תחתיו על כן מצאנו אותו בשנת שלש לכורש מתאבל ומתענה כ״א יום ואם היה במלאכת המלך לא היה יכול לאבול שמלאכת המלך אלא בל׳ הימים במלכות בבל ודניאל בתרע מלכא תמיד וגם בימי דריוש סרכין תלתא די דניאל חד מנהון ובימי כורש חדל : ובשנת

אבן עזרא

וישם · פת בג המלך אסורה גם היין אסור וכתוב אמר לנסכא ליה למשפטם לאלהיהם : ויתן · אמר הגאון הטעם שנתנו לחן ולחסד ולרחמי׳ בעיני שר הסריסים והוא לא עשה בקשתו והוא הטיב שלא גילה סודו למלך כי לא יחייהו : ויאמר · כתו׳ מאכלכם והו׳ הפת והבג · ומשתיכ׳ לשון רבי׳ אשר ישתה המלך בימי הקיץ והחורף ממנו ישתו גם הם : פניכם זועפים · כפני אנשים זועפים : כגילכם · אין לו ריע במקרא רק מדברי קדמונינו בן גילו : וחיבתם · מגזרת חבולתו חוב והם שני בנינים ושרשם כמו קם עם קים דברי הפורים האלה : ויאמר · המלצר · לשון כשדים הוא כותן המנות והנה פירוש אשר מנה כמו הפקיד ובלשון חכמים ממונה ולהיותו מגזירת אשר מנה החולק מנות קשה מאד ואף כי כתוב על דניאל : נס · לשון צווי כמו אל נא את פני יי׳ · וטעם ימים עשרה כי אין יכולת בחי לסבול הרעב רק ט׳ ימים ככה הזכירו בעלי התולדת · ותחת פת בג המלך יתן לנו זרעונים הם גרגרים כאשר יזקינו · ותחת יין יתן לנו מים : ויראו · בסוף עשרה מראינו · והזכיר פת בג המלך ואחז דרך קצרה שלא הזכיר יין : וישמע · אמר יפת בן עלי כי כל יום היה רואה פניהם עד ימים עשרה : ומקצת · נראה · הטעם כל מראיהם ויאמר הגאון זה היה נס גדול ואין צורך כי היו אוכלים אורז הוא הנקר׳ בלשון ערבי׳ ארוז והוא ככבד מאד וערב מן החטה ועושה דם טהור והוא מאכל אנשי הודו ואין להם חטה ונעטו ממנו תבשילים וזה האורז ישנא מאד כאשר יבושל בחלב והכלל כי המעט ממנו משביע והו׳ כבד במשקליו וגרגיריו דקין מאד ואינן עגולין ותולדתו חמה ולחה והתית׳ מחכם גדול שאמר שהוא הדוחן שגרגיריו עגולין ויעמוד שנים רבות ולא ירקב והוא מאכל רע ותולדתו קרה ויבשה גם במיני קטנית אפוני׳ ואינם אלה הנמצאים בצרפת כי אלה הם קרים ורעים ונפחים והאפונים הם כמצאים בספרד ומצרים ורומא ופרווינצא והם על ג׳ מינים מהם לבנים ומהם אדומי׳ ומהם שחורים וזה המין ככבד מכלם ושלשה המינים חמים ולחים ומימיהם רפואה לכבד והם מצהילין את הפנים יותר מן היין ויוכל אדם להכיר שאלה שבצרפת בלי פה והשלשה המינים פה להם והנה האורז והאפוני׳ הם זרעונים ומבריאים את הבשר ועוד כי כל מאכל שהוא תאוה לנפש יותר יועיל ממאכל שאין הנפש אוהבת אותו אף על פי שיהיה תם ולא כתולדת החיים והנה אלו היו אוכלין דבר שתתאוה נפשם והיה מועיל להם : ויהי · נושא · בנפשו ואשר קצר להזכיר היין זכרו עתה · וכ״ן זרעונים נוסף כמו לגאונים ורבים כמוהם : והילדים · טעם ארבעתם שהיו שוים בכל חכמה רק דניאל הוסיף עליהם שהיה מבין בכל חזון ופתרון חלומות כי הוא לבדו היה נביא ולא השלשה : ולמקצת · בסוף השלש שנים : להביאם · לפני המלך : וידבר · בלשונו : ולא נמצא · מכל הילדים היהודים שגלו כאלה ארבעתם : ויעמדו לפני המלך · הם לבדם : וכל · זה יורה כי נבוכד נצר היה יודע חכמות וימצא כל אחד מאלה ארבעתם יודע עשר ידות על כל חרטום ואשף · ויתכן היות עשר לשון רבים כמו מעשרה שליטי׳ בעבור כי עשרה סך חשבון ובעל ספר יצירה אמר עשר ספירו׳ בלימה והחרטומים אינם האשפי׳ כי הנה כתוב לקרוא לחרטומי׳ ולאשפים וגם אפרשם : ויהי · הטעם שהיה בבבל עד שנת אחת לכורש המלך ואילו היה כתוב עד שנה אחת היה נראה כי שנה שלימה עברה ובאומרו שנת אחת הטעם בתוך שנה : ובשנת

ובשנת ט׳ ר״פ וסי׳ נמסר במלכים א׳ ריש סימן ט״ו : ולמכשפים ב׳ וסי׳ ויקרא גם פרעה לחכמים · ויאמר המלך לקרא לחרטמים : ותפעם ב׳ וסי׳ ויהי בבקר ותפעם רוחו
דפרעה · ותפעם רוחי לדעת את החלום : קדמ׳ דסיפר׳ ותתפעם רוחו ושנתו · תנינא ותפעם : סימן קדם ופשרא נחוה תנינא ופשרא נהחוה : ופשרה ב׳ כתי׳ ה׳ בסיפ׳ וסי׳
ענו תנינות ואמרין למלכא · כען דניאל יתקרי ופשרה יהחוה : מלתה ל׳ כתיב ה׳ מני אזדא · וכל תלתה כתי׳ ה׳ במ״א נרבכין די אבן גלל תלתא : נהחוה כולהון כתיב ה׳ במ״ב
כתי׳ א׳ וסי׳ ומלתא יתהוכר · קרא מלכא · ושארא כולהון בה״א · סימן שנא מהשנא ישתנא תשנא לבנא למבנ׳ יתבנא מתבנא תתבנא כולהון כת׳ א׳ בסוף תיבות׳ ידו

ב וּבִשְׁנַת שְׁתַּיִם לְמַלְכוּת נְבֻכַדְנֶצַּר חָלַם
נְבֻכַדְנֶצַּר חֲלֹמוֹת וַתִּתְפָּעֶם רוּחוֹ וּשְׁנָתוֹ נִהְיְתָה
עָלָיו׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לִקְרֹא לַחַרְטֻמִּים וְלָאַשָּׁפִים
וְלַמְכַשְּׁפִים וְלַכַּשְׂדִּים לְהַגִּיד לַמֶּלֶךְ חֲלֹמֹתָיו
וַיָּבֹאוּ וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר לָהֶם הַמֶּלֶךְ
חֲלוֹם חָלָמְתִּי וַתִּפָּעֶם רוּחִי לָדַעַת אֶת־הַחֲלוֹם׃
וַיְדַבְּרוּ הַכַּשְׂדִּים לַמֶּלֶךְ אֲרָמִית מַלְכָּא לְעָלְמִין חֱיִי
אֱמַר חֶלְמָא לְעַבְדָיךְ וּפִשְׁרָא נְחַוֵּא׃ עָנֵה מַלְכָּא
וְאָמַר לְכַשְׂדָּיֵא מִלְּתָה מִנִּי אַזְדָּא הֵן לָא תְהוֹדְעוּנַּנִי
חֶלְמָא וּפִשְׁרֵהּ הַדָּמִין תִּתְעַבְדוּן וּבָתֵּיכוֹן נְוָלִי
יִתְּשָׂמוּן׃ וְהֵן חֶלְמָא וּפִשְׁרֵהּ תְּהַחֲוֹן מַתְּנָן וּנְבִזְבָּה
וִיקָר שַׂגִּיא תְּקַבְּלוּן מִן־קֳדָמָי לָהֵן חֶלְמָא וּפִשְׁרֵהּ
הַחֲוֹנִי׃ עֲנוֹ תִנְיָנוּת וְאָמְרִין מַלְכָּא חֶלְמָא יֵאמַר
לְעַבְדוֹהִי וּפִשְׁרָה נְהַחֲוֵה׃ עָנֵה מַלְכָּא וְאָמַר מִן־יַצִּיב
יָדַע אֲנָה דִּי עִדָּנָא אַנְתּוּן זָבְנִין כָּל־קֳבֵל דִּי חֲזֵיתוֹן
דִּי אַזְדָּא מִנִּי מִלְּתָא׃ דִּי הֵן־חֶלְמָא לָא תְהוֹדְעֻנַּנִי
חֲדָה־הִיא דָתְכוֹן וּמִלָּה כִדְבָה וּשְׁחִיתָה הִזְדְּמִנְתּוּן
לְמֵאמַר קָדָמַי עַד דִּי עִדָּנָא יִשְׁתַּנֵּא לָהֵן חֶלְמָא אֱמַרוּ
לִי וְאִנְדַּע דִּי פִשְׁרֵהּ תְּהַחֲוֻנַּנִי׃ עֲנוֹ כַשְׂדָּיֵא קֳדָם־
מַלְכָּא וְאָמְרִין לָא־אִיתַי אֱנָשׁ עַל־יַבֶּשְׁתָּא דִּי מִלַּת
מַלְכָּא יוּכַל לְהַחֲוָיָה כָּל־קֳבֵל דִּי כָּל־מֶלֶךְ רַב וְשַׁלִּיט
מִלָּה כִדְנָה לָא שְׁאֵל לְכָל־חַרְטֹּם וְאָשַׁף וְכַשְׂדָּי׃
וּמִלְּתָא דִי־מַלְכָּה שָׁאֵל יַקִּירָה וְאָחֳרָן לָא אִיתַי דִּי
יְחַוִּנַּהּ קֳדָם מַלְכָּא לָהֵן אֱלָהִין דִּי מְדָרְהוֹן עִם־בִּשְׂרָא
לָא אִיתוֹהִי׃

כל מלך חד מן י״א מקומות דמתרדפא פשטא אחרי היתיב וסי׳ או בנבלת בהמה טמאה · אחרי הכתו את סיחן · והיה כל מעבר מטה · איש יושב על כסא דוד ומושל ·
כי מאסו את תורת יי׳ דישעיה · איש הולך אחר שרירות לבו הרע דירמיה : שקר הנביאים נבאים בשמי · די מלכות תחות כל שמיא · די כל מלך רב ושליט · די מרת ענר
נורא · על כל חרד בדבר אלהינו דעזרא :

אבן עזרא

ובשנת. אמר הספר שהוא שנת שתים למלכות נבוכד נצר על ירושלם אחר שמרד
בן צדקיהו והחריבה ור׳ משה אמר כי ב׳ שנים כשאחרו למלכותו ולא מצאנו כדבר
הזה בכל המקר׳ והנכון בעיני למלכותו על כל הגוים שהזכיר ירמיה שיכבשם אז
שקט וחשב מחשבות על משכבו מה יהיה באחרית הימים כאשר הזכיר דניאל
והזכיר חלומות בעבור שים בצלם זהב וכסף ונחשת וברזל וכלי חרש ומנהג החולם
לראות דבר אחר : ותתפעם. כמו כפעמתי ולא אדבר וגזרתם את הולם פעם
כאדם שידוכה וידוכה. אמר הגאון כי פרעה ידע החלום ולא ידע פתרונו על כן
כתוב בפרע׳ ותפעם רוחו שהוא מבנין נפעל ובנובד נצר שלא ידע החלום והפתרון
כתוב עליו ותתפעם רוחו אם כן מה יעשה שהוא אומר ותפעם רוחי ויתכן היות
דגשות פ״א ותפעם תחת נ״ון בנין נפעל כי הפועל שהוא עובר הוא נפעל כמו וילחם
בישראל או דגשות הפ״א להתבלע תי״ו התפעל והנה יהיה ותפעם רוחו כמו ותפעם
כחו כדרך וכבס המטהר את בגדיו ופי׳ נהיתה עליו הפך ושנתי ערבה לי כענין
שבוש וכמוהו נהייתי ונחליתי וקרוב הוא מטעם כמו נהי נהיה : ויאמר. חרטומי׳.
הם חכמי התולדת היודעים העיקרים ותולדות כל דבר וכל מעשים שיעשו בלט וכן
כתוב בחרטומי מצרי׳. ואשפי׳ הם הרופאים. ומכשפים הם המשנים דבר התולדת
למראה העין. והכשדים הם חכמי המזלות. והגזרין הם בעלי הקסמים ההולכים
לקראת נחשים ואלה הם שהמלך צריך להם לא לחכמי המדות והחשבון והערכים
וחכמת הבנים והחכמה העליונה והנה קרא לחרטומי׳ שהם יודעים עיקר החלומות
ואיך תראה הנפש חזיונות הלילה גם קרא לאשפים שהם יודעים ברפק הזרוע או
במי השתנות הגוף ורובי החלומות הולכים על מתכונת הגוף וקרא גם המכשפים
שהם יודעים השעות הראויות לעשות מהם מעשיהם אולי יסתכלו וידעו מה החלום
כפי מערכ׳ הככבים בזאת השעה גם קרא לכשדים שהם יודעים העתידות כפי
מלאכתם בדעתם מולדי האדם לנהוג המעלות על הגבולין ועל מבטי הככבים
המשרתים ושני המאורות ותקופת השנה והחדש והשבוע והיום והם היו יודעים
מולד נבוכד נצר על כן ענו הכשדים תחילה כי הדבר תלוי בהם ובחכמתם כפי
דבריהם : ויאמר. אמר אחד מן הגאונים כי היה יודע נבוכד נצר החלום ובא
לנסות חכמיו ולולי זה לא האמין בדברי דניאל והנה הכתוב מעיד ותפעם רוחי
לדעת החלום וכאשר אמר לו רעיונך על משכבך סליקו מיד נזכר כי כן היה וכאשר
הזכיר הצלם אז נזכר לו כן : וידברו. עתה יחל לדבר לשון כשדים שהוא לשון
המלך כאשר דברו והשיב להם : ענה. יש מלות רבות לשון כשדים פירושם
כפי טעם המקום. ולפי טעמי אזדא כמו קיימא ואמת הוא והטעם זאת המלה היא
תתקיים. ומיהו הן לא תודיעוני החלום ופתרונו חייבי מות אתם. ויפת אמר
תעשו קטיעות קטיעות ואמר כי כמוהו נדמה מלך שומרון כנרתו ככה ודמיתי אמך
כאילו אמר חתיכות חתיכות תעשו בחרב. ומלת נולי הריסות וחרבה ושממה
ור׳ ישועה אמר כמו דומן : והן. ונבזבה. מנחה ודורון : ענו. אמר הגאון
כי לא הוסיפו עתה על התשובה הראשונה רק בראשונה לנכח המלך מדברי׳ כדרך
קום כא שנה ועתה לשון יחיד שאינו כמצא יקום אבי והטעם כי פחדו לדבר לנכחו ואמרו אין לנו מענה להשיב רק מה שהשיבונו למלך : ענה. באמת יודע אני כי השת
אתם קונים והטעם אתם רואים את השעה בעבור שראיתם כי מלה יצאה מפי והיא קיימת והוא אם החלום לא תודיעוני אחת היא דתכם הדת שנתתי שתהרגון ודל״ת
הזדמנתון תחת תי״ו התפעל ויאמר רבי מרינוס כי כן מלת הזכו כמו הזרכו ולא יתכן להיותו מבנין נפעל בעבור דגשו׳ הכ״ף ור׳ משה הכהן ספרדי אמר כי הוא בנין התפעל
ודגשות הז״ין להתבלע התי״ו והוא התזכו וזהו הנכון בעיני : עד די עדנא ישתנא. ותתעסק בדבר אחר : ענו. לא יש אנוש על היבשה שמלת המלך יוכל להגיד והנה
כל מלך שהיה לפניך לא שאל כשאלה הזאת : ומלתא. יקירא · כמו ויקר פדיון נפשם שלא תמצא טעם : אלהין. הם המלאכים העליונים שהם צורת אמת ואינם
בגופות והנשמו׳ נגזרות מהן כאור היוצא מהשמש והנשמות הם גופות על כן אינמו יודעות הנסתרות רק מעט ובמראות הלילה שאין הנשמות מתעסקות בצורכי הגוף
והיודע בסוד הנשמה יעיד על דברי : כל

רבינו סעדיה גאון

ובשנת שתים לנבוכד נצר ודניאל פתר חלומותיו והלא כבר נאמר ולגדלם שני׳ שלש
וכתב ולמקצת הימים אשר אמר המלך ומן החשבון הזה היתה שנת רביעית ואיך
אמר ובשנת שתים דע כי בשנת שתים חלם עד תום הימים לגדלם שנים שלש ועוד
לא באו לפני המלך ועל כן שאל מן הכשדי׳ לבאר חלומו כי עדיין דניאל לא בא לפני
המלך : נהיתה עליו. לשון שכחה : חלם חלומות · הרבה וכי הרבה היו אלא
חלום אחד של ענינים הרבה על מראה זהב וכסף ונחשת וברזל וחרש לכך נאמר
חלומות : מכשפים. שמכחישין פמליא של מעלה ופמליא של מטה. ד״א מכשפים
מכים שואפים שבלחישה מכים ושפין בשרו וכוחו של אדם : כשדים. כמו שדים
שעושין מעשיהן מכח שדים : ארמית. בלשון ארם : מלכא לעלמין חיי ·
כלומר יחי המלך : ופשרא נחוא. ופתרונו נגיד : אזדא. כמו אזלא ויש אומרים
אזדא לשון תוקפא כמו זדון ויתכן ואזדא רבא לטעמיה לשון חוזק : הדמין ·
נתחים כמו וינתחהו מתרגמינ׳ והדמיה : נולי · ביזה ואין לו דמיון ד״א נולי
לשון מכוול כדומן וכואה כאיבוס של בהמות · ד״א נולי חרבה : תהחון ·
תגידו : מתנן ונבזבה · מתנות והנאה כגון מתנות זהב וכסף ובגדים והנאת
לחם ויין ומזונות ואין ונבזבה מעין המבזבז אל יבזבז יותר מחומש : להן חלמא ·
רק החלום ופתרונו תודיעוני וכך אמר להם אם אני אומר לכם החלום אתם בודין
לי הפשר מלבכם : תניינות. ענו פעם שניה ואמרו למלך אמור החלום לעבדיך
ונגד פתרונו : מן יציב. באמת ויציב אמר להן הרי אני אומר לכם הגידו לי
ואתם אומרים לי אמור אתה לנו שכן כתוב חלמא יאמר לעבדוהי : די עדנא
אתון זבנין. אתם סבורים עכשיו שתשיאו עמי עד הצהרים ותלכו זבנין כמו זמנין
כמו אשר זמם בחילוף בי״ת עם מ״ם באלב״ם : כל קבל. מכבר שראיתם שאזלה
והלכה ממני המלה כלומר ששכחתי החלום ואתם נושאים ונותנים עמי בדברי׳ עד
שאזכור החלום · ויש אומרים זבנין ממש כענין המוכרים שנושאין ונותנין
בדברים עד שגומרים סחורתם : די הן חלמא. שאם החלום לא תודיעוני אחת
דתיכם למות שכולכם מתים בגזירה אחת ולמה לפי שאם אמרתי לכם החלום
בודאי כי מלה של כזב ושקר הזדמנתם לומר לפני על פשר החלום : עד די עדנא
ישתנא · עד שיתחלף העת מיכן ועד הצהרים כי כן הוא שיתחן של מלכים מן שלש
שעות ביום עד הצהרים : להן חלמא · רק אם החלום תגידו אדע כי פתרונו
תגידו לי : ענו כשדאי וגו׳ · לא איתי אנש על יבשתא · לא יש על יבשה על הארץ
שיכול לומר לך לפי שנסתלקה הנבואה : ומילתא די מלכא שאל יקירא · הדבר
שהמלך שואל בריכה נבואה שכן יקירא לשון נבואה כמו ודבר יי׳ היה יקר בימים
ההם : ואחרן לא איתי · ואהרן ובניו הכהנים לא יש כשהיה בית המקדש קיים
היה אדם הולך אצל אהרן ובניו והם שואלין באורי׳ ותומים ומגידי׳ להם כל שתומות
עכשיו אין אחר שיגיד זולתי המלאכים שאין מדור שלהן עם בשר ודם · אמר להן
כל כך היה בית המקדש יפה ונתתם לי עצה להחריבו : בגם

נח מלין כתיב יוד בספר וסי' חכימי לידעי בני אחרי רעיוני הדרי שלטוני רבי גברי והדברי חטי צפרי תרי וחזוי לחרי זיוי מאני לאהלי וקטרי מלי יתקרי סרני מעלי רוחי בעיני ענני קדישי : ונהירא ונהורא קרי בו"ו וכתי' יוד והוא גלא בן כתי' והוא חד מן א"ב כתי' יוד במצעו' תיבות' וקרי' ו"ו וסי' נמס' במס' רבת' במערכת אות הו"ד

כל־קבל דנה מלכא בנס וקצף שגיא ואמר להובדה לכל חכימי בבל : ודתא נפקת וחכימיא מתקטלין ובעו דניאל וחברוהי להתקטלה : באדין דניאל התיב עטא וטעם לאריוך רב־טבחיא די מלכא די נפק לקטלה לחכימי בבל : ענה ואמר לאריוך שליטא די־מלכא על־מה דתא מהחצפה מן־קדם מלכא אדין מלתא הודע אריוך לדניאל : ודניאל על ובעה מן־מלכא די זמן ינתן־לה ופשרא להחויה למלכא : אדין דניאל לביתה אזל ולחנניה מישאל ועזריה חברוהי מלתא הודע : ורחמין למבעא מן־קדם אלה שמיא על־רזא דנה די לא יהובדון דניאל וחברוהי עם־שאר חכימי בבל : אדין לדניאל בחזוא די־ליליא רזא גלי אדין דניאל ברך לאלה שמיא : ענה דניאל ואמר להוא שמה די־אלהא מברך מן־עלמא ועד־עלמא די חכמתא וגבורתא די לה־היא : והוא מהשנא עדניא וזמניא מהעדה מלכין ומהקים מלכין יהב חכמתא לחכימין ומנדעא לידעי בינה : הוא גלא עמיקתא ומסתרתא ידע מה בחשוכא ונהירא עמה שרא : לך אלה אבהתי מהודא ומשבח אנה די חכמתא וגבורתא יהבת לי וכען הודעתני די־בעינא מנך די־מלת מלכא הודעתנא : כל־קבל דנה דניאל על על־אריוך די מני מלכא להובדה לחכימי בבל אזל וכן אמר־לה לחכימי בבל אל־תהובד העלני קדם מלכא ופשרא למלכא אחוא : אדין אריוך בהתבהלה הנעל לדניאל קדם מלכא וכן אמר־לה די־השכחת גבר מן־בני גלותא די יהוד די פשרא למלכא יהודע : ענה מלכא ואמר לדניאל די שמה בלטשאצר האיתיך כהל להודעתני חלמא די־חזית ופשרה : ענה דניאל קדם מלכא ואמר רזא די־מלכא שאל לא חכימין אשפין חרטמין גזרין יכלין להחויה למלכא : ברם איתי אלה בשמיא גלא רזין והודע למלכא נבוכדנצר מה די להוא באחרית יומיא חלמך וחזוי ראשך על־משכבך דנה הוא : אנתה מלכא רעיונך על־משכבך סלקו מה די להוא אחרי דנה וגלא רזיא הודעך מה־די להוא : ואנה לא בחכמה די־איתי בי מן־כל־חייא רזא דנה גלי לי להן על־דברת די פשרא למלכא יהודעון ורעיוני לבבך תנדע : אנתה מלכא חזה הוית ואלו צלם חד שגיא צלמא דכן רב וזיוה יתיר קאם לקבלך ורוה דחיל :

בס"ר: בהתבהלה ב' וסימ' אדין אריוך בהתבהלה : אדין נבוכד נאצר · וחד ובהתבהלה לגובא : גבר ג' וסי' ועם גבר תמים התמם · איתי גבר במלכותך די רוח · די השכחת גבר די מן בני גלותא : סימן ענה יבנה נדמה נדנה כלהו כתי' ה"א : למלכא נבוכד נאצר ה' דסמ' וסימ' ברם איתי אלה בשמיא · נפל על אנפוהי ולדניאל סגיד ומנחה · דנא חלמא חזית אנא מלכא נבוכד נאצר · לא חשחין אנחנא על דנא פתגם להתבותך · איתי גבר במלכותך די רוח · ושארא נבוכד נאצר מלכא : רזא ח' וסימ' השמנה היא אם רזה · בין שה בריאה ובין שה רזה · כי רזה את כל הארץ · ורחמין למבעא מן קדם אלה · אדין דניאל בחזוא די ליליא · רזא די מלכא שאל לא חכימין · רזא דנא גלי אי להן · למגלה רזה דנא · דארמית כתי' א' :

רבינו סעדיה הגאון

בנס וקצף · זעף וקצף זועפים מתרגמינן כסיסין כעס ואמר להובדא לכל חכימי בבל אחת על החלום ואחת על שיעבוהו להחריב בית המקדש : ודתא נפקת · והדת של הריגה יצאה וכל חכמי בבל נהרגין : ובעו דניאל וחברוהי להתקטלה · ליהרג : עטא וטעם · עצה וטעם · אמר דניאל לאריוך על מה דתא מהחצפה · יצאה בחוצפה : אדין · אז הודיע אריוך לדניאל : על ובעא · נכנס וביקש מן המלך : ורחמין למבעא מן קדם אלה שמיא על רזא דנא · על סוד זה של חלום של כלם כדי שידעו לומר החלום ופתרונו שלא יהרגו דניאל וחביריו ומדקאמר על רזא דנא מכלל דאיכא אחריתי ומאי ניהו אותה של חלום של אילן : על על אריוך · בא אל אריוך : די מני · אשר מינה : העלני · הבא אותי : בהתבהלה · בחפזון מתרגמינן בבהילו : הנעל · הביא : די השכחת גבר · שמצאתי איש ומצא מתרגמינן ואשכח : האיתך כהל · היש לך יכול : גזרין · אומה הנקראת גזרי מן גזרייא ואית דאמרי גזרין שרים שחותכין על פיהן דברי מלכו כמו ותגזור אומר : מה די להוא · מה שעתיד להיות : וחזוי ראשך · מחשבתך · אמר המלך לדניאל אנת הוא דניאל וכי לא היה מכירו אלא אמ' לו יש בך כח לספר החלום ופתרונו אמר לו יש אמר לו אימתי אמר לו לא לשני ימים ולא לשלשה ימים אלא המתין לי הלילה ובבקר אומר לך · פ"א אדין דניאל לביתיה אזל אז דניאל הודיע הדבר לחביריו שיבקשו רחמים מלפני הקב"ה שיגלה להם הסוד : אשף וכשדאי · דע והבן כי אשף כשדאי הוא מכשף כי עם שהיו במדינת בבל כולם מכשפים היו ונקראת ארצם כשדים על שם המכשפים · כשדים כשידים והם מזרע כשד ועל כן פתר אשף וכשדאי דוחק במזלות ובמעשה שדים : הזדמנתון · זממתם וחשבתם עלי להעבירני עד די עדנא ישתנון שאזכור החלום ואומר לכם : אנת מלכא רעיונך · מחשבותך שהיית מחשב מי ימלוך אחרי : על משכבך סליקו · לפי שאין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו : די איתי בי · שיש בי : ורעיוני לבבך · מחשבות רצון לבך שחשבת בלבך כי המלוכה לך ולזרעך תהיה : ואלו צלם שגיא · והנה צלם כדמות אדם גדול : דכן רב · שכן היה גדול : וזיוה יתיר · זיו שלו זיוותו ביותר מן הזהב והכסף והנחשת והברזל שבו : ורוה דחיל · מראהו נורא תואר חדוהי מתרגמי כן ריוא :

אבן עזרא

כל : בנס · בזעף תרגו' והנה זועפים · וחכימי בבל הם הנזכרים בתחילה : ודתא · הדת יצאה מלפני המלך : באדין · אז דניאל השיב עצה וטעם והנה כמו שבעת יעטוהי וטעמו כמו משבעה משיבי טעם עצה · פוטיפר שר הטבחים של פרעה לפי דעתי איננו כמו רב טבחיא כי מלת טבח בלשון הקדש יתפרש לשני טעמים הא' הריגה כמו רב טבחיא והראיה די נפק לקטלא וכמוהו כשכם שוף יובל לטבוח כצאן ורבים ככה · והטעם השני כמו בלשון ישמעאל משמל כמו וטבוח טבח והכן כי אין אדם בארצו זמן שוחט כאן במצרים כמו לרקחות ולטבחות כי הנשים אינן שוחטות גם וירא הטבח · ובעבור כי שר האופים היה אופה הלחם ושר המשקים חבירו על כן אמרתי כי שמם המלך בבית חברים שהוא שר המבשלים ולא שמם בבית הסהר שיאסרו בו כל האסורים בעבור גודל מעלתם שהיו שרים : ענה · טעם מהחצפה מהירות אז הודיע אריוך לדניאל שיבא ויבקש לו זמן וכן עשה · ודניאל בא ויבקש מן המלך ובלשון הקדש אם תבעיון בעיו : אדין · לביתיה אזל · שלא להתעסק בדבר אחר להתבודד עם חביריו · ורחמין מן קדם אלה שמיא · כי אין בארץ חכם שיוכל להועיל בדבר הזה · ורזא הוא סוד ורזי לי רזי לי איננו כמוהו רק הוא מגזרת רזון : ענה · והזכיר חכמתא וגבורתא כי לשם לבדו היא החכמה והגבורה באמת וכל הנבראים במעלה ובמטה כמו מקרה כי מאתו הם : והוא · כפי חכמתו משנה עתים ומסיר מלכים ומקים אחרים תחתם ואמר ירצה בחכמתו והחכמה שידע האדם הוא נתנה : הוא · מגלה עמוקות ונסתרות שלא יוכל אדם לדעתם כאשר יתחכמו עבדיו אלה כמוני שגילה לי סוד החלום : ידע מה בחשוכא · הפך האדם ולפי דעתי שהטעם מה בכח להיות כמו ותעלומה יוציא אור וטעם ונהורא עמיה שרא הכל לפניו כמעשה ומלת שרא כמו חונה ונהורא כמו ואל תופע עליו נהרה וככה המנהרות : לך · בעבור היות אבותי נביאים ולא כן אבות גוי' אחרים שנתת לי חכמה גבורה על כל חכמים ואמר הודעתני כי לו לבדו נודע הסוד ואמר די בעינא הוא וחביריו כאומר לא בזכותי לבדי הודעתני זה הסוד ואמר הודעתנא כי הוא הודיעם : כל · ואמר ושפרא דרך קצרה כי לא יתכן לפתור רק אחר שיודיע החלום : אדין : השכחת · מצאתי ואין כמוהו בלשון הקדש והאומר כי כמוהו וישתכחו בעיר איננו נכון : ענה · האיתך כהל · היסך יכול : ענה · חכימין · מלה כוללת המכשפין והכשדים : ברם יש אלה בשמיא · החכמים אמרו לו אלהין ודניאל אמר אלה חד : אנת · הזכיר מה שעלה על לבו בשכבו שחשב מה שיהיה אחריו : ואנה · דרך ענוה כי אין בי חכמה שאוכל לדעת זה הסוד רק נגלה לי הסוד בעבור כבודך שתדע פתרון חלומך · ורעיוני לבבך שחשבת בתחילת הלילה ומלת יהודעון שב אל משרתי השם הנכבד : אנת · ואלו · והנה א כאלו : צלמא דכן · צלם זה : רב · גדול : וזיוה יתיר · אולי כמוהו בחדש זיו : ורוה דחיל · ומראהו נורא : הוא

המון ג' ומל' וסימ' והדקת המון· ונשא המון רוחא· קטיל המון שביבא: רוחא ב' בתרי ליש' וסימ' ויהו הרמונים תשעים וששה רוחא· ונשא המון רוחא· קדמא מלעיל: מלכא ג' וסימ' אנת מלכא מלך מלכיא· וביומיהון די מלכיא האנון יקום· ארתחששתא מלך מלכיא: תקיפא ג' ב' כתי' א' וחד כתי' ה' וסי' ומלכו רביעאה תהוא תקיפה· מן קצת מלכות'

הוא צלמא ראשה די דהב טב חדוהי ודרעוהי
די כסף מעוהי וירכתה די נחש: שקוהי די פרזל
רגלוהי מנהון די פרזל ומנהון די חסף: חזה הוית
עד די התגזרת אבן די לא בידין ומחת לצלמא על
רגלוהי די פרזלא וחספא והדקת המון: באדין
דקו כחדה פרזלא חספא נחשא כספא ודהבא והוו
כעור מן אדרי קיט ונשא המון רוחא וכל אתר
לא השתכח להון ואבנא די מחת לצלמא הות
לטור רב ומלאת כל ארעא: דנה חלמא ופשרה
נאמר קדם מלכא:
אנתה מלכא מלך מלכיא די אלה שמיא
מלכותא חסנא ותקפא ויקרא יהב לך: ובכל די
דארין בני אנשא חיות ברא ועוף שמיא יהב בידך
והשלטך בכלהון אנתה הוא ראשה די דהבא:
ובתרך תקום מלכו אחרי ארעא מנך ומלכו
תליתיא אחרי די נחשא די תשלט בכל ארעא:
ומלכו רביעיא תהוה תקיפה כפרזלא כל קבל די
פרזלא מהדק וחשל כלא וכפרזלא די מרעע כל
אלין תדק ותרע: ודי חזיתה רגליא ואצבעתא
מנהון חסף די פחר ומנהון פרזל מלכו פליגה תהוה
ומן נצבתא די פרזלא להוא בה כל קבל די חזיתה
פרזלא מערב בחסף טינא: ואצבעת רגליא מנהון
פרזל ומנהון חסף מן קצת מלכותא תהוה תקיפה
ומנה תהוה תבירה: די חזית פרזלא מערב בחסף
טינא מתערבין להון בזרע אנשא ולא להון דבקין
דנה עם דנה הא כדי פרזלא לא מתערב עם חספא:

תהוא תקיפא· דחילא ואימתני ותקיפא: חזיתה ה' כ' מל' וג' חס' וסימ' ודי חזיתה רגליא ואצבעתא ב' בו· ודי חזית פרזלא מערב בחסף טינא· כל קבל די חזית די מטורא אתגזרת· אילנא די חזית די רבה· ב' קדמאי מל': תהוה ג' כתי' ה' בסיפרא וסימ' מלכו פליגה תהוה· מן קצת מלכותא תהוה תקיפ'· תהוה ארבא לשלוהך: הא ג' וסי' הא לכם זרע· הא דרכך בראש נתתי· הא כדי פרזלא:

אבן עזרא

הוא· חדוהי· החזה ודרועותיו בטנו וירכיו: שקוהי· שוקיו ברזל רגליו יש מהם ברזל ויש מהם חרש: חזה· התגזרת· כמו לגוזר ים סוף לגזרים אמרתי כגזרתי: ומחת לצלמא· והכתה בצלם: באדין כחדה· יחדיו: כעור מן אדרי קיט· כמוץ יסוער מן גורן בימי הקיץ: וכל אתר· מקום: לטור רב· להר גדול ומלאה כל הארץ: דנה· זהו החלום: ופשרה נאמר· ופתרונו אוכל אני בחכמה לפתור אותו על כן לשון רבים וזה דרך מוסר: אנת· חסנא· כמו והיה החסון לנעורת והגאון אמר מלכות נחלה: ובכל די דיירין· כמו מדור באהלי רשע: ובתרך· ואחריך יקום מלכות שפלה כתרגום תחתים ובעבורה נקראה הארץ ארעא כי היא למטה משכל את הגאון רב סעדיה ועליו סמכו כל המפרשים כי הזהב הוא מלכות בבל כנבוכד נצר ובנו אויל מרודך ובלשצר בן בנו ובו נפסקה מלכות כשדי' וכן כתוב ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא ודריוש מדאה קביל מלכותא וכנון הדבר כי הכתוב אומר ועבדו הגוים אותו ואת בנו ואת בן בנו ועוד כתוב והיו לו ולבניו לעבדים שהוא אויל מרודך ובלשצר בנו כי בן הבן יקרא בן כמו אל רעואל אביהן כי הוא חובב חותן משה וכתו' ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויקים מלך יהודה נשא אויל מרודך מלך בבל והנה הוא בין מלכות נבוכד נצר ובין מלכות בלשצר והכסף מלכות מדי ופרס ועוד אפרש כי שבוש גדול יש במספרם והנחשת הוא מלכות יון ותחלתם אלכסנדרוס מקדון כאשר יפרש דניאל בדברי נבואותיו ויאמר הגאון כי הרביעית היא מלכות רומא והנה תהוה תקיפא הוא מלכות ישמעאל ולא מצא לה זכר בספר דניאל והיא יותר גדולה לארכה ולרחבה מכל המלכיו' הנזכרות ואמר כי מלכות רומא דומה לברזל והחרש הוא מלכות ישמעאל ועוד אמר בספרו אל תתמה בעבור שדימה מלכות ישמעאל לחרש והנה איננה פחותה מהמלכיות הנזכרות רק כנה דרך מסדר כליו כי בתחילה יראה הזהב ואח' כך יראה הכסף ואחר הנחשת ואח' הברזל ובאחרונ' כלי חרש ואלה דברי תהו ובהו כי אין סדר נכון לסידורו והעד שאמר דניאל על מלכות פרס ארע מנך כמו שהכסף פחות מהזהב ואמר על החרש ומנה תהוי תבירא והעד הנאמן כי החרש ממלכות הברזל שאמ' מפורש על אצבעות הברזל ואצבעות החרש מקצת מלכות תהוי תקיפ' והחרש תבירה והנה מלכו' אחת היא ואיך תתחבר מלכו' ישמעאל עם מלכות רומא וישמעאל לא מלך עליה ואין תורתם אחת ואחר שהדבר כך יש לתמוה איך לא הזכיר דניאל מלכות ישמעאל ולמה לא היו חמש מלכיות ועתה אפרש דע כי אלכסנדרוס שהיה מלך יון הוא שהרג דריוש הפרסי כאשר יפרש דניאל גם הוא היה מלך רומא ורומא בעצמה היא כתים כאשר הורה יוסף בן גוריון בספרו ובדניאל ובאו בו ציים כתים ונראה כאשר אפרש ותרגום וצים מיד כתים אסתלחן מן רומאי והנה כתים בן יון אליפה ותרשים כתים ודודנים אם כן מלכות הנחשת הוא מלכות יון ומלכות רומא הוא מלכות יון אם כן הברזל מלכות ישמעאל ובעבור כי מלכות פרס השחיתה כל מלכות כשדים גם מלכות יון השחיתה כל מלכות פרס ולא יכלה מלכות ישמעאל שהוא הברזל להשחית מלכות יון רק קצת המלכות השחית והנה עד היום יש מקומות שישמעאל יכנה מלכות רומא ומקומות שישמעאל הוא מכונה על כן אמ' מקצת מלכותא תהוי תבירא ומקצת תהוי תקיפא ואמר אחרי כן וביומיהון די מלכיא אינון והטעם שתי מלכיות מלכות רומא שהוא מלכות יון ומלכות ישמעאל ואלו השתים מלכיות ביום הזה ומלכו רביעאה זאת היא מלכות ישמעאל שפשטה בעולם כי שבו לתורתם כל פרס ומדי ושבא וסבא ומצרים ואפריקי ורבים מהודו ורובי מלכות כוש: ודי· חסף די פחר· כלי חרש היוצר והנה פירש בעבור זה מלכו פליגא: נצבתא· כמו כח: מערב· כמו ויתערבו בגוים: ואצבעת· הם שרי ישמעאל ומלכיה במזרח ובמערב: די חזית· טעם מתערבין שכולם לוקחות בנות גוים כמו הפרסיים לוקחים הבבליות והשבאין לוקחין המצריות ואינם דומים אלה לאלה במתכונתם ובמלבושיהם ומאכלם ומנהגם גם מחלוקת בתורתם ואף כי בני חם שהם לפאת דרומית מערבית לעבר הים והם סמוכים לים הגדול שנקרא אוקיינוס:

רבינו סעדיה הגאון

חדוהי· חזהו חזה מתרגמינן חדיא: די התגזרת אבן· כמו נגזרו לכם את הילוד: די לא בידין שלא על ידי אדם: והדקת המון· שיברה ודיקקה אותם: דקו· לשון כתיתות: כעור מן אדרי קיט: כמוץ מן הגרנות של קיץ: המון· שמה: אנת מלכא זהו נבוכד נצר· מלך מלכיא די אלה שמיא· זה הקב"ה שהוא מלך מלכים ואלהי השמים: ובכל די דארין· בכל מקום שיושבין ודרין בני אדם: אנת הוא ראשא די דהבא· זו מלכות בבל אתה הוא ראש של זהב מראית לכלם מה הראש מעולה על כל הגוף והזהב מעולה על כל מיני מתכות כך אתה על כל מלכי ארץ: ובתרך· ואחריך יקום מלכות אחרת· ארע מינך· שפלה ממך כמו שהכסף פחות מן הזהב והיא מלכות מדי: ארע כמו בארעית תהומא ואיכא דאמרי ארע חלש כמו הורע כוחו ד"א ארע מינך גרוע ממך ד"א ארע מינך שפל ממך תחתיו' מתרגמינן ארעאין: תליתאה אחרי· שלישית אחרת כנחשת היא מלכות יון שקשין כנחשת ישלטו בכל ארץ ישראל: ומלכות הרביעית תקיפה כפרזלא· היא אדום: מהדק· מכתת: וחשל· כמו כל הנחשלים אחריך: מרעע· כמו מרצץ: תדיק ותרוע· תדקק ותרצץ: ומן נצבתא די פרזלא· ומן מצבת ועמוד של ברזל פ"א ומן נצבתא ומן תוקף המלוכה הראשונה שקשה כברזל היא מלכו' בבל שהיתה דומה לזהב וקשה כברזל: להוא בה· להיות בה: בחסף טינא· בחרס של טיט: פחר· חרס כמו מאני דפחרא ושנית ארע מינך היא מדי ופרס שנחלקה מלכותך ביניהם וכל אחד שלט בחצי מלכותך חדוהי ודרעוהי הרי שנים החזה הוא מלכות מדי שהיו בו חכמי תורה וחכמי לבב כי הלב כתון בחזה והזרועות הוא מלכות פרס גיבורי מלחמה ובעלי זרוע והשלישית כנחושת כדכתי' מעוהי וירכתה די נחש מעים וירכים שו בני יון וחכמי מוקדון והוא מלך יון הנקרא אכסנדר ואליכסנדרוס מלך מוקדון שהיו קשים כנחשת ושלטו בכל הארץ והרביעית חזקה כברזל דכתיב שקוהי די פרזל קצת מהפותרים אומרים כי הוא מלכות אדום ובדעתי אינו כן שאם כאמר שהיא אדום ואיה אפוא מלכות ישמעאל ולא כן הוא כי לא אמ' הכתוב מלכו אחרי פליגא אלא אמר זאת המלכות פליגא תהוי כחלקת תהיה לשנים פרוס' אדום וישמעאל אדום חזקה כברזל וישמעאל כחרס ואופן השני כי לא אמר חמשה מלכיות ולא אמר רביעית וחמישית ואשר אמר פרזלא מערב בחסף טינא ואמר להוון דבקין דנא עם דנא מתערבין ולא נדבקין: מתערבין להוון בזרע אנשא· כי נערבין בהם מזרע ישראל ויושבין בהן וגם פרסיים ומנוסין וחרמין וכמה מינין ולא נדבקין זה עם זה כשם שאינו מתערב לעולם הברזל עם החרס להיו' לכלי אחד ומה שאמר מינה תהוה תקיפא ומינה תהוה תבירה כי מקצת המלכות תהיה חזקה וממנ' תהיה חלושה ושבורה: ואבנא די מחת לצלמא היא מלכות משיח בן דוד שנ' בו והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע ומלכות אדום היתה בכלל מלכות יון הרשעה ונתחזקה עם מלכות הרביעית שהיא מלכות ישמעאל: וביומיהון

כל קבל די חזית סימן כל לשון ארמית דהבא קדים לכספא כמ"ד דקדי' כספא לדהבא וסימני' באדין דקו כחדא פרזלא · כל קבל די חזית די מטורא · ועל מרא שמיא
התרוממת · ומה די עליך ועל אחיך: רזא ח' וסימ' נמסר לעיל בהאי סימן: אדין י"ג ר"פ בסיפרא וסי' נמסר לעיל בסיפרא ריש סימן דא: בהרע ל' ודניאל בעא מן מלכא
ומני: צלם ב' וסימ' ואלו צלם חד שגיא צלמא דכן· נבוכד נצר מלכא עבד צלם· וא' וצלם אפוהי אשתני: שית ל' וחס' עבד צלם· וג' מתחלפין בקריאתהון וסימ'
והפרשים שת שתו השערה· שת עונותינו לנגדך· פתיה אמין שת: נבוכד נצר מלכא ג' ס"פ בענין וסימ' ונבוכד נצר מלכא שלח למכנש לאחשדרפניא· בעדנא די תשמעון

ובִיוֹמֵיהוֹן דִּי מַלְכַיָּא אִנּוּן יְקִים אֱלָהּ שְׁמַיָּא מַלְכוּ
די לעלמין לא תתחבל ומלכותה לעם אחרן לא
תשתבק תדק ותסיף כל אלין מלכותא והיא תקום
לעלמיא: כל קבל די חזית די מטורא אתגזרת
אבן די לא בידין והדקת פרזלא נחשא חספא
כספא ודהבא אלה רב הודע למלכא מה די להוא
אחרי דנה ויציב חלמא ומהימן פשרה:
באדין מלכא נבוכדנצר נפל
על אנפוהי ולדניאל סגד ומנחה וניחחין אמר
לנסכה לה: ענה מלכא לדניאל ואמר מן קשט
די אלהכון הוא אלה אלהין ומרא מלכין וגלה רזין
די יכלת למגלא רזא דנה: אדין מלכא לדניאל
רבי ומתנן רברבן שגיאן יהב לה והשלטה על כל
מדינת בבל ורב סגנין על כל חכימי בבל:
ודניאל בעא מן מלכא ומני על עבידתא די מדינת
בבל לשדרך מישך ועבד נגו ודניאל בתרע מלכא:
נבוכדנצר מלכא עבד
צלם די דהב רומה אמין שתין פתיה אמין שת
אקימה בבקעת דורא במדינת בבל: ונבוכדנצר
מלכא שלח למכנש לאחשדרפניא סגניא
ופחותא אדרגזריא גדבריא דתבריא תפתיא וכל
שלטני מדינתא למתא לחנכת צלמא די הקים
נבוכדנצר מלכא: באדין מתכנשין אחשדרפניא
סגניא ופחותא אדרגזריא גדבריא דתבריא תפתיא
וכל שלטני מדינתא לחנכת צלמא די הקים
נבוכדנצר מלכא וקאמין לקבל צלמא די הקים
נבוכדנצר: וכרוזא קרא בחיל לכון אמרין
עממיא אמיא ולשניא: בעדנא די תשמעון קל
קרנא משרוקיתא קיתרס סבכא פסנתרין סומפניה
וכל זני זמרא תפלון ותסגדון לצלם דהבא די הקים
נבוכדנצר מלכא: ומן די לא יפל ויסגד בה
שעתא יתרמא לגוא אתון נורא יקדתא: כל קבל
דנה בה זמנא כדי שמעין כל עממיא קל קרנא
משרוקיתא קיתרס שבכא פסנתרין וכל זני זמרא
נפלין כל עממיא אמיא ולשניא סגדין לצלם דהבא
די הקים נבוכדנצר מלכא: כל קבל דנה בה זמנא
קרבו גברין כשדאין ואכלו קרציהון די יהודיא:
ענו ואמרין לנבוכדנצר מלכא מלכא לעלמין חיי:

קל קרנא · כל קבל דנה בה זמנא כדי שמעין: ומן י' זוגין מן ד' ד' הנינא משניא וסי' נמסר במסורה רבתא במערכת אות השי"ן בערך שנה בס"ד: תשמעון ו' וסי' עקב לא תשמעון
בקול יי' · והיה עקב תשמעון · אם שמוע השמעון אלי נאם יי' דירמיה · והיה אם שמע תשמעון דזכריה · בעדנא די תשמעון קל קרנא · בען הן איתיכון עתידין די בעדנא: כל
כל קבל דנה חד מן ד' פסו' אית בהון כל כל וכל כל וסימ' כל החיה כל הרמש · ועתה כל נביאי הבעל · וראשית כל בכורי כל וכל תרומת כל · כל קבל דנה בה זמנא: מלכא
מלכא ל' דסמ' ענו ואמרין לנבוכד נצר מלכא לעלמין חיי · והוא חד מן א"ב תאומים וכל חד וחד ל' דכו' וסימ' נמסר במסר' רבתא במערכת אות הב"ת בס"ד:

רבינו סעדיה גאון

ובזמיהון · ובימי המלכים האלה במלכות הרביעית יקים אלהי השמים מלוכה אשר לעולמי' לא תשחת ולא תעזב לעם אחר יזדיק ותכלה כל אלה המלכיו' והיא תקו' לעולם: כל קבל · פרושו כי מן ההר הוא אברהם ההר הגדול כאמרו ותראם הררי קדם: אתגזרת · שנגזרה ונפרדה: אבן · כמו שנאמר ומשם רועה אבן ישראל ואמר על ידי זרובבל מי אתה הר הגדול לפני זרובבל תהיה למישור והוציא את האבן הראשה: די לא בידין · שלא בידי אדם אלא בגבורת אלהינו יצתה בת קול ואמרה יציב חלמא ומהימן פשרא · פ"א ואצבעתא מנהון חסף די פחר ומנהון פרזל הם כפות רגלים עם האצבעות כדאמרי' למעלה רגלוהי מנהון די פרזל ומנהון די חסף: מן קצת מלכותא תהוא תקיפא · ממלכות טיטוס עד מלכות ארקוליאוס היתה מלכות רומא תקיפא שהיתה תופשת כל העולם כולו ומלך גם ישמעאל עמו והיתה מלכות ישמעאל תבירא וחלשא: בזרע אנשא · שיש כרכים וכפרים שתופשין בני יון ובני ישמעאל ולוקחין אלו ואלו מהן מס ורע שאלו לוקחין מבנותיהן של אלו ואלו מבנותיהן של אלו ואין ביניהם אהבה וזהו שכתוב מתערבין להון בזרע אנשא ולא להון דבקין · פ"א תקיפא זו אדום תבירא זו ישמעאל מתערבין להון בזרע אנשא ומתחתנים אלו עם אלו ואינם מאמינין בטעותן: ומנחה וניחוחין אמר לנסכה ליה · לתקן לו כמו נסכתי מלכי תיקנתי מלכי כלומר שהיה מתקן לו שיהא לוקח מנחה שלו בכל שעה ושעה ויש שפותרין מנחה וניחוחין ממש ואמר לנסך לו כמוש: לתכי מתסך שביקש לעשותו אלוה ולא קיבל וחבירו מוכיח לפי שסברא נבוכד שלא קיבל דניאל אמר לו המלך מן קשוט די אלהכון אלה הוא אלהין אלהי האלים ואדוני האדונים ומגלה רזין והודה בהקב"ה: לדניאל רבי · גידל לדניאל ונתן לו מתנות לרוב והשליטו בכל מדינות בבל ורב על הפחות ועל הסגנים: נבוכדנצר מלכא עבד צלם · כל כך למה כדי להכשיל את ישראל כי על דברת הפתרון שפתר לו דניאל שעתידין המלכיות להבטל ומלכותן של ישראל להתקיים חשב בלבו להפיל את ישראל בעלילה: אקימיה בבקעת דורא · באותו מקום שנפלו שם בני אפרים · ויש אומרים הרוגי ישראל היו שם שהרגו הכשדים בבואם בבלו' ולמה יקום שם הצלם כדין להפחידם: אחשדרפניא הם שניים למלכות ופתרונו אחויים שרים פנימה: סגניא ופחותא · סגנים הם שרי הצבא · ופחותא הם שלטונים וקצינים כמו פחות הארץ: אדרגזריא · באדר גוזרים ובטוב שאם יאמר להם המלך הם עוזרין אותו בטוב: גדבריא · גזברים: דתבריא · דתיהם ברית שהן יועצי המלך ודתם ועצתם ברורה: תפתיא · שוטרי מפתחות כמו והמסגרות והפותות ויסוד תפתיא תפתיה הם הממונים על כבשן האש היא התופת ששם שורפין בני אדם המורדין במלכות · פ"א אדרגזריא אדירים הגוזרים והכורתים המשפט על פיהם שרי' וכשיא' וקציני' וכל שלטוני המדינות: וכרוזא · הוא קול האדם המכריז: קל קרנא · קול השופר שהוא מן הקרן: משרוקיתא · כלי ששורקין בו שלוחי מלכיות לקבץ העם כמו אשרקה להם ואקבצם: קיתרוס · כנור: סבכא · עוגב: פסנתרין · הוא הנבל: סומפוניא · הוא שמשמיעין בו הרועים כמין כור תפוח ודוגמתו לבית הסמפונות: וכל זני זמרא · וכל מיני זמר למיני מתרגמי' לזנוהי: יתרמא · יושלך כמו רמה בים: אתון נורא יקידתא · כבשן אש יוקדת כבשן מתרגמינן אתונא: כל קבל דנה · למען זאת: ואכלו קרציהון · אמרו רכילות לא תלך רכיל מתרגמי' לא תיכול קורצין הלשינום למלך: שמת

אבן עזרא

וביומיהון · מלכות המשיח: לא תתחבל · לא תעזב ולא תסאר: כל · וטעם די לא בידין לא בחיל ולא בכח רק מעצמה בבעת הקץ: ויציב חלמא · וכמן החלום וכאמן פתרונו: באדין · סגיד · השתחוה ויסגד לו וישקהו: ניחוחין · והכה חשבו כמו אלוה: ענה · מן קשוט · קשט אמרי אמת: הדין · רבי · גדל · יש אומרים כי מדינה שם מחוז אם כן איך היו לאחשורוש שבע ועשרים ומאה מדינה ומלך שיש לו עשרה הוא מלך גדול וכתוב ונגזל ומשפט וצדק תראה במדינ' שהטעם עיר המלוכה וכתוב ליהוד מדינתא לבית אלהא רבא ועוד ואני בשושן הבירה אשר בעילם המדינה ואם עילם מחוז למה לא אמר במדינת עילם כאשר פירשנו במדינת בבל: ורב סגנין · כמו ויבא סגנים: ודניאל בשער המלך · כי היא מעלה גדולה כי שם ישבו הדיינין והשופטים וככה ומרדכי יושב בשער המלך כאשר פירשתי במגלת אסתר: נבוכדנצר · רומיה · הוא גובהו הוא קומתו: פותיה · רחבו שם אמות: בבקעת דורא · וישבו שם היא בקעת דורא: ונבוכד נצר · למכנש · לקבץ ולאסוף: אחשדרפנים והנזכרים אחריהם הם מעלות שבע בלשון ישמעאל רק לא נדע פירוש אדרגזריא והבאים אחריהם וחכם היה בספרד שפירש אדרגזריא אדירי גזרין ואין צורך על כן נניחם כי לא יועילו: למתא · לבוא: באדין · אז התאספו הנזכרים: וכרוזא · המעביר קול בחיל · אמר יפת כי עמים יש להם אלהים ואומים בלא תורה ולשונות מהם תורה אחת להם ולא לשון אחר או באין תורה: בעידנא · בעת: קל קרנא · קול השופר: משרוקיתא כלי לשרוק בו רק קיתרוס וחביריו כולם כלי נגונים הם גם בלשון הקדם כינור ומחול ומינים ועוגב ושמותם לא ידענום אע"פ שעוגב מגזרת ותעגבה ומינים שני כלי' ומחול חליל וכינור כדמות מנורה ואלה סברות בלא ראיה: ומן · יתרמא · יושלך וכמוהו רמה בים: כל · בהשלמת כל זה: אכלו קרציהון · תרגום לא תלך רכיל המדבר בסתר רעה על אחר כאילו אוכל בשרו: ענו · משפט המדברים אל המלך להתפלל שיאריכו ימיו: אכת

כל ד׳ פשוטה כלישן ארמית קמץ כמ״ר פתחין וסי׳ מברך שדרך מישך תתחרך ׃ הקמת ב׳ וסי׳ איתי גברין יהודאין די מנית ׳ והן לא ידיע להוא לך מלכא ׃ והתיו ג׳ חד מלוסי׳ לקראת צמא התיו מים ׳ אספו כל חית השדה התיו לאכלה ׳ כאדין גבריא אלך היתיו קדם מלכא ׳ בתרא מל׳ ׃ תשמעון ו׳ וסי׳ נמסר לעיל בסיפרא בהאי סי׳ ׃ והן ה׳ וסי׳ והן לא יאמינו לי ׳ והן אצוה על חגב ׳ והן חלמ׳ ופשר׳ ׳ והן לא תסגדון כה שעתא ׳ והן לא ידיע להוא לך ׳ ב׳ מנהון ר״פ וסי׳ והן חלמא ופשר׳ ׳ והן לא ידיע להוא לך מלכ׳ ׃ וצלם ל׳ באדין נבוכד נצר התמלי חמה וכ׳ צלם וסימ׳ ואלו צלם חד שג״א צלמא דכן ׳ נבוכד נצר מלכא עבד צלם ׳ ואינון מן א״ב מן תרין א׳ וחד וא׳ וסי׳ נמסר במס׳ רבתא במערכת אות האלף׃

אנתה מלכא שמת טעם די כל־אנש די־ישמע קל קרנא משרקיתא קיתרס שבכא פסנתרין וסיפניא וכל זני זמרא יפל ויסגד לצלם דהבא ׃ ומן־די־לא יפל ויסגד יתרמא לגוא־אתון נורא יקידתא ׃ איתי גברין יהודאין די־מנית יתהון על־עבידת מדינת בבל שדרך מישך ועבד נגו גבריא אלך לא־שמו עליך מלכא טעם לאלהיך לא פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא סגדין ׃ באדין נבוכדנצר ברגז וחמא אמר להיתיה לשדרך מישך ועבד נגו באדין גבריא אלך היתיו קדם מלכא ׃ ענה נבוכדנצר ואמר להון הצדא שדרך מישך ועבד נגו לאלהי לא איתיכון פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא סגדין ׃ כען הן איתיכון עתידין די בעדנא די־תשמעון קל קרנא משרוקיתא קיתרס שבכא פסנתרין וסומפניה וכל זני זמרא תפלון ותסגדון לצלמא די־עבדת והן לא תסגדון בה־שעתא תתרמון לגוא־אתון נורא יקידתא ומן־הוא אלה די ישיזבנכון מן־ידי ׃ ענו שדרך מישך ועבד נגו ואמרין למלכא נבוכדנצר לא־חשחין אנחנא על־דנה פתגם להתבותך ׃ הן איתי אלהנא די־אנחנא פלחין יכל לשיזבותנא מן־אתון נורא יקידתא ומן־ידך מלכא ישיזב ׃ והן לא ידיע להוא־לך מלכא די לאלהיך לא־איתנא פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא נסגד ׃ באדין נבוכדנצר התמלי חמא וצלם אנפוהי אשתנו על־שדרך מישך ועבד נגו ענה ואמר למזא לאתונא חד־שבעה על די חזה למזיה ׃ ולגברין גברי־חיל די בחילה אמר לכפתה לשדרך מישך ועבד נגו למרמא לאתון נורא יקדתא ׃ באדין גבריא אלך כפתו בסרבליהון פטשיהון וכרבלתהון ולבשיהון ורמיו לגוא־אתון נורא יקדתא ׃ כל־קבל דנה מן־די מלת מלכא מחצפה ואתונא אזה יתירה גבריא אלך די הסקו לשדרך מישך ועבד נגו קטל המון שביבא די נורא ׃ וגבריא אלך תלתהון שדרך מישך ועבד נגו נפלו לגוא־אתון־נורא יקדתא מכפתין ׃ אדין נבוכדנצר מלכא תוה וקם בהתבהלה ענה ואמר להדברוהי הלא גברין תלתא רמינא לגוא־נורא מכפתין ענין ואמרין למלכא יציבא מלכא ׃ ענה ואמר הא־אנה חזה גברין ארבעה שרין מהלכין בגו־נורא וחבל לא־איתי בהון ורוה די רביעיא דמה לבר־אלהין ׃ באדין קרב נבוכדנצר לתרע אתון נורא יקדתא ענה ואמר שדרך מישך ועבד־נגו עבדוהי די־אלהא עליא פקו ואתו באדין נפקין שדרך מישך ועבד נגו מן־גוא נורא ׃

בס״ד ׃ הסיקו חד מן מלין כתיב ו״ו בסוף תיבו׳ וחסרים יו״ד בלישן ארמית וסי׳ סלקו קרבו התרחצו הסקו שלטו הרגשו הדקו הנפקו ׃ לגוא סימן כל גוא לגוא בגוא יציבא ליציבא גוכא לגוכא שביכא מתיהבא כלהין כתיב א׳ בסוף וכל דהבא דכו׳ בבמ״ג כתיב ה׳ וסימ׳ ואף מאניא די בית ׳ ואף מאני בית אלהא ׳ ומה די עלך ועל אחך ׳ וכל עשבא כתבא כתי׳ א׳ בב״מ כתי׳ ה׳ וסימ׳ די יקרא כתבה דנא ׳ די כהבה דנה יקרון ׳ כרכה ונבזבה רבה כלהון כתיב ה׳ ׃ באדין ה׳ בטעם בסיפרא וסימני כפתו בסרבליהי׳ באדין קרב נבוכד נצר ׳ מתנחך לך להוין ונבזביתך ׳ באדין מלכא אמר והתיו לדניאל ׳ באדין דריוש מלכא ׃

אבן עזרא

אנת׳ שמת׳ הודעת טעמך ׃ לגו אתון ׳ כבשן האש ׃ איתי ׳ יש ׃ די מנית יתהון ׳ כמו אשר מנה שר הסריסים והנה יש שאלה אין ספק כי דניאל הוא היה יותר נכבד וידענו שהוא לא השתחוה לצלם למה לא הזכירוהו הכשדים למלך ולפי דעתי כי פחדו להזכירו אחר שידעו שהמלך הקריב לפניו ניחוחי׳ כאשר יעשה לאלהיו ויפת בן עלי אמר כי היו אוהביו על כן לא הזכירוהו ואין צריך ׃ באדין ׳ להיתיה ׳ כמו שובו אתיו רק הוא מהבנין הכבד הנוסף כי הפועל יוצא ׃ הצדא ׳ שאלם האמת הוא ככה ׃ כען ׳ עתה הנה ישכם עתידים חלק להם כבוד אולי לא יהרגם בעבור כבוד דניאל ׃ ענו ׳ לא חשחין ׳ לא צריכין אנו להשיבך כי אלהינו שאנחנו עובדים כמו פולח ובוקע בארץ יכול להצילנו מכבשן האש גם מידך אם רצה והנה אם לא יכיל ידוע יהיה לך ׃ באדין ׳ אנפוהי ׳ אפו ׃ למזא ׳ להוסיף מוקד כמו מזי רעב ׃ ולגברין גברי חיל ׳ שהם בגבאותיו ׃ לכפתא ׳ לקשור ׃ באדין ׳ בסרבליהון ׳ הם השמלה העליונה ומנהג האומות לשרוף האנשים במלבושיהם שאינם שוין כלום ׃ וכרבלתהון ׳ כמו ודוד מכרבל במעיל בוץ ׳ ופטשיהון ׳ חלוקין או מכנסים ׳ ולבושיהון שאר בגדים ׃ כל ׃ מהחצפה ׳ במהירות ׃ די הסיקו ׳ כמו והשיקו שבע שנים ׃ שביבא ׳ כמו לא יגה שביב אשו ׃ אדין ׳ להדברוהי ׳ כמו בתוך הדברו ׃ שריין ׳ מותרין ׃ וחבל ׳ השחתה כמו וחבלאת מעשה ידיך ׃ ורויה די רביעאה ׳ ותואר הרביעי ׳ כבן אלהי׳ כמו מה ברי ומה בר בטני ׃ באדין ׳ לתרע ׳ לשער וכמוהו תרעתים סוכתים ׃ פוקו ׳ צאו ׃ ואתו ׳ ובואו כמו שובו אתיו ׃ ומתכנשין

רבינו סעדיה גאון

שמת טעם ׳ שמת טעם וגזירה כמו מטעם המלך וגדוליו ׃ ומן די לא יפל ׳ מי שלא יפול וישתחוה ׃ איתי גוברין יהודאין ׳ יש אנשים יהודי׳ ולמה קרא שמם יהודים לפי שכפרו בע״ז שכל הכופר בע״ז נקרא יהודי ׃ מרדכי כפר בע״ז של המן ונקרא יהודי שנ׳ איש יהודי ׃ בתיה כפרה בע״ז ונקרא יהודית שנ׳ ואשתו היהודיה ׃ די מנית יתהון ׳ ששמת אותם ושמת עליהם שרי אלפים מתרגמינן ותמני עליהון ׃ על עבידת מדינת בבל ׳ על מלאכת מדינת בבל לתקן השווקים והדרכים והחומות וכל דרכי העיר ׃ לא שמו עלך מלכא טעם ׳ כלומר אינם חוששים על דבריך ׃ להיתיה ׳ להביא ׃ אלך ׳ אלה ׃ היתיו ׳ הובאו ׃ הצדא ׳ בודאי ׃ לא חשחין אנחנא ׳ אין אנו חוששין אין אנו צריכין להשיבך על זה הדבר ׃ הא איתי אלהנא ׳ הנה יש אלהינו ׳ והן לא ידיע להוי לך מלכא ואם לא יכיל אותנו אעפ״כ ידוע יהיה לך המלך שאנו לא נעבוד ולא נשתחוה לטעותך אלא כמסור נפשינו לשריפה נשאנו קל וחומר בעצמן מן הצפרדעי׳ ומה צפרדעים שלא נצטוו על קדושת השם ואפילו הכי מסרו עצמם לשריפ׳ לתוך כבשן האש שנ׳ בהם ובתנוריך ובמשארותיך אימתי התנור חם בזמן שהמשארות מצויות ללוש בעבור הבורא לקדש שמו במצרים לעיני פרעה אנו על אחת כמה וכמה שנמסור נפשינו לשריפת אש לקדש שמו בבבל לעיני נבוכד נצר ׃ התמלי חימה ׳ נתמלא חמה ורמות פניו נשתנה ׃ ואמר למזא ׳ אמר להסיק לכבשן שבעתים ממה שראוי להסיקו כמו יזה גוים ישרוף גוים ׃ ולגברין ׳ ולאנשים אנשי חיל אשר בחוזקם ובגבורים ׃ לכפתה ׳ לאסור לאסורין אזה מתרגמי׳ לכפתה יתך ׃ מהחצפא ׳ דבר המלך יצא בחוצפה ובתוקף ׃ יתירא ׳ הוסק ביותר ׃ סרבליהון ׳ המנעלים ויש אומרים בתי שוקים שלהן ׃ פטשיהון ׳ המכנסים שבירכותיהן ׃ כרבלתהון ׳ אלו הקסידין שבראשן כמין כובעי׳ וי״א כרבלתהון הן הטליתות המעוטפי׳ בהן ׃ ולבושיהון ׳ שאר בגדיה ׳ פ״א סרבליהון מקטורין שלהן שצל בלאות שלהן כלומר שר בליהון כמו בלאות הם בגדי תמיד ׳ פטשיהון הם המעילים שעליהן ׳ כרבלתהון הם החלוקים שלהן ׃ ורמיו ׳ והשליכו אותם ׃ די הסיקו ׳ אשר הוציאו לשריפה ׳ קטיל המון ׳ הרג אותם ׳ שביב האש כמו שביב אשו ׃ תלתיהון ׳ שלשתם ׃ מכפתין ׳ אסורין ׃ תוה ׳ חרד ויחרד מתרגמינן ותוה ׃ בהתבהלה ׳ במהירות ׃ להדברוהי לשריו ומנהיגיו וינהג מתרגמינן ודבר ׃ יציבא ׳ נכון ׃ גוברין ארבעה ׳ והלא לא היו אלא שלשה אלא גבריאל המלאך שהוא שר ברד בא וכיבן את האש של כבשן ׃ שרין ׳ מותרין ויפתח הגמלים מתרגמינן ושרא ׃ וחבל ׳ כמו מום ותבלה כדתנן החובל בחבירו ׃ ורוה ׳ ותואר כמו ויפת תואר ספירת זיוו ׃ לבר אלהין ׳ למלאך אלהים כמו ויראו בני האלהים וי״א לבר אלהין לבריות וזקיות מלאך ׃ והדברי

וריחה וסימ' וריחלו כלבנון· וריח שלמותיך כריח· וריח אפך כתפוחים· וריח שמניך מכל בשמים· וריח נור לא עדת בהון׃ נגוא ל' כתיב א' ומני שים טעם די כל עם אמה· והוא חד מן יב דכתי' א' בסוף תיבותא ולא קרי' וסימני' רפוא למטה פנימן פלטי· ההלכוא ויהי כהוציאם את המלכים· הקליא ויאמר ישי לדוד בנו· אבוא אשר אמר אליהם זאת· רצוא והחיות רצוא ושוב· ואתיקיהא ומדד ארך הבנין אשר על· נקיא מצרים לשממה תהיה· נקיא ויקראו אל יי' ויאמרו אנה יי' אל נא נאבדה· נגוא ומני שים טעם די כל עם אמה· ושציא ביתה דנה עד יום· יפוא ויתנו הכסף לחצבים· ארעא וכתרך תקום מלכו אחרי׃ יבהלנני ג' וסימ' חלם חזית וידחלנני·

ומתכנשין אחשדרפניא סגניא ופחותא והדברי מלכא חזין לגבריא אלך די לא שלט נורא בגשמהון ושער ראשהון לא התחרך וסרבליהון לא שנו וריח נור לא עדת בהון׃ ענה נבוכדנצר ואמר בריך אלההון די שדרך מישך ועבד נגו די שלח מלאכה ושיזיב לעבדוהי די התרחצו עלוהי ומלת מלכא שניו ויהבו גשמיהון די לא יפלחון ולא יסגדון לכל אלה להן לאלההון׃ ומני שים טעם די כל עם אמה ולשן די יאמר שלה על אלההון די שדרך מישך ועבד נגוא הדמין יתעבד וביתה נולי ישתוה כל קבל די לא איתי אלה אחרן די יכל להצלה כדנה׃ באדין מלכא הצלח לשדרך מישך ועבד נגו במדינת בבל׃

נבוכדנצר מלכא לכל עממיא אמיא ולשניא די דארין בכל ארעא שלמכון ישגא׃ אתיא ותמהיא די עבד עמי אלהא עליא שפר קדמי להחויה׃ אתוהי כמה רברבין ותמהוהי כמה תקיפין מלכותה מלכות עלם ושלטנה עם דר ודר׃ אנה נבוכדנצר שלה הוית בביתי ורענן בהיכלי׃ חלם חזית וידחלנני והרהרין על משכבי וחזוי ראשי יבהלנני׃ ומני שים טעם להנעלה קדמי לכל חכימי בבל די פשר חלמא יהודענני׃ באדין עללין חרטמיא אשפיא כשדיא וגזריא וחלמא אמר אנה קדמיהון ופשרה לא מהודעין לי׃ ועד אחרין על קדמי דניאל די שמה בלטשאצר כשם אלהי ודי רוח אלהין קדישין בה וחלמא קדמוהי אמרת׃ בלטשאצר רב חרטמיא די אנה ידעת די רוח אלהין קדישין בך וכל רז לא אנס לך חזוי חלמי די חזית ופשרה אמר׃ וחזוי ראשי על משכבי חזה הוית ואלו אילן בגוא ארעא ורומה שגיא׃ רבה אילנא ותקף ורומה ימטא לשמיא וחזותה לסוף כל ארעא׃ עפיה שפיר ואנבה שגיא ומזון לכלא בה תחתוהי תטלל חיות ברא ובענפוהי ידרון צפרי שמיא ומנה יתזין כל בשרא׃ חזה הוית בחזוי ראשי על משכבי ואלו עיר וקדיש מן שמיא נחת׃ קרא בחיל וכן אמר גדו אילנא וקצצו ענפוהי אתרו עפיה ובדרו אנבה תנד חיותא מן תחתוהי וצפריא מן ענפוהי׃

אתכרית רוחי אנה דניאל· עד כה סופא די מלתא׃ עללין חד מן ד' נסבין יתיר למ"ד וסימ' באדין עללין חרטמיא אשפיא· אדין עללין כל חכימי· עללת מלכתא לקבל מלי מלכא· ולהלחם ויאמ' המלך אל ציבא· וחד חלוף חי ובניהו בן יהוידע בן איש חי דשמואל׃ כשום ל' כתי' כ"ף די שמיה בלטשאצר· כשם אלהי וחד בשם והתנבי חגי ואינון מן א"ב מן חד חד חד ב"ת וחד כ"ף ברישי' וסימ' נמסר במסר' רבתא במערכת אות הב"ת בס"ד ראשיד' וסימ' חלם חזית וידחלנני· וחזוי ראשי על משכבי חזה הוית בחזוי ראשי· אתכרית רוחי אנה דניאל׃ ומזון ג' וסימ' ולאביו שלח כזאת· ומזון לכלא ביה· וחבירו׃

רבינו סעדיה גאון

והדברי מלכא. שרים מכהיני המלך׃ לגובריא אילך. לאנשים האלה׃ בגשמהון. בגופם כמו גשמיה יצטבע׃ לא התחרך. לא נשרף ואיכה שריפה ממש בכל הראש אלא אפילו לא עשתה חרכים וקרחים בראש כאן וכאן ומחלוקתו מבין מן החרכים ואמיתת דבר חרך הוא יוקד׃ לא עדת בהון. כמו לא עדה עליו שחל לשון הסרה ומדמיון המלה יאכל עד כלומר לא אכלה ובזה בהן והוא פתרון לא עלת לא עדת כלומר לא הגיעה ויתכן להמיר עדת עם עלת כי כן כמיר על מידבא עד מידבא׃ די התרחיצו. אשר בטחו אשר יבטח מתרגמי' דמתרחיץ׃ ומלת מלכא שניו. ודבר המלך שינו ומסרו גופם לשריפה לבלתי עבוד והשתחוות לכל אלוה זולתי לאלהיהם׃ שלו. דבר מכוער והוא לשון שגגה מתרגמי' שלותא׃ הדמין. נתחים׃ נולי. הוא מקום מופקר ומכוול למוצאות ולאשפה׃ הצלח. הצליח. אז שלח איגרות וכתב כן נבוכד מלכא לכל עממיא וגו'׃ ספר קדמי להחוית. נאה לי להגיד׃ מלכותיה מלכות עלם ושולטניה עם דר ודר. עם דור המבול ודור הפלגה והמצריים וכל דור ודור׃ שלה. כמו שלין׃ וידחלינני. לפי שראה אילן בחלומו ואתכוהו ועל כן פחד מאד׃ והרהורין על משכבי. לפי שהיה מחשב בלבו שאין כמוהו לא מלך ולא חכם והראוהו שהוא טיפש ושוטה׃ להנעלה. להביא׃ גזריא. הם שגוזרים מה שמצוה המלך׃ ועד אחרין. ואחר כן במעט רגע׃ די רוח אלהין קדישין. אשר רוח כבוהה כמלאכים הקדושים בו׃ וכל רז לא אנס לך. כל סתום אינו ספק לך כמו לא יאנסו. פא"א וכל רז לא אנס לך וכל רז וסתום אינו מבעד לך כלומר אין אתה מבוער לפי שאתה בקיא מובהק אנס כמו בסיסין׃ חזוי חלמי. החלום אומר אני ופתרונו אמור אתה׃ ואלו אילן בגו ארעא. והנה אילן בארץ ישראל בטבור הארץ באמיצת העולם׃ ימטא לשמיא. על שאמר בלבו אעלה על במתי עב׃ וחזותיה. ומראהו׃ עפיה שפיר. פירותיו ומפרי הארץ מתרגמינן מאיבא דארעא הם שאר העם· ד"א וחזותיה לסוף כל ארעא הם הלגיונות שלו שמכסין כל הארץ׃ ומזון לכלא ביה. שהכל מתפרנסין מתחת ידו׃ תטליל חיות ברא. העמים שבחוצה לארץ שדומין לחית השדה׃ ובכפרי שמיא. הם ישראל שדומין לעוף השמים׃ יתזין. לשון מזון ועל דעתי מאחר שאמר ומזון לכלא ביה מה צורך לומר ומיניה יתזין כל בישרא אלא ממנו מסיקין ודולקין ואופין כל בני בשר כמו למזה לאתוכא׃ ואלו עיר וקדיש. והנה קול מתעוררת מן הקדש מן האויר ויורדת לקצץ האילן. פ"א עיר וקדיש מלאך אכזר וקדוש עיר מחריב וכן ערו׃ קרא בחיל. ואותו מלאך היה קורא בכוחו ואומר גדו אילנא קצצו האילן כמו ויתגודדו כמשפטם גדו אילנא הוא המלך׃ וקציצו ענפוהי. הענפים הם גדולי מלכות׃ אתרו עפיה. כמו ימרט ראשו מתרגמי' יתר שער ריסיה סיסל זיתך מתרגמינן ארי יתרון זיתך· עפיה הם הענפים הקטנים והם פרי הארץ ואמרו אכפי לבב ענפוהי הם ענפים ממש עפיה הם העלים ומבין עפאים יתנו קול מבין עלים שבאילנות׃ ובדרו איבביה׃ ויפץ מתרגמינן ובדר כפכו פירותיו הם הסוחרים׃ תנוד מתחותוהי. תנוד תטלטל מתחת מלכותו גלות כל הגוים הדומים לחית השדה׃ וכיפרי שמיא. הם גלויות ישראל ויהודה ממכו מתפזרין׃

אבן עזרא

ומתכנשין. והדברי מלכא. יועציו שהן כהונין עמו׃ בגשמיהון. גופותם כמו ובגם ינבל׃ וריח נור. ריח אם לא עבר עליהם כמו מעדיה בגד ביום קרה׃ לא התחרך. כמו לא יחרוך רמיה צידו והזכיר הגבר העליון ואין צריך להזכיר האחרים׃ ענה· שלח מלאכים. הוא הרביעי כמו חונה מלאך יי' סביב ליריאיו וככה וישלח מלאך ויוציאנו ממצרי' ומלאך פניו הושיעם שהמלאך הגואל ויסע מלאך האלהים ועוד אבאר לך זה באר היטב׃ ומני. שלו. כמו שגגה וכמוהו על השל׃ כל. להצלה כדנה. כאלהים הזה׃ באדין. הצלח. מגזרת הצלחה וכמוהו ודניאל הצלח׃ נבוכד נצר מלכא. עתה יחל לספור אגרת שכתב נבוכד נצר לכל העמים הדרים בכל ארץ מלכותו ובתחלת הכתב שלמכון ישגא ירבה כמו הן אל שגיא׃ אתיא׃ אותות׃ ותמהיא. מופתים שיתמה אדם מהם שלא ראו כמותן׃ אלהא עילאה. עליון על כל אלהים׃ ספר קדמי להחויה. כמו הכותן אמרי שפר׃ אתוהי׃ רברבין. גדולים וזה הכפל כמו גלגל׃ אנה. שלה. כמו שלו הייתי׃ חלם. וידחלינני. הפחידני׃ והרהורין. הרהור הלב ואין ריע לו׃ וחזוי ראשי. כי העינים הם בראש או בעבור היות החזיון במוח׃ ומני׳ יספר כל המעשה שעבר׃ וכתב ככה בעבור כבוד דניאל שכתב המלך ככה לכל מדינות מלכותו ותפארת גדולה היתה לישראל׃ באדין עלין. באין היו לפניו. אמר אנה ולא אמר אמרית כי גם הוא נכון בלשון וכמוהו אני הגבר ראה וכאשר אני כי אומלל אני כי הוא פתח׃ ועד אחרין. אחרון ואם בו רוח אלהין קדישין הוא קדום׃ בלטשאצר׃ לא אנס. לא יכבדך וכמוהו אין אונס כמו מנכה מכריח׃ וחזוי׃ אילן׃ עץ בתוך האדמה׃ רבה. גדל׃ ימטא׃ יגיע׃ וחזותיה. שעיפיו וכמוהו קרן חזות שיש לו כדמות סעיפים׃ עפיה׃ אמר יפת ענפיו וכמוהו מבין עפאים יתנו קול גם הוא פירם וחזותיה עביו וככה קרן חזות ויש אומרים כי עפיה עליו׃ ואנביה׃ ופריו׃ תטלל. כדמות צל׃ ובענפוהי. ענפיו׃ כפרי. עוף׃ יתזין׃ מגזרת מזון׃ עיר׃ מלאך ורבי משה אמר שאיננו גוף והוא ער תמיד ולא ישן׃ נחית. ירד וכמוהו נחית גדודיה׃ קרא בחיל. בכח׃ וקציצו׳ כרותו׃ אתרו׃ השילו׃ בדרו. הפיצו או השחיתו׃ תנוד. נע ונד׃

ובטל ב׳ ובענין וסימ׳ ברם עקר שרשוהי ר״פ · ודי חזה מלכא עיר וקדיש נחת ׃ סימן קדמ׳ על דברת די פשרא · תנינא עד דברת די ינדעון חייא די שליט ׃ פשרא ב׳ כתי׳ א׳ וסימ׳ דנא חלמא חזית אנה מלכא · אדין דניאל ׃ אמר ג׳ קמצין בסיפ׳ וסימ׳ אמר חלמא לעבדיך ופשרא נחוא · די חזית ופשרה אמר · ואנת בלטשאצר פשרה אמר ׃ להודעותני ד׳ מ״ל בליש וסי׳ הן לא תהודעונני חלמא · לא יכלין פשרא להודעותני ואנת כהל · בען הן תכול כתבא למקר׳ · שאלנא להום להודעותך די נכתו׳ ׃ להודעותני ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסי׳ ב׳ מ״ל דלעיל · וא׳ חס׳ וכען העלו קדמי ׃ ומזון לכלא ביה חד מן י״א מלין בטעמא פי׳ האתנחתא לא ישרתנה כי אם מונח כמ״א מקומות שישרתנה מאיל״א וסימ׳ נמס׳ לעיל בסי״פ

ברם עקר שרשוהי בארעא שבקו ובאסור די־
פרזל ונחש בדתאא די ברא ובטל שמיא יצטבע
ועם־חיותא חלקה בעשב ארעא׃ לבבה מן־
אנושא ישנון ולבב חיוא יתיהב לה ושבעה עדנין
יחלפון עלוהי׃ בגזרת עירין פתגמא ומאמר
קדישין שאלתא עד־דברת די ינדעון חייא די־
שליט עליא במלכות אנושא ולמן־די יצבא יתננה
ושפל אנשים יקים עליה׃ דנה חלמא חזית אנה
מלכא נבוכדנצר ואנתה בלטשאצר פשרא אמר
כל־קבל די כל־חכימי מלכותי לא־יכלין פשרא
להודעותני ואנתה כהל די רוח־אלהין קדישין בך׃
אדין דניאל די־שמה בלטשאצר אשתומם
כשעה חדה ורעינהי יבהלנה ענה מלכא ואמר
בלטשאצר חלמא ופשרא אל־יבהלך ענה
בלטשאצר ואמר מראי חלמא לשנאיך ופשרה
לעריך׃ אילנא די חזית די רבה ותקף ורומה
ימטא לשמיא וחזותה לכל־ארעא׃ ועפיה שפיר
ואנבה שגיא ומזון לכלא בה תחתוהי תדור חיות
ברא ובענפוהי ישכנן צפרי שמיא׃ אנתה הוא
מלכא די רבית ותקפת ורבותך רבת ומטת לשמיא
ושלטנך לסוף ארעא׃ ודי חזא מלכא עיר וקדיש
נחת מן־שמיא ואמר גדו אילנא וחבלוהי ברם
עקר שרשוהי בארעא שבקו ובאסור די־פרזל
ונחש בדתאא די ברא ובטל שמיא יצטבע ועם־

חיות ברא חלקה עד די־שבעה עדנין יחלפון
עלוהי׃ דנה פשרא מלכא וגזרת עליא היא די
מטת על־מראי מלכא׃ ולך טרדין מן־אנשא
ועם־חיות ברא להוה מדרך ועשבא כתורין לך
יטעמון ומטל שמיא לך מצבעין ושבעה עדנין
יחלפון עליך עד די־תנדע די־שליט עליא במלכות
אנשא ולמן־די יצבא יתננה׃ ודי אמרו למשבק
עקר שרשוהי די אילנא מלכותך לך קימה מן־די
תנדע די שלטן שמיא׃ להן מלכא מלכי ישפר
עליך וחטיך בצדקה פרק ועויתך במחן ענין הן ת
תהוה ארכה לשלותך׃ כלא מטא על־נבוכדנצר
מלכא׃ לקצת ירחין תרי־
עשר על־היכל מלכותא די בבל מהלך הוה׃ ענה
מלכא ואמר הלא דא־היא בבל רבתא די אנה
בניתה לבית מלכו בתקף חסני וליקר הדרי׃
עוד מלתא בפם מלכא קל מן־שמיא נפל לך
אמרין נבוכדנצר מלכא מלכותה עדת מנך׃
ומן־אנשא לך טרדין ועם־חיות ברא מדרך עשבא
כתורין לך יטעמון ושבעה עדנין יחלפון עליך
עד די־תנדע די־שליט עליא במלכות אנשא
ולמן־די יצבא יתננה׃ בה־שעתא מלתא
ספת על־נבוכדנצר ומן־אנשא טריד ועשבא
כתורין יאכל ומטל שמיא גשמה יצטבע עד די
שערה כנשרין רבה וטפרוהי כצפרין׃

בהאי סי׳ וכסדר פנחס ׃ תהוה ג׳ כתי׳ ה׳ וסי׳ מלכו פלי״ג תהוה · מן קצת מלכות׳ תהוה תקיפ׳ · תהוה ארכ׳ לשלותך ׃ כלא ג׳ וסי׳ מהדק וחשל כלא · כלא מטא על נבוכד נצר מלכא׳ לדריוש מלכא שלמא ׃ מטא ג׳ חד כתי׳ א׳ וסי׳ כלא מטא · ועד עתיק יומין ׳ וזמנא · קדמא כתיב א׳ ׃ עדת ב׳ קמצין וסימ׳ וריח נור לא עדת · מלכותא עדת מנך ׃ וכל קרי׳ פתח עדת ישראל עדת יי׳ ואינון מן שיתה חלופין כל קריאה חדא מלה וכל ספר חלוף לה וסימ׳ נמסר במסרה רבתא בערך חלף בס״ד ׃ על נבוכד נצר ב׳ דסמי׳ וסימ׳ כלא מטא · בה שעתא מלתא ספת · ותרין אל נבוכד נצר וסימ׳ ביד אלעשה בן שפן · וירדפו חיל כשדים · ואינון חד מן כ׳ זוגין תרין אל ותרין על וסי׳ נמסר במסר׳ רבת׳ בערך אל בס״ד ׃

אבן עזרא

ברם · אך עיקר שרשו בארץ עזבו ויעמוד בין העשבים ובין הדשאים כמו אסור בנחשתים ׃ ובטל יצטבע · ירוה ׃ לבביה · לבו מלב אנוש ישנו ׃ יחלפון · יעברו כמו הגשם חלף הלך לו ׃ בגזירת · ככה גזרו שהם משרתי השם כאשר כוס ומאמר קדושים זאת והשאלה למה זה בעבור שידעו החיים כי העליון הוא השם שליט במלכות אנשים השפלה ולאשר ירצה יתננה ושפל אנשים יקים עלה ׃ רכא · כך אמרתי לרכיאל ׃ אדין · אשתומם · השתומם שעה אחת ׃ מרי · אדוני ׃ לערך · כמו ויהי עריך וזה דרך מוסר עם המלך ויש אומרים כי לבו לשם ואין צורך כי נכון הוא כמשמעו ׃ אילנא · אמר רבי ישועה כי וחזותיה מלשון חזה שהוא נראה וככה קרן חזות ואם כן איך יפרש ותעלנה חזות ארבע תחתיה ׃ ועפיה · והפסוק אחריו אין צריך פירוש ׃ דכא · הוא הפתרון כאשר כאמר לך · ופירוש מלכי עצתי וכמוהו וימלך לבי עלי ׃ פרוק · גאל כמו ויפרקינו מצרינו ׃ במחן ענין · לחון עניים ׃ הן יהיה אריכות לשלותך או כמו ארוכה לשגגתך ׃ כולא · הכל בא והגיע כן כתב בספר ואל תתמה שלא כתב עליו רק על נבוכד נצר כמו וישלח יי׳ את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל והוא המספר וככה מה לך הוה גם ענה מלכא כאילו אמר עניתי וכן בפום מלכא ׃ עדת · סרה ועברה מעליך אין לי דעת לדעת אלו השבעה עדנין מה הם אם ימים או שבועי׳ או חדשים או שנים ולהיותם ימי׳ או שבועים אין נכון בעבור שכתו׳ עד די שעריה כנשרין רבה והגאון אמר שהם חדשים ולפי דעתי שהם שנים כמו עדן ועדנין ופלג׳ עדן ואל יעלה על לבך שנבוכד נצר שב בהמה זכר או נקבה כי אין כתוב רק שישכון עם החיות ויאכל עשב כמוהם וטעם ולבב חיות שתסור דעתו והיא דעת הנשמה והנה בסור חכמת הנשמה שב לבו כשאר כלב חיה והעד על כל זה שאמר באחרונ׳ עיני לשמיא נטלית ומנדעי יתוב עלי ואני ראיתי אחד מחבירינו כאמן רוח והגיד לי שהיה באי אחד שהיה סרדניי״א והנה ערל אחד יצא וברח מאבותיו כי סרה דעתו והשתגע והיה עם האיילים שנים רבות והוא הולך על רגליו וידיו כמוהם והנה הלך מלך האי לצוד צידה ולקח איילים רבים ונלקח הערל השוטה החשוב שהוא איל ובאו אבותיו והכירוהו ודברו אליו ולא ענה ונתנו לפניו לחם לאכול ויין לשתות ולא אבה ונתנו לו עשבים עם האיילים ואכל ובחצי הלילה ברח לאיילות השדה ׃ ודי

רבינו סעדיה גאון

ברם עיקר שרשוהי · זו היא ששתי ואפילו הכי ובאסור די פרזל והם שכפתוה סריסי המלך והרגוה בברזל ובאסור בשביעות כמו אוסרי לגפן ׃ ד״א ובאסור כבלי נחשת וברזל ׃ ברתאה · ברשא השדה ׃ יצטבע · ישוכם כמו ישכם מתרגמינן יצבע ׃ ועם חיותא חלקיה · שהיה חלקו עם חיות ובהמות והיו מרביצין אותו כדכתיב ושור בהמות יחיתן שנעשה נבוכד נצר חתן לבהמות ואוכל עשב כמוהם ׃ טריד · טרוד ׃ לבבה מן אנשא ישנון ׃ שהוסר ממנו לב אנוש ונטשם לבו כבהמה ׃ שבעה עדנין · שבע שנים ׃ בגזירת עירין · מלאכי אף וחימה הקדושים שנוזרין מפי הקב״ה ׃ עד דברת · למען ׃ למן די יצבא · למי שירצה יתננו מתרגמינן יצבי ׃ ושפל אנשי׳ · הוא נבוכד נצר שהוא קצר ושפל קומה · פ״א בגזירת המלאכים כל דבר ודבר · ובמאמר קדושי שמים שנואלין מן הקב״ה והוא גוזר והם מכריזים בעולם ׃ אשתומם · שתק וכאלם כשעה אחת כמו שבעת ימים משמים בתוכם ומחשבתו הבהילתהו ׃ מרי חלמא לערך · לשונאך כמו ויהי עריך ומלאו פני תבל ערים וכך אמר דניאל מרי רבון כל העולמים החלום יחול על נבוכד נצר אויביך ׃ די רבית ותקפת · אשר גדלת ותקפת ׃ ורבותך רבת ומטת · וגדולתך גדלה והגיעה ׃ ולך טרדין · מלאכי אף וחימה ׃ ומטל שמיא לך מצבעין · שמשפיטין מעליך הבגדים שיצטבע גופך מטל השמים שתלך ערום ויחף והגשם והטל יורדין עליך ׃ מן די תנדע · למען תדע ששולטין מן השמים ועל פי הבורא השולטנות ׃ ושבעה עדנין · יש פותרין אותן לחדשים ומהן לשנים ומהן לשבועות ׃ מלכי ישפר עלך · עצתי תיטב עליך איעצך מתרגמינן אימלכינך ׃ וחטאך · שעשית בצדקה תפרה ׃ ועויתך במחן ענין · ועונותיך תפרה בחנינות עניים ׃ פ״א ועויתך במחן ענין ועונותיך במכות מרדות ובתענית · במיחן כמו והפילו השופט והכהו לפניו והוא מלקות ענין הם עינוי צום ותענית כלומר במלקות ובתעניות יכופרו ׃ הן תהוה ארכא לשלותך · תהיה תעלה וימים ארוכים לשלותך ׃ ספת · הגיעה ׃ ועשבא כתורין · אל תאמ׳ שהוא כעשה חמור או ערוד אלא כשתטה ונעשה כשר כבהמה ומן הלכלוך והזיעה והצואה גדלו שערותיו כנוצה של נשרים וצפורניו כצפורני פרס ועזניה שדורסין בצפורניהן ׃ כלא מטא · הוא בעצמו נבוכד נצר כתב באיגרתו כן כלומר הכל הגיע ובא עליו אלא לקצת ירחין תרי עשר הוא כתבן באיגרת מספר באיגרת׃

ולעילא

מעבדות חד מנז' קמצי' דסמי' לה'ע וסי' ומה חטאתי כי דלקת ׃ הכר מה עמדי וקח לך ׃ ואמר חזאל כי מה עבדך הכלב ׃ ואמרתם על מה על כי העיר ׃ ומה חשתן אנחנא ׃ ואמר לה מה עבדת ׃ כי מה חפצו בביתו ׃ וכל שאינן סמוכין לח'ה'ע ועי"ן דבו' במכ'ד מה בסגול וכל מה בסגול הבא אחריו במתג או במשרת אות של אחריו רפויה כמו מה לידידי ׃ אבל מה דארמית ודניאל ועזרא קמוצין ׃ בגוה ה' בליש' וסימ' תכבה נפשי מפני גוה ׃ כי חשפילו ותאמר גוה ׃ וגוה מגבר יכסה ׃ שלף ויצא מגוה ׃ ודי מהלכין בגוה ׃ כל לישן ארמית דהבא קדים לכספא בכ'ד כספא קדים לדהבא וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימן ב' ׃ נפקה נפקו כתיב נפקה קרי' בה שעתה נפקו אצבען והוא מן ה' מלין כתיב' בסוף

ולקצת יומיא אנה נבוכדנצר עיני לשמיא נטלת ומנדעי עלי יתוב ולעליא ברכת ולחי עלמא שבחת והדרת די שלטנה שלטן עלם ומלכותה עם דר ודר׃ וכל דארי ארעא כלה חשיבין וכמצביה עבד בחיל שמיא ודארי ארעא ולא איתי די ימחא בידה ויאמר לה מה עבדת׃ בה זמנא מנדעי יתוב עלי וליקר מלכותי הדרי וזיוי יתוב עלי ולי הדברי ורברבני יבעון ועל מלכותי התקנת ורבו יתירה הוספת לי׃ כען אנה נבוכדנצר משבח ומרומם ומהדר למלך שמיא די כל מעבדוהי קשוט וארחתה דין ודי מהלכין בגוה יכל להשפלה׃

בלשאצר מלכא עבד לחם רב לרברבנוהי אלף ולקבל אלפא חמרא שתה׃ בלשאצר אמר בטעם חמרא להיתיה למאני דהבא וכספא די הנפק נבוכדנצר אבוהי מן היכלא די בירושלם וישתון בהון מלכא ורברבנוהי שגלתה ולחנתה׃ באדין היתיו מאני דהבא די הנפקו מן היכלא די בית אלהא די בירושלם ואשתיו בהון מלכא ורברבנוהי שגלתה ולחנתה׃ אשתיו חמרא ושבחו לאלהי דהבא וכספא נחשא פרזלא אעא ואבנא׃ בה שעתה נפקו אצבען די יד אנש וכתבן לקבל נברשתא על גירא די כתל היכלא די מלכא ומלכא חזה פס ידא די כתבה׃ אדין מלכא זיוהי שנוהי ורעינהי יבהלנה וקטרי חרצה משתרין וארכבתה דא לדא נקשן׃ קרא מלכא בחיל להעלה לאשפיא כשדיא וגזריא ענה מלכא ואמר לחכימי בבל די כל אנש די יקרה כתבה דנה ופשרה יחונני ארגונא ילבש והמונכא די דהבא על צוארה ותלתי במלכותא ישלט׃ אדין עללין כל חכימי מלכא ולא כהלין כתבא למקרא ופשרא להודעה למלכא׃ אדין מלכא בלשאצר שגיא מתבהל וזיוהי שנין עלוהי ורברבנוהי משתבשין׃ מלכתא לקבל מלי מלכא ורברבנוהי לבית משתיא עללת ענת מלכתא ואמרת מלכא לעלמין חיי אל יבהלוך רעיונך וזיויך אל ישתנו׃ איתי גבר במלכותך די רוח אלהין קדישין בה וביומי אבוך נהירו ושכלתנו וחכמה כחכמת אלהין השתכחת בה ומלכא נבכדנצר אבוך רב חרטמין אשפין כשדאין גזרין הקימה אבוך מלכא׃ כל קבל די רוח יתירא ומנדע ושכלתנו מפשר חלמין ואחוית אחידן ומשרא קטרין השתכחת בה בדניאל די מלכא שם שמה בלטשאצר כען דניאל יתקרי ופשרה יהחוה׃

תיבות וקרי' ה' וסי' להשיבו ׃ ויקם אישה וילך ׃ נפשו ׃ פרה למוד מדבר ׃ ואיו נביאיכם אשר נבאו ׃ וחיו ועל הנחל יעלה ׃ נפקו בה שעתה נפקו אצבען ׃ אתעקרו משתבל הוית בקרניא ׃ ונפלו ועל קרניא עשר די בראשה ׃ יתגרו ובניו יתגרו ואספו ׃ כתבה ב' כתי' ה' וסימ' קרא מלכא בחיל ׃ וכען העלו קדמי ׃ עללין חד מן ה' מלין יתיר למ'ד במצעות תיבו' וסימ' עללין באדין עללין חרטמיא ׃ עללין אדין עללין כל חכימי מלכא ׃ עללת מלכתא לקבל מלי מלכא ׃ ולהלחם ויאמר המלך אל ציבא ׃ וחד הלוך קרי למ'ד ולא כתי' וסימ' חי ובניהו בן יהוידע בן איש חי דשמואל ׃ וחכמה כחכמת חד מן י'ח מלין דגשי' בתר יהוא בלא מבטל וסימ' כי גאה גאה ׃ ידמו כאבן ׃ יי' מי כמוך נאדר בקדש ׃ כל עצמותי תאמרנה יי' מי כמוך ׃ נלאתי כלכל ׃ ושמתי בדכר ׃ וחכמה כחכמת אלהין ׃ גדבריא דהכריא ׃ וב' צ' קומו צאו מן המקום דלוט ׃ קומו צאו מתוך עמי ׃ וד' למ'ד ויאמרו לו חכמיו ׃ ויאמרו לא כי ברחוב נלין ׃ ויאמרו לא כי מלך ׃ ויאמרו לו החרש דבני דן ׃ ועשית קערותיו לדשנו ׃ וד' יה קראתי יה ׃ יסר יסרני יה ׃ ויאמרו לא יראה יה ׃ אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ׃ כל עצמותי פלוגתא דבני אשר ובני נפתלי ׃

רבינו סעדיה גאון

ולעילאה ברכית ׃ ולעליון ברכתי כלומ' הצדיק עליו את הדין ׃ וכל דארי ארעא כלה חשיבין כלא היו כן חשובין ׃ ויש שפותרין כלא הוא הפירפור הנראה בעין זריחת השמש כאילו פורחין בו באוירו פירורין דקין כעפר והוא אינו דבר כתפש והולך לו ונטל עם השמש ואין בממשו כלום כן כל דיירי הארץ לפני הבורא ׃ וכמצביה ׃ וכרצונו ׃ די ימחא בידיה ׃ שיבטל בידו ׃ ורבו ׃ וגדולה ׃ ודי מהלכין בגוה ׃ בגאוה ׃ יכיל להשפלה ׃ ימוד להם מדת השפלה כנגד מדת גאותם ויימדו בעומר מתרגמינן וכלו בעומרא ויש שפותר יכלה וישפיל ועוד יוכל להשפיל ׃ לחם רב ׃ משתה גדול כמו לכו לחמו בלחמי ולמה גרע טי"ת מן בלשאצר ולא קרא אותו בלטשאצר משום ששלח יד בכלי בית יי' ופתרון בלשאצר בלש אוצר מחפש אוצר וחפש מתרגמינן ובלש וכן כתוב באדין היתיו מאני דהבא אותו היום כלחם עם כורש ודריוש הכרי' על בבל ואז בכה וחזר בשמחת לבו ועשה סעוד' לשריו ולגבוריו וכנגד אלף איש היה שותה יין ואותו היום סוף שבעים שנה של גלות בבל ואז אמר בלבו מאחר שלא נגאלו טוב אינן נגאלין ואז צוה להביא כלי בית יי' ואמר בטעם היין שנשתכר כנגד אלף גיבוריו וצוה להביא כלי כסף וכלי זהב שהביא נבוכד נצר אביו מן ההיכל שבירושלם לשתות בהן יין המלך ושריו ׃ שגלתיה ׃ אשתו משכב שמה כדכתיב ישגלנה וקריכן ישכבנה ואית דאמרי כלבתא שהיתה חביבה עליו כשגל כאשת משכב חיקו ׃ ולחנתיה ׃ ופילגשיו ולבני הפילגשים מתרגמינן ולבני לחינתא ׃ אשתיו ׃ שתו ׃ כפיקא אצבען די אנש ׃ זה גבריאל שנקרא איש שנאמר והאיש גבריאל ׃ לקבל נברשתא ׃ נוכח החלון ׃ ד"א נברשתא כמו שמכינו הילכי אמוצשתא נברשת של זהב תרין אמוראין פליגי עלה חד אמר מנורתא וחד אמר קוכביתא תרגם עקילס לקבל נברשתא לקבל למפרס והיינו עששית ואית דאמרי לקבל נברשתא עששית הדולקת משכה לשנה ופתרון נברשתא כר בר מתא ׃ על גירא ׃ על הסיד כמו אבני גיר מנופצו' שהיה הסיד של גיר משוח על הקיר ומלובן כמשפט היכלי המלך ׃ זיוהי שנוהי ׃ זיוו ודמותו נשתנה ׃ וקטרי חרצה משתריין ׃ קשרי חליות שבמתניו נמתחו וקשרתם מתרגמינן ותקטורינון מתנים מתרגמי' חרצין שהיו חליות שבמדרס ושבמתנים מתפקפקין ממנו ׃ משתריין ׃ ויפתח מתרגמינן ושרא ׃ וארכובתיה דא לדא נקשן ׃ וברכיו זו לזו מקישין ומכין כי כן מנהג בני אדם בעת פחדם מכין ברך אל ברך ארכובתיה כמו מארכובה ולמעלה נקשן כמו ישתקשקון ברחובות ׃ ארגוונא ׃ ארגמן מלבוש מלכים ׃ והמניכא ׃ רביד הזהב מתרגמי' מניכא דדהבא ׃ ותלתא ׃ ושלישית במלכות ישלוט ׃ עללין ׃ נכנסין ׃ וזיוהי שנין ׃ מראיו משתנין ׃ משתבשין ׃ למען שיבסוך כמו שיבוש גייסות ואית דאמרי שיבושתא זה אמר ככה וזה אמר ככה ואין שמם בדבריהן ואית דאמרי מתבייישין שלא יכלו לפרש ׃ מלכתא ׃ אז באה המלכה כששמעה דברי המלך והשרים ונכנסה לבית המשתה ואמרה לו ׃ איתי גבר ׃ יש אדם במלכותך התחילה לספר בשבחו של דניאל ׃ רוח יתירה ׃ כבודה יתירה ׃ ואחוית אחידן ׃ והגדת דברי חידות ׃ ויש פותר אחידן לשון מסגר דברים נעלמים וסגורים ואת הדלת סגרו מתרגמינן וית דשא אחדו ׃ ומשרא קטרין ׃ מתיר דברים קשורים וסתומין ׃ אכת

אבן עזרא

ודי מהלכין בגוה ׃ גאוה כמו כי השפילו ותאמר גוה ׃ בלשצר ׃ עבד לחם רב ׃ עשה מאכל ׃ ולקבל אלפא ׃ כנגד שרים שהוא הפך משפט המלכים ׃ בלשצר ׃ בטעם חמרא ׃ זאת היתה עצת היין ששתה והשתכר ׃ שגלתיה ׃ כמו והשגל יושבת אצלו והיא הגבירת המוכנת למשכב המלך וככה תשגלנה הוא המעשה ׃ ולחנתיה ׃ פלגשיו והנה שתים רעות עשה ששתו הכל בכלי הקדש ושבחו לאלהי זהב עץ ואבן ׃ בה שעתא ׃ נברשתא ׃ מנורה ׃ על גירא ׃ כאבני גיר והוא הסיד ׃ כותל היכלא ׃ כמו אחר כתלינו ׃ פס ידא ׃ חתיכת יד וככה יהי פסת בר גם כתונת פסים והכל כגזר מגזרת כי פסו אמוני' והנה ראו ידים בלא גוף ׃ וקטרי ׃ קשורי חלציו כמעט היו מותרים ׃ נקשן ׃ כדמות משיקות אשה אל אחותה ׃ והמניכא ׃ רביד הזהב ׃ ותלתי ׃ ובשלישית המלכו' ישלט ׃ משתבשין ׃ כמשמעו כאדם לא ידע מה לעשות ׃ מלכתא ׃ יש אומרים אשת נבוכד נצר ׃ נהירו ׃ כמו ונהורא ׃ ואחוית אחידן ׃ מגיד חידות ומתיר קשורים ׃ אכת

וכען ב׳ ר״פ וסי׳ הן על מלכא · וכען הועלו קדמי חכימיא אשפיא · להודעותני ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסי׳ לא יכלין פשרא להודעותני ואנת כהל · כען הן תכול כתבא למקרא · וכען הועלו קדמי חכימיא אשפיא · כתרא חס׳ · מרים ב׳ כתרי לישני וסי׳ כי מרי׳ הם על כן קרא שמה מרה · די הוה צבא הוה מרים · ויקרא ג׳ ב׳ כתי׳ א׳ וחד כתי׳ ה׳ וסי׳ ותקפא ויקרא יהב לנבוכד נצר · וחסנא ויקרא יהב · הנחת מן כרסא מלכות ויקרה העדיו מנה · בתרא כתי׳ ה׳ · ואנת ב׳ ר״פ נסבין ו׳ בריש׳ וסי׳ ואנת ברה בלשאצר · ואנת עזרא בחכמת אלהך · ואינון חד מן י״ד זוגין מן ב׳ ב׳ ר״פ נסבין ו׳ בריש תיבות׳ וסי׳ נמסר במסר׳ רבתא במערכת אות הו״ו בס״ד : כספא ודהבא כל לישן ארמי דהבא קדים לכספא במ״ד דקדי׳ כספא לדהבא וסי׳ נמסר

באדין דניאל העל קדם מלכא ענה מלכא ואמר
לדניאל אנתה הוא דניאל די מן בני גלותא די
יהוד די היתי מלכא אבי מן יהוד: ושמעת
עליך די רוח אלהין בך ונהירו ושכלתנו וחכמה
יתירה השתכחת בך: וכען העלו קדמי חכימיא
אשפיא די כתבה דנה יקרון ופשרה להודעתני
ולא כהלין פשר מלתא להחויה: ואנה שמעת
עליך די תוכל פשרין למפשר וקטרין למשרא
כען הן תוכל כתבא למקרא ופשרה להודעתני
ארגונא תלבש והמונכא די דהבא על צוארך
ותלתא במלכותא תשלט: באדין ענה דניאל
ואמר קדם מלכא מתנתך לך להוין ונבזביתך
לאחרן הב ברם כתבא אקרא למלכא ופשרא
אהודענה: אנתה מלכא אלהא עליא מלכותא
ורבותא ויקרא והדרא יהב לנבכדנצר אבוך:
ומן רבותא די יהב לה כל עממיא אמיא ולשניא
הוו זאעין ודחלין מן קדמוהי די הוא צבא הוה
קטל ודי הוא צבא הוה מחא ודי הוא צבא הוה
מרים ודי הוא צבא הוא משפל: וכדי רם לבבה
ורוחה תקפת להזדה הנחת מן כרסא מלכותה
ויקרה העדיו מנה: ומן בני אנשא טריד ולבבה
עם חיותא שוי ועם ערדיא מדורה עשבא כתורין
יטעמונה ומטל שמיא גשמה יצטבע עד די ידע
די שליט אלהא עליא במלכות אנשא ולמן די
יצבא יהקים עליה: ואנתה ברה בלשאצר לא
השפלת לבבך כל קבל די כל דנה ידעת: ועל
מרא שמיא התרוממת ולמאניא די ביתה היתיו
קדמיך ואנתה ורברבניך שגלתך ולחנתך חמרא
שתין בהון ולאלהי כספא ודהבא נחשא פרזלא
אעא ואבנא די לא חזין ולא שמעין ולא ידעין
שבחת ולאלהא די נשמתך בידה וכל ארחתך לה
לא הדרת: באדין מן קדמוהי שליח פסא די ידא
וכתבא דנה רשים: ודנה כתבא די רשים מנא
מנא תקל ופרסין: דנה פשר מלתא מנא מנה
אלהא מלכותך והשלמה: תקל תקילתה במאזניא
והשתכחת חסיר: פרס פריסת מלכותך ויהיבת
למדי ופרס: באדין אמר בלשאצר והלבשו
לדניאל ארגונא והמונכא די דהבא על צוארה
והכרזו עלוהי די להוא שליט תלתא במלכותא:
בה בליליא קטיל בלשאצר מלכא כשדיא:

לעיל בסיפרא סוף סימן ב׳ : כתבא כלהון כתיב א׳ במ״ב כתיב ה׳ וסי׳ די יקרא כתבה דנא ופשרה · די כתבה דנה יקרון ופשרה להודעותני : והלבישו חד מן ו׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ המלבשכם שני עם · והלבשו לדניאל ארגונא · והלבשו את האיש · כתנות עור וילבשם · וילבשם כתנות · וילבשהו בגדים ומלאך י״י : סימן מן ריש סיפרא עד כה בליליא קטיל בלטשאצר בלשאצר כתיב ש״ן קדים לאל״ף ומן כה בליליא עד סוף סיפרא בלטאשצר בלאשצר כתיב אל״ף קדים לשי״ן :

אבן עזרא

אנת. הטעם שמע אתה המלך : זייען. כמו ולא זע ממנו : להזדה. דרך זדון. וטעם וכל ארחתך ליה שאתה בידו והוא מוליכך למקום חפצו כמו רסן הסוס ביד הרכב ויפת אמר ובאחריתך תלך אלין על דרך והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה : רשים. רשם וכמוהו רשום בכתב : מנא. כל דבר שיספר יחשב ועוד כי מלת פרסין שנים פרס האחד שהוא פריסת שבירת מלכותו וכריתותה ופרס השני מגזרת מדי ופרס על כן אמר ויהיבת למדי ופרס : קטיל. נהרג כמו יקטול עני ואבון : ודריוש. דע כי זה דריוש המדי איננו דריוש הפרסי שנבנה הבית בשנת שתים למלכותו והנה על דעת הקדמונים כאשר אפרש שטעה דניאל בחשבונו הנה אמרו בשנת שבע בלקחה אסתר ונולד דריוש שהו׳ בנה בשנת שמונ׳ לאחשורש וכל מלכותו י״ד שנה והנה מלך והוא בן ו׳ שנים כי בשנת שתים למלכותו נבנה הבית והנה כתו׳ בן שבע שנים יהואש במלכו וקרוב מזה המספר יאשיהו המלך והנה כתוב על זה דריוש שהיה זקן במלכו על כשדים ס״ב שנה וידוע כי כורש תפש בבל כאשר כתו׳ בספר ישעיהו וכתוב כורש מלך בבל ואחריו מלך אחשורש ואחר אחשורש על דעת חכמינו מלך דריוש הפרסי שהוא בן אסתר על כן אע״פ שכתוב בשנת אחת לדריוש בן אחשורש מזרע מדי איננו זה אחשורוש שלקח אסתר רק הוא אחר וככה היה אבי דריוש הזקן שהוא המלך הראשון ממלכי מדי ופרס שמלך על הכשדים כאשר נתפשה בבל ונפסקה מלכות כשדים בטרם מות בלשצר ואין צריך להאריך כי הדבר ברור הוא ואין ספק בו ובספרי מלכי פרס כי דריוש זה הזקן היה חותן כורש ושניהם תפשו בבל כי כורש היה מלך פרס וזה דריוש היה מלך מדי וכתוב הנני מעיר עליהם את מדי והנה כורש הניח חתנו על מלכות כשדים כי כורש המליכו כי כורש אמר כל ממלכות הארץ נתן שהים בידי והנה בזמן אחר מלכו על כן בבטול כשדים עלו ישרא׳ מבבל עם זרובבל כאשר צוה כורש שהוא מלך הגדול על כן כתוב ויהי לו ולבניו לעבדים עד מלוך מלכות פרס ופירוש בשנת אחת לכורש שמלך על בבל שהיו שם ישראל כי מלך היה בתחלה על כן נקרא כורש מלך בבל : ספר

רבינו סעדיה גאון

אנת הוא דניאל. וכי לא היה מכירו אלא אמר לו יש בך כח לפרש המכתב הזה ולקרותו : מן יהוד. מארץ יהודה : השתכחת בך. נמצאת בך : ולא כהלין כתבא למיקרי. לא יכלו המכתב לקרות ולפתור : ונבזביתך. כמו ונבזבה כדתנן התם שבזבז כל נכסיו לשון הוצאה. ד״א ונבזביתך דורון שלך : אנת מלכא כך אמר לו אתה המלך בלשאצר תדע כי אל עליון מלוכה וגדולה וכבוד והדר נתן לנבוכד נצר אביך : די הוה צבי הוה קטיל. שקונס עליו מיתה : מחא. מחיה שמבטל ממנו דין מיתה : וכדי רם. וכאשר רם לבבו ורוחו נתאמצה ונתחזקה להזיד הוריד מכסא מלכותו וכבוד הוסר ממנו : ערדיא. הם חמורים שבמדבר כמו מוסרות ערוד מי פתח ותנן כרי שיכיר בין חמור לערוד : מדריה. מדור וישוב שלו : גשמה יצטבע. גופו יתכבס שיהיה הולך ערום ויחף : ולמן די יצבא. ולמי שירצה : יקים עלה. על המלוכה : לא הדרת : לא נתת הוד ושבח : שליח. נשתלח : פסא די ידא. פיסת היד היא הכף עם האצבעות כמו סוף היד כמו מפסי יד ועד עקבות רגל חתיכת יד כתונת הפסים שהיתה עשויה חתיכות חתיכות ציורים ומן המחלוקת הזה יפתר מי אפסים שמגיעין עד פס הרגל : ודנא כתבא די רשים. בכתב הקדם ולא יכלו חכמיו לקרותו ולא לפרשו וכך היה כתוב זה על גבי זה זה שיטה ראשונה ממתום ושניה נכתפי ושלישית אאלרן והטור מגיד מנא מנא תקל ופרסין וזה פתר מנא מנא מנא אלהים פעמים ימי מלכותך וראה והנה שלמה וספתה מלכות בבל כי כן כתוב והכרתי לבבל שם ושאר ונין ונכד : פרס פריסת מלכותך. נחלקה מלכותך שכן קורין לחצי מנה פרס ועוד מפרסת פרסה מתרגמינן דסדיקת פרסתא כלומר חלוקת פרסה וכן גם זה פרס חלק והוא מן פרוסה שפורסין ומחלקין מן הלחם כיון ששמע כן אמר להלבים לדניאל ארגמן ולתת רביד זהב על צוארו להחניפו למען ילך ויתפלל ויבטל הגזירה אמר לו כבר נגזרה גזירה לפי שטעית בחשבונך שסמכת על הכתב לפי מלאת לבבל שבעים שנה כיצד שנה ראשונה שמלך נבוכד כבר כיבש ניכוה בשניה כיבש את יהויקים ותשם הותחלה הגולה שנ׳ ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויכין נשא אויל מרודך מלך בבל בשנת מלכו את ראש יהויכין מלך יהודה ויוצא אתו מבית הכלא שמונה קודם גלות יהויקים שקדם ומלך ול״ז שנה היה אחריכן הרי מ״ה שנה למלכו נבוכד נצר לפי שהשנה הראשונה שכיבש נינוה אינה מן המניין ואין אנו מונין לגלות בבל אלא משתים למלכותו שכיבש יהויקים ח׳ שנים קודם גלות יהויקים ול״ז הרי מ״ה כ״ג שנים של אויל מרודך הרי ס״ח וב׳ שנים של בלשאצר הרי שבעים שנה ואותו היום סוף שבעים שנה יצא ונלחם בלשאצר עם כורש ודריוש ונכחו גיבוריו וחזר בשמחה ועשה משתה לאלף גיבוריו ואמר בלבו כיון שהגיעו ע׳ שנה ולא נגאלו שוב אינן נגאלין וצוה להוציא כלי בית המקדש מן האוצר ושתה בהן הוא ואשתו וגיבוריו ופילגשיו ועל כן אמ׳ לו דניאל ועל מרא שמיא התרוממתה ולמניא די ביתיה היתיו קדמך וכתוב בתריה ביה בליליא קטיל בלשאצר מלכא ומי הרגו סריס אחד שומר ראש המלך שכיון ששמע בנואות דניאל אמר בלבו בודאי זה האיש דניאל דבריו נכונים הם הלך והרג את המלך ולקח את ראשו ויצא מן העיר והוליכו לכורש ודריוש הצרים על בבל אז נתאמצו כורש ודריוש במלחמה על בבל ומקרה הקב״ה בידם כדברי ירמיהו לפי מלאות לבבל שבעים שנה אפקוד על בבל : ודריוש

אלין ה' ג' מל' וב' חסרים וסימ' די מרעע כל אלין תדיק ותרוע · הדיק ותסיף כל אלין מלכותא · ועלא מנהון סרכין תלתא די דניאל חד מנהון · אדין סרכיא ואחשדרפניא אלן הרגשו · אלין חיותא רברבתא : שלו ו' וסי' מרוע דרך רשעים צלחה · הו צריה לראש · דייאמר שלה על אלההון בן כתיב · וכל שלו ושחיתה לא השכחת עלוהי · וחהרין הוו שלו למעבד · יום ביום די לא שלו : אדין ט' בטעם ר"פ וסימ' נפל על אנפוהי · שגיא מתכהל · די לא נהשכח לדניאל דנה · סרכיא ואחשדרפניא אלין · הרגישו על מלכא · הרגישו והשכחו לדניאל · קריבו ואמרין קדם מלכא · ענו ואמרין קדם מלכא די דניאל · אזל מלכא להיכליה · אדין תתני פחת עבר נהרה : ברכוהי ל' רפי סימן

ודריוש מדיא קבל מלכותא כבר שנין שתין ותרתין׃ שפר קדם דריוש והקים על מלכותא לאחשדרפניא מאה ועשרין די להון בכל מלכותא׃ ועלא מנהון סרכין תלתא די דניאל חד מנהון די להון אחשדרפניא אלין יהבין להון טעמא ומלכא לא להוא נזק׃ אדין דניאל דנה הוא מתנצח על סרכיא ואחשדרפניא כל קבל די רוח יתירא בה ומלכא עשית להקמותה על כל מלכותא׃

אדין סרכיא ואחשדרפניא הוו בעין עלה להשכחה לדניאל מצד מלכותא וכל עלה ושחיתה לא יכלין להשכחה כל קבל די מהימן הוא וכל שלו ושחיתה לא השתכחת עלוהי׃ אדין גבריא אלך אמרין די לא נהשכח לדניאל דנה כל עלא להן השכחנא עלוהי בדת אלהה׃ אדין סרכיא ואחשדרפניא אלן הרגשו על מלכא וכן אמרין לה דריוש מלכא לעלמין חיי׃ אתיעטו כל סרכי מלכותא סגניא ואחשדרפניא הדבריא ופחותא לקימה קים מלכא ולתקפה אסר די כל די יבעה בעו מן כל אלה ואנש עד יומין תלתין להן מנך מלכא יתרמא לגב אריותא׃ כען מלכא תקים אסרא ותרשם כתבא די לא להשניה כדת מדי ופרס די לא תעדא׃ כל קבל דנה מלכא דריוש רשם כתבא ואסרא׃ ודניאל כדי ידע די רשים כתבא על לביתה וכוין פתיחן לה בעליתה נגד ירושלם וזמנין תלתה ביומא הוא ברך על ברכוהי ומצלא ומודא קדם אלהה כל קבל די הוא עבד מן קדמת דנה׃ אדין גבריא אלך הרגשו והשכחו לדניאל בעא ומתחנן קדם אלהה׃ באדין קרבו ואמרין קדם מלכא על אסר מלכא הלא אסר רשמת די כל אנש די יבעא מן כל אלה ואנש עד יומין תלתין להן מנך מלכא יתרמא לגוב אריותא ענה מלכא ואמר יציבא מלתא כדת מדי ופרס די לא תעדא׃ באדין ענו ואמרין קדם מלכא די דניאל די מן בני גלותא די יהוד לא שם עליך מלכא טעם ועל אסרא די רשמת וזמנין תלתה ביומא בעא בעותה׃ אדין מלכא כדי מלתא שמע שגיא באש עלוהי ועל דניאל שם בל לשיזבותה ועד מעלי שמשא הוה משתדר להצלותה׃ באדין גבריא אלך הרגשו על מלכא ואמרין למלכא דע מלכא די דת למדי ופרס די כל אסר וקים די מלכא יהקים לא להשניה׃ באדין מלכא אמר והיתיו לדניאל ורמו לגבא די אריותא ענה מלכא ואמר לדניאל אלהך די אנתה פלח לה בתדירא הוא ישיזבנך׃

כל לשון ברכים דגשים במ"ב וסימ' והוה ברך על ברכוהי · פרעו על ברכיהם למים · וכל ברך שהוא לשון ברכים נפתח כולו ונגינה לעיל : ברך על ברכוהי יש ספרים כתו' ברך ונקד בריך ונמסר עליו ל' חסר · ויש ספרים שהוא ברך נקוד הבי"ת בקמץ והנגינה מלעיל ונמסר עליו ל' מלעיל · ויש ספרים שהוא מלרע והבי"ת קמץ : קריבו י' חס' בריש וסי' נמס' בסדר ויקרא : באדין כל ר"פ דסיפ' באדין בט"ג אדין וסימ' נמס' במס' רבת' בערך אד בס"ד : כל ל' קמץ אדין מלכא כדי מלתא · והוא חד מן א"ב מן תרין תרין אתין דלוג ז"ל קמץ וס' במסר' רבה' :

רבינו סעדיה גאון

דריוש מדאה קביל מלכותא · אז הותחלה מלכות פרס ומדי ובטלה מלכות בבל : ועלא מנהון · למעלה מהן שוטרים שלשה אשר דניאל אחד מהם : טעמא · עצה : נזק · ניזוק : מתנצח · נוצח : על סרכיא · שוטרים מתרגמינן סרכיא : ומלכא עשית להקמותיה · והמלך מחשב להקימו על המלוכה לילך לעשות מלחמותיו והוא ישב בהשקט : עשית · כמו ביום ההוא אבדו עשתונותיו : בעין עילה להשכחא · רוצין למצוא עלילה לדניאל מצד המלכות : עילה ושחיתא · עלילה ומום כמו כי משחתם בהם מום בם כלומר שום דבר תואנה : שלו · פשע ושגגה ויש אומרים שלו ריפול כמו לא תשלה לא תתרשל : להן השכחנא עלוהי בדת אלהיה · כי אם נמצא עליו עלילה בדת אלהיה · פא מצד מלכותא כלומר שיגזור המלך דבר והוא יבטל וימצא לו עלילה : הרגישו על מלכא · כמו למה רגשו גוים לשון קיבוץ עם כמו בבית אלהים נהלך ברגש : אתיעטו · נתיעצו כמו עטה וטעם : לקיימא קיים מלכא · לקיים קיום המלך : אסר · כמו לאסור אסר על נפשו דבר שהוא מותר ונוהג בו איסור : דיכל די יבעא בעו · שכל מי שיבקש רחמים ותפילה כמו דמתרגמינן אנא בעותך מן קדמי זו היא תפילה : יתרמי לגוב אריותא · יושלך בבור אריות : להן מינך מלכא · לפי שהיו אנשים במלכותו שמאמינים ומשתחוים ומתפללין לאדם : תקים אסרא · תקיים איסר : ותרשום כתבא · כמו הרשום בכתב אמת : די לא להשניא · שלא ישתנה : די לא תעדי · שלא תסור · ודניאל כשידע שבשבילו נרשם הכתב בא אל ביתו : וכוין · וחלונות פתוחות לו בעלייה שלו : נגד ירושלם · כדי שתהא תפלתו נשמעת שהיה מכוון את לבו נגד בית המקדש שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים : וזמנין תלתא · ושלש פעמים ביום שחרית וערבית ומנחה היה כורע על ברכיו ומתפלל ומודה לפני אלהיו ושמא תאמר אותו היום התחיל ראה מה כתי' כל קבל די הוא עבד מן קדמת דנא כמו שהיה רגיל לעשות קודם לכן אז היו הולכים ואורבים סביבות בית דניאל ומצאו שם נערה ושאלוה מה עושה דניאל אמרה להם הוא כורע על ברכיו ומתפלל לאלהיו בעלייתו מיד הלכו ומצאוהו שנאמר אדין גבריא אילך הרגישו והשכחו לדניאל בעי ומתחנן קדם אלהה : יציבא · אמת : שם עלך מלכא טעם : כלומר גזר גזירה על גזירת המלך וביטל גזירת המלך מפני גזירתו והוא מתפלל שלש פעמים ביום : שגיא באש עלוהי · מאד הרע לו : ועל דניאל שם בל · שם לב בהפיכת תקנה כמו כבש כבש וכמו שלח שלמה וי"א שם תחבולות ופותרין בל בלילות דברים ופיום אמרים וי"א כח. ושכם דא ועל דניאל שם בל לשיזבותיה שם כופר ממון להצילו כמו שנאמר מנדה בלו והלך וגרסינן בנדרים אמר רבא שרי ליה לצורבא מרבנן למימר צורבא מרבנן אנא דלא למיתן כרגא שנאמר ומנדה בלו והלך מנדה זו מנת המלך בלו זה כסף גולגלתא והלך זו ארנונא כלומר על דניאל שם כופר ממון להצילו כמו שנאמר ואם כופר יושת עליו שרצה לפדותו בממון ולא יכול כך פירש רב מתתיהו הגאון ז"ל : הוא משתדר · מתעסק ונלחם ונאבק עם שריו כדי להצילו ויאבק מתרגמי' ואישתדל ריש מתחלף עם למ"ד כמו ואלו ואדו ופתרון שניהם והנה : והיתיו · והביאו : ורמו · והשליכו : והיתית

אבן עזרא

ספר · בכל מלכותא · הטעם מלכות כשדים : ועלא · סרכין · גדולי' מהאחשדרפני' : נזיק · כמו בנזק המלך : אדין · מתנצח · כמו מנצח : עשית · חשב כמו עשתונותיו וככה עשתי עשרה כאשר פירשתי בספר המספר : אדין · בדת' מנהג וכן בלשון ישמעאל : הרגישו · התחברו כמו נהלך ברגש למה רגשו גוים : ולתקפה אסר · כמו וכל אסר אסר אסרה על נפשה : לגוב · לבור : די לא תעדה · חוק ולא תעבור : וכוין · חלונות וכן בלשון ישמעאל : נגד ירושלם · כמו שכתוב והתפללו אליך דרך ארצם : וזמנין תלתא · הם השלש תפילות שהעתיקו קדמונינו : בריך על ברכוהי · כמו ויברך על ברכיו : ומצלי · מתפלל וכן בלשון ישמעאל : באדין · לגוב אריותא · בור היה מלא אריות ושם משליכי' טרפם וכל מי שהיה בן מות : באש עלוהי · רע בעיניו : שם בל · לבו כמו בלשון ישמעאל בל לב להצילו ועד בא השמש : משתדר · אין לו חבר ופירושו כמו מחשב בכל יכולתו ומבקש עלילות : במזקתיה

דניאל

אלהי ב׳ וסימ׳ ועד אחרין על קדמי דניאל. אלהי שלח מלאכה וסגר: כל ד׳ פשוטה בלישן ארמי קמץ בב״ר פתחין וסי׳ מברך שודך משך תתחרך: אילך כל סיפרא אילך כמה אילין וג׳ מנהון מ״ל וכ׳ חס׳ וסימ׳ נמסר לעיל ריש ס׳ ו׳: רמו ל׳ ואמר מלכא והיתיו • וחד ורמו באדין מלכא אמר והיתיו לדניאל ואינון מן מלין דחד ר״ש וחד ור״ש וכל חד וחד ל׳ דכו׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבתא במערכה אות הר״ש בס״ד: סימן כל סיפרא ר״פ ומן במ״א מנוס׳ מן קדמי שים טעם די בכל שלטן: סופא ג׳ כתי׳ אלף וסימ׳ אלהא חיא וקים לעלמין ומלכותה • ושלטניה יהעדון להשמדה ולהובדה עד כה סופא די מלתא אנא דניאל: בשנת כלהו ר״פ ומצעות בשנת בב״ט ר״פ וחד מצעות פסוק וכשנת

וְהֵיתָיִת אֶבֶן חֲדָה וְשֻׂמַת עַל־פֻּם גֻּבָּא וְחַתְמַהּ מַלְכָּא בְּעִזְקְתֵהּ וּבְעִזְקָת רַבְרְבָנוֹהִי דִּי לָא־תִשְׁנֵא צְבוּ בְּדָנִיֵּאל: אֱדַיִן אֲזַל מַלְכָּא לְהֵיכְלֵהּ וּבָת טְוָת וְדַחֲוָן לָא־הַנְעֵל קֳדָמוֹהִי וְשִׁנְתֵּהּ נַדַּת עֲלוֹהִי: בֵּאדַיִן מַלְכָּא בִּשְׁפַּרְפָּרָא יְקוּם בְּנָגְהָא וּבְהִתְבְּהָלָה לְגֻבָּא דִּי־אַרְיָוָתָא אֲזַל: וּכְמִקְרְבֵהּ לְגֻבָּא לְדָנִיֵּאל בְּקָל עֲצִיב זְעִק עָנֵה מַלְכָּא וְאָמַר לְדָנִיֵּאל דָּנִיֵּאל עֲבֵד אֱלָהָא חַיָּא אֱלָהָךְ דִּי אַנְתְּה פָּלַח־לֵהּ בִּתְדִירָא הֲיָכִל לְשֵׁיזָבוּתָךְ מִן־אַרְיָוָתָא: אֱדַיִן דָּנִיֵּאל עִם־מַלְכָּא מַלִּל מַלְכָּא לְעָלְמִין חֱיִי: אֱלָהִי שְׁלַח מַלְאֲכֵהּ וּסְגַר פֻּם אַרְיָוָתָא וְלָא חַבְּלוּנִי כָּל־קֳבֵל דִּי קָדָמוֹהִי זָכוּ הִשְׁתְּכַחַת לִי וְאַף קֳדָמָיךְ מַלְכָּא חֲבוּלָה לָא עַבְדֵת: בֵּאדַיִן מַלְכָּא שַׂגִּיא טְאֵב עֲלוֹהִי וּלְדָנִיֵּאל אֲמַר לְהַנְסָקָה מִן־גֻּבָּא וְהֻסַּק דָּנִיֵּאל מִן־גֻּבָּא וְכָל־חֲבָל לָא־הִשְׁתְּכַח בֵּהּ דִּי הֵימִן בֵּאלָהֵהּ: וַאֲמַר מַלְכָּא וְהַיְתִיו גֻּבְרַיָּא אִלֵּךְ דִּי־אֲכַלוּ קַרְצוֹהִי דִּי דָנִיֵּאל וּלְגֹב אַרְיָוָתָא רְמוֹ אִנּוּן בְּנֵיהוֹן וּנְשֵׁיהוֹן וְלָא־מְטוֹ לְאַרְעִית גֻּבָּא עַד דִּי־שְׁלִטוּ בְהוֹן אַרְיָוָתָא וְכָל־גַּרְמֵיהוֹן הַדִּקוּ: בֵּאדַיִן דָּרְיָוֶשׁ מַלְכָּא כְּתַב לְכָל־עַמְמַיָּא אֻמַיָּא וְלִשָּׁנַיָּא דִּי־דָאְרִין בְּכָל־אַרְעָא שְׁלָמְכוֹן יִשְׂגֵּא: מִן־קֳדָמַי שִׂים טְעֵם דִּי בְּכָל־שָׁלְטָן מַלְכוּתִי לֶהֱוֺן זָאְעִין וְדָחֲלִין מִן־קֳדָם אֱלָהֵהּ דִּי־דָנִיֵּאל דִּי־הוּא אֱלָהָא חַיָּא וְקַיָּם לְעָלְמִין וּמַלְכוּתֵהּ דִּי־לָא תִתְחַבַּל וְשָׁלְטָנֵהּ עַד־סוֹפָא: מְשֵׁיזִב וּמַצִּל וְעָבֵד אָתִין וְתִמְהִין בִּשְׁמַיָּא וּבְאַרְעָא דִּי שֵׁיזִיב לְדָנִיֵּאל מִן־יַד אַרְיָוָתָא: וְדָנִיֵּאל דְּנָה הַצְלַח בְּמַלְכוּת דָּרְיָוֶשׁ וּבְמַלְכוּת כּוֹרֶשׁ פָּרְסָאָה:

בִּשְׁנַת חֲדָה לְבֵלְאשַׁצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל דָּנִיֵּאל חֵלֶם חֲזָה וְחֶזְוֵי רֵאשֵׁהּ עַל־מִשְׁכְּבֵהּ בֵּאדַיִן חֶלְמָא כְתַב רֵאשׁ מִלִּין אֲמַר: עָנֵה דָנִיֵּאל וְאָמַר חָזֵה הֲוֵית בְּחֶזְוִי עִם־לֵילְיָא וַאֲרוּ אַרְבַּע רוּחֵי שְׁמַיָּא מְגִיחָן לְיַמָּא רַבָּא: וְאַרְבַּע חֵיוָן רַבְרְבָן סָלְקָן מִן־יַמָּא שָׁנְיָן דָּא מִן־דָּא: קַדְמָיְתָא כְאַרְיֵה וְגַפִּין דִּי־נְשַׁר לַהּ חָזֵה הֲוֵית עַד דִּי־מְּרִיטוּ גַפַּיהּ וּנְטִילַת מִן־אַרְעָא וְעַל־רַגְלַיִן כֶּאֱנָשׁ הֳקִימַת וּלְבַב אֱנָשׁ יְהִיב לַהּ:

וסימ׳ נמסר במלכים א׳ ריש סימן ט״ו: כתב ג׳ וסימ׳ ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן בשושן. כי כתב אשר נכתב בשם המלך. באדין חלמא כתב ראש מלין אמר: וארבע ב׳ ר״פ וסימ׳ וארבע כתפות אל ארבע׳ וארבע חיון רברבן׳ ואינון חד מן י״ד זוגין מן ב״ב ר״פ נסבין ו׳ ברשי׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבתא במערכת אות הו״ו בס״ד: ולבב ה׳ וסימ׳ ולבב מצרים ימס בקרבו. וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי יער׳ ולבב נמהרים יבין דעת. ולבב חיוה יתיהב ליה ושבעה עדנין. ולבב אנש יהיב לה:

אבן עזרא

בעזקתיה. בטבעתו ויש אומרים כי כן ויעזקהו: ובת. לן: טות. צם וכן בלשון ישמעאל: ודחון. נגינות ושירות: בשפרפרא. בעלות השחר: עציב. מן עצבון: בתדירא. תמיד: חבולה. השחתה: והוסק. כמו אסק שמים: ולא מטו לארעית גובא. לא הגיעו לתחתית הבור: גרמיהון. עצמותם חמור גרם: ודניאל דנה הצלח במלכות דריוש ובמלכות כורש פרסאה. והנה יורה כי לא חיה יותר כי זקן היה וששבצר הוא זרובבל ולא דניאל בשתי ראיות שאמר על זרובבל פחת יהודה ויהי לו ששבצר שמיה די פחה שמיה וראיה אחרת גדולה וחזקה מזאת שאמר זכריה ידי זרובבל יסדו הבית הזה וככה כתוב בספר עזרא ושם כתוב אדין ששבצר דך אתא יהב אשיא די בית אלהא די בירושלם: בשנת חדה לבלשאצר. עתה אחל לפרש הנבואות: ריש מלין אמר. אמר יפת ראשי דברים דבר ולא כל דברים ולפי דעתי ככה ראשית דברי דניאל: ענה. עם ליליא. בחזון הלילה: וארו. כמו והנה ויש אומרים כי כמוהו וירע אלמנותיו שהוא ארמנותיו: מגיחן. כמו יגיח ירדן: לימא רבא. לים הגדול: וארבע חיות גדולות עולות מן הים שונות זאת מזאת: קדמיתא. הראשונה כאריה וכנפי נשר לה ורואה הייתי ומרטו כנפיה ונשאה מן הארץ ועל רגלים כאנוש הוקמה ולב אנוש נתן לה: וארו

רבינו סעדיה גאון

והיתית׳ והובאה: ושומת. והושמה על פי הבור: וחתמה מלכא בעזקתיה. וחתמה המלך בטבעתו שכן קורין לחותם סיתומא ולמה כסו הבור באבן וחתמוה בטבעת המלך ובטבעות שריו שאם היה הבור פתוח היו זורקין עליו לונביות וחצים אותן ששונאין אותו ואומרים כי האריות הרגוהו: די לא תשנא צבו בדניאל. שלא תשתנה תאותם וחפצם בדניאל כלומר שאם לא יהרגוהו האריות בבור יהרגוהו הם: ובת טות. לן בלא אכילה ושתייה וילן מתרגמינן ובת: טות פי׳ אדם שלא אכל בערב כדאמרינן כל חלמא בלא טות וגם בלשון ערבי מי שלא אוכל בערב אומרים עלין טווה אלברא פ״א ובת טות ואשה בתולה: ודחון. ומזמרין בכינורות ובנבלים לא הכניסו לפניו כי כן היה משפט חוקו להביא לפניו נערות בתולות ומשחקות לפניו ודחון כמו ואדרון תיבה הפוכה: בשפרפרא. בשחר כמו ברוחו שמים שפרה: בנגהא. בטרם יאיר היום כמו שאמרו חכמים באורתא דתליסר נגהי ארביסר וכמו נגה ליה יומא: בקל עציב. בקול עצב ושפל: אלהי שלח מלאכיה. אריא רבי עילאי הוא אריה של כשא הבבור היה שואב ואומר השמרו אריות שלא תזיקו לאריה בן גור אריה ואמנם כי דבקו שיניהם ומלתעותם יחדו בלי פירוד מאימת אריה השואב וסגר פיות האריות ולא השחיתוני ואף אחרת גדולה מזו הפליא עמי אשר הביא חבקוק הנביא מארץ יהוד׳ וארוחות פועלי שדהו עמו יחדו והביאו אלי ואכלנו ושתינו יחד והללנו שם הבורא ואז הלך לדרכו על יד המלאך שהביאו והנני חי כאשר אדוני רואה: זכו השתכחת לי. זכות נמצאת לי: חבולה לא עבדת. כלום פשע והשחתה לא עשיתי כי שחת עמך מתרגמינן חבילו עמך: טאיב עלוהי. הטיב עליו: להנסקא. להוציא ולעלות: חבל. מום: די המין באלהיה. שהאמין באלהיו: אכלו קרצוהי. הלשינוהו שכל מי שמלשין חבירו ראוי לו כאילו אוכל בשרו. ד״א אכלו קרצוהי הלשינוהו שכל מי שמלשין את חבירו כאילו הורגו ושוחטו דתנן קרצו ומירק אחר שחיטה על ידו ואמרו חכמים לישנא בישא תליתאי קטלא: לארעית גובא. לקרקעית הבור: גרמיהון הדיקו. ועצמותם כתתו הדק: מן קדמי שים טעם. מלפני נגזרה גזירה: זיעין ודחלין. יראים ופוחדים כמו כזדעזע: משזיב. שהציל לחנניה מישאל ועזריה מכבשן האש ומציל שהציל לדניאל מגוב אריות: אתין ותמהין. אותות ומופתים: בשנת חדה לבלשאצר. זה החזון ראה דניאל בבבל בשנה הראשונה לבלשאצר ונכתב מוקדם ומאוחר בספר: באדין חלמא. בכן החלום היה כתוב וראש דבריו אומרין. וזה פירושו דניאל ראה חלום ומראה ראשו על משכבו אז החלום ראשית דבריו וענה ואמר דניאל רואה הייתי במראות הלילה והנה ארבע רוחות השמים מקיפין לים הגדול ו״א מגיחן כלחמים כמו לאגחא קרבא ו״א נוסעין והולכין כמו בגיחו מרחם יצא ו״א כמו ותגח בנהרותיך יגיח ירדן אל פיהו לשון שאיבת מים ומלאוי מים לשתות ליבם ולמעט כלומר מתבלבלין בים הגדול למען ישאו הרוחות עבים אל הים וישאבוהו העבים למען הריק מקוה תעלת מימיו ומכה אותן הרוחות יבשו מי הים הגדול. ואז ארבע חיון רברבן סלקן מן ימא רבא אלה ארבע מלכיות שמשולין לחיות רעות׳ שניין דא מן דא. שונות זו מזו בגזירותיהן׳ נבוכד נצר גזר לעבוד לצלם והעובד יושלך לכבשן האש. אחשורוש זימן בסעודתו כל ישראל להכשילם וגידל להמן לשום צלם בבגדו למען אשר ישתחוו לו ומי שלא ישתחוה לו יתלה בעץ. יון גזרו על הברית מי שימול את בנו ושומר השבת יהרג בחרב. אדום גזרה על כל המצות שבתורה וגזרת שמדות: קדמיתא כאריה. זה נבוכד נצר שנאמר בו עלה אריה מסובכו: וגפין די נשר לה. שהיה טוסה כנשר ורודם כאריה מה הנשר מרחף בניו בכנפיו אף הוא הכל מתרחפין תחת מלכותו והוא שאמר הכתוב כאשר ידאה הנשר זה נבוכד נצר: חזה הוית עד די מריטו גפיה ונטלת מן הארץ מבני אדם בזמן שעברו עליו שבעה עדנין׳ ועל רגלין כאנש הקימת ולבב אנש יהיב לה בזמן שחזר למלכותו: וארו

ולה ל׳ פתח גפין ארבע וג׳ קמצין וסימ׳ ולה שפאה מצדית ・ ולה שתי פיות גמר ארכה דאהוד ・ ולה אמר עלי לפיחך ・ ותקיפה תקיפה ג׳ ב׳ כתיב א׳ וחד א׳ כתי׳ ה׳ וסי׳ ומלכו רביעאה תהוא תקיפה כפרזלא ・ מן קצת מלכותא תהוה תקיפא ・ דחילה ואמתני ותקיפא יתירה: סלקת ל׳ קמץ ואלו קרן אחרי זעירא ・ וא׳ פתח סלקת ועל קרניא עשר די בראשה ・ ואינון מן א״ב מן חד וחד חד פתח וחד קמץ דלוג וסימ׳ נמסר במסרה רבתא בערך פתח גס״ך:

וארו חיוה אחרי תנינה דמיה לדב ולשטר חד הקמת ותלת עלעין בפמה בין שניה וכן אמרין לה קומי אכלי בשר שגיא: באתר דנה חזה הוית וארו אחרי כנמר ולה גפין ארבע די עוף על גביה וארבעה ראשין לחיותא ושלטן יהיב לה: באתר דנה חזה הוית בחזוי ליליא וארו חיוה רביעיה דחילה ואמתני ותקיפא יתירה ושנין די פרזל לה רברבן אכלה ומדקה ושארא ברגליה רפסה והיא משניה מן כל חיותא די קדמיה וקרנין עשר לה: משתכל הוית בקרניא ואלו קרן אחרי זעירה סלקת ביניהון ותלת מן קרניא קדמיתא אתעקרו מן קדמיה ואלו עינין כעיני אנשא בקרנא דא ופם ממלל רברבן: חזה הוית עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב לבושה כתלג חור ושער ראשה כעמר נקא

בינו רסעדיה גאון

וארו׳ ואלו פסר אחר ר״ם מתחלף עם למ״ד כיוצא בו מזלות מזרו׳ ר״ם מתחלף עם למ״ד ・ וארו והנה חיה אחרת שנית דומה לדוב וזהו כורש מלך פרס שהפרסיים מסורבלין בבשר כדוב ואוכלין ושותין כדוב: ולסטר חד הקימת ・ שמלך הוא במקצת המלכות ודריוש מלך בכל הארץ: ותלת עלעין ・ צלעות ור״ל מלתעות שלש שינים גדולים בפיה הם ג׳ מלכים העומדי׳ לפרס אחרי כורש וגם אמרו אכשי לבב אחרי דריוש: וכן אמרין לה קומי אכולי בשר שגיא ・ כלומר ממון הרבה ועושר גדול כאמור במלכות אחשורוש בהראותו את עושר כבוד מלכותו ועושר המן בכללו: בתר דנה ・ אחר שנתחזק בעשרו רואה הייתי והנה אחרת כנמר זו מלכות יון שנמשלה לנמר להיות קלה בגזירות כקלות הנמר לטרוף טרף שאין לך קלה בחיות רעות כנמר: ולה גפין ארבע ・ ולה כנפים ארבע ככנפי עוף על גביה וארבעה ראשים לחיה: וגם שולטן וממשלת נתנו לה ・ הוא אלכסנדרוס מקדון מלך יון שמלך בכל הארץ וארבע כנפים עם ארבעה ראשים הם ארבעה משרתיו שחילק להם מלכותו במותו בעבור שלא הניח בן אחריו והגפין והראשים הם מלכיות שעמדו אחרי מותו ראשונה רומניאה שניה אלכסנדריאה שלישית עכו רביעית אנטוכיא ושמות המלכים רומנוס ברומניאה אלכסנדרוס באלכסנדריאה ארודוס בעכו אנטיוכוס באנטוכיה ארודוס בנה עיר ארודון הם עם כל השופטים קמו כלנו: וארו ・ והנה חיה רביעית זו אדום הרשעה נוראה ובעלת אימה וחזקה ביותר ושינים של ברזל ・ ולמה היא כפולה באומרו דחילה ואימתני ותקיפא לומר על מלכות ישמעאל שהיא כלולה עמה: ושינין דיפרזל לה ・ בדעתי היא מלכות רומי למען כי כתב י׳ מלכים בדור אחד שכאמר וקרנין עשר לה וביניהן תחתיהן עומדין ובמלכות ישמעאל מלך אחד וכולם תחת ממלכתו וממנו יצא מלך לכל המקומות: אכלה ・ בבית ראשון: ומדקה ・ בבית שני: ושארא ברגלה רפסה ・ בגלות בכל דור ודור בגלות: משתכל הוית בקרניא ・ ונביט הייתי בקרנות האלה כי כל אלה המלכים יחד כל אחד ואחד במדינתו כי מדינות מלכות רומי הרבה והם מלך רומי שבקוסטנטינא ומלך ארמנייא ומלך הונגריאה ומלך אשכנז ומלך בולגר ומלך כנען ומלך צרפת ומלך ספרד ומלך רוסייא ומלך ישמעאל שבירושלם וכל אלו י׳ המלכים בכלל גלות אדום: ואלו קרן אחרי זעירה ・ והנה קרן אחרת קטנה עלתה ביניהן בדעתי שהיא מלכות ישמעאל שבערבייאה: ותלת מן קרניא ・ ושלש מן הקרנות הם שלשה מלכים נתעקרו ונפלו מן העשרה ובדעתי שתים מן הקרנות הם שני מלכי רומי מלך קוסטנטינא ומלך אשכנז והם עיקר מלכות אדום וראשית מלכותם אחד מלך רומי ואחד מלך באנטוכיא כי מלך ישמעאל לקח את ארצם ואת מלכותם אז מלך האחד בקוסטנטינא והאחד מלך בארץ אשכנז על כל איטלייא וקרן הג׳ שנעקרה היא מלכות פרס ועילם מדבר לשון פרס המגושים העולים וראש שלהם יוזגרד שהוא כשאר אשר לקח ישמעאל את המלוכה מיד בבל ואצפהן ושנער וכל מדינת בראשן: ואלו עיינין ・ והנה עינים כעיני אדם בקרן הזאת ופה מדבר גדולות ואמר שאחכי אלהים ・ חזה הוית עד די כרסון רמיו ・ רואה הייתי עד אשר כל כסאות המלכים האלה הושלכו ואיש כמראה אדם זקן יושב על כסאו וגם לבושו כשלג לבן ושיער ראשו כצמר נקי ובדעתי כי עתיד הבורא להשליך מכסאותם מלכי אומות העולם ולהפיל שריהם עם מזלותם וכסאותם מן השמים אז הוא מתמלא רחמים על בניו ונדמה כזקן מלא רחמים ויושב על כסא רחמים ומתעטף בטלית לבנה כשלג כדי להלבין חטאינו כשלג ושיער ראשו כצמר כח ונקי לנקות עמו מפשעו: כרסיה

אבן עזרא

וארו ・ והנה חיה אחרת שנייה דומה לדוב ולצד אחד הוקמה ・ וג׳ צלעות בפיה בין שיניה וכן אמרין לה קומי אכולי בשר רב: בתר ・ אחר כן ראיתי והנה אחרת כנמר ולה כנפים ארבע ככנפי עוף: על גבה ・ כמו על גפי מרומי קרת וד׳ ראשים לחיה הזאת ושלטון נתן לה: בתר ・ אחר כן רואה הייתי במראות הלילה והנה חיה רביעית נוראה ואיומה ותקיפה מאד ושיני ברזל לה גדולות אוכלת ומרקה והנשאר ברגליה רמסה והיא משונה מכל החיות הראשונות וקרנות עשר לה: משתכל ・ מגזרת שכל משתכל ומתבונן בקרנות והנה קרן אחת קטנה עלתה ביניהם וג׳ קרנות מהראשונות נעקרו מלפניה והנה עינים כעיני אנוש בקרן הזאת ופה מדברת גדולות: חזה ・ רואה הייתי עד שהכסאות הושלכו וקדמון ימים ישב לבושו כשלג לבן ושער ראשו כצמר נקי כסאותיו שביבי אש גלגליו אש בוערה כהר אש ・ יש אומרים כהור אש והוא הנכון בעיני: נגיד ・ כמשך ויוצא מלפניו אלף אלפין ישמשונה ורבי רבבות לפניו יעמדון למשפט והספרים נפתחו: חזה ・ רואה הייתי אז מן קול מלות גדולות שהקרן ממללת ・ רואה הייתי עד נהרגה החיה ואבדה גופתה ונתנה למוקד אש ושאר החיות הסירו מלכותם ואורך בחיים נתן להם עד זמן מועד: חזה ・ רואה הייתי במראות הלילה והנה עם ענני השמים כבן אנוש היה בא ועד קדמון ימים הגיע ולפניו הקריבוהו: וליה ・ ולו נתן שלטון ויקר ומלכות וכל העמים אומיא ולשונו׳ יעבדוהו שלטונו שלטון עולם לא יעבור ומלכותו לא תשחת והנה ראינו כי המלאך לא פירש לו רק חיה הרביעית והיה כן כי שלש החיות הראשונו׳ יוכל המשכיל לדעתם מנבואת דניא׳ האחרונות ・ והנה יש לך לדעת שהטעם ארבע חיות בעבור כי הארבע מלכיות היו בפאות שונות ולא ידעתי טעם הים הגדול כי כולם ביבשה היו אולי שנפש החיה הרומשת בים הגדול גדולה מנפש החיה ההולכת ביבשה ואחר הנבואה במות אויל מרודך ותחלת בלשצר והנה האריה מלכות כשדים ・ והגאון רב סעדיה אמר כי זאת המראה על דבר עבר והוא דבר נבוכד נצר ולבב אנוש יהב לה שטב לדעתו וזהו ומנדעי יתוב עלי וזה איננו נכון בעיני כי מה טעם לראות מה שעבר ומה תועלת להזכירו וזה הפירוש: הראשונה כאריה והוא נבוכד נצר: וגפין דנשר ・ בנו אויל מרודך וכן בנו בלשצר שנהרג: ונטלת מן ארעא ・ וכבר נשאה אז מרטו הכנף ובלשון הקדש רבים וטעם ועל רגלין כאנוש הקימת ולבב אנוש שלבב האריה גדול מלבב האדם והנה טעם שהיו כשדים בתחלה טורפים כאריה ובהרוג מלכם שפלו כשדים וקנו לב והיה כשאר כל האדם ・ ויפת אמר כי טעם כאנוש הקימת שירא וקלונה כל העולם ויפה פירש ・ והחיה השנית מלכות פרס שהשחיתה מלכות כשדים והיא הנמשלת לכסף בחלום נבוכד נצר ・ וטעם ולשטר חד כי בצד אחד ממלכות כשדים הרג כורש ודריוש ג׳ שרים גדולות גם ראיתי זה כתוב בספר מלכי פרס זה ארבעים שנה ושכחתי שמות השרים וזהו קומי אכולי בשר שגיא ממלכות כשדים ・ ורב סעדיה הגאון אמר כי זה רמז לאחשורוש שכתב ספרים להשמיד ישראל הנקראים עם רב ועצום ומה טעם לפירוש הזה כי אחשורוש לא תפש מלכות כשדים בתחלה ・ והחיה השלישית כמשלת לנמר היא מלכות יון ותחלת מלכות אלכסנדרוס שהיה מלך על רומא וזאת המלכות נמשכת עד היום והיא הנמשלת לנבוכד נצר לנחשת וגם כתוב די תשלט בכל ארעא וכן כתוב בנבואה ושולטן יהיב לה וזה שאמר וארבעה גפין הם ארבעה המלכים שמלכו על מלכות אלכסנדרוס וזה דבר ידוע וככה אמר ותעליכה חזות ארבע תחתיה וכתוב שם לארבע רוחות השמים כאשר אמ׳ ארבעה ראשי׳ לחיותא וגם אפרשנו ・ והחיה הרביעית הנראה הוא מלכות ישמעאל היא הנמשלת בחלום נבוכד נצר לברזל ובנבואה כתוב ושינין די פרזל לה ולא הזכיר זאת הרביעית בנבואה השנית ולא ברביעית רק בנבואה הזאת פירש דבריה עד בוא הגואל ובנבואה השנית פירש דבר החיה השלישית והשלי׳ כל דבריה עד בוא הגוא׳ כי בימי שה שתי המלכיות יבא כאשר הזכיר בחלום וביומיהון די מלכיא אינון ・ וטעם וקרנין עשר שפשטה מלכות ישמעאל ברוב הישוב ואלה הם הקרנות מלכות ברא׳סן ומלכות אצפהן ומלכות אלימן היא שבא ומלכות מיכא היא מיסא לדעת הגאון רב סעדיה ומלכות מצרים ומלכות אפריקי ומלכות ישמעאל השוכנים באהלים במזרח ובמערב ומלכות פלשתים הם אלמראבטין ומלכות אברבר והם מבניאם והם לבנים ומלכות הכושים והם מלכים רבים וכל אלה תורה אחת להם ・ ודבר הקרן הקטנה עודנו עתיד כי זה יהיה קרוב מביאת הגואל כאשר אפרש וזאת הקרן עם יבא ממזרח שישוב לתורת אלה הקרנות ותשחית ג׳ מלכיות וזה המלך יהיה חכם ומדבר גדולות אז ימלכו כסאות כל המלכים וזה יהיה בעמוד מיכא׳ שר הגדול כאשר יפרש והוא עתיק יומין והיה רואה אותו במראות הנבואה שהיה זקן: כרסיה

יקומון ז׳ וסימ׳ ומשנאיו מן יקומון · יקומון עדי חמס · נהר דינור נגד ונפק מן קדמוהי · ארבעה מלכין יקומון מן ארעא · וקרניא עשר מנה מלכותא עשרה מלכין · ואכלם ואמחצם ולא יקומון · יחיו מתיך נבלתי יקומון · וא׳ כושל יקימון מליך: בחיין ל׳ כתיב נ״ון אריבא ושאר חיותא העדיו · והוא חד מן מלין נסבין נ״ון אריבא בסוף תיבות וסימ׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הנ״ון כסד׳: כטא ג׳ ב׳ כתיב ה׳ וסימ׳ כלא כטא על נבוכד נצר · ועד עתיק יומיא כטא · וזמנא כטה ומלכותא החסנו קדישין · קדמא כתיב

כרסיה שביבין די נור גלגלוהי נור דלק: נהר די נור נגד ונפק מן קדמוהי אלף אלפים ישמשונה ורבו רבון קדמוהי יקומון דינא יתב וספרין פתיחו: חזה הוית באדין מן קל מליא רברבתא די קרנא ממללה חזה הוית עד די קטילת חיותא והובד גשמה ויהיבת ליקדת אשא: ושאר חיותא העדיו שלטנהון וארכה בחיין יהיבת להון עד זמן ועדן: חזה הוית בחזוי ליליא וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתה הוא ועד עתיק יומיא מטה וקדמוהי הקרבוהי: ולה יהב שלטן ויקר ומלכו וכל עממיא אמיא ולשניא לה יפלחון שלטנה שלטן עלם די לא יעדה ומלכותה די לא תתחבל: אתכרית רוחי אנה דניאל בגו נדנה וחזוי ראשי יבהלנני: קרבת על חד מן קאמיא ויציבא אבעא מנה על כל דנה ואמר לי ופשר מליא יהודענני: אלין חיותא רברבתא די אנין ארבע ארבעה מלכין יקומון מן ארעא: ויקבלון מלכותא קדישי עליונין ויחסנון מלכותא עד עלמא ועד עלם עלמיא: אדין צבית ליצבא על חיותא רביעיתא די הות שניה מן כלהין דחילה יתירה שניה די פרזל וטפריה די נחש אכלה מדקה ושארא ברגליה רפסה: ועל קרניא עשר די בראשה ואחרי די סלקת ונפלו מן קדמיה תלת וקרנא דכן ועינין לה ופם ממלל רברבן וחזוה רב מן חברתה: חזה הוית וקרנא דכן עבדא קרב עם קדישין ויכלה להן:

א׳: יבהלונני ג׳ וחס׳ וסימ׳ חלם חזית וידחלינני · אתכרית רוחי אנה דניאל · עד כהספא די מלתא: יקומון ז׳ וסימ׳ נמס׳ לעיל בס׳ בהאי סימן: ויקבלון מלכותא חד מן יו פסוקי׳ עד ועד וסימ׳ במסר׳ רבת׳:

אבן עזרא

כרסיה. הוא כסאו: וגלגלוהי. הם הגלגלים ומרוב מרוצתם יראו סביבי אש על כי גלגל האש תחת גלגל הלבנה בראיות גמורות ולא תתמה בעבור אלף אלפין ישמשוניה כי הכל במצות השם הנכבד העליון הלא תראה כי מיכאל נקרא השר הגדול והנה תחתיו משרתים והם צבא השמים שהם צבא השם וכן כתוב אני שר צבא השם שהשם הנורא נסמך אל צבאות שהם עומדות תמיד ואינם כלות כאשר פירשתי בספר השם הנכבד ועוד אגלה קצת סוד המלאכים הקדושים לאשר יבינו והנה ראה כי השם יעשה משפט וישפוט כל הארץ והספרים יהיו פתוחים לפניו כדרך מספרך אשר כתבת ויכתב בספר זכרון לפניו ועם דבר המלאכים אדבר על זה והנה פירש שראה די קטילת חיותא שתאבד כל מלכות ישמעאל רגע אחד בימים מעט׳ וטעם ושאר חיותא העדיו כי החיות הראשונות סרה ממלכת כל אחת וכם ארו הנופו׳ ואת החיה הרביעית יאבד גופ׳ כלל ולא ישאר שריד ופליט לישמע׳: ויאמר רב ישועה כי זה כבר אנש הוא המשיח ונכון הדבר רק הוא עם הקדש שהם ישראל: וליה יהיב: תוכל ללמוד מזה הכתוב כי כל הנעשה בארץ גזירות שמים הם ואמרתי שזה כבר אנש הוא ישראל שהוא שם המין בעבור שאמר דניאל על עתיק יומיא ודינא יהב לקדישי עליונים והטעם לעשות נקמה בחיה הרביעית: ומלת אתכרית אין לה ריע רק בעבור בגו נדנה שהגוף לרוח כנדן לחרב כמו וישב חרבו אל נדנה והטעם כאילו נכאה מרוב בהלה: קרבת. קרבתי אצל אחד מהמלאכי׳ העומדים שם לשרת עתיק יומין וכל זה בחלום: ויציבא אבעא׳ והדבר נכון בקשתי ממנו: על דנא. על זה שיפרש לי זה החלום ואמר אלה הארבע חיות הם ארבע מלכיות והוא אמר מלכין בעבור כי הבן נחשב כאב כמו מלכות כשדים: ופירוש דבר כבר אנש ויקבלון בסוף המלכות קדושי עליון וירשו המלכות עד עולם ועד עולם ושב להזכיר דברי החיה הרביעית והזכיר עתה אשר לא הזכיר בראשונה כי הקרן הקטנה תעשה מלחמה עם ישראל ותוכל להם והנה פירש לו המלאך כי זה המלך האחרון במלכות ישמעאל ירע רעה גדולה לישרא׳ וזהו ולקדישי עליונין יבלא ויסבר כי ירצה לשנות מועדי ישראל ותורתם ויהיו ישראל בצרה עד עדן ועדנין ופלג עדן וזה אפרש בפסוק כי למועד מועדים וחצי והתברר מה שאמרתי שאמר המלאך ומלכותא יהיבת לעם קדישי עליונין: הנבואה

רבינו סעדיה גאון

כרסיה שביבין די נור גלגלוהי נור דליק · כסא הדין שלו שביבי אש וגלגליו אש בוערת הם. אופני המרכבה שהם מתלהטין למען ידין עמים באפו כי באש נשפט ומרוב להט האש בוערת בגלגלי הכסא מתרב׳ האש עד העשות לנהר של אש כאמ׳: נהר די נור נגד. מוסף ויוצא מלפניו מאש עברתו: אלף אלפין ישמשוניה וריבוא רבבן קדמוהי יקומון דינא יתיב. הוא יום הדין ככתוב כי הנה יום בא בוער כתנור וכתיב ויגבה יי׳ צבאות במשפט וכתיב לכן חכו לי נאם יי׳ הוא יום הגדול בעת יקום אלוה למשפט: וספרין פתיחו׳ אין לפניו צורך וחפץ לכתוב כי אין שכחה לפני גדול העצה ורב העליליה ואולם במשל כתב ויכתב בספר זכרון לפניו זה לצדיקים למען אשר יוזכרו תמיד לפניו לטובה ועל הרשעים כתיב ועם צדיקים אל יכתבו ודע כי דינא יתיב וסיפרין פתיחו אשר ביארתי למעלה יום דין ויום פקוד הוא יום העתיד לדרוש כל מעשה בני אדם החיים והמתים ואשר כתב למעלה ועתיק יומין יתיב כל האומר כי ראה דניאל יי׳ צבאות עין בעין הרי הוא פושע במדמה דמות לו׳ ואין לו דמות דכתיב ואל מי תדמיון אל וכל האומר כי ראה מלאך הוא מן הטועים והוא מן האומר קטן וגדול למען כי אין שופט העולם כי אם הקב״ה לבדו ככתוב לפני יי׳ כי בא לשפוט הארץ ואין מלאך אשר יוכל לדבר כי אלף אלפין ישמשוניה ועתה דע כי דניאל ראה כל אלה בחלום ולא במראה עינים וכל החלום יש לו פתרון כי הם משל כי גם כל נבואת הנביאי׳ אשר ראו ותחת רגליו כמעש׳ לבנת הספיר וממראה מתניו ולמעלה יושב על כסא רם ונשא לא ראו חוק חקוקו כי אין דמות לבורא כל ולא דמות מלאך כי בעת שהיה מדבר עמם מראה להם חזיון חדש וכל דמות שראו יש לו פתרון מקל שקד כי שוקד אני רבבות גדולות מעשיו בלי מספר וכאשר ראה מיכה ברוח נבואה וכל צבא השמים עומדים מימינו ומשמאלו לא נוכל לדמות על יוצר הכל מימינו ומשמאלו ולא יעמוד לפניו כל יצור ואולם דברי כל אלה במשל במעשה בני אדם: והובד גשמה. ואבד גופה זה איבוד מלכות רביעית הוא שראה אברהם והנה תנור עשן ולפיד אש כי באש יי׳ נשפט מדוריה אש ועצי׳ הרבה משפט לגוים בגיהנם ישפוט שם כל רשעי ארץ ככתוב ימטר על רשעי׳ פחים אש וגפרית וגו׳: ושאר חיותא העדיו שלטנהון. ושאר החיות הם שאר כל ממלכות הגוים כל אחד ואחד הסירו מלכותם בעת אשר נלקחה מלכותם ויעמוד מלך אחר תחתם ואולם בגבלותם הם עומדים ומהן נשארו עד בוא זמנם באחרית הימים במגוסים כי אבדה מלכותם ומהם נשארים עד היום ההוא כאשר כתב וארכא בחיין יהיבת להון עד זמן ועידן ואורך בחיים ניתן להם למלכים הראשונים אחרי אשר אבדה ממשלתם הוא אחרית מלכות ישמעאל וסוף מלכותו כי הוא אחרית מלכות כל הארץ כי אין אחריהן מלכות כי בימי מלכותם ישפוט יי׳ על כל יושבי הארץ: וארו עם ענני שמיא כבר אינש אתי. זהו משיח צדקנו והלא כתוב על משיח עני ורוכב על חמור אלא יבוא בענוה כי לא יבוא על סוסים בגאות ואשר כתב עם ענני שמיא והנה עם ענני השמים הם מלאכי צבא השמים זו היא רוב הגדולה שיתן הבורא למשיח ככתוב עם ענני שמיא אז הוא גדול במשל כן עתיק יומין לבושיה כתלג חיור ושער רישיה כעמר נקי כמשלי בני אדם: ועד עתיק יומין הקרבוהי. כדכתיב נאם יי׳ לאדני שב לימיני וגו׳: וליה יהיב שולטן. שיתן לו שולטנות ומלכות ככתוב ואני נסכתי מלכי וכתוב ויתן עוז למלכו וירם קרן משיחו ולא תסור מלכותו ולא תשחת עדי נצח נצחים. ואשר כתבתי ואמרתי אין מלכות אחרת אחרי ישמעאל ככתוב וביומיהון די מלכיא איכון אז בראותי צרות גדולות של ישראל וגלותם מיד: אתכריית רוחי. נבהלה רוחי ונעצבת רוחי זרה כי התנכרה רוחי ונתחלפה אני דניאל נעצבת רוחי כמו נכריה: בגו נדנה. בתוך הגוף שהגוף הוא נדן הרוח שהייתי רואה בבערן של ימי׳ ד״א אתכריית רוחי כמעט קט שלא יצאה רוחי אני דניאל כמעט שלא נכרתה רוחי: בגו נדנה. בגוא נדנוד השינה שנרדמתי מתוך חלומי ונכנסתי במחשבות: קרבת על חד מן קאמיא ויציבא אבעא מניה · ומתוך החלום קרבתי אצל אחד מן המלאכים שהיו עומדים שמה ונכון ויציב שאלתי ממנו על כל זאת: אלין חיותא רברבתא. אלה החיות הגדולות הם ארבע מלכיות שיקומו מן הארץ: ויקבלון. ואלה המלכיות יקבלו מלכותן של ישראל שהם קדישי עליונין כדכתיב כי עם קדוש אתה ליי׳ וכתוב ולתתך עליון ועל אשר ימרדו בו׳ תבטל מהם מלכותם ותנתן לאלו ארבע מלכיות וירשו המלכות בעולם הזה ויגלו ישר׳ וישתעבדו תחתם עד העולם הבא עד שימלוך משיח: אדין צבית ליצבא. אז רציתי לעמוד על אמיתות בדבר החיה הרביעית היא אדום הרשעה שהיתה משונה לשעבד לישראל יותר מכולם והיא נוראה ויתירה מאד: שניה פרזל וטפריה. מנחשת הם שריה וגיבוריה שקשים כברזל ועזים כנחשת: אכלה. גיבורי ישראל: ומדקה. תלמידי חכמים: ושאר דלת עם הארץ ברגלה רפסה בגלות: ועל קרניא עשר. ועל עשר הקרנים הם עשר מלכיות שפירשנו: וקרנא דכן עבד קרבא עם קדישין ויכלה להון. זה טיטוס הרשע שנלחם עם ישראל בירושלם ויכלה להון שכבש אותם והחריב בית המקדש והגלה ישראל ממקומן: ויכלה

סימן מנא מהשנא ישתנא תשנא לבנא למבנא יתבנא מתבנא תתבנא כלהון כתיב א' בסוף תיבותא: ולקדישי חד מן כה מלין כתיב י' כסיפרא וסי' חכימי לידעי בני אחרי רעיוני זהרי שלטוני רבי גברי והדברי חשי צפרי תרי וחזוי לחרי זיוי מאני לאהלי וקטרי מלי יתקרי סרבי מעלי רוחי דינוני קדישי: סופא ג' כתיב א' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא · סוף סימן: יבהלנני ג' חסרי' וסי' נמסר לעיל כהאי סימן: הנראה ב' קמצי' וסימ' ויתאנף יי' בשלמה כי נטה לבבו · אני דניאל אחרי הנראה אלי: בראותי ב' חסרים וסי' ואראה בחזון ויהי בראתי · ויהי בראתי אני דניאל את החזון: ואשא עיני ואראה ג' דסמי' וסים ואשא עיני ואראה והנה מגלה עפה · ואשא עיני ואראה והנה ארבע מרכבות · ואשא עיני ואראה

עַד דִּי־אֲתָה עַתִּיק יוֹמַיָּא וְדִינָא יְהִב לְקַדִּישֵׁי עֶלְיוֹנִין וְזִמְנָא מְטָה וּמַלְכוּתָא הֶחֱסִנוּ קַדִּישִׁין׃ כֵּן אֲמַר חֵיוְתָא רְבִיעָיְתָא מַלְכוּ רְבִיעָאָה תֶּהֱוֵא בְאַרְעָא דִּי תִשְׁנֵא מִן־כָּל־מַלְכְוָתָא וְתֵאכֻל כָּל־אַרְעָא וּתְדוּשִׁנַּהּ וְתַדְּקִנַּהּ׃ וְקַרְנַיָּא עֲשַׂר מִנַּהּ מַלְכוּתָה עַשְׂרָה מַלְכִין יְקֻמוּן וְאָחֳרָן יְקוּם אַחֲרֵיהוֹן וְהוּא יִשְׁנֵא מִן־קַדְמָיֵא וּתְלָתָה מַלְכִין יְהַשְׁפִּל׃ וּמִלִּין לְצַד עִלָּאָה יְמַלִּל וּלְקַדִּישֵׁי עֶלְיוֹנִין יְבַלֵּא וְיִסְבַּר לְהַשְׁנָיָה זִמְנִין וְדָת וְיִתְיַהֲבוּן בִּידֵהּ עַד־עִדָּן וְעִדָּנִין וּפְלַג עִדָּן׃ וְדִינָא יִתִּב וְשָׁלְטָנֵהּ יְהַעְדּוֹן לְהַשְׁמָדָה וּלְהוֹבָדָה עַד־סוֹפָא׃ וּמַלְכוּתָה וְשָׁלְטָנָא וּרְבוּתָא דִּי מַלְכְוָת תְּחוֹת כָּל־שְׁמַיָּא יְהִיבַת לְעַם קַדִּישֵׁי עֶלְיוֹנִין מַלְכוּתֵהּ מַלְכוּת עָלַם וְכֹל שָׁלְטָנַיָּא לֵהּ יִפְלְחוּן וְיִשְׁתַּמְּעוּן׃ עַד־כָּה סוֹפָא דִי־מִלְּתָא אֲנָה דָנִיֵּאל שַׂגִּיא רַעְיוֹנַי יְבַהֲלֻנַּנִי וְזִיוַי יִשְׁתַּנּוֹן עֲלַי וּמִלְּתָא בְּלִבִּי נִטְרֵת׃

ח בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ לְמַלְכוּת בֵּלְשַׁאצַּר הַמֶּלֶךְ חָזוֹן נִרְאָה אֵלַי אֲנִי דָנִיֵּאל אַחֲרֵי הַנִּרְאָה אֵלַי בַּתְּחִלָּה׃ וָאֶרְאֶה בֶּחָזוֹן וַיְהִי בִּרְאֹתִי וַאֲנִי בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה אֲשֶׁר בְּעֵילָם הַמְּדִינָה וָאֶרְאֶה בֶּחָזוֹן וַאֲנִי הָיִיתִי עַל־אוּבַל אוּלָי׃ וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה אַיִל אֶחָד עֹמֵד לִפְנֵי הָאֻבָל וְלוֹ קְרָנָיִם וְהַקְּרָנַיִם גְּבֹהוֹת וְהָאַחַת גְּבֹהָה מִן־הַשֵּׁנִית וְהַגְּבֹהָה עֹלָה בָּאַחֲרֹנָה׃ רָאִיתִי אֶת־הָאַיִל מְנַגֵּחַ יָמָּה וְצָפוֹנָה וָנֶגְבָּה וְכָל־חַיּוֹת לֹא־יַעַמְדוּ לְפָנָיו וְאֵין מַצִּיל מִיָּדוֹ וְעָשָׂה כִרְצֹנוֹ וְהִגְדִּיל׃ וַאֲנִי הָיִיתִי מֵבִין וְהִנֵּה צְפִיר־הָעִזִּים בָּא מִן־הַמַּעֲרָב עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וְאֵין נוֹגֵעַ בָּאָרֶץ וְהַצָּפִיר קֶרֶן חָזוּת בֵּין עֵינָיו׃ וַיָּבֹא עַד־הָאַיִל בַּעַל הַקְּרָנַיִם אֲשֶׁר רָאִיתִי עֹמֵד לִפְנֵי הָאֻבָל וַיָּרָץ אֵלָיו בַּחֲמַת כֹּחוֹ׃ וּרְאִיתִיו מַגִּיעַ אֵצֶל הָאַיִל וַיִּתְמַרְמַר אֵלָיו וַיַּךְ אֶת־הָאַיִל וַיְשַׁבֵּר אֶת־שְׁתֵּי קְרָנָיו וְלֹא־הָיָה כֹחַ בָּאַיִל לַעֲמֹד לְפָנָיו וַיַּשְׁלִיכֵהוּ אַרְצָה וַיִּרְמְסֵהוּ וְלֹא־הָיָה מַצִּיל לָאַיִל מִיָּדוֹ׃ וּצְפִיר הָעִזִּים הִגְדִּיל עַד־מְאֹד וּכְעָצְמוֹ נִשְׁבְּרָה הַקֶּרֶן הַגְּדוֹלָה וַתַּעֲלֶנָה חָזוּת אַרְבַּע תַּחְתֶּיהָ לְאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמָיִם׃

והנה איל אחד עומד לפני האובל: כרצונו ד' חס' בליש' וסים' וברצנם עקרו שור · אם עולה קרבנו מן · ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה · ועשה כרצנו והגדיל · וכל לרצנכם דכו': נוגע ג' מל' בליש' וסים' בעמוס סימן ט' וסוף מצורע: וישליכהו ג' ב' חסרים וחד מל' וסימ' ויאמר השלכהו ארצה · פן שנאו רוח יי' · וישליכהו ארצה וירמסהו · קדמא מל' · אנ"ך:

רבינו סעדיה גאון

ויכלא להון עד די אתה עתיק יומיא · ומשתגלם ועד שיבוא המשיח הם עתידין להשתעבד תחת ידיהם: ודינא יהיב לקדישי עליונין · וגזירת דת ודין יתן לישראל וזמן מטא וירשו המלכות ישראל הקדושים: כן אמר · כך אמר לדניאל המלאך בתוך החלום החיה הרביעית היא מלכות רומי שתהיה בארץ תשא משונה בגזירותיה יותר מכל המלכיות ותאכל ותגמור כל הארץ ותדוש ותדוק כל ארץ ישראל: וקרניא עשר · הם עשרה מלכים שיקומו ממנה: ואחרן יקום · ואחר כך יקום אחריהן מלך אכזר הוא טיטוס שיהא מחריב בית המקדש והוא חזק מן הראשונים: ותלתה מלכים ישפיל · מלך ישראל ומלך יון ומלך ישמעאל: ומלין לצד עליאה ימלל · זה טיטוס שחרב בית אלהינו ואחר תפש זונה בידו ונכנס לפני ולפנים ולקח ספר תורה והציע תחתיה וקלקל עמה ושלף את החרב וחתך את הפרכת עד ששפך דם ועשה ואמר אי אלהימו צור חסיו בו אשר חלב זבחימו יאכלו וגו': ולקדישי עליונין יבלא · אלו ישראל שבילה אותם כדכתיב בילה בשרי ועורי שיבר עצמותי ויתכן לומר יבלה יכלה שכילה אותם: ויסבר להשניא זמנין ודת · שעלה בדעתו לשנות ולבטל מישראל השבתות והמועדים והתורה: ויתיהבון בידיה עד עדן ועדנין ופלג עדן · ויהיו מסורין בשיעבוד תחת ידו · עד עדן ועדנין ופלג עדן דיבר הכתוב כלשון בני אדם וכל חכם וסבר ומבין דעת התורה נסתרה דרכם ונבערה עצתם בלי להשיג דעת החשבון הזה ואין יודע זולתי אלהינו ככתוב כי יום נקם בלבי הלב לא הגיד לפה והפה איך יגיד למלאך וטפסר יש לנו לחכות ולקוות עד יחוס עמו ועירו אמן · ובזמן אשר יגמור החשבון הכמוס עמו חתום באוצרותיו אז ישב בדין ככתוב ודינא יתיב שישב בדין: ושלטוני אומות העולם יעברו והמלכות והשולטנות והגדולה של כל מלכיות שתחת כל השמים תנתן לקדישי עליונין הם ישראל · מלכותו של מלך המשיח מלכות עולם וממשלתו עם דור ודור וכל הממשלות אליו יעבדו וישמעו: עד כה סופא · עד הנה סוף הדבר: נטרת · שמרתי · וזה החזון נראה לדניאל בשנת שלש לבלשאצר: על אובל אולי · על פתח שער הבנין ששמו אולי · אובל קורין חכמים לשער הגדול אבולא אולי כמו אוליו ואילמיו · וי"א נהר חזק כמו יובל ויבלי מים · ואולי לשון אילי הארץ ובדעתי אינו כן לפי ששושן הבירה אין בה נהר · אמנם כי אובל אולי שער הבירה: איל אחד ולו קרנים · בדעתי מלכי מדי ופרס: והגבוהה עולה באחרונה · מדעתי שהוא אחשורוש שהוא אחרון ועשיר וגדול מכל האובל השער: ראיתי את האיל מנגח · וכל חיות לא יעמדו לפניו · כי כל מלכים לא יכלו לו כי הוא מלך מהודו ועד כוש: והנה צפיר העזים · זה מלך יון: על פני כל הארץ · כי הוא הולך בכל הארץ ואין עומד נגדו: ואין נוגע בארץ · לפי שהוא מקרקר כל יכוח וכל ישקוט: קרן חזות בין עיניו · הוא קרן גדולה גבוהה למראה למרחוק קרן אחד בתחילת ראותו והוא אלכסנדרוס מוקדון הוא הצפיר בעצמו והקרן הוא המלוכה: ויבא עד האיל · שנלחם במלך פרס: בעל הקרנים · הוא מדי כי שנים ראה איל אחד בקרנים קטנות והוא מלך פרס ובעל קרנים הוא מלך מדי: לפני האובל · לפני השער: וירץ אליו בחמת כחו · להלחם בו: ויתמרמר · כעסה חרון ורב אליו וכחו ויש אומרים במרירות ואכזריות אבל המרות והמרי והסרבנות הוא יסוד הספר כי כן כתוב ויך: וישבר את שתי קרניו · שהשפיל את מדי ופרס: וישליכהו · למלך מדי: וירמסהו · למלך פרס: וצפיר העזים הגדיל · הוא מלך יון הוא אלכסנדרוס הגדיל מאד במעשים גדולים שעברו על ידו: ובעצמו · וכאשר נתרברב מאד אז מת אלכסנדרוס שנקרא הקרן הגדולה: ותעלינה חזות ארבע תחתיה · המה ד' מלכים אשר הקים בחייו וחילק להם המלוכה כמו שאמרנו למעלה אחד ברומא ושמו רומנוס אלכסנדרוס באלכסנדריא ארודוס בעכו ואנטיוכוס באנטוכיא: לארבע רוחות השמים · בארבע קצותיו של מלכות: ומן

אבן עזרא

הנבואה השנית · בשנת · אחרי הנראה · אשר נראה כמו העיר ההוללה ההלכוא אתך: ואראה · אמר יפת כי היה רואה במראות הנבואה שהיה בשושן הבירה שהוא מלכות פרס כי משם יצא משחית מלכות בלשצר וכאילו היה על נהר אולי כמו יחזקאל על נהר כבר ואובל כמו יובל ועל יובל ישלח שרשיו כערבים על יבלי מים והאלף תחת יו"ד כי יושי כמו אישי גם באלף כתוב ויו"ד תימרו כאלף יתאמרו והוצרך לפרש ככה כי דניאל בבבל היה כאשר נהרג בלשצר המלך · ויפת אמר מנהג המראה לאמר והנה דרך יתכן שהלך דניאל אל עילם ושב באותה שנה אל בבל: ואשא · איל אחד · זאת מלכות פרס: ולו קרנים · מדי ופרס גוים עצומים הם: והאחת גבוהה · שמלכות פרס גדולה ממלכות מדי או בעבור כורש מלך פרס שהיה גדול מדריוש הזקן המדי כי במות דריוש שבה בבל אל כורש וכן אמר כורש מלך בבל ולא מלך דריוש הזקן רק שנה אחת ועל שניהם אמ' הכתוב מטעם כורש ודריוש ועוד אפרש זה: ראיתי · מנגח · שלש פאות מערב וצפון ודרום ונקראת המערב ימה בעבור הים הגדול שהוא בארץ ישראל בפאת מערב כי כנגד ארץ ישראל ידבר וזה האיל מנגח לפניו גם לימינו גם לשמאלו ולא לאחריו כי ממזרח בא וכן קורא ממזרח עיט: וכל חיות · אינם החיות הנזכרות בפרשה הראשונה רק כל מלכים שמנגח בדרך בואו: ואני · צפיר העזים · זהו אלכסנדרוס מוקדון וכן פירש המלאך והוא בא מפאת מערב כי הוא היה מלך הערב ושם כולר ופירוש ואין נוגע בארץ כאילו היה עף באויר במרוצה ומרוב מרוצתו לא היה נראה שהוא נוגע בארץ: והצפיר · שעיר עזים וככה כתוב וצפירי עזים בספר עזרא: קרן חזות · מסובך וככה פירש המלאך שהוא המלך הראשון שהרג את ארתחששתא לשון כשדים הוא ועוד אפרש: וצפיר · וכעצמו · בעבור שמת אלכסנדרוס כאשר גברה ידו ובימי בחורותו כמו בן שלשים שנה מת: ותעלנה חזות · קרנים באחזות וזהו שנחלקה מלכותו לארבעה מלכי': לארבע רוחות השמי': זהו וד' ראשין לחיותא מקום המלכות לכל אחד מהם המקום הראשון רומא והשני הוא מצרים והשלישי ארץ ישרא' והרביעי ארץ פרס וככה כתוב בספרי המלכים:

ומן

יצא ג׳ סבירין יצאה וסימ׳ השמש יצא על הארץ ולוט׳ בצל חשבון עמדו דירמיה׳ ומן האחת מהם יצא קרן אחת׳ ׃ ותפל ל׳ ותגדל עד צבא השמים׳ וא׳ תפל ויאמר המלך להמן מהר קח׳ ואינון מן חד ת׳ וחד ות׳ בריש תיבו׳ ואינון מן אב מן חד חד חד א׳ וחד וא׳ וסימ׳ במסרה רבתא במערכת אות הת״ו בס״ד׃ המדבר ד׳ וסימ׳ כי פי המדבר אליכם׳ המדבר אליך והבאתו אלי׳ כי אני הוא המדבר׳ ויאמר אחד קדוש׃ וצבא ד׳ וסי׳ וצבא תנתן על התמיד׳ תת קדש וצבא מרמס׳ ואמת הדבר וצבא גדול וכן׳ חליפות וצבא עמי׃ ויקרא ויאמר ׳ פסו׳ אית בהון ויקרא ויאמר וסי׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ז׃ וכדברו ג׳ וכספרא וסי׳ וכדברו עמי נרדמתי׳ וכדברו עמי את הדבר הזה עמדתי מרעיד׃

וּמִן־הָאַחַת מֵהֶם יָצָא קֶרֶן־אַחַת מִצְּעִירָה וַתִּגְדַּל־
יֶתֶר אֶל־הַנֶּגֶב וְאֶל־הַמִּזְרָח וְאֶל־הַצֶּבִי׃ וַתִּגְדַּל
עַד־צְבָא הַשָּׁמָיִם וַתַּפֵּל אַרְצָה מִן־הַצָּבָא וּמִן־
הַכּוֹכָבִים וַתִּרְמְסֵם׃ וְעַד שַׂר־הַצָּבָא הִגְדִּיל וּמִמֶּנּוּ
הֻרַם הַתָּמִיד וְהֻשְׁלַךְ מְכוֹן מִקְדָּשׁוֹ׃ וְצָבָא תִּנָּתֵן
עַל־הַתָּמִיד בְּפָשַׁע וְתַשְׁלֵךְ אֱמֶת אַרְצָה וְעָשְׂתָה
וְהִצְלִיחָה׃ וָאֶשְׁמְעָה אֶחָד־קָדוֹשׁ מְדַבֵּר וַיֹּאמֶר
אֶחָד קָדוֹשׁ לַפַּלְמוֹנִי הַמְדַבֵּר עַד־מָתַי הֶחָזוֹן הַתָּמִיד
וְהַפֶּשַׁע שֹׁמֵם תֵּת וְקֹדֶשׁ וְצָבָא מִרְמָס׃ וַיֹּאמֶר אֵלַי
עַד עֶרֶב בֹּקֶר אַלְפַּיִם וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְנִצְדַּק קֹדֶשׁ׃
וַיְהִי בִּרְאֹתִי אֲנִי דָנִיֵּאל אֶת־הֶחָזוֹן וָאֲבַקְשָׁה בִינָה
וְהִנֵּה עֹמֵד לְנֶגְדִּי כְּמַרְאֵה־גָבֶר׃ וָאֶשְׁמַע קוֹל־אָדָם
בֵּין אוּלָי וַיִּקְרָא וַיֹּאמַר גַּבְרִיאֵל הָבֵן לְהַלָּז אֶת־
הַמַּרְאֶה׃ וַיָּבֹא אֵצֶל עָמְדִי וּבְבֹאוֹ נִבְעַתִּי וָאֶפְּלָה
עַל־פָּנָי וַיֹּאמֶר אֵלַי הָבֵן בֶּן־אָדָם כִּי לְעֶת־קֵץ
הֶחָזוֹן׃ וּבְדַבְּרוֹ עִמִּי נִרְדַּמְתִּי עַל־פָּנַי אָרְצָה

וַיִּגַּע־בִּי וַיַּעֲמִידֵנִי עַל־עָמְדִי׃ וַיֹּאמֶר הִנְנִי מוֹדִיעֲךָ
אֵת אֲשֶׁר־יִהְיֶה בְּאַחֲרִית הַזָּעַם כִּי לְמוֹעֵד קֵץ׃
הָאַיִל אֲשֶׁר־רָאִיתָ בַּעַל הַקְּרָנָיִם מַלְכֵי מָדַי וּפָרָס׃
וְהַצָּפִיר הַשָּׂעִיר מֶלֶךְ יָוָן וְהַקֶּרֶן הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר בֵּין־
עֵינָיו הוּא הַמֶּלֶךְ הָרִאשׁוֹן׃ וְהַנִּשְׁבֶּרֶת וַתַּעֲמֹדְנָה
אַרְבַּע תַּחְתֶּיהָ אַרְבַּע מַלְכֻיוֹת מִגּוֹי יַעֲמֹדְנָה וְלֹא
בְכֹחוֹ׃ וּבְאַחֲרִית מַלְכוּתָם כְּהָתֵם הַפֹּשְׁעִים יַעֲמֹד
מֶלֶךְ עַז־פָּנִים וּמֵבִין חִידוֹת׃ וְעָצַם כֹּחוֹ וְלֹא
בְכֹחוֹ וְנִפְלָאוֹת יַשְׁחִית וְהִצְלִיחַ וְעָשָׂה וְהִשְׁחִית
עֲצוּמִים וְעַם־קְדֹשִׁים׃ וְעַל־שִׂכְלוֹ וְהִצְלִיחַ מִרְמָה
בְּיָדוֹ וּבִלְבָבוֹ יַגְדִּיל וּבְשַׁלְוָה יַשְׁחִית רַבִּים וְעַל
שַׂר־שָׂרִים יַעֲמֹד וּבְאֶפֶס יָד יִשָּׁבֵר׃ וּמַרְאֵה
הָעֶרֶב וְהַבֹּקֶר אֲשֶׁר נֶאֱמַר אֱמֶת הוּא וְאַתָּה סְתֹם
הֶחָזוֹן כִּי לְיָמִים רַבִּים׃ וַאֲנִי דָנִיֵּאל נִהְיֵיתִי
וְנֶחֱלֵיתִי יָמִים וָאָקוּם וָאֶעֱשֶׂה אֶת־מְלֶאכֶת הַמֶּלֶךְ
וָאֶשְׁתּוֹמֵם עַל־הַמַּרְאֶה וְאֵין מֵבִין׃

ובדברו עמי כדברים האלה׳ וא׳ וכדברו ויאמר אל תירא׃ ראית ה׳ חס׳ ה׳ בסוף בכתובי׳ וסימ׳ אשר ראית את עניי׳ אם ראית גנב ותרץ׳ ראית איש חכם בעיניו׳ האיל אשר ראית׳ ראתה כי אתה עמל׳ בתרא ראתה כתיב וכל שאר קרי׳ דכו׳ חס׳ במ״ב מל׳ בלישנ׳ וסי׳ וראיתה אתה ונאספתה׳ לך הגד למלך אשר ראיתה׃ עז פנים ב׳ וסימ׳ גוי עז פנים׳ מלך עז פנים ומבין חידות׃ עצומים כל נביאים וכתובים מל׳ במ״ג חסרי׳ וסימ׳ כי ידעתי רבים פשעיכם׳ ושפט בין עמים רבים׳ ועצמים כל הרוגיה׳ וכל אוריתא דכו׳ חס׳ במ״א ונשל גוים רבים מפניך החתי והאמרי׃ ומראה ז׳ קמצי׳ וסי׳ נמסר לע׳יל בריש סיפרא סימן א׳ וסוף משפטים ויחזקאל סימן י׳ ׃ ואשתומם ל׳ מלעיל ואני דניאל נהייתי׳ וא׳ מלרע ואשתומם ואבים ואין עוזר ואינון חד מן כ׳ זוגין מן חד חד חד מלרע וחד מלעיל וא׳ ברישי׳ וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הו״ו בס״ד׃

אבן עזרא

ומן. הטעם ממלכות אחת מאלה יצאה קרן קטנה במספר כבאה והוא שהיתה בארץ ישׂ׳ באנטוכיא והוא אנטיוכוס וגבהה על מלכות מצרים דרום לארץ יש׳ כי רוחב מצרים מתקו השוה תשע ועשרי׳ מעלות ורוחב ירושלם שלשים ושלש על כן הוא בתוך הישוב כי כלו עד ששה ושש׳ מעלות מתקו השוה כי ארבעה ועשרים מעלות נוטה גלגל המזלות מגלגל המישור וטעם המזרח ארץ פרס׃ ואל הצבי. כל ארץ ישראל כי היא לכל הארצות׃ ותגדל. גבריאל פיר׳ זה וככה ועד צבא השמים שר הצבא שהוא מיכאל הלא תראה ועתיק יומין יתיב וכתוב ובעת ההיא יעמוד מיכאל׃ ותשלך אמת ארצה. שביטל התורה ולשמור המצות כאשר יפרש׃ ואשמעה מלאך אחר קדוש. כמו רבים כל עמים׃ לפלמני אלמוני. מלה מורכבת כי לא ידע דניאל שמו בתחילה ופלמוני מגז׳ פלאי ואלמוני מגזרת אלם ועתה קרא דניאל ודבר כמו מדבר חידה וטעם התמיד הוא וממנו הורם התמיד בקש לדעת כמה ימים יעמד׃ ותת. הוא תנתן ׳וקדש מכון מקדשו. וצבא ותפל ארצה מן הצבא והנה מרמס ותרמסם׃ ויאמר. עד ערב בקר. עוד אפרשנו׃ ונצדק קדש. שישוב קדש לצדק. בעבור שיאמר כמראה גבר אמר גבריאל׃ ויבא. טעם לאמר בן אדם בעבור שהוא במראה הנבואה בין המלאכי׳ הקדושים וככה יחזקאל הנביא׃ ויאמ׳ אלי הבן. כמשך בן אדם או לבך. וטעם כי לעת קץ לקץ ארוך כמו אנכי מרות׃ באחרית הזעם. יספר זעם השם על ישראל בימי יון הרשעה ובימי אנטיוכוס עד שטהרו החשמונים את הבית וזהו ונצדק קדש והנה שב לפרש כי המלך הראשון שהוא אלכסנדרוס הוא הקרן הנשברה מהרה ופירש ארבע מלכיות וטעם מגוי שכולם היו מגוי יון ולא אחד בהם שהיה לו כח כמו אלכסנדרוס׃ ובאחרית מלכותם. על ישראל׃ כהתם הפושעים. והנה הטעם כי בעבור שהיו פושעי ישרא׳ רבים על כן נמכרו ביד היונים׃ מלך עז פנים. הוא היה אנטיוכוס והשר שלו גליכוס ויש מהגאוני׳ שאומרים שמלך עז פנים הוא הקדרי׳ שיצא בסכת ארבעת אלפים ושב״ר שנה והנביא ידבר על האחד מהארבעה מלכים שמלכו תחת אלכסנדרוס וככה פירש עוד בנבואה הרביעית ועמד מלך גבור שהוא אלכסנדרוס ואמר ובעמדו תשבר מלכותו ותחץ לארבע רוחות השמים והנה אין זה כאשר דבר׃ ועצם כחו ולא בכחו. רק בעבור חטאת ישראל ליסרם השם׃ והשחית עצומים. זה פירוש ותפל ארצה מן הצבא ומן הכוכבים ותרמסם והוא השחית רבים מישראל׳ ופירוש ועד צבא השמים הגדיל שהוא שר השרים שהוא מיכאל כי הוא השר הגדול ותחתיו שרים ועוד אדבר על זה והוא בטל עולת התמיד והחריב הבית וזהו והושלך מכון מקום מקדשו ואל תתמה בעבור שאמר שהוא מקדש מיכאל כי מקדש השם הנכבד הוא כמו תורת משה הוא מטה האלהים׃ ובאפס יד ישבר. כי ידוע הוא אנטיוכו׳ נפל מן הגג ונשבר ומת. הגאון רב סעדיה אמר כי אלפים ושלש מאות הם שנים ותחלתם מגלות מצרים ומה טעם להחל משם ועוד איך הוא שנה ערב ובקר לפי דעתו כבר עבר המועד זה שנים רבות והנכון בעיניכי שם שנים וחדשים עמדו ישראל בימי אנטיוכוס בצרה גדולה וכן

כתוב

רבינו סעדיה גאון

ומן האחת יצא קרן אחת מצעירה. זאת קרן זעירה אשר פתרונו במלכו׳ רביעית היא ישמעאל׃ ותגדל יתר. גדלה ביותר מאד והכלה אל הנגב כי תחילתו יצא מן הנגב שהוא דרום מן מדבר יש בסוף הנגב ואחריו אל המזרח ואל בראשון׃ ואל הצבי. שהיא ארץ שם והם הקדם מהם לקחו בחייו ומהם לקחו משפחותיו׃ ותגדל עד צבא השמים. על ישראל ועל מלכי הרומיים׃ ותפל ארצה מן הצבא. כולם כשברו יותר ממהלך שנה ויש שיאמר כי זו המלכות קרן זעירה היא אשר תעמוד על מלכות ישמעאל ולא זולתה׃ ועד שר הצבא הגדיל. מתלכי רומא אשר היו בירושלם הוגדל מהם מלך ישמעאל ויקח ירושלם מידו בחזקה׃ וממנו הורם התמיד והושלך מכון מקדשו. כי החריב מלך ישמעאל במות שלהם הרבה והשליך מכונם וקדישותם׃ וצבא תנתן על התמיד בפשע. כי הקים מלך ישמעאל בית תפלותו בין התמיד של פשע רומיים שבירושלם׃ ותשלך אמת ארצה. כי כן הדין ישרא׳ שקראו זרע אמת עד ארצה ועשתה והצליחה׃ ואשמעה אחד קדוש מדבר. מלאך ששמו אחד קדוש והיה שואל למלך אחד המדבר ועל שלא נודע שמו אמר לפלמוני כמו לפלוני לאותו המדבר׃ עד מתי חזות התמיד הזה והפשע. מתי ישתומם ויבטל ועד מתי עם קדש יהיה מרמס ככתוב ותרמסם ומתי הצבא תנתן על התמיד׃ ואבקשה בינה. לאבין׃ כמראה גבר. כמראה איש גבור והוא גבריאל׃ בין אולי. בין הבניין כמו אילין׃ להלז. לזה׃ אצל עמדי. עמדי׃ נרדמתי. כשתטחתי לשון ירידה׃ כי למועד קץ. כי התמיד של ערלים שנאמר מעט באחרית הזעם הוא אחרית הגלות אז התמיד של ערלי׳ שנאמר מעט וצבא של ישמעאל היא מצבת בית מחמד יעמדו עד קץ החזון׃ והנשברת. הוא מלך יון הראשון׃ ותעמודנה ארבע תחתיה. הם ד׳ מלכי׳ שהעמיד בחייו כאשר פתרנו למעלה׃ מגוי יעמודנה. אותן ד׳ מלכים מן גוי שריו ובאחיו יעמודנה׃ ולא בכוחו. ולא תזרעו כי לא יהיה לו לא נין ולא נכר בעמו׃ ובאחרית מלכותם. אחרי מות ד׳ אלו הפושעים יעמוד מלך עז פנים קשה וחזק במלכותו הוא מלכות ישמעאל׃ ומבין חידות. חידות מלכים הראשונים והעצומים כי מלכים הראשונים יוונים ורומיים ופרסיים׃ ועצם כחו ולא בכוחו. כי אם בעונות ישרא׳׃ ונפלאות ישחית. זה בית המקדש׃ והשחית עצומים. אלו בתי השרים וערי ישרא׳׃ ועם קדושים. הם ישר׳ שנלחם בהם בירושלם בימי טיטוס ככתו׳ עבדא קרב עם קדישין׃ ישחית רבים. יהרגם אחריכן ויוציאם ממדינתם׃ שר שרים. הוא הערל הפקיד בירושלם אשר פקד אותו טיטוס אחרי לוכדו עיר הקדש בהחריבו גאון עוזנו והכות מלך מגוסים לרדות בעם יי׳ ובא מלך ישמעאל ולקח ארץ ישראל מידו ויתחזק עליו מן ג׳ מלכי׳ שר אחד מיעוט שנים הרי שלשה. ובשלוה פתאום ישבר ויפל׃ ובאפס יד ישבר. בלי כח כי ביד חלש ישבר׃ ד״א ובאפס יד ישבר ובאחרית ישברי׃ ד״א ובאפס יד ישבר לא בידי אדם ישבר ככתוב די התגזרת אבן די לא בידין׃ נהייתי ונחליתי. כנטעריתי עד שנחליתי כמו נהי והי׃ ואשתומם. לשון שתיקה כמו שלשת ימים משמים׃ פ״א יצא קרן אחת מצעירה. מקטנה שבהן כמו מקדם אנטיוכוס

שהיה

למלאות ו׳ דמל׳ וב׳ חס׳ וסימ׳ וכחרשת אבן למלאת. וחבירו. למלאות לחרבות ירושלם. למלאו׳ דבר יי׳ בפי ירמיהו דסוף ד״ה ב׳ בו׳. ומי מתנדב למלאות ידו היום ליי׳ ד״ה׃

ט בִּשְׁנַת אַחַת לְדָרְיָוֶשׁ בֶּן־אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ מִזֶּרַע מָדָי אֲשֶׁר הָמְלַךְ עַל מַלְכוּת כַּשְׂדִּים׃ בִּשְׁנַת אַחַת לְמָלְכוֹ אֲנִי דָּנִיֵּאל בִּינֹתִי בַּסְּפָרִים מִסְפַּר הַשָּׁנִים אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָה הַנָּבִיא לְמַלֹּאות לְחָרְבוֹת יְרוּשָׁלַם שִׁבְעִים שָׁנָה׃ וָאֶתְּנָה אֶת־פָּנַי אֶל־אֲדֹנָי הָאֱלֹהִים לְבַקֵּשׁ תְּפִלָּה וְתַחֲנוּנִים בְּצוֹם וְשַׂק וָאֵפֶר׃ וָאֶתְפַּלְלָה לַיהוָה אֱלֹהַי וָאֶתְוַדֶּה וָאֹמְרָה אָנָּא אֲדֹנָי הָאֵל הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא שֹׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד לְאֹהֲבָיו וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָיו׃

רבינו סעדיה גאון

מותר׃ ואל הצבי הצפון׃ ותגדל עד צבא השמים׃ כי ראה שמפיל הכוכבים כשעשה צרות לוסר׳ צבא הצדיקים כדכתיב ומצדיקי הרבים ככוכבי׳׃ ותפל ארצה מן הצבא ומן הכוכבים ותרמסם׃ שהפילה לארץ החסידים ותרמסם בגלות׃ ועד שר הצבא הגדיל. ועד הקב״ה הגדיל לדבר גדולות ונתגאה בעצמו ואמר אין אלוה יכול להציל ירושלם מידי והפיל חומות ירושלם והחריב בית המקדש ובטלו שלות וזבחים בימיו ואז ממנו מאותו המלך שהחריב בית תפארתינו אז הורם והושלך התמיד כמו רמה בים מרים שתמיד על הדין שהותמד בכל עת ובכל שעה ושב הקב״ה בדין על חורבן ביתו שנאמר ואל זועם בכל יום. ד״א וממנו הורם התמיד כמשמעו על הכוכבים שהן תמיד כלומר שראה והפיל הצדיקים שדומים לכוכבים ולא היו בעולם׃ והושלך מכון מקדשו שהחריב והשפיל בית המקדש בימיו׃ וצבא. ורצה כמו ולמן די יצבה יתננה כלומר ורוצה הקב״ה על התמיד על הדין שיהיה נתון תמיד בכל יום על הפשע והתמיד שמרד ארוס והשליך אמת ארצה אלו ישראל ובית המקדש. ד״א וצבא השמש והירח תנתן על התמיד בפשע שהיו מקטרים לשמש ולירח ולצבא השמי׳ ועל זה הפשע בטל התמיד וחרב בית המקדש והשליך הקרן האמת ארצה׃ לפלמוני. כמו לפלוני׃ והפשע שומם. תת לשמם שהיקון שבנו הגוים בירושלם׃ וקדש וצבא מרמס. בית קדש הקדשים וצבא ורצה שיהיה מרמס׃ ויאמר אלי עד ערב בקר׳ עד שיעשה ערב של ישראל בקר כמו והיה לעת ערב יהיה אור. ד״א עד ערב בקר עד שיגמור היום סוף אלפים ושלש מאות חודש כי ערב ובקר יום אחד וזה חשבון ממלכות יונים עד שנכחו חשמונים אלפים ושלש מאות חדשים היו וכספור ונדעה היאך הוא החשבון לאלפים ושלש מאות ירחים מלכות יונים. מאה ושמונים שנה ספור השנים והעלם לאלף חדשים כי אלף ומאתים חדשים הם מאה שנה ותשע מאות וששים חדשים הם שמונים שנה והמה שנים פשוטות מן שנים עשר חודש לשנה הרי מאה ושמונים שנים פשוטות עולים לאלף ומאה וששים ירחים הוסיף עליהן עיבוריהן שבעה חדשי׳ על כל מחזור והם עולים לתשעים וחמש שנים שיש עיבורים לחמשה חדשים ועל שמונים וחמש שנים שיש שלשים ואחד חודש הרי ששים וששה ירחים הרי אלפים ומאתים ועשרים וששה חדשים נשארו לך שבעים וארבעה חדשים כלול אותם לשנים ויעלו השבעים ושנים חדשים לשש שנים ושני חדשים ועיבוריהן הרי שבעים וארבעה חדשים ואלו שש שנים משכפלו יונים עד שתפשו חשמונים מלכות שלימה והיו הגוי׳ תחת ידיהן היו שש שנים הרי ק״פ שנים עם עיבוריהן עולין אלפים ושלש מאות חדש אז נצדק קדש ישראל וירושלם ובית קדש הקדשים שנצדק ונטהר ד״א אלו שש שנים מיום מלוך אלכסנדרוס עד שתפש את ירושלם שהיו ישראל תחת רגליו עברו אלו שש שנים ואחר שתפש ירושלם מלך יון ק״פ שנה ומאז מונין למניין שטרות מתחלת אלו ק״פ שנה והם חשבון אלפים ושלש מאות חדשים׃ להלז. לזה כמו הנער הלז האיש הלזה׃ ובבאו נבעתי. לשון בעתה ובהלה כמו ואימתך אל תבעתני נבעת מלפני המלך ולמה נבעת מקול הצברה שנשמע באויר העולם׃ נרדמתי. תרדמה של פחד ונפלתי על פני ואמר לי בן אד׳ הכן עצמך באחרית הזעם והגלות כי למועד הגלות יהי קץ וסוף׃ בעל הקרנים. זה מלך מדי׃ האיל אשר ראית. זה מלך פרס שב׳ מלכי מדי ופרס׃ והצפיר השעיר. הייכו צפיר הייכו שעיר אלא המקדים צפרא ככתוב באה הצפירה ויש לומר כמו ויצפור מהר הגלעד׃ המלך הראשון. המקדים למלוך הוא השעיר זה אלכסנדרוס והיא הקרן הגדולה שלא היה גדול כמוהו בכל מלכי יון׃ והנשברת. במותו תשבר מלכותו׃ ותעמודנה ארבע תחתיה. אלו ד׳ גיבוריו שהמליך בחייו׃ מגוי יעמודנה ולא בכוחו. מעמו יהיו המלכים ולא מכוחו מזרעו כי אין לו בן׃ כהתם הפושעים. אלו ד׳ מלכים מן העולם. אז יעמוד מלך עז פנים זה אנטיוכוס׃ ולא בכח גבורתו מלך אלא מרוב חכמה שהיה מבין חידות ואתבולות ככתוב ועצם כחו ולא בכחו כלומר לא מעוצם כחו מלך אלא מרוב חכמה וחידות שהיה בו. ד״א ולא יהיה עוצם כחו ככחו של ראשון׃ ונפלאות ישחית. הם אדירי ארץ המופלאים׃ והצליח. עשמו ועשה כל מה שחפץ והצליח מלוכה בידו׃ ועל שכלו. לפי שהוא חכם׃ מרמה בידו על כן יצליח במלכותו וישחית גיבורים עצומים וישראל שהם קדושים׃ ועל שר שרים יעמוד. שיאחזיק פניו להלחם להחריב ביתו׃ ובאפס יד ישבר. מבלי יד אד׳ שיבא המלאך והרגו זה לזה בחרבם. ד״א היאך הפילו שמגדל הכוכב על השמים לרקיע ונפל משמו ונשבר ומת. הדבר שאמ׳ לפי מלאות לבבל שבעי׳ שנה ודניאל טעה בזה החשבון לפי שירמיה אמ׳ אפקוד על בבל והוא חשב בדעתו זה שאמ׳ ירמיהו אפקד אתכם בשביל הבניין לפי שראה שמלאו שבעי׳ שנה לחורבות ירושלם והתחיל דניאל מתחנן לפני הקב״ה וזו הפקיד׳ היכה על ישרא׳ כמם של על ידי ירמיהו כן עשה נאמר משנה הרביעית ליהויקים שמלך נבוכד נצר ומאז ועד שהפקידם כורש הראשון להעלותם לירושלם עברו שבעים שנה והלא מספרם מ״ה שנה מלך נבוכד נצר אויל מרודך כ״ב תן שנה לזה וזה נשארו כ״א כלול אותם עם מ״ה והם ס״ו שנה בלשאצר מלך שלשה שנים הרי ס״ט שנים ודריוש המדי אשר הומלך על מלכות כשדים מלך שנה אחת הרי שבעים שנה ומיד מלך כורש והעלם לארץ ישראל כמו שאמר הכתוב על ידי ירמיהו אנא יי׳ האל הגדול והנורא משה ירמיהו דניאל שימן משה אמר האל הגדול והגיבור והנורא שעושה גדולות וגבורות לישראל במצרים ובים סוף ובמדבר והנורא על הקמת משכן הקודש שנאמר נורא אלהים ממקדשיך ירמיהו

אבן עזרא

כתוב בספר יון והנה זה המספר הם ימים והטעם אלפים ושלש מאות בקר והם שש שנים משנות החמה ושלשה חדשים וימים מהם משנות הלבנה קרוב משש שני׳ ואני על כן אמר המלאך ומראה הערב והבקר אמת הוא והטעם שהוא כמשמעו ערב ובקר ולולי שמצאנו זה המספר כתו׳ וכבר עבר לא יכול אד׳ להבין זה המספר על כן אמר דניאל ואשתומם על המראה ואין מבין וכבר דברי קץ הגאולה סתומים וחתומים גם דניאל לא ידע הקץ כי כן אמר ואני שמעתי ולא אבין וכן אמ׳ באחרונה וחתום הספר עד עת קץ והמשכילים יבינו בגעת הקץ מדברי המלאך׃ בשנת אחת. כבר פירשתי זה כי זה הוא דריוש בן אחשורוש שהוא בן אסתר המלכה׃ בשנת אחת כל הגאונים פה אחת הסכימה דעתם עם דעת הקדמונים שאמרו שטעה דניאל בחשבונו כי לא חרבה ירושלם רק כאשר נתפש צדקיהו והיא היתה שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכד נצר כי ירמיה הנביא אמר לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם וככה היה כאשר נהרג בלשצר ומלך כורש אז צוה ועלו ישראל מבבל אל ירושלם וזאת היא הפקידה והנה נשארו לחרבות ירושלם תשע עשרה והם מלכות כורש הפרסי וכשתחשוב מלכות דריוש המדי הזקן גם מלכות אחשורוש ושתי׳ שני׳ למלכות דריוש הפרסי הוא בן אסתר אז מלאו לחרבות ירושלם שבעים שנה ואמרו כי דניאל החל לחשוב החרבן מעת שהוליך נבוכד נצר יהויקים אל בבל והנה מלך אחריכן שמונה שנים גם י״א שנה לצדקיהו והנה שלמו לחרבן ירושלם שבעים שנה והיה יהודה הלוי אומר יש לתמוה איך טעה דניאל שהיה נביא וחכם בשבעים שנה י״ט שנה ואמר כי חשבון שבעים שנה למלכות בבל כאשר חרבה ירושלם ואז היתה הפקידה לא כאשר אמרו הגאונים והעד שאומר בדברי הימים ויהיו לו ולבניו לעבדים עד מלוך מלכות פרס וכורש הפרסי תחלת המלכים וגם כתוב למלאת דבר יי׳ בפי ירמיה עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאת שבעים שנה ואני אמרתי לו אם מחרבות ירושלם סופר מה טעם לספור הכתוב בשנת שמונה למלכו הוא שנת י״ט והוא ענה אמור לי אתה טעם חשבון ויהי מקץ ארבעים שנה ואני אמרתי לו וידענו כי הנביא אמ׳ על כורש הוא יבנה עירי וגלותי ישלח ולא התנבא שיבנה הבית והוא שלח הגלות והחלו לבנות הבית וליסד הבית ובני יהודה משעים לבנות, וכתוב הן קריתא דך תתבנה ושוריא ישתכללון וגם כתוב לבטלא גבריא אילך וקריתא דא לא תתבניא ובטילו המו באדרע וחיל וזה הכתוב כבר פירושו למלאת דבר יי׳ בפי ירמיה שאמר כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם והקימותי עליכם את דברי הטוב להשיב אתכם אל המקום הזה והנה הטעם ששבו אל ירושלם ועמדה חרבה עד רצתה הארץ את שבתותיה והוא אמר לי מי הביאך בצרה הזאת אז עניתי והלא כתוב בספר עזרא והות בטלא עד שנת תרתין למלכות דריוש מלך פרס והתנבי חגי נביאה וזכריה בר עדו אז קם זרובבל ויהושע לבנות וכתוב ועמהון נביאיא די אלהא מסעדין להון וגם כתוב בית זמנא אתא עליהון וגו׳ וכתב אגרת לדריוש המלך והוא צוה למבנה בית אלהא דך ובנו ושכלילו מן טעם אלה ישראל ומטעם כורש ודריוש המדי וארתחשסתא הוא אחשורוש כי גם הוא צוה רק האמיץ ככורש ורבי יהודה ענה כל זה מה יועיל לך אז השיבותי לו הנה אתה מודה כי זכריה התנבא בשנת שתים לדריוש הפרסי שאמרת שהוא בן אסתר כאשר כתוב בספרו והנה שם כתוב עד מתי לא תרחם על ירושלם אשר זעמתה זה שבעים שנה אז שתק׃ ואתנה את פני. לנכח מערבית דרומית. וטעם האלהים שהוא לבדו באמת האלהים וטעם לבקש תפלה בלבי וככה התפללתי׃ ואתפללה. אנא. כמו אמנם וכמוהו אנה יי׳ כי אני עבדך אנא חטא העם הזה והנגיד ז״ל אמר כי שתי מלות הן והן אל נא מגזרת הואל והלמ״ד מבולע כלמ״ד יוקח ואין צריך׃ וסור

והרשענו בן כתיב וקרי והרשענו בלא ו׳ו קדמא חטאנו ועוינו חד מן י״א מלין דכתי׳ ו׳ בריש תיבותא ולא קרי׳ וסימ׳ וכי ויאמר דוד מה לי ולכם׳ ומסגרתיה ויפתח על הלחת׳ וראתה ועתליה אם אחזיהו דמלכים׳ ואת ויקצץ המלך אחז ואת׳ ותקעו הגידו ביהודה ובירושלם׳ ויורה ולא אמרו בלבבם נירא׳ ויוציאו בעת ההיא נאם י״י ויוציאו׳ וכל לא האמינו מלכי ארץ וכל׳ והרשענו חטאנו ועוינו והרשענו׳ וחסד וימאנו לשמע ולא זכרו׳ וישמח גיל יגיל אבי צדיק׳ לאדני ז׳ וסימ׳ נמסר בישעיה ריש סימן כ״ח׳ שמוע י״א ד׳ מל׳ וז׳ חס׳ וסימ׳ ואם ביום שמע אישה יניא׳ לבלתי שמע אל הכהן העמד לשרת׳ הנה שמע מזבח טוב להקשיב׳ זאת המנוחה הניחו לעיף׳ בנים כחשים בנים

חטאנו ועוינו והרשענו ומרדנו וסור ממצותך
וממשפטיך׃ ולא שמענו אל־עבדיך הנביאים
אשר דברו בשמך אל־מלכינו שרינו ואבתינו ואל
כל־עם הארץ׃ לך אדני הצדקה ולנו בשת הפנים
כיום הזה לאיש יהודה ולישבי ירושלם ולכל־
ישראל הקרבים והרחקים בכל־הארצות אשר
הדחתם שם במעלם אשר מעלו־בך׃ אדני לנו
בשת הפנים למלכינו לשרינו ולאבתינו אשר
חטאנו לך׃ לאדני אלהינו הרחמים והסלחות
כי מרדנו בו׃ ולא שמענו בקול יהוה אלהינו
ללכת בתורתיו אשר נתן לפנינו ביד עבדיו
הנביאים׃ וכל־ישראל עברו את־תורתך וסור
לבלתי שמוע בקלך ותתך עלינו האלה והשבעה
אשר כתובה בתורת משה עבד־האלהים כי
חטאנו לו׃ ויקם את־דבריו אשר־דבר עלינו
ועל שפטינו אשר שפטונו להביא עלינו רעה
גדלה אשר לא־נעשתה תחת כל־השמים כאשר
נעשתה בירושלם׃ כאשר כתוב בתורת משה
את כל־הרעה הזאת באה עלינו ולא־חלינו את־
פני יהוה אלהינו לשוב מעוננו ולהשכיל
באמתך׃ וישקד יהוה על־הרעה ויביאה עלינו
כי־צדיק יהוה אלהינו על־כל־מעשיו אשר עשה

ולא שמענו בקלו׃ ועתה אדני אלהינו אשר
הוצאת את־עמך מארץ מצרים ביד חזקה ותעש־
לך שם כיום הזה חטאנו רשענו׃ אדני ככל
צדקתך ישב־נא אפך וחמתך מעירך ירושלם
הר־קדשך כי בחטאינו ובעונות אבתינו ירושלם
ועמך לחרפה לכל־סביבתינו׃ ועתה שמע
אלהינו אל־תפלת עבדך ואל־תחנוניו והאר פניך
על־מקדשך השמם למען אדני׃ הטה אלהי אזנך
ושמע פקחה עיניך וראה שממתינו והעיר אשר־
נקרא שמך עליה כי לא על־צדקתינו אנחנו
מפילים תחנונינו לפניך כי על־רחמיך הרבים׃
אדני שמעה אדני סלחה אדני הקשיבה ועשה
אל־תאחר למענך אלהי כי־שמך נקרא על־עירך
ועל־עמך׃ ועוד אני מדבר ומתפלל ומתודה
חטאתי וחטאת עמי ישראל ומפיל תחנתי לפני
יהוה אלהי על הר־קדש אלהי׃ ועוד אני מדבר
בתפלה והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה
מעף ביעף נגע אלי כעת מנחת־ערב׃ ויבן
וידבר עמי ויאמר דניאל עתה יצאתי להשכילך
בינה׃ בתחלת תחנוניך יצא דבר ואני באתי
להגיד כי חמודות אתה ובין בדבר והבן במראה׃
שבעים שבעים נחתך על־עמך ועל־עיר קדשך

לא אבו שמוע מל׳ כי הקשו את ערפם מל׳ ועשה הרע בעיני רעה כתיב׳ אם אמרים אתם לא נשב׳ ואתם הרעתם לעשות׳ וסור לבלתי שמוע דדניאל מל׳ ויקשו את ערפם לבלתי שומע בן בתי׳ דירמיה׳ נעשתה ט׳ וסימ׳ נמסר בתריסר בספר מלאכי סימן ב׳׃ ויבאה ד׳ וסימ׳ ויבאה אל האדם׳ ויבאה יצחק האהלה שרה אמו׳ ויתחתן שלמה שלמה את פרעה׳ וישקד י״י על הרעה ויבאה׃ קולו בקולו ו׳ חס׳ בנביאים וכתובים וסימני׳ וישא שאול קלו׳ ועליון יתן קלו׳ היום אם בקלו תשמעו׳ שמעו שמוע ברגז קלו׳ וישקד י״י על הרעה׳ וכל אוריתא דכו׳ חסרי׳ בר מ״א מל׳ וסי׳ ונשמע קולו בבאו אל הקדש׃ שמע אלהינו ב׳ דסמ׳ וסי׳ ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך׳ שמע אלהינו היינו בוזה׃ ושמע ח׳ קמצ׳ וסימ׳ קום בלק ושמע׳ קרב אתה ושמע׳ הטה י״י אזנך דמלכים׳ וחבירו דישעיה׳ הטה אלהי אזנך דדניאל׃

אבן עזרא

וסור. שם הפועל כמו זכור את יום השבת והטעם סור סרנו׃ שרינו ואבותינו. שהיו זקנים וכאשר הזכיר שחטאו השרים והאבות הזכיר כי גם להם בשת פנים׃ ותתך. כמו תתכו בתוכה דרך משל׃ כי חטאנו לו. שב למלת האלהים׃ וישקוד. כמו שוקד אני. וטעם למען י״י למען זה השם שאנחנו מזכירים ור׳ משה אמר למענך י״י וכדרך למען אברהם שקרא בתחילה זה השם הכתוב באל״ף דל״ת׃ אדני שמעה. זאת התפלה׃ אדני סלחה. העונות שהודיתי ועשה ואל תאחר להאיר פניך על מקדשך השמם׃ ועוד הייתי מדבר ומתפלל דברים שלא כתבנו ומפיל תחנתי על כן הוצרך לומר פעם אחרת ועוד אני מדבר בתפילה׃ וטעם מועף כאילו אמר העיפו שהיה מוכרח לעוף. וטעם ביעף כי הוא יעף מרוב המרוצה והנה ביעף שם על משקל ואדם ביקר בל ילין. וטעם כעת מנחת ערב כי היה צם ובוכה ככתוב בגוס׃ ויאמר. המלאך שמע דניאל כי עתה יצאתי ממערכת המלאכים או מהיכל שמים להשכילך בינה׃ בתחילת תחנוניך יצא דבר. מלפני השם הנכבד כדרך הדבר יצא מפי המלך והטעם דבר שנגזר להיות ככה בלא תוספת ולא מגרעת׃ ואני באתי להגיד. לך הדבר׃ כי חמודות אתה. בחסרון איש כמו ואני תפילה׃ ובין בדבר. שיבא׃ והבן. לבך׃ במראה. אשר ראית במראה הזאת׃ שבועים. אמר הגאון רב סעדיה כי אלה שבועים הם שנים והעד שאמר אחר כן עד מלאת שלשת שבועים ימים ולא הזכיר עם שבועים שבעים ימים והנה הם כמו שבע שבתות שנים וככה פירש כי אלה המספר שהזכיר הוא אלף ימים ומאתים ותשעים כאשר אפרש בראיה גמורה רק פירוש אלה ה השבועים השבעים קשה עד מאד ועוד כי לכלא הפשע ולהתם חטאת לא ידענו אם הכל לשבח או לגנאי כי הנה כלא מלת לכפר עון ולמשוח קדש קדשים שהוא לשבח רק ולחתום חזון ונביא איננו לשבח אם כן איך נוכל לתקן מלת לכלא פשע ולחתם חטאת להיותם לשבח וככה לחתום חזון ונביא והנה מצאנו כתוב כי לא שלם עון האמרי והוא לגנאי והטעם כי עד עתה לא בא יום אידו וקץ שוכם שכו כמו גדול עוני מנשוא וככה אם יכפר עון וככה תם עונך נשלם העונש שלך והנו לגנאי ויוכל המשיב לענות כי הנה החטאת והאשם ועוד מלת אכא שא כא הפך הדבר ונשא את עונם והנה הכל יתפרש לפי ענין המקום ויורה להביא צדק עלמי׳ לשבח׃

רבינו סעדיה גאון

ירמיהו אמ׳ הגדול הגבור שהוא גדול על הכל ולא כאן לומר גבור שראה ביתו חרב ובניו הולכין בגולה וסובל ולמה לא אמר הנורא על חורבן הבית הנורא דני׳ אמ׳ האל הגדול והנורא ולא אמר הגבור לפי שראה בניו מסורין בקולרין ואיה גבורותיו ולמה אמ׳ הגדול שעשה גדולות לחנניה מישאל ועזריה בכבשן האש ולדניאל בגוב אריו׳ ולמה אמ׳ הנור׳ שחזר ובנה בית המקדש׃ ותתך. ותגיע כמו לא נתך אדנה׃ האלה והשבועה. אשר כתבת בתורת משה עבד האלהים כמו ארור האיש אשר יעשה כך וכך אשר לא יקים דברי התורה הזאת׃ והשבועה הדברים שכתב על יד משה רבינו אם תשמעו יהיה לכם כך וכך ואם לא תשמעו יהיה לכם כך וכך ועתה באו עלינו הברכות הכתובות בספר תורת משה מכיון שדיבורו של הקב״ה שבועה הוא שנאמר את קשתי נתתי בענן והיתה לאות ברית ולא יהיה עוד המים למבול ולא נאמר שבועה ובנביאים כתוב כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי׃ וישקוד י״י על הרעה׃ וימהר כמו מקל שקד מקל ממהר לפרוח לפני כל האילנות והם שקדים השוקדים להנץ לפני כל אילן ואמר דניאל צדיק הוא י״י שקדם והגלם לסנהדרין שבימי יהויכין ב׳ שני׳ ומחכה לחורבן הבית תלמד שהקדימו ב׳ שני׳ ומתח׳ לנוטעות כיון שראה שבית המקדש עתיד ליחרב קדמו וגלו כדי שלא ימצאו בירושלים בחורבן בית המקדש׃ ותעש לך שם כיום הזה. שיאמרו אומות העולם כמה נסים עשה הקב״ה לישראל הרג בכורי מצרים קרע להם את הים והמית המצריים בתוכו׃ לכל סביבותינו. לכל הגוים היושבים סביב לארץ ישראל׃ למען אדני. למען אברהם שקראך אדון קודם לכל באי העולם שנ׳ אדני י״י במה אדע׃ מועף ביעף. מכאן שגבריאל עופף העולם בשתי עפיפות ורמז כי בא בזריזות בקלות טיסת עיפתו ונגע אלי כעת מנחת ערב בעת שמקריבים המנחה בשעה [illegible] כי ערבי פסחים מקריבין בשביעית עבור שחיטת פסחים׃ בתחילת תחנוניך יצא דבר. ככתוב והיה טרם יקראו ואני אענה כך לדניאל בתחילת תחנוניו נשמע הקב״ה על ידי גבריאל כי היה צדיק וישר וכאמר ועל כן אמ׳ לו כי חמודות אתה כל הצדיקים נקראו חמודים׃ שבועים שבעים נחתך על עמך. כמספר ונרבה גלות שנים הם י׳ פעמים ז׳ עולין לע׳ הרי שבועים ע׳ הן ת״צ שנה הוצא מהן ע׳ שנים לגלות בבל משהחריב נבוכד נצר בית המקדש עד שנת שתים לדריוש כשאמרו ת״כ שנה שכך היה עמידתו של בית שני כלומר שבועי׳ שבעים נגזר על עמך ועל עירך ועל עיר קדשך שעתידה להבנות הרי למדתה עם גלות בבל ועם עמידתו של בית שני בשבועים בשעים שהן ת״צ שנה ע׳ לחרבן ת״כ לבנין׃

לכלא

ועוד בנ׳ גמ׳ חמש שנים אשר אין חריש · ועוד לו אך המלוכה · ותהי נבלתם בסוחה · ועוד בה עשיריה · מנשה את אפרים · ארם מקדם ופלשתים מאחור · על בן על בחוריו לא ישמח יי׳ · בלתי כרע תחת · ועוד נוסף עליהם דברים · ועוד תשוב תראה · ועוד בחיים חייהם · ועוד הסיר את הבמות דדה דיהושפט · ועוד העם לא הכינו לבבם דדה דיהושפט · ועוד העם משחיתים · ועוד ברצות בבית אלהי · ועוד אדומים באו ועוד דברו עבדיו · ועוד מעט ואין רשע · כי יש לעץ תקוה · ועוד ראיתי תחת · ועוד אני מדבר ומתפלל · אני מדבר בתפילה · ועוד תוסף · ונביא ז׳ וסימ׳ ונביא אחד זקן · ונביא מרה שקר · גבור ואיש מלחמה · וגם אלה ביין שגו · ולחתום חזון ונביא · אם

לכלא הפשע ולחתם חטאות ולכפר עון ולהביא
צדק עלמים ולחתם חזון ונביא ולמשח קדש
קדשים: ותדע ותשכל מן מצא דבר להשיב
ולבנות ירושלם עד משיח נגיד שבעים שבעה
ושבעים ששים ושנים תשוב ונבנתה רחוב וחרוץ
ובצוק העתים: ואחרי השבעים ששים ושנים
יכרת משיח ואין לו והעיר והקדש ישחית עם
נגיד הבא וקצו בשטף ועד קץ מלחמה נחרצת
שממות: והגביר ברית לרבים שבוע אחד וחצי
השבוע ישבית זבח ומנחה ועל כנף שקוצים
משמם ועד כלה ונחרצה תתך על שומם:

בשנת שלוש לכורש
מלך פרס דבר נגלה לדניאל אשר נקרא שמו
בלטשאצר ואמת הדבר וצבא גדול ובין את
הדבר ובינה לו במראה: בימים ההם אני
דניאל הייתי מתאבל שלשה שבעים ימים:

יהרג במקדש יי׳ · ונבא לבב חכמה · בתרא חס׳ דהוא לשון ביאה · ואין לו ב׳ וסי׳ מקום מקום · יכרת משיח ואין לו · לרבים ד׳ בקריאה וסי׳ מעמל נפשו יראה · והגביר ברית לרבים · שק ואפר יציע לרבים · ומשכילי עם יבינו לרבים · וב׳ ברבים וסי׳ ועשה למבצרי מעוזים · לכן אחלק לו ברבים · ונחרצה ג׳ וסי׳ בישעי׳ ס׳ ו׳ · ובין ז׳ בליש׳ וסי׳ נמס׳ בינות ומשלי ריש סימן כ״ג ע״ש · ובינה ג׳ מלעיל וסי׳ בינה הגיגי · ואם בינה שמעה זאת · ובינה לו במראה:

רבינו סעדיה גאון

לכלא הפשע · פשעו: ולהתם חטאת · להתם הקב״ה החטאת: ולכפר · עונות ישראל: ולהביא צדק עולמים · זה בית המקדש ככתוב מכון לשבתך עולמים · ונקרא בית המקדש עולמים בשולש בבנין הראשון ובשולש בבנין שני ובשולש בבנין שלישי שיעמוד לעולמי עולמים: ולחתום חזון ונביא · כי משבנינה הבית השני לא קם נביא עוד בישראל זולתי משתמשין בבת קול: ולמשוח קדש קדשים · שיהא גדול כבוד גדולת הבית השני מן הראשון ככתוב גדול יהיה כבוד הבית האחרון מן הראשון וזה שאמר למשוח לשון רבות היא כמו למשחה בהם מתרגמינן לרבות וים פותרים אומרים למשוח למדוד מדה מתרגמינן משחתא כבניין של קו יכטה על ירושלם: מן מוצא דבר · משיצא הדיבור מלפני הבורא ונגזרה הגזירה להשיב הגולה מבבל ולבנות ירושלם על ידי כורש: עד משיח נגיד · עד שיקרבה המלך והוא הנגיד כדי לבנות ירוש׳ עדיין ז׳ שבועים הם ז׳ שבועים הם מ״ט שנה משבשרם הבורא לבנות ירושלם ועד שנת שתים לדריוש מלך פרס ואחרי כן תבנה ירושלם ותעמוד בבנייכה שנה הרי שבועים שבעי׳ פחות י׳ שני׳ אותן עשר שנים עמדה ביתר ובעלותם לירושלם תבנה: רחוב · היא ירושלם וחוצותיה: וחרוץ · כרות הם חברות יושבי ירושלם שהם עכשיו חרוצים ממעבר אדם: ובצוק העתים · הם חברות בית המקדש משמרות ומעמדות הכהנים והלוים כלומר כל השנים תהיה ירושלם שממה: ועל כנף שקוצים · כנף הוא יד כלומר של זמן שיר אוכלי בשר החזיר השקץ והעכבר תקיפה אחרי השבועים ס״ב יכרת משיח ואין לו ממשלה אחרי חורבן הבית ויהיה בית המקדש משומם · ועד כלה ונחרצה תבוא אל שומם זה ירושלם והשבית זבח ומנחה: עם נגיד הבא וקצו בשטף · זה אדרייכוס קיסר שהחריב בית המקדש והשבית זבח ומנחה והחריב מקום התמיד: ועל כנף · ועל יד אוכלי בשר החזיר והשקוץ משומם ישראל · ועד אשר כלה ונחרצה נתכה על גלות ישראל השומם: ואמת הדבר וצבא גדול · מכאן שאין הקב״ה עושה דבר עד שנמלך בפמליא של מעלה ואין חותם בחותמו שהוא אמת · אל״ף ראש אלף בית מ״ם מתכית · תי״ו סופה הרי אמ״ת: וצבא גדול · צבאות מלאכי׳ וחיל גדול · וי״א וצבא ורצון כמו וצבי: ובין בדבר · שים דעתך והבנתך בדבר הרבה: ובינה לו במראה · הבורא אמר למלאך שיסביר ויבונן לדניאל את החזון: לחם

אבן עזרא

וטעם ולחתום חזון · שכל הנביאים שנתנבאו על דבר בית שני: ועתה אומר דברי הגאון · אמר כי יצא דבר פירושו שגזר שיחרב ירושלם עם בית שני ארבע מאות ותשעים שנה והם שבועים שבעים רק אתה טעית בחשבונך שכסלמו שבעים שנה ואינם רק שבעה שבועות שהם מ״ט שנים ולא חשש להזכיר השנתים כי נ״א היו ופירש עד משיח נגיד שהוא כורש המלך והנביא ראיה מדברי הנביא כה אמר יי׳ למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו · ושבועים ששים ושנים הם ימי בית שני והנה יש להקשות כי המלאך אמ׳ בתחלת תחנוניך יצא דבר ועוד איך יערב שני הגלות עם שנות בית שני ואיך כפרם לכלא פשע ולהתם חטאת ועוד מה נעשה בשבוע השמאר שאמר והגביר ברית לרבים שבוע אחד אחרי שבועי׳ ששים ושנים והיה ראוי להזכיר כי עוד נשארו שלשת שבועים וראייתו כי כורש הוא משיח איננה נכונה כי למשיחו הוא כנביאו וככה כתוב יען כי משח יי׳ אותי · וקודם שאומ׳ דעתי אפרש והגביר ברית לרבים · זה היה ידוע כי טיטוס כרת ברית עם ישראל שבע שנים ושלש שנים וחצי בטל התמיד בבית שני לפני חרבן הבית וככה כתוב בספר יוסף בן גוריון ואמר על כנף שקוצים משומם שמו שקוצים בדביר אחר המספר הנזכר כאשר נלכדה ירושלם וכתוב בנבואה הרביעית וחללו המקדש המעוז וזהו יום נלכדה ירושלם בימי טיטוס והסירו התמיד קודם זה ונתנו השקוץ משומם וככה כתו׳ ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם ימים אלף ומאתים ותשעים והוצרך דניאל לפרש כמה ימים שלמים הם חצי השבוע בעבור שני האדרים גם בעבור מלת חצי כי יתכן שאיננו חצי שלם פחות או יתר כמו וחצי שבט מנשה ורבים ככה · ודע כי ימים לעולם הם ימים ולא שנים רק יתכן אם אמר ימים להיות שנה תמימה בשוב ימי השנה כאשר היו כמו מימים ימימה שהם ימי השנה שלימה · ימים תהיה גאלתו · רק כאשר יאמר עם ימים מספר שני ימים או ג׳ לא יתכן להיותם שנים רק ימים כאשר הם על פי שנתים ימים שהיו שנתים שלמים שסבבו הימים כאשר היו וככה עד חדש ימים שתראה הלבנה על המתכונת שנראתה ביום הראשון מהמספר על כן אמרתי כי ימים אלף ומאתים ותשעים הם חצי השבוע שהזכיר וככה אשרי המחכה ויגיע לימים כאשר אפרש ואילו היו שנים איך יחכה אדם אלף שנים ויגיע וכתוב ימי שנותינו בהם שבעים שנה והנה מצאנו נחמיה אמר אשר העיר בית קברות אבותי חרבה ושעריה אכלו באש וכתוב גם אותי צוה להיות פחה בארץ יהודה וכתו׳ עליו הוא יבנה היכל יי׳ והוא ישא הוד וישב ומשל על כסאו וירמיה התנבא עליו ומלך מלך והשכיל ובעזרא כתוב על נחמיה ואתה הוה להם למלך ועתה אפרש · שבעי׳ שבעי׳ הם ממוצא דבר בתחילת תחנוני דניאל · לכלא הפשע כמו כי לא שלם עון האמרי ולהתם חטאת כמו תם עונך ולכפר עון לסבול עול הגלות לכפר עם אבותינו ולהביא עד שידינם השם בצדק או פירושו לנבואי כי ביאת הצדק הוא שקיעתו כאשר השמש ביאתו הוא שקיעתו על כן הוא לנבאי כי לשבה הוא להפך כמו אז יצא ככוגה צדקה והוציא כאור צדקך וזהו קומי אורי כי בא אורך כי שקע אורך עד עתה · ולחתום חזון ונביא שיפסקו הנביאים ולחתום משיח קדש קדשים והנה זה תחילת הגלות ואל עלה על לבך דבר המספר כי הנה במספר מלך פרס מולד נוסף כפי דבר המלאך כאשר אפ׳ ואם יש בחשבון תוספ׳ או מגרעת לא יזיק אולי יעלה על לבך דבר המולד כי היודע רגע יקדרו הלבב׳ בשנה ה זאת ונמצאכו קדרות אחרת לפני זאת מאה שנה אוכל בה לדעת מקום הלבנה באמת וכפי חשבונו ישוב ברצונו אחורנית או השנים הבאות · והנה פירוש ותדע ותשכל ממוצא דבר להשיב ולבנות ירושלם: עד משיח נגיד שבועים שבעה · והנה תשע עשרה שנה שהם מלכות כורש ואחשורוש ושנתים לדריוש והוא מלך י״ב שנה וככה כתוב בספר מלכי פרס ועשרים שנה מאַרתחששתא המלך והנה הכל שבועים שבעה עד בא נחמיה ככתו׳ בספר עזרא · ושבועים ששים ושנים שעמד בית שני וחצי השבוע פירשתיו · ואמר משומם והוא פועל יוצא והטעם שהוא משומם כל רואו וכל שומעו מישראל · וטעם ועד כלה ונחרצה תתך על שומם שהשקוץ יעמוד בבית עד בא עת כלה ונחרצה גזרה שנגזרה תתך על שומם הוא השיקוץ דרך תפילה שיהיה שומם כמו בת בבל השדודה · ופירוש ואחרי השבועים ששים ושנים יכרת משיח שלא יהיה מישראל מלך עליהם והעיר והקדש ישחית עם עיר שנה שהוא אספסיינוס שר מלך רומא בבואו על ירוש׳ עם בנו גם עליהם כתוב בנבואה הרביעית וזרועים ממנו יעמדו וחללו את מקדש המעוז והסירו התמיד · וטעם וקצו יבא לקצו באניות · ועד קץ מלחמה · שכלחם שנים רבות על ירושלם עד שהיתה כהרסת שוממת: בשנת שלש · אמר הגאון כי וצבא גדול כמו ודי הוא צבא ור׳ משה בן בלעם אמר שהוא כמו צבא לאנוש עלי ארץ · ולפי דעתי כי אשר נקרא שמו יבכם בין שני דברים כאשר פירשתי וירא ישראל על שפת הים מצרים מת כי הארץ בלעתם כי כן כתוב בשירה וככה זה דבר וצבא גדול נגלה לדניאל במראות הלילה: ואמת · את הדבר · וכין את הדבר: שם הפועל כמו בין תבין את אשר לפניך: ובינה לו · שם ובעבור היות הנבואה תחילה בחזות הראשון שנה מלעיל כמו עשה לי את החיל הזה או יהיו שניהם לשון צווי ותחסר מלת וכאמר לו · זאת המראה לא גילה אותה והעלימה ולכן באה: בימים ההם · הייתי מתאבל שלשה שבועים ימים · וזה היה בחדש ניסן ואיך התאבל ימי חג המצות ולא שתה יין בליל פסח ליל חמשה עשר כי כתוב כי מן היום הראשון אשר נתת לבך להתענות לפני אלהיך ואני באתי בדבריך במצות השם כי כן כתוב כי עתה שלחתי אליך רק שר מלך פרס עומד לנגדי עשרים ואחד יום שהם השלשה שבועים שהתענית על כן אמרתי לבוא ולולי מיכאל שעזרני עורכי הייתי שם במלחמה עם מלכי פרס ועתה בשובי מאתך אשוב להלחם עם שר פרס וזה היה ביום הארבעה ועשרי׳ לחדש הראשון רק לא ידענו זה החדש אם הוא חדש ניסן או הוא חדש ראשון לשנה השלישית למלכות כורש כדרך בעשרי׳ וחמש שנה לגלותינו בראש השנה והנה זה בעבור לחדש החמישי כי בו נשרף הבית: ואני

חמודות סימן ותקח רבקה את בגדי החמדת כתיב חס דחס׳ · כתחלת תחנוניך יצא דבר חמודות כתיב מ״ל דמ״ל · חמודת בזהב דעזרא חמודות כתיב חס ל׳ בתרא · ושאר חמודות כתיב חס ו׳ קדמא : ואשא את עיני וארא ב׳ דסמ׳ וסי׳ והנה ארבע קרנות · והנה איש אחד לבוש : חגורים ג׳ ב׳ חסרי׳ וא׳ מ״ל וסימ׳ בסדר בא : כעין ט׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן א׳ : כקול י׳ וסימ׳ ביחזקאל סימן א׳ : וראיתי י״ב וסימ׳ נמסר בקהלת סימן ג׳ ובשמואל א׳ סימן י״ט : המראה ד׳ וסימ׳ וישכם שמואל · ואני נשארתי לבדי ואראה · וראיתי אני דניאל ב׳ בו : ולא נשאר ד׳ וסימ׳ ולא נשאר איש בעי ובית אל · וישלח יהוא בכל ישראל · ויעלו ביהודה ויבקעוה דדה · ואני נשארתי לבדי ואראה : ופני ג׳ וסי׳

לחם חמדות לא אכלתי ובשר ויין לא־בא אל־פי וסוך לא־סכתי עד־מלאת שלשת שבעים ימים : וביום עשרים וארבעה לחדש הראשון ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל : ואשא את־עיני וארא והנה איש־אחד לבוש בדים ומתניו חגרים בכתם אופז : וגויתו כתרשיש ופניו כמראה ברק ועיניו כלפידי אש וזרעתיו ומרגלתיו כעין נחשת קלל וקול דבריו כקול המון : וראיתי אני דניאל לבדי את־המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו את־המראה אבל חרדה גדלה נפלה עליהם ויברחו בהחבא : ואני נשארתי לבדי ואראה את־המראה הגדלה הזאת ולא נשאר־בי כח והודי נהפך עלי למשחית ולא עצרתי כח : ואשמע את־קול דבריו וכשמעי את־קול דבריו ואני הייתי נרדם על־פני ופני ארצה : והנה־יד נגעה בי ותניעני על־ברכי וכפות ידי : ויאמר אלי דניאל איש־חמדות הבן בדברים אשר אנכי דבר אליך ועמד על־עמדך כי עתה שלחתי אליך ובדברו עמי את־הדבר הזה עמדתי מרעיד : ויאמר אלי אל־תירא דניאל כי מן־היום הראשון אשר נתת את־לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך ואני־באתי בדבריך : ושר מלכות פרס עמד לנגדי עשרים ואחד יום והנה מיכאל אחד השרים הראשנים בא לעזרני ואני נותרתי שם אצל מלכי פרס : ובאתי להבינך את אשר־יקרה לעמך באחרית הימים כי־עוד חזון לימים : ובדברו עמי כדברים האלה נתתי פני ארצה ונאלמתי : והנה כדמות בני אדם נגע על־שפתי ואפתח־פי ואדברה ואמרה אל־העמד לנגדי אדני במראה נהפכו צירי עלי ולא עצרתי כח : והיך יוכל עבד אדני זה לדבר עם־אדני זה ואני מעתה לא־יעמד־בי כח ונשמה לא נשארה־בי : ויסף ויגע־בי כמראה אדם ויחזקני : ויאמר אל־תירא איש־חמדות שלום לך חזק וחזק ובדברו עמי התחזקתי ואמרה ידבר אדני כי חזקתני :

לא יראו · יסב אל ביתו ופני לא יראה דאבשלום · נרדם על פני ופני ארצה : ידי ב״א וסי׳ נמסר במס׳ רבת׳ : נתינה פנים ד׳ חס׳ את וסי׳ ונתתי פני בנפש ההוא והכרתי · ונתתי פני בנפש האכלת את הדם · ונתתי פני בכם ונגפתם לפני איביכם · נתתי פני ארצה ונאלמתי : במראה ב׳ וסימ׳ במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו · ובמראה נהפכו צירי : נהפכו ב׳ וסימ׳ ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה · אדני במראה נהפכו צירי :

אבן עזרא

ואני הייתי על הנהר הגדול · כמו יחזקאל על נהר כבר : ואשא את עיני וארא · במראות הלילה כדרך זכריה הנביא ודע כי מעלתם גדולה ממלת נרעון ומכוח ואסתו והמשכיל יבין : אלף אופז נוסף כמו אלף אתמול ואזרוע ואשמור · וכתם הוא עגול שיש בו פז · ומרגלותיו כמו רגליו : קלל · לטוש : כקול המון · שישמיע קול גדול : וראיתי אני דניאל לבדי את המראה · ככה היה רואה במראות הנבואה : נהפך עלי למשחית · שם או תואר ור׳ משה אמ׳ כי כמוהו הר המשחית · ולפי דעתי שהוא פועל כדרך אשתוללו אבירי לב שב׳ על ציון ולהיו משחית מגזר׳ שמן המשחה · והנה מרעיד תואר וכמוהו משמים בתוכה והנה אם זה החדש ראשון הוא ניסן הנה תראם חדש החל להתענות ולא ידענו האמת : אמר הגאון כי טעם עומד לנגדי שהיה מלמד לו ושכח השכים יעמדו נגדו ואין טעם מאים עומד לנגדו כי כן חשב על כן שאל הלכו אתה אם לבדיכו · ואמר כי להלחם עם מלך פרס פירוש לעזור לו וכמוהו שתלך אתי למלחמה כי אתי כמו עמי ואין זה נכון כי וילחם עם ישראל גם ונלחמה אותם במישור הכל להפך וזה שהזכיר התלך אתי למלחמה אין אתי דבק למלחמה כי אם ההליכה ועוד אם היה עוזר אותו איך כתוב והנה יונה והנה שר יון בא שהשחית מלך פרס שהיה זה המלאך עוזר אותו ועוד אפרש כל זה : וטעם אחד השרים הראשונים כדרך היושבים ראשונה במלכות על כן נקרא השר הגדול ולולי זה הייתי שם ומלכי פרס הם שרי פרס הם השרים העומדים על פרס כאשר הוא מיכאל עומד על ישראל · וטעם באחרית הימים כי עתה יספר בנבואה כל אשר יקרה עד בוא המשיח תאכלנה כל מלכיות הארץ כאשר פירש גם יפרש : והיך · כמו איך כמו יתר ההמון שובו אתיו ורבים ככה היה בספרד חכם שמו בן היוצר וחבר ספר בקץ ופירש למועד מועדי׳ וחצי אלף וחמש מאות שנה ותחילתם משכת אחת לדריוש המדי והנה טעה כי חשב כי זה הפסוק דברי דניאל ואיננו רק דברי המלאך כי הוא דבק למעלה : ואין

רבינו סעדיה גאון

לחם חמודות · לחם חם מן סולת נקייה מאכל טעמי המלכים ומחמדי׳ לחם מחם פת כגון כחמר מאפה תנור : ובשר · גם דעתי לומר על בשר דגים ושפותקורים ובני יונה איל וצבי וכיוצא בהם הוא אסר לא בא אל פיו כל אותן שבועים בהתאבלו על ירושלם שאם תאמר בשר בקר וכאן לא יתכן לומר כן לפי שלא אכלו בני הגולה בשר בקר וכאן בגלות בבל כי לא ראוי להשחט כי אם בשעריך בארץ הקדוש למען זרוק הדם וקטר החלב וכן יין לא שתה אותן שלשה שבועים : וסוך לא סכתי · כדוגמת אכמי עונג המפנקי׳ את בשרם במרחצאות בשמן המור · כל כך על אבלו׳ גלות האחרונה הזאת שראה כי בשנת אחת לכורש נבנה המזבח ושנה הזאת שהתאבל עליה היא שנת ג׳ לכורש מלך פרס ועל שראה חורבן בית המקדש השני וגלות רומי התאבל ג׳ שבועים וביום כ״ה בניסן סוף ג׳ שבועים אז ראה על נהר חדקל איש לבוש בגדי בד לבנים כשלג דקין כבגדי כהונה : ומתניו חגורים · אזור מן כתם אופז שנאמר מפז : וגוייתו כתרשיש · תרי אלפי אמה כעומק ים תרשיש וים שפותרין כמו תרשים שוהם סוף דבר הוא דמות גלי הים בעת תרוממנה גליו וראה בראש הגלים כמראה אבן תרשיש לבנה וזה שאנו מתרגמין תרשיש כרום ימא : כלפידי אש · כמראה לפיד נור בריק אש : ומרגלותיו · ורגליו כעין נחושת מוזהב אשר יזרח עליו השמש כהבהק הכתם יוזהב ויזהק בנפול עליו עין השמש · וי״א קלל כמו קלוי ומוזק באש כדמתרגמין קלל מצהב : וקול דבריו כקול המון רב ועם עצום בדברים בתוך הוועד : וראיתי אני דניאל לבדי את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה · המה היו חגי וזכריה ומלאכי ועל שהיה דניאל מעולה מהם ראה בעיניו המראה : אבל חרדה גדולה נפלה עליהם · ומאחר שלא ראו למה חרדו ולמה זה ויברחו בהחבא אלא הם לא ראו אבל מזל שלהם ראה על כן פחדו וחרדו ויברחו בהחבא : והודי · וזיו תואר פני נהפך להשחית וכעסם זיו פני כרומות ומוריקות מרוב אימה · ולא עצרתי כח · לא נשאר בי כח : ואני הייתי נרדם על פני · כלומר מן הברת הקול נפלתי על פני ופני היו מביטות ארצה :

ותניעני על ברכי · כלומר כדנתני יד המלאך על ברכי כי היה דניאל בעת ההיא כאיש אשר יצא לבו מרוב פחד וכן מצינו כי לא היתה כזאת חרדה במראות המלאכים אל הנביאים כי היתה המראה הזאת נפלאה ונוראה מאד בפחד ואימה כי היתה בגלות והשאלה הזאת סואלת גלותנו האחרונה ובגערת אלהינו ובקצפו על כן נראה כזה והביט אחריו : איש חמודות הבן בדברים · כי לולי שהתענית והתפללת ואז מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך : ואני באתי בדבריך · כי אתה איש נחמד במעשים טובים ועל כן באתי להודיעך הגלות וסוד הנסתר וזה שאמר כי מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך ולא יכולתי לבא אלא עכשיו באתי בדבריך · למה לא באתי מאז לפי כי שר מלכות פרס עומד לנגדי ועל כן נתעכבתי : ושר מלכות פרס · כי אין חפץ להעמיד על כל עם ועם שר ושר לעזור לכל עם · ואשר כתוב ושר מלך פרס הוא שראה ומענו שר פרס הוא קצף על ישראל : והנה מיכאל אחד השרים הראשונים · הם הגדולים שבמשרתי׳ מרום בא לעזרני מאשר פרס שעומד לנגדי לעכבני שלא אבוא להודיעך סוד הגלות : כי עוד חזון הזה לימים · הוא באחרית הימים בגלות הזה · והנה כדמות בני אדם נוגע על שפתי בשתנה המלאך לדמות בן אדם למען תת לו קורת רוח שלא יבהל : ואומרה אל העומד לנגדי · זה שהוא כדמות בני אדם שנגע על שפתיו בראשונה אמר למלאך הנדמה לו כאדם : אדני במראה · בפעם הראשונה : נהפכו צירי עלי · כל שכן עכשיו נהפכו צירי כמו נהפכו עליה ציריה : והיך יוכל עבד אדני זה · המלאך שהיה מדבר עמו בראשונה : לדבר עם אדני זה : המלאך שהיה עומד אצלו : ואני מעתה לא יעמוד בי כח · מרוב אימה : ואמר

דניאל

הידעת ה׳ וסימ׳ כי הוּם י״י לוקח׳ ותכירו ראליהו׳ חוקות שמים׳ עת לדת יעלי סלע׳ הידעת למה באתי אליך׃ לך׳ וזקפין בנביאי׳ ובכתובי׳ וסימ׳ והיה ביום חמת י״י לך מעצבך׃ עשה לך מוסרות ומטות׳ ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כי אגיד לך׳ הכון והכן לך׳ שבא ודדן וסחרי תרשיש׳ לכן לא יהיה לך משליך חבל׳ לו איש הולך רוח ושקר׳ ויאמר אלי עוד קח לך׳ אבל אגיד לך את הרשום בכתב׳ ויהי ביתך כבית פרץ׳ וכל שמואל וכל נתינה דמלכים דכו׳ במה וסימ׳ נמסר ברות סימן ד׳ ׃ יעיר ה׳ וסימנ׳ כנשר יעיר קנו׃

וַיֹּאמֶר הֲיָדַעְתָּ לָמָּה־בָּאתִי אֵלֶיךָ וְעַתָּה אָשׁוּב לְהִלָּחֵם עִם־שַׂר פָּרָס וַאֲנִי יוֹצֵא וְהִנֵּה שַׂר־יָוָן בָּא׃ אֲבָל אַגִּיד לְךָ אֶת־הָרָשׁוּם בִּכְתָב אֱמֶת וְאֵין אֶחָד מִתְחַזֵּק עִמִּי עַל־אֵלֶּה כִּי אִם־מִיכָאֵל שַׂרְכֶם׃ וַאֲנִי בִּשְׁנַת אַחַת לְדָרְיָוֶשׁ הַמָּדִי עָמְדִי לְמַחֲזִיק וּלְמָעוֹז לוֹ׃ וְעַתָּה אֱמֶת אַגִּיד לָךְ הִנֵּה־עוֹד שְׁלֹשָׁה מְלָכִים עֹמְדִים לְפָרַס וְהָרְבִיעִי יַעֲשִׁיר עֹשֶׁר־גָּדוֹל מִכֹּל וּכְחֶזְקָתוֹ בְעָשְׁרוֹ יָעִיר הַכֹּל אֵת מַלְכוּת יָוָן׃ וְעָמַד מֶלֶךְ גִּבּוֹר וּמָשַׁל מִמְשָׁל רַב וְעָשָׂה כִּרְצוֹנוֹ׃ וּכְעָמְדוֹ תִּשָּׁבֵר מַלְכוּתוֹ וְתֵחָץ לְאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמָיִם וְלֹא לְאַחֲרִיתוֹ וְלֹא כְמָשְׁלוֹ אֲשֶׁר מָשָׁל כִּי תִנָּתֵשׁ מַלְכוּתוֹ וְלַאֲחֵרִים מִלְּבַד־אֵלֶּה׃

ה׳ · ל׳ · ל׳ זקפי׳ בנבי׳ ובכתו׳ ד׳ · ל׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ ויתר למעוז · ג׳ ה׳ · ג׳ ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ ל׳

ו׳ גבור יצא׳ אדני י״י נתן לי לשון למודים ב׳ בו׳ והוא רחום יכפר עון׳ אם זך וישר אתה׳ וכחזקתו בעשרו יעיר׳ ויך אלחנן בן יעיר דדה כן כתיב׳ בתרא שום בר נש׃

רבינו סעדיה גאון

ויאמר הידעת למה באתי אליך׳ כאשר אקיים לדבר החזון אשוב להלחם עם שר פרס ועל כן אגיד לך הרשום בכתב אמת כי אשוב להלחם עם שר פרס שאני הייתי יוצא מפרס לבוא בכאן להגיד לך וטרם בואי והנה שר יון בא׃ ואין אחד מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם׳ כי לולי רחמי שמים אז תמכו נכרתנו למה שאני בשנת אחת לדריוש המדי עמדי למחזיק ולמעוז לו ועל זה הדבר היה עוזר לי עם זה עכשיו אבל רק למחזיק ולמעוז ולסייע לי משר פרס ומשר יון כי כן כתב כמראה אדם ויחזקני ויאמר הידעת למה באתי אליך כלומר להגיד לך כל מה שאתה רוצה ועוד כשבאתי אשוב להלחם עם שר פרס והנה שר יון בא אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת כי זה הטעם איננו טוב זה המלאך למה היה לוחם עם שר פרס היה אומר לפני הקב״ה רבונו של עולם איננו ראוי להיות מלך הגלותו במהרה וימלוך ישראל וזה מיכאל היה לוחם עם שר פרס שלא ימלוך דריוש שנים רבות שזה חוטא הוא׳ הנה שלשה מלכים עומדים לפרס אחשורוש ארתחשסתא דריוש שהוא כורש וכורש הראשון שנה מלך׃ והרביעי יעשיר עושר גדול׃ זה כורש הגדול׃ יעיר הכל את מלכות יון׳ שימות ויתגבר מלך יון ויתעורר עליו ויקחו ויכיס את עשרו׃ ועמד מלך גבור׳ זה אלכסנדרוס מלך יון׃ וכעומדו׳ ברוב גבה מלכותו אז תשבר מלכותו׃ ותחץ לד׳ רוחות השמים׳ ברומא ואנטוכיא ועכו ואלכסנדריא׃ ולא לאחריתו׳ ולא לזרעו שאחרית ותקוה שלא הם הבנים אלא לזרים תחץ מלכותו׃ ולא כמשלו אשר משל׳ ימשלו אלא ד׳ מלכים כמו שהיה הוא אלא תחץ מלכותו ותנתן לאחרים מלבד אלה הד׳ וזה שכתו׳ ולא לאחריתו בכחו כמקדם כלומר לא תהא אחריתו כראשיתו כי תנתש מלכותו ותנתן לאחרים מבלעדי אלה׃ ויחזק

אבן עזרא

ואין אחד מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם׳ והטעם אם עזרני עתה בהלחמי עם שר פרס גם אני עזרתיו עם שר כשדים׳ אז מלך דריוש המדי כאשר הוא כתוב ודריוש מדאה קבל מלכותא וזהו ואני בשנת אחת לדריוש המדי עמדתי למחזיק ולמעוז למיכאל והעד שהם דברי המלאך כי כתוב אחריו ועתה אמת ויש לתמוה מהפסוק ואם טען הטוען הראה לי כמוהו שהפסיק וחזר במלת לו על הפרשה העליונה הראיתי לו וירא אליו י״י באלוני ממרא ויגש אליו יהודה׃ וקודם שאדבר על דבר פרס אדבר על דבר המלאכים ואין ביניהם קנאה וכתו׳ עושה שלום במרומיו והנה הם סודות עמוקות לא יבינום רק אחד מני אלף ואומר בסוד התולדו׳ ודברי נשמת אדם שאיננה גוף וחכמת הגלגלים ותנועת׳ עם דברי המשרתי׳ והמזלות ועתה ארמוז לך רמיזות כי כבוד אלהים הסתר דבר׳ ואתה שים לבך לתבונה והשם יתן לך חכמה׃

נאם אברהם המחבר הנה כה הואלתי לדבר האחד שהוא טרם החשבון הוא מפתח אחת סבת כל החשבון ומפתח אחרת הוא כל החשבון לא יוסיף ולא יגרע והוא סבת כל תוספ׳ וחסרון והוא לא יקבל כפל ולא חילוק והוא סבת שניהם וזה האחד הוא עולם הראשון כנגד העולמים שהם אחריו וזה העולם איננו גוף והוא הנקרא מראה כבוד השם העליון ולא ישתנה בעצם או במערכת ואין לו זמן ומקום והשם הנכבד בקרבו והעולם השני שהוא התיכון שם נשמות זורו׳ אמת בלא גופות גם נשמות בגופות ואין להם מספר אצלינו גם הגופות כגופות וכולם הם נכבדו׳ כי אין להם הפך או תמורה או שינוי בעצמם רק על דרך מקרה במערכת תנועתם וזה העולם יקרא היכל הקדש והם שמי השמים ושם כסא הכבוד ושם מיכאל וגבריאל על כן תירגם יונתן בן עוזיאל קדיש במרומא בית שכינתיה וזה הוא שהזכיר בתחלה יושב על כסא והוא כסא הכבוד ושוליו והטעם ושולי הכסא מלאים את ההיכל ואמר קדיש על ארעא עובד גבורתיה והנה השנים הנעלמים והזכיר אחרי כן קדיש בעלמי עלמיא ודע כי התואר לא ישתנה כנגד המקומות על כן סוד דבריו הוא וקרא והנה נפות העולם התיכון לא תחילנה ולא תכלינה וכתוב על זה העולם הללוהו כל מלאכיו גם צבאיו גם המשרתים גם שני המאורות ואמר על הכל כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור ויש הפך בתנועות מי מהם הולכים ממזרח למערב והפך גם צפונים גם דרומים גם בקו השוה גם ישרים במרוצתם גם שבים אחורנית גם עומדי׳ גם מהירים גם מתאחרים גם עולים גם יורדים גם נראים גם נעלמים גם מתחברים המשרתים לבדם ק״כ מחבר והם העליונים אין קץ להם ופעמים לנכח ופעמים במבט אהבה ואומר וכל זה אין ביניהם רק ככה יתחדשו מעשים בעולם השפל בעבור תנועתם והשתנותם פעם לטוב פעם לרע ואלה דברים צריכים פירוש ארוך ולא יכילם ספר אחר לדעת סודם על מה זה׃ והעולם השלישי הוא מתחת לרקיע וכולו מלא גופות דקות גם עבות וגופות יש בהם נשמות גם רוחות גם נפשות והאדם לבדו הוא סוד זה העולם השפל ובעבורו נברא ונשמתו קשורה בנשמות העליונות ובעבור כי המדבר אדם גם השומע הוא אדם על כן העליונים על האדם גם השפלים על מתכונת האדם והנה אדיר העליונים ושפלים כי לא אוכל לדבר אם לא יעשה ככה ויגביה השפלים על כן אמרו חכמים ז״ל דברה תורה כלשון בני אדם יאמרו ומראם עפרות תבל וכסה את עין הארץ והאזיני ארץ הטי אזנך ועל האבן כי היא שמעה דבר י״י ותפתח הארץ את פיה מירכתי ארץ בלב ימים על שפת הנהר יד הירדן וכובע ישועה בראשו עיני י״י באזני י״י כי פי י״י דבר בדבר שפתיך אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ויאמר י״י אל לבו על כן המו מעי לו ותחת רגליו ועל זה הדרך ויחר אף י״י אוהב י״י וירא י״י למבול ישב הנה י״י רוכב על עב קל עורה למה תישן ויקץ כישן י״י החשתי מעולם אחרים אתאפק והנה שר פרס הוא הפקיד על המחבר׳ הגדולה או האמצעית והנה דניאל הזכיר הפקיד בשם המלאך ודבר העד הוא המבטי שהוא מאהבה וטעם כ״א יום כנגד הפקיד על דניאל בעצמו כי כאשר יש פקידים על כל גוי כן יש על כל איש ויתכן זה וזה היא המלחמה והנה זה העולם השפל הוא עולם ההפכה והתמורה בעצם ובמערכה ובתנועה והצורה שהזכיר דניאל היתה נראה לו במראות נבואה וכבר גליתי לך סוד המלאכים הקדושים בדרך קצרה ברמיזות ויש ראיה על כל זה מדברי הנביאים גם ראיות מחכמות החיצונות ודע כי גזירות העוברות והעתידות באות מהשמים והם דברי השם וכתוב לעולם י״י דברך נצב בשמים וסוד המערכות השמים הם הספרים על כן מערכות מתחילת בריאתם על כן סוד החלומות׃ ועתה אשוב לפרש דברי המלאך׃ ועתה׃ אמר הגאון כי מלכי מדי ופרס הם ארבעה ואלה הם דריוש המדי וכורש הפרסי גם אחשורוש ודריוש הפרסי שהרגו אלכסנדרוס ופירש הנה עוד שלשה מלכים עם כורש ויהיה פירוש והרביעי שהוא דריוש הפרסי הוא רביעי לדריוש המדי כי זאת הנבואה היתה בשנת שלש לכורש הפרסי ורבי משה הכהן הספרדי אמ׳ כי ששה מלכים היו האחד דריוש הזקן הוא המדי והשני כורש הפרסי והשלישי אחשורוש והרביעי ארתחשסתא שצוה שלא תבנה עיר הקדש והחמישי דריוש הפרסי שצוה לבנות הבית והששי הוא ארתחשסתא העשיר שהרגו אלכסנדרוס הוא שעלה עזרא גם נחמיה בימיו כאשר הוא כתוב ולפי דעתי יהיה פי׳ הנה עוד שלשה מלכים והרביעי לא יספר עמם כורש כי הכתוב עוד שהן עתידין להיות ויש לטעון עליו אם פירוש עוד ככה למה אמר הנה עוד שלשה מלכים כי משמע דברו לא יותר ולמה אמר והרביעי והנה היה ראוי שיאמר הנה עוד ד׳ מלכים ויש עוד להשיב הנה כורש מלך שלש שנים כי כן כתוב וכתוב במגלה כי מעשה המן היה בשנת י״ב למלכות אחשורוש ובספ׳ מלכי פרס כי כל מלכותו ארבע עשרה שנה אם כן מתי מלך ארתחשסתא הראשון שצוה שלא תבנה הבית ולפי דעתי כי חמשה מלכי׳ הם מלכי מדי ופרס האח׳ דריוש המדי והשני כורש הפרסי וגם השלישי הוא אחשורוש וזה השם הוא לשון פרסיים ובלשון כשדים הוא ארתחשסתא הוא שצוה שלא תבנה ירושלם וככה כתוב בימי אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלם והנה פירש השטנה והאגרת בלשון תרגום כאשר כתבה והפירוש הפרשה הנזכרה ובימי ארתחשסתא כתב בשלם ואין זאת השטנה דברי המן כי לא היתה בתחלת מלכותו רק כאשר מלך אחשורוש צוה שיעלו היהודים ויבנו הבית על כן כתוב כי סליקו מן לותך כי ברשותו הלכו ובעבור האגרת שנכתבה לאחשורוש וזהו ומטעם כורש ודריוש וארתחשסתא מלך פרס ועל דרך הפשט אילו היה מלך אחר היה כתוב כורש הוא דריוש הוא ארתחשסתא כמשפט הלשון והנה אחר כורש היו שלשה לבדם והם אחשורוש שהוא ארתחשסתא הראשון והשני דריוש הפרסי שהוא רביעי לכורש שהנבואה בימיו הוא ארתחשסתא שמלך שנים רבות כי הנה כתוב במורה שנת שלשים למלכותו וגם כתוב כי הוא מלך בבל כי כן הבבליים קראו שמו ארתחשסתא והיה שמו בלשון פרס דריוש כי כתוב בספר מלכי פרס כי דריוש היה שם המלך שהרג אלכסנדרוס וטעם יעיר הכל כי אנשי מלכותו שלחו בעבור אלכסנדרוס גם שריו הרגוהו בלילה במקום שברח שם זה אחשורוש שהיה דריוש׃ ועמד מלך גבור׃ זה הוא משורש אלכסנדרוס שנהלם דריוש מפניו׃ וכעמדו׃ טעם וכעמדו שמת קרוב לשלשים שנה׃ ותחץ׃ כבר פירשתיו׃ ולא לאחריתו׃ פירושו ולא לבנו וככה אחריהם בפיהם ירוצו סלה׃ ולא כמשלו׃ לא היה אחד מהארבעה שמלכו תחתיו כמוהו בממשלה וטעם ולאחרים מלבד אלה שקמו גם אחרים על הארבעה מלכים שמלכו בארבעה מקומות כאשר פירשתי׃ והנה אומר לך עתה כלל כי מתחלת ויחזק מלך הנגב עד וזרועים ממנו יעמדו ואלו המקרים שמענו שהוא בפירוש חרבן בית שני מלחמות שעברו ולזכור פרטיהן ולחפש הספרים הקדמונים בספר יוסף בן גוריון אילו הייתי יודע כל דבריו לא יועילונו עתה לדעת שעבר ועל כן אפרש המלות והטעמים בדרך כלל ואחר חרבן הבית אפרש בדרך פרט עד ובעת קץ כי משם הם העתידות שנבארו כאשר אפרש׃ ויחזק

ולקץ ג' וסימ' ולקץ שנים יתחברו · ולקץ העתים שנים יבא · ולקץ ימים נשאלתי : ולא יעמוד ד' וסימ' ולקץ שנים יתחברו · ויער כחו ולבבו על מלך הנגב · וישען על ביתו ולא יעמוד · בציץ יצא וימל : ויבא י"א רפין וסי' נמסר בשמואל א' סימן ד' ואיוב סימן כ"א · יביא י"ג ה' חס' וח' מל' וסי' בתהלים סימן ע"ח : ובא י"ז רפין וסי' ובא אשר לו הבית והגיד לכהן · ובא הכהן וראה והנה פשה · ובא אהרן אל אהל מועד ופשט · ובא השמש וטהר ואח' יאכל מן הקדשי' · ובא אהרן ובניו בנסע המחנה והורידו · ובא האות והמופ' אשר דבר אליך ·

ויחזק מלך הנגב ומן שריו ויחזק עליו ומשל ממשל רב ממשלתו: ולקץ שנים יתחברו ובת מלך הנגב תבוא אל מלך הצפון לעשות מישרים ולא תעצר כוח הזרוע ולא יעמד וזרעו ותנתן היא ומביאיה והילדה ומחזקה בעתים: ועמד מנצר שרשיה כנו ויבא אל החיל ויבא במעוז מלך הצפון ועשה בהם והחזיק: וגם אלהיהם עם נסכיהם עם כלי חמדתם כסף וזהב בשבי יבא מצרים והוא שנים יעמד ממלך הצפון: ובא במלכות מלך הנגב ושב אל אדמתו: ובנו יתגרו ואספו המון חילים רבים ובא בוא ושטף ועבר וישב ויתגרו עד מעזה: ויתמרמר מלך הנגב ויצא ונלחם עמו עם מלך הצפון והעמיד המון רב ונתן ההמון בידו: ונשא ההמון ירום לבבו והפיל רבאות ולא יעוז: ושב מלך הצפון והעמיד המון רב מן הראשון ולקץ העתים שנים יבוא בוא בחיל גדול וברכוש רב: ובעתים ההם רבים יעמדו על מלך הנגב ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון ונכשלו: ויבא מלך הצפון וישפך סוללה ולכד עיר מבצרות וזרעות הנגב לא יעמדו ועם מבחריו ואין כח לעמד: ויעש הבא אליו כרצונו ואין עומד לפניו ויעמד בארץ הצבי וכלה בידו: וישם פניו לבוא בתקף כל מלכותו וישרים עמו ועשה ובת הנשים יתן לו להשחיתה ולא תעמד ולא לו תהיה: וישב פניו לאיים ולכד רבים והשבית קצין חרפתו לו בלתי חרפתו ישיב לו:

ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה · ובא המלך דוד עם בחורי' · ובאה והכה את ארץ מצרי' דירמי' בן כתי' · ובא עליך רעה · ובא הנשיא דרך אולם השער מחוץ · ובא לפנים' ימד' · ובא לציון גואל · ובא במהלך רישך · וחבירו ובא מהלך' · ובא במלכות מלך הנגב · ובא ארץ הצבי ורבות יכשלו : ויעש ב' רפין וסימני' ויאמר ארנן אל דויד דו"ה · ויעש הבא אליו כרצונו : ויעמוד ב' רפין וסימ' ישאהו על כתף יסבלהו · ויעמד בארץ הצבי : וישם ו' רפין וסימ' ישא יי' פניו אליך · ויט ידו על צפון · ואם לא איפו מי יכזיבני · וישם פניו לבא בתוקף · ודכותיה וישב פניו לאיים כן כתיב צדק לפניו יהלך :

אבן עזרא

ויחזק מלך הנגב. שהוא מלך מצרים ממלך הצפון שהוא מלך רומא ומן שריו: ויחזק עליו · מלך הנגב: ובת מלך הנגב · היא מלכת שבא ואלה המלכות תקרא בלשון ישמעאל אלימן ועד היום אשה מולכת עליהם והוא ברשו' מלך מצרי' עד היום וזאת שבא היא נגב הנגב כנגד ארץ ישראל וזה הדבר ידוע הוא בספרים ושכחתי שמה · וטעם לעשות מישרים שלום בין המלכים והנה מלך צפון רצה לקחת אותה לאשה: לא תעצר כח הזרוע · ומלך מצרים יקחנה בחזקה גם יקח יולדתה וחכמי המזלות שהיו עמה וזהו ומחזיקה בעתים: ועמד · שרשיה · שרשי זאת הבת והמ"ם ישמש בעבור אחד מן בניו של מלך מצרים והוא בן המלך: ויבא · אל מלך צפון ובמבצרי מעוזו: וגם אלהיהם · יבא בשבי אל מצרים · ובא במלכות מלך הנגב · ישוב לארצו ולמלכותו למצרים: ובניו יתגרו · בני מלך צפון כי כבר הזכיר והוא שנים יעמוד ממלך צפון ומלת יתגרו כמו ואל תתגר בם מלחמה: ובא בוא · ההמון מלך צפון · ושטף שיביא אכיות עד מעוזו של מלך הנגב: ויתמרמר · מגזרת שימי לך תמרורים: ונלחם עמו · פירוש שהוא עם מלך הצפון כמו ותראהו את הילד והוא כזה לי אחי: והעמיד · מלך הנגב המון רב: ונתן · המון מלך הצפון בידו: ונשא · המון הנלחם: והפיל רבואות · מהמון מלך הנגב: ולא יעוז · מלך הנגב · ולקץ העתים · פירש שהם שנים יבואו עוזרים רבים למלך הנגב · ובימים ההם יקומו פרוצים מישראל ואלה היו בימי האדם שהוא אלהי הערלים ואל תסמוך כל דבריה' שהיה בימי הורודוס כי חכמים הצדיקים אמרו שהיה בימי שמעון בן שטח והוא האמת: ויבא · וזרעות מלך הנגב לא יעמדו הם העוזרים עם מבחוריו: ויעש · מלך צפון הבא אל מלך הנגב כרצונו: בארץ הצבי · ארץ ישראל וישחית רבים מהם: וישם פניו לבוא בתוקף · כל מלכות מצרים שהוא הנגב: וישרים עמו · ויעשה עמו שלום: ובת הנשים · היא מלכת שבא יתן לו מלך הנגב להשחית כי ברשותו והיא תסרח וזהו לא תעמוד ולא לו תהיה שלא יקחנה: וישב · והקצין שהיה מחרף ישיב גמולו בראשו שיעלה לו כמו חרפתו לא יותר: וישב

רבינו סעדיה גאון

ויחזק מלך הנגב ומן שריו · מרוב שרים שיהיו לו אז יחזק עליו מלך הצפון ומלך הצפון ממשל רב ממשלתו ויחזק הכל בממשלתו: ולקץ שנים יתחברו · מלך הצפון ומלך הנגב לעשות שלום: ובת מלך הנגב תבוא אל מלך הצפון לעשות מישרים · כשיראה מלך הנגב שהוא כבוש בצער אז יאמר למלך הצפון קח נא בתי לאשה ותהיה אהבה ומישרים בינינו: ולא תעצור כח הזרוע · אותה בת מלך הנגב אעפ"י שתבוא בחתון אל מלך הצפון לא תעצור כח וזרוע למלך הצפון לבלתי שלחם באיבה אלא ילך מלך הצפון במלחמה וינצח את מלך הנגב: ותנתן היא ומביאיה · הם השלוחים: והיולדה · היא הנערה המשרתת לפניה: ומחזיקה · הוא אביה: בעתים · בזמנים רבים בית הכלא: ועמד מנצר שרשיה כנו · ממשפחת בית אביה הוא אחיה בן אביה יקום · ויבוא אל החיל · להלחם במלך הצפון לנקום נקמת אביו: כנו · כן וי"ו יתירה ופירושו חוטר כמו וכנה אשר נטעה ימינך כלומר קרוב ושורש וענף · ויבוא במעוז מלך הצפון · בקרית מחוזותיו בעיר מעוזו ומבצר מלכותו: וגם אלהיהם · בית טעותם: ונסיכיהם · הם שריהם כמו חמשת נסיכי מדין הם השופטים שהם קרובי מלכות: עם כלי חמדתם · הכל יוליך בשביה במצרים · והוא שנים רבות יעמוד וימלוך יותר ממלך הצפון: ובא במלכות מלך הנגב · שימלוך ויהיה גדול כמלך הנגב: ושב אל אדמתו · במצרים למלוך הנה והכה: ובניו · ואז בניו של מלך הצפון יתגרו עם אוסף המון חיילותי ושטף ועבר · בעיירות שלו: וישוב · כל אח' ואח' מבניו: ויתגרו עד מעוזו · היא העיר שהוא מולך: ויתמרמר · לשון כעס ומרירות וי"א לשון רבבות ומרות: והעמיד · מלך הצפון: המון רב וניתן · וימסר המון מלך הנגב בידו: ונשא ההמון · שיתגאה וישמח וירום לבבו של מלך הנגב: והפיל ריבואות · מחיל מלך הצפון: ולא יעוז · מלך הצפון לעמוד לפני מלך הנגב: והעמיד · מלך הצפון: המון רב · יותר מן הראשון · יבוא בוא בחיל גדול וברכוש רב · מביזת מלך הנגב מן האהלים ומזהב וכסף רכבי סוסיהם ומרכבותם: רבים יעמדו על מלך הנגב · להלחם בו: ובני פריצי עמך · המורדי' באלהי השמי': ינשאו · ברעתם: להעמיד חזון ונכשלו · בדעתי כך הוא שיעשו עצמם כנביאי השקר וחלומי חלומות ומשיאים לו עצה ויחלמו עמו ויכשלו בעצתם: ויבוא · עוד מלך הצפון וישפוך סוללה: ועם מבחריו · כתיב אלו בחורי חמד מלחמה מבחריו קרי מבוחרים גבוהי קומה כמגדל מבצר: ואין כח · לא יהיה להם כח לעמוד: ויעש הבא אליו · אל מלך הנגב ילחם בו: כרצונו · כתאותו: ואין עומד · לפני מלך הצפון: ויעמוד בארץ הצבי · בארץ ישראל מקום רצון כצביון הבורא וגם הוא לשם יתיצב בכל מקום שירצה ויצבא: וכלה תהיה בידו · שיכלה הכל: וישם פניו לבוא בתוקף כל מלכותו · של מלך הנגב להלחם ולתפוש כל ערי מבצרי תוקפו: וישרים עמו · שתתיישר דרכו ומלחמתו מן הבורא ויעשה כתאות רצונו ולא יכשל כי אם בדרך מישרים יצליח בכל: ובת הנשים יתן לו · זה שכתבנו למעלה ובת מלך הנגב תבוא אל מלך הצפון לעשות מישרים ואותה הבת יתן לו מלך הנגב להשחית עצתו ולבטל מלחמותיו: ולא תעמוד · הבת בפלטין להיות גבירה: ולא לו תהיה · לאשה אלא תברח ממנו: וישם · עוד מלך הצפון פניו להלחם בחייהם: ואז ישבית משם קצין שחרף אותו ברעה טובה וישיב לו גמול חרפתו וישלוט בו וינצח אותו: פ"א שבועים שבעים הם ד' שמיטות כרת וכחתך על עמך מלפני הבה ועל ירושלם למען כלה הפושעים: ולהביא צדק עולמים · הוא שכתוב ישראל נושע ביי' תשועת עולמים: ולחתום חזון · בדעתי הוא הכתוב על ידי זכריה וגם את הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ: ולמשוח קדש קדשים · בדעתי הוא הבניין של בית האחרון אשר ראה יחזקאל כמו שכתוב למוד את ירושלם כמה ארכה וכמה רחבה למוד למשוח · ואלה שבועים שבעים הן ת"ג שנה · ותבין כי מן מוצא דבר מלפני יי' על ידי להשיב הגלות מבבל ולבנות ירושלם הנה כאשר בדעתי עד אשר אביא להם משיח זה כהן משוח במקדש · ונגיד הוא פחה · ושלטון זה עזרא שהיה כהן ופחה · שבועים שבעה הם מ"ט שנה מן השנה אשר בטרם יי' אשר יבנה את ירושלם ועד השנה אשר שבו מבבל לבנותה הם מ"ט שנים במספר ואחריכן תבנה ירושלם ושבועים ששים ושנים הם ת"לד שנים ת"כ יעמוד המקדש בבניינו וי"ד יעמוד אחרי כן ביתר · רחוב הוא שוק של ירושלם שתהא בנויה ומלאה פירות וכל טוב · חרוץ · כרות החמה חכרות יושבי ירושלם הכרותים בכליון חרוץ ממעבר אדם · ובצוק העתים מקום המצוק והחרבן אלו חכרות בית המקדש ומקום הכהנים אשר בחכרות בית יי' משמרת כל השנים והזמנים לשבתות ולחדשים ולמועדים וכל קרבנותיהם ואחרי השבועים ס"ב שהם ימי המניין יכרת משיח · שיבטלו זבח ומנחה מכהן המשיח ואין לו שירות על המזבח כאשר שבוע אחד הם שבע שנים: והעיר · ירושלם ומקום הקדש ישחית ויחריב עם נגיד הבא הוא מלך רומא אשר ימלוך בירושל' · וקיצו של יום יעבור בשטף במלחמו' אוביה' במלחמ' אספסיינוס וטיטוס · ועד קץ שביתת כל מלחמ' תהיה ירושל' כחרב' שוממה כי נבטלה הנבואה

ולא ימצא ד׳ וסימ׳ נמסר בסוף צפניה׃ נוגש ב׳ מל׳ וסימ׳ ממנו יצא כל נוגש׃ ועמד על כנו מעביר נוגש׃ אחדים ד׳ וסימ׳ בסדר נח׃ מלפניו ה׳ וסימ׳ וצרעת נעמן תדבק. ואלישע ישב בביתו׃ חילו מלפניו כל הארץ דדה״י והאלהים עשה שיראו׃ אשר יראו מלפניו׃ אם על המלך טוב יצא׃ ואת פתשגן בהבהרת׃ הזרעות השטף ישטפו מלפניו׃ על מלך ט׳ וסימ׳ בימיו עלה פרעה נכה׃ ויקח אתם נבוזר אדן דמלכים׃ ויצא יהויקים מלך יהודה דמלכים׃ ונשאת המשל הזה׃ בן אדם שא קינה על׃ והיה

וְיָשֵׁב פָּנָיו לְמָעוּזֵּי אַרְצוֹ וְנִכְשַׁל וְנָפַל וְלֹא יִמָּצֵא׃ וְעָמַד עַל־כַּנּוֹ מַעֲבִיר נוֹגֵשׂ הֶדֶר מַלְכוּת וּבְיָמִים אֲחָדִים יִשָּׁבֵר וְלֹא בְאַפַּיִם וְלֹא בְמִלְחָמָה׃ וְעָמַד עַל־כַּנּוֹ נִבְזֶה וְלֹא־נָתְנוּ עָלָיו הוֹד מַלְכוּת וּבָא בְשַׁלְוָה וְהֶחֱזִיק מַלְכוּת בַּחֲלַקְלַקּוֹת׃ וּזְרֹעוֹת הַשֶּׁטֶף יִשָּׁטְפוּ מִלְּפָנָיו וְיִשָּׁבֵרוּ וְגַם נְגִיד בְּרִית׃ וּמִן־הִתְחַבְּרוּת אֵלָיו יַעֲשֶׂה מִרְמָה וְעָלָה וְעָצַם בִּמְעַט־גּוֹי׃ בְּשַׁלְוָה וּבְמִשְׁמַנֵּי מְדִינָה יָבוֹא וְעָשָׂה אֲשֶׁר לֹא־עָשׂוּ אֲבֹתָיו וַאֲבוֹת אֲבֹתָיו בִּזָּה וְשָׁלָל וּרְכוּשׁ לָהֶם יִבְזוֹר וְעַל מִבְצָרִים יְחַשֵּׁב מַחְשְׁבֹתָיו וְעַד־עֵת׃ וְיָעֵר כֹּחוֹ וּלְבָבוֹ עַל־מֶלֶךְ הַנֶּגֶב בְּחַיִל גָּדוֹל וּמֶלֶךְ הַנֶּגֶב יִתְגָּרֶה לַמִּלְחָמָה בְּחַיִל־גָּדוֹל וְעָצוּם עַד־מְאֹד וְלֹא יַעֲמֹד כִּי־יַחְשְׁבוּ עָלָיו מַחֲשָׁבוֹת׃ וְאֹכְלֵי פַת־בָּגוֹ יִשְׁבְּרוּהוּ וְחֵילוֹ יִשְׁטוֹף וְנָפְלוּ חֲלָלִים רַבִּים׃ וּשְׁנֵיהֶם הַמְּלָכִים לְבָבָם לְמֵרָע וְעַל־שֻׁלְחָן אֶחָד כָּזָב יְדַבֵּרוּ וְלֹא תִצְלָח כִּי־עוֹד קֵץ לַמּוֹעֵד׃ וְיָשֹׁב אַרְצוֹ בִּרְכוּשׁ גָּדוֹל וּלְבָבוֹ עַל־בְּרִית קֹדֶשׁ וְעָשָׂה וְשָׁב לְאַרְצוֹ׃ לַמּוֹעֵד יָשׁוּב וּבָא בַנֶּגֶב וְלֹא־תִהְיֶה כָרִאשֹׁנָה וְכָאַחֲרֹנָה׃ וּבָאוּ בוֹ צִיִּים כִּתִּים וְנִכְאָה וְשָׁב וְזָעַם עַל־בְּרִית־קוֹדֶשׁ וְעָשָׂה וְשָׁב וְיָבֵן עַל־עֹזְבֵי בְּרִית קֹדֶשׁ׃ וּזְרֹעִים מִמֶּנּוּ יַעֲמֹדוּ וְחִלְּלוּ הַמִּקְדָּשׁ הַמָּעוֹז וְהֵסִירוּ הַתָּמִיד וְנָתְנוּ הַשִּׁקּוּץ מְשֹׁמֵם׃ וּמַרְשִׁיעֵי בְרִית יַחֲנִיף בַּחֲלַקּוֹת וְעַם יֹדְעֵי אֱלֹהָיו יַחֲזִקוּ וְעָשׂוּ׃ וּמַשְׂכִּילֵי עָם יָבִינוּ לָרַבִּים וְנִכְשְׁלוּ בְּחֶרֶב וּבְלֶהָבָה בִּשְׁבִי וּבְבִזָּה יָמִים׃ וּבְהִכָּשְׁלָם יֵעָזְרוּ עֵזֶר מְעָט וְנִלְווּ עֲלֵיהֶם רַבִּים בַּחֲלַקְלַקּוֹת׃ וּמִן־הַמַּשְׂכִּילִים יִכָּשְׁלוּ לִצְרוֹף בָּהֶם וּלְבָרֵר וְלַלְבֵּן עַד־עֵת קֵץ כִּי־עוֹד לַמּוֹעֵד׃

נמלאת שבעים שנה׃ בעת ההוא בא חנני׃ ויער כחו ולבבו׃ ובעתים ההם רבים יעמדו על מלך הנגב׃ ולא תהיה ח׳ וסי׳ ולא תהיה זמה בתוככם. וכשלו איש באחיו. ולא תהיה עדת יי׳ כצאן׃ והיית רק למעלה׃ ולא תהיה זאת לך לפוקה דאביגיל׃ לא תקום ולא תהיה׃ ולא תהיה כראשונה וכאחרונה. ולא תהיה להם לאיש מוכיח׃ יחזיקו וחסרים בליש׳ וסימ׳ ויחזקו איש בראש רעהו׃ ויחזקו באלהים אחרים דמלכים׃ צרה החזקתני׃ קדרתי שמה החזקתני׃ והלדה ומחזקה׃ ועם ידעי אלהיו יחזקו׃ ונלוו ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר קרח וזכריה סימן כ׳׃

רבינו סעדיה גאון

הנבואה וחרב בית המקדש כי עזב יי׳ את ביתו׃ והגביר ברית לרבים. מלך רומי אחר הבית יכרות ברית עם עירות וכרכין רבים מישראל שבוע אחד ורבים יקח עמו להיות לו ליועצים ולשרי צבא כגון יוסף בן גוריון הכהן וחביריו וכתוס׳ חצי השבוע משבוע וחצי וכאחר חצי השבוע הם ב׳ שבועות י״ד שנה אז ישבית זבח ומנחה מישראל ועתה כי הגביר ברית שבוע אחד מסכת ת״כ ובדעתי שלש שבועים שבעים ואולי חצי השבוע הכתוב אשר ישבית זבח ומנחה אולי הוא מיום אשר שבת התמיד בראשונה מסכת י״א לצדקיהו ועד קרבת קץ תחילת הגלות הזה ופתרון חצי השבוע ג׳ ימים ומחצה יום לשנה והם אלף ור״פ חסר שנה וסברו׳ את עבר מכמה שנים כי למען כאשר בסוף הפסוק ועד כלה ונחרצה תתך על שומם כי אחרית ימים חצי השבוע ישבית זבח ומנחה כי לא יהיה בנוי בית אלהינו עד אשר תהיה כלה ונחרצה בכל גלילי הארץ ובכל גלילי ירושלם ככתוב ועל כנף שקוצי משומם ועד כלה ונחרצה תתך על שומם להעביר מירושלם ומבית השומם עד ועבריה כאמור והגלילים כליל יחלוף וכתו׳ כי כלה ונחרצה שמעתי וזה דומה למה שנ׳ למועד מועדים וחצי וככלות נפץ יד עם קדש תכלינה כל אלה כי ככלות מועד מועדים אין עוד ישועה עד כלות יד עם קדש והשולח ישלח לי ברחמיו אולי מבין הוא והבור יתסר ישועתינו במהרה בימינו אמן וכחזור לענין ראשון׃ למעוזי ארצו. לתוקף ארצו׃ ולא ימצא׃ ולא יספיק להתאמן כמו שנ׳ תמצא ידך לכל אויביך׃ על כנו. על מכון מלכותו׃ ובימים אחדים. מועטים ימים אחדים מתרגמי׳ זעירין׃ בחלקלקות. בחנפות ולשון הרע וספתי חלקות׃ ומן התחברות. מזמן שיתחבר עמו׃ ובמשמני. ובעשירי מדינה כמו כל איש שמן מתרגמי׳ עתיר׃ יבזור. יבזבז ויפזר ויתן פרס לחיילותיו כמו בזר עמים פזר׃ ויער כחו. כמו ולא יעיר כל חמתו לשון תוקף׃ ואוכלי פת בגו. על שלחנו הם ישברוהו כי לא יעזרוהו׃ ושניהם המלכים לבבם למרע. על ישראל שהם מלך הצפון ומלך הנגב׃ על ברית קדש. מלך הצפון הוא יחשוב לגזור שמדות לבטל דת ברית קדש ועשה ושב לארצו׃ ציים. הם לונגברדיים. כתיים הם רומניים וזה שכתב וצים מיד כתי׳ שיתחברו לילך לירושלם׃ ונכאה. למען כי ישבר ויפול מקצת חילו ואחריתו׃ ושב וזעם. על ישראל ויטלטלם מארץ ישראל׃ ויבן על עוזבי ברית קדש. הם הישמעאלים שבירושלם. וחללו אחריכן המקדש המעוז׃ ומשכילי עם. הם בחוני שמד׃ ונכשלו בחרב. שימותו על יחוד השם׃ ובהכשלם. האחרים בשמד זה יעזרו עזר מעט. ומן המשכילים שיכשלו כדי לצרף ולברר וללבן׃ על

אבן עזרא

ויסב. ישוב זה לארצו לרומא׃ ועמד על כנו. על מתכונתו מלך שיעביר נוגש ויהיה לו הוד מלכות וישבר ולא בהדר ועמד מלך אחר הפך תולדת הראשון שזה יהיה נבזה׃ בחלקלקות. במחסך בלי עצה׃ וזרועות. אכיות׃ וגם נגיד. אחר מבני הורודוס׃ ומן. ובעבור שיתחברו אליו רבים ויקח עצתם ויעלה בהם ויתפש מדינה יחשב מחשבת ולא תהיה עתה על כן אמר ועד עת אחרת תקומנה׃ ויער. יעיר כמו יקים יקם סערה לדממה׃ ולא יעמד. מלך הנגב לפני מלך צפון׃ כי יחשבו עליו. יועציו וסגניו מחשבות׃ ואוכלי פת בגו. של מלך מצרים׃ וחילו ישטוף. מלך הצפון והנה חיל מצרים הוא השטוף ואחר כך ישלימו מלך הנגב ומלך הצפון׃ ושניהם. לבבם למרע. לעשות רע לארץ ישרא׳ וטעם כזב שלא תקום עצתם ולא תצלח כי עוד נשאר קץ למועד שילכו ישראל בגולה וישוב מלך צפון לארצו׃ ולבבו על ברית קדש. להפר הוא הברית שהיתה בין מלכי רומא ובין יהודה בן חשמונאי ואחר שעשה חפצו ושב לארצו למועד שנה אחרת ישוב׃ ובא בנגב. היא פאת מצרים. וטעם ולא תהיה כראשונה וכאחרונה כי בביאה ראשונה עשה כל חפצו וככה בביאה אחרונה שהיא השלישית שהחריב בית המקדש גם מצרי׳ כי בביאה השנית היא האמצעית יהיה כחלש וכן כתוב ובאו בו ובאו עמים׃ ציים. הם האניות׃ וכתים. הם אנשי רומא׃ ונכאה. זה מלך צפון׃ ושב. לארצו בבושת פנים׃ וזעם על ברית קדש. הוא אגריפס. ועשה. חיל כבד׃ ושב. לנגב׃ ויבן על עוזבי ברית קדש. הם אנשי ירושלם שקשרו על מלך רומא והרגו אנשיו וחללו המקדש המעוז שהיה לישראל כמו גאון עוזכם ובאה זאת המלה על דרך הארון הברית שפירושו הארון ארון הברית וככה הספר המקנה היין החמה ונתנו במקום הדביר התועבה וזהו השקוץ שומם. עתה ספר חרבן בית שני. ויש לתמוה מחכמי כדוקים שפירשו זה לעתיד ואמרו כי המקדש היא מ״כה שיחושו עליה הישמעאלים והסירו התמיד החמש תפילות ונתנו השיקוץ עבודה זרה ואלו התועים איך יתכן שיקרא מקדש רק ירושלם לבדה וככה שתה בלשון ישמעא׳ בית ואיך הוא מ״כה קדש והלא פקחו אלה העורים את עיניהם וראו כי יש במ״כה שיקוץ עד היום והלא מרקולים שאליו יחוגו כל ישמעאל ממזרח וממערב לזרוק אבני׳ שם ואלה המפרשים חללו המקדש והגאון ז״ל אמר כי ועשה כרצונו המלך זהו הקדרי ראש מלכות ישמעאל וזה לא יתכן כי כתוב וכל חמדת נשים לא יבין וזה היה אוהב נשים ופירוש נשים מדינות וזה קרוב אל דרש ואיננו פשט ועוד מה יעשה בכתו׳ לאלוה אשר לא ידעוהו אבותיו ועוד אם היה אלוה נכרי אין תשובה ממרקולים כי זה ידעוהו אבותיו ולא סרו אנשי מ״כה למשמעתו עד שנשבע להם שלא יסיר עבודת מרקולים ואין צורך להאריך וכן היוצר חבר ספר במועד הקץ

וגם נכפתו דבריו ככלי יוצר טרם בא מועדו כי הוא מקוה מועד עבר וכלל אומר דבריו בדברי קץ. גם דברי ר׳ שלמה בן גבירול רצה לקשור הקץ במחברת הגדולה על שני הכוכבים העליונים גם דברי ר׳ אברהם הנשיא בספר קצים ודברי היוצר ודברי ר׳ יצחק בן לב וכל החושבים המלות או האותיות בחשבון גימטריא הכל הבל ורעות רוח ודניאל לא ידע הקץ ואף כי הבאים אחריו רק רמז המלאך דבר כאשר אפרש רק לא פירש מתי יהיה ועתה אשוב לפרש׃ ומרשיעי ברית. ידבר על טיטוס שעזבו דסם מישראל בריתם. וטעם בחלקות כמו דברו לבו חלקות על כן אחריו ועם יודעי אלהיו הוא השם הנכבד יחזיקו לבם׃ ועמו. כאשר כוס בקורתו׃ ומשכילי עם. הדור אנשי המשנה ז״ל וטעם ונכשלו גזרות שעברו עליהם׃ ובהכשלם. הטעם שהשם לא יניחם לאחות שמם׃ ונלוו עליהם. עם המאמינים בדת שאדמו חבירי אלוה הערלים׃ ומן. בכל דור ודור עד עת קץ בא הגואל לישראל׃ ועתה

כרצונו ד' חסרים בליש' וסימ' נמסר בסיפ' סימ' ח' ובסדר ויחי: נעשתה ט' וסימ' והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה: נעשתה התועבה הזאת ביש' והגד לך ושמעת ודרשת. ואחיתפל ראה כי לא נעשתה. ויקם יי' את דברו אשר דבר עלינו ב' בפסוק. עד כלה זעם כי נחרצה. וידעו כי מאת אלהינו נעשתה המלאכה: ברבים ב' וסי' לכן אחלק לו ברבים. והמשילם ברבים ואדמה יחלק: ובא ו' ר"פ וסימ' נמסר בסיפרא סימן י"א ובשמואל ב' סימן י' וישעיה סימן מ"ז: וראשית ו' וסי' ראובן בכורי אתה. ראשית דגנך תירשך

ועשה כרצנו המלך ויתרומם ויתגדל על כל אל
ועל אל אלים ידבר נפלאות והצליח עד כלה זעם
כי נחרצה נעשתה: ועל אלהי אבתיו לא יבין
ועל חמדת נשים ועל כל אלוה לא יבין כי על
כל יתגדל: ולאלה מעזים על כנו יכבד ולאלוה
אשר לא ידעהו אבתיו יכבד בזהב ובכסף ובאבן
יקרה ובחמדות: ועשה למבצרי מעזים עם אלוה
נכר אשר הכיר ירבה כבוד והמשילם ברבים
ואדמה יחלק במחיר: ובעת קץ יתנגח עמו מלך
הנגב וישתער עליו מלך הצפון ברכב ובפרשים
ובאניות רבות ובא בארצות ושטף ועבר: ובא
בארץ הצבי ורבות יכשלו ואלה ימלטו מידו
אדום ומואב וראשית בני עמון: וישלח ידו
בארצות וארץ מצרים לא תהיה לפליטה: ומשל
במכמני הזהב והכסף ובכל חמדות מצרים ולבים

וכשים במצעדיו: ושמעות יבהלהו ממזרח
ומצפון ויצא בחמא גדלה להשמיד ולהחרים רבים
: ויטע אהלי אפדנו בין ימים להר צבי קדש ובא
עד קצו ואין עוזר לו: יב ובעת ההיא יעמד מיכאל
השר הגדול העמד על בני עמך והיתה עת צרה
אשר לא נהיתה מהיות גוי עד העת ההיא ובעת
ההיא ימלט עמך כל הנמצא כתוב בספר: ורבים
מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה
לחרפות לדראון עולם: והמשכלים יזהרו כזהר
הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד:
ואתה דניאל סתם הדברים וחתם הספר עד עת
קץ ישטטו רבים ותרבה הדעת: וראיתי אני דניאל
והנה שנים אחרים עמדים אחד הנה לשפת היאר
ואחד הנה לשפת היאר: ויאמר לאיש לבוש הבדים
אשר ממעל למימי היאר עד מתי קץ הפלאות:

תנינא דפסוק. וראשית כל בכורי כל ב' בפסוק. שמנים ימשחו. ובא בארץ הצבי: ושמעות ג' חסרים בליש' וסימ' בבא שמעת שאול ויהונתן. מי האמין לשמעתנו ושמעו' יבהלוהו ממזרח: השר ד' פתחין וסימני' השר שואל והשופט בשלום. וכנניה השר המשא החמשי לחדש החמשי השר שמהות הזרח. יעמד מיכאל השר: ורבים ו' וסימ' ורבים השיב מעון: ורבים מביאים מנחה ליי' ד"ה. ורבים מהכהנים ב' בפסוק עזרא. ורבים מישני אדמת עפר יקיצו. ורבים מעמי הארץ מתיהדים: לחיי ג' וסימ' בסדר נח: וראיתי י"ב וסימ' וראיתי את הדם ופסחתי עליכם. וראיתי מה והגדתי לך. וראיתי לבית גבא. וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה. וראיתי אני שיש יתרון לחכמ' מן הסכלות. וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם. וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון. וראיתי את כל מעשה האלהים. כי איככה אוכל וראיתי ב' בפסו'. וראיתי אני דניאל לבדי את המראה. והנה שנים אחרים:

אבן עזרא

ועמה. זה קוסטנטין שהיה מלך גדול על בבל ופרס ומצרים ואפריקא ורומניאה ורומי ומערב הוא שבנה קוסטנטינא כדמות רומא ונקראת על שמו ובעת שהאמין בדת החברים לא היו בכל העולם אנשים מאמינים בו רק שלש מאות ועשרים גם הערלים כן וזה המלך חדש וקיים תורת הערלים והכריח כל אנשי מלכותו להשיבם אל תורתו בבל ומצרים והכל עד שבא דאם מלכות ישמעאל והשיב בבל לדתו גם חביריו השיבו פרסיים והשבאים ומצרים ואפריקא לדתו והניח תורת רומא. וטעם ויתרומם בלבו. ועל השם שהוא אל אלים ידבר נפלאות וזה הוא הפליסית ודבר האם והמשכיל יבין והנה אמר המלאך עליו והצליח עד כלה זעם מישראל כי כבר נגזר: ועל. הטעם שהניח תורת אבותיו הם שהיו ברומא עובדים כוכב צדק: ועל כל אלוה. שאוהב את הנשים ישוב לתורתם מרוב חשקו והאלוה זה הוא העון שהוא ברומא והטעם שכבד מקום רומא שהוא כנו והניחו לעון הנקרא אבן וזהו ולאלוה אשר לא ידעוהו אבותיו: ועשה. זאת קוסטנטינא. ופי' עם אלוה נכר הוא אשר לא ידעוהו אבותיו: אשר יכיר. הם השרים שרי מלכותו שעזרוהו למלאות חפצו לבנות עיר כמתכונת רומא עד הנה דברי המלאך וכבר עברו אלו הדברים אשר היו עתידים בימי דניאל. ועתה יחל לדבר על העתידות שנשארו ודע כי רומא היא צפונית מערבית לארץ ישראל גם קוסטנטינא היא צפונית ובעת קץ שיגיע קץ מלך הצפון אשר אמר והצליח עד כלה זעם אז יבא קץ הגואל כאשר יפרש והנה לא הזכיר מתי יהיה זה רק הזכיר כי זה המלך והטעם בנו אשר יבא ועשה מלחמה עם מלך מצרים וילכוד את מצרים וילך לארץ ואז יהרג ואחר ימים ידועים במספר מיום מותו יבא הגואל לישראל: יתנגח עמו מלך הנגב. הוא מצרים ואין לחוש שתהיה מצרים אי זה דת שתהיה: וישתער עליו מלך הצפון. על מלך מצרים כמו בסופה ובסערה ואם הוא כתוב בשי"ן כמו השירו ולא ידעתי ורבים ככה: ובא. זה מלך צפון שהוא מלך קוסטנטינא אל ארץ הצבי והטעם אלו ימלטו מידו הדרים במקומות שהיו שם אדום ומואב וראשית בני עמון ויש בין ימי סנחריב. וזאת הנבואה שנים רבות: וישלח ידו. מלך צפון: ומשל במכמני. תרגום ואשר לא צדה ודלא כמן ליה אולי הוא מגזרת דרכמונים וכושים הם שמוכים למצרים יהיו במצעדיו של מלך צפון שיסורו אל משמעתו: ושמועות יבהלוהו. מלך צפון ממזרח ומצפון הוא בבל ופרס והטעם הקרן הקטנה שהזכיר בנבואתו: ויבא. מלך צפון: עד קצו. ושם ימות וזהו והצליח עד כלה זעם: ובעת. אז בא היום והגיע העת שאמר עד די כורסון רמיו ועתיק יומין יתיב ולא נוכל לפרש כי יעמד מיכאל עמידה לבד הוא רק עמד להפיל כסאות כל מלכי הארץ והעד הכתו' אחריו העומד על בני עמך וזאת הצרה תהיה על כל העולם ולא ימלטו רק בעבור היות מיכאל השר הגדול על ישראל על כן ומלט עמך כל הנמצא כתוב בספר והם הצדיקים וכתוב ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי השם: ורבים. אמר הגאון כי פירושו אלה שיקיצו יהיו לחיי עולם ואלה שלא יקיצו יהיו לחרפות ולדראון עולם כמו והיו דראון והמלה אחת והפירוש חרפה והגאון אמר כי רבים הם המעטים כמו ורבים מביאים מנחה ורבים מעמי הארץ מתיהדים ורבים יחלו פני נדיב והטעם לפי דעתי שהצדיקים שמתו בגלות יחיו בבוא הגואל כי עליהם כתו' כימי העץ ימי עמי ואז יתענגו בלויתן ובזיז ובבהמות וימותו פעם שנית ויחיו בתחית המתים בהיותם בעולם הבא שאינם אוכלים ושותים רק נהנים מזיו שכינה ואמר כי כן פירוש ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין שבו נחתם הספר. ורבי ישועה אמר כי ישני עפר משל על ישראל שהם בגלות כמו מתים והנה הגואל יבוא לטוב לצדיקי ישראל ולרע לרשעיהם והמשכיל יבין הנכון משני הפירושים ודברי חכמים עוזרים הגאון ז"ל: והמשכילים. כזוהר הרקיע שיקבל האור והמצדיקים לרבים מעלתם גדולה על כן אמר ככוכבים לעולם ועד כי מעלת הכוכבים גדולה ממעלת הגלגלים אף כי הרקיע שהוא למטה מן הגלגלים: ואתה סתום הדברים. שיכולת לדעתם וחתום הספר שלא יראהו רק מי שראוי לראותו: עד עת קץ. פירושו: ישוטטו. כמו ישוטטו לבקש דבר יי': וראיתי. שנים. מלאכים וטעם אחרים שלא היה אחד מהם מדבר עמו כל הכתוב למעלה: ויאמר. האחד מהם: לאיש. כמו אשם לא כעדר ושאל אותו עד מתי קץ הפלאות וכל זה שישמע דניאל: ואשמע

רבינו סעדיה גאון

על כל אל. על כל תקיף כמו אילי הארץ: ועל אל אלים ידבר. דברים של הכעסות על מלך עולמים עד יכלה הזעם מישראל ויעשה הבורא כלה ונחרצה באויבי ישר': יתנגח. יתקוטט: וישתער. כמו שערת חימה: בארץ הצבי. בארץ ישראל ארץ רצון צביונו: במכמני. במטמוני מקום סתר מטמון מארב מתרגמינן כמנא אמנם הצייד יטמון בארץ הפח ואשר לא צדה מתרגמי' ודלא כמן: ולובים שם אומה כדכתיב ומצרי' ילד את לודים ואת ענמים ואת להבים. להבים ולובים שם אחד הוא: במצעדיו. במשעדיו בחילוף שמ"ך בצד"י: אהלי אפדנו. לשון אפודת אפוד ענין מכסה כיור כאפוד בד חשוב שבבגדים כן אהלי אפדנו חשובים שבאהליהם: ויטע. ויכטה כמו לנטוע שמים לנטות שמים ואשר כתב ויטע הוא מטע היתדות בארץ אז יבוא עד קצו של גלות: ואין עוזר לו. כי יפול שר אדום ממרום ויעמוד מיכאל השר הגדול על עזרת ישראל: והיתה עת צרה. הוא יום הריגת נחמיה בן חושיאל ככתוב והביטו אלי את אשר דקרו: כל הנמצא כתוב בספר. אלו הצדיקים ככתוב ויכתב בספר זכרון לפניו: ורבים מישני אדמת עפר יקיצו. זו תחיית מתי ישראל שגורלם לחיי עולם: ואלה שלא יקיצו הם עוזבי יי' אשר ירדו לדיוטה התחתונה של גיהנם והיו דראון לכל בשר. דראון די ראון כדמתרגמי' מיסת חזוה: והמשכילים. בתורה יזהירו כזוהר הרקיע: ומצדיקי הרבים. אלו מלמדי תינוקות ומוכיחי ישראל ככוכבים: ואתה דניאל סתום הדברים. וכותבם בחידות סתומות: חתום דברים חתומי' עד עת קץ: ישוטטו רבים. תלמידי חכמים: ותרבה הדעת. לבאר החזון ולא ימצאו: לבוש הבדים. בגדים לבנים כבגדי כהונה בגדי הבד: קץ הפלאות. קץ הגאולה: וירם

ולא אבין ו׳ וסימ׳ ואני שמעתי ולא אבין. הן יעבר עלי ולא אראה. הן קדם אהלך ואיננו. מי זה מעלים עצה: ומעת ב׳ וסימ׳ אשר סר אמציהו מאחרי יי׳. ומעת הוסר התמיד: הוסר ב׳ וסימ׳ כאשר הוסר חלב מעל זבח. ומעת הוסר התמיד: שקוץ ב׳ מל׳ וסימ׳ השקוץ משומם· ולתת שקוץ שומם: לקץ ב׳ דגש׳ וסימני ויפח לקץ ולא יכזב· ואתה לך לקץ ותנוח:

וָאֶשְׁמַע אֶת־הָאִישׁ ׀ לְבוּשׁ הַבַּדִּים אֲשֶׁר מִמַּעַל לְמֵימֵי הַיְאֹר וַיָּרֶם יְמִינוֹ וּשְׂמֹאלוֹ אֶל־הַשָּׁמַיִם וַיִּשָּׁבַע בְּחֵי הָעוֹלָם כִּי לְמוֹעֵד מוֹעֲדִים וָחֵצִי וּכְכַלּוֹת נַפֵּץ יַד־עַם־קֹדֶשׁ תִּכְלֶינָה כָל־אֵלֶּה׃ וַאֲנִי שָׁמַעְתִּי וְלֹא אָבִין וָאֹמְרָה אֲדֹנִי מָה אַחֲרִית אֵלֶּה׃ וַיֹּאמֶר לֵךְ דָּנִיֵּאל כִּי־סְתֻמִים וַחֲתֻמִים הַדְּבָרִים עַד־עֵת קֵץ׃ יִתְבָּרְרוּ וְיִתְלַבְּנוּ וְיִצָּרְפוּ רַבִּים וְהִרְשִׁיעוּ רְשָׁעִים וְלֹא יָבִינוּ כָּל־רְשָׁעִים וְהַמַּשְׂכִּלִים יָבִינוּ׃ וּמֵעֵת הוּסַר הַתָּמִיד וְלָתֵת שִׁקּוּץ שֹׁמֵם יָמִים אֶלֶף מָאתַיִם וְתִשְׁעִים׃ אַשְׁרֵי הַמְחַכֶּה וְיַגִּיעַ לְיָמִים אֶלֶף שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וַחֲמִשָּׁה׃ וְאַתָּה לֵךְ לַקֵּץ וְתָנוּחַ וְתַעֲמֹד לְגֹרָלְךָ לְקֵץ הַיָּמִין׃

ג׳ ית׳ ה׳ · ו׳ רפין · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ר׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ לף׳ · ב׳ חד מלעיל · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ דסמי׳ · ב׳ דנסי׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ וכל יד׳ ימין דכל׳

סכום פסוקי ספר דניאל שלש מאות וחמשים ושבעה
וסי׳ שנז וחציו ביה בליליא קטיל בלשאצר הרגישו

רבינו סעדיה גאון

וירם ימינו· בשבועה ככתוב הרימותי ידי אל יי׳: כי למועד מועדים· כי ככלות מועד מועדים וחצי עדיין אין ישועה עד כלות נפץ יד עם קדש כלומר ואף על פי שיעברו כל החשבונות אין מבין עת הישועה זולתי אלהינו מרוב עונותינו בזה הסימן ככלות גלות נפץ יד עם קדש בהדלדל הדורות אז תכלנה כל אלה הצרות ואין אתנו יודע עד מה מאחר אשר אמר המלאך לדניאל לך דניאל כי סתומים וחתומים הדברים אנו אין בנו כח לעמוד על סוד החשבונות של ימים ושנים אמנם בזה נתבונן כי קרבנות השנה אלף מאתים ותשעים הם עם תמידים ומוספין וכל קרבנות עדה וציבור יחיד ונשיא ומלך ואשר כתב אף שלש מאות ושלשים וחמש אין לידע עד יערה עלינו רוח ממרום להבחין ביאת גואל לגואלינו אמן: ואתה לך לקץ· לבית עולמך בעת ימלאו ימיך ותנוח עם הצדיקים לגורלך המזומן והצפון לך בגן עדן כי זמן הגאולה איננו גלוי לכל בשר ולכל מלאך שלא לקץ הימין לקץ אשר אושיע ימיני אשר החזרתי אחור מפני אויב אז אושיע ירושלם כדכתיב אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני ואומר הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו:

תם ונשלם פירוש דניאל תהלה לאל מושיע וגואל

אבן עזרא

ואשמע. הטעם שישבעו בדבר עומד כמו אחת נשבעתי בקדשי והוא היכל הקדש והוא השמים כמו כי אשא אל שמים ידי· כבר פירשתיו כי מלת עולם נכח חי העולמים הוא השם המחיה הכל והטע׳ המעמידם כמו החיים לאדם וככה ואתה מחיה את כולם: ואני שמעתי ולא אבין· והנה התברר כי דניאל לא הבין קץ ביאת הגואל: ויאמר· טעם לך כאומר לך לדרכך ואל תשאל יותר כי סתומים וחתומים הדברים וזה לאות כי בגעת הקץ יבינו המשכילים רמיזות המלאך על כן אחריו יתבררו ויתלבנו משל מהגויות לנשמות שתתחכמנה ותקבלנה האמת: ומעת· פירשתיו· ואמ׳ אחריו אשרי המחכה ויגיע והטעם שזה המספר כמו חצי שבוע והנה קרוב משלש שנים וחצי עמד הבית השני בלא עולה ואחר כן חרב והלכו ישראל בגולה וקרוב מהמספר הזה יעמדו ישראל בצרה גדולה שלא נהיתה כמוה עם הקרן הקטנה והיא ממלכות ישמעאל כי רוב הגולה בארצם וזה הוא ויתיהבון בידיה עד עדן עדנין ופלג עדן ואין בלשון ארמית סימן לשני כמו בלשון הקדש שנתים דרכים והעד יפל באחת מהשתי׳ ולשון רבים דרכים והפחות שלשה על כן כתי׳ עדן שנה אחת כמו למועדה מימים ימימה והנה ועדנין שלש שנים וחצי שנה על כן ים צורך לנו וזהו למועד מועדים וחצי כי למועד משרת הוא כמו למועד חדש האביב והנה מועדים שלשה ובעבור היות חצי שנה בקרוב הוצרך לפרש מספר הימים וזהו אשרי המחכה ויגיע והטעם כי יסבול הצרה הגדולה כי שם כתוב להשניא זמנין ודת וחבר דניאל אלה המספרים שאיכן בזמן אחר בעבור כי קרוב מתספר הימים שעמדה ירושלם בצרה לפני הגלות כמספרם יהיו הימים שיעמדו ישראל בצרה גדולה לפני בא הגואל והנה התברר כפי הפירוש הזה כי כאשר יבא מלך צפון ויקח מצרים אחר שלש וחצי יבא הגואל לישראל רק לא ידענו עד עתה מתי יבא זה המלך הנזכר אל ארץ מצרים: ואתה· לקץ הימין· הנו״ן תחת מ״ם וכמוהו ואתה קח לך חטין ועליה יכרעון אחרין ולא יאמין בחיין גם מלת בנימן· אמר יפתבן עלי כי זה הפסוק דברי דניאל לכל משכיל שילך לו ולא יחפש על קץ הימים עד שימצאנו מי שנגזר השם לבא הגואל בימיו וזה טעם ותעמוד לגורלך אם נגזר להיותך חי וזה הפירוש רחוק וכמה היה נכבד מאד פירוש הגאון אילו היה מספר לנו מה טעם לעמוד בגורל עם קץ הימים כי הכל הם דברי מלאך ולא דברי דניאל:

נשלם ספר דניאל במרחשון שנת ארבעת אלפים ותתקי״ו בעיר רדוס והורות לשם לבדו שעזר ברוב חסדו את אברהם עבדו הוא המחבר הוא הסופר:

שטה כל חד וחד ל׳ דכו׳ וכל מלה אחרי מן לישנ׳ דכו׳ וסי׳ אמנם ויאמר יי׳ אל אברהם למה זה׳ וכל האמנם דכו׳ כמצור כה אמר סנחריב דד״ה׳ וכל במצור וכמצוק דכו׳ וכל ובחיל בכר דכו׳ זכר קמץ כי דורש דמם אותם׳ וכל לשון זכר דכו׳ חבלי ויפלו חבלי מנשה עשרה׳ וכל בחבלי דכו׳ יגע גם אור רשעים ידעך׳ וכל

כה אמר יי בעת רצון עניתיך וביום ישועה עזרתיך ואצרך

חד מן ל״ב מלין דכתי׳ א׳ בסוף תיבותא ולא קרי׳ וסי׳ רפוא למטה בנימן פלטי בן רפוא׳ ההלכוא אחריה׳ נקיא מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה תהיה מחמס׳ נגוא ומני

ובשנת

אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר יהוה מפי ירמיה העיר יהוה את רוח כרש מלך פרס ויעבר קול בכל מלכותו וגם במכתב לאמר׃ כה אמר כרש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי יהוה אלהי השמים והוא פקד עלי לבנות לו בית בירושלם אשר ביהודה׃

ה׳ ב׳ חס׳ ס׳ · יא׳ סף׳ ובתריה ב׳ מלין · ב׳ חס׳

אבן עזרא

מפית רוח בן בטוח׳ קנין סכל מנהו בהיר׳
סוכן בלבב ברי מחסב׳ מואס חמוץ סוכא יהיר׳
הוא יורני למכיל סודות׳ חלקי עזרא סופר מהיר׃

ובשנת׳ מלת בסנת דבוקה כמלת אחת כי כל סם מספר וסם דבר סניס רק להורות באיזה זמן ממספר האחרי׳ היה כן יתמך הדבר לאחד מהמספרי׳ כאסר מאלנו בסנת סלס בסנת סבע גם כן המספרים דבוקים בדברים להודיע ולהורות מהם מה הם הדברים כאמרנו סני אכמי׳ סלסת הכפת ארבעת ימים סמונת הבקר ופי׳ בסנת אחת למלכו על בבל כי מקדם היה מלך פרס ומלת אחת אמרו המדקדקי׳ סהיא חסרת דלת אחרת ואותיות העקר סהם דב״ז קטף ע״ן חסר אינם נגרעים לעולם זולתי הכפולים המדומים מהע״ין והלמ״ד והנכון להיות אחד לזכר ואחת לנקבה סתי לסוכות בענין אחד וסנים סרסים וכן אחד עסר ועסתי עסר בענין אחד׃ לכורש׳ יא׳ סהמלה נהפכת מן וכסר הדבר כי כבר נכהו בסמו הנביא יסעיהו על הסברון סיעסה עם יס׳ וזהו סאמר הוא יבנה עירי וגלותי יסלח׃ לכלות׳ לסת כלות דבר הסם סיבא מפי ירמיהו סיפקדם לפי מלאת למלכות בבל סבעים סנה ויוציאם מעבדות כי כן כתוב בדברי הימים ויהיו לו ולבניו לעבדים עד מלוך מלכו׳ פרס כי בסנת אחת לכורש היו נ״ב לחרבן ירוסלם ובטלה העבודה עד רצתה הארץ את סבתותיה ובסנת ב׳ לדריוש נסלמו ע׳ סנה לחרבות עיר הקדם כי כן כתו׳ אסר זעמת זה ע׳ סנה׃ העיר׳ יי׳ את רוחו לבנו׳ עירו׃ וגם במכתב׳ כחתם עם טבעתו׃ כה׳ ב׳ הפסוקים האלה הם דבקים כי הוא היה המכתב׃ אלהי השמים׳ ולא אמר אלהי הארץ כי כבר נתנה לבני אדם וכן הוא אומר כל ממלכות הארץ נתן לי יי׳׃ פקד׳ לסון פקיד וטעמו נתן הפקידות עלי׃ ביהודה׳ בארץ יהודה׃ יהי

רשי

ובשנת אחת לכורש מלך פרס׳ סדר ספר זה סדור ומסוך אחר ספר דנ״יאל כמפורש בבבא בתרא והמלה מוסבת מזה לזה סנאמ׳ בדניאל בסנת אחת למלכו אני דניאל בינותי בספרים מספר הסנים אסר היה דבר יי׳ אל ירמיהו הנביא למלאות לחרבו׳ ירוסלם סבעים סנה וכן הולכת ומספרת כל הפרסה בחרבן הבית וזמן גלות בבל ואת וידויו אסר התודה על חטאות יסר׳ ותחלת סדר ספר זה כך הוא סלאחר סנהרג בלסצר מלך דריוס המדי סנאמר ודריוס מדאה קביל מלכותא וגו׳ ולאחר מיתת דריוס מלך זה כורש מלך פרס ובסנת אחת למלכו הוסלמו סבעי׳ סנה לפקידת גלות בבל מיום סגלה יהויקים סנ׳ לפי מלאת לבבל סבעים סנה אפקוד אתכם וגו׳ סחזרו יסרא׳ מגלות בבל לארץ יסראל ובאותה סנה בסנת אחת לכורש יסדו יסרא׳ יסוד בית המקד׳ וצרי יהודה ובנימן הלסינו עליהם לכורש מלך פרס וצוה לבטל המלאכה סלא לבנות עוד בניין בית המקדם והיו יסר׳ בטלים סלא בנו הבית כל מלכות כורש ואחסורוס סמלך אחריו עד סנת סתים למלכו׳ דריוס בן אחסורוס מלך פרס סהוא דריוס בן אסתר ובסנת סתים למלכותו התחילו לבנו׳ בית המקדס עד אסר הוסלם הבנין ומסנה אחת לכורש עד סנת סתים לדריוס בן אחסורוס מלך פרס סנבנה הבית בימיו היו סמנה עסרה סנה לקיים מה סנאמר למלאות לחרבות ירוסלם ע׳ סנה וגו׳ ועכסו בסנת סתים לדריוס הוסלמו ע׳ סנה למלאות לחרבות ירוסלם חרבן הבית סגלה צדקיה ומגלות יהויקי׳ עד גלות צדקיה סנחרב הבית היו סמנה עסרה סנה ועכסו בסנת אחת לכורש מלך פרס הוסלמו ע׳ סנה מגלות יהויקים סגלו יסרא׳ לבבל ובכך נתקיים המקרא סנ׳ כי לפי מלאת לבבל סבעי׳ סנה אפקוד אתכם וגו׳ וזו היא הפקידה סחזרו יסרא׳ על אדמתם ובנו יסוד בניין הבית אע״פ סלא נגמר עכסיו כמצא סהיו נ״ב סנה מגלות צדקיה סנחרב הבית עד סנה אחת לכורש מלך פרס וסמנה עסרה לאחר סנה אחת לכורש סהיא סנת סתים לדריוס מלך פרס הוסלמו סבעים סנה לחרבות ירוסלם מגלות צדקיהו סנחרב הבית עד סתים לדריוס סהתחילו יסראל לבנות הבניין וגמרוהו וכן מוכיח בסדר עולם ובמסכת מגילה ובספר זה כאסר באר׳תי׃ לכלות דברי יי׳ מפי ירמיה׳ לזמן אסר הוסלם דברו סל הקב״ה אסר דבר ירמיהו הנביא סנ׳ כי לפי מלאות לבבל וגו׳׃ העיר את רוח׳ רצון קול כרוז הכריז בכל מלכותו׃ וגם במכתב׳ ואף מכתבו סלח בכל מלכותו על דבר זה׃ לאמ׳׳ וכה אמ׳ להם בהכרז הכרוז אסר הכריז ובאגרת מכתבו אסר סלח בכל מלכותו כה אמ׳ כורש מלך פרס וגו׳׃ נתן לי׳ סאני מלך וסליט על כל הממלכו׃ והוא פקד עלי׳ צוה עלי על ידי יסעיה הנביא לבנות לו בית המקדם בירוסלם כמו סכ׳ בספר יסעיה האומר לכורש רועי וכל חפצי יסלים ולאמר לירוסלם תבנה והיכל תוסד׳ כה אמר יי׳ למסיחו לכורש אסר החזקתי בימינו וגו׳ וכבר נאמר נבואה זו על ידי יסעיה׃ בירוסלם אסר ביהודה׳ אסר במדינת יהודה׃ מי

עזרא

ויעל ז׳ רפין וסימנ׳ נמסר בסוף ספר שמואל׃ גר שם ד׳ דסמיכי וסימנ׳ ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית׃ והוא לוי והוא גר שם׃ וכי יבא הלוי מאחת שעריך מכל ישראל׃ וכל הנשאר מכל המקומות׃ מקומו ו׳ חסרים בליש׳ וסי׳ ואיש ישראל מגית ממקמו׃ הסר המלכים איש ממקמו׃ נסע יצא ממקמו׃ עוז וחדוה ממקומו׃ וישאוהו

מִי־בָכֶם מִכָּל־עַמּוֹ יְהִי אֱלֹהָיו עִמּוֹ וְיַעַל לִירוּשָׁלִַם
אֲשֶׁר בִּיהוּדָה וְיִבֶן אֶת־בֵּית יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוּא
הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלִָם׃ וְכָל־הַנִּשְׁאָר מִכָּל־
הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר הוּא גָר־שָׁם יְנַשְּׂאוּהוּ אַנְשֵׁי מְקֹמוֹ
בְּכֶסֶף וּבְזָהָב וּבִרְכוּשׁ וּבִבְהֵמָה עִם־הַנְּדָבָה לְבֵית
הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלִָם׃ וַיָּקוּמוּ רָאשֵׁי הָאָבוֹת
לִיהוּדָה וּבִנְיָמִן וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם לְכֹל הֵעִיר
הָאֱלֹהִים אֶת־רוּחוֹ לַעֲלוֹת לִבְנוֹת אֶת־בֵּית יְהוָה
אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלִָם׃ וְכָל־סְבִיבֹתֵיהֶם חִזְּקוּ בִידֵיהֶם
בִּכְלֵי־כֶסֶף בַּזָּהָב בָּרְכוּשׁ וּבַבְּהֵמָה וּבַמִּגְדָּנוֹת לְבַד
עַל־כָּל־הִתְנַדֵּב׃ וְהַמֶּלֶךְ כּוֹרֶשׁ הוֹצִיא
אֶת־כְּלֵי בֵית־יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצִיא נְבוּכַדְנֶצַּר מִ
מִירוּשָׁלִַם וַיִּתְּנֵם בְּבֵית אֱלֹהָיו׃ וַיּוֹצִיאֵם כּוֹרֶשׁ
מֶלֶךְ פָּרַס עַל־יַד מִתְרְדָת הַגִּזְבָּר וַיִּסְפְּרֵם לְשֵׁשְׁבַּצַּר
הַנָּשִׂיא לִיהוּדָה׃ וְאֵלֶּה מִסְפָּרָם אֲגַרְטְלֵי
זָהָב שְׁלֹשִׁים אֲגַרְטְלֵי־כֶסֶף אָלֶף מַחֲלָפִים תִּשְׁעָה
וְעֶשְׂרִים׃ כְּפוֹרֵי זָהָב שְׁלֹשִׁים כְּפוֹרֵי כֶסֶף מִשְׁנִים
אַרְבַּע מֵאוֹת וַעֲשָׂרָה כֵּלִים אֲחֵרִים אָלֶף׃ כָּל־כֵּלִים
לַזָּהָב וְלַכֶּסֶף חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת הַכֹּל
הֶעֱלָה שֵׁשְׁבַּצַּר עִם הֵעָלוֹת הַגּוֹלָה מִבָּבֶל לִירוּשָׁלִָם׃

וְאֵלֶּה בְּנֵי הַמְּדִינָה הָעֹלִים מִשְּׁבִי
הַגּוֹלָה אֲשֶׁר הֶגְלָה נְבוּכַדְנֶצַּור מֶלֶךְ־בָּבֶל לְבָבֶל
וַיָּשׁוּבוּ לִירוּשָׁלִַם וִיהוּדָה אִישׁ לְעִירוֹ׃ אֲשֶׁר־בָּאוּ
עִם־זְרֻבָּבֶל יֵשׁוּעַ נְחֶמְיָה שְׂרָיָה רְעֵלָיָה מָרְדֳּכַי
בִּלְשָׁן מִסְפָּר בִּגְוַי רְחוּם בַּעֲנָה מִסְפַּר אַנְשֵׁי עַם
יִשְׂרָאֵל׃ בְּנֵי פַרְעֹשׁ אַלְפַּיִם מֵאָה שִׁבְעִים
וּשְׁנָיִם׃ בְּנֵי שְׁפַטְיָה שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שִׁבְעִים
וּשְׁנָיִם׃ בְּנֵי אָרַח שְׁבַע מֵאוֹת חֲמִשָּׁה
וְשִׁבְעִים׃ בְּנֵי־פַחַת מוֹאָב לִבְנֵי יֵשׁוּעַ
יוֹאָב אַלְפַּיִם שְׁמֹנֶה מֵאוֹת וּשְׁנֵים עָשָׂר׃
בְּנֵי עֵילָם אֶלֶף מָאתַיִם חֲמִשִּׁים וְאַרְבָּעָה׃
בְּנֵי זַתּוּא תְּשַׁע מֵאוֹת וְאַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃
בְּנֵי זַכָּי שְׁבַע מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים׃ בְּנֵי בָנִי שֵׁשׁ
מֵאוֹת אַרְבָּעִים וּשְׁנָיִם׃ בְּנֵי בֵבָי שֵׁשׁ מֵאוֹת
עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה׃ בְּנֵי עַזְגָּד אֶלֶף מָאתַיִם
עֶשְׂרִים וּשְׁנָיִם׃ בְּנֵי אֲדֹנִיקָם שֵׁשׁ מֵאוֹת
שִׁשִּׁים וְשִׁשָּׁה׃ בְּנֵי בִגְוָי אַלְפַּיִם חֲמִשִּׁים
וְשִׁשָּׁה׃ בְּנֵי עָדִין אַרְבַּע מֵאוֹת חֲמִשִּׁים
וְאַרְבָּעָה׃ בְּנֵי־אָטֵר לִיחִזְקִיָּה תִּשְׁעִים
וּשְׁמֹנָה׃ בְּנֵי בֵצָי שְׁלֹשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים
וּשְׁלֹשָׁה׃ בְּנֵי יוֹרָה מֵאָה וּשְׁנֵים עָשָׂר׃
בְּנֵי חָשֻׁם מָאתַיִם עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה׃
בְּנֵי גִבָּר תִּשְׁעִים וַחֲמִשָּׁה׃ בְּנֵי בֵית־לָחֶם
מֵאָה עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה׃ אַנְשֵׁי נְטֹפָה חֲמִשִּׁים
וְשִׁשָּׁה׃ אַנְשֵׁי עֲנָתוֹת מֵאָה עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנָה׃
בְּנֵי עַזְמָוֶת אַרְבָּעִים וּשְׁנָיִם׃ בְּנֵי קִרְיַת
עָרִים כְּפִירָה וּבְאֵרוֹת שְׁבַע מֵאוֹת וְאַרְבָּעִים ו
וּשְׁלֹשָׁה׃ בְּנֵי הָרָמָה וָגָבַע שֵׁשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים
וְאֶחָד׃ אַנְשֵׁי מִכְמָס מֵאָה עֶשְׂרִים וּשְׁנָיִם׃
אַנְשֵׁי בֵית־אֵל וְהָעָי מָאתַיִם עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה׃

וישיבהו אל מקמו׃ ינשאוהו אנשי מקמו׃ וכל אוריתא ואיוב דכו׳ במ״ב וסימ׳ ולא יכירנו עוד מקומו׃ אף לזאת יחרד לבי׃ מתרדת ב׳ וסימ׳ הגזבר׃ טבאל׃ אגרטלי ב׳ ובפסוק

רשי

מי בכם. כך היה מכריז וכותב לכל הממלכות מי בכם מכל עמו של הקב״ה יהי הקב״ה בעזרו ויעלה לבנות ביתו אשר בירושלם׃ וכל הנשאר. וכל יהודי הנשאר במקומו שלא לעלות מחמת שאין לו ממון׃ ינשאוהו. מצוה אני לאנשי מקומו שיעניקוהו וינשאוהו בכסף ובזהב ורכוש ובהמות למען יוכל לעלות לירושלם עם הנדב׳ אשר יתנדבו אנשי מקומו לבניין הבית שאף האומו׳ ים בהם אשר היו מתנדבי׳ נדבה לבנין הבית׃ לבית האלהים אשר בירושלם. מן כה אמר כורש עד כאן הכרזת הכרוז ושליחות אגרת המכתב׃ ליהודה ובנימן. אותן ראשי האבות אשר לשבטים הללו של יהודה ובנימן׃ לכל העיר. עם כל אותם שהעיר ה׳ רוחו לעלות ולבנו׳ הבית עלו לירושלם לבנו׳ הבית׃ וכל סביבותיהם. וכל האומות שהיו שכניהם של ישראל סייעו והחזיקו ידי היהודים בזהב ובכסף ומתנות הללו למען יוכלו לעלות לירושלם׃ לבד על כל התנדב. כל זאת היו עושים שכיני היהודים לבד מה שהם מתנדבים מעצמם לבניין הבית׃ ויתנם בבית אלהיו. אשר כתנם נבוכד נצר בבית ע״ז שלו׃ על יד מתרדת הגזבר. כך שמו של גזבר אשר לכורש וצוהו כורש להוציאם׃ ויספרם. הגזבר הזה מנה אותם ומסרם לששבצר למען ישאם ויוליכם לירושלם ואמרו רבותינו הוא ששבצר הוא דניאל ולמה נקרא שמו ששבצר שעמד בשש צרות׃ הנשיא ליהודה. הוא הנשיא אשר לשבט יהודה׃ מספרם. של כלי בית ה׳׃ אגרטלי. מיני כלים הם׃ מחלפים. הם סכינים והוא לשון בית החלפות שעל כן שהיו נותנין בה הסכינין היתה נקראת לשכת בית החלפות׃ כפורי. מזרקים. ונקראו כפורי בלשון קנות כמאן דכפר ידיה בגלימא דחבריה על שם שהמקבל דם במזרק היה מקנח כנוגו׳ והדם שנתנו על ידו בשפת המזרק׃ משנים. שניים כלים אחרים של מין אחר׃ כל כלים. עתה כולל חשבון המנויין ושאינן מנויין כולן במניין אחד אבל החשבון הוא מוכח׃ העלות. לשון יפעל׃ ואלה בני המדינה. אלה בני ישראל אשר ממדינת ארץ ישראל העולם עתה מן השבי אשר בגולה לירושלם׃ וישובו. ועתה חזרו לירושלם׃ ויהודה. ובני יהודה חזרו כל אחד ואחד לעירו׃ אשר באו. בני המדינה הללו בתחלה כאשר גלו מארץ ישר׳ לבבל עם זרובבל וגו׳׃ מספרי הראשון פ״א קמוצה בגדול ושם אד׳ הוא ומספר השני פ״א פתוחה ודבוק הוא על אנשי עם ישראל הללו ובני אדם גדולים וחשובים היו והאחרים היו משוכים אחריהם ועל כן מנאום אחריהם לבד׃ בני פרעש וגו׳. יש מהם בפרשה שמזכיר שם אביהם על שם בני המשפחה ויש מהם שמזכירן על שם מקומם לומר בני מקום פלוני׃ הכהנים

אבן עזרא

יהי אלהיו. טעמו שהשם הויה עמו ונתן לו יכולת ממון. ויו״ו ויעל הוא הנכנס בתחלת ענין וכן ויהי בימי שפוט השופטים ואיכן לבורך׃ אשר בירושלם. דבק עם בית ה׳׃ וכל הנשאר. שהוא דל ואין ידו משגת ממון לעלות׃ ינשאוהו. יתנו לו משאות ומתנות או ינשאוהו ירימוהו מענין רם ונשא כי העני בשפל והוא הנכון עם הנדבה שינשאוהו עם הנדבות אחרות שיתנדבו׃ ויקומו. ליהודה ובנימן. כי ירושלם בחלק יהודה והבית בחלק בנימן׃ לכל העיר. חסר מלת אשר׃ וכל. חזקו׃ ביד הנכשלים והדלים צאן ובקר׃ ובבהמה. לרכוב׃ במגדנות. יתכן מן מגדנים׃ לבד על כל התנדב. פירושו הכסף והזהב ושאר המתנות נתנו לבד על כל אשר התנדבו מנדבות׃ ויתנם בבית אלהיו. דבק עם נבוכד נצר׃ הגזבר. ממונה על גנזי המלך וטעמו פקיד׃ ויספרם. נתנם במספר׃ לששבצר. הוא זרובבל ונקרא כן בלשון כשדים׃ אגרטלי. מזרקי׳ ופירושו בירושלמי למה נקרא שמם אגרטלי שאוגרים שם דם הטלה שלא תגן הספר׃ אגרטלי. המלה חמישית או האל״ף נוסף ופירושו גביעים. מחלפים. סכינים והוא מענין כליל יחלוף בבני חלוף שטעמם כריתה׃ כפורי. מזרקים לקבל דם הקרבנות׃ משנים. לכפורי זהב׃ ועשרה כלים אחרים. שאינם נזכרים בשמם אלף והזכיר פרטיהם שהם בכללם אלפים וארבע מאות ותשעים ותשעה ולפי דעתי כן הוא הפרטים שהם אלפים ותכ״ט בכללם הם הכלים הגדולים ואחרי כן כלל אותם בין גדולים וקטנים שהם חמשת אלפים וארבע מאות וכן כתוב בדברי הימים וכל כלי בית האלהים הגדולים והקטנים ואוצרות בית המלך הכל הביא בבל׃ העלות הגולה. שם הפעל׃ בני המדינה. היא מדינת בבל׃ אשר באו. ישוע. הוא יהושע הכהן׃ מרדכי בלשן. הוא מרדכי היהודי רק בלשן יתכן שהוא איש אחר והוא חבר וי״ו כאדם מת אנוש׃ מספר. השני בפסוק הוא שם חשבון והראשון שם איש׃ פחת מואב. הוא ראש לישוע וליואב בנים שנולדו לאלה הנזכרים ויתכן להיות ישוע ויואב קדומים לפחת מואב׃ זכי. כתוב וקרי זכי נקרא בשתי לשונות וכן בני אטר ליחזקיה שנולדו לחזקיה רק אטר הוא הראש או חזקיה הראש ואטר בנו הוא והוא הנכון׃ אנשי ענתות. כתוב עליהם כה אמר ה׳ אל אנשי ענתות הבחורים ימותו בחרב בניהם ובנותיהם ימותו ברעב ושארית לא תהיה להם כי אביא רעה אל אנשי ענתות שנת פקודתם. אכן מהקבלה ידענו ששבו לאל טרם יום הפקידה ובטלה הגזירה מעליהם ונשארו מהם קכ״ח׃ קרית ערים. היא יערים וכן הפירוש בני קרית יערי׳ בני כפירה בני בארות כך וכך. בני הרמה בני גבע טעמו כך וכך׃

ואינון מן א"ב מן ב"ב תרין מלין ותרויהון כחד פסוק וסימ' ארום הרפו ודעו כי אנכי ארום· ארחות בימי שמגר בן ענת בימי יעל ארחות· אגרטלי ואלה מספרם
אגרטלי זהב· אדו ואצואה אתם על אדו· איכבה פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה· בארות ועמק השדים בארות בארות חמר· בפקוד כי תשא את ראש בני ישראל

בְּנֵי נְבוֹ חֲמִשִּׁים וּשְׁנָיִם׃ בְּנֵי מַגְבִּישׁ מֵאָה
חֲמִשִּׁים וְשִׁשָּׁה׃ בְּנֵי עֵילָם אַחֵר אֶלֶף מָאתַיִם
חֲמִשִּׁים וְאַרְבָּעָה׃ בְּנֵי חָרִם שְׁלֹשׁ מֵאוֹת
וְעֶשְׂרִים׃ בְּנֵי־לֹד חָדִיד וְאוֹנוֹ שְׁבַע מֵאוֹת עֶשְׂרִים
וַחֲמִשָּׁה׃ בְּנֵי יְרֵחוֹ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אַרְבָּעִים
וַחֲמִשָּׁה׃ בְּנֵי סְנָאָה שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת
וּשְׁלֹשִׁים׃ הַכֹּהֲנִים בְּנֵי יְדַעְיָה לְבֵית יֵשׁוּעַ תְּשַׁע
מֵאוֹת שִׁבְעִים וּשְׁלֹשָׁה׃ בְּנֵי אִמֵּר אֶלֶף חֲמִשִּׁים
וּשְׁנָיִם׃ בְּנֵי פַשְׁחוּר אֶלֶף מָאתַיִם אַרְבָּעִים
וְשִׁבְעָה׃ בְּנֵי חָרִם אֶלֶף וְשִׁבְעָה עָשָׂר׃
הַלְוִיִּם בְּנֵי־יֵשׁוּעַ וְקַדְמִיאֵל לִבְנֵי הוֹדַוְיָה שִׁבְעִים
וְאַרְבָּעָה׃ הַמְשֹׁרְרִים בְּנֵי אָסָף מֵאָה עֶשְׂרִים
וּשְׁמֹנָה׃ בְּנֵי הַשֹּׁעֲרִים בְּנֵי־שַׁלּוּם בְּנֵי־אָטֵר בְּנֵי־
טַלְמֹן בְּנֵי־עַקּוּב בְּנֵי חֲטִיטָא בְּנֵי שֹׁבָי הַכֹּל מֵאָה
שְׁלֹשִׁים וְתִשְׁעָה׃ הַנְּתִינִים בְּנֵי־צִיחָא בְנֵי־חֲשׂוּפָא
בְּנֵי טַבָּעוֹת׃ בְּנֵי־קֵרֹס בְּנֵי־סִיעֲהָא בְּנֵי פָדוֹן׃
בְּנֵי־לְבָנָה בְנֵי־חֲגָבָה בְּנֵי עַקּוּב׃ בְּנֵי־חָגָב בְּנֵי־
שַׁמְלַי בְּנֵי חָנָן׃ בְּנֵי־גִדֵּל בְּנֵי־גַחַר בְּנֵי רְאָיָה׃
בְּנֵי־רְצִין בְּנֵי־נְקוֹדָא בְּנֵי גַזָּם׃ בְּנֵי־עֻזָּא בְנֵי־פָסֵחַ
בְּנֵי בֵסָי׃ בְּנֵי־אַסְנָה בְנֵי־מְעוּנִים בְּנֵי נְפִיסִים׃
בְּנֵי־בַקְבּוּק בְּנֵי־חֲקוּפָא בְּנֵי חַרְחוּר׃ בְּנֵי־בַצְלוּת
בְּנֵי־מְחִידָא בְּנֵי חַרְשָׁא׃ בְּנֵי־בַרְקוֹס בְּנֵי־סִיסְרָא
בְּנֵי־תָמַח׃ בְּנֵי נְצִיחַ בְּנֵי חֲטִיפָא׃ בְּנֵי עַבְדֵי
שְׁלֹמֹה בְּנֵי־סֹטַי בְּנֵי־הַסֹּפֶרֶת בְּנֵי פְרוּדָא׃ בְּנֵי־
יַעְלָה בְנֵי־דַרְקוֹן בְּנֵי גִדֵּל׃ בְּנֵי שְׁפַטְיָה בְנֵי־חַטִּיל

בְּנֵי פֹּכֶרֶת הַצְּבָיִים בְּנֵי אָמִי׃ כָּל־הַנְּתִינִים וּבְנֵי
עַבְדֵי שְׁלֹמֹה שְׁלֹשׁ מֵאוֹת תִּשְׁעִים וּשְׁנָיִם׃
וְאֵלֶּה הָעֹלִים מִתֵּל מֶלַח תֵּל חַרְשָׁא כְּרוּב אַדָּן
אִמֵּר וְלֹא יָכְלוּ לְהַגִּיד בֵּית־אֲבוֹתָם וְזַרְעָם אִם
מִיִּשְׂרָאֵל הֵם׃ בְּנֵי־דְלָיָה בְנֵי־טוֹבִיָּה בְּנֵי נְקוֹדָא שֵׁשׁ
מֵאוֹת חֲמִשִּׁים וּשְׁנָיִם׃ וּמִבְּנֵי הַכֹּהֲנִים
בְּנֵי חֳבַיָּה בְּנֵי הַקּוֹץ בְּנֵי בַרְזִלַּי אֲשֶׁר לָקַח מִבְּנוֹת
בַּרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי אִשָּׁה וַיִּקָּרֵא עַל־שְׁמָם׃ אֵלֶּה בִּקְשׁוּ
כְתָבָם הַמִּתְיַחְשִׂים וְלֹא נִמְצָאוּ וַיְגֹאֲלוּ מִן־הַכְּהֻנָּה׃
וַיֹּאמֶר הַתִּרְשָׁתָא לָהֶם אֲשֶׁר לֹא־יֹאכְלוּ מִקֹּדֶשׁ
הַקֳּדָשִׁים עַד עֲמֹד כֹּהֵן לְאוּרִים וּלְתֻמִּים׃ כָּל־
הַקָּהָל כְּאֶחָד אַרְבַּע רִבּוֹא אַלְפַּיִם שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת
שִׁשִּׁים׃ מִלְּבַד עַבְדֵיהֶם וְאַמְהֹתֵיהֶם אֵלֶּה שִׁבְעַת
אֲלָפִים שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וְשִׁבְעָה וְלָהֶם
מְשֹׁרְרִים וּמְשֹׁרְרוֹת מָאתָיִם׃ סוּסֵיהֶם שְׁבַע מֵאוֹת
שְׁלֹשִׁים וְשִׁשָּׁה פִּרְדֵיהֶם מָאתַיִם אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃
גְּמַלֵּיהֶם אַרְבַּע מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וַחֲמִשָּׁה חֲמֹרִים
שֵׁשֶׁת אֲלָפִים שְׁבַע מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים׃
וּמֵרָאשֵׁי הָאָבוֹת בְּבוֹאָם לְבֵית יְהוָה אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלִָם
הִתְנַדְּבוּ לְבֵית הָאֱלֹהִים לְהַעֲמִידוֹ עַל־מְכוֹנוֹ׃
כְּכֹחָם נָתְנוּ לְאוֹצַר הַמְּלָאכָה זָהָב דַּרְכְּמוֹנִים שֵׁשׁ
רִבָּאוֹת וָאֶלֶף וְכֶסֶף מָנִים חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים וְכָתְנֹת
כֹּהֲנִים מֵאָה׃ וַיֵּשְׁבוּ הַכֹּהֲנִים
וְהַלְוִיִּם וּמִן־הָעָם וְהַמְשֹׁרְרִים וְהַשּׁוֹעֲרִים
וְהַנְּתִינִים בְּעָרֵיהֶם וְכָל־יִשְׂרָאֵל בְּעָרֵיהֶם׃

בפקוד· בבגד והבגד כי יהי' בו נגע צרעת· בצלצלי הללוהו בצלצלי שמע בצלצלי· ברא ואתה בן אדם שים ברא בראש דרך· בליל משא מואב
כי בליל· כהכנותו והבית בהכנותו אבן שלמה מסע נבנה· בכספיא ואצואה אתם על אדו הראש· גלי קח ריחים וטחני קמח גלי· גוז ועיפה פילגש בלב גוז·

אבן עזרא

כבו. שם איש וכן מגבים ועילם וחרים ויתכן שהוא כבו ובעל מעון וכן לוד וחדיד ואונו חסר וי"ו וכן הוא וחדיד מסלסתם יכאו בני ירחו הוא הידוע: חרים. אחר הוא: בני ישוע וקדמיאל. הם נולדו לבני הודויה כי הפועל האמתי הוא אחרון כאשר אמרתי: בני השוערים. שומרי השערים הם בני אסף: הנתינים. הם ראשי גבעון ובנותיה ויהושע נתנם לבית אלהיו על כן נקראו נתינים אע"פ שנאמר אחרי כן ומן הנתינים שנתן דוד והשרים לעבודת הלוים כי הטעם קיים הנתינה או נקראו מן היום ההוא נתינים כי מקודם היו נקראים גבעונים: שמלי כתיב ושלמי קרי כי נקרא בשני שמות: מעונים ונפוסים. שמות בני אדם: בני הסופרת. יתכן שהוא שם תואר לאשה או פועלת בגלל ה"א הדעת: פוכרת הצביים. לא ידענו אם זה שם אשה: תל מלח תל חרשא. מקומות שנים: ולא יכלו להגיד בית אבותם וזרעם. הם נקראו אסופים שנאספו מן השוק כי לא הכירו אב ואם ולא נודע אם מישראל הם: ויקרא על שמם. על שם הבנות שהם מזרע ברזילי קרא את שם עצמו ברזילי: מבנות. הטעם אחת מבנותיו וכן ויקבר בערי הגלעד: אלה. ולא נמצאו. יש אומרים שהוא דבק עם כתבם כי המלה מחברת מן האחרים כדרך תקראנה מלחמה והנכון בעיני שהוא דבק עם המתיחשים והם בני ידעיה הנזכרים למעלה ולא נמצאו בכתב יחוסם על כן הוסרו מן הכהונה כי מלת ויגואלו מן הכהונה מלשון לחם מגואל והטעם נמאסו ויש אומרים כי האל"ף תחת העי"ן: התרשתא. יש אומרים שנקרא כן בעבור שהותר לו שתיית יין של גוים והטעם התיר שתא ויתכן שהוא שם תפארת וגדולה בלשון כשדים כענין שר או פחה והוא הנכון: מקדש הקדשים. הם התרומות: עד עמוד כהן לאורים ותומים. האורים שעשה משה נגנזו ולא נעשו עוד אחרים תחתם ופירוש עד עמוד כהן הראוי לאורים ולתומים: כל. כאחד. כאשר היו הקהל מספר אחד בכללם כך וכך: מלבד. ולהם משוררים ומשוררות להלל לי"י: ומראשי. ממקצתם ולא כולם: לבית יי'. הלמ"ד כטעם בעבור: על מכונו. על היסוד שהיה שם בתחלה מוכן: ככחם. כנגד הקהל ידבר כי לא נתנו האבות רק שתי רבוא וכסף מנים אלפים ומאתים כי כן מפורש במספר השני ובאמרו שש רבואות בכלל אחד רצה לומר בין הקהל ובין ראשי האבות ושארית המתנדבים ממלכות כורש: דרכמונים. דינרי זהב: רבואות. האל"ף תחת הכפל וכן בזאו נהרים: מנים. משקלים וחבירו המנה יהיה ותרגום שבעה שקלים שבעה מנים: וישבו. והשוערים. שומרי השערים להלל השם: ויגע

רשי

הכהנים בני ידעיה. עד עתה מנה בני יהודה ובנימין ועכשיו הוא מונה והולך הכהנים והלויים כמו שנאמר למעלה ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימין והכהני' והלוים וגו': המשוררים. הלוים שהיו משוררי' וכן השוערים הם הלוי' שהיו שומרי' בשערי בית המקדש: הנתינים. עכשיו הוא מונה אותם נתיני' שהיו חוטבי עצי' ושואבי מי' לעדה ומשם היתה יוצאת פרנסת': בני עבדי שלמה. עבדי' היו לשלמה המלך והללו בנים היו מבני בניהם: ואלה העולים מתל מלח וגו'. ואי זה מעשה הגיע להם ולא יוכלו להגיד וגו': וזרעם. של אבותם לפי שאבדו יחס שלהם ולא ידעו אם מישראל הם: בני דליה וגו'. גם הם בכלל אלה העולים מתל מלח: אשר לקח. כל אחד מבני ברזילי הגלעדי לקח אשה: ויקרא על שמם. והיה נקרא שמו של ברזילי על שמם לפי שהם לקחו מבנותיו: אלה. כהנים הללו המתיחסים שהיה להם להתייחס באותו כתב ולא נמצא כתב יחוסן: ויגאלו. שהיו מגואלי' ומגועלים שלא יעבודו עוד עם שאר הכהנים בעבור שלא נמצא כתב יחוסן: התרשתא. הוא נחמיה בן חכליה ואמרו רבותינו שנקרא שמו התרשתא שהתירו לו חכמים לשתות יין נסך של גוים על אשר היה משקה למלך: מקדש הקדשים. חטאות ואשמות כשאר כהנים: עד עמוד כהן וגו'. כאדם האומר לחבירו עד יחיו המתים לא יעלה דבר זה והיכי יכול לפתור עד עמוד כהן לאורים ותומים בבית שני לפי שמצינו בפרק ראשון של יומא שהיה בית שני חסר מאורי' ותומים: כל הקהל כאחד. כשהיו כולם ביחד עם הכהנים והנתינים והלוי' היה בהם חשבון זה ובני ישראל המנויי' למעלה הם של שבט יהודה ובנימין ואותם אשר נחסרו מחשבון זה שלא תמצאם למעלה הם היו משאר השבטים וכן מפורש בסדר עולם כל הקהל כאחד ארבע רבוא וגו'. ובפרטן אינן אלא שלשים אלף י"ב אלף היכן הם אלא שעלו משאר השבטים מלבד עבדיהם ואמהותיה' שלא היו בכלל הקהל: ולהם משוררים ומשוררות מאתים. לפי שהיו עולים בשמחה מבבל לארץ ישראל היו צריכים למשוררים ומשוררות כדי שיהו מטיילות בהם ברוב שמחתם: התנדבו. היו מתנדבין לבנין הבית: ככחם. כפי כחם וממונם: דרכמונים. שם מטבע של זהב: וכתנות כהנים. לשרת בהם: ויגע

גנבת ותלד לו אחות תחפנס את גנבת · תחפנס ותלד לו אחות פנחס · גלילים ושתי דלתות עצי ׳ דודיך מה יפה דודיך אחתי כלה · האדום הלעיטני נא מן האדם האדם הזה · הערכך וחשב לו הכהן את מכסת הערכך · הגדגדה משם נסעו הגדגדה ומן הגדגדה · הגלת ערי הנגב סגרו ואין פותח · הלחן תשברנה עד אשר יגדלו · הע״ט

ג וַיִּגַּע הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בֶּעָרִים וַיֵּאָסְפוּ הָעָם כְּאִישׁ אֶחָד אֶל־יְרוּשָׁלִָם׃ וַיָּקָם יֵשׁוּעַ בֶּן־יוֹצָדָק וְאֶחָיו הַכֹּהֲנִים וּזְרֻבָּבֶל בֶּן־שְׁאַלְתִּיאֵל וְאֶחָיו וַיִּבְנוּ אֶת־מִזְבַּח אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לְהַעֲלוֹת עָלָיו עֹלוֹת כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אִישׁ־הָאֱלֹהִים׃ וַיָּכִינוּ הַמִּזְבֵּחַ עַל־מְכוֹנֹתָיו כִּי בְּאֵימָה עֲלֵיהֶם מֵעַמֵּי הָאֲרָצוֹת וַיַּעַל עָלָיו עֹלוֹת לַיהוָה עֹלוֹת לַבֹּקֶר וְלָעָרֶב׃ וַיַּעֲשׂוּ אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת כַּכָּתוּב וְעֹלַת יוֹם בְּיוֹם בְּמִסְפָּר כְּמִשְׁפַּט דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ׃ וְאַחֲרֵי־כֵן עֹלַת תָּמִיד וְלֶחֳדָשִׁים וּלְכָל־מוֹעֲדֵי יְהוָה הַמְקֻדָּשִׁים וּלְכֹל מִתְנַדֵּב נְדָבָה לַיהוָה׃ מִיּוֹם אֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הֵחֵלּוּ לְהַעֲלוֹת עֹלוֹת לַיהוָה וְהֵיכַל יְהוָה לֹא יֻסָּד׃ וַיִּתְּנוּ־כֶסֶף לַחֹצְבִים וְלֶחָרָשִׁים וּמַאֲכָל וּמִשְׁתֶּה וָשֶׁמֶן לַצִּדֹנִים וְלַצֹּרִים לְהָבִיא עֲצֵי אֲרָזִים מִן־הַלְּבָנוֹן אֶל־יָם יָפוֹא כְּרִשְׁיוֹן כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ־פָּרַס עֲלֵיהֶם׃ וּבַשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְבוֹאָם אֶל־בֵּית הָאֱלֹהִים לִירוּשָׁלִַם בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי הֵחֵלּוּ זְרֻבָּבֶל בֶּן־שְׁאַלְתִּיאֵל וְיֵשׁוּעַ בֶּן־יוֹצָדָק וּשְׁאָר אֲחֵיהֶם הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְכָל־הַבָּאִים מֵהַשְּׁבִי יְרוּשָׁלִַם וַיַּעֲמִידוּ אֶת־הַלְוִיִּם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְנַצֵּחַ עַל־מְלֶאכֶת בֵּית־יְהוָה׃ וַיַּעֲמֹד יֵשׁוּעַ בָּנָיו וְאֶחָיו קַדְמִיאֵל וּבָנָיו בְּנֵי־יְהוּדָה כְּאֶחָד לְנַצֵּחַ עַל־עֹשֵׂה הַמְּלָאכָה בְּבֵית הָאֱלֹהִים בְּנֵי חֵנָדָד בְּנֵיהֶם וַאֲחֵיהֶם הַלְוִיִּם׃ וְיִסְּדוּ הַבֹּנִים אֶת־הֵיכַל יְהוָה וַיַּעֲמִידוּ הַכֹּהֲנִים מְלֻבָּשִׁים בַּחֲצֹצְרוֹת וְהַלְוִיִּם בְּנֵי־אָסָף בַּמְצִלְתַּיִם לְהַלֵּל אֶת־יְהוָה עַל־יְדֵי דָּוִיד מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל׃ וַיַּעֲנוּ בְּהַלֵּל וּבְהוֹדֹת לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי־לְעוֹלָם חַסְדּוֹ עַל־יִשְׂרָאֵל וְכָל־הָעָם הֵרִיעוּ תְרוּעָה גְדוֹלָה בְהַלֵּל לַיהוָה עַל הוּסַד בֵּית־יְהוָה׃ וְרַבִּים מֵהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְרָאשֵׁי הָאָבוֹת הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר רָאוּ אֶת־הַבַּיִת הָרִאשׁוֹן בְּיָסְדוֹ זֶה הַבַּיִת בְּעֵינֵיהֶם בֹּכִים בְּקוֹל גָּדוֹל וְרַבִּים בִּתְרוּעָה בְשִׂמְחָה לְהָרִים קוֹל׃ וְאֵין הָעָם מַכִּירִים קוֹל תְּרוּעַת הַשִּׂמְחָה לְקוֹל בְּכִי הָעָם כִּי הָעָם מְרִיעִים תְּרוּעָה גְדוֹלָה וְהַקּוֹל נִשְׁמַע עַד־לְמֵרָחוֹק׃

ד וַיִּשְׁמְעוּ צָרֵי יְהוּדָה וּבִנְיָמִן כִּי־בְנֵי הַגּוֹלָה בּוֹנִים הֵיכָל לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּגְּשׁוּ אֶל־זְרֻבָּבֶל וְאֶל־רָאשֵׁי הָאָבוֹת וַיֹּאמְרוּ לָהֶם נִבְנֶה עִמָּכֶם כִּי כָכֶם נִדְרוֹשׁ לֵאלֹהֵיכֶם וְלֹא אֲנַחְנוּ זֹבְחִים מִימֵי אֵסַר חַדֹּן מֶלֶךְ אַשּׁוּר הַמַּעֲלֶה אֹתָנוּ פֹּה׃ וַיֹּאמֶר לָהֶם זְרֻבָּבֶל וְיֵשׁוּעַ וּשְׁאָר רָאשֵׁי הָאָבוֹת לְיִשְׂרָאֵל לֹא־לָכֶם וָלָנוּ לִבְנוֹת בַּיִת לֵאלֹהֵינוּ כִּי אֲנַחְנוּ יַחַד נִבְנֶה לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּנוּ הַמֶּלֶךְ כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ־פָּרָס׃

צבוע נחלתי לי הע״ט · ההררי שמא ההררי אחיאם · הודינו לך אלהים הודינו · ובאהל ויצא לבן באהל יעקב · ובמקנה ויביאו את מקניהם אל יוסף · וגבר והיה כאשר ירים משה ידו · והפשתה והשערה נכתה כי השערה · והגישו אדניו אל האלהים והגישו · והאמה מזה והאמה מזה בעדף בארך · ולמה ויאמר לה אלקנה אישה

רשי

ויגע׳ כמו והגיע׃ החדש השביעי׳ הוא חדש תשרי ובני ישראל אשר היו בערים שהיו ויאספו כלם כאחד לירושלם׃ ויכינו המזבח על מכונותיו כדי להקרי׳ עליו קרבנות שהרי היו יראים מעמי הארצות שלא יקטרגו ושלא ישטינו למלך ובנו המזבח לעלות עליו עולות למען ישמעו ויבינו העמי׳ כדבר אשר עשוהו על פי המלך ועל כן ימנעו מלקטרג לבנין הבית׃ לבקר ולערב׳ תמיד של שחר ותמיד של בין הערבים׃ ועולתיום ביום במספר׳ קרבנות החג במספרם כמשפט׃ ואחריכן׳ ולאחר הסכות היו מקריבים קרבנות בכל יום לבקר ולערב׃ ולחדשים · ולראשי חדשים היו מקריבים קרבנות של ראשי חדשים׃ ולכל מועדי יי׳ ולשאר מועדות קרבניהם׃ ולכל מתנדב׳ ולכל אותם המתנדבים נדבותיהם היו מקבלים הכהנים אותם להקריבם ומיום אחד בתשרי התחילו להקריב קרבנות ועדין לא נבנה יסוד הבית׃ לצידונים ולצורי׳ בני צור וצידון שהיו אומנים לבנות הבית׃ אל ים יפו׳ דרך הים היו מביאים אותם׃ כרשיון׳ כאשר היה רשות המלך עליהם לבנות הבית כרשיון לשון רשות מגזרת רשה שהרי מן אבה יאמר אביון ומן בנה יאמר בניון ומן חזה חזיון ומן רעה רעיון ומן חבה חביון ומן רשה יאמ׳ רשות כמו מן ענה ענות ומן שבה שבות ומן ראה ראות ומן זכה זכות כמאלו רשות ורשיון באין ויבאו מגזרה אחת לפי שער הדיקדוק ולשון אחר הם׃ ומנחם חברו לשון ארשת שפתינו ולא דקדק בגזירתו ואף על פי כן שני שמים הללו קרובים זה לזה במשמעותם׃ בחדש השני׳ הוא חדש אייר׃ מהשבי׳ כל אותן שבאו מהשביה לירושלם׃ ויעמידו׳ העמידו הלוים המשוררים לנצח ולומר שירה לפני הבונים בשעת בניין יסוד הבית׃ לנצח שני נציחים הללו הם ניצוחי שירה כמו למנצח מזמור לדוד׃ ויעמוד ישוע׳ עמדו ואמרו ביחד סביב עושי מלאכת יסוד הבית׃ ויסדו׳ משקל חזק מן יסוד׳ כמו ויסבו טירותיהם כן ויסבו מן יסב׃ ויסדו מן יסד׳ ומשמעותן ויסדו ויסבו במשקל חזק בשתי יודי״ן אחת פעולה ואחת של יסוד ופתרונן היו מייסדים מייסבים׃ והבונים מייסדים את יסוד היכל יי׳ בשעה שהיו מנצחים בשירתם והעמידו הכהנים מלובשים בגדי כבוד וחצוצרות בידיהם לתקוע בהם׃ והלוים בני אסף׳ היו משוררים׃ במצלתים׳ כמו בצלצלי שמע כלי שיר הם׃ על ידי דוד׳ שהיו מנצחים ומשוררים שירות של דוד מלך ישראל׃ ויענו׳ לשון עניית זמר׳ כמו ותענן להם מרים׃ ובהודות׳ ובהודיות׃ כי טוב׳ להודות ליי׃ וכל העם׳ שאר עם ישראל׃ על הוסד׳ כל השמחות הללו היו עושי׳ על בניין היסוד אשר הוסד בבית יי׳׃ ביסדו׳ ביסוד שלו מן שם דבר של יוסד ומן יסד יאמר ביסדו׳ כמו מן חדש בחדשו׳ מן קדם בקדשו׃ זה הבית׳ כשהיו רואין בניין בית זה היו בוכין מתוך שהיו זוכרים אותו בניין גדול של בית ראשון׃ ורבים׳ אשר לא ראו בניין בית ראשון היו שמחים ומריעין בשמחה בקול גדול מרוב שמחתן שיצאו מגלותן׃ ואין העם מכירים׳ אותן השומעין לא היו מכירים קול תרועת השמחה מפני קול בכי העם שהרי העם השמחים היו מריעים תרועה גדולה וקול הבכי נשמע יותר ויותר עד למרחוק׃ צרי יהודה ובנימן׳ הם האומות אשר הושיב סנחריב בארץ ישראל כמו שנאמר ויבא מלך אשור מבבל ומכותה ומעוה ומחמת ומספרוי׳ ויושב אותם בערי שומרון תחת בני ישראל׃ ויאמרו נבנה עמכם׳ היו אומרים כך למען תתבטל מלאכת הבית על ידיהם שלא לבנות עוד׃ מימי אסרחדון מלך אשור׳ בנו של סנחריב שלאחר שסנחריב הושיבם שם הרגוהו אדרמלך ושראצר בניו וימלוך אסרחדון בנו תחתיו שנאמר ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכוהו בחרב וגו׳ וימלוך אסרחדון בנו תחתיו׃ כי אנחנו׳ אלא אנחנו לבדינו נבנה כי זה משמש במקום אלא׃

אבן עזרא

ויגע׳ נקראו כל ימי הלבנה חדש בעבור התחדשה כל ט״ו ימים׃ כאיש אחד׳ פירוש אסיפת העם היתה במהרה כאסיפת איש אחד׃ ויקם זרובבל׳ נקרא כן בעבור בני ציון שהם זרויין בבבל׃ בן שאלתיאל׳ לא אביו היה רק שאלתיאל דודו טפחו על כן נקרא בנו וכן כתוב בדברי הימים ובני יכניה אסיר שאלתיאל בנו ומלכירם ופדיה ובני פדיה זרובבל ושמעי וכן נקראו בני מרב בת שאול בני מיכל כי היא טפחתם׃ ויכינו׳ כי באימה׳ בעבור אימה עליהם הכינו מזבח לא שיעזרם׃ ויעלו׳ המעלה אחד והוא יהושע הכהן שהקריב בתחלה הקרבנות ואמר ויעלו כי אחיו עזרוהו׃ עולות לבקר׳ פירוש עולות הראויים לבקר ולערב והם שתים׃ ביומו׳ הוא דבק עם דבר יום פירוש ביומו הראוי לדבר וכן מדי חדש בחדשו דבק עם מדי כי הוא כטעם עת וזמן׃ ואחריכן׳ אחרי חג הסכות עולות עומדות במקום ארבע וכן הוא עולה תמיד לא נפסקה ועולה לחדשים ועולה לכל מועדי יי׳׃ המקודשים׳ הנקראים קדושים מפני בית דין ועולה לכל מתנדב והטעם שלא בטלו הקרבנות אחרי כן מראש תשרי שהחלו לעלות עולות׃ כרשיון׳ מענין רשות׃ לנצח׳ לחזק מענין ויז נצחם או מן נצח׃ ישוע בניו׳ הנכון ובניו וכן בני חנדד פירושו ובני׃ ויסדו׳ מלובשים׳ בגדי כהונה׃ במצלתים׳ מן בצלצלי שמע׃ על ידי דוד׳ בעבור המנגן ביד יקרא הנגון יד׃ הוסד׳ שם הפועל׃ ביסדו׳ דבק עם זה הבית ופי׳ אשר ראו בעיניהם הבית הראשון בעת יסדו בית שני היו בוכים׃ ולא אנחנו׳ קרי בוי״ו וכתוב באל״ף ופי׳ לא אנחנו זובחים לזולתו׃ לא לכם ולנו׳ טעמו שתתערבו עמנו לבנות בית אלהינו׃ כי אנחנו יחד׳ רמז לכל קהל ישראל׃ ומבלהים

עם

חנה· והראש אחד יפנה דרך והראש· ולשלום· ויבא אוריהו אליו ולשלום· ומזקני כה אמר ה' הלוך וקנית לך בקבוק· ולמד ויפנו אליו עורף ולא פנים· וילמדו ביהוד' וילמדו בעם· ובערו ויצאו יושבי ערי ישראל· ותורות ויען יחזקיהו ויאמר· ומאחות הלוים ומאחזת· ובנביא העלה ה' את ישראל ממצרים· וללא ויהם רבים לישר'.

וַיְהִי עַם־הָאָרֶץ מְרַפִּים יְדֵי עַם־יְהוּדָה וּמְבַלֲהִים אוֹתָם לִבְנוֹת׃ וְסֹכְרִים עֲלֵיהֶם יוֹעֲצִים לְהָפֵר עֲצָתָם כָּל־יְמֵי כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס וְעַד־מַלְכוּת דָּרְיָוֶשׁ מֶלֶךְ־פָּרָס׃ וּבְמַלְכוּת אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ בִּתְחִלַּת מַלְכוּתוֹ כָּתְבוּ שִׂטְנָה עַל־יֹשְׁבֵי יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם׃ וּבִימֵי אַרְתַּחְשַׁשְׂתָּא כָּתַב בִּשְׁלָם מִתְרְדָת טָבְאֵל וּשְׁאָר כְּנָוֺתָו עַל־אַרְתַּחְשַׁשְׂתָּא מֶלֶךְ פָּרָס וּכְתָב הַנִּשְׁתְּוָן כָּתוּב אֲרָמִית וּמְתֻרְגָּם אֲרָמִית׃ רְחוּם בְּעֵל־טְעֵם וְשִׁמְשַׁי סָפְרָא כְּתַבוּ אִגְּרָה חֲדָה עַל־יְרוּשְׁלֶם לְאַרְתַּחְשַׁשְׂתְּא מַלְכָּא כְּנֵמָא׃ אֱדַיִן רְחוּם בְּעֵל־טְעֵם וְשִׁמְשַׁי סָפְרָא וּשְׁאָר כְּנָוָתְהוֹן דִּינָיֵא וַאֲפַרְסַתְכָיֵא טַרְפְּלָיֵא אֲפָרְסָיֵא אַרְכְּוָיֵ בָבְלָיֵא שׁוּשַׁנְכָיֵא דֶּהָוֵא עֵלְמָיֵא׃ וּשְׁאָר אֻמַּיָּא דִּי הַגְלִי אָסְנַפַּר רַבָּא וְיַקִּירָא וְהוֹתֵב הִמּוֹ בְּקִרְיָה דִּי שָׁמְרָיִן וּשְׁאָר עֲבַר־נַהֲרָה וּכְעֶנֶת׃ דְּנָה פַּרְשֶׁגֶן אִגַּרְתָּא דִּי שְׁלַחוּ עֲלוֹהִי עַל־אַרְתַּחְשַׁשְׂתְּא מַלְכָּא עַבְדָיךְ אֱנָשׁ עֲבַר־נַהֲרָה וּכְעֶנֶת׃ יְדִיעַ לֶהֱוֵא לְמַלְכָּא דִּי יְהוּדָיֵא דִּי סְלִקוּ מִן־לְוָתָךְ עֲלֶינָא אֲתוֹ לִירוּשְׁלֶם קִרְיְתָא מָרָדְתָּא וּבִאישְׁתָּא בָּנַיִן וְשׁוּרַיָּא אַשְׁכְלִלוּ וְאֻשַּׁיָּא יַחִיטוּ׃ כְּעַן יְדִיעַ לֶהֱוֵא לְמַלְכָּא דִּי הֵן קִרְיְתָא דָךְ תִּתְבְּנֵא וְשׁוּרַיָּא יִשְׁתַּכְלְלוּן מִנְדָּה־בְלוֹ וַהֲלָךְ לָא יִנְתְּנוּן וְאַפְּתֹם מַלְכִים תְּהַנְזִק׃ כְּעַן כָּל־קֳבֵל דִּי־מְלַח הֵיכְלָא מְלַחְנָא וְעַרְוַת מַלְכָּא לָא אֲרִיךְ־לַנָא לְמֶחֱזֵא עַל־דְּנָה שְׁלַחְנָא וְהוֹדַעְנָא לְמַלְכָּא׃

ומבהלים ק' · ל' בלשון אגר · ל' ארכויא ק' · ל' דהיא ק'

ותודות ויען יחזקיה ויאמר· ויחזק מלך הנגב ומן שריו· ולאלוה· מעוזים על כנו יכבד· ושכר רב מחולל כל· ומקרה בני מקרה הבהמה· ובחשך כי בהבל בא ובחשך ילך· וברחוב ויצאו העם ויביאו דעזרא· ומביא' בימים ההם ראיתי ביהודה· ושמותן אהלה הגדולה· וישמינו ויבאו המצורעים האלה בקצה המחנ' ואצבעות ותהי עוד מלחמה בגת· ותפוצינה מבלי רעה ותהיינה· וגלות החל הזה לבני ישראל אשר כנענים· זמרו למלכנו זמרו· זוחת ובני שימון אמנון· חיי ואעבור עליך וארא ך מתבוססת· ושארהון במסר' רבתא בסף: בתחלת ו' וסימ' והם הומתו בימי קציר תחלת כתיב· ויהי בתחלת שבתם שם· בתחלת עלות הלקש· באו בית לחם בתחלת קציר שערים· בתחלת תחנוניך יצא· ובמלכות אחשורוש בתחלת: סימן ריש סיפרא עד ואחר הדברים ארתחשסתא ש"ן ומן ואחר עד סופא דסיפרא ארתחשסתא סמ"ך: ושוריא חד מן ג' מלין קדמיה' נסיב מן תניתא וסימ' הייתה מוציא גם אתמול גם שלשום היה המוציא קרי· ידעתה שחר המימיך צוית בקר ידעת השחר קרי· ומהחתה לשכות האלה ומתחתה הלשכות קרי: וחילופי' ב' מלין תנינא נסבא מן קדמיתא וסימ' ושורי אשכלילו ואושיא יחיטו ושוריא שכלילו קרי· שם הפלשתים וילך דוד ויקח את עצמות· שמה פלשתים קרי· ושוריא ג' וסימ' ושוריא שכלילו· ושוריא ישתכללון מנדה בלו· ושוריה ישתכללון לקבל דנא· קדם א' דחיקא תנינא כתי' א'· תלית' בה' ה':

אבן עזרא

ומבלהים· כתי' מן בלהות אתנך ומבהלים קרי לבנות אחרי רבים במורש בהל כי בלה מעט הם רק הענין אחד: וסוכרים· הסמך תחת שי"ן: ובמלכות אחשורוש· הוא המכונה ארתחששתא בלשון פרסי: כתבו שטנה· מן שטן והטע' לשטון אותם: כתב בשלם· כמו בשלום: על ארתחששתא· כמו אל: כנותיו· חביריו או רעיו: וכתב הנשתון· צורות האותיות הנקראות בלשונכו והעד אל היהודים ככתבם או כתב זה הספר הנשתון השוה בכתיבה ובלשון ארמית ויש אומרים שהטעם אותם והוא הנכון: בעל טעם· מן טעמו ורחו· והנה רחום בעל טעם עצה: כנמא· כאשר נאמר וזה מאמר הסופר ומסדרים הספר וטעמו כאשר נאמר כן היתה האגרת ששלחו הנזכרים או כנמא כטעם עתה: דינייא ואפרסתכיא טרפליא· שם אומות ידועים אצלם ויתכן להיות ארכויא מן וארך ואכד וכלנה· שושנכיא מן שושן· ועלמיא מן עילם: וכענת יש או' שהוא שם אומה ויתכן שהמלה מן עת אך הראשון הוא הקרוב: פרשגן· כטעם פתשגן הכתב שתי לשונות זה אומר בכה וזה אומר בכה ופי' המלה פשר וביאור: ואושיא· יסודות ותרגום ונהרסו יסודותיה ויתגלון אושיה וכן כפלו אשיותיה: יחיטו· מן חוט השני ופירושו ישימו חוט על היסודות לבנות כטעם קו המדה או הוא מענין תרגו' ויתפרו עלה תאנה וחטיטו ויחיטה כטע' קשר וחבור והפי' הראשון הוא הקרוב: כען· דך· כתרגום הלזה דכי: מנדה בלו והלך· שמות למס המלך ופירושם כדרך סברתי מנדה מן הרכוש ובלו מס המדינות והלך מכס ההולכים דרך המלך: ואפתום מלכים תהנזק· תוצאות המלך ותועלותם: כען· מלח היכלא· מענין כעשן נמלחו ארץ מלחה לא תשב וטעם הארץ ענין בטול ומכניעות דבר: וערות מלכא· כמו את ערות הארץ והטעם גנות: ואריך· תרגום וייחל עוד ואוריך עוד ופי' הפסוק כן הוא ביטול ההיכל בטלנו וערות המלך וגנותו לא נוכל לראות: ואסתדור

רשי

עם הארץ· הם צרי יהודה ובנימן: מרפים· לבטלם ממלאכתם: לבנות· כמו מלבנות· וכן עד כי חדל לספור: וסוכרים· כתיב בסמך ופתרונו כאלו כתוב בשי"ן שהיו שוכרים יועצים כדי לבטל המלאכה· כל ימי מלכות כורש ומלכות אחשורוש אשר מלך אחרי כורש עד שנת שתים לדריוש שמלך אחר אחשורוש היתה המלאכה בטלה: ובמלכות אחשורוש· שמלך אחר כורש הוא אחשורוש מלך אסתר: כתבו שטנה· שלא לבנות בית המקדש: על יושבי יהודה וירושלם· לשטמם ולקטרגם שלא יבנו הבית: ובימי ארתחששתא· הוא כורש מלך פרס מניין אותיות של כורש עולות למנין אותיות דריוש וכן שנינו במסכת ר"ה השנה הוא כורש הוא דריוש הוא ארתחששתא כורש על שם שמלך כשר היה ארתחששתא על שם המלכות ובסדר עולם מצאתי דריוש הוא ארתחששתא וכל המלכות כולה נקראת ארתחששתא וכו': כתב בשלם· כתב מכתבו בדברים של שלום: מתרדת טבאל· שם אדם הוא מצרי יהודה ובנימן: ושאר כנותיו· חברותיו וסיעותיו: על ארתחששתא· אל ארתחששתא: וכתב הנשתון· וכתב האגרת כתוב ארמית באותיות ארמית: ומתורגם ארמית· המכתב היה מפורש בלשון ארמית: רחום בעל טעם· רחום היה מזכיר ובעל דברים לסדר המכתב: ושמשי ספרא· ושמשי היה סופר הוא שמשי בנו של המן· וכן דרך המקרא להזכיר סופר ומזכיר שניהם ביחד לפי שהם זקוקים זה לזה האחד מסדר ומזכיר והסופר כותב שנא' אליחרף ואחיה בני שישא סופרים יהושפט בן אחילוד המזכיר ובמקום אחר נאמר ויבא אליקים בן חלקיהו וגו' ושבנא הסופר ויואח בן אסף המזכיר: כתבו אגרה· הללו שניהם רחום ושמשי כתבו האגרת כאשר צוה אליהם מתרדת וטבאל וכולם היו מיושבים בערי שומרון: על ירושלם· על אודות בניין בית המקדש אשר בירושלם: כנמא· כאשר נאמר והוא דוגמת לשון תלמוד כרבנן למימר קמן: אדין· אז: רחום· שם אדם: בעל טעם· מזכיר ובעל דברים: ושאר כנותהון· ושאר סיעותיהם: דינייא ואפרסתכיא וגו'· הללו כולן שמות של אומות שהושיב סנחריב בערי שמרון: אפרסיא· הם פרסיים אשר הושיב סנחריב בערי שומרון: ארכויא· הם בני ארך שנאמר וארך ואכד וכלנה: בבליא· הם בני בבל: שושנכיא· בני שושן הבירה: עלמיא בני עילם· מכל האומות הללו הושיב סנחריב בארץ ישראל וכולן היו משיבין מסי' ומסכימי' בשליחות המכתב הזה: ושאר אומיא· ושאר האומות אשר הגלה סנחריב כולם הסכימו: אסנפר· סנחריב: רבא ויקירא· שהיה מלך גדול ומכובד שנ' כה אמר המלך הגדול מלך אשור: והותב המו· והושיב אותם: בקריה די שמרין· בערים אשר סביבות שמרון: ושאר עבר נהרא· ושאר האומות אשר בעבר הנהר· לפי שהנהר נהר פרת מפסיק בין ארץ ישראל לבבל כשבאו אותן אומות שלצד ארץ ישראל הם בעבר הנהר לאותן העומדים בבבל: וכענת· שם מקום ואנשי כענת כולם היו מסכימים בשליחות המכתב הזה: דנה פרשגן אגרתא· זהו פתרון האגרת· פרשגן· כמו פתשגן הכתב: די שלחו עלוהי· אשר שלחו אליו: על ארתחששתא· אל ארתחששתא· עבדך אנש עבר נהרא וכענת· עבדיך הם אנשי עבר הנהר ואנשי כענת כל האומות המנויות כאן נכללות בכלל זה שכולן היו לצד ארץ ישראל שהוא עבר הנהר לאותם השוכנים בבבל וזהו תחלת המכתב עבדך אנש עבר נהרא וגו' עד לא אתיו לך: ידיע להוי למלכא· דבר ידוע יהיה למלך: דיהודיא· אשר היהודים שעלו מאתך אלינו באו לירושלם: קריתא מרדתא וביאשתא בנין· עיר מורדת וחוטאת הם בונים: ושוריא שכלילו· והחומות יסדו: ואושיא· הכתלים: יחיטו· לשון פתיל כמו אם מחוט שהם תופרים ומחברים הכתלים זה עם זה: כען ידיע· עתה ידוע יהיה למלך: דיהן קריתא דך תתבנא· אשר אם העיר הזאת תבנה· דך זאת: ושוריא ישתכללון· והחומות יהיו מיוסדות: מנדה בלו והלך· מיני מסים הם וכנף נגלגלת: לא יתנון· לא יתנו עוד מס: ואפתום מלכים תהנזיק· ומס המלכים תזיק שלא יתנו עוד מס למלכים: כען כל קבל די מלח היכלא מלחנא· עתה כל כנגד דבר זה אשר חורבן ההיכל אנו רוצים להחריב· די מלח לשון חרבן ושממון כמו ארץ מלחה ולא תשב· מלחנא אנו רוצים לסתור ולהחריב: וערות מלכא· ובזיון המלך: לא ארך· אינו הגון לנו לראות· אריך הגון כמו אריך או לא אריך במסכת סוטה: על דנה· על זאת שלחנו והודענו למלך: די

ומת ב׳ קמץ וסימ׳ ואשתדור עבדין בגוה מן יומת · ומני שים טעם ובקרו והשכחו ׃ ואשתדור ב׳ וסימ׳ ואשתדור עבדין בגוה מן יומת · ומני שים טעם ובקרו והשכחו ׃ שלו
ו׳ וסימ׳ נמסר בדניאל סימן ו׳ ׃ למה ג׳ ב׳ כתי׳ ה׳ וא׳ כתי׳ א׳ וס׳ למה ישגא חבלא להנזקה מלכין · למה להוא קצף על מלכות · ומני שים טעם למא די תעבדון ׃ והתנבי ד׳
חסר א׳ בליש׳ נבואה וסימ׳ וצלחה עליך רוח יי׳ · ויכל מהתנבות · מדוע נבית בשם יי׳ · והתנבי חגי נביאה וזכריה ׃ ושתר ב׳ ושתר בוזני וכנותהן דבה זמנא · פרשגן

די יבקר בספר דכרניא די אבהתך ותהשכח בספר דכרניא ותנדע די קריתא דך קריא מרדא ומהנזקת מלכין ומדנן ואשתדור עבדין בגוה מן יומת ע עלמא על דנה קריתא דך החרבת׃ מהודעין אנחנה למלכא די הן קריתא דך תתבנא ושוריה ישתכללון לקבל דנה חלק בעבר נהרא לא איתי לך׃ פתגמא שלח מלכא על רחום בעל טעם ושמשי ספרא ושאר כנותהון די יתבין בשמרין ושאר עבר נהרה שלם וכעת׃ נשתונא די שלחתון עלינא מפרש קרי קדמי׃ ומני שים טעם ובקרו והשכחו די קריתא דך מן יומת עלמא על מלכין מתנשאה ומרד ואשתדור מתעבד בה׃ ומלכין תקיפין הוו על ירושלם ושליטין בכל עבר נהרה ומדה בלו והלך מתיהב להון׃ כען שימו טעם לבטלא גבריא אלך וקריתא דך לא תתבנא עד מני טעמא יתשם׃ וזהירין הוו שלו למעבד על דנה למה ישגא חבלא להנזקת מלכין׃ אדין מן די פרשגן נשתונא די ארתחששתא מלכא קרי קדם רחום ושמשי ספרא וכנותהון אזלו בבהילו לירושלם על יהודיא ובטלו המו באדרע וחיל׃ באדין בטלת עבידת בית אלהא די בירושלם והות בטלא עד שנת תרתין למלכות דריוש מלך פרס׃

והתנבי חגי נביאה וזכריה בר עדוא נביאיא על יהודיא די ביהוד ובירושלם בשם אלה ישראל עליהון׃ באדין קמו זרבבל בר שאלתיאל וישוע בר יוצדק ושריו למבנא בית אלהא די בירושלם ועמהון נביאיה די אלהא מסעדין להון׃ בה זמנא אתה עליהון תתני פחת עבר נהרה ושתר בוזני וכנותהון וכן אמרין להם מן שם לכם טעם ביתא דנה לבנא ואשרנא דנה לשכללה׃ אדין כנמא אמרנא להם מן אנון שמהת גבריא די דנה בנינא בנין׃ ועין אלההם הות על שבי יהודיא ולא בטלו המו עד טעמא לדריוש יהך ואדין יתיבון נשתונא על דנה׃ פרשגן אגרת די שלח תתני פחת עבר נהרה ושתר בוזני וכנותה אפרסכיא די בעבר נהרה על דריוש מלכא׃ פתגמא שלחו עלוהי וכדנה כתיב בגוה לדריוש מלכא שלמא כלא׃

אגרתא · וכ׳ שתר וסימ׳ אדין התני פחת עבר נהרא שתר · כען תתני פחת עבר נהרא שתר בוזני ׃ ועין ט׳ וסימ׳ חנוה ועין גנים תפוח · והנבשן ועיר המלח ועין גדי ·
ועין גנים והנבשן וקדש ואדרעי · ועין חדה ובית פצץ ב׳ בו · וקדש ואדרעי ועין חצור · ועין ימינו כהה · ועין נואף שמרה נשף · ועין אלההם הות על שבי יהודיא · ח
קדמאי שום קרתא ׃ סימן להום כלהון חס׳ כמ״א מ״ל כדנא תימרון להום אלהא דשמיא דירמיה ׃

רשי

דיבקר · אשר יבקר וידרוש הדורש בספר הזכרונו׳ של אבותיך המלכי׳ הראשוני׳ ׃ ותהשכח · ותמצא בספר הזכרונות ותדע כי העיר הזאת עיר מורדת ומזקת המלכים והמדינות ׃ ואשתדור עבדין בגוה · ומרד היו עושים יושביה בתוכה שהיו ישראל מורדין במלכי האומות ׃ מן יומת עלמא · מימות העולם מימים קדמונים כך היה מנהגם למרוד במלכי העמי׳ ׃ על דנא · על כך היתה העיר הזאת חריבה ׃ מהודעין אנחנא למלכא · מודיעין אנחנו למלך ׃ די הן קריתא דך · אשר אם העיר הזאת תבנה וחומותיה מיוסדין ׃ לקבל דנא · כנגד כך ובשביל כך אין לך חלק בכל עבר הנהר לפי שישראל יהיה מורדין בך ויקחו הכל מידכם ׃ בעבר נהרא · הוא כל הארץ של כל ארץ ישראל שהיא עבר הנהר לאותן שבבבל ׃ פתגמא שלח מלכא · דבר שלח המלך ׃ על רחום בעל טעם · אל רחום המזכיר ושמשי הסופר ולשאר סיעותיהם היושבים בערי שומרון ולשאר האומות אשר בעבר הנהר לצד ארץ ישר׳ ׃ שים טעם · ומאתי היתה שימת דבר ציווי אשר צויתי ׃ ובקרו והשכחו · ובדקו בספר זכרונות המלכים ומצאו כתוב אשר העיר הזאת מימו׳ העולם היתה מתנשאת ומתרוממת על כל מלכי האומות ומרד ומרבנות היה עשוי בה למרוד במלכי העמים ׃ ומלכין תקיפין · ומלכים חזקים היו בירושלם שהיו מושלים ושליטים בכל עבר הנהר של צד ארץ ישראל כמה שנאמר בשלמה כי הוא רודה בכל עבר הנהר וגו׳ · ומסים וכסף גלגלת היה נתון להם שהיו האומות מעלין להם מס ׃ כען שימו טעם · עתה שימו דבר להכריז בארץ לבטל אנשים הללו בני ישר׳ מן הבנין והעיר הזאת ירושלם לא תבנה עד אשר מאתי יושם הדבר לבנות העיר על דעתי ורשותי ׃ וזהירין תהיו לעשות ריחוי ושגגה שלו דמתורגם בלען ׃ למעבד על דנא · לעשות על כך ׃ למה ישגא · מדוע יגדל מעשה השחתה בעיר הזאת להזיק המלכים · עד כאן תשובת כורש אשר השיב ׃ אדין · אז ׃ די פרשגן · מן פתרון כתב הנשתון של ארתחששתא המלך הוא כורש היה המעשה הזה ׃ קרי קדם · שהיה כתב הנשתון הזה קרוי לפני רחום ושמשי וסיעותיהם והלכו במרוצה ובבהלה לירושלם אל היהודים ובטלו אותם בזרוע וכח שלא לבנות עוד הבנין ׃ על יהודיא · אל היהודים ׃ המו · הם ׃ באדין · אז היתה בטלה מלאכת בניין בית אלהים אשר בירושלם עד שנת שתים לדריוש מלך פרס שאחר כורש מלך אחשורוש שלקח אסתר ואחר אחשורוש מלך דריוש בנו של אחשורו׳ שהוא בן אסתר · ומשנת אחת לכורש מלך פרס עד שנת שתים לדריוש י״ח שנה שהשלימו שבעים שנה לחרבות ירושלם שהרי מחרבן הבית שגלה צדקיהו עד שנת אחת לכורש חמשים ושתים שנה כמפורש בסדר עולם וי״ח שנה משנת אחת לכורש עד שנת שתים לדריוש כמצאו שבעים שנה שלימים ובשנת שתים לדריוש התחילו לבנות הבניין עד שגמרוהו ׃ והתנבי חגי נביאה · ועתה בשנת שתים לדריוש נתנבאו חגי וזכריה הנביאים אל היהודים אשר בארץ יהודה ובירושלם בשם אלהי ישראל אליהם לבנות בניין הבית בלא רשות המלך דריוש ׃ על יהודיא · אל היהודים ׃ עליהון · אליהם ׃ באדין · אז ׃ ושריו · התחילו לבנות ביתו של הקב״ה אשר בירושלם ועמהם הנביאים של הקב״ה עוזרין ומסייעין להם ׃ בה זמנא · באותו זמן באו עליהם הללו צרי יהודה ובנימן לקטרג ולהלשין עליהם על עסק הבניין ׃ פחת עבר נהרא · שלטון של עבר הנהר ׃ וכנותהון · וסיעתהון ׃ וכן אמרין להון · וכך היו אומרים להם ׃ מן שם · מי נוה לכם דבר הבית לבנות ׃ ואושרנא דנא לשכללה · והכתלים האלה לייסד כמו ואושיא יחיטו בניין חומות לבנים חברו מנחם ׃ אדין · אז ׃ כנמא · כאשר כאמר ׃ אמרנא להון · אמרו להם לישראל אותן צרי יהודה ובנימן ׃ מן אינון · מי הם שמות האנשים ׃ די דנא · אשר זה הבניין הם בונים ׃ ועין אלההם · ועינו של הקב״ה שהוא אלהיהם היתה על זקני היהודים להעלותם במלאכת הבניין ׃ ולא בטלו הימו · ולא בטלו הם את הבונים ׃ עד טעמא לדריוש יהך · והשיבו זקני היהודים דבר לאותן הצרים שלא יבטלו את הבניין עד אשר ילך הדבר לדריוש המלך ׃ ואדין יתיבון · ואז ישיבו היהודים ׃ כתב הנשתון · על כך על תשובתו של דריוש ׃ פרשגן · פתרון פתשגן האגרת ׃ וכנותיה · וסיעותיו ׃ אפרסכיא · אומה אחת הן שהיו בסיעותיהם ׃ על דריוש מלכא · אל דריוש המלך ׃ עלוהי · אליו ׃ וכדנה כתב בגוה · וכך היה כתוב בתוכה של אגרת ׃ שלמא כלא · כל השלום יהיה לנו׳ · ידיע

אבן עזרא

ואשתדור · תרגום הכה שלחתי את הגדי הזה שהרית מתנות השלוחים היו עושים בקרבה לעוזרים אותם עלילות כמו הוה משתדר להצלותיה ׃ חלק בעבר נהרא לא איתי לך · שימרדו בו העמים הנזכרים אם יכוס לבנות ירושלם או חלק אין לך בעבור הנהר שהם ישראל יקחו הכל בחזקה ׃ פתגמא · על רחום · כמו אל רחום והוא משרת במקום חמשה ׃ וכעת · חסרנון ופי׳ ואל שאר עבר נהרא ואל כענת שלום ׃ אלך · כמו אלין ׃ וזהירין · מן והזהרת אתהם ופירושו לעשות שגגה היו מוזהרים והטעם הזהרו שלא תשגו ׃ דריוש · הוא אחשורוש ׃ ואושרנא · מן אשר שור והאלף נוסף כאלף אזרוע ׃ בה זמנא · לבנא · יפי׳ להבנות ׃ ואושרנא · כטעם שורה ׃ כנמא אמרנא להום · הם דברי הבונים או דברי הסופרים לשואלים להם מן שם לכום טעם ופי׳ כאשר כאמר בספר כן אמרנו להם מי הם האנשי׳ הבונים ׃ ועין אלההום · הכתוב יספר כי השם עזרם ולא בטלו המו וההא אחרונה במלת אלההום מן להום ובספרו יאמר אהא דלהום ׃ יהך · ילך תרגו׳ אם תלכו עמי בקרי ׃
אבן

ואף ט׳ ר״פ וסימ׳ ואף גם זאת בהיותם. ואף כי תשלחנה לאנשים. ואף כי היין בוגד. ואף אלהים עלה בהם. ואף אמנם שגיתי. ואף הסיתך מפני צר.
ואף שמהתהם שאלנה. ואף מאניא די בית אלהא. ואף מאני בית: דהבא ג׳ כתיב ה׳ בסוף וסימ׳ נמסר בדניאל סימן ג׳: ואמר לה אלה חד מן ז׳ בטעם מרעימין ופסקין ר״פ
וסימ׳ ויתמהמה ויחזיקו. ויאמר יי׳ אלהי אדני. וימאן ויאמר אל אשת אדניו. וישחט ויקח משה. ונבהלו צרים וחבלים. ויאמר יי׳ מציון ישאג. ואמר לה אלה מאניא שא

ידיע ׀ להוא למלכא די־אזלנא ליהוד מדינתא לבית אלהא רבא והוא מתבנא אבן גלל ואע מתשם בכתליא ועבידתא דך אספרנא מתעבדא ומצלח בידהם: אדין שאלנא לשביא אלך כנמא אמרנא להם מן־שם לכם טעם ביתא דנה למבניה ואשרנא דנה לשכללה: ואף שמהתהם שאלנא להם להודעותך די נכתב שם־גבריא די בראשיהם: וכנמא פתגמא התיבונא למאמר אנחנא המו עבדוהי די־אלה שמיא וארעא ובנין ביתא די־הוא בנה מקדמת דנה שנין שגיאן ומלך לישראל רב בנהי ושכללה: להן מן־די הרגזו אבהתנא לאלה שמיא יהב המו ביד נבוכדנצר מלך־בבל כסדיא וביתה דנה סתרה ועמה הגלי לבבל: ברם בשנת חדה לכורש מלכא די בבל כורש מלכא שם טעם בית־אלהא דנה לבנא: ואף מאניא די־בית־אלהא די־דהבה וכספא די נבוכדנצר הנפק מן־היכלא די בירושלם והיבל המו להיכלא די בבל הנפק המו כורש מלכא מן־היכלא די בבל ויהיבו לששבצר שמה די פחה שמה: ואמר־לה אלה מאניא שא אזל־אחת המו בהיכלא די בירושלם ובית אלהא יתבנא על־אתרה: אדין ששבצר דך אתא יהב אשיא די־בית אלהא די בירושלם ומן־אדין ועד־כען מתבנא ולא שלם: וכען הן על־מלכא טב יתבקר בבית גנזיא די־מלכא תמה די בבבל הן איתי די־מן־כורש מלכא שים טעם למבנא בית־אלהא דך בירושלם ורעות מלכא על־דנה ישלח עלינא:

באדין דריוש מלכא שם טעם ובקרו ׀ בבית ספריא די גנזיא מהחתין תמה בבבל: והשתכח באחמתא בבירתא די במדי מדינתה מגלה חדה וכן־כתיב בגוה דכרונה: בשנת חדה לכורש מלכא כורש מלכא שם טעם בית־אלהא בירושלם ביתא יתבנא אתר די־דבחין דבחין ואשוהי מסובלין רומה אמין שתין פתיה אמין שתין: נדבכין די־אבן גלל תלתא ונדבך די־אע חדת ונפקתא מן־בית מלכא תתיהב: ואף מאני בית־אלהא די דהבה וכספא די נבוכדנצר הנפק מן־היכלא די־בירושלם והיבל לבבל יהתיבון ויהך להיכלא די־בירושלם לאתרה ותחת בבית אלהא:

כען תתני פחת עבר־נהרה שתר בוזני וכנותהון אפרסכיא די בעבר נהרה רחיקין הוו מן־תמה: שבקו לעבידת בית־אלהא דך פחת יהודיא ולשבי יהודיא בית־אלהא דך יבנון על־אתרה:

אזל אחת המו: באדין ג׳ ר״פ בספרא וסימ׳ באדין בטילת עבידת בית אלהא. באדין קמו זרובבל בר שאלתיאל. באדין דריוש מלכא שם טעם. ושארא אדין ואינון ו׳:
תלתא כלהון כתיב ה׳ במ״א נדבכין די אבן תלתא: דהבא ג׳ כתיב ה׳ בסוף וסימ׳ ואף מאניא די בית אלהא. ואף מאני בית אלהא. ומה די עלך ועל אחך:

אבן עזרא

אבן גלל. שצריכה לגלגל אותה מרוב כבדותה: ואע מתשם בכותליא. עצי ארזים שהם חזקים ולא ירקבו היו משימים בקירות להיות הבנין חזק: אספרנא. פי׳ מהרה: למבניה. פי׳ לבנות: ומלך לישראל רב. הוא שלמה: סתריה. ענין הרס ובלשון חכמינו ז״ל שדבריו סותרין דברי תורה: ואמר. אל מלאכיו. כמו אלה: שא אזל אחת המו. קח לך הורד אותם או הנח אותם והוא הנכון ושא מן וישאו להם כפים שפירושו ויקחו: מהחתין. מורידין: באחמתא. יש אומרים שהוא מן חמת מים או הוא שם כלי יגנזו בו כתבי הזכרונות: בבירתא. הוא ארמון תרגום בארמנותיכו בבירניתנא: ואשוהי מסובלין. כענין אבן גלל והפירוש יסודותיו סובלים באבני סבל: רומיה אמין שתין. יותר גבוה מבנין שלמה ראשון כי גבהו היה שלשי׳ אמות קומתו וכן פתיה אמין שתין להיות הגובה והרחב שוה והאורך לא זכר כי היה כמדה הראשונה: נדבכין. פי׳ טירות ותרגום מתחת לטירות מלרע לנדבכיא וזה דומה לבנין ראשון כאמרו שלשה טורי גזית וטור כרותות ארזים: ונפקתא. הוצאה: ואף. יהתיבון. ישיבון המשיבין: ויהך. וילך כל כלי להיכלא והמלה מיוחדת מן הרבים כדרך כי יתן מים: ותחת. כנגד שסבבר ידבר באגרת והטעם ויורד או תנוח אתה שסבבר בבית אלהא: למ״ד לעבידת עומד במקום שנים וכן הוא לפחת יהודאי: אליך

רשי

ידיע להוא למלכא. דבר ידוע יהיה למלך: די אזלנא. אשר הלכנו אל ארץ יהודה המדינה לבית שזה הגדול: והוא מתבנא. והוא הבית בנוי: גלל. מרבר״א בלע״ז: ואע מתשם בכתליא. ועצים נתונים ומשומים בכתלים כדי להחזיק הבנין למען יעמוד ימים רבים: ועבידתא דך. ומלאכה זאת: אספרנא מתעבדא. מהרה היתה נעשית אספרנא איספלויט״ו שמכם בלע״ז: ומצלח בידהם. והוצלח מעשה זה בידיהם: אדין. אז כשראינו הבנין שאלנו לזקנים האלה: כנמא אמרנא להום. כאשר נאמר בסמוך אמרנו אליהם: מן שם לכם. מי שם לכם דבר הבית הזה לבנותו וכתלים הללו ליסד: ואושרנ׳. בבנין חומת לבנים: ואף שמהתהם. ואף שמותם של בונים ראשי הבנין שאלנו להם כדי להודיעך: די נכתוב. אשר נכתוב שמות האנשים אליך: די בראשיהום. אשר בעצמם וברשותם קמו לבנות הבית: וכנמא פתגמ׳. וכמו שנאמר הדבר: התיבונא. השיבו לנו דבר: אנחנא המו. אנחנו הם עבדיו של אלהי השמים והארץ. ובניין ביתא. ואנו בונין הבית אשר היה בנוי קודם לכן שנים רבות: ומלך לישראל רב. ומלך גדול שהיה לישראל הוא שלמה המלך בנה אותו ויסד אותו: להן. ועכשיו מפני אשר הכעיסו אבותינו אלהי השמים מסר אותם ביד מלך בבל הכשדי והבית הזה החריב ואת העם לבבל: ברם. אך בשנת אחת לכורש מלך בבל צוה כורש בדבר זה לבנות הבית: ואף. כלי הקדש של כסף וזהב אשר הוציא נבוכד נצר מן ההיכל שבירושלם והוליכם להיכלו שבבבל הוציא אותם כורש מהיכל מלך בבל ומסרם ליד ששבצר ששמו כך: והיבל המו. והוליך אותם: הנפק המו. הוציא אותם: די פחה שמיה. שהוא היה נשיא ופחת ונקרא שמו פחה: ואמר ליה. וכך אמר לו כורש לששבצר אלה הכלים קח ולך והורד אותם בהיכל אשר בירושלם וביתו של הב״ה יהא בנוי על מקומו: אדין. אז: ששבצר דך. זה בא ונתן כתלי ביתו של הקב״ה אשר בירושלם ומאז ועד עתה היה הבית בנוי ולא נגמר הבניין: וכען. ועתה אם על המלך טוב יהיה הדבר ידוע ומבוקר בבית גנזיו של מלך אשר שם בבבל: הן איתי. אם יש המעשה הזה אשר בפי כורש יצא דבר לבנות בית זה אשר בירושלם: ורעות מלכא. ורצון המלך על כן ישלח אלינו: עלינא. אלינו עד כאן מכתב האגרת אשר שלחו תתני ושתר בוזני: באדין. אז כאשר הגיע המכתב ליד דריוש: שם טעם. צוה המלך הדבר: ובקרו. ובדקו בבית הספרים שהאוצרות מונחים שם בבבל: והשתכח באחמתא. ונמצא המכתב של מגילה אחת שם באחמתא פתרו כן אנשי הפתרון שהוא כלי העשוי לאגרות ולגליונים ולספרי׳ והעמידוהו מגזרת חמת מים והאלף אשר בתיבה איננה עיקר כיתר המלין אשר בשאר לשון ארמית: בבירתא. באותה בירה אשר במדי המדינה: וכן כתיב. וכן היה כתוב בתוכה זכרון שלה: בית אלהא בירושלם. בבית אלהיו בירושלם מה יהא עליו הבית יבנה: אתר. שהוא מקום שזובחים שם זבח: ואושיהו. כמו ואוסיא יחיטו: רומיה אמין שתין. רום הבית ששים אמה וששים אמה רחבו: נדבכין. לשון כתלים וקירות הכתלים היו של אבן גלל גלל מרבר״א בלע״ז: ונדבך. וכותל של עץ חדש מכפנים כענין בניין הבית אשר בנה שלמה: ונפקת. והוצאה לצורך הבית ולשאר דברים אשר לבית תנתן להם מבית המלך: ואף מאני. ואף כלי הקדש של בית האלהים של זהב וכסף אשר נבוכד נצר הוציאם מן היכל שבירושלם והוליכם לבבל: יהתיבון. ישיבו: והיבל. אשר הוליך: ויהך. ילך כל המעשה הזה להיכל אשר בירושלם למקומו: ותחת. ויהי מונח בביתו של הקב״ה: כען תתני וגו׳. זו היא התשובה אשר השיב דריוש אל תתני ושתר בוזני די בעבר נהרא לצד ארץ ישראל שהיא עבר הנהר לאותן שבבבל: רחיקין הוו מן תמה. רחוקים תהיו משם מבניין בית המקדש שלא תרפו ידי עושי המלאכה: דך. זה: פחת יהודיא. שלטוני היהודים יעשו דבר זה: ולשבי יהודיא. ולזקני היהודים אשר מבוה: בית אלהא דך. בית אלהים זה: ומני

לחיי ג' וסימ' לחיינה · אלה לחייעולים : לחיי מלכא ובנוהי : ומני שים טעם ד' ר"פ וסימ' ומני שים טעם לתנעלה · ומני שים טעם ובקרו · ומני שים למא די תעבדון · ומני שים טעם די כל אנש · וא' מני שים טעם די כל מהנדב : אדין ט' בטעם ר"פ וסימ' נפל על אנפוהי · שגיא מתבהל · די לא נהשכח לדניאל דנה · סרכיא ואחשדרפניא אלין הרגישו על מלכא · ענו ואמרין קדם מלכא די דניאל · אזל מלכא להיכליה · אדין תתני פחת עבר נהרה · וע"ין בדניאל סימנו בל"שן מסורת אחרית : והקריבו חד

ומני שים טעם למא די תעבדון עם שבי יהודיא אלך למבנא בית אלהא דך ומנכסי מלכא די מדת עבר נהרה אספרנא נפקתא תהוא מתיהבא לגבריא אלך די לא לבטלא : ומה חשחן ובני תורין ודכרין ואמרין לעלון לאלה שמיא חנטין מלח חמר ומשח כמאמר כהניא די בירושלם להוא מתיהב להם יום ביום די לא שלו : די להון מהקרבין ניחוחין לאלה שמיא ומצלין לחיי מלכא ובנוהי : ומני שים טעם די כל אנש די יהשנא פתגמא דנה יתנסח אע מן ביתה וזקיף יתמחא עלהי וביתה נולו יתעבד על דנה : ואלהא די שכן שמה תמה ימגר כל מלך ועם די ישלח ידה להשניא לחבלה בית אלהא דך די בירושלם אנא דריוש שמת טעם אספרנא יתעבד : אדין תתני פחת עבר נהרה שתר בוזני וכנותהון לקבל די שלח דריוש מלכא כנמא אספרנא עבדו : ושבי יהודיא בנין ומצלחין בנבואת חגי נביאה וזכריה בר עדוא ובנו ושכללו מן טעם אלה ישראל ומטעם כורש ודריוש וארתחששתא מלך פרס : ושיציא ביתה דנה עד יום תלתה לירח אדר די היא שנת שת למלכות דריוש מלכא : ועבדו בני ישראל כהניא ולויא ושאר בני גלותא חנכת בית אלהא דנה בחדוה : והקרבו לחנכת בית אלהא דנה תורין מאה דכרין מאתין אמרין ארבע מאה וצפירי עזין לחטיא על כל ישראל תרי עשר למנין שבטי ישראל : והקימו כהניא בפלגתהון ולויא במחלקתהון על עבידת אלהא די בירושלם ככתב ספר משה : ויעשו בני הגולה את הפסח בארבעה עשר לחדש הראשון : כי הטהרו הכהנים והלוים כאחד כלם טהורים וישחטו הפסח לכל בני הגולה ולאחיהם הכהנים ולהם : ויאכלו בני ישראל השבים מהגולה וכל הנבדל מטמאת גויי הארץ אלהם לדרש ליהוה אלהי ישראל : ויעשו חג מצות שבעת ימים בשמחה כי שמחם יהוה והסב לב מלך אשור עליהם לחזק ידיהם במלאכת בית האלהים אלהי ישראל : ואחר הדברים האלה במלכות ארתחששתא מלך פרס עזרא בן שריה בן עזריה בן חלקיה : בן שלום בן צדוק בן אחיטוב : בן אמריה בן עזריה בן מריות : בן זרחיה בן עזי בן בקי : בן אבישוע בן פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן הראש : הוא עזרא עלה מבבל והוא ספר מהיר בתורת משה אשר נתן יהוה אלהי ישראל ויתן לו המלך כיד יהוה אלהיו עליו כל בקשתו : ויעלו מבני ישראל ומן הכהנים והלוים והמשררים והשערים והנתינים אל ירושלם בשנת שבע לארתחששתא המלך :

מן י' חס' בליש' וסימ' וכי תקרב קרבן מנחה · ויקרבו בני אהרן את הדם · בהקרבם אש זרה קדמא · הקרב את קרבנו ר"פ דנתנאל בן צוער · תקרבון אלי ושמעתיו · ויקרבו אתו אל יהושע · והעלה אשר יקרב הנשיא · בה זימנא קרבו גברין כשדאין · באדין קרבו ואמרו קדם מלכא · והקרבו לחנכת בית אלהא דנה : כאחד ז' בקריאה וסימ' דובא וכל קהלנא וחברנא קמנן אדבקן בצפרא בחצצרתהון וביאור' נמסר בישעיה סוף סימן ס"ה : ולהם ח' בקריאה וסי' נמסר בסדר נח : לדרוש ו' חס' וסי' ולא יכול דוד ללכת · ובכל מעשה אשר החל · ויהי לדרש אלהים · ויאכלו בני ישראל השבים מהגולה · ובן במליצי שר ב' בו · כי עזרא הכין לבבו · וכל אוריתא דכו' חס' במ"ב מל' : מהיר ג' וסימ' עט סופר מהיר · חזית איש מהיר במלאכתו : סופר מהיר בתורת משה : כיד ה' בקריאה וסימ' כיד המלך שלמה · ויין מלכות רב כיד המלך · ויתן משאת כיד המלך · הוא עזרא עלה מבבל · כי באחד לחדש הראשון הוא יסד · ועלי הטה חסד · ויביאו לנו כיד אלהינו · ואגרת אל אסף שמר הפרדס :

רשי

ומני שים טעם · וממני יהיה ציווי זה : למא די תעבדון · לאותו בניין המלאכה אשר תעשו עם זקני היהודים האלה לבנות ביתו של הקב"ה : ומנכסי מלכא · מנכסי המלך יהיו עושים הבניין הזה : די מדת עבר נהרא · מן המס של עבר הנהר אשר למלך מדת מס כמו מנדה בלו והלך : אספרנא · מהרה יבנה הבניין אספרנא איספלונטמנט בלע"ז : נפקתא תהוא מתיהבא · הוצאה תהיה ניתנת לאנשים האלה אשר לא יתבטלו ממלאכתן : ומה חשחן · ומה שיהו חוששין : ובני תורין · ובני בקר ואילים וכבשי' לעלות לאלהי השמים : וחטין · לסלתות : ומלח · לקרבנות : ויין · לנסכים : ומשח · למנחות כאשר יאמרו הכהנים אשר בירושלם יהי נתן להם דבר יום ביומו : די לא שלו · בלא ריחוי שכ"ן ריסטור"ביר בלע"ז : די להוון · למען אשר יהיו מקרבים ניחוחים לאלהי השמים ויהיו מתפללים על חיי המלך ובנוהי : ומני שים טעם · וממני שים ציווי ושימת דבר אשר כל אדם אשר ישנה דבר זה : יתנסח · יחרב עציו מביתו שיחרב ביתו יתנסח כמו ונסחתם מעל האדמה : וזקיף יתמחא עלוהי · ועץ לתלותו יהא גבוה עליו שיתלה על העץ : וביתו כולו יתעבד · וביתו יעשה אשפה על כך כולו עניין טנוף ומחראות : ואלהא די שכין שמיה · והאלהים אשר שכן שמו שם ימגר ויפגר כל אותו מלך וכל אותו עם אשר ישלח ידו להחריב ולהשחית ביתו זה של יי' אשר בירושלם : שמת טעם · שמתי ציווי דבר זה אשר יעשה הבניין מהרה עד כאן תשובתו של דריוש : כנמא · כאשר כאמר : אספרנא עבדו · מהרה עשו : ושבי יהודיא · וזקני היהודים היו בונין ומצליחין במלאכתן כנבואת חגי וזכריה ובנו ויסדו את הבניין מן ציווי של אלהי ישראל ומרשות כורש מלך פרס הראשון אשר הוחל יסוד הבניין בימיו ומרשות דריוש זה מלך פרס : וארתחששתא הוא דריוש ונקרא ארתחששתא על שם המדינה והמלכו' כי כל מלכי פרס היו נקראים כך כאשר כל מלכי מצרים נקראים פרעה : ושיציא ביתה דנה · וסוף תשלום בית זה היה עד יום שלישי לחדש אדר שהיא שנת שש לדריוש המלך ונמצא בניין הבית היה ארבע שנים : והקריבו לחנוכת · קרבנות הללו והודאת שעה היתה : והקימו כהניא בפלוגתהון · שהיו הכהנים חלוקים בעבודתם ולוים במשמרותם : את הפסח · עכשיו עשו ישר' את הפסח בי"ד בניסן זה הבא אחר אדר זה שהושלם הבניין בו : ולהם · ולעצמם : ולכל הנבדל · הם הגרים שנבדלו מטומאת העמים לידבק בישראל : והסב לב מלך אשור עליהם · והקב"ה הסב המלך אשור על ישראל היושבים במתמשלתו בארץ אשור להחזיקם ולסייע במלאכת הבניין : ואחר הדברים האלה · של בניין הבית : ארתחששתא הוא דריוש : ויתן לו המלך דריוש כיד יי' אלהיו עליו כאשר כוה הקב"ה עליו ונקרא מסורס הוא ויתן לו המלך כל בקשתו כיד יי' אלהיו עליו ואמרו רז"ל עזרא הוא מלאכי : בשנת שבע · היא שנה אחר תשלום הבית : לארתחששתא · הוא דריוש :

אבן עזרא

אילך · כמו אלין והם שתי לשונות זה אומר בכה וזה אומר בכה : ומה חשחן · מה שצריכין וכן חשחות כורך : יתנסח · יהרס כמו יסח יי' יהרוס וכן משמרת הבית משח שצוה שישמרו משמרת הבית מקום ההרס שלא יכנס אדם משם : וזקיף · רמז לקירות ולעמודים העומדים וחבירו זוקף כפופים וטעמו נוסח או מעמיד וכן תרגום וישא עיניו ופירושו והעומד יהרס על העץ : נולו · מטונף כענין וישימוה למוצאות ובלשון חכמינו ז"ל מנוולת : כנימא אספרנא · כבר פירשנו : ודריוש · הוא הזקן המדי וארתחששתא הוא אחשורוש למלכו' דריוש הוא בן אחשורוש : בפלוגתהון · במחלקתהון : וכל הנבדל · הם הגרים שנבדלו מטומאת גויי הארץ והתחברו אליהם לדרוש יי' כמותם או הנבדל מישרא' שנבדל מטומאת גויי הארצו' : ועמו · מלך אשור · הוא ארתחששתא והזכיר אשור ולא פרס כי מלכי אשור החריבו ארץ ישר' ועתה הסב לבו ממחשבתו הרעה לטובה וזה טעם לחזק ידיהם : ארתחששתא · אמרו חכמינו ז"ל כי כל המלכים נקראים כן בלשון פרסיים וזה ארתחששתא הוא דריוש : והוא סופר מהיר · תרגום מגיד ומספר במספר במהירות : כיד יי' · כח ותוקף : ויעלו · ומן הכהנים והלוים · ואחרי כן יספר סבת הלוים איך עלו :

הלעשות ט֗ו וסימ֗ נמסר בשמואל ב֗ סימן ז֗ ולקמן בנחמיה ס֗ ח֗ ׃ וזה֗ב֗ג ר֗פ בקר֗ וסימ֗ במסרה רבה֗ בערך זה בס֗ד ׃ למה ג֗ ב֗ כת֗ הוא֗ כת֗ א֗ וס֗ למה ישגא חבלא להנזקת מלכין׃ למה להוא קצף על מלכות מלכא ובנוהי׃ ומני שים טעם למא דיתעבדון׃ בתרא כתיב א׃ ודי לא ידע תהודעון חד מן י֗ד בטעם פ֗ הטפחא כך דינה לעולם

וַיָּבֹא יְרוּשָׁלַם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי הִיא שְׁנַת הַשְּׁבִיעִית לַמֶּלֶךְ׃ כִּי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן הוּא יְסֻד הַמַּעֲלָה מִבָּבֶל וּבְאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בָּא אֶל־יְרוּשָׁלַם כְּיַד־אֱלֹהָיו הַטּוֹבָה עָלָיו׃ כִּי עֶזְרָא הֵכִין לְבָבוֹ לִדְרוֹשׁ אֶת־תּוֹרַת יְהוָה וְלַעֲשֹׂת וּלְלַמֵּד בְּיִשְׂרָאֵל חֹק וּמִשְׁפָּט׃ וְזֶה פַּרְשֶׁגֶן הַנִּשְׁתְּוָן אֲשֶׁר נָתַן הַמֶּלֶךְ אַרְתַּחְשַׁסְתְּא לְעֶזְרָא הַכֹּהֵן הַסֹּפֵר סֹפֵר דִּבְרֵי מִצְוֺת־יְהוָה וְחֻקָּיו עַל־יִשְׂרָאֵל׃ אַרְתַּחְשַׁסְתְּא מֶלֶךְ מַלְכַיָּא לְעֶזְרָא כָהֲנָא סָפַר דָּתָא דִּי־אֱלָהּ שְׁמַיָּא גְּמִיר וּכְעֶנֶת׃ מִנִּי שִׂים טְעֵם דִּי כָל־מִתְנַדַּב בְּמַלְכוּתִי מִן־עַמָּה יִשְׂרָאֵל וְכָהֲנוֹהִי וְלֵוָיֵא לִמְהָךְ לִירוּשְׁלֶם עִמָּךְ יְהָךְ׃ כָּל־קֳבֵל דִּי מִן־קֳדָם מַלְכָּא וְשִׁבְעַת יָעֲטֹהִי שְׁלִיחַ לְבַקָּרָא עַל־יְהוּד וְלִירוּשְׁלֶם בְּדָת אֱלָהָךְ דִּי בִידָךְ׃ וּלְהֵיבָלָה כְּסַף וּדְהַב דִּי־מַלְכָּא וְיָעֲטוֹהִי הִתְנַדַּבוּ לֶאֱלָהּ יִשְׂרָאֵל דִּי בִירוּשְׁלֶם מִשְׁכְּנֵהּ׃ וְכֹל כְּסַף וּדְהַב דִּי תְהַשְׁכַּח בְּכֹל מְדִינַת בָּבֶל עִם הִתְנַדָּבוּת עַמָּא וְכָהֲנַיָּא מִתְנַדְּבִין לְבֵית אֱלָהֲהֹם דִּי בִירוּשְׁלֶם׃ כָּל־קֳבֵל דְּנָה אָסְפַּרְנָא תִקְנֵא בְּכַסְפָּא דְנָה תּוֹרִין דִּכְרִין אִמְּרִין וּמִנְחָתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן וּתְקָרֵב הִמּוֹ עַל־מַדְבְּחָה דִּי בֵּית אֱלָהֲכֹם דִּי בִירוּשְׁלֶם׃ וּמָה דִי עֲלָיךְ וְעַל־אֶחָיךְ יִיטַב בִּשְׁאָר כַּסְפָּא וְדַהֲבָה לְמֶעְבַּד כִּרְעוּת אֱלָהֲכֹם תַּעַבְדוּן׃ וּמָאנַיָּא דִּי־מִתְיַהֲבִין לָךְ לְפָלְחָן בֵּית אֱלָהָךְ הַשְׁלֵם קֳדָם אֱלָהּ יְרוּשְׁלֶם׃ וּשְׁאָר חַשְׁחוּת בֵּית אֱלָהָךְ דִּי יִפֶּל־לָךְ לְמִנְתַּן תִּנְתֵּן מִן־בֵּית גִּנְזֵי מַלְכָּא׃ וּמִנִּי אֲנָה אַרְתַּחְשַׁסְתְּא מַלְכָּא שִׂים טְעֵם לְכֹל גִּזַּבְרַיָּא דִּי בַּעֲבַר נַהֲרָה דִּי כָל־דִּי יִשְׁאֲלֶנְכוֹן עֶזְרָא כָהֲנָה סָפַר דָּתָא דִּי־אֱלָהּ שְׁמַיָּא אָסְפַּרְנָא יִתְעֲבִד׃ עַד־כְּסַף כַּכְּרִין מְאָה וְעַד־חִנְטִין כֹּרִין מְאָה וְעַד־חֲמַר בַּתִּין מְאָה וְעַד־בַּתִּין מְשַׁח מְאָה וּמְלַח דִּי־לָא כְתָב׃ כָּל־דִּי מִן־טַעַם אֱלָהּ שְׁמַיָּא יִתְעֲבֵד אַדְרַזְדָּא לְבֵית אֱלָהּ שְׁמַיָּא דִּי־לְמָה לֶהֱוֵא קְצַף עַל־מַלְכוּת מַלְכָּא וּבְנוֹהִי׃ וּלְכֹם מְהוֹדְעִין דִּי כָל־כָּהֲנַיָּא וְלֵוָיֵא זַמָּרַיָּא תָרָעַיָּא נְתִינַיָּא וּפָלְחֵי בֵּית אֱלָהָא דְנָה מִנְדָּה בְלוֹ וַהֲלָךְ לָא שַׁלִּיט לְמִרְמֵא עֲלֵיהֹם׃ וְאַנְתְּ עֶזְרָא כְּחָכְמַת אֱלָהָךְ דִּי־בִידָךְ מֶנִּי שָׁפְטִין וְדַיָּנִין דִּי־לֶהֱוֺן דָּאיְנִין לְכָל־עַמָּה דִּי בַּעֲבַר נַהֲרָה לְכָל־יָדְעֵי דָּתֵי אֱלָהָךְ וְדִי לָא יָדַע תְּהוֹדְעוּן׃ וְכָל־דִּי־לָא לֶהֱוֵא עָבֵד דָּתָא דִי־אֱלָהָךְ וְדָתָא דִּי מַלְכָּא אָסְפַּרְנָא דִּינָה לֶהֱוֵא מִתְעֲבֵד מִנֵּהּ הֵן לְמוֹת הֵן לִשְׁרֹשׁוּ הֵן־לַעֲנָשׁ נִכְסִין וְלֶאֱסוּרִין׃

בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֲשֶׁר נָתַן כָּזֹאת בְּלֵב הַמֶּלֶךְ לְפָאֵר אֶת־בֵּית יְהוָה אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלָם׃ וְעָלַי הִטָּה־חֶסֶד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְיוֹעֲצָיו וּלְכָל־שָׂרֵי הַמֶּלֶךְ הַגִּבֹּרִים וַאֲנִי הִתְחַזַּקְתִּי כְּיַד־יְהוָה אֱלֹהַי עָלַי וָאֶקְבְּצָה מִיִּשְׂרָאֵל רָאשִׁים לַעֲלוֹת עִמִּי׃

לא ישרתוה כי אם מירכא במ֗ד מקומות ישרתוה דרגא עם ב֗ מרכות נקראות תרין זוטהין וסימ֗ נמסר בסוף מטות וכריש חבקוק׃ ועלי ה֗ בקריאה וסימ֗ ועלי יבא כל איש אשר לו׃ ועלי שמו כל ישראל פניהם למלך׃ ועלי לתת לך׃ ועל הטה חסד לפני המלך׃ אני לדודי ועלי תשוקתו׃

אבן עזרא

יסוד׳ שם דבר סמוך והמוכרת יסוד חבום בטתון או הוא במשקל זבול׃ המעלה׳ שם דבר על משקל מקנה מטרה וכן הפי׳ הוא עזרא היה עצת העולים לירושלם והטעם הוא יעבם לעלות באחד בניסן ובאו באחד באב ומלת יסוד כמו נוסדו סטעמו נועצו׃ ארתחשסתא מלך מלכיא׳ עתה יספר כי המלך שלח אגרות שתים אחת לכל מתנדב לעלות ואחת לכל גזבריא לתת כרכם׃ גמיר׳ מפורש לפני עניינים הראשון להיות גמיר כתרגום כליל תכלת והוא רמז לכל ישר׳ המתנדבים לעלות ולמ״ד לעזרא מסרת תחת שלם וכן הפירוש לעזרא ולגמיר ולכענת שלא להודיעם טעמו ביד עזרא׳ פירוש אחר גמיר תואר השם מענין גמרא גמור וזה רמז לעזרא׃ ספר דתא׳ שהוא גמיר ויודע דעת אלהיו ויהיה למ״ד לעזרא במקום שתים וכענת שם כולל אומות עבר הנהר׃ מני שים טעם׳ היא מאגרת לעזרא ולישראל המתנדבים׃ שליח׳ תהיה שלוח׃ לבקרא׃ לחקור על היהודים ועל ירושלם׃ בדת אלהך׳ בעבור דת אלהיך אשר בידך שלחתיך׃ תקנא׳ מן קניתי אתכם׃ דכרין׳ תרגום אלים׃ אמרין׳ כבשים׃ חשחות׳ צורך׃ גזבריא׳ הפקידים על האוצרות׃ בתין׳ מדות׃ אדרזדא׳ כטעם מהירות בדרך שברא כי אין לו דומה׃ תרעיא׳ השוערים׃ מנדה בלו והלך׳ מפורשים׃ הן לשרוש׳ להיות נעקר משרשו והטעם מגורש מנחלתו וחכמינו ז״ל אמרו מאי לשרושי הרדפה׃ ברוך׳ ולכל שרי׳ הפירוש ולפני כל שרי׃ והתיחשם

רשי

בחדש החמישי׳ הוא חדש אב כי באחד לחדש ניסן אותו היום היתה תחלת עליתם מבבל ובאחד לחדש אב באו לירושלם׃ יסוד המעלה׳ יסוד תחילת העליה כיד אלהיו׳ כאשר הצליחו יד הקב״ה שהיתה ידו טובה עליו להצליחו בדרכו׃ כי עזרא׳ ועל כן הלך והצליח בדרכו שהרי עזרא הכין לבבו וגו׳ נותן טעם לדבריו׃ וזה פרשגן הנשתון׳ וזה פתשגן הכתב׃ וחקיו על ישראל׳ ואת חקיו אשר צוה על ישראל לשמרם׃ ספר דתא׳ ספר התורה׃ גמיר וכענת׳ שפיקא היא בידו׃ מני שים טעם׳ ממני יוצא הרשות כי כל אשר נדבה רוחו אותו מן ישראל ומן הכהנים והלוים ללכת לירושלם ילכו עמך׃ כל קבל׳ בשביל כך מאת המלך ושבעת יועציו רואי פני המלך אתה שלוח׃ ושבעת יעטוהי׳ ושבע יועציו הם ז׳ רואי פני המלך׃ לבקרא על יהוד׳ כדי לדרוש ולבדוק אל היהודים אשר בירושלם אם הם עסוקים בתורתו של הקב״ה אשר בידך׃ ולהיבלא׳ ולהוליך כסף וזהב של המלך ויועציו אשר התנדבו לאלהי ישראל לתקן ביתו אשר משכנו וביתו בירושלם׃ וכל כסף וזהב׳ וכל נדבת כסף וזהב אשר תמצא במדינת בבל עם שאר נדבת העם והכהני׳ אשר מתנדבי׳ לביתו של הקב״ה אשר בירושלם תוליך הכל לירושלם׃ כל קביל דנא׳ ובשביל כך של עבודת המקדש מהרה תקנה בכסף זה בקר ואילים וכבשים וזבחים ומנחות ונסכים ותקריבם על המזבח של הקב״ה׃ ומה די עלך׳ ואשר ייטיב לך ולאחיך במותר הכסף והזהב לעשות כרצונו של הקב״ה תעשו׃ ומאניא׳ וכלים הנתנים לך לעבודתו של הקב״ה שלם לפני הקב״ה בירושלם׃ ושאר חשחות׳ ושאר כריכות שתצטרך לביתו של הקב״ה לקנות אשר יהיה לך ליתן הדמים תתן מאוצר המלך׃ ומני אנא׳ וממני אני דריוש המלך יוצא צווי ורשות לכל הגזברים אשר בעבר הנהר לצד ארץ ישראל המקבלים מסים של׳ מן האומות אשר כל דבר שישאל לכם עזרא הכהן סופר התורה של הקב״ה מהרה יעשה שלא יעכבו את שאלתו עד מאה ככרים של כסף לקנות קרבנות ומאה כורין חטין למנחות ועד מאה מדות יין לנסכים ומאה של שמן לבלול מנחות ומלח לקרבנות כענין שנ׳ וכל קרבן מנחתך במלח תמלח׃ די לא כתב׳ ומלח שאין כתוב בו מדה יתנו ככל הצורך׃ כל די מן טעם׳ כל אשר יהיה מרשותו של הקב״ה וצווי יעשה בזריזות בחוזק המלך לביתו של הקב״ה׃ אדרזדא׳ חוזק בלשון ערבי׃ די למא להוי׳ אשר למה יהיה קצף על מלכות המלך ובניו ועל כן יתנו הגזברים כל צרכי הבית׃ ולכון מהודעין׳ ולכם אנו מודיעים אשר כל הכהנים והלוים המשוררים והשוערים והנתינים שהם חוטבי עצים ושואבי מים למזבח ועובדי׳ בבית זה של הקב״ה לא ישלוט אדם עליהם להשליך עליהם מס וכסף גולגולת אלא יהיו נקיים חורין מעבודת המלך׃ ואנת עזרא בחכמת אלהך די בידך׳ ואתה עזרא כפי חכמת אלהיך אשר בידך יותר מן השופטים והדיינים שהם דנין כל העם שבעבר הנהר לצד ארץ ישראל עם יודעי התורה׃ ודי לא ידע׳ והשופט אשר לא ידע לשפוט תודיעו לו המשפט לעשותו׃ וכל די לא להוי עביד׳ וכל אשר לא יהיה עושה דתו של הקב״ה ודת המלך מהרה שלא יעכב הדין והמשפט׃ דינה׳ הדין יעשה ממנו מן המעכב משפט אם למיתה יהרג׃ הן לשרושי׳ אם לעקרו מן העולם אותו ואת זרעו ואת משפחתו לשרושי דישר״א יכר בלע״ז׃ הן לענוש נכסין׳ אם לענשו בממון׃ ולאסורין׳ או לייסרו ביסורי׳ עד כאן מכתב האגרת אשר נתן דריוש המלך לעזרא הסופר למען ישאהו לירושלם להראותו אל הכהנים והלוים וגזברי המלך למען יחזיקו לקיום המצות ולעבוד י״י בבית המקדש ולשמור התורה כמשפט׃ ברוך י״י׳ כך כתב עזרא בספרו כאשר נתן הודאה להקב״ה ויועציו הם שבעה רואי פני המלך הן שבעה יעטוהי שלמעלה׃ כיד י״י אלהי עלי׳ כאשר היתה עזרתו של הקב״ה עלי ואקבצה מישראל המפוזרים בבבל ראשי אבות וגדולים לעלות עמי מבבל׃ ואלה

גרשום ד' ג' חס וא' מל' וסי' כי גר הייתי · ואת שני בניה · ויקימו להם בני דן את הפסל · מבני פנחס בן גרשום · בתרא מל' · וכל ד"ה דכו' גרשם בר"ם במ"ב גרשון בכ"ן וסי' גרשון וקהת קדמ' דסיפר' · ויחלקם דויד מחלקו' לבני לוי לגרשון : עתליהו' וסי' נמסר במלכים ב' ריש סי' י"א : ועמו ח' בטעם זקף בקרי' וסי' וישא יעקב את עיניו וירא והנה עשו בא · יהוידע · יהוחנן · יחזיאל · יואב · שלומית · זכריה · עזגד · וזבוד כתיב ב' וזבוד וקרי' וזכור בלש"ן ומבני בגוי עותי והוא חד מן י"א מלין דכתיב ב' וקרי ב' וסי' נמסר בכמ"ס רבתא

ח וְאֵלֶּה רָאשֵׁי אֲבֹתֵיהֶם וְהִתְיַחְשָׂם הָעֹלִים עִמִּי בְּמַלְכוּת אַרְתַּחְשַׁסְתְּא הַמֶּלֶךְ מִבָּבֶל׃ מִבְּנֵי פִינְחָס גֵּרְשֹׁם מִבְּנֵי אִיתָמָר דָּנִיֵּאל מִבְּנֵי דָוִיד חַטּוּשׁ׃ מִבְּנֵי שְׁכַנְיָה מִבְּנֵי פַרְעֹשׁ זְכַרְיָה וְעִמּוֹ הִתְיַחֵשׂ לִזְכָרִים מֵאָה וַחֲמִשִּׁים׃ מִבְּנֵי פַּחַת מוֹאָב אֶלְיְהוֹעֵינַי בֶּן זְרַחְיָה וְעִמּוֹ מָאתַיִם הַזְּכָרִים׃ מִבְּנֵי שְׁכַנְיָה בֶּן יַחֲזִיאֵל וְעִמּוֹ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת הַזְּכָרִים׃ וּמִבְּנֵי עָדִין עֶבֶד בֶּן יוֹנָתָן וְעִמּוֹ חֲמִשִּׁים הַזְּכָרִים׃ וּמִבְּנֵי עֵילָם יְשַׁעְיָה בֶּן עֲתַלְיָה וְעִמּוֹ שִׁבְעִים הַזְּכָרִים׃ וּמִבְּנֵי שְׁפַטְיָה זְבַדְיָה בֶּן מִיכָאֵל וְעִמּוֹ שְׁמֹנִים הַזְּכָרִים׃ מִבְּנֵי יוֹאָב עֹבַדְיָה בֶּן יְחִיאֵל וְעִמּוֹ מָאתַיִם וּשְׁמֹנָה עָשָׂר הַזְּכָרִים׃ וּמִבְּנֵי שְׁלוֹמִית בֶּן יוֹסִפְיָה וְעִמּוֹ מֵאָה וְשִׁשִּׁים הַזְּכָרִים׃ וּמִבְּנֵי בֵבַי זְכַרְיָה בֶּן בֵּבָי וְעִמּוֹ עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנָה הַזְּכָרִים׃ וּמִבְּנֵי עַזְגָּד יוֹחָנָן בֶּן הַקָּטָן וְעִמּוֹ מֵאָה וַעֲשָׂרָה הַזְּכָרִים׃ וּמִבְּנֵי אֲדֹנִיקָם אַחֲרֹנִים וְאֵלֶּה שְׁמוֹתָם אֱלִיפֶלֶט יְעִיאֵל וּשְׁמַעְיָה וְעִמָּהֶם שִׁשִּׁים הַזְּכָרִים׃ וּמִבְּנֵי בִגְוַי עוּתַי וזבוד וְעִמּוֹ שִׁבְעִים הַזְּכָרִים׃ וָאֶקְבְּצֵם אֶל הַנָּהָר הַבָּא אֶל אַהֲוָא וַנַּחֲנֶה שָׁם יָמִים שְׁלֹשָׁה וָאָבִינָה בָעָם וּבַכֹּהֲנִים וּמִבְּנֵי לֵוִי לֹא מָצָאתִי שָׁם׃ וָאֶשְׁלְחָה לֶאֱלִיעֶזֶר לַאֲרִיאֵל לִשְׁמַעְיָה וּלְאֶלְנָתָן וּלְיָרִיב וּלְאֶלְנָתָן וּלְנָתָן וְלִזְכַרְיָה וְלִמְשֻׁלָּם רָאשִׁים וּלְיוֹיָרִיב וּלְאֶלְנָתָן מְבִינִים׃ וָאוֹצְאָה אוֹתָם עַל אִדּוֹ הָרֹאשׁ בְּכָסִפְיָא הַמָּקוֹם וָאָשִׂימָה בְּפִיהֶם דְּבָרִים לְדַבֵּר אֶל אִדּוֹ אָחִיו הנתונים בְּכָסִפְיָא הַמָּקוֹם לְהָבִיא לָנוּ מְשָׁרְתִים לְבֵית אֱלֹהֵינוּ׃ וַיָּבִיאוּ לָנוּ כְּיַד אֱלֹהֵינוּ הַטּוֹבָה עָלֵינוּ אִישׁ שֶׂכֶל מִבְּנֵי מַחְלִי בֶּן לֵוִי בֶּן יִשְׂרָאֵל וְשֵׁרֵבְיָה וּבָנָיו וְאֶחָיו שְׁמֹנָה עָשָׂר׃ וְאֶת חֲשַׁבְיָה וְאִתּוֹ יְשַׁעְיָה מִבְּנֵי מְרָרִי אֶחָיו וּבְנֵיהֶם עֶשְׂרִים׃ וּמִן הַנְּתִינִים שֶׁנָּתַן דָּוִיד וְהַשָּׂרִים לַעֲבֹדַת הַלְוִיִּם נְתִינִים מָאתַיִם וְעֶשְׂרִים כֻּלָּם נִקְּבוּ בְשֵׁמוֹת׃ וָאֶקְרָא שָׁם צוֹם עַל הַנָּהָר אַהֲוָא לְהִתְעַנּוֹת לִפְנֵי אֱלֹהֵינוּ לְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ דֶּרֶךְ יְשָׁרָה לָנוּ וּלְטַפֵּנוּ וּלְכָל רְכוּשֵׁנוּ׃ כִּי בֹשְׁתִּי לִשְׁאוֹל מִן הַמֶּלֶךְ חַיִל וּפָרָשִׁים לְעָזְרֵנוּ מֵאוֹיֵב בַּדָּרֶךְ כִּי אָמַרְנוּ לַמֶּלֶךְ לֵאמֹר יַד אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל מְבַקְשָׁיו לְטוֹבָה וְעֻזּוֹ וְאַפּוֹ עַל כָּל עֹזְבָיו׃ וַנָּצוּמָה וַנְּבַקְשָׁה מֵאֱלֹהֵינוּ עַל זֹאת וַיֵּעָתֵר לָנוּ׃ וָאַבְדִּילָה מִשָּׂרֵי הַכֹּהֲנִים שְׁנֵים עָשָׂר לְשֵׁרֵבְיָה חֲשַׁבְיָה וְעִמָּהֶם מֵאֲחֵיהֶם עֲשָׂרָה׃ וָאֶשְׁקוֹלָה לָהֶם אֶת הַכֶּסֶף וְאֶת הַזָּהָב וְאֶת הַכֵּלִים תְּרוּמַת בֵּית אֱלֹהֵינוּ הַהֵרִימוּ הַמֶּלֶךְ וְיֹעֲצָיו וְשָׂרָיו וְכָל יִשְׂרָאֵל הַנִּמְצָאִים׃ וָאֶשְׁקֲלָה עַל יָדָם כֶּסֶף כִּכָּרִים שֵׁשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים וּכְלֵי כֶסֶף מֵאָה לְכִכָּרִים זָהָב מֵאָה כִכָּר׃ וּכְפֹרֵי זָהָב עֶשְׂרִים לַאֲדַרְכֹנִים אָלֶף וּכְלֵי נְחֹשֶׁת מֻצְהָב טוֹבָה שְׁנַיִם חֲמוּדֹת כַּזָּהָב׃ וָאֹמְרָה אֲלֵהֶם אַתֶּם קֹדֶשׁ לַיהוָה וְהַכֵּלִים קֹדֶשׁ וְהַכֶּסֶף וְהַזָּהָב נְדָבָה לַיהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם׃

במערכת אות הבי"ת בס"ד · ראשים כ' וסי' נמסר במסרה רבתא בערך ראש בס"ד : בכספיא ב' ובפסוק והוא חד מן א"ב מן ב"ב ובפס' וסי' נמסר בריש סיפרא סימן א' : ד' אלפין דגשי' בקריאה וסי' ויביאו לו את המנחה אשר בידם הביתה · ממושבותיכם תביאו להם תנופה שתים · ושפו עצמותיו לא ראו : ויביאו לנו כיד אלהינו הטובה עלינו איש שכל : אהוא ג' וסי' ואקבצם אל הנהר הבא · ואקרא שם צום על הנהר · ונסעה מנהר אהוא בשנים עשר לחדש : בשתי ג' בקרי' וסי' בשתי וגם נכלמתי כי נשאתי · כי בשתי לשאול מן המלך · אלהי בשתי ונכלמתי להרים אלהי : ואשקולה ל' מל' להם את הכסף והוא חד מן ה' מל' בליש' וסי' או ככר כסף תשקול · במשקול עשרים שקל · לו שקול ישקל כעסי · ועשרת אלפים ככר כסף אשקול · ואשקולה להם את הכסף · אשקול על ידי עשי המלאכה · על גנזי המלך · הדר"ן תר"ן כתראי"ן דאינון אשקול על ידי על גנזי אי"ת ספרי"ם דלא מסרי יתהו"ן :

רשי

ואלה ראשי אבותיהם. של עולים: והתיחשם. ואת יחוסם אשר היו מתיחסים כתב: ארתחשסתא. הוא דריוש: מבני שכניה מבני פרעש. משפחה אחת היא וזכריה הוא ראש המשפחה: ועמו. ועם יחס שלו היו מתיחסים הזכרים של משפחתו: עבד בן יונתן. כך שמו: אחרונים. שהיו אחרונים ללכת אחרי עזרא: אל הנהר הבא. אל הנהר הנובע: אל אהוא. אל אותו הנהר: ונחנה שם. והיינו חונים שם: ואבינה בעם. נתתי לבי להבין בעם אשר נקבצו עמי: ואשלחה לאליעזר וגו'. ואצוה אותם וגו'. שלחתים וצויתי לדבר אל אדו שהוא גדול וחשוב אשר בכספיא. ראשים גדולים מבינים חכמים היו: ואשימה בפיהם. שמתי בפיהם דברים לדבר בשליחותי אל אדו ואחיו שהם נתונים ומיושבי' בכספיא להביא לנו משרתים לעבוד בבית המקדש: בכספיא. שם מקום שבבבל: אל אדו. על אדו: אחיו. שם אדם: הנתונים. כמו הנתינים ועל כן נכתב בוי"ו: כיד אלהינו. כאשר היתה הצלחתו של הקב"ה עלינו: איש שכל. חכם: מבני מחלי וגו'. כולם הללו לוים: ומן הנתינים. ומן העבדים. נתינים שנתן דוד המלך ושרי ישראל עלו עמהם: להתענות. לישב בתענית: דרך ישרה. שיוליכנו המקום לשלום: כי בושתי. שהרי נתביישתי מן המלך שלא רציתי לשאול לו רכב ופרשים כדי לעזרנו: כי אמרנו. שהרי כבר אמרנו אל דריוש המלך שהקב"ה מטיב למבקשיו ומוסף אפו וחמתו על עוזביו: ויעתר לנו. וקבל תפילתנו שבאנו לירושלם לשלום: ואבדילה. וכאשר הייתי שם על נהר אהוא הבדלתי משרי הכהני' ושקלתי להם הכסף והזהב ליתן באוצרות בית ה': ההרימו. אשר הרימו. הנמצאים. בבבל: וכלי כסף מאה לככרים. ככר בכל כלי: וכפורי. מזרקים: לאדרכונים אלף. מין מטבע אלף דרכונים היו בעשרים כפורי זהב הללו: מוצהב. של נחשת מוזהב מן מטבע של נחשת: טובה. לשון נקבה קורא לנחושת: שנים. שני כלים: חמודות כזהב. הכלים קורא חמודות בלשון נקבה: ואמרה אלהם. לאותן שרי הכהנים:

הלשכות

אבן עזרא

והתיחשם. ואשר התיחשו לבית אבות: מבני שכניה מבני פרעש. הראוי אשר מבני פרעש ואחר כן להבדיל לבן שכניה יחזיאל: ועמו התיחש לזכרים. אשר התיחשו לעצמם הזכרים והיו מאה וחמשים. בן יוסיפיה. לא הזכיר שמו כאחרים. וזכור קרי וזבוד כתיב והם שני שמות זה אומר בכה וזה אומר בכה: ואקבצם. ואבינה בעם. עיין: ומבני לוי לא מצאתי שם. כי הם בעלי שיר: לאליעזר לאריאל. הם היום היו שלוחים והלמ"ד היא המורה על העצם וטעמו לעצם אליעזר והנזכרים: מבינים. חכמים: ואוצאה. כן כתוב כי האל"ף למ"ד הפועל על משקל ואבואה ואבוה קרי כי הקרוב על דרך קברה: על אדו הראש. שהוא ראש בכספיא המקום: אל אדו אחיו. חסר וי"ו והנכון אל אדו ואחיו שהם נתינים ויש אומרים כי אחיו שם איש אחי אדו או קרובו: איש שכל. לא הזכירו הכתוב ויתכן שהוא שרביה הנזכר בפסוק וכן הוי"ו נוסף כוי"ו ואיה וענה או וי"ו המוסף על ענין ולא רצה להזכירו פעמים וכן הפירוש איש שכל שרביה ושרביה ובניו ואחיו היו י"ח והוא הנכון: ואת חשביה. הביאו: על הנהר אהוא. חסר הסמך והראוי נהר אהוא: ויעתר. על ידי נביא או מראה בחלום והטעם נתרצה לנו והדריכנו הדרך הישרה באין מכשול: לשרביה. הלמ"ד הוא הנכנס להורות על העצם והטעם הבדיל לעצם שרביה חשביה: ההרימו. הה"א הוא שנכנס על הפעלים העוברים כמו ההלכוה השבה והטעם אשר: מאה לככרים. כאילו אמר וכלי כסף למשקל הככרים מאה: לאדרכונים. האל"ף נוסף והוא כטעם דרכמונים למשקל אדרכוני' הם אלף: וכלי נחשת מצהב. כטעם ממורט. מצהב טובה. פעם זכר ופעם נקבה כענין ורוח גדולה וחזק וכן שנים חמודות:

שקדו

ונסעה ל' מנהר אהוא וא' נסעה ויאמר נסעה ונלכה ואינון חד מן ל' זוגין חד נ' וחד נ' וסימ' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הנון בסד׳ ׃ וביום הרביעי ג' ר"פ וסי' פרים עשרה ׃ נקהלו לעמק ברכה ׃ נשקל הכסף והזהב ׃ נשאו י' וסימ' עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה ׃ אשר נשאו את ידם ׃ קול צופיך נשאו קול יחדו ׃ ומשנאיך נשאו ראש ׃ נשאו נהרות י"ב בו ׃ ורעבים נשאו עמך ׃ נשאו את רדידי מעלי שמרי ׃ כי נשאו מבנותיהם ׃ נשאו נשים נכריות ׃ גדלה

שקדו ושמרו עד תשקלו לפני שרי הכהנים והלוים ושרי האבות לישראל בירושלם הלשכות בית יהוה ׃ וקבלו הכהנים והלוים משקל הכסף והזהב והכלים להביא לירושלם לבית אלהינו ׃ ונסעה מנהר אהוא בשנים עשר לחדש הראשון ללכת ירושלם ויד אלהינו היתה עלינו ויצילנו מכף אויב ואורב על הדרך ׃ ונבוא ירושלם ונשב שם ימים שלשה ׃ וביום הרביעי נשקל הכסף והזהב והכלים בבית אלהינו על יד מרמות בן אוריה הכהן ועמו אלעזר בן פינחס ועמהם יוזבד בן ישוע ונועדיה בן בנוי הלוים ׃ במספר במשקל לכל ויכתב כל המשקל בעת ההיא ׃ הבאים מהשבי בני הגולה הקריבו עלות לאלהי ישראל פרים שנים עשר על כל ישראל אילים תשעים וששה כבשים שבעים ושבעה צפירי ט חטאת שנים עשר הכל עולה ליהוה ׃ ויתנו את דתי המלך לאחשדרפני המלך ופחות עבר הנהר ונשאו את העם ואת בית האלהים ׃

וככלות אלה נגשו אלי השרים לאמר לא נבדלו העם ישראל והכהנים והלוים מעמי הארצות כתעבתיהם לכנעני החתי הפרזי היבוסי העמני המאבי המצרי ו והאמרי ׃ כי נשאו מבנתיהם להם ולבניהם והתערבו זרע הקדש בעמי הארצות ויד השרים והסגנים היתה במעל הזה ראשונה ׃ וכשמעי את הדבר הזה קרעתי את בגדי ומעילי ואמרטה משער ראשי וזקני ואשבה משומם ׃ ואלי יאספו כל חרד בדברי אלהי ישראל על מעל הגולה ואני ישב משומם עד למנחת הערב ׃ ובמנחת הערב קמתי מתעניתי ובקרעי בגדי ומעילי ואכרעה על ברכי ואפרשה כפי אל יהוה אלהי ׃ ואמרה אלהי בשתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך כי עונתינו רבו למעלה ראש ואשמתנו גדלה עד לשמים ׃ מימי אבתינו אנחנו באשמה גדלה עד היום הזה ובעונתינו נתנו אנחנו מלכינו כהנינו ביד מלכי הארצות בחרב בשבי ובבזה ובבשת פנים כהיום הזה ׃ ועתה כמעט רגע היתה תחנה מאת יהוה אלהינו להשאיר לנו פליטה ולתת לנו יתד במקום קדשו להאיר עינינו אלהינו ולתתנו מחיה מעט בעבדתנו ׃ כי עבדים אנחנו ובעבדתנו לא עזבנו אלהינו ויט עלינו חסד לפני מלכי פרס לתת לנו מחיה לרומם את בית אלהינו ולהעמיד את חרבתיו ולתת לנו גדר ביהודה ובירושלם ׃ ועתה מה נאמר אלהינו אחרי זאת כי עזבנו מצותיך ׃ אשר צוית ביד עבדיך הנביאים לאמר הארץ אשר אתם באים לרשתה ארץ נדה היא בנדת עמי הארצות בתועבתיהם אשר מלאוה מפה אל פה בטמאתם ׃ ועתה בנותיכם אל תתנו לבניהם ובנתיהם אל תשאו לבניכם ולא תדרשו שלמם וטובתם עד עולם למען תחזקו ואכלתם את טוב הארץ והורשתם לבניכם עד עולם ׃ ואחרי כל הבא עלינו במעשינו הרעים ובאשמתנו הגדלה כי אתה אלהינו חשכת למטה מעוננו ונתתה לנו פליטה כזאת ׃ הנשוב להפר מצותיך ולהתחתן בעמי התעבות האלה הלוא תאנף בנו עד כלה לאין שארית ופליטה ׃

ג' בקריאה וסימ' כי גדלה צעקתם את פני יי' ׃ נפשך בעיני ׃ ואשמתינו גדלה עד לשמים ׃ חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים ׃ ועתה ואתה י"ח בטעם תברין וסימ' נמסר בהעלתך ׃ בנדת ב' וסי' ואל אשה כנדת טומאתה ׃ בנדת עמי הארצות ׃ בתועבתיהם ג' כתובי' בן וסי' וזכרו פליטיכם אתי ׃ ומעל כל תועבתיכם השיבו בידיכם ׃ בתועבתיהם אשר מלאוה מפה אל פה ׃

אבן עזרא

שקדו ׃ מלת השקד חסרה והוא על ורחוי כמו שוקד אני על דברי לשקוד על דלתותי והטעם שקדו עליהם והם הכסף והזהב ׃ הלשכות בית יי' ׃ והטעם שרי הלשכות בית יי' וככהם הא הדעת על משקל הלשכות והמלה זרה בעבור הסמיכות ׃ וקבלו ׃ והם יקבלוהו ׃ לבית אלהינו ׃ לצורך ביתו ׃ לכל ׃ לכסף ולזהב ׃ על כל ׃ ופחות ׃ כנגד אבות ישראל שהם שנים עשר שבטים רק תשעים וששה שבעים ושבעה כפי יכלתם אין להם טעם ׃ פרים וצפירים בלשון נקבות והפך זה כשים פילגשים בלשון זכרים ׃ ונשאו את העם ׃ כטעם ינשאוהו אנשי מקומו וכבר פורש טעמו ׃ העם ישראל ׃ חסר הנסמך והנכון העם עם ישראל ׃ רבו למעלה ׃ רבב ורבה ענין אחד להם ׃ נתנו ׃ דגש הנון לצורך נון הסרס ׃ תחנה ׃ כטעם חנינה שחנן עלינו ׃ בעבדותינו ׃ פי' כי עבדים אנחנו ׃ גדר ׃ לבלתי נהיה למרמס ׃ ארץ נדה ׃ ענין ריחוק כתרגומו ומשקלו גזה ׃ ואחרי כל הבא עלינו ׃ רמז לגלות ׃ חשכת למטה מעונינו ׃ כאילו מנעת וחשכת מכתוב מקצת עונינו בספר זכרון והנחתם למטה לארץ כטעם ותשליך במצולות ים כל חטאתם ׃ כי

רשי

הלשכות בית יי' ׃ כדי ליתן בלשכות הבית ׃ בשנים עשר לחדש הראשון ׃ בשנים עשר לניסן ׃ ויד אלהינו היתה עלינו ׃ להצליחנו על הדרך אשר הלכנו עליה ׃ במספר במשקל לכל ׃ מספר הכלים ומשקלם כאשר קבלוהו כך היה נשקל כולו כאשר פרעוהו ׃ הבאים מהשבי בני הגולה ׃ הללו אשר באו עם עזרא ׃ הקריבו עולות ׃ הכל עולה ׃ והוראת שעה היתה ׃ ויתנו את דתי המלך ׃ הללו שולי גולה ספרו מצות דריוש המלך לגדולי המלך רואי פניו ׃ ופחות ׃ כמו ופחות ׃ עבר הנהר ׃ אותן של כל ארץ ישראל הן בעבר הנהר ליושבי בבל ׃ ונשאו ׃ שהיו מנשאין ומסייעין ׃ אלה ׃ דברים הללו אשר ספרו דתי המלך והשרים של ישראל ׃ לאמר וכן אמרו לי ׃ היתה במעל הזה ראשונה ׃ שהם התחילו למעול מעל להתחתן בגויי הארצות ׃ משומם ׃ עלוב ושומם ׃ כמו שבעת ימים משמים בתוכם ׃ מתעניתי ׃ שלא אכלתי אותו יום ׃ נתנו ׃ כמו נתננו ׃ דגש הנון תחת חסרון נון אחרת כמו כי עליך שמענו כמו שמעננו ונתנו את בנותינו כמו ונתננו ׃ כהיום הזה ׃ כמו שנראה היום הזה שכבר גלו עשרת השבטים ועדיין נשארו בבבל הרבה מן הגולים ׃ ועתה כמעט רגע ׃ לפי שעה ׃ תחנה ׃ כמו חנינה ׃ ולתת לנו יתד ׃ לקבוע אותנו בארץ ישראל ׃ יתד ׃ כמו ותקעתיו יתד במקום נאמן ׃ מחיה מעט ׃ חיים מועטים כי עבדים אנחנו לדריוש מלך פרס ׃ לא עזבנו ׃ לא עזב אותנו ׃ ויט ׃ לשון נפעיל ׃ כמו מטה ׃ הטה עלינו חסדו ׃ גדר ׃ שהיו גודרי גדר לשמור מכותיו ׃ נדה ׃ טמאה וגעולה ׃ והורשתם ׃ את הארץ לבניכם עד עולם ׃ ואחרי כל הבא עלינו ׃ אחרי כל המעשה הרע אשר הגיע עלינו כמעשינו הרעים ׃ חשכת למטה מעונינו ׃ מנעת מעונותינו עד למטה שנשפחת עונינו על כפרת גלותינו ויש לנו לפותרו בענין זה ׃ מנעת עצמך מלגבות ממנו כל עונינו וגבית ממנו למטה מן העונות ולא פרעת ממנו ככל חטאתינו ׃ הנשוב ׃ לא כתוב ׃ הלא תאנף בנו ׃ תמיה המתקיימת כי אין כח מעשים טובים בנו לעמוד ולהתקיים לפניך על עבירה זו ׃

קםט׳ ר״פ בקרי׳ וסימ׳ קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה· קום לך פדנה ארם ביתה בתואל· קם קדש את העם· קום רד לקראת אחאב· קום לך צרפתה· קום וירדת בית היוצר· קום לך אל נינוה העיר הגדולה· וחבירו· קום כי עליך הדבר· קום קדש חסר׃ יחרם ג׳ וסימ׳ זבח לאלהים יחרם· כל חרם אשר יחרם· יחרם הוא וכל רכושו׃ יבוא כל ספרא מל׳ במ״ב חסרים וסימ׳ יבא לעתים מזמנים· אשר יבא אל היכל יי׳ ׃ הנשים הנכריות ב׳ דסמיכי וסי׳ גם אתו רב· ועתה· תנו תודה׃ והמלאכה ג׳ וסימ׳ התיהדים׃

יהוה אלהי ישראל צדיק אתה כי נשארנו פליטה כהיום הזה הננו לפניך באשמתינו כי אין לעמוד לפניך על זאת׃ וכהתפלל עזרא וכהתודתו בכה ומתנפל לפני בית האלהים נקבצו אליו מישראל קהל רב מאד אנשים ונשים וילדים כי בכו העם הרבה בכה׃ ויען שכניה בן יחיאל מבני עולם ויאמר לעזרא אנחנו מעלנו באלהינו ונשב נשים נכריות מעמי הארץ ועתה יש מקוה לישראל על זאת׃ ועתה נכרת ברית לאלהינו להוציא כל נשים והנולד מהם בעצת אדני והחרדים במצות אלהינו וכתורה יעשה׃ קום כי עליך הדבר ואנחנו עמך חזק ועשה׃

ויקם עזרא וישבע את שרי הכהנים הלוים וכל ישראל לעשות כדבר הזה וישבעו׃ ויקם עזרא מלפני בית האלהים וילך אל לשכת יהוחנן בן אלישיב וילך שם לחם לא אכל ומים לא שתה כי מתאבל על מעל הגולה׃ ויעבירו קול ביהודה וירושלם לכל בני הגולה להקבץ ירושלם׃ וכל אשר לא יבוא לשלשת הימים כעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה׃

ויקבצו כל אנשי יהודה ובנימן ירושלם לשלשת הימים הוא חדש התשיעי בעשרים בחדש וישבו כל העם ברחוב בית האלהים מרעידים על הדבר ומהגשמים׃ ויקם עזרא הכהן ויאמר אלהם אתם מעלתם ותשיבו נשים נכריות להוסיף על אשמת ישראל׃ ועתה תנו תודה ליהוה אלהי אבתיכם ועשו רצונו והבדלו מעמי הארץ ומן הנשים הנכריות׃ ויענו כל הקהל ויאמרו קול גדול כן כדבריך עלינו לעשות׃ אבל העם רב והעת גשמים ואין כח לעמוד בחוץ והמלאכה לא ליום אחד ולא לשנים כי הרבינו

לפשע בדבר הזה׃ יעמדו נא שרינו לכל הקהל וכל אשר בערינו ההשיב נשים נכריות יבא לעתים מזמנים ועמהם זקני עיר ועיר ושפטיה עד להשיב חרון אף אלהינו ממנו עד לדבר הזה׃ אך יונתן בן עשהאל ויחזיה בן תקוה עמדו על זאת ומשלם ושבתי הלוי עזרם׃ ויעשו כן בני הגולה ויבדלו עזרא הכהן אנשים ראשי האבות לבית אבתם וכלם בשמות וישבו ביום אחד לחדש העשירי לדריוש הדבר׃ ויכלו בכל אנשים ההשיבו נשים נכריות עד יום אחד לחדש הראשון׃ וימצא מבני הכהנים אשר השיבו נשים נכריות מבני ישוע בן יוצדק ואחיו מעשיה ואליעזר ויריב וגדליה׃ ויתנו ידם להוציא נשיהם ואשמים איל צאן על אשמתם׃ ומבני אמר חנני וזבדיה׃ ומבני חרם מעשיה ואליה ושמעיה ויחיאל ועזיה׃

ומבני פשחור אליועיני מעשיה ישמעאל נתנאל יוזבד ואלעשה׃ ומן הלוים יוזבד ושמעי וקליה הוא קליטא פתחיה יהודה ואליעזר׃ ומן המשררים אלישיב ומן השערים שלם וטלם ואורי׃ ומישראל מבני פרעש רמיה ויזיה ומלכיה ומימן ואלעזר ומלכיה ובניה׃ ומבני עילם מתניה זכריה ויחיאל ועבדי וירמות ואליה׃ ומבני זתוא אליועני אלישיב מתניה וירמות וזבד ועזיזא׃ ומבני בבי יהוחנן חנניה זבי עתלי׃ ומבני בני משלם מלוך ועדיה ישוב ושאל ירמות׃ ומבני פחת מואב עדנא וכלל בניה מעשיה מתניה בצלאל ובנוי ומנשה׃ ובני חרם אליעזר ישיה מלכיה שמעיה שמעון׃ בנימן מלוך שמריה׃ מבני חשם מתני מתתה זבד אליפלט ירמי מנשה שמעי׃ מבני בני מעדי עמרם ואואל׃ בניה בדיה כלוהי׃

לא ליום אחד ולא לשנים· גדולה כי לא לאדם׃ וימצא ו׳ וסימ׳ נמסר בסדר מקץ ומגלה אסתר ס״ו׃ יהוחנן כל ספרא יהוחנן במ״ג יוחנן וסימ׳ ומבני עזגד יוחנן· בני לוי ראשי האבות כתובי׳· הלוים בימי אלישיב׃ מבני ח׳ ר״פ בסיפ׳ וסימ׳ מבני שכניה מבני פרעש זכריה· מבני פחת מואב אליהועיני· מבני שכניה בן יחזיאל· מבני חשם מתני· מבני נבו יעיאל· מבני פנחס גרשום· מבני יואב עבדיה בן יחיאל· מבני בני מעדי עמרם ואואל׃

רשי

בכה כמו בכי׃ ונשב· והושבנו׃ יש מקוה· יש תקוה לישראל על כך שהם יכולים להוציא נשיהם הנכריות והנולד מהם ולהוציא כל הבנים הנולדים מן הנשים הנכריות׃ בעצת יי׳· בעצתו וברצונו של הקב״ה׃ והחרדים במצות אלהינו· יראי שמים יוציאום׃ וכתורה יעשה· העושה המעשה הזה אשר יוציא אשתו ובנין הנכרים׃ ואנחנו עמך· להיות מסכימים עמך׃ קול כרוז׃ לשלשת הימים· בסוף שלשת הימים׃ חדש התשיעי· הוא חדש כסליו׃ מרעידים על הדבר· מתיראים מתיראים על הדבר מתיראים היו ממכשול עבירה זאת׃ ומהגשמים· מן הגשמים היורדים עליהם שם היו רעודים ועלובים׃ תודה· וידוי׃ והעת גשמים· שהגשמים יורדים עלינו׃ והמלאכה· והרחקת עבירה זו אין אתה יכול לתקן כל כך במהירות׃ לכל הקהל· עם כל הקהל׃ ההושיב· אשר הושיב׃ עד לדבר זה׃ עד אשר ישיבו חרונו של הקב״ה מעלינו׃ עמדו על זאת· לקנתר על כל· עזרם· החזיקו ידיהם׃ לדריוש· כמו לדרוש׃ ויכלו· והשלימו את תיקון המעשה מן האנשים אשר הושיבו נשים נכריות כי הוציאום לחדש הראשון עד יום אחד בניסן׃ ידם· עצתם כמו הנה יד יואב על כל זאת׃ על אשמתם· הוראת שעה היתה׃ ומבני אמר· כל אלו כהנים עד ומן הלוים וגו׳׃ וים

אבן עזרא

כי אין לעמוד· פי׳ אין לנו ראוי לעמוד לפניך באשמתינו זאת׃ בכה· על משקל מים מגבה׃ יש מקוה· חסר ה״א התימה מן קויתי יי׳ קותה נפשי׃ ועתה· והנולד מהם· כמו מהן׃ בעצת אדני· לקרב ש קהל יי׳ או להרחיק ולא מצאנו שהקריבו אחד מהם ואולי הוציאום שלא היו גיורות כרות המואביה וחכמינו ז״ל אמרו בנו הוא לכל דבר חוץ מן הנולד מן השפחה ומן הנכרית והוציאו האמות והבנים׃ והחרדים במצות אלהינו· לבלתי התחתן בם יוציאו כשותיהם׃ וכתורה יעשה׃ למי שאינו חרד כי נכריתנו להוציא׃ ומהגשמים· ומרוב הגשמים מרעידים׃ והמלאכה· מלאכת הבדל מן הנשים׃ ההושיב· הה״א לידיעה והיא הנכנסת על העוברים והוא כטעם אשר׃ עד לדבר הזה· כמו עד זה מדבר ופירו׳ עוד יעמדו השרים בעבור הענין הזה׃ ויבדלו עזרא הכהן אנשים יחסר וי״ו והטעם ואנשים לדריוש· מלה זרה בעבור היו״ד והוא בן ארבע אותיות ומבנין הכבד הדגוש ובא בחולם על דרך יסור יסרני קוה קויתי ויברך ברוך והטעם לדרוש׃ ויכלו בכל· הבית במקום שנים והם ויכלו בכל האנשים הושיבו׃ ויתנו ידם· רמז לתקיעת יד בשבועה או כתקיעת היד כאדם שמוסר עצמו לאחר לעשות רצונו ושאלתו וכן נתנו יד מסרנו עצמנו להם׃ ואשמים· תואר השם ופי׳ ונתנו יד האשמים להקריב איל באן ואנחנו לא מצאנו עונש אשם לבועל נכרית ואולי עצת הרבנים היה לעשו׳ כן׃

ואנשים י׳ וסי׳ נמסר בספר שפטים סימן ט׳ : ויאמרו ג׳ בטעם זרקא וסי׳ ויאמרו לא נוכל עד אשר יאספו · ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים · ויאמרו לי הנשארים
אשר נשארו מן השבי · וחסד ה׳ וסי׳ בלשון ארמי טבא רדף חייא ונטר אסתר · וביאורם בתלים סימן כ״ג ובמשלי סימן כ״א : על בני ישראל ז׳ דסמיכי בקרי׳ וסי׳ ושמו את שמי
על בני ישראל · והיתה זאת לכם לחקת עולם לכפר על · והיתה לו ולזרעו אחריו ברית · ואתנה את הלוים נתנים לאהרן ולבניו · ושמרתם את משמרת הקדש ואת משמרת

וַנְיָה מְרֵמוֹת אֶלְיָשִׁיב: מַתַּנְיָה מַתְּנַי וְיַעֲשׂוּ: וּבָנִי וּבִנּוּי שִׁמְעִי: וְשֶׁלֶמְיָה וְנָתָן וַעֲדָיָה: מַכְנַדְבַי שָׁשַׁי שָׁרָי: עֲזַרְאֵל וְשֶׁלֶמְיָהוּ שְׁמַרְיָה: שַׁלּוּם אֲמַרְיָה יוֹסֵף: מִבְּנֵי נְבוֹ יְעִיאֵל מַתִּתְיָה זָבָד זְבִינָא יַדּוֹ וְיוֹאֵל בְּנָיָה: כָּל־אֵלֶּה נָשְׂאֵי נָשִׁים נָכְרִיּוֹת וְיֵשׁ מֵהֶם נָשִׁים וַיָּשִׂימוּ בָּנִים:

דִּבְרֵי נְחֶמְיָה בֶּן־חֲכַלְיָה וַיְהִי בְחֹדֶשׁ־כִּסְלֵו שְׁנַת עֶשְׂרִים וַאֲנִי הָיִיתִי בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה: וַיָּבֹא חֲנָנִי אֶחָד מֵאַחַי הוּא וַאֲנָשִׁים מִיהוּדָה וָאֶשְׁאָלֵם עַל־הַיְּהוּדִים הַפְּלֵיטָה אֲשֶׁר־נִשְׁאֲרוּ מִן־הַשֶּׁבִי וְעַל־יְרוּשָׁלִָם: וַיֹּאמְרוּ לִי הַנִּשְׁאָרִים אֲשֶׁר־נִשְׁאֲרוּ מִן־הַשְּׁבִי שָׁם בַּמְּדִינָה בְּרָעָה גְדֹלָה וּבְחֶרְפָּה וְחוֹמַת יְרוּשָׁלִַם מְפֹרָצֶת וּשְׁעָרֶיהָ נִצְּתוּ בָאֵשׁ: וַיְהִי כְּשָׁמְעִי אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה יָשַׁבְתִּי וָאֶבְכֶּה וָאֶתְאַבְּלָה יָמִים וָאֱהִי צָם וּמִתְפַּלֵּל לִפְנֵי אֱלֹהֵי הַשָּׁמָיִם: וָאֹמַר אָנָּא יְהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם הָאֵל הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא שֹׁמֵר הַבְּרִית וָחֶסֶד לְאֹהֲבָיו וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָיו: תְּהִי נָא אָזְנְךָ־קַשֶּׁבֶת וְעֵינֶיךָ פְתוּחוֹת לִשְׁמֹעַ אֶל־תְּפִלַּת עַבְדְּךָ אֲשֶׁר אָנֹכִי מִתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ הַיּוֹם יוֹמָם וָלַיְלָה עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ וּמִתְוַדֶּה עַל־חַטֹּאות בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר חָטָאנוּ לָךְ וַאֲנִי וּבֵית־אָבִי חָטָאנוּ: חֲבֹל חָבַלְנוּ לָךְ וְלֹא־שָׁמַרְנוּ אֶת־הַמִּצְוֹת וְאֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוִּיתָ אֶת־מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ: זְכָר־נָא אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוִּיתָ אֶת־מֹשֶׁה עַבְדְּךָ לֵאמֹר אַתֶּם תִּמְעָלוּ אֲנִי אָפִיץ אֶתְכֶם בָּעַמִּים: וְשַׁבְתֶּם אֵלַי וּשְׁמַרְתֶּם מִצְוֹתַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם אִם־יִהְיֶה נִדַּחֲכֶם בִּקְצֵה הַשָּׁמַיִם מִשָּׁם אֲקַבְּצֵם וַהֲבִוֹאתִים אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר בָּחַרְתִּי לְשַׁכֵּן אֶת־שְׁמִי שָׁם: וְהֵם עֲבָדֶיךָ וְעַמֶּךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ בְּכֹחֲךָ הַגָּדוֹל וּבְיָדְךָ הַחֲזָקָה: אָנָּא אֲדֹנָי תְּהִי נָא אָזְנְךָ־קַשֶּׁבֶת אֶל־תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל־תְּפִלַּת עֲבָדֶיךָ הַחֲפֵצִים לְיִרְאָה אֶת־שְׁמֶךָ וְהַצְלִיחָה־נָּא לְעַבְדְּךָ הַיּוֹם וּתְנֵהוּ לְרַחֲמִים לִפְנֵי הָאִישׁ הַזֶּה וַאֲנִי הָיִיתִי מַשְׁקֶה לַמֶּלֶךְ:

וַיְהִי בְּחֹדֶשׁ ב
נִיסָן שְׁנַת עֶשְׂרִים לְאַרְתַּחְשַׁסְתְּא הַמֶּלֶךְ יַיִן לְפָנָיו וָאֶשָּׂא אֶת־הַיַּיִן וָאֶתְּנָה לַמֶּלֶךְ וְלֹא־הָיִיתִי רַע לְפָנָיו: וַיֹּאמֶר לִי הַמֶּלֶךְ מַדּוּעַ פָּנֶיךָ רָעִים וְאַתָּה אֵינְךָ חוֹלֶה אֵין זֶה כִּי־אִם רֹעַ לֵב וָאִירָא הַרְבֵּה מְאֹד: וָאֹמַר לַמֶּלֶךְ הַמֶּלֶךְ לְעוֹלָם יִחְיֶה מַדּוּעַ לֹא־יֵרְעוּ פָנַי אֲשֶׁר הָעִיר בֵּית־קִבְרוֹת אֲבֹתַי חֲרֵבָה וּשְׁעָרֶיהָ אֻכְּלוּ בָאֵשׁ: וַיֹּאמֶר לִי הַמֶּלֶךְ עַל־מַה־זֶּה אַתָּה מְבַקֵּשׁ וָאֶתְפַּלֵּל אֶל־אֱלֹהֵי הַשָּׁמָיִם: וָאֹמַר לַמֶּלֶךְ אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב וְאִם־יִיטַב עַבְדְּךָ לְפָנֶיךָ אֲשֶׁר תִּשְׁלָחֵנִי אֶל־יְהוּדָה אֶל־עִיר קִבְרוֹת אֲבֹתַי וְאֶבְנֶנָּה: וַיֹּאמֶר לִי הַמֶּלֶךְ וְהַשֵּׁגַל יוֹשֶׁבֶת אֶצְלוֹ עַד־מָתַי יִהְיֶה מַהֲלָכְךָ וּמָתַי תָּשׁוּב וַיִּיטַב לִפְנֵי־הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁלָחֵנִי וָאֶתְּנָה לוֹ זְמָן:

המזבח · לבן יתנם עד עת יולדה · תהי נא אזנך קשבת ועיניך פקוחות : והביאותים ב׳ מ״ל בקריאה וסי׳ אל הר קדשי ושמחתים · אל המקום אשר בחרתי : זה כי אם רע לב
חד מן ה׳ פסו׳ אית כהון ה׳ מלין מורדפין מן ב״ב אתין וסי׳ אל תירא כי גם זה לך בן · נח את שם את חם ואת יפת · על כן לא בא אל שלחן המלך · כיד על כסיה מלחמה ·
אינך חולה אין זה כי אם רע לב : ויאמר לי ח׳ וסי׳ נמסר בספר שפטים סימן י״ג ומשלי סימן ד׳ :

אבן עזרא

וים מהם נשים · טעמו וים מקצת מאלה שהיו להם נשים וכבר שמו בנים והטעם הולידו מהם בנים או וישימו בנים לפני ראשי האבות להתיעץ מה יעשה להם או יגרשום או אם יקריבום : דברי נחמיה · שנת עשרים · למלכו׳ ארתחשסתא שהוא דריוש : ישבתי ואבכה · ישבתי לארץ או ישבתי משומם : קשבת · תואר דבר על משקל עורת : יומם ולילה · דבק עם מתפלל והפירוש מתפלל היום ואתפלל יומם ולילה פעמים רבות על בני ישראל תשמע תפלתי או היום שלם ופירו׳ יומם ולילה כי היום עם הלילה יקרא יום : חבול חבלנו · מן מחבלים כרמים ופירושו שחתנו מצותיך : אנא · לשון פיוס : ויהי · ואשא את היין · הנכון כוס היין : ולא הייתי רע לפניו · כי חפץ שרותי : פניך רעים · מענין די מרעע כל אלין והטעם שבורים כדרך החולה : ואתפלל אל אלהי השמים · וכבר התפללתי : והשגל · מן תשגלנה ונקראת כן המזומנת למשכב המלך : פחוות

רשי

וים מהם נשים וישימו בנים · וים מקצתן שהיו להם נשים נכריות שנולדו להם מהם בנים והכל הוציאו הנשים והבנים : דברי נחמיה וגו׳ · מכאן ואילך כתב נחמיה ספר זה : שנת עשרי׳ · היא שנת עשרים לדריוש המלך שהוא ארתחשסתא ובמסכת ראש השנה מצאנו שנת עשרים שנת עשרים לגזירה שוה מן הכתוב שנאמר למטה ויהי בחדש ניסן שנת עשרים לארתחשסתא וגו׳ ומחדש תשרי היו מונין לחשבון השנים ועל כן נאמ׳ כאן ויהי בחדש כסלו שנת עשרים וגו׳ הוא כסלו שבא לאחר תשרי ולמטה נאמ׳ ויהי בחדש ניסן שנת עשרים וגו׳ הוא ניסן שבאותה שנה ואיני יכול לפתור ולומ׳ מניסן היו מונין לחשבון שנותיהם ואותו מעשה הכתוב למטה של ויהי בחדש ניסן וגו׳ היה קודם מעשה זה שנאמ׳ ויהי בחדש כסלו שנת עשרים וגו׳ ואין מוקדם ומאוחר בהם דבר זה איני יכול לפתור ולומר והפרשיות מוכיחות שאף אותו מעשה של פרשה שנייה לא היתה כי אם בשביל מעשה זה של פרשה זאת ראשונ׳ : אחד מאחי · אחד מחבירי : ואשאלם על היהודים וגו׳ · שאלתי להם על ענין פליטת היהודי׳ אשר נשארו בירושלם מן השבי של בבל : שפליטה · על שם שנכלו מגלות בבל : ועל ירושלם · ועל ענין העיר שאלתי אליהם : ויאמרו לי · השיבו לי על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון תחילה על ענין היהודים ואחר כך על ענין החומות והשערים : הנשארים שם וגו׳ · אותם היהודים אשר נשארו שם במדינת ירושלם הם נתונים ברעה גדולה ובחרפה לפי שהאומות בוזזים ומוללים אותם : וחומת ירושלם מפורצת · וחומת העיר הרי היא פרוצה והשערים שרופים באש כקדמתן שישראל לא בנו חומת העיר ושעריה כי אם בניין בית המקדש לבדו : כנתוי כמו נותצו : ימים · כמו ימים : אנא · לשון בקשה ותחנה : קשבת · כמו קושבת כי כאשר יאמר מאהב אוהב כן יאמר מן קשב קושב וקושבת : חבול · שם דבר · לשון השחתה ואות כנקודת בחטף פתח ואיני יכול לפותרו בלשון פעול שאם כן היה לו לינקד ח״ית בקמץ גדול : חבלנו · לשון השחתה כמו חבולה לא עבדת וכן חברו מנחם · אם יהיה נדחכם · כענין שנאמר אם יהיה נדחך וגו׳ : אנא ה׳ תהי נא אזנך קשבת · בתחלת תפלתו אמר לשון זה של תחנה וכן לאחר תפלתו : לעבדך היום וגו׳ · כן היה מתפלל על עצמו : לפני האיש הזה · לפני המלך : משקה · כמו משקה למלך מצרים וזה שפרשתי למעלה כדברי רבותינו התרשתא הוא נחמיה : לארתחשסתא · הוא דריוש ועל שם המלכות נקרא כך : יין לפניו · הביאו יין לפני המלך בחצר : ואשא את היין · והנני נשאתי את כוס היין ונתתיהו למלך וכן הוא המנהג שהמביא יין בחצר המלך אינו נושאו ונותנו למלך אבל שר המשקים מקבל כוס היין מיד המביא והוא נושאו ונותנו למלך : ולא הייתי רע לפניו · ואני לא הייתי רגיל להיות רע לפניו ברוע פנים כי אם שמח וטוב לב ועתה הייתי זועף ברוע פנים : ואתה אינך חולה · והרי אין אתה חולה : אין זה · אין המעשה הזה כי אם רוע לב שים בלבך עלי להמיתני בסם המות בשתיית כוס זה : ואירא הרבה מאד · ונתיראתי מאד על כך שלא יעליל עלי המלך עלילה : מדוע לא ירעו פני · מדוע לא יהיו פני רעים : אשר העיר · ירושלם שהיא בית קברות אבותי חרבה : על מה אתה מבקש · אי זה דבר תבקש ממני ואעשה לך : ואתפלל · ואמרתי לפני המלך בתפילתי כן יהי רצון מלפני אלהי השמים שתמלא שאלתי ובקשתי : אשר תשלחני · שתתן לי רשות לעלות לירושלם ולבנותה : ויאמר לי המלך · בשעה שדבר אלי המלך היתה אשתו המלכה יושבת אצלו : והשגל · אשתו המלכה כענין שנאמר שגלתיה ולחנתיה · שכן נוהג המקרא לכתוב המלכה אבל הפלגש כשיו ופלגשיו כמו מלכות ופלגשים : עד מתי יהיה מהלכך · מתי תהיה שיבה מהלכך ומסעך · ומתי תשוב · ומתי דעתך לחזור : וישלחני · נתן לי רשות ללכת : ואתנה לו זמן · נתתי לו זמן לחזור : אגרות

ואנשים י' בקריאה וסימ' ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים · והחדלתי את תירושי המשמח · החדלתי את דשני · והחדלתי את תירושי המשמח · כי נודע דוד · ויברח דוד הוא ואנשים אדומים : אל נתן בן עכבור · ואנשים צדיקים ישפטו · ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול · ויבא חנני אחד מאחי · ואקום לילה אני ואנשים מעט · חרבה ג' וסימ' טוב פת חרבה ושלוה בה · ואמר למלך המלך לעולם יחיה · ואומר אליהם אתם רואים · וא' וחרבה וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה : העמוני ה' מל' בליש' וסימ' ויעל נחש העמוני · ושל אחריו ויאמר

ואומר למלך אם על־המלך טוב אגרות יתנו־לי על־פחות עבר הנהר אשר יעבירוני עד אשר־אבוא אל־יהודה: ואגרת אל־אסף שמר הפרדס אשר למלך אשר יתן־לי עצים לקרות את־שערי הבירה אשר־לבית ולחומת העיר ולבית אשר־אבוא אליו ויתן־לי המלך כיד־אלהי הטובה עלי: ואבוא אל־פחות עבר הנהר ואתנה להם את אגרות המלך וישלח עמי המלך שרי חיל ופרשים: וישמע סנבלט החרני וטוביה העבד העמני וירע להם רעה גדלה אשר־בא אדם לבקש טובה לבני ישראל: ואבוא אל־ירושלם ואהי־שם ימים שלשה: ואקום לילה אני ואנשים מעט עמי ולא־הגדתי לאדם מה־אלהי נתן אל־לבי לעשות לירושלם ובהמה אין עמי כי אם־הבהמה אשר אני רכב בה: ואצאה בשער־הגיא לילה ואל־פני עין התנין ואל־שער האשפת ואהי שבר בחומת ירושלם אשר־הם פרוצים ושעריה אכלו באש: ואעבר אל־שער העין ואל־ברכת המלך ואין־מקום לבהמה לעבר תחתי: ואהי עלה בנחל לילה ואהי שבר בחומה ואשוב ואבוא בשער הגיא ואשוב: והסגנים לא ידעו אנה הלכתי ומה אני עשה וליהודים ולכהנים ולחרים ולסגנים וליתר עשה המלאכה עד־כן לא הגדתי: ואומר אלהם אתם ראים הרעה אשר אנחנו בה אשר ירושלם חרבה ושעריה נצתו באש לכו ונבנה את־חומת ירושלם ולא־נהיה עוד חרפה: ואגיד להם את־יד אלהי אשר־היא טובה עלי ואף־דברי המלך אשר אמר־לי ויאמרו נקום ובנינו ויחזקו ידיהם לטובה: וישמע סנבלט החרני וטביה העבד העמוני וגשם הערבי וילעגו לנו ויבזו עלינו ויאמרו מה־הדבר הזה אשר אתם עשים העל המלך אתם מרדים: ואשיב אותם דבר ואומר להם אלהי השמים הוא יצליח לנו ואנחנו עבדיו נקום ובנינו ולכם אין־חלק וצדקה וזכרון בירושלם:

ג ויקם אלישיב הכהן הגדול ואחיו הכהנים ויבנו את־שער הצאן המה קדשוהו ויעמידו דלתתיו ועד־מגדל המאה קדשוהו עד מגדל חננאל: ועל־ידו בנו אנשי ירחו ועל־ידו בנה זכור בן־אמרי: ואת שער הדגים בנו בני הסנאה המה קרוהו ויעמידו דלתתיו מנעוליו ובריחיו: ועל־ידם החזיק מרמות בן־אוריה בן־הקוץ ועל־ידם החזיק משלם בן־ברכיה בן־משיזבאל ועל־ידם החזיק צדוק בן־בענא: ועל־ידם החזיקו התקועים ואדיריהם לא־הביאו צורם בעבדת אדניהם:

אליהם נחש לא יבא עמוני ומואבי · צלק העמוני דדה : וטוביה העבד העמוני דוילעגו לנו דסיפרא : ועל ידו ה' דסמיכי וסי' ועל ידו בנו אנשי ירחו ב' בו · ועל ידו החזיק עזיאל בן חרהיה · צרפים ב' בו · ועל ידו החזיק חטוש בן חשבניה · שלום בן הלוחש שר חצי פלך · חשביה שר חצי פלך · ויחזק על ידו עזר בן ישוע : ואדיריהם ב' ומל' וסי' שלחו צעיריהם למים · ועל ידם החזיקו התקועים · וא' אדיריהם מחזיקים על אתהם ·

רשי

אגרות יתנו לי · סופריך על רשותך ודעתך חותמות בחותמך לפחות של עבר הנהר של צד ארץ ישראל : אשר יעבירוני · ויתיירוני לשלום : עד אשר אבא · לירושלם אשר במדינת יהודה : ואגרת אל אסף · ותשלח כתב אגרת אל אסף : שומר הפרדס · ממונה היה על היערים אשר למלך : לקרות · משקל חזק לעשות יקרות וקורות לשערי בירת הר הבית שהרי בית המקדש בנו בבנייכו אבל שערי חומת הר הבית וחומת החצר אשר סביב בית המקדש לא בנו עדיין : ולחומת העיר · ולעשות קורות לחומת העיר : ולבית אשר אבא אליו · ולעשות בית אשר אשב בו לצורכי : ויתן לי המלך · את כל אשר שאלתי ממנו : כיד · כפי ידו של הקב"ה שהיתה טובה עלי להצליחני : ואתנה להם את אגרות המלך · למען יתיירוני לשלום : שרי חיל ופרשים · שלח המלך עמי לכבודי למען אלך לשלום : וישמע סנבלט וגו' · כאשר שמעו שבאתי לבקש טובה על ישראל ולבנות חומות ירושלם וירע בעיניהם כי היו צרי יהודה ובנימן : ואהי שם ימים שלשה · הייתי בירושלם ימים שלשה ולסוף שלשת ימים קמתי בלילה אני ואנשים מעטים עמי ולא הגדתי לשום אדם את אשר נתן הקב"ה בלבי : ובהמה אין עמי · כי כל האנשים מעטים אשר עמי הלכו ברגליהם אבל אני לבדי הייתי רוכב על בהמה שלא היו רוכים לרכוב על סוסיהם למען יהיו יוצאים מן העיר בצינעה בלא ידיעת אדם והם הלכו לסבור ולהפיל חומות העיר בלילה ולהרבות פרצותיה למען יהיו בני העיר למחר להוטים ומסכימים בעצה אחת עם נחמיה לבנות חומות העיר · וכן מוכיח המעשה בתוך הפרשה : ואצאה בשער הגיא · יצאתי באותו שער בלילה עם האנשים אשר עמי ולצד אותו מקום של עין התנין ולאותו שער האשפות שבחומת העיר והייתי פורץ בחומה והחומה היתה נוחה לה.פילה ולפרוץ בה לפי שהיתה פרופה באש : אשר הם פרוצים · שהם אותם מקומות היו פרוצים והם פרצו בהם יותר : ואעבור אל שער העין · רציתי לעבור אל אותן מקומות שבחומת העיר ובאותן פרצות ואין מקום באותן פרצו' לעבור ביניהם רוכב על הבהמות שהיו פרצות קטנות : ואהי עולה · והייתי עולה מצד אחר בלילה והייתי סובר בחומה עם האנשים אשר עמי : ואשוב ואבא · וכאשר חזרתי באתי דרך שער הגיא : והסגנים · אשר בעיר לא היו יודעין להיכן הלכתי ואת המעשה אשר עשיתי : עד כן · עד עתה : ואומר אליהם · למחר אמרתי להם : ולא נהיה עוד חרפה · שלא יהיו צריכו בוזזים ומוללים אותנו : כיד יי' אלהי · אשר נתן ליחן והצלחה לפני המלך : לטובה · הכל נתכונו לטובה לבנו' חומת העיר ומגדליה : וילעיגו · כאשר שמעו הצרי' שמועת בניין חומת העיר היו מלעיגי' עלינו : העל המלך · אם על המלך אתם מורדים לבנות חומ' העיר כדי למרוד בו : ולכם אין חלק · מה לכם בבניין חומת העיר הזאת כי אין לכם חלק בה : שער הצאן · כך שמו של שער : המה קדשוהו · לאותו שער בקדושת העיר : דלתותיו · של שער : ועד מגדל המאה · כך שמו של מגדל : ועל ידו · אצל ידו בסמוך לו של כל בונה ובונה שבנו אותו בניין של שער הצאן : בנו אנשי ירחו · שכך היה מנהגם הללו היו בוני' כאן בחומת העיר עד תשלום בנייכם המוטל עליהם והאחרים היו בונים סמוך לבניין הראשון וכך היה מנהגם בזה אחר זה עד שנבנית כל החומה : ועל · כמו ועליו מטה מנשה בסמוך וכן פתרונו סמוך לבניין ידו והמקרא לא דקדק בלשונו פעמים שהוא אומ' על ידו ופעמים שהוא אומר עליו ואחריו החזיק : ואת שער הדגים · כך שם השער : המה קרוהו · כתנו הקורות ותקרות על השער · קרוהו משקל חזק כמו מן קרה דוגמת המקרה במים עליותיו · וקוף של קרוהו איכה כהוגה ליכקד בחירק בעניין זה מפני ר"ש של אחריה כמו ברך חרף עשהו וברכתיה והיתה לגוים וחרתים באחרבות : מנעוליו · מסגריו ספוחולון בלע"ז : החזיק · לבנות הבנין : התקועים · כך היו נקראים על שם מקומם שהיה תקוע : ואדיריהם · עשירים של תקוע : לא הביאו צוארם · לא סייעו בעבודתו של הקב"ה לבנות חומת העיר : ואת

אבן עזרא

פחוות : שלש ופחות חסר למ"ד הפועל : לקרות · מן קורות בתינו : ולבית אשר אבא אליו · הוא בית המלך ופי' הבית שאכנס בו כי הבית הסמוך לחומת העיר הוא בית המקדש : רוכב בה · בעצמה : ואהי סובר · מן ויסבר להשניא ומלשון חכמינו ז"ל סברא והטעם הייתי חושב ומעיין בחומות : המפרוצים · על דרך מזה שבתם מלכם תדכאו עמי רק הכמי המסורת הפרידום לקבר המלות ולפרש המ"ם הפתוחה רמז לחומות הפתוחות ופרוצות הוא דרך דרש והדרך הראשון בעיני נכון : לעבור תחתי · הפוך הוא וכן הפירוש ואין מקום לבהמה אשר תחתי לעבור : עד כן · פירוש עד עשותי כן לא הגדתי להם : ויחזקו ידיהם לטובה · בעבור הטובה הידועה שהמלך מטיב לי חזקו ידיהם ולכם : אין חלק וצדקה · איככם ראויים שתעשו צדקה בבנין ביתו שתהיו נזכרים לפניו : המה קדשוהו · הקדושה בלשונינו היא מעלה גדולה על כן נקראת קדושה וכן יקדים את ביתו יקדש : המה קרוהו · שמו קורותיו : ועל ידו · כענין איש על ידו לרגליהם כטעם בעבור וכן ובעבור יד הבונים החזיקו ידם פלוני ופלוני לבנות : ואדיריהם לא הביאו צוארם בעבודת אדניהם · האדון והשר הממונה עליהם ממשפחתם : היסכה

לכסא ו' וסי' והקעתיו יתד במקום נאמן · כי עשית משפטי ודיני · ועל ידם החזיק מלטיה הגבעוני · וידבר אתו טובות · נשבע יי' לדוד · אם ישמרו בניך : סימן כל ודין ענינא אחריו הוא ר"פ במ"ב ואחריו וסימ' ואחריו החזיקו הכהנים · ואחריו החזיק שמעיה בן שכניה : אחריו דכתיב אחרי וקרי אחריו ב' בענינא וסימ' החזיק חנניה בן שלמיה · החזיק מלכיה בן הצרפי · וחד בשמואל כתיב אחרו וקרי אחריו אלעזר בן דודו · ושארא אחריו כתיב וקרי : ויחזק ה' וסימ' ויקם יהונתן בן שאול · ויחזק חרש אה צרף מחליק

ואת שער הישנה החזיקו יוידע בן פסח ומשלם
בן בסודיה המה קרוהו ויעמידו דלתתיו ומנעליו
ובריחיו : ועל ידם החזיק מלטיה הגבעני וידון
המרנתי אנשי גבעון והמצפה לכסא פחת עבר
הנהר : על ידו החזיק עזיאל בן חרהיה צורפים
ועל ידו החזיק חנניה בן הרקחים ויעזבו ירושלם
עד החומה הרחבה : ועל ידם החזיק רפיה בן
חור שר חצי פלך ירושלם : ועל ידם החזיק ידיה
בן חרומף ונגד ביתו ועל ידו החזיק חטוש בן
חשבניה : מדה שנית החזיק מלכיה בן חרם
וחשוב בן פחת מואב ואת מגדל התנורים : ועל
ידו החזיק שלום בן הלוחש שר חצי פלך ירושלם
הוא ובנותיו : את שער הגיא החזיק חנון וישבי
זנוח המה בנוהו ויעמידו דלתתיו מנעליו ובריחיו
ואלף אמה בחומה עד שער השפות : ואת שער
האשפות החזיק מלכיה בן רכב שר פלך בית
הכרם הוא יבננו ויעמיד דלתתיו מנעליו ובריחיו :
ואת שער העין החזיק שלון בן כל חזה שר פלך
המצפה הוא יבננו ויטללנו ויעמידו דלתתיו
מנעליו ובריחיו ואת חומת ברכת השלח לגן
המלך ועד המעלות היורדות מעיר דויד : אחריו
החזיק נחמיה בן עזבוק שר חצי פלך בית צור
עד נגד קברי דויד ועד הברכה העשויה ועד בית
הגברים : אחריו החזיקו הלוים רחום בן בני על
ידו החזיק חשביה שר חצי פלך קעילה לפלכו :
אחריו החזיקו אחיהם בוי בן חנדד שר חצי פלך

קעילה : ויחזק על ידו עזר בן ישוע שר המצפה
מדה שנית מנגד עלת הנשק המקצע : אחריו החרה
החזיק ברוך בן זבי מדה שנית מן המקצוע עד
פתח בית אלישיב הכהן הגדול : אחריו החזיק
מרמות בן אוריה בן הקוץ מדה שנית מפתח בית
אלישיב ועד תכלית בית אלישיב : ואחריו
החזיקו הכהנים אנשי הככר : אחריו החזיק בנימן
וחשוב נגד ביתם אחריו החזיק עזריה בן מעשיה
בן ענניה אצל ביתו : אחריו החזיק בנוי בן חנדד
מדה שנית מבית עזריה עד המקצוע ועד הפנה :
פלל בן אוזי מנגד המקצוע והמגדל היוצא מבית
המלך העליון אשר לחצר המטרה אחריו פדיה בן
פרעש : והנתינים היו ישבים בעפל עד נגד שער
המים למזרח והמגדל היוצא : אחריו החזיקו
התקעים מדה שנית מנגד המגדל הגדול היוצא
ועד חומת העפל : מעל שער הסוסים החזיקו
הכהנים איש לנגד ביתו : אחריו החזיק צדוק בן
אמר נגד ביתו ואחריו החזיק שמעיה בן שכניה
שמר שער המזרח : אחרי החזיק חנניה בן שלמיה
וחנון בן צלף הששי מדה שני אחריו החזיק משלם
בן ברכיה נגד נשכתו : אחרי החזיק מלכיה בן
הצרפי עד בית הנתינים והרכלים נגד שער
המפקד ועד עלית הפנה : ובין עלית הפנה לשער
הצאן החזיקו הצרפים והרכלים : ויהי
כאשר שמע סנבלט כי אנחנו בונים את החומה
ויחר לו ויכעס הרבה וילעג על היהודים :

פס"ש · ויחזק על ידו עזר בן ישוע · ויחזק את המצדות · ויחזק ויבן את כל החומה · וכל דסמי' לאדכרא דכו' ויחזק · וט"ו ויחזק בקר' וסימ' נמסר בשמואל א' סימן ו' : תכלית ה' וסי' תכלית שנאה שנאתים · ולכל תכלית הוא חוקר · אם עד תכלית שדי תמצא · עד תכלית אור עם חשך · ועד תכלית בית אלישיב · והרוכלים ג' וחס' וסי' הנתינים והרכלים · הצרפים והרכלים : וילינו הרכלים ומכרי כל :

אבן עזרא

היסנה · שם התאר והמתואר חסר : אנשי גבעון · חסר וי"ו והנכון ואנשי גבעון או מלטיה וידון אנשי גבעון והמצפה : לכסא פחת עבר הנהר · הנהר יתכן להיות לכסא שם אים והלמ"ד היא המורה על העצם והטעם החזיקו לבנות לעצם כסא המלוכה פחת עבר הנהר וכמוהו פחת יואב או לכסא שם מקום סמוך ומלת פחת עבר שם אים והטעם אלה הנזכרים החזיקו ידם לבנות עד לכסא פחת עבר הנהר והוא הנכון : ויעזבו ירושלם · מלשון חכמים מעזיבה ויש אומרים כיכן עזובה ובתעזוב עמו : חצי פלך · כטעם מחוז ותרגום שלשת הנפת תלתא פלכין לנפת דור אחד לפלך דור חד : ונגד ביתו · חסר החזיק : בן הלוחש · יתכן להיות שם תואר בעבור ה"א הדעת כי לא יכנס על שם עצם אדם : השפות כמו האשפות וכמשך האלף בקמצות הה"א : כל חוזה · שם אים : הוא יבננו · עתיד תחת עבר או פירוש החזיק שלוני שהוא יבננו : ויטללנו · מתרגום בצל קורתי בטלל טירותי : עלות הנשק · שם מקום כטעם קנה : אחרה החזיק · מלשון חרון והטעם אחרה אפו על עצמו על עכוב המלאכה והחזיק ידו במדה שנית והחרה פועל יוצא מבנין הכבד הנוסף וכן ויחר עלי אפו : בעפל · מגבר גבוה וכן עפל בת ציון ויעפילו ויגביהו ומלת אשר חסר מן הפסוק וכן הוא והנתינים אשר היו יושבים בעפל החזיקו עמהם : מדה שני · כמו שנית וכן אל בית הנשים שני : נגד נשכתו · כמו לשכתו זה אומר בכה וזה אומר בכו : ויהי · האמללים · חברו כי אומלל אני והם לשון כריתה ושברון הגוף מרוב שכל : היעזבו

רשי

ואת שער הישנה · כך שמה : לכסא פחת עבר הנהר · עבר הנהר כסא אחד בנו כדי לישב בו אותו פחת של עבר הנהר : צורפים · אותה משפחה היתה נקראת על שם אומנותם : ויעזבו את ירושלם · מלאוה עפר עד החומה הרחבה כדי להחזיקה : שר חצי פלך ירושלם · שר היה על חצי העם שבירושלם · פלך לשון דוכסות ומלכות : ונגד ביתו · כשל חלקו לבנות שהיה ביתו סמוך לאותו מקום של חומת העיר : מדה שנית · כאותה מדה אשר בנה חבירו שלמעלה גם הוא בנה כמותו · שנית מדה בבנין החומה איכו נופל לומר לשון מדה בבנין השערים לפי שאין להן כי אם בבנין חלק של חומה שלא מניכו בכל הפרשה בבנין השערי' לשון מדה : ואת מגדל התנורים · גם הוא בנה אותו מגדל ששמו כך · כל המגדלים הללו שבפרשה היו בנויים בחומת העיר סביב : הוא ובנותיו : שלום ובנותיו החזיקו לבנות הבנין עד שער האשפות ושער האשפות לא היה בכלל : שר פלך המצפה · שר ורוכוס המצפה : הוא יבננו · הוא היה בונה אותו שער : ויטללנו · והוא היה מסכך אותו לשון מטללתא : ואת חומת ברכת השלח · שהיא נוטה לצד גן המלך : ועד המעלות · שם היו מכירים מקומות הללו : בית צור · שם מקום : לפלכו · מאותה שררה חצי פלך בנה בנין זה לפלכו כ"ף דגושה כאשר יאמר מן מלך מלכו מן עבד עבדו כן יאמ' מן פלך פלכו שאות אחרונה על שם דבר מאותיות בג"ד כפ"ת דגושות : אחיהם · הלוים : מנגד עלות הנשק · מנגד אותו מקום שהיו עולים הגבורי' אל הנשק לפי פשוטו של מקרא נראה שהיה שם מקום אחר בסמוך לחומה וכלי זין של נשק הגבורים היו נותנין שם כענין שנ' עדי תבכר והנשק :

המקצוע · לקרן זוית של חומה : אחרה · פתרונו לפי ענינו וכפל לשון הוא על החזיק : מפתח בית אלישיב ועד תכלית וגו' · מנגד אותו בית בנה בנייתו נגד ביתם שהיה שם בסמוך לחומה והנתינים היו יושבים בעופל הנתינים היו יושבים באותו מחוז והיו בונים אותו מחוז שלהם שהיה סמוך לחומה עד נגד שער המים של צד המזרח : והמגדל היוצא · מגדל אחד היה בחומה שהוא יוצא ובולט מבפנים : איש לנגד ביתו · כל אחד היה בונה כנגד ביתו : וחנון בן צלף הששי · בנים הרבה היו לו לצלף וחנון הוא הששי : מדה השני · כמו שנית : נשכתו · כמו לשכתו לשכה אחת היתה לו שם בסמוך לחומה : בן הצורפי · איש הצורף ונקרא על שם אומנותו : ובין עליית הפנה לשער הצאן · תחלת הבנין התחילו לבנות שער הצאן שנ' ויבנו את שער הצאן וגו' כך היו בונין החומה מסביב בזה אחר זה : לפני

שרופות ב׳ א׳חס וסימ׳ עריכם שרופת אש אדמתכם· והחיו את האבנים מערמות העפר: מלפניך י׳ וסימ׳ נמסר בסדר משפטים וירמיה סוף סימן י״ח: סימן לנהרדעי ולמערבא על עונם למדינחאי אל עונם· וסוראי אמרי ואל עונם: ויהי לב חד מן י״ד פסוקי׳ בטעם דרגא ומירכא כפולה משמשים לטפחא וסימ׳ ויבא לו יין וישת· למה תעשה כה לעבדיך· אשר לא צוה אותם· הלא טוב לנו שוב מצרימה· ויקרא לה נכה בשמו· נעלם מן המלך אשר לא הגיד לה דמלכים· אשר לא הגיד לה דדה· ויחנו אלה נכח

ויאמר לפני אחיו וחיל שמרון ויאמר מה היהודים האמללים עשים היעזבו להם היזבחו היכלו ביום היחיו את האבנים מערמות העפר והמה שרופות: וטוביה העמני אצלו ויאמר גם אשר הם בונים אם יעלה שועל ופרץ חומת אבניהם: שמע אלהינו כי היינו בוזה והשב חרפתם אל ראשם ותנם לבזה בארץ שביה: ואל תכס על עונם וחטאתם מלפניך אל תמחה כי הכעיסו לנגד הבונים: ונבנה את החומה ותקשר כל החומה עד חציה ויהי לב לעם לעשות:

ויהי כאשר שמע סנבלט וטוביה והערבים והעמנים והאשדודים כי עלתה ארוכה לחמות ירושלם כי החלו הפרצים להסתם ויחר להם מאד: ויקשרו כלם יחדו לבוא להלחם בירושלם ולעשות לו תועה: ונתפלל אל אלהינו ונעמיד משמר עליהם יומם ולילה מפניהם: ויאמר יהודה כשל כח הסבל והעפר הרבה ואנחנו לא נוכל לבנות בחומה: ויאמרו צרינו לא ידעו ולא יראו עד אשר נבוא אל תוכם והרגנום והשבתנו את המלאכה: ויהי כאשר באו היהודים הישבים אצלם ויאמרו לנו עשר פעמים מכל המקמות אשר תשובו עלינו: ואעמיד מתחתיות למקום מאחרי לחומה בצחחיים ואעמיד את העם למשפחות עם חרבתיהם רמחיהם וקשתתיהם: וארא ואקום ואמר אל החרים ואל הסגנים ואל יתר העם אל תיראו מפניהם את אדני הגדול והנורא זכרו והלחמו על אחיכם בניכם ובנתיכם נשיכם ובתיכם:

ויהי כאשר שמעו אויבינו כי נודע לנו ויפר האלהים את עצתם ונשוב כלנו אל החומה איש אל מלאכתו: ויהי מן היום ההוא חצי נערי עשים במלאכה וחציים מחזיקים והרמחים המגנים והקשתות והשרינים והשרים אחרי כל בית יהודה: הבונים בחומה והנשאים בסבל עמשים באחת ידו עשה במלאכה ואחת מחזקת השלח:

אלה דמלכים· אני יי׳ נעניתי לו בה· וינח לו אלהיו מסביב דיהושפט· הלוא זה אוד מוצל מאש· ודי לא ידע תהודען· ויהי ריב ומדון ישא· ויהי לב לעם לעשות: ויהי ג׳ בטעם גרמי׳ בסיפרא וסימ׳ ויהי כשמעי את הדברים האלה ישבתי· ויהי כאשר שמע סנבלט כי אנחנו בונים את החומה· ויהי כאשר שמעו אויבינו כי נודע: ואמר אל החרים חד מן ה׳ פסוקים אל אל ואל על וסימ׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן י׳ ועיי״ן במסר׳ רבתא מ״ה דקשה לי אני הצעיר המאסף כ׳ אינם שו״ם ע״ל אל ואל ע״ל כ׳ יש מהם כוו״ן וי״ש מי שמונ״ה ד׳ בע״רך אל בס״ד:

רשי

לפני אחיו וחיל שומרון· לפני חביריו וחיל שמרון שהיו כרי יהודה: האמללים· ענין חלשות ורפיון: מה היהודים· מדוע היהודים כך הם עושים: ויעזבו להם· וכי הם סבורים אשר יעזבו ויניחו להם האומות לבנות: היזבחו· אם יזבחו להם את זבחיהם תמיד כמו שהם סבורים: היכלו ביום· אם יכלו וישלימו מלאכתם אשר התחילו ביום אחד לומר שלא יניחום האומות לגמור את בניינם: היחיו· אם יחיו ויתקנו ויחזירו האבנים לקדמותן להיות קשות וחזקות מן העפר: והמה שרופות· והאבנים היו שרופות ונעשות עפר כך היו מלעיגים ומתלוצצים על בניין החומה שהיו בונים מן האבנים שרופות שנפלו לארץ מן שאש כאשר נשרפה ירושלם: מערמות· ענין חמרים ותלים: וטוביה העמוני אצלו· טוביה היה אצלו של סנבלט: ויאמר· וכך היה אומר ומלעיג: גם אשר הם בונים· אף הבנין הזה אשר הם בונים: אם יעלה שועל· על הבניין לפרוץ חומת העיר מה יהא עליו לומר שאין לבנין תקנה וכל מי שירצה יבוא ויפרוץ בו: שמע אלהינו· כאשר שמעתי בלעגם עלינו התפללתי תפילה זאת: בארץ שבים· שיגלו מעל אדמת׳ כאשר גלינו: ואל תכס· כמו ואל תכסה דוגמת וסור אחר ש׳ תגל· כמו ש׳ תגלה: כי הכעיסו· אשר הכעיסו נגד הבוני׳ להלעיגם: ותקשר· כאשר נתקשרה החומה ונבנת עד חציה אז היה לב העם להוט ומשוך לעשות בניין החומה: כי עלתה ארוכה· שנבנתה החומה ארוכה ענין חובש ותרופה: כי החלו הפרוצי׳ להסתם· אשר התחילו אבני העיר שהיו פרוצי׳ עד עתה מאין חומה היו עתה סתומי׳ בבניין החומה: ולעשות לו תועה· לעשות לו בבניין החומה קלקול והשחתה תועה כמו ודבר על יי׳ תועה: עליהם· על הבונים: מפניהם· מפני האויבים: ויאמר יהודה· כך היו אומרים ומתאוננים אנשי יהודה: כשל כח הסבל· הסובלים ועומסים האבנים והעפר לבניין החומה נכשלו בכחם שאין בהם כח לבנות מפני האויבים: והעפר הרבה· ועדיין יש טיט וחומר הרבה ליתן בבניין החומה לומר שעדיין המלאכה גדולה עלינו לבנות ואנחנו לא נוכל לבנות בחומה מפני פחד האויבים: ויאמרו צרינו· כך היה נחמיה מספר והולך: לא ידעו ולא יראו· כך היו אומרים צרינו עלינו לא ידעו ולא יכירו ישראל בנו עד אשר נבא פתאום לתוכם ונהרוג אותם ובדבר זה נשבות ונבטל הבניין: ויהי כאשר באו היהודים· ועתה נאספו הגוים אשר נתקשרו יחד לבא להלחם בנו עם היהודים אשר היו בינותם בארצותם ואותם יהודים אשר נתחברו עמהם באו לפני אחיל כדרך אנשי המלחמה לדבר אלינו ובענין הזה הערימו היהודים עם האויבים ויהי כאשר באו היהודים היושבים אצלם וגו׳: ויאמרו לנו עשר פעמים· התרו בנו אותם היהודים עד עשר פעמים להלחם באויבנו כי הם באים למלחמה וכך אמרו לנו מכל המקומו׳ וגו׳ מכל אותן המקומות שתהיו כפוכים שם בבניין החומה אנה ואנה תהיו זהירים להיות נאספים יחד עד אשר תשובו עלינו ביחד להלחם בנו: ואעמיד מתחתיות לחומה· כאשר שמעתי דבריהם העמדתי מתחתיות לאותו מקום סביב לירושלם מאחרי לחומת העיר: בצחיחים· משפחות: מן העם· מגבורים שבהם עם כלי זיין שלהם להלחם באויבינו כאשר יבאו: ואעמיד מתחתיות וגו׳· ואעמיד את העם וגו׳· מקרא זה דוגמת והיו המים אשר יקרא מן היאור וגו׳ והיו לדם ביבשת כי הנה אויביך יי׳ כי הנה אויביך יאבדו וגו׳ עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר וגו׳ לא לנו יי׳ לא לנו וגו׳: וארא ואקום· כאשר ראיתי האויבים באים קמתי לדבר אל החורים והסגנים לזרזם להלחם באויבינו: על אחיכם· בשביל אחיכם: כי נודע לנו הדבר· אשר באו להלחם בנו: ונשב כלנו· חזרנו כלנו ממקום שנאספנו יחד לקראת האויבים כל אחד ואחד במלאכתו לבניין החומה: ויהי מן היום ההוא· ומאותו יום והלאה היו חצי הגבורים עושים בבניין החומה ומחצי הגבורים היו מזויינים בכלי זינם לשמור אחיהם העושים במלאכה: והרמחים· וי״ו יתירה כמו וי״ו של ואיה וענה: והשרים· היו מחוברים אחרי כל שבט יהודה להיות זהירים במלחמה: הבונים בחומה וגו׳· אותן שהיו בונים ואותן שהיו עומסים ונושאים המשאות ביד אחת היו עושים מלאכתן וביד אחת היו נושאים כלי זין: השלח· כליקרב· כמו מעבור בשלח וכן חברו מנחם: והבונים

אבן עזרא

היעזבו· כראשון ענין מעזיבה: היזבחו· כמו לזבח חנכת הבית והטעם היקריבו זבח חנכת הבית: היכלו· הישלימו בניכם ביום הידוע שהם משערים להשלים: היחיו את האבנים· כי האבן השרופה כמת היא נחשבת: בוזה· שם דבר על משקל נומה שוחה והטעם לבזיון: לבזה· תן להם בזו: ותקשר· כי הפרוצים נסתמו: עלתה ארוכה· בעבור אריכות הימים: ולעשות לו תועה· לנחמיה או לעם ירושלם ותועה שם דבר על משקל עולה שוחה ופי׳ תועה כי העומד בצרה כתועה שאיננו יודע מה יעשה: ונעמיד משמר עליהם· בעבורם: ויהי· ויאמרו לנו· הגידו לנו עשר פעמים כי מכל המקומות אשר תשובו לעת הערב מלבנות משם חפצים לבא עלינו מתחתיות למקום הידוע שסביב משם הבונים בערב: בצחיחים· כמו צחיח סלע: ויהי מן היום ההוא· והרמחים· הוי״ו נוסף או הוא הפוך והנכון מחזיקים המגנים והרמחים או טעמו והרמחים בידם: אום

ויש ו׳ ר״פ וסימ׳ ויש אשר יהיה הענן מערב · ויש תקוה לאחריתך · ויש אשר אמרים בנינו ובנותינו · ויש אשר אמרים שדותינו · ויש אשר אמרים לוינו כסף · והנה אנחנו ג׳ וס׳ מאלמים אלומים · והנה אנחנו בקדש · והנה אנחנו כבשים את בנינו׃ נושים ג׳ ובענין וסימ׳ וימלך לבי עלי לאמר · וגם אני אחי ונערי נשים · השיבו נא להם כהיום׃ ואמר ד׳ כת׳ ויאמר וקרי׳ ואמר וסימ׳ ויאמ׳ אלי מה אתה רואה דזכריה דמנורת זהב תנינא דפסוק · ויאמ׳ לי מי אתה ויאמ׳ אליו עמלקי · ויאמר לא טוב הדבר אשר אתם עושים

וְהַבּוֹנִים אִישׁ חַרְבּוֹ אֲסוּרִים עַל־מָתְנָיו וּבוֹנִים
וְהַתּוֹקֵעַ בַּשּׁוֹפָר אֶצְלִי׃ וָאֹמַר אֶל־הַחֹרִים וְאֶל־
הַסְּגָנִים וְאֶל־יֶתֶר הָעָם הַמְּלָאכָה הַרְבֵּה וּרְחָבָה
וַאֲנַחְנוּ נִפְרָדִים עַל־הַחוֹמָה רְחוֹקִים אִישׁ מֵאָחִיו׃
בִּמְקוֹם אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ אֶת־קוֹל הַשּׁוֹפָר שָׁמָּה
תִּקָּבְצוּ אֵלֵינוּ אֱלֹהֵינוּ יִלָּחֶם לָנוּ׃ וַאֲנַחְנוּ עֹשִׂים
בַּמְּלָאכָה וְחֶצְיָם מַחֲזִיקִים בָּרְמָחִים מֵעֲלוֹת הַשַּׁחַר
עַד צֵאת הַכּוֹכָבִים׃ גַּם בָּעֵת הַהִיא אָמַרְתִּי לָעָם
אִישׁ וְנַעֲרוֹ יָלִינוּ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלִָם וְהָיוּ־לָנוּ הַלַּיְלָה
מִשְׁמָר וְהַיּוֹם מְלָאכָה׃ וְאֵין אֲנִי וְאַחַי וּנְעָרַי וְאַנְשֵׁי
הַמִּשְׁמָר אֲשֶׁר אַחֲרַי אֵין־אֲנַחְנוּ פֹשְׁטִים בְּגָדֵינוּ אִישׁ
שִׁלְחוֹ הַמָּיִם׃ וַתְּהִי צַעֲקַת הָעָם וּנְשֵׁיהֶם גְּדוֹלָה
אֶל־אֲחֵיהֶם הַיְּהוּדִים׃ וְיֵשׁ אֲשֶׁר אֹמְרִים בָּנֵינוּ
וּבְנֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ רַבִּים וְנִקְחָה דָגָן וְנֹאכְלָה וְנִחְיֶה׃
וְיֵשׁ אֲשֶׁר אֹמְרִים שְׂדֹתֵינוּ וּכְרָמֵינוּ וּבָתֵּינוּ אֲנַחְנוּ
עֹרְבִים וְנִקְחָה דָגָן בָּרָעָב׃ וְיֵשׁ אֲשֶׁר אֹמְרִים לָוִינוּ
כֶסֶף לְמִדַּת הַמֶּלֶךְ שְׂדֹתֵינוּ וּכְרָמֵינוּ׃ וְעַתָּה כִּבְשַׂר
אַחֵינוּ בְּשָׂרֵנוּ כִּבְנֵיהֶם בָּנֵינוּ וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ כֹבְשִׁים
אֶת־בָּנֵינוּ וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ לַעֲבָדִים וְיֵשׁ מִבְּנֹתֵינוּ
נִכְבָּשׁוֹת וְאֵין לְאֵל יָדֵנוּ וּשְׂדֹתֵינוּ וּכְרָמֵינוּ לַאֲחֵרִים׃
וַיִּחַר לִי מְאֹד כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי אֶת־זַעֲקָתָם וְאֵת
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ וַיִּמָּלֵךְ לִבִּי עָלַי וָאָרִיבָה אֶת־
הַחֹרִים וְאֶת־הַסְּגָנִים וָאֹמְרָה לָהֶם מַשָּׁא אִישׁ־
בְּאָחִיו אַתֶּם נֹשְׁאִים וָאֶתֵּן עֲלֵיהֶם קְהִלָּה גְדוֹלָה׃
וָאֹמְרָה לָהֶם אֲנַחְנוּ קָנִינוּ אֶת־אַחֵינוּ הַיְּהוּדִים
הַנִּמְכָּרִים לַגּוֹיִם כְּדֵי בָנוּ וְגַם־אַתֶּם תִּמְכְּרוּ אֶת־
אֲחֵיכֶם וְנִמְכְּרוּ־לָנוּ וַיַּחֲרִישׁוּ וְלֹא מָצְאוּ דָּבָר׃
וַיֹּאמַר לֹא־טוֹב הַדָּבָר אֲשֶׁר־אַתֶּם עֹשִׂים הֲלוֹא
בְּיִרְאַת אֱלֹהֵינוּ תֵּלֵכוּ מֵחֶרְפַּת הַגּוֹיִם אוֹיְבֵינוּ׃ וְגַם־
אֲנִי אַחַי וּנְעָרַי נֹשִׁים בָּהֶם כֶּסֶף וְדָגָן נַעַזְבָה־נָּא אֶת־
הַמַּשָּׁא הַזֶּה׃ הָשִׁיבוּ נָא לָהֶם כְּהַיּוֹם שְׂדֹתֵיהֶם
כַּרְמֵיהֶם זֵיתֵיהֶם וּבָתֵּיהֶם וּמְאַת הַכֶּסֶף וְהַדָּגָן
הַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר אֲשֶׁר אַתֶּם נֹשִׁים בָּהֶם׃
וַיֹּאמְרוּ נָשִׁיב וּמֵהֶם לֹא נְבַקֵּשׁ כֵּן נַעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר
אַתָּה אוֹמֵר וָאֶקְרָא אֶת־הַכֹּהֲנִים וָאַשְׁבִּיעֵם לַעֲשׂוֹת
כַּדָּבָר הַזֶּה׃ גַּם־חָצְנִי נָעַרְתִּי וָאֹמְרָה כָּכָה יְנַעֵר
הָאֱלֹהִים אֶת־כָּל־הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יָקִים אֶת־הַדָּבָר
הַזֶּה מִבֵּיתוֹ וּמִיגִיעוֹ וְכָכָה יִהְיֶה נָעוּר וָרֵק וַיֹּאמְרוּ
כָל־הַקָּהָל אָמֵן וַיְהַלְלוּ אֶת־יְהוָה וַיַּעַשׂ הָעָם
כַּדָּבָר הַזֶּה׃

אלא ביראת · ויאמ׳ להם לא יפתחו שערי ירושלם׃ ויהללו ד׳ בקריאה וס׳ ויראו אתה שרי פרעה ויהללו · ויהללו את אלהיהם דשמשון · עד לשמחה · גם חצני נערתי ואמרה׃

אבן עזרא

איש שלחו · חרבו ורבה לומר כי איננם פושטים בגדיהם וגם כליהם איננם מניחים כי בלכתם אל המשתה בלילה כליהם בידם · ויש אומרי׳ שהוא מן התרגום והפשיט וישלח וטעם שלחו הפשטתו וכן הפירוש אין אנחנו מפשיטים בגדינו זולתי איש שצריך הרחיצה והטהרה הוא לבדו היה פושט בגדיו וזהו שלחו המים וזה נכון אחר׃ משמר · מלאכה · חסר למ״ד השירות והנכון למשמר למלאכה׃ ותהי צעקת העם · הם העניים שהיו צועקים על אחיהם העשירים · יש אומרים בנינו ובנותינו רבים ונקחה דגן מאשר נמצא ונאכל ונחיה כי אין אחינו מעניקים אותנו׃ ויש עורבים · משימין בערבון ונקחה דגן מאחינו ברעב׃ ויש · למדת המלך · בעבור המס שצוה המלך לתת לנו לוינו כסף על שדותינו וכרמינו׃ כבשר אחינו בשרינו · אף על פי שאנו לוין מהם כי הכתוב אמר לא תהיה לו כנשה והם כובשין בנותינו בחזקה׃ וימלך · תרגום איעבך אימלכינך׃ כדי בנו · ככחנו ודי לנו׃ ונמכרו לנו · פי׳ ואחר שהם נמכרו לנו תמכרו אותם לגוים לא טוב הדבר׃ ביראת אלהינו · בעבור יראתו׃ תלכו מחרפת הגוים · והטעם לא תשמעו חרפתם וזהו בשנת השמטה על כן צעקו העם והעד המספר למטה משנת עשרים ועד שנת שלשים ושתים מדריוש המדי שנה ומכרש ג׳ שנים וארבעי׳ לאחשורוש הרי מ״ד ונ׳ שנים · ולשון משא הקשור בבי״ת הוא כמלוה׃ ומאת הכסף · ומי שהלוה מאה משקלי כסף או דגן ותירוש ויצהר לא תבקשו מהם והפסוק האחר מפרש זה באמרו נשיב ומהם לא נבקש׃ ואשביעם · על ידי הכהנים כי הם המשביעים כענין והשביע הכהן את האשה על כן קראם׃ ומהם לא נבקש · פירושו ומהם לא נבקש המשוי׃ חצני · זרועי או כנף הכסות יקרא חוצן׃ נערתי · מן וינער יי׳ את מצרים׃ מביתו · מבנינו׃ ויהללו את יי׳ · ששם בלבם לעשות כן׃ פחס

רשי

והבונים · כיצד הם בונים שהיו כלם חגורי׳ איש חרבו על מתניו ובונים׃ אצלי הוא היה תדיר אצלי׃ הרבה · היא גדולה׃ ילחם לנו · ילחם בעדינו׃ איש ונערו׃ כל אחד ואחד מן הבונים ובחור אחד עמו׃ ילינו בתוך ירושלם · ובלילה היה להם למשמר והיום עושים מלאכה כמנהג שלא היו ישנים כלום׃ אין אנו פושטים בגדינו תמיד הייתי זריזים במשמר׃ איש שלחו המים · מוסב על אין אנו פושטים בגדינו עתק מפיכם · אין איש ממנו פושט בגדיו לשכב או לרחוץ אותם במים וכל למען הוא על אין אנחנו פושטי׳ שלחו הפשטתו כמו ופשט את בגדיו דמתרגמינן ושלח ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה · דלת העם העניים היו צועקים מאד׃ אל אחיהם היהודים · בשביל אחיהם היהודים עשירים׃ ויש אשר אומרים · ומתן טעם לדבריו למה היו צועקים יש מהם בדלת העם שהיו אומרי׳ אנחנו רבים עם בנינו ובנותינו ונקחה דגן ועתה יש לנו למכור בנינו ובנותינו ליקח מהם דגן למען נחיה כך היו צועקים על היהודי׳ עשירים שלא היו רוצים לפרנס׳׃ ויש אשר אומרי׳ שדותינו · ויש מהם בעניים שהיו מתאוננים ואומ׳ שדות וכרמים ובתים נתן לאחרי׳ בערבון ומשכון ליקח דגן למזונותינו׃ ברעב · אחרי שאין מותירים לנו העשירי׳ מספיקים לפרנסתינו׃ ויש אשר אומרים לוינו כסף · ויש מהם אשר אומרים כבר לוינו כסף מאחרים על שדותינו וכרמינו לפרוע מס המלך ומעכשיו אין לנו כלום לצורך פרנסתינו׃ למדת המלך׃ למס המלך כמו מנדה בלו והלך׃ ועתה כבשר אחינו בשרינו · ועכשיו אנו חשובים ומיוחסים כאחינו שהם עשירים׃ כבניהם בנינו׃ כבניהם שהם חשובים ומיוחסים כמו כן מיוחסים בנינו׃ והנה אנחנו כובשים׃ ועתה יש לנו להיות כובשים ונותנים בנינו ובנותינו לאחרים לעבדות׃ ויש מבנותינו נכבשות · וכבר יש קצת מבנותינו שהן נכבשות לאחרים לעבדות׃ ואין לאל ידינו · ואין כח בידינו לפרותם׃ ושדותינו וכרמינו לאחרים · וכרמים מסרנו ביד אחרים לפרנסתינו ומה נאכל מעתה כי אין לנו במה להתפרנס׃ וימלך · ויועץ לבי בעצמי׃ ואריבה · נתוכחתי על החורים והסגנים שהם העשירים׃ משא איש באחיו אתם נושאים · מדוע אתם כך עושים היה לכם לפרנס העניים הללו ואתם מלוים להם ממון לכבוש בניהם ובנותיהם ושדותיהם וכרמיהם ובתיהם׃ ואתן עליהם קהלה גדולה · הקהלתי ואספתי עליהם קהלה גדולה לצעוק עליהם כדי לביישם׃ ואמרה להם · וכן אמרתי להם אנחנו קנינו כבר את אחינו היהודים אשר נמכרו מיד הגוים שהיו נמכרים להם׃ כדי בנו · באותו די ממון שבידינו׃ וגם אתם · ואף אתם תמכרו לגוים את אחיכם הנכבשים תחת ידיכם לעבדים׃ ונמכרו לנו · והמעשה יבא לידי כך שיהיו מכורים לנו מיד הגוים׃ לא טוב הדבר · רע הדבר בפני הקב״ה׃ ויחרישו · שתקו ונתביישו ולא ידעו מה להשיב׃ מחרפת · מפני חרפת הגוים אויבינו׃ וגם אני אחי ונערי · אף אני וחבירי נושים בהם ממון ואנחנו נעזוב ונמחול להם כל ההלוואות הללו נושים כמו והנושה בא לקחת׃ השיבו נא · ואף אתם תעשו כמוני למחול להם כל חובותיהם׃ ומאת הכסף · ורוב הכסף שהם חייבים לכם עם הדגן והתירוש וגו׳׃ ויאמרו נשיב · וכן אמרו להשיב ולמחול כדבר הזה · שיהיו מוחלים גם הם׃ גם חצני נערתי · אף אני בגדי חצני נערתי חצני כמו והביאו בחיק בחצן׃ נערתי אישקו״ליר בלע״ז כמו התנערי מעפר׃ ככה ינער · ינער הקב״ה מן העולם ומנכסיהם כל אותם שלא יהו מוחלין חובותיהם׃ נעור וריק · בלא נכסים׃ אמר נוה אותי · המלך׃ פחס

ויק' וסימ' ומלכי צדק מלך שלם • וגם תבן גם מספוא יש דפילגש בגבעה • והיה כנור ונבל ותוף וחליל • ויחזק את המצדות דד"ה • לאמתם יאמרו איה דגן • לחם חמודו' לא אכלתי ובשר • והפחות הראשונים אשר לפני : להרבה ג' וסימ' ובכל עיר ועיר • ואשר היה נעשה ליום אחד • הלא הכושים והלובים : ולא נותר ה' בקריאה וסימ' ולא נותר

גם מיום אשר צוה אתי להיות פחם בארץ יהודה משנת עשרים ועד שנת שלשים ושתים לארתחשסתא המלך שנים שתים עשרה אני ואחי לחם הפחה לא אכלתי: והפחות הראשנים אשר לפני הכבידו על העם ויקחו מהם בלחם ויין אחר כסף שקלים ארבעים גם נעריהם שלטו על העם ואני לא עשיתי כן מפני יראת אלהים: וגם במלאכת החומה הזאת החזקתי ושדה לא קנינו וכל נערי קבוצים שם על המלאכה: והיהודים והסגנים מאה וחמשים איש והבאים אלינו מן הגוים אשר סביבתינו על שלחני: ואשר היה נעשה ליום אחד שור אחד צאן שש ברורות וצפרים נעשו לי ובין עשרת ימים בכל יין להרבה ועם זה לחם הפחה לא בקשתי כי כבדה העבדה על העם הזה: זכרה לי אלהי לטובה כל אשר עשיתי על העם הזה:

ויהי כאשר נשמע לסנבלט וטוביה ולגשם הערבי וליתר איבינו כי בניתי את החומה ולא נותר בה פרץ גם עד העת ההיא דלתות לא העמדתי בשערים: וישלח סנבלט וגשם אלי לאמר לכה ונועדה יחדו בכפירים בבקעת אונו והמה חשבים לעשות לי רעה:

ואשלחה עליהם מלאכים לאמר מלאכה גדולה אני עשה ולא אוכל לרדת למה תשבת המלאכה כאשר ארפה וירדתי אליכם: וישלחו אלי כדבר הזה ארבע פעמים ואשיב אותם כדבר הזה: וישלח אלי סנבלט כדבר הזה פעם חמישית את נערו ואגרת פתוחה בידו: כתוב בה בגוים נשמע וגשמו אמר אתה והיהודים חשבים למרוד על כן אתה בונה החומה ואתה הוה להם למלך כדברים האלה: וגם נביאים העמדת לקרא עליך בירושלם לאמר מלך ביהודה ועתה ישמע למלך כדברים האלה ועתה לכה ונועצה יחדו: ואשלחה אליו לאמר לא נהיה כדברים האלה אשר אתה אומר כי מלבך אתה בוראם: כי כלם מיראים אותנו לאמר ירפו ידיהם מן המלאכה ולא תעשה ועתה חזק את ידי: ואני באתי בית שמעיה בן דליה בן מהיטבאל והוא עצור ויאמר נועד אל בית האלהים אל תוך ההיכל ונסגרה דלתות ההיכל כי באים להרגך ולילה באים להרגך: ואמרה האיש כמוני יברח ומי כמוני אשר יבוא אל ההיכל וחי לא אבוא: ואכירה והנה לא אלהים שלחו כי הנבואה דבר עלי וטוביה וסנבלט שכרו:

ג' ירק' כען ובעשב השדה • ולא נותר מהם איש כי אם כלב • ולא נותר מהם אחד • ולא נותר בו ובכל האנשים • ולא נותרה בה פרץ : פתוחה ה' בקריאה וסימ' ויעזבו את העיר פתוחה • ואמרת חרב חרב פתוחה • ואגרת פתוחה בידו :

רשי

פחם • כמו פחה. שלשון דוגמ' רקם שהוא כמו רקה: תשכת עשרי' • למלך דריוש כיאזו עלה מבבל שנאמר ויהי בחדש ניסן שנת עשרים וגו': שנים שתים עשרה • שהם שתים עשרה שנה: אני ואחי • אני וחברי אשר באו עמי: לחם הפחה לא אכלתי • לחם שהוא ראוי למאכל הפחה שהעם נותנין אותו אל הפחה מן המס: הכבידו על העם: הכבידו מס על העם: ויקחו • והיו לוקחים מהם בשביל המס לחם ויין אחר כתיבת ארבעים משקלים של כסף וכך היו רגילים בכל שנה: גם נעריהם • של פחות: החומה • חומת העיר: החזקתי • העסקתי לעסוק בה תדיר: ושדה לא קנינו • ובשדות של היהודים שהיו בונים החומה לא קנינו אני ובני שעתי על עסק דוחקן שהיו עוסקין בבניין החומה • אבל הייתי נותן להם ממון כדי לבנות הבנין: על המלאכה • לבנות תדיר: מאה וחמשים איש • היו אוכלים על שלחני לבד הגרים הבאים אלינו מן הגוים שאף הם היו אוכלים על שלחני: ואשר היה נעשה • ובכל יום ויום היו אוכלים על שלחני שור אחד ושש צאן וצפרים הרבה: ברורות • פתרונו לפי ענינו שש צאן שמנות כענין שנאמר חמש צאן עשויות: נעשו לי • לשון תקון כמו ובן הבקר אשר עשה: ובין עשרת ימים • ובכל יום ויום היו שותים יין הרבה כדי שיעור ספוק של עשרת ימים: ועם זה • ובשביל כל מעשה זה שהייתי מוציא הוצאו' כל כך: לחם • של מס הראוי לפחה לא בקשתי ולא שאלתי מן העם שהרי כבדה וחזקה עבודת בניין החומה עליהם: ולא נותר בה • בחומת העיר: דלתות לא העמדתי • שלא נעשו דלתות בשערי העיר: בכפירים • שם מקום הוא: אשר בבקעת אונו • כך שם הבקעה: והמה חושבים • עלי הבנתי מהם שהיו חושבים עלי להרגני שם: מלאכה גדולה אני עושה • מבנייני העפר: למה תשבות • למה תהיה המלאכה בטלה: כאשר ארפה • ידי מן הבניין: וירדתי אליכם • לדבר ולהועד עליכם: את נערו • על ידי נערו: ואגרת פתוחה בידו • כתב אגרת שלא לי על ידו: כתוב בה • באותה אגרת: בגוים נשמע • שנודע לכל הגוים שאתה וכל היהודים חושבים למרוד: וגשמו אומר • גשמו הוא גשם הערבי: ופתרונו כאדם שאומר לחבירו כך הוא הדבר ופלוני אומר: כדברים האלה • מוסב על כתוב זה ומקרא מסורס הוא והרי הוא כאילו נאמר כתוב בה כדברים האלה בגוים נשמע וגו': וגם נביאים וגו' • עד ונועצה יחדיו היה כתוב באגרת: נביאים • בעלי לשון. כמו בורא ניב שפתים: לאמר • שאומרים יש מלך ביהודה: ועתה ישמע למלך • אחרי שנקראת מלך ישמע למלך כדברים האלה: כי מלבך • הרי כי במקום אלא: בודם • קונטרבנט"אלם בלע"ז כמו אשר בדה מלבו: כי כלם • כי כל הגוים: מיראים אותנו. מתיראים ממנו וכך הם אומרים ירפו ידיהם וגו': ועתה חזק את ידי • לסייעני בבניין החומה • והוא עצור • שמכאו בביתו: ויאמר נועד • אותו שמעיה היה נביא שקר וקבל שחד מן סנבלט וחביריו להפחיד את נחמיה כדי לבטל את המלאכה: כי באים להרגך • שהרי יבאו להרגך סנבלט וחביריו: ולילה יבאו • ועל כן הזהירו ליכנס בהיכל ולסגור הדלתות עליו שעדיין לא נעשו דלתות שערי העיר כמה שנאמר בתחילת הפרשה גם עד העת ההיא דלתות לא העמדתי בשערים: האיש כמוני יברח • בתמיה • אם איש כמוני יברח ליכנס בהיכל: לא אבוא • לא אכנס שם מפני פחד המיתה ולא אעבור על המצוה של הקב"ה שלא יבוא ויכנס זר בהיכל: ואכירה • הכרתי בדבריו שלא שלחו הקב"ה בדבר זה שאעבור עבירה מפני פחד המיתה: כי הנבואה דבר עלי • שהרי הוא דבר דברים הללו עלי בשם נבואה: שכרו • כל אחד ואחד מהם שכרו ונתנו לו שכר להפחידני ולבטל בניין החומה: למען

אבן עזרא

פחם • המ"ם נוסף ופחה ופחם כאמנה ואמנם או המ"ם סימן הרבים והטעם פחה שלהם והוא הנכון רק הראוי פחתם: לחם הפחה • הראוי לפחה: הכבידו • חסר עול או משא: בלחם ויין אחר • הראוי במאכל אח' היו לוקחי' מהם שקלי' ארבעי': ושדה לא קנינו • הכנים אחיו עמו הנזכרים למעלה באמרו אני ואחי: ואשר היה נעשה עבר מבנין נפעל והוא חסר וי"ו והטעם ונעשה ופי' תקון כמו וימהר לעשות אותו: ובין עשרת ימים • למדנו מזה כי יום אחד בין עשרת ימים היתה נעשת שעור הזאת והיה מוציא בכל יין להיות הרבה בלא חסרון: ועם כל זה לחם הפחה לא בקשתי כי הבשר והיין הרבה רק הלחם מעט ולא כראוי לפחה בעבור הרעב לא בקשתי מן העם כשרים הראשונים לתת לי: על העם • כמו אל העם: בכפירים • באחד מהם וכן ויקבר בערי גלעד: ואגרת פתוחה בידו • פי' פרושה כענין ויפרשהו חזקיהו לפני יי': וגשמו אומר • הוא גשם הערבי והוי"ו נוסף כיתר יתרו: ואתה הוה • חפץ שתהיה להם למלך: כדברים האלה • פי' דבר שלא אני או פי' כדברים האלה שמעתי: אתה בודאם • מכזב כמו בדיך מתים יחרישו בחדש אשר בדה מלבו ובלשון חכמינו ז"ל בדאי: כי כולם • כטעם כולכם וכן כלם תשובו ובאו נא ופי' כלכם מפחדים אותנו כדי שלא תעשה המלאכה: ועתה חזק את ידי • לסנבלט הוא אומר על ידי פיום: והוא עצור • לפני הבורא לעבדו כעוצר עצמו מהכלאה והעצור בתענית כדרוא"ג האדומי שהיה נעצר: כמוני • הראשון שבח והשני לשון גנות: כי הנבואה • שם דבר והטעם הנבואה מלבו דבר עלי שמעיה: שכרו • וי"ו סנבלט תחת או: שכרו • שם דבר וטעמו הנז' נתנו שכרו והראשון קרוב:

בלשון ב׳ וסימ׳ אשר באו עם זרובבל. הבאי׳ עם זרובבל ישוע וגו׳ : בענה כולהון כתי׳ ה׳ בכ״ג כתיב א׳ וסימני׳ בענא בן אחילוד . בענא בן חושי . ועל ידם החזיק צדוק בן בענא : סימן כל הדין ענינא ר״פ בני עד אנשי בית לחם ומן אנשי בית לחם עד בני עילם ר״פ אנשי : זכי ב׳ זקף קמץ וסימ׳ בני זכי שבע מאות וששים . וחבירו : בגוי ב׳ זקף קמץ וסי׳ בני בגוי אלפים חמשים וששה . בני בגוי אלפים ששים ושבעה : לחזקיה ב׳ וסי׳ בני אטר לחזקיה תנינא . וילבדוה מקצה שלש שנים . וב׳ ליחזקיהו עשר וכבוד . וב׳ יחזקיה

לְמַ֣עַן שָׂכ֣וּר ה֔וּא לְמַֽעַן־אִירָ֥א וְאֶֽעֱשֶׂה־כֵּ֖ן וְחָטָ֑אתִי וְהָיָ֤ה לָהֶם֙ לְשֵׁ֣ם רָ֔ע לְמַ֖עַן יְחָרְפֽוּנִי׃ זָכְרָ֧ה אֱלֹהַ֛י לְטוֹבִיָּ֥ה וּלְסַנְבַלַּ֖ט כְּמַעֲשָׂ֣יו אֵ֑לֶּה וְגַ֨ם לְנֽוֹעַדְיָ֤ה הַנְּבִיאָה֙ וּלְיֶ֣תֶר הַנְּבִיאִ֔ים אֲשֶׁ֥ר הָי֖וּ מְיָֽרְאִ֥ים אוֹתִֽי׃ וַתִּשְׁלַם֙ הַֽחוֹמָ֔ה בְּעֶשְׂרִ֥ים וַחֲמִשָּׁ֖ה לֶאֱל֑וּל לַחֲמִשִּׁ֥ים וּשְׁנַ֖יִם יֽוֹם׃ וַיְהִ֗י כַּאֲשֶׁ֤ר שָֽׁמְעוּ֙ כָּל־א֣וֹיְבֵ֔ינוּ וַיִּֽרְא֗וּ כָּל־הַגּוֹיִם֙ אֲשֶׁ֣ר סְבִיבֹתֵ֔ינוּ וַֽיִּפְּל֥וּ מְאֹ֖ד בְּעֵֽינֵיהֶ֑ם וַיֵּ֣דְע֔וּ כִּ֚י מֵאֵ֣ת אֱלֹהֵ֔ינוּ נֶעֶשְׂתָ֖ה הַמְּלָאכָ֥ה הַזֹּֽאת׃ גַּ֣ם׀ בַּיָּמִ֣ים הָהֵ֗ם מַרְבִּ֞ים חֹרֵ֤י יְהוּדָה֙ אִגְּרֹ֣תֵיהֶ֔ם הוֹלְכ֖וֹת עַל־טוֹבִיָּ֑ה וַאֲשֶׁ֣ר לְטוֹבִיָּ֔ה בָּא֖וֹת אֲלֵיהֶֽם׃ כִּֽי־רַבִּ֣ים בִּֽיהוּדָ֗ה בַּעֲלֵ֤י שְׁבוּעָה֙ ל֔וֹ כִּֽי־חָתָ֥ן ה֖וּא לִשְׁכַנְיָ֣ה בֶן־אָרַ֑ח וִיהוֹחָנָ֣ן בְּנ֔וֹ לָקַ֕ח אֶת־בַּת־מְשֻׁלָּ֖ם בֶּ֥ן בֶּרֶכְיָֽה׃ גַּ֣ם טוֹבֹתָ֗יו הָי֤וּ אֹֽמְרִים֙ לְפָנַ֔י וּדְבָרַ֕י הָי֥וּ מוֹצִיאִ֖ים ל֑וֹ אִגְּר֛וֹת שָׁלַ֥ח טוֹבִיָּ֖ה לְיָֽרְאֵֽנִי׃ וַיְהִ֗י כַּאֲשֶׁ֤ר נִבְנְתָה֙ הַֽחוֹמָ֔ה וָאַעֲמִ֖יד הַדְּלָת֑וֹת וַיִּפָּ֥קְד֛וּ הַשּׁוֹעֲרִ֥ים וְהַמְשֹׁרְרִ֖ים וְהַלְוִיִּֽם׃ וָאֲצַוֶּ֞ה אֶת־חֲנָ֣נִי אָחִ֗י וְאֶת־חֲנַנְיָ֛ה שַׂ֥ר הַבִּירָ֖ה עַל־יְרֽוּשָׁלִָ֑ם כִּֽי־ה֗וּא כְּאִ֥ישׁ אֱמֶ֛ת וְיָרֵ֥א אֶת־הָאֱלֹהִ֖ים מֵרַבִּֽים׃ וַיֹּ֣אמֶר לָהֶ֗ם לֹ֨א יִפָּתְח֜וּ שַׁעֲרֵ֤י יְרֽוּשָׁלִַ֙ם֙ עַד־חֹ֣ם הַשֶּׁ֔מֶשׁ וְעַ֛ד הֵ֥ם עֹמְדִ֖ים יָגִ֣יפוּ הַדְּלָת֑וֹת וֶאֱחֹ֑זוּ וְהַעֲמֵיד מ

מִשְׁמְר֗וֹת יֹשְׁבֵ֣י יְרֽוּשָׁלִַ֔ם אִ֣ישׁ בְּמִשְׁמָר֔וֹ וְאִ֖ישׁ נֶ֥גֶד בֵּיתֽוֹ׃ וְהָעִ֗יר רַחֲבַ֤ת יָדַ֙יִם֙ וּגְדֹלָ֔ה וְהָעָ֖ם מְעַ֣ט בְּתוֹכָ֑הּ וְאֵ֥ין בָּתִּ֖ים בְּנוּיִֽם׃ וַיִּתֵּ֤ן אֱלֹהַי֙ אֶל־לִבִּ֔י וָֽאֶקְבְּצָ֞ה אֶת־הַחֹרִ֧ים וְאֶת־הַסְּגָנִ֛ים וְאֶת־הָעָ֖ם לְהִתְיַחֵ֑שׂ וָֽאֶמְצָ֗א סֵ֣פֶר הַיַּ֤חַשׂ הָעוֹלִים֙ בָּרִ֣אשׁוֹנָ֔ה וָאֶמְצָ֖א כָּת֥וּב בּֽוֹ׃ אֵ֣לֶּה׀ בְּנֵ֣י הַמְּדִינָ֗ה הָעֹלִים֙ מִשְּׁבִ֣י הַגּוֹלָ֔ה אֲשֶׁ֣ר הֶגְלָ֔ה נְבוּכַדְנֶצַּ֖ר מֶ֣לֶךְ בָּבֶ֑ל וַיָּשׁ֛וּבוּ לִירֽוּשָׁלִַ֥ם וְלִיהוּדָ֖ה אִ֥ישׁ לְעִירֽוֹ׃ הַבָּאִ֣ים עִם־זְרֻבָּבֶ֗ל יֵשׁ֡וּעַ נְ֠חֶמְיָה עֲזַרְיָ֨ה רַעַמְיָ֜ה נַחֲמָ֗נִי מָרְדֳּכַ֛י בִּלְשָׁ֥ן מִסְפֶּ֖רֶת בִּגְוַ֣י נְח֣וּם בַּעֲנָ֑ה מִסְפַּ֕ר אַנְשֵׁ֖י עַ֥ם יִשְׂרָאֵֽל׃ בְּנֵ֣י פַרְעֹ֔שׁ אַלְפַּ֕יִם מֵאָ֖ה וְשִׁבְעִ֥ים וּשְׁנָֽיִם׃ בְּנֵ֣י שְׁפַטְיָ֔ה שְׁלֹ֥שׁ מֵא֖וֹת שִׁבְעִ֥ים וּשְׁנָֽיִם׃ בְּנֵ֣י אָרַ֔ח שֵׁ֥שׁ מֵא֖וֹת חֲמִשִּׁ֥ים וּשְׁנָֽיִם׃ בְּנֵֽי־פַחַ֥ת מוֹאָ֖ב לִבְנֵ֣י יֵשׁ֣וּעַ וְיוֹאָ֑ב אַלְפַּ֕יִם וּשְׁמֹנֶ֥ה מֵא֖וֹת שְׁמֹנָ֥ה עָשָֽׂר׃ בְּנֵ֣י עֵילָ֔ם אֶ֕לֶף מָאתַ֖יִם חֲמִשִּׁ֥ים וְאַרְבָּעָֽה׃ בְּנֵ֣י זַתּ֔וּא שְׁמֹנֶ֥ה מֵא֖וֹת אַרְבָּעִ֥ים וַחֲמִשָּֽׁה׃ בְּנֵ֣י זַכָּ֔י שְׁבַ֥ע מֵא֖וֹת וְשִׁשִּֽׁים׃ בְּנֵ֣י בִנּ֔וּי שֵׁ֥שׁ מֵא֖וֹת אַרְבָּעִ֥ים וּשְׁמֹנָֽה׃ בְּנֵ֣י בֵבָ֔י שֵׁ֥שׁ מֵא֖וֹת עֶשְׂרִ֥ים וּשְׁמֹנָֽה׃ בְּנֵ֣י עַזְגָּ֔ד אַלְפַּ֕יִם שְׁלֹ֥שׁ מֵא֖וֹת עֶשְׂרִ֥ים וּשְׁנָֽיִם׃ בְּנֵי֙ אֲדֹ֣נִיקָ֔ם שֵׁ֥שׁ מֵא֖וֹת שִׁשִּׁ֥ים וְשִׁבְעָֽה׃ בְּנֵ֣י בִגְוָ֔י אַלְפַּ֖יִם שִׁשִּׁ֥ים וְשִׁבְעָֽה׃ בְּנֵ֣י עָדִ֔ין

דבר יי׳ אשר היה אל הושע . אשר היה אל מיכה . ואינון ג׳ ונין מן ב״ב בחד לישן : סימן כל קריאה קרית יערים בכ״ב קרית ערים וסי׳ וצלע האלף היבוסי הוא קרית ערים : בני קרית ערים כפירה ובארות קדמאה :

אבן עזרא

למען שכור . הוא דבר למען והטעם כי הנבואה דבר למען שהיה שכור : למען אירא ואעשה כן . שאכנס בהיכל : וחטאתי . לשם . להם לשם רע . עלי שסגרתי הדלתות : יחרפוני . שפחדתי מהם ונחבאתי : וגם לנועדיה הנביאה . הסכמת המפרשים שהוא שמעיה בן דליה וקראו כן בעבור שאמר נועד אל בית האלהים ואלת הנביאה באה על דרך תיבת נועדיה שהיא כטעם נקבה בדבור ואוכנה על דרך הענין כטעם אמרה קהלת ולאמר כי נועדיה היתה אשה התנבאה עליו שקר הוא הקרוב וסרו כל הטענות . ואלת וגם לנועדיה לרבות על שמעיה וזה הנכון : לחמשים ושנים יום . שאלה כבלתו האגרת : ויפלו מאד בעיניהם . כשפלים ונופלים ממעלתם ואין להם תקומה לפניהם : אגרות שלח . דבק עם ודברי היו מוציאים והטע׳ מה שדברתי להם שאגרו שלח טוביה לירא׳ כי היו מוציאים ומודיעים לו שכך ספרתי להם : כאיש אמת . הכף לאמתת הדבר : ועד הם עומדים יגיפו הדלתות ואחזו . הכתוב בלשונו פעם ידבר עם הנמצא כאילו נעלם ממנו כענין ישקני מנשיקות פיהו : והם עומדים : רמז לחנני וחנניה . והטעם בעוד שהם עומדים בשערים הזהירם שיגיפו השערים סגרו הדלתות לפניהם ואמר להם אתם אחוזו הדלתות בבריחים . יגיפו . תרגום וסגרת הדלת ותגיפין דשא : והעמד . שם הפועל : החורים . תרגום לבן חיור והוא עין מראה כבגד וממנו נקראו חורי׳ : אלה בני המדינה . בפסוק העליון אמר להתיחש והטעם להראות היחס ומצא כתו׳ בו את בני המדינה העולי׳ וכאשר נקשרה חומת ירושלם רצה נחמיה שיתיחסו לבית אבותם לבלתי התערב . עמהם זרים רבים נוספו שאינם במספר הראשון ורבי׳ נגרעו שכבר מתו ולא היו בימי נחמיה ורבי׳ הולידו בני׳ בתוך ל״ו שנים שנתים לכורש וי״ד לאחשורוש וכ׳ לארתחששתא עד עלות נחמיה ולנמצאים אמר להתיחש :

ואם ישאל איש למה אמר כתוב בו אלה בני המדינה העולים ואינם במספר הראשון ויש בראשון שאינו בשניכי בראשון בני ארח אמר תשע״ה ובשני בני ארח תר״נב . והנה נוספו הראשונים קכ״ג בני שנאה שלשת אלפים ותר״ל ובשני שלשת אלפים ות״תקל ונוספו בשני ויש נזכרים בראשון ובשני אינם נזכרים כי בני יורה ק״יב ובני בני חריף ק״יב . נשיבהו כי הכתוב ידבר כנגד הרוב אמרה להרוג שבעים בני ירובעל ויותם לא נהרג וכן יוצאי ירך יעקב שבעים ויעקב לא יצא מירכו ע׳ ואולי יורה וחריף שני שמות לאיש אחד כשריה רעליה ובשני עזריה רעמיה והמספר השני מעט נוסף על הראשון רק באמרו אלה העולי׳ להודיע כי בני פלוני לא נגרע אחד מהם ובני פלוני נוספו ובני פלוני נגרעו ומתו מהם וכבר פירשתי כל הענין למעלה :

בוס

רשי

למען שכור הוא . אמר לי הדברים הללו : למען אירא . כדי שאתירא מהם להיות עושה כן ליכנס בהיכל ולהיות חוטא : והיה להם לשם רע . למען שיהיה להם לשם רע לחרפני בעברה זו : וגם לנועדיה הנביאה . היא ושאר נביאים שקר קבלו שכר מסנבלט וחביריו כדי להפחידני בנבואות שקריהם : בעשרים וחמשה ימים לחדש אלול בשנת כ׳ לדריוש המלך . שבשנת כ׳ לדריוש עלה נחמיה מבבל ובאותה שנה בנה חרבות ירושלם : לחמשים ושנים יום . סוף . נ״ב יום מיום שהתחילו לבנותו נגמר בנין החומה : ויהי כאשר שמעו כל אויבינו דבר זה שנשלם בניין החומה : ויראו כל הגוים . וכאשר ראו כל האומות שנגמר בניין חומת העיר : ויפלו מאד בעיניהם . נפלו הם עצמם בעיניהם שהיו מואסים בעצמם כי נפל פחד היהודים עליהם : חורי יהודה . שרי יהודה : על טוביה . אל טוביה ישרא׳ רשע היה ואשר לטוביה . והאגרות אשר לטוביה : כי רבים ביהודה . שהיו שרים רבים ביהודה אשר היו לו לטוביה בעלי ברית ושבועה : כי חתן הוא . אותו טוביה לשכניה ויהוחנן בנו . של טוביה : בת משלם . אותו משלם שר וגדול היה :

גם טובותיו . של טוביה היו מספרים לפני אותן בעלי שבועתו וקרוביו טובותיו . שמספרו׳ אותם בלע״ז : היו מוציאים לו . להגיד לו לטוביה : אגרות שלח טוביה . אגרות היה שולח תדיר להפחידני שלא לבנות בניין החומה : ויפקדו . עתה כעשו הלוים פקידים על פקידותן להיותן שוערי׳ ומשוררים מן הלוים בבית המקד׳ על ירושלם . לשמור שערי ירושלם : מרבים . משאר רבים : עד חום השמש . עד חצי היום שהיה היום גדול : ועד הם עומדים . ובעוד שהשערים פתוחים יהיו עומדי׳ שלא יזיזו עד יגופו ויסגרו הדלתו׳ והרוצה לצאת יוצא מן העיר והרוצ׳ ליכנס יבא ויכנס כל כך היו שומרים מפני האויבים : ואחזו . ואחזו הדלתות לסוגרם : משמרות יושבי ירושלם . מיושבי ירושלם העמידו משמרו׳ גיט״ש בלע״ז : רחבת ידים . רחבת מקום וגדולה : להתייחש . לחקור יחוסן : העולים בראשונה . מאותן היהודים העולים עם עזרא בראשונה : ואמצא כתוב בו . כל אלה הדברים היו כתובים באותה אגרת אלה בני המדינה וגו׳ עד והגורלות הפלנו על קרבן העצים : וליהודה . למדינת יהודה : איש לעירו . כל אחד לעירו : הבאים עם זרובבל . אשר באו משבי הגולה עם זרובבל : ישוע . הוא יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול . חשבונות הללו פעמים הם מכוונים עם חשבונו׳ שלמעלה ופעמים שאינם מכוונ׳ זה כנגד זה ולא דקדק המקרא בחשבונו׳ כל כך אבל הכלל שוה לכאן ולכאן שנ׳ כל הקהל כאחד וגו׳ ועל זה הכלל סמך כותב הספר ולא דקדק בחשבון הפרטיות כל כך והכל מפורש למעלה :

ביום

ואנו ג' חס' וסימ' כי הוא ראשית אנו · יהי רעב אנו · בני לוד חדיד ואנו תנינא דסיפרא : הלוים ג' ר"פ וסי' הלוים בני ישוע · וחבירו · הלוים בימי אלישיב : ציחא ג' כתיב א' ב' מל' וא' חס' וסימ' הנתינים · וחברו · וציחא וגשפא נתינים תנינא חס' : חגבא ל' כתיב א' בני לבנא בני חגבא · וחד כתיב ה' בני לבנה קדמא : חקופא ב' וכתי' א' וסימ' בני חקופא · חברו בני בקבוק בני חקופא : יעלא ל' כתיב א' קדמ' כתיב ה' בני מלא בני דרקן בני גדל : אבותם ה' חס' בנביאים ובכתובי' וסימ' ויעש יהודה הרע דרחבעם דמלכים · על אשר

שש מאות חמשים וחמשה : בני אטר לחזקיה תשעים ושמנה : בני חשם שלש מאות עשרים ושמנה : בני בצי שלש מאות עשרים וארבעה : בני חריף מאה שנים עשר : בני גבעון תשעים וחמשה : אנשי בית לחם ונטפה מאה שמנים ושמנה : אנשי ענתות מאה עשרים ושמנה : אנשי בית עזמות ארבעים ושנים : אנשי קרית יערים כפירה ובארות שבע מאות ארבעים ושלשה : אנשי הרמה וגבע שש מאות עשרים ואחד : אנשי מכמס מאה ועשרים ושנים : אנשי בית אל והעי מאה עשרים ושלשה : אנשי נבו אחר חמשים ושנים : בני עילם אחר אלף מאתים חמשים וארבעה : בני חרם שלש מאות ועשרים : בני ירחו שלש מאות ארבעים וחמשה : בני לד חדיד ואנו שבע מאות ועשרים ואחד : בני סנאה שלשת אלפים תשע מאות ושלשים :

הכהנים בני ידעיה לבית ישוע תשע מאות שבעים ושלשה : בני אמר אלף חמשים ושנים : בני פשחור אלף מאתים ארבעים ושבעה : בני חרם אלף שבעה עשר : הלוים בני ישוע לקדמיאל לבני להודוה שבעים וארבעה : המשררים בני אסף מאה ארבעים ושמנה : השערים בני שלם בני אטר בני טלמן בני עקוב בני חטיטא בני שבי מאה שלשים ושמנה : הנתינים בני צחא בני חשפא בני טבעות : בני קירס בני סיעא בני פדון : בני לבנא בני חגבא בני שלמי : בני חנן בני גדל בני גחר : בני ראיה בני רצין בני נקודא : בני גזם בני עזא בני פסח : בני בסי בני מעונים בני נפושסים : בני בקבוק בני חקופא בני חרחור : בני בצלית בני מחידא בני חרשא : בני ברקוס בני סיסרא בני תמח : בני נציח בני חטיפא : בני עבדי שלמה בני סוטי בני ספרת בני פרידא : בני יעלא בני דרקון בני גדל : בני שפטיה בני חטיל בני פכרת הצביים בני אמון : כל הנתינים ובני עבדי שלמה שלש מאות תשעים ושנים : ואלה העולים מתל מלח תל חרשא כרוב אדון ואמר ולא יכלו להגיד בית אבתם וזרעם אם מישראל הם : בני דליה בני טוביה בני נקודא שש מאות ארבעים ושנים : ומן הכהנים בני חביה בני הקוץ בני ברזלי אשר לקח מבנות ברזלי הגלעדי אשה ויקרא על שמם : אלה בקשו כתבם המתיחשים ולא נמצא ויגאלו מן הכהנה : ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו מקדש הקדשים עד עמד הכהן לאורים ותמים : כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש מאות וששים : מלבד עבדיהם ואמהתיהם אלה שבעת אלפים שלש מאות שלשים ושבעה ולהם משררים ומשררות מאתים וארבעים וחמשה : גמלים ארבע מאות שלשים וחמשה חמרים ששת אלפים שבע מאות ועשרים : ומקצת ראשי האבות נתנו למלאכה התרשתא נתן לאוצר זהב דרכמנים אלף מזרקות חמשים כתנות כהנים שלשים וחמש מאות : ומראשי האבות נתנו לאוצר המלאכה זהב דרכמנים שתי רבות וכסף מנים אלפים ומאתים : ואשר נתנו שארית העם זהב דרכמנים שתי רבוא וכסף מנים אלפים וכתנת כהנים ששים ושבעה : וישבו הכהנים והלוים והשוערים והמשררים ומן העם והנתינים וכל ישראל בעריהם ויגע החדש השביעי ובני ישראל בעריהם : ויאספו כל העם כאיש אחד אל הרחוב אשר לפני שער המים ויאמרו לעזרא הספר להביא את ספר תורת משה אשר צוה יהוה את ישראל : ויביא עזרא הכהן את התורה לפני הקהל מאיש ועד אשה וכל מבין לשמע ביום אחד לחדש השביעי : ויקרא בו לפני הרחוב אשר לפני שער המים מן האור עד מחצית היום נגד האנשים והנשים והמבינים ואזני כל העם אל ספר התורה : ויעמד עזרא הספר על מגדל עץ אשר עשו לדבר ויעמד אצלו מתתיה ושמע ועניה ואוריה וחלקיה ומעשיה על ימינו ומשמאלו פדיה ומישאל ומלכיה וחשם וחשבדנה זכריה משלם :

ועוד את יי' דמלכים דשלמה · ויהו הגוים האלה דמלכים · ויעשו כן בני הגולה · ולא יכלו להגיד בית אבותם וזרעם אם מישראל בתרא · וכל אוריתא דכו' חס' במ"ב וסים' אלה קריאי העדה נשיאי מטות אבותם · ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי כי מטה אחד : ולהם ח' וסי' ואתה קח לך מכל מאכל · וישימו לו לבדו · וטפכם אשר אמרתם · כי ום ומקניהם יעלו · ויהי אחרי בא אמציהו · כי הטהרו הכהנים והלוים · מלבד עבדיהם ואמהותיהם דסיפר' · וחבירו · השוערים והשוערים י' מל' בקריאה וסי' ויהי כאשר נבנת חומה · וישבו הכהנים והלוים דס"פ תנינא וקדמא · ושאר העם הכהנים והלוים והשוערים · כי אל הלשכות יביאו · והשוערי' עקוב טלמון ואחיה' · שומרי' שוערי' משמר באספי · ויעשו לו לשכה גדולה · ויעמד השוערים על שערי בית יי' · ובהלוים סופרים ושוטרים : אל ספר ג' בקריאה וסי' כתב לך את הדברים · ויכתוב ירמיהו · ויקרא בו לפני הרחוב ·

אבן עזרא

ביום אחד לחדש השביעי · דבק עם ראש הפסוק והטעם ויביא עזרא את התורה ביום פלוני : ויקרא בו · רמז לספר התורה : מגדל עץ · כדמות מגדל כאשר הבחנו עושים פה בבתי כנסיות : וכפתחו

רשי

ביום אחד לחדש השביעי · הוא יום של ראש השנה : מן האור · מן תחלת היום · אל ספר התורה · היו כל העם מטים אזניהם : אשר עשו לדבר · אותו מגדל עץ עשו נעשה כך לקרות עם עליו ספר התורה : כי

אמן אמן ב׳ דסמיכ׳ וסימ׳ ואמרה האשה אמן אמן· ויברך עזרא את יי׳ האלהים הגדול׃ שכל ה׳ פתחין וסימ׳ בלשון תרגום אתתא אתיעצת ואתיהיבת לגברא ספרא· וביאורם והאשה טובת שכל ויפת תואר· יועץ בשכל· נתן הסכל במרומים רבים· איש שכל מבני מחלי׃ ושום שכל ויבינו במקרא׃ ועונות ו׳ מל׳ בליש׳ בקרי׳ וסי׳ אם עונות תשמר יהי׳ מי· במה לי עונות וחטאות· ותורישני עונות נעורי׳ כי חמה עונות חרב למען תדעון· כי בחטאינו ובעונות אבותינו ירושלם· ויתודו על חטאתיהם· ועונות אבתיהם׃

ויפתח עזרא הספר לעיני כל העם כי מעל כל העם היה וכפתחו עמדו כל העם: ויברך עזרא את יהוה האלהים הגדול ויענו כל העם אמן אמן במעל ידיהם ויקדו וישתחוו ליהוה אפים ארצה: וישוע ובני ושרביה ימין עקוב שבתי הודיה מעשיה קליטא עזריה יוזבד חנן פלאיה והלוים מבינים את העם לתורה והעם על עמדם: ויקראו בספר בתורת האלהים מפרש ושום שכל ויבינו במקרא: ויאמר נחמיה הוא התרשתא ועזרא הכהן הספר והלוים המבינים את העם לכל העם היום קדש הוא ליהוה אלהיכם אל תתאבלו ואל תבכו כי בוכים כל העם כשמעם את דברי התורה: ויאמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדנינו ואל תעצבו כי חדות יהוה היא מעזכם: והלוים מחשים לכל העם לאמר הסו כי היום קדש ואל תעצבו: וילכו כל העם לאכל ולשתות ולשלח מנות ולעשות שמחה גדולה כי הבינו בדברים אשר הודיעו להם: וביום השני נאספו ראשי האבות לכל העם הכהנים והלוים אל עזרא הספר ולהשכיל אל דברי התורה: וימצאו כתוב בתורה אשר צוה יהוה ביד משה אשר ישבו בני ישראל בסכות בחג בחדש השביעי: ואשר ישמיעו ויעבירו קול בכל עריהם ובירושלם לאמר צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבת לעשת סכת ככתוב: ויצאו העם ויביאו ויעשו להם סכות איש על גגו ובחצרתיהם ובחצרות בית האלהים

וברחוב שער המים וברחוב שער אפרים: ויעשו כל הקהל השבים מן השבי סכות וישבו בסכות כי לא עשו מימי ישוע בן נון כן בני ישראל עד היום ההוא ותהי שמחה גדולה מאד: ויקרא בספר תורת האלהים יום ביום מן היום הראשון עד היום האחרון ויעשו חג שבעת ימים וביום השמיני עצרת כמשפט:

וביום עשרים וארבעה לחדש הזה נאספו בני ישראל בצום ובשקים ואדמה עליהם: ויבדלו זרע ישראל מכל בני נכר ויעמדו ויתודו על חטאתיהם ועונות אבתיהם: ויקומו על עמדם ויקראו בספר תורת יהוה אלהיהם רבעית היום ורבעית מתודים ומשתחוים ליהוה אלהיהם: ויקם על מעלה הלוים ישוע ובני קדמיאל שבניה בני שרביה בני כנני ויזעקו בקול גדול אל יהוה אלהיהם: ויאמרו הלוים ישוע וקדמיאל בני חשבניה שרביה הודיה שבניה פתחיה קומו ברכו את יהוה אלהיכם מן העולם עד העולם ויברכו שם כבדך ומרומם על כל ברכה ותהלה: אתה הוא יהוה לבדך את עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואתה מחיה את כלם וצבא השמים לך משתחוים: אתה הוא יהוה האלהים אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם: ומצאת את לבבו נאמן לפניך וכרות עמו הברית לתת את ארץ הכנעני החתי האמרי והפרזי והיבוסי והגרגשי לתת לזרעו ותקם את דבריך כי צדיק אתה:

ושארא עונת כתיב׃ לבדך ג׳ זקפין בקריאה וסי׳ מדוע אתה יושב לבדך וכל העם· ויחרד אחימלך לקראת דוד· אתה הוא יי׳ לבדך אתה עשית את השמים· אנך׃ ומצאת ג׳ וסימנ׳ ובקשתם משם את· בלכתך היום מעמדי· ומצאת את לבבו נאמן לפניך׃

אבן עזרא

וכפתחו עמדו· העמידה בדיבור ופירושו שתקו והחרישו וכן עמדו לא ענו עוד ויתכן שעמדו על רגליהם לכבוד התורה והעד ויקומו על עמדם וכן אמרו חכמינו ז״ל מימות משה ועד רבן גמליאל היו למדין מעומד׃ במועל ידיהם· משרש על״ל וכמוהו ועוללתי בעפר קרני והוא כטעם מעלה מן עלה ויעל והם שנים שרשים בענין אחד כמו סובב ומסבה ופי׳ במועל בנשיאות ידיהם כטעם שאו ידיכם קדש וברכו את יי׳׃ מבינים את העם לתורה· הבינום להקשיב התורה׃ מפורש· פי׳ דבר מפורש׃ ושום שכל· שמו שכלם להבין במקרא זאת השומה בעיון הלב כטעם ואתנה את לבי לדעת חכמה׃ לכל העם· דבק עם ויאמר שהוא ראש הפסוק׃ כי חדות יי׳ היא מעזכם· השמחה היא תעוז אתכם אם תקיימוה כי כן כתוב ושמחת בחגך׃ מחשים לכל העם· פעל יוצא׃ הסו· מלעיל בגלגל הפסק וכן ערו ערו עד היסוד בה׃ ואשר ישמיעו· ועלי עץ שמן ועלי עץ הדס ועלי תמרים והוו״ן אינם מוסיפים על הענין רק טעמו או עלי עץ שמן או עלי הדס וכן ומקלל אביו ואמו· וההדס והעבות ידענו מן הקבלה שהם עץ אחד וכן אמר המתרגם עבות הדסין על דרך קבלה רק ים בו מינין הנמצאים בשלשה עלים הוא הנקרא מן מעשה ע״ית ואני מצאתי בששה עלים והוא הנאה מכולם להקרא עבות ויש או כי ימצא בשבע׳ עלים ורבותינו קראוהו הדס שוטה׃ ישוע· נקרא בשלשה שמות׃ יום ביום· פי׳ ביום הראוי והטעם מענין היום׃ ויקם על מעלה· שם דבר סמוך והטעם מנהגם להתפלל שם׃ קומו ברכו· הורו לישראל לברך השם שהוא מן העולם ועד העולם לנכח נכחים הוא אלהיכם אין עוד והטע׳ ברכוהו אתם ואמרו לפניו יברכו שם כבודך בני אדם ותהיה מרומם על כל ברכה והטעם פירוש אחר שיברכוך׃ השמים· הוא הרקיע ושמי השמים הגלגלים העליונים׃ כי

רשי

כי מעל כל העם היה· ועל כן ראוהו כלם׃ וכפתחו עמדו כל העם· וכאשר פתחו לקרות שתקו כל העם· עמדו לשון שתיקה שתקו כמו עמדו ולא ענו עוד׃ במעל ידיהם· בנשיאות ידיהם שנשאו כפיהם למעלה להודות להקב״ה כענין שנאמר ויפרוש כפיו השמים׃ מבינים את העם· שהיו מתרגמין לעם דברי תורה׃ על עמדם· שהיו עומדין על רגליהם׃ ושום שכל· ושימת חכמה ושום לשון פעול׃ היום קדוש· כי יום ראש השנה הוא׃ כי בוכים כל העם· מפני שלא קיימו התורה כראוי׃ לאין נכון לו· לעני שאין מזומן לו מאכלו׃ מחשים· היו מזהירין לכל העם לחשות שלא יבכו עוד׃ הסו· לשון שתיקה· כמו ויהס כלב׃ וביום השני של ראש השנה· ואשר ישמיעו· וכוו אשר ישמיעו קול׃ לחוג את חג הסוכות· וכן כוהג המקרא לדבר כענין הזה כמו אמור לנער ויעבור לפנינו׃ ועלי הדס· מפורש במסכת סוכה זהו הדס שוטה שאינו ראוי ללולב כי אם לעשות סוכה׃ ועלי תמרים· ללולב׃ ועלי עץ עבות· זהו הדס הראוי ללולב כמפורש במסכת סוכה׃ יום ביום· בכל יום ויום׃ ואדמה עליהם· העלו עפר על ראשם׃ מכל בני נכר· ומנשיהם הנכריות כמו שנאמר למעלה׃ על מעלה הלוים· מעלות היו שם שהלוים עומדים שם עליהם בשעה שיאמרו שירה׃ מן העולם ועד העולם· מתחלת העולם ועד תכליתו יהא ברוך׃ ויברכו שם כבודך· עכשיו דברו הלוים כלפי שכינה בתפלה ויברכו שם כבודך כי הוא גדול ומרומם על כל ברכה ותהלה כיכל הברכות והתהלות שלו הם· ד״א ומרומם על כל ברכה ותהלה שאין בריה יכולה לברכו ולהללו כפי גדלו ורוממותו שהוא מרומם וכשא יותר ממה שאין הפה יכולה לדבר׃ ושמת· טעמו למעלה בשי״ן לפי שמשמעותו בלשון עבר׃ וכרות עמו· לשון פעול׃ כי

והים וסימ׳ הגדול וגבול ויהושע · והים בקעת לפניהם ר״פ · והים לרחצה הכהנים בו · והם עליהם מלמעלה · כל הנחלים הולכים אל הים והים : ודבר י״א בקריאה וסימ׳ ועתה קום צא ודבר על לב עבדיך · ומלאך יי׳ דבר אל אליה · ויהי המה הולכים והנה רכב איש · ואם תסיר מתוכך מוטה שלח אצבע ודבר · וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר · ועתה יען עשותכם · מן שלש עשרה שנה ליאשיהו בן אמון · אין קורא בצדק · הוקם את דברי יהונדב בן רכב ודבר אלהים כה אמר דריש פסוק · ועל הר סיני ירדת ׃

וַתֵּרֶא אֶת־עֳנִי אֲבֹתֵינוּ בְּמִצְרָיִם וְאֶת־זַעֲקָתָם שָׁמַעְתָּ עַל־יַם־סוּף׃ וַתִּתֵּן אֹתֹת וּמֹפְתִים בְּפַרְעֹה וּבְכָל־עֲבָדָיו וּבְכָל־עַם אַרְצוֹ כִּי יָדַעְתָּ כִּי הֵזִידוּ עֲלֵיהֶם וַתַּעַשׂ־לְךָ שֵׁם כְּהַיּוֹם הַזֶּה׃ וְהַיָּם בָּקַעְתָּ לִפְנֵיהֶם וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ־הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה וְאֶת־רֹדְפֵיהֶם הִשְׁלַכְתָּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אֶבֶן בְּמַיִם עַזִּים׃ וּבְעַמּוּד עָנָן הִנְחִיתָם יוֹמָם וּבְעַמּוּד אֵשׁ לַיְלָה לְהָאִיר לָהֶם אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר יֵלְכוּ־בָהּ׃ וְעַל הַר־סִינַי יָרַדְתָּ וְדַבֵּר עִמָּהֶם מִשָּׁמָיִם וַתִּתֵּן לָהֶם מִשְׁפָּטִים יְשָׁרִים וְתוֹרוֹת אֱמֶת חֻקִּים וּמִצְוֺת טוֹבִים׃ וְאֶת־שַׁבַּת קָדְשְׁךָ הוֹדַעְתָּ לָהֶם וּמִצְווֹת וְחֻקִּים וְתוֹרָה צִוִּיתָ לָהֶם בְּיַד מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ׃ וְלֶחֶם מִשָּׁמַיִם נָתַתָּה לָהֶם לִרְעָבָם וּמַיִם מִסֶּלַע הוֹצֵאתָ לָהֶם לִצְמָאָם וַתֹּאמֶר לָהֶם לָבוֹא לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָשָׂאתָ אֶת־יָדְךָ לָתֵת לָהֶם׃ וְהֵם וַאֲבֹתֵינוּ הֵזִידוּ וַיַּקְשׁוּ אֶת־עָרְפָּם וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל־מִצְוֺתֶיךָ׃ וַיְמָאֲנוּ לִשְׁמֹעַ וְלֹא־זָכְרוּ נִפְלְאֹתֶיךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּהֶם וַיַּקְשׁוּ אֶת־עָרְפָּם וַיִּתְּנוּ־רֹאשׁ לָשׁוּב לְעַבְדֻתָם בְּמִרְיָם וְאַתָּה אֱלוֹהַּ סְלִיחוֹת חַנּוּן וְרַחוּם אֶרֶךְ־אַפַּיִם וְרַב־וְחֶסֶד וְלֹא עֲזַבְתָּם׃ אַף כִּי־עָשׂוּ לָהֶם עֵגֶל מַסֵּכָה וַיֹּאמְרוּ זֶה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הֶעֶלְךָ מִמִּצְרָיִם וַיַּעֲשׂוּ נֶאָצוֹת גְּדֹלוֹת׃ וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים לֹא עֲזַבְתָּם בַּמִּדְבָּר אֶת־עַמּוּד הֶעָנָן לֹא־סָר מֵעֲלֵיהֶם בְּיוֹמָם לְהַנְחֹתָם בְּהַדֶּרֶךְ וְאֶת־עַמּוּד הָאֵשׁ בְּלַיְלָה לְהָאִיר לָהֶם וְאֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר יֵלְכוּ־בָהּ׃ וְרוּחֲךָ הַטּוֹבָה נָתַתָּ לְהַשְׂכִּילָם וּמַנְךָ לֹא־מָנַעְתָּ מִפִּיהֶם וּמַיִם נָתַתָּה לָהֶם לִצְמָאָם׃ וְאַרְבָּעִים שָׁנָה כִּלְכַּלְתָּם בַּמִּדְבָּר לֹא חָסֵרוּ שַׂלְמֹתֵיהֶם לֹא בָלוּ וְרַגְלֵיהֶם לֹא בָצֵקוּ׃ וַתִּתֵּן לָהֶם מַמְלָכוֹת וַעֲמָמִים וַתַּחְלְקֵם לְפֵאָה וַיִּירְשׁוּ אֶת־אֶרֶץ סִיחוֹן וְאֶת־אֶרֶץ מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן וְאֶת־אֶרֶץ עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן׃ וּבְנֵיהֶם הִרְבִּיתָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם וַתְּבִיאֵם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אָמַרְתָּ לַאֲבֹתֵיהֶם לָבוֹא לָרָשֶׁת׃ וַיָּבֹאוּ הַבָּנִים וַיִּירְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ וַתַּכְנַע לִפְנֵיהֶם אֶת־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הַכְּנַעֲנִים וַתִּתְּנֵם בְּיָדָם

וְאֶת־מַלְכֵיהֶם וְאֶת־עַמְמֵי הָאָרֶץ לַעֲשׂוֹת בָּהֶם כִּרְצוֹנָם׃ וַיִּלְכְּדוּ עָרִים בְּצֻרוֹת וַאֲדָמָה שְׁמֵנָה וַיִּירְשׁוּ בָּתִּים מְלֵאִים־כָּל־טוּב בֹּרוֹת חֲצוּבִים כְּרָמִים וְזֵיתִים וְעֵץ מַאֲכָל לָרֹב וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׂבְּעוּ וַיַּשְׁמִינוּ וַיִּתְעַדְּנוּ בְּטוּבְךָ הַגָּדוֹל׃ וַיַּמְרוּ וַיִּמְרְדוּ בָּךְ וַיַּשְׁלִכוּ אֶת־תּוֹרָתְךָ אַחֲרֵי גַוָּם וְאֶת־נְבִיאֶיךָ הָרָגוּ אֲשֶׁר־הֵעִידוּ בָם לַהֲשִׁיבָם אֵלֶיךָ וַיַּעֲשׂוּ נֶאָצוֹת גְּדוֹלֹת׃ וַתִּתְּנֵם בְּיַד צָרֵיהֶם וַיָּצֵרוּ לָהֶם וּבְעֵת צָרָתָם יִצְעֲקוּ אֵלֶיךָ וְאַתָּה מִשָּׁמַיִם תִּשְׁמָע וּכְרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים תִּתֵּן לָהֶם מוֹשִׁיעִים וְיוֹשִׁיעוּם מִיַּד צָרֵיהֶם׃ וּכְנוֹחַ לָהֶם יָשׁוּבוּ לַעֲשׂוֹת רַע לְפָנֶיךָ וַתַּעַזְבֵם בְּיַד אֹיְבֵיהֶם וַיִּרְדּוּ בָהֶם וַיָּשׁוּבוּ וַיִּזְעָקוּךָ וְאַתָּה מִשָּׁמַיִם תִּשְׁמַע וְתַצִּילֵם כְּרַחֲמֶיךָ רַבּוֹת עִתִּים׃ וַתָּעַד בָּהֶם לַהֲשִׁיבָם אֶל־תּוֹרָתֶךָ וְהֵמָּה הֵזִידוּ וְלֹא־שָׁמְעוּ לְמִצְוֺתֶיךָ וּבְמִשְׁפָּטֶיךָ חָטְאוּ־בָם אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה אָדָם וְחָיָה בָהֶם וַיִּתְּנוּ כָתֵף סוֹרֶרֶת וְעָרְפָּם הִקְשׁוּ וְלֹא שָׁמֵעוּ׃ וַתִּמְשֹׁךְ עֲלֵיהֶם שָׁנִים רַבּוֹת וַתָּעַד בָּם בְּרוּחֲךָ בְּיַד־נְבִיאֶיךָ וְלֹא הֶאֱזִינוּ וַתִּתְּנֵם בְּיַד עַמֵּי הָאֲרָצֹת׃ וּבְרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים לֹא־עֲשִׂיתָם כָּלָה וְלֹא עֲזַבְתָּם כִּי אֵל־חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה׃ וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא שׁוֹמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד אַל־יִמְעַט לְפָנֶיךָ אֵת כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר־מְצָאַתְנוּ לִמְלָכֵינוּ לְשָׂרֵינוּ וּלְכֹהֲנֵינוּ וְלִנְבִיאֵנוּ וְלַאֲבֹתֵינוּ וּלְכָל־עַמֶּךָ מִימֵי מַלְכֵי אַשּׁוּר עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ וְאַתָּה צַדִּיק עַל כָּל־הַבָּא עָלֵינוּ כִּי־אֱמֶת עָשִׂיתָ וַאֲנַחְנוּ הִרְשָׁעְנוּ׃ וְאֶת־מְלָכֵינוּ שָׂרֵינוּ כֹּהֲנֵינוּ וַאֲבֹתֵינוּ לֹא עָשׂוּ תּוֹרָתֶךָ וְלֹא הִקְשִׁיבוּ אֶל־מִצְוֺתֶיךָ וּלְעֵדְוֺתֶיךָ אֲשֶׁר הַעִידֹתָ בָּהֶם׃ וְהֵם בְּמַלְכוּתָם וּבְטוּבְךָ הָרָב אֲשֶׁר־נָתַתָּ לָהֶם וּבְאֶרֶץ הָרְחָבָה וְהַשְּׁמֵנָה אֲשֶׁר־נָתַתָּ לִפְנֵיהֶם לֹא עֲבָדוּךָ וְלֹא־שָׁבוּ מִמַּעַלְלֵיהֶם הָרָעִים׃ הִנֵּה אֲנַחְנוּ הַיּוֹם עֲבָדִים וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַתָּה לַאֲבֹתֵינוּ לֶאֱכֹל אֶת־פִּרְיָהּ וְאֶת־טוּבָהּ הִנֵּה אֲנַחְנוּ עֲבָדִים עָלֶיהָ׃

בלו׳ וסימ׳ לא בלו שלמותיכם מעליכם · בלו מרב הדרך מאד · שלמותיהם לא בלו דעזרא · כי החרשתי בלו עצמי ׃ בצורות ב׳ כתיב בן מל׳ ו׳ קדמא וסימ׳ אנה אנחנו עלים אחנו · וילכדו ערים בצורות דסיפרא ׃ טוב בטוב מטוב ט׳ בליש׳ בקריאה וסימ׳ ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדניו וילך · וקחו את אביכם ואת בתיכם ובאו אלי · ועיניכם אל תחוס על כליכם · ולאביו שלח כזאת עשרה חמרים נשאים · ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת וכורות · תחת אשר לא עבדת את יי׳ אלהיך · וילך הזאל לקראתו · אם תאבו ושמעתם טוב הארץ · חסדי יי׳ אזכיר תהלות · הנה עבדי ירנו מטוב ובאו ורננו במרום ציון ונהרו אל טוב יי׳ · ואפרים עגלה מלומדה · ועתה בנותיב׳ אל תתנו · וילכדו ערים בצורות · בטוב צדיקים תעלוז קריה · לולא האמנתי לראות בטוב · אשרי תבחר · טוב טעם ודעת · יברכך יי׳ מציון ׃ האזינו ג׳ בקריאה וסימ׳ ומעולם לא שמעו · וישלח בהם נביאים והמשך עליהם ׃

רש״י

כי הזידו · כי הרשיעו עליהם כמו כי בדבר אשר זדו עליהם ׃ פס · רב״ון בלע״ז ׃ יומם · בכל יום ויום ׃ ודבר · כמו ולדבר כמו שנאמר מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ׃ לרעבם · מן רעב יאמר לרעבם כמו מן צמא לצמאם ׃ אשר נשאת את ידך · בשבועה כמו אשר נשאתי את ידי לתת אותה ׃ במרים · בשביל מרי שלהם ׃ בהדרך · כמו בדרך ׃ לפאה · כמו להיות לצד זוית אחת מוחלקים בלי להתערב עם גויי הארצות ׃ ותכנע · והכנעת ׃ ואתה מן השמים תשמע · היית שומע ׃ ותמשוך עליהם · משכת עליהם רחמים שלא להשחיתם ׃ על כל הבא · על כל מעשה יסוריך הרעים אשר באו עלינו הנה אנחנו עוברים עליהם שאנחנו מעלים מס לכל האומות ׃ ותבואתה

אבן עזרא

כי הזידו · עמו זדון במשלם עליהם ׃ ודבר עמהם · מקור ׃ ואת שבת קדשך · הזכיר השבת לבד מעשרת הדברים כי היא נכבדת במנוחה ותוספת שכל ׃ לרעבם · הלמ״ד כטע׳ בעבור ׃ ויתנו ראש · בדבור ופי׳ אמרו לתת להם ראש כענין נתנה ראש ׃ את עמוד הענן · מלת את דבק עם הפעל הוא העמוד שלא סר מעליה׳ ולעולם יבא עם הפועל זולתי זה ומעט אחרים עמו כמו ואת מלכנו שרינו כהנינו ואבותינו לא עשו תורתך ובא האריו ואת הדוב ונשא שה ׃ בהדרך · בא אל נכון בה״א הדעת ׃ ורוחך הטובה נתת להשכילם · זהו ויאצל מן הרוח על שבעים איש הזקנים ׃ לא חסרו · חסר דבר ׃ ותחלקם לפאה · דבק עם העממים והטעם פזרתם לפאות וברחו מפני ישראל ׃ וישמינו · פועל יוצא והטעם והשמינו לבם ׃ ויזעקוך · ויזעקו אליך ׃ ותמשך עליהם · השנים הם המשוכות והטעם הארכת להם אולי ישובו ׃ ביד נביאיך · כאילו רוחך בידם וברשותם ׃ אל

עמי הארצות ח׳ דסמיכי בקריאה כל״ש וסימ׳ והעשו לכם מונים· הלא תדעו· ויכינו המזכח· וככלות אלה נגשו· והתערבו זרע הקדש· ארץ נדה היא· ותתנם ביד עמי· וכל הנבדל· ולעשות ט״ו וסימ׳ נמסר לעיל בסי׳ סימן ח׳· למכור ג׳ מל׳ בל״ש בקריאה וסימ׳ בקונה כמוכר כמלוה כלוה· וכל שבר ביום השבת למכור לא נקח· ומוכרים בשבת· מזומנים ב׳ וחס׳ וסימ׳ לעתים מזמנים· יעמדו נא· ולהביא את בכורי חד מן ׳ פסוק׳ אית כהון כל כל ומלה במצעות וסימ׳ ויאמר אם שמוע תשמעו לקול· מי יתן

ותבואתה מרבה למלכים אשר נתתה עלינו בחטאותינו ועל גויתינו משלים ובבהמתנו כרצונם ובצרה גדולה אנחנו: ובכל זאת אנחנו כרתים אמנה וכתבים ועל החתום שרינו לוינו כהנינו: ועל החתומים נחמיה התרשתא בן חכליה וצדקיה: שריה עזריה ירמיה: פשחור אמריה מלכיה: חטוש שבניה מלוך: חרם מרמות עבדיה: דניאל גנתון ברוך: משלם אביה מימן: מעזיה בלגי שמעיה אלה הכהנים: והלוים וישוע בן אזניה בנוי מבני חנדד קדמיאל: ואחיהם שבניה הודיה קליטא פלאיה חנן: מיכא רחוב חשביה: זכור שרביה שבניה: הודיה בני בנינו: ראשי העם פרעש פחת מואב עילם זתוא בני: בני עזגד בבי: אדניה בגוי עדין: אטר חזקיה עזור: הודיה חשם בצי: חריף ענתות נובי: מגפיעש משלם חזיר: משיזבאל צדוק ידוע: פלטיה חנן עניה: הושע חנניה חשוב: הלוחש פלחא שובק: רחום חשבנה מעשיה: ואחיה חנן ענן: מלוך חרם בענה: ושאר העם הכהנים הלוים השוערים המשררים הנתינים וכל הנבדל מעמי הארצות אל תורת האלהים נשיהם בניהם ובנתיהם כל יודע מבין: מחזיקים על אחיהם אדיריהם ובאים באלה ובשבועה ללכת בתורת האלהים אשר נתנה ביד משה עבד האלהים ולשמור ולעשות את כל מצות יהוה אדנינו ומשפטיו וחקיו: ואשר לא נתן בנתינו לעמי הארץ ואת בנתיהם לא נקח לבנינו: ועמי הארץ המביאים את המקחות וכל

שבר ביום השבת למכור לא נקח מהם בשבת וביום קדש ונטש את השנה השביעית ומשא כל יד: והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלשית השקל בשנה לעבדת בית אלהינו: ללחם המערכת ומנחת התמיד ולעולת התמיד השבתות החדשים למועדים ולקדשים ולחטאות לכפר על ישראל וכל מלאכת בית אלהינו: והגורלות הפלנו על קרבן העצים הכהנים הלוים והעם להביא לבית אלהינו לבית אבתינו לעתים מזמנים שנה בשנה לבער על מזבח יהוה אלהינו ככתוב בתורה: ולהביא את בכורי אדמתנו ובכורי כל פרי כל עץ שנה בשנה לבית יהוה: ואת בכרות בנינו ובהמתנו ככתוב בתורה ואת בכורי בקרינו וצאנינו להביא לבית אלהינו לכהנים המשרתים בבית אלהינו: ואת ראשית עריסתינו ותרומתינו ופרי כל עץ תירוש ויצהר נביא לכהנים אל לשכות בית אלהינו ומעשר אדמתנו ללוים והם הלוים המעשרים בכל ערי עבדתנו: והיה הכהן בן אהרן עם הלוים בעשר הלוים והלוים יעלו את מעשר המעשר לבית אלהינו אל הלשכות לבית האוצר: כי אל הלשכות יביאו בני ישראל ובני הלוי את תרומת הדגן התירוש והיצהר ושם כלי המקדש והכהנים המשרתים והשוערים והמשררים ולא נעזב את בית אלהינו: וישבו שרי העם בירושלם ושאר העם הפילו גורלות להביא אחד מן העשרה לשבת בירושלם עיר הקדש ותשע הידות בערים: ויברכו העם לכל האנשים המתנדבים לשבת בירושלם:

והיה לכם זה· ותתיצבו פנות כל העם· רעב כי יהיה בארץ דמלכים· כהר מרום ישראל אשתהנו אל ישיא אתכם חזקיהו דדה· הנה שפחות· וישתחוו לו כל מלכי· ראיתי כל נקמתם· ולהביא את בכורי· בכ״להו ס״פרי מס״רה אשכחנא דנמסר ׳ פסוק׳ אית בהו כל כל ומלה במצע ואחרים מסרי ׳א וכד נחתית לבנינא חזינא דאינהו יתיר ויתיר מן ט״ו· ונ״ל דכוונת בעל המסרה באמרו ׳ פסוק׳ אית בהון כל כל ומלה באמצע היינו דלא איכא בכל הפסוק שום וכל ולא בכל אלא כל כל ומלה באמצע ודוק דאינון ׳ פסו׳ לחוד דאית בהו כל כל באמצע ושארא טעות דאי״ת בה״ו כ״ל וכ״ל וב״כל כ״כל:

אבן עזרא

אל ימעטו לפניך· דבק עם את הקרוב ולא עם התלאה כי אם את העצם דבר וכן את מני האלמים ותפכנו: עבדים עליה· בעבורה: מרבה למלכים· הארץ היא הפועלת: ובכל זאת· רצה לומר בכל זאת הצרה אנו כורתים לעשות אמנה וקיום ללכת בתורת האלהים אשר נתנה ביד משה ושלא נתן מבנותינו לעמי הארץ: המקחות· שם דבר מן לקח כטעם ממכר· ושבר בחטים ושעורים: שלישית השקל· נוסף על מחצית השקל לצורך הענינים הנזכרים: על קרבן העצים· שנים חלקים הכהנים הלוים והעם לכרות להביא העצים לעתים מזומנים והענין מפורש בדברי חכמים: לבית אבותינו· פירו׳ שתבנוהו: ולהביא את בכורי אדמתינו· כעומר ושתי הלחם: כל פרי עץ· הם הנזכרים בפסוק כגפן ותאנה ורמון ושאר העצים והם שבעה מינים וכן אמרו חכמים ז״ל אין מביאין בכורים אלא משבעת המינין בלבד כענין ולקחת מראשית כל פרי האדמה: ואת בכורות בנינו ובהמתנו· רצה לומר בהמתנו בהמה טמאה כי אחרי כן בכורות בקרינו וצאננו: ופרי כל עץ תירוש· כן הוא פרי תירוש ויצהר: המעשרים· לוקחי המעשר: בעשר· הראוי: בהעשר· מבנין הפעיל וכמוהו לצבות בטן לנחותם הדרך והטע׳ בקחת המעשר והוא מעשר מן המעשר: בן

רשי

ותבואתה: של ארץ ישראל מרבה מעדני מאכלים למלכי האומות: אשר נתת עלינו· שהם מושלים בנו: ובכל זאת· ובכל הרעה הזאת הבאה עלינו אנחנו כורתים אמנה להקב״ה להאמין ולבטוח בו: וכותבים· ואנחנו כותבים בספר לקבל מלכותו עלינו למען תהיה לנו לעדות: ועל החתום· שרוב גדולים וחשובים שבנו חתומים על ספר קבלת המצות להיות לנו לעדות: ועל החתומים· עתה מונה והולך החתומים בספר לעדות קבול המצות: נחמיה התרשתא· שם אחר הוא וזהו שפרשתי דהתרשתא הוא נחמיה ולמה נקרא שמו התרשתא שהתירו לו חכמים לשתות יין של גוים לפי שהיה משקה למלך: וכל הנבדל· הם הגרים שנבדלו מתורת העמים להיות דבוקים ומחוברים אל תורתו של הקב״ה ולשמור מצותיו: על אחיהם· עם אחיהם: אדיריהם· גדולים שבהם: המקחות· הסחורות: שבר· תבואה כמו במשבר אשר הם שוברים: וביום קדש· של יום טוב: ונטוש את השנה השביעית· כענין שנאמר ובשביעית תשמטנה ונטשתה: ומשא כל יד· השמטת מלוה בשביעית: וכל מלאכת בית אלהינו· לעשות מן כסף: הפלנו· כמה יביא כל אחד: קרבן העצים· תקרובת של עצי המערכה למזבח: לבית אבותינו· שהוא בית קדושת אבותינו: ובכורי כל פרי עץ· בכורי של כל פרי האילן הם מדברי חכמים: נביא לכהנים אל לשכות· כי הם היו רגילים: המעשרים בכל ערי עבודתינו· שנוטלים מעשרותיהם בכל ערי ישראל: בעשר· לשון בעשות: את מעשר המעשר: שהיו הלוים מעשרים מעשר מן המעשר ומביאים אותו לכהנים שלא היו עוזבים את בית המקדש: אחד מן העשרה· שבישראל למען ישבו בירושלם לשמור העיר: ותשע הידות· תשעה חלקים שבישראל המתנדבים אשר נדבה רוחם אותם להיות יושבים בירושלם לשמור העיר מן האויבים: ואלה

סלוא ג׳ רגשין וסימ׳ ואלה בני בנימין סלוא בן משלם · ומן בני בנימן סלא · סלו עמק חלקיה · חד סלוא מל׳ דמל׳ וחד חס׳ ו׳ וחד חס׳ א׳ דאורי׳ רפי : הסנואה ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ ויהודה בן הסנואה קדמא מל׳ ודין חסר : הגדולים ו׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ גדולים חקרי לב · כי עברו בם גם המה · בשם הגדולים אשר בארץ דד״ה · כי מרפא יניח חטא׳ גדולים · זבדיאל בן הגדולים · זבדיאל בן הגדולים : וציחא ג׳ כתיב א׳ וסימ׳ הנתינים בני ציחא · וחבירו · וציחא וגשפא על הנתינים · תנינא דסיפרא צחא כתיב חס׳ י׳ :

ואלה ראשי המדינה אשר ישבו בירושלם ובערי יהודה ישבו איש באחזתו בעריהם ישראל הכהנים והלוים והנתינים ובני עבדי שלמה : ובירושלם ישבו מבני יהודה ומבני בנימן מבני יהודה עתיה בן עזיה בן זכריה בן אמריה בן שפטיה בן מהללאל מבני פרץ : ומעשיה בן ברוך בן כל חזה בן חזיה בן עדיה בן יויריב בן זכריה בן השלני : כל בני פרץ הישבים בירושלם ארבע מאות ששים ושמנה אנשי חיל : ואלה בני בנימן סלא בן משלם בן יועד בן פדיה בן קוליה בן מעשיה בן איתיאל בן ישעיה : ואחריו גבי סלי תשע מאות עשרים ושמנה : ויואל בן זכרי פקיד עליהם ויהודה בן הסנואה על העיר משנה : מן הכהנים ידעיה בן יויריב יכין : שריה בן חלקיה בן משלם בן צדוק בן מריות בן אחיטוב נגד בית האלהים : ואחיהם עשי המלאכה לבית שמנה מאות עשרים ושנים ועדיה בן ירחם בן פלליה בן אמצי בן זכריה בן פשחור בן מלכיה : ואחיו ראשים לאבות מאתים ארבעים ושנים ועמשסי בן עזראל בן אחזי בן משלמות בן אמר : ואחיהם גברי חיל מאה עשרים ושמנה ופקיד עליהם זבדיאל בן הגדולים : ומן הלוים שמעיה בן חשוב בן עזריקם בן חשביה בן בוני : ושבתי ויוזבד על המלאכה החיצנה לבית האלהים מראשי הלוים : ומתניה בן מיכא בן זבדי בן אסף ראש התחלה יהודה לתפלה ובקבקיה משנה מאחיו ועבדא בן שמוע בן גלל בן ידיתון : כל הלוים בעיר הקדש מאתים שמנים וארבעה : והשוערים עקוב טלמון ואחיהם השמרים בשערים מאה שבעים ושנים : ושאר ישראל הכהנים הלוים בכל ערי יהודה איש בנחלתו : והנתינים ישבים בעפל וציחא וגשפא על הנתינים : ופקיד הלוים בירושלם עזי בן בני בן חשביה בן מתניה בן מיכא מבני אסף המשררים לנגד מלאכת בית האלהים : כי מצות המלך עליהם ואמנה על המשררים דבר יום ביומו : ופתחיה בן משיזבאל מבני זרח בן יהודה ליד המלך לכל דבר לעם : ואל החצרים בשדתם מבני יהודה ישבו בקרית הארבע ובנתיה ובדיבן ובנתיה וביקבצאל וחצריה : ובישוע ובמלדה ובבית פלט : ובחצר שועל ובבאר שבע ובנתיה : ובצקלג ובמכנה ובבנתיה : ובעין רמון ובצרעה ובירמות : זנח עדלם וחצריהם לכיש ושדתיה עזקה ובנתיה ויחנו מבאר שבע עד גיא הנם : ובני בנימן מגבע מכמש ועיא ובית אל ובנתיה : ענתות נב ענניה : חצור רמה גתים : חדיד צבעים נבלט : לד ואונו גי החרשים : ומן הלוים מחלקות יהודה לבנימין :

יב

ואלה הכהנים והלוים אשר עלו עם זרבבל בן שאלתיאל וישוע שריה ירמיה עזרא : אמריה מלוך חטוש : שכניה רחם מרמת : עדוא גנתוי אביה : מימין מעדיה בלגה : שמעיה ויויריב ידעיה : סלו עמוק חלקיה ידעיה אלה ראשי הכהנים ואחיהם בימי ישוע : והלוים ישוע בנוי קדמיאל שרביה יהודה מתניה על הידות הוא ואחיו : ובקבקיה ועני אחיהם לנגדם למשמרות : וישוע הוליד את יויקים ויויקים הוליד את אלישיב ואלישיב הוליד את יוידע : ויוידע הוליד את יונתן ויונתן הוליד את ידוע :

במכנה ובמכנה ד׳ חס׳ ו׳ בקריאה וסימ׳ ארבע כתפות אל ארבע ב׳ כפסוק · ובראש המכונה חצי האמה קומה תנינא דפסוק · ובצקלג ובמכנה : גי ט׳ כתיב י׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סימן י״ח וחבריה סימן י״ד : בנימין י״ז מל׳ וסימ׳ ואביו קרא לו בנימין · ואת בנימין אחי יוסף · ואל שרי יתן לכם רחמים · וירא יוסף אתם את בנימין · וישא עיניו וירא את בנימין אחיו · והנה עיניכם ראות ועיני · בנימין זאב יטרף · וממטה בנימין דיהושע · אחריך בנימין בעממיך · ויעברו בני עמון את הירדן · ויהי איש מבן ימין בן כתיב · ויבחר לו שאול · וידבר גם אבנר קדמא דפסוק · אמר אל רחבעם דמלכים · ויבא אלי חנמאל בן דודי · תקעו שופר בגבעה · מן הלוים מחלקות יהודה לבנימין :

רשי

ואלה ראשי המדינה אשר ישבו בירושלם · היא שנאמר בסמוך ובירושלם ישבו בני יהודה וגו׳ : מבני יהודה עתיה וגו׳ · חוזר ומפרש מבני יהודה מי ומי היו וכל הפרשה הזאת מוכח כי אם הגדולים והחשובים שבהם : נגיד · ממונה : משנה · אחר הנגיד : נגד בית אלהים · ממונה על בית אלהים : ואחיהם עושי מלאכה לבית · וחבריהם שהיו עובדים עבודות הבית וקרבנותיו : ראשים לאבות · ראשי בית אב ממשפחות הכהנים : ופקיד עליהם · ממונה עליהם על המלאכה החיצונה · אשר לבית כגון בנייני בדק הבית ועצי המערכה שהיו מביאים מבחוץ : ראש התחלה יהודה לתפלה · הוא היה ראש וממונה וגדול לפתוח תחלה ולהודות בתפלה ובזמירות שירותיהם של לוים יהודה כמו יודה וההא כנכנסת בתיבה שלא לצורך כמו יוסף יהוסף : והשוערים · ממונים על שערי המקדש : איש בנחלתו · כל אחד בנחלתו היו יושבים : בעופל · מקום אחד אשר בירושלם : על הנתינים · ממונין על הנתינים : ופקיד הלוים · ממונה על הלוים אשר בירושלם : לנגד מלאכת · על מלאכת הבית ממונה כגון בנייני בדק הבית ושאר דברים שמוציאים ממון למעשר הבית כענין שנאמר למעלה ושבתי ויוזבד על המלאכה החיצונה וגו׳ : כי מצות המלך עליהם · והמלך היה מאמין עליהם בהם : על המשוררים · להוציא ממון מאוצר המלך דרויש : דבר יום ביומו · כדי לעשות צרכי הבית : ליד המלך · הוא היה חברן לעצת המלך דריוש : לכל דבר · לכל הדברים אשר לעם לדבר עליהם אל המלך : מחלקות יהודה לבנימין · היו מחלקין במחלקותם הנה והנה בארץ יהודה ובנימין : וישוע · הוא יהושע הכהן הגדול : בימי ישוע · שהיו ראשים בימי יהושע כהן גדול : הידות · מין כלי שיר לומר שירה : למשמרות · כמו שמצינו בדברי הימים שהלוים היו חלוקים לעשרים וארבעה משמרות : וישוע הוליד את יויקים וגו׳ · כל אלו שבמקרא זה היו כהנים גדולים : ובימי

אבן עזרא

בן הגדולים · בן אחד מהגדולי׳ · ושבתי ויוזבד על המלאכה החיצונה · שהיא מחוץ לעיר לצורך בית האלהים : ראש התחלה יהודה לתפלה · והטעם אסף הוא הראש ובתחלת השירות הוא יהודה לעת התפלה ראשונה ואחרי כן אחיו ובני יהודה על הכנון וכן יהושיע יי׳ : ובקבוקיה משנה מאחיו · להיו׳ משנה לאסף : וציחא וגשפא על הנתיני׳ · פירוש פקידים : ואמנה על המשוררים · קיום ותוקף וכן אמנה כורתי׳ : אמנה ליד המלך למצותו : ומן הלוים מחלקות יהודה · פי׳ שישבו במחלקות יהודה עד לבנימין : על הידות · שם דבר כטעם הודות לי״י כי הוא מפרשו ומעניגו :

מנימין ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ לאביה זכרי · והכהנים אליקים מעשיה ׃ ועל ידו החזיק · בתרא חס׳ בתרא ׃ כל סיפרא יהוחנן במ״ג יוחנן וסימ׳ בעזרא סימן׳ ׃ דוד איש האלהים ג׳ וסימ׳ ויעמד כמשפט דוד · וראשי הלוים חשביה · ואחיו שמעיה ועזראל מללי ׃ לעשות י״ג חס׳ בקרי׳ וסי׳ ויקהל משה את כל עדת בני ישראל ויאמר אלהם · ולחשב מחשבת לעשת בזהב ובכסף · וחברו ׳ועשה בצלאל ואהליהב וכל איש חכם לב · אל המלאכה לעשת אתה דויקרא משה אל בצלאל ׳ויקראו מלפני משה את כל התרומ׳ אשר

ובימי יויקים היו כהנים ראשי האבות לשריה מריה לירמיה חנניה ׃ לעזרא משלם לאמריה יהוחנן ׃ למלוכי יונתן לשבניה יוסף ׃ לחרם עדנא למריות חלקי ׃ לעדיא זכריה לגנתון משלם ׃ לאביה זכרי למנימין למועדיה פלטי ׃ לבלגה שמוע לשמעיה יהונתן ׃ וליויריב מתני לידעיה עזי ׃ לסלי קלי לעמוק עבר ׃ לחלקיה חשביה לידעיה נתנאל ׃ הלוים בימי אלישיב יוידע ויוחנן וידוע כתובים ראשי אבות והכהנים על מלכות דריוש הפרסי ׃ בני לוי ראשי האבות כתובים על ספר דברי הימים ועד ימי יוחנן בן אלישיב ׃ וראשי הלוים חשביה שרביה וישוע בן קדמיאל ואחיהם לנגדם להלל להודות במצות דויד איש האלהים משמר לעמת משמר ׃ מתניה ובקבקיה עבדיה משלם טלמון עקוב שמרים שוערים משמר באספי השערים ׃ אלה בימי יויקים בן ישוע בן יוצדק ובימי נחמיה הפחה ועזרא הכהן הסופר ׃

ובחנכת חומת ירושלם בקשו את הלוים מכל מקומתם להביאם לירושלם לעשת חנכה ושמחה ובתודות ובשיר מצלתים נבלים ובכנרות ׃ ויאספו בני המשררים ומן הככר סביבות ירושלם ומן חצרי נטפתי ׃ ומבית הגלגל ומשדות גבע ועזמות כי חצרים בנו להם המשררים סביבות ירושלם ׃ ויטהרו הכהנים והלוים ויטהרו את העם ואת השערים ואת החומה ׃ ואעלה את שרי יהודה מעל לחומה ואעמידה שתי תודות גדולת ותהלכת לימין מעל לחומה לשער האשפת ׃ וילך אחריהם הושעיה וחצי שרי יהודה ׃ ועזריה עזרא ומשלם ׃ יהודה ובנימן ושמעיה וירמיה ׃ ומבני הכהנים בחצצרות זכריה בן יונתן בן שמעיה בן מתניה בן מיכיה בן זכור בן אסף ׃ ואחיו שמעיה ועזראל מללי גללי מעי נתנאל ויהודה חנני בכלי שיר דויד איש האלהים ועזרא הסופר לפניהם ׃ ועל שער העין ונגדם עלו על מעלות עיר דויד במעלה לחומה מעל לבית דויד ועד שער המים מזרח ׃ והתודה השנית ההולכת למואל ואני אחריה וחצי העם מעל להחומה מעל למגדל התנורים ועד החומה הרחבה ׃ ומעל לשער אפרים ועל שער הישנה ועל שער הדגים ומגדל חננאל ומגדל המאה ועד שער הצאן ועמדו בשער המטרה ׃ ותעמדנה שתי התודת בבית האלהים ואני וחצי הסגנים עמי ׃ והכהנים אליקים מעשיה מנימין מיכיה אליועני זכריה חנניה בחצצרות ׃ ומעשיה ושמעיה ואלעזר ועזי ויהוחנן ומלכיה ועילם ועזר וישמיעו המשררים ויזרחיה הפקיד ׃ ויזבחו ביום ההוא זבחים גדולים וישמחו כי האלהים שמחם שמחה גדולה וגם הנשים והילדים שמחו ותשמע שמחת ירושלם עד מרחוק ׃ ויפקדו ביום ההוא אנשים על הנשכות לאוצרות לתרומות לראשית ולמעשרות לכנוס בהם לשדי הערים מנאות התורה לכהנים וללוים כי שמחת יהודה על הכהנים ועל הלוים העמדים ׃

הביאו בני ישראל · מרבים העם להביא מדי העבדה למלאכה · כאשר עשה ביום הזה צוה יי׳ לעשת · וידבר משה אל בני ישראל לעשת הפסח דפסח שני · ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ולא יכלו לעשת הפסח ביום ההוא · ואשר ישמיעו ויעבירו קול בכל עריהם · ובחנכת חומת ירושלם · כי עזרא הכין לבבו ׃ מיכיה ה׳ בקריאה וסימ׳ ויצו המלך את חלקיה דמלכים · שלש שנים מלך בירושלם · ובשנת שלש למלכו · והכהנים אליקים מעשיה ובנימן · ומבני הכהנים בחצוצרות ׃ שדי ז׳ כתיב י׳ בקריאה וסי׳ הרי בגלבוע אל טל ואל מטר עליכם ושדי תרומות · על שדים סופדים · ולבני אהרן הכהן בשדי · הנה שמענוה באפרתה · אל תשג גבול עולם · ויפקדו ביום ההוא אנשים · וכל רות דכו׳ כתי׳ י׳ במ״ב כתי׳ ה׳ וסימ׳ ותקם היא וכלתיה ותשב משדה מואב תנינא דפסוק · חלקת השדה לבעז אשר ממשפחת אלימלך ׃

אבן עזרא

למריה ומריה · הלמ״ד מורה כי סריה ראש למריה או הדבר הפוך ׃ באסופי השערים האל״ף נוסף והטעם שומרי הספים ׃ ואעמידה שתי תודות · נקראו כן כי הם מעמידין להודות לשם והם האומרים שיר של תודה ׃ ותהלוכות · שם על משקל תחנונות אל והוא מענין הלך והטעם שהעמיד אנשי התודות שילכו לצד הימין ׃ על מעלות עיר דוד · הם מדרגות החומה ׃ ההולכת למואל · ההולכי׳ למולם ולנגדם והאל״ף במלת למואל תחת וי״ו ממולי והוי״ו למטך וכמוהו אם לא יגיד ונשא עונו שהוא בו למטך ׃ להחומה · בה״א הדעת כראוי ׃ על הנשכות · כמו לשכות זה אומר בכה וזה אומר בכס · לאוצרות · להיות אוצרות ׃ מנאות התורה · וכן אמר מינה את מאכלכם והאל״ף תחת יו״ד מניות ולא נשתנה בשמיכות וכן במדרות עין גדי או הנסמך חסר וכן הוא מנאות מנאות התודה וכן הארון הארון הברית ׃

למשמרת

רשי

ובימי יויקים · שהיה כהן גדול היו כהנים הללו הם היו ראשי ראשי בית אב למשמרותם ׃ לשריה מריה · למשמרת של שריה היה מריה ראש בית אב ולמשמרת של ירמיה היה חנניה ראש בית אב וכן כלם ואת אשר לא פרש כל העשרים וארבע משמרות לא דקדק המקרא בכך למנותם כלם ׃ הלוים בימי אלישיב · הלוים הללו היו ראשי בית אבות במשמרות הלוים בימי אלישיב הכהן הגדול והכהנים המנויין למעלה כשמוך הם היו ראשי בית אבות ׃ במשמרותם בימי אלישיב ׃ על מלכות · בימי מלכות דריוש היה דבר זה · ועד ימי יוחנן כל אותן שהיו ראשי אבות הלוים עד ימי יוחנן כהן גדול מנוין שם בדברי הימים ׃ משמר לעמת משמר · שהיו חלוקים במשמרותם לומר שירה ׃ שוערים משמר · שוערים היו במשמר שלהם לשמור שערי הבית ׃ באספי · כמו בסיפי השערים ׃ אלה בימי יויקים · אלה היו שוערים בימי יויקים ׃ ובחנכת חומת ירושלם · בתשלום חומת העיר לקדש את העיר ׃ ובתודות · ובהודאות ׃ ומן הככר · אשר סביבות ירושלם באו המשוררים ׃ ויטהרו · תחלה טהרו את עצמן ואחר כך טהרו את אחרים ׃

ואת השערים ואת החומה · שלא תהיה טומאה שם בעיר ׃ מעל לחומה · שקדש את העיר והלכו השרים ובית דין והכהנים והלוים עם שתי תודות סביב לעיר · הכל כמפורש במסכת שבועות כדי לקדש את העיר ׃ שתי תודות · שתי לחמי תודה כל לחם ולחם קרוי תודה ׃ ותהלוכות לימין · כאשר יצאו מן העיר כדי לסובבה הלכו לצד ימינה ׃ יהודה ובנימן · שני שרים היו ׃ ואחיו · חבריו של זכריה הכהן ׃ ועל שער העין · לפני שער העין הלכו סביבות העיר ׃ ונגדם עלו · ולפניהם עלו משער העין למעלות של עיר דוד ואותן מעלות היו לחומה ׃ והתודה השנית ההולכת למול · תודה אחרת שהיתה שנית לחברתה היתה הולכת כנגד חברתה בשוה ולא זו אחר זו ׃ ואני אחריה · ואני הייתי הולך אחריה של תודה ׃ ועמדו · שם היו עומדים שלא לילך יותר ׃ שתי התודות · שנשאו אותם לבית המקדש ׃ בחצוצרות · היו תוקעין מתוך שמחתן ׃ ויפקדו · לשון פקידות ׃ הנשכות · כמו הלשכות של בית המקדש ׃ לכנוס בהם · ובאותן הלשכות היו נותנים כל מתנותם של כהנים ולוים ושם היו חולקין ביניהם ׃ מנאות · כמו מנות ׃ לכהנים וללוים · כהנים היו נוטלים הראוי להם והלוים הראוי להם העומדים ומשמשים שם לפני הקב״ה בתודות והודאות ׃ ונגינות

קדמו ה׳ בקריאה וסימ׳ על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים · בלחמו קדמו נודד · קדמו שרים אחר נוגנים · כי לא קדמו את בני ישראל בלחם דספרא · קדמו עיני
אשמרות: ושם היו לפנים חד מן י״ו מלין בטעם קרני פרה וירח בן יומו משרתו וסימ׳ ובדתם מחוץ לעיר · אלה הנחלות אשר נחלו · ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול ·
ושלחה אשר על הבית ואשר על העיר דיהוא · הנני ממלא את כל יושבי הארץ הזאת דירמיה · ואמרו אליך הגידה נא לנו · והנותר לנשיא מזה ומזה דיחזקאל · המשרתים

וישמרו משמרת אלהיהם ומשמרת הטהרה
והמשררים והשערים כמצות דויד שלמה בנו:
כי בימי דויד ואסף מקדם ראשי המשררים ושיר
תהלה והדות לאלהים: וכל ישראל בימי זרבבל
ובימי נחמיה נתנים מניות המשררים והשערים
דבר יום ביומו ומקדשים ללוים והלוים מקדשים
לבני אהרן: ביום ההוא נקרא בספר
משה באזני העם ונמצא כתוב בו אשר לא יבוא
עמני ומאבי בקהל האלהים עד עולם: כי לא
קדמו את בני ישראל בלחם ובמים וישכר עליו
את בלעם לקללו ויהפך אלהינו הקללה
לברכה: ויהי כשמעם את התורה ויבדילו כל
ערב מישראל: ולפני מזה אלישיב הכהן נתון
בלשכת בית אלהינו קרוב לטוביה: ויעש לו
לשכה גדולה ושם היו לפנים נתנים את המנחה
הלבונה והכלים ומעשר הדגן התירוש והיצהר
מצות הלוים והמשררים והשוערים ותרומת
הכהנים: ובכל זה לא הייתי בירושלם כי בשנת
שלשים ושתים לארתחשסתא מלך בבל באתי
אל המלך ולקץ ימים נשאלתי מן המלך: ואבוא
לירושלם ואבינה ברעה אשר עשה אלישיב
לטוביה לעשות לו נשכה בחצרי בית האלהים:
וירע לי מאד ואשליכה את כל כלי בית טוביה
החוץ מן הלשכה: ואמרה ויטהרו הלשכות
ואשיבה שם כלי בית האלהים את המנחה
והלבונה: ואדעה כי מניות הלוים לא נתנה
ויברחו איש לשדהו הלוים והמשררים עשי

המלאכה: ואריבה את הסגנים ואמרה מדוע נעזב
בית האלהים ואקבצם ואעמדם על עמדם: וכל
יהודה הביאו מעשר הדגן והתירוש והיצהר
לאוצרות: ואוצרה על אוצרות שלמיה הכהן
וצדוק הסופר ופדיה מן הלוים ועל ידם חנן בן
זכור בן מתניה כי נאמנים נחשבו ועליהם לחלק
לאחיהם: זכרה לי אלהי על
זאת ואל תמח חסדי אשר עשיתי בבית אלהי
ובמשמריו: בימים ההמה ראיתי ביהודה דרכים
גתות בשבת ומביאים הערמות ועמסים על
החמרים ואף יין ענבים ותאנים וכל משא
ומביאים ירושלם ביום השבת ואעיד ביום מכרם
ציד: והצרים ישבו בה מביאים דאג וכל מכר
ומכרים בשבת לבני יהודה ובירושלם: ואריבה
את חרי יהודה ואמרה להם מה הדבר הרע הזה
אשר אתם עשים ומחללים את יום השבת:
הלוא כה עשו אבתיכם ויבא אלהינו עלינו את כל
הרעה הזאת ועל העיר הזאת ואתם מוסיפים חרון
על ישראל לחלל את השבת:
ויהי כאשר צללו שערי ירושלם לפני השבת
ואמרה ויסגרו הדלתות ואמרה אשר לא יפתחום
עד אחר השבת ומנערי העמדתי על השערים לא
יבוא משא ביום השבת: וילינו הרכלים ומכרי
כל ממכר מחוץ לירושלם פעם ושתים: ואעידה
בהם ואמרה אליהם מדוע אתם לנים נגד החומה
אם תשנו יד אשלח בכם מן העת ההוא
לא באו בשבת:

את המלך דויקהל דוד דה״י · צאו לערי יהודה דויקבץ · וירם יאשיהו לבני העם צאן · ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים · תהי נא אזנך קשבת דעזרא · גם אני ואחי ונערתי ·
ויעש לו לשכה גדולה ושם היו לפנים · ועמסים על החמרים · ומה חשחן ובני תורין ב׳ מנהון כל׳ משרתים: ההמה ה״ב בקריאה וסימ׳ ויאמרו האנשים ההמה אליו אנחנו · כי
עד הימים ההמה היו בני ישראל · לכן כה אמר י״י על הנביאים · וכן תהיה מגפת הסוס הפרד והגמל · והיה כי תרבו ופריתם בארץ · בימים ההמה ילכו בית יהודה על · לא
אעשה אתכם כלה · יבאו בית ישראל · וגם על העבדים ועל השפחות · אשר אשיב את שבות יהודה · יחזיקו עשרה אנשים · בימים ההמה ראיתי ביהודה דורכים גתות ·
צללו ג׳ בקריאה וסימ׳ צללו כעפרת במים אדירים · לקול צללו שפתי יבא רקב · ויהי כאשר צללו שערי ירושלם · חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים:

רשי

מניות · כמו מנות: ומקדישים ללוים · והיו נותנים המעשר ללוים והם היו נוטלים מעשר מן המעשר ונותנים לכהנים: כל ערב · כל תערובת האומות כמו וגם ערב רב עלה אתם: ולפני מזה · ומקודם לכן: קרוב לטוביה · אותו אלישיב הכהן היה קרוב לטוביה חברו של סנבלט ונתן שם הכהן כליו של טוביה: ויעש · אלישיב: לפנים · שם היו נותנים קודם שבאתי לירושלם: מנות הלוים · מתנות הראויות ללוים: ובכל זה · ובכל המעשה הזה באתי אל המלך וחזרתי לבבל: נשאלתי · שנתן לי רשות לעלות לירושלם ולחזור: ואומרה · צויתי לטהר ויטהרו הלשכות וגו׳: מניות · מנות: לא נתנה · שלא נתנו ישראל שם המתנות ועל כן ברחו והלכו להם אנה ואנה לשאול מתנותם ולא היו עוסקים כל כך בעבודתם: ואקבצם · קבצתי את הכהנים והלוים להעמידם על משמרותם בעבודתם וכל ישראל היו מביאים להם שם מתנותם כי נאמנים היו לחלוק המתנות ביניהם: הערמות · אלומות של תבואה: ואעיד · העידותי בהם שלא לעשות: ביום מכרם ציד · ביום שהיו מוכרים מזון וציד ציד כמו ויתן להם צדה לדרך: והצורים · סוחרים של צור מביאים דגים למכור: ויהי כאשר צללו · כאשר נטו הצללים של ערב שבת בשערים צויתי לסגור דלתות העיר שלא יפתחו עד לאחר השבת שלא יבואו הרוכלים בעיר למכור סחורתן כדי שלא יחללו ישראל את השבת על ידיהם: וילינו · והיו לנים הרוכלים והסוחרים ביום השבת מחוץ לירושלם פעם אחת ושתי פעמים כדי שיבאו בני ישראל לפתוח השערים ולקנות מהם בשבת: ואמרה אליהם · התריתי באותם הרוכלים: אם תשנו · אם תוסיפו לעשות פעם שנייה: מן העת · מן אותו יום והלאה לא באו ביום השבת:

אבן עזרא

ומשמרת הטהרה · הוא מגזר׳ חכמה ומשקלה רק בעבור אות הגרון והיא ההא האמצעית נהפכו התנועות להרחיב הקריאה: כי בימי דוד ואסף מקדם · רצה לומר על מנהגם ותקונם למשוררים מקדם כן הפקידו אלה משוררים תחתם: ולפני מזה · פי׳ וקודם זה ההבדל: ויעש לו לשכה גדולה · אלישיב העושה לטוביה ובלשכתו של טוביה היו שמים העניינים הנזכרים: מניות הלוים · שצוה השם לתת להם: לא נתנה · על אחת ידבר כי המלה מיוחדת מן הרבות והם מניות: ואוצרה · פועל נגזר מן אוצרות והטעם הפקדתי גזבר עליה: ואעיד ביום מכרם ציד: הראוי ואעיד בם: מביאים דאג · האלף נ״ן הפועל וכן וקאם שאון: ויהי כאשר צללו שערי ירושלם · מענין צל והטעם הגעת הצל אל השערים: לא יבוא משא · פי׳ שלא יבאו הרוכלים הם הסוחרים מערבים ענינים רבים על כן מערב הדברים נקרא רכיל: אם תשנו · אם תלינו שם פעם שנית: יד אשלח בכם · להכות או להרוג אתכם: מטהרים

ברוב ז' וחס' וסימ' גפן בוקק ישראל · חנני אלהים כחסדך · ענני יי' כי טוב חסדך · ויזכר להם בריתו וינחם · הללוהו כרב גדלו · כי אם הוגה ורחם · וחוסה עלי כרב חסדך · וחד וחס' אשר גמלם ברחמיו וכרב חסדיו · הלוא ט' מלאים בכתובים וסי' הלוא משנאיך יי' אשנא · הלוא יתעו חרשי רע · הלוא שמעת כתי · הלוא צויתי את הנערים · הלוא הם כתובים דמגלת אסתר · הלוא כיראת אלהינו תלכו · הלא כה עשו אבתיכם דסוף סיפרא · הלוא על אלה חטא שלמה דסוף סיפרא · הלוא תאנף בנו עד כלה · ולא

ואמרה ללוים אשר יהיו מטהרים ובאים שמרים השערים לקדש את יום השבת גם זאת זכרה לי אלהי וחוסה עלי כרב חסדך : גם בימים ההם ראיתי את היהודים השיבו נשים אשדודיות עמוניות מואביות : ובניהם חצי מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית וכלשון עם ועם : ואריב עמם ואקללם ואכה מהם אנשים ואמרטם ואשביעם באלהים אם תתנו בנתיכם לבניהם ואם תשאו מבנתיהם לבניכם ולכם : הלוא על אלה חטא שלמה מלך ישראל ובגוים הרבים לא היה מלך כמהו ואהוב לאלהיו היה ויתנהו אלהים מלך על כל ישראל גם אותו החטיאו הנשים הנכריות : ולכם הנשמע לעשת את כל הרעה הגדולה הזאת למעל באלהינו להשיב נשים נכריות : ומבני יוידע בן אלישיב הכהן הגדול חתן לסנבלט החרני ואבריחהו מעלי : זכרה להם אלהי על גאלי הכהנה וברית הכהנה והלוים : וטהרתים מכל נכר ואעמידה משמרות לכהנים וללוים איש במלאכתו : ולקרבן העצים בעתים מזמנות ולבכורים זכרה לי אלהי לטובה :

סכום פסוקי דעזרא שש מאות ושמונים ושמונה
וסימן תרפ"ח וחציו ובין עלית הפנה :

אבן עזרא

מטהרים · הראוי מתטהרים : ואקללם · הוא החרם והנדוי והטעם החרמתים כדיני : ואשביעם · לעם ירושלם לבלתי התחתן בהם : ולכם הנשמע · יתכן שהוא כפעל מן העתיד סימן המדברים בעד עצמם והוא הקרוב : זכרה להם · לתת להם שכרם על הנגאלים מן הכהונה ונגאלים מברית הכהונה והלוים בקחתם נשים נכריות : גאלי הכהונה · שם התואר על משקל תאמי צביה והם כדמות פעולי' בענין רק בגלל האלף שהוא אות הגרון ניקדוהו כן להרחיב מקראו וטעם גאלי כטעם מותרי' : ולקרבן · בעבור קרבן העצים שסדרתי להביא הכהני' והלוים והעם לעתים מזומנים ובעבור הבכורים שצויתיו להביא לבית יי' זכרה לי אלהי לטובה :

נשלם פירוש ספר עזרא

רשי

הושיבו נשים · אשר נשאו להם נשים נכריות : חצי מדבר · הרבה מבניהם היו מדברי' לשון אשדודי כאמותם : ואכה · נתתי להם מלקיות להלקותם כדי להוכיחם ולהזכירם : גם אותו החטיאו · כל שכן שהיו חוטאים על ידי נשיכם נכריות וזהו שכ' בסמוך ולכם הנשמע וגו' בתמיה לומר שלמה מלך ישראל נמצא חוטא ע"י נשיו נכריות ואתם כשאתם נשים נכריות להיות חוטאין : ומבני יוידע · חתן לסנבלט · אחד מבני יוידע חתן לסנבלט צורר היהודים והברחתיהו מעלי למען לא יהיה רגיל בירושלם בשביל חותני לראות את העיר ואת מומאיה ואת מובאיה : זכרה להם · הטובה אשר עשו : בעתים · לעתים היו כורתים עצים למערכה : ולבכורים · שהיו מביאים בכורים בפרק אחד לכל דבר ודבר קבעתי זמנו :

נשלם פירוש ספר עזרא

חד מן כ״ב אתין דכתי׳ יוד בריש תיבותא וקרי׳ ו׳ וסימנהון יבאו כי הם ומקניה׳ יעלו׳ יחנני ויאמר בעוד הילד חי׳ ופצחו רנו שמים וגילי ארץ׳ יאבדו לכן כה אמר יי׳ הראשון בריבו׳ ישאל מחרף עצל לא יחרש׳ ירם ונשא ההמון ירם לבבו׳ ירמות ומבני בני משלם ומלך׳ יקפאון פלוגתא דרב נחמן והיה ביום ההוא

הנה אנכי שלח לכם את

חד מן י״א מלין דכתיבין ב׳ וקרי׳ כף וסימניהון כשמעכם והיה במשוך בקרן היובל׳ ישראל׳ יכלו׳ קרם׳ יכלו בטוב ימיהם׳ באמרם ויהי באמרם אליו יום

אדני יי אלהי ישראל

אדם

אליה הנביא לפני בוא

אלפא ביתא רבתי בקריאה וסימ׳ א׳ אדם שת אנוש׳ ב׳ בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ׳ ג׳ והתגלח ואת הנתק לא יגלח והסגיר הכהן׳ ד׳ שמע ישראל יי׳ אלהינו יי׳ אחד׳ ה׳ הליי׳ תגמלו זאת עם נבל ולא חכם׳ ו׳ דגחון וכל הולך על ארבע׳ ז׳ זכרו תורת משה עבדי׳ ח׳ חור כרפס ותכלת׳ ט׳ טוב שם משמן טוב ויום המות׳ י׳ ועתה יגדל נא כח אדני׳ כ׳ וכנה אשר נטעה ימינך׳ ל׳ וישלכם אל ארץ אחרת כיום הזה׳ מ׳ משלי שלמה בן דוד מלך׳ נ׳ ליני הלילה והיה בבקר אם יגאלך

אָדָם שֵׁת אֱנוֹשׁ׃ קֵינָן מַהֲלַלְאֵל יָרֶד׃ חֲנוֹךְ מְתוּשֶׁלַח לָמֶךְ׃ נֹחַ שֵׁם חָם וָיָפֶת׃ בְּנֵי יֶפֶת גֹּמֶר וּמָגוֹג וּמָדַי וְיָוָן וְתֻבָל וּמֶשֶׁךְ וְתִירָס׃ וּבְנֵי גֹּמֶר אַשְׁכְּנַז וְדִיפַת וְתוֹגַרְמָה׃ וּבְנֵי יָוָן אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישָׁה כִּתִּים וְרוֹדָנִים׃ בְּנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם פּוּט וּכְנָעַן׃ וּבְנֵי כוּשׁ סְבָא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּא וְרַעְמָא וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי רַעְמָה שְׁבָא וּדְדָן׃ וְכוּשׁ יָלַד אֶת־נִמְרוֹד הוּא הֵחֵל לִהְיוֹת גִּבּוֹר בָּאָרֶץ׃ וּמִצְרַיִם יָלַד אֶת־לוּדִיִּים וְאֶת־עֲנָמִים וְאֶת־לְהָבִים וְאֶת־נַפְתֻּחִים׃ וְאֶת־פַּתְרֻסִים וְאֶת־כַּסְלֻחִים אֲשֶׁר יָצְאוּ מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים וְאֶת־כַּפְתֹּרִים׃

עיין נמירך בן כמ״ס רבת׳ · מ״ה ר״פ · ל׳ חורי׳ וריכת ב׳ ג׳ · ל׳ ומ״ל חורי׳ ורודנים ל׳ · ל׳ כתי׳ ח׳ · ל׳ כתי׳ ח׳ · כיתן ל׳ מ״ל · יתיר יוד׳ ג׳ · ב׳ וחס׳

רשי

אדם שת אנוש · עזרא כתב ספר היחס הזה על ידי חגי זכריה ומלאכי בתוך י״ח שנה שמן אותו זמן שבא לירושלם זרובבל ויהושע הכהן בימי כורש הראשון עד שבא כורש בן אסתר והכל משום יחס דוד המלך והלוים לשוערים ולשומרים ולמשוררים היאך העמידן דוד כל משמרם והכהנים למשמרותם לפיכך יחסם מאדם ועד אברהם ולפי שהוצרך ליחס את אברהם הזכיר גם שאר האומות בניו ובני בניו משום בניו צריך ליחס שאר אומות בני כנען להודיע היאך ירש אברהם את ארצם ואחר שהוצרך להזכיר וליחס תולדות כנען הזכיר על גבם שאר אומות וזכירם מעט מעט ומשליכם עד שהגיע לעיקר כדמפרש בב״ר משל למלך שהיה עובר ממקום למקום ונפלה לו מרגלית ועמד המלך וכבר בכברו׳ העפר עד שמצא מרגליתו כך אומר הקב״ה מה לי ליחס שם ארפכשד וכו׳ ותרח אלא למצא לאברהם ומצאת את לבבו נאמן ומפני כבודו של יצחק יחס בני עשו וישמעאל ובני קטורה ומשליכן מעט מעט ומניחן ובני שעיר החורי מזכיר על כי בני עשו ירשום וגם ליחס תמנע שנעשית פילגש לבני אברהם להודיע שבחו של אברהם שהיתה בנות כמיאים ואלופים ורצתה להיות פלגש לזרע אברהם דכתי׳ ואחות לוטן תמנע וכתי׳ ותמנע היתה פלגש אלא לפי שאמרה אם איני כדי להנשא לו לאשה אהיה לו פילגש ועוד לכך ייחס בני שעיר שהם היו אלופים ומלכים והר שעיר של שעיר היה ובאהבת יצחק נתנה הקב״ה לעשו דכתי׳ ובני עשו ירשום וישבו תחתם ולהודיע קיום דברי הקב״ה שאמר ליצחק להרבות זרעו ולהשליטו בכל ובשביל כבודו של יצחק כתב כמו כן אלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום וגו׳׃ אדם שת אנוש · פתרונו כמו בני אדם שת ובני שת אנוש ולפי שאינו עיקר היחס מקצרן ומה שלא הזכיר קין והבל לפני שלא העמידו תולדות אבל משת יצאו תולדות נח ואברהם ומאברהם עד דוד נח שם וחם והיה לו לחשוב בני שם יחד למצוא מרגלית אברהם וכו׳ עד דוד ומשליך הטפל ומקצר היחס שלו ותופש העיקר וכן דרך כל היחס הזה דדברי הימים וכן בסמוך בני אברהם יצחק וישמעאל אלה תולדותם בכור ישמעאל נביות וכו׳ וכן ויולד אברהם את יצחק בני יצחק עשו וישראל בני עשו אליפז שמזכיר תחילה ליחס הטפל ואחר כך העיקר׃ אשכנז ודיפת · ובחומש כתיב וריפת שמתחילה היו רפין ולא היו מתגברי׳ עם ישרא׳ ולבסוף כתמלאו דופי וריעוע׃ ובני יון אלישה · ומה שלא הזכיר מגוג ומדי לפי שלא הזכיר אלא הייחס אבל בני מגוג ובני מדי לא הזכיר לפי שלא יצאו מהם ראשי אומות אלא כל אומותם נקראו על שם כתים ודודני׳ ורודנים · ולהלן הוא אומר ודודנים כשישראל חוטאים הם באים ורודים בהם וכשיד ישראל תקיפה הם אומ׳ בני דודינו אתם בתחילה היו נראין כאוהבים בשעת הכאתן ולבסוף רודים בהם׃ הוא החל להיות גבור בארץ · הוא החל לעשות מלחמות וגבורות בארץ׃ ומצרים ילד את לודים · בב״ר אמר רבי אבא בר כהנא כל מוכיגא של מצרים איכא אלא בים אמר רבי יהושע בן קרחה בה״ה לודים לודיים כתיב במני יודי״ן לומר לך לודיים לודי ים ענמים ענמי ים להבים להבי ים כפתוחים כפתוחי ים פתרוסים פתרוסי ים כסלוחים כסלוחי ים פלשתים פלשתי ים כפתורים כפתורי ים לפיכך כתי׳ במני יודי״ן לדרוש וכן כולם׃ וכנען

טוב · ס׳ סוף דבר הכל נשמע את האלהים · ע׳ שמע ישראל · פ׳ באדין מלכא בשפרפרא פ׳ בתראה · צ׳ צופיו עורים כלם לא ידעו · ק׳ גם צפור מצאה בית ודרור קן לה · ר׳ כי לא תשתחוה לאל אחר · ש׳ שיר השירים אשר לשלמה · ת׳ תמים תהיה עם׃

וּכְנַעַן יָלַד אֶת־צִידוֹן בְּכֹרוֹ וְאֶת־חֵת׃ וְאֶת־
הַיְבוּסִי וְאֶת־הָאֱמֹרִי וְאֵת הַגִּרְגָּשִׁי׃ וְאֶת־הַחִוִּי
וְאֶת־הַעַרְקִי וְאֶת־הַסִּינִי׃ וְאֶת־הָאַרְוָדִי וְאֶת־
הַצְּמָרִי וְאֶת־הַחֲמָתִי׃ בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר
וְאַרְפַּכְשַׁד וְלוּד וַאֲרָם וְעוּץ וְחוּל וְגֶתֶר וָמֶשֶׁךְ׃
וְאַרְפַּכְשַׁד יָלַד אֶת־שָׁלַח
וְשֶׁלַח יָלַד אֶת־עֵבֶר׃ וּלְעֵבֶר יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים שֵׁם
הָאֶחָד פֶּלֶג כִּי בְיָמָיו נִפְלְגָה הָאָרֶץ וְשֵׁם אָחִיו יָקְטָן׃
וְיָקְטָן יָלַד אֶת־אַלְמוֹדָד וְאֶת־שָׁלֶף וְאֶת־חֲצַרְמָוֶת
וְאֶת־יָרַח׃ וְאֶת־הֲדוֹרָם וְאֶת־אוּזָל וְאֶת־דִּקְלָה׃
וְאֶת־עֵיבָל וְאֶת־אֲבִימָאֵל וְאֶת־שְׁבָא׃ וְאֶת־
אוֹפִיר וְאֶת־חֲוִילָה וְאֶת־יוֹבָב כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי יָקְטָן׃
שֵׁם אַרְפַּכְשַׁד שָׁלַח׃
עֵבֶר פֶּלֶג רְעוּ׃ שְׂרוּג נָחוֹר תָּרַח׃ אַבְרָם הוּא
אַבְרָהָם׃ בְּנֵי אַבְרָהָם
יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל׃ אֵלֶּה תֹּלְדוֹתָם בְּכוֹר יִשְׁמָעֵאל
נְבָיוֹת וְקֵדָר וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם׃ מִשְׁמָע וְדוּמָה
מַשָּׂא חֲדַד וְתֵימָא׃ יְטוּר נָפִישׁ וָקֵדְמָה אֵלֶּה הֵם
בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל׃ וּבְנֵי
קְטוּרָה פִּילֶגֶשׁ אַבְרָהָם יָלְדָה אֶת־זִמְרָן וְיָקְשָׁן
וּמְדָן וּמִדְיָן וְיִשְׁבָּק וְשׁוּחַ וּבְנֵי יָקְשָׁן שְׁבָא וּדְדָן׃
וּבְנֵי מִדְיָן עֵיפָה וָעֵפֶר וַחֲנוֹךְ וַאֲבִידָע וְאֶלְדָּעָה כָּל־
אֵלֶּה בְּנֵי קְטוּרָה׃ וַיּוֹלֶד
אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק בְּנֵי יִצְחָק עֵשָׂו וְיִשְׂרָאֵל׃
בְּנֵי עֵשָׂו אֱלִיפַז רְעוּאֵל וִיעוּשׁ וְיַעְלָם וְקֹרַח׃
בְּנֵי אֱלִיפַז תֵּימָן וְאוֹמָר
צְפִי וְגַעְתָּם קְנַז וְתִמְנָע וַעֲמָלֵק׃ בְּנֵי רְעוּאֵל נַחַת
זֶרַח שַׁמָּה וּמִזָּה׃ וּבְנֵי שֵׂעִיר לוֹטָן וְשׁוֹבָל וְצִבְעוֹן
וַעֲנָה וְדִישֹׁן וְאֵצֶר וְדִישָׁן׃ וּבְנֵי לוֹטָן חֹרִי וְהוֹמָם
וַאֲחוֹת לוֹטָן תִּמְנָע׃ בְּנֵי שׁוֹבָל עַלְיָן וּמָנַחַת
וְעֵיבָל שְׁפִי וְאוֹנָם וּבְנֵי צִבְעוֹן אַיָּה וַעֲנָה׃ בְּנֵי
עֲנָה דִּישׁוֹן וּבְנֵי דִישׁוֹן חַמְרָן וְאֶשְׁבָּן וְיִתְרָן וּכְרָן׃

בְּנֵי־אֵצֶר בִּלְהָן וְזַעֲוָן יַעֲקָן בְּנֵי דִישָׁן עוּץ וַאֲרָן׃
וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ
בְּאֶרֶץ אֱדוֹם לִפְנֵי מְלָךְ־מֶלֶךְ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בֶּלַע בֶּן־
בְּעוֹר וְשֵׁם עִירוֹ דִּנְהָבָה׃ וַיָּמָת בָּלַע וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו
יוֹבָב בֶּן־זֶרַח מִבָּצְרָה׃ וַיָּמָת יוֹבָב וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו
חוּשָׁם מֵאֶרֶץ הַתֵּימָנִי׃ וַיָּמָת חוּשָׁם וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו
הֲדַד בֶּן־בְּדַד הַמַּכֶּה אֶת־מִדְיָן בִּשְׂדֵה מוֹאָב וְשֵׁם
עִירוֹ עֲוִית׃ וַיָּמָת הֲדָד וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שַׂמְלָה
מִמַּשְׂרֵקָה׃ וַיָּמָת שַׂמְלָה וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שָׁאוּל
מֵרְחֹבוֹת הַנָּהָר׃ וַיָּמָת שָׁאוּל וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו בַּעַל
חָנָן בֶּן־עַכְבּוֹר׃ וַיָּמָת בַּעַל חָנָן וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו
הֲדַד וְשֵׁם עִירוֹ פָּעִי וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ מְהֵיטַבְאֵל בַּת־
מַטְרֵד בַּת מֵי זָהָב׃ וַיָּמָת הֲדָד וַיִּהְיוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם
אַלּוּף תִּמְנָע אַלּוּף עַלְיָה אַלּוּף יְתֵת׃ אַלּוּף
אָהֳלִיבָמָה אַלּוּף אֵלָה אַלּוּף פִּינֹן׃ אַלּוּף קְנַז
אַלּוּף תֵּימָן אַלּוּף מִבְצָר׃ אַלּוּף מַגְדִּיאֵל אַלּוּף
עִירָם אֵלֶּה אַלּוּפֵי אֱדוֹם׃
אֵלֶּה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה יִשָּׂשכָר
וּזְבֻלוּן׃ דָּן יוֹסֵף וּבִנְיָמִן נַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר׃
בְּנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וְשֵׁלָה
שְׁלוֹשָׁה נוֹלַד לוֹ מִבַּת־שׁוּעַ הַכְּנַעֲנִית וַיְהִי עֵר
בְּכוֹר יְהוּדָה רַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיְמִיתֵהוּ׃ וְתָמָר כַּלָּתוֹ
יָלְדָה לּוֹ אֶת־פֶּרֶץ וְאֶת־זָרַח כָּל־בְּנֵי יְהוּדָה חֲמִשָּׁה׃
בְּנֵי־פֶרֶץ חֶצְרוֹן וְחָמוּל׃
וּבְנֵי זֶרַח זִמְרִי וְאֵיתָן וְהֵימָן וְכַלְכֹּל וָדָרַע כֻּלָּם
חֲמִשָּׁה׃ וּבְנֵי כַּרְמִי עָכָר עוֹכֵר יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מָעַל
בַּחֵרֶם׃ וּבְנֵי אֵיתָן עֲזַרְיָה׃
וּבְנֵי חֶצְרוֹן אֲשֶׁר נוֹלַד־לוֹ אֶת־יְרַחְמְאֵל וְאֶת־
רָם וְאֶת־כְּלוּבָי׃ וְרָם הוֹלִיד אֶת־עַמִּינָדָב וְעַמִּינָדָב
הוֹלִיד אֶת־נַחְשׁוֹן נְשִׂיא בְּנֵי יְהוּדָה׃ וְנַחְשׁוֹן הוֹלִיד
אֶת־שַׂלְמָא וְשַׂלְמָא הוֹלִיד אֶת־בֹּעַז׃ וּבֹעַז הוֹלִיד
אֶת־עוֹבֵד וְעוֹבֵד הוֹלִיד אֶת־יִשָׁי׃

רשי

וכנען ילד וגו׳ · יא הם וכנען עמהם הרי יב והיינו דכתי׳ יצב גבולות עמים למספר בני ישראל כלומר גבולות עמים העמיד כנגד שבטי ישראל שגם הם יב כנגד שבטי ישראל הציב גבולות עמים דוגמת אשר הצבת לברכה׃ כי בימיו נפלגה הארץ · נתחלקו ונתמעטו ימיהם של בריות שמתחילה היו בני אדם חיים ט׳ מאות שנה ויותר ונחצו בימי ארפכשד ואילך לד׳ מאות שנה ויותר ומן פלג ואילך נחצו למאתים ר׳ מאות׃ כל אלה בני יקטן · שהיה מקטין עסקיו כנביא גדול היה עבר אבל שמות אחרים לא כתבו לידרש כי לא על פי נביא נתן להם שמות׃ שם ארפכשד שלח · למעלה מנה בניו של שם ועתה התחיל שוב פעם אחרת מפני כבודו של אברהם משל למלך שנפלה לו מרגלית כו׳ כדלעיל׃ אברם הוא אברהם · עכשיו יחס משם עד אברהם ומי הוא זה אברם הוא שנקרא אברהם׃ קטורה פילגש אברהם · כל גנאי שיכול לספר בהם הוא מספר משום כבודו של יצחק שכולם היו בני פילגש אבל הוא היה עיקר ואדון הבית׃ ובני מדין עיפה ועפר וגו׳ · חמשה ראשי אומות על כן העמידו חמשה מלכים לכל אומה מלכה דכתי׳ את אוי ואת ריקם ואת צור ואת חור וגו׳ חמשת מלכי מדין׃ כל אלה בני קטורה · בשביל כבודו של אברהם · בני יצחק עשו וישראל · מפני כבודו של דוד אמר ישראל ולא יעקב׃ בני עשו אליפז · כדי לקצר ולהמליכו והזכירו לכבוד יצחק׃ חמרן ואשבן · ובחומש כתי׳ חמדן בתחילה היו חמורין וחמדין כצדיקים ולבסוף מכוערין כחמור כן דרך החמור בתחילה חמור ולבסוף נעשה מכוער והסוס מתחילה מכוער ולבסוף יפה׃ ואלה המלכים · מפורש בב״ר אמר ר׳ איבו קודם שלא עמד מלך בישראל כבר מלך באדום ר׳ יוסי בן חנינא אומ׳ בשעה שזה מעמיד מלכים זה מעמיד שופטים זה מעמיד אלופים זה מעמיד נשיאים אמ׳ ר׳ יהושע בן לוי זה מעמיד ח׳ וזה העמיד ח׳ ושמעתי וכי לא היה לאדום אלא אלו ח׳ מלכים ולישראל ח׳ והלא יותר היו יורם אחזיה יואש וכו׳ אלא זה העמיד ח׳ מלכים פירוש בזמן שהמליכו אותן ח׳ מלכים של אדום לא המליכו את מלכי ישראל כי קודם דוד היו וראשי בית אבותיו׃ רע בעיני יי׳ · מפורש בב״ר שהיה חורש בגגות בא עליה שלא

כדרכה׃ ותמר כלתו · תמיה אני היאך מזכיר גנות זקניהו של דוד׃ ואיתן והימן וכלכל ודרע · כולם בימי דוד ובימי שלמה היו והיו חכמי׳ ביותר ועל זה נאמר ויחכם מכל אדם מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול להלן לענין חכמת שלמה כופל לשון זה דרדע אף על פי שנקר׳ דור ריעה בשביל חכמתו כתחכם שלמה מכולם ומה שאמר האזרחי אלף יתירה כמו הזרחי מזרח יצא ובהרבה מקומות נכנסת האלף בתיבה ואינה נקראת ודוגמתו ואחותי והאזניחו וכן והאספסוף ופעמים נחסרת כמו ותמרו ויכו הרמים כמו הארמים ופסיקת׳ דורש מכל אדם זה אדם הראשון איתן זה אברהם הימן זה משה וכלכל זה יוסף ודרדע זה דור המדבר מחול שמחל להם מעשה עגל׃ ובני כרמי עכר · ולמה אני קורהו עכר והלא עכן שמו ותפור לפי שהוא עכר את ישר׳ שעבר על החרם ונפלו על ידו לו״ אלף איש והוא מה שפירשתי שכל מה שיכול לספר בגנו׳ מספר ואעפ״כ יצא מלכו׳ מהם׃ ובני איתן עזריה · כמו ובני דן חשים׃ ואת כלובי · זהו כלב כמו שמוכיח למטה וכלב בן חצרון ובספר שמואל כתיב והוא כלבי ותרגו׳ מרבית כלב וכך תרגם כלבי מחזיק היה ומתפאר בעצמו שאין מיוחס בכל שבט כמוהו כלומר אם שמואל נתן לו מלוכה ועל כן נאמר מי דוד ומי בן ישי היום רבו עבדים שהרי יצא מרות המואביה וירחמיאל אחיו נשא גויה כמו שכתוב למטה וזה כלובי מתנשא ומתגאה כאשר נשאו לבו׃ נחשון נשיא בני יהוד׳ · לא בא לפרש אלא מפני כבודו של דוד׃ ושלמ׳ הוליד את בועז · רבותינו אמרו אבצן זה בועז ותימה יש היאך יכול להיות והלא נחשון בשנה שניה ליציאת מצרים מת ושלמון בנו מת כבר והוא היה מבאי הארץ ובועז בנו שהו׳ אבצן בכניסתו לארץ נולד ומיציאת מצרים עד יפתח היה שלש מאות שנה וחכמים אמרו בשעה שבא בועז על רות והרתה מיד מת בועז ואבצן היה שופט לאחר מות יפתח דכתיב וישפוט אחריו את ישראל אבצן מבית לחם ועל זה אני תמיה שהרי מצינו באברהם שהוא אמר לאחר שנברר דמו וכו׳ ואמר הלבן מאה שנה יולד ואיך הוליד בועז בן ג׳ מאות שנה וצ״ל על כן אמר ויתן יי׳ לה הריון דוגמ׳ ויראהו יי׳׃ אבצני ואיפי אב לכל הבנוכים שהרי אשה בחורה שכבה אצלו ונצטנן ולא נגעבה׃

אבאול בן חור· אלה ראשי אבות· אלה ראשי האבות· אלה עשה בניהו בן יהוידע· אלה מבני גד ראשי· אלה הם אשר עברו· ומן ודוד זקן עד רישא דסיפרא דכו׳ ר״פ אלה בנ״ר ואלה וסימ׳ ואלה אשר הוסד שלמה· ואלה שרי הנצבים· ואלה פקדתם לבית אבותיהם· ואלה המתקשרים תנינא דסיפרא· וכל עזרא דכו׳ ר״פ ואלה בכ״ר

וְאִישַׁי הוֹלִיד אֶת־בְּכֹרוֹ אֶת־אֱלִיאָב וַאֲבִינָדָב הַשֵּׁנִי וְשִׁמְעָא הַשְּׁלִישִׁי׃ נְתַנְאֵל הָרְבִיעִי רַדַּי הַחֲמִישִׁי׃ אֹצֶם הַשִּׁשִּׁי דָּוִיד הַשְּׁבִעִי׃ וְאַחְיֽוֹתֵיהֶם צְרוּיָה וַאֲבִיגָיִל וּבְנֵי צְרוּיָה אַבְשַׁי וְיוֹאָב וַעֲשָׂה־אֵל שְׁלֹשָׁה׃ וַאֲבִיגַיִל יָלְדָה אֶת־עֲמָשָׂא וַאֲבִי עֲמָשָׂא יֶתֶר הַיִּשְׁמְעֵאלִי׃ וְכָלֵב בֶּן־חֶצְרוֹן הוֹלִיד אֶת־עֲזוּבָה אִשָּׁה וְאֶת־יְרִיעוֹת וְאֵלֶּה בָנֶיהָ יֵשֶׁר וְשׁוֹבָב וְאַרְדּוֹן׃ וַתָּמָת עֲזוּבָה וַיִּקַּח־לוֹ כָלֵב אֶת־אֶפְרָת וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־חוּר׃ וְחוּר הוֹלִיד אֶת־אוּרִי וְאוּרִי הוֹלִיד אֶת־בְּצַלְאֵל׃ וְאַחַר בָּא חֶצְרוֹן אֶל־בַּת־מָכִיר אֲבִי גִלְעָד וְהוּא לְקָחָהּ וְהוּא בֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־שְׂגוּב׃ וּשְׂגוּב הוֹלִיד אֶת־יָאִיר וַיְהִי־לוֹ עֶשְׂרִים וְשָׁלוֹשׁ עָרִים בְּאֶרֶץ הַגִּלְעָד׃ וַיִּקַּח גְּשׁוּר־וַאֲרָם אֶת־חַוֺּת יָאִיר מֵאִתָּם אֶת־קְנָת וְאֶת־בְּנֹתֶיהָ שִׁשִּׁים עִיר כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי מָכִיר אֲבִי־גִלְעָד׃ וְאַחַר מוֹת־חֶצְרוֹן בְּכָלֵב אֶפְרָתָה וְאֵשֶׁת חֶצְרוֹן אֲבִיָּה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־אַשְׁחוּר אֲבִי תְקוֹעַ׃ וַיִּהְיוּ בְנֵי־יְרַחְמְאֵל בְּכוֹר חֶצְרוֹן הַבְּכוֹר רָם וּבוּנָה וָאֹרֶן וָאֹצֶם אֲחִיָּה׃ וַתְּהִי אִשָּׁה אַחֶרֶת לִירַחְמְאֵל וּשְׁמָהּ עֲטָרָה הִיא אֵם אוֹנָם׃ וַיִּהְיוּ בְנֵי־רָם בְּכוֹר יְרַחְמְאֵל מַעַץ וְיָמִין וָעֵקֶר׃ וַיִּהְיוּ בְנֵי־אוֹנָם שַׁמַּי וְיָדָע וּבְנֵי שַׁמַּי נָדָב וַאֲבִישׁוּר׃ וְשֵׁם אֵשֶׁת אֲבִישׁוּר אֲבִיהָיִל וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־אַחְבָּן וְאֶת־מוֹלִיד׃ וּבְנֵי נָדָב סֶלֶד וְאַפָּיִם וַיָּמָת סֶלֶד לֹא

בָנִים׃ וּבְנֵי אַפַּיִם יִשְׁעִי וּבְנֵי יִשְׁעִי שֵׁשָׁן וּבְנֵי שֵׁשָׁן אַחְלָי׃ וּבְנֵי יָדָע אֲחִי שַׁמַּי יֶתֶר וְיוֹנָתָן וַיָּמָת יֶתֶר לֹא בָנִים׃ וּבְנֵי יוֹנָתָן פֶּלֶת וְזָזָא אֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי יְרַחְמְאֵל׃ וְלֹא־הָיָה לְשֵׁשָׁן בָּנִים כִּי אִם־בָּנוֹת וּלְשֵׁשָׁן עֶבֶד מִצְרִי וּשְׁמוֹ יַרְחָע׃ וַיִּתֵּן שֵׁשָׁן אֶת־בִּתּוֹ לְיַרְחָע עַבְדּוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־עַתָּי׃ וְעַתַּי הֹלִיד אֶת־נָתָן וְנָתָן הוֹלִיד אֶת־זָבָד׃ וְזָבָד הוֹלִיד אֶת־אֶפְלָל וְאֶפְלָל הוֹלִיד אֶת־עוֹבֵד׃ וְעוֹבֵד הֹלִיד אֶת־יֵהוּא וְיֵהוּא הֹלִיד אֶת־עֲזַרְיָה׃ וַעֲזַרְיָה הֹלִיד אֶת־חָלֶץ וְחֶלֶץ הֹלִיד אֶת־אֶלְעָשָׂה׃ וְאֶלְעָשָׂה הֹלִיד אֶת־סִסְמָי וְסִסְמָי הֹלִיד אֶת־שַׁלּוּם׃ וְשַׁלּוּם הוֹלִיד אֶת־יְקַמְיָה וִיקַמְיָה הֹלִיד אֶת־אֱלִישָׁמָע׃ וּבְנֵי כָלֵב אֲחִי יְרַחְמְאֵל מֵישָׁע בְּכֹרוֹ הוּא אֲבִי־זִיף וּבְנֵי מָרֵשָׁה אֲבִי חֶבְרוֹן׃ וּבְנֵי חֶבְרוֹן קֹרַח וְתַפֻּחַ וְרֶקֶם וָשָׁמַע׃ וְשֶׁמַע הוֹלִיד אֶת־רַחַם אֲבִי יָרְקֳעָם וְרֶקֶם הוֹלִיד אֶת־שַׁמָּי׃ וּבֶן־שַׁמַּי מָעוֹן וּמָעוֹן אֲבִי בֵית־צוּר׃ וְעֵיפָה פִּילֶגֶשׁ כָּלֵב יָלְדָה אֶת־חָרָן וְאֶת־מוֹצָא וְאֶת־גָּזֵז וְחָרָן הֹלִיד אֶת־גָּזֵז׃ וּבְנֵי יָהְדָּי רֶגֶם וְיוֹתָם וְגֵישָׁן וָפֶלֶט וְעֵיפָה וָשָׁעַף׃ פִּלֶגֶשׁ כָּלֵב מַעֲכָה יָלַד שֶׁבֶר וְאֶת־תִּרְחֲנָה׃ וַתֵּלֶד שַׁעַף אֲבִי מַדְמַנָּה אֶת־שְׁוָא אֲבִי מַכְבֵּנָה וַאֲבִי גִבְעָא וּבַת־כָּלֵב עַכְסָה׃ אֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי כָלֵב בֶּן־חוּר בְּכוֹר אֶפְרָתָה שׁוֹבָל אֲבִי קִרְיַת יְעָרִים׃ שַׂלְמָא אֲבִי בֵית־לָחֶם חָרֵף אֲבִי בֵית־גָּדֵר׃

אלה וסימ׳ אלה בקשו כתבם· אלה בקשו כתבם תנינא דסיפרא· צלה בני המדינה העלים תנינא דסיפרא· אלה בימי יהויקים· וכל שאר כהוב דכוהו׳ ר״פ אלה בנב״ר פ ואלה וסימ׳ ואלה צפנת בלבבך· ואלה תולדות פרץ פרץ הוליד· ושם י״ג ר״פ בקריאה וס׳ ושם הנהר השני גיחון הוא הסובב· ושם הנהר השלישי חדקל הוא ההלך

רשי

ואישי הוליד את בכורו· מלא אלף כלומר איש גבור חיל׃ דויד השביעי· מלא יו״ד מפני כבודו של דוד ועתה מצא המרגלית לפיכך לא מנה השמיני אליהו׃ ואחיותיהם צרויה ואביגיל· מפני כבודו של דוד שהיו בני אחותו גבורים ואנשי חיל ופרים כך מפורש לקמן׃ יתר הישמעאלי· ובשמואל כתוב הישראלי בארץ ישמעאל היה דר דוגמ׳ בית עובד אדום הגתי וכן וישלח המלך ויקח את חירם תכור בן אשה אלמנה ואביו איש צורי׃ וכלב בן חצרון הוליד את עזובה אשה· לפי שהיתה לו אשה ששמה עזובה לכך כינה את שם בתו עזובה אשה כדכתיב ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת מכאן שהיתה לו אשה ששמה עזובה׃ ותלד לו את חור· וחור הוליד את אורי ואורי הוליד את בצלאל· בא וחשוב שכל אחד מהם היה פחות מן ח׳ שנים כשהולידו שהרי כלב היה בן מ׳ שנים במרגלים דכתי׳ בן מ׳ שנה אנכי בשלוח וגו׳ ואותה שעה כבר נולדו כולם שהרי הוקם המשכן שעשה בצלאל כלב היה בן ח׳ כשהוליד עזובה אשה ובן ט׳ כשהוליד יריעות ואחר מיתת עזובה אשתו לקח את אפרת והולידה לו את חור בשנה האחרת הרי בן י׳ שנים וחור בן ח׳ כשהוליד את אורי ואורי בן ח׳ כשהוליד בצלאל הרי כ״ו שנים וכתיב ואת כל איש חכם לב ואין איש פחות מי״ג שנה הרי בצלאל בשעה שעשה המשכן בן י״ג שנה הרי מ׳ שנה חסר אחת כמצא שכל אחד מהם היה פחות מן ח׳ כשהולידו וכן מפורש בפרק בן סורר ומורה ומדרש בן שם ושם הולידו׃ ואחר בא חצרון אל בת מכיר· כל זה משום כבודו של דוד שהרי חצרון בא אל בת מכיר לקחה לפילגש שלא לשום אישות דוגמא כאשר בא ל׳ בת שבע· והוא היה בן ששים· הרי שני דברי׳ לבת מכיר עבירותא אחת שלא לקחה לשום אישות ואחת שחצרון היה זקן ומפני כבוד משפחות יהוד׳ כתבוה לו וכשהוליד יאיר נתנו לו בני מכיר כ״ג ערים ליקח אשה אחת מבנותיו׃ ויקח גשור וארם· גשור הוא גשורי והמעכתי לפי שהיו קרובים לארמים שהיו יושבים במזרחה של ארץ ישראל וארם היו יושבים במזרח דכתי׳ ארם מקדם ופלשתים מאחור מיד בימי שפוט השופטים כשחטאו ישראל מסרם ביד אויב ביד ארם ואז הלכו אלו ולקחום מהם וכשבא דוד החזירן ולפי שהחזירן כתבן כאן׃ בכלב אפרתה· על שם אשתו קראו את העיר אפרתה׃ ותלד לו את אשחור אבי תקוע· לאחר מיתת חצרון׃ אבי תקוע· שר של עיר תקוע שהוא של שבט יהודה׃ ויהיו בני ירחמאל בכור חצרון· לפי שהפסיק במשפחתו של כלב על כן הוצרך לומר בכור חצרון בכורו של ירחמאל׃ ותהי אשה אחרת לירחמאל ושמה עטרה·

לפי פשוטו ישראלית היתה וביבמות ירושלמי כתב שלקח גויה להתעטר בה יפת ומרית היתה׃ היא אם אונם· שמעתי אם כמה שקמתי אם בישראל אונם שפל ואלם היה לשון אונן וכמו אכלתי באוני ממנו וכמו כמתאוננים· ויצא ממנו ששן שנתן בתו לירחע המצרי עבדו ומספר בגנותן כלומר לא היו ראויין למלכות ויצא ממנו ישמעאל בן נתניה בן אלישמע שהרג גדליה בן אחיקם׃ ולא היה לששן בנים כי אם בנות· ומה שאמר למעלה ובני ששן אחלי חולה שפל היה ומת בלא בנים׃ ויתן ששן את בתו לירחע עבדו לאשה· מכאן אמרו בתך בגרה שחרר עבדך ותנהו לה· ומכאן אמרו חכמים ביבמות ירושלמי אל תאמן בגר עד ט״ו דורות וט״ו דורות הם מן עתי המצרי עד ישמעאל ויש אומר י״ו דורות עם ירחע ומדרש רבותינו איפשר כן שהיה מזרע המלוכה והלא ישמעאל מזרע ירחמאל היה ולא מן רם אלא שהעביר מזרעו למולך׃ ובני כלב אחי ירחמאל· לפי שיחס למעלה קצת משפחות כלב והפסיק ביחס ירחמאל צריך לומר כלב אחי ירחמאל שלא תאמ׳ כבר יחס כל משפחות כלב לכך הוצרך לומר כלב אחי ירחמאל שזה לא כלב אחר היה וכן דרך כל היחס אינו מיחס כסדר אלא מיחס קצת ממשפחת פלוני ותופס משפחה אחרת וכשיחס קצת ממשפחה זו מתחיל ליחס משפחה ראשונה כבתחילה ושוב האחרת וכן מעורבב כל ספר היחס הזה׃ הוא אבי זיף· שר של זיף ושר כל בני מרשה ושר חברון ושם העיירות האלה כתובי׳ בספר יהושע כדכתיב זיף וטלם ובעלות וכתוב קעילה ואכזיב ומרשה׃ אבי ירקעם· כל אבי שנאמר כאן שר על אותה העיר הכתובה בסמוך׃ ובני יהדי· אחד מבניה של עיפה היה ומה שלא הזכיר מי היה אביו לפי שאינו צריך להזכיר שום מבניה של עיפה כי אם זה יהדי׃ ותלד שעף אבי מדמנה את שוא אבי מכבנה ואבי גבעא· שתי עיירות הללו שלו היו׃ ובת כלב עכסה· עתה מתחיל לרחם ומקדים בעכסה משום שהיתה מרית אשת עתניאל כדכתיב ויאמר כלב אשר יכה קרית ספר וגו׳׃ אלה היו בני כלב בן חור בכור אפרתה· פתרון אלה היו בני כלב בן חור כמו בנו חור והוא חור היה בנו הבכור לאפרת אשתו ולא בבור לכלב וכן מפורש למעלה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור ע״א ואלה היו וגו׳ חור היה בן לכלב והוליד בן ויקרא שמו כלב וכך פירושו ואלה היו בניו של כלב בנו של חור שובל וגו׳׃ בכור אפרתה· ולא בבור לכלב על חור הוא אומר כן נראה לנו׃ הרואה

קדמת אשור · ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תפש · ושם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי · ושם איש ישראל המכה אשר הכה · ושם האשה המכה המדינית כזבי בת צור · ושם בת אשר שרח · ושם אשת עמרם יוכבד בת לוי · ושם חברון לפנים קרית ארבע · ושם אשת אבישור אביהיל · ושם אשת שאול · ושם האיש נבל · ושם

ויהיו בנים לשובל אבי קרית יערים הראה חצי המנחות: ומשפחות קרית יערים היתרי והפותי והשמתי והמשרעי מאלה יצאו הצרעתי והאשתאלי: בני שלמא בית לחם ונטופתי עטרות בית יואב וחצי המנחתי הצרעי: ומשפחות סופרים ישבו יעבץ תרעתים שמעתים שוכתים המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב: ואלה היו בני דויד אשר נולד לו בחברון הבכור אמנן לאחינעם היזרעאלית שני דניאל לאביגיל הכרמלית: השלשי לאבשלום בן מעכה בת תלמי מלך גשור הרביעי אדניה בן חגית: החמישי שפטיה לאביטל הששי יתרעם לעגלה אשתו: ששה נולד לו בחברון וימלך שם שבע שנים וששה חדשים ושלשים ושלוש שנה מלך בירושלם: ואלה נולדו לו בירושלים שמעא ושובב ונתן ושלמה ארבעה לבת שוע בת עמיאל: ויבחר ואלישמע ואליפלט: ונגה ונפג ויפיע: ואלישמע ואלידע ואליפלט תשעה: כל בני דויד מלבד בני פילגשים ותמר אחותם: ובן שלמה רחבעם אביה בנו אסא בנו יהושפט בנו: יורם בנו אחזיהו בנו יואש בנו: אמציהו בנו עזריה בנו יותם בנו: אחז בנו חזקיהו בנו מנשה בנו: אמון בנו יאשיהו בנו: ובני יאשיהו הבכור יוחנן השני יהויקים השלישי צדקיהו הרביעי שלום: ובני יהויקים יכניה בנו צדקיה בנו: ובני יכניה אסר שאלתיאל בנו: ומלכירם ופדיה ושנאצר יקמיה הושמע ונדביה: ובני פדיה זרבבל ושמעי ובן זרבבל משלם וחנניה ושלמית אחותם: וחשבה ואהל וברכיה וחסדיה יושב חסד חמש: ובן חנניה פלטיה וישעיה בני רפיה בני ארנן בני עבדיה בני שכניה: ובני שכניה שמעיה ובני שמעיה חטוש ויגאל ובריח ונעריה ושפט ששה: ובן נעריה אליועיני וחזקיה ועזריקם שלשה: ובני אליועיני הודיוהו ואלישיב ופליה ועקוב ויוחנן ודליה וענני שבעה: בני יהודה פרץ חצרון וכרמי וחור ושובל: וראיה בן שובל הוליד את יחת ויחת הוליד את אחומי ואת להד אלה משפחות הצרעתי: ואלה אבי עיטם יזרעאל וישמא וידבש ושם אחותם הצללפוני: ופנואל אבי גדר ועזר אבי חושה אלה בני חור בכור אפרתה אבי בית לחם: ולאשחור אבי תקוע היו שתי נשים חלאה ונערה: ותלד לו נערה את אחזם ואת חפר ואת תימני ואת האחשתרי אלה בני נערה: ובני חלאה צרת יצחר ואתנן: וקוץ הוליד את ענוב ואת הצבבה ומשפחות אחרחל בן הרם: ויהי יעבץ נכבד מאחיו ואמו קראה שמו יעבץ לאמר כי ילדתי בעצב: ויקרא יעבץ לאלהי ישראל לאמר אם ברך תברכני והרבית את גבולי והיתה ידך עמי ועשית מרעה לבלתי עצבי ויבא אלהים את אשר שאל:

האיש אלימלך ושם אשתו נעמי · ושם אשת ג׳ ר״פ בקריאה וסימ׳ ושם אשת יעמרם נ׳ וכבד בת לו אשר ילדה אתה · ושם אשת שאול · ושם אשת אבישור · אנ״ך ואהל וברכיה ואהל חד מן אב מן חד וחד חד וא׳ וחד והא ולית דכו׳ וסי׳ ואחרון ואני ידעתי גואלי חי · והאחרון כי מועף לאש׳ מוצק · ואהל וחשוב ואהל וברכיה · והאהל ומשמרה

רשי

הרואה חצי המנוחות · מדינה אחת היתה בארץ ומנוחות שמה דכתיב ויגלום אל מנחת והוא המושל על חצי מדינה ולקמן כתמ׳ מי מסל על חצי המדינה האחרת · הרואה : פורמ״ר דיפיו בלע״ז : ומשפחות קרית יערים · יושבי קרית יערים : מאלה יצאו הצרעתי והאשתאולי · יושבי צרעה ואשתאול תימה שכתוב ותחל רוח יי׳ לפעמו בין צרעה ובין אשתאול דמשמע שהיו שתי עיירות הללו של בני דן כי כל אלה שנאמר כאן של בני יהודה היו שאנו יכולין לומר העיירות והגבול שהיה בין צרעה ואשתאול היה של דן אבל צרעה ואשתאול עצמן של בני יהודה היו : בני שלמא בית לחם · בני שלמא היו מיושבי בית לחם הנטופתי : עטרות בית יואב · וגם מיושבי נטופת ועטרות בית יואב חצי מדינת המנחתי תפשו להם בני צרעה והיו יושבים בהם שם מקומות הן בענה הנטופתי מהרי הנטופתי גבורי דוד ומנחת ויגלום אל מנחת : ומשפחות סופרים יושבי יעבץ · שיעת יעבץ שהיה מושל עליהם כדכתיב למטה ויהי יעבץ נכבד מאחיו : תרעתים שמעתים שוכתים · כולם שמות בית אב הם : המה הקינים · והיכן מקומם של אלו והלא הם יושבי קין שם מקום דכתי׳ הקין וגבעה ותמנה ערים עשר : הבאים מחמת אבי בית רכב · שיצאו מחמת שהיה של בית רכב וישבו בקין · ע״א יעבץ שם של עיר ושל יששכר היתה כדכתיב והרבית וקשיון ואבץ : המה הקינים : כורפים ויתנהו לבורף תרגומו לקינאה : שני דניאל לאביגאל · ובשמואל כתוב והשני כלאב לאביגאל ובמדרש ניכלו מפרש לפי שדוד נשא אביגיל אחר מיתת נבל והיו חושדין אותו הבן שהוא של נבל לכך קראו דוד שמות שנים · כלאב ודניאל · דניאל דני אל כלאב שהיה דומה כולו לאב : הששי יתרעם לעגלה אשתו · מדרש וכי היא בלבד אשתו אלא שפעת כעגלה וילדתו ושהיתה חביבה עליו כעגלה כמו לולי חרשתם בעגלתי ומפני חשבותה של מיכל קורא אותה אשתו : ואלישמע ואליפלט · ואלידע ואליפלט · בשמואל אינו מונה אליפלט אלא פעם אחת ואינו מונה כי אם ז׳ וכאן מונה ט׳ וזהו טעמ׳ אליפלט בנו מת ונולד לו בן אחר לאחר כן וקרא שמו כמו כן אליפלט שהיה

הוא שמנה לשם וגם אלישמע אלישמע מונה כאן ב׳ פעמים כמו כן נוכל לומר שמת ונולד לו אחר וגם אחד מאלו מת ובשארו שבעה וזה שאינו מונה לשם כי אם שבעה והט׳ שמנה משום כבודו של דוד שהיו לו בנים הרבה שהרי כל הספר נכתב מפני כבודו של דוד וזרעו : אחזיהו בנו יואש · משלמה עד יואש ח׳ דורות ולפי שראה דוד שהיה זרעו כלה בימי יואש על ידי עתליהו כדכתיב בספר זה ותקם ותדבר על לשון דבר על ידי שם המות עמד בתפלה ואמר זה המזמור למנצח על השמינית שמונה כימין על דור שמיני הושיעה יי׳ כי גמר חסיד וגו׳ ונמלט יואש ומן יואש עד יאשיהו ח׳ דורות שראה דוד שיאשיהו ובניו כולם הולכים לאבדון זה נהרג וזה נקרו עיניו נתפלל עוד על השמינית על דור שמיני יי׳ אל באפך תוכיחני ובשביל תפלתו נשתיירו בני יהויקים ובכל ספר תהלים אין יותר על השמינית אלא אלו שנים יכניה עד ענני שבעה שהוא מלך המשיח דכתיב בדניאל וארו עם ענני שמיא לא בנים בין בנים ובין דורות לבנים הב״ה עשה כן בשביל שאמר להב״ה לא תוסבחות בספר עזרא מן ברוך יי׳ אלהי ישראל וגו׳ עד ולאחזק לא תיבות : וחסדיה יושב חסד חמש · חמש היו לבד משלומית אחותם : ובני שמעיה חטוש ויגאל ובריח ונעריה ושפט ששה · אינם אלא חמשה ויש בו טעם כמו שכתוב למטה במשמרות הלוים לידותן בני ידותן גדליהו וצרי וישעיה חשביהו ומתתיהו ששה ואינם כי אם ה׳ : ורואה כן מכהנ היחם הזה אף על פי שלא הזכיר עדיין ראיה כי דורות רוכות קחשיב וכן ובני חלאה צרת וצחר ואתנן : וקוץ הוליד · ועדיין לא הזכיר קוץ ומזכיר את בניו : ולאשחור אבי תקוע היו שתי נשים · מוסב למעלה · ואשת חצרון אביה ותלד לו את אשחור אבי תקוע כי לא ייחס עד עתה : ואמו קראה שמו יעבץ לאמ׳ כי ילדתי בעצב · וכינה שמו יעבץ ודוגמתו בן אוני : והרבית את גבולי · בתלמי : והיתה ידך עמי ועשית מרעה · אם תהיה עמי והצילני מרעה : לבלתי עצבי · שלא יארע לי שום נזק וצער ועצב והוא נדר מה שנדר : ויבא אלהים את אשר שאל · ושלם נדרו ומכאן תבואין ראייה כשפוסקין צדקה בעבור שאין נודרין אלא נותנין בלא נדר מדרשו ידוע : ונלוב

מגרשן באהל מועד · ואלפים צנה ואלפים כלם וגם · והאלפים והערים עבדי האדמה · ובקר וראיתם את כבוד יי׳ בשמעו אל תלנתיכם · והבקר ומראה הערב
הבקר · וגוים ובאו עמים רבים וגוים עצומים · והגוים כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו · וגבהים אם עשק רש וגזל ומשפט וצדק תראה במדינה · והגבהים

וכלוב אחי־שוחה הוליד את־מחיר הוא אבי
אשתון: ואשתון הוליד את־בית רפא ואת־פסח
ואת־תחנה אבי עיר־נחש אלה אנשי רכה:
ובני קנז עתניאל ושריה ובני עתניאל
חתת: ומעונתי הוליד את־עפרה ושריה הוליד
את־יואב אבי גיא חרשים כי חרשים היו:
ובני כלב בן־יפנה עירו אלה ונעם ובני אלה וקנז:
ובני יהללאל זיף וזיפה תיריא ואשראל: ובן־עזרה
יתר ומרד ועפר וילון ותהר את־מרים ואת־שמי
ואת־ישבח אבי אשתמע: ואשתו היהדיה ילדה
את־ירד אבי גדור ואת־חבר אבי שוכו ואת־
יקותיאל אבי זנוח ואלה בני בתיה בת־פרעה
אשר לקח מרד: ובני אשת הודיה
אחות נחם אבי קעילה הגרמי ואשתמע המעכתי:
ובני שימון אמנון ורנה בן־חנן ותולון ובני ישעי
זוחת ובן־זוחת: בני שלה בן־יהודה ער אבי לכה
ולעדה אבי מרשה ומשפחות בית־עבדת הבץ
לבית אשבע: ויוקים ואנשי כזבא ויואש ושרף
אשר־בעלו למואב וישבי לחם והדברים עתיקים:
המה היוצרים וישבי נטעים וגדרה עם־המלך
במלאכתו ישבו שם:
בני שמעון נמואל וימין יריב זרח שאול:
שלם בנו מבשם בנו משמע בנו: ובני משמע
חמואל בנו זכור בנו שמעי בנו: ולשמעי בנים
ששה עשר ובנות שש ולאחיו אין בנים רבים וכל
משפחתם לא הרבו עד־בני יהודה:
וישבו בבאר־שבע ומולדה וחצר
שועל: ובבלהה ובעצם ובתולד: ובבתואל
ובחרמה ובצקלג: ובבית מרכבות ובחצר
סוסים ובבית בראי ובשערים אלה עריהם עד־
מלך דויד: וחצריהם עיטם ועין רמון ותכן
ועשן ערים חמש: וכל־חצריהם אשר
סביבות הערים האלה עד־בעל זאת מושבתם
והתיחשם להם: ומשובב וימלך ויושה
בן־אמציה: ויואל ויהוא בן־יושביה בן־שריה בן־
עשיאל: ואליועיני ויעקבה וישוחיה ועשיה
ועדיאל וישימאל ובניה: וזיזא בן־שפעי בן־אלון
בן־ידיה בן־שמרי בן־שמעיה: אלה הבאים
בשמות נשיאים במשפחותם ובית אבותיהם
פרצו לרוב: וילכו למבוא גדר עד למזרח הגיא
לבקש מרעה לצאנם: וימצאו מרעה שמן וטוב
והארץ רחבת ידים ושקטת ושלוה כי מן־חם
הישבים שם לפנים: ויבאו אלה הכתובים בשמות
בימי יחזקיהו מלך־יהודה ויכו את־אהליהם ואת־
המעינים אשר נמצאו שמה ויחרימם עד־היום
הזה וישבו תחתיהם כי־מרעה לצאנם שם: ומהם
מן־בני שמעון הלכו להר שעיר אנשים חמש
מאות ופלטיה ונעריה ורפיה ועזיאל בני ישעי
בראשם: ויכו את־שארית הפלטה לעמלק וישבו
שם עד היום הזה:

ונקף סבכי היער בברזל והלבנון · וגבה עדה נא גאון וגבה · והגבה והאולם אשר על פני הארך · וגבוה כי רם יי׳ ושפל יראה · והגבוה כה אמר יי׳ הסיר המצנפת והרם
העטרה · ודל מבין חכם בעיניו איש · והדל העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט · והרים כה אמר יי׳ הסיר המצנפת והרים העטרה · וההרים ואשוב ואשא עיני והנה ארבע ·

רשי

וכלוב אחי שוחה · משפחות הוא דקחשיב בקצור לשון אע״פ שאין מזכירו למעלה וכן ובני קנז אע״פ שלא הזכירו למעלה וכן ומעונתי כמו כן לא הזכירו כי כן דרך כל הספר הזה: אבי עיר נחש · שם עיר ונתנה שר עליה: אלה אנשי רכה · בני אשתון ישבו באותו מקום ברכה · ע״א אנשי רכה המשפחה היתה מכונה אנשי רכה: ושריה הוליד את יואב אבי גיא חרשים · יואב היה שר על עמק שיש בה חרשים ולמה אני קורא אותה גיא חרשים: כי חרשים היו · פתרון אותן שישבו בגיא החרשים חרשים המה ועל שמם נקרא הגיא: ובני כלב בן יפונה · אמרו רבותינו כלב בן יפונה זה כלב בן חצרון ולמה נקרא בן יפונה שפינה מעצת מרגלים ואל תתמה שהרי ייחס כבר משפחת כלב בן חצרון שהרי כן הדרך שמייחס קצת ומדלג על משפחה האחרת ואחר כן תופש משפחה ראשונה: ובני אלה וקנז · כך היה שמו וקנז: ואשתו היהודיה · אשת כלב שנולדה מיהודית: ירד אבי גדור וגו׳ · שרי העיירות כדכתי׳ ביהושע ויקדעם וזנוח ואלאול בית צור וגדור ימות ועדלם שוכה ועזקה: ואלה בני בתיה בת פרעה · הוי״ו מפרדת בין בני יהודיה ובין בני בתיה: אשר לקח מרד · כלב הוא מרד שמרד בעצת מרגלים וכן דרך היחס שאפילו לאחר אומ׳ בני כמו ובני אלה וקנז: בני שלה בן יהודה · לפי שעדיין לא יחסו מייחסו עתה שמשום כבודו של דוד מקדים ליחס בני תמר פרץ וזרח שמהם יצא גם הוא ועכשיו שייחס כל משפחות פרץ מתחיל לייחס כל משפחות שלה שהיו באותו הדור: ומשפחות בית עבודת הבוץ · לידיעות המקדש אף הם היו מבני שלה: ויוקים אנשי כוזבא עד ויושבי לחם · כל אלה בני שלה בן יהודה: ויואש ושרף · רבותינו אומרי׳ זה מחלון וכליון: והדברים עתיקים · פתרו׳ אל תאמר לפי שהתחלתי לייחס מאנשי דורינו שכולם היו אחרי כן אלא כולן שנאמרו בפסוק זה העתיקי׳ הראשוני׳ שהיו בימים קדמוני׳: המה היוצרים · המה יוקים אנשי כוזיבא ויושבי לחם היו יוצרי חומר למלאכת המלך וגם קדרו׳ למאכל המלך וגם לכהני׳: יושבי נטעים · שהיו עוסקי׳ בנטיעות של מלך: וגדרה · אומנים עדריגדר אבנים למלאכת המלך: עם המלך · פתרו׳ הושיבן המלך באותן העיירות לפי שהיו עושים מלאכתו דוגמ׳ במשפטים באוהל בעליו עמו לא ישלם כלומר עמו במלאכתו: בני שמעון · לפי ששמעון יושב בחלק יהודה הוא מקדימו לייחסו ולדבר בעיירותיו קודם לראובן: ולאחיו אין בנים רבים וכל משפחתם לא הרבו עד בני יהודה · לא הרבו בנים כבני יהודה ולפי שהיו מועטים וחלק יהודה רב מהם קבל יהודה שמעון בחלקו כי שמעון לא היה לו חלק בארץ ישראל שכ׳ אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל ושנינו בבר״ אחלקם להעמיד סופרים בישראל בבתי כנסיות כו׳ ומניין שקבלו דכתיב מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון כי היה חלק בני יהודה רב מהם וינחלו בני שמעון בתוך נחלתם פן תרבה עליהם חית השדה ומה שכתוב ויעל הגורל לבני שמעון כך היה המעשה הפילו גורל איזה שבט יקבל שמעון בחלקו ונפל הגורל בחלקו של יהודה וגם מה שכתוב ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגורלי ונלחמה בכנעני והלכתי גם אני אתך בחלק שנתתי לך: וישבו בבאר שבע · בני שמעון ישבו באותן עיירות של יהודה: אלה עריהם עד מלך דוד · פתרון כשהרבו בני יהודה עשו תרעומת על בני שמעון בימי שאול ורצו לגרשם מארצם ולא היה יכול לגרשם ואף כי היה כל ימיו בטירדא ובמלחמות וכשמלך דוד באו שבטו לשאול מבני שמעון את ארצם שהשאילו להם והלך דוד וגרשם כי שאול לא תמם בכך מפני שנאת דוד שהיה מיהודה וזהו שכתב אלה עריהם עד מלך וכשמלך דוד גרשם: מפי׳ ר׳ אלעזר בר׳ משלם ז״ל וכן פי׳ לי רבינו שלמה בר׳ לוי אחי רבי משה הדרשן: וחצריהם · הכפרים מי היו עיטם ועין ורמון וגו׳: זאת מושבותם והתיחשם להם · פתרון אף על פי שייחסם כאן מקצתם אל תאמר שלא היו כי אם אותן שהרי יש ספר יחוס אחר ושם היו יחוסין כל שבט ושבט כך היה לו מפרש יחוסו בפני עצמו: ומשובב · וכל הכתובין: אלה הבאים בשמות נשיאים במשפחתם ובית אבותיהם פרצו לרב · לא היה להם מקום לישב: וילכו · על כן למבוא גדור וגו׳ לבקש מרעה לצאנם: כי מן חם היושבים שם לפנים · בשקט ובשלוה היו יושבים ולא בא אדם להרע להם לפיכך לא נזהרו כשבאו עליהם להלחם ודוגמתו בשופטים ויבאו על ליש על עם שקט ובוטח וגו׳ ודבר אין להם עם אדם לפי שהיו שקטים לא היו יראים ולא כרתו ברית עם שום אדם לעזרם לפיכך כאחוז אותם חמש מאות וגם כתו׳ לשם כמשפט צידנים שקט ובטח וגו׳: ויכו את שארית הפליטה · משהכריתת דוד כי דוד הכרית כל זכר באדום: ובני

וחטים משכב וספות וכלי יוצר׳ והחטים ויאמר ארנן אל דוד׳ וחצר הגדולה סביב שלשה׳ והחצר וירם כבוד יי׳ דיחזקאל׳ וחכמים אנשי לצון יפיחו׳ והחכמים אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד׳ ומלא ולנפתלי אמר נפתלי שבע רצון ומלא ברכת׳ והמלא ובאת וסגרת הדלת בעדך ובעד בניך׳ ומשחית עלה אריה מסבכו

ה ובני ראובן בכור ישראל כי הוא הבכור ובחללו יצועי אביו נתנה בכרתו לבני יוסף בן ישראל ולא להתיחש לבכרה׃ כי יהודה גבר באחיו ולנגיד ממנו והבכרה ליוסף׃ בני ראובן בכור ישראל חנוך ופלוא חצרון וכרמי׃ בני יואל שמעיה בנו גוג בנו שמעי בנו׃ מיכה בנו ראיה בנו בעל בנו׃ בארה בנו אשר הגלה תלגת פלנאסר מלך אשר הוא נשיא לראובני׃ ואחיו למשפחתיו בהתיחש לתלדותם הראש יעיאל וזכריהו׃ ובלע בן עזז בן שמע בן יואל הוא יושב בערער ועד נבו ובעל מעון׃ ולמזרח ישב עד לבוא מדברה למן הנהר פרת כי מקניהם רבו בארץ גלעד׃ ובימי שאול עשו מלחמה עם ההגראים ויפלו בידם וישבו באהליהם על כל פני מזרח לגלעד׃ ובני גד לנגדם ישבו בארץ הבשן עד סלכה׃ יואל הראש ושפם המשנה ויעני ושפט בבשן׃ ואחיהם לבית אבותיהם מיכאל ומשלם ושבע ויורי ויעכן וזיע ועבר שבעה׃ אלה בני אביחיל בן חורי בן ירוח בן גלעד בן מיכאל בן ישישי בן יחדו בן בוז׃ אחי בן עבדיאל בן גוני ראש לבית אבותם׃ וישבו בגלעד בבשן ובבנתיה ובכל מגרשי שרון על תוצאותם׃ כלם התיחשו בימי יותם מלך יהודה ובימי ירבעם מלך ישראל׃ בני ראובן וגדי וחצי שבט מנשה מן בני חיל אנשים נשאי מגן וחרב ודרכי קשת ולמודי מלחמה ארבעים וארבעה אלף ושבע מאות וששים יצאי צבא׃ ויעשו מלחמה עם ההגריאים ויטור ונפיש ונודב׃ ויעזרו עליהם וינתנו בידם ההגריאים וכל שעמהם כי לאלהים זעקו במלחמה ונעתור להם כי בטחו בו׃ וישבו מקניהם גמליהם חמשים אלף וצאן מאתים וחמשים אלף וחמורים אלפים ונפש אדם מאה אלף׃ כי חללים רבים נפלו כי מהאלהים המלחמה וישבו תחתיהם עד הגלה׃ ובני חצי שבט מנשה ישבו בארץ מבשן עד בעל חרמון ושניר והר חרמון המה רבו׃ ואלה ראשי בית אבותם ועפר וישעי ואליאל ועזריאל וירמיה והודויה ויחדיאל אנשים גבורי חיל אנשי שמות ראשים לבית אבותם׃ וימעלו באלהי אבתיהם ויזנו אחרי אלהי עמי הארץ אשר השמיד אלהים מפניהם׃ ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ואת רוח תלגת פלנסר מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה ויביאם לחלח וחבור והרא ונהר גוזן עד היום הזה׃

בני לוי גרשון קהת ומררי׃ ובני קהת עמרם יצהר וחברון ועזיאל׃ ובני עמרם אהרן ומשה ומרים ובני אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר׃ אלעזר הוליד את פינחס פינחס הליד את אבישוע׃ ואבישוע הוליד את בקי ובקי הוליד את עזי׃ ועזי הוליד את זרחיה וזרחיה הוליד את מריות׃

ומשחית גוים׳ והמשחית ותהי חרדה במחנה בשדה׳ ומשלח יפיח כזבים עד שקר׳ והמשלח את השעיר לעזאזל יעמד חי׳ ונגע לא תאנה אליך רעה ונגע לא׳ ונגע וראה הכהן אחרי הכבס את הנגע והנה׳ ושטן הפקד עליו רשע ושטן׳ והשטן ויראני את יהושע הכהן הגדול עמד׳ ועירים גמלים מיניקות ובניהם שלשים פרות׳ והעירים והאלפים והעירים׳ ופרה ודוב תרעינה יחדו ירבצו ילדיהן׳ והפרה והעזים והפרה׳ וצרעת נעמן תדבק בך ובזרעך לעולם׳ והצרעת ויזעף עזיהו׳

רשי

ובני ראובן בכור ישראל׳ ואם תאמר אם כן שהיה בכור למה לא יצא ממנו מלכות כיהוא בודאי הבכור׃ ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף׳ ואת״ אם כן למה לא מלכו בני יוסף לכך אמ׳ ולא להתייחס לבכורה חלק בכורו ולא בכורה כי יהודה אפילו לא חלל ראובן הבכור׳ ולא נקלחה ממנו אפילו הכי היה הגון יהודה למלוך׃ כי יהודה גבר באחיו׳ שנאמר גור אריה יהודה׃ ולנגיד ממנו׳ שיצא ממנו מלכות ועל שם כך נקרא המלך נגיד שהוא המוכיח והמביא והבכורה והמלכות נטלה מראובן ונתנה המלכות ליהודה כדכתיב כי יהודה גבר באחיו אבל חלק הבכורה נתנה ליוסף לשני בניו׃ בני ראובן בכור ישר׳׳ מתחיל עתה כבראשונה׃ בני יואל׳ דורות דורות קחשיב׃ אשר הגלה תלגת פלנאסר׳ קודם לסנחריב וכן היה סדרן פול היה כשמלך מנחם בן גדי ובימי פקח בן רמליה בא תגלת פלנאסר מלך אשור ובימי הושע בן אלה בא שלמנאסר מלך אשור ובימי חזקיהו סנחריב ופרשו רבותינו פול וכולם סנחריב׃ הוא נשיא לראובני׳ באותו זמן שהגלוהו תלגת פלנאסר׃ בהתיחש לתלדותם הראש יעיאל וזכריהו׳ פתרו׳ הרי לא יחסתי לך מן ראובן כי אם קצת ועיקר יחוסו במקום יחוסו על דברי הימים למלכי ישראל היה יעיאל וזכריהו הראש שעל ידן כלל יחוסן׃ ועד נבו ובעל מעון׳ שבימים קדמונים קודם שבאו לידי ישראל נקראו נבו ובעל מעון על שם תועבותם כי כן מנהג הגוים עד היום הזה לקרות תועבותיהם בשם עיירותיהם אבל כשבאו לידי ישראל הסבו שמותם כדכתיב ואת נבו ואת בעל מעון מוסבות שם כלומר ישר׳ הסבו שמותם ואת שבמה לפי שלא נקראת על שם תועבותיה לא הוסבו שמה ובמגילה מפרש כי נבו ובעל מעון שם ע״ז הם׃ עם ההגריאים׳ הם הישמעאלים ועל שם אמם קוראם הגריאים בני הגר היו׃ וישבו באהליהם׳ שכן מנהג ערביים לישב באהלים׃ ובני גד לנגדם ישבו׃ אצלם כמו ואלכה לנגדך׃ ואחיהם לבית אבותיהם׳ במקום יחוסן׃ מיכאל ומשלם׳ אלו היו ראשי אבותיהם של אותיות כי כלם התיחסו בימי יותם מלך יהודה ובימי ירבעם מלך ישראל׃ בני ראובן וגדי וחצי שבט מנשה מן בני חיל וגו׳׳ כלומר כולם נתקבצו ועשו מלחמה עם ההגריאים׃ ויטור ונפיש׳ בנין של ישמעאל הם׃ ויעזרו עליהם׳ כי יי׳ עזרם׃ וינתנו בידם ההגריאים וכל שעמהם׳ אומות אחרים לעזרם׃ ונעתור להם׳ דוגמ׳ ויעתר להם יי׳׃ ויזנו אחרי אלהי עמי הארץ אשר השמיד אלהים מפניהם׳ פתרו׳ הם זנו אחרי אלהי עמי הארץ ולאותם עם אשר השמידם אלהים מפניהם שאלהיהם לא היה יכול לעוזרם ולא שמו על לבם אחרי השמידם מפניך ולא היה יכול לעזרם ולכן כמו כן לא יעזור הוא אשר כהן בבית אשר בנה שלמה יש מפרשי׳ עזריה הוא היה עזריה הראשון ומעזריה עד שריה שהיה בחורבן הבית ח׳ כהני׳ ומכאן הוגהו בעומא בפרק ראשון ובויקרא רבה ובספרי פרשת פנחס ח׳ כהנים ששמשו בבית הראשון ויש אומרים י״ח ולא זה וזה יש בהם רוח חיים כי צדוק הוא היה הראשון שכהן בימי שלמה ועוד אמריה היה בימי יהושפט דכתיב והנה אמריהו כהן הראש והוא בן עזריהו שהיה בימי עזיהו ובימי חזקיהו שהיה אחרי יהושפט ואת״ עזריהו אבי שריה היה והיכן חלקיהו הכהן הגדול שהיה בימי יאשיהו אלא מצדוק יש לחשוב י״ב כהנים היו מצדוק עד שריה וכן מצינו בויקרא רבה מדוייק ובספרי מדוייק ירושלמי ומה שכתוב בעזריה הוא אשר כהן בבית מפורש בספרי ירושלמי כך וכי הוא לבדו כהן ובימי שלמה כהן והלא גם שאר כהנים כמו כן כהנו אלא לפי שמסר נפשו על קדושת הבית שלא הניח את עזיהו להקטיר לכך נאמר הוא אשר כהן בבית אשר בנה שלמה והוא עזריהו שהיה בימי עזיהו ובימי חזקיהו ועזריה בן אחימעץ הוא אמריהו שכהן בימי יהושפט כמו שנקרא עזיהו עזריהו דכתי׳ במלכים בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם וגו׳ מלך עזריהו ונקרא עזריה בן אחימעץ זכריהו דכתיב ויהי לדרוש אלהים בימי זכריהו המבין בראת אלהים וגו׳׃ ויהוצדק

וקרש ואשמעה אחד קרש מדבר · והקדש ואחרי השבעים ששים · ורגלים עינים הייתי לעור ורגלים · והרגלים וילכו לקברה ולא מצאו בה · ושיר כי בימי דוד ואסף · והשיר כל הקהל משתחוים · ושופט ויאמר מי שמך לאיש שר ושפט עלינו · והשפט על הרע כפים · ותכן ועתה לכו עבדו ותכן לא ינתן · והתבן לסוסים ולרכש · ותרומה והיה לאהרן ולבניו לחק עולם מאת בני ישראל כי תרומה · והתרומה היקבע אדם אלהים דתריסר · ותורות ועל הר סיני ירדת והתורת אלה החקים והמשפטים והתורת

מריות הוליד את־אמריה ואמריה הוליד את־אחיטוב: ואחיטוב הוליד את־צדוק וצדוק הוליד את־אחימעץ: ואחימעץ הוליד את־עזריה ועזריה הוליד את־יוחנן: ויוחנן הוליד את־עזריה הוא אשר כהן בבית אשר־בנה שלמה בירושלם: ויולד עזריה את־אמריה ואמריה הוליד את־אחיטוב: ואחיטוב הוליד את־צדוק וצדוק הוליד את־שלום: ושלום הוליד את־חלקיה וחלקיה הוליד את־עזריה: ועזריה הוליד את־שריה ושריה הוליד את־יהוצדק: ויהוצדק הלך בהגלות יהוה את־יהודה וירושלם ביד נבכדנאצר:

בני לוי גרשם קהת ומררי: ואלה שמות בני־גרשום לבני ושמעי: ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועזיאל: בני מררי מחלי ומשי ואלה משפחות הלוי לאבתיהם: לגרשום לבני בנו יחת בנו זמה בנו: יואח בנו עדו בנו זרח בנו יאתרי בנו: בני קהת עמינדב בנו קרח בנו אסיר בנו: אלקנה בנו ואביסף בנו ואסיר בנו: תחת בנו אוריאל בנו עזיה בנו ושאול בנו: ובני אלקנה עמשי ואחימות: אלקנה בנו אלקנה צופי בנו ונחת בנו: אליאב בנו ירחם בנו אלקנה בנו: ובני שמואל הבכר ושני ואביה: בני מררי מחלי לבני בנו שמעי בנו עזה בנו: שמעא בנו חגיה בנו עשיה בנו:

ואלה אשר העמיד דויד על־ידי־שיר בית יהוה ממנוח הארון: ויהיו משרתים לפני משכן אהל־מועד בשיר עד־בנות שלמה את־בית יהוה בירושלם ויעמדו כמשפטם על־עבודתם: ואלה העמדים ובניהם מבני הקהתי הימן המשורר בן־יואל בן־שמואל: בן־אלקנה בן־ירחם בן־אליאל בן־תוח: בן־ציף בן־אלקנה בן־מחת בן־עמשי: בן־אלקנה בן־יואל בן־עזריה בן־צפניה: בן־תחת בן־אסיר בן־אביסף בן־קרח: בן־יצהר בן־קהת בן־לוי בן־ישראל:

ואחיו אסף העמד על־ימינו אסף בן־ברכיהו בן־שמעא: בן־מיכאל בן־בעשיה בן־מלכיה: בן־אתני בן־זרח בן־עדיה: בן־איתן בן־זמה בן־שמעי: בן־יחת בן־גרשם בן־לוי: ובני מררי אחיהם על־השמאול איתן בן־קישי בן־עבדי בן־מלוך: בן־חשביה בן־אמציה בן־חלקיה: בן־אמצי בן־בני בן־שמר: בן־מחלי בן־מושי בן־מררי בן־לוי: ואחיהם הלוים נתונים לכל־עבודת משכן בית האלהים: ואהרן ובניו מקטירים על־מזבח העולה ועל־מזבח הקטרת לכל מלאכת קדש הקדשים ולכפר על־ישראל ככל אשר־צוה משה עבד האלהים:

ואלה בני אהרן אלעזר בנו פינחס בנו אבישוע בנו: בקי בנו עזי בנו זרחיה בנו: מריות בנו אמריה בנו אחיטוב בנו: צדוק בנו אחימעץ בנו:

ואלה מושבותם לטירותם בגבולם לבני אהרן למשפחת הקהתי כי להם היה הגורל: ויתנו להם את־חברון בארץ יהודה ואת־מגרשיה סביבתיה: ואת־שדה העיר ואת־חצריה נתנו לכלב בן־יפנה:

ולבני אהרן נתנו את־ערי יהודה המקלט את־חברון ואת־לבנה ואת־מגרשיה ואת־יתר ואת־אשתמע ואת־מגרשיה: ואת־חילן ואת־מגרשיה את־דביר ואת־מגרשיה: ואת־עשן ואת־מגרשיה ואת־בית שמש ואת־מגרשיה:

וממטה בנימן את־גבע ואת־מגרשיה ואת־עלמת ואת־מגרשיה ואת־ענתות ואת־מגרשיה כל־עריהם שלש־עשרה עיר במשפחותיהם:

ולבני קהת הנותרים ממשפחת המטה ממחצית מטה חצי מנשה בגורל ערים עשר:

ולבני גרשום למשפחותם ממטה יששכר וממטה אשר וממטה נפתלי וממטה מנשה בבשן ערים שלש עשרה:

לבני מררי למשפחותם ממטה ראובן וממטה־גד וממטה זבלון בגורל ערים שתים עשרה: ויתנו בני־ישראל ללוים את־הערים ואת־מגרשיהם:

אשר קדמאה דסיפרא : במשפטם ה׳ וסימ׳ מלבד עולת החדש ומנחתה דפנחס · ומנחתם ונסכיהם לפרים דשביעי של חג · ויקראו בקול גדול ויתגודדו · כי אם כמשפטם הראשון · לבא לבית יי׳ במשפטם · ויעמדו כמשפטם על עבודתם · ויעמדו על עמדם במשפטם · וא׳ במשפטים עד היום הזה הם עשים : ואת שדה ב׳ וסי׳ ואת שדה שמרון ובנימן · ואת שדה העיר ואת מגרשיה : ועשן ה׳ שום קרתא בקריאה וסי׳ לבנה ועתר · עין רמון ועתר · ולאשר בבור עשן · ותכן ועשן · ואת עשן ואת מגרשיה דסיפרא :

רשי

ויהוצדק הלך בהגלות יי׳ את יהודה וירושלם · ומה שכתוב בספר חגי יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול לא יהוצדק שמש משולם בכהונה גדולה דהא הוגלה לבבל עם יכניה כדכתיב ויהוצדק הלך בהגלות וגו׳ אלא יהושע בנו היה כהן גדול כשעלו מבבל בבית שני · ומה שלא היה עזרא בן שריה הסופר כהן גדול וכן אחיו יהושע בן יהוצדק כהן · זהו הטעם לפי כי יהושע עלה עם זרובבל כמה ימים ושנים קודם שעלה עזרא : ובני שמואל הבכור ושני ואביה · ושני זה יואל פתרו׳ והשני אביה כלומר שני לראשון הוא היה אביה ושני לאביה הוא היה יואל שלא ככתב דוגמ׳ כי אם השום אשור ואחור אשור כמו והאחור · וכן הספר שני דגדעון וכן הראשון : ואלה אשר העמיד דוד וגו׳ · כשהשיבוהו מבית עובד אדום כדכתיב לקמן ויעזב שם לפני ארון ברית יי׳ לאסף ולאחיו לשרת לפני ארון ברית יי׳ וגו׳ וכתיב ועובד אדום בן ידיתון וחוסה לשוערים וגו׳ לפני משכן יי׳ אשר בגבעון ושלמה העמידן בבית המקדש בירושלם : ויעמדו כמשפטם על עבודתם · כמשפטו אשר העמידן דוד : ואחיו אסף העומד על ימינו · של הימן ובניו : ובני מררי אחיהם על השמאל · דוגמ׳ שאת׳ בלשון אשכנז גברודיר על השמאל של הימן ובניו שהימן ובניו באמצע : ואחיהם הלוים נתונים לכל עבודת משכן בית האלהים · לשוערים ולהפשיט כדכתיב לקמן והלוים מפשיטין : ואלה בני אהרן · המקטירין על מזבח העולה ועל מזבח הקטורת : צדוק בנו אחימעץ בנו · לא חשיב כי אם אותם שהיו עד שלמה : ואלה מושבותם לטירותם בגבולם וגו׳ עד כי להם היה הגורל · ללוים ולכהנים מנחלתם כל ישר׳ הפילו גורלות על ארץ ישראל וכמה מארץ ישרא׳ יבא להם ולכהני׳ וללוי׳ ויבא ליהודה הגורל מתחילה וזהו כי להם היה הגורל בראשונה לתת להם אותן עיירות שכתוב כאן : נתנו לכלב · כי משה נתן לו : וממטה בנימן את גבע · כי הגורל נפל לבנימן לתת אלו העיירות : ולבני קהת הנותרים · כי הכהנים יצאו מקהת וכבר אמרו מה שנתנו לכהנים בני קהת ולבני קהת הנותרים ממשפחת המטה של לוי : ממחצית מטה חצי מנשה בגורל ערים עשר · ולחצי שבט המנשי נפל הגורל לתת לבני קהת הלוים ערים עשר : ויתנו

אתהם ה' בקריאה וסי' וישכם לבן בבקר וינשק לבניו ולבנותיו ויברך י' והזהרת אתהם את החקים ואת התורות: וישמע יי' בקול ישראל ויתן את הכנעני· בבקרה רעה עדרו· ויתנו בגורל ממטה יהודה דסיפרא: ואת בלעם ג' דסמיכי בקריאה וסימ' ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב· ואת בלעם בן בעור הקוסם· ואת בלעם ואת מגרשיה: ופואה חד מן ד' זוגין מן בב' קדמ' לא מפיק א' ותנינא מפיק וסימ' תומים וימלאו ימיה ללדת והנה תומים· תאומים ויהי בעת לדתה והנה תאומים בבטנה· ופוה ובני יששכר תולע ופוה

ויתנו בגורל ממטה בני־יהודה וממטה בני־שמעון וממטה בני בנימן את הערים האלה אשר־יקראו אתהם בשמות: וממשפחות בני קהת ויהי ערי גבולם ממטה אפרים: ויתנו להם את־ערי המקלט את־שכם ואת־מגרשיה בהר אפרים ואת־גזר ואת־מגרשיה: ואת־יקמעם ואת־מגרשיה ואת־בית חורון ואת־מגרשיה: ואת־אילון ואת־מגרשיה ואת־גת־רמון ואת־מגרשיה: וממחצית מטה מנשה את־ענר ואת־מגרשיה ואת־בלעם ואת־מגרשיה למשפחת לבני־קהת הנותרים: לבני גרשום ממשפחת חצי מטה מנשה את־גולן בבשן ואת־מגרשיה ואת־עשתרות ואת־מגרשיה: וממטה יששכר את־קדש ואת־מגרשיה את־דברת ואת־מגרשיה: ואת־ראמות ואת־מגרשיה ואת־ענם ואת־מגרשיה: וממטה אשר את־משל ואת־מגרשיה ואת־עבדון ואת־מגרשיה: ואת־חוקק ואת־מגרשיה ואת־רחב ואת־מגרשיה: וממטה נפתלי את־קדש בגליל ואת־מגרשיה ואת־חמון ואת־מגרשיה ואת־קריתים ואת־מגרשיה: לבני מררי הנותרים ממטה זבלון את־רמונו ואת־מגרשיה את־תבור ואת־מגרשיה: ומעבר לירדן ירחו למזרח הירדן ממטה ראובן את־בצר במדבר ואת־מגרשיה ואת־יהצה ואת־מגרשיה: ואת־קדמות ואת־מגרשיה ואת־מיפעת ואת־מגרשיה: וממטה־גד את־ראמות בגלעד ואת־מגרשיה ואת־מחנים ואת־מגרשיה: ואת־חשבון ואת־מגרשיה ואת־יעזיר ואת־מגרשיה:

ז ולבני יששכר תולע ופואה ישיב ושמרון ארבעה: ובני תולע עזי ורפיה ויריאל ויחמי ויבשם ושמואל ראשים לבית־אבותם לתולע גבורי חיל לתלדותם מספרם בימי דויד עשרים ושנים־אלף ושש מאות: ובני עזי יזרחיה ובני יזרחיה מיכאל ועבדיה ויואל ישיה חמשה ראשים כלם: ועליהם לתלדותם לבית אבותם גדודי צבא מלחמה שלשים וששה אלף כי־הרבו נשים ובנים: ואחיהם לכל משפחות יששכר גבורי חילים שמונים ושבעה אלף התיחשם לכל: בנימן בלע ובכר וידיעאל שלשה: ובני בלע אצבון ועזי ועזיאל וירימות ועירי חמשה ראשי בית אבות גבורי חילים והתיחשם עשרים ושנים אלף ושלשים וארבעה: ובני בכר זמירה ויועש ואליעזר ואליועיני ועמרי וירמות ואביה וענתות ועלמת כל־אלה בני־בכר: והתיחשם לתלדותם ראשי בית אבותם גבורי חיל עשרים אלף ומאתים: ובני ידיעאל בלהן ובני בלהן יעיש ובנימן ואהוד וכנענה וזיתן ותרשיש ואחישחר: כל־אלה בני ידיעאל לראשי האבות גבורי חילים שבעה־עשר אלף ומאתים יצאי צבא למלחמה: ושפם וחפם בני עיר חשם בני אחר: בני נפתלי יחציאל וגוני ויצר ושלום בני בלהה: בני מנשה אשריאל אשר ילדה פילגשו הארמיה ילדה את־מכיר אבי גלעד: ומכיר לקח אשה לחפים ולשפים ושם אחתו מעכה ושם השני צלפחד ותהינה לצלפחד בנות: ותלד מעכה אשת־מכיר בן ותקרא שמו פרש ושם אחיו שרש ובניו אולם ורקם: ובני אולם בדן אלה בני גלעד בן־מכיר בן־מנשה: ואחתו המלכת ילדה את־אישהוד ואת־אביעזר ואת־מחלה: ויהיו בני שמידע אחין ושכם ולקחי ואניעם:

דבראשית· ופואה ולבני יששכר תולע ופואה דד"ה· ותזרני חיל למלחמה דשמואל· ותאזרני חיל למלחמה דתהלות· להשות גלים נצים להשאות גלים דישעיה· וחלופי' ד' זוגין מן בב' קדמאה מפיק א' ותנינא לא מפיק א' וסימ' משאל וממטה אשר דיהושע· משל וממטה אשר דד"ה· וקראהו ויאמר לא ירד בני עמכם כי אחיו מת· וקרהו ולקחתם גם את זה מעם פני וקרהו אסון· הבארתי צלק העמוני נחרי דשמואל· הברותי דד"ה· וירפאו את שבר בת עמי על נקלה קדמאה· וירפו את שבר

רשי

ויתנו בגורל ממטה בני יהודה וממטה בני שמעון· אף על פי שלא הזכיר שמעון בנתינתן הוא נתן חלקו ממה שנתן לו יהודה וגם יהודה אינו נזכר למעלה בעיקר הנתינה וכל מה שמזכיר למעלה מויתנו להם את חברון עד וממטה בנימן הכל נתנו בני יהודה ובני שמעון ולפי שלא הזכירו למעלה מזכירו עתה כאן: אשר יקראו אתהם בשמות· כלומר אשר קראנו אותם בשמות למעלה לפי שהיה בנימן חבר עמהם לבני אהרן מזכירו אע"פ שהזכירו כבר: וממשפחות בני קהת ויהי ערי וגו'· אע"פ שנתנו להם חצי שבט מנשה נתנו להם גם אפרים על פי הגורל: וממחצית מטה מנשה· חד חצי מנשה שבעבר הירדן שבארץ ישראל: למשפחת לבני קהת הנותרים· הם הלוים ופתרו' הכל נתנו אפרים ומנשה לאותו הנותר שאות' למעלה ולבני קהת הנותרים ממשפחת המטה: לבני גרשום ממשפחת חצי מטה מנשה· אע"פ שנתנו לבני קהת על פי הגורל כמו כן נפל גם להם הגורל לתת כמו כן לגרשם: לבני מררי הנותרים ממטה זבולן· כלומר שלא הגיע להם אותם שתים עשרה עיירות שנתנו להם ראובן וגד וזבולן וזהו הנותרים· ממטה זבולן מחלק זבולן נתנו לבני מררי הנותרים: ולבני יששכר תולע ופואה ישוב ושמרון· בחומש כתיב ויוב יוב הוא שמו ולפי שנתיישבו ללמוד תורה דכתיב מבני יששכר יודעי בינה לעתים לכך זכה ונקרא ישוב: ובני תולע· מספרם בימי דוד עשרים ושנים אלף ושש מאות כל אלה בני תולע לבד מבני עזי: ובני עזי וגו' שלשים וששה אלף כי הרבו נשים ובנים· וכל אלה היו לבד מאותן עשרים ושנים אלף ושש מאות של בני תולע: ואחיהם לכל משפחות· בין בני תולע בין בני עזי בין כל גבורי החיילים של דוד שמונים ושבעים אלף: התיחשם לכל· פתרו' לכל היחס שלהם: בנימן בלע ובכר וידיעאל· זה שקורא בספר הישר אשבל: ושפים וחפים בני עיר חשים בני אחר· עזרא שכתב ספר היחס הזה לא היה יודע אם היו מבני בנימן אם לאו לפיכך כתבם לבדם וגם משום דכתיב ומכיר לקח אשה לחפים ולשפים מספקא ליה: בני נפתלי יחציאל וגו'· ומה שלא נתיחס יותר זהו הטעם כמפורש בשילהי מגילת ירושלמי ג' ספרים מצא עזרא וכל אחד ואחד מן היחס ומה שמצא כת' ומה שלא מצא לא כתב ומן בני נפתלי לא מצא יותר וזה הטעם שכל היחס הזה מיוחס בדילוגי' כי דילג מספר זה אל ספר זה וחיברם ומה שלא היה יכול לכתוב בספר זה כת' בספר עזרא תדע כי נאמר בסמוך וכל ישראל התיחשו והנם כתובי' על ספר מלכי ישראל ויהודה הגלו לבבל פתרו' אם רצונך לידע יחס עשרת שבטי' לך לחלה וחבור נהר גוזן וערי מדי כי ספר דברי הימים שלהם גלה עמהם אבל יהודה מצאתי ספרן בבבל ומה שמצאתי כתבתי: בני מנשה אשריאל אשר ילדה· פירוש אשר ילדה לו אשתו [illegible] אשר ילדה אות' ללוי במצרים אבל פלגשו הארמיה ילדה את מכיר: ובני

בת עמי תנינא׳ וסימ׳ בלשון ארמי קרא משאל לנחרי אסיא׳ אחיהוד ל׳ כתיב ח׳ ונעמן ואחיה׳ וחד אחיהוד ואינון חד מן ט״ו זוגין בקריאה מן בב חד קרי א׳ וחד קרי ה׳ וסימ׳
אחיהוד ונעמן ואחיה וגרא הוא׳ אחיהוד למטה בני אפרים נשיא׳ בחצן כה אמר אדני יי׳ הנה אשא אל גוים ידי׳ הצן ובאו עליך הצן רכב וגלגל׳ חמותי חציו שרפתי
במו אש ועל חציו׳ והמותי את אימתי אשלח לפניך והמותי׳ ונחה עליו רוח יי׳ ונחה ביום ההוא ישא עליכם משל׳ חורי וכשו עבדי פשתים׳ הורי ברכות אביך גברו על

ובני אפרים שותלח וברד בנו ותחת בנו ואלעדה
בנו ותחת בנו: וזבד בנו ושותלח בנו ועזר ואלעד
והרגום אנשי גת הנולדים בארץ כי ירדו לקחת
את מקניהם: ויתאבל אפרים אביהם ימים רבים
ויבאו אחיו לנחמו: ויבא אל אשתו ותהר ותלד
בן ויקרא את שמו בריעה כי ברעה היתה בביתו:
ובתו שארה ותבן את בית חורון התחתון ואת
העליון ואת אזן שארה: ורפח בנו ורשף ותלח
בנו ותחן בנו: לעדן בנו עמיהוד בנו אלישמע
בנו: נון בנו יהושע בנו: ואחזתם ומשבותם בית
אל ובנתיה ולמזרח נערן ולמערב גזר ובנתיה
ושכם ובנתיה עד עזה ובנתיה: ועל ידי בני
מנשה בית שאן ובנתיה תענך ובנתיה מגדו
ובנותיה דור ובנותיה באלה ישבו בני יוסף בן
ישראל: בני אשר ימנה
וישוה וישוי ובריעה ושרח אחותם: ובני בריעה
חבר ומלכיאל הוא אבי ברזות: וחבר הוליד את
יפלט ואת שומר ואת חותם ואת שועא אחותם:
ובני יפלט פסך ובמהל ועשות אלה בני יפלט:
ובני שמר אחי ורוהגה יחבה וארם: ובן הלם אחיו
צופח וימנע ושלש ועמל: בני צופח סוח וחרנפר
ושועל וברי וימרה: בצר והוד ושמא ושלשה
ויתרן ובארא: ובני יתר יפנה ופספה וארא: ובני
עלא ארח וחניאל ורציא: כל אלה בני אשר
ראשי בית האבות ברורים גבורי חילים ראשי
הנשיאים והתיחשם בצבא במלחמה מספרם
ח אנשים עשרים וששה אלף:
ובנימן הוליד את בלע בכרו אשבל השני ואחרח
השלישי: נוחה הרביעי ורפא החמישי: ויהיו
בנים לבלע אדר וגרא ואביהוד: ואבישוע ונעמן
ואחוח: וגרא ושפופן וחורם: ואלה בני אחוד
אלה הם ראשי אבות ליושבי גבע ויגלום אל מנחת:
ונעמן ואחיה וגרא הוא הגלם והוליד את עזא
ואת אחיחד: ושחרים הוליד בשדה מואב מן

שלחו אתם חושים ואת בערא נשיו: ויולד מן
חדש אשתו את יובב ואת צביא ואת מישא ואת
מלכם: ואת יעוץ ואת שכיה ואת מרמה אלה
בניו ראשי אבות: ומחשים הוליד את אביטוב
כב ואת אלפעל: ובני אלפעל עבר ומשעם ושמר
הוא בנה את אונו ואת לד ובנתיה: ובריעה ושמע
המה ראשי האבות ליושבי אילון המה הבריחו
את יושבי גת: ואחיו ששק וירמות: וזבדיה וערד
ועדר: ומיכאל וישפה ויוחא בני בריעה:
וזבדיה ומשלם וחזקי וחבר: וישמרי ויזליאה
ויובב בני אלפעל: ויקים וזכרי וזבדי: ואליעיני
וצלתי ואליאל: ועדיה ובראיה ושמרת בני שמעי:
וישפן ועבר ואליאל: ועבדון וזכרי וחנן:
וחנניה ועילם וענתתיה: ויפדיה ופניאל בני
ששק: ושמשרי ושחריה ועתליה: ויערשיה
ואליה וזכרי בני ירחם: אלה ראשי אבות
לתלדותם ראשים אלה ישבו בירושלם: ובגבעון
ישבו אבי גבעון ושם אשתו מעכה: ובנו הבכור
עבדון וצור וקיש ובעל ונדב: וגדור ואחיו וזכר:
ומקלות הוליד את שמאה ואף המה נגד אחיהם
ישבו בירושלם עם אחיהם:
ונר הוליד את קיש וקיש הוליד את שאול ושאול
הוליד את יהונתן ואת מלכי שוע ואת אבינדב
ואת אשבעל: ובן יהונתן מריב בעל ומריב בעל
הוליד את מיכה: ובני מיכה פיתון ומלך ותארע
ואחז: ואחז הוליד את יהועדה ויהועדה הוליד
את עלמת ואת עזמות ואת זמרי וזמרי הוליד את
מוצא: ומוצא הוליד את בנעה רפה בנו אלעשה
בנו אצל בנו: ולאצל ששה בנים ואלה שמותם
עזריקם בכרו וישמעאל ושעריה ועבדיה וחנן
כל אלה בני אצל: ובני עשק אחיו אולם בכורו
יעוש השני ואליפלט השלשי: ויהיו בני אולם
אנשים גבורי חיל דרכי קשת ומרבים בנים ובני
בנים מאה וחמשים כל אלה מבני בנימן:

ברכות הורי׳ חח ויבאו האנשים על הנשים כל נדיב לב׳ הה בן אדם הנבא ואמרת דהלילו הה ליום׳ חרום כי כל איש אשר בו מום לא יקרב׳ וחרום וקוץ הוליד את ענב׳
יהלמן וזוה אחרי כן אשפוך רוחי על כל בשר׳ יהלומן ועתה פתוחיה יחד׳ חמק פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר׳ המק

רשי

ובני אפרים שותלח וגו׳ והרגום אנשי גת וגו׳ כי ירדו לקחת את מקניהם׳ ולא היו בקיאים במוצאי הדרכים ובמוצאי הארץ והרגום אנשי גת הנולדים בארץ כי הם היו בקיאים בארץ ההיא: ובתו שארה ותבן את בית חורון׳ שארה בכאתו: ואת אזן שארה׳ על שמה קראה שם העיר: ורפח בנו׳ של בריעה: ורשף ותלח בנים של רפח כמו כן חשיב דורות: ועל ידי בני מנשה בית שאן׳ פתרו׳ כמוך לבני מנשה כמו איש על ידו לדגליהם: הוא אבי ברזית׳ שר אותה העיר ובב״ר רבי לוי ורבי סימון רבי לוי אומר שהיו בנותיו נאות ונשואות לכהני׳ שנמשחו בשמן זית רבי סימון אומר שהיו בנותיו נאות ונשואות למלכים שנמשחו בשמן המשחה ולפי שהיה להם שמן הרבה היו מושחין בו לכך היו נאות דהא באשר כתי׳ וטובל בשמן רגלו ואמר רבי חנינא חמין ושמן ששכתני אמי אהדורוני לנערותי: ובנימן הוליד את בלע בכורו: כבר יחסו לעיל ולפי שרצה ליחס עד שאול המלך מתחיל ליחס מבנימן ושמות אחרים קוראם כאן וכל היחס למפרע והרוצה לדקדק רוב עדי הלוים ומגרשיהם האמורים כאן למפרע הן ביהושע כי עזרא ספרים מצא: ויגלום אל מנחת׳ מי הגלם ומפרש אחריו בפסוק ונעמן ואחיה וגרא הוא הגלם: מנחת׳ שם מדינה היא כדכתיב הרואה חצי המנחות וכתיב וחצי המנחתי: ושחרים הוליד׳ הוא היה אחד מן הגולים ולאחר ששלחו אותו מן הגלות הוליד את אלה: חושים ואת בערא נשיו׳ כך היו שמותיו של נשיו: ומחושים הוליד׳ זאת חשים אשתו שהזכירה למעלה ולפי שהפסיק׳ בחדש אשתו: ואחיו ששק׳ כל אלה בני אלפעל. ע״א ועיקר מן ואחיו וששק עד ויוחא כל אלה בני בריעה ומזבדיה עד יובב כל אלה בני אלפעל ומן ויקים עד ושמרת כל אלה בני שמעי: ובגבעון ישבו אבי גבעון׳ פרשה זו עד כל אלה בני אצל כתוב׳ שני פעמים בספר זה וכן פרשת היושבים הראשונים אשר באחוזתם בעריהם ופרש׳ ומן הכהנים ידעיה בן יהוידע כמו כן בספר עזרא דכתיב ואלה שרי המדינה וזהו שמפרש בסוף מגלה ירושלמי ג׳ ספרים מצא עזרא ספר מעונים ספר זאטוטי ספר היאי׳ ובטלו דברי האחד וקיימו דברי השני׳ וכן מצאו הרב׳ ספרי ייחוסין כשמצאו ג׳ או ה׳ בטלו המועט וקיימו המרובים וכשמצאו זוגות כמו ובגבעון ישבו אבי גבעון הוצרך לכתוב שני פעמים שאין סדר ייחוסן שוה וכן היושבי׳ הראשונים מצא זוגות וחלוקים זה על זה כתבוהו שני פעמי׳ בכאן ובספרו ולמה לא כתב שתיהן כאן אות׳ שבעזר׳ ואלה ראשי המדינה וגו׳ ולפי שייחס לשם עד ואלה הכהנים והלוים ומיחס עד ידעיה שהיה לאחר עזרא ומה ענין לפרש ולייחס בכאן בדברי הימי׳ דורות יחד ולאחר עזר׳ כי אם אות׳ שהיו בבית ראשון ובפרשה האחרת של ובגבעון ישבו וגו׳ ועוד אמרו חכמים בספר ולאבל שמה בנים תליסר אלפי גמלי טעיני מדרשות: וכל

נזאת תהיה המגפה אשר יגוף. להלם והעטרות תהיה לחלם ולטוביה ולידעיה. להלם וכן אחיו צופח. מהולל והוא מהולל מפשעינו מדכא. מהולל לשחוק אמרתי מהולל. נחה ועתה לך נחה את העם. נחה בן אדם נהה על המון מצרים. פרחה על ימין פרחה יקמו. פרחה וזה מעשה המנורה מקשה זהב. יחדו אלה בני אביחיל. יהדי ובני יהדי רגם ויותם. חרות על הלוחות. הרות כה אמר יי' על שלשה פשעי עמון. יעיאל ד' כת' יעואל וקרי' יעיאל וסימ' ובגבעון ישבו אבי גבעון. עזיא העשתרתי

ט

וכל־ישראל התיחשו והנם כתובים על־ספר מלכי ישראל ויהודה הגלו לבבל במעלם: והיושבים הראשנים אשר באחזתם בעריהם ישראל הכהנים הלוים והנתינים: ובירושלם ישבו מן־בני יהודה ומן־בני בנימן ומן־בני אפרים ומנשה: עותי בן־עמיהוד בן־עמרי בן־אמרי בן־בנימן מן־בני־פרץ בן־יהודה: ומן־השילוני עשיה הבכור ובניו: ומן־בני־זרח יעואל ואחיהם שש־מאות ותשעים: ומן־בני בנימן סלוא בן־משלם בן־הודויה בן־הסנאה: ויבניה בן־ירחם ואלה בן־עזי בן־מכרי ומשלם בן־שפטיה בן־רעואל בן־יבניה: ואחיהם לתלדותם תשע מאות וחמשים וששה כל־אלה אנשים ראשי אבות לבית אבתיהם: ומן־הכהנים ידעיה ויהויריב ויכין: ועזריה בן־חלקיה בן־משלם בן־צדוק בן־מריות בן־אחיטוב נגיד בית האלהים: ועדיה בן־ירחם בן־פשחור בן־מלכיה ומעשי בן־עדיאל בן־יחזרה בן־משלם בן־משלמית בן־אמר: ואחיהם ראשים לבית אבותם אלף ושבע מאות וששים גבורי חיל מלאכת עבודת בית־האלהים: ומן־הלוים שמעיה בן־חשוב בן־עזריקם בן־חשביה מן־בני מררי: ובקבקר חרש וגלל ומתניה בן־מיכא בן־זכרי בן־אסף: ועבדיה בן־שמעיה בן־גלל בן־ידותון וברכיה בן־אסא בן־אלקנה היושב בחצרי נטופתי: והשערים שלום ועקוב וטלמן ואחימן ואחיהם שלום הראש: ועד־הנה בשער המלך מזרחה המה השערים למחנות בני לוי: ושלום בן־קורא בן־אביסף בן־קרח ואחיו לבית־אביו הקרחים על מלאכת העבדה שמרי הספים לאהל ואבתיהם על־מחנה יהוה שמרי המבוא: ופינחס בן־אלעזר נגיד היה עליהם לפנים יהוה עמו: זכריה בן משלמיה שער פתח לאהל מועד: כלם הברורים לשערים בספים מאתים ושנים עשר המה בחצריהם התיחשם המה יסד דויד ושמואל הראה באמונתם: והם ובניהם על־השערים לבית־יהוה לבית־האהל למשמרות: לארבע רוחות יהיו השערים מזרח ימה צפונה ונגבה: ואחיהם בחצריהם לבוא לשבעת הימים מעת אל־עת עם־אלה: כי באמונה המה ארבעת גברי השערים הם הלוים והיו על־הלשכות ועל האצרות בית האלהים: וסביבות בית־האלהים ילינו כי־עליהם משמרת והם על־המפתח ולבקר לבקר: ומהם על־כלי העבודה כי־במספר יביאום ובמספר יוציאום: ומהם ממנים על־הכלים ועל כל־כלי הקדש ועל־הסלת והיין והשמן והלבונה והבשמים: ומן־בני הכהנים רקחי המרקחת לבשמים: ומתתיה מן־הלוים הוא הבכור לשלם הקרחי באמונה על מעשה החבתים: ומן־בני הקהתי מן־אחיהם על־לחם המערכת להכין שבת שבת: ואלה המשררים ראשי אבות ללוים בלשכת פטירים כי־יומם ולילה עליהם במלאכה: אלה ראשי האבות ללוים לתלדותם ראשים אלה ישבו בירושלם: ובגבעון ישבו אבי־גבעון יעואל ושם אשתו מעכה: ובנו הבכור עבדון וצור וקיש ובעל ונר ונדב: וגדור ואחיו וזכריה ומקלות: ומקלות הוליד את־שמאם ואף־הם נגד אחיהם ישבו בירושלם עם־אחיהם:

ונר הוליד את־קיש וקיש הוליד את־שאול ושאול הוליד את־יהונתן ואת־מלכי־שוע ואת־אבינדב ואת־אשבעל: ובן־יהונתן מריב בעל ומרי־בעל הוליד את־מיכה: ובני מיכה פיתון ומלך ותחרע: ואחז הוליד את־יערה ויערה הוליד את־עלמת ואת־עזמות ואת־זמרי וזמרי הוליד את־מוצא: ומוצא הוליד את־בנעא ורפיה בנו אלעשה בנו אצל בנו: ולאצל ששה בנים ואלה שמותם עזריקם בכרו וישמעאל ושעריה ועבדיה וחנן אלה בני אצל:

י

ופלשתים נלחמו בישראל וינס איש־ישראל מפני פלשתים ויפלו חללים בהר גלבע: וידבקו פלשתים אחרי שאול ואחרי בניו ויכו פלשתים את־יונתן ואת־אבינדב ואת־מלכי־שוע בני שאול:

שמע. ומכני ארצפן שטרי. ויהי לעזיהו חיל. ותחרע קדם ותארע תנינא ותתרע. ואפס ועשה אח מאחת מאלה. יונתן ז' בקריאה וסי' עודנו מדבר והנה יונתן בן אביתר. ויען יונתן ויאמר לאדניהו אבל אדנגו. ובני יונתן פלת. ובני ידע אחי שמי. בני השם הגזוני. וידבקו פלשתים דד"ה. ויבאו אל גדליה המצפתה. ומן רישא דשמואל עד ויהי ככלתו לדבר אל שאול ונפש דכו' יונתן בב"ב יהונתן וסים' לכה ונעברה אל מצב הערלים. ויאמר יונתן הנה אנחנו. ומן ויהי ככלותו עד סופא דסיפ' דכו' בב"א יונתן וסים וידבר שאול אל יונתן בנו. וכל עזרא דכו' יונתן בב"א יהונתן וסים' לבלגה שמוע לשמעיה:

רשי

וכל ישראל התיחשו. אמרתי לך קצת מן יחוסן מה שמצאתי אבל עיקר ייחוסם על ספר מלכי ישראל ויהודה שהגלו לבבל במעלם ועמהם הייתי אני עזרא וייחוסם מצאתי כתוב וכתבתיו: ועד הנה בשער המלך מזרחה. פתרון עד עכשיו עד שער ששמו שער המלך המזרחה: המה השוערי' שלום ואחיו ממחנות בני לוי: שומרי הספים לאהל. שלום בן קורא ואחיו לבית אביו הקרחים שמרי הספים של אהל מועד שלא היו מניחים שום אדם לבא אל אהל מועד כי אם הכהני' בעבודתן: ופנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפנים יי' עמו. שכתבה לפני ורבותינו אמרו הוא פנחס הכהן ועל שלא התיר ליפתח נדרו נסתלק' שכינה ממנו: המה יסד דויד ושמואל הרואה באמונתם. בקיומם: לשבעת הימים. לסוף שבעת הימים: מעת' לעת משמרה לשבוע כל משמרת בשבתה: והם על המפתח. על מפתח העזרה: ולבקר לבקר. לפתוח: ומהם על כלי. כלי שרת במספר יביאום ובמספר יוציאום: ואלה המשוררים וגו' פטורי'. מכל דבר המלאכה כי אם לשורר שירה: אשבעל. הוא אישבושת ולכך כינהו בשת לפי שבעל לשון ארכות הוא וכינהו בשת לשון גנאי: מריב בעל. זה מפיבשת אמר רבי יצחק בר שמואל מנרבונא מעשה שעברו ישראל את הבעל נקרא הבעל שם בושת דכתיב לקטר לבשת ולקטר לבעל כי הבעל הוא בשת וגדעון נקרא ירובעל על שם ירב לו בעל ונקרא ירובשת דכתיב על אבימלך מי הכה אבימלך בן ירובשת וגו' בספר שמואל ונקרא ירובשת וירובעל כי בעל ובשת אחד הוא: ופלשתי' נלחמו בישראל. אינו מספר כי אם מפלתו של שאול וכאשר בא לספר מעשה דוד אינו מספר זולתו אלא גבורתו וגדולתו כי הספר שלו ולמלכי יהודה: וימצאהו

גדול ח' בקריאה וסימ' ותבוא אביגיל אל נבל · ויאמר המלך אל עבדיו · מאין כמוך יי' גדול אתה תנינא דפסוק · קטן וגדול שם הוא ועבד · וילך דוד הלוך וגדול · וחברו דסיפ' · כי האיש מרדכי הולך וגדול · כי מרדכי היהודי משנה למלך :

ותכבד המלחמה על שאול וימצאהו המורים בקשת ויחל מן היורים : ויאמר שאול אל נשא כליו שלף חרבך ודקרני בה פן יבאו הערלים האלה והתעללו בי ולא אבה נשא כליו כי ירא מאד ויקח שאול את החרב ויפל עליה : וירא נשא כליו כי מת שאול ויפל גם הוא על החרב וימת : וימת שאול ושלשת בניו וכל ביתו יחדו מתו : ויראו כל איש ישראל אשר בעמק כי נסו וכי מתו שאול ובניו ויעזבו עריהם וינסו ויבאו פלשתים וישבו בהם :

ויהי ממחרת ויבאו פלשתים לפשט את החללים וימצאו את שאול ואת בניו נפלים בהר גלבע : ויפשיטהו וישאו את ראשו ואת כליו וישלחו בארץ פלשתים סביב לבשר את עצביהם ואת העם : וישימו את כליו בית אלהיהם ואת גלגלתו תקעו בית דגון : וישמעו כל יבש גלעד את כל אשר עשו פלשתים לשאול : ויקומו כל איש חיל וישאו את גופת שאול ואת גופת בניו ויביאום יבישה ויקברו את עצמותיהם תחת האלה ביבש ויצומו שבעת ימים : וימת שאול במעלו אשר מעל ביהוה על דבר יהוה אשר לא שמר וגם לשאול באוב לדרוש : ולא דרש ביהוה וימיתהו ויסב את המלוכה לדויד בן ישי :

יא ויקבצו כל ישראל אל דויד חברונה לאמר הנה עצמך ובשרך אנחנו : גם תמול גם שלשום גם בהיות שאול מלך אתה המוציא והמביא את ישראל ויאמר יהוה אלהיך לך אתה תרעה את עמי את ישראל ואתה תהיה נגיד על עמי ישראל : ויבאו כל זקני ישראל אל המלך חברונה ויכרת להם דויד ברית בחברון לפני יהוה וימשחו את דויד למלך על ישראל כדבר יהוה ביד שמואל :

וילך דויד וכל ישראל ירושלם היא יבוס ושם היבוסי ישבי הארץ : ויאמרו ישבי יבוס לדויד לא תבוא הנה וילכד דויד את מצדת ציון היא עיר דויד : ויאמר דויד כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר ויעל בראשונה יואב בן צרויה ויהי לראש : וישב דויד במצד על כן קראו לו עיר דויד : ויבן העיר מסביב מן המלוא ועד הסביב ויואב יחיה את שאר העיר : וילך דויד הלוך וגדול ויהוה צבאות עמו :

ואלה ראשי הגבורים אשר לדויד המתחזקים עמו במלכותו עם כל ישראל להמליכו כדבר יהוה על ישראל :

ואלה מספר הגבורים אשר לדויד ישבעם בן חכמוני ראש השלושים הוא עורר את חניתו על שלש מאות חלל בפעם אחת : ואחריו אלעזר בן דודו האחוחי הוא בשלושה הגברים : הוא היה עם דויד בפס דמים והפלשתים נאספו שם למלחמה ותהי חלקת השדה מלאה שעורים והעם נסו מפני פלשתים : ויתיצבו בתוך החלקה ויצילוה ויכו את פלשתים ויושע יהוה תשועה גדולה : וירדו שלושה מן השלושים ראש על הצר אל דויד אל מערת עדלם ומחנה פלשתים חנה בעמק רפאים : ודויד אז במצודה ונציב פלשתים אז בבית לחם :

רשי

וימצאוהו המורים בקשת · בוא וראה כי אין חכמה ואין תבונה לנגד יי' וגו' כי כנגד יי' דרכי איש בנימן היו שכאיהם · נופלים לפניהם בקשת כי הם בקיאים בקשת כדכתי' אטר יד ימינו וגו' בשופטים וכן ביהונתן כדה אורה לשלח לי למטר בשמואל וכתיב למטה בנימן נשקי קשת מימינים וגו' וכן באלא בספר זה ומבנימן כשהיו מגן ודורכי קשת וגו' אבל כשיי' סר מעל שאול נפל ביד רומה קשת בדבר שהוא אומנותו : ויחל מן היורים · כמו ותתחלחל המלכה : ויביאום יבשה · ליבש גלעד : ויצומו שבעת ימים · ולמה נתאבלו ולמה מסרו עצמם בסכנה לקחת גופות שאול ובניו מהר גלבוע יותר משאר ישראל לפי שעשה להם שאול טובה שהצילם כשעלה נחש העמוני עליהם וכנגד אותם שבעת ימים שנתנו להם זמן אם יבא להם מושיע והיו נמים ומתענים אולי יבא להם מושיע ובא שאול והושיעם כנגדן נתענו עתה גם הם שבעת ימים וגם מפני אבילות שנהגו שבעת ימים כי גם קרוביהם היו כשהרגו ישראל את יושבי גבעה במעשה פלגש הגבעה נתנו אנשי יבש בנותיהם לבנימן כשחטפום מן המחולות : וימת שאול במעלו אשר מעל · שתי מעילות מעל במאלת אוב אחת ששאל אחרי שמואל ואחת שדרש באוב' דשמואל שניהו חמש מעילות מעל : על דבר יי' אשר לא שמר · מה שצוהו שמואל כדכתיב שבעת תוחל ועל אשר מעל במלחמת עמלק : אתה תרעה את עמי · על זה אמר דוד יי' רועי לא אחסר אתה אומר לי אתה תרעה מה אני יכול לרעות אין הדבר תלוי בי אלא יי' רועי לא אחסר וגם אני לא אחסר לכם ודוגמ' בשמואל אז נשבעו אנשי דוד לו לאמר לא תצא עוד אתנו במלחמה ולא תכבה את נר ישראל אמר להם דוד כי אתה נרי יי' ויי' יגיה חשכי : ויכרות להם דוד ברית · כאותו ברית שכרת יהוידע דכתיב ויכרות יהוידע את הברית בין יי' ובין המלך ובין העם להיות לעם ליי' פתרו' להיות ליי' עבדים וגם בין המלך ובין העם להיות לו לעבדים כמשפט המלך וגם המלך לעשות כחוק לעבדיו ללחום מלחמותם : לפני יי' · והלא לא היה המשכן בחברון אלא מהו לפני יי' כל מקום שעושין תנאי או כורתין ברית המקום שם הוא דוגמ' ביפתח לפני יי' במצפה ודוגמ' ומעלה מעל ביי' וכחש בעמיתו כמפו' בתורת כהנים : וילך דוד וגו' · הלך מיד למלחמה כשהמליכוהו כל ישראל שלא יאמרו ישראל כל המלחמות שעשה דוד בימי שאול כוחו מזלו של שאול היה ועתה דואג להלחם לכך הלך מיד למלחמה : ויאמרו יושבי יבוס לדוד לא תבא הנה · אינו מפרש כאן למה ובשמואל מפרש ויאמר לדוד לא תבא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים ראו שלא יוכלו לעמוד לפני דוד ונתנו עורים ופסחים לפני שער העיר לאמר לא יבא דוד הנה כי אם ילחם עם העורים הללו כי ידעו כי בזוי הוא למלך להלחם עם העורים ומתוך כך ישוב ולא ילחם עמהם ודוד אמר בלבו אמת הוא כי לא נכון והגון לי להלחם עם עורים ועם פסחים אך כל מי שיכה היבוסי היאך שיגע בצנור וישכם וישליכם משם את העורים על כן יאמרו עור ופסח לא יבא אל הבית אל בית דוד שיהא לו גנאי פן יאמרו עם אלו נלחם דוד : ויואב יחיה את שאר העיר · הוא בנה והחזיק לבנות בדקי החומה דוגמ' בעזרא ויחיו את האבנים מערמות העפר : ראש השלישים · ראש הגבורים כמו ושלישים על כלו : עורר חניתו · כאשר הוא נלחם במלחמה לא היה חוזר במלחמה עד שיהרוג בחניתו ג' מאות חלל : בן חכמוני · ובשמוא' כתיב תחכמוני הוא אביו ויפה כח האב מכח הבן שכתוב בו על שמונה מאות חלל בפעם אחד : הוא בשלשה הגבורים · הוא בכלל שלשה הגבורים כי הוא אחד מהם ושלשה אלו גבורים יותר משאר שלשים ושלשה שנזכר בסמוך וכאן אינו מזכיר כי אם שנים ישבעם ואלעזר ובשמואל מזכיר אף השלישי דכתיב ואחריו שמא בן אגא הררי : בפס דמים · שם מקום ובשמואל באפס דמים : והפלשתים נאספו שם למלחמה · שנזדרזו להכרית מישראל ומאותם גבורים שחרפום כמפורש בשמואל בחרפם בפלשתים : מלאה שעורים · ורצו פלשתים לקוצרה ולהכיתה בהם : וירדו שלשה מן השלשים · שלשה אלו היו ראש לכל השלשים : ונציב פלשתים אז בבית לחם · שסבר בית לחם לקחו והעמידו בה נציב שופט זה בתחלת מלכותו שעדיין פלשתי' היו מושלים בם שכך מצינו שלפני בא דוד היו מושלים על ישראל בימי שמשון ושמואל דכתיב בשמואל התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן תעבדו לעברים וגו' : מי

אלה עשו שלשת הגבורים הגבורים ז׳ מל׳ בקריאה וסימ׳ נתן הנביא ושמעי ורעי והגבורים׃ ואת נתן הנביא ובניהו ואת הגבורים׃ עלו הסוסים והתהללו׃ אלה עשו
שלשת הגבורים׃ ואת כל צבא הגבורים׃ ויקהל דוד את כל׃ כמגדל דוד צוארך׃ שמות ג׳ בקריאה וסימ׳ שמות ושאוף אתכם׃ שמות ההרורי׃ אשר שם

ויתאו דויד ויאמר מי ישקני מים מבור בית־לחם
אשר בשער׃ ויבקעו השלשה במחנה פלשתים
וישאבו־מים מבור בית־לחם אשר בשער וישאו
ויבאו אל־דויד ולא־אבה דויד לשתותם וינסך
אתם ליהוה׃ ויאמר חלילה לי מאלהי מעשות זאת
הדם האנשים האלה אשתה בנפשותם כי
בנפשותם הביאום ולא אבה לשתותם אלה עשו
שלשת הגבורים׃ ואבשי אחי־יואב הוא היה ראש
השלושה והוא עורר את־חניתו על־שלש מאות
חלל ולא־שם בשלשה׃ מן־השלושה בשנים
נכבד ויהי להם לשר ועד־השלשה לא־בא׃
בניה בן־יהוידע בן־איש־חיל רב־פעלים
מן־קבצאל הוא הכה את שני אריאל מואב והוא
ירד והכה את־הארי בתוך הבור ביום השלג׃ והוא
הכה את־האיש המצרי איש מדה חמש באמה
וביד המצרי חנית כמנור ארגים וירד אליו בשבט
ויגזל את־החנית מיד המצרי ויהרגהו בחניתו׃
אלה עשה בניהו בן־יהוידע ולו־שם בשלושה
הגבורים׃ מן־השלושים הנו נכבד הוא ואל־
השלושה לא־בא וישימהו דויד על־משמעתו׃
וגבורי החילים עשהאל אחי יואב אלחנן
בן־דודו מבית לחם׃ שמות ההרורי חלץ
הפלוני׃ עירא בן־עקש התקועי אביעזר
הענתותי׃ סבכי החשתי עילי האחוחי׃
מהרי הנטופתי חלד בן־בענה הנטופתי׃
איתי בן־ריבי מגבעת בני בנימן בניה
הפרעתוני׃ חורי מנחלי געש אביאל
הערבתי׃ עזמות הבחרומי אליחבא
השעלבני׃ בני השם הגזוני יונתן בן־
שגא ההררי׃ אחיאם בן־שכר ההררי

אליפל בן־אור׃ חפר המכרתי אחיה הפלני׃
חצרו הכרמלי נערי בן־אזבי׃
יואל אחי נתן מבחר בן־הגרי׃ צלק העמוני
נחרי הברתי נשא כלי יואב בן־צרויה׃ עירא
היתרי גרב היתרי׃ אוריה החתי זבד בן־
אחלי׃ עדינא בן־שיזא הראובני ראש
לראובני ועליו שלשים׃ חנן בן־מעכה
ויושפט המתני׃ עזיא העשתרתי שמע ויעואל בני
חותם הערערי׃ ידיעאל בן־שמרי ויחא
אחיו התיצי׃ אליאל המחוים וירי בי
ויושויה בני אלנעם ויתמה המואבי׃
אליאל ועובד ויעשיאל המצביה׃ ואלה
הבאים אל־דויד לציקלג עוד עצור מפני שאול בן־
קיש והמה בגבורים עזרי המלחמה׃ נשקי קשת
מימינים ומשמאלים באבנים ובחצים בקשת
מאחי שאול מבנימן׃ הראש אחיעזר ויואש בני
השמעה הגבעתי ויזואל ופלט בני עזמות וברכה
ויהוא הענתתי׃ וישמעיה הגבעוני גבור בשלשים
ועל־השלשים וירמיה ויחזיאל ויוחנן ויוזבד
הגדרתי׃ אלעוזי וירימות ובעליה ושמריהו
ושפטיהו החריפי׃ אלקנה וישיהו ועזראל ויועזר
וישבעם הקרחים׃ ויועאלה וזבדיה בני ירחם מן־
הגדור׃ ומן־הגדי נבדלו אל־דויד למצד
מדברה גברי החיל אנשי צבא למלחמה ערכי צנה
ורמח ופני אריה פניהם וכצבאים על־ההרים
למהר׃ עזר הראש עבדיה השני אליאב
השלישי׃ משמנה הרביעי ירמיה החמשי׃ עתי
הששי אליאל השבעי׃ יוחנן השמיני אלזבד
התשיעי׃ ירמיהו העשירי מכבני עשתי עשר׃

שמות בארץ׃ עמוני ה׳ מל׳ בליש׳ בקריאה וסימ׳ לא יבא עמוני ומואבי בקהל׃ ויעל נחש העמוני׃ ושל אחריו׃ צלק העמוני דסיפרא׃ וטוביה העבד העמוני׃ דוירעגו דגמ
דעוזרא׃ וירמיה ב׳ וסי׳ ואלה ראשי בית׃ וירמיהו ויחזיאל ויוחנן ויוזבד׃ למהר ג׳ בקריאה וסימ׳ למהר לשלחם מן הארץ כי אמרו׃ למהר שלל חש בז׃ וכצבאים על ההרים
למהר׃ חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים׃

רשי

מי ישקני מים מבור בית לחם׃ זה היה מקומו של דוד דכתיב ודוד בן ישי מבית
הלחמי ולפי שהיה דוד תדיר מלומד ורגיל באותו מים נתאוה להם וכלמים וכל
אויר שאדם רגיל בהם יפין לו ושאין רגיל בהן כיזוק ודוגמ׳ בראש יוסיפון מלכה
אחת שחלתה על שנישאת חוצה מארץ מולדתה ואמ׳ הרופאים אין לה רפואה
עד שתרחץ ותהנה ממימי מקומה וכן עשו לה׃ ויבקעו השלשה במחנה פלשתים׃
בלשון אשכנז דורך ברכנ״די שאר״א׃ וישאבו׃ כשהפלשתים עומדים בפני הבור
באו ג׳ גבורי ישראל ובקעו ביניהם ושאבו על כרחם׃ וינסך אותם לה׳׃ בר קפרא
אומר חג הסוכות היה ונסכן על המזבח׃ כי בנפשותם הביאום׃ שמסרו עצמם
להריגה על המים׃ ואבשי אחי יואב הוא היה ראש השלש׳ לאותם שלשה שבקעו
במחנה פלשתים ושאבו המים ומה שאינו מזכיר את יואב עם הגבורים לפי שאין
גבורו למנותו עם שו כי יואב היה שר צבא ראש לכולם׃ ולו שם בשלשה׃ אותו השם
היה לו שגבורתו היתה כנגד כל גבורת כולם וטעות הוא׃ מן השלשה בשנים הוא
נכבד׃ אלא כאותן שלשה כנגד השנים היתה גבורתו ולכלל גבורת השלשה לא
בא וזהו ועד השלשה לא בא׃ בן איש חיל׃ דוגמ׳ בן בליעל ובשמואל כתי׳ בן איש
חי כיכן מנהג בני אדם כשרואים אדם זריז אומרים זה כולו חי׃ אריאל׃ גבורים
שלי כח ארי גבור וגם של לשון אולי הארץ׃ רב פעלים׃ פעולות של גבורות הרבה

עשה׃ והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג׃ ולא חשש מן הצינה
והקור ויש אומרים ביום השלג כל השנה כולה אין הארי מסוכן יותר מיום השלג
כשבא אדם כנגדו זורק השלג ברגליו בין עיני האדם עד שלא יכול לראות והורגו
ואני שמעתי כך על זאת׃ איש מדה׃ שאר בני אדם אין צריך למדוד כי אם מאוחד
יכול לידע ודוגמ׳ אמר ראינו בתוכה אנשי מדות׃ כמנור אורגים׃ עץ שכורכים
עליו הבגד׃ מן השלשים הנו נכבד ואל השלשה׃ לכלל גבורת השלשה לא בא
לאותן ג׳ שמזכיר למעלה ולכך כתיב לא באלף על משמעתו לשון מינוי וכן ובני
עמון משמעתם׃ וגבורי החילים׃ אך לא כאותן של מעלה׃ עוד עצור׃ כתבא׃
נשקי קשת׃ מזויינים בקשת ובחצים ומשורים לפניהם ואחריהם ואף באבנים היו
נותנים על יתר הקשת אבן ומורים ואני ראיתי כן הרבה׃ מאחי שאול מבנימן׃
לפי שכולם יצאו מאיש אחד מבנימין קרויים כולם אחים ולכבוד גדולת דוד אומ׳
מאחי שאול שאפילו אחי שאול באו אליו בעוד שאול חי׃ ועל השלמי׳ ראש לשלשים
למצד מדברה׃ למצודת המדבר שנחבא מפני שאול דכתיב ויקומו וילכו זיפה
לפני שאול ודוד ואנשיו במדבר מעון בערבה וכתיב ויעל דוד משם וישב במצודת
עין גדי׃ ופני אריה פניהם׃ מפוחדים כאריה׃ וכצבאים על ההרים למהר׃
קלים היו במרוצתם כי דרכן של צבאים לרוץ על ההרים כשמדרין אותם׃ אלה

קטן הקטן ה׳ בקריאה וסימ׳ ותשלח ותקרא ליעקב בנה הקטן · עוד שאר הקטן · ולמפיבושת בן קטן · אחד למאה הקטן · וכמלאת הימים האלה עשה המלך · וכל אתנחתא וסוף פסוק דבו׳ קמצי׳ ׃ על שאול ה׳ דסמי׳ בקריאה וסימ׳ ותצלח רוח אלהים על שאול · ויספדו ויבכו ויצומו עד הערב · ויקונן דוד את הקינה הזאת · והככר המלחכה על שאול דד״ה · וממנשה נפלו על דוד ׃ יפול ו׳ מל׳ בקרי׳ וסי׳ והלבנון כאדיר יפול · מי גר אתך עליך יפול · והקרוב בחרב יפול · ולא יפול צרור ארץ · וכל הנספה יפול

אלה מבני־גד ראשי הצבא אחד למאה הקטן והגדול לאלף ׃ אלה הם אשר עברו את־הירדן בחדש הראשון והוא ממלא על־כל־גדיתיו ויבריחו את־כל־העמקים למזרח ולמערב ׃ ויבאו מן־בני בנימן ויהודה עד־למצד לדויד ׃ ויצא דויד לפניהם ויען ויאמר להם אם־לשלום באתם אלי לעזרני יהיה־לי עליכם לבב ליחד ואם־לרמותני לצרי בלא חמס בכפי ירא אלהי אבותינו ויוכח ׃ ורוח לבשה את־עמשי ראש השלושים לך דויד ועמך בן־ישי שלום שלום לך ושלום לעזרך כי עזרך אלהיך ויקבלם דויד ויתנם בראשי הגדוד ׃ וממנשה נפלו על־דויד בבאו עם־פלשתים על־שאול למלחמה ולא עזרם כי בעצה שלחהו סרני פלשתים לאמר בראשינו יפול אל־אדניו שאול ׃ בלכתו אל־ציקלג נפלו עליו ממנשה עדנח ויוזבד וידיעאל ומיכאל ויוזבד ואליהוא וצלתי ראשי האלפים אשר למנשה ׃ והמה עזרו עם־דויד על־הגדוד כי־גבורי חיל כלם ויהיו שרים בצבא ׃ כי לעת־יום ביום יבאו על־דויד לעזרו עד־למחנה גדול כמחנה אלהים ׃ ואלה מספרי ראשי החלוץ לצבא באו על־דויד חברונה להסב מלכות שאול אליו כפי יהוה ׃ בני יהודה נשאי צנה ורמח ששת אלפים ושמנה מאות חלוצי צבא ׃ מן־בני שמעון גבורי חיל לצבא שבעת אלפים ומאה ׃ מן־בני הלוי ארבעת אלפים ושש מאות ׃ ויהוידע הנגיד לאהרן ועמו שלשת אלפים ושבע מאות ׃ וצדוק נער גבור חיל ובית־אביו שרים עשרים ושנים ׃ ומן־בני בנימן אחי שאול שלשת אלפים ועד־הנה מרבית־ם שמרים משמרת בית שאול ׃ ומן־בני אפרים עשרים אלף ושמונה מאות גבורי חיל אנשי שמות לבית אבותם ׃ ומחצי מטה מנשה שמונה עשר אלף אשר נקבו בשמות לבוא להמליך את־דויד ׃ ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה־יעשה ישראל ראשיהם מאתים וכל־אחיהם על־פיהם ׃ מזבולן יוצאי צבא ערכי מלחמה בכל־כלי מלחמה חמשים אלף ולעדר בלא־לב ולב ׃ ומנפתלי שרים אלף ועמהם בצנה וחנית שלשים ושבעה אלף ׃ ומן־הדני ערכי מלחמה עשרים־ושמונה אלף ושש מאות ׃ ומאשר יוצאי צבא לערך מלחמה ארבעים אלף ׃ ומעבר לירדן מן־הראובני והגדי וחצי שבט מנשה בכל כלי צבא מלחמה מאה ועשרים אלף ׃ כל־אלה אנשי מלחמה עדרי מערכה בלבב שלם באו חברונה להמליך את־דויד על־כל־ישראל וגם כל־שרית ישראל לב אחד להמליך את־דויד ׃

בתרי׳ בראשינו יפול · וכל קהלת ומשלי דכו׳ מל׳ במ״ג חס׳ וסי׳ וברשעתו יפל רשע · באין תחבולות יפל עם · מלאך רשע יפל ׃ ומבני יששכר כל דברי הימי׳ בן כני ובן בני בב״ז מבני ומבני וסי׳ ויהיו בני אולם · ואלה העמדים ובניהם · אלה מבני גד · ומבני יששכר יודעי בינה לעתים · ויחלקום בגורלות · גם אותם הקדיש דוד · כל אלה מבני עובד אדום ׃

רשי

אלה מבני גד · כדכתיב למעלה ומן הגדי נבדלו אל דוד ׃ אחד למאה הקטן · הקטן שבכולם ירדוף מאה ׃ והגדול לאלף · הגדול שבכולם ירדוף אלף · כאן נתקיים הפסוק ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם וגו׳ ׃ אלה הם אשר עברו את הירדן בחדש הראשון · בניסן שבכר כשמרו השלגים ׃ ויבריחו את כל העמקים למזרח ולמערב · עברו את הירדן וניקעו במגיניהם את כל עמקי המים למזרח ולמערב ועברו ביבשה ויש אומרי׳ ויבריחו את כל העמקים גוים היושבים בעמקים ׃ מן בני בנימן ויהודה עד למצד לדוד · אל המצודה אשר דוד נחבא שם מפני שאול ולקחו עמהם בן אחות דוד לפי שדאגו בני בנימן מדוד שמא סבור הוא דוד שבאו בני בנימן לכפותו ולתתו ביד שאול לפיכך לקחו עמהם עמשא דודו וגם שאר מיהודה קרובי דוד כדכתיב מן בני בנימן ויהודה כשיראה דוד שבאו עמהם באמונתם שלא יחשדם בכל דבר ׃ ויצא דוד לפניהם · מן המצד ׃ ויען ויאמר להם וגו׳ לבב ליחד · לבבכם ולבבי יהיה כלב אחד ׃ ואם לרמותני לצרי בלא חמס בכפי · כי מה עשיתי לשאול כי הוא צודה את נפשי לקחתה על חנם ׃ ורוח לבשה את עמשי · שלב״ט בלע״ז ולא רוח נבואה כלומר זה הרוח והרצון לבשו שקפץ בראש לדבר לפני בני בנימין ויהודה הבאים עמו ודוגמ׳ ותהי על יפתח רוח ה׳ · ואמר לך דוד אתה אומר אם לשלום באתם ודאי לשלום באנו אליך ׃ ועמך בן ישי · אנו רוצים להיות עמך ולעזרך ׃ שלום שלום לך ושלום לעזרך · ואתה שואל אלו לעזרני ודאי לעזרך באנו ולנו אין לך להחזיק טובה כי מאת השם הוא וזהו כי עזרך אלהיך ׃ ויקבלם דוד · לאותם בני בנימין ויתנם בראשי הגדוד שלו ׃ וממנשה נפלו על דוד · לעזרו ׃ בבואו עם פלשתים על שאול למלחמה · באותה מלחמה שנהרג בה שאול ׃ ולא עזרם · אן שעזרו לפלשתים אלא בעצה שלחוהו סרני פלשתים אלא כי עצה נתיעצו הסרנים לשלחו לביתו כי אמרו בראשינו יפול אל אדוניו ׃ דוגמ׳ נפלו אל דוד על הגדוד של עמלקים כששבו שניו כי באותו פרק היה כי בלכתו אל צקלג כששלחוהו סרני פלשתים ובא אל צקלג כבר נשבו ׃

כי לעת יום ביום יבאו על דוד לעזרו · פתרונו מה לך לספר יותר מי ומי באו אין אלא סוף דבר בכל עת ועת באים אל דוד ׃ עד למחנה גדול כמחנה אלהים · פתרו׳ לא היה המחנה של דוד להיות כך גדול ש״א כי מהשם היה המחנה כך גדול שבאו לו בעצת אלהים וזהו כמחנה אלהים ודוגמ׳ מחנה אלהים דיעקב ויש לומר מרוב חיילות קורהו מחנה אלהים ׃ להסב מלכות שאול אליו · מן בני שאול ודוגמא ותסוב המלוכה בני יהודה · נשאי צנה ורמח ששת אלפים ושמנה מאות ואל תתמה שמיהודה באו לו מעט מכל שבט ושבט שבא לו שהרי אין צריך לבוא לו שום אדם מיהודה להמליכו כי בני יהודה הם המליכוהו כבר בחברון אבל יתר השבטים שהיו עם בני שאול עד עתה הם הצריכו לבוא לחברון להמליכו ׃ חלוצי צבא · המוציאים מן העם ודוגמא חלוצי צבא דמטות ויש אומרים חלוצים כמו זריזים כמו רבה והחליצנו ׃ ויהוידע הנגיד לאהרן · הוא אביו של בניהו הנגיד לאהרן המוכיח והמבית ׃ ועמו שלשת אלפים ושבע מאות · כולם מבני אהרן הכהן ויהוידע שהיה בימי יואש בן בניהו בנו של יהוידע ׃ וצדוק נער · לפיכך אל תתמה שלא היה נגיד ׃ ובית אביו שרים עשרים ושנים · זו היא גדולה גדולה ועל כן לקחו הכהונה גדולה מאביתר ונתנוה לצדוק הכהן ׃ ומן בני בנימן אחי שאול וגו׳ ואל תתמה שלא באו אלא כי אם שלשה אלפים כי עד הנה מרביתם שומרים משמרת בני שאול לעזרן ׃ ומבני יששכר יודעי בינה לעתים · שיודעים לתת עצה לפי הענין של מעשה שצריך לדוד להתיעץ היאך יחזק המלכות מפני בני שאול ׃ ראשיהם מאתים · לבד מן השאר וכל אחיהם על פיהם ועל עצתם ׃ ולעדור · לשון עדור ממש כמו כל ההרים אשר במעדר יעדרון ומתוך כך יעמדו הם העורכי המלחמה ויש אומרים לעדור כמו לערוך מלחמה ׃ בלא לב ולב · מפורש בב״ר בין במתכוין בין שלא במתכוין היו מכוונין ׃ וגם כל שרית ישראל לב אחד להמליך את דוד · אע״פ שלא באו לחברון לכך שארית חסר אלף כלומר אפילו שארית לא היה שלא נתיירו כי אם מעט כי כולם באו לחברון בשמחה ׃

ויהיו

כל כתובי' ר"פ גם בכ"ב וגם וס"מ וגם אהלי מקנה והו וגם הקרובים אליהם עד יששכר · וגם במלך נבוכד נצר מרדי · וגם בירושלם העמיד · וגם אל הגברי אשר · וגם ללוים אין לשאת · וגם מעכה אם אסא המלך · וגם עלה לרוב כחלבי השלמים · וגם עד זקנה ושיבה · וגם עבדי חירום דד"ה · וגם אני אודך כי תושיע לך ימינך דסוף איוב · וגם אני ואחי ונערי דעזרא · וגם במלאכת החומה · וגם נביאים העמדת להם · וגם כל האדם שיאכל ושתה וראה · וגם זה רעה חולה כל עומת · וגם בדרך כשהסכל הולך לבו

ויהיו שם עם דויד ימים שלושה אכלים ושותים כי הכינו להם אחיהם: וגם הקרובים אליהם עד יששכר וזבלון ונפתלי מביאים לחם בחמורים ובגמלים ובפרדים ובבקר מאכל קמח דבלים וצמקים ויין ושמן ובקר וצאן לרב כי שמחה בישראל:

יג

ויועץ דויד עם שרי האלפים והמאות לכל נגיד: ויאמר דויד לכל קהל ישראל אם עליכם טוב ומן יהוה אלהינו נפרצה נשלחה על אחינו הנשארים בכל ארצות ישראל ועמהם הכהנים והלוים בערי מגרשיהם ויקבצו אלינו: ונסבה את ארון אלהינו אלינו כי לא דרשנהו בימי שאול: ויאמרו כל הקהל לעשות כן כי ישר הדבר בעיני כל העם: ויקהל דויד את כל ישראל מן שיחור מצרים ועד לבוא חמת להביא את ארון האלהים מקרית יערים: ויעל דויד וכל ישראל בעלתה אל קרית יערים אשר ליהודה להעלות משם את ארון האלהים יהוה יושב הכרבים אשר נקרא שם: וירכיבו את ארון האלהים על עגלה חדשה מבית אבינדב ועזא ואחיו נהגים בעגלה: ודויד וכל ישראל משחקים לפני האלהים בכל עז ובשירים ובכנרות ובנבלים ובתפים ובמצלתים ובחצצרות: ויבאו עד גרן כידן וישלח עזא את ידו לאחז את הארון כי שמטו הבקר: ויחר אף יהוה בעזא ויכהו על אשר שלח ידו על הארון וימת שם לפני אלהים: ויחר לדויד כי פרץ יהוה פרץ בעזא ויקרא למקום ההוא פרץ עזא עד היום הזה: ויירא דויד את האלהים ביום ההוא לאמר היך אביא אלי את ארון האלהים: ולא הסיר דויד את הארון אליו אל עיר דויד ויטהו אל בית עבד אדם הגתי: וישב ארון האלהים עם בית עבד אדם בביתו שלשה חדשים ויברך יהוה את בית עבד אדם ואת כל אשר לו:

וישלח חירם מלך צר מלאכים אל דויד ועצי ארזים וחרשי קיר וחרשי עצים לבנות לו בית: וידע דויד כי הכינו יהוה למלך על ישראל כי נשאת למעלה מלכותו בעבור עמו ישראל:

ויקח דויד עוד נשים בירושלם ויולד דויד עוד בנים ובנות: ואלה שמות הילודים אשר היו לו בירושלם שמוע ושובב נתן ושלמה: ויבחר ואלישוע ואלפלט: ונגה ונפג ויפיע: ואלישמע ובעלידע ואליפלט:

וישמעו פלשתים כי נמשח דויד למלך על כל ישראל ויעלו כל פלשתים לבקש את דויד וישמע דויד ויצא לפניהם: ופלשתים באו ויפשטו בעמק רפאים: וישאל דויד באלהים לאמר האעלה על פלשתיים ונתתם בידי ויאמר לו יהוה עלה ונתתים בידך: ויעלו בבעל פרצים ויכם שם דויד ויאמר דויד פרץ האלהים את אויבי בידי כפרץ מים על כן קראו שם המקום ההוא בעל פרצים: ויעזבו שם את אלהיהם ויאמר דויד וישרפו באש: ויסיפו עוד פלשתים ויפשטו בעמק:

חסר · וגם אלהיהם עם נסיכיהם ועם כלי חמדתם · וגם של תשלו לה מן הצבתים · וגם את רות המואביה אשת מחלון · ונתתם ו' קמצ' וסי' ואנפת בם ונתתם · וחברו דד"ה · וסלחת לעמך אשר חטאו · לקוח את הספרים · עשה לך מוסרות · וישאל דויד ביי' לאמר האעלה דד"ה:

רשי

ויהיו שם עם דוד ימים שלשה · וא"ת תתמה היכן לקחו כל החיל הזה כל כך אכילה ושתיה שהיה מספיק להם · כי אחיהם הכינו להם מקודם לכן · כי שמחה בישראל · שהיה להם מלך מצליח ומשכיל: ויועץ דוד עם שרי האלפים · שאמר להם דוד כבר עסקתם בתקנתכם להיות לכם מלך להושיע לכם ועתה תעסקו בכבוד אלהים: נפרצה נשלחה · נפרצה אותה גדר שהיית גדורה עד עתה שלא דרש שום אדם לאלהים: נשלחה על אחינו הנשארים · משום כבוד הארון: מן שיחור מצרים ועד לבוא חמת · דוגמא מלבוא חמת עד נחל מצרים: בעלתה אל קרית · פתרו' בעלתה שהיא קרית יערים: להעלות משם וגו' · כדכתיב בשמו"א: אשר נקרא שם · שם יי' צבאות יושב הכרובים עליו כלומ' שמו של הקב"ה נקרא על הארון אע"פ שגלה ארון לפלשתים לא זז ממנו שם הזה שנתקדש: וירכיבו את ארון האלהי' על עגלה חדשה · מה ראה דוד שהרכיבו על עגלה חדשה ולא במשא הלוי' כאשר עשה בשהביאו אתו משם לציון באחרונה לפי שאמר דוד כל עומת שבא אלי כשהושיבוהו פלשתים על עגלה חדשה כדכתיב וישימו את ארון יי' על עגלה וגו' ולפיכך נענש: ועזא ואחיו · בני אבינדב היו כדכתיב בשמואל: נוהגים בעגלה · כמנהג נוהגי עגלה אחד הולך לפני העגלה ומיישרן בדרך ישרה ואחר בצד העגלה שלא תהפוך ליפול וכן כתוב בשמואל ואחיו הולך לפני הארון ועזא בצד העגלה לפיכך שלח עזא את ידו לאחוז בארון כששמטו הבקר ולכך נענש · כאן כתיב בכל עז ובשמואל כתיב בכל עצי פתרו' בכל עצי כלי שיר וכאן פתרו' בכל עוז כלי שיר: ובשירים ובכינורות ובנבלים ובתופי' · כולם כלי שיר הם אבל מצלתים כלי שיר היה ולא היה עשוי כי אם להשמעת קול ודוגמתו כלי שיר שקורין פויי"ן בלשון אשכנז שמכין עליו במקלות והוא משמיע קול וכן מוכיח לקמן ובמצלתים משמיעים וכתיב והמשוררים הימן אסף ואיתן במצלתים נחשת להשמיע ועוד למטה כתיב בשיר בית יי' במצלתים וגו' ועל שם כך נקרא מצלתים · וכן יירם הצלצל · מין ארבה המשמיע קול כדכתיב בנבואת יואל על הארבה כקול מרכבות על ראשי ההרים ירקדון וגו': עד גורן כידון · שם מקום: ויכהו על אשר שלח ידו על הארון · והוא שכתוב בשמואל ויכהו שם אלהים על השל · פתרון על השלח על שאחז בארון ודוגמתו הכלבים יאכלו את בשר איזבל בחיל יזרעאל ופסוק אחר כתיב בחלק יזרעאל כך כפרש כאן על השל השלח: וימת שם לפני האלהים · לפני ארון אלהים ובשמואל כתיב וימת שם עם ארון האלהים: וירא דוד את האלהים לאמר · מה הוא ירא לאמר שאמר היך אביא אלי ארון יי': הגתי · שנת שיה בתחילה ומקודם היה מתגורר בגת · ולו יהיה כדכתיב לקמן ויאמר דוד לשרי הלוים להעמיד את אחיהם המשוררים וכתיב בסמוך ועבד אדום ויחיה שוערים לארון: וישלח חירם מלך צור · מפורש בב"ר למוד היה האיש הזה להיות אוהב לשבט יהודה כן עשה חירה העדולמי ליהודה: וחרשי קיר וחרשי עצים · אומנים: וידע דוד כי הכינו יי' למלך · כשראה ששלחו לו מלכי גוים תשורות: ויקח דוד וגומ' · וכל זה חזקו של דוד: וישמעו פלשתים כי נמשח דוד למלך על ישראל ויעלו כל פלשתים · לפי כי פלשתים היו מושלים כל הימים עד שבא שאול ודוד כדכתיב בשמשון ויאמרו לשמשון הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים וכן בשמואל התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן תעבדו לעברי' כאשר עבדו לכם וגו' וכן למעלה בפרשה זו ויראו כל איש ישראל וגו' ויעזבו עריהם וינוסו ויבאו פלשתים וישבו בהם ובאותן שבע שני' שמלך דוד בחברון לבד לא אמרו דבר ולא חששו על שמלך דוד על חברון כי אמרו מה לנו שמא כביכול או שר מכוהו לדוד על חברון אבל כשנמשח למלך על כל ישראל אז עלו כל הפלשתים לבקש את דוד שלא רצו שיהא מלך בישראל אלא שעוד הם יהיו מושלים עליהם: וישאל דוד באלהים · על ידי אורים ותומים: ויעלו בבעל פרצים · שנקרא אחרי כן בעל פרצים על שם מעשה אשר פרץ האלהים את אויבי בידי שהכו והפרכו זה מעל זה: כפרץ מים · כגלי מים שנפרצים ממקומם ונופלים למקום אחר:

צוהו ׳ וסימ׳ נמסר בסדר נח ובמלכים חלק א׳ סימן טו׳ ׃ לשאת כ״ד וסי׳ כי היה רכושם רב · אשר שלח יוסף לשאת · אשר שלח פרעה לשאת אתו ותחי ׳ לשאת את הארן בהם ׃
לשאת את השלחן · תעשה לו מתחת לזרו · נבוב לחות תעשה · לשאת את הארן כהם דויקהל · את השלחן · ודבתריה עשה לו מתחת לזרו · נבוב לחות עשה ׃ לשאת את
כל העם הזה ׳ לשאת את עון העדה לכפר · לשאת חטא למות · לשאת את ארון ברית יי׳ · ויבנע מדין לפני בני ישראל · ובחור אתו מכל שבטי ישראל · הלשלול שלל אתה

וישאל עוד דויד באלהים ויאמר לו האלהים לא
תעלה אחריהם הסב מעליהם ובאת להם ממול
הבכאים ׃ ויהי כשמעך את קול הצעדה בראשי
הבכאים אז תצא במלחמה כי יצא האלהים
לפניך להכות את מחנה פלשתים ׃ ויעש דויד
כאשר צוהו האלהים ויכו את מחנה פלשתים
מגבעון ועד גזרה ׃ ויצא שם דויד בכל הארצות
ויהוה נתן את פחדו על כל הגוים ׃ ויעש לו בתים
בעיר דויד ויכן מקום לארון האלהים ויט לו אהל ׃
אז אמר דויד לא לשאת את ארון האלהים כי
אם הלוים כי בם בחר יהוה לשאת את ארון ה
האלהים ולשרתו עד עולם ׃ ויקהל דויד
את כל ישראל אל ירושלם להעלות את ארון
יהוה אל מקומו אשר הכין לו ׃ ויאסף דויד
את בני אהרן ואת הלוים ׃ לבני
קהת אוריאל השר ואחיו מאה ועשרים ׃
לבני מררי עשיה השר ואחיו מאתים
ועשרים ׃ לבני גרשם יואל השר
ואחיו מאה ושלשים ׃ לבני
אליצפן שמעיה השר ואחיו מאתים ׃
לבני חברון אליאל השר ואחיו שמונים ׃
לבני עזיאל עמינדב השר ואחיו מאה ושנים
עשר ׃ ויקרא דויד לצדוק
ולאביתר הכהנים וללוים לאוריאל עשיה ויואל
שמעיה ואליאל ועמינדב ׃ ויאמר להם אתם
ראשי האבות ללוים התקדשו אתם ואחיכם
והעליתם את ארון יהוה אלהי ישראל אל
הכינותי לו ׃ כי למבראשונה לא אתם פרץ יהוה
אלהינו בנו כי לא דרשנהו כמשפט ׃ ויתקדשו
הכהנים והלוים להעלות את ארון יהוה אלהי
ישראל ׃ וישאו בני הלוים את ארון האלהים
כאשר צוה משה כדבר יהוה בכתפם במטות
עליהם ׃ ויאמר דויד לשרי

הלוים להעמיד את אחיהם המשררים בכלי שיר
נבלים וכנרות ומצלתים משמיעים להרים בקול
לשמחה ׃ ויעמידו הלוים את
הימן בן יואל ומן אחיו אסף בן ברכיהו ומן בני
מררי אחיהם איתן בן קושיהו ׃ ועמהם אחיהם
המשנים זכריהו בן ויעזיאל ושמירמות ויחיאל
ועני אליאב ובניהו ומעשיהו ומתתיהו ואליפלהו
ומקניהו ועבד אדם ויעיאל השוערים ׃ והמשררים
הימן אסף ואיתן במצלתים נחשת להשמיע ׃
וזכריה ועזיאל ושמירמות ויחיאל ועני ואליאב
ומעשיהו ובניהו בנבלים על עלמות ׃ ומתתיהו
ואליפלהו ומקניהו ועבד אדם ויעיאל ועזזיהו
בכנרות על השמינית לנצח ׃ וכנניהו שר הלוים
במשא יסר במשא כי מבין הוא ׃ וברכיה ואלקנה
שערים לארון ׃ ושבניהו ויושפט ונתנאל ועמשי
וזכריהו ובניהו ואליעזר הכהנים מחצצרים
בחצצרות לפני ארון האלהים ועבד אדם ויחיה
שערים לארון ׃ ויהי דויד וזקני ישראל ושרי
האלפים ההלכים להעלות את ארון ברית יהוה
מן בית עבד אדם בשמחה ׃
ויהי בעזר האלהים את הלוים נשאי ארון
ברית יהוה ויזבחו שבעה פרים ושבעה אילים ׃
ודויד מכרבל במעיל בוץ וכל הלוים הנשאים
את הארון והמשררים וכנניה השר המשא
המשררים ועל דויד אפוד בד ׃ וכל ישראל
מעלים את ארון ברית יהוה בתרועה ובקול
שופר ובחצצרות ובמצלתים משמעים בנבלים
וכנרות ׃ ויהי ארון ברית יהוה בא עד עיר
דויד ומיכל בת שאול נשקפה בעד החלון ותרא
את המלך דויד מרקד ומשחק ותבז לו בלבה ׃
ויביאו את ארון האלהים
ויציגו אתו בתוך האהל אשר נטה לו דויד
ויקריבו עלות ושלמים לפני האלהים ׃

בא׳ האיפה והבת · ולא יוכל יי׳ לשאת · אז אמר דויד לא לשאת ב׳ בו · וגם ללוים אין לשאת ׃ נשקפה ד׳ וסימ׳ בעד החלון נשקפה ותיבב · ומיכל בת שאול נשקפה ·
וחבירו דה׳ · כי רעה נשקפה מצפון · וא׳ ונשקפה על פני הישימון ׃ כל סיפרא זכריהו וזבריהו זכריהו במ״ז זכריה וזכריה וסימ׳ זכריה בן משלמיה שוער · אסף הראש ומשנהו זכריה ׃
וגדור ואחיו וזכריה ומקלות · וזכריה ועזיאל · ובשנת שלש למלכו שלח · ורוח יי׳ לבשה את זכריה · והאנשים עשים באמונה ׃

רשי

הסב מעליה׳ · אמר מידת הדין לפני המקום רבונו של עולם למה העברת את שאול מלפני דוד אמר לה על שלא המתין לשמואל שבעת ימים כאשר צוהו אמר לה הקב״ה הנסה עתה את דוד הסב מעליהם וגו׳ וכל זה שמר דוד ׃ כי אם הלוים ׳ כי בם בחר · כלומר בלוים בחר ולא בעגלה שלפי שהרכבוהו בעגלה נענש עזא וזהו שאמר למטה כי למבראשונה לא אתם פרץ יי׳ אלהינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט שהרכבוהו בעגלה ׃ כדבר יי׳ בכתפם · לשאת אותו ולא ממש בכתפם כי אם במטות עליהם ׃ ועמהם אחיהם המשנים · משנה להם לשוערים · זכריהו בן · כן שמו וכל אלו משוררים ושוערים היו בדרך שהביאו את הארון והמשוררים והשוערים שהעמיד דוד לאחר שנתנו הארון אל האהל אשר נטה לו דוד ובמשכן שילה היו שוערים בדרך לא היו שוערים לפי שלא הוצרכו כל כך שוערים לפיכך נעשו משוררים חוץ משנים ברכיה ואלקנה וכל זה היה בדרך אבל בבות הארון היו משוררים שוערים ׃ והמשוררים הימן אסף ואיתן וגו׳ ׃ להשמיע קול הם היו ממונים על אותן כלי שיר ׃ וזכריה ועזיאל וגומ׳ · אלו שכאמ׳ בפסוק למעלה שהיו שוערים החזירו כאן ליעשות משוררים ׃ על עלמות · על אותן כלי שיר שמנגנין בהם אותן שומרים לנצח עלמות וגו׳ ׃ ומתתיהו ואליפלהו וגו׳ על השמינית לנצח ·

אותו כלי שיר שמנגנין עליו אותן מזמורים למנצח על השמינית ׃ וכנניהו שר הלוים במשא · במה היה שר במשא בנשאו השיר ׃ יסור במשא · מייסר ומוכיח אותם על המשא בנגון נעימות שיר אם להרים קול אם להשפיל · כי מבין הוא · במשא בשירת הנגון ולשון מבין כופל על למוד השיר ודוגמא ויהי מספרם עם אחיהם מלמדי שיר ליי׳ כל המבין וגו׳ וכתיב ויפילו גורלות וגו׳ מבין עם תלמיד · ויהי בעזור האלהים · רבותינו אמרו מכאן שהארון נושא את נושאיו ׃ ודוד מכרבל · כמו ברכיא בכרבלתהון דוגמא כרבלתא דתרנגולא ׃ וכל הלוים · כמו כן מכורבלים במעיל בוץ ולפי שהיה דוד משורר כמו הלוי׳ לבש גם הוא לבושיהם שלבשו גם הם ורחיא להבדיל בין טמא לטהור כך מנהג מלכים ושרים שאוכלים עם גלחים כחוקם לובשים לבושיהם של גלחים ועל דוד אפוד בד כאותו אפוד של אהרן שהיה כמין שני לבדין אחד לפנים ואחד לאחור ומגיע עד מתניו והיה האזור ארוג ממנו וחבריו בו ׃ ומיכל בת שאול וגו׳ · לפי שספר דברי הימים בשביל כבוד דוד הוא לפיכך אין כתוב כאן מה אמרה מיכל לדוד כמו שכתוב בשמואל מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הריקים כי זילות של דוד היה שאמרה לו אמה כן ׃ ויברך

בקשו ז' דגשין וסימ' בקשו לי אשת בעל אוב · דרשו יי' ועזו בקשו פניו תמיד דתהלות · וחברו דד"ה · בקשו את יי' כל ענוי ארץ ג' בו · לך אמר לבי בקשו פני · וחד ובקשו ברחובותיה · סימן ד"ה ושבועתו ליצחק · תילים ושבעתו לישחק · וחד פסוק סימן למה זה צחקה שרה לאמר · ד"ה וממלכה · תילים מממלכה · ד"ה לאיש לעשקם · תיל'

וַיְכַל דָּוִיד מֵהַעֲלוֹת הָעֹלָה וְהַשְּׁלָמִים וַיְבָרֶךְ אֶת־הָעָם בְּשֵׁם יְהוָה׃ וַיְחַלֵּק לְכָל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל מֵאִישׁ וְעַד־אִשָּׁה לְאִישׁ כִּכַּר־לֶחֶם וְאֶשְׁפָּר וַאֲשִׁישָׁה׃ וַיִּתֵּן לִפְנֵי אֲרוֹן יְהוָה מִן־הַלְוִיִּם מְשָׁרְתִים וּלְהַזְכִּיר וּלְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ אָסָף הָרֹאשׁ וּמִשְׁנֵהוּ זְכַרְיָה יְעִיאֵל וּשְׁמִירָמוֹת וִיחִיאֵל וּמַתִּתְיָה וֶאֱלִיאָב וּבְנָיָהוּ וְעֹבֵד אֱדֹם וִיעִיאֵל בִּכְלֵי נְבָלִים וּבְכִנֹּרוֹת וְאָסָף בַּמְצִלְתַּיִם מַשְׁמִיעַ׃ וּבְנָיָהוּ וְיַחֲזִיאֵל הַכֹּהֲנִים בַּחֲצֹצְרוֹת תָּמִיד לִפְנֵי אֲרוֹן בְּרִית־הָאֱלֹהִים׃ בַּיּוֹם הַהוּא אָז נָתַן דָּוִיד בָּרֹאשׁ לְהֹדוֹת לַיהוָה בְּיַד־אָסָף וְאֶחָיו׃ הוֹדוּ לַיהוָה קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו׃ שִׁירוּ לוֹ זַמְּרוּ־לוֹ שִׂיחוּ בְּכָל־נִפְלְאֹתָיו׃ הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ יִשְׂמַח לֵב מְבַקְשֵׁי יְהוָה׃ דִּרְשׁוּ יְהוָה וְעֻזּוֹ בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד׃ זִכְרוּ נִפְלְאֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה מֹפְתָיו וּמִשְׁפְּטֵי־פִיהוּ׃ זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו׃ הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּכָל־הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו׃ זִכְרוּ לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר׃ אֲשֶׁר כָּרַת אֶת־אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק׃ וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם׃ לֵאמֹר לְךָ אֶתֵּן אֶרֶץ־כְּנָעַן חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם׃ בִּהְיוֹתְכֶם מְתֵי מִסְפָּר כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ׃ וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל־גּוֹי וּמִמַּמְלָכָה אֶל־עַם אַחֵר׃ לֹא־הִנִּיחַ לְאִישׁ לְעָשְׁקָם וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים׃ אַל־תִּגְּעוּ בִּמְשִׁיחָי וּבִנְבִיאַי אַל־תָּרֵעוּ׃ שִׁירוּ לַיהוָה כָּל־הָאָרֶץ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם־אֶל־יוֹם יְשׁוּעָתוֹ׃ סַפְּרוּ בַגּוֹיִם אֶת־כְּבוֹדוֹ בְּכָל־הָעַמִּים נִפְלְאֹתָיו׃ כִּי גָדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד וְנוֹרָא הוּא עַל־כָּל־אֱלֹהִים׃ כִּי כָּל־אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים וַיהוָה שָׁמַיִם עָשָׂה׃ הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְחֶדְוָה בִּמְקֹמוֹ׃ הָבוּ לַיהוָה מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַיהוָה כָּבוֹד וָעֹז׃ הָבוּ לַיהוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ מִנְחָה וּבֹאוּ לְפָנָיו הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ׃ חִילוּ מִלְּפָנָיו כָּל־הָאָרֶץ אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט׃ יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְהוָה מָלָךְ׃ יִרְעַם הַיָּם וּמְלוֹאוֹ יַעֲלֹץ הַשָּׂדֶה וְכָל־אֲשֶׁר־בּוֹ׃ אָז יְרַנְּנוּ עֲצֵי הַיָּעַר מִלִּפְנֵי יְהוָה כִּי־בָא לִשְׁפּוֹט אֶת־הָאָרֶץ׃

אדם לעשקם · ד"ה עוז וחדוה במקומו · תילים עוז ותפארת במקדשו · ד"ה ומשפטי פיהו · תילים ומשפטי פיו · ד"ה ובנביאי אל · תילים ולנביאי אל · ד"ה יעלוץ השדה וכל אשר בו · תילים יעלוז שדי וכל אשר בו׃

רשי

ויברך את העם בשם יי'. שנקרא על הארון כדכתיב למעלה את ארון האלהים יי' יושב הכרובים אשר נקרא שם׃ ואשפר· אחד מששה בפר׃ ואשישה· ואחד מששה בהין· ואשישה דוגמ' אשישי ענבים בלוחית׃ ולהזכיר ולהודות ולהלל. להזכיר לומר אותן שני מזמורים שכתב בהם מזמור לדוד להזכיר ולהודות הודו לי' קראו בשמו ולהלל אותן מזמורים שמתחילין הללויה׃ בניהו ויחזיאל בחצצרות תמיד· חצצרות כלי שיר של כהנים הוא ודוגמא למעלה ושבניהו וגו' ובניהו ואליעזר הכהנים מחצצרים בחצצרות׃ להודות לי' ביד אסף ואחיו. שאסף היה מתחיל הודו לי' קראו בשמו ואחרי כן כל אחיו עונים אחריו ודוגמא בעזרא ומתניה בן מיכה בן זבדי בן אסף ראש התחלה יהודה לתפלה· לכלי שיר הידות שמו כדכתיב בעזרא והלוים ישוע בנוי קדמיאל שרביה יהודה מתניה על הידות׃ הודיעו בעמים עלילותיו· מעשה גבורותיו ונפלאותיו שפעל עם הארון׃ קראו בשמו. קראו אל יי' יעזור לארונו דוגמא וקראתם בשם אלהיכם ואני אקרא בשם יי' אבל יי' נופל לומר לשון קריאה שנפלאות עשה׃ התהללו בשם קדשו. לומר כל מי שמאמין באלהינו הוא יעזרנו דוגמא ובקדוש ישראל תתהלל׃ בשם קדשו· שים לך אלוה קדוש כאלהינו וכן כיי' אלהינו בכל קראנו אליו׃ ישמח לב מבקשי יי'. ובהיטיב יכול לשמוח לבו מי שמבקש לי' בלב שלם לכך דרשו יי' ועזו. מקדש וארון נקראו עזו דכתיב ויתן לשבי עזו· שנתן ארונו להביאו בשבי וכתיב קומה יי' למנוחתיך אתה וארון עוזך ועל כן נקרא אלעזר השומרו עזא על שם שמר הארון שנקרא עז דוגמא על שם ארבע מאות שקל כסף והוא חשבון גימטר' של עפרן וכן הרבה דן ידין עמו יהוד' יודוך אחיך׃ זכרו נפלאותיו· מכת עכברי' ושלקחו פרות עלות ובניה' כלו בבית וישרו' הפרות ולא חזרו לאחוריה' ופרץ בעזא וכל השיר נעשה על הארון והיו אומ' אותו על תמיד של שחר ושירו לי' על תמיד של בין הערבים ולמי אני אומר שיזכרו נפלאותיו של תמים דעים׃ לזרע ישראל עבדו וגו'· הוא יי' אלהינו וגו'· זכרו לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור· התורה אשר צוה להודיע בעולם אח' אלף דור וראה שאין העולם מתקיים בלא תורה והעביר מהם תשע מאות ושבעים וארבע דורות ועתה מספר מה היא אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק ויעמידה ליעקב לחוק וגו' לאמר לך אתן ארץ כנען שעם כל אחד ואחד כרת ברית לתת להם ארץ כנען׃ בהיותכם מתי מספר· אז נשבע לתת להם ארץ כנען חבל נחלתכ' וזהו דבר גדול שאין לומר מרוב עם שהייתם תפשתם ארץ כנען אלא בהיותכם מתי מספר ואם תאמר אפילו לאלף ויותרים מספר וזהו שכתוב בה בהיותכם מתי מספר לכך נאמ' כמעט וגרים בה פתרון אם למיושב אחד הייתי אומר לאברה' לבד ליצחק בלבד ליעקב בלבד לאחד מהם היה אומר לך אתן ארץ כנען לא היה תימה שהרי מיושבים בה היו אלא הוא נשבע לתת לכם את הארץ בשעה שהיו אבותיכם גרים בה דכתיב היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק ועוד אם לגר תושב היה או' לך ולזרעך אתן את הארץ הזאת· לא היה פלא כל כך כזה שאפילו גרים ותושבים לא היו אלא ויתהלכו מגוי אל גוי אברהם הלך למצרים ולגרר וכן יצחק וכן יעקב היה בבית לבן עשרים שנה וגם עתה כי וילכו לא נאמר אלא ויתהלכו פולאנ"טר בלע"ז׃ לא הניח איש לעשקם· אע"פ שהלכו ממקום למקום ומנהג להזיק עוברי דרכים וכשבאין למלון מוכאין עליהם עלילות אבל אלו לא הניח הקב"ה להזיקם ולעשקם דוגמ' או עשק את עמיתו ואת"ה מה שלא עשקום חומסי דרכים ושאר הארצו' שעברו בו בתוכ' לפי שלא הרגישו בם אבל אם היו מרגישי' בם היו עושקים אותם לכך נאמר ויוכח עליהם מלכים כלו' וראי עשקום כגון פרעה לאברהם ואבימלך ליצחק ולבן ושכם ליעקב ואמ' להם הקב"ה אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו באברהם כתיב וינגע יי' את פרעה וכתיב ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה ויאמ' לו הנך מת וגו' ביעקב כתיב ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה ויאמר לו השמר לך וגו' ועוד ביעקב שבאו אליו להרגו על שהרגו שכם וחמור וכתיב ויסעו ויהי חתת אלהים ובספר תהלים מפורש יותר כי המזמור איננו משוייס כאן כדכתיב התם ויקרא רעב על הארץ וגו' כדי להגלותם למצרים׃ שירו לי' כל הארץ בשרו מיום וגו'· ספרו ישועה שעשה לנו כשגלה הארון אל ארץ פלשתים׃ בכל העמי' נפלאותיו· שעשה עם הארון׃ כי כל אלהי העמים אלילים· תהו מעשה ידי אדם ודוגמ' בנבואת חבקוק מה הועיל פסל כי פסלו יצרו עד לעשות אלילים אלמים׃ ויי' שמים עשה· באלילים כתיב לעשות אבל הקב"ה עושה שמים וארץ וכל צבאם׃ הוד והדר לפניו עז וחדוה במקומו· אבל האלילים כמת מוטלים במקום שמשימין אותם שם מונחים לפי שאלהינו הוא אלהים אמת׃ הבו לי' משפחות עמים· ומה יתנו לו ומפרש כבוד ועז׃ הבו לי' כבוד שמו· שמו ארונו והוא ארון לכל וזהו הבו לי' כבוד שמו כי כשמו כן תהלתו׃ והשתחוו לי' בהדרת קדש· כי כן אמרנו הוד והדר לפניו׃ חילו מלפניו כל הארץ אף תכון תבל בל תמוט· מלך בשר ודם כשרואה שרואגים ויראים ממנו אז הו' מטיל עליהם יותר אימה והם דואגי' ממנו יותר שלא יחריב כל בתיהם ומדת הקב"ה אינו עושה כן כשהעולם יראים ממנו אז תכון תבל בל תמוט שהוא עושה נקמה מלסטים והיסורים מתקיימים והארץ מתקיימת ואינה מתמוטטת לכן חילו מלפניו כל הארץ אך אל תדאגו כי לא יבא הקב"ה כי אם לתקן העולם ליטבו אבל כשאין הבריו' דואגי' ממנו ומוטאי' אז יהפכם ויאבד'׃ וישמחו השמי' ותגל הארץ ויאמרו בגוים יי' מלך· כשבשר ודם מולך הכל עצבים שאינן יודעי' אם ימשוך בדינו אבל כשימלוך הקב"ה ישמחו השמי' והארץ וכל היסורי' יאמרו עתה מלך יי' שהחזי' לנו את הארון׃ ירעם הים ומלואו· כל בריות שבים דוגמא רנו שמים כי עשה יי' על שהחזיר לנו את הארון ושלא מלאכי חבלה לעשות משפט בפלשתים׃

ואמרו וסימנו ליעקב שמחה וצהלו· שמעו דבר יי' גוים והגידו· קראו מלא ואמרו ב' בפסוק· ואמרו הושיענו אלהי ישענו דדה'· ויאמרו כל העם ד' דסמ' וסימ' נמסר במלכים חלק א' סימן א': אנכי יושב ה' דסמ' בקריאה וסימ' ואשביעך ביי' אלהי השמים ואלהי הארץ· וישביעני אדני לאמר לא תקח אשה לבני· אנכי יושב בבית הארזים· וחברו דדה'· אנכי יושב בבית· ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב· שמואל את אחד שבטי· דה' את אחד שפטי: אחד כה פתחין בקרי' וסימ' ויכלו המים מן החמת· ויאמר

הודו ליהוה כי־טוב כי לעולם חסדו: ואמרו הושיענו אלהי ישענו וקבצנו והצילנו מן־הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך: ברוך יהוה אלהי ישראל מן־העולם ועד־העלם ויאמרו כל־העם אמן והלל ליהוה:

ויעזב־שם לפני ארון ברית־יהוה לאסף ולאחיו לשרת לפני הארון תמיד לדבר־יום ביומו: ועבד־אדם ואחיהם ששים ושמונה ועבד אדם בן־ידיתון וחסה לשערים: ואת צדוק הכהן ואחיו הכהנים לפני משכן יהוה בבמה אשר בגבעון: להעלות עלות ליהוה על־מזבח העלה תמיד לבקר ולערב ולכל־הכתוב בתורת יהוה אשר צוה על־ישראל: ועמהם הימן וידותון ושאר הברורים אשר נקבו בשמות להודות ליהוה כי לעולם חסדו: ועמהם הימן וידותון חצצרות ומצלתים למשמיעים וכלי שיר האלהים ובני ידותון לשער: וילכו כל־העם איש לביתו ויסב דויד לברך את־ביתו:

ויהי כאשר ישב דויד בביתו ויאמר דויד אל־נתן הנביא הנה אנכי יושב בבית הארזים וארון ברית־יהוה תחת יריעות: ויאמר נתן אל־דויד כל אשר בלבבך עשה כי האלהים עמך:

ויהי בלילה ההוא ויהי דבר־אלהים אל־נתן לאמר: לך ואמרת אל־דויד עבדי כה אמר יהוה לא אתה תבנה־לי הבית לשבת: כי לא ישבתי בבית מן־היום אשר העליתי את־ישראל עד היום הזה ואהיה מאהל אל־אהל וממשכן: בכל אשר־התהלכתי בכל־ישראל הדבר דברתי את־אחד שפטי ישראל אשר צויתי לרעות את־עמי לאמר למה לא־בניתם לי בית ארזים: ועתה כה־תאמר לעבדי לדויד כה אמר יהוה צבאות אני לקחתיך מן־הנוה מן־אחרי הצאן להיות נגיד על עמי ישראל: ואהיה עמך בכל אשר הלכת ואכרית את־כל־אויביך מפניך ועשיתי לך שם כשם הגדולים אשר בארץ: ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיהו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא־יוסיפו בני־עולה לבלתו כאשר בראשונה: ולמימים אשר צויתי שפטים על־עמי ישראל והכנעתי את־כל־אויביך ואגד לך ובית יבנה־לך יהוה: והיה כי־מלאו ימיך ללכת עם־אבתיך והקימותי את־זרעך אחריך אשר יהיה מבניך והכינותי את־מלכותו: הוא יבנה־לי בית וכננתי את־כסאו עד־עולם:

קנא את בנך את יחידך אשר אהבת· כמעט שכב אחד העם· ויחלם עוד חלום אחר ויספר אתו לאחיו· את שתי נשיו ואת אחד עשר ילדיו· ואני נתתי לך שכם אחד· אדם כי יהיה בעור בשרו שאת· את אחד מהם· אחד עשר יום· ומת אחד מהם· והאיש מיכה לו בית· ותאבדנה האתונות· ויאמר דוד אל אבנר הלוא· אחד הרקים· עד אחד לאנעורי· בכל אשר התהלכתי· וחברו שפטי דדה'· ותשלח איזבל מלאך· והמלאך אשר הלך לקרא· ויאמר אחד מעבדיו· ואיך תשיב את פני פחת· וחברו· ואתה בן אדם בני עמך הנדברים· ולנשיא מזה ומזה יהיה· ושר מלכות פרס:

רשי

הודו ליי' כי טוב כי לעולם חסדו. זה אינו סיום המזמור בפסוק זה של' ממזמור הודו ליי' קראו בשמו וגם ואמרו הושיענו אלהי ישענו אותו מזמור ואף המזמור הוא מתחיל בפסוק זה כי היאך נופל כאן ואמרו הושיענו וקבצנו מן הגוים כי היכן גלו בימי דוד שאומר קבצנו מן הגוים וכך סדר בתילים המזמור מתחיל הודו ליי' קראו בשמו ואינו מסיים כי אם עד ברוך יי' אלהי ישראל וגו' עד אמן והלל ליי' שהכל מעניין אחד ולפי שהוא מזמור גדול חלקו ומתחיל הודו ליי' כי טוב וכן איוב כשהוכרך להאריך המענה קצרו וחלקו לשנים ואומר ויוסף איוב שאת משלו כי בשירה מחמת געגועי שמחתו לא יכול להאריך וחלקו לשנים וכן לעניין קינה מחמת רוב צערו אינו יכול להאריך וחלקו לשנים כי גם שירה וגם קינה כאחת כאמרים שהרי חנה כשבאה להתפלל בעזרה חשבה עלי לשכורה שהיה סבור שמחמת יין עשתה והיא אמרה ויין ושכר לא שתיתי וגו' כי מרוב שיחי וכעסי מכלל שבעניין אחד שכור וכעור הם מתנהגים: ואמרו הושיענו. בסוף המזמור שמדבר למעלה בשביה וילחצום אויביהם ויכנעו תחת ידם וכתיב אחריו ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם ועכשו נופל לומר הושיענו יי' אלהינו וקבצנו מן הגוים כאשר עשית להם ובתילי' אין כתוב ואמרו כי אם הושיענו כי כן נופל לומר ולכך אמ' דוד כשהביא הארון שני מזמורים הללו ומפורש בב"ר לפי שהפרות כששרו אמרו שני מזמורים הללו רבי שמואל בר נחמני אמר וישרנה הפרות מה שירה אמרו הודו ליי' קראו בשמו רבי אלעזר אמר שירו ליי' כל הארץ וגו' לפיכך תקנם דוד לאמרם לפני הארון מזמור אחד שחרית ומזמור אחד ערבית:

מפי רבינו אלעזר ב"ר משלם ז"ל·

לשרת לפני הארון תמיד. בשיר: לדבר יום ביומו. ערב ובקר: ועובד אדום ואחיהם. עזב עם אסף לשורר ועובד אדום בן ידותון הניח לשוערים לארון: ואת צדוק הכהן. היה ראש ואחיו הכהנים עמו נתן דוד לפני משכן יי' אשר בגבעון ולא עזב שום כהן עם הארון כי לא הוצרכו לעבוד עבודת זבח לקרבן: ושאר הברורים. אשר נקבו בשמות. אנשים גדולים קרויים בשם לשורר לפני המזבח בשעת הקרבת הקרבנות: ובני ידותון לשער. כמו לשוערים ובשנת הארבעי' למלכו' נתן דוד שמו אות' ראש למשוררי' כדכתי' לידותון בני ידותון וגו' שמה על ידי אביה' הנבא על הודות והלל ליי': ויהי כאשר ישב דוד. בשמואל כתיב ויי' הניח לו מסביב וגו'. וארון האלהים ישב בתוך היריעה כדכתיב למעלה שימנו בתוך האהל אשר נטה לו דוד אמר דוד הקב"ה קיים בי והניח לכם מכל אויביכם מסביב וגם אני מוטל עלי לעשות מה שכתוב בסמוך והיה המקום אשר יבחר יי' אלהיכם בו לשכן שמו שם כלומר אעשה לו משכן: ויהי בלילה ההוא וגו' מפורש במדרש אמר לו הקב"ה לנתן הנביא האדם הזה שאני שולחך אליו כדרך הוא צא ואמור לו עד שלא ישבע לבנותו לא אתה תבנה הבית לשבתי. ד"א האדם שאני שולחך אצלו זריז הוא לך אמר לו קודם שישכור פועלים: ואהיה מאהל אל אהל וממשכן. כלומר ואהיה מתהלך מאהל אל אהל וממשכן אל משכן מגלגל לנוב ומנוב לשילה ואף על גב שהייתי מטלטל מאהל אל אהל וממשכן למשכן: בכל אשר התהלכתי בכל ישראל הדבר דברתי את אחד שפטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי לאמר למה לא בניתם לי בית ארזים. זה לא עשיתי ואף הם מאליהם לא עלה במחשבתם לבנות לי בית כאשר עלה במחשבתך: כה אמר יי' צבאות. מה שעלה במחשבתך אני אשלם לך: מן הנוה. נוה הרועים וגדרות צאן: ועשיתי לך שם כשם הגדולים. כשם מלכים גדולים כי למעלה כתוב ויצא שם דוד בכל הארצות: ושמתי מקום וגו' ושכן תחתיו. לא כמו שהיה בימי שאול כשנהרג שאול ונסו ישראל וישבו פלשתים תחתם: ולא יוסיפו בני עולה לבלותו. כמו לענותו: ולמימים אשר צויתי שופטים על עמי ישראל. לא היה מנוחה להם כמוך אשר הכנעתי את כל אויביך לפניך: ואגיד לך מה יהיה שכרך שרצית לבנות לי בית: ובית יבנה לך יי'. אתה חשבת לבנות לי בית לשמי באותה מדה יהיה שכרך ומבשרך הקב"ה כי בית יעשה לך יי' שיתן לך בן שימלוך תחתיך וישב על כסא ישראל במקומך וכל דבר שמתקיים בבן אדם אחריו קרוי בית וכן הוא אומר והקימותי את זרעך אחריך: והיה כי מלאו ימיך ללכת עם אבותיך. כלומר אל תירא שאני ממהר את הדבר אלא כי מלאו ימיך אז יהיה ואז והקימותי את זרעך אחריך וגו': והכינותי את מלכותו. וכן הוא אומר בשלמה ותכון מלכותו מאד:

אני

ויך דוד את פלשתים חד מן ז״א זוגין מתחלפין בטעמא חד זקיף לרומא וחד נחית לתהומא וסימ׳ בלשון תרגום שמאל עבד אוריתא דויד מנהון במא קטלין לרוגזא משה ממלל
בגלותא׳ ובאורם והנער שמואל הולך וגדל׳ והנער שמואל משרת׳ ועשיהם ביום הניפכם את העומר׳ ועשיהם שעיר עזים׳ וסי׳ עומרא סליק צפירא נחית׳ דהורה׳
התורה׳ ויך דוד את פלשתים דשמואל׳ ויהי אחרי כן ויך דויד את פלשתים דד״ה׳ ממנו פנה ממנו יתד דזכריה׳ אים ונורא הוא ממנו דחבקוק׳ אלה הם משפחות הלוי׳

אֲנִי אֶהְיֶה־לּוֹ לְאָב וְהוּא יִהְיֶה־לִּי לְבֵן וְחַסְדִּי לֹא־אָסִיר מֵעִמּוֹ כַּאֲשֶׁר הֲסִירוֹתִי מֵאֲשֶׁר הָיָה לְפָנֶיךָ׃ וְהַעֲמַדְתִּיהוּ בְּבֵיתִי וּבְמַלְכוּתִי עַד־הָעוֹלָם וְכִסְאוֹ יִהְיֶה נָכוֹן עַד־עוֹלָם׃ כְּכֹל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וּכְכֹל הֶחָזוֹן הַזֶּה כֵּן דִּבֶּר נָתָן אֶל־דָּוִיד׃

וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ דָּוִיד וַיֵּשֶׁב לִפְנֵי יְהוָה וַיֹּאמֶר מִי־אֲנִי יְהוָה אֱלֹהִים וּמִי בֵיתִי כִּי הֲבִיאֹתַנִי עַד־הֲלֹם׃ וַתִּקְטַן זֹאת בְּעֵינֶיךָ אֱלֹהִים וַתְּדַבֵּר עַל־בֵּית־עַבְדְּךָ לְמֵרָחוֹק וּרְאִיתַנִי כְּתוֹר הָאָדָם הַמַּעֲלָה יְהוָה אֱלֹהִים׃ מַה־יּוֹסִיף עוֹד דָּוִיד אֵלֶיךָ לְכָבוֹד אֶת־עַבְדֶּךָ וְאַתָּה אֶת־עַבְדְּךָ יָדָעְתָּ׃ יְהוָה בַּעֲבוּר עַבְדְּךָ וּכְלִבְּךָ עָשִׂיתָ אֵת כָּל־הַגְּדוּלָּה הַזֹּאת לְהֹדִיעַ אֶת־כָּל־הַגְּדֻלּוֹת׃ יְהוָה אֵין כָּמוֹךָ וְאֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁמַעְנוּ בְּאָזְנֵינוּ׃

וּמִי כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ אֲשֶׁר הָלַךְ הָאֱלֹהִים לִפְדּוֹת לוֹ עָם לָשׂוּם לְךָ שֵׁם גְּדֻלּוֹת וְנֹרָאוֹת לְגָרֵשׁ מִפְּנֵי עַמְּךָ אֲשֶׁר־פָּדִיתָ מִמִּצְרַיִם גּוֹיִם׃ וַתִּתֵּן אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְךָ לְעָם עַד־עוֹלָם וְאַתָּה יְהוָה הָיִיתָ לָהֶם לֵאלֹהִים׃ וְעַתָּה יְהוָה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ עַל־עַבְדְּךָ וְעַל־בֵּיתוֹ יֵאָמֵן עַד־עוֹלָם וַעֲשֵׂה כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ וְיֵאָמֵן וְיִגְדַּל שִׁמְךָ עַד־עוֹלָם לֵאמֹר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל וּבֵית־דָּוִיד עַבְדְּךָ נָכוֹן לְפָנֶיךָ׃

כִּי אַתָּה אֱלֹהַי גָּלִיתָ אֶת־אֹזֶן עַבְדְּךָ לִבְנוֹת לוֹ בָּיִת עַל־כֵּן מָצָא עַבְדְּךָ לְהִתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ׃ וְעַתָּה יְהוָה אַתָּה־הוּא הָאֱלֹהִים וַתְּדַבֵּר עַל־עַבְדְּךָ הַטּוֹבָה הַזֹּאת׃ וְעַתָּה הוֹאַלְתָּ לְבָרֵךְ אֶת־בֵּית עַבְדְּךָ לִהְיוֹת לְעוֹלָם לְפָנֶיךָ כִּי־אַתָּה יְהוָה בֵּרַכְתָּ וּמְבֹרָךְ לְעוֹלָם׃

יח

וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַיַּךְ דָּוִיד אֶת־פְּלִשְׁתִּים וַיַּכְנִיעֵם וַיִּקַּח אֶת־גַּת וּבְנֹתֶיהָ מִיַּד פְּלִשְׁתִּים׃ וַיַּךְ אֶת־מוֹאָב וַיִּהְיוּ מוֹאָב עֲבָדִים לְדָוִיד נֹשְׂאֵי מִנְחָה׃ וַיַּךְ דָּוִיד אֶת־הֲדַדְעֶזֶר מֶלֶךְ־צוֹבָה חֲמָתָה בְּלֶכְתּוֹ לְהַצִּיב יָדוֹ בִּנְהַר־פְּרָת׃ וַיִּלְכֹּד דָּוִיד מִמֶּנּוּ אֶלֶף רֶכֶב וְשִׁבְעַת אֲלָפִים פָּרָשִׁים וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אִישׁ רַגְלִי וַיְעַקֵּר דָּוִיד אֶת־כָּל־הָרֶכֶב וַיּוֹתֵר מִמֶּנּוּ מֵאָה רָכֶב׃ וַיָּבֹא אֲרַם דַּרְמֶשֶׂק לַעְזוֹר לַהֲדַדְעֶזֶר מֶלֶךְ צוֹבָה וַיַּךְ דָּוִיד בַּאֲרָם עֶשְׂרִים־וּשְׁנַיִם אֶלֶף אִישׁ׃ וַיָּשֶׂם דָּוִיד בַּאֲרַם דַּרְמֶשֶׂק וַיְהִי אֲרָם לְדָוִיד עֲבָדִים נֹשְׂאֵי מִנְחָה וַיּוֹשַׁע יְהוָה לְדָוִיד בְּכֹל אֲשֶׁר הָלָךְ׃ וַיִּקַּח דָּוִיד אֵת שִׁלְטֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר הָיוּ עַל עַבְדֵי הֲדַדְעָזֶר וַיְבִיאֵם יְרוּשָׁלִָם׃ וּמִטִּבְחַת וּמִכּוּן עָרֵי הֲדַדְעֶזֶר לָקַח דָּוִיד נְחֹשֶׁת רַבָּה מְאֹד בָּהּ עָשָׂה שְׁלֹמֹה אֶת־יָם הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת־הָעַמּוּדִים וְאֵת כְּלֵי הַנְּחֹשֶׁת׃

וַיִּשְׁמַע תֹּעוּ מֶלֶךְ חֲמָת כִּי הִכָּה דָוִיד אֶת־כָּל־חֵיל הֲדַדְעֶזֶר מֶלֶךְ־צוֹבָה׃

אלה משפחות הגרשני׳ ואלה אשר נחלו בני׳ אלה אשר נחל משה׳ ומים במשורה תשתה׳ ומים במשורה ובשממון דיחזקאל׳ ויבו את ששי׳ וגו
את הכנעני יושבי צפת ויבוא שם ותוטש׳ ויבוא שם האלהים על השל׳ ואף בעונת אבתם׳ ואף אשר הלכו׳ אחרי מות משה׳ אחרי מות אבה׳ וידבר משה

רשי

אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן׳ ובשמואל כתיב אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים ופתרו׳ אם יחטא כגרי איסרנו על יד׳ כאדם שמיסר את בנו בשבט אנשים שהקים לו לשטן את רזון ואת הדד ועל אותו פסוק נופל לומר וחסדי לא לא אסיר ממנו כאשר הסירותי מעם שאול שהיה לפניך ושפשע לפני העברתי המלוכה ממנו ומזרעו ובשמוא׳ כתיב מעם שאול ומה שלא נכתב כאן אשר בהעותו וגו׳ משום כבודו של דוד שאינו רוצה לדבר בזה הספר שום זילות לבית דוד׃ כי הביאותני עד הלום׳ מנוה רועים הביאותני למלכותי׃ ותקטן זאת בעיניך׳ שנתת לי המלכות׃ למרחוק׳ שהעמדת את מלכותי לעתים רחוקות שאמרת והעמדתיהו בביתי ובמלכותי עד עולם׃ וראיתני כתור האדם המעלה׳ שהשויתני והושבתני בשורות הגדולים כלומר קטן הייתי והושבתני בשורות נדיבי עמך שאמר לי ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים כתור פתרו׳ שורה ודוגמ׳ בשוכה ראם תור ירוק׃ מה יוסיף עוד דוד אליך׳ פתרו׳ מה צורך עוד לדוד לבקש׃ לכבוד את עבדך׃ בשביל לעשות כבוד לי שאני עבדך ואתה ידעת מאליך ובשמואל כתיב ומה יוסיף דוד עוד לדבר אליך ואתה ידעת את עבדך יי׳׃ יי׳ בעבור עבדך׳ כך מוסב הפסוק זה על העליון ועל כך עשית להודיעני את כל הגדולה הזאת שהודעתני והכל מרכון לבך לכן יי׳ אין כמוך ושמא תאמר גדול כמהו אינו אבל מעט קטן ממנו יש לכן נאמ׳ ואין אלהים זולתך אין כמוך ואין זולתך באלהים אף בעממים׃ ככל אשר שמענו באזנינו׳ כל ימינו׃ ומי כעמך ישראל גוי אחד׳ ממה הם מיוחדי׳ מכל הגוים מזה אשר הלך אלהים בעצמו לפדות׳ לו לעם כמו שכתוב אני יוצא בתוך מצרים מזה אני מיוחד שלא עשה זה לשום אומה בעולם׃ לגרש מפני עמך אשר פדית ממצרים גוים׳ ולפי שאתה יחיד בעולמך ועמך מיוחדים מכל אום ולכך נאה לך לתת להם מלך הגון וגדול ויאמן ויגדל שמך עד עולם לאמר שיאמרו יי׳ צבאות אלהי ישר׳ אלהים לישר׳ וגם קיים דברו׃ ובית דויד עבדך נכון לפניך׳ שדברת וכסאו יהיה נכון עד עולם׃ כי אתה אלהי גלית׳ פתרו׳ ודאי נאה לך לאמן דבריך כי אתה בעצמך גלית אזן לבנות לו בית כדכתיב ואגיד לך ובית יבנה לך יי׳׃ על כן מצא עבדך להתפלל לפניך׳ כלומר אם לא היית בעצמך אומר לי להביא על זרעי הטובות האלו לא היה עולה על דעתי לבקש אשר מי אני אשר הביאותני אפילו עד הלום אבל הואיל שאמרת למענך להביא לי כל הטובות הללו לפניך אני מתפלל שתאמן את דבריך׃ כי אתה ברכת יי׳׳ כלומ׳ ברכתני׃ ומברך לעולם׳ כלומר ועבדך יהא מבורך לעולם׃ ויהי אחרי כן ויך דוד׳ אחר שאמר דוד לבנות בית ואמר לו הנה לא תבנה אתה אמר דוד הואיל ואין עלי לבנות הבית אלא בני עתה אכינה ואסדר לו הכל לכשיבא בני לבנות הבית שיהא לו הכל מזומן ועתה מניח הכל והולך ומספר היאך זומן לו הבנין שילחם עם אויביו והקדים שללם לבניין הבית וכן דרך הפסוק לדבר ודוגמ׳ באליהו ובאלישע מאחר שאמר יהי נא פי שנים ברוחך אלי מניח כל המעשה מן המלכים ומספר והולך מן נפלאות אלישע היאך היו פי שנים עד שיפלים הכל׃ ויך דוד את הדרעזר מלך צובה חמתה׳ בחמת היתה המלחמה ובחמת הכם דוד׃ חמתה כמו לחמת׃ להציב ידו׳ פתרונו כשהלך להציבכחו להשיב גבולו ולהציב בנהר פרת שהיה מגיע לגבול נהר פרת ודוגמ׳ ואבשלום לקח ויצב לו בחייו וגו׳ ויקרא לה יד אבשלום שפתרונו כח גבול אבשלום ד״א ויקרא לה יד אבשלום בתוך המצבה צר אבשלום צורת אורך ידו כדכתיב באותו פסוק כי אמר זאת הצורה המצויירת אחר יד אבשלום׃ מפי ר׳ יצחק בר שמואל בנרבונה שמעתי כ״ן׃ ויעקר דוד׃ משום דכתיב לא ירבה לו סוסים כדכתיב ואת סוסיהם תעקר׃ ויותר ממנו מאה רכב׳ לא ירבה לו סוסים הא כדי מרכבתו מותר׃ ויבא ארם דרמשק׳ ובשמואל כתיב דמשק ודרך הפסוק לדבר כן כמו מן שבט שרביט שהרי איסר אתכם במוטים תרגו׳ מרביטים׃ גם זו אמר ר׳ יצחק וישם דוד בארם דרמשק׳ פתרו׳ נציבים ובשמואל כתי׳ נציבים וישם דוד בארם דמשק נציבים׃ שלטי הזהב׃ בויכר״ס בלע״ז ודוגמתו בירמיה הברו החצים מלאו השלטים׃ נחשת רבה מאד בה עשה וגו׳ וזהו שאמר כיון שאמר דוד לבנות הבית ואמר הנביא לו לא אתה תבנה הבית כי אם בנך׃ מספר והולך היאך זימן לו לבנות הבנין׃ כי

בן אל בני · וידבר משה לפניו · אשר הגלה ואלה בני המדינה העולים · וחברו אלה בני המדינה · עוד מצאתי אלה בני זלפה · אלה בני בלהה דויגש : העידה ה׳ כלישן
קרהא וסים ויקרעו שמלתם ויעמס איש על · וירע העם ויתקעו בשפרות · ונס אל אחת מהעדים האלה דיהושע · ויחונתן ואחימעץ עמדים בעין רגל · ואת קומי לכי לביתך ·
וישלח מלאכים אל אחאב · ויתר דברי יחזקיהו וכל אשר עשה דויבא את המים · ובני עמון ראו כינס דד״ה · וחד לישן עורה העירה והקיצה למשפטי :

וישלח את הדורם בנו אל המלך דויד לשאול לו לשלום ולברכו על אשר נלחם בהדדעזר ויכהו כי איש מלחמות תעו היה הדדעזר וכל כלי זהב וכסף ונחשת: גם אתם הקדיש המלך דויד ליהוה עם הכסף והזהב אשר נשא מכל הגוים מאדום וממואב ומבני עמון ומפלשתים ומעמלק: ואבשי בן צרויה הכה את אדום בגיא המלח שמונה עשר אלף: וישם באדום נציבים ויהיו כל אדום עבדים לדויד ויושע יהוה את דויד בכל אשר הלך: וימלך דויד על כל ישראל ויהי עשה משפט וצדקה לכל עמו: ויואב בן צרויה על הצבא ויהושפט בן אחילוד מזכיר: וצדוק בן אחיטוב ואבימלך בן אביתר כהנים ושושא ספר: ובניהו בן יהוידע על הכרתי והפלתי ובני דויד הראשנים ליד המלך:

ויהי אחרי כן וימת נחש מלך בני עמון וימלך בנו תחתיו: ויאמר דויד אעשה חסד עם חנון בן נחש כי עשה אביו עמי חסד וישלח דויד מלאכים לנחמו על אביו ויבאו עבדי דויד אל ארץ בני עמון אל חנון לנחמו: ויאמרו שרי בני עמון לחנון המכבד דויד את אביך בעיניך כי שלח לך מנחמים הלא בעבור לחקר ולהפך ולרגל הארץ באו עבדיו אליך: ויקח חנון את עבדי דויד ויגלחם ויכרת את מדויהם בחצי עד המפשעה וישלחם: וילכו ויגידו לדויד על האנשים וישלח לקראתם כי היו האנשים נכלמים מאד ויאמר המלך שבו בירחו עד אשר יצמח זקנכם ושבתם: ויראו בני עמון כי התבאשו עם דויד וישלח חנון ובני עמון אלף ככר כסף לשכר להם מן ארם נהרים ומן ארם מעכה ומצובה רכב ופרשים: וישכרו להם שנים ושלשים אלף רכב ואת מלך מעכה ואת עמו ויבאו ויחנו לפני מידבא ובני עמון נאספו מעריהם ויבאו למלחמה:

וישמע דויד וישלח את יואב ואת כל צבא הגבורים: ויצאו בני עמון ויערכו מלחמה פתח העיר והמלכים אשר באו לבדם בשדה: וירא יואב כי היתה פני המלחמה אליו פנים ואחור ויבחר מכל בחור בישראל ויערך לקראת ארם: ואת יתר העם נתן ביד אבשי אחיו ויערכו לקראת בני עמון: ויאמר אם תחזק ממני ארם והיית לי לתשועה ואם בני עמון יחזקו ממך והושעתיך: חזק ונתחזקה בעד עמנו ובעד ערי אלהינו ויהוה הטוב בעיניו יעשה: ויגש יואב והעם אשר עמו לפני ארם למלחמה וינוסו מפניו: ובני עמון ראו כי נס ארם וינוסו גם הם מפני אבשי אחיו ויבאו העירה ויבא יואב ירושלם:

וירא ארם כי נגפו לפני ישראל וישלחו מלאכים ויוציאו את ארם אשר מעבר הנהר ושופך שר צבא הדדעזר לפניהם: ויגד לדויד ויאסף את כל ישראל ויעבר הירדן ויבא אלהם ויערך אלהם ויערך דויד לקראת ארם מלחמה וילחמו עמו: וינס ארם מלפני ישראל ויהרג דויד מארם שבעת אלפים רכב וארבעים אלף איש רגלי ואת שופך שר הצבא המית: ויראו עבדי הדדעזר כי נגפו לפני ישראל וישלימו עם דויד ויעבדהו ולא אבה ארם להושיע את בני עמון עוד:

רשי

כי איש מלחמות תעו · בעל מחלוקתו היה וכן מוכיח למעלה ויך דויד את הדדעזר וכימה שנתן להם לחמת לערוך בו מלחמה אלא הדדעזר מלך צובה הלך להלחם על תעו מלך חמת בחמת ובעוד כן בא דויד עליו והכהו וכל כלי זהב וכסף ונחשת המאדוד וכן בשמואל ובידו היה כלי כסף וכלי זהב וכלי נחשת: וישם דויד באדום נציבים · שלטונים שלא רצה להמליך עליהם מלך: משפט וצדקה · משך עצמו מלהלחם עוד ומלצאת ולבוא עוד במלחמה והיה יושב ושופט תמיד ישראל בצדקה: ויואב על הצבא · לפי שמשך ידו מלצאת עוד בצבא הכיא יואב על הצבא להלחם כל מלחמותיו כל זה מוסב עליו עשה משפט וצדקה ומה שהפסיק ויואב על הצבא מפני הכי הוצרך שלא תאמר הואיל ודוד עשה משפט אם כן לא היו ישר׳ עוד נלחמים לכך נאמר ויואב על הצבא: מזכיר · חוזר לראש שהיה מזכיר אחה דין בא לפני המלך תחילה דוגמא להביא את ספר הזכרונות דברי הימים: ושושא סופר · אחילוד מזכיר ושושא כותב על ידו: על הכרתי והפלתי · פתר׳ שנו אומות היו כדכתיב היו גוי כריתים ואותומותם היו עם דוד אבשי גבורי חיל ובניהו עליהם דוגמא׳ בשמואל וכל עבדיו עוברים על ידו וכל הכרתי וכל הפלתי וכל הגתים וגו׳: ובני דוד הראשונים ליד המלך · פתרונו ובני דוד היו תמיד ראשונים אצל המלך לעשות כל רצונו: כי עשה אביו עמי חסד · לקח דוד אביו ואמו ואחיו ובית אביו והושיבם במחוז מלך מואב כדכתיב וילך דוד משם מצפה מואב ויאמר אל מלך מואב יצא נא אבי ואמי אתכם וגו׳ ובאו בני מואב והרגום כולם חוץ מאליהו אחי דוד שברח לארץ בני עמון וקבלו נחש מלך בני עמון שהרי לא נזכרו עוד חוץ מאליהו שכתב במחלוקת בנשיאים ליהודה אליהו מאחי דוד וזהו אמר עשה אביו עמי חסד ועל פי אותה איבה הכה דוד את מואב והתעולל בהם יותר מיתר אויביו דכתי׳ בשמואל ויך דוד את מואב וגו׳: המכבד דוד את אביך בעיניך · והלא כתיב בתורתם לא תדרוש שלומם וטובתם ושכור אתה שמניח מצות אלהיו ובא לדרוש שלומך ולכבוד אביך שלא לך מנחמים הלא בעבור לחקור וגו׳: מדויהם · כמו מדו בד: בחצי עד המפשעה · עד ערותן פנים ואחור ובשמואל כתיב שתותיהם עד ערותן כמו חשופי שת ערות מצרים: מן ארם נהרים ומן ארם מעכה · ארמים הרבה היו וזהו ארם מעכה ארם היושבי׳ במעכה ומן ארמים יושבים על נהר פרת וארם צובה וארם סתם הוא עיקר האומה וכן עמוני׳ היושבים במעון קרויים עמונים ועיקר האומה באחר מקומות וכן בני עמו בארץ שעיר והעיקר בארום: לבדם בשדה · חלקו חיילותם לשתי מערכות בני עמון במערכה אחת פתח העיר כנגד ישראל והמלכים אשר עמהם במערכה אחרת לבדם בשדה מאחור לישרא׳: ביד אבשי · לאבישי שכל דברי הימים כתיב אבישי וגם אבשי קרי׳ לבד מאלו שני שיצאו מן הכלל על פי המסורת ולכך בכל הספר הזה אבשי שכל הספר הזה נכתב בשביל כבודו של דוד ואין זה כבודו שיקראו לבן אחותו אבישי דמשמע גם אני חשוב כדוד כי אבי הוא ישי לכך בכל הספר הזה אבשי ובכל ספר שמואל אבישי לבד חד אבשי ואת יתר העם נתן ביד אבשי ועל פי המסורת שהרי כן הוא שהיה ישי אבי אמו צרויה שהיא היתה אמו: ושופך שר צבא · ובשמואל כתיב ושובך שר צבא פירשו רבותי׳ בסוטה שובך שהיה גבוה כשובך שופך היה שופך דמי׳ כמים:

וישר ג׳ כתיב ש׳ן בקריאה וסימ׳ וישר אבימלך על ישראל׳ וישר במגרה ובחריצי הברזל דדה׳ וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו׳ וכל דכתיב סמך דכותהו׳ ; וגם הוא׳ וסימ׳ נמסר בסדר וירא בלק ויעמוד כל ספרא ויעמד כמ״ז ויעמוד וסימ׳ ויעמד שטן על יש׳ · ויעמד לפני מזבח יי׳ דשלמה׳ ודכתריה כי עשה שלמה כיור · ויצא הרוח׳ ויעמד יהושפט בקהל׳ · ורוח אלהים לבשה את זכריה׳ · ויעמד המלך על עמדו דסיפרא · וכל שאר קריא׳ דכו׳ ויעמוד כמ״ד ויעמוד וסי׳ אתם סביבות האהל׳ ויעמד את פניו׳

כ ויהי לעת תשובת השנה לעת צאת המלכים וינהג יואב את חיל הצבא וישחת את ארץ בני עמון ויבא ויצר את רבה ודויד ישב בירושלם ויך יואב את רבה ויהרסה : ויקח דויד את עטרת מלכם מעל ראשו וימצאה משקל ככר זהב ובה אבן יקרה ותהי על ראש דויד ושלל העיר הוציא הרבה מאד : ואת העם אשר בה הוציא וישר במגרה ובחריצי הברזל ובמגרות וכן יעשה דויד לכל ערי בני עמון וישב דויד וכל העם ירושלם : ויהי אחרי כן ותעמד מלחמה בגזר עם פלשתים אז הכה סבכי החשתי את ספי מילדי הרפא ויכנעו : ותהי עוד מלחמה את פלשתים ויך אלחנן בן יעור את לחמי אחי גלית הגתי ועץ חניתו כמנור ארגים : ותהי עוד מלחמה בגת ויהי איש מדה ואצבעתיו שש ושש עשרים וארבע וגם הוא נולד להרפא : ויחרף את ישראל ויכהו יהונתן בן שמעא אחי דויד : אל נולדו להרפא בגת ויפלו ביד דויד וביד עבדיו :

כא ויעמד שטן על ישראל ויסת את דויד למנות את ישראל : ויאמר דויד אל יואב ואל שרי העם לכו ספרו את ישראל מבאר שבע ועד דן והביאו אלי ואדעה את מספרם : ויאמר יואב יוסף יהוה על עמו כהם מאה פעמים הלא אדני המלך כלם לאדני לעבדים למה יבקש זאת אדני למה יהיה לאשמה לישראל : ודבר המלך חזק על יואב ויצא יואב ויתהלך בכל ישראל ויבא ירושלם : ויתן יואב את מספר מפקד העם אל דויד ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף איש שלף חרב ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף איש שלף חרב : ולוי ובנימן לא פקד בתוכם כי נתעב דבר המלך את יואב : וירע בעיני האלהים על הדבר הזה ויך את ישראל : ויאמר דויד אל האלהים חטאתי מאד אשר עשיתי את הדבר הזה ועתה העבר נא את עון עבדך כי נסכלתי מאד : וידבר יהוה אל גד חזה דויד לאמר : לך ודברת אל דויד לאמר כה אמר יהוה שלוש אני נטה עליך בחר לך אחת מהנה ואעשה לך : ויבא גד אל דויד ויאמר לו כה אמר יהוה קבל לך : אם שלוש שנים רעב ואם שלשה חדשים נספה מפני צריך וחרב אויביך למשגת ואם שלשת ימים חרב יהוה ודבר בארץ ומלאך יהוה משחית בכל גבול ישראל ועתה ראה מה אשיב את שלחי דבר :

רוח סערה׳ · אחרים תחתם׃ עון ד׳ מל׳ וסימ׳ עד אור הבקר ומצאנו עון׳ · העבר נא את עון עבדך׳ · הן בעוון חוללתי׳ · עוונותיו ילכדונו את הרשע׃

רשי

ויהי לעת תשובת השנה. כשהעשבים בשדה להאכיל הסוסים : ובה אבן יקרה׳ בעטרה : ותהי על ראש דוד׳ · יש מפרש׳ על ראש דוד ממש ויש לתמוה היאך ראשו סובלה ורבותינו פירשו אבן שואבת היתה בה ושמעתי בגרבונא כי מנהג בארץ ישמעאל שתולין כתר של מלך מלמעלה על ראשו והוא יושב כנגדה מלמטה תחתיה על כסא ומה שכתוב ותהי על ראש דוד שנראית כמו על ראשו : ויהי אחרי כן ותעמד מלחמה בגזר׳ · מה שמחוסר כאן בזו הפרשה כתוב בשמואל ותהי עוד מלחמה לפלשתים את ישראל וירד דוד ועבדיו עמו וילחמו את הפלשתים ואף זה משום כבודו של דוד לא נכתבה כאן שהרי כתיב לשם ויעף דוד וכתיב וישבי בנוב אשר בילידי הרפה עד והוא חגור חדשה ויאמ׳ להכות את דוד׳ · ולולי שעזרו אבישי בן צרויה היה נופל בידו של ישבי ולפי אותו גנאי לא כתבו כאן : אז הכה סבכי החשתי את ספי מילידי הרפאים ובשמו׳ כתי׳ את סף אשר בילידי הרפה׳ · שהיה אחי של גלית הפלשתי ואחי ישבי בנוב : ויך אלחנן בן יעיר׳ · אחד מגבורי דוד היה : את לחמי אחי גלית הגתי ועץ חניתו כמנור אורגים׳ · כאותו עץ עגול שכורכין בו הבגד בשעת האריגה ויונתן תרג׳ אותו פסוק בשמואל וקטל דוד בן ישי מאי פרכו׳ בי מקדשא דמבית לחם׳ · ופתרו׳ יעיר כמו יער הלבנון מרים כבגד מדה יבא דוד שאמו אורגת פרכות לבית המקדש במנור אורגים ויהרוג את גלית שעץ חניתו כמנור אורגים ולמה קוראו אלחנן שחננו יי׳ ונראה שגלית הגתי אינו גלית הפלשתי אחת ששם קוראו גלית הפלשתי ואחת שהרי למעלה כתוב אז הכה סבכי החשתי את ספי מילידי הרפאי׳ וגם למטה כתיב כן וגם הוא יולד להרפה מכלל שלא מזכיר אף באחי גלית הגתי מילידי הרפה שאינו בנה : ויהי איש מדה׳ · דוגמ׳ אנשי מדות כלומר איש גדול ולפי שהוא גדול כל כך שצריך למדדו קוראו איש מדה : ואצבעתיו שש ושש עשרים וארבע׳ · י״ב בידים וי״ב ברגלים ובשמואל אות׳ עשרים וארבע מספר כלומ׳ זה בכד זה שיכול למנות וגם זה היה כחו שיכול לאחוז החרב בכח גדול בידו ובמסכת ברכות מפרש למה ליה דכתיב שש ושש עשרים וארבע כדיכה אי כתב רחמנא שש ושש הוה אמרינן שית דידיה ושית דכרעיה לכך כתיב כ״ד ואי כתיב כ״ד הוה אמרינן שבע בהא וחמש בהא לכך כתיב רחמנא שש ושש וכ״ד : ויעמד שטן על ישראל׳ · אע״פ שפרשה זו אינה לכבוד דוד נכתבה כאן משום שנאמר בסוף הפרשה שבנה מזבח ועננהו יי׳ מן השמים וזהו כבוד דוד : מספר מפקד העם׳ · דוגמת לכל פקדיכם לכל מספרכם : ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף׳ · ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף׳ · ובשמואל כתיב שמנה מאות אלף ואיש יהודה חמש מאות אלף דמשמע דלא היו מישראל כל כך כאשר נאמר כאן אלא לפי שהקנף היה מאת הב״ה על דוד לא כתב לשם מספר כולם שמנה ואף יואב לא מנה כל השבטים כמו שכתוב כי נתעב דבר המלך את יואב אבל כאן משום כבודו של דוד מזכיר כאן מספר וחשבון שמנה כי זהו כבודו שחיל כבד כזה היה בשבטו וכן מוכיח כמו שפירשתי שאפילו אותו קצת מישראל שמנה לא כתב כל מספרם בשמואל אבל כאן כתב כל אותו מספר שמנה דהא כתיב כאן ויהי כל ישראל ובשמואל לא כתיב כל ובפיר׳ מוכיח כאן לפנינו כדכתיב יואב בן צרויה החל למנות ולא כלה ויהי בזאת קצף על ישראל ולא עלה המספר במספר דברי הימים למלך דוד : ולוי ובנימן לא פקד בתוכם וגו׳ · יואב היה יודע שיהיה לאשמה לעם לנגף לפיכך אמר יואב יכול אני להציל שבטים הללו מן המכיין לוי אם יאמר דוד למה לא מנית את לוי אשיבנו כי לא התפקדו בתוך בני ישראל וכן אומר לבנימן הלא בפלגש הגבעה נגפו ואם יתנגפו עתה מה ישתייר להם : ועתה העבר נא את עון עבדך׳ · עוון זה מלא בשני ווי״ן כלומר העבר נא על העון המלא שעשיתי וד׳ מלאין הן בקריאה וזה אחד מהם והשני בתלים הן בעוון חוללתי וכמפורש בויקרא רבה בחטה כי תזריע אפילו חסיד שבחסידים אי איפשר שלא יהא לו אחד בעבירה בלא נתכוון והלא לא נתכוון אלא לבורך עצמו והשלישי עוונותיו ילכדונו את הרשע עוונותיו המרובים והרביעי במלכי׳ ומצאנו עון ועתה לכו ונבואה ונגידה בית המלך שאמרו אם לא כלך ונגיד בית המלך יהיה עון גדול כי יבואו עליהם אויבים :

נד

למנות ה' בקריאה ומל' וסימני' ושמתי את זרעך כעפר הארץ· ויעמוד שטן על ישראל ויסת· הלוא אני אמרתי למנות בעם· יואב בן צרויה החל למנות ימינו בן חודע· ויעש
ב' רפין וסימניהון הבא אליו כרצונו· ויאמר ארנן אל דוד דדה: בכסף ט"ו רפין וסימ' נמסר ביהושע סימן כ"ב: בראות ב' א' מל' וא' חס' וסימ' בראות דויד כי ענה' יי'· בימי זכריהו
המבין בראת האלהים· קדמא מל': לדרש ז' חס' בכתו' וסי' ולא יכול דוד ללכת לפניו· ובכל מעשה אשר החל· ויהי לדרש אלהים· ויאכלו בני יש'· וכן במליצי שרי ב'

ויאמר דויד אל גד צר לי מאד אפלה נא ביד יהוה כי רבים רחמיו מאד וביד אדם אל אפל: ויתן יהוה דבר בישראל ויפל מישראל שבעים אלף איש: וישלח האלהים מלאך לירושלם להשחיתה וכהשחית ראה יהוה וינחם על הרעה ויאמר למלאך המשחית רב עתה הרף ידך ומלאך יהוה עמד עם גרן ארנן היבוסי: וישא דויד את עיניו וירא את מלאך יהוה עמד בין הארץ ובין השמים וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלם ויפל דויד והזקנים מכסים בשקים על פניהם: ויאמר דויד אל האלהים הלא אני אמרתי למנות בעם ואני הוא אשר חטאתי והרע הרעותי ואלה הצאן מה עשו יהוה אלהי תהי נא ידך בי ובבית אבי ובעמך לא למגפה: ומלאך יהוה אמר אל גד לאמר לדויד כי יעלה דויד להקים מזבח ליהוה בגרן ארנן היבסי: ויעל דויד בדבר גד אשר דבר בשם יהוה: וישב ארנן וירא את המלאך וארבעת בניו עמו מתחבאים וארנן דש חטים: ויבא דויד עד ארנן ויבט ארנן וירא את דויד ויצא מן הגרן וישתחו לדויד אפים ארצה: ויאמר דויד אל ארנן תנה לי מקום הגרן ואבנה בו מזבח ליהוה בכסף מלא תנהו לי ותעצר המגפה מעל העם: ויאמר ארנן אל דויד קח לך ויעש אדני המלך הטוב בעיניו ראה נתתי הבקר לעלות והמורגים לעצים והחטים למנחה הכל נתתי: ויאמר המלך דויד לארנן לא כי קנה אקנה בכסף מלא כי לא אשא אשר לך ליהוה והעלות עולה חנם: ויתן דויד לארנן במקום שקלי זהב משקל שש מאות: ויבן שם דויד מזבח ליהוה ויעל עלות ושלמים

ויקרא אל יהוה ויענהו באש מן השמים על מזבח העלה: ויאמר יהוה למלאך וישב חרבו אל נדנה: בעת ההיא בראות דויד כי ענהו יהוה בגרן ארנן היבוסי ויזבח שם: ומשכן יהוה אשר עשה משה במדבר ומזבח העלה בעת ההיא בבמה בגבעון: ולא יכל דויד ללכת לפניו לדרש אלהים כי נבעת מפני חרב מלאך יהוה: ויאמר דויד זה הוא בית יהוה האלהים וזה מזבח לעלה לישראל:

ויאמר דויד לכנוס את הגרים אשר בארץ ישראל ויעמד חצבים לחצוב אבני גזית לבנות בית האלהים: וברזל לרב למסמרים לדלתות השערים ולמחברות הכין דויד ונחשת לרב אין משקל: ועצי ארזים לאין מספר כי הביאו הצידנים והצרים עצי ארזים לרב לדויד: ויאמר דויד שלמה בני נער ורך והבית לבנות ליהוה להגדיל למעלה לשם ולתפארת לכל הארצות אכינה נא לו ויכן דויד לרב לפני מותו: ויקרא לשלמה בנו ויצוהו לבנות בית ליהוה אלהי ישראל: ויאמר דויד לשלמה בנו אני היה עם לבבי לבנות בית לשם יהוה אלהי: ויהי עלי דבר יהוה לאמר דם לרב שפכת ומלחמות גדלות עשית לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת ארצה לפני: הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה והנחותי לו מכל אויביו מסביב כי שלמה יהיה שמו ושלום ושקט אתן על ישראל בימיו: הוא יבנה בית לשמי והוא יהיה לי לבן ואני לו לאב והכינותי את כסא מלכותו על ישראל עד עולם: עתה בני יהי יהוה עמך והצלחת ובנית בית יהוה אלהיך כאשר דבר עליך: אך יתן לך יהוה

בפסוק· ביעזרא הכין· אבל דברים טובים· וכל אוריתא דכו' חס' כמ"כ מל' וסי' לפנים בישראל כה אמר· זרעו לכם לצדקה: והנה ג' רפ' בספרא וסימ' הנה בן נולד לך·
הנה אני בונה בית לשם יי'· הנה יי' נוגף מגפה· וכל שאר כתובי' דכו' רפ' הנה במו והנה וסימ' והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר· והנה אשה לקראתו· והנה עלה כלו קמשוני'·
והנה יד נגעה בי· והנה כדמות בני אדם· והנה בעז מבית לחם·

רשי

גד לי מאד· אתה או בחר לך הקל שבהם קשה לי וכר לי מאד עליו משל לאדם שאמ' לו הבן מת ובאותה קבר רבונך שתקבר אבל אביך או אמך אמ' להם אוי להם לאזנים שכך שומעים: אפלה נא ביד יי'. בדבר שעוה בכל עשירי' ועניים: כי רבים רחמיו. אולי ירחם אבל אויבינו לא ירחמו עלינו: נטויה על ירושלם. ומה שכתוב ביהושע והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו ונו' הלנו אתה אם לצרינו יהושע היה עומד ואחוריו כנגד צריו ובא מלאך כנגדו לפיכך תמה ואמר לו הלנו אתה אם לצרינו לעזרינו הואיל ואתה עומד לנגדי או לצרינו לעזור שגם אתה עומד כנגדן אבל כאן כיון שראה החרב של מלאך שהית' נטויה על ירושל' ידע בעצמו שבא לנגוף שונאי ישראל: ואלה הצאן מה עשו· שהם כאותן הצאן המובאים לשחיטה שאינן יכולין להנצל מהשחיטה כי לשחיטה הן עומדין: מתחבאים· מפני המלאך לקיים המקרא לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בעדך חבי כמעט רגע עד יעבר זעם ואומר ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר: וארנן דש חטים· לפי שאמר והמנחה והחטים למנחה שלא תתמה וכי היאך היו לשם חטים: והמורגים לעצים· נסרים שדשין בהם התבואה כמו שמכינו בלע"ז עיזא דיקורקשא דדישא דישתא דומה לאמור חרוץ חדש: שקלי זהב משקל שש מאות· ובשמואל כתיב בכסף שקלי' חמשי' אלא כיכר נטל מכל שבט ושבט חמשים שקלי' הרי שש מאות שקלים כדי שיהיה חלק לכל ישראל במזבח: ויאמר יי' למלאך· להשיב חרבו: וישב חרבו אל נדנה· וכן

ויאמר יי' לרב ויקח יוכה ונו': בעת ההיא בראות דוד כי ענהו יי'· פרשה זו לא נכתבה בשמואל ומשום כבוד דוד נכתבה כאן שעשה מזבח וכל פסוקי דפרשה זו דבוק פסוק אל פסוק כאילו כולו פסוק אחד: ומזבח העולה· של משה עדיין בעת ההיא בבמה אשר בגבעון: ולא יכול דוד· אז כשהיה אותו מעשה שצוה לו הקב"ה להעלות קרבן לא היה דוד יכול ללכת לפניו לדרוש אלהים כלומר לפני המזבח אשר בגבעון כי נבעת מפני חרב מלאך יי' והלך דוד כדברי יי' ובנה מזבח וענהו יי': ויאמ' דוד זהו בית יי' האלהים וזה מזבח לעולה ליסרא'· מכאן ואילך שכל שמבקש לו להקריב לו קרבן יבא ויקריב על אותו מזבח: לכנוס הגרי'· גרים שנתגיירו שלא רצה להעביד ביסר' עבוד' פרך וכן מצינו בשלמה למטה ויספ' שלמה ונו' ויעש מהם שבעי' אלף נושא סבל ונו' ועוד כתיב וכל העם הנותר מן החתי ונו' ב' פסוקי' ועוד כתיב ומן בני ישראל לא נתן שלמה לעבדים ונו': למסמרים לדלתות השערים· כמו"ש בלא ולחברם הכין דוד הברזל שמחברין ומחזקים הדלתות והשערים בהם: והצורים· עם חירם מלך צור: נער ורך· לפי שאפילו בן מ"ב שנה קרוי נער דכתיב ויהושע בן נון נער לא ימיש ונו' שהרי יהושע לא מלך אחרי משה כי אם כ"ח שנה וחי ק"י שנה נמצא כשהעיד עליו הכתוב ויהושע בן נון נער היה בן מ"ב שנה על כן הוצרך לכתוב רך שלא היה כי אם בן י"ב שנה כשמלך: להגדיל למעלה· גדול מאד שהגביהו שלמה עד מאה ועשרי' אמה כדכתי' במלכים והאולם על פני היכל הבית ונו' האמה

תוסיף ב׳ מל׳ דמל׳ וסי׳ הכינותי ועליהם תוסיף דדה״׳ ולא תוסיף עוד להנבא דעמוס׳ תוסיף י״ג ומשנין באתיהון וסי׳ בסדר כא עש׃ וימלך ה׳ וסי׳ את שלמה׳ את מתניה דודו דמלכים׳ וימלך פרעה נכו את יהויקים׳ ולתשובת השנה שלח׳ מלך מצרים את אליקים אחיו דדה״׃ ויחלקם ב׳ וסי׳ ויחלקם דויד מחלקות לבני לוי׳ ויחלקם דוד וצדוק מבני אלעזר׃ ולברך ד׳ בקרי׳ וסי׳ ונגשו הכהנים בני לוי כי בם בחר יי׳׳ יפתח יי׳ לך את אוצרו הטוב׳ בעת ההוא הבדיל יי׳ את שבט הלוי׳ בני עמרם אהרן ומשה ויבדל׃

שכל ובינה ויצוך על ישראל ולשמור את תורת יהוה אלהיך׃ אז תצליח אם תשמור לעשות את החקים ואת המשפטים אשר צוה יהוה את משה על ישראל חזק ואמץ אל תירא ואל תחת׃ והנה בעניי הכינותי לבית יהוה זהב ככרים מאה אלף וכסף אלף אלפים ככרים ולנחשת ולברזל אין משקל כי לרב היה ועצים ואבנים הכינותי ועליהם תוסיף׃ ועמך לרב עשי מלאכה חצבים וחרשי אבן ועץ וכל חכם בכל מלאכה׃ לזהב לכסף ולנחשת ולברזל אין מספר קום ועשה ויהי יהוה עמך׃ ויצו דויד לכל שרי ישראל לעזר לשלמה בנו׃ הלא יהוה אלהיכם עמכם והניח לכם מסביב כי נתן בידי את ישבי הארץ ונכבשה הארץ לפני יהוה ולפני עמו׃ עתה תנו לבבכם ונפשכם לדרוש ליהוה אלהיכם וקומו ובנו את מקדש יהוה האלהים להביא את ארון ברית יהוה וכלי קדש האלהים לבית הנבנה לשם יהוה׃

כג ודויד זקן ושבע ימים וימלך את שלמה בנו על ישראל׃ ויאסף את כל שרי ישראל והכהנים והלוים׃ ויספרו הלוים מבן שלשים שנה ומעלה ויהי מספרם לגלגלתם לגברים שלשים ושמונה אלף׃ מאלה לנצח על מלאכת בית יהוה עשרים וארבעה אלף ושטרים ושפטים ששת אלפים׃ וארבעת אלפים שערים וארבעת אלפים מהללים ליהוה בכלים אשר עשיתי להלל׃

ויחלקם דויד מחלקות לבני לוי לגרשון קהת ומררי׃ לגרשני לעדן ושמעי׃ בני לעדן הראש יחיאל וזתם ויואל שלשה׃ בני שמעי שלמות וחזיאל והרן שלשה אלה ראשי האבות ללעדן׃ ובני שמעי יחת זינא ויעוש ובריעה אלה בני שמעי ארבעה׃ ויהי יחת הראש וזיזה השני ויעוש ובריעה לא הרבו בנים ויהיו לבית אב לפקדה אחת׃ בני קהת עמרם יצהר חברון ועזיאל ארבעה׃ בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים הוא ובניו עד עולם להקטיר לפני יהוה לשרתו ולברך בשמו עד עולם׃ ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי׃ בני משה גרשום ואליעזר׃ בני גרשום שבואל הראש׃ ויהיו בני אליעזר רחביה הראש ולא היה לאליעזר בנים אחרים ובני רחביה רבו למעלה׃ בני יצהר שלמית הראש׃ בני חברון יריהו הראש אמריה השני יחזיאל השלישי ויקמעם הרביעי׃ בני עזיאל מיכה הראש וישיה השני׃ בני מררי מחלי ומושי בני מחלי אלעזר וקיש׃ וימת אלעזר ולא היו לו בנים כי אם בנות וישאום בני קיש אחיהם׃ בני מושי מחלי ועדר וירמות שלושה׃ אלה בני לוי לבית אבתיהם ראשי האבות לפקודיהם במספר שמות לגלגלתם עשה המלאכה לעבדת בית יהוה מבן עשרים שנה ומעלה׃ כי אמר דויד הניח יהוה אלהי ישראל לעמו וישכן בירושלם עד לעולם׃ וגם ללוים אין לשאת את המשכן ואת כל כליו לעבדתו׃ כי בדברי דויד האחרנים המה מספר בני לוי מבן עשרים שנה ולמעלה׃ כי מעמדם ליד בני אהרן לעבדת בית יהוה על החצרות ועל הלשכות ועל טהרת לכל קדש ומעשה עבדת בית האלהים׃ וללחם המערכת ולסלת למנחה ולרקיקי המצות ולמחבת ולמרבכת ולכל משורה ומדה׃ ולעמד בבקר בבקר להדות ולהלל ליהוה וכן לערב׃ ולכל העלות עלות ליהוה לשבתות לחדשים ולמעדים במספר כמשפט עליהם תמיד לפני יהוה׃ ושמרו את משמרת אהל מועד ואת משמרת הקדש ומשמרת בני אהרן אחיהם לעבדת בית יהוה׃

כד ולבני אהרן מחלקותם בני אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר׃ וימת נדב ואביהוא לפני אביהם ובנים לא היו להם ויכהנו אלעזר ואיתמר׃ ויחלקם דויד וצדוק מן בני אלעזר ואחימלך מן בני איתמר לפקדתם בעבדתם׃ וימצאו בני אלעזר רבים לראשי הגברים מן בני איתמר ויחלקום לבני אלעזר ראשים לבית אבות ששה עשר ולבני איתמר לבית אבותם שמונה׃

רשי

המה מספר בני לוי מבן עשרים שנה ולמעלה׳ כלומר אז תיקן דוד משמרות אלו כשיבא שלמה בנו שיהיו מזומנים לו׃ כי מעמדם ליד בני אהרן וגו׳׳ דוגמ׳ וילוו עליך וישרתוך׃ ועל טהרת לכל קדש׳ שאם יטמא הבית וכליו שיהיו הם ממונים לטהרו שכן מצינו בחזקיהו כדכתיב ויקבלו הלוים להוציא מנחל קדרון חוצה וכתיב ויחלו באחד לחדש הראשון לקדש וגו׳׃ ולכל העלות עולות ליי׳ לשבתו׳ ולחדשי׳׳ פתרו׳ הם היו ממוני׳ על הלשכות וגם על לשכת בית הטלאי׳ שהקרבנו׳ שם והם יביאו אל הכהנים תמיד בכל יום במספר מה צריכי׳ בכל יום בין בחול בין בשבתות ובחדשי׳ ובמועדים שמוסיפים על התמיד כל אלה יביאו במספ׳ כמשפטו וגם מסייעי׳ לכהנים להפשיט הזבח וכן מצינו בחזקיהו רק הכהנים היו למעט ולא יכלו להפשיט את כל העולות ויחזקום אחיהם הלוים וגו׳׃ ולבני אהרן׳ פתרו׳ אלה בני אהרן וגו׳ על מחלקתם׃ וימת נדב ואביהוא׳ ובנים לא היו להם׳ לפי שלא היו להם בנים כיהנו אלעזר ואיתמר במקומם אבל אם היו לנדב ואביהוא בנים היו קודמי׳ לאלעזר ואיתמר בכהנה גדולה שכן מצינו בעזרא שהרי יהוצדק אביו של יהושע היה ויהוצדק ועזרא בני שריה היו כדכתיב לעיל ושריה הוליד את יהוצדק ובעזרא כתיב עזרא בן שריה ויהוצדק הלך בגולה לבבל וכשעלו מבבל עלה יהושע ושמשו ולא שימש עזרא לפי שהיה יהוצדק הבכור וקדמו בן אחיו הבכור כדכתיב בנבואת חגי יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול׃ ואחימלך מן בני איתמר׳ זה אחימלך בן אביתר כדמוכיח בסמוך ויכתבם שמעיה וגו׳ עד ואחימלך בן אביתר׃ ויחלקום לבני אלעזר ראשים לבית אבות ששה עשר׳ מתחילה במשכן שילה לא היו כי אם י״ו משמרו׳ ח׳ מאלעזר וח׳ מאיתמר כמפור׳ במסכת תענית וכשראה דוד שהיו ראשי הגבורים לאלעזר רבו׳ חלקם לכל משמר ומשמר של אלעזר לשני׳ והעמידם על י״ו משמרות ומשמרת בני איתמר העמיד על מעמד משמר כבראשונה על שמנה משמרות וכן מוכיח בסמוך בית אב אחד אחוז לאלעזר ואחוז אחוז לאיתמר כלומר כאחוז למעמד במשמרת׳ במשכן כמו כן העמידן דוד עתה בבי׳ המקדש׃ ויחלקום

השלישי ז׳ חס׳ כס׳ וסימ׳ בסדר וישמע יתרו׃ ולא הוו לו חד מן ג׳ זוגין מן ב״ב בחד ענינא קדמאה הוו הנינא היה וסימ׳ הוו ויקבץ את כל אכל שבע שנים׃ היה ותכלינה שבע שני השבע׃ הוו וימת אלעזר ולא היו לו בנים׃ היה למחלי אלעזר ולא היה לו בנים׃ שהוו קניתי עבדים ושפחות ובני בית היה לי׃ שהיה וגדלתי והוספתי מכל שהיה לפני בירושלם׃ וסימ׳ הוו ויהי דבר יי׳ אל יחזקאל׃ ובכני ד׳ וסי׳ ושאול לכד את המלוכה׃ וגם כל היהודים׃ ויחלקום בגורלות אלה עם אלה׃ ובבני אבי כורצה׃

ויחלקום בגורלות אלה עם אלה כי היו שרי
קדש ושרי האלהים מבני אלעזר ובבני איתמר׃
ויכתבם שמעיה בן נתנאל
הסופר מן הלוי לפני המלך והשרים וצדוק הכהן
ואחימלך בן אביתר וראשי האבות לכהנים
וללוים בית אב אחד אחז לאלעזר ואחז אחז
לאיתמר׃ ויצא הגורל הראשון
ליהויריב לידעיה השני׃ לחרם השלישי לשערים
הרבעי׃ למלכיה החמישי למימן הששי׃ להקוץ
השביעי לאביה השמיני׃ לישוע התשעי לשכניהו
העשרי׃ לאלישיב עשתי עשר ליקים שנים
עשר׃ לחפה שלשה עשר לישבאב ארבעה עשר
לבלגה חמשה עשר לאמר ששה עשר׃ לחזיר
שבעה עשר להפצץ שמנה עשר׃ לפתחיה תשעה
עשר ליחזקאל העשרים׃ ליכין אחד ועשרים
לגמול שנים ועשרים׃ לדליהו שלשה ועשרים
למעזיהו ארבעה ועשרים׃
אלה פקדתם לעבדתם לבוא לבית יהוה
כמשפטם ביד אהרן אביהם כאשר צוהו יהוה
אלהי ישראל׃ ולבני לוי הנותרים לבני עמרם
שובאל לבני שובאל יחדיהו׃ לרחביהו לבני
רחביהו הראש ישיה׃ ליצהרי שלמות לבני
שלמות יחת׃ ובני יריהו אמריהו השני יחזיאל
השלישי יקמעם הרביעי׃ בני עזיאל מיכה לבני
מיכה שמור׃ אחי מיכה ישיה לבני ישיה זכריהו׃
בני מררי מחלי ומושי בני יעזיהו בנו׃ בני מררי
ליעזיהו בנו ושהם וזכור ועברי׃ למחלי אלעזר

ולא היה לו בנים׃ לקיש בני קיש ירחמאל׃
ובני מושי מחלי ועדר וירימות אלה בני הלוים
לבית אבתיהם׃ ויפילו גם הם גורלות לעמת
אחיהם בני אהרן לפני דויד המלך וצדוק ואחימלך
וראשי האבות לכהנים וללוים אבות הראש לעמת
אחיו הקטן׃ ויבדל דויד ושרי הצבא כה
לעבדה לבני אסף והימן וידותון הנבאים בכנרות
בנבלים ובמצלתים ויהי מספרם אנשי מלאכה
לעבדתם׃ לבני אסף זכור ויוסף ונתניה ואשראלה
בני אסף על יד אסף הנבא על ידי המלך׃
לידותון בני ידותון גדליהו וצרי וישעיהו חשביהו
ומתתיהו ששה על ידי אביהם ידותון בכנור הנבא
על הדות והלל ליהוה׃ להימן בני
הימן בקיהו מתניהו עזיאל שבואל וירימות
חנניה חנני אליאתה גדלתי ורממתי עזר ישבקשה
מלותי הותיר מחזיאות׃ כל אלה בנים להימן חזה
המלך בדברי האלהים להרים קרן ויתן האלהים
להימן בנים ארבעה עשר ובנות שלוש׃ כל אלה
על ידי אביהם בשיר בית יהוה במצלתים נבלים
וכנרות לעבדת בית האלהים על ידי המלך אסף
וידותון והימן׃ ויהי מספרם עם אחיהם מלמדי
שיר ליהוה כל המבין מאתים שמונים ושמונה׃
ויפילו גורלות משמרת לעמת כקטן כגדול מבין
עם תלמיד׃ ויצא הגורל הראשון לאסף
ליוסף גדליהו השני הוא ואחיו ובניו שנים עשר׃
השלשי זכור בניו ואחיו שנים עשר׃
הרבעי ליצרי בניו ואחיו שנים עשר׃

הרביעי ג׳ חס׳ בקריא׳ וסימ׳ לשערים הרבעי׃ חלקיהו השני תבליהו׃ ביום הרבעי נקהלו לעמק ברכה׃ העשרים ג׳ וסימ׳ לא אעשה בעבור׃ נגד העשרים אשר לחצר׃ ליחזקאל העשרים׃ נוהו ׳בקריאה וסימ׳ ויעש נח ככל אשר צוהו׃ ויגד משה לאהרן את כל דברי׃ ויבא משה ויקרא לזקני העם׃ ויקח משה את המטה׃ וישכם דוד בבקר והלית׃ ויעש דוד כן כאשר צוהו יי׳ דמלכים׃ וחברו ויעש דויד כאשר צוהו האלהים דד״ה׃ אשר עשה דוד את הישר׃ ויעש ברוך בן נריה דירמיה׃ אלה פקדתם לעבדת׃ יוסף ח׳ שום ברנש וסימ׳ ויוסף הורד מצרימה׃ ויוסף בן שלשים שנה בעמדו׃ ויוסף הוא השליט׃ הם יצאו את העיר לא הרחיקו׃ אנכי ארד עמך מצרימה׃ ויוסף היה במצרים׃ לברך את העם על הר גרזים׃ לבני אסף׃ זכור גאלת בזרוע עמך׃ וחד לישן הוספת ויאמר יואב אל המלך דשמואל׃

רשי

ויחלקום בגורלות אלה עם אלה׃ למי יפול הגורל להיות ראשון או שני או שלישי או רביעי וכן כולם׃ ויכתבם שמעיה׃ להיות להם לזכרון מי ראשון ומי שני וכן כולם׃ אלה פקודתם לעבודתם׃ אלו שכתובין כאן ראשי משמרות פקודתם של משמרות היו׃ ויבדל דוד ושרי הצבא לעבודה׃ לשורר השיר׃ לבני אסף וגו׳׃ מכל הלוים לא הבדיל כי אם בני אסף׃ והימן וידותון הנבאים׃ כשהיו מנגנין בכלי שירים הללו היו מתנבאין דוגמא באלישע קחו לי מנגן ויהי כנגן המנגן ותהי עליו יד יי׳׃ ויהי מספרם אנשי מלאכה׃ כלומר המשמרות כ״ד על כ״ד משמרות ד׳ בנים של אסף וששה של ידותון וי״ד של הימן הרי כ״ד למטה כלל מספר כולן כדכתיב ויהי מספרם עם אחיהם וגו׳׃ ומתתיהו ששה׃ לא תמצא אלא חמש׃ אמרו היתה מעוברת את שמעי ורואה ברוח הקדש שגם הוא עתיד להיות ראש משמרה לפיכך אמר ששה וזהו שכאמר לפניכו העשירי שמעי וזהו שיסד הפייט ראשו מכוון להפקיד במשמרת הקדש׃ על ידי אביהם ידותון׃ דוגמ׳ על ידו החזיק׃ הנבא על הודות והלל׃ שהיו מנגנים בכנור מזמורים הודו ומזמורי הללויה היה מתנבא׃ ורוממתי עזר׃ שם אחד הוא׃ חזה המלך בדברי האלהים להרים קרן׃ קרן שבואה שמתנבא למלך דוגמ׳ וירם קרן משיחו׃ ויתן האלהים להימן׃ כלומר אם לא שנתן לו האלהים הבנים אי איפשר שהיו לו י״ד בנים ושלם בנות וכולן ראויין להיות ראשי משמרות דוגמ׳ ויתן יי׳ לה הריון ותלד בן׃ אם לא שניתנה מתנה זו מיי׳ אי איפשר שיולד בועז שהיה זקן וכן ויראהו יי׳ את כל הארץ אם לא מאת יי׳ היתה ראייה זאת אי איפשר להביט כל כך למרחוק׃ כל המבין׃ לענין שירה כופל לומר מבין כדכתיב מבין עם תלמיד וכנניהו שר הלוים במשא יסור כי מבין הוא׃ ויפילו גורלות משמרת לעומת׃ פתרו׳ משמרת לעומת משמרת ודוגמא למעלה והיה מתהלך מאהל אל אהל וממשכן פתרו׳ ממשכן אל משכן׃ כקטן כגדול מבין עם תלמיד׃ פתרו׳ הפילו גורלות על המשמרות זה לעמת זה משמרה לעמת משמרה כקטן כגדול מבין הרב עם התלמיד כולם היו שוין בזה למי שיגיע הגורל הראשון אם לקטן כן יקדים הוא להיות ראשון ואם אחרון יהי אחרון וכן כולם בין מבין בין תלמיד בין קטן בין גדול ומשמרות אלו של לוים הולכים אחר משמרות של כהנים למי שנפל הגורל הראשון משרת ראשון עם משמרת יהויריב הכהן ולמי שיפול הגורל השני ישמש הוא ומשמרתו עם משמרת ידעיה הכהן׃ ויצא הגורל הראשון לאסף ליוסף׃ בנו ראשון וגדליהו השני׃ גדליהו בכור ידותון הוא׃ בניו ואחיו שנים עשר׃ פתרון כל על כל משמרה ומשמרה יבאו י״ב לוים שהרי היו כולם רפ״ח וכשתחלקם לכ״ד חלקים יהיה כל חלק וחלק י״ב לוים כ״ל וזהו אחיו ובניו מוסב ליוסף ולגדליהו ולפי שבפסוק אחד שניהם נזכרים כתב לבד פעם אחת הוא ובניו ואחיו וכל אחיו ואחיהם שבענין לאו אחיו ממש אלא חבורה אחת קורא אחים׃ בדוד סו״ף בלשון אשכנז׃ השלישי זכור׃ בכור אסף׃ הרביעי ליצרי׃ שני של ידותון׃ החמשי

נתניהו ה׳ בקריאה וסימ׳ וישלחו כל השרים אל ברוך · ויבאו אל גדליה המצפתה · והבור אשר השליך שם ישמעאל · החמשי נתניהו בניו ואחיו · ועמהם הלוים שמעיהו מתתיהו ד׳ וסי׳ ועמהם אחיהם המשני · ומתתיהו ואליפלהו ר״פ · לידותון בני ידותון גדליהו · לארבעה עשר מתתיהו : יהוחנן ד׳ בקריא׳ וסי׳ עילם החמישי יהוחנן הששי · ועל ידו יהוחנן השר ועמו · ולישמעאל בן יהוחנן דובשנה השביעית התחזק יהוידע · ויקומו אנשים מראשי בית אפרי׳ · וכל עזרא דכו׳ יהוחנן במ״ג יוחנן וסי׳ שם סימן י׳ : אביהו ז׳ בקרי׳

[1 Chr 25:12–31; 26:1–8]

החמישי נתניהו בניו ואחיו שנים עשר : הששי בקיהו בניו ואחיו שנים עשר : השבעי ישראלה בניו ואחיו שנים עשר : השמיני ישעיהו בניו ואחיו שנים עשר : התשיעי מתניהו בניו ואחיו שנים עשר : העשירי שמעי בניו ואחיו שנים עשר : עשתי־עשר עזראל בניו ואחיו שנים עשר : השנים עשר לחשביה בניו ואחיו שנים עשר : לשלשה עשר שובאל בניו ואחיו שנים עשר : לארבעה עשר מתתיהו בניו ואחיו שנים עשר : לחמשה עשר לירמות בניו ואחיו שנים עשר : לששה עשר לחנניהו בניו ואחיו שנים עשר : לשבעה עשר לישבקשה בניו ואחיו שנים עשר : לשמונה עשר לחנני בניו ואחיו שנים עשר : לתשעה עשר למלותי בניו ואחיו שנים עשר : לעשרים לאליתה בניו ואחיו שנים עשר : לאחד ועשרים להותיר בניו ואחיו שנים עשר : לשנים ועשרים לגדלתי בניו ואחיו שנים עשר : לשלשה ועשרים למחזיאות בניו ואחיו שנים עשר : לארבעה ועשרים לרוממתי עזר בניו ואחיו שנים עשר :

כו למחלקות לשערים לקרחים משלמיהו בן־קרא מן־בני אסף : ולמשלמיהו בנים זכריהו הבכור ידיעאל השני זבדיהו השלישי יתניאל הרביעי : עילם החמישי יהוחנן הששי אליהועיני השביעי : ולעבד אדם בנים שמעיה הבכור יהוזבד השני יואח השלישי ושכר הרביעי ונתנאל החמישי : עמיאל הששי יששכר השביעי פעלתי השמיני כי ברכו אלהים : ולשמעיה בנו נולד בנים הממשלים לבית אביהם כי־גבורי חיל המה : בני שמעיה עתני ורפאל ועובד אלזבד אחיו בני־חיל אליהו וסמכיהו : כל־אלה מבני עבד אדם המה ובניהם ואחיהם איש־חיל בכח לעבדה ששים ושנים לעבד אדם : ולמשלמיהו בנים ואחים בני־חיל שמונה עשר : ולחסה מן־בני־מררי בנים שמרי הראש כי לא־היה בכור וישימהו אביהו לראש : חלקיהו השני טבליהו השלישי זכריהו הרבעי כל־בנים ואחים לחסה שלשה עשר : לאלה מחלקות השערים לראשי הגברים משמרות לעמת אחיהם לשרת בבית יהוה : ויפילו גורלות כקטן כגדול לבית אבותם לשער ושער : ויפל הגורל מזרחה לשלמיהו וזכריהו בנו יועץ בשכל הפילו גורלות ויצא גורלו צפונה : לעבד אדם נגבה ולבניו בית האספים : לשפים ולחסה למערב עם שער שלכת במסלה העולה משמר לעמת משמר : למזרח הלוים ששה לצפונה ליום ארבעה לנגבה ליום ארבעה ולאספים שנים שנים : לפרבר למערב ארבעה למסלה שנים לפרבר : אלה מחלקות השערים לבני הקרחי ולבני מררי : והלוים אחיה על־אוצרות בית האלהים ולאצרות הקדשים : בני לעדן בני הגרשני ללעדן ראשי האבות ללעדן הגרשני יחיאלי : בני יחיאלי זתם ויואל אחיו על־אצרות בית יהוה : לעמרמי ליצהרי לחברוני לעזיאלי : ושבאל בן־גרשום בן־משה נגיד על־האצרות : ואחיו לאליעזר רחביהו בנו וישעיהו בנו וירם בנו וזכרי בנו ושלמות בנו : הוא שלמות ואחיו על כל־אצרות הקדשים אשר הקדיש דויד המלך וראשי האבות לשרי־האלפים והמאות ושרי הצבא : מן־המלחמות ומן־השלל הקדישו לחזק לבית יהוה : וכל ההקדיש שמואל הראה ושאול בן־קיש ואבנר בן־נר ויואב בן־צרויה כל המקדיש על יד־שלמית ואחיו : ליצהרי כנניהו ובניו למלאכה החיצונה על־ישראל לשטרים ולשפטים : לחברוני חשביהו ואחיו בני־חיל אלף ושבע מאות על פקדת ישראל מעבר לירדן מערבה לכל מלאכת יהוה ולעבדת המלך :

וסי׳ וירד אביהו אל האשה · ויחר אפו ויעל בית אביהו · וירד אחיו וכל בית אביהו · ודקרהו אביהו · וישלח חירם מלך צר דמלכים · ולחסה מן בני מררי בנים שמרי הראש · ויחל שלמה לבנות וגו׳ אשר נראה לדוד אביהו · וסימ׳ בלשון תרגום אתתא רגזת מן ביתה חזיא מלכא ודקרה ברישה : סימן כל סיפרא ודניאל ועזרא ר״פ ומן נמ׳ וסימ׳ מן קדמי שים טעם · מן הכהנים עזאל · מן השלשה בשנים · מן השלשים והנו נכבד · מן המלחמות ומן השלל · מן בני פרץ הראש · מן היום אשר הוצאתי · מן בניהם אשר נותרו · מן בני שמעון גבורי · מן בני הלוי ארבעה : הבאה ג׳ בטעם מלרע וסימ׳ כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה · הבאה והיוצאת · יתן י״י את האשה הבאה :

רשי

החמישי נתניהו · שלישי של אסף כך נפל הגורל מזה לזה : למחלקות לשערים · אין חוזרי׳ חלילה אלא כנגד שערים חלקום ושוב הפילו גורלות מי לשער זה מי לשער אחר כדמפרש לקמן : לקרחים משלמיהו בן קורא מן בני אסף · ודוגמ׳ למעלה ושלום בן קורא וגו׳ : כי ברכו אלהים · כדאמ׳ לעיל ויברך יי׳ את בית עובד אדם וגו׳ : הממשלים לבית אביהם · פתרו׳ אותן מושלי׳ היו על יד אביהם ודוגמ׳ בסוף דניאל וממשל ממשל רב : איש חיל · לא בכח ולא במלחמ׳ אלא כאדם שאומ׳ עליו פלו׳ חשוב · וכן הלא בועז מודעתנו איש גבור חיל : משמרו׳ לעמת אחיהם · ראשי כ״ד משמרותי ויפילו גורלות כקטן כגדול לבית אבותם לשער ושער · למי יבוא שער זה ולמי שער זה למזרח למערב לצפון לדרום וכן לכל שערים שבעזרה : ולאספים · מקום שמשו האוספים : שנים לפרבר · ומפורש במסכת תמיד אמר רבא לפרבר כלפי בר : והלוים אחיה על אצרות וגו׳ · הוא היה ממונה על מעות שמקנין מהם קרבנות לבית אלהים כגון קרבן קדשים : בני לעדן · ללעדן הגרשוני היה ראש האבות יחיאלי היא לעדן האמור לעיל : ויואל אחיו · אחיו של יחיאל כדכתיב למעלה יחיאל וזתם ויואל : על אוצרות בית יי׳ · אוצרות הרבה היו בעזרה כל אוצר ואוצר לתיקונו ועל כל אחד ואחד היה ממונה אחד : ושבואל בן גרשום בן משה נגיד על האוצרות · כמו כן נגיד על אחת מאוצרות העזרה ויש מפרשים נגיד על האוצרות כל האמרכלין כולם היו תחתיו : ליצהרי כנניהו ובניו למלאכה החיצונה · מלאכה שעושין חוץ לעיר ביערים ובהרים ולכרות ארזים ולחצוב אבנים ולחרוש שדה של הקדש : לחברוני חשביהו · עד לכל מלאכת יי׳ הם שוטרים על אותם שהיו עושים מלאכת יי׳ בעבר לירדן : ולעבודת המלך · אף הם ממונים על יושבי נחלת המלך ואוצרות המלך וכן לפניכם לכל דבר האלהים ודבר המלך : בשנת

ומקלו ד' בקרי' וסי' וגדור ואחיו· ומקלו הולידי וחברו· ומקלו הנגיד: זבדיה וזבדי ט' בקרי' וסי' וזבדיה ועדר ועדר· וזבדי' ומשלם וחזקי· ויועאלה וזבדיה· הרביעי לחדש הרביעי· ולמשלמיהו בנים זכריהו הבכור· ועמהם הלוים שמעיהו ונתניהו· אמריהו כהן הראש· ומבני שפטיה זבדיה· ומבני אמר חנני: לבנימיני ל' בת' בן והוא אחד מנ' מלין

לחברוני יריה הראש לחברוני לתלדתיו לאבות בשנת הארבעים למלכות דויד נדרשו וימצא בהם גבורי חיל ביעזיר גלעד: ואחיו בני חיל אלפים ושבע מאות ראשי האבות ויפקידם דויד המלך על הראובני והגדי וחצי שבט המנשי לכל דבר האלהים ודבר המלך:

ובני ישראל למספרם ראשי האבות ושרי האלפים והמאות ושטריהם המשרתים את המלך לכל דבר המחלקות הבאה והיצאת חדש בחדש לכל חדשי השנה המחלקת האחת עשרים וארבעה אלף: על המחלקת הראשונה לחדש הראשון ישבעם בן זבדיאל ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף: מן בני פרץ הראש לכל שרי הצבאות לחדש הראשון: ועל מחלקת החדש השני דודי האחוחי ומחלקתו ומקלות הנגיד ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף: שר הצבא השלישי לחדש השלישי בניהו בן יהוידע הכהן ראש ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף: הוא בניהו גבור השלשים ועל השלשים ומחלקתו עמיזבד בנו: הרביעי לחדש הרביעי עשהאל אחי יואב וזבדיה בנו אחריו ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף: החמישי לחדש החמישי השר שמהות היזרח ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף: הששי לחדש הששי עירא בן עקש התקועי ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף: השביעי לחדש השביעי חלץ הפלוני מן בני אפרים ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף: השמיני לחדש השמיני סבכי החשתי לזרחי ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף: התשיעי לחדש התשיעי אביעזר הענתתי לבנימיני ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף: העשירי לחדש העשירי מהרי הנטופתי לזרחי ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף: עשתי עשר לעשתי עשר החדש בניה הפרעתוני מן בני אפרים ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף: השנים עשר לשנים עשר החדש חלדי הנטופתי לעתניאל ועל מחלקתו עשרים וארבעה אלף: ועל שבטי ישראל לראובני נגיד אליעזר בן זכרי לשמעוני שפטיהו בן מעכה: ללוי חשביה בן קמואל לאהרן צדוק: ליהודה אליהו מאחי דויד ליששכר עמרי בן מיכאל: לזבולן ישמעיהו בן עבדיהו לנפתלי ירימות בן עזריאל: לבני אפרים הושע בן עזזיהו לחצי שבט מנשה יואל בן פדיהו: לחצי המנשה גלעדה ידו בן זכריהו לבנימן יעשיאל בן אבנר: לדן עזראל בן ירחם אלה שרי שבטי ישראל: ולא נשא דויד מספרם למבן עשרים שנה ולמטה כי אמר יהוה להרבות את ישראל ככוכבי השמים: יואב בן צרויה החל למנות ולא כלה ויהי בזאת קצף על ישראל ולא עלה המספר במספר דברי הימים למלך דויד:

נהוב חד וקרי' תרין וסימ' מזה ויאמר יי' אליו מזה בידך· מלכם תרבאו עמי· מהם ויאמר אלי בן אדם דיחזקאל· ישימות עלימו שאול ירדו· בגד ותאמר לאה בגד· והנהו וארד בית היוצר והנהו עשה· בנימין עותי בן עמיהוד· חלבאים· ירכה ישוח ונפל בעצומיו· אשדת יי' מסיני בא· מאשתם נחר מפוח· לבנימיני ועל מחלוקתו עשרים· לגאונים רבת שבעה· בנהסערה ויען יי' את איוב· וחברו מנהסערה ויען יי' את איוב· המפרצים ויצאה בשער הגיא לילה:

רשי

בשנת הארבעים וגו'· וגם כל חשבונות הללו בשנת הארבעים היו: לכל דבר המחלקות· כל זה היה מתחילת מלכותו ואילך ואגב שאמר מספר הלוי' מספר והלך מי היו שרי מחלקות דוד: הבאה והיוצאת חדש בחדש לכל חדשי השנה· שהיו ישראל חלוקים לשנים עשר חלקים וכל חלק וחלק שמש את המלך חדש· והמלך נותן להם הוצאותם כדכתיב בספר מלכים ולשלמה שני' עשר נציבי' על כל ישראל וכלכלו את המלך ואת ביתו והם מזומנים ללחום מלחמתו ולכל עבודתו בזה החדש וכל זה תחילת מלכותו היה: עשרים וארבע אלף· אע"פ שהיו ישראל יותר מי"ב פעמים כ"ד אלפים דוד לא בחר אלא אנשי חיל ועשירי העם אשר יוכלו לעזוב עסקיהם ולעסוק בעסקי המלך· אבל עניי העם הצריכים לפרנס עצמם לא לקח דוד: הראש לכל שרי צבאות· ישבעם מן בני פרץ היה והיה ראש לכל י"ב שרי צבאות ולפי שהיה מן בני פרץ מנהו דוד ראש: ומקלות הנגיד· בר מחלוקתו המסייע עמו מקלות: שר הצבא השלישי· משום כבוד בניהו קורהו שר הצבא יותר מהשאר· לפי מיושבים שהיה מבני פרץ שקורהו כמו כן ראש דכתיב הראש לכל שרי הצבאות מפני כבודו של דוד שהיה מבני פרץ כמותו הכהן ראש שהיה ראש ויש אומרים שהיה כהן גדול ואינו כן שהרי צדוק ואביתר היו כהנים גדולים: גבור בשלשים· כדלעיל דכתיב מן השלשים הנו נכבד וגו': הרביעי עשהאל אחי יואב וזבדיה בנו אחריו· שהרי עשהאל נהרג בתחלת מלכותו שהרגו אבנר ונתן זבדיה בנו אחריו תחתיו על מחלוקתו: השר שמהות היזרח· הזרחי: ועל שבטי ישראל· כבר אמרנו ראשי המחלקות אשר לדוד ועתה מספר מי היו שרי שבטי ישר' שר של כל שבט ושבט: ולא נשא דוד מספרם למבן עשרים שנה ולמטה· פתרו' כבר אמרנו שמנה ישר' וחלקן למחלקות וגם הלוים מנה ויסימם על עבודתם וכל זו שמנה לא מנה אחד מהם פחות מבן כ': ככוכבי השמי'· כמו שאין יכול אדם למנו' כוכבי השמים כך אין יכול למנותם: ולא כלה· פתרו' ועוד אני אומר לך הלא יואב התחיל פעם אחרת למנות העם למעלה מעשרים ולא כלה: ויהי בזאת קצף על ישראל· מאותו קצת שמנה היה קצף על ישראל לפי שעלה במחשבתו למנות כל ישר' ולעבור על הפסוק אשר אם יוכל איש למנו' את עפר הארץ וגו' ולעבור הפסוק הבט נא השמימה וגו': ולא עלה המספר· פתרו' אע"פ שאני אומ' החל למנות ולא כלה לא מנה כי אם מעט שהרי לא עלה מספר המנויין בספר שמואל כמספר המנויין כאן בדברי הימים אלף אלפים ומאה אלף ויהודה ארבע מאות ושבעי' אלף ובשמו' שמנה מאות אלף· ויהודה חמש מאות אלף ואת שני מספרי' היו שפעמים מנאן אחד בשמואל ואחד כאן אלא כך הוא לא עלה המספר במספר דברי הימי' כי אותו המספר שמנה לא כתב בשמו' כי אם קצת מן המספר משום כעס וא[illegible] שנגפו אפילו על אותן מעט וכאן משום כבוד דוד אפילו אם היה המספר יותר היה אמרו לפי שהיה משמע שלא על חנם היה קצף על ישראל שהרי כבר מנה הרבה מישראל ועוד משום כבודו שהיו כולם לו עבדים כאיש אחד: ועל

והאלהים ז׳ בקרי׳ וסי׳ והאלהים נסה את אברהם ויאמר אליו · ויהי קול השופר הולך וחזק מאד · ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושמתי · והאלהים אמר לי לא תבנה בית · ויריעו איש יהודה · והאלהים עשה שיראו מלפניו · והאלהים יבקש את נרדף ׃ מצות יי׳ אלהיכם ה׳ דסמי׳ בקריאה וסי׳ לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם · שמר

חצי הספר בפסוקים

וְעַל֙ אֹצְר֣וֹת הַמֶּ֔לֶךְ עַזְמָ֖וֶת בֶּן־עֲדִיאֵ֑ל וְעַל־הָאֹצָר֣וֹת בַּשָּׂדֶ֗ה בֶּעָרִ֤ים וּבַכְּפָרִים֙ וּבַמִּגְדָּל֔וֹת יְהוֹנָתָ֖ן בֶּן־עֻזִּיָּֽהוּ׃ וְעַ֗ל עֹשֵׂי֙ מְלֶ֣אכֶת הַשָּׂדֶ֔ה לַעֲבֹדַ֖ת הָאֲדָמָ֑ה עֶזְרִ֖י בֶּן־כְּלֽוּב׃ וְעַל־הַכְּרָמִים֙ שִׁמְעִ֣י הָרָמָתִ֔י וְעַ֤ל שֶׁבַּכְּרָמִים֙ לְאֹצְר֣וֹת הַיַּ֔יִן זַבְדִּ֖י הַשִּׁפְמִֽי׃ וְעַל־הַזֵּיתִ֣ים וְהַשִּׁקְמִ֗ים אֲשֶׁר֙ בַּשְּׁפֵלָ֔ה בַּ֥עַל חָנָ֖ן הַגְּדֵרִ֑י וְעַל־אֹצְר֥וֹת הַשֶּׁ֖מֶן יוֹעָֽשׁ׃ וְעַל־הַבָּקָ֗ר הָרֹעִים֙ בַּשָּׁר֔וֹן שִׁטְרַ֖י הַשָּׁרוֹנִ֑י וְעַל־הַבָּקָר֙ בָּעֲמָקִ֔ים שָׁפָ֖ט בֶּן־עַדְלָֽי׃ וְעַל־הַגְּמַלִּ֔ים אוֹבִ֖יל הַיִּשְׁמְעֵאלִ֑י וְעַל־הָ֣אֲתֹנ֔וֹת יֶחְדְּיָ֖הוּ הַמֵּרֹנֹתִֽי׃ וְעַל־הַצֹּ֕אן יָזִ֖יז הַהַגְרִ֑י כָּל־אֵ֗לֶּה שָׂרֵי֙ הָרְכ֔וּשׁ אֲשֶׁ֖ר לַמֶּ֥לֶךְ דָּוִֽיד׃ וִיהוֹנָתָ֤ן דּוֹד־דָּוִיד֙ יוֹעֵ֔ץ אִישׁ־מֵבִ֥ין וְסוֹפֵ֖ר ה֑וּא וִיחִיאֵ֥ל בֶּן־חַכְמוֹנִ֖י עִם־בְּנֵ֥י הַמֶּֽלֶךְ׃ וַאֲחִיתֹ֖פֶל יוֹעֵ֣ץ לַמֶּ֑לֶךְ וְחוּשַׁ֥י הָאַרְכִּ֖י רֵ֥עַ הַמֶּֽלֶךְ׃ וְאַחֲרֵ֣י אֲחִיתֹ֗פֶל יְהוֹיָדָ֤ע בֶּן־בְּנָיָ֙הוּ֙ וְאֶבְיָתָ֔ר וְשַׂר־צָבָ֥א לַמֶּ֖לֶךְ יוֹאָֽב׃

כח

וַיַּקְהֵ֣ל דָּוִ֣יד אֶת־כָּל־שָׂרֵ֣י יִשְׂרָאֵ֡ל שָׂרֵ֣י הַשְּׁבָטִ֡ים וְשָׂרֵ֣י הַמַּחְלְק֡וֹת הַמְשָׁרְתִ֣ים אֶת־הַמֶּלֶךְ֩ וְשָׂרֵ֨י הָאֲלָפִ֜ים וְשָׂרֵ֣י הַמֵּא֗וֹת וְשָׂרֵ֣י כָל־רְכוּשׁ־וּמִקְנֶ֣ה׀ לַמֶּ֣לֶךְ וּלְבָנָ֗יו עִם־הַסָּרִיסִ֛ים וְהַגִּבּוֹרִ֖ים וּלְכָל־גִּבּ֣וֹר חָ֑יִל אֶל־יְרוּשָׁלִָֽם׃ וַיָּקָם֩ דָּוִ֨יד הַמֶּ֜לֶךְ עַל־רַגְלָ֗יו וַיֹּ֙אמֶר֙ שְׁמָע֣וּנִי אַחַ֣י וְעַמִּ֔י אֲנִ֣י עִם־לְבָבִ֡י לִבְנוֹת֩ בֵּ֨ית מְנוּחָ֜ה לַאֲר֣וֹן בְּרִית־יְהוָ֗ה וְלַהֲדֹם֙ רַגְלֵ֣י אֱלֹהֵ֔ינוּ וַהֲכִינ֖וֹתִי לִבְנֽוֹת׃ וְהָאֱלֹהִים֙ אָ֣מַר לִ֔י לֹֽא־תִבְנֶ֥ה בַ֖יִת לִשְׁמִ֑י כִּ֣י אִ֧ישׁ מִלְחָמ֛וֹת אַ֖תָּה וְדָמִ֥ים שָׁפָֽכְתָּ׃ וַיִּבְחַר֩ יְהוָ֨ה אֱלֹהֵ֜י יִשְׂרָאֵ֥ל בִּי֩ מִכֹּ֨ל בֵּית־אָבִ֜י לִהְי֨וֹת לְמֶ֤לֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל֙ לְעוֹלָ֔ם כִּ֤י בִֽיהוּדָה֙ בָּחַ֣ר לְנָגִ֔יד וּבְבֵ֥ית יְהוּדָ֖ה בֵּ֣ית אָבִ֑י וּבִבְנֵ֣י אָבִ֔י בִּ֣י רָצָ֔ה לְהַמְלִ֖יךְ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵֽל׃ וּמִכָּל־בָּנַ֕י כִּ֚י רַבִּ֣ים בָּנִ֔ים נָ֥תַן לִ֖י יְהוָ֑ה וַיִּבְחַר֙ בִּשְׁלֹמֹ֣ה בְנִ֔י לָשֶׁ֗בֶת עַל־כִּסֵּ֛א מַלְכ֥וּת יְהוָ֖ה עַל־יִשְׂרָאֵֽל׃ וַיֹּ֣אמֶר לִ֔י שְׁלֹמֹ֥ה בִנְךָ֖ הֽוּא־יִבְנֶ֣ה בֵיתִ֑י וַחֲצֵרוֹתָ֑י כִּֽי־בָחַ֨רְתִּי ב֥וֹ לִי֙ לְבֵ֔ן וַאֲנִ֖י אֶהְיֶה־לּ֥וֹ לְאָֽב׃ וַהֲכִינוֹתִ֥י אֶת־מַלְכוּת֖וֹ עַד־לְעוֹלָ֑ם אִם־יֶחֱזַ֗ק לַעֲשׂ֛וֹת מִצְוֺתַ֥י וּמִשְׁפָּטַ֖י כַּיּ֥וֹם הַזֶּֽה׃ וְעַתָּ֞ה לְעֵינֵ֤י כָל־יִשְׂרָאֵל֙ קְהַל־יְהוָ֔ה וּבְאָזְנֵ֖י אֱלֹהֵ֑ינוּ שִׁמְר֣וּ וְדִרְשׁ֗וּ כָּל־מִצְוֺת֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֵיכֶ֔ם לְמַ֤עַן תִּֽירְשׁוּ֙ אֶת־הָאָ֣רֶץ הַטּוֹבָ֔ה וְהִנְחַלְתֶּ֛ם לִבְנֵיכֶ֥ם אַחֲרֵיכֶ֖ם עַד־עוֹלָֽם׃ וְאַתָּ֣ה שְׁלֹמֹֽה־בְנִ֡י דַּע֩ אֶת־אֱלֹהֵ֨י אָבִ֜יךָ וְעָבְדֵ֗הוּ בְּלֵ֤ב שָׁלֵם֙ וּבְנֶ֣פֶשׁ חֲפֵצָ֔ה כִּ֤י כָל־לְבָבוֹת֙ דּוֹרֵ֣שׁ יְהוָ֔ה וְכָל־יֵ֥צֶר מַחֲשָׁב֖וֹת מֵבִ֑ין אִֽם־תִּדְרְשֶׁ֙נּוּ֙ יִמָּ֣צֵא לָ֔ךְ וְאִם־תַּעַזְבֶ֖נּוּ יַזְנִיחֲךָ֥ לָעַֽד׃ רְאֵ֣ה׀ עַתָּ֗ה כִּֽי־יְהוָ֞ה בָּ֣חַר בְּךָ֗ לִבְנֽוֹת־בַּ֛יִת לַמִּקְדָּ֖שׁ חֲזַ֥ק וַעֲשֵֽׂה׃ וַיִּתֵּ֣ן דָּוִ֣יד לִשְׁלֹמֹ֣ה בְ֠נוֹ אֶת־תַּבְנִ֨ית הָאוּלָ֜ם וְאֶת־בָּ֣תָּ֗יו וְגַנְזַכָּ֧יו וַעֲלִיֹּתָ֛יו וַחֲדָרָ֥יו הַפְּנִימִ֖ים וּבֵ֥ית הַכַּפֹּֽרֶת׃ וְתַבְנִ֗ית כֹּל֩ אֲשֶׁ֨ר הָיָ֤ה בָר֙וּחַ֙ עִמּ֔וֹ לְחַצְר֥וֹת בֵּית־יְהוָ֖ה וּלְכָל־הַלְּשָׁכ֣וֹת סָבִ֑יב לְאֹֽצְרוֹת֙ בֵּ֣ית הָאֱלֹהִ֔ים וּלְאֹצְר֖וֹת הַקֳּדָשִֽׁים׃ וּלְמַחְלְק֤וֹת הַכֹּהֲנִים֙ וְהַלְוִיִּ֔ם וּלְכָל־מְלֶ֖אכֶת עֲבוֹדַ֣ת בֵּית־יְהוָ֑ה וּלְכָל־כְּלֵ֖י עֲבוֹדַ֥ת בֵּית־יְהוָֽה׃ לַזָּהָ֤ב בַּמִּשְׁקָל֙ לַזָּהָ֔ב לְכָל־כְּלֵ֖י עֲבוֹדָ֣ה וַעֲבוֹדָ֑ה לְכֹל֙ כְּלֵ֣י הַכֶּ֔סֶף בְּמִשְׁקָ֕ל לְכָל־כְּלֵ֖י עֲבוֹדָ֥ה וַעֲבוֹדָֽה׃

תשמרון את מצות יי׳ אלהיכם · את הברכה אשר תשמעו את מצות יי׳ · והקללה אם לא תשמעו אל מצות · ועתה לעיני כל ישראל קהל יי׳ ׃ במשקל ד׳ דגש׳ בקריאה וסי׳ והשיבו לחמכם במשקל ואכלתם · לא תעשו עול במשקל · לזהב במשקל לזהב כל כלי עבוד׳ קדמ׳ דפסוק · ודבתריה ולמזבח הקטרת ׃ בכתב ב׳ וסי׳ ויאמר חורם · הכל בכתב מיד יי׳ עלי ׃

רשי

ועל אוצרות המלך · אוצרות כסף וזהב כל זה הולך ומספר לגדולת דוד ואפילו מי שהיה ממונה על האוצרות שלו ׃ ועל האוצרות בשדה · ועל מה שגדל בשדה תבואות יין ושמן וכל מיני אוכלין ומשקין ׃ בערי׳ · לחומת הערים ולחומת ערי המלך ומגדלותיו ׃ ועל עושי מלאכת השדה לעבודת האדמה · לחרוש האדמה ׃ עזרי בן כלוב · היה ממונה על כך לצוות לחרוש האדמה והוא נותן להם הבקר וכל כלי המחרישה ׃ ועל הכרמים · לעדור ולזמור הכרמים ׃ ועל שבכרמים · הוא אוצרות היין ׃ ועל הזיתי׳ · לכותשן ולמסוק ׃ ועל הבקר הרועי׳ בשרון שרטי השרוני · הבקי׳ בענייניהם ׃ הישמעאלי · היודע בטיב עסקן של גמלים ׃ ועל הצאן יזיז ההגרי · כי ההגרי׳ יושבי אהל בשדה לכן מנהו על צאנו ׃ ויחיאל בן חכמוני עם בני המלך · מגדלן ואומן שלהם מלמדם תרבות ׃ וחושי הארכי רע המלך · שושביניה קרית ספר תרגו׳ קריתא דארכי · ומדרש רב׳ כשחטא דוד בבת שבע שאל לחושי הארכי אם ישוב בתשובה אם יקבלהו הקב״ה בתשובה לתת לו ארוכה לחטאו ואמר לו כן למרעהו אשר רעה לו דשמעון תרגומו שושביניה ׃ ואחרי אחיתופל · לאחר שמת לקח לו דוד את יהוידע ואביתר במקומו ׃ ויקהל דוד את שרי ישראל · אלו השרים שרי שבטים כדכתי׳ לעיל ועל שבטי ישראל לראובני ׃ ושרי המחלקות · אלו י״ב מחלקות של מלך כדלעיל ובני ישראל למספרם וגו׳ ׃ ושרי האלפים · כדלעיל ׃ ושרי המאות שוטריהם ׃ ושרי כל רכוש ומקנה למלך · אותן שמזכיר לעיל על אוצרות המלך ועל הכרמים ועל הזיתי׳ והמקנה השרים שהיו על הבקר ועל הגמלי׳ ועל הצאן שכל מין הבהמה קרוי מקנה כדכתיב וגם מקנה בקר וצאן הרבה היה לי ד׳ קהלת ׃ כל ישראל · כגר כאזרח ׃ ובאזני אלהינו · לפני אלהינו דוגמ׳ אתם נצבים היום כולכם לפני יי׳ אלהיכם וכן ויעמד המלך על העמוד אשר לפני יי׳ ׃ שמרו ודרשו כל מצות יי׳ אלהיכם · זה אמר לכל ישראל יחד · אבל לשלמה אמר לפני כל ישראל ועבדהו ׃ בלב שלם · בלבב שלם לא כאמר שיהא משמע שני לבבות אלא בלב שלם שלא יהא לך אלא לב אחד לאבינו שבשמי׳ וכן יסד הפייט שני לבבות לך כאחד לאחד ׃ ודוגמתו והיה לבבכם שלם עם יי׳ אלהינו שלמים לא כתיב אלא שלם כל שני לבותם יהיו לב אחד שלם וכן מפורש בב״ר וסעדו לבכם ואחר תעבורו מלמד שאין למלאכים אלא לב אחד וגם לעתיד לבא יהי כן כדכתיב שיתו לבכם לחילה ׃ כי כל לבבות דורש יי׳ · כאן כופל לומר לבבות כל לבבות דורש יי׳ בין טוב ובין רע ׃ וכל יצר מחשבות מבין · בבר שניטו קודם שנוצר יציר מבין הקב״ה מה שהאדם עתיד לחשוב ׃ אם תדרשנו ימצא לך · לכך אני אומר לעיל ודרשו כל מצות יי׳ ׃ יזניחך לעד · יעזבך אין כתיב כאן אלא יזניחך שהוא קשה ממנו כמו והאזניחו זנח יי׳ את מזבחו ׃ כי יי׳ בחר בך לבנות בית למקדש · לא לבנות לו לדור בו כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו אלא למקדש לצורך הארון שנקרא מקדש דכתיב ונסעו הקהתי׳ נושאי המקדש והוא הארון ולא בחר בך מפני שאתה משובח משאר אבותי׳ אלא למענו ולמען רחמיו לכך חזק ועשה ׃ תבנית האולם · ארכו ורחבו וגבהו כדכתיב במלכים והאולם על פני היכל הבית וגו׳ ׃ וגנזכיו · מקום שאוצרות הקדשים מונחים ׃ אשר היה ברוח עמו · כאשר הראהו שמואל הרואה כדכתיב לקמן המה יסד דוד ושמואל הרואה ורבותינו אמרו וישאל ויאמר איפה שמואל ודוד ויאמר הנה בנוית ברמה שעוסקין היו בבנייני של עולם זהו בית המקדש ולמד לו אותה שעה מה שאין תלמיד ותיק יכול ללמוד בכמה שנים ׃ סביב לאוצרות בית אלהים ולאוצרות הקדשים · ולא פירש איזה שהקדשים אשר הקדיש דוד וראשי האבות ובאותו פרק היו ממונים עליו עד שבנו בית המקדש אבל אוצרי אלו תמיד היו כל עוד שהבנין קיים ׃ ולמחלקות הכהנים והלוי׳ · שחלקן לכ״ד משמרות כדלעיל כל זה מסר לו ׃ ולכל כלי עבדת בית יי׳ · משקל מה וכמה כל כלי וכלי כמפורש לזהב במשקל לזהב ׃ לכל כלי עבודה ועבודה ׃ לכל כלי הכסף במשקל ׃ ונרתיהם

ואמץ ג' פתחין וסימ' חזק ואמץ אל תירא ואל · חזק ואמץ ועשה אל תירא: והמלאכה ג' בקרי' וסימ' והמלאכה היתה דים לכל המלאכה · והמלאכה לא ליום אחד ולא לשני' א'
והמלאכה גדולה כי לא לאדם הבירה: לזהב לזהב חד מן א"ב מן ב"ב תאומים וכל חד וחד ל' דכו' וסימ' נמסר במסרה רבתא במערכת אות התי"ו בערך תאם בס"ד: שמח ג'
בקריא וסימ' וגם דוד המלך · שמח מצרים בצאתם כי נפל · וב' ושמח וסימ' וראך ושמח בלבו · ושמח לבם כמו יין: ועד עולם י"ב בקריאה וסימ' למרבה המשרה ולשלום

ומשקל למנרות הזהב ונרתיהם זהב במשקל
מנורה ומנורה ונרתיה ולמנרות הכסף במשקל
למנורה ונרתיה כעבודת מנורה ומנורה: ואת
הזהב משקל לשלחנות המערכת לשלחן ושלחן
וכסף לשלחנות הכסף: והמזלגות והמזרקות
והקשות זהב טהור ולכפורי הזהב במשקל לכפור
וכפור ולכפורי הכסף במשקל לכפור וכפור:
ולמזבח הקטרת זהב מזקק במשקל ולתבנית
המרכבה הכרובים זהב לפרשים וסככים על-
ארון ברית יהוה: הכל בכתב מיד יהוה עלי
השכיל כל מלאכות התבנית:
ויאמר דויד לשלמה בנו חזק ואמץ
ועשה אל-תירא ואל-תחת כי יהוה אלהים אלהי
עמך לא ירפך ולא יעזבך עד לכלות כל-מלאכת
עבודת בית-יהוה: והנה מחלקות הכהנים
והלוים לכל-עבודת בית האלהים ועמך בכל-
מלאכה לכל-נדיב בחכמה לכל-עבודה והשרים
וכל-העם לכל-דבריך:
ויאמר דויד המלך לכל-הקהל שלמה בני
אחד בחר-בו אלהים נער ורך והמלאכה גדולה כי
לא לאדם הבירה כי ליהוה אלהים: וככל-כחי
הכינותי לבית-אלהי הזהב לזהב והכסף לכסף

והנחשת לנחשת הברזל לברזל והעצים לעצים
אבני-שהם ומלואים אבני-פוך ורקמה וכל אבן
יקרה ואבני-שיש לרב: ועוד ברצותי בבית
אלהי יש-לי סגלה זהב וכסף נתתי לבית-אלהי
למעלה מכל-הכינותי לבית הקדש: שלשת
אלפים ככרי זהב מזהב אופיר ושבעת אלפים
ככר-כסף מזקק לטוח קירות הבתים: לזהב
לזהב ולכסף לכסף ולכל-מלאכה ביד חרשים ומי
מתנדב למלאות ידו היום ליהוה:
ויתנדבו שרי האבות ושרי שבטי
ישראל ושרי האלפים והמאות ולשרי מלאכת
המלך: ויתנו לעבודת בית-האלהים זהב ככרים
חמשת אלפים ואדרכנים רבו וכסף ככרים עשרת
אלפים ונחשת רבו ושמונת אלפים ככרים וברזל
מאה-אלף ככרים: והנמצא אתו אבנים נתנו
לאוצר בית-יהוה על יד-יחיאל הגרשני:
וישמחו העם על-התנדבם כי בלב שלם
התנדבו ליהוה וגם דויד המלך שמח שמחה
גדולה: ויברך דויד
את-יהוה לעיני כל-הקהל ויאמר דויד ברוך אתה
יהוה אלהי ישראל אבינו מעולם ועד-עולם: לך
יהוה הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד

אונקין על כסא · ואני זאת בריתי אתם אמר יי' רוחי דישעיה · ושכנתי אתכם במקום הזה דירמיה · לאמר שובו נא איש מדרכו הרעה דירמיה · ושמתי את הצולעה לשארית ·
ויברך דוד את יי' לעיני כל הקהל · ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם · יהי שם יי' מברך · וחסד יי' מעולם ועד עולם · יחל ישראל אל יי' · ירושלם הרים סביב לה · וי'
ישמור צאתך ובואך מעתה:

רשי

ונרותיהם זהב. משקל כל נר ונר: במשקל מנורה ומנורה. כי עשרה מנורות עשה:
כעבודת מנורה ומנורה. ומשקל כלי עבודת מנורה מלקחיה ומחתותיה. וגם משקל
שלחנות המערכת לערוך עליו לחם הפנים. למשקל שלחן ושלחן כי עשרה
שלחנות של זהב עשה בהיכל ומשקל הכסף לשלחנות שבעזרה שמפשיטין
עליהם הקרבנות. ומשקל המזלגות והמזרקות: ולכפורי הזהב במשקל. כפורי
כלי שרת לקבל בהם הדם מהם ודוגמ' בפר' קמא דבבא מציעא ההוא גבר' דכפר
ידיה בגלימא דחבריה וכל כפרה לשון קינוח וחטוי הוא: זהב מזוקק. כמו כסף
מזוקק: ולתבנית המרכבה. הם הכרובים שהשכינה רוכבת עליהם: לפורשים.
כלומר הפורשים והסוככים על הארון כדאמ' והיו הכרובים פורשי כנפים וגו':
הכל בכתב. פתרו' הכל בכתב סדר לי שכוס משקל ומשקל של כל כלי וכלי שמואל
הרואה: כל מלאכות התבנית. תבנית הבית חכמני והשכילני כמו תבנית אורך
ורוחב וגובה והכל דרש שמואל מן התורה ברוח הקודש כמו ששנינו הר הבית היה
חמש מאות אמה על חמש מאות אמה דרש אורך החצר מאה באמה ורוחב
חמשים בחמשים חמשים פעמים חמשים הם כ"ה מאות כל אחתכם לאמה רבועות
להיות חמש מאות על חמש מאות והוא מיוסד בסילוק קרובה של שבת חנוכה
התחיל מנשה את אפרים ואפרים את מנשה והכל דרש שמואל ברוח הקודש ולמד
לדוד כן: חזק ואמץ. כדי שתתקיים מלכותך כמו שהבטיחך הקב"ה והכינותי
מלכותו עד עולם אם יחזק לעשות מצותי וגו': והנה מחלקות הכהנים והלוים לכל
עבודת בית האלהים ועמך בכל מלאכה. כלומר הכל ערכתי וסדרתי וזמנתי לך
מחלקות ופועלים ואין לך לעכב כי אם מיד לבנות הבית: השרים. הממונים על
הפועלים ושוטריהם: וכל העם לכל דבריך. לעשות צוויך: שלמה בני אחד.
ואפילו אם היו מאה לא די לבנותו ועוד שהוא נער ורך: והמלאכה גדולה. ואם
תאמר יקטין הבית זה אי איפשר כי לא לאדם הבירה כי אם לי' אלהים הגדול
והנורא אשר לא יכלכלוהו השמים ושמי השמים ואעפ"כ אל תבהל לבנות בית גדול
כזה כי אני בכל כחי הכינותי לבית אלהים הזהב לזהב והכסף לכסף וגו' לפיכך אין
לך טורח גדול כל כך: אבני שהם ומלואים. דוגמ' המשכן אבני שהם ואבני וגו':
אבני פוך ורקמה וכל אבן יקרה. לתת בקירות הזהב ובכלי כסף: ואבני שיש.
לעמודי' ולשלחנו' ולרצפה: ועוד ברצותי בבית אלהי. פתרו' מרוב רצון שרציתי בבית
אלהי: יש לי סגולה. קבצתי לי קבוצת זהב וכסף כדפיר' לפנינו: מזוקק. לבן
הרבה: לטוח קירות הבית. ואין אדם יכול לטוח שום דבר לא בכסף ולא בזהב
כי אם שיהיה מזוקק: לזהב לזהב ולכסף לכסף ולכל מלאכה. נתתיו ביד חרשים
אומנים וזהו אשר הכינותי לבית המקדש ואעפ"כ שקבצתי כל זאת ומי מכם שמתנדב
למלאות ידו היום לי' להביא זהב וכסף וכל דבר לבנין דוגמ' כל נדיב לבו הביאו חח
ונזם: ולמלאות. דוגמ' ומלאת יד אהרן ויד בניו ותרגומו ותקריב קרבן דאהרן:
ויתנדבו שרי האבות וגו'. אותם שכתו' למעלה על שבטי ישר' וגו' וכתו' כן למעלה ובני
ישר' למספרם ראשי האבות וגו': ולשרי מלאכ' המלך. וגם שרי עבודת אדמת המלך
ועל שבכרמי המלך וגו' כדלעיל: ואדרכנים רבו. קונ"ם בלע"ז: נתנו לאוצר
בית יי' על יד יחיאל הגרשני. שהיה נגיד על האוצרות כדלעיל בני יחיאלי זיתם ויואל
אחיו על אוצרות בית יי': כי בלב שלם. בלב אחד נתנו ברצון נפשם ולא בשני
לבבות שיש אדם שנותן בעל כרחו ולא בנפש חפיצה או שמתביים מאחרים והוא
נקרא שני לבבות אבל אלו ברצון נפשם נתנו כולם: וגם דוד המלך שמח שמחה
גדולה. שלא תאמר בהם ולא יותר מכולם לכך אמר וגם דוד המלך שמח וגו' יותר
מכולם כי הוא בעל המעשה דוגמ' הרים נזלו מפני יי' זה סיני יותר מכולם מפני
אשר ירד עליו יי' באש: ויברך דוד את יי' לעיני כל הקהל. שהקהיל כדאמ' לעיל
ויקהל דוד ויברכם על התנדבם: ויאמר דוד ברוך אתה יי' אלהי ישראל אבינו.
לפיכך הזכיר ישראל יותר מאברהם ויצחק לפי כי יעקב גם הוא נדר דכתיב וידר
יעקב נדר: ישראל אבינו. ישראל סבא וגם בב"ר מפורש כך נדרתי אני דוד ועמי
כמו ישראל סבא וכל הנודר צריך להזכיר בנדרו ישרא' וכן אשר נדר לאביר יעקב:
מעולם ועד עולם. אמר דוד גר אחד היה יתרו בין שש מאות אלף ואמר ברוך יי'
אשר הציל אתכם נגאי גדול הוא זה לכל ישראל ואני הריני מוסיף לברך את הב"ה
יותר מיתרו: לך יי' הגדולה. נתן שבח להב"ה שנתן לו כל כך כח לקבוץ ממון כזה
לבנין בית המקדש דכתיב הוא יבנה בית וסמך ליה יי' בעבור עבדך וכך לבך עשית
את כל הגדולה וגם לשון גדולה נופל על בנין בית המקדש כדכתיב והבית לבנות
לי' להגדיל למעלה: לך יי' הגדולה. אעפ"י שקבצתי כל הממון הזה לבנין בית
המקדש שנקרא גדולה אתה נתת לי כל הגדולה הזאת: והגבורה. שנתת לי גבורה
להלחם עם שונאי ישראל ולבנות שלום לפניו לבנות הבית כדלעיל אחר שנלחם עם
כל אויביו ובכאן כתיב גם אותם הקדיש המלך דוד וגו': והתפארת. כל שבחות
אלו שבחו על שנתן לו הב"ה כח לקבץ ממון לבנין בית המקדש שנקרא פאר
דכתיב לפאר מקום מקדשי וגם למעלה כתיב לשם ולתפארת: והנצח. שנתן לו
הב"ה נצחון לשלול שלל הגוים לצורך הבנין: כי

דברי הימים א

ודברי ה' בקריאה וס' ודברי דויד המלך הראשונים והאחרונים הנם כתובים דה"א · ודברי רחבעם הראשונים והאחרונים דה"ה · ודברי שנאה סבבוני דתהלות · הדר כבוד הודך · ויתר דברי מנשה ותפלתו אל אלהיו דה"ה ·

כי כל בשמים ובארץ לך יהוה הממלכה
והמתנשא לכל לראש: והעשר והכבוד
מלפניך ואתה מושל בכל ובידך כח וגבורה
ובידך לגדל ולחזק לכל: ועתה אלהינו מודים
אנחנו לך ומהללים לשם תפארתך: וכי מי אני
ומי עמי כי נעצר כח להתנדב כזאת כי ממך הכל
ומידך נתנו לך: כי גרים אנחנו לפניך ותושבים
ככל אבתינו כצל ימינו על הארץ ואין מקוה:
יהוה אלהינו כל ההמון הזה אשר הכינונו לבנות
לך בית לשם קדשך מידך היא ולך הכל: וידעתי
אלהי כי אתה בחן לבב ומישרים תרצה אני בישר
לבבי התנדבתי כל אלה ועתה עמך הנמצאו פה
ראיתי בשמחה להתנדב לך: יהוה אלהי אברהם
יצחק וישראל אבתינו שמרה זאת לעולם ליצר
מחשבות לבב עמך והכן לבבם אליך: ולשלמה
בני תן לבב שלם לשמור מצותיך עדותיך וחקיך
ולעשות הכל ולבנות הבירה אשר הכינותי:
ויאמר דויד לכל הקהל ברכו
נא את יהוה אלהיכם ויברכו כל הקהל ליהוה
אלהי אבתיהם ויקדו וישתחוו ליהוה ולמלך:
ויזבחו ליהוה זבחים ויעלו עלות ליהוה למחרת
היום ההוא פרים אלף אילים אלף כבשים אלף
ונסכיהם וזבחים לרב לכל ישראל: ויאכלו
וישתו לפני יהוה ביום ההוא בשמחה גדולה
וימליכו שנית לשלמה בן דויד וימשחו ליהוה
לנגיד ולצדוק לכהן: וישב שלמה על כסא
יהוה למלך תחת דויד אביו ויצלח וישמעו אליו
כל ישראל: וכל השרים והגברים וגם כל בני
המלך דויד נתנו יד תחת שלמה המלך: ויגדל
יהוה את שלמה למעלה לעיני כל ישראל ויתן
עליו הוד מלכות אשר לא היה על כל מלך לפניו
על ישראל: ודויד בן ישי מלך
על כל ישראל: והימים אשר מלך על ישראל
ארבעים שנה בחברון מלך שבע שנים ובירושלם
מלך שלשים ושלוש: וימת בשיבה טובה שבע
ימים עשר וכבוד וימלך שלמה בנו תחתיו: ודברי
דויד המלך הראשנים והאחרנים הנם כתובים על
דברי שמואל הראה ועל דברי נתן הנביא

רשי

כי כל בשמים · לך הוא אפי' על מה שעל השמים אתה מושל · כל שכן על מה שבארץ לפיכך אתה יכול ליתן גדולה למי שאתה רוצה: ובארץ · אתכותא שפס מסתייר הפסוק ומוסב למעלה הימנו כדפירשתי: לך יי' הממלכה והמתנשא לכל לראש · פתרו' מלך בשר ודם אם נתן לעבדו אחר שררה וממשלה במלכות אחר השר הוא עבדו בכל מקום שהוא · אבל המלכות איננו של מלך ומי שמלכות שלו אין העבד המושל שלו · אבל הב"ה שלו הוא העבד הממונה למושל · וגם המלכות שלו סקוטריאה בלע"ז לפיכך כת' לך יי' הממלכה והמתנשא עליה · דאפילו ריש גרגותא מששמיא מנו ליה · ועוד פירשו והמתנשא לכל לראש · כשאנו סבורין שסאחנו לך כל ההודאות ואין לך עוד שבח אחר עדיין איננו כלום שהמשבח עומד לראש השבחות וכן כשסיים דוד כל תושבחותיו בתילים הוא מתחיל מזמו' האחרון שירו ליי' שיר חדש כלומר כל השבחות חדשים הם כאילו לא שבחנוהו מעולם · כך פי' לי' ר' אליעזר בר' מ"איר בר' יצח"ק מאור"ליינש וכן באגינת ירושלמי כמדומה לי: והעושר והכבוד מלפניך · מידך · הכבוד נופל על העושר כדכתיב בזו כסף בזו זהב וגו' · וכמו ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה · כלומר כל העושר שסגלתי מאתך הוא כי אתה מושל בכל · ובידך כח וגבורה וגו': ועתה אלהינו מודים אנחנו לך · על שחלקת לנו מטובך: וכי מי אני ומי עמי כי נעצר כח להתנדב · שרחקנו עצמנו להתנדב כל כך בזאת הנדבה ולא משלנו אלא מתוך הכל וחלקת לנו מעט: ומידך נתנו לך · ומה שנתת לנו מידך נתנו לך מקצת · כ"גון דגושה במקום כ"ון שנייה נתננו לך: כי גרים אנחנו לפניך · ואין לנו חלק ונחלה בארץ ולא אחוזה אלא לגור בה דוגמ' כי גרים ותושבי' אתם עמדי: ככל אבותינו · אדם שיש לו בנים ונחלו' ומכר כל הנחלו' ואם באים בניו לגור באותה נחלה לימים ושנים הם נקראים גרים ותושבים אבל אבותינו היו אורחים · וכן אמר דוד אנו אין כן · אלא גם אנו וגם אבותינו כלנו גרים ותושבים בעולם דכתיב לך שמים אף לך ארץ תבל ומלואה אתה יסדתם: כצל ימינו על הארץ · מפור' במדרש קהלת ולא כצל האילן ולא כעוף הפורח העושה צל לימים ושנים או לשעה אחת עושה צל אלא כצל כנפי הדבורה שיש לה כנפים ואין לה צל: ואין מקוה · אין מי שיש לו תקוה שלא ימות: אשר הכינונו · דוגמ' אשר הביאונו: וידעתי אלהי כי אתה בוחן לבב · אתה בוחן מי שיש לו שני לבבו' אחד לטוב ואחד לרע: ומשרים תרצה · ולב טוב ויושר תרצה · וכי אני יודע שביושר לבב שימרתי לטוב לבבי ללב אחד בהתנדבתי את כל אלה ומן עמך שהתנדבו פתרו' בשלי אני בקי ויודע ובשל אחרים איני יודע אלא מה שראיתי שבשמחה התנדבו אני אומר: ועתה עמך הנמצאו פה ראיתי בשמחה להתנדב לך · כלומר ראיתי ששמחו בהתנדבם ואיני יודע אם מרכון לבם היה · כדכתיב וישמחו העם על התנדבם: הנמצאו פה · הנמצאים כאן הם הכתובים למעלה · ויקהל דוד את כל שרי ישראל וגו' · אבל עשירי ישראל כולם אשר בכל עיר ועיר לא נמצאו פה · ועל כן רבונו של עולם נתמעטה הנדבה שאילו היו שאר כל ישראל כאן את תתרבה הנדבה: שמרה זאת לעולם · וזכור לנו זאת הנדבה למצוה רבה ולצדקה: ליצר מחשבות לבב עמך · כי יצר שני לבבם ומחשבותם לטובה ומוסב הוא על כי אתה בוחן לבב וגו': והכן לבבם אליך · שני לבבם שלם להיות לב אחד אליך · וכן תפרש ולשלמה בני תן לבב שלם להכין לבבו שלם עם אלהיו לשמור מצותיו וגו' וכן בקש שלמה יהי יי' אלהינו עמנו עד והיה לבבם שלם: ולבנות הבירה אשר הכינותי · אפריי"טמי בלע"ז ועתה לפי שהכינותי וזמנתי הכל לפניך נקל לשלמה לבנות ובלבד שתהא ידך בו: ויאמ' דוד לכל הקהל · מוסב על ויקהל דוד את כל שרי וגו': ברכו את יי' אלהיכם · אלהי אבותיכם לא נאמר אלא אלהיכם דמשמע ולא אלהי אבותיהם · לכך נאמר ברכו את יי' אלהיכ' והם אמרו אלהינו ואלהי אבותינו · ולכך ויברכו כל הקהל ליי' אלהי אבותיהם מתוך ריצוי לשון ומאמת קדושתו: למחרת היום · אותו היום של וועד זה שדבר דוד כל דבריו כי אותו היו' לא היה להם פנאי כי כשהלכו מן הוועד עסקו לקנו' בהמו' לצורך הקרבנות עד הלילה ולמחר ויזבחו ליי' זבחים וגו': פרים אלף כבשים אלף ונסכיהם · דוגמ' אלים חמשה עתודים חמשה וגו' שיעור אחד לכולם: וזבחים לרב · כן דרך המקרא לדבר כשמדבר בשנים ובשלשה דברים מניח הראשון עד לבסוף ומפרש האחרון מיד וכן ויבוא לבן באהל יעקב עד ויבוא באהל רחל · והלא כבר נאמר ויבא לבן באהל יעקב אוא אהל רחל · אלא לא מצא הוא מוסב על האמהו' האחרונות וסוב מפרש הראשון ויצא מאהל לאה תחלה ויבא באהל רחל מאהל לאה הלך אל אהל רחל לפי שדברים אחרים צריך לומר על זה ורחל לקחה וגו' · וסוב אין נופל לומר ובאהל שתי האמהות · ולא מצא · הכא נמי צריך לומר על הזבחים דברים אחרים ויאכלו וישתו ביום ההוא וגו' · ואם היה אומר ויזבחו ליי' זבחים היה מפסיק בין הזבחים והעולות בדברים אחרים · וכדי שלא להפסיק לא אמרו מיד · והמתין עד בסוף ואומ' וזבחים לרב ויאכלו וישתו וכן הרב' דוגמ' · ויאכלו וישתו לפני יי' דוגמ' ויקח יתרו חתן משה וגו': וימליכו שנית לשלמ' בן דוד · כבר המליכוהו פעם א' כדכתי' במלכים ויקח צדוק הכהן את קרן וגו' · מפורש בהוריות מלך אין מושחין אותו ולמה משחו את שלמה דוד צוה למשחו כדי להוצי' מלבן של עוזרי אדוניהו להמליכו: וימשחו ליי' לנגיד · ולשון נגידו תרגום של משכו · ועל שם אשר יבא לפניהם ואשר יבוא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם: ולצדוק לכהן · לפי שמשח אביתר את אדניהו: וישב שלמה על כסא יי' למלך · כאן נופל לומר מלך על כסא יי' שהכסא של יי' להמליך עליו מי שירצה · ובמדרש מפורש כסאו היה מלא כמו הלבנה בט"ו בחדש כי מאברהם עד שלמה ט"ו דורות אברהם יצחק יעקב יהודה פרץ חצרון רם עמינדב נחשון שלמה בועז עובד ישי דוד שלמה וזהו שכתו' כסאו כשמש נגדי שאינו נחסר לעולם · ואם אתה רוצה לדמותו לירח יהי כירח שיכון לעולם ומשלמה ואילך נתמעטו המלכים מגדולת' כלבנה המתחסרת והולך עד צדקיהו ועיני צדקיהו עור: וישמעו אליו כל ישראל · מיד מה שאין כן בשאול כדכתי' ובני בליעל אמרו מה יושיענו זה וגם דוד לא מלך תחילה כי אם בחברון ז' שנים: וכל השרים והגבורים · וגם מה שאין כן באדוניהו כדכתי' במלכים והגבורי' אשר לדוד לא היו עם אדוניהו: וגם כל בני המלך נתנו יד · מה שאין כן באדניהו שלא שמו ידם תחתיו · נתנו יד אמונה תקעו כף שלמה לעבדו בלב שלם: ויתן עליו הוד מלכות · פתרו' נתן עליו חן מלכות דוגמ' ונתת מהודך עליו שהכל אמרו הגון זה · ובדניאל כתיב ועמד על כנו נבזה ולא נתנו עליו הוד מלכות: ודברי דוד המלך הראשנים · מה שאירעהו לדוד מתחלה עד סופו: הנם כתובים על דברי שמואל · בספר שמואל: ועל

ויתחזק ח' בקריאה וסימ' ויתחזק ישראל וישב על המטה· ויתחזק דוד באלהיו· ויתחזק העם איש יש: ויתחזק שלמה בן דוד על מלכותו דה"י· ויתחזק המלך רחבעם· ויתחזק אביה וישא לו נשים· וימלך יהושפט בנו· ויתחזק יותם· וב' ויתחזק וסי' ויקם יהורם על ממלכת אביו· ויתחזק ויבן את החומה· וכל התחזק דכו': סימן קדמא דסיפרא שמואל והרואה תנינא דסיפרא דיאשיהו שמואל הנביא ואפ"ס ראה" והכישה וגו' במחיר ח' וסימ' נמסר במלכים א' סימן ז' ויוחתים ה' וסימ' נמסר בספר שפטים סימ' א': יוציאו

ועל דברי גד החזה: עם כל מלכותו וגבורתו והעתים אשר עברו עליו ועל ישראל ועל כל ממלכות הארצות:

ויתחזק שלמה בן דויד על מלכותו ויהוה אלהיו עמו ויגדלהו למעלה: ויאמר שלמה לכל ישראל לשרי האלפים והמאות ולשפטים ולכל נשיא לכל ישראל ראשי האבות: וילכו שלמה וכל הקהל עמו לבמה אשר בגבעון כי שם היה אהל מועד האלהים אשר עשה משה עבד יהוה במדבר: אבל ארון האלהים העלה דויד מקרית יערים בהכין לו דויד כי נטה לו אהל בירושלם: ומזבח הנחשת אשר עשה בצלאל בן אורי בן חור שם לפני משכן יהוה וידרשהו שלמה והקהל: ויעל שלמה שם על מזבח הנחשת לפני יהוה אשר לאהל מועד ויעל עליו עלות אלף:

בלילה ההוא נראה אלהים לשלמה ויאמר לו שאל מה אתן לך: ויאמר שלמה לאלהים אתה עשית עם דויד אבי חסד גדול והמלכתני תחתיו: עתה יהוה אלהים יאמן דברך עם דויד אבי כי אתה המלכתני על עם רב כעפר הארץ: עתה חכמה ומדע תן לי ואצאה לפני העם הזה ואבואה כי מי ישפט את עמך הזה הגדול:

ויאמר אלהים לשלמה יען אשר היתה זאת עם לבבך ולא שאלת עשר נכסים וכבוד ואת נפש שנאיך וגם ימים רבים לא שאלת ותשאל לך חכמה ומדע אשר תשפוט את עמי אשר המלכתיך עליו: החכמה והמדע נתון לך ועשר ונכסים וכבוד אתן לך אשר לא היה כן למלכים אשר לפניך ואחריך לא יהיה כן: ויבא שלמה לבמה אשר בגבעון ירושלם מלפני אהל מועד וימלך על ישראל:

ויאסף שלמה רכב ופרשים ויהי לו אלף וארבע מאות רכב ושנים עשר אלף פרשים ויניחם בערי הרכב ועם המלך בירושלם: ויתן המלך את הכסף ואת הזהב בירושלם כאבנים ואת הארזים נתן כשקמים אשר בשפלה לרב: ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים ומקוא סחרי המלך מקוא יקחו במחיר: ויעלו ויוציאו ממצרים מרכבה בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה וכן לכל מלכי החתים ומלכי ארם בידם יוציאו: ויאמר שלמה לבנות בית לשם יהוה ובית למלכותו:

ויספר שלמה שבעים אלף איש סבל ושמונים אלף איש חצב בהר ומנצחים עליהם שלשת אלפים ושש מאות:

וישלח שלמה אל חורם מלך צר לאמר כאשר עשית עם דויד אבי ותשלח לו ארזים לבנות לו בית לשבת בו: הנה אני בונה בית לשם יהוה אלהי להקדיש לו להקטיר לפניו קטרת סמים ומערכת תמיד ועלות לבקר ולערב לשבתות ולחדשים ולמועדי יהוה אלהינו לעולם זאת על ישראל: והבית אשר אני בונה גדול כי גדול אלהינו מכל האלהים:

ז' וסימ' נמסר באיוב סימן פ"ח: הנה אני ז' דסמ' בקריאה וסימ' הנה אני קשרתי על אדני· הנה אני יי' אלהי כל בשר· הנה אני פותח את קברותיכם· הנה אני מביא בכם רוח· הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרי' · הנה אני לוקח את בני ישראל· הנה אני בונה בית:

רשי

ועל דברי גד· במעשה המגפה ולכבוד המלך מגיד ומזכיר לומ' כל פרשת גדולתו של מלך כתוב כאן ובמקומות אחרים וכן דמרדכי על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס: והעתי' אשר עברו עליו· עתי צרה שעברו עליו וזהו שאמ' דוד בידך עתותי הצילני מיד אויבי ורודפי: ועל ישראל· עתות שעברו על ישראל: ועל כל ממלכות הארצות· שבאו על ישראל דוגמ' בשמואל וירעם יי' בקול גדול על פלשתים ויהמם וגו' וכן ביהושפט ובעת החלו ברנה ותהלה נתן יי' וגו' וכן בסנחריב וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים: ויתחזק שלמה וגו'· מפני שיי' אלהיו עמו: ויאמר שלמה לכל ישראל· ומי הם אותם כל ישראל הם שרי האלפים כדכתי' לעיל ויקהל דוד את כל שרי ישראל וגו' ומה אמר להם שיבאו עמו לבמה אשר בגבעון: וילכו שלמה וכל הקהל עמו וגו'· וכן דרך הפסוקים לקצר ויאמר יי' לדג ויקא את יונה אמר לו להקיא ויקא וכן ויאמר יי' למלאך וישב חרבו אל נדנה: שאל מה אתן לך· בחר ושאל כל מה שתרצה ואני אתן לך: עתה יי' אלהים יאמן: פרש"י בלע"ז: כי אתה המלכתני· כלומר כיון שהמלכתני על עם רב כזה צריך אני שיהא בי חכמה וכח לצאת לפניהם וללחם מלחמותיהם כענין שכ' בשמואל ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו והואיל ועלי לשאול מה שבלבי אשאל מה שאני צריך וזה שתתן לי חכמה: ואצאה לפני העם הזה ואבואה· וגם למלך צריך שיהא לב חכם לידע לשפוט העם ואני נער ורך אפילו אלף חכמים חכמי' היה קשה להם לשפוט עם גדול כזה אי איפשר בלא עסקים רבים שבאים לדון ואין לי מתון לעיין בדינם שעוד זה קובל ואינו מפסיק דבריו והנה בא אחר וצועק ומי יוכל לפסוק אלף דינין כיום אחד אם לא חכם ונבון אשר רוח אלהים בו וזה אני שואל שתתן לי חכמה ומדע לשפוט עמך זה הגדול כי זה אני צריך שתתן לי: יען אשר היתה זאת עם לבבך· שאין אדם שואל דבר זה אלא מי שיש יראת שמים בלבו כענין שנאמ' ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלהים: ואת נפש שונאיך· לנקום: החכמה והמדע נתון לך· מה ששאלת· עושר ונכסים וכבוד· אשר לא שאלת אתן לך: אשר לא היה כן למלכים אשר לפניך ואחריך לא יהיה· מוסב על עושר וכבוד אשר לא שאלת כי החכמה שאני נותן לך בה תלוי גם עושר גם כבוד גם אריכות ימים דכתיב אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד וזהו שכתוב במלכים ויגדל המלך שלמה מכל מלכי הארץ לעושר ולחכמה וגו': וינחם בערי הרכב· הניח מקצת אותם פרשים ורכב בערי הרכב ועל שם שרכבי המלך שם היו קוראים אותן העיירות ערי הרכב ומקצתם הניח עמו לירושלם: כאבנים· מרוב כסף וזהב שהיה לו לא היה מקפיד על נתינת כסף וזהב בכל העיר לעשות שולחנות וכסאות ורבותינו אמרו כאבני עשר וי"א אמות שהיה לו אבני גזית כן עשה מן הכסף: ומוצא הסוסים אשר לשלמה· כלומ' כל מוצא סוסים אשר לשלמה לא היה כי אם ממצרים: ומקוא סחרי המלך· ומקוה אסיפת הסוסים במצרים וקורין לו בלשון אשכנז שטוט"א: להקדיש לו· לצורך מה: להקטיר לפניו קטורת· שהוא דרך כבוד וגם מקפיל כי אם להקטיר לפניו: לעולם זאת על ישראל· לכך אני מבקש לשלוח אלי בנין טוב וחזק לפי שלעולם זקוק על ישרא' להקריב קרבנם בבית זה אשר אני בונה: והבית אשר אני בונה גדול· לפיכך צריך אני שתשלח לי מתבונניך ואם תאמר תקטין את הבית כדי שלא תצטרך לאחרים אינו יכול כי גדול אלהינו מכל האלהים ולכך איני יכול להקטינו ולהמעיטו: ומי

וידע ג' בקריאה ואת' וסימ' וידע דעת עליון· וידע חושי בו· וידע לפתח פתוחים· חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים: את השמים ואת הארץ ג' דסמ' וסימ' בראשית ברא אלהים· זכור את יום השבת לקדשו· ביני ובין בני ישראל אות הוא לעולם· העדתי בכם היום את השמי' ואת הארץ דסדר דברים· וחברו דסוף נצבי'· ויתפלל חזקיהו דמלכי' וחברו דישעיה· הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם· ואם יסתר איש במסתרים· אהה אדני יי'· אדני יי': ואני מרעיש· אני מרעיש· ויאמר חורם ברוך יי': במדה ג' דגשי' בקריא'

ומי יעצר כח לבנות לו בית כי השמים ושמי השמים לא יכלכלהו ומי אני אשר אבנה לו בית כי אם להקטיר לפניו: ועתה שלח לי איש חכם לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובברזל ובארגון וכרמיל ותכלת וידע לפתח פתוחים עם החכמים אשר עמי ביהודה ובירושלם אשר הכין דויד אבי: ושלח לי עצי ארזים ברושים ואלגומים מהלבנון כי אני ידעתי אשר עבדיך יודעים לכרות עצי לבנון והנה עבדי עם עבדיך: ולהכין לי עצים לרב כי הבית אשר אני בונה גדול והפלא: והנה לחטבים לכרתי העצים נתתי חטים מכות לעבדיך כרים עשרים אלף ושערים כרים עשרים אלף ויין בתים עשרים אלף ושמן בתים עשרים אלף: ויאמר חורם מלך צר בכתב וישלח אל שלמה באהבת יהוה את עמו נתנך עליהם מלך: ויאמר חורם ברוך יהוה אלהי ישראל אשר עשה את השמים ואת הארץ אשר נתן לדויד המלך בן חכם יודע שכל ובינה אשר יבנה בית ליהוה ובית למלכותו: ועתה שלחתי איש חכם יודע בינה לחורם אבי: בן אשה מן בנות דן ואביו איש צרי יודע לעשות בזהב

ובכסף בנחשת בברזל באבנים ובעצים בארגמן בתכלת ובבוץ ובכרמיל ולפתח כל פתוח ולחשב כל מחשבת אשר ינתן לו עם חכמיך וחכמי אדני דויד אביך: ועתה החטים והשערים השמן והיין אשר אמר אדני ישלח לעבדיו: ואנחנו נכרת עצים מן הלבנון ככל צרכך ונביאם לך רפסדות על ים יפו ואתה תעלה אתם ירושלם: ויספר שלמה כל האנשים הגיורים אשר בארץ ישראל אחרי הספר אשר ספרם דויד אביו וימצאו מאה וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות: ויעש מהם שבעים אלף סבל ושמנים אלף חצב בהר ושלשת אלפים ושש מאות מנצחים להעביד את העם: ויחל שלמה לבנות את בית יהוה בירושלם בהר המוריה אשר נראה לדויד אביהו אשר הכין במקום דויד בגרן ארנן היבוסי: ויחל לבנות בחדש השני בשני בשנת ארבע למלכותו: ואלה הוסד שלמה לבנות את בית האלהים הארך אמות במדה הראשונה אמות ששים ורחב אמות עשרים: והאולם אשר על פני הארך על פני רחב הבית אמות עשרים והגבה מאה ועשרים ויצפהו מפנימה זהב טהור:

וסי' לא תעשו עול במשפט במדה· אך רחוק יהיה ביניכם וביניו· את בית האלהים הארך אמות· אנ"ך· וסימנ' בלשון תרגום תעבדון רחיקין אריכין: זהב ד' פתחי' בקריאת וסימ' כל הזהב העשוי למלאכה בכל מלאכת הקדש· כפות זהב שתים עשרה מלאות קטרת· ויצף את הבית דסיפרא· ויהי כל זהב התרומה· וחד וזהב הארץ ההוא טוב:

רשי

ומי יעצור כח לבנות לו בית· לפי שאמר והבית אשר אני בונה גדול שמא יהא מסת' לך גדול כל סיפוקו ואין זה כי מי יעצור כח מי יוכל לרחוק ולעצור כח עצמו כל כך לבנות לו בית הראוי לו ודוגמ' למעלה שנעצר כח להתנדב: כי השמי' ושמי השמים לא יכלכלוהו· ולכך הוא אומר ומי אני אשר אבנה לו בית ומה שאני בונה לו לא כאם הוא כי אם להקטיר בו לפניו: ובארגן· זה ארגמן: וכרמיל· זו תולעת שני תרגו' שהרי לא נזכר כאן תולעת: ויודע לפתח פתוחים· דוגמ' פתוחי חותם שיודע לחתום ולצייר באבנים נ"ייליד בלשון אשכנז: כתתי חטים מכות· בלא ואל אוף ויש אומרים מכות כתותין להוציא חטים מן השבולת: ויין בתים· לשון בת מדה בלא כור ביבש: יודע בינה לחורם אבי· אומן חכם של אבי היה וגם שלי הוא: בן אשה· אמו' היתה: מן בנות דן· משבט דן: ואביו איש צרי· יהודי היה יושב בצור דוגמ' עובד אדום הגתי שהיה יושב בגת ולוי היה ובמלכים כתיב בן אשה אלמנה ממטה נפתלי: ואביו איש צרי אלא אמו מדן ואביו מנפתלי ומה צריך לייחס מאיזה שבט היו אביו ואמו זהו שכתו' דבני אלהים וגם נפתולי אלהים וגו' אמרה רחל מעתה עקמתי פתולים ועקמומיות עשיתי עד שאני יכולה לדמות עצמי ללאה אחותי אם לאה תתפאר בבצלאל בנה שעשה המשכן יצטרך להשתתף במלאכתו אחר מבני ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן ואם שלמה בן אחותי יבנה בית המקדש צריך להשתתף עמו מבני דן ונפתלי· ואביו איש צורי· ללמדך אף על פי שאמנו אלמנה צריך אדם לתפוש אומנות אביו: כך שמעתי מפי רבינו שלמה בר' לוי מנכטולא בן אחותו של רבינו משה הדרשן: רפסודות· ובמלכים כתי' דוברו' בלשון אשכנז פלוצין: על ים יפו· פי' על חוף הים כמו וירד יפו דיונה: ויספור שלמה כל האנשים הגרי'· מלא בב' יודין ומתחלה כשספרם דוד נקראו שם גרים ביו"ד אחת אבל שלמה ספרם בשעת מעשה כשבנה ולכך כתיב מלא ודוגמ' והעליתם את עצמותי מזה חסר אתכם בפר' ויחי ובשעת מעשה כשלקחן כתיב אתכם: ויספור· אחר הספר· למעלה דכתי' ויאמר דוד לכנוס את הגרים: ויעש מהם שבעים אלף וגו'· מה שחזר ומזכירן ומזכיר המספר בשביל שהפסיק הענין לכך הוצרך לומר אף עתה ולא יפסוק עד שיכלה כל הבנין ואומר מיד ויחל שלמה לבנות· וגומ' ואפילו בפסוק אחד מנהגו שמפסיק הענין ומתחיל לדברו הראשון כמו זאת עשו קחו לכם מחתות קרח וגו' ולמחרתו כתיב ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך וגו' וחוזר ואומר וקחו איש מחתתו וגו' אלא לפי שהפסיק בכמה פסוקים הוצרך שנית להכתב וכל שכן כאן: בהר המוריה· לפי אשר שם נראה הב"ה לדוד בגרן ארנן בהעצר המגפה והוא הר המוריה מקום דוד: ויחל לבנות בחדש השני· מפורש בתחילת ראש השנה ירושלמי ופתרו' בחדש השני בשני בחדש אייר לפי שרוצה לומר בשנת ארבע למלכותו הוצרך לכפול ואומר בשני ודוגמ' והמים היו הלוך וחסור עד החדש העשירי ודוגמ' במלכים בשנה הרביעית בחדש זיו הוא החדש השני למלוך שלמה וגו' מוסב על השנה הרביעית ואז בשנת ארבע למלכותו התחיל בשני כי כל ימי החורף לא היה יכול מפני הקור ובניסן לא היה יכול מפני הפסח: הארך אמות במדה· ולפי שהפסיק ואמ' במדה הראשונה אומ' עוד אמות כלומר ארך אמות הבית ששים אמה בין דביר להיכל ורחב אמות עשרי': והאולם אשר על פני הארך· ארך של אולם שעל פני רחב הבית עשרים שהרי ארך האולם בכל רחב הבית עשרים אמה מצפון לדרום וכל מדה יתירה קרויה ארך והפחותה קרויה רחב ולפי שההיכל מדתו ממזרח למערב יתיר' קרויה ארך ומן הצפון לדרום פחותה קרויה רחב ובאולם שמדתו מן הצפון לדרום יתירה קרויה ארך ומדת מן המזרח למערב שהיא פחותה קרויה רחב ורחב האולם עשר כמפורש במלכים עשר באמה רחבה על פני הבית: והגבה מאה ועשרים· ובמלכים כתיב ושלשים אמה קומתו הא כיצד גובה הקומה מתקרקעית הבית עד קירוי עלייה ראשונה שלשים אמות ומעלייה לעלייה עד גג העליון תשעים אמות· כדכתיב ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם ואת בתיו וגנזכיו ועליותיו מכלל שהיו שם עליות: ויצפהו מפנימ' זהב· משנים ההיכל שהוא הבית הגדול חפה זהב ולא האולם וזהו שמפרש והולך היאך עשה ואת הבית הגדול חפה משפנים כל הבית זהב טהור חפה עץ ברושים שכל הבית הדביר וההיכל כפה מתחילה עצי ברושים ואחר כך ויחפהו זהב טוב על קירות הברושים ומשום כפוי זהב שרצה לכפות הבית חפהו מתחילה בעצים כדי שיתקיים הזהב בחוזק שהיה מחזק לזהב במסמרי' בציורי העץ שהיה מצייר ציורין כגון תמורים הם אילנות כמין תמרים וכרובים ובמלכים כתיב וקלע עליהם מקלעות כרובים ותמורות ופטורי ציצים כמו ויצץ ציץ ופטורי· כמו פוטר אדם אסתו אשטוורפין בלשון אשכנז: מפי רבינו אליעזר בר' משלם ז"ל: ויחפהו

האחר ג׳ בקריא׳ וסימ׳ ואמר אליה כיום האחר • הכרוב האחר • דבקה לכנף כרוב האחר ׃ עמדים העמדים י״א חס׳ וי״ו בקריאה וסימנ׳ ועמדיו עשרים ואדניהם עשרים נחשת
ר״פ • וכן לפאת צפון בארך קלעים מאה ארך ועמדיו עשרים • ולפאת ים קלעים חמשים באמה • והאדנים לעמדים נחשת ווי העמדים וחשקיהם כסף • והמשני את העמדים

וְאֶת־הַבַּיִת הַגָּדוֹל חִפָּה עֲצֵי בְּרוֹשִׁים וַיְחַפֵּהוּ זָהָב
טוֹב וַיַּעַל עָלָיו תִּמֹרִים וְשַׁרְשְׁרוֹת׃ וַיְצַף אֶת־הַבַּיִת
אֶבֶן יְקָרָה לְתִפְאָרֶת וְהַזָּהָב זְהַב פַּרְוָיִם׃ וַיְחַף
אֶת־הַבַּיִת הַקֹּרוֹת הַסִּפִּים וְקִירוֹתָיו וְדַלְתוֹתָיו זָהָב
וּפִתַּח כְּרוּבִים עַל־הַקִּירוֹת׃ וַיַּעַשׂ אֶת־בֵּית־
קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים אָרְכּוֹ עַל־פְּנֵי רֹחַב־הַבַּיִת אַמּוֹת
עֶשְׂרִים וְרָחְבּוֹ אַמּוֹת עֶשְׂרִים וַיְחַפֵּהוּ זָהָב טוֹב
לְכִכָּרִים שֵׁשׁ מֵאוֹת׃ וּמִשְׁקָל לְמִסְמְרוֹת לִשְׁקָלִים
חֲמִשִּׁים זָהָב וְהָעֲלִיּוֹת חִפָּה זָהָב׃ וַיַּעַשׂ בְּבֵית־
קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים כְּרוּבִים שְׁנַיִם מַעֲשֵׂה צַעֲצֻעִים
וַיְצַפּוּ אֹתָם זָהָב׃ וְכַנְפֵי הַכְּרוּבִים אָרְכָּם אַמּוֹת
עֶשְׂרִים כְּנַף הָאֶחָד לְאַמּוֹת חָמֵשׁ מַגַּעַת לְקִיר הַבַּיִת
וְהַכָּנָף הָאַחֶרֶת אַמּוֹת חָמֵשׁ מַגִּיעַ לִכְנַף הַכְּרוּב
הָאַחֵר׃ וּכְנַף הַכְּרוּב הָאֶחָד אַמּוֹת חָמֵשׁ מַגִּיעַ
לְקִיר הַבָּיִת וְהַכָּנָף הָאַחֶרֶת אַמּוֹת חָמֵשׁ דְּבֵקָה
לִכְנַף הַכְּרוּב הָאַחֵר׃ כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים הָאֵלֶּה פֹּרְשִׂים
אַמּוֹת עֶשְׂרִים וְהֵם עֹמְדִים עַל־רַגְלֵיהֶם וּפְנֵיהֶם
לַבָּיִת׃ וַיַּעַשׂ אֶת־הַפָּרֹכֶת
תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְכַרְמִיל וּבוּץ וַיַּעַל עָלָיו כְּרוּבִים׃
וַיַּעַשׂ לִפְנֵי הַבַּיִת עַמּוּדִים שְׁנַיִם אַמּוֹת שְׁלֹשִׁים
וְחָמֵשׁ אֹרֶךְ וְהַצֶּפֶת אֲשֶׁר־עַל־רֹאשׁוֹ אַמּוֹת חָמֵשׁ׃
וַיַּעַשׂ שַׁרְשְׁרוֹת בַּדְּבִיר וַיִּתֵּן
עַל־רֹאשׁ הָעַמֻּדִים וַיַּעַשׂ רִמּוֹנִים מֵאָה וַיִּתֵּן
בַּשַּׁרְשְׁרוֹת׃ וַיָּקֶם אֶת־הָעַמּוּדִים עַל־פְּנֵי הַהֵיכָל
אֶחָד מִיָּמִין וְאֶחָד מֵהַשְּׂמֹאול וַיִּקְרָא שֵׁם־הַיְמָנִי
יָכִין וְשֵׁם הַשְּׂמָאלִי בֹּעַז׃
וַיַּעַשׂ מִזְבַּח נְחֹשֶׁת עֶשְׂרִים אַמָּה אָרְכּוֹ ד
וְעֶשְׂרִים אַמָּה רָחְבּוֹ וְעֶשֶׂר אַמּוֹת קוֹמָתוֹ׃
וַיַּעַשׂ אֶת־הַיָּם
מוּצָק עֶשֶׂר בָּאַמָּה מִשְּׂפָתוֹ אֶל־שְׂפָתוֹ עָגוֹל סָבִיב
וְחָמֵשׁ בָּאַמָּה קוֹמָתוֹ וְקָו שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה יָסֹב
אֹתוֹ סָבִיב׃ וּדְמוּת בְּקָרִים תַּחַת לוֹ סָבִיב סָבִיב
סוֹבְבִים אֹתוֹ עֶשֶׂר בָּאַמָּה מַקִּיפִים אֶת־הַיָּם סָבִיב

ושמשון • ועמדים ועב על פניהם • ויקם את העמדים דמלכים • עמודים שנים וגלות דמלכים דר״פ • כה אמר י״י ארך תארך • ויעש שרשרות בדביר • כי כה אמר
י״י צבאות אל העמדים ועל הים דירמיה ׃

רשי

ויחפהו זהב • כלומר כשצייר כל הציורי׳ צפה זהב הקירות אחר שציורין ומחזקן במסמרות בכותל העץ כדי שלא ימוט מה שלא היה יכול לעשו׳ בכותל האבן ומשו׳ זה הטעם היה מחפה כל הבית מתחילה בעצי ברושים ׃ ושרשרות • פתרונו צייר ציורין הרבה מלא כל וכשראה שהיה כלום חלק בין ציור לציור היה מצייר ציור כעין שרשרת שמדביקין בו כל דבר כמו כן היה עושה כאן בין ציור לציור כדי שלא יהיה חלק בנתיים • ע״א מתש שרשרת של זהב עשה ודבק הצורות בהן יחד ׃ ויצף הבית אבן יקרה • שקבורבץ אבני׳ יקרות בזהב בקירות הבית לתפארת ולנוי • והזהב שאומר ויחפהו זהב טהור מזהב פרוים היה • פרוים שם מקום ורבותינו פרשו שדומה לדם פרים מרוב שבחו ואדמימותו ׃ ויחף • כמו ויצף מה צפה בבית ומפרש הקירות והספים ׃ וקירותיו • של ספי הבית שהיו של אבנים ומפור׳ קירותיו ודלתותיו זהב ובמלכים כתוב עד קירות הספון ׃ ולכך קורא גג קירות הספון שהגג היה כמו ספינה ועריבה הפוכה שכן מנהג לקרו׳ את הקרוי עגול כעין ספינ׳ ׃
ויעש את בית וגו׳ • כך היה לו לומר ויעש את בית קדש הקדשים עשרים על עשרים אלא לפי שאמר למעלה כך והאולם על פני רחב הבית אמות עשרים וגו׳ אמר כאן כמו כן ׃ ויחפהו זהב טוב • אף בקדש הקדשים בנה תחילה קירות עץ ועליו חפה הזהב ומה שאין מזכיר כאן בקדש הקדשים שום עץ זהו משום גדולתו של בית המקדש כלומ׳ כל כותלי בית האחרון היו של זהב ולא היה בהן עץ וזה כבוד לקדש הקדשים ובמלכים מוכיח כן ותדע שבשביל כבוד הבית אין מזכיר שום עץ שהרי כתיב ויצף את הבית אבן יקרה ובמלכים לא כתיב אבן יקרה אלא כיצד אלא לפי שספר דברי הימי׳ למלכי יהודה הודיעך כי שלמה כוונתו לכבוד הבית׃ לככרים • מככרים ׃ ומשקל למסמרות • לחזק בהם הזהב בקירות העץ ׃ לשקלים • למשקל שקלים חמשים שקלים של זהב ׃ מעשה צעצועים • דוגמתו הכאכאים והצפיעות ותרגומו ובניא תבנית ילדים וילדות עשה לכרובים כרביא ושל עץ היו ושוב ויצפו זהב ובמלכים ויעש בדביר שני כרובים עצי שמן וכל מה שבפנים העץ אינו רוצה להזכיר בזה הספר משום כבודו ׃ וכנפי הכרובים ארכם אמות עשרים • כיצד כנף האחד לאמות חמש וסוף החמש מגעת לקיר הבית לדרום והכנף האחרת מגיע לכנף הכרוב האחר שבצדו הרי עשר אמות לכרוב האחד וכן לאחר נמצא כנף כרוב אחד מגיע לצפון וכנף כרוב אחד לדרום נמצא שהיו ארוכים ככל כותל המערב שהיה כ׳ אמות וגופם אמרו רבותינו בגם היו עומדין ולפי פשוטו נראה לי שהיה גופו בולט מהם כעוף זה שפורש כנפיו בולט גופו מחוץ כנפיו וקומתן מפורש במלכים קומת הכרוב האחד עשר באמה וכן הכרוב השני ׃ עומדים על רגליהם • בקרקעית הבית למערב ׃ ופניהם לבית • לפני׳ שלא היו ראשיהם זקופין שכר׳ שמביטין לחוץ אלא ראשם היה כפוף ומביטין לפניה׳ שכתיב ופניהם איש אל אחיו וכאן אומר ופניהם לבית אלא פונים היו ראשם זה כנגד זה וגם ראשיהם כפופי׳ לבית כלפי פני׳ והארון עומד היה במקום פריש׳ שני הכרובי׳ והיו כנפי הכרובי׳ מטין מן הכותל וסוככין על הכפורת ועל הארון בכנפיה׳ ולבד מכרובים אלו היו הכרובי׳ מעשה משה מן הכפורת עדיין ואדוקין ומדובקי׳ על הכפורת ועומדין עליו ואל תתמה שהרי כמו כן עשה עשר שולחנות ועשר מנורו׳ לבד מאותן של משה ׃ ויעש את הפרוכת תכלת וארגמן ׃ ותלה על הדלת שהיה באמה טרקסין שבו נכנסין לפני ולפנים אע״פ שהיה בו דלתות תלה עליו כדלקמן ופתח הבית דלתותיו הפנימיות לקדש הקדשים וגו׳ ׃ ויעל עליו כרובים • ציורי כרובים ׃ שלשים וחמש ארך • קומה ובמלכים ויצר את שני העמודים נחשת י״ח אמות פיר׳ רבינו שלמה ז״ל יבקש שניהם כאחד ושוב חלקו לשנים והאמה החסרה אינו חושבה לפי שאינה דומה למלאכת שאר העמוד כמו שאמר שם בענין ועל ראש העמודים מעשה פרח שושן וגם ר׳ יוסף פירש כן ולא נראה דמה לנו גבהה י״ח אלא כך שמעתי ודאי יבקש שניהם באחד ואחר כן חלקו לשנים ונמצא כל אחד י״ז אמה וחצי ׃ והצפת • שהיא כותרת שנאמר לשם עביו חצי אמה הרי כל אחד י״ח אמות צפת הוא כפוי כמו ויצפה אותם זהב כלומר היה עשוי כמין כובע חלל ועביו חצי אמה מלמטה וכשהופכו וכתנו על העמוד נמצא העובי חצי אמה הרי י״ח אמות ובמלכים קרהו כותרת לשון כתר כדכתיב ושתי כותרות וגו׳ ׃ ויתן בשרשרות׳ עשה שרשרות בראש הצפת תחתיו ובתוך השרשרות קבע צורת רימונים כדי לכסו׳ חלל הצפת כדכתיב לכסות את שתי גלות הכותרות ועל שם חללו קורא להם גולות כזו השבכה שכתב שם הם השרשרות לשון ועל שבכה יתהלך לשון ענפים כמו בסבך בקרנו ויש אומרים קופיא ור׳ אלעזר פי׳ ענפים ׃ על פני ההיכל • על פתח ההיכל בחוץ באולם כדמוכח במלכים וכותרו׳ אשר על ראש העמודים אולם ההיכל מעשה שושן ׃ אחד מימין • הפתח ׃ ואחד משמאל • הפתח • יכין ובועז יכין על שם מלכות בית דוד שנמשל לירח כדכתי׳ כירח יכון עולם • בועז ישים כגבור לרוץ והבית בבועז כמו תם בנא ינחמנו בשמואל כי מיי׳ שאלתיו ׃ ויקרא שם הימיני יכין • אע״פ שירח קטן משמש סויפיל לו ויהיה נכון כירח יכון ולא כלבנה המתחסרת אמר שלמה אם הקב״ה כינה מלכותי לשמש וירח אף אני אעשה דבר נכון וקיים עמודי נחשת גדולים • ד״א חירם שהיה מבני דן עשה את העמודים וקרא את האחד יכין על שם אביו שמשון שנאמר בו וילפת שמשון את שני עמודים התוך ושלמה קרא לשני בועז על שם זקינו בועז רוגמ׳ ויקרא לו לבן יגר שהדותא ׃ עשר באמה משפתו אל שפתו • עשר על עשר באמצעיתו עגול סביב ׃ וקו שלשים באמה יסוב אותו • כל שים בהקיפו שלשה טפחים ים ברחבו טפח ׃ וחמש באמה קומתו • עומקו ׃ ודמו׳ בקרים תחת לו • צורת דמות בקרים יצק ממנו לעמוד עליו ואדוקים בו כדאמ׳ בסוף הפסוק הבקר יצוקים במוצקתו ׃ סביב סובבים אותו עשר באמה מקיפים את הים • אין מפורש כאן מה הדבר שסובבן אלא במלכים כתיב ופקעים מתחת לשפתו סביב וגו׳ פקעים כגון שעושין לכוסות פומ״לים עגולים משום כוי ומתחת לשפתו היו עומדים בשלש אמות התחתונות מרובעות ושתים עליונות עגולות ואי אפשר להכיל אלפים בת יכיל שהם מאה וחמשים מקוה טהרה אלא בענין זה כמו שמפור׳ בערובין והעליונות מרובעות ותחתונות עגולות אי אפשר לומר דכי כתיב עגול סביב אשפתו כתיב ומה שאמר בפקעים הללו עשר אמה לכל רוח אבל במקום עגלו אי אפשר לומר עשר באמה סביב ׃ פנים

נגבה כ"ט בליש' הלוך ונסוע הנגבה • ולוט עמו הנגבה • אחרי הפרד לוט' והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת • ועשית את הקרשים • וישם את המנורה באהל מועד נכח השלחן • ויהי הגורל למטה בני יהודה דיהושע • מן הלשון הפונה נגבה דיהושע • ויהיו הערים מקצה למטה • נחל קנה נגבה • נגבה לאפרים וצפונה למנשה • ועבר משם הגבול לחח

שְׁנַיִם טוּרִים הַבָּקָר יְצוּקִים בְּמֻצַקְתּוֹ׃ עוֹמֵד עַל־שְׁנֵים עָשָׂר בָּקָר שְׁלֹשָׁה פֹנִים ׀ צָפוֹנָה וּשְׁלוֹשָׁה פֹנִים ׀ יָמָּה וּשְׁלֹשָׁה ׀ פֹּנִים ׀ נֶגְבָּה וּשְׁלוֹשָׁה פֹּנִים מִזְרָחָה וְהַיָּם עֲלֵיהֶם מִלְמָעְלָה וְכָל־אֲחֹרֵיהֶם בָּיְתָה׃ וְעָבְיוֹ טֶפַח וּשְׂפָתוֹ כְּמַעֲשֵׂה שְׂפַת־כּוֹס פֶּרַח שׁוֹשַׁנָּה מַחֲזִיק בַּתִּים שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים יָכִיל׃ וַיַּעַשׂ כִּיּוֹרִים עֲשָׂרָה וַיִּתֵּן חֲמִשָּׁה מִיָּמִין וַחֲמִשָּׁה מִשְּׂמֹאול לְרָחְצָה בָהֶם אֶת־מַעֲשֵׂה הָעוֹלָה יָדִיחוּ בָם וְהַיָּם לְרָחְצָה לַכֹּהֲנִים בּוֹ׃ וַיַּעַשׂ אֶת־מְנֹרוֹת הַזָּהָב עֶשֶׂר כְּמִשְׁפָּטָם וַיִּתֵּן בַּהֵיכָל חָמֵשׁ מִיָּמִין וְחָמֵשׁ מִשְּׂמֹאול׃ וַיַּעַשׂ שֻׁלְחָנוֹת עֲשָׂרָה וַיַּנַּח בַּהֵיכָל חֲמִשָּׁה מִיָּמִין וַחֲמִשָּׁה מִשְּׂמֹאול וַיַּעַשׂ מִזְרְקֵי זָהָב מֵאָה׃ וַיַּעַשׂ חֲצַר הַכֹּהֲנִים וְהָעֲזָרָה הַגְּדוֹלָה וּדְלָתוֹת לָעֲזָרָה וְדַלְתוֹתֵיהֶם צִפָּה נְחֹשֶׁת׃ וְאֶת־הַיָּם נָתַן מִכֶּתֶף הַיְמָנִית קֵדְמָה מִמּוּל נֶגְבָּה׃ וַיַּעַשׂ חוּרָם אֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וַיְכַל חִירָם לַעֲשׂוֹת אֶת־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בְּבֵית הָאֱלֹהִים׃ עַמּוּדִים שְׁנַיִם וְהַגֻּלּוֹת וְהַכֹּתָרוֹת עַל־רֹאשׁ הָעַמֻּדִים שְׁתָּיִם וְהַשְּׂבָכוֹת שְׁתַּיִם לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלּוֹת הַכֹּתָרוֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים׃ וְאֶת־הָרִמּוֹנִים אַרְבַּע מֵאוֹת לִשְׁתֵּי הַשְּׂבָכוֹת שְׁנַיִם טוּרִים רִמּוֹנִים לַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלּוֹת הַכֹּתָרוֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָעַמּוּדִים׃ וְאֶת־הַמְּכֹנוֹת עָשָׂה וְאֶת־הַכִּיֹּרוֹת עָשָׂה עַל־הַמְּכֹנוֹת׃ אֶת־הַיָּם אֶחָד וְאֶת־הַבָּקָר שְׁנֵים־עָשָׂר תַּחְתָּיו׃ וְאֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְלָגוֹת וְאֶת־כָּל־כְּלֵיהֶם עָשָׂה חוּרָם אָבִיו לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לְבֵית יְהוָה נְחֹשֶׁת מָרוּק׃ בְּכִכַּר הַיַּרְדֵּן יְצָקָם הַמֶּלֶךְ בַּעֲבִי הָאֲדָמָה בֵּין סֻכּוֹת וּבֵין צְרֵדָתָה׃ וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה לָרֹב מְאֹד כִּי לֹא נֶחְקַר מִשְׁקַל הַנְּחֹשֶׁת׃ וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֵת כָּל־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בֵּית הָאֱלֹהִים וְאֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֶת־הַשֻּׁלְחָנוֹת וַעֲלֵיהֶם לֶחֶם הַפָּנִים׃ וְאֶת־הַמְּנֹרוֹת וְנֵרֹתֵיהֶם לְבַעֲרָם כַּמִּשְׁפָּט לִפְנֵי הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר׃ וְהַפֶּרַח וְהַנֵּרוֹת וְהַמֶּלְקַחַיִם זָהָב הוּא מִכְלוֹת זָהָב׃ וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר וּפֶתַח הַבַּיִת דַּלְתוֹתָיו הַפְּנִימִיּוֹת לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים וְדַלְתֵי הַבַּיִת לַהֵיכָל זָהָב׃

קדמ' דפסו' • והאר הגבול ונסב לפאת ים כ' בו' • ודבתריה ופאת נגבה ר"פ • וירד גי הנם אל כתף היבוסי נגבה • ועבר הגבול אל כתף בית חגלה צפונה קדמ' דפסו' • עומד על שני עשר בקר דמלכים • לארבע רוחות יהיו דדה"י • לעבר אדום נגבה דדה"י • למזרח הלוים ששה לצפונה • עומד על שנים עשר דדה"י • ואת הים נתן מכתף הימנית • ופאת נגב תימנה דיחזקאל • ולאלה תהיה תרומת הקדש דיחזקאל • והיה מגרש לעיר צפונה • ופאת נגבה חמש מאות דסוף יחזקאל • ראיתי את האיל מנגח • ועמדו רגליו ביום ההוא׃ סימן מלכים ויעש חירם את הכיורות • דה"י ויעש חורם את הסירות ואת היעים • מלכים וגלות הכותרות אשר • דה"י והגולות והכותרות׃ כל קריא את המזלגות בב"א ואת המזלג' את הסירות ואת היעים דדה"י • מלכים בין סכות ובין צרתן • דה"י בין סכות ובין צרדתה׃

רשי

שנים טורים. היו הפקעים: יצוקים במוצקתו. הכל יצוקים יחד לא שחבר לו את הפקעים אחר שיצקו על ידי מסמרות או על ידי דבק שקורין שולדור"א בלע"ז: וכל אחוריהם ביתה. אחוריהם של בקרים הללו היו פונים ביתה אל תחתיהם שבצפון פונים אחוריהם כנגד אותן שבדרום ושל מזרח כנגד שבמערב: ועביו טפח. שוליו ודפנותיו אלא שהכל פיו היה דק מרוקע ומרודד: כמעשה שפת כוס. שעושין בו ומצוייר פרח שושן: מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל. אף זה מחזיק ובמלכים כתיב אלפים בת יכיל גודשא תלתא שהבת ג' סאין של איפה והבת תוכן אחד להם הרי לך ששת אלפים סאין נמצאו מאה וחמשים מקוה טהרה לארבעים סאות שאין מאה מקוואות נמצא גם לעשרים סאות שאין הכותרים חמשים מקוואות ואף לכשתחלוק הכלי לפי המדה שעשו חכמים אמה על אמה ברום שלש אמות למקוה תמצאו כן לשלש אמות מרובעות קומה ועשר על עשר משפתו אל שפתו מרובעות מאה מקוואות ולשתים אמות עגולות קומה ועשר על עשר משפתו אל שפתו עגולות חמשים מקוואות שמרובע יתר על העגול רביע: ויעש כיורים עשרה. לבד מאותן של משה: ויתן חמשה מימין. לכיור של משה: וחמשה משמאל לרחצה בהם. קידוש ידים ורגלים: את מעשה העולה ידיחו בם. ממימי הכיור ידיחו קרבי העולה ודוקא עולה אבל שלמים לא שהוא נאכל לבעלים ובכל העיר הכיורים היו לקדוש טבילה: ויעש את מנורות הזהב. עשר כמשפטם. למה נאמר במנורות כמשפטם לפי שמודיענו למה עשה עשרה מנורות והכל דרש מן התורה פרחים כפתורים גביעים משוקדים נאמרו בפרשה שבעים הרי לכל עשרה מנורות שבעה נרות: כן פי' אחי אמי דודי ר' קלונימוס בר' יהודה ומדרש הוא: ושבעה נרותיה. כנגד שבעה כוכבים חמה לבנה וכו': ויתן בהיכל חמש מימין. למנורה של משה: וחמש משמאל. וכולם בדרום משמאל של שלחן בצפון: ויעש מזרקי זהב מאה. שזורקין בו הדם על המזבח: ויעש חצר הכהנים. עזרת הכהנים: והעזרה הגדולה. זו עזרת ישראל: מכתף הימנית קדמה ממול נגבה. ריחק אותו מן המזרח מן כנגד הפתח לדרומה של עזרה. לפי שאין כבוד וכאה שיהו מטבילין כנגד פתח האולם: ויעש חירם את הסירות. סירות כחשת שעשוי לחתות הדשן לתת לתוך הסירות: והגלות והכתרות על ראש העמודים שתים. לשתי העמודים: והשבכות שתים. אלו השרשרות שנאמרו למעלה ותדע שכן הוא שהרי לא שכאן ולא במלכים מזכיר בפר' זו בשום מקום שרשרות: לכסות את שתי גלות הכתרות. לכסות חלל הכתרות בשבכות ואותן שבכים כענפי אחריות כמו שפירשתי: ואת הרמונים ארבע מאות. למעלה הוא אומר ויעש רמונים מאה הא כיצד אלא כך יש לנו לפרש ודאי ארבע מאות רמונים עשה כאשר נאמר כאן ומה שאמר מאה הרי מאה לכל טור וטור וארבע טורים הם כדאמ' שני טורים לשבכה אחת וכן שני טורים רמונים לשבכה האחת הרי ארבע טורים והרמונים היו מחוזרים בתוך השבכות המסובבים ותקועים לכסות בה היטיב את שתי גלות הכתרות: ואת המכונות עשה. ובמלכים כתו' ויעש את המכונות עשר. מכונות הם כני הכיור ושם מפורש מלאכתם: ואת הסירות ואת היעים ואת המזלגות. אע"פ שאמרנוהו כבר למעלה בא וחזר ושנה עוד להודיענו כי נחשת היו וגם מודיענו מזלגות שלא הוזכר למעלה: מרוק. תרגום מריקו הרמחים ומורק ושוטף במים ובמלכים כתי' ממורט כמו כי ימרט ראשו ותרגומו כנחשת טב: בעבי האדמה. תרגום' בגבושתא באדר"לא בלע"ז: בין סכות ובין צרדתה. ובמלכים כתיב צרתן צרדתה הוא מקומו של ירבעם וירבעם בן נבט אפרתי מן הצרדה ושם אמו צרועה אשה אלמנה. לפי שמת מטמא באהל וגם מצורע כמו כן וכן עז' כמו ששנינו בפרק כל הצלמים בסופו אלמנה שאלמן ישראל מאלהיו מן צרדתה כדאמ' שהפר התורה ולא הרחיבה הפר דת אלהינו. כן פירש לי דודי ז"ל: ואת המנורות ונרותיהם. להוציא מלבן של מפרשין נרות היו עושין מגופה של מנורה ואדוקין בה שהרי כתיב ואת המנורות ונרותיהם מה שהזכיר את הנרות בפני עצמן ולא שאר מעשה המנורה בפני עצמו גביעים כפתורים ופרחים מכלל שלא היו הנרות אדוקין והואיל ואין אדוקין בה כר' כמעשה אחר וצריך להזכיר נרותיהם אבל שאר מלאכו' שהיו אדוקין בה אינו מזכיר שנקראי' על שם המנורה ומה שכתב עשר מנורות ועשר שלחנות ועשר כיורים והכרובים וכל אשר עשה מפורש בברייתא דר' פנחס בן יאיר: והפרח. פירשו רבותינו הוא כנגד אותו פרח שהוסיף משה בפרשת בהעלותך עד ירכה עד פרחה וגו' שלא נאמר בתרומה: והמלקחים זהב. שמגביהי' הפתילה מן הנר שיש בו השמן: הוא מכלו' זהב. מזוקק וצרוף פין בלע"ז ובמכוות מפורש מכל זהב שהיה לו לשלמה מרוב הזהב שנכנס במנורה לזוקקה ולקיים מנורת זהב טהור: והמזמרות. כלי זמר: והמזרקות. לזרוק בהם דם על המזבח: והכפות. לבזיכי לבונה: והמחתות. לחתות בהם תרומות הדשן ושאר הדשן להרים מעל המזבח ולקח מלא המחתה וגו': ויבא

ותשלם ג׳ בקריאה וסימ׳ ותשלם כל המלאכה אשר עשה המלך שלמה׳ ותשלם החומה בעשרים וחמשה דעזרא׳ באהל ו׳ קמצין וסימ׳ בלשון תרגום שרא עלת בענגא דנשיא בקימא דארונא וביאור׳ ויאמרו אליו איה שרה אשתך׳ כל הבא אל האהל וכל אשר באהל׳ וירא יי׳ באהל בעמוד ענן׳ תבורך מנשים יעל׳ ויעלו את ארון ה׳ ויעלו את הארון דדה״י׳ החוצה ו׳ בקריאה וסימ׳ ויוצא אותו החוצה׳ ויהי כהוציאם אתם החוצה ויאמר המלט על נפשך׳ ולרבקה אח ושמו לבן׳ ותתפשהו בבגדו לאמר

ותשלם כל המלאכה אשר עשה שלמה לבית יהוה ויבא שלמה את קדשי דויד אביו ואת הכסף ואת הזהב ואת כל הכלים נתן באצרות בית האלהים׃ אז יקהיל שלמה את זקני ישראל ואת כל ראשי המטות נשיאי האבות לבני ישראל אל ירושלם להעלות את ארון ברית יהוה מעיר דויד היא ציון׃ ויקהלו אל המלך כל איש ישראל בחג הוא החדש השבעי׃ ויבאו כל זקני ישראל וישאו הלוים את הארון׃ ויעלו את הארון ואת אהל מועד ואת כל כלי הקדש אשר באהל העלו אתם הכהנים הלוים׃ והמלך שלמה וכל עדת ישראל הנועדים עליו לפני הארון מזבחים צאן ובקר אשר לא יספרו ולא ימנו מרב׃ ויביאו הכהנים את ארון ברית יהוה אל מקומו אל דביר הבית אל קדש הקדשים אל תחת כנפי הכרובים׃ ויהיו הכרובים פרשים כנפים על מקום הארון ויכסו הכרבים על הארון ועל בדיו מלמעלה׃ ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן הארון על פני הדביר ולא יראו החוצה ויהי שם עד היום הזה׃ אין בארון רק שני הלחות אשר נתן משה בחרב אשר כרת יהוה עם בני ישראל בצאתם ממצרים׃ ויהי בצאת הכהנים מן הקדש כי כל הכהנים הנמצאים התקדשו אין לשמור למחלקות׃ והלוים המשררים לכלם לאסף להימן לידתון ולבניהם ולאחיהם מלבשים בוץ במצלתים ובנבלים וכנרות עמדים מזרח למזבח ועמהם כהנים למאה ועשרים מחצררים בחצצרות׃ ויהי כאחד למחצצרים ולמשררים להשמיע קול אחד להלל ולהדות ליהוה וכהרים קול בחצצרות ובמצלתים ובכלי השיר ובהלל ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו והבית מלא ענן בית יהוה׃ ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד יהוה את בית האלהים׃

אז אמר שלמה יהוה אמר לשכון בערפל׃ ואני בניתי בית זבל לך ומכון לשבתך עולמים׃ ויסב המלך את פניו ויברך את כל קהל ישראל וכל קהל ישראל עומד׃ ויאמר ברוך יהוה אלהי ישראל אשר דבר בפיו את דויד אבי ובידיו מלא לאמר׃

שנבהעמ׳ ויהי כראותה כי עזב בגדו בידה׃ ויהי כשמעו כי הרימותי קולי ואקרא׳ ויהי כהרימי קולי ואקרא׳ כי ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם ובן אין לו׳ בחוץ תעמד והאיש אשר אתה נושה בו׳ והיה כל אשר יצא מדלתי ביתי׳ ויהי לו שלשים בנים דאבצן׳ וישכימו ויהי בעלות השחר׳ ויאריכו הבדים דמלכים׳ ויקרא את נערו משרתו׳ ויאריכו הבדים ויראו דסיפרא׳ יען בצר ובכתף תהדפו׃

רשי

ויבא שלמה את קדשי׳ וכל מה שבפסוק לפי פשוטו מה שנשאר לו מן ההקדשות שהקדיש דוד כדכתיב למעלה גם אותם הקדיש המלך דוד ליי׳ עם הכסף והזהב אשר נשא מכל הגוים וגו׳ ומה שהותיר לו נתן באוצרות בית האלהים ומדרש אגדה יש מחכמים אומרי׳ לפי שהיה ידוע שסופו ליחרב ושלא יהו אומרים האומות קשה ירושתינו שלקחה נקמתה מן הבית הזה שנבנה מן הגזילות וחמסים שגזל דוד מגויים שלהם ויש אומרים כך אמר הקב״ה רעב היה בימי דוד שלש שנים שנה אחר שנה והיה לו לבזבז ההקדישות הללו להחיות בהן עניי ישראל ואני מביא שמע שהרי בכל ההקדשו׳ שדוד הקדיש כמו שכתו׳ למעלה לא נאמר בהן בה עשה שלמה דבר פלוני זה כאשר נאמר בנחשת שנאמר ומטבחת ומכון ערי הדרעזר לקח דוד נחשת רבה מאד בה עשה שלמה את ים הנחשת וגו׳ אבל מכסף ומזהב שלא נאמר בה עשה שלמה שום דבר מכלל שלא עשה וזהו שאין כתיב כאן שום נחשת כי אם זהב וכסף ולפי פשוטו נראה לי מה שלא אמ׳ נחשת לפי שהנחשת בזול ואינו ראוי וכדי והגון להביא נחשת באוצרות בית יי׳׃ אז יקהל שלמה את זקני ישראל׳ נהג במדת חכמה שהקהיל הזקנים ולא הבחורים יותר מדוד שהקהיל הוא אף הבחורים כדכתי׳ ויקהל דוד את כל ישראל ירושלם וגו׳׃ בחג׳ הוא חג הסכות׃ ואת אהל מועד׳ שעשה משה גנזו שלמה בבית אוצרות האלהים עם שאר כלים והקדשות לפי שלא הוצרך לו ורבותינו אמרו שנגנזו׃ ואת כל כלי הקדש אשר באהל׃ אשר נטה דוד לארון׃ העלו אותם הכהני׳ הלוים׳ פתרו׳ מוסב למעלה שאמר וישאו הלוים את הארון ומפרש מי היו אותם הלוים שאמרתי לך למעלה׃ הכהנים הלוים׳ שאף הכהנים מבני לוי הם ולא לוים ממש היו וכן כתוב במלכים ויעלו הכהנים את הארון וגם הכלים ואהל מועד העלו ועמהם הלוים כמשפטם׃ ויהיו הכרובים פורשים כנפים על מקום הארון׳ במקום שהארון עומד שם לפיכך ויכסו הכרובי׳ על הארון׃ ועל בדיו מלמעלה׃ למעלה לארון כך היו עומדי׳ הבדים המשכו כל כך לחוץ כלפי מזרח שהיה יכול הארון לעמוד תחת הכרובים ממש בלא עכוב הבדים ולפיכך ויכסו הכרובים על הארון וגם את הבדים כסו קצת אבל הארון ולא כולם שהיו מגיעים עד המזרח ואיך יכול לפרש שכסו הכרובים על כל הבדים וגם משום דבר זה ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן הארון על פני הדביר שאם לא כן אלא כאחד מדה אחת היו מוסכין זה מזה והלא הבדים שעשה משה עדיין הם היו שם והם עומדי׳ בקדש הקדשים של אהל מועד שלא היה כי אם עשר וזה היה עשרים והיה מגיע מקיר אל קיר והכרובים של משה של׳ אף בהם פורשים וסוככים אין צריך לזוז כלל מן הבדים ממקומם שהרי הכרובים של משה עומדים היו למעלה לארון על הכפרת וכרובים שנאמר כאן אותן שעשה שלמה עומדים על רגליהם בקרקע ואעפ״כ אותן של משה עדיין היו ארוכין על הכפרת כך פירש ר׳ נתן ורבי׳ פירשו הכהנים רצו להכניס הארון עם בדיו בדביר ולא הספיקו כי הענן מלא את בית יי׳ ולא יכלו להביא את הכרובי׳ עד כותל מערבי ממש ועל כן היו בולטין בפרוכת אך קשה לי דכתי׳ ויהי בצאת הכהנים ואחר כן מלא כבוד יי׳ את בית האלהים ורבי יוסף זצ״ל פיר׳ ויתארכו לא נאמר דמשמע ויתארכו הן עצמן אלא ויאריכו דמשמע אחרים מאריכין אותם ומפר׳ האומנין האריכו הבדי׳ עד לעשרי׳ והיו נוגעין שתי קצותם לכותל מזרחי ושתי קצותם לכותל מערבי ותימה יש והיאך יכלו לפרש כנפיהם ולכסות הארון שהיה עשר אמות מהן׃ ויהי בצאת הכהנים מן הקדש׳ מיד היה לו לסמוך והבית מלא ענן בית יי׳ אלא שמפסיק בנתים וכן במלכים ויהי בצאת הכהנים מן הקדש והענן מלא את בית יי׳׃ כי כל הכהנים הנמצאים התקדשו׳ לדבר זה אין לשמור למחלקות כד״ר של לוים וכ״ד של כהנים אלא כל הנמצאים התקדשו׃ ויהי כאחד למחצצרי׳ פתרו׳ ויהיו אחודים יחד למחצצרים כולם יחד ומתה היו אחודים לדבר זה להשמיע קול אחד יחד להלל ולהודו׳ ליי׳׃ אז אמר שלמה׳ הואיל והבית מלא ענן עכשיו אני יודע שהשכינה שרויה בו בערפל כי כן דרכו ככתוב ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים ודאי שרצונו להתעכב בו׃ ובספרי פי׳ אז אמ׳ שלמה כשראה הענן עתה אני רואה שהשכינה שרויה בבית אשר בניתי שהריכך הבטיח לבוא ולשכון בו מתוך ענן וערפל והיכן אמ׳ כי בענן אראה על הכפרת׃ בית זבול׳ מדור׃ לשבתך עולמים׳ שמשנבחרה לא שרתה שכינה במקום אחר ולא הותרו הבמות׃ ויברך את כל קהל ישראל׳ ברכה האמורה בסוף הענין׃ אשר דבר בפיו׳ שיתן לו בן שיבנה לו ביתי ומלא׳ קיים דברו הטוב׃ מן

השמימה ל״א בקריאה וסימ׳ ויוצא אתו החוצה ויאמר הבט נא השמימה · ויחלם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה · קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן · ויקח את פיח הכבשן ויעמדו לפני פרעה · ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח · לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה · ויפנו אנשי העי אחריהם · והמשאת החלה לעלות מן העיר · ויהי בעלות הלהב מעל המזבח השמימה דמנוח · כי עשה שלמה דסיפרא · וישאו את עיניהם מרחוק ולא הכירהו וישאו קולם · ופסו׳ כל כל ומלה חדא

מן היום אשר הוצאתי את עמי מארץ מצרים לא
בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל לבנות בית
להיות שמי שם ולא בחרתי באיש להיות נגיד
על עמי ישראל: ואבחר בירושלם להיות שמי
שם ואבחר בדויד להיות על עמי ישראל: ויהי
עם לבב דויד אבי לבנות בית לשם יהוה אלהי
ישראל: ויאמר יהוה אל דויד אבי יען אשר היה
עם לבבך לבנות בית לשמי הטיבות כי היה עם
לבבך: רק אתה לא תבנה הבית כי בנך היוצא
מחלציך הוא יבנה הבית לשמי: ויקם יהוה את
דברו אשר דבר ואקום תחת דויד אבי ואשב על
כסא ישראל כאשר דבר יהוה ואבנה הבית לשם
יהוה אלהי ישראל: ואשים שם את הארון אשר
שם ברית יהוה אשר כרת עם בני ישראל: ויעמד
לפני מזבח יהוה נגד כל קהל ישראל ויפרש כפיו
: כי עשה שלמה כיור נחשת ויתנהו בתוך העזרה
חמש אמות ארכו וחמש אמות רחבו ואמות שלוש
קומתו ויעמד עליו ויברך על ברכיו נגד כל קהל
ישראל ויפרש כפיו השמימה: ויאמר יהוה אלהי
ישראל אין כמוך אלהים בשמים ובארץ שמר
הברית והחסד לעבדיך ההלכים לפניך בכל לבם
: אשר שמרת לעבדך דויד אבי את אשר דברת
לו ותדבר בפיך ובידך מלאת כיום הזה: ועתה
יהוה אלהי ישראל שמר לעבדך דויד אבי את
אשר דברת לו לאמר לא יכרת לך איש מלפני
יושב על כסא ישראל רק אם ישמרו בניך את
דרכם ללכת בתורתי כאשר הלכת לפני: ועתה
יהוה אלהי ישראל יאמן דברך אשר דברת לעבדך
לדויד: כי האמנם ישב אלהים את האדם על
הארץ הנה שמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף

כי הבית הזה אשר בניתי: ופנית אל תפלת
עבדך ואל תחנתו יהוה אלהי לשמע אל הרנה
ואל התפלה אשר עבדך מתפלל לפניך: להיות
עיניך פתחות אל הבית הזה יומם ולילה אל
המקום אשר אמרת לשום שמך שם לשמוע אל
התפלה אשר יתפלל עבדך אל המקום הזה:
ושמעת אל תחנוני עבדך ועמך ישראל אשר
יתפללו אל המקום הזה ואתה תשמע ממקום
שבתך מן השמים ושמעת וסלחת: אם יחטא
איש לרעהו ונשא בו אלה להאלתו ובא אלה
לפני מזבחך בבית הזה: ואתה תשמע מן השמים
ועשית ושפטת את עבדיך להשיב לרשע לתת
דרכו בראשו ולהצדיק צדיק לתת לו כצדקתו:
ואם ינגף עמך ישראל לפני
אויב כי יחטאו לך ושבו והודו את שמך והתפללו
והתחננו לפניך בבית הזה: ואתה תשמע מן
השמים וסלחת לחטאת עמך ישראל והשיבותם
אל האדמה אשר נתתה להם ולאבתיהם:
בהעצר השמים ולא יהיה מטר כי
יחטאו לך והתפללו אל המקום הזה והודו את
שמך מחטאתם ישובון כי תענם: ואתה תשמע
השמים וסלחת לחטאת עבדיך ועמך ישראל כי
תורם אל הדרך הטובה אשר ילכו בה ונתתה
מטר על ארצך אשר נתתה לעמך לנחלה:
רעב כי יהיה בארץ דבר כי
יהיה שדפון וירקון ארבה וחסיל כי יהיה כי יצר
לו איביו בארץ שעריו כל נגע וכל מחלה: כל
תפלה כל תחנה אשר יהיה לכל האדם ולכל
עמך ישראל אשר ידעו איש נגעו ומכאבו

בינתון וסימ׳ נמסר בשפטים ריש סימן כ׳ ובנחמיה סימן ז׳ וע״ש בנחמיה מה דקהלנא: ידעו י״ב בקריאה וסימ׳ למען ידעו דורתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל · ואמר ירבעם לאשתו קומי נא והשתנית · יוצרי פסל כלם תהו · למען ידעו ממזרח שמש את · לא ילמדו עוד איש את רעהו · ואטמא אתם במתנותם בהעביר כל · באו ימי הפקדה באו ימי השלום · כל תפלה כל תחנה דסיפרא · ואתה תשמע מן השמים בתרא דסיפרא · שיתה ה׳ מורה להם · למען ידעו דור אחרון · ויאמרו צרינו לא ידעו ·

רשי

מן היום אשר הוצאתי · סוף זה דברת אל אבי : ואבחר בירושלם · מוסב על לא בחרתי בעיר : ואבחר בדוד · מוסב על ולא בחרתי באיש : הטיבות כי היה עם לבבך · כלומ׳ גם אני בוחר בבית אשר עלה בלבך לבנותו לשכן שמי שם כמו שאמר למעלה : ויפרוש כפיו היה לומר כך ויפרוש כפיו השמימה ויאמר וגו׳ שאר שמפסיק בנתים להודיע על מה עמד וכן במלכי׳ ויפרוש כפיו השמים ויאמ׳ : כי עשה שלמה · מוסב על כנגד כל ישראל · כלומר היאך היה גבוה מכולם להשמיע דבריו : ויעמד עליו · ועתה יכולין לראותו כל ישר׳ ומשום שמפסיק הענין צריך לומר כבראשונה נגד כל קהל ישראל וכן ויפרוש כפיו השמימה : אין כמוך באלהים · שמה שאתה שומר הברית והחסד שאתה גוזר מן השמים לתת לאוהביך אתה מקיים וגוכן הברית והחסד לקיים הבטחתך בארץ : ההולכי׳ לפניך · כמו שהלך דוד אבי וזהו אשר שמרת לעבדך דוד בלשון אמנת הבטחה : כי האמנם ישב אלהים את האדם על הארץ · לשון תמיה וכי איפשר שיאמין אדם שישב אלהים על הארץ כי שמים ושמי השמים וגו׳ אלא מחמת חסד שגמלת לדוד אבי במכמת שכינתך : אף כי הבית הזה אשר בניתי · ולמה בניתיו להתפלל לפני השם ולפנות הוא אל תפלתינו : לשמוע אל הרנה · זו צעקה כמו ותעבר הרנה במחנה ועל כרחך על צעקתם של כל אדם שהוא כן מפני צרתו אל יתפלל אלא בצעקתו בסתר כך חבור המקרא וסוף הענין מוכיח שאמר ואתה תשמע ממקו׳ שבתך למרות שלא בכאו אלא לרעת בן להוריד בו שכינה כדי שישב על הארץ לשמוע ממכון שבתך אל התפלה שיתפללו בו : להיות עיניך פתוחות · בכל עת אשר יתפללו אליך : אם יחטא איש · מקרא זה על כל ישראל המחייב חבירו שבועה אם באמת הוא משביעו והנשבע נשבע לשקר אתה תשמע השמים ואם הדין על הנשבע שבעל הדין מזקיקו על שבועה של חנם אף המשביע קרוי רשע : ולהצדיק צדיק · שלא לענשו על השבועה שהרי באמת הוא נשבע · ותוספתא דסוטה מפרש את אשר יחטא בועל אשת איש · ונשא בו אלה ויחייב בו אלה כשם שהמים בודקין אותה כך המים בודקין אותו · לפני מזבחך כדכתיב והעמיד הכהן את האשה · לתת דרכו בראשו כדכתיב וצבתה בטנה · ולהצדיק צדיק דכתי׳ ונקתה ונזרעה זרע : ואם ינגף עמך · ולא מפני שידך קצרה מלהושיע אלא דבר זה גורם כי יחטאו לך : ושבו והודו את שמך · פתרו׳ והתודו את עונם והאחרון מוכיח והודו את שמך ומחטאתם ישובון כי תענם : והשיבותם · והשב אותם אל האדמה כי כשנופלים ונגפים לפני אויביהם תופשין מה שיכולים ומביאים אותם בשביה אל ארץ אחרת : בהעצר השמים · כדכתיב ועצר את השמים ולא יהיה מטר : כי תורם אל הדרך · כמו שעשית כשהיה רעב בימי דוד ג׳ שנים והורית ואמרת להם על שאול ועל בית הדמים כמו כן תורם אי זה חטא גורם להם על מה נעצרו השמים : כל נגע · פתרו׳ הרי זכרתי לך דבר שדפון וירקון נגיפה אף בעצירת גשמים ומה שוד להרבות אלא כל נגע וכל מחלה כי יהיה והתפלל : ופרש

עתה בה"ל בקריאה וסימ' עתה ידעתי כי גדול יי' מכל האלהים· עתה שמע בקלי איעצך ויהי· עתה קומו ועברו לכם את נחל זרד· עתה לך והכית את עמלק· עתה רוץ נא לקראתה ואמר לה· עתה המבלעדי יי' דמלכים· עתה הנה בטחת לך דמלכים· עתה בוא כתבה על לוח· עתה אקום יאמר יי'· עתה נבראו ולא מאז· עתה הקץ עליך וכליתי· עתה ירחקו את זנותם· עתה מקרוב אשפוך חמתי עליך דיחזקאל· עתה יהרדו האיין· עתה תתגודדי בת גדוד· עתה למה תריעי ריע· עתה תנו לבבכם

ופרש כפיו אל הבית הזה: ואתה תשמע מן השמים מכון שבתך וסלחת ונתתה לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו כי אתה לבדך ידעת את לבב בני האדם: למען ייראוך ללכת בדרכיך כל הימים אשר הם חיים על פני האדמה אשר נתתה לאבתינו: וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה למען שמך הגדול וידך החזקה וזרועך הנטויה ובאו והתפללו אל הבית הזה: ואתה תשמע מן השמים ממכון שבתך ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי למען ידעו כל עמי הארץ את שמך וליראה אתך כעמך ישראל ולדעת כי שמך נקרא על הבית הזה אשר בניתי: כי יצא עמך למלחמה על איביו בדרך אשר תשלחם והתפללו אליך דרך העיר הזאת אשר בחרת בה והבית אשר בניתי לשמך: ושמעת מן השמים את תפלתם ואת תחנתם ועשית משפטם: כי יחטאו לך כי אין אדם אשר לא יחטא ואנפת בם ונתתם לפני אויב ושבום שוביהם אל ארץ רחוקה או קרובה: והשיבו אל לבבם בארץ אשר נשבו שם ושבו והתחננו אליך בארץ שבים לאמר חטאנו העוינו ורשענו: ושבו אליך בכל לבם ובכל נפשם בארץ שבים אשר שבו אתם והתפללו דרך ארצם אשר נתתה לאבותם והעיר אשר בחרת ולבית אשר בניתי לשמך: ושמעת מן השמים ממכון שבתך את תפלתם ואת תחנתיהם ועשית משפטם וסלחת לעמך אשר

חטאו לך: עתה אלהי יהיו נא עיניך פתחות ואזניך קשבות לתפלת המקום הזה: ועתה קומה יהוה אלהים לנוחך אתה וארון עזך כהניך יהוה אלהים ילבשו תשועה וחסידיך ישמחו בטוב: יהוה אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דויד עבדך: וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה מהשמים ותאכל העלה והזבחים וכבוד יהוה מלא את הבית: ולא יכלו הכהנים לבוא אל בית יהוה כי מלא כבוד יהוה את בית יהוה: וכל בני ישראל ראים ברדת האש וכבוד יהוה על הבית ויכרעו אפים ארצה על הרצפה וישתחוו והודות ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו: והמלך וכל העם זבחים זבח לפני יהוה: ויזבח המלך שלמה את זבח הבקר עשרים ושנים אלף וצאן מאה ועשרים אלף ויחנכו את בית האלהים המלך וכל העם: והכהנים על משמרותם עמדים והלוים בכלי שיר יהוה אשר עשה דויד המלך להדות ליהוה כי לעולם חסדו בהלל דויד בידם והכהנים מחצצרים נגדם וכל ישראל עמדים: ויקדש שלמה את תוך החצר אשר לפני בית יהוה כי עשה שם העלות ואת חלבי השלמים כי מזבח הנחשת אשר עשה שלמה לא יכול להכיל את העלה ואת המנחה ואת החלבים: ויעש שלמה את החג בעת ההיא שבעת ימים וכל ישראל עמו קהל גדול מאד מלבוא חמת עד נחל מצרים: ויעשו ביום השמיני עצרת כי חנכת המזבח עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים:

ופשינם דה"י· ועתה עיני יהיו פתוחות· עתה אלהי יהיו נא עיניך· עתה יי' אלהים יאמן דברך· עתה חכמה ומדע תן לי· עתה אל תקשו לבבכם· עתה בני יהי אלהי עמך· עתה עם לבבי לכרות ברית· עתה ידעתי כי הושיע יי' את משיחו:

רשי

ופרש כפיו אל הבית הזה· את שאמר כל תפלה כל תחנה שיתפלל ויתחנן על זאת מכל אחת הדברים האלה אשר ידעו איש נגעו כלומר אם יתפלל על נגעו ועל מכאובו להסירו ממנו: וסלחת ונתתה לאיש ככל דרכיו וגו'· לרשע כרשעו ולצדיק כצדקתו שאם לא ישלם לרשע כפי רוע מעלליו יטיח דברים כלפי מעלה ויאמר אין אלהים אז יודע לבבו ויהיה חילול השם כמו כן תעשה לצדיק כצדקתו שתעשה לו כשיתפלל לפניך: למען ייראוך· ישוב הרשע מדרכו ולכך אני מתפלל לתת לו לאיש כדרכיו: ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי· בישר' אני מתפלל לתת לו כדרכיו אבל בנוי ככל אשר יקרא לך לפי שישראל מכירין בהקב"ה ויודעין שהיכולת בידו לעשות ואם אין תפלתו נשמעת תולה בעצמו בחטאיו ומפשפש במעשיו אבל הנכרי קורא תגר ויאמר שמעתי שמעו בכל העולם ונתיגעתי בדרכים הרבה עד שבאתי והתפללתי במקום הזה ולא מצאתי בו ממש כשאר אלהות לפיכך ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי: דרך העיר· פניהם לצד ירושלם: ועשית משפטם· נקמתם מאויביהם ע"א כרכיהם דוגמ' לעשות משפט עבדו: אשר בניתי לשמך· פתרו' הבית הזה אשר בניתי כדי לגדל שמך כי אז כשתקבל תפלתם אז יתפללו לך בבית הזה או בכל מקום שהם ויפנו לביתך זה: ושמעת תפלתם· ועל זה יתגדל שמך בעולם: ועתה קומה יי'· שלא להטלטל כאשר עד עתה משילה לנוב ומנוב לגבעון: אתה וארון עזך· שלא יטלטל עוד מעתה: עזך· על שם כן קרוי עוז על שנעשה בלוחות ועשויות בפלשתים וכן כתוב בהודו ליי' דרשו יי' ועזו ועוד אמרו רבותינו במסכת ע"ז ויסרנה הפרות מה שירה אמרו הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו:

ילבשו תשועה· מחמת שלא יטלטלו ממקום למקום כמו שהיה צריך אזור מתנין: וחסידיך ישמחו בטוב· ברוב טובות ותעשרות הנתן ללוים בשכר ששומרין את הארון ומשוררין לפניו: אל תשב פני משיחך· מלעשות טובה עמדי ואם לא למעני עשה למענך: והכהנים על משמרותם· כאשר חלקן דוד לכ"ד משמרות לשרת כל משמרה ומשמרה שבוע שלו והלוים כמו כן על כ"ד משמרות שלהם להודות בכלי שיר שהיו אומרים הודו ליי' כי לעולם חסדו: בהלל דוד· הכלי שיר שהיו אומרין בו הלל של דוד וההודיות בידם של לוים: והכהנים מחצצרים נגדם· שעליהם לשורר בחצצרות שנאמר ובני אהרן הכהנים יתקעו וגו': ויקדש שלמה את תוך החצר· רבותינו חולקין בדבר זה רבי יהודה אומר קדש את רצפת העזרה בקדושת המזבח להקטיר על הרצפה כי מזבח הנחשת קטן מהכיל שרבו קרבנות להביא אמר לו רבי יוסי והלא כבר נאמר אלף עולות יעלה שלמה על מזבח שעשה משה וכשאתה מגיע לחשבון אמות ומניין עולות תמצא שזה של אבנים גדול משל משה שהמזבח של משה מקום מערכתו אמה על אמה ושל שלמה מקום מערכתו כ"ד על כ"ד הרי של שלמה שלש מאות וכ"ו וגם כשל משה אם כן מה הוא קדש המלך את תוך החצר שקבע בו מזבח של אבנים מחובר ברצפה: לא יכול להכיל· בשל משה הוא אומר כאדם האומר ננס פלוני ופלוני ופסול לעבודה ימלבוא חמת· שהיא בצפון של ארץ ישראל: עד נחל מצרים· שהיא כנגדו· כמפרש באלה מסעי: ובוס

הקדשתי ו' בקריא' וסי' כי לי כל בכור בבני ישראל באדם ובבהמה ביום. וחברו כי לי כל בכור ביום הכתי כל בכור. הקדשתי את הכסף דמיכה' את הבית הזה. וחברו ואת הבית אשר הקדשתי לשמי. וחברו נאת הבית הזה אשר הקדשתי לשמי דסיפרא. וחד בחרתי והקדשתי דסיפרא׃ ואת ערי ז' בקריאה וסימ' ואת כלי המסכנות דמלכים ב' בפסוק' ואת בעלת דד"ה בתרא דפסוק' ונתתי את ירושלם לגלים מעון תנים. ואת ערי יהודה אתן. הנני מצוה נאם י"י. לא תרחם את ירושלם׃ ואת בת ה' הסמ' בקריאה וסימ' ואת

וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את־העם לאהליהם שמחים וטובי לב על־הטובה אשר עשה יהוה לדויד ולשלמה ולישראל עמו׃ ויכל שלמה את־בית יהוה ואת־בית המלך ואת כל־הבא על־לב שלמה לעשות בבית־יהוה ובביתו הצליח׃ וירא יהוה אל־שלמה בלילה ויאמר לו שמעתי את־תפלתך ובחרתי במקום הזה לי לבית זבח׃ הן אעצר השמים ולא־יהיה מטר והן־אצוה על־חגב לאכול הארץ ואם־אשלח דבר בעמי׃ ויכנעו עמי אשר נקרא־שמי עליהם ויתפללו ויבקשו פני וישבו מדרכיהם הרעים ואני אשמע מן־השמים ואסלח לחטאתם וארפא את־ארצם׃ עתה עיני יהיו פתחות ואזני קשבות לתפלת המקום הזה׃ ועתה בחרתי והקדשתי את־הבית הזה להיות־שמי שם עד־עולם והיו עיני ולבי שם כל־הימים׃ ואתה אם־תלך לפני כאשר הלך דויד אביך ולעשות ככל אשר צויתיך וחקי ומשפטי תשמור׃ והקימותי את כסא מלכותך כאשר כרתי לדויד אביך לאמר לא־יכרת לך איש מושל בישראל׃ ואם־תשובון אתם ועזבתם חקותי ומצותי אשר נתתי לפניכם והלכתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם׃ ונתשתים מעל אדמתי אשר נתתי להם ואת־הבית הזה אשר הקדשתי לשמי אשליך מעל פני ואתננו למשל ולשנינה בכל־העמים׃ והבית הזה אשר היה עליון לכל־עבר עליו ישם ואמר במה עשה יהוה ככה לארץ הזאת ולבית הזה׃ ואמרו על אשר עזבו את־יהוה אלהי אבתיהם אשר הוציאם מארץ מצרים ויחזיקו באלהים אחרים וישתחוו להם ויעבדום על־כן הביא עליהם את כל־הרעה הזאת׃

ח ויהי מקץ עשרים שנה אשר בנה שלמה את־בית יהוה ואת־ביתו׃ והערים אשר נתן חורם לשלמה בנה שלמה אתם ויושב שם את־בני ישראל׃ וילך שלמה חמת צובה ויחזק עליה׃ ויבן את־תדמר במדבר ואת כל־ערי המסכנות אשר בנה בחמת׃ ויבן את־בית חורון העליון ואת־בית חורון התחתון ערי מצור חומות דלתים ובריח׃ ואת־בעלת ואת כל־ערי המסכנות אשר היו לשלמה ואת כל־ערי הרכב ואת ערי הפרשים ואת כל־חשק שלמה אשר חשק לבנות בירושלם ובלבנון ובכל ארץ ממשלתו׃ כל־העם הנותר מן־החתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי אשר לא מישראל המה׃ מן־בניהם אשר נותרו אחריהם בארץ אשר לא־כלום בני ישראל ויעלם שלמה למס עד היום הזה׃ ומן־בני ישראל אשר לא־נתן שלמה לעבדים למלאכתו כי־המה אנשי מלחמה ושרי שלישיו ושרי רכבו ופרשיו׃ ואלה שרי הנציבים אשר־למלך שלמה חמשים ומאתים הרדים בעם׃ ואת־בת־פרעה העלה שלמה מעיר דויד לבית אשר בנה־לה כי אמר לא־תשב אשה לי בבית דויד מלך־ישראל כי־קדש המה אשר־באה אליהם ארון יהוה׃

בת היענה ואת תתחמס דתורה כתנ' וחברו דמתן תורה. את בת בנה ואת בת בתה לא תקח. והמלך שלמה אהב נשים נכריות. העלה שלמה מעיר דוד דסיפרא׃

רשי

וביום עשרי' ושלש' לחד' השביעי שלח את העם. שהוא ט' לחנוכת הבית ובמלכי' כתי' וביום השמיני שהוא כ"ב לחדש פתרו' ביום ח' נתן להם רשות לילך לאחר החג. ולמחר כשיצא החג אז הלכו כולם יחד. ע"א ביום ח' נתן להם רשות ושלח אותם היושבים בתוך תחום שבת וכל מי שירצה ליסע ולילך באותו היום באותו התחום ולמחר שלח כל העם כולו ובבראשית רבה מפרש נטלו רשות מתנו והמתינו עוד עם יום אחד וחזרו ונטלו רשות עוד למחר פעם שניה לכך נאמר ביום כ"ג בחדש׃ שמחים וטובי לב וגו' לדוד ולשלמה. כי מה שדבר בפיו בנך שלמה הוא יבנה בית לשמי מלא בידו שנתן לו בן יושב על כסאו שבנה הבית לשם י"י ובב"ר מפרש אמר רבי לוי כתיב כי חכמת וגו' שמחים מוסב על אשר אמר י"י לדוד שקיי' מה שנדר לשלמה שבחר בו מכל אחיו כי חכם הוא׃ ולישראל עמו. כדכתיב במלכים לא נפל דבר אחד וגו'. ע"א ולישראל עמו שהיה להם מושל שהיו יושבין בבטחון ובהשקט כדכתיב וישב יהודה וישראל וגו'׃ וי' וירא אל שלמה בלילה. בחזיון לילה׃ שמעתי את תפלתך. בלשון שאמר שלמה ושמעת השיב הקב"ה שמעתי תפלתך הוא התפלל בהעצר השמים השיב הקב"ה הן אעצור. הוא התפלל רעב וארבה והקב"ה משיבו והן אצוה על חגב הוא התפלל על דבר והקב"ה משיבו ואם אשלח דבר בעמי׃ ויכנעו עמי במה שיתפללו ויבקשו פני וישובו מדרכיהם הרעים הרי ג' כנגד ג' הן אעצור ואן אצוה ואם אשלח כנגד ג' תפלות ואני אשמע ואסלח לחטאתם וארפא את ארצם׃ והיו עיני ולבי. תרגם יונתן ותהא שכינתי שריא ביה אם רעותי מתעבדין תמן כל יומיא והיו עיני שם אם לבי וחפצי שם׃ אשליך מעל פני כתנאי שביני וביניכם ואם לא תשמעו לי מה נאמר והשימותי את מקדשיכם׃ ואתננו למשל ולשנינה. כענין שמושלים משל על מי שאירע לו דבר פגע. ולשנינה כמו ושננתם לבניך ותתנינון לשון סיפור רעות וכן תרגום ויספר ואישתעי ולשועי׃ לכל עובר עליו ישם. כלומר יחרב הבית ואז כל עובר עליו ישם כמו על יומו נשמו אחרונים׃ במה עשה י"י. כמו על מה עשה י"י וכן כתיב במלכים׃ ויהי מקץ עשרים שנה. פתרו' מקץ עשרים שנה שנגמר כל הבנין של בית י"י שבע שנים ואת ביתו י"ג שנים ככתוב במלכים׃ ויבן את תדמור במדבר. במלכים כתיב את תמר ותדמור קרינן וזה ששנינו ביבמות אין מקבלים גרים מן התרמודים ובב"ר בפרשת עקידה מפר' שעזרו לנבוכדנ' של ישר' ולפי שהמירו עצמם ונתחלפו לרעה בסוף על כן נכתב במלכ' תמר לשון תמורה שהיה להם לפנו' לישר' חסד שעשה עמהם שלמה שבנה להם כרך תדמור ומשו' שלמה לא נכתב כאן תמר אלא תדמור כלומר עיר חשובה הכל לכבוד שלמה שאין כבוד שלמה לומר כאן הוא בנה כרך שמרד בו וקלקלו בו ועל כן כתב תדמור ולא תמר׃ ערי מצור. לפי שהיו עומדים על התחום הוצרכו חזוק כל כך׃ למלאכתו. למלאכת בניינו למה כי הגרים למלאכתו ולא ישראל לפי כי ישראל המה אנשי חיל ואנשי מלחמה ושרי רכבו ופרשיו׃ חמשים ומאתים. ובמלכים חמשים וחמש מאות אלא זה וזה אחד הוא שמחסר לשם ג' מאות ושנה ומנה אותם שוב שהרי שם כתוב למעלה לבד משרי הנצבים וגו' שלשת אלפים ושלש מאות הרודים וכאן כתיב לעיל שלשת אלפים ושש מאות נמצא מה שחסר בפסוק אחד הוסיף בפסוק אחר ומחלקם בשביל שהג' מאות היתרים גרים היו והיו ממונים על אותן ג' אלפים וג' מאות הרודים על ע' אלף נשא סבל ופ' אלף חוצב בהר ואלו חמשים ומאתים הנאמ' כאן ישראלים היו ממונים על אותה ג' מאות גרים׃ העלה שלמה מעיר דוד. היא ציון שהושיבה בעיר דוד כשלקחה עד לשם והיתה כלותו לבנותו את ביתו׃ כי קדש המה. וכל העיר׃ אשר כל הבתים באה אליהם. לפי שבאה אליהם ארון י"י. באם לשון נקבה דוגמ' וארון ברית י"י נלקחה׃ על

וחד איש האלהים ג׳ וסימ׳ נמסר בנחמיה סימן י״ב׃ ולא סרו ב׳ וסי׳ וישרנה הפרות· ממצות המלך׃ אופירה ג׳ בקריאה וסימ׳ ויבאו אופירה דמלכים· יהושפט עשה אניות· וישלח לו חירם ביד עבדיו׃ מאכל ד׳ פתחין בקריאה וסימ׳ ובסל העליון מכל מאכל פרעה מעשה אפה· ומאכל שלחנו דסיפרא· וחברו דמלכים· ונפשו מאכל תאוה· וסימ׳ בלשון ארמי סלא כנפשיה פתורא דחבריה׃ לרוב מאד ה׳ דסמי׳ וסי׳ ואסף חיל כל הגוים· ויעש שלמה כל הכלים דסיפרא· ותתן למלך מאה ועשרים דסיפרא· ויאספו

אז העלה שלמה עלות ליהוה על מזבח יהוה אשר בנה לפני האולם׃ ובדבר יום ביום להעלות כמצות משה לשבתות ולחדשים ולמועדות שלוש פעמים בשנה בחג המצות ובחג השבעות ובחג הסכות׃ ויעמד כמשפט דויד אביו את מחלקות הכהנים על עבדתם והלוים על משמרותם להלל ולשרת נגד הכהנים לדבר יום ביומו והשוערים במחלקותם לשער ושער כי כן מצות דויד איש האלהים׃ ולא סרו מצות המלך על הכהנים והלוים לכל דבר ולאצרות׃ ותכן כל מלאכת שלמה עד היום מוסד בית יהוה ועד כלתו שלם בית יהוה׃ אז הלך שלמה לעציון גבר ואל אילות על שפת הים בארץ אדום׃ וישלח לו חורם ביד עבדיו אניות ועבדים יודעי ים ויבאו עם עבדי שלמה אופירה ויקחו משם ארבע מאות וחמשים ככר זהב ויביאו אל המלך שלמה׃ ומלכת שבא שמעה את שמע שלמה ותבוא לנסות את שלמה בחידות בירושלם בחיל כבד מאד וגמלים נשאים בשמים וזהב לרב ואבן יקרה ותבוא אל שלמה ותדבר עמו את כל אשר היה עם לבבה׃ ויגד לה שלמה את כל דבריה ולא נעלם דבר משלמה אשר לא הגיד לה׃ ותרא מלכת שבא את חכמת שלמה והבית אשר בנה׃ ומאכל שלחנו ומושב עבדיו ומעמד משרתיו ומלבושיהם ומשקיו ומלבושיהם ועליתו אשר יעלה בית יהוה ולא היה עוד בה רוח׃ ותאמר אל המלך אמת הדבר אשר שמעתי בארצי על דבריך ועל חכמתך׃ ולא האמנתי לדבריהם עד אשר באתי ותראינה עיני והנה לא הגד לי חצי מרבית חכמתך יספת על השמועה אשר שמעתי׃ אשרי אנשיך ואשרי עבדיך אלה העמדים לפניך תמיד ושמעים את חכמתך׃ יהי יהוה אלהיך ברוך אשר חפץ בך לתתך על כסאו למלך ליהוה אלהיך באהבת אלהיך את ישראל להעמידו לעולם ויתנך עליהם למלך לעשות משפט וצדקה׃ ותתן למלך מאה ועשרים ככר זהב ובשמים לרב מאד ואבן יקרה ולא היה כבשם ההוא אשר נתנה מלכת שבא למלך שלמה׃ וגם עבדי חורם ועבדי שלמה אשר הביאו זהב מאופיר הביאו עצי אלגומים ואבן יקרה׃ ויעש המלך את עצי האלגומים מסלות לבית יהוה ולבית המלך וכנרות ונבלים לשרים ולא נראו כהם לפנים בארץ יהודה׃ והמלך שלמה נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה מלבד אשר הביאה אל המלך ותהפך ותלך לארצה היא ועבדיה׃

ויהי משקל הזהב אשר בא לשלמה בשנה אחת שש מאות וששים ושש ככרי זהב׃ לבד מאנשי התרים והסחרים מביאים וכל מלכי ערב ופחות הארץ מביאים זהב וכסף לשלמה׃

לירושלם· כי במצער אנשים׃ הביאה ג׳ בקרי׳ וסימ׳ ויקח דוד מידה׃ והמלך שלמה נתן למלכת שבא דסיפרא· ויאמר המן אף לא הביאה אסתר המלכה עם· וחד והביאה ביום השלישי תקח לה שתי תורים או שני בני יונה· וג׳ הביאה וסי׳ הביאה לי ציד ועשה לי מטעמים ואכלה· פרות הבשן· הביאה למוסר לבך· וחד והביאה לי ואכלה בעבור׃

רשי

על מזבח יי׳ זה מזבח הנחשת שבנה שלמה ויש מפרשים מזבח הנחשת שעשה שלמה תחת מזבח הנחשת שבנה משה ותימה בדבר שהרי כתיב ואת עולת כל העם וכל דם העולה וגו׳ יהיה לבקר כלומר מזבח הנחשת שהיה שם קודם לכן יהיה לי לבקר מכלל שהמזבח היה של נחשת׃ עד היום מוסד בית· קיום הוסדו עד כלותו׃ לנסות את שלמה· אם אמת מה ששמעה מחכמתו ובאה לנסותו׃ בחידות· כמו אחודה נא לכם חידה דשמשון· ולא נעלם דבר· כיון שראתה שהגיד לה הכל לא נעלם דבר ממה שאלה אשר הגיד לה אז הודתה על השמועה כי אמת שמעה ובתרגום מגילת אסתר יש כתובים קצת מן החידות אשר שאלתו׃ ומאכל שלחנו· ברבורים אבוסים ומיני מעדנים העולים על שלחנו לרוב׃ ומושב עבדיו· שכל אחד ואחד היה מכיר את מקומו כשהיו יושבים על השלחן ורואי פני המלך תדיר לא היה אחד רשאי לישב במקום חבירו כל ימי חייו׃ ומעמד משרתיו· כל אחד ואחד היה מחזיק במעמד שלו ובשירות שלו ולא היה משנה לאחר׃ ומלבושיהם· לא כמלבושיהם שהם לבושים היום לובשים למחר׃ ומשקיו· רוב משקיו׃ ועליתו· מסלות עליותיו אשר יעלה עליהם מביתו לבית יי׳׃ ולא היה בה רוח· שהיתה סבורה שאין חכמה בכל המלכיות כי אם בארבה וכמו חכמים כי ארבה במזרח ולפיכך הם חכמי׳ ביותר לפי שמסתכלין במזלות כדאיתא בפרק קמא דראש השנה לרידן מכשי סיהרא את מעות דארץ ישראל במערב בבל וזהו שכתוב ותרב חכמת שלמה מכל חכמת בני קדם שהם היו במזרח כדכתיב ויהי בנסעם מקדם ומכל חכמת מצרים שהיו מכשפים חרטומים ואשפים וחכם היה בטייר כך כתו׳ בפסיקתא טייר הוא לשון ערבי ובויקרא רבה בפרשת בן המצרי כי עוף השמים יוליך את הקול זה עורב וחכמת טיוארי׃ חצי מרבית· רבוי חכמות׃ עצי אלגומים· מפרש בפסיקתא כתוב אחד אומר אלמוגים וכתוב אחד אלגומים אלא אלגומים שמם ונקרא אלמוגים לפי שהיה מתמוגג וככסף מתוך רכיכתו כמו כוסות שהוא ככסף מתוך חשיבותו׃ מסלות· מדרגות ובמלכים כתיב מסעד כדרך שעושין לעולין בדרך מעלות ומדרגות ויש אומרים מסעד ומסילה אחד הם׃ וכנורות ונבלים לשרים· יש אומרי׳ לבני לוי המשוררים בכלי שיר, ורבי אלעזר ז״ל פי׳ לשרים המשוררים לטייל לפני המלך רוגמ׳ ויהי שירו חמשה ואלף הם שירות של חול שעשה לשורר לפניו לטייל והוא שכתוב ויקונן ירמיהו על יאשיהו ויאמרו כל השרים והשרות וגו׳׃ מלבד אשר הביאה· משום כבוד מלכי יהודה כתוב כאן דמשמע שהיא נתנה לו יותר ממה שנתן לה ובמלכים כתיב מלבד אשר נתן לה ביד המלך דברים המצויין בארץ ישראל ואינן מצויין במקומה׃ לבד מאנשי התרים· שהיו רוכבים לעבור ממדינה למדינה וממלכות למלכות בלא תיור והיו נותנין לו מכר תיור׃ והסוחרים מביאים· שהיו מביאים לו על ידי עלילה כדי לראות חכמתו׃ וכל מלכי ערב· מלכי ערביים׃ ופחות הארץ· מאתים כולם מביאים כדי לראות חכמתו׃

משקה ד' קמצין בקרי' וסימ' ויהי אחר הדברים האלה חטאו משקה · וכל כלי משקה המלך שלמה דסיפרא · וחבירו דמלכים · הוי משקה רעהו מספח : והם ט' רפ' בקריאה וסימ' והם לא ידעו כי שמע יוסף · והם יקחו את הזהב ואת התכלת ואת הארגמן · והם עמך ונחלתך אשר הוצאה בכחך הגדול · והם ובניהם על השערים · והם מביאים איש מנחתו דד"ה · והם לדמם יארבו יצפנו · והם ואבותינו הזידו דנחמיה · והם עבדיך ועמך דנחמיה · והם במלכותם ובטובך הרב : סכמת

ויעש המלך שלמה מאתים צנה זהב שחוט שש מאות זהב שחוט יעלה על הצנה האחת : ושלש מאות מגנים זהב שחוט שלש מאות זהב יעלה על המגן האחת ויתנם המלך בבית יער הלבנון : ויעש המלך כסא שן גדול ויצפהו זהב טהור : ושש מעלות לכסא וכבש בזהב לכסא מאחזים וידות מזה ומזה על מקום השבת ושנים אריות עמדים אצל הידות : ושנים עשר אריות עמדים שם על שש המעלות מזה ומזה לא נעשה כן לכל ממלכה : וכל כלי משקה המלך שלמה זהב וכל כלי בית יער הלבנון זהב סגור אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה : כי אניות למלך הלכות תרשיש עם עבדי חורם אחת לשלוש שנים תבואנה אניות תרשיש נשאות זהב וכסף שנהבים וקופים ותוכיים : ויגדל המלך שלמה מכל מלכי הארץ לעשר וחכמה : וכל מלכי הארץ מבקשים את פני שלמה לשמע את חכמתו אשר נתן האלהים בלבו : והם מביאים איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב ושלמות נשק ובשמים סוסים ופרדים דבר שנה בשנה : ויהי לשלמה ארבעת אלפים ארית סוסים ומרכבות ושנים עשר אלף פרשים ויניחם בערי הרכב ועם המלך בירושלם : ויהי מושל בכל המלכים מן הנהר ועד ארץ פלשתים ועד גבול מצרים : ויתן המלך את הכסף בירושלם כאבנים ואת הארזים נתן כשקמים אשר בשפלה לרב : ומוציאים סוסים ממצרים לשלמה ומכל הארצות : ושאר דברי שלמה הראשנים והאחרונים הלא הם כתובים על דברי נתן הנביא ועל נבואת אחיה השילוני ובחזות יעדי החזה על ירבעם בן נבט : וימלך שלמה בירושלם על כל ישראל ארבעים שנה : וישכב שלמה עם אבתיו ויקברהו בעיר דויד אביו וימלך רחבעם בנו תחתיו :

וילך רחבעם שכמה כי שכם באו כל ישראל להמליך אתו : ויהי כשמע ירבעם בן נבט והוא במצרים אשר ברח מפני שלמה המלך וישב ירבעם ממצרים : וישלחו ויקראו לו ויבא ירבעם וכל ישראל וידברו אל רחבעם לאמר : אביך הקשה את עלנו ועתה הקל מעבודת אביך הקשה ומעלו הכבד אשר נתן עלינו ונעבדך : ויאמר אלהם עוד שלשת ימים ושובו אלי וילך העם : ויועץ המלך רחבעם את הזקנים אשר היו עמדים לפני שלמה אביו בהיתו חי לאמר איך אתם נועצים להשיב לעם הזה דבר : וידברו אליו לאמר אם תהיה לטוב להעם הזה ורציתם ודברת אלהם דברים טובים והיו לך עבדים כל הימים : ויעזב את עצת הזקנים אשר יעצהו ויועץ את הילדים אשר גדלו אתו העמדים לפניו : ויאמר אלהם מה אתם נועצים ונשיב דבר את העם הזה אשר דברו אלי לאמר הקל מן העל אשר נתן אביך עלינו : וידברו אתו הילדים אשר גדלו אתו לאמר כה תאמר לעם אשר דברו אליך לאמר אביך הכביד את עלנו ואתה הקל מעלינו כה תאמר אלהם קטני עבה ממתני אבי : ועתה אבי העמיס עליכם על כבד ואני אסיף על עלכם אבי יסר אתכם בשוטים ואני בעקרבים :

ה' בקריאה וסי' וישלחהו מעמק חברון ויבא שכמה · ויאסף יהושע את כל ישראל שכמה · וישלח מלאכים אל אבימלך · וילך אבימלך בן ירבעל שכמה · והנה חג יי' בשילה · וילך רחבעם שכמה כי שכם באו כל ישראל דסיפרא : בהיותו ג' חס' בקריאה וסימ' בהיותו חי לאמר דסי' · וחברו בהיותו חי דמלכים · בהיותו עצור בחצר המטרה · ויאמר אליהם סימן כל דדע' ויאמר להם במ"ה ויאמר אליהם וסימ' עוד שלשת ימים ושובו אלי · מה אתם נועצים ונשיב · ויקבוץ מלך ישראל את הנביאים · ויצא יהוידע · ויקם עזרא הסופר :

רשי

מאתים צנה · צנה מקפת את האדם משלש רוחותיו הוא שכתוב כצנה רצון תעטרנו : זהב שחוט · זהב רך וטוח להרקיע מרוב חשיבותו שכטווה כחוט : שש מאות זהב · שש מאות זהובים והוא שם מנים שהזהוב הוא הדיכר : יער הלבנון · בית גדול בנה שלמה בירושלם כדמוכח לקמן וכל אותם מגינים לקח שישק ומריבוי עצי לבנון הגדולים עשאו כדכתיב במלכי' ויבן את בית יער הלבנון על ארבע טורי ארזים ושם כתן אותם מגיני' והוא שכתו' ותבט ביום ההוא אל נשק בית היער : כסא שן · שן שלפיל : ושש מעלות לכסא · מדרגות לעלות בו : וידות מזה ומזה על מקום השבת · כמין מקלות משאה לפאה מימין ומשמאל לסמוך זרועותיו עליהם : ושנים אריות עומדים אצל הידות · של זהב וכל צורת הכסא וצורת החיות שבכסא מפר' בתרגום של מגילת אסתר : שנהבים · שן פיל ופיל עצמו : וקופים · מער קאצין : ותוכיים · טווסין : ויגדל המלך שלמה וגו' · לקיים מה שאמר לו וגם אשר לא שאלת אתן לך גם כבוד : וכל מלכי הארץ וגו' · לקיים מה שאמר לו הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא יהיה : המה מביאים איש מנחתו · על ידי עלילה שבאים לשמוע חכמתו כי אין כבוד לבא לפני המלך ריקם דוגמ' ולא יראה את פני יי' ריקם : נשק · כלי זיין : ויניחם בערי הרכב ועם המלך בירושלם · שקבעם ועבר על לא ירבה לו סוסים : על דברי נתן · ויהי בלילה ההוא ויהי דבר יי' אל נתן וגו' עד ויקרא שמו ידידיה : ועל נבואת אחיה השילוני · שקרע ממנו המלכות ונתנה לירבעם : על כל ישראל ארבעים שנה · מה שאין כן בדוד שבחברון מלך ז' שנים ובירושלם ל"ג · כי שכם באו כל יש' להמליך אותו · בשכם שהוא מקום ירבעם שבחלק אפרים וירבעם אפרתי וכל זאת היתה סיבה מאת הב"ה לקיים דברו קרוע אקרע הממלכה : ויהי כשמע · פתרו' ויהי כשמע מקודם לכן שבאו להמליכו בשכם כשהוא עודנו במצרים : וישלחו ויקראו לו ויבא · וכל זה להודיענו רצונו של מלך מלכי המלכי' הב"ה שאפי' ירבעם עצמו בא להמליכו לירבעם והסב סב"ה אחר דבריו עד שמלך ירבעם : אביך הקשה את עלנו · כי אם טורח במלאכה היה ועלינו לפרכם פועליו והמס כדכתיב במלכים ויעל המלך שלמה מס וגו' : נועצים · כמו יועצים וכן יאמר מן יודעים נודעים אף יועצים להבא נועצים כמייעצים כבר : קטני עבה ממתני אבי · אצבע קטנה שלי גדולה ממתני אבי כלומר אני חזק ממנו : העמיס · כמו ויעמס איש על חמורו : בעקרבים · ברימין בלשון אשכנז שעוקצין כעקרבים : כי

אחוזא ה' וסימ' ותעש כן אשת ירבעם תנינא דפסוק · וי' אמר אל אחיהו · ויהי כשמוע אחיהו · ויקברו אתו ויספדו אתו · ולא שמע המלך דדה׃ שמעיהו ה' בקריאה וסו' ואל שמעיהו הנחלמי הזה׃ וגם איש היה מתנבא בשם יי' שמעיהו שמו · וירד בית המלך על · ויהי דבר האלהים אל דדה · ועמהם הלוים שמעיהו ונתניהו · וכל ושמעיהו

ויבא ירבעם וכל העם אל רחבעם ביום השלשי כאשר דבר המלך לאמר שובו אלי ביום השלשי׃ ויענם המלך קשה ויעזב המלך רחבעם את עצת הזקנים׃ וידבר אלהם כעצת הילדים לאמר אבי הכביד את עלכם ואני אסיף עליו אבי יסר אתכם בשוטים ואני בעקרבים׃

ולא שמע המלך אל העם כי היתה נסבה מעם האלהים למען הקים יהוה את דברו אשר דבר ביד אחיהו השלוני אל ירבעם בן נבט׃ וכל ישראל כי לא שמע המלך להם וישיבו העם את המלך לאמר מה לנו חלק בדויד ולא נחלה בבן ישי איש לאהליך ישראל עתה ראה ביתך דויד וילך כל ישראל לאהליו׃

ובני ישראל הישבים בערי יהודה וימלך עליהם רחבעם׃ וישלח המלך רחבעם את הדרם אשר על המס וירגמו בו בני ישראל אבן וימת והמלך רחבעם התאמץ לעלות במרכבה לנוס ירושלם׃ ויפשעו ישראל בבית דויד עד היום הזה׃

ויבא רחבעם ירושלם ויקהל את בית יהודה ובנימן מאה ושמונים אלף בחור עשה מלחמה להלחם עם ישראל להשיב את הממלכה לרחבעם׃ ויהי דבר יהוה אל שמעיהו איש האלהים לאמר׃ אמר אל רחבעם בן שלמה מלך יהודה ואל כל ישראל ביהודה ובנימן לאמר׃ כה אמר יהוה לא תעלו ולא תלחמו עם אחיכם שובו איש לביתו כי מאתי נהיה הדבר הזה וישמעו את דברי יהוה וישבו מלכת אל ירבעם׃

וישב רחבעם בירושלם ויבן ערים למצור ביהודה׃ ויבן את בית לחם ואת עיטם ואת תקוע׃ ואת בית צור ואת שוכו ואת עדלם׃ ואת גת ואת מרשה ואת זיף׃ ואת אדורים ואת לכיש ואת עזקה׃ ואת צרעה ואת אילון ואת חברון אשר ביהודה ובבנימן ערי מצורות׃ ויחזק את המצורות ויתן בהם נגידים ואצרות מאכל ושמן ויין׃ ובכל עיר ועיר צנות ורמחים ויחזקם להרבה מאד ויהי לו יהודה ובנימן׃ והכהנים והלוים אשר בכל ישראל התיצבו עליו מכל גבולם׃ כי עזבו הלוים את מגרשיהם ואחזתם וילכו ליהודה ולירושלם כי הזניחם ירבעם ובניו מכהן ליהוה׃ ויעמד לו כהנים לבמות ולשעירים ולעגלים אשר עשה׃ ואחריהם מכל שבטי ישראל הנתנים את לבבם לבקש את יהוה אלהי ישראל באו ירושלם לזבוח ליהוה אלהי אבותיהם׃ ויחזקו את מלכות יהודה ויאמצו את רחבעם בן שלמה לשנים שלוש כי הלכו בדרך דויד ושלמה לשנים שלוש׃

ויקח לו רחבעם אשה את מחלת בן ירימות בן דויד אביהיל בת אליאב בן ישי׃ ותלד לו בנים את יעוש ואת שמריה ואת זהם׃ ואחריה לקח את מעכה בת אבשלום ותלד לו את אביה ואת עתי ואת זיזא ואת שלמית׃ ויאהב רחבעם את מעכה בת אבשלום מכל נשיו ופילגשיו כי נשים שמונה עשרה נשא ופילגשים ששים ויולד עשרים ושמונה בנים וששים בנות׃ ויעמד לראש רחבעם את אביה בן מעכה לנגיד באחיו כי להמליכו׃

ודנו' נב"א ושמעיה הנביא בא אל רחבעם׃ ויין ז' בקריאה וסימ' ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם · והיה כנור ונבל תוף וחליל · ויחזק את המצורות דסיפרא · לאמותם אמרו איה דגן ויין בהתעטפם · לחם חמודות לא אכלתי · והפחות הראשונים׃ בן ירימות בן כתיב וקרי בת ירימות והוא חד מן ז' מלין כתיב נ"ן יתיר בקריאה ולא קריין וסי' יונתן לנו שבעה אנשים · תתן כד הקמח לא תכלא · ופני לב נבון יבקש דעת · תנין גם תנין חלצו שד היניקו גוריהן׃ בן ויקח לו רחבעם אשה את מחלת דסיפרא · מן כת ויצא מן בת ציון כל הדרה · מן המערה ויקם דוד אחרי כן ויצא מן המערה׃

רשי

כי היתה נסבה · למען הקים יי' את דברו · כמו שמפורש במלכים להסיר ממנו י' השבטים וליתן לירבעם וזהו לא יסור שבט מיהודה לא ירד ממלכותו עד כי יבא שילה פתרו' עד כי יבא יהוד' שילה להמליך שם רחבע' ושם לו יקהת עמים להמליכו ושם נחלקה המלכות ואבד מלכות של י' השבטים ושכם עיר קטנה סמוכה לשילה כדכתי' הנה חג ליי' בשילה מימים ימימה במסילה העולה מביתאל שכמה וכתי' ויבאו אנשים משכם ומשילה ולכבור משכן שילה כאספים לשכם שהוא ראוי לאסיפת בני אדם וסמוכה לשילה כשנאספים בשכם אז יסור שבט מיהודה שם המלכות נחלקה׃ לאהליך ישראל · מוסב על מה לנו חלק בדוד מה לעזוב אהלינו ולילך אחריו לא כן אלא לכו כל ישראל איש לאהליו׃ עתה ראה ביתך דוד · מוסב על ולא נחלה בבן ישי כלומר אין לנו בו נחלה אלא בבית המקדש שבירושלם שאנו זובחים בו ולראות בו בשלוש רגלים ראה ביתך דוד אין אנו צריכין לו לילך שם יהיה לך לבדך וכל זה לא נראה לי אלא ראה ביתך דוד אי איפשינו לא בך ולא בבית המקדש שלך׃ הדורם · הוא אדונירם שבימי שלמה גדולתו גדולה ובימי רחבעם נשפלה גדולתו ע"כ נקרא הדורם׃ וירגמו אותו אבן · לפי שרחבעם לא ידע הסבה והקשר שהקשו ממנו על כן נהרג כששאל המס שקצב עליהם שלמה׃ ויפשעו ישרא' בבית דוד · לשון מרדות דוגמ' בימיו פשע מואב וגו' אז כפשע מקרית עוז אז תפשע לבנה׃ ויקהל את בית יהוד' ובנימן · שהיו בתחום יחד וגם ירושלם היתה של שניה' ובית המקדש על תחום שניהם בנוי ובגבולים ביהושע מפרש היאך היה תחומן יחד וגם רבותינו אמרו רצועה יוצאה מחלק בנימן ונכנסת בחלקו של יהודה ועליה מזבח בנוי ולכך לא היו יכולין להפרד זה מזה וגם כתיב בסמוך עם אחיכם והלא אחיכם בני איש אחד׃ ויבן ערים למצור · ערי' קטני' בנה וסבב כל סביבותם מים משום חוזק וזה מצור כדאמרי' בישעיה אני קרתי ושתיתי מים ואחריב בכף פעמי כל יאורי מצור ועתה הוצרך לכך כי פשעו בו ישראל׃ ויתן בהם נגידים · שרים ונציבים לשמור הערי' והכרכים׃ ואוצרות מאכל ושמן ויין · לפי שיהא להם מאכל מזומן אם יעלו בית ישראל למצור׃ כי עזבו הלוים את מגרשיהם · שבכל ארץ עשרת שבטים׃ כי הזניחם ירבעם · הזניחם מלעבוד ומכהן ליי'׃ כהנים לבמות · כלומר למה הזניח ירובעם הכהנים והלוים לפי שהעמיד כהנים כומרים לשעירים׃ ואחריהם · של לוים וכהנים׃ אביהיל בת אליאב · כמו ואביחיל דוגמ' ככבש אלוף וזה שטעה שמואל הרואה כשהעביר ישי את אליאב לפני שמואל ואמר אך נגד יי' משיחו זה שהקב"ה עתיד לומר קום כא משחהו כי הוא זה וטעה בבן שמואל שראה בתו של אליאב אשת רחבעם מלכה ועל זה הדבר נענש שמואל כי כששאל לו שאול איזה בית הרואה ויאמר שמואל אנכי הרואה שלא ענהו דרך ענוה לומר מה תראה אמר לו הקב"ה חייך אתה עתיד לראות ולא תדע מה תראה כי טעה באליאב ובתו המלכה׃ לנגיד באחיו · כדי להמליכו׃

ויפרץ

ויהי כ׳ בטעם תכיר ר״פ בקריאה וסימ׳ ויהי כאשר פתר לנו · וזהו · ויהי המכס ל״ מן הצאן · ויהי כנסוע הארון · ויהי כאשר הם כל העם · עד חותם · ויהי גבול בני אפרים דיהושע · כי באירושלם · ויהי הדבר הזה לחטאת · ויהי ביום השביעי וימת הילד · וילכו העם · ויהי בקץ ימים ויבש הנחל · ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם דמלכים ·

ויבן ויפרץ מכל בניו לכל ארצות יהודה ובנימן לכל ערי המצרות ויתן להם המזון לרב וישאל המון נשים׃

יב ויהי כהכין מלכות רחבעם וכחזקתו עזב את תורת יהוה וכל ישראל עמו׃ ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שישק מלך מצרים על ירושלם כי מעלו ביהוה׃ באלף ומאתים רכב ובששים אלף פרשים ואין מספר לעם אשר באו עמו ממצרים לובים סכיים וכושים׃ וילכד את ערי המצרות אשר ליהודה ויבא עד ירושלם׃

ושמעיה הנביא בא אל רחבעם ושרי יהודה אשר נאספו אל ירושלם מפני שישק ויאמר להם כה אמר יהוה אתם עזבתם אתי ואף אני עזבתי אתכם ביד שישק׃ ויכנעו שרי ישראל והמלך ויאמרו צדיק יהוה׃ ובראות יהוה כי נכנעו היה דבר יהוה אל שמעיה לאמר נכנעו לא אשחיתם ונתתי להם כמעט לפליטה ולא תתך חמתי בירושלם ביד שישק׃ כי יהיו לו לעבדים וידעו עבודתי ועבודת ממלכות הארצות׃

ויעל שישק מלך מצרים על ירושלם ויקח את אצרות בית יהוה ואת אצרות בית המלך את הכל לקח ויקח את מגני הזהב אשר עשה שלמה׃ ויעש המלך רחבעם תחתיהם מגני נחשת והפקיד על יד שרי הרצים השמרים פתח בית המלך׃ ויהי מדי בוא המלך בית יהוה באו הרצים ונשאום והשבום אל תא הרצים׃ ובהכנעו שב ממנו אף יהוה ולא להשחית לכלה וגם ביהודה היה דברים טובים׃

ויתחזק המלך רחבעם בירושלם וימלך כי בן ארבעים ואחת שנה רחבעם במלכו ושבע עשרה שנה מלך בירושלם העיר אשר בחר יהוה לשום את שמו שם מכל שבטי ישראל ושם אמו נעמה העמנית׃ ויעש הרע כי לא הכין לבו לדרוש את יהוה׃ ודברי רחבעם הראשנים והאחרונים הלא הם כתובים בדברי שמעיה הנביא ועדו החזה להתיחש ומלחמות רחבעם וירבעם כל הימים׃ וישכב רחבעם עם אבתיו ויקבר בעיר דויד וימלך אביה בנו תחתיו׃

יג בשנת שמונה עשרה למלך ירבעם וימלך אביה על יהודה׃ שלוש שנים מלך בירושלם ושם אמו מיכיהו בת אוריאל מן גבעה ומלחמה היתה בין אביה ובין ירבעם׃ ויאסר אביה את המלחמה בחיל גבורי מלחמה ארבע מאות אלף איש בחור וירבעם ערך עמו מלחמה בשמונה מאות אלף איש בחור גבור חיל׃

ויקם אביה מעל להר צמרים אשר בהר אפרים ויאמר שמעוני ירבעם וכל ישראל׃ הלא לכם לדעת כי יהוה אלהי ישראל נתן ממלכה לדויד על ישראל לעולם לו ולבניו ברית מלח׃ ויקם ירבעם בן נבט עבד שלמה בן דויד וימרד על אדניו׃ ויקבצו עליו אנשים רקים בני בליעל ויתאמצו על רחבעם בן שלמה ורחבעם היה נער ורך לבב ולא התחזק לפניהם׃ ועתה אתם אמרים להתחזק לפני ממלכת יהוה ביד בני דויד ואתם המון רב ועמכם עגלי זהב אשר עשה לכם ירבעם לאלהים׃ הלא הדחתם את כהני יהוה את בני אהרן והלוים ותעשו לכם כהנים כעמי הארצות כל הבא למלא ידו בפר בן בקר ואילם שבעה והיה כהן ללא אלהים׃

כראות אחאב את אליהו · כימת נבות · ויהי ביום השני להמית את גדליהו · בעשתי עשרה שנה דעליה יען אשר אמרה צור · ויהי מדי בא המלך בית יי׳ דמלכים ·
וחברו דסיפרא ׃ ויהי דבר יי׳ צבאות · וחברו ׃

רשי

ויפרוץ · פיזר בניו לכל ארצות יהודה דוגמ׳ ובית אביהם פרצו לרוב ׃ נכנעו לא אשחיתם · דוגמ׳ למטה עורנו הארץ לפנינו כי דרשנו יי׳ אלהינו דרשנו וגו׳ · כן דרך הפסו׳ כשמפסיק בנתים נופל עוד התיבה לאומרה דוגמ׳ והיה כי תלך עמנו והיה הטוב וגו׳ ׃ כי יהיו לו לעבדי׳ · לשישק ולשאר אומות כשעובדים ׃ וידעו עבודתי · כשישובו לא יהיה עליהם עול מושל ממלכי אומות אבל כשתשובו מאחרי תורתי תדעו עבודת מלכי הארצות ותעבדו להם ׃ והפקיד על יד שרי הרצי׳ · לוקחן מבית יער הלבנון והפקידם לשרי הרצים ואחר כך והשיבם אל תא הרצים חדר הרצים כלומר אל מקומם · ע״א מפי מורי לפי שהיה דואג מתלך מצרים ומתלך ישראל היו נושאין אותן לפניו ׃ ובהכנעו שב ממנו חרון אף יי׳ · היה לו לומר למעלה מיד כשאמר ויעל שישק וגו׳ אלא שהפסיק בנתים לצורך ויעש תחתיהם מגיני נחשת ׃ ויתחזק המלך רחבעם · ומפרש למה שהרי כשהומלך תחילה היה בן מ״א לפיכך היה בו כח וחוזק להתחזק מעצמו כי היה בן שנה כשמת דוד שהרי שלמה מלך מ׳ שנה ושלמ׳ עדיין לא מלך כשנולד רחבעם נמצא שרחבעם היה בן מ״א כשמלך ׃ העיר אשר בחר יי׳ לשום את שמו שם מכל שבטי ישראל · שלא שנתקלקלו במעשיהם כדכתיב ויעש הרע כי לא הכין לבו לדרוש את יי׳ וגרמו שנסתלקה שכינה מהם וכאילו קובל ומפיגן על כך ׃ בדברי שמעיה הנביא · כל נביא ונביא היה כותב ספרו מה שהיה מתנבא וזהו שמעיה שאמר לעיל ולקמן מוכיח ויתר דברי אביה ודרכיו ודבריו כתובין במדרש הנביא עדו ספרו היה נקרא מדרש ׃ שלש שנים מלך בירושלם · ולא יותר דמוכיח במלכים ובשנת עשרים לירבעם מלך ישראל מלך אסא מלך יהודה נמצא שאפילו ג׳ שנים שלמים לא מלך ׃ מיכהו בת אוריאל · ולמעלה קורא לה שם אחר מעכה בת אבישלום ובמלכים כתי׳ כמו כן מעכה בת אבישלום · מיכהו בת אוריאל היה שמה וכאן קורא אותה כן לפי שהוא ספר הייחס של יהודה ובמלכים שהוא ספר מלכי ישראל ויהודה · קראה בשם כנויה מעכה בת אבישלום ולפיכך כינו שמה משם גמור שלא מיכיהו מעכה ושם אביה אוריאל אבישלום לפי שעל שם כלתה נקראת שהיתה אשת חיל גבירתנית ככתוב וגם מעכה אם אסא הסירה מגבירה ומשום כבודה של כלתה קוראה לחמותה על שם כלתה כך מפורש בירושלמי והמסורת הזה תקיה בידך בשם רבינו אלעזר וכן אמר לי בשם אביו וכן מצאתי בפירוש אביו בכל מקום שהוסיף וי״ו בשם אשה זו משום שבח כמו עתליה עתליהו מולכת על הארץ כי אשת חיל היתה וכן יכליה יכליהו לפי שהיתה גבירתנית כי אמציה בעלה כש לכושה ויהי שם חמש עשרים שנה עד שמת והיא שפטה את העם כל אותן ט״ו השנים ושוב כשמת המליכו את בנו עזיהו אחריו בן שש עשרה שנה ׃ ויקם אביה · שהלך אביה למלחמה על ירבעם במחוז של ירבעם בהר אפרים ׃ ברית מלח · בקיום ואמונה · ועתה ויקם ירבעם עבד שלמה וגו׳ ועל זאת ים בזיון גדול ׃ ויקבצו עליו אנשים ריקים · רשעים ׃ ויתאמצו על רחבעם בן שלמה ורחבעם היה נער ורך לבב ׃ ולפי שמצאו בו שפלות ורכיכות לבב התאמצו עליו · נער אף על פי שהיה בן מ״א שנה כשמלך קוראו נער ופיר׳ לעיל על שלמה ׃ כעמי הארצות · כל הרוצה לבוא ולמלא ידיו להיות כהן לעגל זהב יביא עמו פר בן בקר ואילים שבעה ויקבלוהו והיה כהן ללא אלהים ׃ למלא ידו · להבדיל בין טמאה לטהרה דוגמ׳ למשחה בהם ולמלא בם את ידם ׃ והלוים

בבקר בבקר ז״ג בקריאה וסימ׳ וילקטו אתו בבקר בבקר איש כפי אכלו· והקטיר עליו אהרן קטרת סמים· והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר· והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה· מדוע אתה ככה דל בן המלך· מדי עברו יקח אתכם· יי׳ אלהים נתן לי לשון למודים· וכבש בן שנתו תמים תעשה עליו· ומנחה תעשה עליו בבקר בבקר ששית· יעשו את הכבש ואת המנחה· יי׳ צדיק בקרבה· ולעמוד בבקר בבקר· ומקטירים ליי׳ עולות בבקר בבקר: על יי׳ לא בקריאה וסימ׳ ובקר וראיתם את כבוד יי׳· בתת יי׳ לכם

ואנחנו יהוה אלהינו ולא עזבנהו וכהנים משרתים ליהוה בני אהרן והלוים במלאכת: ומקטרים ליהוה עלות בבקר בבקר ובערב בערב וקטרת סמים ומערכת לחם על השלחן הטהור ומנורת הזהב ונרתיה לבער בערב בערב כי שמרים אנחנו את משמרת יהוה אלהינו ואתם עזבתם אתו: והנה עמנו בראש האלהים וכהניו וחצצרות התרועה להריע עליכם בני ישראל אל תלחמו עם יהוה אלהי אבתיכם כי לא תצליחו: וירבעם הסב את המארב לבוא מאחריהם ויהיו לפני יהודה והמארב מאחריהם: ויפנו יהודה והנה להם המלחמה פנים ואחור ויצעקו ליהוה והכהנים מחצצרים בחצצרות: ויריעו איש יהודה ויהי בהריע איש יהודה והאלהים נגף את ירבעם וכל ישראל לפני אביה ויהודה: וינוסו בני ישראל מפני יהודה ויתנם אלהים בידם: ויכו בהם אביה ועמו מכה רבה ויפלו חללים מישראל חמש מאות אלף איש בחור: ויכנעו בני ישראל בעת ההיא ויאמצו בני יהודה כי נשענו על יהוה אלהי אבותיהם: וירדף אביה אחרי ירבעם וילכד ממנו ערים את בית אל ואת בנותיה ואת ישנה ואת בנותיה ואת עפרון ובנתיה: ולא עצר כח ירבעם עוד בימי אביהו ויגפהו יהוה וימת:

ויתחזק אביהו וישא לו נשים ארבע עשרה ויולד עשרים ושנים בנים ושש עשרה בנות: ויתר דברי אביה ודרכיו ודבריו כתובים במדרש הנביא עדו: וישכב אביה עם אבתיו ויקברו אתו בעיר דויד וימלך אסא בנו תחתיו בימיו שקטה הארץ עשר שנים:

ויעש אסא הטוב והישר בעיני יהוה אלהיו: ויסר את מזבחות הנכר והבמות וישבר את המצבות ויגדע את האשרים: ויאמר ליהודה לדרוש את יהוה אלהי אבותיהם ולעשות התורה והמצוה: ויסר מכל ערי יהודה את הבמות ואת החמנים ותשקט הממלכה לפניו: ויבן ערי מצורה ביהודה כי שקטה הארץ ואין עמו מלחמה בשנים האלה כי הניח יהוה לו:

ויאמר ליהודה נבנה את הערים האלה ונסב חומה ומגדלים דלתים ובריחים עודנו הארץ לפנינו כי דרשנו את יהוה אלהינו דרשנו וינח לנו מסביב ויבנו ויצליחו:

ויהי לאסא חיל נשא צנה ורמח מיהודה שלש מאות אלף ומבנימן נשאי מגן ודרכי קשת מאתים ושמונים אלף כל אלה גבורי חיל: ויצא אליהם זרח הכושי בחיל אלף אלפים ומרכבות שלש מאות ויבא עד מרשה: ויצא אסא לפניו ויערכו מלחמה בגיא צפתה למרשה: ויקרא אסא אל יהוה אלהיו ויאמר יהוה אין עמך לעזור בין רב לאין כח עזרנו יהוה אלהינו כי עליך נשענו ובשמך באנו על ההמון הזה יהוה אלהינו אתה אל יעצר עמך אנוש: ויגף יהוה את הכושים לפני אסא ולפני יהודה וינסו הכושים: וירדפם אסא והעם אשר עמו עד לגרר ויפל מכושים לאין להם מחיה כי נשברו לפני יהוה ולפני מחנהו וישאו שלל הרבה מאד: ויכו את כל הערים סביבות גרר כי היה פחד יהוה עליהם ויבזו את כל הערים כי בזה רבה היתה בהם: וגם אהלי מקנה הכו וישבו צאן לרב וגמלים וישבו ירושלם:

ועזריהו בן עודד היתה עליו רוח אלהים: ויצא לפני אסא ויאמר לו שמעוני אסא וכל יהודה ובנימן יהוה עמכם בהיותכם עמו ואם תדרשהו ימצא לכם ואם תעזבהו יעזב אתכם: וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת וללא כהן מורה וללא תורה: וישב בצר לו על יהוה אלהי ישראל ויבקשהו וימצא להם: ובעתים ההם אין שלום ליוצא ולבא כי מהומות רבות על כל ישבי הארצות:

בערב בשר לאכול· לבן אתה וכל עדתך הנועדים· אבינו מת במדבר והוא לא היה בתוך העדה· ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם הוא· והנביא ההוא או חלם החלום ההוא· מרת נפש ותתפלל· ויחפאו בני ישראל דברים· לא יוסיף עוד שאר

רשי

והלוים במלאכת· כלומר במלאכתם זה לשיר וזה לשוער וכל אחד למלאכתו כאשר הכין דוד: ולא עצר כח וגו׳ ויגפהו יי׳· לירבעם: וימת· לא מיתה מיד אלא הולך וחסר בגופו במלחמות ובב״ר מפורש ויגפהו יי׳ לאביה: ויאמר ליהודה לדרוש· לא בעשר שנים שדרשו לאלהים אחרים חדשים מקרוב באו ואת אלהי אבותם לא דרשו: עודנו הארץ לפנינו· בעוד שהמלכות כונה לפנינו שאם נצרכנו להם יהיו לנו למנוס וכל זה היה בעשר שנים שכתוב בימיו שקטה הארץ ולאחר אותן עשר שנים היתה מלחמה בינו ובין בעשא כל ימיהם כי בשנת שלש לאסא מלך בעשא וז׳ שנים היה שלום ביניהם· וכן מוכיח אף כאן אין עמו מלחמה בשנים האלה אבל בשנים אחרים היתה עמו מלחמה ולמטה כתיב ומלחמ׳ לא היתה עד שנת ל״ה למלכות אסא אבל יכולים אנו לפרש אותה מלחמה שהיתה לו עם הכושים לא היתה עד שנת שלשים וחמש למלכותו אבל זה קשה לי שכתוב למטה בשנת ל״ו למלכות אסא עלה בעשא וגו׳ עד נסכלת על זאת כי מעתה יהיו לך מלחמות משמע שקודם לכן לא היו לו מלחמו׳ והוא לאחר כן כי אם ג׳ שנים ובמלכים כתיב ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא כל ימיהם ובסדר עולם מפרש היטב: כי דרשנו את יי׳ אלהינו דרשנו וגו׳· לפי שדרשנוהו הניח לנו מסביב: ויבנו ערים ויצליחו· ודוגמ׳ לעיל ובראות יי׳ כי נכנעו וגו׳: אין עמך לעזור· כלומר אעפ״י שאנו מעטים והם רבים כחול הים ואין כח לנו בפניהם עמך לעזור בין רב לאין כח כלומר כי ידוע שיש לך כח לעזור לפיכך עזרינו יי׳ אלהינו כי עליך נשענו: אל יעצר עמך אנוש· אל יהיה לאויבינו לאותו אנוש כי אנוש אנוש מושל עוצר ידי עמך כדרך לנכחינו שלא יאמר נכחנו אלהיהם· ד״א מפי הרב אל יהי לנו אנו שאנו עכושים עוצר יד מלנכחם דוגמ׳ ועצר את השמים כי עצר עצר יי׳ אם תעצרינו: וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת· עד שבאת אתה: וללא כהן מורה· שאין מי שמורה להם שום דבר תורה משום הכי לא יורו אתכם הכהנים: וישב בצר לו· על יי׳ אלהי ישראל כלומר עתה כשבאת צרה להם בקשו על יי׳ אלהי ישראל ויבקשהו לפיכך וימצא להם המכוי והושיעכם בכל אשר הלכתם: ובעתים ההם אין שלום· באותן הימים רבים לישראל ללא אלהי אמת: אין שלום ליוצא ולבא וגו׳· ברחבעם כתיב עליו עלה שישק מלך מצרים על ירושלם כי מעלו ביי׳ וכל הפר׳ ואף לאביה היו מהומות רבות: וכתתו

ישראל · ובני הנכר הלוים על יי׳ לשרתו · אז תתענג על יי׳ והרכבתיך · לכן כה אמר יי׳ הנני פקד · השכירוהו כי על יי׳ הגדיל · ונשמר מואב מעם · ממך יצא חשב על יי׳
רעה · הלוא הכושים והלובים · ובעת ההיא בא חנני · ויכנעו בני ישראל בעת ההיא · וישב בצר לו על יי׳ דדה · כי בשובכם על יי׳ · ועתה דברו עבדיו דדה · יתיצבו מלכי
ארץ ורוזנים · ישועו ואין מושיע · והתענג על יי׳ ויתן לך · גול על יי׳ דרכך · השלך על יי׳ יהבך · אשרי שאל יעקב בעזרו שברו · ויהי היום ויבאו בני האלהים להתיצב על

וכתתו גוי־בגוי ועיר בעיר כי־אלהים הממם בכל־צרה: ואתם חזקו ואל־ירפו ידיכם כי יש שכר לפעלתכם: וכשמע אסא הדברים האלה והנבואה עדד הנביא התחזק ויעבר השקוצים מכל־ארץ יהודה ובנימן ומן־הערים אשר לכד מהר אפרים ויחדש את־מזבח יהוה אשר לפני אולם יהוה: ויקבץ את־כל־יהודה ובנימן והגרים עמהם מאפרים ומנשה ומשמעון כי־נפלו עליו מישראל לרב בראתם כי־יהוה אלהיו עמו: ויקבצו ירושלם בחדש השלישי לשנת חמש־עשרה למלכות אסא: ויזבחו ליהוה ביום ההוא מן־השלל הביאו בקר שבע מאות וצאן שבעת אלפים: ויבאו בברית לדרוש את־יהוה אלהי אבותיהם בכל־לבבם ובכל־נפשם: וכל אשר לא־ידרש ליהוה אלהי־ישראל יומת למן־קטן ועד־גדול למאיש ועד־אשה: וישבעו ליהוה בקול גדול ובתרועה ובחצצרות ובשופרות: וישמחו כל־יהודה על־השבועה כי בכל־לבבם נשבעו ובכל־רצונם בקשהו וימצא להם וינח יהוה להם מסביב: וגם־מעכה אם אסא המלך הסירה מגבירה אשר־עשתה לאשרה מפלצת ויכרת אסא את־מפלצתה וידק וישרף בנחל קדרון: והבמות לא־סרו מישראל רק לבב־אסא היה שלם כל־ימיו: ויבא את־קדשי אביו וקדשיו בית האלהים כסף וזהב וכלים: ומלחמה לא היתה עד שנת־שלשים וחמש למלכות אסא:

יו בשנת שלשים ושש למלכות אסא עלה בעשא מלך־ישראל על־יהודה ויבן את־הרמה לבלתי תת יוצא ובא לאסא מלך יהודה: ויצא אסא כסף וזהב מאצרות בית יהוה ובית המלך וישלח אל־בן־הדד מלך ארם היושב בדרמשק לאמר: ברית ביני ובינך ובין אבי ובין אביך הנה שלחתי לך כסף וזהב לך הפר בריתך את־בעשא מלך ישראל ויעלה מעלי: וישמע בן־הדד אל־המלך אסא וישלח את־שרי החילים אשר־לו אל־ערי ישראל ויכו את־עיון ואת־דן ואת אבל מים ואת כל־מסכנות ערי נפתלי: ויהי כשמע בעשא ויחדל מבנות את־הרמה וישבת את־מלאכתו: ואסא המלך לקח את־כל־יהודה וישאו את־אבני הרמה ואת־עציה אשר בנה בעשא ויבן בהם את־גבע ואת־המצפה: ובעת ההיא בא חנני הראה אל־אסא מלך יהודה ויאמר אליו בהשענך על־מלך ארם ולא נשענת על־יהוה אלהיך על־כן נמלט חיל מלך־ארם מידך: הלא הכושים והלובים היו לחיל לרב לרכב ולפרשים להרבה מאד ובהשענך על־יהוה נתנם בידך: כי יהוה עיניו משטטות בכל־הארץ להתחזק עם־לבבם שלם אליו נסכלת על־זאת כי מעתה יש עמך מלחמות: ויכעס אסא אל־הראה ויתנהו בית המהפכת כי־בזעף עמו על־זאת וירצץ אסא מן־העם בעת ההיא: והנה דברי אסא הראשונים והאחרונים הנם כתובים על־ספר המלכים ליהודה וישראל: ויחלא אסא בשנת שלושים ותשע למלכותו ברגליו עד־למעלה חליו וגם־בחליו לא־דרש את־יהוה כי ברפאים: וישכב אסא עם־אבתיו וימת בשנת ארבעים ואחת למלכו: ויקברהו בקברתיו אשר כרה־לו בעיר דויד וישכיבהו במשכב אשר מלא בשמים וזנים מרקחים במרקחת מעשה וישרפו־לו שרפה גדולה עד־למאד:

יי׳ · וחברו ב׳ בפסוק · רחב נפש יגרה מדון · וכ׳ ועל יי׳ וסי׳ ראשיה בשחד ישפטו · אולת אד׳ תסלף דרכו · ויבא נ״א וסי׳ נמס׳ בסדר ויקהל · והיתה ד׳ קמצין בקרי׳ וסי׳ נמס׳ בישע׳ סימן
יד׳ · ויצא י״ג חס׳ בקריא׳ וסי׳ נמס׳ בסדר ויקח קרח · ביני וביניך ג׳ פסוקי׳ אית בהון ביני וביניך ובין ובין וסי׳ ויאמ׳ אברם אל לוט אל נא תהי מריבה · ויאמ׳ יהונתן לדוד לך לשלום ·
ברית ביני וביניך ובין אבי ובין אביך דאסא דדה · אנך · ויעלה ג׳ רפין בקריא׳ וסימ׳ ברית ביני וביניך ובין אבי דמלכים · וחברו דסיפרא ברית ביני וביניך · דרוש נא בעדינו
את · להרבה ג׳ וסימ׳ ובכל עיר ועיר · ובין עשרת ימים בכל יין להרבה · הלא הכושים והלובים · ויכעס ב׳ וסימ׳ ויסר לו ויכעס הרבה וילעג · ויכעס אסא אל הראה ·

רשי

וכתתו גוי בגוי · דוגמ׳ ויכום ויכתום : ואתם חזקו · לדרוש באלהים : ויזבחו ליי׳ ביום ההוא מן השלל הביאו · פתרו׳ ומן השלל שהביאו זבחו בקר שבע מאות וצאן שבעת אלפים שהם ממנו הביאו כדלמעלה וגם אלו מקצה הביאו וישבו צאן לרוב וגו׳ · ד״א כראה לי ויזבחו ליי׳ ביום ההוא שהיה ובא בשלום בירושלם מן השלל הביאו כלומר מן השלל אשר הביאו בקר שבע מאות וצאן שבעת אלפים : וגם מעכה אם אסא הסירה מגבירה · לפי שעשת לאשרה מפלצת מפליא ליכוותא זכרות עשתה לה לבעול והיתה נבעלת לו : והבמות לא סרו · במות יחיד שהורגלו להקריב עליהם לשמים משחרבה שילה עד שנבנה הבית והיו עונשי׳ עליהם כרת : ומלחמה לא היתה וגו׳ · תניא בסדר עולם בשנת שלשים ושש למלכות אסא עלה בעשא איפשר לומר כן והלא מת כבר בעשא בשנת כ״ו למלכות אסא כדכתיב במלכים בשנת כו לאסא מלך אלה בן בעשא אלא מה ת״ל בשנת לו׳ למלך אסא כנגד לו׳ שנים שנתחתן שלמה בבת פרעה שהרי כתיב כן במלכים ויהי מקץ שלש שנים ויברחו שני עבדי׳ לשמעי ויכו המלך את בניהו ויכו ויפגע בו וכתיב בסמוך ויתחתן שלמה בבת פרעה כלומר מיד אחר ג׳ שנים ובשנת ד׳ לקחה והוא מלך מ׳ שנים נמצא שהיתה עמו לו׳ שנים וכנגדן לו׳ שנים שנגזרה גזירה על מלכי ארם להיות שוטנים על ישראל ובאחרונה ליפול ביד בני דוד לכך נאמר בשנת לו׳ למלך אסא ובשנת ט״ו למלכותו מאחר שנפל זרח הכושי בידו היא שנת לו׳ משמת שלמה

בשנת ל״ו לאסא כרתו ברית מלך ישר׳ ומלך ארם לעלות ולהתגרות באסא וקלקל אסא שנאמר ויוצא אסא כסף וזהב לאמר כרות ברית ביני וביניך : וישמע בן הדד · ולא פסקו מלכי ארם מלהיות שוטנים לישר׳ עד שמת אחז ובשנת ג׳ לאחז כרתו ברית מלך ישראל ומלך ארם לעלות ולהתגרות באחז ולא היה זכות באחז שיפלו בידו ונפלו שניהם ביד תגלת פלאסר מלך אשור : בדרמשק ובמלכים כתיב דמשק ובפסוק אחר דו משק וכולו אחד הוא ודוגמ׳ טוט שבט סרביט : על כן נמלט · שלא יכולת לו למה שלא הבטחת בהקב״ה כי אם בטחת בהקב״ה כשנשבעו וכרתו ברית יחד מלך ישראל ומלך ארם עליך כאשר בטחת בו כשבאו עליך הכושים לא נמלטו מידך והיית נוצח לכולם ואף לא היית מחבר ממונך שנתת לו כדי להפר בריתו עם בעשא · ועתה שלא בטחת בהקב״ה אבדת ממונך וגם מלך ארם נמלט מידך : בית המהפכת · בית הסוהר שעשוי מלאכת המהפכת גוולפש בלשון אשכנז : עד למעלה חליו : כמה שברגליו עלה מכף רגלו עד קדקדו : וזנים · מיני בשמים הם והבשמי׳ היו מרוקחי׳ במרקחות מעשה רוקח מרקחת וזה פתרו׳ מרוקחים במעשה רוקח : וישרפו לו שרפה גדולה · שרפו לו בשמים טובים לאפר ואותו אפר זורו עליו וזה מפרשין כמו שסורפין על המלכים ומהו שורפים וכו׳ ועוקרין על המלכים : ברכבי

ושב״ן בקריאה וסימ׳ ויצמח י״י אלהים מן האדמה כל עץ · לא תחוס עינך עליו ובעדת · בכל הדרך אשר צוה · וישלח ויביאהו והוא אדמוני עם יפה עינים · יאמר נא אדונינו עבדיך · ויהי בהיות רוח אלהים אל שאול · יקרא אכיש אל דוד ויאמר · עודנו מדבר והנה יונתן · מקול כפלתו הרעשתי · ועמהם הלוים שמעיהו · יגיע כפיך כי תאכל · כל ימי עני רעים · תאות אדם חסדו · ויצא המן ביום ההוא · ומתוק האור וטוב לעינים · וטוב לא יהיה לרשע · וטוב משניהם את אשר עדן לא היה אשר לא ראה · ויתן

יז וימלך יהושפט בנו תחתיו ויתחזק על־ישראל: ויתן־חיל בכל־ערי יהודה הבצרות ויתן נציבים בארץ יהודה ובערי אפרים אשר לכד אסא אביו: ויהי יהוה עם־יהושפט כי הלך בדרכי דויד אביו הראשנים ולא דרש לבעלים: כי לאלהי אביו דרש ובמצותיו הלך ולא כמעשה ישראל: ויכן יהוה את־הממלכה בידו ויתנו כל־יהודה מנחה ליהושפט ויהי־לו עשר־וכבוד לרב: ויגבה לבו בדרכי יהוה ועוד הסיר את־הבמות ואת־האשרים מיהודה: ובשנת שלוש למלכו שלח לשריו לבן־חיל ולעבדיה ולזכריה ולנתנאל ולמיכיהו ללמד בערי יהודה: ועמהם הלוים שמעיהו ונתניהו וזבדיהו ועשהאל ושמרימות ויהונתן ואדניהו וטוביהו וטוב אדוניה הלוים ועמהם אלישמע ויהורם הכהנים: וילמדו ביהודה ועמהם ספר תורת יהוה ויסבו בכל־ערי יהודה וילמדו בעם: ויהי פחד יהוה על כל־ממלכות הארצות אשר סביבות יהודה ולא נלחמו עם־יהושפט: ומן־פלשתים מביאים ליהושפט מנחה וכסף משא גם הערביאים מביאים לו צאן אילים שבעת אלפים ושבע מאות ותישים שבעת אלפים ושבע מאות: ויהי יהושפט הלך וגדל עד־למעלה ויבן ביהודה בירניות וערי מסכנות: ומלאכה רבה היה לו בערי יהודה ואנשי מלחמה גבורי חיל בירושלם: ואלה פקדתם לבית אבותיהם ליהודה שרי אלפים עדנה השר ועמו גבורי חיל שלש מאות אלף: ועל־ידו יהוחנן השר ועמו מאתים ושמונים אלף: ועל־ידו עמסיה בן־זכרי המתנדב ליהוה ועמו מאתים אלף גבור חיל: ומן־בנימן גבור חיל אלידע ועמו נשקי־קשת ומגן מאתים אלף: ועל־ידו יהוזבד ועמו מאה־ושמונים אלף חלוצי צבא: אלה המשרתים את־המלך מלבד אשר־נתן המלך בערי המבצר בכל־יהודה:

יח ויהי ליהושפט עשר וכבוד לרב ויתחתן לאחאב: וירד לקץ שנים אל־אחאב לשמרון ויזבח־לו אחאב צאן ובקר לרב ולעם אשר עמו ויסיתהו לעלות אל־רמת גלעד: ויאמר אחאב מלך־ישראל אל־יהושפט מלך יהודה התלך עמי רמת גלעד ויאמר לו כמוני כמוך וכעמך עמי ועמך במלחמה: ויאמר יהושפט אל־מלך ישראל דרש־נא כיום את־דבר יהוה: ויקבץ מלך־ישראל את־הנביאים ארבע מאות איש ויאמר אלהם הנלך אל־רמת גלעד למלחמה אם־אחדל ויאמרו עלה ויתן האלהים ביד המלך: ויאמר יהושפט האין פה נביא ליהוה עוד ונדרשה מאתו: ויאמר מלך־ישראל אל־יהושפט עוד איש־אחד לדרוש את־יהוה מאתו ואני שנאתיהו כי איננו מתנבא עלי לטובה כי כל־ימיו לרעה הוא מיכיהו בן־ימלא ויאמר יהושפט אל־יאמר המלך כן: ויקרא מלך ישראל אל־סריס אחד ויאמר מהר מיכהו בן־ימלא:

י״ג רפין בקריאה וסימ׳ ויתן לי את מערת המכפלה אשר לו · ויתן לך האלהים מטל השמים · ויתן לך את ברכת אברהם · י״י יחתו מריבו עלו · הלא קציר חטים היום · ויתן י״י גם את ישראל דשאול · ויאמר אמרי נא לשלמה דאבישג השונמית · ויתן את ישראל בגלל חטאת ירבעם בן נבט אשר החטיא · ויקבץ מלך ישראל את הנביאים דמלכים · וחברו דד״ה · ויחי ויתן לו מזהב שבא · והתענג על י״י ויתן לך · יסר בנך ויניחך:

רשי

בדרכי דוד אביו הראשונים · ולא האחרונים שפשע במעשה בת שבע וגם הסית אותו שטן למנות את ישראל ועיקר · ויש מפרשים הראשונים ראשו לשלמה ורחבעם שלמה כשיו הטו לבבו באחרית ימיו ובנה במה לכמוש תועבת מואב ולמולך שיקוץ בני עמון ורחבעם כתיב ויהי כהכין מלכות רחבעם וכחזקתו עזב את תורת י״י · ולא כאביה שכתוב בו במלכים ולא היה לבבו שלם עם י״י אלהיו · ולא כאסא שלא נשען בי״י אלא כדוד אביו שלא היה לו אלא לב אחד לאביו שבשמים: ולא דרש לבעלים · כמעשה ישראל שבימיו כי אחאב היה בימיו שעבד את הבעלים הוא וישראל שבימיו: ויגבה לבו בדרכי י״י · גבה לבו בדבר זה שלא הלך כי אם בדרכי י״י דוגמ׳ אשר כשה לבך אתנה בחכמה: שלח לשריו לבן חיל · כך היה שמו · ויש מפרשים שלח לשריו כל שר בן חיל וקשיא לו אם כן לא היה לו לומר אלא לעובדיה שאותה שאמר ולעובדיה מכלל לבן חיל שם אדם הוא: ללמד בערי יהודה · תורה ולהורות בני ישראל: ועמהם מן הלוים שמעיהו ונתניהו וגו׳ · ועמהם אלישמע ויהורם הכהנים · כי על הכהנים והלוים ללמד ולהורות כדכתיב ככל אשר יורו אתכם הכהנים והלוים · והשרים הלכו עמהם לפי שלא ימרו את פיהם ולהכריחם לשמוע להם ולשמור לעשות כמצות השופטים דוגמ׳ שופטים ושטרים תתן לך שפטי׳ לשפוט את העם ושטרים להכריחם לעשות כצוי השופטים: ויהי פחד י״י על כל ממלכות הארצות · בזכות שלמדו תורה: וכסף משא · משאות של כסף דוגמ׳ היו נושאותיכם עומסות משא: ויהי יהושפט הולך וגדל · שלמה שנאמר בהם שלמון זה · יצחק שמואל יהושפט · אבל משה דוד מרדכי נאמר בהם וגדול אבל יצחק שמואל ויהושפט כתוב בהם וגדל · שאין נכון לומר וגדול · בשמואל כתיב ויגדל הנער שמואל עם י״י · והו׳ לומר גדול עם י״י וכאן כמו כן גדל עד למעלה לכן לא הגון לומר גדול וכן ביצחק: בירניות · מגזירת בירה מגדלים גדולים לחוזק: וערי מסכנות · ערי אוצרות לתת בהם תבואה ויין ודגן: ועל ידו · אצלו · דוגמ׳ חלקת יואב על ידי: המתנדב לי״י · דוגמ׳ המתנדבים בעם ברכו י״י: וירד לקץ שנים · ובמלכים כתיב ויהי בשנה השלישית וירד יהושפט וגו׳ בשנה השלישית משמלך את בן הדד: ויסיתהו לעלות אל רמות גלעד · כמו שכתוב בספר מלכים הידעתם כי לנו רמות גלעד · כי כשהכתיב יעקב אבינו שם את הגל וקרא לו גלעד הוחזק בו ואבותינו לקחו גלעד והרמות משמוכים ומוחזקי׳ אחרי העיר ואבותינו את בימי משה כשתפסו גלעד שתקנו את מלקחת אותה כי לא חטמו בהם או שמא בימי משה לקחוה ואחרי כן לקחוה האומות מיד ישראל ושלנו הם: דרש נא כיום את דבר י״י · ולא מנביאי הבעל׳ אשר אתה בוטח בהם: ויקבץ מלך ישראל את הנביאים ארבע מאות · וכולם נביאי אמת היו כי מה שאל ממנו יהושפט קבץ לו וכן מוכיח בסמוך ויצא הרוח ויאמר אני אפתנו וגו׳ עד והייתי לרוח שקר בפי כל נביאיו שאומר להם לאמר לאחאב עלה ויתן האלהים ביד המלך · מכלל שהיו נביאי י״י שלא היו מתנבאים אלא דבר י״י · שאם היו נביאי שקר אין הפתוי נופל עליהם שלא היו מתנבאים אלא מה שהיו בודים מלבן ועוד שאמר יהושפט טוב האין פה נביא לי״י עוד · ודאי יודע אני שהם נביאי י״י אלא מקובלני מבית אבי אבא שאין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד ולשון אחד והללו כולם מתנבאים עלה והצלח: כי כל ימיו לרעה · כי זהו שאמר יען אשר שלחת איש חרמי וגו׳ · מהר מיכהו · כתיב חסר יו״ד משום בזיון כינה לו שם אחר מיכהו: מלובשים

כאחד ׳ב פתחין בקריאה וסימ׳ הן האדם היה כאחד ממנו • דן ידין עמו • וחליתי והייתי כאחד האדם • וחברו אם אסור יאסרוני • ויואל הלוי לשבת את האיש • גם את הארי גם את הדוב • ועשהאל קל ברגליו • אוכל על שלחני כאחד מבני המלך • כאחד הנבלים • וארך כאחד החלקים • על ירושלם ידו גורל • אשר הלך לקרוא למיכיהו דדה׳ • וחד וכאחד השרים תפלון׃ לאלה ה׳ בקריאה וסימ׳ ולבנותי מה אעשה לאלה היום או י׳ לאלה תחלק הארץ בנחלה • ויאמר ראיתי כל ישראל נפצים על ההרי׳ דמלכי׳ •

ומלך ישראל ויהושפט מלך יהודה יושבים איש
על־כסאו מלבשים בגדים ויושבים בגרן פתח
שער שמרון וכל־הנביאים מתנבאים לפניהם׃
ויעש לו צדקיהו בן־כנענה קרני ברזל ויאמר כה־
אמר יהוה באלה תנגח את־ארם עד־כלותם׃ וכל־
הנבאים נבאים כן לאמר עלה רמת גלעד והצלח
ונתן יהוה ביד המלך׃ והמלאך אשר־הלך לקרא
למיכיהו דבר אליו לאמר הנה דברי הנביאים פה־
אחד טוב אל־המלך ויהי־נא דברך כאחד מהם
ודברת טוב׃ ויאמר מיכיהו חי־יהוה כי את־אשר־
יאמר אלהי אתו אדבר׃ ויבא אל־המלך ויאמר
המלך אליו מיכה הנלך אל־רמת גלעד למלחמה
אם־אחדל ויאמר עלו והצליחו וינתנו בידכם׃
ויאמר אליו המלך עד־כמה פעמים אני משביעך
אשר לא־תדבר אלי רק־אמת בשם יהוה׃ ויאמר
ראיתי את־כל־ישראל נפוצים על־ההרים כצאן
אשר אין־להן רעה ויאמר יהוה לא־אדנים לאלה
ישובו איש־לביתו בשלום׃ ויאמר מלך־ישראל
אל־יהושפט הלא אמרתי אליך לא־יתנבא עלי
טוב כי אם־לרע׃ ויאמר לכן
שמעו דבר־יהוה ראיתי את־יהוה יושב על־כסאו
וכל־צבא השמים עמדים על־ימינו ושמאלו׃
ויאמר יהוה מי יפתה את־אחאב מלך־ישראל
ויעל ויפל ברמת גלעד ויאמר זה אמר ככה וזה

אמר ככה׃ ויצא הרוח ויעמד לפני יהוה ויאמר אני
אפתנו ויאמר יהוה אליו במה׃ ויאמר אצא והייתי
לרוח שקר בפי כל־נביאיו ויאמר תפתה וגם־
תוכל צא ועשה־כן׃ ועתה הנה נתן יהוה רוח שקר
בפי נביאיך אלה ויהוה דבר עליך רעה׃ ויגש
צדקיהו בן־כנענה ויך את־מיכיהו על־הלחי ויאמר
אי זה הדרך עבר רוח־יהוה מאתי לדבר אתך׃
ויאמר מיכיהו הנך ראה ביום ההוא אשר תבוא
חדר בחדר להחבא׃ ויאמר מלך ישראל קחו את־
מיכיהו והשיבהו אל־אמון שר־העיר ואל־יואש
בן־המלך׃ ואמרתם כה אמר המלך שימו זה בית
הכלא והאכלהו לחם לחץ ומים לחץ עד שובי
בשלום׃ ויאמר מיכיהו אם־שוב תשוב בשלום
לא־דבר יהוה בי ויאמר שמעו עמים כלם׃ ויעל
מלך־ישראל ויהושפט מלך־יהודה אל־רמת
גלעד׃ ויאמר מלך ישראל אל־יהושפט התחפש
ובוא במלחמה ואתה לבש בגדיך ויתחפש מלך
ישראל ויבאו במלחמה׃ ומלך ארם צוה את־שרי
הרכב אשר־לו לאמר לא תלחמו את־הקטן את־
הגדול כי אם־את־מלך ישראל לבדו׃ ויהי כראות
שרי הרכב את־יהושפט והמה אמרו מלך־ישראל
הוא ויסבו עליו להלחם ויזעק יהושפט ויהוה
עזרו ויסיתם אלהים ממנו׃ ויהי כראות שרי הרכב
כי לא־היה מלך ישראל וישובו מאחריו׃

וחברו דד״ה • אל תשפו ישפון לאלה׃ ויעל ד׳ רפין בקריאה וסימ׳ נשה ידך על ארץ מצרים בארבה • ויאמר ארונה אל המלך • כי איש מבית ישראל • כה אמר כורש • וחברו • מי יפתה את אחאב • וחברו דד״ה׃ לדבר אותך סימן כל דסמי׳ לדבור אתו אתך אתם דגש בב״ט רפין אותו אותך אותם וסימ׳ ותהר ותלד שרה לאברהם • ודבר משה ואלעזר הכהן • ויגש צדקיהו בן כנענה דמלכים • ודברתי משפטי אותם • רוח מלא מאלה יבא לי׃ וחברו דסיפר׳ • אלכה לי אל הגדולים • צדיק אתה י״י כי אריב • הלוך אל בית הרכבים • וכל דבור דיחזקאל דכו׳ •

רשי

מלובשים בגדים • בגדי מלכותי׃ ויושבים בגורן פתח שער שמרון • בא להודיענו כי כשהתנבאו הנביאים לפניהם היו יושבים חוץ לעיר ושם באו מרגלים של מלך ארם ושמעו שהודיע למלך ישראל שהוא לבדו יפול במלחמה והוא שצוה מלך ארם לחיילותיו לא תלחמו את הקטן ואת הגדול כי אם את מלך ישראל לבדו לקיים דברי מיכיהו לפיכך כתיב בגורן שהיה מקום מרגלים לרגל׃ אבל אם הוועד בתוך העיר לא היו המרגלים של מלך ארם יכולים לבוא שמא ירגישו בהם שהם מרגלים אבל כשהם חוץ לעיר אפילו ירגישו בהם וידעו כי מרגלים הם יכולים הם לומר למקום אחר אנו הולכי׳ מה שקרבנו פה אל הגורן בשביל הרגם גדול וקבוץ חיילות הנה פתח העיר נתמהנו ופנינו מן הדרך לראות מה זה והמרגלים הם הודיעו למלך ארם והוא צוה שלא להרוג שום אדם כי אם מלך ישראל לבדו שאם לא כן מה עלה בלבו שצוה שלא להרוג מישראל רק המלך לבדו אלא מרגלים היו לו ושמעו את מיכיהו אומר ראיתי את כל ישראל נפוצים וגו׳ ויאמר י״י לא אדנים לאלה סימן שיהרג המלך אבל ישראל ישובו איש לביתו לשלום ושמעו את זה שאמר אם שוב תשוב בשלום הכל שמעו המרגל׳ והגידו למלך ארם ולכן צוה מלך ארם לעשות כדבר מיכיהו להרוג המלך לבדו׃ עלו והצליחו וינתנו בידכם • כלומר הלואי שתצליחו וינתנו בידכם׃ נפוצים על ההרים • כי כשבורחים מן המלחמה בורחים על ההרים לבית מנוס כמו והנשארים הרה נסו ועוד שהמלחמה היתה ברמות גלעד מקום הרים וגבעות׃ ויאמר י״י לא אדנים לאלה • לפיכך נפוצים כצאן על ההרים שאין להם רועה שמלכם יהרג׃ ישובו איש לביתו בשלום • שאחאב לבדו יהרג אבל שאר ישראל ישובו איש לביתו לשלום כאשר צוה ארם לעמו׃ וכל צבא השמים עומדים על ימינו ושמאלו • אלו מלאכי השרת העומדי׳ לפניו׃ ויצא הרוח • פתרו׳ ויצא המלאך שהרי אומר למעל׳ וכל צבא השמים וגו׳ ועתה יצא אחד מן המלאכים ויאמר אני אפתנו כדאמ׳ עושה מלאכיו רוחות ולפיכך קרא ואמר לעיל וכל צבא השמים עומדי׳ שאל יתמה כשיאמר ויצא הרוח מי הוא ומהיכן יצא וכשאמר וכל צבא השמים עומדי׳ כדי להודיע מהיכן יצא משאר הרוחות העומדים עליו • ורבותינו פירשו זהו רוחו של נבות׃ בפי כל נביאיו • שישים דבר בפיהם לאמר עלה והצלח ויעלה ויפל מכלל שהיו נביאי אמת שלא היו מתנבאים כי אם מה שישים השם בפיהם׃ תפתה וגם תוכל • לפי שמפתה הבא לפתות חבירו פעמים שהמפותה מבין שזה רוצה לפתותו והוא נזהר ואינו שומע להתפתות אבל באחאב תפתה וגם תוכל׃ הנך רואה • שיהרג אחאב׃ שימו זה בית הכלא • ואע״פ שלא ראינו שנתנו קודם לכן בבית הכלא אלא מתוך שאמר והשיבהו תוכל לומר שנתנו קודם לכן בבית הכלא ואם תרצה לומר שלא נתנוהו קודם לכן משום לא תקשי לך והושיבהו כי כן דרך המקראות כמו ישובו רשעים לשאולה וכן הרבה׃ לחם לחץ ומים לחץ • דוגמ׳ בישעיה לחם צר ומים לחץ׃ התחפש ובא • פתרו׳ צריך אני להתנכר ולהתחפש בבגדים אחרים שלא יכירוני שאני מלך ישראל כי חשש לדברי מיכיהו שאמר לו אם שוב תשוב בשלום וגו׳ ואמר ליהושפט אני רוצה להשתנות עצמי ולבוא במלחמה שיש לי לחוש שמא שמעו ארמים מה שאמר מיכיהו אם שוב תשוב בשלום ולא יסבו להלחם כי אם עלי׃ ואתה לבש בגדיך • תכסיס מלכות ושריונות וכלי מלחמה של מלכות כי אין לחוש בדברי הנביא כי אם מלך ישראל לבדו כי כן הגידו מרגלים שלו דברי מיכיהו׃ ויזעק יהושפט • אחד בני דגלו וחיילותיו שיבאו לעזור לו כמו אות אריה שברגלו או דגל בני יהודה וכן מנהג כשנלחמים שני גדודים מכנה כל גדוד וגדוד שם אחד לסימ׳ לדגלו לצורך הגדוד שעמו שאם יתפרדו איש מעל אחיו או יתערבו הגדודי׳ זה בזה יצעקו כל גדוד וגדוד שם סימן שלו ויכירו בקול הסימן ויתקבצו כולם יחד ויהיו באגודה אחת כבראשונה ולא שצעק לאלהיו וכן מוכיח במלכים ויזעק יהושפט ולא נאמר לשם וי״י עזרו ויסיתם אלהים ממנו אך כתיב שם ויהי כראות שרי הרכב כי לא היה מלך ישראל שהכירו והבינו מיד כשיצעק אחר הסימן של דגלו כדמפר׳ כמו שהכירוהו וישובו מעליו כבוי מלך ארם ומי׳ הוא שהכירוהו׃ ואיש

אל פניו ה' בקריאה וסימ' ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו ב' בפסוק׃ ויפל יהושע אל פניו ארצה וישתחו׃ ויפל יואב אל פניו׃ ויצא אל פניו יהוא׃ הן יקטלני לו איחל׃ השפטים ד' בקריאה וס' ודרשו השפטים היטב והנה עד שקר׃ כי לא נעשה כפסח הזה מימי׃ ויאמר אל השפטים ראו מה אתם׃ ויהי בימי שפט השפטים ויהי רעב׃ והוד והשפטים׃ חבדיהו ב' וסימ' והנה אמריהו כהן הראש עליכם׃ ועמהם הלוים שמעיהו ונתניהו וזבדיהו׃ וא' זבדיהו ולמשלמיהו בנים׃ בבית י"ט ל' וסימ' נמסר בתלים סימן

וְאִישׁ מָשַׁךְ בַּקֶּשֶׁת לְתֻמּוֹ וַיַּךְ אֶת־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל בֵּין הַדְּבָקִים וּבֵין הַשִּׁרְיָן וַיֹּאמֶר לָרַכָּב הֲפֹךְ יָדְיךָ וְהוֹצֵאתַנִי מִן־הַמַּחֲנֶה כִּי הָחֳלֵיתִי׃ וַתַּעַל הַמִּלְחָמָה בַּיּוֹם הַהוּא וּמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל הָיָה מַעֲמִיד בַּמֶּרְכָּבָה נֹכַח אֲרָם עַד־הָעָרֶב וַיָּמָת לְעֵת בּוֹא הַשָּׁמֶשׁ׃ וַיָּשָׁב יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יְהוּדָה אֶל־בֵּיתוֹ בְּשָׁלוֹם לִירוּשָׁלִָם׃ וַיֵּצֵא אֶל־פָּנָיו יֵהוּא בֶן־חֲנָנִי הַחֹזֶה וַיֹּאמֶר אֶל־הַמֶּלֶךְ יְהוֹשָׁפָט הֲלָרָשָׁע לַעְזֹר וּלְשֹׂנְאֵי יְהוָה תֶּאֱהָב וּבָזֹאת עָלֶיךָ קֶּצֶף מִלִּפְנֵי יְהוָה׃ אֲבָל דְּבָרִים טוֹבִים נִמְצְאוּ עִמָּךְ כִּי־בִעַרְתָּ הָאֲשֵׁרוֹת מִן־הָאָרֶץ וַהֲכִינוֹתָ לְבָבְךָ לִדְרֹשׁ הָאֱלֹהִים׃ וַיֵּשֶׁב יְהוֹשָׁפָט בִּירוּשָׁלִָם וַיָּשָׁב וַיֵּצֵא בָעָם מִבְּאֵר שֶׁבַע עַד־הַר אֶפְרַיִם וַיְשִׁיבֵם אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם׃ וַיַּעֲמֵד שֹׁפְטִים בָּאָרֶץ בְּכָל־עָרֵי יְהוּדָה הַבְּצֻרוֹת לְעִיר וָעִיר׃ וַיֹּאמֶר אֶל־הַשֹּׁפְטִים רְאוּ מָה־אַתֶּם עֹשִׂים כִּי לֹא לְאָדָם תִּשְׁפְּטוּ כִּי לַיהוָה וְעִמָּכֶם בִּדְבַר מִשְׁפָּט׃ וְעַתָּה יְהִי פַחַד־יְהוָה עֲלֵיכֶם שִׁמְרוּ וַעֲשׂוּ כִּי־אֵין עִם־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַוְלָה וּמַשֹּׂא פָנִים וּמִקַּח־שֹׁחַד׃ וְגַם בִּירוּשָׁלִַם הֶעֱמִיד יְהוֹשָׁפָט מִן־הַלְוִיִּם וְהַכֹּהֲנִים וּמֵרָאשֵׁי הָאָבוֹת לְיִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפַּט יְהוָה וְלָרִיב וַיָּשֻׁבוּ יְרוּשָׁלִָם׃ וַיְצַו עֲלֵיהֶם לֵאמֹר כֹּה תַעֲשׂוּן בְּיִרְאַת יְהוָה בֶּאֱמוּנָה וּבְלֵבָב שָׁלֵם׃ וְכָל־רִיב אֲשֶׁר־יָבוֹא עֲלֵיכֶם מֵאֲחֵיכֶם הַיֹּשְׁבִים בְּעָרֵיהֶם בֵּין־דָּם לְדָם בֵּין־תּוֹרָה לְמִצְוָה לְחֻקִּים וּלְמִשְׁפָּטִים וְהִזְהַרְתֶּם אֹתָם וְלֹא יֶאְשְׁמוּ לַיהוָה וְהָיָה־קֶצֶף עֲלֵיכֶם וְעַל־אֲחֵיכֶם כֹּה תַעֲשׂוּן וְלֹא תֶאְשָׁמוּ׃ וְהִנֵּה אֲמַרְיָהוּ כֹהֵן הָרֹאשׁ עֲלֵיכֶם לְכֹל דְּבַר־יְהוָה וּזְבַדְיָהוּ בֶן־יִשְׁמָעֵאל הַנָּגִיד לְבֵית־יְהוּדָה לְכֹל דְּבַר־הַמֶּלֶךְ וְשֹׁטְרִים הַלְוִיִּם לִפְנֵיכֶם חִזְקוּ וַעֲשׂוּ וִיהִי יְהוָה עִם־הַטּוֹב׃

כ

וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן בָּאוּ בְנֵי־מוֹאָב וּבְנֵי עַמּוֹן וְעִמָּהֶם ׀ מֵהָעַמּוֹנִים עַל־יְהוֹשָׁפָט לַמִּלְחָמָה׃ וַיָּבֹאוּ וַיַּגִּידוּ לִיהוֹשָׁפָט לֵאמֹר בָּא עָלֶיךָ הָמוֹן רַב מֵעֵבֶר לַיָּם מֵאֲרָם וְהִנָּם בְּחַצְצוֹן תָּמָר הִיא עֵין גֶּדִי׃ וַיִּרָא וַיִּתֵּן יְהוֹשָׁפָט אֶת־פָּנָיו לִדְרוֹשׁ לַיהוָה וַיִּקְרָא־צוֹם עַל־כָּל־יְהוּדָה׃ וַיִּקָּבְצוּ יְהוּדָה לְבַקֵּשׁ מֵיְהוָה גַּם מִכָּל־עָרֵי יְהוּדָה בָּאוּ לְבַקֵּשׁ אֶת־יְהוָה׃ וַיַּעֲמֹד יְהוֹשָׁפָט בִּקְהַל יְהוּדָה וִירוּשָׁלִַם בְּבֵית יְהוָה לִפְנֵי הֶחָצֵר הַחֲדָשָׁה׃ וַיֹּאמַר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ הֲלֹא אַתָּה־הוּא אֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם וְאַתָּה מוֹשֵׁל בְּכֹל מַמְלְכוֹת הַגּוֹיִם וּבְיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה וְאֵין עִמְּךָ לְהִתְיַצֵּב׃ הֲלֹא ׀ אַתָּה אֱלֹהֵינוּ הוֹרַשְׁתָּ אֶת־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הַזֹּאת מִלִּפְנֵי עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וַתִּתְּנָהּ לְזֶרַע אַבְרָהָם אֹהַבְךָ לְעוֹלָם׃

קר"ח ועיין במסורה רב"תא בערך אדנ"י מ"ה דקשה לי ע"ל הא' מגינא׃ מושל י"ד מ"ל וסימ' נמס' במיכה סימן ה' וקהלת סי' י' ע"ש מ"ה דקה"נא׃

רשי

ואיש משך בקשת. איש ישראל מתכוין לירות במחנה ארם ובלא כוונתו׃ ויך את מלך ישראל׃ בין הדבקים ובין השרין. בין אותה רצועה שמדביקין הכובע שעל ראשו לשריון ואין לומר גוי היה כי למי נתכוון והלא מלך ארם צוה לא תלחמו את הקטן ואת הגדול כי אם מלך ישראל לבדו ואף לו לא נתכוון שהרי כתיב לתומו. אלא בעל כרחו יש לומר ישראל היה המורה ונתכוון לירות במחנה ארם ולפי תמו הכה את מלך ישראל׃ ויאמר לרכב. למנהיג את הרכב׃ והוצאתי מן המחנה. כלומר מן המערכה הזו הראשונה והסיבני במערכות האחרונות׃ מעמיד במרכבה. החזיק ועמד במרכבה שלא יבינו ישראל מכתו ויברחו ותהא נפילה נוסה׃ ותעל המלחמה. נסתלקה ולא הוזק אחד מישראל כי אם מלך ישראל לבדו כדבר הנביא שאמר לא אדנים לאלה ישובו איש לביתו בשלום בשלום לא כאמר כי נהרג אחאב׃ כי בערת האשרות׃ כדלעיל. ועוד הסיר את הבמות וגו'׃ לדרוש האלהים׃ כדלעיל כי לאלהי אביו וגו'׃ ויעמד שפטים׃ כשאמר לו החוזה דברים טובים נמצאו עמך כי בערת את האשרות מה לו אצל ספר תורה אם בערם כמשפט ומתחילה ראה כתוב אבד תאבדון עד ואשריהם תשרפון באש ופסילי אלהיהם תגדעון ונזכר שכתוב בכי תשא ואת מצבותם תשברון וגו' תמה בעצמו על שהטיב בעיני יי' שבער האשירים אשירי ישראל שהרי לא הזהירם אלא על אשיריהם ושוב חזר בשפטים ושוטרים ומצא כתוב לא תטע לך אשירה ואז שמח שבערם וגם ראה שם כתוב שפטים ושוטרים תתן לך מיד ויעמד שפטים מוחזקים בכל ערי יהודה לעיר ועיר׃ בערי הבצרות. העמיד מוחזקים להכריחם ולכופן לדין מתחילה ושוב העמיד שפטים שאינן מוחזקי' כל כך לעיירות שאינן בצורות לפי שהן יריאים להיות קרובים יותר מאותן היושבים בערים בצורות שבוטחים בערי מבצרם׃ כי לא לאדם תשפטו. פתרו' אל תחשבו בלבבכם לומר מה לנו אם אנו מטים את הדין לאבות את אוהבינו להטות דין דלים ולישא פני עשירים הלא אין המשפט ליי' לכך נאמר ליי' שלו הוא אם חייבת את הזכאי כאילו נטלת ולקחת משל בוראך ואין שמים עקלת לתת משפט מעוקל לפיכך תראו מה שתעשו. ויהיה לבבכם בכל דין ודין כאילו שב"ה עומד לפניכם בדין וזהו ועמכם בדבר משפט ובסנהדרין מפורש מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי ליי' ושמא יאמר הדיין מה לי ולצער הזה ת"ל ועמכם בדבר משפט כלומר מוטל עליכם לעשות ואין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות׃ אין עם יי' אלהינו עולה ומשוא פנים ומקח שוחד. והוא עמכם במשפט לפיכך איני רוצה שתעשו עול במשפט׃ וגם בירושלים העמיד. אע"פ שהוא היה בעצמו בירושלים׃ למשפט יי' ולריב. משפט נופל לומר על דיני מתנות דוגמ' והיתה לבני ישראל לחקת משפט דירושה בנכחם. ולריב נופל על דיני נפשות וחבלות דוגמ' וכי יריבון אנשים וגו'׃ כה תעשון. משום זריזות וזהירות ולחוזק הוסיף כ"ן כמו עד אשר תדעון איך יפול דבר וכמו כה תאמרון לארני לעשו וכה תדבקין אשר יקצרון׃ בין דם לדם. בין דם רציחת שוגג למזיד׃ והזהרתם אותם. את אחיכם׃ והיה קצף עליכם ועל אחיכם. לפיכך כה תעשון והזהרתם את אחיכ'׃ ולא תאשמו. אתם מכל מקום שאם תקבלו את האזהרה לא יהיה לכם קצף ואף לא יהיה בשום דבר אשם עליכם הואיל ועשיתם חובתכם המוטלת עליכם לעשות׃ ויהי יי' עם הטוב. עם עושה הטוב והישר׃ ועמהם העמונים. זה עמלק ולמה נקרא עמונים לפי שסיכה כסותו ולשונו כעמונים ונתערבו בהם ובא להלחם בישראל וכן מוכיח למטה בענין ובעת החלו ברינה ותהלה נתן יי' מארבים על בני עמון ומואב והר שעיר וגו' במכה שהעמונים שנאמר כאן הם עמלקים ששינו לשונם וכסותם והוא שיסד הקליר בפרשת זכור זכור צריך בעמונים נחבא פרץ כרמי עין גדי כהובא. כלומר זכור מה שעשה עמלק העריץ שנחבא בין העמונים ובא לפרוץ כרמי ישראל באותו זמן כדכתיב והנם בחצצון תמר היא עין גדי ועין גדי סמוך למחוז של עמלק כמו שנא' בלך לך ויכו את כל שדה העמלקי וגם את האמורי היושב בחצצן תמר׃ היא עין גדי. כלומר שאמרו לו כבר באו כל כך בקרוב לנו׃ גם מכל ערי יהודה. שלא תאמר כשאמר מתחלה ויקבצו יהודה לבקש אלו יושבי ירושלם לבד הם אלא מכל ערי יהודה באו׃ ואתה מושל בכל ממלכות הגוים ובידך כח וגבורה׃ לכתוב ממשלתך עליהם לכך אנו מבקשים ממך לעזרינו מהם ובידך כח׃ בעל כח וגבורה הרדי"ן בלע"ז׃ ואין עמך להתיצב. אין שום יכולה בריה לעמוד כנגדך בכל ממלכות הגוים ודוגמתו לא יתיצב איש לפניך וכן מי הוא לפניו יתיצב. כ"ך פי' ר' מנחם בר' חלב"ו זצ"ל׃ ותתנה לזרע אברהם. לפיכך עליך להחזיקה בידם ולגרש הגוים הללו כי אפילו מלך בשר ודם ואפילו שום אדם כשנותן מתנה לאוהבו ובא אחר לגוזלה הימנו דוחק בעצמו להחזיקה בידו כל שכן אתה ושמא תאמר לא נתתיה לכם אלא לפי שעה בשביל כך נאמר לעולם. ירושת עולם נתתה לנו׃ ויבנו

ויבנו לך בה חד מן י"א בטעם פי' האתנחתא לא ישרתנה כי אם מונח במ"א מקומות שישרתנה מאיילא וסי' ויצא נח ובניו ואשתו ונשי' בשבעתיכם דפנחס ודיום הבכורים. ובאת שמה. אם ארץ מאפליה' מדוע אמרו עמי רדנו. קפדה בא. והסירו את כל שקוציה. וישבו בה ויבנו לך בה מקדש. ובאו שמה. ותאמרנה לה כי אהך נשוב. ומזון לכולא ביה. וחברו. לאפנים להם קרא הגלגל. בתרא פלוגתא. הקהתים ג' בקריאה וסים ונסעו הקהתים נשאי המקדש. והאנשים עשים באמונה. ויקמו הלוים

וַיֵּשְׁבוּ בָהּ וַיִּבְנוּ לְךָ בָּהּ מִקְדָּשׁ לְשִׁמְךָ לֵאמֹר׃
אִם תָּבוֹא עָלֵינוּ רָעָה חֶרֶב שְׁפוֹט וְדֶבֶר וְרָעָב
נַעַמְדָה לִפְנֵי הַבַּיִת הַזֶּה וּלְפָנֶיךָ כִּי שִׁמְךָ בַּבַּיִת הַזֶּה
וְנִזְעַק אֵלֶיךָ מִצָּרָתֵנוּ וְתִשְׁמַע וְתוֹשִׁיעַ׃ וְעַתָּה
הִנֵּה בְנֵי עַמּוֹן וּמוֹאָב וְהַר שֵׂעִיר אֲשֶׁר לֹא נָתַתָּה
לְיִשְׂרָאֵל לָבוֹא בָהֶם בְּבֹאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם כִּי סָרוּ
מֵעֲלֵיהֶם וְלֹא הִשְׁמִידוּם׃ וְהִנֵּה הֵם גֹּמְלִים
עָלֵינוּ לָבוֹא לְגָרְשֵׁנוּ מִיְּרֻשָּׁתְךָ אֲשֶׁר הוֹרַשְׁתָּנוּ׃
אֱלֹהֵינוּ הֲלֹא תִשְׁפָּט בָּם כִּי אֵין בָּנוּ כֹּחַ לִפְנֵי הֶהָמוֹן
הָרָב הַזֶּה הַבָּא עָלֵינוּ וַאֲנַחְנוּ לֹא נֵדַע מַה נַּעֲשֶׂה
כִּי עָלֶיךָ עֵינֵינוּ׃ וְכָל יְהוּדָה עֹמְדִים לִפְנֵי יְהוָה
גַּם טַפָּם נְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם׃
וְיַחֲזִיאֵל בֶּן זְכַרְיָהוּ בֶּן בְּנָיָה בֶּן יְעִיאֵל בֶּן מַתַּנְיָה
הַלֵּוִי מִן בְּנֵי אָסָף הָיְתָה עָלָיו רוּחַ יְהוָה בְּתוֹךְ
הַקָּהָל׃ וַיֹּאמֶר הַקְשִׁיבוּ כָל יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם
וְהַמֶּלֶךְ יְהוֹשָׁפָט כֹּה אָמַר יְהוָה לָכֶם אַתֶּם אַל
תִּירְאוּ וְאַל תֵּחַתּוּ מִפְּנֵי הֶהָמוֹן הָרָב הַזֶּה כִּי לֹא
לָכֶם הַמִּלְחָמָה כִּי לֵאלֹהִים׃ מָחָר רְדוּ עֲלֵיהֶם הִנָּם
עֹלִים בְּמַעֲלֵה הַצִּיץ וּמְצָאתֶם אֹתָם בְּסוֹף הַנַּחַל פְּנֵי
מִדְבַּר יְרוּאֵל׃ לֹא לָכֶם לְהִלָּחֵם בָּזֹאת הִתְיַצְּבוּ
עִמְדוּ וּרְאוּ אֶת יְשׁוּעַת יְהוָה עִמָּכֶם יְהוּדָה
וִירוּשָׁלִַם אַל תִּירְאוּ וְאַל תֵּחַתּוּ מָחָר צְאוּ לִפְנֵיהֶם
וַיהוָה עִמָּכֶם׃ וַיִּקֹּד יְהוֹשָׁפָט אַפַּיִם אַרְצָה
וְכָל יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם נָפְלוּ לִפְנֵי יְהוָה
לְהִשְׁתַּחֲוֺת לַיהוָה׃ וַיָּקֻמוּ הַלְוִיִּם מִן בְּנֵי הַקְּהָתִים
וּמִן בְּנֵי הַקָּרְחִים לְהַלֵּל לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּקוֹל
גָּדוֹל לְמָעְלָה׃ וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וַיֵּצְאוּ לְמִדְבַּר
תְּקוֹעַ וּבְצֵאתָם עָמַד יְהוֹשָׁפָט וַיֹּאמֶר שְׁמָעוּנִי
יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם הַאֲמִינוּ בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם
וְתֵאָמֵנוּ הַאֲמִינוּ בִנְבִיאָיו וְהַצְלִיחוּ׃ וַיִּוָּעַץ
אֶל הָעָם וַיַּעֲמֵד מְשֹׁרְרִים לַיהוָה וּמְהַלְלִים
לְהַדְרַת קֹדֶשׁ בְּצֵאת לִפְנֵי הֶחָלוּץ וְאֹמְרִים הוֹדוּ
לַיהוָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ וּבְעֵת הֵחֵלּוּ בְרִנָּה
וּתְהִלָּה נָתַן יְהוָה מְאָרְבִים עַל בְּנֵי עַמּוֹן מוֹאָב וְהַר
שֵׂעִיר הַבָּאִים לִיהוּדָה וַיִּנָּגֵפוּ׃ וַיַּעַמְדוּ בְּנֵי עַמּוֹן
וּמוֹאָב עַל יֹשְׁבֵי הַר שֵׂעִיר לְהַחֲרִים וּלְהַשְׁמִיד
וּכְכַלּוֹתָם בְּיוֹשְׁבֵי שֵׂעִיר עָזְרוּ אִישׁ בְּרֵעֵהוּ
לְמַשְׁחִית׃ וִיהוּדָה בָּא עַל הַמִּצְפֶּה לַמִּדְבָּר וַיִּפְנוּ
אֶל הֶהָמוֹן וְהִנָּם פְּגָרִים נֹפְלִים אַרְצָה וְאֵין פְּלֵיטָה׃
וַיָּבֹא יְהוֹשָׁפָט וְעַמּוֹ לָבֹז אֶת שְׁלָלָם וַיִּמְצְאוּ
בָהֶם לָרֹב וּרְכוּשׁ וּפְגָרִים וּכְלֵי חֲמֻדוֹת וַיְנַצְּלוּ
לָהֶם לְאֵין מַשָּׂא וַיִּהְיוּ יָמִים שְׁלוֹשָׁה בֹּזְזִים אֶת
הַשָּׁלָל כִּי רַב הוּא׃ וּבַיּוֹם הָרְבִעִי נִקְהֲלוּ לְעֵמֶק
בְּרָכָה כִּי שָׁם בֵּרְכוּ אֶת יְהוָה עַל כֵּן קָרְאוּ אֶת שֵׁם
הַמָּקוֹם הַהוּא עֵמֶק בְּרָכָה עַד הַיּוֹם׃ וַיָּשֻׁבוּ כָּל
אִישׁ יְהוּדָה וִירוּשָׁלִַם וִיהוֹשָׁפָט בְּרֹאשָׁם לָשׁוּב
אֶל יְרוּשָׁלִַם בְּשִׂמְחָה כִּי שִׂמְּחָם יְהוָה מֵאוֹיְבֵיהֶם׃
וַיָּבֹאוּ יְרוּשָׁלִַם בִּנְבָלִים וּבְכִנֹּרוֹת וּבַחֲצֹצְרוֹת
אֶל בֵּית יְהוָה׃ וַיְהִי פַּחַד אֱלֹהִים עַל כָּל מַמְלְכוֹת
הָאֲרָצוֹת בְּשָׁמְעָם כִּי נִלְחַם יְהוָה עִם אוֹיְבֵי
יִשְׂרָאֵל׃ וַתִּשְׁקֹט מַלְכוּת יְהוֹשָׁפָט וַיָּנַח לוֹ אֱלֹהָיו
מִסָּבִיב׃ וַיִּמְלֹךְ יְהוֹשָׁפָט
עַל יְהוּדָה בֶּן שְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ שָׁנָה בְּמָלְכוֹ וְעֶשְׂרִים
וְחָמֵשׁ שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִַם וְשֵׁם אִמּוֹ עֲזוּבָה בַּת
שִׁלְחִי׃ וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ אָבִיו אָסָא וְלֹא סָר מִמֶּנָּה
לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה׃ אַךְ הַבָּמוֹת לֹא סָרוּ
וְעוֹד הָעָם לֹא הֵכִינוּ לְבָבָם לֵאלֹהֵי אֲבֹתֵיהֶם׃
וְיֶתֶר דִּבְרֵי יְהוֹשָׁפָט הָרִאשֹׁנִים וְהָאַחֲרֹנִים
הִנָּם כְּתוּבִים בְּדִבְרֵי יֵהוּא בֶן חֲנָנִי אֲשֶׁר הֹעֲלָה
עַל סֵפֶר מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃

מן בני׃ הקרחים ג' וסימ' אלקנה וישיהו ועזראל׃ ושלום בן קורא בן אביאסף. ויקומו הלוים מן בני הקהתים׃ הודו ליי' כי לעולם ב' חס' כי טוב וסים' ועמוס והמן וידותון׃ ויועץ אל העם ויעמד משררים׃ לבוז ג' ב' מל' וא' חס' וסימ' ויבא יהושפט ועמו. ושללם לבוז׳ וחברו. קדמא חסר׃ עד היום ט' יחידאין בקריאה וסים' הוא אבי מואב עד היום׳ הוא אבי בני עמון עד היום. ויצב יעקב מצבה על קבורתה. למן היום לכת המלך. וישימוהו למוצאות עד היום. ותכן כל מלאכת שלמה. ובשאת מתנותיכם בהעביר בניכם באש נקהלו לעמק ברכה. עד היום ויתנום לחוק על ישראל׃

רשי

ויבנו לך בה מקדש לשמך לאמר. שאם תבוא עלינו רעה חרב שפוט או שום דין ודבר ורעב: ונזעק אליך מצרתינו. בבית המקדש: ותשמע ותושיע. כאשר התפלל לפניך שלמה והבטחתו לעשות כך כמו שכתוב ואם ינגף עמך וכל הפרשה עד וסלחת ונתת לאיש ככל דרכיו ונעתר לו יי' כדכתיב וירא יי' אל שלמה ויאמר לו שמעתי את תפלתך וכל הפרשה עד ואסלח לחטאתם וארפא את ארצם. ועתה אני מתפלל שתזכור אותה הבטחה שהבטחתו ותשמע ותושיענו מאויבינו הבאים עלינו: ועתה. על כל זאת שהבטחתנו להושיענו מאויבינו הבאים עלינו: הנה בני עמון ומואב והר שעיר אשר לא נתתה ליש' לבוא בהם. כשבאו מארץ מצרים. ועליהם היה לזכור את החסד ולבא בעזרתינו והם לא די להם שאינן זוכרין לנו אותו החסד להיות עמנו בכל צרותינו אלא שגומלין עלינו רעה ובאין עלינו לגרשינו מירושתך אשר הורשתנו אתה בעצמך ולפיכך מה יש להם לערער על ירושתינו: כי עליך עינינו. להושיענו: גם טפם. כמנהג כשהגדודים באים על הארץ בורחים מן הכפרים לערי מבצריהם טפם נשיהם ובניהם: אל תיראו ואל תחתו. מוסב על שאמרו אין בנו כח לפני ההמון והנביא אמר להם אע"פ שהם רבים מכם אל תיראו מהם וכי לא לכם המלחמה כי לאלהים. מוסב על ואנחנו לא נדע והשיב הנביא וראו כאשר אמרתם שעל הב"ה עיניכם ובטחונכם להושיעכם כן יעשה כי לא לכם המלחמה כי לאלהים: במעלה הציץ. שם מקום: התיצבו. מוסב על לא לכם המלחמה: וראו את ישועת יי'. מוסב למעלה הלא אתה אלהינו הורשתנו ואמר להם הב"ה הדין עמכם עלי להחזיקה בידכם: מחר צאו. ואלחם בעדכם והם האמינו ונזדרזו וישכימו בבקר: ותאמנו. ותהיו בני אמונה ותצליחו דוגמ' לא תאמינו: נתן יי' מארבים. נתן מארבים להשמידם ולהחרימם דוגמ' באביה בן רחבעם וירבעם היסב את המארב כמו כן הסכם הב"ה זה בזה ושוב חזר מואב ועזר לבני עמון וקמו שניהם על בני שעיר: ויעמדו בני עמון ומואב על יושבי הר שעיר להחרים וככלותם ביושבי שעיר עזרו איש ברעהו: הסיבן הב"ה זה על זה להשחיתם עד כלותם עד שנפלו הפגרים לארץ לאין פליטה: לאין משא. מרוב: נקהלו לעמק ברכה. לאותו עמק שלאחר כן נקרא עמק ברכה על שם המעשה כמו שמפור' בסמוך כדא' כי שם ברכו את יי' והודו על כל הטובה אשר עשה להם שעזרם מאויביהם: ויבואו ירושלם בנבלים ובכנורות וחצצרות: הרי ג' כלי שיר כנגד ג' כל איש יהודה וירושלם ויהושפט: וילך בדרך אביו אסא. מאיזה דבר שלא סר מלעשות הישר מדרך הטוב והישר של אביו לא סר. אבל מדרכיו הרעים שלאסא סר כמו שכתוב ויוצא אסא כסף וזהב וכל הפרשה אבל יהושפט לא עשה כן אלא בטח כל ימיו בהב"ה: בדברי יהוא בן חנני. שאמר אל המלך יהושפט הלרשע לעזור: ולא

ולוד רפ בקריאה וסימ׳ ולשתי נשים שם האחת חנה · ולו הבין כלי מות חציו · ולו היה בן ושמו שאול · ולו אחים בני יהושפט · ויתחזק ב׳ וסי׳ ויקם יהורם על ממלכת אביו · ויתחזק ויבן · ואינון מן א״ב מן כ״ב וה״א מלעיל · וכל התחזק דכו׳ · ניר ה׳ בקריאה ז׳ מל׳ וחד חס׳ וסימ׳ למען היות ניר לדוד · נתן יי׳ אלהיו לו ניר בירושלם · לתת לו ניר ולבניו כל הימים · לתת לו ניר ולבניו דד״ה · נירו לכם ניר ואל תזרעו · נירו לכם ניר דהושע · רב אוכל ניר ראשים · נר רשעים חטאת · בתרא חסר · הפלשתים ח׳ בקריאה

ואחרי כן אתחבר יהושפט מלך יהודה עם אחזיה
מלך ישראל הוא הרשיע לעשות: ויחברהו עמו
לעשות אניות ללכת תרשיש ויעשו אניות
בעציון גבר: ויתנבא אליעזר בן דדוהו ממרשה
על יהושפט לאמר כהתחברך עם אחזיהו פרץ
יהוה את מעשיך וישברו אניות ולא עצרו ללכת
אל תרשיש: וישכב יהושפט עם אבתיו ויקבר
עם אבתיו בעיר דויד וימלך יהורם בנו תחתיו:
ולו אחים בני יהושפט עזריה ויחיאל וזכריהו
ועזריהו ומיכאל ושפטיהו כל אלה בני יהושפט
מלך ישראל: ויתן להם אביהם מתנות רבות
לכסף ולזהב ולמגדנות עם ערי מצרות ביהודה
ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור:
ויקם יהורם על ממלכת אביו
ויתחזק ויהרג את כל אחיו בחרב וגם משרי
ישראל: בן שלשים ושתים שנה יהורם במלכו
ושמונה שנים מלך בירושלם: וילך בדרך מלכי
ישראל כאשר עשו בית אחאב כי בת אחאב היתה
לו אשה ויעש הרע בעיני יהוה: ולא אבה יהוה
להשחית את בית דויד למען הברית אשר כרת
לדויד וכאשר אמר לתת לו ניר ולבניו כל הימים
: בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו
עליהם מלך: ויעבר יהורם עם שריו וכל הרכב
עמו ויהי קם לילה ויך את אדום הסובב אליו ואת
שרי הרכב: ויפשע אדום מתחת יד יהודה עד
היום הזה אז תפשע לבנה בעת ההיא מתחת ידו
כי עזב את יהוה אלהי אבתיו: גם הוא עשה במות
בהרי יהודה ויזן את ישבי ירושלם וידח את
יהודה: ויבא אליו מכתב מאליהו
הנביא לאמר כה אמר יהוה אלהי דויד אביך
תחת אשר לא הלכת בדרכי יהושפט אביך
ובדרכי אסא מלך יהודה: ותלך בדרך מלכי
ישראל ותזנה את יהודה ואת ישבי ירושלם
כהזנות בית אחאב וגם את אחיך בית אביך
הטובים ממך הרגת: הנה יהוה נגף מגפה גדולה
בעמך ובבניך ובנשיך ובכל רכושך: ואתה
בחליים רבים במחלה מעיך עד יצאו מעיך מן
החלי ימים על ימים: ויער יהוה על יהורם את
רוח הפלשתים והערבים אשר על יד כושים:
ויעלו ביהודה ויבקעוה וישבו את כל הרכוש
הנמצא לבית המלך וגם בניו ונשיו ולא נשאר
לו בן כי אם יהואחז קטן בניו: ואחרי כל זאת
נגפו יהוה במעיו לחלי לאין מרפא: ויהי לימים
מימים וכעת צאת הקץ לימים שנים יצאו מעיו
עם חליו וימת בתחלאים רעים ולא עשו לו עמו
שרפה כשרפת אבתיו: בן שלשים ושתים היה
במלכו ושמונה שנים מלך בירושלם וילך בלא
חמדה ויקברהו בעיר דויד ולא בקברות המלכים:
וימליכו יושבי ירושלם את אחזיהו בנו הקטן
תחתיו כי כל הראשנים הרג הגדוד הבא בערבים
למחנה וימלך אחזיהו בן יהורם מלך יהודה:
בן ארבעים ושתים
שנה אחזיהו במלכו ושנה אחת מלך בירושלם
ושם אמו עתליהו בת עמרי: גם הוא הלך בדרכי
בית אחאב כי אמו היתה יועצתו להרשיע:
ויעש הרע בעיני יהוה כבית אחאב כי המה היו
לו יועצים אחרי מות אביו למשחית לו:

ומנ׳ וראו הפלשתים כי מת גבורם · ויבנו הפלשתים · וירדו כל ישראל · ויראו הפלשתים כי אמרו · ויקומו אנשי ישראל ויהודה · ואת הארץ הנשארת · וישאל דוד · דשמואל תנינא דפסוק · ויער יי׳ על יהורם את רוח הפלשתים · וחד והפלשתים נאספו:

רשי

ולא עצרו · פתרו׳ לא עצר כח האניות ללכת ונשברו: ניר · פי׳ עול על ישראל: בימיו פשע אדום וגו׳ · כידוד הכריתו כל זכר באדום ויתן בהם נציבים במקום מלך ופרעו לו מס וכן היו עושין לכל מלכי יהודה נותנין הנציבים הטובים בעיניהם ומימיו של יהורם ואילך פשעו מתחת יד יהודה: הסובב אליו · ויך אותו אדום הסובבים וסומכים לו לעזרו כי היה דרכם כשנוצחים במלחמה היו תופסים האלכסי׳ הגבורי׳ ומביאין אותן עמהם שלא יתוספו על שכחיה׳ להיות לעזרה לאדום כנ׳ עמם ויקם לילה פתאום והרגם ורבותינו פירשו הסובב אליו סמוכים לפניו: ויפשע אדום · והלא כבר נאמר למעלה בימיו פשע אדום אלא כך דרך הפסוק לפי שהפסיק בנתיים פסוק אחר רוצה לומ׳ אז תפשע לבנה לכך שודרן מתחילה ואומ׳ ויפשע אדום: אז תפשע לבנה · של יהודה היתה והיתה עומדת על גבול אדום כדכתיב בספר יהושע ויהיו הערים מקצה למטה בני יהודה אל גבול אדום וכשראו שמרדו אדומיים מרדו אף הם בעת ההיא שיושבים על גבול אדום ועזרו לאדום וזהו אז תפשע לבנה: כי עזב את יי׳ אלהי אבתיו · מגיד מה גרם לו שמרדו בימיו יותר משאר מלכי יהודה שהיו לפניו: ויזן · כל מי שעוזב ומימר יראת הב״ה בע״ז נופל לומר זנות שעשה דוגמ׳ אשה מזנה ומכלפת מאחרים ודומה כי זנה תזנה את הארץ ותנו אחרי אלהי נכר וגו׳: ויבא אליו מכתב מאליהו · לאחר שעלה לשמים בא לו כתב זה של נבואה זו: ויבקעוה · כמו נעלה ביהודה ונקיצנה ונבקיענה וכן להבקיע אל מלך אדום: ובעת צאת הקץ · אותו קץ שאמ׳ לו הנביא: ולא עשו לו עמו שריפה · אע״פ שהיה צריך לאותה שריפה לפי שמלה בחלאים רעים ובסרו מוסרח לא חפץ הב״ה בכבודו שיעשה לו שריפה וגם לא נקבר בקברות המלכים: בלא חמדה · פתרו׳ כל ימיו היה ברעה ובתחלואים ועליו נתקיים ראה פתחי לפניך היום את החיים וגו׳ וגם קצר ימים ושבע רוגז: בן ארבעים ושתים · ובמלכים הוא אומר בן עשרים ושתים · הא כיצד לפי זה היה הבן גדול מאביו ב׳ שנים אלא ב׳ שנים קודם שנולד יהורם אביו נגזרה גזירה זו על בית דוד שתכלה עם בית אחאב וכן הוא אומר ומהאלהים היתה תבוסת אחזיה וגו׳ ומיום שנשא אסא את בת עמרי ליהושפט בנו נגזרה גזירה זו כך שנויה בסדר עולם ובתוספת דסוטה אך בכל המקרא לא מצינו שנשא יהושפט בת עמרי אך מצאתי ויתחתן לאחאב ושמא זו היא אחותו שנשא ובשנת לא׳ לאסא כשהוא שכאמר במלכים ובשנת לא׳ לאסא מלך עמרי וכשנשא אסא את בתו ליהושפט בנו שנתעלה עמרי והרג תבני צא וחשוב משנת לא׳ לאסא עד שמלך אחזיהו ותמצאם מ״ב שנה ועוד כתוב אחד אומר במלכים בשנת י״ב ליורם בן אחאב מלך אחזיהו בן יהורם וכתוב אחד אומר ובשנת י״א ליורם מלך אחזיה על כרחינו יהורם אביו לא מת אלא בשנת י״ב ליורם בן אחאב שהרי כתיב בשנת ה׳ ליורם בן אחאב מלך יהורם בן יהושפט וח׳ שנים מלך ומה שאמר טוב בשנת י״א ליורם לפי שמלך בחיי אביו שנה אחת לפי שהיה אביו נגוע בתחלואים קשים כמו שנאמר ואחרי כל זאת נגפו יי׳ וגו׳ וימליכו יושבי ירושלם את אחזיהו בנו הקטן שנה אחת בחיי אביו וזהו הכתוב בשנת י״א ליורם ומה שאמר בשנת י״ב ליורם לאחר שמת אביו אז היה י״ב ליורם: וכן

ברמות ו׳ כתיב כן בקריאה וסי׳ ולאשר ברמות נגב • ויעל ויפל ברמות גלעד דסיפרא׳ גם בעצתם הלך • ועינים רמות תשפיל • עינים רמות לשון שקר • ישוב ושאל ורמות • וע״ן במשלי גבי פסוק עינים רמות לשון שקר בסימן ו׳ : ויבקש את אחזיהו חד מן ח׳ פסוקים בקריאה אית בהון והוא הוא וסימ׳ והוא יצא ועבדיו באו • וישלח ויביאהו והוא אדמוני עם יפה עינים • ויאמר לה מה תארו דבעלת אוב • וברזלי זקן מאד דמלכים • ויהי כשמוע את • כי מישראל והוא • והוא כמלכים יתקלס : ויבקש את אחזיהו • ובשנה

גם בעצתם הלך וילך את־יהורם בן־אחאב מלך ישראל למלחמה על־חזאל מלך־ארם ברמות גלעד ויכו הרמים את־יורם : וישב להתרפא ביזרעאל כי המכים אשר הכהו ברמה בהלחמו את־חזהאל מלך ארם ועזריהו בן־יהורם מלך יהודה ירד לראות את־יהורם בן־אחאב ביזרעאל כי־חלה הוא : ומאלהים היתה תבוסת אחזיהו לבוא אל־יורם ובבאו יצא עם־יהורם אל־יהוא בן־נמשי אשר משחו יהוה להכרית את־בית אחאב : ויהי בהשפט יהוא עם־בית אחאב וימצא את־שרי יהודה ובני אחי אחזיהו משרתים לאחזיהו ויהרגם : ויבקש את־אחזיהו וילכדהו והוא מתחבא בשמרון ויבאהו אל־יהוא וימתהו ויקברהו כי אמרו בן־יהושפט הוא אשר־דרש את־יהוה בכל־לבבו ואין לבית אחזיהו לעצר כח לממלכה :

ועתליהו אם אחזיהו ראתה כי מת בנה ותקם ותדבר את־כל־זרע הממלכה לבית יהודה : ותקח יהושבעת בת־המלך את־יואש בן־אחזיהו ותגנב אתו מתוך בני־המלך המומתים ותתן אתו ואת־מינקתו בחדר המטות ותסתירהו יהושבעת בת־המלך יהורם אשת יהוידע הכהן כי היא היתה אחות אחזיהו מפני עתליהו ולא המיתתהו : ויהי אתם בבית האלהים מתחבא שש שנים ועתליה מלכת על־הארץ :

כג ובשנה השביעית התחזק יהוידע ויקח את־שרי המאות לעזריהו בן־ירחם ולישמעאל בן־יהוחנן ולעזריהו בן־עובד ואת־מעשיהו בן־עדיהו ואת־אלישפט בן־זכרי עמו בברית : ויסבו ביהודה ויקבצו את־הלוים מכל־ערי יהודה וראשי האבות לישראל ויבאו אל־ירושלם : ויכרת כל־הקהל ברית בבית האלהים עם־המלך ויאמר להם הנה בן־המלך ימלך כאשר דבר יהוה על־בני דויד : זה הדבר אשר תעשו השלשית מכם באי השבת לכהנים וללוים לשערי הספים : והשלשית בבית המלך והשלשית בשער היסוד וכל־העם בחצרות בית יהוה : ואל־יבוא בית־יהוה כי אם־הכהנים והמשרתים ללוים המה יבאו כי־קדש המה וכל־העם ישמרו משמרת יהוה : והקיפו הלוים את־המלך סביב איש וכליו בידו והבא אל־הבית יומת והיו את־המלך בבאו ובצאתו : ויעשו הלוים וכל־יהודה ככל אשר־צוה יהוידע הכהן ויקחו איש את־אנשיו באי השבת עם יוצאי השבת כי לא פטר יהוידע הכהן את־המחלקות : ויתן יהוידע הכהן לשרי המאות את־החניתים ואת־המגנות ואת־השלטים אשר למלך דויד אשר בית האלהים : ויעמד את־כל־העם ואיש שלחו בידו מכתף הבית הימנית עד־כתף הבית השמאלית למזבח ולבית על־המלך סביב : ויוציאו את־בן־המלך ויתנו עליו את־הנזר ואת־העדות וימליכו אתו וימשחהו יהוידע ובניו ויאמרו יחי המלך :

ותשמע עתליהו את־קול העם הרצים והמהללים את־המלך ותבוא אל־העם בית יהוה :

השביעי׳ התחזק חד מן ג׳ זוגין בקריא׳ קדמא׳ שי״ן תנינא זי״ן וסי׳ נמס׳ במלכי׳ ב׳ סימן י״א : בבית המלך ג׳ בקרי׳ וסי׳ וישמע עבד מלך הכושי • והשלישי׳ בשער היסוד • כי גדול מרדכי בבית המלך • וחד בבית מלך אשר נשאר בבית מלך : והיו ו׳ בקרי׳ וסי׳ התחזקו והיו לאנשי׳ פלשתי׳ פן • ועתה תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל • והקפתם על המלך סביב דמלכים • והקיפו הלוים את המלך סביב דסיפרא • עזבו ערים ושכנו בסלע • נודו מתוך בבל ומארץ כשדים : על המלך ח׳ בקרי׳ וסים׳ ויך עם הארץ את כל דמלכים • ויכו עם הארץ דסיפרא • ויעמדו הרצים איש וכליו • ויעמד את כל העם • ואת יתר העם הנשארים דמלכים • והקפתם על המלך סביב דמלכים • והרא והנה המלך עמד על עמודו דסי׳ • ויאמר ממוכן לפני המלך והשרים • וכל טוב אם על המלך טוב דכו׳ בכ״ג אל המלך וסי׳ ותאם בת שבע טוב דריש מלכים • והמלאך אש׳ הלך לקר׳ • וחברו והמלאכי

רש״י

ויכו הרמים • כמו הארמים הרבה מקומות חסר אל״ף כגון לעמשא תומרו ופעמים האל״ף נוספת בתיבה כגון איתן האזרחי כמו הזרחי ואל״ף של ואחותי באזניכם : כי המכים אשר הכוהו • פתרו׳ מן המכים וכן במלכים : ועזריהו בן יהורם • זה אחזיהו וכן הוא אומ׳ ואחזיהו מלך יהודה ירד לראות את יורם : תבוסת • פתרו׳ עירבוב כמו מתבוססת בדמיך : ובני אחי אחזיהו • ומה שלא כאמר ואחי אחזיהו לפי שהרגו בימי יהורם אביהם כדכתיב לעיל ויעלו ביהודה ויבקעוה וגו׳ ולא נשאר בן כי אם אחזיהו קטון בניו : ותקם ותדבר • לשון דבר ובמלכים כתיב ותאבד ועל הדור הזה אומר דוד למנצח על השמינית שראה דוד ברוח הקדש שבדור שמיני יהרגו כל זרעו על ידי עתליהו שהרי משלמה עד כאן שמנה דורות ונתפלל שבשתייר זרעו לזכרון ואומר הושיעה יי׳ כי גמר חסיד וגו׳ ובמלכים אומר שעל ידי שם המות הרגתם שהרי כתיב שם ותגנוב אותו מתוך בני המלך הממותתים וקריכן המומתים ויש אם למקרא ויש אם למסורת המומתים משמע שכבר מתו למסורת הממותתים שמיתים והולכים על ידי ייסורים לשון הווה ולא לאלתר וזהו מיתת כישוף ושם המות שלא מתים לאלתר אלא הולכים ומרוכים בתחלואים ושוב מתים ודוגמ׳ ממותי תחלואים רעב כי גם אם אין מתים לאלתר : בחדר המטות • תרגו׳ באדרון בית ערסתא כלומר בעזרה בחדר שכיבת הכהנים ורבינו שלמה זצ״ל פי׳ בעליית בית קדש הקדשים כדכתיב במלכים ויהי אתה בבית יי׳ מתחבא וגו׳ ועליו אמר דוד כי יצפנני בסוכה וגו׳ ויקורהו חדר המטות על שם בין שדי ילין והוא סיפר הקליר אם פץ להמטות כפץ חדר המטות לכפור וזכור חורבן הבית יכפר עליכם : ויכרת כל הקהל ברית בבית האלהים עם המלך • שיהיו לעזרתו : באי השבת • וגם מוצאי השבת כדכתיב בסמוך ויקחו איש את אנשיו באי השבת עם יוצאי השבת • שמשמרות היו מתחדשו׳ בשבת כהונה ולויה אחת יוצאת ואחת נכנסת ולא עכב יהוידע שם משמר היוצא עם משמר הנכנס והלקן לשלשה חלקי׳ : והשלישית בבית המלך • לשמור שלא יקבצו עליו להרוג אותו : והשלישית היא השביה : בשער היסוד • ובמלכי׳ כתי׳ בשער סור ובירושלמי מפורש ז׳ שמות היו לו לשער היסוד סור על שם שהיו מטהרים שם את המצורעים על בהן ידם ועל שם סורו טמא קראו למו : וכל העם ישמרו • שלא יבואו בית יי׳ : וכליו בידו • כלי מלחמתו בידו : באי השבת עם יוצאי השבת כי לא פטר • אותן מחלקות היוצאים ללכת לביתם אלא עכבם שם עם הבאים דוגמ׳ בלשכות פטורין כלומ׳ פטורין היו מכל מלאכה בעזרה כי אם לשמור הלשכות כי יומם ולילה חובה עליהם במלאכת לשמור העזרות והלשכות לפיכך היו פטורין מכל שאר מלאכת העזרה : ואיש שלחו בידו • כלי זיינו כמו ובעד השלח דיואל : את הנזר • היא העטרה שלקח דוד מרבת בני עמון כדכתיב ויקח דוד עטרת מלכם ותהי על ראש דוד ומשם והלאה היו מלכי יהודה מניחים אותה כנזר על ראשם : ואת העדות • זה ספר תורה וכן הוא אומר וקרא בו כל ימי חייו ורבותינו אמרו הנזר זה העדות שכל הראוי למלכות [illegible] הולמתו ושאינו ראוי למלכות אינה הולמתו :

צביה ג' ב' כתי' ה' וא' כתי' א' וסי' ואת מישא ואת צביא · מבאר שבע דמלכים · וחכרו דסיפרא · קדמא כתיב א' : מהרו ג' בקריאה וסימ' מהרו שכחו מעשיו · מהרו בניך מהרסיך ומחריביך · ולא מהרו הלוים · וסי' בלשון ארמי אנשון לויא בניהון : ויתנהו ד' ג' חס' וא' מל' וסי' ויתיכו את הכסף דיאשיה דסיפרא · ויתנהו בסוגר בחחים · ויעשו ארון אחד ויתנהו בשער · התיכו עבדיך את הכסף דמלכים · ומ"ה דנמסר ב"חזקאל סי"מן י"ט ההוא ויתנהו על ידי עשי המלאכה המפקדים רפ' טעות הוא כי בשוא הו"ו קדמא :

ותרא והנה המלך עומד על עמודו במבוא
והשרים והחצצרות על המלך וכל עם הארץ
שמח ותוקע בחצצרות והמשוררים בכלי השיר
ומודיעים להלל ותקרע עתליהו את בגדיה
ותאמר קשר קשר: ויוצא יהוידע הכהן את
שרי המאות פקודי החיל ויאמר אלהם הוציאוה
אל מבית השדרות והבא אחריה יומת בחרב כי
אמר הכהן לא תמיתוה בית יהוה: וישימו לה
ידים ותבוא אל מבוא שער הסוסים בית המלך
וימיתוה שם:
ויכרת יהוידע ברית בינו ובין כל העם ובין המלך
להיות לעם ליהוה: ויבאו כל העם בית הבעל
ויתצהו ואת מזבחתיו ואת צלמיו שברו ואת
מתן כהן הבעל הרגו לפני המזבחות: וישם
יהוידע פקדת בית יהוה ביד הכהנים הלוים אשר
חלק דויד על בית יהוה להעלות עלות יהוה
ככתוב בתורת משה בשמחה ובשיר על ידי דויד:
ויעמד השוערים על שערי בית יהוה ולא יבא טמא
לכל דבר: ויקח את שרי המאות ואת האדירים
ואת המושלים בעם ואת כל עם הארץ ויורד את
המלך מבית יהוה ויבאו בתוך שער העליון בית
המלך ויושיבו את המלך על כסא הממלכה:
וישמחו כל עם הארץ והעיר שקטה ואת עתליהו
המיתו בחרב: בן שבע שנים יאש במלכו
וארבעים שנה מלך בירושלם ושם אמו צביה
מבאר שבע: ויעש יואש הישר בעיני יהוה
כל ימי יהוידע הכהן:
וישא לו יהוידע נשים שתים ויולד בנים ובנות:
ויהי אחרי כן היה עם לב יואש לחדש את בית
יהוה: ויקבץ את הכהנים והלוים ויאמר להם
צאו לערי יהודה וקבצו מכל ישראל כסף לחזק
את בית אלהיכם מדי שנה בשנה ואתם תמהרו
לדבר ולא מהרו הלוים: ויקרא המלך ליהוידע
הראש ויאמר לו מדוע לא דרשת על הלוים
להביא מיהודה ומירושלם את משאת משה
עבד יהוה והקהל לישראל לאהל העדות:
כי עתליהו המרשעת בניה פרצו את בית האלהים
וגם כל קדשי בית יהוה עשו לבעלים: ויאמר
המלך ויעשו ארון אחד ויתנהו בשער בית יהוה
חוצה: ויתנו קול ביהודה ובירושלם להביא
ליהוה משאת משה עבד האלהים על ישראל
במדבר: וישמחו כל השרים וכל העם ויביאו
וישליכו לארון עד לכלה: ויהי בעת יביא את
הארון אל פקדת המלך ביד הלוים וכראותם כי
רב הכסף ובא סופר המלך ופקיד כהן הראש ויערו
את הארון וישאהו וישיבהו אל מקמו כה עשו
ליום ביום ויאספו כסף לרב: ויתנהו המלך ויהוידע
אל עושה מלאכת עבודת בית יהוה ויהיו שכרים
חצבים וחרשים לחדש בית יהוה וגם לחרשי
ברזל ונחשת לחזק את בית יהוה: ויעשו עשי
המלאכה ותעל ארוכה למלאכה בידם ויעמידו
את בית האלהים על מתכנתו ויאמצהו:

רשי

עומד על עמודו · כרחמ' ויעמד המלך על העמוד כי עשה שלמה כיור נחשת וגו' ויעמד עליו ויברך על ברכיו ועוד היום מנהג בשהגוים מוועדים יחד עומד המלך או ההוכום במקום גבוה כדי שיוכלו לראותו לשמוע את דבריו : קשר קשר · מרד מרד : השדרות · פי' רש"י מקום מבוא המלך מביתו לבית יי' ולא ידעתי מה לשון סדרו' ואונקלוס תרגם סידריא : והבא אחריה יומת · אל תניחוה לצאת דרך מוצא העזרה אל העיר פן תמצא עוזרים מתחברים אליה והבא אחריה לעזרה יומת המיתוהו : וישימו לה ידים · מקום לנוס : ברית בינו ובין העם ובין המלך · שיהו כולם המלך והעם אחרי יי' : פקודות · ממונים על זה להעלות עולות וכל האמור בפרשה דוגמ' וישמע פשחור וגו' והוא פקיד נגיד בית יי' : ולא יבא טמא לכל דבר · אף היו פקידים שלא יניחו ליכנס בעזרה שום טמא משום צורך כל דבר : כל ימי יהוידע · ובמלכים כתיב כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן אבל לאחר שמת אז באו שרי המלך להשתחות לו לעשותו קדש ובמדרש מפורש לפי שנטמן בבית קדש הקדשים ולא הוזק אמרו כדי אתה להיות אלוה : ויולד בנים ובנות · לפי שנאמר למטה שהרג יואש את בני יהוידע הוצרך לומר שהיו לו בנים : כי עתליהו המרשעת בניה פרצו · הוצרך לומר כי מאחר שבנאו שלמה בניין חזק כי משבנאו שלמה עד יואש לא היו רק קל"ה שנ' וכבר הי' נפרץ שאם לא שפרצו עתליהו ובניה עדיין היה קיי' שהרי מיואש עד יאשיהו יותר ממאתים שנה ולא הוצרכו לחזקו עד יאשיהו ואעפ"כ לא עמדו יואש חדש כמתחילה ומנגמר הבית עד יואש קל"ה כיצד שלמה מלך מ' שנה ד' שנה למלכותו התחיל לבנותו וז' שנה עיכב בבנייתו הרי י"א שנה ונשאר ל' ורחבעם מלך י"ז הרי מ"ז ואביה ג' הרי נ' ואסא מ"א הרי צ"א ויהושפט כ"ה הרי קי"ו ויהורם ח' הרי קכ"ד ואחזיה א' הרי קכ"ה ומיואש עד יאשיהו כיצד אמציה מלך כ"ט שנים עזיהו נ"ב יותם י"ו אחז י"ו חזקיה כ"ט · מנשה נ"ה ואמון ב' הרי מאתים חסר אחת ואותן שנים יותר שחיה יואש לאחר חזקת הבית כמנהג שלא הוצרכו לחזק את בדק הבית אם לא עתליהו המרשעת ובניה פרצוהו : וקבצו מכל ישראל · כלומר קבצו אותו כסף שהיו ישראל נותנים מדי שנה בשנה כדכתיב כל העובר על הפקדים ובמלכים כל כסף הקדשים אשר יובא בית יי' כסף עובר וגו' שקלים כספי' היו כסף עובר שקלי' בכל שנה הכא' בכל העובר על הפקודי' עובר על שם העובר וכסף נפשו ערכו על איש שהתנדב ערך נפשו כמו האומר ערכי עלי וכל כסף אשר יעלה על לב איש · נדבה לבדק הבית : ואתם תמהרו לדבר ולא מהרו הלוים · מפורש בטוב במלכים שאמר המלך יקחו להם הכהנים איש מאת מכרו ויתעצלו בדבר להטריח מכריהם וכשראה המלך כן אמר להם ועתה אל תקחו כסף מאת מכריכם כי לבדק תתנוהו וזהו שאמר כאן ואתם תמהרו לדבר ולא מהרו הלוים : משאת משה עבד יי' · כלומר שקלים שצוה עליהם במדבר · משאת על שם כי תשא : כי עתליהו וגו' · לכך אין תימה אם צריך מהרה כל כך חיזוק וגם אל תתמה שלא היה כסף וזהב של הקדשות באוצרו' בית יי' עד שהוצרכו ליתן קול ביהודה ובירושלם להביא משאת כי גם כל קדשי בית יי' עשו לבעלים : ויעשו ארון אחד · ובמלכים כתי' ויקב חור בדלתו · ועל ידי אותו חור היו זורקין בארון ההקדשות ולא לפתוח הדלת פן יבא רמאי ויגנוב ממנו : ויתנהו בשער בית יי' חוצה · כדי שיוכלו לבא אליו כל נדיב לב לתת בו את תרומת יי' : וכראותם כי רב הכסף · אז בא סופר המלך ופקיד כהן הראש · משרתו הממונה תחת כהן הראש והוא סגן כהונה עם סופר המלך ובמלכים כתיב ויעל סופר המלך וכהן הגדול פירוש ויעל סופר המלך ואף כהן גדול שלא פקידו הוא הסופר הכותב מה שכהן גדול מצוה לו כי אין הגון וכבוד לכהן גדול לילך עם עבדי המלך : ויערו את הארון · דוגמ' ותער כדה : וישאוהו · בכל יום ויום כשרואין כי רב הכסף שבו מביאין אותו לפקיד המלך בתוך העזרה ומערין אותו ונושאין אותו ומחזירין אל מקומו בשער יי' חוצה : ותעל ארוכה למלאכה · דוגמ' היתון האבנים דעזרא וגם לעיל יואב יחיה את שאר העיר : על מתכנתו · על מכונו : כל

ובֵיתוֹ ד' בקריאה וסימ' ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה· וישב דוד עם אכיש בגת· ואנשים אשר עמו והעלה דוד· ועשקו גבר וביתו· ועם האלהים וביתו· להשיבם ג' בקריאה וסימ' וישלח בהם נביאים· ומרו וימרדו בך דנחמיה· ודבתריה ותעד בהם להשיבם: רגימת אבן ה' בקריאה וסימ' ויציאו את המקלל אל מחוץ· ויקח יהושע את עכן בן זרח· את אדורם אשר על המס דמלכים· וחברו את הדורם דסיפרא· וירגמהו אבן במצות המלך: ירושלם ה' מל'

וככלותם הביאו לפני המלך ויהוידע את־שאר הכסף ויעשהו כלים לבית־יהוה כלי שרת והעלות וכפות וכלי זהב וכסף ויהיו מעלים עלות בבית־יהוה תמיד כל ימי יהוידע: ויזקן יהוידע וישבע ימים וימת בן־מאה ושלשים שנה במותו: ויקברהו בעיר־דויד עם־המלכים כי־עשה טובה בישראל ועם האלהים וביתו: ואחרי מות יהוידע באו שרי יהודה וישתחוו למלך אז שמע המלך אליהם: ויעזבו את־בית יהוה אלהי אבותיהם ויעבדו את־האשרים ואת־העצבים ויהי־קצף על־יהודה וירושלם באשמתם זאת: וישלח בהם נבאים להשיבם אל־יהוה ויעידו בם ולא האזינו: ורוח אלהים לבשה את־זכריה בן־יהוידע הכהן ויעמד מעל לעם ויאמר להם כה ׀ אמר האלהים למה אתם עברים את־מצות יהוה ולא תצליחו כי־עזבתם את־יהוה ויעזב אתכם: ויקשרו עליו וירגמהו אבן במצות המלך בחצר בית יהוה: ולא־זכר יואש המלך החסד אשר עשה יהוידע אביו עמו ויהרג את־בנו וכמותו אמר ירא יהוה וידרש: ויהי ׀ לתקופת השנה עלה עליו חיל ארם ויבאו אל־יהודה וירושלם וישחיתו את־כל־שרי העם מעם וכל־שללם שלחו למלך דרמשק: כי במצער אנשים באו ׀ חיל ארם ויהוה נתן בידם חיל לרב מאד כי עזבו את־יהוה אלהי אבותיהם ואת־יואש עשו שפטים: ובלכתם ממנו כי־עזבו אתו במחליים רבים התקשרו עליו עבדיו בדמי בני יהוידע הכהן ויהרגהו על־מטתו וימת ויקברהו בעיר דויד ולא קברהו בקברות המלכים: ואלה המתקשרים עליו זבד בן־שמעת העמונית ויהוזבד בן־שמרית המואבית: ובניו ורב המשא עליו ויסוד בית האלהים הנם כתובים על־מדרש ספר המלכים וימלך אמציהו בנו תחתיו:

בן־עשרים וחמש שנה מלך אמציהו ועשרים ותשע שנה מלך בירושלם ושם אמו יהועדן מירושלים: ויעש הישר בעיני יהוה רק לא בלבב שלם: ויהי כאשר חזקה הממלכה עליו ויהרג את־עבדיו המכים את־המלך אביו: ואת־בניהם לא המית כי ככתוב בתורה בספר משה אשר־צוה יהוה לאמר לא־ימותו אבות על־בנים ובנים לא־ימותו על־אבות כי איש בחטאו ימותו: ויקבץ אמציהו את־יהודה ויעמידם לבית־אבות לשרי האלפים ולשרי המאות לכל־יהודה ובנימן ויפקדם למבן עשרים שנה ומעלה וימצאם שלש־מאות אלף בחור יוצא צבא אחז רמח וצנה: וישכר מישראל מאה אלף גבור חיל במאה ככר־כסף: ואיש האלהים בא אליו לאמר המלך אל־יבוא עמך צבא ישראל כי אין יהוה עם־ישראל כל בני אפרים: כי אם־בא אתה עשה חזק למלחמה יכשילך האלהים לפני אויב כי יש־כח באלהים לעזור ולהכשיל: ויאמר אמציהו לאיש האלהים ומה־לעשות למאת הככר אשר נתתי לגדוד ישראל ויאמר איש האלהים יש ליהוה לתת לך הרבה מזה: ויבדילם אמציהו להגדוד אשר־בא אליו מאפרים ללכת למקומם ויחר אפם מאד ביהודה וישובו למקומם בחרי־אף: ואמציהו התחזק וינהג את־עמו וילך גיא המלח ויך את־בני־שעיר עשרת אלפים: ועשרת אלפים חיים שבו בני יהודה ויביאום לראש הסלע וישליכום מראש־הסלע וכלם נבקעו:

בקרי ה וסימ' ירושלם עיים תוהו· ואלה נולדו לו בירושלים· ושם אמו יהועדן דסיפרא· אחר זה שלח סנחריב· אשר הגלה מירושלים: חיל ד' קמצין בקרי' וסימ' וישבר מישראל מאה רכב· כל מספר ראשי האבות· ולמשלמיהו בנים אחים· ויקהל דוד את כל שרי· וכל אסף דכו': בחרי אף י' בקריאה וסימ' ויצא מעם פרעה בחרי אף· ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף· בחרי אף רצין וארם ובן רמליהו· ויבדילם אמציהו להגדוד· גדע בחרי אף כל קרן ישראל:

רשי

כלי שרת והעלות· שטוטיל בלעז אשכנז הוא שכותשין את הבשמים במכתשת דוגמ' אם תכתוש אויל במכתש כן אמר לי ר' יצחק בר' שמואל בנרבונא· ויש אומרים והעלות אלו הכפרים שחותכין עליה בשר ודוגמ' בביצה אין מטלטלין את העלי לקצב עליו בשר: וכפות וכלי זהב וכסף· ובמלכים כתיב אך לא יעשה בית יי' ספות כסף הא כיצד מפורש בכתובות בפר' קמא בעא מיניה רב הונא מרב כלי שרת מהו שיעשו מקדשי בדק הבית וכו': מעל לעם· גבוה מכל העם כדי להשמיע קולו ובאגדה רבתי דורש סמך על עצמו שהיה שר גבוה מכל העם כנביא וכהן וביום הכפורים וחתן המלך ולא כתירא מלומר נבואה ועל זה נאמר אם יהרג במקדש יי' כהן ונביא ובמותו אמר ירא יי' וידרוש כי לא הרגוני אלא שאמרתי שליחותו של מקום ומאחר שנהרגתי עליו מן הדין והגון וכדיי הוא שידרוש דמי וכן היה כי מיד נדרש דמו כי לתקופת השנה וגו': ויהי לתקופת השנה· לפי שבני יהודה חטאו יותר מאחר שבטים כמו שאמר לעיל ויעזבו את בית יי' אלהי אבותיהם: וישחיתו את כל שרי העם· מוסב למעלה ואחר מות יהוידע באו שרי יהודה וישתחוו למלך והחטיאוהו אלו' יוכם אחריהם על זה נפרע להם גמולם שבאו חיל ארם והשחיתו את כל שרי העם: מעם· מהיות עם: בדמי בני יהוידע· בשביל דמי זכרי' שהיה בן יהוידע כי היה לו לזכור טוב וחסד שגמל עמו יהויד' ובשבי' אותו עון כתקשרו עליו עבדיו והרגוהו על מטתו מדרו לו מדה כנגד מדה על שהרג זכרי' שקט ושליו ובטוח שאין לו לדאג כי בן יהוידע הוא ולכבודו יהגו בו כבוד ושפכו דמיו לארץ ועל כן כהרג גם הוא בשלוה והשקט על מטתו: המואבית· מה לי מי היו ומתי יבאו אם מבני עמו' או ממואבים אלא יבאו כפויי טובה שכפו טובתו של אברהם אביהם ללוט אביהם שהלך עם המלכים כששמע שנשבה לוט והם שכרו את בלעם לקלל בניו ויפרעו מיואש שכפה טובתו של יהוידע והרג את זכריה בנו כן מפור' במכילתא: כי אין יי' עם ישר' כל בני אפרים· לפי שירבעם משבט אפרים והוא היה הראשון שהחטיא את ישראל ובכל דור ודור אחרים היה להם למוקש שהיו עובדין לעגלי זהב של ירבעם: כי אם בא אתה· פתרו' אם לא תאמין בדברי הלא תכשל בא אתה ועשה וחזק למלחמה: לעזור ולהכשיל· פתרון יש לו כח וגבורה לעזור לך בלא חיל של אפרים ולהכשיל אותך אם תוליכם עמך: וכולם נבקעו· ויהי אחרי בא וגו' באגדה רבתי כאמר עליו ורגז ומחק ואין כחת: וימשטו

ושתחוה ג׳ בקריאה וסימ׳ ויהי דוד בא נגד הראש · ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה · ולפניהם ישתחוה · ולהם קטר׳ · לך ג׳ כתי׳ לך חס׳ ה׳ כל׳ לשון הליכה וסימ׳ לך נא אהי אל מקום אחר אשר תראנו משם ויאמר לנערו לך ונקרבה דיהונתן · ויועץ אמציהו מלך יהודה ויעש׳ · וה׳ בה׳ כן לכה מ׳ל ה׳ וסימ׳ ויען יצחק ויאמר אל עשו הן גביר · הלא אחיך רעים בשכם לכה ואשלחך · ויוסף עוד אחימעץ · כי יתפוש איש באחיו · לפני אפרים ובנימן · ואת בני ׳ דסמ׳ כי בקריאה וסימ׳ אלה תולדות יעקב יוסף · ואת בני

וּבְנֵי הַגְּדוּד אֲשֶׁר הֵשִׁיב אֲמַצְיָהוּ מִלֶּכֶת עִמּוֹ לַמִּלְחָמָה וַיִּפְשְׁטוּ בְּעָרֵי יְהוּדָה מִשֹּׁמְרוֹן וְעַד בֵּית חוֹרוֹן וַיַּכּוּ מֵהֶם שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַיָּבֹזּוּ בִּזָּה רַבָּה׃ וַיְהִי אַחֲרֵי בוֹא אֲמַצְיָהוּ מֵהַכּוֹת אֶת אֲדוֹמִים וַיָּבֵא אֶת אֱלֹהֵי בְּנֵי שֵׂעִיר וַיַּעֲמִידֵם לוֹ לֵאלֹהִים וְלִפְנֵיהֶם יִשְׁתַּחֲוֶה וְלָהֶם יְקַטֵּר׃ וַיִּחַר אַף יְהוָה בַּאֲמַצְיָהוּ וַיִּשְׁלַח אֵלָיו נָבִיא וַיֹּאמֶר לוֹ לָמָּה דָרַשְׁתָּ אֶת אֱלֹהֵי הָעָם אֲשֶׁר לֹא הִצִּילוּ אֶת עַמָּם מִיָּדֶךָ׃ וַיְהִי בְּדַבְּרוֹ אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ הַלְיוֹעֵץ לַמֶּלֶךְ נְתַנּוּךָ חֲדַל לְךָ לָמָּה יַכּוּךָ וַיֶּחְדַּל הַנָּבִיא וַיֹּאמֶר יָדַעְתִּי כִּי יָעַץ אֱלֹהִים לְהַשְׁחִיתֶךָ כִּי עָשִׂיתָ זֹּאת וְלֹא שָׁמַעְתָּ לַעֲצָתִי׃

וַיִּוָּעַץ אֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּשְׁלַח אֶל יוֹאָשׁ בֶּן יְהוֹאָחָז בֶּן יֵהוּא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר לְךָ נִתְרָאֶה פָנִים׃ וַיִּשְׁלַח יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶל אֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה לֵאמֹר הַחוֹחַ אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן שָׁלַח אֶל הָאֶרֶז אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן לֵאמֹר תְּנָה אֶת בִּתְּךָ לִבְנִי לְאִשָּׁה וַתַּעֲבֹר חַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן וַתִּרְמֹס אֶת הַחוֹחַ׃ אָמַרְתָּ הִנֵּה הִכִּיתָ אֶת אֱדוֹם וּנְשָׂאֲךָ לִבְּךָ לְהַכְבִּיד עַתָּה שְׁבָה בְּבֵיתֶךָ לָמָּה תִתְגָּרֶה בְּרָעָה וְנָפַלְתָּ אַתָּה וִיהוּדָה עִמָּךְ׃ וְלֹא שָׁמַע אֲמַצְיָהוּ כִּי מֵהָאֱלֹהִים הִיא לְמַעַן תִּתָּם בְּיָד כִּי דָרְשׁוּ אֵת אֱלֹהֵי אֱדוֹם׃ וַיַּעַל יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיִּתְרָאוּ פָנִים הוּא וַאֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה בְּבֵית שֶׁמֶשׁ אֲשֶׁר לִיהוּדָה׃ וַיִּנָּגֶף יְהוּדָה לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּנֻסוּ אִישׁ לְאֹהָלָיו׃ וְאֵת אֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה בֶּן יוֹאָשׁ בֶּן יְהוֹאָחָז תָּפַשׂ יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל בְּבֵית שָׁמֶשׁ וַיְבִיאֵהוּ יְרוּשָׁלַיִם וַיִּפְרֹץ בְּחוֹמַת יְרוּשָׁלַיִם מִשַּׁעַר אֶפְרַיִם עַד שַׁעַר הַפּוֹנֶה אַרְבַּע מֵאוֹת אַמָּה׃ וְכָל הַזָּהָב וְהַכֶּסֶף וְאֵת כָּל הַכֵּלִים הַנִּמְצְאִים בְּבֵית הָאֱלֹהִים עִם עֹבֵד אֱדוֹם וְאֶת אֹצְרוֹת בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֵת בְּנֵי הַתַּעֲרֻבוֹת וַיָּשָׁב שֹׁמְרוֹן׃

וַיְחִי אֲמַצְיָהוּ בֶן יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יְהוּדָה אַחֲרֵי מוֹת יוֹאָשׁ בֶּן יְהוֹאָחָז מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה׃ וְיֶתֶר דִּבְרֵי אֲמַצְיָהוּ הָרִאשֹׁנִים וְהָאַחֲרוֹנִים הֲלֹא הִנָּם כְּתוּבִים עַל סֵפֶר מַלְכֵי יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל׃ וּמֵעֵת אֲשֶׁר סָר אֲמַצְיָהוּ מֵאַחֲרֵי יְהוָה וַיִּקְשְׁרוּ עָלָיו קֶשֶׁר בִּירוּשָׁלַיִם וַיָּנָס לָכִישָׁה וַיִּשְׁלְחוּ אַחֲרָיו לָכִישָׁה וַיְמִיתֻהוּ שָׁם׃ וַיִּשָּׂאֻהוּ עַל הַסּוּסִים וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עִם אֲבֹתָיו בְּעִיר יְהוּדָה׃

וַיִּקְחוּ כָּל עַם יְהוּדָה אֶת עֻזִּיָּהוּ וְהוּא בֶּן שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַיַּמְלִיכוּ אֹתוֹ תַּחַת אָבִיו אֲמַצְיָהוּ׃ הוּא בָּנָה אֶת אֵילוֹת וַיְשִׁבֶהָ לִיהוּדָה אַחֲרֵי שְׁכַב הַמֶּלֶךְ עִם אֲבֹתָיו׃

בֶּן שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה עֻזִּיָּהוּ בְמָלְכוֹ וַחֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָיִם וְשֵׁם אִמּוֹ יְכָלְיָה מִן יְרוּשָׁלָיִם׃ וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה אֲמַצְיָהוּ אָבִיו׃ וַיְהִי לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים בִּימֵי זְכַרְיָהוּ הַמֵּבִין בִּרְאֹת הָאֱלֹהִים וּבִימֵי דָּרְשׁוֹ אֶת יְהוָה הִצְלִיחוֹ הָאֱלֹהִים׃ וַיֵּצֵא וַיִּלָּחֶם בַּפְּלִשְׁתִּים וַיִּפְרֹץ אֶת חוֹמַת גַּת וְאֵת חוֹמַת יַבְנֵה וְאֵת חוֹמַת אַשְׁדּוֹד וַיִּבְנֶה עָרִים בְּאַשְׁדּוֹד וּבַפְּלִשְׁתִּים׃ וַיַּעְזְרֵהוּ הָאֱלֹהִים עַל פְּלִשְׁתִּים וְעַל הָעַרְבִיִּים הַיֹּשְׁבִים בְּגוּר בַּעַל וְהַמְּעוּנִים׃ וַיִּתְּנוּ הָעַמּוֹנִים מִנְחָה לְעֻזִּיָּהוּ וַיֵּלֶךְ שְׁמוֹ עַד לְבוֹא מִצְרַיִם כִּי הֶחֱזִיק עַד לְמָעְלָה׃ וַיִּבֶן עֻזִּיָּהוּ מִגְדָּלִים בִּירוּשָׁלַיִם עַל שַׁעַר הַפִּנָּה וְעַל שַׁעַר הַגַּיְא וְעַל הַמִּקְצוֹעַ וַיְחַזְּקֵם׃ וַיִּבֶן מִגְדָּלִים בַּמִּדְבָּר וַיַּחְצֹב בֹּרוֹת רַבִּים כִּי מִקְנֶה רַב הָיָה לוֹ וּבַשְּׁפֵלָה וּבַמִּישׁוֹר אִכָּרִים וְכֹרְמִים בֶּהָרִים וּבַכַּרְמֶל כִּי אֹהֵב אֲדָמָה הָיָה׃

ומעם לא המית · עלו אלי ועזרוני · ולקח את כל הזהב והכסף דמלכים · לכן עוד אריב אתכם · את אדום ואת מואב ואת בני עמון · ונתתי את רבה וכל הזהב והכסף דסיפ׳ · ויחי איוב אחרי זאת מאה ושמנים · על שער ב׳ דסמי׳ וסי׳ ויבן עזיהו מגדלים קדמא דפסוק · על שער בת רבים · אפך במגדל · אדמה י״א בקריאה וסימני׳ ותוסף ללדת את אחיו את הבל · מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו׳ משא צמד פרדים אדמה דנעמן · כ׳ מי דימון מלאו דם · הוי רב את יוצרו חרש · שדד שדה אבלה אדמה · אל תרא׳ אדמה גילי ושמחי · לכן כה אמר יי׳ אשתך בעיר תזנה · ואמר לא נביא אנכי · ויבן מגדלים רבים · תשלח רוחך יבראון ותחדש פני אדמה׃

רשי

ויפשטו בערי יהודה משמרון ועד בית חורון · לאחר שחזרו למקומם כדלעיל ויחר אפם מאד ביהודה וישבו למקומם שאם לא כן אלא מיד שכבר לו מאמציה פשטו בערי יהודה היה לו לומר ויפשטו בערי יהודה מבית חורון עד שומרון׃ כי יעץ אהים להשחיתך · כלומר אם אין אתה שומע לעצתי לילך בדרך ישרה דע לך אתה המלך כי יעץ יי׳ להשחיתך הואיל כי עשית זאת ולא שמעת לעצת ומה היא העצה שהשיאך להתגרות במלך ישראל וליפול לפניו כדכתי׳ ויעל אמציה מלך יהודה וישלח אל יואש · לך נתראה פנים · להראות גבורתינו על סוסים ברמחים׃ החוח אשר בלבנון · שהוא שפל רוח׃ אל הארז · שהוא שר גדול מכל האילנות׃ ותעבר ותרמוס · ולא רצה הארז להרגו כי זילותא הוא בעיניו לכרות החוח אלא עברה עליו ורמסתו לבזיון כי היאך נשאו לבו לשלוח בזיון גדול כזה לארז גבוה · אף אתה כחוח שאין לך רק שני שבטים ועתה עבדי יקומון עליך וירמסוך כשישמעו הבזיון הזה׃ ונשאך לבך · לרדוף אחר הכבוד ורוצה אתה להתכבד אף בי ובמלכים הכבד ושב בביתך׃ כי מהאלהים היא למען תתם ביד · כלו׳ בידיהם כדלעיל ידעתי כי יעץ אהים להשחיתך׃ בבית שמש · היתה המלחמה והוצרך לומר שלא תאמר כשתפשו אמציה למה הביאו לירושלם ולא לשומרון · לפי שהיה בית שמש סמוך לירושלם׃ ויפרץ בחומת · שאמר שעתה לא ימרוד בו כי לא יגבה לבו כל כך למרוד הואיל ונפרצה החומה׃ הנמצאי׳ בבית האלהים עם עובד אדום · כי הוא ובניו גבירים על האוצרות כל ימיהם כדלעיל׃ ואת בני התערובות · שלא הכיתו ישראל את אמציהו להיות עוד מלך בירושלם עד שנתן בני השרים ערבון שלא ימרדו עוד בו וכן ת״י אותו כמלכים בני רברביא · ורבי יוסף פי׳ תערובות אותן התערובות שהיו לו למלך כתונים בערבות שלא ימרדו אבותיו בו ולא נראה לי כי לא מצינו שגברה יד יהודה כל כך על אחרים שיהו צריכים ליתן ליהודה בניהם לערבון · ומעת אשר סר אמציה מאחרי יי׳ ונפל לפני מלך ישר׳ מיד ויקשרו עליו קשר בירושלם להורגו כי היה לבם רוה אים על בנו ועל אחיו ועל קרובו שנהרגו על ידו לפי שנתגרה במלך ישר׳׃ וינס לכישה · עיר מבצר אשר נלחם עליה סנחריב ונסע לבנה · ויהי שם ט״ו שנים עד ששלחו אחריו לכישה וימיתהו שם ואותן ט״ו שנה שהיה בלכיש מולכת יכליהו אם עזיהו תחתיו · אך קשה ליובפי׳ ר׳ יוסף זצ״ל ראיתי גם אותן ט״ו שנים שהיה בלכיש מלך עזיהו בנו תחתיו · ולא נכון לפתרו כן שהרי כתיב בסמוך והוא בן שש עשרה שנה כמצא שלא היה בזמן שברח אביו אלא בן שנה ועוד שאם כן היה לו לומר ויקחו את עזיהו וימליכו תחת אביו בחייו אלא משמע שלא מלך בחיי אביו׃ ויעש הישר בעיני יי׳ · ככל הישר שעשה אביו עשה ולא עשה כרשעתו׃ בימי זכריהו · זה עוזיהו וג׳ שמות קראו לו · עזיהו זכריהו עזריהו ודוגמ׳ יהואחז אחזיהו׃ המבין בראות האלהים · שהבין ביראת האלהים שטובה היא וכתורת מי׳׃ ויבן עזיהו מגדלים וגו׳ · הוצרך לחזק מה שפרצו בחומה בימי אביו׃ אכרים · אקי״ר לודא׃ וכורמים · רוגמ׳ לכורמים וליוגבים שומרי בהמות היו לו׃ כי אהב אדמה היה · מפורש בב״ר ב׳ להוטים אחרי אדמה היו ולא נמצא בם תועלת הוא וקין׃ חשבונות

נרחף ב׳ וסימ׳ והמן נרחף · וגם הוא נרחף לצאת דעזיהו : וישב בית ישיבה בית ו׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן ל״ו : שופט ו׳ מ׳ל בקריאה וסימ׳ גבור ואיש מלחמה · והכרתי שופט מקרבה · ויותם בנו על בית המלך דספרא · ישבת לכסא שופט צדק · כי אלהים שופט זה ישפיל · מלך שופ׳ באמת דלים · וי״ש ספרי״ם נמסר במקום ב׳ כי אלהי״ם שופט זה ישפי״ל אלהי״ם שופט צדי״ק וגם הוא ראיתיו ברו״ב הספרי״ם מ׳ל ונמסר עליו ו׳ מ׳ל ואו״לי ה״ס ז׳ מ׳ל ול׳ אכרועי׳ לא ידענא : ולא עשה ה׳ וסימ׳ ומפיבשת בן שאול ירד לקראת

ויהי לעזיהו חיל עשי מלחמה יוצאי צבא
לגדוד במספר פקדתם ביד יעואל הסופר
ומעשיהו השוטר על יד חנניהו משרי המלך :
כל מספר ראשי האבות לגבורי חיל אלפים ושש
מאות : ועל ידם חיל צבא שלש מאות אלף ושבעת
אלפים וחמש מאות עושי מלחמה בכח חיל לעזר
למלך על האויב : ויכן להם עזיהו לכל הצבא
מגנים ורמחים וכובעים ושרינות וקשתות
ולאבני קלעים : ויעש בירושלם חשבנות
מחשבת חושב להיות על המגדלים ועל הפנות
לירוא בחצים ובאבנים גדלות ויצא שמו עד
למרחוק כי הפליא להעזר עד כי חזק : וכחזקתו
גבה לבו עד להשחית וימעל ביהוה אלהיו ויבא
אל היכל יהוה להקטיר על מזבח הקטרת : ויבא
אחריו עזריהו הכהן ועמו כהנים ליהוה שמונים
בני חיל : ויעמדו על עזיהו המלך ויאמרו לו
לא לך עזיהו להקטיר ליהוה כי לכהנים בני
אהרן המקדשים להקטיר צא מן המקדש כי
מעלת ולא לך לכבוד מיהוה אלהים : ויזעף
עזיהו ובידו מקטרת להקטיר ובזעפו עם הכהנים
והצרעת זרחה במצחו לפני הכהנים בבית יהוה
מעל למזבח הקטרת : ויפן אליו עזריהו כהן
הראש וכל הכהנים והנה הוא מצרע במצחו
ויבהלוהו משם וגם הוא נדחף לצאת כי נגעו
יהוה : ויהי עזיהו המלך מצרע עד יום מותו
וישב בית החפשות מצרע כי נגזר מבית יהוה
ויותם בנו על בית המלך שופט את עם הארץ :
ויתר דברי עזיהו הראשנים והאחרנים כתב
ישעיהו בן אמוץ הנביא : וישכב עזיהו עם
אבתיו ויקברו אתו עם אבתיו בשדה הקבורה
אשר למלכים כי אמרו מצורע הוא וימלך יותם
בנו תחתיו :

כז בן עשרים
וחמש שנה יותם במלכו ושש עשרה שנה מלך
בירושלם ושם אמו ירושה בת צדוק : ויעש
הישר בעיני יהוה ככל אשר עשה עזיהו אביו רק
לא בא אל היכל יהוה ועוד העם משחיתים :
הוא בנה את שער בית יהוה העליון ובחומת
העפל בנה לרב : וערים בנה בהר יהודה
ובחרשים בנה בירניות ומגדלים : והוא נלחם
עם מלך בני עמון ויחזק עליהם ויתנו לו בני
עמון בשנה ההיא מאה ככר כסף ועשרת אלפים
כרים חטים ושעורים עשרת אלפים זאת השיבו
לו בני עמון ובשנה השנית והשלשית : ויתחזק
יותם כי הכין דרכיו לפני יהוה אלהיו : ויתר
דברי יותם וכל מלחמתיו ודרכיו הנם כתובים על
ספר מלכי ישראל ויהודה : בן עשרים
וחמש שנה היה במלכו ושש עשרה שנה מלך
בירושלם : וישכב יותם עם אבתיו ויקברו
אתו בעיר דויד וימלך אחז בנו תחתיו :

כח בן עשרים שנה אחז במלכו
ושש עשרה שנה מלך בירושלם ולא עשה
הישר בעיני יהוה כדויד אביו : וילך בדרכי
מלכי ישראל וגם מסכות עשה לבעלים :
והוא הקטיר בגיא בן הנם ויבער את בניו באש
כתעבות הגוים אשר הריש יהוה מפני בני ישראל :
ויזבח ויקטר בבמות ועל הגבעות ותחת כל
עץ רענן : ויתנהו יהוה אלהיו ביד מלך ארם
ויכו בו וישבו ממנו שביה גדולה ויביאו דרמשק
וגם ביד מלך ישראל נתן ויך בו מכה גדולה :
ויהרג פקח בן רמליהו
ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד הכל בני
חיל בעזבם את יהוה אלהי אבותם :
ויהרג זכרי גבור אפרים את
מעשיהו בן המלך ואת עזריקם נגיד הבית ואת
אלקנה משנה המלך : וישבו בני ישראל מאחיהם
מאתים אלף נשים בנים ובנות וגם שלל רב בזזו
מהם ויביאו את השלל לשמרון :

המלך ב׳ בו׳ · בן עשרים שנה אחז במלכו · וחברו דדה׳ · וירא אלהים את מעשיהם : אלהי אבתם ד׳ דסמי׳ וסימ׳ נמסר בסדר נצבים : רב ורב ל״ז קמצין בקריאה וסימ׳ ולא נשא אתם הארץ לשבת · כי היה רכושם רב משכת דעשו ויעקב · וישלח יי׳ בעם את הנחשים · ויצאו הם וכל מחניהם · ויאמר יי׳ אל גדעון · וזאת ליהודה ויאמר שמע יי׳ קול יהודה · וידברו בני יוסף אל יהושע · ועתה הטוב טוב אתה מבלק בן צפור · וישמע דוד כי מת נבל · והנה עבדי

רשי

חשבונות מחשבת חושב · דוגמא מעשה חשב כלי מלחמה עשה בחומות כגון דייק ואילים המנגחים בחומה כדכתיב כי בתחבולות תעשה לך מלחמה : וימעל ביי׳ אלהיו · כאן כופל לומר מעילה כי בשגגה עשה דוגמ׳ נפש כי תמעול מעל וחטאה בשגגה : ויבא אל היכל יי׳ · שאמר נאה למלך לשרת למלך הכבוד : ובידו מקטרת להקטיר · ורצה להכות בו הכהן המונעו מלהקטיר קטרת : בית החפשית · ובתלמוד ירושלמי מפורש עשה לו בבית הקברות על שם במתים חפשי : כי נגזר · לו מלבא עוד בין הבריות דוגמ׳ ואת אשר נגזר עליה : בשדה הקבורה · ולא במערה עם המלכים : ככל אשר עשה עזיה אביו · הטובות שעשה אביו וזהו שאמר ר׳ שמעון בן יוחי במסכת סוכה אלמלא יהיה אברהם אבינו מקבל עליו כל עונו׳ הדורו׳ עד לו אני הייתי מקבל עליו חטאי הדורות מאברהם עד לי ואם היה יותם בן עוזיהו עמי היינו מקבלין עלינו מאברהם ועד סוף הדורות שבכל המלכים שלפניו ולאחריו מצינו בהם חטא חוץ מיותם דוד רק באוריה החתי שלמה שנו הטו לבבו רחבעם עזב את תורת יי׳ אביה וילך בכל חטאת אביו אסא הוציא כסף וזהב מאוצרות בית יי׳ ונתן הכניא בית המהפכת יהושפט נתחבר לרשע יהורם הרג אחיו אחזיהו אמו יועצתו להרשיע יואש הרג זכריה ונעשה קדש אמציה השתחוה לפסילי שעיר עזיהו נכנס להיכל להקטיר אחז הלך בדרכי מלך ישראל וגם עשה מסכות לבעלים חזקיה גבה לבו ויהי עליו קצף ועל שלמה לא הודו לו מנשה עשה הרע בעיני יי׳ ואמון לא שמעבירי בנו מפני אלהים צדקיה עשה הרע בעיני יי׳ ולא נכנע מפני ירמיה אבל יותם לא נמצא בו שום דופי כך אמר לי ר׳ אלעזר בר משה : ובחומת העופל · דוגמא עופל ובוחן היה בונה מגדלות : ובחרשים בנה בירניות : למון בירה גדולה ועוד׳ העם משחית כדכתיב במלכים עוד העם מזבחים ומקטרים : את מעשיהו בן המלך · אחז הרים · זכרי גבור אפרים : ואת עזריקם · ואת ואת רוגת ואיה ועבה ובן כרדם ורכב וסוס :

הוי יואב ועכוד כתוך עמך אשר· הת הורדים מצרים לעזרה· והיה על כל הר גבוה· הוי רב את יוצרו· הנני רב את ריבך· ולא כחיל גדול דיחזקאל· כה אמר יי תצלח דיחזקאל· ועתה אתם אמרים דד״ה· ויאספו ירושלם עם רב· שלום רב לאהבי תורתך· ונתתי תחים כלחיך· וישבו בני ישראל כאחיהם· וישלח חציו ויפיצם

ושם היה נביא ליהוה עדד שמו ויצא לפני הצבא הבא לשמרון ויאמר להם הנה בחמת יהוה אלהי אבותיכם על יהודה נתנם בידכם ותהרגו בם בזעף עד לשמים הגיע: ועתה בני יהודה וירושלם אתם אמרים לכבש לעבדים ולשפחות לכם הלא רק אתם עמכם אשמות ליהוה אלהיכם: ועתה שמעוני והשיבו השביה אשר שביתם מאחיכם כי חרון אף יהוה עליכם: ויקמו אנשים מראשי בני אפרים עזריהו בן יהוחנן ברכיהו בן משלמות ויחזקיהו בן שלם ועמשא בן חדלי על הבאים מן הצבא: ויאמרו להם לא תביאו את השביה הנה כי לאשמת יהוה עלינו אתם אמרים להסיף על חטאתנו ועל אשמתנו כי רבה אשמה לנו וחרון אף על ישראל: ויעזב החלוץ את השביה ואת הבזה לפני השרים וכל הקהל: ויקמו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל מערמיהם הלבישו מן השלל וילבשום וינעלום ויאכלום וישקום ויסכום וינהלום בחמרים לכל כושל ויביאום ירחו עיר התמרים אצל אחיהם וישובו שמרון:

בעת ההיא שלח המלך אחז על מלכי אשור לעזר לו: ועוד אדומים באו ויכו ביהודה וישבו שבי: ופלשתים פשטו בערי השפלה והנגב ליהודה וילכדו את בית שמש ואת אילון ואת הגדרות ואת שוכו ובנותיה ואת תמנה ואת בנותיה ואת גמזו ואת בנתיה וישבו שם: כי הכניע יהוה את יהודה בעבור אחז מלך ישראל כי הפריע ביהודה ומעול מעל ביהוה: ויבא עליו תלגת פלנאסר מלך אשור ויצר לו ולא חזקו: כי חלק אחז את בית יהוה ואת בית המלך והשרים ויתן למלך אשור ולא לעזרה לו: ובעת הצר לו ויוסף למעול ביהוה הוא המלך אחז: ויזבח לאלהי דרמשק המכים בו ויאמר כי אלהי מלכי ארם הם מעזרים אתם להם אזבח ויעזרוני והם היו לו להכשילו ולכל ישראל: ויאסף אחז את כלי בית האלהים ויקצץ את כלי בית האלהים ויסגר את דלתות בית יהוה ויעש לו מזבחות בכל פנה בירושלם: ובכל עיר ועיר ליהודה עשה במות לקטר לאלהים אחרים ויכעס את יהוה אלהי אבתיו: ויתר דבריו וכל דרכיו הראשנים והאחרונים הנם כתובים על ספר מלכי יהודה וישראל: וישכב אחז עם אבתיו ויקברהו בעיר בירושלם כי לא הביאוהו לקברי מלכי ישראל וימלך יחזקיהו בנו תחתיו:

כט

יחזקיהו מלך בן עשרים וחמש שנה ועשרים ותשע שנה מלך בירושלם ושם אמו אביה בת זכריהו: ויעש הישר בעיני יהוה ככל אשר עשה דויד אביו: הוא בשנה הראשונה למלכו בחדש הראשון פתח את דלתות בית יהוה ויחזקם: ויבא את הכהנים ואת הלוים ויאספם לרחוב המזרח: ויאמר להם שמעוני הלוים עתה התקדשו וקדשו את בית יהוה אלהי אבתיכם והוציאו את הנדה מן הקדש: כי מעלו אבתינו ועשו הרע בעיני יהוה אלהינו ויעזבהו ויסבו פניהם ממשכן יהוה ויתנו ערף: גם סגרו דלתות האולם ויכבו את הנרות וקטרת לא הקטירו ועלה לא העלו בקדש לאלהי ישראל: ויהי קצף יהוה על יהודה וירושלם ויתנם לזועה לשמה ולשרקה כאשר אתם ראים בעיניכם: והנה נפלו אבותינו בחרב ובנינו ובנותינו ונשינו בשבי על זאת: עתה עם לבבי לכרות ברית ליהוה אלהי ישראל וישב ממנו חרון אפו: בני עתה אל תשלו כי בכם בחר יהוה לעמד לפניו לשרתו ולהיות לו משרתים ומקטרים: ויקמו הלוים מחת בן עמשי ויואל בן עזריהו מן בני הקהתי ומן בני מררי קיש בן עבדי ועזריהו בן יהללאל ומן הגרשני יואח בן זמה ועדן בן יואח: ומן בני אליצפן שמרי ויעואל ומן בני אסף זכריהו ומתניהו: ומן בני הימן יחואל ושמעי ומן בני ידותון שמעיה ועזיאל: ויאספו את אחיהם ויתקדשו ויבאו כמצות המלך בדברי יהוה לטהר בית יהוה:

והולים· רב אבל ניר ראשים· ויבאו ויגידו ליהושפט דד״ה· ויקבצו עם רב וסתמו דספרא· בשרתי צדק בקהל רב· טוב מעט ביראת יי· רב אדם יקרא איש חסדו· כי ברוב חכמה רב כעס· ויתמרמר מלך הנגב· והעמיד המון רב מן הראשון· העם רב והעת גשמים· והשקות בכלי זהב· יש זהב ורב פנינים· באין אלפים אבוס בר· פן יסיתך בספק: ויאספו ו׳ פתחין בקריאה וסי׳ סביא סליא שלחו ושלחו פלשתאי גרמוי דמלכא ולאחיהון כספא וחמרא· וביאורם וילך משה ואהרן ויאספו· ויקם העם כל היום ההוא וכל הלילה· וישלחו ויאספו את כל סרני פלשתים אליהם· וישלחו ויאספו את כל סרני ויאמרו· ויאספו פלשתים את מחניהם דשמואל קדמאה דפסוק· ויעל משם את עצמות דשמואל· וישלח המלך ויאספו אליו· ויאספו את אחיהם ויתקדשו· וישבו כל היהודים בכל המקומות· ויהי בעת יביא את הארון:

רשי

ויקומו האנשים אשר נקבו בשמות. למעלה מי הם אותם אנשים שהם מראשי בני אפרים עזריהו בן יהוחנן וחביריו: וכל מערומיהם. לשון ערום ועריה: ופלשתים פשטו בערי השפלה והנגב. שהוא כנגדם כדכתיב והכנעני יושב על הים: כי הפריע ביהודה· דוגמ׳ כי פרעה אהרן בפרוע פרעות: ויבא עליו. ששלח אחריו לעזור לו כמו שכתוב במלכים וישלח מלאכים אל תגלת פלנאסר: ויצר לו. ממה שחלק לו את בית יי׳ ואת בית המלך וגו׳: ולא לעזרה לו. אף על פי שמצינו במלכים ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשה ויגלה קירה ואת רצין המית לא היה לו לעזרה כלפי לחזקו ולהשיב לו ערים שלקחו ממנו פלשתי׳: ויסגר את דלתות בית יי׳. כדי שלא יבואו הכהני׳ לעבוד עבודתם באהל מועד כי אם לבא למזבחות שעשה בכל פינה בירושלם ויחזקיה פתח דלתות בית יי׳ לפי שאביו סגר דלתות בית יי׳: ויחזקם. לפי שאחז קצץ את כל כלי בית האלהים: והוציאו את הנדה. ע״ז את המת לא נאמר כאן כי אם נדה ומיאוס יותר מן המת המוטל שלם דוגמ׳ כטומאת הנדה כידם נדה מאוס ומוסרח: ויכבו את הנרות והקטרת לא הקטירו ועולה לא העלו בקדש לאלהי ישרא׳. אבל לאלהים אחרים עשו במות לכל עיר ועיר לקטר להם: אל תשלו. לשון שגגה: ויבאו

ויאמר חזקיהו להעלות · חזקיהו ה׳ בספרא וסימ׳ אחז בנו חזקיהו בנו · ויבאו פנימה אל חזקיהו · ויאמר חזקיהו להעלות העולה · כי חזקיהו מלך יהודה · ועתה אל ישיא אתכם חזקיהו · וכל קרי׳ דכו׳ · והביאו ו׳ וסימ׳ והביאו את אחיכם הקטן · פרקו נזמי הזהב · באו בית אל ופשעו וגלגל · והביאו אל ואדעה מספרם דסיפרא ·

ויבאו הכהנים לפנימה בית יהוה לטהר ויוציאו את כל הטמאה אשר מצאו בהיכל יהוה לחצר בית יהוה ויקבלו הלוים להוציא לנחל קדרון חוצה: ויחלו באחד לחדש הראשון לקדש וביום שמונה לחדש באו לאולם יהוה ויקדשו את בית יהוה לימים שמונה וביום ששה עשר לחדש הראשון כלו: ויבואו פנימה אל חזקיהו המלך ויאמרו טהרנו את כל בית יהוה את מזבח העולה ואת כל כליו ואת שלחן המערכת ואת כל כליו: ואת כל הכלים אשר הזניח המלך אחז במלכותו במעלו הכנו והקדשנו והנם לפני מזבח יהוה: וישכם יחזקיהו המלך ויאסף את שרי העיר ויעל בית יהוה: ויביאו פרים שבעה ואילים שבעה וכבשים שבעה וצפירי עזים שבעה לחטאת על הממלכה ועל המקדש ועל יהודה ויאמר לבני אהרן הכהנים להעלות על מזבח יהוה: וישחטו הבקר ויקבלו הכהנים את הדם ויזרקו המזבחה וישחטו האילים ויזרקו הדם המזבחה וישחטו הכבשים ויזרקו הדם המזבחה: ויגישו את שעירי החטאת לפני המלך והקהל ויסמכו ידיהם עליהם: וישחטום הכהנים ויחטאו את דמם המזבחה לכפר על כל ישראל כי לכל ישראל אמר המלך העולה והחטאת: ויעמד את הלוים בית יהוה במצלתים בנבלים ובכנרות במצות דויד וגד חזה המלך ונתן הנביא כי ביד יהוה המצוה ביד נביאיו: ויעמדו הלוים בכלי דויד והכהנים בחצצרות: ויאמר חזקיהו להעלות העלה להמזבח ובעת החל העולה החל שיר יהוה והחצצרות ועל ידי כלי דויד מלך ישראל: וכל הקהל משתחוים והשיר משורר והחצצרות מחצצרים הכל עד לכלות העלה: וככלות להעלות כרעו המלך וכל הנמצאים אתו וישתחוו: ויאמר יחזקיהו המלך והשרים ללוים להלל ליהוה בדברי דויד ואסף החזה ויהללו עד לשמחה ויקדו וישתחוו: ויען יחזקיהו ויאמר עתה מלאתם ידכם ליהוה גשו והביאו זבחים ותודות לבית יהוה ויביאו הקהל זבחים ותודות וכל נדיב לב עלות: ויהי מספר העלה אשר הביאו הקהל בקר שבעים אילים מאה כבשים מאתים לעלה ליהוה כל אלה: והקדשים בקר שש מאות וצאן שלשת אלפים: רק הכהנים היו למעט ולא יכלו להפשיט את כל העלות ויחזקום אחיהם הלוים עד כלות המלאכה ועד יתקדשו הכהנים כי הלוים ישרי לבב להתקדש מהכהנים: וגם עולה לרב בחלבי השלמים ובנסכים לעלה ותכון עבודת בית יהוה: וישמח יחזקיהו וכל העם על ההכין האלהים לעם כי בפתאום היה הדבר:

וישלח יחזקיהו על כל ישראל ויהודה וגם אגרות כתב על אפרים ומנשה לבוא לבית יהוה בירושלם לעשות פסח ליהוה אלהי ישראל: ויועץ המלך ושריו וכל הקהל בירושלם לעשות הפסח בחדש השני: כי לא יכלו לעשתו בעת ההיא כי הכהנים לא התקדשו למדי והעם לא נאספו לירושלם: ויישר הדבר בעיני המלך ובעיני כל הקהל:

ויען יחזקיהו ויאמר עתה מלאתם · ואשר ישמיעו ויעבירו קול · לעלה ה׳ בקריאה וסי׳ זאת התורה · לעולה למנחה לחטאת · כל הבקר לעלה שנים עשר פרים · וארבעה שלחנות לעלה · וגם עלה לרב בחלבי השלמים · ויאמר ארונה אל המלך:

רשי

ויבאו הכהנים לפנימה · כי לא על הלוים ליכנס פנימה: לחצר בית יי׳ · מקום מעמד הלוים ואותו ויקבלו הלוים וגו׳ ויחלו באחד לחדש · ויקדשו את בית יי׳ לימים שמנה · לכך עכבו בטהרה לטהר כל כך לפי שאחז צייר כל הכתלי׳ צלמי מסכית כדכתיב צלמי כשדים חקוקים בששר ועכבו ח׳ ימים עד שפשחיתו דמות הצלמים מן הכתלים וביום ח׳ לחדש כלו הכל הבית והעזרה: הכנו והקדשנו · מפור׳ בע״ז בפרק ר׳ ישמעאל כלים שטמאן בבית חניו מהו כו׳ עד איתיבי אשר הזניח אחז הכנו וקדשנו מאי לאו הכנהו דאבטליכהו הקדשנו דאקדשינהו אמר לו ברוך אתה לשמים שהחזרת לי אבדתי הכנו שגנזנו והקדשנו שהקדשנו אחרים תחתיהם: וצפירי עזים וגו׳ · הוראת שעה היתה: על מזבח יי׳ · ולא על אותן מזבחות שעשה אחז אביו: לכפר על כל ישראל · שחטאו בע״ז כן אמר המלך תהי העולה והחטאת עבור כל ישראל בפר׳ שלח לך כתי׳ ועשו כל העדה פר וגו׳ וכתיב והקריבו הקהל פר בן בקר לחטאת וכאן כתיב ויביאו פרים ואילים וצפירי עזים שבעה אלא הוראת שעה היתה: כי ביד יי׳ המצוה ביד נביאיו · לשורר הלוים בכלי שיר לא כתוב בתורה שיהא קרבן טעון שירה אלא מצות יי׳ שצוה ביד נביאיו לשורר על הקרבן ורבותינו פירשו במסכת ערכין מניין שהלויים טעונין לשורר בכלי שיר דכתיב עבודת עבודה איזוהי עבודה שצריכה עבודה אחרת עמה הוי אומר זה השיר בכלי שיר ועבודת משא כגון לפרש על השיר כדכתיב וכנניהו שר הלוים במשא כי מבין הוא שהיה ממונה להרים קול הנגון של שיר: והכהנים בחצצרו׳ · ככתו׳ ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצצרות: להלל ליי׳ בדברי דוד · זה הודו ליי׳ קראו בשמו ככתו׳ למעלה ביום ההוא אז נתן דוד בראש להודות וגו׳: ויביאו הקהל זבחים ותודות · דבר המותר לבעלים לאכילה: וכל נדיב לב עולות · קצת מהם מי שהתנדב לבו הביא עולות ולא כולם לפי שאין לבעלים היתר אכילה בהם: והקדשים · קלים זבחים ושלמים מה שהבעלים נהנים בהם: רק הכהנים היו למעט · כלומר אותן שהקריבו היו עדיין למעט: ויחזקום אחיהם הלוים עד כלות המלאכה ועד יתקדשו הכהנים · ואת״ה היאך יתקדשו הלוים ולא יתקדשו הכהנים ומפורש לפי כי הלוים ישרי לבב להתקדש מהכהנים וישרו לבם הלוים להתקדש יותר מהכהנים והיו הכהנים והלוים וכל ישראל השם מתחפשים ומתנכרים ואף מסתתרים כל ימי המלכים הרשעים וכשבא חזקיהו שהיה צדיק לא היו יכולים מיד להתקדש ולטהר שזה בשנה ראשונה היה למלכו והיו באים ומתקדשים על יד כדכתי׳ בעלוץ צדיקים רבה תפארת ובקום רשעים יחופש אדם וכתי׳ בקום רשעים יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקים כלומ׳ בקום רשע אחז יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקים חזקיהו וסיעתו: על ההכין האלהים לעם · לעבדו ולעשות רצונו ודוגמ׳ דלמטה כל לבבו הכין לדרוש וגו׳ וגם שמחו כי בפתאום היה הדבר עליהם בשנה ראשונה למלכו לשוב אל יי׳ ושבו מיד: וגם אגרות כתב על אפרים ומנשה וגו׳ · כי עדיין לא גלו כי זה היה בשנה ראשונה למלכו והם לא גלו כי אם בשש למלכו כדכתיב במלכים וילכדה בקצה שלש שנים בשנת שש לחזקיה והיא שנת תשע להושע מלך ישראל כאשר תמצא כתוב בסוף הספר: כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא · בחדש הראשון בניסן: כי הכהנים לא התקדשו למדי · לא התקדשו להיות די לישראל בהם להקריב פסחיהם ואין צריך לומר שלא היו יכולים לעשותו בניסן שהרי לא כלו לקדש את הבית עד י״ו בניסן וכן פתרו׳ כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא כלומ׳ אפילו אם לא עכבו טהרת הבית שלא כלו עד י״ו בניסן לא היינו יכולין לעשותו עתה לפי כי הכהנים לא התקדשו למדי: והעם לא נאספו · עדיין כולם לירושלם ·

מבאר

וישב סו׳ ורפין בקריאה וסימ׳ קח את כל ראשי העם והוקע אותם׃ ומי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה׃ ודברו השטרים אל העם לאמר׃ ומי האיש אשר נטע כרם ולא חללו׃ ויספו השטרים לדבר אל העם׃ שלחו את ארון׃ ויקצפו עליו שרי פלשתים׃ הלוך ורחצת שבע פעמים בירדן׃ יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבתיו׃ עתה אל תקשו ערפכם׃ וילכו הרצים באגרות׃ וישב העפר על הארץ כשהיה׃ ית׳רה ובניו יתגרו ואספו׃ וישב ארצו ברכוש גדול׃ הלוים והכהנים ד׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ גם ברית׃

ויעמידו דבר להעביר קול בכל ישראל מבאר שבע ועד דן לבוא לעשות פסח ליהוה אלהי ישראל בירושלם כי לא לרב עשו ככתוב׃ וילכו הרצים באגרות מיד המלך ושריו בכל ישראל ויהודה וכמצות המלך לאמר בני ישראל שובו אל יהוה אלהי אברהם יצחק וישראל וישב אל הפליטה הנשארת לכם מכף מלכי אשור׃ ואל תהיו כאבותיכם וכאחיכם אשר מעלו ביהוה אלהי אבותיהם ויתנם לשמה כאשר אתם ראים׃ עתה אל תקשו ערפכם כאבותיכם תנו יד ליהוה ובאו למקדשו אשר הקדיש לעולם ועבדו את יהוה אלהיכם וישב מכם חרון אפו׃ כי בשובכם על יהוה אחיכם ובניכם לרחמים לפני שוביהם ולשוב לארץ הזאת כי חנון ורחום יהוה אלהיכם ולא יסיר פנים מכם אם תשובו אליו׃

ויהיו הרצים עברים מעיר לעיר בארץ אפרים ומנשה ועד זבלון ויהיו משחיקים עליהם ומלעגים בם׃ אך אנשים מאשר ומנשה ומזבלון נכנעו ויבאו לירושלם׃ גם ביהודה היתה יד האלהים לתת להם לב אחד לעשות מצות המלך והשרים בדבר יהוה׃ ויאספו ירושלם עם רב לעשות את חג המצות בחדש השני קהל לרב מאד׃ ויקמו ויסירו את המזבחות אשר בירושלם ואת כל המקטרות הסירו וישליכו לנחל קדרון׃ וישחטו הפסח בארבעה עשר לחדש השני והכהנים והלוים נכלמו ויתקדשו ויביאו עלות בית יהוה׃ ויעמדו על עמדם כמשפטם כתורת משה איש האלהים הכהנים זרקים את הדם מיד הלוים׃ כי רבת בקהל אשר לא התקדשו והלוים על שחיטת הפסחים לכל לא טהור להקדיש ליהוה׃ כי מרבית העם רבת מאפרים ומנשה יששכר וזבלון לא הטהרו כי אכלו את הפסח בלא ככתוב כי התפלל יחזקיהו עליהם לאמר יהוה הטוב יכפר בעד׃ כל לבבו הכין לדרוש האלהים יהוה אלהי אבותיו ולא כטהרת הקדש׃ וישמע יהוה אל יחזקיהו וירפא את העם׃ ויעשו בני ישראל הנמצאים בירושלם את חג המצות שבעת ימים בשמחה גדולה ומהללים ליהוה יום ביום הלוים והכהנים בכלי עז ליהוה׃

וידבר יחזקיהו על לב כל הלוים המשכילים שכל טוב ליהוה ויאכלו את המועד שבעת הימים מזבחים זבחי שלמים ומתודים ליהוה אלהי אבותיהם׃ ויועצו כל הקהל לעשות שבעת ימים אחרים ויעשו שבעת ימים שמחה׃ כי חזקיהו מלך יהודה הרים לקהל אלף פרים ושבעת אלפים צאן והשרים הרימו לקהל פרים אלף וצאן עשרת אלפים ויתקדשו כהנים לרב׃ וישמחו כל קהל יהודה והכהנים והלוים וכל הקהל הבאים מישראל והגרים הבאים מארץ ישראל והיושבים ביהודה׃ ותהי שמחה גדולה בירושלם כי מימי שלמה בן דויד מלך ישראל לא כזאת בירושלם׃

הוסר׳ וגם בירושלם העמיד׳ ויעמדו הלוים בכלי דוד׃ ויעשו בני ישראל הנמצאים בירושלם את חג המצות דחזקיה דדה״׃ שבעת הימים ח׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ מצות יאכל את שבעת הימים׃ והיה אור הלבנה כאור החמה׃ ותכך עליו שבעת הימים׃ ושבעת ימי החג יעשה עלה לי״׃ בשביעי בחמשה עשר יום לחדש׃ וידבר יחזקיהו על לב כל הלוים׃ וזה לשבעת הימים ומי המבול׃ ואחזהם בחצריהם׃ תרין מנהון לשבעת ואינון תרין בתראי׃

רשי

מבאר שבע ועד דן׃ זהו תחום עמדת השבטים׃ כי לא לרוב׃ פתרו׳ כי לרובי שנים עברו שלא עשוהו כהלכתו׃ וישוב אל הפליטה הנשארת לכם מכף מלכי אשור׃ אף על פי שלא הגלו עדיין קורא להם פליטה כי היה נחשב בעיניהם כאשר גלו כבר ועוד כי מלכי אשור תפשו הכל בימי אחז ומה שהיה בעיניהם כאילו גלו לפי כי שם שנים היו ישראל למלך אשור עבדים כושאי מנחה והיה מושל בהם ומוליכן בגולה ועושה בהם כרצונו וזה היה בתוך אותן שש שנים וכבר גלו כמה פעמים בימי מלכי ישראל ואחז והם יודעים מיד כשימרדו ישראל במלך אשור יוליכם בגולה ולהם קורא פלטת אשור לפי שלא משל בהם ולא בכל ארץ יהודה׃ ואל תהיו כאבותיכם וכאחיכם׃ פתרו׳ ואת״ עדיין בוטחים אנו שיעלה מעלינו מלך אשור אל תהיו כאבותיכם כל דור ודור שהיו לפניכם מה אירע להם כשעזבו את יי׳ וימעלו בו מעל׃ ויתנם לשמה כאשר אתם רואים׃ ועתה אל תקשו ערפכם׃ אחיכם ובניכם יהיו לרחמים לפני שוביהם ולשוב לארץ הזאת׃ אפי׳ אותן קצת שגלו כבר שהיו נלחמים עם ישראל ויכלו להם ומוליכין את בניהם ואת בנותיהם בשביה ואם תשובו אליו יתנם לרחמים לפני שוביהם לשובם לארץ הזאת כי חנון ורחום יי׳ אלהיכם׃ המקטרות׃ מקום שהיו בו כהנים ולוים׃ והכהנים והלוים נכלמו׃ שעכבו להתקדש ולפיכך עכבו כל כך מלבוא עד עתה כי לא יוכלו להאמין בדבר הזה קודם לכן לפי שהזניחן אחז מכהן כך היו אומרי׳ אפשר אתמול עבד אחז עז ובנו יחזקיהו לאלתר בשנה ראשונה מיד בחדש הראשון ויאמר לכהנים וללוים לעבוד לאל אחר לבדו ויצטרך לנו ולכך נתעצלו ונתרשלו מלבוא וגם שאר יהודה שלפניו הזניח אחז ושחקרו והבינו בדבר שהכל היה לשם שמים באו ויתקדשו כולם׃ הכהנים זורקים׃ כי מקבלה ואילך מצות כהונה׃ ואל תתמה למה לא שחטו בעלים עצמם לפי שכתוב בסמוך כי רבת בקהל אשר לא התקדשו והלוים היו על שחיטת פסחיהם לכל לא טהור שהיה לוי במקומו להקדיש ליי׳׃ כי אכלו את הפסח בלא ככתו׳׃ שלא כהלכה שאכלוהו בטומאה׃ כי התפלל יחזקיהו עליהם לאמר וגו׳׃ כל לבבו הכין׃ כך מפורש בבריתא דרבי אליעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי המתחלת בכל מקום שאתה מוצא דברי רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי באגדה עשה אזנך כאפרכסת שנאמר להקשיב אזנך לתבונה משלשים ושתים מדות האגדה נדרשת זה אחד מהם נחלק הסדר כגון זה יי׳ הטוב יכפר בעד כל לבבו הכין לדרוש האלהים לעשות פסחו להקריב קרבנו אע״פ שלא עשו בטהרת הקדש כי לא הטהרו ויהודה כולם נטהרו לפי שהיו קרובים לירושלם והיו יכולים לטהר ולהתקדש ולשוב לירושלם אבל רבת מאפרים ומנשה יששכר וזבולן אין להם כל כך פשע בדבר לפי שהיה להם הדבר רחוק על ידי אגרות לא היה להם להמתין ולאחר מלבוא עד שיתקדשו לפיכך באו ולא נטהרו ולפי שלא היתה פשיעתם לפיכך תכפר בעדם וכן ימושום מדבר ציה וגו׳ הוא נחלק הסידור׃ והכהנים בכלי עוז׃ בחצצרות׃ המשכילים שכל טוב ליי׳׃ לענין שירה נופל לומר לשון שכל כמו שנאמר ויפל הגורל מזרחה לשלמיהו וזכריהו בנו יועץ בשכל וגו׳ ודבר חזקיהו על לבם תנחומים ודברים טובים לחזקם ולעזור להם כדי שיחזיקו אף הם בשיר שכל טוב ליי׳׃ ומתודים ליי׳׃ על זבח תודה ומודים ליי׳ על הנס שעשה להם שזבח תודה על נס הוא בא׃ שבעת ימים אחרים׃ כמו שמפורש ויעשו שבעת ימים שמחה׃ הרים לקהל׃ מאכלו ומבקרו לקהל אלף פרים וגו׳ והיו אוכלים ביחד מלך ושרים והעם שמחים׃ כי מימי שלמה בן דוד מלך ישראל לא היתה כזאת בירושלם׃ שמח עם רב יותר היו באין לרגל לירושלם אחרי שלמה אבל שמחה גדולה לא היתה בירושלם כזאת מימות שלמה כי ביותר שמחה על מה שאם היו כל רגל ורגל מקובצים בירושלם לפי שלא היה להם חד ום אין להם שמחה אבל עתה שכל ימי אחז ומלכי יהודה הרשעים לא עלו לרגל לירושלם ועתה הורשו לעלות לירושלם שמחו שמחה גדולה ולפי שהיה כמה שנים שלא עלו לירושלם עד עתה הוקטן בעיניהם ז׳ ימי׳ חג המצות והוסיפו עוד ז׳ ימי׳ כדי לשמוח בהם ושמחו שמחה גדולה׃ ויברכו

ולמעדים ג׳ חס׳ בליש׳ בקריאה וסימ׳ צום הרביעי יהיה לבית יהודה לששון׳ וכל העלות עולות׳ ומנת המלך מן רכושו׃ בחדש ז׳ ר״פ וסימ׳ נבסר בכדר וישמע יתרו׃ ואת עמו ז׳ בקריאה וסימ׳ ויאסר את רכבו ואת עמו׳ ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו׳ אז עלה יהורם׳ ויאמר אל יהושע אל תירא ואל החת׳ ואת מלך מעכה ואת עמו דד״ה׳ ויראו את הערמות ויברכו׳ ויבאו יחזקיהו׳ ויאמר ללוים המבינים׃ ומנימן ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ לאביהזכרי׳ והכהנים אליקים מעשיה׳ ועל ידו עדן ומנימן וישוע.

ויקמו הכהנים הלוים ויברכו את העם וישמע בקולם ותבוא תפלתם למעון קדשו לשמים׃

ל״א ובכלות כל זאת יצאו כל ישראל הנמצאים לערי יהודה וישברו המצבות ויגדעו האשרים וינתצו את הבמות ואת המזבחות מכל יהודה ובנימן ובאפרים ומנשה עד לכלה וישובו כל בני ישראל איש לאחזתו לעריהם׃ ויעמד יחזקיהו את מחלקות הכהנים והלוים על מחלקותם איש כפי עבדתו לכהנים וללוים לעלה ולשלמים לשרת ולהדות ולהלל בשערי מחנות יהוה׃ ומנת המלך מן רכושו לעלות לעלות הבקר והערב והעלות לשבתות ולחדשים ולמעדים ככתוב בתורת יהוה׃ ויאמר לעם ליושבי ירושלם לתת מנת הכהנים והלוים למען יחזקו בתורת יהוה׃ וכפרץ הדבר הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר ודבש וכל תבואת שדה ומעשר הכל לרב הביאו׃ ובני ישראל ויהודה היושבים בערי יהודה גם הם מעשר בקר וצאן ומעשר קדשים המקדשים ליהוה אלהיהם הביאו ויתנו ערמות ערמות׃ בחדש השלשי החלו הערמות ליסוד ובחדש השביעי כלו׃ ויבאו יחזקיהו והשרים ויראו את הערמות ויברכו את יהוה ואת עמו ישראל׃ וידרש יחזקיהו על הכהנים והלוים על הערמות׃ ויאמר אליו עזריהו הכהן הראש לבית צדוק ויאמר מהחל התרומה לביא בית יהוה אכול ושבוע והותר עד לרוב כי יהוה ברך את עמו והנותר את ההמון הזה׃ ויאמר יחזקיהו להכין לשכות בבית יהוה ויכינו׃ ויביאו את התרומה והמעשר והקדשים באמונה ועליהם נגיד כונניהו הלוי ושמעי אחיהו משנה׃ ויחיאל ועזזיהו ונחת ועשהאל וירימות ויוזבד ואליאל ויסמכיהו ומחת ובניהו פקידים מיד כונניהו ושמעי אחיו במפקד יחזקיהו המלך ועזריהו נגיד בית האלהים׃ וקורא בן ימנה הלוי השוער למזרחה על נדבות האלהים לתת תרומת יהוה וקדשי הקדשים׃ ועל ידו עדן ומנימן וישוע ושמעיהו אמריהו ושכניהו בערי הכהנים באמונה לתת לאחיהם במחלקות כגדול כקטן׃ מלבד התיחשם לזכרים מבן שלוש שנים ולמעלה לכל הבא לבית יהוה לדבר יום ביומו לעבודתם במשמרותם כמחלקותיהם׃ ואת התיחש הכהנים לבית אבתיהם והלוים מבן עשרים שנה ולמעלה במשמרותיהם במחלקותיהם׃ ולהתיחש בכל טפם נשיהם ובניהם ובנותיהם לכל קהל כי באמונתם יתקדשו קדש׃ ולבני אהרן הכהנים בשדי מגרש עריהם בכל עיר ועיר אנשים אשר נקבו בשמות לתת מנות לכל זכר בכהנים ולכל התיחש בלוים׃ ויעש כזאת יחזקיהו בכל יהודה ויעש הטוב והישר והאמת לפני יהוה אלהיו׃ ובכל מעשה אשר החל בעבודת בית האלהים ובתורה ובמצוה לדרש לאלהיו בכל לבבו עשה והצליח׃

ל״ב אחרי הדברים והאמת האלה בא סנחריב מלך אשור ויבא ביהודה ויחן על הערים הבצרות ויאמר לבקעם אליו׃ וירא יחזקיהו כי בא סנחריב ופניו למלחמה על ירושלם׃

בתרא חס׳ יוד בתרא׃ ובניהם ובנתיהם ג׳ דסמ׳ וסימ׳ ויבאו דוד ואנשיו׳ והעם אשר נבאים׳ ולהתיחש בכל טפם׃ והאמת ג׳ בקריאה וסימ׳ ויעש כזאת יחזקיהו׳ והשלום אהבו׃ אחרי הדברים והאמת האלה׃ מעשה י׳ פתחין בקריאה וסימ׳ ויקח משה ואלעזר הכהן׳ והיה תחת בשם בק יהוה דישעיה׳ ולא יהיה למצרים מעשה דישעיה׳ הכבנם אם כחמר היוצר דישעיה׳ להסיר אדם מעשה׳ את כל זה ראיתי ונתון׳ כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך׳ כי את כל מעשה אלהים יבא במשפט׳ ובכל מעשה אשר החל׳ ויקברהו בקברתיו דאסא דסיפרא׃

רשי

ויברכו את העם׳ אם תרצה לומ׳ בירכם בזה שבקש לטוב מארץ טוביהם וישמע יי׳ בקולם ויטיבם או דבר אחר וישמע בקולם וכן שתם למעלה וישמע יי׳ אל יחזקיהו וירפא את העם׃ איש כפי עבודתו׳ הכהנים לשרת והלוים להיות משוררים ומשוערים וכל איש ואיש על עבודתו הנכונה׃ ומנת המלך מן רכושו לעלות וגו׳׳ אשר נתן לעשות אותם׃ ויאמר לעם ליושבי ירושלם וגו׳ למען יחזקו בתורת יי׳ יותר ברצון ועוד בעוד שיהא להם פרנסתם מזומנת יוכלו לעשות ולעסוק בתורת יי׳ לפי שלא נתנה התורה אלא לאוכלי המן ושניים להם אוכלי תרומ׳׳ ובפרוץ הדבר׃ מפי המלך לתת מנת לכהנים והלוים׃ הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר ודבש׳ דבש תמרים׃ וכל תבואת שדה׳ וכל אלו לא מתבואת שדה הם אלא כך מפורש במסכת נדרים בפרק הנודר מן הירק הנודר מן הירק מותר בדלועי׳ מתיב רב יוסף ובפרוץ הדבר הרבו בני ישראל וגו׳ אי אמרת דגן כל מילי דמי דגן משמע מאי ובפרץ וגו׳ אמר אביי לאתויי פירות האילן וירק עד אמר רבא תבואה לחוד ותבואת שדה לחוד׃ ומעשר קדשים המקדשים ליי׳׳ המעשר מן המעשר שהלוים נותנים לכהנים׃ ויתנו ערמות ערמות׳ הוציפין כלשון אשכנז דוגמ׳ ערימת חטים׃ החלו הערמות ליסוד׳ כל תחילת דבר נקרא יסוד כמו יסוד הבית שהוא ראש לבנין ודומה לו בעזרא הוא יסוד המעלה וגו׳׃ ויברכו את יי׳׳ שנתן בלב ישראל להפרים תרומותיהם ומעשרותיהם׃ וידרש יחזקיהו׳ לפי שראה חזקיהו הערימות גדולות אמר בלבו שמא לא לקחו הכהנים והלוים מהם ולא נגעו בהם שאם נגעו בהם איך נתרבו כל כך ותמה ודרש מהם על דבר הערימות על מה זה׃ ויאמר אליו עזריהו׳ הוא היה בימי עוזיהו׃ מהחל התרומה לביא׳ אכלנו אכול ולא אכילת עראי אלא אכול ושבוע והותר׳ ומה שאתה מתמה על שאכלנו ר׳ חדשים ולא עשו ערמותיהם כל כך גדולות זה הדבר כי ברך יי׳ את עמו ונתן להם תבואות הרבה לפיכך הרבו התרומות והמעשרות שלנו׃ והנותר׳ מן אכילתנו זה׃ את ההמון הזה׳ אשר אתה רואה ערמות ערמות׃ להכין לשכות בבית יי׳׳ לשום בהם התרומות׃ ואת התיחש הכהנים לבית אבתיהם והלוים׳ עם יחוס טפם נשיהם בניהם ובנותיהם לכל אותם קהל היו מספיקין מזונותיהם מהתרומות ומעשרות הקדש והתרומות והמעשרות כל אלו שאמרנו לאותן העומדים לשרת בעזרה וגם לבני אהרן הכהנים שלא הגיעה משמרותם לשרת והם בשדה מגרש עריהם בכל עיר ועיר׃ אנשים אשר נקבו בשמות׳ למעלה ככניהו ואחיו היו ממונים עליהם לקבל המנות התרומות והמעשרות מאת ישר׳ לתת המנות לכל זכר בכהנים ולוים׃ לכל זכר בכהנים׳ וגם לכל נשיהם בניהם ובנותיהם ומה שאמר כאן לכל זכר משום רבותא שאפילו לזכרים קטנים היו מספיקין כדלעיל לזכרים מבן שלש ומעלה וכל שכן שהיו מספיקין לנשיהם ולבניהם ולבנותיהם׃ אחרי הדברים והאמת האלה וגו׳ ויאמר לבקעם׳ כמו לבוקעם׳ כמו על מכרם בכסף כמו מוכרם וסמיך ליה על בקעם הרות הגלעד ופתרו׳ ודוגמ׳ ובבקיעה ובבקעם עבי העולה׃ ויחזק

במצור ל׳ וכל במצור ובמצוק דכו׳ וחוא חד מן שטה מן בג׳ דכל חד וחד ל׳ דכו׳ וכל מלה אחרי מן ל״ש דכו׳ וס״ אמנם ויאמר יי׳ אל אברהם למה זה וכל האמנם דכו׳ · במצור
כה אמר סנחריב ד דברי הימים וכל ובמצוק דכו׳ · במעלות ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו וכל ממצולות דכו׳ · במלחמה ועמד על בנו מעביר וכל ובמלחמה דכו׳ · דברו
ויראו אחיו כי אתו אהב אביהם וכל בדברו דכו׳ · הלל כי הלל רשע על תאות נפשו וכל שום אנש דכו׳ · הקריב ויאמרו האנשים ההמה אליו · וכל להקריב דכו׳ ·

וַיִּוָּעַץ עִם־שָׂרָיו וְגִבֹּרָיו לִסְתּוֹם אֶת־מֵימֵי הָעֲיָנוֹת אֲשֶׁר מִחוּץ לָעִיר וַיַּעְזְרוּהוּ׃ וַיִּקָּבְצוּ עַם־רָב וַיִּסְתְּמוּ אֶת־כָּל־הַמַּעְיָנוֹת וְאֶת־הַנַּחַל הַשּׁוֹטֵף בְּתוֹךְ־הָאָרֶץ לֵאמֹר לָמָּה יָבוֹאוּ מַלְכֵי אַשּׁוּר וּמָצְאוּ מַיִם רַבִּים׃ וַיִּתְחַזַּק וַיִּבֶן אֶת־כָּל־הַחוֹמָה הַפְּרוּצָה וַיַּעַל עַל־הַמִּגְדָּלוֹת וְלַחוּצָה הַחוֹמָה אַחֶרֶת וַיְחַזֵּק אֶת־הַמִּלּוֹא עִיר דָּוִיד וַיַּעַשׂ שֶׁלַח לָרֹב וּמָגִנִּים׃ וַיִּתֵּן שָׂרֵי מִלְחָמוֹת עַל־הָעָם וַיִּקְבְּצֵם אֵלָיו אֶל־רְחוֹב שַׁעַר הָעִיר וַיְדַבֵּר עַל־לְבָבָם לֵאמֹר׃ חִזְקוּ וְאִמְצוּ אַל־תִּירְאוּ וְאַל־תֵּחַתּוּ מִפְּנֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר וּמִלִּפְנֵי כָּל־הֶהָמוֹן אֲשֶׁר־עִמּוֹ כִּי־עִמָּנוּ רַב מֵעִמּוֹ׃ עִמּוֹ זְרוֹעַ בָּשָׂר וְעִמָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְעָזְרֵנוּ וּלְהִלָּחֵם מִלְחֲמֹתֵנוּ וַיִּסָּמְכוּ הָעָם עַל־דִּבְרֵי יְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה׃

אַחַר זֶה שָׁלַח סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר עֲבָדָיו יְרוּשָׁלַיְמָה וְהוּא עַל־לָכִישׁ וְכָל־מֶמְשַׁלְתּוֹ עִמּוֹ עַל־יְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה וְעַל־כָּל־יְהוּדָה אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַ͏ִם לֵאמֹר׃ כֹּה אָמַר סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ אַשּׁוּר עַל־מָה אַתֶּם בֹּטְחִים וְיֹשְׁבִים בְּמָצוֹר בִּירוּשָׁלָ͏ִם׃ הֲלֹא יְחִזְקִיָּהוּ מַסִּית אֶתְכֶם לָתֵת אֶתְכֶם לָמוּת בְּרָעָב וּבְצָמָא לֵאמֹר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יַצִּילֵנוּ מִכַּף מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ הֲלֹא־הוּא יְחִזְקִיָּהוּ הֵסִיר אֶת־בָּמֹתָיו וְאֶת־מִזְבְּחֹתָיו וַיֹּאמֶר לִיהוּדָה וְלִירוּשָׁלַ͏ִם לֵאמֹר לִפְנֵי מִזְבֵּחַ אֶחָד תִּשְׁתַּחֲווּ וְעָלָיו תַּקְטִירוּ׃ הֲלֹא תֵדְעוּ מֶה עָשִׂיתִי אֲנִי וַאֲבוֹתַי לְכֹל עַמֵּי הָאֲרָצוֹת הֲיָכוֹל יָכְלוּ אֱלֹהֵי גּוֹיֵ הָאֲרָצוֹת לְהַצִּיל אֶת־אַרְצָם מִיָּדִי׃ מִי בְּכָל־אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֲשֶׁר הֶחֱרִימוּ אֲבוֹתַי אֲשֶׁר יָכוֹל לְהַצִּיל אֶת־עַמּוֹ מִיָּדִי כִּי יוּכַל אֱלֹהֵיכֶם לְהַצִּיל אֶתְכֶם מִיָּדִי׃ וְעַתָּה אַל־יַשִּׁיא אֶתְכֶם חִזְקִיָּהוּ וְאַל־יַסִּית אֶתְכֶם כָּזֹאת וְאַל־תַּאֲמִינוּ לוֹ כִּי־לֹא יוּכַל כָּל־אֱלוֹהַּ כָּל־גּוֹי וּמַמְלָכָה לְהַצִּיל עַמּוֹ מִיָּדִי וּמִיַּד אֲבוֹתָי אַף כִּי אֱלֹהֵיכֶם לֹא־יַצִּילוּ אֶתְכֶם מִיָּדִי׃ וְעוֹד דִּבְּרוּ עֲבָדָיו עַל־יְהוָה הָאֱלֹהִים וְעַל יְחִזְקִיָּהוּ עַבְדּוֹ׃ וּסְפָרִים כָּתַב לְחָרֵף לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְלֵאמֹר עָלָיו לֵאמֹר כֵּאלֹהֵי גּוֹיֵ הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר לֹא־הִצִּילוּ עַמָּם מִיָּדִי כֵּן לֹא־יַצִּיל אֱלֹהֵי יְחִזְקִיָּהוּ עַמּוֹ מִיָּדִי׃ וַיִּקְרְאוּ בְקוֹל־גָּדוֹל יְהוּדִית עַל־עַם יְרוּשָׁלַ͏ִם אֲשֶׁר עַל־הַחוֹמָה לְיָרְאָם וּלְבַהֲלָם לְמַעַן יִלְכְּדוּ אֶת־הָעִיר׃ וַיְדַבְּרוּ אֶל־אֱלֹהֵי יְרוּשָׁלָ͏ִם כְּעַל אֱלֹהֵי עַמֵּי הָאָרֶץ מַעֲשֵׂה יְדֵי הָאָדָם׃

וַיִּתְפַּלֵּל יְחִזְקִיָּהוּ הַמֶּלֶךְ וִישַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ הַנָּבִיא עַל־זֹאת וַיִּזְעֲקוּ הַשָּׁמָיִם׃ וַיִּשְׁלַח יְהוָה מַלְאָךְ וַיַּכְחֵד כָּל־גִּבּוֹר חַיִל וְנָגִיד וְשָׂר בְּמַחֲנֵה מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיָּשָׁב בְּבֹשֶׁת פָּנִים לְאַרְצוֹ וַיָּבֹא בֵּית אֱלֹהָיו וּמִיצִיאֵי מֵעָיו שָׁם הִפִּילֻהוּ בֶחָרֶב׃ וַיּוֹשַׁע יְהוָה אֶת־יְחִזְקִיָּהוּ וְאֵת יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַ͏ִם מִיַּד סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר וּמִיַּד־כֹּל וַיְנַהֲלֵם מִסָּבִיב׃ וְרַבִּים מְבִיאִים מִנְחָה לַיהוָה לִירוּשָׁלַ͏ִם וּמִגְדָּנוֹת לִיחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּנַּשֵּׂא לְעֵינֵי כָל־הַגּוֹיִם מֵאַחֲרֵי־כֵן׃

בַּיָּמִים הָהֵם חָלָה יְחִזְקִיָּהוּ עַד־לָמוּת וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וַיֹּאמֶר לוֹ וּמוֹפֵת נָתַן לוֹ׃ וְלֹא־כִגְמֻל עָלָיו הֵשִׁיב יְחִזְקִיָּהוּ כִּי גָבַהּ לִבּוֹ וַיְהִי עָלָיו קֶצֶף וְעַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלָ͏ִם׃ וַיִּכָּנַע יְחִזְקִיָּהוּ בְּגֹבַהּ לִבּוֹ הוּא וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלָ͏ִם וְלֹא־בָא עֲלֵיהֶם קֶצֶף יְהוָה בִּימֵי יְחִזְקִיָּהוּ׃ וַיְהִי לִיחִזְקִיָּהוּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד הַרְבֵּה מְאֹד וְאֹצָרוֹת עָשָׂה־לוֹ לְכֶסֶף וּלְזָהָב וּלְאֶבֶן יְקָרָה וְלִבְשָׂמִים וּלְמָגִנִּים וּלְכֹל כְּלֵי חֶמְדָּה׃ וּמִסְכְּנוֹת לִתְבוּאַת דָּגָן וְתִירוֹשׁ וְיִצְהָר וְאֻרָוֹת לְכָל־בְּהֵמָה וּבְהֵמָה וַעֲדָרִים לָאֲוֵרוֹת׃ וְעָרִים עָשָׂה לוֹ וּמִקְנֵה־צֹאן וּבָקָר לָרֹב כִּי נָתַן־לוֹ אֱלֹהִים רְכוּשׁ רַב מְאֹד׃

הוסיף ולא הוסיף עוד מלך מצרים · וכל להוסיף דכוו׳ · ורע שבור זרוע רשע ורע רשעו · וכל טוב ורע דכוו׳ · ויגל השארית מן החרב וכל ויגל את דכו׳ · חזיל
נגד וישלח שמה סוסים וכל ובחיל כבד דכו׳ · זכר קמץ כי דורש תמים אתם זכר וכל לשון זכר דכוו׳ · חבלי ויפלו חבלי מנשה וכל בחבלי דכוו׳ · יגה גם אור
רשעים ידעך וכל יגיה דכוו׳ · למס מן שניהם אשר נוהרו דד״ה וכל למס עבד דכוו׳ · מלכי גם צפור מצאה בית ודרור קן לה וכל למלכי דכוו׳ · מצוא על זאת יתפלל כל
חסיד אליך לעת מצוא וכל ממצוא דכו׳ · ענות ומערת ובית ענות וכל לשון ענייה דכוו׳ · עמיה ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם וכל מעמיה דכוו׳ · עוזה צוך אלהים
עוזך עוזה וכל שום ברנש דכוו׳ · רצפה דגש ויעף אלי אחד מן השרפים וכל שום אתתא דכו׳ :

רשי

יחזק את המלוא · דוגמ׳ ויבן את המלוא : ויעש שלח לרוב · כלי זיין דוגמ׳ איש שלחו המים : על מה אתם בוטחים · לפי שכתוב במלכים ביי׳ אלהי ישראל בטח וגם כתוב להם וימרד במלך אשור לכן אמר על מה אתם בוטחים שמרדתם בי : ויושבים במצור בירושלם · כדכתיב למות ברעב ובצמא : הלא הוא יחזקיהו · הבוטח באלהיו הלא הוא פשע ואפילו אם היה יכולת לעזור לו לא היה עוזרו כי חטא לו שהסיר את במותיו ואת מזבחותיו ויאמר ליהודה ולירושלם לפני מזבח אחד תשתחוו . ולא מוטב שתשתחוה יהודה לפני מזבח אחד וירושלם לפני אחד או שנים ויותר ומה מועיל אחד לעם רב כזה שהיו שכורים שכל אותן במות שהסיר כדלעיל ויגדע את האשרים וגו׳ שהיו בנויים לשם אלהי ישראל : החריםו אבותי · פול מלך אשור ותגלת פלאסר : וספרים כתב לחרף ליי׳ אלהי · ובמלכים ובישעיה כתיב ויקח חזקיה את הספרים מיד המלאכי׳ ויקראם ויעל בית יי׳ ויפרשהו חזקיה לפני יי׳ : בקול גדול יהודית · ליראם ולבהלם · כאן סתם הענין ובמלכים מפרש היטב מה אמר להם וגם בישעיה וידברו אל אלהי ירושלם וגו׳ שכתב ספר זה הוא קובל על כבל זה שסנחריב שחירף אלהים חיים : כעל אלהי עמי הארץ · שהם מעשה ידי אדם ודמו את אלהי וזכרנו יזכר הכל לאלהי העמים שהם מעשה ידיהם כמו שאמר לעיל מי בכל אלהי וגו׳ כי יוכל אלהיכם להציל אתכם מידי : ויתפלל יחזקיהו · במלכים ובישעיה מפורשת התפלה : ומיציאי מעיו · כדכתי׳ ובניו הכוהו בחרב : ויתפלל אל יי׳ · כדמפורש במלכים : ויאמר לו · מה האות : ומופת נתן לו · וזה לך האות הכל מפורש לשם : ולא כגמול עליו השיב · לא כמו שגמל עליו הקב״ה על יחזקיהו שרפאהו השיב לו יחזקיהו כי גבה לבו שהראה את כל בית נכותו וגו׳ עד ובכל ממשלתו : ויהי עליו קצף ועל יהודה וירושלם · על זאת והכותב הספר הזה קצרו כאן לפי שכתוב במלכים ובישעיה : ויכנע יחזקיהו בגובה לבו · כדכתיב להם ויאמ׳ חזקיה אל ישעיה טוב וגו׳ וכשנכנע לא בא עליהם הקצף בימיו : ולכל כלי חמדה · עשה מיני אוצרות : ומסכנות לתבואת · על אוצרות התבואה נופל לומר מסכנות בכל מקום כמו ערי מסכנות לפרעה וכן ויבן תדמר במדבר ואת כל ערי מסכנות אשר בנה בחמת על כרחיך לצורך תבואה שבמדבר לא היה לו לאצור זהב וכסף : וארות לכל בהמה ובהמה · איצטבלאות גדולות : וייסרם

לעיר ד' חטפין בקריאה וסימ' ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל · ויעמד שפטים בארץ · ויישרם למטה מערבה לעיר · בנה חומה חיצונה: ותפלתו ג' וסימ'
תהיה לחטאה · ויתר דברי מנשה ותפלתו דסי' · ושלאחריו ותפלתו והעתר לו: הפסילים לפסילים ד' מל' בקריאה וסימ' והוא שב מן הפסילים · והוא
עבר את הפסילים תרויהון דגבי עגלון · ולכל הפסילים אשר דאמון דד"ה · וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי לפסילים · ושארא פסלים כתיב ב"וד כתרא:

והוא יחזקיהו סתם את מוצא מימי גיחון העליון
ויישרם למטה מערבה לעיר דויד ויצלח יחזקיהו
בכל מעשהו: וכן במליצי שרי בבל המשלחים
עליו לדרש המופת אשר היה בארץ עזבו האלהים
לנסותו לדעת כל בלבבו: ויתר דברי יחזקיהו
וחסדיו הנם כתובים בחזון ישעיהו בן אמוץ
הנביא על ספר מלכי יהודה וישראל: וישכב
יחזקיהו עם אבתיו ויקברהו במעלה קברי בני
דויד וכבוד עשו לו במותו כל יהודה וישבי
לג ירושלם וימלך מנשה בנו תחתיו: בן שתים
עשרה שנה מנשה במלכו וחמשים וחמש שנה
מלך בירושלם: ויעש הרע בעיני יהוה כתועבות
הגוים אשר הוריש יהוה מפני בני ישראל: וישב
ויבן את הבמות אשר נתץ יחזקיהו אביו ויקם
מזבחות לבעלים ויעש אשרות וישתחו לכל
צבא השמים ויעבד אתם: ובנה מזבחות בבית
יהוה אשר אמר יהוה בירושלם יהיה שמי לעולם:
ויבן מזבחות לכל צבא השמים בשתי חצרות
בית יהוה: והוא העביר את בניו באש בגי בן
הנם ועונן ונחש וכשף ועשה אוב וידעוני הרבה
לעשות הרע בעיני יהוה להכעיסו: וישם את
פסל הסמל אשר עשה בבית האלהים אשר אמר
אלהים אל דויד ואל שלמה בנו בבית הזה
ובירושלם אשר בחרתי מכל שבטי ישראל אשים
את שמי לעילום: ולא אוסיף להסיר את רגל
ישראל מעל האדמה אשר העמדתי לאבתיכם
רק אם ישמרו לעשות את כל אשר צויתים
לכל התורה והחקים והמשפטים ביד משה: ויתע
מנשה את יהודה וישבי ירושלם לעשות רע מן
הגוים אשר השמיד יהוה מפני בני ישראל:
וידבר יהוה אל מנשה ואל עמו ולא
הקשיבו: ויבא יהוה עליהם את שרי הצבא אשר
למלך אשור וילכדו את מנשה בחחים ויאסרהו
בנחשתים ויוליכהו בבלה: וכהצר לו חלה את
פני יהוה אלהיו ויכנע מאד מלפני אלהי אבתיו:
ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחנתו וישיבהו
ירושלם למלכותו וידע מנשה כי יהוה הוא
האלהים: ואחרי כן בנה חומה חיצונה לעיר
דויד מערבה לגיחון בנחל ולבוא בשער הדגים
וסבב לעפל ויגביהה מאד וישם שרי חיל בכל
הערים הבצרות ביהודה: ויסר את אלהי הנכר
ואת הסמל מבית יהוה וכל המזבחות אשר בנה
בהר בית יהוה ובירושלם וישלך חוצה לעיר:
ויכן את מזבח יהוה ויזבח עליו זבחי שלמים
ותודה ויאמר ליהודה לעבוד את יהוה אלהי
ישראל: אבל עוד העם זבחים בבמות רק ליהוה
אלהיהם: ויתר דברי מנשה ותפלתו אל אלהיו
ודברי החזים המדברים אליו בשם יהוה אלהי
ישראל הנם על דברי מלכי ישראל: ותפלתו
והעתר לו וכל חטאתו ומעלו והמקמות אשר
בנה בהם במות והעמיד האשרים והפסלים לפני
הכנעו הנם כתובים על דברי חוזי: וישכב מנשה
עם אבתיו ויקברהו ביתו וימלך אמון בנו תחתיו:
בן עשרים ושתים שנה אמון במלכו
ושתים שנים מלך בירושלם: ויעש הרע בעיני
יהוה כאשר עשה מנשה אביו ולכל הפסילים
אשר עשה מנשה אביו זבח אמון ויעבדם: ולא
נכנע מלפני יהוה כהכנע מנשה אביו כי הוא אמון
הרבה אשמה: ויקשרו עליו עבדיו וימיתהו
בביתו: ויכו עם הארץ את כל הקשרים על
המלך אמון וימליכו עם הארץ את יאשיהו בנו
תחתיו: בן שמונה שנים יאשיהו במלכו
לד ושלשים ואחת שנה מלך בירושלם: ויעש הישר
בעיני יהוה וילך בדרכי דויד אביו ולא סר ימין
ושמאול: ובשמונה שנים למלכו והוא
עודנו נער החל לדרוש לאלהי דויד אביו ובשתים
עשרה שנה החל לטהר את יהודה וירושלם
מן הבמות והאשרים והפסלים והמסכות:

רשי

ויישרם למטה מערבה · הכהינם דרך יסר למטה מערבה לעיר דוד: וכן במליצי · שלוחי דוגמא כי המליץ בינותם על שם שהשליח מליץ בין השולח למסתלח וכופל על פסוק שאמר ויצלח יחזקיהו בכל מעשיו ואחר כל הטוב הזה שהצליחו הב"ה עזבו האלהים לנסותו לדעת כל בלבבו ביד מליצי שרי בבל המשלח עליו: לדרוש המופת אשר היה בארץ · לא עמד בנסיון והראה להם את כל בית נכותו ומסיפיה לריסיה כדרום: במעלה · במיטב כמפורש בסוף פרק קמא דבבא קמא: בירושלם יהיה שמי לעולם · הפסוק קובל זה מנשה שבנה מזבחות לע"ז בבית שאמ' הב"ה אני רוצה שיסכון שמי שם וגם פסוק שאמר בסמוך לשון קובלה הוא וישם את פסל הסמל אשר עשה בבית האלהים וגו' וגם הפסוק ולא אוסיף להסיר את רגל: ועשה אוב וידעוני · מלא בוי"ו לפי שהרבה לעשות והוא הוסיף על פסל הסמל אשר עשה: לעילום · לעולם: ולא אוסיף להסיר רגל ישראל · מוסב על פסוק של מעלה והכל קובלנא הוא כלומר הב"ה אומר כך אמרתי אל דוד ואל שלמה בית הזה אשים שמי שם לעולם וגם הבטחתים לא אוסיף להסיר רגל ישר' מעל האדמה רק אם ישמרו וגו' ועתה ויתע מנשה וגו' כמצא שעל ידו נסתלקה שכינה וגם אנו עדיין לגלות על ידו: לגיחון בנחל · אצל נחל גיחון שם מקום: וסבב לעופל · וסבבו שם חוזק המגדלים הבנויים במלאכת עופל: וישלך חוצה · ולא שברם ולא גנזם מן העין לפיכך נכשל בהם בנו כדכתיב ולכל הפסילים אשר עשה מנשה אביו וגו' שלקח אותם ממקום שהשליך אותם: ויזבח עליו זבחי שלמים ותודה · שהביא קרבן תודה והתודה להב"ה שהשיבו לירושלם ולמלכותו: ותפלתו · היאך נתפלל: והעתר לו · והשיבו על מלכותו: ויקברהו ביתו · כמו בביתו ובמלכים כתיב בגן ביתו לא זכה ליקבר עם אבותיו: והוא עודנו נער החל לדרוש · פתרו אע"פ שהיה נער החל לדרוש לאלהי דוד אביו דוגמ' והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה יוסף את דבתם רעה ואין תימה ברבר אבל אם היה בן ל' שנה לא היה עושה וזה תימה שהיה נער ואעפ"כ החל לדרוש וגו': החל לטהר את יהודה וירושלם מן הבמות והאשרים · שעשה מנשה וחדשם אמון בנו כדלמעלה ויסב ויבן את הבמות אשר נתץ יחזקיהו אביו וגו': והחמנים

בורכתיה כתיב תרין מלין וקרי חד והוא מן ח' מלין כתיב תרין וקרי חד בקריא וסי' מבן ימין וקרי מבנימין ויהי איש מבן ימין מבנימין קרי · כי טוב ויהי כי טוב לבם כטוב קרי · לם רבה המשרה ולשלום אין קץ למרבה קרי · מן המערה ויקם דוד אחרי כן מנהמערה קרי · מי אתי כה אמר יי' גואלך ויוצרך מאתי קרי · בחר בתיהם ובערי מנשה ואפרים בחרבתיהם קרי · מנבת ויצא מנבת ציון כל הדרה מבת קרי · בי ענים גם תנין חלצו שד ביענים קרי · נתן ונתן כ"א בקריאה ד' מנהון קמצין

וינתצו לפניו את מזבחות הבעלים והחמנים אשר למעלה מעליהם גדע והאשרים והפסלים והמסכות שבר והדק ויזרק על פני הקברים הזבחים להם: ועצמות כהנים שרף על מזבחותם ויטהר את יהודה ואת ירושלם: ובערי מנשה ואפרים ושמעון ועד נפתלי בחר בתיהם סביב: וינתץ את המזבחות ואת האשרים והפסלים כתת להדק וכל החמנים גדע בכל ארץ ישראל וישב לירושלם: ובשנת שמונה עשרה למלכו לטהר הארץ והבית שלח את שפן בן אצליהו ואת מעשיהו שר העיר ואת יואח בן יואחז המזכיר לחזק את בית יהוה אלהיו: ויבאו אל חלקיהו הכהן הגדול ויתנו את הכסף המובא בית אלהים אשר אספו הלוים שמרי הסף מיד מנשה ואפרים ומכל שארית ישראל ומכל יהודה ובנימן וישבי ירושלם: ויתנו על יד עשה המלאכה המפקדים בבית יהוה ויתנו אתו עושי המלאכה אשר עשים בבית יהוה לבדוק ולחזק הבית: ויתנו לחרשים ולבנים לקנות אבני מחצב ועצים למחברות ולקרות את הבתים אשר השחיתו מלכי יהודה: והאנשים עשים באמונה במלאכה ועליהם מפקדים יחת ועבדיהו הלוים מן בני מררי וזכריה ומשלם מן בני הקהתים לנצח והלוים כל מבין בכלי שיר: ועל הסבלים ומנצחים לכל עשה מלאכה לעבודה ועבודה ומהלוים סופרים ושטרים ושוערים: ובהוציאם את הכסף המובא בית יהוה מצא חלקיהו הכהן את ספר תורת יהוה ביד משה: ויען חלקיהו ויאמר אל שפן הסופר ספר התורה מצאתי בבית יהוה ויתן חלקיהו את הספר אל שפן: ויבא שפן את הספר אל המלך וישב עוד את המלך דבר לאמר כל אשר נתן ביד עבדיך הם עשים: ויתיכו את הכסף הנמצא בבית יהוה ויתנוהו על יד המפקדים ועל יד עושי המלאכה: ויגד שפן הסופר למלך לאמר ספר נתן לי חלקיהו הכהן ויקרא בו שפן לפני המלך: ויהי כשמע המלך את דברי התורה ויקרע את בגדיו: ויצו המלך את חלקיהו ואת אחיקם בן שפן ואת עבדון בן מיכה ואת שפן הסופר ואת עשיה עבד המלך לאמר: לכו דרשו את יהוה בעדי ובעד הנשאר בישראל וביהודה על דברי הספר אשר נמצא כי גדולה חמת יהוה אשר נתכה בנו על אשר לא שמרו אבותינו את דבר יהוה לעשות ככל הכתוב על הספר הזה: וילך חלקיהו ואשר המלך אל חלדה הנביאה אשת שלם בן תוקהת בן חסרה שומר הבגדים והיא יושבת בירושלם במשנה וידברו אליה כזאת: ותאמר להם כה אמר יהוה אלהי ישראל אמרו לאיש אשר שלח אתכם אלי: כה אמר יהוה הנני מביא רעה על המקום הזה ועל יושביו את כל האלות הכתובות על הספר אשר קראו לפני מלך יהודה: תחת אשר עזבוני ויקטירו לאלהים אחרים למען הכעיסני בכל מעשי ידיהם ותתך חמתי במקום הזה ולא תכבה: ואל מלך יהודה השלח אתכם לדרוש ביהוה כה תאמרו אליו כה אמר יהוה אלהי ישראל הדברים אשר שמעת: יען רך לבבך ותכנע מלפני אלהים בשמעך את דבריו על המקום הזה ועל ישביו ותכנע לפני ותקרע את בגדיך ותבך לפני וגם אני שמעתי נאם יהוה:

וסמ' והפדה לא נפדתה או חופשה: ויהיו פקודיהם שלשה · ואלעזר בן אהרן מת · ויעלו אליה סרני פלשתים · כי ילד ילד לנו בן נתן לנו · ונתן הספר על אשר · פרח הפרח והגל אף גילה ורנן · איה העדר נתן לך · כי שדד יי' את ככל · הנה לאש נתן לאכלה · ויהי כד הפך מן הנשים · כהוד חללים נתנו ב' בו הנינא קמץ · ויבא שפן את הספר דה"י · ויתמרמר מלך הנגב · נתן הסכל במרומים רבים · ואה פתשגן כהב הדת · ואשר נתן בתר מלכות · תבן אין נתן לעבדיך קמץ · הוא מרומים ישכון קמץ · ויתנהו אלהיו ביד מלך אדום קמץ · וסי' דקמצין בלשון ארמי עבריא דישראל והבנין קטלין:

רשי

ההמנים. צורת חמה: אשר למעלה. שהושיבו למעלה מהם גבוה כנגד החמה ומשתחוים לו. כל זה עשה מנשה כדכתיב לעיל וישתחו לכל צבא השמים ויעבוד אותם: ויזרק על פני הקברים. כאן נתקיים מה שאמר לירבעם כה אמר יי' הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו וזבח עליך עצמות אדם את כהני הבמו' המקטרי': ובערי מנשה ואפרים וגו'. מאותן עוללות שנשתיירו מחרב ומשבי סנחריב: בחרבתיהם. בחר בתיהם כתי' לפי שלא היו כי אם עוללות מעט נשתיירו לישב בנפלה כי אם לקבוע בחר בתיהם: המזכיר. בכל מקו' שכתוב סופר כתו' בסמוך מזכיר שהיה לכל מלך סופר לכתוב כל שאירע לו במלכות בין טוב ובין רע והיה לו מזכיר יושב אצל הסופר להזכיר כל דבר ודבר והסופר כותב על פיו: אשר אספו הלוים שומרי הסף וגו'. בחרבותיהם סביב: לבדוק ולחזק. לראות את ערות הארץ מתרגמי' ולמיחזי ית בדיקא דארעא: ועצים למחברות. שפנג"ן בלשון אשכנז: ולקרות. טרביר בלע"ז: לנצח רומיסטר"ר בלע"ז וכן לנצח על המלאכה וכן ושם מאות מנצחים: והלוים כל מבין. בכל מקום אמור לעניין שירה הבנה וכן למעלה כשהפילו גורלות כתי' כקטון כגדול מבין עם תלמיד וכן כל המבין בכלי שיר וכתי' וכנניהו שר הלוים וגו' כי מבין הוא והיה ממונה עליהם ליסד המשא היאך ישאו כי מבין הוא: ומהלוים סופרים. לכתוב את הכסף המובא בית יי' והיאך נבנו אותו. ושוטרים במלאכה: את ספר תורת יי' ביד משה. משנה תורה:

ויתן חלקיהו את הספר אל שפן. שהרי על הסופר לקרות את הכל לפני המלך: וישב עוד את המלך דבר. שמתחלה השיב למלך שליחותו ששלחו המלך לחזק בית יי' אלהיו כמו שכתוב למעלה שלח את שפן בן אצליהו וגו': ויתיכו. ויציקו כמו ויצוק שמן ומתרגמינן ואתיך. ויגד שפן הסופר. את שהשיב המלך דבר משליחותו הגיד לו שליחות של חלקיהו הכהן ויקרא את הספר לפניו: ויקרע את בגדיו. כששמע שהיו קורין יולך יי' אותך ואת מלכך וגו' ודרש בעצמו אשר תקים עליך העם המליכו ולא נביא על פי הדיבור: אשר נתכה בנו. לפי שהחמה היא אש נופל עליה לשון נתוך ודוגמתו למטה ותתך חמתי במקום הזה ולא תכבה: אל חלדה הנביאה. רבותינו דרשו לפי כי האשה רחמנית יותר מן האיש לכן לא שלח אל ירמיהו הנביא: שומר הבגדי'. אם תרצה לומר או בגדי כהונה או בגדי מלכות: יושבת בירושלם במשנה. היו שני חומות לעיר והיא יושב' בין שני החומות ותרגמ' בית אולפנא פי' במקום תורה כי לשכה אחת היתה לה לחלדה סמוכה ללשכת הגזית לשכת חלדה היתה פתוחה לחוץ וסתומה כלפי הסנהדרין שבלשכת הגזית כך כתוב במסכת מדות מפני צניעות: אמרו לאיש. לפי שרצה להפסיק חזון העם על המקום הזה ועל יושביו וכשמלים אותו חזון אז מבאר היטב ואל מלך יהודה השולח אתכם ומקבר כבודת המקום ויושביו ומסלקו ותופשו בכבודת המלך שהיא מרובה: והספת

וישיבו ז' חס' וג' מ"ל וסי' וישיבו אותם דבר · וירא כל ישראל כי לא שמע · הנה אוסיפך אל דדברי הימים · הלין קדמאי מ"ל · ויקחו בידם מפרי · וישב פנחס בן אלעזר · ויקחו את דגון וישיבו · וישלח מלאכים אחרי · כי לא שמע המלך דדברי הימים · הנני אוסיפך אל דמלכים · וישיבו את העבדים : וכל איש ין בקריאה וסים אשר הניף תנופת זהב ליי' · אשר נמצא אתו תכלת וארגמן · ועשה בצלאל ואהליאב וכל איש חכם לב · ויכו את מואב · קמו ממקומו · המתחבאים בהר אפרים · ויקבצו אליו כל איש מצוק

הנני אספך אל אבתיך ונאספת אל קברותיך בשלום ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה ועל ישביו וישיבו את המלך דבר : וישלח המלך ויאסף את כל זקני יהודה וירושלם : ויעל המלך בית יהוה וכל איש יהודה וישבי ירושלם והכהנים והלוים וכל העם מגדול ועד קטן ויקרא באזניהם את כל דברי ספר הברית הנמצא בית יהוה : ויעמד המלך על עמדו ויכרת את הברית לפני יהוה ללכת אחרי יהוה ולשמור את מצותיו ועדותיו וחקיו בכל לבבו ובכל נפשו לעשות את דברי הברית הכתובים על הספר הזה : ויעמד את כל הנמצא בירושלם ובנימן ויעשו יושבי ירושלם כברית אלהים אלהי אבותיהם : ויסר יאשיהו את כל התעבות מכל הארצות אשר לבני ישראל ויעבד את כל הנמצא בישראל לעבוד את יהוה אלהיהם כל ימיו לא סרו מאחרי יהוה אלהי אבותיהם :

לה ויעש יאשיהו בירושלם פסח ליהוה וישחטו הפסח בארבעה עשר לחדש הראשון : ויעמד הכהנים על משמרותם ויחזקם לעבודת בית יהוה : ויאמר ללוים המבונים לכל ישראל הקדושים ליהוה תנו את ארון הקדש בבית אשר בנה שלמה בן דויד מלך ישראל אין לכם משא בכתף עתה עבדו את יהוה אלהיכם ואת עמו ישראל : והכונו לבית אבתיכם כמחלקותיכם בכתב דויד מלך ישראל ובמכתב שלמה בנו : ועמדו בקדש לפלגות בית האבות לאחיכם בני העם וחלקת בית אב ללוים : ושחטו הפסח והתקדשו והכינו לאחיכם לעשות כדבר יהוה ביד משה : וירם יאשיהו לבני העם צאן כבשים ובני עזים הכל לפסחים לכל הנמצא למספר שלשים אלף ובקר שלשת אלפים אלה מרכוש המלך : ושריו לנדבה לעם לכהנים וללוים הרימו חלקיה וזכריהו ויחיאל נגידי בית האלהים לכהנים נתנו לפסחים אלפים ושש מאות ובקר שלש מאות : וכונניהו ושמעיהו ונתנאל אחיו וחשביהו ויעיאל ויוזבד שרי הלוים הרימו ללוים לפסחים חמשת אלפים ובקר חמש מאות : ותכון העבודה ויעמדו הכהנים על עמדם והלוים על מחלקותם כמצות המלך : וישחטו הפסח ויזרקו הכהנים מידם והלוים מפשיטים : ויסירו העלה לתתם למפלגות לבית אבות לבני העם להקריב ליהוה ככתוב בספר משה וכן לבקר : ויבשלו הפסח באש כמשפט והקדשים בשלו בסירות ובדודים ובצלחות ויריצו לכל בני העם : ואחר הכינו להם ולכהנים כי הכהנים בני אהרן בהעלות העולה והחלבים עד לילה והלוים הכינו להם ולכהנים בני אהרן : והמשררים בני אסף על מעמדם כמצות דויד ואסף והימן וידתון חוזה המלך והשערים לשער ושער אין להם לסור מעל עבדתם כי אחיהם הלוים הכינו להם : ותכון כל עבודת יהוה ביום ההוא לעשות הפסח והעלות עלות על מזבח יהוה כמצות המלך יאשיהו : ויעשו בני ישראל הנמצאים את הפסח בעת ההיא ואת חג המצות שבעת ימים :

כפסוק · כראותם את האיש · כי את אשר בחר בו יי' · ויאמר אבשלום · ודוד בא מחנימה · ושאול והמה וכל איש · ויעל המלך בית יי' דמלכים · וחברו דספרא · ושבעתם על שלחני : ואת עמו ז' וסי' ויאסור את רכבו · ויחלוש יהושע · אז עלה יהורם · ראה נתתי בידיך את מלך העי · ואת מלך מעכה ואת עמו דדברי הימים · ויראו את הערמות ויברכו · ויאמר ללוים המבינים : וירם ח' וסימ' ויעשו בן משה ואהרן · וירם משה את ידו · וירם השבח · וירבעם בן נבט אפרתי · וירם את אדרת אליהו · וירם קרן לעמו · ואשמע את האיש · וירם יאשיהו : חלקיה י"א וסימ' ויבא אליקים בן חלקיה אשר על הבית · ויתן חלקיה את הספר אל שפן · ויגד שפן הסופר למלך לאמר ספר · ויצו המלך את חלקיה הכהן ואת קדמא דספרא · כלהון דמלכים · ושלום הוליד את ב' בפסוק · בן חשביה בן אמציה בן חלקיה דריש ספרא · ועזריה בן חלקיה בן משלם בן הודויה · ואני הצעיר המאסף לא ידענא בקדמיתא ה' מנהון · ושריו לנדבה לעם הכהנים · ויצו המלך הוא חלקיה דבמסרה לא הוה ברור כולי האי ומלישנא אחרינא דמסר' דאמר חלקיהו הכהן ה' ומני ויצו המלך תנינא דספרא ידענא דהוא קדמא דספרא : בהעלות ג' וסי' ויהי בהעלות יי' · בהעלך עליך את התם · העולה עבודת יי' ג' וסי' והניף אהרן את הלוים תנופה · כי עד הוא בינינו וביניכם · ותכון כל עבודת יי' :

רשי

ונאספת אל קברותיך בשלום · והלא נהרג · אלא בשלום מדה שלא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה ועל יושביו כלומר חורבן הבית : ספר הברית · הרי כל החרדה שחרד המלך על שמצא כתו' יולך יי' אותך וראה שקראת התורה אותה ברית של דברי הברית ולכך אף הוא כרת ברית וראה כתוב בסמוך אחריו ושמרתם את דברי ושמרתם אותם גם ראה יאשיהו כתו' בסמו' אתם נצבים היום כולכם וגו' עד שואב מימיך עד לעברך בברית עד כרת עמך היום אמ' אף באותה דוגמ' אכרות אף אני ברית לשם כתוב אתם נצבים וגו' אף אני ויעמד כל העם הנמצא בירושלם מקטון ועד גדול : בכל לבבו ובכל נפשו וגו' · אשר מצא שם כתוב ושבת עד יי' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ויעמד המלך על עמדו לשון נצבים : כברית אלהים אלהי אבותיהם · ככל אותן שכתוב לשם אלהי אבותם לפיכך כתוב כאן אלהי אבותיהם שכרת לאבותם במדבר וכל ברית שלשם על עז כרכתי' ותראו את שקוציהם וגו' עד פונה היום מעם יי' לפיכך ויסר יאשיהו את כל התועבות וגו' : ויעש יאשיהו פסח · לפי שכל מלכי יהודה הרשעים לא עשו פסח כמשפטו : תנו את ארון הקדש · לפי פשוטו שהעבירו מנשה ואמון את הארון וישימו תחתיו פסיליהם כדמוכח לעיל במנשה וישם פסל הסמל וגו' לפיכך צוה יאשיהו להושיבו ולתן הארון במקומו אשר בנה שלמה ורבותינו אמרו שאמר ללוים לגונזו שם : אין לכם משא בכתף · זו טענה אחרת היא ותחילת מילה היא שאמר להם אין לכם שום טורח משא בכתף מכל כלי בית יי' שתוכלו לומר משום טורח משא בכתף אין אנו יכולין לעבוד את יי' ועמו לפיכך עתה עבדו את יי' אלהיכם בשיר ואת עמו ישראל לשחוט ולהפשיט פסחיהן כדמוכח למטה ושחטו הפסח והתקדשו וגו' : לפלגות · למחלקות לעשו' הפסח כהלכתו כדבר יי' ביד משה : וירם יאשיהו לבני העם · דוגמ' כן תרימו גם אתם לשון הפרשה : לכל הנמצא · לכל ישר' הנמצאים הפרוש כאן לפסחי' : למספר שלשים אלף · בין כאן בין כבשים בין עזים ובקר שלשת אלפים · לשלמי חגיגה : ויבשלו הפסח · כמשפטו צלי אש : ויריצו לכל בני העם · הלוים · וכשהכינו לכל ישראל אחר כך הכינו להם הלוים לעצמם ולכהנים שלא היה להם פנאי להכין : חוזה המלך · כל אחד ואחד היה חוזה ולא

מה לי ולך חד מן ה' פסוק' בקריאה תלשין ופסקין וסימ' אל אלהים יי' · את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי · וידבר אחאב אל נבות · וישלח חזקיה מלך יהודה אל מלך אשור · אתן לגוג מקום שם קבר בישראל גי העברים · ויקהל דוד את כל שרי ישראל · וישלח אליו מלאכים לאמר מה לי ולך דסיפרא · קימו וקבלו היהודים עליהם · ודבריו

ולא נעשה פסח כמהו בישראל מימי שמואל הנביא וכל מלכי ישראל לא עשו כפסח אשר עשה יאשיהו והכהנים והלוים וכל יהודה וישראל הנמצא ויושבי ירושלם: בשמונה עשרה שנה למלכות יאשיהו נעשה הפסח הזה: אחרי כל זאת אשר הכין יאשיהו את הבית עלה נכו מלך מצרים להלחם בכרכמיש על פרת ויצא לקראתו יאשיהו: וישלח אליו מלאכים לאמר מה לי ולך מלך יהודה לא עליך אתה היום כי אל בית מלחמתי ואלהים אמר לבהלני חדל לך מאלהים אשר עמי ואל ישחיתך: ולא הסב יאשיהו פניו ממנו כי להלחם בו התחפש ולא שמע אל דברי נכו מפי אלהים ויבא להלחם בבקעת מגדו: וירו הירים למלך יאשיהו ויאמר המלך לעבדיו העבירוני כי החליתי מאד: ויעבירהו עבדיו מן המרכבה וירכיבהו על רכב המשנה אשר לו ויוליכהו ירושלם וימת ויקבר בקברות אבתיו וכל יהודה וירושלם מתאבלים על יאשיהו: ויקונן ירמיהו על יאשיהו ויאמרו כל השרים והשרות בקינותיהם על יאשיהו עד היום ויתנום לחק על ישראל והנם כתובים על הקינות: ויתר דברי יאשיהו וחסדיו ככתוב בתורת יהוה: ודבריו הראשנים והאחרנים הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה:

לו ויקחו עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וימליכהו תחת אביו בירושלם: בן שלש ועשרים שנה יואחז במלכו ושלשה חדשים מלך בירושלם: ויסירהו מלך מצרים בירושלם ויענש את הארץ מאה ככר כסף וככר זהב: וימלך מלך מצרים את אליקים אחיו על יהודה וירושלם ויסב את שמו יהויקים ואת יואחז אחיו לקח נכו ויביאהו מצרימה: בן עשרים וחמש שנה יהויקים במלכו ואחת עשרה שנה מלך בירושלם ויעש הרע בעיני יהוה אלהיו: עליו עלה נבוכדנאצר מלך בבל ויאסרהו בנחשתים להליכו בבלה: ומכלי בית יהוה הביא נבוכדנאצר לבבל ויתנם בהיכלו בבבל: ויתר דברי יהויקים ותעבתיו אשר עשה והנמצא עליו הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה וימלך יהויכין בנו תחתיו:

ה' וס' מן השמים השמיעך · הראשנים דיאשיה דד"ה · ויתר דברי אביה דד"ה · איוב לא בדעת ידבר · חכמת המסכן בזויה · מצרימה ל"ח בקריאה וסימ' ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה · ויהי כאשר הקריב לבוא מצרימה · ויהי כבוא אברם מצרימה · וירא אליו יי' ויאמר אל תרד מצרימה · וישבו לאכל לחם וישאו עיניהם · ויעברו אנשים מדינים סוחרים · ויוסף הורד מצרימה ויקנהו · וכל הארץ באו מצרימה לשבר:

רשי

ולא נעשה פסח כמוהו · ובמלכים כתיב כי לא נעשה כפסח הזה מימי השופטים מיום שנחלקו ישראל לשתי ממלכות שסרו י' שבטים מעל מלכי יהודה ויטליכו עליה' מלך לבדם שכל הימים שהיו לשני גוים היו שבט יהודה ובנימן עושים פסח לשם יי' בירושלם ואלו לשם ע"ז בבית אל ובדן ודבר זה לא אירע כל ימי השופטים שנחלקו ישראל לשתי משפחות ולא היה להם לכל דור ודור רק שופט אחד ואותו השופט היה מכריחם ללכת בדרך יי' כמפור' בספטי' והיה יי' עם השופט והושיעם מיד אויביהם כל ימי השופט וכל י"ב השבטים היו הולכים לשילה ועושים פסח לשם שמים וכפסח הזה לא נעשה כל ימי מלכי ישראל ויהודה יחד עושים פסח אבל בימי יאשיהו שכבר פסק מלכות י' השבטי' ומשהחזיר ירמיה י' השבטי' לא המליכו עליהם עוד מלך אלא יאשיהו מלך עליהם ועשו כולם פסח יחד לשם שמי' בירושלם וזהו לא נעשה כפסח הזה לגוי' ירושלם ופתרון זה מטעה אותי מאד ולא נראה לי · כהי כמו דאחזירן ירמיה לי' שבטים ויאשיהו מלך עליהם בירושלם היאך יכול להיות שלא עשו כפסח הזה כל ימי השופטים ובימי שמואל הרואה ובימי דוד ושלמה שהיו ישראל שרויין על אדמתם שלוים ושקטים ולא היה להם אלא מלך אחד והיה לבם לשמים אך כך פתרונו וכך פתר לי ר' אלעזר בר' משלם זצ"ל ולא נעשה פסח כמהו מפולם שנתן המלך והשרים בהמות לפסחי' די ספוקם ובקר לשלמי חגיגה וכזה ללוי' להכין להם ולשלוח לכל איש ואיש לפי אכלו: אחרי כל זאת אשר הכין יאשיהו את הבית עלה נכו מלך מצרי' · הפסוק קובל ומתקונן על יאשיהו שלא נעשה לו נס כמו לחזקיהו שכתוב בו אחרי הדברים והאמת בא סנחריב על חזקיהו ונעשה לו נס: להלחם בכרכמיש על פרת · עם מלך אשור כדכתי' במלכים ורצה לעבור דרך ארץ ישר' עליו ופרעה נכו לא היה יכול לבא עליו דרך נהר פרת אם לא יעבור דרך ארץ ישר' שהרי מצרים בדרומה של ארץ ישראל ונהר פרת בצפונו של ארץ ישראל: ויצא לקראתו · שרים וחרב לא תעבור בארצכם אפילו חרב של שלום לא תעבור בארצכם ולא ידע חטא ליצני הדור אשר אחרי הדלת קמו לסדור כמו שמפור' במסכ' תענית: ולא שמע אל דברי נכו מפי אלהים · שאמר לו מפי אלהי' כי כן אמר ישעיהו וסכסכתי מצרים במצרים וזהו שיסד הקלירי כלה המוכיח ללכת ארם נהרים למען לא תעבר חרב כל שהוא באפרים לא שמע לחוזה ויסב אחורים כי נגזרה גזירה לסכסך במצרים: על רכב המשנה · לפי שדרך המלך לרכוב על שני מרכבות הראשונה עיקר ואם יצטרך ישב בשניה בראשונ' יצא לפניהם וכשחלה הרכיבוהו על רכב המשנה: ויאמרו כל השרים · לשון שירה משוררים · כינם שירה וקינה בקול אחד כאמרים · עליו ניבא עמוס והבאתי את השמש בצהרים והחשכתי לארץ ביום אור זה יומו של יאשיהו שמת בן ל"ט שנים בחצי ימיו · דכתיב ימי שנותינו בהם שבעים שנה · וכתיב והפכתי חגיכם לאבל וכל שיריכם לקינה · ושמתיה כאבל יחיד ואחריתה כיום מר · וזהו שאמר ויאמרו כל השרים והשרות בקינותם וכל יהודה וירושלם מתאבלים עליו: ויתנום לחוק · כשמזדמן להם שום צער ובכיה שהם מתקוננים ובוכים על המאורע הם מזכירים זה הצער עמו דוגמ' בט' באב שמזכירים קינות על ההרוגים בגזירת שאירעו בימינו כן יבכיון על יום מות יאשיהו דוגמ' ותהי חק בישראל וגו' דוגמ' לתנות לבת יפתח הגלעדי ארבעת ימים בשנה: והנם כתובים על הקינות · על ספר הקינות: וחסדיו ככתוב בתורת יי' · ובמלכים כתיב וכמהו לא היה לפניו מלך וזהו שאמ' כאן הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהוד': וימליכוהו תחת אביו · אע"פ שהיה יהויקים אחיו גדול ממנו כ"א חדשים: ויסירהו מלך מצרים בירושלם · מבואר במלכים היטב ויאסרהו פרעה נכה ברבלה בארץ חמת בירושלים ממלך בירושלם: ויענש את הארץ · ליתן מסים דוגמ' וענשו אתו מאה כסף: ויסב את שמו יהויקי' · כן דרך המלכי' והשרים שמכנים למשרתיה' שם שהם רוצים דוגמ' ויקרא פרעה שם יוסף וגו' וכן ויקרא משה להושע בן נון יהושע וכן וישם שר הסריסים שמות וגו' והכל כדי להודיע שהוא מושל בו לכנות לו שם כרצונו · ויסב את שמו יהויקים · למה קרא שמו יהויקים למעלה מפורש כי לאחר שהרג פרע' יאשיהו המליך מלך והעבידם לתם עובד: עליו עלה נבוכד נאצר · כי לא יכול פרעה לצאת מארצו כמו שכתוב במלכים ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל מנחל מצרים עד נהר פרת כל אשר למלך מצרים שנכה בשנה הרביעית בכרכמיש על נהר פרת כמפורש בירמיה: להוליכו בבלה · ולא הוליכו משם אלא בדרך מת והשליכו כנבלתו וכן ניבא ירמיה · קבורת חמור יקבר סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלם · והיכן קבורת חמור במעי הכלב · וכן מוכיח במלכים וישכב יהויקים עם אבתיו ולא כתב ויקברוהו: ומכלי בית יי' · ומקצת כלי בית יי' ועל זה נתנבא ירמיה כי כה אמר יי' צבאות אלהי ישראל על הכלים הנותרים וגו' ומקשה בסדר עולם בשנת שלש למלכות יהויקים מלך יהודה ויתן יי' בידו וכאן מוכיח שהיה בי"א למלכו ומה ת"ל בשנת שלש למרדו שנאמר במלכים ויהי לו יהויקי' עבד ג' שני' וישב וימרוד בו ג' שנים ובשנת ג' למרדו עלה עליו והיא שנת שמנ' לנבוכד נאצר ד' אמר מר שנה ראשונה כבש נינוה שנייה כבש יהויקים וג' שנים עבדו וג' שנים מרד בו והוא לא מלך כי אם בשנת ד' ליהויקים שנאמר בשנת הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה לנבוכד נצר: ותעבותיו · שבא על אמו: והנמצא עליו · כתובת קעקע: ולתשובת

ויאמר יוסף אל אחיו גשו נא · אל תירא מרדה מצרימה· אנכי ארד עמך מצרימה· ויקחו את מקניהם ואת רכושם · ואלה שמות בני ישראל הבאים קדמא · בניו ובני בניו אתו בנותיו ובנות בניו · כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה יוצאי ירכו· ובני יוסף אשר ילד לו· ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים· וישב יוסף מצרימה· ואלה שמות דריש

בֶּן־שְׁמוֹנֶה שָׁנִים יְהוֹיָכִין בְּמָלְכוֹ וּשְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים וַעֲשֶׂרֶת יָמִים מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ וְלִתְשׁוּבַת הַשָּׁנָה שָׁלַח הַמֶּלֶךְ נְבוּכַדְנֶאצַּר וַיְבִאֵהוּ בָבֶלָה עִם־כְּלֵי חֶמְדַּת בֵּית־יְהוָה וַיַּמְלֵךְ אֶת־צִדְקִיָּהוּ אָחִיו עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם׃

בֶּן־עֶשְׂרִים וְאַחַת שָׁנָה צִדְקִיָּהוּ בְמָלְכוֹ וְאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם׃ וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהָיו לֹא נִכְנַע מִלִּפְנֵי יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא מִפִּי יְהוָה׃ וְגַם בַּמֶּלֶךְ נְבוּכַדְנֶאצַּר מָרָד אֲשֶׁר הִשְׁבִּיעוֹ בֵּאלֹהִים וַיֶּקֶשׁ אֶת־עָרְפּוֹ וַיְאַמֵּץ אֶת־לְבָבוֹ מִשּׁוּב אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ גַּם כָּל־שָׂרֵי הַכֹּהֲנִים וְהָעָם הִרְבּוּ לִמְעָול־מַעַל כְּכֹל תֹּעֲבוֹת הַגּוֹיִם וַיְטַמְּאוּ אֶת־בֵּית יְהוָה אֲשֶׁר הִקְדִּישׁ בִּירוּשָׁלִָם׃ וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם עֲלֵיהֶם בְּיַד מַלְאָכָיו הַשְׁכֵּם וְשָׁלוֹחַ כִּי־חָמַל עַל־עַמּוֹ וְעַל־מְעוֹנוֹ׃ וַיִּהְיוּ מַלְעִבִים בְּמַלְאֲכֵי הָאֱלֹהִים וּבוֹזִים דְּבָרָיו וּמִתַּעְתְּעִים בִּנְבִאָיו עַד עֲלוֹת חֲמַת־יְהוָה בְּעַמּוֹ עַד־לְאֵין מַרְפֵּא׃ וַיַּעַל עֲלֵיהֶם אֶת־מֶלֶךְ כַּשְׂדִּיִּים וַיַּהֲרֹג בַּחוּרֵיהֶם בַּחֶרֶב בְּבֵית מִקְדָּשָׁם וְלֹא חָמַל עַל־בָּחוּר וּבְתוּלָה זָקֵן וְיָשֵׁשׁ הַכֹּל נָתַן בְּיָדוֹ׃ וְכֹל כְּלֵי בֵּית הָאֱלֹהִים הַגְּדֹלִים וְהַקְּטַנִּים וְאֹצְרוֹת בֵּית יְהוָה וְאֹצְרוֹת הַמֶּלֶךְ וְשָׂרָיו הַכֹּל הֵבִיא בָבֶל׃ וַיִּשְׂרְפוּ אֶת־בֵּית הָאֱלֹהִים וַיְנַתְּצוּ אֵת חוֹמַת יְרוּשָׁלִָם וְכָל־אַרְמְנוֹתֶיהָ שָׂרְפוּ בָאֵשׁ וְכָל־כְּלֵי מַחֲמַדֶּיהָ לְהַשְׁחִית׃ וַיֶּגֶל הַשְּׁאֵרִית מִן־הַחֶרֶב אֶל־בָּבֶל וַיִּהְיוּ־לוֹ וּלְבָנָיו לַעֲבָדִים עַד־מְלֹךְ מַלְכוּת פָּרָס׃ לְמַלֹּאות דְּבַר־יְהוָה בְּפִי יִרְמְיָהוּ עַד־רָצְתָה הָאָרֶץ אֶת־שַׁבְּתוֹתֶיהָ כָּל־יְמֵי הָשַּׁמָּה שָׁבָתָה לְמַלֹּאות שִׁבְעִים שָׁנָה׃

וּבִשְׁנַת אַחַת לְכוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס לִכְלוֹת דְּבַר־יְהוָה בְּפִי יִרְמְיָהוּ הֵעִיר יְהוָה אֶת־רוּחַ כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ־פָּרַס וַיַּעֲבֶר־קוֹל בְּכָל־מַלְכוּתוֹ וְגַם־בְּמִכְתָּב לֵאמֹר׃ כֹּה־אָמַר כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס כָּל־מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ נָתַן לִי יְהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְהוּא־פָקַד עָלַי לִבְנוֹת־לוֹ בַיִת בִּירוּשָׁלִַם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה מִי־בָכֶם מִכָּל־עַמּוֹ יְהוָה אֱלֹהָיו עִמּוֹ וְיָעַל׃

חזק ונתחזק

סכום הפסוקים של ספר דברי הימים אלף וחמש מאות וששים וחמשה

סיפרא· בלכתך לשוב מצרימה· ויהי בשלח פרעה· הלמה יי׳ מביא אותנו· ויאמר איש אל אחיו נתנה ראש · וירדו אבותינו מצרימה· בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה· רק לא ירבה לו סוסים· וענית ואמרת לפני יי׳ אלהיך· וימלך מלך מצרים את אליקים: למלאת ו׳ בקריאה ד׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא ודניאל ריש סימן ט׳:

רשי

ולתשובת השנה. שהגלה יהויקים: עם כלי חמדת בית יי׳. דברים החמודים אותם לקח והשאר הניח עד גלות צדקיהו ואז לקח הכל עמו ובמלכים מפורש שיצא יהויכין מלך יהודה על מלך בבל וגו׳: וימלך צדקיהו אחיו. אחיו של יהויקים וכן במלכי׳ וימלך מלך בבל את מתני׳ דדו תחתיו ויסב את שמו צדקיהו דדו של יהויכין: ויעש הרע. מהו הרע שלא נכנע לפני ירמיהו הנביא מפי יי׳ כמפורש בירמיה ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כה אמר יי׳ אלהי הצבאות אלהי ישראל אם יצא תצא וגו׳ עד דואג אני את היהודים וגו׳ והוא מחטא זה לא חטא אלא בזה שלא שמע לדבר נביא מפי יי׳ וש עבר על שבועת נבוכד נאצר אבל בתועבותיו והכמתא עליו על יהויקים לא הרע לעשות. מפי ר׳ אליעזר בר׳ משלם זצ״ל: אשר השביעו באלהים. כמפור׳ ביחזקאל אמור נא לבית המרי וגו׳ וכל הפר׳ נאמר על יהויכין וצדקיהו ויקח מלכה ושריה ויבא אתם אליו בבלה זה יהויכין וסיעתו ויקח מזרע המלוכה ויכרת אתו ברית זה צדקיהו: גם כל שרי הכהנים. להורות את ישראל כדכתיב ככל אשר יורו אתכם הכהנים והלוים ולא כהני׳ הדיוטות למחות אלא שרי הכהנים שהיכולת בידם למחות ולא מיחו: ויטמאו את בית יי׳. בשקוציהם: אשר הקדיש בירושלם. לשכן שמו שם לעולם: וישלח יי׳. כל זה צדק הדין שלא תאמר לא התרה בהם לשוב מדרכם הרעה שלא לאתר ויטרוף לעד אפו לכך כתו׳ וישלח אלהי אבותיה׳ עליהם ביד מלאכיו והתרה בהם לשוב מרעתם ולא פעם אחת בשנה או בחדש אלא בכל יום השכם ושלוח: כי חמל על עמו. ולא חפץ במיתתם: ועל מעונו. על דירו בית המקדש שאפילו מלך בשר ודם חומל על עמו ועל בית מדורו מלהחריבם: ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים. בשלוחי הקב״ה: ובוזים דבריו. של הקב״ה שודאי הדין עמו שאפילו שלוחי בשר ודם אין מבזין אותן ויראים לעבור על צווי בין לרע בין לטוב ועמו בזו דבריו והלעיבו ותעתעו בנביאיו כל כך וגו׳: ויעל עליהם את מלך כשדים. שהם אומה שפלה שנ׳ הן כשדים עם לא היה וכאן נתקיים הם קנאוני בלא אל וגו׳ עד בגוי נבל אכעיסם: ויהרוג בחוריהם בחרב בבית מקדשם. והושב להם גמולם שכתוב ויטמאו את בית יי׳ ונתקיים מה שאמר יחזקאל והכו אל תחוס עיניכם וגו׳ עד צאו ויצאו והכו בעיר: ולא חמל על בחור ובתולה זקן וישיש. מה שאין כן מנהג אנשי חיילים כשנוצחים במלחמה הורגים אנשי המלחמה אבל על זקן בחור ובתולה חומלים ומתמלאים רחמים וגם שבאת משה רבינו נתקיימה מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה גם בחור גם בתולה וגו׳: וכל כלי בית האלהים הגדולים והקטני׳. שנותרו מגלות יהויקים ויכניה: ויהיו לו ולבניו לעבדים עד מלוך מלכו׳ פרס. ולמה עד מלכות פרס כי עד מלכות פרס עד אותו הזמן לא נתפייסה הארץ את שבתותיה והוא שכתוב כל ימי השמה תשבות: עד רצתה הארץ את שבתותיה. כי קודם לכן לא רצתה הארץ שבתותיה: כל ימי השמה שבתה למלאות שבעי׳ שנה. של שמיטה ויובל שבטלו ישראל בארץ וכנגדן גלו שבעים שנה אותן שבעים שבתה ארץ ישראל שנים שהכעיסו ישראל בארבע מאות ושלשים שנה מהם שלש מאות ותשעים משנכנסו לארץ עד שגלו ממנה עשרת השבטים ואתה מוצא אותם מפורשים מאתי׳ וארבעים ושלש משמלך ירבעם עד שהגלה הושע בן אלה ובימי שפוט השופטים שהכעיסו ק״ן שנים והשאר סתומים הוא שנאמר ביחזקאל ואתה שכב על צדך השמאלי ושמת את עון בית ישראל וגו׳ שלש מאות ותשעים יום וגו׳ וכלית את אלה ושכבת על צדך הימני שנית ונשאת את עון בית יהוד׳ ארבעים יום יום לשנה מלמד שחטאו בית יהודה משגלו עשרת השבטים שחרבה ירושלם ארבעים שנה כיצד עשרים ושתים של מנשה כדכתיב ככל אשר עשה אחאב ואחאב מלך כ״ב שנים ול״ג עשה תשובה הרי כ״ה מלך ושתים דאמון וי״א דיהויקים הרי ל״ה שנה ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנה החמישית לצדקיהו הרי ארבעים סך כולם מישראל ויהודה ארבע מאות ושלשים שנים הרי לארבע מאות שנה ס״ד שמיטין ויובלות ל״ה שנים הרי ה׳ שמיטין הרי ס״ט ושנת היובל האחרונ׳ נחשבה להם לעון שהרי בעונם גלו ממנה הרי ע׳ שנה מקודשים של שמיטה שלא שמטו ישראל לפיכך גלו שבעים שנה לקיים מה שנאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה: כך מפורש בסדר עולם וכאן בסיום הזה דברי הימים לפי שאמר למלאות שבעים שנה הוצרך לומר כאן פסוקים אלו של עזרא להודיענו בשכלו אותן שבעים שנה היאך חוזר הגלגל שחזרו לארצם לכך הוצרך לומר כאן: ובשנת אחת לכורש מלך פרס. עד מי בכם מכל עמו ויעל ולכך נוספת וי״ו זו של ובשנת לפי שספר דניאל מפסיק בנתים שהרי ספר עזרא משוך וסדור אחר ספר דניאל ולכך וי״ו מוסב מזה לזה: את רוח כורש. רצונו: ויעבר קול. כרוז הכריז לכל בני מלכותו: וגם במכתב. שלח לכל בני מלכותו לאמר כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ שאני מושל מלך על כל ממלכות: והוא פקד עלי. והוא צוה עלי על ידי ישעיה לבנות לו בית בירושלם שנאמר האומר לכרש וגו׳ כה אמר למשיחו לכורש וכבר נאמרה לו נבואה זו של ישעיה: אשר ביהודה. בירושלם במדינת יהודה: מי בכם מכל עמו יי׳ אלהיו עמו ויעל. כך היה הכרוז על המדינות מי בכל עמו של הקב״ה יבוא לבנות ביתו אשר בירושלם ויעל ויהי הקב״ה בעזרו ובעזרינו:

ישתבח ויתרומם האל הנעלה · הנשגב והנורא מעיני כל נפלא · אשר חנן לעבדיו · ברוב רחמיו וחסדיו · להשלים מלאכת הקדש תורת יי׳ תמימה · בעיון נמרץ ובהשתדלות עצומה · בתומכו ידינו משמי מרומו · השבח וההודאה לשמו · ותהי השלמתו בכ״ה לחדש תשרי שנת רפ״ו לפרט קטן בבית דניאל בומבירגי פה ויניציא העיר רבתי עם אשר תחת ממשלת השררה יר״ה

אמר יעקב בן חיים בן יצחק ן' אדוניהו יס"ע תהן כל חיברי דלקו והרתיחו כסיר מבולות הרעיון וירופף חוג הגלגל העליון וכבקע הקרוס התחתון והעליון כדי להסלים ולהתחיל כד זה וכקסרו בתוך לבי זממי לולאותיו והאירו עין שכלי להבותיו ויקדח כור לבבי אם פלדות לסבך מסבבות בדרכי הניקוד והנגינות להיותם בטבעות המסרה אפודות ולא יזחו סרטרות העבותות מעל המסבבות והם אסופו מלקט קונטרי הגרכות דלא ידענא לפרסומי להם שמות וחבטתי אסר

אמר יעקב בן חיים בן יצחק ן' אדוניהו יס"ע תהן הכה זהו שיעור מה שייערנו בהקדמתנו להעתיק ולחבר המסרה גדולה ו והבלתי גדולה על פי סדר האלפא ביתא לפרטים ומערכות ולכלול ב במעמקים המסרה להעלות כחמה ברה והסלרה בחילה לא אחמול על מיטב הכ"ן והמ"סכי הסכוכי בחורי עפר וכפים כי יתרי פתחתי וחוח מעליה הפחתי ורסן מפניה פלחתי והנה זה כל המתכה אשר פגמתי :

מערכת אות
האלף

א"ב מאותיו' גדולו' וסימני'

נמסר בריש דברי הימים :

א"ב מאותיות קטנות סימני'

א' דויקרא ריש סיפרא
ב' הב הב לעלוקה :
ג' דגוש לבש בשרי :
ד' אדם עשוק בדם נפש :
ה' בהבראם אלה תולדות :
ה' ובכשה ונפשו לא חיה :
ו' דשלום את בריתי :
ו' לשוא לא נשא
ז' דויזתא :
ח' חף אנכי בלי פשע :
ט' טבעו בארץ שעריה :
ט' אחר וטהרהם
י' צור ילדך תשי :
כ' ולבכותה דשרה :
ל' לוא אליכם כל עוברי :
מ' ממרים הייתם :
מ' על מוקדה :
ס' וטורתים מכל נכר :
נ' נעו עורים בחוצות :
ן ונרגן מפריד אלוף :
ן ונבושכן רב סרים :
ן נטע ארן וגשם יגדל :
ס' בסופה ובסערה דרכו :
ס' יספנני בסכה :
ע' לעות אדם בריבו :
פ' קרמא דבשפרפרא :
צ' וצוחת ירושלם עלתה :
ץ' יפרצני פרץ על :
ק' לשמצה בקמיהם :
ק' קצתי בחיי :
ר' ראשית בכורי :
ש' פרשנדתא :
ת' פרמשתא :

א"ב מן חד חד א"א וסימני'

אאר ואברכה מברכיך :
אבינר ושם אשת שאול.
אגורה באהליך עולמים :
אדר ויברח אדר הוא.
אזהנע ה' עזי ומגני.

אוילי ויאמר יי' אלי עוד.
אזנות ושב הגבול ימה.
אחלי ותאמר אל גבירתה.
אטון מרבדים רבדתי.
איבה ויקרא יי' אלהים אל האדם.
אכ"לה ותקם חנה אחרי
אלמן כי לא אלמן ישראל.
אמן ויאמר אסתירה.
אנוסה ויסר את אופן.
אספה עלימו רעות
אעופה מי יתן לי אבר.
אפריון עשה לו המלך.
אצים והנוגשים אצים
אקוט ארבעים שנה אקוט.
ארצה ויקשר עליו עבדו.
אשות ויבא אליה כבוא.
אתנה והשבתי גפנה :

י"ז מילין דמפקין א' מן חד חד וסימני'

ואביאסף ובני קרח אסיר.
תביאו ממשבתיכם תביאו.
לצנאכם בנו לכם ערים.
אדר ויברח אדר.
אשכים מן שלש עשר שנה בידמי'
ובאזרוע ותוצא את עמך.
בלואי ויאמר עבד מלך הכושי.
באש שלחתי בכם דבר.
במלאכות ויאמר חגי מלאך.
ואישי הוליד את בכורו בד"ה.
מלאכות הכל בכתב מיד.
הערבאים ומן פלשתים.
נאוה עדותיך נאמנו.
ואזרועי כתפי משכמה תפול.
דבאות ונשא ההמון.
מנאות ויפקדו ביום ההוא.
כמוצאת אני חומה ושדי.

וחלופיהון י"ו לא מפקין א'

נ"ל להון זוגא וסימניהון נמסר במלכי' ב' סימן י"ו :

ד' זוגין מן ב"ב קדמא מפיק

א' ותנינא לא מפיק וחלופיהן ד' זוגין מן ב"ב קדמא לא מפיק א' ותנינ' מפי' וסי' נמסר בד"ה א' ריש סימן ז' והרג' שם :

מ"ח מילי' נסבי' א' באמצע'

תיבותא ולא קריין וסימניהו'

תאספון לתת תבן.
והאספסוף אשר בקרבו.
ויאצל וירד יי' בענן.
משאת כי תשא כרעך.
מראון מלך שמרון.
בארומה וילך אבימלך.
בלאט ותקח יעל אשת.
פלאי ויאמר לו מלאך.
חטאים ויגידו לשאול.
ויאסף שאול לרא מפני.
חלמאה ויגד לדוד ויאסף.

המלאכי' ויהי לתשובת.
ויראו המראים אל.
המראים ב' בפסו'.
מבאר ויתאוה דוד.
מבאר ויבקעו שלשת.
הבאר ובניהו בן יהוידע.
רפאתי ויצא אל מוצא.
רפאנו את בבל ולא.
ונרפאו ויאמר אלי המים.
בראדך בעת ההיא שלח.
פארה הנה האדון יי'.
באביר כי אמר בכח ידי.
הובאיש כל הובאיש על.
ויאת העירתי מצפון.
בארת כי שתים רעות.
בארת ב' בפסו'.
שאסיך לכן כל אכליך.
השאטות בטרם תגלה רעתך.
שאטך כי כה אמר יי'
השאטים ולא יהיה עוד.
השאטים וישבו עליה לבטח.
ונאשאר ויהי בהכותם ביחזקאל.
וששאתיך ושובבתיך וששאתיך.
ורצאתי ויכלו את המים.
ואענה את זרע דוד למען.
ואעשיר אשר קניהן יהרגון.
וקאם שאנן בעמך וכל.
ארבאל יושר ב' בפסו'.
ואמסאך נדמו עמי מבלי.
פארור מפניו יחילו עמים.
פארור בוקה ומבוקה.
דבאת אתה דבאת כחלל.
ותדכאנני עד אנה תוגיון.
מאום אם תטה אשורי באיוב.
מאום ילדים אשר אין.
בראס ואשלחה אליו.
נאשים השיבו להם נאשים.
למואל והתודה השנית :
למאס ברעהו חסד מצא'

י"ב מלין דכתיב א' בסוף

תיבות ולא קרינן וסים' נמסר ברניא' סים' ג' :

אל"ין מלין דמשמשין א'

בסוף תיבות' וכל חד וחד לית דכו' וסים'

לורא עד חדש ימים עד אשר יצא.
אלעלא ובני ראובן בנו את חשבון
ארצא ויקשור עליו עבדו זמרי.
אלא שמעי בן אלא בבנימן
גבהא על כן גבהא קומתו.
ופוא ואמ' עד פה תבא ולא תוסיף
שינא כן יתן לידידו שינא.
למא ישגא חבלא.
בחמא ושמועות יבהלוהו.
במטרא דרך קשתו ויציבני.
גבעא ותלד שעף אבי מדמנה.
מרא ותאמר אלהן אל תקראנה
בלא לכן כה אמר יי'.
יורא נפש ברכה תדושן ומרוה.
תבא בני אם יפתוך חטאים.
הרא ויער אלהי ישרא' את רוח

פול דד"ה.
כלא עצה עיניו לחשוב.

י"ו זוגין חד כתיב א' וחד

בתי' ה' נמסר בתלים סימן י"ו :

א"ב מן חד וחד חד א' וחד

בא' תמצא נמסר במערבת אות הבי' בס"ד כי שם ביתה כי משמש' חד נסיב ב' וחד לא נסיב.

א"ב מן חד וחד חד א' וחד

ה' שרשה במערבת אות הה"א כי שם ביתה כי משמשת חד נסיב הא וחד לא נסיב ונמסרה בריש ד"ה סימן ב'

אלין מלין דמשמשין חד

א' וחד וא' ולית דכוותהון :

אכלה ותקם חנה אחרי אכלה
ואכלה ויאמר יעקב אל אביו אנכי
אמרת לאל סלעי למה שכחתני.
ואמרה ויאמר יוסף אל אחיו ואל
אחיה עזבה יתומיך אני.
ואחיה ראו עתה כי אני אני הוא.
אשמים ויאמרו איש אל אחיו אבל
ואשמים ויתנו ידם להוציא נשיהם.
אחיותיהם והלכו בניו ועשו משתה.
ואחיותיה' צרויה ואביגיל ובני צרויה
אברכם ושמו את שמי על בני ישר'
ואברכם ויאמ' יוסף אל אביו בני הם
אחזה אמרתי אעלה בתמר.
ואחזה כי המגיד לי לאמ' הנה מת
אצבעתי לדוד ברוך יי' צורי המלמד
ואצבעתי קמתי אני לפתוח לדודי.
אצעדה ונקרב את קרבן יי' איש.
ואצעדה ואעמד עליו ואמותתהו.
אתא אמר שומר אתא בקר.
ואתא ויאמר יי' מסיני בא וזרח.
אבנה והאמ' שרי אל אברם הנה
ואבנה ותאמר הנה אמתי בלהה.
אשתיו חמרא ושבחו לאלהי.
ואשתיו באדין היתיו מאני דהבא.
אותותם שאגו צורריך בקרב מועדיך.
ואותותם הלא שאלתם עוברי דרך
אהבם ארפא משובתם.
ואהבם שמרה נפשי עדותיך.
אוצם הששי דויד השביעי.
ואוצם ויהיו בני ירחמאל.
אשתון ובלוב אחי שוחה הוליד.
ואשתון הוליד את בית רפא.
אפלל וזבדי הוליד את אפלל.
ואפלל הוליד את שבר ב' בן.
אלקטה ותאמ' אלקטה נא ואספתי
ואלקטה ותאמר רות המואביה אל נעמי.
אצבון ובני בלע אצבון ועזי.
ואצבון ובני גד צפיון וחגי שוני ואצבון.
אשמיעך קום וירדת בית היוצר.
ואשמיעך הכה יורדים בקצה העיר.
אשימם עבדי ירידו מן הלבנון.

אמר לקטתי ויהיו הסעורים איפות בבחלי האלפא בתות אים על דגלו באותות : אמר המחבר אמת הדבר כי הניקוד נתן בסיני אך סכחוהו עד סבא עזרא עלהו כבתוב ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא ונרס' בגמ' דנדרי' כ' אין בין המודר מפורש זה תרגום ושום שכל זה המסורת ויבינו במקרא זה פיסוק הטעמים : אך לא כן להכתב כי דינו כדין תורה שבעל פה : והנה תועלת גדולה בדבר כאשר אבאר בע"ה כי ע"י הניקוד והנגינות

מערכת אות האלף

כדעפסוק הטעמים ופתר הפסוקים והמלות ׃ ואבאר תחלה דימי הקמץ גדול והפתח ואין צורך לדבר למה נקראו פתוחים כן ׃ ידעו כל חכמי לבבי כל התורה כלה
מפפטה ליכקד בקמץ גדול גולית מבטלין ואלה כלל פתוחים ׃ סוף פעלה ׃ דגש ׃ סבה ׃ כו פתום ׃ הי בין באמצע תיבה בין בסוף תיבה ׃ אאהע
באמצע פס דבר ׃ מקף ׃ דבקות ׃ ואבארם אים על מקומו ׃ **הראשון** סוף פעולה כמו אמר פמר אכל וכל עניני סוף פעלה עבר ועתיד

ואשימם הבו לכם אנשים חכמים ׃
אשאנו אם לא על שכמי אשאנו ׃
ואשאנו אוי לי על שברי ׃
אריך יעבדוך עמים וישתחוו ׃
וארריך כרע רבץ כארי וכלביא ׃
אבוס טוב ארוחת ירק ואהבה
ואבוס עמים באפי ואשכרם ׃
אבישור ושם אשת אבישור ׃
ואבישור ויהיו בני אונם שמי ׃

א"ב חד וא' וחד והא' תמצ'

נמס' במערכת את הוי"ו כי שם ביתה ׃

א"ב מן תרין א' וחד וא' סימ'

תמצא במערכ' אות הוי"ו כי שם ביתם וחילופיהון דלוג תרין וא' וחד א' וסי' במערכת אות הוי"ו כי שם ביתם ׃

א"ב מן ג' א' וחד וא' דלוג

וחלופי' ג' וא' וחד א' סימ' תמצא נמסר במערכת אות הוי"ו בסד כי שם ביתם ׃

א"ב מן ד' א' וחד וא' דלוג

סימני' תמצא נמסר במערכת אות הוי"ו בסד כי שם ביתם ׃

א"ב מן חד חד משמש א"ב

ב"ג ג"ד וכו' וסי'

אבינר ושם אשת שאול ׃
בגרות וילכו וישבו בגרות כמהן
גדל כל ימי נדר נזרו תער ׃
דהרות אז הלמו עקבי סוס ׃
הומה וישמע אדניהו וכל ׃
וזהמתו חיתו לחם ונפשו ׃
זחלתי ויען אליהו בן ברכאל ׃
חטובות מרבדים רבדתי ערשי ׃
טירת אם חומה היא נבנה ׃
יכרו עליו חברים יחצוהו ׃
כלא כי באשר שתיתם על הר ׃
למאס מרעהו חסד כתי' ׃
מנע בני אל הלך בדרך אתם ׃
נסתר והמצפה אשר אמר ׃
סעפים שנאתי ותורתך ׃
עפרות עד לא עשה ארץ וחוצות
פצלות ויקח לו יעקב מקל לבנה ׃
צקון יי' בצר פקדוך ׃
קראן ויאמר אל בנותיו ואיו ׃
רשם כל קבל דנא מלכ' דריוש
שתי ואני קרבת אלהים לי טוב ׃
תתנו בן תעשה לשורך ׃

א"ב מן חד חד משמש א"ת

ב"ש ריש וסוף וסי'

ארחת וישבו לאכל לחם ׃
אתכרית רוחי אנא דניאל בגו ׃
ביבש קצירה תשברנה ׃
בשליש מי מדד בשעלו ׃
גור הן גור יגור אפס מאתי ׃
גיר לכן בזאת יכופר עון יעקב
געד גער חית קנה עדת אבירי"
דופק אני ישנה ולבי ער ׃

דליק חזה הוי' עד די כורסון רמיו
דומשק וילך המלך אחז לקראת ׃
הפץ עברות אפך וראה ׃
המץ יגורו בך נדחי ׃
ויף בגודלו באורך דליותיו ׃
וירף ממנו אז אמרה ׃
זע ויצא המן ביום ההוא ׃
זרוע אור זרוע לצדיק ׃
חנס כי היו בצוען שריו ׃
חרחס וילד חלקיהו הכהן דמלכי'
טוחן ויאסרוהו פלשתים וינקרו
ירוחם אשור לא יושיענו ׃
בבל דומו מעט ואיננו והמכו ׃
כליל השיר יהיה לכם ׃

א"ב מן ג"ג בחד לישן ולית

דכו' חד באורי' וחד בנבי' וחד בכתובי' וסי'

אשורים ויקשן ילד את שבא ׃
אשור ואהי להם כמו שחל ׃
אשורנו עתה סבבוני בהי' ׃
בברכו וירא עשו כי ברך יצחק ׃
ברוך ולא אביתי לשמע לבלעם
ברוך אדין לדניאל בחזוא די ׃
גויתינו ותתם השנה ההיא ׃
גויותהנה ופניהם וכנפיהם פרדות ׃
גויותינו ותבואתה מרבה למלכים ׃
דלה ותאמרנה איש מצרי ׃
דלו כסיס ועגור בן אצפצף ׃
דליו שקים מפסח ומשל ׃
הכה מלרע ויאמר יעקב אל לבן ׃
הכו סר סבאם הזנה הזנו ׃
הכו מלעיל הכי אמרתי הכולי ׃
ושוכו ואמר להם כה אמר יי' שימו ׃
ושבו ואזרעם בעמים ׃
ושוב אל תאמ' לרעך לך ושוב ׃
זרוע וכי יפל מנבלתם על כל ׃
זרועיה כי כארץ תוציא צמחה ׃
זרוע אור זרוע לצדיק ׃
חנו ויהי יי' את יוסף ויט ׃
חנינה והטלתי אתכם מעל ׃
חנני יי' ראה עניי משנאי
טחון ואת חטאתיכ' אשר עשיתם
טוחן ויאחזוהו פלשתים וינקרו ׃
טחון בחורים טחון נשאו ׃
יוסר ואת כל חלבו יסיר ׃
יושר ביום ההוא יושר ׃
ישור על אנשים ויאמר ׃
כבדים וידי משה כבדים ׃
כבדה ויבאו מנגד לגבעה ׃
כבדו עד יפלח חץ כבדו ׃
ללין ויאמר בת מי את ׃
ללת וכלתו אשת פנחס ׃
ללילה יום ליום יביע אומר ׃
מכרה ויאמר יעקב מכרה ׃
מכורותיך השב אל תערה ׃
מכרה אשת חיל מי ימצא ׃
נבכים ואמר פרעה לבני ישראל ׃
נבכו מה נאנחה בהמה ׃
נבכה הרצים יצאו דחופים ׃
שכור ויבא יעקב מן השדה ׃
שכיריה גם שכיריה בקרבה ׃
שכור למען שכור הוא ׃

עשהו נבל תכל גם אתה ׃
ועשה כה אמר יי' יוצר ׃
עשיתי לא נכחד עצמי ממך ׃
פנואל ויקרא יעקב שם המקום ׃
פנינו כלנו כצאן תעינו ׃
פנימו כי צדיק יי' צדקות ׃
צדה ואשר לא צדה ׃
צדה ואבי ראה גם ראה ׃
צדה ברך אברך אביוניה ׃
קרואי אלה קריאי העדה כתי' ׃
קרואים ואת אבשלום הלבו ׃
קרואיה ולא ידע כי רפאים שם ׃
רבה ויהי אלהים את הנער ׃
רבה ומי יתן את העם הזה בידי ׃
רבי אדין מלבא לדניאל רבי ׃
שלחו הבקר אור והאנשי' שלחו ׃
שלחה כה אמר יי' אי זה ספר ׃
שלחתי ויאמר אלי דניאל איש ׃
התראו וירא יעקב כי יש שבר ׃
תראי אז תראי ונהרת ׃
הראה ויראו לפניך מראינו ׃

א"ב מן ג"ג וכל חד וחד לית

דכו' חד באורי' חד בנבי' חד בכתובים וסימני'

אחון ויאמר אני אעביר ׃
אחרו בעד החלון נשקפה ׃
אענה אף אני חלקי ׃
בהם ובארבע עשרה שנה בא ׃
בחום כי כה אמר יי' אלי אשקטה
בהשמים יי' בהשמים חסדך ׃
גרש ואם תקריב מנחת בכורים
גדעום ויפנו וינסו המדברה ׃
גאה יראת יי' שנאו רע ׃
דעבנו המוציא רכב וסוס ׃
דכו שטו העם ולקטו
דעכנו סבוני כדבורים דעכו ׃
הכת ויפל אברהם על פניו ׃
הבן יקיר לי אפרים ׃
הים אני אם תנין ׃
ואברכם ויאמ' יוסף אל אביו בני הם
ואהב אהבתי אתכם אמר יי' ׃
ואהבם שמרה נפשי עדותיך ׃
זעמה וישא משלו ויאמ' מן ארם
זרועם יי' חננו לך קוינו היה ׃
זחלתי ויען אליהוא בן ברכאל ׃
חיבר ויחבר את חמש היריעות ׃
חכמה וגם חמת תגבל בה ׃
חברים יכרו עליו חברים ׃
טבעו מרכבות פרעה וחילו ׃
טוכם בחדק ישר ממסוכה ׃
טוכם הן לא בידם טובם ׃
יצוה ובבא משה לפני דהמסוה ׃
יראה והשמיע יי' את הוד קולו ׃
יענה שדי לא מצאנוהו ׃
כלות ויהי ביום כלות משה ׃
כלוהם הנני שוקד עליהם לרעה ׃
כלותו ותיכן כל מלאכת שלמה ׃
למשמרת כאשר צוה יי' אל משה ׃
לעולה ואל הכתף מחוצה ׃
ללבת כל הנחלי' הולכים אל הים ׃
מקדשי אך אל הפרוכת לא יבא ׃
מתקי ותאמר להם התאינה ׃

מתקו לו רגבי נחל ׃
נצה ובגפן שלשה שריגים ׃
נצה כי לפני קציר כתם פרח ׃
נרוצה משכני אחריך נרוצה ׃
שמחתכם וביום שמחתכם ׃
שום ועתה שימו נא לבבכם ׃
שמחות תודיעני אורח חיים ׃
עובל ואת עובל ואת דבראשי'
עפלה הנה עפלה ולא ישרה ׃
עוניתי טוב לי כי עוניתי ׃
פקד אלה פקודי המשכן ׃
פקדתי אני אמרתי בדמי ימי ׃
פתיחות חלקו מחמאות פיו ׃
צמח ואם בעיניו עמד הנתק ׃
צקון יי' בצר פקדוך ׃
צמתתני קנאתי כי שכחו ׃
קראן ויאמר אל בנותיו ואיו ׃
קלם ולוקח מהם קללה ׃
קנה חכמה מה טוב מחרוץ
ראי ותקרא שם יי' הדובר ׃
ורומה מקול פרש ורומה ׃
רומו מעט ואיננו ׃
שתי מלרע ויאמר יי' אל משה ׃
שבות ביום עמדך מנגד ׃
שבות רצית יי' ארצך ׃
תענה כי כל הנפש אשר לא תעונה ׃
תרום ידך על צריך ׃
תאונה לא תאונה אליך רעה ׃

א"ב מן ב"ב ותרויהון בתרי

לישני ׃

אורה ואני שלשת החצים ׃
אורה אתכם ביד אל ׃
אורות ויצא אחד אל השדה ׃
אורות יחיו מתיך נבלתי ׃
אגור לולי כעס אויב אגור ׃
אגור ׃ דברי אגור בן יקא ׃
אמיר ונשאר בו עוללות כנקף ׃
אמיר ברבם בן חטאו לי ׃
אפרת ואני בבאי מפדן ׃
אפרת ותמת עזובה ויקח לו כלב
באורים על בן באורים כבדו יי' ׃
באורים וישאל שאול ביי' ולא ׃
באלים מי כמוכה באלים יי' ׃
באלים הנחמים באלים ׃
בבגדו ותתפשהו בבגדו ׃
בבגדו אם רעה בעיני אדניה ׃
בול ובשנה האחת עשר בירח ׃
כול כי בול הרים ישאו לו ׃
במקהלות ויסעו מחרדה ויחנו ׃
במקהלות ברכו אלהים יי' ממקור ׃
במסה לא תנסו את יי' אלהיכם ׃
במשא וכנניהו שר הלוים במשא תניג' דפסו' ׃
בראות בעת ההיא בראות דוד ׃
בראות ויהי לדרש אלהים בימי ׃
בשרים חיי בשרים לב מרפא ׃
בשרים לא נאוה לכסיל תענוג ׃
בריאה ואם בריאה יברא יי' ׃
בריאה על כן יזבח לחרמו ׃
גמול ושעשע יונק על חור ׃
גמול ועל קריתים ועל בית דבלת

ויבא מכלל סוף פעולה כל פעל אשר סופו אל"ף או ה"א כמו עשה בנה קרא מצא אשר נקמציס ׃ ויש לתת טעם לפי אשר סופי פעולה ברבותם יבא סב"א בסוף פעלה כמו אמרתי אכלתי ׃ וסב"א מבטל קמץ כאשר אבאר בע"ה אבל עשה קרא לא יולד בהם סב"א ברבותם כי יאמר בהם עשיתי קראתי לכן נקמציס ועל כן אם יש מפיק הא' בה"א סוף הפעולה כפתח כדין אחר סוף פעולה כמו גבה לבי כמה לך בשרי נגה אור כי יאמר ברבותם גבהתי כמהתי ׃ ואם המפיק ה"א בה"א פתום

מערכת אות האלף

לא יבטל הקמץ כמו לעברה ולסמרה • עוד יצא מכלל סוף פעולה כל נפעל הוה כמו והוא נכבד מכל בית אביו • כי אין נגרע קול ברמה נשמע לב נשבר ונדכה • אך והקול נשמע בית פרעה ומת אז נשבר עבר המה על כן נפתחים וכן מוקטר מוגש מורדף בלי חשך וכן כל משקלות הזה בכל הגזרות • והטעם גם בזה כי ברבות נפעל עבר יולד סוא בסוף פעולה מה שאין כן בהוה כי בעבר יאמר מן נכבד נכבדתי ומן נשמר נשמרתי בהווה יאמר נכבדים נשמרים • עוד יצא מכלל סוף פעולה כל

דברת בן בנות צלפחד •
דברת עברי ירידו מן הלבנון •
דודי ועל מחלקת החדש •
דודי נש:ימה לכרמים •
האובנים ויאמר בילדכן את •
והאובנים וארד בית היוצר והנהו •
הובשת ויבא יואב אל המלך •
הובשת אתה בקעת מעין ונחל •
והחול ולהבדיל בין הקדש •
והחול ככד אבן ונטל החול •
הצפוני בני גד למשפחתם לצפון •
הצפוני ואת הצפוני ארחיק •
ואיד יעלה מן הארץ •
ואיד רעב אונו ואיד נכון •
וברכה וראש אחיעזר ויאש •
וברכה מונע בר יקבהו לאם •
ופתח ויבא האיש הביתה •
ופתח על הלחת ידתיה •
ורם אמר אל אלעזר בן אהרן
ורם יי יחתו מריבו עלו בתי •
וירב ויהי יי כאויב בלע ישראל •
וירב ותהי שם המלחמה נפוצת
ופתח ואשנה ונסיב •
ופתח הגלעדי היה גבור •
ודדו ויברך אתם אלהים ויאמ׳
ודדו עברו כלנה וראו •
וראש ובני בנימן בלע ובכר •
וראש זכר עניי ומרודי •
ושהם והטור הרביעי תרשיש קדם •
ושהם בני מררי ליעזיהו בנו •
ותכל להשקותו ותאמר •
ותכל המלך דוד לצאת •
וכחול כי ברך אברכך והרבה •
וכחול ואומר עם קני אגוע •
ושכר בן אד נבוכד נאצר העביד
ושכר ולעובד אדום בני שמעיה
ודן גלעד בעבר הירדן שכן •
ודן ויון מאוזל •
והרא ויער אלהי ישראל דד״ה •
והרה הנה יחבל און •
וזו ויפרש אתה לפני •
והיא ואמר לבלה ניאופים •
וחבל וידברו בני יוסף אל יהושע
וחבל קומי ולכי כי לא זאת •
וחוצות עד לא עשה ארץ •
וחוצות ויאמר אליו הערים אשר •
וחלי ויהי גבולם חלקת •
וחלי נזם זהב וחלי כתם •
ושלם זיף ושלם ובעלות •
ושלם ומן המשררים אלישיב •
ויגל ויהי כאשר ראה יעקב •
ויגל לכן שמח לבי ויגל •
ויגז ורוח נסע מאת יי •
ויגז ויקם איוב ויקרע את •
וירע העם ויתקעו בשופרות •
וירע ויעשה עמרי הרע •
וצרי וישבו לאכל לחם וישאו •
וצרי לידותון בני ידותון גדליהו
וצרתי כי אם שמע תשמע בקלו •
וצרתי וחנתי כדור עליך •
זקן ויאמר אברהם אל עבדו •
זקן בשמן הטוב על הראש •

זרו מכף רגל ועד ראש •
זרו רשעים מרחם •
זונה אם זונה אתה ישראל •
זונה כי הנה רחקיך יאבדו •
חרש וישלח יהושע בן נון •
חרש ובקבקר חרש וגלל •
חלוץ ונקרא שמו בישראל •
חלוץ ועבדיך יעברו כל חלוץ
חלה ואמר הדור האחרון •
חלה ובהיצר לו חלה את פני יי
חרשתם לולי חרשתם בעגלתי •
חרשתם רשע עולתה קצרתם •
טרף והנה עלה זית טרף •
טרף לכו ונשובה אל יי •
טריה וימצא לחי חמור •
טריה מכף רגל ועד ראש •
ישק אתה תהיה על ביתי •
ישק שפתים ישק משיב •
ישך לא תשיך לאחיך נשך •
ישך אחריתו כנחש ישך •
ישעו תכבד העבודה על •
ישעו ואין מושיע דשמואל •
יורישנה ועבדי כלב עקב •
יורישנה הנה יי יורישנה •
כתם כי לפני קציר כתם •
כתם וירעם כתם לבבו •
כארי שויתי עד בקר •
כארי כי סבבוני כלבים •
לאט ויצו המלך את יואב ואת •
לאט יען כי מאס העם הזה •
למד והיה אם למד ילמדון •
למד ואומר אנה אתה הולך •
לענות כל נדר וכל שבועת אסר •
לענות שיר מזמור לבני קרח •
לדביר ומחשבון עד רמת •
לדביר ויבן את עשרים אמה •
לתנות מימים ימימה תלכנה •
לתנות ואת עשו שנאתי •
מול אלה הדברים דמשנה תו׳ •
מול בעת ההיא אמ׳ יי אל יהוש׳
מנה מי מנה עפר יעקב •
מנה ולחנה יתן מנה אחת •
מנית ויכם מערער ועד באך •
מנית יהודה וארץ ישראל המה
מחללים ויעלו כל העם אחריו •
מחללים ואתם מחללים אתי •
מרתה בשמרי שדי היו עליה •
מרתה ויבאו מרתה ולא יכלו •
מגורי וישב יעקב בארץ מגורי •
מגורי זעק והילל בן אדם •
משחתם ומשחת אתם כאשר •
משחתם ומיד בן נכר לא תקריבו •
מעוג ותאמר חי יי אלהיך אם יש
מעוג בחנפי לעגי מעוג •
מעדנות ויאמר שמו הגישו אלי •
מעדנות התקשר מעדנות כימה •
נבליך הסר מעלי המון שיריך •
נבליך הורד שאול גאונך •
נסי ויבן משה מזבח ויקרא •
נסי כה אמר יי אלהי הנה אשא
נצח וגם נצח ישראל לא ישקר
נצח תבא עד דור אבותיו •
נענה נגש והוא נענה •

נענה כי איש איש מבית ישר׳ דינזר
נעניתי לכן דבר אתם ואמרת •
נעניתי עד מאד •
סמר שאו נס בארץ תקעו •
סמר מפחדך בשרי
סילה ויקומו עבדיו ויקשרו •
סילה כל אבירי יי בקרבי •
שטנה ויחפרו באר אחרת •
שטנה ובמלכות אחשורש •
על ואלה דברי דוד האחרונים •
על ישובו לא על היו •
ענות ויאמר אין קול ענות •
ענות הכזה יהיה צום אבחרהו •
עבר אבי את הארץ •
עבר ובני ברמי עבר עובר ישר׳ •
עצבי ואגיד לך מאז בטרם •
עצבי ויקרא יעבץ לאלהי ישר׳ •
פתח כי יתרי פתח ויענני •
פתח נשכימה לכרמים •
פורש גבר מחליק על רעהו •
פורש דבק לשון יונק אל חכו •
צררות וישא העם את בצקו •
צררות ויבא דוד אל ביתו •
קרבו כי קרבו כתנור לבם •
קרבו ואתם הרי ישראל ענפכם •
רודה כי הוא רודה בכל עבר •
רודה מכה עמים בעברה •
רועה עודנו מדבר עמם •
רועה שן רועה ורגל מועדת •
שירו יומם יצוה יי חסדו •
שירו וידבר שלשת אלפים •
שברו ואת גביעי גביע הכסף •
שברו ויהי כשמע גדעון •
שונים ירא את יי בני ומלך •
שונים והשקות בכלי זהב •
שפרה ויקרא מלך מצרי׳ למילדו׳ •
שפרה ברוחו שמים שפרה •
תוכו אף חובב עמים •
תוכו עד מה תוכו עוד תוספו •
תחרש לא תחרש בשור •
תחרש אל תחרש על רעך •

א״ב מן ב״ב ותרויהון בספר

וסי׳ ואשא כי לא אויב יחרפני

ואשא כפי אל מצותיך •
ובמושב אשרי האיש אשר •
ובמושב וירוממוהו בקהל עם •
וגבה וגביהם וגבה להם •
וגבה וארבעה שלחנות לעולה
ודאג בלכתך היום מעמדי •
ודאג המה באו בארץ צוף •
והדגה אשר ביאר תמות •
והדגה אשר ביאר מתה •
והרת הרצים יצאו דחופים •
והרת הרצים רכבי הרכש •
וזיזה בן שפעי בן אלון •
וזיזה ויהי יחת הראש •
וחלמא באדין עללין חרטומיא •
וחלמא ועד אחרן על קדמי •
וטהרו וגם שם עיר המונה •
וטהרו שבעת ימים יכפרו •
וישבים ומלך ישראל ויהושפט •

וישבים כה אמר סנחריב מלך •
וכגנה כי תהיו כאלה נבלת •
וכגנה כי כארץ תוציא צמחה •
ולרבקה אח ושמו לבן •
ולרבקה ותהין מרת רוח •
ומקטירים ליי עולות בבקר בבקר •
ומקטירים בני עתה אל תשלו •
ונסך ועשרון סלת בלול •
ונסך לא תעלו עליו קטרת •
וסור חטאנו ועוינו והרשענו •
וסור וכל ישראל עברו את •
ועשו ויהי כאשר כלה יצחק •
ועשו וישלח יצחק את יעקב •
ופחד ביום ההוא יהיה מצרים •
ופחד אז תיראי ונהרת
וציבא ואלף איש עמו מבנימן •
וציבא ויאמ׳ לו המלך למה תדבר
וקציר עוד כל ימי הארץ •
וקציר כי זה שנתים הרעב •
ורננו ובאו ורננו במרום •
ורננו על תבל שמים וארץ •
ושמרון בחצי חטאתיך •
ושמרון ואחותיך סדם ובנתיה •
ותהלתי למען שמי אאריך •
ותהלתי אני יי הוא שמי וכבודי •

א״ב מן חד וחד חד מלעיל

וחד מלרע ולית דכותהון •

אכל רק חזק לבלתי אכל הדם •
אכל המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל •
אמר כה אמר אדני יי יען אמר מואב ושעיר •
אמר כי טוב אמר לך •
ארחת משא בערב ביער בערב •
ארחת וישבו לאכל לחם •
אדן ואלה העלים מתל מלח •
אדן וחברו ואלה העלים קדמ׳ •
אנס והשתיה כדת אין אנס •
אנס בלטשאצר רב חרטמיא •
בקרב עלי מרעים לאכל את •
בקרב והיה בקרב איש •
במעל ויברך עזרא את יי אלהים
במעל אל אלהים יי אל אלהי׳ יי
בנער תמות בנער נפשם •
בנער ויאמר האיש אל יואב •
גויותינו ותבואתה מרבה למלכים
גויתינו והתם השנה ההיא •
דעכו סבוני כדבורים •
דעכו המוציא רכב וסוס וחיל •
האמר אלהים אני •
האמר כי אל אל האמר נשאתי •
הקצור מדוע באתי ואין איש •
הקצור האמור בית יעקב •
המשל דברו נא באזני כל בעלי שכם •
המשל ופחד עמו עשה שלום •
הנחת וכדי רים לבביה ורוחיה •
הנחת עושו ובאו כל הגוים •
הודיענו ויקראו פלשתים לכהנים •
הודיענו מה נאמר לו לא נערך •
ונעתור ויעזרו עלי׳ ס׳ וינתנו ד״ה

פעולות השניים הנקראים עלומי עין פועל כמו סב קם רץ ויסב ויקם וירץ אף על פי כי ברבותם יולד בם סבה כמו קמתי סבתי • והטעם כי בכלם עין פעלם נעלמת ובא הקמץ לתשלום האות כי אם היו במלואותם יתכן לומר קים סיב ומן כד כיר ויקץ עליו השיט קיץ ומצאנו מן קם וקאם שאין בעמך ומן רם וישבה וראמה תחתיה ותוצאות אור נעלמות בהם נהפך את הסוף פעולה לראשה כמו הקוף מבקם והיא סוף פעולה ואז היה מבטלת הקמץ • הפתח היה ראש פעולה בדינו קים גם על כן

מערכת אות האלף

סבה נגינתם היות למעלה כמו סבו על עונות אבותם ואיכו כמו סבו ויבוזו הכה אין סבה לסון סבי וכן סתו מן סתה וסתו ולעו מן לעה וכהנה רבות כי השניים טעמם לעיל מפני העלמת העי״ן והנגינה באה לתשלום אות החסרה וחטופי למ״ד פועל טעמם למטה תמורת חסרון הה״א אך מלתם הכסף וחם לארכי רך הלבב נפתחים כמשפטם כי לא נגזרו מגזרת עולמי עי״ן פעל אמנם המה מגזרת בעלי הכפל יען תמם חמס רכך ועוד ברבותם יולד בם דגש למלאת חסרון אות הכפל כי יאמר תמו רכו דבריו

ונעתר ונגף יי׳ את מצרים ·
ונחתום ואתם כתבו על היהודי׳
ונחתם ויקראו ספרי המלך קדם׳
ויקום וסגרו דלתים בשוק ·
ויקם והגזר אומר ויקם לך ·
נמשלו והיה אדירו ממנו ·
ומשלו והכרתי רכב מאפרים ·
זרוע אור זרוע לצדיק·
זרוע וכי יפל מנבלתם על ·
חנון כי עם בציון ישב ·
חנן פתח וישא עיניו וירא ·
טהור עינים מראות רע ·
טהר אהב טהר לב חן·
יחונו אם אמרנו נבא העיר ·
יחינו מיומים ביום השלישי ·
ידלף בעצלתים ימך המקרה ·
ידלף ואת כשר ואת חזו·
כתם וירעם כתם לבבו·
כתם כי לפני קציר כתם פרח
לאמתם אלה הם בני ישמעאל ·
לאמתם יאמרו איה דגן ויין·
לשבוים רוח אדני יי׳ עלי ·
לשבאים ומכרתי את בניהם ·
מעצר ויאמר יהונתן אל הנער
מעצר עיר פרוצה אין חומה ·
משקלת ונטיתי על ירושלם·
למשקלת ושמתי משפט לקו ·
מחלליך צור ילדך תשי ·
מחלליך האמר תאמר אלהים אני
מאירות כיבש קצירה תשברנה·
מאירת פקודי יי׳ ישרים משמחי
נתן ומאן אדו׳ נתן את ישר׳ ·
נתן וידע אונן כי לא לו יהיה
נתץ וישכימו אנשי העיר ·
נתץ וישב ויבן את הבמות·
נחם מיד שאול אפדם ·
נחם ובני אשת הודיה אחות·
נפלו ויאמרו שרי פלשתי׳ מה ·
נפלו ואעמד עליו ואמתתהו·
עניתי טוב לי כי עניתי·
עניתי ואני בחלותם לבושי ·
צאת אם רחץ יי׳ את צאת ·
צאת ועוגת שערים תאפלנה
קראני וכי תאמרי בלבבך ·
קראני פחד קראני ורעדה ·
רמני קראתי למאהבי המה ·
רמני ויאמר אדני המלך
דמפיבושת·
שכלתי ואל שדי יתן לכם·
שכלתי רחמים ב׳ בפסוק·
שפטונו ויקם דברו אשר דבר דדניא׳
ושפטנו והיינו גם אנחנו ככל הגוים
תאמי שני שדיך כשני עפרי׳ קדמ׳
תאמי וחברו שני שדיך תניג׳ ׃

א״ב מן תרין תרין בחד לישן

אן ויאמר דוד שאול אליו·
אן עד אן תמלל אלה·
אנה אנחנו עלים ·
אנה מלרע אלך מרוחך·
בדבר ורבקה שמעת כדבר ·
בדבר והעלחנה כליותי׳

בדברים ואליהוא חכה את איוב ·
בדברים לא יוסר עבד ·
גדל ביום ההוא גדל יי׳ את ·
גדל אחר הדברים ·
גדלים העשה לך על ארבע ·
גדלים שבכים מעשה שבכה·
דמיתי הנוה והמעונגה דמיתי ·
דמיתי לקאת מדבר הייתי ·
דמיתי והיה כאשר דמיתי ·
דמיתי נשבע יי׳ צבאות לאמר ·
הנראה וירא יי׳ אל אברם ויאמר
הנראה ויאמר אלהים אל יעקב·
הנראה ויתאנף יי׳ בשלמה ·
הנראה בשנת שלש למלכו·
ויושב וידעו העם כלו אפרים ·
ויושב ישמעאל ויענם ויושב ·
יושבים ומלך ישר׳ ויהושפט דה״ה
יושבים כה אמר סנחריב מלך·
זקן ויאמר אל עבדו ·
זקן בשמן הטוב על הראש ·
זקנים ונאמר אל אדני·
זקנים וישראל אהב את יוסף ·
חרש וישלח יהושע בן נון מן ·
חרש מלעי׳ ובקבקר חרש וגלל ·
חרשתם ויאמרו לו אנשי העיר·
חרשתם רשע עולתה קצרתם·
טב הוא צלמא ראשה·
טב ובען אם על מלבא טב ·
טובי ויאמר אני אעביר כל ·
טובי ורויתי נפש הכהנים דשן
ינחני וישא משלו ויאמ׳ מן ארם
ינחני נפשי ישובב ינחני ·
ינחנו יי׳ בדד ינחנו·
ינחנו מתן אדם ירחיב לו·
כתנתי פשטתי את כתנתי ·
כתנתי ברב כח יתחפש לבושי ·
כתנתו ויהי כאשר בא יוסף·
כתנתו ויהי דוד בא עד הראש ·
למראה והריחו ביראת יי׳
למראה קמ׳ ותעגבה עליהם כתי׳·
למראה ויצמח יי׳ אלהים מן ·
למראה פת׳ ויבאו אל גלילות·
לרגלי כי מעט אשר היה לך·
לרגלי נר לרגלי דבריך·
לרגליך אף חבב עמים ·
לרגליך לדוד מזמור נאם יי׳·
מהר וישמע עלי את קול ·
מהר צעה להפתח ·
מהרה ומלאך בא אל שאול ·
מהרה ויקרא מלך ישר׳ דמלכי׳·
נפוץ ויאמרו הבא נבנה לנו עיר
נפוץ העצב נבזה נפוץ·
נפצים ויאמ׳ ראיתי את כל ישר׳·
נפצים וחבירו דה״ה ויאמר ראיתי
ספר ואולם בעבור זאת ·
ספר אתה למען תצדק ·
ספרו ויאמר דוד אל יואב דה״ה·
ספרו סבו ציון והקיפוה ·
ענו אז ישיר ישראל את ·
ענו ליי׳ בתודה זמרו ·
עניתי הושיעני מפי אריה·
עניתני אודך כי עניתני ·
פתח כי יהרי פתח ויענני ·

פתח נשבימה לכרמים ·
פתחת והפכת מספדי למחול לי
פתחת אנא יי׳ כי אני עבדך ·
צעקו הן אראלם צעקו חוצה ·
צעקו קמ׳ ויי׳ שמע ·
צעקים ויאמר מה עשית קול דמי
צעקים ואת מתכנת הלבנים ·
קרבו ואתם הרי ישר׳ ענפכם ·
קרבו כי קרבו כתנור לבם·
קרבת ואתי יום יום ידרשון·
קרבת ואני קרבת אלהי׳ לי טוב
רעי ויאמר אברם אל לוט·
רעי חי אני נאם אדני אלהים·
רעה עודנו מדבר עמם ·
רעה שן רעה ורגל מועדת ·
שלחוני ויאכלו וישתו הוא ·
שלחוני ויאמ׳ אליהם אל תאחרו
שלוחים פרעה מלך מצרים עלח
שלוחים לבן תתני שלוחים ·
שמור וירם הטבח את השוק ·
שמור יש רעה חולה ראיתי ·
שמרים ליל שמורי׳ הוא ב׳ בפסו׳
תמתי אני ישנה ולבי ער ·
תמתי אחת היא יונתי תמתי ·
תמתי חלילה לי אם אצדיק·
תמתי ישקלני במאזני צדק·

א״ב מן חד וחד לעיל

תמצא במערכת אות הה״א כי שם כיתה דמשמשת ה׳ בסוף תיבותא ·

א״ב מן ב״ב מן ג׳ אתין

אדר ואתמול עמי לאויב יקומם ·
אדר ויאמר יי׳ אלי השליכהו ·
בכת ולא אחר הנער לעשות
בכת והה׳ יי׳ באויב בלע ישר׳
גוה ואם לא תשמעוה ·
גוה כי השפילו ותאמר גוה·
דמי ועתה אל יפל דמי ·
דמי ארץ ארץ אל תכסי דמי
השב והוא עם בוזי ושסוי ·
השב אל תערה·
ובר נקי כפים ובר לבב ·
ובר ותאמר זך לקחי ·
זקן ויאמר אברהם אל עבדו
זקן בשמן הטוב על הראש ·
חרש ובקבקר חרש וגלל ·
חרש וישלח יהושע בן נון מן ·
טרף ותבא אליו היונה ·
טרף לכו ונשובה אל יי׳ כי הוא
ישק אתה תהיה על ביתי ·
ישק שפתים ישק משיב·
בהר כי כהר פרצים יקום יי׳ ·
כהר שיר המעלות הבטחים ·
לקש והיה בית יעקב אש ·
לקש לא יבריחנו בן קשת ·
מהר וישמע עלי את קול ·
מהר צעה להפתח·
נקם והבאתי עליכם חרב·
נקם ויקרא שמשון אל יי׳·
סלא ויקומו עבדיו ויקשרו׃

סלח כל אבירי יי׳ ·
ענו אז ישיר ישראל ·
ענו ליי׳ בתודה זמרו ·
פתח כי יהרי פתח ויענני ·
פתח נשבימה לכרמים ·
צלם אנת מלכא חזה הוית ·
צלם נבוכד נצר מלכא עבד ׃
קים לקים את ימי הפורים ·
קים ומאמר אסתר קים ·
ראם ויאמר יעקב כאשר ראם
ראם ויהי כאשר ראם צדקיהו
שתה ובעת מותה ותדברנה ·
שתח גם צפור מצא בית·
תחי ויחגרו שקים במתניהם ·
תחי נפשי ותהללך ׃

כ״ו פסוקי׳ אית בהון כל הא״ב סימ׳ נמסר ביחזקאל סי׳ ל״א·

אב

ואביו ט׳ וסימ׳ נמסר בסדר וישלח ׃
ולאביו נ׳ וסימניהון נמס׳ בשמואל א׳ ריש סימן י״ד ·
אביהו ז׳ וסימניהו׳ בלשון תרגום אתתא רגזת מן ביתא חזיא מלכא ודקרה ברישה וביאורם נמסר בשפטים סוף סימן י״ד ובזכריה סימן י״ג ׃
אבתיו לאבתיו ז׳ בהור׳ וחסר׳ וסימניהון נמסר בסד׳ במדבר ·
אבותיו ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן כ׳ ותלים סימן מ״ט·
אבותי ז׳ מל׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן כ״א ·
אבותיך ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בסדר ויצא וירמיה סימ׳ ל״ד ומשלי סוף סי׳ כ״ב ·
אבותינו ח׳ מל׳ וסימניהון נמסר בירמיה סוף סימן י״ד·
אבותם ב׳ מל׳ בתורה וכל נביא׳ וכתובי׳ דכו׳ מל׳ במ״ה וסי׳ נמסר בסדר במדבר ובמלכים ב׳ סוף סימן י״ז ונחמיה סימן ז׳·
אבותיהם ד׳ מל׳ בנביאים וסימני׳ נמס׳ במלכים א׳ סימן י״ד וכל כתובי׳ דמ׳ מל׳ במ״י ח״ס וסימניהון
וימעלו באלהי׳ אבתיהם ·
ואלה משפחות הלוי ·
ואחיהם לתלדותם ·
ואבתיהם על מחנה יי׳ בדה״ה ·
ובני מושי מחלי בדה״ה·
ומקוה אבתיהם יי׳ ·
ויאמר

חמותי ראיתי אור ודגש מבטל קמץ כאשר אבאר בע״ה ומכלל השניים הנקמצים יבאו מלות ויסר את אופן מרכבותיו ויכר אותו בחרט אל תכר את מואב והטעם מפני שהם מבנין הכבד הנוסף והיה ראוי להיות ויכר ויסר רק שאות ר״ים גורמת בהם לשנותם ודי אם תשנם להעלותם מדרגה אחת מפתח קטון לגדול אבל ויסר אלים האהלה שהוא מבנין הקל קמוץ כמשפטו אמנם במלת ויקם וישב ודוגמתם מן השניים אין לנו טעם לקמצותם כמו בקם סב רץ אשר בארתי טעמם למעלה על כן נראים דברי

מערכת אות האלף

רבי יהודה בן חיוג אביר הרייקנים אמר אמר כי ויקם ושב סופי פעולתם המה חטף קמץ ודרך הספרים לנקוד קמץ תחת קמץ חטף במקום שיש אחריו מבטלי קמץ וסוף
פעלה אחר מתבטליו הוא ועוד דבר אחר הזקיקו לומר כן כי שאל מה זה כי בכל שאר הגזרות וי"ו יו"ד של ויפעל נוסף על הבוי כמו שמור ושמור יסוב ויסוב ובשניים נוספים
על פעל עבר ועוד כי ברוב שתי הברות של אה רבועות והכניסה לעיל הברה שניה כפתחת ופה נקמצות על כן אמר כי ויקם ורעיו הם חטף קמץ ועתה נוספים וי"ו יו"ד על

ויאמר דוד לכל הקהל ·
ואתה השמע מן השמים דד"ה
ואמרו על אשר עזבו ·

אבתיכם כל אורי חסרים במ"א מל' וכו' וסי'
נמסר בסדר שמות ע"ש ·
יהושע כולם מלאי ·
שפטים כולם מלאי' במ"א חס' וסי'
ויעל מלאך יי' מן הגלגל ·
שמוא' כולם מלאי' במ"ב חס' וסי'
ואשפטה אתכם לפני ·
כאשר בא יעקב מצרימה קדם' דפסו ·
מלכים כולם מלאי' במ"א חס' וסי'
ויער יי' ·
ישעיה כולם חס' במ"א מל' וסי' ·
ועל עונותיכם ועונות אבותיכ' ·
ירמיה כולם מלאי' במ"ב חס' וסי'
ואשלח אליכם דאריך ·
מפני רעתם ·
יחזקאל כולם מלאי' במ"ב חס' וסי'
וישבתם בארץ ·
ונחלתם אותה ·
וכל תריסר חסרי' במ"ג וכל כתו' מל' במ"ג וסי' בהושע סימן ח' ·

אביהם ג' בנקבות וסימני' נמס' בסדר פנחס ·

אביהן ז' וסימניהון נמסר בסדר וירא ·

ואבדה ג' וסימניהון ואבדה שארית פלשתי' ·
ואבדה חכמת חכמיו ·
ואבדה תקותינו ·

תאבדון ד' וסימני' בסדר ואתחנן ·

לאאבה ג' וסימניהון נמסר בסדר עקב ·

אביב ג' וסימניהון אביב קלוי ·
כי השעורה אביב ·
ואבא אל הגולה תל ·

אביחיל ד' וסימניהון צוריאל בן אביחיל ·
אביחיל בן אליאב בן ישי ·
ובהגיע תר אסתר ·
ותכתב אסתר המלכה ·

וב' אביהיל וסי' ושם אשת אבישור ויקח לו רחבעם ·

אביונים ג' חסרים וסימ' נמסר בתלים סי' קס ואיוב סימן כ"ד ·

אבל ג' וסימ' נמסר בישעיה סימן כ"ד והושע סימן י' ·

אבלה ה' וסימניהון שמה לשממה אבלה ·
אבלה יהודה ושעריה ·
כי מפני אלה אבלה ·
שוד שדה אבלה ·
אמללה נבלה תבל ·

ויתאבל ד' וסימניהון ויתאבל על בנו ·
המלך על אבשלום ·
אפרים אביהם ·
ימים רבים דדברי הימים ·

כל לשון אבל על במ"ה אל וסימניהון נמסר בקהלת סימן ז' ·

באבן ג' וסימ' נמסר בסדר מסעי ועיין בסדר משפטים ·

אבנים ד' דקדים לעצים וסי' נמסר בסדר מצורע ·

רגימה אבן ה' וסימניהון ונמס' בסדר אמור וד"ה ב' סימן כ"ד ·

ואברהם ה' ראשי פסוקים וסי' נמסר בסדר וירא ·

אברהם יצחק וישר' ד' דסמי' וסימניהון נמסר בסדר כי תשא ·

אבשלום י"ד חס' וסימ' נמס' בשמוא' ב' סימן י"ז ועזרא סימן ו' ·

לאגם ג' פתחין וסימניהון נמס' בישעיה סי' ל"ה ·

אגמון ג' חס' בלישנהון וסימני' נמס' באיוב סוף סימ' מ' ·

אדין ט' בטעם וסי' נמסר בדניאל סי' ו' ·

אמ' המגיה אמנם חזינא מסרתא אחריתי בשניא וז"ל

אדין ט' בטעם וסימניהון עללין כל חכמי ·
נפל על אנפוהי ·
שגיא מתבהל ·
חזו בעין עילא ·
די לא נהשכח לדניאל דנה
סרביא ואחשדרפניא אילן הרגשו
קריבו ואמרין קדם מלכא ·
אזל מלכא להיכליה ·
אדין תתני פחת · עכ"ל

ואכן חזינ' בכולהו ספרי דויקני ואחריני דהוו קדמנא וכלהו כלשנא דמסרתא קמא הוו ובכל חד' מנהון מאדין דלישנא קמא הוה כמס' עליו ט' בטעם ודוק · עכ"ל המגיה ·

כל רפ"ד דניא"ל באדין במ"ג
אדין וסימניהון

לביתיה אדין דניאל לביתיה אזל ·
בחזוא אדין לדניאל בחזוא די ·
אריוך אדין אריוך בהתבהלה ·
רבי אדין מלכא לדניאל רבי ·
תוה אדין נבוכד נצר מלכ' תוה
שמיה אדין דניאל די שמיה ·

זיוהי אדין מלכא זיוהי שנוהי ·
עללין אדין עללין כל חכימי ·
מתבהל אדין מלכא בלשצר סגיא ·
כדי אדין מלכא כדי מלתא שמע
אזל אדין אזל מלכא להיכליה ·
מליל אדין דניאל עם מלכ' מליל
צבית אדין צבית ליצבא על ·

ומן ביה בלליא קטיל בלשצאר עד בעה ומתחנן קד' אלהיה דכו' רפ אדין וכל עזרא ר"פ דכו' אדין במ"ג באדין וסי'

בטלת באדין בטלת עבידת ·
קמו באדין קמו זרובבל בן ·
דריוש באדין דריוש מלכא ·

באדין ה' בטעם בדניאל וסימניהון נמסר בדניאל סימן ג' ·

אדם י' ר"פ וסימניהון נמסר בסדר תזריע ·

לאדם ולאדם י"ג וסימניהון נמסר באיוב סימן ל"ג ·

לאדם ה' וסימ' בלשון ארמי ליבא דידע עקא ב בפומיה אמר ובאורם נמס' בסדר שמות וירמיה סוף סימן י' וצפניה סוף סימן א' ·

ואדם ט' וסימניהון נמסר במשלי סימן ג' וסי' ב' ואיוב סימן ל"ד ·

בני האדם ו' וסימניהון נמס' בתלים סימן ג' ·

בני אדם ט' וסימניהון נמס' במשלי סי' ט"ו וע"ש מה' דקה"נא ·

באדם ד' וסימ' נמסר בסדר תזריע ומשלי סימן כ"ג ·

כאדם ג' וסימ' נמסר בהושע סימן ו' ·

מאדם עד בהמה ד' וסימ' נמסר בסדר במדבר סיני ·

על האדם ג' וסימניהון ויצו יי' אלהים ·
ויפל יי' אלהים תרדמה ·
ורבה היא על האדם ·
וכל על האדם ועל הבהמ' דכו' ·

בן אדם לא' בטע' זקף גדול וסימני' את אשר תמצא אכול ·
עבור בתוך העיר ·
לבית ישראל ·
שים פניך קדמאה ·
בן אדם עמך דהך ·
בן אדם הראה ·
אלה האנשים ·
בתוך מרי ·
הלא אמרת ·
לחמך ברעש תאכל ·
הנבא אל נביאי ·
הגפן מכל עץ ·
הודע את ירושלם ·

חוד חידה ·
חרב חרב חרב ·
למען למוג לב ·
לא מטהרה היא ·
התשפט את ·
לקח את בני ·
אל בני עמון ·
חתם תכנית ·
שים פניך אל צידון ·
שים פניך אל פרעה ·
הלילו הה ליום ·
זרוע פרעה ·
ואל המונו ·
נהה על המון ·
רועי ישראל ·
על הר שעיר ·
תחתונה ·
יבשו עצמותינו ·

ובן אדם ד' וסימ' נמסר בסדר בלק ·

אדמה י"א וסימני' נמסר ביואל סימן ב' ודברי הימים ב' סימן כו ·

והאדמה ג' וסימני' נמס' בסדר עקב ·

אדמתי ג' וסימ' נמס' באיוב סוף סימ' ל"א ·

אל האדמה ו' וסימניהון

בזעת אפך תאכל לחם ·
והשבתיך אל האדמה ·
כי אביאנו אל האדמה אשר ·
ואתה תשמע השמים דמלכים ·
וחבירו דדברי הימים ·
ואשלח אליכם את כל עבדי ·

על אדמת ה' וסימניהון בן אד' מה המשל ·
מה לכם אתם משלים ·
בן אדם ישבי ·
בן אדם הנבא על גוג ·
והיה ביום בא גוג ·

אל אדמת ח' וסימניהון נמסר ביחזקאל סימ' י"ב ·

על אדמתם ד' וסימ' נמסר ביחזקאל סי' ל"ו

זה השער לזו"

אדני ודיא ק"לד ז' מנהון לאדני וסי' נמסר בישעיה רישס' ב"ח ושאר ד"ין סימניהון ·
מצאתי ויאמר אדני אם נא
לוט ויאמר לוט אלהם אל ·
הואלתי ויען אברהם ויאמר ·
הואלתי ויאמר הנה נא הואלתי ·
ואבימלך לא קרב אליה ויאמר ·
שלח נא ויאמר בי אדני ·
איש דברי' ויאמר משה אל יי' ·
וישב משה אל יי ויאמר אדני למה הרעתה תני' דפסוק ·
מקדש תביאמו ותטעמו תני' דפסו' ·
ילך ויאמר אם נא מצאתי חן ב' בפסו' ·

הפוי כי שורק וחטף קמץ אחים ורעים בכל מקום כמו וכדיין ירון ושמח כמו ירון וכן ימוב כמו ימוב וכהכה רבות ולפי שהטגינה לעיל הוא בחטף קמץ שאילו היתה לרע
תהיה בחולם כמו הים ראה ויכם כי לעולם לא יבא חטף קמץ באות שהטגינה בו וסוף פעולה שאמרתי המבטל קמץ הוא סוף טרם הפעולה אבל אם בסופה וי"ו או מ"ם או
נון שמוש לא יבטלוהו כמו ואוכלינוכו יפה רודפיו בוניו מ"ם כמו רודפם שומרם נ"ון כמו רדפן שמרן אבל אם הם טרם אז יבטלוהו כמו ויכו ויקו מ"ם שתם חתם כ"ון

מערכת אות האלף

נתן חכן אבל ורחל נבבתם והיה תפלתם הגבה כבריתם כפני מרפתם אם כלם נפתחים על פי המסורת בם וכע׃

עוד יבא מכלל סוף פעולה ויקר אלהים אל בלעם ע״פ המסורת אף הר׳ מנוחל הנקדן אומר כי כן משפטו יען כי הי״וד בנון כפעל ודגשות הקוף יוכיח והיה ראוי ויקרה ונקמצה הקוף בעבור חסרון הה״א כאשר עשו במלת ועשת את התבואה והרבת את שבתותיה כאשר אבאר במקומו ואין לדקדק על זה ומלות ועל

יגדל ועתה יגדל נא כח אדני׃
מה אמ׳ כי אדני מה אמ׳ אחרי׃
במה ויאמ׳ אליו בי אדני במה׃
ויעתר מנוח אל יי׳ תנינ׳ דפסו׳׃
וייקץ שלמה והנה חלום׃
וייטב הדבר בעיני אדני כי׃
ויתן ויקבץ מלך ישראל את׃
והשמיע ואדני השמיע אל מחנה׃
חרפת ביד מלאכיך חרפת דמלכי׳
ושפח אדני קדקד בנות ציון׃
יסיר ביום ההוא יסיר אדני׃
רחץ אם רחץ אדני את צאת׃
ואראה בשנת מות המלך עזיהו׃
את קול ואשמע את קול אדני
עד מתי ואמר עד מתי אדני׃
יתן לכן יתן אדני הוא לכם׃
יגלח ביום ההוא יגלח אדני׃
מעלה ולכן הנה אדני מעלה׃
דבר שלח אדני ביעקב׃
ישמח על כן על בחוריו׃
יבצע והיה כי יבצע אדני׃
יוסיף והיה ביום ההוא יוסיף׃
המצפה כי כה אמר אדני אלי לך׃
מצפה ויקרא אריה על מצפה׃
בעוד כי כה אמ׳ אדני אלי בעוד
נגש ויאמר אדני יען כי נגש׃
לחם צר ונתן לכם אדני לחם׃
חרפת ביד עבדיך חרפת׃
עשקה כסיס עגור בן אצפצף׃
עליהם אדני עליהם יחיו׃
שכחני ותאמ׳ ציון עזבני יי׳ תנינ׳ דפסו׳׃
ואמרו בני עמך לא יתכן דרך׃
ואמרתם לא יתכן דרך׃
ואמרו בית ישראל לא יתכן דרך
ואמרתם לא יתכן דרך׃
החרה בן אדם הנבא ואמרת׃
רחבת לכן כה אמר אדני בכל׃
אנך כה הראני והנה אדני נצב
אנך ויאמר יי׳ אלי מה אתה׃ רואה תנינא דפסוק׃
המזבח ראיתי את אדני נצב׃
מהיכל שמעו עמים כלם תנינ׳ דפסו׳׃
ירושנה הנה אדני יי׳ ירושנה׃
מחללים ואתם מחללים אותו׃
ילעג יושב בשמים ישחק׃
אמרתי ליי׳ אדני אתה׃
אתחנן אליך יי׳ אקרא תנינ׳ דפסו׳
העירה והקיצה למשפטי׃
כמה אדני כמה תראה׃
ראית יי׳ אל תחרש תנינ׳ דפסו׳
ישחק אדני ישחק לו כי ראה׃
נגדך אדני נגדך כל תאותי׃
הוחלתי כי לך יי׳ הוחלתי תני׳ דפסו׳
חושה לעזרתי אדני תשועתי׃
תוחלתי ועתה מה קויתי אדני׃
יחשב ואני עני ואביון אדני יחשב
תישן עורה למה תישן אדני׃
שפתי אדני שפתי תפתח׃
בסמכי הנה אלהים עזר לי אדני׃
בלע אדני פלג לשונם׃
בעמים אודך בעמים אדני קדם׃

תהרגם אל תהרגם פן ישכחו׃
ולך אדני חסד כי אתה׃
ישמע און אם ראיתי בלבי׃
המבשרות אדני יתן אמר׃
רבותים רכב אלהים רבותים׃
יעמס ברוך אדני יום יום׃
מבשן אמר אדני מבשן׃
במקהלות ברכו אלהים אדני׃
ממלכות הארץ שירו לאלהים׃
כאלום מהקיץ אדני׃
צרתי ביום צרתי אדני דרשתי׃
יזנח הלעולמים יזנח אדני׃
כישן וייקץ כישן אדני׃
חרפוך והשב לשכנינו שבעתים׃
חנני אדני כי אליך אקרא׃
שמח נפש עבדך כי אליך׃
וסלח כי אתה אדני יי׳ טוב׃
אין כמוך באלהים אדני ואין׃
כל גוים אשר עשית יבאו׃
אודך אדני אלהי בכל לבבי׃
ואתה אדני אל רחום וחנון׃
חסדיך איה חסדיך הראשונים׃
חרפת זכור אדני חרפת עבדיך׃
מעון תפלה למשה איש האלהים
נועם אדני אלהינו עלינו׃
מחץ אדני על ימינך מחץ׃
עונות אם עונות תשמור יה׃
קשובות אדני שמעה בקולי׃
ויתן אדני בידו את יהויקים׃
ואתנה את פני אל אדני׃
ואתפללה אל יי׳ אלהי ואתודה׃
הצדקה לך אדני הצדקה ולנו׃
צדקתיך אדני ככל צדקתיך׃
למען ועתה שמע אלהינו אל׃
שמעה אדני שמעה׃
הקשיבה אדני הקשיבה ב׳ בפסו׳ קדמ׳ ובתר׳ שמעה והקשיבה׃
הוצאת ועתה אדני אלהינו אשר׃
נשקד עול פשעי בידו׃
סלה כל אבירי אדני בקרבי ב׳ בפסו׳׃
יעיב איכה יעיב באפו אדני׃
בלע אדני ולא חמל׃
היה אדני כאויב בלע׃
זנח אדני מזבחו נאר קדמ׳ דפסו׳׃
צעק לבם אל אדני׃
רני קומי רני בלילה לראש׃
במקדש ראה יי׳ והביטה תני׳ דפסו׳
יזנח כי לא יזנח לעולם אדני׃
לעות אדם בריבו אדני׃
ותהי מי זה אמר ותהי אדני׃
רבת אדני ריבי נפשי׃
אנא אדני תהי נא תנינ׳ דפסו׳
בעצת ועת נכרת ברית לאלהינו
זכורד וארא ואקום ואמר אל׃
לאדם ויאמר לאדם הן יראת׃

אמר המגיה המעתיק חזו״א טיכו״א בנס״חי בח״ה כסחא הוה כתיב אר״כי טמעה וגו׳ ב׳ בפסוק קדמ׳ ובתרא ובאחר״כא הוה כתיב ג׳ בפסו׳ אמ״נם לפום נסחא דמני כל תנ׳ לא קשה

מידי דמכינא מכוון קל״ד ולנסח׳ דלא מני כי אם ב׳ קמה טובא דחם׳ חד ובמנינ׳ דפסוקיא כולהו מכוונ׳ דלא מני חד טפי ממה דמני חבריה ולא מייתי מה דלא מייתי חבריה ומיהו לא ידענא לאוכוחי אם חד מנהון ב׳ בפסו׳ או חס׳ מידי עכ״ל׃

בי אדני ה׳ דסמי׳ וסימני׳ נמסר בסדר שמות ושפטים סימן י״ג׃
אדני יי׳ ח׳ כתו׳ כן ד׳ מנהון בתורה וסימניהון נמסר בסדר לך לך ובתלים סימן ס״ט וכל נביאים דכו׳ אדני יי׳ כתיבין בֿמח יי׳ אלהים וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן י״ט וחל ופיהון יי׳ אדני ה׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן קמ״א׃
יי׳ אלהיך ו׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן ב׳׃
כיי׳ ד׳ וסימניהון נמסר בסדר וארא ובתלים סימן קי״ג׃
ומיי׳ ד׳ וסימניהון נמסר במשלי ריש סימן י״ו וסוף סימן כ״ט׃

ויי׳ ח׳ בטע׳ גרשיים וסימני׳
ויי׳ אמר אל אברם׃
ויי׳ האמירך היום׃
ויי׳ נתן את חן העם׃
ויי׳ הוא ההלך לפניך׃
ויי׳ אמר אל אחיה׃
ויי׳ חפץ דכאו החלי׃
ויי׳ מציון ישאג׃
ויי׳ ברך את אדני׃
ויי׳ ו׳ בטע׳ בריש פסוק וסימניהון נמסר פרשת וירא ובמלכים א׳ סימן ה׳ וסוף איוב׃
ליי׳ אלהינו ט׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמות׃
אדוני ז׳ מל בריש׳ וסימניהון בריש מלאכי׃
יי׳ שמו ו׳ וסימ׳ יי׳ איש מלחמה׃
יצר אותה להכינה׃
הקורא למי הים׃
עשה כימה וכסיל׃
וחברו׃
הבונה בשמים מעלותיו׃

ויי׳ ה׳ ראשי פסוקים בספר בראשית וסימניהון
ויי׳ אמר אל אברם׃
ויי׳ המטיר על סדם׃
ויי׳ אמר המכסה׃
ויי׳ פקד את שרה׃
ויי׳ ברך את אדני׃

מיי׳ ג׳ וסימניהון מיי׳ יצא הדבר׃
ואביו ואמו לא ידעו׃
כי מיי׳ היתה לנו׃

יי׳ האלהים ו׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סי׳ כ״ב׃
יי׳ אלהי השמים ו׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויהיו חיי שרה׃
יי׳ אלהי אבתם ד׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן ב׳׃
לאדניהם ז׳ כפקין א׳ בליש׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר וישב ובתלים סימן קל״ו׃
האדון יי׳ צבאות ה׳ וסימ׳ נמסר בישעיה ריש סימן ג׳׃
אדני ד׳ בקריאה וסימני׳ בבקץ ומלכים א׳ סימן י״ו׃

יי״א זוגין מיחדין חד לא נסיב וחד נסיב ו׳ ובתריהון יי׳ וסי׳
ענן יי׳ כי ענן יי׳ על׃
וענן יי׳ עליהם יומם בנסעם׃
שמי יי׳ לכן הנני מודיעם׃
ושמי יי׳ וארא אל אברהם׃
ברא יי׳ עד מתי תתחמקין׃
וברא יי׳ על כל מכון הר ציון׃
הפיצך יי׳ ושב יי׳ את שבותך׃
והפיצך יי׳ בכל העמים׃
לא יי׳ אם כמות כל האדם׃
ולא יי׳ לולי כעס אויב׃
יש יי׳ ויקץ יעקב׃
ויש יי׳ ויאמר אליו גדעון׃
מלך יי׳ וחפרה הלבנה׃
ומלך יי׳ ושמתי את הצולעה׃
הקים יי׳ וכי הקים יי׳ להם׃
והקים יי׳ לו מלך על ישראל׃
זרוע יי׳ עורי עורי לבשי׃
וזרוע יי׳ מי האמין לשמועתנו׃
נודע יי׳ משפט עשה׃
ונודע יי׳ למצרים וידעו׃
הושיע יי׳ עתה ידעתי כי׃
והושיע יי׳ את אהלי יהודה׃
מ׳ מלין יחידאין נסבין ו׳ ואינון קריבין לאדכרה וכל חד וחד לית להון זווגא וסימני׳ נמסר בריש שמואל׃

חדמן י״א זוגין מן ב״ב נסבין ו״ו בריש תיבו׳ ובתריהון אדכרה וסימנהון
והפלה יי׳ בין מקנה ישראל׃
ועל יי׳ ראשיה בשחד ישפטו׃
ועשה יי׳ להם כאשר עשה לסיחון
ומן יי׳ כה אמר יי׳ ארור הגבר׃
ואני יי׳ אהיה להם לאלקים ועבדי דוד׃
תתנה יי׳ אלהך בידך והבית׃
ונתנך יי׳ והיה אם שמע תשמע׃
ויתן יי׳ גם את ישראל עמך׃
ויראת יי׳ ונחה עליו רוח יי׳׃
וברכך יי׳ לא יקשה בעיניך׃
והותירך יי׳ לטובה בפרי׃
והפלה

ויעם שנפתחים אף כי הם ראויים להיות ויעלה ויעשה מפני כי בחסרון הה״א ראויין להיות לולי אות הגרון בפתח קטן כמו ויבן ויקן ודי לאותיות הגרון אם תמנס להעלותם מדרגה אחת מפתח קטן לפתח גדול וכן במה אכף לדברי בעל חיוג כי דינו אכפה ולדברי אבן גנח הוא פתח כי אמר שהוא מבעלי הכפל בשקל ירך ימק וכן ותחן לארבע רוחות השמים בקמץ שהוא כמו ותחכם עוד יבאו מכלל סופי פעולה אתנחת וסו׳ פסו׳ המהפכים בכל מקום הפתח לקמץ כמו פקד את שרה כאשר אמר ובאמם

מערכת אות האלף

סמך רק אותם המכונים במסורת אתנחתא וסוף פסוק כפתחים ויבאו מכלל אתנחתא וסוף פסוק ויאמר וילך כי כפתחים הף באתנח וסוף פסוק ואמר רבי אברהם אבן עזרא הטעם כי לולי האתנח וס״פ היתה הסגולה לעיל וסוף המלה בפתח קטן והאתנחתא וס״פ גורמין להוריד הסגולה מלרע ודי אם ישכוהו עוד למדרגה שניה ולהפוך הפתח קטן פרזון גדול אף למדרגה שלישית אין בהם כח לשנותו ולהפוך עוד הפתח לקמץ גדול כי מכינו כח האתנח וס״פ לשנות משני דרגות דברים המלה ממשכתה כמו חדלו לפתח.

והפלה יי׳ את מכתך ואת ·
ועל יי׳ אולת אדם תסלף דרכו ·
ועשה יי׳ צבאות לכל העמים בהר·
ומן יי׳ ויאמר דוד לכל קהל ישראל ·
ואני יי׳ וידעתם כי בקרב ישראל
ונתנה יי׳ ואתם תקומו מהאורב ·
ונתנך יי׳ לראש ולא לזנב ·
וקן יי׳ ויקבץ מלך ישר׳ דמלכי׳
ויראת יי׳ תחת כי שנאו דעת ·
וברכך יי׳ אשר אנכי מצוך היום לאהבה ·
והותירך יי׳ אלהיך בכל מעשה ידיך·

ורוח יי׳ ג׳ וסימ׳ נמס׳ בשפטים סימן ו׳ ·
ובשם יי׳ ג׳ וסימני׳ נמס׳ בתלים סי׳ קי״ו ·
בהר יי׳ ג׳ וסימניהון נמס׳ בסדר וירא ·
מצות יי׳ ג׳ וסימ׳ בלשון תרגום לא שבקתון שמואל בזוהרא · וביאורם נמסר ביהושע סי׳ כ״ב ·
ג׳ פסוקי׳ רישיהון וסופיהון אזכרה וסימניהון נמסר בסדר וילך·
ועתה יי׳ אלהים ג׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן מ״ח ·
ולכן כה אמ׳ יי׳ אלהי ישר׳ ג׳ וסימניהון
הנני מביא·
על הרעים·
אל העיר ·
אמר יי׳ ג׳ ראשי פסוקים וסימני׳ נמסר בתלים סימן ס״ח ·
אתה יי׳ ג׳ ר״פ וסימני׳ נמסר בתלים סימן י״ב ·
ודרשו יי׳ ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן נ״ה ותלים סימן ק״ה ·
באזני יי׳ ג׳ וסימניהון
ויהי העם כמתאוננים
כי בכיתם באזני יי׳ ·
וישמע שמואל את כל דברי העם
עבדת יי׳ ג׳ וסימניהון נמסר בסדר בהעלתך וביהושע סימן כ״ב ·
מקדש יי׳ ג׳ וסימניהון נמסר בסדר חוקה·
וידבר יי׳ אל משה במדבר סיני ג׳ וסימניהון
וידבר יי׳ אל משה ריש סיפרא ·
פקד את בני לוי ·
ויעשו בני ישראל את הפסח ·
כי פי יי׳ דבר ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן מ׳ בראש ·
ויאמר יי׳ אל אהרן ג׳ וסי׳ נמסר

בסדר שמות ·
בשם יי׳ אלהינו ג׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סימן כו׳ ומיכה סי׳ ד׳ ·
והנה יי׳ ד׳ וסי׳ נמסר ריש סדר ויצא ·
כי פקד יי׳ ד׳ וסימ׳ נמסר ברות סימן א׳ ·
יברכך יי׳ ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר נשא ·
ויירא יי׳ ד׳ בתורה וסימני׳ נמס׳ בסדר בראשית
חג יי׳ ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר בא·
ברכו יי׳ ה׳ וסימ׳ נמסר בשפטי׳ ריש סי׳ ה׳ ·
זביחה לפני יי׳ ד׳ וסי׳
ושור ואיל לשלמים ·
וילכו כל העם ·
והמלך וכל ישראל עמו דמלכי׳ וחברו·
ויאמר לו יי׳ ד׳ וסימניהון לכן כל הרג קין ·
שלום לך·
קח את הפר ·
ונתתי את·
אמירה אלי יי׳ ד׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן ס״ד ·
כדבר יי׳ ד׳ בטעם וסימ׳ במלכים ב׳ ריש סימן כ״ד ·
וידבר יי׳ ד׳ בנבי׳ וסימניהון וידבר יי׳ אל יהוש׳ ·
ביד עבדיו הנביאים ·
וידבר יי׳ אל גד·
וידבר יי׳ אל מנשה ·
וכל אורית׳ דכו׳ ·
אני יי׳ מקדשכם ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר אמור ויחזקאל סי׳ כ׳ ·
דרוש ליי׳ ד׳ וסי׳
ויאכלו בני ישר׳ השבים מהגולה ·
עתה הנו לבבכם ונפשיכם דד״ה·
וירא ויתן יהושפט בד״ה ·
בדבר יי׳ ה׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ח׳ ·
בי יי׳ ה׳ וסי׳ נמסר בסדר שמות ·
עד יי׳ ה׳ וסימניהון נמסר בסדר ואתחנן וסוף ספר הושע ·
אני יי׳ אלהיכם ה׳ ר״פ וסימ׳
לתת לכם את ארץ כנען ·
ואולך אתכם קוממיות ·
אני יי׳ אלהיכם דציצית ·
בחקתי לכו דיחזקאל
ודבריהיה ·

מצות יי׳ אלהיכם ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר ראה ודברי הימי׳ א׳ סי׳ כ״ח ·
בעיני יי׳ אלהיך ד׳ וסימניהון
כי ידעתי אחרי ·
למען תשכילו את ·
שמר ושמעת
כי תשמע בקול ·
על פי יי׳ ביד משה ו׳ וסימני׳ נמסר בסדר נשא ·
וישאל דוד ביי׳ ה׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ ריש סימן כ״ג ·
ויאמר משה אל יי׳ ה׳ וסימ׳ נמסר בפרשת שמות ·
את דברי יי׳ ה׳ חס׳ כל וסימ׳ ויצא משה וידב׳ גשו הנה ושמעו ·
ובאת אתה וקראת ·
והשלחתי רעב בארץ ·
וישמע את דברי דד״ה·
האדון יי׳ צבאות ה׳ וסימני׳ אביר ישר׳ ·
מסיר מירושלם·
במשמניו רזון·
מסעף פארה ·
וסכרתי את מצרים·
והיה יי׳ ו׳ וסימני׳ ושבתי בשלום אל בית ·
וכי הקים יי׳ להם שפטים ·
לדין והיה יי׳ לדין ושפט ·
עמו והיה יי׳ עמו בכל אשר ·
מבטחו ברוך הגבר אשר יבטח ·
למלך והיה יי׳ למלך על כל ·
ראת יי׳ ו׳ וסימניהון המכהו והעם לא שב ·
לעזרה הוי הירדים מצרים·
לא יתנו מעלליהם לשוב אל ·
נבערו כי נבערו הרעים ·
אני ירא ויאמר אלהם עברי ·
יבקשו בימים ההם ובעת ·
ויאמר יי׳ אליו ו׳ ר״פ וסי׳ נמסר במלכים א׳ רי׳ סימן ט׳ ובסימן י״ט ·
נאם יי׳ אלהים ז׳ וסימני׳ נמסר בעמוס ריש סי׳ ח׳ וריש הושע ·
ודבר יי׳ ז׳ וסימ׳ נמס׳ במלכים א׳ ריש סימן י״ח ·
וידבר יי׳ ז׳ בטעם דרגא תביר וסימני׳ נמסר בסדר וארא ומלכי׳ ב׳ סימן כ״א ·
יאמר יי׳ ו׳ וסימניהון
למה לי רב זבחיכם ·
לכו נא ונוכחה יאמר יי׳ ·
ואמר כן יאמר ·
האני אשביר ולא ·
משוד עניים ·

ויאמר מיכיהו חי יי׳ ·
ויאמר יי׳ אל משה ואל אהרן ו׳ וסי׳ נמסר בסדר וארא ·
ויאמר יי׳ אל משה לאמר ו׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בסדר מטות ·
מלפני יי׳ ח׳ וסימ׳ נמסר ביונה ותלים סי׳ צ״ו ·
אני יי׳ אלהיהם ח׳ וסימני׳ נמסר בסדר תצוה ·
מעם יי׳ ט׳ וסימ׳ נמסר בסדר שפטים ·
וידבר יי׳ אל משה ט׳ חסרים לאמר וסי׳ נמסר בסדר כי תשא ·
כי אני יי׳ אלהיכם י׳ וסימני׳
ולקחתי אתכם לי לעם·
שמעתי את תלונת ·
והתקדשתם דשרצים ·
וחכרו דמולך ·
ומשפט אחד יהיה·
ולא תונו איש ·
לא תעשו לכם ·
לחם לא אכלתם ·
ואת שבתתי קדשו·
שכן בציון ·
וידעתם כי אני יי׳ י״א ס״פ בספר יחזק׳ וסי׳
ונפלל חלל ·
ולא תחוס ·
בחרב תפלו ·
והערים הנושבות ·
והרסתי את הקיר ·
וברותי מכם ·
ונתתי את רבה ·
שממות עולם ·
והרבתי עליכם אדם ·
ונתתי עליכם גידים ·
וב׳ וידעתן כי אני יי׳ וסי׳
וקרעתי את כספחותיכם ·
לכן שוא לא·
אני יי׳ אלהיכם י״ז ס״פ וסימ׳
במעשה ארץ מצרים ·
את משפטי תעשו ·
ושמרתם את משמרתי ·
קדשים תהיו ·
איש אמו ואביו ·
אל תפנו אל האלילים ·
וכרמך לא תעולל·
ובשנה החמשית ·
אל תפנו אל האבת ·
באזרח מכם ·
ובקצרכם את קציר ·
למען ידעו דרתיכם ·
כי לי בני ישראל עבדים ·
וביום שמחתכם · דציצת ·
ביום בחרי בישראל ·
ושלאחריו ·
שם יי׳ צבאות ד׳ וסימני׳ נמסר

סמך אל חדלו כי נהפך החטף לצרי וכמו עוד הדגש בלמ״ד וכן למוכס בבמת נפתח מבקר לערב יכתו לי ידמו ויחלו בענבוכך נתנו כי הוא כמו נתנו ושני כפירים נתעו ולא כדברי האומר אשר דגשות תי״ו תמורת למ״ד כמו כלתנו אך מסלסה דברים לא מכאנו וכן מלת וידר כמו ויאמר וילך גם שם דבר אינו בכלל סוף פעולה כמו דבר ביקר בשר אדם מקדם מלאך בא אל אוכס רהוטים ורבוקים ואין אות הה״ע באמצעיתם והסגולה מוקדמת כי אז הם כפתחים כאשר אבאר ומצאתי במסורת והנה עלת

מערכת אות האלף

זית טרף וחמר לטעמכור רעים מטיב ינעו והוא שפטו את ישראל יובאים מכלל סוף פעולה ואם הלכה כקבל כי במלת טרף טרף כפלאתי אם היה פועל היה לומ׳ טרפה ואבן עזרא אומר שהוא תואר והנה פירושו הנה עלה זית היה לטרף בפיה והוא שם דבר כמו בקר דבר וי״מ כי טרף כמו טרפי צמחה והטעם כפול כמו אדמת עפר׃

בשמואל א׳ סימן י״ז ·

את כל מצות יי׳ ג׳ וסימ׳ נמסר

סוף פרשת שלח לך ·

כה אמר יי׳ ד׳ בטעם בספר ישעיה וסימ׳ שם

בריש סימן נ״ו ·

בבית יי׳ ט״ל וסימ׳ נמסר בתלים סימן קל״ח ·

אמר המעתיק קש׳ לי שבכל ספרי המסרה מביא בכלל אלו הסימני׳ של בבית יי׳ ויעמד המלך על עמדו ויכרות ובפסוק ההוא לא נמצא לא בית יי׳ ולא בבית יי׳ ועוד מביא׳ ויעל המלך בית יי׳ דד״ה ובכל הספרים המדויקים תרויהון בית יי׳ דבפסוק ההוא הם בית יי׳ ולא בבית יי׳ כי אם דמלכים תניינא דפסוק ואם כשמיט אלו איכם כי אם כ״ח בבית יי׳ ולא ט״ל וכל ספרי המסר׳ מוני׳ ט״ל וכן נראה שלא כשתכבשו כולם ואם כאמ׳ שאחד מבית יי׳ שים בפסוק ויעל המלך בית יי׳ דד״ה הוא בבי׳ יי׳ איני יודע להוכיח איזה הוא אם הוא תניי׳ דפסו׳ כמו דמלכים או לא ופסו׳ ויעמד המלך על עמדו יעמד ג״כ בקשיא למה ה הביאוהו כל ספרי המסר״ה לא נאכס עכ״ל ·

על יי׳ ל״א וסימ׳ נמסר בתלים סימן ב׳ ודה״ב סימן י״ג ·

לכן כה אמר יי׳ כא׳ מהדי׳ וסימניהון

המטה אשר עלית שם ·
אל מלך אשור לא יבא ·
וחברו׳
אל אנשי ענתות ·
ואל העם הזה תאמר ·
לא שלחתים ·
אם תשוב ואשיבך ·
שאלו נא בגוים ·
אל יהויקים מלך ·
יען אברהם ·
הנני משלחך מעל ·
אל שמעיה הנלחמי ·
אלהי כל בשר הממני ·
לקרוא דרור ·
על יהויקים ·
הנני רב את ריבך ·
אל בית יעקב ·
אשתך בעיר תזנה ·
הנני השב ·
שבתי לירושלם קדם ·

ארון וארון ברית יי׳ כ״ז וסי׳

תסעו מהר יי׳ ·
ויעפילו לעלות אל ·
לקוח את ספר התורה ·
ויצו משה ·
ויכתב משה את ·
ויצוו את העם ·
וכל ישראל עברים ·
נכרתו מימי הירדן ·
ויהי באמר יהושע ·
נתקו כפות רגלי ·
וכל ישראל וזקניו ·
נקחה אלינו בשילה ·
וישלח העם · ושלאחריו ·
כי תרבו ופריתם ·
ויעזב שם ·
ויהי דוד בא ·
ויהי בעיר האלהים ·
נשקפה בעד החלון ·
מעלים את ארון ה׳ ·
תחת יריעות ·
להביא את ארון ·
בית מנוחה לארון ·
וסככים על ארון ·
אז יקהל שלמה ·
ויביאו הכהנים ·

וכל מלכים דכות כמ״א ארון ברית האלהים ·

ארון יי׳ כג״ וסימניהון

והיה בנוח כפות ·
ויאמר להם יהושע עברו ·
ויהי באשר תם כל ·
יובלים ושלאחריו ·
ויסב ארון יי׳ את העיר ·
וישכם יהושע בבקר ·
ושלאחריו ושבעה הכהנים ב׳ בו ·
ויקרע יהושע שמלתיו ·
וידעו כי ארון יי׳ ·
וישימו אשדדים ב׳ בפסו׳ ·
ויירא דוד את יי׳ ביום ·
ולא אבא דוד להסיר ·
ויהי כי צעדו נשאי ·
ודוד וכל בית ישראל ·
והיה ארון יי׳ בא ·
כי נשאת ארון יי׳ ·
ויעלו את ארון דמלכים ·
כי לא לשאת תנינ׳ דפסו׳ ·
ויקהל דוד ·
ויתן לפני ·

ומן ויהי ארון יי׳ בשדה פלשתים עד מיום שבת הארון דכו׳ כמ״א וסימ׳ ויאמרו אם משלחים ·

אמר יי׳ כ׳ סו׳ פסו׳ בנביא׳ וסי׳ נמס׳ בעמוס סי׳ א׳ ·

כה אמר יי׳ אלהי ישראל

כ״ח יחידאין וסימנהון ·

ואחר באו משה ואהרן ·
שימו איש חרבו על ·
בעבר הנהר ישבו אבתיכם ·
וישלח יי׳ איש נביא ·
אנכי העלתי אתכם ·
ויאמר אל בני ישראל ·
ויאמר נתן אל דוד ·
ויאמר לירבעם קח לך ·
אשר התפללת אלי דמלכי׳ ·
וחברו דישעיה ·
כד הקמח לא תכלה ·
ויקם ויבא הביתה ויצק ·
הנני מסב את כלי המלחמה ·
השלח אתכם אלי לדרשני דירמי׳
ותאמר אליהם כה דמלכי׳ ·
ותאמר להם כה דד״ה ·
הלוך ואמרת אל צדקיהו מלך יהודה ואמרת ·
אנכי ברתי ברית את אבתיכם

אשר שלחתם אתי אליו להפיל
כה אמ׳ יי׳ אלהי יש׳ עליך ברוך
ואל מלך יהוד׳ השולח אתכם דמלכים ·
וחברו דד״ה ·
ארור האיש ·
כל נבל ימלא יין ·
בתאנים הטובות ·
כתב לך את שם ·
קום קדש את העם ·

יי׳ אלהי צבאות י״ב וסימ׳ נמסר

בעמוס סימן ה׳ ·

אמר המעתיק אזיכא פלוגתא בינ׳ נוסחי ספרי המסרה בחד כתוב יי׳ אלהי צבאות י״ב ובחד כתו׳ י״ג אמנם לעניות דעתין נראה למימר דאינון י״ג ונסחא דכתיב י״ב טעות מדיקא חזינא דבמסר׳ ברוכת אחריתי כתי׳ הצבאות ד׳ וכד כתיתנא למנינא א אשכחנא דאינון ה׳ ובכלהו ספרי הוה כמסר על כל חד מניהו הצבאות ד׳ ואינון ה׳ ולא נראה למימר דטעו׳ כי אינכה נפל הטעו׳ בכל הספרים לכתוב ד׳ ואינון ה׳ אם כן חד מניהו איכו הצבאות אע״ג דבכלהו ספרי כתיב כל הני ה׳ הצבאות ולדעת המסר׳ לית׳ ונראה לן דהאי פסו׳ דבעמוס כי הנני מקים עליכם בית ישרא׳ נאם יי׳ וגו׳ איכו יי׳ אלהי הצבאות אלא יי׳ אלהי צבאות וזה דבהאי פסו׳ ההפרש שבין נסחי המסר׳ חד מני ליה גבי הכך וחד לא מני ליה וההוא ליסנ׳ דמסר דמני יי׳ אלהי צבאות י״ג הוה בטעו׳ וחסר ולא ידענא להוכחא מיניה ולא מידי ולא הוה לן זולתו כי אם ההוא דמני י״ב ולפום כן קשיא כולי האי והשתא אתי שפיר ג״כ עכ״ל

כה אמ׳ יי׳ צבאו׳ י״ו מהדין וסי׳ נמסר

בירמיה סימן כ״ה ·

נאם יי׳ צבאות כ״ז וסימ׳

ונבחר מות מחיים ·
מחל להרע ·
אשבור עלו מעל ·
לכן יפלו בנופלים ·
וקמתי עליהם ·
וטאטאתיה במטאטי ·
ונשבת מבצר מאפרים ·
תמוש ההוד התקועה ·
והבערתי בעשן רכבה ·
וגליתי שוליך ·
לכן חי אני ·
יען מה נאם יי׳
ועתה חזק זרבבל ·
לי הכסף ולי הזהב ·
והמקום הזה תנינ׳ דפסו׳ ·
אקחך זרבבל ב׳ בפסו׳ ·
שובו אלי קדמ׳ דפסו׳ ·
שבתי לירושלם ·
הנני מפתח פתוחה ·
תקראו איש לרעהו ·
הוצאתיה נאם יי׳ ·
כי יפלא בעיני ·
לא כימים הראשנים ·
אכרית את שמות ·
על רועי ·
כי כה אמר יי׳ צבאות ·

יי׳ אלהיהם ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת בא ·

כי כה אמר יי׳ אלהים י״ג וסי׳

אף כי ארבעת שפטי ·
ועשיתי אותך כאשר ·
הנני נתנך למגור ·
העלה עליהם קהל ·
יען כמחאך יד ·
הנני מביא אל צור ·
בתתי אותך ·
מקץ ארבעים שנה ·
חרב מלך בבל ·
ודרשתי את צאני ·
מצרים ירד עמי ·
העיר היוצאת אלף ·
בשובה ונחת תושעון ·

ויאמר יי׳ י״ב בטע׳ קדמא אזלא בספר במדבר סיני וסי׳ נמסר בסדר במדבר

אמר יי׳ להם ד׳ וסי׳ נמסר בתלים סי׳ ק״ו ·

ה׳ זוגין מתחלפין קדמא אלהי׳ תניין יי׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמי׳ ·

דבר יי׳ ביד משה ד׳ וסימ׳ נמסר

סוף פרשת וארא ·

ויאמר לה מלאך יי׳ ג׳ דסמי׳ וסימ׳ נמסר בסדר לך לך ·

יי׳ אדנינו ג׳ דסמי׳ וסי׳ נמסר ריש תלים סי׳ ח׳ ·

אני יי׳ כ׳ סופי׳ פסוקי׳ בספר ויקרא וסימ׳ נמס׳ בפרשת אחרי מות ·

אנכי יי׳ י״ב וסימניהון נמסר בסדר וישמע יתרו׳ ·

וידבר יי׳ אל משה ואל אהרן י״ב וסימניהון נמסר בסדר חקת התורה ·

בי אדני ז׳ וסימניהון נמסר בסדר ויגש ·

אדני ד׳ וסי׳ נמסר בסדר מקץ ·

לאדניהם ב׳ וסימניהון נמסר בסדר וישב ·

אדניה ח׳ וסימניהון נמסר בריש מלכים ·

אודת ג׳ כתוב בן וסימניהון נמסר בסדר וירא ·

אה

אהב ט׳ וסימניהון נמסר בשמואל ריש סימן א׳ ·

אהב ד׳ פתחין וסימניהון נמסר בסדר וישב ·

ויאהבה

עתה אדבר על הדגש

המבטל קמץ כמו דבר ידבר יסבר ודוגמתם ובאותיות שאיכם מבג״ד כפ״ת אם יבאו אחד מאותיו׳ בכ״לה ברא״ש התיבה ואות אחריה איכה מאותיות אה״ע אם התיבה מבוררת או אות בכ״לה בפתח ואות הסמיה נדגשת כמו בשמים במים להמים

מערכת אות האלף

חמים והדגש בא לחסרון הא ברוב כל תיבה מבוררת וכן כתיב יי בהסמים חסדך ותגיד על רעותיה אבל בין מים למים טמא לנפש וכן לבטוח לנבח קור וחום קיץ וחורף כלם במקום סבא לנפש למים וחוכם מבוררים על כן לא כרגמו וכקמצו וכן כל בזה לזה כזה כזאת כזאת לזאת לא כרגמו וכקמצו והטעם כי מלת זה וזאת לעולם מבוררת

ואהבה ב׳ וסימ׳ נמסר
בסדר חיי שרה׃

אהבו ד׳ וסים׳ נמס׳ בסדר
ויגש׃

ואהבי ד׳ וסימ׳ נמסר בהושע
ריש סימן ג׳׃

אהבוך ג׳ וסימ׳ נמסר בשמואל
א׳ סי׳ יח׃

אהוא ג׳ וסימניהון נמסר
בעזרא סימן ח׳׃

באהל ז׳ וסימ׳ וסי׳ בלשון
ארמי שרה עלת
בעננא דנשיא בקים׳ דארונא וביאו׳
נמסר בסדר חקת ושפטים סי׳ ה׳ ודה
ב׳ סימן ה׳׃

באהל ח׳ חטפין וסימניהון
בסדר חקה׃

האהלה ח׳ וסי׳ נמסר
בשפ׳ים סי׳ ד׳׃

אהלה ה׳ כתי׳ ה׳ וקרי׳ ו׳
וסימניהון נמסר בסדר נח׃

לאהל ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר
תרומה׃

לאהל ה׳ מיחרין וסים׳
נמס׳ בסדר תרומ׃

באהלים ד׳ וסימ׳ נמסר בספר
שפטים סימן ח׳
ויהושע סימן ז׳׃

לאהל מועד ה׳ וסימני׳ נמסר
בסדר אחרימות

ואת אהל מועד ה׳ וסים׳
בפרשת
אחרימות׃

לפני אהל מועד ז׳ וסימני׳
בפ׳ תצוה

מאהל ד׳ וסימניהון נמס׳
בריש סדר ויקרא׃

אהרן הכהן ג׳ בלישני׳
וסימניהון
ונתנו בני אהרן הכהן׃
ויצא הגורל׃
ולבני אהרן הכהן׃

אהרן ומשה ד׳ וסימניהון נמס׳
בסדר וארא׃

ואהרן ובניו ג׳ וסימני׳
ורחצו ממנו משה׃
והחנים לפני המשכן׃
ואהרן ובניו מקטירים׃

על אהרן ה׳ וסימניהון נמסר
בסדר תצוה׃

אבת ז׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר
בסדר אלה מסעי׃

אותה ג׳ וסים׳
בכורה אותה נפשי׃
ונפשו אותה ויעש׃
נפש רשע אותה רע׃

תאוה ג׳ וסים׳ ונתת הכסף
בכל׃
כי תאוה נפשך לאכול׃
ומלכת בכל אשר׃

אולים ה׳ חס׳ יוד קדמ׳ וסימ׳
נמסר סוף זכריה
סימן יא ותלים סימן קז׃

און ג׳ מל׳ וסימניהון נמס׳
בפרשת מקץ׃

אנו ג׳ חסרי׳ וסימני׳ בפרשת
תצא ונחמיה סימן ז׳׃

אונים ג׳ מל׳ וסימ׳
לחם אונים להם׃
ולאין אונים עצמה׃
מרוב אונים ואמיץ׃

ואולם ה׳ ר״פ וסימ׳ נמסר
בסדר וארא׃

אלם ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר במלכי׳
א׳ סימן ז׳ וכל צורת
הבית דכו׳ חסרים במה מלאים וסים׳׃
אל כתפות האולם׃
ועשויה אליהן׃
את הנשיא נשיא׃
ובא הנשיא דרך אולם׃
ובבא הנשיא דרך אולם׃

אומר ג׳ קמצין וסים׳
ויהיו בני אליפז
אלה אלופי בני׃
וחברו דה״י׃

אופירה ג׳ וסים׳ נמס׳
במלכים א׳ סוף
סימן כב ודה״ב׳ סוף סימן ח׳׃

לאור ז׳ וסים׳ נמס׳ בבראשית
ובסוף מיכה ושם התרגו׳

אורו ג׳ מלעיל
וסים׳
אורו מרוז ב׳ בפסו׳
אורו עיני כי טעמתי׃

ואור ג׳ קמצין
וסימניהון
הולך ואור׃
צר ואור חשך בעריפיה׃
כה אמר יי׃

אור הבקר ו׳ וסימניהון
לעזתי׳ לאמר׃
נרדה אחרי פלשתים׃
כי אם נותר לנבל׃
ולא הגידה לו דבר גדול׃
לא נעדר להם׃
ואנחנו מחשים וחכינו׃

אוריהו ג׳ וסימניהון
וגם איש היה מתנבא׃
וישמע אוריהו׃
ויוציאו את אוריהו׃

האת ג׳ חסרים
וסימניהון
והיה אם לא יאמינו ב׳ בפסו׳׃
ושמתי פדת בין עמי׃

האותות ג׳ מל׳ דמל׳ וסים׳
נמסר בסדר שמו׳
ובסדר תבא׃

אתתיו ג׳ וסים׳ נמסר
בתלים סימן קה׃

אז

ואז ד׳ וסימניהון נמסר
בסדר בא אל פרעה
ובריש יהושע ובירמיה ריש סימן לב׳

אזוב ג׳ מל׳ בתורה וסים׳ נמסר
בסדר בא אל פרעה׃

אזנים ז׳ וסים׳ נמס׳ בתלים
סימן קטו׃

אזני ח׳ וסימניהון נמסר
באיוב ריש סימן יג

אזנם ח׳ וסימניהון נמסר
באיוב סימן לו׳׃

באזני ח׳ קמצי׳
וסימניהון
אם לא כאשר׃
ומה קול הצאן באזני׃
ונגלה באזני יי׃
ושאננך עלה׃
וחברו דישעיה׃
אם לא בתים רבים׃
לאופנים להם קורא׃
אך אמרת באזני׃

באזנינו ז׳ וסימניהון
בכל אשר שמענו דשמואל׃
וחבירו דדברי הימים׃
כי באזנינו צוה המלך׃
שב נא וקראנה באזנינו׃
אבדון ומות אמרו׃
אלהים באזנינו שמענו׃

באזניכם ד׳ וסימני׳ נמסר
בפרש׳ כי תשא
ובמלכים ב׳ ריש סימן כג׃

באזניהם ח׳ וסי׳ נמסר בסדר
כי תשא ובמלכים
ב׳ ריש סי׳ כג׃

אזנו ז׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן קיו׃

אזנכם ה׳ וסימניהון
הטו אזנכם ולכו׃
כי שמענה נשים דבר יי׃
ושלח יי אליכם את כל עבדיו
ואשלח אליכם דאריך׃
משכיל לאסף האזינה׃

ובאזני ד׳ וסימניהון
אך שמע נא׃
וישלח המלך אחז׃
ועתה לעיני כל ישראל׃
ארתחששתא כתב׃

אזנך ט׳ חסרי׳ וסים׳ נמסר
במשלי ריש סי׳ ב׳׃

אזניך ב׳ מל׳ בכתובי׳ וכל
נבי׳ וכו׳ וסים׳ נמסר
בשמואל א׳ סימן כ׳ ותלים סימן קלא

באזני לז׳ וסימניהון
ויען עפרון החתי את אברהם
וידבר אל עפרון׃
וישמע אברהם אל עפרון׃
ויגש אליו יהודה׃
דברו נא באזני פרעה לאמר׃
ולמען תספר באזני בנך׃
דבר נא באזני העם׃
ושים באזני יהושע׃
ויקח ספר הברית׃
פרקו נזמי הזהב׃
במתאוננים רע באזני יי׳
כי בכיתם באזני יי׳
וידבר משה באזני כל קהל יש׳׃
השירה הזאת באזני העם׃
וידבר באזני זקני העיר דיהושע
קרא נא באזני העם דשפטים׃
דבר נא באזני כל בעלי שכם׃
ודבתריה וידברו אחי׃
וישמע שמואל׃
ויבאו המלאכים גבעת שאול׃
וידברו עבדי שאול באזני דוד׃
וידבר גם אבנר באזני בנימן
ב׳ בו׃
באזני העם אשר על החומה
דמלכים וחברו דישעיה׃
נקרא בספר משה באזני העם
דעזרא׃
באזני כסיל אל תדבר׃
מחזיק באזני כלב׃
וקראת באזני ירושלם׃
ויקרא צפניה הכהן את׃
וקראת במגלה אשר כתבת
ב׳ בו׃
ויקרא ברוך בספר׃
ויגד להם מכיהו׃
וישלחו כל השרים׃
ויבאו אל המלך חצרה׃
וישלח המלך את יהודי׃

ואזני ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סי׳ לה׳׃

האזנה ב׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בראשית׃

האזינו ח׳ וסים׳ וסימניהון
נמסר בישעיה סי׳
כח ובאיוב ריש סימ׳ לד׳׃

האזינו ג׳ וסימניהון
וישלח בהם נביאים׃
ותמשך עליהם שנים׃
ומעולם לא שמעו׃

האזינה יו׳ וסים׳ נמסר בתלים
ריש סימן עח ובאיוב
ריש סימן לג׃

כאזרח ג׳ קמצי׳
וסים׳
כאזרח מכם יהיה לכם׃
והיו לכם כאזרח בבני יש׳ דיחזקא׳׃
ומתערה כאזרח רענן׃
וא׳ פתח וסים׳
והיה כאזרח הארץ

אח

אחיהו ד׳ וסים׳ נמסר
בירמיה סי׳ לד׳׃

אחיהם ד׳ וסים׳ נמסר
בשפטים סי׳ ט׳

ואת אחיכם ב׳ וסימני׳ נמסר
בויגש׃

ואת אחיו ה׳ וסימניהון נמס׳
בויגש ובירמיה
סימן לה׳ ושפטים סי׳ ט׳׃

בלא אותיות בכ״לה אבל הזה והזאת לעולם פתוחים ומדגשים כי הא לעולם מדגשת אחריה וכן כל מסקל חזק בין עבר בין עתיד והווה וצווי וסם הפועל בכל הגזרות פתחין כי הם דגושים אף אם ע״ן הפועל ח״ת או ה״א שאין סובלות דגש מבטלות הקמץ כאלו יש בהם דגש כמו ירחף יכחש ימהר יכהל שהם על מסקל ידבר יספר אבל ע״ן הפועל מאותיות אה״ע אף על פי שהם על מסקל כבר אינם מבטלות קמץ כמו ימאן יבער הגלל בך יברך ותרם ויסרת וכן כלם ומלת ותכחם פרה יוצאה מן הכלל כי

מערכת אות האלף

אף על פי שהם על משקל טבעת נבחת כי הר״ים אין בה דין דגש כלל ויש פותחים וכראה כדברי הקומצים כי אף במלות בדבו וברביעי הרביעי אמר ים בהם סב״א ואלו היתה אות אחרת במקומה יהיה עם הסב״א דגש איכם מבטלי קמץ אף כי פה מאין סב״א ומכלל בכ״לה לפני חית וה״א יוצא כל בכ״לה לפני הר״ים והם כמו כהר בהר להר ההר בהם כהם להם ההם אף על פי שאם אות אחרת במקום הה״א תדגש כמו הספר הדס גם כל תיבה קטנה בת שתי אותיות אמר ברבותם כדגשת כפתחת כמו גן קל דל טל שיאמר

השליש ויען השליש אשר למלך
וחברו ויען השליש את איש האלהים •
בערה כי בערה כאש רשעה •
לחמך בן אדם לחמך ברעש •
האנק דום מתים אבל לא תעשה
אש כי אש היא עד אבדון •
צופיה הליכות ביתה •
יבוא אלינו ואל יחרש •
יגיע כפיך כי תאכל •

יאכל יג וסימניהון נמסר בסדר אמור •

ולא אכל ד׳ וסימניהון ולא אכל ביום החדש •
ולא אכל בטובה •
ואכל פתי לבדי •

ויאכל ה׳ רפין וסמני׳ בלשון ארמי קם עשבא דלחמא וכפר כגנתיה •
וביאורם נמסר בפ׳ תולדות •

נאכל ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת בראשית •

אכלה ה׳ וסים׳ נמסר פרשת ואתחנן •

מאכל ד׳ פתחין וסימני׳ בלשון ארמי סלא בנפשיה פתורא דחבריה • וביאורם נמסר סוף פרשת וישב ומלכים א׳ סימן י׳ •

אוכל ד׳ מל׳ וסים׳ נמסר סוף נחום ותלים סימן מ״א •

ויאכלו ג׳ וסים׳ נמסר במלכים ב׳ סוף סימן ד׳ •

המאכלת ג׳ וסימניהון נמסר בוירא •

אכלתהו ד׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ט״ו •

באכלם ב׳ וסי׳ באכלם את קדשיהם • מעבור האר׳ •
וא׳ באכלם ויהי באכלם מהנזיד •

אכלתי ב׳ פתחין כמוכרת וסי׳ ואילי צאנך לא אכלתי •
לחם הפחה •

ותאכל ד׳ וסימניהו׳ נמסר בזכריה ריש סי׳ י״א

ולא תאכל ג׳ וסימני׳ נמסר בשמו׳ א׳ סי׳ א׳

אכול ח׳ מלאים וסי׳ נמסר ביחזקאל סוף סי׳ ב׳ •

לאכול י״ג מל׳ וסים׳ נמסר ביחזקאל סימן י״ז •

תאכל ט׳ וסימני׳ נמסר בפרשת צו ובצפניה סימן ג׳ •

ואכלוהו ג׳ חסרי׳ וסימניהו׳ נמסר בפרשת אמור וירמיה סוף סימן י׳ •

יאכלהו ד׳ וחסרי׳ וסימני׳ נמסר בסדר בא וישעיה סימן ס״ב •

תאכלנה ד׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סימן כ״ד •

אכול י׳ מל׳ וסימניהון נמסר בפרשת שמיני ויואל סוף סימן ב׳ •

יאכל כ״ג וסים׳ ואתה קח לך מכל •
וביום הראשון מקרא •
בבית אחד יאכל •
זכור את היום הזה •
מצות יאכל את •
ולא יאכל את בשרו •
ואם יותר מבשר •
כל זכר דאשם •
ובשר זבח תודת •
ואם נדר או נדבה ב׳ בפסוק •
ואם האכל יאכל וחברו •
והבשר אשר יגע •
מכל האכל •
וכל השרץ •
כי יצוד ציד •
ביום זבחכם •
ונטעתם כל עץ •
ביום ההוא יאכל •
ובחמשה עשר •
כאשר יאכל הצבי •
חג שבעת ימים •

אכלו ג׳ וסים׳ כי עד סירים סבוכים •
אשר העיר קברות •
ואחי שובר בחומות •

ולא אכל ד׳ וסימניהון ויקם יהונתן מעם •
ויבא אחאב אל •
וזה ימות בנפש •
ואוכל פתי לבדי •

אבן י״ט וסימניהון וייקץ יעקב •
ויאמר מי שמך •
סר מר המות •
ומן הגוים אשר אמר יי׳ •
תצורי לעם •
אבן חציר העם •
אתה אל מסתתר •
חלינו הוא נשא •
אבן משפטי אל יי׳ •
בגדה אשה מרעה •
לשקר מגבעות ב׳ בו •
השא השאת •
הנה לשקר עשה עט •
השכימו השחיתו •
אבן שמע אלהים •
שמעת קול תחנוני •
באדם תמותון •
רוח היא באנוש •

אל

י״ח פסוקים אל על על וסים׳ נמסר בפרשת פקודי •

י״ד פסו׳ על אל אל וסים׳ נמסר בסדר וישמע יתרו •

ג׳ פסו׳ אל ואל ואל ואל אל וסים׳ בירמיה ריש סי׳ כ״ז •

ז׳ פסוקים אל על אל וסימ׳ נמסר בפרשת נח וביהושע סימן י״ח •

ז׳ פסוקים על אל על וסימ׳ נמסר בירמיה סוף סימן כ״ט וסימן מ״ח

ג׳ פסוקים אל אל ואל אל וסי׳
ועליתם אל מלך אדום •
אל תשמעו אל •
הן ישא איש בשר •

ד׳ פסוקים אל אל ואל ועל וסי׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן י׳ •

אל ג׳ כתי׳ על וסימניהון וישב המלאך על הלחם •
ומדתי פעלתם •
על החס עיניכם ואל תחמלו •

אל אשר ה׳ וסים׳ נמס׳ בפרשת כי תשא וכפר׳ מסעי וריש יחזקאל •

אל מקום ט׳ וסימניהון יקוו המים •
ופשט את בגדיו ולבש •
והוציא את כל הפר •
לך נא אתי אל מקום •
וצוה הכהן וחלצו •
ואת הבית יקציע •
ונתץ את הבית •
וגלית ממקומך •
הכל הולך אל מקום אחד •
הלא אל מקום אחד הכל •

אשר אל ח׳ וסים׳ נמסר בפרשת תצוה • ויחזקאל סימן מ״א •

ואל מי ד׳ וסימניהון ויאמרו אנשי בית •
ואל מי תדמיון אל •
ואל מי תדמיוני ואשוה •
קרא נא היש עונך •

וג׳ אל מי וסימניהון •
ויבא והנה שרי החיל •
בן אדם אמר אל פרעה •
אל מי דמית ככה •

כלין מלין בכל קריאה אל ולית חד מנהון ועל וסימניהון

אל אביך • אל אהליאב •
אל אליהו • אל אנשיו •
אל בצלאל • אל ביתך •
אל ביתם • ואל בתיכו •
אל בנות • אל בניך •
אל הכהן אל המשכב •
אל המערה • אל הסלע •
אל יהושע אל יחזקאל •
אל יהוא אל מקומי •
אל מקומו • אל מקומם •
אל מול • אל ערבות •
אל עבדו • אל עורא •
אל שרה • אל שמואל •
אל תוך • אל תחת •
אל תפלת • אל תא •

אילן מלין יחידאין ואל וסימניהון
ואל קין ואל מנחתו לא שעה •
ואל אמה צהר תעשה לתיבה •
ואל הבקר רץ אברהם ויקח •
ואל אחיו ויספר אל אביו אל •
ואל יעקב וארא אל אברהם •
ואל משה אמר עלה אל יי׳ •
ואל הארון ונתת את הכפרת •
ואל שתי ולקחתם אגדת •
ואל הזקנים אמר שבו לנו •
ואל הלוים תדבר ואמרת •
ואל רשעו זכור לעבדיך ד״מת •
ואל חטאתו ב׳ בו •
ואל פרעה וידבר יי׳ אל משה •
ואל אשת עמיתך לא תתן •
ואל אבנר ויקרא דוד אל העם •
ואל אבישי ויען דוד ויאמר •
ואל נגב ויאמר אכיש אל •
ואל פארתיו על מפלתו •
ואל נערו ויאמר דוד שאול •
ואל ־קלג ויהי כבא דוד ואנשיו •
ואל נביאי ויאמר אלישע •
ואל אלהינו יעזוב רשע •
ואל האטים ונבקה רוח •
ואל האבות ב׳ בפסוק •
ואל שרה הביטו אל אברהם •
ואל השמים ראיתי את הארץ •
ואל החרב כי כה אמר יי׳ על •
ואל נבוכד נצר הנני שלח ולקחתי •
ואל ארצו לכן כה אמר יי׳ הנני •
ואל צדקיה מלך יהודה דברתי •
ואל שמעיהו הנחלמי תאמר •
ואל יהודה ואלה הדברים אשר •
ואל ירמיהו ויהי דבר יי׳ בהיותו •
ואל הגבול ולקחת מדמו •
ואל השלחנות והשפתים טפח •
ואל עמי ידו גורל ויתנו •
ואל אלהים ואולם אני אדרש •
ואל אדני אליך יי׳ אקרא •
ואל הארץ יקרא אל השמים •
ואל אנשים לקול המון •
ואל עונם חטאת עמי •
ואל חוף איך תשקוט •
ואל לב שקציהם ותעבות •
ואל ברכת ואעבור אל שער העין •
ואל מקומו וזרח השמש •

אל כל ב׳ בספר בראשי׳ וסי׳
המקום ויהי כאשר התעו •
יעקב הסירו את אלהי הנכר •
ומן ואלה שמות עד החדש הזה על כל ועל כל •
ומן החדש הזה עד סו׳ סיפרא אל כל ואל כל ב״מר וסים׳

ויהד

ברבותם גנים גלים אכלפר מר הר דס אמר מרפים ברבותם כמו פרים מרים ודוגמתם נקמצים גם המדגשים במרביתם בבא עליהם בכ״לה נקמצים כמו העשהגל הגן הקל אלפי הדל ומלות לבד לטר קנו קקת מעט פרת דבם וא״כ קקת מהם על פי זה הטעם שמרביתם יולד בהם דגש לבדי לטרי תעטים ואיכן כראה בעיני כי מה יאמרו במלת קקת שהוא קהתי וכראו׳ דברי הה׳ שמואל הנקדן אמר אמר הטעם שכפתחים כי ידמו בקריאתם בקר בטר זבח דבר יו׳ בטר תורה אמר נפתחים מטעם

מערכת אות האלף

דבקות כאשר אבאר בע״ה ומלת גמל שפן אף על פי שנדגשת ברבותם כי יאמר גמלים שפנים כי לא במורג אחד נמרצו כי כל אותם שנקודים בפתח לפי שובא וולד
בהסרגם ברבותם או שב״א הייכו כשאיכם משתנים ברבותם ממה שהיו לפנים כמו נרדף עבר כי ברבותו לא נשתנה כי בהסירך ממ״ש מנרדפתי נשאר נרדף בלי שום שנוי
ונבה של גלגל אבל גמל שפן ברבותם כשתנתה אות ראשונה ג״מל ש״ן שהיו בקמץ וברבותם נשתנו ועומדים בשב״א · ומכלל הדגש יבאו חמש מלות ואלה הם למה

יחור יתרו על כל ·
דבר על כל דבר פשע ·
ב׳ בפסו׳ ·
הדם ויקח משה את הדם ·
ומן ריש תורת כהנים עד והיתה
זאת לכם דבו׳ על כל במ״א וסימ׳
ויבא משה ואהרן אל אהל ·
ומן והיתה זאת לכם עד סו׳
ספר ושאר אורית׳ ויהוש׳ דכו׳
אל כל ואל כל במט״ו על כל
ועל כל וסי׳
נפשות ועל כל נפשות מת ·
לטהרם וכה תעשה להם ·
והפקד ואתה הפקד את הלוי׳
ב׳ בו ·
ונפר הכהן על כל עדת בני ·
תקצוף ויפלו על פניהם ויאמרו׳
אזוב ולקח אזוב וטבל במים ·
ויענך וירעיבך ויאכילך ·
ואתנפל לפני יי׳ כראשונה ·
ולתתך עליון על כל הגוים ·
ונתנך והיה אם שמוע דעליון ·
אסתיר ואנכי הסתר אסתיר ·
בעלות ויהי בעלות הכהנים ·
ובבא נשאי הארון ·
עכן הלא עכן בן זרח ·
וכל שפטים דכו׳ על כל ועל כל
במ״ו אל כל ואל כל וסי׳
מלאך ויהי כדבר מלאך יי׳ ·
אבימלך וילך אבימלך בן ·
וכל שמואל דכו׳ אל כל ואל כו׳
במ״ו על כל ועל כל וסימ׳
הרפה ויאמר אליהם נחש ·
יספנו ויאמרו כל העם להתפלל
והמשנים ויחמל שאול והעם על ·
כלתה ועתה דעי וראי מה ·
ומלך דוד על כל ישראל ·
בחברון מלך על יהודה שבע ·
וכל מלכ׳ וישעיה דכות׳ על כל
ועל כל במ״ו אל כל ואל כל וסי׳ ·
אמר אל רחבעם בן ·
עובדיה ויאמ׳ אחאב אל עובדיהו
ב׳ בפסו׳ לך בארץ ·
ויגש אליהו אל כל העם ·
חטאות אל כל חטאות בעשא ·
קשרתו ויהי בבקר ויצא ויעמד ·
ומן ריש ירמיה עד אל תגרע
דבר על כל ועל כל במ״ד אל
כל ואל כל וסי׳
ונחשבה ויאמרו לכו ונחשבה ·
מהתפת ויבא ירמיהו מהתפת ·
דבר אשר דבר ירמיה הנביא
תנינ׳ דפסו׳ ·
הודר ואתה הנבא אליהם ·
ומן אל תגרע דבר עד הנני שב
דכו׳ אל כל ואל כל במ״א על כל
וסימני׳
שלח על כל הגולה לאמר כה ·
ומן הנני שב עד קראו צום
דכו׳ על כל ועל כל במ״א ואל
כל וס׳
הנני לכן כה אמר יי׳ צבאות
אלהי ישראל ·

ומן קראו צום עד סוף סיפרא
דכו׳ אל כל ואל כל במ״ט על כל
ועל כל וסימני׳
אתם כה אמר יי׳
צבאות אתם ראיתם :
הגברים ויאמר ירמיהו ·
גדלות ואתה תבקש לך גדולות
ב׳ בפסו׳ אל תבקש ב׳ בו ·
קריות ועל קריות ועל בצרה ·
גרועה כי על כל ראש קרחה ·
גגות על כל גגות מואב ·
לשמה והיתה ארצם לשמה ·
מקצף יי׳ לא תשב ·
ומן ריש יחזקאל עד ויאמר יי׳
אלי עבור בתוך העיר אל כל
ואל כל ומן עבור בתוך
העיר עד בעשרים וחמש שנה
לגלותינו על כל ועל כל במ״ג
אל כל ואל כל וסימ׳
ראש אל כל ראש דרך בנות ·
מתערה יען אשר הכרתי ממך ·
גדלוהו מים גדלוהו תהום ·
ומן בעשרים וחמש שנה עד סוף
סיפרא דכו׳ אל כל ואל כל במ״א
על כל וסימ׳
ולא יגשו אלי לכהן לי ·
וכל תריסר וכתובים דכותהו׳ על
כל ועל כל במי״ג אל כל ואל
כל וסימני׳ נמסר במשלי סימן י״ו
ואחשורש סי׳ ח׳ :

ב׳ זוגין מן תרין אל ותרין

על תמצא נמסר בערך על ·

כ״ג פסו׳ רישי׳ ומצעותהון

אל אל וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן
א׳ ועיין מה דקהינא במשלי סימן כ״ד ·

ה׳ פסו׳ אל אל וסימ׳

אך בי׳ אל תמרדו ·
אל תנאץ למען שמך ·
אל תבטחו בעשק ·
ותאמר אל אחי אל ·
ויזעק ויאמר בננוה ·

כ״ב יחידאין ואל ולית זוגא

וסימ׳
ואל אראה ואם בכה את ·
ואל תגעו וידבר אל העדה ·
ואל תעלו אם זנה אתה ·
ואל תבאו ב׳ בפסו׳ ·
ואל תתנו דמי לו ·
ואל תזכר ויאמר אל המלך ·
ואל יתהלל כה אמר יי׳ תנינ׳ דפסו׳ ·
ואל תדמינה ואמרת אליהם ·
ואל תלך אל תבא בית מרזח ·
ואל תרא כיום אחיך ·
ואל תשמח ב׳ בפסו׳
ואל אבושה יבושו רדפי ·
ואל תבא במשפט את עבדך ·
ואל תסתר פניך מעבדך ·
ואל תבישני משברי ·

ואל ישמחו שפטני ·
ואל תהיו כאבתיכם ·
ואל תבכו ויאמר נחמיה ·
ואל תאמר אל תתן את פיך ·
ואל תהי אל תרשע הרבה ·
ואל תאכלו לך כנוס את כל
ואל תשתו ב׳ בפסו׳ :

ה׳ יחידאין אל ולית להון

זוגא וסימ׳ נמס׳ במשלי ריש סי׳ כ״ח
וע״ש קהותא :

ז׳ זוגין ואל ומלה אחרא

וסי׳
ואל תעש ב׳ וסי׳ אל תשלח ידך
אל הנער ·
ואל תעש מאומה רע ·
ואל יחר ב׳ וסי׳ ויגש אליו יהודה ·
ועתה אל תעצבו :
ואל יבא ב׳ וסי׳ דבר אל אהרן אחיך ·
ואל יבא בית יי׳ :
ואל יהי ב׳ וסי׳ ארץ ארץ אל תכסי ·
ואל יהי לו מושך חסד :
ואל יאמר ב׳ וסי׳ בן הנכר ·
ואל יאמר הסרים ב׳ בו :
ואל תאכל ב׳ וסי׳ ועתה השמרי נא ·
ויאמר לי הנך הרה :
ואל תעמד ב״ וסי׳ בכל הככר ·
ואל תעמד על הפרק :
ואל ה׳ ר״פ וסימ׳
ואל תתנו דמי לו ·
ואל תסתר פניך ·
ואל יבא בית יי׳ כי אם ·
ואל תהיו כאבתיכם ·
ואל תלכו אחרי אלהים :

א״ב מן חד חד אל דלוג

וסי׳
אל ארם ויקח העבד עשר׳ ·
אל ארון ויבאו עד גורן דשמו׳ :
אל ארבע וארבע כתפות אל ·
אל אדום לכן שמעו עצת יי׳ ·
אל אצרתיה קרב אל סוסיו ·
אל בני ויקמו כל בניו וכל ·
אל בנו ויאמר יצחק אל בנו ·
אל בנתיו ויאמר אל בנתיו ואיו ·
אל בנים מקול שעטת פרסת ·
אל בגד ולקחו את כל כלי השרת
אל בתוריה אל ידרך ידרך
הדרך בתי׳ ·
אל גג ודוד ישב בין שני
אל גבוריה חרב אל הבדים ·
אל דבר ואשר לא שם לבו אל ·
אל הצאן לך נא אל הצאן ·
אל הבתים הירא את דבר יי׳ ·
אל המזוזה והגישו ארניו ·
אל המלאכה ויקר׳ משה אל בצלאל
אל העצים ויאמר האטד אל ·
אל האבן והלוים הורידו את ארון
אל המשכן ויבא את הארן ·
אל החשן וישם עליו את החשן ·
אל המנוחה כי לא באתם עד עתה ·
אל הערים ויצאו זקניך ושפטיך ·

אל המלחמה והיה בקרבכם ·
אל הדם ויאמר שאול פצו ·
אל הצור ותקח רצפה בת איה ·
אל השדה ויצא אחד אל השדה ·
אל הקצרים ויגדל הילד ויהי ·
אל החמור וישא הנביא את נבלת ·
אל השלחן ויהי הם ישבים אל ·
אל העמדים כי כה אמר יי׳ צבאות ·
אל הבדים חרב אל הבדים ·
אל הסוללות כי כה אמר יי׳ על
בתי העיר ·
אל זבח ויאמר אל זבח ואל ·
אל זקנו ובישנו את טעמו ·
אל חשן ונתת אל חשן המשפט ·
אל חמות בכל שאנו נס החזיקו ·
אל טוב ובאו ורננו במרום ציון ·
אל ידי ויאמ׳ אל עבדיו ראו חלקת
אל כפיו וירדהו אל כפיו ·
אל כסא כי כה אמר יי׳ אל המלך
אל לבם והשיבו אל לבם דמלכי׳
אל משמר ויאסף אתם אל משמר
אל מדין וילכדו שני שרי מדין
אל מושב וישב המלך על מושבו
אל מתני כי באשר ידבק האזור
אל מימיה חרב אל מימיה ויבשו
אל נחלתם ויעשו בן בני בנימן
אל נפשו וירא ויקם וילך אל
אל נפשי קרבה אל נפשי גאלה
אל נפשם ויקמו וינסו בנשף
אל נוהו ושובבתי את ישראל
אל סוסיו חרב אל סוסיו ואל רכבו
אל עגלה וירכיבו את ארון
האלהים דשמו׳ ·
אל פיהם ויהי מספר המלקקים
אל צאנו וישלח יעקב ויקרא
אל קצות ונתת את שתי העבותת
אל ראשי וידבר משה אל ראשי
אל רבת לכן הנהימים באים
אל שמים כי אשא אל שמים ידי
אל תורת ושאר העם הכהנים :

א״ב מן חד חד אל והד

על ולית דכותיהון וסי׳ ·

אל אם כי עמד מלך בבל ·
על אם עצמו לי אלמנותיו ·
אל אבל לכן כה אמר יי׳ צבאות
בבל רחבות ·
על אבל ולא יפרסו להם על אבל
אל און השמר אל תפן אל און ·
על און פלט למו באף ·
אל ארצות הנביא׳ אשר היו לפני ·
על ארצות והכעסתי לב עמים ·
אל אסף ואגרת אל אסף שמר ·
על אסף
אל אדו ואצוה אותם אל אדו ·
על אדו הראש בכספיא ב׳ בפסו׳
אל אחז ויסף יי׳ דבר אל אחז ·
על אחז אז יעלה רצין מלך ·
אל אחינו
על אחינו ויאמרו איש אל אחיו ·
אל אחיך ויאמר פרעה אל יוסף אמ׳
על אחיך ואני נתתי לך שכם אחד ·

בתים אנה ימה שמה וסימן לב״ אה״ם ואין בידנו טעם נכון אמנם מה שבידנו כבאר כי על כן שמו הסגולה למעלה כדי להפריד בין הקמץ והדגש ועל כן כל למה
טעמו למטה וכן שמה ומזה שמה ושערורה פתחים ועל כן טעמם למטה כי לא הוצרך להפריד בין הפתח והדגש כי אחים שמה וכן והחרבתי אתימה שהוא מפיק הא׳ פתח
במשפטו ומלת בתים אין התי״ו נקראת בחוזק וטעם הקמץ לתפלוס חסרון יו״ד ב״ת כי דינו היה בתים כמו זתים אם לא יהרס מבניינו כמו בכים או אפרוחים אבל

מערכת אות האלף

בתים כמו זתים אם לא יהרם מבניינו כמו בצים או אפרחים אבל בתים דיחזקאל שהוא ממשקל אלפים בתיכיל פתחים כי הם ממשקל של סלים גל גלים : כל למה דגש טעמו למעלה כאשר בארתי ואם הוא סמוך לאותיות אחע רפי וטעמו מלרע למה יי׳ למה העליתנו למה עליתם והטעם לפי שהברת אלה כאשר נופלת פתחים על אותיות הגרון נבלעת בם וכאלו אין שם ה״א בתיבה מה ידמה לקראיו על כן מרפי׳ תיבת למה להסכין הנגינה למטה ולהפריד הברת מה בפיו המכם חתם׳ למה יצא ומן הכל שאפ״ס

אל בנימן ויחמו בני ישראל אל בנימן׃
על בנימן ושני אנשי׳ שרי גדודים׃
אל בור תפשום חיים׃
על בור ואספו אספה אסיר׃
אל בניהם ואמר אל בניה׳ במדבר׃
על בניהם יראה אל עבדיך פעלך
אל גבעת ויעש לו יהושע חרבות׃
על גבעת ויצא עוד קו המדה׃
אל גיחון ויאמר המלך להם קחו עמכם׃
על גיחון וירד צדוק הכהן ונתן׃
אל גוג בן אדם שים פניך אל׃
על גוג ואתה בן אדם הנב׳ על׃
אל גנזי אם על המלך טוב יכת׳
על גנזי ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו׃
אל גבולו כי הקהנו אל גבולו׃
על גבולו והתחלקו אתה לשבעה חלקים׃
אל דלתות ועשויה אליהן אל דלתות׃
על דלתות וישנו את טעמו בעיניה׳׃
אל האח ויהי כקרא יהודי שלש דלתות׃
על האח וארבע׳ יקרעה ב׳ בפס׳
אל הבאר ותמהר ותער כדה׃
על הבאר וישמע פרעה את הדב׳׃
אל ההמון ויהודה בא על המצפה׃
על ההמון ויקרא אסא אל יי׳ אלהיו
אל הדלת והגישו אדניו אל האלהי׳
על הדלת המה מטיבים את לבם׃
אל המקלות ויחמו הצאן אל׃
על המקלות ויקח לו יעקב מקל׃
אל הרצפה ויביאני אל חצר החיצונה׃
על הרצפה וכל בני ישראל ראים ברדת׃
אל השמועה ולא האמנתי לדברים דמלכים׃
על השמועה לא האמנתי לדבריה׳ דד״ה׃
אל המהפכת יי׳ נתנך כהן תחת׃
על המהפכת ויכה פשחור את׃
אל המזוזה והגישו אדניו אל
על המזוזה
אל המצודה וישבע דוד לשאול
על המצודה וישמעו פלשתים כי משחו׃
אל המפתן וישכימו בבקר ממחרת׃
על המפתן ופקדתי על כל הדולג׃
אל הגוי למה תמותו אתה ועמך׃
על הגוי והיה הגוי׃
אל המשפט כי יהיה ריב בין אנשים
על המשפט ולרוח משפט ליושב׃
אל המשקוף ולקחתם אגדת אזוב
על המשקוף ועבר יי׳ לנגוף את מצרים׃
אל זרע גם זרע יעקב ודוד׃
על זרע וכי יתן מים על זרע׃
אל חלליהם ואת בלעם בן בעור הקוסם׃
על חלליהם ואת מלכי מדין הרגו׃

אל חכך ולשונך אדביק׃
על חכך אכל בני דבש כי טוב׃
אל חזאל ויאמר המלך אל חזאל׃
על חזאל גם בעצתם הלך וילך׃
אל טוב ובאו ורננו במרום ציון׃
על טוב ואפרים עגלה מלומדה
אל ימין ויקומו וילכו זיפה׃
על ימין ואען ואמר אל׃
אל יושב ואמרו אל יושב הארץ׃
על יושב ושפכתי על בית דוד׃
אל יהויקים לכן כה אמר יי׳ אל יהויקים׃
על יהויקים לכן כה אמר יי׳ על יהויקים׃
אל יחזקיהו וישמע יי׳ אל יחזקיהו׃
על יחזקיהו אחר זה שלח סנחריב׃
אל כלי ושמרו משמרתך ומשמר׳
על כלי ומהם על כלי העבודה׃
אל לשון ועבר הגבול אל כתף׃
על לשון מרע מקשיב על שפת׃
אל לבבם והשיבו אל לבבם דד״ה׃
על לבבם ויתן שרי מלחמות׃
אל לכיש והיל מלך בבל נלחמ׳׃
על לכיש אחר זה שלח סנחריב׃
אל לבך כי בפעם הזאת אני׃
על לבך קשרם על לבך תמיד׃
אל משמעתו מן השלשי׳ נכבד ועד דשמואל׃
על משמעתו מן השלושים הנו דד״ה׃
אל מדינה וישלח ספרים אל כל מדינה׃
על מדינה ויקראו ספרי המלך קדמא׃
אל מקדשי עד אבוא אל מקדשי אל׃
על מקדשי בשנו כי שמענו חרפה׃
אל מצחו וישלח דוד את ידו אל׃
על מצחו והיה על מצח אהרן׃
אל משכן כל הקרב הקרב
על משכן ואתה הפקד את הלוים׃
אל מלאכי ויאמר מלך בני עמון׃
על מלאכי וישלח שאול מלאכים׃
אל מלאכת
על מלאכת ושלו׳ בן קרא בן אביסף
אל מעשה כי לא יבינו אל פעלת יי׳
על מעשה ומתניה מן הלוים הוא הבכור׃
אל נפשי קרבה אל נפשי גאלה׃
על נפשי זאת פעלת שטני מאת׃
אל נבו למואב כה אמ׳ יי׳ צבאות
על נבו עלה הבית ודיבון הבמו׳
אל סיר ויצא אחד אל השדה׃
על סיר ויאמרו אליהם בני ישר׳ מי יתן׃
אל עגלה וירכיבו את ארון האלהים דשמואל׃
על עגלה וירכיבו את ארון האלהים דד״ה׃
אל עשה ויתנהו המלך ויהוידע אל
על עשה ויעמד יש׳ ע בניו ואחיו וכל קרוי׳ ואל׃
אל עני ואת כל אלה ידי עשתה
על עני יגזלו משוד יתום ועל עני
אל עמה ותאמר הנה שבה יבמתך

על עמה ואת פתשגן כתב הדת׃
אל פח עד יפלח חץ כבדו׃
על פח התפול צפור על פח׃
אל פחות ואבוא אל פחות עבר הנהר ואתנה׃
על פחות ואמר למלך אם על המלך טוב׃
אל פקדת ויהי בעת יביא את הארון
על פקדת לחברני חשביהו ואחיו׃
אל ציון לכן כה אמר יי׳ שבתי׃
על ציון ואני נסכתי מלכי׃
אל צפון הולך אל צפון סובב׃
על צפון וישידו על צפון׃
אל קולך׃
על קולך אל תתן את פיך לחטיא
על קצות ונתת את שתי העבתת קדמא׃
על קצות ויתנו את שתי העבתות בתראה׃
אל רבקה ויאמר יעקב אל רבקה
על רבקה וישאלו אנשי המקום׃
אל שפך והוציא את כל הפר׃
על שפך בחוץ ב׳ בפסוק׃
אל תורת ושאר העם הכהני׳ הלוי׳
על תורת זאת תורת הנזיר אשר׃
אל תרהקה וישמע אל תרהקה דמלכים׃
על תרהקה דישעיה׃

אל ירושלם י״ג וסימ׳ נמסר בסוף זכריה׃
אל הר י״ו וסימ׳ נמסר בישעיה סי׳ נ״ו
אל הרי ה׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל ריש סי׳ ו׳ וסי׳ ל״ד׃
אל פני ט׳ ומימניהון נמסר בסדר משפטים ויחזקאל סי׳ י״ו׃
אל פניו ו׳ וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ י״ד ודה״ב סי׳ י״ט׃
אל פי ה׳ וסימניהון נמסר ביהושע סי׳ י״ז׃
אל המזבח ט׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויקרא

ואל המזבח ג׳ וסימ׳

קרבן ראשית תקריבו אתם׃
הפרכת אך אל הפרכת לא יבא
משמרתך ושמרו משמרתך׃

אל האדמה ו׳ וסימ׳

בזעת אפך תאכל לחם׃
והשיבתיך והנה אנכי עמך׃
כי אביאנו אל האדמה אשר׃
והשיבתים ואתה תשמע השמים דמלכים׃
וחברו והשבותם ואתה תשמע דד״ה
ואשלח אליכם אתכל עבדי׃

אל בבל ו׳ וסימ׳

הדבר אשר דבר יי׳ אל בבל׃
השמיעו אל בבל רבים׃
לכן שמעו עצת יי׳׃
ויכתב ירמיהו את כל ב׳ בפסו׳
ויגל השארית מן החרב׃

אל יהודה ז׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סוף סי׳ ל״ה
אל יד וסימני׳ נמסר ביחזקאל ריש סי׳ מ״ח

ואל ביתו ג׳ וסימני׳

הרצח וישב בעיר ההוא עד׃
אוריה ויקרא לו דוד ויאכל
בעשא וגם ביד יהוא בן חנני׃

אל ישראל ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויחי׃
לאל י״א קמצי׳ וסימני׳ נמסר בתלי׳ סי׳ נ״ז׃
האל ח׳ סבירי׳ אלה וסי׳ נמסר בסד׳ תלדות׃
אלהי ב׳ מ״ל וסימ׳ נמסר בתלים סימן קמ״ד
אלהים ל״א ר״פ וסימ׳

אלהים לא תקלל׃
אלהים אדני יי׳ בתי׳׃
אלהים שופט צדיק׃
אלהים באזנינו שמענו׃
אלהים לנו מחסה׃
אלהים בקרבה׃
אלהים בארמנותיה׃
אלהים משמים הנינא׃
אלהים שמע תפלתי׃
אלהים הרס שניםו׃
אלהים בשמך׃
אלהים דבר בקדשו וחברו׃
אלהים יי׳ עז ישועתי׃
אלהים אלי אתה׃
אלהים זנחתנו׃
אלהים יחננו׃
אלהים מושיב׃
אלהים בצאתך׃
אלהים אתה ידעת׃
אלהים להצליני׃
אלהים אל תרחק ממני׃
אלהים למדתני׃
אלהים בקדש דרכך׃
אלהים השיבנו׃
וחברו אלהים צבאות׃
אלהים צבאות שוב נא הבט׃
אלהים אל דמי לך׃
אלהים זדים קמו׃
אלהים אדני עז ישועתי׳ יי׳ כת׳
אלהים שיר חדש׃

והאלהים ז׳ וסימ׳ נמסר בפרש ויצא ובקהלת סי׳ ג׳ ודה״א סימן כ״ד׃
אלהי ח׳ זקפין קמצין וסי׳ נמסר בסדר וירא בלק׃
ארון אלהי ישר׳ ז׳ וסימ׳ נמס׳ בשמואל א׳ סימן ה׳׃

חזיתי

שהם סמוכים לאות אחע כדגמים למה הרגזתני למה אבכה ארכה למה הכיתו עבדיך למה הים כאבי נצח למה אירא בימי רע וכל למה הסמוך לשא ראותיו׳ דגם חוץ מג׳ רפויין למה זכחת ותמאס למה שכחתני למה שמתני למפגע לך וכל למה רפי טעמו מלרע לבד מזה למה שמתני למפגע לך וכן הוא במסורת עיין בערך למה : כל כמה במה אות ראשונ׳ פתוחה כמשפטו : **עתה אדבר** על החטף : כל שבא שוכן מבטל קמץ כמו כספו עבדו דרדע והכה רבים ועל כן נקרא שכן כי לא יזוז ממקומו

מערכת אות האלף

אבל סגֹּל תניע הוא אמר יהפך לאתנח וסוף פסוק אין בו כח לבטל הקמץ והוא כמו פעלו ופעלה עבר כמו שמרו אמרו כי באתנח וסו׳ פסו׳ יהפך הסגֹּל לקמץ גדול
ויאמר אמרו שמרו כאמרה משמרת יי׳ שמרו וכל כיוצא בהם אים לא נעדר וכלם מתוגים לפני החטף להפריד בין הקמץ והחטף כעין שאמרתי בכל למה דגם וכן כל
השמרו לכם תשמרו יאמר באתנח וסו׳ פסו׳ וכן בשם דבר ירך סרך אמתך ארמתך דגבך כי יאמר באתנח וס״פ ירך סרך אבל בחרו לכם אכפים רחבו הזכו הם

והייתי להם לאלהים ג׳ וסי׳
ושכנתי בתוך בני ישראל :
ונתתי לך ולזרעך ·
והיה משכני בתוכם :

בית אלהים ג׳ וסי׳ בסדר ויצא ·

ואלהים ה׳ וסימנין נמסר בשמו׳ א׳ סימן כח :

הוא אלהים ד׳ וסים׳ נמסר בירמיה סי׳ ג׳ וביהושע סימן כ׳ ותלים סימן ק׳ :

ברא אלהים ג׳ וסימני׳ נמסר בבראשית :

יראת אלהים ג׳ וסים׳ נמסר בסדר וירא ובשמואל ב׳ סימן כ״ג :

וידבר אלהים ג׳ וסימני׳ נמס׳ פ׳ נח :

דבר אלהים ג׳ וסים׳ נמס׳ בשמואל א׳ ריש סי׳ י׳ :

ויברך אלהים ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת בראשית ·

כי לאלהים ג׳ וסימניהון נמס׳ בתלים סימן מ״ו :

אל אלהים יי׳ ג׳ וסים׳ נמסר בתלים ריש סי׳ נ׳ :

ואין אלהים ג׳ וסימנהון
עמדי ראו עתה כי אני אני הוא ·
גדלת על כן גדלת יי׳ אלהים ·
זולתך יי׳ אין כמוך ואין אלהים :

שמע אלהים ג׳ וסי׳ נמס׳ פרש׳ וירא ותלים סימן ס״ו

כאלהים ג׳ וסים׳ נמס׳ בתלי׳ סימן ע״ז :

וירא אלהים כי טוב
ד׳ בבראשית וסי׳ נמסר בפרשת בראשית ·

על כל אלהים ג׳ ובתלים וסים׳ נמס׳ שם סימן צ״ה ·

בני האלהים ד׳ וסים׳ נמסר בפרש׳ בראשית

חנני אלהים ג׳ וסימנין נמסר בתלי׳ ריש סי׳ נ״א ·

לדרש אלהים ד׳ וסים׳ נמס׳ בפרש׳ יתרו ·

לי אלהים י״א וסים׳ נמס׳ במלכים א׳ סים׳ ב׳ פסוק כ״ג ·

אלהי העברים ה׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ שמות

אלהי ישראל כ״ה מיחדין וסים׳ נמסר בפרשת משפטים ·

עם אלהים ג׳ וסים׳ נמס׳ פרש׳ ויצא ·

אלהים לישראל
ג׳ וסים׳
ויאמר אלהים לישראל ·
וידעו כל הארץ כי יש ·
ויאמן ויגדל שמך דד״ה ·

עליית אלהים ג׳ וסים׳ נמסר סוף פרשת לך לך ·

מיד האלהים
ג׳ וסים׳
מי יצילנו מיד ·
כבדה מאד יד האלהים ·
גם ביהודה היתה יד ·
וכל קהלת דכו׳ ·

עלייה אל האלהים
ג׳ וסי׳
ומשה עלה אל האלהים ·
ותעל שועתם אל האלהים ·
וחלפת משם והלאה :

ויעש אלהים
ד׳ וסים׳
ויעש אלהים את הרקיע ויבדל ·
ויעש אלהים את שני המאורות·
ויעש אלהים את חית הארץ ·
ויעש אלהים כן בלילה ההוא : דגדעון ·

דעת אלהים ג׳ וסי׳ נמס׳ בהושע סי׳ ו׳ ומשלי סימן ב׳ ·

אלהיהן ה׳ וסים׳ נמסר פרש׳ כי תשא ·

אלהיהם ז׳ בתורה וסים׳
ויאמרו עבדי פרעה ·
וידעו כי אני יי׳ ב׳ בו ·
קדושים יהיו ב׳ בו ·
ואף גם זאת בהיותם ·

אלהי י״ד מייחדין וסי׳
וחרה אפי בו ביום ·
אין שלום תנינא ·
ימאסם אלהי כי לא ·
אזכירה שמך ·
אלהי פלטני מידי ·
הסתופף בבית ·
שיתמו כגלגל ·
ועוד אני מדבר ומתפלל קדם ·
זכרה לי אלהי לטובה ·
וחברו ·
סורו ממני מרעים ·
כי אתה אלהי בוחן ·
פתוחות דד״ה ·

ורוח אלהים ח׳ וסים׳ נמסר בויקהל ·

ויאמר אלהים כ״ה וסים׳ ·
ויאמר אלהים יהי אור ·
ויאמר אלהים יהי רקיע ·
ויאמר אלהים יקוו המים ·
ויאמר אלהים תדשא הארץ ·
ויאמר אלהים יהי מארת ·
ויאמר אלהים ישרצו המים ·
ויאמר אלהים תוצא הארץ ·
ויאמר אלהים נעשה אדם ·
ויאמר אלהים הנה נתתי לכם ·
ויאמר אלהים קץ כל בשר ·
ויאמר אלהים אל נח ואל בניו ·
זאת אות הברית ·
וחברו ·
אל ירע בעיניך על הנער ·
שרי אשתך לא תקרא ·
אבל שרה אשתך ילדת ·
ואתה את בריתי תשמר ·
ויאמר אלהים במראות הלילה ·
קום עלה ביתאל ושב ·
אהיה אשר אהיה ·
אל בלעם לא תלך עמהם ·
שאל מה אתן לך ·
יען אשר שאלת דמלכים ·
ההיטב חרה לך ·
לשלמה יען אשר היתה דד״ה ·

אלהים זנחתנו ג׳ ובתלים וסים׳ נמסר שם סים׳ ס׳ ·

אלהי אבותם ד׳ וסים׳ נמסר פרשת אתם נצבים ·

בית אלהא דנא ד׳ וסי׳
ועבדו בני ישראל ·
ברם בשנת חדא ·
והקרבו לחנכת ·
ולכם מהודעין :

בבית האלהים ז׳ וסי׳
ויהי אתם ·
וגם הזהב והכסף ·
ויעמד ישוע ובניו ·
ויכל חירם ·
ויכרת כל הקהל ברית ·
וישם את פסל הסמל ·
והעמדנה שתי התודות ·

אלהיו עמו ה׳ וסים׳ נמסר פרשת בלק ·

אתה אלהים ה׳ וסימניהון נמס׳ בתלים סוף סימן נ״ה וסימן פ״ו :

כי האלהים ה׳ וסים׳ נמסר בקהלת ריש סי׳ ה׳ ושמואל א׳ סימן י׳ :

מלאך האלהים ח׳ וסים׳ נמס׳ בשפטים סי׳ י״ג פסו׳ ה׳ :

ירא אלהים ד׳ וסים׳ נמסר פרשת וירא ·

אלהי ג׳ בטעם לעיל וסים׳ נמסר בפרש׳ וישמע יתרו וסים׳ בלשון תרגו׳ שמא דכספא

מלקדמין ·

ויזכור אלהים ד׳ וסי׳ נמסר בסדר נח ובסדר וירא :

אלהי השמים ג׳ מיחדין וסי׳ ·
אחי צם ומתפלל
ואתפלל אל יי׳ אלהי ·
יצליח :

ויאמר אלהים ג׳ בטעם וסים׳
ויאמר אלהים לנח קץ כל ·
ויאמר אלהים לישראל ·
ויאמר אלהים לשלמה ·

לפני האלהים ז׳ וסימני׳ נמס״פ׳ נח ·

משה עבד האלהים ד׳ וסי׳
ואהרן ובניו מקטירים ·
ויתנו קול ביהודה ·
מחזיקים על אחיהם
וכל ישראל עברו את תורתך

לעבדת בית האלהי׳ ח׳ וסי׳
ואחיהם הלוים ·
כהנים גבורי חיל ·
מלאכת ·
בימעמדם תנינא דפסו׳ ·
כל אלה על ידי אביהם ·
והנה מחלקות ·
ויתנו לעבדת בית ·
ובכל מעשה אשר החל :

ארון ברית אלהים ד׳ וסי׳
וישאלו בני ישראל ·
וישלח העם שילה ·
והנה גם צדוק ·
ובניהו ויחזיאל ·

באלהים ו׳ ר״פ וסימני׳ נמסר בתלים סימן נ״ו ·

בית אלהים ה׳ וסי׳
ויירא ויאמר מה נורא ·
והאבן הזאת אשר שמתי :
והאיש מיכה לו בית אלהים :
המובא ויבאו אל חלקיהו ·
אדדם אלה אזכרה ·
ושארא בית האלהים ואינון מ״ח :

אלין מלין משמשין אלהים
ול׳ דכו׳ וסי׳ :
ברכנו אלהים ל׳ פעלתם השמיני אשר ברכנו ·
הר אלהים ל׳ הר בשן הר גבנונים ·
מלאך אלהים ל׳ וישמע אלהים את קול הנער ·
תורת האלהים ל׳ דיבתוב יהושע את תורת ·

בווי ובפתחים כי ראוים להיות בחירק לולי אות הגרון על משקל אמרו שמרו ודבר זה גורם הפתח ולא הסגֹּל כי מניע הוא ובאה מלה זרה והיא ומכאכם מחרו בעדי
אבל רחבו ובחרו שהם עבר קמוצים כמשפט כי יאמר והזונות רחצו מכל אשר בחרו׃ אבל לא תבערו ואם תאכלו הע״פ שהסגֹּ״ל מניע וגם אין דין רגם בהם כפתחי׳ וכרלת
הטעם שהע״פ שכל אחד וא׳ לבד לא יבטלוהו זה וזה גורם לא יבטלוהו קמץ אבל באות ר״ים אף זה וזה גורם לא יבטלוהו הקמץ ולא יועילו לבטלו וכמו ויגרשו ויסרתי ויברכו :

ואדבר על כי סמוס המבטל קמץ כמו אכלני חורב יו׳ קנני אסר יעצני. אבל עני קרבני סלחני מהכון סרם קומצים והכל הוא כפי אומרי הטעם כי מאכלני סמרכניהיה ראוי לומר אכלי סמרי כמו ויאכל אותי אכלו סמרו ועל כי כמתכה כפתח כי די לסכותו בסכוי אחד הבל הוא כי טעות לומר אכלי סמרי ולא מכיכו דוגמתס במקרא רק במלת לא אבה יבמי. וסס פירם אבן עזרא כי היוד יתירה כיוד סוככי סנה וכהנה רבות והוא כמו לא אבה יבסי ועוד מה יאמרו במלת קנני

בני אלהים ל׳ ברן יחד כוכבי.
כמלאך אלהים ל׳ ויאמר אכיש אל דוד.
מכל אלהים ל׳ כי אני ידעתי כי גדול.
בעיני אלהים ל׳ ומצא חן ושכל טוב.
בא אלהים ל׳ ויראו פלשתי׳ כי בא.
ברכך אלהים ל׳ על כן ברכך אלהי׳ דתהלות.
מעשה אלהים ל׳ והלוחת מעשה אלהים.
מלך אלהים ל׳ על גוי׳ דתהלות
משחך אלהים ל׳ אהבת צדק ותשנא רשע.
חתת אלהים ל׳ ויסעו ויהי חתת
בשמך אלהים ל׳ כן תהלתך דתהלות.
ומן אלהים ל׳ רוח קדי׳ חרישי׳.
שמעה אלהים ל׳
בשם אלהים ל׳ אך הנביא אשר יזיד.
האזינה אלהים ל׳ תפלתי ואל תתעלם.
זבחי אלהים ל׳ רוח נשברה.
עלה אלהים ל׳ בתרועה.
מכתב אלהים ל׳ הוא חרות:

חד מנ׳ דכל חד וחד לית
דכו׳ בליש׳ וסי׳

ומאלהים היתה תבוסת אחזיהו.
האלהים ויהי בקרא מלך ישר׳ את הספר.
האל יעות משפט.
האלהים מקרוב אני נאם יי׳.
לאלהים זבח לאלהים יחרם.
באלהים אין כמוך באלהים.

וירא אלהים ט׳ בתור׳ וסי׳

את האור.
ולמקוה המים.
ותוצא הארץ.
ולמשל ביום.
את התנינם הגדלים.
את חית הארץ.
יום הששי.
את הארץ והנה נשחתה.
וא׳ כנביאים את מעשיהם:

שאלה באלהים ז׳ וסי׳

ויאמרו לו שאל נא.
ויקמו וי עלו בית אל.
וישאל שאול באלהים.
ושאול לו באלהים.
היום החלותי לשאול:
וישאל דוד באלהים.
וישאל עוד דוד:

יראה את אלהים ז׳ וסי׳ נמס׳
בפרשת מקץ:

נתינה האלהים ז׳ וסים נמסר
בדניאל סימן א׳:

שבועה באלהים ד׳ וסים׳

השבעה לי באלהים הנה.
התורידני אל הגדוד.
אשר השביעו באלקים דדה׳
ואריב עמם:

אמר אלהים ו׳ וסי׳ נמס׳ בפר׳ בראשית.

ארון אלהי ישראל ו׳ וסים׳

ויראו אנשי אשדוד.
וישלח ויאספו ג׳ בו.
את כל סרני פלשתים.
את ארון האלהים עקרון.
אם משלחים אתם:

לפני אלהים ד׳ וסים׳ נמס׳ בתלים סי׳ כו׳

ואלהים ה׳ וסי׳ נמס׳ סוף פרש׳ ויחי.

לאלהי ישראל ד׳ וסימני׳

ועשיתם צלמי.
ויקרא יעבץ.
גם סגרו דלתות׳ הבאים:

אמירה אל האלהים ט׳ וסים׳

לו ישמעאל
מי אנכי
הנה אנכי בא אל בני.
ויאמר בלעם.
אם ישך נא.
אל יחר אפך כי.
חטאתי מאד.
למחרת.
והמלכתני:

באלה ג׳ וסים׳ נמסר בירמיה סימן נא׳
ואיוב ריש סימן יו׳:

ומעלה ג׳ וסים׳ נמסר פרשת נח.

ולאלה ג׳ ר״פ בקריאה וסים׳ נמס׳ פרש׳ שמיני
ויחזקאל סי׳ ט׳.

לאלה ה׳ וסים׳ נמסר
בפנחס ובמלכים א׳ סימן כ״ב ובד״ה ב׳ סימן י״ח:

אלה הדברים ה׳ וסים׳

ויקהל משה.
ואתם תהיו לי ממלכת כהנים.
עשיתים ולא עזבתים.
אשר תעשון

ואלה שמות י׳ בתור׳ וסי׳ נמסר בסדר במדבר:

וכל שאר קרי׳ דכו׳ ר״פ

ואלה שמות בב״ה אלה שמות וסימני׳
אלה שמות בני עשו אליפז.
בני אהרן הכהנים המשחים.
האנשים אשר שלח משה.
האנשים אשר ינחלו.
שמות הגברים אשר לדוד דשמואלי

ואלה שמות יז׳ ר״פ בתורה
וכל נבי׳ וכתובי׳ וכו׳ ס׳ נמסר בריש ספר ואלה שמות ע״ש:

אליה ה׳ וסים׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סימן א׳ וסוף מלאכי.

האלות ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסים׳ נמס׳ בפ׳ נצבים.

אלו ד׳ וסים׳ נמס׳ באיוב סוף סימן ה׳.

אליהוא ד׳ חס׳ א׳ וסימני׳ נמסר באיוב ריש סימן לה

אליו ג׳ חס׳ וסים׳ נמס׳ בשמואל א׳ סימ׳ כ״ב
ויחזקאל רי׳ סימן מ״א:

ואלו ג׳ וסי׳ נמסר בהושע סוף סי׳ ז׳ ואיוב סי׳ ד׳:

אליהם ח׳ מל׳ בתור׳ וסים׳

וישלחו האנשים את ידם.
לאיש אשר לו ערלה.
שמעו נא החלום.
לך ואשלחך אליהם.
ויתנכלו אתו להמיתו.
וירא אתם והנם זעפים.
ויתנכר אליהם.
כאשר כלו לאכול.
להורות את בני ישראל.
זה הדבר דאשר ישחט.
ובא משה ואהרן מפני.
לינו פה הלילה.
החייתם כל נקבה.
ויאמר אליהם משה אם תעשון.
וכלות אליהם.
ויסרו אתו.
נביא אקים להם.

אלהם י״ג חס׳ במלכי׳ וסי׳ נמס׳ במלכים א׳ סי׳ י״ג.

ה׳ חס׳ ביחזקא׳ וסימניהון נמסר שם סימן י״ו:

ד״ו חס׳ בכתו׳ וסי׳

וסים׳ ויבא אלהם ויערוך אלהם ב׳ בפסו׳.
עוד שלשת ימים.
מה אתם נועצים.
קטני עבה ממתני אבי.
וידבר אלהם בעצת.
ויקבץ מלך ישראל.
ויוצא יהוידע.
אשחק אלהם ולא.
שמגיע אלהם כמעשה ב׳ בפסו׳.

אתם קדש ליי׳.
אתם מעלתם ויקם עזרא.
אתם ראים.
ויאכלו.
מדוע אתם לנים נגד החומה.

וב׳ חס׳ ביהושע וסים׳.

ויקרא יהושע בן נון אלי.
ויאמר אלהם יהושע.

ודירמיה וישעיה מל׳.
בספרים בדויקים.

וו׳ חס׳ בשפטים וסימני׳
נמס׳ בשפטים סימן י״ח.

אליהן ה׳ ד׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר פרש׳ שמות.

אליכם ו׳ חס׳ בתורה וסים׳ נמסר בפרש׳ מקץ.

אליועיני ה׳ וסימני׳

ובן נעריה אליועיני וחזקיה.
ודבתריה ובני אליועני.
ומבני פשחור אליועני
דין חס׳ י׳ תנינא.
והכהנים בימי אליקים.
וא׳ ואליועיני
ובני בכר.
וא׳ ואליועיני
וצלתי ואליאל.

אלישה ג׳ וסים׳ נמסר בפרש׳ נח
ויחזקאל סימן כ״ז:

אלין ה׳ ב׳ חס׳ וג׳ מל׳ וסי׳ נמסר בדניאל ריש סימן ו׳.

אלופי ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר פרשת וישלח וירמיה
סימן י״ג וזכריה סימן י״ב.

אלפעל ג׳ וסים׳ ומחשים הוליד

ובני אלפעל עבר ומשעם.
ושמרי ויזליאה ויובב.

האלף ג׳ וסים׳ נמסר פר׳ פקודי.

אלפי ד׳ סבירי׳ אלפים וסים׳ נמסר בפרש׳ כי תשא.

לאלף דור ג׳ וסים׳

דבר צוה לאלף דור.
וחברו.
ולשמרי מצותיו.

אלף כסף ג׳ וסים׳ נמסר פרשת וירא.

אם

כל ספר בראשית ונוקים ר״פ אם בב״י ואם
וסימניהון

תאבה ואם לא תאבה האשה׳ תשמע

עכני׳ אך הכלכתן בסיכי ונטעמים הנלוים לנו והכרחים בעניכנו כבאר והכפלאים כמתין עד יבא מורה צדק ויורנו׳

הנה אבאר דרך אי המבטל קמץ כמו ידי רגלי ואדכידלות מהוא חול ועל הסס הככבד והכורא קמץ למען הבדיל בין הקדס ובין החול׳ וזה הכלל סוה בכל בלתי לוי׳ לבדו. וכן אי בהמצע תיבה כמו ידים ורגלים סהחירק תחת היוד אבל פרחים כבאים ודוגמתס סהחירק תחת האלף קמכים. ומלת כלאים פתח כי חירק תחת היוד ומלת מאי על מפיים

מערכת אות האלף

קמץ כי יו״ד ראשונה במקום אלף וכן בית כיד עיט קין פתחין כי בכלם אין בהם יוד יסוד אבל מלת היית הייכו וחיית ובית קמצים כי היו״ד יסוד אף כי מצינו הוה ארץ
אותיות אהוי מתחלפות. **רעיוני יעירוני** על אח״הע לבאר מקצת גבורותיו זה הכלל הברה המתקל׳ להברת אה מחמת אח״הע בין בהם דבר בין בפעלם
נפתחת כי רי אם תקכאו אח״הע ממדרגה אחת כמו יעל עם אחיו ויעם כי הם על משקל ויבן ויפן וכן ויחן ויחם ומה מ״ור ויחן נחרקת

תשמעו ואם לא תשמעו אלינו להמול׳
אינך ואם אינך משלח לא נרד
אמר ואם אמר יאמר׳
לבנו ואם לבנו יועדנה׳
שלש ואם שלש אלה׳
אסון ואם אסון יהיה׳
שן ואם שן עבדו׳
שור ואם שור נגח הוא׳
גנב ואם גנב יגנב מעמו׳

וכל שאר אוריתא דכו׳ ר״פ ואם במ״ח אם וסימניהון׳

הדבר אם את הדבר הזה׳
עלה אם עלה קרבנו מן הבקר
כשב אם כשב הוא מקריב׳
הכהן אם הכהן המשיח יחטא׳
תודה אם על תודה יקריבנו׳
בחקתי אם בחקותי תלבו ואת׳
רבות אם עוד רבות בשנים׳
משנת אם משנת היובל יקדיש׳
חפץ אם חפץ בנו יי׳׳
כמות אם כמות כל האדם׳
אתם אם אתם תבאו׳
יתן אם יתן לי בלק׳
יראו אם יראו את הארץ׳
יראו אם יראו האנשי׳ העולים׳
יראה אם יראה איש באנשים׳
השמר אם לא תשמר לעשות׳
נדחך אם יהיה נדחך׳
שנותי אם שנותי ברק חרבי׃

כל יהושע ושפטים ר״פ ואם וכל אסתר ומשלי חלוף ר״פ אם וכל מלכים וישעיה ויחזקאל ותלים וקהלת ר״פ אם במ״ה וסי׳

הלך ואם תלך בדרכי׳
תמאנו ואם תמאנו ומריתם׳
נכלמו ואם נכלמו מכל׳
בא ואם בא לראות שוא׳
יתקפו ואם יתקפו האחד׳

וכל שמואל וירמיה דכו׳ ר״פ ואם במ״ד אם וסים׳

יחטא אם יחטא איש לאיש׳
דמו אם כה יאמרו אלינו׳
להלחם אם יוכל להלחם אתי׳
תיראו אם תיראו את יי׳ ועבדת׳
יאמר אם כה יאמר טוב שלום׳
פקד אם פקד יפקדנו׳
עונינו אם עונינו ענו׃
ימושו אם ימושו החקים׳
תשבו אם שוב תשובו׳
יסתר אם יסתר איש במסתרי׳
יצאתי אם יצאתי השדה׳
תשוב אם תשוב ישראל׳
טוב אם טוב אם רע בקול׳
גנבים אם גנבים באו לך׳

וכל שאר קרי׳ דכו׳ ר״פ אם במ״א ואם וסימניהון׳

ילכו ואם ילכו בשבי לפני איבי׳
יחבאו ואם יחבאו בראש הכרמל׳
משפחת ואם משפחת מצרים׃
תשובון ואם תשובון אתם׳
ינגף ואם ינגף עמך ישראל׳
זרוע ואם זרוע כאל לך׳

זכרתי ואם זכרתי ונבהלתי׳
אסורים ואם אסורים בזיקים׳
בינה ואם בינה שמעה זאת׳
איפא ואם לא איפא מי יכזיבני
בשלח ואם לא ישמעו׃

כל ר״פ דבקריא׳ ואם לא

במ״ח אם לא וסימן נמס׳ בסדר חיי ובמלאכי ריש סימן ב׳ וריש שיר השירים׃

וכל ר״פ דאיוב דכו׳ אם לא במ״ב ואם לא וסים׳

איפא ואם לא איפוא מי
בשלח ואם לא ישמעו בשלח׳

אם ואם

ו׳ במצעות פסוק באורית׳ וירמיה וסי׳

הלא אם תטיב שאת׳
הלא כל הארץ לפניך הפרד׃
ועתה אם ישכם עושים חסד׳
הגל עד הגל הזה ועדה׳
בילדכן ויאמר בילדכן את׳
ועתה אם תשא חטאתם ואם׳
והשביע אתה הכהן ואמר׳
לכן כה אמר יי׳ אם תשוב׳
וישבע המלך צדקיהו׳
פתחתיך ואני הנה פתחתיך היום׃

וכל קרי׳ דכו׳ אם ואם במ״ח אם אם וסי׳

תריבון ויאמר יואש לכל אשר׃
שמשון ויאמר להם שמשון׳
הכהן ויען הכהן את דוד׳
הארע בן שמני׳ שנה אנכי היום׃
אתי ויען אתי את המלך׳
התשבי ויען אליהו התשבי׳
מעוג ותאמר חי אלהיך אם יש
ונוכחה לכו נא ונוכחה יאמר׳
ככרכמיש הלא ככרכמיש כלנו׳
ונח ונח דנאל ואיוב בתוכה׳
החפץ אמר אליה׳ חי אני נאם יי׳
הבנהרים חרה יי׳ אם בנהרים׳
ישנו כי לא ישנו אם לא ירעו׳
והביטה ראה יי׳ והביטה למי׳
התרישי כי אם החרש׳
עשיתי יי׳ אלהים אם עשיתי זאת
יבנה שיר המעלות לשלמה׃
תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי׃

ח׳ פסוק ואם ואם וסימני׳

נמסר בפ׳ בחקתי וביהושע סימן כ״ב׃

אם לא

ז׳ ס״פ וסים׳ נמסר פרשת חיי שרה׃

ג׳ פסו׳ ואם ואם וסימניהו׳

ואם ככה את עשה לי׳
ואם מבן ששים שנה׳
ואם לא השחוק היה לך׳

י״ב פסו׳ רישיהון ומצעותהון אם אם וסי׳

נמסר בפרשת משפטים ותלים סימן כ״ז ואיוב סימן ו׳׃

אם

יז״ ר״פ בספר ואלה שמות וסימניהון׃

אם את הדבר הזה׃
אם בגפו יבא׳
אם רעה בעיני׳
אם אחרת יקח לו׳
אם יקום והתהלך בחוץ׳
אם זרחה השמש׳
אם עבד יגח השור׳
אם כפר יושת עליו׳
אם במחתרת ימצא׳
אם המצא תמצא׳
אם לא ימצא הגנב׳
אם טרף יטרף׳
אם בעליו עמו׳
אם מאן ימאן׳
אם ענה תענה׳
אם חבל תחבל׳
אם כסף תלוה׳

ו׳ ר״פ בספר ויקרא וסים׳

נמסר בסדר ויקרא׃

ח׳ פסוק לית בהון אם ומטעין בהון וסים׳ בפר׳ חיי שרה׳

ואם לא

יז״ במצעות פסוק וסימניהון

הלא אם תטיב שאת׳
ויאמר נבל כלבו׳
ארדה נא ואראה׳
אז תנקה מאלתי׳
ועתה אם ישכם׳
ואם בבהמה הטמאה׳
שלחו מכם אחד׳
וכל פטר חמור תפדה בשה׃
ופטר חמור תפדה בשה׳
והשביע אתה הכהן׳
הוא יתחטא בו׳
והיה אם דרך גבולו׳
אם לא תשמעו ואם׳
אם טוב בעיניכם הבו שכרי׳
ואם לא יחפץ לגאלך וגאלתיך׳
ואני אמרתי אגלה אזנך׃

אם ד׳ כתו׳ ולא קרי׳ וסים׳ נמסר ברות סימן ג׳׳

ואם י״ו יחידאין וסים׳ נמסר במגלה סימן ח׳׳

כי אם כל קריאה כי אם הטעם תחת כי והמקף באם ב״מג אשר המקף בכי והטעם באם וסים׳ בלשון ארמי נפק דמא בישא וביאור׳ בסדר מסעי׳

י״ב זוגין חד אם וחד ואם

וסימניהון

ואם אקח אם מחוט ועד׳
אם אקח ויאמר חי יי׳ אשר עמדתי לפניו׳
אם בת ונח דניאל׳
ואם בת ויאמר בילדכן׳
אם ישוב ואמרת׳
ואם ישוב והנגע׳

אם יראה איש׳
ואם יראה הכהן׳
אם יש ועתה אראה׳
ואם יש אם נביאים הם׳
אם דל ויאמר ברוכה׳
ואם דל הוא ואין ידו׳
אם בוא כי אם בוא׳
ואם בוא יבוא הכהן׳
אם בזאת יתהלל המתהלל׳
ואם בזאת לא תשמעו לי׳
אם עד החקר אלוה תמצא׳
ואם עד אלה לא תשמעו לי׳
אם בהמה אם איש׳
ואם בהמה אשר יקריבו׳
אם ליי׳ ויאמר נעמן׳
ואם ליי׳ אם יחטא׳
אם בא וידע אונן׳
ואם בא לראות שוא׳
אם אמור יאמר הנער׳
ואם אמור יאמר העבד׳

ואם יש ג׳ וסים׳ נמסר בשמואל ב׳ סוף סימן י״ד׳

אם אין ד׳ וסים׳ נמס׳ פר׳ בשלח ואיוב סוף סי׳ ל״ג׳

ואם אין ג׳ וסים׳ נמסר בשמוא׳ א׳ ריש סימן י״א׳

ואת אמו ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר קדשים׳

אמו דקדים לאביו ג׳ וסים׳ נמסר בפר׳ ויגש׳

אמותם ג׳ וסימניהון

בהשתפך נפשם אל׳
ועל אמותם הילדות׳
וא׳ לאמתם יאמרו׳

אמות ו׳ ס״פ בצורת הבית וסי׳ נמס׳ ביחזקאל סימן מ׳׳

ועשרים באמה ד׳ וסים׳

ארך הריעה׳ וחברו׳
והאר שלשה מפה׳
מגלה עפה׳

שלשים באמה ד׳ וסימניהון

אורך היריעה׳
וחברו דעשיה׳
וקו שלשים באמה וחברו׳

ויאמינו ג׳ וסים׳ נמסר בפרשת בשלח׳

אמנה ג׳ וסים׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ה׳׳

אמון ז׳ חס׳ בלישני׳ וסים׳ נמסר בתלי׳ בא״ב רבת׳ אות ל׳׃

האמנם ד׳ וסי׳ נמסר בפר׳ בלק ותלים סימן נ״ח׳

ואמיץ ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר באיוב ריש סימן ט׳׳

חזקו ואמצו ג׳ וסים׳ נמסר בפר׳ וילך׳

אמציה ט׳ וסי׳ נמס׳ במלכי׳ ב׳ סימן י״ד ועמוס סימן ז׳׃

ויאמר

יו״ד ויעם כפתחת לפי שאות ע״ן כחה גדול לפתוח מכל שאר אותיות אח״הע כאשר מבואר מכח דיקות אבל ויעף אלי אחד מן השרפים קמץ כי לא נפתחה יען אשר הוא
מהסמכיים על משקל ויקס ויסב וכן ויעט בהם אבל ויעט העם אל השלל אמר אבן גנח כי הוא מן עטה מענין אהיה כעטיה על כן היו״ד כפתחת ובכל גזרות הסמכים לא
מצאנו רק מלה אחת כפתחת והיא ותחם על מרמה רגלי אמר הוא מן הסמכים כמו שכתוב ומי יחוש חוץ ממני והכל הוא לאמר כי ותחם הוא מחטופי למ״ר פעל מבני שהוא

מערכת אות האלף

פתח ומתהיה המלה מן ב' גזרות כאמר מציכו ומלתם כמו וכמלתם וכן כמל וכן עוזו עצה מן עץ קומו מן קם וכהנה רבות כי בסביל הפתח אין לסכותו מגזרתו הם לא מבאכו חבר מה יבא מן הכלל ואולי ע"פ המסורת אבל וינע וירח ותנה התבה אות סכייה פתוחה ואולי יש לחלק בין אות אחרונה ה"ע לאות סכייה : אחזור לענין הראסון וכן כל סומעת בורחת ודוגמתם פתחים כי הם על מסקל סומרת אומרת וכן לדעת לטעת לקחת על מסקל ללדת לסבת וכן כמס דבר טבעת קרחת כרעת גבחת

ויאמר חד מן צ"א וסימניהון

מברכהו ויאמר ברוך אברם ·
במה ויאמר אדני יי' ·
הגר ויאמר הגר שפחת ·
מצאתי ויאמר אדני אם נא ·
האף ויגש אברהם ויאמר ·
הנה נא ויען אברהם ויאמר ·
עוד ויוסף עוד לדבר אליו ·
תרעו ויאמר אל נא אחי ·
תהרג ואבימלך לא קרב ·
הקרה נא ויאמר יי' אלהי אדני ·
עבד ויאמר עבד אברהם ·
אצלת ויאמ' הכי קרא הני' דפסו'
נצב והנה יי' נצב עליו ·
מה נורא ויירא ויאמר מה נורא ·
נקבה ויאמר נקבה שכרך ·
הילדים וישא את עיניו וירא ·
הילד וישב אל אחיו ויאמר ·
אחיו וישא עיניו וירא את בנימן
אבותי ושכבתי עם אבותי ·
קחם נא ויאמר יוסף אל אביו ·
ויברך את יוסף ויאמר ·
מי שמך ויאמר מי שמך לאיש ·
וישב משה אל יי' ויאמר ·
וישב משה אל יי' ויאמר אנא ·
וירא אהרן ויבן מזבח ·
פני ויאמר פני ילכו ·
הראני ויארמ הראני נא את ·
מתנבאים וירץ הנער ויגד למשה ·
מבחוריו ויען יהושע בן נון ·
וידר ישראל נדר ליי' ·
ויפן ויאמר הלא את אשר ·
מן ארם וישא משלו ·
קום וישא משלו ·
נאם וישא משלו ·
נאם וישא משלו ·
אוי וישא משלו ·
עמלק וירא את עמלקי ·
הקיני וירא את הקיני ·
מסיני ויאמר יי' מסיני בא ·
ליהודה וזאת ליהודה ויאמר ·
עכן ויען עכן את יהושע ·
תמוש אל נא תמוש מזה ·
אחי ויאמר אחי בני אמי ·
יפתח וידר יפתח נדר ·
מנוח ויעתר מנוח אל יי' ·
ויצמא מאד ויקרא אל יי' ·
זכרני נא ויקרא שמשון אל יי' ·
הנרצחה ויען האיש הלוי ·
בחד ויגד לו שמואל את ·
עד הנה ויקח לו שמואל אבן ·
דואג ויען דואג האדומי ·
אחימלך ויען אחימלך את ·
אתי ויען אתי את המלך ·
על אבנר ויקונן המלך על אבנר ·
רמני אדני המלך עבדי ·
אבלע ויען יואב ויאמר ·
סלעי ויאמר יי' סלעי ·
מי ישקני ויתאוה דוד ויאמר ·
וישבע המלך ויאמר חי יי' ·
אין כמוך ויאמר יי' אלהי יש' ·
קחי נא וילך צרפתה ·
לקחי נא ותלך לקחת ויקרא ·

מתגודד ויתפלל אל יי' ויאמר
ויתמודד על הילד שלש פעמים ·
כעלות ויהי כעלות המנחה ·
אזור ויאמרו אליו איש בעל ·
אדרת ויקח את אדרת אליהו ·
פקח נא ויתפלל אלישע ויאמר ·
וירדו אליו ויתפלל אלישע אל יי' ·
ויתפלל ויהי בבואם שמרון ·
השליש ויען השליש אשר המלך ·
השליש ויען השליש את איש ·
חלה ואלישע חלה את חליו ·
ויתפלל חזקיהו לפני יי' ויאמר ·
אנא יי' ויאמר אנא יי' זכר נא ·
מציון ויאמר יי' מציון ישאג ·
מהלך ויחל יונה לבוא בעיר ·
ויתפלל אל יי' ויאמר דיונה ·
ההדסים ויען האיש העמד בין ·
תרחם ויען מלאך יי' ויאמר ·
ויתאו דוד ויאמר מי ישקני דד"ה ·
אין כמוך ויאמר יי' אלהי יש' ד"ה ·
אבותינו ויאמר יי' אלהי יש' ·
אסא ויקרא אסא אל יי' ·
ארחמך ויאמר ארחמך יי'
ויבן וידבר עמו ויאמר ·
ואשמע קול אדם בין אולי ·
הקוצרי' ויען הנער הנצב ·
אל איוב ומלאך בא אל איוב ·
אש עוד זה מדבר וזה ·
כשדים עוד זה מדבר וזה ·
בניך עוד זה מדבר וזה ·
וכל ויען ויוסף דאיוב דכו' :

ויאמר להם כ"ב וסימ'

ויברך אתם אלהים ויאמר להם ·
ויברך אלהים את נח ואת בניו ·
יעקב ויאמר להם יעקב אחי ·
יוסף ויאמר להם יוסף מה ·
הידעתם ויאמר להם הידעתם ·
השלום ויאמר להם השלום לו ·
תריבון וירב העם עם משה ·
שימו ויאמר להם כה אמר ·
ויקהילו משה ואהרן את ·
עברו ויאמר להם יהושע ·
נביא וישלח יי' איש נביא ·
גריזים ויגידו ליותם וילך ·
הזית ויאמר להם הזית ·
הכהן ויאמר להם הכהן ·
תצאו ויעמד ויקרא אל ·
תעשו ויאמר להם למה ·
בני רמון ויען דוד את רכב ·
והרכבתם את שלמה בני ·
אליהו ויאמר אליהו הנביא ·
ישעיהו ויאמר להם ישעיהו ·
וישבע להם גדלהו ולאנשיהם ·
שניהם ויאמר להם אל תיראו
דמלכים ·
ברוך ויאמר להם ברוך ·
וכל ענינא דשמשון וכל ד"ה
ודניאל ועזרא דכו' וסימ'
שמשון ודד"ע ויאמר להם
במ"ה ויאמר אלהם וסימ'
שלשת ויאמר אלהם עוד ·
נועצים ויאמר אלהם מה אתם ·
ויקבץ מלך ישראל את הנביאי' ·

ויוצא יהוידע הכהן את ·
ויקם עזרא הסופר ויאמר ·

תאמרון ט' וסימ' נמסר ריש סדר וישלח ומלכים ב' סימן י"ח ·

ויאמרו ט' רפין וסימ' נמסר בישעיה סימן י"ד ·

ויאמר ו' רפין וסימ'

השלום והצופה עומד על ·
הצילני ושאריתו לא עשה לפסלו ·
המרכה הלא אלה כלם עליו ·
יחרם חציו שרף במו אש ·
השוע אז תקרא ויי' יענה ·
אדם ויאמר אדם אך פרי ·

אמור ו' ג' מל' וג' חס' וסי' נמסר ריש סדר משפטים ובפרשת נשא ·

ותאמר ה' וסימ' נמסר במגלה סימן ה' ·

ולאמר ג' וסימניהון ·

ואשים דברי בפיך ובצל ידי ·
האמר לכורש רועי וכל חפצי ·
וספרים כתב לחרף ·

אמרת ג' ר"פ וסי' נמסר בירמיה סימן מ"ה ·

אמר ג' קמצין וסימ' נמסר בדניאל סימ' ג' ·

אמר ג' קמצין וסימ' נמסר פרשת וירא ·

ויאמרו ו' ר"פ בטעם גרשים וסי' נמסר בשמואל א' סימן י"א וירמיה ריש סי' מ"ב ·

ויאמרו ג' ר"פ בטעם זרקא וסי' נמסר פרשת ויצא וריש נחמיה ·

ויאמר פלוני י' ר"פ בטעם זרקא וסי'

ויאמר האדם ·
ויאמר יעקב אלהי אבי ·
ויאמר יתרו ·
ויאמר משה שש מאות ·
ויאמר משה כזאת תדעון ·
ויאמר דוד ·
ויאמר נתן ·
ויאמר נעמן ·
ויאמר חירם ·
ויאמר המן ·

אמירה בלבו ו' וסימ' נמסר בפרשה לך לך ·

י' פסו' ויקרא ויאמר

וסימני' נמסר במלכים א' סימן י"ז ·

ואמרת ה' בטעם גרשיים וסימ' ביחזקאל ריש סימן י"ז ·

ויאמרו אליהם ד' וסימ' נמסר בפרשת וישלח ·

ויאמרו כל העם ד' וסימ' נמסר

במלכים א' סימ' א' ·

כה תאמרו ו' וסימ' נמסר במלכים ב' סי' כ"ב ·

ואומר ג' מל' ובחד ענינ' וסי' ·

אגרות יתנו לי על פחוות ·
ואומר אליהם אתם ראשי הרעה ·
ואשיב אתם דבר :

ואומר ג' ב' קמצין וא' פת' וסי'

תימן ואומר ·
וחברו דדה' ·
ואומר לבם אין חקור :

אמרת ז' וסימ' נמסר בתלים סימן י"ו ·

ויאמר לי ח' וסימ' נמסר בשפטים סימן י"ג ומשלי סימן ד' ·

אמרים לי ג' בליש' וסימ' נמסר ביחזקאל ריש סימן כ"א ותלים סי' קכ"ג ·

אמר לי ה' וסימ' נמסר פרש' וירא ·

ויאמר י"ב סבירין ויאמרו וסי' בפרשת בטות ובשפטים סימן י"ג ·

אמרתך י"ב וסימ' נמסר בתלים כ"א ברנתי אות ד' ובסימן קל"ט ·

לאמר ט' ר"פ וסימ' נמסר בירמיה סימן כ"ח ובתלים סימן ק"ה ·

ואמרת ג' וסימ' נמסר ריש מלכים ·

אמר ו' מלעיל וחס' וסי' נמסר בתלים סי' ע"ו ·

ואמרו ו' וסימ' נמסר בד"ה א' סימן י"ו ·

לאמור ג' מלאים וסימ' נמסר בפרשת ויחי וירמיה ריש סימ' י"ח ·

יאמרו ג' וסימ' נמסר בתלים סימן קל"ו ·

ויאמרו לאמר ג' וסי' נמסר בפר' בשלחי

באמור ג' וסימ' נמסר בפרשת ואתחנן ותלים סי' מ"ב ·

יאמר ג' וסימ' נמסר פרשה נח ותלים סי' פ"ו ·

ותאמר להם ג' וסימ' נמס' פרשת וישב

כל דד"ע ויאמר להם במ"ה

ויאמר אליהם וסימ' בד"ה ב' סי' י"

אמירה לפני ה' ה' וסים נמסר פרשת וארא ·

ולא אמרו ד' וסימ' נמסר ביהושע סוף סי' כ"ב וירמיה סימן ב' ותלים סימן קל' ·

ואמרת אליהם ג' בטע' קדמ' אזלא בירמיה וסי' כל נבל ימלא יין ושל

כי הם על מסקל יבלתי יבלתיבת אבל ארבעה סעה רעה לאה אפסעה קמצים כי הם על מסקל מסמרה תפארה סעה יפה ואין אות ה"ע מסכתם מן מספטם כי כן דין כל תיבה מסופה הא אמר כהברת באה אה ולא באו או לבד מעט מזער אכיות אבה יתכו כדה וכן כל פס דבר ואות אמצעית אה"ע והנגיכה לעיל פתחים כמו תואר בוחר בוהר נועם בועם כי הם על דרך גורן קדם חדם כי הם סוים בנגינה ובחסרון וא"ו ובחטף קמץ ברבותם רק כי יחטף קמץ נהפך ברבותם לאות סכייה כי יאמר תארו כעמו ואין הדין כן

מערכת אות האלף

צרין וקרס כאשר יתרמו לפניס כי מן גורן יאמר גרנו וכן אורח כפתח על דרך מזער כי הם באים בחולם ובמנינה ובאות וו גם אורח נחלים וים מנבי אורח לעיל ואחרית חטף קמץ וסתך לרבריהם חדלו ארחות שהוא כמו אוכל שיאמר אכלם ומבעלי הה"א באמצע באו שני זרים שאינ' כפתחים בפתח גדול והם אהל מועד בוהן ידו אבל יואב אואב תותח יואם כקמצים כי הם על משקל עולם כוכב ולא כפתנו ממשפטם ומה שכתבתי תותח כאשר שמעתי אמנם אין פה עניינו כלל כי על אות אמצעית אחה"ע אמו

וסל אחריו ·
תני ממלא את כל ·
בנח אשבור ·
אשר למות למות ·

ויאמר יי' אלי ד' בטע' קדמ' אזלא בירמיה

וסימני' בלשון ארמי עולימא קרא צריקא לשמואל וביאור ריש ירמיה ·

ויאמר יי' יב בטעם קדמא אזלא בספר ו
ואלה שמות וסימ' בסדר שמות ·

ויאמר יי' ד' בטעם זרק בספר ואלה
שמות וסימניהון בסדר שמות ·

כה אמר ט' בטעם גרשיי' ביחזקאל וסימ' שם סימן ל' ·

ויאמר יי' ה' בטעם קדמא אזלא בספ' אלה
הדברים ר"פ וסימניהון

אמר להם לא תעלו ·
אל תצר את מואב ·
קום רד מהר מזה כי ·
הן קרבו ימיך ·
זאת הארץ אשר נשבעתי ·

ויאמר אלי י' בטעם זקף קטן ביחזקאל וסימני'

צפונה שא עיניך וראה דרך ·
ראה נתתי לך את צפיעי ·
תמצא את אשר תמצא אכול ·
הראה אתה תועבות גדולות ·
נקיר חתר נא בקיר ·
הרוח ויאמ' אלי הנבא אל הרוח
ההחיינה העצמות האלה
העצמות ויאמר אלי הנבא על
המקום אשר יבשלו שם ·

כה אמר ה' בטעם מאריך טרחא ביחזקאל
וסימניהון

רעה אחר רעה והנה באה ·
המון והשבתי את המון מצרים
מאב יען אמור מואב ושעיר ·
יהוה ביום ההוא יעלו דברים ·
שממה כשמות כל הארץ ·

כה אמר ד' בתרין זרקא ביחזקאל וסימ'
נמסר שם סוף סימן כ"ח וסי' מ"ד ·

אמור להם ב' וסימניהון

לא תעלו ·
שובו לכם לאהליכם ·
ולא כאשר להם עם יי' ·

ויאמר להם ג' בטעם בשפטים
וסימניהון

אחודה נא לכם חידה ·
נקיתי הפעם מפלשתים ·
נקמתי אם תעשון כזאת ·

ויאמר שמואל ו' בטעם בספר"
וסמניהון

קבצו את כל יש' המצפתה ·
תשאלים מאתו מלך ·
תשאלני יי' סר מעליך ·
ומה קול הצאן הזה באזני
הלא אם קטן אתה בעיניך ·
כאשר שכלה נשים חרבך ·

כי כה אמר ז' בטעם בירמי' וסי'

סרו · הבנים · כרוח ·
גלעד · המלך רנו ·
משפטים ·

כה אמר ז' בטעם בירמיה וסי' שם סי' ט' ·

כה אמר ו' בטעם בירמיה וסי' נמסר סי' ז' ·

כה אמר ה' בטע' בתריסר וסי' בזכרי' סוף סימן ח' ·

כה אמר ז' בטעם בירמיה וסימניהון

ואל הכהנים · הנני ·
היושב · החכם ·
דרור · נתן ·

כה אמר ח' בטעם בירמיה וסי'

הנה · עם ·
השמרו · בקבוק · רד ·
ימצא · תפרו · מעיר ·

ויאמר יד' בטעם וסימני' נמסר פרשת כי תשא ·

ויאמרו ב' בטעם וכו' וסי' נמסר בפרשת מקץ ע"ש ·

ויאמר אלי ז' בטעם ביחזקאל וסימ' נמסר שם סוף סימן מ' ·

כה אמר יח' בטעמא בירמיה וסימ' שם סימן י"ב ·

ואומר ד' כתו' ויאמר וסי' נמסר בנחמיה סימן ה' ·

זאת האמרי ד' וסימניהון נמסר סוף יהושע ·

והאמת ג' וסימניהון נמסר בזכרית סוף סימן ח' ·

אן

אנה ו' כתיבין ה' וסימ' נמסר בתלים סי' ק"ו וישעיה ריש סימן ל"ח ויונה סימן ג' ·

אנה ואנה ג' וסי' נמס' במלכי' א' סימן ב' ·

ז' פסו' אית בהון ואני אני
וסי' נמסר בירמיה סי' כ"ג ·

ט' זוגין חד אני וחד ואני
וסים

ואני ערל וידבר משה לפני ·
אני ערל ויאמר משה ·
ואני יוצא ויאמר הידעת ·
אני יוצא כחצות הלילה ·
ואני יושב ואלי יאספו כל ·
אני יושב ויהי בשנה השלישית ·
ואני אחרון כה אמר יי' מלך ·
אני אחרון שמע אלי יעקב
ואני אגיד לעולם אזמרה ·
אני אגיד צדקתך ואת מעשיך ·
ואני מרעיש כה אמר יי' צבאות ·
אני מרעיש אמר אל זרבבל ·
ואני נותרתי ושר מלכות פרס ·
אני נותרתי ויאמר אליהו אל ·
ואני נשארתי לבדי ואראה את המראה
אני נשארתי ואמרת בלבבך מי ילד
ואני אסבל ועד זקנה אני הוא ·
ב' בפסוק ·

ואני מג' ר"פ
וסימניהון

ואני הנני מביא את המבול ·
ואני בבאי מפדן מתה ·
ואני נתתי לך שכם אחד ·
ואני ידעתי כי לא יתן ·
ואני הנה נתתי אתו ·
ואני אחזק את פני באיש ·
ואני אקשה את לב ·
ואני הנה לקחתי את הלוים ·
ואני הנה לקחתי את אחיכם ·
ואני אצא ועמדתי ·
ואני שלשת החצים ·
ואני יסרתי חזקתי זרועותם ·
ואני ביי' אצפה ·
ואני ביי' אעלוזה ·
ואני אהה להנאם יי' ·
ואני נסכתי מלכי על ·
ואני תמיד איחל ·
ואני אשיר עוזך ·
ואני בחסדך בטחתי ·
ואני בתמי ארך ·
ואני אליך בטחתי ·
ואני אמרתי בחפזי נגרזתי ·
ואני כחרש לא אשמע ·
ואני כזית רענן ·
ואני בחסדך אבא ביתך ·
ואני בער ולא ארע ·
ואני תמיד עמך ·
ואני קרבת אלהים ·
ואני כמעט נטיו ·
ואני אגיד לעולם ·
ואני עני וכואב ·
ואני אליך יי' שועתי ·
ואני תפלתי לך יי' עת ·
ואני בחלותם לבושי שק ·
ואני עני ואביון ·
ואני הייתי חרפה להם ·
ואני ידעתי גאלי חי ·
ואני הייתי מבין והנה ·
ואני דניאל נהייתי ·
ואני נשארתי לבדי ·
ואני בשנת אחת לדריוש ·
ואני יי' אהיה להם לאלהים ·
ואני שמעתי ולא אבין ·

אני ד' בטעם זקף בקהלת וסי' שם סוף סי' ב' ·

אני הולך ד' וסימניהון

ואין איש מאסף ·
אני הולך אליו ·
ואני הולך על אשר אני · ב' בפסו' ·

הנה אני ז' וסי' נמס' בירמיה סימן ל"ב ויחזקאל סימן ל"ז ודה"ב סי' ב' ·

הן אני ד' וסי' נמסר פרש' וארא וישעיה סי' נ' ·

הלא אני ג' וסי' נמסר בישעי' סוף סי' מ"ה ·

גם אני ו' ר"פ וסי' נמס' בשפטים סוף סימן ב'
וכל מצעות פסו' דכו' גם אני במה וגם אני וסים'

וגם אני אגרע ולא תחוס ב' בו ·
אני הא דרכך בראש נתתי ·
לא תזני ולא תהיי ·
וגם אני שמעתי נאם יי' דד"ה ·

אני ואתה ג' וסי' נמס' בשמואל א' סי' ד' ·

אני ועמי ג' בליש' וסימ' נמס' פרשת וארא ·

באניות ד' וסימ' נמסר פרשת תבא וישעיה סי' מ"ג ·

ואנכי ט' ר"פ וסי' נמסר בישעיה סימן נ"א ותלי' סימן כ"ב ·

אנכי ח' בטעם לעיל וסימ' נמס' בפרשת בראשית ·

מי אנכי ג' וסימ' נמסר פרש' שמות ·

אנכי ידעתי ג' וסימ' נמסר בפרש' וירא וירמיה סימן כ"ט ·

וגם אנכי ה' וסימ' נמסר פרשת וירא ·

אנכי אנכי ג' וסימני' נמסר בישעי' סי' מ"ג ·

אנכי נתתי ג' וסימני' נמסר פרשת לך לך ·

אנכי נתן ז' וסימ' נמס' בשמוא' א' סי' כ"ד ·

אנכי יושב ה' וסימני' נמסר פרשת חיי שרה ושמואל ב' סימ' ז' ודה"א סי' י"ז ·

התאנף ג' וסימניהון

גם בי התאנף ·
ויי' התאנף כי על דבריכם ·
ובאהרן התאנף ·

ואנשים י' וסים נמסר בשפטים סימ' ט' ונחמיה סי' ב' ·

באנשים ג' וסימ' נמסר באלה הדברים ·

אנשי דוד ד' וסימ' נמס' בשמו' א' סי' כ"ג ·

ואנשי ד' ר"פ וסימ' נמסר פרשת לך לך ומלכים ב' סי' י' ·

שני האנשים ד' וסימני' נמסר פרש' שפטים על האנשים

עומדין ואתפס תמיד כפלאתי על בעל הפרחון אשר כתב בספרו לקס נחשבו תותח בערך תחח וכל בני דורנו קורין תותח ודברי בעל הפרחון הוא בא בטוב תותח פה וכן כל יער כער שער בער תער לחץ שחל שחר להב זעם נחת וכל דוגמתם הנגינה לעיל וכפתחי' כי הם על דרך מלך דרך ארץ ואות גרונית פותחת והם שוים ברבוי' ובדבקותם ובנגינתם כי כאשר יאמר ממלך מלכו ומדרך דרכו יאמר מיער יערו וכרמלו וכן כלם גם כאשר לא ישתנו מלך ארץ בדבקותם לא ישתנה כמו כן יער שער ורעיהם ולא

מערכת אות האלף

מצאנו דוגמתם ממתנים בדבקותם רק מהבל הבלים ועקב בעקב עשו ומכלל אלה הנפתחים יצאו זהב קהל נהר כחם אחר רעב וסימן זקן כאר וחמם אלות ממם העבם כחם העמוני רחב קמת רחם אחז המלך וסימן נר קרח וכלם כנגדתם למטה ונקמצים כי לא כנתנו יען משפטם על דרך בשר בקר חכם כי הם סוים בנגינתן ובדבקותם וברבותם כי כלם לרע ויתנו בדבקותם כאשר תאמר מבשר בקר בשר תאמר מזהב זהב הארץ קהל עמים וכאשר מבשר בשרו בקרו כן מזהב קהל זהב

על האנשים ה׳ וסי׳ נמס׳ בסדר שמות ומלכים ב׳ סימן י״ח׳

ואנשיו כ״ה וסימני׳

ויקם דוד וילך הוא׳
וילך דוד ואנשיו קעילה׳
ויקם דוד ואנשיו כשש׳
ודוד ואנשיו במדבר מעון
וילך שאול ואנשיו לבקש׳
ויקח שאול שלשת׳
וילך שאול מצד ההר ב׳ בפסו׳
ויבא אל גדרות הצאן על
וישבע דוד לשאול׳
וישב דוד עם אכיש׳
ויעל דוד ואנשיו׳
ודוד ואנשיו עוברים באחרונה׳
וישכם דוד הוא ואנשיו׳
ויהי בבא דוד ואנשיו צקלג
ויבא דוד ואנשיו אל העיר׳
ולכל המקמות אשר התהלך
והיה היא רוכבת על החמור׳
ואנשיו אשר עמו העלה
ואבנר ואנשיו הלכו בערבה
ויאור להם בחברון׳
וילך המלך ואנשיו ירושלם
וישאום דוד ואנשיו׳
וילך דוד ואנשיו בדרך ושמעי
ורגם מלך ואנשיו דתריסר׳

על אנשי ד׳ וסי׳ נמסר ב בשמואל א׳ סי׳ י״ח וירמיה סוף סימן י״א׳

לאנשים ח׳ וסי׳ נמסר ברות סימן א׳

והאנשים ח׳ וסי׳ בלשון ארמי רעיא דסליקו ל למשלח לרדופא טבין לנחשא מיתיא כהימנותא וביאורם נמסר בסדר ויגש׳

ואנשיהם ד׳ וסי׳ נמסר בירמיה סוף סימן י״ח׳

אס

ויאספו י״ב וסי׳ נמסר פרשת כי תשא׳

ויאסף ט׳ וסימן נמסר בפר׳ חקת התורה׳

ולא אוסיף ד׳ וסי׳

ולא אוסיף להכות את׳
להגיד את רגל במלכים
להסיר את רגל יש׳ בד״ה׳
אחת דברתי ולא׳

אסף ג׳ וסי׳ בלשון ארמי שמעית דרחימו כ כפנא וביאורם נמסר פרשת שפטים ויחזקאל סוף סימן ה׳ והושע סי׳ ט׳׳

נאסף ג׳ וסי׳ נמסר פ׳ ויחי׳

אסף ג׳ כתו׳ בן כתו׳ וסי׳ נמסר בסדר נח׳

נאספים ג׳ וסימניהון

ופלשתים נאספים׳
ואנשי חסד נאספים׳
בממלכות גוים נאספים׃

נאספו י״ד וסימני׳

וסרני פלשתים נאספו׳
ופלשתים נאספו׳
ושאול ואיש יש׳
ובני עמון נאספו מעריהם׳
ושרי אשר נאספו אל ירושלם מפני שישק׳
והעם לא נאספו׳
נאספו עלי נכים׳
וביום השני נאספו ראשי האבות דעזרא׳
וביום עשרים וארבע׳ לחדש׳
וגם כל הדור ההוא׃
עם דוד בחרפם בפלשתים׃
וחברו דד״ה הוא היה עם דוד בפס
וכל מדין׳
ועתה נאספו עליך גוים׃

כל לשון אסיפה אל במ״ג

על וסי׳ נמסר בעמוס סימן ג׳׳

האספו ו׳ וסי׳ נמסר פרשת ויחי׳

ויאספו י׳ פתחין וסי׳ בלשון תרגום סביא סלויא שלחו ושלחו פלישתאי גרמוי דמלכ׳ ולאחיהון כספא וחמרא׳ וביאורם נמסר פרשת שמות וד״ה ב׳ סימן כט׳׳

ויאסף כ׳ וסי׳

ויאסף לבן את אנשי׳
ויאסף אתם אל משמר׳
ויאסף רגליו אל המטה׳
ויאסף שבעים איש׳
ויאסף יהושע את כל׳
ויאסף סיחון דאורית׳א׳
ויאסוף סיחון דשפטים׳
ויאסוף אליו את בני עמון׳
ויאסוף דוד את כל העם׳
ויוגד לדוד ויאסוף דשמואל
וחברו דד״ה׳
ויאסף שלמה רכב ופרשים
וחברו דד״ה׳
ויאסף אחז את כל׳
וישלח המלך ויאסוף את כל זקני׳
ויאסף דויד את בני אהרן ד״ה׳
את כל שריש׳ דד״ה׳
ויאסוף את שרי העיר׳
ואף כי היין בוגד׳
מגמת פניהם קדימה ויאסף׳

האסיף ב׳ וסי׳ וחג האסיף תקופ׳ בצאת השנה׳

קרמ׳ חס׳ וסי׳ התקופה חסרה׳

ונאספו ד׳ וסי׳ נמסר בזכריה סימ׳ י״ב׳

אסוף ג׳ וסי׳ נמסר בירמיה סימ׳ ח׳ ומיכה סימן ב׳׳

מאסף ד׳ וסי׳ נמסר בירמיה סימן ט׳׳

ואסף ג׳ וסי׳ נמסר בסדר חקת ובישעיה סימן י״א׳

באספך ג׳ וסימניהון׳

באספך את התבואת זרעך׳
באספך את מעשיך מן׳
מגרנך ומיקבך׳

ויאסף ז׳ המלעיל וסי׳ נמסר סוף פרש׳ חיי שרה וב׳ מלרע וסי׳ נמסר בפרש׳ האזינו׃

ונאספת ג׳ וסימני׳

ונאספת אל עמך׳
אל קברתיך בשלום ומלכים
וחברו דד״ה׳

תאסף ג׳ וסימניהון

נקם נקמת׳
ואביה ירק ירק׳
ונטשתיך המדברה׳

ויאסרהו ג׳ וסי׳ נמסר בשפטים סימ׳ ט״ו׳

ויאסר ג׳ דגשים וסי׳ נמסר פרשת מקץ׳

אסתר המלכה י״ד וסימני׳ נמס׳ במגלה ריש סימן ז׳

אפ

האף ג׳ פתחים וסימני׳ נמסר פרשת וירא׳

האף ג׳ קמצין וסימני׳ נמסר פרשת עקב וירמיה סימן ל״ו׳

אפיך ב׳ מל וסי׳ נמסר בסדר בראשית׃

ואף ט׳ ר״פ וסי׳ נמסר באיוב ריש סימן י״ט וסי׳ ל״ו ועזרא סימן ה׳׳

בחרי אף ד׳ וסימני׳

ויצא מעם פרעה׳
וישבו למקומם בחרי אף׃
גדע בחרי אף כל׳
בחרי אף רצין וארם׳

אפפוני ד׳ וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ כב׳

אפוד ט׳ מל וסי׳ נמסר בסדר תצוה׳

אפס ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויגש׳

אפקה ה׳ וסי׳

ומערה מהימן כל ארץ הכנעני׳
וינום ובית תפוח ואפקה׳
חנים ויקבצו פלשתי׳ את כל מחני׳
חודד ויהי לתשובת השנה ויפקד

וינוסו והנותרים אפקה׳

אפרים ד׳ קמצין וסימני׳ נמסר בהושע סימן ה׳׳

ואפרים ה׳ וסי׳ נמסר פרשת פנחס וירמיה סימן ל״א׳

אפרתי ג׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ י״א׳

אפרתה ה׳ וסי׳ נמסר פרשת ויחי׳

אצ

אץ ו׳ ד׳ אץ וב׳ ואץ וסימניהון נמסר ביהושע סי׳ י׳׳

אצל ג׳ ופתחין וסימניהון יגיע גי הרים׳
אלה בני אצל׳
וחברו׳

אוצרות י״א מל וסי׳ נמסר באיוב סימן ל״ח׳

אוצרות ד׳ מל דמל וסי׳ נמסר בירמיה סימן נא׳ ע״ש׳

באוצרותי ג׳ חס׳ וסי׳ בפרשת האזינו ומלכים ב׳ סימן ך׳׳

אר

והאורב ג׳ מל בליש׳ וסי׳ נמסר ביהוש׳ סי׳ ח׳׳

יארב ג׳ וסימניהון

יארב במסתר באריה ב׳ בפסו׳

בארי ד׳ ב׳ קמצין וב׳ פתחין וסי׳ ברע שבב בארי׳
שויתי עד בקר׳
קשרי נביאיה בתוכה׳
בארי ידי ורגלי׳

בקצת ספרי׳ מדוייקי׳ מצאתי כתוב כארו וקרי כארי אמנ׳ בקצתי באותן מלין דכתיב ו׳ בסוף תיבו׳ וקרי׳ י׳ ולא מצאתיו נמנה בחשבונם וגם בחלוף המקרא דים בין מדינחאי ומערבאי ולא נמנה פה ע״כ׃

אריאל ד׳ וסימניהון

הוא הכה את שני׳
הוי אריאל אריאל ב׳ בפסו׳
הצבאים על אריאל׳
קדמ׳ חס׳׳

בארך ג׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סי׳ ל״א׳

ארובה ד׳ ב׳ מל וב׳ חס׳ וסי׳ נמסר בירמיה סי׳ ל״ג

ארובה ג׳ וחס׳ ודגשים וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ ריש

קהלו זהבם קהלם מנחם כחם כחשת אבל כי לא על כחם מעכין יער סער וברבותו יאמר כחסו ובדבקותו לא ישתנה אבל אחר אחת אחר נפתחים והנגינה למטה וכן פחת יהודה אבל פחת שהוא לשון מצודה טעמו למעלה וכלם פתוחים וכל שתי הברות מאלה והאות האחרונה חית או עין נפתחים כמו פסח פתח פגע נגע קמח פטע ובנגינתם לעיל כי גם הם נוטים לדרך ארץ אך אות אע״ גורמת לפותחם ובלע יצא מכללם כי טעמו מלמטה ונפתח וקבלתי טעם נכון כי בלע ריכו בלע על משקל כתף

מערכת אות האלף

ירך אכן אם היה אומר בלע לא יבינו מה בינו ובין סם הפועל ואתי למטעי וכן נקוד בלע פתח וטעמו למטה ומלת תמע ימע מזח מכח בברי ונפתחים על משקל ענג עדר ומנוגבים לעיל וכן כל העירותי הערותי ירחה החלותי כפתחים כי הם על משקל הקימותי הסיבותי ומפני אחהע בסתכו וכן כל הה תמוה לפני אחהע כמו האם תמכו האף תספה האל יעות החכם ירא אויב הסמיר גוי אלהים ודוגמתו אבל האים אחר יחטא קמוץ כי ההא אוכבה תמוהה ועל כן פירס רטי בחומס האים אחר הוא

ריש סימן ג׳ וירמיה סו׳ סי׳ כ״ט ואיוב סימן י״א :

תאריכו ג׳ וסימ׳ נמסר פ׳ האזינו :

מן ארם ג׳ וסימניהון

מן ארם ינחני •
מן ארם צובה ומן ארם נהרים
ב׳ בו •

ארון העדות י״ב וסימניהון נמסר פרשת אלה פקודי •

אל הארון ואל הארון ג׳ וסי׳

ונתת אל הארון את העדות •
ואל הארון תתן את העדות •
ויתן את העדות אל הארון •

ארון ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר פר׳ תצוה ע״ש •

ארור ח׳ ב׳ טעם זקף וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ מ״ח •

ארור ה׳ בטעם רביע וסי׳ נמסר פרש׳ כי תבא •

ארורים ג׳ וסימני׳ נמס׳ בתלים בא״ב רבתי אות ג׳ ויהושע סי׳ ט׳ •

ארנון ג׳ מל׳ וסי׳ נמסר בסדר חקת התורה •

תאר ג׳ וסימנ׳ נמסר פרש׳ משפטים •

ארון יי׳ ד׳ וסימ׳ נמסר בערך אדני •

וארון ברית יי׳ כ״ו וסי׳ נמסר בערך אדני •

ארון אלהי ישראל ו׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ ה׳

ארץ י״ד קמצים וסימ׳ נמסר בישעיה סימן י״ד וכל אתנחת׳ וסוף פסוק דכות׳ ב״מד ארץ בסגול וסי׳ נמסר בתלים סימן ל״ה ומשלי סימן ל׳ :

ארץ י״ג ר״פ וסימ׳ נמסר בתלים סימן ס״ח •

והארץ ח׳ ר״פ וסימני׳ נמסר בסדר בהר סיני •

בארץ החיים ג׳ וסימני׳ נמסר באיוב סימ׳ כ״ח •

כארץ ה׳ וסימני׳ נמסר פרשת לך לך :

וארץ ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סוף סי׳ כ״ו ומשלי ריש סי׳ כ״ה :

מהארץ ה׳ וסימ׳ נמס׳ בשמואל ב׳ סימן י״ב ויחזקאל סימן כ״א :

ובארץ ה׳ וסימניהון נמסר פרשת ויגש •

פרי הארץ ד׳ בליש׳ וסימניהון

והתחזקתם ולקחתם •
ויראום את פרי הארץ :
ויקחו בידם מפרי הארץ •
ופרי הארץ לגאון ולתפארת •

עשב הארץ ה׳ וסימ׳ נמסר ריש סדר בא •

את כל ישבי הארץ ד׳ וסימ׳

והורשתם את כל ישבי •
ולהשמיד את כל ישבי •
הנני ממלא את כל ישבי •
כי כלה אך נבהלה •

את כל הארץ י״ד וסימניהון

אשר אתה רואה לך אתננה •
ואולם חי אני •
ואם ירחיב יי׳ אלהיך :
ויעל משה מערבות מואב אל •
וישלח מלך ירחו •
כי נתן יי׳ בידינו את •
ויענו את יהושע תניין •
ויכה יהושע את כל הארץ :
ויקח יהושע את כל הארץ •
וחברו ויקח יהוש׳ את כל הארץ בכל אשר צוה יי׳ •
ויתן יי׳ לישראל •
כי תאמר אליו בה •
הנני אליך הר המשחית •
וימלא כבודו את כל הארץ •

הארצות כל אוריתא חסרים ב״מא מל׳ וכל נביאי׳ וכתו׳ דכו׳ מל׳ ב״מא חס׳ וסי׳ בסד׳ מקץ׳

אל הארץ ד׳ וסימ׳ נמסר פרש׳ לך לך •

מלכי ארץ ב׳ וסי׳

העשרת כל מלכי ארץ
לא האמינו מלכי ארץ •
וכל תהלות דכו׳ כל מלכי ארץ ב״מא וכל מלכי האר׳ את כבודך :

על פני הארץ ה׳ חס׳ כל וסי׳ נמסר פרש״ בהעלתך •

ואת ארצם ג׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סוף סי׳ י׳ ומלכים ב׳ סימן י״ט :

עמי הארצות ח׳ כלישני׳ וסימ׳ נמס׳ בנחמיה סימן י׳ •

ממלכות הארצות ד׳ וסימ׳

כל מלכותו וגבורתו והעתים •
כי יהיו לו לעבדים וידעו עבודתי •
ויהי פחד יי׳ על כל ממלכות •
ויהי פחד אלהים עם כל ממלכות •

הארץ ג׳ ס״רפסו׳ ובתריהון והארץ וסימ׳ נמסר ריש פרשת בראשית :

ארץ ה׳ סבירין ארצה וסימ׳ נמס׳ פרש״ ויגש ומלכ״י א׳ סי׳ א׳ :

ואת ארצו ה׳ וסימ׳ נמסר סוף חוקת התורה •

ואת הארץ ה׳ וסימ׳ נמסר פרש׳ וישלח וירמיה סימן כ״ב •

וכל הארץ ה׳ וסימ׳ נמסר פרש׳ מקץ ומלכי׳ א׳ סי׳ י׳ •

ובכל ארץ ה׳ וסי׳ נמסר בסדר בהר סיני •

עפר ארץ ג׳ וסי׳ נמס׳ בשמוא׳ ב׳ ס׳ כ״ב •

חית הארץ י׳ בלישני׳ וסי׳

ויעש אלהים את חית הארץ
עוף ולכל חית הארץ ולכל
ומוראכם וחתכם יהיה
נפש ואת כל נפש החיה אשר דנח ב׳ בו •
היום הזה יסגרך יי׳ דגלית •
ונטשתיך המדברה •
לבז ולא יהיה עוד לבז גוים •
לשוד ומחית הארץ אל תירא •

על כל הארץ ז׳ וסימניהון

מציג הנה אנכי מציג את גזת •
אל הגזה ויאמר גדעון אל האלה׳
ויעש אלהים כן בלילה ההוא •
זאת העצה היעוצה •
ועתה אל תתלוצצו •
ואני הנה נתתיך •
והיה יי׳ למלך על כל הארץ •
וכל תהלות דכו׳ על כל הארץ ב״מב על הארץ וסימניהון
ויקרא רעב על הארץ •
כי כגבוה שמים על הארץ •

על ארץ ט׳ וסימ׳ נמסר בעמוס סימן ט׳ ובתלי׳ סי׳ פ״א •

אל הארץ ד׳ בספר בראשית וסימ׳

לך לך מארצך וממולדתך
תאבה ויאמר אליו העבד אולי ב׳ בפסוק •
אנכי מת ואלהים פקד •
וכל ואלה שמות דכו׳ אל הארץ ב״מא על הארץ וסי׳
ותעל שכבת הטל •
וכל תורת כהנים דכו׳ על הארץ ב״מג אל הארץ וסימ׳
ונטעתם וכי תבאו אל הארץ •
עומר וקצרתם את קצירה •
ושבתה הארץ שבת ליי׳ •
וכל שאר אורית׳ ויהושע ושפטי׳ ושמואל דכו׳ אל האר׳ במ״ב על הארץ וסי׳
והאנשים אשר שלח •
ואם לא תורישו את
כי שאל נא לימים ראשונים •
למען ירבו ימיכם וימי •
ואכלת ושבעת וברכת •
לא תאכלנו על הארץ תשפכנו
רק הדם לא תאכלו על הארץ •
רק את דמו לא תאכל על •
כי יקרא קן צפור לפניך
לנכרי תשיך ולאחיך לא
הרכה בך והענוגה אשר
ומלאך בא אל שמואל :
וכל מלכי׳ דכות׳ על הארץ ב״מא אל הארץ וסימני׳
ואלישע דבר אל האשה •
וכל ישעיה דכו׳ אל הארץ ב״מב על הארץ וסימני׳
ועתה המבלעדי יי׳ קדמ׳ דפסו׳ •
נח כי מי נח זאת לי •
וכל ירמיה דכו׳ על הארץ ב״מב אל הארץ וסימניהון
והשיבתים כי הנה ימים באי׳ נאם יי׳ •
בעלות ויהי בעלות נבוכד נאצר׳
ומן רישא דיחזקאל עד והטף אל דרום דכו׳ אל הארץ ב״מא על הארץ וסימ׳
חרב או חרב אביא על הארץ :
ומן והטף עד סוף סיפרא וכל שאר קרי׳ דכו׳ על הארץ ב״מג אל הארץ וסי׳
וירדו מעל כסאתם •
ובניהם הרכית ככבי
יקרא אל השמים מעל :

ארצה כנען ח׳ דסמיכי וסימ׳ נמס׳ פר׳ מסעי׳ •

ואת ארצם ד׳ וסימ׳

ואת כל המלכים האלה •
מלכי אמנם יי׳ החריבו דמלכי׳ •
וחברו דישעיה :

ישיבה לארץ ד׳ וסימנ׳

תשב ונקתה לארץ •
כסא שבו לארץ אין כסא •
שבעת וישבו אתו לארץ דאיוב
ידמו ישבו אתו לארץ ידמו •

ארצה ד׳ ג׳ קמצי׳ וא׳ פתח וסי׳ נמסר פרשת נח ובמלכים א׳ סי׳ א׳ :

ארתחששת׳ מן ריש עזרא עד אחר הדברי׳ האלה ארתחששתא כתיב ומן אחר הדברי׳ האלה עד סוף סיפרא ארתחשסתא כתיב וכלהון ארתחששתא קרי׳ ב״מא וסימ׳ ארתחששתא כתב בשלם :

י״ו זוגין מיחדין נסבין האר׳ וסימני׳

ובכל הארץ ויאמר אלהים נעשה
ואלהי הארץ ואשביעך ביי׳ •
ביושב הארץ ויאמר יעקב •
בכרת הארץ ויסעו מבית אל •
הארץ כנען דבר אל בני ישראל •
ליושבי הארץ ואתם אל תכרתו
הממלכו׳ הארץ ואת כל מלכי ארץ •
ולעם הארץ ואני הנה נתתיך •
ומדלות

חוטא והתימה הוא ועל כל העדה יקצוף וכלם מתוגים מבחוץ להראות כי הפתח במקום חטף המכסה אני מתוג בחוץ כי היה ראוי להיות בסבא לולי התחברות סני סבאין ברחם תיבה אחר לא יכוונו יחד והם על משקל הנוגס כדיק היכהן פרא וכסתכו מתמפטם וכן כל אותיות בוכל לפני אע ואיכו מעור כמו והיו לאנסים ועלי זקן בא באנסים כאהלים כטע יי׳ כארזים עלי מים לעבדים ולספחות היה ראוי להיות בחירק כמו לספחות כי איכו

מערכת אות האלף

מבורר בלא זה אכמים מדבר והנה לעברים ולמפחות היה ראוי להיות בחירק כמו למפחות לולי אותע״ן אבל המבוררים קמוצים כמו לאכמים האל בחור בארזים כי כל בכ״לה מבורר אף על אותיות אחרו הוא בהברת אה אך כפתחי׳ בעבור הרגם כמו ברבר לדבר ואותיו אע״ אין דין רגם סובב בהם לכן נקמצו אבל א״ה על אע׳ לעולם מבורר ונקמץ ובכ״לה לפני ר״ים לעולם קמץ כמו ברביעי הרכום כי אם לא היה מבורר היה ברבעי וכל הנקמצים לפני החטף מתוגים מבפנ׳ כדי להפריד בין הקמץ והחטף וכן כל

ומדלות הארץ השאיר רב טבחים דמלכים •
העם הארץ כל העם והארץ יהוו •
עמי הארץ בקשו את יי׳ •
אל הארץ יקרא אל השמים •
לאפסי הארץ כלה בחמה כלה •
לרוקע הארץ על המים •
עממי הארץ ויבאו הבנים וירשו •
ועמי הארץ הבביאים את המקחות

ועל הארץ מתחת ג׳ וסים׳

וידעת היום והשבות •
ונשמע וימס לבבינו •
אין במוך אלהים בשמי׳ דמלכי׳ •

אש

ואש ג׳ בטעם זקף גדול וסים׳ נמסר פרשת וארא ופרשת פקודי •
והאש ג׳ וסים׳ נמסר פר׳ צו •
אשי ט׳ כתיבן יוד וסים׳ נמסר בסדר צו •
וכל אשה ג׳ וסים׳ נמסר פרשת ויקהל •
אשה הוא ליי׳ ג׳ וסימניהון נמס׳ פ׳ תצוה
אשה ה׳ פתח׳ וסים׳ נמסר בפרשת צו •
וכל הנשים ג׳ וסים׳ נמסר פרשת ויקהל •
אשתך ז׳ וסים׳ נמסר פ׳ לך לך •
והאשה ה׳ וסים׳ נמס׳ פרשת נשא •
לאשה ה׳ וסים׳ נמסר בפ׳ בראשית ובמלכי׳ ב׳ סימן ח׳ ושמואל ב׳ סימן י״א •
ואשת ג׳ וסים׳ נמסר בישעיה סימן נ״ד ומשלי׳ סי׳ כ״ז •

לאשתו ג׳ וסים׳

בין איש לאשתו •
ויאמר ירבעם •
וישאלו אנשי המקום •
וכל הנשים ו׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ מ״ד •
לנשים י״ד דפי׳ וסים׳ נמסר בשפטים סימן כ״א •
בנשים ג׳ דגשים וסימניהון נמס׳ בישעיה סי׳ י״ט •

מנשים ג׳ וסימניהון

הבורך מנשים יעל ב׳ בפסוק •
בן תשכל מנשים אמך •
שתים נשים ג׳ וסים׳ נמסר בזכריה סי׳ ה׳ •

אשירה ג׳ מ״ל בר״ש וסים׳ נמס׳ סוף פרשת ואתחנן ומלכים ב׳ סימן י״ז •
אשכל ה׳ חס׳ וסים׳ נמס׳ ריש שיר השירים ופרש׳ לך לך •
אשפתו ג׳ וסים׳ נמסר בירמיה סי׳ ה׳ •
באשר ט״ו וסים׳ נמסר בשפטי׳ סים׳ ה׳ פסוקכ״ז •
ובאשר ד׳ וסי׳ נמס׳ בישעיה סימן ס״ו ובשפטים סימן ה׳ •
ואשר לא ח׳ וסימני׳ נמסר בסדר וארא •

ואשר עשה ז׳ וסים׳

לחיל מצרים •
לכם במדבר •
לדתן ולאבירם •
לעינינו את האתת הגדול׳ דיהושע
לבית באשר דבר •
ויתר דברי חזקיהו •
ויתר דברי בעשא •
ואשד י״ב רפ׳ וסימני׳ נמסר פרשת בהר סיני •
אשר עמו י״א וסים׳ נמס׳ בשמו׳ א׳ סי׳ ט׳ •
כאשר י׳ סבירי׳ אשר וסי׳ נמסר ביונה סוף סי׳ א׳ •
אשר ד׳ סבירי׳ באשר וסי׳ נמסר פרשת צו •
אשר אל ה׳ • אל אשר ה׳ כתו׳ בערך אל •
ועל אשר ד׳ וסים׳ נמס׳ בשמו׳ ב׳ סימן י״ב וחגי סימן א׳ •
ובכל אשר ה׳ וסי׳ נמס׳ בפרשת משפטי׳ ובפר׳ ראה •

ולכל אשר ד׳ וסימניהון

אשר יעשה בהם •
אשר יצא על הבית •
ולכל אשר שלחני אליכם •
אשר יעשה בו •

ואשר ל״ו יחידאין וסימניהון

ואשר אתו וימח את כל היקום •
ואשר נשבע יי׳ אלהי השמים •
ואשר תאמרו ויאמר שנם •
ואשר הוא אין שר בית הסוהר •
ואשר יתן איש אשר ירקח •
ואשר תצא זאת תורת הזב •
ואשר ימלא וכפר הכהן •
ואשר יגאל מן הלוים •
ואשר חטאנו ויאמר אהרן •
ואשר הטאתם מפני אשר קטרתם
ואשר ידבר אך הנביא •
ואשר דברי הנביא אשר ידבר •
ואשר עשיתם כי שמענו דרחב
ואשר ידעו ויעבד ישראל את יי׳
ואשר העשה ויאמר שמואל •
ואשר צויתיך ויאמר דוד •

ואשר בעבר ויראו אנשי •
ואשר הלך ואקרע את •
ואשר הלכו ושטחום לשמש •
ואשר מלך ויתר דברי •
ואשר השיב ויתר דברי •
ואשר היו ביי׳ אלהי ישראל
ואשר היה נעשה ליום •
ואשר שלחתי ויעד יי׳ •
ואשר עשו ולא ישעה אל המזבח׳
ואשר תבאנה ומי כמני •
ואשר אין הוי כל צמא •
ואשר הביא כי אם תו •
ואשר יצאו כה אמר יי׳ •
ואשר בכל וגם כל היהודים •
ואשר יקריבו ויען חגי •
ואשר שכב דברי בליעל •
ואשר המלך וילך חזקיה •
ואשר נתנו שארית עם •
ואשר יגרתי כי פחד פחדתי •
ואשר נתן יביאו לבוש •
בכל אשר י״ב בתורה וסים׳ נמסר בריש סדר תרומה •
אשרי הגבר ד׳ וסימניהון נמסר בתלי׳ סימן צ״ד וסימן קכ״ח •
אשרי ד׳ בטעם זרקא וסי׳ מניהון בלשון ארמי גברא חשיב שמיע יי׳ וביאורם נג׳ סר׳ רי׳ תלי׳ •
אשורים ג׳ בתלת לישני וכל חד וחד לית דכו׳ וסי׳ נמסר סוף פרשת חיי שרה •
אשירה ו׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר סוף חיי שרה ומלכים ב׳ סי׳ ט״ו •
אשתאול ג׳ מ״ל וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט״ו •

את

ואת דלית זוגין

ואת הנפש ויקח אברם •
ואת האנשים אשר פתח •
ואת יצחק וישכם אברהם •
ואת הילד וישלחה ותלך ותתע •
ואת המאכלת ויקח אברהם את עצי •
ואת מעכה ופילגשו ושמה •
ואת עבד וישלחו את רבקה •
ואת מדין ותלד לו •
ואת אחיך ועל חרבך •
ואת צאן ויהי כאשר ראה יעקב
ואת הצאן ויירא יעקב מאד ויצר •
ואת אחד ויקם בלילה הוא •
ואת לאה וישם את השפחות
ואת רחל ב׳ בפסו׳
ואת יוסף ג׳ בפסו׳ •
ואת המשכן תעשה עשר יריעות •
ואת שמות ששה משמותם •
ואת מעיל ולקחת את הבגדים •
ואת החשן ב׳ בפסו׳ •

ואת הארון את אהל •
ואת ארון ומשחת בו •
ואת ישראל ויאמר יי׳ אל משה •
ואת הילדים וישא את עיניו וירא •
ואת נשיו ויקם יעקב וישא •
ואת שלום ויאמר לו לך נא •
ואת רגלו ויאמר פרעה •
ואת כסף ואת גביעי •
ואת דינה אלה בני לאה •
ואת שרה שמה קברו •
ואת רבקה ב׳ בפסו׳ •
ואת שדי מאל אביך •
ואת יעקב וישמע אלהים את •
ואת המטה הזה תקח בידך •
ואת לב ויאמר יי׳ אל משה בא •
ואת עמך כי עתה שלחתי •
ואת המעשה והזהרתה אתהם •
ואת קול וכל העם רואים •
ואת ההר ב׳ בפסו׳ •
ואת תבנית ככל אשר אני •
ואת קלעי החצר •
ואת עולתו והקריב •
ואת דמה ושרף את הפרה •
ואת ראשי ויצו להם משה •
ואת האשה ויבא אחר איש יש׳ •
ואת פנחס וישלח אתם •
ואת שלש את שלש •
ואת עמודיו חמשה •
ואת ראשו ונתח אתו •
ואת אשמו יביא ליי׳ •
ואת האלף ושבע המאות •
ואת הבגדים קח את אהרן •
ואת הכיור ויז ממנו על המזבח •
ואת הקרב ואת הכרעים •
ואת הבשר ואת העור •
ואת בשרו ואת הפר •
ואת הראש ואת העולה •
ואת חזה התנופה •
ואת נבלתם ושקץ יהיו לכם •
ואת אלה תשקצו מן •
ואת הכוס ואת הינשוף •
ואת הנתק והתגלח •
ואת עץ את הצפור •
ואת עון והתודו את •
ואת ראשם אך את מטה לוי •
ואת שורו ויקח יהושע
ואת חמורו ואת צאנו
ג׳ בפסו׳ דעכן •
ואת התורה רק שמרו •
ואת אבותינו כי יי׳ אלהינו •
ואת האשרה ויהי בלילה •
ואת אנשי ויקח גדעון •
ואת קדשי ולא תשאו •
ואת החסר והיה עקב תשמעון •
ואת הקללה והיה כי יביאך •
ואת הרומת והבאתם •
ואת אחיו וזה דבר השמטה •
ואת ביתך והיה כי יאמר •
ואת אלהיהם ואשר עשה לדתן •
ואת קולו ותאמרו הן הראנו •
ואת חקיו ושמעת •
ואת האדמה השקיפה ממעון •
ואת לבב ומל יי׳ אלהיך את •
ואת ערפך

וא׳־בר וארבריה ואכוה ואברך מהוא עתיד הוא פתוחה ומתוגה מבחוץ להראות כי היא במקום מב״א לולי החטף פתח מאחריה אמר לא יחברו יחד בראם תיבה והיה ראו׳ להיות כמו ואכתוב ואשמור אבל ואכוה את טופטיכם ואדבר אליכם מהם עבר נקמצים ומתוגים מבפנים להפריד בין הקמץ והחטף אמר לא יאותו יחד לולי המתג ובאו על דרך ואזכור את בריתי וארד להצילו ומלתו ואעמוד עליו ואמותתהו יבאה מן הכלל כי הו׳ עבר ונפתח ואות׳ אע״ הטעם בעבור כי כזב העמלקי ולא הרגו כהרג כאלו עתיד גם

מערכת אות האלף

ולכסך ממי כפתח על פי המסורת והוא עבר אמכסים לחברו עם ואבוס עמים שהוא עבר ובסבא כיוון ולכסך כפתחת במקום סבא וסכיהם סוים ·
עתה אדבר על המקף כל תיבה מה המקפת ותיבה סמוכה לאות אה״ר בפתח כגון מה נאמר מה תאמר והטעם כי המקף מחבר שתי המלות יחד וכאלו שתיהן תיבה אחת ונמצא דגש אחר הברת מה ולכך בפתח כי דגש מבטל קמץ וראיה לדבר מזה כידך שהוא כמו מה זה מלכם תדכאו עמי שהוא כמו מ. ה

ואת ערפך כי אנכי ידעתי ·
ואת יריחו וישלח יהושע ·
ואת אמי והחייתם את
ואת פי ויקחו האנשים ·
ואת קרית ויקדישו את ·
ואת חית ותקח רצפה ·
ואת עם עני תושיע ·
ואת שלמה ואת נתן הנביא ·
ואת אולם והעמדים ·
ואת המלוא וזה דבר המס ·
ואת הרעה ויהי שטן לישראל ·
ואת שבט ויבאו רחבעם כתי׳
ואת שמו ותבא האשה דמנוח ·
ואת זקניה וילכד נער מאנשי ·
ואת הפסל וייטב לב הכהן ·
ואת זרוע וגדעתי דעלי ·
ואת דבר ויאמר שאול ·
ואת דברי נחמתי כי המלכתי ·
ואת יפתח וישלח יי׳ את ·
ואת אבתיכם ועתה התיצבו ואשפט׳
ואת עמלק ויאמ׳ שאול אל שמוא׳
ואת חרב גלית הפלשתי נתן
ואת יהונתן והיה ביום מלחמת ·
ואת עבדו משמע דוד ·
ואת צקלג אנחנו פשטנו ·
ואת אבשלום הלכו מאתים ·
ואת בגדיו ומפיבשת בן ·
ואת עבדך ויאמר המלך שלום ·
ואת סוסיהם ויקמו בנשף ·
ואת איזבל יאכלו הכלבים ·
ואת הבמות אשר על ·
ואת הגלולים וגם את האבת ·
ואת היהודים ויהי בחדש דמלכים ·
ואת איביו וישגב יי׳ את צרי ·
ואת הכל ויקח את אוצרות בית דמלכים ·
ואת נביאי ועתה שלח קבוץ ·
ואת המצוה ומדוע לא שמרת ·
ואת העצים ותפל אש יי׳
ואת האבנים ואת המים ג׳ בפסו׳
ואת יהוא בן נמשי ב׳ בו ·
ואת פקח החל יי׳ .
ואת הרכב ויצא מלך אשור ·
ואת קדש בימי פקח
ואת הגלעד ב׳ בפסו׳ ·
ואת מנחת ויצוה המלך ·
ואת מוסך השבת ·
ואת בריתו וימאסו את חקיו ·
ואת אלהיהם את יי׳ היו יראים ·
ואת התעלה ויתר דברי ·
ואת כתני ויצו המלך ·
ואת תורתי ואמרת אליהם
ואת פניך ואת כל ·
ואת הנשים את הגברים
ואת בנות ד׳ בפסו׳ ·
ואת עיניהם וזכרו פליטיכם ·
ואת תומתיך לכן כה אמ׳ יי׳ דיחזקא׳
ואת דבריו וגם הוא חכם ·
ואת כלם בזעקך ·
ואת גאון כה אמר יי׳ ככה ·
ואת הכהנים ואמרת
ואת הנביא׳ ב׳ בפסו׳
ואת האדם והכיתי את ·

ואת דרך ואל העם הזה תאמר כה תני׳ דפסו׳ ·
ואת עזה ואת כל הערב ·
ואת מואב את אדום ·
ואת בן ועבדו אתו הגוים ·
ואת צדקיהו מלך יהודה ·
ואת המגילה ויבאו אל המלך
ואת מטה כי את עול סבלו ·
ואת יכניה בן יהויקים ·
ואת ספר כה אמר יי׳ ·
ואת הנחל ויקבצו עם רב דה״·
ואת ירושלם ועצמות הכהנים
ואת הדרך ב׳ בפסו׳ ·
ואת התורה רק שמרו מאד ·
ואת דעיך אני אשיבך מלים ·
ואת איש אל תתרע את נפש ·
ואת שבע ותיטב הנערה ·
ואת כל ראשי אז יקהל ·
ואת שריו ובתאנים ·
ואת צאני חי אני נאם יי׳ ·
ואת ידי ונתתי את ·
ואת סף ויבא אל שער ·
ואת החטאת ויאמר ·
ואת ארצי וקבצתי ·
ואת עצמותיהם ואשר אכלו שאר
ואת נחלתי ואת עשו שנאתי ·
ואת מוצא ועיפה פילגש ·
ואת עלמת ומבטה אשר
ואת ענתות ב׳ בפסו׳ ·
ואת חברון ואת מגרשיה ·
ואת המזלגות ואת הסירו׳ ואת דה״
ואת העמודים ומטבחת ומכון ערי
ואת יואש כי במצער ·
ואת חג ויעשו בני ·
ואת עמוד ואתה ברחמי ·
ואת החומה ויאמרו ·
ואת ברית העזבת אלוף ·
ואת הרשע אמרתי אני בלבי :
ואת יום לקים עליהם להיות
ואת כל אלה ידי עשתה ·
ואת הנשארו׳ ואחרי כן ·

וחילופיהון מ״ר את ולית

זוגא וסימנהון

את שבא ויקשן ילד את ·
את בנתינו ונתנו את בנתינו ·
את מקנהו ויעקב שמע כי טמא :
את שר וישב את שר המשקי׳ ·
את אתתי ואני אקשה את לב ·
את הלחם ויאמר משה דצנצנת ·
את המצות ושמרתם את המצות ·
את החוי ושלחתי את הצרעה ·
את ארניו ויקם משה את המשכן
את החלבים וישחטו את ·
את הבהמה ואם כל בהמה טמאה ·
את מנחתו ואת האיל יעשה ·
את שש והערים אשר ·
את המשפטי׳ והיה עקב תשמעון ·
את ראשית ועתה הנה הבאתי ·
את חמור לא הראה ·
את הדבר ידבקי׳ בך את ·
את אילון ואת מגרשיה דיהושע ·
את עבדון וממטה אשר את ·

את המלכים ויהי כהוציאם את ·
את רגליכם על צוארי
את רגליהם ג׳ בפסו׳ ·
את בנתיהם ויקחו את ·
את כשמת אחימעץ בנפתלי ·
את הבקר ויעזב ·
את הכורות ויעש חירם דמלכים ·
את המגדלים לבך יהגה ·
את הסוס ויצא מלך אשור ·
את מזבחתו כתי׳ ואת צלמיו ·
את גדודי וישלח יי׳ בו את גדודי ·
את השמן ותבא ותגד ·
את בתי ויתוץ את בתי הקדשי׳
את נשיהם לכן תן את ·
את בניך ותשחטי דיחזקאל ·
את מלכה אמר נא לבית המרי ·
את הזנותיה ותרבה ·
את בתיהם והבאת את
את שלשת ואכחיד את
את חור ותמת עזובה ·
את ההן ועיפה פילגש ·
את יובב ויולד מן חדש אשתו
את מעשיהו ויהרג זכרי ·
את מגרשיהם כי עזבו הלוים
את הסגנים ואריבה ·

ע״ב זוגין חד את וחד ואת

וסי׳

את שרי ויקח אברם את
ואת שרי ויקח תרח את אברם
את השני ויצו גם את השני
ואת השני יעשה עולה ·
את חלב וקחו את אביכם ·
ואת חלב פר החטאת ·
את אם ותאמר לה בת ·
ואת אם ויגל את יהויכין ·
את המות ועתה שא חטאתי ·
ואת המות ראה נתתי לפניך ·
את רכבו ויאסר את רכבו
ואת רכבו ומשכבתי אליך
את זרעכם זכר לאברהם ליצחק ·
ואת זרעכם ואני הנני מקים
את התכלת וכל אשה חכמת לב ·
ואת התכלת והם יקחו את הזהב ·
את תולעת וכל אשה ·
ואת תולעת והם יקחו ·
את מיתריו את קלעי החצר ·
ואת מיתריו וקלעי החצר ·
את קרשיו ויקם משה ·
ואת קרשיו את המשכן ·
את הנתחים וערכו בני אהרן
ואת הנתחים ואת האיל נתח
את המצנפת וישם את
ואת המצנפת שש ואת פארי
את איל ויקרב את איל העלה
ואת איל המלאים תקח ובשלת ·
את האליה ואת כל חלבו יקטיר
ואת האליה ויקח את החלב ·
את אבניו ונתץ את הבית
ואת אבניו הוצאתיה נאם יי׳ ·
את העפר ואת הבית יקציע ·
ואת העפר ותפל אש יי׳ ·
את זכר ואיש אשר ישכב
ואת זכר לא תשכב משכבי ·
את מנרת ולקחו בגד הכלת ·
ואת מנרת המאור דויקהל ·
את יריעת ונשאו את יריעת ·
ואת יריעות וכלב בן חצרון ·
את קדשיו ואיש את קדשיו ·
ואת קדשיו ויקח יהואש את ·
את משא ויאמר משה ·
ואת משא ואתה בן אדם ·
את המלקוח וחצית את המלקוח
ואת המלקוח ויביאו אל משה
את עריהם וידר ישראל נדר ·
ואת עריהם וישמע יי׳ בקול ·
את הברזל אך את הזהב ·
ואת הברזל ויהי האחד מפיל הקורה
את עוג ויתן יי׳ אלהינו ·
ואת עוג אחרי הכתו ·
את החרי כאשר עשה לבני ·
ואת החורי בהררם שעיר ·
את גדלו וידעת היום ·
ואת גדלו ותאמרו הן הראנו ·
את הגר ואהבתם את
ואת הגר עם הארץ עשקו ·
את מכות ואמר הדור האחרון ·
ואת מכות והפלא יי׳ את
את רחב ויבאו הנערים המרגלי׳
ואת רחב הזונה ואת בית ·
את קוצי ויאמר גדעון ·
ואת קוצי ויקח את זקני העיר ·
את המגדל ויאמר גם לאנשי ·
ואת המגדל וירד יי׳ לראות ·
את גלגלתו ותשלך אשה אחת ·
ואת גלגלתו וישימו את ראשיהם :
את נדרו ויהי מקץ דיפתח ·
ואת נדרו ויעל האיש אלקנה ·
את הטף ויפנו וילכו ·
ואת הטף את הגברים ·
את אלקנה וברך עלי את ·
ואת אלקנה ויהרג זכרי גבור ·
את הפרות ועתה קחו לכם ·
ואת הפרות והעגלה באה ·
את ארבעת אלה ילדו להרפה ·
ואת ארבעת את שתי העגלות ·
את המסך ותקח האשה ·
ואת המסך את קלעי החצר ·
את קרקע ויבן את הבית ·
ואת קרקע הבית צפה זהב ·
את אלישע וילך משם ·
ואת אלישע ואת יהוא בן נמשי ·
את נסכו ויקטר את עלתו ·
ואת נסכו ואת האיל יעשה זבח ·
את עפרה ויוצא את האשרה ·
ואת עפרה כי רצו עבדיך ·
את רצין יען כי מאס העם הזה ·
ואת רצין וישמע אליו דמלכי׳ ·
את רב שקה וישלח המלך את ·
ואת רב שקה וישלח דמלכים ·
את לשון והחרים יי׳ את ·
ואת לשון ויקח יהושע את ·
את בשרם והאכלתי את מוניך :
ואת בשרם ואת פר החטאת ·
את בניה מי שמע בזאת ·
ואת בניה לא ארחם כי בני ·
את רוע

לכם אבל מה הסמוך לאה״ר קמוץ כמו מה אומר מה ראיתם מה הארץ ואפילו מוקפין כי אין בהם דגש ואומר אני כי אף על פי שאין ה״א מבטלת דגש במקום אחר כאשר בארתי למעלה פה הואיל והם שתי תיבות אין בו כח לבטל הקמץ גם אין הדגש שבראש תיבה כדגש בחזק כמו באמצעיתה ור׳ מה סמוכים לה״א ופתוחין על פי המסורת ואלה הם. ביני וביניך מה היא וראיתם את הארץ מה היא ומדת ימי מה היא ויאמר מה היא ויאמר זאת האיפה וכל מה הסמוך לחי״ת ועי״ן וכל מה הסמוך לחי״ת ועי״ן

כקוד בסגו״ל וז׳ קמצים על פי המסורת ואלה הם מה עמדי יקח לך ומה חטאתי כי דלקת אחרי כי מה עבדך הכלב ואחרתם על מה על כי העיר ומה חפצן אנחנו ומה עברת כי מה חפצו וכל שאינן סמוכין לאח״ע ועי״ן מה כר מן כ״ר מה וכל מה הבא במתג או במסרת אות שלאחריו רפויה כמו מה לידידי אבל מה דחרמי ורכו״ ועזרא קמוצ׳

ואבאר משפט הדבקות כל תיבה בת שתי אותיות הדבוקה ורהוטה כפתחת כמו הר סיני בת פרעה דם האשם יד יי׳ ואם אינם רהוטים לאחריהם

את רוע לכן כה אמר יי׳ •
ואת רוע וישמע אליאב •
את גלות כה אמר יי׳ אלהי ישר׳ •
ואת גלות ככה ינהג מלך אשור •
את החתום ואקח את ספר המקנה
ואת החתום כה אמר יי׳ צבאות •
את שריה את ירושלם ואת •
ואת שריה אמר נא לבית
את בניך ותקחי את בניך •
ואת בניך כי כה אמר יי׳
את תעבתיך ושמרון כחצי חטאתיך
ואת תעבתיך את זמתך ואת׳
את האבדת אבקש •
ואת האבדת את הנחלו׳ לא חזקתם
את החזקה לכן כה אמר יי׳ •
ואת החזקה את האבדת אבקש •
את הנותרים ואנשי תמיד יבדילו •
ואת הנותרים המעט מכם הרעה •
את עתי ויתן שישן את בתו דה״ •
ואת עתי ואחריה דה״ •
את שמי ושמע הוליד דה״ •
ואת שמי ובן עזרא יתר דה״ •
את מרים ובן עזרא יתר דה״ ב׳ בו
ואת מרים אחתם •
את דביר את חולון דה״ •
ואת דביר ואת חולון ואת דיהושע
את הכתים ויתנו לחרשי •
ואת הכתים ובאו הכשרים •
את דתי ויתנו את דתי •
ואת דתי המלך אינם עושים •
את זעקתם ויחר לי מאד בעזרא •
ואת זעקתם ותרא את עני •
את פריה הנה אנחנו •
ואת פריה יקוסס וביבש •
את הירח והכבים לממשלות •
ואת הירח ופן תשא עיניך •
את המתים ושבח אני את •
ואת המתים ותאמר נעמי אל רות •
את רם וחצרון הוליד •
ואת רם ובני חצרון כלב •
את מאמר כדת מה לעשות •
ואת מאמר מרדכי אסתר •
את עמה לא הגידה אסתר •
ואת עמה אין אסתר מגדת •
את השוב ויאמר אליהוא איוב •
ואת השוב ראה נתתי לפניך •

י״א פסו׳ בחד פסו׳ את ואת

וסימ׳ בספר פרשת ויקהל •

את י״ו פ׳ בספר בראשית וסימניהון

את הכבש האחד תעשה •
את אהל מועד ואת •
את חג המצות תשמור •
את המשכן את אהלו •
את הארון ואת בדיו •
את השלחן ואת בדיו •
את מזבח העולה ואת מכבר •
את קלעי החצר את עמודיו •
את יתדת המשכן ואת •
את בגדי השרד •
את ארון העדות •
את השלחן את כל כליו •

את מזבח הנחשת ואת מכבר •
את קלעי החצר את עמדיה •
את המנורה הטהורה את •
את בגדי השרד לשרת בקדש •

נ״ב זוגין מן ב״ב ואת וסימנ׳

ואת לוט ויקח אברהם את שרי •
ואת לוט ויקח תרח את אברם •
ואת בריתי אקים את יצחק •
ואת בריתי כה אמר יי׳ אם יכדו
ואת הכנעני ואת האמרי דלדלף •
ואת הכנעני פרעה מלך מצרים •
ואת בנה ותאמר לאברהם גרש •
ואת בנה ותקם בתוך הלילה ותקח
ואת אנשיו וישלחו את רבקה אחתם •
ואת אנשיו ויאמר חושי •
ואת שכם ואת חמור בנו הרגו •
ואת שכם ויקדישו את קדש בגליל
ואת ראש ויהי ביום השלשי •
ואת ראש ויצו דוד את •
ואת אפרים ודוי אחרי הדברים האלה׳
ואת אפרים ויולד ליוסף בארץ
ואת אחיכם קח וקומו •
ואת אחיכם הקטן תביאו •
ואת אחיך ארץ מצרים לפניך •
ואת אחיך ואת עשרת חריצי •
ואת מנשה ויקח יוסף את שניה׳ את
ואת מנשה והוי על יפתח רוח יי׳
ואת עמשא שם אבשלום •
ואת עמשא והשיב יי׳ את
ואת משה ושם אשת עמרם
ואת משה ויקח עמרם את •
ואת הקרשי׳ תצפה זהב ואת טבעתיהם •
ואת הקרשים צפה זהב דמשכנא תנינא •
ואת כשר הפר ואת ערו ואת •
ואת כשר והאכלתים את בשר בניהם •
ואת נרותיה ואת מנרת המאור ואת
ואת נרותיה ולקחו בגד תכלת •
ואת מכסה ערת האלים המאדמי׳
ואת מכסה ב׳ בו •
ואת פרכת ואת מכסה ערת האלי׳
ואת פרכת ואת הארן •
ואת לחם ואת השלחן ואת
ואת לחם את השלחן •
ואת הכפרת ואת אהל מועד •
ואת הכפרת את הארן דפקודי •
ואת האפד ולקחת את הבגדים •
ואת האפד ויעלו חמשת האנשים •
ואת פר החטאת ואת שעיר החטאת •
ואת פר קח את אהרן ואת אלעזר •
ואת שעיר החטאת דרש דרש משה •
ואת שעיר החטאת דואת הפר •
ואת דמו במקום אשר ישחטו את העלה •
ואת דמו ולקח הכהן מדם החטא׳

הינינא •
ואת הדם וישחט ויקח משה את הדם ויתן •
ואת הדם ויקריבו בני אהרן תינינא דפסוק •
ואת בנו ושור או שה אותו ואת
ואת בנו ועבדו אתו כל הגוים •
ואת אלעזר קח את אהרן ואת •
ואת אלעזר בנו קדשו דשמואל •
ואת האש בכל אשר שאלת מעם יי׳
ואת האש אמר אל אלעזר בן אהרן •
ואת יהושע ויצו להם משה את אלעזר •
ואת יהושע צויתי בעת ההוא לאמ׳ •
ואת האיש והוצאתם את שניה׳ אל
ואת האיש ויראם את מבוא העיר •
ואת הרע ראה נתתי לפניך היו׳ את
ואת הרע ויאמ׳ אליה כדבר אחת הנבלות •
ואת ידך אדני יי׳ אתה החלות להראות •
ואת ידך כי ישמעון שמעך דמלכ׳
ואת אביה ויבאו הנערים המרגל׳
ואת אביה ויאמרו פלשתי׳ מי עשה •
ואת עשו ויתן ליצחק את עשו
ואת עשו שנאתי ואשים את הריו שממה •
ואת גלת ותאמר הבה לי ברכה כי ארץ •
ואת גלת ויחברו דשפטים הבה לי ברכה •
ואת הירדן ומלאכים שלח גדעון
ואת הירדן ב׳ בו •
ואת הכהן והבה לקחו את אשר עשה •
ואת הכהן ויאמר את אלהי אשר עשיתי •
ואת כלי ולקחתם את ארון יי׳ •
ואת כלי ומטבחת ומבון ערי הדרעזר •
ואת בתו ויאמר איש ישראל הראיתם •
ואת בתו וטמא את ההפת אשר
ואת שמואל את ירבעל ואת בדן •
ואת שמואל ויאמר יי׳ קרא שמואל
ואת בני כי ישמע המלך להציל דשמואל •
ואת בני ויאמ׳ לה המלך דמלכ׳
ואת נתן הנביא ובניהו ואת •
ואת נתן וישלח אתו המלך •
ואת הדבר הזה עשה הסר המלכ׳ •
ואת הדבר ויגד לנו יי׳ אלהינו •
ואת העדות ויוצא את בן המלך •
ואת העדות ויוציאו את בן המלך דה״ •
ואת דמי אם לא את דמי •
ואת דמי אם רחץ יי׳ את צאת •
ואת ירמיהו ויצוה המלך את •
ואת ירמיהו את הגברים ואת •
ואת שארית וכתאנים הרעות •
ואת שארית ואת כל הערב ואת •
ואת זרעך מארץ שבים ושב יעק׳

ואת זרעך מארץ שבי׳ ושב חכר׳
ואת דוד ועבדו את יי׳ ואת דוד •
ואת דוד אחר ישובו אל יי׳ דהריכר
ואת אשת אל ההרים לא אכל •
ואת אשת והוא את כל אלהיו עשה
ואת כל ישבי ויהפך את הערים האל
ואת כל ישבי ואמרת אלהם זה •

י״א זוגין מן ב״ב בחד פסוק

חד את וחד ואת וסימנ׳

את המאור ויעש אלהים את שני
ואת המאור הקטן לממשלת הלילה
את יתדת המשכן ואת
ואת יתדת החצר ואת׳
את בכור כל פטר רחם לכל
ואת בכור הבהמה הטמא תפדה
את ממלכת סיחון מלך חשבון ואת
ואת ממלכת עוג מלך ב׳ בפסוק •
את ארבעים היום ואת
ואת ארבעים הלילה אשר
את החצי תנו לאחת
ואת החצי ב׳ בפסוק
את אליל ביום ההוא ישליך
ואת אלילי זהבו אשר עשו לו •
את מקום ויאמר אל׳ בן אדם
ואת מקום כפות ב׳ בפסוק •
את ידי ויאמרו השרים אל
ואת ידי ב׳ בפסוק •

ותרין מנהון חלוף וארת

את וס׳

ואת הבמה וגם את המזבח •
את הבמה אשר בבית אל •
ואת גוזן וחרן והוליד את
את גוזן ועיפה פילגש •

א״ב את ולית מנהון וארת

וסימנהון

את אברהם	את איוב
את אילות	את אלהים •
את ביתר	את בניכם
את גגו	את גבול •
את גבעון	את דברי
את דניאל	את האלהים •
את השמים	את החצר
את המן	את הרקיע •
את השם	את השמש
את השור	את השרה •
את הצערה	את הברכה
את הבכרה	את והב •
את זוה	את זרע
את חצר	את חסדך •
את חכמת	את חכמתו
את טבעתו	את ידי •
את ידיכם	את כסא
את כסאי	את לבנו •
את מעשי	את מרדכי •
את נחלת	את סרם •
את	את עשרת
את פני	את פני
את פניו	את פנינם
את פפדך	את ציון •
את קולך	את רוחו

את שמך

קמצים • ואז שם לעולם קמצים כי אין בם דבקות • כל גם הר רהוט ופתח וכן כל על הרהוט פתח אבל הוקם על מטל המים מעל קמצים כי אינם דבוקים וכל אל פתוח וכל אך רק עד לעולם פתחין אבל בבקר יאכל עד קמץ וכל חג הסמוך לשם הבא פתח כמו חג ליי׳ וכן כל חג הסמוך לה״א פתח כמו חג המצות ורעיו והסדר קמצים במ״ג על פי המסורת ואלו הם אקרו חג בעבותים וחג שבועות ועשו חג מצות דעזרא ואבן עזרא תרץ על בעל המסורת אמר אסר חסב חג המצות וחג שבועות כיהם

מערכת אות האלף

פתוחים כמשפט כי הם רבוקים ורהוטים אך חסרו חב. בעבותים היה רחוי להיות קמץ חמנם גם בו כתן טעם בפתיחותו וחמר כי תחסר בו מלה חחת וכחלו כתו׳ חסרו חב עולה חו קטולת חו פלמים על כן כפתח וכמהו במקרח רבים וחלה מקבתם וחכו כיין הטוב היה רחוי לומר כיין טוב חו כיין טוב כי הס״י הטוב עומהו מבורר וחם כן כ״ף כיין תהיה פתוחה כדרך כ״ף מבוררת וכן הוח כשו חסר מלה חלבון וכחלו כתיב כיין חלבון הטו׳ כי הוח ידוע לכל ומפורסם שהוח טוב וגם פומר מה מלילה פומר מה מליל והרי

את שמך את תורת׃
את תהום׃

את י׳ ר״פ במשנה תורה וסי׳

את בצר במדבר׃
את הדברים האלה׃
את י״י אלהיך תירא׃ וחבירו׃
את הברכה אשר׃
את כל הדבר׃
את זה תאכלו׃
את הכוס׃
את הגברי תשיך׃
את י״י האמרת׃

וכל ספר יהושע מן ויתנו בני ישראל ללוים עד ויתן י״י לישראל בין ר״פ בין באמצע פסו׳ ואת במ״ה את וסים׳

את קרית ארבע את חברון׃
את בית שמש את גבע׃
את גבעון את ענתות׃
את שכם את אלתקא׃
את גבתון את אילון׃
את גת רמון קדמאה׃
את תענך את גלון׃
את קשיון את דברת׃
את ירמות את עין גנים׃
את משאל את עברון׃
את חלקת את קדש׃
את יקנעם את קרתה׃
את דמנה את נהלל׃
את רמות בגלעד׃
את חשבון את יעזר׃
ונמסרו גם בספר יהושע׃

את ד׳ ר״י פסו׳ בירמיה וסים׳ נמסר שם ס׳ כה״׃

י׳ פסו׳ בספר בראשית
את ואת ואת וסימניהון

ויברא אלהים את התנינים׃
ויעש אלהים את חית׃
ויזכר אלהים את נח׃
מן הארץ ההוא יצא׃
ויקח תרח את אברם׃
ובארבע עשרה שנה בא׃
ויהפך את הערים האל׃
את עוץ בכורו׃
ויירא יעקב מאד׃
ויקם בלילה הוא דיבוק׃
ואהליבמה ילדה׃
ואלה היו בני אהליבמה׃
ויקם יעקב מבאר שבע׃
ויכלכל יוסף את׃

ד׳ פסו׳ מייחדין את את את
את את וסים׳ נמסר בסדר פקודי׃

י״ב פסו׳ את את ואת ואת
וסים׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ ג׳׃

ד׳ פסו׳ את את ואת את

ואת וסימני׳ נמסר במלכי׳ א׳ סי׳ ט״ו׃

ז׳ פסו׳ את את את ואת
וסי׳ נמסר פרשת אחרימות ובשפטים ריש סי׳ ד׳׃

ג׳ פסו׳ את את את ואת
ואת ואת וסי׳ נמסר פר׳ ואתה תצוה׃

ו׳ פסו׳ את ואת ואת ואת
ואת ואת ואת וסימני׳ נמסר פרשת וישלח׃

י״ח פסו׳ את ואת ואת את
וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ז׳׃

י״ו פסו׳ דאית בהו׳ את את
את את וסימניהון

ויולד לחנוך את עירד ועירד ילד׃
ויהי בשחת אלהים את ערי׃
ויצו יוסף את עבדיו את הרפאי׳
וכסה את עין הארץ׃
וכי יגח שור איש׃
והבאת את השלחן וערכת את׃
והיה כי יחטא ואשם׃
ושרף את הבגד או את השתי׃
ואיש כי ישכב את אשה דוה׃
וידעתם היום כי לא את בניכם׃
ואקח את אביכם את אברהם מעבר׃
והכה י״י את ישראל׃
הנני רב את ריבך׃
ואקח את מקלי׃
ויהי לעת תשובת השנה׃
ומלך ארם צוה את שרי הרכב׃

י״ב פסו׳ את את ואת ומלה
חדא בניהון וסימניהון נמסר ריש משפטים׃

ז׳ פסו׳ בספר שפטים את
ואת את וסימניהון

ויקחו את בנתיהם׃
ויהי בשמע גדעון׃
ויאמר זבח וצלמנע׃
ואם אין תצא אש׃
ואבימלך נלחם בעיר׃
ויתן י״י אלהי ישראל׃
ותהי על יפתח רוח׃

ד׳ פסו׳ את ואת את את
וסימניהון

ויקטר את עלתו דאחר׃
ונטיתי על ירושלם׃
באשר ראה יעקב׃
וקחו את אביכם׃
זה המקום׃
שישק מלך מצרים דד״ה׃

ד׳ פסו׳ את ואת ואת ואת
ואת ואת וסימני׳

ותלד לו את זמרן׃
ויקח יהושע את כל׃

וילכד יהודה את עזה בשפטים
ויבאו הנערים המרגלים׃
וממטה בנימן דד״ה׃
וממטה נפתלי דד״ה׃

סימן של ואת את דסוף
ואלה פקודי נמסר שם׃

סימן פרשת כי תשא
כלהון ואת במ״א דריש פסו׳ את אהל מועד׃

סימן דפסו׳ את מזבח
הנחשת דאלה פקודי אפ״ס בתני לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי׃

סימן של ואת דויקהל
נמסר בסוף ויקהל׃

ז׳ פסו׳ ואת את ואת וסים׳
נמסר פרשת ויקרא וביונה׃

ט׳ פסו׳ בואלה שמות את
את ואת וסימניהון

ויקח עמרם את יוכבד׃
ואני אקשה את לב פרעה׃
את קלעי החצר׃
את המשכן את אהלו׃
את בגדי השרד׃
ויביאו את המשכן׃
את השלחן את כל כליו׃
את קלעי החצר׃
את בגדי השרד׃

י״ט פסו׳ בספר מלכים את
את את וסימניהון

וגם באו עבדי׃
ויקם שמעי׃
אז יקהל שלמה׃
על אשר עזבו׃
ויועץ המלך׃
וילך וימצא את׃
את ההר שמרון׃
את אדרת אליהו׃
נבשל את בני׃
ויהי הוא מספר׃
וילך משם׃
הוא הכה׃
ויאמר למלך אשור׃
ואנשי בבל עשו׃
הוא הסיר׃
העל אדניך׃
ויבא את כל הכהנים׃
ושבר את המצבות׃
ויפן יאשיהו וירא׃

ח׳ פסו׳ ביהושע את ארת
את וסימניהון

עברו בקרב המחנה׃
ויהי בהוציאם את׃
ויקרב את משפחת׃
כאשר צוה י״י את משה׃
כי מאת י״י היתה זאת׃

על פי י״י נתנו לי׃
וגבול נתן י״י בינינו׃
ועתה יראו את י״י׃

ט״ו פסו׳ בספר שמואל את
את את וסימניהון

וישם את נפשו בכפו
כי קשרתם כלכם׃
ואבי ראה גם ראה׃
ויאמר דוד לאנשיו׃
ויאמר טוב אני אברות׃
גם אתמול גם שלשם׃
בכל אשר התהלכתי׃
כי ימלאו ימיך׃
גלית את אזן עבדך׃
המכבד דוד את אביך׃
ויקח חנון את עבדי׃
והנה קמה כל׃
לבעבור סבב את׃
וישלח אבשלום את׃

את ג׳ פתחי׳ בטעם וסימני׳ נמסר בתלים ריש סים׳ מ״ז ובמשלי סימן ג׳׃

ואת ז׳ בטעם וסימני׳ נמסר פרש׳ מטות׃

י״ח פסו׳ את ואת ואת ואת
ואת וסימניהון

וישם את השפחות׃
את צאנם ואת בקרם׃
והם יקחו את הזהב׃
הצפור את הצפור החיה יקח׃
ולקחו בגד תכלת׃
וישבו בני יש׳ את נשי מדין׃
הנה אנחנו באים בארץ׃
בזאת תדעון כי אל חי׃
ותפל אש י״י׃
ויצוה המלך חלקיהו׃
קדמ׳ דמלכי׳׃
וחברד דד״ה׃
ויגל את יהויכין׃
בעת ההיא נאם י״י צבאות׃
הנני ממלא את ישבי׃
השכחתם את רעת׃
את ירחמאל׃
את האבדת אבקש׃
וירדף אביה אחרי ירבעם׃

את ג׳ לזכר וסימני׳ נמסר פרש׳ בהעלתך ויחזקאל סימן כח׳׃

את ה׳ כתוב אתי וסימניהון נמס׳ במלכי׳ ב׳ סי׳ ד׳׃

אתה כה ר״פ וא מנהון בתורה ובנבי׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ א׳ ריש סימן ה׳ ויחזקאל סימן מ״ג וי״ו בתלים וסימניהון נמסר בתלים סימן ק״כ׃

אתה עתה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת תלדות ומלכים א׳ סימן כא״׃

האתה זה ד׳ וסים׳ נמסר פרשת תלדות ושמואל

הוח כחלו חסר מליל יום פלוני מהשבוע וכן בליל מודד עד מוחב וכן י״י הטוב יכפר בעד והרי הוח כחלו בעד חלה פחכלו הפסח וכן כחמר פחסרו חב כי כל חב הרהוט פתוח והמופרד קמוץ וחף על פי חסר ברבותו ידגם בקמץ בהיות מופרד להפריד בינו ובין הרבוק וכן כל פם דבר הקמוץ דוגמת בפר ברק מרק בהרבקם נפתחים כמו בפר המלוחים בקר זבח דבר י״י מרק פגולים ומלת מסך פתח פער החצר נפתח כי הוח רבוק ולולי רבקותו היה קמוץ ומה פחין המ״ס במב״ח כמו בפר בקר דבר הטעם כי

מערכת אות האלף

אין המ״ס בו טמום ועקרו סכך כמו מרך ומכס ושבת קמץ כשהוא מופרד ושבת שבתון פתוח כי הוא דבוק והמ״ן אינה בשבא כי כל תיבה שיהיה ממשקל רגם לא תמצא בדבקותה כמו שבארתי במלות כריך ועריץ וחסיד וכסיא וכן כל מלאך מדבר מספר קמצים וכשהן דבוקים פתחין כמו מלאך האלהים פת״ח ומלאך בא אל איוב קמץ וכן כלם ומלת המדבר הייתי ליסר ע״י תמיהת הה״א מרהיט המלה כאלו היא דבוקה ומקדם י״י כוננו ידיך אינו דבוק וכה פתרונו המקדם שיבנה המקו׳ יכוננהו על מכונו והנגון

ושמואל ב׳ סי׳ ב׳ ומלכים א׳ סימן י״ח׳

ה׳ פסו׳ אית בהון ואתה

אתה וסי׳ נמסר פרשת לך לך׳

וגם אתה ג׳ וסימ׳ נמסר פ׳ וירא וזכריה סי״ ג׳

כי עתה כל אוריתא ואיוב כי עתה במ״ט כי

אתה וסימניהון

תנה את נשי ואת ילדי׳
העדות כי אתה העדות בנו׳
אל יושב ואמרו אל יקשב׳
נעב ויאמר בלעם אל מלאך י״י חטאתי׳
בא כי אתה בא אל הארץ
תבוא ויקרא משה ליהושע׳
תביא וצו את יהושע בן נון׳
עמל כי אתה עמל תשכח׳
תכחד המעמק ישלמנה׳

וכל שאר קרי׳ דכו׳ י אתה במ״ב

כי עתה וסימניהון

נסכלת ויאמר שמואל אל שאול׳
קטר ויאמר אליו האיש קטר׳
רבתה אף כי לא אכול אכל העם
הזמני ויאמ׳ דוד אל אבישי ואל׳
במוני ויאמר העם לא תצא׳
תצרי כי חרבתיך ושממתיך
אפרים אני ידעתי אפרים׳
אין מלך כי עתה יאמרו אין מלך
חולי הגותי בת ציון כיולדה׳
וישבו ועמד ורעה בעז י״י׳
וחניתי לביתי מצבה דזכריה׳
ויאמר אלי דניאל איש׳

וכל קרי׳ כי אתה ו״ל וכי אתה

אתה דכטעם מלעיל סי״ם׳ כי עפר אתה ואל׳

ראובן בכורי אתה׳
הכי אחי אתה׳
כי ירא אלהים אתה׳
למי אתה ואנה׳
כי עם קשה ערף׳
האפרתי אתה׳
ואם יש בי עון המיתני׳
כי איש חיל אתה׳
אשר החזקתיך מקצות׳
ואי מזה עם אתה׳
אמרים לעץ אבי אתה׳
מחסי אתה ביום רעה דירמיה׳
וזרעתיה לי בארץ׳
בחסדך זכר לי אתה׳
עזרי ומפלטי אתה׳
צדיק אתה ותקם את דברך׳
אתה נורא אתה׳
ויקרא אסא אל י״י׳
גם פעמים רבות׳

י״א יחידאין משמ׳ אתה

וסימניהון

אתה תהה על ביתי ועל׳
אתה זה ויאמר אני׳
אתה תדבר את כל אשר׳
אתה דבר ויאמר חושה׳

אתה האיש ויאמר נתן׳
אתה קח ויאמר דוד׳
אתה אמרת ויאמר נתן׳
אתה תשמע השמים מכון דמלכי׳
אתה אל תירא עבדי יעקב׳
אתה בן אדם הגד את׳
אתה מושל בגאות הים׳

ח׳ יחידאין משמ׳ ואתה

וסימניהון

ואתה ואהרן וקחו איש׳
ואתה שמעת עם גדול׳
ואתה עשית ויאמר׳
ואתה עשה ואנכי לא׳
ואתה תעשה עבדי ירידו׳
ואתה אדני המלך עיני׳
ואתה נותן עיני כל׳
ואתה לך לקץ ותנוח׳

ואתה ועתה י״ח בטעם תברין וסי׳ נמס׳ בפרשת בהעלתך׳

ואתה ד׳ בטעם וסימ׳ נמס״ בפרשת הצוה׳

ואתה ה׳ בטעם וסי׳

ואתה תבא אל אבתיך׳
ואתה צודה את נפשי׳
ואתה אדני המלך לא׳
ואתה תבקש לך גדולות׳
ואתה בחלאים תמיד׳

אותה י״ב מ״ל וסימ׳ נמס״ בפרשת בלק׳

ואותה ה׳ מ״ל וסי׳ נמסר בפרשת שמיני

וביחזקאל סימן כ״ג׳

אותו כ״ד מל׳ וסימניהון

ועבדתם אותו׳
ועבדו אותו בתמים ובאמת׳
לעבוד אותו ויאברו עדים׳
לרשת אותו׳
ויקח אותו שבע מאות איש׳
ויאמר המלך אל חזאל
רד אותו ב׳ בפסו׳
אשר יצק מים על׳
ונחמתי על הטובה׳
ויקצפו השרים תנינ׳ דפסו׳
ויעלהו אל המרכבה׳
ולא בחיל גדול יעשה׳
גם אותו לאשור יובל׳
וחטאת אותו וכפרתהו׳
ואתם מחללים אותו׳
והפחתם אותו׳
זכרו תורת משה עבדי׳
ביום הציל י״י אותו׳
באחז אותו פלשתים׳
גם אותו הכוהו׳
וירדו אליו׳
מלשני בסתר רעהו׳
יברכנו אלהים׳

וכל יהושע ושפטים דכות׳ מ״ל

במ״ב חס׳ וסימניהון

ויראו אותו העם׳
אחיו וכל בית אביהו׳

אותי כ״ז מלאים וסימניהון

על אשר מעלתם בי׳
באשר עזבתם אותי׳
האותי לא תיראו׳
שבתך בתוך מרמה׳
השכל וידוע אותי׳
נדפו אותי׳
יען שכחת אותי ב׳ בפסו׳
כמראה נחשת׳
נערי מלך אשור׳
הן גור יגור אפס׳
ואטמנהו כפרת׳
זה גורלך מנת מדיך׳
על אשר עזבו׳
בגבור עריץ׳
ולא תבעיסו אותי׳
כי כלם ידעו אותי׳
כי אויל עמי׳
כי נתתם אותי׳
זכרו פליטכם׳
ואת מי דאגת ב׳ בפסו׳
ואותי יום יום ידרושון׳
אך הראי אותי׳
פדית אותי׳
אותי נהג׳
כי כלם מיראים׳
אף לא הביאה׳

וכל יהושע ושפטי׳ דכו׳ מ״ל במ״ב וסימניהון

כשלוח משה עבד י״י אותי׳
אתם מושחים אותי למלך׳

אתך י״ו בתורה וסימ״ נמסר בפרשת שמיני׳

אותך י״ז מ״ל וסימניהון

וארבה אותך במאד מאד׳
ואחשך גם אנכי אותך׳
ותלה אותך על עץ׳
אחרי הודיע אלהים י״י אותך׳
ואך אותך ואת׳
ככל אשר אני מראה אותך׳
ונועדתי לך שם׳
ועתה הניחה לי׳
הרף ממני ואשמידם׳
כי קנה אקנה׳
שולח אני אותך׳
אשר אני שולח אותך׳
האתה הוא אשר דברתי׳
והוצאתי אותך ואת כל׳
ונטשתיך המדברה׳
וכדברי אותך׳
אותך קויתי כל היום׳

אותך י״ו מ״ל בלשון נקבה וסימניהון

באשר את אשתו׳
יתן י״י אותך׳

פן נשרוף אותך׳
הנני נשפט אותך׳
וי״י צבאות הנוטע אותך׳
וכל מאהביך שכחוך׳
ומולדותיך ביום הולדת אותך קדמ׳ דסי׳
והפשיטו אותך׳
ורגמו אותך באבן׳
השאטות אותך׳
ועשיתי אותך כאשר עשית׳
וזכרתי אני את בריתי אותך׳
העמד לבך אם תחזקנה ידיך׳
והפיצותי אותך׳
ועשו אותך בחמה׳
ועשו אותך בשנאה׳

אותך ד׳ לזכר וסימניהון נמסר בירמיה ריש סימן י״ב׳

וכל יחזקאל דכו׳ אותך במ״ו

אותך וסימניהון

שולח אני אותך ושלאחריו׳
ובדברי אותך׳
להביא אותך עליהם׳
ונטשתיך המדברה׳
והוצאתי אותך ואת כל׳

וכל לשון נקבה דכו׳

אותי ה׳ מ״ל בספר ישעיה וסימניהון נמסר שם סי׳ נ״ז׳

אתיו ג׳ וסימ׳

כל חיתו שדי אתיו׳
אם הבעיון בעיו׳
אתיו אקחה יין׳

חתיו ג׳ וסי׳ נמסר בדניאל סי׳ ג׳

מאתך ה׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ ב׳

אותם ט״ל מ״ל בתורה וסימניהון

ואין פותר אותם׳
אשר דבר להם אביהם קדם׳
וינחם אותם וידבר׳
ויצו אותם
וישיגו אותם חנים׳
והאכל אותם׳
והנושא אותם יכבס׳
על סל אחר תנינ׳ דפסו׳
את הצפור החיה׳
והביאה אותם אל הכהן׳
כי לי בני ישראל עבדים׳
וזבחו זבחי שלמים׳
והשיאו אותם עון׳
למען ידעו דרתיכם׳
ושמת אותם שתים׳
וכסו אותם במכסה׳
ושמו אותם איש איש׳
מבן שלשים שנה קדמ׳ ונשא׳
על פי י״י פקד אותם׳
וישלח אותם׳
והניף אותם הכהן׳
ויקריבו אותם לפני המשכן׳
קח מאתם

ויקח

מוכיח כי יש זקף גדול המעמיד המלה וכן מוסב מודע מוסר בהפרדס יקמצו ובהדבקס יפתחו׳ כמו בספר המלואים פתרונו בספר של מלואים ר׳ דבר של י״י אבל תיבה שסופה ה״א ועי׳ דבקותה

ובכלל הדבקות להבירן אם תצטרך להרבות מלת של בפתרונו תתהפך לת״ו בעלילה מוצעת בפתחת כמו תהלת י״י

תורת י״י אבל מקצת כלי בית י״י ואלה מן הכלל ומקצת וי״ג דבוקים וקמצים על פי המסורת ואלו הן ועמת את התבואה והרבת את שבתותיה הגלת יהודה מנת המלך

מערכת אות האלף

מכנב פלסתים מתן ארס ירחיב לו יקר תפארת פתגם המלך כתבה דת כרת היום ואולם הכהא מהר ישראל במאט בכפם ואבן עזרא תמה על בעל המסורת מן הארבעה
כי ברינם המה ואלה הם כי במאט בכפם איכו דבוק וכית בכפם תוכיח ושלמה הראשונים קמוצים כמשפטם ועתה היה ראוי להיות ועשתה ולהקל המלה חסרו הה״א וסמו
קמץ תמורת חסרון הה״א וכן והרבת דינו להיות והרבתה וכן הגלת הגלתה ואותו הקמץ הראוי להיות תחת התי״ו שמו לפניה כאשר עמו במלת ואביסג הסומכית מסרת

ויקח	משה אותם מעל כפיהם •
והוקע	אותם לי״י •
צרור	את המדינים •
ונקח	את ארצם •
ונהרס	אותם באשר עשינו •
והוא	ינחיל אותם את הארץ •
ומשנאתו	אותם הוציאם •
חשק	י״י בכם ויבחר •
כי נכרית	קרמ׳ דפסו׳ ודסיפרא •
ובגלל	התועבות האלה •
כי	הגוים האלה •
ושרת	אותם תנינ׳ דפסו׳ •
היום	הזה י״י •
ארור	אשר לא יקים •
ויקרא	משה ליהושע •
ויצו	משה אותם לאמר •

ובל יהושע דכו׳ מ׳ל במ״ו חס׳ וסימ׳ נמסר שם סימ׳ ה׳ •

אותם ה׳ מ׳ל בשמו׳ וסימניהון

בכל	המעשי׳ אשר עשו •
ותענינה	אותם ותאמרנה •
השכב	אותם ארצה •
והעביר	אותם במלבן •

אותם ט׳ מ׳ל במלכים וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ג׳ •

ואותם ג׳ ב׳ מ׳ל וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ מצורע ויחזקאל סוף סימן ו׳ •

אתה ובניך אתך ג׳ דסמי׳ וסימני׳ נמסר פרשת קרח •

אותם י״ז חס׳ בירמיה וסימ׳ נמסר בירמיה ריש סימן כ״ג •

אותם כ״ח חסרים ביחזק׳ וסימניהון

ושרפתם	אתם באש •
ממנו	תצא אש •
בהפיצי	אתם בגוים ב׳ בפסוק •
וקרעתי	אתם מעל •
אשר	יעשה אותם האדם תנינ׳ •
בכל	השאטים אתם •
והשיבתי	אתם אל ארץ •
והזהרת	אתם ממני •
ובחזקה	רדיתם אתם •
ולא	ירעו עוד הרועים •
ואפיץ	אתם בגוים •
ארבה	אתם בצאן •
ונתתי	אתם עליו •
וקבצתי	אתם מסביב •
וקבצתי	אתם מארצות •
יאכל	אתם באש •
בהעביר	אתם להם •
יעשה	אתם חיה יחיה •
התשפוט	אתם התשפט •
לבלתי	הביא אתם •
את	משפטי שמרו •
והשיבתי	את ידי ואעש •
גם	אני נשאתי את ידי להם קדמ׳ דפסו׳ •
עשיתי	אתם ואסתיר פני •

הוא	ירעה אתם •
והוא	יהיה להם •
וקרב	אתם אחד אל •

אותם ב׳ מ׳ל בתריסר וסימניהון יזעקו אל י״י ולא יענה •

ושם	אותם כסוס הודו •

אותם ד׳ מ׳ל בכתובי׳ וסימ׳ נמסר בתלים סי׳ ט׳ •

אתם ד׳ ר״פ וסימניהון נמס׳ בפרשת שמות •

ואתם ד׳ בטעם גרשיים וסימניהון כלשון ארמי קמוץ ישראל בטוריא וכתבן בשבתא וכיאורם נמסר ביהושע סימן י״ח •

אתהם ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויצא וביחזקאל סימן ל״ד ודה״א סימ׳ ז׳ •

אתם ל״ז וסימניהון

בעצם	היום הזה בא נח •
ויצאו	אתם מאור כשדים •
ויערכו	אתם מלחמה •
וידבר	אתם לאמר אם •
ויפקד	שר הטבחים קדמ׳ דפס׳ •
וידבר	חמור אתם לאמר •
ויתנכר	אליהם
וירא	יוסף אתם את •
וגם	הקימתי את בריתי •
וגם	ערב רב עלה אתם •
השוכן	אתם בתוך •
לא	מאסתים ולא געלתים •
אם	לקרא לך באו •
כי	לא ננחל אתם •
אלה	דברי הברית •
ויערבו	אתם איש ישראל •
ויבאו	אל בני ראובן דיהושע •
ולא	הכלמנו ולא פקדנו •
ויבל	משה מדבר אתם •
ולא	אבה ולא ברא אתם דשמו׳
על	בן חוקו ממנו ואולם •
וילך	אתם ויבא הירדנה •
ונכרת	י״י אתם ברית •
אך	לא יחשב אתם דיאשיהו דמלכים •
לא	תחד אתם בקבורה •
בא	כתבה על לוח •
וצאצאיהם	לא יגעו לריק •
כספם	וזהבם אתם •
אתם	יפגעו נא ביי׳ צבאו׳ •
כוש	ופוט ולוד וכל •
פרס	כוש ופוט אתם •
וידעו	כי אני י״י אלהיהם •
אל	תקנא באנשי רעה •
בני	אל תלך בדרך אתם •
וידבר	אתם המלך דדניאל •
ויהי	אתם בבית האלהי׳ דדה״י •

ואתכם ג׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ במדבר

מאתכם ג׳ וסימ׳

קחו	מאתכם תרומה •
החלצו	מאתכם •
מדוע	באתם אלי •

ואתנה ג׳ וסימ׳ נמסר פרש׳ ויצא ויחזקאל סימן י״ג •

אותנו ג׳ מ׳ל וסימ׳ נמסר פרש׳ ואתחנן •

כל דסמי׳ לדבור אתו אתך

אתם דגש במ״ט אותו אותך אותם וסימניהון נמסר בפרש׳ וירא ודה״ב סימן י״ח •

אתנן ד׳ פתחי׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ תצא וביחזקאל סימן י״ו ובמיכה סימן א׳ •

נשלם מערכת אות האל״ף בס״ד

מערכת אות הבי״ת

ל״ט יחידאין נסבין ב׳ בריש תיבותא ולית להון זוגא וסימניהון

במנחה	ואמרתם גם •
בחול	ויפן כה וכה •
כשמע	ויאמר משה כתה •
בשמעם	שבעת ימים •
בארבה	נטה ידך •
כעבור	והיה כעבור בכורי •
במסלה	ויישרנה הפרות •
כשלש	ועתה דבר י״י •
בקרא	ויגד להם מיכיהו •
בענקים	ושם חברון לפנים •
בראשנים	ויתנם ביד הגבעונים •
בטיט	והיו כגבורים בושים •
ובדבריך	ויהי בעלות המנחה ויגש •
ברצונו	כי רגע באפו חיים •
ברביבים	תלמיה רוה נחת •
בעגלי	גער חית •
במחלקתיהם	ואת התיחשם •
במחלקות	ועל ידו •
במחלקותם	ויעמד כמשפט דוד •
ובהוציאם	את הכסף •
כפעלם	הזרפאים במדבר •
בשבתו	נודע בשערים •
כתם	קציר •
ובמנחת	הערב קמתי •
ובמשפטיך	והעד בהם •
בבלהך	מחשא •
בברכת	ישרים תרום •
בלה	בשרי ועורי •
בחלילים	ויעלו כל העם •

י״א זוגין חד מלרע וחד

מלעי׳ נסבין ב׳ בריש תיבותא וסימני׳

בדמעות	האכלתם לחם •
בדמעות	כלו כדמעות עיני •
בחיין	ושאר חיותא העדיו •
בחיין	ומשך אבירים בכחו •
בחרש	ויאמר י״י אלי קח •
בחרש	ויקח מידם ויצר •
במדינות	ושאר היהודים •
במדינות	איכה ישבה בדד •
במצולה	המה ראו מעשה י״י •
במצולה	ראיתי הלילה והנה •
בממלכה	וסכסכתי מצרים •
בממלכה	הנה עיני י״י אלהים •
בסכך	יודע כמביא למעלה •
בסכך	וישא אברהם את •
בסירות	נשבע אדני י״י בקדשו •
בסירות	ויבשלו את הפסח •
בנגע	השכר בנגע הצרעת •
בנגע	וראה הכהן את הנגע •
בשאת	והובא את בדיו •
בשאת	וראה הכהן והנה •
בתנור	בשברי לכם מטה •
בתנור	כל המנחה אשר •

ד׳ כתיבין ב׳ בריש תיבות׳

ולא קריין וסימניהון נמסר במשלי׳ סימן כ״ח •

ב״ט מלין נסבין ב׳ בריש

תיבו׳ ופורין וסימניהון

בבקר	וישכם אברהם בבקר ויקח לחם •
במקום	אשר תשחטהעולה •
במחנה	וישארו שני אנשי במחנה
באמה	ומדתם מחוץ לעיר •
במדבר	בערבה •
בשר	כי מי כל בשר •
בשנה	שלש פעמי׳ בשנה יראה •
בשלל	וארא בשלל אדרת •
בראשון	בארבעה עשר יום לחדש
בראשון	ויעשו את הפסח •
בנין	ואת בניו ואת בנתיו דעכן ב׳ בו •
בעם	פוצו בעם •
בארצך	שלש שנים רעב בארצך
בימין	עלה פרעה •
בשמעך	ותכנע מפני י״י דמלכים •
בשלחי	את חצי הרעב •
בן	ועמהם •
בו	וישלח י״י בו את גדודי •
בשחת	והנה בשחת לך •
בכל	הראני י״י והנה שני דודאי
באה	אל שמועה כי באה •
בה	אשר יש בה ודרכה •
בני	ואתה שלמה בני דע •
בתורה	ואת בניהם לא המית •
בלשכת	ויקרא ברוך בספר •
בקיהו	להימן בני והמן בקיהו •
ברם	איתי אלהא •
בשבת	דרבים גתות •
בסוסים	וברכב בצבים •

בשביעי

למלך ודינו מסרתת למלך או מסרתה וכאשר חסרו הה״א שמו הקמץ הראוי להיות תחת התי״ו לפניו אף אומר אבן עזרא כי היה לו לבעל המסורת לחשב ארבע מלות אחרו
תחתיהן ואלו הן עזי וזמרת יה אף כחלת ספרה עלי אם אתן שנת לעיני והרביעי ומכת חלקי וכוסי כי כלם קמוצי׳ רק מכת חלקי יש פותחי׳ גם בהם כתן אבן עזרא טעם
ואמר כי בכלם יו״ד חסרה ויהיה וזמרת יה ולא כפי׳ רש״י ז״ל אשר חלק בין עזי לעזי וא״ו כי יו״ד יתירה כי אם היה עוז שלי היה לו לומר עזי בשורק כי מכינו שורק וחטף קמץ

מתחלפין כאם מכינו את כבודו ואת גדלו הללוהו כרב גדלו וכן חקך וחק בכיך והכנו את חקם וכן אף כחלת אף כחלתי וכן אם אתן את סכתי וכן יי׳ מכתי והב׳ אוכס דבוקים:
כתוב במסורת כל ברויי דיוסף פרויי דבלק קרויי דבלעם בזויי דמסלי כברויי דקהלת קלויי דדכיאל קמצין ומארה פתחין ותח פתרונם בר כחול הים דיוסף וכל פר וחיל דבלק ויקר דבלעם בז לרעהו דמסלי כבר היה דקהלת קל קרבה דדכיאל קמצין ודבר זה פלא מה מטמעין בעל המסורת כי כלם

בשביעי בחמשה עשר יום לחדש דיחזקאל:

א״ב מן חד וחד חד חסר ב׳

וחד נסיב ב׳ בריש תיבותא וסימניהון

אמת שבנתי על מים רבים׃
באמת כי רק עוג מלך הבשן׃
אסמיך וימלאו אסמיך שבע׃
באסמיך יצו יי׳ אתך את הברכה׃
אברתו בנשר יעיר קנו׃
באברתו יסך לך ותחת׃
בלע אדני פלג לשונם׃
בבלע טהור עינים מראות׃
גרנן כי תצור אל עיר ימים׃
בגרנן ואשר יבא את רעהו׃
גרון ויאמר יי׳ יען כי גבהו׃
בגרון קרא בגרון אל תחשך׃
גורלי יי׳ מנת חלקי וכוסי׃
בגורלי ויאמ׳ יהודה לשמעון אחיו׃
גשמהון ענה נבוכד נצר׃
בגשמהון ומתכנשין אחשדרפניא׃
הבראם זכר ונקבה בראם׃
בהבראם אלה תולדות השמים׃
הדרי נשי עמי תגרשון׃
בהדרי ויצא לך שם בגוים׃
הגיגי אמרי האזינה יי׳׃
בהגיגי חם לבי בקרבי׃
הוללים לא יתיצבו הוללים׃
בהוללים כי קנאתי בהוללים׃
הניח והיה ביום הניח יי׳ לך׃
בהניח והיה בהניח יי׳ אלהיך׃
הכינו מגן גבוריהו מאדם׃
בהכינו שמים שם אני׃
הראתו ואם פשה תפשה׃
בהראתו ומי מכלכל את יום באו׃
ועצם ואמרת בלבבך כחי׃
בעצם ההפך לאזור לי׃
ותורתיו בעבור ישמרו חקיו׃
בתורתיו ולא שמעו בקול יי׳׃
וגוה להסיר אדם מעשה׃
בגוה בען אנא נבוכד נאצר משבח׃
זנבו יחפץ זנבו כמו ארז׃
בזנבו ויאמר יי׳ אל משה׃
חסר נבהל להון איש רע׃
בחסר ונכפן גלמוד׃
חלמיש ההפכי הצור אגם׃
בחלמיש שלח ידו׃
חבריך ותבאנה לך שתי אלה׃
בחבריך עמדי נא בחבריך׃
חייה גמלתהו טוב ולא רע׃
בחייו ואשה אל אחותה׃
חרשה והשבתי כל משושה׃
בחרשה פרא למוד מדבר׃
טלאים קרועה עדרו ירעה׃
בטלאים וישמע שאול את׃
ירקרק והיה הנגע׃
בירקרק אם תשכבון בין שפתי׃
יין אשר חלב זבחימו׃
ביין דמשק סחרתיך׃
מועדיה גם חסידה בשמים׃
במועדיה כצאן קדשים׃
נס נא את עבדיך׃

בנס כל קבל דנא׃
שום ועתה שימו נא לבבכם׃
בשום התדע בשום אלוה׃
שד לכן הנני שד את׃
בשד אלה אזכרה ואשפכה׃
סמכי כה אמר יי׳ ונפלו׃
בסמכי הנה אלהים יי׳ עזר לי׃
שמחות תודיעני ארח חיים׃
בשמחות תובלנה בשמחות וגיל׃
שמחתכם וביום שמחתכם׃
בשמחתכם שמעו דבר יי׳ החרדים׃
פס בה שעתא נפקו
בפס הוא היה עם דוד בפס׃
פתחי אני ישנה ולבי ער׃
בפתחי וידעתם כי אני יי׳ בפתחי
פתחיה ואנו ואבלו פתחיה׃
בפתחיה ורעו את ארץ אשור׃
צדיה ואם בשנאה יהדפנו׃
בצדיה ואם בפתע בלא איבה׃
צותו אשר צוה יי׳ את משה׃
בצותו ויהי בצותו את האיש׃
קשתי את קשתי נתתי׃
בקשתי כי לא בקשתי אבטח׃
קברי אשר לא מתתני ברחם׃
בקברי אבי השביעני לאמר׃
רדתו כה אמר יי׳ ביום רדתו׃
ברדתו ויהי ברדת משה מהר׃
שלכת לשפים ולחסה למערב׃
בשלכת ועוד בה עשיריה׃
שליש האכלתם לחם דמעה׃
בשליש מי מדד בשעלו מים׃
תתם ולא שמע אמציהו כי׃
בתתם ספם את ספי ומזוזתם׃

א״ב מן חד חד בא וסימני׳

באשרי ותאמר לאה באשרי׃
בבבת כי כה אמר יי׳ צבאות
אחר כבוד׃
בגידות וילכו וישבו בגירות כמהן
בדמותו ויחי אדם שלשי׳ ומאת׃
בהשמים יי׳ בהשמים חסדך׃
בוערה כולם מנאפים כמו תנור׃
בוזנו וכל הבהמה ושלל׃
בחלמיש שלח ידו הפך׃
בטובה וזה ימות בנפש׃
ביריעות וסרח העדף׃
בכלות ונהמת באחריתך׃
בלהטיהם ויקרא גם פרעה׃
במוהר ויאמר שמואל כה תאמרו
בנגע השמר בנגע הצרעת׃
בסירות נשבע יי׳ אלהים בקדשו׃
בעדר וישבו בה יהודה וכל׃
בפס הוא היה עם דוד בפס׃
בצרתה שיר המעלות אל יי׳׃
בקרב כי יעצתי האסף יאסף׃
ברע אל תאמינו ברע׃
ברבבים תלמיה רוה נחת׃
בשמור ויהי בשמור יואב׃
בתיה ואשתו היהודיה׃

י״ז זוגין חד ב׳ וחד וב׳ וסימ׳

בברזל ברזל בברזל יחד׃
ובברזל ויאמר אליהם לאמר
בנכסים רבים׃
ברשעת לא בצדקתך ובישר׃
וברשעת אל תאמר בלבבך׃
ברחמיך ואתה ברחמיך ורבים
לא עזבתם במדבר׃
וברחמיך הרבים לא עשיתם כלה׃
ביין דבשק סחרתך׃
וביין וישם דניאל על לבו׃
בהעלות ויהי בהעלות חיל׃
ובהעלות הענן מעל המשכן׃
בדברי ויאמר יי׳ אל משה הנה׃
ובדברי אתך אפתח את פיך׃
ברכו וביום הרביעי נקהלו׃
וברכו ויהי כי הקיפו ימי׃
ברך כי הלל רשע על׃
וברך הנה ברך לקחתי׃
ברוכה ויאמר ברוכה את ליי׳׃
וברוכה וברוך טעמך וברוכה׃
בצרה יקראני ואענהו׃
ובצרה ותבואהו מרבה׃
במזרה ואזרם במזרה בשערי
הארץ׃
ובמזרה והאלפים והעירים עבדי
האדמה׃
בעבדותינו ועתה כמעט רגע היתה
ובעבדותינו כי עבדים אנחנו׃
במשפטיהם ובאו עליך הצן רכב׃
ובמשפטיהם המלך יתאבל׃
בגזל נפש כי תחטא ומעלה׃
ובגזל אל תבטחו בעשק׃
בחנוני אשר נסוני אבתיכם׃
ובחנוני הביאו את כל המעשר׃
בתוכחות ועשיתי בם נקמות׃
ובתוכחות והיתה חרפה וגדופה׃
בקרבתם אחרי מות שני בני׃
ובקרבתם בבאם אל אהל מועד׃
בקשתי כי לא בקשתי אבטח׃
ובקשתי ואני נתתי לך שכם׃
בשפטים ולא ישמע אליכם פרעה
ובשפטים לכן אמר לבני ישראל׃

והו׳ מן א״ב חד א׳ וחד וא׳ ולכו חלקנו כל הא״ב אפס ש אחותה וכל דרסה בחרסה ימכאנה עכ״ל המעתיק׃

א״ב מן ב״ב וב׳ ברישיהון

ובאף ונלחמתי אני אתכם ביד
ובאף מקול אויב מפני עקת׃
ובאפס ברב עם הדרת מלך׃
ובאפס ועל שכלו תצליח׃
ובי׳ ואך אם טמאה ארץ׃
ובי׳ לדוד שפטני יי׳׃
ובאהל ויבא לבן באהל יעקב
ובאהל ב׳ בפסו׳׃
ובארבע עשרה שנה בא כדרלעמר׃
ובארבע עשרה שנה למלך חזקיהו
ובאדום ושאול לכד את המלוכה
ובאדום וגם כל היהודים אשר׃
ובאר כי הקיפה הזעקה׃
ובאר כי שוחה עמוקה זונה׃

ובא ואם לא תשמעו אלי׃
ובא ותאמר לו זרש אשתו׃
ובבאה הנה באה וידעו כי׃
ובבאה לפני המלך אם עם הספר
ובגדל וידעו העם כלו אפרים׃
ובגדל אל מי דמית כנה׃
ובדבר הזה אינכם מאמינים׃
ובדבר כי לא דבר ריק הוא׃
ובהגיע תר נערה ונערה׃
ובהגיע תר אסתר בת אביחיל׃
ובהר שמיר ויהיר ושונה׃
ובהר כי יי׳ אלהיך מביאך׃
ובהקבץ בתולת שנית׃
ובהקבץ ויהי בהשמע דבר המלך׃
ובוכה ודוד עולה במעלה׃
ובוכה ויצא ישמעאל בן נתניה׃
ובזרועך והם עמך ונחלתך׃
ובזרועך אהה אדני יי׳ הנה אתה׃
ובחיקו ולרש אין כל כי אם׃
ובחיקו כרעה עדרו ירעה׃
ובחנהים לכן כה אמר אדני יי׳ הנני
צרפם׃
ובחנתים והבאתי את השלישית׃
ובחורים ויעפו נערים ויגעו׃
ובחורים אז תשמח בתולה׃
ובחשך כי בהבל בא ובחשך
ובחשך ב׳ בפסו׳׃
ובטל ברם עקר שרשוהי׃
ובטל ודי חזה מלכא עיר וקדיש
ובישר לא בצדקתך ובישר׃
ובישר ואתה אם תלך לפני דמל׳
ובכן ראיתי רשעים׃
ובכן לך כנוס את כל׃
ובליעל ויען כל איש רע׃
ובליעל בקוץ מונד כלהם׃
ובלבתך ושננתם לבניך׃
ובלכתך ולמדתם אתם׃
ובלבנון ואת כל ערי המסכנות׃
ובלבנון ואת בעלת ואת כל ערי׳
ובמקום ולפי העלות הענן׃
ובמקום אל תתהדר לפני מלך׃
ובמשה וירא ישראל את היד׃
ובמשה וידבר העם באלהים׃
ובמשב אשרי האיש אשר׃
ובמשב וירממוהו בקהל עם׃
ובמלכות ודניאל דנה הצלח׃
ובמלכות אחשורש בתחלת׃
ובמלאת ימי טהרה לבן׃
ובמלאת הימים האלה׃
ובמקנה ויביאו את מקניהם
ובמקנה ב׳ בפסו׳׃
ובמנרה ארבעה גביעים
וחברו
ובמנרה ארבעה גביעים׃
ובמחלת ותקח מרים הנביאה׃
ובמחלת ויבא יפתח המצפה׃
ובמורא ויוציאנו יי׳ ממצרים׃
ובמורא ותוצא את עמך׃
ובמוראים או הנסה אלהים׃
ובמוראים׃
ובבה יודע איפא׃
ובבמה ויקצפו עליו שרי פלשתי׳
ובנביא העלה יי׳ את ישראל׃

משפטם בקמץ לבד קלויי דדכיאל שהוא דבוק כי אין מהם דבוק אם לא להטמיענו ומארה פתחין כמו בר לבב פר בן בקר ובו שהוא למון בזה שהוא מן הכפולים ודינו להפתח כמו תם רך כאשר בארתי למעלה כבר דקהלת לא ידענא למעוטי ממי אם לא למעט מילות דוגמתו כמו לבד לבד פרת קנו שנפתחים כאשר כתבתי למעלה:
כל ארבע לעולם פתח בין סמוך בין מופלג לבד מלתכת ופס וכן זתר וכרכם פלדם סקר דרדע וכמה שמות פתחין בלא טעם סבר טעם סבר ענב פסס נכר תמר

מערכת אות הבית

עם פותחין ועם קומצין ומספק כרלה לקמוץ מאחר שאין מבטל   כל חמת מהוה בלמון רגז פתח ושהוה למון עיר קמ״ץ באה והוה ולכו מסם חמת רבה׃

כל בהנת בסוף תיבה המוכאים הברת מה קמצים כמו בניך ידיך וכן אכלוה סמרוה וכן ותסקין ותהרין וכן סמכת עבית כבית כי כלם כאלו כתובים הא בסוף המלה ואף לענין חק יהוה כאשר אבאר בעזרת האל רק אותם אמר הברת מה כקראת לפני הה״א וחי״ת וע״ן פתחין כמו מזבח זורח פומע

ובנביא ב׳ בפסו׳ •
ובנביאי שמרון ראיתי תפלה •
ובנביאי ירושלם ראיתי שערוריה
ובני ומבני פחת מואב •
ובני ובנוי ומנשה •
ובשאת ובלכת הכרבים ילכו •
ובשאת מתנותיכם בהעביר •
ובעבור ויאמר משה אל העם •
ובעבור לכן סעפי ישיבוני •
ובערבה בהר ובשפלה דיהושע •
ובערבה ואל המלכי׳ אשר דיהושע
ובעלות בענה בן חושי •
ובעלות זיף וטלם ובעלות •
ובעמך ושרץ היאר צפרדעים •
ובעמך כי בפעם הזאת אני •
ובפלשתי ושאול לכד את המלוכ׳ •
ובפלשתי ויצא וילחם תנינ׳ דפסו׳ •
ובצלתו והיה על אהרן לשרת •
ובצאתו והקיפו הלוים את המלך •
ובקולו אחרי יי׳ אלהיכם תלכו •
ובקולו ויאמר העם אל יהוש׳ •
ובקומה ותשקין את אביהן •
ובקומה ותשקין גם בלילה •
ובקומך ושננתם לבניך •
ובקומך ולמדתם אתם •
וברכה הראש אחיעזר ויואש •
וברכה מונע בר יקבוהו לאם •
וברכו ויאמר דוד אל הגבעוני׳ •
וברכו שאו ידיכם קדש •
ובראש ושבו דמיהם בראש •
ובראש המכונה חצי האמה •
ובראשי וביום שמחתכם •
ובראשי חדשיכם תקריבו •
ובר נקי כפים ובר לבב •
ובר ותאמר זך לקחי •
וברכים חזקו ידים רפות •
וברכים כושל יקימון מליך •
וברחוב ויצאו העם ויביאו ויעשו
וברחוב ב׳ בפסו׳ •
וברחובותיה על כל גגות מואב •
וברחובותיה בחוצותיו חגרו •
וברקים ויהי ביום השלישי •
וברקים וישלח חצים ויפיצם •
ובריתי לכן כה אמ׳ יי׳ אלהי׳ חי אני
ובריתי לעולם אשמור לו חסדי •
וברחמים ברגע קטן עזבתיך •
וברחמים וארשתיך לי לעולם •
ובשבבך ושננתם לבניך •
ובשבבך ולמדתם אתם את •
ובשמך ויקרא אסא אל יי׳ •
ובשמך ולא נסוג ממך תחיינו •
ובשעריך וכתבתם על מזוזו׳ וחבר׳
ובשעריך וכתבתם על מזוזו׳ •
ובשירים למה נחבאת לברח •
ובשירים ודוד וכל ישר׳ דד״ה •
ובשעלבי׳ ויואל האמרי לשבת •
ובשעלבי׳ בן דקר במקץ •
ובתפים ודוד וכל ישר׳ דשמואל •
ובתפים ודוד וכל ישר׳ דד״ה •

ג׳ זוגין יהידאין חד ב׳ וחד ל׳ ב׳ וסימניהון

בעליהן כי יצא דבר המלכה •
לבעליהן ונשמע פתגם המלך •
בניהן כי נאפו ודם בידהן •
לבניהן ויען לבן ויאמר •
בקעם כה אמר יי׳ על דהרות הבשן •
לבקעם אחרי הדברים והאמת •

י״א דכתי׳ ב׳ וקרי׳ כ׳ וסימני׳

בשמעכם והיה במשך בקרן היובל •
בעלות ויהי בעלות הבהני׳ נשאי •
בעלות ולא אבו האנשים לשמע
בחם ויאמר למלאכים הבאים
בשמעו ותצלח רוח אלהים על
בשמעך ויהי בשמעך את קול דשמואל •
יבו ויבאו אל מחנה ישראל •
יבלו בטוב ימיהם קדם •
באמרם ויהי באמרם אליו יום ויום
זבוד ומבני בגוי עותי וזבוד •
זבי אחריו החזיק זבי עתלי •

וחילופי׳ ג׳ כתי׳ כ׳ וקרי׳ ב׳ וסי׳ •

במלכן ואת העם אשר בה הוציא
דבן את מזבח יי׳ •
יבין העז איש רשע בפניו •

ו׳ דכתי׳ ב׳ וקרי׳ מ׳ וסימני׳

באדם ויעמדו המים הירדים •
בעבר ואם רע בעיניכם לעבד •
במלך ויאסרהו פרעה נכה דסוף מלכים •
בימין ויקח יהוידע הכהן ארון •
אבנה הלא טוב אבנה ופרפר •
וישב דאיים את פניו לאיים
וחד חלוף מ׳ כתי׳ וקרי׳ ב׳
מעבר ולחצי שבט המנשה נתן משה בבשן •

שטה חדא דמשמשת בה

בסוף תיבותא וסימניהון

ורבבה ל׳ יפל מצדך אלף •
עזבה ל׳ ואת תזנותיה •
בעקבה ל׳ ויהוא עשה •
קרבה ל׳ לא שמעה בקול •
ומריבה מסה ומריבה על •
להעציבה עשינו להבונים •
דאבה ל׳ בצוארו ילין עז •
למעצבה הן כלכם קדחי אש •
עקבה ל׳ בידם דהריסר •
ורחבה ל׳ ונסבה למעלה •
הקבה ויבא אחר איש •
מצבה ל׳ וחניתי לביתי •
שובבה ל׳ מדוע שובבה העיר •
קרבה ל׳ אל נפשי גאלה •
חובה ל׳ אשר משמאל לדמשק •
נעזבה ל׳ וקראו להם עם •
מארבה ל׳ במוץ יסוער מגרן •
נקרבה ל׳ החרישו אלי איים •

א״ב מן ב״ב ותרויהון בחד

שגבה ל׳ אשר שגבה ממנו •

פסו׳ וסימניהון

ארום הרפו ודעו כי אנכי
ארחות בימי שמגר בן ענת בימי
אגרטלי ואלה מספרם אגרטלי •
אדו ואצואה אתם על אדו •
איכבה פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה •
בארות ועמק השדים בארות בארות חמר •
בפקוד כי תשא את ראש בני יש׳
בבגד והבגד כי יהיה בו נגע
בצלצלי הללוהו בצלצלי שמע •
ברא ואתה בן אדם שים דברא בראש דרך •
בליל משא מואב כי •
בהבנותו והבית בהבנותו אבן שלמה מסע נבנה •
בבספיא ואצואה אתם על אדו •
גלי קחי ריחים וטחני קמח •
גוז ועיפה פילגש כלב •
גנבת ותלד לו אחות תחפנחס את גנבת •
גלילים ושתי דלתות עצי •
דודיך מה יפו דודיך אחתי כלה
האדום הלעיטני נא מן האדם האדם הזה •
הערכך וחשב לו הכהן את מכסת
הגדגדה משם נסעו הגדגדה ומן הגדגדה יטבתה •
הגלת ערי הנגב סגרו ואין פותח
הלהן תשברנה עד אשר יגדלו •
העיט צבוע נחלתי לי •
ההררי שמא ההררי אחיאם •
הודינו לך אלהים הודינו •
ובאהל ויצא לבן באהל יעקב •
ובמקנה ויביאו את מקניהם אל •
וגבר והיה כאשר ירים משה ידו •
והפשתה והשערה נכתה כי השערה
והגישו אדניו אל האלהים •
והאמה והאמה מזה בעדף בארך
ולמה ויאמר לה אלקנה אישה
והראש אחד יפנה דרך •
ולשלום ויבא אוריהו אליו •
ומוקני כה אמר יי׳ הלוך וקנית לך בקבוק •
ולמדי ויפנו אליו עורף ולא פני׳
וילמדו ביהודה וילמדו בעם •
ובערו ויצאו יושבי ערי ישר׳ •
והורות ויען יחזקיהו ויאמר •
ומאחות הלוים ומאחות •
ובנביא העלה יי׳ את ישראל ממצרים •
וללא וימים רבים לישראל •
ותודות ויען יחזקיהו ויאמר •
ויחזק מלך הנגב ומן שריו •
ולאלוה מעוזים על כנו יכבד •
ושבר רב מהולל כל •
ומקרה כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה •
ובחשך כי בהבל בא ובחשך ילך
וברחוב ויצאו העם ויביאו דעזרא

ומביאים בימי ההם ראיתי ביהודה •
ושמותן אהלה הגדולה •
ויטמינו ויבאו המצורעים האלה בקצה המחנה׃
ואצבעות ותהי עוד מלחמה בגת •
והפרצינה מבלי רעה והתהינה •
וגלות החל הזה לבני ישראל אשר כנענים •
זמרו למלכנו זמרו •
זוחת ובני שימון אמנון •
חיי ואעבור עליך ואראך מתבוססת •
חרבו ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון •
חנוני חנוני אתם רעי •
טמא שפתים ואמר אוי לי כי נדמיתי
יושת אם כפר יושת עליו ונתן
יגח או בן יגח או בת יגח •
ידודון מלאכי צבאות ידודון
יללתה כי הקיפה הזעקה •
ירד אז ירד שריד לאדירים •
ירשה והיה אדום ירשה והיה •
יתארהו חרש עצים נטה קו •
יזה כל אשר יגע בבשרה יקדש
יצמיתם וישב עליהם את אונם •
בויה תחת כויה פצע תחת פצע
בסאות כי שמה ישבו כסאות
בעון ונשאו עונם כעון הדורש
בעיני כעיני עבדים אל יד אדוניהם
כפורי כפורי זהב שלושים כפורי כסף •
לעזרת אורו מרוז אמר מלאך יי׳
לבש לבש יי׳ עוז התאזר אף תכון תבל בל •
לישע יצאת לישע עמך לישע את משיחך •
לפרבר למערב ארבעה למסלה
לאיתאיל דברי אגור בן יקה נאם •
למלכים אל למלכים למואל •
לפרחות הנני אל כסתותיכנה •
להשבע והיה אם למוד ילמדו •
לבבתיני אחתי כלה •
יספת לגוי יי׳ יספת •
מני סורו מני דרך הטו •
ממתים ידך יי׳ ממתי׳ מחלד חלקם
מדוד מה דודך מדוד היפה בנשי׳
מטיבי שלשה המה מטיבי לכת •
נחמו נחמו עמי •
נעול גן נעול אחתי כלה •
סורה ותצא יעל לקראת סיסרא
ערו זכור יי׳ לבני אדום •
פרת בן פרת יוסף בן •
ציצית דבר אל בני ישר׳ ואמרת •
צבעים הלא ימצאו יחלקו שלל •
קרבנה ותבאנה אל קרבנה ולא
קצנו צדו צעדינו מלכת ברחובותינו •
רבתי איכה ישבה בדד העיר רבתי עם •
רזי מכנף הארץ זמרו׳ שמענו
שקמתי חדלו פרזון בישר׳ חדלו
שמרים ליל שמרים הוא ליי׳ להוציאם •

שארה

אלה מתיחין יבאו   כל מבטלי הקמץ אמר אמרנו באתנח ובסוף פסוק תפכח המבטלים וחזר הקמץ לאיתנו לבד היוצאים מן הכלל המכויים במסורת ובסוף הספר אכתבם במורת האל׃

קיימנו לבאר משפט הקמץ והפתח גדולים׃

ממבון

סכתו הסניח כור ישרא׳ לקרותו לענרכי קטון הנקרא סגול׃

לבאר משפט הקמץ גדול והפתח גדול כן יהיה בעזרי לבאר משפ׳ הקמץ קטון הנקר׳ צרי והפתח

מערכת אות הבית

ובינו המשכילים כי כל התורה כולה כל הברית אי שלה ראויה להכיר בקמץ קטן לולי מבטליה והם יג גולה הם: א כל פעל עבר מתמקל דבר כפר סכר
ב דגם אקח אתן ישמרנו ג סבא אסמור חלבו ודוגמתם ד כל הם תם בם סמוך בסוף תיבה כמו ידיהם וסימן התך ה כל אוך
איה איכה סמוך בסוף תיבה כמו ידיה וסימן כהן ו כל בכלת המברכת המלה לפני אחהע כמו החכם לעני לעשיר ז מקף כמו דבר כה וכל וכן ואת ואל הדבוקים

שארה וכתו שארה ותכן׃
תקוננה קינה היא וקוננוה׃
תיכול ואנה שמעת עלך׃
תדלחם והאבדתי את כל בהמתה

א״ב תאומים בפסו׳ וסימנ׳

אכול אכול ויאמר אלי בן אדם׃
אבן אבן הנני יסד בציון אבן׃
ארבעה ארבעה פנים לאחד׃
אריאל אריאל קרית חנה דוד׃
אחיך אחיך בן אדם אחיך׃
אמה אמה ואלה מדות המזבח׃
אוי אוי ויהי אחרי כל רעתך׃
אבשלום אבשלו׳ והמלך לאט את׃
אשיב אשיב אמר יי׳ מבשן׃
אלי אלי למה עזבתני׃
אל אל יסגירני אל אל עויל
אני אני דברתי אף קראתיו׃
אבדתי אבדתי לך כנוס את כל׃
בדרך בדרך אעברה נא בארצך׃
בארת בארת חמר וינסו׃
ברזל ברזל הירוע ברזל ברזל׃
בכנור בכנור זמרו ליי׳ בכנור׃
בערב בערב ונרותיה לבער ד״ה
גבהה גבהה אל הרבו תדברו׃
גדל גדל ויהי נשר גדול גדל׃
גבים גבים עשה הנחל הזה גבים
דרך דרך ובפתחי הלשכות׃
הו הו בכל רחובות מספד׃
האדם האדם הלעיטני נא׃
הקרב הקרב כל הקרב הקרב אל׃
הנער הנער הנביא׃
הרועים הרועים לכן כה אמר יי׳ על הרועים׃
התשפט התשפט בן אדם התשפט אל עיר׃
הלוט הלוט ובלע בהר הזה פני׃
התעוררי התעוררי קומי שבי ירושלם
הידד הידד ונאספה שמחה וגיל
הנני הנני נדרשתי ללא שאלו׃
הב הב בחלקי נחל חלקך׃
המונים המונים בעמק החרוץ דיואל
הוי הוי ונסו מארץ צפון׃
הב הב לעלוקה שתי בנות׃
ודרך דרך והיה שם מסלול ודרך
ועשאל ועשאל ויהיו שם שלשה׃
ועיר ועיר והימים האלה׃
זמרו זמרו זמרו לאלהים זמרו׃
חמרים חמרים ויצברו אתם׃
חמשת חמשת ולקחת חמשת׃
חלילה חלילה ויען יואב׃
חמשים חמשים איש במערה׃
חלמתי חלמתי שמעתי את אשר אמרו הנביאים׃
חי חי הוא יודך כמוני׃
חן חן מי אתה הר הגדול׃
חנוני חנוני אתם רעי׃
חכמת חכמת לך ורצת לבדך׃
יעקב יעקב ויאמר הנני׃
יה יה אמרתי לא אראה יה
יבשו יבשו כל קויך לא יבשו׃
יצמיתם יצמיתם וישב עליה את אונם

ידרך ידרך אל ידרך הדרך׃
ידודון ידודון מלאכי צבאות׃
להם להם ויהי לו שלשים בנים
לנתחיה לנתחיה אני עיר הדמי׳ סיר׃
למעני למעני אעשה כי איך יחל׃
לחרב לחרב ואמרת להם
לרעב לרעב ב׳ בפסו׳
לבש לבש יי׳ מלך גאות׃
לאיתיאל לאיתיאל דברי אגור׃
לזהב לזהב ולכסף לכסף ד״ה׃
משה משה וירא יי׳ כי סר לראות
מטה מטה וקח מאתם׃
מעלה מעלה הגר אשר בקרבך׃
מטה מטה ב׳ בפסו׳׃
מזבח מזבח ויקרא על המזב׳׃
מעי מעי אוחילה קירות׃
מוסד מוסד הנני יסד בציון׃
מדינה מדינה ויקראו ספרי׳
מלכא מלכא ענו ואמרין לנבוכד׳׃
מעל מעל הלא עכן בן׃
מנא מנא ודנא כתבא די רשים
נח נח אלה תלדות׃
נפלה נפלה בבל וכל פסילי אלהיה׳
נחמו נחמו עמי יאמר׃
נחלה נחלה ונתן ארצם קדם׃
סובב סובב הלך הרוח ועל׃
עדר עדר ויתן ביד עבדיו׃
עשרה עשרה הכף בשקל הקדש׃
עיר עיר תהיינה הערי׳ האלה׃
עברו עברו בשערים פנו דרך׃
עמי עמי וזרעתיה לי בארץ׃
עליכם עליכ׳ יוסף יי׳ עליכ׳ דתהלות
על על כל קבל דנא׳
ערו ערו עד היסוד בה׃
עיני עיני עוללה לנפשי׃
ערימות ערימות ובני ישרא׳ ויהודה׃
פרץ פרץ אלה תולדת׃
פנחס פנחס אלעזר הוליד ד״ה׃
צדק צדק תרדף למען׃
צא צא וכה אמ׳ שמעי בקללו׃
רע רע יאמר הקונה׃
ראשי ראשי ויאמר אל אביו׃
שנה שנה עשר תעשר את כל
שמואל שמו׳ ויבא יי׳ ויתיצב׳
שובו שובו אמר אליהם׃
שעלים שעלי׳ אחוז לנו שעלים׃
שמעו שמעו ותקרא אשה חכמה׃
שם שם לו חק ומשפט׃
שם שם אלה תולדת שם׃
שם שם אשר נקרא שם שם׃
שבת שבת ומן בני הקהתי׃
תרח תרח ואלה תולדת תרח׃

בא

ויבא נא׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויקהל׃
ויביאו לו׳ וסימניהון

לוט וישלחו האנשים׃
ויעברו אנשים מדינים׃
הפסים וישלחו את כתנת׳

המנחה ויבא יוסף הביתה׃
מקניהם ויביאו את מקניהם׃
ויתפרקו כל העם את נזמי׃
מטוה וכל אשה חכמת לב׃
המשכן ויביאו את המשכן׃
ויקב בן האשה הישראלית׃
קרבנם ויביאו את קרבנם׃
השבי ויביאו אל משה׃
הזהב ויקח משה ואלעזר׃
וימצאו משבי יבש גלעד׃
הנער וישחטו את הפר׃
דגון ויקחו פלשתים את׳
בגבעה ויבאו אנשי קרית׃
ויציגו ויביאו את ארון יי׳׃
ויבקעו שלשת הגברים׃
איש בשת ויביאו את ראש׃
ויבקשו נערה יפה בכל׃
חרב ויאמר המלך קחו׃
הכהנים ויביאו הכהנים את ארון׃
אופירה ויבאו אופירה ויקחו׳
וישמחו כל השרים וכל ד״ה׃
האהל ויביאו את ארון ד״ה׃
ויבקעו השלשה במחנה ד״ה׃
הכהנים ויביאו הכהנים ד״ה׃
אופירה וישלח חירם ד״ה׃
וישבו בני ישראל מאחיה׳
ויתנהו יי׳ אלהיו ביד מלך׃
הקהל ויען יחזקיהו ויאמר׃
פרים ויביאו שבעה פרי׳׃
וישחטו הפסח בארבעה׃
התרומה ויביאו את התרומה׃
סכות ויצאו העם ויביאו׃
שכל ויביאו לנו כיד ׃ ב׳ מנהון דגש ועיין בסדר אמור ובאיוב סי׳ לג״׃
ויבא יא׳ רפין וסי׳ נמסר באיוב סי׳ כ״א׃
באה יא׳ מלרע וסימניהון

ארחת וישבו לאכול לחם׃
רחל ויאמר להם השלום לו׃
נכל ותאמר לנעריה עברו׃
לקבץ ואנכי מעשיהם׃
קול שמועה הנה באה׃
תרשיש ויקם יונה לברוח׃
מגדל ואתה מגדל עדר׃
תעלה ואם משפחת מצרים׃
מחלת תוחלת ממושכה׃
המלך ובזה הנערה באה׃
ובבקר בערב היא באה׳
וכל יחזקאל ומלכי׳ דכו׳ במ״ב וסי׳
יואב והשמועה באה אל׃
הצפירה באה הצפירה׳
יביא יג׳ ה׳ חסרי׳ וח׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן ע״ח׃
תביא יג׳ וסימניהון נמסר בפרשת משפטים וישעיה סימ׳ נח׃
הביא ח׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן א׳׃ וביחזקאל סימן ד׳׃
יבא יד׳ סבירין יבאו וסימני׳ נמסר בפרש׳ שמיני׃

ויבא ח׳ קריין לישן חד וחמין לישן סגין בליש׳ וסימניהון נמסר פ׳ שלח לך׃
הביא ב׳ לנקבה בליש׳ וסימניהון

המטפחת הבי המטפחת אשר׃
הברכה ועתה הברכה הזאת׃

ויבאו ז׳ רפין וסימ׳ נמסר ביהושע ריש סימן י״ח ובישעיה סימן י״ג פסו׳ ב׳ ובירמיה סימן ג׳׃
ויביאוהו ז׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סו׳ סי׳ כ״ו׃
יביאו ט׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ שמיני׳
והביאו ו׳ וסימניה׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן כ״ט׳
הביאו ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ מקץ׃
והביאו ד׳ וסימ׳ נמסר פרשת ויקרא׃
ובואי ד׳ וסימניהון נמסר ריש מלכים׃
ולבוא ד׳ ומל׳ וסימניהון נמסר ריש וילך׃
הבאה ג׳ מלרע וסימניהון נמסר ברות סימן ד׳ ובד״ה א׳ ריש סימן כ״ז׃
הבאה ג׳ מלעיל וסימניהון נמסר פרש׳ וירא ואיוב סימן ב׳׃
מובאים ג׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סי׳ ל׳
ואבואה ד׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ ויצא׃
ובא ג׳ וסימניהון

אהב וכל ישראל ויהוד׳ אהב׃
בעשא וילך בעשא מלך ישראל
וחברו ויעל בעשא׃

ואבא ה׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר פ׳ ויי׳ שרה׃
ונבאה ב׳ וסי׳ נמסר בירמיה סימ׳ ד׳׃
הביאה ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ תולדות׃
הביאה ג׳ וסימ׳ נמסר במגילה סי׳ ה׳ ולה׳ ב׳ סימן ט׳׃
ויביאה ד׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ בראשית ומלכי׳ א׳ ריש סימן ג׳ ודניאל סימן ט׳׃
תבא יו׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בסדר תזריע ובאיוב סימן א׳׃ וכל משלי׳ דכו׳ חס׳ במ״ד מל׳ וסימ׳ נמסר בתלים בא״ב רבתי׳ אות ת׳ ובמשלי סוף סימן כ״ב׃
נבא ונבא ג׳ חס׳ וסימני׳ נמסר פ׳ וישב
יבואו ג׳ מל׳ וסימ׳ בתלים סימן פ״ו׃
בבוא ח׳ מל׳ וסימניהון נמסר פרש׳ מקץ ותלים

ח אף בלא מקף אם היה רחוקה כמו אסר כאסר ודוגמתם ט כל הברית אה והא בסופה ואינו דבוק כמו לעשה מעשה י סם דבר מחטופי לאמר כפעל מחברת אי
אי והטעם לעיל כמו מפי טבי יא דוגמת מלך ארץ המתנבים לעיל יב אי אה והכניכה לעיל דוגמת טמע טפע פרח מלח יג כנוכה מקדמת כמו ויסב אהל אוכל׃
אנה כללתים בכלם עתה אבארם בפרטם׃ דבר כפר ורעיו סהם לשון עבר אבל בכל מאר הפעלו עתיד או צווי או הווה או סם הפועל נהסך

מערכת אות הבית

לקמץ קטן כמו מדבר דבר אדבר בדבר לדבר וידבר יכפר ואם אות אמצעית מאותיות אחה"ע כמו כן בברי כמו כאר מקרשו סחת לו כער פרעה ושרת את אחיו מאן יבמי וכאשר שני אותיות אחרונות שני למד"ין פעולות יש פותחין ויש קומצין כמו מלל פלל קלל הלל וכן כל הבא באתנחתא וס"פ וגם בסגול אחר הזריקא כמ"ה הבא בסגול אחר הזרקא ונפתח והוא והנה התיה יי' אתי כאמר דבר׃

ואדבר על הדגש

כמו אפל אקח ישמרנו בעליו אבל ישמרנו הרפוי בברי ופירושו ישמור אותנו

והלים סימן נב׳ ·

ואביא ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר פרשת וישמע יתרו׳

ולא תבוא ג׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן כד׳ ·

ותביאהו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סו׳ סי׳ א׳ ·

נבא ל׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר פ׳ כי תשא ·

הביאתיו ד׳ בליש׳ וסי׳ נמס׳ פ׳ מקץ ·

ותבאנה ה׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ שמות ·

ובא יז׳ רפ׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן יו׳ ובישעיה סימן מז׳ ובדניאל סימן יא׳ ·

הבאתם ג׳ וסימניהון נמסר פרש׳ חקת ·

והביאותים ד׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ כה׳

הביא ג׳ ד׳ מל׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סוף סימן מג׳ ובשיר השירים סי׳ ג׳ ·

יובא ה׳ ומל׳ וסימ׳ נמסר פרשת צו ומלכים ב׳ ריש סימן יב׳ ·

ויבוא טו׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ד׳ וביחזקאל סימן ם׳ ·

ויבואו ג׳ מל׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סוף סימן יא׳ ·

ונבואו ג׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סי׳ יא׳ ·

ויביאהו ז׳ מל׳ וסימני׳ נמסר פרשת ויצא ·

בוא יד׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן ב׳ וביחזקאל סימן לג׳ · וכל שמואל וכתובי׳ דכו׳ מל׳ במה חס׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן קכז׳ ·

מבוא ו׳ ה׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימני׳ נמסר סו׳ פר׳ חיי שרה ·

בבאכם ג׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ שלח לך ·

מלין דחסרים י׳ בלישן

ביאה סימ׳ נמסר בירמיה סוף סימן יז׳ ·

יביא טו׳ ה׳ מנהון חס׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ צו ובסו׳ שיר השירים ·

ובאת ז׳ בטעם מלרע וסימ׳ נמסר פרש׳ נח ·

בואי ד׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בפרשת וירא ·

הביאו ג׳ וסימניהון׳

הבריה	הביאו את הבריה ·
עצה	הביאו עצה עשו ·

מרחוק	הביאו בני מרחוק ·

ובא ג׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן כב׳ ·

ביאת שם יב׳ בליש׳ וסימניהון

התאנף	גם בי התאנף יי׳ ·
בשילה	הבאים שם בשילה ·
נציבי	אשר שם נציבי פלשתי׳ ·
הגבעתה	ויבא שם הגבעתה ·
מערה	ויבא שם אל המערה ·
עילם	לא יבא שם נדחי ·
מעט	למקדש מעט בארצות ·
למען	יספרו את כל תעבותיהם
אשר	אתם הבאים ·
ויבא	אל הגוים אשר באו ·
לא	למענכם אני עשה ·
נחלים	אשר יבא שם ·

לביא ב׳ וסימניהון בירמיה סי׳ לט׳ עש׳ ·

לבא ט׳ חסרים וסימני׳ נמסר בפרשת ויחי ·

והבא ו׳ וסימניהון

הבית	והבא אל הבית כל ימי ·
השדרות	והבא אל השדרות יומת ·
יומת	והבא אחריה יומת דמלכי׳ ·
	וחברו דד"ה ·
נגב	והבא דרך שער נגב ·
והבא	אל הבית יומת ·

ובבוא ד׳ ב׳ חס׳ וב׳ מל׳ וסימ׳ נמסר סו׳ פר׳ כי תשא ·

ופאת ג׳ בטעם רביע וסימ׳ נמסר בזכריה סי׳ ו׳ ·

ובאו ג׳ וסימניהון

הקבצו	ובאו והתנגשו ·
עושו	ובאו כל הגוים ·
האספו	הקבצו ובאו האספו ·

בא יבא ה׳ וסימני׳ נמסר בפרשת מצורע ובחבקוק סימן ב׳ ·

ובבא ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימ׳ נמסר פ׳ תצא ·

יבוא ט׳ מל׳ באוריתא

ויהושע ושפטי׳ וסי׳ נמס׳ פר׳ אחרימו׳ וכל שאר נביאים דכו׳ מל׳ במ"ז חס׳ וכל מלכים דכו׳ חס׳ וכל תהלים ואיוב ומשלי דכו׳ חס׳ במ"ה מל׳ וכל שיר השירים דכו׳ מל׳ במ"א חס׳ וכל קהלת דכו׳ חס׳ במ"א מל׳ וכל שאר כתוב׳ מל׳ במ"ג חס׳ וסימ׳ נמסר פרשת בהעלתך ·

מבואו ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר ריש מלאכי ·

ולא בא ג׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ יג׳ וביחזקאל סי׳ יד׳ ·

בבואם בלהון חס׳ במ"ג וסימני׳ נמסר בסדר תצוה ·

והביאום ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן יד׳ וירמיה סימן ד׳ ·

ובאת ה׳ לנקבה וסימ׳ נמסר ברות סימן ג׳ ·

ט׳ חס׳ א׳ בלשון ביאה וסי׳

נמסר בירמיה סוף סימן לט׳ ·

הביאני ד׳ וסימ׳ נמסר פ׳ והיה עקב ·

ותבוא ז׳ מל׳ בנביאים וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן כב׳ וכל כתובי׳ דכו׳ מל׳ במ"ב וסימניהון

ותבא	כמים בקרבו ·
ותבא	בלט ותגל ·

הבא ג׳ וסימני׳ נמסר בשמו׳ סוף סימן ד׳ ·

תבואנו ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר במשלי סוף סימן יא׳ ·

באכה ו׳ כתוב כן וסימני׳ נמסר פר׳ נח עש׳ ·

תבואות ז׳ בליש׳ וסימ׳

והיה	בתבואת ·
לפי	רב השנים ·
במספר	שנים אחר ·
וממגד	תבואת שמש ·
וישאל	המלך לאשה ·
טוב	מעט בצדקה ·
באין	אלפים אבוס בר ·

תבואתך ג׳ וסימניהון

בכל	תבואתך ובכל ·
תוציא	את כל מעשר תבואתך ·
ובכל	תבואתך השרש ·

בארה ד׳ וסימני׳ נמסר פרשת ויגש ·

ובאר ד׳ וסימניהון

וחצר	שועל ·
יללתה	ובאר אלים יללתה ·
תדרשו	ואל תדרשו ביתאל ·
צרה	ובאר צרה נכריה ·

בב

בבלה בט׳ וסימניהון

ונשא	והנה ימים באים ·
ויגל	את יהויכין ב׳ בפסו׳ ·
החיל	ואת כל אנשי החיל ·
עמודי	ואת עמודי הנחשת ·
שלחתי	כה אמר יי׳ גאלכם ·
למגור	כי כה אמר יי׳ הנני ·
חסן	ונתתי את כל חסן ·
מושבים	ואל הכהנים ואל ·
ואם נביאים	הם ואם יש דבר ·
אשר	לא לקחם נבוכד נצר ·
יובאו	בבלה יובאו ושמה ·

ואת	יכניה בן יהויקים ·
ואלה	דברי הספר אשר שלח ·
ביד	אלעשה בן שפן ·
הגולה	כה אמר יי׳ צבאות ·
כי אמרתם	הקים לנו יי׳ נביאים ·
הגולה	ואתם שמעו דבר יי׳ כל ·
לביא	ואת עיני צדקיהו קדמא דירמיה ·
בקחתו	הדבר אשר היה אחר ·
החילים	וישמעו כל שרי ·
ויאסרהו	ואת עיני צדקיהו ·
עמודי	ואת עמודי הנחשת ·
המרי	אמר נא לבית המרי ·
והבאתי	ופרשתי את רשתי ·
וחברו	ופרשתי עליך רשתי ·
הצבא	ויבא יי׳ עליהם את שרי ·
ולתשובת	השנה שלח ·
עליו עלה	נבוכד נצר מלך בבל ·

בבבל ח׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן כט׳ ·

ובבל ד׳ וסימניהון

פשחור	ואתה פשחור וכל ·
צדקיה	ובבל יוליך את צדקיה ·
תמלט	ואתה לא תמלט ·
רהב	אזכיר רהב ובבל ·

אל בבל ו׳ וסימני׳ נמסר בערך אל ·

בג

בוגדים ה׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סוף סימן כד׳ ובחבקוק סימן א׳ ובתלי׳ סימן כה׳ ·

ובגדיו ד׳ וסימניהון נמסר פרש׳ ואתה תצוה ובשמו׳ ב׳ סימן א׳ ·

בבגד ד׳ דגשי׳ וסימניהון

סס	כבגד יאכלם סס ·
והארץ	כבגד תבלה ·
עש	כבגד יבלו עש יאכלם ·
כלבוש	כבגד יבלו כלבוש תחליפם

ואת בגדי ז׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ כי תשא ·

בד

ואת בדיו ד׳ וסימניהון נמסר פ׳ ויקהל ·

בדד ח׳ וסימ׳ נמסר פרשת תזריע וירמיה סי׳ כט׳ ·

לבדד ג׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ בלק וסו׳ מיכה ·

בודד ג׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן טו׳ ובהושע סימן ח׳ ותהלים סי׳ קב׳ ·

לבדך ג׳ זקפי׳ וסימ׳ נמסר פרש׳ וישמע יתרו ושמואל א׳ ריש סימן כא׳ ונחמיה סימן ט׳ ·

ויבדל

וזה החלוק לעולם בין נו המשמש אותו לנו המשמש אותנו זה רפוי וכרוי וזה דגוש ופתח לבד תיבת ממנו שלעולם דגש בין ליחיד הנסתר בין לרבים המדברים בעצמם והטעם כי חסר נון אחרית למדברים בעצמם כמו ממנו כי נון השניה לנו המשמש אותנו ונון ראשונה לתיבה מן ומכלל הדגשות יבאו ארבע מילות אלה מהמה הנה קמוצה וסימן אכ"לו במלה והמה הנה יש לתת טעם כי אף בלא אות אחרונה תשאר המלה נכונה כמו אל הם הן ועל כן לא יבטל הדגש ברבוים משפטם הראשון אף

מערכת אות הבית

במלת האנכה אין בידי טעם נכון ואין לתמוה ממלות בישראל חדלו קנה וכוף קמלו לי ידמו ויחלו כי זה כח האתנח וספ המסכה המלה במבני דרכים כאשר בארתי למעל
ואבאר נא משפט שבא המבטל צרי כמו אסמור ורעיו חלבו ערכו וזה הדבר בספ״א סוכן אבל מב״א מכיע כמו כל איתן לפני חטופי פ״א פעל כאה אסנה
ימבה נדעה ידעו כקמצי׳ כי הם מכיעים באתנח וס״פ כי יאמר גמה לי ואמבה ואתנו תסבו ואם לא הדעה וכן זיתך

ויבדל ג׳ וסימניהון
ויבדל אלהים בין האור׃
ויבדל בין המים אשר׃
ויבדל דוד ושרי הצבא׃
בדן ד׳ וסימניהון
וישלח יי׳ את ירובעל׃
וישם את האחד׃
עגלי זהב אשר ביתאל׃
ובני אולם בדן אלה בני׃

בה

ובה ג׳ וסימ׳ נמסר פרשת חיי שרה וישעיה סי׳ ט״ו
בה ג׳ מפקין רפי׳ וסימניהון נמסר בתלים סי׳ ס״ח׃
בה ב׳ סבירין בם וסימניהון
מואב ויכו בה והכות את מואב׃
ותירש יכחש בה׃
גחילופי׳ ד׳ סבי׳ בה וקריין בם וסימניהון
השמרים הם את דרך׃
תנופה ובמלחמות תנופה נלחם
מצבת אשר בשלכת מצבתבם
משלת היינו בעולם לא משלת
וד׳ סבי׳ בה וקריין בו וסימני׳ נמסר פרש׳ ואלה שמות׃
בא ג׳ סבי׳ ליש׳ אחרי׳ וסימניהון
בם והיה כל מעבר מטה׃
בו והיה אם שמוע תשמע׃
בא אני יי׳ נעניתי לו בה׃
בהמה ג׳ וסימניהון נמסר סוף ויקרא׃
יבהלונני ג׳ וסימני׳ נמסר בדניאל סימן ג׳׃
בבהמה ו׳ דגשי׳ וסימני׳ נמסר פרש׳ נח׃
בבהמה ד׳ רפין וסימניהון נמסר בפרש׳ נח ובפרשת צו׃
ולבהמה ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת צו׃
ובכל בהמה ג׳ וסימני׳ נמסר פרש׳ משפטי׳׃

בו

בוני ד׳ וסימניהון
שמעי׃ שרביה׃
עזגד׃ ומן הלוים שמעיה׃
דשמעי בנו כתיב עזגד בני כתי׳׃
בור ג׳ כתי׳ באר וסימניהון נמסר בשמו׳ ב׳ סי׳ כ״ג
בור ב׳ חס׳ וסי׳ כי יפתח איש בור תניינ׳ דפסו׳׃
עד בור ינוס׃
בורות הברות ה׳ בליש׳ וסי׳ נמסר

בפרשת וישב ע״ש׃
בוש ג׳ חס׳ וסימניהון
ויפצרו בו עד בש׃
ויעמד פניו וישב עד בש׃
ובש מואב מכמוש׃
בשתי ג׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימ׳ ל״א׃
בשתם ד׳ וסימניהון נמסר בתלי׳ סי׳ ע׳ וסי׳ ק״ט
בושו ג׳ ביחזקאל וסימני׳ נמס׳ ביחזקאל סי׳ ל״ו
ובושו ג׳ וסימניהון
שריקות ובושו עבדי פשתים׃
וקוצים זרעו חטים וקוצי׳ קצרו׃
ובושו החוזים וחפרו׃

בז

בוזה ח׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ שלח לך ויחזקאל סימן י״ז׃
לבוז ג׳ ב׳ מ׳ל וסימניהון נמסר במגלה סוף סימן ג׳ ובד״ה ב׳ סי׳ ד׳׃

בח

יבחר ה׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר ביהושע סוף סימן ט׳׃
בחרו ג׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ בראשית וסוף ישעיה ומשלי סימן א׳׃
ובחוריהם ג׳ ב׳ מלאים וסימניהון
ובחריהם בחרב תהרג׃
מכי חרב במלחמה׃
ויהרג׳ קדמ׳ חס׳׃
ובחור ג׳ וסימניהון׃
ובחור אתו מכל׃
הנער כי בטרם ידע הנער׃
חמאה ודבש יאכל׃
בחורים ד׳ חס׳ בלישני׳ וסי׳ נמסר בשמו׳ ב׳ סימן ג׳׃

בט

מבטחו ד׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סימן י״ז ואיוב סימן ח׳׃

כל לשון בטיחה על במ׳ אל וסימני׳
הסיר וכי תאמרון אלי דמלכי׳׃
וחברו דד״ה וכי תאמר אלי׃
חזקיהו ואל יבטח אתכם דמלכי׳
וחברו דישעיה׃

אל תבטחו לכם אל׃
שוא אל יי׳ בטחתי׃
זבחו ובטחו אל יי׳׃
החיים אל כל החיים יש בטחון׃
האורב כי בטחו אל האורב׃
אמונה בטח אל יי׳ בכל לבך׃
בוטח ב׳ מל׳ בתורה וכל כתובי׳ מל׳ ב״מ חס׳ וסי׳ נמסר במשלי סי׳ כ״ח׃

י״ח דגשים בתר יהוא כלא מבטל וסי׳ נמסר בדניאל סי׳ ה׳׃
בבטן ג׳ וסימ׳ נמסר בהושע סימ׳ י״ב׃

בי

ביו׳ נמסר בשער יו׳׃
בי אדני נמסר בערך אדני׃
בינותינו ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״א׃

ג׳ פסו׳ ביני ובינך ובין וסימניהון נמסר בפרשת לך לך וד״ה ב׳ סימן י״ו׃
בן ז׳ חס׳ בלישני׳ וסימניהון נמסר ביונה ומשלי ריש סימן כ״ג וע״ש מה דאקשינן ופרכינן׃
הבין ה׳ וסימניהון בלשון ארמי הון בלביא שאלין חכמהא לסוסיא וביאורם נמסר במלכים א׳ סימן ג׳ ובישעיה סימן כ״ח ותלי׳ סוף סימ׳ ל״ב ומשלי סי׳ י״ד׃
הבין ג׳ וסימני׳ נמסר באיוב ס״ס כ״ח׃
ויבן ד׳ וסימניהון
וירא דוד כי עבדיו׃
ויוסף יי׳ קרא עוד׃
ויבן ויפרץ מכל בניו בד״ה׃
וידבר ויבן וידבר עמי׃
ויבן ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סי׳ ט׳ וסו׳ הושע׃
ולא יבינו ג׳ וסימ׳
לא ידעו ולא יבינו דישעיה׃
יתבררו ויתלבנו׃
לא ידעו ולא יבינו כחשכה׃
ולא יבין ג׳ וסימניהון
ואדם ביקר תניינ׳׃
ויאמרו לא יראה יה ולא יבין׃
יבבדו בניו ולא ידע׃
ולא אבין ד׳ וסימניהון נמסר סו׳ דניאל
הביתה י״ח וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן י״ג
על בית ועל בית י״ג וסימ׳ נמסר

פרשת במדבר סיני
וכל מלכי׳ וישעיה וירמיה ותרים׳ דכו׳ על בית ב״מ א׳ אל בית וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ד׃
על הבית ד׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ וירא׃
על ביתו ח׳ וסימני׳ נמסר בפרשת מקץ׃

כל מלכים וישעיה על הבית ב״מ אל הבית וסימניהון
וארז אל הבית פנימה׃
פתוחות להיות עיניך פתוחות׃
ופרש כפיו אל הבית הזה׃
ובא והתפלל אל הבית׃
ואל ביתו ג׳ וסימ׳ נמסר בערך אל׃

ועל ביתו ד׳ וסימניהון
דברת ועתה יי׳ אלהים הדבר דשמואל וחברו ודה״י
והנביא והכהן והעם׃
ועתה דעי וראי מה׃

אמר המעתיק קמיא לן דבפסוק ועתה דעי וראי הוא ועל כל ביתו ולא ועל ביתו וכן הוא בכל הספרים שלנו ואולי המסר׳ פליגא על הספרי׳ שלנו וכן בכמה דוכתי׳ עיין בהקדמתי למסרה עכ״ל׃

וכל ביתו ג׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ א׳ ובשמואל ב׳ סי׳ ט״ו׃

למשפחתם ולבית אבתם ג׳ וסי׳ נמסר בסדר נשא׃
ולבית י׳ וסימ׳ נמסר בסדר נשא ג׳ מנהון ר״פ׃
ובכל בית י״ב וסימ׳ נמסר בשפטים סי׳ ט׳׃
איש וביתו ג׳ וסי׳ נמס׳ בשמו׳ א׳ סי׳ כ״ז׃
ואת כל בית ט׳ וסימ׳ נמס׳ במלכי׳ ב׳ סי׳ כ״ח
ואת הבית ה׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ מצורע ובמלכים א׳ סימן ס׳׃

בית ד׳ סבירי׳ בבית וסי׳ נמסר בפרש׳ וארא ובמלכים ב׳ סימן ב׳׃
בבית י״א מיחדין וסמניהון
בבית אביה ואסרה אסר׃
בבית שאן ויאמרו בני יוסף׃
בבית שאול ויהי בהיות המלך׃
בבית ירבעם וספדו לו כל׃
בבית ישראל ראיתי שערוריה׃
בבית קדש ויעש בבית קדש׃
בבית יער ושלש מאות מגנים
בבית הארזי׳ ויהי כאשר׃
בבית

ביתך מתך יאמר זיתך מתך ביתך אך כל הברה הבלה במקום חירק והספכה מכח האהרע בבר״י ואין כח ברגם לבטלו כאלה חרפו וברכו מרתו כי הם ממסקל דנו סברו אך אין הר״ים סובלת רגם ובסתנכה גם לחירק וכן כל הראכו העלכו ודוגמתם כי הם כבדי׳ על מסקל הקנכי מנעורי וכן כל מאכום מחרון אף מהמון רמעי מרחות ברע מעטות כי הם על דרך מקטף מגער מדבר סקר וכן קדמה קדמה כרויים בלא טעם ברור וכן כל ויסת ויבך וירד תיעקב נקמכים והויים להיות כהרקים על דרך ויפן

ובן וכן קדמה קדמה על דרך קדמת אמור היו ראויים אך דעת המסתכלים לא מצאנו בלשון קדם : אסתכל ואות איכן לפניהם ואחריהם מבא כפתחות כאלה ולעמך אערכה יחזקו מוסרותיהם יתפכו כי אלו הסבה שאחריהם יתכן אות הגרון להסקיד בהם נקודות כמו אעשה אערוך :

ואדבר על הת״ך

כל שתי הברות אי אי

במעלה והסכיה באות כוכבי כמפו והטעם אסר חתך כרי מגדולתו כמו ידיהם רגליה״ אסר ההם

בבית אלהא ואף מאני בית אלהא
בבית מלך והנה כל הנשים ·
בבית המן ויאמר חרבונא ·

ה׳ זוגין חד בית וחד בבית וסימ׳ נמסר בירמיה סימן ל״ו ומגלה ריש סימן ה׳ ·

ובית המלך ג׳ וסימניהון נמסר במלכי׳ ב׳ סימן יב ·

בבית ז׳ רפין וסי׳ נמס׳ במלכי׳ א׳ סימן ג׳ ·

וביתו ו׳ וסימניהון נמס׳ פרשת שמות ·

בית הבית ד׳ קמצי׳ וסי׳ נמסר בס׳ סדר לך לך ·

ואת ביתו ז׳ וסימניהון נמסר בפרשת לך לך ומלכים א׳ סימן ד׳ ·

הבתים ג׳ בתרי טעמי וסימניהון
הבתים אשר יאכלו אתו ·
והחצו הבתים לבצר ·
תשסו הבהים והנשים ·

ביתה ה׳ בתורה וסימניהון
קום לך פדנה ארם ·
ויבא האיש את האנשים ביתה יוסף ·
ביתה פרעה ובית ·
ויבא יהודה ואחיו ביתה יוסף ·

בית ד׳ קמצי׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסוף פרשת לך לך ובמלכים א׳ סי׳ ה׳ ·

ביתאל ג׳ בטע׳ זקף וסימ׳ נמסר בפרש׳ וישלח ובמלכי׳ א׳ סן סי׳ יב ·

בביתאל ד׳ וסימ׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סימן כג״ :

בך

בכה ג׳ כתי׳ ה׳ וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ כב״ ·

נוכה ובוכה ז׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ שמות ·

בכו ה׳ כתו׳ ו׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן ל׳ ·

בבכי ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויגש ·

ואבכה ג׳ וסימ״ נמסר בתלים סימן ס״ט ·

כל לשון בכיה על במ״ג אל וסי׳
ויבך אל קבר אבנר ·
אל שאול בבינה ·
ויבכו אליך מספד מר ·

בכר ז׳ חס׳ בתורה וסי׳ נמסר בפרשת ויגש ·

בכורו ג׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בפרשת וישב ·

וכל בכור ד׳ וסימניהון

ומת כל בכור בארץ ·
וי״י הכה כל בכור ·
וכל פטר חמורי ·
ויהי בי הקשה פרעה ·

הבכור ד׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בפרשת מקץ ·

מבכור ב׳ חס׳ וסימניהון
וי״י ויהי בחצי הלילה ·
הקשה ויהי כי הקשה פרעה ·

בכורי ב׳ בטעם לעיל וסי׳
ראובן בכורי אתה ·
ואפרים בכורי הוא ·

בל

בל ג׳ וסימ״ נמסר בישעיה ריש סימן מ״ו וירמיה ריש סימן נ׳ ·

המבלי ד׳ וסימ׳ נמסר פרשת בשלח ·

ואבליגה ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סי׳ ט׳ ·

בלו ד׳ וסימ׳ נמסר סוף פר׳ תבא ותלים סימן ל״ב ונחמיה סימן ט׳ ·

בלול ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת תצוה ·

המבלעדי ג׳ וסימניהון
עתה המבלעדי דמלכים ·
וחברו דישעיה ·
המבלעדי אנשינו ·

ואת בלעם ג׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ מטות ויהושע סי׳ יג״ ורה״א סימן ו׳ ·

בלשצר סימן חלוק אתיהון תמצ׳ בדניא׳ פסוק ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא ובריש דניאל ·

ולבלתי ד׳ דלית להון זוגא וסי׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן ג״ ·

בם

ו׳ פסו׳ בם בם וסימ׳ נמסר בשפטים סוף סימן ב׳ ·

במו ט׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סוף סי׳ כה״ ואיוב סי׳ ל״ז

במותי ג׳ מל׳ וסי׳ נמס׳ בישעיה סוף סימן נח״ ·

במותיך ג׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן יז״ ·

בן

בן ג׳ רפ״ קמצי׳ וסימניהון
בן יכבד אב ועבד ·
בן חכם מוסר אב ·
בן חכם ישמח אב ·

בן ז׳ בטע׳ פתח׳ וסימ׳ נמסר בפרשת ויצא וע״ש ·

בן ד׳ קמצי׳ במקף וסימניהון נמסר בפרש׳ ויצא וע״ש ·

בניו עמו ד׳ וסימניהון
ויקח את שני בניו עמו ·
ויצא מעמך הוא ·
וישב ארנן וירא את המלאך ·
ואם לא יגאל ·

בן אשה ב׳ רפ״ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ז׳ ·

ובן דסבירין ובני ובני דסבירין ובן סי׳ נמסר בראש ד״ה א׳ ע״ש ·

ולבן ב׳ פתחין וסי׳ נמסר בסדר ויחי ·

ובני ל״ו יחידאין וסימניהון
ובני חם כוש ומצרים ·
ובני יעקב באו מן השדה ·
ובני בלהה שפחת רחל ·
ובני זלפה שפחת לאה ·
ובני לוי גרשון וקהת ·
ובני הלוי כי אל הלשכ׳ דעזרא
ובני יששכר תולע ופוה ·
ובני זבולן סרד ואלון ·
ובני נפתלי יחצאל ·
ובני דן חשים ·
ובני אשר ימנה וישוה ·
ובני יוסף אשר יולד ·
ובני עוזיאל מישאל ·
ובני יצהר קרח ·
ובני אליאב נמואל ·
ובני עשו ובשעיר ישבו ·
ובני עלי בני בליעל ·
ובני בליעל אמרו מה ·
ובני בקר ויענו העם אל ·
ובני חיל והוא גם בן חיל אשר ·
ובני חמלך ויכהב אליהם ·
ובני הנביאים ואלשע שב הגלגלה ·
ובני הנכר הנלוים ·
ובני נכר ועמדו זרים ·
ובני ציון גילו ושמחו בי׳
ובני אדם מה יקר חסדך ·
ובני קטורה פלגש אברהם ד״ה ·
ובני שעיר לוטן ושובל ד״ה ·
ובני דישון בני ענה דישון ד״ה ·
ובני צרויה ואחיותיהם ·
ובני ידותן ועמהם הימן ·
ובני אפרים שותלח ·
ובני שמע יחת זיזא ויעוש ·
ובני חירם אליעזר ·
ובני עליון אני אמרתי ·
ובני קני חתן משה ·

ואלה בני יג׳ וסימניהון
ואלה בני רעואל נחת וזרח ·
ואלה בני רעואל בן עשו אלוף ·
ואלה בני אהליבמה אשת ·
ואלה בני שובל ·
ואלה בני צבעון ·
ואלה בני ענה ·
ואלה בני דישן חמדן ·
ואלה בני שותלח ·
ואלה בני אהרן אלעזר ·
ואלה בני בתיה בת פרעה ·
ואלה בני המדינה קדמ׳ דסיפר׳ ·
ואלה אבי עיטם יזרעאל כתי׳ ·
ואלה בני בנימן סלוא ·

ואת בניהם ד׳ וסימני׳ נמסר בפרשת ואתחנן וביהושע סימן ה׳ ·

ואת בני ו׳ וסי׳ נמסר ריש פרש׳ וישב וד״ה ב׳ סן סי׳ כה״

ואת בניו ו׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ז׳ : וכל אוריתא דכו׳ ואת בניו במ״ד. את בניו וסי׳ נמסר בפרש׳ ויחי ·

והבנים ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויצא ·

מבני ח׳ רפ״ בעזרא וסימ׳ שם סימן י׳

על בניו ועל בניו ד׳ וסי׳ נמסר כפרשת ואתה תצוה ·

מן בני ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת מצורע
וכל ד״ה דכו׳ מן בני ומן בני במ״ב מבני ומבני וסימ׳ בד״ה א׳ סימ׳ יב ·

בני פלוני ה׳ בטעם בד״ה וסימניהון
בני שם · בני יצחק ·
ובני שעיר · בני שובל ·
ובני דשון חמדן וישבן ·

ובבני ד׳ וסימניהון נמסר בד״ה א׳ סימן כ״ד ·

ובל בני ו׳ וסימ׳ נמסר בפרשת כי תשא ·

מן ריש ד״ה עד ודוד זקן רפ׳ ובני בב״לב בני וסימני׳
בני יפת גומר ומגוג ·
בני חם בוש ומצרים ·
בני שם עילם ואשור ·
בני אברהם יצחק וישמעאל ·
בני עשו אליפז רעואל ·
בני אליפז תימן ·
בני רעואל נחת זרח ·
בני שובל עלין ומנחת ·
בני ענה דישון ·
בני אצר בלהן וזעון יעקן ·
בני יהודה ער ואונן ·
בני פרץ חצרון וחמול ·
בני שלמא בית לחם ·
בני יהודה פרץ חצרון ·
בני שלה בן יהודה ·
בני שמעון נמואל ·
בני ראובן בכור ישראל ·
בני יואל שמעיה בנו גוג ·
בני ראובן ונדי ·
בני לוי גרשון קהת ·
בני לוי גרשם ·
בני מררי מחלי ומשי ·

בני

שמום אבל אחרי כוהם בברי כי ההם סרם וכן ידיהם רגליהם אבל לא כהן בהן וכן סמרתם עטיתם בהן סמום וכן סמרתן עטיתן אבל לא סותם חותם ויתחתן סהם סורם אמכם והמיתם אותו והסתחתם סהתם סורם ות״ו סרמו כבלעת בדגמו׳ הת״ו פתחי׳ וכאו כתוב והמתת׳ והסחתתם ואתם נקוד סגול כראה התיוהות סמום כי חסר ת״ו אחרית והיה דיכו ואתתם כי ת״ו אתה ואת היה סורם ובבאה לרבים יוסיף תם לנכוחים כמו סמרתם עטיתם ככה היה ת״ו אתם כי ת״ו הסרם חסרה ומבולעת בת״ו הנכוחים על כן

מערכת אות הבית

הוא נקוד פתח קטן כמשפט שמריתם אמרתם וכן בניכם יריכם בניכן ודומיתן אבל אמשכם ויסליכם אחריכן לכן כלם טרם וכרויין לבד מלה אחת על פי המסורת והיא
קחם נא אלי ואברכם:
בניה וכן איכ'ותקראנה

אפרש נא דין כהן

כמו איך היה איכה ממום כמו בניך ידיך ויממרך אבל איכה אפה טרם וכרוי וכן איה ואהכלהיה עניות
תעמיכה פהם ממום אבל תלכה טרם וכרוי באיכה ודאיכה יש פותחין ודאיכה ויש קומצים:

בני קהת עמינדב
בני מררי מחלי לבני בנו׃
בני נפתלי יחציאל׃
בני מנשה אשריאל׃
בני אשר ימנה׃
בני צופח סוח וחרנפר׃
בני השם הגיזוני׃
בני יהודה נשאי צנה׃
ומן ודוד זקן עד ויקהל דוד
את כל שרי ר"פ בני במ"ג
ובני וסימניהון
ובני שמעי הנינא׃
ובני מושי תנינא׃
ובני ישראל למספרם׃
ומן ויקהל דוד עד סוף סי"פ
דכו ר"פ ובני במ"א
בני יריחו׃

בניך ד' חס' וסימניהון נמסר
בפר' דברי' ובשמואל
א' סימן ל"׃

בניך י"ח וסימניהון

ובאת וסגרת הדלת׃
מהרו בניך מהרסיך׃
והביאו בניך בחצן׃
בניך עלפו שכבו׃
בניך מרחוק יבאו׃
וכל בניך למודי יי'
ב' בפסו'׃
להביא בניך מרחוק׃
יבעלוך בניך׃
ועוררתי בניך ציון
ב' בפסו'׃
אי לזאת אסלח לך׃
ברך בניך בקרבך׃
ואת בניך אנכי אושיע׃
ותקחי את בניך׃
ובדמי בניך אשר׃
הכה בניך ובנותיך׃

ובניך ובנתיך ג' וסימניהון

ויאמרו האנשים אל לוט׃
ואת חזה התנופה׃
לכן כה אמר יי'

ובניהם ובנתיהם ג' וסי' נמסר
בד"ה ב' סוף סימן ל"א׃

אל בנות ג' וסימניהון

הנפילים היו בארץ׃
וישב ישראל בשטים׃
בן אדם שים פניך׃

בבנות ב' וסימניהון נמסר
בפרשת וישלח׃

לבנות ד' ב' מל' וב' חסרי' וסי'
נמסר פרשת ויצא׃

בנותיו ג' מל' בליש' וסימניהון
נמסר בפרשת ויצא׃

בנתיהם ה' חס' וסימני' נמסר
בפרשת ראה׃

בנותיך ג' מל' וסימניהון נמס'
פרשת ויצא ואיוב
סוף סימן א'׃

בנותינו ד' מל' בליש' וסימני'
נמס' בתלי' סי' קמ"ד׃

ובבנותיה ד' ב' מל' וב' חס'
וסימניהון
בשבת ישראל בחשבון
ב' בפסו'׃
בגלעד בבשן׃
ובצקלג ומדמנה׃

ובנתיה ה' חס' וסימניהון נמסר
סוף פרשת חוקה׃

נבנה ז' וסימניהון נמסר
בסדר מטות׃

ויבנה ג' וסימניהון נמסר
במלכים א' סי' י"ח׃

בוני ב' קמצי' א' כתי' ח"
וסימניהון
ויפסלו בוני שלמה׃
בונה ירושלים יי'
וא' ובוני חירום׃

בונה הבונה ה' מלאים
וסימניהון
בשמים הבונה בשמים מעליותיו׃
בית הנה אנכי בונה בית׃
אני והבית אשר אני בונה׃
כי הבית אשר אני׃
החומה על כן אתה בונה החומה׃

הבונים ה' וסימניהון נמסר
בתלים סימן ק"ח
ובאיוב סימן ג"׃

בנימין י"ז מל' וסימניהון נמסר
בפרש' וישלח ויהושע
סימן כ"א ונחמיה סוף סימן י"א׃

ובנימן ט' יחידאין וסימניהון
נמסר בשפטים סי' ד'׃

ואת בנימן ד' וסימניהון

אסון ואת בנימן אחי יוסף׃
רחמים ואל שדי יתן לכם׃
המנחה ויקחו האנשי' את המנחה׃
שכלתם ויאמר אליהם יעקב׃

בניה ז' וסימניהון נמסר בשמו'
ב' סוף סימן ד'׃

בנוי ו' וסימניהון

וביום הרביעי׃
בנוי ומנשה׃
בני בנוי שש מאות׃
אחריו החזיק בנוי בן חנדד׃
והלוים וישוע וחברו׃

בס

ומבוסה ג' וסימניהון נמסר
בישעיה סוף סי' י"ח׃

בע

בעולה ב' וסימניהון

רני עקרה לא ילדה׃
כי לך יקרא חפצי בה׃

בעלת בעל ב' וסימניהון

והיא בעלת בעל׃
עם אשה בעלת בעל׃

ובעלות ב' וסימניהון

בענא בן חושי׃
זיף וטלם ובעלות׃

לבעליו ג' וסי' נמס' בפרשה
משפטים ובקהלת
סימן ה'׃

בענא ג' כתיבן א' וסימ"
נמסר במלכי' א'
סי' ד' ובנחמיה סימן ז'׃

תבעתני ג' ופתחי'
וסימניהון
וחתתני בחלומות׃
וסר מעלי שבטו׃
כפך מעלי הרחק׃

בץ

מה בצע ב' וסימניהון

כי נהרג את אחינו׃
בדמי ברדתי אלי׃

יבצר ב' וסימניהון
ועתה לא יבצר מהם׃
ולא יבצר ממך מזמה׃

מבצרה ג' וסי' נמסר בישעיה
ריש סי' ס"ג׃

בצורות ו' ומשנין וסימ'

כל אלה ערים בצרת׃
שמע ישראל אתה עובר היום׃
אילין חס' דחס' וב' מלאי'
ו' קדמ' וסימניהון
אנה אנחנו עלים אחינו׃
וילכדו ערים בעזרא׃
וב' מל' דמל' וסימניהון
ואמרו הארץ הלזו׃
בצורות יאורים בקע׃
ושארא בצרות כתיב׃

בק

בקע ב' וסימניהון

בקע משקלו׃
בקע לגלגלת׃

ובוקע ב' מל' בליש' וסימ'

ובוקע עצים יסכן׃
כמו פולח ובוקע בארץ׃

ותבקע ד' וסימ' נמסר בפ'
קרח ומלכים א'
סימ' א' ומלכים ב' ריש סימן כ"ה׃

נבקעו ב' וסימניהון
כל מעינות תהום
כי נבקעו במדבר׃

ולבקר ב' וסימניהון

ויצוה המלך אחז׃
מוקש אדם ילע קדש׃
וא' ולבקר בהיכלו׃

ולבקר ב' וסימניהון

וסביבות בית אלהים׃
לערב ילין בכי ולבקר רנה׃

ובבקר ו' וסימ' נמסר פרשת
בשלח ומגלה סוף
סימן ה'׃

בבקר ג' ר"פ וסימניהון

בבקר תאמר מי׃
בבקר יציץ וחלף׃
בבקר זרע זרעך׃

בבקר בבקר י"ג וסימניהון
נמס' בצפניה
סימן ג' ור"ה ב' סימן י"ג׃

מהבקר ג' וסימניהון נמסר
סוף שמואל׃

לבקרים ד' וסימניהון נמסר
בישעיה ריש סימן
ל"ג ותלים סימן ק"א׃

אור הבקר ו' וסימני' נמסר
בשפטי' סימן י"ו׃

כבקר ג' וסימניהון נמסר
בישעיה סימן י"א
ואיוב סימן מ'׃

בקש ג' וסימניהון

ותאבדנה האתונות׃
סור מרע ועשה טוב׃
תעיתי כשה אובד׃
וא' ובקש וסימ'
וסכותי אני את לבי׃

בקשו ו' וסימניהון נמסר
בצפניה ריש סי'
ב' ור"ה א' סימן י"ו׃

ובקשתם ג' וסימניהון נמסר
בפר' קרח ובירמיה
סימן כט"׃

ולבקש ד' וסימניהון נמסר
בתלים סימן ק"ה׃

ויבקשו ג' וסימניהון

ויאמר אליו הנהנא׃
מלא

אדברה נא על משפט בב"לה המבוררת המלה לפני אחה"ע כמו החכם לעשיר בעפר כעפר אבל יתן בעפר חרבו אינו מבורר וקומץ וסוף הפסו' מוכיח מאונו מבורר באמרו כקש כדף קשתו ולא אמר כקש כדין אות מבוררת לפני אה"ע ואם אינו מבורר נהפך לפתח כמבואר למע' ובקמץ קטן להפך כי מבורר בפתח קטן ושאינו מבורר בקמץ קטן וכן למעלה בשמות אחה"ע משנה המלה ממשפטה נהפכת לפתח גדול ופי' לקמץ קטן כאשר בארתי ואין

מערכת אות הגימל

להזהר כי כן נמסר לנו מאבותינו וכן כל העמוי לכם ההרום ודוגמתן פתחין וכן כל הה תמוה לפני אחהע הכהבר בהברת אה בפתח קטן כמו האכי הריתי החפוך
אחפוך ההיתה זאת: **הנה אבאר דין מקף** כמו הבט כה וכספר לו לבד מתיבה שסופה הה המוקפת שהיה ברויה כמו מעשה ידיכו ודוגמתן כאמר
אבאר בעה וכן כל תיבה שסופה יור אין המקף מבטל הכרי כמו עיני וי פעמי דלים וכל את המוקף בפתח ואם הוא נעמד

מלא פניהם ·
ובנעו עמי אשר ·

בר

ברא אלהים ג׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ בראשית ·
ברה ה׳ כתו׳ ה׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן ז׳ ושיר השירים סימן ו׳ ·
בברית ג׳ רפין וסימ׳ נמסר ריש פרשת נצבים ושמואל א׳ סימן ד׳ ·
בברית ה׳ דגשין וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סימן ד׳ ·
בברכו ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים ריש סימן לז״ ·
לברח ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון
לברוח בתוך הקרשים ·
למה נחבאת לברוח ·
וקסיונה מל׳ ·
על כן קדמתי ·
בריחיה ד׳ ג׳ מל׳ וסימניהון
חדלו גבורי בבל ·
והארץ ברחיה בעדי ·
אבד ושבר בריחה ·
בריחיה עד צער ·
מברח ג׳ חס׳ בלישני׳ וסימני׳ נמס׳ בפר׳ תרומה ·
בריחם כלם חסרי׳ י״ח ב׳ בניין במ״א מל׳ וסימ׳ נמסר בפרשת תרומה ·
וברוך ז׳ וסימניהון נמסר פרשת לך לך ·
ברכו ד׳ וסימני׳ נמסר פרשת תולדות וישעיה סוף סימן י״ט ·
ברכות ד׳ וסימ׳ נמסר במשלי ריש סימן י׳ וסי׳ כח״ ·
יבורך ד׳ ב׳ פתחי׳ וסימ׳ נמסר בתלים סי׳ ק״ב ·
ולברך ד׳ וסימני׳ נמסר פר׳ עקב וד״ה א׳ סימן כג״ ·
ברכות ז׳ ה׳ הסרי׳ וא׳ מל׳ וסי׳ נמסר פרשת ויחי ·
וברך ג׳ וסימ׳ נמס׳ בפ׳ משפטי׳ ובשמואל א׳ סימן ב׳ ·
וברך ג׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימן כח״ ·
מברך ג׳ וסימניהון נמס׳ פרשת בלק ותלים סי׳ ק״יג ·
תברך ג׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סימן ה׳ ·
ברכתי ג׳ וסימניהון נמסר בפר׳ בהר סיני ·
לברך ט׳ וסימניהון נמסר פר׳ בלק ·
ברך י״ב וסימניהון נמסר סוף איוב ·
ברוכים ג׳ א׳ חס׳ וב׳ מל׳ וסי׳

נמסר בשמואל א׳ סי׳ כג״ ושמואל ב׳ סימן ב׳ ·

ויברך אתם ד׳ בתורה וסימניהון
ויברך אתם אלהים ·
ויברך וחברו ·
וזאת אשר דבר להם ·
ויברך אתם משה ·
ברכיהו ד׳ וסימניהון נמסר בזכריה סימן א׳ ·
ברק ג׳ וסימניהון
אם שנותי ברק חרבי ·
לנגה ברק חניתך ·
ויהוד ובני ברק ·
וברק ג׳ וסימ׳ נמסר באיוב סימן ד׳ ·

בש

ובשר ה׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ כי תזריע וביחזקא׳ סימן לז״ ותרגום שם ·
לכל בשר ז׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ ויקח קרח ·
והבשר ג׳ וסימניהון
והבשר אשר יגע ב׳ בפסו׳ ·
ועשית עלתיך תני׳ דפסו׳ ·
בשורה ג׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ח ומלכים ב׳ סימן ז׳ ·

בת

הבת ד׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ שמות וירמיה סימן מ״ט ואיכה בא״ב תניין ·
ואת בת ה׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ שמיני ומלכי׳ א׳ ריש סימן יא״ וד״ה ב׳ סימן ח׳ ·

נשלם ערך
אות הבי״ת בס״ד

מערכת אות
הגי״מל

ג׳ זוגין מיחדין חד ג׳ וחד בג׳ וסימניהון
גרזן כי תצור אל עיר ·
בגרזן ואשר יבא את ·
גורלי י״י מנת חלקי ·
בגורלי ויאמר יהודה לשמעון ·
גשמיהון ענה נבוכד נצר ·
בגשמיהון ומתכנשין ·

ה׳ זוגין מיחדין חד ג׳ וחד וג׳ וסימניהון
גלתה ואיש כי ישכב את ·
וגלתה כי הנה י״י יצא ·
גנבתי טרפה לא הבאתי ·
וגנבתי אנכי אחטנה ·
גואלי ואני ידעתי גואלי חי ·
וגואלי יהיו לרצון אמרי פי ·
גזל אביו כי עשק עשק ·
וגזל אם עשק רש ·
גבוריו וישמע המלך ·
וגבוריו ויועץ עם שריו ·

גא

גאון ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן יו״ ·
גאוה ה׳ וסימניהון
אפיקי גאוה אפיקי מגינים ·
יתר על יתר עושה גאוה ·
רגל אל תבואני רגל גאוה ·
ענקתמו לכן ענקתמו ·
חטר בפי אויל חטר גאוה ·
גאול ג׳ וסימניהון נמסר פר׳ בחקתי ·

גב

גבה ה׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן כ״ח ·
גבה ג׳ וסימ׳ נמסר במשלי סימן יו״ ·
גבי ב׳ א׳ חס ופתח וא׳ מל״ וקמץ וסימניהון
כתחלת עלות הלקש ·
וטפסריך כגוב גובי ·
כהר מל׳ וקמץ ·
גבול ט׳ חס וסימניהון נמסר בפרשת חוקה ·
גבלו ה׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בפרשת חיי שרה ובשפטים סימן י״א ·
על גבול ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת חקה ·
לגבלתיה ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת מסעי ·
גבולות ב׳ כתי׳ גבלת עיין שנוי אתיהון בסדר מטות ותלים סי׳ ע״ד ·
גבולך ג׳ מל׳ בתורה וסי׳ נמס׳ בפרשת וארא ·
ועד גבול ד׳ וסימ׳ נמס׳ ביהושע סימן יג״ ויחזקאל סימן כט״ ·
גבולכם ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳
כל המקום אשר תדרך דאורייתא ·
אם רב גבולם מגבולכם ·

כל מקום דיהושע ·
גבעות עולם ג׳ וסימניהון נמסר פרש׳ ויחי ובסוף חבקוק ·
סימן גביעי כולהון מלאים גביעים מלא׳ יין מל׳ דמל׳ ושלשה גבעים ושלאחריו גבעים כתי׳ ·
על הגבעה ג׳ וסימניהון
ויקומו בני ישראל ·
ויקח דוד את שלל דד״ה ·
אלף אחד מפני ·
גבר ג׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ב׳ ·
גבר יח״ וסימניהון
ויחנו בעציון גבר ·
ויסעו מעציון גבר ·
מאילת ומעציון גבר ·
טלטלה גבר ·
נקבה תסובב גבר ·
כי נשברו אניות ·
הנה כי כן יבורך גבר ·
וראיתי אני דניאל ·
ויחברהו עמו לעשות לה״ ·
והלילה אמר הורה גבר ·
הכימי אנוש ימיך ·
כי קנאה חמת גבר ·
הכר פנים במשפט ·
הלאל יסכן גבר ·
אם מעושהו יטהר גבר ·
להטות משפט גבר ·
הן כל אלה יפעל אל ·
מי״ מצעדי גבר ·
גברתה ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת לך לך ומלכים ב׳ ריש סימן ה׳ ·
וגבור ג׳ וסימניהון
ידע נגן וגבור חיל ·
וגבור לא ימלט נפשו ·
שאו שערים ראשיכם ·
וגבורתיך ג׳ בליש׳ וסי׳ נמסר ריש פרש׳ ואתחנן וישעיה סימן סג ·
בגבורים ד׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סימן ה׳ ·
גברים ז׳ חס׳ וסימני׳ נמסר ביהוש׳ סימן י׳ ושיר השירים סימן ג׳ ·
הגבורים ז׳ מל׳ וסי׳ נמסר ביואל סימן ד׳ וד״ה א׳ סימן יא״ ·
גבור ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בפרשת נח ·
גבורי החיל ה׳ וסימניהון
ואתם תעברו חמשים ·
ויבחר יהושע שלשים ·
ויוצא מנחם את הכסף ·
והגלה את כל ירושלם ·
ומן הגדי נבדלו ·
גבורי החילים ד׳ וסימניהון אלה

מגנון נקמץ במ״ע אשר הם מכנבים ופתוחים על פי המסורת ואלו הם את ארם כהרים את גאון יעקב כי את אשר יאהב י״י יוכיח ואחד מוקף וכרי את כל גבוה יראה וכל בן
המוקף כפתח כמו בן יכהר בן קהת בן לוי במ״ד ואלה הם ותלד בן משי ליעקב ולמפיבשת בן קטן והוליד בן פריץ וימלטו בן אחד לאחימלך בן אחיטוב והטעם כי אוכם
רטוקים ואין צריך להוסיף של בפתרונם כמו בן יכהר שפתרונו בנו של יכהר וכארבעה אלה אין לומר כן אבל בן אחיטוב כפתח כריכו וכן כל בן העומד בבנין נקמץ במ״ד

מערכת אות הגימל

אלה הם הלבן מאה שנה ומחט את בן הבקר בן היסראלי ואת זכריהו בן יברכיהו זכריה בן משלמיה בן יאיר בן שמעי את בת משלם בן ברכיה והטעם שכל אלה כרוכים כמו דבקות כי יצטרך להוסיף מלת של בפתרונם אך כל בין ביו״ד לעולם בצרי כל אלה המשמשים במקום למ״ד לעולם מוקפין ופתחין כמו אל הארץ אל משה אבל אל שהוא לשון קדם כמו אל גדול ונורא או לשון חזק כמו לאל ידי או לשון אלה כמו לאכסים האל אינן מוקפין לכך נקמצו׃

אלה בני אשר׃
ואחיהם לתלדותם משפחות׃
ובני בלע אצבון ועזי ד״ה׃
כל אלה בני ידיעאל׃

גג

גגו ד׳ וסימניהון נמסר פר׳ תצוה ויחזקאל סימן מ׳

הגגה ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון׃
והוא העלתם הגגה׃
וישכימו ויהי בעלות השחר׃
קדם׳ מל׳׃

גגותיהם ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון
לכל הבתים אשר קטרו׃
ואת הבתים אשר קטרו בתר׳ מל׳׃

גד

גד ב׳ פתחין וסימניהון

והמן כזרע גד הוא׃
והוא כזרע גד לבן׃
וא׳ העורכים לגד שלחן׃

יגודנו ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חסר וסימניהון נמסר בפרשת ויחי׃

הגדוד ה׳ וסימניהון

ויקבלם דוד ויתנם בראשי׃
המה עזרו עם דוד׃
וימליכו ישבי ירושלם׃
ובני הגדוד אשר השיב׃
ארדוף אחרי הגדוד הזה׃

וגדול ח׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ג׳ וד״ה א׳ סימן י״א ומגלה סימן ט׳׃

וגדל ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת תולדות׃

הגדול ח׳ מל׳ בתורה וסי׳ נמסר בפרשת נח׃

אמר המעתיק ברוב ספרי המסרה טעות ולא איתברירא הי מניהו מן הים הגדול הוא מלא וברוב נסחי דמסרה דחזינא הוא נמסר הים ה׳ הגדול חד הים הגדול וגבול וחד מן הים הגדול תתאו ובפרשת נח לא איתברירא לן הי מניהו מלא ובכל׳ א׳ איתברירא לן ע״י נוסחי דוקני דראוי למסמך עליהון דהוא הימה הגדול דיהושע עכ״ל׃

מגדל ג׳ חס׳ בלישני׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סוף סימן י״ב׃

גדלה הגדלה ה׳ חסרי׳ וסימניהון

נמסר במגלה סימן ד׳ וע״ש׃

גדולה ד׳ מל׳ בתורה וסי׳ נמס׳ בפרשת בלק׃

גדל ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן ל״ב׃

גדלת הגדלת כל אוריתא חסר דחס׳ במ״א גדלות כתיב חס׳ ו׳ קדמ׳ וסי׳
והקמת לך אבנים גדלות׃
וכל נביאים וכתובים דכו׳ גדלות כתיב במ״ב גדולת כתי׳ מלא וי״ו קדמ׳ וסימניהון׃
ויעשו נאצות גדולת בתר׳׃
ואעמידה שתי תורות גדולת׃

גדולים הגדולים ו׳ מל׳ וסי׳ נמסר ב׳ בשפטים סימן ה׳ וירמיה סימן כ״ה ונחמיה סימן י״א׃

גדלה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת וירא ועזרא סי׳ ט׳׃

גדלים ב׳ כתובי׳ כן וסימניהון
גדלים תעשה לך׃
גדלים מעשה שרשרת׃

כגדל ב׳ וסימניהון׃
סלח נא לעון העם׃
תבא לפניך אנקת׃

גדל ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בסדר אלה הדברים ותלים סימן מ״ח וסי׳ נ״ז׃

גדל ג׳ וסימניהון נמסר פרש׳ תלדות׃

גדליה ה׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן מ׳׃

גדליהו בן אחיקם בן שפן ו׳ וסי׳ נמסר בירמיה סימן מ׳ וע״ש׃

ולגדעון ג׳ וסימניהון
היו שבעה בנים׃
ותקעתי בשופר׃
ויתקעו שלש מאות׃
וא׳ לגדעון וסי׳׃
ויעש אתו גדעון לאפר׃

גדפו ג׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימ׳ י״ט׃

גדר ג׳ וסי׳ באיוב סימ׳ י״ט ואיכה באב״ג אות ג׳

גדותיו ד׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סימן ד׳׃

גה

ויגהר ג׳ וסימניהון
ויעלה אחאב׃

ויעל וישכב על הילד׃
וישב וילד ב׳ בפסו׳׃

גו

גוה ה׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בדניאל סוף סימן ד׳׃

גוו ג׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן ל״ג׃

וגוו ד׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן נ״ה וירמיה סימן נ׳׃

ובגוים ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת כי תבא׃

בגוים ד׳ דגשים וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן י״ז ויחזקאל סימן ד׳׃

על הגוים ה׳ וסימ׳ נמסר ריש ירמיה וריש סימן מ״ו ויחזקאל סימן כ״ט׃

על כל הגוים י׳ תכין מסימן על הגוים׃

אל הגוים ה׳ וסימ׳ נמסר בסוף ישעיה וביחזקאל סוף סימן ט״ל׃

בכל הגוים ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת שפטים ובשמואל א׳ סימן ח׳׃

לגוי עצום ג׳ וסימ׳ נמסר בישעי׳ סוף סי׳ ס׳׃

מגוי אל גוי ג׳ וסימניהון
ויתהלכו מגוי אל גוי׃
רעה יצאה מגוי אל גוי׃
ויתהלכו דד״ה׃

גז

נגזר ג׳ וסימניהון
מארץ החיים׃
מבית יי׳׃
נגזר עליה׃

גח

גחזי ד׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימ׳ ד׳׃

גיחון ו׳ ג׳ מל׳ וג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בבראשית ובמלכים א׳ סימן א׳׃

גי ט׳ כתיב׳ וסי׳ נמסר ביהושע סימן י״ח וזכריה סימן י״ד׃

בגי ג׳ חס׳ א׳ וסימניהון נמסר בפרשת וזאת הברכה ובריש מיכה׃

גיא ב׳ פתחי׳ חד כתיב ה׳ וחד כתיב א׳ וסימני׳ כל גיא ינשא׃
ויאמר אלי גה גבול׃

גיהנם ג׳ וסימניהון׃
ועלה הגבול תנינ׳ דפסו׳׃
וירד הגבול דבנימן תנינ׳ דפסו׳׃
ויחנו מבאר שבע׃

גיל ג׳ וסימניהון נמסר בהושע ריש סימן ט׳׃

לגלים ג׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סימן ט׳׃

גלות ז׳ חס׳ וסימניהון נמסר ביהושע סי׳ ט״ו׃

הגלגלה ו׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סימן ? ושמואל ב׳ סימן י״ט׃

לגלגלת ג׳ וסימניהון נמסר פרשת בשלח׃

לגלגלתם ז׳ וסימניהון
שאו את ראש׃
הקהילו אלי׃
ויהיו בני ראובן בכור׃
לבני שמעון׃
ויספרו הלוים׃
מבן שלשים׃
ויהי מספרם׃
אלה בני לוי לבית אבתיהם׃

גולה ה׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן ט״ו׃

הגולה ד׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר סוף נחום ומגלה סימן ב׳׃

ויגל ד׳ וסימניהון נמסר סוף מלכים׃

תגלה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת וישמע יתרו וביחזקאל סימן י״ו׃

גלות ב׳ וסימניהון
עד גלות ירושלם׃
עד גלות הארץ׃

גלמוד ג׳ וסימ׳ נמסר באיוב סוף סימן ט״ו וריש סימן ל׳׃

גלעדה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן כ״ד׃

מן הגלעד ב׳ וסימניהון
ולראובני ולגדי׃
שגלשו מן הגלעד קדמ׳׃

גם

וגם י״ג ר״פ בתורה וסימניהון נמסר בסדר בהר סיני׃

גם ה׳ ר״פ באוריתא ויהושע ושפטים וסימניהון נמסר בסדר דברים׃

וגם ד׳ ר״פ בשמואל וסימניהון

כל הן בצרי במ״ר וסימניהון הן עם כלביא יקום הן עם לבדד הן הוא מסום דרכו הן תוי שדי יעננ׳ הן זאת וכן הדין בכל תיבה בת שתי אותיות המוקפת והנגינה באות ראשונה של תיבה הסמוכה לה כגון יש לנו אב זקן מה יש לך בבית על מן סלע חקרנוה כן יהיה כמו שער בנפשו כן הוא וכן לתת לנו הראויות לתת לה שם הנה שבא אבל אם הוא עומד בטעם או במסרת אף על פי שהוא עומד הטעם באות ראשונה בתיבה שאחריה נבקד בצרי כן הנה שם

מערכת אות הגימל

המעורים וכן כל שם מחזר או אם יתות הכינוה מאות ראשונה כמו כן בכרי כמו ה זי' אלהים יעזר לי לו ים ביכינו מוכיח לא כן אבי :
כל שם שבמקרא בברי בין דבוק בין מופרד במ"ו וסימניהון אברם אברהם כתר קריתא דבריה בוכרא ופי' ויקרא אברם שם בנו ויקרא אברה' את שם בנו הנולד לו
על שם שתר וגם שם העיר המוכה מה שמו ומה שם בנו ויהי שם בנו הבכור יואל וכל שם ויפת בברי כל אשר כאשר לאשר בסגול כי כלם רהוטים

וגם אנכי השאלתיהו ·
וגם שאול הלך לביתו ·
וגם נצח ישראל לא ישקר ·
וגם עירא היאירי ·
וכל מלכים דכו' ר"פ וגם בר מ"א
גם וסימניהון
גם יהודה לא שמר ·
וכל ישעיה דכו' ר"פ גם במ"ג וגם
וסי' נמסר בישעיה סי' כ"ח :

וגם ו' ר"פ בירמיה וסימני'

וגם בכל זאת לא ·
וגם בימים ההם ·
וגם אני חשפתי שוליך ·
וגם איש היה מתנבא ·
וגם אלנתן ודליהו ·
וגם כל היהודים ·
וכל יחזקאל דכו' ר"פ וגם במ"ג
גם וסי' נמסר שם סי' י"ו וסי' ד' ·

וגם ה' ר"פ בתריסר וסימני'

וגם עתה נאם יי' שובו ·
וגם על העבדים ·
וגם מה אתם לי צר וצידון ·
וגם יהודה תלחם בירושלם ·
וגם חמת תגבל בה ·
וכל אני ואנכי דסיפ' דכו' וגם
אני וגם אנכי ·

וגם ד' ר"פ בכתובים וסימניהון
נמסר ברות סימן ב' ודה"א
שופ סימן י"ב ·

י"ז פסוקי' וגם ותרין מלין
בסוף פסוק וסימ' נמסר בפרשת
משפ' וביחזקאל סימן י"ו ·

ה' פסו' אית בהון ה' מלין
מן כ"ב אתין וסי' נמסר במלכ' א' ס' ג' :

וגם כל ה' וסימניהון

על מקומו יבא בשלום ·
וגם כל הדבר אשר ·
ויחזק דוד בבגדיו ·
וגם כל האדם ·
וגם כל היהודים ·
וכל דה"ד דכו' וגם כל במ"א גם
כל וסימניהון
וגם כל שרי הכהנים ·

וגם הוא ז' וסימניהון נמס' בפר' בלק ·

ט' פסו' גם וגם וסימניהון

גם הוא יהיה לעם ·
גם אתה שתה וגם ·
ונער שמואל הולך ·
והייתם גם אתם ·
ויאמר דוד אל אחימלך ·
גם עשה תעשה ·
ויאמר המלך אל איתי ·
גם את שאי כלימתך ·
שבנה בנתי לבנה ·

גם הם ד' בנביאים וסימניהון

ויעשו גם הם בערמה ·
ויעלו בני יוסף גם הם ·
גם הם אתו ירדו שאולה ·
לא יסבו האופנים גם ·

גם ד' בתר אתנח וסימ'

ויחרד יצחק חרדה ·
וירא יוסף לאפרים ·
ויתן יי' את חן העם :
ואיש לא יעלה עמך ·
לא יבא ממזר בקהל ·
לא יבא עמוני ומואבי ·
ויגרש יי' את העמים ·
ואיש ישר' שבו אל בני בנימן ·
ויאמר שאול אל עבדיו ·
וימהר שאול ויפול מלא ·
אפס כי נאץ נאצת ·
אחימעץ בנפתלי ·
ויהיו הגוים האלה ·
הוי עיר הדמים ·
עוה עוה עוה ·
ותאמר רות המואביה ·
אם ישמרו בניך בריתי ·
ויקבצו כל יהודה ·
ומן פלשתים מביאים ·
וכל יהודה עמדים ·
וכל ישעיה וירמיה ותרי עשר
וקהלת ועזרא דכו' גם בתר
אתנח ב"מ י"ו וגם וסי'
ביום ההוא יגלח ·
אף כל נטעו אף ·
ועתה אנכי נתתי ·
ובאת אתה וקראת ·
משא מלך בכל ·
ימים רבים תשבי לי ·
על כן תאבל הארץ ·
אכרית את שמות ·
את ירושלם ספ רעל ·
ואם לא תשמעו ואם ·
אין זכרון לראשונים ·
וראיתי את כל מעשה ·
זה רע בכל אשר נעשה ·
כי בקול הסירים ·
כל עמל האדם לפיהו ·
זכרה לי אלהי לטובה :

י"ב פסו' אית בהון גם גם
גם וסימניהון נמסר בשפטים סימן
ח' ובירמיה סימן י"ב ·

גמא ג' וסימניהון נמסר
בפרשת שמות
ובישעיה סי' י"ח ·

גמול ו' חס' בליש' וסימ'

קל מהרה אשיב ·
והשיבתי גמלכם ·
גמלך ישוב בראשך ·
ולא בגמל עליו השיב ·
כגמל עלי אמו ·
וגמלו ישלם לו ·

על גן ג' בליש' וסימניהון נמסר
במלכים ב' סימן כ"ה ·

בגן ז' וסימ' נמסר בירמיה
סימן ל"א ·

כגנב ג' וסימניהון
בעד החלונות :
מן גו יגורשו ·
לאור יקום רוצח ·

גע

ויתגעשו ג' וסימ' נמסר בתלים
סימן י"ח :

גר

גר ג' ר"פ וסימ' נמסר בפר'
ויראו וירמיה סימן ז' ·

גר שם ד' וסימניהון נמסר
בפרשת וישלח
וריש עזרא ·

יגרתי ד' וסימני' נמסר בפרש'
עקב ובאיוב סימן ט' ·

יגרה ג' ובמשלי וסימני' נמסר
שם סי' ט"ו ·

הגרים ד' וסימניהון

וגם מבני התושבים ·
ולשכירך ולתושבך ·
מאפרים וממנשה ·
ולהגרים הגרים בתוככם ·

כגר באזרח ג' וסימניהון
ונקב שם יי' ·
משפט אחד יהיה לכם ·
וכל ישראל וזקניו ·

גרזן ד' מיחדין בליש' וסימ'
נמסר בישעיה סימן י' ·

בגורל ד' דגשי' וסי' נמסר
ביהושע סי' כ"א ·

בגורל ה' רפין וסי' נמסר
ביהוש' ריש סי' י"ד ·

גרלות ד' חס' בליש' וסימניהון
נמס' בפרש' אחרימו' ·

גורל ד' פתחי' בלישניהון וסימ'
בלשון ארמי אחסנא ד'
דבנימן צדיקא גריעא ובאורם נמס'
בפר' מסעי וביהושע סימן י"ח ובתלים
סימן קכ"ו ·

גרם ג' וסימניהון
יששכר חמור ·
בארך אפים ·
היבש גרם ·

גרונם ג' בתהל' וסי' נמסר שם
סימן קט"ו וסוף ספר' :

גרגרתך ב' חס' דחס' וסימ' נמסר
ריש משלי ע"ש :

גרש ג' וסימני' נמסר בסדר וירא
ובמשלי סימן כ"ב :

גרשם ד' וסימניהון נמסר
בפר' שמות ובעזר'

ריש סימן ח' ·

גשה ג' וסי' נמסר בסדר
תולדת ·

נשלם מערכת
אות הגימל בס"ד :

מערכת אות
הד"לת

א"ב מן חד וחד חד ד' וחד
ר' ובלהון לית דכו' וסימניהון

אדיקם ואשחקם בעפר דשמו' ·
אריקם ואשחקם דתלים ·
בהדרי עמך נדבות ביום ·
בהררי לבני קרח מזמור שיר ·
הדאה ואת הראה דשמות ·
והראה ואת האיה והדיה ·
הדרי נשי עמי תגרשון ·
הררי בשדה חילך וכל ·
ויעבדו ואם ישמעו ויעבדו ·
ויעברו רגע ימותו וחצות ·
ודדנים ובני יון אלישה ·
ורדנים ובני יון דד"ה ·
ודיפת ובני גמר אשכנז דד"ה ·
וריפת ובני גמר דבראשית ·
וידאה הנה כנשר יעלה ·
ויראה ויתפלל אלישע ·
ודוממתי אם לא שויתי ודוממתי ·
ורוממתי בנים גדלתי ורוממתי ·
ואודך ואבואה אל מזבח ·
ואורך אשכילך ואורך ·
זדה השמיעו אל בכל ·
זרה רוחי זרה לאשתי מלעי' ·
יעבד והורידו זקני העיר ·
יעבר וימר אלף נחל אשר ·
ידיח אם רחץ יי' את צאת ·
יריח ברי שופר יאמר האח ·
יצעדו בתמר מקשה המה ·
יצערו ויצא מהם תודה וקול ·
יתגודדו אי לזאת אסלח לך ·
יתגוררו ולא זעקו אלי בלבם ·
יסעדנו יי' יסעדנו על ערש ·
יסערנו בטרם יבינו סירתיכם
אטד ·
ישוד מדבר באפל יהלך ·
ישור כי נמצאו בעמי רשעים ·
ישודד חלק לבם עתה יאשמו ·
ישורר ורבצו בתוכם עדרים ·
במספד ביום ההוא יגדל ·
במספר ויקח אליהו שתים ·
לדוב וארו חיוא אחרי ·
לרוב כי מרדכי היהודי ·
למאד ויקברהו בקברותיו ·
למאור שתה עונותינו ·
לצוד ורבקה שמעת בדבר ·
לצור

בין אם מוקפים או עומדים בטעם או במסרת כמו כאשר צוה יי' את משה ורא"ה כי על כן מלת אמת נפתחת כי דומה בהבריתה למלת אשר כאשר פירשתי למעלה במלת רבם
קנו פרת שבפתחים מפני שרומים למלת בקר זבח דבר יי' וכל ס"ן שבמקרא אשר שככה לו ששפתני ואין הטעם מפני הרבם והסב"ה שאחרי הס"ן כיגם במלת שהם
הקיומני בן הדין והטעם מפני שהוא במקום אשר וכל ש"ן אשר במקום אשר והטעם כאות שליטית לה והלאה או תקרך בפתח גדול כמו שלמה אהיה שקמתי דבורה

מערכת אות הדלת

הטעם כי כל לשון שבח קוס אשר הכמגלת כמתנת להספיק השם בקריאתה כאלו כלתה שם המלה והמתג והטעם לא יתחברו לעולם רק לפני אחה״ע ואל תשיבני ממלת שהם הריבוני שהש״ין מעמדת במרכ׳ התשוב כמתג. הע״פ שהטפח׳ סמוך לה כי הטע׳ בעצו׳ שהמלה קטנ׳ וכן שסם עלו גם אין מלך אחר הכנון בתיבתו כמופקמתי שלמה

הנה נא אדברה על חברת אי הסמוכה לה״י הכפתחת כאשר אין המלה דבוקת כגון מחנה מעשה מקנה מסכה לבר ממלת אים אריה הרבה עשר נטה

ציור וישמע שאול את׃
לתודה מזמור לתודה הריעו׃
לחורה ולהעודה אם לא׃
מדוד הסרותי מסבל שכמו׃
מדור כי טוב יום בחצריך׃
מעצד חרש ברזל מעצד׃
מעצר עיר פרוצה אין חומה׃
מציד חמד רשע מצוד׃
מצור ואל מצור ירושלם׃
מעבידים וגם אני שמעתי׃
מעבירם אל בני דעלי׃

הדין דעלי מעבידם כתיב לדעת ה הגמ׳ אבל לא לדעת בעל המסורת ועיין בהקדמתי ע״כ׃

עודנה כתיב תכלינה עינינו׃
עורינו כתנור נכמרו׃
פטדת לא יערכנה פטדת׃
פשרת כי נתנים נתנים המה׃
פדעהו ויחננו ויאמר פדעהו׃
פרעהו אל תעבר בו׃
פדה אלהים את ישראל׃
פרה ויאמר לו אלהים אני׃
פדה י״י נפש עבדיו׃
פרח פניש בכם איש או׃
ויפדו העם אל שאול׃
ויפרו וישב ישראל בארץ׃
ציד ואיש איש מבני ישראל׃
ציר ועירי מבצר הצרים׃
צרדתה בככר הירדן יצקם דה״ה׃
צררתה ויתקעו שלש מאות׃
שחדו הכי אמרתי הבו לי׃
ושחרו אם הרגם ודרשוהו׃
הדוץ בצוארו ילין עז׃
תרוץ בלכתך לא יצר צעדך׃
תצוד כי בעד אשה זונה׃
תצור כי תצור אל עיר ימים׃

ג׳ זוגין מיחדין חד ד׳ וחד ר׳ וסימניהון׃

דמח עד שיפ חהום׃
ודמח ברח דודי׃
דשן ונתן מטר ארצך׃
ודשן כי אביאנו אל׃
דחופים הרצים יצאו׃
ודחופים הרצים רגבי׃

ב׳ מלין כתיב ר׳ וקרי ד׳ וסי׳

אעבוד כי מעולם שברתי׃
חבוד ומבניבגו׃

דא

דאר ד׳ כתיב כן וסימניהון נמסר ביהושע סימן י״ח ותלים סימן פ״ג׃

דב

וידבקו ג׳ וסימניהון

וכל איש ישראל המתחבאים׃
וידבקו פלשתים את׃
וידבקו פלשתים אחרי דה״ה׃

דבור בלשון עם ז׳ בתור׳ וסי׳ נמסר פ׳ ואתחנן׃

דבור אתם ו׳ וסימניהון׃

וידבר חמור אתם׃
וידבר אתם לאמר׃
וידבר אתם קשות׃
ויבאו אל בני גד ואל בני׃
ויכל משה מדבר אתם׃
וידבר אתם המלך׃

דברו ד׳ ג׳ רפ׳ וא׳ מצעו׳ פסוק וסי׳ נמסר בפרשת בא׃

והדבר ג׳ וסימניהון

אשר יקשה מכם׃
אשר דברנו אני ואתה׃
והדבר הזה לא אוכל׃

ותדברנה ג׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ד׳ ומלכים א׳ סוף סי׳ ג׳ וירמיה סימן מ״ד׃

דבר ד׳ בטעם תביר רפ׳ בספ׳ ויקרא וסימניהון נמסר בסדר צו׃

ובדברו ג׳ וסימ׳ נמסר בדניאל סי׳ ח׃

ותדבר ג׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ כ״ה׃

את כל הדברים י״ג חס׳ האלה וסימ׳ נמסר בירמיה ריש סימן ל״ו׃

וזה הדבר ג׳ רפ׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ט׃

דברי י״ג וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן ו׳׃

ודבר י״א וסימניהון נמסר במלכים ב׳ ריש סי׳ א״ ונחמיה סימן ט׃

וזה הדבר ד׳ רפ׳ וסימ׳ נמסר פרשת תצוה וביהושע סימן ה׳׃

מדבר ח׳ וסימ׳ נמסר פרשת ויצא ויחזקאל סוף סימן א׳ וסימן מ״ג׃

ודברי ה׳ וסימ׳ נמסר בתלים סי׳ ק״ט ודה״א סי׳ כט׃

דבריך י״ג חס׳ וסימניהון נמסר פרשת ויצא׃

ח׳ כתובי׳ דבריך וקריין דברך וסימניהון׃

ויאמר מנוח אל מלאך י״י׃
ועתה י״י אלהי ישראל יאמן׃
ויהי כעלות המנחה׃
והמלאך אשר הלך לקרא׃
נמצאו דבריך ואכלם ב׳ בפסוק
קדמתי בנשף ואשועה׃
שרים רדפוני חנם׃

ויענו כל הקהל ויאמרו׃

כדבר הרע הזה ה׳ וסי׳

וישמע העם את הדבר׃
וכל ישראל ישמעו ויראון׃
והוצאת את האיש ההוא׃
והנשארים ישמעו ויראו׃
ואריבה את חורי יהודה׃

המדבר ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויגש ובדניאל סימן ח׳׃

דברי ג׳ וסימני נמסר באיוב ריש סי׳ כ״א׃

ודבריו ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת ואתחנן ובאיוב סוף סימן ל״ד׃

דוברי ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בתלים סי׳ ה׳׃

בדבר המלך ג׳ וסימניהון נמסר במגלה סימן א׳׃

ודובר ה׳ וחס׳ וסי׳ נמסר בתלי׳ סי׳ טו׳ ומשלי סימן י״ו׃

בדבר הזה ח׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סוף סימן י״ג׃

ודברת אליו ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמות ומלכים א׳ סים׳ כ״א׃

דברתי ועשיתי ד׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סוף סימן ל״ז׃

אל דברי ג׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ כ״ט׃

מדבר ג׳ וסימני נמסר במלכים ב׳ סימן ט׃

דבר ב׳ פתח וסימניהון

דבר שקר העוה׃
דבר עשק וסרה׃
וכל נא דבר׃

דברו ב׳ כתיב דבריו וסימני׳

שלח חשך ויחשך׃
ויקם את דבריו דדניאל׃

ותדבר ג׳ בקריאה וסי׳ נמסר בישעיה סוף סי׳ מ׳׃

כדבריכם ג׳ וסימניהון נמסר פ׳ מקץ׃

בדבר ג׳ וסימניהון נמסר פר׳ תולדות׃

אלה הדברים ה׳ וסימניהון נמסר ריש ויקהל וזכריה סימן ח׳׃

ואת הדברים ג׳ וסימני׳

יהיה דבר י״י אל ירמיה׃
אחרי שרוף׃
ולבם שמו שמיר׃
ויחר לי מאד׃

את כל דבריו ב׳ וסימניהון ודבר יפהח׃ כי לא תוכל הארץ להכיל׃

ולא דברתי ב׳ וסימניהון׃

ויאמר י״י אלי׃
ובנו את במות הבעל׃

על דברי י׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ז׳׃

הדבר ד׳ בטעם תביר בספר ירמיה וסימניהון שם ריש סימן ל״ה׃

הדבר ד׳ בטעם גרשיים בירמיה וסימני׳ שם סוף סימן נ״א׃

לא ידברו ב׳ וסימניהון׃

ואיש ברעהו יהתלו׃
והוחלתי כי לא ידברו׃

ואדברה ד׳ וסימניהון נמסר ריש האזינו׃

דברים ג׳ חס׳ בלישני׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן י״ד ותלים סימן קי״ח׃

דברה ג׳ חס׳ וסימניהון בלשון ארמי אתקברו הברבני ברק וביאורם נמסר פר׳ וישלח ושפטים סימן ד׳׃

לדביר ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון

ומחשבן עד דמת׃
ויבן את עשרים אמה קדמ׳ חס׳׃

דברת ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סימן י׳׃

דג

והדגה ב׳ וסימניהון׃

אשר ביאר המות׃
אשר ביאר מתה׃

דד

דדן ב׳ וסימניהון׃

ובני דדן היו׃
דדן רכלתך׃

דה

דהבה ג׳ כתיבין ה׳ וסימ׳ נמסר בדניאל סימן ג׳ ובעזרא סימן ו׳׃

דו

דואג ג׳ וסימניהון׃

ושם איש מעבדי שאול׃
והוא נצב על עבדי׃
בבוא דואג האדומי ויגד׃
ושארהון דויג כתיב׃
דוד

ביטה וכל הנה במ״ה הנה כא ארכי סורו כא דלוט שכפתח על פי המסורת וכן כל פעל עתיד מהטופי למד בכל מסקלותיו בפתח כמו מעשה יעשה מגלה יגלה ימרה פיך אבל עד ימלא שחוק פיך ככקד בכרי כי משפטו להכתב באלף ולכן ככקד כבעל האלף כי מפעל כווי בכרי כמו עשה בנה קנה בוס רבה צבאך וכאה וכל עושה בונה קונה יש פותחין ויש קומצין וכל הווה במשקל תזק גקמץ כמו מרפה אותך ודוגמתו ויש מכריעין ואומרים תעבורנה הכאן על ידי מונח רערע יאמר הקונה ודוגמתן שאין המלה

מערכת אות הדלת

והוטה לאחריה במגול אבל בונה ירושלם חונה מלאך כקמצים וכן כראה וכל מעשה מקנה הדבוק כקמץ כמו מחנה פלשתי מענה לשון מקנה באן את כל מעשה האלהים
ובוא במשפט בפתח ואומר אבן עזרא הטעם כי איננו דבוק וכה פתרונו כי את כל מעשה האדם האלהים יביא במשפט כל שתי הברות של או אי מחטופי למד פעל והנגינה
למעל בפתח קטן כמו שבי שפי פרי מרי קרי אבל לוי עלי שני קיני כקמצים כי הנגינה לרע כל ויהי ויחי ותהי כמו כן כפתחים והנגינה לעיל ומלת כלי יבאה מכלל

דוד ב׳ חס׳ וסימניהון
בני עזיאל דד אהרן׳
בת אביחיל דד מרדכי׃
וודו ה׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בשפט׳ סוף סימן ט״ו׳
וודים ד׳ חד מל׳ וסימני׳ נמס׳ במשלי סי׳ ז׳׳
דויד ה׳ מל׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן י״א
יחזקאל סימן ל״ד׳
וכל תריסר ועזרא וד״ה דכו׳ מל׳׳
כדוד ג׳ וסימ׳ נמסר בעמוס סימן ו׳׃
וכל ד״ה דכו׳ כדויד׃
בעיר דוד ד׳ במלכי׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳
סוף סימן ט״ו׳
ובית דוד ב׳ וסימניהון
ביום ההוא יגן יי׳׳
ואמן יגדל שמך׳
לדוד ז׳ בטע׳ בתלים וסים שם סימן כ״ו וסי׳ ק״ג׳
דויד איש האלהים ג׳ וסים׳ נמסר
בנחמיה סי׳ י״ב׳
על דוד ה׳ וסימניהון
ואלה מספרי ראשי׳
וזוד מכרבל במעיל׃
והקימתי את כסא׳
וממנשה נפלו׳
גלעת יום ביום באו דד״ה׳
בד נביאים המלך דוד בד מא׳
דוד המלך וסים׳
ותגל דוד המלך לצאת׳
וכל כתו׳ דכו׳ דוד המלך ב״מ המלך דוד וסימניהון
וזה ארון יי׳ בא עיר דוד׳
ויבא המלך דוד וישב׳
וישלח את הדורם׳
גם אתם הקדיש׳
ויאמר המלך דוד לארנן׳
נערי דוד ב׳ וסימניהון
ויבאו נערי דוד׳
ויהפכו נערי דוד לדרכם׳
אנשי דוד ד׳ וסימניהון
ויאמרו אנשי דוד׳׳
כי נשבעו אנשי דוד׳
הנה אנחנו פה ביהודה׳
מדוע גנבו אחינו׳
עבדי דוד ה׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ י״א׃
ואת דוד ב׳ וסימניהון
ועבדו את יי׳׳
אחר ישובו בני׳
דוד עוד ד׳ דקרים דוד לעוד וסימניהון

ויקח דוד עוד פלגשים דשמואל׳
ומה יוסף דוד עוד דשמואל׳
דויד עוד נשים דד״ה׳
ומה יוסף דויד דד״ה׳

אמר המעתיק וברוב הספרי׳ מלכו׳ האי דד״ה קדים עוד לדוד ע״כ׃

דודה ג׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ קדשי׳ ובישעיה סי׳ ל׳׳
דודי ג׳ וסימ׳ נמסר ריש ישעיה ואיכה בא״ב קדמא׳
מדוה ב׳ א׳ כתי׳ י׳ וסימני׳ והשיב בך את כל מדוי׳
והסיר יי׳ ממך כל חלי׳
דור ודר ד׳ כתו׳ כן וסימניהון נמסר בתלים סימן מ״ט וסימן פ״ט׃
דור ודור ה׳ כתובי׳ כן מל׳ וסימני׳ נמסר בתלי׳ סי׳ קמ״ה׃
לדורותיכם ה׳ ס״פ וסימני׳
יין ושכר אל תשת
וקראתם בעצם היום׳
בראשית עריסתיכם׳
והלאה לדורותיכם
מחוץ לפרכת׳

די

די ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת כי הזריע׳
דים ג׳ וסימ׳ נמסר פרש׳ ויקהל וירמיה סי׳ מ״ט׳
דיבון ג׳ מל׳ וסימניהון
מערער אשר על שפת
רדי מכבוד׃
על דיבון ועל נבו׳
דישון ה׳ בתורה ג׳ מנהון בפרש׳ וישלח וסימ׳ נמס׳ בפר׳׳
ראה ועיין בסוף סדר וישלח׳

דך

דכא ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת תצא ובישעיה סימן נ״ג׃
דכן ג׳ וסימניהון
ואלו צלםחד שגיא׳
חזה הוית וקרנא דכן׳
וקרנא דכן ועיינין לה׳
דכית ב׳ וסימניהון׳
דכית בחלל רחב׳
תגלנה עצמות דכית׳

דל

דל י״ב פתחין וסימניהון נמסר בשפטים סימן ו׳ ותלים סימן קמ״ב׳
דלף ב׳ א׳ מלרע וא׳ מלעי׳ וסי׳
דלו עיני למרום׳ מלרע׳
דלו מאנוש נעו׳ מלעי׳׳
דליתו ג׳ בלישני׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן ל״ו׳
דלתות ג׳ וסימניהון
ויהו כקרא יה די׳
ויעש חצר הכהנים׳
כאשר נשמע לסנבלט׳
וכל יחזקאל דכו׳ ב״מ דלתות וסי׳
בן אדם יען אשר אמרה׳
ועשויה אליהם אל׳

דם

וכל דם ד׳ וסים׳ נמסר בפרשת ויקר׳ ובמלכי׳ ב׳ סי׳ י׳׳
מדמה ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויקרא׳
דמיה ג׳ וסימניהון נמסר ריש פרש׳ שמיני׳
דמי ב׳ וסימניהון
אל יפל דמי ארצה׳
ארץ אל תכסי דמי׳
וא׳ודמי חמסי ושארי על׳
דם הנקי ג׳ וסי׳ נמסר פרשת שפטים ומלכים ב׳ סי׳ כ״ד׃
דום ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳
שמש בגבעון דום׳
האנח דם׳
דום ליי׳ והתחולל לו׳
מצעיה׳ חסר׳
דמי ג׳ וסימניהון
על חומותיך ירושלם׳
ואל תתנו דמי לו׳
אלהים אל דמי לך׳
דומיה ד׳ וסים׳ נמסר בתלים ריש סימן כ״ב׃

דן

דן ג׳ לשון משפט וסימני׳ נמסר בפרשת לך לך׳
לדין ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן נ׳׳
מדונים ז׳ כתו׳ ו״ו וקרי׳ י׳ וסים׳ נמסר במשלי סי׳ כ״א׳
כדונג ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמץ וסים׳ נמסר בתלים סימן צ״ז׃
דנאל ג׳ חס׳ יו״ד וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן י״ד׃

דק

מדקרים ב׳ וסים׳ נמסר בירמיה סי׳ ל״ו׳

דר

ודרדר ב׳ וסימניהון וקוץ ודרדר׳
ועלה על מזבחותם׳
תדרך ה׳ וחס׳ וסים׳ נמסר בפרש׳ עקב וריש יהושע׳
כדרך ב׳ וסימניהון׳
ואיש אין בארץ לבא׳
כדרך יום כה וכדרך
וא׳ וכדרך יום כה׳
ובדרך ד׳ וסים׳ נמסר בפר׳ בהעלותך׳
על דרך ה׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן ח׳ ובהושע סימן י״ג׳
וילכו דרך ג׳ וסים׳
שלשת ימים במדבר׳
וילכו כל הלילה׳
וילכו דרך הערבה׳
הדריכוהו ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימני׳
כתרו את בנימן׳
ולא הדריכוהו בני שחץ׳ קדים׳ חס׃
דרך הדרום ז׳ וסימניהון נמס׳ ביחזקאל סי׳ מ׳׳
דרך הצפון ו׳ וסימניהון נמס׳ ביחזקא׳ סימן מ׳׃
לדרך ג׳ רפין וסימני׳ נמסר בירמיה סימן ב׳׳
בכל דרכיו ד׳ וסימניהון נמסר במלכי׳ א׳ סימן ח׳׳
דרכיו ה׳ חסרי׳ וסימניהון נמס׳ בתלים סי׳ י׳׳
דרכיך ג׳ חס׳ וסים׳ נמסר בפר׳ כי תשא׳
ודורש ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפרשת שפטים ובישעיה סימן ט״ז׳
דורש ד׳ מל׳ וסים׳ נמסר בתלי׳ סימן קמ״ג׳
אדרוש ג׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון נמס׳ ביחזקא׳ סו׳ סי׳ ד׳׳
לדרש ז׳ חס׳ וסי׳ נמסר בעזרא סוף סימן ו׳ ובדברי׳ הימים א׳ סוף סימן כ״א׳
תדרש ד׳ וסימניהון
ופן תדרש לאלהיהם׃
לא תדרש שלומם׳
כי תבקש לעוני׳
תדרש רשעו בל תמצא׳
ודתן ואבירם ג׳ וסימניהון
ובני אליאב נמואל׳
ודתן ואבירם בני אליאב׳
ויעלו מעל משכן קרח תני׳ דפסוק׃

נשלם מערכת
אות הדלת בס״ד

זהכינקמץ והמסורת אומר כל עושה מלאכת דתקע פתחין וטאיכן קמצין והפירוש אלה הדברים משלי תרי עשר דברי הימים תהלות קהלת עזרא׃
ונברא על שתי הברות של אי רכופות והנגינה לעיל שתיהם פתוחות ורובם מתהפכים לאתנח וס״פ כמו כל פועלת אוכלת שומרת סובבת בותנת יושבת וכן
כל בפעל הווה מאלה הגזרות שהזכרתי בכל המשקלות כמו נרדפת מורדפת וכן יולדת וכל שם הפועל כמו לרדה לבקת לגשת וכן כל שם דבר

מערכת אות ההא

הבא מלסון מסגרת ממרת ממלכת תפארת ובחטופי מולדת תוחלת תועלת וכן כל עורת יבלת דבשת גמלים שהם על משקל חזק וכן אחרת מעכוכס וכן מלאת וכן כל
סם דבר מן הסלימים מג׳ אותיות והכניכה למעלה כמו מלך דרך עבד ודוגמתם ויבאו מכלל זה כל סם דבר שתחלתו מאותיות אחהע ואיכו מתהפך באתנח וס״פ שאז
אות אחה״ע נקמצת והסניה נפתחת כמו אפר הכל אבר חלב חפץ חמק עגל ודוגמתם וכל שבט ספר סתר כמו הם ראשיהם נקמצים כי גם הם אחר ראשיהם ס״ן וסמך

מערכת אות הָהא

ט׳ מלין יחידאין משמשין ה׳ ריש וסוף ולית להון זוגא וסימני׳

הפתחה ויצא אליהם לוט·
ההרה ועמק השדים·
הבורה ויקחהו וישליכו·
היארה ויצו פרעה·
הפרה ברית ביני ובינך·
החשמלה ואראה והנה·
הופיעה רעה ישראל האזינה·
המוהה יקר בעיני יי׳·
הוציאה ממסגר נפשי·

א״ב מן ב״ב ה׳ בריש תיבותא וסימניהון׃

האם כל הקרב הקרב אל·
האם אין עזרתי בי ותושיה·
האיש עוד האיש בית רשע·
האיש ואמרה האיש כמוני·
האותי הם מכעיסים·
האותי לא תראו נאם יי׳·
האוסיף ופנחס בן אלעזר·
האוסיף ויעלו בני ישראל ויבכו·
האזנה ויאמר למך לנשיו·
האזנה נשים שאננות·
הבלי משמרים הבלי שוא·
הבלי שנאתי השמרים·
הבדלח וזהב הארץ ההיא·
הבדלח והמן כזרע גד·
הבאת אל אוצרות שלג·
הבאת עד נכבי ים·
הבאתיה הלא שמעת למרחוק·
הבאתיה וחברו הלא שמעת·
הביאתני ויבא המלך דוד וישב·
הביאתני וחברו ויבא המלך דוד·
הגגה והיא העלתם הגגה·
הגגה וישכימו ויהי בעלות·
הגלו וישמעו כל שרי·
הגלו וכל ישראל ותיחסו·
הגרנות ויגידו לדוד לאמר·
הגרנות ומלאו הגרנות בר·
הדם ויאמר חלילה לי מי·
הדם וחברו ויאמר חלילה
לי באלהי·
הדבר בכל אשר התהלכתי·
הדבר וחברו בכל אשר ההלכתי
הדפו ואם בפתע בלא איבה·
הדפו מדוע נסחף אביריך·
הדבקים ואיש משך בקשת·
הדבקים וחברו ואיש משך·
הדקות ותבלענה השבלים·
הדקות וחברו ותבלענה·
ההיטב ויאמר יי׳ ההיטב חרה·
ההיטב ויאמר אלהים אל יונה·
הובשת ויאמר יואב אל המלך·
הובשת אתה בקעת מעין·
הזמורה ויאמר אלי בן אדם·
הזמורה בן אדם מה יהיה עץ·

החדר ויאמר אמנון אל תמר·
החדר מן החדר תבא סופה·
החלות אדני יי׳ אתה החלות·
החלות ויאמר המן לזרש·
החרימם כי מאת יי׳ היתה·
החרימם ויחמל שאול והעם·
הטוח ואם ישוב הנגע ופרח·
הטוח ואם בא יבא הכהן·
הטמאה והיה ביום ההוא אכרית·
הטמאה ויבאו הכהנים לפנימה·
היד ויאמר יי׳ אל משה היד·
היד ויאמר המלך היד יואב·
הירא את דבר יי׳ מעבדי·
הירא ויספו השטרים לדבר·
הילוד ותאמר האשה אשר בנה·
הילוד ויען המלך ויאמר תנו·
היסופר בקבר חסדך·
הים פר לו כי אדבר·
היוקח מגבור מלקוח·
היוקח ממנו עץ לעשות·
הכון לכן כה אעשה לך·
הכון והכן לך אתה וכל·
הכף ויאמרו שרי סכות·
הכף ויבאו אל אנשי סכות·
הלזה ותאמר אל העבד מי·
הלזה ויאמרו איש אל אחיו·
המלך כי כה אמר יי׳ אל שלום·
המלך ויהי בימי אחשורש·
המזבח ואת המזבח נחשת·
המזבח ויאמר מה הציון הלז·
המעלה ותקטן עוד זאת בעיניך·
המעלה כי באחד לחדש הראשון·
המעון ובנית מזבח ליי׳·
המעון וזרועים ממנו יעמדו·
המימה ויאמר יי׳ אל משה השכם·
המימה לך אל פרעה בבקר·
המושב וכסף משנה קחו·
המושב ואם אין לאיש גואל·
המשפתים יששכר חמר גרם·
המשפתים למה ישבת בין המשפתי׳·
המסוה ובבא משה לפני יי׳·
המסוה וראו בני ישראל את פני·
המשרה כי ילד ילד לנו בן נתן·
המשרה לםרבה המשרה·
המומתים ותקח יהושבע·
המומתים וחברו ותקח יהושבעת·
המוריה ויאמר קח נא את·
המוריה ויחל שלמה לבנות·
הנקל ויהי הנקל לכתו·
הנקל ויאמר אלי הראית בן·
הנראה וירא יי׳ אל אברם·
הנראה ויאמר אלה׳ אל יעקב קום
הנראה ויתאנף יי׳ בשלמה·
הנראה בשנת שלש למלכות
בלשאצר·
הנשמע כי שאל נא לימים·
הנשמע ולכם הנשמע לעשות·
הנסה או הנסה אלהים לבא·
הנסה דבר אליך תלאה·
הנחרים הן יבושו ויכלמו כל·
הנחרים אך ביו לי לאמר·
הנגבה ויסע אברם הלוך·
הנגבה ויעל אברם ממצרים·

השמת ויאמר יי׳ אל השטן·
השמת וחברו ויאמר יי׳ אל·
הסבבים מצאוני השמרים·
הסבבים וחברו מצאוני השומרים·
העיני אף לא אל ארץ·
העיני בשר לך אם כראות·
העת ויאמר אליו לא לבי הלך·
העת לכם אתם לשבת·
העל ויאמר אליהם רב שקה׃
העל וישמע סנבלט·
הפלא לכן הנני יוסף להפליא·
הפלא חסדיך מושיע חוסים·
הפקד ואתה הפקד את הלוים·
הפקד עליו רשע ושטן·
הפרזי כל אלה ערים בצורות·
הפרזי ועבברי זהב מספר·
הצפירה באה הצפירה הנה·
הצפירה הנה היום הנה באה·
הצפוני בני גד למשפחתם·
הצפוני ואת הצפוני ארחיק·
הצפונה ויבא אתי אל פתח שער·
הצפונה ואל הכתף כחוצה·
הצבאות ויעש את הכיור·
הצבאות ועלי זקן מאד·
הקרבה ולאחתו הבתולה·
הקרבה והיה העיר הקרבה·
הקרבים והלשכה אשר פניה·
הקרבים קדש מן הארץ·
הקשה ושפטו את העם·
הקשה כי אנכי ידעתי·
הראהך ואולם בעבור זאת·
הראהך ויאמר בן אדם ראה׃
הראה ויאמר המלך אל צדוק·
הראה ויאמר אלי בן אדם·
הרבו עלי כוהר ומתן·
הרבו באו ביתאל ופשעו·
הרוגיה כי רגה יי׳ יצא ממקומו·
הרוגיה כי רבים חללים הפילה·
השמנה ומה הארץ השמנה·
השמנה את האבדת אבקש·
השנים טובים השנים·
השנים ואם יתקפו האחד·
השחוטה את הצפור החיה·
השחוטה ולקח את עץ ארז·
השלשים ואלה שמות הגברים·
השלשים ורוח לבשה את·
התקועים ועל ידם החזיקו·
התקועים אחריו החזיקו·
התקועית ותאמר האשה התקועית
אל המלך·
התקועית וחברו ותאמר·
התנין ביום ההוא יפקד יי׳ בחרבו·
התנין ואצאה בשער הגיא·

א״ב מן חד חד ה׳ בריש תיבותא בתמיה וסימ׳

האל יעות משפט·
האלה׳ מקרוב אני נאם יי׳·
האלהים ויהי כקרא מלך יש׳·
האמת שלחו מכם אחד·
הכת ויפל אברהם על·
הכן יקיר לי אפרים·

הבנים לבני עמון כה אמר·
הבנהר׳ חרה יי׳ אם בנהרים·
הברכה ויאמר עשו אל אביו·
הגוי ואבימלך לא קרב·
הגנב רצוח ונאוף·
הדרכי ואמרתם לא יתכן·
הדרכי ואמרו בני ישראל·
ההמיר גוי אלהים והמה·
ההמירו ואשקלה להם את הכסף
הזת על הרע בפים·
הזכיר ואבשלום לקח ויצב·
החייתם ויאמר אליהם משה·
הטובה ומה הארץ אשר·
הטובים עברו כלנה וראו·
הינטר לעולם אם ישמר·
הים אני אם תנין כי·
הכלב ויאמר הפלשתי·
הלנצח ויאמר אבנר אל יואב·
הלמלך עתה למה הריעו רע·
הכת וירא דוד כי עבדיו·
המדבר הדור אתם ראו דבר יי׳·
המערת פריצים היה הבית הזה·
הנמצא ויאמר פרעה אל עבדיו·
הסכת וידבר משה והכהנים·
העבד ישראל אם יליד·
העצב נבזה נפוץ האיש·
הפניו תשאון אם לאל·
הצאן ובקר ישחט להם·
הקץ לדברי רוח·
הראש ויחר לאבנר מאד על
דברי איש בשת·
הראשון אדם תולד·
השמר ויאמר יי׳ אל קין אי·
השמרים למען נסות את בניש׳·
התמלוך כי אתה מתחרה·
התרים לעב קולך ושפעת·
התשלח ברקים וילכו·

י״ד מלין מן ה׳ בריש תיבותא וסימניהון·

האלים המאדמים·
המים החיים·
המזרק האחד·
הבהמה הטמאה·
הדם הנקי·
האשה הזונה·
האשה הנרצחה ב׳ בפסו׳·
האיש החכם·
הלבוש הבדים·
המים הרבים·
הדברים הטובים·
האיש המצרי·
המים הבאים·

ח׳ מלין נסבין ה׳ ברי׳ תיבות׳

ויוד במצעות תיבותא וסימניהון·
הקיף וסבתם את העיר·
הביא ויתן יהונתן·
השיב וישאל לאשה·
הקים כה אמר יי׳ צבאות·
הגיד ויהי כשמעם·
יגיד גם במדעך·
השמיד והנה עיני אדני יי׳
בממלכה

יבאו מן הכלל וכל סכל כולם קמצים במ״ה פתחים ע״פ המסורתיין סימניהון בערך סכל במסר׳ רבתי׳ ומלת מלך המתכותה מרעותה כי לא תהפך באתנח וס״פ ונפתחת וגם
מלת סמך את הכלל הזה וכן תכן קרב לא יפתחו ונפתחים וכל נדר בפתח במ״ה קמצין ונדר הלמכה ולנדר לא ירצה כל נדר וכל שבועת איסר כי נדר נדר עבדך ראובלום
ונדרו נדר ליי׳ ושלמו וכל אותם שהזכרתי דוגמת מלך ארץ שהפכים באתנח וס״פ ואינם מתהפכים בדבקותם כי יאמר ארץ מצרים גשם נדבות דרך הר שעיר זולתי מלת הבל

מערכת אות ההא

מאמר הבל הבלים וכן וחמת תנים כי כמאיכו דבוק יאמר ויכלו התמים מן החמת וכן מגבר יאמר בדבקותו גבר תמים כל חבל כפתח וכן חבל כביאו אבל בטרם יבא חבל
לה בא על דרך חסק חלב ורעיו וכל תבל שהוא לשון אדמה כמו מכין תבל בחכמת וראשו כקמץ אבל תבל עמו כלו פתוח וסרמו בלל והתיו כמו סבלבול תמס יהלוך אמר
פרשו מסס וכן סבר כלו בפתח בג״ב אמר ראשיהם כקמצי ע״פ המסורת וסימניהון ולא כחלו על סבר יוסף ומסבר רות תילילו חרם לאמר כלו כפתח אבל לא תקלל חרם כלו

במלאכה •
הגשיר אם קהה הברזל •

זוגין מן ג״ג ה׳ ברישיהון

קדמ׳ ותנינא ה׳ ותליתאה ה׳ תמצא נמס׳ במערב׳ את הא״ו כי שם ביתם דאינון מן א״ב מן ג״ג קדמ׳ ותנינ׳ קדמי ותליתאה נסיב וי״ו •

שטה מן לא׳ קריין ה׳ וכל

חד וחד לית דכו׳ וסימניהון

צור תעשה לתבה •
כחם ובארבע עשרה שנה •
הוי ויברכו את רבקה ויאמרו
ונהו ויהי מיום שבת הארון •
הומה וישמע אדניהו •
הרס ביום ההוא יהיו חמש •
ומהר והוכן בחסד כסא •
המן יגורו בך נדחי מואב •
ומסים בקדח אש הססים •
נה החמס קם למטה רשע •
הומות ופלטו פליטיהם והיו •
טמהו וצבי עדיו לגאון •
הלאת תאנים הלאת ולא תצא
הלל כי הלל רשע על תאות •
יהל לא תשב לנצח ולא תשכן
יהל אם אראה אור כי יהל •
תהל עטישתיו תהל אור •
ופוץ עברות אפך וראה •
יגה גם אור רשעים ידעך •
והללו כי מאספיו יאכלהו •
והללתם ואכלתם אכל ושבע •
וגרו החצים מלאו השלטים •
הכרו סורו סורו צאו משם •
וברי נלאית ברב עצתיך •
להגר בעת ההוא יאמר לעם •
המו ובני אליאב נמואל •
בהצתם ורתן ב׳ בפס׳ •
בהצתו את ארם נהרים •
הצן ובאו עליך הצן רכב •
והרמונה ופרצים תצאנה אשה •

יו״רפ משמשין ה׳ ולית

להון זוגא וסימניהון

האנשים האלה שלמים •
המלאך הגאל אתי •
הכהן המחטא אתה •
הקרב את קרבנו •
הארץ אשר הכה יי׳ •
הנגע במת לכל נפש •
האיש הרג בך •
הנער בא ודוד קם •
השיב עליך יי׳ •
המנחה החטאת והאשם •
הבית הזה אשר אתה בנה •
הנפש החטאת היא •
המלך יתאכל •
הסיר יי׳ משפטיך •
הזה יי׳ באויב •
הביא בכליותי •

היחידאין משמשין סופי׳

ה׳ ודיש ב׳ וסימניהון

נשחתת וירא אלהים •
נעצרה וישב אהרן •
נכרתה ופושעים נשמדו יחדו •
נהרסה והנה עלה כלו קמשונים •

י״ד כו׳ י׳ ה׳ בסו׳ תיבו׳ וקרי׳

ל׳ וסימ׳ נמסר באיכה סוף א״ב ד׳ •

א״ב מן חד וחד ומן תרתין

תיבות׳ דילג קדמ׳ לא נסיב ה׳ ותנינ׳ נסיב וסימניהון

אשרי איש הללויה אשרי •
אשרי האיש אשר לא הלך •
אנשי שם ויקומו לפני משה •
אנשי השם הנפלים היו בארץ •
אחיכם אחד אם כנים אתם •
אחיכם האחד ויאמר אלינו האיש •
אביה שדה ויהי בבאה ותסיתהו
אביה השדה וחברו דשפטי׳ •
אל אבן ועתה שימו נא לבבכם •
אל האבן והלוי׳ הורידו את ארון •
אל חשן ונתת אל חשן המשפט
אל החשן וישם עליו את החשן
אדמת קדש ויאמ׳ אל תקרב הלום
אדמת הקדש ונחל יי׳ את יהודה •
אלהי משפט ולכן יחכה יי׳ לחננכם
אלהי המשפט הוגעתם יי׳ בדבריכם
בא אלהים ויראו פלשתים כי •
בא האלהים ויאמ׳ משה אל העם •
באו אנשים ויהי בשנה השביעית
באו האנשים ויבא אלהי׳ אל בלעם
בהעצר שמי׳ ולא יהיה מטר דמלכי׳
בהעצר השמי׳ ולא יהיה דד״ה •
בהר קדש את גרוב ממשח •
בהר הקדש והיה ביום ההוא יתקע
בערי גלעד וישפט יפתח את יש׳
בערי הגלעד טפינו נשינו מקנינו •
בתחתיות ארץ לא נכחד עצמי ממך
בתחתיות הארץ והמה לשואה •
בעל אשה אם בגפו יבא •
בעל האשה כי ינצו אנשים •
בנפש אדם יון ותוכל ומשך •
בנפש האדם בל תגע במת •
ביד מלאכים ושלחתם אל מלך •
ביד המלאכים ויקח צמד בקר •
בנות גוים בן אדם נהה על •
בנות הגוים קינה היא וקוננוה •
גבהות אדם עיני גבהות אדם •
גבהות האדם ושח גבהות האדם •
גדול כנפים ויהי נשר אחד גדול •
גדול הכנפי׳ ואמרת כה אמ׳ אדני הנשר הגדול •
גיא חרשים ומעונתי הוליד את עפרה •
גיא החרשי׳ לד ואונו גיא •
גדיי עזים לך נא אל הצאן •
גדיי העזים ואת ערת גדיי •
הנה שמים כי האבנם ישב דד״ה׳
הנה השמים כי האמנם דמלכי׳ •
הארון ברית ויעמדו הכהני׳ נשאי׳
הארון הברית ויהי בנסע העם מאהליהם •
הכבש אחד את הכבש אח׳ דוידבר •
הכבש האחד את הכבש האחד דואלה שמות •
וימן אלהים ויהי כזרח השמש •
וימן האלהים תולעת בעלות השחר •
ויבן עיר וילך האיש ארץ •
ויבן העיר מסביב מן המלוא ועד הסביב •
ונבנתה עיר כה אמר יי׳ הנני שב •
ונבנתה העיר הנה ימים באים •
ונמסו הרים וחלליהם ישלכו ופגריהם •
ונמסו ההרים תחתיו והעמקים יתבקעו •
ויצא אחד אל השדה ללקט •
ויצא האחד מאתי ואמר •
ועץ חיים החלת ממשכה •
ועץ החיים ויצמח יי׳ אלהים מן
וישלח אלהים רוח רעה בין אבימלך
וישלח האלהים מלאך לירושלם •
ושני בנים בימי ההם לא יאמרו •
ושני הבנים מה לכם אתם משלי׳
והיה אלהים ויאמ׳ ישראל אל יוסף
והיה האלהים וקראתם בשם אלהיכם •
ופר שני ולקחו פר בן בקר
ופר השני ויהי בלילה ההוא •
ורך לבב ויקבצו עליו אנשים
ורך הלבב ויספו השטרי׳ לדבר
וקטרת סמי׳ ומקטירי׳ ליי׳
וקטרת הסמי׳ ופקדת אלעזר בן •
ודקת בשר והנה שבע פרות •
ודקות הבשר ותאכלנה הפרו׳ •
זרע קדש ועוד בה עשיריה •
זרע הקדש כי נשאו מבנותיהם •
חיל צבא ועל ידם חיל צבא •
חיל הצבא ויהי לתשובת השנה
חשן משפט ועשית חשן משפט •
חשן המשפט ונתת אל חשן •
יצא דבר בתחלת תחנוניך •
יצא הדבר ויען לבן ובתואל •
ידעי ים וישלח לו חורם ביד •
ידעי הים וישלח חירם באני •
יום הוא ועדיך יבא לפני •
יום ההוא יום לבנות גדריך •
יום כפורי׳ וכל מלאכה לא •
יום הכפורי׳ אך בעשור לחדש •
כי שמים שאו לשמים עיניכם
כי השמים ומי יעצר בה לבנות •
כימי שמים ושמתי לעד זרעו •
כימי השמים למען ירבו ימיכם •
לחת אבן ויתן אל משה •
לחת האבן ויאמר יי׳ אל משה •
מן בקר וירא חתן משה •
מן הבקר ויהי ממחרת וישב •
מהר גלעד הנך יפה רעיתי •
מהר הגלעד ועתה קרא נא באזני
מעל שמים כי גדול מעל •
מעל השמים הללוהו שמי השמי׳ •
עצי עולה וישכם אברהם בבקר
עצי העולה ויקח אברהם את עצי
עיר אלהים נהר פלגיו ישמחו •
עיר האלהים נכבדות מדבר בך •
עד חרמה ויצא האמרי הישב •
עד החרמה וירד העמלקי •
עם קדש ואשמע את האיש •
עם הקדש וקראו להם עם הקדש
עם אלהים ותאמר האשה ולמה
עם האלהים ויתיצבו פנות כל העם
פני פרכת וטבל הכהן את אצבעו
פני הפרכ׳ וחברו ושבל הכהן •
פרי בטן ויחר אף יעקב ברחל
פרי הבטן הנה נחלת יי׳ בנים •
פיח כבשן ויאמ׳ יי׳ אל משה ואל
פיח הכבשן ויקחו את פיח •
קדש אלהים אם כרוב ממשח •
קדש האלהים עתה תנו לכבבם •
ראשית גוים וירא את עמלק
ראשית הגוים הוי שאננים בציון •
שני גוים ויאמר יי׳ לה שני •
שני הגוים יען אמרך את שני •
שבתת שנים וספרת לך שבע •
שבתת השנים שבתת שנים ב׳ בו •

י״ד זוגין קדמא לא נסיב ה׳

ותנינ׳ נסיב ה׳ בחד ענינא וסימניהון

עבתת ונתת את שתי •
העבתת ויתנו את שתי •
בבשן ויאמר יי׳ אל משה ואל •
הכבשן ויקחו את פיח •
זפים ויעלו זיפים •
הזיפים ויבאו הזיפים •
שלום ויאמר המלך •
השלום ויאמר המלך •
מעכה ויעבר בכל שבטי יש׳ אבלה
המעכה ויבא ויצורו עליו באבלה
אדם עיני גבהות •
האדם ושח גבהות •
ספר ואקח את ספר •
הספר ואתן את הספר •
עיר ונבנתה עיר הנה ימים •
העיר ונבנתה העיר ליי׳ •
רעים לכן רעים שמעו את דבר יי׳ •
הרעים לכן הרעים שמעו דבר יי׳
אל שער ושער לחצר הפנימי נגד
אל השער ושער לחצר הפנימי דרך
שמים ויגידו שמים •
השמים הגידו השמים •
אבות אלה ראשי אבות להלדתם ראשים דד״ה
האבות אלה ראשי האבות ללוי׳
כהן ויאמר התרשתא להם אשר קדמ׳ •
הכהן וחברו ויאמר התרשתא •
פרות שבע פרות •
הפרות ושבע הפרות •

א״ב מן חד חד מפיק ה׳

בסו׳ תיבו׳ וסימניהון

אוה כי בחר יי׳ בציון •
בזה לכן כה אמר יי׳ הנני נתן
גשבח

קמץ כי הוא על משקל עור נבן אלם ריק כי אין הרים סובלת חזק כאשר הוא על משקל הפרנסי וכן כל ערב נפתח כלו אך ערב רב כלו בקמץ והסגנה לרע אבל או בטרי או
בערב ראשו כקמץ על דרך אפר חלב אסר לא כהספכי׳ באתנח וס״פ וסופו פתוח כי כגיכתו לעיל כי כן הדין בכל נגינה מוקדמת כאשר באתי וכאשר אבאר בעזרת הא׳ • כל
הבת שהוא לשון בטלה כלו כקמץ והנגינה לרע אבל מכת אחים כלו פתוח והנגי׳ לעיל כמו שם הפועל כאשר פירשתי לעי׳ כל ברך שהוא לשון ברכי׳ כפתח כלו והנגינה

מערכת אות הה"א

לעיל אבל ברך ולא אטיבנה כלו קמוץ והכנוי לרע ובוצע ברך ג"כ כדין כל מפיק כבר אמר עליכו בר"ים חרם טבת ויחן בתבן כלם נקמצו' ונגינת' לרע וסימניך חביל תיבלא ואיתבר חרפא ברמפא ואותביה בברכותי בטבת מכלל פני הברו' על אי מפס דבר אמר המרתי שכלו כפתח יבאו ד' מלות אשת שפת חמשת תכלת אמר חנים קמץ וחנים פתח סימן אמט"ח ויפן זנב ע' זנבו וירב בבת יהודה ויפר את עמו מלך ודוגמתם שהם יוצאים כאחד נפתחו' שהם מפיק' נוסף כי ויפן כמו ויפנה וירבכמו וירבה הרב כבקע

גשמה — חזההוית באדין מן קל מליא·
זודה — מי זאת עולה מן המדבר·
השה — כי השה אלוה חכמה·
והודעתה — בן אד' התשפט התשפט
וגלה — והנה מנרת זהב כלה·
והשקה — את המים והיתה·
זבורה — ונתנה יי' אלהיך בידיך·
חכה — כי נפת תטופנה שפתי·
טבחה — טבחה טבחה מסכה·
ימה — הנני רב את ריבך·
כבכורה — והיתה ציצת נובל·
לחננה — כי עת לחננה כי בא·
מדה — ארוכה מארץ מדה·
מכרה — אשת חיל מי ימצא·
נצה — וכגפן שלשה שריגים·
שימה — ועתה כתבו לכם את
ענה — ונתן האיש השכב עמה·
עצה — כי תצור אל עיר·
פנה — עבר בשוק אצל פנה·
צרה — ברך אברך·
קנה — כצפור נודדת מן·
ראה — אז ראה ויספרה·
שביה — והסירה את שמלת·
תלה — כה אמר יי' הנני שב·

י"א זוגין מן חד חד חד

מפיק ה' וחד לא מפיק וסימניהון·

מכרה — אשת חיל מי ימצא·
מכרה — ויאמר יעקב מכרה·
ושערה — וראה הכהן והנה·
ושערה — ואם בהרת לבנה היא·
לרבעה — ובכל בהמה לא תתן·
לרבעה — ואשה אשר תקרב אל·
מעונה — אמרתי אך תראי·
מעונה — אלהי קדם ומתחת·
נצה — וכגפן שלשה שריגי'·
נצה — כי לפני קציר בתם·
ואתננה — והיה סחרה ואתננה·
לאתננה — והיה מקץ שבעים שנה·
רכבה — הנני אל'ך נאם יי' צבאות והבערתי·
לרכבה — דדן רכלתך כבגדי·
חילה — הנה יי' קרישנה·
לחילה — שיתו לבכם לחילה·
בביכורה — והיתה ציצת נובל·
כביכורה — כענבים במדבר·
חכה — כי נופת תטופנה·
חכה — ואליהוא חכה את·
ערכה — לא ידע אנוש·
ערכה — אם תוכל השיבני·

י"ה מלין לא מפקין ה' בסו'

תיבו' ומטעין בהון וסימניהון

ותחמרה — ולא יכלה עוד הצפינו
הוסדה — הנני ממטיר כעת מחר·
עונה — כי דבר יי' בוזה·
חלבה — אשר לא הוריש את·
עתה — ומשם עבר קדם·
צרה — ואני שלשת החצים·
בבואה — את קומי לכי לביתך·

אנחתה — חזות קשה הוגד לי·
מוסדה — והיה כל מעבר מטה·
ורחמה — אשר לא מותתני מרחם
באמה — הנה כל המשל עליך·
למינה — והיה יעמדו עליו דוגים·
חלאתה — לכן כה אמר אדני יי' אוי עיר הדמים·
המונה — וגם שם עיר המונה·
הראשה — מי אתה הר הגדול·
משכמה — כתפי משכמה תפול·
בה — לכן דבר אתם ואמרת·

ז' זוגין חד נסיב ה' וחד בה'

ולית להון זוגא וסימניהון נמסר במערכת אות הבי"ת באלפא ביתא מן חד וחד חד חסר ב' וחד נסיב ב'·

ה' מלין יחידאין לא מפקין

ה' בסוף תיבות' וסימניהון נמסר סוף סדר וישלח·

א"ב מן חד חד חד וא' וחד

והא' ול' דבו' וסימניהון

ואהרון — ואני ידעתי גאלי חי·
והאהרון — כי לא מועף לאשר·
ואהל — וחשבה ואהל וכרביה·
והאהל — ומשמרת בני גרשון·
ואלפים — צאנה ואלפים כלם·
והאלפים — והעירים עבדי האדמה·
ובקר — וראיתם את כבוד יי'·
והבקר — ומראה הערב והבקר·
וגוים — ובאו עמים רבים·
והגוים — כי הגוי והממלכה·
וגבהים — אם עשק רש וגזל·
והגבהים — הנה האדון יי' צבאות מסעף·
וגבה — עדה נא גאון וגבה·
והגבה — והאולם אשר על פני·
וגבוה — כי רם יי' ושפל יראה
והגבוה — כה אמר אדני יי' הסר המצנפת·
ודל — חכם בעיניו איש·
והדל — העשיר לא ירבה·
והרם — כה אמר אדני יי' הסר המצנפת·
והורים — ואשוב ואשא עיני והנה ארבע·
וחצר — הגדולה סביב שלשה·
והחצר — וירם כבוד יי' מעל הכרוב·
וחטים — משכב וספות וכלי·
והחטים — ויאמר ארנן אל דוד·
וחכמים — אנשי לצון יפיחו·
והחכמים — כי את כל זה נתתי·
ומלא — ולנפתלי אמר·
והמלא — ובאת וסגרת הדלת·
ומשחית — עלה אריה מסבכו·
והמשחית — ותהי חרדה במחנה·
ומשלח — יפיח כזבים עד שקר·
והמשלח — את השעיר לעזאזל·
ונגע — לא תאנה אליך·
והנגע — וראה הכהן אחרי הכבס·
ושטן — הפקד עליו רשע·

והשטן — ויראני את יהושע·
ועירים — גמלים מיניקות·
והעירים — והאלפים והעירים·
ופרה — ודוב תרעינה·
והפרה — והעזים והפרה·
וצרעת — נעמן הדבק בך·
והצרעת — ויזעף עזיהו ובידו·
וקדש — ואשמעה אחד·
והקדש — ואחרי השבעים ששים·
ורגלים — עינים הייתי לעור·
והרגלים — וילכו לקברה ולא מצאו
ושיר — כי בימי דוד·
והשיר — וכל הקהל משתחוי'·
ושופט — ויאמר מי שמך לאיש·
והשופט — על הרע כפים·
ותבן — ועתה לכו עבדו·
והתבן — והשערי' והתבן לסוסי'·
ותרומה — והיה לאהרן ולבניו לחק
והתרומה — היקבע אדם אלהים·
ותורות — ועל הר סיני ירדת·
והתורות — אלה החקים והמשפטים

אלין מלין חד נסיב ה' וחד

וח' ולית להון זוגא וסימניהון·

חטי — והיה הנער אשר אמר·
וחטי — שמעי בת וראי·
הקריבה — מים שאל חלב נתנה·
והקריבה — ואם נפש אחת תחטא·
הכשבים — ואם מן הצאן קרבנו·
והכשבים — הפריד יעקב·
הוריד — ויקצץ המלך אחז·
והוריד — לכן כה אמר יי'·
האנפה — ואת החסידה·
והאנפה — והחסידה והאנפה·
הוך — וירא דויד את האלהים דלה·
והיך — יוכל עבד אדני זה·
הכו — ויצו אבשלום את נעריו
והכן — ולאלה אמר באזני·
הטהרו — כי מרבית העם·
והטהרו — וכה תעשה להם לטהרם
הטהרו — כי הטהרו הכהנים והלוי'
והטהרו — ויאמר יעקב אל ביתו·
הערבים — והיה מנחל תשתה·
והערבים — מביאים לו לחם ובשר·
הילדה — ויאמר שכם אל חמור·
והילדה — ואל עמי ידו גורל·
הגרזן — היתפאר הגרזן·
והגרזן — והבית בהבנתו·
הגה — כי כל ימינו פנו·
והגא — שמעו שמוע ברגז·
השרה — שמעו נא זאת ראשי·
והשרה — גם אנכי חלילה לי מחטא
הביט — הוי משקה רעהו מספח·
והביט — טהור עינים מראות·
הוריתיך — בדרך חכמה הורתיך·
והורתיך — ועתה לך ואנכי אהיה·
השיגה — או דודו או בן דודו·
והשיגה — ואיש כי לא יהיה לו גואל
הדל — ויאמר אליו כי אדני·
והדל — העשיר לא ירבה·
המשנים — ועמהם אותם·

והמשנים — ויחמל שאול והעם·
הפשיט — בכודו מעלי הפשיט·
והפשיט — את העלה ונתח·
החיתם — ויאמר אחי בני אמי הם·
והחיתם — את אבי ואת אמי·
הצליחה — אנא יי' הושיעה·
והצליחה — אנא יי' תהי נא אזנך·
החזיקי — מי מצור שאבי לך חזקי·
והחזיקי — קומי שאי את הנער·

א"ב מן ב"ב וה' בריש

תיבותא וסימניהון

והאבן — וירא והנה באר בשדה·
והאבן — הזאת אשר שמתי מצבה
ואחזו — ואתנו תשבו והארץ·
והאחזו — ואך אם טמאה ארץ·
והאבות — הבנים מלקטים·
והאבות — ונפצתם איש אל אחיו·
והאמה — מזה·
והאמה — מזהב בפסו'·
והביטר — והיה כצאת משה·
והביטר — ושפכתי על בית דוד·
והבור — ויקחהו וישליכו אתו·
והבור — אשר השליך שם ישמעא'
והבאים — זכר ונקבה מכל·
והבאים — והיהודים והסגני' מאה·
והביאותיו — ועבדי כלב עקב·
והביאותיו — והנה לא עלתה בי·
והביאותיך — ועלית על עמי ישראל·
והביאותיך — ושובבתיך·
והבגד — כי יהיה בו נגע צרעת·
והבגד — או השתי או הערב·
והגישו — אדניו אל האלהים·
והגישו — אל הדלת ב' בפסו'·
והגדול — על הרע כפים·
והגדול — אלה מבני גד ראשי·
והגלגל — והלך מדי שנה בשנה·
והגלגל — ואל תדרשו ביתאל·
והדת — הרצים יצאו דחופים·
והדת — הרצים רכבי הרכש·
והדגה — אשר ביאר תמות·
והדגה — אשר ביאר מתה·
וההיכל — ומדד ארך הבנין·
וההיכל — שערי הנהרות נפתחו·
והורד — המשכן ונסעו·
והורד — ועבר בים צרה·
והושיע — כעת מחר אשלח·
והושיע — יי' את אהלי יהודה·
והושיעה — וישלחו אנשי גבעון·
והושיעה — פנה אלי וחנני תנה·
והושיעם — וכי הקים יי' להם·
והושיעם — יי' אלהיהם ביום ההוא·
והוספתי — דברתי אני עם לבי מלפני'
והוספתי — על ימיך חמש עשרה· מלרע
והוספתי — וגדלתי והוספתי·
והוספתי — ואני תמיד איחל·
והחזיקה — כי ינצו אנשים יחדו·
והחזיקה — בו ונשקה לו·
והטבנו — ויאמר משה לחובב·
והטבנו — והיה כי תלך עמנו·
וחיכל — מיום אחד לחדש השביעי וחיכל

מעוניכו ומעוניכם הוא כמו מרבה כווי אבל ותרב משאת בנימן ותכל כל עבודת המשכן הם עומדים בעצמם על כן חנים קמץ וחנים פתח מפני הנגינה מוקדמת כל מפיק כבר אמר הפעל עי"ן שלו ר"ים כלו נקמץ כמו ברך לא אטיבנה או ברך כבות חרף עוטהו ומרת וכן לפעמי' באלף החירק נהפך לקמץ קטן כמו מחן יבמי באר התור' ופעמים בה"א כמו כהלת שהוא על משקל דברת ופעמים שבא"לף והה"א בהם בחירק כמו כאר מהר בועה מהרו בניך אבל כשהע"ין של פעל ר"ים לעולם בצר"י. מ"ס של שמות תבאם

מערכת אות ההא

לפני אותיות אחהע והיה מפעטה להיו' בחירק לולי אחהע וכהפכה להברת אי תהיה בקמץ כמו מרעהו מאת מעס מהם כי הם באים על דרך מבית מכל אבל כל האותיות לא יוכלו לסבול דגש כל פעל עתיד מתטופי פ"א פעל מ"ור כמו אסב יסב ארד ירד כלם נקמצים והנגינה לרע ובבא עליהם וי"ו ומסכתם להבא או לעבר וארד ואסב ותלד וירד מכים קמץ ונחים פתח כי הנגינה לעיל ופותחת הברת אי שאחריה כי כן הדין בנגינה מוקדמת אך בודין הנפרסין אות האותן בחירק כמו איסן יסן תיסן ואיקן ׃

והיכל — האמר לכורש רעי וכל ׃
והך — ויאמר יי' אל משה נטה ׃
והך — ואתה בן אד' הנבא והך ׃
והכני — הצילני נא מיד אחי ׃
והכני — אם יוכל להלחם ׃
והלבונה — ואומרה וישהרו הלשכות
הלבונה — ומהם ממנים על הכלים
והמתח — את העם הזה ׃
והסתה — עתה לך והכית את עמלק
והמגדל — פלל בן אוזי מנגד המקצוע
והמגדל — והנתיני היו יושבי בעפל
והמזבח — נשפך וישפך הדשן ׃
והמזבח — וימד את החצר ארך ׃
והמוריגי' — ויאמר ארונה אל דוד ׃
והמוריגי' — ויאמר ארנן אל דוד ׃
והמואבי' — כאשר עשו לי בני עשו ׃
והמואבי' — רפאים יחשבו גם הם ׃
והנכם — יי' אלהיכם הרבה ׃
והנכם — ואתם הרעתם לעשות ׃
והנשיאם — הביאו את אבני ׃
והנשיאם — וישב פנחס בן אלעזר ׃
והשיאו — אתם עון אשמה ׃
והשיאו — ואם אל עיר יאסף ׃
והעל מלעי' — ויאמר יי' דצפרדע ׃
והעל — קח את אהרן ואת ׃
והערבה — והירדן וגבול מכנרת ׃
והערבה — עד ים כנרת ׃
והפשתה — והשערה נכתה
והפשתה — גבעול ב' בפסו' ׃
והפלא — יי' בין מקנה ׃
והפלא — יי' את מכותך ׃
והצל — וישאל דוד ביי' לאמר ׃
והצל — ומאז באתי אל פרעה ׃
והצעיר — וישבו לפניו הבכור ׃
והצעיר — הקטן יהיה לאלף ׃
והקול — נשמע בית פרעה ׃
והקול — ואין העם מבירים ׃
והקרוב — והרחוק בדבר ימות ׃
והקרוב — אליו כרשנא שתר ׃
והקסמי' — והיתה ידי אל הנביאים ׃
והקסמי' — כי התרפים דברו און ׃
והרגוני — ויאמר אברהם כי אמרתי
והרגוני — אם יעלה העם הזה ׃
והרבה — למען למוג לב ׃
והרבה — יחל ישראל אל יי' ׃
והרבה — והוא רחום יכפר ׃
והרבה — אשר בשערה ישופני ׃
והרא — מער אלהי יש' דפול דד"ה
והרה — הנה יחבל און והרה ׃
והראש — אחר יפנה דרך
והראש — ב' בפסו' ׃
והשכים — אבשלום ועבד ׃
והשכים — ויהי כי הקיפו ימי ׃
והשמש — וירדפו יואב ואבישי ׃
והשמש — וישכימו בבקר והשמש
והשלחן — ושמת את השלחן ׃
והשלחן — ומשמרתם הארון ׃
והשלום — כה אמר יי' צבאות צום ׃
והשלום — בריתי היתה אתו ׃
והשמים — ויהי עד כה ועד כה ׃
והשמים — כי זרע השלום והגפן ׃
והתודה — וסמך אהרן את שתי ׃
והתודה — והיה כי יאשם לאחת ׃

והתודו — את עונם ואת עון ׃
והתודו — את חטאתם ׃
והתנחלתם — אתם לבניכם אחריכם ׃
והתנחלתם — את הארץ בגורל ׃
והתאנה — הגפן הובישה ׃
והתאנה — העוד הזרע במגורה ׃
והתורה — ויאמר יי' אל משה עלה ׃
והתורה — זאת החקי' ואת המשפטי' ׃

חד מן כ"א מלין דכתי' כה
בסו' תיבות ודייא וסימניהון

ואברככה — הביאה לי ציד ועשה ׃
ובכה — ובעמך ובכל עבדיך ׃
ידכה — והיה לאות תני' ׃
במכה — מי כמכה באלים
כמכה — ב' בפסו' ׃
אתכה — ותראני האתך ׃
עמכה — ותאמ' בי אדני חי נפשך ׃
בכה — כי בכה ארוץ גדוד דשמו' ׃
ימצאכה — חי יי' אלהיך אם יש ׃
נעצרכה — ויהי בשביעית ויאמר ׃
הנכה — ויען השליש אשר למלך
יענוכה — ודברת אליהם את כל ׃
בשמכה — כה אמר יי' צבאות יען ׃
הראתכה — וידבר אלי האיש ׃
כחכה — התרפית ביום צרה ׃
תנצרכה — מזמה תשמר עליך ׃
לחלכה — ישב במארב חצרים ׃
חלכה — ראית כי אתה עמל ׃
כפכה — אחור וקדם צרתני ׃
בכה — כי אליך יי' אדני עיני בכה
יברכבה — יודוך יי' כל מעשיך ׃

ג' זוגין חד נסיב ה' וחד
נסיב לה' ולית להון זוגא וסימניהון

הניח — והיה ביום הניח ׃
להניח — וראשית כל בכורי ׃
הוללי' — לא יתיצבו ׃
להוללי' — אמרתי להוללים ׃
הודיעך — ויענך וירעיבך ׃
להודיעך — קושט אמרי אמת ׃

י"ג חס' ה' בריש תיבותא
וקריין נסים' נמסר כשמו' ב' סים' כ"ג ׃

וחילופיהון ז' נסבין ה'
בריש תיבות ולא קריין
וסימניהון

החנית — ויען דוד ויאמר הנה ׃
ההמון קרמח — ויען אחד מעבדיו
ויאמר ויקחו נא ׃
המלח — הוא הכה את אדום ׃
הספר תכיכה — ותהי לכם חזות ׃
הספרי' תכיכה — ותכתב ספרים בשם
אחאב ׃
הסחבות — ויקח עבד מלך את
האנשים ׃
הכנפים — גם במדעך מלך ׃

ג' מלין חס' ה' באמצע
תיבות וקריין וסימניהון

ויאחכו — ויהי בכלתו לדבר אל
שאול ׃
לגיד — וישב יהורם המלך
להתרפא ׃
וכרמל — עד יערה עלינו רוח ׃

וחילופיהון ה' כתיב ה'
במצעות תיבות ולא קריין
וסימניהון

בהשדה — ויקם המלך לילה ׃
בהחפזם — וילכו אחריהם עד הירדן
שהתקיף — מה שהיה כבר נקרא ׃
כשהסכל — וגם בדרך כשהסכל ׃
שהשמם — על הר ציון שהשמם ׃

כ"ט חס' ה' בסוף תיבו'
וקריין וסימניהון

וארב — ואקח את אביכם ׃
והג — וישכימו ויהי כעלות ׃
והם — ויתנם ביד הגבעונים ׃
יהי — באשר היה עם ׃
והית — נבלת איזבל כדמן ׃
ונרא — הגידו האותיות לאחור ׃
וג — אנכי בראתי חרש ׃
ירא — והיה כעץ שתול ׃
תעש — ויאמר גדליהו בן ׃
ותעגב — עליהם למראה עיניה ׃
חמש — ומן המדה הזאת תמוד ׃
ואכבד — עלו ההר והבאתם עץ ׃
וארבע — שלשה המה נפלאו ׃
נטע — זממה שדה ותקחהו ׃
בליל — טעמה כי טוב סחרה ׃
לבן — שבנה בנתי לבן כי ׃
ואדע — ואני אמרתי אגלה ׃
שת — עונותינו לנגדך ׃
וירא — ויחי איוב אחרי זאת ׃
בליל — קומי רוני בליל ׃
הביט — זכור יי' מה היה לנו ׃
ונשוב — השיבנו יי' אליך ׃
ואת — הגדת היום את אשר ׃
את — הלא את סכת בעדו ׃
את — כי גם פעמים רבות ׃
את תכיכ' — אתה הוא יי' לבדך את ׃
ואת — ונפשי נבהלה מאד ׃
ועת — פתוחה יחד בכשיל ׃
עת — ואמר לבלה ניאופים ׃

וחילופי' ב' מלין כתיבן ה'
בסוף תיבו' ולא קרי' וחד פלוגתא
עלוהי וסימניהון

ואראה — בשלל אדרת שנער ׃
ואבאה — אהכם אל ארץ האמרי ׃
אריה — דוב אורב הוא לי ׃
האריה — ובניהו בן יהוידע דשמו' ׃
רעה — שונאי טוב ואהבי רעה ׃
הרעה — ועשה הרעה ׃
באה — אומללה יולדת השבעה
באה — והכה את ארץ מצרים ׃
קוה — ויצא עוד קוה המדה ׃
וקוה — ויעש את הים מוצק
דמלכים ׃

וקוה — לכן כה אמר יי' שבתי ׃
נמצאה — ואם לא השחוק היה ,
ותראה — ואמר אחרי עשותה ׃
הזאתה — ונתתי את הבית הזה
בשילה ואת ׃
יעשה — ותאמר נעמי לשתי ׃
אלה — ואמר לה אלה מאניא ׃
פקחה — הטה אלהי אזנך ושמע ׃
הרבה — הרבה כבסני מעוני ׃
ורעה — רעך ורעה אביך ׃
אהביה — אני אהביה אהב ׃
צידה — פלוגת' דו"ב כחמן ועתה
שא נא כליך ׃

חד מן י"ד מלין דכתיב ה'
בסוף וקרי' ו' וסימניהון נמסר באיכה
סוף א"כ ד" ׃

ט"ו זוגין חד קרי' ה' וחד
קרי' ה' ולית דכו' וסימניהון נמסר בד"ה
א' ריש סימן ח' ׃

ה' זוגין מן ב"ב חד כתיב ה'
בסוף תיבות וחד כתי' י' וסימנו' נמסר
במשלי סימן י"ט ׃

ב' כתיבן ה' במצעו' תיבו'
וקרי' ד' וסימניהון

מעלליהם — בית דוד כה אמר ׃
עליהם — נוסו נודו מאד ׃

זוגין דלא נסבין ה' בריש
תיבו' סימניהון נמסר בסדר תרומה ׃

ו' זוגין דמיין חד מיעוט חד
רבוי ונסבין ה' בסו' תיבותא סימניהון
נמסר בסדר נשא ׃

א"ב מן חד וחד חד א' וחד
הא וכולהון לית דכוות'
וסימניהון

אמן — ויהי אמן את הדסה ׃
האמן — האנכי הריתי את כל העם
אשמם — ואטמא אותם במתנותם
האשמם — אלהי' יפלו ממעצותיהם
אמר — כה אמר אדני יי' יען אמר
מואב ושעיר ׃
האמר — למלך בליעל ׃
אברות — והנה כל הנשים אשר
נשארו ׃
האמרות — שמעו הדבר הזה פרות
הבשן ׃
ארורה — ולאדם אמר כי שמעת ׃
הארורה — ויבא ויאבל וישת ויאבר
פקדו נא את ׃
בחר — ויחר אף שאול ביהונתן
הבחר — ויאמר יי' אל השטן יגער
גדלות — ומי כעמך ישראל דד"ה ׃
הגדלות — יי' בעבור דברך וכלבך
דד"ה ׃
דודאים — וילך ראובן בימי קציר
חטים ׃

כלל — כל דבר שתי הברות של אות הא הנגינה לרע אי פתיחן נקמצות כמו אסב יסב ואם הנגינה לעיל הברת אי מאחריה לעולם פתוחה הראשונה פעמים פתוחה ופעמים קמוצה אם הברת ראשונה נקמצת באתנח וסוף להברת אחת אז היא פתוחה ופעמים אף בלא הפיכה כמו מלך תכן קרב טרם ואם לא תהפך ואות הראשונה מאותיות אחהע אז היא קמוצה כמו הפר הלב חלק חפץ אמנם יש מלות שנהברות באה אי בלא אתנח והם קמוצים ונגינתם לרע ובהבקם יפתחו ראשונים

מערכת אות הה״א

ואחריתם כמו בפק חרד גדר מזה כי כן דינם בלא אתנח וסוף ובהדבקם יאמר ירך יעקב אבל כתף הבית גדל גדר אבנים חבר כהמים ערל לב בשל רכולתך גם ברבותם לא יזוז הקמץ השני ממקומו כמו חבר חברים ערלים מה שאין כן במלת דרך ארץ עבד מלך כי יאמר דרכים או דרכו או מלכו וכפלאתי ממלת כתף וירך וערל ושל אמר בהדבקם יאמר שכן וזקן זרים הם בהדבקם יאמר שכן זקן יותר ממלת כתף וירך וערל ושל אמר בהדבקם יאמר כתף ירך גזל עול ואומר כי בעבור כי כתף ורעיו סמות

הדודאים נתנו ריח׃
דברים וישב מימים לקחתה׃
הדברים ויצא האמרי הישב כהר׃
הפוכה אפרים בעמים הוא׃
ההפוכה ויגדל עון בת עמי׃
חלמיש ההפכי הצור אגם מים׃
החלמיש המוליכך במדבר הגדול
כושית ותדבר מרים ואהרן
הכושית במשה ב׳ בפסוק׃
מליץ אם יש עליו מלאך׃
המליץ והם לא ידעו כי שמע׃
אתה מלרע ותרא רחל כי לא ילדה
המהה ויאמר לא ארעה אתכם
משלש ויאמר אליו קחה לי׃
המשלש ואם יתקפו האחד׃
מנח רחב הקיר אשר לצלע׃
המנח ופתח הצלע למנח׃
מקטרות ויענו את ירמיהו כל׳
המקטרות ויקמו ויסירו את׃
מנאפת כן דרך אשה מנאפת׃
המנאפת האשה המנאפת׃
מתאבלים ויעבירהו עבדיו מן׳
המתאבלים שמחו את ירושלם׃
מריקים ויהי הם מריקים שקיהם׃
המריקים ואען שנית ואמר לו׳
נסוגים מדוע ראיתי המה חתים׃
הנסוגים ואת הנסוגים מאחרי י׳׃
נקראים בלילה ההוא נדדה שנת׃
הנקראים שמעו זאת בית יעקב׃
נקדות תורי זהב נעשה לך׃
הנקדות ויסר ביום ההוא את
שיחים בין שיחים ינהקו׃
השיחים ויכלו המים מן החמת׃
ספדים על שדים ספדים׃
הספדים גם מגבוה יראו וחתחתים
פתחים ליד שערים לפי קרת׃
הפתחים וכל הפתחים והמזוזות׃
ציון ועברו העברים בארץ׃
הציון ויאמר מה הציון הלז׃
צאים ויהושע היה לבוש׃
הצאים ויען ויאמר אל העמדים׃
צביעים הדיד צביעים׃
הצביעים והראש אחד יפנה דרך׃
קינים ויפרש אתה לפני ה׳׃
הקינים ומשפחות ספרי ישבו כת׳
שטר אשר אין לה קצין׃
השטר ויהי לעזיהו חיל׃
שקד ויהי דבר י״י אלי לאמר
השקד גם מגבוה יראו׃
שוקים דליו שוקים מפסח׃
השוקים יככה י״י בשחין רע על׃
שאלתיהו ותבא האשה ותאמר׃
השאלתיהו וגם אנכי השאלתיהו לי״י
תצוד כי בעד אשה זונה׃
התצוד ללביא טרף חית׃

א״ב מן חד חד מלעי׳

משמשי׳ ה׳ בסו׳ תיבו׳ וסימניהון

אלכה אני אמרתי ברמי ימי׃
אשלמה ואני בקול תודה אזבחה׃
אגורה באהלך עולמים׃
אנוסה ויסר את אפן מרכבתיו׃

אעופה מי יתן לי אבר׃
בוערה כולם מנאפים כמו תנור
ברותה חמת ברותה ספרים׳
גתה ויקם שמעי ויחבש׃
גתימה ויברחו הבארותים׃
דתינה ויאמר האיש נסעו מזה׃
הברה ויקחוהו וישליכו אתו׃
זעקה ותקח תמר אפר על
זבולה שמש עמד זבולה׳
חרבה ומשה היה רעה׃
וטהרה ואם לא תמצא ידה׃
ירשה ולנפתלי אמר נפתלי׃
כבדה ויבאו כגנב לגבעה
לחבה ותפל אש י״י ותאכל׃
מינוחה וירד מינוחה עטרות׳
נשחתה וירא אלהים את׃
נעצרה וישב אהרן אל משה׃
נעדרה דרשו מעל ספר י״י׃
נעמה וירא מנוחה כי טוב׃
נכרתה ופושעים נשמדו יחדו׃
נהרסה והנה עלה כולו קמשונים׃
ספרה ויהי מושבם ממשא׳
עזבה ואת הזנותיה ממצרים׃
פורתא ואת פורתא׃
פרמשתא ואת פרמשתא׃
פשוטה חרדו שאננות׳
צעירה ויעבר יורם צעירה׳
צלחה צדיק אתה י״י כי אריב׃
ציונה שאו נס ציונה׃
קרבה לא שמעה בקול׃
רעננה בלא יומו תמלא׃
שבתה למלאות דבר י״י בפי
ירמיה׃
תבואתה וממגד ארץ ומלואה׃

א״ב וי״ו בריש דילוג הו׳

בסוף וסימניהון

ויאספהו ל׳ ותהי המלחמה׃
ויבזהו ל׳ ובני בליעל׃
ויבשהו ל׳ גוער בים׃
ויגרשהו ל׳ וילך דתהלות׃
וידקרהו ל׳ נערו וימת׳
ויהפכהו ל׳ ויבא גדעון׃
ויזבחהו ל׳ וישב מאחריו׃
ויחזקהו ל׳ במסמרים לא׃
ויחפרהו ל׳ המחכים למות׃
ויטמאהו ל׳ ויפן יאשיהו׳
ויטמנהו ל׳ ויפן כה וכה ויך את׃
ויטעהו ל׳ ויבן מגדל בתוכו׃
ויכלוהו ל׳ שפוך חמתך דירמי׳
וילבישוהו ל׳ בגדים דזכריה׃
וילמדהו ל׳ בארח משפט וילמדהו
וילבדוהו ל׳ ויבקש את אחויהו׳
וימררוהו ל׳ ורבו וישטמהו׳
ויניפהו ל׳ תנופה לפני׳
וינתחהו ל׳ ויתנו לנו שני פרים׃
ויסערהו ל׳ ישאהו קדים׃
ויסירהו ל׳ מלך מצרים׃
ויעבירהו ל׳ ואבנר בן נר׃
ויעבירהו ל׳ עבדיו מן המרכבה׃
ויעדהו ל׳ ויבאו שני האנשים׃
ויעדהו ל׳ והושיבו שנים אנשים
ויעזרהו ל׳ האלהים על׳

ויעוללהו ל׳ ויפנו וינוסו׃
ויעצימהו ל׳ ויפר את עמו׃
ויעצרהו ל׳ וימצא מלך׃
ויפעלהו ל׳ חרש ברזל׃
ויפתחהו ל׳ שלח מלך׃
ויצילהו ל׳ וישמע ראובן׃
ויצפהו ל׳ זהב טהור׳
ויקדשהו ל׳ וישחט ויקח משה׃
ויקנאהו ל׳ יפה עשיתיו׃
ויראהו ל׳ בני הנביאים׳
וירדהו ל׳ אל כפיו׃
וירידהו ל׳ וישלח המלך
וישאלהו ל׳ האיש לאמר מה
וישחטהו ל׳ ויחטאהו בראשון׃
וישטמהו ל׳ בעלי חצים׃
וישכחהו ל׳ ולא זכר שר
וישלחהו ל׳ מעמק חברון׃
וישנאהו ל׳ אחר הדברים׃
וישקוהו ל׳ איש מצרי׃
וישיתהו ל׳ על ארץ מצרים׃
ויתירהו ל׳ שלח מלך׃

מלין דמשמשין הו בסוף

ולית להון זוגא וסימניהון

ואנוהו ל׳ זה אלי ואנוהו׃
וארוממנהו ל׳ שניה בפסו׳׃
יבוננהו ל׳ יצרנהו כאישון
יצרנהו ל׳ ב׳ בפסו׳׃
משיתיהו ל׳ ויגדל הילד׃
ועשיתהו ל׳ לי ולבני׃
יעברנהו ל׳ האותי לא תיראו׃
אחקרהו ל׳ אב אנכי לאביונים׃
רוממתהו ל׳ מים גדלוהו׃
מוטהו ל׳ ועתה אשבור׃
ישפטהו ל׳ ואת תורתי ואת׃
ועתליהו ל׳ אם אחזיהו׃
השכירהו ל׳ כי על י״י הגדיל׃
והפיצהו ל׳ סביב בעתהו׃
אשביעהו ל׳ ארך ימים
ואראהו ל׳ בישועתי ב׳ בפס׳׃
ילדתיהו ל׳ האנכי הריתי׃
ומעלותיהו ל׳ פנות קדים׳
מאסה הו ל׳ ויאמר חלילה לי׃
שקינהו ל׳ מצאנו ראינו׃
והגעתיהו ל׳ והסירתי את׃
והשימתיהו ל׳ ונהתי פני׳
והביאותיהו ל׳ ופרשתי עליו׃
גרשתיהו ל׳ ואתנהו ביד׳
העירותיהו ל׳ אנכי העירותי׃
בקשתיהו ל׳ פתחתי אני׳
ונטעתיהו ל׳ ולא ירגז עוד׳
והשפילהו ל׳ ראה כל גאה׃
שנאתיהו ל׳ ויאמר מלך׃
ואטמנהו ל׳ ואלך ואטמנהו׃
אכלתהו ל׳ הנה בהיותי תמים׳
ותזבחהו ל׳ ותלש ותפהו מצות

ג׳ פסו׳ מן ג׳ מלין מורדפי׳

מפקין ה׳ וסימני׳ מזוני דשבת בהכנה ובי אורם׳

שארה כסותה׃
חדשה ושבתה׃

הבינה וגם חקרה׃

הא

הא ג׳ וסימני׳ נמסר בסוף פרשת ויגש וביחזקאל סימן י״ו ובדניאל סימן ב׳׃

הב

והבל ג׳ וסימניהון נמסר בס׳ בראשית ובישעיה ריש סימן מ״ט׃
ותבט ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כ״ב׃
תביט ה׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ וירא׳
בהבליהם ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת האזינו ובמלכים א׳ סימן י״ו׃

הג

ויגד כ״ד וסימניהון

לאברהם ויהי אחרי׳
לרבקה ויגד לרבקה את׳
ללבן ויגד ללבן ביום השלישי׃
לתמר ויגד לתמר לאמר׃
ליהודה ויהי כמשלש חדשים׳
למלך ויגד למלך מצרים׃
ליהושע ויגד ליהושע לאמר
מארבים וישימו לו בעלי שכם׃
לאבימלך ויגד לאבימלך כי התקבצו׳
הכרמלה וישכם שמואל לקראת׳
לשאול ויגד לשאול לאמר הנה דוד בניות׃
קעילה ויגד לשאול כי בא דוד
גת ויגד לשאול כי ברח דוד
ברך ויגד למלך דוד לאמר׳
ויאסף ויגד לדוד ויאסף׳
וחבירו ויגד לדוד ויאסף׳
בוכה ויגד ליואב הנה המלך׳
עשתה ויגד לדוד את אשר׃
לשלמה ויגד לשלמה לאמר הנה אדניהו׃
כי נס יואב ויגד למלך שלמה׃
לשלמה ויגד לשלמה כי הלך שמעי׃
איכה ויאמר לכו וראו׃
דמשק ויבא אלישע דמשק׃
לבית דוד ויגד לבית דוד׃
ויגד ג׳ רפין וסימ׳ נמסר בשפטים סימן י״ד׃
ויגידו ד׳ רפי׳ וסימניהון נמסר בשמואל ס׳ כ״ח וישעיה סימן י״ט׳
ויגידו ד׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בפרשת תולדות

דבדים נמורים ואיכם מכוייס מאותה למעלה ומלת שכן ורעיו כותין קבת למעלה על כן כמתנו ומלת ערל המתכתה כי מציכו בהדבקו ערל לב וערל בשר גם מצאנו ערל שפתים גם בזה אכי אומר כי מלת ערל לב באה על דרך ארץ מלך עבד אסר המה סוין ומדובקין ומפוזרין ומלת ערל שפתים בהפרדם יאמ׳ ממכה ערל על דרך שכן זקן כבד וכן יש לומר במלת כבד שיאמר כבד פה ומצאנו עם כבד עון ואולי גם בהפרדו יאמר כבד ושני מגיכים המה ואל תתמה על זה כי במות דברים באים על כמה דרכים

מערכת אות ההא

כאשר ידוע בסוד הדייקנות ומלת חבר חברים הוא כמו מחבר על דרך ארץ ומה שכתוב וחובר חבר זהו בעבור האתנח שהפכת אותו לאמוץ׳ לקמץ והפתח שבאות שניה מוכיח כי אלו בא על דרך כתף ירך היה לו לינקד בקמץ קטן גם אלו כן היה לומר חברים : כל שתי הברות של אי אה בשם דבר ואות אחרונה של אותה תיבה חית או עין והסגול לעיל בהברת אי תנקד בפתח קטן כמו פסח פתח קמח שלח רגע רשע שבע זבח כי הם באים על דרך ארץ ורעו אך אות ה׳ ועין

תולדות ובמלכים ב׳ סוף סי׳ י״ח ·

ואגד ב׳ חסרי׳ וסימניהון
ואגד לכם היום ולא ·
ואגד לך דה״ה ·

ותגיד ג׳ מל׳ וסימני׳ נמסר
בפ׳ וישמע יתרו ·

הגד הגד ב׳ וסימניהון
הגד הגד לעבדיך ·
הגד הגד לי את אשר עשית ·

ולא הגיד ג׳ וסימניהון

ותצלח עליו רוח ·
וירדהו אל בפיו ·
ויו׳ העלים ממני ·

הגו ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן נ״ט ·

הוגה ג׳ ב׳ מל׳ וסימניהון
בשמואל ב׳ סי׳ ד׳
ובאיכה בא״ב ג׳ ·

ההגריאים ג׳ ב׳ מל׳ וא׳
חס׳ וסימניהון
ובימי שאול עשו מלחמה ·
ויעשו מלחמה עם ההגריאים ·
ויעזרו עליהם וינתנו בידם ·

הד

הדפו ב׳ וסימניהון נמסר
בסדר מסעי׳ ·

הדורם ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳
וסימניהון
ואת הדורם ואת אוזל ·
וחברו דה״ה ·
וישלח את הדורם בנו ·
וישלח המלך רחבעם ·
כתר׳ חס׳ ·

הודו ה׳ וסימ׳ נמסר בירמיה
סימן כ״ב ·

להודות ליי׳ ג׳ חסרים כי
טוב וסימני׳
ושאר הברורים ·
בצאת לפני החלוץ ·
ביום ההוא אז נתן דויד ·
וב׳ הודו ליי׳ חס׳ כי טוב וסימניהון
בדה ב׳ סימן ד׳ ·

הו

והוא ל״ג רפ׳ וסימניהון

והוא יהיה פרא אדם ·
והוא עבר לפניהם ·
והוא אשה בבתוליה יקח ·
והוא שב מן הפסילים ·
והוא יצא ועבדיו באו ·
והוא מדבר עמם ·
והוא גם בן חיל ·
והוא הכה את איש מצרי
וחבירו דה״ה
והוא הכה את האיש ·

והוא הלך במדבר דרך יום ·
והוא בא ויעמד אל אדניו ·
והוא לא כן ידמה ·
והוא הפיל להם גורל ·
והוא עם בזוי ושסוי הפח ·
והוא מחולל מפשעינו ·
והוא את כל אלה עשה ·
והוא במלכים יתקלס ·
והוא יבנה את היכל יי׳ ·
והוא נלחם עם מלך בבל ·
והוא הקטיר בגיא בן הנם ·
והוא יחזקיהו סתם ·
והוא העביר את בניו באש ·
והוא ישפט תבל בצדק ·
והוא כחתן יוצא ·
והוא רחום יכפר ·
והוא יפדה את ישראל ·
והוא ברקב יבלה ·
והוא לקברות יובל ·
והוא מלא בתיהם טוב ·
והוא באחד מי ישיבנו ·
והוא ישקיט ומי ירשיע ·
והוא מסבות מתהפך ·
והוא מהשנא עדניא ·

ז׳ פסו׳ והוא והוא וסימני׳
נמסר בשפטים סימן י״ז ומלכים א׳
סימן י״ט והושע סימן ז׳ :

ה׳ פסו׳ הוא הוא וסימני׳

ויגד יעקב לרחל כי ·
הוא וזרה הנה היא תפוש ·
כי תאמרו הן לא ידענו ·
וביתאל לא תוסיף להנבא ·
כי הוא בן אחי יפריא ·

ג׳ פסו׳ מן ז׳ מלין ג׳ מבא וג׳
מבא והוא במצע וסימניהון נמסר
בישעיה סימן ל״ב ·

י״א והוא ולית להון גוגא
וכל קרייא הוא וסימניהון

והוא אמר ואלישע ישב ·
והוא יעשה גל על יי׳ דרכך ·
והוא לבדו ויאמר לא יכד ·
והוא יתן מאשר שמנה ·
והוא צוה ויאמר שלחני ·
והוא שם ויאמר המלך ·
והוא הולך ודוד עולה ·
והוא הלך במדבר דרך יום ·
והוא בא ויעמד אל אדניו ·
והוא עולה ויעל משם ·
והוא יבנה את היכל יי׳ ·

ח׳ פסוקי׳ והוא הוא וסימ׳
נמסר בדה״ב ב׳ סימן כ״ב ·

הוא דמטעין דסבירין היא
ה׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ תצוה ·

הואיל ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר דברים ·

הואל ד׳ וסימניהון נמסר
בשפטים סימן י״ט ·

ויאל ז׳ ה׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסימני׳
נמסר בסדר שמות ·

הוה ב׳ וסימניהון

כי מה הוה לאדם ·
ואתה הוה להם למלך ·

הוה ב׳ א׳ כתי׳ א׳
וסימניהון
הוה גביר לאחיך ·
כי לשלג יאמר הוא ·

תהוה ג׳ כתי׳ ה׳ וסימניהון
נמסר בדניאל סי׳ ב׳ ·

הושעיה ג׳ וסימניהון
ויגשו כל שרי ·
ויאמר עזריה בן הושעיה ·
וילך אחריהם הושעיה ·

הזאהאל ד׳ בלישניהון
וסימניהון
והזה אל הבית ·
אל נכח פני אהל ·
ויז מדמה אל הקיר ב׳ בו ·

הט

הטו ג׳ וכל ליש׳ נמסר בשרש
נטה כי שם ביתם ·

הי

היא ג׳ רפ׳ וסימניהון נמסר
פ׳ וישב וביחזקאל
סוף סימן י׳ ·

והיא ב׳ וסימניהון

קינים והגא והי ·
והאכל הוא והיא ·

היא כל אוריתא כתבן הוא
במ״א כתבן היא וסימ׳
נמסר בפרשת וישב ·
וכל קרייא דכו׳ כתיבין היא במ״ג
כתיבן הוא וקריין היא וסימניהון
אליהו ותלך ותעשה כדבר ·
תפתה כי ערוך מאתמול תפתה ·
פלילי כי הוא זמה והיא עון ·

ה׳ כתי׳ היא וקריין הוא
וחילופי׳ ג׳ כתי׳ הוא וקריין היא סימ׳
נמסר בתלים סימן ע״ג ·

סימן כל דסמיך לשבת
היא במ״א הוא וכל דסמי׳ לאחוזה היא
וכו׳ וכל דסמיך למנחה היא וכו׳ עיין
כל הלין שנויי בסדר תצוה ·

סימן היא והוא דתורת
כהנים מן ריש ויקרא עד ואם בהרת
הוא במט״ו היא וסימניהון
פתות אותה פתים ·

ואם לא תשיג ·
והביאה אל הכהן ·
צו את אהרן ·
לא תאפה חמץ ·
דבר אל אהרן דבמקום אשר
תשחט העולה ·
כל זכר בבני קדמ׳ ·
קחו את המנחה :
ואכלתם אותה במקום ·
מדוע לא אכלתם ·
ואת הארנבת ב׳ בפסו׳ ·
לכל הבהמה אשר היא מפרסת
וכי ימות מן הבהמה ·
ומן ואם בהרת עד לא יסגירנו
היא ומן לא יסגרנו עד ובשר כי
יהיה הוא ומן ובשר עד ואיש או
אשה היא ומן ואיש או אשה עד
וכי יהיה בקרחת היא ומן כי יהיה
בקרח׳ עד כי נפש הבשר בדם כלהון
הוא במ״ז היא וסימניהון
פרחת היא ·
פחתת היא ·
צרעת ממארת היא ·
טומאתו היא ·
אשר היא ישבת עליו ·
ואשה כי יזוב זוב דמה ·
שבת שבתון היא קדמ׳ דסיפר׳
וכל עריית היא ומן סוף סידר׳
דעריית עד סוף סיפר׳ הוא במט״ו
היא וסימניהון
והיא שפחה נחרפת ·
זימה היא ·
והיא תראה את ·
גלתה׳ נדה ·
מחללת ·
היא בתרומת ·
עצרת היא ·
שבת היא ·
והאבדתי את הנפש ·
אחוזתם נקבה ·
יוכל היא ג׳ בעניגא ·
וד׳ בעניג׳ קדמ׳ ובתרא היא ותרין
מציעאה הוא וסימניהון כי נפש
הבשר בדם היא כי נפש כל בשר
דמו בנפשו הוא וסימניהון נקבה
תסובב גבר ·

סימן בעת בפעם בשנה
הבאר כלהון ההיא ולית חד מנהון
ההוא ·

וחלוף הוא הלילה השער
המדבר הרעב
ההוא ולית בקריא חד מנהון ההיא ·

ג׳ זוגין מן ב״ב בחד ענינא
קדמ׳ היו תנינ׳ היה וסימניהון נמסר
בד״ה א׳ סימן כ״ג ·

היתה ה׳ רפ׳ וסימ׳ נמסר
ביחזקאל סימן ל״ז
ותלים סימן קי״ד וסוף משלי ·

היה ג׳ בטעם מאריך ולעי׳
וסימניהון
וייבש הנחל דמלכים ·

בעור

הופכת הפתח קטן לגדול כמו ויעמו את הפסח למטה הפתח ההפוכה כמו רגע שמה הרשע ויכאו מכלל זה תשע מזח מכח כבת ימע אף על פי שנגינתם לעיל כקמצים כי הם באים על דרך אפר אלבוריעיהם אמר לא יהפכו ובמסורת מוכח ה׳ ימע פתחין ומלת כלע בקמץ קטן ונגינתה לרע ומלת שער על משקל תבל ונגינתם לרע וקמץ · כל נגינה מוקדמת פותחת הברת אי שאחריה : בל איתן שמשמש בחטופי למ״ר פעל ים לורין נגינה מוקדמת והוא סים על האיתן ויו קמוכה המשמשת

מערכת אות ההא

ללמון עבר כמו ואמב ואחר. אך. אם תחטף הוא שהוא למון עתיד הוא כמו ואחר אמב או ואחר ואמב אז הכל נקמץ והגגיכה לרע אבל כל ויבא ואבא בכל עניניו הכל נקמץ
והגגיכה לרע בעבור אות האלף אמר איננה נראית בקריאתה המסיכוה בגגיכתה וכן כל איתן המסמסת לפני הטופי למ״ר פעל כמו תפן ירב יגל כלם ננקרי׳ בפתח קטן
את ז יתן תתן והגגיכה מוקדמת ופותחות ומלת ותלא נקמצת להמסיך קריאת אלף ולכן הגגיכה למטה כמו ספי במלת ויבא אבל במלת ותרא כפתחת כי הגגיכה מוקדמת

בעבור האדמה חתתי׃
ויחזק הרעב בעיר׃
והיה ו׳ וסימניהון נמסר
כפ׳ לך לך ובשפטים
סימן ו״ו׃
היה ב׳ כתיבן ה׳ וסימניהון
כי והיהיה דמלכי׳.
היה היה דבר יי׳ דיחזק׳
ויהי ד׳ בטעם גרשיים בעזר׳
וסימני׳ נמסר בנחמיה
סימן ד׳.
תהוה ג׳ כתי׳ ה׳ וסימ׳ נמסר
בדניאל סוף סימ׳ ג׳.
והיה ז׳ כתי׳ והוה וקרי׳ והיו
וסימני׳ נמסר בפרשת
מסעי וביהושע סימן ט׳׃
היתה ד׳ קמצי׳ וסי׳ נמסר
בישעיה סימ׳ י״ד.
הייתה ג׳ מל׳ וסימני׳ נמסר
בשפטים סימן י״א׃
היתם ב׳ חסרי׳ וסימניהון
ממרים היתם׃
והיתם גם אתם גם.

והיית ב׳ וסימניהון

והיית כאשה דתקועי׳.
והיית עטרת תפארת׃
להיות ה׳ חסרי׳ בלישני׳
וסי׳ נמסר פ׳ יתרו.
ויהי בעת ההיא ג׳ וסימני׳
נמסר
פרשת וירא.
ויהי ד׳ בטעם תביר ר״פ
וסימניהון נמסר בד״ה
ב׳ סימן י״ב.
היה ה׳ בטעם לעיל
וסימניהון
כי לא היה גשם.
כי לא היה דשא.
ולא היה לחם לעם.
היה איש גדול.
דין פליג׳ ולא והיה צדק אזור.
ויהי ד׳ בטעם ר״פ בספר
בראשי׳ וסימניהון
נמסר בפ׳ נח.
ויהי כן ח׳ בספר בראשי׳
וסימניהון
ויבדל בין המים׃
ותראה היבשה׃
תדשא הארץ דשא׃
והיו למארת׃
תוצא הארץ.
ולכל חית הארץ.
ויהי בימי ה׳ וסימניה׳ נמסר
פרשת לך לך
וריש ירמיה.
ויהי מקצה ה׳ וסימניהון
נמסר במלכי׳
ב׳ ריש סימ׳ ח׳.
ויהי אחרי מות ד׳ וסימניהון
בלשון ארמי

אבא רע״א שמשא ומלכא וביאורם
נמסר בסוף פרשת חיי שרה׃

ויהי אחרי הדברים האלה
ג׳ וסימניהון נמסר בסדר וירא וסוף
יהושע.
ויהי ל״ב רפי׳ וסימניהון

מבדיל ויאמר אלהים יהי רקיע.
כנען יפת אלהים ליפת.
כנען ברוך יי׳ אלהי שם.
חשך נטה את ידך על׳
ברד נטה את ידך׃
חשך נטה ידך על.
איעצך עתה שמע בקלי איעצך
מתיו יחי ראובן ואל ימות׃
בבואך אחר כן תבא גבעת
האלהים׃
ייטיב כה יעשה יי׳ ליהונתן.
ואשימה ועתה שמע נא גם.
כשמעך את קול הצעדה.
ארוץ ויהי מה ארוץ.
ארוצה ויוסף עוד אחימעץ.
בבאה ויי׳ אמר אל אחיהו.
כהני אחר הדבר הזה לא שב׃
לגן וידבר אחאב אל נבות׃
נא ויהי כעברם ואליהו תני׳
דפסו׳.
באזור העם הרע הזה המאנים׃
בזית ילכו ינקותיו ויהי כזית.
כן דרשו טוב ואל רע.
לעד שמעו עמי׳ כלם הקשיבו.
טרף הביאו את כל המעשר׃
כשמעך ויהי כשמעך דד״ה.
ועשת לזהב ולכסף ולנחשת.
דברך והמלאך אשר הלך.
הטוב והנה אמריהו הלך׃
משגב ויהי יי׳ משגב לדל.
משנאי יי׳ יכחשו לו׃
תשת חשך ויהי לילה׃
נעם ויהי נעם יי׳ אלהינו׃
בשכבו ויהי בשכבו וידעת׃
ביתך ויהי ביתך בבית פרץ.
ותהי י״ד רפי׳ וסימני׳ נמסר
בשמואל א׳ סימן י״ח
ובאיוב סימן י״ג.
ויהיו י״א רפין וסימני׳ נמסר
בפרש׳ תרומה.

שהיה ג׳ וסימניהון

יאמר נא ישראל.
בקום עלינו אדם.
וכל קהלת דכו׳ במ״ג אשר היה
וסימניהון
הגדלתי והוספתי׃
יש דבר שיאמר.
לפני אשר היה לפני׃
לפניהם אשר היה לפניהם׃
נהיה ה׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סי׳ א׳.

ונהיה ב׳ וסימניהון

ונהיה להם עד פתח.
ונשבע להם ונהיה.

ולא היה כ״ב וסימניהון

ולא היה מים לעדה׃
ולא היה שם מים לעם׃
ולא היה בו שער צהוב.
וישבת המן ממחרת.
ולא היה בהם ידים.
וימס לבבם ולא היה בם עוד
ולא היה כיום ההוא לפניו.
ולא היה דברי ראשון.
ומאכל שלחנו וחברו דד״ה.
ולא היה לבבו שלם.
דשלמה וחברו דאבים.
ולא היה מים למחנה׃
ולא היה דבר רע בסיר.
ולא היה אחרי בית דוד׃
ולא היה לחם לעם הארץ.
וחברו׃
ולא היה נודד כנף.
ולא היה בה מטה עוז.
ולא היה לבחלי אלעזר ולא
ולא היה לששן בנים׃
ולא היה כבושם ההוא עוד׃
ולא היה ביום אף יי׳ פליט׃
וראיתיו מגיע אצל האיל
ב׳ בפסו׳׃
ולא יהיו ג׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ תבא
ובירמיה ריש סימן י״ו.
והיתה ג׳ בטעם בנביאים
וסימניהון
ציצת נובל צבי.
חבל הים נות רועים׃
נבלת העם הזה למאכל.

אמר המעתיק קא קשה ליכי והיתה חבל הים הוא כמכה בחשבון הג׳ והיתה בטע׳ שני גרשי׳ וכן הוא בכל הספרי׳ שלכו הדין דחבל הים בטע׳ סני גרישי׳ ואולי כי יהוא טעות ואיכס אלא ב׳ בטע׳ קדמא אזלא ציצת נובל ונבלת העם ומיהו על הייתה דציצת נובל ודנבלת העם בכל הספרים נמסר על כל חד ב׳ בטעם במסר׳ קטנה עכ״ל׃

ולא יהיה ה׳ ר״פ וסימני׳

ולא יהיה למצרים מעשה׃
ולא יהיה עוד לבית ישראל׃
ולא יהיה משם עוד ערל.
ולא יהיה פליט ושריד דירמיה
לבית ישראל למבטח.
והיתה ג׳ בטעם גרשיים
בנביאים וסימניהון
נמסר במלכים ב׳ סוף סימן ט׳ ובצפניה
סימן ב׳.
ולא תהיה ד׳ וסימ׳ נמסר
בפרשת
קדשים ובדניאל סימ׳ י״א.

היו ג׳ ר״פ וסימניהון

היו עריה לשכה ארץ ציה.
היו שרי יהודה כמשיגי גבול.
היו צריה לראש.
שהיה ד׳ בקהלת וסימני׳

מה שהיה הוא שיהיה.
ושנאתי אני את כל עמלי.
כי אינני יודע מה שיהיה׃
והסכל ירבה דברים.
ולהיות ב׳ וסימניהון׃

בני עתה אל תשלו.
פתשגן הכתב להנתן.
תהיינה י׳ כתי׳ בן בתור׳ וסימ׳
נמסר בפ׳ אמור.
בהיות ח׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳
נמסר בסדר וישמע
יתרו.
והיה ד׳ בטעם גרשיים ר״פ
בתורה וסימניהון
נמסר בפרשת בא׃
ותהיין ד׳ כתובים בן
בליש׳ בנבי׳ וסימ׳
נמסר ביחזקאל סימן כ״ט.
והיו ל׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סימן ב׳
וירמיה סימן מ״ח וד״ה ב׳ סי׳ כ״ג׃
והיה י״ג בטעם פזרין
וסימניהון נמסר
ביהושע סימן ב׳ וע״ש.
בהיותו ג׳ חס׳ וסימניהון
נמסר בדברי
הימים ב׳ סימן י״.
וכי יהיה ד׳ ר״פ וסימניהון
נמסר בפ׳ ראה.
היכל יי׳ ד׳ פסו׳ דמיין
וסימניהון
היכל יי׳ היכל יי׳ היכל יי׳
ארץ ארץ ארץ שמעי׃
עוה עוה עוה אשימנה׃

הך

והך ב׳ וסימניהון

והך את עפר הארץ.
והך כף אל כף.
ויכום י״א וסימניהון נמסר
בפ׳ שלח לך׃
ויכה י׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סימן כ״ב׃
מכותיה ג׳ חס׳ וסימניהון

והותה ארום לשמה.
כי אנושה מכותיה.
כל עבר על בבל.
מכה ה׳ פתחין וסימניהון
בלשון ארמי עבראה
בחוטרא ובחרבא עממיא תמחי
וביאורם נמסר בפרשת שמות
וביחזקאל

והטעם כי לא חשו להמסכת קריאת אותה אלף כאלף כקריאת מאומה וכן כל שם דבר על דרך ארץ מלך ורעיו וקטורת תלבושת תחבושת אמורית סחרחורת סבולת כחסת כתונת ודומיהן אהל בשת קדם אין אומר לשבר אוכל שהם דבר אבל למון פעל כגיכתם לרע וכקמצים כהן מרין חתן מטה עכין פועל המה לא שם דבר על כן כגיכתם לרע וכקמצים זה החלוק בין המולך מהדו ועד כוש ובין מזרעו נתן למולך ועוד ים שמות דברים כפתחות בלא טעם בלא מלה כמו בבל ומבבל גרזן כרמל ערפל

מערכת אות ההא

וזרעאל בחלים פתחים להבה בהלה אחת אחד אחיו יתברך כור ישראל וקרושו ׃

אתחיל משפט שמוש החולם והחטף קמץ

התורה כלה דיכה לוכקר בחולם לולי המבטלים והם סבעה ה״כמו רנו סמים כלו חכני ב׳ מלא כמו קרבן חכמה אבל אם תבא הנגינה בהברת או את כהפך לחולם כמו כהלי ורוני וכן ירונו יקובו וימרו כי זה.

וביחזקאל סימן ז׳׳

והבית ה׳ מלרע וסימניהון
נמסר פ׳ שפטים
ושמואל א׳ סימן ט״ו ומלכי׳ ב׳ סימן ט׳
הבה ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימני׳
נמס׳ ריש פרשת פנחס
מכה ב׳ קמצי׳ חד כתיב׳
וסימניהון
מני חרב במלחמה׳
מכה אלהים ומענה׳
והביתה ה׳ מל׳ ה׳ וסימניהון
נמסר בירמיה
ריש סימן ה׳׳
יכבה ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן י׳ וירמיה
סוף סימן ם׳׳
ומכה ד׳ קמצי׳ וסימניהון
נמסר בפ׳ משפטים׳
והביתיו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳
וסימניהון
אם יוכל להלחם׳
ויצאתי אחריו והביתו ב׳ בו׳
ויביה ג׳ וסימניהון

ואת מקרה לכד יהושע׳
ויתן יי׳ דלבנה
ויתן יי׳ דלביש׳
יכתו ג׳ וסימניהון

מדוע ראיתי המה חתים׳
וכל פסיליה יכתו׳
מבקר לערב יכתו׳
הכינו ב׳ בלישני׳ וסימ׳

רשת הכינו לפעמי׳
והיה ביום הששי והכינו׳
וכל ד״ה דכו׳ הבינו והכינו במ״ב
הכינו והכינו וסימניהון
והכינו לבית אבותיכם׳
ושחטו הפסח והתקדשו׳
הכינו ז׳ וסימניהון

הכינו לכם צדה דיהושע׳
לכו נא הכינו עוד ודעו׳
הכינו הארכים כי גם זמם׳
הכינו לבניו מטבח׳
והכינו לבבכם אל יי׳ ועבדהו׳
והכינו לבית אבתיכם ד״ה׳
והתקדשו והכינו לאחיכם לעש׳ ד״ה

והוכן ג׳ וסימניהון

והוכן בחסד כסא׳
יזכר אדיריו יכשלו׳
ויאמר לבנות לה בית׳
וא׳ הוכן כי ערוך מאתמל׳
כונן ה׳ מל׳ בלישני׳ וסימני׳
ותכונן עיר סיחון
הוי כונה עיר בדמים׳
הכון והכן לך
במיתריך תכונן על פניהם׳
ותכונן צדיק׳
נכון כ״ח וסימניהון

כי נכון הדבר מאת האלהי׳
ויאמר משה לא נכון לעשות כן
והיה נכון לבקר׳
והנה אמת נכון הדבר דעיר
הנדחת׳
וחברו דוילך ויעבוד׳
כשחר נכון מוצאו׳
נכון יהיה הר בית יי׳ דישעי׳
יהוה הר בית יי׳ נכון דמיכה׳
ושבתם אלי אל נכון׳
כי בא שאול אל נכון׳
ויבאו עד גרן נכון׳
ובית עבדך דוד יהיה נכון לפניך
וכסא דוד יהיה נכון לפני יי׳׳
ורוח נכון חדש בקרבי׳
ושלחו מנות לאין נכון לו׳
נכון לבי אלהים ב׳ בפסו׳
ולבם לא נכון עמו׳
כי אני לצלע נכון׳
זרעם נכון לפניהם׳
ידע כי נכון בידו יום׳
נכון למועדי רגל׳
ואיד נכון לצלעו׳
נכון כסאך מאז׳
נכון לבו בטוח ביי׳׳
נכון לבי אלהים אשירה׳
וכסאו יהיה נכון עד עולם כד״ה׳
ובית דוד עבדך נכון דד״ה׳
ממכון ג׳ וסימנוהון

ממכון שבתך מן׳
וחברו ממכון שבתך ועשית׳
ממכון שבתו השגיח׳
יכוננה ג׳ וסימניהון׳

והוא יכוננה עליון׳
ועל נהרות יכוננה׳
יכוננה עד עולם סלה׳
וא׳ ויכוננה דרך קשתו׳

ובמכנה ד׳ חס׳ וסימני׳

וארבע כתפות אל׳
ב׳ בפסו׳׳
ועל ראש המכנה ידתיה׳
ובצקלג ובמכנה׳

ותכון ד׳ וסימניהון

ותכון מלכותו מאד׳
ותכון כל מלאכת שלמה׳
ותכון כל עבדת יי׳׳
ותכון העבודה ויעמדו׳

הל

הלאה ב׳ וסימניהון

ואת האש זרה הלאה׳
ויאמרו גש הלאה׳

מהלאה ב׳ וסימניהון

מהלאה למגדל עדר׳
מהלאה לדמשק׳
הלוך ד׳ מל׳ בתורה וסימני׳
נמסר בפרש׳ נח׳
הלוך ד׳ חסרי׳ וסימניהון
נמסר סוף פ׳ ויצא׳
הלא היא ג׳ וסימני׳ נמסר
בפרשת דברי׳׳
לבי ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳
שמות׳
הולך ט׳ מל׳ בתורה וסימ׳
נמסר בפ׳ תולדת׳

הולך י״א מל׳ בנבי׳ וסי׳

והנה אנכי הולך היום׳
אפס כי לא תהיה תפארתך׳
כי אתה הולך לקחת לך׳
ויהי הקשר אמיץ׳
תמול בואך והיום אניעך ב׳ בו׳
הנך הולך מאתי׳
ושמחת לבב בהולך׳
כי הים הולך וסוער׳
הולך למרחבי ארץ׳
וז׳ חס׳ בכתו׳ וסימניהון נמסר
בקהלת סימן ט׳׳
וילכו כל העם ג׳ וסימניהון

וימליכו שם את שאול׳
איש לביתו׳
לאכל ולשתות׳
וילך ז׳ פתחי׳ וסימני׳ נמסר
סוף פרשת חיי שרה׳
ההלכת ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳
וסימניהון נמסר
בסדר וישלח׳
הלכות ב׳ חס׳ דחס׳ וכו׳ סי׳
נמסר בסדר שמות
וילכני ב׳ כתובי׳ בן וסימני׳
נמסר ביחזקאל
ריש סימן מ״ז׳
ויתהלך ג׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ בראשית׳
הליכות ד׳ וסימני׳ נמסר
בתלים סי׳ ס״ח׳
ויולך ד׳ וסימניהון נמסר
בפ׳ בשלח וסו׳ מלכים
ולך י״א וסימני׳ נמסר בשמו׳
ב׳ סימן י״ד׳
ולך ד׳ וסימניהון נמסר
במלכי׳ ב׳ סימן ד׳׳
ולכו ג׳ וסימניהון נמסר
בשמו׳ א׳ סימן כ״ט׳
וללכת ד׳ וסימניהון נמסר
באיוב ריש סי׳ ל״ד׳
מוליך ג׳ וסימניהון נמסר
באיוב סימן י״ב׳
וילך איש ב׳ וסימני׳ נמסר
בפ׳ שמות׳
וילך בכל דרך ג׳ וסימני׳
נמסר
במלכים א׳ סימן י״ו׳
וילכו דרך ג׳ וסימניהון

שלשת ימים במדבר׳
וילכו כל הלילה׳
וילכו דרך הערבה׳
ולא הלך ג׳ וסימני׳ נמסר
בפ׳ בלק ומלכ׳ י׳
ב׳ סוף סימן כ״א׳
ואלכה ב׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ ויצא׳
ואולך ד׳ וסימניהון נמסר
בסדר בחקתי׳
להלך ד׳ חסרי׳ וסימניהון
נמסר בפרש׳ שמות
וקהלת ריש סימן ז׳׳
ויתהלך ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן י״ט׳
ילכון ג׳ וסימניהון נמסר
ביואל סימן ב׳׳
יהלכון ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימ׳ פ״ט
וסימ׳ ק״ד׳
הלכו ב׳ דגשי׳ וסימניהון

על הר ציון ששמם׳
ערום הלכו מבלי לבוש׳
וא׳ רפה פלטו מחרב הלכו׳

בלכתן ג׳ וסימניהון

חברות אשה אל אחותה׳
ואיש אל עבר פניו׳
על ארבעת רבעיהן הנינ׳ דפסו׳
יהלך ג׳ וסימניהון נמסר
במשלי סימן ו׳׳
הלכתי ג׳ וסימניהון נמסר
באיוב סוף סימן ל׳׳
האלך ג׳ וסימניהון נמסר
בפ׳ שמות׳

הלולים ב׳ וסימניהון

קדש הלולים ליי׳ זו׳
ויעשו הלולים׳
תהלת ד׳ וסימניהון נמסר
בתלי׳ סימן קמ״ו׳
תהלות ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳
וסי׳ נמסר בישעיה
סימן ס״ג׳
מהלל ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר
בתלים סימן י״ח׳
יהולל ג׳ וסימניהון

כי העושק יהולל חכם׳
ושופטים יהולל׳
וקסמים יהולל׳
ויהללו ד׳ וסימניהון נמסר
בפ׳ לך לך ושפטי׳
סי׳ י״ו ונחמיה סימן ה׳׳
יהללוהו ב׳ בספר תלים
וסימניהון
יהללוהו שמים וארץ׳
ובמושב זקנים יהללוהו׳
ויהלם ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת תצוה׳
הלם

הכלל לפולם לא יבא חטף קמץ באות אשר הנגינה בו וכן החטף מבטל חולם בכמה מקומות כמו למון הופעל ואף פעל בין עתיד בין עבר כמו הפקד אתו סם מפזר בליל תקטר מראה הסברתי הפכה הגלה וכל בווי מן הסלמים בתוספת ה״א ואו״ ופ״א הפעל סלו בהברת או היא בחטף קמץ כמו סמרה קרבה ואכלה מכידי אבל ואוכלה מכיד כני בחולם סהוא עתיד למדבר בעצמו והחולם תמיד חסרון האל״ף העיקר סראוי להיות ואכלה האל״ף האחת פ״א הפעל והסנית למדבר בעצמו וכן אם אוכלה וזרעו מסלה

מערכת אות ההא

למון הווה המה וכחלמים פרמו פנה וכן סמרני זכרני מהס כלס למון כווי על כן נכקרים בחטף קמץ אבל אל יכוסמרך בחולס כי הוא למון הווה כמו סומר סלכו ומלת זועמה ישראל כמתנתה והטעם כי לא יבא חטף פתח אחר חטף קמץ והיה ראוי להיות זעמה כאמר אפרם ברין אחהע המבטל חולס אך להקל המלה הועמד על בנין סמרה זכרה וכן מלת ותוארו מבני ארס והיה ראוי להיות. ותארו על דרך אהלה וכן כתיב תארס וכן כל סס הפועל כמו ממרו באכלס אחרי אכלה כל סס דבר וסס

הלם יב וחסרי וסימניהון נמסר בפרש שמות ·

הם

והם ט רפ וסימניהון נמסר במשלי סימן א פסו יחובדה ב סימן ט ·

הם יב סס וסימניהון נמסר בפרשת וישמע יתרו ·

המה יט רפ וסימניהון

המה וכל החיה למינה ·
המה מי מריבה אשר ·
המה עם בית מיכה ·
המה הרחיקו ·
המה מטיבים את לבם ·
המה יבאו אל מקדשי ·
המה באו בארץ צוף ·
המה את ערלים ישכבו ·
המה ירדים במעלה ההר ·
המה ישאו קלם ירנו ·
המה גלו ערותה ·
המה רכליך ·
המה הין צרים ישבי ·
המה כרעו ונפלו ·
המה יניעון לאכול ·
המה ראו בן תמהו ·
המה ראו מעשי יי ·
המה יאכדו ואתה תעמד ·
המה היו במרדי אור :

והמה י רפ וסימניהון נמסר בישעיה סי סג ומיכה סוף סימ ד ·

המה עשים ה וסימניהון נמס פ ויקהל וירמיה סימן ז ·

ההמה יב וסימני נמסר בפרש בהעלתך וירמיה סימן יד ונחמיה סי יג ·

ומהם ו וסימניהון נמסר בירמיה סוף סי מד ·

ולהם ח וסימניהון נמסר פ נח ובנחמיה סימן ז ·

בהמה ג וסימניהון נמסר בסוף פרשת תצוה

להם ד דסבירי לכם וסימני נמס בסדר בהעלתך ·

יהמיון ג וסימניהון נמסר בישעיה סימן יז ·

והמו ג וסימניהון

ויתגעשו גליו לא יוכלו ·
והמו גליהם במים רבים ·
והמו כמו יין ·

הומיה ג ב חס וא מל וסי נמס בישעיה סימן כב ומשלי סימן ז ·

ותהם ג וסימניהון נמסר בשמואל א סי ד ·

ויהמם ג וסימניהון נמסר בשמואל א סי ז ·

המונה ד כתו כן וסימני נמסר ביחזקאל סימן לט ·

המונו ג מל וסימניהון נמסר בשפטים סימן ד ·

המון ג וסימניהון נמסר בדניאל סי ד ·

המו ג וסימני נמסר בזכריה סוף סימן ט ועש ·

הן

הן ה פתחין וסימניהון נמסר בפרש בלק ואיוב סוף סימן ח וסימן לא ·

והן ה וסימניהון נמסר בפר שמות ודניאל סי ג ·

בהן יח טו קמצי וג פת וסימניהון

ויהפך אשר ישב בהן לוט ·
עבדתי תנה את נשי ואת ·
ויפצל בהן פצלות לבנות ·
יסף אשר יסף בהן · וחברו ·
ויקחו בני אהרן נדב ·
ותנו בהן אש ושימו ·
ותקעו בהן ונועדו ·
והצר לך בכל שעריך ·
פרש מקול פרש ורומי ·
לשמה היו לשמה ב בפסו ·
ציץ תנו ציץ למואב ·
חיי ולכל בהן חיי רוחי ·
הכהנים בבאם הכהנים ·
פלשתים ויבאו פלשתים וישבו בהן דשמואל ·
ג בתראי פתחין ·

להן יד וסימניהון נמסר בפרש פנחס וביחזקאל סימן כג ·

והנה ג וסימניהון נמסר בשמואל ב סי ד ·

מהנה ז וסימ נמסר בפר ויקרא ויחזקאל סי מב וירמיה סי ה ·

בהנה ג וסימניהון נמסר בפרש שלח לך וירמיה סימן ה ·

להנה ד וסימניהון

ומתוכה דמות ארבע ·
ומתחת הרקיע כנפיהם ב בפסו ·
בבאו להנה ·
וא ולהנה כנפים בכנפי ·

הנה ז רפ בספר בראשית וסי נמסר בפרש וישב

הנה כל יהושע ושפטים רפ הנה במג והנה וסימני

והנה אנפי הלך היום ·
והנה ברק רדף ·
והנה איש זקן בא ·

הנה ד רפ בשמואל וסימניהון

הנה ימים באים ונגדעתי ·
הנה היום הזה ראו עיניך ·
הנה עתה הוא נחבא ·
הנה שם עמם שני בניהם ·

וכל מלכים רפ דכו הנה במה והנה וסימניהון נמסר ריש מלכי ·

וכל ישעיה וירמיה הנה במג והנה וסימניהון

והנה זה בא רכב איש ·
והנה ששון ושמחה ·
והנה כל הנשים אשר נשארו ·

הנה י רפ ביחזקאל וסימני נמסר ביחזקאל סי כח ·

וכל התריסר רפ הנה במב והנה וסימניהון

והנה בכר עפרת ·
והנה המלאך הדבר ·

וכל דברי הימים רפ דכו והנה במג הנה וסימניהון

הנה בן נולד לך ·
הנה אנכי בונה בית ·
הנה יי נגף מגפה ·

וכל שאר כתובים רפ הנה במו והנה וסימ

רוח גדולה באה דאיוב ·
והנה אשה לקראתו ·
והנה עלה כלו קמשונים ·
והנה יד נגעה בי ותניעני ·
והנה כדמות בני אדם ·
והנה בועז בא מבית ·

ה פסו הנה והנה וסימני

נמסר בפרשת ויצא ·

הנה ד סבירין והנה וסימני נמסר בפרש כי תשא

והנה יג יחידאין וסימני

והנה בן ויאמר שוב אשוב ·
והנה עתה ויאמר הכי קרא ·
והנה עבדיך מכים וחטאת ·
והנה העם ויקח את ·
והנה ביתו ויבא יפתח ·
והנה דוד והיה הוא ·
והנה בני ויהי ככלתו לדבר ·
והנה באתי כידע עבדך ·
והנה אליהו ויהי עובדיהו ·
והנה אלה הנה אלה ·
והנה נתנו עליך עבותים ·
והנה עבדי ושלח לי עצי ארזים ·
והנה להם ויפנו יהודה ·

הנה ז יחידאין וסימניהון נמסר בשפטי סימ ז ·

יא זוגין חד הנה וחד והנה וסימניהון

הנה עשו ויגד לרבקה ·
והנה עשו וישא יעקב עיניו ·
הנה אנשים ויאמר למלך ·
והנה אנשים עברים ויראו ·
הנה האיש ושמואל ראה ·
והנה האיש לבוש הבדים ·
הנה היא ויאמר הכהן ·
והנה היא ויהי בבקר ולאה ·
הנה יושב ויאמר המלך ·
והנה יושב וישלח אליו שר ·
הנה כה ויאמר יושב האי ·
והנה כה ובשחטם את בניהם ·
הנה באו הראשנות הנה ·
והנה באו ואף כי תשלחנה ·
הנה יוצר כי הנה יוצר ·
והנה יוצר כה הראני יי ·
הנה דברי והמלאך אשר הלך דו"ה ·
והנה דברי אסא הראשנים ·
הנה בן וברכת כל הקהל ·
והנה בן ויאמר אברם ·
הנה שבה ותאמ הנה שבה יבמתך ·
והנה שבה ויאמר השב ·

והנה אנחנו ג וסי נמס בפרש וישב ובנחמיה סימן ה ·

והנה איננו ג וסימניהון נמסר בפרש ויצא יעקב ·

והנה יי ד וסימניהון נמסר בפרש ויצא ·

והנה הוא ה וסימני נמסר בפרש מקץ ·

והנה כל ה וסימ נמסר במלכים א סי ד ·

הנה לא ג וסימני נמסר בתלים סימ קנב ·

הנו ב וסימניהון נמסר בפרש בלק ·

והנני ג וסימניהון נמסר בפרש נח ·

והנה אנכי ה וסימניהון נמסר ריש פרשת ויצא ·

הנני ב רגשי וסימניהון

ויאמר הנני בני ·
ויאמר הנני מי אתה ·

הננו ג וסימניהון נמסר בפרש מקץ ·

הס

הס ב קמצי וסימני

בכל מקום השליך העץ ·
ואמר הס כי לא להזכיר ·

הפ

ויהפך ב וסימניהון

ויהפך לבב פרעה ועבדיו ·
ויהפך לבב כל איש ישראל ·

תהפכות ג וסימניהון כי דור

העכס מן הסלמי כמו קרבן חכמה ערמה גפרית בלפחד ופסי ויגבהה ויגלה אסכת בסמת · ומלת ממחרת באה עד אסכת והיה ראוי מחרת אך עמו כמו מלת יעמד יחרס כי לעולס לא יבא חטף קמץ לפני חטף פתח וכבין עתיד במשקל קל מן הסלמי אמר המה בחולס בהוסף עליו או כנוי ליחיד או לרבי יהפך החולס לחטף קמץ כמו יסמור יסמרך יפגסך וכיוצא בו בסמות דברים כמו קטרת קטרתי בחסת בחסתי כתנת כתנתי וסס דבר בב אותיות קדם אכל אורך רחב יאמר אכלו ארכו קדמו רפי גם אהל

מערכת אות הויו

תואר נועם מעניינם רק כי כהפכו ההברות כאשר יאמר אהלו תארו מפני אות הגרון אמר דנה בחטף פתח ולא יוכל לבא אחר חטף קמץ ומלת רחבו באה על עיקרה
והטעם בעבור דגש טבעית רחבו המבטל החטף פתח על כי הוא ממבטלים אבל אהל תואר נועם פאין אות אחרונה מאותיות בג"ד כפ"ת ואין בם הדגש כיכר אז לא יבטל
החטף פתח רק במקומות מועטים ואין יבא תטף קמץ על כן כהפכו ההברות ואם בהברת או יבא ואו"או אף ברבות המלה אף לא יזוז החולם ממקומו כמו מועד מופת

בי דוד תהפוכות המה ·
מאיש מדבר תהפוכות ·
תהפוכות בלבו חורש און ·

כמהפכת ו' וסימניהון נמסר בירמיה סי' ל"א ·

הפרו ד' וסימניהון נמסר בירמיה סי' לא' ·

הזן

והציל ג' וסימניהון נמסר בשמואל ב' סימן ד' וישעיה סימן לא' ·

להצילך ג' וסימניהון נמס' במשלי סי' ב' ·

והצל ב' וסימניהון נמסר בפרשת שמות ·

הצילה ג' חס' בליש' וסימ' נמסר פרשת וישב ובתלים סימן כ"ב ·

ואציל ג' ב' מל' וסימניהון

ולא אביתי לשמע ·
ואציל אתכם מיד מצרים ·
מיד אויביכם ·

הצילני ג' וסימניהון נמסר בשמואל א' סי' י"ז ובתלים סימן נד' ·

הר

וכל הר ב' וסימניהון

והגלעד וגבול ·
כל גיא ינשא וכל הר ·

על ההר ד' וסימניהון נמסר בפרשת שמות וביחזקאל סוף סימן י"א ·

אל הר יז' וסימ' נמסר בישעיה סימן נו" ·

כהר ב' וסימניהון

כי כהר פרצים יקום ·
כהר ציון לא ימוט ·

ההרה י"ג וסימניהון ·

ויעתק משם ההרה מקדם ·
תספה ויהי כהוציאם אתם ·
ותגדל הנה נא מצא עבדך ·
עלה ויאמר יי' אל משה עלה אלי ·
ויפנו ויעלו ההרה ·
ותהינו ותענו ותאמרו אלי ·
והזדו ואדבר אליכם ולא ·
בעלתי ההרה לקחת לחת ·
פסל בעת ההיא אמר יי' אלי ·
ואעש ארון עצי שטים ואפסל ·
לכו ותאמר להם ההרה לכו ·
וילחצו האמרי את בני דן ·

אל הרי ה' וסימ' נמס' ביחזקאל ריש סי' ו' וסימן לד" ·

על ראש ההר ה' וסי' נמסר

במלכים ב' סימן א' ויחזקאל סי' מג" ·

מהררי ג' וסימניהון נמסר בתלים סימן ע"ו ·

וההר ג' וסימניהון נמסר בפרשת ואתחנן ·

אל ההרים ב' וסי' נמס' בתלים סימן קכ"ב ע"ש ·

הר ההר ו' וסימניהון

ויסעו מקדש ·
קח את אהרן ואת ·
ויעלו אל הר ההר ·
ויעל אהרן הכהן ·
תתאו לכם הר ההר ·
מהר ההר תתאו ·

ותהר עוד ז' וסימניהון נמסר פ' ויצא ·

להרגך ג' וסימ' נמסר סוף פר' תולדות ·

הרוג ג' וסימניהון נמסר בפרשת בהעלתך ·

להרוג ג' מל' בליש' וסימניהון

והכרתי שופט מקרבה ·
עת להרוג ·
כי נמכרנו אני ועמי ·
והרוג בשנאיהם ·

והרגוני ב' א' מל' וא' חס' וסי' נמסר בפרש' וירא ·

והרגני ג' וסי' נמס' במלכים א' סימן י"ח ·

הרוס ג' מל' בליש' וסימני' נמסר באיוב סי' י"ב ·

הרן ב' וסימניהון ·

ואת בית נמרה ·
ובעמק בית הרן ·
וכל שום בר נש דכו' הרן במ"ב חרן וסימניהון ·
פלגש כלב ב' בפסוק ·

השגה ד' כתו' ס' בליש' וסימני' נמסר בפרש' שפטים ·

וישיגם ה' חסרי' בלישני' וסי' נמסר בפרשת מקץ וירמיה סימן לט" ·

תשג ב' וסימניהון

אל תשג גבול עולם ·
וחכרו אל תשג ·
וא' והשג אתה תאכל ולא ·

נשלם מערכת
אות הה"א בס"ד

מערכת אות
הוי"ו

א"ב מן חד חד ריש פסוק

נסיב וי"ו ברישיה וסי'

ואראו ואין איש ומאלה ·
ובזהרב הקצפתם את יי' ·
וגר זאב עם הכבש
ודי חלב עזים ללחמך
והלוא עמך שם צדוק ·
ווים ואת האלף ושבע המאו'
וזרחה לכם יראי שמי ·
וחכיתי ליי' המסתיר פניו ·
וטמאתם את צפוי פסילי כספך ·
ויריחו סוגרת ומסוגרת
וכחכי איש גדודים ·
וללוי אמר תומיך ואוריך ·
ומנת המלך מן רכושו ·
ונחה עליו רוח יי' ·
וסוכה תהיה לצל יומם ·
ועמך כולם צדיקים ·
ופרה ודוב תרעינה ·
וצאני מרמס רגליכם ·
וקרבנו קערת כסף אחת ·
ורחובות העיר ימלאו ·
ושאבתם מים בששון ·
ותבואתה מרבה למלכים אשר ·

א"ב מן חד חד מן תרתין

תיבות נסבין ו' בריש תיבותא וכל קריין לא נסבין ו' וסי'

וארך אפים איש חמה יגרה מדון ·
וברית עולם כי אני יי' אהב משפט ·
וגבור חיל ויען אחד מהנערים
ודבר טוב דאגה בלב איש ישחנה
והר סיני עשן כולו ·
וזאת התורה אשר שם משה
וחיל פרעה יצא ממצרים ·
וטובת מראה ויהי אמן את הדסה ·
ויירא אלהים איש היה בארץ עוץ ·
וכל אלה ובזה אלה להפר ברית ·
ולפני יי' תפלה לעני כי יעטוף ·
ומלך עולם ויי' אלהים אמת ·
ונר אלהים טרם יכבה ושמואל ·
ושר צבא ואחרי אחיתפל יהוידע
ועץ חיים תוחלת ממושכה ·
ופר חטאת תעש' ליום על הכפורי'
וצבא השמי' אתה הוא יי' לבדך ·
וקטרת סמים ומקטירים ליי' עולות ·
ורכב ברזל ויאמרו בני יוסף ·
ושמן זית וקדה חמש מאות ·
ותשועת צדיקים מיי' מעוזם בעת ·

י"ו זוגין מן חד חד מלרע

וחד מלעיל ו' ברישיהון וסימני'

ומת בהר אשר אתה ·
ומת ותאמר לו אשתו עודך ·
ויחכם תן לחכם ויחכם עוד ·
ויחכם מכל האדם מאיתן ·
ויענם ישמעאל ויענם ·
ויענם המלך קשה ויעזב ·

ויורם ויצו מלך אשור ·
ויורם אלהים חץ פתאם ·
ויושיעום והתנם ביד צריהם ·
ויושיעו ויקם יי' שופטים ·
ויתמרמר מלך הנגב ויצא ·
ויתמרמר ויראיתיו בגיע אצל ·
ויודע וידבר אל קרח ·
ויודע ויקח את זקני העיר ·
וינפש ששת ימים תעשה ·
וינפש ויבא המלך וכל העם
ויהללוה תנו לה מפרי ידיה ·
ויהללוה אחת היא יונתי תמתי ·
ונפתחה לאבר מתי יעבר
ונפתחה ויהי כאשר באנו אל המלון
וישג ירדף אויב נפשי
וישג לבן את יעקב
ויוכל וישמע שפטיה בן
ויוכל וישר אל מלאך ויוכל
ויצילני והנה כאשר גדלה נפדש
ויצילני ושם האחד אליעזר
ומש ועמדו רגליו ביום ·
ומש ובני ארם עוץ ·
והגה שמעו שמוע ברוגז
והגה ויפרש אהה לפני ·
ובקר וראיתם את כבוד יי' ·
ובקר ערב ובקר וצהרים ·

י"ד זוגין חלופין מן ב"ב ר"פ

נסבין ו' בריש תיבות' וכל קריא' לא נסבין וי"ו ·

ואנת כרה בלשצר לא השפלת
ואנת עזרא בחכמת אלהך ·
ואך את דמכם לנפשתיכם ·
ואך אם טמאה ארץ אחוזתכ'
ואנה לא בחכמה די איתי בי ·
ואנה שמעת עליך די תוכל ·
והן חלמא ופשרה תהחון
והן לא ידיע להוא לך מלכא
והיום ההוא לאדני יי' צבאות ·
והיום הזה תאמרנה שרות ·
וכה תעשה להם לטהרם
וכה אמר שמעי בקללו ·
וכען העלו קדמי חכימיא
וכען הן על מלכא ·
וכאשר יענו אתו כן ירבה ·
וכאשר יאמרו אליך בני עמך ·
וטוב לא יהיה לרשע ולא ·
וטוב משניהם את אשר
ותחת כי אהב את אבותיך
ותחת הרקיע כנפיהם ·
ומכל החי מכל בשר
ומכל בני בירבים דד"ח
וארבע כתפות אל ארבע ·
וארבע חיון רברבן סלקן
ובארבע עשרה שנה בא בדר
ובארבע עשרה שנה למלך חזקיה
ולמען תספר באזני בנך ·
ולמען תאריכו ימים על האדמה

א"ב מן חד וחד ו' ברישי'

וקמצי' וסי'

ואך אתך ואת עמך בדבר ·
ואיש לעשות ברצון ואיש ·

ובך

מוקם אמר הוא"ו בהם בעבור חסרון הי"וד כי המה נגזרים מחטופי פ"א פעל מי"ור וכן כוכב עולם סופר אך באמרך מועדים מופתי כוכבי עלמים נאלאים על כן ביום קנותך
הערה ראותך עטותך נחלמים מפני הוי"ו אף כי על שם הפועל מן השלמים בחטף קמץ כאשר אמרתי למעלה כמו באכלם עומדך בחטופי למ"ד פעל לא כן הדין אם יבא
בהברה והו"ו באשר אמרתי · כל מבא מגיע לפני אות כמו עומדך מבוא לפניו חטף קמץ במלת ראותך קנותך מפני הווי"ן ·

מערכת אות הויו

כל אות אחה״ע הראויה להיות בחטף פתח ואות שלפניה בחטף קמץ יהפכו התנועות החטף פתח לחטף קמץ והחטף קמץ לקמץ כמו יעמד חי יחרם ראוי להיות יעמד יחרם על דרך תקטר וכן מעמד מחרבות שהיה ראוי להיות מעמד חרבות ע״ד מסור אף כי לעולם לא יבא חטף קמץ לפני חטף פתח וכן תאר אהל זוהר ברבוקס ליחיד יאמר אהלו תארו ולרבים על משפטם אהלים לאהליך ומלת נעמי באה על דרך תקטר ופסי כזבי וכהפכו התנועות מפני אות הגרון רק אם

ובך ויאמר העם אל משה
וגפן תאנה וגפן יתנו חילם׃
ודם והכהנים הלוים בני צדוק׃
ודל והשארתי בקרבך עם׃
ודך לשפט יתום ודך׃
ודין לפני כל ידעי דת ודין׃
והם ויחר למשה מאד ויאמר׃
והגה ויפרש אתה לפני׃
והנה ויהי עבדך עשה הנה והנה׃
ווים ואת האלף ושבע׃
וזרם נפץ וזרם׃
וזר הפכפך איש דרך וזר׃
וחי ותאמרו הן הראנו יי׃
וחור ומרדכי יצא מלפני המלך׃
וחום עוד כל ימי הארץ׃
וטף וישמעו כל שרי פלשתים׃
ויש וילך משם וימצא׃
ויור ויאמר פתח החלון׃
וכה ויפן כה וכה וירא כי אין איש
ולחם ולאביו שלח כזאת עשרה חמרים׃
ולד ותהי שרי עקרה אין ולד׃
ומי מי ומי ההלכים׃
ומר תיסרך רעתך ומשובותיך׃
ונבל והיה כנור ונבל תף חליל׃
ונסך חגרו וספדו׃
ונכד והכרתי לבבל נאם יי׃
וסוף והאזניחו נהרות דללו וחרבו׃
ועד יען אשר עשו נבלה׃
וענן יי עליהם יומם׃
ועז מזמור לדוד הבו ליי׃
ועוז אלהים לנו מחסה׃
ועוף ספתה בהמות ועוף׃
ופרץ ובני יהודה שלה ופרץ׃
וצאה רבה צבאך׃
וצדק עשיתי משפט וצדק׃
וקם כי שבע יפל צדיק וקם׃
וקמו כי כה אמר יי׃
וראש ובני בנימן בלע ובכר ואשבל׃
ורד ולא יעצרכה הגשם׃
ורחם מאל אביך ויעזרך׃
ורק וככה יהיה נעור׃
ושוב אל תאמר לרעך׃
ושם יד ושם טוב מבנים׃
ושובו עבדו ושובו משער לשער׃
ותוך אלה פיהו מלא׃

א״ב מן תרין א׳ וחד וא׳

אראה ויאמר יי אל משה דבר אל אהרן׃
אראה ויאמ׳ אליהו חי יי צבאו׳ אשר
ואראה צמאה נפשי לאלהים׃
אראך ויאמר יי אל אברם לך לך׃
אראך ואמר מה אלה אדני׃
ואראך והנה ברק רדף את סיסרא׃
אחותיך ושמרון כחצי חטאתיך׃
אחותיך וזכרת את דרכיך ונכלמת׃
ואחותיך סדם ובנתיה תשבן׃
אסתר הן גרשת אתי היום׃
אסתר אך שתים אל תעש עמדי׃
ואסתר כי לא אויב יחרפני ואשא׃
אשמעה עד מתי אראה׃
אשמעה מה ידבר האל׃
ואשמעה ויאמר אליהם משה עמדו׃
אדמוני ויצא הראשון אדמוני׃
אדמוני וישלח ויביאהו והוא אדמוני
ואדמוני ויבט הפלשתי ויראה את דוד
בינה אמרי האזינה יי׃
בינה מלעיל ואם בינה שמעה זאת
ובינה בשנת שלש לכורש׃
בונה קמץ ירושלם יי נדחי ישראל
בוני ויפסלו בוני שלמה׃
ובוני חירם ב׳ בפסוק׃
בדבר ורבקה שמעת׃
בדבר והעלזנה כליותי׃
ובדבר וכלי כליו רעים׃
בחסדך נחית בחסדך׃
בחסדך ואני בחסדך בטחתי׃
ובחסדך תצמית איבי והאבדת׃
בראות בעת ההיא בראות דוד׃
בראות ויהי לדרוש אלהים בימי׃
ובראות יי כי נכנעו היה דבר יי׃
בטחות הן אמת חפצת בטחות׃
בטחות מי שת בטחות חכמה׃
ובטחות ישליו אהלי לשדדי׃
במעלות ויקרא ישעיהו הנביא קדמא דפסוק׃
במעלות הנני משיב את צל המעלות תנינא דפסוק׃
ובמעלות אשר ארך האולם עשרים אמה׃
במועדיכם ועשיתם אשה ליי עלה או זבח לפלא׃
במועדיכם אלה תעשו ליי׃
ובמועדיכם וביום שמחתכם׃
בלב שלם ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך׃
בלב שלם וישמחו העם על התנדבם כי׃
ובלב שלם ויאמר אנה יי זכר נא דישעיה׃
גוה ואם לא תשמעוה במסתרים׃
גוה כי השפילו ותאמר גוה׃
וגוה להסיר אדם מעשה׃
גבה מלושני בסתר רעהו כתיב׃
גבה תועבת יי כל גבה לב׃
וגבה הנה אשור ארז בלבנון׃
דמו אם כה יאמרו אלינו׃
דמו ישבי אי סחר צידון׃
ודמו רגזו ואל תחטאו׃
דומם שבי דומם ובאי בחשך׃
דומם הוי אמר לעץ הקיצה׃
ודומם טוב ויחיל ודומם׃
דמי ועתה אל יפל דמי׃
דמי ארץ אל תכסי דמי׃
ודמי חמסי ושארי על בבל׃
דמיתי הנוה והמענגה׃
דמיתי לקאת מדבר הייתי׃
ודמיתי וכשלת היום וכשל גם׃
הבוני כל חלאי הלמוני בל׃
הבוני מצאני השמרים הנ׳׃
והבוני ויאמר יעקב אל שמעון ואל׃
הנו מן השלושים הנו נכבד דה״ה׃
הנו ויאמר ה׳ אל השטן׃
והנו ויבא אליו והנו נצב׃
הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו׃
הרנינו לאלהים עוזנו הריעו׃
והרנינו שמחו בה וגילו צדיקים׃
הלל איך נפלת משמים׃
הילל ברוש כי נפל ארז׃
והילל זעק והילל בן אדם׃
הממלאים ופקדתי על כל הדולג׃
הממלאים או עם שרים זהב להם׃
והממלאים ואתם עזבי ה׳׃
השמנה ומה הארץ השמנה היא׃
השמנה את האבדת אבקש׃
והשמנה והם במלבותם ובטובך׃
וינחם ויביאה יצחק האהלה׃
וינחם ויזכר להם בריתו׃
וינחם ועתה היטיבו דרכיכם׃
ויניחוהו ויתמהמה ויחזיקו׃
ויניחוהו במשמר לפרש להם׃
ויניחוהו ישאהו על כתף יסבלהו׃
וידם ויאמר משה אל אהרן הוא׃
וידם השמש וירח עמד׃
וידם ישב בדד וידם׃
ויברת ויבא יהושע בעת ההיא׃
ויברת יי מישראל ראש וזנב׃
ויברת יהיו נגד יי תמיד׃
ויסעו ויהי חתת אלהים׃
ויסעו אלה מסעי בני ישר׳ לצבאות׃
ויסעו ויאמר ה׳ אל משה מה תצעק אלי דבר׃
וירב ותהי שם המלחמה נפצות׃
וירב היה אדני כאויב בלע ישר׳׃
וירב כי יסף על חטאתי פשע׃
וירדו בצאן לשאול שתו׃
וירדו ובנות להם ישובו׃
וירדו ויאמר אלהים נעשה׃
ותכל להשקותו ותאמר׃
ותכל דוד המלך לצאת אל׃
ותכל ויאמר ה׳ אל משה השב את׃
וישבת ויכל אלהים ביום׃
וישבת המן ממחרת׃
וישבת גרש לץ ויצא מדון׃
וישמרו משמרת אלהיהם׃
וישמרו למנצח אל תשחת׃
וישמרו ואם נכלמו מכל אשר׃
זמרו זמרו אלהים זמרו׃
וזמרו הריעו ליי כל הארץ׃
חטאתך ויאמ׳ משה אל אהרן קרב
חטאתך ויאמר דוד אל נתן חטאתי
וחטאתך הגע על פי ויאמר׃
חוג היושב על חוג הארץ׃
חוג בהכינו שמים שם אני׃
וחוג עבים סתר לו ולא יראה׃
חלב וינקת חלב׃
חלב ודי חלב עזים׃
וחלב חמאת בקר וחלב׃
טהורים וזרקתי עליכם מים׃
טהורים כי הטהרו הכהנים׃
וטהורים תועבת יי מחשבות׃
ירב ויברך אתם אלהים׃
ירב ובניו ירב המשא עליו׃
וירב וייטב אלהים למילדו׳׃
ישדד ואפרים עגלה מלמדה׃
ישדד התקשר רים בתלם׃
וישדד הכל היום יחרש החרש׃
יסירו ונתתי קנאתי בך׃
יסירו מצדיקי רשע עקב׃
ויסירו רגע ימותו וחצות׃
יטור הדד ותימא דבראשית׃
יטור הדד ותימא דה״ה׃
ויטור ויעשו מלחמה עם ההגראי׳׃
יתיצב לא אכזר כי יעירנו׃
יתיצב חזית איש מהיר במלאכתו קדמ׳ דפסוק׃
ויתיצב ויבא יי ויתיצב ויקרא׃
כדרך ותאמר הבכירה אל׃
כדרך וכדרך ורוח נסע מאת יי׳ ויגז שלוי׳ ב׳ בפסוק׃
כחלק חלק כחלק יאכלו׃
כחלק וכחלק ומי ישמע לכם לדבר הזה ב׳ בפסוק׃
כטל והיה שארית יעקב׃
כטל חרמון שירד על׃
וכטל נהם ככפיר זעף מלך׃
כנוח וישארו שני אנשים׃
כנוח והיה כנוח כפות רגלי׃
וכנוח להם ישובו לעשות רע׃
כנפש ותשלח איזבל מלאך׃
כנפש וכנפש הן כל הנפשות לי הנה כנפ׳ ב׳ בפסוק׃
לקח וזה הדבר אשר תעשה׃
לקח בגדו כי ערב זר קדמ׳ דפס׳׃
ולקח ואתה בן אדם קח לך עץ׃
להרע הרף מאף ועזב חמה׃
להרע מחשב להרע לו בעל׃
ולהרע והיה כאשר שקדתי׃
לטוב זה הדבר אשר צוה יי לבנות צלפחד׃
לטוב הכל כאשר לכל מקרה׃
ולטוב הוי האומרים לרע טוב׃
מעוננים כי הגוים האלה אשר׃
מעננים ויסף עוד געל לדבר׃
ומעוננים והכרתי כשפים מידך׃
מפיל ויהי האחד מפיל הקורה׃
מפיל אני התחנתי לפני המלך׃
ומפיל ועוד אני מדבר ומתפלל ומתודה׃
לטטפת וקשרתם לאות על ידך׃
לטוטפת ושמתם את דברי אלה׃
ולטוטפות והיה לאות על ידכה׃
ללקט ויהי ביום השביעי יצאו׃
ללקט ויאמר בעז אל רת הלא׃
וללקט דודי ירד לגנו לערוגת׃
לבקר מקש אדם ילע קדש׃
לבקר ויצוהו המלך אחז כתיב׃
ולבקר אחת שאלתי מאת ה׳׃
מחללים ויעלו כל העם אחריו׃
מחללים ואתם מחללים אותו׃
ומחללים ואריבה את חורי׃
מקדישים דבר אל אהרן ואל בניו׃
מקדישים ובל ישר׳ בימי זרובבל׃
ומקדישים ובימי נחמיה ב׳ בפסו׳
מצבות ויציאו את מצבות׃
מצבות ושבר את מצבות׃
ומצבות בפרסות סוסיו ירמס׃
מוציאים ואת כל נשיך ואת בניך׃
מוציאים גם טבותיו היו אומרים׃
ומוציאים סוסים במצרים׃

אחר אות הגרון דגש לא יהפכו התנועות כי אז אות אחה״ע בשב״א וחטף קמץ יכול לבא לפני שבא כמו רחבו על כן מלת יחנך בחטף קמץ כי החית בשב״א בעבור הדגש שאחריה בבו״ן ואת״מכיין לכן דגש בבו״ן רע והכן כי בכל מקום אמר תמצא שתי שבא״ין רצופין הראשון סוכן ורפי והשני דגש ומניע כמו יסבכו ירדפו וזהו טעם הקוראים בהסמה ואין לומר בהסמה כאמר בארתי ויש קוראין ואומרי׳ בהסמה כי הסין דגושה ואכ״ הה״א כחטפת ויכולת הב״ית להיות בחטף קמ״ץ ולמון ראשון כהאה עיקר׃

מערכת אות הויו

כל הברות או הבאה לפעמים במקום סב״א כמו ואמקלה לו יהדפנו יקבנו אמתלנו כי היה ראוי לומר ואמקלה יהדפנו יקבנו אמתלנו ואמר יהודה בן חיוג כי הם על עיקרם ומשפטם כי בלא התוספת המה בהברת או והאחרים אמר בסב״א כמו ירדפם ישמרם כדי להקל המלה על כן באתנח וס״פ המה בחולם כמו את שבתותי תשמורו תעבורו כמו תעבורי ומה שכתוב לא תעבורי מזה ומורק וחירק אחים ורעי׳ הם כמו ירון ירון טוב יטוב ומלת ילבשם הכהן המשכית כי ראוי להיות

משגה ארור משגה עור׳
משגה ישרים בדרך רע׳
ומשגה עמו עז ותושיה לו שוגג׳
מצח והיה על מצח אהרן׳
מצח ובית ישראל לא יאבו׳
ומצח וימנעו רביבים ומלקוש׳
נחלו ואלה אשר נחלו בני ישר׳ הנינא דספרא׳
נחלו אלה הנחלות אשר נחלו אלעזר׳
ונחלו והבאתי רעי גוי׳ וירשו את
נתצו ראיתי והנה הכרמל׳
נתצו לפני זעמו מי יעמד׳
ונתצו ונתתי אתך בידם והרסו׳
מלח בען כל קבל די מלח היכלא
מלח ומה חשחן ובני תורין׳
ומלח עד כסף ככרין מאה ועד חנטין׳
נודע ביהודה אלהים׳
נודע בשערים בעלה׳
ונודע מה שהיה כבר נקרא שמו וסי׳ גברא רבא בתרעה׳
נקלה כי כסלי מלאו נקלה׳
נקלה טוב נקלה ועבד לו׳
ונקלה ויאמרו עבדי שאול׳
נלאה והיה כי נראה כי נלאה׳
נלאה טמן עצל ידו בצלחת׳
ונלאה גשם נדבות תניף אלהים׳
נסה רבים אמרים מי יראנו׳
נשא קומה יי׳ אל נשא ידך׳
ונשא באדין דקו כחדא׳
נשיתי אוי לי אמי כי ילדתני׳
נשיתי ותזנח משלום נפשי׳
ונשיתי לכן הנני ונשיתי אתכם׳
שום תשים עליך מלך אשר׳
שום ועתה לכן שמעו דבר ה׳ שארית יהודה׳
ושום שכל ויבינו במקרא׳
שמח ולזבולן אמר שמח׳
שמח בחור בילדותיך׳
ושמח יהי מקורך ברוך׳
שניר צידנים יקראו לחרמון׳
שניר אתי מלבנון כלה׳
ושניר ובני חצי מטה מנשה ישבו בארץ׳
סורה ותצא יעל לקראת סיסרא
סורה מלרע ותאמר אליו ב׳ בפסוק׳
וסורה ואמרת בלבבך מי ילד׳
עמד וידם השמש וירח׳
עמד קמץ אשרי האיש אשר׳
ועמד ועמשא מהגולל בדם׳
עזרנו ויקרא אסא אל ה׳׳
עזרנו אלהי ישענו על דבר׳
ועזרנו וישלחו אנשי גבעון׳
עשיתם ויאמר יי׳ אמחה את האדם
עשיתם והולכתי עורים בדרך׳
ועשיתם דבר אלהים כה אמר׳
פתח כי יתרו פתח ויענני׳
פתח נשכימה לכרמים׳
ופתח ויחף את הבית הקורות׳
צלם נבוכד נצר מלכא׳
צלם אנת מלכא חזה הוית׳

וצלם באדין מלכא נבוכד נצר התמלי׳
קרהו ויגד לו מרדכי את כל׳
קרהו ויספר המן לזרש׳
וקראו ולקחתם גם את זה מעם
רק ויקחהו וישלכו אתו׳
רק כי לא דבר רק הוא מכם׳
ורק גם חצני נערתי ואמרה׳
רעה עמך כשבטך׳
רעה בה אמ׳ יי׳ אלהי רעה את צאן
וראה בטח בה׳ ועשה טוב שכן ארץ
ראיתיו ויצא האחד מאתי ואמר׳
ראיתיו האמר לאביו ולאמו׳
וראיתיו מגיע אצל האיל׳
שאל ויאמרו שאל שאל האיש
שאל ותאמר לאמר דבר ידברו
ושאל ויאמר אליו שאול למה קשרתם׳
שנותי אני אמרתי בדמי ימי׳
שנותי מה אדבר ואמר לי׳
ושנותי כי בלו ביגון חיי׳
תראה ואם תראה עוד בבגד׳
תראה תגל ערותך גם תראה׳
ותראה ויאמר אלהים יקוו המים׳
תרומם כי לבם צפנת משכל׳
תרומם צדקה תרומם גוי׳
ותרומם ויאמר ויעמד רוח סערה׳
תשג אל תשג גבול עולם׳
תשג וחכירו אל תשג גבול׳
ותשג אתה תאכל ולא תשבע׳
תבואי אתי מלבנון כלה׳
תבואי והאמר שש השערים׳
ותבואי רבבה כצמח השדה׳
תשם לכה נמות לעיניך׳
תשם ואמרת אל עם הארץ׳
ותשם וידע אלמנותיו ועריהם׳
תם וישר יצרתי כי׳
תם למון תמימות יצפן לישרים
ותם הלא יראתך כסלתך׳
תנין עורי עורי לבשי עוז׳
תנין הים אני אם תנין׳
ותנין על שחל ופתן תדרך׳
תחי ויחגרו שקים במתניהם׳
תחי נפשי ותהללך ומשפטיך׳
ותחי וידברו אליו את כל דברי יוסף׳
תשועתי חושה לעזרתי אדני׳
תשועתי הצילני מדמים אלהים׳
ותשועתי קרבתי צדקתי לא תרחק׳

והלופיהון דלוג תרין וא׳

וחד א׳ וסימנ׳

ואלכה הנה את נשי ואת ילדי׳
ואלכה ויאמר אבנר אל דוד׳
אלכה אני אמרתי בדמי ימי׳
ואדיריה׳ ועל ידם החזיקו התקועי׳
ואדיריהם שלחו צעוריהם למים׳
אדיריהם מחזיקים על אחיהם׳
ובמלאת ימי טהרה לבן או׳
ובמלאת הימים האלה עשה המלך
במלאת ספקו יצר לו׳
וגדל יי׳ ארך אפים וגדול כח׳
וגדל חנון ורחום יי׳ ארך׳

גדל חימה נשא ענש׳
ובהקבץ ויהי בהשמע דבר׳
ובהקבץ בתולות שנית ומרדכי׳
בהקבץ עמים יחדו וממלכות׳
והבין ידעתי יי׳ כי לא לאדם
והכין תקעו בתקוע והכין׳
הבין וצוו אתם לאמ׳ שאו לכם
ונבנה כי תאמר אדום רששנו׳
ונבנה ואמר אליהם אתם ראים׳
ונבנה את החומה ותקשר כל׳
ויסלף ושחד לא תקח כי׳
ויסלף לא תטה משפט לא תכיר׳
ויסלף עיני יי׳ נצרו דעת׳
והנתן ויאמ׳ המלך לאסתר גם׳
והנתן ולקץ שנים יתחברו ובת מלך׳
ותנתן ויאמר המלך להעשות כך
ויושב וידעו העם כלו אפרים׳
ויושב ישמעאל ויענם׳
ויושב יוסף את אביו׳
וזבדיהו והנה אמריהו כהן הראש׳
וזבדיהו ועמהם הלוים שמעיה׳
וזבדיהו ולמשלמיהו בנים זבדיהו
וחיו וזאת עשו להם וחיו׳
וחיו ואזרעם בעמים ובמרחקי׳
חיו ויהושע בן נון וכלב בן יפנה
ויתר האל מעוזי חיל ויתר׳
ויתר עמד וימודד ארץ׳
יתר ויואל אלוה וידכאני׳
וישכן ויגרש את האדם׳
וישכן ויגרש מפניהם גוים׳
ישכן ירדף אויב נפשי׳
וימות והושיבו שנים אנשים׳
וימות ויאמרו אנשי העיר אל יואש
ימות יחי ראובן ואל ימות׳
וירח יי׳ את ריח הניחח׳
וירח ויגש וישק לו׳
ירח ועתה ישמע נא אדני המלך
וכעת מותה ותדברנה׳
וכעת ויהי לימים מימים׳
כעת ועוד אני מדבר בתפילה׳
ולמה ויאמר לה אלקנה אישה׳
ולמה חנה למה תבכי ולמה לא׳
למה תאכלי ולמה ג׳ בפסו׳׳
ולמועדים ויאמר אלהים יהי מארת׳
ולמועדים כה אמר יי׳ צבאות צום הרביעי׳
למועדים עשה ירח למועדים׳
ומוראכם וחתכם יהיה על׳
ומוראכם לא יתיצב איש לפניכם׳
מוראכם את יי׳ צבאות אתו תקדישו
ונבואה ויאמר איש אל רעהו לא כן
ונבואה הגידו ביהודה ובירושלם
נבואה למשכנותיו׳
וסגרו ואספו אסיפה אסיר׳
וסגרו וסגרו דלתים בשוק׳
סגרו ערי הנגב סגרו׳
וקיצץ וירקעו את פחי הזהב׳
וקיצץ משבית מלחמות עד׳
קיצץ יי׳ צדיק קיצץ עבות׳
ורחצו יוקח נא מעט מים׳
וירחצו ויאמר הנה נא אדני׳
רחצו פתח הזכו הסירו רע׳

ותעננה אותם והאמרנה יש׳
תועננה הנשי׳ המשחקות׳
תעננה חכמות שרותיה׳

א״ב מן ג׳ א׳ וחד וא׳ דלוג

אמלא לא תהיה משכלה׳
אמלא אערכה לפניו משפט׳
אמלא להנחיל אהבי יש׳
ואמלא אתו רוח אלהים׳
אקומה ויאמ׳ אבנר אל דוד אקומה
אקומה גם עוילי׳ מאסו בי אקומה׳
אקומה נא ואסובבה בעיר בשוק׳
ואקומה ויאמר אחיתופל אל אבשלום אבחרה נא׳
אבל אמללה ארץ החפיר׳
אבל תירוש אמללה גפן׳
אבל לעגלת בית און׳
ואבל העל זאת לא תרגז הארץ
אמנה הלא טוב אבנה ופרפר כתי׳
אמנה אתי מלבנון כלה׳
אמנה ובכל זאת אנחנו כרתים׳
ואמנה כי מצות המלך עליהם׳
באבן ובי ירבן אנשים׳
באבן ואם באבן יד׳
באבן ובגלחו את ראשו׳
ובאבן ולאלוה מעוזים על כנו׳
בזאת הביאו את כל המעשר׳
בזאת יואב בן צרויה החל למנות
בזאת לא לכם להלחם בזאת׳
ובזאת ויצא אל פניו יהוא׳
בקש ותאבדנה האתונות׳
בקש סור מרע ועשה טוב׳
בקש תעיתי כשה אבד׳
ובקש סבותי אני בלבי לדעת׳
ברכתי ויאמ׳ הכי קרא שמו יעקב
ברכתי קח נא את ברכתי׳
ברכתי וצויתי את ברכתי׳
וברכתי כי אצק מים על צמא׳
גאון הנה זה היה עון סדום׳
גאון עדה נא גאון וגבה׳
גאון לפני שבר גאון׳
וגאון יראת יי׳ שנאת רע׳
גמא ולא יכלה עוד הצפינו׳
גמא השלח בים צירים׳
גמא היגאה גמא בלא בצה׳
וגמא והיה השרב לאגם׳
גיל אל תשמח ישר׳ אל גיל׳
גיל יגיל אבי צדיק׳
גיל השמחים אלי גיל׳
וגיל ירעפו נאות מדבר׳
הכה ושם איש ישראל המכה׳
הכה אפרים שרשם יבש׳
הכה בעשב ויבש׳
והכה אם במחתרת ימצא הגנב׳
הביאה לי ציד ועשה לי מטעמי׳
הביאה שמעו את הדבר הזה פרות׳
הביאה למוסר לבך׳
והביאה ועשה לי מטעמים׳
הביאה ויקח דוד מידה את אשר׳
הביאה והמלך שלמה נתן דד״ה׳
הביאה ויאמר המן אף לא הביאה
והביאה וביום השמיני תקח

הטו

ילבשם על דרך ירדפם אך הוא כמו יהדפנו כי בלא תוספת יאמר יהדוף בהברת או וברבותו לא יזוז ומלת ילבשם בלא תוספת יאמר ילבש בתנועת אה גם ברבותו לא יזוז ויאמר ילבשם ומלת שמעה תפלתי נגזרה מן שמע ושמוע בין אחיהם והחירק פתחת הסין כגזר ממלת שמע כמו מן סלח סלחה הנער וראוי היה לומר שמעה והחטף בא במקום החולם אמר בשמעה כן דרך החולם להפך בחטף ברבות המלה ומלת שמע ראויה להיות כווי כמו זכור שמור כרור ומלת וכקראה בשם לדברי הקורא׳ כן באה

מערכת אות הויו

ע״ד וכמלות ספרים בלא תוספת ה״א ובעבור התום כהפכה לחטף קמץ · כל מקף מבטל חולם כמו ויפתר לנו וחם מלם חנה ועל כן מלת כל אם אין בו טעם בחטף קמץ כי כלם מוקפים והוטים אבל כל העומד בטעם ובמתרת אז הוא בחולם כל הנקרא בשתי בחולם על פי המסור אף על פי שהוא רהוט ויש שנים שהם קמצים והוא כל עצמותי תאמרנה כל אחי רש שנאוהו וכל במלים כך נמצא במסורת וכל מלה הרהוטה פעמים בחטף קמץ כמו במתי את עני עמי בחרי אף כי לולי רהט׳ היו נקרא׳ עני במתי בחולם

הטו סורו מני דרך הטו מני ·
הטו אזנכם ולכו אלי ·
הטו משכיל לאסף האזינה עמי ·
והטו ועתה הסירו את אלהי׳ דיהושע
הקהל ואת כל העדה הקהל ·
הקהל יום אשר עמדת לפני יי׳ ·
הקהל את העם האנשים והנשים ·
והקהל קח את המטה ·
הופיע ויאמר יי׳ מסיני בא ·
הופיע אל נקמות יי׳ אל ·
הופיע מציון מכלל יופי ·
והופיע התדע בשום אלוה ·
הרוג אם ככה אתה עשה לי ·
הרוג כי הרוג תהרגנו ·
הרוג והנה ששון ושמחה ·
והרוג ושאר היהודים אשר ·
הקיצה הוי אמר לעץ הקיצה ·
הקיצה עורה למה תישן ה׳ ·
והקיצה העירה והקיצה למשפטי ·
חרבה ואמר למלך המלך לעולם
חרבה ואמר אלהם אתם ראים ·
חרבה טוב פת חרבה ·
וחרבה וכל מנחה בלולה בשמן ·
טמאו בני יעקב באו על החללים ·
טמאו עוד זאת עשו לי טמאו את מקדשי ·
טמאו מזמור לאסף אלהים ·
וטמאו בהתם ספם את ספי ·
ישתחוה ויהי דוד בא עד הראש ·
ישתחוה ויהי אחרי בוא אמציהו ·
ישתחוה וכל עבדי המלך אשר ·
וישתחוה ויעבד את הבעל וישתחוה
ישבו וירדו מעל בסאותם ·
ישבו והיה חילם משיסה ·
ישבו נתן הסכל במרומים ·
וישבו ויקח עשרה אנשים מזקני ·
יאמר על בן יאמר בספר ·
יאמר ולציון יאמר איש ואיש ·
יאמר בנמרוד גבור ·
ויאמר למלך יריחו לאמר ·
ידו ואל עמי ידו גורל ·
ידו ביום עמדך מנגד ·
ידו גם היא לגולה הלכה ·
וידו צמתו בבור חיי ·
ירעם כי כפרה סוררה סרר ·
ירעם בצאן לשאל שתו ·
ירעם גרן ויקב לא ירעם ·
וירעם בתם לבבו ובתבונות ·
ככפיר נהם ככפיר זעף מלך ·
ככפיר נהם ככפיר אימת ·
ככפיר עזב ככפיר סכו ·
וככפיר כי אנכי כשחל לאפרים ·
ללוי ושם אשת עמרם יוכבד ·
ללוי על בן לא היה ·
ללוי חשביה בן קמואל ·
וללוי אמר תמיך ואריך ·
מברך ועתה לכה נא ארה לי ·
מברך יהי שם יי׳ מברך מעתה ·
מברך ויאמר ערום יצתי בתי׳ ·
ומברך ועתה הואלתי לברך דד״ה ·
מרבים ויאמרו אל משה לאמ׳ מרבי׳
מרבים כי יש דברים הרבה מרבים ·
מרבים גם בימים ההם מרבים ·

ומרבים ויהי בני אולם אנשים ·
מרים כל מרים תרומת כסף ·
מרים כבוד חכמים ינחלו ·
מרים ארך אפים רב תבונה ·
ומרים ואתה יי׳ מגן בעדי ·
מאוס חמאה ודבש יאכל ·
מאוס כי בטרם ידע הנער מאוס ·
מאוס כי אם מאוס מאסתנו ·
ומאוס סחי ומאוס תשימנו ·
מימיך ועבדתם את ה׳ אלהיכם ·
מימיך ויאמר אליו בני ישראל ·
מימיך טפכם נשיכם וגרך אשר ·
וממיך בן אדם לחמך ·
נגש ואיש ישראל ראו כי ·
נגש ואיש ישראל נגש ביום ·
נגש והוא נענה ולא יפתח ·
ונגש העם איש באחיו ·
נדר כל נדר וכל שבעה ·
נדר קמץ כי נדר נדר עבדך ·
נדר ונודע יי׳ למצרים ·
ונדר אלמנה וגרושה ·
נשגב ואמרתם ביום ההוא הודו ·
נשגב יי׳ כי שכן מרום מלא ציון ·
נשגב יהללו את שם יי׳ כי ·
ונשגב קמץ מגדל עז שם ה׳ ·
שה זאת הבהמה אשר ·
שה קמץ לא הבא לי שה עלתיך ·
שא ואמר ליה אלהא מאניא שא
ושה זאת הבהמה אשר ·
עדן פתח ההצילו אתם אלהי הגוים ·
עדן וחברו ההצילו אתם ·
עדן ושברתי בריח דמשק ·
ועדן חרן וכנה ועדן ·
עדיך ואתה מגדל עדר ·
עדיך שומע תפלה עדיך ·
עדיך כי עתה תבא אליך ותלא ·
ועדיך יום הוא ועדיך יבא למני ·
צורם איכה ירדף אחד אלף ·
צורם כי לא כצורנו צורם ·
צורם ויזכרו כי אלהים צורם ·
וצורם כצאן לשאל שתו ·
רצון יריאיו יעשה ואת שועתם ·
רצון מלך לעבד משכיל ·
רצון מלכי שפתי צדק ·
ורצון וממגד ארץ ומלואה ·
שלמיהו וישמע שפטיה בן מתן ·
שלמיהו וישלחו כל השרי׳ אל ברוך
שלמיהו ויצוה המלך את ירחמאל ·
ושלמיהו עזראל ושלמיהו ·
תמות מי מנה עפר יעקב ·
תמות ויאמר שמשון תמות נפשי ·
תמת בנער נפשם וחיתם ·
ותמת ויקומו עלי בעלי הגבעה ·
תנח טוב אשר תאחז בזה ·
תנח אם רוח המושל ·
תנח בבקר זרע את זרעך ·
ותנח בגדו אצלה עד ·
תורותיו כי יהיה להם דבר בא ·
תורתיו ואם נכלמו מכל אשר עשו ·
תורתיו ויאמר אלי יי׳ בן אדם שים לבך ·
ותורתיו בעבו׳ ישמרו חקיו ותורתיו׳

וחלופי׳ ג׳ וא׳ וחד א׳ דלוג
וסימניהון

ואתנה ידעתן כי בכל ·
ואתנה אמר אל טחי תפל ויפל ·
ואתנה צאני כה אמר אדני ה׳ ·
אתנה לכן כה אמר אדני ה׳ הנני אל כסתותיכנה ·
ובקשתם ויקרב אותך ואת ·
ובקשתם משם את ה׳ אלהיך ·
ובקשתם אותי ומצאתם כי ·
בקשתם את הנחלות לא חזקתם ·
וכזהב ויאמ׳ אליהם לאמ׳ בנכסי׳ ·
וכזהב וכל הנשאר מכל המקומ׳ ·
וכזהב בכסף ובזהב ייפהו ·
בזהב ולאלוה מעזים על כנו ·
ובמלחמה או הנסה אלהים ·
ובמלחמה ואת בית יהודה ארחם ·
ובמלחמה ברעב פדך ממות ·
במלחמה ועמד על כנו ·
והוכן בחסד כסא וישב ·
והוכן יזכור אדיריו יכשלו ·
והוכן ויאמר אלי לבנות לה ·
הוכן כי ערוך מאתמול תפתה ·
וחם וילקטו אותו בבקר ·
וחם ויאמרו לו עבדיו יבקשו ·
וחם וגם אם ישכבו ·
חם לבי בקרבי בהגיגי ·
וטהר וישלח אליו אלישע ·
וטהר ויגשו עבדיו וידברו אליו ·
וטהר ויאחז צדיק דרכו ·
טהר אהב טהר לב חן שפתיו ·
ויסע משה את ישראל ·
ויסע כצאן עמו וינהגם ·
ויסע יתצני סביב ואלך ·
יסע קדים בשמים ·
ויקימו עליו גל אבנים ·
ויקימו ואת מלך העי תלה על העץ
ויקימו להם בני דן את הפסל ·
יקימו ובנסע המשכן יורידו ·
ולנטוע ורגע אדבר על גוי ·
ולנטוע ראה הפקדתיך היום הזה ·
ולנטוע והיה כאשר שקדתי ·
לנטע ואשים דברי בפיך ·
ולגדעון ותקעתי בשופר ·
ולגדעון ויתקעו שלשת הראשים ·
ולגדעון היו שבעים בנים ·
לגדעון ויעש אתו גדעון לאפוד ·
ולקדוש הן גוי לא תדע ·
ולקדוש כי לי איים יקוו ·
ולקדוש כי ליי׳ מגננו ·
לקדוש אם תשיב משבת רגלך ·

א״ב מן ד׳ א׳ וחד וא׳ דלוג
וסימניהון

אדוני ויקח אדני יוסף ·
אדני דבר האיש אדני הארץ ·
אדני ויאמר אלינו האיש ·
אדני ויקן את ההר שמרון ·
ואדני כי יי׳ אלהיכם הוא אלהי ·
אחוז וממחצית בני ישראל תקחי
אחוז חור כרפס ותכלת ·
אחוז ויכתבם שמעיה בן נתנאל ·

אחת לאלעז׳ ואחת אחוז ג׳ בפסוק
אחיהם לבא חמס שבעי׳ בני ירובעל
אחיהם ויואב ואבישי אחיו הרגו ·
אחיה ויהי היום ובניו ובנותיו אוכל׳ ·
אחיהם עוד זה מדבר וזה בא ויאמר
ואחיהם והשערים שלום ועקוב ושלמון ואחימן ·
אחזה אני בצדק אחזה פניך ·
אחזה בלעדי אחזה אתה הורני ·
אחזה ואחר עורי נקפו זאת ·
אחזה אשר אני אחזה לי ·
ואחזה אנכי אשית לבי ·
בטוב לולי האמנתי לראות ·
בטוב אשרי תבחר ותקרב ·
בטוב יברכך יי׳ מציון וראה ·
בטוב צדיקים תעלז קריה ·
ובטוב תחת אשר לא עבדת ·
באדם נגע צרעת כי תהיה באדם
באדם או איש אשר יגע בכל שרץ
באדם אף הוא בחתף תארוב ·
באדם את כל זה ראיתי ונתון ·
ובאדם בפשע ארץ רבים שריה ·
הקרב ואתה הקרב אליך את אהרן
הקרב וזאת תורת המנחה הקרב ·
הקרב וגם את אחיך מטה לוי הקרב
הקרב את מטה לוי והעמדת ·
והקרב ויאמ׳ אל אהרן קח לך עגל ·
השפטים ודרשו השפטים היטב ·
השפטי׳ כי לא נעש׳ כפסח הזה מימי ·
השפטים ויאמר אל השפטים ראו מה אתם ·
השפטים ויהי בימי שפט השפטים׳
והשפטים ועמדו שני האנשים אשר
זרחה אם זרחה השמש עליו ·
זרחה וישכימו בבקר והשמש ·
זרחה מנזריך כארבה וטפסריך ·
זרחה ויזעף עייחו ובידו ·
וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה
זהב כל הזהב העשוי למלאכה ·
זהב כפות זהב שתים עשרה מלאות קטרת ·
זהב ויהי כל זהב התרומה ·
זהב ויצף את הבית אבן יקרה ·
וזהב הארץ ההיא טוב ·
נחלו ואלה אשר נחלו בני ישראל בארץ קרבאה דפסו׳
נחלו כי בנות מנשה נחלו נחלה דיהושע ·
נחלו יי׳ עזי ומעזי ומנוסי ·
נחלו פתאים אולת וערומי׳ יכתירו ·
ונחלו זכר לאברהם ליצחק ולישראל ·
חתן כי חתן בית אחאב הוא ·
חתן ותקח צפרה צר ·
חתן וירף ממנו אז אמרה ·
חתן ויאמרו פלשתי׳ מי עשה ·
וחתן ויען אחימלך את המלך כולו פתח
חגור הם עם האבן הגדולה אשר בגבעון ·
חגור ואלישע הנביא קרא לאחד
חגור ויאמר לגיחזי חגור מתניך׳
חגור חרבך על ירך גבור ·

בל הברית או אסר הכניסה בה וברבות הכניסה תרד הכניסה למטה בחטף קמץ כמו קרדם חרם שיאמר קדמים חרמים כפור כפרים סבולת סבלו ומלת אהלו כמתכתי עם כור קוני אהיה מלם · הצית אספה מעריחולם · גם בנעימים ופיל חלמי · אחל חלק מפני ·

ואבאר דין חטף פתח גדול והחטף פתח קטן

כל אחה״ע דינו לינקד בחטף פתח ולא בחטף לבדו יען כי אותיות אחה״ע כפתחות תמיד אין כח

מערכת אות הויו

באדם לבטח כי אם החטף לבדו על כן חברו עמו הפתח כדי לפתוח מעט האות עם החטף אבל החטף עיקר על כן כל הברת אה הבאה לפני אחה״ע הראוי להיות בחטף
והיה בחטף פתח כמו תעלה יעלה מהרי תמאכו תנחמו וכן בראם תיבה כמו עלה חזק אמץ ואלמה מבטלין ים ומסבין אותו לחטף לבד ׃
הדגש ׃ כמו כאדר יחדו לחמו יעלזו כי הלמד דגושה כדין כל מני שבאין רצופין אמר הראשון סוכן ורפי כאשר פי׳ ביחנך וכן נגינה מוקדמת מבטלת חטף פתח

וחגור סדין עשתה והמכור •
ינחם ויהי בשלח פרעה •
ינחם וכי הקים יי׳ להם •
ינחם וגם נצח ישראל לא •
ינחם נשבע יי׳ ולא ינחם אתה
כהן לעולם •
ונחם ועתה השיבו דרכיכם •
יצאו והפרתי אתך במאד מאד •
יצאו ויאמר לו אלהי׳ אני אל שדי
יצאו מהרו בניך מהרסיך •
יצאו והנשיא בתוכם בבאם יבא •
ויצאו ואת חמור ואת שכם בנו •
כשב אם כשב הוא מקריב •
כשב איש איש מבית ישר׳ אשר
ישחט שור׳
כשב שור או כשב או עז כי יולד׳
כשב אך בכור שור או בכור •
וכשב דבר אל בני ישראל לאמר
כל חלב •
ללחם ותרעב כל ארץ מצרים •
ללחם ונתת על המערכת לבנה
ללחם הנה ימים באים נאם אדני
ללחם נדד הוא ללחם איה •
וללחם לאמר לא כי ארץ מצרים •

א״ב מן חד חד מן תרתין

תיבותן לא נסבין ו״ו בריש תיבות
דמשעה דלוג סי׳ •
ארבעים שנה בן שלשים שנה דוד
במלכו׳
גלעד בבשן וישבו בגלעד בבשן •
גסברוך ויחרד יצחק חרד׳ גדולה
דורבי קשת ויהיו בני אולם אנשים
העמק הפגרים וכל העמק הפגרים
חסד לאברהם תתן אמת ליעק׳ חסד
יחת זינה ובני שמעי יחת׳
נשיכם טפכם ומקניכם דיהושע •
שמש ירח עמד זבולה •
בכוד יי׳ אז יבקע כשחר •
לקדוש יי׳ אם תשיב משבת •
מעיל צדקה שוש אשיש בה׳ •
לכה נלכה ויאמר שאול לנערו
מלך שרים גם כי יתנו •
על אמתך לא לנו ה׳ לא לנו •
עד פרחה וזה מעשה המנרה •
עשרי לחם ואיש בא מבעל שלישה
פשט גדוד כרפאי לישר׳ ונגלה •
צאן מרעיתי ואתן צאני צאן מרעיתי
קח כברים ויאמר נעמן הואל •
קרנים מידו ונגה כאור תהיה •
רב להושיע מי זה בא מאדום •
שרצו בארץ ואתם פרו ורבו •
תף חליל והיה כנור ונבל •

א״ב מן חד חד ו׳ בסו׳

תיבותא וסימ׳
אלה וכחש רצח וגנוב •
אמרו זה חלק אדם רשע •
אישו דיבו איש אישו •
בנה בניתי בית זבול לך •
בחרו ויאמר להשמידם •
בשלמתו השב תשיב לו את •
גרו ואצוה את שפטיכם •

גדולתו בהראותו את עושר •
דורו מעוצר וממשפט לקח •
הורו פשע וכחש בה׳ •
וחצנו שלא מלא כפו קצר •
זממו אל תתן יי׳ מאויי רשע
זנבו יחפץ זנבו כמו ארז •
חנו ויהי יי׳ את יוסף •
טרפו כה אמר יי׳ אלי כאשר יהגה
יקראו בימיו תושע יהודה •
גרתו כי חקות העמים •
לידידו שוא לכם משכימי •
לחה ומשה בן מאה ועשרים •
לרא ויאסף שאול לרא בתי׳ •
מתו ויקם אברהם מעל פני מתו
מקדשו מכל מתנתיכם תרימו •
נחרו התרעשנו כארבה •
נפלו ואעמד עליו ואמותתהו •
סברו אשרי שאל יעקב בעזרו •
ערשו כי רק עוג מלך הבשן נשאר
פרתו שורו עבר ולא יגעיל •
צדקו יי׳ חפץ למען צדקו •
קרחו משליך קרחו כפיתים
קרתו ב׳ בפסוק •
רישו ישתה וישכח רישו •
שיתו והיה אור ישראל לאש •
תתנו בן תעשה לשורך •
תתו ולא אבה סיחון •

כ״א זוגין חד או וחד או.

וסימניהון
האמר תאמר אלהים אני •
האמור בית יעקב הקצר •
חורי למטה שמעון שפט •
חורי אלה בני אביהיל •
שובם כחדק ישר ממסוכה •
שובם הן לא בידם טובם •
ישור על אנשים ויאמר •
ישור כי לא נמצא בעמי׳
זכרות ומצאת את לבבו •
וכרות ומעוך ונתוק •
למואל אל למלכים למואל
למואל דברי למואל מלך •
מלאכות הכל בכתב מיד ה׳ עלי •
במלאכות ויאמר חגי מלאך ה׳ •
ומשוח האמר אבנה לי בית •
ומשוח ואני היום רך ומשוח •
נצור עלה מפיץ על פניך •
נצור אם חומה היא •
שכר ויבא יעקב מן השדה •
שכור למען שכור הוא •
חליצתם ותצלח עליו רוח ה׳ •
עליצתם נקבת במטיו •
פרש הלא פרש לרעב •
פרוש יום חשך ואפלה יום ענן •
צרוף נחר מפוח מאש •
צרוף אמרות ה׳ אמרות טהורות •
מוצאת ויסף עו׳ אחימעץ בן צדוק
מוצאת היא מוצאת והיא •
מותה ולמיכל בת שאול •
מותה ובעת מותה ותדברנה •
מצוק ויקבצו אליו כל איש •
מצוק השן האחד מצוק •
מעוך ויקם דוד ויעבר הוא •

ומעוך וכתות ונתוק •
מבורתיך ואמרת כה אמר אדני ה׳
לירושלים •
מכורתיך השב אל תערה •
קבור לא תלין נבלתו על •
קבור ויהי אחרי קברו אתו •
צרור את המדינים •
צרור עון אפרים •
תנוד כה אמר יי׳ אל תבא בית
מרזח •
תנוד אם תשוב ישראל נאם יי׳ •

ס״ב מלין דכתיב מוקדם

מאוחר וסי׳
הולך בתרא דיהושע ושבעה
כהנים נשאים •
גלון ולבני גרשון ממשפחת •
גלון ומעבר לירדן •
והומשני ויאמר שמשון אל הנער
והראנה ויהונתן לא שמע •
והגרזי וילך דוד ואנשיו ויפשטו
מבואך ידעת את אבנר •
נפצות ותהי שם המלחמה נפוצת •
והוצתיה ויאמר אל עבדיו ראו •
רקלהו ויעבר בכל שבטי ישראל
בעברות ראו אנכי מתמהמה •
האורנה וישלח ידו המלאך •
האהל ואת הסירות ואת היעים
דמלכים •
המימותים ותקח יהושבעת דמלכים
ימות ואת בני המכי׳ לא דמלכים
ואכול וזה לך האות אכול השנה
דישעיה •
וגורנך מנעי רגלך מיחף •
במרצותם הקשבתי ואשמע לא כן •
שוחט חץ שוחט לשונם •
שומע ולא שמעו אלי •
הוידע יען אשר עשו נבלה •
ובתרותך ויבאו וירשו אתה •
התעתים כי התעתים בנפשתכם •
אשויתיה הריעו עליה סביב •
מואת דקרי׳ מדד רוח הקדי׳ בקנה
הכשלי לבן אדם לא תאכלי עוד
היאתון ועל פני שער היאתון •
והאראיל שתים עשרה ארך •
ומהאראיל והאראל ארבע אמות •
עיות וימת חשם וימלך דדה״ •
הודיוהו ובני אל ועני הודיוהו •
שטרי ועל הבקר הרעי׳ בשרון
ושמדימות ועמהם הלוים שמעיהו •
נטוי ואני כמעט נטוי רגלי •
פלאיה דעת ממני נשגבה •
וגדלותך ועזוז נוראותיך •
כשאוה בבא כשאוה פחדכם •
הלוך את חכמים יחכם •
יומת שמר מצוה שמר נפשו •
תריצנה תנה בני לבך לי ועיניך •
ועיף התעיף בו עיניך •
הילכות צופיה הילכות ביתה •
וכתוכנתו בכחו רגע הים •
יכחר כי מי אשר יבחר •
ובמלואת הימים האלה עשה •
מומכן ויאמר מומכן לפני •

שמלי קדמאה בני חגב בני שמלי •
ומבלהים ויהי עם הארץ •
ואוצאה אתם על אדו הראש •
בחצחים ואעמיד מהחתיו לבקום
למלוכי יונתן לשבניה •
ידרון עפיה שפיר ואנביה •
תוכל ואנה שמעת עליך די •
תוכל בתכא למקרי ב׳ בפסוק •
לזועה ויהי קצף יי׳ על
וכל ירמיה •
והמונכה קרא כלב׳ בחיל להעלה
והמונכה ואנה שמעת עליך
והמונכה באדין אמר בלשאצר •
בנוית ודוד ברח וימלט •
בנוית ובתריה ויגדו לשאול •
בנוית וילך גם הוא הרבתה •
נוית וילך שם אל נוית קדמא
דפסוק •

ח׳ כתיב ו׳ בסוף תיבותא

וקרינן ה׳ סי׳ נמסר בדניאל סימן ה׳ •

י״ב מלין דחסרי׳ ו׳ בריש

תיבות וקרין וסי׳
בניך ותבא ותגד לאיש האלהים •
תחת הנעצוץ תנינא דפסו׳ •
עד ויצא השטן מאת פני ה׳ •
יולד גיל יגיל אבי צדיק כתיב •
דור כי לא לעולם חסן •
די חויתא פרזלא מערב •
לא חמל בלע יי׳ לא חמל •
לא הנח על צוארינו נרדפנו •
אין יתומים הינו אין אב •
זקנים פני יי׳ חלקם •
אינם אבותינו חטאו אינם
אנחנו ב׳ בפסוק •

וחלופי׳ י״א דכתי׳ ו׳ בריש

תיבות ולא קריין וסי׳
וכי ויאמר דוד מה לי ולכם •
ומסגרתיה ויפתח על הלחת •
וראתה ועתליה אם אחזיה דמלכי׳
ואת ויקצץ המלך אחז ואת •
ותקעו הגידו ביהודה ובירושלי׳
ויורה ולא אמרו בלבבם נירא
ויוציאו בעת ההיא נאם ה׳ •
וכל לא האמינו מלכי ארץ וכל
והרשענו חטאנו והעוינו והרשענו •
וחסד ויאמנו לשמע ולא זכרו •
וישמח גיל יגיל אבי צדיק •

י״ח חסרי׳ ו׳ בסוף תיבות

וקרי׳ וסי׳
ויצוו את בני בנימן לאמר •
ויעלה ויקח שמואל טלה חלב •
אמר וחרש לא ימצא בכל •
ויאמר ויזעקו אל יי׳ ויאמ׳ חטאנו •
וידבר אליו לאמ׳ אם היום דמלכי׳ •
יקח ומבניך אשר יצאו דמלכים •
ויתנה על ידי עשי המלאכ׳ דמלכי •
ואכול וזה לך האות אכל השנה
דישעיה •

יחד

כמו כמבעבו אבחכו סמעכו ירעכו ומלת האהלה יצאה מן הכלל כמו הכניכה מוקדמת ובחטף פתח וכן חיריק באות סמוס לפני למון הויה מבטל חטף פתח כמו יהיו תהיו
אחיות ואם החירק באות עיקר אבל מבטל כמו נחרו מהרו והספרדים מוסיפין עוד אחר והוא כאשר אחרי אות אחה״ע יש יוד כמו שמעיה ידעיה והטעם לפי שהברת אות
עין נוטה קצת לחיריק בעבור היוד שאחריה ואין אות כפתחת על כן כאלו חטף לבדו ועתה אסכליך ואורך דרכי חטף פתח קטן ׃

מערכת אות הויו

כל לשון אלהות חסר אלף מלו בתחלת תיבה בחטף פתח קטן כמו אלהים אלהיך הטעם כי דין אלף נוטה להיות קמץ להברת אי כי עיקרו אל וכן אלהים לא תקלל עיקרו אל מלשון יש לאל ידי ובבא אחד מאותיות משה לפני השם לא יקורו הה"א פי' החטפה נקודות ממנו כמו מאלהים האלהים מי' אבל אחת מאותיות כוכ"ל מסמכות לפני השם אין אות ראשונה מהשם נקראת מאומה כמו מי' כי' לי' בי' וסימן בלשון ארכות ואלהות מטה מפיק אלף וכלב לא

יחד כי יען בטחך במעשיך·
וחללוה ונתתיו ביד הזרים·
ויעל ויכינו המזבח על מכונתיו·
שוי ומן בני אינשא טריד·
וקבל קימו וקבל היהודים·
חנניה אחריו החזיק חנניהו בן·
מלכיה אחריו החזיק מלכיה בן·
וישתחו יעבדוך עמים וישתחו
קדמא דפסוק·
וישתחו ויאמרו שלו' לעבדך
לאבינו·
וישתחו ואמרו על אשר עזבו
דמלכים·

והלופי' יא כתיב ויו בסוף
תיבותא ולא קרי' וסי' נמסר במלכים
א' ריש סימ' יב·

מא דכתי' ו' בסוף תיבותא
וקרי' י' וסי' נמסר בריש שמואל·

חד מן יד זוגין מן בב ראשי
פסוקי' לא נסבין ו' בריש תיבותא וכל
קריא נסבין וסימניהון

עשה ירח למועדים שמש·
עשה יי' אשר זמם בצע·
ארבעים יכנו לא יסיף פן יסיף·
ארבעים שנה אקוט בדור·
הוציא עם עור ועינים יש·
הוציא יי' את צדקותינו·
משה זבולן ונשיא לבני·
משה עזך ישלח יי' מציון·
מני אפרים שרשם בעמלק·
מני שים טעם די כל מתנדב·
מנחתם ונסכיהם דיום רביעי·
מנחתם ונסכיהם דיום שמיני·
באשר המותי אמות ושם·
באשר דבר מלך שלטון·
באו מלכי' נלחמו אז נלחמו·
באו ימי הפקדה באו ימי·
אברם ישב בארץ כנען·
אברם הוא אברהם·
אמרו בלכם נגם יחד·
אמרו לכו ונכחידם מגוי·
נתנו את נבלת עבדיך·
נתנו רשעים פח לי·
דבר האיש אדני הארץ·
דבר יי' עליכם שארית יהודה·
דברתי אליך בשלותיך אמרת·
דברתי אני עם לבי לאמר·
חיים שאל ממך נתתה לו·
חיים וחסד עשית עמדי·

יב זוגין מן ג'ג' ר"פ נסבין
ו' בריש תיבותא וכל קריא לא נסבין
ו' וסימניהון

וברוך אל עליון אשר מגן·
וברוך טעמך וברוכה את·
וברוך שם כבודו לעולם וימלא·
ויקן יוסף את כל אדמת מצרי'·
ויקן את חלקת השדה·
ויקן את ההר שמרון·
וראה ועשה בתבניתם·

וראה אם דרך עצב בי·
וראה בנים לבניך·
ועשה לי מטעמים·
ועשה כרוב אחד מקצה·
ועשה להם כבנסי בד·
ודברי דוד המלך הראשונים
והאחרונים·
ודברי רחבעם הראשונים·
ודברי שנאה סבבוני·
ורבים מביאים מנחה·
ורבים מישיני אדמת עפר·
ורבים מהכהנים הלוים·
ואיך תשיב את פני פחת אחד·
ואיך וחברו ואיך תשיב את פני
ואיך תנחמוני הבל·
ויוסף הורד מצרימה·
ויוסף הוא השליט·
ויוסף בן שלשים שנה·
ועיני לאה רכות·
ועיני ישראל כבדו מזקן·
ועיני רשעים תכלינה·
ושש שנים תזרע את ארצך·
ושש מאות איש חגורים כלי
מלחמתם·
ושש מעלות לכסא דר"ה·
ואיו נביאכם אשר נבאו·
ואיה אלהיך אשר עשית לך·
ואיה אפוא תקותי·
ולמה יי' מביא אתנו·
ולמה הבאתם את קהל יי'·
ולמה העליתנו ממצרים·
והנביא ההוא או חלם החלום·
והנביא כי יפתה ודבר דבר·
והנביא והכהן והעם·

ד' פסוקי' דאית בהון מנד'
מלין דמיין רביע' נסיב ו' ותליתא
קרח' סימ' נמסר בסדר וישמע יתרו
ותלים סימן כ"ז·

חד מן יט זוגין קדמא נסיב
ו' בעינינא ותנינא לא נסיב וסי'

והאחד ויאמרו שנים עשר עבדיך·
האחד שנים עשר אנחנו·
ושדופת והנה שבע שבלים דקות·
שדופת והנה שבע שבלי' צנומות·
ולא ישמע אליכם פרעה ונתתי·
לא ישמע ויאמ' יי' אל משה לא ישמע
ושהם והטור הרביעי קדמא·
שהם והטור הרביעי תנינא·
וחבר שתי כתפות חברו' קדמא·
חבר כתפות עשו לו חברת תנינא
ובתבונה ואמלא אתו רוח קדמאה
בתבונה וימלא אתו רוח תנינא·
ובאשם לא תאפה חמץ חלקם·
באשם כחטאת כאשם תורה·
ואלה שמות בני אהרן הבכור·
אלה שמות בני אהרן הכהנים·
ולא יעבד ומבן חמשים שנה ישוב·
לא יעבד ושרת את אחיו באהל·
ובתוך ועבד הלוי הוא את עבדת·
בתוך כי את מעשר בני ישראל·

ולא נשתה נעברה נא בארצך לא·
לא נשתה אעברה בארצך לא נטה
ובלק ויאמר מואב אל זקני מדין·
בלק ויאמר בלעם אל האלהים·
ושבע אלה משפח' מנשה ופקדיהם
שבע אלהפקודי בני ישראל שש·
ושבעת ותהי המחצה חלק היצאי'·
שבעת ותהי מחצת העדה מן·
והנשים ונלכד את כל עריו בעת·
הנשים ונחרם אתם כאשר·
ואתו את יי' אלהיך תירא ואתו קדמ'
אתו את יי' אלהיך תירא אתו תנינא
ועבדך כי ימכר לך אחיך העברי·
עבדך לא יקשה בעיניך·
וכהניהם כבשת גנב כי ימצא·
כהניהם על כל רעת בני ישר' ובני·
ומנביא כי מקטנ' ועד גדולם קדמא'
מנביא לכן אתן את נשיהם·

חד מן ח' זוגין חלוף תנינא
נסב ו' בעינינא וסי'

אמרפל ויהי בימי אמרפל מלך
שנער·
ואמרפל את כדר לעמר·
שמן למאור בשמים קדמא·
ושמן למאור ובשמים תנינא·
חסר מי פתי יסור הנה חסר קדמא·
וחסר מי פתי יסור הנה וחסר תנינ'·
עשר ויאמר אלהים לשלמה יען
אשר שאלת·
ועשר החכמה והמדע נתון לך·
יואב בני פחת מואב קדמא·
ויואב בני פחת מואב תנינא·
ששים כל הקהל כאחד קדמא·
וששים כל הקהל כאחד תנינא·
כל מפרסת פרסה דתורת כהני'·
וכל בהמה מפרסת פרסה דמשנה
תורה·
אמר ואלה העלים מתל מלח·
ואמר וחברו ואלה העלים·

אלין מלין מל' ו' ולית דכוו'
וסימניהון

פותר ואין פותר אותם לפרעה·
חולם או אל חולם החלום ההוא
טוחן ויהי טוחן בבית האסורים·
בוצע שם האחד בוצץ·
שורק ואנכי נטעתיך שורק·
כבוצר על סלסלות·
קולע הנני קולע·
פוקד הנני פוקד אל אמון מנא
שוכב על צדך·
אונך עד מתי תלין בקרבך·
הורג לתת אתה ביד הורג·
חולש על גוים·
בקונה במוכר כלוה·
הולם פעם·
חוכי אשרי כל חוכי·
שוחט השור מכה איש·
אוסף אהבתם·
בוקר כי בוקר אנכי ובולס שקמי'·
חורש ונגש חורש בקוצר·
ונוטר הוא לאיבו·

גוער בים ויבשהו·
הדורג כל הדורג על דכפתן·
נוכל ויש בעדרו זכר·
חוגג המון חוגג· וחובר חבר·

כ"ה ר"פ חד לא נסיב ו' וחד
וא' נסיב ו' וסי'

כשמע עשו את דברי אביו·
וכשמע אסא את הדברים·
אבני שהם ואבני·
ואבני שהם תנינא דמשכנא·
עפיה שפיר ואנביה סגיא ומזון·
ועפיה שפיר ואנביה סגיא תנינא
בהקבץ עמים רבים כאף·
ובהקבץ בהולות שנית ומרדכי·
הים ראה וינוס הירדן תסוב·
והים בקעת לפניהם ויעברו·
סבותי אני עם לבי לדעת·
וסבותי אני ליאש את לבי על·
צידנים יקראו לחרמן שרין·
וצידנים ועמלק וכל בני קדם·
הנך יפה דודי אף נעים אף ערשנו
והנך להם כשיר עגבים·
עמך ישב בקרבך במקום·
ועמך לרב עשי מלאכה·
השב תשיב לו את העבוט·
והשב לשכנינו שבעתים·
הגדתי לכם היום את השמים·
והגדתי לכם כי שפט אני·
זרעתם הרבה והבא מעט·
וזרעתם את השנה השמינית·
תרא אשקלון ותירא ועזה·
ותרא אויבתי ותכסיה בושה·
המזבח עץ שלש אמות·
והמזבח נקרע וישפך הדשן·
זנוח עדלם ועין רמון·
וזנוח ועין גנים דיהושע·
ארבעים שנה אקוט בדור·
וארבעים שנה כלכלתם במדבר·
נשמדו בעין דאר היו דומן·
ונשמדו במות און·
היה לי לצור מעון·
והיה נכון לבקר ועלית בבקר·
הבונים בחומה והנשאים בסבל·
והבונים איש חרבו·
המשלח מעינים בנחלים·
והמשלח את השעיר לעזאזל·
נוע תנוע ארץ·
הנוע ינועו בניו ושאלו·
לקצת ירחין תרי עשר·
ולקצת ירחין אנא נבוכד נאצר·
הורד שאול גאונך המית·
והורד המשכן ונשאו בני·
הביאו את כל המעשר אל·
והביאו את אחיכם הקטן אלי·

מ"ח מלין מיחדין חסרי' ויו

אלי לא הלך האשה·
פרת ושמתי פרת
קומו ועברו·
והרמת ויכלה·
עצרה לנו· סרו רדו·
ברכים· במצדה·

מפיק אלף ולולי המסורת מחבר גם ארכות אסר בלשון חול לאלהות וארכות אסר בלשון קדם הייתי נותן טעם בדבר על כן הה"א האלהים בפתחת ואין לה דין ה' הנפש הקמוצים מפני הבירור כדין כל בכ"לה לפני אלע"ע הקמוצים כשהם מבוררים כי אין צורך לתת אות מבוררת לפני השם כי השם מבורר הוא אך זובח לאלהים יחרם אין מכוך באלהים האלף נקוד בה' נקודות ואות שלפניה קמוצה להבדיל בין הקדש ובין החול כי בלשון הקדש שיאמר לאלהים באלהים בבריו והאלף אינה נקודה ובמסורת

מערכת אות הויו

מנה ז׳ ארכות אמר בוכ״ל מעמם עליהם והאלף נקראת וסימניהון נמסר בתלים סי׳ קל״ז עיין שם ׃

כל שם ממתחיל אלי כמו אליעזר אליאב אליהו בה׳ נקודות וכל פתחלתו אבי או אחי בחטף פתח גדול כמו אבידן אחירע והטעם כי דינם להיות נוטים להברת אה״ אחרי אמר תחלתם אב או אח בהברת אה ומלת אליהו יבאה מכלל המלו׳ אמר אלי תחלתן כי הוא בחטף פתח גדול ׃ כל תכונו ארוס אמרי אוי אמת

בשכו מהכות׳ וססים דויעש׳
התשעה דותהי׳ ואמת בעירי׃
אפפני׳ סכני דשמואל׳
הקם על׳ גבר בן ארי׳
טרים דורמנים׳
ויעבדם דמלכים׳
ואנש הוא׳ ונשבה אל עמנו׳
מדע לא נשא׳ על כן באריס׳
חלצי מואב׳ ונפל עזר׳
חצה דהן אראלם׳
סבבני בכחש אפרים׳
והכן בחסד׳ אשר במצלה׳
ואשב דריש פסוק׳
כאלף ביהודה׳
ארוץ גדוד דתהלות׳
לאיתיאל ואכל׳
שרפה באש כסוחה׳
חתם בצרור פשעי׳
ירק עלי כגבור׳
חרצים ימיו׳ מראיו יטל׳
אדם עשק ברם נפש׳
ותבו ליקהת אם׳
מצאני השמרים׳ תנד חיותא׳
רחם מרמות׳ מעף ביעף׳
מלך אשור מבארה׳
ומשי דבני מררי דד״ה׳
ושבאלי׳ לך ה׳ הגדלה׃

כ׳ פסו׳ דאית בכל חד ד׳

מלין דמיין קדמ׳ לא נסיב וי״ו וג׳ בתראי נסבין וי״ו וסימ׳

ויקעו את פחי הזהב
וקצץ פתילים בתוך ובתוך ובתוך ובתוך׳
מלבד שבתות ה׳ ומלבד ומלבד ומלבד׳
ואקח את ראשי שבטיכם שרי ושרי ושרי ושרי׳
לא תרצח דמשנה תורה ולא ולא ולא׳
ולקחת משפחת העמרמי ומשפחת ומשפחת ומשפחת׳
ורמת מכס לה׳ מאת אנשי מן ומן ומן ומן׳
ויהי למנשה בישׂשכר׳
ויאמר חושי אל צדוק׳
ונתנך ביד מבקשי׳
ודמות פניהם פני אדם׳
ופאת קדים׳
אם זנה אתה ישראל׳
תחת הנחשת אביא זהב ותחת הברזל׳
כה אמר ה׳ צבאות צום הרביעי׳
לבני גרשון דדברי הימים׳
ומן רבותא די יהב ליה כל עממיא אומיא ולישניא הוו׃
את הנחלות לא חזקתם׳
עד כסף בכרין מאה׳
ומדותם מחוץ לעיר את פאת קדמא ואת פאת ואת פאת ואת פא״׳
עומד על שני עשר בקר שלשה ושלשה ושלשה ושלשה׳

אלין תיבותא יתירין וי״ו

וחטפין קמצין וסי׳ ׃

אברות ואיך אברות
לך ברית דגבעונים׳
לשאול לו דאחימלך׳
ולשפוך דם נקי דאביגיל׳
קסומי נא לי באוב׃
אשקוטה ואביטה במכוני׃
יעבור חבי כמעט רגע עד
אצורך בטרם אצורך בבטן ידעתיך
לאכול לחם דאת הנשיא נשיא דיחזקאל׳
והוכנים קרנות שן דיחזקאל׳
לכול עונותיהם דירמיה׳
יסגוד לו וישתחו ויתפלל אליו
לקסום קסם דיחזקאל׳
וג׳ במותי ארץ׳
אכתוב לו רבי תורתי׳
עבור אוסיף עוד עבור לו דעמוס׃
ארך אפים וגדול כח׳
וגדול חסד׳
לשאול לו לשלום׳
תדרוש רשעו בל תמצא׳
אשמור לו חסדי׳
מלושני בסתר רעהו׳
לגאול לא אוכל לגאול׳
ואשקולה את הכסף דעזרא׳
אשדודית עמוניות דסו׳ עזרא׳
ירוהגה דד״ה
תוקהת שלום בן תוקהת׳
למעול מעל גם כל שרי הכהנים סוף דד״ה׳
יקצור און׃
זעום ה׳ יפול שם׃

ס״ב יחידאין ב׳ מלין נסבין

ו׳ ולית זוגה וסי׳

ודגן ותירוש סמכתיו׳
והצאן והבקר עלות עלי
ושמעון ולוי בני לאה׳
וישׂשכר וזבולן ב׳ בו
וחצרון וכרמי בני ראובן דויגש׳
ואני ועמי הרשעים׳
ואהרן וחור תמכו בידיו׳
ושהם וישפה הטור הרביעי׳
ועלה ומנחה לא תעלו עליו׳
והעלה והשלמי׳ וישא אהרן את ידו׳
ואלף ושבע וכסף פקודי העדה׳
ושור ושה שרוע וקלוט׳
ועבדך ואמתך אשר יהיו לך׳
והעמלקי והכנעני יושב בעמק׳
ואתה ואהרן וקחו איש מחתתו׳
וחשבון ואלעלה עשרת׳
והירדן וגבל והערבה׳
והאותת והמופתים המסת׳
ובאתת ובמופתי׳ ויוציאנו יי׳ ממצרי׳
ויוסף ובנימן ואלה יעמדו׳
ובנתיה וחצריה עקרון׳
ומדין ועמלק וכל בני׳
וזבח וצלמנע בקרקר ומחניהם׃
ופסל ומצבה לא תעשו לכם אלילים׳

ואיש ואשה לא יחיה דוד׳
וישראל ויהודה ויאמר׳
וארבעים ואחת שנה דאסא׳
ושלשי׳ ואחת בן שמנה שנה יאשיהו
ודע וראה ויגש הנביא אל׳
והגלעד וגבול הגשורי דיהושע׳
והכהנים והנביאים ויעל המלך בית יי׳ דמלכים׳
וחרב ורעב בחשו ביי׳
ובקר וצאן וגם הקרובים דד״ה׳
וזבח ומנחה ובאו מערי׳
ובאף ובחמה ונלחמתי אני אתך׳
והשכם ושלוח לשמע על דברי׳
ועבדך ועמך ואמרת שמע דבר יי׳
ונבלה וטרפה ואמר אהה׳
וטף ונשים זקן בחור׳
וברכב ובפרשים כי כה׳
ואלמנה וגרושה לא יקחו להם׳
ומשפט וצדקה כי כה דרב לכם נשיאי ישראל׳
ואלמנה ויתום וגר ועני דזכריה׳
והם ובניהם על השערים׳
וששים ושש ויהי משקה׳
ועשר ונכסים והחכמה והמדע׳
ובנתינו ובשינו והנה נפלו׳
וארבעי׳ ושלש׳ בני קרית ערים׳
ושבעים ושנים בני פרעוש תנינא׳
ושלשי׳ וארבע׳ ובני בלע׳
וארבעים ושנים בני דליה׳
ועשרים ושנים אנשי מכמס׳
ועשרי׳ ואחד בני לר חדיד דנחמיה
ובניו ואחיו ויביאו לנו כיד׳
ומנעליו ובריחיו ואת שער הישנה׳
ושדותינו וכרמינו ועת כבשר אחינו
ולשמר ולעשות מחזיקים׳
ובניו ובנותיו ויהי היום׳
ואשאלך והודיעני אזור נא כגבר קדמאה׳
ואברהם ושרה זקנים באים׳
והוד והדר עדה נא גאון וגבה׳
וחסד ואמת הלא יתעו׳
והמלך והמן הרצים׳
ולהרג ולאבד אשר נתן׳
ועיר ועיר והימים האלה׳

וחילופי׳ י״ו זוגין מן ב׳ מלין

יחידאין לא נסבין ו׳ ולית זוגא וסימ׳

בעוף בבהמה ואת כל׳
יששכר זבולן ובנימן דאלה שמות ריש ספרא׳
עין רמון ועתר ועשן׳
עיר עיר תהיינה הערים׳
שמיר שית חומה אין לי מי׳
אכול שתה ערוך השלחן׳
לכהנים ללוים וגם מהם אקח׳
יען ביען לכן הנבא׳
מלך שרים גם כי יתנו׳
שמש ירח עמד זבולה׳
משה אהרן כי העליתיך׳
עשר נכסים ויאמ׳ אלהי׳ לשלמ׳ דד״ה
דגן תירוש וכפרץ הדבר׳
נשיהם בניהם ושאר העם׳
השמים שמי׳ אתה הוא ה׳׳

כ׳ זוגין מן בב מלין חד

נסבין ו׳ וחד לא נסבין ו׳ ולית זוגא

שם וחם ויהיו בני נח׳
ושם וחם בעצם היום הזה׳
יעקב ובניו ואלה שמות׳
ויעקב ובניו ואתן לעשו׳
קרבו וכרעיו ואת האיל׳
וקרבו וכרעיו ירחץ במים׳
ואלפים וארבע ונחשת התנופה׳
אלפי׳ וארבע שלשי׳ ומאה הקערה
שורו וחמרו לא תחמד דיתרו׳
ושורו וחמרו דמשנה תורה׳
שמן ודבש ארץ חטה׳
ושמן ודבש ועשרה אנשים׳
אדמה וצבוים גפרית ומלח׳
ואדמה וצבוים ויהי גבול׳
לצאת ולבא ויאמ׳ אלהם בן מאה׳
ולצאת ולבא עודני חזק׳
מגרנך ומיקבך חג הסכות׃
ומגרנך ומיקבך הענק תעניק׳
טפכם ומקניכם נשיכם׳
וטפכם ומקניכם רק נשיכם׳
עמון ועמלק ויאסף׳
ועמון ועמלק גבל ועמון׳
שאול ויהונתן והעברים׳
ושאול ויהונתן בנו׳
שדות וכרמים ויאמר שאול׳
ושדות וכרמים כי כה אמר׳
שאול ואנשיו וילך שאול׳
ושאול ואנשיו וילך דוד׳
רכב ובענה וילכו בני׳
ורכב ובענה והנה באו׳
לחם ובשר והערבים׃
ולחם ובשר ב׳ בפסוק׳
בניהם ובני ויהיו הגוים׳
ובניהם ובני וישבו על׳
יצהר ודבש עד באי דמלכים׳
ויצהר ודבש וכפרץ הדבר׳
חתו ובשו וישביהן קצרי יד׳
וחתו ובשו מבוש מבטם׳
רכב וסוס המוציא רכב׳
ורכב וסוס מגערתך׳
הרעב והחרב והעם אשר׳
והרעב והחרב שתים הנה׳
אתה ועבדיך ואמרת אליו׃
ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם׳
כהניהם ונביאיהם על׳
וכהניהם ונביאיהם בבשת׳
חטים ושערים ועשרה׳
וחטים ושעורים משכב וספות׳
שמרון ובנתיה ושבתי׃
ושמרון ובנתיה ואחותיך׳
המנחה והחטאת והאשם׳
והמנחה והחטאת ויאמר׳
קוץ ודרדר ונשמדו במות׳
וקוץ ודרדר תצמיח׳
חסד ורחמים הגאל משחת׳
וחסד ורחמים כה אמר ה׳׳
פוט וכנען בני חם דד״ה׳
ופוט וכנען בני חם דבראשית׳
משמע ודומה דבראשית׳
ומשמע ודומה דד״ה׳
איה וענה בני צבעון דד״ה׳

ואית

ואמונה בה׳ נקודות׃ כל בווי מן השלמים שתחלתו אלף כמו אזור אמור אבל אלי כבתולה בחטף פתח קטן אבל אם הוא כמו סם הפעל אז הוא בחטף פתח גדול כמו ארוב דם אכל דבם הרבה ועל כי הסתכתה אף מכל אותיות אחה״ע להנכר בעלילה מועטת בחטף פתח קטן כי איכה נפתחת על כן במאר האותיות כי אם ח׳ ועי״ן בסוף המלה פותח לפניו כמו זרע שמע זבח בהיות אלף בסוף מלה תמצא פלא כלא ועל כן נכקדת בה׳ נקודות נוטים קצת להברת או כי אף סאר האותיות נכקדות לפעמים בחטף

מערכת אות הואו

פתח קטן מאות אלף רגילה יותר בנקודת חטף פתח קטן כבנין בתחלת התיבות שלא כמבאו כן באותיו' אהח"ע לבד ממלת כרס חמר עבו לה שהוא בה' נקודות על פי המסורת וה"א בהו במקומות מעטים כאשר אבאר: כל לשון הויה וחיות בהיות ראשונה שלא פעליהם שהם ח' וה' גם המה בה' נקודות כמו היה חיה חייתם הייתם אך בבא לפניה מאותיו' יהו"א אותיו' הנוספו' בחירק ופ"א הפעל בשבא כמו יהיה יחיה תהיה נחיה וכן וי"ו לפעמים בהיותה בחירק כמו והייתם לי

ואיה וענה דבראשית •
הלוים והנתינים והישבים •
והלוים והנתינים ואלה ראשי •
אסף והימן ויבדל דוד •
ואסף והימן והמשררים •
נשק ובשמים והם מביאים דד"ה •
ונשק ובשמים והם מביאי' דמלכ"י •
ליוצא ולבא ובעתים ההם •
וליוצא ולבא כי לפני •
לעלה ולמלאים ויעמד חזקיה •
ולעלה ולמלאי' ושה אחד •
הכהנים והעם גם כל שרי •
והכהנים והעם ויאמר אליו •
בניהם ואחיהם ויעמד ישוע •
ובניהם ואחיהם כל אלה מבני עובד
אחי ונערי וגם אני אחי •
ואחי ונערי ואין אני •
איש שלחו ואין אני ואחי •
ואיש שלחו ויעמד כל העם •
ישוע ובניו ויקם על מעלה •
וישוע ובניו ואחיו •
נהירו וסוכלתנו איתי גבר •
ונהירו וסוכלתנו ושמעית •
דבש וחמאה אל ירא כפלגות •
ודבש וחמאה וצאן ושפות •
בריח ודלתים ואשבר עליו •
ובריח ודלתים ואמרת אעלה •
עת ומשפט כי לכל חפץ •
ועת ומשפט שמר מצוה •
הוללות וסכלות ואתנה לבי •
והוללו' וסכלות ופניתי אני לראות
שמחה וששון ובכל מדינה •
ושמחה וששון ליהודים •
האחשדרפני' והפחות ויקראו ספרי •
והאחשדרפנים והפחות וכל שרי המדינות •

ה' זוגין ב' מנהון נסיב ו'

וב' מנהון לא נסבי' ו' וסי'

החסידה האנפה דשמיני •
והחסידה והאנפה דמשנה תורה •
עין רמון ולבאות ושלחים •
ועין ורמון
דכרין אמרין כל קבל דנא •
ודכרין ואמרין ומה חשחן •
עשר נכסים ויאמ' אלהי' לשלמ' •
ועשר ונכסים איש אשר •
יששכר זבולן ובנימן דאלה שמו' ריש ספרי •
ויששכר וזבולן בני לאה •

י"ב ר"פ מן בב מלין קדמא

נסיב וי"ו ותנינא לא נסיב וי"ו וסימני' נמסר בסוף סדר במדבר סיני •

ח' פסוקי' מסורתא מבא

ומסורתא מבא לא נסבין וי"ו וסימני' נמסר בזכריה סימ' א' •

ד' זוגין מן גג' בעינינא קדמ'

לא נסיב ו' ותנינא ותליתא נסיב וסי' •

כי ימוך אחיך ומכר •
וכי ימוך אחיך ומטה •
וכי ימוך אחיך עמך ונמכר •
שש מאות ויסעו משם ממשפחת •
ושש מאות איש חגורים •
ושש מאות ויעלו חמשת •
אתם עדי נאם יי' •
ואתם עדי הגדתי ואתם עדי •
ואתם עדי אל הפחדו •
עמים רבים גמר ומגוג •
ועמים רבים ועלית •
ועמים רבים ובאת דמלכים •

ח' ר"פ מסורתא מבא

ומסורתא מבא ומלה באמצע סי' נמסר ביחזקאל סימן מו' •

ה' זוגין מן בב' בחד עינינא

קדמא ו' תנינא י' וסי' נמסר בריש סדר בהעלתך •

ד' זוגין מן גג' בעינינא קדמ'

נסיב ו' ותנינא ותליתא לא נסיב ו' •

ושני טורים ויעש את •
שני טורים ופקעים •
שני טורים ואת הרמנים •
ואם בגוי העל אלה •
אם בגוי העל אלה •
אם בגוי העל אלה •
וירא אלהים איש היה •
ירא אלהים ויאמר יי' •
ירא אלהים ויאמר יי' •
ואשאלך והודיעני קדמא •
אשאלך והודיעני תנינא •
אשאלך והודיעני תליתא •

ו' זוגין מן גג' בעינינא קדמ'

ותנינא נסיב ו' ותליתא לא נסיב וי"ו וסימ' ביחזקאל סימן מ' •

י"ב ר"פ דמיין מן ב' מלין

דמיין מסורתא מבא קדמא לא נסיב ו' ותנינא נסיב ו' וסי'

היא מוצאת והיא •
הוא תהלתך והוא •
כסף אשם וכסף •
שרי יהודה ושרי •
חרב יראתם וחרב •
קול שוט וקול רעש •
לי הכסף לי הזהב •
לי גלעד ולי מנשה קדמאה דספרא •
אלה ברכב ואלה בסוסים •
מן המלחמות ומן •
אשרי אנשיך ואשרי דד"ה •
דור הולך ודור בא •

ח' יחידאין במצעו' פסוק

מסורתא מבא ומלה ביניהון קדמא נסיב ו' ותנינא לא נסיב ו' וסי'

ואנשי העיר אנשי סדום •
ואליך ישתחוו אליך •
והוא שותה הוא ויהי •

ורבו כמו רבו אשרקה •
ומגיד לקראת מגיד •
ויזמרו לך יזמרו •
ולאמר עליו לאמר וספרי' •
ויוסף דעת יוסף כי ברב •

חד מן לה"ה פסוקי' דמיין

מסורתא מבא ומסורתא מבא נסבין ו' ומלה ביניהון וסימני'

ובין רועי ובין רועיך •
וביד אשתו וביד שתי •
וענו אשור וענו עבר •
ופגע בדבשת ופגע •
וחרשי עץ וחרשי אבן •
ואצבעות ידיו ואצבעות •
ואתה תשא ואתה •
ואפס עצור ואפס •
ושם תמות ושם תקבר •
והשמיעו במגדול והשמיעו •
וכן רבים וכן נגזו ועבר •
ושרי שלישיו ושרי •
ובחשך ילך ובחשך •
וגשם מטר וגשם מטרות •
ואל תאכלו ואל תשתו •
ומגדל חננאל ומגדל •
ומן הרמנים ומן התאנים •
והוא ל'וי והוא גר •
ומעל אלהיכם ומעל •
ומזקני העם ומזקני •
ואין דורש ואין מבקש •
ושוכר בסיל ושוכר עוברים •
והוא מוראכם והוא •
ובכל חטאתיך ובכל •
ולו תשתחוו ולו תזבחו •

י"ד פסו' מיחדין דאית בהון

ד' מלין ב' קדמא לא נסבין וי"ו וב' בתראי' נסבין וי"ו וסימני'

לבני ישראל ולגר ולתושב •
מעון כרמל וזיף ויוטא •
עין רמון ועתר ועשן •
חקיו מצותיו ומשפטיו •
מלכיה שריה וכהניה ונביאיה •
בחטאת בעלה ובמנחה ובשמן •
לזהב לבסף ולנחשת ולברזל •
הקירות הספון וקירותיו ודלתותיו •
יחת זינא ויעוש ובריעה •
חרב משפט ודבר ורעב •
מלכותא חסנא ותקפא •
ברבלתהון פטשהון •
הארבה הילק והחסיל •
המה אנשיהם ובניהם •

י"א ר"פ מיחדין מן ד' מלין

נסבין ו' וסימניהון

ומעוד ובתות ונתוק וכרות •
ואהבך וברכך והרבך וברך •
ועבדון ורחוב והמון וקנה •
ושערים ועדיתים והגדרה וגדרותים •
ואלמלך ועמעד ומשל ופגע •

ולבאות ושלחים ועין ורמון •
ודבש וחמאה וצאן ושפות •
ותשובה ואהל וברכיה •
וירמיה ויחיאל ויוזבד •
והמזמרות והמזרקות והכפות •
ולשמה ולקללה ולחרפות •

ה' ר"פ מן גג' מלין דמיין

קדמא נסיב ו' וב' בתראי לא נסבין ו' וסימ' ביחזקאל סימן מ"א •

י"א פסוקי' דמיין אית בהון

ג' ג' מלין דמיין קדמ' ותנינא לא נסי' ו' ותליתאה נסיב ו' וסימ'

שמה שמה ושמה שמה קברו את אברהם •
אין אין ואין אין קדוש ביי' •
אל אל ואל אל תבא בשער •
אתה אתה ואתה אתה הוא ה' לבדך •
הכל הכל והכל הכל הולך •
יש יש ויש יש הבל אשר •
הסנה הסנה והסנה וירא מלאך ה' •
בין בין ובין כי יפלא ממך דבר •
לכו לכו ולכו הוי כל צמא לכו למ' •
אל אל ואל לכן כה אמר •
אדמתנו אדמתנו ואדמתנו למה נמות לעיניך •
אלה אלה ואלה הנה אלה דיחזקאל •

ו' ראשי פסו' מן גג' מלין

דמיין קדמא לא נסיב ו' וב' בתרי' נסיב ו' וסימני'

מן מן ומן מן הבהמה •
כל וכל וכל כל ערי המשור •
לכל ולכל ולכל לכל האתות •
זה וזה וזה זה יאמר ליי' •
יתר ויתר ויתר יתר הגזם •
מה ומה ומה מה ברי ומה ברי •

ח' פסוקי' אית בהון ג' ג'

מלין קדמא ובתרא נסיב ו' ותנינא לא נסיב ו' וסימ' בשופטים סימן י"ט •

י"ב פסוקי' מן ג' ג' מלין קדמ'

ובתרא לא נסיב ומציעתא נסיב וסי' נמסר בישעיה סימן מ"ט • ג' מנהון ר"פ אלהי' • עלי עשור • כי יצומו •

י' ר"פ מן ג' ג' נסבין ו' וסימ'

נמסר ביחזקאל סימ' ג' ובעובדיה •

ו' פסוקי' מן ד' ד' מלין ב'

קדמאי קרחי' וב' בתראי נסבין ו' וסי' נמסר בהושע סימ' י"א •

י' זוגין מן ב' ב' בספרא

קדמא נסיב אות וחסר מלה ותניין חסר אות ונסיב יתיר מלה וסי' נמסר ביחזקאל סימן י"א •

א"ב מן חד חד ראשי פסו'

נסבין ו' בריש תיבותא וסימני'

וארא

אך בהיות אלף יחזרו למטעם והאלף בפתח קטן כמו אהיה אחיה וכן בבואה לפני כל אחר תיבות חסר פ"א פעליהם אחה"ע כמו אחסה אעטה אאסוף : כל ה"א המסמם במשקל נוסף בגזרת העלומי ע"ן ובא בסוף התיבה במקום של כנוי והוא שאין הכנוי נוסף על מדבר בעצמו ועל נוכח וגם הנלה למון עבר ונ"א למון כנוי גם היא בה"א כמו לא הביאו הביאוס הקימו ודומיהן והטעם כי בלא התוספת היה בהברת או כי יאמר הביאה הקים גם עתה הוא בחטף פתח קטן

מערכת אות הואו

נוטה קמת לסברת אי : **אף** באתחבר הכנוי למדבר בעצמו ולנכח ולנכחים מן הטע' הזה על כן הוא בחטף פתח גדול כמו הסיבותיך הביאותנו הביאכם
כי בספרד הכנוי לא יתאחר בסברת אי דרך בסברת חטף פתח קטן כי יאמ' הסיבותי הביאותי ועל כן הזכרתיו ולא לפון כווי כראה לי בחטף פתח גדול
כמו הסיבוכי יו הקימכו הביאנו והטעם כי בלא התוספת יהיה בסברת אה כי יאמר הסב הקם הבא גם עתה הוא בחטף פתח גדול הנוטה קמת לסברת אה גם בבא וו על

וארא ואין איש ומאלהי
ובחורב הקצפתם את
וגר זאב עם כבש
ודי חלב עזים ללחמך
והלא עמך שם צדוק
ווים ואת האלף ושבע
וזרחה לכם יראי שמי
וחכיתי לה' המסתיר
וטמאתם את צפוי פסילי
ויריחו סגרת ומסגרת
ובחכה איש גדודים
וללוי אמר תומיך
ומנת המלך מן רכושו
ונחה עליו רוח ה'
וסכה תהיה לצל יומם
ועמך כלם צדיקים
ופרה ודוב תרעינה
וצאני מרמס רגליכם
וקרבנו קערת כסף
ורחובות העיר ימלאו
ושאבתם מים בששון
ותבואתה מרבה למלכים

ד' זוגין תנינא נסיב ו'

בענין וקדמא לא נסיב ו'
וסימניהון

אמרפל ויהי בימי אמרפל
ואמרפל את כדר לעמר
שמן למאור בשמ' קדמא
ושמן למאור ובשמים תנינא
חסר מי פתי יסור קדמ'
וחסר מי פתי יסור תנינא
עשר ויאמר אלהים לשלמה
ועשר החכמה והמדע

ח' מלין נסבין ו' קמצין

בתמניא אפי בא"ב רבתי וסימניהון
שם בתלים בא"ב רבתי אות ן'

ח' פסוקי' דבהון ב' מלין

קדמא סופה יוד ותנינא רישא ו"
וסימניהון

ה' להושיעני ונגינותי ננגן כל ימי חיינו
אולי יראה ה' בעיני תחת קללתו
הבאי עצה עשו פלילה
רני בת ציון הריעו יש'
בי החרשתי בלו
ולא נתתי לחטא חכי
לשאול באלה נפשו
אם לא אמרו מתי אהלי
מי יתן מבשרו
ברוך אלהים אשר לא הסיר תפלתי
וחסדו

אמר המעתיק בהרבה פסו' מאלו
ליתא לדבריו כפי נסחת הספרים
שלנו ואולי כי איני מבין כוונתו :

ל"ה זוגין חד מלא ו"

באמצעו' תיבות' וחד נסיב ו' בריש
תיבותא וחסר וסימ'

אצבעותי לדוד ברוך ה'
ואצבעתי קמתי אני

אותותם שאגו צרריך
ואתתם הלא שאלתם עברי
אוניות וישלח לו חורם דד"ה
ואניות כי לי איים יקוו
אומרה לאל סלעי
ואמרה ויאמר יוסף אל
אחוז חור כרפס ותכלת
ואחז ויכתבם שמעי בן
גולה והגלה את כל ירושלם
וגלה כי קשרתם בלבם תנינ' דפסו'
הוכה בעשב וייבש
והכה אם במחתרת
חורב ויתנצלו בני
ובחרב הקצפתם
הצעירה ויען שאול
והצעירה גם היא
זובח שוחט השור
וזבח וארור נוכל
חולה ויאמר לי המלך
וחלה וכי תגישון עור
חובר אשר לא ישמע
וחבר חבר ושאל אוב
חציו ימאסו כמו מים
וחצו אל מוציאו
ידוע תדעו כי לא
וידע כי אם בזאת יתהלל
לאום ברוב עם הדרת מלך
ולאם מלאם יאמץ
למשול והצא אש ממטה
ולמשל ביום ובלילה
מצורע וישכב עזיהו
ומצרע יחולו על ראש יואב
מוריד ה' ממית ומחיה
ומריד האל הנותן נקמות לי
נאוד ויאמר אליה
ונאד ויקח ישי חמור
נוצר תורה בן מבין
ונצר כי תאמר הן
פתאום ויורם אלהים חץ
ופתאם והנני שולח
קודש ובאו בו צים קדמא
דפסוק
וקדש ואשמעה אחד
קדמונים כה אמר יי' אלהים
וקדמנים על יומו נשמו אחרונים
שואג קשר נביאיה
ושאג פצו עלי פיהם
תמות ויאמר שמשון
ותמת מדוע באתי
שבועת אני פי מלך שמור
ושבעת ואיש את רעת

י"ב חס' ו' בריש תיבותא

וקרי' וסימניהון

בניך ותבא ותגד לאיש
תחת הנעצוץ תנינא דפסו'
עד ויצא השטן מאת
יולד גיל יגיל אבי צדיק
דור כי לא לעולם חסן
די חזיתה פרזלא
לא בלע ה' לא חמל
לא על צוארנו נרדפנו
אין יתומים היינו

זקנים פני ה' חלקם
אינם אבותינו חטאו
אנחנו ב' בפסוק

ה' זוגין בספר שמות

קדמא חסר תניינא מל' וסימניהון
נמסר בסדר פקודי

הלין שמהת גברי נסבין ו'

באמצעות תיבותא וכל חד וחד לית
ליה זוגא וסימניהון

גדעוני ועל צבא מטה
יכוניה אשר לא לקחם
נמרוד וכוש ילד דד"ה
יואשיהו בראשית ממלכת
עודד ועזריהו בן
בוני ומן הלוים שמעיה
הקוהלת הבל הבלים

והלין שמהת גברי חסר ו'

ולית להון זוגא

גבית קדמאה דבראשית
ולצדק הכהן
וליאב שר הצבא
ארי גבר בן ארי
ועבד ב' בפסוק
עדא אחינדב בן עדא
אמנן הבכור אמנון דד"ה
אמן שר העיר דמלכים
ושבאל בן גרשם
וירם בנו
אשר דבארה בנו
קרא משלמיהו בן קרא
יאש במלכו דד"ה
עבדיה העמוני תנינא
עזור יאזניה בן עזור
ומשי מחלי ומשי דד"ה
אחשרש מס

י"ב זוגין נסבין ו' בריש

תיבותא חד מלרע וחד מלעיל
וסימניהון

ומת בהר אשר אתה
ומת ותאמר לו אשתו דאיוב
ויחכם הן לחכם ויחכם
ויחכם מכל האדם
ויענם ישמעאל ויענם
ויענם המלך קשה
וירם ויצוה מלך אשור
וירם אלהים חץ פתאום
וישיעום ותתנם ביד
וישיעום ויקם ה' שפטים
ויתמרמר מלך הנגב
ויתמרמר וראיתיו מגיע
ויודע וידבר אל קרח
ויודע ויקח את זקני
וינפש ששת ימים
וינפש ויבא המלך וכל
ויהללוה תנו לה מפרי
ויהללוה אחת היא יונתי
ונפתחה לאמר מתי יעבר
ונפתחה ויהי כי באנו אל
וישג ירדף אויב נפשי
וישג לבן את יעקב
ויוכל וישמע שפטיה
ויוכל וישר אל מלאך
ויצילני הנה כאשר גדלה
ויצילני ושם האחד אליעזר
ומש ועמדו רגליו ביום
ומש ובני ארם עוץ וחול
והגא שמעו שמע ברגז
והגא ויפרש אתה לפני
ובקר וראיתם את כבוד יי'
ובקר ערב ובקר וצהרים

וא

חד מן נ' זוגין מן חד חד חד מלרע
וחד מלעיל וא' בריש'

ואברכהו ויחרד יצחק חרדה
ואברכהו הביאו אל אברהם
וארעך ועתה אם נא מצאתי
וארעך ויאמר ה' אל משה גם
ואח בכל עת אהב הרע
ואח יש אחד ואין שני
ואט בחבלי אדם אמשכם
ואט את נטשת אתי נאם
ואכתוב על הלחות את הדברים
ואכתוב בספר ואחתום
ואוכל פתי לבדי ולא אכל זר
ואוכל ויחרד יצחק חרדה
ואכלה ויאמר הגישה לי ואכלה
ואכלה ויאמר אלי בן אדם
ואכלם אפגשם כדוב שכול
ואכלם נמצאו דבריך ואכלם
ואכלם ועתה הניחה לי ויחר
ואכלם ואמחצם ולא יקומון
ואכה ויוחנן בן קרח אמר אל
ואכה ואריב עמם ואקללם
ואקרע אפגשם כדוב שכול
ואקרע את הממלכה מבית דוד
וארבה ואתנה בריתי ביני וביניך
וארבה ואקח את אביכם את
ואקחה פת לחם וסעדו לבכם
ואקחה ויאמר ה' אלי השליכהו
ואקוה ארדך לעולם כי עשית
ואקוה חרפה שברה לבי
ואסיר כי אמר בכח ידי עשיתי
ואסיר והגבהנה ותעשינה
תועבה
ואצאה עתה חכמה ומדע
ואצאה בשער הגי לילה
ואשבה ויאמר דוד אל אכיש
ואשבה וכשמעי את הדבר
ואשתחוה ועתה שא נא חטאתי
ושוב עמי
ואשתחוה ואקד ואשתחוה לה'
ואשאלם וארא ואין איש
ואשאלם ויבא חנני אחד מאחי
ואשתומם ואביט ואין עוזר
ואשתומם ואני דניאל נהייתי
ונחליתי

א"ב חד וא' חד והא' ולית

דכוו'

אלה המלות בסברת אי המה בה' נקודות כמו והסיבך והביאך אבל בהיותה בסברת אה לפני אחה"ע אז הוא בחטף פתח גדול כמו יעמה תעמה תעלה יעלה ובבא סברת אי
שהוא בפתח קטן לפניהם אז המה בחטף פתח קטן כמו אחסה אעטה יחרץ יחרף החטיתי מעולם העלתם העביר החרים ודומיהן אבל אם אותה סברת אי אמר לפני
אחה"ע בקמץ קטן אז המה בחטף פתח גדול כמו מענות מחטא מהמון מעשות רק לפעמים באות אות המ"ם לפני השף תהיה השף בה' נקודות כמו האכום מאוה יבדיק ס

ירבה אלוה מאנום והטעם בלא המ"ס תהיה בחמם נקודות וכל דגש מבטל פתח גדול וחטף פתח קטן כמו הקולות יחדלון יהגו רייק כאחד בקדם׃ סליק מספטו חטף
פתח גדול וחטף פתח קטן ובעזרת בורא סמ"ו וכותיהם ובעזר' אכי והוא אחל חק יהו"ה׃ **יבינו המשכילים** כי כל אות הבא בראש תיבה דינה להדגש
לולי אותיות אחה"ע אסר לעולם לא יבא בהם דגש רק במקומות מעטים באלף ור"ים על פי המסורת והן ד' אלפי"ן בקריאה וג'

ואחרון ואני ידעתי גאלי חי׃
והאחרון כי לא מועף לאשר׃
ואהל והשבה ואהל וכרביה׃
והאהל ומשמרת בני גרשן׃
ואלפים צנה ואלפים כלם׃
והאלפים והעירים עבדי האדמה׃
ובקר וראיתם את כבוד ה'׃
והבקר ומראה הערב והבקר׃
וגוים ובאו עמים רבים וגוים׃
והגוים כי הגוי והממלכה׃
וגבהים אם עשק רש וגזל׃
והגבהים הנה האדון ה' צבאות מסעף׃
וגבה עדה נא גאון וגבה׃
והגבה והאולם אשר על פני הארך׃
וגבוה כי רם ה' ושפל יראה׃
והגבוה כה אמר ה' אלהים הסר׃
ודל מבין חכם בעיניו איש׃
והדל העשיר לא ירבה׃
והרים כה אמר ה' אדני ה' הסר המצנפת׃
וההרים ואשוב ואשא עיני והנה ארבע׃
וחצר הגדולה סביב שלשה׃
והחצר וירם כבוד ה' מעל׃
וחטים משכב וספות וכלי יוצר
והחטים ויאמר ארנן אל דוד׃
וחכמים אנשי לצון יפיחו׃
והחכמים כי את כל זה נתתי׃
ומלא ולנפתלי אמר נפתלי׃
והמלא ובאת וסגרת הדלת׃
ומשחית עלה אריה מסבכו׃
והמשחית ותהי חרדה במחנה׃
ומשלח יפיח כזבים עד שקר׃
והמשלח את השעיר לעזאזל׃
ונגע לא תאנה אליך רעה׃
והנגע וראה הכהן אחרי׃
ושטן הפקד עליו רשע׃
והשטן ויראני את יהושע׃
ועירים גמלים מניקות׃
והעירים והאלפים והעירים׃
ופרה ודוב תרעינה׃
והפרה והעזים והפרה׃
וצרעת נעמן תדבק בך׃
והצרעת ויזעף עזיהו ובידו׃
וקדש ואשמעה אחד קדוש׃
והקדש ואחרי השבעים׃
ורגלים עינים הייתי לעור׃
והרגלים וילכו לקברה ולא מצאו
ושיר כי בימי דוד ואסף׃
והשיר וכל הקהל משתחוים׃
ושופט ויאמר מי שמך לאיש׃
והשופט על הרע כפים להטיב׃
ותבן ועתה לכו עבדו׃
והתבן והשערים והתבן לסוסים
ותרומה והיה לאהרן ולבניו׃
והתרומה היקבע אדם אלהים׃
ותורות ועל הר סיני ירדת׃
והתורות אלה החקים והמשפטים

ה' זוגין משמשין וה' חד
לשון רבים וחד לשון יחיד וליח

להון זוגא וסימניהון
והרשעים כים נגרש׃
והרשע כי ישוב מכל׃
והרבים ולכן הנה אדני מעלה׃
והרבה קרית בעל היא׃
והגוים כי הגוי והממלכה׃
והגוי אשר לא יביא׃
והנשבעים ואת המשתחוים׃
והנשבע אשר המתברך׃
והבטחים הוי השאננים׃
והבטח רבים מכאבים׃

ח' זוגין מיחדין חד נסיב
וה בריש' וחד נסיב ל' ולית דכות' וסימניהון
והחשך ויבא בין מחנה׃
ולחשך ויקרא אלהים לאור׃
והרשעים כים נגרש׃
ולרשעים אמרתי להוללים׃
ולמופת והיו בך לאות׃
והמופת ובא האות והמופת׃
והקדש ואחרי השבעים׃
ולקדש ושתי דלתות׃

כ"ב זוגין נסבין וי"ו בריש'
ונסבין וי"ו בסופי' חד מלרע וחד מלעיל וסימניהון
ויתאו המלך יופיך כי הוא׃
ויתאו דוד ויאמר מי ישקני׃
ויתמהו עמודי השמים ירופפו׃
ויתמהו וישבו לפניו הבכור׃
ויתרו שלח לך אנשים׃
ויתרו ויעלו ויתרו את הארץ׃
ויהפכו הן יעצר במים ויבשו׃
ויהפכו נערי דוד לדרכם׃
ויחיו ויאמ' אלי הנבא אל הרוח
ויחיו והנבאתי כאשר צוני ותבא בהם׃
ויסגו יבשו ויסגו אחור׃
ויסגו ויבגדו כאבתם׃
ויאספהו כלה בהבה העלה׃
ויאספהו ותהי המלחמה חזקה על פלשתים׃
וינתנו ויבאו אל המלך דד"ה׃
וינתנו ויעזרו עליהם וינתנו׃
ויפרו הרעיפו שמים ממעל׃
ויפרו וישב ישראל בארץ׃
ויעדהו והושיבו שני אנשים׃
ויעדהו ויבאו שני האנשים׃
וישבעו יאכלו ענוים וישבעו׃
וישבעו במרעיתם וישבעו׃
וינהגו ויען כל איש רע ובליעל
וינהגו וישבו את הנשים אשר׃
וינזרו דבר אל אהרן ואל בניו וינזרו׃
וינזרו בענבים במדבר מצאתי׃
וירעשו ראיתי את ה' נצב על׃
וירעשו והיה הנס מקול הפחד׃
וירכסו את החשן קדמא׃
וירכסו את החשן תנינא׃
וישמיעו ואם עמדו בסודי׃
וישמיעו ומעשיה ושמעיה ואלעז'׃

וישכנו צדיקים ירשו ארץ׃
וישכנו מחוילה עד שור׃
ויבשו הן יעצר במים ויבשו׃
ויבשו אף בל נטעו אף בל׃
ויצקו ויאמ' מלאו ארבעה כדים
ויצקו לאנשים לאכל ויהי׃
ויציצו יהי פסת בר בארץ׃
ויציצו בפרח רשעים כמו׃
ויצאו ויאמר ה' אלי אם יעמד׃
ויצאו ואת חמור ואת שכם׃
ויצברו ויקבצו את כל אכל׃
ויצברו אתם חמרים וחמרים׃
ויצליחו שמנו עשתו גם עברו׃
ויצליחו ויאמר יהודה נכנה׃

מ"ח מלין נסבין וי"ו בריש'
תיבותא רפין וכל חד וחד לית זוגא
וירדו ויאמר אלה' נעשה אדם׃
ויסחרו האנשים האלה׃
ויעבדו ויאמרו עבדי פרעה אליו׃
וישאלו דבר נא באזני העם׃
ויזנו דבר אל בני ישראל׃
ויסעו ויאמר ה' אל משה׃
וישלחו צו את בני ישראל׃
ויפצו ויהי בנסע הארן׃
וירשו ויאמר ה' אל׃
ויעמדו ויהי כנוח כפות׃
וילכו וישבו אל יהושע ויאמרו
ויקמו הבו לכם שלשה
ויתהלכו ב' בפסוק׃
ויחגרו בני נכר דשמואל׃
וישתו ויאמר לא תכה׃
ויתנוהו על ידי עושי׃
ויאספו כל הגוים נקבצו יחדו׃
וישתחו ושאריתו לאל עשה׃
ויניחהו ישאהו על כתף׃
ויפרו תפתח ארץ׃
ויצאו עלו הסוסים׃
ויאשמו בכל משבתיכם׃
ויזעקו והשמיעו עליכם׃
וישברו ואם נכלמו׃
ויניחו וארבעה שלחנות׃
ויכלו את הימים והיה׃
ויחרדו אחרי ה' ילכו׃
ויתכסו שקים האדם
ויקראו ב' בפסוק׃
וישכנו צדיקים ירשו ארץ׃
וידברו ימיקו וידברו ברע׃
וינועו יחגו וינועו כשכור׃
ויבוזו ינקש נושה לכל אשר׃
ויקבצו ויאמר דוד׃
ויכנעו עמי אשר נקרא דד"ה׃
וישאהו ויהי בעת יביא
וישיבהו ב' בפסוק׃
ויעבידו ואשר ישמיעו׃
ויברכו ויאמרו הלוים׃
ויראו לפניך מראינו׃
ויתיצבו תתהפך כחומר׃
ויסירו רגע ימתו וחצות׃
וירבו שמע בני וקח׃
ויוסיפו כי בי ירבו ימיך׃
ויתלו ותאמר לו זרש׃

א"ב נסבין וי"ו בריש' דלוג
הו בסוף וסימניהון נמסר במערכת אות הה"א בס"ד׃

קי"ח יחידאין משמשין ול"
בריש תיבותא סימניהון נמסר במערכת אות הלמ"ד׃

הלין דמשמשין ומ" בריש'
בא"ב סי' נמסר במערכת אות המ"ם׃

י"א זוגין נסבי' ות בריש
תיבותא חד מלעיל וחד מלרע וסים
ותפר עוצו עצה ותופר׃
ותופר ביום ההוא וידעו כן׃
ותרץ והארץ תעזב מהם׃
ותרץ אם ראית גנב׃
ותשמידם תרדף באף׃
ותשמידם מתים בל יחיו׃
ותמות מדוע באתי ואין׃
ותמות ויקומו עלי בעלי הגבעה
ותלהט אש לפניו תלך׃
ותלהט כי אש קדחה׃
ותלבב וישכב אמנון׃
ותלבב והלך תמר בית׃
ותחולל אף כי תאמר לו׃
ותחולל בטרם הרים׃
ותיטב לה' משור פר׃
ותיטב הנערה בעיניו׃
ותתעטף אזכרה אלהים׃
ותתעטף עלי רוחי׃
ותאכלם תשיתמו כתנור׃
ותאכלם עוד זה מדבר׃
ותכונן יגמר נא רע׃
ותכונן לך את עמך׃

נשלם מערכת
אות הוי"ו בס"ד

מערכת אות
הזי"ן

ד' זוגין חד זין וחד וזין
ול' דבו' וסימ' נמסר במשלי סי' כ"ג׃

ג' זוגין קדמ' ז' ותנינא ש"ן
וסימ' נמסר בסדר וישמע יתרו׃

וחלופיהון ג' זוגין קדמ'
ש"ן ותנינא זין וסימניהון נמסר במלכים ב' סי' י"א׃

כל הזוגין שאין להם התלות בא"ב קמצא כמסר בסוף מסר' רבת' דא עם חלופי וסכויי דקריא בס"ד׃

ריס"ן וסימ' ויביאו את המנחה דיוסף ממושבותיכם תביאו ויביאו לכו כיר אלהיכו דעזרא וספו עצמותיו לא ראו ואלה הב' ריסי"ן לא כרת סרך רפאות תהי לשרך מראשי
כמלא טל ואני שמעתי בעבור הרעימה הראיתם בן המרכה הראיתם דגלית הפלשתי שאמר דוד עליו השלום גם שאר אותיות אמר דיכם להדגים בהיותם בראש תיבה אם
בתיבה הסמוכה להם למעלה מהם תהיה אות אחרונה שבא מאותיות יהו"א תהיה האות הראשונה מן התיבה הבאה אחריה רפויה כמו לא תענה לא תחמוד ואחרים הרבה

מערכת אות הזין

והטעם כי אותיות יהו״ה אינן נקראות במבטא מפתים באחרות ואלו היו מאותיות הבאות אחריהן כדגמות היה נראה כאלו אות יהו״ה חסרה מן המכתב בעבור אמר יהי״ו פתי התיבות על ידי הדגש כאלו סיה תיבה אחת גם כי המה נתנו להדחות בהיותם באמצע התיבה בעבור הדגש כמו כפר דבר באל יוד גם ספך כפר באל וי״ו עבור דגש וה״א במלה מזה בדרך טריכו מה זה וכן מלכם תרכאו עמידיכו מה לכם ואלף מכולת לביתו כמו מאכולת במסור׳ הברית כמו במאסורת ועל כן הרפו האותיו׳ הבאו׳ אחריהן

זא

וזאת י״א ר״פ וסימנ׳ נמסר ריש פרש׳ תרומה ורות סימן ד׳ ·

בזאת ג׳ וסימניהון נמסר במלאכי סימן ג׳ ·

לזאת ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת וארא ובישעיה סימן ל׳ ·

בזאת ד׳ בתורה וסימניהון

בזאת תבחנו ·
אך בזאת נאות לכם ·
אך בזאת יאתו ·
בזאת יבא אהרן ·

הזאת ה׳ וסימניהון נמסר באיוב ריש סי׳ ד׳ ·

זב

זבדי וזבדי ג׳ וסימניהון

ויקם וזבדי חברי ·
ועל שבכרמים ·
חברי ·

זבדיה ט׳ וסימניהון נמסר בד״ה א׳ סימן כ״ז ·

וזבדיהו ב׳ וסימנ׳ נמסר בד״ה ב׳ ט״ו סי׳ י״ט ·

ויזבח יזבח ד׳ מל׳ בליש׳ וסימנ׳ נמסר באיכה בא״ב ד׳ ועיין שם מה דשקלינן וטרינן ·

מזבחי ח׳ וסימניהון נמסר סוף פ׳ יתרו ·

מזבחו ג׳ וסימניהון נמסר באיכה בא״ב תניין ·

המזבח ב׳ פתחי׳ וסימ׳

ואת המזבח הנחשת ·
ואמר מה הציון ·

ולמזבח ב׳ פתחי׳ וסימניהון

ויתנם יהושע בית ·
ולמזבח הקטרת ·

ולמזבח ב׳ וסימניהון

ויקם את החצר סביב ·
בין האולם ולמזבח ·

מזבחת ב׳ חסרים וסימניהון

וישב ויבן את הבמות דמנשה ·
ושלאחריו ובנה מזבחת בבית יי׳ ·
וכל אוריתא דכו׳ חס׳ ·

מזבחותיהם ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חסר וסימ׳ נמסר סוף פרשת ואתחנן ושפטים סימן ב׳ ויחזקאל סימן ו׳ ·

אל המזבח ט׳ וסימנ׳ נמסר בפרשה ויקרא ·

ואל המזבח ג׳ וסימנ׳

קרבן ראשית תקריבו ·
אך אל הפרכת לא יבא ·
ואהרן ובניו מקטירים ·

המזבחה ל״ב וסימניהון

ולקחת את כל החלב ·
והקטרת את כל האיל ·
ולקחת אותם מידם ·
וקרבו וכרעיו ירחץ במים ·
והקרב והכרעים ירחץ במים ·
ומלק את ראשו תנינ׳ דפסו׳ ·
ושסע אתו בכנפיו ·
והביאה אל בני אהרן ·
והרים הכהן מן המנחה ·
והקטירו אתו בני ר״פ ·
והקטירו הכהן ר״פ ·
והקטירם הכהן ר״פ ·
ואת כל חלבו ירים ·
ואת כל חלבו יקטיר ·
חלבה יסיר כאשר הוסר ·
וחכרו כאשר יוסר ·
והביאה אל הכהן וקמץ ·
והקטיר אתם הכהן רפ ·
והקטיר הכהן את החלב ·
ויקטר משה המזבחה ·
וירחץ את הקרב ·
ואת הקרב ואת הכרעים דויקטר משה ·
ויקח משה אותם מעל כפיהם ·
ואת חלב החטאת יקטיר דאמור
וקמץ הכהן מן המנחה דנשא ·
ואת החלב ואת הכליות ·
וישימו את החלבים ·
והעלה הכהן את העלה ·
וישחטום הכהנים ויחטאו את דמם
ויקבלו הכהנים את הדם דד״ה ג׳ בפסו׳ ·
וכל דסמי׳ להקטרה דכו׳ המזבחה
במ״ג המזבח וסימניהון

והרים ממנו בקמצו ·
ואת העלה המציאו ·
ויקרב את המנחה ·

ואת המזבח ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת אחרי מות ·

ואת מזבח ט׳ וסימנ׳ נמסר בפר׳ פקודי ·

זבח שלמים ו׳ בתורה וסימני׳ נמסר פ׳ ויקרא ·

לזבח ב׳ קמצי׳ וסימניהון

ויין לנסך רביעית ·
ויאמר שלום לזבוח ליי׳ ·

זבלון ט׳ כתו׳ כן וסימניהון נמסר בפרש׳ ויגש ·

הזבולני ג׳ וסימניהון

אלה משפחת הזבולני ·
וישפט אחריו ·
אלון הזבולני ·

זד

זדים ד׳ וסי׳ נמסר בישעיה סימן י״ג וסוף מלאכי ·

הזידו ג׳ וסימניהון

כי ידעת כי הזידו ·
והם ואבתינו ·
ותעד בהם ·

זה

וזה ב״ג רפ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן מ״ז ·

בזה ובזה ג׳ וסימניהון נמסר בשפט׳ סימן י״ח ובשמואל ב׳ סי׳ י״א ·

הזה ד׳ רפין וסימניהון

בלשון ארמי אחוכון
גברא ייתי בצפרא וביאור
נמסר בקהלת סי׳ י״א ·

לזה ג׳ וסימנ׳ נמסר בשמו׳ א׳ מסי׳ ב״א וקהלת סוף סימן ו׳ ·

זה ה׳ בתרי טעמי וסימני׳ נמסר בפ׳ בראשית ·

הזה ג׳ בטעם פזרין וסימניהון

היום הזה יסגרך ·
וידברו אליו הילדים ·
ובאו בשערי הבית הזה ·
וא׳ זה קרבן אהרן ובניו ·

בזה ה׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ מקץ וירמיה סוף סימן ה׳ ·

זהו ג׳ ר״פ בטעם וסימניהון נמסר ריש כי תשא ע״ש

זהב ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת פקודי ובד״ה ב׳ סימן ג׳ ·

זהב שחוט ה׳ וסימניהון

מאתים צנה זהב ·
ושלש מאות מגנים דמלכים ·
מאתים צנה דד״ה ·
ושלש מאות מגנים דד״ה ·

זהב סגור ח׳ וסימניהון

ולפני הדביר עשרים ·
ויצף שלמה את הבית ·
ואת המנורות חמשה ·
והספות והמזמרות ·
וכל כלי משקה דמלכים ·
והמזמרות והמזרקות ד״ה ·
וכל כלי משקה דד״ה ·
ואת המנורות ונרותיהם ·

כזהב ג׳ דגשי׳ וסימניהון במלאכי סימן ג׳ וכאיוב סימן כ״ג ·

את הזהב ד׳ וסימני׳ נמסר בפ׳ תצוה ·

והזהרתה ג׳ וסימני׳ נמס׳ פרש׳ יתרו ויחזקאל סימן ל״ג ·

נזהר ג׳ קמצי׳ וסימניהון

כי נזהר חיה יחיה ·
והוא נזהר נפשו ·
והעם לא נזהר ·

זו י׳ ח׳ כתוב ה׳ וב׳ כתובי׳ ד׳ וסימניהון נמסר במלכי׳ סימן ו׳ ·

זך

זכה ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ כי תשא ואמור ·

זכו ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ט״ו ·

זכרון ג׳ חס׳ וסימניהון

ושמת את שתי האבני׳ ב׳ בו ·
ונשא אהרן את שמותם ·

לזכרון ח׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בזכריה סימ׳ ו׳ פסוק י״ד ·

זכר ג׳ חטף קמץ וסימניהון נמסר באיכה בא״ב ג׳ ·

זכר ב׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן קל״ג ·

ולא זכר ג׳ וסימניהון

ולא זכר שר המשקי׳
ולא זכר יואש את החסד ·
ולא זכר הדום רגליו ·

ולא זכרו ג׳ וסימניהון

ולא זכרו בני ישראל ·
ולא זכרו ברית אחים ·
ולא זכרו נפלאתיך ·

זכור ה׳ ר״פ וסימניהון

אשר עשה יי׳ אלהיך למרים ·
אשר עשה לך עמלק ·
זכור את הדבר דריש יהושע
זכור תזכור ותשוח ·
זכור את יום השבת ·

זכרת ב׳ כתיב זכרתי וסימניהון

יען אשר לא זכרתי ·
ואת כל תועבותיך ·

זכריה וזכריה ז׳ בד״ה וסימני׳ בד״ה א׳ ריש סימ׳ ט׳ ·

זמ

זמירות ד׳ וסימני׳ נמסר בשמו׳ ב׳ ריש סימן כ״ג ואיוב סי׳ ל״ה ·

לדוד מזמור ז׳ וסי׳ נמסר בתלי׳ סי׳ כ״ד ·

מזמור לדוד ח׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בתלים סימן ג׳ ·

הזמורה ב׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סי׳ ט״ו ·

עזי

לתת פכאי והמתנכה לקורא ל׳ בטא במפתיו הברת אות היהו״א ולא אות היהו״א בלבד אלא אפילו הברת יהו״א בלא מכתב יהו״א האות מרפא כמו ועמית בדי מברכיך ברוך כי אין כתוב מברכי וכן ועמית ומרפה כאלו ככתבה ועל כן הרפו וירא בלק כי אין האלף נקראת מאומה אף כי תרפה הבי״ת אמנם ים כמה סבות המבטלי׳ חק יהו״א ומספו והמה אחד עשר ואלה הם הנגינות הנקראים מלכים דפסיק דדחיק דאתי מרחיק מפיק מקף מפיק הא מפיק וי״ו מפיק יו״ד בם בף ותחת הבי״ת סבה ב׳ אותיות רצופות

מערכת אות החית

והראשונה בטבא ואבאר אים על מכונו בעזרת האל הראשונות הם הנגינות טו מלכים ואלו הן אזז יטט לגם רפף סתת וסימן ימראל אזז אתנח זרקא זקף יטט יתיב
טרם טפחא לגם לגרמיה סגולה סלוק הוא סוף פסוק רפף פזר פשטא רביע סתת שלשלת תביר תלשא גדולה אלה החמשה עשר מלכים בבאם בתיבה אשר אות
יהוא בגופה לא ירפו אחריהם כי הנגינה מעמיד הקורא ומעכבו עד כי אות יהוא כבטא בשפתיו ואין צריך להרכות בעבורה והפזר והזקף שאמרנו בין פזר גדול וקטן בין

עזי וזמרת יה ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה ריש סימן י״ב ׃
זמורה ד׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימניהון
שש שנים תזרע ׃
ובשנה השביעית ׃
ויכרתו משם זמרה ׃
וזמרת זר תזרענו ׃

זן

זונה ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפרשת אמור ׃
זנח ג׳ וסימניהון נמסר בהושע סימן ח׳ ׃
ומזון ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויגש ׃
זעם ב׳ מל״ע וסימניהון
והעם אשר זעם ׃
ומה אזעם לא זעם יי׳ ׃
זעקת ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ וירא ׃
ויזעק ד׳ וסימניהון נמסר בשפטים סי׳ ד׳ ׃
ויזעקו ג׳ פתחין וסימניהון נמסר בשפט׳ סי׳ י׳ ׃
מזעקת ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן מ״ח
ובמשלי סימן כ״א ׃
ויזעק ג׳ וסימניהון
ורוח יי׳ לבשה את גדעון ׃
ומלאכים שלח בכל מנשה ׃
שאול וכל העם אשר ׃
הזקן ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן קל״ד ׃
זקן ב׳ וסימניהון נמסר בפרשת חיי שרה ׃
זקנתי ד׳ וסימניהון נמסר ריש פרש׳ וירא ׃
זקנים ב׳ חסרי׳ וסימניהון
כי בן זקנים הוא לו ׃
וילד זקנים קטן ׃
וכל זקני ג׳ וסימניהון נמסר פ׳ ויחי ׃
ואת זקני ג׳ וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ י״ז ומלכים ב׳ ריש סימן י״ט ׃
זקן בא בימים ו׳ וסימני׳ נמסר פ׳ חיי שרה ׃

זר

זורו ב׳ וחסרי׳ וסימניהון
לא זורו ולא חבשו ׃
זורו רשעים מרחם ׃

אזרח ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ה׳ ׃
זורה ב׳ וחסרי׳ וסימניהון
הנה הוא זרה את גרן ׃
אשר זרה ברחת ׃
וזרח ג׳ וסימניהון
וזרח משעיר למו ׃
וזרח בחשך אורך ׃
וזרח השמש ובא השמש ׃
זרחה ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ משפטים
ומלכים ב׳ סימן ג׳ וסוף נחום ׃
מזרחה ג׳ וסימניהון
אז יבדיל משה ׃
ואלה מלכי הארץ ׃
הנה חג יי׳ בשילו ׃
מזרחה השמש ב׳ וסימ׳
ואלה מלכי הארץ ׃
חג יי׳ בשילו ׃
וא׳ מזרחה שמש ׃
וא׳ מזרח שמש וירשו את ׃
זרוע ג׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ וארא ׃
זרועך ה׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר בפרשת עקב
וביחזקאל סימן ה׳ ׃
זרועי ב׳ מל׳ בלישני׳ וסימנ׳ הון
את זרועי תאמצנו ׃
ובזרועי הנטויה ׃
וזרעו ז׳ וסימניהון נמסר בפ׳ וירא ובפ׳ בלק ׃
זורע ב׳ מל׳ וסימניהון
ברתו ז׳ורע מכבל ׃
וזורע עולה יקצר און ׃

נשלם מערכת אות הוין

מערכת אות החית

כ״א דכתיב ח׳ וקרינן ה׳

וסי׳ נמס׳ במשלי סי׳ ך׳ ושיר השירי׳ בראש׳ ׃

כ״ב קריין ח׳ וכל חד וחד

לית דכוו׳ וסימ׳
ויחמו הצאן אל המקלות ׃
חנו ויהי ה׳ את יוסף ׃

ותחי וידברו אליו את כל דברי יוסף ׃
חיו ויהושע בן נון וכלב ׃
חיותם ויהי כאשר תמו כל ׃
לחם יבחר אלהים חדשים אז ׃
תחו ויהי איש אחד מן ׃
וחיכינו ויאמר איש אל רעהו לא בן דמצרעים ׃
וחיכיתי ליי׳ המסתיר פניו מבית ׃
לחיות ואתה בן אדם אל בני ׃
המחלל וקדשתי את שמי הגדול ׃
ויחיו ויאמר אלי הנבא אל הרוח ׃
ויחיו ונבאתי כאשר צוני ותבא ׃
לחום זרעתם הרבה והבא מעט ׃
בחלה ואכחיד את שלשת הרעים ׃
האחות ואקח את מקלי ׃
ויחרגו בני נכר יבלו ויחרגו ׃
יחולל קול ה׳ יחולל אילות ׃
אחוד אלה בני אחוד אלהם ׃
וחין לא אחריש בדיו ׃
חסיר תקל תקלנא במאזניא ׃

אלין משמשין חה בסוף

וסימניהון
ואקחה ל׳ פת לחם וסעדו לבכם ׃
ונדחה ל׳ ידו בגרזן לכרת ׃
ופתחה ל׳ לך והיה כל העם הנמצא בה יהיו ׃
הרוחה ל׳ וירא פרעה כי היתה הרוחה ׃
הבוטחה ל׳ באצרתיה דירמיה ׃
שלחה ל׳ ובפשעיכם שלחה ׃
מבקעה ל׳ כמבאי עיר מבקעה
ובבטחה ל׳ כה אמ׳ ה׳ קדוש ישר׳
פתוחה ל׳ הנני מפתח פתוחה נאם ה׳ ׃
נפחה ל׳ נפשה באה שמשה ׃
פרחה ל׳ עד ירכה עד פרחה ׃
לקחה ל׳ כי מאיש לקחה זאת
ושבחה ל׳ ומרדכי יצא ׃
ושוחה ל׳ בארץ ערבה ושוחה
פלחא ל׳ הלוחש פלחא ׃
הפרחה ל׳ לראות הפרחה הגפן
ונוכחה ל׳ לכו נא ונוכחה ׃
הנרצחה ל׳ ויען האיש הלוי ׃
המרחקה ל׳ הרבה העצים הדלק האש התם ׃
במרחקה ל׳ ירחית כסיר מצולה ׃
נסרחה ל׳ לאדום כה אמר ה׳ ׃
ופתחה ל׳ ולשכה ופתחה ׃
נכוחה ל׳ ולא ידעו עשו נכוחה
נלקחה ל׳ ויען המבשר את איש
נשלחה ל׳ אנשים לפנינו ויחפרו לנו ׃
המלתחה ל׳ ויאמר לאשר על המלתחה ׃
הרחה ל׳ לכם יראי שמי שמש

י״ב זוגין מיחדין חד ח׳ וחד

וה׳ וסימניהון

חולק נטשו חבליך בל׳ יחזקו ׃
וחלק הנה יום בא לה׳ ׃
חנני קח נא את ברכתי ׃
וחנני ויאבר בעוד הילד חי ׃
חבל באדין מלכא שגיא טאב
וחבל ענה מלכא ואמ׳ הא אנא
חובר אשר לא ישמע לקול ׃
וחבר חבר ושואל אוב וידעוני
חרמש שבעה שבעת תספר לך
וחרמש כי תבא בקמת רעך ׃
חוסה בין האולם ולמזבח ׃
וחוסה ואמרה ללוים אשר יהיו ׃
חטאות בכסף אשם וכסף חטאות
וחטאות במה לי עונות וחטאות ׃
חטאה הוי מושכי העון בחבלי ׃
וחטאה נצר חסד לאלפים ׃
חשבו על זה היה דוה לבנו ׃
וחשבו ביום שיזעו שמרי הבית ׃
חניאל בן אפד לבני יוסף למטה בני מנשה ׃
וחניאל ובני עלא ארח ׃
חבר בתפות עשו לו חברות ׃
וחבר שתי כתפות חברות ׃
חזק איש את רעהו יעזרו ׃
וחזק ויאמ׳ אלי אל תירא איש ׃

ב׳ זוגין חד ח׳ וחד לה׳ וסי׳

חרדת אדם יתן מוקש ׃
לחרדת ותהי חרדה ׃
חטאה הוי משכי ׃
לחטאת והקריבו לחנכת ׃

חב

חבי ד׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימניהון
נחבי בן ופסי ׃
ונחבאתם שמה ׃
חבי כמעט רגע ׃
ונחבה לא יוכל ׃
לחבל ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן י״ג ׃
חבריו ד׳ ג׳ חסרי׳ וא׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ מ״ד ׃
חברונה ט׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן י׳ ׃
חבוש ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ל׳
ואיוב סימן מ׳ ׃

חג

חג ג׳ פתחי׳ וסימניהון
וחג שבעות תעשה לך ׃
ויעשו חג מצות דעזרא ׃
אסרו חג בעבותים ׃
וכל דסמי׳ ליי׳ ולאדבר׳ דבו׳ פתחי׳ ׃

חג

זקף גדול וקטן לא יתקיים חק יהוא כי אם במשרתים הכשרים ׃
והטעם כי גם הוא מפסיק בקריאתם ביכותם ואין זה לגרמיה
ובאו אחריו מן הטעמים רק ארבעה בלבד ׃ והן הנה פזר טרם רביע פשטא

דפסיק

פתרונו שיש פסק בין תיבת יהוא לתיבה שאחריה כמו עמו כלה על עמו בהם
האמור למעלה אף כי נעשה בבורותו כי לעולם לא יבא אתנח אחר לגרמיה ולא
אבל פסק לא מן המלכים ולא מן המשרתים ׃

מערכת אות החית

דרחוק כה פתרונו סוס מלך רחוק בין סתי נגינות כמו ולעידה בס הוסיע לנו ועזרנו סמתוך סצריך להאריך במסרת אמר בתיב יהוה מפני הכנופה מכה נופלת הברית המלך מסופה הה על תיבה סאחריה ונבלעת ברגם ואין לחוס כי אין משפט זה נוהג רק בהות הה בלבד גם אותה הה אין צורך כלל בקריאתה באוף בלא הה תתקיים המלך כי יוכל לומר ולעידי בס והוסיע לנו ועל כן במלת למה חרה לך אמר עמה סס לא נתבטל חק יהוה כי אין המלה מתקיימת בלא הה בפעל

חג וו׳ כתוב בשער יי׳

בחגוי ד׳ וסימניהון

שכני בחגוי סלע׳
וחברו׳
יונתי בחגוי הסלע׳

חגור ד״ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סי׳ ד׳
ותלים סימן מ״ה וכא״ב מן ד׳א׳ וחד וא׳ וסי׳ בערך הו״ו׳

חגורים ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בא׳

חד

הוהדה ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סי׳ כ״א׳

ההה ה״ וסימניהון נמסר ביהושע סי׳ י״ש׳

ההדרה ב״ וסימניהון

אבואה אל אשתי׳
ותבא לאמנון אחיה׳

ובחדש ה׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בפ׳ פנחס וסוף ירמיה׳

לחדש בערב ד׳ וסימניהון נמס׳ בפ׳ בא

בחדש ז׳ ר״פ וסימניהון נמסר בפר׳ וישמע יתרו׳

חדשה י״ד וסימניהון

והקרבתם מנחה׳
בהקריבכם מנחה חדשה׳
כי יקח איש אשה׳
וירכבו את ארון ב׳ בפסל׳
ויאמר קחו לי צלוחית׳
בורא חדשה בארץ׳
וירכבו את ארון דה״׳
ועתה קחו ועשו׳
והוא חגור חדשה׳
ויאמר להכות את דוד׳
וגני עשה חדשה עתה׳
כי הנני בורא שמים׳
ורוח חדשה אתן׳

חו

החוי והיבוסי ז׳ וסימניהון נמסר בפ׳ כי תשא וביהושע סימן י״ב׳

חמות ה׳ כתובי׳ כן בקרי׳ נסבי׳ וי״ו קדמ׳ וסי׳ בלשון ארמי תקפו דמלבא חבלו וכנה ואייטב סנבלט נפק למדבחא וביאורם נמסר ביחזקאל סימן כ״ו וגל ירמיה דבו׳ במ״ג מל׳ וסימ׳ בלשון ארמי שורא דדמשק נפל וביאורם נמסר בתלים סוף סימן נ״א׳

חומת ה׳ כתו׳ כן וסימניהון

ואת חומת ירושלם׳
אל חומת בבל שאו׳
הסגיר ביד אויב׳
ואהי שובר בחומת׳
ונתתי להם בביתי׳
ושארהון חמות כתיב׳

חומה ג״ חסרי׳ וסימני׳ נמסר בפרשת בשלח׳

אל החומה ג׳ וסימניהון

מי הכה את אבימלך׳
ודוד ישב בין שני׳
ויהי כאשר שמעו׳

חוצה ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת בא׳

החוצה י״ו וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״ב ובדה״ב׳ סימן ה׳׳

חצות ב׳ כתו׳ כן וסימני׳ נמסר בפרשת בלק וע״ש׳

חוצתיה ב׳ כתובים כן בלישני׳ וסים׳ נמסר ביחזקאל סימן י״א׳

חור ב״ חס׳ וסימניהון

ויקב חר בדלתו׳
והנה חר אחד בקיר׳

חורם ג׳ כתיב יו״ד וסימניהון

וישמע חירם מלך צר׳
וגם עבדי חירם ועבדי׳
ויעש חירם את הסירת׳

חרון ג׳ כתי׳ כן וסימני׳

עטרות אדר על ההר׳
ותער הגבול ונסב׳
והראש אחד יפנה׳
וכל דה״ חורן כתיב במ״א
ויבן שלמה את גדר חרן כתיב׳

חושם ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסי׳ וימלך תחתיו חושם

וחברו דדה״׳
וימת חושם׳
וחבירו דדברי הימים׳
דאוריתא חס׳׳

חז

חזה ג׳ וסימניהון

חזה ציון קרית׳
שמעת חזה כלה׳
על די חזה למזיה׳

חזויתה ה׳ ב׳ מל׳ וג׳ חס״ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ב״׳

חזון ב׳ ר״פ וסימניהון

חזון ישעיהו בן אמוץ׳
חזון עובדיה כה׳
וא׳ פליגא חזון נחום האלקושי׳

אחזה ד׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן י״ט׳

חזהאל ה׳ כתובי׳ כן וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ח׳׳

ויחזק ט״ו וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן י״ז׳

ויחזק ה׳ וסימניהון נמסר בנחמיה סימן ג׳׳

חזקו ד״ דגשי׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן י״ב׳

חקחםו ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ג״ ואיוב סימן ל״ז׳

חזק ד׳ וסימני״ נמסר בפר׳ אלה הדברים׳

ויתחזק ב״ וסימניהון

ויקם יהורם על ממלכת אביו
ויתחזק ויבן את כל החומה הפרוצה
וכל והתחזק דכו׳׳

ויתחזק ח׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן ד׳ ושמואל א׳ סימן ל׳ ודה״ ב״ ריש סי׳ א׳׳

ולחזק ג׳ וסימניהון

יען הכאות לב צדיק שקר׳
ויתנו על ידי עושי׳
והעשר והכבוד׳

ויחזיקו ז׳ ה״ מל׳ וב׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בסדר וירא׳

בחזקה ד׳ וסימניהון

וירבון אתו בחזקה׳
והוא לחץ את ישראל בחזקה
ואם לא לקחתי בחזקה׳
ויקראו אל אלהים בחזקה׳
וא׳ ובחזקה רדיתם אתם׳

והחזיקה ב׳ וסימניהון

והחזיקה במבושיו׳
והחזיקה בו ונשקה לו׳

חזיקה ו׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן י״א׳

חזקו ג׳ רפ׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ד׳׳

חזק ה׳ פתחי׳ וסימני׳ נמסר בפרשת מקץ׳

חזקיה ג״ וסימני׳ נמסר בריש צפניה ובמשלי׳ סוף סימן כ״ה ועש׳

יחזקיהו ג״ וסימני׳ נמסר ריש ישעיה ודה״ ב׳ סימן כ״ט׳

יחזקיה ב׳ ואינון מן ג׳ זוגין מן ב״ב בחד לישן וסימניהון נמסר בנחמיה סימן ז״׳

ויחזקיהו ד״ מיחדין וסימניהון

ויקומו אנשי׳ מראשי
ובן נעריה׳
לחזקיהו מכתב׳
לחזקיה בני אטר׳

חט׳

חטאו ג׳ קמצין וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ד׳

חטאת ז׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בפרשת נשא׳

חטאות ג׳ מל׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן י״ב׳

חטאותיכם ד׳ מל׳ בלישני׳ וסימניהון נמסר בפר׳ אחרי מות וסוף יהושע ס׳ כ״ד׳

חטאת הוא ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת תצוה׳

וחטאת ג׳ וסימני״ נמסר בפרשת תצוה ויחזקאל סימן מ״ג וסימן מ״ה׳

חטאותינו ג׳ מל׳ וסימניהון

כי רבו פשעינו׳
ותבואתה מרבה למלכים׳
להוסיף על חטאותינו׳

חטאתם ט׳ וסימני׳ נמסר בפרשת קרח׳

חטאתם ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן נ״ח פסוק ב׳׳

בחטאת ד׳ וסימני׳ נמסר בפרשת צו׳

חטאתיך ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ט״ו׳

חטאתיו ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ו׳

מחטוא ג׳ וסימניהון נמסר פ׳ וירא ושמואל א׳ סוף סימן י״ב׳

וחטאים ד׳ וסימני׳ נמסר בפרשת לך לך ותלים סימן נ״א׳

חטאת ז׳ פתחי׳ וסימניהון נמסר בפר׳ תצוה בסוף ושמואל א׳ סימן ב׳׳

חטא בחטא ג׳ חס׳ וסים׳ נמסר ריש ישעיה וקהלת ריש סימן ט׳׳

ח׳ פסו׳ אית בהון חטייה
ועשיה וסימניהון נמסר בפרש׳ נשא ויחזקאל סימן י״ח׳

מחטאתו ג׳ וסימניהון

והביא את אשמו׳

ואת

עבר כי לא יאמר חר עם ועוד ים לומר מפני מאין משפט נגינת מלת עמה חרה היותה לעיל אך משפטה לרע כמשפט כל חטופי למ״ד פעל ונגינת׳ למעלה מפני קירוב נגינות כמו בערו ערו תעו מדבר על כן אין לה דין דרחיק אמנם מלת הבה אין לה דין דרחיק כי הנגינה לעיל כי במשפט כל עלומי עין פועל אבל כחית בחסרך כהלת בעוך נרפים בחק יהוה ואין דין דרחיק נוהג בם כי אין המלך רחוק בם למען אמר ים סני המלכים בין המסרת לטעם סלאחריו ואם המסרת יקרב אל הטעם ואין מלך אחרי

מערכת אות החית

בתיבת יהו״ה גם שם מכהנ יהוה כמו ונתת שמה מים היתה תהו כי הכנען מעכבן מלכפול פתאום על אות שלאחריו ומשפט דדחיק איננו נוהג אלא באות ה״א לבדה ולא באותיות אוי״ כמו הורדתנו בו והטעם כאשר פירשתי כי צריך להזהר פן תחבר קריאת הוי״ו כי לא תתקיים המלך בלתה ופעמים שהמלה שאין בה משרת כלל מדגשת לאחריה מפני שהיא בת שתי אותיות ואין המקרא יכול להאריך בה ומקפת אות שאחריה כמו מה תאמר זה בני וזהו דין המקף המבטל יהו״ה אשר הזכרתי למעלה בכלל

ואת כל חלבו יקטיר׃
ואת השני יעשה עולה׃

חי

ויחי ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ס״ט׃
אשר הם חיים ג׳ וסימניהון נמסר בפר׳ ואתחנן׃
יחיה י״ח יחידאין וסימניהון
לו ישמעאל יחיה לפניך׃
עם אשר תמצא את אלהיך׃
לא תגע בו יד כי סקול׃
אוי מי יחיה משומו אל׃
ויענך וירעיבך ויאכילך כ׳ בו׃
ואעמד עליו ואמתתהו׃
ויהוא עשה בעקבה׃
בנשך נתן ותרבית לקח׃
כל פשעיו אשר עשה׃
ובשוב רשע מרשעתו׃
והיה כל נפש חיה׃
ומי גבר יחיה ולא׃
עבר ביהו בצע בצע׃
ואמר למלך המלך לעולם׃
הנה עפלה לא ישרה׃
אם יוליד איש מאה׃
כי אם שנים הרבה יחיה׃
וכל חיה יחיה דכו׳׃

החיה נ׳ וסימניהון
ואת רחב הזונה׃
ועתה הנה החיה׃
ויהי הוא מספר ב׳ בפסו׳׃
ואלישע דבר אל האשה׃
ויאמר גחזי אדני׃
ותחי ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת וירא וירמיה סימן ל״ח׃
יחיו ז׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט׳ וביחזקאל סימן ד׳ וריש זכריה ובאיוב סימן כ״א׃
תחיה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת משפטים׃
חית הארץ י׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בערך ארץ׃
יחיו ב׳ וסימניהון נמסר פ׳ לך לך׃

יחי ב׳ וסימניהון
יחי ראובן ואל ימות׃
יאכלו ענוים וישבעו׃
וכל מלך דכו׳ יחי המלך׃
חיו ד׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר סוף מלכים׃
תחיו ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל״ה׃
יחיה ז׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימ׳ ד׳ ישעיה סימן ז׳ ויחזקאל סימן י״ח׃

אחיה ד׳ וסימניהון נמסר בתלים בא״ב אות ג׳ ואיוב סימן ז׳׃
בארץ החיים ג׳ וסימניהון נמס׳ בישעיה סימן ל״ח׃
חיו ד׳ כתובי׳ בן וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ג׳׃
בחייה ג׳ בליש׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בפרשת אחרי מות ושמואל ב׳ סימן י״ב ובמשלי סימן ל״א׃
החייתנו ג׳ חסרי׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בפרשת ויגש וביהושע סימן ב׳׃
ונחיה ג׳ וסימניהון
שלחה הנער אתי׃
ותן זרע ונחיה ולא׃
ונקחה דגן ונאכלה׃
וחיו ח׳ וסימניהון נמסר בעמוס סימן ה׳׃
לחיו ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת נח׃
ולהחיות ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויגש ומלכים ב׳ סימן ה׳׃
את החיים ג׳ וסימניהון
ושנאתי את החיים׃
אשר לא עזב את חסדו׃
את החיים ואת הטוב׃
חיל ד׳ קמצין וסימניהון נמסר בד״ה ב׳ סימן כ״ה׃
חילו ג׳ וסימניהון נמסר סוף חבקוק׃
חיל ה׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ד׳ ומלכי׳ א׳ סימן כ״א ואיכה בא״ב תניין׃
חיק ד׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר במשלי סוף סימן ה׳ וקהלת סימן ז׳׃
חירום ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ה׳׃

חכ

חכי ג׳ וסימניהון
ולא נתתי לחטא׃
אם חכי לא יבין׃
אמת יהגה חכי׃
לחכי ג׳ וסימני׳ נמסר בתל׳ בא״ב אות מ׳׃

החכילה ג׳ וסימניהון
ויעלו הזיפים אל שאול׃
ויבאו הזיפים אל שאול׃
ויחן שאול בגבעת החכילה׃
וחכם ד׳ וסימניהון נמסר בפ׳ מקץ ומשלי סימן כ״ט׃

חכמות ד׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן מ״ט ומשלי ריש סימן ט׳׃

חל

ואת החלב ה׳ וסימני׳ נמסר פ׳ תצוה׃
מחלב ח׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ע״ג׃
וחלב ג׳ וסימניהון נמסר ריש פרשת וירא׃

חלב ב׳ וסימני׳ בלשו׳ ארמי
תורין ועזין ינקת
וביאורם ודי חלב עזים ללחמך׃
וינקת חלב׃
וא׳ חמאת בקר וחלב׃
מחלב ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כ״ח׃
חלילה ג׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר בפ׳ וירא ואיוב סי׳ ל״ד׃
אחל ג׳ א׳ פתח וסי׳ נמס׳ בפ׳ דברי׳ ויחזקאל סי׳ ל״ט׃
ויחל ט׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ נח ובשמואל א׳ סימ׳ ל״א׃
החל ד׳ ג׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר בפרשת דברים וסוף עובדיה׃
החלו ו׳ וסימניהון נמסר במגלה סימן ט׳׃
יחל ה׳ ג׳ פתחי׳ וב׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר ריש פרשת מטות ותלים סימן קל״א׃
בתחלת ו׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן כ״א ומלכים ב׳ סימן י״ז ועזרא סימן ד׳ ורות סוף סימן א׳׃
תחלת ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר ריש יהושע׃

ויחלו ג׳ וסימניהון
ויחלו מעט ממשא מלך׃
ויחלו להכות מהעם חללים׃
באחד לחדש הראשון׃
חוללתי ג׳ וסימניהון נמסר במשלי סימן ח׳׃
ויחל ד׳ וסימני׳ נמסר בפ׳ כי תשא ובמלכי׳ ב׳ סי׳ י״ג׃
אוחילה ג׳ וסימניהון נמסר סוף מיכה׃

אוחיל ג׳ וסימניהון
חלקי י״י אמרה נפשי׃
זאת אשיב אל לבי׃
מה אוחיל אל י״י עוד׃
חלה ג׳ בטעם לעיל וסימני׳ בישעיה סימן ס״ו׃
חולה ה׳ וסימניהון נמסר

ריש פרשת ויחי׃
תחלאים ג׳ כתו׳ בן בליש׳ וסימניהון
את מכות הארץ ההיא׃
ממותי תחלאים ימתו׃
בתחלאים רעים׃
הרופא לכל תחלואיכי ל׳ מל׳׃
וחלים רעים׃
חלינו הוא נשא בן כתיב׃
ושארהון בתרין יודי״ן׃
חלות ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בפ׳ ויקרא׃
בחלום ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כ״ט׃

וחלמא ב׳ וסימניהון
באדין עללין חרטמיא׃
ועד אחרן על קדמי׃
בחלם ב׳ חסרי׳ וסימניהון
אל אבימלך בחלם׃
אל לבן הארמי בחלם׃
חלמיש ד׳ מיחדין וסימניהון נמסר בתל׳ סימן קי״ד׃
חלונות ג׳ חסרי׳ וסימניהון
בהחלנת האלה חמשים׃
והחלנת מכוסות׃
משגיח מן החלנת׃

חלף

אמר המעתיק כל חלופי ושנויי כל קריאה וכל זוגין שאין להם התלות בא״ב וחלוף קריאה דבין מדנחאי למערבאי וסוראי וחלוף קריאה דבין אשר ובן נפתלי ודקדוקי הטעמים שחבר רבי אהרן בן אשר ממקום מעזיה הנקראת טבריה כלהון ח חברנום ואסדרנא להון דהוין מ מפוזרים זעיר שם זעיר שם וקהיכא בהון סגין ובדירנא השולת מתוך הסובין ופריכא ולאיכא בהון טובא וחזיכא ליחדא להון דוכתא בסוף הדין מסרתא רבתא דאסדרנא לכוס עניות דעתין ע״ס׃

יחלף ד׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ב׳ ובאיוב סימן ד׳׃
חליפות ג׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר בפר׳ ויגש וע״ש׃
חלק ג׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ תולדו׳ ויחזקאל סימן י״ב ומשלי סוף סימן כ״ו׃
חלקות ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן י״ב׃
חלקיה י״א וסימניהון נמסר בד״ה ב׳ סימן ל״ה׃

חלקיהו הכהן ה׳ וסימניהון עלה

המבטלים ואף כי אמרתי אמר משפט זה איננו נוהג באותיות אוי״ מצאנו באות וי״ו שמה מדגשות אחריהן על פי המסורת וסימ׳ ויאמרו לא כי ברחוב נלין ויאמרו לא כי מלך
ויאמרו לו החרם דבני דן ויאמרו לו חכמיו קומו צאו מן המקום דלוט קומו צאו מתוך עמי׃ זה פתרונו שהטעם באות רחוב׳ שאחרי
יהו״ה והמסורת שלפניו רחוק ממנו שני מלכים או חטף ומלך כמו הוא יבנה בית האלהים תעשה שלא קורה שבה פה והטעם לפי

דאתי מרחיק

מערכת אות החית

מנתריחק הטעם כל כך מן המסורת כשפכים ההברות עליו כסלולה להרגים האות המכוגבת ועוד בטל חק יהו״ה כשהיא במלה גדולה ותיבה שאחריה קטנ׳ ומוקפת אבלא כמו והדרסה בה אדבריה בבר רוחי אשיחה במר נפשי גם באלה ים להטעים ולומר כי אין לחוש בבטול קריאת הה״ן אלא כי באלא אלה יתקיים המלה באמרך אדרוש אדבר אשיח על כן לא מותה להם מלת ענו בי אשר ילכו בה כי באלא הוו״ן לא תתקיימנה המלות:

מפיק ה״א

פתרונו מחכיתה בבקר אתה בבית ולה נפין

עלה אל חלקיהו •
ואמר חלקיהו הכהן •
ויצו המלך את •
וילך חלקיהו הכהן•
ויצו המלך תניג׳ דסיפר׳•

חם

חם ב׳ קמצי׳ וסימניהון
זה לחמנו חם הצטיידנו •
חם לבי בקרבי •
וכל שום בר נש דכו׳ •
וחם ג׳ פתחין וסימניהון נמסר בפ׳ בשלח וריש מלאכי וסימניהון בלשון ארמי מלכא דדמוך בשמשא •
כחם ד׳ וסי׳ נמסר בריש סדר וירא •
חמודות סימן חלוף אתיהון נמסר בסדר תלדות ודניאל סימן י׳ •

חמדת ד׳ וסימניהון
ולמי כל חמדת ישראל •
והרעשתי את כל הגוים דזכריה •
שלח המלך נבוכד נצר ד״ה
ועל אלהי אבותיו לא יבין דסוף דניאל •
יחמול ד׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בחבקוק סוף סי׳ א״ ואיוב סימן ו׳ •
ולא יחמל ד׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ כא״ ומשלי סוף סי׳ ו׳ ואיוב סי׳ יו״ •

לא אחמל ג׳ וסימניהון
וגם אני אגרע ולא תחוס •
כי לא אחמל עוד דזכריה •
ונפצתים איש אל אחיו דירמיה •
חמסי ב׳ וסימניהון נמסר פר׳ לך לך •
חמסים ד׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן קמ״א ומשלי סימן ד׳ •
חמרים ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ נמסר פ׳ בהעלתך •
חמורים ו׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סי׳ י״ט •
חמור ד׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בפ׳ ויחי •
חמורינו ג׳ מל׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סימן ט׳ •
חמש כה׳ קמצי׳ וסימניהון בפרש׳ תרומה •
החמשי ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפרשת נשא וזכריה סימן ו׳ •

החמשית ה׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ קדשים וירמיה סימן ל״ו •
חמישתו ג׳ כתו׳ כן וסימני׳ נמסר פ׳ ויקרא
ובחמשה עשר ג׳ ר״פ וסימניהון בפרשת אמור •
חמשיתו ב׳ כתובי׳ כן וסימניהון בפרשת אמור •
חמשים ד׳ וחסרי׳ נמסר בפרש׳ בשלח •
החמשים ד׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ קרח •
חמישית ג׳ מל׳ וסימניהון בסדר בחקתי •

חמשים ומאתים ד׳ וסימני׳
ואתה קח לא בשמים ב׳ בפסו׳ •
ויקמו לפני משה •
וקחו איש מחתתו •

חן

ויחן ג׳ וסימניהון
ויחן בנחל גרר •
ויחן את פני העיר •
שם ישראל נגד ההר •
חנה ב׳ וחס׳ וסימניהון
אל המדבר אשר הוא :
חנה מלאך יי׳ סביב •
חנות ב׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון
הנה נא חנות היום •
השכח חנות אל׳ •
מחניך ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ נמס׳ פרש׳ תצא
מחנות ג׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בסדר במדבר סיני •
יחנך ב׳ וסימניהון נמסר פ׳ ויהי מקץ •
חנון ורחום ח׳ וסימ׳ נמסר בתלי׳ סי׳ ק״א
רחום וחנון ג׳ וסימני׳ נמס׳ פר׳ כי תשא •
חנוך ג׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימ׳ נמסר סוף פרשת חיי שרה ובמשלי סי׳ כב׳ •
חנני סימן מן ריש תלים עד אב״ רבתי חנני ומן אב״ רבתי עד סוף סיפרא חייני כמג״ חנני וסימניהון שם באות ח׳ •

חנניהו ג׳ וסימניהון
וירד בית המלך על׳ •
לששה עשר לחנניהו •
על ידי חנניהו בן •

ותחנף ב׳ וסימניהון
והיה מקל זנותה •
ותחנף הארץ בדמים •
וא׳ הלא חנף תחנף הארץ •
האמרים תחנף ותחז בציון •

חס

ולא תחוס ה׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סי׳ ז׳ •
תחס ג׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ ויגש •
מחסה ט׳ רפין בלישני׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ס״ב •
לחסות ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ק״ח •
מחסי ג׳ קמצי׳ ורפי׳ וסימני׳
מחסי אתה ביום צרה •
ואתה מחסי עז •
שתי באדני יי׳ מחסי •

וחסר ה׳ וסימניהון
בלשון ארמי טבא רדף חייא ונטר אסתר וביאורם נמסר בתלים סימן בג׳ ומשלי סימן כא׳ •
חסדיו ב׳ חסרי׳ וסימניהון
ויזכר להם בריתו •
כי אם הוגה ורחם •
חסידו ב׳ חסרי׳ וסימניהון
רגלי חסידו ישמר •
ודרך חסידו ישמר :

חסידה ג׳ וסימניהון
גם חסידה בשמים •
חסידה ברושים ביתה •
אם אברה חסידה ונוצה •
ועשה חסד ד׳ וסימניהון נמס׳ בפרש׳ וישמע יתרו •
חסר ד׳ וסימניהון נמסר בקהלת סימן ו׳ •
תחסר ג׳ ב׳ קמצי׳ וא׳ פתח וסימניהון בפרש׳ עקב ובשמואל א׳ סימן ט״ו ובמשלי סוף סימן י״ג •
מחסור ח׳ וסימניהון
אין שם מחסור כל דבר :
אין מחסור כל דבר •
כי אין מחסור ליראיו •
נותן לרש אין מחסור •
איש מחסור אהב שמחה :

חף

חפו ג׳ וסימניהון
כשו הכלמו חפו ראשם •
ופני המן חפו •
ואדיריהם שלחו •
חפזון ג׳ ומל׳ וסימני׳ נמסר בסדר בא אל פרעה ובישעיה סימן נב״ •
החפץ ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ל״ד •
החפץ ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ ט״ו ובאיוב ריש סימן כ״ב •
לחפר ג׳ וסימניהון נמסר ביהוש׳ ריש סימן ב׳
וחפרתה ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון
ויתד תהיה לך על׳ •
וחפרתה לבטח תשכב •

חץ

החצונה ג׳ כתובי׳ כן וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן מב״ •
חציו ה׳ וסימניהון
התחת ברכוכו מלמטה •
חציו אל מול הר גרזים •
חציו שרף במו אש ב׳ בפסו׳ •
חציו שרפתי במו אש •

ויחץ ג׳ וסימניהון
ויחץ את העם אשר אתו •
ויחץ את הילדים על לאה •
ויחץ את העם לשלשה ראשי׳ •

מחצב ג׳ וסימניהון
ולגדרים ולחצבי •
לחרשים ולבנים ולגדרים •
וחברו דדה •
וממחצית ב׳ חס׳ וסימניהון
וממחצת בני ישראל תקח •
ויקח משה ממחצת בני •
בחצצון ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון
הישב בחצצן תמר •
הגם בחצצון תמר •
בחצרות ד׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בפ׳ מסעי
חצצרות ג׳ חס׳ דחסרי׳ וסימני׳ נמסר בפרשת בהעלתך •

חק

חקות ט׳ וסימניהון בלבבם

כי מה בבע להרפות הלא אות הה״א כבטלת ונקראת במפתים הקורא בטוב מכל ה״א שהברתה יוצאה בקמץ אף על פי שהיא נקראת בהיטב לא תבטל חק יהו״ה כמו מוכא מפתיה לכדריה והטעם שהרי הה״א האחרת כשמעת אחריה וקריאת אות ה״א אין לבטל אף על פי שלא נכתבה כאשר בועטית ברי ומברכיך ברוך :

מפיק וא״ו

כמו חברותיו בתהלה ידיו תבואינה והטעם כמו מפיק ה״א ושנים יוצאין מן הכלל על פי המסורת ונטה עליו קו תהו וקול המון שליו בה :

מערכת אות החית

מפיק יו"ד כמו פרי גברתי אולי תערוכי גם בזה טעם המפיקים האחרים מאחר שהברת יו"ד נשמעת בקול הקורא אבל אחרי גם סיני בקדם יבאו מן הכלל כינם לענין בטול הקמץ יבא מן הכלל כי אל מי תדמיוהו ויסוה ובמפיק יו"ד הבא בחולם או בשורק כמו קלוי באש גוי גדול גוי מרחוק אוי כה וגם אומרים כי נוהג גם חק יהו"ה ויש אומרים כי כל המפיקים שוים :

שתי אותיות רצופות ותחת הראשונה שבא והוא שתהיינה שתי האותיות מאותיות

בלבבם ולא אמרו בלבבם נירא •
העמים כי חקות העמים הבל •
נותן כה אמ' יי' נתן שמש לאור
בריתי אם לא את בריתי יומם ולילה •
המזבח ויאמר אלי בן אדם דאלה חקות •
בית יי' ויאמר אלי יי' בן אדם שים לבך •
ומנחה תעשה עליו בבקר בבקר
וישתמר חקות עמרי וכל מעשה •
הודעת חקות שמים •
חקותי כל אורית' חסרי' במ"א וסימניהון
נמס' בפרשת תלדו' ובירמיה סי' כ"ד •
חק עולם ה' וסימני' נמסר בירמיה סי' ה' •
מצותי חקתי ג' דסמיכי וסי' נמסר
בפרש' תלדות ומלכים ב' סימן י"ז •

חקתי מצותיו משפטיו
ו' פסו' מן ג' ג' מתחלפי' וסי' נמסר בסדר נצבים •
חק ומשפט ג' וסימ' נמסר בפר' בשלח •

חקתי דקדים למצותי
ו' וסימניהון
אם בחקתי תלכו •
ואם בחקתי תמאסו •
הבית הזה אשר אתה בונה •
והיה אם תשמע את •
אם חקתי יחללו •
ואם תשובון אתם דד"ה •
בחקות ד' חסרי' בליש' וסים' נמסר פ' קדשי' :
חקתי דבתר משפטי ח' וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן ה' •
חקיו דבתר מצותיו ד' וסימניהון נמסר
בפרש' בשלח •
חק עולם י"א בלישני' וסימניהון
נמסר בפ' כי תשא •
ואת חקתי ה' וסימ' נמסר בפ' אם בחקתי :
ואת החקים ד' וסימניהון נמס' בפרש'
שפטים ובמלכים ב' סוף סימן י"ז •

חקקי ב' וסימניהון
גדולים חקקי לב •
הוי החקקים חקקי און •

חר

בחרב ד' וסימניהון נמסר בשמואל א' סי' י"ז •

בחרב ברעב ח' וסימניהון נמסר בירמי'
סימן ל"ח •
חרבותיה ב' א' חס' וא' מל' וסימניהון
חרבותיה אקומם •
כי נחם יי' ציון •
ובחרב וברעב ב' וסימני'
ומן אז חדלנו לקטר •
ממותי תחלאים •
חרב י"ו בליש' וסימני' נמסר בישעיה סימן ס"א
ובאיוב סוף סימן ל' •
בחרב ג' וסי' נמסר בישעיה ריש סימן מ"ט •
חרבה ג' וסימניהון נמסר במשלי סי' י"ז בראש

חרבה ג' וסימניהון
בנחמיה סימן ב' •
תחרב ב' א' פתח וא' קמץ וסימניהון
מדוע נבית בשם יי' •
לילה ויומם לא תכבה •
יחרה ג' וסימניהון נמסר בשמואל א' סימן ד' •
חרון ג' קמצין וסימניהון נמס' ביחזקאל סי' ז' •
בחרי אף ה' וסימני' נמסר בישעיה סי' ז'
ובאיכה בא"ב תניין ובדה"ב סימן כ"ה •
ויחרד ג' וסימניהון נמסר בפרש' תלדות •
חרם ג' וסימניהון נמסר בפרשת משפטים
ובעזרא סימן י' •
חרפי ג' וסימ' נמסר בתלים בא"ב רבתי אות ו' •
ונחרצה ג' וסימני' נמסר בישעיה סי' י' •

חרוצים ג' וסימניהון
ראש עשה כף רמיה •
מתאוה ואין נפשו עצל •
יד חרוצים תמשול •
חרש ג' פתחי' וסימניהון בלשון ארמי עובדא
דקיסא פרזלא וביאורם נמסר בפ' תצוה ובישעיה סימן מ"ד •

חרש ה' וסימניהון
מי שם פה לאדם •
וישלח יהושע בן נון •
לא תקלל חרש •
כמו פתן חרש יאטם •
ובקבקר חרש וגלל •
ב' מנהון מלעיל •
יחרוש ב' מל' וסימניהון

ארביב אפרים יחרוש •
יחרוש בבקרים •
החרש ו' וסימניהון נמסר באיוב סי' י"ג •
חרישה ז' חסרי' בלישני' וסימניהון נמסר
בפרש' וישלח ובירמיה סימן ל"ט •

חרשים ג' וסימניהון
ונשוא פנים ויועץ וחכם •
הוליד את עפרה ב' בפסו' •

חש

מחשים ד' וסימניהון נמסר בשופטים סי' י"ח •
מחשבות ג' חס' וסימ' נמסר בפרש' ויקהל •

יחשבו ג' וסימניהון
ולא יחשבו את האנשים •
כי יחשבו עליו מחשבות •
ואלי יחשבו רע •
ויחשבה ג' וסימני' נמסר בפרש' לך לך •
ובשמואל א' סימן א' •
חשב אל ג' בלישני' וסים' נמסר בירמיה
סימן מ"ט •
נחשבנו ג' וסימני' נמסר פרש' ויצא •
תחשב ג' מלרע וסי' נמסר בשמאל ב' סימן ד' :
וחשבה ד' מייחדין וסימניהון
והנה אימה חשכה •
מעוף צוקה ואפלה •
בחשכה יתהלכו •
בחשכה כאורה •
במחשבים ג' וסימני' נמסר בתלים סי' פ"ח •
חשך ד' וסימניהון נמסר באיוב סימן י"ח •
חשך ז וסימניהון נמסר בשמואל א' סו' סי' כ"ה
וסימניהון בלשון ארמי ירדף מני רבוני יומא בישא ועמא דמותא •

חת

חת א' פתח וא' קמץ וסימניהון
הוכיש בל חת מרודך •
העשוי לבלי חת •
מחתות ג' ומל' וסימניהון
קחו לכם מחתות •
את מחתות החטאים •
ויקח אלעזר הכהן •

החתים ה' וסימני' נמסר בשפטים סי' א' •
חותם ז' חס' בליש' וסימני' נמסר בפ' תצוה •

בחותם ג' מל' וסימניהון
ושמתיך כחותם על ידך •
שימני כחותם ב' בפסו' •
חתום ד' מל' בליש' וסים' נמס' בישעיה ריש סימן ח' •
חתן ד' וסימניהון נמסר בפרש' שמות
ובמלכים ב' סוף סימן ח' •

נשלם מערכת
אות החית בס"ד

מערכת אות
הטית

ג' זוגין חד טית וחד וטית וסימניהון
טבוח למען טבוח טבח •
וטבוח דירא יוסף אתם את בנימן
טח לא ידעו ולא יבינו כי טח
וטח ולקחו אבנים אחרות •
טהרתי מי יאמר זכיתי לבי •
וטהרתי הלא טוב אבנה ופרפר כתיב •

טב

טב ב' וסימניהון
ובען הן על מלכא טב •
הוא צלמא רישיה •
לטוב ב' דגשי' וסימניהון
לטוב בעיניהם תהיינה •
הכל כאשר לכל •
ומטיב ב' וסימניהון
יפה קול ומטב נגן •
טוב אתה ומטיב •
קדם חסר דחס' •
וטוב ב' ר"פ וסימניהון
וטוב לא יהיה לרשע •
וטוב משניהם אשר עדן •
וטוב י"ז וסימניהון נמסר בשמואל א' סימן י"ז
ובמלכים א' סימן י"ז ובד"ה ב' סימן י"ז •
טוב י"ט מל' בלישני' וסימניהון
ויקח

בג"ד כפ"ת אחר הדגש והר"פא ניכרין בהם יותר מבשאר אותיות כמו ויהי בבאם הלא ככרכמים ודומיהם ומלת לא תתעב יבאה מן הכלל והטע' אחרי שממוכה אחר המה אין כח בלשון לבטא שתיהן רפויות אם תהיה אות ראשונה מלך יתקיים חק יהו"ה כמו אזלו בבהילו דעזרא והוא אשה בבתוליה ואם תאמר כאשר הראשונה בפבא ובבא להרפות שתיהם למה לא הרפו הראשונה לקיים חק יהו"ה ודגישו השניה הנה זה הבל של עולם שבא רבה ברשם תיבה לא ידגים אחריה כי כלם מניעין ומרפין רק במלת

מערכת אות הטית

מתי פתים לבר ואותו הרגם בעבור נון ממלת פני פנים לזכר הראויה להיות בלשון הנקבה ובתוספת הת״ו ומשפטו להיות שנתים ובאה מלה אחת על משפטו והיא פנתים ימים כ״ל: ואמנם גם היא מבאכה רפויה במקום אחר והוא מפתי עיני מפלפתים והטעם כי הטית רגושה כדין כל תו הבאה במקום מן המדגשת אחריה ותק דגשות הטית מרפה הת״ו כאשר עמו במלת מקדש יי׳ ובמלת ולא יכלה עור הכפינו ורכפת בהם: במף ותחת הבית פבה מבטלין חק יהוה כמו ויחנו במדבר

ויקח העבד עשרה׃
וקחו את אביכם ואת׃
ועינ״ם אל תחוס על כליכם׃
ולאביו שלח כזאת׃
ובקים מלאים כל טוב׃
תחת אשר לא עבדת׃
וילך חזאל לקראתו ויקח׃
תאבו אם תאבו ושמעתם׃
חסדי יי׳ אזכיר תהלות׃
ירננו הנה עבדי ירונו׃
ורננו ובאו ורננו במרום׃
ואפרים עגלה מלומדה׃
ועתה בנותיכם אל תתנו׃
וילכדו ערים בצורות׃
תעלוץ בטוב צדיקים׃
לולי האמנתי לראות׃
אשרי תבחר ותקרב׃
טעם טוב טעם ודעת׃
יברכך יי׳ מציון וראה׃

בשוב ד׳ וסימני׳ נמסר במשלי סימן י״א׃

בטוב ט׳ דגשי׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן ז׳ ואיוב סימן כ״א׃

טובות ב׳ מל וסימניהון

כי גם אחיך ובית אביך׃
יבקשו למלך׃

וטוב ה׳ קמצי׳ וסימ׳ בלשון ארמי טליא בחירא רהיט ואשכח חכמתא וביאורם נמסר במלכים א׳ סי׳ י׳ ובשמואל א׳ סימן ב׳ ובפרשת וירא׃

והטוב ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת ואתחנן ובמלכים ב׳ ריש סימן ד׳ ובאיכה בא״ב ג׳׃

הטוב ד׳ רפין וסימני׳ נמסר בשפטי׳ סימ׳ י״א ובאיוב ריש סי׳ י׳׃

נטוב ד׳ רפין וסימ׳ נמסר בפרשת בחקתי ובתלים סימן כ״ה׃

טובו ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ד׳׃

הטיבות ג׳ וסימניהון

ויאמר יי׳ אל יהוא׃
ויאמר יי׳ אל דוד׃
ויאמר יי׳ אל דוד אבי׃

וטובים ג׳ וסימני׳ נמס׳ במלכים א׳ סי׳ ב׳ ובמשלי סי׳ ט״ו׃

וטובי ג׳ וסימניהון׃

וילכו לאהליהם שמחים׃
וחכרו׃
ילדים אשר אין בהם׃

והיטב ט׳ חסרי׳ י׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סוף סי׳ ל״ג׃

ויטב ג׳ חסרים י׳ בליש וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן כ״ד וסוף מלכים׃

השוב והישר ד׳ וסי׳ נמסר

בפרשת ראה׃

היטיב ב׳ מל׳ וסימני׳ בירמיה סימן ז׳׃

טבים הטבים ה׳ חסרים וסימ׳ נמסר בפרשת תלדות וביואל סי׳ ד׳׃

הטבה ג׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר בפרשת עקב׃

לטבה ב׳ חס׳ וסי׳ נמסר סוף פרשת ויחי׃

טבת הטבת ד׳ חסרי׳ וסי׳ נמסר בפרשת מקץ וע״ש׃

כטוב ד׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סימן י׳ ובשמואל ב׳ סימן י״ג׃

לטבח ד׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סוף סימן כ״ה ובתלים סימן ל״ז׃

טבעות ז׳ מל׳ וסימניהון נמסר בפרשת תצוה׃

טה

וטהר ג׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן ה׳ ואיוב סימן י״ז׃

טהורה ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת נח ומלאכי סימן א׳ ותלים סימן י״ט׃

הטהור ה׳ חסרים וסימניהון נמסר סוף פרש׳ שמיני׃

טורי ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ פקודי ובמלכ״ב א׳ ריש סימן ז׳׃

טח

ושח ב׳ א׳ פתח וא׳ קמץ וסימ׳׃
כי טח מראות עיניהם׃
ועפר אחר יקח׃

הטירות ג׳ מל׳ בלישני׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן כ״ה׃

טחרים דכתי׳ עפלים ה׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ה׳׃

וב׳ כתי׳ טחורי׳ וקרי׳ וסי׳

העגלה וישימו את ארון יי׳׃
ואלה טחורי הזהב׃

ועיין מה דסקלינן וטריכן על לשון בעל המסורת דפליג את תלמוד׳ דילן בהקדמתי למסרה רת׃

טל

ובטל ב׳ וסימניהון

כרם עקר שרשוהי׃
ודי חזא מלבא עיר וקדיש׃

ויטל ג׳ ב׳ דגשי׳ וא׳ רפי וסי׳

כי יפול לא יוטל׃
הגם אל מראיו יוטל׃
בחיק יטל הגורל׃

וטלם ב׳ וסימניהון

וטלם ובעלות׃
ושלום וטלם׃

טלאים ב׳ וסימניהון

כרועה עדרו ירעה׃
ויפקום בטלאים׃

טם

טמא ב׳ דגשי׳ וסימניהון

טמא יטמאנו הכהן׃
למען טמא את מקדשי׃

טמאו ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר וישלח ובתהלי׳ סי׳ ע״ט׃

טמא ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת אמור׃

תטמאו ג׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן ד׳׃

טמא ט׳ וסימני׳ נמסר פרשת וישלח׃

טע

טעמו ד׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן כ״א ובתהלים סימן נ״ד׃

מטעמים ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת תלדות׃

י״ו פסו׳ בטעם פזר וגלגל וסי׳ נמסר בסוף יחזקאל ומגלה סוף סימן ז׳ ונחמיה סימן י״ג׃

ו׳ מלין בטעם שני שמות וסי׳ נמסר בסדר עקב׃

ג׳ פסו׳ אית בהון תרין מלין בתרי טעמי וסי׳ נמסר בסדר ואתחנן׃

ח׳ פסו׳ בטע׳ תלישא ופסקי׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן י״ב ובד״ה ב׳ סימן ל״ה׃

כיאם ג׳ בטעם עי״ן בסדר מסעי׃

ועמו ח׳ בטעם זקף גדול וסימ׳ בסדר וישלח׃

ה׳ פסו׳ בתורה שאין להם הכרע וסי׳ בלשון ארמי אושיבו שבט״א ליהושע בנהורא דמשה וביאורם נמסר בסדר וילך׃

ד׳ מלין בטעם תלישא קטנה ואחריה אזלא בתיבה אחת וסימני׳

ויהי כל הנופלים דיהושע׃
לא תעלו ולא תלחמו׃
ומתתיהו ואליפלהו׃
את תכנית האולם ואת בתיו׃

ו׳ שמות בטעם זרקא וסימני׳ נמסר בסדר פנחס׃

ז׳ מלין בטעם מרעימין ופסקין נמסר בסדר צו ובישעיה סימן י״ג ובריש עמוס׃

ה׳ מלין בתרי טעמי פי׳ דמשמש מונח לתיבתו וסימניהון נמסר בסדר ויגש ובזכריה סוף סי׳ ז׳ וקהלת סימן ד׳׃

י״א זוגין מתחלפי׳ קדמ׳ רביע תנינא זקף וסי׳ נמסר בסדר צו ובחגי ריש סימן ב׳׃

י״ו זוגין מתחלפי׳ בחד ענינא בטעמ׳ חד זקיף לרום ודד נחית לתהומא וסימניהון בלשון ארמי שמואל עבד אוריה דוד מנהון במיא קטלין לרוגזא משה ממלל בגלותא וביאורם נמסר בסדר וארא ודה״א ריש סימן י״ח׃

ה׳ זוגין מן ב״ב מתחלפי׳ בטעמ׳ וסי׳ בלשון ארמי אינש במחתית׳ כהנא בנגע׳ הלתין בירעת׳ משח בירא רברבני בחוטרא וביאור׳ נמסר בסדר ויקהל׃

י״ד בטעם תרין חוטרין וסי׳ נמסר בסוף מטות ובריש חבקוק ונחמיה סוף סי׳ ג׳׃

י״ח מאיולין מאריכין בין אזלא לזרקא וסימניהון

ויבא יעקב מן השדה׃
ויקרא פרעה שם יוסף׃
ויקח מן הדם אשר על המזבח ומשמן׃
ויעבירו קול במחנה׃
כאשר יורם חלב הכשב׃
והעמיד הכהן את האשה׃
והשביע הכהן את האשה׃
וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם׃
ויאמרו אליו בני ישראל במסלה נעלה׃
ולא נתן סיחון את יש׳׃
כל הרומת הקדשים אשר ירימו׃
ואם החרש לה אישה׃
ובאו הר האמרי ואל כל שכניו׃
והיו לאחד מבני שבטי יש׳׃
כי ירחיב יי׳ את אלהיך את גבלך׃
ואשר יבא את רעהו ביער׃
ואכל פרי בטנך ופרי אדמתך׃
וסקלתם באבנים׃

וכל פסיקתא דכו׳ מאריכין במארכא אך לא במאיילה׃

י״א בטעמ׳ לאחור פי׳ פשטא ולפנין יתיב וסימ׳ נמס׳ בסד׳ ויקרא ובדניאל ס׳ ב׳׃

י״א פסק בטע׳ מארכא לזרקא וסי׳ נמס׳ בסדר וארא׳

סמתי בפיך גם פה הטעם כאשר באהרתי בפתי אותיות רכופות כי אותיות במ״ף מוצא אחד להם והם מוצא שפתים אין כח בלשון לבטא אותם במפתיו מתיהם רכופות ורפויות ותחת הראשונה שבא ודמה לשומע כאלו מתיהן אות אחת אך כמתחת הבי״ת מלך ילכו בחק יהוה כמו כהכי במות ויביאו במנחה אל ירא בפלגו׳: כמלם חק יהוה ומבטלינו׃ ואלה מפרתי חק יהוה פאין מבטלין מאריך תלמא קטנה מונח מכרבל גרמיים ירח בן יומו מאיילה שופר עלוי מהפך דרגה אזלה תרי חוטרי׃
תם ונשלם תהלה לבורא עולם

י״א בטעם לגרמיה משרת לגריש וסימני נמסר בסוף תולדת ובחגי סימן ג׳ ובירמיה סימן ד׳ •

ו׳ מלין בטע׳ אזלא ומהפך וסי׳ בסוף סדר בהר סיני :

ה׳ מלין בטעם מאיילא משרת לס״פ בתיבתו וסי׳ נמס׳ בריש סדר אמור וביהושע סי׳ י״א :

ו׳ זוגין מתחלפי׳ חד בדרג׳ וחד במאריך וסי׳ נמסר בסדר שמיני :

ח׳ מלין בתרי טעמי פי׳ הטפחא לא ישרתנה מירכא בתיבת׳ כי אם בח׳ מקומות וסימ׳ נמסר בסדר אמור וביחזקאל סימן ל״ו ובשיר השירים סימן ו׳ :

טר

ובטרם ג׳ וסימ׳ נמסר ריש ירמיהו :

טרף ב׳ קמצין וסימניהון
והנה עלה זית טרף •
כי הוא טרף וירפאנו •

טורף ד׳ וחסרי׳ וסימניהון נמס׳ ביחזקאל סי׳ כ״ב ונחום סימן ב׳ ואיוב סי׳ י״ח •

טרף ג׳ וחסרים וסימניהון
ויבירח ויאמר •
ויצא האחד מאתי •
ואם טרף יטרף :

נשלם מערכת
אות הטי״ת בס״ד

מערכת אות
היו״ד

י״ה זוגין חד יו״ד וחד וי״וד וסימ׳

ירדו הנביאים נבאו בבעל׳ •
וירדו ויאמר אלהים נעשה אדם
יד לבו ונשובה אל ה׳
ויד אהיה כטל לישראל יפרח •
יריתי ויאמר לבן ליעקב הנה •
ויריתי ואתם תכתבו את הארץ •
ישרצו ויאמר אלהים ישרצו המי׳ •
וישרצו ובני ישראל פרו •
יבקש בימים ההם ובעת •
ויבקש הדבר וימצא ויתלו שניהם
ידבר עמים תחתינו •
וידבר האל הנתן נקמות לי •
ידל והיה ביום ההוא ידל כבוד •
וידל ישראל מאד מפני מדין •
ידון ויאמר ה׳ לא ידון רוחי •
וידון ועל ידו החזיק מלטיה •
יתלונן ישב בסתר עליון •
ויתלונן סלע ישכון ויתלונן •
יתגדל היתפאר הגרזן על החוצב
ויתגדל ועשה כרצונו המלך •
יחטיא מכל העם הזה שבע •
ויחטיא יען אשר עשה מנשה •
יושב וחשבה ואהל וברכיהו •
וישב את משה ואת אהרן •
יגל יגול ביתו נגרות •
ויגל יחלץ עני בעניו ויגל •

יריבן וכי יריבן אנשים •
ויריבן ויאמר איש אפרים •
יוטה ואת עין ואת מגרשיה •
ויוטה מעון וכרמל וזיף ויוטה •
יחננו כיבש קצירה תשברנה •
ויחננו ויאמר פדעהו מרדת •
יצב בהנחל עליון גוים •
ויצב בית גאים יסח ה׳ •
יעזרך כה אמר ה׳ עשך ויצרך •
ויעזרך מאל אביך ויעזרך ואת •
יתגנב ויתגנב העם ביום ההוא •
ויתגנב לבוא העיר כאשר • ב׳ בפסו׳
יחגו וינועו כשכור •
ויחגו ואחר באו משה ואהרן •
יחד הלילה ההוא יקחהו אופל •
ויחד יתרו על כל הטובה •
יועש ועל הזתים והשקמים •
ויועש ובני בכר זמירה ויועש •
ישארו וידעו הגוים אשר ישארו •
וישארו שני אנשים במחנה •
ישב ישלח דברו וימסם •
וישב וירד העיט על הפגרים •
יבואוני רחמיך ואחיה כי •
ויבואוני חסדיך ה׳ תשועתך •
יעטוהי כל קבל די מן קדם מלכא •
ויעטוהי ולהיכלה כסף ודהב די :

חד מן ט׳ זוגין מן חד וחד חד י׳ וחד ו׳ בסוף תיבותא •

בשבתי כי נדר נדר עבדך •
בשבתו נודע בשערים בעלה •
גדלתי תרב גדלתי ותסב •
גדלתו בהראתו את עשר •
ברצתי ועוד ברצותי בבית אלה׳
ברצותו כי אמר לא יסכן גבר •
דורי נסע ונגלה מני •
דורו מעצר וממשפט לקח •
כברי כלו בדמעות עיני •
כבדו עד יפלח חץ כבדו •
בערכי ואתה אנוש בערכי •
בערכו והכסף והזהב נתן •
והטי שמעי בת וראי •
והטו ועתה הסירו את •
ומכאובי כי אני לצלע נכון •
ומכאובו כל תפלה כל תחנה דד״ה
ובביתי ישא ביום ההוא לאמר •
ובביתו ויכל שלמה את בית •

א״ב מן ב׳ י׳ בריש תיבות׳ וסימ׳

יאר ה׳ פניו אליך •
יאר אלהים יחננו ויברכנו •
יאבד יום אולד בו •
יאבד והיה ביום ההוא יאבד •
יאסרוני ויאמר אליה אם אסר •
יאסרוני ויאמר אליה שמשון •
יבש והנה שתולה התצלח •
יבש הוי רועי האליל •
יבלע ועתה שלחו מהרה והגידו
יבלע היסופר לו כי אדבר •
יגודנו גד גדוד יגודנו •
יגודנו שמעתי ותרגז •
ירעון ויענך וירעיבך •
ירעון המאכילך מן במדבר •
ידידות למנצח על שושנים •
ידידות מה ידידות משכנתיך •
יהיר ואף כי היין בוגד •
יהיר זד יהיר לץ שמו •
ירישנה ועבדי כלב עקב •
ירישנה הנה ה׳ ירישנה והכה •
יצק והבהן הגדול מאחיו •
יוצק אשר קמטו בלא עת נהר
יזד וכי יזד איש על רעהו •

יזד אך הנביא אשר יזד •
יזה כל אשר יגע בבשרה •
יזה תרויהון בפסוק •
יחנך וישא את עיניו וירא את בנימן
יחנך כי עם בציון ישב •
יחי ראובן ואל ימות •
יחי יאכלו ענוים וישבעו וכל המלך דכוו׳ •
יטמאו מזכר עד נקבה תשלחו •
יטמאו ויאמר אלי בן אדם את •
יטמאו למען לא יתעו עוד בית ישראל מאחרי •
יטמאו ולא יטמאו עוד •
יישר בבל דרכיך דעהו והוא •
יישר אולת שמחה לחסר לב •
יכרת ה׳ לאיש אשר יעשנה •
יכרת ה׳ כל שפתי חלקות •
ילמדו למען אשר לא ילמדו •
ילמדו ולא ילמדו עוד איש את
ימוש לא ימוש ספר התורה •
ימוש כי ההרים ימושו •
ימד ולא ימד חול הים דירמיה
ימד והיה מספר בני ישראל •
ינחני וישא משלו ויאמר •
ינחני נפשי ישובב ינחני •
ינחנו ה׳ בדד ינחנו •
ינחנו מתן אדם ירחיב לו •
יסירו מצדיקי אדם עקב שחד •
יסירו ונתתי קאתי בך ועשו •
יענה הרב דברים לא יענה •
יענה אוטם אזנו מזעקת דל •
יערף כמטר לקחי •
יערף חלק לבם עתה יאשמו •
יפלא דבר אל בני ישר׳ איש כי
יפלא דבר אל בני ישר׳ איש או
יפו מה יפו דודיך אחותי •
יפו מה יפו פעמיך בנעלים •
יפיה אל תחמד יפיה בלבבך •
יפיה להביא את ושתי המלכה
יצע הורד שאול גאונך •
יצע ובכל מדינה ומדינה •
יצמיתם יצמיתם וישב אליהם את אונם ב׳ בפסוק •
יקראו ומולדתך אשר הולדת •
יקראו ומשה איש האלהים •
יקם הרנינו גוים עמו •
יקם וידם השמש וירח עמד •
יקנאהו בזרים בתועבות •
יקנאהו ויכעיסהו בבמות ובפסיליה׳
ירב ויברך אתם אלה׳ לאמר
ירב ובניו ורב המשא עליו כת׳
ירושה בן עשרים וחמש שנה׳
ירושה וחברון בן עשרים דד״ה •
ירשה ירשה והיה אדום ירשה ב׳ בפסוק •
ירד ירד אז ירד שריד ב׳ בפסוק •
ישך לא תשיך לאחיך •
ישך אחריתו כנחש ישך •
ישליו אהלים לשדדים •
ישליו שאלו שלום ירושלם •
ישנה ותקם בתוך הלילה ותקח
ישנה אני ישנה ולבי ער •
ישועתה ואני בקול תודה •
ישועתה רבים אומרים לנפשי •
יתארהו יתארהו חרש עצים נטה קו ב׳ בפסוק •
יתיצב לא אכזר כי יעורנו •
יתיצב חזית איש מהיר במלאכתו :

א״ב מן חד וחד י׳ בריש תיבותא וסימניהון

יאנה לא יאנה לצדיק כל און •
יבואני רחמיך ואחיה •

יגיד גם במדעך מלך •
ידבר עמים תחתינו •
יהודה ומתניה בן מיכה •
יורם באשר יורם משור •
יזל מים מדליו •
יחס על דל ואביון •
יטב ומה די עליך ועל אחיך •
יחל והיה שארית יעקב •
יכנס בונה ירושלם ה׳ •
ילוה ותהר עוד ותלד בן ותאמר עתה הפעם •
ימר ולא ימכרו ממנו ולא ימר •
ינובון עוד ינובון בשיבה •
ישבעון תתן להם ילקטון •
יענה שדי לא מצאנוהו •
יפרה ויצא חטר מגזע •
יצו ה׳ אתך את הברכה •
יקימך ה׳ לו לעם קדוש •
ירבון ובקרך וצאנך ירביון •
ירוין מדשן ביתך •
ישבבון ועלי זקן מאד •
ישכן ירדף איב נפשי •
ישקני מנשיקות פיהו •
יתר ויואל אלוה וידכאני •
יתם ועל הנחל יעלה על שפ׳ •

א״ב כתי׳ י׳ באמצע תיבות׳ וקרינן׳ דלוג וסימ׳

אזכיר מעללי יה כי אזכרה •
ארינה ויבא גד אל דוד ביום •
בחיניו הן ארץ כשדים זה •
ברתיקות ויצף שלמה את הבית •
בבים אל תרא יין כי יתאדם •
בגיים למה יאמרו הגיים איה תנינא דפסו׳ •
גיים ויאמר ה׳ לה שני גיים •
גדיתיו אלהם אשר עברו את •
החריפי אל עזי וירימות •
והמעינים ויבאו אליו •
ויישם לפניו לאכל ויאמר לא •
וילינו כל עדת בני ישראל על משה ועל אהרן במדבר •
ויירש וישלח משה לרגל •
וינים ובית תפוח •
ורעיתי ותאמר אל אביה יעשה לו
ויניסו ויעמדו איש תחתיו •
וייחל שבעת ימים למועד •
וייחר וילך עמשא להזעיק •
ושיא סופר וצדוק דשמואל •
ופניאל ויפדיה ופניאל בני כתי׳ •
וצפינך ממתים ידך ה׳ •
וצירם בצאן לשאול שתו •
וגיש לבש בשרי רימה וגוש •
והיתי לו שקול ישקל כעסי •
ובשגיב בימיו בנה חיאל בית •
ולשימו בגוי חנף אשלחנו •
וריב והוכח במכאוב על משכבו
ונצירי ויאמר נקל מהיותך •
ונהירא הוא גליא עמיקתא •
וסיפוניה אנת מלכא שמת טעם •
ותשיח זכר תזכר ותשיח עלי •
זבידה בן עשרים וחמש שנה •
חישה אלהים אל תרחק ממני •
ישיב כי נדר נדר עבדך •
ינין יהי שמו לעולם לפני שמש
יצפינו יגורו יצפינו המה בתי׳
יביטו עליהם גחלים כאשי •
ירימו משל בגבורתו עולם •
יקצירו בשדה בלילו יקצירו •
במיש כי יען בטחך במעשיך •
לעדיא זבריה וגנתון •
לעזור ויאמר העם לא תצא •
מדין ותהי עוד המלחמה •
בגדיל

מגדיל ישועות מלכו דשמואל׳
מיסך ואת מיסך השבת אש׳ דמלכ׳
מיצקת ותלך מאתו ותסגר הדלת
מידע ולנעמי מידע לאישה׳
מידעת זמרו יי׳ כי גיאות עשה׳
מיסדות וראיתי לבית גבה סביב׳
נפיסים בני אסנא בני מעוני׳
שימה ויען יונדב בן שמעה׳
עינתם באותי ואסרם ואספו׳
עליה ומת הדד ויהיו אלופי׳
פטירים ואלה המשוררים ראשי׳
ציף בן ציף בן אלקנה׳
קריאי אלה קריאי העדה׳
ראיה רבות ולא תשמר׳
ראית ברבות הטובה רבו׳
שיט כי אמרתם כרתנו׳
שיחה תשמע זעקה מבתיהם׳
שביתכם ונמצאתי לכם נאם יי׳
שיבכם צאן אבדות היו עמי׳
שביתך נביאיך חזו לך שוא ותפל
שילל על זאת אספדה ואלילה׳
שעריריה בבית ישראל ראיתי׳
שדין גורו לכם מפני חרב׳
תחיל ונתתי אש במצרים חיל׳
תמיש משיב רעה תחת טובה׳
תמריק חכורות פצע תמריק׳
תרים כי תפארת עזמו אתה׳

וחלופי׳ א״ב כתיב ו׳ במצע

תיבותא וקרי׳ י׳ דלוג וסימני׳

אסורי ויקח אדני יוסף אתו׳
אבוגיל ותמהר אבוגיל ותקח׳
אנועך תמול בואך והיום׳
אושר אני לפניך אלך והדורים׳
אולי ויגל את יהויכין בבלה׳
ארועם הנה כאריה יעלה מגאון׳
בעוני אולי יראה יי׳ בעוני׳
בור בהקיר בור מימיה׳
בהלוכתם יזכר אדיריו יכשלו׳
ברזות ובני בריעה חבר ומלכיאל
גול יגיל אבי צדיק׳
דהוא אדין רחום בעל טעם׳
הוצא כל החיה אשר אתך׳
החרסית ויצאת אל גי בן הנם׳
הלחות כי מעלה הלחות בבכי׳
הבצור הילל בראש כי נפל ארזי׳
המבוא ומתחת הלשכות האלה׳
המבנים ויאמר ללוים המבונים׳
הושר יי׳ נחני בצדקתך׳
התעוף עיניך בו ואיננו׳
הנתונים ואוצאה אותם על אדנו׳
הבעוסני ולא שמעתם אלי׳
החפשות ויהי עזיהו המלך דד״ה׳
וילונו והאנשי׳ אשר שלח משה׳
ושחצומה ופגע הגבול בתבור׳
וצנוף והייתי עטרת תפארת׳
ואלול ויאמר יי׳ אלי שקר׳
והרמות ב״ בפסוק׳
וסוס גם חסידה בשמים׳
ואתוקיהא ומדד ארך הבנין׳
ותולון ובני שימון אמנון׳
ויזואל הראש אחיעזר ויואש׳
והבונו לבית אבותכם׳
חוקך למה תשיב ידך וימינך׳
יצוע ויבן על קיר הבית יצוע׳
יעבור ולא ימכרו ממנו׳
יעור ותהי עוד מלחמה׳
יחואל ומן בני הימן יחואל׳
ינועון המה ינועון לאכל׳
יבסומו ראש מסבי עמל׳
יכשולו כי לא ישנו אם לא ירעו׳
לוש וישלח איש בשת׳
לדוגים הנני שולח לדוגים׳

לרוב והיה כי יבאו אבתם׳
לשור ויהי כבאם בשוב דוד׳
לסיג בן אדם היו לי בית ישר׳
למשוסה מי נתן למשיסה יעקב׳
למענותם על גבי חרשו חרשים׳
מופעת ומשפט בא אל ארץ׳
מנוות ויברח דוד מנוות ברמה׳
נוב בורא נוב שפתים׳
נובי חריף ענתות׳
נשוות ויאמר יי׳ יען כי גבהו׳
נפושסים בני כסי בני מעונים׳
שום והנה קמה כל המשפחה׳
עשוות ותמהר אביגיל ותקח׳
עופי ויבאו אל גדליהו המצפת׳
ענוי שמעו זאת השאפים׳
עפרון וירדף אביה אחרי׳
עתודים פתשגן הכתב׳
צעוריהם ואדיריהם שלחו׳
צעוריה נלכדה מואב השמיעו׳
צפועי ויאמר אלי ראה נתתי לך
קרואי ובני אליאב נמואל׳
שושק ויהי בשנה החמשית דמלכי׳
שרוקות לשום ארצם לשמה׳
שרותיך אמר יי׳ אם לא שרותיך׳
שפרורו ואמרת אלהם בה׳
ונטה שמור בני עזיאל מיכה׳
שבותם והיה חבל לשארית׳
שבות רצית יי׳ ארצך׳
שלישום הלא כתבתי לך שלישום׳
תנואון ולמה תנואון את לב׳
תרוב אל הרוב עם אדם׳
תשוה תשאני אל רוח תרכיבני׳

חד מן ו׳ דכתיב י׳ בסוף

תיבותא וקרי׳ ה׳ וסי׳

העמוני וכפר העמוני והעפני׳
כי ויאמר דוד מה לי ולכם׳
שמעי ויחרף את ישראל ויכהו׳
השלשי ואבישי אחי יואב׳
ומטי וקרבתי אליכם למשפט׳
ובמראי שמח בחור בילדותך׳
ואי פליגא נביאיכם אשר נבאו׳

חד מן ב׳ דכתי׳ י׳ בר״ש

תיבות ולא קרי׳ וסי׳

יצאו נדומתוך בבל ומארץ כשדי׳
יעמדו והיה יעמדו עליו דוגים׳

ותרין חולוף חס׳ י׳ בריש

תיבות וקרי׳

יעשה ויאמר לו חלילה לא תמות׳
יעבר כי אמרתם כרתנו ברית׳

י״ב חס׳ י׳ בסוף תיבו׳ וקרי׳

וסימ׳ נמסר באיוב ריש סי׳ ז׳׳
וחלופי׳ חד מן מ״ג כתיב י׳ בסוף
ולא קרי׳ וסי׳ נמסר בריש מלכים׳

חד מן נ״ו חסרי׳ י׳ באמצע

תיבות וקרי׳ וסי׳

צוארו וירץ עשו לקראתו׳
ועמודו ובן לפאת צפון כארך׳
ענו והאיש משה ענו מאד׳
בינו וכל העם המלחמה׳
תוצאותו וירד ימה אל גבול׳
מריבו ה׳ יחתו מריבו׳
עלו ב׳ בפסוק׳
למשפחתו ויקרב את שבט בנימן׳
ואנשו וילך דוד ואנשו קעילה׳
בבגדו ויחזק דוד בבגדו׳
שמלתו ויקם דוד מהארץ׳
רחמו ויאמ׳ דוד אל גד דשמואל׳
משרתו ומאכל שולחנו דמלכים׳

ברכו ויעל אחאב לאכל ולשתות׳
בסוסו ויבא נעמן בסוסו׳
כפו תכיכה ויעל על הילד׳
מזבחתו דמלכי׳ ויבאו כל עם הארץ
בית הבעל׳
צפו עורים כלם לא ידעו׳
משלו ועתה מה לי פה נאם יי׳
אלמנתו עצמו לי אלמנתו׳
ימו קורא דגר ולא ילד׳
מברחו ואת כל מברחו ואת כל
פארתו דגבהה על כן גבהה קומתו
עולתו ומעלות שבעה עולתו׳
וחלונו ואלמיו ותמורו׳
ותמורו ב׳ בפסוק׳
בצאתו וגבאיד לא ירפאו׳
פרזו נקבת במטיו ראש פרזו׳
שערו ביום עמדך מנגד׳
דרשו זה דור דרשו׳
חצו ימאסו כמו מים׳
חסדו ויזכר להם בריתו׳
דברו מגיד דברו ליעקב׳
צבאו הללוהו כל מלאכו׳
חקו אם חרוצים׳
בקדשו הן בקדשו לא יאמין׳
עלומו עצמותיו מלאו עלומו׳
וידעו מדוע משדי לא נצפנו׳
גבורתו הן אלה קצות דרכיו׳
בתחבולתו והוא מסיבות מתהפך׳
ואפרוחו יעלעו דם׳
פחדו יחפץ זנבו כמו ארז׳
בנפו המבינתך יאבר נץ׳
חלצו אם לא ברכוני חלצו׳
ילדו מי יבין לעורב צידו׳
ברגלו קורץ בעיניו מלל ברגלו׳
בשפתו ינכר שונא׳
ארחתו פן תאלף ארחתו׳
אדנו אל תלשן עבד׳
מרגלתו ותשכב מרגלתו׳
כנותו ובימי ארתחשסתא׳
חטאו מה יתאונן אדם חי׳
ויתו וישנו את טעמו׳
הסתו כי הנה הסתו׳
שלו שאל ויבא שלו׳
השלו ויקם העם כל היום ההוא׃

וחלופי׳ ו׳ כתי׳ י׳ באמצע׳

תיבות ולא קרי׳ וסי׳

וכחטאתיו דעמרי וילך בכל דרך
ירבעם׳
רגליו דיוסף ענו בכבל רגלו׳
דבריו דויחסוך שלח חשך ויחשיך
דבריו דרכילו ויקם את דבריו׳
שפתיו איש בליעל כרה רעה׳
דרכיו העז איש רשע בפניו מציאת׳
עיניו יש אחד ואין שיני׃

ד׳ דאית בהון י׳ במצעות

תיבותא ולא קרינן וסימ׳

ארבעתי׳ ואת הכבש ישלם ארבעתי׳
שבעתים ויתנם ביד הגבענים
מזבחתים ועצמות כהנים שרף על
מזבחתים׳
התעתים כי התעתים בנפשתיכם׃

חד מן כ״ב דכתי׳ י׳ בריש

תיבותא וקרינן ו׳ וסי׳׳

יבאו כי הם ומקניהם יעלו׳
יחנני ויאמר בעוד הילד חי׳
יפצחו רנו שמים וגילי ארץ׳
יאבדו לבן כה אמר ה׳ דמבשלי׳
ישית תנו לה׳ אלהיכם כבוד׳
יסורי מקוה ישראל ה׳׳
יחיה כה אמר יי׳ הישב בעיר׳

יחיה הישב בעיר הזאת׳
ישבי רדי מכבוד ישבי בצמא׳
ילבשו בבאם הכהנים ולא יצאו
יהיה וחמשה ועשרים אלף׳
וכשלו פרש מעלה ולהב חרב׳
יצחר ובני חלאה צרת יצחר׳
יחבה ובני שמור אחי ורוהגה׳
יאשר ה׳ ישמרהו ויחיהו׳
יחדל הלא מעט ימי יחדל׳
ישית ב׳ בפסוק׳
יבא צדיק הראשון בריבו׳
ישאל מחרף עצל לא יחרש׳
ירם נשא ההמון ירם לבבו׳
ירמות ובבני בני משלם מלוך׳
יקפאון פלוגת׳ דרב נחמן
והיה ביום ההוא לא יהיה אור׃

וחלופי׳ י׳ כתי׳ ו׳ בריש

תיבותא וקרינן י׳ וסי׳ נמסר במשלי׳
ריש סימן י״א׳

כ״ד כתי׳ י׳ בסוף תיבותא

וקרינן ו׳ וסי׳

דודי ואחריו אלעזר בן דודי׳
כמי כי הנוחיד ה׳ בהר הזה׳
ילדהני אמרים לעץ אבי אתה׳
תצאי אל תצאי השדה ובדרך
תלכי אל תלכי ב׳ בפסוק׳
הילילי הוביש מואב כי חתה׳
וזעקי ב׳ בפסוק׳
דברי תנינא כי מי עמד בסוד ה׳׳
תשמחי כי תשמחי כי העלזי׳
שוסי נחלתי ד׳ בפסוק
סבבני אשורנו עתה סבבוני׳
ושובי שובו נא אל תהי עולה׳
ועדי ושאר דברי שלמה׳
וישבי ויבאו אל חלקיה הכהן׳
ושפי יכל בשרו מראי׳
נפשי פדה נפשי מעבר׳
וחיתי ב״ בפסוק׳
למלוכי יונתן לשבניה׳
כלוהי בניה בדיה כלוהי׳
נשאי כל אלה נשאי נשים׳

ה׳ זוגין מן ב׳ ב׳ דכתיב י׳

באמצעות תיבותא וקרי׳ ו׳ וסי׳

האסירים ויאחזהו פלשתים׳
האסירים ויהי כי טוב לבם׳
בגיים למה יאמרו הגוים איה
אלהיהם יודע בגיים׳
גיים ויאמר ה׳ לה שני גיים׳
הכליא וירמיהו בא ויצא׃
הכליא ויהי בשלשי׳ ושבע דירמיה
חמיטל בן עשרים ואחת שנה
צדקיהו דמלכים׳
חמיטל וחכרו בן עשרים ואחת
שנה צדקיהו דסוף ירמיהו׳
ישיב ולבני יששכר תולע ופועה
ישיב לבן עמו הלום׳

וחלופיהון חד מן ה׳ זוגין

מן ב׳ ב׳ כתי׳ ו׳ במצעות תיבותא
וקרינן י׳׳

תלונו ובקר וראיתם את כבוד ה׳׳
תלונו לכן אתה וכל עדתך׳
עניום וכלי כליו רעים הוא׳
עניום כי לא לנצח ישכח אביון׳
עולם והבאתי אל עולם תנינ׳ דפס׳
עולם ויען שבניה בן יחיאל׳
ושלומות ואחיו לאליעזר רחביהו׳
שלומות בני שמעי שלומו׳ יחזיאל׳
השלושים ואלה מספר הגברים׳
השלושים ורוח לבשה את עמשי׳

חד מן ב' זוגין מן ג' ג' דכתי'

י' במצעו תיבותא וקרינן ו' נמסר פ' וישלח:

וחלופי' ב' זוגי' מן ג"ג דכתי'

ו' במצעות תיבותא וקרינן י' וסימני'

אשוב ג' כתי' ו'
יהודה כי הנה בימים ההמה ובעת ההיא.
אמאס גם זרע יעקב ודוד'
עילם והיה באחרית הימים.
ישוב ג' כתיב ו'
התאמין בו כי ישוב זרעך.
וגמול מפרי פי איש ישבע.
הרע ישוב הרע לשוררי'

כ"ח מלין כתיב י' בדניאל

וסימניהון נמסר שם סימן ב':

כ"ז מלין דכתיב י' בחירק

באמצעות תיבותא וסימני'

ללין ויאמר בת מי את.
פניאל ויקרא יעקב שם המקום.
יפיל ואם שן עבדו או שן'
יקימו ובנסע המשכן יקימו.
לשניאה כי תהיין לאיש שתי נשים.
וילינו והאנשים אשר שלח משה
ותיקד כי אש קדחה באפי.
עתידות לי נקם ושלם'
לעביר ועברה העברה לעביר.
לחליק ויצא ירמיהו מירושלם.
גלית ואחר הדלת והמזוזה'
ויניד לשום ארצם לשמה.
יעביר ולא ימכרו ממנו ולא'
וסיס גם חסידה בשמים'
ואליעיני וצלתי ואליאל'
משלמית ועדיה בן ירחם.
ידיתון ועבד אדום ואחיהם.
עפרון וירדף אביה אחרי עפרין קרי
דריצו ויבשלו הפסח.
מגדיל ישועות מלכו דתהילות'
לשמיע בקול תודה ולספר.
שיחה רשת הכינו לפעמי.
פתיחות חלקו מחמאות פיו'
ימיטו מקול אויב מפני עקת.
יקימון כושל יקימון מליך.
יביא עזרא הכהן את התורה'
שבית רצית יי' ארצך שבת.
שביתם והיה חבל לשארית.

ג' זוגין חד י' וחד ל' ולירת

להון זוגא וסימני'

ימא וארבע חיון רברבן.
לימא ענה דניאל ואמר.
יקהת לא יסור שבט.
ליקהת עין תלעג לאב.
ידעיך כל ידעיך בעמים.
לידעיך משוך חסדך.

ז' יחידאין נסבין י' בסוף

תיבותא ופתחין וסימניהון

מקדשי אך אל הפרכת.
וזרועי קרוב צדקי.
חטאתי ראה עניי ועמלי.
ואשמותי אלהים אתה ידעת.
שאגותי כי לפני לחמי.
אנחותי תבא כל רעתם.

ד' יחידאין נסבין י' בסוף

תיבותא בחירק וסימניהון

צוררי אם גמלתי שלמי.
לשדי בי יומם ולילה.
אלופי ואתה אנוש כערכי

ומידעי ב' בפסוק'

כ"ב פסוק לית בהון לא

אריך ולא זעיר פי' לא ו' ולא י' וסים' בלשון ארמי לא תקטל עבדא דשם יהב להון חמיס' בתריס' והלת מלכין בארעא דכנענאה וביאורם נמסר בפרשת נשא'

י' זוגין מן ג"ג י' ברישיהון

וא' ו' וסימניהון

יהלך במשפטי.
יהלך צדק לפניו יהלך.
יהלך אם יהלך איש על הגחלי'.
ויהלך ויהי כשמוע אחאב'
ושאר' כלהון נמסרי' כל אחד במערכתו.

אלין מלין' דכוותיהון

ומשמשי' א' ב' י' ברישיהון ן' בסופיהו וסימני'

יאכלון לא יהיה לכהנים הלוים ז.
יאספון תזרח השמש יאספון.
יבהלון תסתיר פניך יבהלון.
יגועון תוסף רוחם יגועון'
ידחקון ואיש אל אחיו לא ידחקון
יהמיון כי הנה אויביך יהמיון.
יובילון מעבר לנהרי כוש עתרי בה
יזידון וכל העם ישמעו.
יחילון ונבהלו צירים וחבלים יאחזון כ' כו'
יחלומון והיה אחרי כן אשפוך את
יחדלון הקולות יחדלון והברד.
וטיפון לכן לא יהיה לך עוד משליך
יכלון ומצרים אדם ולא אל:
ילקוטון תתן להם ילקוטון'
ילמדון יום אשר עמדת לפני יי"
ימלאון והשקיתי ארץ צפתך מדמך
ינובון עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים.
ישברון כלב אליך ישברון דתהלות
יעדרון וכל ההרים אשר במעדר יעדרון.
יפילון אשחק עליהם ולא יאמינו
יקימון כושל יקימון מליך דאיובי'
ירבון אספרם מחול ירבון דתהלות
ירבין ובקרך וצאנך ירבין וכסף וזהב ירבה לך.
ירומון ושמתי כל הרי לדרך דישעי'
ירזמון עיניך.
ירוין מדשן ביתיך'
ירשיעון על כל דבר פשע על שור
ישתקשקון בחוצות יתהוללו הרכב
ישקון עגלין ישקון.
ישכרון והאכלתי את מוניך את בשרם.
יתמלאון פערו עלי בפיהם בחרפה הכו לחיי.

מערכת אות היו"ד

יא

יאזניה ב' וסימניהון

ואקח את יאזניה.
ותשא אותי רוח.
וא' ויזניה בן הושעיה.

ויאזניהו ב' וסימניהון

וישמעו כל שרי החילים.
ושבעים איש מזקני.

וא' ויזניהו ויבאו אל גדליהו:

יאור היאור ו' מלאי' וסי' נמס' בסדר מקץ.

נואש ד' וסים' נמסר בירמיה סימן י"ח.

יב

יבולה ד' חסרי' את בנתינה וסי' נמסר ביחזקאל סימ' ל"ד ותלים סוף סימן ס"ז'

יבול ג' וסימניהון

ואין יבול בגפנים.
וישחיתו את יבול הארץ'
יגל יבול ביתו.

יבולה ח' וסימני' נמסר בריש סדר בחקתי'

יבסי היבסי ה' חסרי' וסי' נמסר בשמואל ב' סי' ה''

ואת היבוסי ד' וסימני'

וכנען ילד דנח.
וחבירו ד דברי הימים.
ואת היבוסי ישבי ירושלים דיהושע
ואת היבוסי ישב דשפטים.

וייבש ג' ב' מל' וסימני' נמסר ביונה ובתלי' סימן ק"ב.

ויבש ה' וסימני' נמסר בתלים סימן צ'.

ויבשו ד' חס' בליש' וסימני'

וגם נשף בהם ויבשו'
הכה כעשב ויבש.
הן יעצר במים'
מתחת שרשיו יבשו.

הוביש ד' מל' וסי' נמסר ביהושע סוף סימן ד' ובריש יואל'

יבשה ביבשה ג' וסי' נמסר בשמואל א' סוף סימן ל"א.

יבש ז' חסרי' בלישניהון וסימני' נמסר בסוף שופטים.

יד

י"ד פסוקי' מן ג' מלין וסימניהון נמסר בפרשת תצוה.

ידו כ"א וסימניהון נמסר בתלים סימן י"ח וסימן קמ"ד.

ביד רמה ג' וסי' נמס' בסדר בשלח ובסדר שלח לך.

ידת ג' חסרים וסימניהון נמסר בסדר ויקהל.

ידיו ה' חסרים וסימניהון נמסר בסדר כי תשא.

ידיך י"א מלאים וסימניהון נמסר באיוב סימן ד' וכל תהילות דכותי' מל' ב"מה חסרים וסימני' נמסר בתלים סימן ל"ב'

ביד ח' וסימני' נמסר בעזרא סימן ז'.

ידינו ו' מל' וסימני' נמסר בסדר בראשית'

וידיו ד' וסימני' נמסר בסדר מצורע ואיוב סימן ד'.

וידו ד' וסימני' נמסר בסוף סדר בשלח ובריש יחזקאל.

וידו ג' וסימניהון נמסר בפרשת תולדות'

ויד ג' קמצי' וסימני' נמסר בסדר וישב וביחזקאל סימן כ"א'

בידיה ג' וסי' נמסר בסדר ויקהל ובמשלי ריש סימן י"ד'

אל יד ה' וסימני' נמסר ביחזקאל ריש סימן מ"ח.

תמצא ידך ג' וסי' נמס' בשמואל א' סימ' כ"ה ובתלים סימן כ"א ובקהלת סימן ט'.

וסמך ידו ד' חסרים את וסי' נמס' בסדר ויקר'.

נטיית יד י"א חסרים את וסימני' נמס' ביחזקאל סי' כ"ה.

שליחות יד ג' נסבין את וסי' נמס' בסדר ואלה שמות.

נשיאת יד ה' חסרי' את וסי' נמס' ביחזקאל סימן צ'.

קנייה מיד ה' וסימניהון

מיד בני חמור אבי.
ויוסף הורד מצרימה.
או קנה מיד עמיתך.
ביום קנותך השדה.
כי קניתי את כל אשר:
ושארהון קנייה מאת.

על ידה ג' וסימניהון

עזיאל בן יזרחיה.
חשביה שר חצי פלך'
עזור בן יחזקאל.

ועל ידו ה' וסימניהון נמסר בנחמיה סימן ג'.

ובידו ג' וסימניהון

ובידו מלא לאמר.
ובידו מקטרת להקטיר.
ובידו היו כלי כסף וכלי זהב דשמו':

ביד רמה ג' וסי' נמסר בסדר בשלח:

ידותון ג' כתי' ידיתון וסי' נמסר בתלים ריש סימן ע"ז:

ידו ג' וסימני' נמסר ביואל סימן ד'.

ולהודות ג' וסימניהון

ויתן לפני ארון יי'.
ויהי כאחד למחצצרים'
ויעמד יחזקיהו.

להודות ד' מל' בלישני' וסימ'

ויתן לפני ארון יי'.
חצות לילה אקום.
הוציאה ממסגר'
וראשי הלוים.

הודו ה' ד' כתיב ו"ו וסימני'

הוי אדון והוי:
כסה שמים הודו.
בסוס הודו'
הודו על ארץ'
ויהי בזית הודו.

ידע י"ט וסים' נמסר בתלים סימן צ"ב ובקהלת סימן ט'.

ידעו י"ב וסי' נמסר בירמיה סימן ל"א ובד"ה ב' סימן ו'.

וידעו י"א רפין וסימני' נמסר בתלים סימן נ"ט.

ידעתם ד' קמצין וסמני' נמסר' בישעיה סי' מ"ח ובירמיה בריש סי' ל"ג וסי' בלשון תרגו' אתית שמעית וקרית ובעסית.

תדעון ד' וסי' נמסר בסדר קרח ובאיוב סוף סימן י"ט.

ידעון ד' וסי' נמסר ביהושע סי' ג' ובמלכי' א' סי' ח' ובמשלי ס"ס י'

ואדעה ו' וסימניהון נמסר בסדר מקץ'

וידע ג' וסימני' נמסר במלכים ב' סימן ה'.

ויודע ג' וחסרי' וסימני' נמס' בסדר בלק ובדברי הימי' ב' סי' ב'.

הידעתם ג' וסימניהון נמסר בסדר ויצא'

ידעת ג' וחסרי' וסימניהון נמסר בסדר משות'

מערכת אות היוד

ואדע ג׳ ובטע׳ וסימניהון
נמסר בירמיה סי׳ ל״ב׳
וידע ז׳ וסימניהון נמסר
בסדר בראשית׃
ולדעת ה׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סימן ג׳׃
הודע ג׳ מ׳ל וסי׳ נמס׳ בסדר
מקץ ועש׳ ובירמיה
סימן י״ג׃
לא נדע ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר בא׳
הודעת ה׳ וסימניהון נמסר
במלכי׳ ב׳ סימן ב׳
ובדניאל סוף סימן י׳׃
להודעותני ד׳ מ׳ל בלישני׳
וסימניהון נמס׳
בדניאל סימן ג׳׃
ודעת ד׳ ג׳ קמצין וא׳ פתח
וסימ׳ נמסר בישעיה
סימן ל״ג׳ ובתלים בא״ב רכתי באות
הט״ת ובקהלת סוף סימן א׳׃
ומדוע י׳ וסימ׳ נמס׳ בריש
סדר קרח׃
וידעת ז׳ דגשי׳ וסימניהון
נמסר ביחזקאל
סימן כ״ב׃
יודע י׳ מ׳ל וסימניהון
נמסר בשמואל
א׳ סימן כ״ו׃
נודעה ה׳ וסימניהון נמסר
בסדר כי תשא׃
יודעים ד׳ מ׳ל
וסימניהון
ושלח ל׳ עצי ארזים׃
כי החיים יודעים׃ ב׳ בפסוק
כי אינם יודעים לעשות רע׳
ונדעה ה׳ בקריאה וסימני׳
נמסר בישעיה סי׳
מ״א ובהושע סימן ו׳ וחד פליגי ונדעה
נרדפה לדעת׃
נודע ג׳ קמצי׳ וסי׳ נמסר
בתלים סימן ע״ו׃
וידעתן ב׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סי׳ י״ג׃
לא ידעו ב׳ וסימניהון
אם יצאת השדה׳
המעתיק הרים׃
ולא ידעו ג׳ וסימניהון נמסר
בהושע סימן י״א׃
ולא ארע ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן מ״ז׃
דעי ד׳ וסימניהון נמסר
באיוב סימן ל״ב׃
ולא ידעתי ה׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סימן י״א׃
ולא ידע י״א וסימניהון נמסר
בויקרא׳
ידעו ה׳ קמצין וסימניהון
כי מרעה אל רעה׃
כי אויל עמי אתי׃
הובישו כי הועבה׃
והולכתי עורים׃
המעתיק הרים׃

יה

יהואש סימן מן וישמע
כל הארץ
עד ויעל מעל ירושלם יהואש׃
ומן ויעל מעל ירושל׳ עד יקתאל
יואש במ״ב יהואש וסימניהון
בשנת שלשים ושבע תני׳׃

וישב יהואש קדמאה׳
ומן יקתאל עד הוא כנה אילת
דכו׳ יהואש במ״א יואש
ויה׳ אמציהו בן׳
וכל קריאה דכוות׳ יואש׃
יה ד׳ דגשי׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן צ״ד׃
וביהודה ה׳ וסימ׳ נמס׳ במלכים
ב׳ סימן י״ז׃
וכל יהודה ז׳ וסימניהון
ואמרת אליהם׃
ההמת המיתוהו חזקיה׳
ויקד יהושפט אפים׃
ויעשו הלוים וכל׃
ויצא לפני אסא ויאמר לו׳
ויעברהו עבדיו׃
ולא נעשה כפסח׃
וכל ראשי פסוקים דכוות׃
אל יהודה ו׳ וסי׳ נמסר בירמיה
סוף סימן ל״ה׃
חורי יהודה ד׳ וסימניהון
בגלותו את יכניה׳
ואריבה את חורי׃
מרבים חורי יהודה אגרותיהם׃
וישחט מלך בבל את בני צדקיה׃
ואיש יהודה ו׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סימן ל״ב׃
יהודה וישבי ירושלם ח׳
וס׳
והלכו ערי יהודה׃
שמעו דבר יי׳׳
ואמרת שמעו דבר יי׳ מלכי׳
ויאמר הקשיבו כל יהודה׳
ויקד יהושפט אפים ארצה׃
וישכימו בבקר ויצאו למדבר תקוע
וישכב יחזקיהו עם אבתיו׃
ויתע מנשה את יהודה׃
ושארהון איש יהוד׳ וישבי ירושלם
ליהודה ולירושלם ד׳ וסימ׳
וכי תאמרון אלי אל יי׳ דמלכים׳
וכי תאמר אלי דישעיה׃
כי עזבו הלוים׃
הלא הוא יחזקיהו ד״ה׳
ואת יהודה ג׳ וסימני׳ נמסר
בסדר ויגש
וביחזקאל סימן כ״א׃
יהודה ובירושלם ג׳ דסמיכי
בקריאה
וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ ב״ז׃
והיהודים ג׳ וסימניהון
בתוב בה בגוים נשמע׃
והיהודים והסגנים׳
והיהודים אשר בשושן׃
אל כל היהודים ג׳ וסימני׳
היושבים בארץ׃
וישלח ספרים אל׃ וחברו׳
היהודיים ו׳ כתיב כן וסימני׳
נמס׳ במגלה סי׳ ח׳׃
יהודית ז׳ סימני׳ נמסר במלכים
ב׳ סימן י״ח׃
יהוזבד ד׳ וסימניהון
יהוזבד בן שמעת׳
ולעבד אדום בנים׃
ועל ידו החזיק׃
ושכר הרביעי׳
יהוחנן ד׳ וסימניהון נמס׳ בד״ה
א׳ ריש סימן כ״ו׃
וכל עזרא דכו׳ יהוחנן בר״מג
יוחנן וסימ׳ שם סימן י׳׃

יו

וליואב ב׳ א׳ מ׳ל וא׳
חס׳ וסימניהון
ויזבח שור ומרי׳
ויען המלך שלמה ויאמ׳ לאמו
תני׳ מ׳ל׃
יואחז ד׳ וסימניהון
בשנת שתים ליואש׃
בן יואחז המזכיר׃
בן שלש ועשרים שנה׃
וימלך מלך מצרים׃
יואש י״ו וסימניהון
המלך יואש בן המלך׃
ותקח יהושבע תני׳ דפסו׳׃
ויתר דברי יואש קדמ׳ דיהורם
ויקומו עבדיו׳
וישכב יהואחז עם אבותיו׃
ויתר דברי יואש דישר׳ קדמ׳׃
וירבעם ישב ב׳ בו׃
ואלישע חלה את חליו׳
שלש פעמים הכהו יואש׳
שתים בשנת שתים׃
ויעש הישר דאמציה׃
ויחי אמציהו קדמ׳ דפסו׳׃
חמש בשנת חמש עשרה
לאמציה ב׳ בפסו׳׃
דבר ולא דבר יי׳׃
וכל תריסר ושפטים וד״ה דכו׳
יואש ושאר יהואש׃
יובל ח׳ מ׳ל וסימניהון נמסר
בסדר בהר סיני׃
ימים ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר
בתלים סי׳ ס״א׃
ליום ד׳ דגשים
וסימניהון
והיו נכונים ליום׃
ופר חטאת תעשה׃
וזה אשר תעשה על׃
נשיא אחד ליום ב׳ בו
ואמרת להם זה האשה׃
באלה תעשו ליום׃
ויצוה המלך צדקיהו׳
ומאבלך אשר תאכלנו׃
שבעת הימים תעשה׃ הה ליום׃
ושבעת ימי החג תעשה ב׳ בו׃
וכבש בן שנתו תמים׃
אהה ליום כי קרוב׃
והיו לי אמר יי׳ ליום׃
למזרח הלוים ששה ב׳ בו׃
פתשגן הכתב להנתן׃ וחברו׳
ביום י״א וסימני׳
וידם השמש׳
ותצלח ויהי ממחרת ותצלח׃
אפשיטנה פן אפשיטנה ערומה׃
והפכתי חגיכם לאבל׃
ונלחם ויצא יי׳ ונלחם׃
סבלו כי את עול סבלו׳
במריבה אל תקשו לבבכם׃
אלף כי אלף שנים בעיניך׳
זנח יי׳ מזבחו׃
מועד הקרא כיום מועד׃
כרמיה ונתתי לה את כרמיה׃
בימים ההמה ח׳ וסימני׳ נמסר
בירמיה סימן ג׳׃
ביום הזה ו׳ וסימ׳ נמסר
בסדר נח׃
מימים ימימה ה׳ וסימני׳ נמסר
בסוף סדר בא׃
כהיום ד׳ וסימני׳ נמסר
בסדר וישב׳
ביום ג׳ דמטעין וסימ׳ נמסר
בקהלת סי׳ י״ב׃

לארך ימים ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן צ״ג׃
שלשה ימים ד׳ וסימני׳ נמסר
במלכי׳ ב׳ סי׳ ב׳׃
יומים ה׳ ג׳ מ׳ל וב׳ חסרי׳ וסימני׳
נמסר בסדר בהעלותך׃
והיה ביום ה׳ וסימניהון נמסר
בריש סדר כי תצא
ובצפניה סימן א׳׃
שלשת ימים ג׳ וסימני׳
ולאתנות האבדות לך׃
וכל אשר לא יבא לשלשת׃
ויקבצו כל איש יהודה׳
ביום השמיני ג׳ ר״פ וסימ׳ נמסר
בסדר נשא׃
יום יום ז׳ וסי׳ נמסר בסדר וישב
ובמשלי סימן ח׳׃
בכל יום ג׳ וסימניהון
ואל זועם בכל יום׃
עיני דאבה מני עני קראתיך׃
בכל יום אברכך׃
ויהי מימים ג׳ וסי׳ נמסר ביהושע
ריש סימן כ״ג׃
למיום ג׳ וסי׳ נמסר בשפטים
סוף סימן י״ט׳
עד היום ט׳ מיחדין וסימ׳ בד״ה
ב׳ סימן כ׳׳
למן היום ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר
וארא וסוף חגי׃
לימים ה׳ דגשין וסימני׳ נמסר
ביחזקאל סימן כ״ב׃
הימים האלה ו׳ בליש׳ וסימ׳
נמסר בזכריה
סימן ח׳ ובריש אחשורש׃
והיה ביום ו׳ בטעם בהריסר
וסימניהון
תקרא והיה ביו׳ ההו׳ נאם יי׳ תקראי׃
אענה את השמים והם יענו׃
בצהרים והבאתי את השמש׃
באחרית והיה באחרית הימים׃
שארית והיה שארית יעקב בקרב
יבשו הנביאים׃
ימי שני ז׳ וסי׳ נמסר בסדר ויגש
ובשמואל ב׳ סי׳ י״ט׃
יום אחד י׳ וסי׳ נמס׳ בסוף סדר
תולדות יצחק׃
ועד היום הזה ג׳ וסימ׳ נמסר
במלכים ב׳
סימן כ״א׃
כימים ד׳ וסי׳ נמסר בפר׳ אלה
הדברי׳ ובמגלה סי׳ ט׳׃
ויהי בימי ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר
לך לך ובריש רות
ובריש אחשורש׃
ויהי כל ימי ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר בראשית׃
ויהיו ימי ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳
ויהיו ימי אדם׃
ויהיו ימי תרח׳
ויהיו ימי יצחק׳
ויהי מקץ ימים ג׳ וסימניהון
ויבא קין מפרי׃
וייבש הנחל׃
קום לך פרתה׃
בא בימים ד׳ וסימניהון
ואברהם זקן׃
ויהושע זקן׃
ואתה זקנת באת׃
והמלך דוד זקן׃
עד עצם היום הזה ג׳ וסימ׳
נמסר
ביהושע סימן י׳׃ וכל

וכל ימי ג׳ וסי׳ נמס׳ בסוף יהושע ובשפטים סימן ב׳׃

שבעת הימים ח׳ וסימני׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן ל׳׃

וביום הרביעי ג״ ראשי פסוקים וסימ׳ נמסר בעזרא סימן ח׳׃

ביום הקהל ג׳ וסימניהון

ויתן לכם את בריתו׃
ויתנם יי׳ אלי׃
ככל אשר שאלת׃

יונדב ג׳ וסימניהון

ויאמרו לא נשתה יין׃
ונשב באהלים ונשמע ונעש׃
לא יכרת איש׃

יונתי ג׳ וסימניהון נמסר בשיר השירים סימן ב׳׃

יונתן ז׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן מ׳ ובדברי הימים א׳ ריש סימן י׳׃

ויוסף ט׳ וסימניהון

ויוסף הורד מצרימה׃
ויוסף בן שלשים שנה׃
ויוסף הוא השליט׃
הם יצאו את העיר׃
אנכי ארד עמך׃
ויהי כל נפש יצאי ירך׃
אלה יעמדו לברך׃
לבני אסף זכור ויוסף׃
גאלת בזרוע עמך׃
וא׳ לשון אוספי וסי׳
ויאמר יואב אל המלך יוסף יי׳׃

ליוסף ח׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן לז״׃

יורם י״א וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ח׳׃

יז

כל לשון הזאה על במ״ר אל וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סוף סימן ט׳׃

יזרעאלה ח׳ וסימניהון

ויהי גבולם יזרעאלה׃
והכסלות ושונם׃
ויהי עד כה ועד כה׃
וירץ לפני אליהו׃
וירכב אליהו וילך׃
ויבא יהוא׃
ויכתב אליהם ספר׃
וישימו את ראשיהם׃

יזרעאלית ח׳ וסימניהון

וישב דוד עם אכיש׃
ויולדו לדוד בנים׃
ויעל שם דוד׃
ושתי נשי דוד נשבו׃
ואלה הו בני דוד׃
וישב ויולדו היזרעאלת כתיב׃
ויעלו ושתי היזרעלית כתיב׃
ואלה היזרעאלית כתיב׃

יח

ויחדו ג׳ וסימניהון נמסר בסדר תרומה׃

ויחדיו ג׳ מ׳ל וסימניהון נמסר בירמיה סימן מ״ו׃

יחלתי ה׳ וסימניהון נמסר בתלים כא׳ב רבתי באות היו״ד׃

ויין י׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בעמוס סימן ב׳ ובריש אחשורוש׃

ויין ה׳ ראשי פסוקים וסימניהון נמסר בסדר שלח לך וביחזקאל סימן מ״ד׃

ויין י״ג וסימניהון

כרמים תטע ועבדת׃
לחם לא אכלתם׃
מכל אשר יצא מגפן׃
ויין ישמח חיים׃
ויין ישמח לבב אנוש׃
ויין לנסך רביעית׃
ויין לנסך שלשית׃
ויין תקריב לנסך חצי ההין׃
ויין לא ישתו כל כהן׃
ויין ושכר אל תשת׃
ויין ושכר לא שתיתי׃
ויין וחמר מלא מסך׃
ויין למרי נפש׃

אמר המעתיק כך היה כתוב בכל ספרי המסרה דוקני וחרדתי שהיו לפני כדלעיל וכתקסיכא טוב׳ בהאי סימנ׳ דבעל המסורת ולא כהירא לן ולא בהיר חדא דהאי פסו׳ ויין ושכר אל תשת לא נמצא בכל קרי׳ אלא ההו׳ דכל אשר יצא מגפן היין ובעל המסורת כתב מכל אשר יצא מגפן הכ״ יין ושכר אל תשת הוא פסוק א אחרינא וזה לית׳ בכל הספרי׳ שלנו ואת״ דהוא ההוא דאורית׳ לית׳ דהוא יין ושכר בלא וי״ו ואפילו אם תמצי לומר דהוא בוי״ו לא יתישב לקרות ויין דחסר הכסמך ותוקפה דאיכא יתיר מ״ב ויין דהא איכא ויין מיקבים השבתי דירמיה ויין בתים עשרים אלף דד״ה ויין וממן דד״ה דוגם ה הקרובי׳ ואת׳ דקריכן ויין בקמץ הוי״ו לית׳ דהא במסורת מכי דאיכון ז׳ דקרי׳ ויין מלעיל בקמץ הוי״ו ולית חד מנהון מהכך ואת״ דחסרים וי״ו בכל הספרים שלנו בוי״ו ויין וגם לפיהונן הקריאה לא יתישבו להקרות בלא וי״ו עכ״ל

ויין ושכר ג׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ א׳

ויין ז׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ה׳ ובנחמיה סימן ה׳ ובד״ה ב׳ סימן י״א׃

יכ

הוכח ה׳ וסימני׳ נמסר בסדר קדשי׳ ובאיוב סוף סי״ ר׳ ובריש סימן טו״׃

והוכח ו׳ חסרי׳ בליש׳ וסימ׳

והוכח אברהם את׃
אותה הוכחתה לעבדך׃
ומשובותיך תוכיחוך׃
אשרי אנוש יוכחנו אלוה׃
המיראתך יוכיחוך׃
היא האשה אשר הכיח׃
ב׳ חסרים ו׳ ושאר׳ חסרי׳ י״׃

יכלתי ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ויצא ושפטים סימן א׳ ובתלים סימן מ״׃

יוכלו י״א וסימניהון נמסר ביהושע סימ׳ ז׳ וישעיה סוף סימן י״ו ובירמיה סוף סימן א׳׃

ולא יוכל ד׳ וסימניהון נמסר בסדר בא׃

לא יכול ד׳ וסימני׳ נמסר בפרשת וישלח ובישעיה סוף סימן י״ו׃

ולא אוכל ג׳ וסימניהון נמסר בשפטים סי׳ י״א׃

יכול ה׳ מ׳ל וסימ׳ נמסר בסדר שלח לך׃

ולא יכלו ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר וארא ובמלכים ב׳ סימן ג׳ וביונה׃

יכלתי ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויצא׃

ותוכל ג׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ ויצא ובירמיה סימן ג׳׃

יל

אלה תלדות ד׳ וכתיב כן וסימניהון נמסר בסדר בראשית׃

מסורתא אחרינא

מן זה ספר תלדות אדם עד תולדת יצחק תולדת כתיב ב״מא תלדו׳ אדם ומן תולדת יצחק עד סופא דספרא תלדות כתיב ב״מב תלדת כתיב חס׳ דחס׳ תלדת עשו הלדת ישמעאל וב׳ כתיב תולדות מ׳ל דמ׳ל אלה תולדות השמים ואלה התולדות פרץ וג׳ כתיב תלדות׃

תלדות עשו הוא אדום׃
ושל אחריו אבי אדום׃
אלה תלדות יעקב׃

תלדתם ב׳ חסרי׳ דחסרים וסי׳ נמסר בוארא

הולידו ח׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳

אם אנכי ילדתיהו׃
ולאבן את ילדתנו׃
אוי לי אמי כי ילדתיני׃
ועל אבותם המולדים אתם׃
אשר הולדו בנים׃
אני היום ילדתיך׃

יולדו ה׳ וסימניהון נמסר סוף סדר ויחי׃

ויולדו ה׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ג׳ ובריש איוב׃

ללדת ד׳ וסימניהון נמסר בסדר בראשית ובסדר תולדות ובקהלת ריש סימן ג׳׃

הלדת ג׳ ב׳ חסרי׳ וא׳ מ׳ל וסי׳

יום הלדת את פרעה׃
ומולדתיך ביום הלדת׃
ותשלכי על פני השדה׃

הוליד י״א חסרי׳ וסימני׳ נמסר בפרשה פנחס׃

ילדיו ג׳ וסימניהון

ואת אחד עשר ילדיו׃
כי בראתו ילדיו׃
כי ילדיו אל אל ישועו׃

נולד ג׳ קמצין וסימ׳ נמסר במלכים א׳ ריש סי׳ י״ג׃

והילדים ג״ וסימניהון

הנה אנכי והילדים׃
והילדים האלה ארבעתם׃
והנשים והילדים שמחו׃

ויולד ג׳ ר״פ וסימני׳ נמסר בסדר בראשית׃

יולד ג׳ מ׳ל ודגש וסי׳ נמסר באיוב סימן ה׳׃

הילודים ג׳ ב׳ חסרי׳ וסימני׳ נמס׳ ביהוש׳ סי׳ ה׳

ויולדת ג׳ וסי׳ נמסר בסדר לך לך ובשפטי׳ סי׳ י״ג׃

ים

כים ד׳ וסימניהון

והרשעים כים נגרש׃
קשת וכידון יחזיקו׃
וחברו תרויהון דירמיה׃
כי גדול כים שברך׃

והים ו׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ ז׳ ונחמיה סי׳ ט׳׃

ועדים ד׳ יחידאין וסימ׳ נמסר בפרשת משפטים׃

ואת הים ה׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ א׳ סימ׳ ז״׃

בימים ה׳ דגשים וסימ׳ נמסר ביחזקאל ריש סי׳ ל״ב׃

וימה ג׳ וסימניהון נמסר בסדר לך לך׃

הימה ו׳ ביהושע וסי׳ נמסר שם סימן כ״ד׃

על הים ב׳ ביחזקאל וסי׳ נמסר שם בסוף ספר ע״ש׃

וים ג׳ קמצין וסימני׳ נמסר באיוב סימן כח׃

ינ

יניקה ה׳ מ׳ל בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר וירא׃

יס

יסד ד׳ וסימניהון

ובשנה הרבעית יסד׃
בית יי׳ בחדש זיו׃
ועתה שימו נא לבבכם׃
כה אמר יי׳ צבאות החזקנה׃
מיום אחד לחדש השביעי׃

יסוד ו׳ חסרי׳ בליש״ וסימני׳ נמסר בסדר ויחי׃

יסד ד׳ וסימניהון׃

ומה יענה מלאכי גוי׃
הנני יסד בציון אבן אבן׃
כולם הברורים לשערים׃
והשתיה כדת אין אונס׃

יסדה ד׳ וסי׳ נמס׳ בישעיה סי׳ כג׳ ובתלי׳ סוף סי׳ ע״ח׃

יוספו ד׳ כב״ וסי׳ נמס׳ במלכים א׳ סי׳ ב׳ ע״ש שינוי אחיהון׃

ויוסף ו׳ מ׳ל וסי׳ נמסר בסדר בלק ובמלכים א׳ סוף סימן י״ו׃

ונוסף ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמ׳ וסימ״ נמסר בריש ואלה שמות ובמשלי סי׳ י״א׃

יוסף ה׳ חסרי׳ בתוספות וסי׳ נמסר בסדר ויצא׃

יסף י״א בלשון אוספי ג׳ מ׳ל וח״ חסרי׳ וסי׳ נמסר בסדר ויצא

יוסיף י״ד מ׳ל וסימניהון

ידוע תדעו כי לא׃
ויאמר שאול כה יעשה׃
ולעמשא תמרו׃
וישבע המלך שלמה׃
יוסיף יי׳ שנית ידו׃

ומה

מערכת אות היוד

נמה וסיף עוד דויד דדה׳
דבר בליעל יצוק בו׳
לב חכם ישכיל׳
באשר תמותי אמות׳
כי ברב חכמה ב׳ בו׳
פני יי׳ חלקם׳
לעבר בך בליעל׳
לערץ אנוש מן׳
ויוספו ב׳ כתובי׳ בן חס׳ י׳
בתר׳ ומל׳ ו׳ וסימני׳
וחלום יוסף חלום׳
ויאמרו לו אחיו׳
וג׳ כתיב ויסיפו חס׳ ו״ו ומל׳ י׳
וסימניהון
ויסיפו דוירעצו וירצצו את בני
ישראל
ודעבדון בן הלל׳
ויוסיפו עוד פלשתים דדה׳
וב׳ מל׳ דמל׳ וסימניהון ויוסיפו
עוד לחטא
כי בי ירבו ימיך׳
ושאר יספו כתיב חס׳ דחס׳
יוסף ה׳ כ״כ וסימני׳ נמסר
בישעיה סימן כ״ט׳
יסיף יד״ כ״כ וסימניהון נמס׳
בשמואל ב׳ סוף סי׳ ג׳
גבי פרשת׳ דקינת דוד על אבנר׳
יוסף ג׳ מל״ בתוספות וסים״
נמסר בסדר ויצא׳
ותוסף ה׳ ג׳ מל׳ וב׳ חסרים
וסים׳ נמסר בסדר
וישב וביחזקאל סימן כג״׳
תוסף ג׳ חס״י וסימניהון
נמס׳ ביחזקאל סי׳ לו״׳
תסף ג׳ מלר׳ וסימני׳ נמסר
בסדר בראשית׳
אסף ג״ מלרע
וסימניהון
בבל אשר שאלת׳
כל רעתם בגלגל׳
בשלחי את חצי הרעב׳

כל אוריתא יוסף במ״ב

יוסף ואינון בחר פסוק ארבעים יבנו
וכל נביאים וכתובי׳ דכו׳ יסיף במ״ד
יוסף וסי׳
עליכם יוסף יי׳ עליכם׳
והרים יום חשך ואפלה׳
יואב ויאמר יואב אל המלך׳
חברו ויאמר יואב יוסף יי׳ על
דדה׳
ולא יוסיף ג׳ וסים׳ נמסר
בתלים סי׳ ע״ז׳
ולא אוסיף ד׳ וסים׳ נמסר
באיוב ריש
סימן מ׳׳
תוסיפון ד׳ וסים׳ נמסר
בסדר וארא׳
ולא יסף ה׳ וסים׳ נמסר
בסדר וישב
ובשמואל א׳ סימן ט״ו׳
ולא יספו ה׳ וסימני׳ נמסר
בשמואל סי׳
ז׳ ובמלכים ב׳ סימן ו׳׳
ולא תוסיף ד׳ וסי׳ נמסר
בישעיה סוף
סימן כ״ו וביחזקאל סימן לו״׳
והוספתי ד׳ ב׳ מלעיל וב׳
מלרע וסימניהון
נמסר במלכים ב׳ סימן ד׳ ובתלים
סימן ע״א׳
תוסיף יג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בא ע״ש׳

תוסיפו ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חסרי׳
וסימניהון
כי אשר ראיתם׳
לא תספו על הדבר׳
לא תוסיפו הביא מנחת שוא
עוד תוסיפו סרה׳
ב׳ קדמאי חס׳׳
מוסר יב״ פתחין וסימניהון
נמסר בירמיה סימן
ל׳ ובמשלי סימן ז׳׳
ומוסר ה׳ וסימניהון נמסר
בריש משלי׳

יע

יעדה ג׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סו׳ סימן מ״׳
למועד ז׳ רפין וסים׳ נמסר
בסדר משפטים׳
ויועדו ג׳ וסימניהון נמסר
ביהושע סימן יא״׳
ולמועדים ג׳ חסרי׳ בלי״
וסימניהון נמסר
בדברי הימים ב׳ סימן לא״׳
במועדו ד׳ חסרי׳ בלישני׳
וסימניהון נמסר
בפרשת בהעלותך׳
ועיאל ד׳ כתיב יעואל וסים״
נמסר בד״ה א׳ סי׳ ט׳׳
יען ג׳ בטעם
וסימניהון
יען אשר מלא׳
יען אשר לא שמעתם׳
יען אשר גבהת׳
יועץ ד׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳
נמסר ביחזקאל ריש
סימן יא״ ובנחום סימן א׳׳
נועצים ה׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סימן
יב״ ובמשלי סימן יג״׳
איעצך ג״ וסימניהון נמסר
בסדר וישמע יתרו
ובירמיה סימן לח״׳
עצות ג׳ וסימניהון
עד אנה אשית׳
כי גוי אבד עצות׳
עצות מרחוק׳
יעקוב ה״ מל׳ וסימני׳ נמסר
בסדר בחקתי׳
ובירמיה סימן ל׳׳
ויעקב יד״ וסימניהון
ויעקב נתן לעשו לחם׳
ויעקב איש תם יושב׳
ויעקב רעה את צאן לבן׳
ויעקב תקע את אהלו׳
ויעקב נסע סכתה ויבן׳
ויעקב קרא לו גלעד׳
ויעקב הלך לדרכו ויפגעו׳
ויעקב שמע כי טמא׳
לך ואספת אל זקני ישר״׳
ויקברו אתו עשו׳
ויעקב ובניו ירדו מצרים׳
ויחן אותם וירחמם׳
גם זרע יעקב ודוד עבדי׳
ויעקב גר בארץ חם׳
ויעוש ג״ כתיב יעיש
וסימניהון
ואהליבמה ילדה׳
ואלה היו בני אהליבמה׳
ובני ידיעאל בלהן׳

יף

יפה ה׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל ריש סימן
לא״ ובקהלת סוף סימן ה׳׳
מפתיו ג׳ ב״ חס׳ וא׳ מל״
וסימניהון נמסר
בתלים סימן ע״ח׳
הופיע ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן נ׳
וסימן צ״ד׳
ויפתח חד שום גברא וחד
שום קרתא וחד
לישן פתיחה וסימניהון
ויפתח הגלעדי היה׳
ויפתח ואשנה׳
ויפתח שפתיו עמך׳
בהראה פתח וסי׳ מאן דפתח פתח׳

יץ

כל ספר בראשית יצא

במ״א יצא בצרי׳
והנה דבר יי׳ אליו לאמר׳
וכל שאר אוריתא דכו׳ יצא במ״ב
יצא וסי׳
ויאמר משה אל אהרן דהמחתה׳
וישלח מלאכים אל בלעם׳
וכל נביאים בר מן תריסר
דכוותהון יצא במ״ט יצא׳
מדלתי והיה כל אשר יצא מדלתי
מדלתי והיה היוצא אשר יצא׳
מפיכם ואת העם צוה יהושע׳
מגפן מכל אשר יצא מגפן׳
נא וילך משם דוד מצפה׳
רשע כאשר יאמר משל׳
עתק אל תרבו תדברו׳
ממעיך והיה כי ימלאו ימיך׳
עמך כי יצא עמך למלחמה׳
יצוא ויקצף נעמן וילך׳
פליט וישב יהורם המלך׳
יהוא ויהי בכלותו לעשות׳
ולגדרים ולחצבי האבן׳
ישבי והיה יי׳ עמו בכל אשר׳
צפע אל תשמחי פלשת׳
בגבור יי׳ בגבור יצא׳
מפי בן יהוה דברי אשר׳
כנגה למען ציון לא אחשה׳
ומשלו והיה אדירו ממנו׳
וכל תריסר וכתובים דכו׳
יצא במ״א יצא׳
חשב ממך יצא חשב על יי׳׳
כשמעך ויהי כשמעך את קול דדה
תבוסת ומאלהים היתה תבוסת׳
קום בכל הארץ יצא קום׳
מחלב יצא מחלב עינימו׳
מבטן מי יצא הקרח׳
קרן ומן האחת מהן יצא קרן
תחנוניך בתחלת תחנוניך יצא׳
כציץ יצא וימל׳
מגנת והמלך שב מגנת הביתן׳
ומרדכי יצא מלפני המלך׳
וכל קהלת דכוותהון יצא
בר מן א׳ יצא
טוב אשר תאחז בזה׳
אל יצא ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר בשלח
ובמלכים ב׳ סי׳ ט׳ ובמלכי׳ ב׳ סי׳ י׳׳
יצא ג׳ לשון נקבה וקרי׳ לשון
זכר וסימניהון נמסר
בסדר וירא ובירמיה סוף סימן מח״

ובדניאל סימן ח׳׳
ויוצא יג״ חסרי׳ וסימניהון
נמסר בסדר קרח
ויוצא יב מל׳ וסים׳ נמסר
בשופטים סימן ו׳
בפסוק וגדעון בא ובתלי״ סימן קל״ז׳
יצאו יד וסימניהון נמסר
בירמיה סימן יז״׳
יצאו ח׳ קמצין וסי׳ נמסר
ביהושע סימן ב׳׳
ויצאו ז׳ רפין וסים׳ נמסר
בסדר בשלח׳
ויוציאו ד׳ וסים׳ נמס׳ באיוב
סימן ח׳
ויוציאו יב וסים׳ נמסר
בסוף סדר אמור׳
יצוא ז׳ וסים׳ נמסר
בסדר נח׳
ויוציא ד׳ וסימני׳ בלשון ארמי
נסב ברא דמלכ׳ אבנא
בחדוא וביאורם נמס׳ בסדר ואתחנן
ובתלי׳ סימן קה״׳
הוציאוה ג׳ וסי׳ נמס׳ בסדר׳ וישב
ובישעיה סימן מח״׳
כצאת ג׳ וסים׳ נמסר בסדר
משפטים׳
ויצאהו ד׳ וסי׳ נמסר בסדר
וירא׳
לצאת ג׳ וסי׳ נמסר בפ׳ וישמע
יתרו ובסדר מסעי׳
צאו ג׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן ט״׳
ותוצא ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר בראשית׳
ויצא ג׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל
סימן יב״ וסוף חבקוק׳
תוצאת ג׳ כ״כ וסימני׳ נמסר
בסדר מסעי׳ ע״ש׳
הוצאתיך ג׳ מל׳ וסימניהון
נמסר בפרשת
וישמע יתרו׳
יוצאי ד׳ מל׳ וסימניהון
ומזבולן יצאי צבא׳
ומאשר יוצאי צבא׳
באי השבת עם יוצאי השבת׳
ויהי לעזיהו חיל׳

הלין חסרי׳ בלישן יציאה

וסי׳ נמס׳ בסדר שלח לך וביחזקאל
סימן כח״׳
יוצאים ד׳ מל׳ וסימני׳ נמסר
ביחזקאל סימן יד״׳
יוצאת ד׳ מל׳ וסי׳ נמסר בסדר
כי תבא ובעמוס סי׳ ה״׳
ואוציא ג׳ ב״ מל׳ וא׳ חס׳ וסים״
את אבתיכם ממצרים׳
אתכם מבית עבדים׳
ואוצא אש מתוכך׳
בתרא חסר יוד״׳
תצאו ג׳ וסימניהון נמסר
במיכה סימן ד׳׳
והוציאו ז׳ וסימניהון נמסר
ביהושע סימן ו׳׳
הוצא ה׳ וסים׳ נמסר בפרשת
וירא ובמלכי׳ ב׳ סימן׳
יצאו ד׳ וסימני׳ נמסר בפר׳
לך לך וביחזק׳ סי׳ מ״׳
יוצא ט״ מל׳ וסימניהון

מערכת אות היוד

המימה הנה יוצא המימה תנינא דסיפר׳ •
והעתרתי הנה אנכי יוצא מעמך •
בחצות הלילה אנכי יוצא •
ויריחו סוגרת ומסוגרת •
השמרים ויראו השמרים איש יוצא
אוהב וכל ישראל ויהודה אוהב את דוד •
ובא המלך דוד קדמ׳ דפסו׳ •
צא ועתה קום צא ודבר •
ברק ומן האש יוצא ברק •
וכל כתו׳ דכו׳ מ׳ל במ״א חס׳
והוא כחתן יצא מחפתו •

ולא תצא ו׳ וסי׳ נמס׳ ביחזקאל סי׳ כ״ד ותלי׳ סי׳ מ״ד •
ויוציאנו ג׳ ומשניין וסימני׳ נמסר בסדר חקה •
יצאתם ד׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר בא •
והוצא ו׳ חסרי׳ יוד בלי׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תצא •
ויצחק ה׳ וסימני׳ נמסר בסדר חיי שרה •

חד מן ס״ג בלשון יציאה

דכל חד וחד לית דכו׳ וסימניהון

תוצא ויאמר אלהי׳ תוצא הארץ •
הוצא כל החיה אשר אתך •
והוצא ועתה לכה ואשלחך •
והצא ואם אין תצא אש •
ואצא ואקום ואצא אל הבקעה •
ליוצא ובעתים ההם אין שלום •
וליוצא כי לפני הימים ההם שכר •
במוצא שש אנכי על אמרתיך •
התוציא מזרות בעתו •
ויצא וירמיהו בא ויצא בתוך העם
ממוצא, כי לא ממוצא •
שיוצא יש רעה ראיתי •
מן מוצא ותדע ותשכל מן מו׳ •
ויצאתי אחריו והכתיו •
ויצאנו ויאמרו אליו זקני •
ויצאו עלו הסוסים והתהללו •
ויצאו ויאמר יי׳ אלי אם •
ויצאו ואת חמור ואת שכם •
ואצאה עתה חכמה ומדע תן לי •
ואצאה בשער הגיע לילה •
וצאה ומי יתן את העם הזה •
היצאה מימים רבים תפקד •
הוציאה ממסגר נפשי להודות •
הוציאהו לכן כה אמר יי׳ סיר •
הוצאתיה נאם יי׳ צבאות •
והוצאת מלעיל כי תשוב אל אל רוחך •
והוצאתי מן העמים וקבצתים •
והוציאהו והושיבו שני אנשים •
והוציאני וכלה את מדות הבית •
והוצאתו אתה הוא יי׳ האלהים •
והוציאני ואיש משך בקשת דמלכי׳
להוציאהו וישלחו ויקחו את ירמיהו
והוצאת ויאמר אליה אליהו •
הוציאי מלעיל וישלח מלך יריחו •
ובהוציאם את הכסף המובא •
הוציאני צרות לבבי הרחיבו •
בצאתי ויאמר אליו משה •
תוציאני מרשת זו טמנו לי •
תוצאות האל לנו אל למשעות •
והוציאנו הרכבת אנוש לראשנו •
מצאתיך עתה יחרדו האיין •
צאתך ויתד תהיה לך על •
צאת אם רחץ אדני את •
צאת וענת שעורים תאמנה •
ולצאת עורני היום חזק •

צאינה וראינה בנות ציון •
צאתם ויצאו שרי פלשתים •
מוצאת היא מוצאת והיא •
מוצאת ויוסף עוד אחימעץ •
במוצאת אני חומה ושדי •
ויצאת עוד אבנך ונבנת •
במוצאי והוצאת כליך ככלי •
מוציאו אל מוציאו ממצרים •
ומוציאי סוסים ממצרים •
מוציאם אל מוציאם ממצרים •
יוציאום ומהם על כלי העבדה •
מוצאך ידעת את אבנר בן נר •
מוצאות והנה כל הנשי׳ אשר נשארו
ומוצאותיו ואתה בית לחם אפרתה •
במוצאכם ויצו גם את השני •
ומוצאיו ואם נבלמו מכל •
מוצאיהן ודרך לפניהם במראה •
מוצאיהם ויכתב משה את מוצאיהם למוצאיהם ב׳ בפסוק •

ישחק ד׳ כנוי ליצחק וסי׳ נמסר בירמיה סוף סימן ל״ג ובעמוס סימ׳ ז׳ ובתלים סימן ק״ה •
ויצרך ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה ריש סימ׳ מ״ג •

יצר ד׳ חסרים וסימניהון

יצר הארץ ועושה •
כי בטח יצר יצרו •
יצר עין הלא יביט •
יצר עמל עלי חק •

והצתי אש ו׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ נמסר בירמיה סוף סימן כ״א •
ויקץ ג׳ חסרים וסי׳ נמסר בתלים סימן ע״ח •
הקיצתי ג׳ וסימני׳ נמסר בתלי׳ סימן ג׳ •
הקיצה ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן מ״ד וסימן נ״ט •
תוקד ה׳ וסימני׳ נמסר בסדר צו •
ויקרא ג׳ ב׳ כתיב ה׳ וא׳ כתי׳ א׳ וסי׳ נמסר בדניאל סימן ה׳ •
מקשי ג׳ חסרים כליש׳ וסימ׳ נמסר בתלי׳ סי׳ קמ״א •
ירא ד׳ וסמני׳ בלשון ארמי מלכא חכימא שגיא פיקודוהי וביאור׳ נמסר במשלי סי׳ ג׳ •
יראתם ג׳ וסימני׳ בלשון ארמי חרבא דמשה נורא וביאור׳ נמסר בסדר בהעלותך •

ונורא ו׳ וסימניהון

לא תערוץ מפניהם •
איום כי גדול יום יי׳ •
ונורא כי גדול יי׳ ומהלל דד״ה •
נערץ אל נערץ בסוד קדושי׳ •
פדות שלח לעמו •
יודו שמך גדול ונורא •

ויראו ד׳ חסרים וסימניהון

ביום ההוא גדל יי׳ את יהושע •
ויראו כל ישראל מאד •
ויאמר והנה שני •
ויראו כל הגוים •
וכל שמואל דכו׳ במ״א
וכל איש ישראל •

ייראוך ד׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן כ״ה •

וייראו י״ב וסימני׳ נמסר בסדר וישלח •
וייראו ה׳ רפין וסימני׳ נמסר בסדר דברים ובסוף מיכה •
יראו ג׳ וסימני׳ נמסר סוף יהושע סימן כ״ד •

ואירא ג׳ וסימניהון

כי עירום אנכי •
על כן זחלתי ואירא •
ואירא הרבה מאד •

לא תירא ח׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא וביחזקאל סימן ג׳ •
וייראו ה׳ קמצין וסימני׳ נמסר בישעיה ריש סימ׳ מ״א •
וירדו ז׳ וסימני׳ נמסר בסדר קרח •
ותורד ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר חיי שרה •
ויורד נ׳ה׳ מנהון מל׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סי׳ ז׳ •
ירדו ה׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן נ״ה •
הורד ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא ובתלי׳ סי׳ נ״ו •
נרדה ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר נח ובסדר מקץ וכשמואל א׳ סימן י״ד •
וירד ג׳ פתחין וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן כ״ב ובמשלי ריש סימן ל׳ •

ירידה על י״ז כלי׳ וסימניהון

העיט וירד העיט על הפגרים •
כדה ותרד כדה על ידה ותשקהו
סיני וירד יי׳ על הר סיני •
הטל וברדת הטל על המחנה לילה •
הערבה והירדים על ים הערבה •
יוצא כי הנה יוצא ממקומו •
ירדת ועל הר סיני ירדת •
כשמן הטוב על הראש •
כטל חרמון שיורד על הררי ציון
מחר רדו עליהם דד״ה •
לרחוץ ותרד בת פרעה לרחץ •
ירדתי על ההרים •
לשכת וירד בית המלך אל לשכת
שלשה מן השלשים ראש דד״ה •

ירידה שמה ג׳ וסימני׳ נמסר במקץ •
ירדי ג׳ חסרים וסימני׳ נמסר בתלים סימן קט״ו •

במורד ג׳ וסימניהון

הם במורד בית חורון •
כי במורד חורונים צרי צעקת •
כמים מוגרים במורד •

והירדן ג׳ וסימניהון

והערבה והירדן וגבול •
והירדן יגבל אתו •
והירדן מלא על כל גדותיו •

הירדנה ד׳ וסימני׳ נמסר בפרשת מסעי ובמלכים ב׳ סימן ב׳ •
את הירדן הזה ו׳ וסי׳ נמסר בסדר וילך •

ירך ד׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן י״א •

כאן היה ראוי להיות ערך תורה שהוא ירה ואנכס הוא בערך תו ע״ש

ויורנו ג׳ וסימני׳ נמסר במיכה ריש סימן ד׳ •
וירח ט׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן ל״ב •
ירחים ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר שמות ובאיוב סי׳ ל״ט •
בירח ד׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ ריש סימן ו׳ •
יריחו כל יהושע חסרים יו״ד וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן כ״ה ע״ש •
ירוק ג׳ ב׳ חסרים וא׳ מ׳ל וסימניהון נמסר בסדר מצורע ובאיוב סימן ל״ט •
ירושלים ה׳ מ׳ל וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ״ו וכד״ה ב׳ ריש סימן כ״ה •
ירושלימה ה״ד׳ מנהון חסרים וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן ל״ו •
ובירושלם כ״א וסימני׳

בחברון מלך דשמואל •
והימים אשר מלך דוד דמלכים •
וחברו דד״ה •
וישם את פסל דמנשה וחברו דד״ה •
וגם את האבות •
והיה כי יבצע יי׳ את כל •
וחפרה הלבנה ובושה •
הגידו ביהודה ובירושלם •
בן אנכי אנחמכם •
ואם נביאים הם •
בגדה יהודה דמלאכי •
והיה כל אשר יקרא •
ועתה שלח לי׳ איש •
ויתנו קול ביהודה •
ויסר את אלהי הנכר דמנשה דד״ה •
ולתת לנו גדר ביהודה •
והצרים ישבו דעזרא •
צאו ההר דעזרא •
ובירושלם ישבו דד״ה •
וחברו דעזרא •

ולירושלם ח׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן ל״ו ובירמיה סימן ד׳ •
ירושלם ח׳ קמץ וסימני׳ נמסר בתלים סימן ע״ט •
אל ירושלם י״ג וסימני׳ נמסר בסוף זכריה •
שיבה לירושלם ה׳ וסימ׳

ושבתי לירושלם ברחמים •
וישב יהושפט •
וינתץ המזבחות •
ואלה בני המדינה וחברו •

ליהודה ולירושלם ח׳ וסי׳ נמסר בערך יהודה •
יהודה וירושלם ח׳ נמסר בערך יהודה •
ירמות ד׳ וסימניהון

וכני נכר •
כני ידותן גדליהו •

מערכת אות היוד

בני מושי הראשון׃
לחמשה עשר לירמות׃
וכל עזרא דכוות׃

וירמות מ̇ל וסימניהון

וירמות ואליה׃
ובני מושי ירימות׃
האחרן׃
להמן ידותן׃
לנפתלי׃
מחלת ויוכד׃

וירמיהו ג̇ ר״פ וסימניהון

וירמיהו לקח מגלה אחרת׃
וירמיהו בא ויוצא בתוך׃
וירמיהו היה כלוא׃

על ירמיהו ד̇ וסימ̇ נמסר בירמיה סי̇ י״ח

ירמיה ב̇ וסימניהון

משמנה הרביעי׃
אני דניאל בינותי׃
וכל עזרא דכו̇ ומן בראשית ממלכו̇ עד כה אמר יי̇ אל אחאב בן קוליה דכו̇ ירמיה׃

יריעות ה̇ מ̇ל וסימניהון נמסר בסדר ויקהל׃

וירש ז̇ חסרי יו״ד וסימניהון ביהושע סימן י״ט׃

וירשו ד̇ חסרי וסימניהון נמסר ביהושע ריש סימן י״ב׃

וירשוה ד̇ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ס״ה׃

רש ג̇ וסימניהון נמסר בסדר דברים׃

והורשתם ד̇ וסימניהון

את כל ישבי׃
את הארץ וישבתם׃
ואתם תקומו מהאורב׃
והורשתם לבניכם׃

ויש ו̇ ר״פ וסימניהון נמסר בסדר בהעלותך ובנחמיה סימן ד̇ בסוף׃

ישנו ד̇ וסימניהון נמסר בריש סדר אתם נצבים ובשמואל א̇ סימן יד״ ובמגלה סימן יג״׃

ישבו ך̇ וסימניהון נמסר בסדר משפטים׃

ישב ך̇ ה̇ מנהון קמצי̇ וסימניהון

אברם ישב בארץ כנען ולוט ישב ב̇ בו׃
בשחת ויהי בשחת אלהים׃
גלעד בעבר הירדן שכן׃
מספר ויהי מספר הימים׃
לא יחיה ואיש ואשה לא יחיה דוד
המלך ויהי כי ישב המלך בביתו
חברון ויהי כאשר ישב דויד׃
על כסא וגם ישב שלמה על׃
על כסא ושלמה ישב על כסא׃
כי ששת כי ששת חדשים ישב עם יואב׃
וירבעם וישכב יואש עם אבתיו׃
המעלה ולא אמרו איה יי̇׃
מדברה ולמזרח ישב עד לבא׃
מלך אלהים על גוים אלהים׃
וה̇ קמצי̇ סימני̇ נמסר בירמיה

סי̇ מ״ה ותלים סימן כ״ט׃

לישבי הארץ הזאת ג̇ וס̇ נמסר בשפטים סימן ג̇׃

וישבו ד̇ וסימניהון נמסר בסדר וישלח וביחזקאל סימן ל״ג ובזכריה סימן ז̇׃

וישב כה״ וסימניהון

הרכוש וישב את כל הרכוש׃
אבימלך ויקח אבימלך צאן׃
המשקים וישב את שר המשקים׃
השב ויאמר השב ידך׃
מים כי בא סוס פרעה׃
משה ויענו כל העם יחדו׃
דעת וישב אלהים את׃
הכסף וישב את אלף ומאה׃
אלף וישב את הכסף לאמו׃
ויונתן לא שמע בהשביע׃
לשקר ודוד אמר אך לשקר׃
צדוק וישב צדוק ואביתר׃
בצדקתי וישב יי̇ לי בצדקתי׃
בניהו ויבא בניהו אל׃
יואש וישב יואש בן יהואחז׃
שלמנאסר עליו עלה שלמנאסר׃
ישעיהו ויקרא ישעיהו הנביא דמלכים׃
שפן ויבא שפן הסופר אל המלך׃
נדנה וישב חרבו אל נדנה׃
המקדש וישב אתי דרך השער׃
בצדקי וישב יי̇ לי בצדקי׃
אונם וישב עליהם את אונם׃
יעתר אל אלוה וירצהו׃
מורה רשעים מלך חכם׃

ויושב ה̇ ד̇ מלעיל וא̇ מלרע וסימניהון נמסר בסדר ויגש׃

ונשב ג̇ בנביא״ ובכתובי̇ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל״ה׃

יושבות ד̇ וסימני̇ נמסר בשמואל א̇ סימן כז״׃

לשבתך ג̇ וסימניהון נמס בסדר בשלח׃

ותשב יב״ וסימניהון נמסר בסדר וישב ושמואל ב̇ סימן יג״׃

ישב בחולם ה̇ בקריאה וסימניהון בשפטים ריש סימן ז̇׃

ואשב ה̇ וסימניהון נמסר בסדר עקב׃

וליושבי ג̇ וסימניהון

למען הרגיע את׃
יהוה מקור נפתח׃
לך יי̇ הצדקה׃

ישבת ז̇ חסרי̇ וסימניהון נמסר בסדר מצורע ובירמיה סימן מ״ח׃

יושב ו̇ מ̇ל בתורה וסימ̇ בסדר נ̇חי׃

וא̇ חס̇ ביהושע וסימ̇
ורכב ברזל בכל הכנעני׃
וכל שופטים דכוות̇ חסרי̇ במ״ד מ̇ל וסימניהון נמסר בשופטים סימן א̇׃
וח̇ מ̇ל בשמואל וסימניהון נמסר בשמואל ב̇ סימן י״ט׃

מלכים כולהון חסרים׃
וה̇ חסרי̇ בירמיה וסימניהון נמסר בירמיה סימן ב̇׃
וכל יחזקאל מ̇ל במ״א
כתוך בית המרי׃
וה̇ חסרי̇ בישעיה וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן ו̇׃
וב̇ חסרי̇ בתריסר וסימניהון
והשפלה ישב׃
ותפארת ישב ירושלם׃
ובד״ה כולהון מ̇ל במ״א חסר
ויבא ויצר את רבה׃
וב̇ מ̇ל בתהלות וסימניהון
יושב בשמים ישחק׃
ואתה קדוש יושב׃
וב̇ מ̇ל במשלי וסימניהון
והוא יושב לבטח׃
מלך יושב על כסא׃
וא̇ חסר באיוב וסימ̇
והוא ישב בתוך האפר׃
וא̇ חסר בעזרא וסימ̇
ואני ישב משמם עד׃
וא̇ חסר במגלת אסתר׃
ובהקבץ בתולות׃

היושב ב̇ מ̇ל וסימניהון

כי כה אמר יי̇ אל המלך היושב ב̇ בו׃
וכל יהושע ושופטי̇ וכתובי̇ דכו̇ מ̇ל במא̇ חס̇
ורכב ברזל בכל הכנעני׃

ואת יושבי ט̇ וסימניהון נמסר בשופטים סימן א̇׃

יושבי לד״ מ̇ל וסימניהון

היבוסי יושבי ירושלם דיהושע
וילך משם אל יושבי דביר דשפטים׃
ואת יושבי יבלעם ואת׃
ואת יושבי מגדו ב̇ בו׃
את יושבי קטרון׃
ואת יושבי נהלל ב̇ בו׃
ואת יושבי צידון ואת תנינא דפסו̇׃
ויתפקד העם והנה אין שם׃
וישלחו שם העדה שנים׃
וימצאו מיושבי יבש גלעד׃
וישלחו מלאכים אל יושבי קרית יערים׃
ויוציאו את עצמות מלכי׃
הנני קולע את׃
יוצר עליכם׃
והכיתי את יושבי העיר הזאת׃
אמר אל איש יהודה׃
על הארץ מרתים עלה׃
ושלמתי לבבל׃
בהכותי את כל יושבי בה׃
לא אביט אדם עוד׃
שמעו דבר יי̇ דההיתה בימיכם׃
הנוגע בארץ ותמג׃
ותשא הארץ מפניו׃
את הכמרים׃
והלכו יושבי עיר אחת אל אחת
ובריעה ושמעה׃
ארץ פרי למלחה׃
אשרי יושבי׃
הבריחו את יושבי גת ב̇ בן׃
ומלכו יושבי ירושלם׃
בברית אלהים׃
ולא נעשה פסח כמהו דד״ה׃

וישביה ו̇ וסימניהון נמסר בישעיה סימ̇ מ̇

ובמיכה סו̇ סי̇ ו̇׃

משבתיכם ג̇ כ״ב וסימני̇ נמסר בריש פרשת ויקהל׃

וכל ישבי ח̇ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ז̇׃

את כל יושבי הארץ ד̇ דסמי̇ בקריא̇ וסימניהון נמסר ביהושע סוף סי̇ ט̇׃

וישיבה לארץ ד̇ וסימ̇ נמס̇ בישעיה סוף סימ̇ ג̇ ובאיוב ריש סימן ג̇׃

וישיבה בית דוקא ו̇ וסימ̇ נמסר בסדר וישב וירמיה סימן לו״׃

מושבך ג̇ וסימניהון נמסר בסדר תולדת ובסדר בלק ובשמואל א̇ סימן כ̇׃

מיושבי ג̇ ב̇ מ̇ל וא̇ חס̇ לבר מישבי הגבעה׃

ויתפקד העם׃
וימצאו מיושבי׃
קדמ̇ חסר׃

יושבים י̇ מ̇ל בליש״ וסימניהון

ואמרה לכם דשפטים׃
ואוריד באביר יושבים׃
שם כל השרים יושבים׃
ואבא אל הגולה תני̇ דפסו̇׃
וזקני ישראל יושבים׃
וזקני יהודה יושבים׃
וישמחו כל קהל יהודה דד״ה
והיושבים הראשונים דד״ה
ומלך ישראל ויהושפט דד״ה׃
והנתינים יושבים׃

ושבו ג̇ וסימניהון נמסר בצפניה סימן א̇׃

והישבים ג̇ ב̇ מ̇ל וא̇ חס̇ וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ״ד׃

על יושבי ח̇ וסימניהון

ונסבו בתיהם לאחרים׃
שמעו את דברי הברית׃
ופקדתי עליו ועל׃
בה אמר יי̇ צבאות׃
באשר נתת׃
ויעמדו בני עמון ומואב׃
כי לא אחמל עוד׃
ובמלבות אחשורש׃

וישן ג̇ ב̇ קמ̇ וא״ פתח וסימניהון נמסר בפרשת בראשית׃

וישנו ג̇ וסימניהון נמסר בירמיה סימן נא׃

שנת ה״ בלשון שינה וסימ̇ נמסר בירמיה סימ̇ נ״א ובתלים קל״ב ובמגלה ריש סימן ו̇׃

ישועת ה̇ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח ובתלים סימן י״ד׃

ישועות ז̇ מ̇ל וסימ̇ נמסר בתלים סימ̇ ק״ו׃

ישע ה̇ פתחי̇ וסימניהון נמסר בישעיה סי̇ מ״ה׃

ישעה ו̇ חס̇ בליש̇ וסימניהון נמסר בשמואל ב̇ סימן י״ט ובתלים סימן ל״ה ובאיוב סימן ל̇׃

הישימות ד̇ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן כ״ה׃

הישועה ג׳ וסימניהון נמס׳ בשמואל א׳ סים׳ ד׳ ובישעיה סימן י״ב ·

ויושע ג׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח ובשמואל ב׳ סימן ח׳ ובאיוב סימן ה׳ ·

נושע ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמ׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן מ״ה ·

ויושיעם ד׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סוף סימן י״ד ובתלים סימן ק״ו ·

והושע ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן יא״ ·

ויושיענו ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חסר וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן ד׳ ·

ישר ג׳ פתח׳ וסימניהון בלשון ארמי פתרוהא אתיהיבת לקהל״א וביאורם נמסר בירמיה סימן כו״ ·

ומשרים ג׳ וסימניהון

ידעתי אלהי כי אתה בוחן ·
לקחת מוסר השכל ·
אז תבין צדק ומשפט ·

מישור י׳ מל׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ ס׳ ך׳ ·

לישרים ג׳ וסי׳ נמסר בתל׳ דריש סימן ל״ג ·

ויושר ג׳ מל״ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר בלק ·

וישראל ל״ג וסימניהון

וישראל אהב את יוסף ·
וישראל עשה חיל ·
וישראל הוא ידע ·
אם כמרד אם כמעל ·
וישראל עמדים על הדר ·
ויקם המלך ·
יהודה וישראל רבים כחול ·
וישראל חנים בעין דאר ·
וישב יהודה וישראל לבטח ·
ויהו בעלות המנחה ·
שבט נחלתו יי״ צבאות ·
בימיו תושע יהודה ·
וישראל לבזזים הלא יי״ זו ·
וישראל לגדופים ·
ועתה שמע יעקב עבדי ·
זכר אלה יעקב וישר׳ ב׳ בנ׳ ·
למען עבדי יעקב וישר׳ בחירי ·
יוצרך מבטן ·
וישראל לא יכירנו ·
וישראל לא נכחד ממני ·
וישראל ואפרים יכשלו בעונם תנינא דפסו׳ ·
וישראל גלה יגלה מעל וחברו גלה יגלה מעל ·
בני יצחק עשו וישראל דד״ה ·
שמרה זאת לעולם ·
וילכו הרצים באגרות ·
ויתר דברי אמציהו ·
ויתר דברי יחזקיהו דד״ה ·
ויתר דבריו וכל דרכיו דאחז דד״ה ·
ולא נעשה פסח דד״ה ·
וישראל לא אבה לי ·

בית ישראל ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר חקה · וכל ירמיה ויחזקאל דבוות׳ בית ישראל בר מן יז״ בני ישראל וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן מ״ה וכל ריש תריסר עד צר וסביב הארץ דבוות׳ בני ישראל במ״ד בית ישראל וסימניהון

יזרעאל ויאמר יי״ אלי קרא ·
ארחם ותהר עוד ותלד ·
סבבוני בכחש אפרים ·
שמעו ואת הכהנים והקשיבו ·

ומן צר וסביב הארץ ועד סוף סיפרא דבוו׳ בית ישראל בר מן ד׳ בני ישראל וסימניהון

יציל כה אמר יי״ כאשר ·
בושיים הלא כבני כושיים ·
וקטר מחמץ תודה ·
יולדה לכן יתנם עד עת ·

לבית ישראל ד׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן צ״ח ·

מבית ישראל ו׳ וסימני׳

איש איש מבית ישר׳ דישחט ·
יאכל ואיש איש מבית ישראל ומן הגר ·
יעלה עלה ואליהם תאמר איש איש ·
יקריב דבר אל אהרן ואל בניו ·
לכן דבר אתם ואמרת אליהם ·
ינזר כי איש איש מבית ישראל ומהגר ·

ובני ישראל ט״ו במצעות פסוק וסימני׳ נמסר בסדר פנחס ובהושע ריש סימן ב׳ ·

ובישראל ג׳ וסים׳ נמסר בירמיה סימן ל״ב

וכל ישראל לה״ מצעו׳ פסו׳ וסימני׳

ורגמהו כל אנשי ·
וכל ישראל עברים בחרבה ·
ויקח יהושע את עכן בן זרח ·
כי לבד הארב את העיר ·
וינגעו יהושע וכל ישר׳ עמו ·
ויעבר יהושע דמקדה ·
וחברו ויעבר יהושע דלבנה ·
ויעבר יהושע דעגלונה ·
ויעל יהושע דעגלונה ·
וישב יהושע דדבירה ·
וישב יהושע דאל המחנה וחברו ·
וישב יהושע דאל המחנה ·
וישמע שאול דהפלשתי ·
וישמע בן שאול כי מת ·
וידעו כל העם וכל ישראל ·
וכל ישראל נסו איש לאהליו ·
והמלך וכל ישראל עמו זבחים ·
ויעש שלמה בעת ההיא ·
וכל ישראל משחקים לפני ·
כי ששת חדשי׳ ישב שם יואב ·
ונדב וכל יש׳ צרים על גבתון ·
ויעלה עמדי וכל ישראל עמו מגבתון ·
ויתקשר יהוא בן יהושפט ·
ויעל דוד בעלתה אל קרית יערים דד״ה ·
ויעש שלמה את החג דד״ה ·
ויהי כהכין מלכות רחבעם ·
וישלחו ויקראו לו ויבא ירבעם ·
ויקם אביה מעל להר צמרים ·
ויריעו איש יהודה ויהי בהריע ·
וישבו הכהנים והלוים ·
וחברו וישבו הכהנים והלוים ·
ויקם עזרא וישבע ·
והכהנים על משמרותם ·
וילך דוד וכל ישראל עמו ירושלם היא יבוס ·
ואשקולה להם את הכסף ·
וכל ר׳ פרכוות ·

על כל ישראל ד׳ וסים׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ב ·

ארץ ישראל ג׳ בספר יחזקאל וסי׳

יהודה וארץ ישראל ·
במראות אלהים הביאני ·
ופאת קדים מבין ·

עדת ישראל י״א וסים׳ נמסר בסדר ויקרא ·

אל כל עדת בני ישר׳ ג׳ וסי׳ נמסר בסדר בשלח ·

סימן

ומראה כבוד יי״ ·
יען לא האמנתם לעיני בני ישראל ·
אז ידבר יהושע לעיני ישראל ·
וייטב הדבר בעיני בני ישראל ·
וידבר גם אבנר בעיני ישראל ·

י״ח זוגין משמשין ישראל ולית זוגא וסימניהון

ואת ישראל ויאמר אל משה ·
ולזקני ישראל ויהי ביום השמיני ·
ושמע ישראל וידבר משה ·
בני ישראל ועבד הלוי ·
ואת בני ישר׳ עלו אלי ועזרוני ·
ואל איש ישראל ויבאו אל ·
ואלהי ישראל ויען עלי ויאמר ·
ומלכי ישראל וילכו בחקות ·
ובאלהי ישראל שמעו זאת ·
בהוך בני ישראל כי לא יהוה ·
ושבטי ישראל ודבר אליהם ·
ולבני ישראל ואתה בן אדם ·
בהרי ישראל ועשיתי אתם ·
בבית ישראל ראיתי שערוריה ·
שרית ישראל כל אלה אנשי ·
וארץ ישראל יהודה וארץ ·
ואתה ישראל עבדי יעקב ·
שבטי ישראל משא דבר ·
ומלך לישראל ובנמא פתגמא התיכונא ·

אמירה לבית ישר׳ ג׳ וסי׳

אנכי מחלל את מקדשי ·
לא למענכם אני עשה ·
דרשוני וחיו ·

אמירה לבני ישר׳ ה׳ וסים׳ נמסר בפרשת ואלה שמות ·

ולישראל ד׳ וסים׳ נמסר בסדר וישמע יתרו ·

את עמי את ישר׳ ו׳ וסים׳

אתה תרעה את עמי ·
וחברו דשמואל ·
בכל אשר התהלכתי ·
למן היום אשר הוצאתי ·
על כל שכני הרעים ·
ובנביאי שמרון ·

ואל בני ישר׳ תדבר לאמר ד׳ וסים׳ נמסר בסדר כי תשא ·

דבור אל כל בני ישראל ה׳ בתורה וסימניהון

ויהי כדבר אהרן ·
ויכל משה לדבר ·
ויתאבלו העם מאד ·
אלה הדברי׳ אשר דריש ספר׳ ·
וילך משה וידבר ·

לא מבני ישר׳ המה ג׳ וסי׳

לא נסור אל עיר ·
והגבענים לא מבני ·
כל העם הנותר דמלכים ·

אל כל ישראל ד׳ וסימני׳

אלה הדברים דריש ספרא ·
ויקרא משה אל כל ·
אתה ראיתם ·
וילך משה וידבר ·
ויכל משה לדבר ·

על בני ישראל ז׳ וסימניהון נמס׳ בסדר נשא ובריש נחמיה ·

אל ישראל ז׳ וסימניהון נמסר בסדר ויחי ·

דבר אל בני ישראל ו׳ חסרי׳ לאמר וסים׳ נמסר בסדר בשלח ·

דבר אל בני ישרא׳ ואמרת אליהם ל״ג בתל׳ וסימני׳ נמסר בריש סדר ויקרא ·

כל יצא צבא בישר׳ ג׳ וסים׳

תפקדו אתם לצבאתם ·
ויהיו כל פקדי ישראל ·
שאו את ראש כל ·

העם ישראל ג׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ א׳ ס׳ י״ ·

שבטי בני ישראל ג׳ וסים׳

והיו לאחד מבני ·
והרימו לכם ·
ויעשו בן בני ·

קדוש ישראל ל״א בליש׳ וסימניהון

הוי גוי חוטא עם כבד ·
לכן באכל קש לשון ·
ימהר יחישה מעשהו ·
ונשען על יי״ ·
צהלי ורני ישבת ·
ישעה האדם על עשהו ·
ויספו ענוים ביי׳ שמחה ·
לכן כה אמר יי״ בשובה ונחת ·
סורו מני דרך הטו ·
הוי הירדים מצרים לעזרה ·
את מי חרפת וגדפת דמלכים ·
אל תיראי תולעת יעקב ·
תזרם ורוח תשאם וסערה ·
למען יראו וידעו וישימו ·
כי אני יי׳ אלהיך קדוש ·
כה אמר יי׳ גאלכם ·
האותיות שאלוני ·
גאלנו יי׳ צבאות שמו ·
כה אמר גאלך ·
כי בעליך עשיך ·
הן גוי לא תדע תקרא ·
והלכו אליך שחוח ·
כי לי איים קוו ·
את מי חרפה דישעיה
וישמעו אל בבל רבים ·
כי לא אלמן ישראל ·
גם אני אודך בכלי נבל ·
וישבו וינסו אל ·
כי ליי״ מגננו ·

מערכת אות הכף

ית

ויתום ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר משפטים׳

יתמים ד׳ חסרי׳ בליש״ וסימניהון

והיו נשיכם אלמנות׳
ואת יתמיו לא ארחם׳
וזרועות יתמים ידכא׳

ויתר דכחד טעמ׳ במלכים וסימניהון

רחבעם׳ נדב׳ אבים׳
אלה׳ אחזיהו׳ יורם׳
עזריהו׳ יואש קדמ׳ דסיפר׳׳
מנחם׳ פקחיה׳ יותם׳
אחז׳ אמון׳ יאשיהו׳
יהויקים׳

ויתר ה׳ בטע׳ במלכים וסימניהון

בעשא׳ עמרי׳ יהושפט׳
יחזקיהו מנשה׳

יותר ז׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח ובשמואל א׳ סימן ט״ו ובקהלת סימן ב׳ וסי׳ ז׳׳

והנתר ג׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימ״ נמסר בפרשת בא׳

הותירה ד׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ בשלח׳

והותר ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויקהל׳

ולא נותר ה׳ וסי׳ נמסר בסדר פנחס ובנחמיה ריש סימן ו׳׳

הנותרות ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויצא ובירמיה סי׳ ל״ד

נשלם מערכת
אות היוד בס״ד

מערכת אות
הכ״ף

א״ב דלוג מן ב׳ ב׳ חד מלרע וחד מלעיל נסבין כ׳ ברישי׳ ולית דבו׳ וסימניהון

כאהל דודי נסע ונגלה׳
כאהל היושב על חוג הארץ׳
כארזים בנחלים נטיו בגנות׳
כארזים שוקיו עמודי שש׳
כאבק והיה באבק דק המון׳
כאבק לכן באכל קש לשון אש׳
כברית ויעמד את כל הנמצא׳
כברית לא כברית אשר כרתי׳
כגמול אם לא שויתי׳
כגמול ב׳ בפסוק׳
וכרקב אשת חיל עטרת׳
וכרקב ואני כעש לאפרים׳
וככפיר דמיונו כאריה׳
וככפיר כי אנכי כשחל לאפרים׳
כחוט השני שפתותיך׳
כחוט ותקת דלילה עבותים
כחתן והוא כחתן יצא מחופתו׳
כחתן שוש אשיש בה׳
כחלב ואת כל חלבו יקטיר׳
כחלב טפש כחלב לבם׳

ככבוד ונשבת מבצר מאפרי׳
ככבוד ואקום ואצא אל הבקעה
כמת נשכחתי כמת מלב׳
כמת אל נא תהי׳ כמת׳
כמופת הייתי לרבים׳
כמופת והמזבח נקרע וישפך׳
כמלונה ונותרה בת ציון כסכה׳
כמלונה נוע תנוע ארץ כשכור׳
כסוחה שרופה באש כסוחה׳
כסוחה על כן חרה אף ה׳ בעמו׳
כסופה בבא כשאוה פחדכם כתי״
כסופה אשר חציו שנונים׳
כעורב שיתמו נדיבמו כערב׳
כערב ראשו כתם פז׳
כצר דרך קשתו כאויב׳
כצר אשר חציו שנונים׳
כרשע יהי כרשע איבי׳
כרשע חללה לך מעשה כדבר׳
כשאוה בבא כשאוה פחדכם׳
כשואה ועלית כשואה תבא׳
כשושנה בין החוחים כן רעיתי׳
כשושנה אהיה כטל לישראל׳

א״ב מן חד חד נסבין כ׳ ברישי׳ ולית דבו׳ וסימניהון

כאהבת ויאמ׳ ה׳ אלי עוד לך אהב
כאהבם בענבים במדבר מצאתי׳
כאהלי שחורה אני ונאוה׳
כאהלים בנחלים נטיו כגנות׳
כאכל לכן כאכל קש לשון אש
כאכלם ויצקו לאנשים לאכל׳
כאמר ויהי כאמר יהושע׳
כאמרם ויהי באמרם אליו יום כתי׳
כאלף ויכרתו כל העם איש שכה׳
כאניות היתה כאניות סוחר׳
כאפר הנתן שלג כצמר
כאפלה דרך רשעים כאפלה׳
כאנשים וירא געל את העם׳
כאלמנה איכה ישבה בדד׳
כאפי ונתתי את נקמתי באדום
כאפך לכן חי אני נאם אדני ה׳ ועשיתי׳
כאחיו ויאמ׳ יהודה לתמר כלתו
כבואה וה׳ אמר אל אחיהו׳
כבאי ועתה כבאי אל עבדך אבי׳
כבקר ומצהרים יקום חלד׳
כבשרו ויאמ׳ השב ידך אל חיקך׳
כבת ולרש אין כל כי אם׳
כגוי ואתי יום יום ידרשון׳
כגאון כי שב ה׳ את גאון יעקב׳
כגפן אשתך כגפן פוריה׳
כגבור ה׳ כגבור יצא׳
כדברי ותהי לכם חזות הכל׳
כדברם ורעו כבשים כדברם׳
כדגת והיה יעמדו עליו דוגים׳
כדמשק הלא ככרכמיש כלנו׳
כהם וימאסו את חקיו ואת
כהן והנה הוליד בן וירא את כל׳
כהמה וירמיה לקח מגלה אחרת
כהעלות לכן כה אמר אדני ה׳ הנני עליך׳
כהשפט ויהי כהשפט יהוא עם׳
כהתם ובאחרית מלכותם כהתם׳
כהתמך הוי שודד ואתה לא שדד
כהתחברך ויתנבא אליעזר בן׳
כוסה בדרך אחתך הלכת׳
כוסם ימטר על רשעים פחים׳
כוסי תערך לפני שלחן
כושיים הלא כבני כושיים אתם לי׳
כזאת ולאביו שלח כזאת׳
כזהר והמשכילים יזהירו כזהר׳
כחיל משיב יגע ולא יבלע׳

כחיל ואתה תמנה לך חיל כחיל
כחצי ושמרון כחצי חטאתיך
כחצות ויאמר משה כה אמר ה׳׳
כחג ויעש ירבעם חג בחדש׳
כחסד ועתה השבעה לי באלהי׳
כחרבות והורדתיך את יורדי בור׳
כחלמו ושם אתנו נער עברי עבד׳
כחלקלקות לכן יהיה דרכם להם׳
כטהרת כל לבבו הכין לדרש׳
כטמאתם וכפשעיהם עשיתי׳
כידי ולא הכירו כי היו ידיו שעירות׳
כיקר כי רשעים יאבדו׳
כירושלים יפה את רעיתי כתרצה׳
כיונים עיניו כיוני׳ על אפיקי מים
כישראל ומי כעמך כישר׳ דשמואל
ככתב והקימו כהניא בפלגתהון
ככל דמו מעט ואיננו׳
ככרכמיש הלא ככרכמיש כלנו׳
כליל השיר יהיה לכם׳
כלא כי כאשר שתיתם על הר קדשי׳
כלחם כי אפר כלחם אכלתי׳
כלבו ושם האיש נבל ושם כתי׳׳
כלנה עברו כלנה וראו׳
כלנו הלא ככרכמיש כלנו׳
כלולותיך הלך וקראת באזני ירושלים׳
כלו והנגשים אצים לאמר׳
כלו תפלות דוד בן ישי׳
כמקום והיו בתי ירושלים ובתי׳
כמשה ולא קם נביא עוד בישר׳
כמלבו ויהי כמלבו הכה את כל׳
כמלחמה ויהפך איש ישראל׳
כמגפה ובן תהיה מגפת הסוס׳
כמספר אשר תעשו כבה׳
כמספרם תעשו ב׳ בפסוק׳
כמספר ויקח אליהו שתי׳ עשרה׳
כמרקחה ירתיח כסיר מצולה׳
כמזרקים ביום ההוא יהיה על מצולת הסוס׳
כנעריה ובת כהן כי תהיה אלמנה
כנדתה ואם נקבה תלד׳
כנשא כל ישבי תבל ושכני ארץ׳
כנשה אם כסף תלוה את עמי׳
כנחל צעק לבם אל ה׳
כספר ונמקו כל צבא השמים׳
כסיר ירתיח כסיר מצולה׳
כשמח כה אמר אדני ה׳ כשמח׳
כשמחתך לנחלת בני ישראל׳
כעמי הלא הדחתם את כהני ה׳
כעמים אל תשמח ישר׳ אל גיל׳
כעוף אפרים כעוף יתעופף כבודם׳
כעת ועוד אני מדבר בתפלה׳
כעשר וישאו להם נשים מואבין׳
כעברם ויהי כעברם ואליהו׳
כפרעה ויגש אליו יהודה׳
כפיך הן אני כפיך לאל׳
כפרה כי כפרה סוררה׳
כפשתים הוא בא עד לחי ופלשתי׳
כצרור אבן במרגמה׳
כצאתי ויאמ׳ אליו משה כצאתי
כקיר עד אנה תהותתו על׳
כקבר אשפתו כקבר פתוח׳
כקרבכם והיה כקרבכם אל המלחמה׳
כרוח קדים אפיצם לפני׳
כרצון והשתיה כדת אין אנס׳
כראש דברו דברים אלות שוא
כראשון ויקרב את קרבן העם׳
כרבם בן חטאו לי׳
כרשעו ואתנהו ביד איל גוים׳

כשבת בימי׳ ההם כשבת המלך׳
כשמך אלהים כן תהלתך׳
כשמו אל נא ישים אדני את לבו
כשמות וישב יצחק ויחפר׳
כשפר קרא בגרון אל תחשך׳
כשגגה יש רעה ראיתי החת׳
כשיר והנך להם כשיר עגבים׳
כשעה אדין דניאל די שמיה׳
כתף ישאו כתף וכינור ישמחו
כתפת כן אעשה למקום הזה׳
כתמר מקשה המה׳
כתורת ויעמדם על עמדם׳
כתמם ותבאנה לך שתי אלה׳
כתהו הנותן רזנים לאין׳
כתמר צדיק כתמר יפרח׳

ח׳ זוגין חד לשון זכר וחד לשון נקבה ד׳ בסוף תיבותא וסימני׳׳

יינך לך אכל בשמחה לחמך׳
יינך ויאמר אליה עלי עד מתי
חלליך כי אתה אשר הכית רדפו׳
חלליך תשואות מלאה עיר הומיה
תפיך בעדן גן אלהים׳
תפיך עוד אבנך ונבנית׳
שיריך הסר מעלי המון שיריך׳
שיריך והשבתי המון שיריך וקול כנורך׳
והאבדתיך לכן הנני נטיתי את ידי עליך ונתתיך׳
והאבדתיך הוי ישבי חבל הים גוי׳
שמניך לריח שמניך טובים׳
שמניך מה יפו דודיך אחותי כלה
והאכלתיך אז תתענג על ה׳
והאכלתיך ולחמי אשר נתתי לך׳
בכנפיך ולקחת מהם מעט במספר
בכנפיך גם בכנפיך נמצאו דם׳

כ׳ מלין דמשמשין כה

ודייא בסוף תיבותא וסימניהון נמסר בסדר וארא ובמערכת אות הה״א׳

ט״ו זוגין חד כ׳ וחד וכ׳ ברישי׳ וסימניהון

כפר ואכלו אתם אשר כפר׳
וכפר בריתכם את מות׳
כתות ושברה כשבר נבל יוצרים
וכתות ומעוך וכתות ונתוק׳
ככסף אם תבקשנה ככסף׳
וככסף וישב מצרף׳
ככוחי עודני היום חזק׳
וככוחי כאשר ב׳ בפסוק׳
כמנחה וכפר עליו הכהן על׳
וכמנחה בטביעי בחמשה׳
ככד ויאמר משה אל ה׳׳
וככד כי אדני ב׳ בפסוק׳
כוסי תערך לפני שלחן׳
וכוסי ה׳ מנת חלקי וכוסי׳
כסיתי כה אמר ה׳ אלהים ביום׳
וכסיתי בכבותך שמים והקדרתי׳
כסיתו תהום כלבוש כסיתו׳
וכסיתו הלא פרש לרעב לחמך
כהן ויוחנן הוליד את עזריה עזריה הוא אשר כהן בבית׳
וכהן והלבשת את אהרן את בגדי הקדש׳
כרות דברו דברים אלות שוא
וכרות ומצאת את לבבו נאמן׳
כבלה שאי סביב עיניך וראי׳
וכבלה שוש אשיש בה״׳
כשוכב והיית כשוכב בלב ים׳
וכשוכב וכשוכב בראש חבל׳
כשוב ואשיבה כל העם אליך וכשוב

וכשוב דוד מהכות את הפלשתי
כרחמיך ובנות להם ישוכנו ·
וכרחמיך ותתנם ביד צריהם ·

מכאובים ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון
רבים מכאבים לרשע ·
כי כל ימיו מכאובים ·
בתר׳ מל׳ ·

מכאוב ג׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר באיכה סי׳ א׳ ·

ואכבדה ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון
בפרעה ובכל חילו ·
וארצה בו ואכבד כן כתיב ·

כבוד ב׳ חס׳ וסימניהון
את כל הכבד הזה ·
כבד מכל כלי חמדה ·

כבדו ג׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל ריש סימן כג׳ ·

כבודה ג׳ מל׳ ודגשי׳ בלי׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״ח ·

נכבד ב׳ פתח וסימניהון
למה נכבד עליך ·
וישב דוד לברך ·

כבודך ב׳ חס׳ וסימניהון
ויאמר הראני נא את ·
ויברכו שם כבדך ·

נכבדי ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כג׳

לא תכבה ו׳ וסימני׳ נמסר בסדר צו ובישעיה סימן ל״ד ·

וכבס ח׳ וסימניהון נמסר בסדר תזריע ·

כובס ג׳ מל׳ וסימניהון
צא נא לקראת אחז ·
ויעמד בתעלת דמלכים
וחברו דישעיה ·

ונכבשה ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר מטות ·

כבשת ג׳ בליש׳ וחס׳ וסימ׳
כבשת הצאן לבדהן
כי את שבע כבשת ·
מה הנה שבע כבשת ·

ואת הכבש ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר פנחס ·

כברת ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ויחי ·

כהות ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון
בהרות כהות לבנות ·
ועיניו החלו כהות ·
בתר׳ מל׳ ·

כהה ח׳ וסימניהון נמסר בסדר תזריע ·

ולכהן ג׳ וסימניהון נמסר בסדר שמות ·

והכהנים והלוים ח׳ וסימ׳
ויאסף את כל שרי ·
והכהנים והלוים אשר ·
וישחטו הפסח בארבעה ·
וישמח כל קהל ·

ויעל המלך בית י״י דד״ה
ולא נעשה פסח כמהו דד״ה ·
ויקמו ראשי האבות ·
ובכלות אלה נגשו ·

הכהנים ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ב׳ ·

ולכהנים ה׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סי׳ י״ב ובירמיה סימן לג׳ ·

הכהנים הלוים י״ג וסימני׳ נמסר בפרשת שופטים ·

והכהנים הלוים ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר תבא וביחזקאל סימן מד׳ ·

על הכהנים ד׳ וסימניהון
וכפר את מקדש הקדש ·
ולא סרו אל מצות המלך ·
וידרש חזקיהו ·
ויפקדו ביום ההוא ·

מהכהנים ד׳ וסימניהון
ויצו מלך אשור לאמר ·
ויבא אחד מהכהנים ·
רק הכהנים היו למעט ·
ורבים מהכהנים ·

הכהן הראש ב׳ וסימניהון
אהרן הכהן הראש ·
עזריהו הכהן הראש ·
וא׳ כהן ראש וסימניהון בניהו בן יהוידע כהן ראש ·

לכהנו לי ג׳ וסימניהון
ואתה הקרב אליך ·
ועשו בגדי קדש ·
ועשו את בגדי אהרן ·

כהני הבמות ד׳ וסימ׳
ויעש ירבעם חג ·
ויקרא על המזבח ·
אך לא יעלו כהני
ויזבח את כל כהני הבמות ·

כהנים דקדים לנביאים ג׳ וסימניהון
ויעל המלך בית י״י דמלכים ·
דברי ירמיהו דפליגי׳ ·
לאמר אל הכהנים ·

וכוכבים ו׳ וסימניהון
חקות ירח וכוכבים ·
וכבבים אספו נגהם ·
וכוכבים אשר כוננת ·
וכוכבים לממשלות בלילה ·
אם לא בריתי יומם ·
וכוכבים לא זכו בעיניו ·

בכה ד׳ דגשי׳ וסימניהון נמסר בתהלים סי׳ כ״ט ·

וכחש ג׳ ב׳ מלרע וסי׳ נמסר בסדר ויקרא ·

וכיל׳ יחידאין וסימניהון
וכי בן ויגד יעקב לרחל ·

וכי יש קח נא את ברכתי ·
וכי הוא ויגידו לו לאמר ·
וכי ראה ויאמן העם ·
וכי ימכר איש את בתו ·
וכי יפל מנבלתם ·
וכי יראה הכהן את ·
וכי תעשה בן בקר ·
וכי ירבה ממך הדרך ·
וכי יבא הלוי מאחד ·
וכי היא וייראו מאד ·
וכי עשה והיה הנלכד ·
וכי עלה ויהושע וכל ·
וכי עזבנו ויזעקו בני ·
וכי יראו ויאמר המלך ·
וכי ימצא איש את ·
וכי מת והדד שמע ·
וכי דרך ויהי בצהרים ·
וכי יברכך ויאמר לגחזי ·
וכי יאמרו אליכם דרשו ·
וכי הצילו איה אלהי ·
וכי יעלו כי יצמו ·
וכי ישא לך העם הזה ·
וכי ישמעו השרים כי דברתי ·
וכי אנחנו מקטרים ·
וכי יעשה הנשיא נדבה ·
וכי יתן מתנה מנחלתו
וכי אדבר אני שלום ·
וכי מי אני ומי עמי ·
וכי דברת ותאמר תמצא ·

וכי ד׳ ר״פ במשנה תורה וסי׳ נמסר בפרשת ראה

וכי י״ד ר״פ בנביאים וסימני׳ נמסר בירמיה סימן כ״ג וסימן מד׳ ·

הכי ה׳ רפין וסימניהון נמסר בסדר תולדות ·

כי נ״ה בטעם בספר תהלות ·

אמ׳ המעתיק לא מלאני לבי להגיה כי ראיתי בלבול גדול בנוסח המסר׳ שהיה לפני וגם היה חס׳ מהמסין ההוא ולא היה לי זולתו להגיה וכן בלשון המסר׳ שאומר כי יא׳ בטעם בתהלות היה מבולבל שמהפסוק בעצמם שהיה מביא ב״א בטעם היו גם בכ״א בטעם ולא מלאני לבי להגיה לא מסברה ולא מהעתקות אחרות שהיו לפני מוגים כי אולי לא כן ידמה ולא כן יחשוב בעל ה המסרה עכ״ל ·

כי ד׳ בטעם וסימניהון
כי גדול י״י ומהלל מאד נורא הוא ·
כי גבר עלינו חסדו ואמת י״י ·
כי רדף אויב נפשי ·
כי יוסיף על חטאתי פשע בינינו ·

כי כ״ג בטעם פזרין וסימניהון
כי מעט אשר היה לך ·
ושחט את הכבש דמצרע ·
ומן המקדש לא יצא ·
והיתה לאהרן ולבניו ·
כי אם לפני י״י אלהיך ·
ולנער לא תעשה דבר ·
ואל העם תאמר התקדשו ·
כי הם ומקניהם יעלו ·
כי איש מהר אפרים ·
ואבי ראה גם ראה ·
אף לא אכל העם ·

ויאמר הכהן ·
כי כאשר נשבעתי לך ·
כי מגרעות נתן לבית ·
ויאמר געמן ולא יתן ·
כי כאשר ירד הגשם ·
כי כאשר ידבק האזור ·
ואתה הבקש לך גדלות ·
עם עמקי שפה ·
יוצר הרים ובורא רוח ·
כי הנני מקים ·
כי גם לא ידע האדם ·
ובכל זה לא בא ·

כי ה׳ בטעם ר״פ מונח לפני גריש וסימניהון נמסר בפרשת משפטים ·

הכיור ג׳ מל׳ בתורה וסימ׳ נמסר בריש סדר כי תשא ·

ואת הכיור ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא

וכל ס״ח מיחדין וסימניהון
וכל שיח השדה טרם ·
וכל החיה המה וכל החיה ·
וכל העץ ויקם שדה ·
וכל אחיו וימת יוסף ·
וכל הדור ב׳ בפסוק ·
וכל מצרי ויקם פרעה ·
וכל יתדותיו לכל כלי המשכן ·
וכל נעשה כל המנחה אשר ·
וכל שבועות כל נדר וכל ·
וכל תמונה לא יהיה לך דואלה שמות
וכל חכם לב בכם יבאו ·
וכל המשכב ואם שכב ישכב ·
וכל אדם לא יהיה באהל ·
וכל הנפש אשר העשה ·
וכל חלב כל חלב יצהר ·
וכל כליו ופקדת משמרת ·
וכל נגע ונגשו הכהנים ·
וכל יגיעך פרי אדמתך ·
וכל כסף וזהב וכלי ·
וכל ממלכת וכל ערי ·
וכל גבורי ויעל יהושע ·
וכל המחנה וינסו זבח ·
וכל בעלי ומגדל עז ·
וכל המלאכה ויחמל שאול
וכל הצבא ויואב וכל ·
וכל דבר או עשיתי ·
וכל בן ותהי המלחמה ·
וכל עבדיך ויט את לבב כל איש ·
וכל ארץ בן חסד בארובות ·
וכל הערים ויתר דברי אחז ·
וכל עיר והכיתם כל עיר ·
וכל מואב שמעו כי ·
וכל מחנהו וישב אל ·
וכל ההרים אשר במישור ·
וכל מלכים וראו גוים צדקך ·
וכל משפחות שמעו דבר ·
וכל צביה והיה בחלום ·
וכל אגפיה גמר וכל ·
וכל כפיריה שבא ודדן ·
וכל עוף ראיתי והנה ·
וכל העמים ב׳ בפסו׳ ·
וכל ממלכות הדבר אשר ·
וכל האנשים ויאמר עזריה בן ·
וכל הגולה וכל הערב ·
וכל חומה ורעשו מפני ·
וכל אלה ובזה אלה להפר ·
וכל חרם המנחה החטאת ·
וכל שבטי משא דבר י״י ·
וכל שעבהם ויעזרו ·
וכל משפחתם ולשמעי ·
וכל סוס ביום ההוא ·

מערכת אות הכף

וכל עשי כי הנה היום ·
וכל מצותיך קרוב אתה ·
וכל רומש יהללו שמים ·
וכל משבריך עלי סמכה חמתך ·
וכל קרני רשעים אגדע ·
וכל קרבי לדוד ברכי ·
וכל הזהב והכסף ואת ·
וכל נדיב ויען חזקיהו ·
וכל די לא להו עבד ·
וכל מלאכת ללחם המערכת דעזרא
וכל הקדיש שמואל הרואה ·
וכל עממיא ולה יהב ·
וכל חיות ראיתי את האיל ·
וכל דברי ואולם שמע ·
וכל עברי המלך אשר ·
וכל זה איננו שוה לי ·
וכל ארום בשמחתך ·
וכל פקודיכם במדבר ·
וכל הרע רבים יחלו פני נדיב ·

כל יא מיחדין
וסימניהון

כל הבשן ויהי גבולם ·
כל הרכבים והשארתי בישר ·
כל חילו ובן הדד מלך ·
כל זה נסיתי בחכמה ·
כל מוצאיהם אכלום ·
כל פקדיו מעשי ידיו אמת ·
כל הרוגיה כי רבים חללים ·
כל עריהם וממטה בנימן ·
כל מעשה כי את כל ·
כל רכים זכר יי׳ חרפת ·
כל כבודה בת מלך פנימה ·
כל נדר וכל שבועת אסר ·
כל אנחתה השבתי ·
כל גיא ינשא וכל הר ·
כל תגמולוהי עלי כוס ·

מ״ה זוגין חד כל וחד וכל
וסימניהון

כל שה אעבר בכל צאנך ·
וכל שה ב׳ בפסוק ·
כל עור ואם פרח תפרח ·
וכל עור כל בגד וכל עור ·
כל דבר על כל דבר פשע ·
וכל דבר חכמת בינה ·
כל בשרם וכה תעשה ·
וכל בשרם וגביהם ·
כל תרומת מכל מהנתיכם ·
וכל תרומת וראשית כל ·
כל בהמתם וישבו בני ·
וכל בהמתם מקניהם ·
כל תבואת עשר תעשר ·
וכל תבואת וכפרץ הדבר ·
כל מרוה והשיב בך ·
וכל מדוי והסיר יי׳ ממך כל חלי ·
כל ריב ונגשו הכהנים ·
וכל ריב אשר יבא ·
כל ארצה גפרית ומלח ·
וכל ארצה לכן הנה ימים ·
כל הנשיא׳ ויאמרו כל דיהושע ·
וכל הנשיא׳ ויקרא אלהם משה ·
כל גלילות זאת הארץ הנשארת ·
וכל גלילות וגם מה אתם לי ·
כל טמא ועתה השמרי ·
וכל טמא צו את בני וישלחו ·
כל מנחת למה תבעטו בזבחי ·
וכל מנחת כהן כליל ·
כל אנשיו וימת שאול ·
וכל אנשיו ויאמר דוד ·
כל הקרואי׳ ויחרדו ·
וכל הקרואי׳ וישמע אדניהו ·
כל מחלה רעב כי יהיה ·
וכל מחלה וחברו דד״ה ·

כל מעיני ויאמר אחאב ·
וכל מעיני והכיתם כל ·
כל מחנהו ויהי אחרי כן ·
וכל מחנהו וישב אל ·
כל משען כי הנה האדון ·
וכל משען ב׳ בו ·
כל זקן עלה הבית ·
וכל זקן כי כל ראש ·
כל מעשהו והיה כי ·
וכל מעשהו כי ישר דבר יי׳ ·
כל ארמנתיה היה יי׳ כאויב ·
וכל ארמנתיה וישרפו ·
כל לשון כי נשבעתי ·
וכל לשון כל כלי יוצר ·
כל גלולי בה אמר דהשפך נחשתך ·
וכל גלולי ואבא ואראה ·
כל לב והיה כי יאמרו ·
וכל לב על כן כל ידים תרפינה
כל אבן בעדן גן ·
וכל אבן ובכל כחי ·
כל כתף בתפשם בך ·
וכל כתף מרוטה ·
כל רוח והיה כי יאמרו ·
וכל רוח הוי אומר לעץ ·
כל לבב לכן כה אמ׳ דבשאט נפש
וכל לבב על מה תכו ·
כל אגפיו גמר וכל ·
וכל אגפיו וכל אשר סביבותיו ·
כל מבצריך והכרתי ערי ·
וכל מבצריך וקאם שאון ·
כל יתר כי אתה שלות גוים ·
וכל יתר ויהי מספר ·
כל הנשבע יתהלל כל ·
וכל הנשבע זאת האלה ·
כל שוכיהם ויתן יי׳ ·
וכל שוכיהם בה אמר יי׳ ·
כל כליהם ואת הסירות ·
וכל כליהם אהליהם ·
כל דרכי שמרתי פקודיך ·
וכל דרכי ארחי ורבעי ·
כל יום אשר חשבו רעות ·
וכל יום ויקם העם כל ·
כל אהביו שומר יי׳ ·
וכל אהביו ותאמר לו זרש ·
כל ידעי ויאמר המלך ·
וכל ידעי נודו לו כל סביביו ·
כל שפטי כי שרים ישרו ·
וכל שפטי מלכי ארץ וכל לאומי׳
כל עילא אדיין גבריא ·
וכל עילא אדין סרביא ·
כל מבין והאנשים עשים ·
וכל מבין ויקם עזרא ·

ואת כל ב״א יחידאין
וסימניהון

ואת כל אכלם ויקחו את כל רכוש ·
ואת כל הככר ויהפך את הערים ·
ואת כל אחיו ויען יצחק ·
ואת כל עשב ויך הברד ·
ואת כל בשרו ואת עור ·
ואת כל שערו והיה ביום ·
ואת כל האדם ותפתח הארץ ·
ואת כל הרכוש ב׳ בו ·
ואת כל היקום ואשר עשה ·
ואת כל ישראל ויהי לתשובת ·
ואת כל עבדי ויסקל באבנים ·
ואת כל בני ויפרץ בו אביהו ·
ואת כל אנשי החיל ·
ואת כל כבודו ולבן הנה ·
ואת כל אלה ידי עשתה ·
ואת כל יהודה כי כה אמר ·
ואת כל אגפיו גמר וכל ·
ואת כל היהודים אשר היו אתו ·
ואת כל הממלכות ואת ·
ואת כל הארץ בה תאמרו ·
ואת כל ראשי אז יקהל דד״ה ·

ולכל ט׳ יחידאין
וסימניהון

ולכל עוף ולכל חית ·
ולכל נפש זאת תורת ·
ולכל התורה ולא אוסיף ·
ולכל נשיא ויאמר שלמה ·
ולכל עמך כל תפלה כל תחנה דד״ה
ולכל ממלכות לסיחון מלך ·
ולכל מלאכת ולמחלקות ·
ולכל שרי ועלי הטה חסד ·
ולכל מתנדב ואחרי כן ·

ג׳ פסוקים וכל כל כל ב׳
מצעות פסו׳ וא׳ ר״פ וסימניהון נמסר ביהושע סימן י״א ·

כל ה׳ יחידאין לא נסבין ה׳
וכל קריאן נסבין ה׳ וסימניהון

כל בא מבן שלשים ·
כל צבא וישמע דוד ·
כל גוי ועתה אל ישיא דד״ה ·
כל כלים לזהב ולכסף ·
כל נשים ועתה נכרת ·

ובכל י״ג יחידאין
וסימניהון

ובכל הארץ נעשה אדם ·
ובכל הרמש ב׳ בו ·
ובכל חיה ויברך אתם ·
ובכל השרץ ויגוע כל ·
ובכל אלהי ועברתי בארץ ·
ובכל הגוים ויאמר הנה ·
ובכל העמים כי יי׳ אלהים ·
ובכל המחנה ויתקעו ·
ובכל העם ותהי חרדה ·
ובכל גבוליך במותיך חילך ·
ובכל מקום כי ממזרח ·
ובכל זאת אנחנו כרתים ·
ובכל זה לא הייתי ·
ובכל יום ויום מרדכי ·
ובכל הערים בשבת ישראל ·
וכל קריאה חלוף בכל ·

ה׳ פסוקים ובכל ובכל
וסימניהון נמסר במגלה סוף סימן ח״

ג׳ פסוקים ובכל בכל וס״

ותתן תזנותיה ·
ויכרתוהו זרים ·
ובכל מעשה אשר החל ·

ט׳ פסוקים כל וכל כל
וסימניהון נמסר בפרשת נשא ·

ה׳ פסוקים וכל וכל וכל ג׳
במצעו׳ וב׳ ר״פ
וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ט״ו וביחזקאל סימן ל״ה ·

ג׳ פסוקים מנב׳ מלין רישי׳
וכל וסימניהון

וכל שיח השדה טרם ·
וכל בת ירשת נחלה ·
וכל שלל דיהושע ·

ד׳ פסוקים כל כל וכל כל
וסימניהון נמסר בסדר נח ובמלכים ב׳ סי׳ ובדניאל סימן ג׳ ·

ולכל י״ד ר״פ וסימניהון
נמסר בסוף סדר ברכה ·

ב׳ פסו׳ וכל כל כל וכל
וסימניהון

וכל שלל הערים האלה ·
והסכותי חגיכם לאבל ·

ב׳ פסו׳ וכל וכל כל
וסימניהון

ויעל המלך בית יי׳ דד״ה ·
כל אלה אנשי המלחמה ·
וחד כל וכל וכל כל וסימניהון
ויבאו אליו כל אחיו ·
וחד וכל כל וכל וסימניהון
אדין סרכיא ואחשדרפניא הוו בעין עילה ·
וחד וכל כל וכל וכל כל וסימנ׳
ואם נכלמו מכל ·

ב׳ פסו׳ כל כל כל וכל
וסימניהון

והגלה את כל ירושלם ·
והיה כי יאמרו אליך ·

ב׳ ר״פ כל כל וכל
וסימניהון

כל המנחה אשר תאפה ·
כל המשכב אשר ·

ב׳ פסו׳ וכל וכל וכל וכל
וסימניהון

וכל בגד וכל כלי עור ·
וכל עבדיו עבדים ·

ה׳ סבירין כל וקרי׳ וכל
וסימניהון נמסר בסוף סדר תרומה ·

י״א פסוקים רישא ומציעא וכל וכל וסי׳
נמסר בסדר צו ·

ובכל אשר ה׳ וסימניהון
נמסר בסדר משפטים וראה ·

ובכל ה׳ סבירין בכל וסימנ׳
נמסר ביחזקאל סימן כ״ז ·

ולכל אשר ד׳ וסימנ׳ נמס׳
בערך אשר

ו׳ פסוקי׳ לכל לכל וסימנ׳

ויחלק לכל העם לכל המון ·
כל תפלה כל תחנה דמל׳ ב׳
ויבן ויפרץ מכל בניו ·
סומך יי׳ לכל הנפלים ·
קרוב יי׳ לכל קראיו ·
אין קץ לכל העם ·

בכל ח׳ דמטעי׳ דסבירין בכל
וסי׳ נמס׳ בסדר משפטי׳ ·

ובכל ה׳ וסימניהון נמסר
בסדר בהעלותך ובשמואל ב׳ סימן ז׳ ובירמיה סוף סימן מ״ב ·

לכל י״א דגשי׳ וסימניהון
נמסר בירמיה סימן י״ג ·

כל ד׳ סבירין וכל וסימניהון
נמסר בסדר וארא ·

י״א פסוקי׳ כל כל ומלה חדא ביניהון
וסימניהון נמסר בשופטים סימן ב׳ פסו׳ ב׳ ובנחמיה סימן י׳

אמר המעתיק בכלהו ספרי מס׳ אשכחנא דנמסר ו׳ פסוקים אית בהו כל כל ומלה באמצע ואחרים מסרו י״א וכך נחיתנא למכינא

מערכת אות הכף

חזינא דאינהו יתיר מן טו̇ וכ̇ל
דכוונת בעל המסרה באמרו י׳ פסו׳
אית בהון כל כל ומלה באמצע
היינו דלא איכא בכל הפסוק סוס
וכל ולא בכל זולתי כל כל ומלה ב
באמצע ודוק דאינון י׳ פסוקי׳ לחוד
דאית בהו כל כל באמצע ואלרא
טעות דאית בהו כל וכל ובכל ככל:

בכל ז׳ דגשי׳ וסימניהון

והוא יהוה פרא אדם.
ואברהם זקן בא בימים.
ערובה בכל ושבורה.
ויהרון ארץ בכל היא.
ויכלו בכל אנשים.
ומלכותו בכל משלה.
והעשר והכבוד בלפניך.

וכל ה״ר״פ בבראשית וסימניהון
וכל שיח השדה.
וכל אנשי ביתו יליד בית.
וכל הארץ באו מצרימה.
וכל בית יוסף ואחיו.
וכל הבארות אשר חפרו.

וכל ספר ואלה שמות דכות׳ ר״פ וכל במח וסימניהון
כל שכב עם בהמה.
כל אלמנה ויתום.
כל עמדי החצר.
כל העבר על הפקדים.
כל פטר רחם לי.
כל מרים תרומת כסף.
כל איש ואשה אשר.
כל הזהב העשוי.
וכל ח׳ ד״פ בואלה שמות וסי׳ נמסר בסדר בא.

כל י״ט ר״פ בויקרא וסימניהון
כל המנחה אשר הקריב.
כל זכר בכהנים יאכל.
כל זכר בבני אהרן.
כל נפש אשר תאכל.
כל אשר יגע בבשרה.
כל מפרסת פרסה.
כל אשר אין לו סנפיר בתר׳.
כל שרץ העוף קדמאה.
כל הולך על גחון.
כל ימי אשר הנגע.
כל המשכב. וחברו.
כל אשר בו מום. וחברו.
כל איש אשר בו מום.
כל מלאכת עבודה.
כל מלאכה לא תעשו.
כל ימי השמה.
כל חרם אשר יחרם.

וכל ט׳ ר״פ במדבר וסימניהון
וכל תרומה לכל.
וכל בקר זבח השלמים.
וכל ישראל אשר סביב.
וכל כלי פתוח אשר.
וכל אשר יגע על פני.
וכל אשר יגע בו הטמא.
וכל הנגע בכל אשר.
וכל כלי עור.
וכל הטף בנשים.
וכל בת יורשת נחלה דמטות

כל ח״ר״פ במשנה תורה וסימניהון
כל אלה ערים.
כל ערי המשור.
כל המצוה אשר אנכי.
כל המקום אשר תדרך.
כל צפור טהורה.
כל עוף טהור תאכלו.
כל הבכור אשר יולד.
כל עצך ופרי אדמתך.

כל ט׳ ר״פ בספר יהושע וסי׳ נמסר ביהושע סוף סימן א׳ גם בסימ׳ כ״א.

כל ב׳ קמצין בטעם וסימניהון נמס׳ בתלים סי׳ לה״ ע״ש.

וכלם ג׳ וסימניהון נמסר בתלים ס׳ ף סימן ק״ב

כלא ג׳ וסימניהון נמסר בדניאל סוף סימן ג׳.

כלו ג׳ כתיב כלה וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ח׳ ע״ש.

כליל ג׳ בתורה וסימניהון
וכל כנחת כהן כליל.
ושרפת באש את העיר.
והכהן המשיח תחתיו.

כלך ג׳ וסימ׳ נמסר בישעיה ריש סימן כ״ב.

וכלה ו׳ וסימניהון נמסר בסדר אחרי מות וביחזקאל סימן מ״ב.

כלתה אליו ג׳ בליש׳ וסימ׳ נמס׳ בשמואל א׳ סימן כ״ה ובמגלה סימן ז׳.

עד כלתו ג׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ ג׳

כלה לכלה י׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סימן י״ג ובתלים סימן ע״ד.

תכלה ג׳ חד כתיב א׳ וסימניהון נמסר בתלים בא״ב אות ל׳.

תכלית ה׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ק״ם ובאיוב סימן י״א ונחמיה סימן ג׳.

ויכלו ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן י״ט.

ויכלו ג׳ וסימניהון נמסר בסדר וירא ואיוב סימן ז׳ וירמיה סוף סימן ד׳.

ויכל ה׳ בתורה וסימני׳ נמסר סוף סדר כי תשא.

אכלה ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ל״א.

כלי י״ח בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויקהל.

ואת כליו ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא

ואת הכלים ג׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סוף סימן ז׳ ובריש דניאל.

כלי ז׳ מטעין דסבי׳ כלי וסי׳

אצעדה איש אשר מצא כלי זהב
בשלם ובכלי הבקר בשלם.
כסף כל כלי זהב וכלי כסף ב׳ בו.
מפצו כלי מפצו בידו.
משחתו כלי משחתו.
נבל אודך בכלי נבל.

כלי הנחשת ד׳ וסימ׳ נמסר בסוף ירמיה.

וכל כלי ז׳ וסימנהון נמסר במלכים א׳ סימן י׳.

וכל כלי ה׳ וסימניהון נמסר בספר שמות.

כלי זהב ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר מטות.

כל הכלים האלה ד׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן כ״ה.

כמ

כמה ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן כ״ב.

כמוה ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא ובשמואל א׳ סי׳ כ״א ובזכריה סי׳ ה׳.

כמוהם ג׳ וסימניהון
כמוהם יהיו עושיהם.
וחברו כמוהם יהיו עושיהם.
כמוך כמוהם.

כמנו ד׳ ג׳ חסרי׳ וא׳ מל׳ וסימניהון נמסר בסדר וישלח ובשמואל ב׳ סימן י״ח.

נכמרו ג׳ וסימניהון נמסר בסדר מקץ.

כנ

לא כן י״ט וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ״ג.

לכן י״ד בטעם בירמיה וסימ׳ שם סוף סימן ז׳.

עליכן ח׳ בטעם וסימניהון נמסר בסדר וישלח ובקהלת סימן ח׳.

לכן ג׳ בטעם רביע וסימני׳ נמס׳ בשמואל א׳ סי׳ כ״ז

לכן כ״ג בטעם ביחזקאל
בהוכך. אבות.
חלליכם. דברכם. שוא.
ובקעתי. הגפן. הזכרכם.
לסיגים. שכחת. אגדיל.
אדום. פלשתים. צור.
זרים חרב. לנבוכד נצר
צמרתו. בריה. באש קנאתי
אני נשאתי. את ידי.
וגוייך לא תכשלי.

כניהו ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ״ב.

כנענים ג׳ וסימניהון נמסר בסוף עובדיה.

לכנעני ג׳ וסימניהון
לכנעני תחשב.
ממזרח לכנעני.
וחגור נתנה לכנעני.

ויכנע ג׳ וסימניהון
מדין לפני בני.
ויכנע חזקיהו בגבה לבו.
ובהצר לו חלה את.

כס

לכסא ו׳ רפין וסימניהון נמסר בישעיה סוף סימן כ״ב ובתלים סימן קל״ג ובנחמיה סימן ג׳.

כסה ג׳ כתיב הא׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן י׳.

כסות ג׳ וסימניהון נמסר פרשת וירא.

בכסף ט׳ רפין וסימ׳ נמסר ביהושע סימן כ״ב.

וכסף וזהב ג׳ וסימניהון
ויי׳ ברך את.
ובקרך וצאנך ירביון.
ולא ירבה לו נשים.

ואת הכסף ד׳ וסימניהון נמסר במקץ.

זהב וכסף ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר תרומה.

ד׳ קדים כספא לדהבא וסימניהון נמסר בדניאל סוף סימ׳ ב׳.

בעש ד׳ כתיב ש״ן בליש׳ וסימניהון
לו שקול ישקל.
כי לאויל יהרג כעש.
ותכה מכעס עיני.
והרב כעשך עמדי.

הכעיסו ב׳ חס׳ וסימ׳ בשמואל א׳ סימן א׳ ע״ש.

כפ

כפי בכפי ט׳ וסימני׳ נמסר באיוב סימן י״ג.

הכף ב׳ רפי׳ וסימניהון
ויאמרו שרי סכות.
ויבא אל אנשי סכות.

כפור ג׳ חסרי׳ בליש׳ וסימניהון
דק ככפר על הארץ.
כפרי זהב שלשים דעזרא.
וכפר שמים מי ילדו.

ככפיר ג׳ וסימניהון נמסר במשלי סימן י״ט.

וכפות ד׳ וסימניהון
ולקחתם לכם ביום.
וילכו לקברה.
והניעני על ברכי.
והעלות וכפות וכלי דד״ה.

וכפר ד׳ וסימניהון נמסר בסדר שמיני ובתלים סימן ע״ט.

יכפר ד׳ וסימניהון נמסר פרשת מסעי.

לכפר עליו ה׳ וסימני׳ נמסר בסדר שלח לך

כפרה את ו׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בסדר אחרי מות.

ולכפר ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בהעלותך.

כר

הכרבים י״ג חסרי׳ וסימ׳ נמסר בתרומה.

הכרמלת

הכרמלה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ ט״ו ·
ונכרת ה׳ וסימניהון נמסר בסדר אחרי מות ·

ולא יכרת ד׳ וסימניהון
ולא יכרת כל בשר ·
ועתה ארורים אתם ·
ולא יכרת מענה ·
וגם את רות ·

כריתות ג׳ ב׳ חסרי׳ וא׳ מ׳ל וסימניהון נמסר פרשת תצא ·

כורש ב׳ חס׳ וסימניהון
העיר י״א את ·
כה אמר כורש ·

כש

כשב ד׳ וסימניהון נמסר בסדר ויקרא ·

כשדימה ג׳ וסימניהון
ורוח כשאתני ·
ותרבי את תזנותך ·
ותעגבה עליהם ·

ואת הכשדים ג׳ וסימניהון נמסר בסוף מלכים ובירמיה ס׳ מן כא״ וסימן מ״א ·

מכשול ג׳ חסרי׳ בליש׳ וסימניהו ן
ולפני עור לא ·
נתתי אבחת חרב ·
את העם הזה מכשלים ·

כתב

יכתבו ד׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן י״ז וביחזקאל סימן י״ג ותלים סימן ס״ט ·

כתוב ה׳ מ׳ל בליש׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן כ״ד ·

כתבים הכתבים ה׳ חס׳ ו׳ וסים׳ נמסר בסדר כי תשא ·

כתבה ב׳ כתיב ה׳ בלישן ארמי וסימניהון
די יקרא כתבה דנא ·
די כתבה דנא יקרון ·
ושאר׳ כתיב א׳ ·

בכתב ד׳ וסימניהון
הכל בכתב מיד י״י ·
ויאמר חורם מלך צר ·
אבל אגיד לך את הרשום ·
והבינו לבית אבתיכם ·
וא׳ ובכתב בית ישראל ·

כתב ג׳ וסימניהון נמסר בדניאל ריש סימן ז׳ ·

מכתב ד׳ וסימניהון נמסר בסדר פקודי ·

חד מן ס״ב מלין דכתיב מוקדם מאוחר וסימניהון נמסר במערכת אות הו״ו ·

ט״ו מלין כתיב חדא מלה וקרי׳ תרין וסימני׳ נמסר בד״ה א׳ סימן כז ·

ז׳ פסוקים אית בהון ט״ו מלין ז׳ מכא ו ז׳ מכא ומצעות כתיב וקרי וסימניהון נמסר בשמואל א״ סימן י״ג ·

ח׳ כתיב תרין וקרי׳ חד וסימני׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן ל״ד ·

ח׳ כתבן ולא קריין וסים׳ נמס׳ ברות סימן ג׳ ·

י׳ קריין ולא כתבן וסימני׳ נמסר בריש אלה הדברים ·

ג״ תיבות קדמית׳ נסבא מן תניינ׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ה׳ ·

וחלופי׳ ג׳ תניינ׳ נסב׳ מן קדמית׳ וסי׳ נמס׳ בעזר׳ סימן ד׳ ·

אמר המעתיק וכל מאר כתי׳ וקרי׳ סים לו התלות ב״אב כגון דחס ה׳ או דכסיב יתיר ה׳ או וי״ו או יו״ד וזולתם כל אחד ואחד נמסר במערכת האות שלו בס״ר עכ״ל ׃

ה׳ זוגין מן ג״ג דכתיב חדא מלה וקרי׳ מלה אחרי וסימניהון שית בם אמון אלה אשר
שות סת כתי׳ ויהי מבחר עמקיך
שתה סת כתי׳ שת עונתינו ·
שית סת כתי׳ נבוכד נצר מלכא עבד צלם ·
בם בה כתי׳ והיה כל מעבר משה
כו בה כתי׳ והיה אם שמע תשמעון דירמיה ·
בא בה כתי׳ לכן דבר אתם ואמרת ·
אמון אמן כתי׳ אסתירה פני מהם
אמון אמן כתי׳ ויאמר מלך ישר׳ דמלכים ·
אומן אמן כתי׳ ויהי אומן את הדסה
אלוה אלה כתי׳ יזבחו לשדים לא ·
אלהי אלה כתי׳ והעוים עשו את נבחן ·
אל אלה כתי׳ ואמר לה אלה מאניא שא ·
אשור אסר כתי׳ בארה בנו אשר הגלה ·
איש אסר כתי׳ והוא הכה את איש מצרי אשר מראה
ואשב ואסר כתי׳ ואבא אל הגולה תל אביב ·

נשלם מערכת
אות הכ״ף בס״ד

מערכת אות
הלמד

א״ב מן חד חד מן תרתין

תיבותא ולית דכוו׳ נסבין למ״ד בריש׳ וסימניהון
לאל השמים הודו לאל השמים ·
לאל חי צמאה נפשי לאלהי׳
לאחזת עולם ונתתי לך ולזרעך אחריך ·
לאשר באהלו ויאמ׳ משה זה הדבר אשר צוה ה׳ לקטו ממנו איש ·
לאשר הוא או מכל אשר ישבע ·
לאשר עשו ותמלא ארצו אלילים ·
לאשר הביא ישליו אהלי׳ לשדדים
לאלפי ישר׳ ועשרה נשיאים עמו ·
לאין מספר ועצי ארזי׳ לאין מספר
לאלה מחלקות השערים לראשי ·
לאל נכר לא יהיה בך אל זר ·
לאמות חמש וכנפי הכרובים ארכם
לאין להם וירדפם אסא והעם ·
לארץ מצרים ופליטי חרב ישובון ·
לבית הערבה ועלה הגבול בית חגלה
לבן קיש ויהי כל ידעו מאתמול
לבת ירושלי׳ ואתה מגדל עדר עפל
לגבול ישר׳ ועיניכם תראינה ואתם
לגבורי חיל במספר ראשי האבות
לדבר רע אל תט לבך לדבר רע
להעם הזה וידברו אליו לאמ׳ דר״ה
לו איש הולך רוח ושקר כזב ·
לזרע אברהם הלא אתה ה׳ אלהינו הורשת ·
לחמשים ושנים ותשלם החומה בעשרים ·
לחם פנים ונתת על השלחן ·
לטוב לנו ויצונו ה׳ לעשות את כל
לימין משה מוליך לימין משה ·
ליום השבת מזמור שיר ליום ·
ליום מועד מה תעשו ליום מועד ·
ליהודה וישר׳ והנה דברי אסא הראשנים ·
ליום השלישי והיו נכונים ליום ·
לישבי הארץ ואתם אלה כרתו׳
לכל הנמצא וירם יאשיהו לבני העם
לכסא כבוד ותקעתיו יתד במקום נאמן ·
לכל העבר בקע לגלגלת מחצית
לכל כליו ועשית סירותיו לדשנו ·
לכל איביך תמצא ידך לכל איביך
לכל הבא מלבד התיחשם לזכרי׳
לכל בן נכר כה אמר ה׳ כל בן נכרי
לכל לראש לך ה׳ הגדולה והגבורה
ללחם המערכת ומנחת התמיד ועולת התמיד ·
למשה איש תפלה למשה איש האלהים ·
למאה ועשרים והלוים המשררי׳ כלם
למשכן העדות והלוים יחנו סביב ·
למי מריבה יאסף אהרן אל עמיו ·
למי נדה ואסף איש טהור ·
למשיח ה׳ ויאמ׳ לאנשיו חלילה לי
למימי קדם הלא שמעת למרחק ·
למלכי ישר׳ לכן תתני שלוחים על
למאני דהבא בלשצר אמר בטעם חמרא ·
לנגד ה׳ אין חכמה ואין תבונה ·
לנפש חיה וייצר ה׳ אלהי׳ את האדם
לשר הטבחים ושם אתנו נער עברי ·
לעם קדוש יקימך ה׳ לו לעם ·
לעשה השמים בתבונה כי לעולם חסדו ·
לפר החטאת ועשה לפר כאשר עשה
לפתח אהלו וישמע משה את העם׳
לפרעה נכה והכסף והזהב נתן ·
לצור מעוז והיה לי לצור מעוז ·
לקול ה׳ אלהיך ויאמר אם שמע תשמע ·
לקרבן אשה שר או כשב או עז ·
לרוקע הארץ על המים כי לעולם חסדו ·
לריח שמניך טובים שמן תורק ·
לראש בית אבתם ואת שם אהרן תכתב ·
לראשי האבת כל אלה בני ידיעאל ·
לרוח שקר ויאמ׳ אצא והייתי דר״ה
לשממה תהיה מצרים לשממה תהיה
לשש מאות אלף בקע לגלגלת מחצית ·
לשערי ירושל׳ כי חלה לטוב ישבת
לתל שממה לכן הנה ימים באים דוהשמעתי ·

אמר המעתיק קשה דהאי פסו׳ ל׳ לשערי ירושלם דכי חלה לטוב ר׳ דכתיב׳ רמייתי בעל המסורת בהאי א״ב ברוב הספרים שלנו הוא בשער בלא י׳ ולפום דיהטא הוה מספק׳ לן אמנם כהירא לן דודאי טעו׳ והכי קרי׳ לשער ירושלם מרקא תזיכא ר׳ דאיכא פסו׳ אחריתי דכתיב לשערי ירושלם דקבורת חמור יקבר ר׳ דבירמיה דאם לא כן מאי קאמ׳ בעל המסורת א״ב מן חד חד ולית דכו׳ ה׳ האיכא ב׳ אלה על כרחין טעו׳ סופר במסורת ודלוג דכך דינו לשער י׳ ירושלם כי חלה לטוב לשערי ירושלם קבורת חמור יקבר ואתי ספיר ודויק וגם לעיל בהאי א״ב הוה נמסר ל׳ למעשה ידיך דתקרא והכי אענך דאיוב ואיכא למעשה ירך דוהכרתי פסילך דמיכה ונחקתי עכ״ל

א״ב מן חד חד לא מלעיל

דלוג וסימניהון
לאלהים זובח לאלהים יחרם ·
לאנשים הנה נא לי שתי בנות ·
לאלפים נצר חסד לאלפים ·
לאמורי וירא בלק בן צפור ·
לכהים ונקרבתם בבקר לשבטיכם
לבמות ויעמר לו כהנים ·
לברית הבט לברית כי מלאו ·
לדם ולא תחניפו את הארץ ·
לדור לילה ויומם לא תכבה ·
לדור זרע יעבדנו יספר ·
להון נבהל להון איש רע עין ·
לזר בני אם ערבת לרעך ·
לחרם ואחלל שרי קדש ואתנה
לחיים והיה הנשאר בציון ·
לטהר ויראו את אלהי ישראל ·
לטרח חדשיכם ו[illegible]ריכם ·
לטבה ואגיד להם את יד אלהי
לטבים הטיבה ה׳ לטובים ·
ליושב ולרוח משפט ליושב ·
לכלב ואנשי קדש תהיון לי ·
ללת וכלתו אשת פנחס הרה ·
למאה ולקחני עשרה אנשים ·
למת בנים אתם לה׳ אלהיכם ·
לנפש צוף דבש אמרי נעם ·
לנגע כי יפלא ממך דבר ·
לשער הצהוב וראהו הכהן והנה פשה
לעוף וכל דם לא תאכלו ·
לעגלים ויעש ירבעם חג בחדש ·
לעולה ואל הכתף מחוצה ·
לפתח הלא אם תטיב ·
לפנים במים הפנים לפנים ·
לצמיתת ואם לא יגאל עד מלאת
לקחת שחד לקחו בך למען ·
לרע והנה שבע פרות אחרות
לרעה לב חרש מחשבת און ·
לראש ויעמד לראש רחבעם ·
לרבבה ולקחנו עשרה אנשים למאה ·
לשיר ויהי בבאם בשוב דוד ·
לשער

מערכת אות הלמד

לשעד ויאמר להם כה אמר ה' שימו ·
לש־ל ויאמרו דם זה החרב ·
לתורה וישוע וכני ושרביה ·

וחלופיהון א"ב מן חד חד
מלרע לא' וסימניהון

לאיים וישב פניו לאיים כתיב ·
לאפוד ויעש אתו גדעון לאפוד ·
לבהמה נותן לבהמה לחמה ·
לבקרים ותפקדנו לבקרים ·
לגר וכי תשיג יד גר תושב ·
לגברים ויספרו הלוים מבן ·
לדין כי יפלא ממך דבר ·
להמזבח ויאמר חזקיהו להעלות ·
להגדוד ויבדילם אמציהו להגדוד
לוינו ובכל זאת אנחנו כרתים
לזר גרי ביתי ואמהותי ·
לחגא והיתה אדמת יהודה למצרים ·
לשבא והבדלתם בין הבהמה ·
ליסוד בחדש השלישי החלו ·
לכרוב ועשה כרובים והמורים ·
ללילה יום ליום יביע אומר ·
למחנה כי לעת יום ביום ·
למסלה ויאמרו הנה חג ה' בשלה
למאור ואת הבשם ואת השמן ·
למרום לשום שפלים למרום ·
לנער לתת לפתאים ערמה ·
לשבע צדיק אוכל לשבע ·
לעד לכן חכו לי נאם ה' ·
לעולות ומנת המלך מן ·
לפר ועשה לפר כאשר עשה לפר הנ"ב דפסו' ·
לפרכת מחוץ לפרוכת העדות ·
לצדיק תן לחכם ויחכם עוד ·
לקבצי לכן חכו לי נאם ה' ·
לרד כה אמר ה' למשיחו ·
לשממה ונתתי את הר שעיר ·
לתבן יחשב לתבן ברזל ·
לתתן ודביר בתוך הבית ·

א"ב מן ב"ב דלוג מו עיל לא
וסימניהון

לאט והמלך לאט את פניו ·
לאט המעט ממך תנחמות אל
לאחד ויהי ביום הששי לקטו ·
לאחד במספר אשר תעשו ·
לאלף ולקחו עשרה אנשים ·
לאלף הקטן יהיה לאלף ·
לאיים בעל גמולות כעל ישלם
לאיים אחריב הרים וגבעות ·
לאחרונה כל הפקודים למחנה דן ·
לאחרונה אין זכרון לראשנים ·
לבן התשיעי לחרש התשיעי
לבן למנצח עלמות לבן ·
לבהמה מצמיח חציר לבהמה ·
לבהמה ואעבר אל שער העין ·
לבדים לעומת המסגרת היו ·
לבדים ויצק ארבע טבעת ·
לגוי יספת לגוי ה' ב' בפסוק לגוי
לגפן אסרי לגפן עירה ·
לגפן ויאמרו העצים לגפן ·
לזבח ויין לנסך רביעית ההין ·
לזבח ויאמר שלום לזבוח לה'
לטוב זה הדבר אשר צוה ה' לבנות צלפחד ·
לטוב הכל כאשר לכל מקרה אחד ·
למנחה זאת התור' לעולה למנחה
למנחה ויאמ' ארנן אל דוד קח לך
לנשים המה גלו ערותה ·
לנשים אל תתן לנשים חילך ·
לעדרים עזובות עדי ערוער ·
לעדרים ידוע תדע פני צאנך ·
לקץ כי עוד חזון למועד ·
לקץ ואתה לך לקץ ותנוח ·
לרום וכלכת החיות ילכו האופנים ·
לרום שמים לרום וארץ ·
לשדים וזבחו לשדים ·
לשדים ויזבחו את בניהם ואת בנותיהם ·

וחלופיהון דלוג מן תרין
תרין מלרע לא ברישי' וסימניהון

לאט ויצו המלך את יואב ·
לאט ויאמר ה' יען כי מאס העם הזה ·
לדבר אל תט לבי לדבר רע ·
לדבר בו לדבר יחכל לו ·
לדביר ומחשבון עד רמת המצפה
לדביר ויבן עשרים אמה ·
לזאת ויאמ' האדם זאת הפעם ·
לזאת אף לזאת יחרד לבי ·
לחשך הוי האמרים לרע טוב ולטוב רע ·
לחשך השמש יהפך לחשך ·
למלחמה ויאמר אם לשלום ·
למלחמה הנביאים אשר היו לפני ·
למשנה ויאמר אליו אל תירא כי לא תמצאך ·
למשנה וה' שב את שבות איוב ·
לנביא וידע כל ישראל מדן ועד
לנביא ואת יהוא בן נמשי ·
לעשיר עשק דל להרבות לו ·
לעשיר היה צאן ובקר ·
לקש והיה בית יעקב אש ·
לקש לא יבריחנו בן קשת ·
לריק ואני אמרתי לריק יגעתי ·
לריק הקשית בניה ללא לה ·
לריב כי יום נקם בלבי שנת ·
לריב הן לריב ומצה תצומו ·
לשבת ותקח שרי אשה אברם ·
לשבת אשר נשה לשבת עד ·

א"ב מן חד וחד חד א' וחד
לא דלוג ולית דכו' וסימניהון

אביגל ואת עמשא שם אבשלום
לאביגל ויאמר דוד לאביגל ·
בעליהן כי יצא דבר המלכה ·
לבעליהן ונשמע פתגם המלך ·
במיהן כי נאפו ודם בידיהם ·
לבניהן ויען לבן ויאמר אל יעקב
בקעם כה אמר ה' על שלשה פשעי בני עמון ·
לבקעם אחרי הדברים והאמת ·
גני עורי צפון ובואי תימן ·
לגני באתי לגני אחתי כלה ·
הניח והיה ביום הניח ה' לך ·
להניח וראשית כל בכורי כל ·
הוללים לא יתיצבו הוללים ·
להוללים אמרתי להוללים ·
הודיעך ויענך וירעיבך
להודיעך קשט אמרי אמת ·
חרדת אום יתן מוקש ·
לחרדת ותהי חרדה במחנה ·
חטאה הוי משכי העון ·
לחטאה והקרבו לחנכת בית ·
טבחה כי עליך הורגנו כל ·
לטבחה ואתה ה' ידעתני ·
ימא וארבע חיון רברבן ·
לימא ענא דניאל ואמר ·
יקהת לא יסור שבט מיהודה ·
ליקהת עין תלעג לאב ותבוז ·
ידעיך כל ידעיך בעמים ·
לידעך משוך חסדך לידעיך ·
ברמו כי יבער איש שדה ·
לברמו אשירה נא לידידי ·
מרבה כל הולך על גחון ·
למרבה כתיב המשרה ולשלום ·
משגת אם דל הוא ואין ידו ·
למשגת אם שלש שנים רעב ·
מועדה והשבתי כל משושה ·
למועדה ושמרת את החקה הזאת ·
מוצאיהם ויכתב משה את ·
למוצאיהם למסעיהם על פי ב' בפסוק ·
מעדנים יסר בנך ויניחך ·
למעדנים האכלים למעדנים ·
משיחי והקימתי לי כהן נאמן ·
למשיחי שם אצמיח קרן לדוד ·
פעלות כי לא יבינו אל פעלות ה' ·
לפעלות אדם בדבר שפתיך ·
קחתך ותאמר לה המעט קחתך
לקחתך ויבאו עבדי דוד אל אביגיל
קרבה אל נפשי גאלה ·
לקרבה ויקרא משה אל בצלאל ·
רויה הערוך לפני שלחן ·
לרויה הרכבת אנוש לראשנו ·
רכבה הנני אליך נאם ה' צבאות והבערתי ·
לרכבה דדן רכלתך בבגדי חופש
שפנים עם לא עצום ·
לשפנים הרים הגבהים ליעלים ·
תתם ולא שמע אמציהו ·
לתתם ויסירו העלה להתם ד"ה ·

חד מן י"ח זוגין מן חד וחד
חד מלרע וחד מלעיל ל' בריש תיבות' וסימניהון נמסר במשלי סוף סימן כ"ג ·

אלין זוגין חד ל' וחד ול'
וסימניהון

לחשך קץ שם לחשך ·
ולחשך ויקרא אלהים לאור יום
לקחת שחד לקחו בך למען ·
ולקחת בידך עשרה לחם ונקדי'
למסע ויאמר ה' אלי קום לך ·
ולמסע עשה לך שתי חצצרת ·
לטהור והבדלתם בין הבהמה ·
ולטהור הכל כאשר לכל מקרה ·
לחטאת והביא אותם אל הכהן והקריב ·
ולחטאת זאת התור' לעלה למנחה
לחיות גם מעוף השמים ·
ולחיות אהי אל עמי ·
לחיותם ויעש להם יהושע שלום
ולחיותם להציל ממות נפשם ·
לצים אשרי האיש אשר ·
ולצים עד מתי פתאים תאהבו פתי ·
למעוז טובי' למעוז ביום ·
ולמעוז ואני בשנת אחת לדריוש
להציב ויך דוד את הדרעזר ד"ה
ולהציב והיתה הפצירה פים ·
לבנה ויקח לו יעקב מקל לבנה
ולבנה על ראשי ההרים יזבחו ועל
לדברו וימאסו בארץ חמדה ·
ולדברו קויתי ה' קותה נפשי ·
ליסד בחדש השלישי החלו ·
וליסד ואשם דברי בפיך ·
לשלש וצויתי את ברכתי לכם ·
ולשלש והיתה הפצירה פים ·
לשעירים ולא יזבחו עוד את זבחיהם ·
ולשעירים ויעמד לו כהנים ·
לעגלים ויעש ירבעם חג בחדש ·
ולעגלים ויעמד לו כהנים לבמות ·
ליוצא ובעתים ההם אין שלום ·
וליוצא כי לפני הימים ההם ·

ד' מלין נסבין יתיר למ"ד
וסימניהון נמסר בדניאל סי' ג' וסי' ה' ·

י"א זוגין משמשין לל בריש
תיבותא וסימניהון

ללוט וגם ללוט ההלך ·
ללבנה ויאמרו הנה חג ·
ללהבה והיה אור ישראל ·
ללשכת ואביא אתם ·
ללבבם וכל יאמרו ·
ללילה יום ליום יביע ·
ללביא התצוד ללביא ·
ללחמך ודי חלב עזים ·
ללשם ויקראו ללשם ·
ללביש וילבדוה ביום ·
ללבושך מדוע אדום ·
ללבושך כבשים ללבושך ·
ללענה ההפכים ללענה ·
ללענה הרוצון בסלע ·
ללשנו מאלה נפרדו ·

קי"ח יחידאין משמשין ול'
וסימניהון

ולימים ויאמר אלהים יהי מארות
ולמשל ביום ובלילה ·
ולשת גם הוא יולד בן ·
ולמך כי שבעתים יקם ·
ולאברם היטיב בעבורה ·
ולפיד ויהי השמש לבא ·
ולוז ויקח לו יעקב מקל לבנה ·
וללאה חשרה אל צאנו ·
וללבן שתי בנות שם ·
וליצחק זאת הארץ אשר ·
ולהשיב כספיהם איש אל שקו ·
ולבנימן לכלם נתן לאיש ·
ולבנים תבן אין נתן לעבדיך ·
ולעמך ויאמר משה לפרעה ·
ולזכרון והיה לך לאות ·
ולטוטפת והיה לאות על ידכה ·
ולמצרים ויספר משה לחתנו ·
ולהביאך הנה אנכי שלח ·
ולאלהיהם לא תכרת ·
ולזקני ויהי ביום השמיני ·
ולאחתו הבתולה הקרבה ·
ולאחתו לאביו ולאמו ·
ולחלל ואני אתן את ·
ולחיה ולבהמתך ולחיה ·
ולארץ ולא תחניפו ·
ולשמש וילך ויעבד ·
ולנערה לא תעשה דבר ·
ולתתך עליון על כל הגוים ·
וללוי אמר תמיך ואריך ·
ולזבולן אמר שמח ·
ולנפתלי אמר נפתלי שבע ·
ולגד אמר ברוך מרחיב ·
ולשבט הלוי לא נתן ·
ולצאת עודני היום ·
ולכלב בן יפנה לא ·
ולאיש הנה כתי ·
ולמשפחתו ויתהלכו בארץ ·
ולנער וגם תבן גם ·
ולזבח ועלה האיש ההוא ·
ולהמיהו וישלח שאול ·
ולקראת ויבא דוד ·
ולמשפט ויהי מהיום ·
ולהקים לבעבור סבב ·
ולאביגיל

ולאביגיל אשת נבל הגיד׃
ולשכב עם אשתי דאוריה׃
ולאנשים אשר אתו דאבנר׃
ולאישה ותאמר לנעריה׃
ולשלום ויאמר אוריה אל דוד׃
ולאבשלום ויהי אחר הדברים׃
וליהונתן בן שאול׃
ולמפיבשת בן קטן׃
ולאמנון רע ושמו׃
ולשנא לאהבה את שנאיך׃
ולזעק ומה יש לי עוד צדקה׃
ולאשה עגל מרבק׃
ולדור ישבו דמיהם בראש׃
ולוית ויפתח על הלחת ידתיה
ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא
ברכת טוב׃
ולהמית והאמר אל אליהו׃
ולקלי ויכתב עליהם ספר שנית
ולטוב הוי האמרים לרע׃
ולשארית כי מי דימון מלאו דם׃
ולחסות ההלכים לרדת מצרי׳
ולדבר כי נבל נבלה ידבר׃
ולהכות בן לריב ומצה׃
ולקח מהם קללה דישעיה׃
ולחום בן אדם׃
וללחם לאמר לא כי ארץ מצרים׃
ולהטיב כי אויל עמי׃
ולרעב הנביאים אשר היו לפני׃
ולמקום ועשיתי למקום דירמיה׃
ולמואב על בן למואב איליל׃
ולרשע ונתתיו ביד׃
ולגשת ולא יגשו׃
ולבן ואל בת אדם׃
ולעולה ושה אחד׃
ולקח ואתה בן אדם׃
ולפקוד וריב לה׳ עם יהודה׃
ולפותה גולה סוד הולך רכיל׃
וליום ומה תעשו׃
ולמטה ולא נשא דוד׃
ולאחד וארעה את צאן ההרגה׃
ולהנה ואשא את עיני׃
ולחלות ובאו עמים רבים׃
ולזמר טוב להודות ליי׳׃
ולבקר אחת שאלתי׃
ולספר לשמוע בקול תודה׃
ולישרי אור זרוע לצדיק׃
ולישרים הטיבה יי׳ לטובים׃
ולמות יסר יסרני יה׃
וללמדם ילדים אשר אין׃
ולגדלם וימן להם המלך׃
ולקבל מלכא כלשאצר׃
ולחתום שבועים שבעים׃
וללבן ומן המשכילים יכשלו׃
ולנחמו וישמעו שלשת׃
ולשון בארך אפים׃
וליועצי מרמה בלב׃
ולאחוז תרתי בלבי למשך ביין׃
ולכנוס כי לאדם שטוב׃
ולאחד גם אם ישכבו שנים׃
ולהיות פתשגן הכתב׃
ולהרג אשר נתן המלך׃
ולמרדכי היהודי את כל תוקף׃
ולאבדם כי המן בן
ולצוות ואת פתשגן. תכ הדת׃
ולהגיד ב׳ בפסו׳׃
ולמסירן ותבואנה נערות׃
וללקוט דודי ירד לגנו׃
ולנעמי מודע לאישה׃
ולכלכל והיה לך למשיב׃
ולהפיל זרעם בגוים׃
ולרשעים אמרתי להוללים׃
ולעולם ראש דברך אמת׃
וללחם המערכת ב׳ בפסוק׃

ולנגיד כי יהודה גבר באחיו׃
ולהכין וליעצים לרבי׃
ולזכרי פקדיו לעשותם׃
ולהזכיר ויתן לפני ארון יי׳׃
ולפקח בן רמליהו׃
ולשרתו אז אמר דויד לא לשאת׃
ולהלחם עמו זרוע בשר׃
ולעדור מזבולון יצאי צבא׃
ולמשפחתו ויתהלכו אהה לשבעה
ולריב וגם בירושלם׃
ולהשובת השנה שלח׃
וללמוד כי עזרא הכין לבבו׃
ולירושלים כל קבל דנא׃
ולהתחתן הנשוב להפר׃
וליהודים והסגנים לא ידעו אנה׃
ולסנבלט זכרון אלהי לטובה׃
ולעולה וללחם המערכת ולעולת
ולקרבן העצים דעזרא׃

ה׳ משמשין לה׳ ברישי׳ וסי׳

להגדוד ויבדילם אמציהו׃
לחחומה והתודה השנית׃
להנחותם ואתה ברחמיך׃
להעם וידברו אליו דד״ה׃
להמזבח ויאמר יחזקיהו להעלות׃

כ״ו נסבין למ׳ ברישי׳ ולית

דכוו׳ זוגא וסימני׳

למתי ויאמר משה׃
למקרא עשה לך שתי׃
למדין ויצאו כל בני׃
למקטנם ולא ילמדו
למאה ולקחו עשרה׃
למאה והלוים המשררים׃
לסרבה המשרה׃
למשלח וכל ההרים אשר במעדר׳
למתחת וארבע האופנים׃
למאד ויקברוהו דד״ה׃
למישרים וחכך כיין׃
למאדם ואמרת׃
למשער יסוב כל הארץ
למלה ועתה נגינתם
למשען יקדמוני ביום
למיודעי מכל צררי
למזמה אשר ימרוך
למוליך עמו במדבר
למדת ויש אשר אמרים
למשמיעים ועמהם הימן וידותון
חצצרות׃
למיכיהו והמלאך אשר דד״ה
למורשה ויצא אסא
למלכיה החמשי׃
למימן הששי בו
למאני בלשצר אמר בטעם׃
למושיע ויאמר אך׃

ה״ד מן י״ד זוגין קדמא׳ נסיב

ל׳ ותנינא לא נסיב ולית דכוו׳
דסמיכין וסימניהון

לאבהמון אני הנה בריתי אתך
והייתי׃
אב המון ולא יקרא עוד את שמך׃
לכל כליו ועשית סירתיו לדשנו
כל כליו ויעש את כל כלי המזבח
למשכן קרח דבר אל העדה לאמר
העלו׃
משכן קרח ויעלו מעל משכן קרח
למואב ויאמר מואב אל זקני מדין
מואב ויאמר בלעם אל האלהים
לשלחה וענשו אתה מאה כסף

שלחה ונתן האיש השכב עמה
למעלה ועלה הגבול דבירה מעמק
מעלה ותאר מצפון ויצא עין
לאפיו ויקרא אחימעץ ויאמר
אפיו וישקף ארונה וירא את המלך
לשבת טוב לשבת על פנת גג קדמ׳
שבת טוב שבת על פנת גג׃
לחיים אורח לחיים שומר מוסר
חיים אורח חיים למעלה למשכיל
לקח בגדו כי ערב זר קדמאה
קח בגדו כי ערב זר תנינא
לרוח ויאמר אצא דד״ה
רוח ועתה הנה נתן ה׳ דד״ה
ולתומים ויאמר התרשתא קדמ׳
ותומים ויאמר התרשתא תנינא
למאני בלשצר אמר בטעם
מאני באדין התיו מאני דהבא
לראשי שמאלו תחת לראשי קדמ׳
ראשי שמאלו תחת ראשי תנינא

וחלופיהון ו׳ זוגין תנינא

נסיב ל׳ בחד ענין וקדמ׳ קרחי ולית
דכוו׳ דסמיכין וסימ׳

ממעלה וגבול האמרי ממעלה
מלמעלה וישב גדעון בן יואש
משכב וזה הדבר אשר תעשו
למשכב וימצאו מיושבי יבש
קחו ויקם וילך צרפתה
לקחי ותלך לקחת ויקרא
שער האשפות המשררים
לשער האשפות ותהלוכות לימין
ימים ומעת הוסר התמיד
לימים אשרי המחכה ויגיע
נחלה ונתן ארצם נחלה קדמא׳
לנחלה ונתן ארצם לנחלה תנינא

מלין דמשמשין לם בסוף

תיבות׳ וסימ׳

אראלם ל׳ הן אראלם צעקו חוצה
בשלם ל׳ הבשר ויתן לעם
החלם ל׳ וזה החלם לעשות ועתה
כלם ל׳ אשר טפחתי ורביתי איבי
צלם ל׳ סר צלם מעליהם וה׳
קלם ל׳ אשר קלם מלך בבל באש
והמשילם ל׳ ברבים והמשכילים
בפעלם ל׳ הן פראים במדבר
ולגדלם ל׳ שנים שנים דדניאל
דזרעונים
מגלם ל׳ לא יטה לארץ מנלם
ומכלם ל׳ יצילנו ה׳ דתהלות
באבלם ל׳ ויהי באבלם מהנזיד
והמה

מלין דמשמשין לה בסוף

תיבות׳ וסימ׳

ובשפלה ל׳ תשפל העיר
תהלה ל׳ ובמלאכיו תשים תהלה
אילה ל׳ נפתלי אילה שלחה
נפלה ל׳ ביד יי׳ כי רבים רחמיו
זבלה ל׳ שמש ירח עמד זבלה
בבתולה ל׳ אלי כבתולה חגורת
אפלה ל׳ נא ביד יי׳ כי רבים
עמלה ל׳ נפש עמל עמלה לו
בבהלה ל׳ ויכל בהבל ימיהם
כחולה ל׳ כי קול כחולה שמעתי
לחומלה ל׳ עליך
הנקלה ל׳ וידברו עבדי
כלה ל׳ ענן וילך בן
חלה ל׳ כי חלה גם ילדה׃
עמלה ל׳ נפש עמל עמלה לו
ואשמאילה ל׳ ואם הימין
אמולה ל׳ מה אמולה לבתך

ואיחלה ל׳ לאור ויבא אפל
והצלה ל׳ רוח והצלה יעמוד
ליהודים
הגלילה ל׳ ויקח
השפלה ל׳ הגבה והגבוה השפיל
ההוללה ל׳ ונשאו עליך קינה
טלטלה ל׳ גבר
מגוללה ל׳ ושמלה
והמכשלה ל׳ החת
ומרעלה ל׳ ואשראלה ל׳
אומללה ל׳ יולדת השבעה
חוללה ל׳ ידו נחש בריח
וללה ל׳ מן המשנה
לכסלה ל׳ ואל ישובו׃

מלין דמשמשין לו בסוף

תיבותא וסימ׳

הואילו ל׳ ועתה הואילו פני כי
הבדלו ל׳ מתוך העדה הזאת
הקהילו ל׳ ואת כל העדה הקהילו
אשתללו ל׳ אבירי לב נמו
יבלו ל׳ בטוב ימיהם ישנתם
העלו ל׳ מסביב למשכן קרח
ויתנצלו ל׳ בני ישראל את עדים
בשלו ל׳ ויאמר משה אלהם
ויבהלו ל׳ להביא את המן אל
מלו ל׳ ברב רכלתך מלו
היפלו ל׳ ואמרת אליהם
בשלו ל׳ ויאמר אלהם
יחולו ל׳ על ראש יואב
הכשילו ל׳ אשכלותיה
וישאלו ל׳ דבר נא באזני
ויכלו ל׳ השמים והארץ
ויכלו ל׳ את הימים והיה׃
ויכלו ל׳ בבל אנשים
ויכלו ל׳ יחד יבאו גדודיו
יחוללו ל׳ הרפאים יחוללו
והללו ל׳ את ה׳ ומקבציו
תאכלו ל׳ ואם תמאנו ומריתם
ייחלו ל׳ לא יכבה ולא ירוץ
ישפלו ל׳ הנה האדון ה׳
היכלו ל׳ ויאמר לפני אחיו דעזר׳
תגאלו ל׳ חנם נמכרהם ולא
תבהלו ל׳ אל תבטחו בעשק
בלו ל׳ מעשיכם דבר יום ביומו
כלו ל׳ הפלות דוד בן ישי

לא

כל ר״פ דבראשית ולא
כמ״ב לא וסימ׳
אדוני לא אדוני שמעני
יסור לא יסור שבט
וכל ואלה שמות והורת כהני׳ ר״פ
לא בר מן ט׳ ולא וסימניהון
יכלה ולא יכלה עוד הצפינו
יכלו ולא יכלו החרטמים
יכול ולא יכול משה
ישמע ולא ישמע אליכם פרעה
שמעו ולא שמעו אל משה
הותירו ולא הותירו בכנו עד
תעלה ולא תעלה במעלות על
יחללו ולא יחללו את קדשי
יזבחו ולא יזבחו עוד את זבחיהם
תחללו ולא תחללו את שם
יחלל ולא יחלל זרעו בעמיו
תקיא ולא תקיא הארץ אתכם
תשבעו ולא תשבעו בשמי
תלכו ולא תלכו בחקת הגוי
תונו ולא תונו איש את
וכל ר״פ דוידבר דבל׳ ולא
בר מן ז׳ לא וסימ׳
ישאירו לא ישאירו ממנו
אוכל לא אוכל אנכי לבדי

יום לא יום אחד תאכלון׃
כן לא כן עבדי משה׃
איש לא איש אל ויכזב׃
הביט לא הביט און ביעקב׃
נשוב לא נשוב אל בתינו׃
וכל משנה תורה ר״פ דכו׳ לא
בר מן יז״ ולא וסי׳
אביתם ולא אביתם לעלות׃
אבה ולא אבה סיחון׃
תחמד ולא תחמד אשת׃
תתחתן ולא תתחתן בם׃
תועבה ולא תביא תועבה׃
ידבק ולא ידבק בידך׃
יראה ולא יראה לך׃
תקים ולא תקים לך׃
ירבה לא ירבה לו׃
ישפך ולא ישפך דם׃
תחס ולא תחס עיניך׃
אבה ולא אבה יי׳ אלהיך לשמוע
תסור ולא תסור מכל הדברי׳׃
נתן ולא נתן יי׳ לכם לב׃
אתכם ולא אתכם לבדכם׃
מעבר ולא מעבר לים היא׃
קם ולא קם נביא עוד׃
וכל אשלמתא קדמית׳ ר״פ דכו׳
ולא במ״ט לא׃
יתיצב לא יתיצב איש׃
ימוש לא ימוש ספר׃
היה לא היה דבר מכל׃
היתה לא היתה עיר אשר השלימ׳
נותר לא נותר עוקים בארץ׃
נפל לא נפל דבר מכל׃
עזבתם לא עזבתם את אחיכם׃
טוב לא טוב הדבר הזה׃
כן לא כן הדבר כי איש׃
וכל ישעיה ר״פ דכו׳ לא כמ״ו
ולא וסימניהון
ישעה ולא ישעה אל המזבחות׃
תשעינה ולא תשעינה עיני ראים׃
יהיה ולא יהיה למצרים׃
ישיב ולא ישיב אל לבו׃
אתי ולא אתי קראת יעקב׃
צמאו ולא צמאו בחרבות׃
וכל ירמיה ויחזקאל ר״פ דכו׳
ולא בר מן י״ד לא וסי׳
באלה לא כאלה חלק יעקב׃
כאלה לא כאלה חלק יעקב׃
ישוב לא ישוב אף יי׳׃
ישוב לא ישוב חרון אף׃
ושבתי לא ישבתי בסוד משחקים׃
שלחתי לא שלחתי את הנביאים׃
תקח לא תקח לך אשה׃
כברית לא כברית אשר׃
דכאו לא דכאו עד היום׃
עליתם לא עליתם בפרצות׃
עמים לא אל עמים רבים׃
חסה לא חסה עליך עין׃
תעבר לא תעבר בה רגל׃
למענכם לא למענכם אני עשה׃
וכל תריסר ר״פ דכו׳ לא בר מן
ג׳ ולא וסימניהון
ולא זעקו אלי בלבם׃
ולא ידעו עשות נכוחה׃
ולא אחד עשה ושאר׃
וכל ד״ה ר״פ דכו׳ ולא כמ״ב
לא וסימניהון
לא חנית איש לעשקם׃
לא לכם להלחם בזאת׃
וכל שאר כתובים ר״פ דכותהו׳
לא כמ״ד ולא וסימניהון
הסגרתני ולא הסגרתני ביד אויב׃
נסוג ולא נסוג ממך תהינו׃
שמע ולא שמע עמי לקולי׃

יהיו ולא יהיו כאבתם׃
אמרו ולא אמרו העברים
נתתי ולא נתתי לחטא חכי׃
ערך ולא ערך אלי מליך׃
אמר ולא אמר איה אלוה׃
נמצא ולא נמצא נשים יפות׳׃
שמעתי ולא שמעתי לקול
ידע ולא ידע כי רפאים׃
למדתי ולא למדתי חכמה׃
שמענו ולא שמענו אל עבדך׃
שמענו ולא שמענו בקול יי׳ אלהים

חד מן קנ״ג פסוקים דמיחדין דאית בהון מן ב׳ ולא

ולא וסימניהון
והקמתי את בריתי אתכם׃
נשא ולא נשא אתם הארץ׃
יכול ולא יכול יוסף להתאפק׃
מצות יאכל את שבעת׃
אראנו ולא עתה אשורנו׃
ותשובו ותבכו לפני יי׳׃
ובשלוח יי׳ אתכם מקדש ברנע׃
תחמוד ולא תחמד דמ״ת׃
יראה ולא יראה לך שאור׃
ביומו תתן שכרו ולא׃
ונתנך יי׳ לראש ולא לזנב׃
אשה תארש ואיש אחר׃
שורך טבוח לעיניך׃
וכי ירדף גאל הדם׃
וישלח ישראל מלאכים אל מלך
אדום׃
וכעת מותה ותדברנה׃
שלישה ויעבר בהר אפרים׃
תכרית ולא תכרית את חסדך׃
לרצים ויאמר המלך לרצים׃
ואבי ראה גם ראה את
והאנשים טובים לנו מאד׃
ויקצפו עליו שרי פלשתים׃
זקני ויקמו זקני ביתו׃
ויתקע יואב בשופר ויעמדו׃
ושמתי מקום לעמי ישר׳ ונטעתים׃
וחברון ושמתי מקום׃
אל בני ויאמר המלך אל אבשלום׃
וישלח אבשלום אל יואב׃
ויחן יי׳ אתם וירחמם׃
והריחו ביראת יי׳ ולא למראה׃
הוי בנים סררים נאם יי׳׃
התמהמהו ותמהו השתעשעו׃
ומצרים אדם ולא איש׃
וקויי יי׳ יחליפו כח׃
ראות רבות ולא תשמור׃
מי נתן למשסה יעקב׃
וישפך עליו חמה אפו׃
רעה אפר לב הותל׃
נבראו עתה נבראו ולא מאז׃
מהר צעה להפתח׃
נגש והוא נענה׃
צמנו למה צמנו ולא׃
הנני כי הנני בורא שמים׃
האבל על כן תאבל הארץ׃
סכל שמעו נא זאת עם׃
עשתכם ועתה יען עשתכם׃
הפלו ואמרת אליהם כה׃
עזבם ויאמר יי׳ על עזבם׃
דגר קרא דגר ולא ילד׃
בערער והיה כערער בערבה׃
יפרסו ולא יפרסו להם על׃
יענוכה ודברת אליהם את כל׃
בשרירות ולא שמעו ולא הטו
שמעו ולא שמעו אלי ולא הטו׃
שמעו ולא שמעו ולא הטו׃
ושמתי ושמתי עיני עליהם לטובה׃
ושלח יי׳ אליכם את כל עבדיו׃
ואל תלכו אחרי אלהים אחרים׃

ויצא מהם תודה וקול׃
ועבדך מקץ שבע שנים תשלחו׃
הוקם את דברי יהונדב׃
כל יהודה לכן כה אמ׳ יי׳ הנני מביא׃
ואשלח אליכם את כל עבדי׃
אם שוב תשבו בארץ הזאת׃
פחדו ולא פחדו ולא קרעו׃
ישבו לכן ישבו ציים את איים׃
באמרו לרשע מות תמות׃
תחס ולא תחס עיני׃
וחברו ולא תחס עיני עליך׃
המרי בן אדם בתוך בית׃
הרעים כה אמר יי׳ הנני׃
מטע והקמתי להם מטע׃
ועשיתי אתם לגוי אחד׃
ולא ישאו עצים מן השדה׃
ורדפה את מאהביה ולא׃
ואכלו ולא ישבעו הזנו׃
וענה גאון ישראל בפניו׃
ישפט בין עמים רבים׃
המליכו הם המליכו ולא ממני׃
ונעו שתים שלש שנים׃
בשסכם לכן יען בשסכם׃
הלא חשך יום יי׳ ולא אור׃
והסג אתה תאכל ולא תשבע׃
שועתי עד אנא יי׳ שועתי׃
היין ואף כי היין בוגד׃
חילם והיה חילם למשסה׃
כאבתיכם אל תהיו כאבתיכם׃
כאשר קראתי והיה כאשר׃
וגערתי לכם באכל ולא׃
יואב בן צרויה החל למנות׃
וכל ריב אשר יבא אליכם׃
ולא הסב יאשיהו פניו׃
אלהי אקרא יומם ולא תענה׃
רחום והוא רחום יכפר׃
ובצלעי שמחו ונאספו׃
כל זאת באתנו ולא שכחנוך׃
פה להם ולא ידברו עינים׃
אזנים להם ולא ישמעו׃
ישען על ביתו ולא יעמד׃
יעבר הן יעבר עלי ולא׃
יהרס הן יהרס ולא יבנה׃
יכבדו בניו ולא ידע׃
מה ידעת ולא נדע תבין׃
שזפתו עין שזפתו׃
משיב יגע ולא יבלע׃
שורו עבר ולא יגעיל׃
שמאל בעשתו ולא אחז׃
שגיא הן אל שגיא ולא נדע
ישחק לפחת ולא יחת׃
אחת דברתי ולא אענה׃
מי זה מעלים עצה׃
יקראונני אז יקראונני׃
וראיתי מגיע אצל האיל׃
נשארתי ואני נשארתי לבדי׃
ובעמדו תשבר מלכותו׃
ולקץ שנים יתחברו׃
ועמד על כנו נבזה ולא׃
וישם פניו לבא בתקף׃
ותעד בהם להשיבם אל׃
וימאנו לשמוע ולא זכרו׃
וכראות ויצא המן ביום׃
פתחתי אני לדודי ודודי חמק׃

חד מן מ״ז פסוקים דאית בהון מן ג״ג לא לא

לא דמיחדין וסימניהון
אבימלך ויאמר אבימלך לא׃
כמעשה ארץ מצרים אשר׃
בהמתך את חקתי תשמרו׃
יקרחה לא יקרחה קרחה׃
אלילים לא תעשו לכם׃
מיין ושכר יזיר חמץ׃

ובתים מלאים כל טוב׃
חפצת והיה אם לא חפצת
וידעתם היום כי לא את בניכם׃
יזבחו לשדים לא אלוה׃
האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו׃
ואתן לכם ארץ אשר לא׃
ויחגר דוד את חרבו׃
נס ויאמר העם לא
המכים ואת בני המכים לא׃
בניהם וחברו ואת בניהם׃
בחוריו על כן על בחוריו׃
ידמה והוא לא כן ידמה׃
תאספה שמחה וגיל מן׃
עמקי לא אל עמים׃
ביבש קצירה תשברנה׃
כי תעבר במים אתך אני׃
שחרה ובאה עליך רעה׃
גם לא שמעת גם לא׃
תחפירי אל תיראי כי לא׃
דאגת ואת מי דאגת׃
ומעולם לא שמעו לא האזינו׃
הכהנים לא אמרו איה יי׳
המנכם לכן כה אמר יי׳ יען׃
המכר כי המכר אל הממכר׃
כספם בחוצות ישליכו זהבם׃
ובכתב והיתה ידי אל הנבי׳׃
על ההרים לא אכל תני׳ דסיפר׳׃
הונה ואיש לא הונה חבלתו׃
הדרכי ואמרתם לא יתכן׃
הדרכי ואמרו בני עמך לא׃
צדקת ואתה בן אדם אמר׃
קרא ויאמר קרא שמו לא עמי
ותפש הקשת לא יעמד׃
לא יכלו כי לא יכלו לעשותו׃
אשרי האיש אשר לא הלך׃
רגל לא רגל על לשונו׃
כספו לא נתן בנשך׃
ישנו כי לא ישנו אם לא׃
פני יי׳ חלקם לא יוסיף׃
וסוך לחם חמודות׃
וארבעים שנה כלכלתם במדבר׃

ט׳ פסוקי׳ ולא ולא ולא

וסימניהון נמסר בירמיה סימן ז׳׃

חד מן לג״ פסוקי׳ דמיחדי׳ מן ג׳ לא ולא ולא

ט׳ מנהון ר״פ דמיחדין וסי׳ נמסר באיוב
סי׳ ט״ו וכ״ד במצעות פסו׳ וסימני׳
יובל היא שנת החמשים׃
אמר ויאמר יי׳ אלי אמר׃
כי אל רחום יי׳ אלהיך לא ירפך
גפרית ומלח שרפה כל ארצה׃
תריעו ואת העם צוה יהושע׃
עשקתנו ויאמרו לא עשקתנו׃
את חצי ויאמר איש האלהים
אל המלך׃
כי כן צוה אתי בדבר יי׳
אוכל ויאמר לא אוכל לשוב׃
לא שמעו על אשר לא שמעו
בקול׃
מכף רגל ועד ראש אין בו׃
בושי צידון כי אמר ים׃
כיונק ויעל כיונק לפניו׃
ונפצתים איש אל אחיו׃
חללי והיו חללי יי׳ ביום ההוא׃
ובנו את במות הבעל׃
אזכרנו ואמרתי לא אזכרנו׃
שקר ויאמר אלי שקר׃
ואחריכן נאם יי׳ אתן את צדקיהו׃
אפרע אני יי׳ דברתי באה׃
בחמה גם אני אעשה בחמה׃
יגבהו למען אשר לא יגבהו׃

שארית שראל לא יעשו עולה ·
בזה ובי לא בזה ולא שקץ ·
ו׳ ר״פ לא לא ולא וסימני׳ נמסר בסדר קדשים ·
ג׳ ר״פ לא ולא לא וסימנ׳ נמסר בסוף בחקתי ·
לא ז׳ ר״פ בספר במדבר וסים׳ נמסר בסדר מטות ·
ט׳ פסוקי׳ לא ולא ולא ולא דמיחדין וסימניהון נמסר בישעיה סוף סימן ה׳ ·
ח׳ פסוקי׳ לא לא לא לא וסי׳ נמסר ביחזקאל סי׳
א״ח גבי פסוק אל ההרים לא אכל קדמאה ·
ג׳ פסוקי׳ לא ולא ולא ולא וסימני׳ נמסר בפרשת בהעלותך ·

ד׳ זוגין מן כ״ב בחד עניין קדמ׳ נסיב לא ותניינא לא נסיב לא וסימני׳

לא אדני אדני שמעני השדה נתתי
אדני שמעני ארץ ארבע ·
לא הפך לבן ואם בהרת לבנה ·
הפך לבן וראהו הכהן ·
לא עשיתם לכן כה אמ׳ יי׳ יען המנכם
עשיתם וידעתם כי אני יי׳ אשר בחקי ·
לא נחשב וכל כלי משקה דמלכים ·
נחשב וכל כלי משקה דד״ה ·
ו׳ פסוקי׳ ולא לא ולא וסימניהון נמס׳ בסוף סדר קרח ·
ג׳ סבירין ולא וקרין לא וסים׳ נמס׳ בסדר משפטי׳ ·

ולא קריין יחידאין וסימני׳

ולא מצאה הזונה מנוח לכף ·
ולא תכרת והיה האכל לפקדון ·
ולא ביד ואני ידעתי ·
ולא תוסיפון העתירו אל ·
ולא נחם ויהי בשלח פרעה ·
ולא תעלה במעלות על מזבחי ·
ולא פשה וראה הכהן ·
ולא יאכל נפש אשר ·
ולא יגאל אך כל חרם ·
ולא נשתה נעברה בארצך ·
ולא יצאו וישארו שני ·
ולא תחמד דמשנה תורה ·
ולא תקח לא תטה משפט ·
ולא יסור ולא ירבה לו ·
ולא יזידון וכל העם ·
ולא תסור מכל הדברים ·
ולא תשימו בנים אתם ליי׳ ·
ולא הוריש מנשה את בית שאן ·
ולא באו וילך במדבר ·
ולא יצילו ולא תסורו ·
ולא מת ויאמר העם אל שאול
ולא הגידה ותבא אביגיל ·
ולא אשנה ויאמר אבישי אל דוד
ולא ירד וישכב אוריה ·
ולא שמר וצוה אליו על הדבר ·
ולא תאבה ויאמרו אליו ·
ולא תשמע ראות רבות ·
ולא העלה וימצא מלך ·
ולא ידעתם שמעת חזה כלה ·
ולא לנצח כי לא לעולם ·
ולא ילכו בעת ההיא ·
ולא החללו את שם קדשי ·
ולא יבאו לראות כבלע ·
לא אשיכנה הנה כרך לקחו ·
לא יעבד ומבן חמשים ·

ולא ראה לא הביט און ביעקב ·
ולא תעבר ואכלת ·
ולא ירבה לו נשים ·
ולא שכחתי ולא אכלתי באני ממנו
ולא תגרעו ולא תוסיפו ·
ולא שנא וכי ירדף ·
ולא ישאירו ויחנו עליהם וישחיתו
ולא אותה ויאמר יהונתן ·
ולא נעלה אם כה יאמרו ·
ולא חטאתי ואבי ראה ·
ולא יחיה והכה דוד ·
ולא עשית באשר שמע ·
ולא נעדר להם מן הקטן ·
ולא תשוב כי כן צוה אתי ·
ולא השאיר ויאמר תפשו ·
ולא ישים וישפך עליו ·
ולא תדע למה צמנו ·
ולא יעשה והזה כי תרבו ·
ולא יספדו ומהו גדלים ·
ולא תקום ואמרת כבה ·
ולא כתי השואות מלאה ·
ולא יקחו ממך אבן ·
ולא תראה לעיניהם על ·
ולא יתנו למען אשר ·
ולא תשיג ורדפה את מאהביה ·
ולא תמצא ב׳ בו ·
ולא אבא לא אעשה ·
ולא ימלט ראיתי את ·
ולא תשבע אתה תאכל ·
ולא תוסיפו ביום ההוא ·
ולא יועילוך אני אגיד ·
ולא יערוב למען אשר ·
ולא אענה הן אזעק ·
ולא בזה פנה אל תפלת ·
ולא נסוג ממך תחיינו ·
ולא היו וימת אלעזר ·
ולא עלה יואב בן צרויה החל למנות דד״ה ·
ולא תצליחו ורוח אלהים ·
ולא נעשה פסח כמהו דד״ה ·
ולא הגדתי ואקום לילה ·
ולא לו וישם פניו לבא ·
ולא עבר להם לבדם ·
ולא עת אשר קמטו ·
ולא תמצא לא ידע אנוש ערכה ·
ולא איתי וכל דיירי ארעא ·
ולא כן אני ידעתי ·
ולא לקחו ואמרת אליהם ·
ולא היתה סדם אחתך ·
ולא יצאו בבאם הכהנים ·
ולא אלהים כי מישראל והוא חרש עשהו ·
ולא יפל כי הנה אנכי מצוה ·
ולא ישבע אף כי היין בוגד
ולא ראיתי נער הייתי ·
ולא האמינו בכל זאת חטאו ·
ולא יזכר אמרו לכו ונכחידם מגוי ·
ולא לעולם לא לנצח אריב ·
ולא הסיר דוד את ·
ולא בחרתי מן היום ·
ולא לך ויעמדו ·
ולא שמעתי ויהי בדבר ·
ולא הייתי ויהי בחדש דעזרא ·
ולא העמד וישם פניו ·
ולא יפתח הן יהרס ·
ולא יאזינו אזנים להם ·
ולא כגמול עליו השיב יחזקיהו ·
ולא זר אשר אני ·
ולא ימאס הן אל כביר ·
ולא אמצא ואולם כלכם תשבו ·
ולא יחטא כי אדם אין צדיק באר׳ ·
ולא ימלט אין אדם ·
ולא ימצא וראיתי ·

ולא זה ויאמר אליהם ·

לא מ׳ יחידאין וסימניהון

לא מצא ויקרא האדם שמות ·
לא יעדה אם רעה בעיני ·
לא יעבר כל ימי נזרו ·
לא נודע כי ימצא חלל באדמה
לא הורישו ואת היבוסי יושבי ירושלם ·
לא אפר ויעל מלאך יי׳ דהבוכי׳ ·
לא יגש וזה דבר השמטה ·
לא שמרתם הדבר הזה אשר אתם ·
לא טובת דצפחת המים ·
לא יראו ויהי בתחלת שבתם ·
לא ירחמו וקשתות נערים ·
לא עתה לכן כה אמר יי׳ ·
לא האזינו ומעולם לא שמעו ·
לא הקשיבו שמעי הארץ ·
לא יקברו ומתו גדולים ·
לא נזהר והצופה כי יראה ·
לא ישאו ושפט בין הגוים ·
לא תחיה והיה כי ינבא ·
לא יראו תבא עד דור אבותיו ·
לא אבות כי אחיה ·
לא עזבתם את אחיכם ·
לא אענה אשר אם צדקתי ·
לא ילין בחוץ לא ילין ·
לא פנים אם קהה הברזל ·
לא האמין ויגידו לו לאמר ·
לא יראו והסירתי את כפי ·
לא משו וארון ברית יי׳ ומשה ·
לא תיראום כי יי׳ אלהיכם ·
לא תשלחום ויאמרו אליו ·
לא תאכלום כל הולך על ·
לא בחרבך ולא בקשתך ·
לא יתחטא הוא יתחטא בו ·
לא תשחת ברמים תטע ·
לא ידעון המאכילך מן במדבר ·
לא הטהרנו המעט לנו עת ·
לא מצאתה ויאמר יהודה לתמר ·
לא מצאתיה וישב אל ·
לא נתנו וילחצו האמרי ·
לא חמל את הכבשה ישלם ·
לא קרבה לא שמעה בקול ·
לא קם וכמהו לא היה לפניו מלך ·
לא תחת שאו לשמים ·
לא שתה חרש ברזל מעצד ·
לא הדריכהו בני שחץ ·
לא הכירוהו ויכר יוסף את ·

הלין זוגין חד לא וחד ולא

וסימניהון

לא לך ויעמדו על עזיהו דד״ה
ולא לך ב׳ בפסוקא ·
לא ידעון המאכילך מן ·
ולא ידעון ויענך ·
לא נראה ויען משה ·
ולא נראה ויעש המלך ·
לא תנאף דואלה שמות ·
ולא תנאף דמשנה תורה ·
לא הגנב דואלה שמות ·
ולא הגנב דמשנה תורה ·
לא תענה דואלה שמות ·
ולא תענה דמ״ת ·
לא תחמוד דואלה שמות ·
ולא תחמוד דמ״ת ·
לא ימשל אם רעה בעיני ·
ולא ימשל ויאמר להם גדעון ·
לא תהדר ודל לא תהדר ·
ולא תעשו עול במשפט ·
לא תעשה כל המנחה ·

ולא תעשה כי כולם מיראים ·
לא יבדיל ושסע אתו ·
ולא יבדיל ומלק את ראשו ·
לא יגיד ונפש כי תחטא ·
ולא יגיד חולק עם גנב ·
לא תונו וכי יגור ·
ולא תונו איש את ·
לא תותירו ביום ההוא ·
ולא הותירו ממנו עד ·
לא תקצר את ספיח ·
ולא תקצר אי הזרע ולא ·
לא תצלח ויאמר משה למה ·
ולא תצלח ושניהם דמלכים ·
לא יי׳ אם כמות כל האדם ·
ולא יי׳ לולי כעס אויב אגור ·
לא האמנתם יען לא האמנתם בי ·
ולא האמנתם לו ולא שמעת׳ בקולו
לא תסורו ושמרתם לעשות את
ולא תסורו כי אחרי התהו ·
לא תביא אתנן זונה ומחיר ·
ולא תביא תועבה אל ביתך ·
לא קרוב ואם לא קרוב אחיך ·
ולא קרוב אראנו ולא עתה ·
לא ילמדו למען אשר לא ילמדו
ולא ילמדו עוד איש ·
לא תשכח והיה בהביאך יי׳ אלהיך ·
ולא תשכח והדר נדר ותאמר ·
לא תסוך זתים יהיו לך בכל ·
ולא תסוך אתה תזרע ולא ·
לא יאבה יי׳ סלוח לו כי אז ·
ולא יאבה לא ישא פני כל כפר ·
לא ראיתיו האמר לאביו ולאמו ·
ולא ראיתיו ויצא האחד מאתי ·
לא תריעו ואת העם דיהושע ·
ולא תריעו ובהקהיל את הקהל ·
לא שלף ויבא גם הנצב אחר ·
ולא שלף ויאמר ליתר בכורו ·
לא נסור ויאמר אליו דפילגש ·
ולא נסור ויקם כל העם דפילגש
לא נמיהך ויאמרו לו לאמר ·
ולא נמיהך וכי ישמעו השרים ·
לא כבח רגלי חסידיו ישמר ·
ולא כבח כי אם כרוחי אמר ·
לא ארע ויאמר שאול חטאתי ·
ולא ארע ואל תלכו אחרי אלהי׳
לא תאמר ויקרא אבנר ·
ולא תאמר אם מחוט ועד שרוך ·
לא נטה והשמועה באה ·
ולא נטה וירדף עשה אל ·
לא ישמח על כן על בחוריו ·
ולא ישמח יולד כסיל ·
לא ירחם על כן על בחוריו ·
ולא ירחם ואחרי בן נאם ·
לא יבנה כי שמת מעיר ·
ולא יבנה הן יהרס ולא יבנה ·
לא הכבה כי עם בציון ·
ולא תבכה בן אדם הנני לוקח ·
לא תשחית כי תצור אל ·
ולא תשחית לא תקיפו ·
לא יחת כי כה אמר יי׳ ·
ולא יחת ישחק לפחד ·
לא ילדה רני עקרה ·
ולא ילדה ויהי איש אחד מצרעה
לא יכילו כי שתים רעות עשה ·
ולא יכילו ויי׳ אלהים אמת ·
לא אעבור כי מעולם ·
ולא אעבור ארחי גדר ·
לא ייעפו פרא למוד מדבר ·
ולא ייעפו וקויי יי׳ יחליפו ·
לא שבה וגם בכל זאת ·
ולא שבה ואמר אחרי עשתה ·
לא יאספו ושחטום ·
ולא יאספו והיו חללו ·

לא יעבדו והיה הנה׳

ולא יעבדו והיה ביום׃

לא תשתו ויאמרו לא נשתה יין׃

ולא תשתו יען בושסכם׃

לא הפנו מקול שעטת׃

ולא הפנו מדוע ראיתי׃

לא הזהרתו ובשוב צדיק׃

ולא הזהרתו באמרי׃

לא עליהם בפרצות׃

ולא עליהם אנכי׃

לא תשאי ולא אשמיע׳

ולא תשאי והשבתי זמתך ממך׃

לא תדלחם והאבדתי קרם׳

ולא תדלחם ב׳ בפסוקא׃

לא ימד והיה מספר׃

ולא ימד אשר לא יספר׃

לא ארחם ואת בניה לא׃

ולא ארחם ונפצתים׃

לא חכם חבלי יולדה׃

ולא חכם הליי תגמלו׃

לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי

ולא כחיל גדול ובקהל׳

לא עבדו ושבתם וראיתם׳

ולא עבדו והיה יי׳ עמו׃

לא ישב אשרי האיש׃

ולא ישב לא עבד בה איש׃

לא אקח מביתך פר׃

ולא אקח את כל הממלכה׃

לא חשך איננו גדול׳

ולא חשך ממות׳

לא ידבק לא אשית׳

ולא ידבק בידך מאומה׳

לא אעלה תדבק לשוני׳

ולא אעלה ויאמר׃

לא יציל וספרי בתב לחרף ד״ה

ולא יציל רעה אפר לב הותל׃

לא נכנע ויעש הרע דיהויכין דסוף ד״ה׃

ולא נכנע מלפני יי׳ דאמון דד״ה׃

לא ידעו ויאמרו צרינו׳

ולא ידעו ויאמר ירבעם׳

לא הביאו ועל ידו׃

ולא הביאו ובני בליעל׳

לא בחכמה ואנא לא דדניאל׃

ולא בחכמה הלא נסע יתרם׃

לא יעמדו ראיתי את האיל מנגח

ולא יעמדו למען׳

לא יענה הרב דברים׳

ולא יענה אטם אזנו׃

לא תשבעו למה תרדפוני׳

ולא תשבעו בשברי לכם׃

לא חקר הן אל שגיא׃

ולא חקר ירוע כבירים׃

לא עוזר נהסו נתיבתי׃

ולא עוזר כי אמלט עני׳

לא מנעתי את לבי מכל שמחה׃

ולא מנעתי ויקרא מלך ישראל׃

לא תמלא כל עמל׃

ולא תמלא כל הדברים יגעים׃

לא יכזב עד אמונים׃

ולא יכזב כי עוד חזון׃

לא יחסר בטח בה לב בעלה׃

ולא יחסר מהר צעה׳

לא כל ואענה את זרע׃

ולא כל לא המתים יהללויה׃

הלין קריין לא ולית מנהון ולא וסימניהון

לא אעשה לא אחיה׳

לא אכלתי לא אירא׳

לא טוב לא טובה׃

לא ישבתי׳ לא ישב׳

לא ישבו לא יירא׃

לא יתיצב לא יועילו׃

לא ירעיב לא ירעבו׃

לא ימוט׃ לא יגש׃

לא יקרב׃ לא יומת׃

לא יומתו׃ לא יתכן׳

לא יתכנו׃ לא יעלו׃

לא יעשו׃ לא יצלח׃

לא נכון׳ לא יכון׃

לא לקח׃ לא נקח׳

לא נפל׃ לא נופל׃

לא נוכל לא נירא׃

לא ענו׃ לא שלחתים׃

לא שבת׳ לא זכרת׳

לא תאכל לא תתנו׃

לא תלין לא תכרת׃

לא תוכל לא תעבר׳

לא תכבה׳ לא תנבא׃

לא תשמעו׃ לא תמשך׃

לא תוסיפו׃ לא תעשינה׳

לא תגלה׳

ב״ב ולא ולית מנהון לא וסימניהון

ולא עוז׃ ולא אמת׃

ולא אבין׃ ולא אני׃

ולא יראה׃ ולא יסף׳

ולא יספו׃ ולא יכנו׃

ולא ישמאו׳ ולא נטמאו׃

ולא נתנו׃ ולא נפקד׳

ולא רוח׳ ולא טוב׃

ולא שבתם׃ ולא שמענו׳

ולא שם׃ ולא שבט׃

ולא תטמאו׃ ולא תמותו׳

ולא תשבו׃

ט׳ זוגין מן ב״ב ולא ולית דכות׳ בקריאה וסימניהון

ולא נתתי לא אכלתי באני ממנו

ולא נתתי לחטא חכי׳

ולא קם נביא עוד בישראל׃

ולא קם ולא זע ממנו וימלא׃

ולא יצא ואת העם צוה יהושע

ולא יצא על כן תפוג תורה ולא

ולא ישא כי מות נמות׳

ולא ישא לא יצעק ולא ישא׃

ולא שמרת ויאמר יי׳ לשלמה׳

ולא שמרת ויקרא אל איש האלהים

ולא סרו מצות המלך דמלכי׃

ולא סרו וישרנה הפרות׃

ולא ראו ושמתי בהם אות ושלחתי

ולא ראו בתוך בית המרי אתה

ולא תראו והברית אשר כרתי׃

ולא תראו ואת החקים דשמרונה

ולא תנתן ואל יבטח אתכם חזקיהו

ולא תנתן והצלתיך ביום ההוא

ולא יאמר הנה ימים באים נאם׳

ולא יאמר לכן הנה ימים באים׳

ולא תזכרנה כי הנני בורא שמים׃

ולא תזכרן בשוב צדיק מצדקתו׃

ולא ישמע וגלתי בירושלם׳

ולא ישמע הנני אליך נאם ה׳׃

ולא יקומו ואמרת אלהם כה אמ׳

ולא יקמו הנשבעים באשמת׃

ולא תמות לכן כה אמר יי׳ אל׳

ולא תמות ויאמ׳ ירמיה אל צדקיהו׳

ולא דברתי שקר הנביאים׃

ולא דברתי ובנו את׃

ולא ימיש והיה כעץ שתול על׃

ולא ימיש הות בקרבה ולא ימיש

ולא ידעו אם יצאתי והנה׳

ולא ידעו המעתיק הרים ולא׃

ולא אדבר ואמרתי לא אזכרנו׃

ולא אדבר אחות שכורות עיני׃

ולא איש לא אעשה חרון אפי׃

ולא איש ואנכי תולעת׃

ולא יבשו ואכלתם אכול׃

ולא יבשו וידעתם כי בקרב׃

ולא העשינה והשבתי את זמתך׃

ולא תעשינה מפר מחשבת ערומים

ולא תשתחוה והכרתי פסיליך ומצבתיך׃

ולא תשתחוה לא יהיה בך אל זר ולא׳

ולא אתן והושעתי אתכם מכל

ולא אתן ויען יי׳ ויאמר לעמו׃

ולא אצא הרחקת מידעי ממני׃

ולא אצא גדר בעדי ולא אצא׳

ולא אנחנו דעו כי יי׳ הוא אלהים

ולא אנחנו ויגש זרבבל בן שאלתיאל׃

ולא יאמין ומשך אבירים בכחו׃

ולא יאמין ברעש ורגז יגמא ארץ

ולא תירא בשוט לשון תחבא׃

ולא תירא כי אז תשא פניך׃

ולא נשא אתם הארץ לשבת׃

ולא נשא דויד מספרם דד״ה׃

ולא יקרא עוד את שמך אברם׳

ולא יקרא לכן הנה ימים באים׳

ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת

ולא יכלה עוד הצפינו׳

ולא יאסף ועתה שלח העז את׃

ולא יאסף ולא עשיר ישכב ולא׳

ולא יאכל ויאמר משה אל העם

ולא יאכל וכי יגח שור איש׳

י״ט פסוקים לא ולא לא במצעו׳ וסימנ׳

ויאמר משה והן לא׃

נעברה נא בארצך׃

ויענך וירעיבך׳

רק לא ירבה לו סוסים׃

לו חפץ יי׳ להמיתנו׳

וגם נצח ישראל לא ישקר׃

כי דבר יי׳ אלי בדבר׳

כחשו ביי׳ ויאמרו לא׃

ישאהו על בתף יסבלהו׃

כי אויל עמי כנים׃

הנבי על נביאי׃

אם לא יען את׳

אם לא יען היות צאני׃

האנך דום׃

והיה מספר בני ישראל׃

ראיתי את כל מעשה׃

ג׳ פסוקים מן ט׳ מלין דאית בהון ולא ולא

ותרין מלין ביניהון וסוף פסוק וסימ׳

מהר צעה להפתח׃

אלהי אקרא יומם׃

הן יעבר עלי ולא׃

לא ט״ו קריין לו וסימניהון נמסר בסדר שמיני׳

לוא לה״ מל׳ וסימניהון נמסר בויקרא׃

בלוא ו׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בישעיה ריש סימן נ״ה ובקהלת סימן י׳׃

הלוא י״ג מל׳ בתורה וסימ׳ נמסר בפרשת

שלח לך וחד פלוגתא עלה

הלוא הוא כמוס עמדי׃

וכל יהושע דכו׳ מל׳ במ״א

הלא היא כתובה׃

וכל שפטים דכו׳ חסרי׳ ושמואל כול מל׳ וי״ד מל׳ במלכים וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן כ״ב וירמיה כולהן מל׳ במ״ג חס׳ וסימניהון

הלא היא הודעת אתי׃

הלא אתה יי׳ אלהינו׃

הלא ירא את יי׳׃

וישעיה כולהון מל׳ במ״ו חסרי׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן׳ ויחזקאל כול מל׳ במ״ח חסרי׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן י״ב ותרי עשר כלהון חסרי׳ במ״א מלא וסימ׳

הלוא חשך יום יי׳׃

וט׳ מל׳ בכתובים וסימניהון נמסר במשלי סימן י״ד ובסוף נחמיה וברות סימן ב׳׃

ללא י״א וסימניהון נמסר באיוב ריש סימן כ״ו׃

שלא ד׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן קכ״ג׃ ובקהלת סימן ז׳׃

לא לו ה׳ וסימניהון נמסר בסדר וישב ובחבקוק סימן ב׳ ובמשלי סימן כ״ו׃

נלאה ב׳ וסימניהון

והיה כי נראה כי׃

נלאה להשיבה אל פיו׳

וא׳ נחלתך ונלאה׃

התלאה ג׳ וסימניהון נמסר בסדר יתרו׃

בלאט ד׳ ג׳ חסרי׳ אלף וא׳ מל׳ וסימניהון נמסר בשופטים סוף סימן ד׳׃

לב

ולבב ה׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ז׃

בלבם ט׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן י״ד׃

בלבבו ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת נצבים ובישעיה סימן י׳׃

כלב ד׳ וסימניהון נמסר בירמיה סוף סי׳ מ״ח׃

ולב ד׳ וסימניהון

יי׳ צבאות בחן כליות׳

ולעדר בלא ולב לב דד״ה׃

שפת חלקות בלב ולב׳

חוקר כליות ולב׳

בלבבו ג׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן ט׳ ובתהלים סימן י״ג׃

אמירה בלב ל״ג בל׳ וסימניהון

ויאמר יי׳ אל לבו׃

ויאמר בלבו הלבן׳

ויאמר עשו בלבו׃

כי תאמר בלבבך׃

אל תאמר בלבבך׳

ואמרת בלבבך׃

וכי תאמר בלבבך׃

ויאמר ירבעם בלבו׳

ויאמר דוד אל לבו׃

ויאמר המן בלבו׳

ושים אמריו בלבבך׳

אמרו בלבבם על משכבם׃

אמר בלבו בל אמוט׳

אמר בלבו שכח אל׳

אמר בלבו לא תדרוש׃

אמר

אמר נבל בלבו׳
אמר לבי בקשו פני׳
אל יאמרו בלבם׳
אמרו בלבם נינם יחד׳
אמרתי אני בלבי לכה נא אנסכ׳
אמרתי אני בלבי את הצדיק׳
אמרתי אני בלבי על דברת׳
ואמרתי אני בלבי במקרה׳
ואתה אמרת בלבבך׳
האומרה בלבבה אני ואפס׳
ותאמרי בלבך דישעיה׳
ואמרת בלבבך דישעיה׳
ולא אמרו בלבבם נירא׳
וכי תאמרי בלבבך׳
אומר בלבו מי יורידני׳
האומרים בלבבם׳
האומרה בלבבה דצפניה׳
ואמרו אלופי יהודה בלבם׳

אמירה בלבו דוק׳ בלבו׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ב׳

ולבך ה׳ בקריאה וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״ט ובמשלי סימן כ״ב׳

לבבם ג׳ וסימניהון נמסר ריש פרשת וירא ובתלים סימן מ״ח׳

לבב אנוש ג׳ וסימניהון

על בן כל ידים תרפנה׳
ויין ישמח לבב אנוש ב׳ בפסוק׳

לבבנו ד׳ וחסרים וסימני׳ נמסר בסדר דברים ובמלכים א׳ סימן ח׳׳

בלב ים ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ בשלח ובמשלי סימן ל׳׳

נתינה אל לב ד׳ וסימ׳ נמס׳ בקהלת סוף סימן ח׳׳

אל לבו ב׳ בתורה וסימ׳ נמסר בפרשת בראשית ובריש דניאל׳

ולבט ג׳ וסימניהון נמסר במשלי סימן י׳׳

ולבן ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ויצא׳

לבנות ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חסרים וסימ׳ נמסר בסדר ויצא וביחזקאל סוף סימן י״ו׳

לבנים ג׳ וסימניהון נמסר בסדר נח׳

הלבנים ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ואלה שמות ובישעיה סימן ס״ה׳

והלבנון ה׳ ד׳ מל׳ וא׳ חסר וסימ׳ נמסר בסדר אלה הדברים׳

בלבנון ד׳ וסימניהון נמסר בסוף הושע ובשיר השירים סימן ה׳׳

לבשו ג׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויחי׳

לבושה ג׳ וסימניהון נמסר בסוף משלי׳

לבוש ב׳ מל׳ בריש׳ ניהון בנביאים וסימניהון נמסר בסוף משלי׳

מלבשים ד׳ וסימני׳ נמסר במלכ׳ א׳ סי׳ כ״ב׳

לבישה ל׳ חסרי׳ ב׳ בליש׳ וסימניהון נמס׳ במגלה

סימן ז׳ ובדניאל׳

לה ג׳ רפין וסימניהון נמסר בסדר מטות׳

ולה ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת לך לך ובדניאל סימן ז׳׳

ולהבה ג׳ וסימ׳ נמסר בריש יואל סוף סימן א׳׳

ולהבה ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה ריש סי׳ מ״ג׳

להבים ג׳ וסימניהון נמסר בסדר נח׳

לו כ״ב וסימניהון

ישמעאל ויאמר אברם אל האלהי׳
שמעני וידבר אל עפרון׳
יהי ויאמר לבן הן לו׳
ישטמנו ויראו אחי יוסף׳
מתנו וילנו על משה ב׳ בפסוק׳
חרב ויאמר בלעם לאתון׳
חכמו לו חכמו ישכילו׳
החיתם ויאמר אחי בני אמי׳
חפץ ותאמר לו אשתו׳
אבל אף כי לוא אכול אכל׳
אבשלום לאהבה את שנאיך׳
הקשבת לו הקשבת למצותי׳
קרעת היינו מעולם לוא׳
חיה לו חיה רעה אעביר׳
איש לו איש הולך רוח שקר׳
עמי לו עמי שומע לי׳
שקול לו שקול ישקל כעשי׳
נפשכם גם אנכי ככם אדברה׳

וסימניהון בלשון ארמי ישמעאל מותא לבן שטימא יסופון בארעא ובמדברא בלעם חכימא יהושע קטליה אתתיה בזוניה אתקיל אבשלום בזבותיה לא שלטא ביה חיתא בישתא גברא דשמע לא מתרגזא נפשיה ואלין דאינון ולו׳

נגרע וירב העם עם משה׳
היא לנו ויאמר יהושע אהה׳
שוקל ויאמר האיש אל יואב׳

ולו ד׳ ר״פ וסימניהון נמס׳ בריש שמואל ובתלים סימן ז׳ ובד״ה ב׳ ריש סימן כא״׳

לולא ז׳ וסימניהון נמסר בפרשת האזינו׳

ונלון ד׳ וסימניהון נמס׳ בסדר קרח ובירמיה סימן ג׳ ובזכריה סימן ב׳׳

לוזה ד׳ וסימניהון נמסר ביהושע ריש סימן י״ו׳

ולוט ד׳ וסימניהון

ולוט עמו הנגבה׳
ולוט ישב בערי הככר׳
ולוט ישב בשער סדום׳
ולוט בא צערה׳

ללוי ג׳ וסימניהון נמסר בסדר פנחס׳

הלוים ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר בנחמיה סימן ז׳׳

הלוים ד׳ דקדים לכהנים וסימניהון נמס׳ בירמיה סימן ל״ג ובד״ה ב׳ סי׳ ל׳׳

ואת הלוים ד׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ ל״ג׳

וללוים ב׳ יחידאין וסימניהון

כי נתן משה נחלה׳
ויקרא דוד לצדוק׳

וכל לכהנים ללוים דכו׳ במ״א לכהנים ללוים וסי׳ וגם מהם אקח לכהנים׳

מטה לוי ג׳ וסימניהון

אך את מטה לוי׳
וגם את אחיך מטה׳
ואת שם אהרן תכתב׳

לולא ד׳ כתיבן וסי׳ בשמו׳ ב׳ סימן ב׳ ובסדר מקץ

לולי ז׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בסדר ויצא ובתלים סי׳ צד״׳

לח

לח ג׳ ב׳ פתחי׳ וא׳ קמץ וסימני׳ נמסר בויצא׳

לוחת ה׳ כ״ב בתורה וסימ׳

בעלתי ההרה ב׳ בו׳
ואפן וארד מן ההר׳
בעת ההיא אמר׳
ויתן אלי את שני׳

וב׳ כתיב לחות חס׳ ויו קומ׳ וסי׳

ויגד לכם את בריתו׳
ויהי מקץ ארבעים יום בתר׳ דפסו׳
ושאר׳ חס׳ דחס׳׳

לוחות העדות ג׳ וסי׳ נמסר בסדר כי תשא׳

לוחות האבנים ד׳ וסי׳ נמסר בסדר והיה עקב׳

ולחם ד׳ ר״פ וסימניהון נמסר בסדר ויגש׳

בלחם ד׳ דגשין וסימ׳ נמסר בפרשת חוקת התורה׳

ללחם ד׳ וסימניהון נמס׳ בסדר מקץ ובאיוב סימן ט״ו׳

בלחמו ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר אמור׳

לחמנו ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר שלח לך ובסוף מיכה׳

לחמם ו׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סוף סי׳ מ״ז ובהושע סי׳ ט׳ ואיוב ריש סי׳ ל׳׳

נלחם י״ב פתחי׳ וסימ׳ נמסר בשופטי׳ סימן ט׳׳

ונלחם ד׳ פתחין וסימ׳ נמסר בסדר שמות׳

ובמלחמה ג׳ וסימ׳ נמסר באיוב סי׳ ה׳׳

והמלחמה ג׳ וסי׳ נמס׳ בשפטי׳ סימן כ׳׳

למלחמה ב׳ וסימניהון

הנביאים אשר הינו׳
ויאמר אם לשלום׳

ונלחמה ד׳ וסימ׳ נמסר בריש שופטים ובשמואל א׳ סימן י״ו׳

הנלחם ג׳ וסימ׳ נמסר בסוף דברים׳

לי

ולי ח׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״ד׳

לילה ויומם ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר תבא׳

ולילה ו׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן ק״מ׳

ובלילה ה׳ וסימ׳ נמסר בקהלת סוף סימן ח׳׳

בלילות ד׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן צב״ ובשיר השירים סימן ג׳׳

בלילה הוא ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר וירא ובשמואל סימן י״ט וסי׳ בלשון ארמי שתה ודמוך וקם וערק׳

בחצי הלילה ג׳ וסימניהון נמסר ברות סימן ג׳׳

בלילה ג׳ רפין וסימניהון

ויחלמו חלום שניהם׳
ונחלמה חלום׳
ובעמוד אש׳

לילה ויום ג׳ וסימניהון נמסר במגלה סוף סי׳ ד׳׳

לך ג׳ וסימניהון׳

ואכלת את כל העמים׳
שום תשים עליך מלך׳
ולקחת מראשית כל׳

ובל אתנח וסוף פסוק דבות׳ וסי׳ בלשון ארמי אכל מלבא בסלא

בכל אשר תלך ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בראשית׳

לך י״ד זקפין באורי׳ וסימניהון נמסר בפרשת בראשית׳

לך י׳ זקפין בקריאה וסימניהון נמסר בדניאל סוף סימן י׳ וברות סימן ד׳׳

לך ג׳ חסרי׳ בליש׳ הליכה וסימ׳ נמסר בסדר בלק׳

י״ד פסוקי׳ לך לך וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ ובתלים סימן ס״ו׳

ולך ה׳ וסימניהון נמסר בשפטי׳ סימן י״א׳

לכה ד׳ כ״ב וסימניהון נמסר בסדר תולדות ובד״ה ב׳ סימן כה״׳

וילכדה ה׳ ג׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסימ׳ נמסר סדר מטות וביהושע סימן ח׳ ובמלכים ב׳ סימן י״ח׳

לכישה ו׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן י״ח׳

ולך י״א וסימניהון

ולך לך אל ארץ׳
אך שמע בקולי ולך׳
החרש שים ידך על פיך ולך׳
מלא קרנך שמך׳
ועתה שוב ולך בשלום׳
ולך השב את הנער את אבשלום
ויאמר המלך אל חזאל קח׳
ולך רמות גלעד׳
ויאמר האזור הזאל׳
אכול את המגלה הזאת׳
ולך בא אל הגולה אל בני עמך׳

ולכן ה׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ ריש סימן א׳׳

לכן כב׳ בטעם ביחזקאל וסימניהון

מערכת אות הלמד

בתוכך · אבות · חלליך ·
דברכם · שוא · ובקעתי ·
הגפן · הזכרכם · לסיגים ·
שבחה אגדיל · אדום ·
פלשתים · צור · זרים ·
חרב · לנבוכד נאצר ·
גריה · כאש · נשאתי ·
אדם · אשיב ·

לכן ג׳ בטעם ביחזקאל
וסימניהון
מקדשי · במקום · ועשיתי ·

לכ״ן י״א בטעם ביחזקאל
וסימניהון
המניכם · חשבתי · תמשך ·
בסתות סנה · שובי ·
אלתי · גדפו · בדרך ·
סיר · פרעה ·

לכ״ן ט״ו בטעם בירמיה
וסימניהון
אריה דברכם · מכשולים ·
צורתם · מאכילם ·
יובלו · ענתות · הבחורים ·
שערורית משלהך · רכב ·
יהודה · אשור · אים ·
מקורה ·

לכ״ן י״ד בטעם בירמיה וסימ׳
נמסר שם סוף סימן ז׳ ·

לכן ח׳ בטעם בירמיה וישעיה
ויחזקאל וסימניהון
יתן יי׳ הוא לכם אות ·
אשלח הרועים ·
מביא · תצא · ומקבץ ·
יען · החרבות ·

לכן ה׳ בטעם בישעיה
וסימניהון
נאם האדון יי׳ צבאות ·
הרחיבה שאול ·
ייליל · יכפר ·
יקרת · יוסף ·
מאססם בפרץ ·

לכן כה אמ״ר ג׳ בטעם בירמיה
וסימניהון
הנני שם פני בכם ·
הנני מאכילם ·
הנני פקד ·
ועיין בערך כן ·

לם

ולמה ג׳ רפין
וסימניהון
ולמה יי׳ מביא ·
ולמה הבאתם את ·
ולמה העליתנו ממצרים ·

למה ה׳ דגשי׳ דסמיכי לא״ה
וסימניהון נמסר
בתלים סימן מ״ג ע״ש ·

למה ג׳ ב׳ כתיב ה׳ וא׳ כתיב
א׳ וסימניהון נמסר
בעזרא סוף סימן ד׳ ·

ולמה זה ג׳ וסימני׳ נמסר
בסדר תולדות
ואיוב סימן כ״ו ·

ולמה ח׳ ה׳ דגשין ר״פ וג׳
רפין וסימניהון נמסר
בסדר שלח לך ובסדר מטות ·

ולמען ט׳ יחידאין וסימני׳
נמסר בישעיה
סוף סימן ל״ז ·

ו׳ פסוקי׳ למען למען
וסימניהון נמסר
בסדר וירא וביהושע סוף סימן ד״ ·

לן

תלן כ״א פתח וא׳ קמץ
וסימניהון
רק ברחוב אל תלן ·
ובהמרותם תלן עיני ·

ללון ז׳ וסימניהון נמסר
בשפטים סימן י״ט ·

ולנו ג׳ רפין וסימניהון
ויצעק איש אפרים ·
ועתה בכל אות נפשך ·
לך יי׳ הצדקה ·
וא׳ ולנו מה לכם ולנו ·

לפ

לפידים ג׳ מל׳ בליש״
וסימניהון נמסר
בנחום סימן ב׳ ע״ש ·

לץ

לץ י״א וסימניהון
יסר לץ לקח לו קלון ·
כי אפס עריץ וכלה לץ ·
לץ תכה ופתי יערים ·
אל תוכח לץ פן ישנאך ·
לא יאהב לץ הוכח לו ·
בקש לץ חכמה ואין ·
בענש לץ חכם פתי ·
זד יהיר לץ שמו ·
גרש לץ ויצא מדון ·
לץ היין הומה שכר ·
ותועבת לאדם לץ ·

לצון ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן כ״ח ·
ובמשלי סימן כ״ט ·

לק

לקח ה׳ וסימניהון ומסר
בסדר בראשית
ובישעיה סימן נ״ב ·

לקח ח׳ וחסרי׳ וסימניהון
נמסר ביחזקאל סי׳ כ״ד

לקחי ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר האזינו
ובמלכים א׳ סימן י״ז ·

וקח י״ג וסימניהון נמסר
בסדר קרח ·

ויקחו ז׳ רפין וסימניהון
נמסר בסדר בא
ובמלכים ב׳ סימן ז׳ ·

ולקחת ד׳ רפין וסימ׳ נמסר
בסדר ויצא ·

לקוח ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חסר
וסימניהון בלשון
תרגום ספרא וספריא ענא וגלותא
וביאורם נמסר בירמיה סימן ל״ב ·

יקח ג׳ וסי׳ נמסר בריש סדר
וירא ובאיוב ריש סי׳ כ״ח

יקח ג׳ קמצין וסימני׳ נמסר
בשמואל א׳ סימן ח׳ ·

יקחו י׳ קמצין וסימניהון
נמסר בריש סדר

אמור ובאיוב סימן כ״ז ·

ולקחתם ו׳ וסימני׳ נמסר
בסדר ויגש ·

לקחי ג׳ וסימניהון
ויצא לוט וידבר ·
והנה באו אל הבית ·
צררי צדיק לקחי ·

לקח ב׳ קמצין
וסימניהון
את ברכתי לקח ·
מעני השיב ידו ·
וכל אתנח וסוף פסוק דכוותהון ·

המלקוח ד׳ מל׳
וסימני׳
וחצית את המלקוח ·
ויקחו את כל השלל ·
ויביאו אל משה את ·
ויהי המלקוח יתר ·
וא׳ ומלקוח עריץ ·

קחו ה׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בסדר
ויקהל ובמשלי סימן ח׳ ·

קח י״ב ר״פ וסימניהון נמסר
בסדר במדבר סיני
ובירמיה סימן מ״ג ·

ולא יקח ג׳ וסימניהון
ולא יקח שחד ·
ולא יקח ממך בשר ·
ולא יקח הנשיא ·

לקחת ה׳ רפין וסימני׳ נמסר
בסוף פרשת תולדות

ונקחה ה׳ וסימניהון
נלכה נא עד הירדן ·
אולי יפתה ונוכלה לו ·
ונקחה דגן ונאכלה ·
ונקחה דגן ברעב ·
אלינו משילו ·

ללקוט ב׳ וסימניהון
יצאו מן העם ללקוט ·
אל תצאי ללקוט ·
וא׳ וללקוט וללקוט שושנים ·

לש

לשון כא״ו מנהון קמצי׳
וסימניהון
ויאמר משה אל יי׳ ·
את עם נועז לא ·
כי נשבעתי יצא ·
על מי תתענג ·
כל כלי יוצר עליך ·
כי לא אל עם עמקי ·
לא אל עמים רבים ·
לכן הנבא ואמרת יען ·
יכרת יי׳ כל שפתי חלקות ·
מי יתן לך ומה יוסיף ·
בשוט לשון תחבא ·
איש לשון בל יכון ·
מרפא לשון עץ ·
מות וחיים ביד לשון ·
מוכיח אדם אחרי ·
לשמרך מאשת רע ·
לאדם מערכי לב ·
כי בלעגי שפה ·
ויאמרו לכו ונחשבה ·

יי׳ הצילה נפשי ·
בארך אפים יפתה ·

לשונו ו׳ מל׳ וסימני׳ נמסר
בשפטים סימן ז׳ ·

ד׳ זוגין ולש ברישי׳ מן ג״ג
וסימני׳ נמסר
באיוב ריש סימן כ״ז ·

ולשון ה׳ וסימניהון נמסר
ביהושע סימן ז׳ ·

ולשונם ד׳ מל׳ וסימני׳
ולשונם חרב חדה ·
ולשונם לחכם דבקה ·
ולשונם רמיה בפיהם ·
ולשונם תהלך בארץ ·

ולשוני ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן כ״ב ·
ובאיוב ריש סימן כ״ה ·

לשנות ג׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר
ביחזקאל סימן מ״ד ·

נשלם מערכת
אות הלמד בס״ד

מערכת אות
המ״ם

א״ב מן ב״ב מ׳ בריש תיבות׳
וסימניהון
מאחרי הוי משכימי בבקר ·
מאחרי שוא לכם משכימי קום ·
מבחור והכיתם כל עיר מבצר ·
מבחור ביד מלאכיך חרפת
דמלכים ·
מגל כרתו זרע מבבל ·
מגל שלחו מגל כי בשל ·
מדו ולבש הכהן מדו בד ·
מדו הם עם האבן הגדולה ·
מהר וישמע עלי את קול הצעק
מהר צעה להפתח ·
מול אלה הדברים אשר ריש
סיפרא ·
מול כעת ההיא אמר ה׳ ·
מזריע ויאמר אלהים תדשא ·
מזריע ותוצא הארץ דשא ·
מחים ורעו כבשים בדברם ·
מחים עולות מחים אעלה ·
מטות השכבים על מטות ·
מטות חור כרפס ותכלת ·
מטיבי מטיבי שלשה המה מטיבי
צעד ב׳ בפסוק ·
מכהן כי עזבו הלוים את ·
מכהן נדמו עמי מבלי הדעת ·
מלבוש והיה ביום זבח ה״ ·
מלבוש אם יצבר כעפר כסף ·
ממסגר לפקח עינים עורות ·
ממסגר הוציאה ממסגר נפשי ·
מנית ויכם מערוער עד ·
מנית יהודה וארץ ישראל ·
מסע והבית בהבנתו אבן ·
מסע משיגהו חרב בלי ·
מענה ובשו החזים וחפרו ·
מענה לאדם מערכי לב ·
מפיץ עלה מפיץ על פניך ·
מפיץ וחרב וחץ שנון ·
מצית התעוררי התעוררי קומי
ומצית ושתית אתה ומצית
מקצה

מערבת אות המם

מקצה פרס ישכבו וחנה ·
מקצה רץ לקראת רץ ירוץ ·
מראשיתו וה׳ ברך אחרית איוב ·
מראשיתו טוב אחרית דבר ·
משחתם ומשחת אתם באשר
משחתם ומיד בן נכר לא תקריבו
מתת לאחד מבשר ·
מתת שמר רגלך כאשר ·

ט׳ יחידאין משמשין מ׳

בריש׳ וסימניהון

מהר סיני ויהי ברדת משה ·
מאהל מועד ויקרא אל משה ריש ספרא ·
מעור בשרו וראהו הכהן ·
משנת היובל אם משנת היובל ·
ממדבר סיני ויסעו ·
מערבות מואב ויעל משה ·
מחצי המטה וישלחו ·
משנת עשרים גם מום ·
משתים עשרה ואני לא אחוס ·

חד מן כ״ב דכל חד וחד

לית דכוו׳ משמשין מה בריש׳ וסימ׳

מהעוף למינהו ומן הבהמה ·
מהחר וישבו שני האנשים וירדו
מהסלע וגבול האמרי ממעלה ·
מהששים וישכם יהושע בבקר ·
מהבאר ויהי אחרי לכתם ויעלו
מהמערכה וירץ איש בנימן ·
מהאנשים ויען כל איש רע ובליעל
מהמלך וידעו כל העם וכל ישר׳ ·
מהראש ודוד עבר מעט מהראש
מהשלשים וירדו שלשה מהשלשים דשמואל ·
מהקרקע ואולם הכסא אשר ·
מהנחל והיה מהנחל תשתה ·
מהבהמה ויאמ׳ אחאב אל עובדיהו
מהים ונשתו מים מהים ·
מהאש ונתתי את פני בהם ·
מהחוץ ועשויה אליה אל דלתות
מהלבנון ושלח לי עצי ארזים ·
מהשמים וככלות שלמה להתפלל
מהעולם ברוך יי׳ אלהי ישראל דבתריה כאיל תערוג ·
מהקדש בבאם הכהנים ולא ·
ומהגוי כי איש איש מבית ישר׳ ·
ומהלוים ועל הסבלים ומנצחים ·

ח׳ זוגין מן כ״ב מ׳ בריש

תיבותא וא׳ ומ׳ וסימניהון

מחללים ויעלו כל העם אחריו
מחללים ואתם מחללים אתו
וא׳ ומחללים ואריבה את חרי הסגנים ואמרה דעזרא ·
מקדישים דבר אל אהרן ואל בניו
מקדישים וכל ישראל בימי זרבבל
ומקדשים ובימי נחמיה ב׳ בפסוק ·
משגה ארור משגה עור בדרך ואמר ·
משגה ישרים בדרך רע דמשלי
ומשגה עמו עז ותושיה לו שגג ·
מוקרים כי אם הכיתם כל חיל כשדים ·
מוקרים שהם יזובו מוקרים מתנובות שדי ·
ומוקרים בחוצותיה דירמיה ·
מצבות ויוציאו את מצבות ·
מצבות ושבר את מצבות הבעל
ומצבות בפרסות סוסיו ירמוס ·
מוציאים ואת כל נשיך דירמיה ·
מוציאים גם טובתיו הו מוציאים ·
ומוציאים סוסים ממצרים דירמיה ·

ממי והקימתי את בריתי ·
ממי והשביע אתה הכהן ·
וממי שמעו זאת בית יעקב ·
מצח והיה על מצח אהרן ·
מצח ובית ישראל לא יאבו ·
ומצח וימנעו רביבים ומלקוש ·

י״ח זוגין חד מ׳ וחד ומ׳ וסי׳

מלאו הגידו ביהודה ובירושלם
ומלאו ויאמר אליהם טמאו ·
מלאוה אשר צוית ביד עבדיך ·
ומלאוה והערים יהרסו וכל חלקה
מגרנך וחג הסכות תעשה לך ·
ומגרנך הענק תעניק לו מצאנך ·
מרע מקשיב על שפת און ·
ומרע על בחוריו ·
מישע ובני כלב אחי ירחמאל ·
ומישע מלך מואב היה נוקד ·
מך ואם מך הוא מערכך ·
ומך וכי תשיג יד גר ותושב ·
מערה ויבא אל גדרות הצאן
ומערה מתימן כל ארץ הכנעני ·
מצית התעוררי התעוררי ·
ומצית ושתית אתה ומצית ·
מקור ביום ההוא יהיה מקור ·
ומקור מעין נרפש ומקור ·
מכור לא תאכלו כל נבלה לגר
ומכור והיה אם לא חפצת בה ·
ממהר וקרבתי אליכם למשפט
וממהר ועל השנות החלום ·
ממלכתי ויקר׳ אבימלך לאברהם
וממלכתי וישמע דוד מאחריכן ·
ממלכה ויתהלכו מגוי אל גוי דתילים ·
וממלכה ויתהלכו מגוי אל גוי דד״ה
ממשכן כי מעלו אבותינו ועשו ·
וממשכן כי לא ישבתי בבית דד״ה׳
ממנשה בלכתו אל צקלג נפלו עליו
וממנשה נפלו על דוד בבאו ·
ממטר ובאור בקר יזרח שמש ·
וממטר וסוכה תהיה לצל יומם ·
ממשפחת וישלחו בני דן ממשפחת
וממשפחתם וגם מבני התושבים ·
וחד משפחתם ולשמעי בנים ששה עשר ובנות שש ·
מודע כתי׳ ולנעמי מידע לאישה ·
ומודע אמור לחכמה אחתי את

שטה חדא משמש ומ״א

וסימניהון ·

ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך
ומאיבי מהלל אקרא יי׳ ומאיבי דשמואל ·
ומאחרי ואנכי אמרתי איך אשיתך
ומאפל ושמעו ביום ההוא החרשים
ומאדמה כי לא יצא מעפר און ·
ומארצות קבצם ·
ומאלהי למה תאמר יעקב ותדבר ·
ומאלה ומבחש וספרו ·
ומאספכם אלהי ישראל ·
ומאכל ויתן כסף לחצבים ·
ומאלקים ומאלקים והיה תבוסת ·
ומאציליה קראתיך ואמר ·
ומאשר יצאי צבא לערך ·
ומאי אלישה ·
ומאנשי הצילני מפועלי און ·
ומאבלו על כן יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו ·
ומאכלות מתלעותיו לאכל עניים מארץ ·
ומאשריו מבלעים דישעיה ·
ומאישה וימתו גם שניהם מחלון וכליון ·

ומאבל בימים אשר נחו בהם היהודים מאיביהם ·
ומאכלו אשר תאכלנו במשקול
ומאריך אשר חטא עשה רע מאת
ומאהביך כל רועיך תרעה רוח ·
ומאמר אסתר קים דברי הפרים
ומאותות השמים אל תחתו ·
ומאשור והשיבותים אל הארץ ·
ומארצו ויבא אל הגוים אשר באו שם ויחללו ·

שטה חדא משמשת ומ״ב

בריש׳ וסימנ׳

ומברכיך ל׳ יעבדוך עמ׳ ישתחוו
ומבורך ל׳ ועתה הואל וברך דד״ה
ומבלי ל׳ מורם הרים ירטבו ·
ומבטן ל׳ מלידה ומבטן ומהריון
ומבין ל׳ ובאחרית מלכותם ·
ומברכתך ל׳ ועתה הואל דשמואל
ומביאי ל׳ ובאו מערי יהודה ·
ומביאה ל׳ ולקץ שנים יתחברו ·
ומבטח ל׳ ומברתי עדי הדרעזר ·
ומבמות ל׳ הגיא אשר ·
ומבקרו ל׳ ויבא הלך לאיש העשיר
ומבלעדי ל׳ כה אמר יי׳ מלך ישר׳
ומבשרך ל׳ הלא פרש לרעב לחמך ועניים מרודים ·

שטה חדא ומ״ג בריש׳ וכל

חד וחד לית דכוו׳ וסימנ׳

ומגבעות ל׳ ולבני אהרן תעשה ·
ומגבעות ל׳ כי מראש צור׳ אראנו
ומגרת ל׳ ביתה כלי כסף וכלי זהב
ומגורל ל׳ נחלתינו יגרע דמסעי ·
ומגרש ל׳ צו את בני ישר׳ דמסעי
ומגרשי ל׳ הערי׳ אשר תתנו ללוי ·
ומגרשיהן ל׳ תהיין הערים האלה
ומגז ל׳ אם לא ברכוני חלציו ·
ומגדפתם ל׳ שמעו אלי יודעי צדק עם תורתי ·
ומגדף ל׳ מקול מחרף ומגדף ·
ומגיש ל׳ יכרת ה׳ לאיש אשר ·
ומגער ל׳ כי מי נח זאת לי ·

שטה חדא ומ״ה בריש׳ וס׳

ומהיר והוכן בחסד כסא ·
ומהר קרוב יום יי׳ הגדול ·
ומהלומות נכונו שפטים ·
ומהמונם כאשר יהגה האריה ·
ומהגר כי איש איש ·
ומהריון אפרים כעוף יתעופף ·
ומהלוים ועל הסבלים ·
ומהריאל ולמעלה הקרנות ארבע ·
ומהעזרה ל׳ הגדולה עד העזרה

שטה חדא ומ״ז ברי׳ וסימ׳

ומויח ל׳ אפיקים רפה ·
ומזרע ל׳ המלוכה ומן הפרתמים דריש דניאל ·
ומזרעך ל׳ לא תתן להעביר למלך
ומזמות ל׳ הן ידעתי מחשבותיכם
ומזה ל׳ מי הנדה יכבס ·

אילין מלין דמשמשין ומ״ח

בריש׳ וסימנ׳

ומחלבהן ל׳ וישע יי׳ אל הבל ·
ומחוקק ל׳ מבין רגליו עד ·
ומחולות ל׳ וירא את העגל ·
ומחשבון ל׳ עד רמת המצפה ·
ומחי ל׳ קבלו יתן בחומותיך ·
ומחיה ל׳ לשוד ולכפן תשחק ·
ומחית ל׳ בשר חי בשאת דתוריע
ומחזה ל׳ יי׳ במית ומחזה ·

ומהרוץ ל׳ כי טוב סחרה מסחר
ומחיחך ל׳ ויאמר לו מיכה ·
ומחדרים ל׳ מחוץ תשכל חרב ·
ומחללים ל׳ ואריבה את חרי יהוד׳
ומחזה ל׳ ושקופים דמלכים ·
ומחדש ל׳ לחדש שני עשר הוא
ומחצה ל׳ ידה ליתד תשלחנה ·
ומחויק ל׳ יחולו על ראש יואב ·
ומחיק ל׳ הארץ עד העזרה הקטנה
ומחוצה ל׳ עד שער הפנימי ·
ומחטאתם ל׳ ישובון כי תענם ·
ומחטאתי ל׳ הרב כבסני מעוני ·
ומחשך ל׳ ושמעו ביו׳ ההוא החרשי׳
ומחשבותי ל׳ כי גבהו שמי׳ מארץ

שטה חדא ומ״ב ברי׳ וכל

חד וחד לית דכוו׳ וסימניהון

ומכלי ל׳ בית יי׳ הביא ·
ומכרה ל׳ חי אני נאם יי׳ דצפניה ·
וממכותך ל׳ ארפאך דירמיה ·
ומכף ל׳ מלך אשור ·
ומכולם ל׳ יצילנו יי׳ ·
ומכביר ל׳ עליו עבטיט ·
ומכון ל׳ לשבתך עולמים ·
ומוכריהן ל׳ אשר קוניהן ·
ומכוסו ל׳ ולרש אין כל ·
ומכתכם ל׳ הכי אמרתי הבו לי ·
ומכרכר ל׳ ויהי ארון יי׳ בא ·
ומכות ל׳ חבורות פצע תמרוק ·
ומכתי ל׳ למה היה כאבי ·
ומכאבי ל׳ כי אני לצלע נכון ·
ומכאבי ל׳ כל תחנה דד״ה ·
ומכוש ל׳ ומפתרוס ומכוש ·

אמ׳ המעתיק כל אלו הסטו׳ דמסמסין ומה בה״ב מה׳ ועד ל׳ כולהון לקטתי׳ מספרי המסר׳ זעיר פס זעיר פס אבל היא כולה אב״ב גדולה אחת דמסמסת ומא׳ עד הקיו ולא הגיע לידה ממנ׳ ביחד כי אם מנ׳ ועד ק״א ואחר לקטתי׳ סטה סטה ולא ידעתי אם חס׳ הו לא עכ״ל ·

מן ל׳ ועד תיו ומ׳ בריש

תיבותא וסימניהון

ומלים הוכח בדבר לא יסכן ומלים
ומלתה וכל עבד איש מקנת כסף ·
ומלתו רוח יי׳ דבר בי ·
ומלמעלה אבנים יקרות כמדות ·
ומלט ומצא בה איש מסכן וחכם
ומלטיועת׳ לבי איעצך נא דבת שבע
ומלטוני מיד צר ומיד עריצים ·
ומלקוח כה אמר יי׳ גם שבי גבור ·
ומלאביו כי היו בצען שריו ·
ומלפנים מי הגיד מראש ונדעה ·
ומלפני חזקו ואמצו אל תיראו ואל
ומלחיהם זקני גבל וחכמיה ·
ומלכם הלא הם יורוך ויאמרו ·
ומלכודתו טמון בארץ חבלו ·
ומלכותו יי׳ בשמים הכין כסאו ·
ומלכותה אם על המלך טוב יצא ·
דמסמסין ומ׳ בריש׳ סי׳
ומרא בלעדי רק אש׳ אכלו הנערי׳
וממקנה ויעש יי׳ את הדבר הזה ·
וממחני ומחשבון עד רמת המצפה
וממסר כל אלה אבנים יקרות ·
וממשפט מעצר וממשפט לקח ·
וממעבדך והרפתיך ממצבך ·
וממי שמעו זאת בית יעקב הנקרא׳
וממזרח ויראו ממערב את שם יי׳ ·
וממעון ואתה הנבא עליהם את ·
וממקום ובכן ראיתי רשעים ·
וממקדשי זקן בחור ובתולה טף ונשי׳

וממנה הוי כי גדול היום ההוא מאין כמהו ·
וממועצותיה ויצעקו אל ה' בצר ·
וממר בעס לאביו בן כסיל ·
וממעמקי הצילני מטיט ואל אטבע
דמטמטין ומג' בריש' ·
ומנגב ויאמרו הנה חג ה' בשילה
ומנת המלך מן רכושו ·
ומניתי אתכם לחרב וכלכם ·
ומנביא קדמה כי מקטנם ועד גדולם ·
ומנעלי ויהי כאשר צללו שערי ·
ומנעליו תכיכה ואת שער הישנה החזיקו ·
דמטמטין ומס בריש' ·
ומסל המצות אשר לפני ה' ·
ומספוא ויבא האיש הביתה ·
ומסגרות וזה מעשה המכונה ·
ומסגרותיה ובראש המכונה חצי ·
ומסגרותיהם ופיהו מבית לכותרת ·
ומשאת לכן יען בושסכם על דל ·
ומשאת ועודנו לא ישוב ושבה ·
ומשאתו כי פחד אלי איך אל ·
ומשאת ארוחה ומשאת וישלחה
ומשאכם איכה אשא לבדי ·
ומסבי והשבית את הכמרים ·
ומסרפו ונשאו דדו ומסרפו ·
ומשביע פותח את ידיך ·
דמטמטין ומע' בריש' ·
ומעץ הדעת טוב ורע ·
ומעכדה וידבר משה בן אל בני ·
ומעם בעת ההיא יובל שי ·
ומעמים פורה דרכתי לבדי ·
ומעין והיה ביום ההוא יטפו ·
ומעשי ועדיה בן ירחם בן פשחור
ומעוני אם חטאתי ושמרתני ·
ומעליו מדרכיו ישבע סוג לב ·
ומעי דודי שלח ידו מן החור ·
ומענה אבן חלינו הוא נשא ·
ומעונתי הוליד את עפרה ·
ומעונותיהם אוילים מדרך פשעם ·
דמטמטין ומפ' בריש' ·
ומפל לקנות בכסף דלים ואביון
ומפיל ועוד אני מדבר ומתפלל
ומפליא ויקח מנוח את גדי העזים
ומפתח שמעי כי נגידים אדבר ·
ומפקדיך נתנו רשעים פח לי ·
ומפרי העץ אשר בתוך הגן ·
ומפניך הן גרשת אתי היום ·
ומפניהם ואתה בן אדם אל תירא ·
דמטמטין ומצ' בריש' ·
ומצאתה וכן תעשה לחמורו ·
ומצורע יחילו על ראש יואב ·
ומצא חן ושכל טוב ·
ומצה הן לריב ומצה תצומו ·
ומצח וימנעו רביבים ומלקוש ·
ומצחת נחשת על רגליו ·
ומצבות בפרסות סוסיו ירמס ·
ומציל משזיב ומציל עבד ·
ומצדיקי והמשכילים יזהירו כזהר
ומצור ויאכילהו מחלב חטה ·
ומציון ישלח עזרך מקדש ·
ומצהרים יקום חלד תעופה ·
ומצוה הן עד לאמים נתתיו ·
ומצאתו דור טהור בעיניו ·
דמטמטין ומק' בריש' ·
ומקצה אחיו לקח חמשה אנשי ·
ומקדם מגיד מראשית אחרית ·
ומקרני הושיעני מפי אריה ·
ומקמי דמוציאי מאיבי ומקמי
ומקים אהלי שדד וכל מתרי ·
ומקח ועתה יהי פחד ה' ·
ומקשה אשרי אדם מפחד תמיד

ומקוה עשיתם בין החומתים ·
ומקנהו הלא את סכת בעדו כתי'
ומקבות והבית בהבנתו אבן ·
ומקלו עמי בעצו ישאל ·
ומקלליו כי מברכיו ירשו ארץ ·
ומקלכם וככה תאכלו אתו ·
דמטמטין ומר' בריש' ·
ומריבה ויקרא שם המקום מסה
ומראה פה אל פה אדבר בו ·
ומראש הררי קדם וממגד ·
ומרשה וקעילה ואכזיב ·
ומראות וכמראה המראה אשר ·
ומרכים ויהיו בני אולם אנשים ·
ומרים ואתה ה' מגן בעדי ·
ומרוח מנשמת אלוה יאבדו ·
ומרגלתיו וגויתו כתרשיש ·
ומרשע מצדיק רשע ומרשיע ·
ומרשיעי ברית יחניף בחלקות ·
ומראשית כבד את ה' מהונך ·
ומרומם ויאמרו הלוים ישוע וקדמיאל ·
ומרום' בען אנא נבוכד נצר משבח
דמטמטין ומש' בריש' ·
ומשמע ודומה ומשא ·
ומשמן והיה ביום ההוא ידל כבוד
ומשחת זאת משחת אהרן ומשח'
ומשרתו ודבר ה' אל משה פנים אל פנים ·
ומשמרו כי מאהבת יי' אתכם ·
ומשחתו בעת מחר אשלח אליך
ומשלל מארם וממאב ומבני עמון
ומשח אתו שם צדוק הכהן ·
ומשוח ואנכי היום רך ומשוח ·
ומשוח האמר אבנה לו בית ·
ומש ובני ארם עוץ וחול דבראשי'
ומש ועמדו רגליו ביום ההוא ·
ומשתי כי הנה האבן אשר נתתי ·
ומשלו והכרתי רכב מאפרים ·
ומשלג תחטאני באזוב ·
ומשלח יפיח כזבים עד שקר ·
ומשלו והיה אדירו ממנו ·
ומשאת אל תירא מפחד ·
ומשדמת כי מגפן סדם גפנם ·
ומשחית עלה אריה מסבכו ·
ומשרתים והיו במקדשים משרתים ·
ומשך אבירים בכחו ·
ומשמיע כי קול מגיד מדן ·
ומשער וגם את רות המואביה ·
ומשירי ה' עזי ומגני בו בטח לבי ·
דמטמטין ומת' בריש' ·
ומתי ויאמר לי המלך והשגל ·
ומתן הרבו עלי מאד מהר ·
ומתנו' כימים אשר נחו בהם היהודי'
ומתהום וליוסף אמר מבורכת ה' ·
ומתהומו' אשר הראיתני צרות כתי'
ומתורתך אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ·
ומתבל יהדפהו מאור אל חשך ·
ומתוקים הנחמדים מזהב ומפז רב
ומתחתיו ואמרת אליו לאמר דצמח שמו ·

ה' זוגין חד נסיב מ' וחד
נסיב למ' וסימ'
מרבה כל הולך על ·
למרבה המשרה ולשלום ·
משגת ואם דל הוא ·
למשגת ואם שלש ·
מועדה והשבתי כל ·
למועדה ושמרת את החקה ·
מעדנים יסר בנך וינחך ·
למעדנים האכלים למעדנים ·
משיחי והקימתי לי ·

למשיחי שם אצמיח קרן ·

ז' זוגין מן ב"ב חלוף מיחדין
חד מ' וחד מן וסימ' נמסר בסוף סדר שמות ·

א"ב מן חד חד מ' בסוף
תיבותא וסי'
אראלם הן אראלם צעקו ·
בוראם ואשלחה אליו לאם לא ·
גבורם וירץ דוד ויעמד על הפלשתי
דכיים נשאו נהרות ה' ·
החלם ויאמר ה' הן עם אחד ·
והמם ונתנם ה' אלהיך לפניך ·
זרמתם והעגבה על פלגשיהם ·
חלקם פני ה' חלקם ·
טלם כי זרע השלום הגפן ·
יראתם ויאמר ה' יען כי נגש ·
כוסם ימטר על רשעים ·
לאמתם אלה הם בני ישמעאל
מתנם וזה לך תרומת מתנם ·
נטעתם גם שורשו ילכו גם ·
שפתם הכה נרדה ונבלה
עשם ואגיד לך מאז בטרם ·
פדם לא זכרו את ידו יום ·
צאתם ויצאו שרי פלשתים ויהי ·
קחם ואנכי תרגלתי לאפרים ·
רישם הון עשיר קרית עזו ·
שתם והכשבים הפריד יעקב ·
תתם ולא שמע אמציהו ·

ה' כתובי' מ"ם בסוף תיבות
ולא קרין וסימ' נמס' במשלי סימן ד' ·

וחלופיהון ה' קרי' מ' בסוף
תיבותא ולא כתי' וסי' נמסר בשמואל א' סימן ד' ·

מלין דמשמשין לכ"ם בסוף
תיבותא סימ' נמסר במערכת אות הלמ"ד בס"ד ·

שטא חרא משמשת כ"ם
בסוף תיבותא וסימ'
במוצאכם ל' ויצו גם את השני ·
בדברכם ל' אליו וישמע יי' את
לצאנאכם ל' והיצא מפיכם תעשו
פגריכם ל' במדבר הזה יפלו ·
שבותיכם ל' בעת ההיא אביא אתכם דסוף צפניה ·
וחזותכם ל' וכפר בריתכם את מות
אשריכם ל' זרעי על כל מים ·
מקומתיכם ל' וגם אני נתתי לכם
מופתכם ל' אמר אני מפתכם ·
מרבכם ל' מכל העמים ·
לעשתכם ל' ארץ כארץ ·
הזכרכם ל' לכן כה אמר ה' ·
וכהפילכם ל' את הארץ בנחלה ·
גרושתיכם ל' רב לכם נשיאי ישר' ·

אלין מילין דמשמשין מ"ו
בסוף תיבותא וסימ'
יבהלימו ל' אז ידבר אלימו באפו
תמלאמו ל' נפשי אריק חרבי ·
תורישמו ל' ידי כ' בפס"ק ·
יאכלמו ל' וברב גאונך תהרס ·
יאחזימו ל' אז נבהלו אלופי אדום ·
תבלעמו ל' נטית ימינך תבלעמו ·
וגרשתמו ל' ושתי את גבולך מים ·
תבאמו ל' ותטעמו בהר כ' כפסו' ·
אילימו ל' אז ידבר אלימו באפו ·
בלחומו ל' יהי למלא בטנו דאיוב ·
ולשמו ל' טרם דישעיה ·

עלימו ל' יספק עלימו כפימו בבוץ
מוסרותימו ל' ננתקה את מוסרותימו
בשומו ל' ליום חקו במים ·

נ' יחידאין משמשין תם
בסו' תיבות וליה להון זוגא וס"
והשגתם הם יצאו את העיר ·
וקדשתם ויאמר ה' אל משה ·
והודעתם רק השבר ·
וקשרתם לאות על ·
שמעתם עתה נבראו ·
נשעתם גם שורשו ·
שפתם הכה נרדה ·
תתם ולא שמע אמציה ·
זרמתם שינהיהו ·
זרבתם והעגבה על ·
יראתם ויאמר ה' יען ·
לאמותם יאמרו איה דגן ·
צאתם ויצאו שרי פלשתים ·
מנגינתם זקנים משער שבתו ·
ושלחתם אל מלך אדום ·
והקרבתם לפני ה' ·
הרחתם לך ה' הצדקה ·
ושמנתם קח בידך ·
ראשיתם כל חלב יצהר ·
בקרבתם וידבר ה' אל משה אחרי
ובקרבתם בבאם אל אהל ·
אותותם שאגו צורריך ·
ואותותם הלא שאלתם ·
לחיותם ויעש להם יהושע ·
ולחיותם להציל ממות ·
ממשפחתם וישלחו בני דן ·
וממשפחתם וגם מבני התושבים ·
עשיתם וברחמיך הרבים לא ·
ועשיתם ויאמר ה' אל משה בלכתך
עניתם ה' אלהינו אתה עניתם ·
ועניתם וידברו אליו לאמר דכלכי'
רציתם כי לא בחרבם ירשו ·
ורציתם וידבר אליו דד"ה ·
כתם כי לפני קציר ·
לאמתם אלהם בני ישמעאל ·
לתתם ויסירו העולה ·
ומגדופתם שמעו אלי יודעי צדק ·
ובחטאתם בהעצר השמים ·
למעניהם על גבי חרשו ·
כלוהם הנני שקר ·

מואב
ה' חסרי' בליש' וסי' נמסר בסדר דברי' ובריש רות ·

מאד מאד
ו' וסימני' נמסר בסדר נח וכמלכי' א' סי' ז' ·

לרוב מאד
ה' וסימניהון

ואסף חיל כל הגוים ·
ויעש שלמה את כל דד"ה ·
ותהן למלך ויאספו ·
בי במצער אנשים ·

במאד מאד
ו' וסימני' נמסר בסדר לך לך ·

במאה
ה' וסי' נמס' בסדר וישלח ובסוף יהושע ·

מאת
ג' חסרי' וסי' נמסר בפרשת בראשית ·

ומן ובשנה השביעית עד ויקח את שרי מאיות כתי' ושארהון מאות כתי' במ"א אמו' כתי' וקרי מאות וסי"

מדד את רוח הקדים ·

מאוס
ג' וסימני' נמסר בישעיה סימן ז' ובסוף איכה ·

מג

נמגו
ד' וסי' נמסר בפרשת בשלח בירמיה סי' מ"ט ·

מוגג

מערכת אות המם

מונג ג׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימ׳ נמסר בריש נחום
ובתלים סימן ס״ה ובאיוב סימן ל׳ ׃
ומגדל ז׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט״ו ׃
מגדל עוז ג׳ וסימניהון נמס׳ בשפט׳ סימן ט׳
ובתלים סימן ס״א ובמשלי סימן י״ח ׃

מד

מדברה ח׳ ג׳ קמצי׳ וכ׳ פתח וסימניהון נמסר
בישעיה ריש סימן ל״ו ׃
המדברה י״ג וסימני׳ נמסר בסדר אחרי מות ׃
ובמדבר ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן י״ב ׃
מרד ה׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן מ׳ ׃
במרה ג׳ דגשין וסימני׳ נמסר בסדר קדושים וכל״ה
ב׳ סימן ג׳ וסימ׳ בלשון ארמי תעבדון
רחיקין אריכין׳ תנ״ך
מדין ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן י׳ ׃
מדינים דכתיב מדונים ו׳ וסימניהון נמסר
במשלי סימן כ״א ׃
והמדנים ג׳ וסימניהון נמסר בסדר וישב ׃

מה

מה כ״ד וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא ע״ש ׃
מח ה׳ קמצי׳ דסמיכי לח״ע וסימניהון נמסר בסדר
ויצא ובדניאל סימן ד׳ ׃
מה ב׳ פתח׳ דסמיכי לח׳ וסי׳ נמסר בסדר ויצא ׃
ומה ט׳ יתידאין קמצי׳ וט׳ פשטין וסימניהון
ומה לי ל׳ ויאמר אף אלהי׳
ומה זה ל׳ תאמרו אלי ב׳ בו ׃
ומה זאת ל׳ וירדו שלשת אלפי׳
ומה יש לי ל׳ צדקה ולזעוק׳
ומה בצע ל׳ אמרתם שוא עבד אלהים׳
ומה יתרון ל׳ גם זה רעה חולה ׃
ומה יעשה ל׳ ובכל יום ויום מרדכי׳
ומה שאלתך ל׳ וינתן לך כתר׳ ׃
וחד ומה קול הצאן באזני והלין ט׳ קמצי׳ וסימניהון
ומה אתם ל׳ מי בכם הנשאר ׃
ומה אתה ל׳ ומה עם בית מיכה ׃
ומהי׳ ל׳ דורש ממך בי׳
ומה אשיב ל׳ על משמרת ׃
ומה די עלך ועל אחך ׃
ומה אני ל׳ והסגנים לא ידעו ׃
ומה אעשה ל׳ כי יקום אל ׃
ומה ראו ל׳ על ככה ומה ב׳ בו ׃
במה ח׳ קמצי׳ בקריאה וסי׳ נמסר במלכים א׳
סימן כ״ב ובמיכה סימן ו׳ ׃
כמה ג׳ וסימניהון נמסר ויאמר אליו המלך ׃
וחברו דדברי הימים ׃
לאמר אל הגוים ׃
ה׳ פסוקים מה מה וסימ׳ נמסר בשמות

מה היא ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר חיי שרה ׃
מהיטבאל ג׳ וסימניהון
ושם אשתו ׃
וחברו דה״י׳
ואני באתי בית שמעיה ׃
מהרו ג׳ וסימניהון בלשון ארמי אנשון לוויא
בניהון וביאור׳ נמסר בתלים סימן ק״ו
ודה״ב סימן כ״ה ׃
מהרו ד׳ וסימניהון נמסר בסדר ויגש ובמגל״ח סימן ה׳ ׃
למהר ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר בא ובדה״א סימן י״ב׳
מהיר ג׳ וסימניהון נמסר בעזרא ריש סימן ז׳ ׃

מו

מושות ב׳ מל׳ דמל׳ וסימניהון
מושות עץ שברת ב׳ בפסוק ׃
משות עולבם חסר דחס ׃
מוסרות ומטות ב״ב׳
מור ז׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר תשא ׃
מור ד׳ מלאי׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בשיר השירים
סימן ד׳ ע״ש ׃

מז

מזוזות ב׳ מל׳ דמל׳ וסימני׳ נמסר בסדר בא אל
פרעה וע״ש שנוי אתיהון ׃

מח

ומחה ד׳ וסימניהון נמסר בסדר נשא ׃
מחלת ד׳ וסימניהון נמסר בסוף סדר תולדות
ובתלים ריש סימן נ״ג ׃
מחנימה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן
י״ז ובמלכים א׳ סימן ד׳ ׃
ומחולות ב׳ חס׳ דחס׳ וסימניהון
ותצאן כל הנשים אחריה׳
ויבא יפתח ׃
במחיר ח׳ וסימניהון נמסר במלכ׳ א׳ סימן י׳ ׃
ומחר ו׳ וסימני׳ נמסר בסדר וישמע יתרו וביהושע
סימן כ״ב ובמשלי סי׳ ג׳ ובמגלה סי׳ ה׳ ׃
למחר ה׳ וסימניהון נמסר בסדר וארא ׃
וממחרת ג׳ וסימניהון נמס׳ בסדר צו
ובשמואל ב׳ סימן י״א ׃
מחתות ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בקרח ׃
מחבת ג׳ וסימניהון נמסר בסדר צו וביחזקאל
ריש סימן ד׳ ׃

מט

מטא ג׳ ב׳ כתיב ה׳ וחד׳ כתיב א׳ וסימניהון נמסר
בדניאל סוף סימן ג׳ וסימן ז׳ ׃
המטות ג׳ חסרי׳ בליש׳ וסימניהון נמסר
בפרשת נשא ׃
מטה לוי ג׳ וסימניהון נמסר במדבר סיני ׃
מלמטה ו׳ וסימניהון נמסר בסדר תרומה׳
מטר ה׳ וסימניהון נמסר בסדר עקב ׃
במטר ג׳ וסימניהון
יערף במטר ׃
יחלו במטר לי ׃
ירד במטר על גז ׃

מי

ומי ד׳ יתידאין וסימניהון
ומי בכל ויען אחימלך׳
ומי כמוך ויאמר דוד ׃
ומי אשר ואיש עמד ׃
ומי הוא לא אכזב ׃
מי הוא זה ג׳ דסמיכי וסימני׳ נמסר בירמיה
סוף סימן ל׳ ובתלים סימן כ״ד ׃
ומי יודע ג׳ וסימניהון נמסר בקהלת סימן ב׳ ׃
ולמי ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן ט׳ ׃
ואת מי ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כ״ח
בפסוק ט׳ ובאיוב ריש סימן י״ב ׃
ועל מי ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן י״ז
ובאיוב סימן כ״ה ׃
ואל מי ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן
ו׳ ובאיוב ריש סימן ה׳ ׃
אל מי ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל ריש סי׳ ל״א
מים ב׳ זקפין קמצין וסימני׳ בלשון תרגום נחליא
יבשין וביאור׳ נמסר בסדר והיה עקב
ובתלים סימן ס״ו ובמשלי סימן ל׳ ׃
במים ג׳ רפין וסימני׳ נמסר בסדר מצורע ׃
ובמים נ׳ וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן
נ״ג וביחזקאל סימן י״ו ׃
במים ג׳ רפין וסימניהון נמסר בירמיה סימן
נ״א ובריש מיכה ׃
למים ה׳ דגשין וסימניהון נמסר בפרשת בשלח
ובמלכים ב׳ סוף סי׳ ב׳ ובעמוס סימן ח׳
מימי ו׳ וסימניהון נמסר בסדר וארא ׃
על פני מים ה׳ וסימניהון נמסר באיוב
סימן כ״ד ׃
במי ה׳ וסימניהון נמסר בסדר חקה ׃
על מים ז׳ וסימניהון נמסר בסדר מצורע
וביחזקאל ריש סימן י״ז ׃
על המים ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר וארא ׃

אל מי ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן י״א ׃
מימיך ג׳ וסימניהון נמסר בסדר משפטים ׃
למינהו י״ד וסימניהון נמסר בסדר שמיני׳
למינו ד׳ בתורה וסימניהון נמסר סדר שמיני ׃
מיכיהו ד׳ וסימניהון
ויהי איש אחד ׃
וישמע מיכיהו בן׳
ויגד להם מיכיהו ׃
מורה מיכיהו׳
וכל מלכים ומן אלה היו את
המלך עד סו׳ פיסק׳ דבוות כר
מן ב׳ מיכה וסימניהון
ויבא אל המלך ויאמר׳
וילך חלקיהו הכהן ׃
הרויהון דה״ה ׃
מיכיה ג׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן כ״ב ע״ש ׃
מכיה ח׳ וסימניהון נמסר בנחמיה סימן י״ב ׃
מכיהו ב׳ ב״ב וסימניהון
וישמע מכיהו בן גמריהו ׃
ויגד להם מכיהו ׃
וא׳ חסר י׳ תנינ׳ וסימ׳
ויקרא מלך ישראל׳
וא׳ מיכיה כתיב וקרי מיכה
מיכיה המורשתי ׃
מיבא ג׳ כ״ב וסימני׳ נמסר בנחמיה סימן י״א ׃

מך

מכונה ד׳ חסרי׳ בלי׳ וסימניהון נמסר בנחמיה סי׳ י״א ׃
מכרם ג׳ וסי׳ נמס׳ בסדר חקת ובעמוס סימן ב׳ ׃
למכיר ג׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בנחמיה סימן ז׳ ׃

מל

להמל ה׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון
בהמלו את בשר ׃
בהמלו בשר ערלתו ׃
המלו ליי׳ ׃
נמלו אתו׳
ואם לא תשמעו׳
מלא ה׳ דגשין וסימניהון נמסר בסדר ויצא
ובשמואל א׳ ריש סימן י״ו ובתלים סוף סימן נ״ג ׃
ומלאתי ד׳ וסימניהון נמס׳ בריש מלכים
וביחזקאל ריש סימן ל״ב ׃
למלאת ו׳ ד׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר
כי תשא ובדניאל ריש סימן ט׳ ׃
ומלא ז׳ וסימניהון נמסר בסוף סדר צו
ובתלים סימן כ׳ ׃
וימלא ט׳ דגשין וסימ׳ נמסר בסדר שלח לך׳
וימלא ו׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן י׳ ׃
ימלא

ימלא ח׳ וסימניהון נמסר בירמיה סי׳ י״ג ע״ש׳

מלאתי ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ו׳.

המלאה ג׳ וסימניהון

פן תקדש המלאה.
המלאה להעמיר.
בעצמים בבטן המלאה.

ומלואה ג׳ מל׳ וסי׳ נמסר בירמיה סימן ח׳

במלאת ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ״ה וסי׳ מ״ז.

מלאו ומלאו ג׳ בתור׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בפרשת בא אל פרעה׳

אמלא ג׳ וסימניהון נמסר בסדר משפטים ובמשלי סימן ח׳ ובאיוב ריש סי׳ כ״ג.

מלוא ב׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויקרא ע״ש.

והמלאכה ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויקהל ובעזרא סימן י׳ ובד״הא׳ ריש סימן כ״ט׳

עשה מלאכה ד׳ וסימני׳

והאיש ירבעם גבור׳
ועמך לרוב עשי.
הסגנים ומנצחי.
יורדי הים באניות.

במלאכת ג׳ וסימניהון

שבעת יי׳ ההיא׳
אם לא ימצא הגנב.
במלאכת החומה.

וכל מלאכה ג׳ וסימניהון נמסר בסדר אחרי מות.

מלים י׳ בליש׳ וסימניהון נמס׳ באיוב ריש סימן י״ו.

מלאך ב׳ פתחין וכל דסמי׳ לאדכרא בית׳ וסימני׳ נמסר במלאכי ריש סימן ג׳.

אמלטה ז׳ בליש׳ וסי׳ נמס׳ באיוב סוף סי׳ א׳

ימלט ח׳ וסימניהון נמסר בעמוס סוף סימן ב׳ ובאיוב סוף סימן כ״ב׳

ימלט י״ג וסימניהון בלשון ארמי הפש לגברא דשבא שביא וצדקיהו חמא וערק דפשט ידא באתתא חכמתא ושקרת במיכאל וביאור׳ נמסר במלכים א׳ סוף סימן י״ח ובירמיה סימן מ״ו.

למלך כ״ט יחידאין בקרי׳ וסימניהון

אמרי אוי לך מואב אבדת עם כמוש׳
ויאמר למלך יריחו לאמר.
מקדה ואת מקדה לקח יהושע ב׳ בפסו׳.
גם אותה ויתן יי׳ גם אותה ביד.
ויאספו כל בעלי שכם.
נחמתי כי המלכתי את שאול.
ודבר אבנר היה עם זקני ישר׳ דשמואל.
וידע דוד כי הכינו יי׳ למלך דשמואל וחברו דד״ה:

וסי׳ כי זה הוא סמוך למב״לי:

והשתנית ויאמר ירבעם לאשתו׳
יהי יי׳ אלהיך ברוך דמלכי׳ וחברו דד״ה ב׳ בו׳
רץ לקראת רץ ירוץ׳
לגוי ועשיתי אותם לגוי אחד׳
יובל גם אותו לאשור יובל.
להשתחות והיה כל הנותר מכל הגוי׳
להשתחות והיה אשר לא יעלה מאת
הארץ והיה יי׳ למלך על כל הארץ
מעשי רחש לבי דבר טוב.
משפטך לשלמה אלהים משפטך
האמור למלך בליעל׳
בלהות ינתק מאהלו מבטחו.
משכבה בען אנא נבוכד נצר׳
כתוב גה בגוים נשמע׳
ויבחר יי׳ אלהי ישראל בי מכל בית אבי.

וסי׳ כי הוא סמוך למב״לי:

וישב שלמה על כסא יי׳.
לתקופת ויהי לתקופת השנה.
ובל משיחה אשור מצרים ישראל דבות׳ ואפ״ס
אשר ברבו יי׳ צבאות.

ומלך ה׳ וסימניהון נמסר במלכי׳ א׳ סימן כ״א.

ממלכות ד׳ וסימניהון

קרע יי׳ את ממלכות׳
ויאמר המלך ואיה׳
בראשית ממלכת יהויקים קדמאה דספרא.
קרא שמו יזרעאל וכל יהושע דמות׳.

במלכם ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סי׳ ב׳.

ממלך ג׳ וסימניהון

כי חטאת קסם.
טוב ילד מסכן׳
וגם אלהיהם עם.

והמלך דוד ג׳ וסימניהון נמסר בריש מלכי׳

ואת מלך ד׳ וסימניהון נמס׳ ביהושע סימן ח׳

מלכתו ג׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר בלק וסוף ירמיה׳

וכל מלכי ז׳ וסימני׳ נמסר ביהושע ריש סימן ה׳ ובמלכים א׳ סימן י׳.

בבית המלך ג׳ וסימניהון נמסר במגלה סימן ט׳ וד״ה ב׳ סימן כ״ג׳

למלוך ג׳ וחס׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סימן ב׳

מלכיא ג׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ב׳.

ימלוך ה׳ מל׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סימן כ״ד ומשלי סימן ל׳.

מורע המלוכה ד׳ וסימני׳ נמסר בסוף מלכים וביחזקאל סימן י״ז ובריש דניאל.

והמלך דוד ג׳ וסימ׳ נמסר בריש מלכים.

וימלך ה׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן כ״ג׳ ובד״ה א׳ ריש סימן כ״ג.

היה במלכו ז׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סי׳ ט״ו׳

ממלך ד׳ וחס׳ וסימ׳ נמסר באיוב סימן ל״ד׳

וימלכו ה׳ חס׳ בלי׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ו׳

על מלך ט׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סי׳ כ״ח ובדניאל סימן י״א.

על המלך ח׳ וסימני׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן כ״ג

מן

מן י״ד יחידאין משמשין ומן ולית זוגא וסימניהון

ומן העוף מן הבהמה.
ומן האיל ואת החלבים.
ומן הלחם ואם יותר׳
ומן השמן יצק הכהן.
ומן המקדש לא יצא.
ומן הקדשים לחם אלהיו.
ומן הבקר והרמות מכם.
ומן כל ויצעק איש ישראל.
ומן לשון ארמית דכותי׳
ומן העבדה והיה ביום.
ומן מצרים ואתו וכשו.
ומן אז חדלנו לקטר.
ומן האש ודמות החיות׳
ומן מן המלחמות׳
ומן הערים וכשמע׳

ט״ו מן חד חד מן ולית דכו׳ וסימניהון.

מן חטאות ויעש הרע לא סר דפקח
מן הנערים ותקרא אל אישה.
מן לכיש וישלח מלך אשור דמלכי׳
מן ארץ ופלישי׳ הרב ישוכון.
מן חדש ויולד מן חדש אשתו.
מן אחרי ועתה כה תאמ׳ לעמי׳ דד״ה
מן גבעה שלש שנים מלך בירושלם ושם אמו דד״ה
מן בנות בן אשה מן בנות דן׳
מן בניהם אשר נותרו אחריהם׳
מן שאול יי׳ העלית מן שאול נפשי
מן נערתך ינוסון׳
מן קול דעמך ב׳ בו׳
מן יד משזיב ומציל׳
מן לבנון מעין גנים באר מים׳
מן בקר וירא חותן משה׳
מן הבקר ויהי ממחרת וישב משה.

ד׳ פסוקי׳ מן מן ומן וסימ׳ נמסר בסדר וארא׳

המן ג׳ וסימניהון נמס׳ בסדר בראשית ובסדר חקה ובמלכים ב׳ סימן ו׳.

מן ג׳ ר״פ בתורה וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן מ״ה. וכל ד״ה ודניאל ועזרא דכות׳ ר״פ ומן במ״ מן וסימניהון בד״ה א׳ סימ׳ כ״ו וכל שאר קריאה דכות׳ ר״פ מן במה ומן וסימניהון נמס׳ ביחזקאל סימן מ״ה ובעזרא סימן ו׳.

ממנו ט׳ דמטע׳ בהון וסימני׳ נמסר בסדר תרומה.

ממנו ו׳ סבירין ממנה וסימ׳ בלשון ארמי אפריש בעירא דיפתח ולקט בארחא באוריתא וביאור׳ נמסר בפרשת צו.

ממני י׳ בתורה וסימניהון נמסר בסדר בלק׳

כל תהלות ממני במ״א ממנו וסימ׳ נמסר בתהלים סימן ק״נ.

למנות ה׳ וסימניהון נמסר בסדר לך לך ובתלים סימן צ׳ ובדברי הימים א׳ סימן כ״א׳

וימן ח׳ וסימניהון נמסר ביונה.

המנורה ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בתרומה.

ואת המנורה ג׳ וסי׳ נמסר בסדר כי תשא

מנימין ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון נמסר בד״ה ב׳ סימן ל״א ובנחמיה סימן י״ב.

המנשי ד׳ וסימ׳ נמסר בסוף פרשת כי תבא׳

שבט המנשה ב׳ וסי׳ נמסר ביהושע סימן י״ג.

למס עובד ג׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ א׳ סי׳ ט׳

מע

מעון ד׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ע״א.

מעונה ג׳ חסרי׳ בלישניהון וסימניהון נמסר באיוב סוף סימן ל״ח ע״ש.

ימעט ג׳ ב׳ בתורה וסימניהון

ואם ימעט הבית.
אל ימעט לפניך דעזרא.
הון מהבל ימעט.

למעט ג׳ וסימניהון

על פי הגורל.
רק הכהנים היו׳
פנה לארבה והנה.

מעט ז׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר בסדר תבא ובשמואל ב׳ סימן י״ב ובאיוב סימן ל״ב ובריש חגי.

מעין ה׳ קמצי׳ וסימ׳ נמסר בסדר שמיני ובשיר השירים סימן ד׳.

מעין ד׳ פתחין וסימניהון נמסר במלכים ב׳ ס״ג׳ ויהושע סימן ט״ו׳

מצ

ומצאת ג׳ וסימניהון נמסר בנחמיה סימן ט׳

וימצאהו ג׳ וסימניהון נמסר במלכי׳ א׳ סימן י״ג׳

מצאתנו ג׳ וסימניהון נמסר בשפטים סים ו׳

מצאה ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ בהר סיני׳

וימצאם ג׳ וסימניהון נמסר בדניאל סוף סי׳ א׳

וימצא ו׳ וסימניהון נמסר בסדר מקץ ובמגלה ריש סימן ו׳.

ולא ימצא ד׳ וסימני׳ נמסר בסוף צפניה לא

מערכת אות המם

לא מצאו ד׳ וסימניהון נמסר בירמיה ריש סימן י״ד ובאיוב סימן ל״ב׃
בימצא ה׳ ר״פ במ״ת וסימניהון
בקרבך באחד׃
בימצא חלל׃
כי ימצא איש שכב׃
כי ימצא איש גנב׃
וימצאהו ג׳ וחס׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן ט׳׃
תמצאהו ז׳ חס בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר בשלח׃
ולא מצאתי ה׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תצא ובשמואל א׳ סימן כ״ט וביחזקאל סוף סימן כ״ב ובקהלת סוף סימן ז׳׃
מצדות ט׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ ל״ג׳ ותרגום שם׃
מצדה ה׳ חס׳ בליש׳ וסים׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן ה׳׃
מצת ד׳ חס׳ וסימניהון נמסר בסדר בא׃
במצולות ג׳ וסימניהון נמסר בסדר בשלח׃
המצפתה ח׳ וסימניהון

קדש את כל ישראל׃
ויקבצו המצפתה׃
וישמעו פלשתים כי׃
ויבא ירמיה אל גדליה׃
ויוחנן בן קרח בא׃
ויהי בחדש השביעי׃

מצרימה כח׳ וסימניהון נמסר בסוף ד״ה׃
מצרים ג׳ ר״פ וסימני׳ נמסר בסוף איכה׃
ממצרים ה׳ סבירין מצרימה וסימניהון נמסר בפרשת ואלה שמות׃
ממצרים ב׳ סבירין מארץ מצרים וסימני׳ הם המדברי׳ אל׳ וישמע יתרו כהן׃
המצרים ה׳ וסימניהון נמס׳ בסדר לך לך וביהושע סימן כ״ד׃
ירידה מצרים ד׳ וסי׳ נמסר בסדר תבא וביהושע סימן כ״ד ובישעיה ריש סי׳ ל״א׃

מק

ערך מקוס הו״ל בערך מק ע״ם׃

מקניהם ד׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר וישלח׃
ומקלות ד׳ וסימ׳ נמסר בד״ה א׳ סימן כ״ו׃
ומקנה ו׳ ג׳ פתח׳ וג׳ קמ׳ וסימניהון נמסר בפרשת בראשית׃
מקשי ג׳ חסרי׳ ו׳ בליש״ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן כ״ב׃

מר

מרבק ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ כ״ח
בחצי הספר׃
מריתי ג׳ וסי׳ נמסר באיכה א״ב קדמאה׃
המורים ד׳ וסימניהון נמסר בסדר חקה׃
מרה ה׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר כפר ראה ובמלכים
מרי ד׳ וסימניהון נמס׳ בסדר ויקח קרח ובשמואל א׳ סימן ט״ו וביחזקאל סימן ב׳׃
תמרורים ד׳ וסימניהון נמסר בהוש׳ בסוף סי׳ י״ב׃
ימיר ו׳ וסימניהון נמס בסדר אם בחקתי ובתלים סי׳ ט״ו׃
ומרים ג׳ וסימניהון נמסר במיכה סימן ו׳׃

מש

ימיש ז׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר בשלח ובירמיה סימן י״ז׃
תמוש ג׳ וסימניהון

תמוש היותר׃
אל נא תמוש מזה׃
לא תמוש רעה מביתו׃
קדמ׳ תמוש כתיב תנינא תמש כתיב תליתאה תמיש כתי׳׃

ימושו ג׳ וסימניהון

לא ימושו מפיך׃
אם ימושו החקים׃
כי ההרים ימושו׃

ואמשך ה׳ חסרים בלישנ׳ וסימניהון נמסר בפרשת אלה תולדות׃
משה ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר בריש יהושע ובתלים סימן צ״ט׃
ומשה ז׳ ר״פ וסימני׳ נמסר בסדר ו אלה שמו״׃
משה איש האלהים ז׳ בליש׳ וסי׳ נמסר ביהושע סימן י״ד׃
בספר משה ג׳ וסימניהון

כי ככתוב בספר׃
ויסירו העולה להתם׃
ביום ההוא נקרא׃

המשיח ה׳ וסימניהון נמסר בסדר ויקרא׃
מושל י״ד מ׳ל וסימני׳ נמסר במיכה סימן ה׳ ובקהלת סימן י׳ ע״ש׃
משלי ד׳ וסימניהון נמסר בריש ספר משלי׃
משפחות י״א וסימניהון נמסר בסדר צו ובתלים סימן צ״ו׃
למשפחת ג׳ חסרים בנביאים וסימ׳ נמסר בסדר נח וביהושע סימן כ״א׃
ומשפחות ד׳ וסימניהון

ומשפחות קרית יערים׃
בני שלה בן יהודה׃
ומשפחות ספרים יעבץ׃
וקוץ הוליד את ענוב׃

למשפחותם ה׳ מ׳ל ביהושע וסימני׳ נמסר ביהושע סימן י״ט׃
למשפחותיו ד׳ וסימני׳ נמסר במדבר סיני׃
משפחתם ג׳ בליש׳ וסימני׳

וממשפחתם אשר עמכם׃
וישלחו בני דן ממשפחתם׃
ולשמעי בנים ששה׃

משפחות האדמה ג׳ וסימני׳ נמסר בעמוס ריש סימן ג׳׃
למשפחותם ח׳ מ׳ל וסימני׳ נמסר בסדר במדבר סיני׃
המשקוף ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בא׃

מת

ומתו ח׳ וסימניהון נמסר בפרשת וישלח׃
קריבת מיתה ד׳ וסימניהון נמסר בסוף פרשת תולדת יצחק׃
לפני מותו ד׳ וסי׳ נמס׳ בפרשת תולדת יצחק׃
אנכי מת ד׳ וסימניהון נמסר בסדר ויחי׃
ומתנו ה׳ וסימניהון נמסר בסדר ואתחנן׃
מות יומתו ג׳ וסימני׳ נמסר בקדשים׃
ויהי אחרי מות ד׳ וסימ׳ בלשון ארמי׳ אבא רעיא שמשא ומלכא וביאור׳ נמסר בכוף סדר חיי וברישׁ יהושע וכריש שפטים׃
ימית ח׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ט׳׃
המיתו ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סוף סי׳ כ״ו׃
ימיתנו ד׳ חס׳ בליש׳ וסים׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ד ובסוף ירמיה׃
ימותו כל אריתא וירמיה חס׳ ב״מא וסי׳ נמסר באיוב סימן ל״ד׃
במתו ג׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר מסעי׃
וימיתהו ח׳ מ׳ל וסים׳ נמסר כפ׳ וישב ובמלכים א׳ סימן י״ג׃
וימיתהו ז׳ וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סימן י״ד׃
מתיך ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מ׳ל וסים׳ נמסר בסדר חיי שרה׃
ממיתים ג׳ ב׳ מלא׳ וא׳ חס׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן י״ז׃
תמותו ז׳ מ׳ל וסימניהון נמסר בסדר מקץ׃
ימותון ב׳ וסימניהון

אם במות כל האדם׃
וישביה במו בן ימותון׃

וימת ה׳ וסימניהון נמס׳ בסדר וישב ובשמואל א׳ סי׳ כ״ב ובתלים סימן ק״ה׃
תמות ג׳ וסימניהון נמס׳ בסדר בלק ובשפטים סימן י״ז ובאיוב סימן ל״ו׃
ומת ו׳ חס׳ בליש׳ וסים׳ נמסר בסדר בשלח׃
במות ג׳ וסימניהון נמסר בסדר קרח׃
כמות ג׳ וסימניהון

מחוץ שכלה חרב׃
כי עזה כמות אהבה׃
והוא כמות לא ישבע׃

מתים ד׳ מ׳ל בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר דברים׃
מתי מספר ה׳ וסימניהון נמס׳ בירמיה סוף סימן מ״ד׃
המיתו ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ואלה שמו״׃
תמתון ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מ׳ל וסימניהון נמסר בישעיה סימן כ״ב׃
מות ימות ג׳ וסימניהון

כי חי י״י המושיע׃
כי נאץ נאצת את׃
והראני י״י כי׃

להמיתו ג׳ מל׳ וסימניהון יד העדים תהיה׃

ויתנכלו אתו׃
וישמרו את הבית׃

יומת ד׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא׃
מתתיהו ד׳ וסימני׳ נמסר בד״ה א׳ סימן כ״ה׃

נשלם ערך

המ״ם בס״ד

מערכת אות

הנון

ט״ו זוגין חד כ׳ וחד וכ׳ ול״ דכו׳ וסימניהון

נשאתני מפני זעמך וקצפך׃
ונשאתני ושכבתי עם אבתי׃
נרצה דבר על לב ירושלים׃
ונרצה וסמך ידו על ראש העולה
נחוחין די להון מהקרבין ניחוחין
וניחוחין באדין מלכא נבוכד נצר
נדמה שמרון מלכה בקצף׃
ונדמה ואל מי תדמיוני ותשוו׃
נחמתני ותאמר אמצא חן בעיניך
ונחמתני עשה עמי אות לטובה׃
נפלו ונשמדו במות און׃
ונפלו ואמרת אליהם כה׃
נשמה תהי טירתם נשמה׃
ונשמה נתתי את ארץ׃
נמליך וישלח אשר על הבית׃
ונמליך נעלה ביהודה ונקיצנה׃
נסעה ויאמר נסעה ונלכה׃
ונסעה מנהר אהוא בשנים עשר
נתנוך ויהי בדברו אליו ויאמ׳ לו׃
ונתנוך ויאמרו לו לאמר לא כי אסור׃
נושע קמץ אין המלך נושע ברב חיל׃
נושע גילי מאד בת ציון הריעו׃
נבל גם אני אודך בכלי נבל׃
ונבל

ונבל והיה כנור ונבל׃
נבחה ולא ידעו עשות נכחה ׃
ונכחה והסג אחור משפט׃
נסכה בן אדם יען אשר אמרה
ונסכה את ארון אלהינו אלינו׃
נכה ונכה הלך וילכד את קנת
ונכה ואת כנתיה ב׳ בפסוק׃

א״ב נון ארוכה בסוף

תיבותא ולית דכו׳ וסימניהון

אחרין תשחן לאחר אשתי׃
אחן וחנתי את אשר אחן׃
בחין ושאר חוותא העדיו׃
בחין ומשך אבירים בכחו׃
גבולן ותשכנה הערי׳ דשמואל
דאנין ואנת עזרא כחכמת׃
האיין עתה יחרדו האיין׃
הרצין ותשמע עתליה את קול
דמלכים׃
הומין ואתה לך לקץ ותנוח׃
והמהן ויאמ׳ בי לדבן את העבריות
ויחנן וילך במדבר ויסוב את׃
ובמהן ויעבר המלך הגלגלה׃
ויראון וכל העם ישמעו ויראון׃
זן מזוינו מלאים מפיקים׃
חשין ואתה קח לך חטין ושעורי׳
טחון ואת חטאתכם אשר עשית׳
טוחן ויאחזוהו פלשתים׃
טחון בחורים טחון נשאו׃
ירעפון עטרת שנת טובתיך׃
ירזמון ומה ירזמון עיניך׃
ימלאון והשקתי ארץ צפתך׃
יגאצון ואת עמי ינאצון׃
בארבן ודרך לפניהן כמראה׃
לבביהן והצב גלתה העלתה׃
לתתן שם את ארון׃
מלכין אל תתן לנשים חילך׃
משפטן ויקרב משה את׃
מגדון יגדל המספד׃
נון בנו יהושע בנו׃
מרוקיהן ששה חדשים בשמן׃
נחושתן ויקרא לו נחשתן׃
סגנין אדין מלכא לדניאל רבי
כהלין אדין עללין כל חכימי
פרין בנו בתים ושבו׃
צידונין יען אשר עזבוני׃
קבצן דרשו מעל ספר י״י וקראו
ראשן ישבו לארץ ידמו זקני בת
שוממין דרכי ציון אבלות׃
הפגעון לאסרך דשמשון׃
תחתיהן הלוך ואמרת׃
תעבדון את האלהים על ההר׃
תענון כל אלמנה ויתום׃
תרבון ושמעת ישראל ושמרת׳
תחקרון עד תכונותיכם עד׳
תחשבון מה תחשבון על י״י׃
תתחמקין עד מתי תתחמקין׃
תגדעון ונתצתם את מזבחתם׃
תהיון ואנשי קדש תהיון לי׃
תלכון לא תלכו ריקם׃
תלחמון כה אמר י״י לא תעלו׃
תנוסון ותאמרו לו כי על סוס ננוס
תושעון בשובה ונחת תושעון׃
תשאון הפניו תשאון אם לאל׃

א״ב מן חד וחד חד נון וחד

כס בסוף וסימניהון נמסר בסוף סדר
בהר סיני׃

אלין מלין משמשין נ״י וסי׳

הפרני ל׳ כי הפרני אלהים בארץ
עניי׃

נשני ל׳ כי נשני אלהים את כל
עמלי׃
השביעני ל׳ אבי השביעני לאמר׃
השביעני ל׳ במרומים הרוני לענה׃
פתיתני ל׳ י״י ואפת חזקתני ותוכל׃
הנחני ל׳ בדרך אמת לקחת את
בת אחי אדני׃
ותעידני ל׳ ועין ראתה ותעידני׃
ויבואני ל׳ חסדיך י״י׃
ויכוננוני ל׳ ידיך עשוני ויכוננוני׃
רמיתני ל׳ למה זה רמיתני ותשלח
בזיתני ל׳ ועתה לא תסור חרב
מביתך׃
גמלתני ל׳ כי אתה גמלתני הרעה
ואני׃
הציקתני ל׳ רוח בטני דאיוב׃
ששזפתני ל׳ השמש בני אמי נחרו בי
תמעיטני ל׳ אל באפך פן תמעיטני׃
שטפתני ל׳ טבעתי ביון מצולה׃
הליצוני ל׳ זדים הליצוני עד מאד׃
עודוני ל׳ חבלי רשעים עודוני׃
גרוני ל׳ יגעתי בקראי נחר גרוני
ילדתני ל׳ ארור היום אשר ילדתני
עוהוני ל׳ יבשו זדים כי שקר
עותוני׃
יחמתני ל׳ הן בעון חוללתי ובחטא
נחמתני ל׳ אמצא חן בעיניך כי׃
יבואוני ל׳ רחמיך ואחיה׃
ויעבדוני ל׳ ותמאן לשלחו׃
התורידני ל׳ אל הגדוד הזה׃
ויסבני ל׳ דרך חוץ אל שער החוץ
ויעירני ל׳ באיש אשר יעיר משנתו
להבאישני ל׳ בישב הארץ בכנעני
ובפרזי׃

מלין דמשמשין נה בסוף

תיבותא וסימניהון

הרוממנה ל׳ קרנות צדיק׃
קמנה ל׳ שמענה קולי׃
אחטנה ל׳ מידי תבקשנה׃
אציתנה ל׳ חומה אין לי מיתתני׃
יקראנה ל׳ ויאמר אליו שוב נא׃
וירדנה ל׳ ממרום שלח אש
בעצמתי׃
ימהרנה ל׳ מהר ימהרנה לו׃
ייעדנה ל׳ ואם לבנו יעדנה׃
ויםבנענה ל׳ בתוך חבו׃
תעלנה ל׳ ויאמר מלאך ה׳׃
תרמסנה ל׳ רגל רגלי עני׃
אשקנה אני י״י נוצרה לרגעים׃
תכעיסנה ל׳ ותבכה ולא תאכל׃
אחישנה ל׳ אני ה׳ בעתה אחישנה׃
תכלנה ל׳ מלמעלה ופתח התכה׃
תחתנה ל׳ ויסגר בשר תחתנה׃
תשכנה ל׳ בצל דליותיו׃
שמענה ל׳ ואתה דע לך׃
תשבנה ל׳ וידיו תשבנה אונו׃

ו׳ חסרי׳ נ״ן וקרין וסימני׳
נמס׳ במשלי סי׳ ג׳׃

ו׳ כתבן נ׳ ולא קריין וסימ׳
נמסר בשמואל ב׳
סימן כא״ ודה״ ב׳ סימן י״א׃

י״א פסוקי׳ רישי׳ נון וסופי׳
נון וסימני׳ נמסר
בסדר תזריע ובתלים סימן מ״ה׃

נא

נאוה ה׳ וסימניהון נמסר
בתהלים סימן קמ״ח׃
ובמשלי סימן י״ז׃

נאם ג בטעם וסימני׳ נמסר
ביחזקאל סימן ה׳׃

נאפות ג׳ וסימניהון

ושפטתיך משפטי׳
ואנשים צדיקים ב׳ בפסו׳׃

נב

נבית ד׳ חס׳ א׳ בלישניהון
וסימ׳ נמסר בשמואל
א׳ סימן י׳ ובעזרא ריש סימן ה׳׃

והנביא ג׳ ר״פ וסימניהון
נמסר בסדר ראה
וביחזקאל סימן י״ד׃

ונביא ז׳ וסימניהון נמסר
בדניאל סימן ט׳׃

בנביאים ה׳ וסימני׳ נמסר
בשמו׳ א׳ סי׳ י׳׃

נביאים ח׳ מל׳ בירמיה
וסימניהון נמסר
בירמיה סימן כ״ו׃

נבואים ג׳ מל׳ וסי׳ נמסר בסדר
בהעלתך׃

וכל הנביאים ד׳ וסימניהון

וכל הנביאים נבאים כן׃
וחברו דה״׃
ויקבץ מלך ישראל׃
ומלך ישראל ויהושפט׃

נביא ג׳ חס׳ בליש׳
וסימניהון
ובנביאי ישראל ראיתי׃
ומתעתעים בנביאיו׃
ונבא לבב חכמה׃

הנביאה ה׳ וסימניהון

ותקח מרים׃
ואקרב אל הנביאה׃
וגם לנועדיה הנביאה׃
ועשיה אל חולדה הנביא׳ דמלכי׳
וחברו דדה״׃
ואשר המלך אל חולדה הנביאה׃

נבכד נאצר י׳ כתיבין כן
חס׳ ו׳ וסימני׳

ויאמר חנניה לעיני כל העם׃
ויהוצדק הלך בהגלות י״י את׃
כה אמר י״י צבאות׃
ולמקצת הימים אשר אמר׃
ובשנת שתים למלכות ב׳ בפסו׳׃
וקאמין לקבל צלמא הנ׳ דפס׳׃
בען אנא נבכד נאצר׃
ומלכא נבכד נאצר אבוך׃
יהב לנבכד נאצר אבוך׃
וכל מלכים דכוות׳ במ״א מ׳ל
נבוכד נאצר וסימ׳
והעם הנשאר בארץ יהודה׃
ומן בראשית עד אחאב בן קוליה
נבכד רצר כתי׳׃
וכל שאר סיפר׳ נבוכד ראצר
במ״א נבוכד ראצור וסים״
לקדר ולממלכות חצור׃
וה׳ כתיב נבוכד נאצר בכתובים
וסימניהון
עלה נבוכד נאצר מלך בבל
ומכלי בית י״י הביא׃
ולהשובת השנה שלח המלך׃
וגם במלך נבוכד נצר מרד׃
בשנת שלש למלכות דדניאל׃

וכל דניאל נבוכד נצר מלכא
במה מלכא נבוכד נצר וסימני׳
נמסר בדניאל סימן ב׳׃

נבוכד נצר ז׳ כתבן ומשניין
ביה וסימניהון

שבעא עדנין יחלפון עלך׃
נבוכד נאצר׳ נבוכד ראצר׃
נבוכד ראצור׳ נבוכד נצר׃
נבוכד נאצר׃ נבוכד נאצור׃
נבוכד נאצר׃

רישא דדניא׳ נאצר בשנת ג׳ למלכו׳
וכל דה״ ונבי׳ דכו׳ ומן כל ירמיה
ויחזקאל ראצר ומן בראשית
ממלכת יהויקים תני׳ עד קוליה
נאצר ואלה בני המדינה העולים
קדמיה ראצור לקדר ולממלכות
ראצור תרויהון כתי׳׃

נג

נגבה כט׳ בליש׳ וסימני׳
נמס׳ בדה״ ב׳ סי׳ ד׳׃

נגינות ג׳ מל׳ בלישניהון
וסימניהון נמסר
בתלים סימן ד׳׃

נוגע ג׳ מל׳ וסימ׳ נמסר
סוף סדר מצורע
ובעמוס סימן ט׳׃

הנגעת ג׳ וחס׳ וסימ׳ נמסר
בשפטים סימן ד׳׃

והנוגע ג׳ וסימניהון

בכל טמא נפש׃
והנוגע בנבלתם׃
והנוגע בכל אשר׃

לנגע ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳
וסימניהון נמסר
בסדר וירא ואיוב סימן ו׳

וינגע ב׳ וסימניהון נמסר
בסדר לך לך׃

נגע הצרעת ג׳ וסימני׳

נרפא נגע הצרעת׃
זאת התורה לכל נגע׃
השמר בנגע הצרעת׃

נגף ג׳ וסימניהון

יהנך י״י נגף לפני׃
אך נגף נגף הוא׃
כי נגף העם׃

נגשה ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר תולדות׃

מגישים ג׳ וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סימן
ד׳ ובמלכים ב׳ סימן ד׳׃

ויגישו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימני׳
נמסר בסדר כי תשא׃

נוגש ב׳ מל׳ וסימניהון

ממנו פנה ממנו׃
ועמד על כנו׃

נגש בס״ן ד׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן נ״ג וע״ש
מה דשקלין וטרינן׃

נגש בש״ן ד׳ וסימניהון

ומשה נגש אל הערפל׃
ואחר נגש יוסף׃

והנה

מערכת אות הנון

והנה נביא אחד נגש ·
יען כי נגש העם הזה ·
ויגישו ג׳ ב׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ יד ·
ויגש ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת תולדת יצחק ובפרשת צו את אהרן ·
נגשו ג׳ וחס׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סימן ג׳ ·

נד

נדף ה׳ קמצין וסימני׳ נמסר בסדר אם בחקתי ·
וידר ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ויצא יעקב ובשפטים סימן י״א ·

ונדריך ג׳ וסימניהון

רק קדשיך אשר ·
ונדריך אשר תדור ·
ונדריך תשלם ·
נדר ה׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר בפרשת אמור ובישעיה סוף סימן יט׳ ותרגום שם ·
נדריכם ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר ראה ·

נה

וינהג ה׳ וסימניהון נמסר בסדר ואלה שמות ·
ונדרו ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל״א ·
נהרות ג׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן ח׳ ובתלים סימן קל״ח ·
הכהרת ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר וארא ·
ונהר ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן יט״ ·

אל נהר ג׳ וסימניהון

ואבוא אל הגולה ·
ובמראה המראה ·
והיום ההוא לי״ אלהים ·

נו

נוה ד׳ וסימניהון

נוה משלח ונעזב ·
ישים עליהם נוה ·
נוה לבנות יענה ·

נז

נוזלים ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ע״ח ·

נח

נחנו ג׳ וסימניהון נמסר בסדר ויהי מקץ ובאיכה בא״ב ג׳ ·

נחני ג׳ וסימניהון

בדרך נחני י״ ·
מי יובילני עיר מצור ·
מי יובילני עיר מבצר ·
והנחתי ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן כב״ וסימן לז״ ·
הניחו והניחו ד׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ו׳ ·
מנחתיך ג׳ חס׳ בלי׳ וסימניהון

יזכר כל מנחתיך ·
לעולתיכם ולמנחתיכם ·
ומנחתיכם לא ארצה ·
ואת המנחה ח׳ וסימני׳ נמסר בפרשת אלה פקודי ·
ניחוח ה׳ מל׳ בלי׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ תצוה ·
ונחנו ג׳ וסימניהון נמסר בסדר בשלח ·
ונח ג׳ רפ׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן יד״ ·
נחה ג׳ מלעיל וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ב׳ ·
וינח ז׳ רפין וסימניהון נמסר בפרשת בא אל פרעה וביהושע סוף סימן כא״ ·
ויגח ז׳ דגשין וסימני׳ נמסר בפרשת ויקח קרח ובמלכים א׳ סימן ז׳ ·
וינחם ז׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן כב״
והנחתי ב׳ חס׳ דחס׳ וסימ׳ ויאמרו פני ילבני ·

והנחתי חמתי ·
ושאר׳ והניחותי כתיב וחד מל׳ דמל׳ וסימ׳
הוא יהיה איש מנוחה ·
וא׳ והנחותי כתיב וסימ׳
והנחותי חמתיכם ·
וינחהו ז׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר אמור ובמלכים א׳ סימן יג״ ·
מנחה ד׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן יד״ ובישעיה סימן יא״ ובזבריה ריש סימן ח׳ ·
מנחל ד׳ וסימניהון נמסר בסדר אלה הדברים ובמלכים ב׳ סימן כד״ ·
על נחל ג׳ וסימניהון

ואת הארץ הזאת ·
מן הירדן מזרח ·
על בן יתרה עשה ·
נחלו ד׳ וסימניהון נמסר ביהושע ריש סימן יד״ ·
לנחלה ט״ו וסימניהון נמסר בסדר קרח ·
ינחלם ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמס׳ בשמו׳ א׳ סי׳ ב׳
ינחלו ג׳ קמצין וסימניהון לשמות מטות ·
איש לפי פקדיו ·
בכוד חכמים ינחלו ·
נחלתן ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת אלה מסעי ·
תנחל ב׳ א׳ קמ׳ וא׳ פתח וסימניהון
בארצם לא תנחל ·

בנחלתך אשר תנחל ·
נחלה אל ג׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר ראה ובתלים סימן ה׳ ·
נחם ונחם ו׳ פתחי׳ וסימניהון נמסר בזכריה סימן א׳ ·
ינחם ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח ובתלים סימן ק״ ·

וינחם ה׳ וסימניהון

וינחם י״ כי עשה ·
וינחם יצחק אחרי ·
וינחם יהודה ויעל על גוזזי ·
וינחם י״ על הרעה ·
וינחם אלהים על הרעה ·
נחמה אל ז׳ וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ ריש סימן י׳

נחש ג׳ וסימניהון

ויעש משה נחש ·
והביט אל נחש ·
וכתת את נחש הנחשת ·
נחשת ד׳ בצפוי וסימניהון
ועשית קרנותיו ·
ועשית כדים למוכח ·
ועשית בדי עצי ·
ממנו תהינה קרנתיו ·
כלי הנחשת ד׳ וסי׳ נמסר סוף ירמיה ·

נט

נוטה ה׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן ק״ד ·
נטיתיך י״ו חס׳ את וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן כה״ ·
ויטהו ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ו׳ ·
ולנטוע ג׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן ל״א ·
ויטע ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת נח
יוטל ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חסר וסימ׳ נמסר בתלים סימן ל״ג ובמשלי סוף סימן י״ו ובאיוב ריש סימן מ״א ·
יטו ה׳ בקראה וסימני׳ נמסר בישעיה ריש סימן נד״ ·
ותט ג׳ וסימניהון נמסר בסדר בלק ·
ויטו ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ו ·
ויטו ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ ריש סי׳ ח׳

וינטשו ג׳ וסימניהון

וינטשו בלחי ·
וינטשו בעמק רפאים ·
ויוסיפו עוד פלשתים ·

ויטש ב׳ וחס׳ וסימניהון

ויטש אלוה עשהו ·
ויטש משכן שילו ·

ני

ניר ח׳ וסימניהון נמסר בירמיה ריש סימן ד׳

נכ

נכחו ב׳ וסימניהון

נכחו תחנו ·
כי נכחו יצא ·
נכר ב׳ א׳ מלעיל וסימניהון
נכר אתו האלהים ·
ולא נכר שוע לפני ·

נמ

נמו ב׳ ומלרע וסימניהון
נמו רעיך מלך אשור ·
נמו שנתם ·

נס

נסי ב׳ וסימניהון ויקרא שמו י״ נסי ·
ואל עמים ארים ·

הנס ג׳ וסימניהון

והעם הנס אל ·
והיה הנס מקול ·
הנס מפני הפחד ·
מציעאה הניס כתיב ·
נסותם ה׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר בשלח ובמלבים א׳ ריש סימן י׳ ·
ומנוס ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סוף סי׳ י״א ·
מנסת ה׳ חס׳ בלי׳ וסימ׳ נמסר בפרשת בחקתי ·
וינוסו ד׳ מל׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ז׳ ·
ונסו ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סוף סימן ל״ח
ונסתם ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ בחקתי ובזכריה סימן י״ד ·
נסה ו׳ ב׳ כתיב סה וד׳ כתיב שא וסימניהון נמסר בסדר וירא ·
ויסך ג׳ דגשין וסימניהון ויסך עליה נסך ·
ויסך את נסכו ·
ויסך אתם לי״ ·

ולהסך ב׳ וסימניהון

וכי אנחנו מקטרים ·
כה אמר י״ צבאות לאמר אתם ונשיכם ·
וחד פליג׳ ומן אז חדלנו ·
מסכה ב׳ יחידאין וסימניהון
עשו להם מסכה ·
ויעשו להם מסכה ·
וכל עגל מסכה דבות ·
בנסעם ב׳ וסימניהון נמסר בסדר

בסדר נח ·
ויסע ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר בשלח ·
מסע ב׳ קמצי׳
וסימניהון
הנית מסע ·
אבן שלמה מסע ·

נע

וינער ב׳ וחס׳ וסימניהון
וירא העם וינעו ·
וינעו אמות הספים ·
לנוע ד׳ וסימניהון נמסר
בשפטים סימן ט״
ובירמיה סימן י״ד ·
וינעם ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון
נמסר בפרשת מטות
ובאיכה באב״ תניין ·
מנעורינו ג׳ ומל׳ וסימניהון
נמס׳ בסדר ויגש
ובירמיה סוף סימן ג׳ ·
ואת הנערים ג׳ וסימני׳
נמסר
באיוב סימן א׳ ·
מנערי ג׳ חס׳ וסימני׳ נמסר
במלכי׳ א׳ סימן י״ח ·
מנעוריו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳
וסימניהון נמסר
בסדר נח ובשמואל א׳ סימן יז״ ·
מנער ג׳ וחס׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן פח״
ובמשלי סימן כ״ט ·

נפ

לנפל ד׳ וחס׳ וסימניהון נמסר
בסדר שלח לך
ובירמיה סימן נא״ ובמגלה סימן ו׳ ·
ויפל ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר מסעי וסימ׳
בלטון ארמי אדם מית במשריתיה ·
יפול ז׳ מל׳ בליש׳ וסי׳ נמסר
בד״ה א׳ סימן יב״ ·
תפול ח׳ מל׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן כג״ ·
הפילה ו׳ חס׳ בליש׳ וס׳ מני׳
נמסר בפרש׳ נשא
הנפלים ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳
וסימניהון נמסר
בסדר בראשית ·
יפול ג׳ חס׳ בספר משלי
וסימניהון נמסר
במשלי סימן יג׳ ·
כל לשון נפילה על במ״ש
אל וסימניהון
נמסר בסדר שמיני ·
נפש ג׳ בטעם ל״פ וסימניהון
נמסר בסד׳ ויקרא ·
נפש החיה ד׳ דסמיכי
וסימניהון
ויברא אלהים את האדם ·
בעוף ובבהמה ובכל ·
וכל אשר אין לו סנפיר ·
זאת תורת הבהמה ·
ונפש ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר
בויקרא ·
ונפשו ח׳ וסימניהון נמסר
בריש סדר ויגש
ובמשלי סימן כג״ ובאיוב סוף סי׳ כג״ ·

ואת נפש ד׳ וסי׳ נמס׳ בשמואל
א׳ סימן כה״ ·
נפשתם ב׳ חסרים
וסימניהון
את מחתת האנשים ·
יצפנו לנפשתם ·
וכל נפש ג׳ וסימניהון
נמסר בסדר
אחרי מות ובירמיה סימן לא״ ·
בנפשותיכם ב׳ מל׳
וסימניהון
השמרו בנפשותיכם ·
כי התעתים בנפשותיכם ·
נפשו ג׳ מטע׳ וסימני׳ נמסר
בהושע סימן ד׳ ·
ונפשו ה׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן לה׳ ·

נצ

מצב ג׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר
בסדר ויצא יעקב ·
מצבת ב׳ פתחי׳
וסימניהון
ויעש הרע בעיני ·
ויתצו את מצבת ·
מצבות ג׳ וסימ׳ נמסר בירמיה
סוף סימן מג״ ·
ויתיצבו ה׳ וס׳ מני׳ נמסר
בפרשת וישמע
יתרו ובסדר וילך וביהושע ריש
סימן כד״ ·
נצים ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר שמות ·
נצח ד׳ קמצין וסימני׳ נמסר
בשמואל א׳ סימן טו״ ·
למנצח מזמור י״ר״פ דסמיכי
וסימניהון נמסר
בתלים סימן לא״ ·

נק

ט״ו נקדות בקריאה
וסימניהון
נמסר בסדר במדבר סיני ·
ונקה ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר משפטים ·
ונקי ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר משפטי׳ ובאיוב
סימן כב״ ·
נקיון ג׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר
בתלים סימן ע״ג ·
נקים ג׳ חס׳ י׳
וסימניהון
נקים אנחנו ·
והיה כל אשר יצא ·
ושלאחריו ·
יקבוהו ג׳ וסימניהון נמסר
באיוב סימן ג׳ ·
יקם ג׳ ב׳ קמץ וא׳ פתח
וסימניהון נמסר
בפרשת בראשית ·
ונקמתי ג׳ וסימני׳ נמסר
בירמיה סימן נא״ ·
תקפו ד׳ חס׳ בלי׳
וסימניהון
לא תקפו פאת ·
ויסב ארון י״י דיהושע ·
מקפים עליהם דמלכים ·
ויקפו על העיר דאלישע ·

נר

הנרות ב׳ מל׳ וסימ׳ נמסר
בפרשת אמור ·
נריהו ג׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סימן לו״ ·

נש

נשוא ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מל׳
וסימניהון
נשא את ראש בני קהת ·
את ראש בני גרשון ·
כי נשא אשא להם ·
נשוא ינשוא כי לא כתר מל׳
ונשא י״ב וסימניהון נמסר
בסדר תרומה ·
ונשא יז״ וסימניהון נמסר
בסדר אחרי מות
ובמלכים א׳ סימן ח׳ וביחזקאל סוף
סימן כט״ ·
נשאו י׳ וסימניהון נמסר
בסדר מטות ובשמואל
ב׳ סימן יח״ ובעזרא סימן ט׳ ·
נשאו ג׳ וסימניהון נמסר
במלכי׳ ב׳ סוף סי׳ ב׳
וישאהו ד׳ וסימניהון נמסר
בסדר שלח לך
ובשמואל ב׳ סימן ו״ ·
נושים ג׳ וחס׳ ובעני׳ וסימניהון
נמסר בנחמיה סימן ה׳ ·
ונשא ו׳ חס׳ וסימניהון נמס׳
בשמואל א׳ סימן יד״
ונשוא ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חסר
וסימ׳ נמסר במלכי׳
ב׳ ריש סימן ה׳ ובאיוב סימן כב״ ·
לשאת כ״ד וסימ׳ נמסר בד״ה
א׳ סי׳ ט״ו בפסוק כ״ ·
משאות ד׳ ב׳ מל׳ וסימני׳
נמסר סדר מקץ ·
משאת ו׳ פתחי׳ וסימניהון
נמסר בפרשת
מקץ ובשפטים סימן כ׳ ·
תשואות ד׳ וסימני׳ נמסר
באיוב ס״ס לו״ ·
משאת ג׳ וסימניהון נמסר
בירמיה ריש סימן
ו׳ ובמגלה סימן ב׳ ·
למשואות ב׳ וסימניהון
הפלתם למשואות ·
הרימה פעמיך למשואות ·
ותשא יד״ וסימניהון נמסר
במלכים ב׳ סימן ד׳
ובמגלה סימן ב׳ ·
ותשאינה ב׳ חד מל׳ וחד חסר
וסימניהון נמס׳ ברות ·
ולא תשא ג׳ וסימני׳ נמסר
בסדר וירא ·
ישא ה׳ ר״פ וסימניהון נמסר
בישעיה סימן ג׳ ·
ישיא ה׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן פ״ט ·
מנשאים ג׳ וסימניהון נמסר
בירמיה ס״ס כב״ ·
ושא ג׳ וסימניהון
ושא את מספר שמותם ·
עלה ראש הפסגה ·

ראה עניי ועמלי ·
שאו י״ב ר״פ וסימניה׳ נמסר
בריש סדר פנחס
ובירמיה סימן נא״ ·
ישאו ד׳ וסי׳ ניהון נמסר
ביחזקאל סימן לט״ ·
ישאו ו׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר
ביחזקאל סימן לו״ ·
למשא ג׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סימן
ט״ו ובאיוב ס״ס ז׳ ·
ולא ישאו ד׳ וסימ׳ נמסר
בסדר תצוה
וביחזקאל סוף סימן לד״ ·
משאם ה׳ בתורה וסי׳ נמסר
בפרשת נשא ·
נשיא י׳ וסימניהון נמסר
בסדר חיי שרה ·
נשיאם ד׳ כ״ב בתורה
וסימניהון נמסר
בסוף סדר לך לך ·
נושה כול׳ חס׳ במא״
וסימניהון
ינקש נושה לכל ·
וחד כתיב נשא וסימניהון
וכל אשר לו נשא ·
ושארהון נשה כתיב ·
ישך ב׳ קמצין
וסימניהון
נשך כל דבר אשר ·
ואחריתו כנחש ישך ·
נשיתי ב׳ וסימניהון בירמיה
סימן ט״ו ·

ערך נמוס הוה נמסר בערך הם ·

ונשל ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר ואתחנן ·
נשמת ד׳ וסימניהון נמסר
בסדר נח ·
נשק ג׳ קמצין בליש׳ וסימני׳
נמסר באיוב ס״ס כ׳ ·
בנשר ד׳ רפין וסימניהון
נמסר בסדר האזינו
ובאיוב סימן ט׳ ·

נת

לנתחיה ד׳ וסימניהון
והפשיט את העלה ·
לנתחיה לנתחיה הוציאה ב׳ בפסו׳
ואת העולה המציאו ·
נתך ג׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סימן מב״ ·
נתן כא״ג׳ מנהון קמ׳ וסימני׳
נמסר בד״ה ב׳ סימן לד״ ·
ויתן י״ג רפין וסימני׳ נמסר
במלכים א׳ סימן י״ד
ובד״ה ב׳ סימן י״ח ·
נתינה אליך ה׳
וסימניהון
את העדות אשר ·
ונתת אל הארן ·
ואל הארן תתן ·
ונתן אליך אות או מופת ·
פתח פיך ואכל ·
בטנך תאכל ומעיך ·
נתן לך ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר עקב ·
ולתת ח׳ וסימניהון נמסר
בפרשת כי תשא
ובירמיה סימן י״ט ·

מערכת אות הסמך

ונתון ז׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויהי מקץ וברמיה סוף סימן ל״ז׳.
יתן ד׳ וסימניהון נמסר בסדר שמיני ובפנחס׃
נתן ו׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן ח׳׃
נתנו ו׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן לה״.
ונתתי פני ד׳ וסימני׳ נמסר באחרי מות׃
נתן ד׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר בסדר ואלה שמות׳
ונתתם ו׳ קמצי׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן ח״ וברה״א סימן י״ד׳.
נתון ה׳ ג״ מל׳ וב׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר בסדר פנחס׳
ויתנו ג׳ רפין וסימנהון נמסר במלכים א׳ סימן י״ח׃
ונתנה ג׳ וסי׳ נמסר בפר׳ ויצא ובירמיה סימן לח״.
ויתנום ג״ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימני׳ נמס׳ בסד׳ אלה פקודי׳.

נתון ד׳ מל׳ וסימניהון

ונתון	אתו על׳.
נתון	תתן לו ולא ירע.
ויאמרו	נתון נתון׳
וידר	יפתח׳

וכל כתו׳ דבות׳.
ואתן ג׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן מב״׳
נתון ג׳ וסימ׳ נמסר במגלה סימן ג׳.
נתונם ב׳ חס׳ יוד וא׳ מל״ דמל׳ ושאר׳ נתנים כתי׳ חס׳ וי״ו וסימניהון נמסר בסדר במדבר סיני׃
נתצו ג״ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן ד׳׳
ואתנה כל שפטים ושמואל ויחזקאל ואתנה ב״מא ואתנה וסימ׳

ויאמר	הפלשתי אל דוד׳.

וכל שאר נביא׳ ואורי׳ דבות׳ ואתנה ב״מא וסי׳

ואתנה	את הלוים.

וכל כתובים דבות׳ ואתנה ב״מא וסים׳

שאל	ממני ואתנה.

נתנו ה׳ וסימניהון נמסר בסדר ויצא׳
מתנות ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל״ וסימניהון נמסר במשלי סוף סימן ט״ו.
מתנותיכם ד׳ ב׳ חסרי׳ וב׳ מל׳ וסי׳ נמסר בסדר אמור וביחזקאל סימן ד׳.
מתתי ג׳ וסי׳ נמס׳ בסדר ויצא ובמלכים א׳ סימן כא״.
לך נתתים ג׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ ויקח קרח׃
נתתי ג״ קמצי׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן ט״׳
ונתת כט״ חס׳ ה׳ וסימני׳ נמס׳ בסדר תרומה׳
ויתנהו ד״ ג׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סי״ יט וברה״ב׳ סימן כד״ וע״ש׳
ולא יתן ג׳ וסימניהון נמסר בסדר בא׳

ולא נתן ד׳ וסימניהו׳ נמסר בסדר חקה.
ואל תתן ג׳ וסימניהון נמסר ביואל סימן ב׳.
הנותן ה׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בפרשת ויחי יעקב ובתלים סימן י״ח ע״ש.
נותן ו׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בתהלים סימן קמ״ו ובמשלי סימן כו״.
נתנו ד׳ דגשי׳ וסימ׳ נמס׳ ביחזקאל סי׳ כז״.

ח׳ מלין דכל חד וחד לית

דבות׳ דגש משמשין נה בסוף תיבות׳ וסימ׳ נמסר בריש סדר תולדת נח.
נתינה שם ז׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סימן ו׳ ובשיר השירים סימן ז׳׳
נתנו ג׳ ר״פ וסימניהון

נתנו	את נבלת׳
נתנו	רשעים פח לי.

אנכי נותן ז׳ וסימ׳ נמסר בריש פרשת ראה אנכי.
נתניהו ה׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן מא״ ובד״ה א׳ סימן כה״.
וינתצו ג׳ וסימניהון

וינתצו	את הבמות.
וינתצו	את מזבחו״ הבעלי׳ דה״ת
את חומת	ירושלם.

נתקו ג׳ וסימניהון

נתקו	כפות רגלי׳
שברו	עול נתקו׳
ימי	עברו זמתי׳

ינתק ג׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״ו ובקהלת סימן ד׳׃

נשלם ערך
הנו״ן בס״ד

מערכת אות
הסמ״ך

ה׳ זוגין חד ס׳ וחד ס״ וסי׳

ספר	ויך לב דוד אתו אחריכן.
וספר	ובי ישהר הזב מזובו.
סתרי	ומגני אתה אלהי אלי׳
וסתרי	ובני עזיאל מישאל.
שריון	צדונים יקראו לחרמון.
ושריון	וירקידם כמו עגל׳
ססמי	ואלעשה הוליד את ססמי.
וססמי	וססמי ב׳ בפסוק.
שמחו	ויזבחו ביום ההוא זבחים
ושמחו	והיה כגיבור אפרים.

מליין דחמיין ש״ן וקריין

סמ״ך סי׳ נמסר בריש ספר הושע.

ב׳ זוגין מיחדין חד ס׳ וחד

ש׳ וסי׳ נמסר בריש שיר השירים.

ה׳ זוגין חד ס׳ וחד ש׳

בריש׳ וסימניהון

שום	ועתה שימו לבבכם׳
בשום	התדע בשום אלוה.
שך	לכן הנני שך את דרכך.
בסך	אלה אזכרה ואשפכה׳
סמכי	כה אמר יי׳ ונפלו׳.
בסמכי	הנה אלהים עזר לי יי׳.
שמחות	תודיעני אורח.
בשמחות	תובלנה בשמחות וגיל׳
שמחתכם	וביום שמחתכם׳
בשמחתכם	שמעו דבר יי׳ החרדים׃

סב

סביב ג׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בסוף יחזקאל.
סבב ט׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בריש קהלת.
סב ו׳ חס׳ וסימניהון נמסר בסדר אלה הדברים ובשיר השירים סימן ב׳.
סביבותיו ד׳ מל׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן לג״׳
ויסבו ג׳ דגשי׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן י״ח.
וסבב ג׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ז׳.

סג

סגור ה׳ וסימ׳ נמס׳ ביחזקאל ריש סימן מד״ ובאיוב סימן מא״׳
תסיג ג׳ כתי׳ ס״מך בלשון השגה וסימניהון נמסר בסדר שפטים.
יסגרנו ד׳ חס׳ בלישני׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ כי תזריע.
מסגרות ה׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון

ועל	המסגרו׳ אשר בין השלבים
וארבעת	האופני׳ למתחת למסגרו׳
ויקצץ	המלך.
ויחרגו	ממסגרותיהם דשמואל.
וחברו	ממסגרותיהם דתהלות׃

סד

סדמה ג׳ וסימניהון נמסר בסדר וירא.
כסדום ד׳ וסי׳ נמס׳ בריש ישעיה ובצפניה סימן ב׳׃

סו

בסודם ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בערך יוד.
סוסיך ג׳ וסימניהון

דרכת	בים סוסיך.
ביתרכב	על סוסיך.
והכרתי	סוסיך.

סופא ג׳ כתי׳ א׳ וסימ׳ נמסר בדניאל ס״ס ו׳׃
לסוסים אל ב׳ בליש׳ וסימניהון

ויאמר	שמטוה דאיזבל
חרב	אל סוסיו׃

סח

סחרה ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סוף סימן כג״ ובמשלי סימן ג׳.

סי

סיגים ג׳ ומל׳ וסימני׳ נמסר במשלי ריש סי׳ כה״׳
סיחון ד׳ מל׳ בתורה וסימ׳ נמסר בסדר חקת׳

הסירות סימן

כל אוריתא הסירת חס׳ ו׳ כתי׳ ואת הסירות דמלכים כ״כ ואת הסירת קדם׳ דירמיה כב׳׃

סכ

סכות ב׳ מל׳ בתורה וסימניהון.

על כן	קרא שם.
כי בסכות	הושבתי.

וכל נביא׳ וכתובי׳ דכו׳ מל׳ ב״מא וסימ׳

לעשות	סכת בכתוב׳

וכל הסכות דאורית׳ מל׳ בב״א חסר וסימ׳

חג	הסכת תעשה

ויסך ד׳ רפין וסימני׳ נמסר בפרשת אלה פקודי׳ ובאיוב סוף סימן ג׳.
ויסכרו כל ליש׳ כתי׳ סמך ב״מא כתי׳ ש״ן וסי׳

כי ושבר	פי דברי שקר.

וכל אגרא כתי׳ ש״ן ב״מא

וסכרום	עליהם יועצים׳

בשוכות ו׳ כתי׳ ש״ן בליש׳ וסימניהון

ושכתי	כפי מעליך.
הסר	משוכתו והיה.
הנני	שך את דרכך.
התמלא	בשוכות עורו.
וגידים	השוככני׳
ויחמס	כגן שכה׃

סכו ג׳ וחד כתי׳ ש״ן וסימניהון נמס׳ בירמיה סוף סי׳ כה״ ובאיכה בא״ב תניין׳
סכותה ג׳ וסימניהון נמסר בסדר פקודי׳
הסוכך ג׳ ב׳ מל״ וסימניהון

את כרוב	ממשח.
ברב	רכלתך מלו תוכך.
ימהרו	חומותה והוכן הסוכך׃

סל

סלוא ג׳ וסימניהון נמסר בנחמיה סימן י״א.
הסלע ג׳ קמצי׳ וסימניהון

ויביאום	לראש הסלע.
אשרי	שיאחז ונפץ את.
ויקהילו	משה ואהרן.

סלבה ג׳ וסימניהון נמסר בסדר דברים.

ויסלף

מערכת אות הסמך

ויסלף ג׳ וסימניהון
ושחד לא תקח׃
לא תטה משפט׃
ויסלף דברי צדיקם׃

סע

סער ג׳ כתיב שי״ן
וסימניהון
יסערו עליו שער׃
בורם ברד שער׃
וקדמונים אחזו שער׃

ספ

ספוד ג׳ מל׳ בליש׳ וסימני׳
נמסר בירמיה סי׳ י״ו
ובזכריה סימן ז׳ ובקהלת סימן ג׳׃
מספד ג׳ פתחי׳ וסימניהון
בלשון ארמי המריא
סמיכין לרמוניא וביאור׳ נמסר במיכה
סימן א׳ ובזכריה סוף סימן י״ב׃
תספה ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת וירא אליו
ישפוק ד׳ כתיב שי״ן בליש׳
וסימניהון נמסר
באיוב סוף סימן ל״ד ע״ש׃
יספק ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר בלק׃
אל ספר ג׳ וסימניהון נמסר
בירמיה בריש
סימן ל׳ ובנחמיה סימן ח׳׃
ויספרו ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן ק״ז
ובאיוב סימן י״ב׃
ספרו ג׳ וסימניהון

ספרו נא לי׃
ספרו בגוים׃ וחברו׃
ומספר ה׳ וסימניהון נמסר
בסדר בלק
ובירמיה סימן י״א׃
סופר ב׳ מל׳ בנביאים וסימני׳
נמסר בשמואל ב׳ סוף
סימן ח׳ וע״ש חלוק מל׳ וחס׳ בליש׳׃
י״א פסוקים רישיהון
וסופיהון
חד וסימניהון נמסר בפרשת במדבר
סיני ובסדר צו׳
ט״ו פסוקים רישיהון וסופי׳
מלה חדא
ריש׳ נסיב וי״ו וסיפא לא נסיב וי״ו
וסימ׳ נמסר במלכים סוף סימן כ״ב׃
י״ח מלין תקון סופרים
וסימניהון נמסר
בריש במדבר סיני ובתלים סימן ק״ו׃
ואין מספר ד׳ וסימני׳ נמסר
בריש יואל
ובתלים סימן ק״ה׃
בספר משה ג׳ וסימניהון
נמסר בערך משה׃
בספר תורת משה ג׳ וסימני׳
נמסר ביהושע סימן
ח׳ וסימן כ״ג׃

סר

ויסר ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר וארא׃
יסור ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר
במשלי סימן ט׳׃

סורה ג׳ וסימניהון

סורה אדני סורה
ב׳ בו ותרויהון מלרע׃
סורה שבה פה מלעיל׃
וא׳ גולה וסורה מלרע׃
סרה ה׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון
נמסר במלכים ב׳ סי׳ ד׳

וסרה ג׳ וסימניהון

וסרה קנאת אפרים׃
וסרה קנאתי ממך׃
וסרה מעליו רוח׳

וסרתם ג׳ וסימניהון

והקללה אם לא׳
וסרתם ועבדתם אלהים׃
כי ידעתי אחרי מותי׃
ואסירה ג׳ וסימניהון נמסר
בשופטים סי׳ ט׳׃
ולא סר ד׳ וסימניהון נמסר
במלכים ב׳ ריש
סימן כ״ב׃
סרר ג׳ חס׳ בליש׳
וסימניהון
שריך סררים וחברי גנבי׃
כי כפרה סררה׳
להיות כל איש שרר׃
סוררת ג׳ וסימניהון נמסר
בזכריה סימן ז׳׃
וסר מרע ה׳ וסימני׳ נמסר
בישעיה סי׳ נ״ט׳

יסירו ב׳ וסימניהון

מצדיקי רשע׃
ונתתי קנאתי בך׃
וא׳ ויסירו וסימ׳
רגע ימותו וחצות׃

סת

במסתרים ג׳ רפין וסי׳ נמסר
בירמיה סימן י״ג׃
במסתרים ג׳ דגשין וסימני׳
בלשון ארמי
גברא קטל שלימא וביאור׳ נמסר
בתלים סימן י׳ וסימן ס״ד׃
מסתתר ד׳ וסימניהון נמס׳
בשמואל א׳ ריש
סימן כ״ו ובתהלים סימן נ״ד׃
בסתר ד׳ וסימניהון נמסר
בסדר כי תבא׃
נסתרה ג׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן ל״ח׃

נשלם ערך
הסמ״ך בס״ד

מערכת אות
הע״ין

ח׳ זוגין חד ע׳ וחד וע׳ ולית
דכו׳ וסימניהון
עירך ויערך עליו ערך לחם׃
וערך ויאמר לו מיכה שבה׃
עינכם ולאלה אמר באזני׳
ועינכם אל תחס על כליכם׃
עדיהם כל הגוים נקבצו יחדו׃
ועדיהם יצרי פסל כלם תהו׃
עיר גילי מאד בת ציון הריעי
ועיר ואיש נבוב ילבב׃
עיה ואחזתם ומושבהם בית אל׳
ועיה ובני בנימן מגבע מכמש׃
עשה כה אמר ה׳ עשה ה׳ יוצר
אותה׳
ועשה כה אמר ה׳ בורא השמים׳
עשיתם וכרחמיך הרבים לא׃
ועשיתם ויאמ׳ ה׳ אל משה כלכהך
עגור כסיס עגור כן אצפצף׃
ועגור גם חסידה בשמים׳

עב

עבות ג׳ מל׳ בליש׳
וסימניהון
ובעבות העגלה׳
בקר לא עבות מנוגה׳
קצץ עבות רשעים׳
עבותים ג׳ מל׳ וסימ׳ נמסר
ביחזקאל סימן ג׳
ועביו ג׳ וסימניהון נמסר
בסוף ירמיה׃

יעבדוני ג׳ וסימניהון

עם לא ידעתי׃
וחברו דתהלות כהר קרשי׃
דתהלות מל׳׃
עובד ב׳ מל׳ וסימניהון
ותקראן שמו עובד׃
וישי הוליד את עובד׃
וכל דה״ה דכות׳ מל׳ בר מן א׳
חסר וסימ׳
עבד אדום׳
עבדון ג׳ וסימניהון

וישפט אחריו׃
וימת עבדון׃
את עבדון ואת מגר׃

ולעבדו ג׳ וסימניהון

והיה אם שמוע׳
כי אז אהפך אל׃
רק שמרו מאד דיהושע׃
ולעבדיך ג׳ וסימניהון נמס׳
בסדר וארא
ובפרשה מטות׃
וכל עבדיו ז׳ וסימניהון
נמסר בשמואל
א׳ סימן כב״׳
עבדת ה׳ חס׳ בד״ה
וסימניהון
ומשפחת בית׃
ויעמד במשפט׃
ויעמד יחזקיהו׃
והמשררים בני אסף׳
ומן ודוד זקן עד דוד את כל
שרי ישראל דכות׳׃
עבד עולם ג׳ בליש׳ וסי׳
נמסר באיוב
סוף סימן מ׳׃
עבדיך ז׳ חסר׳ וסימני׳
נמסר בסדר
בהעלותך׳
ועבדתם ד׳ וסימניהון

נמסר בפרשת ואתחנן׃
יעבוד ז׳ מל׳ וסימני׳ נמסר
בישעיה סוף סימן
כו״ ובאחשורש סימן א׳׃
העבריות ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מל׳
וסימני׳ נמסר
בסדר שמות׃
אעביר ג׳ וסימניהון נמסר
בסדר כי תשא
וביחזקאל סימן יד״׃
אעבור ג׳ וסימניהון נמסר
בתהלים סוף
סימן קמ״ב׃
ויעבר ג׳ וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ ריש סימן
י׳ ובאיוב סימן יג״׃
בעברכם ג׳ וסימניהון נמס׳
בסדר כי תבא׃
עובר ח׳ מל׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן יו״׃
עבור ז׳ מל׳ בלישני׳ וסימני׳
נמס׳ בסדר וירא בלק׃
ג׳ מלאי׳ גבי נון בליש׳
העברה וסימניהון
נמסר ביחזקאל ריש סימן לז״׃
לעבור ד׳ מל׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בלק ובנחום
ריש סימן ב׳׳
כעבור ב׳ א׳ מל׳
וסימניהון
ויהי כעבור הצהרים׃
כעבור סופה ואין׃
וא׳ כעבור בכורי ומרים׃
ויעבר ט׳ וסימניהון נמסר
בסדר נח ובמלכים
א׳ סימן ט״ו׃
עברה על ה׳ וסימניהון

והעבר המנחה על׳
אל נא תעבר מעל עבדך׃
כי על כן עברתם על׳
ויעבר י״י על פניו׃
ותעבר׳
ויעברם ח׳ חסרי׳ בליש׳
וסימניהון נמסר
ביהושע סימן ד׳׃
ויעבירו ד׳ ג׳ מל׳
וסימניהון
קול במחנה׃
ויעברו את המלך׃
ויעבירו את בניהם׳
ויעבירו קול ביהודה׃
תניין חסר׃
לבעבור ג׳ וסימניהון נמס׳
בסוף פרשת
וישמע יתרו׳

עג

עגלת ה׳ וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ סי׳ י״ו׃

עד

י״ד פסוקים עד ועד וסימ׳
נמסר בסוף
פרשת אלה הדברים׃
ג׳ פסוקים אית בהון ועד
עד וסימניהון
וילך למסעיו׃
ושתי את גבוליך׃
ויקם אלישיב׳
י״ז פסוקי׳

מערכת אות העין

ז׳ פסוקי׳ אית בהון עד ועד
וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סוף סימן י״ח׃

ה׳ זוגין חד עד וחד על וסי׳
נמסר בפרשת ויחי יעקב׃

י״ב זוגי׳ חד עד וחד ועד וסי׳

עד חמור אם המצא׃
ועד חמור עתה לך והכית׃
עד שה אם המצא׃
ועד שה עתה לך והכית׃
עד משרפות כל יושבי ההר דיהושע
ועד משרפות ויתנם יי׳ ביד ישראל׃
עד הם וילך רכב הסוס׃
ועד הם ואמרה להם׃
עד הצהרים וישאהו ויביאהו׃
ועד הצהרים ויקחו את הפר׃
עד ישים לא יכהה ולא ירוץ׃
ועד ישים ואל תתנו׃
עד זקנה וגם עד זקנה׃
ועד זקנה אני הוא׃
עד שערי כל אכל תתעב נפשם
ועד שערי ויקמו אנשי יש׳ יהודה׃
עד החומה ועל ידו׃
ועד החומה וההודה׃
עד מגדל ויקם אלישיב׃
ועד מגדל הגדול ב׳ בו׃
עד כלה ועשה כרצנו׃
ועד כלה והגביר ברית׃
עד עלמא ויקבלון מלכותא׃
ועד עלמא ענה דניאל׃

ועד כל ב׳ וסימניהון

ולא נעדר להם מן׃
ועד כל כלי הנבלים׃

ג׳ פסוקי׳ אית בהון עד ועד
ועד ועד וסימניהון

עתה לך והכית׃
ויקמו אנשי ישראל׃
עד כסף ככרין׃

ג׳ פסוקים אית בהון ועד
ועד ועד וסימניהון

ותפשט יהונתן את׃
ולא נעדר להם מן׃
ויחרימו את כל׃

לעד ב׳ וסימניהון

ליום קומי לעד׃
בישראל וביהודה׃

עד ב׳ בלישן כוזה וסימניהון

בנימן זאב ישרף׃
אז חלק עד שלל׃

עדותיו ה׳ מפקי׳ ו״ו בליש׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ ריש סימן ב׳׃

העדות ה׳ מל׳ וסימני׳ נמסר באחרי מות׃

ארון העדות י״ב וסימניהון נמסר בסדר כי תשא׃

ואעידה ה׳ וסימני׳ נמסר בסדר וילך ובירמיה סימן ו׳׃

העדתי ה׳ וסימניהון נמסר בסדר עקב׃

עדותיו ח׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר ואתחנן ובתהל׳ סימן צ״ט׃

ד׳ פסוקי׳ מן ד״ד אתין בא״ב
דכתי׳ דתהלים וסימני׳ שם באות ו״ו׃

עדותיך ט׳ וסי׳ נמסר בתהלים בא״ב באות בית וסימ׳ פר״ץ בן דמ״ה׃

לעדה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת וירא׃

העדה בהם ד׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ ח׳׃

וכל עדת ג׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ בהעלתך׃

עדיו ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא׃

עדיו ג׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן ז׳׃

עדיך ג׳ וסימניהון

ואתה מגדל עדר׃
שומע תפלה׃
כי עתה תבא אליך ותלה׃
וא׳ יום הוא ועדיך יבא׃

עד י״א בטעם מאריך וסי׳ נמסר בשיר השירים סימן ח׳׃

עד מה ד׳ וסי׳ נמסר בפר׳ וירא בלק ובתהל׳ סימן פ״ט׃

עדוא ג׳ מל׳ וסימניהון

ביום עשרים וארבעה׃
והתנבי חגי׃
אחינדב בן עדא כ״ב׃
ושארהון עדו כהכן׃

עדן ג׳ פתחין וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סימן י״ט וביחזקאל סימ׳ כ״ז וכריש עמוס׃

העדפים ג׳ חס׳ ו״ו וסימני׳ נמסר בסדר במדבר סיני׃

נעדר ג׳ וסימניהון

שאו מרום עיניכם׃
ולא נעדר להם מן הקטון׃
עד אחד לא נעדר מציע׳ פת׃

ותו לסכתכלא׃

משפטו יתן לאור לא נעדר׃

עו

עוג בבשן ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר דברים׃

עוגות ב׳ בתור א׳ מל׳ וא׳ חסר וסימניהון

לושי ועשי עוגות׃
עגת מצות כי לא בתר׳ חס׳׃

ועוד כ״ג וסימני׳ נמסר בירמיה סוף סימן ל״ו ובדניאל סימן ט׳׃

עוד י״ד חס׳ וסימ׳ נמסר בפרשת נח׃

ואין עוד ב׳ וסימניהון

וידעתם כי בקרב׃
כי החיים יודעים׃
וכל ישעיה דכות׳׃

עודנו ד׳ מל׳ וסימניהון

עודנו מדבר עמם׃
שלום לעבדך לאבינו׃
הבשר עודנו בין׃
ויחלטו הממנו ויאמרו׃

והעוים ד׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן י״ז׃

עוון ד׳ מל׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סימן ז׳ ובתהלים סימן ל״א ובד״ה א׳ סימן כ״א׃

עונות ו׳ מל׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בנחמיה ריש סימן ט׳׃

עונותיהם ב׳ מל׳ וסימניהון

וסלחת לעמך׃
ונכלמו מעונותיהם׃

עולתה ג׳ וסימני׳ נמסר בתהל׳ סוף סימן צ״ב׃

ויעללהו ו׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר באיכה בא״ב חניון׃

לעולם י״ח וחס׳ וסימני׳ נמסר בתהלים סימן ע״ה׃

ועד עולם י״ב וסימני׳ נמסר בישעיה סימן ס׳ ובד״ה א׳ סימן כ״ט׃

לעולם ועד ט׳ וסימניהון

יי׳ ימלך לעולם׃
כי כל העם ילכו איש׃
והמשכילים יזהירו כזהר׃
גערת גוים אבדת רשע׃
אזכירה שמך בכל דור ודור׃
ואשמרה תורתך תמיד׃
תהלה לדוד ארוממך׃
בכל יום אברכך ואהללה׃
תהלת יי׳ ידבר פי׃

עולם ועד ו׳ וסימני׳ נמסר בתהל׳ סימן כ״א וסימ׳ ק״ד׃

עד העולם ד׳ וסימניהון

והעמדתיהו בביתי ובמלכותי׃
ויברכו ויאמרו הלוי׳ ישוע וקדמיאל
הושיעה את עמך וברך׃
כטל חרמון שיורד על׃

ומעולם ג׳ וסי׳ נמסר בישעיה סימן נ״ה׃

לעולם ב׳ מל׳ בתור׳ וסימניהון

וגם בך יאמינו לעולם׃
לא תדרוש שלומם׃

עולמים ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בתהל׳ סי׳ קל״ו׃

הלעולם ג׳ וסי׳ נמסר בתהלים סימן פ״ח׃

ג׳ פסוקי׳ מטעי׳ דעולם וסימני׳ נמסר בפרש׳ כי תבא׃

עד עולם ג׳ סוף פסוק וסימני׳

כי את כל הארץ אשר אתה רואה׃
והדבר אשר דברנו׃
והכינותי את כסא דד״ה׃

אמר המעתיק קשה לי דהא איכא טובא עד עולם סוף פסוק וכ״כ דחס׳ וכל זרעך דכו׳׃

העלם ב׳ חס׳ וסימניהון

גם את העלם׃
ברוך יי׳ אלהי ישראל׃

והעוף ג׳ וסימניהון

זאת תורת הבהמה׃
והעוף אוכל אתם׃
והעוף ירב בארץ׃

ובעוף ג׳ וסימ׳ נמסר בהושע סימן ד׳׃

ויעף ג׳ בקר׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן כ״ב׃

עורו ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן י״ח וסי׳ מ׳׃

עורב ד׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן י׳׃

עז

בעזך ג׳ וחס׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ בשלח ובתהל׳ סימן כ״א׃

ועזו ד׳ וסימ׳ נמסר בתהלים סימן ס״ח׃

יעזו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימן ט׳׃

עזו ד׳ וסימניהון נמסר בסוף חבקוק׃

עזה ג׳ בתור׳ וא׳ בנבי׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן כ״א׃

עזתה ב׳ וסימניהון

וילך שמשון עזתה׃
ויאחזהו פלשתים׃

עזיה ה׳ וסימניהון

שלום בן יביש׃
ויקשר קשר׃
תחת בנו אוריאל בנו עזיה׃
עזיא העשתרתי׃
ובירושלם ישב׃
וכולהון כתב׳ ה״א במ״א כתי׳ א׳ וסימני׳
עזיא העשתרתי׃
וכל תריסר דכות׳ עזיה׃

ויעזבוני ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן ח׳׃

עזבניך ד׳ ובחד ענ״ב וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן כ״ז׃

עוזר ה׳ מל׳ וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ ל״א וכריש איכה׃

ואין עוזר ו׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סוף סימן י״ד׃

לעזור ג״מ ל׳ וסימניהון

כי תהיה לנו מעיר׃
לעזור להדרעזר דד״ה׃
לעזור ולהשכיל׃

עזרא הכהן ג׳ וסימניהון

ויבא עזרא הכהן׃
ויקם עזרא הכהן׃
ויבדלו עזרא הכהן׃

העזרי ג׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סימן ו׳׃

עזריאל ג׳ וסימניהון

ויצוה המלך את׃
ואלה ראשי׃
לנפתלי ירמות בן׃

עוריהו ה̇ בנביאים וסימני׳ נמסר במלכים ב״ סימן ט״ו׃

עט

ויעט ג׳ וסימניהון

ויעט העם אל השלל׃
לברך את אדונינו ויעט בהם׃
ויעט במעי׳ל קנאה׃
יעטה ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר תזריע ובתלים סימן ק״ט׃
עטר ד׳ מלין עטור סופרים וסימניהון בתהלי׳ סי׳ ל״ו׃ ועיין בהקדמתי׃
עטרות ג׳ חס׳ וסימני׳ נמסר במטות׃

עי

עי ב׳ בתי׳ עיר וסימניהון

ויקח כחמשת אלפים איש׃
ויזעקו כל העם אשר׃

מסור׳ אחריתי

וישלחם יהושע לעי׃
וכל העם המלחמה לעי׃
ויקח כחמשה אלפי׳ לעיר׃
וישימו העם את לעיר׃
העיט ד̇ בתורה וב״ מנהון קמצין וסימני׳ נמסר בסדר לך לך׃
עינים כ״ח וסימני׳ נמסר בזכריה ס״ס ג׳׃
ועיניו ח׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ ג׳ ובירמיה סימן ל״ב׃

לעיניך ח׳ וסימניהון

למה נמות לעיניך׃
ונקלה אחיך לעיניך׃
שורך טבוח לעיניך׃
לא ירדנו בפרך׃
או הנסה אלהים׃
ולקחתי את נשיך׃
אוכיחך ואערכה לעיניך׃
אל תתן שינה׃
לעיניכם ח׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן י״ו׃
ועיניך ז׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל״ד וסימן ל״ט׃
בעיניך ז׳ חס׳ יו״ד בתר׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בסדר ראה׃
בעין ט׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן א׳׃
לעיניהם כ״ד וסימני׳ נמסר בסדר חקה׃
בעיניהם י׳ וסימני׳ נמסר בסוף פרשת מסעי׃

עיניכם י״ג וסימניהון

ונפקחו עיניכם׃
והנה עיניכם ראות׃

ולא תהורו אחרי׃
עיניכם הרואות׃
כי עיניכם הראות׃
והיו לטוטפות׃
ולא תשימו קרחה׃
ויעצם את עיניכם׃
תראנה עיניכם׃
שאו עיניכם למרום׃
שאו לשמים עיניכם׃
מחמד עיניכם׃
שאו עיניכם וראו׃
ולאלה אמר באזני׃
בתר׳ עינכם כתי׳׃
וא׳ ועינכם אל החוס׃
עינו ט׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ משפטים׃
ועיני י׳ וסימני׳ נמסר במשלי סוף סימן כ״ה׃
ועיניו י״א וסימניהון נמסר באיוב סימן מ״א׃

עינם ב׳ וסימניהון

עינם בכל הארץ׃
לא חסה עינם׃
וא׳ והתפוח והעינם׃
עיני ד׳ פתח באתנחת׳ וסימניהון׃
אליך נשאתי את עיני׃
בלו עיני מיחל׃
כי חסדך לנגד עיני׃
ולא ראו עיני׃
עין בעין ג׳ וסימניהון נמסר בסדר שלח לך ובישעיה סימן נ״ב׃
ועינים ג׳ וסימניהון נמסך בסדר כי תבא ובישעיה ריש סימן מ״ג׃
ובעיני י׳ וסימניהון נמסר בסדר בהעלתך׃
ולעיני ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת וארא ובירמיה סימן כ״ח׃
מעיני ד׳ וסימניהון נמסר בפר׳ ויצא ובישעיה סימן ס״ה ובסוף הושע׃
עינך בעינך ו׳ חס׳ יו״ד בתר׳ וסימניהון נמסר בסדר ראה׃
עיני כ״ט וסימניהון

ואשימה עיני עליו׃
ודמע תדמע ותרד עיני׃
ושמתי עיני עליהם׃
ועתה הנה פתחתיך היום׃
וגם אני אגרע׃
כי דרכיך עליך אתן׃
וחברו כדרכיך עליך אתן׃
אעשה בחמה׃
וגם אני לא תחוס׃
משחתם ולא עשיתי׃
ושמתי עיני עליהם דעמוס׃
עששה מכעש וחכרו׃
עששה מכעס׃
אעצה עליך עיני׃
ובאויבי ראתה׃
עיני דאבה מני׃
ותבט עיני בשורי׃
את עיני מדמעה׃
לא תשוב עיני לראות׃
דלפה עיני מתוגה׃
ובהמרותם תלן עיני׃
ותכה מכעס עיני׃

עיני ראתך׃
על אלה אני בוכיה ב׳ בו׃
פלגי מים תרד עיני׃
עיני עוללה לנפשי׃
עיני נגרה ולא׃
מעיני ד׳ וסימניהן נמסר בפרשת ויקרא ובאיוב סימן כ״ח׃
לעיניו ה׳ וסימניהון נמסר בריש סדר חקה ובמלכים ב׳ סימ׳ כ״ה ובירמיה סי׳ נ״ב׃
וישא עיניו ה׳ חסרי׳ את וסימ׳ נמסר בריש וירא ושאר׳ דנסבין את אינון ט׳׃
עיניך י״א וסימ׳ נמסר בשיר השירים ריש סי׳ ד׳׃
ועין ט׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סימן י״ט ובאיוב סי׳ כ״ד ובעזרא סימן ה׳׃
ואשא את עיני ב״ וסימני׳

וארא ארבע קרנות׃
וארא והנה איש׃
ואשא עיני ואראה ג׳ וסימני׳ נמס׳ בזכריה ריש סימן ה׳ ובדניאל סימן ח׳׃
לעינים ד׳ ב׳ פתח וב״ קמץ וסימ׳ נמסר בסדר בראשית ובמשלי סימן י׳׃

על העין ב׳ וסימניהון

וימצאה מלאך׃
ויהי כראות את הנזם׃
עיף ח׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן ס״ג׃
עירים ג׳ בליש׳ וסימניהון
רכבים על שלשים ב׳ בו׃
ועירים עשרה׃
על העיר י״ז וסי׳ נמסר בירמיה סימן ל״ב׃
לעיר ד׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סי׳ א׳ ובד״ה ב׳ סי׳ ל״ג׃
ערי מקלט ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר מסעי׃
על עיר ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ו׳ ובעמוס סימן ד׳׃
העירה ט׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סוף סימן ד׳ ובעמוס סימן ד׳ ובד״ה א׳ סוף סימן י״ט׃
מהעיר ג״ וסימניהון נמסר בירמיה סימן נ״ב׃
ואת העיר ח׳ וסימניהון נמסר בירמיה סוף סימן כ״ג׃
כל ערים ג׳ וסימניהון ושלחים׃
כל ערים עשר ומגרשיהם׃
את חשבון ואת׃
מהערים ג׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן ד׳׃
עריך ח׳ בליש׳ דבבו וסי׳ נמס׳ בשמואל א׳ סימן כ״ח ומיכה סימן ה׳׃

מן הערים ג׳ וסימניהון

ויאספו בני בנימן׃
לנוס שמה דאז יבדיל׃
מן הערים אשר׃

על עריו ג׳ וסימניהון

וישמע בן הדד דמלכים׃
הזכירו לגוים הנה׃
ואת עריו ז׳ וסימניהון נמסר בריש זכריה ובד״ה ב׳ סימן ח׳׃

עב

והעכבר ב׳ וסימניהון

החלד והעכבר׃
והשקץ והעכבר׃
עכביש ב׳ וסימניהון

עכביש יארגו׃
ובית עכביש מבטחו׃

על

על י״א סבירין עד וסי׳ נמסר בסדר ויחי׃
עלילת ד׳ ב׳ עלילת וב׳ עללות וסימניהון נמסר בפר׳ כי תצא׃

א״ב מן חד חד נסיב על וסימ׳

על אברם ויהי השמש לבא׃
על אברהם כי ידעתיו למען׃
על ארמנות השמיעו׃
על אחד ויאמר קח נא את בנך׃
על אלעזר ואת שעיר החטאת׃
על אבימלך לבא חמס שבעים׃
על אדניכם לא טוב הדבר הזה׃
על אדניהו ותבא בת שבע׃
על ארני ויהי בבקר ויצא
על אדניו ויקח ירבעם בן נבט׃
על אלישע ויראו בני הנביאים׃
על אחינו ויאמ׳ איש אל אחיו אבל
על אחיהם מחזיקים על׃
על אלוה מצפון זהב יאתה׃
על אדמה אשתך בעיר תזנה׃
על ביתי אתה תהיה על׃
על בניו ותצר לדוד מאד׃
על ביתה ויהי הוא מכפר׃
על בת ספקו עליך כפים׃
על בנה ותאמ׳ האשה אשר בנה
על גא והראש אחד יפנה
על דבר משכיל על דבר׃
על דברי שמעי הארץ הנה׃
על הנער אל ירע בעיניך׃
על האיש והנביא והכהן והעם׃
על האשה ויבא אלהי׳ אל אבימלך
על המדבר ואת החרי בהררם׃
על היכל לקצת ירחין תרי עשר
על הקדש וכפר על הקדש׃
על האהל ולקח אזוב וטבל במים
על העדה יפקד יי׳ אלהי הרוחות׃
על הגזה הנה אנכי מציג׃
על המעברות והאנשים רדפו׃
על המרכבה וילך משם וימצא׃
על המלתחה ויאמר לאשר על׃
על הגבול וכל מואב שמעו׃
על הערבה ויאמר אלי המים׃
על הגדוד והמה עזרו עם דוד׃
על החרב וירא נשא כליו דד״ה׃
על הרים תהום כלבוש כסיתו׃
על זקן קצפתי על עמי׃
על חזקיה וישלח חזקיה מלך׃
על טוב ואפרים עגלה׃
על טבור לשלל שלל ולבז׃
על טבת ויתקעו שלש׃
על יצחק

מערכת אות העין

על יצחק ויקח אברהם את עצי׃
על יבין ותלך יד בני ישראל׃
על יפתח ותהי על יפתח׃
על יום שאל את נעריך׃
על יבשה כי אצק מים על צמא׃
על יעקב וריב לי״י עם יהודה׃
על יונה ויאמרו איש אל׃
על ירבעם ושאר דברי שלמה׃
על יהורם ויער י״י על יהורם׃
על יואב ודבר המלך חזק׃
על ימים ואהה בחליים רבים׃
על יומו נשמו אחרונים׃
על ימי ימים על ימי מלך׃
על כשדים חרב על כשדים׃
על לאה וישא יעקב את עיניו׃
על לשכת וירד בית המלך׃
על מצב ובין המעברת׃
על מצות ולבית הרכבים אמר׃
על מואב על בן על מואב׃
על מבואות ואמרת לצור
הושבת׃
על מחנה ושלום בן קורא בן׃
על נשיו וילך עשו אל ישמעאל׃
על נגב ויאמר אביש אל פשטתם
על נבל אל נא ישי׳ אדני אל לבו
על נינוה ואני לא אחוס על׃
על שר ויקצף פרעה על שני׃
על עבדכם ואקחה פת לחם׃
על עבדיו פרעה קצף על עבדיו׃
על עבדיך שובה י״י עד מתי׃
על עבדי ויאמ׳ י״י אל השטן קדם׳
על עבר ועשית את כרתיה׃
על עריהם על בן הכם אריה מיער
על עצים והוציא את כל הפר׃
על פח התפול צפור על פח׃
על צידון זבולן לחוף ימים׃
על צדיק תאלמנה שפתי׃
על צאן והכשבים הפריד יעקב
על קבורתה ויצב יעקב מצבה׃
על קבר ויצא את האשרה׃
על רמת ויקבץ מלך יש׳ דמלכ׳׃
על רוחכם והעולה על׃
על רחבעם ויקבצו אליו אנשים׃
על שפן ויאמר חלקיהו הכהן
הגדול קדמ׳׃
על שמעיה לכן כה אמ׳ י״י הנני פוקד׃
על תבליתם כי עוד מעט מזער׃

על כל ועל כל ו׳ בספר
ויקרא וסימ׳
נמסר בסדר במדבר סיני׃

על י״י חד מן ל״א וסימ׳ נמסר
בתלים סימ׳
ב׳ וד״ה ב׳ סי׳ י״ג׃

חד מן ט׳ זוגין חד ואל וחד
ועל וסימניהון

ואל אדם אל נא אשא פני איש׃
ועל אדם והוא ישקיט ומי ירשיע׃
ואל המקדש ושלש׳ יום ושלש׳ ימים׃
ועל המקדש ויביאו פרים שבעה׃
ואל איתמר וידבר משה לאהרן׃
ועל איתמר ואת שעיר החטאת׃
ואל משאו וזאת עשו להם וחיו׃
ועל משאו על פי י״י פקד אתם׃
ואל שדה ויהי מקצה שבע שנים׃
ועל שדה הוא מספר למלך׃
ואל ישביה ידע תדעו כי אם ממיתים
ועל ישביה הנני שלח ולקחתי׃
ואל אלהיה ותאמ׳ הנה שבה יבמתך
ועל אלהיה אמר י״י צבאות אלהי יש׳
ואל ההרים אנשי רכיל היו בך׃
ועל ההרים ואקרא חרב על הארץ׃
ואל עמים הנה אשא׃
ועל עמים ונשפטתי אתו׃

א״ב מן ל״ב זוגין מן ב״ב על
דלת וסימנ׳

על אשה לא יהיה כלי גבר׃
על אשה אם נפתה לבי על׃
על אחת וכפר עליו הכהן׃
על אחת או מצא אבדה׃
על אביו ולא יפרשו להם׃
על אביו ויאמר דויד אעשה
חסד דד״ה׃
על אלהים מגני על אלהים׃
על אלהים ישעי וכבדי׃
על ארצי ועלית על עמי יש״׃
על ארצי כי גוי עלה על ארצי׃
על ארבעת וידו אדם מתחת כנפ׳׃
על ארבעת רבעיהם בלבהם׃
על אבשלום וידע יואב בן צרויה׃
על אבשלום ויגד ליואב הנה המלך׃
על בן והקריב על בן הבקר׃
על בן תהי ידך על איש׃
על גוי רגע אדבר על גוי׃
על גוי וחברו ורגע אדבר׃
על גבולם והתחלקו אתה לשבעה׃
על גבולם שמעתי חרפת מואב׃
על דברי ואת כל אלה ידי עשתה׃
על דברי ויאמר י״י אלי הטבת׃
על המטה ויגד ליעקב ויאמר׃
על המטה והמלך שב מגנת׃
על האבנים ויאמר בילדכן׃
על האבנים וארד בית היוצר׃
על המחנה וברדת הטל׃
על המחנה ורוח נסע׃
על השרים והיה ביום זבח׃
על השרים ויספר להם המן׃
על הכשדים הישב בעיר הזאת׃
על הכשדים ויאמר ירמיהו שקר׃
על הכלי ואם על המשכב׃
על הכלי והישב על הכלי׃
על הבנים כי יקרא קן צפור׃
על הבנים כה אמר י״י על הבנים׃
על יהושפט ויהי אחרי כן באו׃
על יהושפט ויתנבא אליעזר בן׃
על לחם והניף הכהן אתם׃
על לחם ומן בני הקהתי מן אחיהם׃
על מרדכי ותקרא אסתר להתך׃
על מרדכי ויצא המן ביום׃
על מקמו אם את הדבר הזה תעשה׃
על מקמו ועוד מעט ואין רשע׃
על נבוכד נצר בלא מטא׃
על נבוכד נצר בה שעתא מלתא
ספת׃
על עיר ולא אבה דוד להסיר
דשמואל׃
על עיר וגם אנכי מנעתי מכם׃
על ערי וישמע בן הדד אל המלך
דמלכים׃
על ערי הזכירו לגוים הנה
על עבדי ויען דואג האדומי׃
על עבדי ויקח דוד את שלטי דד״ה׃
על עבדך ועשית חסד על עבדך׃
על עבדך האירה פניך׃
על צר מי יעץ זאת׃
על צר ואתה בן אדם שא על
על קדוש את מי חרפת וגדפת
דמלכים׃
על קדוש הוי הירדים מצרי׳ לעזרה׃
על שדי כי אז על שדי תתענג׃
על שדי אם על שדי יתענג׃
על שערי ויעמד השערים על׃
על שערי שחו רעים לפני טובים׃
על שער ויבן עזיהו מגדלים׃
על שער צוארך כמגדל השן׃

חד מן ב׳ זוגין תרין אל ותרין
על וסימניהון

אל פה פה אל פה אדבר בו׃
אל פה אשר צוית ביד עבדך׃
על פה יראו גוים ויבשו׃
על פה פנו אלי והשמו׃
אל גוים הנה אשא אל גוים׃
אל גוים בן אדם חנני׃
על גוים איך נפלת משמים׃
על גוים מלך אלהים על גוים׃
אל יתר וילך משה וישב׃
אל יתר ואלה דברי הספר׃
על יתר אהבו את י״י׃
על יתר כי הנה הרשעים׃
אל אבותיך ואתה תבא׃
אל אבותיך הנני אספך דד״ה׃
על אבותיך והותירך י״י אלהיך׃
על אבתיך לכן הנני אספך
דמלכים׃
אל חמור ויאמר שכם אל׃
אל חמור וישמעו אל חמור׃
על חמור על כל דבר פשע׃
על חמור גילי מאד בת ציון׃
אל העין ולרבקה אח ושמו׃
אל העין ואבא היום׃
על העין וימצאה מלאך י״י׃
על העין ויהי כראות את הנזם׃
אל הלשכות והיה הכהן בן אהרן׃
אל הלשכות כי אל הלשכות יביאו׃
על הלשכות כי באמונה המה׃
על הלשכות כי מעמדם ליד בני
אהרן׃
אל לבבך וידעת היום והשבות׃
אל לבבך והיה כי יבאו עליך כל
על לבבך והיו הדברים האלה׃
על לבבך כה אמר י״י אלהים והיה
אל אמתך חי חי הוא יודך׃
אל אמתך כי לא שאול תודך׃
על אמתך לא לנו י״י לא לנו׃
על אמתך אשתחוה׃
אל נבוכד נצר ביד אלעשה בן שפן׃
אל נבוכד נצר וירדפו חיל כשדים׃
על נבוכד נצר בהשעתא מלתא׃
על נבוכד נצר בלא מטא׃

חד מן ל׳ זוגין מן גג״ חד אל
וחד על וחד ועל
וסימניהון

אל הגוי למה תמותו אתה ועמך׃
על הגוי והיה הגוי והממלכה׃
ועל הגוי והיה כמלאות שבעים׃
אל המשקוף ולקחתם אגדת אזוב׃
על המשקוף ועבר י״י לנגף׃
ועל המשקוף ולקחו מן הדם׃
אל המשפט כי יהיה ריב בין׃
על המשפט ולרוח משפט ליושב׃
ועל המשפט על פי התורה אשר׃
אל בנימן וינחמו בני ישראל׃
על בנימן ושני אנשים שרי גדודים׃
ועל בנימן וימלכהו אל הגלעד׃
אל יחזקיהו וישמע י״י אל׃
על יחזקיהו אחר זה שלח סנחריב׃
ועל יחזקיהו ועוד דברו עבדיו על
י״י האלהים׃
אל יהויקים לכן כה אמר י״י אל בן
על יהויקים לכן כה אמר מלך יהוד׳
ועל יהויקים מלך יהודה האמר

חד מן י״ח פסוקים דאית בהון
על על וחד מלה
כמצע׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סי׳ ט״ו׃

חד מן י״ט פסוקים דאית בהון
מן ג׳ חד אל ותנין
ותליתא על וסימניהון

אשמים ויאמרו איש אל אחיו׃
בארבה ויאמר י״י אל משה נטה׃
חשך ויאמר י״י אל דחשך׃
חשן ונתת אל חשן המשפט׃
פסל ויאמר י״י אל משה פסל׃
העדות ויקח ויתן את העדות׃
ציצית דבר אל בני יש׳׃
הברכה והיה כי יביאך ונתת׃
והוצאתם את שניהם אל שער׃
הרפה ותאמר אל אביה׃
את׳ ויאמר שמואל אל
שאול למשוך׃
מאביך ויאמר דוד אל מיכל׃
בת שבע ותבא בת שבע אל המלך׃
זעף ויבא אחאב אל ביתו׃
בן הדד וישמע בן הדד אל המלך׃
הסכן כה אמר י״י צבאות לך נא׃
הבקעה ואקום ואצא׃
והנותר לנשיא מזה ומזה לתרומת׃
קשבת תהי נא אזנך קשבת׃

וחלופי׳ י״ד פסו׳ מיחדין דאית
בהון מן ג׳ קדמ׳ על
ותנינ׳ ותליתא אל וסימניהון נמסר
בסדר וישמע יתרו׃

חד מן ז׳ פסוק׳ דאית בהון מן
ג׳ קדמ׳ ותליתא אל
ומציע׳ על וסימניהון נמסר בסדר נח
וביהושע סימן י״ח׃

וחלופי׳ ז׳ פסוק׳ דמיחדין
אית בהון מן ג׳
קדמ׳ ותליתא על ומציע׳ אל וסימני׳
נמסר בירמיה סוף סימן כ״ט וסי׳ מ״ח׃

על העיר חד מן י״ז וסימני׳
נמסר בירמיה
סימן ל״ב׃

על בית ועל בית חד מן י״ג
וסימניהון נמסר בסדר
מדבר סיני׃
וכל מלכים וישעיה וירמיה
ותרי עשר דכוות׳ על בית
ועל בית במ״א אל בית ואל
בית וסימניהון נמסר במלכים
א׳ סימן י״ד׃

על ביתו חד מן ח׳ וסי׳ נמסר
בסדר מקץ׃

על מלך חד מן ט׳ וסימניהון
נמסר ביחזקאל סימן
כ״ח ודניאל סימן י״א׃

על המלך חד מן ח׳ וסימני׳
נמסר בד״ה ב׳
סימן כ״ג׃

על בני ישראל חד מן ז׳
וסימני׳ נמסר
בסדר נשא וריש נחמיה׃

על דברי חד מן י״א וסימני׳
נמסר בתלי׳ סי׳ ז׳׃

כל על ומלה אחרה עיין בערך המלה
אחרה כי שם מקומו׃

כל בראשית ומן ריש׳
דואלה
שמות עד החדש הזה על כל ועל כל
במ״ב אל כל ואל כל וסימני׳ וכו׳ עיין
כל חלופי׳ בערך אל כי שם מסרנינון
בס״ד׃

ו׳ פסוקי׳ ועל ועל ומלר״ה
בינֵיהון וסימני׳ נמסר ביחזקאל סוף סימן ל״ח ׃

ג׳ זוגין על דסמיכין לשי״ן
וסימניהון נמסר באיוב סימן כ״ב ׃

על ח׳ בטע׳ מאריך וסי׳ נמסר בסדר ויקרא ׃
מעל ג׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר בפרשת תולדות ׃
ועליו ז׳ וסימני׳ נמסר במדבר סיני ובתהלים סי׳ נב״ ׃
מעליו ד׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן י״א וביחזקאל סימן י״ו ׃
עליהם י״ג חס׳ בתור׳ וסימניהון נמסר בויגש ׃
עליהן ז׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ח׳ ובזכריה סימן י״א ׃
ועלו ה׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ח ובעזרא סוף סימן ז׳ ׃
ועליה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סי׳ י״ג ובתלים סימן ז׳ ובאיוב סימן ל״א ׃
עלהן ג׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויקרא ׃
והעלתם ג׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בסוף פרשת ויחי ׃
העלה ג׳ ב׳ חס׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סימן י״א ׃
עולה ה׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן י״ז ובאיוב סוף סימן ל״ו ׃
בהעלות ג׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ ריש סי׳ ב׳ וביחזקאל סימן כ״ו ׃
לעלות י״ד וסימניהון נמסר באיוב סימן ל״ו ׃
עלית ג׳ וסימניהון נמסר בסוף משלי ׃
אעלה ח׳ וסימניהון בלשון ארמי אמר מלאכא לאנתתיה דארונא אריך למכסיא קטרתא בירוש׳ וביאור׳ נמסר בפרש׳ שמות ובתלים סימן ק״לז ׃
מעלה ה׳ פתחין וסי׳ בלשון ארמי שמואל אסיא שיצי נחריהון דמואביא וברק ברקין בבבל וביאור׳ נמסר בירמיה סימן נ׳ ׃
ויעל ז׳ רפין וסימניהון נמסר בסוף שמואל ׃
בעלות ה׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ י״א ׃
עליך ג׳ מטעין וסי׳ נמסר ביחזקאל סי׳ כה״ ׃
העלית ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא ובתלים סימן ל׳ ׃
והעלית ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תבא ובירמיה סימן ל״ח ׃
מעלי ג׳ כתיב יו״ד וסימ׳ נמס׳ בסדר שמיני ׃
ויעלה ג׳ רפין וסימ׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן יו״ ׃
ויעלו ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ד׳ ׃
ואעלה ג׳ וסימניהון נמסר בעמוס סוף סי׳ ד׳ ׃

ויעל ג׳ בטע׳ לעיל וסימניהון
עמרי וכל ישראל ׃
אחאב לאכל ולשתת ׃
לקול תתו המון מים כתרא דסיפרא ׃
העלוך ג׳ וסימניהון נמסר בסדר כי תשא ׃

ולמעלה ג׳ וסימניהון
ומהאריאל ולמעלה ׃
ודברי דוד האחרונים ׃
לעלת ד׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר יתרו ׃
עלו ו׳ וסימניהון נמס׳ בירמיה סימן כב״ ׃

להעלות י״א חס׳ בליש׳ וסימניהון
ולהעלתו מן הארץ ׃
להעלת נר תמיד ׃
ובהעלת אהרן את ׃
בהעלתך את הנרות וחברו ׃
מיום העלתי אתם ׃
בעלתי ההרה ׃
ויעזבני דשמואל ׃
עד יום העלתו ׃
בעלתך לראות ׃
ובהעלתו יסעו ׃
עלה ג׳ כ״ב וסימני׳ נמסר בפרשת ויגש אליו ובפרשת שלח לך ובשמואל ב׳ סימן ט״ו ׃
ולא יעלה ג׳ וסימניהון נמס׳ ביחזקאל סימן מ״ד ׃
עלות ה׳ וסימניהון נמסר בסדר וישלח ׃
בעלשה ג׳ בקרי׳ ובחד עני׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן י״ב ׃
עלות ו״א׳ חס׳ וסימניהון נמסר בסדר וישלח יעקב ובשפטים ריש סימ׳ ד׳ ׃

העליה ז׳ וסימניהון
ויצא אהוד ׃
והוא יצא ועבדיו באו ׃
ויחילו עד כוש ׃
ויהי היום ויבא שמה ׃
ויאמר אליה תני לי ׃
ויקח אליהו את הילד ׃
לעולה ה׳ וסימ׳ נמסר בסוף פרשת נשא ובד״ה ב׳ סוף סימן כט״ ׃
עולת ג׳ ומל׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן מו״ ׃
ואת העולה ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר שמיני ׃
עולה כל אורי׳ חס׳ במ״א מל׳ וג׳ מל׳ בשמואל וב׳ מל׳ בישעיה וא׳ חס׳ בירמיה וסימני׳ נמסר בסדר נשא ׃ וה׳ חס׳ ביחזקאל וסימניהון נמסר שם סימן מג״ ׃ וכל ד״ה חס׳ במ״ט מל׳ ׃
ואהרן ובניו מקטירים ׃
קנה אקנה בכסף ׃
לשפים לחסה ׃
לפני משכן יי׳ ׃

ויעש בכורים עשרה ׃
ויבאו פנימה ׃
וישחטום הכהנים ׃
ובעת החל ׃
ואחר הכינו להם ׃
עלתך ג׳ כ״ב וסימ׳ נמסר בריש שמיני ׃
עלות ג׳ כ״ב וסימני׳ נמסר בפרשת מקץ וע״ש שינוי אתיהון ׃
עלותיכם ב׳ כ״ב וסימני׳ נמסר בירמיה סימן ז׳ וע״ש כל שנויי אתיהון ׃
עלתיך ג׳ וסימני׳ נמסר בסוף פרש׳ וישמע יתרו ׃
עלת תמיד ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת תצוה וביחזקאל סימן מו״ ׃
עלה ו׳ בטרפי׳ וסימני׳ נמסר בפרשת אם בחקותי ׃
עלוה ג׳ וסימניהון נמסר בהושע סימן י׳ ׃
אעלוזה ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימ׳ ס׳ ׃
עלילת ר״ ב׳ עלילת כתיב וב׳ עללות וסימני׳ נמסר בסדר כי תצא ׃

עלמות ד״ וסימניהון
על עלמות שיר ׃
בתוך עלמות תופפות ׃
על כן עלמות אהבוך ׃
מנצחים ׃
העלמה ג׳ וסימניהון בלשון ארמי עולימתא דנפקת מתקריא אמא וילידת בר וביאור׳ נמסר בסדר חיי ׃
נעלם ג׳ ב׳ קמצין וא׳ פתח וסימניהון
היה דבר נעלם מן המלך ׃
ולא נעלם דבר ׃
יביא במשפט על כל נעלם ׃

עם

עם י״ז קמצין וסימניהון
הן עם כלביא יקום ׃
הן עם לבדד ישכן ׃
השמע עם קול ׃
הנה עם יורד מראשי ׃
הנה עם ירדים ׃
כי לא השאיר ליהואחז ׃
ויכהו קבל עם ויומיתהו ׃
ואתנך לברית עם ׃
אספו עם קבצו ׃
לברות לו דד״ה ׃
תפלטני מריבי עם ׃
בטחו בכל עת ׃
ישפט עניי עם ׃
רגע ימותו וחצות
ברב עם הדרת מלך ׃
ודתיהם שנות מכל עם ׃
וכל אתנח וס״פ דכות׳ ׃
ועמי י״א וסימניהון נמסר בירמיה סימן ב׳ ׃
וכל עם ז׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ח׳ ובירמיה סימן לד״ ׃
עם זו ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח

ובישעיה סימן מ״ג ׃
וכל עמו ד׳ וסימניהון נמסר ביהושע סי׳ ח׳ ׃
ואת עמי ד׳ וסימניהון וישלחו ויאספו ׃
וישלחו את ארון אלהים ׃
הלא ראיה מה העם ׃
ואת עמי יורו בין ׃
ואת העם י״ב וסימניהון נמסר בסדר שלח לך ׃
וכעמך ג׳ וסימניהון נמסר בסדר וארא ׃

ואת כל העם ג׳ וסימניהון
ויתפש את אגג ׃
וישב ישמעאל ׃
ויזעק סיסרא את ׃
עמיך ה׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בפרשת קדושים ׃
ואת עמו ז׳ וסימניהון נמסר בסד׳ בשלח ובד״ה ב׳ סימן ל״א ׃
על העם ח׳ וסי׳ נמסר במלכי׳ א׳ ריש סימן י״ד ׃
על עם ה׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ו׳ ובמשלי סימן כ״ח ׃
אל עמי ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת ויחי וביחזקאל ס׳ י״ג ׃
עמך ה׳ וסימני׳ נמסר בפרשת נשא ובתלים סימן מה״ וברות סימן א׳ ׃
עמי ג׳ סבירי׳ עמים וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ כ״ב ׃
ועם ג׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן יג״ ובעמוס סימן ג׳ ׃
עם זו ג׳ וסימניהון
עם זו קנית ׃
עם זו גאלת
עם זו יצרתי לי ׃
העם ו׳ בטע׳ וסימניהון
ויקם העם כל היום ׃
ואחרי כן נאם יי׳ אתן את צדקיהו ׃
וירם יאשיהו לבני העם צאן ׃
כי מרבית העם דעזרא ׃
ויענו בהלל ליי׳ דעזרא ׃
ועמו ח׳ בטע׳ וסימני׳ נמסר בפרשת וישלח יעקב ובעזרא סימן ח׳ ׃
עמך י״ב בתורה וסימ׳ נמסר בפרשת שפטים ׃
עמו ד׳ ר״פ וסימניהון נמס׳ באיוב סימן י״ב ׃
ויעמד ד׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סימן ח׳ ובאיוב סימן לד״ ובד״ה א׳ ריש סימן כ״א ׃
לא עמד ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן כג״ ׃
ולעמך ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת קרח ׃
עומד ו׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בסדר ואלה שמות ובשיר השירים סימן ב׳ ׃
לעמוד ג׳ מל׳ וסימ׳ נמסר במגלה סימן ח׳ ׃
עמד ב׳ קמצי׳ וסימניהון
וידם השמש ׃
אשרי האיש וא׳ ועמד ׃
ועמשא מתגולל בדם ׃
עמידה

מערכת אות העין

עמידה אל יא בליש וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן יז׳

עמדו ד׳ וסימני׳ נמסר בסדר מסעי׳

ועמוד ג׳ מל׳ וסי׳ נמסר בריש נחום ובמגלה סי׳ ד׳

ותעמדנה ה׳ וסימניהון

אצל הפרות׳
לפני משה ולפני׳
והנשברת ותעמדנה׳
אז תבאנה שתים נשים זונות
ותעמדנה שתי התודות׳

עמידה ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳

והעמדה לפני יי׳
ותבא כי רוח קדמ׳ דסימ׳
ואעמדם על עמדם׳
וכל ויעמדהו דכות׳

עמדה ד׳ וסימני׳ נמסר בפרשת ויצא ובקהלת סימן ב׳

ולא יעמוד ד׳ וסימני׳ נמסר בדניאל סימ׳ יא׳

ולא עמד ג׳ וסי׳ נמס׳ בסדר ויגש אליו׳

עמודיה ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן עה׳ ובאיוב סימן ט׳

עמודיו ד׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויקהל׳

העמודים יא חס׳ בליש׳ וסי׳ נמס׳ בסד׳ ויקהל׳

לעמודים ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳

והאדנים לעמדים׳
עשה ווים לעמודים דין מל׳

עמוני ה׳ מל׳ בליש וסימ׳ נמסר בסדר כי תצא ובנחמי׳ סוף סי׳ ב׳ ובד״ה א׳ סוף סי׳ יא׳ ובשמואל א׳ ריש סימן יא׳

העמונים ג׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון

ועמהם מהעמונים׳
ויתנו העמוני׳ מנחה׳
נעמה העמונית׳

עמקי ג׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן ג׳

ענ

וענתה ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ משפטי׳

מענה ג׳ קמצי׳ וסימ׳ בלשון ארמי׳ חדותא דבר נשא בהתת׳ וביאור׳ נמסר במשלי׳ סימן טו׳

ואין עונה ה׳ וסימניהון

ויאמר אליה בואי׳
מדוע באתי ואין איש׳
ואין קול ואין עונה וחבירו
גם אני אבחר בתעלוליהם

ולא יענה ה׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סוף סימן ח׳ ובישעיה סימן מו׳ ובמיכה סימן ג׳ ובאיוב סימן יט׳

וענתה ד׳ וסי׳ נמסר בפר׳ ויצא ובהושע סימן ב׳

לענותו ג׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן ז׳

את עניו ג׳ וסימ׳ נמסר באיכה סימן א׳

ענהך ג׳ חס׳ בליש׳ וסימני׳

למען ענהך וחבירו׳
וענהך תרבני׳

ענוים ה׳ כתי׳ עניים וסימניהון נמסר בתלים סי׳ ט׳

עניים ג׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן ג׳ עש׳

לענייך ג׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימן עב׳

ענן ד׳ פתחי׳ וסימ׳ נמסר בסוף פרשת אלה פקודי וביחזקאל סימן ח׳

עפ

עפר ואפר ב׳ וסימניהון

ואנכי עפר ואפר׳
ונחמתי על עפר ואפר׳

לעפר ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת עקב׳

עפרן ד׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בפרשת חיי׳

עפרת ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בסדר מטות ובזכריה סימן ה׳

עצ

עץ פרי ב׳ וסימניהון

עץ פרי עשה פרי׳
עץ פרי וכל ארזים׳

וכל עץ ה׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ג׳ וביחזקאל סימן ד׳

עצמים כל אוריה׳ עצמים חס׳ במ״א וכל נביאים וכתובים דכות׳ מל׳ במ״ג חס׳ וסימ׳ נמסר בפרשת ואתחנן ובעמוס סי׳ ט׳ ובדניאל סוף סימן ח׳

לעץ ג׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סימן ב׳ ובחבקוק סוף סימן ב׳

כעץ ג׳ וסימני׳ נמסר באיוב סימן יט ובסוף סי׳ כ״ד׳

ואת עצמות ז׳ וסי׳ נמסר בירמיה ריש סימן ח׳

עצם אל ב׳ בליש׳ וסימ׳

ותקרבו עצמות
וגע אל עצמו ואל׳
ושארהון על׳

עצמתי ז׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בסוף פרשת ויחי יעקב׳

עצמונה ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון

ויצא חצר אדר ועבר׳
ועבר עצמנה ויצא׳
דיהושע חסר׳

יעצר ג׳ וחס׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ט׳

ותעצר ד׳ וסימ׳ נמסר בסוף שמואל׳

עק

עקב ג׳ וסימניהון

ואתה תשפט עקב׳
הגדיל עלי עקב׳
והוא ינוד עקב׳

ער

ערב ה׳ פתחי׳ וסימ׳ נמסר בפרשת ויגש אליו ובמשלי סימן יא׳

וממערב ג׳ וסימ׳ נמסר בישעיה ריש סימן מג׳ ובתלים סי׳ קז׳

מערבה ג׳ וסימניהון

לחברני חשביהו ואחיו׳
וישרם למטה מערבה׳
ואחרי כן בנה חומה׳

ובערב ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר בהעלתך וביחזקאל סימן יב׳

בערבות כל אוריתא חס׳ במא מל׳ בערבות מואב מעבר׳ וכל נבי׳ דכות׳ מל׳ במ״א וישיגו את צדקיהו דירמיה׳

תערוג ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים ריש סימן מב׳

ערכו ג׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן יב׳

ויער ג׳ וסימניהון

זרובבל׳
פול יהורם׳

הערה ג׳ וסימניהון

אשה דוה׳
כי את שארו הערה׳
אשר הערה למות נפשו׳

העיר ה׳ וסימ׳ נמסר בישעיה ריש סימן מא׳

ועיר ח׳ וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ נ׳ ובדניאל ריש סימן יא׳

עורר ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר במשלי סי׳ י׳

עריסותיכם ג׳ וסימ׳

ראשית עריסתיכם׳
מראשית עריסתיכם׳
וראשית עריסותיכם׳
קדמ׳ חס׳ דחס׳ תני׳ ערסתיכם כתי׳ תלית׳ מל׳ דמל׳

ערומים ב׳ מל׳ ודגשים וכ׳ רפין וסימ׳ בלשון ארמי׳ ערטילאין דגשין חכימין רפין וביאורם נמסר באיוב ריש סימן טו׳

עורי עורי ד׳ דסמיכי וסימני׳ נמסר בישעיה ריש סימן נב׳

יערו ג׳ ב׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן נ׳

וערות ג׳ וסימ׳ נמסר בסדר נח

ערכתי ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת וירא בלק ובתלים סי׳ קלג ובאיוב סי׳ יב׳

ערכו ג׳ וסימניהון נמסר באיוב ריש סי׳ מא׳

ערוך ד׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן כג׳

ערם ד׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סוף סימן יט ובאיוב סוף סימן א׳

וערים ג׳ וחס׳ וסימניהון נמסר במשלי סימן טו׳ ובסוף סימן יט׳

ערוער ה׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סוף סימן ל׳ ובמלכים ב׳ סימן י׳

וערפכם ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת והיה עקב׳

תערוץ ג׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בפרשת עקב ובאיוב סוף סימן יג׳

עש

עש ה׳ וסימניהון נמסר באיוב סוף סימן ה׳

בעש ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן לט׳

עשב הארץ ה׳ וסימניהון נמסר בסדר בא׳

עושי ו׳ בתיב יוד וסימ׳ נמסר בסדר ויקהל׳

מעשי יא בתיב יוד וסימני׳

קורידם לא היו לבגד׳
ודברת משפטי אתם דריש ירמיה
להכעיסני במעשה ידיכם לקטר
תחת אשר עזבוני דד״ה׳
תמשילהו במעשי ידיך׳
כי שמחתני יי׳ בפעלך׳
המה ראו מעשי יי׳
גדלים מעשי יי׳
מעשי ידיו אמת ומשפט׳
לא אמות כי אחיה׳
יי׳ יגמר עלי׳

יעשה לו וסימניהון נמסר בסדר ויקרא

אשר עשה ו׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סוף סימן טו׳

עושה ה׳ קמצין וסימני׳ נמסר בפרשת בשלח וכל אמת דהקע דכו׳ במ כב׳ פתחין וסימ׳ במלכים ב׳ סימן ז׳

ולעשות טו וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סי׳ ז׳

יעשן ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת וישמע יתרו ובמלכים א׳ ריש סימן יט׳

תעשן טו וסימ׳ נמסר בסוף סד׳ מטות ובשפטים סימן ז׳

מעשה י׳ פתחין וסימניהון נמסר בסדר מטות ובישעיה סוף סימן ג׳ ובאיוב סימן לג׳ ובד״ה ב׳ סוף סימן יו׳

ומעשה י׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ז׳

כל לשון עשייה בבתג במד מונח וסי׳

כל נעשה ארץ וכל יפלו׳
ומראיהם ומעשיהם׳
ויאמרו אליו מה נעשה׳
וירא האלהים את מעשיהם׳

מערכת אות העין

נעשה ח׳ וסימניהון נמסר בסדר צו ובמלכים ב׳ סימן כ״ג׃
תעשה ז׳ וסימניהון נמסר בסדר תרומה׃
מלין דלית דכות׳ בליש׳ עשיה וסימ׳ נמסר בסוף איוב׃
עשה ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת שפטים ובתלים סימ׳ קי״ח ובמגלה סימן כ׳׃
תעשה ד קמצי׳ וסימניהון נמס׳ בפר׳ תולדת ובירמיה סוף סימ׳ מ״׃
ויעשו ג׳ רפין וסימ׳ נמסר בסדר ואלה שמו׳׃
בעשי ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ ויקהל ובתלים סימן ל״ד׃
עשה ד׳ כ״כ וסימני׳ נמסר בפר׳ ויצא ובתלים סימן ק״א׃
עשו ד׳ כ״כ וסימ׳ נמסר ועיין שם בירמיה סימ׳ כ״ב מה דאקשינן׃
ויעשה ד׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ו׃
ותעשה ד׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ח׃
ובן תעשה ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת תרומה וביחזקאל סימן מ״ה׃
נעשתה ט׳ וסימניהון נמסר במלאכי סימן כ׳ ובדניאל סימן י״א׃
עשויה ה׳ קשורים בבית וסימניהון נמסר במגלה סימן ו׳׃
עשה לך ז׳ וסימניהון נמסר בסדר בהעלתך׃
עשיתי ג׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בתלי׳ בא״ב אות ע׳׃
עשויה הדבר י״א חס׳ את וסימני׳ נמסר בסדר וארא׃
עשויה את הרע ז׳ וסימני׳

כי ימצא בקרבך׃
כי ידעתי אחרי מותי׃
וקדמ׳ ותני׳ דסמך שפטים׃
על כי עשה את הרע׃
ויתעס מנשה לעשות׃
יען אשר עשית את׃

ואשר עשה ח׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ א׳ סי׳ ב׳׃
וכל מעשה ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר מטות׃
עשית ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת בראשית ובירמיה סי׳ ב׳ וברות סימן ב׳׃
לעשות י״ג חס׳ וסימני׳ נמסר בריש פרש׳ ויקהל ובנחמיה סימן י״ב׃
המה עושים ה׳ וסימני׳ נמסר בפרשת ויקהל וביחזקאל סימן ח׳׃
מעשות ה׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ שמיני׃
עשיתה ח׳ מל׳ וסימני׳

טעם טעמתי מעט׃
וכי ימצא איש את׃

ואתה הגדת היום׃
ויבא יואב אל המלך דאבנר׃
ומי יאמר מדוע עשיתה׃
ויאמר שאול אל הקיני׃
אשר עשיתה משנאתיך בם׃

אילין בליש׳ עשיה ל׳ דכו׳ וסי׳

עשה מפיק ה׳ כה אמר יי׳ עשה׃
ועושה מפיק ה׳ כה אמר יי׳ בורא שמים׃
עשיתם ל׳ וברחמיך הרבים לא׃
ועשיתם ל׳ ויאמ׳ יי׳ אל מש׳ בלכתך
עשוהו ל׳ ופניתי אני לראו׳ חכמה
עושיתי ל׳ לא נכחד עצמו ממך׃

עשתה ה׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר בפר׳ תולדת ובשמואל ב׳ סימן י״ג׃
עשהו ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ל״א׃
עושה ב׳ מל׳ כתי׳ ה׳ וסימניהון

מה יתרון העושה׃
עושה בעברת זדון׃

עושי ג׳ מל׳ כתי׳ יוד וסימניהון

ועל ידס חיל צבא׃
ויתנו אותו עושי המלאכה דדה״
ויתיכו את הכסף׃

לעשתו ה׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בפרשת מקץ׃
ככה יעשה ד׳ וסימניהון נמסר בסוף סדר תצא ובמגלה סימן ו׳׃
ולא תעשה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ ס׳ ד׳׃
ולא תעשו ג׳ וסי׳ נמסר בפר׳ אחרי מות׃
ומעשהו ג׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״ג ובשמואל א׳ סימן בה״ ובתלי׳ סי׳ ס״ד׃
אנכי עשה ד׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ב׳׃
ולא עשה ה׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סי׳ י״ט ובד״ה ב׳ ריש סי׳ כ״ח׃
לעשותם ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ ואתחנן׃
עשן ועשן ה׳ שום קרתא וסי׳ נמסר ביהושע סי׳ י״ט ובד״ה סימן ו׳׃
עשוק ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ תבא ובהושע סימן ה׳׃
העשירו ד׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפר׳ נשא וביחזקאל ריש סי׳ כ״ט ובמגלה סי׳ ב׳׃
בעשור ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון

בעשר לחדש הזה׃
צאנכם יעשר׃
זיתכם וכרמכם יעשר׃

ועשרון ה׳ ב׳ מל׳ וסימ׳ נמס׳ בפרשת תצוה׃
ושני עשרונים ג׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ פנחס׃
מעשר ג׳ רפין וסימ׳ נמסר בסדר לך לך׃

סימן חלוף עשירית נמסר בסוף סדר בשלח׃

מעשר ג׳ דגשין וסימניהון וכל מעשר בקר׃
כי את מעשר בני׃
מעשר הארץ מזרע׃

מעשר ג׳ רפין וסימ׳ נמסר בסדר ויקח קרח׃
בעשתי עשר ג׳ וסי׳ נמסר בריש סדר דברים ובירמיה ריש סימן ל״ט׃
שני עשר ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת תצוה
העשרים ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת וירא וביחזקאל ריש סימן מ״ב׃
עשתרות בל אורי׳ חס׳ במ״א וסימניהון

ועשתרות צאנך דברכה׃
וכל נביאי׳ וכתו׳ מל׳ במ״א׃
ויסירו בני ישראל׃

עת

עת ג׳ פתחי׳ וסי׳ נמסר בפר׳ מצורע ובריש חגי׃
עיתה ג׳ מל׳ בליש׳ וסימ׳

וקרב לבא׃
עיר שפכת דם׃
בעיתה אחישנה׃

ויהי בעת ההיא ג׳ וסימ׳ נמסר בפרשת וירא׃
ובעת ההיא ח׳ וסימני׳

מושלים פלשתים
אצמיח לדוד׃
יבאו בני ישראל המה׃
אשוב את שבות יהודה׃
בא חנני הראה ב׳ בו׃
יעמד מיכאל ב׳ בפסו׳׃

עתה כ״ה ר״פ וסי׳ נמסר בד״ה ב׳ סוף סימן ו׳׃
ואתה ועתה י״ח בטעם תברין וסימניהון נמסר בסדר בהעלתך׃
עד עתה ד׳ וסימ׳ נמסר בסדר ראה ובשמואל ב׳ סימן י״ט׃
עתודים ב׳ מל׳ וסימני׳

ולזבח השלמים׃
חמאת בקר וחלב׃
וכל קריא׳ מל׳׃

ועתודים ה׳ וסימניהון

חמאת בקר׃
למה לי רב זבחיכם׃
חרב ליי׳ מלאה דם׃
ערב וכל נשיאי קדר׃
בשר גבורים׃

עתליה ז׳ וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ ריש סי׳ י״א׃
עתק ד׳ וסימני׳ נמסר בתלים סי׳ ע״ה וסי׳ צ״ד׃
ויעתר ד׳ וסימני׳ נמסר בריש פרש׳ תולדת ובשפטים סימן י״ד׃
ויעתר ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת תולדת ובשמואל ב׳ סימן כ״א׃

נשלם אות העי״ן בס״ד

מערכת אות הפ״א

ד׳ זוגין חד פ׳ וחד ופ׳ וסי׳

פתחה פיה פתחה בחכמה׃
ופתחה והיה אם שלום תענך׃
פרה זאת חקת התורה אשר׃
ופרה ודוב תרעינה יחדו׃
פשרא פתחי׳ דנה חילמא חזית אנא׃
ופשרא פתחי׳ אדין דניא׳ דשמיה
פלטיהו ותשא אתי רוח ותבא׃
ופלטיהו ויהי בהנבאי ופלטיהו׃

ג׳ זוגין חד פ׳ וחד בפ׳ וסי׳

פס בה שעתא נפקו׃
בפס הוא היה עם דוד׃
פתחי אני ישנה ולבי׃
בפתחי וידעתם כי אני׃
פתחיה ואני ואכלו פתחיה׃
בפתחיה ורעו את ארץ׃

פא

פארי ב׳ וסימניהון

ואת פארי המגבעות׃
פארי פשתים יהיו׃

את פאת ב׳ וסימניהון

פאת זקנך׃
ומדותם את פאת צפון׃

פג

ויפגעו ב׳ וסימניהון

מלאכי אלהים׃
את משה ואת אהרן׃

נפגשו ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סי׳ פ״ה ובמשלי סי׳ כ״ט׃

פד

פדות ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת וארא ובתלים סימן ק״א׃
פדנה ד׳ וסימני׳ נמסר בסו׳ סדר תולדת׃
פדית ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סוף סימן ע״א׃

פה

פה אל פה ב׳ וסימניהון

פה אל פה אדבר׃
פה אל פה בטמאתם׃

פיהו כ״א וסימני׳ נמסר בריש שיר השירים׃
ומפי ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סוף סימן נ״ט׃
אל פי ה׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן י״ז׃
אל פיהו ב׳ וסמניהון

טמן עצל ידו׃
יבטח כי יגיח ירדן׃

אל פיו

מערכת אות הפא

אל פיו ג׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן י״ד׳
ג׳ סבירין פי וקרי׳ פני וסימניהון נמסר בראש סדר אלה מסעי׳
פה אחד ג׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סימן כ״ב׳

פו

מפה י״א כ״ב בצורת הכית וסי׳ נמסר ביחזקאל סימן מ׳׳
נפוך ג׳ וסי׳ נמסר בישעיה סימן נ״ד ובירמיה סוף סימן ד׳׳
פורה ב׳ חס׳ וג׳ מ׳ל וסי׳ נמסר בישעיה סוף סימן ו׳׳

פז

פזר ב׳ וסימניהון

כי אלהים פזר עצמות׳
פזר נתן לאביונים׳

פח

ופחד ב׳ וסימניהון

תפל עליהם אימתה׳
המשל ופחד עמו׳
ופחד ב׳ מלעיל וסי׳
לולי אלהי אבי׳
מכל צררי הייתי׳
פחדכם ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר עקב ובמשלי סי׳ א״׳
והפחות ג׳ וסימניהון נמסר במגלה סימן ח׳׳

פט

פטיש ב׳ וסימניהון

פטיש כל הארץ׳
מחליק פטיש את הולם פעם׳

פי

ופיכל ג׳ דג״ג וסימניהון

ויאמר אבימלך׳
ויכרתו ברית בבאר׳
ואחזת מרעהו ופיכל׳

פל

והפלה ב׳ חד כתיב א׳ וסימני׳

והפלהי׳ בין מקנה׳
והפלאי׳ את מכותיך בת׳כתי׳ א׳׳
הפלא ב׳ חד כתיב ה׳ וסימני׳

הפלה חסדיך מושיע׳
העם הזה הפלא ופלא׳
קדמ׳ כתיב ה׳׳
נפלאתי ז׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בפרשת שמות׳
יפלא ד׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בסדר נשא׳

ויתפלל ג׳ רפין וסימניהון נמס׳ בפרש׳ וירא ובישעי׳ סימן מ״ד ובתלים סימן ע״ב׳
ותפלתו ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן ק״ט ודה״ב ב׳ סי׳ ל״ג׳
ופילגשו ד׳ ר״פ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״ט׳
פלגי ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר בתלים בא״ב אות פ׳ ובאיכה כא״ב ג׳׳
פלח ג׳ וסימניהון

ותשלך אשה פלח׳
ויתנו לו פלח דבילה׳
הלא אשה אחת׳
כפלח ג׳ וסימניהון

ויצוק כפלח התחתית׳
כפלח הרמון רקתך וחכרו׳
הפליט ה׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סוף סימן כ״ד׳
הפליטה ג׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בסדר בא׳
פליטים ד׳ וסימניהון

נתן פניו פליטם כ״ב׳
ושלחתי מהם פליטים׳
כ״ב מ׳ל דמ׳ל׳
פלטים מחרב הלכו׳
כי אם פלטים׳
בהראי פלטים כתבן׳
פלילים ג׳ בליש׳ ב׳ חס׳ יוד קדמ׳ וא׳ חס׳ דחס׳ וסימני׳ נמסר בפרשת משפטים׳
ותפלתי ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סוף סי׳ י״ו׳
פלוני אלמני ג׳ וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ו׳ וברות ריש סימן ד׳׳
פלצות ד׳ וסי׳ נמסר בישעיה סימן כ״א ובתלי׳ סימן נ״ה ובאיוב סימן כ״א׳
הפלשתים ח׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן י״ז ובד״ה ב׳ סימן כ״א׳
שרי פלשתים ג׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סוף סימן י״ח׳
פלת ב׳ וסימניהון׳

ואון בן פלת בני׳
פלת וזזא

פן

ופן ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת ואתחנן ובירמיה סימן נ״א ובמשלי סימן ל׳׳
פנו ג׳ וסימני׳ נמסר בישעיה ריש סימן מ׳׳
הפונה ד׳ מ׳ל וסימניהון נמסר ביחזקאל ריש סי׳ מ״ז׳
פונה ג׳ וחס׳ וסימניהון נמס׳ בריש סדר נצבים וביהושע סימן ט״ו וביחזקאל סימן מ״ב׳
ונפן ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת אלה הדברים׳
אל תפן ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת ויקח קרח׳
ופניתי ד׳ וסי׳ נמסר בקהלת סימן ב׳׳
פנואל ט׳ וסימניהון

ויזרח לו השמש כאשר עבר׳
ויעל משם פנואל ב׳ בן׳
בשובי בשלום׳
ואת מגדל פנואל נתץ׳
ויצא משם פנואל׳
ופנואל אבי גדר׳
ויבן את פנואל׳
פנימה ה׳ וסי׳ נמסר בפרשת שמיני ובמלכי׳ א׳ סי׳ ו׳׳
פנים אל פנים ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת וישלח וביחזקאל סימן ך׳׳
מלפניו ח׳ וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סוף סימן ו׳ ובדניאל סימן י״א׳
מלפני י״ב וסימניהון נמסר בסדר אמור׳
מלפניך י׳ וסימניהון נמסר בפרשת משפטים ובירמיה סוף סימן י״ח׳
ופניהם ט׳ וסימני׳ נמסר בסדר תרומה׳
לפני ב׳ סבירין לבני וסימ׳ נמסר במשלי ריש סימן ד׳׳
פניה י׳ וסימניהון

כי בסתה פניה׳
והאיר אל עבר׳
ותרא אביגיל׳
מחה והפך על פניה׳
בוקק הארץ ובולקה׳
אם שוה פניה׳
זה הלשכה אשר׳
והלשכה אשר פניה׳
ותקד על פניה דרות׳
העזה פניה׳
פניך י׳ וסימניהון

ויקח דוד מידה׳
אנה פניך מועדות׳
כי לא ישיב את׳
ויתן לי את אבישג׳
שאלי אמי כי לא אשיב׳
עלה מפיץ על׳
נצור מצורה׳
וגם אני חשפתי׳
והראיתי גוים מערך׳
מלפניכם ג׳ וסימניהון נמסר בסדר עקב׳
ולפני י״ו יחידאין וסימני׳ נמסר בסדר פנחס׳
ופני ג׳ וסימני׳ נמסר בסדר כי תשא ובדניאל סי׳ י׳׳
ופניו ג׳ וסימניהון בריש ירמיה׳
אל פני ט׳ וסימני׳ נמסר בסדר משפטי׳ ויחזקאל סי׳ י״ד
אל פניו ה׳ וסי׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ד ודה״ב ב׳ ריש סימן י״ט׳
מאת פני ה׳ וסימניהון נמס׳ בסדר תלדות ומלבים ב׳ סימן י״ו ואיוב סימן ב׳׳
לפניו ולאחריו ד׳ בחד פסו׳ וסימני׳ נמסר בסדר בא׳
נתינה פנים ד׳ חס׳ את וסי׳ נמסר בדניאל סימן י׳׳
הפנים ט׳ וסימניהון

ויתן לו הכהן׳
כמים הפנים לפנים׳
ולנו בושת הפנים׳

ולנו בושת הפנים׳
המה הפנים אשר׳
ואת השלחנו׳ ועליהם לחם דדה
ואת השלחן אשר עליו לחם הפנים דמלכים׳
את השלחן ואת כליו דויקהל׳
את השלחן ואת כל כלין דפקודי׳
ופני י״ז וסימניהון נמסר בתלים סימן פ״ר׳

פס

הפסגת ה׳ וסימניהון

תחת אשדות׳
חברו תחת אשדות הפסגה׳
ונשקפה על פני׳
עלה ראש הפסגה׳
פסילים ד׳ מל׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן ד׳ ובד״ה ב׳ סוף סימן ג׳׳

פע

אפעה ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ל׳׳
כפעם בפעם ו׳ וסימניהון

ולא הלך כפעם׳
אצא כפעם בפעם דשמשון׳
וישב המלך על מושבו׳
ויעלו בני ישראל אל בני דפלגש׳
ויצאו בני בנימן דפלגש׳
ויקרא כפעם בפעם שמואל׳

פצ

ויפץ ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת נח׳
ויפצר ד׳ וסי׳ נמסר בפרשת וירא ובמלכי׳ ב׳ סי׳ ה׳׳

פק

יפקד ג׳ וסימניהון

ונפקדת כי יפקד׳
אם כמות כל האדם׳
אם הפקד יפקד׳
פקידים ד׳ וסי׳ נמסר בפרשת מקץ ובירמיה סי׳ כ״ט ובמגלה ריש סימן ב׳׳
ופקדת ג׳ וסימניהון

אם כמות כל׳
ופקדת אלעזר בן׳
ופקדת משמרת׳
ופקדת כל העדה׳
ויפקדם ג׳ וסימניהון נמסר במדבר סיני׳
התפקדו ד׳ וסימניהון נמס׳ במדבר סיני׳
פקידה אל ד׳ בליש׳ וסימני׳ נמס׳ בירמי׳ סי׳ ג׳
פקד יפקד ה׳ וחס׳ וסימניהון נמסר בסוף סדר ויחי וכשמואל א׳ סימן ד׳׳
פקודיהם ב׳ מל׳ וסימניהון

אלה הם בני לוי׳
ראשי האבות לפקודיהם׳
וכל פקודי במ״א דיהוידע׳
ויפקדו ג׳ וסימניהון

ויפקדו מעבדי דוד׳
ויפקדו השערים׳
ויפקדו ביום ההוא׳
סימן פקד יפקד פקד בפקד אפקד כולהו׳ חס׳ במ״ה וסימניהון נמסר בפרשת שמות ויחזקאל סימן כ״ג׳

מערכת אות הפא

פר

ואת הפר ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת תצוה
ובשפטים סימן ו׳ ׳

פר בן בקר אחד ד׳ וסים׳
והקרבתם על הלחם׳
והיה אם מעיני העדה •
ודראש השנה •
ובעשור לחדש •

הפר האחד ג׳ וסימניהון
ויתנו לנו שנים פרים׳
ב׳ בפסוק דאליהו •
בחרו לכם הפר האחד׳

פרא ו׳ וסימני׳ נמסר בסדר לך לך ובאיוב סימן י״א •

והפרתי ג׳ ב׳ כל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר לך לך •

פוריה ד׳ וסימניהון
על גפן פוריה׳
פוריה וענפה •
אשתך כגפן פוריה •
בסעיפיה פוריה •

בפרור ג׳ בליש׳ וסימניהון
ובשלו בפרור׳
והבשר שם בסל׳
והכה בכיור •
וכ׳ בת׳ פארור וסימ׳
בל פנים קבצו פארור •
ופני כלם קבצו פארור •

הפרוות ג׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בזכריה סי׳ ב׳ ומגלה סימן ט׳ •

הפרזי ג׳ וסימניהון
לבד מערי הפרזי •
ועד כפר הפרזי׳
וכל הפרזי׳

יפרח ד׳ וסי׳ נמס׳ בסדר קרח ותלים סי׳ ע״ב

ופרעה ג׳ וסימ׳ בשמואל א׳ סימן ו׳ •

ויאמר פרעה ג׳ בטע׳ וסימניהון
אביך ואחיך •
הן רבים עתה׳
מי״י אשר׳

פרצן ג׳ וסימניהון נמסר במיכה סוף סי׳ ב׳ ׳

פרעוש ב׳ וסימניהון
אחר פרעוש אחד •
לבקש את פרעוש׳
וכל שום בר נש דכו׳ פרעש •

כפרץ ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ל׳ ובאיוב סימן ל׳ •

פרצים ה׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סי׳ ה׳ •

פרש ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמץ וסי׳ בירמיה סי׳ ד׳

פרשתי ג׳ וסימ׳ נמסר בישעיה ריש סימ׳ ס״ה ובתלים סימן קמ״ר׳

פרתה ג׳ וסימניהון
קח את האזור •
ויהי מקץ ימים •
ואקח את האזור •

הפרתמים ג׳ וסימניהון נמסר בריש אחשורש׳

ופשרא י׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר בדניאל סוף סי׳ ג׳ ׳

פת

פתגם ב״ א׳ קמץ וסימניהון
אשר אין נעשה פתגם •
ונשמע פתגם המלך •
קדם׳ קמץ וכל ארמי׳ דכו״ ׳

פתים ג׳ ב״ג וסימ׳ נמס׳ בתלים בא״ב רבתי אות הפ׳ ובמשלי סוף סימן א׳ •

יפתה ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת משפטים ׳

יפתם ג׳ והימני׳ נמסר בירמיה סי׳ ך׳ ובמשלי סי׳ כה״ •

ויפתח ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט״ו ובאיוב סימן י״א ׳

ופתח ה׳ וסימניהון נמסר בפר׳ נח וביחזקא׳ סימן מא׳ ׳

פתוחה ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סוף סי׳ כא״ ובנחמיה סימן ו׳ •

יפתח ה׳ וסימניהון
השער הזה יהיה • ב׳ בו •
סגור יהיה לא יפתח •
הנה בטני ביין לא •
יסגר על איש ולא •

פתוח ג׳ ב׳ חס׳ וסי׳ נמסר בפרשת ראה •

נפתחו ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סוף סימן כ״ד ובנחום סימן ב׳ •

פתח ד׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן י״ג ובמשלי סימן ל״א •

ופתחת ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת תצוה •

פתח ג׳ ובאיוב וסימני׳ נמסר שם סימן ל״ט ׳

ה׳ פסוקי׳ דמיין מן ב׳ מלין

קדמ׳ קמץ תני׳ פת׳ וסימניהון נמסר פרשת ויצא ׳

ט׳ פסוקים אית בהון ב׳

מלין ופתרו׳ חד וסי׳ נמסר בשמואל א׳ ריש סימ׳ י״ב •

שטה חדא מן כ׳ פתחין

מן חד חד ולית דכו׳ וסימ׳
אדני ויאמ׳ הנה נא אדני כורו נא •
יצחק ותאמ׳ שרה צחק עשה לי •
חנן וישא עיניו וירא •
ותמנע היתה פילגש לאליפז •
ואז וכי יגור דהמול לו כל זכר •
עשן והר סיני עשן כלו •
בעב ויאמר ה׳ אל משה הנה׳
תושב וכל זר לא יאכל קדש •
שופר והעברת שופר תרועה •
הצר וכי תבאו מלחמה בארצכם
נגר ויאמר ה׳ אל משה הגד •
חכמת וכל אשה חכמת לב •
בגורל נחלתם כאשר •
ומגורל והיו לאחד מבני •
מוצק ושתי כתרות עשה לתת •
וברד ברדת היער ובשפלה •
בארפד הלא בכרכמיש כלנו •
יבש נדף ערות על יאור על פי׳

יאור תרויהון בפסו׳ •
ארדש שאנכם בארץ תקעו •
ובבצר משגב משגב חמתיך השת השפיל ב׳ בו •
והמס גלגל להם יודק כי לא לנצח ב׳ בו •
שכל ויצאו שרי פלשתים ויהי מדי צאתם •
נכהל נתבוא האשה אל שאול ותרא בי •
באנשים ודוד בן איש אפרתי •
אהל ואת שם קדשי אודיע •
החל וגלות החל הזה׳
חם לבי בקרבי בהגיגי תבער •
חל ויען המלך ויאמר אל איש האלהים •
חלל כי עני ואביון אנכי ולבי •
חכם בני אם חכם לבך׳
מן ישב עולם לפני אלהים
עולל לוא אליכם כל עוברי דרך
ארנן וכן חנניה פלטיה וישעיה •
נס נא עבדיך ימים •
בנס כל קבל דנא מלכא •
ודל חכם בעיניו איש •
ודר חור כרפס ותכלת •
ורענן אנה נבוכד נצר שליו •
ביתן ובמלאת הימים האלה׳
משל כאשר יאמר משל •
שן וילך דוד ויקח את עצמו׳ •
משרת ותבא בת שבע אל המלך •
ובשרת ויאמר שלמה אתה עשית׳
פרש משפעת סוסיו יכסך •
נעזב ואריבה את הסגני׳
תעזב טרף נפשו באפו׳
לבער והגורלות הפלנו על קרבן׳

א״ב מן חד וחד חד פתח

קמץ דלוג וסימ׳
אט ויהי בשמע אחאב את׳
אט באשורו אחזה רגלי •
במעט ומן התחברות אליו׳
במעט ויאמר יהונתן אל הנער׳
גאל ויאמ׳ הגאל לא אוכל לגאול
גאל ואני אמרתי אגלה אזנך •
גב ואלה מדות המזבח באמות •
גב והכני לך גב׳
גבל זקני גבל וחכמיה׳
גבל ועמון ועמלק •
הנחת עושו ובואו כל הגוים •
הנחת וכדו ריס לבביה ורוחה •
הורם ועד שר הצבא הגדול •
הורם וקדשת את חזה התנופה •
היצלח הנה לאש נתן לאכלה •
היצלח וימרד בו לשלח מלאכיו •
וכעס גם כל ימיו בחשך יאכל •
וכעס רשע יראה וכעס׳
והיכל מיום אחד לחדש השביעי •
והיכל האומר לכורש רעי וכל •
והכני הצילני נא מיד אחי מיד •
והכני אם יוכל להלחם אתי והכני
ולאחד וארעה את צאן ההרגה׳
ולאחד גם אם ישכבו שנים׳
וליקר בה זמנא מנדעי יתוב עלי •
וליקר ענה מלכ׳ ואמ׳ הלא דא היא
והמם לחם יודק כי לא לנצח •
והמם ונתנם ה׳ אלהיך לפניך •
והחמנים וינתצו לפניו את מזבחות
והחמנים ולא ישעה אל המזבחות׳
חדקל ושם הנהר השלישי •
חדקל וביום עשרים ואני הייתי •
טח לא ידעו ולא יבינו׳
וטח ולקחו אבנים אחרות׳
ישק אתה תהיה על ביתי •

ישק שפתים ישק משיב •
יריבי לדוד ריבה ה׳ את יריבי •
יריבי הקשיבה ה׳ אלי ושמע •
יבלע ועתה שלחו מהרה והגידו׳
יבלע היסופר לו כי אדבר •
ירוחם אשור לא יושיענו •
ירוחם מכסה פשעיו לא יצליח׳
יחם פן ירדף גאל הדם אחרי •
יחם גם אם ישכבו שנים׳
יהל לא תשב לנצח ולא תשבנ׳
יהל אם אראה אור כי יהל •
עכר אבי את הארץ •
עכר ובני כרמי עכר עכר ישראל
כוכב ונשאתם את סכות׳
כוכב אראנו ולא עתה אשורנו •
כלו והנגשים אצים לאמר׳
כלו תפלות דוד בן ישי •
בארזים בנחלים נטיו בגנות •
בארזים שוקיו עמודי שש •
למצד ומן הגדי נבדלו אל דויד •
למצד ויבאו מן בני בנימין •
לעין והנשיא אשר בתוכם •
לעין וירד הגבול משפם •
לישה צהלי קולך בת גלים •
לישה וילכו חמשת האנשים •
לבנת ויראו את ה׳ אלהי יש׳ ותחת
לבנת ואלמלך ועמעי ומישאל •
מפנת ונינוה כברכת מים מימי •
מפנה והנה ששה אנשים באים׳
מטע לשום לאבילי ציון לתת •
מטע והקימותי להם מטע •
ומישע מלך מואב היה נקד׳
מישע ובני כלב אחי ירחמאל •
נתן וישבת את הסוסים •
נתן וידע אונן כי לא לו יהיה׳
נחר מפוח מאשהם עפרת • כתי׳
נחר הנה לאש נתן לאכלה •
נחל אלה אשר נחל משה׳
נחל ואמרת לבני עמון שמעו׳
נעמת צר לי עליך אחי יהונתן •
נעמת ממי נעמת רדה והשכבה •
נסבלת כי ה׳ עיניו משוטטות׳
נסבלת ויאמר שמואל אל שאול •
סמר מפחדך בשרי •
סמר שאו נס בארץ •
סלקת מסתכל הוית בקרניא •
סלקת ועל קרניא עשר די בראשה
סיסמי ואלעשה הוליד את סיסמי׳
וסיסמי ב׳ בפסוק קדמ׳ קמץ
קראני פחד קראני ורעדה •
קראני שמעו איים אלי •
רד הם עם יבום והיום רד •
רד סבבוני בכחש אפרים •
רבת אנת הוא מלכא די רבת •
רבת ורבותך רבת ב׳ בפסוק •
שנותי מה הדבר ואמר לי והוא׳
שנותי אני אמרתי בדמי ימי •
תשם ואמרת אל הארץ •
תשם למה נמות לעיניך׳
הקצר האנכי לאדם שיחי׳
תקצר ויאמר ה׳ אל משה היד ה׳
תחרב מדוע נבית בשם ה׳ •
תחרב לילה ויומם לא תכבה •

א״ב מן ב״ב פתחין דלוג

וסי׳
אשם אשם הוא אשם אשם תני׳
אשם והתודו את חטאתם •
אדניך בה אמר אדניך ה׳ ׳
אדניך ויתאו המלך יפיך׳
בעם ויאמר לא תעבר •
בעם אודך בקהל רב׳
בארצות ובעת קץ יתנגח עמו מלך׳ בארצות

פסיקתא דאורייתא

בארצות	וישלח ידו בארצות ארץ מצרים׳
במצלתים	אסף הראש ומשנהו׳
במצלתים	ויסדו הבונים את היכל •
ברחת	ויאמ׳ הגר שפחת שרי׳
ברחת	מקול פרש ורמה קשת׳
גד	ויקראו בית ישראל את
גד	והמן כזרע גד הוא׳
גורל	ויעל גורל מטה בני •
גורל	כי לא ינוח שבט הרשע •
השע	השמן לב העם הזה •
השע	ממני ואבליגה׳
ושחטו	ויקרא משה משכו •
ושחטו	הפסח והתקדשו•
ואמץ	רק חזק ואמץ מאד׳
ואמץ	לשלמה בנו חזק ואמץ •
ויתחזק	ויקם יהורם על ממלכתו׳
ויתחזק	ויבן את כל החומה׳
ויט	את כל לבב איש יהודה
ויט	כי עבדים אנחנו•
חכמות	שרותיה תעננה׳
חכמות	נשים בנתה ביתה•
לעינים	ויאמר ה׳ אל שמואל אל
לעינים	ומתוק האור•
ומרע	על כן על בחוריו•
מרע	מקשיב על שפת•
מדברה	ויהי להם הגבול לפאת צפונה׳
מדברה	ויאמר ה׳ אליו לך שוב לדרכך•
מצבת	ויעשה הרע בעיני ה׳ רק•
מצבת	ויתצו את מצבת הבעל•
נכבד	וישב דוד לברך את ביתו׳
נכבד	ויאמ׳ המלך אל אבשלו׳
נושע	אשריך ישראל מי כמוך
נושע	ישראל נושע בה׳•
תשבת	אז תרצה הארץ את•
תשבת	ואשלחה עליהם מלאכים
תט	אל תסתר פניך ממני׳
תט	אל תטלבי לדבר רע להתעולל •

אלין פסקתא דאורייתא

ספר בראשית כ״ט בספרא

אמר המעתיק חזינא סיכווייא בכולהו נוסחי דפסקין מאן דמני כ״ט ומאן דמני י״ח ומאן דמני יתיר ויתיר אמנם הכך דכתיבנא בריכנא לון מספרי דוקני דאתבריר לן דראוי למיסמך עליהון ובספר אלה הדברים חזינא בנוסחא אחריתי בפס גאון וכתבנה לה ברוכת׳ עכ״ל׃

ויקרא ׀ אלהים לאור •
ויקרא אלהים ׀ ליבשה•
ויברא אלהים ׀ את האד׳ וחברו
ויברא אלהים וגו׳ החיה ׀
ויפל י״י אלהים ׀ הרדמה •
ויבן י״י אלהים ׀ את הצלע
ויאמר י״י אלהים ׀ אל הנחש
וינגע י״י ׀ את פרעה
ויחלק עליהם ׀ לילה
המול ׀ ימול יליד ביתך
וערל ׀ זכר
ותכחש שרה ׀ לאמר לא צחקתי
כי ׀ יראה ויאמר ׀ לא •
ארדה נא ואראה עשו ׀ כלה ׀
וישכם אברהם ׀ בבקר
ויקרא מלאך אלהים ׀ אל הגר
ויקרא אליו וגו׳ אברהם ׀ אברהם׳
ויקרא אברהם וגו׳ י״י יראה •
נשיא אלהים ׀ אתה

ויאמרו ראו ראינו וגו׳ י״י ׀ עמך
ורחל ׀ באה
את מחלת ׀ בת ישמעאל
נפתולי אלהים ׀ נפתלתי
זבדני אלהים ׀ אתי
תשפכו ויאמר אלהים ׀ ראובן
ויהי כדברה אל יוסף יום ׀ יום
ויאמרו שנים עשר אחים ׀
אבל אשמים ׀ אנחנו
ויען ראובן וגו׳ אמרתי אליכם ׀ •
ויאמר אלהים ישראל וגו׳ אם כן ׀ •
ויאמ׳ אלהים ׀ לישרא׳ יעקב ׀ יעקב׃

ואלה שמות י״ד בספר׳

ויסב אלהים ׀ את העם •
ויולך י״י ׀ את הים •
י״י ׀ ימלך לעולם
ויהי ביום הששי וגו׳ יום ׀ יום
הנני עומד לפניך שם,
י״י ׀ נסי
לא תעשה לך פסל ׀ אשר בשמים ׀
שלש פעמים וגו׳ האדון י״י
וחבריה דכי תשא
קח לך סמים נטף ׀
זה ׀ יתנו
ויעבר י״י ׀ על פניו י״י ׀ י״י
מלא אותם חכמת חרש ׀ וחשב

ויקרא ח׳ בספרא

וקמץ ׀ והביאה אל הכהן
ה׳ ׀ לאמר בקרבי אקדש׳
ולא איתמר ׀ בנין
אל תשת ׀ אתה ׀
ואל איתמר ׀ בנין •
וכל אשר יפל עליו מהם ׀ במותם׳
וחבריה וכל אשר יפל מנבלתם •
וראה הכהן את הנגע וכו׳ הפך ׀ לבן
והצרוע אשר בו וגו׳ ׀ טמא ׀ טמא
והכהן הגדול וגו׳ אשר יוצק על ראשו ׀ שמן
והניף הכהן ׀ אתם

וידבר כ״ב בספרא

הבכור ׀ ואלה שמת
והחונים לפני המשכן קדמא אהל מועד ׀ משה ׀ ואהרן
ובאו המים וגו׳ אמן ׀
והניף הכהן ׀ אתם
שניהם ׀ מלאים סלת וכן כלם ׀
יאר י״י ׀
ישא י״י ׀
איש כי יהיה טמא ׀ לנפש •
קומה י״י ׀ ויפצו
ואצל וירד י״י ׀ בענן
וישארו שני אנשים ׀ במחנה •
שם ׀ האחד •
כי דבר י״י בזה וגו׳ הכרת ׀ תכרת
ותנו בהן ׀ אש ושימו עליהן ׀ קטרת
ויתנו אליו כל ׀ נשיאיהם
כל הקרב ׀ הקרב
וימאן ׀ אדום
וישמע הכנעני וגו׳ וישב ׀ ממנו
ויבא אלהים ׀ אל בלעם •
ואם הפר יפר אותם ׀
וממחצית בני ישראל תקח ׀ אחד ׀
ויאמר משה אלהם וגו׳ ובני ראובן ׀
ויתן להם ׀ משה לבני גד ולחצי ׀ שבט ׀ מנשה׳
ואם בכלי ברזל ׀ הכהו

פסיקתא דנביאים

אלה הדברים כ״ב בספר׳

עד אשר יניח י״י ׀
כי שאל נא וגו׳ אלהים ׀ אדם
לא תעשה לך פסל ׀ בשמים ׀
שמע ישראל וגו׳ י״י ׀ אחד •
ויתן י״י אותת וגו׳ ורעים ׀
כי יביאך י״י אליך וגו׳ ונשל גוים רבים ׀ מפניך
ולא תביא תועבה וגו׳ שקץ ׀ ותעב ׀
המוליכך במדבר וגו׳ נחש ׀ שרף
אל תאמ׳ בלבבך וגו׳ אותם ׀ מלפניך
ואת חטאתכם וגו׳ ואשרף אתו ׀ באש
שלש פעמים ׀ בשנה
כי יפלא וגו׳ בין דם ׀ לדם
כי יקרא קן צפור ׀ לפניך ׀
והיה בהניח י״י אלהיך ׀
הסכת ׀ ושמע ישראל
יפתח י״י ׀ לך
יהנך י״י ׀ ינגף
והשיבך י״י ׀ מצרים
למען הקים אותך היום ׀ לו
וזנה ׀ אחרי ׀ אלהי נכר

לישנ׳ אחרינ׳ פסקי׳ דסיפר׳

פנו ׀ וסעו לכם ׃ אנה ׀ אנחנו
עלים ׃ באש ׀ לילה • ותענו ׀
ותאמרו • זה ׀ ארבעים שנה•
אשר ׀ יניח ה׳ עלה ׀ ראש • ראה ׀
למדתי׳ ברא אלהים ׀ אדם • או ׀
הנסה • ואת ארץ ׀ עוג • פנים ׀
בפנים לא תעשה לך ׀ פסל ב׳ בו ׃
באשר ׀ צוך • שבת ׀ לה׳ • כי עבד
היית ׀ למען ׀ יאריכן׳ • אם יספים ׀
אנחנו זאת ׀ תדבר אלינו • ה׳ ׀ אחד׳
כי יביאך ׀ ה׳ ׀ אלהיך׳ • גוים רבים׳
מפניך • בך בחר ׀ ה׳ • והיה ׀ עקב
תשמעו׳ • ולא תביא ׀ תועבה ב׳ בו •
המוליכך ׀ ב׳ בו ׀ בהדף ה׳ אלהיך ׀ לא
׀ בצדקתך • אשר יצאת ׀ ואשרף ׀
אתו׳ כי ׀ לא את בניכם • פחדכם ׀
ומוראכם • תזבח ׀ כי דבר ׀ סרה •
תתננה ׀ ואכלה • ואכלת ׀ לפני ׀ ה׳ ׀
מקצה ׀ שלש כי בגלל ׀ ושמחת
לפני ׀ ה׳ • שלש פעמים ב׳ בו •
ולשמש ׀ או לירח • על פי ׀ שנים׳
בין דם ׀ לדם • כי ׀ הגוים על פי ׀
שני • קן צפור ׀ ב׳ בו • שכב ׀ עם
אשה • אל שער ׀ מתהלך ׀ בקרב •
בהניח ׀ ה׳ ׀ אלהיך • מראשית ׀ כל
פרי ׀ ענית ׀ ואמרת • וכתבת ׀ עליהן׳
הסכת ׀ ושמע • יפתח ה׳ ׀ לך׳
ישלח ה׳ ׀ בך • יתנך ה׳ ׀ מתת ׀ הוצת
והשיבך ה׳ ׀ מצרים • והותירך ה׳ ׀
ב׳ בו׳ היום ׀ לו חזקו ׀ ואמצו׳ הוא ׀
עבד • מקץ ׀ שבע שנים • הנך שכב ׀
ב׳ בו • כי אבינו אל ׀ ויהי ׀ ככלת •
ראו ׀ עתה ׀ אתנח וסוף פסוק דספ
פתח • בטח • שברת • הצלצל • עכ״ל׃

אלין פסקתא דנביאים

ראשונים

יהושע •

עד אשר יניח י״י ׀ לאחיכם
והיה אשר יצא וגו׳ ביתך ׀
וכל ישראל וזקניו ושטריו ׀ וגו׳
מזה ׀ ומזה
כי מאת י״י ׀ היתה
ועתה הנה י״י ׀ אותי
ועלה הגבול ׀ דבירה
מעון ׀ כרמל וזיף
וחצור ׀ חדתה
עין ׀ רמון ותוכן
ועלה גבולם ׀ לימה
אלה הנחלות וגו׳ אלעזר ׀ הכהן
בני ישראל ׀ בגורל ׀
אל ׀ אלהים י״י אל ׀ אלהים ׀ ד׳ בפס׳
ויאמר פינחס היום ׀ ידענו׃
וישב פינחס בן אלעזר הכהן
ואת עצמות יוסף וגו׳ בני ישראל ׀

שפטים

ויאמר אדני בזק וגו׳ שבעים ׀
וכי הקים י״י ׀
וישלח ישר׳ מלאכי ׀ אל מלך אדום׳
האפדתי אהה ויאמר ׀ לא
וישלחו בני דן ׀
ויצא בנימן לקראתם ׀ מן
ויגף י״י ׀ את בנימן לפני

שמואל

ועלה האיש וגו׳ מימים ׀
ויאמר ליו וגו׳ ואמר ׀ לו
ומעיל קטן וגו׳ מימים ׀
ויאמר עלי לשמואל לך ׀ שכב
ויבא י״י וגו׳ שמואל ׀ שמואל
ותהי יד י״י ׀ בעיר
ותשבנה הערים אשר מאת ׀ ישראל
ויאמר שאול וגו׳ לכה ׀ נלכה
מהר ׀ עתה כי היום בא לעיר
בעת ׀ מחר אשלח אליך
וירם הטבח את השוק וישם ׀ לפני
הנני ענו בי וגו׳ את שור ׀
ואחיה כהן ׀ י״י בשלה
נרדה ונבזה בהם ׀ עד
היונתן ׀ ימות
לכד המלוכה וגו׳ סביב ׀ ובכל איביו
במואב ׀ ובבני
חלוקי אבנים ׀ מן הנחל
ויאמר שלום ׀ לזבח
כי ׀ לא אשר יראה האדם
וישב המלך וגו׳ כפעם ׀ בפעם׳
אחקר את אבי כעת ׀ מחר
קחנו ׀ ובאה כי שלום לך
את אשר נתנך י״י ׀ היום ׀ בידי
ולאביגיל וגו׳ מלאכים ׀ מהמדבר
אל נא ישם אדני ׀ את לבו
ולא תהיה זאת ׀ לך לפוקה
ותבא אביגיל ׀ אל נבל
וי״י ישיב לאיש וגו׳ י״י ׀ היום ׀ ביד
ויבא דוד ואבישי ׀ אל העם
ועתה ׀ ראה אי חנית המלך
ויאמ׳ דוד אל לבו וגו׳ אמלט ׀ אמלט
ותרא האשה אל שאול ׀
וישלח אבנר וגו׳ תחתיו ׀
ויאמר אבנר אל דוד אקומה ׀ ואלכה
ותכונן לך את עמך ישראל ׀ לך
ויאמר אבשלום אל יואב הנה שלחתי אליך ׀
ועתה מת למה זה אני צם•
ויען יונדב ׀ בן שמעה
ודוד עלה וגו׳ עלה ׀ ובכה
וישלח אבשלום וגו׳ יועץ ׀ דוד
ויבא דוד אל ביתו וגו׳ עשר נשים ׀
ובגלחו את ראשו וגו׳ ימים ׀ לימים
ויאמר יואב אל המלך וגו׳ כהם ׀ וכהם
ויבא גד אל דוד שבע שנים ׀ רעב ׀
וישלח ידו המלאך ׀ ירושלם
ויאמ׳ דוד אל י״י בראתו ׀ את המלאך׃

מלכים

ויען בניהו בן יהוידע ויאמר ׀ אם
וימשחון

פסיקתא דנביאים

וימשחו אתו צדוק הנביא ׃ למלך
ויבא בניהו אל אהל ויאמר לא ׃
ויקץ שלמה וגו׳ ויעמד ׃ לפני ׳
ואת כל קירות הבית מסב ׃ קלע
ויעש את הים מוצק עגל ׃
ורחבעם בן שלמה וגו׳ ושבע עשרה
שנה ׃ מלך בירושלם ׃
וגם ביד יהוא בן חנני וגו׳ ועל כל
הרעה ׃ אשר עשה ׃
ופקעים וגו׳ שבכים ׃ אתו
עמד על שנים עשר בקר וגו׳
פונים ׳ צפונה פונים ׃ נגבה ׃
ועל המסגרות וגו׳ אריות ׃ בקר
ובראש המכונה וגו׳ עגל ׳ סביב
ויעש שלמה בעת ׃ ההיא
ולבנו אתן וגו׳ הימים ׃ לפני
חסד ויאמר לו ׃ פרעה
וישבו העם את המלך ׃ דבר ׃
ויעש ירבעם וגו׳ יום ׃ לחדש בחג ׃
ויהי כשמע וגו׳ לאמר ׃ תפשוהו
ונביא אחד זקן וגו׳ האלהים ׃ היום
ורוח יי׳ ׃ ישאך
ויגע וישב מלאך יי׳ ׃ שנית
ואתה תמנה לך ׃ חיל
וינסו הנותרים ׃
וידבר אחאב ׃ אל נבות ׃ לאמר ׃
ויאמר מלך ישראל ׃ אל יהושפט
ויאמר כה אמר יי׳ וגו׳ גבים ׃
ויאמר לו אמר נא וגו׳ חרדת ׃
והוא הלך במדבר וגו׳ ויאמ׳ רב עתה
ויאמר אל אביו ראשי ׃ ראשי
ויאמר אלישע וגו׳ בעת ׃ מחר
ואלישע ראה וגו׳ אבי ׃ אבי
וישלח אשר על הבית וגו׳ אל יהוא ׃
ויכתב אליהם ספר ׃ שנית
ויזכר בן שמעת שומר ׃
וישלח חזקיה וגו׳ לכישה ׃ לאמר
אולי ישמע וגו׳ מלך אשור ׃
הטה יי׳ ׃ אזנך
ביד מלאכיך חרפת ׃
וישלח יי׳ ׃ בו
ותבקע העיר ומלאנשי המלחמה ׃
העמודים ׃ שנים
וכתרת עליו ׃ נחשת

אלין פתח באתנח ׳ יהוש׳

החרם ורק אתם שמרו
בחרם וימעלו בני ישראל
המלח ויהי להם גבול ,
למס ויהי כי חזקו ׳

שפטים

צפת וילך יהודה
לרדת ואם ירא אתה
תאכל מכל אשר יצא
הגדת ותבך עליו
ותאלצהו ויהי כי הציקה
ללכת ויהי ביום הרביעי

שמואל

בצלצח בלכתך היום
החרם ויקח העם מהשלל
ואת היותר החרמנו
ואת עמלק החרמתי
הפצר כי חטאת קסם
ללכת ויסב שמואל ללכת
מגת ויצא איש הבנים
והערב ויגש הפלשתי
וילך ויקם וילך
רשע כאשר יאמר

לאביגיל ויאמ׳ דוד לאביגיל ברוך יי׳
בעמלק כאשר לא שמעת
הצלנו ויען כל איש רע
החמש והנה באו אל ׃
השל ויחר אף יי׳
המלח ויעש דוד שם
ויחנק ויצו אל ביתו
המס ואדורם על המס
בגת ותהי עוד המלחמה
וירד ויט שמים וירד

מלכים

החוצה ויאריכו הכרים
בן גינת ויחזק העם
לקחת ותלך לקחת
ויחל ויפל אחזיהו
בדלתו ויקח יהוידע הכהן
ידך אז יכה כנחם
לחצי אז יחלק העם
ונחשו ויעבירו את
נרגל ואנשי כבל
ואשרים ויציבו להם

אלין סו׳ פסוק פתח

יהושע
ארבע את קבצים
ואנחרת וחפרים
ועזקה ירמות

שפטים

למס ויואל האמרי
קנז וימת עתניאל בן קנז
ויגש וגדעון בא
דברת ויאמר גדעון ׃ וחברו
מלח ואבימלך נלחם
אל תאכל מכל אשר יצא
או בת ויבא יפתח
הבחורים וירד אביהו
לא הגדתה ותבך אשת שמשון
בחוש ותרא דלילה
תלן ויאמר האיש הזקן
הסף ויקם ארניה

שמואל

ותאכל וכן יעשה שנה
באפק ופלשתים חנו
והלום ויראו הצופים
מיכל בני שאול
החרמתי ויאמר שאול
ויקרע ויסב שמואל
מבעתך ויאמרו עבדי
חרפת ויאמר דוד
אהבתהו ומיכל בת שאול
בחרשה ויאמר דוד
אפוד בד
בבת ולרש אין כל
ויאנש וילך נתן אל
ויאכל ויקם דוד
ותתמו ותאמר לאמר

מלכים

ולחיצון ואת קרקע
אנו ויהי כשמע
החזק וישלח יואש
מבצקת בן שמנה
החפר הוא השיב
שמרי הסף

אלין פסקת׳ דנביאים

אחרונים ישעיה

ישא ביום ההוא ׃ לאמר
ענן ׃ וברא יי׳ על כל מכון
האומרים ימהר ׃
שרפים עומדים ׃ ממעל
וקרא זה אל זה ואמר קדוש ׃
ובל ׃ ההרים אשר במעדר
ותמצא בקן ׃ ידי
והיה ביום ההוא יוסיף יי׳ ׃ שנית
חזות קשה וגו׳ הבוגד ׃ והשודד ׃
ויקרא אריה על מצפה ׃ אדום
הרג ׃ והנה ששון ושמחה ׃
במכת ׃ מדין כצור עורב
הבוק ׃ תבוק והבוז ׃ תבוז
תשואות ׳ מלאה
וחרד ׃ ופחד מפני תנופת
הלוט ׃ ובלע בהר הזה
יצר סמוך תצור שלום ׃
כי כה אמר יי׳ ׃ אלי כאשר יהגה ׃
אולי ישמע יי׳ וגו׳ מלך אשור ׃ אדניו
וישלח מלך אשור ׃ את רבשקה
הטה יי׳ ׃ אזנך ושמע
חרפת ׃ ביד עבדיך
הלא ידעת וגו׳ אלהי עולם ׃ יי׳
בורא ניב שפתים שלום ׃ שלום
כה אמר האל ׃ יי׳
חסדי יי׳ ׃ אזכיר
הנה עבדי ׃ יאכלו
פלטים ׃ ושמתי בהם אות
והביאו את כל אחיכם ׃ מכל הגוים
מנחה ׃ ליי׳ ׃

ירמיהו

ויהי דבר יי׳ ׃ אלי
אם תשוב ישראל ׃
מעי מעי ׃ אוחילה
ואת חמת יי׳ ׃ מלאתי
הגנב ׃ ורצח ונאוף
וירפו את שבר וגו׳ שלום ׃ שלום
וחכרו וירפאו
וידרכו את לשונם וגו׳ כי מרעה אל
רעה ׃
אמן ׃ למען הקים
כי את רגלים ׃ רצתה
הירע ברזל ברזל
ובאו בשערי וגו׳ מלכים ׃
ואחרי כן נאם יי׳ וגו׳ ואת עבדיו ׃
בימיו תושע וגו׳ יי׳ ׃ צדקנו
וחכרו בימים ההם תושע
וכל העמק והפגרים ׃
בספרי ׃ שדות
הדבר אשר וגו׳ ונבוכד ראצר מלך
בבל ׃
ואשלח אליכם וגו׳ עבדי הנביאים ׃
השכם ושלוח ׃
וישב ׃ ישמעאל את כל
וגם כל היהודים אשר במואב ׃
עוד שמי נקרא ׃ בפי ׃ כל איש
מלאתם ׃ אתם ונשיכם
הילילו ׃ הוביש מואב
רפתה דמשק וגו׳ ורטט ׃ החזיקה
והחתתי עליהם והבאתי עליהם ׃
ערכו על בבל ׃ סביב
רבים השמיעו אל בבל ׃ רבים
ושלחתי לבבל ׃ זרים
והיתה בבל ׃ לגלים ׃ מעון
העמודים ׃ שנים

יחזקאל

השמע ׃ וכדברי אוהך
ואחדל ׃ יחדל
החמס ׃ קם למטה
וישלח תבנית יד ותשא אתי רוח ׃

אף כי ארבעת שפטי ׃
מצית בך ׃ ואמרת לי
חרדות ׃ ילבשו
והנה ששה אנשים באים ׃
על הדם ׃ תאכלו ועינכם
האנק ׃ דם
היות צאני ׃ לבז
וידעת כי אני יי׳ שמעתי ׃ את כל
אשר נתנו את ארצי ׳
והאתיקים ׃ הספים והחלונים
ובהפילכם תרימו תרומה ליי׳ ׃
והיה כל נפש חיה ׳
ונחל יעלה על שפתו מזה ׃ ומזה ׃
חמת ׃ ברותה
רצפון ׃ והיה גבול מן הים ׃
לאמר ׃ שממה
תבוא ׃ אל ארץ ׳ משובבת
והיה ביום ההוא אתן לגוג ׃ מקום
חתלון ׃ ואלה שמות השבטים
והנותר לנשיא מזה ׃ ומזה ׃ לתרומת
ועשרים ׃ אלף תרומה
סביב ושם העיר מיום יי׳ ׃ שמה
וכל סביב סביב דכותהון ׃

תרי עשר

אל תשמח ישראל ׃ אל גיל
ולא יסכו ליי׳ ׃ יין
הסיר יי׳ משפטיך וגו׳ מלך ישראל ׃ יי׳
וישמע זרובבל ׃ בן שאלתיאל
ועתה חזק זרובבל ׃
הן וישא איש
ויהי דבר יי׳ ׃ שנית
ורחוקים ׃ יבאו
ואם לא ׃ חדלו ׃
ואספתי את כל הגוים ׃

אלין פתח באתנח וסו׳

פסו׳ בנביאים אחרונים
ישעיה
תעכסנה יען כי גבהו
תשפלנה וישח אדם
השע השמן לב העם
טכאל נעלה ביהודה
בו קח לך גליון גדול
וחברו ואקרב אל הנביאה
לאט יען כי מאס
תבן ופרה ודב תרעינה
תשכבנה ועולליהם ירטשו ׃
תרטשנה וקשתות נערים
השבתי ונאסף שמחה
השבתי חזות קשה
התו כי לפני קציר כתם
עד בטחו ביי׳ עדי עד
תרמסנה ברגלים תרמסנה
תקשבנה ולא תשענה
קמל אבל אמללה ארץ
תהרו חשש תלדו קש ׃
יאמר כי יאמר הלא שרי
יצתו והיו עמים משרפות
בן נשעו תבליך בזוז כז
תפתחנה אז תפקחנה
השב והוא עם בזוז
עד לא תבושו ולא תכלמו
עד עולמי
הדס תחת הנעצוץ
תאמנה ובנותיך על צד
ועצמותיכם כדשא תפרחנה
בנת מרוע אדום ללבושך ׃

ירמיה

לבז העבד ישראל
להבר רוח צח שפיים
נצלנו

פסיקתא דכתובים

נצלנו	וכאתם ועמד
נצחת	מדוע שובבה
עברו	בדנה תאמרון
השמו	שפוך חמתך
מקללוני	אוי לי אמי
בששר	האמר אבנה
לבו	לכן כל אכליך
הסף	ואביא אותם
באש	תצתנה

וכל לשון דברת דברתי הצלת
הצלתי באש יצתו דכותהון

יחזקאל

תכהלנה	המלך יתאבל
החשמלה	וארא והנה
ושכלת	לו חיה רעה
האנח	ואתה בן אדם
בששר	ותוסף
שברתי	בן אדם את זרוע פרעה
הצלת	ואתה כי הזהרת
ולבו	העלה עליהם
תהרגנה	ובנותיה אשר
תלבנה	בחורי און
לכו	והושעתי לצאני כל לש׳ פת׳

אני יי׳ דברתי כל ליש׳ פתח
לבטח ונתן עץ השדה

תרי עשר

תנאפנה	על ראשי ההרים
עדן	ושברתי בריח
הנפלת	את סכת דוד
תתמוגגנה	הנה ימים באים
בספרד	וגלות החל הזה
וירדם	ויונה ירד אל ירכתי
רשע	עוד האיש בית
תחרשנה	יראו גוים ויבשו
גת	לכן תתני שלוחי׳ וחברו
יחיתן	כי חמס לבנון
לער	לכן חכו לי
תבצענה	על ידי זרבבל
תשבבנה	ונשסו הבתים

אלין פסקתא דכתובים

דברי הימים

ארפכשד שם ׃
הבכור ׃ ויהיו בני ירחמאל
הבכור ׃ ואלה היו בני דוד
עזריקם ׃ ולאצל ששה
לפנים ופינחס בן אלעזר
להכין שבת ׃ שבת
שלום ׃ שלום ורוח לבשה
בלכתו אל ציקלג נפלו עליו ׃
וגם הקרובים וגו׳ ובפרדים ׃
ויעל דוד וגו׳ האלהים יי׳
ועמהם אחיהם וגו׳ ויחיאל ׃ ועני
ותתן את עמך ישראל ׃ לך
על עמו ׃ ויאמר יואב
איביך ׃ למשגת וגו׳ ואם שלש ׃
וישלח האלהים ׃ מלאך ׃
וברזל ׃ לרב
להגדיל ׃ ויאמר דוד שלמה
ויכתבם שמעיה וגו׳ ואחז ׃ אחז
ובני ישראל ׃ למספרם וגו׳
ושרי האלפים ׃
התשיעי וגו׳ לבן ימיני
ויקהל דוד וגו׳ ומקנה ׃
הזהב ׃ ובכל כחי הכינתי
ראה ׃ עתה
לכל ׃ לראש לך יי׳ הגדלה
בצל ׃ כי גרים אנחנו
ויזבחו ליי׳ ׃ זבחים
וישב שלמה על כסא יי׳ ׃
ויאמר אלהים ׃ לשלמה יען
לשבתות הנה אני בונה
חשים ׃ מכות
סביב ׃ סביב ודמות בקרים
עומד על שני עשר וגו׳ שלשה
פונים ׃ ושלשה פונים וימה
עגול ׃ סביב
את קדשי ׃ דויד אביו
ועתה יי׳ ׃ אלהי ישראל שמר
לאמר ׃ וכל ישר׳ כי לא שמע המלך
צדיקי ׃ ויכנעו שרי ישראל
אל שמעיה ׃ וכראות יי׳
האלהים והנה עמנו
הלא הכושים לחיל ׃ לרב
יי׳ ׃ מארבים ובעת החלו ברנה
דם ׃ לדם וכל ריב
ויתן להם ׃ אביהם
ויאמר מלך ישראל ׃ אל יהושפט
ועמהם ׃ מהעמונים
ויבנו לך ׃ בה מקדש
ויהי לימים ׃ מימים וגו׳ לימים ׃ שנים
ואחרי כל זאת נגפו ׃ יי׳
ויהי בעת יביא וגו׳ ליום ׃ ביום
כהנים ׃ ויבא אחריו עזריה
מעיר ׃ לעיר ויהיו הרצים
האלהים ׃ כל לבבו הכין
יום ׃ ביום ויעשו בני ישראל
חיצונה ׃ ואחרי כן בנה
ועליהם ׃ מופקדים
להעלות עולות ׃ יי׳ ושם יהוידע
הכנו והקדשנו ׃ את כל
ויעש ׃ בירושלם חשבונות
מלכי ישראל ׃ ולא נעשה פסח
וישלח אליו מלאכים ׃ לאמ׳ ימה לי
השרים ׃ ויקונן ירמיה

תהלות

אמרי האזינה ׃ יי׳
כי לא אל חפץ רשע ׃ אתה
יתעב ׃ יי׳
ובצע ברך נאץ ׃ יי׳
על מה נאץ רשע ׃ אלהים
על כן אודך בגוים ׃ יי׳
כי הושיע ׃ יי׳
עורה למה תישן ׃ יי׳
אודך בעמים ׃ יי׳ וחברו
מלתעות כפירים נתוץ ׃ יי׳
הצילני מאויבי ׃ אלהי
ואתה יי׳ אלהים ׃ צבאות
לשלמי נדרי יום ׃ יום
ברכו עמים ׃ אלהינו
לא ישמע ׃ אדני
יודוך עמים ׃ אלהים וחברו
ברוך יי׳ יום ׃ יום
האל ׃ לנו אל למושעות
הוא נותן ׃ עוז ותעצומות
זכר זאת אויב חרף ׃ יי׳
הלעולמים יזנח ׃ יי׳
ויקץ כישן ׃ יי׳
ודרור קן ׃ לה
אשמעה מה ידבר האל ׃ יי׳
אין כמוך באלהים ׃ יי׳
חסין ׃ יי׳ אלהי צבאות
איה חסדיך הראשנים ׃ יי׳
אשר חרפו אויביך ׃ יי׳
עד מתי רשעים ׃ יי׳
אודך בעמים ׃ יי׳
רם על כל גוים ׃ יי׳
אהבתי כי ישמע ׃ יי׳
זכרתי משפטיך מעולם ׃ יי׳
רחמיך רבים ׃ יי׳
ערו ׃ ערו
אם תקטל אלוה ׃ רשע
הלא משנאיך יי׳ ׃ אשנא
אל תט לבי לדבר ׃ רע
הצילני מאויבי ׃ יי׳
וכל האח האח
אמן ׃ אמן דכו׳

איוב

הצעקתו ישמע ׃ אל
זה חלק אדם רשע ׃
אך שוא לא ישמע ׃ אל
מן ׃ הסערה
מן ׃ סערה
ואם זרוע כאל ׃ לך

משלי

עד מתי פתים ׃
עשה זאת אפא ׃ בני
עד מתי עצל ׃ תשכב
להנחיל אהבי ׃ יש
ואהיה אצלו אמון וגו׳ יום ׃ יום
אשרי אדם שמע וגו׳ יום ׃ יום
בית גאים יסח ׃ יי׳
לעלוקה שתי בנות הב ׃ הב

רות

שני בניו ׃ מחלון
הלהן ׃ תשברנה
ורחצת ׃ וסכת
ברחל ׃ וכלאה

שיר השירים

צרור המור ׃ דודי לי
אשכל הכפר ׃ דודי לי
תעירו ׃ השבעתי
והגפנים ׃ סמדר התאנה
תעירו ׃ השבעתי
צאנה ׃ וראינה
נרד ׃ וכרכום
גן ׃ נעול
קול ׃ דודי דופק
ברח ׃ דודי ודמה לך

קהלת

סובב ׃ סובב
זה ׃ רע בכל אשר נעשה
ועמוק ׃ עמוק רחוק מה שהיה

איכה

סלה כל אבירי ׃ יי׳
על אלה אני בוכיה עיני ׃ עיני
איכה יעיב באפו ׃
היה יי׳ ׃ כאויב
ויחמוס שכו ׃ יי׳ ׃ בציון
זנח יי׳ ׃ מזבחו
חשב יי׳ ׃ להשחית
השיבנו יי׳ ׃ אליך ונשובה

אחשורוש

בחודש הראשון מיום ׃ ליום
ואת ׃ פרשנדתא וכל אחיהו׳
קימו וקבלו היהודים ׃ עליהם ׃
אשר נתן המלך ליהודים ׃ אשר
וישם המלך אחשורוש ׃

דניאל

נחית ׃ ודי חזה מלכא
ונבוכד נצר מלכא שלח למכנש ׃
מפשר ׃ כל קבל די רוח
ועל מרי שמיא ׃
הטה אלהי ׃ אזנך
יי׳ שמעה יי׳ ׃ סלחה
וישם ׃ פני ׃ לבא בתקף
וישב ׃ פניו לאיים ולכד

עזרא

ומה חשחן ובני תורין ודכרין
ואמרין ׃ לעלון ׃ מלח ׃
ויקבצו כל אנשי יהוד׳ ובנימן ׃ ירוש׳
ואקום ׃ לילה אני ואנשים ׃
ואצאה בשער הגיא הם ׃ פרוצים
ויברך עזרא אמן ׃ אמן
שבתי ׃ וישוע ובני ׃ ושרביה ׃
ויאמר נחמיה הכהן ׃
מהשבי ׃ ויעשו כל הקהל
ויקרא בספר תורת יום ׃ ביום
חצור ׃ רמה גתים
בימים ההם ראיתי ביהודה ׃
דרבים גתות ׃

אלין פתח באתנח וסו׳

פסוק בכתובים

דה׳

בני שם	עילם ומשך
חתת	ובני קנז ׃ ופדיה ושנאצר
וקנז	ובני כלב
אצל	ולאצל ששה וחברו
ויוכח	ויצא דוד
ויצלח	וישב שלמה
הכנו	והקדשנו ׃

תהלות

אתה	אספרה אל חק
שני	רשעים שברת
נתשת	האויב תמו
יתר	כי הנה הרשעים
לחם	הלא ידעו כל פעלי וחברו
ויט	שמים וירד
כי	תשיתמו שכם
כי	תשיתהו ברכות לעד
אתה	חטאת נעורי
הלכתי	לדוד שפטני
חיי	אחת שאלתי
וילך	לדוד בשנותו
עלי	כי שמעתי
ידעתי	ובצלעי
יריבי	לדוד ריבה יי׳
שקר	אל ישמחו לי
ארץ	כי לא שלום
תחרש	ראית יי׳ אל תחרש
תשברנה	כי זרועות וחברו
אתה	ואני עני ואביון ב׳ בו

אל תאחר

ארץ	בשמך אלהים
דרך	זובח תודה
מלח	בהצותו את ארם
ובמים	הרכבת אנוש
סיני	ארץ רעשה
בכסף	אם תשכבון
עיני	יגעתי בקראי
שקר	רבו משערות
ואין	חרפה שברה לבי
אתה	ואני עני ואביון
תאחר	אלהים חושה
בחנמל	יהרג בברד

מערכת אות הצדי

ללכת לא שמרו ברית
השמו כי אכל את יעקב
רעם אענך בסתר רעם
בגלגל אלהי שיתמו כגלגל
אלהי כי טוב יום בחצריך
אלהי שמרה נפשי כי חסיד
שועתי ואני אליך יי׳
וכסאו לארץ מגרת
הודע למנות ימינו
להשמרם עדי עד
אנחנו דעו כי יי׳
מים ישם מדבר לאגם
החרש למנצח לדוד
אמילם וכולהון תלתא
ספרתי בשפתי ספרתי
מכל מלמדי השכלתי
שקר יי׳ הצילה נפשי
אליך נשאתי את עיני
מנעורי קדם רבת צררוני
החסד יחל ישראל
עיני לא גבה לבי
גם בניהם עדי עד
זאת מנוחתי עדי עד
הסבבת ארחי ורבעי
ירושלם תדבק לשוני
בסתר לא נכחד עצמי
מרדפי הקשיבה אל רנתי
תחנוני האזינה אל תחנוני
הללו את יי׳ מן השמים

איוב

ממעל היום ההוא
ואין יחשכו כוכבי נשפו
מבקר לערב יכתו
ירחקו בניו מישע
ישע לשום שפלים
היאכל תפל מבלי מלח
תבעתני וחתתני בחלומות
כלך ענן וילך
בפך מעלי הרחק
בדי שאול תרדנה
יתצני סביב ואלך
הזאת ידעת מני עד
נגו אלי והשמו
ישאהו קדים וילך
כי אמר איוב צדקתי
אבי יבחן איוב עד נצח
הפלחנה תברענה ילדיהן תשלחנה
ב׳ בו
תוסף שים עליו כפכה
אחד באחד יגשו
על כן אמאס ונחמתי

משלי

לקח ישמע חכם
בטח ושמע לי ישכן
כי לחמו לחם רשע
אולת קצר אפים
יתר לא נאוה לנכל
בכפים התעיף עיניך בו
על שדה איש עצל עברתי
תשבענה שאול ואבדה ועיני
האדם ב׳ בפסוק
וגנבתי פן אשבע וכחשתי
מארץ דור חרבות
תשבענה לעלוקה שתי
מים שאול ועוצר רחם
נחל עין תלעג לאב
ארץ תחת שלש רגזה

חמש מגלות

ותותר ויאמר לה בועז
סמדר אחזו לנו שועלים
תנח אם רוח המושל
למס איכה ישבה בדד
ותען אסתר ותאמר
הסף וימצא כתוב אשר

דניאל

המלצר ויאמר דניאל
תה חנני די הן חלמא
אזל אדין דניאל לביתיה
הודע אזל ולחנניה ב׳ בו
יהוידע אדין אריוך
ואמר ענה דניאל קדם
בלטשאצר ענה מלכא כלהו פתח
תנדע ואנא לא בחכמה
כסף הוא צלמא רישיה
חסף ואצבעת רגליא
בה ודי חזיתא רגליא
חסף שקוהי די פרזל
לשיזבותנא הן איתי אלהנא
וידחלנני על משכבי ב׳ בו
יהודעני וכני שים טעם
אמר בלטשאצר רב חרטמיא
יתננה ולך טרדין מן אנשא
נפל עוד מלתא בפום
יצטבע בהשעתא מלתא
עבדת וכל דאירי ארעא
אלף בלשצאר מלכא
קרא מלכא כחיל
עללת מלכתא לקבל
להודעותני וכען הועלו
עליך ואנא שמעת עלך
הב באדין ענה דניאל
יצטבע ומן בני אנשא
ידעת ואנת בריה בלטשאצר
שבחת ועל מארי שמיא
הדרת ולמאניא דיביתיה ב׳ בפסו׳
והשלמה דנא פשר מלתא
רשמת באדין ענו ואמרין
אזל באדין מלכא בשפרפרא
אמר בשנת חדא
תתחכל ולה יהיב שלטן
יבהלנני אתכרית רוחי
יהודענני קרבת על
חברתה ועל קרניא עשר
והדקנא בן אמר הותא
תאחר יי׳ שמעה
וכל לה בה גבה שנה פמה מנה
עלה טפרה קרבה רבו׳ בין
באתנח בין בס״פ

עזרא

החרבת דיבקר בספר
למכד וכנמא פתגמא
בה ומני שים טעם
בנין אדין כנמא
חדת נדבכין די אבן
עבדו אדין תתני פחת
ודהב ולהיבלה כסף
למעבד ומה די עליך ועל
למנתן ושאר חשחות
הגדתי והסגנים לא
אכלתי גם מיום אשר צוה
לרדת ואשלחה עליהם
ארח כי רבים ביהודה ׃

נשלם מערכת
אות הפ״א בס״ד

מערכת אות
הצד״י

ב׳ זוגין חד צ׳ וחד וצ׳ וסימ׳

צרת ובני חלאה צרת ׃
וצרת לקריהים ושכמה וצרת ׃
צמרים ויקם אביה מעל להר
צמרים ׃
וצמרים ובית הערבה ׃

צא

צאני ב׳ וסימניהון

והבנים בניו והצאן צאני
עם כלבי צאני ׃
וכל יחזקאל דכו׳ במ״א
בתוך צאנו נפוצות ׃
וצאן ד׳ וסימניהון נמסר
בסוף סדר בחקתי
כצאן ז׳ רפין וסימני׳ נמסר
ביחזקאל סוף סי׳ לז״ ׃

צב

בצבא ד׳ וסימניהון נמסר
בפרשת מטות ׃
וכל צבאם ד׳ וסימניהון
נמס׳ בבראשית
ובישעיה סימן מ״ה ׃
הצבאות ה׳ וסימניהון

כי הנני מקים עליכם ׃
שמעו והעידו בבית יעקב ׃
ויי׳ אלהי הצבאות יי׳ זכרו ׃
ויי׳ יי׳ הצבאות הנוגע בארץ
ותמוג ׃
מן בני הראש וגו׳ לחדש הראשון
ועיין מה דאקשינן ופרכינן
בערך אדני ׃
הצבאים ג׳ וסימני׳ נמסר
בפרשת מטות ׃
בצבאתינו ג׳ וסימני׳ נמסר
בתלים סי׳ ק״ח׳
צבאם ז׳ וסימניהון נמסר
בישעיה ריש סימן לד״
וכל צבאם ד׳ וסימני׳ נמסר
בסדר בראשי׳
וישעיה סימן מ״ה ׃
וצבא ד׳ וסימניהון נמסר
בדניאל סימן ח׳ ׃
שר צבא ג׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סי׳ ח׳
צבאות ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בא ׃
לצבא ג׳ א׳ דגש
וסימניהון
כל הבא לצבא צבא ׃
יבא לצבא צבא
לצבא על הר ציון בתר׳ דגש ׃
צבאות ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳
נמס׳ בפרש׳ וארא ׃
וצבי ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת ראה ׃

הצביים ג׳ וסימניהון

ועשה אל קל ברגליו ׃
בני פוכרת הצביים וחברו ׃
צביה ג׳ ב׳ כתיב ה׳ וחד כתיב
א׳ וסימניהון נמסר
בד״ה ב׳ ריש סימן כ״ד ׃

צד

צדה ג׳ חס׳ וסימני׳ נמסר
בשפטים סימן ז׳ ׃
וצדיק י׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן ל״ג
ובמשלי סוף סימן כ״א ׃
וצדקתו ג׳ וסימניהון נמסר
בתלי׳ סימן ק״א ׃
צדקות ד׳ וסימניהון נמסר
בתלים סימן ק״ג ׃
צדקת ה׳ וסימניהון נמסר
ביחזקאל סימן י״ח ׃
צדקה ומשפט ג׳ וסימ׳ נמסר
בסדר וירא ובתלי׳ סי׳
ל״ג ובמשלי ריש סימן כ״א ׃
צדקותינו ג׳ וסימני׳ נמסר
בישעיה סימן
ס״ד ובירמיה סימן נ״א
צדקתך ו׳ וסימניהון

לו הקשבת למצותי ׃
וצדקתך לבן מלך ׃
היודע בחשך פלאיך ׃
משוך חסדיך ליודעיך ׃
וצדקתך אלהים עד מרום ׃
וצדקתך ירננו ׃
הצדיקים ו׳ וסימניהון נמסר
בפרשת וירא ׃
וצדיקים ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳
נמסר בסוף הושע׳
חלוף אתיהון דצדיקים
תמצא נמסר בתלים
סוף סימן ל״ז ׃
וצדק ד׳ וסימניהון נמסר
בסוף סדר כי תצא ׃
צדקות ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימני׳
נמסר בשפטים ס׳ ה׳ ׃

יצדק ד׳ וסימניהון

האנוש מאלוה יצדק ׃
ומה יצדק אנוש עם אל ׃
וכי יצדק ילוד אשה ׃
ואם יצדק מה יתן לך ׃
תצדק ג׳ קמצ׳ וא׳ פת׳ וסימ׳
נמס׳ בישעיה סוף סי׳
מ״ג ובאיוב סימן מ׳ ׃
צדקיה ו׳ וסימני׳ נמסר בירמיה
סימן כ״ז וסימן מ״ט ׃

צה

בצהרים י״ב וסימניהון נמסר
במלכים א׳ סי׳ י״ח ׃

הצהרים ד׳ וסימניהון

את משכב הצהרים ׃
ויקחו את הפר אשר ׃
ויהי בעבר הצהרים ׃
וישב על ברכיה עד ׃

צו

צוארו ה׳ וסימניהון נמסר
בפרשת ויהי מקץ
ובירמיה

מערכת אות הצדי

ובירמיה סימן כז׳ ׃

צואר ב׳ חס׳ כליש׳ וסימניהון

ענק מצורוניך ׃
לא הביאו בעבדת ׃

עד צואר ג׳ וסימניהון נמס׳ בסוף חבקוק ׃

צוהו י׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ט״ל ובפרש׳ נח ובד״ה א׳ סימן כ״ד ׃

צויתי ה׳ וסימניהון נמסר בסוף פרשת צו ׃

צויתי ה׳ וסימניהון נמסר בסוף פרשת צו ׃

צוה ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ד״ ובתלים סימן מ״ד ׃

צום ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן מ״ח ׃

צויתה וצויתה ד׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ פנחס ובתלים סימן ק״כ׳

אצוך ג׳ ב׳ דגשי׳ וא׳ רפי וסימניהון

אתה תדבר את כל ׃
ואתה תאזר מתניך ׃
והיה אם תשמע את בתר׳ רפי

מצות ג׳ יתירא׳ן וסי׳ נמסר בתלים בא״ב אות ס׳

מצוך ג׳ ב׳ דגשי׳ וא׳ רפי וסימניהון

כי אם במקום אשר יבחר ׃
שמר ושמעת את כל ׃
למען תירא את יי׳ אלהיך ׃
בתראה רפי ׃

מצוה אתכם י״א וסימ׳ נמסר בפרשת עקב ׃

בכל אשר צויתך ד׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ תשא ובירמיה סימן ז׳ ׃

כאשר צוה י״ג וסימני׳ נמסר בפרשת שמיני ובסוף שמואל ׃

מצוך ג׳ ב׳ דגשי׳ וא׳ רפי וסי׳ נמסר בפרשת ראה ׃

צוני ביד משה׳ וסי׳ נמסר בסוף פרשת צו׳

ויצוו ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויחי ׃

ואת מצותיו ג׳ וסימניהון

אחרי יי׳ אלהיכם ׃
ושמרת את חקיו ׃
סוף דבר הכל נשמע ׃

מצותי חקותי ג׳ וסימ׳ נמסר במלכ׳ א׳ סי׳ ט׳ ׃

צוני ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת דברים ׃

ויצום ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת וארא ׃

צוני את כל אשר ג׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ תרומה ׃

צוער ג׳ מל׳ וסימניהון

על כן קרא שם העיר ׃
ויעל לוט מצוער ׃
כי ירא לשבת בצוער ׃

צור י׳ מל׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן כ״ו

על צור ב׳ וסימניהון

מי יעץ זאת על ׃
ואתה בן אדם שא ׃

בצור ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח ובאיוב סימן י״ט ׃

צורם ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת האזינו ׃

צח

מצחק ג׳ וסימניהון

ותרא שרה את ׃
והנה יצחק מצחק ׃
כן איש רמה את רעהו ׃

לצחק ג׳ וסימניהון

ראו הביא לנו ׃
אשר הבאת ׃
ויקומו לצחק בתר׳ פת׳ ומל״ר ׃

כל לשון צחוק כתיב ש״ן במ״ב כתי׳ צד״י וכל אורית׳ דכוה׳ כתיב צ׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״ו ׃

צי

צידנים ד׳ חס׳ ו׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן י״ח ׃

ציחא ג׳ וכתי׳ א׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בנחמיה סימן ז׳ ׃

צצים ד׳ וסימניהון נמסר במל׳ כ׳ א׳ סוף סי׳ ו׳ ׃

צל

ובצל ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן נ״א ׃

כצל ה׳ וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן ל״ב ובתהלים סימן ק״ט ׃

כצל ה׳ דגשי׳ וסימני׳ נמסר באיוב סוף סימן י״ג ׃

בצל י״ב וסימניהון נמסר בקהלת סימן ז׳ ׃

צללו ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח ובסוף חבקוק ובנחמיה סימן י״ג ותרגום שם ׃

הצולעה ג׳ וסימניהון נמס׳ במיכה סימן ד׳ ׃

בצלם ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בראשית ובתלים סימן ל״ט

צם

ויצומו ג׳ וסימניהון

ויצומו ביום ההוא ׃
ויקבצו המצפתה ׃
תחת האלה דד״ה ׃

צמחה ד׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן י״ז ׃

צנ

ותצנח ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט״ו ובשפטים סימן א׳ ׃

צע

צעקה ד׳ בנביאים וסי׳ נמס׳ בירמיה סימן מ״ח ׃

יצעקו ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן י״ט ׃

ויצעקו ז׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן ד׳ ובתלים סימן ק״ז ׃

מצער ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת וירא ׃

כצעירתו ב׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון

וישבו לפניו הבכור ׃
ומשפחתי הצעירה ׃

צפ

צופה ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בתלי׳ סי׳ ל״ז ׃

צופים ג׳ א׳ מל׳ וב׳ חס׳ וי״ו וסימניהון נמסר בירמיה סימן ו׳ ׃

צפוי ה׳ וסימניהון נמסר בסוף סדר ויקהל ׃

צפוי נחשת ד׳ בליש׳ וסימניהון

ועשית קרנתיו ׃
ועשית בדים למזבח ׃
ועשית בדיו ׃
תהיינה קרנתיו ׃

ויצפנה ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת ואתחנן ׃

צפנה וצפנה ח׳ בתור׳ וחס׳ וסימניהון נמסר בריש פרשת ויצא ׃

לפאת צפונה ג׳ בקרי׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט״ו ׃

צפנה ה׳ חס׳ בירמיה וסימ׳ נמסר שם סימן ג׳ ׃

צפון ב׳ חס׳ וסימניהון

וישובו ויחנו לפני פי ׃
וירדפו מצרים אחריהם ׃

צפנתי ג׳ וסימניהון נמסר בתלים בא״ב רבתי סימן ב׳ ׃

צפנת ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ל״א ׃

צפור ט׳ מל׳ וסימניהון

וצוה הכהן ושחט ׃
וחטא את הבית ׃
תבנית כל בהמה ׃
כל צפור טהורה ׃
כל צפור כל כנף ׃
כי יקרא קן צפור ׃
וירא בלק בן צפור ׃
ויבאו אל בלעם ׃

מסור״תא אחרי״תי כל צפור דאורית׳ חס׳ ב״מב מל׳ וסימניהון

ושחט את הצפור קדם ׃
וחטא את הבית ׃

כל צפור דגברי מל׳ ב״מב חס׳ וסימניהון

ויאמר בלעם אל האלהים ׃
האזינה עדי בנו ׃

וכל נביאים וכתובי׳ בין עופי בין גברי מל׳ ׃

כצפור ג׳ דגשי׳ וסי׳ נמסר במשלי ריש סי׳ כ״ו

ואת הצפור ג׳ וסימניהון נמסר בפרשה לך לך ׃

צץ

כציץ ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן מ׳ ׃

ציצת ד׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בסוף סדר שלח לך וביחזקאל ריש סימן ח׳ ׃

צק

יצוק ד׳ וסימניהון

וצור יצוק עמדי ׃
יצוק נחושה גרמיו ׃
ברחץ הליכי בחימה ׃
דבר בליעל יצוק בו ׃
וא׳ ויצוק כפלח תחתית ׃

צר

ויצר ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת וישלח ׃

ויצר ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת כי תשא ובמלכים ב׳ סימן ה׳ ׃

הצר ג׳ ב׳ קמצי׳ וא׳ פתח וסימניהון נמסר בסדר בהעלתך ובמגלה סימן ז׳ ׃

צררי ג׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן ק״מד ׃

צר לי מאד ג׳ וסימניהון

ופלשתים נלחמים ׃
נפלה נא ביד יי׳ ׃
ויאמר דוד אל גד דד״ה ׃

צרויה ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ד ׃

הצרעה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת עקב ׃

צרעת הוא ד׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ שמיני ׃

צורף ד׳ חס׳ וסימניהון נמס׳ בישעיה ריש סי׳ מ״א ׃

צרפתה ב׳ וסימניהון

קום לך צרפתה ׃
ויקם וילך צרפתה ׃

נשלם אות
הצדי בס״ד

מערכת אות
הקוף

ה׳ זוגין משמשין חד ק׳
וחד וק׳ ולית דכו׳ וסימניהון

קשתי את קשתי נתתי בענן ׃
וקשתי כבודי חדש עמדי ׃
קיטר וישקף על פני סדם ועמורה ׃
וקיטר אש וברד שלג וקיטר ׃
קלוי ואם תקריב מנחת בכורי ׃
וקלוי ויאכלו מעבור הארץ ׃
קטב הנה חזק ואמיץ לה׳ כזרם
וקטב מזי רעב ולחמי רשף ׃
קובע וילבש שאול דוד מדיו ׃
וקובע ובאו עליך הצן רכב ׃

מ״ן דמשמשין קה בסוף
תיבותא וסימניהון

אשרקה ל׳ להם ואקבצם ונתתי ׃
ואצעקה ל׳ קולי אל אלהי׳ ואצעק ׃
מתקה ל׳ ירדה ליתד תשלחנה וימינה להלמות ׃
וארקה ל׳ כדנה תמרון לחון אלהיא ׃
בוקה ל׳ ומבוקה ל׳ ומבלקה ל׳ ג׳ בפסו׳ ׃
לפוקה ל׳ ולא תהיה זאת לך לפוקה ׃
וזעקה ל׳ ותלך הלך וזעקה ׃
חעקה ל׳ בגוים נשמע ׃
נשקה ל׳ ואש נשקה ביעקב ׃
בדפקה ל׳ ויחנו בדפקה ׃
מדפקה ל׳ ויסעו ׃
במתקה ל׳ ויחנו במתקה ׃
ממתקה ל׳ ויסעו ׃
דבקה ל׳ ולשנם לחכם ׃
העמקה ל׳ כה אמר ה׳ אלהים ׃
לרחקה ל׳ ויאמר אלי בן אדם ׃
אשקה ל׳ אשקה נא לאבי ׃
והאנקה ל׳ והכח והלטאה ׃
בצקה ל׳ שמלתך לא בלתה מעליך ׃

קב

ויקבצו ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ ר״ס כ״ה ׃
הקבצו ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן מ״ה וביחזקאל סימן ט״ל ׃
קברתה ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ וישלח ׃
קברת ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימני׳ נמסר פ׳ וישלח ׃
בקבר ג׳ דגשי׳ וסימניהון בלשון ארמי מיתיא בקברהון משתעין וביאורם נמסר בפרש׳ חקה ובתלים סימן פ״ח ׃
קברו ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ חיי שרה ׃

קבורת מלכים דד״ה

שלמה ויקברהו בעיר דוד ׃
אביה ויקברו אותו בעיר דוד ׃
יותם ויקברו אותו בעיר דוד ׃
רחבעם ויקבר בעיר דוד ׃
אסא ויקברהו בקבורותיו ׃
יהושפט ויקבר עם אבתיו בעיר דוד
יהורם ויקברהו בעיר דוד ׃
אחזיהו וימיתהו ויקברהו ׃
יואש ויקברהו בעיר דוד ׃
אמציה ויקברו אתו עם אבותיו בעיר יהודה ׃
עזיה ויקברו אתו עם אבותיו בשדה הקבורה ׃
אחז ויקברוהו בעיר בירושלם
יחזקיהו ויקברוהו במעלה קברי בני דוד ׃
מנשה ויקברהו ביתו ׃
יאשיהו ויקבר בקברות אבותיו

אל קבר ג׳ וסימניהון

וישא המלך את קולו ׃
ותשב ותאכל לחם ותשת ׃
כי זה זהיבא לירבעם ׃

ותקבר ג׳ בתורה וסימני׳ נמסר בפ׳ חקה ׃
קבור ד׳ מל׳ בלישני׳ וסימניהון

במבחר קברינו ׃
לא תלין נבלתו על העץ ׃
מאין מקום לקבור ׃
סביבות ירושלם ואין קובר ׃

קד

קדמו ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת כי תצא ובנחמיה ריש סימן י״ג ׃
קדימה ז׳ בליש׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל ריש סימן מ״ח ׃
קדקדו ג׳ וסימניהון

וכאבשלום לא היה ׃
ויך את איוב בשחין ׃
ועל קדקדו חמסו ירד ׃

וקדר ג׳ וסימני׳ נמסר סוף פרש׳ חיי שרה ׃
הקדמני ג׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר פ׳ לך לך ׃
קדשי הקדשים ד׳ בלישני׳ וסימניהון נמסר בפרשת אמור ׃
קדש קדשים הוא ו׳ וסימ׳ נמסר סוף פרשת תצוה ׃
קדשיו ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת נשא ׃
קדש קדשים ה׳ בנביאים ובכתובי׳ וסי׳ נמסר בפרשת תרומה ׃
למקדש ג׳ דגשי׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן מ״ה ׃
נקדש ג׳ רפי׳ וסימניהון נמסר בפרשת קרח ׃
קדוש י״ג חסרים וסימניהון נמסר בפרשת תצוה ובפרש׳ נשא ׃
קדוש ג׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בתלים סי׳ ס״ה ׃
יקדיש ג׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סימן כ׳ ׃
הקדשתי ו׳ וסימני׳ נמסר בפרשת במדבר ובד״ה ב׳ סוף סימן ז׳ ׃
הקדוש ו׳ מל׳ וסימניהון נמסר בפ׳ קרח ׃

קדשיהם ג׳ וסימניהון

ובמצנפת בד יצנף ׃
אך בכור שור או בכור ׃
ואכלו אתם אשר כפר ׃

התקדשו ג׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ג׳ ׃
ולקדוש ג׳ וסימניהון

הן גוי לא תדע ׃
כי לי׳ מגננו ולקדוש ׃
כי לי׳ איים יקוו ׃
וא׳ לקדוש אם תשיב משבת ׃

קה

הקהל ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת צו ׃
וכל קהל ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ח׳ ׃
בקהל ד׳ דגשים וסימניהון נמס׳ סוף ספר שפטי׳ ובאיכה א״ב קדמא וסי׳ בלשון ארמי ניסק נצלי דסגין אתפקדית ׃
הקהתים ג׳ וסימני׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן ד׳ ׃
וקהת ומררי ב׳ וסימניהון

ואלה שמות דוארא ׃
ויהיו אלה בני לוי דוידבר ׃

קו

קו ג׳ כתיב קוה וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן ז׳ ׃
לקולם ג׳ חסרים וסימני׳ נמסר בפרש׳ קרח ושמואל א׳ סימן כ״ח ׃
קלות ו׳ כתובי׳ בן וסימניהון נמסר בתלים סימן צ״ג
קלת ד׳ כתיב בן חס׳ דחס׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ וארא ׃
קולו ובקולו ו׳ חס׳ בנבי׳ ובכתו׳ וסימ׳ נמסר בתלים סי׳ צ״ה ובדניאל סי׳ ט׳ ׃
בקולכם ב׳ חסרי׳ וסימניהון

ולא האזין אליכם ׃
הנה שמעתי בקולכם ׃

קול ו׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפ׳ תלדות ׃
קולינו ד׳ ג׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ חקה ׃
שמיעה לקול י״ז פ׳ הגזרה קשורה עם למ״ד וסימניהון נמסר בתלים סי׳ נ״ח ׃

אמר המעתיק חזיתי שכוייה ביכי נוסחי ספרי המסרה וגם בספרי המקרא הי מכייהו מן שמיעת קול קשור עם למ״ד בקבת ספרי מסרה מכי י״ז ובקבת י״ח וי״ט וי״ז ואמנם ברוביהו מכי י״ז הכהו דמסריכן ב בתהלות סי׳ כ״ח ומיהו תמן מסריכן י״ח והכהו דמסרי י״ז מטמטי פסו׳ וישמע לקולם דויפרכו בו עבדיו ו ואכן מסרי ליה דבקבת ספרי מסר׳ מסרי׳ ליה גבי הכך ותו דבכל ה הספרים שלנו הוה קשור עם למ״ד והכהו דמסרי י״ט תמנו גבי הכך פסו׳ ולא שמעתי לקול מורי וקמה דבכל הספרים שלנו הוה בקול ולאוכחה כמאן לית לן רמו עכ״ל ׃

נשאו קולם ד׳ חס׳ את וסימ׳ נמסר בשפטים סימן כ״א ׃
בקול י׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן א׳ ׃
וקוץ ג׳ וסי׳ נמס׳ בפרש׳ בראשית וביחזקאל סו׳ סימן כ״ח ׃
קוצים ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סי׳ ל״ג ׃

קט

קטן ה׳ קמצי׳ וסימ׳ נמסר סוף פרש׳ תלדות ובד״ה א׳ סימן י״ב ׃
ויקטר ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ פקודי ׃
קטרת סמים ה׳ בקרי׳ וסי׳ נמס׳ בפרשת פקודי ׃
ומקטיר ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ג׳ וירמיה סימן ל״ג ׃

קי

קיטור ד׳ מיוחדין וסימני׳ נמסר בפרש׳ וירא ׃
קירותיו ד׳ ב׳ חס׳ וב׳ מל׳ וסי׳ נמסר פ׳ תצוה ׃

על הקיר ג׳ וסימניהון

ואבואה ואראה ׃
ותוסף אל הזנותיה ׃
כאשר ינוס איש ׃

קל

קלו ד׳ וסימניהון נמסר פר׳ נח ׃
וקלו ג׳ וסימניהון נמסר בשמו׳ ב׳ סוף סימן י״ז ׃
ויקלל ד׳ וסימניהון נמסר בפ׳ אמור ׃
קללת ג׳ וסימניהון בפרש׳ כי תצא ושפטי׳ סי׳ ט׳ ׃

קם

ויקם ד׳ וסימ׳ נמסר במלכי׳ א׳ סי׳ י״א ובתלים סי׳ מ׳ ׃
הקימותי ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ נח ׃
הוקם ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפ׳ פקודי וירמיה סימן ל״ה ׃

ויקימו ג׳ וסימניהון

ויקימו עליו גל אבני׳ ׃
ואת מלך העי תלה ׃
ויקימו להם בני דן את הפסל ׃

יקם ג׳ וסימניהון

ויאמר לה אלקנה אישה דעשי הטוב בעיניך ׃

ויאמר

מערכת אות הקוף

ויאמר ירמיהו הנביא ׃
יקם סערה לדממה ׃
קום ב׳ חס׳ וסימניהון
קם קדש את העם ׃
יאמר יי׳ אל יהושע ׃
קום ט׳ ר״פ וסימ׳ נמסר ביהושע
סימן ז׳ ויונה ריש סימן ג׳ ׃
יקומון ז׳ וסימניהון נמסר
בפ׳ וזאת הברכה
ודניאל סימן ז׳ ׃
והקמות ב׳ חס׳ וסימניהון
לך אבני גדולות
והקמת את המשכן ׃
היקום ג׳ וסימניהון נמסר
בפרשת נח ׃
קמה ה׳ מלעיל וסימניהון
והנה אנחנו מאלמי׳ ׃
ונשמע וימס לבבינו ׃
ועינו קמה משיבו ׃
קמה כל המשפחה ׃
כי קמה על בבל דסוף ירמיה ׃
וא׳ וקמה בידך ׃
ולא יקום ד׳ וסימניהון נמסר
באיוב סימן ח׳
יקמו ז׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ משות ׃
יקומו ג׳ מל׳ בתורה וסימני׳
נמסר בפ׳ כי תשא ׃
אקומה ג׳ וסימני׳ נמסר
בשמואל ב׳ סי׳ ג׳
ובשיר השירים סימן ג׳ ׃
והקימותי ג׳ מל׳ וסימני׳
נמסר
ביחזקאל סוף סימן יו״
קומה ב׳ מלרע
וסימניהון
קומה יי׳ ויפוצו אויביך ׃
קומה יי׳ אלהים לנוחך ׃
וכל תהלות דכו׳ בס״א
ואקומה בעזרתי ׃
אקים ו׳ וסימ׳ נמסר בשמו׳ א׳
סימן ג׳ ובסוף עמוס ׃
יקם ג׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סימן כח ׃
והקימותי ו׳ כתובי׳ כן וסימני׳
נמסר בפ׳ בחקתי ׃
קומו ונעלה ג׳ וסימ׳ נמסר
בירמיה סי׳ ל׳ ׃
קמואל ג׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ וירא ׃
המקומת ג׳ כתובי׳ כן וסי׳ נמס׳
בשמואל ב׳ סימן יז׳ ׃
ומקום ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סי׳ ס׳ ותלי׳
סימן כ״ו וקהלת סי׳ ג׳ ׃
על מקומו ב׳ וסימניהון
איש על מקומו יבא ׃
והתבוננת על מקומו ׃
למקומו ג׳ חסרי׳ וסימניהון
כל אוריתא וכל שופטים ׃
וישק המלך לברזלי ׃
אל מקום ט׳ וסימניהון נמסר
בערך אל ׃
אל מקום אחד ג׳ וסימני׳
יקוו המי׳ ׃
הכל הולך אל מקום אחד ׃
הלא אל מקום אחד הכל הולך ׃
קומתו כל אוריתא חסרי׳
וכל קריאה מל
בס״א על בן גבהה קומתו ׃
בכל מקום ד׳ וסי׳ נמס׳ בסד׳ ראה ׃

מקמו ו׳ חסרים בלישני׳ וסימ׳
נמסר ריש עזר׳ ׃
ויקומו ט׳ מל׳ וסימני׳ נמסר
בריש סדר קרח
ובשמואל א׳ סימן כ״ג ׃
מקום טהור ד׳ וסימ׳ נמסר
בסדר ויקרא ׃
על מקום ג׳ וסימני׳ נמסר
בסדר מצורע ׃

קמץ

כ״ב מלין קמצין בתר זרקא
וסימ׳ נמסר בויקרא ׃
כ״ה מלין קמצי׳ וסימניהון
ענה אם ענה תענה אתו
מרבה רגלים ׃
לםרבה המשרה ׃
מקרה לילה ׃
ונעשה את הדבר הזה דגבעוני׳
דיהושע ׃
הראה אל אחאב ׃
תהיה אל תהיה לי למחתה ׃
מזרה יש׳ יקבצנו ׃
ותקרא אתם דירמיה ׃
תאבה בני אם יפתוך חטאים ׃
מלוה יי׳ חונן דל ׃
מחסה ויעה ברד ׃
מרעה עדרים ׃
ומצוה נגיד ומצוה לאומים ׃
תראה וכאשר תראה תעשה
עם עבדך דדניאל ׃
הזה עליהם מי חטאת ׃
משה בעל משה ידו אשר ישה
העלה בחנה העלה ׃
העביר למה העברת העביר ׃
יישר והוא יישר ארחתיך ׃
ילד מה ילד יום ׃
כהן ולא יעשה כהן ׃
ועד ואנכי הוידע ועד בן כתי׳
חבל בטרם תחיל ילדה ׃
פתח דבריך יאיר ׃

והלופי׳ ה׳ זוגין דפשטין
צבחר וסי׳ נמס׳ ביחזקאל סי׳ ו׳ ׃

א״ב מן חד חד קמץ בזקפ׳
וסימניהון נמסר בריש ויקרא ׃

י״ו זוגין מן ב״ב קמץ וסימ׳
נמסר בריש ספר במדבר סיני
ותרגום שם ׃

א״ב מן חד חד מן תרין
את׳ דלוג קמץ וסימניהון ׃

את ל׳ קמץ באשורו אחזה רגלי ׃
בל ל׳ קמץ אדין מלכא כדי מלתא
שמע ׃
גב ל׳ קמץ ותבני לך גב ׃
דש ל׳ קמץ וישב ארנן וירא את
המלאך ׃
הה ל׳ קמץ בן אדם הנבא ואמרת
הילילו ׃
זע ל׳ קמץ ויצא המן ביום ההוא
שמח ׃
חח ל׳ קמץ ויבאו האנשים על
הנשים ׃
טל ל׳ קמץ אני ישנה ולבי ער ׃
טח ל׳ קמץ לא ידעו ולא יבינו ׃
יד ל׳ קמץ לבו ונשוכה אל יי׳ ׃
כף ל׳ קמץ ויוצא את בן המלך
דמלכים ׃

לן ל׳ קמץ ותעבר המנחה על פניו׳
מך ל׳ קמץ ואם מך הוא מערכך ׃
מן ל׳ פתח ישוב לפני אלהים ׃
מר ל׳ קמץ דרבך ומעלליך עשו
אלה לך ׃
נס ל׳ פתח נא את עבדיך ׃
סג ל׳ קמץ כלו סג יחדו נאלחו ׃
שד ל׳ קמץ לכן הנני שך את
דרכך בסירים ׃
פס ל׳ קמץ בה שעתא נפקו אצבען
צץ ל׳ קמץ הנה היום הנה באה ׃
קץ ל׳ קמץ כי בטרם ידע הנער ׃
קט ל׳ קמץ ולא בדרכיהן הלכת ׃
רר ל׳ קמץ וזאת תהיה טמאתו
בזובו ׃
שר ל׳ קמץ שגיון לדוד אשר שר
ליי׳ ׃
תו ל׳ קמץ ויאמר אליו עבור
בתוך העיר ׃

קן

קנו ג׳ וסימניהון נמסר
בחבקוק סימן ב׳ ׃
קנך ג׳ וסימניהון נמסר
ריש עובדיה ׃
קניתי ה׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ בראשית ׃
ויקן ד׳ וסימניהון נמסר
סוף שמואל ׃
קנה ג׳ וסימניהון נמסר
בפ׳ בהר סיני ׃
קונה ד׳ מל׳ בליש׳ וסימני׳
נמסר ביחזקאל סימן
ז׳ ובמשלי סימן ב׳ ׃
קנוא ד׳ ב׳ מל׳ וסימ׳ נמסר סוף
יהושע ובריש נחום ׃
קני ד׳ כתיב י׳
וסימניהון
וששה קנים ב׳ בו׳
וחברו דויקהל ב׳ בו׳ ׃
בקנה ג׳ רפין וסימניהון
עלות בקנה אחד ׃
ויישן ויחלום שנית ׃
בקנה אחד כפתר ׃
הניב׳ דמשכב׳ תניב׳
ויקונן ג׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סי׳ א׳ ׃
קינה אל ג׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר
ביחזקאל ריש סי׳ יט׳ ׃
קעילה ג׳ חס׳ וסימניהון נמסר
בשמואל א׳ סימן כ״ג ׃

קץ

ולקץ ג׳ וסימניהון נמסר
בדניאל סימן יא״ ׃
ואין קצה ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סי׳ ב׳ ׃
ועד קצה ה׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ ואתחנן
קצוי ארץ ג׳ וסימניהון נמסר
בישעיה סימ׳ כו״ ׃
ויהי מקצה ה׳ וסימניהון
בערך ויהי ׃
אל קצה ו׳ וסימניהון נמסר
בפרשת בשלח
וביהושע סימן יח״ ׃
ולמקצת ב׳ קמצי׳ וסימניהון
ולמקצת הימים ׃
ולמקצת ימים עשרה ׃
וא׳ ומקצת כלי בית ׃

ותקצר ד׳ וסימניהון נמסר
בפ׳ חקה ובשפטים
ובזכריה סימן יא״ ׃
מקצה הארץ ועד קצה הארץ
ג׳ וסימניהון נמסר בסדר
ראה ובירמיה סוף סי׳ כה״ ׃
קוצר ב׳ מל׳ וסימניהון
ובעמיר מאחרי הקוצר ׃
שלא מלא כפו קוצר ׃
הקוצרים ב׳ מל׳ וסימ׳ נמסר
ברות ריש סימן ב׳ ׃
תקצור ג׳ מל׳ בליש׳ וסי׳ נמסר
בסדר בהר סיני ׃
יקצור ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר
במשלי סימן כב״
וקהלת סימן יא״ ׃
יקצרו ג׳ וסימ׳ נמסר בהושע
סי׳ ח׳ ותלי׳ סימן קכו׳ ׃
קצירו ג׳ וסימניהון
ולחרוש חרישו ולקצור קצירו ׃
וממעל ימל קצירו ׃
אשר קצירו רעב יאכל ׃

קר

ויקרא ה׳ וסימניהון נמסר
בשמואל ב׳ סי׳ יח״ ׃
ותקראנה ג׳ כתו׳ ה׳ וסי׳ נמסר
בפרשת שמיני ׃
יקרא כא׳ וסימניהון נמסר
בירמיה סימן יט״ ׃
לקראתך ד׳ וסימני׳ נמסר
בפ׳ שמות
ובמלכים ב׳ סוף סימן ה׳ ׃
וקראתם ג׳ ר״פ וסימ׳ נמסר
בפ׳ אמור ׃

ותקרא את שמו י׳ וסימ׳
שת וידע אדם עוד את ׃
גד ותאמר לאה בגד ׃
אשר ותאמר לאה באשר ׃
זבולן ותאמר לאה זבדני ׃
יוסף ותקרא את שמו יוסף ׃
אונן ותהר עוד ותלד בן ׃
שלה ותסף עוד ותלד בן ׃
שמשון ותלד האשה בן ׃
שמואל ויהי לתקופת הימים ׃
שלמה וינחם דוד את בת שבע ׃
ויקרא שמו ו׳ חסרי׳ את וסימ׳
נמס׳ בפר׳ וישלח ׃

סימן כל דסמיך לותהר
ותלד ותקרא ב״מג ויקרא וס׳
ויקרא את שמו ער ׃
ויקרא את שמו גרשם ׃
בריעה כי בריעה ע״גב סימן
ויקרא שמה ג׳ וסימני׳ נמסר
בשפט׳ סי׳ א׳ ׃
קראה ג׳ וסימניהון נמסר
בפרש׳ ויצא ׃
קורא ו׳ וסימניהון נמסר בישעיה
סו׳ סימן נח׳ ׃
קורא י׳ מל׳ וסימניהון
עין הקורא אשר בלחי ׃
וינועו אמות הסיפים ׃
קול קורא במדבר פנו ׃
אין קורא בשמך אלהי ישר׳
עושה

עושה · מימה ·
למען · ירוץ קורא בו ·
ושלום · בן קורא ·
וקורא · בן זימנה ·
תהום · אל תהום קורא ·
ואין · קורא מהם ·

ויקרא את שם ד' בלישני' וסימ' נמסר בפרשת בהעלתך ·

וקראת ד' רפין וסימ' נמסר בישעיה סימן ז' ·

וקרא ד' וסימניהון נמסר באיוב סימן י"ג ·

קרוא ד' וסימניהון נמסר בשמואל א' סי' ג" ·

הקריב ד' וסימניהון נמסר בפרש' תצוה ·

הקרב ח' וסימניהון נמסר בפ' קרח ומלכים א' סימן ד" ·

קרובו ג' חסרי' וסימניהון נמסר בפ' תשא ·

ויקרב ה' וסימ' נמסר בפרש' שמיני וביונה ·

קריבה י' חסרי' בליש' וסימניהון נמסר בפרש' ויקרא ועזר' סימן ו' ·

קרובה ג' וסימניהון

הנה · נא העיר הזאת ·
אל · תרחק ממנו כי צרה ·
מחתה · קרובה ·

בקרובי ג' חסרי' בליש' וסימ' נמסר בפ' שמיני ·

ובקרבו ג' וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט' וירמיה סימן ט' ומשלי סימן כו" ·

בקרבי י"א וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט' ·

ויקרב י"א וסימניהון נמסר בפרש' בלק ·

קרבים ג' בליש' וסימניהון נמסר ביחזקאל סוף סימן מ' ·

ותקרבון ג' וסימניהון

ותקרבון · ותעמדון תחת ·
ותקרבון · אלי כלכם ·
ותקרבון · אלי כל ראשי ·

קרב ד' קמצין וסימניהון

ליום · קרב ומלחמה ·
הפכו · ביום קרב ·
ביום · הלחמו ביום קרב ·
עבדו · קרב עם קדישין ·

קרבן ה' קמצי' וסימניהון בלשון ארמי כר נשא דאקרב בעירא קמי תרעא וביאורם נמסר בפרש' ויקרא ·

והקריבו ג' ומל" וסי' נמסר בפרשת ויקרא

וקרוב ד' וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן יד" ויחזקאל ריש סימן ל' ותילים סי' ע"ה ·

מקרב עמו ג' וסימני' נמסר בפ' אחרי מות ·

קרובים ה' מל' בליש' וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן כ"ג ובמגלה סימן ט" ·

ז' פסו' אית בהון קרובים ורחוקים וסימניהון

מאלהי · העמים אשר ·
ומלך · ששך ישתה ·
לך · יי' הצדקה ולנו בשת ·
ויכתב · מרדכי את ·

מקרב עמה ג' וסימני' נמסר בפר' אחרי מות ·

הקרוב ה' חסרי' וסימניהון

ואם · ימעט הבית ·
כי אם · לשארו הקרב ·
ובא · גאלו הקרב ·
ונתתם · את נחלתו ·
והקרב · אליו כרשנא ·

קרדומות ג' בליש' וסימניהון נמסר בשפטים סימן ט' ובתלים סימן ע"ד ·

הקרחים ג' וסימני' נמסר בד"ה ב' סימן ד" ·

בקרי ד' וסימניהון

ואם · בזאת לא תשמעו ·
והלכתי · אף אני ·
אף · אני אלך עמם ·
והתודו · את עונם ·

קרנות ד' מלאי' וסימניהון נמסר פ' ויקרא ·

קש

והקשיבו ד' וסימניהון

שמעו · זאת הכהנים ·
שמעו · איים אלי ·
שמעו · בנים מוסר אב ·
ועתה · בנים שמעו לי ·

קשה הקשה ה' וסימני' נמסר סוף פרשת וילך

קשיטה ג' וסימניהון נמסר פר' וישלח וסוף איוב ·

תקשו ג' וסימניהון

וערפכם · לא תקשו ·
ועתה · אל תקשו לבבכם ·
אל · תקשו לבבכם במריבה ·

נשלם ערך הקו"ף בס"ד

מערכת אות הרי"ש

ט' זוגין משמשין חד ר' וחד ור' ול' דכו' וסימניהון

רוק · תעבוני רחקו מני ·
ורוק · גוי נתתי למכים ולחיי ·
רחק · ויאמר ה' יען כי נגש ·
ורחק · ה' את האדם ורבה ·
רוח · כי אם החרש תחרישי ·
ורוח · ויתן ביד עבדיו עדר ·
רמיו · חזה הוית עד די כרסון ·
ורמיו · באדין גובריא אלך כפיתו ·
רמו · ואמ מלכא והתיו גבריא
ורמו · באדין מלכא אמ' והתיו ·
רומי · בני אפרים נשקי רומי ·
ורומה · מקול פרש ורומה קשת
רציתם · כי לא בחרבם ירשו ארץ
ורציתם · וידברו אליו לאמ' דד"ה ·
רותה · כי רותה בשמים חרבי ·
ורותה · וירדו ראמים עמם ופרים
רפאהים · ואנכי תרגלתי לאפרים
ורפאתים · הנני מעלה לה ארוכה ·

ד' מלין כתיב ר' וקרינן ד"לת וסימ' נמסר בירמיה סוף סי' לא" ·

מלין דמשמשין ר"ה בסוף תיבותא וסימניהון

לטהרה · ואנשי תמיד יבדילו ·
ליסרה · ויספתי ליסרה אתכם שבע
נגרה · עיני נגרה ולא תדמה ·
סתרה · יהי עליכם ·
וטהרה · ואם לא תמצא ידה די שה ·
קטורה · ישימו קטורה באפיך ·
בוערה · מאפה ·
נעצרה · והמגפה נעצרה ·
אגורה · באהלך עולמים ·
הברה · והבור רק אין בו מים ·
מהרה · קרוב איד מואב ·
צעירה · ויעבר יורם צעירה ·
נעדרה · אחת מהנה לא נעדרה ·
לחברה · וארח לחברה עם פועלי
חפרה · בושה אימכם ·
שערורה · ובנביאי ירושלים ·
ומהעזרה · הקטנה עד העזרה ·
אורה · ליהודים היתה אורה ·
ונעכרה · ושמתיה ביד מוגיך ·
פרה · אדמה תמימה ·
מטוהרה · בן אדם אמר לה את ·
ותחמרה · בחמר ובזפת והשם
ארורה · האדמה בעבורך בעצבון
הארורה · ויבא ויאכל וישת ·
ופרה · ורב תרעינה יחדו ·
והפרה · והעזים ·
כפרה · כי כפרה סררה סרר יש'
בקרה · ואין כסות בקרה ·

רא

המראה ד' וסימניהון נמסר בדניאל סימן י' ·

לראות ג' ומל' וסימ' נמסר בפר' כי תשא ·

ראו ד' ב' כתובי' כן וב' כתובי' ה' וסימניהון נמסר בפר' תולדות ובשמו' א' סימן א' ·

במראות ד' ב' מל' וב' חסרי' וסימניהון נמסר פ' ויגש ויחזקאל ריש סימן מ' ·

להראות ד' מל' בלישני' וסימניהון נמסר בפרש' הזריע ובשמואל א' סימן א' וביחזקאל סימן כ"א ·

וירא ד' וסי' נמסר בפרש' שמיני וביחזקאל סוף סי' יט" ·

ולראות ג' וסימניהון נמסר בקהלת סימן ג' ·

מראיהן ד' כתו' ן' וסי' נמס' בסדר מקץ ובריש יחזקאל ·

ואראה ה' וסימניהון נמסר בפרש' וירא ובפ' שמות ובשמואל א' סימן כ' ·

וראיתי יב" חסרי' וסימניהון נמסר בשמואל א' ריש סימן יט" ובדניאל סימן יב" ובקהלת סוף סימן ג' ·

הראיתם ג' ודגשים וסימ' נמסר בשמואל א' סוף סי' י' ·

להראות ג' ומל" וסימניהון נמסר בסדר דברים ובמגלה סימן א" ·

לראת ג' חס' וסימניהון נמסר פרשת בא אל פרעה ·

ויראו ד' וסימניהון נמסר בשמואל ב' סימן כב" ובתהלים סימן יח" ·

וראיתה ב' מל' בתורה ונבי' וכל כתובים דכו'

מל' במ"ה חס' וסימניהון נמסר בתלים סי' לא" ובמשלי סי' כו" ובדניאל סי' ח' ·

הראות ד' ב' מל' וב' חסרי' וסי' נמסר פ' ואתחנן ·

ונראה ה' וסימ' נמסר בפ' תזריע ובירמיה סי' סימן יג" ובמשלי סוף סימן כו" ·

ויראה ה' וסימניהון נמסר בשמואל א' סימן יו" ובמלכים ב' סימן ה' ·

יראה יג" וסי' נמסר בפרשת בא ובתלים סימן פ"ד ·

וראה ג' רפ" וסימניהון נמסר בפרש' תרומה ·

ראו ד' ב' בו"ו וב' בה"א וסימ' נמסר פרש' תלדות ·

ראוך ג' וסימניהון נמסר בסוף חבקוק ·

וראהו הכהן ה' וסי' נמסר בסדר תזריע

כמראה ה' וסימני' בסדר בהעלתך ·

וארא ה' כספר יחזקאל וסימ" נמסר שם בריש סי' ·

יראו ה' וסימניהון נמסר בפרשת תשא ומלכים א' סימן ח' ·

וירא ג' רפין וסימני' נמסר באיכה אב" ג' ·

ולא יראה ו' וסימניהון נמסר בתלים סוף סימן פט" ובאיוב סימן כב" ·

נראה ה' וסימניהון נמסר בישעיה סימן ה' ובירמיה סימן מב" ·

ראי ו' וסי' נמסר בפרשת לך לך ואיוב סימן ז' ·

בראותם ג' ב' חסרי' וא' מל' וסי' נמס' בפרשת בשלח

ויראו ג' רפין וסימני' נמסר במלכים ב' סימן ו' ·

למראה ד' ב' קמצי' וסימ' נמסר ביחזקאל סימן כג' ·

ראיה על ו' וסימני' נמסר ריש אחרי מות ·

מראינו ג' מל' בליש' וסימ" נמסר בנחום סי' ג" ·

כמראה ה' וסימני' נמסר בפרש' בהעלתך וביחזקאל סימן ח' ·

ומראה ז' קמצי' וסימניהון נמס' סוף משפטי' ויחזקאל סימן י' ודניאל סימן א' ·

ראוך ג' וסימניהון

ראוך · יחילו הרים ·
ראוך · מים אלהים ב' בו ·

ירא ד' מנהון מלרע וסימני' נמסר בפרש' שמות ובאיוב סימן ד' ·

ולראובני ולגדי ב' וסימני'

נתתי · מן הגלעד ·
ולחצי · שבט המנשה ·

ראמת ג' כתו' כן וסימניהון נמסר בפ' ואתחנן וביחזקאל סימן כח" ·

רמות ז' וסימניהון נמסר בד"ה ב' סימן כב" ·

ראמות ג' וסימניהון נמסר באיוב סימן כח" ·

ואת ראמות ג' וסימניהון נמסר ביהושע סימן כ' ·

ראמים ג' וסימניהון ומקרני

מערכת אות הריש

ומקרני ראמים עניתני •
וירדו ראמים עמם •
לבנון ושריון כמו בן ראמים •

הראש ל״ח וסימניהון
ונערכו בני אהרן •
ואת האיל נתח לנתחיו •
ואת העולה המציאו •
נתק הוא צרעת הראש •
ויצא המשחית ממחנה •
ויהי דוד בא עד •
ויקח רב טבחים את דמלכי׳
והברו דירמיה •
כי במקום אשר יפנה •
וראש ושער הרגלים •
אשר יפנה הראש דיחזקאל •
וזקן ונשוא פנים הוא •
בשמן הטוב על •
על אדרו הראש •
בן אבישוע בן פנחס דעזרא
יעיאל הגריהו •
ויואל הראש ושפם המשנה •
הראש אחיעזר ויואש •
עזר הראש עבדיה •
ואחיהם שלום הראש דוהשערי׳
שלום •
אסף הראש ומשנהו •
בני לעדן הראש יחיאל •
שבואל הראש •
ויהי יחת הראש וזיזה •
רחביה הראש •
והנה אמריהו כהן הראש דד״ה
ויקרא המלך ליהוידע דד״ה •
ויהי בעת יביא את דד״ה •
ויפן אליו עזריהו כהן דד״ה •
ויאמר אליו עזריהו הכהן •
בני יצהר שלמית הראש •
בני חברון יריהו הראש •
בני עוזיאל מיכה הראש •
רחביהו הראש •
וללוים אבות הראש •
לחברוני יריה הראש •
שמרי הראש •
מן בני פרץ הראש •
וא׳ הראש כלב אנכי •

אמר המעתיק בנסחא דמסר׳ דהות קדמי הוה כמסר הראש ל״ב וכד מ מניכא לון הוו ל״ב וכד כתיבנ׳ למכייל אשכחנא דאיכון טפי וטפי ולכן מ מסרינן לון כפום מה דאשכחנא בקריאה ואינון ל״ח עכ״ל :

בראש ג׳ קמצי׳ וסימניהון
אז נתן דוד בראש •
והנה עמנו בראש •
וא׳ בראש משפט •
ושאר׳ בראש בשבא ואינון לה״
לראש כ״ר וסימניהון
תהיינה לראש יוסף
כי מטה אחד לראש •
ונהנך יי׳ לראש •
תבואתה לראש יוסף •
רחם רחמתים לראש •
מי האיש אשר יחל •
והיית לנו לראש לכל •
אנכי אהיה לכם •
אותי עליכם לראש •
תשימני לראש גוים •
תשמרני לראש גוים •
כי הפכתם לראש משפט •
התה לראש פנה •
ברכות לראש צדיק •
חן צריה לראש •

קומי רני בלילה •
והיה לראש ולשר •
ויעל בראשונה יואב דד״ה ב׳ כו •
ולחוסה מן בני מררי •
וישימהו אביהו לראש •
ויעמד לראש רחבעם •
והמתנשא לכל לראש •
ויביאם לראש הסלע •
בראש אינון לה״ •

מראש י״ד וסימניהון
כי מראש צורים אראנו •
אשביר חצי מדם •
ותאר הגבל מראש ההר אל מעין מי •
הלא הגד מראש לכם •
קורא הדורות מראש •
מי הגיד מראש ונדעה •
מראש הרים יצוחו •
לא מראש בסתר דברתי •
מראש ינקתיו •
בראש הסלע וכלם נבקעו •
מעולם נסכתי מראש •
תשורי מראש אמנה ב׳ כו •
את הכל עשה יפה בעתו •

וראש ב׳ ומב׳ לישני וסימניהון
גרא ונעמן אחי וראש •
זכור עניי ומרודי לענה •
ושאר׳ וראש בשבא ואינון י״א •

ראשי כ״ה וסימניהון
סלי חרי על ראשי •
והעוף אוכל אותם מן הסל •
את שבע מחלפות ראשי •
מורה לא עלה על ראשי •
ויאמר אל אביו ראשי ב׳ כו •
כי שלח בן המרצח •
מי יתן ראשי מים ועיני •
ויקחני בציצת ראשי •
מגן בעדי כבודי •
דשנת בשמן ראשי •
ועתה ירום ראשי •
ואפרים מעוז ראשי •
וחברו •
עצמו משערות ראשי •
רבו משערות ראשי •
יהלמני צדיק חסד •
וצדקתי לא אשא ראשי •
אחבירה עליכם •
ויסר עטרת •
בהלו נרו עלי ראשי •
וחייבתם את ראשי למלך •
ואמרטה משער ראשי •
צפו מים על ראשי •
שמאלו תחת לראשי קדמאה •

ראשם י״ד וסימניהון נמסר בפ׳ במדבר סיני •

בראשו י״ד וסימני׳ נמסר סוף פ׳ ויקרא
וביחזקאל סימן י״ז •

ראשה ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ ויצא •

וראשו ד׳ וסימניהון נמסר ריש פ׳ ויצא •

ראשי ד׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ג׳ •

מראשותיו ח׳ ה׳ מל׳ וג׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויצא •

ראשיכם ו׳ וסימניהון נמסר בפרשת שמיני
ובישעיה סי׳ כ״ט ובתלים סימן כ״ד •

לראשי ג׳ וסימניהון
אלה בני ישר׳ •
וימצאו מן בני אלעזר •
במחלקות השערים •

ראשיהם י״ג וסימניהון נמס׳ בפרשת ויקהל
וביחזקאל סימן ל״ב •

לראשי ד׳ וסימני׳ נמסר ביונה ושיר השי׳ סימן ב׳ •

ראשון ח׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ בא
ובשמואל ב׳ סימן י״ט •
הראשון אינון ס״ג •

בראשונה ח׳ מל׳ וסי׳ נמסר בירמיה סי׳ ו׳ •

ראשי האבות ב׳ באוריית׳ ובנביאים וסי׳
ויקרבו ראשי האבות •
אלה הנחלות •
וכל כתובים דכות׳ ראשי האבות
במ״ו ראשי אבות וסימניהון
ובני בלע אצבון •
אלה בני אהוד •
את עוץ ואת •
ראשי אבוה ללוים •
ואחיהם לתלדותם •
ואלה המשררים •
הלוים בימי אלישיב •

וראשי י׳ וסימניהון
שא את ראש מלקוח •
ואלה אשר נחלו •
וישמע פנחס •
אלה הנחלות •
ויכתבם שמעיה בן נתנאל •
ויפילו גם הם גורלות •
הוא שלומית ואחיו •
ויסבו ביהודה •
ורבים מהכהנים •
הלוים חשביהו •

הראשונה ח׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ ל״ז •
ובזכריה ריש ו׳ •

ראשנה י׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ח
וירמיה סימן י״ו ובמגלה סימן א׳
ובראשונה אינון כ״ב •

כבראשונה ח׳ וסימניהון נמס׳ בשפטים
סימן כ׳ וירמיה סימן ל״ג •

כראשונה ב׳ וסימניהון
ואתנפל לפני יי׳ •
ולא תהיה כראשנה •

כראשונים ד׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ כי תשא

ראשונים ה׳ וסימני׳ נמסר בפ׳ בחקתי •
הראשונים אינון כ״י •

בראשית ה׳ ג׳ מנהון ר״פ וב׳ מצעו׳ פסוק וסימ׳
נמסר בירמיה ריש סימן כ״ח •

וראשית ז׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ שפטים וביחזקאל
סוף סימן מ״ד ובדניאל סימן י״א
ראשית אינון כ״ח •

מראשית ו׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ שלח לך •

אמר המעתיק המטכו קצת מאלו הסמנים מלא היו לצורך דמיון זה הראשון סג מדמסרנה ראשון ח׳ לא אתיכן למטעי למקרי הראשון ב במקו׳ ראשון וכן מדמסרנה ראשונ׳

י׳ כראשונה כבראשונה לא אתיכן למטעי בסימן בראשונה וכן כולם ודוק ולזה ש׳ יתמה המעיין כשיחסר איזה סימן כי כשיעיין היטב יראה דלא צריך ולא מידי והכוונה דלא לאיסתכוסי ולפום כן לא מסרינן כי אם מכול לחוד לידע המכין אם יב יצטרך לדרשה אחריתי עכ״ל :

בראשי ד׳ וסימניהון
ובמה יתרצה זה •
ויזו בשמעו •
וחברו דד״ה •
ויתנם בראשי הגדוד •
וא׳ ובראשי חדשיכם •

אל ראש ב׳ וסימניהון
ויקחהו שדה צופים •
ויעלה אחאב לאכל •
וכל ראש ההר דכו׳ אל במ״ה על ראש ההר וסימניהון בערך הר •

ואת ראש ב׳ וסימניהון
ביום השלישי יום הולדת •
ויצו דוד את •

אל ראשו ב׳ וסימניהון
ויחדו יהיו תמים אל •
ויצק השמן אל ראשו דיהוא •

בראשך ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סו׳ סי׳ ב׳ •

רב

רב ל״ז קמצי׳ וסימני׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן כ״ח •

כרוב ז׳ חסרי׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימן ק״ו
ובנחמיה סימן י״ג •

ורבים ו׳ וסימניהון נמסר במלאכי סימן ב׳
ובדניאל סימן י״ב •

ורבה ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ משפטים
ובישעיה סימן ו׳ •

ורב ה׳ קמצי׳ וסימני׳ הרף ממני ואשמידם •
וענית ואמרת לפני יי׳ •
ויהי עד דבר שאול אל הכהן
וישלח אבשלום את •
והיה לאות ולעד •

ירבה ה׳ וסימניהון נמסר ריש פרש׳ שמות ומשלי סימן כ״ט •

לרוב מאד ה׳ וסימ׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן ט׳ •

רבו ג׳ קמצין וסימניהון
מעת דגנם ותירושם •
ראה אויבי כי רבו •
ואת בקיעי עיר דוד •

הרוב ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בשפטים סימן י״א ואיוב ריש סימן י״א •

רבה מאד ה׳ וסימני׳ נמס׳ סוף פרש׳ בהעלתך
וביחזקאל סימן מ״ז •

לרבים ד׳ בקריאה וכ׳ כרבי׳ וסימני׳ נמס׳ בישעיה סימן נ״ג בסוף ובדניאל סוף סימן ט׳ •

וירב ד׳ וסימניהון
ויאמרו לאבר ולנו גוענו •
ויאמרו הנה לנו מים •
ויחר ליעקב וירב •
ויבא שאול עד עיר •

בריבו ד׳ וסימניהון נמסר

מערכת אות הריש

בפרשת משפטים ·
הרבות ג׳ וסימניהון
למען הרבות סוס ·
אכול דבש הרבות לא ·
הרבות גנותיכם וכרמיכם ·
רבו ד׳ חסרים א׳ וסימניהון
משתים עשרה רבו אדם ·
ואת כלי עבדת ב׳ בו ׃
ורבו רבון קדרמוהי יקומון ·
רבבים ב׳ כתובים בן וסי׳
ימנעו רבבי׳ ומלקוש ·
היש בהבלי הגוים ׃
רבוע ז׳ וסימניהון
ועשית את המזבח ·
רבוע יהיה כפול ·
רבוע היה כפול ·
ועשית מזבח מקטר ·
ויעש את מזבח העולה ·
רבוע אל ארבעת ·
ויעש את המזבח ·
הרבעי ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ נשא ובד״ה א׳ סי׳ כ״ד ·
רביעית ג׳ מ״ל וסימניהון נמסר סוף יחזקאל ·
בארבע ד׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן כ״ב ·
לארבעתן ד׳ וסי׳ נמסר ריש יחזקאל ·
הארבעים ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת וירא ·
רובץ ג׳ חסרים וסימניהון
לפתח חטאת רבץ ·
רבץ תחת משאו ·
רבץ בין המשפתים ·
מרבק ד׳ וסימניהון נמסר סוף מלאכי ·

רג

רגז ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן ג׳ ·
התרגזך ד׳ וסימ׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סימן י״ט ·
רגלה ג׳ וסימניהון
ולא מצאה היונה ·
הרכה כך והענוגה ·
ההלכות לרגלה ·
לרגליו ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת שמות ·
רגליך ה׳ חסרים וסימני׳ נמסר ביהושע סוף סימן ה׳ ·
רגלינו ג׳ ב׳ חסרי׳ וא׳ מ״ל וסימ׳ נמסר בתלים סי׳ ס״ו ·
לרגלך ב׳ וסימניהון
והם תכו לרגלך ·
נאם י״י לאדני שב לימיני ·
רגע ג׳ מלעיל וסימניהון ·
ישובו יבשו רגע ·
ההפוכה כמו רגע ·
ותקות רשעים כמו רגע ·
וא׳ מלרע עורי רגע וימאס ·
כרגע ג׳ וסימניהון
הרמו מתוך העדה ·
הבדלו מתוך העדה ·
איך היו לשמה כרגע ·
הרגיעה ג׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סימן מ״ט
ובמשלי סי׳ י״ב וע״ש מה דקהינן ·
נרדם ה׳ וסימניהון
והוא נרדם ויעף ·
מגערתך אלהי יעקב ·
ואני הייתי נרדם ·
מה לך נרדם קום ·

נרדם בקציר ·
וירדף ג׳ חסרים וסימניהון נמסר בפרשת בחקתי ובישעיה סימן א׳ וביהושע ריש סימן י״ב ·
ארדף ג׳ ב׳ חס׳ וסימני׳ נמסר בפרשת בשלח ובשמואל א׳ סימן ל׳ ·

רה

רהב י״ב בלישניהון וסימני׳ נמסר בישעיה סימן ל׳ ובתלים סימן פ״ט ובאיוב סימן ט׳ ·
ברהטים ג׳ וסימניהון
ויצג את המקלות ·
לעיני הצאן ברהטים ·
מלך אסור ברהטים ·

רו

ורוח אלהים ד׳ נכתב בערך אלהים ·
ורוח יי׳ ג׳ וסימני׳ נכתב בערך אדני ·
ורוחו ג׳ וסימניהון
יי׳ שלחני ורוחו ·
ורוחו כנחל שוטף ·
ורוחו הוא קבצן ·
ברוח ג׳ קמצין וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ט ובקהלת סימן ח׳ ·
לרוח ג׳ קמצין וסימניהון נמסר ביחזקאל ריש סימן ח׳ ובאיוב סוף סימן כ״ח ·
הרוחת ב׳ כתיב בן חס׳ ו׳ בתר׳ וסימ׳
ויפלו על פניהם ויאמרו ·
יפקד יי׳ אלהי הרוחת ·
אלה ארבע רוחות פליג׳ ·
וזריתם לכל הרחות ל׳ כ״ב ·
ואת רוח ד׳ וסי׳ נמסר בחגי סוף סימן א׳ ·
רוחם ג׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סימן ח׳ ·

רז

רזה ח׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ב׳ ·

רח

לריח י״ו וסימניהון נמסר בפרשת ויקרא ·
וריח ה׳ וסימניהון נמסר בדניאל סי׳ ג׳ ושיר השירים סימן ז׳ ·
ריח ניחוח ד׳ יחידאין כתו׳ וסי׳ נמסר בפ׳ צו ·
לריח ניחוח ח׳ בתור׳ וסימני׳

ואת כל חלבה קדם ·
וזרק הכהן את ·
והיה אם מעיני העדה ·
והקרבתם דבכורים ·
ועשיתם דראש השנה ·
רחוב ג׳ מ״ל ב׳ קרה׳ וסי׳ נמסר בשפט׳ ס׳ סוף סימן י״ח ובשמואל ב׳ סימן ח׳
ברחוב ד׳ וסימ׳ נמסר בפרשת וירא ובשפטים סי׳ י״ט ובישעיה סימן נ״ט ובאיוב סימן כ״ט ·
ורחל ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויצא ·
רחם ה׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן מ״ו ·
רחמה ד׳ וסימניהון
וירא יי׳ כי שנואה לאה

ויזכר אלהים את רחל ·
ויי׳ סגר בעד רחמה ·
כי יי׳ סגר רחמה ·
וא׳ ורחמה הרת עולם לא מפיקה׳ ·
ארחם ג׳ וסימניהון
ורחמתי את אשר ·
ואת בניה לא ארחם ·
לא אחמל ולא אחוס ·
ירחץ ה׳ א׳ קמץ וסימ׳ נמסר בפרשת ויקרא ·
רחיצה בשרו ד׳ וסימני׳ נמסר בפרשת מצורע ·
לרחצה ה׳ וסימני׳ נמסר ריש פ׳ כי תשא ·
רחוקים ז׳ מ״ל וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט׳ ·
מרחק ד׳ חס׳ וסימניהון נמסר בשמו׳ א׳ סימן כ״ו ·
למרחק ח׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן י״ט ובאיוב ריש סימן ל״ו

רכ

ירך ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת שפטים ·
מרכבת ד׳ ג׳ מ״ל וא׳ חסרם וסי׳ נמסר בפרשת בשלח ובמלכים ב׳ סימן כ״ג ובשיר השירים סימן ו׳ ·
רכיבה ב׳ חס׳ בליש׳ וסימניהון
וירכבם על החמור ·
ירכבהו על במתי ארץ ·
והרוכלים ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בנחמיה סימן ג׳ ·

רם

רמה ג׳ מלעיל וסימניהון נמסר בפרשת האזינו ובישעיה סימן כ״ו ·
מרומי ג׳ ב׳ חסרי׳ וא׳ מ״ל וסימ׳ נמסר במשלי סימן ט׳ ·
הרימתי ג׳ ומשניין באתיהון וסימניהון נמסר בתלים סימן פ״ט ·
הרימות ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן פ״ט ·
ורוממתי ב׳ ומב׳ לישני וסי׳ ·

בנים גדלתי ורוממתי ·
גדלתי ורממתי עזר דד״ה ·
ומה דמסרינן בא״ב מן ב״ב בתרי ליש׳ דמסרינן אם לא שויתי טעות ·
הרם ג׳ א׳ מלעיל וסימניהון נמסר בפרשת בשלח ·
מרים ג׳ וסי׳ נמסר בפרשת ויקהל ובמשלי סוף סימן ג׳ וסימ׳ בלשון ארמי כספא אשפי ·
חכימיא וראשיא ·
תרומות ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן א׳ ובמשלי ריש סימן כ״ט ·
וירם ח׳ וסימניהון נמסר בסדר חקה ·
את תרומת יי׳ ה׳ בנתינ׳ וסימ׳ נמסר ריש פרש׳ כי תשא ·
רומה ד׳ חסרים בלישנ׳ וסי׳
אלהי אבי וארממנהו ·
תהום רממתהו ·
על כן לא תרמם ·
גדלתי ורממתי עזר ·
וב׳ מ״ל דמ״ל וסימ׳ ·

וירוממוהו בקהל עם ·
רוממות אל בגרונם ·
ושארא מלו׳ קדמ׳ ·
ארוממך ג׳ ומ״ל וסי׳ נמס׳ בתה׳ סימן קמ״ו ·
מרומים ד׳ ומ״ל בלישני׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן קמ״ט ובאיוב סוף סימן ו׳ ·
ורמח ד׳ וסימניהון

מגן אם יראה ורמח ·
ומן הגדי נבדלו אל דוי׳ ·
בני יהודה נשאי צנה ·
ויהי לאסא חיל ·
ומרמה ה׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן ל״ו ·
רמון ט׳ חסרים בליש׳ וסימניהו׳ נמסר בפרשת תצוה ·
הרומשת ג׳ וסימניהון

ויברא אלהים את התנינם ·
ויברך אתם אלהים ·
זאת תורת הבהמה ·
הרמתה ח׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן י״ט ·

רן

רנו ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל״א ·

רס

ורסן ב׳ וסימניהון

ורוחו כנחל שוטף ·
ורסן מפני שלחו ·
וא׳ במתג ורסן עדיו לבלום ·

רע

רע י״א פתחי׳ וסימניהון

ויען לבן ובתואל ויאמרו ·
ומראיהן רע כאשר ·
ויהי העם כמתאננים רע
לא יחליפנו ולא ·
כי רע ומר ·
על הרע כפים להטיב ·
ישיב הרע לשוררי ·
יגמר נא רע רשעים ·
אויבי יאמרו רע לי ·
ואשא את יין ואתנה למלך ·
רע ירוע ·
וכל דסמי׳ לעשייה ואמיר׳ ועין ולשון יצר דכו׳ פתחי׳ במ״ט קמצי׳ וסימני׳
ובעיני משה רע ·
ועתה טוב ולך בשלום ·
ויתעם מנשה ·
ויתע מנשה ·
וינעם במדבר ·
על כן מלא לב בני האדם ·
הוגעתם את יי׳ ·
אשר חוטא עושה רע ·
וטוב משניהם אשר עדן ·
וכנוח להם דעזרא מצאתי פתח ·
וכל לרע דכו׳ קמצין במ״ד פתחין וסימניהון
כי רגליהם לרע ירוצו וחברו׳ ·
לא יבקר בין טוב לרע ·
הוי האומרים לרע טוב ·
וכל למרע דכו׳ פתח במ״ב קמצין וסימניהון
ולא דבר אבשלום ·
ושניהם המלכים ·
וכל לרע ברע קמצין להרע פתח ·

מערכת אות הריש

לרע ז׳ וסימניהון נמסר בפ׳ בחקתי׃
ברע ג׳ קמצ׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ כי תשא׃
תרעו ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת וירא׃
להרע ו׳ פתחין וסימניהון נמסר בירמיה סי׳ כ״ה׃
הרע ה׳ וסימני׳ נמסר בשמו׳ א׳ סו׳ סימן י״ב׃
רעות ד׳ חסרי׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ משפטי׳ ובירמיה סימן מ״ד ובתלים סימן פח״׃
ורעות ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ מקץ׃
עשיה את הרע ז׳ בליש׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ שפטים׃
ורעים ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סוף סימן ו׳׃
ורעה ט׳ ו׳ בישין וג׳ טבין וסי׳ נמסר בתלים סי׳ כ״ח׃
הרעה הגדולה הזאת ו׳ דסמי׳ וסימניהון נמסר פרש׳ וישב וירמיה סוף סימן ל״ב׃
להרע ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויקרא׃
הריעות ג׳ וסימניהון
למה הרעתה לעם׃
למה הרעותה לעבדך׃
הגם על האלמנה׃
קדמ׳ הרעתה כתיב תנינ׳ הרעת כתיב תלית׳ הרעות כתיב׃
הרע ד׳ וסימניהון נמסר סוף פרש׳ שמות ומלכים ב׳ סימן כ״א׃
ויריעו ד׳ מל׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן ז׳ וג׳ חסרי׳ וסימני׳׃
ויהי כבוא ארון ברית יי׳׃
וירעו כל העם ויאמרו יחי׃
ויקמו אנשי ישראל׃
ברעב ד׳ וסימניהון נמסר בפ׳ כי תבא׃
רועה ג׳ מל׳ בליש׳ וסימניהון
הנבא על רועה ישר׳׃
ורועה אחד יהיה לכלם׃
הרועה בשושנים׃
רועי ה׳ וחסרי׳ וסימניהון נמסר בזכריה סו׳ סימן י״א׃
רעה ג׳ בתלת ליש׳ ב׳ מלרע וא׳ מלעיל וסימניהון נמסר בפרשת ויצא ובישעיה סוף סימן כ״ד ומשלי סימן כה״׃
תרעינה ג׳ וסימניהון
ופרה ודוב תרעינה׃
וצאני מרמס רגליכם׃
במרעה טוב ארעה׃
ירעם ג׳ וסימניהון נמסר בהושע סימן ד׳׃
רעה ד׳ קמצ׳ כתוכ׳ ה׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ ויגש ובתלים סימן פ׳׃
רעותה ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת בא אל פרעה ובירמיה סימן ט׳׃
רעיך ב׳ מל׳ בנביאים וכל כתוב׳ וכו׳ וסימניהון נמסר בפ׳ שמות ובמשלי סימן ו׳׃
רעה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סוף סימן ט״ו ובמלכים א׳ סימן ד׳׃

על רעהו ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת משפטים ובישעיה סימן ל״ד׃
רעים ה׳ וסימניהון בלשון ארמי שלח חולקא לגברא דאתא ואוסף וביאורם נמסר בירמיה ריש סימן ג׳ ובמשלי סוף סי׳ י״ח ובאיוב סימן י״ז׃
רעמה ג׳ בתוכ׳ ה׳ וסימניהון נמסר בפ׳ נח׃
רעף ירעפו ג׳ וסימני׳ נמסר במשלי סי׳ ג׳׃

רפ

רפאות ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ל׳׃
ומרפא ג׳ וסימניהון נמסר במשלי סימן י״ו׃
לרפוא כ׳ מל׳ וסימניהון
והוא לא יוכל לרפוא׃
עת להרוג ועת לרפוא׃
ירפא ג׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן ב׳׃
הרף ו׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ עקב ובשמואל א׳ סימן טו׳׃
אל תרף ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סי׳ ק״לט ובמשלי סימן ד׳׃
ברפידים ב׳ מל׳ וסימניהון
ויחנו ברפידים
ויסעו מרפידים׃
רפישה ג׳ כתוכ׳ ש׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן ל״ד ובמשלי סוף סימן כ״ה׃

רץ

ארוץ ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ח׃
ירצו ד׳ וסימניהון נמסר בפ׳ בחקתי ובתלי׳ סי׳ ס״ב׃
רצונכם ד׳ חסרי׳ בלישנ׳ וסימני׳ נמסר בפרשת ויחי ובדניאל סימן ח׳׃
רצון ג׳ וסימניהון נמסר במשלי סוף סימן י״ד׃
לרצנכם ד׳ חס׳ וסימניהון נמסר בפ׳ קדשי׳׃
רוצח ד׳ מל׳ וסימניהון נמסר בפרשת ואתחנן וביהושע ריש סימן ד׳׃

רק

רוקח ב׳ מל׳ וסימניהון נמס׳ בפרשת כי תשא׃
אריק ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח׃
לריק ג׳ וסימניהון
ותם לריק כחכם׃
וזרעתם לריק זרעכם׃
לא יגעו לריק׃
לריק יגיעה׃
רקות ג׳ בלישני׳ וסימניהון
דלות ורעות תאר׃
ותאכלנה הפרות הרקות׃
ושבע הפרות הרקות׃
וא׳ הרקות בצרי וסימניהון
ושבע השבלים הרקות׃
רקים ג׳ חסרי בלישניהון וסימניהון נמסר

במלכים ב׳ סימן ד׳׃

רש

ראש ג׳ כתוכין כן ראש באל״ף וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ ריש סימן י״ב ובמשלי ריש סימן י׳׃
לרשע ה׳ וסימ׳ נמסר סוף מלאכי ובמשלי סי׳ ט׳
רשע י״ו פתחי׳ וסימניהון נמסר במיכה סימן ו׳׃
ורשעים ז׳ וסימניהון נמסר במשלי סוף סי׳ ב׳׃
ירשיע ד׳ א׳ חס׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סוף סימן י״ד ובאיוב סימן ל״ד׃
ורשע ה׳ וסימניהון נמסר במשלי סימן י״ג׃
רשעתי ג׳ וסימניהון
אם רשעתי אללי לי׃
ולא רשעתי מאלהי׃
וחברו׃
רשף ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת האזינו׃
הרשת ג׳ וסימניהון
ועשית על הרשת׃
והיתה הרשת עד חצי׃
כי חנם מזרה הרשת׃

נשלם מערכת
אות הריש בס״ד

מערכת אות
השי״ן

ז׳ זוגין חד ש׳ וחד וש׳ וסימ׳

שר שגיון לדוד אשר שר׃
ושר מעדה בגד ביום קרה׃
שפך ולא תחניפו את הארץ׃
ושפך והצרותי לאדם והלכו׃
שתי ואני קרבת אלה׳ לי טוב
ושתי את גבולך מים סוף׃
שערורה ובנביאי ירושלם ראיתי׃
ושערורה שמה ושערורה נהיתה׃
שנים צהר תעשה לתבה׃
ושנים כל הפקודי׳ למטה ראובן׃
שערים ויקמו אנשי ישר׳ ויהודה׳
ושערים ועדיתים והגדירה וגדרתים׃
שבכיו פנו וסעו לכם ובאו׃
ושבכיו כי אם חשפתי את עשו׃

ה׳ זוגין חד כתיב ש׳ וחד הש׳

וסימניהון נמסר באיוב סימן ל׳׃

מלין דכתי׳ ש׳ וקרינן ס׳

וסימ׳ נמסר בהושע סימן ב׳׃

ג׳ זוגין קדמא ז׳ ותניינא ש׳

סימ׳ נמסר בסדר וישמע יתרו׃

וחלופיהון ג׳ זוגין קדמא

ש׳ תניינא ז׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סימן א׳׃

אילין מלין דמשמשין שת

וסימניהון

ויבשת ידיו יצרו׃
ולגשת ולא יגשו אלי לכהן׃
וארשת שפתיו בל מנעת סלה׃
ולבשת לבשתך ולבשת ערות׃
דבשת משא בהמות נגב׃
תלבשת וילבש צדקה כשרין׃
כיבשת והיה אם לא יאמינו גם׃
יבשת עד יבשת המי׳ מעל הארץ
מתקדשת וישלח דוד מלאכים׃
כבשת גנב כי ימצא׃
מרחשת ואם מנחת מרחשת קרבנך
לבשת כי מספר עריך היו אלהיך
והבשת אכלה את יגיע אבתינו׃
ודבשת מי הכה את אבימלך בן׃

אמר המעתיק כל סימני וחילופי כל קריאה תמצא נמסר לקמן אחר תשלום העתקת כל המערכות בס״ד

ש

ג׳ פסו׳ רישיהון וסופי׳

שי״ן וסימניהון נמסר פ׳ תצוה׃

ד׳ פסו׳ דכל תיבתהון אית

בהון שי״ן סי׳ נמסר בסדר פנחס׃

שא

ושא ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן כה״׃
תשואות ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כב״׃
ישאג ג׳ וסימניהון
יי׳ מציון ישאג׃
ישאג על נוהו׃
כי הוא ישאג׃
וכל אתנח וס״פ דכו׳׃
שאל ג׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר ביהושע סו׳ סי׳ י״ט׃
שאל ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חסר וסי׳ נמסר בפ׳ מקץ׃
שאלו ג׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ט׳ ובישעיה ריש סי׳ ל׳ וריש סי׳ ס״ה׃
על שאול ה׳ וסימני׳ נמס׳ בד״ה א׳ סימן י״ב׃
וישאלהו ג׳ וסי׳ נמסר בשפטי׳ סימן ח׳
שאולה ט׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ וישב וביחזקאל
לשאל ז׳ חסרים וסימניהון נמסר בשופטי׳ סי׳ א׳ ובירמיה סימן טו׳׃
כשאל ג׳ וסימניהון נמסר ריש משלי ובשיר השירים סימן ח׳׃
שאלתיאל ד׳ וסימניהון נמסר בריש חגי׃
ושאנן ד׳ פתחים בלישני׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל׳׃
השאננים ג׳ וסימניהון נמסר בעמוס ריש סימן ובתלים סי׳ קכ״ד׃
שאננות ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סו׳ סי׳ לב״׃
ולא כשאר ד׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סימן ח׳ ובדניאל סימן י׳׃ וכל

מערכת אות השין

וכל שארית ג׳ וסימנ׳ נמסר בחגי סימן א׳ •

שב

וישב כ״ה וסימ׳ נמס׳ בערך ישב אע״פ שכאן היה שייך •
וישב כ״ד וסימניהון
ישטמנו ויראו אחי יוסף •
בעל הבור ישלם •
רבות אם עוד רבות •
מעט ואם מעט נשאר •
ירבה רק לא ירבה לו •
הרנינו גים עמו •
לאיש וי״י ישיב לאיש •
כבר יגמלני י״י בצדקתי •
כבר יגמלני י״י כצדקי •
פניך ויאמ׳ אמרי נא לשלמה •
אל לבו ולא ישיב אל לבו •
יונה ואיש לא יונה חבלתו •
בנשך לא יתן ותרבית לא יקח •
גזלות עני ואביון הונה •
גזלה חבל ישיב רשע •
במעלליו וריב לי״י עם יהודה •
הבעים אפרים תמרורים •
הרע ישיב הרע לשוררי •
אלוה לא ישיב אפו תחתיו •
התאמין בו כי ישיב זרעך •
מענה רך ישיב חמה •
מפרי פי איש ישבע טוב •
כצינת שלג ביום קציר •
לאיים וישם פניו לאיים •
וישיבו ג׳ רפין וסימ׳ נמסר בפרשת דברים •
ישיב ד׳ כתי׳ ישוב וקרי׳ ישיב וסי׳ נמסר בתלים סימן נ״ד ואיוב סימן ל״ט ע״ש •
וישב ט״ו וסימ׳ נמסר סוף פרש׳ בלק ודה״ב סימן ל׳ •
שבו ה׳ בתורה וסימני׳ נמסר בפרשת בשלח •
שבו ד׳ בטעם מלרע וסימני׳ נמסר בפרשת וישלח ובמלכים א׳ סוף סימן ח׳ •
וישובו ח׳ רפין וסימניהון
וישבו ויחנו לפני פי החירת •
נטה ידך על הים •
אולי תפל תחנתם לפני י״י •
וישבו לערב יהמו תניינ׳ •
אולי ישמעו וישבו איש מדרכו •
ויתכסו שקים האדם •
ויבנעו עמי אשר נקרא •
וישבו אל י״י כל אפסי •
ונשובה ז׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן מ׳ ובהושע ריש סימן ו׳ •
ושובה ב׳ חסרי׳ וסימני׳
אל גדליה •
הראה אתה •
ולא ישוב ו׳ וסימ׳ בלשון ארמי
תור׳ אשתבע ונפל
אריה אדבר נגחך ובאורים נמסר כפר׳ כי תבא ובירמיה סימן ח׳ •
ושב ה׳ ד׳ מל׳ וא׳ חסר וסי׳ בלשון ארמי אכל מסביב׳ צפרתא
בירושלם ואתנחם ובאורים נמסר בתלים סוף סימן ע״ד •
שובה ה׳ מלרע וסימני׳ נמסר בפ׳ בהעלתך ובישעיה סימן מ״ה ובתלים סימן ו׳ •
תשב ד׳ קמצי׳ ומלרע וסי׳ נמסר בפר׳ חיי שרה ובמלכים א׳ סימן ב׳ ובתלים סימן צ׳ •

והשב ד׳ וסימניהון נמסר בפ׳ ויחי ובתלים סי׳ ע״ט •
ולא אשוב ד׳ וסימניהון נמסר בשמוא׳ ב׳ סי׳ כ״ב •
והשיבותיך ג׳ וסי׳ נמסר בסדר ויצא ובמלכים ב׳ סימן י״ט ובישעיה סימן ל״ז •
ולשוב ג׳ וסימ׳ נמסר ביהושע סי׳ כ״ב ובירמיה סי׳ מ״ד •
ושוב ג׳ וסימניהון נמסר פר׳ נח וריש יחזקאל •
השיבה ג׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן ל״ה •
ושב ג׳ קמצי׳ וסימניהון נמס׳ ביחזקאל סימן ל״ה •
לשבתך ג׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן ח׳ •
תשיב י׳ וסימני׳ נמסר באיכה כא״ב ג׳ •
שבה ג׳ מלרע וסימני׳ נמסר במגלה סימן ב׳ •
שובי ג׳ מלרע וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ ל״א ובתלי׳ סימן קי״ו •
וישיבו י״ג חסרי׳ וג׳ מל׳ וסימני׳ נמסר פרש׳ שלח לך •
תשובו כל אורית׳ ונביאים חס׳ ב״מא מל׳ וסי׳ ואם שוב תשובו
וכל כתובי׳ דכו׳ מל׳ ב״מא
ואולם כולכם תשובו •
להשיבה ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ג •
להשיבם ג׳ וסימני׳ נמסר בדה״ב׳ סימן כ״ד •
תשובן ג׳ בג׳ בת׳ וסימני׳ נמסר בפרשת מטות •
שוביהם ג׳ ומל׳ וסימני׳
ונתתם לפני אויב •
ויתן אותם לרחמים •
בשובכם על י״י •
שבו ה׳ בתורה וסימני׳ נמסר בפרשת וירא •
תשובון ג׳ וסימניהון
כי תשובן מאחריו •
ואם שוב תשבון אתם •
ואם תשובון אתם •
קדמ׳ תשובן כתי׳ תניינ׳
תשבון כתי׳ תלית׳ מל׳ דמל׳ •
וישובו ז׳ מל׳ בנביאי׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סימן כ״ב •
ישובו כל אורית׳ חסרי׳ ב״מא וסי׳ נמסר בפר׳ לך לך •
ואשיבה ד׳ וסי׳ נמס׳ בשמואל ב׳ ריש סי׳ ט״ז ובמשלי סימן כ״ז •
ואשובה ו׳ וסי׳ נמסר בפר׳ ויחי ובמלאכי סימן ג׳ •
ישובון י׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ ח׳ •
שובו ג׳ מל׳ בתורה וסימ׳ נמסר בפר׳ ואתחנן •
וכל נביאי׳ ובתובי׳ דכו׳ מל׳ במ״ה וסימניהון נמסר בירמיה סימן ל״ה ובאיוב סוף סימן ו׳
ובשוב ד׳ וסימ׳ נמסר ביחזקא׳ סימן ג׳ וסימן ל״ג •
ולא שב ה׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ט׳ ויחזקאל סימן ל״ג •
ולא שבו ג׳ וסימניהון
וענה גאון ישראל בפניו •

והם במלכותם דעזרא •
יחלמו בניהם ירבו בבר •
אשיב ג׳ כתו׳ אשוב וסימ׳ נמסר בירמיה סוף סימן מ״ט •
בשיבה טובה ד׳ וסימניהון נמס׳ בשפטי׳ סוף סימן ח׳ •
שבות ו׳ כתו׳ שבית וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ מ״ט •
נשבו ה׳ וסימניהון נמסר בשמו׳ א׳ סימן ל׳ •
וישבו ט׳ וסימניהון נמסר בפרשת מטות •
ליושבי יושבי ל״ד מלאים וס מניהון נמסר בערך ישב •
ושב ד׳ ה׳ מנהון קמצין וסי׳ בערך ישב •
ושבו ד׳ וסימניהון נמסר בסדר משפטים •
נשבה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת לך לך •
וישב ג׳ וסימניהון נמסר בסדר לך לך •
לשבט ג׳ קמצין וסימניהון נמסר בפ׳ דברים •
בשבט ו׳ רפין וסימניהון נמס׳ בישעיה ריש סימן י״א ובתלים סימן פ״ט ובאיכה ריש א״ב ג׳ •
שבטי בני ישראל ג׳ דסמי׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סימן ד׳
ושבנו ד׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן נ״א ובמשלי ריש סימן כ״ו •
שבנא ב׳ כתו׳ ה׳ וסימניהון
ויאמר אליקים בן •
ויקראו אל המלך •
שבע ג׳ סבירי׳ ושבע וסימני׳
ויהיו פקדיהם
למשפחותם דקהת •
אלה פקדי בני ישראל •
ויהי כל זהב התרומה •
שבעתים ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת בראשית •
השביעו ח׳ חסרי׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ בא •
שבעות ג׳ כתו׳ בן וסימניהון נמסר בפר׳ ראה •
לשבע ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח •
לשבעה ד׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סי׳ ט״ל •
ושבע ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סוף סי׳ י״ג •
שבעת הימים ח׳ וסימניהון בערך יום •
שבועת ה׳ ד׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסי׳ נמסר בפר׳ משפטי׳ ופ׳ מטות •
שבועות ד׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ה׳ •
וישבע ד׳ וסימניהון נמסר סוף פרשת ויחי •
משבצות ג׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בפרשת תצוה •
שבר ג׳ קמצין וסימניהון בלשון ארמי נבלא דיוסף רווא ובאורים נמסר בישעיה סימן מ״ה ובעמוס סימן ו׳ •

שבור ד׳ מל׳ בלישני׳ וסי׳ נמסר בפרש׳ מקץ ובישעיה ריש סימן מ״ב •
שבת ד׳ פתחי׳ וסימני׳ נמסר בפרשת בהר סיני •
שבתותיה ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון נמסר בפרשת בחקתי •
את השבת ד׳ וסי׳ נמסר בפר׳ כי תשא •
והשבתי י״ג וסי׳ נמס׳ ביחזקאל סוף סימן ז׳ •

שג

נשגב ג׳ קמצי׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן י״ב •
ישגא ג׳ וסימני׳ נמסר באיוב סימן ח׳ •
שגל ג׳ בשביבה וסימני׳ נמס׳ בישעיה סי׳ י״ג ובזכריה ריש סימן י״ד •
משגע ג׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ כי תבא •
שגר אלפיך ד׳ וסימניהון
ארור פרי בטנך ופרי •
ואכל פרי בהמתך •
ואהבך וברכך והרבך •
ברוך פרי בטנך •

שד

שודד ז׳ מל׳ בלישניהון וסי׳ נמס׳ בישעיה ריש סימן כ״א •
שדי ו׳ בתי׳ י׳ וסימני׳ נמסר במשלי סימן כ״ג ובנחמיה סימן י״ב וברות סימן ד׳ •
בשדה ה׳ רפין וסימניהון נמסר בפרשת חקה ובישעיה סימן ה׳ וברות סימן ב׳ •

שה

שה ד׳ קמצי׳ וסימניהון נמסר בפרשת ראה •
ושה ה׳ וסימ׳ נמסר בפרשת שפטים •
השהרנים ג׳ וסימניהון
ויקח את השהרנים •
לבד מן השהרנים •
ביום ההוא יסיר י״י •

שו

שוה ג׳ וסימניהון נמסר במגלה סוף סימן ה׳
שוכו ה׳ וסימניהון
ויאספו שכה אשר •
לו שכה וכל ארץ •
ואת חסר ואת שוכו •
ואת שוכו ובנתיה •
ואת בית צור ואת שוכו •
ב׳ קדמ׳ שכה בתי׳ וג׳ בתר׳ שוכו כתי׳
שונמית ג׳ חסרי׳ ו׳ וסימניהון
יתן את אבישג •
ושלאחריו •
ויקרא אל גחזי •
ושוריא ג׳ וסימניהון נמסר בעזרא סימן ד׳ ע״ש חלוף אתיהון •
ושור ה׳ וסימניהון נמסר ריש פרשת שמיני •

שח

שחו ב׳ וסימניהון
שחו

מערכת אות השין

שחו נבעות עולם׃
שחו רעים לפני טובים׃
מי שחו׃
וישתחוה ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ט״ו ובמגלה סימן ג׳׃
וישתחוו ז׳ רפין וסימניהון נמסר בצפניה סוף סימן ב׳׃
והשתחוו ז׳ וסימניהון נמסר בפרשה בא וביחזקאל סימן מ״ו׃
וישחטם ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן מ״א׃
שחיטה ד׳ חסרי׳ את וסימניהון
וזאת תורת החטאת ב״בו׃
שוחט השור מכה׃
וישחטו הבקר׃
שחין ג׳ וסימניהון ויך את איוב׃
יכבה י״י בשחין מצרים׃
יכבה י״י בשחין רע׃
שחוק ד׳ חסרי׳ בכתובים וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ׳׃
לשחוק ו׳ וסימניהון נמסר במשלי סימן י״ד׃
ישחק ד׳ כנוי ליצחק וסימני׳ נמסר בערך יצחק׃
שחר ח׳ וסימניהון נמסר בישעיה סוף סימן ח׳ ובתלים סימן ק״ח׃
וישחיתו ז׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ ריש סימן י״א׃
להשחיתה ד׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ נ״א׃
משחיתים ח׳ וסימני׳ נמסר פ׳ וירא׃

שט

בשוטים ד׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ א׳ סי׳ י״ב׃

שי

שילו ח׳ כתובי׳ שלה וסימ׳ נמסר בפרש׳ ויחי׃
השילני ב׳ כתובי׳ בן וסימ׳ ומן השילני עשיה
ושאר דברי שלמה׃
כי היתה נסבה מעם האלהים׃
השלוני כתיב׃
בן אוריה בן זכריה השלני׃
ושארהון השלוני כתיב׃

שכ

וישכבו ג׳ קמצי׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ וירא׃
משכבותם ד׳ וסימניהון נמסר במי״ב ריש סימן ב׳ וסוף תלים׃
שכל ה׳ פתחין וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ כ״ה ובנחמיה סימן ח׳ ותרגום שם׃
שכול ג׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ז׃
תשכל ג׳ וסימ׳ נמסר במלאכי סימן ג׳ ובאיוב סי׳ כ״א׃
שכמה ו׳ וסימניהון נמסר בפ׳ וישב ובשפטים ריש סימן ט׳ ודה״ב ריש סימן י׳׃
וישכימו ג׳ חסרי׳ וסימניהון

נמסר פ׳ שלח לך׃
השכים ג׳ מ״ל בלישני׳ וסי׳ נמס״ בירמיה סימן כ״ה׃
והשכמתם ג׳ וסימני׳ נמסר בפרשת וירא׃
וישכימו ג׳ חסרי׳ וסימניהון
וישכמו בבקר ויעלו׃
וישכמו בעלות השחר׃
וישכמו בבקר ויעלו עלות׃
וישכן ה׳ וסימניהון נמסר פ׳ משפטי׳ ואיוב סימן ט״ו׃
לשכון ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן פ״ה׃
וישכן כל לישניהון חסרי׳ ב״מי מ״ל וסימניהון
ועל מפרציו ישכון׃
מרום וקדוש אשכון׃
תשכון לבטח וזה שמו׃
עליהם עוף השמים ישכון׃
וישכון ערים נכחדות׃
ואשכון כמלך בגדוד׃
תשכון באהלו מבלילו׃
בני עבדיך ישכונו וזרעם׃
י״י אמר לשכון בערפל דה״ה׃
לכן ישבו ציים את איים׃
שכני ד׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ ברכה׃
משכני ג׳ וסימניהון נמסר סוף פרש׳ מצורע ויחזקאל סוף סימן ל״ז׃
משכנותיך ג׳ וסימני׳ נמסר בפ׳ בלק׃
אל המשכן ג׳ בלישניהון וסימניהון
ויבא את הארון׃
כל הקרב הקרב׃
יביאוני אל הר קדשך׃
ושאר על משכן׃
שכור ד׳ וסימניהון
בהתעות שכור׃
ותבא אביגיל אל נבל׃
היתי כאיש שכור׃
וכן הדד שתה שכור׃

של

שלו ו׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ו׳׃
וישלח כב׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ נח׃
ישלח י״ב וסימניהון נמסר בתלים סימן ע״ח׃
וישלחו ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סי׳ ה׳ ובירמיה סימן ל״ח׃
וישלחם ח׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן כ״ב ובירמיה סימן ל״ח׃
לשלחם ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ וירא׃
תשלח ה׳ וסימניהון נמסר בפרשת כי תצא ובתלים סימן ק״ר׃
וישלחם ד׳ וסימניהון נמסר ביהושע סימן ח׳ ובמלכים א׳ סימן ט״ו׃
שלוח ד׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ד׃
שלח ג׳ וסימניהון
ושרי בישכר עם׃
חזון עובדיה׃
כי שלח ברשת ברגליו׃

שלחו ג׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן א׳׃
כל אוריתה נבי׳ וכתו׳ ואשלמת׳ קדמית׳ שלחתי ושלחתי ב״מא ושלחתי וסימניהון
והבאתי עליכם חרב נקמת׃
וכל אשלמת׳ תניינ׳ דכו׳ ב״מב וסי׳
לא שלחתי את הנביאים והם רצו׃
תחת אשר לא שמעו אל דברי

חד מן לא״ בחד לישן

שליחות וכל חד וחד לית דכו׳
וישלחהו ויאמר לו לך נא ראה׃
משליח כי אם אינך משלח׃
תשלחו מזכר ועד נקבה׃
תשלחום תשלחו ב׳ בפסוק׃
וישלחום ולמה תכבדו את לבבכם
שלחו וישלחו ויאספו את כל׃
שלחני ויאמ׳ שאול אל מיכל למה
משלח חלילה לי מי״ משלח ידי
ושלחתם הנה שם עמכם שני בניכ׳
ושלחתם אל מלך אדום ואל׃
ותשלח ויצמח ויהי לגפן סורחת
ואשלח כי לפני הימים ההם שכר
ולשלח וילכו כל העם לאכל׃
שלחו הבקר אור והאנשי׳ שלחו
שלחה כה אמר ה׳ איזה ספר׃
שלחתי ויאמר אלי דניאל איש
ושלח אך מרי יבקש רע׃
שלחהו וממנשה נפלו על דוד׃
ושלח הנתן מטר על פני ארץ׃
ומשלח יפיח כזבים עד שקר׃
והמשלח את השעיר לעזאזל׃
וישלח בא דבר אל פרעה׃
וישלחו צו את בני ישר׳ וישלחו׃
וישלחם הן יעצר במים ויבשו׃
וכשלח ה׳ אתכם מקדש ברנע׃
בשלחי כה עשו אבתיכם בשלחי
כשלח ויהי כשלח פרעה׃
והתשלח ברקים וילכו׃
שלחיך פרדס רמנים׃
משלח ועפו בכתף פלשתים׃
שלוחיה ויקח יתרו חתן משה את
אשלח ט׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ בא׃

ג׳ מל׳ בלישן שלוח וסימ׳

נמסר בישעיה סימן י״א ובמגלה סוף סימן ג׳׃
וישלחהו ד׳ וסימניהון נמסר בפר׳ בראשית׃
שלחה ו׳ וסימניהון נמסר בשמואל א׳ סימן י״ו׃
משלח ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ס״ז׃
שלחני ג׳ וסימניהון
שלחני כי עלה׃
שלחני נא כי זבח׃
שלחני ואלכה אל מקומי׃
שלוחה ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ וישלח׃
והשלחתי ג׳ וסימני׳ נמסר בפ׳ בחקתי׃
את השלחן ג׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ כי תשא׃
זאת השלחן ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סוף סימן ז׳׃
ועל שלחן ב׳ וסימניהון
ועל שלחן הפנים יפרשו׃
ועל שלחן אחד כזב׃
ותשלך ג׳ וסימניהון נמסר

בפרשת וירא ובשפטים סימן ט׳׃
ונשליכהו י״ג חסרי׳ בליש׳ וסימניהון
ונשלכהו באחת הברות׃
השלכהו ארצה ב׳ בו׃
ואשלכהו באש ויצא׃
ואשלך את עפרו׃
לכלב תשלכון אתו׃
ואשלכם מעל שתי ידי׃
וישלכם אל ארץ אחרת׃
וישלכהו באחד ההרים׃
וישלכם אל המערה׃
עד השלכו אותם דמלכים׃
שא השלכהו בחלקת שדה׃
וחברו שא השלכהו בחלקת כדבר י״י׃
כי נשאתני ותשלכני׃
וכל וישלכו דכוו ב״מד מ״ל וסי׳
וישליכו איש מטהו׃
ואת מלך העי׃
ויפרשו את השמלה׃
ויהי הם קברים איש׃
וכל כתובי׳ דכו׳ מ״ל ב״מא חס׳
וישלכו את תורתך׃
וישליכהו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ״ל וסימני׳ נמסר פ״ שמות ודניאל סימן ח׳׃
משלכת ד׳ וסימניהון
ותהי נבלתו משלכת
ויראו את הנבלה׃
וימצאו את נבלתו׃
ההיה משלכת לחרב׃
שולל ג׳ וסימניהון נמסר באיוב סימן י״ב׃
ישלם ג׳ וסימניהון נמסר במשלי סוף סימן י״א׃
ואשלם ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן נ״ז׃
וישלימו ג׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סוף סימן י׳׃
שלמה ה׳ בליש׳ בהור׳ וסי׳ נמסר בפ׳ משפטים וכל שאר קרי׳ דכו׳ ב״מו שמלה וסימניהון נמסר בפר׳ עקב ע״ש׃
ישלמנה ג׳ וסימ׳ נמסר בפרש׳ אמור ובאיוב סי׳ ל״ד׃
ישלים ד׳ ב׳ מל׳ וב׳ חס׳
ומשלם ג׳ וסימני׳ נמסר סוף פ׳ ואתחנן ובתלים סוף סימן ל״א׃
ותשלם ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סוף סימן ז׳ ובד״ה ב׳ סוף סימן ד׳׃
ושלם ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויקרא׃
שלמות ב׳ חסרי׳ בלישני׳ וסי׳
לא כלו שלמתיכם
וריח שלמתיך כריח׃
שלום ח׳ חס׳ וסי׳ נמס׳ פרשת וישב וביחזקאל סימן י״ג׃
שלום י׳ וסימ׳ נמסר פרש׳ וישב ובירמיה סימן כ״ט׃
ושלום ה׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ ד׳׃
השלום ד׳ וסימני׳ נמסר במלכי׳ ב׳ סימן ט׳׃
ולשלום ג׳ וסימניהון נמסר במלכים ב׳ סי׳ ט׳׃
שלום לך ג׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן ו׳׃
שלום

שלום שלום ה׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סימן ו׳׃
ואין שלום ה׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן ח׳.
שלומך ג׳ ב׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר בירמיה סי׳ לח׳ ובישעיה סי׳ מח״.
שלומות ג׳ וסימניהון :

ליצהר שלומות ב׳ בנ׳.
הוא שלומות ואחיו.

שלמה המלך ג׳ וסימניהון

ויאמר אמרי נא.
נתנו יד תחת דד״ה.
אשר ברח מפני.
ושארהון המלך שלמה.

ולשלמה ה׳ וסימניהון
ויזבח שור ומריא.
ולי אני עבדך ולצדוק.
ולשלמה שנים עשר.
ולשלמה בני תן לבב.
שלח את העם ויברכו.

שלום ז׳ חסרי בכתובים וסי׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ט״ו.
שלומת ג׳ בלישני׳ חסרי׳ וסים׳ נמסר בתלים סי׳ צ״א.
שלמיהו ג׳ וסים׳ נמסר בירמיה סימן ל״ו.
שלופה ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסים׳ נמסר בפרשת בלק.
שלשום ד׳ חסרי׳ בכתובי׳ וסים׳ נמס׳ פר׳ ויצא ובשמו׳ ב׳ סימן ג׳
וכל נביאים וכתו׳ דכותהון במ״ד חסרי׳ וסים׳ נמסר בפרשת ויצא.
שלוש ה׳ מל׳ וסים׳ נמסר בפרש׳ בלק וביחזקאל סי׳ מ״א.
וכל שלושה דמגלת אסתר מל׳.
שלישת ג׳ כתו׳ כן וסים׳ נמסר בפרשת פנחס.
שלישי ג׳ חסרי׳ וסים׳ נמסר בוישמע יתרו.
השלישית ט׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בפרשת שלח לך.
בשלושה ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון
ולו שם בשלושה חסר.
וחברו דד״ה מל׳.

שלשים ה׳ וסימניהון
וירא יוסף לאפרים.
לא תשחוה וחברו דמשנה תורה.
נצר חסד לאלפים דואלה שמו׳.
וחברו במדבר.

שלישיה ג׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ט״ו.
שלושים ד׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בפר׳ נשא ובמגלה סימן ד׳.

ג׳ פסו׳ משלשים בקריאה וסי׳ נמסר בירמיה סוף סי׳ כ״ב.

בשלושים איש ג׳ וסים׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ט׳.
שלושה ב׳ חסרי׳ וסימניהון
ויעבר בהר שלשה.
ואיש בא מבעל שלשה.

שם

ולשם ד׳ וסים׳ נמסר בפרשת נח וסו׳ צפניה.

ואת שם ד׳ וסים׳ נמסר בפרש׳ קרח וביחזקאל סי׳ ד׳.
כשם ד׳ וסי׳ נמסר בפ׳ בראשית וביהושע סימן י״ט.
ואלה שמות י״ רפ׳ בתורה וסימני׳ נמסר ריש במדבר סיני.
שמות ט׳ מל׳ בתורה וסי׳ נמס׳ בפרשת בראשית.
שמות ג׳ חסרים וסימני׳ נמסר בפרשת בראשית.
ושם י״ג רפ׳ וסים׳ נמסר בפרשת בראשית ובד״ה סימן ב׳.
ו׳ פסו׳ ושם ושם וסימניהון נמס׳ סוף פרשת וישלח.

ובשמו ג׳ וסימניהון
את יי׳ אלהיך תירא.
וחברו.
ובשמו יתהלכו.

שמאלם ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח.
שם ו׳ פתחין וסימני׳ בלשון ארמי אברם אברהם נטר קרתא דבריה בוכרא וביאורים נמסר בפרשת לך לך ובמשלי סי׳ ל׳.

ד׳ נקראו שמותם עד שלא נבראו וסימני׳ נמסר במלכים א׳ ריש סימן י״ג.

ושם האחד ג׳ וסי׳ נמסר בפר׳ וישמע יתרו.
ושם ה׳ רפ׳ וסימניהון נמסר ריש פרשת מקץ.
שמה ה׳ רפ׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויחי.
שמה י״ח סוף פסו׳ וסי׳ וידבר אל עפרון.

השמר לך פן תשב את.
ואם לא תאבה האשה.
ויוסף הורד מצרימה.
וימהר יוסף כי נכמרו.
בבואכם אל הארץ אשר אני מביא.
או עד.
ואם יצוא יצא הרצח.
וישלח יהושע בן נון.
וילך דוד משם וימלט.
ויהי היום ויבא שמה.
נעשה נא עלית קיר.
והוצאתי מיעקב זרע.
כי כה אמר יי׳ מקץ.
ואחמל על שם קדשי.
בעשרים וחמש שנה לגלותינו.
סביב שמנה עשר אלף.
כל אשר תמצא ידך.

וכל ספר שמות ותורת כהני׳ דבו׳ סוף פסוק שמה במ״ז סוף פסוק שם וסים׳

עלת תמיד לדרתיכם.
ובא אהרן אל אהל.
אנה אנחנו עלים.
גם בי התאנף יי׳.
וזבחת פסח ליי׳ אלהיך.
ושמחת לפני יי׳.
ולקחת מראשית כל.

שמה ו׳ ביהושע וסים׳ נמסר ביהושע סימן ב׳.
ומשם ט׳ וסי׳ נמסר בסדר חקת התורה ובמלכים ב׳ סוף סימן ב׳.
ושמה ח׳ וסים׳ נמסר בישעיה סימן נ״ה.
ו׳ פסו׳ שם שמה וסימניהון נמסר בריש פרשת ראה.

ה׳ פסו׳ שמה שם וסימני׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ט׳.
ה׳ פסו׳ שמה שמה וסים׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ד׳.
ושם ה׳ וסים׳ נמסר בפרשת ויצא.

י׳ רפ׳ מלה חדא ומלרע תנינ׳ שמה וסים׳ נמסר בפרשת ויצא ובתלים סימן קכ״ג.

הושמת ג׳ ומשנין בכת׳ וסים׳ נמסר בסדר מסעי.
השם ד׳ וסימני׳ נמסר בתלים סימן קמ״ח.
תשימון ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ משפטים ובירמיה סי׳ מ״ב ובאיוב ריש סימן י״ח.
שמה ג׳ וסים׳ נמסר בישעיה סימן כ״ג.
ושים ט׳ וסימניהון נמסר בפרשת בשלח.
שימה י׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימני׳ נמסר בשמו׳ א׳ סי׳ ל׳.
הדרה שמה ג׳ בקריאה וסי׳ נמסר בירמיה סימן י״ו.

אשימך ג׳ וסימניהון
כי לגוי גדול אשימך.
אשימך בצבוים.
שומר לראשי אשימך.

שמו ד׳ וסימניהון
בעיר רוכלים שמו.
צפצפה שמו.
שמו אדון לביתו.
עדות ביהוסף שמו.
וחד ושמו אצל המזבח.

וישימו ד׳ חסרים וסימניהון נמסר בפרשת מקץ וביהושע סימן י׳ ושמואל א׳ סימן ו׳ ומלכים ב׳ סימן י״א.
וישם ו׳ רפין וסי׳ נמסר בפרש׳ נשא ובדניאל סימן י״א.
ואשים ה׳ חסרים וסימני׳ נמסר בפ׳ חיי שרה ובפרש׳ והיה עקב ומלכים א׳ סימן ח׳.

ושמו ג׳ מלרע וסימניהון
ושמו את שמי על בני.
ושמו להם ראש אחד.
ושמו בדיו.
וא׳ שמו אתי בכור.

וישימו ג׳ רפין וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן י״ח ובישעיה סימן מ״א.
לשום שמו שם ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן י״ד.
לשום את שמו ג׳ וסימני׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ד.
שמות ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ל״ו.

ומשמאלם ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מל׳ וסימניהון
והמים להם חומה.
וחברו.
ויחזיקו ביד שמאלם בלפידים.
בתרא מל׳.

שמונה ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סוף סי׳ ח׳ ובקהלת ריש סימן י״א.
שמונה ג׳ מל׳ וסימניהון נמסר בשפטים ריש סימן ד׳ וסוף ירמיה ויחזקאל סימן מ׳.
שמונים ו׳ מל׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ בראשית ובשפטים סימן ד׳.

ד׳ זוגין מייחדין חד שמים וחד השמים וסימניהון

כימי שמים ושמתי לעד זרעו.
כימי השמים למען ירבו ימיכם וימי בניכם.
בהעצר שמים דמלכים.
בהעצר השמים דד״ה.
הנה שמים כי האמנם ישב דד״ה.
הנה השמים כי האמנם ישב אלהים דמלכים.
כי שמים שאו לשמי׳ עיניכם.
כי השמים ומי יעצור בה לבנות.
מעל שמים כי גדול מעל שמים.
מעל השמים הללוהו שמי השמי׳.
ויגידו שמים.
ויגידו השמים.
אל שמים כי אשא אל שמים ידי.
ואל השמים.

את השמים ואת הארץ י״ג וסימניהון נמסר בחגי סימן ב׳ ובד״ה ב׳ סימן ב׳.

השמימה י״א וסימניהון נמסר בפרש׳ ואתחנן ובד״ה ב׳ סימן ו׳.
שמיך ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ח׳.
ושמים ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן מ׳.
השמים ושמי השמים ג׳ וסי׳ נמסר בפ׳ עקב.
ולהשמיד ד׳ וסימניהון נמס׳ פ׳ הבא.

השמדך ד׳ חסרי׳ בליש׳ השמדה וסימניהון
ונתן מלכיהם בידיך והאבדת.
עד השמידם אותם דיהושע.
בעשא. אחאב.
לשמד מעזניה.

השמחים ג׳ וסימניהון נמסר בעמוס סוף סימן ו׳ ובמשלי סימן ב׳.
ולשמחה ג׳ וסימניהון נמס׳ בשפטים סימן י״ו ובזכריה סוף סי׳ ח׳ ובקהלת ריש סי׳ ב׳.
השמחה ג׳ וסימניהון נמסר בקהלת סימן ח׳.
ישמח ז׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן ק״ד ובקהלת סו׳ סימן י׳.

וישמחו ה׳ רפין וסימניהון
וישמחו כל חוסי בך.
ישישו וישמחו בך.
וחברו.
ירננו וישמחו חפצי.
ישאו בתף וכנור.

ונשמחה ד׳ וסי׳ נמס׳ בישעי׳ סוף סימן כ״ה.
וישמחו ג׳ קמצין וסים׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ י״א.
שמח ג׳ וסימניהון נמסר בתלים סימן י״ו וסים׳ ק״ה

מערכת אות השין

ובד"ה א' סימן כט׳ •
שמחם ג' וסימניהון
כי שמחם אלהים שמחה •
ויזבחו ביום ההוא זבחים •
כי שמחם יי' מאויביהם •
שמחים ד' וסימ' נמסר במלכי' א' סוף סימן ח' •
שמלות ו' וסימניהון נמסר בפרשת עקב •
ושלמות ד' וסי' נמס' ביהושע סי' ט' ועיין בפר' משפטי' •
ושממה ה' וסימניהון
ושממה כמהפכת זרים •
שכרון ויגון המלאי •
ונתתי את הר שעיר •
ואת הצפוני ארחיק •
והשמתי ג' וסימני' נמסר בסדר בהר סיני •
שוממה ג' ב' חסרי' וסימניהון
ותשב תמר ושוממה •
נתנני שוממה כל היום •
כי רבים בני שוממה •
השמה ג' וסימניהון
כל ימי השמה תשבת •
והארץ תעזב מהם •
כל ימי השמה שבתה •
שמן ד' וסימניהון
ויכו את מואב •
על כן יזבח לחרמו •
וימצאו מרעה שמן •
במרעה טוב ארעם •
משמנה ג' וסימניהון נמסר פרשת ויקרא •
ושמן ו' וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן יז' •
בשמן ו' רפין וסי' נמסר בפר' תצוה ומגלה סימן ב' •
ואת שמן ז' וסימניהון נמסר בפרשת תשא •
וישמע י' וסימניהון נמסר בישעיה סימן ס' ובאיוב ריש סימן לז' •
וישמעון ה' וסימניהון נמסר בפרשת דברים •
נשמע ד' קמצין וסי' נמסר בירמיה סימן ג' •
כשמעו ג' וסימניהון נמסר בפרשת בשלח •
וישמע ג' רפין וסימ' נמסר בשפטים סימן ט' •
לא שמע ה' וסימניהון נמסר בשמואל א' סי' יד' ובמשלי ריש סימן יג' •
ולא ישמע ד' וסימ' נמסר בפר' וארא ובישעיה סימן מב' •
שמיעה על יב' בלישנ' וסימ' נמסר במלכים ב' סימן ד' ויחזקאל סי' כז' •
שמעת ד' וסימניהון נמסר בריש מלכים •
ולא ישמעו ד' וסימני' נמסר בפרשת שמות •
ולא תשמע ד' וסימ' נמסר בפ' ראה ובירמי' ס' ה' •
לא שמעתם ג' וסימניהון נמסר בירמיה סי' לד' •
שמועה ו' חסרי' בליש' וסימני' נמסר בשמו' ב' סי' יג' •
שמועת ג' חסרי' בליש' וסימני' נמסר בשמואל ב' ס' ד' ובדניאל סוף סימן יא' •

ושומע ד' וחסרים וסימניהון נמסר במשלי סי' יב' •
ושמעו ו' וסימני' נמסר בירמיה סימן כו' •
שמוע ח' חסרים וסימני' נמסר בפרשת משפטים וג' מ'ל וסימני' נמסר בשמואל א' סי' כג' •
משמע ד' חסרי' וסימניהון נמס' ריש קהלת •
לשמוע ד' מ'ל וסימניהון נמסר בפר' בחקתי ובירמיה סימן יא' •
שמוע יא' חסרי' וסי' נמסר ירמיה סוף סימן יט' ובדניאל סימן ט' •
ונשמע ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' נמסר בפרשת משפטים ואחשורוש סוף סי' א' •
ונשמע ג' וסימניהון
ונשמע וימס לבבנו •
ונשמע בקול אבינו •
ונשב באהלים •
תשמעון ו' וסימניהון נמסר בדניאל סימן ג' •
תשמעון ב' קמצי' וסימניהון
בקטן בגדול תשמעון •
נביא מקרבך מאחיך •
שמע ד' וסימניהון בלשון ארמי' מביהו צוות
מסכינא ואתבזוי וביאורם נמסר בירמיה סימן לו' ובתלים סימן כב' •
שומעת ו' ה' פתחין וא' קמץ וסי' נמסר בריש וירא ומשלי סוף סימן טו' •
שמעו ט' ה' בפרש' נדרים וסי' נמסר ביהושע סוף סימן ז' •
ושמע ה' זקפי' קמצי' וסימ' נמסר בפרש' בלק ובדניאל סימן ט' •
שמעו ג' רפ' וסימני' נמסר בפרשת בשלח •
בשמעכם ג' וסימניהון נמסר בפרשת ואתחנן •
שמע ה' קמצי' וסימניהון נמסר בפר' ויצא •
שמעוני ג' ב' חס' וא' מ'ל וסימ' נמסר בפר' חיי שרה •
שמעיהו ה' וסימ' נמס' בירמיה סוף סימן כו' ובד"ה ב' ריש סימן יא' •

חד מן כו' בליש' שמיעה
דכל חד וחד לית דכוו' וסימ'

שמען ויאמר למך לנשיו •
שמענו אדני נשיא •
שמענוה הנה שמענוה באפרתה •
שמעה ה' שמעה ה' סלחה •
שמעתם עתה נבראו ולא מאז •
ושמעה ונפש כי תחטא •
ונשמעה ויאמר אבשלום •
ואשמעה ויאמ' אלהים משה עמדו
שמענה הנה זאת חקרנוה כן היא
כשמועה ופן ירך לבבכם ותיראו
משמועה רעה לא יירא •
לשמועה ולא היתה סדום אחותך
ונשמעה ויאמרו אל משה דבר •
אשמע ויהי כאשר קרא •
ואשמע הקשבתי ואשמע •
וישמע אז נדברו יראי ה' •

תשמע ותתנם ביד צריהם •
ונשמע ויקרא ספר הברית •
השמע עם קול אלהים חיים •
למשמע והריחו ביראת ה' •
בהשמע ויהי כהשמע דבר המלך
תשמע זעקה מבתיהם •
ותשמע ויזבחו ביום ההוא •
תשמע ויאמרו אליו בני דן •
שמע הללוהו בצלצלי שמע •
שמרו ה' קמצי' וסימני' נמסר בפרש' בהעלתך ובירמיה סימן יו' •
שומר י' מ'ל וסימניהון נמסר בשמואל א' סימן יז' ובמשלי סימן י' ע"ש •
לשמור ח' מ'ל וסימניהון נמסר בשמואל ב' סימן יו' ובמלכים א' סימן יא' •
שמור ד' מ'ל בליש' וסימניהון נמס' בשמואל ב' סי' יא' •
ונשמרתם ה' וסימ' נמסר בפ' ואתחנן ובמלאכי סימן ב' •
משמרתו ג' וסימניהון
ושמרו את משמרתו •
ושמרת משמרתו וחקתיו •
כי שמרנו משמרתו •
שמור ג' מ'ל וסימניהון נמסר בפרש' ואתחנן •
תשמרון ה' וסימניהון
שמור תשמרון את מצות •
כי אם שמר תשמרון •
אלה החקים והמשפטים •
את הברכה אשר תשמרון •
בל המצוה אשר אנכי •
שמרונה ג' וסימני' נמסר במלכי' ב' ס' יד' •

שן

שנא ה' וסימניהון נמסר בפ' שפטים •
שונא ד' חסרי' וסימניהון נמס' בישעיה סימן סא' •
שנא ה' וסימניהון נמסר בריש פ' שפטים •
ובשנת ט' רפ' וסימניהון נמסר במלכים א' ריש סימן טו' •
שנות ג' בשתא וסימניהון
בינו שנות דור •
שנות עולמים •
שנות ימין עליון •
וא' ושנות רשעים תקצרנה •
שניך ג' וסימניהון נמסר בקהלת סימן ו' •
שנים שנים ג' וסימניהון
שנים שנים באו אל נח •
ויבאו אל נח אל •
ולאספים שנים שנים •
אל שני ג' וסימניהון
שתי כתפות חברת •
וזה לך האות אשר •
הואל וקח בכרים •
ואת שני ג' וסימניהון נמסר בפרש' יתרו •
שנינו ג' וסימניהון נמסר בשמואל א' סו' סי' כ' ובאיוב סוף סימן ט' •
שני ב' סבירי' שנית וסימני'
אל בית הנשים שני •
וחנון בן צלף הששי •

שנמית ג' חסרי' וסימניהון נמסר במלכים א' סי' כ' ובמלכים ב' סימן ד' •
משנה ד' קמצין וסימ' נמסר ביהושע סימן ח' •
ישנא ג' כתיב א' בלישניהון וסימניהון
ישנא הכתם הטוב •
ועז פניו ישנא •
יתן לידידו שינא •
שנונים ג' וסימניהון נמסר בתלים סימן מה' וסימן קכא' •
ולשנינה ד' וסימניהון נמס' בפרשת כי תבא •

שע

שעיה על ג' בלישניהון וסימניהון
ישעה האדם על עשהו •
ישען על ביתו •
הוי היורדים מצרים •
שעיר ה' חסרים בליש' וסימניהון נמסר בפרשת תלדות •
שעירה ג' וסימניהון נמסר בפרש' וישלח ויהושע סימן יב' •
שער ד' וסימניהון נמסר בפרשת נשא •
עשרו ג' וסימניהון
והיה ביום השביעי ב' בפסוק •
ובכבס המטהר את •
השערה ג' וסימניהון נמסר בפרש' כי תצא •
השוערים י' מל' וסימניהון נמסר בנחמיה ריש סימן ח' •
שעשעי ו' חסרי' וסי' נמסר בתלים בא"ב אות י' •

שף

שפה אל ג' בליש' וסימניהון את הים דד"ה •
ואלה מדות המזבח •
והנה אל שפת •
ושארהון שפה על •
ושפחות ג' חסרי' וסי' נמסר בפרשת לך לך •
שופט ו' מל' וסימני' נמסר בעמוס סימן יב' ובד"ה ב' סוף סימן כו' ע"ש •
השופט ב' מל' וסימניהון
כי ינחם יי' מנאקתם •
והיה במות השופט •
שפטים דקדים לשטרי' ג' וסימניהון
תתן לך בכל שעריך •
ויקרא יהושע לכל •
ויאסף יהושע את כל •
ישפוט ד' מל' בלישני' וסים'
האחד בא לגור וישפוט •
ולא למראה עיניו ישפוט •
והוא רמים ישפוט •
הבעד ערפל ישפוט •
השפטים ד' וסי' נמס' בפ' שפטי' ובד"ה ב' סימן יט' •
במשפטם ח' וסימניהון נמסר בד"ה ב' סימן ו' •
משפטך ה' חסרים וסימני' נמסר במלכי' א' סוף סימן ב' ובתלים סימן לז' ובאב'

מערכת אות התיו

דבתי אות ק׳•

משפטי יו׳ בלישני׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סימן ט״ל ובתלים סימן י״ז•

את משפטי ג׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל סימן ה׳•

למשפט ט״ו וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סי׳ ט״ו•

במשפט ח׳ דגשי׳ וסימניהון נמסר בפרשת קדושים ומשלי ריש סימן י״ח•

משפטו ו׳ וסימניהון נמס׳ בשמואל א׳ סוף סימן כ״ז•

במשפט ז״ רפין וסימניהון נמסר בפרשת משפטים ובמלכים ב׳ סימן י״ז•

כשפט ה׳ קמצין וסימניהון נמסר בישעיה ריש סימן ט״ו ובירמיה סוף סימן כ׳•

ישפה ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת פקודי•

שפיים ג׳ מ׳ל וסימניהון נמסר בישעיה סימן מ״ט•

משפיל ג״ וסימניהון

משפיל רשע׳ עדי ארץ׳

ודיהוה צבי הוה׳

משפיל אף מרומם׳

שפר ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת ויחי•

שופר ב׳ מ׳ל וסימניהון נמסר בפר׳ בהר סיני ובאיוב סוף סימן ל״ט•

ישפך ג׳ ב׳ כתו׳ שין וא׳ כתיב סמ״ך וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ד׳•

שפות ג׳ וסימניהון ביחזקאל ריש סימן כ״ד•

שך

שך ד״ קמצין בקריאה וסימ׳ נמסר בפרשת שמיני ובירמיה סוף סימן ו׳•

ושך ג׳ וקמצי׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן נ׳•

ישכו ג״ וסי׳ נמסר בפרשת ויצא וירמיה סי׳ י״ו ותלי׳ סי׳ ס״ד•

והשקה ג״ וסימני׳ נמסר בפרש׳ בראשית•

והשקית ד׳ ג׳ מנהון מלרע וסימניהון

והשקית את העדה•

והשקית אתם יין•

והשקית אתו את כל הגוים׳

והשקית ברגלך כגן׳ בתרא מלעיל•

משקה ד׳ קמצין וסימני׳ נמסר פרשת וישב וחבקוק סימן ב׳ ודה״ ב׳ סימן ט׳•

ואשקוט י״ג מ׳ל בליש׳ וסימ׳ נמסר באיוב סי׳ ג׳•

שוקקה ג׳ וסימניהון

והקיץ ונפשו שוקקה

כי הרויתי נפש שוקקה׳

כי השביע נפש שוקקה׳

תשוקתו ב׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ בראשית•

שקול ד׳ ומ׳ל בליש׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סימן ד׳ וביחזקאל סימן ד׳ ובעזר׳ סימן ח׳•

במשקל ד׳ דגשי׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ קדשי׳

ובד״ה א׳ סימן כ״ח•

וישקף ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת חיי שרה•

נשקפה ד׳ וסימניהון נמסר בשמואל ב׳ סימן ו׳ ובד״ה א׳ סוף סימן ט״ו•

המשקוף ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ בא׳

שקץ הם ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ שמיני׳

שקוצים ג׳ חסרי׳ בלישני׳ וסימניהון נמסר בנחום סימן ג׳•

שר

השר ד״ פתחין וסימניהון נמסר במיכה ריש סימן ז׳ ובדניאל ריש סימן י״ב׳

ועל שר ד׳ וסימניהון נמסר פ׳ וישב•

וכל שרי ז׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן מ״א ובמגלה סימן ט״•

ואת שרי ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן כ״ד•

בשיר ג׳ דגשי׳ וסימני׳ נמסר בישעיה סימן כ״ד•

שיר המעלות לדוד ד׳ וסימ׳ נמסר בתלים סימן קל״ב•

שיר מזמור ג׳ ובטעם וסימ׳ נמסר בתלים סימן פג״•

שיר חדש ז׳ וסימני׳ נמסר בתלים סי׳ צ״ו•

שירים ד׳ חסרי׳ בלישניהון וסימניהון נמסר במשלי סוף סימן ד׳ וסימ׳ כה״•

שרים ח׳ בלישני׳ וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ט•

אשירה ג׳ וסימניהון נמסר בפ׳ בשלח•

וישר ג׳ וסימניהון נמסר בשפטים סימן ט׳ ובד״ה א׳ סימן ד׳•

תשרף באש ג׳ וסימני״ נמסר בפ׳ תצוה ובי׳הושע סימן י״א•

שרשם ג׳ וסימניהון

מני אפרים שרשם׳

הוכה אפרים שרשם•

שרשם בםק יהיה•

שש

שש ה׳ וסימני׳ נמסר בפרשת כי תבא ובתלי׳ בא״ב אות ש״ן׳

ושיש ד׳ וסימני׳ נמסר בפרשת כי תבא ובישעיה סימן ס״ב•

משוש ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן ס״ו•

ושש ג׳ ר״פ וסימניהון נמסר בפרש׳ משפטים•

ושש ועזים ג״ וסימניהון ותכלת וארגמן• וחברו• וכל איש אשר נמצא אתו•

תש ד׳ וסימניהון נמסר בפרשת וארא ובהושע סוף סימן ו׳•

ישית ו׳ וסימניהון נמסר בפר׳ ויגש•

תשיתמו ג״ וסימניהון נמסר בתלים סימן נ״ה•

שתה ג׳ כתיב וסימני׳ נמסר בירמיה סימן ט״ט•

משתיהם ג׳ וסימניהון נמסר בדניאל סי׳ א׳•

וישת ו׳ וסימ׳ נמסר בפ׳ ויצא ושמואל ב׳ סימן כ״ב•

שתו ד׳ מלעיל וסימני׳ נמס׳ בפרש״ כי תשא•

שיתו ג״ ב׳ מר״ ומלעיל וא״ חס׳ ומלרע וסימניהון נמסר ריש פרש׳ בא וירמיה סי׳ ל״א•

ושותים ה׳ חס׳ וא׳ מ׳ל וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ל׳•

לשתות ד׳ חסרי׳ בתור׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ חיי שרה•

ובשתים ג״ וסימניהון נמסר באיוב סימן ל״ג•

ואת שתי ו׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ פקודי וביחזקאל סימן ל״ה׃

נשלם מערכת אות השי״ן בס״ד

מערכת אות התי״ו

א״ב מן חד חד נסיב תת

בריש תיבותא וסימניהון

תתאו אל תלחם את לחם•

תתאכלו אל תתאכלו ואל תאכלו

התכלע יחגו וינועו בשכור•

התגודדו בנים אתם לה׳•

תתגודדי מה תתגודדי בת•

תתהדר אל תתהדר לפני מלך•

תתורו ולא תתורו אחרי•

תתחכם אל תהי צדיק הרבה•

תתחקה ותשם בסד רגלי•

תתחרה כי את רגלים רצתה•

תתיפח כי קול כחולה שמעתי•

תתיפי לשוא תתיפי•

תתכו בהתוך כסף בתוך כור•

תתם ומה בצע כי תתם דרכיך

תתמה אם עשק רש וגזל׳

תתנו בן תעשה לשורך וצאנך

התנשאו ויקהלו על משה•

תתעבנו ולא תביא תועבה•

תתעינו למה תתעינו מדרכיך׳

תתענג אז תתענג על ה׳•

תתעמר והיה אם לא חפצת•

תתפש סממית בידים׳

תתפלא תחדש עדיך נגדי׳

תתקעו ובהקהיל את הקהל׳

תתראו וירא יעקב כי יש שבר׳

תתמוגג יעלו שמים ירדו׳

תתכר עם נבר תתבר דשמואל

תתברר עם נבר התברר דתהלות

התפל עם עקש דשמואל•

תתפתל עם עקש תתפתל דתהלות

תתנחלו לשמות מטות אבתיכם•

תתמוגגנה והטיפו ההרים עסיס•

ב״ד זוגין מייחדין חד ת׳ וחד ות״ וסימניהון

תבהל אל תבהל מפניו תלך•

ותבהל כי אתה תבא אליך ותלא

תער כי אליך ה׳ אדני עיני בכה

ותער והמהר ותער בדה׃

תוהר פחז כמים אל תותר•

ותוהר ויאמר לה בועז לעת•

תרד פלגי מים תרד עיני׳

ותרד ואם לא תשמעוה במסתרי׳•

תורידם ואתה אלהים תורידם לבאר

והורידם בחבל בעד החלון•

תרא אשקלון ותירא•

ותרא איבתי ותכסה בושה•

תאמנו וראש אפרים שמרון וראש שמרון׳

ותאמנו וישכימו בבקר ויצאו למדבר תקוע׳

תגדל ואל תרא ביום אחיך ביום

ותגדל הנה נא מצא עבדך חן•

תפל ויאמ׳ המלך להמן מהר קח•

ותפל והגדל עד צבא השמים׳

תשמע זעקה מבתיהם כי•

ותשמע ויזבחו ביום ההוא זבחי׳•

תהלך שתו בשמים פיהם׳

ותהלך ויט משה את ידו על השמי׳

תריץ יאתיו חשמני״ מני מצרים

ותריץ ותשלך אשה•

תרוץ בלכתך לא יצר צעדך•

ותרוץ עד אשר לא ירתק חבל•

תופר גם את בריתי תופר את׳

ותופר ביום ההוא וידעו כן•

והופע היום ההוא יהי חשך•

תופע ארץ עיפתה במו אפל•

תשורי אתי מלבנון כלה•

ותשורי למלך בשמן ותרבי׳

תהי ויאמר אליה•

ותהי ואעבר עליך ואראך•

תמס כמו שבלול תמס•

ותמס בתוכחות על עון יסרת•

תעלנה ויאמ׳ מלאך ה׳ אל מנוח•

ותעלנה וצפיר העזים הגדיל•

תעלזנה אל תגידו בגת אל•

ותעלזנה בליותי בדבר שפתיך•

תבואינה תובלנה בשמחות וגיל•

ותבואינה התבוננו וקראו למקוננ׳

תגישון ובי תגישון עור לזבוח•

ותגישון המנדים ליום רע•

תסגר ויאמר ה׳ אל משה ואביה

ותסגר מרים מחוץ למחנה•

תורות והארץ חנפה תחת׳

ותורות ועל הר סיני ירדת•

י״א קרינן ת׳ ולא כתיבן

וסימני׳ נמסר בריש שופטים ובסוף קהלת ע״ש מה דאקשינן•

וחלופיהון ז׳ כתבן ת׳ ולא

קרין וסימ׳ נמסר במלכים א״ סי׳ י״ט•

ג׳ זוגין מן ג׳ ג׳ ת׳ וא׳ ות׳

ברישי׳ וסימ׳ נמסר בקהלת סימן ז׳•

מלין דמשמשין ת׳ ברישי׳

ון׳ בסופי׳ סימ׳ באיוב סימן לב״•

י״א זוגין חד מלרע וחד

מלעיל ות׳ ברישי׳ וסימניהון

ותפר עצו עצה ותפר•

ותפר ביום ההוא וידעו כן׳

ותרץ אם ראיתה גנב׳

ותשמידם תרדף באף ותשמידם•

ותשמידם מתים בל יחיו רפאים•

ותמות מדוע באתי ואין איש

ותמות ויקומו עלי בעלי׳

ותלהט אש לפניו תלך ותלהט•

ותלהט כי אש קדחה באפי•

והלבב וישבב אמנון ויחחל׳

והלבב

מערכת אות התיו

ותלכב ותלך תמר בית אמנון •
ותחולל אף כי תאמר לא •
ותחולל בטרם הרים ילדו •
ותישב לה משור פר •
ותישב הנערה בעיניו •
ותתעטף אזכרה אלהים ואהמיה •
ותתעטף עלי רוחי •
ותאכלם תשיתמו כתנור אש •
ותאכלם עוד זה מדבר וזה בא •
ותכונן יגמר נא רע רשעים •
ותכונן לך את עמך ישראל •

מלין דמשמשין תם בסוף

תיבות ס׳ נמסר במערכת אות הם׳ •

מלין דמשמשין תו בסופי׳

וסימניהון

אתו וירדו כל יש׳ את הפלשתי׳
מוראתו והסיר את מראתו בנוצתה
סותה וכרם ענבים סותה •
בטהרתו אשר לא תשיג ידו •
צחנתו ואת הצפוני ארחיק מעליכם
רפידתו זהב מרכבו ארגמן תוכו
חתנתו ביום חתנתו וביום שמחת
בהראתו את עשר כבוד מלכותו •
חתיתו כי נתתי את חתיתו את •
אמרתו השלח אמרתו ארץ עד •
מיראתו ולא יכל עוד להשיב •
רשעתו והיה אם בן הכות הרשע •
ובגאותו שחקים דוזאת הכרבה •
בביתו ויעברו ימי בכיתו וידבר •
עותו ראה את מעשה האלהי׳ כי
בחגורתו אשר במתניו ובנעלו אשר
אמרתו בצע אמרתו אשר צוה מימי
משחתו ויקרא באזני קול גדול
דיחזקאל •

מלין דמשמשין תי בסוף

תיבותא וסימניהון

אגאלתי פורה דרכתי לבדי •
אריתי מורי עם דבשי •
בתורתי הילך בתורתי אם לא •
אצתי ואני לא אצתי מרעה •
התאויתי ואני לא אצתי ב׳ בו •
ספקתי על ירך כשתי וגם נכלמתי
כצאתי את העיר אפרש אתו כפי •
מלאתי משפט צדק ילין •
עניתי טוב לי כי עניתי •
עניתי בצום נפשי ותפלתי •
נעניתי עד מאד ה׳ חייני •
יקשתי לך וגם נלכדת דירמיה •
בסיתי כי כה אמר ה׳ אלהים •
סוסיתי כי אמר בכח ידי •
נמצאתי נדרשתי ללא שאלו •
הפחתי אם כחה אכלתי בלי כסף •
קורצתי הן אני כפיך לאל •
נטמאתי איך תאמרי לא •
משכרתי ותחלף את משכרתי •
פניתי הבית ומקום לגמלים •
עותתי ראית ה׳ עותתי •
נשברתי את לבם הזונה •
מדשתי ובן גרני כי •
ישרתי על בן כל פקודי כל •
הסכנתי לעשות לך כה •
כליתי פינחס בן אלעזר •
פללתי ראה פניך לא •
עתי וישלח ביד איש עתי •
שעברתי כמעט שעברתי •
שמצאתי עד שמצאתי ב׳ בפסו׳ •
ושחכמתי שעמלתי ושחכמתי •

תא

ותאנה ב׳ וסימניהון
ולמה העליתנו ממצרים •
ארץ חטה ושעורה •

והתאנה ב׳ וסימניהון
העוד הזרע במגורה •
הגפן הובישה והתאנה •

תאניה ב׳ וסימניהון
והציקתי לאריאל •
וירב בבת יהודה •

תב

תבואות ז׳ בליש׳ וסימני׳ נמסר סוף ויגש׳

תבואתיה ב׳ כתי׳ ה׳ וסימני׳ קדש ישר׳ ליי׳ •
והזתח תבואתה ללחם •

תה

תהו ובהו ב׳ וסימני׳ נמסר בפרש׳ בראשי׳ •

בתהו ב׳ וסימניהון
וישר בתהו צדיק •
בתהו ויאבדו •

תהומות ד׳ מל׳ דמל׳ וסי׳ נמסר בפרשת בשלח ע״ש ובתלים סימן לג״ •

את תהום ג׳ וסימניהון
בהעלות עליך את •
ביום רדתו שאולה •
והנה קרא לריב •

תו

תובל ו׳ פתחי׳ וסימניהון בסדר בראשית •

תולעת ב׳ חס׳ וסימניהון
תלעת השני קדם •
כי תאכלנו התלעת •

תולע ג׳ וסימניהון
תולע נפוה ויוב •
וחברו •
האמנים עלי תולע •

תור ג׳ מל׳ בלישני׳ וסי׳ נמסר בשיר השירים סימן ב׳ •

ותורה ה׳ וסימ׳ נמסר במיכה ס׳ ב׳ ובמשלי סימן ו׳ •

ובתורתו ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימניהון נמסר בירמיה סימן מ״ד •

תורתך ט׳ וסימני׳ נמסר בתלים בא״ב רבתי אות ה׳ •

ותורתך ה׳ וסי׳ נמסר בתלים בא״ב רבתי אות ת׳

תורותיו ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת יתרו •

תושיה ז׳ מל׳ בלישני׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סוף סימן כח״ ובמשלי סימן ח׳ •

תח

התחת ג׳ וסימניהון נמסר בפרש׳ ויצא •

ומתחת ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ ז׳ •

תחתיות ז׳ וסימני׳ נמסר ביהושע סי׳ טו״ וביחזקאל סוף סימן כו״ •

תי

תימא ה׳ וסימניהון נמסר בישעיה סימן כא״ •

מתימן ג׳ וסימניהון
אלוה מתימן יבא •
מתימן כל ארץ הנגב •
ונתתיה חרבה מתימן •

וכל לישניהון מל׳ במ״א וחדרי תמן׳

והתירוש ג׳ וסימניהון
והוא לא ידעה כי •
ויען יי׳ ויאמר לעמו •
וכל יהודה הביאו •

ותירש ג׳ חסרי׳ וסימניהון
ויתן לך האלהים •
ודגן ותירש סמכתיו •
על דגן ועל תירש ועל •

וכל תירשך ותירשך דכו׳ חס׳ במ״א •
ואם ישתו בני נכר תירושך •

תכ

ותכלת וארגמן ו׳ וסימ׳ נמסר בפר׳ ויקהל׳ •

תל

תלוי ג׳ וסימ׳ נמסר בפרשת כי תצא •

ד׳ מלי׳ אית בהון אות תלוי
וסימ׳ נמסר בשפטים סי׳ י״ח ואיוב סי׳ ל״ח ושמואל ב׳ סי׳ י״ח •

תם

תם ה׳ וחסרי׳ וסימניהון נמסר בפרשת בהר סיני •

תמימים יהיו לכם ג׳ וסימני׳
ושבעה כבשים דפסח •
ובעשור •
וביום הבכורים •

שבעה תמימים ג׳ וסימניהון
ובראשי חדשיכם •
יום תרועה •
ביום השמיני עצרת •

בתמי ג׳ וסימניהון
לדוד כי אני בתמי •
ואני בתמי אלך •
ואני בתמי תמכתי •

ותימא ה׳ בליש׳ ד׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ נמסר סו׳ פ׳ חיי •

ג׳ כתי׳ תים יתירים וסימני׳ נמסר בשמואל ב׳ סי׳ כ״א •

מתום ד׳ וחס׳ וסי׳ נמס׳ בשופטי׳ סימן ך׳ ובתלים סימן ל״ח׳

בתמל ח׳ וחסרי׳ וסימ׳ נמסר פר׳ ויצא ומלכים ב׳ סימן י״ג •

אתמל ג׳ וסימני׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ד׳ •

תמם ג׳ וסימניהון
וגם יד יי׳ היתה בם •
ויכתב משה את •
וידבר משה את •

תמנו ג׳ וסימניהון
האם תמנו לגוע •
חסדי יי׳ כי לא תמנו •
תמנו חפש מחפש •

תמימים ס׳ כל בעירא חס׳ י׳ בתר׳ וכו׳ עיין בריש משלי •

תימרות ג׳ מל׳ דמל׳ בלי׳ וסי׳ נמס׳ בשיר השירים סי׳ ג׳ •

תן

תנוך ח׳ בתורה וסי׳ נמס׳ בפרשת מצורע •

בתנור ג׳ דגשין וסימני׳ נמסר בהושע סימן ז׳ •

תנים ג׳ וסימניהון נמסר בפרשת וארא •

בתנים ג׳ וסימניהון נמסר בירמיה סי׳ י״ד •

תנין ח׳ בליש׳ וסי׳ נמס׳ בפר׳ וארא ובתלים סי׳ צ״א •

תנינם ג׳ כתי׳ כן וסי׳ נמסר בפר׳ בראשי׳ ובתלי׳ סי׳ ק״מט •

תע

נתעב ג׳ ב׳ פתח׳ וא׳ קמץ וסימ׳ נמסר באיוב סימן טו׳ •

יתעב ה׳ קמצי׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בפרשת עקב ובישעיה סימן מט ובתלים סימן קו׳ •

תעבות ט׳ כתיבן כן בלישניהון וסימ׳ נמסר סוף פרש׳ אחרי מות ובמלכים ב׳ ריש סימן י״ו •

תועבתיה ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסי׳ נמס׳ ביחזקאל ריש סימן כ״ב •

תועבותיך ג׳ חסרי׳ ו׳ וסי׳ נמסר ביחזקא׳ סי׳ ה׳ ע״ש •

תועבותיהם ג׳ וסימני׳ נמסר ביחזקאל סי׳ י״ב •

בתועבתיהם ג׳ כתי׳ כן וסימ׳ נמסר בעזרא סימן ט׳ •

תעה ג׳ וסימניהון נמס׳ בפרשת וישב ובמשלי סימן כ״א •

מתערה ד׳ וסימניהון נמסר ביחזקאל ס׳ כ״א •

תפלה ג׳ וסימני׳ קרתא דאיוב שפרון וביאו׳ נמסר בירמיה סימן כ״ג •

ותפוח ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חסר וסימ׳ נמסר ביהושע סימן יו״ ויואל סימן א׳ •

תפשום ג׳ וסימניהון נמסר במלכים א׳ סי׳ ך׳ •

תקיפא ג׳ ב׳ כתי׳ א׳ וא׳ כתי׳ ה׳ וסימניהון נמסר בדניאל סימן ב׳ וסימ׳ ז׳ •

תר

התרים ג׳ וסימניהון נמסר במלכי׳ א׳ סימן י׳ •

תרשישה ד׳ וסימניהון נמסר בישעיה סי׳ כ״ג •

סימן כל דלפני עשר תעש׳ והירשך
ודבתריה כלהון תרשך וכלהון חס׳ בליש׳ במ״א מל׳ וסימ׳ ישתו בני נכר תירושך אשר יגעת •

והתירוש ג׳ ומל׳ וסימני׳ נמסר ביואל סימן ב׳ •

ג׳ מלין ת׳ בריש תיבותא

ומן ב״ב בפסו׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן ל״ב •

תשיעי ג׳ חסרי׳ וסימני׳ נמסר בפרשת נשא •

תם ונשלם

ת״לח

עד הכה הגיע שיעור החלפת ביתות שייעדנו בהקדמתנו לחבור זאת ס המסרה וברוך השלם החמתי אשר הגענו לתשלו׳ מה שייעדנוהו ומהכה נתחיל להעתיק ולחבר מה שייעדנו בחלוף כל קרי׳ בס״ד:

חלוף התורה בין בני אשר ובין בני נפתלי

בן אשר ותיתו ארץ
בן נפת ותיתו ארץ
בא מכל עץ הגן
בנ מכל־עץ הגן
בא והשקה את כל
בנ והשקה את־כל
בא בעצבון תאכלנה
בנ בעצבו תאכלנה
בא אשר בראותו
בנ אשר בראותו
בא התהלך נח
בנ התהלך־נח
בא את כל היקום
בנ את כל היקום
בא ובכל דגי הים
בנ ובכל־דגי הים
בא וימצאו בקעה
בנ וימצאו־בקעה
ב.א ויאהל עד סדום
בנ ויאהל עד סדום
בא ויהי כהוציאם
בנ ויהי כהוציאם
בא את־בן הגר
בנ את בן הגר
בא גר ותושב
בנ גר ותושב
בא לא אדני
בנ לא־אדני
בא ואת הצמידים
בנ ואת־הצמידים
בא תשב הנערה
בנ תשב הנערה
בא כי־עתה הרחיב
בנ כי עתה הרחיב
בא עלי קללתך
בנ עלי קללתך
בא ויתן־לך האלהים
בנ ויתן לך האלהים
בא וישתחוו לך
בנ וישתחוו לך
בא ויעקבני
בנ ויעקבני
בא ועל־חרבך
בנ ועל־חרבך
בא ויתן־לך את
בנ ויתן־לך
בא יששכר
בנ יששכר
בא ויבא יעקב מן
בנ יעקב מן־השרת
בא וכל־שה חום
בנ וכל שה
בא ובהעטיף
בנ ובהעטיף
בא אל המחנה
בנ אל המחנה
בא והיה המחנה
בנ המחנה
בא כי יפגשך רפי

בנ כי־יפגשך דגש
בא לא אשלחך
בנ לא אשלחך
בא כי על כן ראיתי
בנ על־כן ראיתי
בא קרא שם־המקום
בנ קרא שם המקום
בא ויאהב את
בנ ויאהב את הנער
בא ונתתי לך
בנ ונתתי לך ולזרעך
בא אלוף־קרח
בנ נפתלי אלוף קרח
בא ויתנכלו אותו
בנ ויתנכלו
בא יפה תאר
בנ יפה תאר
בא ויקרא שם־יוסף
בנ שם יוסף
בא כי לא־לו יהיה
בנ כי־לא לו יהיה
בא את־כל מאומה
בנ את כל מאומה
בא וליוסף ילד
בנ וליוסף ילד
בא את כל אשר
בנ את כל
בא בהתחננו
בנ בהתחננו
בא כמרגלים
בנ כמרגלים
בא היש־לכם אב
בנ היש לכם
בא אל עבדך אבי
בנ אל עבדך
בא בנימין אחיו
בנ בנימן אחיו
בא ימנה וישוה
בנ ימנה וישוה
בא ובני־דן
בנ ובני דן
בא לבית־יעקב
בנ לבית יעקב
בא אשר יהיה לעם
בנ יהיה־לעם
בא ויגרשום
בנ ויגרשום
בא הם המדברים
בנ המדברים
בא כי טוב לנו
בנ כי־טוב
בא אז ישיר משה
בנ אז ישיר
בא ויאמינו ביי
בנ ויאמינו ביי
בא זה אלי ואנוהו
בנ זה אלי ואנוהו
בא עם זו גאלת
בנ עם זו גאלת

בא ותטעמו
בנ ותטעמו
בא כל־המחלה
בנ כל המחלה
בא אל כל עדת
בנ אל־כל עדת
בא על הצור
בנ על־הצור
בא או ירה יירה
בנ או־ירה יירה
בא לא יהיה לך
בנ לא יהיה־לך
בא כי־יגנב
בנ כי יגנב
בא על כל דבר
בנ על־כל
בא כן־תעשה
בנ כן־תעשה
בא לא אגרשנו
בנ לא אגרשנו
בא ויחזו
בנ ויחזו
בא ואת שמות
בנ ואת שמות
בא לכהנו לי
בנ לכהנו לי
בא או בגשתם
בנ או בגשתם
בא וקנמן
בנ וקנמן
בא את זרעכם
בנ את־זרעכם
בא כי־פרעה
בנ כי פרעה
בא אל־כל עדת
בנ אל כל עדת
בא את־התכלת
בנ את התכלת
בא אל־בצלאל
בנ אל בצלאל
בא על השלחן
בנ על־השלחן
בא וחמש אמות
בנ וחמש
בא את־כל כלי
בנ את כל כלי
בא ומן התכלת
בנ ומן־התכלת
בא מטבעתיו
בנ מטבעתיו
בא ואת האבנט
בנ ואת האבנט
בא ומכנסי־בד
בנ ומכנסי בד
בא ומן הדם
בנ ומן הדם
בא המעלה
בנ המעלה
בא יפול עליו

בנ יפל עליו
בא בעור־הבשר
בנ בעור הבשר
בא או בשתי
בנ או בשתי
בא או מן השתי
בנ או־מן־השתי
בא עץ הארז
בנ עץ הארז
בא על המשכב
בנ על המשכב
בא עמיתך
בנ עמיתך
בא ומזרעך
בנ ומזרעך
בא אל כל עדת
בנ אל כל עדת
בא מות־יומת
בנ מות־יומת
בא או־בת אמו
בנ או בת אמו
בא שתים
בנ שתים
בא שבתכם
בנ שבתכם
בא את מועדי
בנ את־מועדי
בא והיתה
בנ והיתה
בא ולבהמתך
בנ ולבהמתך
בא את כספך
בנ את־כספך
בא כי־עבדי
בנ כי־עבדי
בא ואם מעט
בנ ואם מעט
בא ואם מך
בנ ואם־מך
בא כל ערכך
בנ וכל ערכך
בא ויתילדו
בנ ויתילדו
בא כן חנו
בנ כן חנו
בא על־המשכן
בנ על המשכן
בא וכלה אהרן
בנ וכלה אהרן
בא בן אהרן
בנ בן אהרן
בא המאררים
בנ המאררים
בא ונזרעת
בנ ונזרעת־
בא כן־עשו
בנ כן עשו
בא על־המשכן
בנ על המשכן

בא ובהאריך
בנ ובהאריך
בא אספה
בנ אספת
בא והתיצבו
בנ והתיצבו
בא אם את כל
בנ אם את כל
בא ויאסף
בנ ויאסף
בא אם־יהיה
בנ אם יהיה
בא הבמחנים
בנ הבמחנים
בא היש בה
בנ היש־בה
בא ואל כל עדת
בנ ואל כל עדת
בא וכל מנאצי
בנ וכל־מנאצי
בא ויתאבלו
בנ ויתאבלו
בא והכנעני
בנ והכנעני
בא ויכתום
בנ ויכתום
בא אשר בתוככם
בנ אשר בתוככם
בא כל־העדה
בנ כל העדה
בא בן־אהרן
בנ בן־אהרן
בא זה יהיה
בנ זה יהיה
בא בכור הבהמה
בנ בכור הבהמה
בא והיתה
בנ והיתה
בא לך ולזרעך
בנ לך ולזרעך
בא הוא יתחטא
בנ הוא יתחטא
בא אין צמיד
בנ אין צמיד
בא הכנעני
בנ הכנעני
בא שם המקום
בנ שם המקום
בא לסבב לפגע
בנ דגש
בא נתן סיחן
בנ נתן סיחן
בא על הנהר
בנ על הנהר
בא וידברו
בנ וידברו
בא וקבנו לי
בנ וקבנו לי
בא מה פעל

בנ מה פעל אל
בא כי אם יהיה
בנ אם יהיה
בא אל שפטי
בנ אל־שפטי
בא בן־אהרן
בנ בן אהרן
בא והיתה
בנ והיתה
בא את־השבי
בנ את השבי
בא את־הנחשת
בנ את הנחשת
בא את־הבדיל
בנ את הבדיל
בא וחצית
בנ וחצית
בא העושה
בנ העושה
בא והיתה
בנ והיתה
בא ואת־נבו
בנ ואת נבו
בא ממחרת
בנ ממחרת
בא מות־יומת
בנ מות יומת
בא את־נחלת
בנ את נחלת
בא טוב־הדבר
בנ טוב הדבר
בא ולא תיראון
בנ ולא תיראון
בא ונלחמנו
בנ ונלחמנו
בא ויכתו
בנ ויכתו
בא כאשר תמו רפי
בנ דגש
בא אעבור
בנ אשר־אעבור
בא ויחרם
בנ ויחרם
בא את־גורלך
בנ את גורלך
בא כמעשיך
בנ כמעשיך
בא כי לא
בנ כי־לא
בא את הדברים
בנ את־הדברים
בא והיה כי
בנ והיה כי
בא ונשל גוים
בנ ונשל גוים
בא והחסר
בנ והחסר
בא והיה עקב
בנ והיה עקב

חלוף הנביאים בין בני אשר ובין בני נפתלי

בא בלבבך
בנ בלבבך
בא עם גדול
בנ עם־גדול
בא אשר יצאת
בנ אשר יצאת
בא על הלחת
בנ על הלחות
בא תשתה מים
בנ תשתה־מים
בא ובשכבך
בנ ובשכבך
בא את־גבולך
בנ את גבולך
בא את הצבי
בנ את־הצבי
בא ליראה ביראה בישראל
בנ ליראה ביראת בישראל
בא אשר־תשאלך
בנ אשר
בא בתתך לו
בנ בתתך־לו
בא אשר־יבחר
בנ אשר יבחר
בא על־ממלכתו
בנ על ממלכתו
בא על הגוים האלה
בנ הגוים־האלה
בא אשר פרית
בנ אשר פרית
בא בשור־ובחמור
בנ בשור ובחמור
בא ואם בשדה
בנ ואם בשדה
בא והחזיק־בת
בנ והחזיק בת
בא אשר ינצל
בנ אשר ינצל
בא לעשר
בנ לעשר
בא כל־דברי
בנ כל־דברי
בא הקים אותך
בנ הקים אותך
בא ביום־ההוא
בנ ביום ההוא
בא נשבעתי
בנ נשבעתי
בא את־מריך
בנ את מריך
בא ויכננך
בנ ויכננך
בא ימצאהו
בנ ימצאהו
בא שנותי מלרע
בנ מלעיל
אב רבבות
בנ רבבות
בא יערפו טל
בנ יערפו טל
בא ויתא
בנ ויתא

יהושע

בא וישכבו
בנ וישכבו
בא והחייתם
בנ והחייתם
בא הכנעני
בנ הכנעני
בא ממחרת
בנ ממחרת
בא ויאמר לו רפי
בנ ויאמר לו דגש
בא את מחנה
בנ את מחנה
בא ויחרימו
בנ ויחרימו
בא המרגלים
בנ המרגלים
בא ואת רחב
בנ ואת רחב
בא אשר ילכדנו
בנ אשר ילכדנו
בא ואת בניו
בנ ואת בניו
בא וכל ישראל
בנ וכל ישראל
בא ושפטיו
בנ ושפטיו
בא כי קרובים
בנ כי קרובים
בא יהושע
בנ יהושע
בא אל המחנה
בנ אל המחנה
בא את כל הארץ
בנ את כל הארץ
בא על שפת הים
בנ שפת הים
בא כן עשה
בנ כן עשה
בא המלכים
בנ המלכים
בא את כל האדם
בנ את כל האדם
בא מבעלה
בנ מבעלה
בא ויתהלכו
בנ ויתהלכו
בא והתחלקו
בנ והתחלקו
בא וגבל אתו
בנ וגבל אתו
בא ואת בעשתרה
בנ ואת בעשתרה
בא אל כל עדת
בנ אל כל עדת
בא והנשיאים
בנ והנשיאים
בא והתחתנתם
בנ והתחתנתם
בא אל־קנא
בנ אל קנוא

שפטים

בא מנאקתם
בנ מנאקתם
בא את מעברות
בנ את מעברות
בא שש־מאות
בנ שש מאות
בא וימכרם
בנ וימכרם
בא היש פה
בנ היש פה
בא ופגע בנו
בנ ופגע בנו
בא ויזנו כל ישראל
בנ כל ישראל
בא ויבצרו
בנ ויבצרו
בא על כל אשר
בנ על כל
בא ואת העשתרות
בנ ואת
בא וירצצו
בנ וירצצו
בא את כל
בנ את כל
בא ויתלקטו
בנ ויתלקטו
בא אל מלאכי
בנ אל מלאכי
בא והיה כי
בנ והיה כי
בא ויאחז
בנ ויאחז
בא ומחיתך
בנ ומחיתך
בא שש מאות
בנ שש מאות
בא ואת הכהן
בנ ואת הכהן
בא ויקראו
בנ ויקראו
בא הנה נא
בנ הנה־נא
בא מן מעשהו
בנ מן־מעשהו
בא מבית לחם
בנ מבית לחם
בא ונבערה
בנ ונבערה
בא ממערה גבע
בנ ממערה
בא יתפלל לו
בנ יתפלל
בא שים לפניך
בנ שים לפניך
בא כי רעתכם
בנ כי רעתכם רבה
בא הדרבן
בנ הדרבן
בא את־ממלכות
בנ את ממלכות
בא למסלה
בנ למסלה
בא יתהלכו
בנ יתהלכו
בא שמר לך
בנ שמר לך
בא אשר על
בנ אשר על
בא קול־הצאן
בנ קול הצאן
בא אתן־לך
בנ אתן לך

שמואל

בא להשתחות ולזבח
בנ להשתחות
בא איש בנימן
בנ איש בנימן
בא ותאמרו
בנ ותאמרו
בא ממחנה
בנ ממחנה
בא ויאסף
בנ ויאסף
בא להרגך ג
בנ ג בשבא
בא ושאלתם
בנ ושאלתם
בא את כל
בנ את כל
בא ותדבר־נא
בנ ותדבר נא
בא את נערי
בנ את נערי
בא לרדפך רפי
בנ דגש
בא ביד הנביאים
בנ ביד־הנביאים
בא וימצאו
בנ וימצאו
בא את הגדוד
בנ את הגדוד
בא ממחנה
בנ ממחנה
בא ואקבצה
בנ ואקבצה
בא ואת בענה
בנ ואת בענת
בא ובשרך
בנ ובשרך
בא מפיבשת
בנ מפיבשת

מלכים

בא ואת הגברים
בנ ואת־הגברים
בא מכסא
בנ מכסא
בא את עמך
בנ את עמך
בא צפה עץ
בנ צפה־עץ
בא מירכתי
בנ מירכתי
בא אל מחזת
בנ אל מחזת
בא ועל המסגרות
בנ ועל המסגרות
בא לכלהנה
בנ לכלהנה
בא לשום
בנ לשום
בא שש מאות
בנ שש מאות
בא לירבעם
בנ לירבעם
בא לדוד
בנ לדוד
בא על המזבח
בנ על המזבח
בא אל בן
בנ אל בן
בא וישרתהו
בנ וישרתהו
בא וזהבך
בנ וזהבך
בא אל־עבדך
בנ אל עבדך
בא ויחנו אלה
בנ ויחנו אלה
בא אל־השדה
בנ אל השדה
בא בהשתחויתי
בנ בהשתחויתי
בא את־נעמן
בנ את־נעמן
בא אשר־למלך
בנ אשר למלך
בא מן הסוסים
בנ מן הסוסים
בא וראת שם
בנ וראה שם
בא את יבלעם
בנ את יבלעם
בא את החנית
בנ את־החנית
בא את הברית
בנ את הברית
בא כל־הקדשים
בנ כל הקדשים
בא לא־סר
בנ לא סר
בא שבע־עשרה
בנ שבע עשרה
בא ויחפאו
בנ ויחפאו
בא ויעבירו
בנ ויעבירו
בא על־חזקיהו
בנ על חזקיהו
בא דבר־שפתים
בנ דבר
בא המבלעדי
בנ המבלעדי
בא דבר־המלך
בנ דבר המלך
בא על־הבית
בנ על הבית
בא אם־מעשה
בנ אם מעשה
בא קטרו שמה
בנ קטרו־שמה
בא אשר על
בנ אשר על
בא ואת־המזבחות
בנ ואת המזבחות
בא תשע־עשרה
בנ תשע עשרה

ישעיה

בא ובפרשכם
בנ ובפרשכם
בא ונוכחה
בנ ונוכחה
בא ואם תאמנו
בנ ואם תאמנו
בא ואנקמת
בנ ואנקמת
בא ומשקרות
בנ ומשקרות
בא ויסקלהו
בנ ויסקלהו
בא ולבבך
בנ ולבבך
בא את־כל
בנ את־כל
בא אם יהיה
בנ אם יהיה
בא והתנחלום
בנ והתנחלום
בא ייליל
בנ ייליל
בא מושל
בנ מושל ארץ
בא ובכלי־גמא
בנ ובכלי גמא

חלוף נביאים

בא לבד בך
בנ לבד בך
בא ישב הארץ
בנ ישב הארץ
בא והיתה
בנ והיתה
בא אור הלבנה
בנ אור הלבנה
בא כן־תרנם
בנ כן תרנם
בא קו תהו
בנ קו תהו
בא ואין־שם
בנ ואין־שם
בא אל ישעיה
בנ אל־ישעיה
בא תערכו לו
בנ תערכו־לו
בא אתך־אני
בנ אתך אני
בא הלא שקר
בנ הלא־שקר
בא ומתפללים
בנ ומתפללים
בא ויהמו
בנ ויהמו
בא אין־מנהל
בנ אין־מנהל לה
בא ואת עצומים
בנ ואת עצומים
בא וברחמים
בנ וברחמים
בא למה תשקלו
בנ למה־
בא בלוא
בנ בלוא
בא ויגרשו
בנ ויגרשו
בא אשר
בנ אשר
בא וינטלם
בנ וינטלם
בא המתקדשים
בנ המתקדשים

ירמיהו

בא המעלה
בנ המעלה
בא אם תכבסי
בנ אם תכבסי
בא אשר נקרא
בנ אשר־נקרא
בא המעשים
בנ המעשים
בא והיתה
בנ והיתה
בא וידרכו
בנ וידרכו
בא למקוננות
בנ למקוננות
בא ואינם
בנ ואינם
בא בן־יחזקיהו
בנ בן יחזקיהו
בא ואין בם
בנ ואין־בם
בא והיה
בנ והיה
בא אל איש
בנ אל איש
בא בית מלך
בנ בית־מלך
בא אין חפץ
בנ אין־חפץ
בא את אשר
בנ את אשר
בא הנבאים
בנ הנבאים
בא מלך בבל
בנ מלך־בבל
בא את־כל
בנ את כל,
בא וכמעשה
בנ וכמעשה
בא ויללת
בנ ויללת
בא להנבא
בנ להנבא
בא כל־קהל
בנ כל קהל
בא והתפללו
בנ והתפללו
בא הנבאים
בנ הנבאים
בא ועל בני
בנ ועל בני
בא אכתבנה
בנ אכתבנה
בא וכל חילו
בנ וכל חילו
בא ובמשרפות
בנ ובמשרפות
בא שבע
בנ שבע
בא אשר שלחתם
בנ אשר
בא שובו נא
בנ שובו נא
בא בן שמעיהו
בנ בן־שמעיהו
בא אם הכיתם
בנ אם הכיתם
בא ויקח את
בנ ויקח את־
בא המבלעדי
בנ המבלעדי
בא וידעו
בנ וידעו
בא כוס־זהב
בנ כוס זהב
בא ונספרה
בנ ונספרה

יחזקאל

בא ואני בתוך
בנ ואני בתוך
בא אשר בית
בנ אשר בית
בא כל־הישבים
בנ כל־הישבים
בא ושכלתה
בנ ושכלתה
בא ואתן נזם
בנ ואתן־נזם
בא ותיפי
בנ ותיפי
בא וקטרתי
בנ וקטרתי
בא לכל־מאהביך
בנ לכל מאהביך
בא ותשחרי
בנ ותשחרי
בא בתוככהנה
בנ בתוככהנה
בא הלא בגעת רפי
בנ בגעת בה דגש
בא ויתנוהו
בנ ויתנוהו
בא ויזבחו
בנ ויזבחו
בא התאחרי
בנ התאחרי
בא בקסם
בנ בקסם
בא גודר
בנ גודר
בא על מאהביה
בנ על מאהביה
בא את־אהליבה
בנ את־אהלה
בא ונוסרו
בנ ונוסרו
בא אז תובל פתח
בנ קמץ
בא הבראך
בנ הבראך
בא לראות בך
בנ לראות־בך
בא וידעו בגעיא
בנ בלא געיא
בא וייף
בנ וייף
בא אל־ההרים
בנ אל־ההרם
בא ותדלח־מים
בנ ותדלח מים
בא ידברו
בנ ידברו
בא היות צאני
בנ היות צאני־
בא אל־הרעים
בנ אל הרעים
בא ירדפך
בנ ירדפך
בא בית ישראל
בנ בית־ישראל
בא והסיבתי
בנ והסיבתי
בא המחולל
בנ המחולל
בא הלזו
בנ הלזו
בא יטמאו
בנ יטמאו
בא קהלך רפי
בנ קהלך דגש
בא ויצאו
בנ ויצאו
בא אתן לגוג
בנ אתן לגוג
בא כל מעלם
בנ כל מעלם
בא ואל הכתף
בנ ואל־הכתף
בא על־אחריה
בנ על אחריה
בא והחק
בנ והחק
בא מכל
בנ מכל
בא ומשרתים
בנ ומשרתים
בא אל־שערי
בנ אל שערי
בא אשר לא
בנ אשר־לא
בא לבתים
בנ לבתים
בא והיה
בנ והיה
בא בכל־מועדי
בנ בכל מועדי
בא עם הארץ
בנ עם־הארץ
בא ומבשלות
בנ ומבשלות
בא בנחלה
בנ בנחלה
בא אשרי־ישרץ
בנ אשרי
בא אשר־תרימו
בנ אשר תרימו

תרי עשר

בא והיה מספר
בנ והיה מספר

חלוף כתובים

בא והיה במקום
בנ והיה
בא ואין חסר
בנ ואין חסר
בא ירצחו
בנ ירצחו־
בא כי יילילו
בנ כי יילילו
בא אכתב לו
בנ אכתב לו
בא אם־יגדלו
בנ אם יגדלו
בא ולא איש
בנ ולא־איש
בא ויתחנן לו
בנ ויתחנן לו
בא ונשלמת
בנ ונשלמת
בא אשר־לא
בנ אשר לא
בא כל־הגוים
בנ כל־הגוים
בא על־המזבח
בנ על המזבח
בא כל־הגוים
בנ כל־הגוים
בא אשר כנענים
בנ אשר כנענים
בא אל־חנון
בנ אל־חנון
בא על נינוה
בנ על נינוה
בא בין ימינו
בנ בין־ימינו
בא אם יועצך
בנ אם־יועצך
בא ומעוננים
בנ ומעוננים
בא תדרך
בנ תדרך
בא מה תחשבון
בנ מה־תחשבון
בא לא לו
בנ לא־לו
בא העליות
בנ העליות
בא שום אבן
בנ שום־אבן
בא לעת ערב
בנ לעת־ערב
בא וראמה
בנ וראמה
בא ופנה דרך
בנ ופנה דרך
בא ובעשקי
בנ ובעשקי

דברי הימים

בא בני פרץ
בנ בני־פרץ
בא וימצאו
בנ וימצאו
בא ואהרן
בנ ואהרן
בא ויתנו
בנ ויתנו
בא וימצאו
בנ וימצאו
בא כל־ישראל
בנ כל ישראל
בא עצמך ובשרך
בנ עצמך ובשרך
בא המתחזקים
בנ המתחזקים
בא ויתיצבו
בנ ויתיצבו
בא וישיהו
בנ וישיהו
בא ומן־הגוי
בנ ומן־הגוי
בא את עמשי
בנ את־עמשי
בא וממנשה
בנ וממנשה
בא וגם הקרובים
בנ וגם־הקרו
בא ובבקר
בנ ובבקר
בא בית עובד
בנ בית עובד
בא ולשרתו
בנ ולשרתו
בא להעלות
בנ להעלות
בא וישיה
בנ וישית
בא ומעשה
בנ ומעשה
בא ישראלה
בנ ישראלה
בא ויפקדם
בנ ויפקדם
בא ואת בתיו
בנ ואת בתיו
בא לבנות לך
בנ לבנות־לך
בא המחלקות
בנ המחלקות
בא כל רכוש
בנ כל־רכוש
בא שלמה
בנ שלמה
בא להתנדב
בנ להתנדב
בא ויברכו
בנ ויברכו
בא ומנצחים
בנ ומנצחים

חלוף התורה בין בני אשר ובין בני נפתלי

בא שם־הימיני
בנ שם הימיני
בא למחצרים
בנ למחצרים
בא והחסר
בנ והחסר
בא ויתפללו
בנ ויתפללו
בא להיות שמי
בנ להיות שמי
בא ויחזק
בנ ויחזק
בא התיצבו
בנ התיצבו
בא את מעכה
בנ את־מעכה
בא ושבע
בנ ושבע
בא חומה
בנ חומה
בא עודד
בנ עודד
בא הפוך
בנ הפוך
בא ומקח
בנ ומקח
בא התיצבו
בנ התיצבו
בא וימצאו
בנ וימצאו
בא וינצלו
בנ וינצלו
בא בהתחברך
בנ בהתחברך
בא על־עמדו
בנ על עמדו
בא על־עזיהו
בנ על עזיהו
בא נביא ליי
בנ נביא ליי
בא ויזעקו
בנ ויזעקו
בא יתקדשו
בנ יתקדשו
בא וישרם
בנ וישרם
בא המדברים
בנ המדברים
בא ויבשלו
בנ ויבשלו
בא בהעלות
בנ בהעלות

תהלות

בא כי אם
בנ כי־אם
בא ובתורתו
בנ ובתורתו
בא ובחרונו
בנ ובחרונו
בא אספרה
בנ אספרה
בא פן־יאנף
בנ פן יאנף
בא נסה עלינו
בנ נסה עלינו
בא אור פניך
בנ אור פניך
בא וישמחו
בנ וישמחו
בא בשוב־איבי
בנ בשוב איבי
בא ישפט
בנ ישפט
בא נודע יי
בנ נודע יי
בא במזמות זו
בנ במזמות זו
בא תדרש
בנ תדרש
בא עד אנה
בנ עד אנה
בא מפלטי
בנ מפלטי
בא כבוד אל
בנ כבוד אל
בא בכל הארץ
בנ בכל הארץ
בא עדות יי
בנ עדות־יי
בא מצות יי ברה
בנ מצות־יי ברה
בא טהורה
בנ טהורה
בא הנחמדים
בנ הנחמדים
בא מפשע
בנ מפשע
בא יתן לך
בנ יתן־לך
בא והתפרדו
בנ והתפרדו
בא כי לא בזה
בנ כי לא בזה
בא דשנת בשמן
בנ דשנת בשמן
בא והנשאו
בנ והנשאו
בא הבגדים
בנ הבגדים
בא ולמדני
בנ ולמדני
בא ועתה ירום
בנ ועתה
בא אל תחרש
בנ אל־תחרש
בא ומשירי
בנ ומשירי

בא זרעם יוציא הריש
בנ לא יוציא הריש
בא קול־יי
בנ קול יי
בא וירקידם
בנ וירקידם
בא ויחשף
בנ ויחשף
בא לצור מעוז
בנ לצור מעוז
בא מכל צוררי
בנ צוררי
בא ולשכני
בנ ולשכני
בא הצילני
בנ הצילני
בא בשועי
בנ בשועי
בא אהבו
בנ אהבו
בא וכל־מעשהו
בנ וכל מעשהו
בא ויגרשהו
בנ ויגרשהו
בא לכו בנים
בנ לכו בנים
בא ואת דכאי
בנ ואת־דכאי
בא למנצח
במנ למנצח
בא וירממהו
בנ וירממהו
בא אל־בקצפך
בנ אל בקצפך
בא כי עונתי
בנ כי־עונתי
בא אהביי
בנ אהבי
בא אשמרה לפי
בנ אשמרה לפי
בא מכל פשעי
בנ מכל פשעי
בא ויעלני
בנ ויעלני
בא לעשות
בנ לעשות
בא ימלטהו
בנ ימלטהו
בא באמר אלי
בנ באמר אלי
בא ותתמי
בנ ותתמי
בא אל־תהום
בנ אל תהום
בא באמרם
בנ באמרם
בא מאיש
בנ מאיש
בא למנצחי
בנ למנצח אין בו
בא על דבר אמת
בנ על־דבר אמת
בא ביקרותיך
בנ בקרותיך
בא נצבה שגל
בנ נצבה שגל
בא ובית אביך
בנ ובית אביך
בא על־כן עמים
בנ על כן עמים
בא ישמחו
בנ ישמחו
בא לכו חזו
בנ לכו חזו
בא למנצח פסק
בנ למנצח אין בו פסק
בא לשאול
בנ לשאול
בא זובח
בנ זובח
בא ובגבורתך
בנ ובגבורתך
בא לא שמו
בנ לא שמו
בא תורידם
בנ תורידם
בא ישובו
בנ ישובו
בא להתהלך
בנ להתהלך
בא כי בך
בנ כי בך
בא ממתקוממי
בנ ממתקוממי
בא ומאנשי
בנ ומאנשי
בא יראני
בנ יראני
בא ואת ארם
בנ ואת ארם
בא תרצחו
בנ תרצחו
בא כמעשהו
בנ כמעשהו
בא והמלך
בנ והמלך
בא הארץ
בנ הארץ
בא יכחשו
בנ יכחשו
בא אעשה
בנ אעשה
בא יאר
בנ יאר
בא גער
בנ גערי
בא ואל תאטר
בנ ואל תאטר

בא ולמנחמים
בנ ולמנחמים
בא תנה עוז
בנ תנה עוז
בא יהללוהו
בנ יהללוהו
בא רדפו
בנ רדפו
בא ואין עוזר
בנ ואין עוזר
בא בסבך
בנ בסבך
בא שברת
בנ שברת
בא כי־מלאו
בנ כי־מלאו
בא זכור חרפתך
בנ זכור חרפתך
בא בקום־למשפט
בנ בקום למשפט
בא על־ידותון
בנ על ידותון
בא ובעלילותיך
בנ ובעלילותיך
בא וינהגם
בנ וינהגם
בא והצילני
בנ והצילני
בא אלהיהם
בנ אלהיהם
בא ארזי אל
בנ ארזי אל
בא אל־תחרש
בנ אל תחרש
בא ובסופתך
בנ ובסופתך
בא וגם־כלתה
בנ וגם־כלתה
בא את־מזבחותיך
בנ את מזבחותיך
בא נירשה לנו
בנ נירשה לנו
בא הלא אתה
בנ הלא־אתה
בא אל־רחום
בנ אל רחום
בא אתה
בנ אתה תשבחם
בא אתה
בנ אתה יסרתם
בא פזרת
בנ פזרת
בא דברת
בנ דברת
בא ובנהרות
בנ ובנהרות
בא ובנגעים
בנ ובנגעים
בא אם־לדוד
בנ אם לדוד
בא פרצת כל
בנ כל גדרותיו
בא העטית
בנ העטית
בא ומעולם
בנ ומעולם
בא אתה אל
בנ אתה אל
בא ובחמתך
בנ ובחמתך
בא ונרננה
בנ ונרננה
בא ומעשה ידנו
בנ ומעשה
בא ותחת
בנ ותחת
בא במעשה
בנ במעשה
בא דשנים
בנ דשנים
בא אדירים
בנ אדירים
בא אל נקמות
בנ אל־ נקמות
בא יתאמרו
בנ יתאמרו
בא נברכה־לפני
בנ לפני
בא אם בקולו
בנ אם בקולו
בא ירעם
בנ ירעם
בא ישפט
בנ ישפט
בא המעטרכי
בנ המעטרכי
בא הרחיק
בנ הרחיק
בא גבול
בנ גבול
בא יבהלון
בנ יבהלון
בא התהללו
בנ התהללו
בא פתח
בנ פתח
בא במעלליהם
בנ במעלליהם
בא וקבצנו
בנ וקבצנו
בא מארצות
בנ ומארצות
בא וילחמוני
בנ וילחמני
בא אל יהי
בנ אל יהי
בא המגביהי
בנ המגביהי

חלוף הכתובים בין בני אשר ובין בני נפתלי

בא אני עבדך
בן אני עבדך
בא לך אזבח
בן לך אזבח
בא מן המצר
בן מן המצר
בא אל תעזבני
בן אל תעזבני
בא ותורתך
בן ותורתך
בא ואל תצל
בן ואל תצל
בא ואתהלכה
בן ואתהלכה
בא ואשתעשע
בן ואשתעשע
בא אל מצותיך
בן אל מצותיך
בא תנחמני
בן תנחמני
בא מכל מלמדי
בן מכל מלמדי
בא ממשפטיך
בן ממשפטיך
בא ומשפטיך
בן ומשפטיך
בא אל יעשקוני
בן אל יעשקוני
בא כחסדך
בן כחסדך
בא אני שלום
בן אני שלום
בא עם אהלי
בן עם אהלי
בא ששם
בן ששם
בא הנה
בן הנה
בא שהיה
בן שהיה
בא נתננו
בן נתננו
בא למען
בן למען
בא שואלכם
בן שואלכם
בא זכר יי
בן זכר יי
בא אלמדם
בן אלמדם
בא הררי
בן הררי
בא מעלת
בן מעלת
בא אין יש
בן אין יש
בא ויפרקנו
בן ויפרקנו
בא על ערבים
בן על ערבים
בא שיר יי
בן שיר יי
בא אם אשכחך
בן אם אשכחך
בא עולליך
בן עולליך
בא ותענני
בן ותענני
בא לדבר רע
בן לדבר רע
בא ער אעבור
בן ער אעבור
בא במעשה
בן במעשה
בא לעשות
בן לעשות
בא בני נכר
בן בני נכר
בא שככה
בן שככה
בא וגבורתיך
בן וגבורותיך
בא את המיחלים
בן את המיחלים
בא השם גבולך
בן השם גבולך
בא בצלצלי
בן בצלצלי

איוב

בא שבעת
בן שבעת
בא והיית
בן והיית
בא אל ידרשהו
בן אל ידרשהו
בא תשכן
בן תשכן
בא ואל מצנים
בן ואל מצנים
בא ופקדת
בן ופקדת
בא ואתה דע
בן ואתה דע
בא כמרירי
בן כמרירי
בא ויבא רגז
בן ויבא רגז
בא אני ראיתי
בן אני ראיתי
בא חיש בלשני
בן חיש בלשוני
בא חים אני
בן חים אני
בא את עוני
בן את עוני
בא יעות צרק
בן יעות צרק
בא תנאה
בן תנאה
בא אם יבלענו
בן אם יבלענו
בא לא יש
בן לא יש
בא ואימתו
בן ואימתו
בא ואל עפר
בן ואל עפר
בא ובעצמות
בן ובעצמות
בא ותופע
בן ותופע
בא ישה לך
בן ישה לך
בא ומצהרים
בן ומצהרים
בא מי אין
בן מי אין
בא ואימתך
בן ואימתך
בא ארחותי
בן ארחותי
בא ושבע רגז
בן ושבע רגז
בא תשטף
בן תשטף
בא ויהלך
בן ויהלך
בא וזה חזיתי
בן וזה חזיתי
בא אל תכסי
בן אל תכסי
בא בלא יומו
בן בלא יומו
בא ויקם בי
בן ויקם בי
בא טרף
בן טרף
בא מתקוממה
בן מתקוממה
בא תנחמתיכם
בן תנחומתיכם
בא האנכי
בן האנכי
בא נר רשעים
בן נר רשעים
בא מתקו לו
בן מתקו לו
בא ערבת
בן ערבת
בא ומבלי
בן ומבלי
בא יקטל
בן יקטל
בא וצור יצוק
בן וצור יצוק
בא ותאשרני
בן ותאשרני
בא ויחלו
בן ויחלו
בא ותתבונן
בן ותתבונן
בא ויבא אפל
בן ויבא אפל
בא ובוז משפחות
בן ובוז משפחות
בא ויחר אפו
בן ויחר אפו
בא והוחלתי
בן והוחלתי
בא וכל דברי
בן וכל דברי
בא על משפטי
בן על משפטי
בא אנשי
בן אנשי
בא ותחולל
בן ותחולל
בא אתן צדק
בן אתן צדק
בא חיש למטר
בן חיש למטר
בא תשחק
בן תשחק
בא התשחק בו
בן התשחק
בא אין על עפר
בן אין על

משלי

בא אם יפתוך
בן אם יפתוך
בא אם תבקשנה
בן אם תבקשנה
בא כי את אשר
בן כי את
בא יתמך
בן יתמך
בא ונהמת
בן ונהמת
בא ואמרת
בן ואמרת
בא עשה זאת
בן עשה זאת
בא כי באת
בן כי באת
בא לך אל נטלה
בן לך אל
בא בהתהלכך
בן בהתהלכך
בא נתעלסה
בן נתעלסה
בא צרור
בן צרור
בא אני חכמה
בן אני חכמה
בא וליועצי
בן וליועצי
בא אור צדיקים
בן אור צדיקים
בא תרומם גוי
בן תרומם גוי
בא אם בהתגלות
בן אם בהתגלות
בא ימלא פיהו
בן ימלא פיהו
בא אם אין לך
בן אם אין לך
בא למה יקח
בן למה יקח
בא לשון שקר
בן לשון שקר
בא אל תתהלל
בן אל תתהלל
בא למי אוי
בן למי אוי
בא ובית אחיך
בן ובית אחיך
בא ענה כסיל
בן ענה כסיל
בא על ריב
בן על ריב
בא אל תתן לי
בן אל תתן לי
בא ומי יי
בן ומי יי
בא ומיץ אף
בן ומיץ אף
בא ומה בר
בן ומה
בא יראת יי
בן יראת יי

רות

בא הנערה
בן הנערה
בא קציר השעורים
בן קציר השעורים
בא הלא בעז
בן הלא בעז
בא יתן יי את האשה
בן יי את האשה

שיר השירים

בא שעטרה לו
בן שעטרה לו
בא אנהגך
בן אנהגך
בא צאינה וראינה
בן וראינה
בא שלהבתיה
בן בטלות תיבות

קהלת

בא בכל מעשי
בן בכל מעשי
בא שעמלו
בן שעמלו
בא וישתבחו
בן וישתבחו
בא את המעשה
בן המעשה
בא וכצפרים
בן וכצפרים
בא הטוחנות
בן הטוחנות
בא עוד למד דעת
בן למד דעת
בא וכמשמרות
בן וכמשמרות
בא את כל מעשה
בן את כל מעשה

קינות

בא בהתעטפם
בן בהתעטפם
בא ונחקורה
בן ונחקורה

מגילה

בא והנערה
בן והנערה
בא ואת מאמר
בן ואת מאמר
בא את המן
בן את המן
בא כתב הדת
בן כתב הדת
בא להתחנן לו
בן להתחנן לו
בא מה לעשות
בן מה לעשות
בא האחשדרפנים
בן האחשדרפנים
בא להקהל
בן להקהל

דניאל

בא אין בהם
בן אשר אין בהם
בא וללמדם
בן וללמדם
בא וידברו
בן וידברו
בא ומן נצבתא
בן ומן נצבתא
בא ונבוכד נאצר
בן ונבוכד נאצר

עזרא

בא לאוצרות
בן לאוצרות

נשלם חלוף הכתובים

חלופין שבין מערבאי ומדנחאי

חלוף המקרא שבין בני ארץ ישראל ובין בני בבל:

יהושע

למערבאי וארא בשלל ואראה כתי׳
למדנחאי וארא כת׳ ואראה קרי
למע׳ ויקח כחמשת בין בית אל׳
למד׳ בין בית און כתי׳ בית אל קרי
למע׳ ב׳ פסו׳ לעיר כתיב קרי
למד׳ לעיר כתיב לעי קרי
למע׳ ויכם וימיתם כתיב וקרי
למד׳ וימיתום כתיב וימיתם קרי
למע׳ חרם ובית ענת כתיב וקרי
למד׳ חרום כתיב חרם קרי
למע׳ אתה זקנתה מלא
למד׳ אתה זקנת חסר
למע׳ אל קרית בעל
למד׳ על קרית בעל
למע׳ וגשן וחילון
למד׳ גשן כתיב וגשן קרי
למע׳ אם במרד ואם במעל
למד׳ אם במרד אם
למע׳ ועל כל עדת ישראל
למד׳ ואל כל עדת ישראל
למע׳ ואביא אתכם ואביאה כתיב
למד׳ ואביא כתיב ואביאה קרי

שפטים

למע׳ ואת היבוסי ישב ק׳ וכתיב
למד׳ ישב כתיב ישבי ק׳
למע׳ כדברו הדבר הזה כתי׳ וקרי
למד׳ כדברי כתיב כדברו קרי
למע׳ ופשטת על העיר
למד׳ אל העיר
למע׳ הוצא והעליתיהו קרי וכתיב
למד׳ והעלותיהו כתיב
למע׳ על לבה להשיבה להשיבו כתי׳
למד׳ להשיבו כתיב וקרי
למע׳ אשר שמו אל הגבעה
למד׳ על הגבעה
למע׳ אל דרך המדבר
למד׳ על דרך
למע׳ כי יבא דבריך רך כתיב
למד׳ דברך כתיב וקרי

שמואל

למע׳ ועיניו קמה
למד׳ קמה כתיב קמו קרי
למע׳ פן אספך עמו קרי וכתיב
למד׳ עמי כתיב עמו קרי
למע׳ כי במאה ערלות
למד׳ כי אם במאה
למע׳ והוא נצב על עבדי שאול
למד׳ אל עבדי שאול
למע׳ והמלך דוד שמ׳ את כל הדברי׳
למד׳ שמע כל הדברים האלה
למע׳ המשפחה על שפחתך
למד׳ אל שפחתך
למע׳ אל נא ישם אדני אל לבו
למד׳ על לבו
למע׳ לא היה לה ילד כתיב וקרי
למד׳ ולד כתיב ילד קרי
למע׳ ראה דבריך טובים
למד׳ דברך כתיב
למע׳ היתה שומה כתיב וקרי
למד׳ שימה כתיב שומה קרי

מלכים

למע׳ ואמתך ישנה מלא
למד׳ ישנה חס׳
למע׳ לבלבלך שם
למד׳ לכלכלך שמה
למע׳ וארבע כתפת אל
למד׳ כתפת על
למע׳ וישמד זמרי אל בעשא
למד׳ על בעשא
למע׳ ויקם וילך אל נפשו
למד׳ על נפשו
למע׳ תעשה מלוכה על
למד׳ תעשה מלוכה אל
למע׳ ויען אל הם וידבר
למד׳ ויאמר
למע׳ והיתה נבלת איזבל
למד׳ והית כתיב
למע׳ וישמע אל תרהקה
למד׳ על תרהקה
למע׳ ויפרץ בחומת ירושלם בשער
למד׳ משער
למע׳ ובשנת חמש למלך יהורם
למד׳ מלך יורם
למע׳ להגיד ביזרעאל
למד׳ לגיד כתיב וקרי
למע׳ ויהוא לא שמר מעל חטאות
למד׳ מעל חטאת
למע׳ אל סוא מלך מצרים
למד׳ סיא כתיב סוא קרי
למע׳ ומעוה ומחמת כתיב ה׳
למד׳ ומעוא כתיב א׳
למע׳ אלהי ספרוים כתיב וקרי
למד׳ ספרים כתיב וספרוים קרי
למע׳ התפללת אלי אל סנחריב
למד׳ על סנחריב
למע׳ אל ישיא להציל אתכם מידו
למד׳ מידי כתיב
למע׳ ויבא אליקים ויגידו לו דברי
למד׳ ויגידו לו את
למע׳ אשר כל שמעה ק׳
למד׳ שמעיו כתיב וקרי
למע׳ ואת המזבחות עלית
למד׳ עלות כתיב עלית קרי

ישעיה

למע׳ ועוד בה עשיריה
למד׳ עשיריה חס׳
למע׳ יורדי אל אבני בור
למד׳ יורדי על אבני בור
למע׳ לקראת צמא התיו מים
למד׳ התיו ב׳ יודין
למע׳ כסוס עגור כתיב כן וקרי
למד׳ כסיס עגור כתיב כסוס קרי
למע׳ לא תוסיפי כתים קומי כתי׳ וקרי
למד׳ כתיים כתיב כתים קרי
למע׳ וישמע על תרהקא
למד׳ אל תרהקא
למע׳ יציץ ופרח ישראל
למד׳ יציץ יפרח כתיב ופרח קרי
למע׳ לצולה חרבי ונהרתיך חס׳
למד׳ ונהרותיך מלא
למע׳ יוצר הארץ ועושה מלא
למד׳ יצר הארץ חסר
למע׳ השיבו פשעים על לב
למד׳ והשיבו כתיב השיבו קרי
למע׳ כה אמר יי׳ יצרי מבטן חס׳
למד׳ יוצרי מלא
למע׳ שמעו אלי ידעי צדק מלא
למד׳ ידעי צדק חס
למע׳ ומכאבינו סבלם
למד׳ ומכאובינו מלא
למע׳ אל יאמר בן הנכר הנלוה על יי׳
למד׳ הנלוה אל יי׳
למע׳ והביאתים אל הר קדשי
למד׳ והביאותים על הר
למע׳ דרכך יגעת לא אמרתי
למד׳ לא אמרתי כתיב
למע׳ הרה עמל והולד און כלא
למד׳ והלד און חס׳
למע׳ ונכה רוח וחרד על דברי
למד׳ אל דברי

ירמיה

למע׳ אשר אתה בוטח בהנה מלא
למד׳ בטח בהנה חסר
למע׳ כרתו עצה ושפכו
למד׳ כרתו עצה מפיק
למע׳ היא העיר הפקד כלה
למד׳ הפקד כלו
למע׳ כי אני יי׳ עושה חסד משפט
למד׳ חסד ומשפט
למע׳ והצרותי להם למען
למד׳ והצירותי מלא
למע׳ כה אמ׳ יי׳ הנני מביא ולא אשמע
למד׳ ואל אשמע
למע׳ ויעלה נשיאים מקצה הארץ
למד׳ מקצה ארץ
למע׳ והר וסיס ועגור
למד׳ ותר וסוס ועגור כתיב
למע׳ קדחתם באפי עליכם תוקד
למד׳ עליכם תיקד
למע׳ ויהי ככלות לדבר אל כל ישר׳
למד׳ לדבר על כל העם
למע׳ ולקח מהם קללה ישמך יי׳
למד׳ בצדקיה וכאחב כתיב וקרי
למע׳ שלום העיר אשר הגליתי קרי
למד׳ אשר הגולתי אשר הגליתי קרי
למע׳ את החתום המצוה והחקים
למד׳ את החתום ואת המצוה והחקים
למע׳ ואגידה לך גדלות ובצרות
למד׳ גדלות ובצורות כת׳ ובצרות ק׳
למע׳ על כל דרכי בני אדם
למד׳ על כל דרכי בני האדם
למע׳ וישימו שקוציהם בבית
למד׳ ישימו כתיב וישימו קרי
למע׳ ויהי כקרא יהודי
למד׳ בקרוא כתי׳ כקרוא קרי
למע׳ ויצו נבוכדנצר על ירמיהו
למד׳ על ירמיהו
למע׳ ומאז חדלנו והסך לה נסכים
למד׳ ולהסך לה נסכים
למע׳ בשנה בכתבו את הדברים
למד׳ בשנת כתיב בשנה קרי
למע׳ אשר היה על נהר פרת
למד׳ אל נהר פרת
למע׳ אם טוב ואם רע אשר אנחנו
למד׳ אשר אנו כתיב וקרי
למע׳ אמרו איכה נשבר מטה
למד׳ איך נשבר כתיב איכה קרי
למע׳ אל אנשי קיר חרש כחלילים
למד׳ כחללים תנינא דפסו׳
למע׳ הנס מפני הפחד הניס כתיב
למד׳ הניס כתיב וקרי
למע׳ כי מי כמוני ומי יעידני ק׳ דאדו׳
למד׳ ומי יעודני כתיב
למע׳ התעום הרים שבבים כתיב
למד׳ שובבים כתיב וקרי
למע׳ עצת יי׳ ומחשבתיו
למד׳ ומחשבותיו מלא
למע׳ הקריות והמצרות נתפשה
למד׳ נתפשו כתיב
למע׳ השמיעו אל בבל רבים
למד׳ על בבל
למע׳ בימים ההם ובעת ההיא
למד׳ בימים ההמה
למע׳ והצהלו כאבירים מלא
למד׳ באברים חסר
למע׳ ומשל על משל
למד׳ אל משל
למע׳ ככל אשר עשה יהויקים
למד׳ כל אשר עשה

יחזקאל

למע׳ היא מתהלכת בין
למד׳ הוא מתהלכת כתיב היא קרי
למע׳ וגם אני אגרע קרי
למד׳ וגם אני אגדע כתי׳ אגרע קרי
למע׳ ובאו בה פריצים מלא
למד׳ ובאו בה פרצים חסר יוד קדם
למע׳ באה הצפירה מלא
למד׳ הצפרה חסר ומוסירין ב׳ חסר
למע׳ חלליכם ומלאתם חוצה חלל
למד׳ ומלאתים כתיב
למע׳ שים פניך על בנות עמך
למד׳ אל בנות
למע׳ או דבר אשלח אל בנות הארץ
למד׳ על הארץ ההיא
למע׳ נותרה בה אשר הבאתי על ירו׳
למד׳ אל ירושלם
למע׳ ומלבושך שש ומשי
למד׳ ששי כתיב שש קרי
למע׳ כפנה שרשיה עליו
למד׳ כנפה
למע׳ הנבא והך כף אל כף
למד׳ והך כף אל כף
למע׳ ותרבה את תזנותיה
למד׳ ותרב כתיב ותרבה קרי
למע׳ בעל מעין
למד׳ וקריתימה כתיב וקרי
למע׳ ותבא עד שנותיך
למד׳ עת שנותיך כתיב עד קרי
למע׳ והקריחו עליו קרחה
למד׳ קרחא כתיב
למע׳ החיים כתיב חיים קרי
למד׳ ונתתי החים כתיב וקרי
למע׳ אלונים מבשן מאיי כתים
למד׳ כתיים סו׳ פסו׳
למע׳ ואתנהו ביד אל גוים חסר
למד׳ ביד איל גוים מלא
למע׳ ועבדי דוד מלך עליהם
למד׳ ועבדי דויד ב׳ יוד
למע׳ והנה על פני ההיכל
למד׳ אל פני ההיכל
למע׳ ונתתה על ארבע קרנותיו
למד׳ אל ארבע
למע׳ שבעת ימים יכפרו
למד׳ וכפרו כתיב יכפרו קרי

תרי עשר

למע׳ כי שב אפי ממנו
למד׳ ממני
למע׳ כי הוביש ששון מן בני אדם
למד׳ מן בני כתיב מבני קרי
למע׳ אשר מכרתם אתם שמה
למד׳ שמה כתיב שם קרי
למע׳ אם יתקע שופר ויי׳ לא עשה
למד׳ לא עשה מפיק ה״א
למע׳ איה מעון אריות ומרעה הוא
למד׳ ומרעה היא
למע׳ התיטבי מנוא אמון
למד׳ ההטיבי כתיב התיטבי קרי
למע׳ יזכרו אדיריו יכשלו בהליכתם
למד׳ בהלוכתם כתיב
למע׳ למנצח בנגינותי
למד׳ בנגותותי
למע׳ אך תיראי אותי תקחו מוסר
למד׳ תקחו כתיב תקחי קרי
למע׳ וקי קלון על כבודך
למד׳ אל כבודך
למע׳ ועל גבר עמיתי
למד׳ עמיתו כתיב עמיתי קרי
למע׳ ועמדו רגליו ביום ההוא
למד׳ ועמדו ורגליו ביום ההוא

חלופין שבין מערבאי ומדנחאי

למע׳ ועלהה ידו על יד רעהו׳
לבד׳ אל יד רעהו׃

דברי הימים

למע׳ איתן בן קישי׃
למד׳ איתן בן קושי בת׳ קישי ק׳׃
למע׳ עד עיה ובנותיה ב׳ מלין׃
למד׳ חדא מלה כתיב ערעיה׳
למע׳ סוח וחינפר׃
למד׳ סיח כתיב סוח ק׳׃
למע׳ ויזואל ופלט׃
למד׳ ויזיאל ופלט כתיב וק׳׃
למע׳ ויסב את המלוכה׃
למד׳ את המלוכה כתיב המלוכה ק׳׃
למע׳ לרעות את עמי׃
למד׳ את עמו כתיב עמי ק׳׃
למע׳ השתחוו ליי׳׃
למד׳ והשתחוו׃
למע׳ לעשרים לאליאתה׃
למד׳ לאליתא׃
למע׳ ויעש מזבח נחשת׃
למד׳ מזבח הנחשת כתיב׃
למע׳ ויצא לפני אסא שמעני׃
למד׳ שמעוני מלא׃
למע׳ כי במצער אנשים׃
למד׳ כי במעצר אנשים׃

תהלות

(למע׳ ותניחו יתרם לעלליהם׃
לבד׳ לעוללי׳הם
למע׳ וגורו ממנו כל זרע ישראל
למד׳ יגורו כתיב וגורו ק׳
למע׳ יביאוני אל הר קדשך
למד׳ יבואוני כתיב יביאוני ק׳
למע׳ בשמחת חס׳
למד׳ בשמחות מלא
למע׳ תחת אהבתי ישטנוני
למד׳ ישטונני׃
למע׳ בטרם יבינו סירתיכם
למד׳ סירהכם חס׳
למע׳ לדוד מזמר חס׳
למד׳ לדוד מזמור מלא
למע׳ אשר ימרוך
למד׳ אשר יאמרוך

איוב

למע׳ מכף רגלו עד כתיב ועד ק׳
למד׳ ועד קדקדו כתיב עד ק׳
למע׳ ושאף צמים חולם
למד׳ ישאף צמים
למע׳ יאכל כדיו
למד׳ יאכל בדוי כתיב
למע׳ כי עתה הייתם לו׃
למד׳ הייתם לא כתיב לו ק׳
למע׳ ואולם כלם תשובו ובאו נא
למד׳ ובאו נא כתיב
למע׳ ושית על עפר בצר
למד׳ ישית כתיב
למע׳ ובתבונתו מחץ רהב
למד׳ ובתבונתו
למע׳ ישים אליו לבו
למד׳ ישיב אליו כתיב
למע׳ עד תחקרון מלין
למד׳ מלים
למע׳ ובכפי דבק מאום
למד׳ מאומה כתיב מום ק׳
למע׳ לא אזכר כי יעורנו
למד׳ כי יעירני
למע׳ הודיעני מה נאמר
למד׳ הודיעני כתיב הודיענו ק׳

משלי

למע׳ דדיך ירוך בכל עת
למד׳ דדיך ירויך בכל עת כתיב ירוך
למע׳ טוב פריי
למד׳ טוב פריו כתיב
למע׳ יש בוטה כמדקרות
למד׳ יש ביטה כתיב
למע׳ מפרי פי איש תבואת
למד׳ תביאת כתיב תבואת ק׳
למע׳ סוס מוכן התשועה
למד׳ התשעה כתיב
למע׳ אח נפשע ומדונים כתיב
למד׳ ומדינים
למע׳ טוב שבת ומדונים כתי׳
למד׳ ומדינים
למע׳ עד בור ינוס
למד׳ עד בר

רות

למע׳ ותאמר כל
למד׳ את כל אשר עשה
למע׳ ויען בועז כל אשר עשית
למד׳ את כל אשר עשית כתיב
למע׳ ותקם היא וכלתיה
למד׳ ותקם הוא וכלתיה כתיב
למע׳ ותבא ותעמוד מלא
למד׳ ותעמד חס׳
למע׳ ותשינה קולן
למד׳ ותשאנה קולן
למע׳ ופרשת כנפך חס׳
למד׳ כנפיך מלא
למע׳ ואלה תולדות פרץ
למד׳ ואלה תלדת

שיר השירים

למע׳ לססתי ברכבי פרעה
למד׳ לסוסתי
למע׳ כמו חלאים מעשה
למד׳ מעשי כתיב

קהלת

למע׳ וחבל את מעשה ידיך
למד׳ את מעשי כתיב
למע׳ מה יתרון העשה
למד׳ העושה מלא
למע׳ ושבתי אלי העשוקים
למד׳ העשקים תרויהון חס׳
למע׳ אל בית אבל משתה
למד׳ המשתה כתיב
למע׳ האדם אל בית עולמו
למד׳ על בית עולמו
למע׳ כי הוא חלקך בחיים
למד׳ כי היא חלקך כתיב

קינות

למע׳ משאות שוא ומדוחים
למד׳ ומדוחים מלא
למע׳ עודינה תכלינה כתיב
למד׳ עודינו כתיב כן ק׳
למע׳ בלא יובלו יגעו
למד׳ בלא יכלו יגעו חס׳׃
למע׳ חסדי יי׳ רחמיו
למד׳ רחמו כתיב רחמיו ק׳
למע׳ צוד צדוני כצפר חס׳
למד׳ כצפור מלא
למע׳ השיבנו יי׳ אליך
למד׳ השיבנו אדני

מגלה

למע׳ אל יד שעשגז
למד׳ על יד שעשגז
למע׳ בימים ההם ומרדכי אחשורש
למד׳ אחשורוש
למע׳ ויקראו ספרי המלך קדם׳
למד׳ אחשורוש מלא
למע׳ וישם המלך אחשרש
למד׳ אחשורוש מלא

דניאל

למע׳ באדין גובריא אלך פטשיהון
למד׳ פטשיהן
למע׳ ויהבו גשמהון
לבד׳ גשמיהון כתיב
למע׳ אדין עלית ופשרא כתיב
למד׳ ופשרה כתיב וקרי
למע׳ בשפרפרא חדא מלא
למד׳ בשפר פרא תרין מלין
למע׳ על מקדשך השמם
לבד׳ אל מקדשך
למע׳ לנו בשת הפנים למלכינו
למד׳ למלכינו ולשרינו
למע׳ לך יי׳ הצדקה כיום׃
למד׳ כהיום הזה
למע׳ ולא תעצור כח הזרוע
למד׳ כח הזרוע

עזרא

למע׳ אל הכס על עונם
למד׳ ואל הכס אל עונם
למע׳ והעמיד משמרות
למד׳ והעמד משמרות כתיב
למע׳ ונועדה יחדיו בכפירים
למד׳ בכפורים כתיב בכפירים ק׳
למע׳ ומבני הכהנים בן מיכיה
למד׳ מיכיה כתיב מיכה ק׳
למע׳ ויקרו וישתחוו
למד׳ וישתחו כתיב וישתחוו ק׳
למע׳ ואדעה כי מניות נתנה
למד׳ לא נתנה כתיב נתנו ק׳
למע׳ ועתה נכרת ברית בעצת
למד׳ בעצת כתיב בעצות ק׳

תמו הפלוגתו׳ מכל המקר׳ ממדינחאי ומערבאי

שטא חדא כל חד וחד
מלעיל ול׳ מלעיל וסימ׳׃

והשקית מלעיל ברגלך הגן הירק׃
לשרת שם את יי׳ אלהיך׃
רבה וחטאתם כי כבדה מאד׃
יצחק מלעיל כל השמע יצחק לי׃
וספר מלעיל שבע׳ ימים לטהרתו׃
קצה מלעיל ונפשינו קצה בלחם הקלקל׃
רחוקה מלעיל ואין מציל כי רחוקה היא מצידנים׃
טובה מלעיל והיה לך למשיב נפש ולכלכל׃
הוקם מלעיל נאם הגבר הוקם על
יסף ולא יסף עוד מלך יי׳ להראה
ושברתי ארץ כי תחטא לי׃
הרם מלעיל ויאמר הרם לך׃
צרה כי קצר המצע מהשתרע׃
קצה ותצא אש ממטה׃
ושבה והיתה לבער כאלה וכאלון
שכר׳ הנה שכר עלינו מלך ישר׳׃

מרה ותצר לדוד מאד דשמואל׳
התחתונה הציע התחתונה עשרים׃
החיצונה ואת מוסד השבת׳
רעה התרועה הארץ מוט׃
וחגורה על חלצים׃
וחרה וחרה נחשתה כיחזקאל׃
בוקע מים לפניהם׳
יצק אשר יצק מים על ידי אליהו׃
זרה דוחי זרה לאשתי׃
צורר מים בעבי׳
למה שמתני למפגע לך׃
מונע בר יקבהו לאום׳
יקרה היא מפנינים׃
תחת גערה במבין׃
ותאמר העזה פניה ותאמר לו׳
ארבעה הם קטני ארץ׃
חומה לו סביב׃
בוצע בצע כל ארחות יי׳׃
הכו והכי אמרתי הכו לי׳
אחז שמאל בעשוהו ולא אחז׃
שמע הללוהו בצלצלי׃
חרשע ומקום הצדק שמה׃

שטה מן כ״ג כל חד וחד
לית דכו׳ וכל מלה אחרי מן ליש׳ דכו׳ וסימ׳ נמסר בד״ה ב׳ סימן לב׳׃

שטה מן י״ו דכל חד וחד
לית דכוו׳ וכל חד ספר דכוו׳ וסימנ׳׃

למלאכה וראה את הנגע ביום׳
וכל יחזקאל דכוו׳׃
ונשים וכל הטף בנשים׃
וכל שיר השירים דכו׳׃
ואת עשרת חריצי החלב האלה׃
וכל אסתר דכוו׳׃
והתפקדו ובני ישראל התפקדו וכלכלו׃
וכל וידבר דכוו׳׃
וצבא החדש עדיך נגדי
וכל דניאל דכוו׳
ורעה ועבדי דוד מלך עליהם׃
וכל משלי דכוו׳׃
ירעם כצאן לשאול שתו מות׃
וכל תרי עשר דכוו׳
ויאסרהו ויבא יי׳ עליהם את שרי דד״ה׳
וכל שפטים דכוו׳
לא ימות אל תמנע מנער מוסר
וכל יחזקאל דכוו׳׃
ותקע וירא כי לא יכול לו׃
וכל יחזקאל דכוו׳׃
תהלת יי׳ ידבר פי ויברך׳
וכל ירמיה דכוו׳׃
מוחת ותקם חנה אחרי אכלה׃
וכל יחזקאל דכוו׳׃
לצבי ביום ההוא יהיה צמח יי׳׃
וכל שיר השירים דכו׳׃
ועדותיו שמר השמרון את׃
וכל תהלות דכוו׳
לפני אלהים ויחר אף אלהים בעזא דד״ה׃
וכל תהלות דכוו׳׃
חשיבנו יי׳ אליך ונשובה כתיב׃
וכל תחלות דכוו׳׃

חילופי קריאה

שטה מן ב״א דכל חד וחד לית בספר כותיה וכל קריא׳ דכוו׳ בר מן חד וסי׳

ויולדו אלה תולדת בני נח ׃ וכל קריאה דכוו׳ בר מן חד ויולדו כי תהיין לאיש שתי נשים ׃ ורש לבבך ושכחת את׳ וכל קריא׳ דכוו׳ בר מן חד מלעיל ורש על כל גאה ורם ועל כל ׃ בסתר כי יסיתך אחיך בן אמך ׳ וכל קריא׳ דכוו׳ בר מן א׳ קמץ בסתר כי אתה עשית בסתר ׃ ומגרשיהם כי היו בני יוסף שתי מטות ׳ וכל קריא׳ דכוו׳ בר מן א׳ מגרשיהן ׳ כל הערים אשר תתנו ׃
אחיך ויסף עוד אבנר לאמר אל עשהאל ׳ וכל קריא׳ דכוו׳ בר מן א׳ לאחיך ולשרה אמר הנה נתתי ׃ משים הרי בגלבע אל טל ואל מטר ׳ וכל קריא׳ דכוו׳ בר מן א׳ משיח רוח אפינו משיח יי׳ ׃ מקנה על ההרים אשא בכי ונהי ׳ וכל קריא׳ דכוו׳ בר מן א׳ למקנה לאברהם למקנה לעיני ׃ ומים ואמרת כה אמ׳ המלך דמלכי׳ ׳ וכל קריא׳ דכוו׳ בר מן א׳ מלעיל ומים למען יחסרו לחם ומי׳ ׃
חפשי מקץ שבע שנים תשלחו ׳ וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ חפשים הלא זה כוס אבחרהו ׃ על הרעה ושב הנביא ההוא מרעתו ׳ וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ ל׳ הרעה וישלח ידו המלאך ירושלם ׃ מזבחותיהם וידעתם כי אני יי׳ בהיות׳ וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ מזבחתיכם חטאת יהודה כתובה ׃ תקראו ביום ההוא נאם יי׳ צבאות תקראו ׳ וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ תקראי ואנכי אמרתי איך אשיתך ׃
ויפו כבוכד נצר מלך בבל ׳ וכל קריא׳ דכוו׳ בר מן א׳ ויכוה ויכוהו המלך אחז כתי׳ ׃
זכרו תורת משה עבדי ׳ וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ זכרו זכרו אבד מני ארץ ׃
וישמחו כי ישתקו וינחם ׳ וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ וישמחו ישאו בתוף וכנור ׳
תערך לפני שלחן נגד ׳ וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ תערג גם בהמות שדה תערג אליך ׃ זכרון אין זכרון לראשונים ׳ וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ זכרון דבר אל בני ישראל לאמר בחדש השביעי ׃ בחכמה כי יש אדם שעמלו בחכמה ׳
וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ מלעיל בד״ה והנה מחלקות הכהנים ׃
וחוטא ומוצא אני מר ממות ׳ וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ והחוטא לא יהיה משם עוד עול ׃ סמרה כפשי ערותיך ׳ וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ סמרה
יי׳ אלהי אברהם יצחק וישראל ׃ ישי מארך כלו תפילות דוד בן ישי ׳
וכל קריאה דכוו׳ בר מן א׳ בעת ההיא יובל שי ׃

שטה חלופין כל קריאה חדא מלה וכל ספר חלוף לה וסי׳

הנראה וירא יי׳ אל אברהם ויאמר ׳ וכל קריאה חלוף הנראה ׃ חירה ויהי בעת ההיא וירד יהודה ׳ וכל קריא׳ חלף חירם ׃ ואשלחה ואשלחה את העם ׳ וכל קריאה חלוף ואשלחה לאליעזר ׃ פרשי כנפים והיו הכרבים פרשי כנפים ׳ וכל קריאה חלוף פרשים כנפים ׃ ואמה וחצי האמה ארך הקרש׳ וכל קריאה חלוף אמה וחצי האמה ׃ מראה וראה הכהן והנה ׳ וכל קרי׳ חלוף מראה ׃ וכי יגור אתכם גר ׳ וכל קריאה חלוף וכי יגור אתך ׃
ויסעו משכן ויחנו באבות ׳ וכל קריאה חלוף שכן ׃ ויכן ויסע משכם תורה ׳ וכל קריאה חלוף ויכן ויסע ׃ ותקרבון ותעמדון תחת ההר ׳ וכל קריאה חלוף ותקרבו ותעמדו ׃ אלה העדות החקים ׳ וכל קרי׳ חלוף אלה העדות ׃ מן המערה ויעשו כן ויוציאו ׳ וכל קריאה חלוף מהמערה ׃
יאל קמץ והוא יאל להושיע ׳ וכל קריאה חלוף יאל פתח ׃ כבשה ולרש אין כל כי אם ׳ וכל קריאה חלוף כקבה מן הצאן כשבה ׃ נבה ויבא דוד נבה אל ׳ וכל קריאה חלוף נבה ׃ בית שן אשר גנבו אתם מרחוב ׳ וכל קריאה חלוף בית שאן ׃ ויושיבום כאשר בא יעקב מצרים ׳ וכל קרי׳ חלוף ויושיבם ׃ אתי דגם ויאמר המלך אל אתי הגתי ׳ וכל קרי׳ חלוף איתי רפה ׃
מבחור והכיתם כל עיר מבחור ׳ וכל קרי׳ חלוף מבחר ׃ נבנה כי לא נבנה בית לשם ׳ וכל קריאה חלוף נבנה ׃ כליתי ואני אמרתי לריק יגעתי ׳ וכל קריאה חלוף כליתי ׃ וקויתי וחכיתי ליי׳ המסתיר ׳ וכל קרי׳ חלוף קויתי ׃
אוריהו ויוציאו את אוריהו ממצ׳ ׳ וכל קריאה חלוף אוריה ׃ האח לפניו מבערת ׳ וכל קריאה חלוף האח האח ׃ על לבי ולא עלתה על לבי ׳ וכל קרי׳ חלוף אל לבי ׃ הסריונות אסרו הסוסים ועלו ׳ וכל קרי׳ חלוף הסריונות ׃
לכשיה יחזקאל מלעיל ׳ וכל קריאה חלוף לכשיא מלרע ׃ לחול מלרע בין קדש לחול ׳ וכל קריאה חלוף לחול מלעיל ׃ נהר כבר על נהר כבר ׳ וכל קריאה חלוף על נהר פרת ׃ שנים עשר יחזקיה ׳ וכל קריא׳ חלוף יחזקיהו ׃
רחמה ותגמל את לא רחמה ׳ וכל קריאה חלוף רחם ׃ דברי הימים חורש דרמשק ׳ וכל קריאה חירם דמשק ׃ תהלות אזמרה ולשמך אזמרה ׳ וכל קריאה חלוף ולשמך אזמר ׳ תהילות בית אהרן בטחו ביי׳ ׳ וכל קרי׳ חלוף בני אהרן ׃ תהלות אמן ואמן וברוך שם כבודו לעולם ׳ וכל קריאה חלוף אמן ואמן ׃ איוב ריש התקשר ריש בתלם עבתו ׳ וכל קרי׳ חלוף ראש ׃
ולא נדע מה ידעת ולא נדע ׳ וכל קריאה חלוף לא נדע ׃ משלי שלמה בן דוד ׳ וכל קריאה חלוף דברי שלמה ׃ לצדיק מלרע תן לחכם ויחכם עוד הודע לצדיק ׳ וכל קריאה חלוף לצדיק מלעיל ׃ יקרה את כלם ׳ וכל קרי׳ חלוף יקרת ׃ חולה יש רעה חולה ׳ וכל קריאה חלוף חולה ׃ עדת קמץ לא עדת בהון ׳ וכל קריאה פתח עדת יי׳ ׃ קל קמץ קל מן שמיא נפל ׳
וכל קריאה חלוף קל פתח ׃ כבר פתח כבר אנש אתה ׳ וכל קריאה קמץ ויאמר לה המלך ׃ בארבות פתח וישלח ידו בארבות ׳ וכל קרי׳ בארבות קמץ ׃
עזרא יויקים יויריב יוידע יוצדק ישוע ׳ וכל קרי׳ יהויקים יהויריב יהוידע יהוצדק יהושע ׃ שיר השירים הראוני השמעיני ׳ וכל קריאה חלוף הראיני השמיעני ׃
רות תדבקין ׳ וכל קריאה חלוף תדבקון ׃ קינות רבתי בגוים ׳ וכל קרי׳ חלוף רבת ׃ אסתר ועשרים ומאה ׳ וכל קריאה חלוף מאה ועשרים ׃
לחדש מלרע לחדש שנים עשר ׃ וכל קריאה חלוף לחדש מלעיל ׃

שטה מן ל׳ דכל חד וחד לית דכוו׳ חלוף וסימניהון

שבתון שבת הוא הדבר אשר דבר יי׳ ׳ וכל קריאה חלוף שבת שבתון ׃
אשה ליי׳ הוא והקטרת את כל האיל׳ וכל קריאה אשה הוא ליי׳ ׃
ללאות חמשים ויעש ללאות חמשים ׳ וכל קריאה חלוף חמשים ללאות ׃
בבהמה ובעוף והבדלתם בין הבהמה ׳ וכל קריאה חלוף בעוף ובבהמה ׃
לאמו ולאביו כי אם לשארו ׳ וכל קריאה חלוף לאביו ולאמו ׃ אמו ואביו איש אמו ואביו ׳ וכל קריאה חלוף אביו ואמו ׃ הישר והטוב ועשית הישר והטוב ׳ וכל קריאה חלוף הטוב והישר ׃ משפט צדק שפטים ושטרים ׳ וכל קרי׳ חלוף צדק ומשפט ׃ בתמי׳ ובאמת ועתה יראו את יי׳ ׳ וכל קריא׳ חלוף באמת ובתמים ׃ המלך אדני ועתה אשר באתי ׳ וכל קריאה חלוף אדני המלך ׃
הקם ליי׳ מזבח ויבאו אל דוד ביום ׳ וכל קריאה חלוף הקם מזבח ׃
שקלים חמשים ויאמר המלך אל ארונה ׳ וכל קריאה חלוף חמשים שקלים ׃
לחרבה לשמה ותתך חמתי ואפי ׳ וכל קריאה חלוף לשמה ולחרפה ׃
קדים רוח כי הוא בין אחים ׳ וכל קריאה חלוף רוח קדים ׃
כירחי קדם מי יתנני כירחי קדם ׳ וכל קריאה חלוף כימי קדם ׃
אבן ועץ ועמך לרב עשי מלאכה ׳ וכל קריאה חלוף עץ ואבן ׃
להודות ולהלל ולעמד בבקר בבקר ׳ וכל קריאה חלוף להלל להודות ׃
ראה עתה כי יי׳ בחר בך דה״ה ׳ וכל קרי׳ חלוף עתה ראה ׃ אל אל ישגירני אל אל עויל ׳ וכל קריאה חלוף אל אל ׃ רבש וחמאה אל ירא בפלגות ׳ וכל קרי׳ חלוף חמאה ורבש ׃ בזהב ובכסף ולאלוה מעזים ׳ וכל קרי׳ חלוף בכסף ובזהב ׃ לכליון ומחלון ויאמר בעז לזקנים ׳ וכל קרי׳ חלוף מחלון וכליון ׃
רבים עמים זכר יי׳ חרפת עבדיך ׳ וכל קריאה חלוף עמים רבים ׃
שנים שלש ויתן להם המלך דבר ׳ וכל קריאה חלוף שלש שנים ׃
והארץ נכבשה ויקהלו כל עדת בני ישראל ׳ וכל קרי׳ חלוף נכבשה הארץ ׃
שה ושור ויחנו עליהם וישחיתו ׳ וכל קריאה חלוף ושור ושה ׃ וראו ודעו מכל המחבאים ׳ וכל קרי׳ חלוף ודעו וראו ׃ ובני שלמה והיה כששבב אדני׳ וכל קרי׳ חלוף שלמה בני ׃ ופרו ורבו והרביתי עליכם אדם ׳ וכל קרי׳ חלוף ורבו ופרו ׃ ואמות שלש כי עשה שלמה כיור דה״ה ׳ וכל קרי׳ חלוף שלש אמות ׃
אחד לעלה ואחד לחטאת ואם לא תמצא ׳ וכל קרי׳ חלוף אחד לחטאת ואחד לעלה ׃ ורחץ במים את בשרו כתנת בד קדש ׳ וכל קריאה חלוף ורחץ את בשרו במים ׃ אך את הזהב ואת הכסף ואת הנחשת ׳ וכל קריאה חלוף את הכסף ואת הזהב ׃ בין השמים ובין הארץ ויקרא אבשלום ׳ וכל קרי׳ חלוף בין הארץ ובין השמים ׃ אל ישעיהו הנביא בן אמוץ וישלח את אליקים אשר על הבית ׳ וכל קריאה חלוף אל ישעיהו בן אמוץ הנביא ׃
ביד נטויה ובזרוע חזקה ונלחמתי אני ׳ וכל קרי׳ חלוף ביד חזקה ובזרוע נטויה ׃
בני יהודה ובני ישראל ונקבצו בני יהודה ׳ וכל קרי׳ חלוף בני ישרא׳ ובני יהודה ׃
כמה רחבה וכמה ארכה ואמר אנה אתה הולך ׳ וכל קריאה חלוף כמה ארכה וכמה רחבה ׃ חקת עולם בכל משבתיכם לדרתיכם וקראתם בעצם ׳ וכל קריאה חלוף לדרתיכם בכל משבתיכם ׃

חד מן ב׳ זוגין מן ג׳ אית בהון מן ו׳ מלין הכנעני החתי האמרי הפרזי החוי והיבסי י״ד פסוקים דמיחדין כולהון כ׳ פסוקים ׃

וארד להצילו מיד מצרים ׳ ואמר אעלה אתכם מעני מצרים ׳ ישראל ובני ישראל ישבו בקרב ׳ הכנעני החתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי וסימ׳ כתמ״פום ׃ תחרימם כי החרם תחרימם ׃ המלכים ויהי כשמע כל המלכים ׃ בהר ובשפלה ובערבה ׳ החתי האמרי הכנעני והפריזי והחוי והיבוסי וסימ׳ תמכפ״ום ׃ כל העם דמלכים כל העם הנותר מן ׳ האמרי החתי הפרזי החוי והיבוסי וסי׳ מתפ״וס ׃ כל העם דד״ה כל העם הנותר מן ׳ החתי והאמר והפרזי והחוי והיבוסי וס׳ ת׳ תמפ״ים ׃ מלאך ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי ׳ הכנעני האמרי והחתי והפרזי החוי והיבוסי וסימ׳ כמתפ״וס ׃ מלאכי כי ילך מלאכי לפניך ׳ האמרי והחתי והפרזי והכנעני החוי והיבוסי וסי׳ מתפכ״וס ׃ הצרעה ושלחתי את הצרעה ׳ החוי את הכנעני ואת החתי וסימ׳ וכ״ת ׃ עמלק יושב בארץ הנגב ׳ והחתי והיבוסי והאמרי יושב בהר והכנעני וסימ׳ תסמ״ך ׃ וכשל כי יביאך יי׳ אלהיך אל הארץ ׳ החתי והגרגשי והאמרי והכנעני והפרזי והחוי והיבוסי וסימ׳ תגמכפ״וס ׃ בזאת תדעון ויאמר יהושע בזאת ׳ הכנעני החתי החוי הפרזי הגרגשי האמרי והיבוסי וסימ׳ כתופג״מס ׃ שמר לך את אשר אנכי ׳ האמרי והכנעני והחתי והפרזי והחוי והיבוסי וסימ׳ מכתפ״וס ׃ ממזרח הכנעני ממזרח ומים ׳ והאמרי והחתי והפרזי והיבסי בהר והחוי וסימ׳ כמתפס״ו ׃
כתועבותיהם וככלות אלה נגשו אלי השרים ׳ לכנעני החתי הפרזי היבוסי העמני המואבי המצרי והאמרי וסימ׳ כתפסעא״מם ׃ ומכאת את לבבו כאמן לפניך ׳ הכנעני החתי האמרי והפרזי והיבוסי והגרגשי וסימ׳ כתמפס״ג ׃

וסימ׳ אילו דנסבין וי״ו

וארד׳ ואמר ׳ שמר לך ׳ ונשל׳ הא כקדמאי ובתריהון וי״ו פי׳ כקדמאי דמלת קדמ׳ ותניינא לא נסבין וי״ו ומארא נסבין ׳ ובני ישר׳ ישבו בקרב הכנעני החתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי ׃ ויקהל דוד את כל שרי ישראל ׳ שרי שרי ושרי ושרי ושרי ושרי ׃ ימעט ועתה אלהינו האל הגדול והגבור ׃ למלכינו לשרינו ולכהנינו ולנביאנו ולאבתינו ולכל ׃ התורה זאת התורה ׳ לעלה למנחה ולחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח ׃ ע״כ ׃ תחרימם כי החרם תחרימם ׳ החתי והאמרי הכנעני והפרזי החוי והיבוסי ׳ ואפ״ס ׃ בגעריכו ויאמר משה ׳
בגעריכו

בנעריכו ובזקניכו בבניכו ובבנותינו בצאנינו ובבקרינו׃ זנתה כי זנתה אמם הובישה׃ לאחי ומימיני לאמרי ופשתי שמני ושקויי׃ ואפ״ם מזבח את מזבח הנחשת את ואת את ואת את הכיור ואת כנו׃ המלכים ויהי כשמע כל המלכים החתי והאמרי הכנעני הפרזי החוי והיבוסי׃ ואפ״ם הזהב אך את הזהב את הזהב ואת הכסף את הנחשת את הברזל את הבדיל ואת העפרת׃ בהר ובשפלה ובערבה׃ החתי האמרי והכנעני הפרזי החוי והיבוסי׃

ואפ״ם דן יוסף ובנימן נפתלי גד ואשר׃ כל העם דמלכים כל העם הנותר מן האמרי החתי הפרזי החוי והיבוסי׃ ואפ״ם הויה הנה יד יי׳ הויה׃ במוסים בחמרי בגמלי׳ בבקר ובצאן׃ וממחצית בני ישר׳ תקח אחד אחוז׃ מן החמשים מן האד׳ מן הבקר מן החמורי׳ ומן הצאן׃ ובפ״ם אעבר׳ נא ואראה את הארץ הטוב׳ ׳הירדן ההר הטוב הזה והלבנון׃ האדני׳ כי יי׳ אלהיכ׳ הוא אלהי האלהי׳ האדני׳ האל הגדול הגבור והנורא׃ כל העם ד״ה כל העם הנותר מן׃ החתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי׃ ובפ״ם ממנים ומהם ממני׳ על הכלים׃ הסלת והיין והשמן והלבנה והבשמים׃ הגדלה לך יי׳ הגדלה׃ הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד׃ מלאך ושלחתי לפניך מלאך׃ הכנעני האמרי והחתי והפרזי החוי והיבוסי׃ ובפ״ם הקללה ואלה יעמדו על הקללה ראובן גד ואשר וזבולן דן ונפתלי׃ קלעי את קלעי החצר׃ את עמודיה ואת ארניה ואת המסך את מיתרי׳ ואת כל כלי עבדתם׃ מלאכי כי ילך מלאכי לפניך׃ האמרי והחתי והפרזי והכנעני החוי והיבוסי׃ וגפ״ם עדן ועל ידו עדן ומנימן וישוע ושמעיהו אמריהו ושכניהו׃ הפקדתיך ראה הפקדתיך היום לנתש ולנתץ ולהאביד ולהרוס לבנות ולנטוע׃ ואל מת אדם לא יבא לטמאה לאב ולאם ולבן ולבת לאח ולאחות׃ ע״כ׃ יביאך והיה כי יביאך יי׳ אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי והחוי והיבוסי׃ ואפ״ם ויעלו מבני ישראל ומן׃ הכהנים והלוים והשערים והנתינים׃ הצרעה ושלחתי את הצרעה את החוי את הכנעני ואת החתי׃ ואפ״ם וישא לוט את עיניו וירא את כל ככר הירדן את סדם ואת עמרה ויסב את כל הרכוש וגם את לוט את הנשים ואת העם׃ והפ״ם ורחץ את בשרו במים׃ את בגדיו את עלתו ואת עלת׃ המטה קח את המטה והקהל את העדה את העדה ואת בעירם׃ הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם׃ את הדברים האלה את השמים ואת הארץ׃ ויעשו בני ישראל את הרע בעיני יי׳׃ את יי׳ אלהיהם את הבעלים ואת האשרות׃ ע״כ׃ עמלק יושב בארץ הנגב והחתי והיבוסי והאמרי יושב בהר והכנעני כלהון וי״ן׃

אילין כ׳ פסו׳ מלה קדמ׳ לא נסיב וי״ו ושאר׳ כולהון נסבין וסי׳

תדעון ויאמר יהושע בזאת תדעון׃ את הכנעני ואת החתי ואת החוי ואת הפרזי ואת הגרגשי׃ השפחות וישם את השפחות׃ את השפחות ואת ילדיהן ואת לאה ואת רחל ואת יוסף׃ באהם ואת באהם ואת בקרם ואת חמריהם ואת אשר ואת אשר׃ יקחו והם יקחו את הזהב ואת התכלת ואת הארגמן ואת תולעת השני ואת השש׃ ולקחו בגד תכלת וכסו׳ את מנרת ואת נרתיה ואת מלקחיה ואת מחתתיה ואת׃ הכפר את הכפר החיה יקח אתה ואת עץ הארז ואת שני התולעת ואת האזוב׃ וישבו בני ישראל את נשי מדין ואת טפם ואת כל בהמתם ואת כל מקניהם ואת כל חילם׃ תקות הנה אנחנו באים בארץ׃ את תקות ואת אביך ואת אמך ואת אחיך ואת׃ בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם׃ את הכנעני ואת החתי ואת החוי ואת הפרזי ואת הגרגשי והאמרי והיבוסי׃ ותפל אש יי׳ ותאכל׳ את העלה ואת העצים ואת האבן ואת העפר ואת׃ חלקיה ויצו המלך דמלכים׃ את חלקיה ואת אחיקם ואת עכבור ואת שפן ואת׃ יויכין ויגל את יויכין בבלה׃ ואת אם ואת נשי ואת סריסיו ואת׃ עצמות בעת ההיא נאם יי׳ ויציאו׳ את עצמה ואת עצמו ואת עצמות ואת עצמות ואת׃ ממלא ואמרת אלהם כה אמר ה׳׃ את כל יושבי ואת המלכים ואת הכהנים ואת הנביאים ואת כל יושבי׃ רעות השכחתם את רעות ואת רעות ואת רעות ואת רעות ואת׃ ויצו המלך תנינא דמלכים׃ וחברו דירמיה ויצוה המלך את ירחמאל׃ וגם את האבות ואת הידעונים׃ הנחלות את הנחלות לא חזקתם׃ האבדת את האבדת לא בקשתם׃ ואת הנדחת ואת החולה ואת השמנה ואת החזקה׃ הירדן ועברו את הירדן ובאו׃ האמרי והפרזי והכנעני והחתי והגרגשי החוי והיבוסי׃ ובפ״ם שקדתי והיה כאשר שקדתי׃ לנתש ולנתץ ולהרוס ולהאביד ולהרע לבנות ולנטע׃ אלה וכחש ורצח וגנב ונאף פרצו ודמים׃ כתעבתיהם ובכלות אלה נגשו אלי׃ החתי היבוסי העמני המאבי המצרי והאמרי׃ ובפ״ם הרבה העצים הדלק האש התם הבשר והרקח׃ ושאר העם הכהנים הלוים השערים המשוררים והנתינים׃ ומצאת את לבבו נאמן לפניך׳ הכנעני החתי האמרי והפרזי והיבוסי והגרגשי׃ ובפ״ם ונר הוליד את קיש את שאול את יהונתן ואת מלכי שוע ואת אבינדב ואת׃ הבגדים לקחת את הבגדים את אהרן את הכתנת ואת מעיל ואת האפוד ואת החשן׃

שער הנגינות

אלה הם שמות המלכים והמשרתים אתנחתא׃ זרקא׃ זקף בין גדול בין קטן׃ יתיב׃ טפחא׃ טרס׃ והוא גרים והוא הדין לגרשי׳׃ לגרמיה׃ פשטא׃ פזר בין גדול בין קטן והגדול הוא קרני פרה׃ רביע׃ תביר׃ תלישא גדולה׃ שלשלת׃ סגולה׃ סוף פסוק׃ וסימני ראשי שמותם אז״ז יטט״ג לפ״ף רת״ת שס״ס׃ ואלה המשרתי׳ מונח׃ מכרבל׃ תלישא קטנה׃ מהפך׳ מארכא׃ עלוי׃ אזלא׃ דרגא׃ מאילא׃ והוא דומה לטפחא אע״פ שמונח ועלוי דומין זה לזה אותן הבאו׳ לפני אז״ז נקראין עלוי לפני שאר מלכים מונח ויש קוראין העלוי שופר ישר או שפר הולך׃

לעולם לא יבאו שני אתנחתות בפסוק אחד ולא ישרתנה כי אם עלוי חוץ מ״ח מקומות שישרתנה מאילא על פי המסורת והיא דומה לטפחא וסי׳ נמסר בסדר פנחס ודניאל סי׳ ג׳ וד״ה ב׳ סי׳ ך׳ ע״ם׃ ופעמים שישרתנה שני שופרות מונח ועלוי׃ הזקף גדול אין לו משרת׃ זקף קטן אם יש לו משרת אחד והתיבה אשר בה המשרת נגינתה בראשה אז יהיה המשרת מכרבל כגון רגע אדבר ואם אין הנגינה בראשה אז יהיה משרתו עלוי כגון ולא פחדו טפכם נשיכם ואם שנים משרתים אע״פ שאין הנגינה באות הראשון מ״מ הוא מכרבל והשני עלוי כגון אשר כפר בהם וגם אין לו כי אם משרת אחד אף אם הוא באות ראשון אם תיבה הקודמת לאותו משרת מפרש מוקפת לו כי הוא עלוי כי אז נראה כתיבה אחת ונראה שאין הנגינה בראש כמו בכל ארץ מצרים׃ ואם הזקף בלא משרת יבא לפניו מקל בתיבתו לתיקון הנגינה או בתיבת שלפניו אם היא מוקפת לו שאז הוא כתיבה אחת כגון והכהן והנכרי אבני שהם׃

זרקא אם יש לה משרת אחד הוא מונח שהוא עלוי במ״י ובאים מן הכלל שהם במרכא וסימ׳ לכן אמר לבני ישראל׳ כי תשא את ראש בני ישראל׃ בכל אשר התהלכתי׳ וחברו׃ ויזבח שור ומרי וצאן׃ וחברו׃ ואני שבט מנשה׃ ויבאו בבעל פרצים׃ נסכה מפני צריך׃ קנה נגד היושבים׃ ואם יש לה שנים אם הראשון באות ראשון של תיבה הוא מונח והשני עלוי כגון ששת ימים תעבד מי שם פה לאדם ואם אינו באות ראשון הוא אזלא כגון ויאמר משה לפרעה העדותי בכם היום ואם יש לה ג׳ משרתים אז הראשון תלישא קטנה והשני אזלא והשלישי עלוי כגון ואם ביום שמוע אישה ואם יש פסק בין משרת לזרקא אתו המשרת מירכא כגון ועלה הגבול דבירה או יש מאילא בין אזלא לזרקא בלא פסיק והם ב״ח מקומו׳ בחומש והא לך לשון המסורת י״ח מאיילין מאריכין בין אזלא לזרקא באורייתא וסימ׳ נמסר במסרה רבתא בערך טעם׃ כל אילו במאילא וכל פסקתא דכותהו׳ מאריכין במארכא אך לא במאילא אך כי הניגון שוה במ״ב פסק ועילוי וסימ׳ ויאמר אליהם ראובן הנה חרדת אלינו זה נמצא בספר אספמיא אחד ובג׳ מקומות משרתים אזלא ומרכא בתיבה אחת לזרקא וסימ׳ איתמר בנין יבאו בנות שלו לאוצרות ולתרומות ואם יש לזרקא משרתים יותר מג׳ האמורי׳ תלישא קטנה אזלא ועילוי כל אשר לפני התלישא הם עילוי׳׃ זרקא לעולם אחריה סגולת׳ במ״א כה אמר יי׳ למשיחו לכורש׃ יתיב קריאתו כקריאת פשטא ובמקום פשטא הוא אמנם אם הנגינה בראש נקרא יתיב והוא כמו מהפך אך קטן הוא ממנו ונקוד חוץ מן הנקודה לצד ימין כגון אלה בני בלהה ואם אין הנגינה נקראת בראש תיבה הוא מהפך כגון וידבר אלהים אל משה וגם אף אם הנגינה בראש תיבה ותיבה שלפניה מוקפת לה הוא מהפך כי אינו חשוב כבראש תיבה שהוא כמו באמצע כי שתי תיבות כשהן מוקפות אינם חשובות כשנים רק כאחת כאשר פירשתי בדין מכרבל כגון כי לא באו לגבול מואב ומקום האי כללא בידך למהפך ולדרגא ולמרכא אם יש להם משרת והוא בראש תיבה הוא מונח כגון כי לא ילדה ליעקב דגל מחנה ראובן דגל מחנה אפרים ואם אינו מונח הוא אזלא כגון אשר דבר משה כפתולי אלהים נפתלתי אחד עשר יום וכן אף אם הוא בראש תיבה אם תיבה שלפניו מוקפת לו עוד הוא אזלא כי הכל כתיבה אחת וא״כ אינו בראש תיבה כגון אל נא תהי מריבה׃ ואחר היתיב לא תבא לעולם פשטא רק ב״ח מקומות וסי׳ נמסר בויקרא ובדניאל סימ׳ ב׳׃ טרס הוא גרש ויששהו עד ה׳ משרתים ואם אין לו כי אם משרת אחד והוא באות ראשונה הוא מונח כגון הן הנה הן הראנו כי אבינו וכן לגרשים כי תשא כי הנה הנה יושבת הארץ ואם אינו באות ראשונה הוא אזלא כמו ויקח תרח ואם המשרת בתיבת הגרש כמו כן הוא אזלא כמו ושמנו׃ והסירותי את לב האבן והביאותים ואם יש לטרס הברה אחת אחריו בתיבתו ויש לו משרת לפניו בתיבה אחרת אז הוא גרש במקל אחד כמו ספירשתי הן הנה כי אבינו אבל אם הוא בהברה אחרונה אז הוא גרשים בשתי מקלות כגון כי תשא וישמע יתרו אמנם אם המשרת אזלא אינו רק במקל אחד ואפילו בהברה אחרונה הוא כגון ויגש אליו והסירותי לב האבן ואם ישרתוהו שנים לטרס הראשון תלישא קטנה והשני אזלא כי לעולם אחר תלישא קטנה אזלא לפני טרס כגון ויקחו אליך פרה אדומה ואם יש יותר משרתים כל אותם שהם לפני תלישא קטנה הם מונחים כמו ויוציאו את עצמות מלכי יהודה ואת שריו ואת עצמות הכהנים׃ טפחא היא טרחא ולא ישרתנה לעולם כי אם מארכה רק בי״ד מקומות ישרתנה דרגא עם ב׳ מרכות והם תרין חוטרין וסימ׳ נמסר בסוף מטות וברים חבקוק ונחמיה סוף סימן ג׳׃ טפחא נוטה לצד ימין ומארכא לשמאל וסימ׳ וימינו טפחה שמים ולא ישרתנה מרכא בתיבתה כי אם בח׳ מקומות וסימ׳ נמסר בסדר אמור וביחזקאל סימן ל״ג ובשיר השירים סימן ו׳׃ משפטו כי לא כל ג׳ תיבות שהראשונה כי והשניה לא ובשלישית טפחא אם אות ראשונה מתיבת הטפחא נקודת במלך תהיה תיבת כי במרכא ותיבת לא מוקפת לתיבת הטפחא כגון כי לא באתם עד עתה כי לא כבב ויוצא מן הכלל כי לא תעבר את הירדן ואם יש חטף באות ראשונה של טפחא תיבת כי תהיה מוקפת לתיבת לא ותיבת לא תעמד כגון כי לא דרשנוהו׃ לגרמיה ישרתוהו עד ב׳ משרתים כגון המלט אמלט אל ארץ פלשתים׃ פזר קטן כל משרתיו מונחים׃ פזר גדול שהוא קרני פרה לעולם ישרתנו גלגל שהוא ירח בן יומו וישרתוהו עד ו׳ משרתים בב׳ מקומות לבר מן הגלגל הסמוך לו׃ ובמסורת יש ו׳ בטעם פזר גדול וגלגל וסימ׳ נמסר בסוף יחזקאל ומגלה סוף סימן ז׳ ונחמיה סימן י״ג׃ פשטא כך משפטה אם ישרתנה משרת אחד ואין בין משרת לפשטא לא מלך ולא חטף בראש התיבה משרתו מרכא כגון היתה תהו אבל אם יש מלך אחד או חטף אחד אז ישרתנה מהפך כמו ויהי השמש לבא זה שמי ואם ישרתוה שני׳ אם הראשון באות ראשון של תיבה הו׳ מונח והשני כמשפטו המפורש מרכא או מהפך כגון כי לא ילדה ליעקב אבל אם אינו באות ראשון הוא אזלא והשני כמשפטו מהפך או מרכא כגון אחד עשר יום ואם ישרתנה ג׳ משרתים הראשון תלישא קטנה והשני אזלא והשלישי כמשפטו ואם יש לה יותר כל שלפני התלישא

שער הנגינות

התלישא קטנה מונחים הם : רביע אם יש לו משרת אחד הוא מונח ואם יש לו שנים הראשון דרגא והשני מונח כגון שתי כתפות חברות כי על אפי ועל חמתי ואם יש לו יותר הראשון מונח והשני דרגא והשלישי מונח כגון גם בן ואח אין לו ובה׳ מקומות ישרתנו מונח בתיבתו וסימ׳ בוינם ובזכריה סוף סימן ז׳ : תביר אם יש לו משרת אחד ויש בין המשרת לתביר ב׳ מלכים או חטף בראש תיבה ומלך המשרת הוא דרגא כגון אהרן הכהן ושני קרסים שהחטף בראש תיבה הוא מלך בכמה מקומות אבל נגינות גם אם יש ביניהם מלך וחטף בראש תיבה המשרת דרגא כמו המטיר על סדום וגם אם יש בין המשרת לתביר מלך אחד ושני חטפים רצופים כמו כן המשרת דרגא כמו וכי תזבחו ביום זבחכם אבל אם אין ביניהם כי אם מלך אחד או מלך וחטף מובלע אז המשרת מרכא כמו ההר הטוב כי עזבו כי לא קדמו דסוף עזרא במ״ב מקומות יוצאין מכלל זה שהמשרת דרגא אף על פי שאין בין המשר׳ לתביר רק מלך אחד או מלך וחטף מובלע וסימ׳ ואברהם היו יהיה המקריב את דם השלמים לו תהיה ב״בו וכי יגוף שור איש וכל אשר אין לו דמשנה תורה וישלחם יהושע וגו׳ בין שיתאל וקאם שאון עתה ירע לנו כשר שלמן ואיש מסך בקשתד״ה הפך ירך דמלכים כי לא יכלו לעמותו וכל אשר תמצא ידך ועיין בפרשת שמיני ׳ וכל פסק בדרגא דכוו׳ כגון המל ימל ואפילו אין בין המשרת לתביר לא מלך ולא חטף כמו כן הוא דרגא כמו אחשורש הם ואם יש ביניהם מלך וחטף פתח או מלך וחטף סגול הרי הם כחשבים כמלך ומשרת׳ דרגא כגון אשר קנה יעקב כתן אלהים ואם תהיה התיבה אשר בה התביר במתג וחטף כגון צרי לפני חטף המניע או חולם לפני חטף שהוא מתוג או קמץ לפני חטף מתוג אז יהיה המשרת מרכא במקום המתג בתיבת התביר כגון יבאו שמרים ירך ישרתנו אבל אם הוא חטף פתח אין משרתו מרכא בתיבתו במ״ג וסימ׳ לכן הנבא ואמרת אל תלחמו וידרם יחזקיהו על הכהנים ואם ישרתוהו שנים אם המשרת ראשון באות ראשון הוא מונח והשני כמשפטו המפורש כגון עיר שופכת דם בקרבה ואם אינו באות ראשון הוא אזלא והשני כמשפטו כגון ואיש איש בית אבותיו ואם ישרתו שלשה הראשון תלישא קטנה והשני אזלא כי לעולם אחר תלישא קטנה תבא אזלא והשלישי כמשפטו ואם יותר כל אותם שלפני התלישא קטנה הם מונחים : תלישא גדולה כל משרתיה מונחים וישרתוה עד ו׳ מונחים כמו ועל הכחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל דבסוף יחזקאל : שלשלת אין לה משרת : סגולתא תבא לעולם אחר זרקא וכל משרתיה מונחים : סוף פסוק לא ישרתוהו לעולם רק מרכא ובה׳ מקומות ישרתוהו מאילא בתיבתו וסימ׳ כמשר בריש אמור וביהושע סימן י״א׳ ומונח משרת לז׳ מטעמי׳ ובה׳ מקומות משרת לתיבתו וסימ׳ כמשר פרשת ויגש ובזכריה סוף סימן ז׳ : כל תביר אחריו טפחא במ״א ארץ מאפלים : כל טפחא יש אחריה סלוק או אתנחתא : ואחר יתיב לעולם בא זקף קטן :

הנגינות נקראות במקום שראוי להאריך בנגון בתיבה אף על פי שאינו ננקדות באותו אות כגון פשטא וזרקא ותלישא קטנה שהם לעולם בסוף תיבה אף על פי כן נקראות באות שהיה ראוי להיות בתיבה אילו היו נגינות אחרות וכן תלישא גדולה לעולם בראש תיבה אע״פ כן נקראות באות שהיה דין הנגינה בו להיות אילו היתה נגינה אחרת ויש נקדני׳ שעושין ב׳ תלישות וב׳ זרקות אחת בסוף תיבה ואחת במקום שהיה ראוי לנגן בעבו׳ בני אדם שאינם יודעים באיזה מקום ראוי לנגן כגון ויאמר וזרקו וכל פשטא עושים ב׳ פעמים אחת בסוף תיבה ואחת במקום שראוי לנגן כגון ויבאו אלה וכן סגולתא :

עד הנה הגיע שיעור מה שראינו ליישרו למסר׳ רבת׳ אמנם השמטנו ספר הטעמי׳ מרבינו אהרן להיותו בלתי צריך יען כי שמנו תמורתו שער הנגינות שכולל כל מה שהביאו הוא ז״ל על הדרך היותר מפורסם לעניות דעתין גם השמטנו חלופי כל ספר וספר לבד יען חשבנו שיגיע לידינו ולא הגיע אמנם העתקנו מה שהוא יותר הכרחי ושלא איפשר מבלעדו וממנו לא נשאר לעשות כל ההשתדלות שיתכן כדי להעלות העתקתינו ברה כחמה ולא כוונתנו אחור מהטורח הרב לאהבינו התועלת הנמשך ונחלה פני כל מעיין שאל יאשימנו אם לא הגיע קוצר דעתינו עד תכלית עיונו ואם אירע איזה טעות בההדפסה כי כשגגה היוצאת מלפני השליט ישתבח השלם האמתי שהגיענו להתחיל ולהשלים : כה מעתיר הצעיר קטן התלמידים יעקב בן חיים בן יצחק ן׳ אדוניהו יש״י עמ״ן :

אצל זמן הודו	הראה צבי עדו	קם איש הדר הדור	זיוו וגם יופיו :
לא קם בישראל	אכן באומות קם	אקרא לך בשמו	אומר לך איו :
יושב בפרהסיא	היום בויניציאה	סוחר ודניאל	בומבירג בכנויו :
הנו ערל בשר	אך לא ערל לבב	לתגות בתורת אל	חפצו ומאויו :
ודאי חסיד האמות	הוא ובעולם	הבא יהי לו אז	חלק שכר פריו :
הנה מצאנוהו	פתאום כאיש מוצא	לו אחרי יאוש	שורו וגם שיו :
לסר לשונינו	וברת אלהינו	הרפיס ספרים עד	אין קץ ולא דיו :
ועד בביתו לצ־	מאים למי תורה	טעין ספריו איש	דולה מלא כליו :
יצא לאחרונה	עשרים וארבעה	זה אחרון אחרון	חביב לרוב נויו :
אצל פני מקרא	תרגום בתפארה	הוא כערוגת ה־	בושם עלי לחיו :
שלם במסורת	סביב מסודרת	דומה לאיש על יד	רך יחגור תליו :
כלו מבואר עם	רש״י ובן עזרא	ומבארים היטב	סתר וגלוייו :
נוהג כמנהגו	רש״י בתלמודו	אברהם בדקדוקו	ופשט עלי בוריו :
זוקק בכור בינת	על יד אנוש משכיל	יעקב אדוניה	האיש אשר חיו :
יתיר וכל חסר	הנע בכברתו	שבוש וכל טעות	כתש במו עליו :
הוגה דפוס כל יום	עוד על ידי אמן	נודע בישראל	לוי וקורנליו :
מה טוב ומה נעים	ספר כמו זה עם	מכתב מפואר גם	מבחר נייר ודיו :
דינו ומשפטו	יש לו בכמותו	רחבו וגם ארכו	שווים עלי עביו :
קום דוד וקחהו	כי אין כדומיהו	גם כל חפצים לא	ישוו אלי שויו :
דיך בעולמך	עם זה לבד עמך	תתן חצי דמך	תשאיר לך חציו :
קץ המלאכה בא	בשנת רפ״ו אז ב־	חדש אשר נקרא	תשרי ואוטובריו :
אלף ותקכה	אל תולדות ישו	גם היא שנת יובל	אל כל עדת גויו :
מועד שנת יובל	יקרא לעמו אל	ודרור לישראל	משעבוד עניו :
צמח צבי יצמח	אז כל אנוש יצוח	אצל זמן הודו	הראה צבי עדיו :

ויוסף אליהו שאת משלו וירם את קולו :

תמו חרוזי שיר	עשרים וארבעה	אל מהלל ספר	עשרים וארבעה :
ארם ישלש את	היום ויקרא בו	שעות שמונה מן	עשרים וארבעה :
תורה תהא אז לו	נקנית בכפל על	מעלות כהונה של	עשרים וארבעה :
יזכה ראות בנין	מקדש והכהנים	עמדים במשמרות	עשרים וארבעה :
ערך לכל ספר	רבע זהב דוקט	סך הרביעיות	עשרים וארבעה :
הוחל למנין ה־	נוצרים שנת אלף	עסו חמש מאות	עשרים וארבעה :
ושנת רפ״ו נשלם	לפרט שנת עולם	היה בתשרי יום	עשרים וארבעה :